

ھاپىز سالاھۇددىن يۈسۈف

ئەھسەنۇلبايان
تەپسىرى

تەرجىمە قىلغۇچى:

مۇھەممەد سادىق ئىسمائىل كاشىغەرى

ھاپىز سالاھۇددىن يۈسۈف

ئەھسە نۇلبايران تەپسىرى

(سەھىھ ھەدىسە رگە ئاساسلىنىپ شەرىھىلەنگەن)

ئوردۇچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى:
مۇھەممەد سادىق ئىسمائىل كاشغەرى

بۇ تەپسىرنىڭ تەرجىمە ۋە نەشر قىلىنىشىغا ماددىي ياردەم قىلغان ساخاۋەتچىگە،
ئاتا - ئانىسى ۋە ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن.

ئەھسەنۇلبايان تەپسىرى

(سەھىھ ھەدىسلەرگە ئاساسلىنىپ شەرھىلەنگەن)

ھاپىز سالاھۇددىن يۈسۈف

ئوردوچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى:
مۇھەممەد سادىق ئىسمائىل كاشىغەرى

تەھرىرلىگۈچىلەر:
ئەخمەتجان توختاجى
ئابدۇسەمەد قاراجىم
ئابدۇرەھىم ئوبۇل
ئابدۇلئەزىز ئابدۇرەھىم
سراجىددىن ئەزىزى

نازارەتچىلەر:
ئابدۇراززاق ئۇجاتلى
سراجىددىن ئەزىزى

12 - 01 - 2024

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مۇقەددىمە

دەۋەت ۋە دىنىي ئىشلار مىنىستىرى، پادىشاھ فەھىد «قۇرئان كەرىم»نى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى رەئىسى شەيخ دوكتور ئابدۇلئەتىق ئابدۇلئەزىز ئابدۇرەھمان ئال شەيختىن:

بارلىق مەدەنىيە ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر. ئۇ سۈرە مائىدەنىڭ 15 - ئايىتىدە: ﴿... سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن نۇر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) ۋە روشەن كىتاب (يەنى قۇرئان) كەلدى﴾ دېدى. پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەۋزىلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا سالام ۋە ئاللاھنىڭ رەھىمىتى بولسۇن. ئۇ ھەدىستە: «سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى ئەڭ ياخشى كىشى قۇرئان كەرىمنى ئۆگەنگەن ۋە ئۆگەتكەن كىشىدۇر» دېدى.

ئىككى ھەرەم خادىمى پادىشاھ سەلمان ئىبنى ئابدۇلئەزىز ئال سەئۇدىنىڭ - ئاللاھ ھىمايە قىلسۇن - ئاللاھنىڭ كىتابى قۇرئان كەرىمنى ۋە تەپسىرىنى دۇنيادىكى ھەر قايسى تىللارغا تەرجىمە قىلىپ، بارلىق مۇسۇلمانلارغا كەڭ تارقىتىش ھەققىدە چۈشۈرگەن پەرمانىنى ئىجرا قىلىش يۈزىسىدىن؛ سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقىدىكى دەۋەت، يېتەكلەش ۋە دىنىي ئىشلار مىنىستىرلىقى بۇ خىزمەتنىڭ ئەھمىيىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئەرەب تىلىدىن باشقا تىللاردا سۆزلەيدىغان مۇسۇلمانلارغا قۇرئاننىڭ مەنىسىنى چۈشۈنۈشنى ئاسانلاشتۇرۇش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «مەندىن بىر ئايەت بولسىمۇ، يەتكۈزۈڭلار» دېگەن بۇيرۇقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەقسىتىدە، ئوردو تىلىدا سۆزلەيدىغان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن، مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى «پادىشاھ فەھىد (قۇرئان كەرىم)نى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى» ئارقىلىق مۇھتەرەم كىتابخانلارغا ئوردو تىلىدا تەييارلانغان، تەرجىمىسىنى مەۋلانا مۇھەممەد جوناگىرى ئىشلىگەن، تەپسىرىنى مەۋلانا سالاھۇددىن يۈسۈف ئىشلىگەن، دوكتور ۋە سىيىۋىللاھ مۇھەممەد ئابباس ۋە دوكتور ئەختەر جامال لوقمان تەكشۈرۈپ بېكىتكەن قۇرئان كەرىمنىڭ تەرجىمە ۋە تەپسىرىنى تەقدىم قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالاغا شۈكرىلەر بولسۇنكى، ئۇ بىزنى بۇ بۈيۈك خىزمەتنى روياپقا چىقىرىشقا مۇۋەپپەق قىلدى. بۇنى ئاللاھ تائالادىن ئۆزىنىڭ رىزالىقىنى كۆزلىگەن ئەمەل سۈپىتىدە قوبۇل قىلىشىنى ۋە كىشىلەرگە پايدىلىق قىلىپ بېرىشىنى تىلەيمىز.

ھەممە ئېتىراپ قىلغان ھەقىقەت شۇكى، تەرجىمان قۇرئان كەرىمنىڭ تەرجىمىسىنى ھەر قانچە كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىسىمۇ، ئۇنىڭ چوڭقۇر مەنىلىرىنى ئۆز لايىقىدا

ئىپادىلەشتىن، مۆجىزىلىك ئايەتلەرنىڭ مەقسەتلىرىنى تولۇق بايان قىلىشتىن ئاجىز كېلىدۇ.

تەرجىمان ئىپادىلىگەن مەنىلەر ئەسلىدە ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ كىتابىنى چۈشۈنۈشتە يەتكەن ئىلمىي سەۋىيەسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ تەرجىمىسىمۇ ئىنسان قىلغان ھەر قانداق ئىش دۇچار بولىدىغان كەمچىلىك ۋە خاتالىقلاردىن خالىي بولالمايدۇ.

مەزكۇر تەرجىمە ۋە تەپسىردە كۆرۈلگەن ھەر قانداق بىر خاتالىق ۋە سەۋەنلىكنى ئىنشائاللاھ كېلەر قېتىمقى باسمىدا تۈزىتىپ نەشر قىلىش ئۈچۈن، مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى پادىشاھ فەھىد «قۇرئان كەرىم» نى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسىگە ئەۋەتىپ بېرىشنى ئوقۇرمەنلەردىن ئىلتىماس قىلىمىز.

ئاللاھ مۇۋەپپەقىيەت قىلغۇچى ۋە توغرا يولغا باشلىغۇچىدۇر.
«ئى پەرۋەردىگار! بىزنىڭ (خىزمىتىمىزنى) قوبۇل قىلغىن، سەن ھەقىقەتەن
(دۇئائىمىزنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىسەن، (نىيىتىمىزنى) بىلىپ تۇرغۇچىسەن.»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«قۇرئان كەرىم» نىڭ تەرجىمە ۋە تەپسىرىگە مۇقەددىمە

كىرىش سۆز

«قۇرئان كەرىم» ئاللاھ تائالانىڭ كالامىدۇر. ئاللاھ تائالا ئۇنى سۆز ۋە مەنىلىرى بىلەن ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرگەندۇر. ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى بېشارەت بەرگۈچى، ئاگاھلاندىرغۇچى، ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن كىشىلەرنى ئاللاھ تەرەپكە دەۋەت قىلغۇچى، توغرا يولغا باشلىغۇچى روشەن چىراغ ۋە جىمى ئالەملەرگە رەھمەت قىلىپ ئەۋەتكەندۇر.

«قۇرئان كەرىم» نىڭ ئومۇمىي تەرىپى

بىرىنچى: «قۇرئان كەرىم» نىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرى

«قۇرئان كەرىم» ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرگەن كالامىدۇر. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» نىڭ سۆزلىرىنى شۇنداقلا مەنىلىرىنى ۋەھىي سۈپىتىدە چۈشۈرگەندۇر. ئۇ «مُصْحَفٌ» كە يەنى سەھىپىلەرگە يېزىلغاندۇر، ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ناھايىتى كۆپ ئىشەنچلىك كىشىلەر تەرىپىدىن ئەسلىي ھالىتىدە ئوقۇلۇپ، يادقا ئېلىنىپ، ساقلانغاندۇر. ئۇنى تىلاۋەت قىلىش ئىبادەتتۇر.

بۇ ۋەھىينى ئاللاھ تائالا ئۆزى پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ نامىنى «قۇرئان» دەپ ئاتىدى. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾ ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ھەقىقەتەن بىز ساڭا قۇرئاننى بۆلۈپ - بۆلۈپ نازىل قىلدۇق. ﴿(سۈرە دەھر 23 - ئايەت) «قۇرئان» كۆپ ئوقۇلىدىغان كىتاب دېمەكتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇنى تەرك ئەتمەي ئوقۇش ۋە تىلاۋەت قىلىش لازىمدۇر.

شۇنىڭدەك يەنە ئاللاھ تائالا ئۇنى «الْكِتَابُ» دەپمۇ ئاتىدى. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ

إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ ﴿ساڭا ھەقىقەتەن ھەق كىتابنى نازىل قىلدۇق. ﴿(سۈرە نىسا 105 - ئايەت) ئۇ كۆپ يېزىلىدىغان ۋە بېسىلىدىغان كىتابتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇنى يېزىشقا ۋە

باستۇرۇپ تارقىتىشقا كۆپ ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. بۇنىڭغا ئەھمىيەت بېرىش ئۇنى قەدىرلىگەنلىك ۋە ھەقىقىي ئادا قىلغانلىق بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا يەنە «قۇرئان كەرىم» نىڭ ﴿الْقُرْآنُ﴾ «فۇرقان ھەق بىلەن باتىلنىڭ ئارىسىنى ئايرىغۇچى»، ﴿الذِّكْرُ﴾ «نەسەھەت»، ﴿هُدًى﴾ «ھىدايەت»، ﴿مَوْعِظَةٌ﴾ «ۋەز-نەسەھەت»، ﴿نُورٌ﴾ «نور»، ﴿شِفَاءٌ﴾ «شىپا» ﴿حَكِيمٌ﴾ «ھېكمەتكە تولغان كىتاب» دېگەندىن ئىبارەت سۈپەتلىرىنىمۇ بايان قىلدى. بۇ سۈپەتلەر قۇرئان كەرىمنىڭ ئۇلۇغلىقىنى ۋە دەۋىتىنىڭ مۇكەممەللىكىنى بىلدۈرىدۇ. «المُصْحَفُ» دېگەن ناممۇ قۇرئان كەرىم يېزىلغان «صُحُفٌ» سەھىپىلەر دېگەن سۆزدىن ئېلىنغان. ساھابىلەر قۇرئان كەرىم يېزىلغان مەزكۇر سەھىپىلەرنى «المُصْحَفُ» دەپ ئاتىغان ئىدى.

قۇرئان كەرىم ئاللاھ تائالانىڭ جىبرىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەلبىگە چۈشۈرگەن ۋەھىيىسىدۇر. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿وَأَنذَرْتُكَ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ * عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴾ شۈبھىسىزكى، قۇرئان ئالەملەرنىڭ رەببى تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر. ئاگاھلاندىرغۇچىلاردىن بولۇشۇڭ ئۈچۈن، ئىشەنچلىك (پەرىشتە) جىبرىل ئۇنى سېنىڭ قەلبىڭگە روشەن ئەرەب تىلىدا ئېلىپ چۈشتى. ﴿(سۈرە شۇئەرا 192 - ئايەتتىن 195 - ئايەتكىچە) جىبرىل ئەلەيھىسسالام پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي ئېلىپ چۈشكەن بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى بارلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاملارغىمۇ ۋەھىي ئېلىپ چۈشكەن ئىدى.

پەيغەمبەرلىك مەسئۇلىيىتى ئېغىر ۋەزىپە بولغاچقا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا بەندىلىرىدىن خالىغان ئادەمنى تاللايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ﴾ ئاللاھ پەرىشتىلەردىنمۇ (پەيغەمبەرلىرىگە ۋەھىي يەتكۈزۈش ئۈچۈن)، ئىنسانلاردىنمۇ (شەرىئەتنى بەندىلىرىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن) ئەلچىلەرنى تاللايدۇ. ﴿(سۈرە ھەج 75 - ئايەت) كىمنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە لايىق، كىمنىڭ لايىق ئەمەسلىكىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ، چۈنكى ئۇ بارلىق مەخلۇقاتنى ياراتقۇچىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ﴾ ئاللاھ (مەخلۇقاتىدىن) خالىغىنىنى يارىتىدۇ، خالىغان ئادەمنى (پەيغەمبەرلىكىگە) تاللايدۇ. ﴿(سۈرە قەسەس 68 - ئايەت)

ئىككىنچى: «قۇرئان كەرىم» نىڭ نازىل بولۇشى

«قۇرئان كەرىم» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مىلادىيە 610 - يىلى رامىزان ئېيىنىڭ 17 - كۈنى، دۈشەنبە مەككە مۇكەررەمەدىكى ھىرا غارىدا چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇ يەردە جىبرىل ئەلەيھىسسالام مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى قېتىم تۆۋەندىكى ئايەتلەرنى ئېلىپ چۈشتى: ﴿إِنرَأَ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ * إقرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ ﴿ ياراتقان پەرۋەردىگارنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارنىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى. ﴾ (سۈرە ئەلەق 1 - ئايەتتىن 5 - ئايەتكىچە) بۇ ئايەتلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھەممىدىن بۇرۇن نازىل بولدى.

ۋەھىينىڭ باشلىنىش ۋەقەسى سەھىھۇل بۇخارىدا تەپسىلىي بايان قىلىنغان بولۇپ، قىسقىچە مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

«بۇ ئايەتلەر چۈشكەندىن كېيىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەرىشتە بىلەن تۇنجى قېتىم ئۇچراشقاندا پەيدا بولغان قورقۇنچ بىلەن ئۆيىگە قايتىپ كەلدى ۋە قورقۇنچىسىنى بېسىش ئۈچۈن، مېنى يۈگەپ قويۇڭلار، دېدى. ئۇ قورقۇنچىسى تۈگىگىچە يۈگەپ قويۇلدى. ئاندىن ئۇ ئايالى (مۇئىنلەرنىڭ ئانىسى خۇۋەيلىدىننىڭ قىزى خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھا) غا يۈز بەرگەن ۋەقەنى بايان قىلدى ۋە ئۆزۈم توغرىسىدا قورقۇپ قالدىم، دېدى.

خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇنىڭغا تەسەللىي بېرىپ: ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ئۇ سېنى ھەرگىز خار قىلمايدۇ، چۈنكى سەن خىش - ئەقىربالارغا شەپقەت قىلسەن، ئاجىز - بىچارىلەرگە ياردەم قىلسەن، يوقسۇللارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالسەن، راست سۆزلەيسەن، مېھمانلارنى ياخشى كۈتۈۋالسەن، بېشىغا كۈن چۈشكەنلەرگە ياردەم قىلسەن، دېدى.

شۇنىڭ بىلەن خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇنى تاغىسىنىڭ ئوغلى ۋەرەقە ئىبنى نەۋفەلنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. ۋەرەقە ئىبنى نەۋفەل ئىلگىرى خىرىستىئان بولغان بولۇپ، ئەرەب تىلىدىكى ئىنجىلنى ئوقۇيتتى. ئۇ ياشىنىپ قالغان تەجرىبىلىك بىر كىشى ئىدى. خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ۋەرەقەگە: ئى تاغامنىڭ ئوغلى، قېرىندىشىڭنىڭ ئوغلىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالغىن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرگەنلىرىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەردى. ۋەرەقە ئۇنىڭغا: بۇ «النَّامُوسُ»¹ (يەنى جىبرىل) مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي ئېلىپ چۈشكەن پەرىشتىدۇر، مەن سېنىڭ دىنغا دەۋەت قىلغان ۋاقىتلىرىڭدا كاشكى ياش يىگىت بولسامچۇ؟ مەن قەۋمىڭنىڭ سېنى يۇرتۇڭدىن ھەيدەپ چىقارغان ۋاقتىدا كاشكى

1. بۇ پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي ئېلىپ چۈشۈشكە مۇئەككەل قىلىنغان پەرىشتە جىبرىل ئەلەيھىسسالام ئىدى

ھايات بولغان بولسامچۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەجەبلىنىپ: قەۋمىم مېنى يۇرتۇمدىن ھەيدەپ چىقىرىۋىتەرمۇ؟ دېدى. ۋەرەقە: ھەئە، ھەيدەپ چىقىرىدۇ. پەيغەمبەر بولغان ئادەم دۈشمەنلىك بولىدۇ. سېنىڭ دىنىغا دەۋەت قىلغان چاغلىرىڭدا ھايات بولغان بولسام، ساڭا يېقىندىن ياردەم قىلغان بولاتتىم، دېدى¹. بۇ ئۇچرىشىش بولۇپ، ئۇزاق ئۆتمەي ۋەرەقە ۋاپات بولۇپ كەتتى. ئاندىن شۇ تەرىقىدە ۋەھىي چۈشۈشكە باشلىدى.

«قۇرئان كەرىم» ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە چۈشۈرۈلگەن كىتابلارغا ئوخشاش بىر قېتىمدا توپلام شەكىلدە نازىل قىلىنغان ئەمەس، بەلكى 23 يىل جەرياندا ئاز - ئازدىن پارچە - پارچە شەكىلدە چۈشۈرۈلۈپ تۇرغان، گاھىدا پۈتۈن بىر سۈرە چۈشۈرۈلگەن بولسا، گاھىدا بىر سۈرىنىڭ بىر قانچە ئايەتلىرى چۈشۈرۈلگەن. قۇرئان كەرىمنىڭ ئاز - ئازدىن پارچە - پارچە شەكىلدە چۈشۈرۈلىشىدىكى ھېكمەت، جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ پات - پات ۋەھىي ئېلىپ چۈشۈپ تۇرىشى ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىش، ئۇنى كۈچلەندۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا مەدەت بېرىش ئىدى. شۇنداق بولغاندا، پەيغەمبەرلىكنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدىن تارتىپلا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇشەرىكلەردىن كەلگەن قارشىلىق ۋە ئەزىيەتلەرگە بەرداشلىق بېرىشتە بوشاشماي مۇستەھكەم تۇرۇشىغا مەدەت بولاتتى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً ۚ كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ۗ ﴾ كاپىرلار: «قۇرئان نېمىشقا ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىر قېتىمدا نازىل قىلىنمىدى؟» دېدى. سېنىڭ دىلىڭنى مۇستەھكەم قىلىش ئۈچۈن، ئۇنى پارچە - پارچە نازىل قىلدۇق، ئۇنى دانە - دانە ئوقۇپ بەردۇق. ﴿ (سۈرە فۇرقان 32 - ئايەت) يەنى بۇنىڭدىن مەقسەت سېنىڭ ۋە مۇئمىنلەرنىڭ دىلىنى قۇرئان بىلەن مۇستەھكەم قىلىش ۋە ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈندۇر. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ وَتُزَاوَرُكُنَا لِنَعْرِفَ أَعْلَى النَّاسِ عَلَىٰ مَكَّةَ وَنَزَّلْنَاهُ لِنُزِيلًا ۗ ﴾ قۇرئاننى كىشىلەرگە دانە - دانە ئوقۇپ بېرىشنىڭ ئۈچۈن ئۇنى بۆلۈپ - بۆلۈپ نازىل قىلدۇق، ئۇنى تەدرىجىي نازىل قىلدۇق. ﴿ (سۈرە ئىسرا 106 - ئايەت)

«قۇرئان كەرىم»نىڭ تەدرىجىي شەكىلدە نازىل قىلىنىشىدا يەنە بىر تەربىيۋىي ھېكمەتمۇ بار²، ئۇ بولسىمۇ، مۇئمىنلەرگە دىنىي ئەھكاملارنى بىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشتا تەدرىجىي ئاسانلىق يارىتىپ بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى. شۇنداق بولغاندا، ئۇلار دىنىي ئەھكاملارنى ئاز - ئازدىن ئۆگىنىش ۋە چۈشىنىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلەيتتى. يەنە ئۇلارنى جاھالەت، كۇفىرى ۋە شېرىكنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدىن تەدرىجىي شەكىلدە ئىلىم - مەرىپەت، ئىمان ۋە تەۋھىدنىڭ يورۇقلىقىغا چىقارغىلى بولاتتى.

1. سەھىھۇل بۇخارى 3392 - ھەدىس

2. تەپسىر تەبەرىي 10 - توم، 19 - بەت. ئەلمورشىد ئەلۋەجىز ئەبۇ شامە ئەلمەقدەسى 28 - بەت

ئۈچىنچى: «قۇرئان كەرىم» نىڭ يېزىلىپ ساقلىنىشى

سۆزلەنگەن نۇتۇق ۋە لېكسىيەلەرنى ساقلاشنىڭ ئەڭ مۇھىم ئۇسۇلى ئۇنى يېزىپ ساقلاشتۇر، يېزىۋېلىنمىغان سۆزلەرنىڭ ئۇنتۇلۇپ قېلىش ئېھتىمالى يۇقىرى بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم» قىيامەتكە قەدەر ئىنسانلارغا ھىدايەت ۋە يولباشچى قىلىنىپ چۈشۈرۈلگەن كىتاب بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى يېزىپ ساقلاش ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى ئىچىدىن ماھىر خەتتاتلارنى تاللاپ، ئۇلارنى «قۇرئان كەرىم» نى يېزىشقا بۇيرۇغان ئىدى. چۈشكەن ۋەھىيلەرنى يېزىپ خاتىرلەپ ماڭىدىغان ساھابىلەردىن مەشھۇر بولغىنى زەيد ئىبنى سابىت رەزەييەللاھۇ ئەنھۇ ئىدى¹. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى بىۋاسىتە يېتەكچىلىك قىلىپ، ھەر ۋاقىت چۈشكەن ئايەتلەرنى ئۇلارغا يازدۇرۇپ تۇراتتى.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئادىتى بويىچە ھەر قېتىم ۋەھىي نازىل بولغان ھامان ئۇنى ئۆزى يادقا ئېلىۋالاتتى، ئاندىن ۋەھىي يازىدىغانلارنى چاقىرىپ، ئۇنى يازدۇراتتى، ھەمدە قايسى ئايەتنى قايسى سۈرگە، قايسى تېما ۋە قايسى ئايەتتىن كېيىن يېزىش ھەققىدىمۇ تەلىمات بېرەتتى². ئاندىن ساھابىلىرىگە يېڭى نازىل بولغان ئايەتلەرنى ئۆگىنىشكە ۋە يادقا ئېلىشقا ئەمر قىلاتتى. شۇ تەرىقىدە «قۇرئان كەرىم» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك ھاياتىدا (تېرە ۋە خورما دەرىخىنىڭ قوۋزاقلىرىدىن ياسالغان) سەھىپىلەرگە يېزىۋېلىنغان ئىدى³. دېمەك «قۇرئان كەرىم» مەزكۇر سەھىپىلەردە ۋە قارىيلارنىڭ دىللىرىدا ساقلاندى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر يىلى بىر قېتىم «قۇرئان كەرىم» نى تەكرار قىلىپ، جىبرىل ئەلەيھىسسالامغا تىڭشاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغان يىلى بولسا ئىككى قېتىم تىڭشاتقان ئىدى.

ھازىرقى «قۇرئان كەرىم» دىكى ئايەت ۋە سۈرىلەرنىڭ تىزىلىش تەرتىپى ئۆز ۋاقتىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوقۇپ بەرگەن تەرتىپ بويىچە رەتلىنىپ ساقلانغان بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايەتلەردىكى ۋەدىسىگە ئۇيغۇندۇر: ﴿ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۗ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ۗ ﴾ ئۇنى توپلاش ۋە ئوقۇپ بېرىش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. ساڭا ئۇنى ئوقۇپ

1. تەپسىر تەبەرىي 1 - توم، 28 - بەت.

2. سۈنەن ئەبى داۋۇد 786 - ھەدىس، سۈنەن تىرمىزى 3086 - ھەدىس، بۇ ھەدىسنى ھاكىم 3325 - ھەدىستە بايان قىلغان ۋە ئۇنى سەھىھ دەپ باھا بەرگەن، چۈنكى، بۇ ئىمام بۇخارى ۋە ئىمام مۇسلىمنىڭ شەرتلىرىگە چۈشىدۇ، گەرچە ئۇلار بۇ ھەدىسنى كىتابلىرىدا ئالمىغان بولسىمۇ.

3. سەھىھۇل بۇخارى 4592 - ، 4593 - ھەدىس.

بەرگىنىمىزدە (يەنى جىبرىل ساڭا ئوقۇپ بەرگەندە)، ئۇنىڭ ئوقۇشىغا ئەگەشكىن. ﴿ (سۈرە قىيامەت 17 - ، 18 - ئايەتلەر) ﴾ سُنْفِرُكَ فَلَا تَنْسَى ﴿ (ئى مۇھەممەد!) ساڭا (قۇرئاننى) ئوقۇتىمىز، سەن ئۇنى ئۇنتۇمايسەن. ﴿ (سۈرە ئەئلا 6 - ئايەت)

تۆتىنچى: «قۇرئان كەرىم» نىڭ كىتاب شەكلىدە توپلىنىشى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ «قۇرئان كەرىم» نى يادقا ئالغان قارىيلارنىڭ ۋاپات بولۇشى ۋە «قۇرئان كەرىم» خاتىرلەنگەن سەھىپىلەرنىڭ يوقىلىپ كېتىشى بىلەن «قۇرئان كەرىم» نىڭ بىر قىسىم بۆلەكلىرىنىڭ يوقىلىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، «قۇرئان كەرىم» نى بىر كىتاب شەكلىدە توپلاشقا ئەمىر قىلدى ۋە بۇ بۈيۈك خىزمەتنى قارىيلاردىن ۋەھىينى خاتىرلىگۈچى زەيد ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا تاپشۇردى. ئۇ ئىلگىرى يېزىلغان سەھىپىلەردىكى ئايەتلەرنى قارىيلارنىڭ يادلىغانلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، جەزملەشتۈرگەندىن كېيىن يېڭى سەھىپىلەرگە كۆچۈردى، شۇ تەرىقىدە ئۇ «قۇرئان كەرىم» نى توپلام بىر كىتاب قىلىپ، ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا تاپشۇرۇپ بەردى. «قۇرئان كەرىم» نىڭ بىرىنچى قېتىم جەملەنگەن بۇ ئەسلىي نۇسخىسى ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۆيىدە ساقلاندى. ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئىككىنچى خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۆيىدە ساقلاندى. ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى، مۇئمىنلەرنىڭ ئانىسى، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قىزى ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۆيىدە ساقلاندى.¹

ئىسلام دىنى ھەر قايسى شەھەر ۋە رايۇنلارغا كېڭەيگەنسىمۇ «قۇرئان كەرىم» نى ئوقۇيدىغانلارمۇ كۆپەيدى. «قۇرئان كەرىم» يەتتە خىل شېۋىدە چۈشكەن بولغاچقا، ھەركىم ئۇنى ئۆز شېۋىسى بويىچە ئوقۇيدىغان، باشقا بىر شېۋىدە ئوقۇيدىغانلارنى ئېتىراپ قىلمايدىغان ھالەت شەكىللەندى. شېۋىدىكى ئوخشىماسلىقنىڭ ئىختىلاققا سەۋەب بولماسلىقى ۋە بارلىق كىشىلەرنىڭ «قۇرئان كەرىم» نى بىر خىل شېۋىدە ئوقۇشىنى نەزەردە تۇتۇپ، ساھابە كىراملار شۇ ۋاقىتتىكى خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا كىشىلەرنى بىر خىل شېۋىگە بىرلەشتۈرۈش توغرىسىدا پىكىر - تەكلىپ بەردى. ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئەمرى بويىچە زەيد ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ باشچىلىقىدا ۋەھىينى يېزىشقا قاتناشقان قارىيلاردىن بىر گۇرۇپ تەشكىللەندى، بۇلار ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە جەملىنىپ، ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۆيىدە ساقلىنىۋاتقان نۇسخا ۋە باشقا ساھابىلەردە ساقلانغان نۇسخىلارنى توپلاپ، «قۇرئان

1. سەھىھۇل بۇخارى 4986 - ھەدىس، سۈنەن تىرمىزى 3103 - ھەدىس، مۇسنەد ئىمام ئەھمەد

كەرىم»نى قۇرۇش شېۋىسى بويىچە قايتىدىن يېزىپ چىقتى. شۇ ئاساسىي نۇسخىدىن ئالتە (يەنە بىر رىۋايەتكە ئاساسەن يەتتە) نۇسخىنى يېزىپ كۆپەيتتى. ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ نۇسخىلاردىن بىرىنى ئۆزى ئېلىپ قېلىپ، قالغانلىرىنى باشقا مەملىكەتلەرگە ئەۋەتىپ بەردى، ھەمدە مۇسۇلمانلارغا مۇشۇ نۇسخىنى ئاساس قىلىپ، ئوقۇش ۋە كۆپەيتىش توغرىسىدا تەلىمات بەردى.

ھازىرقى دەۋردە «قۇرئان كەرىم»نىڭ مەيلى قوليازما نۇسخىسى بولسۇن ياكى باسما نۇسخىسى بولسۇن، ھەممىسى ئۆز ۋاقتىدا ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەر قايسى مەملىكەتلەرگە ئەۋەتكەن ئەسلىي نۇسخىسىدىن كۆچۈرۈلگەن. بۇ نۇسخىلارنىڭ جۈملە - ئىبارىلىرى ۋە تەرتىۋى بىردەك ئوخشاش ۋە پەرقسىز بولۇپ، ھېچبىرىدە زىتلىق مەۋجۇت ئەمەس.

تارىختىن بېرى مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى باسقۇچلۇق ۋە تارقىتىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى «پادىشاھ فەھد «قۇرئان كەرىم»نى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى» «قۇرئان كەرىم»نى بېسىپ - تارقىتىشقا ئەھمىيەت بەرگەن دۇنيادىكى ئەڭ مۇھىم ئورگاندۇر. بۇ ئورگان ئەڭ يېڭى تېخنىكا ۋە ئۈسكۈنىلەرنى ئىشلىتىپ، «قۇرئان كەرىم»نى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يازدۇرغان رەس-مۇلخەت (ئوسمانىيە نۇسخىسى) بويىچە ئۆلچەملىك، چىداملىق، كۆركەم شەكىلدە نەشر قىلىپ، تارقىتىپ كېلىۋاتىدۇ.

بۇ ئورگان ھەربىر مۇسۇلماننى «قۇرئان كەرىم»نىڭ سۈپەتلىك بېسىلغان نۇسخىسىغا ئېرىشتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ. بۇ ھەقىقەتتە سەئۇدىي ئەرەبىستان پادىشاھلىقىنىڭ «قۇرئان كەرىم»گە بولغان ھۆرمىتى ۋە ئۇنى نەشر قىلىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بەشىنچى: «قۇرئان كەرىم»نىڭ پارىلارغا بۆلۈنىشى ۋە ئۇنىڭ تەرتىپى

«قۇرئان كەرىم» جەمئىي 114 سۈرىدىن تەركىپ تاپقان بولۇپ، سۈرە پاتىھەدىن باشلىنىپ سۈرە ناستا ئاخىرلىشىدۇ. ھازىر بىز كۆرۈۋاتقان سۈرىلەرنىڭ تىزىلىش تەرتىپى ئاسماندىن چۈشۈش تەرتىپى بويىچە ياكى بىراۋنىڭ ئىجتىھادى بويىچە تىزىلغان ئەمەس، بەلكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە تىزىلغاندۇر. سۈرە ئەلەق ھەممىدىن بۇرۇن چۈشكەن بولسىمۇ، تەرتىپتە 97 - سۈرىدىن كېيىن تىزىلغان. دېمەك ساھابە كىراملار ئايەت ۋە سۈرىلەرنىڭ تەرتىپىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇپ بەرگىنى بويىچە تىزغان¹.

1. بۇ سۆزلەرنى ئەبۇ ئۆمەر ئەددانىي «ئەلمۇقىنئ» نىڭ 8 - بېتىدە ئىمام ئىبنى ئەنەستىن نەقىل قىلغان.

«قۇرئان كەرىم» دە 30 پارە بار بولۇپ، ھەر پارە (يىرىم پارىدىن) ئىككى بۆلۈم ۋە ھەر بۆلۈم تۆت شاخچە بۆلەكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەزكۇر بۆلەكلەرنىڭ بەت ئۈستى ۋە يان تەرىپىدە پەرقلىق بەلگىلىرى بار. بۇ خىلدىكى تەقسىملەش ئۆلىمالارنىڭ ئىجتىھادى بىلەن بولغان بولۇپ، بۇنىڭدىن مۇسۇلمانلارغا «قۇرئان كەرىم» نى تىلاۋەت قىلىشنى قولايلاشتۇرۇش مەقسەت قىلىنغان.

ئالتىنچى: «قۇرئان كەرىم» نى ئۆگىنىش

مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم» نى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قانداق چۈشۈرۈلگەن بولسا شۇنداق ئوقۇش، تىلاۋەت قىلىش ۋە ئۆگىنىشكە ھەمدە ئۇنىڭ ئىبارىلىرىنى ئۆز پېتى ساقلاشقا تولۇق ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. مەسىلەن: ساھابە كىراملاردىن «قۇرئان كەرىم» نى يادقا ئالغان قارىي ئۇستازلار ئۇنى ئۆز پېتى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، تابىئىن شاگىرتلەر (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرمىگەن، ئەمما ساھابىلەرنى كۆرگەن كىشىلەر) گە تەلىم بەرگەن، ئۇلار تەلىم بېرىشتە ھەربىر ئايەت ئۈستىدە ئايرىم - ئايرىم توختىلىپ، ئۇنىڭ مەنىلىرىنى ئېنىق چۈشەندۈرگەن. شۇنداقلا ئۇلارغا قۇرئان كەرىمنىڭ تەلىماتى بويىچە ئەمەل قىلىشنىمۇ ئۆگەتكەن. تابىئىنلەردىن «قۇرئان كەرىم» نى يادقا ئالغانلار مەخسۇس «قۇرئان كەرىم» نى تەلىم بېرىدىغان مەكتەپلەرنى ئېچىپ، ساھابىلەردىن ئۆگەنگەنلىرى بويىچە كېيىنكىلەرگە تەلىم بەرگەن. ئۇلار «قۇرئان كەرىم» نى ئوقۇش ۋە تىلاۋەت قىلىشقا ئەھمىيەت بەرگەندەك، يازما نۇسخىسىنى ساقلاش، ئۇنىڭدىكى ھەرپ ۋە سۆزلەرنىڭ سانى، ئايەت ۋە سۈرىلەرنىڭ تەرتىپى، ئوقۇش ۋە ئوقۇتۇش مېتودى قاتارلىقلارنى ئۆز پېتى ئۆگىتىپ قالدۇرغان. شۇ ۋەجىدىن «قۇرئان كەرىم» بۈگۈنگە قەدەر ئىلگىرىكىلەر قانداق ئوقۇتقان ۋە يادقا ئالدۇرغان بولغان بولسا، شۇنداق ئوقۇتۇلۇپ ۋە تىلاۋەت قىلىنىپ كەلمەكتە. ھەربىر قارىي يەنى «قۇرئان كەرىم» نى يادقا ئوقۇيدىغان كىشى ئۇنى ئۆزىنىڭ قارىي ئۇستازىدىن ئەڭ پاساھەتلىك تىل بولغان ئەرەب تىلىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن بويىچە تەلىم ئالىدۇ ۋە شۇ پېتى ئوقۇيدۇ.

«قۇرئان كەرىم» ھەر خىل «قىرائەتلەر» يەنى قىرائەت ۋارىيانتلىرى بىلەن ئوقۇلىدۇ. بۇ يەردىكى «قىرائەتلەر» كەلىمە ۋە ھەرپلەرنى ئوقۇش ۋە تەلەپپۇز قىلىشتىكى ھەرخىل ۋارىيانتلارغا قارىتىلغان بولۇپ، تابىئىنلار قارىي ساھابىلەردىن شۇنداق تەلىم ئالغان. ساھابە كىراملار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ رۇخسەت قىلىشى بىلەن «قۇرئان كەرىم» نى مەزكۇر قىرائەت ۋارىيانتلىرى بىلەن ئوقۇغان ئىدى.

ھازىرقى دەۋردە مەزكۇر قىرائەت ۋارىيانتلىرىدىن ئەڭ مەشھۇر بولغىنى ئاسمىنىڭ قىرائىتى بولۇپ، ئۇنى ساھابىلەرنىڭ شاگىرتى ھەفس ئىبنى سۇلايمان رىۋايەت قىلغان، يەنە بىرى نافىئىنىڭ قىرائىتى بولۇپ، ئۇنى ۋەرش تەخەللۇسى قوللانغان ئوسمان ئىبنى سەئىد رىۋايەت قىلغان. مەشھۇر قىرائەتلەردىن يەنە دۇربى رىۋايەت قىلغان ئەبۇ ئەمر ئەلبەسرىينىڭ قىرائىتى ۋە قالىن رىۋايەت قىلغان نافىئىنىڭ قىرائىتىمۇ بار.

يەتتىنچى: «قۇرئان كەرىم» نىڭ تەپسىرى

«قۇرئان كەرىم» نىڭ تەپسىرى – ئۇنىڭ مەنىلىرىنىڭ شەرھىسىنى كۆرسىتىدۇ¹. ھەر قانداق ئىبارىنىڭ مەقسىتىنى ئۇنىڭدىكى مەنە ۋە ئۇقۇملارنى چۈشەنمەستىن بىلگىلى بولمايدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» نىڭ مەنىسى ۋە مەقسەتلىرىنى چۈشۈنۈش، تەپەككۈر قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن ۋەز – نەسىھەت ئېلىش ئۈچۈن چۈشۈرگەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبْرَكٌ لَيْدُبَّرُوهَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَلَّا تَأْتُوا الْبُيُوتَ﴾ (بۇ) ئۇلارنىڭ ئايەتلەرنى تەپەككۈر قىلىشى ئۈچۈن، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز – نەسىھەت ئېلىشى ئۈچۈن، بىز ساڭا نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر. ﴿ (سۈرە ساد 29 – ئايەت) تەپەككۈر قىلماق چۈشەنمەكتىن ھاسىل بولىدۇ.

ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) چۈشەنمىگەن ئايەتلەرنىڭ مەنىلىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شەرھلەپ بېرەتتى²، ئۇلارنىڭ تىلى ئەرەبچە بولغانلىقى ۋە «قۇرئان كەرىم» ئۇلارنىڭ تىلىدا نازىل بولغانلىقى ئۈچۈن، ئايەتلەرنىڭ مەنىلىرىنى چۈشۈنۈشتە كۆپ سوئال سوراشقا ئېھتىياج بولمايتتى، ئەمما كېيىنكى دەۋرلەردە تەپسىرگە بولغان ئېھتىياج ئېشىپ باردى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى، ساھابىلەرنىڭ ئەمەلىي تەلىملىرى ۋە ئۇلارنىڭ شاگىرتلىرى بولغان تابىئىنلەردىن نەقىل قىلىنغان تەپسىرلەر تەپسىر ئىلمىگە ئاساس بولدى، بۇ خىل تەپسىر «التَّفْسِيرُ بِالْمَأْثُورِ» (ئىلمىي مىراسلارغا ئاساسلانغان تەپسىر) دەپ ئاتالدى ۋە «قۇرئان كەرىم» نى چۈشۈنۈشتە ئاساسلىق ۋە سىيىلە بولدى. بۇ ئارقىلىق «قۇرئان كەرىم» ئۈستىگە نازىل بولغان بىرىنچى ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ ئۇنى قانداق چۈشەنگەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلار بىرىنچىدىن، ئەرەب تىلىنى ئوبدان بىلىدىغانلار ئىدى. ئىككىنچىدىن، «قۇرئان كەرىم» چۈشكەن ۋاقىت – شارائىتلاردا ياشىغان، ئۇنىڭدىكى ۋەقەلەرگە شاھىت بولغانلار ئىدى.

1- تەپسىرنىڭ تۈرلىرى

مۇپەسسىرلەرنىڭ ئىلمىي قىزىقىشلىرىنىڭ ھەرخىل بولغانلىقى سەۋەبىدىن ئۇلارنىڭ تەپسىرلىرىدىكى ئارتۇقچىلىق ۋە ئالاھىدىلىكلەرمۇ ھەرخىل بولغان، مەسىلەن: بەزى مۇپەسسىرلەر «قۇرئان كەرىم» نى ئەرەب تىلىدىكى گرامماتىكا، مورفولوگىيە ۋە ئىستىلىستىكا نۇقتىسىدىن شەرھلەشكە ئەھمىيەت بەرگەن بولسا، بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى شەرئەت ئەھكاملىرى ۋە فىقھىي مەسىلىلەر نۇقتىسىدىن شەرھلەشكە كۆپرەك

1. زەركەشىنىڭ «ئەلبورھان» دېگەن ئەسىرى 1 – توم، 13 – بەت.

2. تەپسىر تەبەرىي 1 – توم، 37 – بەت، شەيخ ئىبنى تەيمىنىڭ «مۇقەددىمە ئۇسۇل تەپسىر» دېگەن ئەسىرى 35 – بەت.

ئەھمىيەت بەرگەن. شۇنىڭدەك بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى تارىخىي ۋە قەلىكلەر نۇقتىسىدىن تەپسىر قىلغان بولسا، بەزىلەر ئۇنى ئەقلىي ۋە ئەخلاقىي نۇقتىدىن تەپسىر قىلغان. بۇنىڭغا ئاساسەن ئۆلىمالار تەپسىرلەرنى ئىككى قىسىمغا ئايرىغان.

بىرىنچىسى، «التَّفْسِيرُ بِالْمَأْثُورِ» ئىلمىي مىراسلارغا ئاساسلانغان تەپسىر: بۇ خىل تەپسىر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شەرھلىگەن، ساھابە كىراملار چۈشەنگەن ۋە چۈشەندۈرگەن، ئاندىن ئۇلارنىڭ شاگىرتلىرى بولغان تابىئىنلەر ئەسەرلىرىدىن نەقىل قىلىنغان تەپسىرنى كۆرسىتىدۇ.

ئىككىنچىسى، «التَّفْسِيرُ بِالرَّأْيِ أَوْ بِالرَّجْهِاد» مۇپەسسىر ئۆز رايى ياكى ئىجتىھادى بويىچە قىلغان تەپسىر:

بۇ مۇپەسسىر ئۆزىنىڭ چۈشەنچىسى، رايى ۋە ئەقلىي كۆز قارىشى ياكى ئىجتىھادى بويىچە ئىلمىي ئاساسلارغا تايىنىپ قىلغان تەپسىرنى كۆرسىتىدۇ.

2- تەپسىر قىلىشنىڭ ئۇسۇل ۋە قائىدىلىرى

«قۇرئان كەرىم»نى چۈشۈنۈشتە ھەممىدىن بۇرۇن ئىلمىي مىراسلارغا ئاساسلانغان تەپسىرلەرگە قاراش كېرەك. چۈنكى، بۇ تەپسىرلەر قۇرئان كەرىمنى ئەڭ ياخشى بىلىدىغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شەرھلىگەن، ساھابە كىراملار چۈشەنگەن ۋە تابىئىنلار تەلىم ئالغان ئىلمىي مىراسلاردىن ئېلىنغاندۇر. ئەگەر ئىلمىي مىراسلارغا ئاساسلانغان تەپسىرلەردە بولمىغان ئايەتلەرنىڭ مەنىلىرىنى شەرھىلەش ۋە تەپسىر قىلىش زۆرۈر بولسا، تۆۋەندىكى ئۇسۇل ۋە قائىدىلەرگە رىئايە قىلىش زۆرۈردۇر:

1- ئىلمىي مىراسلارغا ئاساسلانغان تەپسىرلەردىن ئېلىنغان مەنىلەرنى نەزەردە تۇتۇش ۋە ئۇنىڭغا زىت كېلىدىغان ھېچقانداق سۆز قىلماسلىق.

2- بېرىلگەن شەرھى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شېرىپتە كەلگەن ئومۇمىي غايە - مەقسەتلەرگە ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك، ھېچقانداق بىر مۇپەسسىرنىڭ ئايەتلەرنى مەزكۇر غايە - مەقسەتلەرگە زىت كېلىدىغان شەكىلدە تەپسىر قىلىشى توغرا ئەمەس. چۈنكى، «قۇرئان كەرىم»نىڭ بەزى ئايەتلىرى باشقا ئايەتلەرنى ئىزاھلاپ بېرىدۇ، بىر - بىرىگە زىت كەلمەيدۇ. شۇنداقلا ھەدىس شەرپىمۇ «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىخچام ئىبارىلىرىنى تەپسىلىي شەكىلدە شەرھىلەپ كېلىدۇ، ئۇنىڭغا زىت كەلمەيدۇ.

3- تەپسىر قىلغۇچى ئەرەب تىلىدىكى سۆز مەنىسى، جۈملە قۇرۇلمىسى، ئىپادىلەش ئۇسۇلىدىن ئىبارەت تىلنىڭ قائىدىسى ۋە ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتىنى ئوبدان بىلىدىغان

بولشى كېرەك. چۈنكى، «قۇرئان كەرىم» ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغان بولغاچقا، ئۇنى ئەرەب تىلىنىڭ قائىدىلىرى بويىچە چۈشۈنۈش ۋە شەرھلەش لازىم.

4- مەنىسى مۇئەييەن ئەمەس ئايەتلەرنى چۈشۈنۈشتە مەنىسى ئوچۇق ئايەتلەرگە قايتىش كېرەك. چۈنكى، «قۇرئان كەرىم» نىڭ بەزى ئايەتلىرى باشقا ئايەتلەرنى شەرھىلەپ كېلىدۇ. «قۇرئان كەرىم» نىڭ كۆپىنچە ئايەتلىرى «موھكەم» (ئېنىق) بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەنىلىرى ئوچۇقتۇر. بەزى ئايەتلەر «مۇتەشابھ» (مەنىسى مۇئەييەن ئەمەس) بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەنىلىرىنى چۈشۈنۈشتە بەزى كىشىلەر قىيىنلىشى مۇمكىن، مەنىلىرى ئوچۇق ئايەتلەرگە قايتقاندا ئۇلارنىڭ مەنىلىرى ئېنىق بولىدۇ ۋە ئاسانلا چۈشەنگىلى بولىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ «(ئى مۇھەممەد!) ئۇ (ئاللاھ) ساڭا كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلدى. ئۇنىڭدا مەھكەم (مەنىسى ئوچۇق) ئايەتلەر باركى، ئۇلار كىتابنىڭ (يەنى پۈتۈن قۇرئاننىڭ) ئاساسدۇر. يەنە باشقا مۇتەشابھ (يەنى مەنىسى مۇئەييەن ئەمەس) ئايەتلەر باردۇر. دىللىرىدا ئەگرىلىك بار (يەنى گۇمراھلىققا مايىل) كىشىلەر پىتنە قوزغاش ۋە ئۆز رايى بويىچە مەنە بېرىش ئۈچۈن مۇتەشابھ ئايەتلەرگە ئەگىشىدۇ (يەنى مۇتەشابھ ئايەتلەرنى ئۆز نەپسى خاھىشى بويىچە چۈشەندۈرىدۇ). بۇنداق ئايەتلەرنىڭ (ھەقىقىي) مەنىسىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ. ئىلىمدا توشقانلار ئېيتىدۇ: «ئۇنىڭغا ئىشەندۇق، ھەممىسى پەرۋەردىگارىمىز تەرىپىدىن نازىل بولغان. (بۇنى) پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا چۈشىنىدۇ.» (سۈرە ئال ئىمران 7- ئايەت)

5- كائىناتقا مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەرنى تەپسىر قىلىشتا دەلىللەنگەن ئىلىم - پەن تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن پايدىلىنىش كېرەك. ئەمما، ئايەتلەرگە ئۆزىدە بولمىغان مەنىلەرنى چاپلاشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئىلىم - پەن نەزەرىيىلىرىنى زورلاپ قۇرئان كەرىمنىڭ تەپسىرىگە كىرگۈزۈۋالماستىن لازىم.

6- ئاللاھنىڭ كالىمىنىڭ مەنىلىرىنى پاك شەرئەت ھەقىقەتلىرىدىن يىراقلاشتۇرىدىغان ۋە ئەرەب تىلىنىڭ قائىدىلىرىگە چۈشمەيدىغان خاتا شەرھى ۋە ناتوغرا ئىزاھلاشتىن ساقلىنىش كېرەك، خاتالىق مەيلى شەرئەت بۇرمىلاش مەقسەت قىلىنغانلىقتىن كېلىپ چىققان بولسۇن ياكى ئەرەب تىلىنىڭ ئۇسلۇب ۋە قائىدىلىرىنى بىلمىگەنلىكتىن كېلىپ چىققان بولسۇن ياكى ئاللاھنىڭ كالىمى - شەرىپىگە مۇناسىپ كەلمەيدىغان مەنىلەرنى تەسەۋۋۇر قىلىۋېلىشتىن كېلىپ چىققان بولسۇن، ھېچبىر خاتا شەرھى قوبۇل قىلىنمايدۇ.

سەككىزىنچى: «قۇرئان كەرىم» نىڭ مۆجىزىلىرى

مۆجىزە دېمەك ئىنساننىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان، ئادەتتىن تاشقىرى بىر نەرسە بولۇپ، ئىنسان ئۇنى زاھىرىي سەۋەب - ۋاسىتىلەر بىلەن ۋۇجۇتقا چىقىرىشتىن ئاجىز كېلىدۇ. مۆجىزە دېگەن بۇ ئاتالغۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن دەلىل - پاكىتلارغا قارىتىلغان بولۇپ، بۇ سۆز «قۇرئان كەرىم» دە ئىشلىتىلمىگەن، ئەمما ئۇنىڭ مەنىسىنى ئىپادىلەيدىغان «دەلىل، ئايەت، ئالامەت، بەلگە» دېگەندەك باشقا سۆزلەر ئىشلىتىلگەن.

«قۇرئان كەرىم» ئاللاھنىڭ كالامى بولغانلىقتىن ئۇنىڭ مەنىلىرىدە يۈكسەك كامالەت نامايان بولۇپ تۇرىدۇ، ئايەتلەردە ئىشلىتىلگەن ئۇسلۇب ۋە ئىبارىلەردە ئۆزگىچە جەزىدارلىق بولۇپ، ئۇنىڭ ئوخشىشىنى كەلتۈرۈشتىن ئىنسان ئاجىزلىق قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿الرَّكْبُ أَحْكَمْتُ أَيُّهُ ثُمَّ فَصَّلْتُ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ خَبِيرٍ﴾ ﴿ئەلىف، لام، را. بۇ، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، ھەممىدىن خەۋەردار ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ئايەتلىرى (ھەر تەرەپتىن) پۇختا بېكىتىلگەن، ئاندىن (ئەقىدە، ئەھكام ۋە ۋە قىسسەلەر) تەپسىلىي بايان قىلىنغان كىتابتۇر.﴾ (سۈرە ھۇد 1 - ئايەت)

مۇشۇرىكلار ھەر خىل شۈبھە ۋە ئىغۋالارنى تارقىتىپ، «قۇرئان كەرىم» نىڭ ئاللاھتىن كەلگەنلىكىگە قارىتا شەك پەيدا قىلماقچى ۋە كىشىلەرنى ئۇنىڭدىن توسماقچى بولغان ئىدى¹، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا جەڭ ئېلان قىلىپ، ئەگەر ئۇلار سۆزلىرىدە راستچىل بولسا، مۇشۇ «قۇرئان» غا ئوخشاش يەنە بىر قۇرئان ياكى ئۇنىڭ ئون سۈرىسى ياكى بىر سۈرىسىگە ئوخشايدىغان بىرەر سۈرە كەلتۈرۈپ باقسۇن! دېگەن مەزمۇندا تۆۋەندىكى ئايەتلەرنى نازىل قىلدى². ئۇلار بىرىنمۇ كەلتۈرەلمىدى، گەرچە «قۇرئان كەرىم» ئەرەب تىلىدا بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئوخشاش بىرەر كالامنى كەلتۈرۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ قىلدى.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأَنذَرْتُكُمْ يَوْمَ يَمُوتُ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَيَوْمَ تَأْتُوا الْقُبُورَ وَيَوْمَ تُنْفَخُ الصُّورُ يَوْمَئِذٍ نَدُّوا حَرَابًا وَمِمَّا يَخْتَفُونَ بَيْنَ أَيْدِي رَبِّكَ وَالْأَنْفُسُ فَاصْرَاحًا وَمِمَّا يَخْتَفُونَ بَيْنَ أَيْدِي رَبِّكَ وَالْأَنْفُسُ فَاصْرَاحًا﴾ (سۈرە يۇنۇس 38 - ئايەت)

«قۇرئان كەرىم» ناھايىتى ئوچۇق ئىبارىلەر بىلەن ئېلان قىلىدىكى، بارلىق ئىنسانلار ھەتتا جىنلار بىر - بىرىگە ھەمكارلىشىپمۇ، بۇ «قۇرئان» غا ئوخشاش كالامنى ۋۇجۇتقا

1. سۈرە ئەنئام 7 - ، 25 - ئايەت، سۈرە ئەنبىيا 5 - ئايەت، سۈرە سەبا 43 - ئايەت، ياسىن 69 - ئايەت، ساففات 36 - ئايەت، سۈرە ساد 4 - ئايەت، سۈرە تۇر 30 - ئايەتلەرگە قارالسۇن.
2. سۈرە بەقەرە 23 - ئايەت، يۇنۇس 38 - ئايەت، سۈرە ھۇد 13 - ئايەت، سۈرە تۇر 34 - ئايەتلەرگە قارالسۇن.

كەلتۈرۈشتىن ئاجىز كېلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ لِيْنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَنْ يَّاتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِرًا﴾ ﴿ئەگەر پۈتۈن ئىنسانلار ۋە جىنلار بۇ قۇرئاننىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىغىلىپ بىر - بىرى بىلەن ھەمكارلاشقان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ.﴾ (سۈرە ئىسرا 88 - ئايەت)

«قۇرئان كەرىم» ھېچبىر مەخلۇقنىڭ سۆزىگە ئوخشىمايدىغان، بۈيۈك ئاللاھنىڭ كالامى بولغانلىقتىن كاتتا مۆجىزىدۇر. ئايەتلىرىنىڭ ئىخچاملىقى، تىل ئۇسلۇبى، بەدىئىيلىكى، پاساھەت ۋە ئىستېتىكىلىق گۈزەللىكى جەھەتتىنمۇ مۆجىزىدۇر. شۇنداقلا «قۇرئان كەرىم» بايان قىلغان ۋەقەلەرنىڭ راستلىقى، ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەھكاملارنىڭ توغرىلىقى، دىللارنى مايىل قىلىدىغان جەزىمدارلىقى، ئىنسانلارنىڭ پسخولوگىيىسى ۋە روھىي ھالىتىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرى، ئۇنىڭدىكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئىلىم - پەنگە ئائىت ھەقىقەتلەر جەھەتتىنمۇ مۆجىزىدۇر.

«قۇرئان كەرىم» بايان قىلغان تىبابەت، كائىنات، ئاسترونومىيە ۋە ئىلىم - پەنگە ئائىت ھەقىقەتلەرنىڭ شۇ قەدەر ئىنچىكە ۋە توغرىلىقىنى كۆرگەن كۆپلىگەن دوختۇرلار، تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرى ھاڭ - تاڭ قالدى. چۈنكى، بۇ قەدەر ئىنچىكە ئىلىمىي ھەقىقەتلەر، دۇنيا ئىلىم - پەندىدىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز بىر دەۋردە، جاھالەتتە قالغان بىر قەۋمگە ئەۋەتىلگەن ساۋاتسىز بىر پەيغەمبەرنىڭ ئاغزىدىن چىققانلىقى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ھەقىقەتەن ھەيران قالارلىق ئىش ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئىختىيارسىز ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلدى. چۈنكى، ئۇلار «قۇرئان كەرىم» نىڭ ئىنسان ئىجاد قىلغان كىتاب ئەمەس، بەلكى ھەقىقەتەن پۈتۈن كائىنات ۋە مەخلۇقاتنىڭ ياراتقۇچىسى ئاللاھنىڭ كالامى ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتكەن ئىدى.

«قۇرئان كەرىم» ئاللاھ تائالانىڭ بىر ۋە بارلىقىغا، ئۇنىڭ بۈيۈك قۇدرىتىگە دالالەت قىلىدىغان ئايەتلەر بىلەن تولغاندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سَرَّيْهُمْ اَيَّتِنَا فِي الْاَفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعُوْنَ لَهُمْ اِنَّهُ الْحَقُّ ۗ اَوْلَمَ يَكْفُ بِرَبِّكَ اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ ﴿ئۇلارغا قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغانغا قەدەر، بىز ئۇلارغا ئۇيۇقتىكى (يەنى ئاسمان - زېمىن ئەتراپىدىكى) ۋە ئۆزلىرىدىكى (قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىپ تۇرىمىز، رەببىڭنىڭ ھەر نەرسىنى كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقى (ھەمدە قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە گۇۋاھ بولغانلىقى سېنىڭ راستلىقىڭنىڭ دەلىلى بولۇشقا ئۇلارغا) يېتەرلىك ئەمەسمۇ؟﴾ (سۈرە فۇسسىلەت 53 - ئايەت)

توققۇزىنچى: «قۇرئان كەرىم» مەنىلىرىنىڭ تەرجىمىسى

ھەر قانداق بىر ئەسەرنى بىر تىلدىن يەنە بىر تىلغا ئاغدۇرۇش تەرجىمە دەپ ئاتىلىدۇ¹. ھەر تىلنىڭ ئۆزىگە خاس ئىپادىلەش ئۇسۇلى ۋە قائىدىلىرى بولغاچقا، تەرجىمان تەرجىمە قىلىش جەريانىدا تۈرلۈك دىشۋارچىلىقلارغا يولۇقىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بىر ئەسەرنى بىر تىلدىن يەنە بىر تىلغا تەرجىمە قىلغاندا ئۇ تىلنىڭ ئۇسلۇبىدا كۆزلەنگەن مەقسەتنى ئەينەن ئىپادىلەش ئۈچۈن ئاسان ئەمەس². ئىنساننىڭ ئاددىي سۆزلىرىنى تەرجىمە قىلىش قىيىن بولغان يەردە، نازۇكىلىقى ۋە مۇكەممەللىكىدە تەڭداشسىز «قۇرئان كەرىم» نى تەرجىمە قىلىشتىكى قىيىنچىلىق تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ، ئەلۋەتتە. چۈنكى، «قۇرئان كەرىم» ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغان ئاللاھنىڭ كالامى، سۆز ۋە مەنىلىرى بىلەن چۈشۈرۈلگەن ۋەھىيدۇر. ھېچكىم قۇرئان كەرىمنىڭ مەنىلىرىنى مۇكەممەل بىلىپ بولالمايدۇ، ئۇنىڭ ئىبارىلىرىنى ئەرەب تىلىدىكىگە ئوخشاش شەكىلدە ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم» نى تەرجىمە قىلىشتا شۇ قەدەر قىيىنچىلىقلار بولسىمۇ، ئۇنىڭ دەۋىتىنى دۇنيادىكى بارلىق مىللەتلەرگە يەتكۈزۈش ئىسلام ئۈمىتىگە پەرزدۇر. ئۇ مىللەتلەر مەيلى قايسى تىلدا سۆزلىسۇن، «قۇرئان كەرىم» نى تەرجىمە قىلماستىن ئۇلارغا يەتكۈزۈش مۇمكىن ئەمەس³.

«قۇرئان كەرىم» نىڭ باشقا تىللاردىكى تەرجىمىسى ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ:

1. پەقەت ئايەتلەرنىڭ مەنە جەھەتتىكى تەرجىمىسى بولىدۇ. ئۇنىڭدا تەرجىمان ئايەتلەرنى تەپسىر قىلماستىن، سۆزمۇسۆز تەرجىمە قىلىپ، سۆز مەنىلىرىنى ئىزاھلاش بىلەنلا كۇپايىلەنگەن بولىدۇ.
2. ئايەتلەرنىڭ تەپسىرىنىڭ تەرجىمىسى بولىدۇ. ئۇنىڭدا ھەر خىل مىساللار، قوشۇمچە شەرھى ۋە ئىزاھلار بولىدۇ. بۇ ئەرەب تىلىدىن باشقا ھەر قانداق بىر تىلدىكى «قۇرئان كەرىم» نىڭ تەپسىرى ھېسابلىنىدۇ⁴.

ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن مەسىلە شۇكى، قۇرئان كەرىمنىڭ مەنەن تەرجىمىسى يەنە بىر تىلغا ھەر قانچە ئىنچىكە ئاغدۇرۇلغان بولسىمۇ، ھەتتا تەرجىمان ئىككى تىلدا

---

1. «لىسانو ئەرەب» ئىبنى مەنزۇر (ترجم و رجم) ماددىسىغا قارالسۇن.
 2. «دەلالەتۇلئەلفاز» ئىبراھىم ئەنسىس، 171 - ، 175 - بەت، «فەننۇتتەرجىمە» مۇھەممەد ئىۋەد مۇھەممەد 19 - بەت.
 3. «پەتىۋالار مەجمۇئەسى» ئىبنى تەيمىيە 4 - توم، 116 - بەت.
 4. «پەتىۋالار مەجمۇئەسى» ئىبنى تەيمىيە 4 - توم، 115 - ، 842 - بەت، «تەپسىر ۋە مۇپەسسىرلەر» مۇھەممەد ھۈسەين ئەلزەھەبىي 1 - توم، 23 - بەت.

كامالەتكە يەتكەن، ئايەتلەرنىڭ مەنىلىرىدىن تولۇق خەۋەردار بولسىمۇ، ئۇنىڭ تەرجىمىسى «قۇرئان كەرىم» دەپ ئاتالمايدۇ. بۇنىڭ مۇنداق ئىككى سەۋەبى بار¹:

بىرىنچى سەۋەبى: «قۇرئان كەرىم» ئەرەب تىلىدا چۈشۈرۈلگەن، پاساھەت ۋە بەدىئىيلىكتە يۈكسەك بولغان ئاللاھنىڭ كالامى بولغاچقا، ئەرەب تىلىدىن باشقا بىر تىلغا ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ نامى «قۇرئان كەرىم» دەپ ئاتالمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن نامازدا ئايەتنىڭ ئورنىغا ئۇنىڭ تەرجىمىسىنى ئوقۇش جايىز بولمايدۇ.

ئىككىنچى سەۋەبى: تەرجىمە بولسا تەرجىمان «قۇرئان كەرىم» مەنىلىرىدىن چۈشەنگەنلىرىنى ئۆز ئىپادىسى بىلەن ئىزھار قىلغان سۆزلەردىن ئىبارەت. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، تەرجىمىمۇ تەپسىرگە ئوخشاش بولىدۇ. تەپسىر «قۇرئان كەرىم» دەپ ئاتالمىغاندەك، تەرجىمىمۇ «قۇرئان كەرىم» دەپ ئاتالمايدۇ. شۇنداق بولغاندا ئەرەب تىلىدىن باشقا تىلدىكى تەرجىمىلەر «قۇرئان كەرىم» مەنىلىرى ۋە تەپسىرنىڭ تەرجىمىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

تەرجىمىنىڭ قوبۇل قىلىنىش شەرتلىرى

«قۇرئان كەرىم» مەنىلىرىگە بېرىلگەن تەرجىمىنىڭ ئېتىبارغا ئېلىنىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن، ئۆلىمالار «قۇرئان كەرىم» نىڭ مەنىلىرىنى ئىزھارلاش ئۈچۈن بەلگىلىگەن تەرجىمان ۋە تەرجىمىدە بولۇشقا تېگىشلىك شەرت ۋە قائىدىلەرگە ئۇيغۇن بولۇشى زۆرۈردۇر. شۇنداقلا «قۇرئان كەرىم» نى تەرجىمە قىلغۇچى بىر قىسىم يامان غەرەزلىك شەرقشۇناسلار ياكى نامدا ئىسلامغا مەنسۇپ تەرجىمانلارنىڭ «قۇرئان كەرىم» نى تەرجىمە قىلغىنىدەك، بۇرمىلانغان مەنىلەرنى نەشر قىلىش مەقسىتىدە بولماسلىقى ۋە تەرجىمىگە ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس ئېتىقاد ۋە ئەنئەنىلىرىنى كەمسىتىدىغان پىكىرلەرنى قوشۇپ قويماستىكى لازىمدۇر. ئۇنداق يامان غەرەزلىك تەرجىمانلارنىڭ بۇزۇق ئىدىيەلىرى دىننىڭ ئۇلغا پالتا چاپىدۇ، توغرا ئەقىدە ۋە روشەن شەرىئەتنى خۇنۇكلەشتۈرىدۇ. شۇ ۋەجىدىن مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى «پادىشاھ فەھىد (قۇرئان كەرىم) نى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى» مەزكۇر شەرتلەرگە رىئايە قىلغان ئاساستا «قۇرئان كەرىم» نىڭ دەۋىتىنى بارلىق مىللەتلەرگە ئۇلارنىڭ ئۆز تىلىدا توغرا شەكىلدە يەتكۈزۈش ئۈچۈن، ئىشەنچلىك ۋە ئۆلچەملىك تەرجىمىلەرنى نەشر قىلىش مەسئۇلىيىتىنى زىممىسىگە ئالغان.

بارلىق ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھقا خاستۇر. ئاللاھنىڭ سالامى ۋە رەھىمىتى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا، ساھابىلىرىگە، تابىئىنلەرگە ۋە ئۇلارغا قىيامەتكە قەدەر ئەگەشكەنلەرگە بولسۇن.

1. «ئەلمەجمۇئە شەرىھى ئەلمۇھەزەب» ئىمام نەۋەۋىي 3 - توم، 342 - بەت.

«ئەھسەنۇلبايان تەپسىرى» ھەققىدە

ئاپتوردىن

ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىمىز، ئۇنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا رەھمەت ۋە سالام يوللايمىز.

«قۇرئان كەرىم» ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈممەتلەرنى كۆپ ئايەتلەردە زىكر قىلىدۇ، ئەمما تارىخىي ۋەقە سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى ئىبرەت سۈپىتىدە زىكر قىلىدۇ. بۇ تەپسىردە «قۇرئان كەرىم» نىڭ مەزكۇر ئۇسلۇبى نەزەردە تۇتۇلغان ئاساستا، ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ھالاك بولۇشىغا سەۋەب بولغان ئىستىل ۋە ئەخلاق جەھەتتىكى بۇزۇلۇش ھازىرقى مۇسۇلمان ئاۋامدىكى ئىستىل ۋە ئەخلاقنىڭ ئاجىزلىشىشىغا سېلىشتۇرۇلۇپ بايان قىلىندى. شۇنىڭدەك يەھۇدىي ۋە ناسارالاردىكى پوپ ۋە راھىبلارنىڭ ئاللاھنىڭ غەزىپىگە يولۇقىشىغا سەۋەب بولغان قىلمىشلىرى ئىسلام ئۈممىتىنىڭ بىر قىسىم ئۆلىمالىرىدا كۆرۈلگەن خاتالىقلارغا سېلىشتۇرۇلۇش ئارقىلىق بايان قىلىندى، بۇنىڭدىن مەقسەت مۇسۇلمان ئاۋام ۋە ئۆلىمالار ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ يوللىرىغا ئەگەشكەنلىكى سەۋەبتىن دۇچار بولغان خارلىق ۋە زالالەتتىن قۇتۇلۇشقا تىرىشىشۇن ئۈچۈندۇر.

ئاللاھ تائالا ھەرقانداق بىر شەخس ياكى مىللەتنى پەقەت شۇ شەخس ياكى مىللەتنىڭ ئەمەللىرى ۋە ئەخلاقىغا ئاساسەن ياخشى كۆرىدۇ ياكى يامان كۆرىدۇ. ئەگەر بىر شەخس ياكى بىر مىللەت ياخشى ئەمەل قىلسا ۋە ئىمان تەقەززا قىلغان ئىشلارنى توغرا رەۋىشتە ئادا قىلسا، ئاللاھ تائالا شۇ شەخسنى ۋە مىللەتنى ياخشى كۆرىدۇ، ھەمدە ئۇلارغا مەدەتكار بولىدۇ. ئەكسىچە ئىماندىن يىراقلاشقان ۋە ئىمان تەقەززا قىلغان ئىشلارنى ئادا قىلمىغان شەخس ياكى مىللەتنى ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرمەيدۇ، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ قىسمى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خارلىق ۋە زالالەت بولىدۇ.

ئىلگىرىكى ئۈممەتلەر ھەقتىن يۈز ئۈرۈگەنلىكى، ئاللاھ ۋە رەسۇلىنى ئىنكار قىلغانلىقى سەۋەبىدىن ھالاك بولغان ئىدى. ئەگەر ئىسلام ئۈممىتى ئۇلاردەك ئىنكار يولىنى تاللىسا، نىجاتلىققا ئېرىشىشى ۋە ئۈستۈنلۈك قازىنىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى، بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە تۇتقان يولى ۋە قانۇنىيىتىگە خىلاپتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئاللاھنىڭ ئۆتكەنكى ئۈممەتلەرگە تۇتقان يولىدۇر، ئاللاھنىڭ تۇتقان يولىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش تاپالمايسەن» (سۇرە ئەھزاب 62 - ئايەت) شۇ ۋەجىدىن ئىسلام ئۈممىتى ئەگەر راستتىنلا خارلىق ۋە زالالەتتىن قۇتۇلۇپ، ئىززەت ۋە غەلبىگە ئېرىشمەكچى بولسا، ھەركىم «قۇرئان كەرىم» نى ئوقۇغاندا ئۆزىنىڭ ئىستىلىنى ۋە ئەخلاقىنى تەكشۈرۈشى، ئۆزى ۋە ئەتراپىدىكىلەر دۇچار بولغان خارلىقتىن قۇتۇلۇشقا ھەرىكەت قىلىشى، ئىلگىرىكى قەۋملەرنىڭ ھالاك بولۇشىغا سەۋەبكار بولغان شېرىك ۋە بىدئەتلەردىن ساقلىنىشى لازىم.

بۇ تەپسىر ھەقتىن يىراقلاشقان كىشىلەر ئۈچۈن بىر ئەينەكتۇر. كىمكى بۇ ئەينەكتە ئۆزىنىڭ ئىستىل ۋە ئەخلاق جەھەتتىكى ئىللەتلەرنى - ئەگەر ئېنىق كۆرمەكچى بولسا - چوقۇم كۆرەلەيدۇ. بۇ ئەينەكتە ئۆزىنىڭ بۇزۇلغان سۈرىتىنى كۆرگەن ئادەم ئەينەكنى ئەيىبلەمسۇن، پەرىشان بولۇپ، بىئاراممۇ بولمىسۇن، يەنە ئەينەكتىنمۇ خاپا بولمىسۇن، بەلكى ئۆزىنىڭ ئىستىلى، ئەخلاقى ۋە مۇئامىلە ئۇسۇلىنى ئىسلاھ قىلسۇن، ئوبرازىنى تۈزسۇن، يامان ئادەتلەرنى دۇرۇسلىسۇن!

بۇ تەپسىردە ئۆتكەنكى ئۈمەتلەر بىلەن ئىسلام ئۈمىتىنى سېلىشتۇرۇشتىن مەقسەت ھەرگىزمۇ ئۇلارنى ئەيىبلەش، تەنە قىلىش، ھاقارەتلەش ۋە كەمسىتىش ئەمەس، مەقسەت پەقەت ئىسلاھ قىلىشتۇر، يەنى ئەمەللەرنى ئىسلاھ قىلىش بىلەن بىرگە ئېتىقاتتىكى خاتالىقلارنى ئىسلاھ قىلىش، قەلبىنى ئىسلاھ قىلىش بىلەن بىرگە زاھىرنىمۇ ئىسلاھ قىلىش، دىننى ھەم دۇنيانى ئىسلاھ قىلىش مەقسەتتۇر. بۇ كۆزلەنگەن ئىسلاھ - مۇسۇلمانلار قۇرئان كەرىمنىڭ ئەبەدىي ھەقىقەتلىرىگە چىن قەلبىدىن ئىمان ئېيتىمغۇچە، ئېتىقاد ۋە ئەمەلنىڭ ئاساسىنى ئۇنىڭ تەلىماتىغا توغرىلىمغۇچە - مۇمكىن بولمايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا بۇ كىتاب ئارقىلىق نۇرغۇن كىشىلەرگە ئۈستۈنلۈك ئاتا قىلىدۇ، (يەنى دەرىجىسىنى كۆتۈرىدۇ)، يەنە ئۇنىڭ بىلەن باشقا نۇرغۇن كىشىلەرنى تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈرىدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم 1897 - ھەدىس) دېمەك قۇرئان كەرىمنىڭ تەلىماتىغا ئەمەل قىلىشنىڭ مۇكاپاتى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىش بولسا؛ ئۇنىڭدىن يۈز ئۇرۇش ۋە غەپلەتتە يۈرۈشنىڭ ئاقىۋىتى خارلىق ۋە زەبۇنلۇقتۇر.

شەرق شائىرى ئەللامە مۇھەممەد ئىقبال ئۆزىنىڭ پارسچە يازغان شېئىرىدە مۇنداق دېگەن:

ك ر ت و ي خ و ا ه ي م س ل م ا ن ز ي س ت ن   ن ي س ت م م ك ن ج ز ب ق ر ا ن ز ي س ت ن

مەنىسى: ئەگەر سەن مۇسۇلماندەك ياشىماقچى بولساڭ، قۇرئاننىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم ئېسىلماي مۇمكىن ئەمەس.

ئى ئاللاھ، بۇ تەپسىردىن كۆزلەنگەن مەقسەتكە يەتكۈزگىن، ئۇنى ئېتىقاد ۋە ئەمەللەردىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىشكە ۋاستە قىلغىن، شۇنىڭ بىلەن ئىسلام ئۈمىتى سېنىڭ خاس پەزىلى - كەرىمىڭگە لايىق بولسۇن. ئامىن.

ھۆرمەتلىك كىتابخان!

قوللىغۇزىدىكى بۇ مۇختەسەر «ئەھسەنۇلبايان تەپسىرى» تۇنجى قېتىم 1995 - يىلى نەشىر قىلىندى. تەپسىردە بەت سىغىمىنىڭ چەكلىك بولغانلىقى سەۋەبىدىن ھەممە ئايەتلەر تەپسىلىي ئىزاھلانمىغان بولسىمۇ، ئەمما چۈشۈنۈش قىيىن بولغان ھەربىر ئايەت ئىخچام ۋە ئەتراپلىق شەكىلدە ئىزاھلاندى. شۇنداقتىمۇ بەزى شەرھلەر قىسقا

بولغانلىقتىن ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەشەنئالىقىنى تولۇق قاندۇرالمىغۇدەك بولسا، بۇنىڭ سەۋەبى پېقىر تۈزگۈچىنىڭ ئىلمىي ئاجىزلىقى ھەم بەت چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن بولغان. يەنە تەپسىرنىڭ ئىخچام بولۇشى ئۇنىڭ تۆۋەندىكى ئالاھىدىلىكلىرى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىكتۇر.

تەپسىرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى:

- بۇ تەپسىردە زەئىپ ھەدىسلەر ۋە بەنى ئىسرائىلغا مۇناسىۋەتلىك ئاساسسىز قىسسەلەر كەلتۈرۈلمىدى.
- ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبلىرى ۋە سۈرلەرنىڭ پەزىلەتلىرى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە سەھىھ بولغانلىرى ناھايىتى ئاز، شۇ ۋەجىدىن يەنە بەتكە سىغىمىغانلىقتىن ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە سەھىھ بولغان ھەدىسلەردىن تاللاپ ئېلىندى.
- تەپسىرنى ئىخچام ۋە قىسقا قىلىش ئۈچۈن ئىلمىي تەتقىقات ۋە مەزمۇنى ئۇزۇن تېمىلار كىرگۈزۈلمىدى، چۈنكى ئۇنداق تېمىلار تەپسىلىي يېزىلغان چوڭ تەپسىرلەردە بايان قىلىنىدۇ.
- ئىخچام شەرھلەنگەن تېمىلارنى تەپسىلىي بىلمەكچى بولغانلارغا ئاسانلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن، شەرھنىڭ ئاخىرىدا مەنبە ۋە مۇناسىۋەتلىك ھەدىس كىتاپلىرىنىڭ نامى ئەسكەرتىلدى.
- تەپسىر قىلىشتا ئاساسەن «ئىمام ئىبنى جەبرىننىڭ <تەپسىر تەبەرى>»، «ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ <تەپسىر ئىبنى كەسىر>»، «ئىمام شەۋكانىنىڭ <فەتھۇلقەدىر>»، «ئەبۇ بەكرى جازائىرىنىڭ <ئەيسەر تەپسىر>» قاتارلىق نوپۇزلۇق تەپسىرلەردىن نەقىل ئېلىندى. باشقا تەپسىرلەردىن كۆپ ئېلىنمىدى.
- ئىزاھلاش ۋە شەرھلەشتە ئىلمىي مىراسلارغا ئاساسلانغان تەپسىرلەر يەنى ساھابە كىرام ۋە تابىئىنلەرنىڭ تەپسىرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئۇسۇل - پىرىنسىپلىرى نەزەردە تۇتۇلدى. بۇ ئېتىبار بىلەن مەزكۇر تەپسىرنى ئىلگىرىكى سەلەفلەر تەپسىرلىرىنىڭ (ئىلمىي مىراسلارغا ئاساسلانغان تەپسىرلەرنىڭ) خۇلاسەسى ۋە ئۇلارنىڭ ئۇسۇل - پىرىنسىپلىرىنىڭ نەمۇنىسى دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى، بۇ سەھىھ ھەدىسلەرگە ئاساسلىنىپ يېزىلغان تەپسىردۇر.
- ئايەت تەرجىمىسى ۋە تەپسىرىدە ئاللاھ تائالانىڭ نامىنى ئاللاھ تائالا ئۆزى قۇرئاندا ئاتىغان «الله» دېگەن نامدىن باشقا بىر نامدا ئاتىماسلىق ئۈچۈن، ئاتەشپەرەسلەر ئىشلىتىدىغان پارسچە «خۇدا» دېگەن نام ئىشلىتىلمىدى.

ئاخىرىدا مۆھتەرەم ئۆلىمالار ۋە ئەھلى ئىلىم كىشىلەردىن تەپسىردە بايقىغان تىل ۋە باياندىكى خاتالىق ۋە سەۋەنلىكلەرنى كېلەر قېتىم تۈزىتىپ نەشر قىلىش ئۈچۈن نەشرىياتقا ئەۋەتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىمەن.

ئاللاھ تائالادىن بۇ ئەمەلنى قوبۇل قىلىشىنى ، كىشىلەرگە پايدىلىق قىلىپ بېرىشىنى
ۋە ئۆزى رازى بولىدىغان ئىشلارغا مۇۋەپپەقىيەت قىلىشىنى تىلەيمەن .

ھاپىز سالاھۇددىن يۈسۈف
لاھۇر - پاكىستان

مىلادىيە 2008 - يىلى ئاۋغۇست
ھىجرىيە 1429 - يىلى شەئبان

(بۇ مۇقەددىمە پاكىستاندا بېسىلغان نۇسخىسىدىن تەرجىمە قىلىندى)

تەپسىرنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ھەققىدە

تەرجىماندىن

ئىنسانلارنى يوقتىن بار قىلغان، ئۇلارنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن كىتابلارنى نازىل قىلغان ۋە پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن ئاللاھ تائالاغا چەكسىز ھەمدۇسۇنا ۋە شۈكۈرلەر بولسۇن. قۇرئان كەرىمنى ئۆزىنىڭ ھاياتىغا تەتبىقلاپ چۈشەندۈرگەن ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا ۋە ساھابىلىرىگە سالام ۋە رەھمەتلەر بولسۇن.

«ئەھسەنۇلبايان تەپسىرى» سەھىھ ھەدىسلەرگە ئاساسەن شەرھلەنگەن ئوردوچە تەپسىر بولۇپ، دەسلەپتە «دارۇسسالام» نەشرىياتى تەرىپىدىن 1995 - يىلى پاكىستاندا نەشر قىلىنىپ، بىر قانچە تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان. 1996 - يىلىدىن باشلاپ مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى «پادىشاھ فەھىد (قۇرئان كەرىم) نى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى» تەرىپىدىن «قۇرئان كەرىم مەنىلىرىنىڭ ئوردوچە تەرجىمە ۋە تەپسىرى» دېگەن نام بىلەن بىر قانچە قېتىم نەشر قىلىنىپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تارقىتىلغان ۋە سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى ھەر قايسى مەسجىدلەرگە قويۇلغان.

ئاپتور ھاپىز سالاھۇددىن يۈسۈف بۇ تەپسىرنى تۈزۈشتە ئىلگىرىكى «التَّقْسِيمُ بِالْمَأْتُورِ» ئىلمىي مىراسلارغا ئاساسلانغان نوپۇزلۇق تەپسىرلەردىن ئىخچاملاپ ئوردۇ تىلىغا تەرجىمە قىلغان، ئايەتلەرنىڭ تەرجىمىسىنى «ھىندىستان خاتىپى» دەپ ئاتالغان مەۋلانا مۇھەممەد جوناگىرنىڭ قۇرئان كەرىم ئوردوچە تەرجىمىسىدىن ئالغان. تەپسىر پۈتكەندىن كېيىن ئۇنى مەشھۇر تەتقىقاتچى ئۆلىمالاردىن «شېرىن بۇلاق» نىڭ ئاپتورى مەۋلانا سەفىيۇررەھمان مۇبارەكفورى كۆزدىن كەچۈرگەن.

تەپسىردە بىر ئايەتنى تېمىغا مۇناسىۋەتلىك باشقا ئايەت ۋە ھەدىس شەرىپلەر بىلەن شەرھلەش ئۇسۇلى قوللىنىلغان. ئايەتنى ھەدىس بىلەن شەرھلىگەندە پەقەت سەھىھ بولغان ھەدىسلەرلا ئېلىنغان. شەرھنىڭ ئاخىرىغا ھەدىسنىڭ مەنبەسى ئەسكەرتىلىپ، ئەسلىي كىتابتىكى نومۇرى بېرىلگەن.

ئايەتنىڭ تەرجىمىسىدىكى شەرھلەشكە تېگىشلىك سۆز - ئىبارە ۋە جۈملىلەرنىڭلا ئاخىرىغا رەقەم قويۇلۇپ، ئىزاھاتى ئاستىدىكى بۆلۈمدە بېرىلگەن. ئىزاھات بىلەن ئارىلىشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، مەنبەلەر تېكىستىنىڭ ئارىسىدا يالاڭ تىرناق ئىچىگە قويۇلغان.

چۈشۈنۈش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن ئايەتتىكى ئەرەبچە سۆزلەرنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى ۋە ئاتالغۇ مەنىلىرى بايان قىلىنغان. زۆرۈر تېپىلغاندا سۆزلەرنىڭ ھەر خىل

مورفولوگىيىلىك شەكىللىرى ۋە شۇلار ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن گرامماتىكىلىق مەنىلىرى ئايرىم ئىزاھلانغان.

سۆزلەرنىڭ مەنىلىرىنى ئىزاھلاش ئارقىلىق ئايەتنىڭ مەنىسىدىكى پەرقلەر بايان قىلىنغان. ئايەتتىن ئېلىنغان ئەرەبچە سۆزنى باشقا ئەرەبچە سۆزلەردىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن ﴿ 》 قوش تىرناق ئىچىگە ئېلىنغان، باشقا ئەرەبچە سۆزلەر " " ئىچىگە ئېلىنغان. شەرھە ئايەتتىكى خىتابنىڭ كىملىرىگە قارىتىلغانلىقى، سۆز ۋە ئىبارىلەردىن نېمە كۆزدە تۇتۇلغانلىقىمۇ ئەسكەرتىلگەن.

مۇپەسسىرلەرنىڭ ھەر خىل قاراشلىرىغا ئاساسەن بىر ئايەتنىڭ بىر قانچە خىل مەنىلىرى بايان قىلىنغان. ھەر بەتتىكى ئايەت، تەرجىمە ۋە ئىزاھاتى شۇ بەتنىڭ ئۆزىگە يېغىنچاقلانغان.

بۇ تەپسىر مەزكۇر ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسەن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش لايىق كۆرۈلدى ۋە شۇ بويىچە تەرجىمە قىلىندى.

ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشتىكى ئەسكەرتىمىلەر

بۇ تەپسىر سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى «پادىشاھ فەھد قۇرئان كەرىم» نى نەشر قىلىش ئاكادېمىيىسى» تەرىپىدىن تۈزىتىلىپ بېسىلغان نۇسخىغا ئاساسەن تەرجىمە قىلىندى. ھەدىسلىرىنىڭ ئاخىرىغا قويۇلغان رەقەملەر پاكىستاندا بېسىلغان نۇسخىسىدىن ئېلىندى.

ئايەتلەرنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ئومۇمەن مەرھۇم مۇھەممەد سالىھ دامۇللامنىڭ «قۇرئان كەرىم ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى» دىن، يەنە بىر قىسمى ئۇستاز مۇھەممەد يۈسۈفنىڭ «قۇرئان كەرىم ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى» دىن ئېلىندى، ئاز بىر قىسمى «ھەيئەت تەرجىمىسى» دىن ئېلىندى. بىر قىسىم ئايەتلەر ئوردوچە قۇرئان كەرىم تەرجىمىسى ۋە ئەرەبچە تەپسىرلەردىكى شەرھى بويىچە تەرجىمە قىلىندى. بىر قىسىم جايلاردا ئۇيغۇرچە تەرجىمە ئارىسىدىكى تىرناق شەرھىلەر، ئاستىدىكى تەپسىردىمۇ تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۈچۈن ئېلىۋېتىلدى. كۆپ ھاللاردا تىرناق ئىچىدىكى شەرھى ئۆز پېتى قالدۇرۇلدى، بەزى جايلاردا ئىسلاھ قىلىندى، بەزى تىرناق ئىچى شەرھىلەر ئوردوچىدىن تەرجىمە قىلىندى.

ئاپتونىڭ «تەپسىر ئىبنى كەسىر» دىن قىسقارتىپ نەقىل ئالغان شەرھىلىرى ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىدىن ئېلىنىپ ئۆزلەشتۈرۈلدى. تەپسىردىكى بەك ئۇزۇن بولۇپ كەتكەن ئاز بىر قىسىم ئىزاھلار قىسقارتىلدى. ئاپتونىڭ تەپسىرگە كىرگۈزگەن بىر قىسىم شەخسىي كۆز قاراشلىرىمۇ ئېلىۋېتىلدى. شۇنداقلا فىقھىي مەسىلىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىختىلاپلىق ئىزاھلارمۇ قىسقارتىلدى.

ھەر بەتتىكى ئايەت، تەرجىمە ۋە ئىزاھات شۇ بەتنىڭ ئۆزىگە سىغىمىغانلىقى ئۈچۈن ئىككىنچى بەتكە قويۇلدى.

ئاللاھنىڭ كالامى ھەر قانداق كەمچىلىك ۋە نۇقساندىن پاكتۇر. تەرجىمىدە نۇقسان ۋە خاتالىق كۆرۈلسە، بۇ كەمىنە تەرجىماننىڭ سەۋەنلىكىدىن بولغان بولىدۇ، بۇنىڭدا ئەسلا قەستەنلىك يوقتۇر.

شۇڭا ئوقۇرمەنلەردىن تەرجىمىدىكى ئىپادىلەش ۋە بايان قىلىشتا كۆرۈلگەن خاتالىق ۋە نۇقسانلارنى تۈزىتىپ ئوقۇشنى، كېلەر قېتىمقى نەشىردە تەكرارلانماسلىقى ئۈچۈن، بايقىغان نۇقسانلارنى نەشرىياتقا ئەۋەتىپ بېرىشنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سورايمەن.

تەپسىرنى تەرجىمە قىلىشقا ياردەمدە بولغان، تەھرىرلىگەن، پىكىر - تەكلىپ بەرگەن، ئوقۇغان ۋە نەشر قىلدۇرغانلارغا ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن.

مۇھەممەد سادىق ئىسمائىل كاشىغەرى

مەككە مۇكەررەمە - سەئۇدىي ئەرەبىستان

مىلادىيە 2024 - يىلى يانۋار

ھىجرىيە 1445 - يىلى رەجەب

(1) سورة الفاتحة مكية 7 آية

(1) سۈرە فاتىھە ① مەككىدە ② چۈشكەن 7 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ①

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن ③ (باشلايمەن) ④ [1].

① سۈرە فاتىھە قۇرئان كەرىمدىكى بىرىنچى سۈرە بولۇپ، ھەدىسلەردە بۇ سۈرىنىڭ پەزىلەتلىرى بايان قىلىنغان. "فَاتِحَةٌ" دېگەن سۆز «باشلىنىش» دېگەن مەنىدە بولغاچقا، بۇ سۈرە "فَاتِحَةُ الْكِتَابِ" «قۇرئان كەرىم باشلىنىدىغان سۈرە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ھەدىسلەردە بايان قىلىنغاندەك، بۇ سۈرىنىڭ يەنە «قۇرئاننىڭ جەۋھىرى»، «نامازدا دائىم تەكرارلىنىدىغان يەتتە ئايەت»، «كاتتا قۇرئان»، "رُقِيَّةٌ" «كېسەللەرگە ئوقۇپ دەم سېلىنىدىغان دۇئا»، «شىفا سۈرىسى» قاتارلىق ئىسىملىرىمۇ بار. (سەھىھۇل بۇخارى 5736 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2201 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 912 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2875 - ھەدىس)

ئۇنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئىسمى "الصَّلَاةُ" «ناماز» دۇر، يەنى نامازدا ئوقۇلىدىغان سۈرە، ناماز سۈرىسى دېمەكتۇر. بۇ ھەقتە بىر ھەدىس قۇدىسدا ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: «مەن نامازنى (يەنى سۈرە فاتىھەنى) ئۆزۈم بىلەن بەندەمنىڭ ئارىلىقىدا ئىككىگە بۆلدۈم.» (سەھىھ مۇسلىم 395 - ھەدىس) بۇ يەردىكى «ناماز» دېگەن سۆزدىن سۈرە فاتىھە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ يېرىمى ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاللاھ تائالانىڭ رەھىمدىللىكى، پەرۋىش قىلغۇچى، كائىناتنى ئىدارە قىلغۇچى، قىيامەتنىڭ كۈنىنىڭ ئىگىسى ئىكەنلىكى بايان قىلىنىدۇ. يەنە يېرىمى دۇئا ۋە مۇناجات بولۇپ، بەندە ئۇنى ئوقۇپ ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىدۇ. مەزكۇر ھەدىستە سۈرە فاتىھە «ناماز» دەپ ئىپادىلەنگەن. يەنە تۆۋەندىكى ھەدىستىن ئۇنى نامازدا ئوقۇشنىڭ زۆرۈرلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ناماز ئوقۇپ، نامازدا قۇرئاننىڭ ئانىسىنى (جەۋھىرىنى يەنى سۈرە فاتىھەنى) ئوقۇمىسا، ئۇ ناماز تولۇق ناماز ئەمەس.» (سەھىھۇل بۇخارى 756 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 34 - ھەدىس) بۇ ھەدىستىكى «كىمكى» دېگەن كەلىمە ئومۇمىي مەنىدىكى سۆز بولۇپ، ھەربىر ناماز ئوقۇغۇچىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيلى ئۇ يالغۇز ناماز ئوقۇغۇچى بولسۇن ياكى ئىمام بولسۇن، ئۇنىسىز ئوقۇلىدىغان ناماز بولسۇن ياكى ئۈنلۈك ئوقۇيدىغان ناماز بولسۇن، پەرز ناماز بولسۇن ياكى نەپلە ناماز بولسۇن، ھەر نامازدا سۈرە فاتىھە ئوقۇش زۆرۈردۇر.

② بۇ سۈرە مەككىدە نازىل بولغان. ھىجرەتتىن (پەيغەمبەرلىكنىڭ دەسلەپكى 13 يىللىرىدىن) بۇرۇن مەككىدە ۋە مەككە ئەتراپىدا چۈشكەن سۈرىلەر «مەككىدە نازىل بولغان سۈرىلەر» دەپ ئاتىلىدۇ. ھىجرەتتىن كېيىن مەدىنە ۋە مەدىنە ئەتراپىدا چۈشكەن سۈرىلەر «مەدىنەدە نازىل بولغان سۈرىلەر» دەپ ئاتىلىدۇ. ھەتتا ھىجرەتتىن كېيىن مەككە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا چۈشكەن سۈرىلەرمۇ «مەدىنەدە نازىل بولغان سۈرىلەر» قاتارىغا كىرىدۇ.

③ "بِسْمِ اللَّهِ" ھەققىدە ئىختىلاپ مەۋجۇت. ئۆلىمالار "بِسْمِ اللَّهِ" ھەربىر سۈرىنىڭ ئالدىدا كەلگەن ئۆز ئالدىغا ئايرىم بىر ئايەتمۇ ياكى ھەربىر سۈرىنىڭ بىرىنچى ئايىتىمۇ ياكى پەقەت سۈرە فاتىھەنىڭ بىر ئايىتىمۇ ۋە ياكى ھېچ بىر سۈرىنىڭ مۇستەقىل بىر ئايىتى ئەمەس، پەقەت بىر سۈرىنى يەنە بىر سۈرىدىن پەرقلىنىدۇرۇش ئۈچۈن ھەر سۈرىنىڭ بېشىدا يېزىلىدىغان ئايەتمۇ؟ دېگەن مەسىلىدە بىرلىككە كېلەلمىگەن.

مەككە ۋە كۇفە قارىيلىرى ئۇنى سۈرە فاتىھە ۋە ھەربىر سۈرىنىڭ ئايىتى، دەپ بەلگىلىگەن. ئەمما مەدىنە، شام، بەسرە قارىيلىرى ئۇنى ھېچ بىر سۈرىنىڭ ئايىتى ئەمەس، دەپ بەلگىلىگەن. لېكىن سۈرە نەملىنىڭ 30 - ئايىتىدە كەلگەن "بِسْمِ اللّٰهِ" نىڭ ئۇ سۈرىنىڭ بىر ئايىتى ئىكەنلىكى ھەققىدە ھەممىسى ئورتاق قاراشقا ئىگە.

"بِسْمِ اللّٰهِ" نى ئۈنلۈك ئوقۇلىدىغان نامازلاردا ئۈنلۈك ئوقۇش ياكى ئوقۇماسلىق ھەققىدىمۇ ئىختىلاپ بولۇپ، بەزىلەر ئۈنلۈك ئوقۇشنى ئەۋزەل دەپ قارىسا، بەزىلەر ئۈنسىز ئوقۇشنى ئەۋزەل دەپ قارايدۇ. (فەتھۇلقەدر) كۆپىنچە ئۆلىمالار ئۈنسىز ئوقۇشنى توغرا دەپ قارايدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۈنلۈك ئوقۇشۇمۇ جايىزدۇر.

④ "بِسْمِ اللّٰهِ" نىڭ بېشىدا «ئوقۇيمەن، باشلايمەن ياكى تىلاۋەت قىلىمەن» دېگەن ئىبارە بولۇپ، جۈملىدىن قالدۇرۇۋېتىلگەن. يەنى ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇيمەن، باشلايمەن ياكى تىلاۋەت قىلىمەن دېگەنلىك بولىدۇ. شۇنىڭدەك شەرىئەتتە ھەر قانداق ئىشنى باشلاشتىن ئىلگىرى "بِسْمِ اللّٰهِ" دېيىش تەكىتلەنگەندۇر. مەسىلەن: تاماق يېيىشتىن، مال بوغۇزلاشتىن، تاھارەت ئېلىش ۋە جىما قىلىشتىن بۇرۇن "بِسْمِ اللّٰهِ" دېيىش بۇيرۇلغان. قۇرئان كەرىمنى تىلاۋەت قىلىدىغان چاغدا "بِسْمِ اللّٰهِ" دېيىشتىن ئىلگىرى "أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" نى ئوقۇش زۆرۈردۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن قۇرئان ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، قوغلاندى شەيتاننىڭ (ۋەسۋەسىدىن) ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن﴾. (سۈرە نەھل 98 - ئايەت)

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١﴾ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾ مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣﴾

جىمى ھەمدۇسانا ① ئالەملەرنىڭ رەببى ② ئاللاھقا خاستۇر [2]. ئۇ ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىباندۇر ③ [3]. ئۇ قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسىدۇر ④ [4].

① ﴿أَلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ دىكى "ال" ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالدىنغان تۈرنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن دەپ ئالغاندا، «بارلىق ماختاش ۋە مەدھىيەلەر ئاللاھ تائالا ئۈچۈندۇر» دېگەن بولىدۇ، ئەگەر خاسلىقنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن دەپ ئالغاندا، «بارلىق ماختاش ۋە مەدھىيەلەر ئاللاھقا خاستۇر» دېگەن بولىدۇ. چۈنكى ھەقىقەتتە مەدھىيەگە ئەڭ لايىق زات پەقەت ئاللاھ تائالادۇر، ئىنسانلاردىن كىمدە قانداق بىر ياخشى سۈپەت، خىسلەت ۋە كامالەت كۆرۈلسە، ئۇنى ياراتقۇچى ھەم ئاللاھ تائالادۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن مەدھىيەگە لايىق بولغۇچىمۇ ئاللاھ تائالادۇر.

"الله" دېگەن ئاللاھ تائالانىڭ خاس ئىسمى بولۇپ، ئۇنى ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق نەرسىنى ياكى شەخسنى ئۇ ئىسىم بىلەن ئاتاش توغرا ئەمەس. ﴿أَلْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ شۈكۈر كەلىمىسى بولۇپ، ئۇنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە كۆپ ھەدىسلەر بار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەڭ كاتتا زىكىر ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ دېگەن سۆزدۇر. ئەڭ ياخشى دۇئا "أَلْحَمْدُ لِلَّهِ" «يەنى ئاللاھقا گۈزەل مەدھىيەلەر بولسۇن دېيىشتۇر.» (سۈنەنى تىرمىزى 3383 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 223 - ھەدىس) سەھىھ مۇسلىم ۋە سۈنەنى نەسائىنىڭ رىۋايىتىدە: "أَلْحَمْدُ لِلَّهِ" «مېزاننى توشقۇزىدۇ» دېيىلگەن. يەنە بىر ھەدىستە «ئاللاھ بەندىنىڭ ھەر قېتىم يىگەن ۋە ئىچكەن ۋاقتىدا ئۆزىگە ھەمدە ئېيتىشىنى ياخشى كۆرىدۇ» دېيىلگەن. (سەھىھ مۇسلىم 2734 - ھەدىس)

② ﴿رَبِّ﴾ ئاللاھ تائالانىڭ گۈزەل ئىسىم - سۈپەتلىرىدىن بىرى بولۇپ، ھەر نەرسىنى يارىتىپ، ئۇنىڭ ئېھتىياجلىرىنى تولۇقلاپ بەرگۈچى، مۇكەممەل پەرۋىش قىلغۇچى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ﴿رَبِّ﴾ دېگەن سۆزنىڭ كەينى قوشۇلغۇچىسىز ئاللاھتىن باشقا ھەر قانداق شەخس ۋە شەيئى ئۈچۈن ئىشلىتىلىشى توغرا بولمايدۇ. ﴿الْعَالَمِينَ﴾ ئالەمنىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. ئادەتتە بارلىق مەخلۇقاتلار توپى ئالەم دەپ ئاتىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كۆپلۈك شەكلىدە كەلمەيدۇ. لېكىن بۇ يەردە ئاللاھنىڭ پەرۋەردىگارلىق سۈپىتىنىڭ مۇكەممەل ئۇلۇغ بىر سۈپەت ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كۆپلۈك شەكلى ئىشلىتىلگەن. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: ئالەملەر دېگەن جىنلار ئالەمى ۋە ئىنسانلار ئالەمىنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. ئىمام ئەلفەرا ۋە ئۇبەيدە مۇنداق دەيدۇ: ئەقىل ئىگىسى بولغان تۆت خىل مەخلۇقات ئالەملەر جۈملىسىگە كىرىدۇ، مەسىلەن: جىنلار بىر ئالەم، ئىنسانلار بىر ئالەم، پەرىشتىلەر بىر ئالەم ۋە شەيتانلار بىر ئالەمدۇر. (فەتھۇلقەدىر) بۇ ئالەملەر ۋە ئۇلاردىكى بارلىق مەخلۇقاتنىڭ ئېھتىياجى بىر - بىرىگە قەتئىي ئوخشىمايدۇ. شۇنداقتىمۇ، ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالى، شارائىتى، تەبىئىتى ۋە جىسمىغا قارىتا ھەر بىرىنىڭ ئېھتىياجىنى تولۇقلاپ بەرگۈچىدۇر.

③ ﴿الرَّحْمَنِ﴾ "ئۇلار" ۋەزىنىدە، ﴿الرَّحِيمِ﴾ "ئەيىل" ۋەزىنىدە كەلگەن بولۇپ، ھەر ئىككىسى سۈپەتنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسىدۇر. بۇنداق سۈپەتلەر بىر ئىشنىڭ كۆپ قېتىم ۋە ئىزچىل داۋام قىلىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا ناھايىتى كۆپ رەھىم قىلغۇچىدۇر. ئاللاھنىڭ بۇ سۈپىتى باشقا سۈپەتلىرىگە ئوخشاش دائىمىيدۇر. ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھنىڭ ﴿الرَّحْمَنِ﴾ سۈپىتىنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسى ﴿الرَّحِيمِ﴾

سۈپىتىدىكىدىن يۇقىرىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا "رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ" «دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە رەھىم قىلغۇچى» دەپ ئاتىلىدۇ. دۇنيادا ئاللاھنىڭ شەپقىتى ئومۇمىي بولۇپ، كاپىر ۋە مۇئمىن ھەممىسى ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رەھىم - شەپقىتى پەقەت مۇئمىنلەرگە خاس بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿رەھىمىتىمنى (كۇفرىدىن ۋە گۇناھتىن) ساقلانغۇچىلارغا، (ماللىرىنىڭ) زاكىتىنى بېرىدىغانلارغا ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتىدىغانلارغا تېگىشلىك قىلىمەن﴾. (سۈرە ئەئراف 156 - ئايەت) (ئى ئاللاھ، بىزنى شۇلارنىڭ قاتارىدىن قىلغىن. ئامىن)

④ دۇنيادا ئەمەلنىڭ مۇكاپاتى مەلۇم مىقداردا بېرىلىپ تۇرسىمۇ، ئۇنىڭ تولۇق مۇكاپاتى ئاخىرەتتە بېرىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەربىر كىشىگە ئۇنىڭ ياخشى ياكى يامان ئەمەلىگە يارىشا مۇكەممەل مۇكاپات ياكى جازا بېرىدۇ. شۇنىڭدەك دۇنيادا بەزى كىشىلەردە ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن قولغا كەلتۈرگەن ھوقۇق ۋە ئىقتىدار بولىدۇ. لېكىن ئاخىرەتتە بارلىق ھوقۇق ۋە ئىقتىدارنىڭ ئىگىسى پەقەتلا ئاللاھ تائالا بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇ كۈندە: ﴿بۈگۈن پادىشاھلىق كىمگە خاس؟﴾ دەيدۇ. يەنە ئۆزى جاۋاب بېرىپ: ﴿غالب بىر ئاللاھقا خاستۇر﴾ دەيدۇ. (سۈرە غافر 16 - ئايەت) ﴿ئۇ ھېچقانداق بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمگە قىلچە ياردەم بېرەلمەيدىغان كۈندۇر، ئۇ كۈندە ھۆكۈم قىلىش تامامەن ئاللاھقا خاستۇر﴾. (سۈرە ئىنقىزار 19 - ئايەت) بۇ ئىشلار ﴿يَوْمَ الدِّينِ﴾ جازا ۋە مۇكاپات كۈنى بولغان قىيامەت كۈنىدە يۈز بېرىدۇ.

(ئى رەببىمىز!) ساڭلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا مەدەت تىلەيمىز ① [5].

① لۇغەتتە ئىبادەتنىڭ مەنىسى، بىراۋنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاجىزلىقنى ۋە بويسۇنغانلىقنى ئىزھار قىلىش دېمەكتۇر. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «شەرىئەتتە (ئاللاھنى ھەقىقىي ياخشى كۆرۈش، ئۇنىڭغا بويسۇنۇش ۋە ئۇنىڭدىن ھەقىقىي قورقۇش) ئىبادەت دەپ ئاتىلىدۇ». دېمەك ئىبادەت قىلىش دېگەن ئاللاھنى سۆيۈش، ئۇنىڭ چەكسىز قۇدرىتى ئالدىدا ئۆزىنىڭ زەئىپ، ئاجىزلىقىنى ئىزھار قىلىش، سەۋەبەكە باغلانغان ۋە باغلانمىغان ھەر قانداق ئىشتا ئۇنىڭ جازاسىدىن قورقۇش، دېمەكتۇر.

بۇ ئايەتنى ئاددىي جۈملە بىلەن بايان قىلغاندا ﴿بىز ساڭا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىن مەدەت تىلەيمىز﴾ دېگەنلىك بولىدۇ. لېكىن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە تولدۇرغۇچىنى پېئىلدىن بۇرۇن كەلتۈرۈپ، ﴿بىز ساڭلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا مەدەت تىلەيمىز﴾ دېدى. بۇ ئارقىلىق خاسلىقنى بايان قىلدى، يەنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمگە ئىبادەت قىلىش جايىز ئەمەس، شۇنىڭدەك ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمدىن مەدەت تىلەشمۇ جايىز ئەمەس. بۇ ئايەتتە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ يولى پۈتۈنلەي توسۇلغاندۇر. ئەپسۇسكى، بىر قىسىم قەلبىگە شېرىك ئورناپ كەتكەن كىشىلەر سەۋەبەكە باغلانغان ۋە باغلانمىغان ئىشلارنىڭ پەرقىنى ئايرىماستىن، باشقىلارنى خاتا يولغا باشلايدۇ. ئۇلار: «بىز كېسەل بولۇپ قالساق دوختۇردىن ياردەم تەلەپ قىلىمىز، ئايالىمىزنىڭ ياردىمىگە موھتاج بولىمىز، شوپۇر ۋە باشقا كىشىلەرنىڭ ياردەم قىلىشىنى تەلەپ قىلىمىز، شۇڭا ئاللاھتىن باشقا كىشىلەردىن ياردەم سوراڭ جايىزدۇر» دەپ دەۋا قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، سەۋەبەكە باغلانغان ئىشلاردا بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمدىن ياردەم سورىسا ۋە ياردەم بەرسە، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن بولمايدۇ. بەندىلەرنىڭ ئۆزئارا ياردەم قىلىشى ئاللاھ بەلگىلىگەن نىزامدۇر. بۇ نىزامدا ھەممە ئىش ئوچۇق سەۋەبەكە باغلىق بولىدۇ، ھەتتا پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنسانلاردىن ياردەم سورىغان.

مەسىلەن: ئىيسا ئەلەيھىسسالام: ﴿ئاللاھقا (دەۋەت قىلىشتا) كىملىرى مېنىڭ ياردەمچىلىرىم بولىدۇ؟﴾ دېدى. (سۇرە سەف 14 - ئايەت)

ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرگە مۇنداق دېگەن: ﴿ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار﴾. (سۇرە مائىدە 2 - ئايەت) دېمەك، ياردەملىشىش چەكلەنگەن ئەمەس، ھەم ئۇ شېرىك ئەمەس، بەلكى تەلەپ قىلىنغان ياخشى ئەمەلدۇر.

ئۇنداقتا ياردەم تەلەپ قىلىش بىلەن ھەقىقىي مەنىدىكى شېرىكنىڭ قانداق پەرقى بار؟

شېرىك دېگەن ئوچۇق بىر سەۋەبەكە باغلىق بولمىغان ئىشتا ياردەم قىلالمايدىغان كىشىدىن ياردەم سوراڭنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: ئۆلۈكتىن ياردەم تەلەپ قىلىش، ئۇنى مۈشكۈللەرنى ئاسان، ھاجەتلەرنى راۋا قىلىدۇ دەپ قاراش، ئۇنى پايدا - زىيان يەتكۈزەلەيدۇ، يىراق - يېقىندىن ھەربىر كىشىنىڭ نالە - پەريادىنى ئاڭلىيالايدۇ دەپ ئېتىقاد قىلىش قاتارلىقلار ئۇنى ئىلاھىي سۈپەتلەرگە ئىگە دەپ قوبۇل قىلغانلىق ۋە سەۋەبەكە باغلانمىغان ئىشلاردا ئاللاھنىڭ غەيرىدىن مەدەت تىلگەنلىك بولىدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى شېرىكتۇر. ئەپسۇسكى، مۇسۇلمانلاردا «ئەۋلىيالارنى ياخشى كۆرۈش كېرەك» دەپ ئۆلۈكلەر ۋە قەبرىلەرنى ئۇلۇغلايدىغان ئىشلار مەۋجۇت. (ئاللاھ بىزنى شېرىكتىن ساقلىسۇن)

بۇ يەردە مەزمۇن ئېتىبارى بىلەن تەۋھىدنىڭ ئۈچ قىسمى قىسقىچە بايان قىلىندۇ:

1. "تَوَحِيدُ الرَّبُّوبِيَّةِ" ئاللاھنى رەبلىكىدە بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش. 2. "تَوَحِيدُ الْأَلُوهُيَّةِ" ئاللاھنى ئىلاھلىقىدا

بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش. 3. "تَوْحِيدُ الْأَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ" ئاللاھنى ئىسىم - سۈپەتلىرىدە بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش.

1. "تَوْحِيدُ الرُّبُوبِيَّةِ" - ئاللاھ تائالانى پۈتۈن كائىناتنى يارىتىش، ئىگىدارچىلىق قىلىش، رىزىق بىلەن تەمىنلەش ۋە كائىناتنى باشقۇرۇشتا يالغۇز دەپ ئېتىقاد قىلىش دېمەكتۇر.

بۇ تەۋھىدكە دىنسىز، زىندىق، كاپىرلاردىن باشقا ھەممە ئىنسانلار ئىشىنىدۇ. ھەتتا مۇشرىكلارمۇ بۇنىڭغا قايىل بولۇپ كەلگەن. قۇرئان كەرىم مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ بۇ تەۋھىدنى ئېتىراپ قىلغانلىقىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، «سىلەرگە ئاسماندىن (يامغۇر ياغدۇرۇپ)، زېمىندىن (گىياھ ئۈندۈرۈپ) كىم رىزىق بېرىدۇ؟ سىلەرنىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قابىلىيىتىڭلارنى كىم باشقۇرىدۇ؟ تىرىكنى ئۆلۈكتىن، ئۆلۈكنى تىرىكتىن كىم چىقىرىدۇ؟ (كائىناتنىڭ) ئىشىنى كىم ئىدارە قىلىدۇ؟» ئۇلار (جاۋاب بېرىپ): «ئاللاھ» دەيدۇ. ﴿(سۈرە يۇنۇس 31 - ئايەت)

يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ئەگەر ئۇلاردىن: «ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتقان؟» دەپ سورىساڭ، شۈبھىسىزكى، ئۇلار: «ئاللاھ ياراتقان» دەيدۇ. ﴿(سۈرە زۇمەر 38 - ئايەت)

يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېيتقىنكى، (زېمىن ۋە ئۇنىڭدىكى مەخلۇقاتلار كىمنىڭ؟ ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار (ماڭا بۇنى ئېيتىپ بېرىڭلار). ئۇلار: «ئاللاھنىڭ» دەيدۇ. (بۇنىڭدىن) پەند - نەسەت ئالمامسىلەر؟ ئېيتقىنكى، (يەتتە ئاسماننىڭ ۋە ئۇلۇغ ئەرەبىنىڭ پەرۋەردىگارى كىم؟) ئۇلار: «ئاللاھ» دەيدۇ. ئېيتقىنكى، (ئۇنىڭ (ئازابىدىن) قورقماسسىلەر؟) ئېيتقىنكى، (ھەممە شەيئىنىڭ پادىشاھلىقى كىمنىڭ قولىدا؟) ئىلتىجا قىلغانلارغا) پاناھ بولالايدىغان ۋە ئۇنىڭغا قارشى ھېچ نەرسە پاناھ بولالمايدىغان كىم؟ ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار (ماڭا بۇنى ئېيتىپ بېرىڭلار). ئۇلار: «ئاللاھ» دەيدۇ. ئېيتقىنكى، (سىلەر قانداقمۇ قايىمۇقتۇرۇلسىلەر؟) ﴿(سۈرە مۇئەممۇن 84 - ئايەتتىن 89 - ئايەتكىچە) بۇنىڭدىن باشقا ئايەتلەرمۇ بار.

2. "تَوْحِيدُ الْأُوهِيَّةِ" ئىلاھلىقىدا يالغۇز دەپ ئېتىقاد قىلىش - ئىبادەتنىڭ ھەممە تۈرلىرىگە لايىق زات پەقەت بىر ئاللاھتۇر. ئىبادەت - ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ياكى ئۇنىڭ نارازى بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ قىلىدىغان ھەر قانداق سۆز - ھەرىكەتنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن پەقەت ناماز، روزا، ھەج ۋە زاكاتلا ئىبادەت ھېسابلانماستىن، بەلكى دۇئا قىلىش، ئىلتىجا قىلىش، سەدىقە بېرىش، ئاللاھقا ئۈمىد باغلاش ۋە ئۇنىڭدىن قورقۇش قاتارلىقلارمۇ ئىبادەتكە كىرىدۇ. «ئىلاھلىقىدا يالغۇز دەپ ئېتىقاد قىلىش» دېگەن مەزكۇر ئىبادەتلەرنى پەقەت ئاللاھ ئۈچۈنلا قىلىش دېمەكتۇر. قەبرىگە چوقۇنغۇچىلار مەزكۇر ئىبادەتلەرنى قەبرىدىكى ئۆلۈكلەر ئۈچۈن قىلىدۇ. ئۇلار ئۆلۈككە ئۈمىد باغلاش، ئۇنىڭ نامىغا ئاتاپ نەزىرە ۋە سەدىقە قىلىش، ئۇنىڭ ئالدىدا نامازدا تۇرغاندەك ئېگىلىپ تۇرۇش، ئۇنىڭدىن ھاجىتىنى تىلەش، قەبرىسىنى ئايلىنىپ تاۋاپ قىلىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن ئاللاھنىڭ ئىلاھلىقىغا شېرىك كەلتۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ مەزكۇر ئىبادەتلەرنى قەبرىگە دەپنە قىلىنغان بۇزۇكلار ئۈچۈن قىلغانلىقى ئوچۇقتىن ئوچۇق شېرىكتۇر.

3. "تَوْحِيدُ الْأَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ" ئاللاھ تائالانى ئىسىم - سۈپەتلىرىدە يەككە - يىگانە دەپ ئېتىقاد قىلىش - قۇرئاندا ۋە ھەدىستە بايان قىلىنغان ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرىنى ھېچبىر شەكىلدە ئىزاھلىماستىن، قانداقلىقىنى بايان قىلماستىن، بۇرمىلىماستىن، ھېچقانداق بىر نەرسىگە ئوخشاشماستىن قوبۇل قىلىش ۋە ئۇ سۈپەتلەردە ھېچكىم ئاللاھقا ئوخشىمايدۇ دەپ ئېتىقاد قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: غەيبىنى بىلگۈچى، يىراق - يېقىندىن ھەر كىمنىڭ نالە - پەريادىنى ئاڭلاشقا قادىر، كائىناتتا

خالغانچە تەسەررۇپ قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە زات دېگەندەك ئىلاھىي سۈپەتلەرنىڭ بىرىنى ئاللاھتىن باشقا ھەر قانداق بىر ئەۋلىيا ياكى بىر شەخستە بار دەپ ئېتىقاد قىلماسلىق. كىمكى شۇنداق ئېتىقاد قىلسا، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ. ئەپسۇسكى، قەبرىگە چوقۇنغۇچىلار ئارىسىدا بۇ تۈردىكى شېرىك كۆپ بولۇپ، ئۇلار بۇ جەھەتتىن ئاللاھ تائالاغا كۆپ كىشىلەرنى شېرىك قىلىۋالغان. (ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن)

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٢﴾

بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن ① [6]. غەزىپىڭگە ئۇچرىغانلارنىڭ ۋە ئازغانلارنىڭ يولغا ② ئەمەس، سەن ئىنئام قىلغانلارنىڭ يولغا ② (باشلىغىن) [7].

① «ھىدايەت» دېگەن سۆزنىڭ توغرا يولغا باشلاش، توغرا يولدا ماڭدۇرۇش، مۇراد - مەقسەتكە يەتكۈزۈش دېگەندەك بىر قانچە مەنىسى بولۇپ، ئەرەب تىلىدا يول كۆرسىتىش، مۇۋەپپەقىيەت قىلىش، ئىلھام بېرىش، يېتەكلەش ۋە باشلاش دېگەن سۆزلەر بىلەن بىر مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن، ئۇنىڭدا مېڭىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلغىن، بۇ يولدا سېنىڭ رازىلىقىڭغا (بىزنىڭ مەقسىتىمىزگە) يېتىش ئۈچۈن قەدەملىرىمىزنى مۇستەھكەم قىلغىن. بۇ «توغرا يول»غا ئاللاھ مۇۋەپپەقىيەت قىلمىسا، ئەقىل ۋە زېرەكلىك بىلەنلا كىرگىلى بولمايدۇ. بۇ يەردىكى «توغرا يول» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن «ئىسلام»نىڭ دەل ئۆزى بولۇپ، قۇرئان كەرىم ۋە سەھىھ ھەدىسلەردە ساقلانغاندۇر.

② «غەزىپىڭگە ئۇچرىغانلار» دېگەندە يەھۇدىيلار، «ئازغانلار» دېگەندە ناسارالار (خىرىستىئانلار) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىبنى ھاتەمنىڭ دېيىشىچە، بۇ ھەقتە ھەممە تەپسىرىشۇناس ئالىملار بىرلىككە كەلگەن. (فەتھۇلقەدىر) شۇنىڭ ئۈچۈن توغرا يولدا مېڭىشنى خالايدىغانلار يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىڭ گۇمراھلىقلىرىدىن ئۆزلىرىنى ساقلىشى لازىم. يەھۇدىيلارنىڭ ئەڭ چوڭ ئازغۇنلىقى شۇ ئىدىكى، ئۇلار بىلىپ تۇرۇپ توغرا يولدا ماڭمايتتى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئۆزگەرتىش ۋە ھىيلە - مېكر ئىشلىتىشتىن باش تارتمايتتى. ئۆزەير ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھنىڭ ئوغلى دەيتتى. ھىبىر ۋە راھىبلىرىنىڭ (يەنى ئۆلىمالىرىنىڭ) ھالال قىلىش ۋە ھارام قىلىش ھوقۇقى بار دەپ قارايتتى.

ناسارالارنىڭ ئەڭ چوڭ خاتالىقى شۇ ئىدىكى، ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ھۆرمەتلەشنى چەكتىن ئاشۇرۇپ، ئۇنى ئاللاھنىڭ ئوغلى ۋە ئۈچىنىڭ بىرى (ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرى) دەپ ئېتىقاد قىلاتتى. ئەپسۇسلىنارلىقى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى ئىچىدىمۇ مەزكۇر ئازغۇنلۇقلار ئومۇملىشىپ كەتكەنلىكتىن دۇنيادا خار ۋە قەدىرسىز بولماقتا. (ئاللاھ تائالا ئۇلارنى يامراپ كېتىۋاتقان بالايى - ئايەتلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچراشتىن ساقلاپ، ئازغۇنلۇق چۆلىدىن چىقارغاي، ئامىن)

③ بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى «توغرا يول»نى ئىزاھلاپ كەلگەن، يەنى ئى ئاللاھ، بىزنى سەن ئىنئام قىلغانلار ماڭغان يولغا باشلىغىن، دېمەكتۇر. مەزكۇر ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن كىشىلەر توپى - پەيغەمبەرلەر، شېھىتلەر، راستچىلار ۋە سالىھلاردۇر. بۇلار سۈرە نىسادا مۇنداق بايان قىلىنغان: ﴿كىملىرىكى ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇلار (ئاخىرەتتە) ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار، شېھىتلەر ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ، ئۇلار نېمىدىگەن ياخشى ھەمراھلار!﴾ (سۈرە نىسا 69 - ئايەت) بۇ ئايەتتە يەنە بىر نۇقتا ئوچۇقلاشتۇرۇلدىكى، نېمەتكە ئېرىشكەن كىشىلەرنىڭ يولى پەقەت ئاللاھقا ۋە رەسۇلىغا ئىتائەت قىلغانلارنىڭلا يولىدۇر.

سۈرە فاتىھەدىن كېيىن «ئامىن» دېيىشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تولىمۇ تەكىتلىگەن ھەم ئۇنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلغان. شۇڭا نامازدا ئىمام ۋە ئىقتىدا قىلغۇچى ھەر بىرىگە «ئامىن» دېيىش لازىمدۇر. «ئامىن» دېگەن سۆز «شۇنداق بولغاي»، «ئى ئاللاھ، ئۈمىدىمىزنى يەردە قويمىغىن»، «ئى ئاللاھ، دۇئايىمىزنى ئىجابەت قىلغىن» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

2) سورة البقرة مدنية 286 آية

(2) سۈرە بەقەرە ① مەدىنىدە چۈشكەن 286 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

آلَمْ ① ذٰلِكَ اَلَكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ②

ئەلىق، لام، مەم [1]. بۇ ئۇلۇغ كىتابتۇر، ئۇنىڭدا ھېچ شەك يوقتۇر ③، (ئۇ) تەقۋادارلارغا ھىدايەتتۇر ④.
[2].

① بۇ سۈرىدە كالىنىڭ ۋەقەسى بايان قىلىنغاچقا سۈرە بەقەرە (كالا ۋەقەسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سۈرە) دەپ ئاتىلىدۇ. ھەدىستە بۇ سۈرىنىڭ بىر خاس پەزىلىتى بايان قىلىنىپ مۇنداق دېيىلگەن: «شۈبھىسىزكى، سۈرە بەقەرە ئوقۇلۇپ تۇرغان ئۆيدىن شەيتان قاچىدۇ». يەنە ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سىلەر ئۆيۈڭلارنى قەبرىستانلىق قىلىۋالماڭلار! (ئۆيۈڭلاردا) سۈرە بەقەرەنى ئوقۇپ تۇرۇڭلار. چۈنكى، سۈرە بەقەرە ئوقۇلۇپ تۇرغان ئۆيگە شەيتان كىرمەيدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 212 - ھەدىس) بۇ سۈرە مەدىنىدە دەسلەپتە چۈشكەن سۈرىلەردىندۇر، ئۇنىڭ بەزى ئايەتلىرى ۋىدالىشىش ھەج مەۋسۈمىدە چۈشكەن. بەزى ئالىملار: سۈرە بەقەرەنى مىڭ خىل خەۋەر، مىڭ خىل بۇيرۇق ۋە مىڭ خىل يامان ئىشلاردىن توسىدىغان چەكلىمىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، دەيدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② ئۈزۈك ھەرپلەر يەنى ئايرىم - ئايرىم ئوقۇلىدىغان ھەرپلەرنىڭ مەنىلىرى ھەققىدە ئىشەنچلىك رىۋايەت يوق. ئۇلارنىڭ مەنىلىرىنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قانداق بىر كىشى ئاللاھنىڭ كىتابى بولغان قۇرئاندىن بىر ھەرپ ئوقۇيدىكەن، ئۇنىڭغا ئوقۇغان ھەر بىر ھەرپى ئۈچۈن 10 ياخشىلىق يېزىلىدۇ. مەن "الم" نى بىر ھەرپ دىمەيمەن. ئەلىق بىر ھەرپ، لام بىر ھەرپ، مەم بىر ھەرپتۇر». (سۈنەنى تىرمىزى 2910 - ھەدىس) ھەر بىر ھەرپ ئۈچۈن بىر ياخشىلىق، ھەر بىر ياخشىلىقنىڭ ساۋابى 10 ھەسسە قىلىپ يېزىلىدۇ. ئاللاھ خالىغان كىشىگە بۇنىڭدىنمۇ كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىدۇ

③ قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكىدە ھېچ شەك يوقتۇر. يەنە بىر سۈرىدە ﴿ (بۇ) كىتاب (يەنى قۇرئان) نىڭ ئالەملەرنىڭ رەببى تەرىپىدىن نازىل قىلىنغانلىقىدا ھېچ شەك يوقتۇر. دەپ كەلگەن. (سۈرە سەجدە 2 - ئايەت) بەزى ئالىملار: «بۇ چەكلەش مەنىسىدە كەلگەن خەۋەر بولۇپ، (ئۇنىڭدىن شەك قىلماڭلار) دېگەنلىك بولىدۇ» دەيدۇ. دېمەك بۇ سۈرىدە بايان قىلىنغان ۋەقەلەرنىڭ راستلىقىدا، بايان قىلىنغان مەسىلىلەر ۋە ھۆكۈملەرنىڭ ئىنسانىيەتنى نىجاتلىق ۋە غەلىبىگە باشلايدىغانلىقىدا، بايان قىلىنغان (تەۋھىد، ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە قىيامەت توغرىسىدىكى) ئەقىدىلەرنىڭ بەرھەق ئىكەنلىكىدە ھېچ شەك يوقتۇر.

④ بۇ ئىلاھىي كىتاب پۈتۈن ئىنسانلارنى ھىدايەت ۋە توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن چۈشۈرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھىدايەت بۇلىقىدىن ئىچىدىغانلار پەقەت ئابىھايات ئىزدەپ يۈرگەن، ئاللاھتىن ھەقىقىي قورقىدىغان كىشىلەردۇر. دىللىرىدا ئۆلگەندىن كېيىن ئاللاھنىڭ ئالدىدا تىك تۇرۇپ ھېساب بېرىشنى ئويلىمايدىغان، ئاقىۋىتىدىن ئەندىشە قىلمايدىغان، چىن قەلبىدىن ھىدايەت تەلپ قىلمايدىغان ۋە

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

ئۇلار غەيبكە ئىشىنىدىغان ①، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدىغان ②، بەرگەنلىرىمىزدىن (ئاللاھ يولىدا) سەرپ قىلىدىغان كىشىلەردۇر ③ [3]. ئۇلار ساخا نازىل قىلىنغان (قۇرئان)غا، سەندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان (كىتابلار)غا ئىشىنىدىغان ④ ۋە ئاخىرەتكە شەكسىز ئىشىنىدىغان كىشىلەردۇر [4]. ئەنە شۇلار رەببى تەرىپىدىن (كەلگەن) ھىدايەت ئۈستىدىدۇر، ئەنە شۇلار مۇۋەپپەقىيەتكە (بەختكە، غەلبىگە) ئېرىشكۈچىلەردۇر ⑤ [5].

گومراھلىقتىن ئۆزىنى ساقلىمايدىغانلارغا ھىدايەت قەيەردىن كەلسۇن؟ ئۇلار ھىدايەتكە قانداقمۇ ئېرىشەلسۇن؟

① «غەيب ئىشلار» دېگەندە ئەقىل - ئىدراك، سەزگۈ ئەزالار بىلەن بىلگىلى بولمايدىغان نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالانىڭ زاتى، ئاللاھتىن كەلگەن ۋەھىي، جەننەت، دوزاخ، پەرىشتىلەر، قەبرە ئازابى، قىيامەت كۈنى ئۆلۈكلەرنىڭ تىرىلىشى قاتارلىقلار غەيب ئىشلاردۇر. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ئەقىل ۋە سەزگۈ ئەزالار ئارقىلىق بىلگىلى بولمايدىغان نەرسىلەر ھەققىدە ئېيتقان سۆزلىرىگە ئىشىنىش ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر، ئۇلارنى ئىنكار قىلىش كۇفۇرلۇق ۋە زالالەتتۇر.

② «نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدىغان» يەنى ۋاقىتقا رىئايە قىلغان ئاساستا سۈننەتكە ئۇيغۇن شەكىلدە ناماز ئوقۇيدىغان دېمەكتۇر.

③ بۇ يەردىكى مال - مۈلۈكنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىش ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولۇپ، پەرز ۋە نەپلە سەدىقنىڭ ھەر ئىككىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇئمىنلەر قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە ھەر ئىككى سەدىقنى ئادا قىلىدۇ. ئاتا - ئانا، ئائىلە، بالا - چاقىلىرىغا توغرا يوسۇندا سەرپ قىلىش، ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىشنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ ھەم ساۋاب بولىدىغان ئەمەللەردىندۇر.

④ ئىلگىرى نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىشىنىش دېگەن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە چۈشكەن كىتابلارنىڭ ھەممىسى توغرا دەپ ئىشىنىشنى كۆرسىتىدۇ. ھازىر دۇنيادا ئۇ كىتابلار ئەسلىي شەكىلدە مەۋجۇت ئەمەس، شۇڭا ئۇلارغا ئەمەل قىلىنمايدۇ. ھازىر پەقەت قۇرئانغا ۋە ئۇنىڭ شەرھىسى بولغان ھەدىسكىلا ئەمەل قىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن ۋەھىي ۋە پەيغەمبەرلىكنىڭ مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگىچە داۋاملىشىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشقانلىقى مەلۇم بولىدۇ، بولمىسا ئاللاھ تائالا ئىلگىرىكى كىتابلارغىمۇ ئەمەل قىلىشقا چوقۇم بۇيرۇق قىلغان بولاتتى.

⑤ بۇ ئايەتتە ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن تەقۋالىق، ياخشى ئەمەل، توغرا ئەقىد ئۈستىدە مۇستەھكەم تۇرىدىغان مۇئمىنلەرنىڭ پارلاق ئىستىقبالى بايان قىلىندى. ئۇلار «ئاغزىدا ئىمان ئېيتىپ قويۇش كۇپايە قىلمايدۇ» دەپ ئېتىقاد قىلىدىغانلاردۇر. بۇ يەردىكى «مۇۋەپپەقىيەت (بەخت، غەلبە)» دېگەندىن ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا، ئۇنىڭ رەھىمىتى ۋە مەغپىرىتىگە ئېرىشىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دۇنيادىمۇ بەخت - سائادەتلىك ۋە باياشات تۇرمۇشقا ئېرىشىش بولسا، ئاللاھنىڭ پەزلى - مەرھىمىتىدۇر. بولمىسا، ھەقىقىي بەخت - سائادەت ئاخىرەتتىكى بەخت - سائادەتتۇر.

بۇنىڭدىن كېيىنكى ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا ئىككىنچى بىر گۇرۇھ ھەققىدە توختىلىدۇ. ئۇلار كاپىر بولۇپلا قالماستىن يەنە كۇفۇرى ۋە تەرسالىقتا ئىسلامنى قوبۇل قىلىشىدىن ئۈمىد قالمىغىدەك دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلەردۇر.

الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشْوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَيَأْتِيهِمُ الْآخِرُ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېنىقكى، كۇفۇرىدا چىڭ تۇرىۋالغانلارنى ئاگاھلاندۇرمامسەن، ئاگاھلاندۇرمامسەن، ئۇلار ئۈچۈن بەربىر، ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ! [6]. ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ۋە قۇلاقلىرىنى پېچەتلىۋەتكەن (شۇڭا ئىماننىڭ نۇرى كىرمەيدۇ)، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى پەردىلەنگەن (شۇڭا ئۇلار ھەقىقەتنى كۆرمەيدۇ)، ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) چوڭ بىر ئازاب بار! [7]. بەزىبىر ئادەملەر باركى، ئۇلار ئەمەلىيەتتە ئىشەنمىسىمۇ، «ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەندۇق» دەپ قويۇشىدۇ (يەنى ئاغزىدا ئىشەندۇق دېگىنى بىلەن، كۆڭلىدە ئىشەنمەيدۇ) [8].

① پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەممە كىشىلەرنىڭ مۇسۇلمان بولۇپ كېتىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتەتتى. لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئىمان نېسىپ بولمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. ئۇلار دىللىرىغا مۆھۈر بېسىلىپ كەتكەن مەلۇم كىشىلەر ئىدى (مەسىلەن: ئەبۇ جەھىل ۋە ئەبۇ لەھەب قاتارلىقلار). بولمىسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتى بىلەن نۇرغۇن كىشىلەر مۇسۇلمان بولغان ئىدى، ھەتتا كېيىنچە پۈتۈن ئەرەب ئارىلى مۇسۇلمان بولۇپ، ئىسلام سايىسى ئاستىغا جەم بولدى.

② بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتماسلىقىدىكى سەۋەب بايان قىلىندى. سەۋەب، ئۇلار كۇفۇرلىقتا چىڭ تۇرغان ۋە گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرغانلىقتىن دىللىرىدا ھەقىنى قوبۇل قىلىدىغان تەييارلىق ۋە ئىنتىلىش قالمىغان، قۇلاقلىرى ھەق سۆزنى ئاڭلاشقا ئۇنىمىغان، كۆزلىرى كائىناتقا يېيىلغان ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان بەلگىلەرنى كۆرۈشتىن كور بولغان ئىدى. ئىش شۇنداق تۇرسا، ئۇلار قانداقمۇ ئىمان ئېيتىدۇ؟ ئىمان پەقەت ئاللاھ بەرگەن ئىلىم ۋە ئىقتىدارنى توغرا ئىشلىتىپ، ياراتقۇچىسىنى تونۇغانلارغىلا نېسىپ بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە يول تۇتقان كىشىلەر تۆۋەندىكى ھەدىستە بايان قىلىنغاندەك بولىدۇ: «(مۇئمىن گۇناھ ئىشتىن بىرنى قىلسا، ئۇنىڭ دىلىغا قارا چېكىتتىن بىرسى قويۇلىدۇ. ئەگەر ئۇ قىلغان ئىشىغا تەۋبە قىلىپ، گۇناھتىن پۈتۈنلەي قول ئۈزسە، ئۇنىڭ دىلى ئىلگىرىكىدەك پاك بولۇپ كېتىدۇ. (ئەگەر يامانلىقتىن يانماي) گۇناھ ئىشلارنى داۋاملاشتۇرۇۋەرسە، قارا چېكىت كۆپىيىپ ئۇنىڭ دىلىنى پۈتۈنلەي ئورۇۋالىدۇ، ئۇ قارا چېكىتلەر ئاللاھ تائالانىڭ كالامىدا بايان قىلىنغان دىلنىڭ قارىيىپ كېتىشىدۇر دەپ، تۆۋەندىكى ئايەتنى ئوقۇدى: ﴿ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن دىللىرى قارىيىپ كەتكەن ﴾. (سۈرە مۇتەففىفىن 14 - ئايەت)». (سۈنەنى تىرمىزى 3334 - ھەدىس). دىلى قارىيىپ كېتىش قۇرئان كەرىمدە «دىلى پېچەتلىنىش» دەپ ئىپادىلەنگەن. دىللارنىڭ پېچەتلىنىشى ئۇلارنىڭ گۇناھنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرغانلىقىنىڭ مەنتىقىي نەتىجىسىدۇر. بۇ نۇقتا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىنغان: ﴿ بەلكى ئاللاھ ئۇلارنىڭ كۇفۇرى سەۋەبىدىن دىللىرىنى پېچەتلىۋەتتى ﴾. (سۈرە نىسا 155 - ئايەت)

③ بۇ ئايەتتىن باشلاپ ئۈچىنچى گۇرۇھ مۇناپىقلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ دىللىرى ئىماندىن خالىي ئىدى، ئۇلار مۇئمىنلەرنى ئالداش ئۈچۈن ئاغزىدا ئىماننى ئىزھار قىلاتتى. شۇڭا بۇ يەردە ئۇلارنىڭ يالغانچىلىقى پاش قىلىنىپ دېيىلىدىكى، ئۇلار ئاللاھنى ئالدىماقچى بولۇشىدۇ، ئۇلار بۇ ئىشىدا غەلبە قىلالمايدۇ. چۈنكى، ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئۇلار مۇئمىنلەرنىمۇ ئالدىيالمايدۇ، چۈنكى ئاللاھ ۋەھىي ئارقىلىق مۇئمىنلەرنى ئۇلارنىڭ ھىيلە - مېكرلىرىدىن ۋاقىپلاندىرۇپ تۇرىدۇ. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ ئالدامچىلىقىنىڭ زىيىنى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە يەتتى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىستىقبالىنى

يُخَدِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ

ئۇلار ئاللاھنى ۋە ئىمان ئېيتقانلارنى ئالدىماقچى بولىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار تۇيماستىن پەقەت ئۆزلىرىنىلا ئالدايدۇ [9]. ئۇلارنىڭ دىللىرىدا كېسەل (يەنى مۇناپىقلىق ۋە شەكىلىنىش) بار ئىدى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ بۇ كېسەلنى ئېغىرلاشتۇرۇۋەتتى ①. ئېيتىۋاتقان يالغانلىرى (يەنى يالغاندىن ئىماننى دەۋا قىلغانلىقى ۋە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مەسخىرە قىلغانلىقى) ئۈچۈن ئۇلارغا دەردلىك ئازاب بار [10]. ئۇلارغا: «يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار» دېيىلسە، «بىز پەقەت ئىسلاھ قىلغۇچىلارمىز» دەيدۇ [11]. بىلىڭلاركى، ئۇلار بۇزغۇنچىلارنىڭ دەل ئۆزىدۇر ②، لېكىن (بۇنى) ئۆزلىرى تۇيمايدۇ [12]. ئۇلارغا (يەنى مۇناپىقلارغا): «سىلەرمۇ ئىمان ئېيتقان كىشىلەردەك (يەنى ساھابىلەردەك چىن كۆڭلۈڭلار بىلەن) ئىمان ئېيتىڭلار» دېيىلسە، «بىز ئەخمەقلەر ئىمان ئېيتقانداك ئىمان ئېيتامدۇق؟» دەيدۇ ③.

ۋەيران قىلدى ۋە دۇنيادىمۇ خار بولدى.

① كېسەل دېگەندە كۇفرلىق ۋە مۇناپىقلىق كېسەلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنى داۋالاشقا ئەھمىيەت بەرمىسە، تېخىمۇ ئېغىرلىشىدۇ. شۇنىڭدەك، يالغان سۆزلەش مۇناپىقلارنىڭ بەلگىسى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش لازىمدۇر.

② بۇزغۇنچىلىق ئىسلاھ قىلىشنىڭ زىتىدۇر. كۇفرلىق ۋە گۇناھ سەۋەپلىك زىمىندا بۇزغۇنچىلىق تارىلىدۇ، ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش بىلەن ئەمىنلىك ۋە خاتىرجەملىك بولىدۇ. ھەر دەۋردىكى مۇناپىقلارنىڭ تۇتقان يولى ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇلار بۇزغۇنچىلىق پەيدا قىلىدۇ، گۇناھ ئىشلارنى كۆپلەپ تارقىتىدۇ، ئاللاھنىڭ بەلگىلىگەن چەك - چېگرىسىگە تاجاۋۇز قىلىدۇ، بەلگىلىمىلىرىگە خىلاپلىق قىلىدۇ، شۇنداق قىلىپ تۇرۇپ، يەنە بىز: ئىسلاھات ۋە تەرەققىيات ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىۋاتىمىز، دەپ دەۋا قىلىشىدۇ.

③ ئۇ مۇناپىقلار ئاللاھنىڭ يولىدا جانلىرىنى ۋە ماللىرىنى قۇربان قىلىشتا قىلچە بوشاڭلىق قىلمىغان ساھابە كىراملارنى «ئەخمەقلەر» دېدى. بۈگۈنكى مۇناپىقلار ساھابە كىراملارنى ئىمان نېمىتىدىن مەھرۇم ئىدى دەپ دەۋا قىلىشىدۇ. (ئاللاھ ساقلىسۇن) بۇ ئايەتتە ھازىرقى ۋە قەدىمكى دەۋردىكى مۇناپىقلارغا رەددىيە بېرىلىپ دېيىلدىكى، ئالىي مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن دۇنياۋى مەنپەئەتنى قۇربان قىلىش ئەخمەقلىق ئەمەس، بەلكى ھەقىقىي ئاقىللىقتۇر ۋە بەختلىك بولغانلىقنىڭ ئالامىتىدۇر. ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) ھەقىقىي بەخت - سائادەتنىڭ نامايەندىلىرىدۇر. شۇڭا ئۇلار راستچىل مۇئمىن بولۇپلا قالماستىن يەنە مۇئمىنلىكنىڭ ئۆلچىمى ۋە نەمۇنىسىدۇر. بىلىڭلاركى، ئەمدى پەقەت ساھابە كىراملاردەك ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئىمانىلا ئېتىبارلىق بولىدۇ. ﴿ئەگەر ئۇلار (يەنى ئەھلى كىتاب) سىلەر ئىمان ئېيتقانداك ئىمان ئېيتسا، ئەلۋەتتە، توغرا يول تاپقان بولىدۇ﴾. (سۈرە بەقەرە 137 - ئايەت).

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَءُونَ ﴿١٤﴾ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

بىلىڭلاركى، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ ئۆزى ئەخمەقلەردۇر، لېكىن ئۇلار (بۇنى) بىلمەيدۇ ﴿13﴾. ئۇلار ئىمان ئېيتقانلار بىلەن ئۇچراشقاندا: «بىز ئىمان ئېيتتۇق» دېيىشىدۇ، (ئۆزلىرىنى ئازدۇرغان ئادىمى) شەيتانلىرى ﴿2﴾ بىلەن يالغۇز قالغاندا بولسا: «بىز چوقۇم سىلەر بىلەن بىللە، بىز پەقەت (تېلىمىزنىڭ ئۈچىدىلا ئىمان ئېيتىپ قويۇپ) ئىمان ئېيتقانلارنى مەسخىرە قىلىۋاتىمىز» دەيدۇ ﴿14﴾. ئاللاھ ئۇلارغا (مەسخىرە قىلغانلىقىنىڭ) جازاسىنى بېرىدۇ ﴿3﴾ ۋە ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ ئازغۇنلۇق (پاتاقلىرى) دا تاشلاپ قويدۇ، ئۇلار بولسا تېڭىرقىغان ھالدا يۈرۈشىدۇ ﴿15﴾. ئەنە شۇلار ھىدايەتنى بېرىپ، گۈمراھلىقنى سېتىۋالدى. شۇڭا ئۇلارنىڭ سودىسى پايدا كەلتۈرمىدى ﴿4﴾، ئۇلار ھىدايەت تاپقۇچى بولمىدى ﴿16﴾.

① شۇنىسى ئېنىقكى، كۆز ئالدىدىكى پايدا ئۈچۈن كەلگۈسىدىكى پايدىنى قولدىن بېرىش، پانىي دۇنيا ھاياتىنى ئاخىرەتتىكى پايدىلىق ۋە مەڭگۈلۈك ھاياتتىن ئەلا بىلىش، ئاللاھتىن قورقماي ئىنسانلاردىن قورقۇش ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى ئەخمەقلىقتۇر. ئۇ مۇناپىقلار مۇشۇنداق ئەخمەقلىقنى سادىر قىلىپ، ھەممە ئېتىراپ قىلغان ھەقىقەتتىن غەپلەتتە قالدى.

② «شاياتۇنلىرى» دېگەندە قۇرەيشنىڭ كاتتىباشلىرى ۋە يەھۇدىيلار ياكى مۇناپىقلارنىڭ باشلىقلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇناپىقلار ئۇلارنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە مۇسۇلمانلارغا قارشى ھەرىكەت قىلاتتى.

③ ﴿اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ﴾ بۇ ئايەتنىڭ لەۋزى تەرجىمىسى: «ئاللاھ تائالا ئۇلارنى مەسخىرە قىلىدۇ» دېگەن بولىدۇ. يەنى ئۇلار مۇسۇلمانلارنى كەمسىتىپ، مەسخىرە قىلغاندەك، ئاللاھمۇ ئۇلارغا شۇنداق مۇئامىلە قىلىدۇ دېگەنلىكتۇر. (تەپسىر تەبەرى 1 - توم، 154 - بەت) يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنى بەختسىزلىك ۋە خارلىققا دۇچار قىلىش بىلەن جازالايدۇ. بۇ ئايەتتە «جازاسىنى بېرىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ «مەسخىرە قىلىدۇ» دەپ ئىپادىلەنگەنلىكى ئەرەب تىلىنىڭ ئۇسلۇبى بولۇپ، ھەقىقەتتە بۇ مەسخىرە قىلىش ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ مەسخىرە قىلغانلىقىنىڭ جازاسىنى بېرىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل ئىپادىلەش ئۇسلۇبى باشقا سۈرلەردىمۇ قوللىنىلغان. مەسىلەن: ﴿وَجَزَاوُاسِيَّةٍ سَيِّئَةٍ مِّثْلَهَا﴾ ﴿بىر يامانلىقنىڭ جازاسى، شۇنىڭغا ئوخشاش بىر يامانلىقتۇر﴾. (سۈرە شۇرا 40 - ئايەت)، دېگەندە يامانلىقنىڭ جازاسى يامانلىق ئەمەس، بەلكى يامانلىقنىڭ بەدىلىگە بېرىلدىغان مۇناسىپ جازانى كۆرسىتىدۇ. ﴿إِنَّ الْمُتَلَفِّقِينَ يُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِيعُهُمْ﴾ ﴿مۇناپىقلار ئاللاھنى ئالدىماقچى بولۇشىدۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئالدامچىلىقىغا يارىشا جازا بېرىدۇ﴾. (سۈرە نىسا 142 - ئايەت)، ﴿وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ﴾ ﴿ئۇلار مېكر ئىشلەتتى (يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرمەكچى بولدى)، ئاللاھ ئۇلارنىڭ مېكرىنى بەربات قىلدى (ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى قۇتقۇزۇپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى)﴾. (سۈرە ئال ئىمران 54 - ئايەت قاتارلىقلار) يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى: قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالامۇ ئۇلارنى مەسخىرە قىلىدۇ، سۈرە ھەدىد 13 - ئايەتتە كەلگەندەك.

④ بۇ يەردىكى «سودا» دېگەندە ھىدايەتنى بېرىپ، گۈمراھلىقنى سېتىۋالغانلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ھەقىقىي زىيان تارتقان سودىدۇر. مۇناپىقلار نىفاق تونىنى كىيىپ، سودىدا زىيان تارتتى. ئەمما بۇ زىيان ئاخىرەتتىكى زىياندۇر. دۇنيادا ئۇلارغا بۇ زىياننىڭ مەلۇم بولۇشى زۆرۈر ئەمەس، بەلكى دۇنيادا ئۇلار

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمْ بُكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصْبِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ

ئۇلار گویاکی (قاراڭغۇ كېچىدە) مەشئەل (گە ئوت) ياققان كىشىلەرگە ئوخشايدۇ، مەشئەل ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى يورۇتقاندا، ئاللاھ ئۇلارنىڭ يورۇقلۇقىنى (مەشئەلنىڭ نۇرىنى) ئۆچۈرۈۋەتتى، ئۇلارنى قاراڭغۇلۇقلار ئىچىدە قالدۇردى^①، ئۇلار (ھېچ نەرسىنى) كۆرەلمەيدۇ [17]. ئۇلار گاستور (ھەق سۆزنى ئاڭلىمايدۇ)، گاچىدور (ھەق سۆزنى قىلمايدۇ)، كوردور (توغرا يولنى كۆرمەيدۇ)، شۇڭا ئۇلار (ئازغۇنلىقىدىن) قايتمايدۇ [18] ياكى ئۇلار زۇلمەتلىك، گۈلدۈرماملىق ۋە چاقماقلىق قاتتىق يامغۇردا قالغان، گویا چاقماق سوقۇۋېتىپ ئۆلۈپ كېتىشتىن قورقۇپ، قۇلاقلىرىنى بارماقلىرى بىلەن ئېتىۋالغان كىشىلەرگە ئوخشايدۇ. ئاللاھ كاپىرلارنى قورشاپ تۇرغۇچىدۇر (يەنى ئۇلارنىڭ ھەممە ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر) [19]. چاقماق ئۇلارنى كۆز نۇرىدىن ئايرىپ قويغىلى تاس قالىدۇ. چاقماق ئۇلارغا ھەر قاچان يورۇق چۈشۈرگەندە، ئۇلار چاقماق يورۇقىدا مېڭىۋالىدۇ، (چاقماق ئۆچۈپ) ئۇلارنى قاراڭغۇلۇق باسقاندا بولسا تۇرۇپ قالىدۇ^②، ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش ئىقتىدارىنى يوق قىلىۋەتكەن بولاتتى.

مۇناپىقلىق بىلەن تېزلا قولغا كەلگەن پايدىدىن قاتتىق خۇرسەن بولۇپ كېتىپ، ئۆزلىرىنى ناھايىتى ئەقىللىق؛ مۇسۇلمانلارنى ئەخمەق ساناپ يۈرەتتى.

① ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە باشقا ساھابىلەر ئۇنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دېدى: پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مەدىنىگە كەلگەندە بەزى كىشىلەر مۇسۇلمان بولغان ئىدى، كېيىن تېزلا مۇناپىق بولۇپ كەتتى. ئۇلارنىڭ مىسالى مۇنداق بىر كىشىگە ئوخشايدۇ. ئۇ قاراڭغۇلۇقتا ئىدى، چىراق ياقىتى، چىراق ئۇنىڭ ئەتراپىنى يورۇتتى. ئۇنىڭغا پايدىلىق ۋە زىيانلىق نەرسىلەر ئايان بولدى، تۇيۇقسىز چىراق ئۆچۈپ كەتتى، ئۇ ئىلگىرىكىدەك قاراڭغۇلۇقتا قالدى. مانا بۇ مۇناپىقلارنىڭ ھالىغا ئوخشايدۇ. ئىلگىرى ئۇلار شېرىكنىڭ قاراڭغۇلىقىدا ئىدى، مۇسۇلمان بولۇپ يورۇقلۇققا چىقتى. ھالال ۋە ھارامنى بىلدى، ياخشىلىق ۋە يامانلىقنى توندى، ئاندىن ئۇلار يەنە كۇفرى - نىفاق تەرەپكە قايتقان ئىدى، يورۇقلۇق يوقالدى. (فەتھۇلقەدر)

② بۇ مۇناپىقلارنىڭ يەنە بىر گۇرۇھى ھەققىدە كەلگەن مىسال بولۇپ، ئۇلارغا گاھىدا ھەق ئايان بولىدۇ، گاھىدا شەك - شۈبھىگە مۇپتىلا بولۇپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ دىللىرى شەكلىنىش ۋە تېڭىرقاشتا قاراڭغۇدا چۈشكەن يامغۇرغا ئوخشايدۇ. قاتتىق گۈلدۈرماملىق ۋە چاقماقلىق يامغۇردا ئۇلارنىڭ دىللىرى قورقۇنچقا تولىدۇ، ھەتتا قاتتىق قورقۇپ كەتكەنلىكتىن بارماقلىرىنى قۇلاقلىرىغا تىقىۋالىدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ قورقۇنچتىن قوللانغان بۇ تەدبىرلىرى ئۇلارنى ئاللاھنىڭ جازاسىدىن ساقلاپ قالالمايدۇ. چۈنكى ئۇلار ئاللاھنىڭ كونتروللىقىدىن چىقىپ كېتەلمەيدۇ. بۇ مۇناپىقلار بەزىدە ھەقىقەت غەلبە قىلغاندا، ھەقىقەت بويۇن ئىگىدۇ. لېكىن بىر مەزگىلدىن كېيىن ئىسلامغا ياكى مۇسۇلمانلارغا قىيىنچىلىق يەتسە، تېڭىرقاشقان ھالدا تۇرۇپ قالىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇ مۇناپىقلار گۇرۇھى ھاياتىنىڭ ئاخىرغىچە شەك - شۈبھە ۋە تېڭىرقاش ئىچىدە ياشاپ ھەق (ئىسلام)نى قوبۇل قىلىشتىن مەھرۇم قالىدۇ.

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِن الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَن تَفْعَلُوا

چۈنكى، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر ﴿20﴾. ئى ئىنسانلار! (ئاخىرەت ئازابىدىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى ۋە سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرنى ياراتقان رەببىڭلارغا ئىبادەت قىلىڭلار ﴿21﴾. ئۇ سىلەرگە زېمىننى تۆشەك (سېلىنچا) ۋە ئاسماننى تورۇس قىلىپ بەرگەن، ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇپ، ئۇ ئارقىلىق سىلەرگە تۈرلۈك مېۋىلەردىن رىزىق چىقىرىپ بەرگەن زاتتۇر. شۇڭا، سىلەر (ئاللاھنىڭ شېرىكى يوقلۇقىنى) بىلىپ تۇرۇپ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەڭلار ﴿22﴾. ئەگەر سىلەر بىز بەندىمىز (مۇھەممەد) كە نازىل قىلغان قۇرئانغا شەك كەلتۈرسەڭلار ۋە (قۇرئان ئىنساننىڭ سۆزىدۇر دېگەن گېپىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، (قۇرئانغا قارشى تۇرۇشتا) ئاللاھتىن باشقا ياردەمچىڭلارنىڭ ھەممىسىنى چاقىرىپ، قۇرئاندىكىگە ئوخشاش بىرەر سۈرىنى كەلتۈرۈپ بېقىڭلار ﴿23﴾. ئەگەر مۇنداق قىلالمىساڭلار – ھەرگىزغۇ قىلالمايسىلەر – ﴿4﴾

① بۇ بىر ئاگاھلاندىرۇش بولۇپ، بۇنىڭدىن ئەگەر ئاللاھ خالىسا، ئۆزى بەرگەن سالاھىيەتنى تارتىپ ئېلىۋالدىغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلار ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرماستىكى، ئۇنىڭ ئازابى ۋە جازاسىدىن بىردەممۇ بىخەتەر ئولتۇرماستىكى لازىم.

② ھىدايەت ۋە زالالت ئېتىبارى بىلەن ئىنسانلارنىڭ ئۈچ گۇرۇھ بولىدىغانلىقى زىكر قىلىنغاندىن كېيىن، تۆۋەندە بارلىق ئىنسانلار ئاللاھ تائالانى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىلىۋاتىدۇ: ئاللاھ تائالا سىلەرنى ۋە پۈتۈن كائىناتنى ياراتقۇچى، سىلەرنىڭ بارلىق ئېھتىياجىڭلارنى تولۇقلىغۇچى تۇرسا، سىلەر ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلماي، نېمە ئۈچۈن باشقا نەرسىلەرگە ئىبادەت قىلىسىلەر؟ باشقىلارنى ئۇنىڭغا نېمە ئۈچۈن شېرىك قىلىۋالسىلەر؟ ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئامان قېلىشنى خالىساڭلار، بۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرگە پەقەت بىرلا يول بار، ئۇ يول شۇكى، ئاللاھ تائالانى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىسىلەر، پەقەت ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىسىلەر، بىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا ھېچنەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەيسىلەر.

③ يۇقىرىدا تەۋھىدنىڭ ئاساسلىرى بايان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەمدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بىز بەندىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرگەن قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرەپتىن نازىل بولغانلىقىغا شەك كەلتۈرسەڭلار، بارلىق ئادەملىرىڭلارنى توپلاپ، قۇرئاننىڭ سۈرىسىگە ئوخشايدىغان بىر سۈرىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ بېقىڭلار، ئەگەر ئۇنداق قىلالمىساڭلار، شۇنى بىلىڭلاركى، بۇ ئىنساننىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ۋۇجۇدقا چىققان كالام ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ كالامدۇر. بۇنى بىلگەندىن كېيىن ئەمدى بىزگە ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈپ، كاپىرلارغا تەييارلانغان جەھەننەمنىڭ ئوتىدىن ئۆزۈڭلارنى قۇتقۇزۇشىڭلار لازىم.

④ قۇرئان كەرىمنىڭ راستتىنلا ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكىنىڭ دەلىلى ئۇنىڭ ئەرەب ۋە ئەجەمىدىن بولغان بارلىق كاپىرلارغا جەڭ ئېلان قىلغانلىقىدۇر. لېكىن، ئۇلار بۈگۈنگە قەدەر ئۇنىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرەلمىدى، ئېنىقكى ئۇلار قىيامەتكىچە كەلتۈرەلمەيدۇ.

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٤﴾ وَبَيَّرَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَنْهَارٌ مِثْلُ آبٍ مَمْلُوءٍ فَلَا يَحْتَفَتُونَ فِيهَا وَلَهُمْ فِيهَا مَائِدَاتُ مَعِينٌ مُتَبَدِّلَاتٌ وَمِنْ تَحْتِهَا نَاقُورَاتٌ مَمْلُوءَةٌ بِنَبَاتٍ لَا يَجْفَأُ فِيهَا عُثْبٌ ﴿١٥﴾

كاپىرلار ئۈچۈن تەييارلانغان ①، يېقىلغۇسى ئىنسان ۋە تاش بولىدىغان ② دوزاختىن ساقلىنىڭلار [24].
(ئى پەيغەمبەر!) ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا ③ ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بەرگىن. ئۇلار ھەر قېتىم جەننەتنىڭ مېۋىلىرىدىن رىزىقلاندۇرۇلغان چاغدا: «بۇنىڭ بىلەن بۇرۇن (دۇنيادىمۇ) رىزىقلاندۇرۇلغان ئىدۇق» دەيدۇ ④. ئۇلارغا (كۆرۈنۈشتە دۇنيانىڭ مېۋىلىرىگە) ئوخشايدىغان، (تەمى ئوخشمايدىغان) مېۋىلەر بېرىلىدۇ. جەننەتلەردە ئۇلارغا پاك جۈپلەر بار ⑤، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ تۇرىدۇ ⑥ [25].

① بۇ ئىبارىدىن ئەسلىدە دوزاخنىڭ كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارغا تەييارلانغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. بۇ ئايەت يەنە جەننەت ۋە دوزاخنىڭ ھازىرمۇ مەۋجۇت ئىكەنلىكىگە ئىسپات بولىدۇ. ئىلگىرىكى سەلەف ئۆلىمالىرىنىڭ ئەقىدىسىمۇ شۇنداق ئىدى. بۇ بىر قىسىم يېڭىدىن پەيدا بولغان ھەدىسنى ئىنكار قىلغۇچىلار دەۋا قىلغاندەك چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن تەسۋىرىي مىسال ئەمەس.

② ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا، بۇ يەردىكى «يېقىلغۇ بولغان تاشلار» - گوڭگۈرت تېشىنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ﴿ئى مۇشرىكلار!﴾ ھەقىقەتەن سىلەر ئاللاھنى قويۇپ ئىبادەت قىلغان نەرسەڭلار بىلەن دوزاخقا يېقىلغۇ بولسىلەر ﴿﴾. (سۈرە ئەنبىيا 98 - ئايەت) دېگەن ئايەت بويىچە كاپىرلار ئىبادەت قىلىپ كەلگەن تاشتىن ياسالغان بۇتلارمۇ دوزاخقا يېقىلغۇ بولىدۇ.

③ قۇرئان كەرىم ھەر قېتىم ئىمان بىلەن ياخشى ئەمەلنى بىر جايدا زىكىر قىلىش ئارقىلىق ئىمان بىلەن ياخشى ئەمەل ئىككىسىنىڭ قازان بىلەن چۆمۈچتەك بىر - بىرىدىن ئايرىلمايدىغانلىقىنى بايان قىلدى. ياخشى ئەمەل بولمىسا، ئىماننىڭ سەمەرىسى بولمايدۇ. ئىمان بولمىسا، ياخشى ئەمەللەرنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھېچ ئەھمىيىتى بولمايدۇ. قانداق ئەمەل «ياخشى ئەمەل» بولىدۇ؟ سۈننەتكە ئۇيغۇن بولغان ۋە ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى كۆزلەپ قىلىنغان ئەمەل «ياخشى ئەمەل» بولىدۇ. سۈننەتكە ئۇيغۇن بولمىغان ئەمەل قوبۇل قىلىنمايدۇ. شۇنىڭدەك باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن رىياكارلىق بىلەن قىلغان ئەمەلمۇ رەت قىلىنىدۇ، ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ.

④ ﴿مُتَشَابِهًا﴾ دېگەن جەننەتنىڭ ھەممە مېۋىلىرى بىر - بىرىگە ئوخشاش ياكى دۇنيادىكى مېۋىلەرگە ئوخشاش ۋە ياكى شەكلى ۋە ئىسىملىرى ئوخشاش دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ھەقىقەتتە جەننەت مېۋىلىرىنىڭ تەمى ۋە لەززىتىنى دۇنيانىڭ مېۋىلىرىگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. جەننەتنىڭ مېۋىلىرى ھەقىقىدىكى ھەدىستە جەننەتتە «كۆز كۆرۈپ باقمىغان، قۇلاق ئاڭلاپ باقمىغان، ئىنساننىڭ خىيالىغا كېلىپ باقمىغان نېمەتلەر» بارلىقى بايان قىلىنغان. (سەھىھۇل بۇخارى 4779 ، - 4780 - ھەدىس)

⑤ يەنى ئۇلاردا ھەيز، نىفاس ۋە باشقا (بالا تۇغۇش، تەرەت سۇندۇرۇشقا ئوخشايدىغان) ئىشلار بولمايدۇ.

⑥ ﴿خَالِدُونَ﴾ «مەڭگۈ تۇرىدۇ» دېمەكتۇر. جەننەتكە كىرگەنلەر جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ، خۇشال - خۇرام ياشايدۇ. دوزاخقا كىرگەن كاپىرلار دوزاخقا مەڭگۈ قالىدۇ، ئازاپ ئىچىدە ياشايدۇ. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ

* إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَجِيزُ أَنْ يُضْرَبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفٰلسِقِينَ ﴿٦٦﴾ الَّذِينَ يَنْفُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ

شەكسىزكى، ئاللاھ (ھەقىقەتنى بايان قىلىش ئۈچۈن) پاشا ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كىچىك نەرسىلەرنى مىسال قىلىپ كەلتۈرۈشتىن تارتىنىپ قالمايدۇ^①، ئىمان ئېيتقانلار ئۇنى رەببى تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەت دەپ بىلىدۇ؛ كۆپىدىن چىڭ تۇرىۋالغانلار بولسا: «ئاللاھ بۇ نەرسىلەرنى مىسال قىلىپ كەلتۈرۈشتىن نېمىنى ئىرادە قىلغاندۇ؟» دەيدۇ. ئاللاھ بۇ مىسال بىلەن نۇرغۇن كىشىلەرنى (ئۇنى ئىنكار قىلغانلىقتىن) ئازدۇرىدۇ ۋە نۇرغۇن كىشىلەرنى (ئۇنى تەستىقلىغانلىقتىن) ھىدايەت قىلىدۇ^②. بۇ مىسال بىلەن پەقەت پاسىقلارنى ئازدۇرىدۇ [26]. (ئۇ) پاسىقلار ئاللاھقا مۇستەھكەم ۋەدە بەرگەندىن كېيىن ۋەدىسىنى بۇزىدۇ^③.

ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا جەننەت ئەھلىنى جەننەتكە، دوزاخ ئەھلىنى دوزاخقا كىرگۈزۈپ بولغاندىن كېيىن، بىر جاكارچى مۇئەزرىن ئورنىدىن تۇرۇپ مۇنداق ندا قىلىپ توۋلايدۇ: «ئى جەننەت ئەھلى! ئەمدى ئۆلۈم يوق، ئى دوزاخ ئەھلى! ئەمدى ئۆلۈم يوقتۇر، ھەر ئىككى پىرقە ئۆزى تۇرىۋاتقان ئورۇندا مەڭگۈ قالىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 6544 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2850 - ھەدىس).

① ئاللاھ تائالا كەسكىن دەلىللەر بىلەن قۇرئاننىڭ مۆجىزە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغاندا، كاپىرلار باشقا بىر ئۇسۇل بىلەن ئېتىراز بىلدۈردى. ئۇلار: ئەگەر بۇ ئاللاھنىڭ كالامى بولغان بولسا، شۇنداق كاتتا زات نازىل قىلغان كالامدا ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرنىڭ مىساللىرى بولمايتتى، دېدى. بۇ ئايەت ئۇلارغا رەددىيە بەردى. يەنى بىر پىكىرنى بايان قىلىشتا ھېكمەت يۈزىسىدىن ھەر خىل مىساللارنى كەلتۈرۈش ھەرگىزمۇ ئەيىب - نۇقسان ھېسابلانمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىشتا خىجىل بولۇش ۋە تارتىنىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوقتۇر. ﴿فَوَقَّهَا﴾ دېگەندە پاشىنىڭ ئۈستىدىكى قاننىدىن ياكى پۈتمىدىنمۇ كىچىك نەرسە كۆزدە تۇتۇلىدۇ يەنى «ئاللاھ ھەقىقەتەن پاشا ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كىچىك نەرسىلەرنى مىسال قىلىپ كەلتۈرۈشتىن تارتىنىپ قالمايدۇ». ياكى ﴿فَوَقَّهَا﴾ دېگەن سۆزدىن چوڭ نەرسە دېگەن مەنىنى ئېلىشقىمۇ بولىدۇ، ئۇ چاغدا «ئاللاھ ھەقىقەتەن پاشا ۋە ئۇنىڭدىن چوڭ نەرسىلەرنى مىسال قىلىپ كەلتۈرۈشتىن تارتىنىپ قالمايدۇ» دېگەن مەنە چىقىدۇ، ئۇ سۆزدىن ھەر ئىككى مەنىنى ئېلىشقا بولىدۇ.

② ئاللاھ بايان قىلغان مىساللار بىلەن مۇئىمىنلەرنىڭ ئىمانى كۈچلىنىدۇ. كاپىرلارنىڭ كۈفرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرەت ۋە ئىرادە قانۇنىيىتى بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى ئۆزىگە (مۆجىزىلەر ئارقىلىق) توغرا يول ئېنىق بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەرگە ئاسىيلىق قىلىدىكەن، مۇئىمىنلەرنىڭ يولىدىن باشقىسىغا ئەگىشىدىكەن، ئۇنى ئۆز يولىغا قويۇپ بېرىمىز﴾. (سۈرە نىسا 115 - ئايەت) ھەدىستە «ھەر كىم نېمىگە يارىتىلغان بولسا، شۇ نەرسە ئۇنىڭغا ئاسانلاشتۇرىلىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 4949 - ھەدىس) دەپ بايان قىلىنغان. «پاسىقلىق» دېگەن ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىقىش دېگەن مەنىدە بولۇپ، مۇئىمىندىن ۋاقىتلىق سادىر بولۇشى مۇمكىن. لېكىن بۇ ئايەتتىكى «پاسىقلىق» دېگەندىن ئىتائەتتىن پۈتۈنلەي چىقىپ كېتىش، يەنى كۈفرىلىق كۆزدە تۇتۇلغان. بۇنى كېيىنكى ئايەتتىن بىلىۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدا مۇئىمىننىڭ سۈپەتلىرىگە زىت بولغان كاپىرلارنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنىدۇ.

وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩﴾

ئاللاھ داۋاملاشتۇرۇشقا بۇيرۇغان نەرسىنى (يەنى ئاللاھ بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى، تۇغقانچىلىق ۋە دىنىي قېرىنداشلىق رىشتىسىنى) ئۈزۈپ قويدۇ، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدۇ. ئەنە شۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر ① [27]. (ئى كاپىرلار!) ئاللاھنى قانداقمۇ ئىنكار قىلىسىلەر؟ جانسىز (ئۆلۈك) ئىدىڭلار، ئۇ سىلەرنى تىرىلدۈردى (سىلەرگە جان بەردى)، كېيىن (ئەجىلڭلار توشقاندا) جېنىڭلارنى ئالىدۇ، ئاندىن كېيىن تىرىلدۈرىدۇ ②، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ دەرگاھىغا (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) قايتۇرۇلسىلەر [28]. ئاللاھ زېمىندىكى ھەممە نەرسىنى سىلەر (نىڭ پايدىلىنىشىڭلار) ئۈچۈن ياراتقان ③، ئاندىن ئاسماننى يارىتىشقا يۈزلىنىپ ④، ئۇنى قۇسۇرسىز يەتتە ئاسمان قىلىپ تاماملىغان زاتتۇر ⑤. ئۇ ھەر نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [29].

③ مۇپەسسىرلەر ﴿عَهْدًا﴾ نىڭ بىر نەچچە مەنىسىنى بايان قىلدى. مەسىلەن: 1. بۇ ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق مەخلۇقلارغا ئۆزىنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىش ۋە چەكلىگەن نەرسىلىرىدىن ساقلىنىش توغرىسىدا قىلغان ۋەسىيەتدۇر. 2. تەۋراتنىڭ ئىچىدە كەلگەن ئاخىر زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولغاندا، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە چوقۇم ئىشىنىش، ئۇنى تەستىقلاش ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىش توغرىسىدا ئاللاھ تائالانىڭ ئەھلى كىتابتىن ئالغان ۋەدىسىدۇر. 3. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇشتىدىن چىقىرىلغان بارلىق نەسلىلىرىدىن ئېلىنغان ئەلەستۇ ئەھدىسىدۇر. بۇ ئەھدە سۈرە ئەئرافنىڭ 172 - ئايىتىدە تىلغان ئېلىنغان: ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ ئادەم باللىرىنى (يەنى نەسلىنى) ئۇلارنىڭ (ئاتلىرىنىڭ) پۇشتىدىن چىقاردى ۋە ئۇلارنى ئۆزلىرىگە گۇۋاھ قىلىپ: «مەن سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار ئەمەسمۇ؟» دېدى (يەنى ئاللاھ ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى ئىكەنلىكىگە ۋە بىرلىكىگە ئادەم باللىرىنى ئىقرار قىلدۇردى، ئۇلار ئىقرار قىلىپ بۇنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى). ئۇلار: «ھەئە، سەن بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىزدۇرسەن، گۇۋاھلىق بەردۇق» دېدى. ﴿ۋە دەسنى بۇزىدۇ» دېگەن قىلغان ئەھدىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ، دېگەن بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

① شۇنىسى ئېنىقكى، زىيان پەقەت ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغانلارغا بولىدۇ. ئاللاھقا، پەيغەمبەرلىرىگە ۋە دەۋەتچىلەرگە ھېچقانداق زىيان بولمايدۇ.

② بۇ ئايەتتە ئىككى ئۆلۈم ۋە ئىككى تىرىلدۈرۈش زىكىر قىلىندى. بىرىنچى ئۆلۈم بۇرۇنقى يوقلۇق ھالەتنى كۆرسەتسە؛ بىرىنچى تىرىلدۈرۈش يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرۈشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ تۇغۇلغاندىن باشلاپ تا ئۆلگىچە بولغان دۇنيا ھاياتى بولۇپ، ئاندىن ئىككىنچى ئۆلۈم كېلىدۇ. ئاندىن ئاللاھ تائالا ئاخىرەتتە ئىنساننى يەنە تىرىلدۈرىدۇ. بۇ ئىككىنچى قېتىملىق تىرىلدۈرۈش بولۇپ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆلۈم كەلمەيدۇ. بۇ تىرىلىشنى كاپىرلار ۋە قىيامەتكە ئىشەنمەيدىغانلار ئىنكار قىلىدۇ. ئىمام شەۋكانى بەزى ئۆلىمالارنىڭ كۆز قاراشلىرىنى زىكىر قىلىپ، قەبرىدىكى ھاياتلىق (قايسى ھالەتتە بولسۇن) دۇنيا ھاياتى جۈملىسىگە كىرىدۇ، دەيدۇ. (فەتھۇلقەدر) توغرىسى شۇكى، قەبرىدىكى ھاياتلىق يەنى ئالەمى بەرزەختىكى ھاياتلىق ئاخىرەت ھاياتىنىڭ باشلىنىشى ۋە مۇقەددىمىسىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاخىرەتتىكى ھاياتقا مەنسۇپتۇر.

③ بۇ ئايەتتە زېمىندىكى يارىتىلغان نەرسىلەرنىڭ ئەسلىدە ھالال ئىكەنلىكىگە دەلىل باردۇر. پەقەت

ھارام ئىكەنلىكىگە دەلىل بولغاندىلا ئاندىن ھاراملىققا ئۆتىدۇ، بولمىسا ئەسلىدىكى ھۆكۈمگە ئاساسەن ھەممە نەرسە ھالالدىر. (فەتھۇلقەدر)

④ بەزى سەلەفىي ئۆلىمالىرى بۇ ئىبارىنى «ئاندىن ئاسمان تەرەپكە ئۆرلىدى» دەپ تەپسىر قىلىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 7418 - ھەدىستە كەلگەندەك) ئاللاھ تائالانىڭ ئاسمانلار ئۈستىدىكى ئەرشىنىڭ ئۈستىگە ئۆرلىشى ۋە دۇنيا ئاسمىنىڭ مەلۇم جايلارغا چۈشۈشى ئۇنىڭ خاس سۈپەتلىرىدىن بولۇپ، بۇ سۈپەتلەرگە قۇرئاندا ۋە ھەدىستە قانداق كەلگەن بولسا شۇ پەيتى تەھلىل قىلماستىن ئىمان كەلتۈرۈش لازىمدۇر.

⑤ بۇ ئايەتتىن «ئاسمان» نىڭ مەۋجۇتلىقىنى ھېس قىلغىلى بولىدىغان ھەقىقىي مەۋجۇدىيەت ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. ئۈستۈنلۈكنىڭ ئۆزىلا ئاسمان دەپ ئاتالمىدى. بۇنىڭدىن يەنە ئاسماننىڭ يەتتە ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. ھەدىسنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن ئىككى ئاسماننىڭ ئارىلىقى 500 يىللىق مۇساپىدۇر. زېمىن ھەققىدە قۇرئان كەرىمدە ﴿ئاللاھ يەتتە ئاسماننى ياراتتى، زېمىننىمۇ ئاسمانلارغا ئوخشاش (يەنى يەتتە قىلىپ) ياراتتى﴾. (سۈرە تالاق 12 - ئايەت) دېيىلگەن. بۇنىڭدىن زېمىننىڭمۇ يەتتە قات ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. بۇ ئۇقۇمنى تۆۋەندىكى ھەدىس تېخىمۇ كۈچلەندۈرىدۇ: «كىمكى بىر غېرىچ زېمىننى ناھەق ئېلىۋالسا، قىيامەت كۈنى يەتتە قات زېمىن ئۇنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 3198 - ھەدىس). بۇ ئايەتتىن يەنە ئاسماندىن بۇرۇن زېمىننىڭ يارىتىلغانلىقى مەلۇم بولىدۇ، لېكىن سۈرە نازىئاتتا زېمىن ئاسماندىن كېيىن بايان قىلىنغان. يەنى ﴿شۇنىڭدىن كېيىن زېمىننى (ئەھلى زېمىننىڭ تۇرۇشىغا لايىق قىلىپ) ياپىدى﴾ دېيىلگەن. بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن زېمىن بۇرۇن يارىتىلغان، ئەمما ئۇنى يېيىپ، تۈزلەڭلىك قىلىش ئاسماننى ياراتقاندىن كېيىن بولغان. يارىتىش بىلەن يېيىپ تۈزلەڭلىك قىلىش ئىككىسى ئايرىم - ئايرىم ئىشتۇر. (فەتھۇلقەدر)

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

ئۆز ۋاقتىدا رەببىڭ پەرىشتىلەرگە ①: «مەن يەر يۈزىدە خەلىپە (يەنى ئورۇنباشار) يارىتىمەن» دېگەن ئىدى. پەرىشتىلەر: «يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان، قان تۆكىدىغان (ئىنسان) نى خەلىپە قىلامسەن؟» ② ھالبۇكى، بىز سېنى پاك دەپ مەدھىيەلەيمىز ۋە ئۇلۇغلايمىز» دېدى. ئاللاھ: «مەن ھەقىقەتەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن» دېدى ③ [30].

① پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ نۇردىن ياراتقان مەخلۇقلىرىدۇر، ئۇلارنىڭ تۇرار جايى ئاسماندۇر. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بىجا كەلتۈرۈش ۋە ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ، ئۇنىڭ ئەمرىگە ھەرگىز بويۇن تاۋلىق قىلمايدۇ.

② «خەلىپە» - ئورۇنباشار دېگەن مەنىدە. ئاللاھ تائالا نېمە ئۈچۈن ئادەم ئەلەيھىسسالامنى خەلىپە دەپ ئاتىدى؟ بۇ ھەقتە ئىلىم ئەھلىنىڭ ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇت. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە: ئاللاھ تائالا جىنلارنى زېمىندىن چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن ئادەم ئەلەيھىسسالامنى زېمىندا يەرلەشتۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالام ئىلگىرى ئۆتكەن قەۋمگە يەنى جىنلارغا ئورۇنباشار ۋە خەلىپە بولدى. شۇ سەۋەبتىن خەلىپە دەپ ئاتالدى. ئىبنى ئابباس ۋە ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارنىڭ تەپسىرىگە ئاساسەن، ئادەم ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ ئەھكاملىرىنى مەخلۇقلار ئارىسىدا ئىجرا قىلىشتا نائىب (ياردەمچى) ۋە ئورۇنباشار ھېسابلىنىدۇ.

③ پەرىشتىلەرنىڭ سوئالى ھەسەتخورلۇق ياكى ئېتىراز بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن ئەمەس، بەلكى ئادەمنى يارىتىشتىكى ھېكمەت ۋە ھەقىقەتنى بىلىش ئۈچۈن ئىدى. يەنى ئى رەببىمىز! ئادەمنى يارىتىشتىكى ھېكمەت نېمە؟ ئۇلارنىڭ ئىچىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ۋە قان تۆكىدىغان بەزى كىشىلەر چىقىدۇ؟ ئۇلارنى يارىتىشتىكى مەقسەتنىڭ ئۆزىگە ئىبادەت قىلدۇرۇش بولسا، بىز سېنى پاك ۋە ئۇلۇغ دەپ مەدھىيەلەيمىز. يېڭى يارىتىلماقچى بولغان مەخلۇقتىن سادىر بولىدىغان خاتالىقلار بىزدىن سادىر بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا دېدى: «مەن ھەقىقەتەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن» يەنى مەن بۇنىڭ پايدىلىق تەرىپىنى ئوبدان بىلىمەن، سىلەر بىلمەيسىلەر، ئۇلارنىڭ مەزكۇر بۇزغۇنچىلىقلارنى قىلىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپتىمەن. شۇنداقتىمۇ ئۇلارنى يارىتىمەن. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پەيغەمبەرلەر، شېھىتلەر، سالىھلار، زاھىتلار ۋە ئەۋلىيالار چىقىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

ئۇنداقتا، ئادەم ئەۋلادىنىڭ زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغانلىقىنى پەرىشتىلەر قانداق بىلىدۇ؟ جاۋاب شۇكى، ئۇلار ئىنسانلار يارىتىلىشتىن بۇرۇن ئۆتكەن مەخلۇقلارنىڭ ئەمەللىرىنى كۆرگەن. شۇڭلاشقا مۇشۇنداق سوئال سورىغان بولۇشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىشقا بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: «ئاللاھ تائالا ئۇلارغا مەن زېمىندا خەلىپە يارىتىمەن، ئۇ ئۇنداق - مۇنداق ئىشلارنى قىلىدۇ دەپ ئالدىن ئېيتقان. لېكىن مەزكۇر سۆزلەر ئايەتتە كەلتۈرۈلمىگەن بولۇشى مۇمكىن» دەپ قارايدۇ. (فەتھۇلقەدەر)

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَتَّعَدُمُ أَنْبِئُهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ

ئاللاھ بارلىق شەيئەلەرنىڭ ئىسىملىرىنى (ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى) ئادەمگە ئۆگەتتى، ئاندىن ئۇ شەيئەلەرنى پەرىشتىلەرگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «(خەلىپە بولۇشقا ئادەمدىن بىز ھەقىقەت دەيدىغان قارىشىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، بۇ شەيئەلەرنىڭ ئىسىملىرىنى ماڭا ئېيتىپ بېرىڭلار» دېدى [31]. پەرىشتىلەر: «ئى رەببىمىز! بىز سېنى (پۈتۈن كەمچىلىكلەردىن) پاك دەپ تونۇيمىز. بىز سەن بىلدۈرگەندىن باشقىنى بىلمەيمىز، شەكسىزكى، سەن ھەممىنى بىلگۈچىسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىسەن» دېدى [32]. ئاللاھ: «ئى ئادەم! ئۇلارغا بۇ نەرسىلەرنىڭ ئىسىملىرىنى ئېيتىپ بەرگىن» دېدى. ئادەم ئۇلارغا بۇ نەرسىلەرنىڭ ئىسىملىرىنى ① ئېيتىپ بەرگەن چاغدا، ئاللاھ: «مەن سىلەرگە، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبىلەرنى شەكسىز بىلىپ تۇرىمەن، سىلەرنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ئىشىڭلارنىمۇ بىلىپ تۇرىمەن، دېمىگەنمىدىم» دېدى [33]. ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە: «ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار» دېدۇق ②، ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى، ئۇ (سەجدە قىلغىلى) ئۈنمىدى ③، تەكەببۇرلۇق قىلدى،

① بۇ يەردىكى «نەرسىلەرنىڭ ئىسىملىرى» دېگەندىن شەخسلەر ۋە شەيئەلەرنىڭ ناملىرى، ئاللاھىدىلىكلىرى ۋە پايدىلىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىلىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئىلىمنى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئىلھام ئارقىلىق بىلدۈرگەن. ئاندىن ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامغا پەرىشتىلەر بىلەلمىگەن نەرسىلەرنىڭ ئىسىملىرىنى بايان قىلىپ بېرىشنى بۇيرىغان. مۇشۇ تەرىقىدە ئاللاھ تائالا بىرىنچىدىن، پەرىشتىلەرگە ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىشتىكى مەقسەتنى ئوچۇقلاشتۇرۇپ بەردى. ئىككىنچىدىن، دۇنيانىڭ نىزامىنى باشقۇرۇشتىكى ئىلىمنىڭ ئەھمىيىتى ۋە پەزىلىتىنى بايان قىلدى. پەرىشتىلەرگە بۇ ھېكمەت ۋە ئىلىمنىڭ ئەھمىيىتى ئايان بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىلىم ۋە چۈشەنچىدىكى ئاجىزلىقلىرىنى ئېتىراپ قىلشتى. پەرىشتىلەرنىڭ بۇ ئېتىراپ قىلىشىدىن يەنە شۇنداق بىر نەرسە ئايان بولدىكى، غەيبىنى بىلگۈچى پەقەت ئاللاھ تائالادۇر، ئاللاھنىڭ خىلالانغان بەندىلىرىمۇ، ئاللاھ ئۇلارغا قانچىلىك بىلدۈرگەن بولسا، شۇنى بىلىدۇ، ئۇنىڭدىن زىيادە بىلمەيدۇ.

② ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلمى ئارتۇقچىلىقى ئايان بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا سەجدە قىلىشقا ئەمىر قىلىندى، بۇ ئۇنىڭغا بېرىلگەن يەنە بىر شەرەپ ۋە ھۆرمەت ئىدى. سەجدىنىڭ مەنىسى بويىچە بويىسۇنۇش ۋە ئاجىزلىقنى ئىپادىلەش بولۇپ، بويىسۇنۇشنىڭ ئەڭ ئېنىق ئىپادىسى پىشانىنى يەرگە تەگكۈزۈشتۇر. (تەپسىرى قۇرتۇبى). ئىسلام شەرىئىتىدە ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمگە سەجدە قىلىش جايىز بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر مەن بىر كىشىنى يەنە بىر كىشىگە سەجدە قىلىشقا بۇيرۇيدىغان بولسام، ئەلۋەتتە ئايال كىشىنى ئۆزىنىڭ ئېرىگە سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغان بولاتتىم» دېگەن. (سۈنەنى تىرمىزى 1159 - ھەدىس) پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويىسۇنۇپ ئادەمگە سەجدە قىلدى، بۇ سەجدە ئارقىلىق ئادەمنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى پەرىشتىلەرگە ئايان قىلىندى. بۇ يەردە بويىسۇنۇش ئاللاھ تائالاغا: سەجدە قىلىش ئادەمگە ئىدى. چۈنكى بۇ ئىبادەت ئۈچۈن قىلىنغان سەجدە ئەمەس، بەلكى سالام قىلىش ۋە ھۆرمەتلەش ئۈچۈن قىلىنغان سەجدە ئىدى. ھازىر ھۆرمەتلەش يۈزىدىنمۇ ھېچكىمگە سەجدە قىلىشقا بولمايدۇ.

③ ئىبلىس سەجدە قىلىشتىن باش تارتقانلىقى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىن قوغلاندى. قۇرئاندىكى

بايانلارغا ئاساسەن، ئىبلىس جىنلاردىن ئىدى، شۇنداقتمۇ ئاللاھ تائالا ئۇنى ئىززەتلەپ پەرىشتىلەر قاتارىغا قوشقاندى. شۇ ۋەجىدىن ئىبلىسمۇ پەرىشتىلەر بىلەن بىرگە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ سەجدە قىلىشى لازىم ئىدى، لېكىن ئۇ ھەسەتخورلۇق ۋە كىبىرلىك قىلىپ سەجدە قىلىشتىن باش تارتتى. بۇ ئىنسانىيەت دۇنياسىدا ئۆتكۈزۈلگەن تۇنجى گۇناھ بولۇپ، ئۇ گۇناھنى سادىر قىلغۇچى ئىبلىس ئىدى.

وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يٰۤاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَعَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظَّالِمِيْنَ ﴿٣٥﴾ فَاَزَلَهُمَا الشَّيْطٰنُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَعٌ اِلَىٰ حِيْنٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقٰى ءَادَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿٣٧﴾

ۋە كاپىرلاردىن بولۇپ كەتتى ① [34]. بىز (ئادەمگە): «ئى ئادەم! سەن ئايالىڭ (ھەۋۋا) بىلەن جەننەتتە تۇرغىن! ② سىلەر جەننەتتىكى نەرسىلەردىن خالىغىنىڭلارچە كەڭتاشا يەپ - ئىچىڭلار، بۇ دەرەخكە يېقىنلاشماڭلار (يەنى مېۋىسىدىن يېمەڭلار) ③، بولمىسا ئۆزۈڭلارغا زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولۇپ قالسىلەر» دېدۇق [35]. شەيتان ئۇ ئىككىسىنى تېپىلدۇردى ④ (يەنى مەنئى قىلىنغان دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېگۈزۈپ خاتالاشتۇردى)، تۇرۇۋاتقان جەننەتتىن چىقارغۇزدى. بىز (ئادەم، ھەۋۋا ۋە ئىبلىسقا) «بىر - بىرىڭلار بىلەن دۈشمەنلەشكەن ھالدا ⑤ (جەننەتتىن يەر يۈزىگە) چۈشۈڭلار، يەر يۈزىدە سىلەرگە ۋاقىتلىق (ئەجلىڭلار توشقۇچە) يەرلىشىش ۋە ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولۇش بار» دېدۇق [36]. ئادەم رەببىدىن بىرقانچە سۆز تەلىم ئالدى (يەنى گۇناھىنىڭ كەچۈرۈلۈشى ئۈچۈن ئوقۇيدىغان دۇئا ئۇنىڭغا ئىلاھام ئارقىلىق بىلدۈرۈلدى ۋە تەۋبە قىلدى) ⑥، ئاللاھ ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلدى. چۈنكى، ئاللاھ تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچىدۇر (بەندىلىرىگە) ناھايىتى مېھرىباندۇر [37].

① يەنى ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمى ۋە تەقدىرىدە كاپىرلاردىن بولۇپ كەتتى.

② ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامغا جەننەتنى تۇرار جاي قىلىپ بەردى. بۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن يەنە بىر شەرەپ ۋە ھۆرمەت ئىدى.

③ بۇ دەرەخنىڭ قايسى خىل دەرەخ ئىكەنلىكى توغرىسىدا قۇرئان ۋە ھەدىستە ئوچۇق دەلىل يوق. بۇغداي ئىدى، دېگەن گەپ مەشھۇر بولۇپ قالغان، ئەمما ئۇ گەپنىڭ مەنبەسى يوق. بىزگە ئۇنىڭ ئىسمىنى ئېنىقلاشنىڭ زۆرۈرى يوق، ھەم ئۇنىڭ پايدىسىمۇ يوق.

④ شەيتان جەننەتكە كىرىپ ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋانى يۈز تۇرانە تېپىلدۇردىمۇ ياكى ۋەسۋەسە قىلىش ئارقىلىق ئازدۇردىمۇ، بۇ ھەقتە ئوچۇق بىر ئېنىقلىما يوق. شەيتان سەجدە قىلىشقا بۇيرۇلغان چاغدا مەن ئادەمدىن ياخشىراق دەپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە قارشى ئۆزىنىڭ رايبى بويىچە قارار چىقىرىپ، سەجدە قىلىشتىن باش تارتتى. شۇنىڭدەك بۇ ئورۇندىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ «يېقىنلاشماڭلار» دېگەن ئەمرىگە قارشى ئۆزىنىڭ رايبى ۋە قىياسى بويىچە ئىش قىلىپ، ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ئازدۇرۇشتا غەلبە قىلدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەئرافتا بايان قىلىندۇ. ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپ ئۆز خاھىشىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش، ئۆز رايبى بويىچە قىياس قىلىش، ئايەت تېكىستىنى ئۆز خاھىشى بويىچە چۈشەندۈرۈش ھەممىدىن بۇرۇن شەيتان ئۆتكۈزگەن جىنايەتتۇر. ئاللاھقا سېغىنىپ بۇنىڭدىن پاناھ تىلەيمىز.

⑤ بۇ يەردىكى دۈشمەنلىشىش دېگەندىن ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن شەيتان ئارىسىدىكى دۈشمەنلىشىش كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى ياكى ئادەم بالىلىرى ئۆزئارا بىر - بىرىگە دۈشمەن دېيىلگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن.

⑥ ئادەم ئەلەيھىسسالام پۇشايمان بىلەن دۇنياغا چۈشۈپ، تەۋبە - ئىستىغفار بىلەن مەشغۇل بولدى. بۇ چاغدا ئاللاھ تائالا رەھىم - شەپقەت قىلىش يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا سۈرە ئەئرافتا بايان قىلىنغان تەۋبە دۇئاسىنى ئۆگەتتى: ﴿رەببىمىز! بىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز زۇلۇم قىلدۇق، ئەگەر سەن بىزگە مەغپىرەت قىلمىساڭ، بىزگە رەھىم قىلمىساڭ، بىز چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىمىز﴾. (سۈرە ئەئراف 23 - ئايەت) بەزى كىشىلەر بۇ يەردە بىر زەئىپ ھەدىسىنى بايان قىلىپ دەيدۇكى، «ئادەم ئەلەيھىسسالام

ئاللاھنىڭ ئەرشىگە " لا إله إلا الله محمد رسول الله " دەپ يېزىقلىق ئىكەنلىكىنى كۆرگەن ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ۋەسىلە قىلىپ دۇئا قىلغان، شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇنى ئەپۇ قىلغان». (زەئىپ ھەدىسلەر توپلىمى، 25 - ھەدىس) بۇ رىۋايەتنىڭ ئاساسى يوقتۇر. بۇ قۇرئانغا خىلاپ سۆز بولۇپلا قالماي يەنە ئاللاھ كۆرسەتكەن ئۇسۇلغىمۇ خىلاپتۇر. بارلىق پەيغەمبەرلەر ھەمىشە بىۋاسىتە ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلغان، قايسى بىر ۋەلى، بۇزۇكۋارنى ۋاسىتە ياكى ۋەسىلە تۇتمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم باشلىق ھەممە پەيغەمبەرلەرنىڭ دۇئا قىلىش ئۇسۇلى بىر خىل بولۇپ، ئۇ ئۇسۇل ھېچكىمنى ۋاسىتە ياكى ۋەسىلە قىلماستىن، بىۋاسىتە ئاللاھنىڭ ئۆزىگە ئىلتىجا قىلىشتۇر.

قُلْنَا أَهْبَطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يَبْنَئِي إِسْرَائِيلَ أَذْكَرُوا نِعْمَتِي الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّيَ فَارْهَبُونَ ﴿٤٠﴾

بىز (ئۇلارغا) «ھەممىڭلار ئۇنىڭدىن (يەنى جەننەتتىن) چۈشۈڭلار، سىلەرگە مەن تەرەپتىن ھىدايەت كەلگەن چاغدا، مېنىڭ ھىدايىتىمگە ئەگەشكەنلەرگە (ئاخىرەتتە) ھېچقانداق قورقۇنۇچ ۋە غەم - قايغۇ بولمايدۇ» دېدۇق [38]. كاپىر بولغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلار - ئەنە شۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ ① [39]. ئىسرائىل ئەۋلادى! ② مېنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىمنى ئەسلەڭلار، ماڭا بەرگەن (ئىمان ئېيتىش ۋە تائەت - ئىبادەت قىلىش ھەققىدىكى) ۋەدەڭلارغا ۋاپا قىلىڭلار، مەنمۇ سىلەرگە قىلغان (ساۋاب بېرىش ھەققىدىكى) ۋەدەمگە ۋاپا قىلىمەن، سىلەر مەندىنلا قورقۇڭلار [40].

① دۇئاسى قوبۇل بولغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى قايتا جەننەتكە كىرگۈزۈشنىڭ ئورنىغا، دۇنيادا ياشاپ، جەننەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىشقا بۇيرىدى. ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئۇنىڭ بالىلىرىغا جەننەتنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ، پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق مېنىڭ تەرىپىمدىن سىلەرگە ھىدايەت (ھايات كەچۈرۈش نىزامى ۋە تەلىماتى) كېلىدۇ، كىمكى ئۇنى قوبۇل قىلىدىكەن، جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولىدۇ، ئۇنداق قىلىمسا، ئازابقا لايىق بولىدۇ، دېگەن قانۇنىيەتنى بايان قىلدى. دېمەك ئاللاھنىڭ يولىغا ئەگەشكەنلەرگە ئاخىرەتكە ئالاقىدار ئىشلاردا «قورقۇنۇچ بولمايدۇ». دۇنيادا ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلار ئۈچۈن «غەم قىلىش، قايغۇرۇش بولمايدۇ». يەنە بىر ئايەتتە ﴿ئەگەر سىلەرگە مېنىڭ تەرىپىمدىن ھىدايەت كەلسە، كىمكى مېنىڭ ھىدايىتىمگە ئەگەشسە، ئۇ ئازمايدۇ ۋە ئاخىرەتتە شەقى بولمايدۇ﴾. (سۈرە تاھا 123 - ئايەت) دېدى. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر). بۇ «قورقۇنۇچ ۋە غەم - قايغۇ بولمايدۇ» دېگەن ماقامغا ھەربىر سادىق مۇئىمىن ئېرىشىدۇ. بۇ پەقەت ئاللاھنىڭ ئەۋلىيا بەندىلىرىلا ئېرىشىدىغان ماقام ئەمەس. بەزىلەر بۇ «ماقام» ئۇقۇمىنى ئەۋلىيالارغا خاس دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ھالبۇكى، بارلىق مۇئىمىنلەر ۋە تەقۋادارلارمۇ ئاللاھنىڭ ئەۋلىيا بەندىلىرىدۇر، «ئەۋلىيا» باشقىچە بىر مەخلۇق ئەمەس، ئەمما ئەۋلىيالارنىڭ دەرىجىلىرى پەرقلىق بولىدۇ.

② «ئىسرائىل» دېگەن ئاللاھنىڭ بەندىسى دېگەن مەنىدە بولۇپ، يەتقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ فامىلىسى ئىدى. يەھۇدىيلار بەنى ئىسرائىل (يەنى يەتقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادى) دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى يەتقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئون ئىككى ئوغلى بار ئىدى. ئۇلاردىن ئون ئىككى قەبىلە شەكىللەنگەن بولۇپ، كۆپ ساندىكى پەيغەمبەرلەر شۇلاردىن كەلگەن، يەھۇدىيلارنىڭ تارىخ، ئىلىم - پەن ۋە دىن جەھەتتە ئالاھىدە ئارتۇقچىلىقلىرى بار ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئىلگىرىكى نېمەتلىرىنى ئەسلىتىپ دېگەن سۆزىنىڭ مەنىسى شۇكى، سىلەر ئاخىرقى زامان پەيغەمبىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش ھەققىدىكى ۋەدەڭلارغا ۋاپا قىلىڭلار. سىلەر بۇ ۋەدەڭلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرساڭلار، مەنمۇ ۋەدەمگە ۋاپا قىلىمەن. خاتالىقڭلار تۈپەيلى جازالاش يۈزىسىدىن بېرىلگەن ئۈستۈڭلاردىكى ئېغىر يۈك ئېلىپ تاشلىنىدۇ، سىلەر قايتىدىن روناق تاپىسىلەر. مەندىن قورقۇڭلار، بولمىسا ئاتا - بوۋاڭلار خارلىققا دۇچار بولغاندەك، سىلەرمۇ ھەمىشە خارلىقتا قالسىلەر.

وَعَامِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ ۗ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِنِّي فَاتَّقُونَ ﴿١٠﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿١٢﴾ * أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣﴾

مەن قولۇڭلاردىكى (تەۋرات)نى تەستىقلىغۇچى قىلىپ نازىل قىلغان قۇرئانغا ئىمان كەلتۈرۈڭلار، ئۇنى بىرىنچى بولۇپ ئىنكار قىلغۇچى بولماڭلار^①، ئايەتلىرىمنى (بۇرمىلاپ) ئەرزان باھادا (ئازغىنە مەنپەئەتكە) سېتىۋەتمەڭلار^②، ماڭىلا تەقۋادارلىق قىلىڭلار [41]. ھەقىنى باتىلغا (يەنى ئاللاھ نازىل قىلغان ھەقىقەتنى ئۆزۈڭلار ئويدۇرۇپ چىققان نەرسىگە) ئارىلاشتۇرماڭلار، ھەقىنى بىلىپ تۇرۇپ يوشۇرماڭلار [42]. نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار، (ئاللاھقا) رۇكۇ قىلغۇچىلار بىلەن بىللە رۇكۇ قىلىڭلار [43]. كىشىلەرنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ ئۆزۈڭلارنى ئۇنتۇپ قالمىسىلەر؟ ھالبۇكى، سىلەر كىتاب (يەنى تەۋرات)نى ئوقۇپ تۇرىسىلەر، سىلەر ئەقىللىڭلارنى ئىشلەتمەيسىلەر؟ [44].

① ﴿يە﴾ «ئۇنى» دېگەن ئالماش قۇرئاننى ياكى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى كۆرسىتىدۇ. ھەر ئىككىسى توغرا، چۈنكى ھەر ئىككىسى ئۆز ئارا بىر - بىرىگە باغلانغان. كىمكى قۇرئاننى ئىنكار قىلسا، مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ، كىمكى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى ئىنكار قىلسا، قۇرئاننى ئىنكار قىلغان بولىدۇ. (تەپسىرى كەسىرى)، «بىرىنچى بولۇپ ئىنكار قىلغۇچى بولماڭلار» دېگەننىڭ بىر مەنىسى شۇكى، سىلەر (يەنى كىتاب بېرىلگەن كىشىلەر) مۇھەممەد پەيغەمبەرنى بىرىنچى بولۇپ ئىنكار قىلغۇچى بولماڭلار، سىلەر ئۇ توغرىلۇق باشقىلار بىلمىگەن بىلىملەرنى بىلىسىلەر. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرنىڭ مەسئۇلىيىتىڭلار ھەممىدىن ئېغىردۇر، دېگەنلىكتۇر. ئىككىنچى مەنىسى شۇكى، گەرچە مەدىنىدە ھىجرەتتىن ئىلگىرى نۇرغۇن كىشىلەر مۇسۇلمان بولۇپ بولغان بولسىمۇ، ھەممىدىن بۇرۇن يەھۇدىيلار مۇسۇلمان بولۇشقا دەۋەت قىلىنغان. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارغا: سىلەر كىتاب بېرىلگەنلەر ئىچىدىن بىرىنچى بولۇپ كاپىر بولماڭلار، بولمىسا، بارلىق يەھۇدىيلارنىڭ كاپىر بولغانلىق گۇناھى سىلەرگە بولىدۇ، دەپ تەنبىھ بېرىلدى.

② ﴿ئەرزان باھادا سېتىۋەتمەڭلار﴾ دېگەننىڭ مەنىسى قىممەت باھادا سېتىۋەتمەڭلار بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى ماددىي مەنپەئەتنى ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىدىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويماڭلار، دېگەنلىكتۇر. ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرى شۇ قەدەر قىممەتلىكتۇركى، پۈتۈن دۇنيانىڭ مال - مۈلۈكلىرى ئۇنىڭ ئالدىدا ھېچنەرسىگە ئەرزىمەيدۇ. بۇ ئايەتتە ئەسلىي خىتاب قىلىنغۇچىلار ئىسرائىل ئەۋلادى بولسىمۇ، لېكىن بۇ ھۆكۈم قىيامەتكىچە كېلىدىغانلار ئۈچۈن ئومۇمىيىدۇر. ھەقىنى يوشۇرغان، باتىلنى ھەق دەپ كۆرسەتكەن، ئىلىمنى يوشۇرغان، دۇنيا مەنپەئەتىنى كۆزلەپ ھەقىقەتنى ئىزھار قىلىشتىن يالتايغانلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ تەنبىھ ۋە ئاگاھلاندىرۇش ئىچىگە كىرىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقُوا رَبَّهُمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾ يَبْنَئِ إِسْرَائِيلَ
أَذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾

سەۋر ۋە ناماز بىلەن (ئاللاھتىن) ياردەم تىلەڭلار ①. شەكسىزكى، ناماز ئاللاھتىن ئەيىمىنىپ تۇرغۇچىلار (يەنى كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا بويسۇنغۇچىلار) دىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك (ئېغىر) ئىشتۇر ② [45]. (ئاللاھتىن ئەيىمىنىپ تۇرغۇچىلار) رەببىگە چوقۇم مۇلاقات بولىدىغانلىقىغا ۋە ئۇنىڭ دەرگاھىغا چوقۇم قايتىپ بارىدىغانلىقىغا جەزمەن ئىشىنىدىغان كىشىلەردۇر [46]. ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! سىلەرگە بەرگەن نېمىتىمنى ۋە سىلەرنى (بىر زامانلاردا) پۈتكۈل جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلغانلىقىمنى ئەسلەڭلار ③ [47].

① سەۋر ۋە ناماز مۇئمىننىڭ ئىككى چوڭ قۇرالىدۇر. ھەربىر مۇئمىن ناماز ئارقىلىق ئاللاھ تائالا بىلەن ئالاقە باغلايدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ ياردىمىگە ۋە رەھمىتىگە ئېرىشىدۇ. سەۋر ئارقىلىق ئىرادىسى كۈچىيىدۇ ھەم دىندا مۇستەھكەم تۇرىدۇ. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىرەر مۈشكۈل ئىشقا دۇچ كەلسە، دەرھال نامازغا ئىلتىجا قىلاتتى». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1319 - ھەدىس ۋە سەھىھ ئەلجامئىل سەغىير 4703 - ھەدىس)

② نامازغا ئىزچىل ئەھمىيەت بېرىش نۇرغۇن ئىنسانلارغا قىيىندۇر. لېكىن ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئىزھار قىلىپ، ئەيىمىنىپ تۇرۇپ ناماز ئوقۇيدىغانلار ئۈچۈن ئاساندىر. ھەتتا ناماز ئۇلارنىڭ كۆڭۈل خاتىرجەملىكى ھەم راھىتىدۇر. ئۇلار قانداق كىشىلەر؟ ئۇلار قىيامەتكە جەزمەن ئىشىنىدىغانلاردۇر. چۈنكى، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈش ياخشى ئەمەللەرنى ئاسانلاشتۇرىدۇ؛ ئاخىرەتتىن غەم قىلماسلىق ئىنساننى ئەمەلسىز، ھەتتا غاپىل قىلىپ قويىدۇ.

③ بۇ يەردە يەنە بىر قېتىم ئىسرائىل ئەۋلادىغا بېرىلگەن نېمەتلەر ئۆزلىرىگە ئەسلىتىلىۋاتىدۇ. ئۇلارغا: قىيامەت كۈنىدىن قورقۇڭلار، ئۇ كۈندە ھېچكىم ھېچكىمگە ئەسقاتمايدۇ، ۋاستە ۋە تونۇشتۇرۇش قوبۇل قىلىنمايدۇ. تۆلەم بېرىپ قۇتۇلغىلىمۇ بولمايدۇ، ھېچقانداق ياردەمچى بولمايدۇ، دەپ ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلىۋاتىدۇ. بۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئۇلارنى پۈتۈن جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلغانلىقىدىن ئىبارەت يەنە بىر نېمىتىنى بايان قىلدى. يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىدىن ئىلگىرى ئىسرائىل ئەۋلادى «پۈتۈن جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن» ئىدى. ئاللاھنىڭ ئەمىرىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئارتۇقچىلىقنى يوقىتىپ قويدى، ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگە «ئەڭ ياخشى ئۈمەت» دېگەن شەرەپنى ئاتا قىلدى. بۇ ئايەتتە ئاللاھنىڭ نېمىتىنىڭ بىرەر قەۋمگە خاس نەرسە ئەمەس، بەلكى ئىمان ۋە ئەمەل ئارقىلىق ئېرىشىدىغان نەرسە ئىكەنلىكى، ئىمان ۋە ئەمەل بولمىسا، بۇ نېمەتنىڭ تارتىۋېلىنىدىغانلىقى بايان قىلىندى. يەھۇدىيلار: «بىز ئاللاھنىڭ سۆيۈملۈك بەندىلىرى، شۇڭا ئاللاھ بىزنى ئازابلىمايدۇ» دەپ ئۆزلىرىنى ئالىدىغان ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە چۈشەنچە بېرىپ، قىيامەت كۈنى گۇناھكارلارغا ھېچكىم ياردەم بېرەلمەيدىغانلىقىنى بايان قىلدى. بۇ ئۆزىنى ئالداش خاتالىقى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىدىنمۇ سادىر بولدى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائەت قىلىدىغانلىقىنى (ئەھلى سۈننە ئەقىدىسى بويىچە شاپائەت ھەقتۇر) ۋاستە قىلىپ، ئۆزىنىڭ يامان ئەمەللىرىنى جائىز دەپ قارايدىغانلار پەيدا بولدى. شۇنداق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئىزىنى بىلەن چوقۇم شاپائەت قىلىدۇ، ئاللاھ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتىنى قوبۇل قىلىدۇ، (بۇ سەھىھ ھەدىسلەردە كەلگەندۇر) لېكىن دىندا يوق ئىشنى پەيدا قىلغانلارنىڭ شاپائەتتىن مەھرۇم قالىدىغانلىقىمۇ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان. نۇرغۇن گۇناھكارلارغا جەھەننەمدە جازا بېرىلگەندىن

كېيىن، ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى بىلەن جەھەننەمدىن چىقىرىلىدۇ، لېكىن جەھەننەمنىڭ ئاشۇ بىر نەچچە كۈنلۈك ئازابىغا قانداقمۇ چىداپ كەتكىلى بولسۇن؟ ئەجەبا بىز شاپائەتكە ئېرىشكۈچىلەرمىز دەپ، گۇناھ - مەئسىيەتنى داۋاملاشتۇرىۋەرسەك توغرا بولارمۇ؟

وَأَتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْرَى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنَ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنَ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

كشى كىشىگە قىلچىلىك ئەسقا تىمايدىغان، (ئاللاھ ئىجازەت بەرمىگۈچە) ھېچ كىشىنىڭ شاپائىتى قوبۇل قىلىنمايدىغان، ھېچ كىشىدىن فىدىيە ئېلىنمايدىغان، كاپىرلار ياردەمگە ئېرىشەلمەيدىغان كۈندىن قورقۇڭلار [48]. ئۆز ۋاقتىدا بىز سىلەرنى پىرىئەۋن گۈرۈھىدىن قۇتقۇزغان ئىدۇق ①. ئۇلار سىلەرگە ئازابنىڭ ئەڭ قاتتىقىنى تېتىتاتتى، ئوغۇللىرىڭلارنى بوغۇزلاپ، قىزلىرىڭلارنى (ئىشقا سېلىش ئۈچۈن) ھايات قالدۇراتتى. (بېشىڭلارغا كەلگەن) ئاشۇ ئىشتا رەببىڭلارنىڭ چوڭ سىنىقى بار ئىدى [49]. ئۆز ۋاقتىدا بىز دېڭىزنى سىلەر ئۈچۈن يېرىپ (يول ئېچىپ) ② سىلەرنى قۇتقۇزغان ۋە پىرىئەۋن گۈرۈھىنى كۆز ئالدىڭلاردا غەرق قىلغان ئىدۇق (يەنى دېڭىزنىڭ سۈيىنى ئوتتۇرىدىن بۆلۈپ، قۇرۇق يول ھاسىل قىلىپ، شۇ يەردىن سىلەرنى سالامەت ئۆتكۈزدۈك) [50]. ئۆز ۋاقتىدا بىز مۇساغا 40 كېچە (كۈتكەندىن كېيىن تەۋراتنى بېرىشنى) ۋەدە قىلغان ئىدۇق. ئۇ سىلەردىن ئايرىلغاندىن كېيىن، سىلەر ئۆزۈڭلارغا زۇلۇم قىلىپ، موزايىنى مەبۇد قىلىۋالغان ئىدىڭلار ③ [51].

① ﴿الْفِرْعَوْنُ﴾ «فىرئەۋن خانىدانى» دېگەندە فىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ خانىدانىلا ئەمەس بەلكى ئۇنىڭ بارلىق ئەگەشكۈچىلىرى كۆزدە تۇتۇلدى. شۇڭا كېيىنكى ئايەتتە «فىرئەۋن گۈرۈھىنى كۆز ئالدىڭلاردا غەرق قىلدۇق» دېيىلدى. غەرق بولغۇچىلار فىرئەۋننىڭ خانىدانىدىكىلەرلا ئەمەس ئىدى، ئۇلارنىڭ قاتارىدا ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى ۋە باشقا ئەگەشكۈچىلىرىمۇ بار ئىدى. قۇرئاندا "آل" ئەگەشكۈچىلىرى ۋە گۈرۈھى دېگەن مەنىدە قوللىنىلغان، بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەھزابتا كېلىدۇ.

② سۈرە شۇئەرادا بايان قىلىنغاندەك دېڭىزنىڭ يېرىلىشى ۋە ئۇنىڭدىن يولنىڭ ھاسىل بولۇشى بىر مۆجىزە ئىدى. «سىر سەيىد ئەھمەدخان» قاتارلىق بىر قىسىم مۆجىزە ئىنكارچىلىرى دەۋا قىلغاندەك، دېڭىز سۈيى ئاينىڭ تارتىش كۈچى سەۋەبىدىن كۆتۈرۈلگەن ئەمەس.

③ موزايغا چوقۇنۇش ۋە قەسى ئىسرائىل ئەۋلادى فىرئەۋن گۈرۈھىدىن قۇتۇلۇپ، سىنا يېرىم ئارىلىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن يۈز بەرگەن. ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋراتنى ئاتا قىلىش ئۈچۈن 40 كېچە تۇر تېغىغا چاقىردى. مۇسا ئەلەيھىسسالام كەتكەندىن كېيىن ئىسرائىل ئەۋلادى سامىرىغا ئەگىشىپ، موزايغا ئىبادەت قىلىشقا باشلىدى. ئىنساننىڭ كۆرگەن نەرسىگە ئەگىشىش خاراكتېرى ۋە تەسىرىگە قاراڭ! ئىسرائىل ئەۋلادى ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان كاتتا مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ، پەيغەمبەرلىرى (ھەزرىتى مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملار) ھايات تۇرسىمۇ، موزايىنى ئۆزلىرىگە «مەبۇد» قىلىۋالدى. بۈگۈنكى بىر قىسىم مۇسۇلمانلارمۇ شېرىك ئەقىدىلەر ۋە ئەمەللەرگە ئېغىر دەرىجىدە مۇپتىلا بولدى. شۇنداق تۇرۇپ يەنە ئۇلار: مۇسۇلمان قانداقمۇ مۇشرىك بولۇپ قالىدۇ؟ دەيدۇ. بۇ خىلدىكى مۇشرىك مۇسۇلمانلار بۇتقا چوقۇنۇشنىلا شېرىك، پەقەت بۇتقا چوقۇنغانلارنىلا مۇشرىك دەپ تونۇيدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ مازارلىقلارغا بېرىپ قەبرىدىكىلەردىن مەدەت تىلىگەنلىكلىرى بۇتقا چوقۇنغۇچىلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن پەرقلىنمەيدۇ. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يٰقَوْمِ إِنِّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِيكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾

شۇنىڭدىن كېيىن، (ئەقىل تېپىپ) شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن، بىز سىلەرنى ئەپۇ قىلغان ئىدۇق. [52] ئۆز ۋاقتىدا بىز سىلەرنىڭ ھىدايەت تېپىشىڭلار ئۈچۈن، مۇساغا كىتابنى (يەنى تەۋراتنى) ۋە (ھەقىقىي باتىلدىن ئايرىغۇچى) فۇرقاننى (يەنى مۆجىزىنى) بەردۇق ① [53]. ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ئۆز قەۋمىگە: «ئى قەۋمىم! سىلەر موزايىنى مەبۇد قىلىۋېلىپ، ھەقىقەتەن ئۆزۈڭلارغا زۇلۇم قىلىدىڭلار، ئەمدى سىلەر ياراتقۇچىڭلارغا تەۋبە قىلىڭلار، موزايغا چوقۇنمىغانلىرىڭلار چوقۇنغانلارنى ئۆلتۈرۈڭلار. مۇنداق قىلىش ياراتقۇچىڭلارنىڭ دەرگاھىدا سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر» دېگەن ئىدى. (سىلەر بۇنى ئورۇندىدىڭلار) شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلدى. چۈنكى، ئاللاھ تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر ② [54]. ئۆز ۋاقتىدا سىلەر: «ئى مۇسا! بىز ئاللاھنى ئويۇنچۇق كۆرمىگۈچە ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» دېدىڭلار - دە، (سىلەرگە نازىل بولغان ئازابىنى) كۆرۈپ (قاراپ) تۇرغان چېغىڭلاردا ③ سىلەرنى چاقماق سوقتى [55].

① بۇ يەردە «كىتاب» (يەنى تەۋرات) فۇرقان دەپ ئىپادىلەنگەن بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ھەر قانداق ئاسماندىن چۈشۈرۈلگەن كىتاب ھەقىقىي باتىلدىن ئايرىغۇچى «فۇرقان» بولىدۇ ياكى ئۇنىڭغا بېرىلگەن مۆجىزىلەر «فۇرقان» دېيىلگەن بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى مۆجىزىلەرمۇ ھەق ۋە باتىلنى تونۇشتا مۇھىم رول ئوينايدۇ. بۇ قۇلۇم دېڭىزىنى كېسىپ ئۆتكەندىن كېيىنكى ۋەقەدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى قىلمىشىنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدىغانلىقى توغرىسىدا ئاگاھلاندىغاندا، ئۇلار تەۋبە قىلىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلىشتى. شۇنىڭ بىلەن ﴿ تەۋبە قىلىڭلار، موزايغا چوقۇنمىغانلار چوقۇنغانلارنى ئۆلتۈرسۇن ﴾ دېگەن تەۋبە قىلىش ئۇسۇلى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ﴿ فَاقتُلُوا أَنفُسَكُمْ ﴾ «ئۆزۈڭلارنى ئۆلتۈرۈڭلار» بۇ ئايەتنىڭ ئىككى خىل تەپسىرى بار: بىرىنچىسى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىككى سەپكە تۇرغۇزۇلدى، ئاندىن بىر - بىرىنى ئۆلتۈردى. ئىككىنچىسى، موزايغا ئىبادەت قىلغانلار ئۆرە تۇرۇشقا بۇيرۇلدى. ئاندىن موزايغا ئىبادەت قىلمىغانلارغا ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇق بېرىلدى. شۇ تەرىقىدە بىرى يەنە بىرىنى ئۆلتۈردى. ئۇلاردىن ئۆلگەنلەرنىڭ سانى 70 مىڭ كىشى ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدر)

③ سۈرە ئەئراف 155 - ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك مۇسا ئەلەيھىسسالام قەۋمىدىن 70 ئادەمنى تاللاپ، موزايغا چوقۇنغانلارغا مەغپىرەت تەلەپ قىلىشى ئۈچۈن تۇر تېغىغا ئېلىپ بارغان ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام قايتىدىغان چاغدا ئۇلار: ﴿ ئى مۇسا! ئاللاھنى ئويۇنچۇق كۆرمىگۈچە ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز ﴾، دېدى. بۇ تۈپەيلى ئۇلارنى چاقماق سوقتى ۋە ھەممىسى ئۆلدى. بۇ ئىشقا مۇسا ئەلەيھىسسالام قاتتىق پەرىشان بولدى، ئاللاھ تائالاغا ئۇلارنىڭ تىرىلىشىنى تىلەپ دۇئا قىلدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تىلىگىنى ئىجابەت قىلىپ، ئۇلارنى قايتا تىرىلدۈردى. ﴿ (سىلەرگە نازىل بولغان ئازابىنى) كۆرۈپ (قاراپ) تۇرغان چېغىڭلاردا سىلەرنى چاقماق سوقتى ﴾ دېگەننىڭ مەنىسى شۇكى، دەسلەپتە چاقماق سوققانلارنى كېيىن چاقماق سوققانلار كۆرۈپ تۇردى، ھەتتا ھەممىسى ئۆلۈپ تۈگىدى.

ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ كُلُّوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فكلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتِكُمْ وَسَزِّدُوا الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

ئاندىن كېيىن، سىلەرنى شۈكۈر قىلسۇن دەپ، ئۆلگىنىڭلاردىن كېيىن تىرىلدۈردۈق [56]. بىز سىلەرگە بۇلۇتنى سايىۋەن قىلىپ بەردۈق، سىلەرگە تەرەنجىۋىل (ھالۋىسى) بىلەن بۆدۈنە (كاۋىپى) نى چۈشۈرۈپ بېرىپ ①: «بىز سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن پاك، شېرىن نەرسىلەردىن يەڭلار» (دېدۈق). ئەمما ئۇلار (نېمەتلىرىمىزگە تۈزكۈرلۈق قىلىش بىلەن) بىزگە ئەمەس، بەلكى ئۆزىگە زۇلۇم قىلدى [57]. ئۆز ۋاقتىدا (مۇسا ئارقىلىق ئەجدادلىرىڭلارغا): «بۇ شەھەرگە ② كىرىڭلار، ئۇ يەردە خالىغىنىڭلارچە كەڭتاشا يەڭلار، (بەيتۈلمۇقەددەس) دەرۋازىسىدىن (شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن) سەجدە قىلغان ھالدا كىرىڭلار ③، (ئى رەببىمىز!) بىزنى كەچۈرگىن، دەرۋازىلار ④، (شۇنداق قىلساڭلار) خاتالىقىڭلارنى مەغپىرەت قىلىمىز، (ئىشنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارغا (مۇكاپاتنى) تېخىمۇ ئاشۇرۇپ بېرىمىز» دېگەن ئىدۈق [58].

① كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئاسماندىن رىزىق چۈشۈرۈپ بېرىش ۋەقەسى مىسىر بىلەن شام ئارىسىدىكى تىيە دېگەن چۆلدە يۈز بەرگەن. ئۆز ۋاقتىدا ئىسرائىل ئەۋلادى ئەمالىقەلىكلەرنىڭ زېمىنىغا كىرىش ھەققىدىكى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇشتىن باش تارتقان، بۇنىڭ جازاسىغا ئۇلار قىرىق يىلغىچە تىيە چۆلىدىن چىقالماي يۈرگەن، شۇ ۋاقتتا ئاسماندىن رىزىق چۈشۈرۈلگەن. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى خاسلاشتۇرۇشنى توغرا ئەمەس دەپ قارايدۇ. ئىسرائىل ئەۋلادى سىنا چۆلىگە چۈشكەندىن كېيىن ھەممىدىن بۇرۇن سۇ بىلەن تاماق مەسىلىسىگە دۇچ كەلگەن، شۇ ۋاقتتا ئاسماندىن رىزىق چۈشۈرۈلگەن. بەزى مۇپەسسىرلەر: ﴿الْمَنَّاءُ﴾ تەرەنجىۋىل ياكى ئۇ دەرەخ ياكى تاشنىڭ ئۈستىگە چۈشىدىغان شەبنەم بولۇپ، ھەسەلدەك تاتلىق ئىدى، قۇرۇسا سېغىزدەك بولۇپ قالاتتى، دەيدۇ. بەزىلەر ئۇنى ھەسەل ياكى تاتلىق سۇ دەپ قارايدۇ. "مَنَّاءُ" سۆز يىلتىزى بولۇپ، "ممنون بە" تولدۇرغۇچى مەنىسىدە يەنى ئېھسان قىلىنغان نېمەت دېگەن مەنىدە كەلگەن. ئادەتتە ھەممە نېمەت ئاللاھ تائالاھنىڭ ئېھسانىدۇر. لېكىن ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن كىشىلەر تىرىشىپ، ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ. ئەمما بۇ يەردىكى "مَنَّاءُ" ھېچكىمنىڭ تىرىشچانلىقى، ئەمگىكىسىز ھاسىل بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇنى "مَنَّاءُ" دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىگەن. (فەتھۇلبارى، 5708 - ھەدىس) بۇخارى ۋە مۇسلىم ھەدىسلىرىدە «گۈمبەمەدەك - مۇسا ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن تەرەنجىۋىلنىڭ بىر تۈرىدۇر، ئۇنىڭ سۈيى كۆزگە شىپادۇر» دېيىلگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 4478 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2049 - ھەدىس) دېمەك بۇ رىزىق ئىسرائىل ئەۋلادىغا ھەر ۋاقت جاپا - مۇشەققەتسىز كېلىپ تۇرغاندەك، گۈمبەمەدەكنى ھېچكىم تىكىمىسىمۇ ئۆزلىكىدىن پەيدا بولۇپ قالاتتى. (تەپسىر ئەھسەن تەپاسىر) ﴿السَّلْوَىٰ﴾ دېگەن چىل تۈرىدىكى بىر خىل قۇش ياكى قۇشقاچقا ئوخشاش بىر ئۇچار قانات ئىدى، ئۇلار ئۇنى بوغۇزلاپ يەيتتى. (فەتھۇلقەدىر).

② كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردىكى «شەھەر» بەيتۈلمۇقەددەسنى كۆرسىتىدۇ.

③ بۇ يەردىكى «سەجدە قىلغان ھالدا كىرىش» دېگەندىن بەزى مۇپەسسىرلەر ئېڭىشىپ كىرىش مەقسەت قىلىنغان دېسە، بەزىلەر ئۇنىڭدىن شۈكۈر سەجدىسى قىلىپ كىرىش مەقسەت قىلىنغان دەيدۇ. قىسقىسى

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ * وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كَلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَّبْصِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ أَهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ

(ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلار ئۆزلىرىگە سۆزلەنگەن سۆزنى ① باشقا سۆزگە ئۆزگەرتىۋەتتى، (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلار يولدىن چىققانلىقى (يەنى ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغانلىقى) سەۋەبلىك ئۇلارغا ئاسماندىن ئازاب ② چۈشۈردۈق [59]. ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ئۆز قەۋمى ئۈچۈن سۇ تەلەپ قىلغان ئىدى، بىز ئۇنىڭغا: «ھاساڭ بىلەن تاشنى ئورغىن» دېدۈق. (مۇسا ھاسسى بىلەن تاشنى ئورۇۋىدى)، تاشتىن 12 بۇلاق ئېتىلىپ چىقتى ③، ھەر ئايماق (يەنى قەبىلە) ئۆزىنىڭ سۇ ئىچىدىغان ئورنىنى بىلدى، (ئۇلارغا) «ئاللاھ بەرگەن رىزىقتىن يەڭلار ۋە ئىچىڭلار، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار» (دېدۈق) [60]. ئۆز ۋاقتىدا سىلەر (سنا چۆلىدە شۇنچە ئېسىل نېمەتلەر بىلەن ئوزۇقلىنىپ تۇرۇپ): «ئى مۇسا! بىز بىر خىللا يېمەكلىك بىلەن ھەرگىز چىداپ تۇرالمايمىز، سەن بىز ئۈچۈن رەببىڭگە دۇئا قىلغىن، بىزگە زېمىننىڭ كۆكتاتلىرىدىن (بولۇپمۇ) تەرخەمەك، سامساق، يېسىمۇق ۋە پىيازلارنى ئۆستۈرۈپ بەرسۇن» دېگەن ئىدىڭلار، مۇسا: «سىلەر ياخشىنى ناچارغا تېگىشەمسىلەر؟ (يەنى پىياز، سامساق، كۆكتاتنى تەرەنجىۋىل بىلەن بۆدۈنىدىن ئارتۇق كۆرەمسىلەر؟ ئۇنداقتا) سىلەر بىرەر شەھەرگە كىرىڭلار، تىلىگىنىڭلار (شۇ يەردە) بار» دېدى ④.

بۇ شەھەرگە ئاللاھقا كەمتەرلىكىڭلارنى ئىزھار قىلغان، ئۆز ئاجىزلىقىڭلارنى ئېتىراپ قىلغان ۋە شۈكۈر قىلغان ھالدا كىرىڭلار، دېمەكتۇر.

④ ﴿حِطَّةٌ﴾ نىڭ مەنىسى «گۇناھىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن» دېمەكتۇر.

① بۇ «سۆز» بىر ھەدىستە ئىزاھلانغان بولۇپ، ئۇنىڭدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىسرائىل ئەۋلادىغا سىلەر ئىشىكتىن (ئاللاھ تائالانىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىگە) شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن سەجدە قىلغان ھالدا كىرىڭلار دەپ بۇيرۇلغان ئىدى، لېكىن ئۇلار (ئىشىكتىن) ساغرىسىنى يەرگە سۈركەپ كەينىچىلاپ كىردى. كىرىۋاتقاندا ﴿حِطَّةٌ﴾ يەنى بىزنىڭ گۇناھلىرىمىزنى كەچۈرگەن دەڭلار، دەپ بۇيرۇلغان ئىدى، لېكىن ئۇلار دېيىشكە بۇيرۇلغان سۆزنى (باشقا بىر ئاھاڭداش سۆزگە) ئالماشتۇرۇپ "حِطَّةٌ" (بۇغدايىنىڭ دېنى) دەپ كىردى.» (سەھىھۇل بۇخارى 4479 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 3015 - ھەدىس) بۇنىڭدىن ئۇلاردىكى سەركەشلىك ۋە بويۇنتاۋلىقنىڭ نەقەدەر ئېغىرلىقىنى ھەمدە ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى - پەرمانىنى قانداق مەسخىرە قىلغانلىقىنى پەرەز قىلغىلى بولىدۇ. ھەقىقەت شۇكى، قايسىبىر مىللەتنىڭ ئىستىلى بۇزۇلۇپ، زاۋاللىققا يۈزلەنسە، ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىغا ئەنە شۇنداق مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇپ قالىدۇ.

② بۇ ئاسماندىن چۈشكەن ئازاب قانداق ئازاب ئىدى؟ بەزى ئۆلىمالار «بۇ ئازاب ئاللاھنىڭ غەزىپى، قاتتىق ئۇششۇك، ياكى تائۇن (ۋابا كېسىلى) دۇر» دېدى. ئۇنىڭ ۋابا كېسىلى ئىكەنلىكى بۇ ھەدىستىن ئايان بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «تائۇن» (يەنى ۋابا، تارقىلىشچان كېسەل) دېگەن سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن كىشىلەرگە بېرىلگەن بىر تۈرلۈك ئازابتۇر. «تائۇن» سىلەر تۇرىۋاتقان جايدا پەيدا بولسا، ئۇ يەردىن چىقىپ كەتمەڭلار، ئەگەر باشقا بىر شەھەردە بارلىقى مەلۇم بولسا، ئۇ يەرگە

وَصْرَبَتْ عَلَيْهِمُ الدِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّاتِ بَعْضَهُنَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِرِينَ

ئۇلار خارلىققا، موھتاجلىققا مەھكۇم قىلىندى. ئاللاھ تەرەپتىن غەزەپكە تېگىشلىك بولدى ①. بۇ ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى، پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى ② تۈپەيلىدىن بولدى. بۇ يەنە ئۇلارنىڭ ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغانلىقى ۋە ھەددىدىن ئاشقانلىقى تۈپەيلىدىن بولدى ③ [61]. شەكسىزكى، (بۇ ئۈمەت ئىچىدىكى) مۇئمىنلەر، يەھۇدىيلار ④، ناسارالار ⑤ ۋە سابىئىيلار ⑥ ئارىسىدىن

بارماڭلار.» (سەھىھ مۇسلىم 2218 - ھەدىس)

③ بۇ ۋەقە بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە تىيھ چۆلىدە، بەزىلەرنىڭ نەزىرىدە سىنا چۆلىدە يۈز بەرگەندۇر. ئۇ يەردە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالادىن سۇ تەلەپ قىلغاندا، ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ھاسسى بىلەن تاشنى ئۇرۇشقا بۇيرىدى، شۇنىڭ بىلەن تاشتىن ئون ئىككى بۇلاق ئېتىلىپ چىقتى، ئۇلارمۇ ئون ئىككى قەبىلە ئىدى، ھەربىر قەبىلە بىردىن بۇلاقتىن سۇ ئىچىشكە باشلىدى، بۇمۇ ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قولى ئارقىلىق ۋۇجۇدقا چىقارغان يەنە بىر مۆجىزە ئىدى.

④ بۇ بۇيرۇقمۇ تىيھ چۆلىدە چۈشكەن. بۇ يەردىكى ﴿مِصْرًا﴾ دېگەن سۆزدە مىسىر مەملىكىتى ئەمەس، بەلكى ھەر قانداق بىر شەھەر كۆزدە تۇتۇلغان. يەنى بۇ يەردىن باشقا بىر شەھەرگە بېرىڭلار، ئۇ يەردە دېھقانچىلىق قىلىڭلار، ئۆزۈڭلار ياخشى كۆرگەن كۆكتاتلار، يېسىمۇق ئۆستۈرۈپ يەڭلار، دېگەنلىك بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ تەلپى نېمەتكە ئىنكار قىلىش ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىش يۈزىسىدىن ئىدى. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ قىلمىشىنى ئەيىبلەنگەن ئۇسلۇبتا ئۇلارغا: ﴿(شۇ يەردە) تىلىگىنىڭلار بار﴾ دېدى.

① شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يۇقىرىدا تەپسىلاتى زىكىر قىلىنغان نېمەتلەردىن ئايرىلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار خارلىق ۋە موھتاجلىققا دۇچار بولدى. شۇ تەرىقىدە ئۇلار ھەقىقەتەن ئاللاھ تەرەپتىن غەزەپكە لايىق بولدى. غەزەپمۇ شەپقەتكە ئوخشاش ئاللاھنىڭ سۈپىتى بولۇپ، ئۇنى ئاللاھنىڭ جازالاش ئىرادىسى ياكى جازانىڭ ئۆزى دەپ چۈشەندۈرۈش توغرا بولمايدۇ. قىسقىسى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا (ئۆزىگە لايىق رەۋىشتە) غەزەپ قىلدى.

② بۇ يەردە ئۇلارنىڭ خارلىققا دۇچار بولغانلىقى ۋە ئاللاھ تەرەپتىن غەزەپكە تېگىشلىك بولغانلىقىنىڭ سەۋەبى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىش، ئاللاھ تەرەپكە چاقىرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ۋە ھەق يولدىكى دەۋەتچىلەرنى ئۆلتۈرۈش، ئۇلارغا ئازار بېرىش قاتارلىقلار ئاللاھنىڭ غەزەپىگە دۇچار بولۇشقا سەۋەب بولىدۇ. ئۆتمۈشتە يەھۇدىيلار مۇشۇ خاتالىق تۈپەيلى ئاللاھنىڭ غەزەپىگە دۇچار بولغان ۋە خارلىققا قالغان تۇرسا، بۈگۈنكى كۈندە ئۇ خاتالىقنى سادىر قىلغانلار (مەيلى كىم بولۇشى ۋە قەيەردە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر) ئىززەت ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولالارمۇ؟

③ بۇ خارلىق ۋە موھتاجلىققا مەھكۇم قىلىنىشنىڭ ئىككىنچى سەۋەبىدۇر. ﴿عَصَا﴾ نىڭ مەنىسى، ئاسىيلىق قىلىش، پەرمانغا بويسۇنماسلىق (چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلىش) دېگەنلىك بولىدۇ. ﴿يَعْتَدُونَ﴾ بۇيرۇلغان ئىشلاردا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش دېگەنلىك بولىدۇ. ئىتائەت قىلىش ۋە بويسۇنۇش - توسقان ئىشلاردىن يېنىش، بۇيرۇلغان ئىشلارنى قانداق بۇيرۇلغان بولسا، شۇ بويىچە ئادا قىلىش بىلەن بولىدۇ.

ئاللاھنىڭ ئەمرىنى خالىغانچە كېمەيتىۋېتىش ياكى ئۇنىڭغا قوشۇپ قويۇشمۇ ھەددىدىن ئاشقانلىق ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئاللاھ تائالا قاتتىق يامان كۆرىدىغان ئىشتۇر.

④ " يھود، ھۋادئ " «مۇھەببەت» ياكى " تھۇد " «تەۋبە قىلىش» تىن ياسالغان سۆزدۇر. «يەھۇدىيلار» دېگەن بۇ ئىسىم ئەسلىدە ئۇلارنىڭ تەۋبە قىلغانلىقى ياكى بىر - بىرىگە بولغان مېھىر - مۇھەببىتى سەۋەبىدىن قويۇلغان. شۇڭا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەنلەر يەھۇدىيلار دەپ ئاتىلىدۇ.

⑤ ﴿التَّضْرَى﴾ " نصران " نىڭ كۆپلىكىدۇر. " سكران " نىڭ كۆپلىكى " سكارى " بولغاندەك. ﴿التَّضْرَى﴾ ئەسلىدە " نصرە " (نۇسرەت ۋە ياردەم بېرىش) دېگەن سۆز يىلتىزىدىن كېلىپ چىققان. «ناسارا» دېگەن بۇ نام ئۇلارغا بىر - بىرىگە نۇسرەت بەرگەنلىكى سەۋەبىدىن قويۇلغان. ئۇلار يەنە ئەنسار دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿تَحُوا أَنْضَاءَ اللَّهِ﴾ ﴿بىز ئاللاھنىڭ يولىدا ياردەمچىلەرمىز﴾ (سۈرە سەف 14 - ئايەت) شۇ ۋەجىدىن ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەنلەر ناسارا دەپ ئاتىلىدۇ. خرىستىئان دېگەن ئۇلارنىڭ ئېنگىلىسچە نامىدۇر.

⑥ ﴿الصَّيْرُونَ﴾ " صايى " نىڭ كۆپلىكى بولۇپ، بۇلار دەسلەپتە بىر توغرا دىننىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بولغان (شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئاندا يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار بىلەن بىر جايدا زىكىر قىلىنغان). لېكىن بىر زامانلاردىن كېيىن پەرىشتىلەرگە ۋە يۇلتۇزلارغا چوقۇنىدىغان بولۇپ كەتكەن ياكى دىنسىز بولۇپ كەتكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن دىنسىز كىشىلەر «سابئىيلار» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان.

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا رەببىنىڭ دەرگاھىدا مۇكاپات بېرىلىدۇ. ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) ھېچقانداق قورقۇنۇچ ۋە غەم - قايغۇ بولمايدۇ ﴿62﴾.

① ھازىرقى دەۋردىكى بىر قىسىم مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشتە ئېغىر خاتالاشقان. ئۇلار بۇ ئايەتتىن «دىنلار بىرلىكى» دېگەن خاتا پەلسەپىسىنى چىقىرىشقا ئورۇنغان. يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش زۆرۈر ئەمەس، بەلكى ھەركىم قايسىبىر دىنغا ئەگەشسە، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈپ، ياخشى ئەمەل قىلسا، نىجات تاپىدۇ، دەپ قارىغان. بۇ ناھايىتى ئازغۇن بىر پەلسەپىدۇر.

بۇ ئايەتنىڭ توغرا تەپسىرى شۇكى، ئاللاھ تائالا يۇقىرىدىكى ئايەتلەردە يەھۇدىيلارنىڭ سەركەشلىك ۋە بويۇنتاۋلىق قىلغانلىقى سەۋەبىدىن ئازابقا لايىق بولغانلىقىنى بايان قىلدى. شۇنىڭغا ئاساسەن بۇ يەردە مۇنداق بىر سوئال پەيدا بولىدۇ: ئاشۇ يەھۇدىيلار ئىچىدە ئاللاھنىڭ كىتابىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە توغرا رەۋىشتە ئەگەشكەن ۋە شۇ بويىچە ھايات كەچۈرگەن سالىھ كىشىلەرمۇ بار ئىدى. ئۇلارغا ئاللاھ تائالا قانداق مۇئامىلە قىلغان؟ ياكى ئاخىرەتتە ئۇلار قانداق مۇئامىلە قىلىدۇ؟ يەنى ئۇلار ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ئېرىشەمدۇ؟ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مەزكۇر مەسىلىنى روشەنلەشتۈرۈپ بەردى. يەنى يەھۇدىيلار ئەمەس، ناسارالار ۋە سابئىيلارمۇ ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ھەم ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ئىدى، ئەنە شۇلارنىڭ ھەممىسى ئاخىرەتتە نىجات تاپقۇچىلاردىن بولىدۇ ۋە ئەمەلگە يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ. شۇنىڭدەك ھازىرقى دەۋردە ئاللاھقا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقانلارمۇ توغرا رەۋىشتە ياخشى ئەمەل قىلسا، ئېنىقكى ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك نېمەتلەرگە لايىق بولىدۇ. ئاخىرەتتىكى نىجاتلىق بىر توپ كىشىلەرگىلا خاس ئەمەس، مەيلى مۇسۇلمانلار بولسۇن ياكى ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى ئۆتكەن يەھۇدىيلار، خرىستىئانلار، سابئىيلار ۋە باشقىلار بولسۇن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۆز ئەجرىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئاخىرەتتە ھەممىگە ئادىل ۋە توغرا ھۆكۈم قىلىنىدۇ. بەزى مۇرسەل دەرىجىدىكى ئەسەرلەردە بۇ ئۇقۇمنى كۈچلەندۈرىدىغان ھەدىسلەر كەلگەن. مەسىلەن: مۇپەسسىرلەردىن مۇجاھىد سەلمان فارىسى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى نەقىل قىلىدۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك كېلىشتىن ئىلگىرى ئۆتكەن (مەن بىلەن ئۆز دىنىنىڭ تەلىماتى بويىچە ئىبادەت قىلغان، ناماز ئوقۇغان) دىنلار كىشىلەر ھەققىدە سورىغان ئىدىم، شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت نازىل بولدى». (تەپسىر ئىبنى كەسىر) قۇرئان كەرىمنىڭ باشقا سۈرىلىرىدە بۇنى تېخىمۇ كۈچلەندۈرىدىغان ئايەتلەر بار: ﴿ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل دىن ئىسلام (دىنى) دۇر﴾. (سۈرە ئال ئىمران 19 - ئايەت)، ﴿كىمكى ئىسلام (دىنىدىن) غەيرى دىننى تىلەيدىكەن، ھەرگىز ئۇ (يەنى ئۇنىڭ دىنى) قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىدۇر﴾. (سۈرە ئال ئىمران 85 - ئايەت). ھەدىسلەردىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ نۇقتىنى ئوچۇق بايان قىلىپ، ئەمدى مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمگە ئىمان كەلتۈرمەي ھېچكىم نىجات تاپالمايدۇ، دېگەن مەزمۇندا مۇنداق دېگەن: «جېنىم ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، مۇشۇ ئۈممەتتىن كىمكى مەيلى ئۇ يەھۇدىي بولسۇن ياكى ناسارا بولسۇن، مەن ھەققىدە ئاڭلاپ، ماڭا ئەۋەتىلگەن نەرسىگە (يەنى مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمگە ۋە قۇرئانغا) ئىمان كەلتۈرمەي ئۆلسە، ئۇ شەكسىز دوزاخ ئەھلىدىن بولىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 153 - ھەدىس)

دېمەك ھازىرقى «دىنلار بىرلىكى» دېگەن سەپسەتە گۇمراھلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس، بۇ قۇرئان

ئايەتلەرنى كۆزگە ئىلمىغانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر. بۇ يەنە ئايەتلەرنى ھەدىسلەرگە سېلىشتۇرۇپ چۈشەنمەسلىك بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىكتۇر. ھەدىسلەرگە مۇراجىئەت قىلماي تۇرۇپ قۇرئاننى چۈشىنىشكە ئۇرۇنۇشمۇ بىر خاتالىق ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سەھىھ ھەدىسلەرگە مۇراجىئەت قىلماي تۇرۇپ، قۇرئاننى چۈشەنگىلى بولمايدۇ، دېسەك توغرا بولغان بولىدۇ.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْجَبُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوعًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾

ئۆز ۋاقتىدا بىز سىلەردىن چىن ۋەدە ئالغان ۋە تۇر تېغىنى ئۈستۈڭلارغا تىكلەپ قويۇپ، سىلەرگە: «(ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن بىز بەرگەن كىتابى مەھكەم تۇتۇڭلار (يەنى تەۋراتقا ئەمەل قىلىڭلار)، ئۇنىڭدىكى ئەھكاملارنى ئېسىڭلاردا ساقلاڭلار» (دېگەن ئىدۇق) ① [63]. شۇنىڭدىن كېيىن (بەرگەن ۋەدەڭلاردىن) يۈز ئۆرۈدۈڭلار (يېنىۋالدىڭلار)، ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ پەزلى - مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردىن بولاتتىڭلار [64]. ئاراڭلاردىكى شەنبە كۈنى ② (بېلىق تۇتماسلىق) توغرىسىدىكى شەرىئەت چەكلىمىدىن چەتنەپ كەتكۈچىلەرنى (قانداق قىلغانلىقىمىزنى) سىلەر ئوبدان بىلىسىلەر، بىز ئۇلارغا: «خار مايمۇن بولۇپ كېتىڭلار» دېگەن ئىدۇق [65]. بىز ئۇنى (يەنى ئۇلارغا بېرىلگەن بۇ جازانى) زامانداشلىرى ۋە كېيىنكىلەر ئۈچۈن ئىبەرەت، تەقۋادارلار ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەت قىلدۇق [66]. (قاتىلى نامەلۇم بىر جىنايەت سادىر بولغان) ۋاقتتا مۇسا ئۆز قەۋمىگە: «ئاللاھ سىلەرنى بىر كالا بوغۇزلاشقا بۇيرۇۋاتىدۇ» ③ دېگەن ئىدى. ئۇلار: «سەن بىزنى مەسخىرە قىلىۋاتامسەن؟» دېدى. مۇسا: «(مەن باشقىلارنى مەسخىرە قىلىپ) نادانلاردىن بولۇپ قېلىشتىن ئاللاھقا سىغىنىپ پاناھ تىلەيمەن» دېدى [67].

① يەھۇدىيلار تەۋراتنىڭ ئەھكاملىرىغا قارىتا ھەددىدىن ئاشقان ھالدا بىز ئۇنىڭغا ئەمەل قىلالمايمىز، دېگەندە، ئاللاھ ئائالا تۇر تېغىنى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە سايىۋەندەك تىكلدى، ئۇنىڭدىن قورقۇپ، ئۇلار تەۋراتنىڭ ئەھكاملىرىغا ئەمەل قىلىشقا ۋەدە بەردى.

② ﴿السَّبْتِ﴾ «شەنبە» كۈنى يەھۇدىيلار بېلىق تۇتۇشتىن، ھەتتا ھەر قانداق دۇنيالىق ئىش - ھەرىكەت قىلىشتىن چەكلەنگەن ئىدى. لېكىن ئۇلار ھىيلە - مېكر ئىشلىتىپ، ئاللاھنىڭ چەكلىمىسىگە خىلاپلىق قىلدى، شەنبە كۈنى بېلىقلار (ئۇلارنى سىناش ئۈچۈن) كۆپ كېلەتتى، ئۇلار شەنبە كۈنى كەلگەن بېلىقلار قاچالمىسۇن دەپ تورلارنى سېلىپ قوياتتى، ئاندىن يەكشەنبە كۈنى تورلىرىنى يىغىپ بېلىقلارنى تۇتاتتى.

③ ئىسرائىل ئەۋلادى ئىچىدە بالىسى يوق، مال - مۈلكى ناھايىتى كۆپ بىر كىشى بار بولۇپ، ئۇنىڭغا جىيەنى بىردىنبىر مىراسخور ئىدى. بىر كېچىسى ئۇ جىيەن ئوغۇل تاغىسىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى بىر كىشىنىڭ ئىشىك ئالدىغا تاشلاپ قويدى، ئەتىگىنى كىشىلەر قاتىلىنى تاپالماي، جاۋابكارلىقنى بىر - بىرىگە ئارتىشقا باشلىدى. ئاخىرى ئىش مۇسا ئەلەيھىسسالامغا يەتكەندە، ئۇلار بىر كالا بوغۇزلاشقا بۇيرۇلدى، ئۇلار ئۆلۈكنى كالىنىڭ بىر پارچىسى بىلەن ئوردى. ئاندىن ئۆلۈك تىرىلىپ قوپتى ۋە قاتىلىنى كۆرسىتىپ قويۇپلا، يەنە ئۆلدى. (فەتھۇلقەدر)

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَأَفْعَلُوا مَا تَأْمُرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْهَاتُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَبَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْكَيْفَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَجَّوْهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾

ئۇلار: «بىز ئۈچۈن رەببىڭگە ئىلتىجا قىلغىنىكى، رەببىڭ بىزگە ئۇنىڭ قانداق (كالا) ئىكەنلىكىنى ئېنىق بايان قىلسۇن» دېدى. مۇسا: «ئاللاھ ئۇنى چوقۇم قېرىمۇ ئەمەس، ياشمۇ ئەمەس، ئوتتۇرا ياش بولسۇن دەپ ئېيتتى، سىلەر بۇيرۇلغاننى قىلىڭلار» دېدى [68]. ئۇلار: «بىز ئۈچۈن رەببىڭگە ئىلتىجا قىلغىنىكى، بىزگە ئۇنىڭ قانداق رەخدە ئىكەنلىكىنى بايان قىلسۇن» دېدى. مۇسا ئېيتتىكى، «ئاللاھ ئۇ كالانىڭ رەڭگى قارىغۇچىلارنى زوقلاندىرىدىغان ساپسىرىق بولسۇن دېدى» [69]. ئۇلار: «بىز ئۈچۈن رەببىڭگە ئىلتىجا قىلغىنىكى، بىزگە ئۇنىڭ قانداق (كالا) ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق بايان قىلسۇن، (يەنى دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلگەن كالىمۇ، ياكى سەمرىتىش ئۈچۈن بېقىلغان كالىمۇ؟) بىز قانداق كالا بوغۇزلايدىغانلىقىمىزنى بىلەلمەي قالدۇق. (ئېنىق بولغاندىن كېيىن) ئاللاھ خالىسا، بىز ئۇنى ئورۇنداشنىڭ يولىنى چوقۇم تاپمىز» دېيىشتى [70]. مۇسا: «ئاللاھ ئۇنىڭ يەر ھەيدەشكە، ئېكىن سۇغۇرۇشقا كۆندۈرۈلمىگەن، بېجىرىم، رەڭگىدە ئالسى يوق (يەنى رەڭگىدە سېرىقلىقتىن باشقا رەڭ يوق) كالا بولسۇن دەيدۇ» دېدى. ئۇلار: «ئەمدى تولۇق بايان قىلىڭ» دېدى. ئۇلار (كالىنى) تېپىپ كېلىپ بوغۇزلىدى، ئۇلار (سوئال سوراۋەرگەنلىكتىن) بۇنى ئورۇندىيالمىغىلى تاس قالدى ① [71]. ئۆز ۋاقتىدا سىلەر بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، بۇنى بىر - بىرىڭلارغا دۆڭگەشكەن ئىدىڭلار. ھالبۇكى، سىلەر يوشۇرغاننى ئاللاھ ئاشكارىلىغۇچىدۇر ② [72].

① ئۇلار بىر كالا بوغۇزلاشقا بۇيرۇلغان ئىدى، ئۇلار خالىغان بىر كالىنى بوغۇزلىسىلا ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بىجا كەلتۈرگەن بولاتتى. لېكىن ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە تۈزلا ئەمەل قىلىشنىڭ ئورنىغا، تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرۈشكە ۋە ھەرخىل سوئاللارنى سوراشقا باشلىدى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغىمۇ ئىشنى تەسلەشتۈردى. شۇنىڭ ئۈچۈن دىندا كۆپ سوئال سوراڭ ۋە قىيىنچىلىق يولىنى تۇتۇش مەنىسى قىلىندى.

② بۇ ئىسرائىل ئەۋلادىغا كالا بوغۇزلاش توغرىلۇق چۈشۈرۈلگەن بۇيرۇق بىلەن مۇناسىۋەتلىك قاتىللىق ۋەقەسىدۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ۋەقەدىكى كېچىدە كىشىلەردىن يوشۇرۇن ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىلنى پاش قىلدى. بۇ ۋەقە شۇنى بايان قىلىدۇكى، سىلەر ياخشىلىق ياكى يامانلىقنى ھەر قانچە يوشۇرۇن قىلساڭلارمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنى كىشىلەرگە ئاشكارا قىلىشقا قادىردۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن مەيلى ئاشكارا، مەيلى مەخپىي بولسۇن، ھەر ۋاقىت ۋە ھەر جايدا ياخشى ئىش قىلىڭلار، ئەگەر بىر يامان ئىشنى قىلساڭلار، ئۇ ئىش ھەر قانداق بىر ۋاقىتتا كىشىلەرگە ئاشكارا بولىدۇ، ئۆزۈڭلار شەرمەندە بولۇپ قالسىلەر، ياخشى ئىش قىلساڭلار ھۆرمىتىڭلارغا ھۆرمەت قوشۇلىدۇ، يامان ئىشنى ھەر قانچە يوشۇرۇپ قىلساڭلارمۇ، پاش بولۇپ قېلىشى مۇمكىن، شۇنىڭ بىلەن رەسۋا، شەرمەندە، خار بولۇپ قالسىلەر.

فَقُلْنَا أَضْرِبُوهُ بَعْضَهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ أَلْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدَّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقُقُ فَيُخْرَجُ مِنْهُ اللَّامُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ حَشِيَّةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

(سىلەرگە مۇسا ئارقىلىق) دېدۇقكى، كاللىنىڭ بىر پارچىسى بىلەن ئۆلۈكنى ئۇرۇڭلار (ئۇ تىرىلىپ قاتلىنى ئېيتىپ بېرىدۇ)، ئاللاھ ئۆلۈكلەرنى شۇنداق (يەنى كۆز ئالدىڭلاردا بۇ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرگەندەك) تىرىلدۈرىدۇ، سىلەرنى ئەقلىنى ئىشلەتسۇن دەپ، قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرىنى سىلەرگە (مۇشۇنداق) كۆرسىتىدۇ ① [73]. (ئى يەھۇدىيلار جامائەسى!) شۇنىڭدىن كېيىن (يەنى شانلىق مۆجىزىلەرنى كۆرگەندىن كېيىن) سىلەرنىڭ دىلىڭلار قېتىپ كەتتى، ئۇ تاشتەك ياكى تاشتىنمۇ بەك قېتىپ كەتتى ②. ھالبۇكى، تاشلار ئارىسىدا ئىچىدىن سۇ ئېتىلىپ چىقىپ ئېرىقلار ھاسىل بولىدىغانلىرى بار، يېرىلىپ ئارىسىدىن سۇ چىقىدىغانلىرىمۇ بار، ئاللاھتىن قورقۇپ (يۇقىرىدىن) دومىلاپ چۈشىدىغانلىرىمۇ بار ③. ئاللاھ قىلمىشىڭلاردىن غاپىل ئەمەستۇر [74].

① بۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئورنىدىن تۇرغانلىقىنى دەلىل قىلىش ئارقىلىق قىيامەت كۈنى بارلىق ئىنسانلارنى ئىككىنچى قېتىم تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ. قىيامەت كۈنى ئۆلۈكلەرنىڭ تىرىلدۈرۈلۈشى قىيامەتنى ئىنكار قىلىدىغانلارنى ھەمىشە ھەيران قالدۇرىدىغان ۋە تەئەججۈپلەندۈرىدىغان بىر ئىش بولۇپ كەلگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا بۇ مەسىلىنى قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا ھەر خىل ئۇسۇل ۋە شەكىلدە بايان قىلدى، سۈرە بەقەرەدىلا ئاللاھ تائالا ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈشنىڭ بەش مىسالىنى بايان قىلدى:

1. 56 - ئايەتتە: ﴿ ئاندىن كېيىن، سىلەرنى شۈكۈر قىلسۇن، دەپ ئۆلگىنىڭلاردىن كېيىن قايتا تىرىلدۈردۈق ﴾.
2. يۇقىرىدىكى ئايەتتە: ﴿ ئاللاھ ئۆلۈكلەرنى شۇنداق تىرىلدۈرىدۇ ﴾.
3. 243 - ئايەتتە: ﴿ ئاللاھ ئۇلارنى «ئۆلۈڭلار» دېدى (ئۇلار ئۆلدى). ئاندىن كېيىن ئاللاھ ئۇلارنى تىرىلدۈردى ﴾.
4. 259 - ئايەتتە: ﴿ ئاللاھ ئۇنى يۈز يىل ئۆلۈك ھالىتىدە تۇرغۇزۇپ ئاندىن (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن) تىرىلدۈردى ﴾.
5. 260 - ئايەتتە: ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا پارچىلانغان تۆت قۇش تىرىلدۈرۈلۈپ كۆرسىتىلگەن ۋەقەدىن ئىبارەت.

② يەنى ئىلگىرىكى مۆجىزىلەر ۋە ھازىرقى ئۆلتۈرۈلگۈچىنى تىرىلدۈرۈش ۋەقەسىنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرۈپ تۇرۇپ، دىلىڭلاردا ئاللاھقا قايتىش، تەۋبە قىلىش، ئىستىغفار ئېيتىش رىغبىتى پەيدا بولمىدى. ئەكسىچە دىلىڭلار تاشتەك ھەتتا تاشتىنمۇ بەكرەك قېتىپ كەتتى. دىلىڭىڭ قېتىپ كېتىشى كىشىلەر ۋە قەۋملەر ئۈچۈن ئېغىر بىر ھالەكتۇر. دىلىڭىڭ قېتىپ كېتىشى ئۇنىڭدىكى تەسىرلىنىش ۋە ھەقنى قوبۇل قىلىش ئىقتىدارىنىڭ يوقالغانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر. دىلى قېتىپ كەتكەن ئادەمنىڭ ياخشىلىنىشىدا ئۈمىد ئاز بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنىڭ پۈتۈنلەي ۋەيران بولۇش ئىمكانىيىتى يۇقىرى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ھەقتە مۇئمىنلەرگە ئالاھىدە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلىپ مۇنداق دېيىلگەن: ﴿ ئۇلار ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار)دەك بولۇپ قالمىسۇن. (ئۇلار

بىلەن پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىلىقىدىكى) زاماننىڭ ئۆزىشى بىلەن ئۇلارنىڭ دىللىرى قېتىپ كەتتى ﴿. (سۈرە ھەدىد 16 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

③ بۇ ئايەتتە تاشلار قاتتىق بولسىمۇ، لېكىن ئۇلاردىن ئېلىنىدىغان پايدا ۋە ئۇلارنىڭ ھەر خىل ھالەتلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن تاشلارنىڭ ئىچىدىمۇ بىر خىل ئىدراك ۋە تۇيغۇنىڭ بارلىقى مەلۇم بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ يەتتە ئاسمان - زېمىن ۋە ئۇلاردىكى مەۋجۇدات ئاللاھنى پاك دەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ، ئاللاھنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتمايدىغان ھېچ نەرسە يوقتۇر، لېكىن سىلەر ئۇلارنىڭ (ئېيتقان) تەسبىھىنى چۈشەنمەيسىلەر ﴿. (سۈرە ئىسرا 44 - ئايەت) بۇنىڭ تەپسىلاتى مەزكۇر ئايەتنىڭ شەرھىسىدە كېلىدۇ.

* أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَا بِعَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾ أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار!) يەھۇدىيلاردىن بىر گۇرۇھ ئادەم ئاللاھنىڭ كالامنى ئاڭلاپ چۈشەنگەندىن كېيىن، ئۇنى بىلىپ تۇرۇپ ئۆزگەرتىۋەتكەن تۇرسا، يەنە ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىشىنى ئۈمىد قىلامسىلەر؟ [75]. ئۇلار ئىمان ئېيتقانلار بىلەن ئۇچراشقان چاغدا: «بىز ئىمان ئېيتتۇق» دەيدۇ. بىر - بىرى بىلەن يالغۇز قالغان چاغدا: «ئىمان ئېيتقانلار رەببىڭلارنىڭ دەرگاھىدا بىزگە قارشى پاكىت قىلىپ كۆرسەتسۇن دەپ، ئاللاھ سىلەرگە (تەۋراتتا) بىلدۈرگەنلەرنى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋراتتىكى سۈپەتلىرىنى) ئۇلارغا سۆزلەپ بېرىۋاتامسىلەر؟ (بۇنىڭغا) ئەقىللىقلارنى ئىشلەتمەيسىلەر؟» دەيدۇ [76]. يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشلىرىنى ئاللاھنىڭ بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى ئۇقمامدۇ؟ [77].

① بۇ يەردە مۇئمىنلەرگە يەھۇدىيلار توغرىسىدا مۇنداق خىتاب قىلىنىۋاتىدۇ: سىلەر ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىشىنى ئۈمىد قىلامسىلەر؟ ھالبۇكى ئۇلاردىن ئىلگىرىكى بىر گۇرۇھ كىشىلەر ئاللاھنىڭ كالامنى (سۆز ھەم مەنە جەھەتتىن) بىلىپ تۇرۇپ قەستەن ئۆزگەرتىۋەتكەن ئىدى. بۇ ئىنكار قىلىش مەنىسىدە كەلگەن سوئال بولۇپ، ئۇنداق كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتىشىدا ئۈمىد يوق دېگەننى بىلدۈرىدۇ. يەنى ئىرقچىلىق ياكى ماددىي مەنپەئەتنى كۆزلەپ ئاللاھنىڭ كالامنى ئۆزگەرتىدىغانلار چىقىپ كەتكىلى بولمايدىغان گۇمراھلىق پاتقىقىغا پېتىپ قالغان بولىدۇ. (سۈرە نىسا 77 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

② بۇ يەردە بەزى يەھۇدىيلارنىڭ مۇناپىقەنە ھەرىكەتلىرى پاش قىلىنىۋاتىدۇ. يەنى ئۇلار مۇئمىنلەرگە ئىماننى ئىزھار قىلاتتى، لېكىن ئۆزئارا ئۇچراشقاندا بولسا، بىر - بىرلىرىگە ملامەت قىلىش: كىتابىڭلار تەۋراتتىكى ئەرەب پەيغەمبەرنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى مۇسۇلمانلارغا نېمىشقا ئېيتىپ بىرىسىلەر؟ ئۇنداق قىلساڭلار، رەببىڭلارنىڭ دەرگاھىدا سىلەرگە قارشى كۆرسىتىدىغان پاكىتنى مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا ئۆزۈڭلار تۇتقۇزۇپ قويغان بولسىلەر، دەيتتى.

③ يەنى سىلەر سۆزلەپ بېرىڭلار ياكى سۆزلەپ بەرمەڭلار، بەربىر ئاللاھ ھەر نەرسىنى بىلگۈچىدۇر ۋە ئۇ سۆزلەرنى سىلەر سۆزلەپ بەرمىسەڭلەرمۇ، ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا بىلدۈرىدۇ.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِي وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَيْشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارَ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلَفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

ئۇلارنىڭ ئىچىدە كىتابنى (يەنى تەۋراتنى) بىلمەيدىغان، پەقەت ئويدۇرمىلارغىلا قۇلاق سالىدىغان، خىيالغىلا تايىنىدىغان ساۋاتسىزلىرىمۇ بار① [78]. كىتابنى ئۆز قولى بىلەن (ئۆزگەرتىپ) يېزىپ، ئۇنى ئازغىنە مەنپەئەت بەدىلىگە سېتىۋېتىش ئۈچۈن، «بۇ ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغان» دېگۈچىلەرنىڭ ھالىغا ۋاي! قولى بىلەن يېزىۋالغان نەرسىلىرى (يەنى تەۋراتنى ئۆزگەرتكەنلىكى) تۈپەيلىدىن ئۇلارنىڭ ھالىغا ۋاي! (بۇ ئارقىلىق) ئېرىشكەن (ھارام) نەرسىلىرى تۈپەيلىدىن ئۇلارنىڭ ھالىغا ۋاي② [79]. ئۇلار: «بىزنى دوزاخ ئوتى ساناقلىق كۈنلەرلا كۆيدۈرىدۇ» دەيدۇ. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) دېگىنىكى، «سىلەرگە ئاللاھ شۇنداق قىلىشقا ۋەدە بەرگەنمۇ؟»③، (ئەگەر ۋەدە بەرگەن بولسا) ئاللاھ ۋەدىسىگە ھەرگىزمۇ خىلاپلىق قىلمايدۇ ياكى سىلەر ئۆزۈڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى ئاللاھ نامىدىن دەۋاتامسىلەر؟»④ [80].

① ئالدىنقى ئايەتتىكى ئۇلارنىڭ ئۆلىمالىرىنىڭ سۆزلىرى ۋە ئەھۋالى ئىدى. بۇ ئايەتتىكى بولسا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ساۋاتسىز كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىدۇر، ئۇلار كىتاب (تەۋرات) تىن بىخەۋەر ئىدى، ئۇلار خام خىيالغا، قۇرۇق ئارزۇلارغا ۋە ئۆلىمالىرى توقۇغان ئويدۇرمىلارغا ئەگىشەتتى، ئۆلىمالىرى ئۇلارنى شۇنداق خام خىيالغا مۇبتىلا قىلىپ قويغان ئىدى. مەسىلەن، ئۇلار: بىز دېگەن «ئاللاھنىڭ دوستلىرى»، ئەگەر دوزاخقا چۈشۈپ كېتىپ قالساقمۇ، ئۇ يەردە پەقەت بىر نەچچە كۈن قالسىمىز، بىزگە بۇزۇكلىرىمىز شاپائەت قىلىدۇ، كەچۈرۈم قىلغۇزىدۇ، دېگەندەك ھەر خىل خام خىيال ۋە ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئارزۇلاردا بولاتتى. ② يەھۇدىي ئۆلىمالىرىنىڭ دىنىي مەسىلە ۋە ئەھكاملارنى ئۆز قوللىرى بىلەن يېزىپ، ئۇنى ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن دېيىشكە جۈرئەت قىلغانلىقى ئۇلارنىڭ ئاللاھتىن قورقماسلىقتا نەقەدەر ھەددىدىن ئاشقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن ﴿وَيْلٌ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇ جەھەننەمدىكى بىر ۋادىنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئۇنىڭغا تاشلانغان كاپىر ئاستىغا چۈشۈپ بولغىچە قىرىق يىل كېتىدۇ. (مۇسنەدى ئەھمەد، سۈنەنى تىرمىزى، ئىبنى ھىببان ۋە ھاكىم رىۋايىتى، فەتھۇلقەدىرگە قارالسۇن) بەزى ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، قۇرئان كەرىمنى سېتىش جايىز ئەمەس، دېگەن ھۆكۈمنى ئالىدۇ. بۇ خىل دەلىل كەلتۈرۈش توغرا ئەمەس. ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغاندا، بۇ يەردىكى تەنبىھ پەقەت مال - دۇنياغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ كالامىنى ئۆزگەرتىدىغان ۋە كىشىلەرنى دىن نامى بىلەن ئالدايدىغان كىشىلەرگە قارىتىلغان.

③ يەھۇدىيلار: «دۇنيانىڭ مۇددىتى يەتتە مىڭ يىلدۇر، بىز ھەر مىڭ يىل ئۈچۈن بىر كۈن جەھەننەمدە قالسىمىز، مۇشۇ ھېساب بويىچە بىز پەقەت يەتتە كۈن جەھەننەمدە قالسىمىز» دەيتتى. بەزىلىرى: «بىز موزايغا ئىبادەت قىلغان قىرىق كۈنلا جەھەننەمدە قالسىمىز» دەيتتى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە ئاللاھ شۇنداق قىلىشقا ۋەدە بەرگەنمۇ؟﴾ بۇ ئىنكار قىلىش مەنىسىدە كەلگەن سوئالدىر، ئۇلار يالغانچىلاردۇر، يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئۇنداق ۋەدە بەرگەن ئەمەس. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ يەنى دوزاخقا كىرسەك، بىر نەچچە كۈنلۈكلا كىرىمىز، دېگەن سەپسەتە ئۆزۈڭلار ئويدۇرۇپ چىققان قۇرۇق دەۋادۇر، سىلەر ئۆزۈڭلارمۇ بىلمەيدىغان سۆزلەرنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىۋاتىسىلەر. تۆۋەندىكى ئايەتتە ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى ياخشىلار ۋە يامانلارغا ئۇلارنىڭ ياخشى ۋە يامان قىلىشىغا قارىتا مۇكاپات

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ
 وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا
 مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تَخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

ئەمەلىيەت سىلەر دېگەندەك ئەمەس، كىمكى گۇناھ قىلىدىكەن ۋە گۇناھقا پېتىپ كېتىدىكەن، ئەنە شۇنداق كىشىلەر دوزاخ ئەھلىدۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ [81]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان (كىشىلەر) – ئەنە شۇلار جەننەت ئەھلىدۇر. ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ [82]. ئۆز ۋاقتىدا بىز ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئاللاھتىن باشقىسىغا ئىبادەت قىلماسلىققا، ئاتا - ئانىغا، يېقىن تۇغقانلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا، كىشىلەرگە ياخشى سۆز قىلىشقا، ناماز مۇكەممەل ئادا قىلىشقا، زاكات بېرىشكە ئەھدە ئالغان ئىدۇق. ئاراڭلاردىكى ئازغىنە كىشىلەردىن باشقىلىرىڭلار ئەھدىدىن يېنىۋالدىڭلار، سىلەر ھەمىشە (شۇنداق) يېنىۋالسىلەر [83]. ئۆز ۋاقتىدا بىر - بىرىڭلارنىڭ قېنىنى تۆكمەسلىككە، بىر - بىرىڭلارنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارماسلىققا، سىلەردىن چىن ئەھدە ئالغان ئىدۇق. كېيىن ئۇنى (يەنى ئەھدىنى) قوبۇل قىلغان ئىدىڭلار، (بۇنىڭغا) ئۆزۈڭلارمۇ گۇۋاھ [84].

ياكى جازا بېرىدىغانلىق ھەققىدىكى قائىدە ۋە پىرىنسىپلىرىنى بايان قىلىدۇ.

① بۇ يەردە يەھۇدىيلارنىڭ دەۋاسى رەت قىلىنىپ، جەننەتكە ۋە جەھەننەمگە كىرىشىنىڭ شەرتلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. كىمنىڭ نامە - ئەمالىدا گۇناھ بولسا، يەنى ئۇنىڭ گۇناھى كۇفرى ۋە شېرىك (بۇ چوڭ گۇناھلارنى سادىر قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىمۇ ئىناۋەتسىز بولىدۇ) بولسا، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ. بۇ يەردە جۈملىنىڭ سىياقىغا ئاساسەن ﴿سَيِّئَةٌ﴾ دېگەن سۆز كۇفرى ۋە شېرىك مەنىسىدە كەلگەن. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار جەننەتتە بولىدۇ. گۇناھكار مۇئمىنلەرنىڭ ئىشى ئاللاھقا تاپشۇرۇلىدۇ، ئاللاھ خالىسا ئۆزىنىڭ پەزلى ۋە مەرھىمىتى بىلەن ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ ياكى جازالاش ئۈچۈن جەھەننەمدە مەلۇم مۇددەت قالدۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى بىلەن ئۇلارنى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ. بۇ سۆزلەر سەھىھ ھەدىسلەردە كەلگەن بولۇپ ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائەت ئەقىدىسىنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

② بۇ ئايەتلەردە يەنە ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئېلىنغان مەزكۇر ئەھدە بايان قىلىنىۋاتىدۇ. لېكىن ئىسرائىل ئەۋلادى ئۇ ئەھدىگىمۇ خىلاپلىق قىلغان. ئۇلاردىن ئېلىنغان ئەھدىدە باشتا ھەربىر پەيغەمبەر دەۋىتىنىڭ بىرىنچى ئاساسى بولغان بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىش تەكىتلەنگەن (بۇ سۈرە ئەنبىيانىڭ 25 - ئايىتى ۋە باشقا ئايەتلەردە بايان قىلىنغان)، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇلغان. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان ئەمەل ئاتا - ئانىغا بويسۇنۇش، ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە بولۇش ۋە ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش ئالاھىدە تەكىتلەنگەن ھەمدە بۇنىڭ خۇددى ئىبادەتكە ئوخشاش ناھايىتى مۇھىم ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش زۆرۈر بولغاندەك ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشىڭمۇ زۆرۈرلىكى ھەمدە بۇ ئىشتا مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىشقا قەتئىي بولمايدىغانلىقى روشەنلەشتۈرۈلگەن. قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپ ئايەتلىرىدە ئاللاھ تائالا ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇغاندىن كېيىنلا ئاتا - ئانىغا ئىتائەت قىلىشنى تىلغا ئېلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنى بايان قىلغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئورۇق - تۇققانلار، يېتىملەر، مىسكىنلەرگە ياخشىلىق

قىلىشنى تەكىتلەپ، ئۇلارغا خەير - خاھلىق قىلىشقا بۇيرۇغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىس - شەرىپلىرىدىنمۇ بۇ ئىشلارغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. مەزكۇر ئەھدىدە ئۇلار ناماز ئوقۇش ۋە زاكات بېرىشكىمۇ بۇيرۇلغان. ئۇنىڭدىن بۇ ئىككى ئىبادەتنىڭ ئىلگىرىكى شەرىئەتلەردىمۇ مەۋجۇتلۇقى ۋە مۇھىملىقى مەلۇم بولىدۇ. ئىسلامدىمۇ بۇ ئىككىسى ناھايىتى مۇھىم ئىبادەتلەردىندۇر، ھەتتا ئۇ ئىككىسىنىڭ قايسى بىرىنى ئىنكار قىلىش ياكى ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈش كۇفىرى بىلەن ئوخشاش دەرىجىدە دەپ قارىلىدۇ. مەسىلەن: زاكاتنىڭ ئەھمىيىتىنى ئەبۇ بەكر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خىلاپەتلىك دەۋرىدە زاكات بەرمىگەنلەرگە قارشى جىھاد قىلغانلىقىدىن ئوچۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرَجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ مِّن دَيْرِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِن يَأْتُوكُم أُسْرَىٰ تَقْدُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَن يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾

كېيىن سىلەر (ئەھدىنى بۇزۇپ) بىر - بىرىڭلارنى ئۆلتۈرۈۋاتىڭلار، ئاراڭلاردىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنى يۇرتىدىن ھەيدەپ چىقاردىڭلار، گۇناھ ۋە دۈشمەنلىك قىلىش بىلەن، ئۇلارنىڭ قارشى تەرىپىدىكىلەرگە ياردەم بەردىڭلار، ئۇلار ئەسىرگە چۈشۈپ كەلگەندە بولسا، فىدىيە بېرىپ قۇتقۇزۇۋالسىلەر، ھالبۇكى، ئۇلارنى يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىش سىلەرگە ھارام قىلىنغان ئىدى (يەنى بىر - بىرىڭلارنى ئۆلتۈرۈش ۋە يۇرتىدىن ھەيدەپ چىقىرىشنى راۋا كۆرۈۋىسىلەرىۋ، ئۇلارنىڭ ئەسىرگە چۈشۈپ دۈشمەنلىرىڭلارنىڭ قولىدا بولۇپ قېلىشىنى راۋا كۆرمەيسىلەر). سىلەر كىتابنىڭ بىر قىسمىغا ئىشىنىپ، يەنە بىر قىسمىنى ئىنكار قىلامسىلەر؟^① (شۇنى ئېنىق بىلىڭلاركى) سىلەردىن شۇنداق قىلغانلارنىڭ جازاسى دۇنيا ھاياتىدا رەسۋا بولۇش، قىيامەت كۈنى ئازابىنىڭ ئەڭ قاتتىقىغا دۇچار بولۇشتۇر. ئاللاھ قىلمىشىڭلاردىن غاپىل ئەمەستۇر [85].

① پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە مەدىنىدە ئەنسارلار (ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇن مۇشرىكلاردىن ئىدى) نىڭ ئەۋس ۋە خەزرج دەپ ئىككى قەبىلىسى بولۇپ، ئۆزئارا ئۇرۇشۇپ تۇراتتى. شۇنىڭدەك مەدىنىدە تۇرۇشلۇق ئۈچ يەھۇدىي قەبىلىسى بار ئىدى. ئۇلار قەينۇقا، نەزىر ۋە قورەيزە جەمەتلىرى بولۇپ، بۇلارمۇ ئۆزئارا ئۇرۇشۇپ تۇراتتى، قورەيزە جەمەتىدىكى يەھۇدىيلار بولسا ئەۋس قەبىلىسىنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى ئىدى. قەينۇقا بىلەن نەزىر جەمەتىدىكى يەھۇدىيلار بولسا خەزرج قەبىلىسىنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى ئىدى. بۇ ئىككى قەبىلىنىڭ ئارىسىدا ئۇرۇش بولۇپ قالسا، يەھۇدىي قەبىلىلىرىدىن ھەربىرى ئۆزىنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى تەرەپتە تۇرۇپ ئۇرۇشقا ياردەم قىلاتتى. ئۇرۇشتا يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ دىنداش يەھۇدىي قېرىنداشلىرىنى ئۆلتۈرەتتى، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ، يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقىراتتى. ھالبۇكى، ئۇنداق قىلىش تەۋراتنىڭ ھۆكۈمى بويىچە ئۇلارغا ھارام ئىدى. لېكىن مەغلۇپ بولۇپ ئەسىرگە چۈشكەن يەھۇدىيلارنى بولسا قارشى تەرەپكە فىدىيە بېرىپ قۇتقۇزاتتى ۋە بىزگە تەۋراتتا شۇنداق بۇيرۇلغان دەيتتى. بۇ ئايەتلەردە يەھۇدىيلارنىڭ مەزكۇر يامان قىلمىشلىرى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار شەرىئەتنى خالىغانچە ئۆزگەرتكىلى بولىدىغان ئېلاستىك ۋە ئەۋرىشىم مومغا ئايلاندۇرۇۋالغان ئىدى، ئۇلار شەرىئەتنىڭ بىر قىسمى ئەھكاملىرىغا ئىمان كەلتۈرەتتى، يەنە بىر قىسىم ئەھكاملىرىنى تەرك ئېتەتتى، بەزىدە شەرىئەتنىڭ بىر ھۆكۈمىگە ئەمەل قىلسا، بەزىدە ئۇ ھۆكۈمگە قىلچە ئەھمىيەت بەرمەيتتى. بىر - بىرىنى ئۆلتۈرۈش، يۇرتىدىن ھەيدەپ چىقىرىش، ئۆزئارا بىر - بىرىگە قارشى ياردەم قىلىش ئۇلارنىڭ شەرىئەتتىكىمۇ ھارام ئىدى، بۇ ئىشلارنى ئۇلار ھېچ تەپ تارتماستىن قىلىۋېرەتتى، ئاندىن فىدىيە بېرىپ قۇتقۇزۇش ھۆكۈمىگە ئەمەل قىلىپ قويايتتى. ناۋادا ئۇلار ئاشۇ ئۈچ ئىشنى قىلمىغان بولسا ئىدى، فىدىيە بېرىپ قۇتقۇزۇشقا ھەرگىزمۇ نۆۋەت كەلمىگەن بولاتتى.

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخْفُفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

ئەنە شۇلار ئاخىرەتنىڭ بەدىلىگە دۇنيا تىرىكچىلىكىنى سېتىۋالغان كىشىلەردۇر. شۇڭا ئۇلاردىن ئازاب يېنىكلىتىلمەيدۇ، ئۇلارغا (ئازابتىن قۇتۇلۇشى ئۈچۈن) ياردەممۇ قىلىنمايدۇ① [86]. شەك - شۈبھىسىزكى، بىز مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋرات) بەردۇق. ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەرلەرنى ئارقىمۇئارقا ئەۋەتتۇق، مەريەم ئوغلى ئىيساغا مۆجىزىلەرنى بەردۇق ھەمدە ئۇنى روھۇلقۇدۇس (يەنى جىبرىئىل) بىلەن قوللىدۇق②. ھەر قاچان بىرەر پەيغەمبەر سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلارغا ياقمايدىغان بىر نەرسە ئېلىپ كەلسە، تەكەببۇرلۇق قىلىۋېرەمسىلەر؟ (پەيغەمبەرلەردىن) بىر قىسمىنى ئىنكار قىلىدىڭلار، يەنە بىر قىسمىنى ئۆلتۈردۈڭلار③ [87].

① بۇ يەردە شەرئەتنىڭ بىر قىسىم ھۆكۈملىرىگە ئەمەل قىلىپ، يەنە بىر قىسمىنى تەرك ئەتكەنلىكنىڭ جازاسى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ جازاسى (شەرئەتكە تولۇق ئەمەل قىلغاننىڭ نەتىجىسى كۆرۈلىدىغان) دۇنيادا ئىززەت - ھۆرمەت بولماستىن، خارلىق ۋە موھتاجلىق بولىدۇ؛ ئاخىرەتتە مەڭگۈلۈك نېمەت بولماستىن، قاتتىق ئازاب بولىدۇ. بۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا شەرئەتكە تولۇق ئەمەل قىلىشنىڭلا مەقبۇل بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ، شەرئەتنىڭ بىر قىسىم ھۆكۈملىرىنىلا ئېتىراپ قىلىپ قويۇش يا ئەمەل قىلىپ قويۇشنىڭ ھېچ قىسمىنى بولمايدۇ. بۇ ئايەت يەنە مۇسۇلمانلارنىمۇ تەپەككۈر قىلىشقا چاقىرىپ، ئىسلام ئۈمىتىنىڭ خارلىق ۋە موھتاجلىقتا قېلىش سەۋەبىنىڭ مەزكۇر ئايەتتە بايان قىلىنغان يەھۇدىيلارنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىدۇ.

② ئۇنىڭدىن كېيىن ئارقىمۇئارقا پەيغەمبەرلەر ئەۋەتتۇق ﴿ يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئارقىمۇئارقا پەيغەمبەرلەر كېلىۋەردى، ھەتتا ئىسرائىل ئەۋلادىدىن كېلىدىغان پەيغەمبەرلەر شەجەرىسى ئىيسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئاخىرلاشتى. «روشن دەلىللەر» دېگەندە ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈش، ئەمما ۋە بەرەس كېسەللىرىنى ساقايتىش قاتارلىق مۆجىزىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ مۆجىزىلەر سۈرە ئال ئىمراننىڭ 49 - ئايەتتە بايان قىلىنىدۇ.

﴿رُوحِ الْقُدُسِ﴾ (ئىلاھىي روھ) دېگەندە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ «روھۇلقۇدۇس» دەپ ئاتىلىشى ئۇنىڭ «بول» دېگەن بۇيرۇق بىلەن ۋۇجۇدقا كەلگەنلىكىدىندۇر. شۇنىڭدەك يەنە ئىيسا ئەلەيھىسسالاممۇ «روھ» دەپ ئاتالغان. «ئەلقۇدۇس» دېگەندە ئاللاھنىڭ زاتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. روھنى ئەلقۇدۇسقا ئېنىقلاڭۇچى قىلىپ قوشۇش ئۇنى شەرەپلەندۈرۈش ئۈچۈندۇر. بۇ ئۇقۇمنى ئىمام ئىبنى جەرىر ئەڭ توغرا دەپ قارىغان، چۈنكى سۈرە مائىدەنىڭ 10 - ئايىتىدە روھۇلقۇدۇس ۋە ئىنجىل ئىككىسى ئايرىم - ئايرىم تىلغا ئېلىنغان. (ئۇ يەردە «روھۇلقۇدۇس» دېگەندە ئىنجىل مەقسەت قىلىنمىغان) يەنە بىر ئايەتتە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام «روھۇلئەمىن» دەپ ئاتالغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەسسان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا دۇئا قىلغاندا: «ئى ئاللاھ ئۇنى روھۇلقۇدۇس بىلەن يۆلىگىن» دېگەن. يەنە بىر ھەدىستە: «جىبرىئىل سەن بىلەن بىللە» دېگەن. بۇنىڭدىن روھۇلقۇدۇستىن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆزدە تۇتۇلغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. (فەتھۇلبايان، ئىمام ئىبنى كەسىر ئۇنى «ئەشرەفۇل ھەۋاشى» دېگەن كىتابتىن نەقىل قىلغان)

③ مەسىلەن: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلىدىڭلار. زەكەرىيا ۋە يەھيا

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ ۖ فَلَعَنَهُ اللَّهُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ بَعِيًّا ۚ إِنَّ يُنزِلُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ

ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار): «بىزنىڭ دىللىرىمىز پەردىلىنىپ قالغان» دېدى ①. ئەكسىچە، ئۇلار (ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنى رەھىمتىدىن قوغلىدى، شۇڭا ئۇلاردىن ئىمان ئېيتىدىغانلار ناھايىتى ئاز ② [88]. ئۇلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن ئۇلاردىكى كىتاب (تەۋرات)نى تەستىقلايدىغان كىتاب (قۇرئان) نازىل بولغان چاغدا (ئۇنىڭغا ئىشەنمىدى). ئىلگىرى ئۇلار (تەۋراتتا سۈپىتى بايان قىلىنغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ۋاستە قىلىپ) كاپىرلارغا قارشى ئۆزلىرىگە ياردەم كېلىشىنى تىلەيتتى، ئۇلار ئۆزلىرى بىلىدىغان بۇ پەيغەمبەر كەلگەن چاغدا ئۇنى ئىنكار قىلدى ③. ئاللاھنىڭ لەنتى (مۇشۇنداق) كاپىرلارغا بولىدۇ (يەنى پەيغەمبەرلەرنىڭ تۈگەنچىسىنى ئىنكار قىلغان مۇشۇنداق يەھۇدىيلارغا بولىدۇ) [89]. ئۇلارنىڭ (يەنى يەھۇدىيلارنىڭ) ئاللاھنىڭ ئۆز بەندىلىرى ئىچىدىن خالىغان بىرىگە پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلغانلىقىغا ھەسەت قىلغانلىقتىن ④، ئاللاھ نازىل قىلغان (قۇرئان)نى ئىنكار قىلىپ ئۆزىنى نابۇت قىلىشى (يەنى ئۇلارنىڭ ئۆزىنى (يەنى ئىمانىنى كۇفرغا سېتىشى) ئەجەب يامان ئىشتۇر.

ئەلەيھىسسالاملارنى ئۆلتۈردۈڭلار.

① يەنى ئۇلار: ئى مۇھەممەد سېنىڭ سۆزلىرىڭ بىزگە تەسىر قىلمايدۇ، دېدى. يەنە بىر ئايەتتە ﴿ئۇلار (پەيغەمبەرگە): «بىزنىڭ دىللىرىمىز سەن بىزنى دەۋەت قىلغان نەرسىلەردىن پەردىلەنگەن» دېدى﴾. (سۈرە فۇسسەلەت 5 - ئايەت)

② دىللارغا ھەق سۆزنىڭ تەسىر قىلمىغانلىقى پەخىرلىنىدىغان ئىش ئەمەس، بەلكى ئۇ لەنەتكەردە، قوغلاندى بولغانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر. دېمەك ئۇلار بەكمۇ ئاز ئىمان ئېيتىدۇ (بۇ ئاز ئىمان ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا مەقبۇل بولمايدۇ)، يەنە بىر مەنىسى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئىمان ئېيتىدىغان كىشىلەر ئاز بولىدۇ.

③ ﴿يَسْتَفْتِحُونَ﴾ نىڭ بىر مەنىسى، ئۇلار كاپىرلارغا قارشى ئاللاھتىن غەلبە - نۇسرەت تىلەپ دۇئا قىلاتتى يەنى يەھۇدىيلار مۇشرىكلار تەرىپىدىن مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان چاغدا، ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىپ، ئى ئاللاھ، ئاخىرقى پەيغەمبەرنى تېزراق ئەۋەتسەڭ، بىز ئۇنىڭ بىلەن بىللە مۇشرىكلار ئۈستىدىن غەلبە قىلساق، دەيتتى. دېمەك "استفتاح" دېگەن "استصاف" نۇسرەت تەلەپ قىلىش دېگەن مەنىدە. ئىككىنچى مەنىسى، ئالدىن خەۋەر بېرىش، يەنى يەھۇدىيلار كاپىرلارغا يېقىن ئارىدا بىر پەيغەمبەر ئەۋەتىلىدۇ دەپ خەۋەر بېرەتتى. (فەتھۇلقەدر) لېكىن پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەندىن كېيىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ھەسەت قىلغانلىقتىن ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىمىدى، بۇ نۇقتا تۆۋەندىكى ئايەتتە بايان قىلىنىدۇ.

④ يەنى ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋرات ۋە ئىنجىلدا سۈپەتلىرى بايان قىلىنغان ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەرنىڭ دەل ئۆزى ئىكەنلىكىنى ۋە ئەھلى كىتابنىڭ كۈتۈۋاتقان «نىجاتچىسى» ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، پەقەت ھەسەتخورلۇق ۋە ئىچى تارلىق يۈزىسىدىن، پەيغەمبەر نېمىشقا بىز يەھۇدىيلاردىن كەلمەيدۇ دەپ، ئىمان ئېيتىمىدى. ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىماسلىققا كۆرسەتكەن باھانىلىرى دەلىلگە ئاساسەن بولماستىن، بەلكى مىللەتچىلىك، ئىرقچىلىق، ئەكسىيەتچىلىك ۋە ھەسەتخورلۇقتىن بولغان

فَبَآءُ بِعَظْبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ * وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا ءَاتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَأَسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا

(شۇ ۋە جىدىن) ئۇلار قاتمۇقات غەزەپكە تېگىشلىك بولدى. ①. بۇ كاپىرلارغا خارلىغۇچى ئازاب بار [90]. ئۇلارغا: «ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار» دېيىلسە، ئۇلار: «بىز ئۆزىمىزگە نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى تەۋراتقا) ئىمان كەلتۈرمىز» ② دەيدۇ ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) ئىنكار قىلىدۇ، ھالبۇكى، ئۇ (قۇرئان) ئۇلارنىڭ قولىدىكى تەۋراتنى تەستىق قىلغۇچى ھەق كىتابتۇر. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا): «سىلەر (تەۋراتقا) ئىشىنىدىغان بولساڭلار، ئىلگىرى نېمە ئۈچۈن ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئۆلتۈردۈڭلار؟» ③ دېگىن [91]. مۇسا سىلەرگە ئويغۇچۇق مۆجىزىلەرنى كەلتۈرگەن ئىدى. مۇسا (تۇر تېغىغا كەتكەن)دىن كېيىن، سىلەر ئۆزۈڭلارغا زۇلۇم قىلىپ موزايىنى مەبۇد قىلىۋالدىڭلار. ④. [92] ئۆز ۋاقتىدا بىز سىلەردىن (تەۋراتقا ئەمەل قىلىشقا) چىن ۋەدە ئالغان ئىدۇق. (بۇ ئەھدىنى بۇزغانلىقىڭلار ئۈچۈن) تۇر تېغىنى ئۈستۈڭلاردا كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، «بىز ئاتا قىلغان (تەۋرات)نى مەھكەم تۇتۇڭلار ۋە (ئۇنىڭدىكى ھەقىقەتكە) قۇلاق سېلىڭلار (بولمىسا ئۈستۈڭلارغا تاغنى تاشلايمىز)» دېدۇق. ئۇلار: «قۇلاق سالدۇق ۋە ئاسىيلىق قىلدۇق» ⑤ دېيىشكەن ئىدى.

ئىدى.

① يەنى ئۇلار ئۈستى - ئۈستىگە، ناھايىتى كۆپ غەزەپكە دۇچار بولدى، چۈنكى ئۇلار يۇقىرىدىكى غەزەپكە سەۋەب بولىدىغان قىلمىشلارنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ئىدى. ئەمدى بولسا ھەسەتخورلۇقتىن قۇرئاننى ۋە مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنى ئىنكار قىلدى.

② يەنى ئۇلار: بىز تەۋراتقا ئىمان كەلتۈرمىز، دەيدۇ. يەنى بىزدە تەۋرات بار، شۇڭا قۇرئانغا ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ زۆرۈرىتى يوق، دەيدۇ.

③ يەنى سىلەرنىڭ تەۋراتقا ئىمان كەلتۈرمىز دېگەن دەۋايىڭلارمۇ راست ئەمەس، ئەگەر سىلەر تەۋراتقا ئىمان كەلتۈرگەن بولساڭلار، پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرمىگەن بولاتتىڭلار. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ھېلەم سىلەر پەقەت تەرسالق ۋە ھەسەتخورلۇق يۈزىسىدىن ھەقنى ئىنكار قىلىۋاتسىلەر.

④ بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ تەرسالق بىلەن ھەقنى ئىنكار قىلغانلىقىغا قارشى كەلتۈرۈلگەن يەنە بىر دەلىلدۇر. مۇسا ئەلەيھىسسالام سىلەرگە روشەن مۆجىزىلەرنى ئۆزىنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن ئەلچى ئىكەنلىكىنى ۋە ئىبادەت قىلىشقا لايىق زاتنىڭ پەقەت ئاللاھ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن كەلتۈرگەن ئىدى. لېكىن سىلەر شۇ ئېنىق مۆجىزە ۋە دەلىللەرنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئازار بەردىڭلار، يەنە تېخى بىر ئاللاھنى قويۇپ، موزايىنى مەبۇد قىلىۋالدىڭلار.

⑤ بۇ ئۇلاردىكى ئىنكار ۋە كاپىرلىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى چېكى بولۇپ، ئۇلار پەقەت تىلى بىلەنلا ئىقرار قىلىپ قويدى. يەنى تىلىدا ئاڭلىدۇق، ئىتائەت قىلىمىز، دەپ قويۇپ، نىيىتىدە ئەمەل قىلمايمىز، دېيىشتى.

وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُم بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ أَلْدَارُ الْأَخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتُّوا أَلْمُوتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ

ئۇلارنىڭ كاپىرلىقى تۈپەيلىدىن ①، دىللىرىغا موزايىنىڭ مۇھەببىتى سىڭدۈرۈلگەن ئىدى ②. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارغا: «ئەگەر سىلەر مۇئمىن بولساڭلار، ئىمانىڭلار سىلەرنى ئەجەب يامان ئىشقا بۇيرۇيدىكىنە؟ (سىلەر مۇئمىن ئەمەس، چۈنكى ئىمان موزايىغا چوقۇنۇشقا بۇيرۇمايدۇ)» دېگىن [93]. ئۇلارغا دېگىنكى: «ئەگەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئاخىرەت يۇرتى (يەنى جەننەت) باشقىلارغا ئەمەس، (بەلكى سىلەر گۇمان قىلغاندەك) يالغۇز سىلەرگىلا خاس بولسا ۋە (شۇ سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، (سىلەرنى جەننەتكە ئۇلاشتۇرىدىغان) ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىپ بېقىڭلارچۇ، قېنى!» [94]. ئۇلار قىلغان يامان ئەمەللىرى سەۋەبلىك، ئۆلۈمنى ھەرگىزمۇ ئارزۇ قىلمايدۇ ③. ئاللاھ (بۇنداق) زالىملارنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر [95]. شەكسىزكى، ئۇلارنىڭ ھاياتقا ھەممە كىشىدىن، ھەتتا مۇشرىكلاردىنمۇ ھېرىسمەن ئىكەنلىكىنى كۆرسەن ④. ئۇلارنىڭ ھەربىرى مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ،

① يەنى موزايىنى ياخشى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن ئىبارەت گۇناھ - مەئسىيەت ۋە كۇفرلىق ئۇلارنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئىدى.

② ئۇلارنىڭ كالىغا بولغان مۇھەببىتى (چوقۇنۇشى) ئۇلارنى ھەقىقىي كۆرمەس ۋە ئاڭلىماس قىلىپ قويدى، بۇ ئايەتتە موزايى مۇھەببىتىنىڭ ئۇلارنىڭ دىللىرىغا سىڭىپ كەتكەنلىكى ئىستىئارە تەرىقىسىدە ﴿أَشْرَبُوا﴾ «ئىچۈرۈلدى» دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەندى. چۈنكى، سۇ ئىنساننىڭ پۈتۈن جىسمىغا سىڭگەندەك، ئۇلارنىڭ كالىغا بولغان مۇھەببىتى ۋە ئۇنىڭغا چوقۇنۇشقا بولغان ھېرىسمەنلىكى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا، ھەتتا پۈتۈن جىسىملىرىغا سىڭگەن ۋە ئورناپ كەتكەن ئىدى. (فەتھۇلقەدر)

③ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇ ئايەتنى "مباھلە" لەنەت بىلەن دۇئا قىلىشىش يەنى ئۆلۈم تىلەپ دۇئا قىلىشىشقا دەۋەت قىلىش دەپ تەپسىر قىلىدۇ. يەنى يەھۇدىيلارغا دېيىلدىكى، ئەگەر سىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلىشتا ۋە بىز ئاللاھنىڭ دوستلىرى دېگەن دەۋايىڭلاردا راستچىل بولساڭلار، ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىپ بېقىڭلار! يەنى مۇسۇلمانلار ۋە يەھۇدىيلار بىرلىكتە ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىپ، ئى ئاللاھ، ئىككىمىزدىن كىم يالغانچى بولسا، شۇنىڭغا ئۆلۈم بەرگىن! دەپ تىلەپ بېقىڭلار! ئۇلارغا سۈرە جۈمەدىمۇ «ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىپ بېقىڭلار» دېيىلگەن ئىدى. سۈرە ئال ئىمراندا نەجراندىكى خىرىستىئانلارمۇ «ئاللاھنىڭ لەنتى يالغانچىلارغا بولسۇن» دەپ دۇئا قىلىشقا دەۋەت قىلىنغان. چۈنكى يەھۇدىيلارمۇ خىرىستىئانلارغا ئوخشاش يالغانچىلار ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا خىرىستىئانلار توغرىلۇق ئېيتقاندا يەھۇدىيلار توغرىلۇقمۇ: «ئۇلار قىلغان يامان ئەمەللىرى سەۋەبلىك، ئۆلۈمنى ھەرگىزمۇ ئارزۇ قىلمايدۇ» دېدى. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇشۇ ئۇقۇمنى كۈچلۈك دەپ قارىغان. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ ئۇلار ئۆلۈمنى قانداقمۇ ئارزۇ قىلسۇن؟! ئۇلار دۇنيا ھاياتىغا پۈتۈن ئىنسانلاردىن، ھەتتا مۇشرىكلاردىنمۇ بەكرەك ھېرىسمەندۇر، لېكىن ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن بولۇشى ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلاپ قالالمايدۇ. بۇ ئايەتلەردىن يەھۇدىيلارنىڭ «بىز ئاللاھنىڭ ئوغۇللىرى ۋە دوستلىرى، شۇڭا جەننەتكە كىرىشكە بىزلا لايىق» دېگەندەك دەۋالىرىدا پۈتۈنلەي يالغانچى ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. ئەگەر راستتىنلا شۇنداق

بولسا، ھېچ بولمىغاندا ئۇلار دەۋالرىنىڭ راست ئىكەنلىكىگە ئىشەنچسى بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۆزلىرىنىڭ راستچىللىقى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ خاتالىقىنى ئاشكارا قىلىش ئۈچۈن ئۆلۈم تىلەپ دۇئا قىلىشقا قوشۇلغان بولاتتى. ئۇلارنىڭ ئۆلۈم تىلەپ دۇئا قىلىشتىن قورققانلىقىنىڭ سەۋەبى، بىرىنچىدىن: ئۇلار ئاغزىدا چىرايلىق باھانىلەرنى كۆرسەتكەن بىلەن كۆڭلىدە ئەسلىي ھەقىقەتتىن خەۋەردار ئىدى. ئىككىنچىدىن: ئۇلار، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا بارغاندا، ئۆزلىرىنىڭ ئىتائەتسىزلەرگە ئوخشاش جازالىنىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

وَمَا هُوَ بِمُزْحِرٍ مِنْ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ئۇلارنى ئازابتىن قۇتقۇزۇپ قالالمايدۇ. ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئېنىق كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [96]. ئېيتقىنىكى، «كىمكى جىبرىلغا دۈشمەن بولىدىكەن (ئۇ ئاللاھقا دۈشمەن بولغان بولىدۇ)، ھەقىقەتەن جىبرىل ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۆزىدىن ئىلگىرىكى كىتابلارنى تەستىق قىلغۇچى، ھىدايەت يېتەكچىسى ۋە مۇئىنلەرگە بېشارەت بەرگۈچى قۇرئاننى سېنىڭ قەلبىڭگە چۈشۈردى ① [97]. كىمكى ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، پەيغەمبەرلىرىگە، جىبرىلغا، مىكائىلغا دۈشمەن بولىدىكەن (ئاللاھنى دۈشمەن تۇتقان بولىدۇ)، شۈبھىسىزكى، ئاللاھمۇ (ئۇنداق) كاپىرلارنى چوقۇم دۈشمەن تۇتىدۇ» ② [98].

① ھەدىسلەردە مۇنداق بايان قىلىنىدۇ: بىر نەچچە يەھۇدىي ئۆلىمالىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: «بىز سەندىن پەيغەمبەردىن باشقىسى بىلمەيدىغان بىر قانچە مەسىلە سورايىمىز، ئەگەر توغرا جاۋاب بېرەلسەڭ، ئىمان ئېتىمىز» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا توغرا جاۋاب بەرگەندىن كېيىن، ئۇلار: «ساڭا ۋەھىينى كىم ئېلىپ كېلىدۇ؟» دەپ سوراشتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «جىبرىل» دېگەندە، ئۇلار: «جىبرىل بىزنىڭ دۈشمىنىمىز، ئۇ ئازاب ۋە ئۆلۈم ئېلىپ چۈشكەن پەرىشتىدۇر» دېيىشتى ۋە شۇنى باھانە قىلىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئېتىراپ قىلىشتىن باش تارتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدر)

② يەھۇدىيلار: مىكائىل بىزنىڭ دوستىمىز، دەيتتى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە: ئۇلار مېنىڭ قەدىرلىك بەندىلىرىم، كىمكى ئۇلارنى ياكى ئۇلارنىڭ بىرەرسىنى دۈشمەن تۇتسا، ماڭا دۈشمەن بولغان بولىدۇ، دېگەن ئۇقۇمنى بايان قىلدى. يەنە ئاللاھ تائالا ھەدىس قۇدىسىدا: «كىمكى مېنىڭ دوستۇمنى دۈشمەن تۇتسا، ئۇ ماڭا جەڭ ئېلان قىلغان بولىدۇ» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 6502 - ھەدىس) ئاللاھنىڭ قايسىبىر دوستىنى دۈشمەن تۇتۇش ئاللاھنىڭ ھەممە ئەۋلىيا بەندىلىرىنى دۈشمەن تۇتقانلىق، ھەتتا ئاللاھنى دۈشمەن تۇتقانلىق بولىدۇ. بۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ ئەۋلىيا بەندىلىرىنى ياخشى كۆرۈش ۋە ئۇلارنى ھۆرمەتلەشنىڭ ناھايىتى زۆرۈر ئىكەنلىكى، ئۇلار بىلەن قارشىلىشىش ۋە ئۇلارنى يامان كۆرۈش ئاللاھ تائالاغا جەڭ ئېلان قىلغاندەك چوڭ گۇناھ ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. ئۇنداقتا ئاللاھنىڭ ئەۋلىيا بەندىلىرى كىم؟ بۇ ھەقتە سۈرە يۇنۇسنىڭ 62 - ، 63 - ئايەتلىرىگە قارالسۇن. ئەۋلىيالارنى ياخشى كۆرۈپ، ھۆرمەتلەشنىڭ مەنىسى ھەرگىزمۇ ئۇلارغا چوقۇنۇش دۇرۇس دېگەنلىك ئەمەس، شۇنىڭدەك ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن قەبرىلىرىگە گۈمبەز ياساش، ھەرىيلى ئۇلارنى خاتىرىلەش ئۈچۈن يىغىلىش، ئۇلارنىڭ نامىغا ئاتاپ نەزىر قىلىش، قەبرىلىرىنى يۇيۇش، قەبرىلەر ئۈستىگە يوپۇق يېپىش، ئۇلارنى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى، مۈشكۈل ئىشلارنى ئاسان قىلغۇچى، پايدا - زىيان يەتكۈزگۈچى دەپ ئېتىقاد قىلىش، ئۇلارنىڭ قەبرىلىرى ئالدىدا ھۆرمەت بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن تىك تۇرۇش، ئۇلارغا تازىم قىلىش، سەجدە قىلىش دۇرۇس دېگەنلىكمۇ ئەمەس. ئەپسۇسلىنارلىقى «ئاللاھنىڭ ئەۋلىيالرىنى ياخشى كۆرۈش ۋە ھۆرمەتلەش» نامى بىلەن ئۇلارنى ئۇلۇغلاپ، چوقۇنىدىغان بۇت قىلىۋېلىش ۋە زىيارەتگاھلارنى ياساش ئەھۋاللىرى مەۋجۇت. ھالبۇكى، بۇ ئۇلارنى ياخشى كۆرۈش ئەمەس بەلكى ئۇلارغا ئىبادەت قىلغانلىق ۋە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكتۇر. ئاللاھ بىزنى قەبرىگە ۋە ئۇنىڭدىكى ئۆلۈككە چوقۇنۇشتىن ساقلىسۇن!

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمَّْا عَاهَدُوا عَهْدًا تَبَدُّهُ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾
 وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَأَوْا ظُهُورَهُمْ كَأَنَّهُمْ لَا
 يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ أَتَبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيْطَانُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيْطَانَ كَفَرُوا يَعْلَمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ

شەك - شۈبھىسىزكى، بىز ساڭا روشەن ئايەتلەرنى نازىل قىلدۇق، ئۇلارنى پەقەت توغرا يولدىن چىققانلارلا ئىنكار قىلىدۇ [99]. (يەھۇدىيلار) ھەر قاچان ئۇلار بىرەر ئەھدە تۈرۈشسە، ئۇلاردىن بىر تۈركۈمى ئۇنى بۇزىدۇ، بەلكى ئۇلارنىڭ تولىسى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن دىنغا) ئىشەنمەيدۇ [100]. ئۇلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن قوللىرىدىكى كىتابنى تەستىقلايدىغان بىر پەيغەمبەر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) كەلگەندە، كىتاب بېرىلگەنلەرنىڭ بىر قىسمى (خۇددى ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى) بىلمەيدىغاندەك، ئاللاھنىڭ كىتابىنى (يەنى تەۋراتنى) ئارقىسىغا چۆرۈۋەتتى (يەنى تەۋراتنىڭ سۆزلىرىگە ئەمەل قىلمىدى) ① [101]. ئۇلار سۈلەيماننىڭ پادىشاھلىق زامانىدىكى شەيتانلارنىڭ (سېھىرگەرلىكىگە ئائىت) سۆزلىرىگە ئەگەشتى. سۈلەيمان كاپىر بولمىدى (يەنى سېھىرگەرلىك قىلمىدى) ②، لېكىن شەيتانلار كاپىر بولدى.

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاپ قىلىۋاتىدۇ. يەنى بىز ساڭا نۇرغۇن روشەن دەلىللەرنى ئاتا قىلدۇق، ئۇ دەلىللەرنى كۆرۈپ يەھۇدىيلارمۇ ئىمان ئېيتىشى لازىم ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۇلارنىڭ كىتابى تەۋراتتا سېنىڭ سۈپەتلىرىڭ تىلغا ئېلىنغان ھەمدە ئۇلارنىڭ ساڭا ئىمان كەلتۈرۈشى ئۈچۈن ئېلىنغان ئەھدىلەر بار. ئۇلار ئىلگىرىمۇ ھېچبىر ئەھدىگە ۋاپا قىلمىغان تۇرسا، بۇ ئەھدىگە قانداقمۇ ۋاپا قىلسۇن؟ ئەھدىگە ۋاپا قىلماسلىق ئۇلارنىڭ ئىزچىل ئادىتى بولۇپ كەلدى، ھەتتا ئۇلار ئاللاھنىڭ كىتابىنى بىلمەيدىغاندەك، ئۇنى ئارقىسىغا چۆرۈۋەتتى، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىدى.

② يەنى ئۇ يەھۇدىيلار ئاللاھنىڭ كىتابىغا ئەمەل قىلمىدى ۋە ئۆزلىرى قىلغان ئەھدىگىمۇ پەرۋا قىلمىدى، ھەتتا شەيتانلارنىڭ كەينىگە كىرىپ، سېھىر - ئەپسۇنلارغا ئەگەشكەندىن باشقا يەنە سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىمۇ ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ئەمەس (ئاللاھتىن پاناھ تىلەيمىز)، بەلكى بىر سېھىرگەر ئىدى، سېھىر كۈچىگە تايىنىپ، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى باشقۇراتتى، دەپ دەۋا قىلىشتى. بۇ ئايەتتە ئۇلارغا رەددىيە بېرىلدى، يەنى سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام سېھىرگەرلىك قىلمىدى، سېھىرگەرلىك قىلىش كۇفرلىق تۇرسا، ئۇ قانداقمۇ كۇفرلىق بولىدىغان ئىشنى قىلسۇن؟ رىۋايەت قىلىنىشىچە، سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە سېھىرگەرلىك ئومۇملىشىپ، كەڭ تارالغان ئىدى. سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام ئۇنى چەكلەش ئۈچۈن بارلىق سېھىرگەر ئالاقىدار كىتابلارنى يىغىپ ئۆزى ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇقنىڭ تېگىگە كۆمۈۋەتكەن ئىدى. سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، شەيتانلار ۋە جادۇگەرلەر ئۇ كىتابلارنى كولاپ چىقىرىپ، كىشىلەرگە كۆرسەتتى، ھەتتا ئۇلار: سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاكىمىيەتنى ئىدارە قىلىشتىكى سىرى مۇشۇ سېھىرگەرلىك ئىدى دەپ، بىلجىرلىدى. شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇ زالىملار سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىمۇ كاپىر دەپ تۆھمەت قىلدى. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رەددىيە بەردى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە باشقا تەپسىرلەر) ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾

ئۇلار ئىنسانلارغا سېھىرنى ۋە بابىل (شەھىرى)دىكى ھارۇت - مارۇت دېيىلىدىغان ئىككى پەرىشتىگە نازىل قىلىنغان نەرسىنى ① ئۆگىتەتتى. ھالبۇكى، (بۇ ئىككى پەرىشتە): «بىز (نىڭ ئەۋەتىلىشىمىز) پەقەتلا بىر سىناق ②، ھەرگىز كاپىر بولۇپ كەتمىگەن» دېمەي تۇرۇپ، ھېچكىمگە سېھىر ئۆگەتمەيتتى ③. (شۇنداق دېسىمۇ) ئۇلار (يەنى ئىنسانلار) بۇ ئىككىسىدىن ئەر - ئايالنى بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىدىغان نەرسىلەرنى (يەنى سېھىرگەرلىكنى) ئۆگىنەتتى، ئۇلار (سېھىر ئارقىلىق) ئاللاھنىڭ ئىرادىسىز ھېچكىمگە زىيان يەتكۈزەلمەيتتى ④. ھالبۇكى، ئۇلار ئۆزلىرىگە زىيانى بار، پايدىسى يوق نەرسىنى ئۆگىنەتتى. يەھۇدىيلار (تەۋراتنى) سېھىرگە تېگىشكۈچىگە ئاخىرەتتە (ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن) ھېچ نېسىۋە يوق ئىكەنلىكىنى ئوبدان بېلەتتى. ئۇلار ئۆز جانلىرى بەدىلىگە تېگىشكەن سېھىر نېمىدېگەن يامان! ئەگەر ئۇلار (ئۆزلىرىگە نېمىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى) بىلسە ئىدى (سېھىر ئۆگەنمىگەن بولاتتى). [102].

① بەزى مۇپەسسەرلەر ﴿وَمَا أُنزِلَ﴾ دىكى "ما" نى مەنىي مەنىدە ئېلىپ، ھارۇت ۋە مارۇتقا ھېچقانداق نەرسە چۈشۈرۈلگەن ئەمەس، دەپ تەپسىر قىلغان. لېكىن ئايەتنىڭ مەزمۇنى ئۇ مەنىنى كۈچلەندۈرمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىبنى جەرىر ۋە باشقا ئۆلىمالار ئۇنى رەت قىلغان. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) شۇنىڭدەك يەنە ھارۇت ۋە مارۇت ھەققىدىكى تەپسىرلەردە كۆپلىگەن ئىسرائىلىي رىۋايەتلەر بار، ئەمما ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنىڭ سەھىھ رىۋايەتلەر ئىكەنلىكى ئىسپاتلانمىغان. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە توختالماي، قىسقىچە بايان قىلدى، بىزنىڭمۇ ئۇنىڭغا شۇ قەدەر ئىمان كەلتۈرىشىمىز زۆرۈردۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئايەتنىڭ لەۋزىدىن ئاللاھ تائالانىڭ ھارۇت ۋە مارۇتقا سېھىرگەرلىك ئىلىمىنى نازىل قىلغانلىقى مەلۇم بولىدۇ، ئۇنىڭدىكى مەقسەت (توغرىسىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ) بەلكىم كىشىلەرگە پەيغەمبەرلەرنىڭ قولى بىلەن زاھىر بولغان مۆجىزىلەرنىڭ سېھىردىن پەرقلىق بولىدىغانلىقىنى، ھەمدە سېھىرنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن كىشىلەرگە ئاتا قىلىنغان ئىلىم ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇش بولسا كېرەك. ئۇ دەۋردە سېھىرگەرلىك ئوموملىشىپ كەتكەنلىكتىن كىشىلەر پەيغەمبەرلەرنىمۇ سېھىرگەر، جادۇگەر (ئاللاھتىن پاناھ تىلەيمىز) دەپ چۈشىنىپ قالغان ئىدى. كىشىلەرنى مەزكۇر خاتا چۈشەنچىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ۋە ئۇلارنى سىناش يۈزىسىدىن ئۇ ئىككى پەرىشتىگە سېھىر نازىل قىلىنغان. بۇ ئايەتتىن يەنە يەھۇدىيلاردىكى پىتنە - پاسات ۋە يامانلىقنىڭ ئالامەتلىرى مەلۇم بولىدۇ، ئۇلار پەرىشتىلەرنىڭ: بىز سىناق ئۈچۈن كەلگەن، سېھىر دېگەن كۇفرلىقتۇر، دېگەنلىرىگە پەرۋا قىلماستىن سېھىر ئۆگىنىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ كەينىگە كىرىۋالغان ئىدى. ئۇلارنىڭ سېھىر ئۆگىنىشتىكى مەقسىتى خاتىرجەم ئائىلىلەرنى ۋەيران قىلىش، ئەر - ئايالنىڭ ئارىسىغا سوغۇقچىلىق سېلىش ئىدى. دېمەك بۇ ئۇلاردا ئوموملىشىپ كەتكەن بۇزۇقچىلىق، چىرىكلىك ۋە يامانلىقلارنىڭ بىر تۈرى ۋە ئالامىتى ئىدى. شۇنى بىلىش كېرەككى، سېھىرگە ئەگىشىش ۋە ئەخلاقتىن چەتنەش ھەر قانداق مىللەتنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغان ئالامەتلەردىندۇر. ئاللاھ بىزنى ساقلىسۇن.

② يەنى بىز بەندىلەرنى سىناش ئۈچۈن ئاللاھ تەرەپتىن ئەۋەتىلگەنمىز. (فەتھۇلقەدىر)

③ بۇ خۇددى باتىلنى بىتچىت قىلىش ئۈچۈن بىرەر ئۇستازدىن باتىل دىنلارغا ئالاقىدار ئىلىمنى تەلىم

ئالغانغا ئوخشايدۇ. ئۇستاز ئۇنىڭدىن باتىل دىنلارنى بىتچىت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا رەددىيە بېرىش ھەققىدە چىن ۋەدە ئالغاندىن كېيىن باتىل دىنلارغا ئالاقىدار ئىلىمنى ئۆگىتىدۇ، لېكىن ئىلىم ئۆگىنىپ بولغاندىن كېيىن ئۇ ئۆزى دىنسىز بولۇپ كەتسە ياكى ئۇنى سۈيىستېمال قىلسا، بۇنىڭغا ئۇستاز گۇناھكار بولمايدۇ.

④ ئاللاھنىڭ رۇخسىتى ۋە ئىرادىسى بولماستىن سېھىر ھېچكىمگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. شۇڭا، ئۇنى ئۆگەنگەننىڭ قانداقمۇ پايدىسى بولسۇن؟! مۇشۇ سەۋەبتىن ئىسلام سېھىر ئۆگىنىش ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشنى كۇفرىلىق دەپ بەلگىلىدى. ھەر قانداق ياخشىلىقنى تەلەپ قىلىش ۋە زىياندىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئاللاھقىلا مۇراجىئەت قىلىش كېرەك. چۈنكى ئۇ ھەممىنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر، كائىناتتا ھەر قانداق ئىش ئۇنىڭ ئىرادىسى بىلەنلا ۋۇجۇدقا چىقىدۇ.

وَلَوْ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا وَأَتَّقُوا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١١٣﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا اُنْظُرْنَا وَاسْمَعُوا
وَاللَّكْفِيرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ مَا يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَاللَّهُ
يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾

ئەگەر ئۇلار ئىمان ئېيتقان ۋە ئاللاھتىن قورققان بولسا ئىدى، ئۇلارغا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى مۇكاپات (سېھىرگەرلىكتىن تاپقان مال - دۇنيادىن) ئەلۋەتتە ياخشى (بولدىغانلىقىغا ئىشەنگەن) بولاتتى. ئۇلار (ئىماندىن ۋە ئاللاھتىن قورقۇشتىن كېلىدىغان مۇكاپاتنىڭ قىممىتىنى) بىلسە ئىدى (ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتقان بولاتتى) [103]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! (پەيغەمبەرگە) «رائىنا» دەپ خىتاب قىلماي، «ئۈنۈرنا»^① دەپ خىتاب قىلىڭلار، (ئۇنىڭ سۆزىگە) قۇلاق سېلىڭلار! كاپىرلارغا قاتتىق دەرلىك ئازاب بار [104]. ئەھلى كىتاب ۋە مۇشرىكلاردىن بولغان كاپىرلار رەببىڭلار تەرىپىدىن سىلەرگە بىرەر ياخشىلىقنىڭ چۈشۈشىنى ياقتۇرمايدۇ. ھالبۇكى، ئاللاھ رەھمىتىنى خالىغان بەندىسىگە خاس قىلىدۇ، ئاللاھ بۈيۈك پەزىل ئىگىسىدۇر [105].

① ﴿رَاعِنًا﴾ بىزگە قۇلاق سالغىن، بىزگە قارىغىن، دېققەت بەرگىن دېگەنلىك بولۇپ، گەپنى قىلغان ئادەم بۇ سۆز ئارقىلىق سۆزلىگۈچىنى ئۆزى تەرەپكە قارىتاتتى. لېكىن يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ دۈشمەنلىكى ۋە تەرسالىقى سەۋەبلىك ئۇ سۆزنى ئازراق بۇزۇپ، بۇرمىلاپ ئىشلىتەتتى. بۇ ئارقىلىق ئۇ سۆزنىڭ مەنىسى ئۆزگىرەتتى ۋە ئۇلارنىڭ تەرسالىققا تولغان قەلبى ئازراق تەسەللىي تاپاتتى. مەسىلەن: ئۇلار ﴿رَاعِنًا﴾ ھەي بىزنىڭ پادىچىمىز ياكى ﴿رَاعِنًا﴾ ھەي ئەخمەق دېگەندەك سۆزلەرنى قىلاتتى. يەنە «ئەسسalamۇ ئەلەيكۇم» نىڭ ئورنىغا ئەسسalamۇ ئەلەيكۇم (ساڭا ئۆلۈم كەلسۇن) دەيتتى. شۇڭا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرنى ﴿اُنْظُرْنَا﴾ «ئۈنۈرنا» (بىزگە قارىغىن) دېگەن سۆزنى ئىشلىتىشكە ئەمر قىلدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، خاتا چۈشەنچىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئەدەپ - ئېھتىرام يۈزىسىدىن كەمسىتىش ۋە ھاقارەتلەش مەنىسى بار سۆز بېرىكىملىرىنى ئىشلىتىپ خىتاب قىلىش توغرا ئەمەس. بۇنىڭدىن ئايان بولىدۇكى، ئىش - ھەرىكەت ۋە گەپ - سۆزلەردە كاپىرلارغا ئوخشاپ قېلىشتىن ساقلىنىش زۆرۈردۇر. شۇنداق قىلغاندا مۇسۇلمانلار «كىمكى قايسى بىر قەۋمغا ئوخشىۋالسا، شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ كېتىدۇ» دېگەن ھەدىستىكى ئاگاھلاندىرۇش ۋە تەنبىھ ئاستىغا كىرمەيدۇ. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4031 - ھەدىس).

* مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٧﴾ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سَأَلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٨﴾

بىز قانداقلا بىر ئايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرساق ياكى ئۇنتۇلدۇرساق، (ئۇنىڭ ئورنىغا) ئۇنىڭدىن ياخشىراق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئايەتنى كەلتۈرىمىز^①. سەن ئاللاھنىڭ ھەر نەرسىگە قادىر ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟ [106] ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئاللاھقا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق دوست ۋە مەدەتكار يوق ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟ [107]. ياكى ئىلگىرى (يەھۇدىيلار) مۇسادىن سوئال سورىغاندەك، سىلەرمۇ پەيغەمبەرلاردىن سوئال سورىماقچى بولۇۋاتامسىلەر؟^② كىمكى ئىماننى كۇفرغا تېگىشىدىكەن، ئۇ راستتىنلا توغرا يولدىن ئازغان بولىدۇ. [108].

① ﴿نَسَخَ﴾ نىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى نەقىل قىلىش دېمەكتۇر. لېكىن شەرىئەت ئاتالغۇسىدا بىر ھۆكۈمنى بىكار قىلىپ، ئورنىغا باشقا بىر ھۆكۈمنى چۈشۈرۈش دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئاللاھ تەرەپتىن بولىدۇ. مەسىلەن: ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە بىر تۇغقان ئاكا بىلەن سىڭلىنى ئۆزئارا بىر - بىرىگە نىكاھلاپ قويۇش جايىز ئىدى، كېيىن ھارام قىلىنغان ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مەسىلىلەر. شۇنىڭدەك يەنە ئاللاھ تائالا بەزى ئەھكاملارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئورنىغا يېڭى ھۆكۈم چۈشۈرگەن. شاھ ۋەلىيىيۇللاھ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان ئەھكاملار سانىنىڭ پەقەت بەش ئىكەنلىكىنى «الفوز الكبير» دېگەن ئەسىرىدە بايان قىلغان. بۇ ﴿نَسَخَ﴾ يەنى ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: بىرىنچىسى، نەسخى مۇتلەق بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر ھۆكۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئورنىغا باشقا بىر ھۆكۈم چۈشۈرۈلگەن بولىدۇ. ئىككىنچىسى، تىلاۋىتى (ئوقۇش ئۈچۈن) قالدۇرۇلۇپ، ھۆكۈملا ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان بولىدۇ. يەنى ئىلگىرىكى ھۆكۈمنىڭ لەۋزىلىرى قۇرئان كەرىمدە قالدۇرۇلۇپ، تىلاۋەت قىلىنىدۇ، كېيىن نازىل قىلىنغان ھۆكۈمنىڭ لەۋزىلىرىمۇ قۇرئاندا بار بولىدۇ. يەنى ئەمەلدىن قالدۇرغۇچى ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغۇچى ھەر ئىككى ئايەت مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ ۋە تىلاۋەت قىلىنىدۇ. ئۈچىنچىسى، پەقەت تىلاۋىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان ئايەت، يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئانغا قوشمىغان، ئەمما ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالمىغان ئايەت. مەسىلەن: «توي قىلغان ئەر باشقا بىر توي قىلغان ئايال بىلەن زىنا قىلسا، ئۇ ئىككىسىنى چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈڭلار!» (مۇۋەتتەئىبنى مالىك 2 - توم، 335 - بەت، مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 132 - بەت) دېگەن ئايەتتە ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنىڭ ئالدىنقى ئىككى خىلى تېپىلىدۇ. «قانداقلا بىر ئايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرساق» دېگەن ئايەتتە ئىككىنچى تۈردىكى، «ياكى ئۇنتۇلدۇرساق» دېگەندە بىرىنچى تۈردىكى ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش زىكىر قىلىنغان. «ئۇنتۇلدۇرساق» دېگەندە ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ۋە تىلاۋىتىنى يەنى ھەر ئىككىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرساق، دېگەن ئۇقۇم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بۇ بىز ئۇنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، ئورنىغا يېڭى ھۆكۈم نازىل قىلدۇق ياكى ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەلبىدىن ئۆچۈرۈۋەتتۇق ۋە ئەستىن چىقىرىپ، ئۇنتۇلدۇردۇق دېگەن بولىدۇ. يەھۇدىيلار تەۋراتنى ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلمايدىغان كىتاب دەپ قارايتتى. ئۇلار قۇرئاندىكى بىر قىسىم ھۆكۈملەرنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈردى. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رەددىيە بەردى، يەنى ئاسمان ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئۇ نېمىنى مۇناسىپ كۆرسە، قانداق بىر ھۆكۈم ئۇنىڭ ھېكمىتى ۋە تەدبىرىگە مۇۋاپىق كەلگەن چاغدا، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ ياكى خالىسا ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ، بۇ ئۇنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئالامىتىدۇر.

قەدىمقى ئازغۇنلاردىن (مۇئەزەلە پىرقىسىگە مەنسۇپ ئەبۇ مۇسلىم ئىسپىھانى) ۋە بۈگۈنكى بىر قىسىم يېڭى ئازغۇنلارمۇ يەھۇدىيلاردەك قۇرئاندا نەسخ (ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش) نىڭ بارلىقىنى قوبۇل قىلمايدۇ. لېكىن توغرىسى يۇقىرىدا بايان قىلىندى، ئىلگىرى ئۆتكەن سەلەف ئۆلىمالىرىمۇ نەسخ بار دەپ ئېتىقاد قىلىپ كەلگەن.

② بۇ يەردە مۇسۇلمانلارغا خۇسۇسەن ساھابىلەرگە ئاگاھلاندىرۇش بېرىلدى. يەنى سىلەر يەھۇدىيلاردەك تەكەببۇرلۇق بىلەن پەيغەمبىرىڭلاردىن ئورۇنسىز سوئاللارنى سورىماڭلار! كۆپ سوئال ئىگىسىنى كۇفرىغا ئېلىپ بېرىشى مۇمكىن.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كَقَرَارًا حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتَمُوا
وَأَصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ
عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرَىٰ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ
لَيْسَتِ النَّصْرَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ

ئەھلى كىتاب ئىچىدىكى نۇرغۇن كىشىلەر ئۆزلىرىگە ھەقىقەت (يەنى دىنىڭلارنىڭ ھەقىقىي) ئاشكارا بولغاندىن كېيىن، ئىچ - ئىچىدىن ھەسەت قىلىش يۈزسىدىن سىلەرنى ئىمانىڭلاردىن قايتۇرۇپ كاپىر قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئاللاھنىڭ ئەمرى كەلگەنگە قەدەر (يەنى ئاللاھ سىلەرگە ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا رۇخسەت قىلغۇچە)، سىلەر يەنىلا ئۇلارنى ئەپۇ قىلىڭلار ۋە كەچۈرۈڭلار. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [109]. نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار، ئۆزۈڭلار ئۈچۈن قانداقلا بىر ياخشى ئىشنى قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى تاپسىلەر. شەكسىزكى، ئاللاھ قىلغان ئەمەللىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر ① [110]. ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار): «يەھۇدىي ياكى ناسارا بولمىغان ئادەم (يەنى يەھۇدىيلار يەھۇدىي بولمىغان ئادەم، ناسارالار ناسارا بولمىغان ئادەم) ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ» دېيىشتى. بۇ، ئۇلارنىڭ قۇرۇق ئارزۇسىدۇر. (ئى پەيغەمبەر!) «ئەگەر (سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، دەلىللىڭلارنى كەلتۈرۈپ بېقىڭلار» دېگىن ② [111]. ئەمەلىيەت ئۇلار دېگەندەك ئەمەس. كىمكى (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغان ھالدا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىدىكەن (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەمەلنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىدىكەن) ③، ئۇ رەببىنىڭ دەرگاھىدا مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ. مۇنداق كىشىلەرگە ھېچبىر قورقۇنۇچ ۋە غەم - قايغۇ بولمايدۇ [112]. يەھۇدىيلار: «ناسارالار توغرا دىندا ئەمەس» ④ دېدى.

① يەھۇدىيلار ئىسلام دىنى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بولغان ئۆچمەنلىكى ۋە ھەسەتخورلۇقى سەۋەبىدىن مۇسۇلمانلارنى ئىسلام دىنىدىن بۇرۇنقىدەك ئۇرۇنۇپ تۇراتتى. بۇ يەردە مۇسۇلمانلارغا: سەۋرچانلىق ۋە ئەپۇچانلىق بىلەن سىلەرگە پەرز قىلىنغان ئەھكاملارنى ئىزچىل ئادا قىلىڭلار! دېيىلمەكتە.

② بۇ يەردە ئەھلى كىتاب مۇبتىلا بولغان مەغرۇلۇق ۋە ئۆزىنى ئالداش بايان قىلىنىۋاتىدۇ. دېيىلىدىكى، بۇ پەقەت ئۇلارنىڭ ئەمەلگە ئاشماس ئارزۇسىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھېچقانداق دەلىلى يوق.

③ ﴿أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ﴾ نىڭ مەنىسى ھەر ئىشنى پەقەت ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن قىلىش. ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ نىڭ مەنىسى سەمىمىيلىك بىلەن ئاخىرقى زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتىگە مۇۋاپىق ئىش قىلىش. ئەمەلنىڭ قوبۇل بولۇشى مەزكۇر ئىككى ئاساسىي پىرىنسىپقا ئاساسەن بەلگىلىنىدۇ. ئاخىرەتتىكى نىجاتلىققا قۇرۇق ئارزۇلار بىلەن ئەمەس، بەلكى مەزكۇر پىرىنسىپلار بويىچە قىلغان ياخشى ئەمەللەر بىلەن ئېرىشكىلى بولىدۇ.

④ يەھۇدىيلار تەۋراتتا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلى بىلەن ئېيتىلغان ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىك ھەققىدىكى سۆزلىرىنى ئوقۇيتتى. شۇنداق تۇرۇپمۇ ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتمايتتى. خرىستىئانلار بولسا، ئىنجىلدا تەۋراتنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن كىتاب ئىكەنلىكىنى تەستىقلايدىغان سۆزلەر تۇرسىمۇ، يەھۇدىيلارنى كاپىر دەپ قارايتتى. بۇ يەردە ئەھلى كىتاب بولغان ھەر ئىككى پىرقىنىڭ كۇفرلىقى، تەرسالىقى ۋە ئۆزئارا بىر - بىرىنى خاتا چۈشەنگەنلىكى بايان

وَقَالَتِ الْتَصْرَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۗ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۗ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَنَّ مَعَ مَسْجِدِ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا ۗ أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۗ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

ناسارالارمۇ: «يەھۇدىيلار توغرا دىندا ئەمەس» دېدى. ھالبۇكى، ئۇلار كىتابنى (يەنى يەھۇدىيلار تەۋراتنى، ناسارالار ئىنجىلنى) ئوقۇپ تۇرىدۇ، (كىتابنى) بىلمەيدىغان ئادەملەر (يەنى ئەرەب مۇشرىكلىرى)مۇ ئۇلار دېگەندەك (بىزدىن باشقىلار توغرا دىندا ئەمەس) دېدى ①، ئاللاھ قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلىرى ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىدۇ [113]. ئاللاھنىڭ مەسجىدلىرىدە ئاللاھنىڭ ئىسمىنىڭ ياد قىلىنىشىنى توسقان ② ۋە ئۇ مەسجىدلەرنى ۋەيران قىلىشقا ئورۇنغانلاردىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ ③ ئەنە شۇلار مەسجىدلەرگە پەقەت (ئاللاھتىن) قورققان ھالدىلا كىرىشى لازىم ④، ئۇلارغا دۇنيادا رەسۋالىق، ئاخىرەتتە قاتتىق ئازاب بار [114].

قىلىنىۋاتىدۇ.

① ئەھلى كىتابقا نىسبەتەن ئەرەب مۇشرىكلىرى "الأميين" «ساۋاتسىز» ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىلىمىز دەپ ئاتالدى. لېكىن ئۇلارمۇ مۇشرىك تۇرۇپ، يەھۇدىي ۋە ناسارالاردەك ئۆزلىرىنى ھەق ئۈستىدە دەپ دەۋا قىلاتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى "صالحى" «دىنىسىز» دەپ تۇرىۋالاتتى.

② مەسجىدلەردە ئاللاھنىڭ نامىنىڭ ياد قىلىنىشىنى توسقانلار كىملىرى؟ بۇ ھەقتە مۇپەسسىرلەرنىڭ ئىككى خىل كۆز قارىشى بار: بىرىنچىسى، ئۇلار خىرىستىئانلار بولۇپ، رىم پادىشاسى بىلەن بىرلىشىپ، يەھۇدىيلارنى بەيتۈلمۇقەدەستە ناماز ئوقۇشتىن توسقان ھەم ئۇنى ۋەيران قىلىشقا قاتناشقاندى. بۇ ئىبنى جەبرىننىڭ قارىشى، لېكىن ھاپىز ئىبنى كەسىر ئۇنىڭ پىكىرىگە قوشۇلماستىن، ئۇلار مەككە مۇشرىكلىرىدۇر، دەپ قارايدۇ. چۈنكى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋە ساھابىلىرىنى مەككىدىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇرلىغان يەنە مۇسۇلمانلارنى كەئبىدە ئىبادەت قىلىشتىن توسقان، كېيىن ھۇدەيبىيە سۈلھىسى بولغان چاغدىمۇ مۇسۇلمانلارنى ھەرەمگە كىرىشتىن توسقان، ئاتىلىرىمىزنى ئۆلتۈرگەن قاتىللارنى مەككىگە كىرىشكە يول قويمايمىز دېيىشكەن. ھالبۇكى، ھېچكىمنىڭ كەئبىدە ئىبادەت قىلىشتىن چەكلەيدىغان ھوقۇقى يوق ئىدى، ھەتتا ئۇنداق قائىدىمۇ يوق ئىدى.

③ مەسجىدنىڭ تاملىرىنى چىقىش ۋە بىناغا زىيان يەتكۈزۈشلا ۋەيران قىلىشقا كىرمەيدۇ، بەلكى ئۇنىڭدا ئىبادەت قىلىش، ئاللاھنىڭ نامىنى ياد قىلىشتىن توسۇش، شەرىئەتنى تەتبىقلاش، شېرىكىنى يوق قىلىشتىن چەكلەشمۇ مەسجىدلەرنى ۋەيران قىلغانلىق ۋە بەربات قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ.

④ بۇ سۆزلەر خەۋەر شەكلىدە كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا، ئاللاھ تائالا سىلەرگە غەلبە ئاتا قىلغان چاغدا، ئۇ مۇشرىكلارنى سۈلھىسىز، جىزيە تۆلمەستىن مەككىدە تۇرۇشقا رۇخسەت قىلماڭلار، دېگەن بۇيرۇق ۋە ئىلاھىي خاھىش بار. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرىيىنىڭ 8 - يىلى مەككىنى فەتھى قىلغاندا: «كېلەر يىلدىن باشلاپ مۇشرىكلارنىڭ ھەج قىلىشىغا ۋە كەئبىنىڭ ئەتراپىنى يالغىچ ھالەتتە تاۋاپ قىلىشىغا يول قويۇلمايدۇ. بىز بىلەن كېلىشىم تۈزگەنلەرگە كېلىشىمنىڭ مۇددىتى توشقىچە مەككىدە تۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ» دەپ جاكارلاشقا بۇيرۇدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ پات يېقىندا غەلبە قىلىدىغانلىقى ۋە مۇشرىكلارنىڭ ھەرەم مەسجىدىگە، بىز ئىلگىرى مۇسۇلمانلارغا زۇلۇم قىلغان ئىدۇق، ئۇلار ئەمدى بىزدىن ئېنتىقام ئالارمۇ ياكى ئۆلتۈرۈۋېتەرمۇ، دەپ ئەندىشە قىلغان ۋە قورققان ھالدا كىرىدىغانلىقى ھەققىدە ئالدىن بېرىلگەن بېشارەت ئىدى. ھەقىقەتتە

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيُّمَا تُلُؤُا فَعَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَسِعَ عِلْمُهُ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ ۗ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَلْبٌ نَّوْنٌ ﴿١١٦﴾ بَدِيعَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

مەشرىقىمۇ، مەغربىمۇ (يەنى پۈتۈن يەر يۈزى) ئاللاھنىڭدۇر، (ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن) قايسى تەرەپكە يۈزلەنسەڭلەر، ئۇ ئاللاھنىڭ تەرىپىدۇر (يەنى سىلەرگە ئىختىيار قىلغان قىبلىسىدۇر) ①. شەكسىزكى، ئاللاھ (مەغپىرىتى ۋە رەھمىتى) كەڭ، ھەممىنى بىلگۈچى زاتتۇر [115]. ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار، ناسارالار، مۇشرىكلار): «ئاللاھنىڭ بالىسى بار» دېدى. ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئاللاھ (بۇ تۆھمەتتىن) پاكىتۇر. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر، ھەممىسى ئۇنىڭغا بويسۇنغۇچىدۇر [116]. ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئۆرنەكسىز ياراتقان زاتتۇر. ئۇ بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشنى ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭغا پەقەت «بول!» دەيدۇ - دە، ئۇ بولىدۇ ② [117].

بۇ بېشارەت تېزلا ئەمەلگە ئاشتى.

- ① ھىجرەتتىن كېيىن مۇسۇلمانلار بەيتۇلمەقدىسكە قاراپ ناماز ئوقۇيتتى، بۇ ئىش ئۇلارنى بىر ئاز بىئارام قىلاتتى، شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت چۈشتى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈشىگە مۇناسىۋەتلىك بىر قانچە سەۋەبلەرنى بايان قىلدى: بىرىنچىسى، بۇ ئايەت، قىبلىنىڭ بەيتۇلمەقدىستىن كەئىبىگە ئۆزگەرتىلگەنلىكى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشكەندە، يەھۇدىيلار تارقاتقان ھەر خىل سۆز ۋە ئېتىرازلارغا قارىتا چۈشكەن. ئىككىنچىسى، بۇ ئايەت سەپەردە ئۇلاغنىڭ ئۈستىدە ئۇلاغنىڭ بېشى قايسى تەرەپتە بولسۇن نەپلە ناماز ئوقۇشقا رۇخسەت قىلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن چۈشكەن. بەزىدە بىر ئايەتنىڭ بىر قانچە چۈشۈش سەۋەبى ئۇچرايدۇ، بەزىدە بىر قانچە مەسىلىنىڭ ھۆكۈمىنى بىلدۈرىدىغان بىرلا ئايەت نازىل بولىدۇ. ئەسلىدە ئۇنداق ئايەتلەرنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ھەققىدە بىر نەچچە رىۋايەتلەر كەلگەن بولۇپ، ھەربىر رىۋايەتتە بىر نازىل بولۇش سەۋەبى بايان قىلىنغان، باشقا بىر رىۋايەتتە يەنە بىر سەۋەب بايان قىلىنغان بولىدۇ. بۇ ئايەتمۇ ئاشۇ تۈردىكى ئايەتلەردىندۇر. (ئەھسەن تەپسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى)
- ② يەنى ئاسمان - زېمىندىكى ھەر نەرسىنىڭ ئىگىسى ئاللاھتۇر، ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدۇ، ئاسمان - زېمىننى ئۆرنەكسىز ياراتقان زات ئاللاھتۇر. ئۇ ھەر قانداق ئىشنى قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭغا بول دەيدۇ - دە، ئۇ بولىدۇ. بۇنداق زاتقا بالىنىڭ نېمە كېرىكى بولسۇن؟!

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَبَهتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١٣٩﴾ وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ آتَابِعْتَهُمْ بِعَدْوَىٰ جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٤٠﴾

بىلمەيدىغانلار (يەنى ئەرەب مۇشرىكلەرى): «ئاللاھ بىز بىلەن سۆزلەشسە ياكى بىزگە بىرەر مۆجىزە كەلسە بولمامتى؟» دەيدۇ. ①. ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرمۇ (پەيغەمبەرلىرىگە) شۇنداق سۆزنى قىلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ دىللىرى بىر - بىرىنىڭكىگە ئوخشاپ قالدى. ②. ھەقىقەتەن بىز ئايەتلەرنى شەكسىز ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن بايان قىلدۇق [118]. (ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، بىز سېنى (مۇئەمىنلەرگە جەننەت بىلەن) خوش خەۋەر بەرگۈچى، (كاپىرلارنى دوزاخ ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ھەق (دىن) بىلەن ئەۋەتتۇق. دوزاخقا كىرىدىغانلارغا (يەنى كاپىرلاردىن ئىمان ئېيتمىغانلارغا) سەن جاۋابكار ئەمەسسەن [119]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارنىڭ دىنىغا كىرمىگۈچە ③. ئۇلار سەندىن ھەرگىز رازى بولمايدۇ. (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «پەقەت ئاللاھنىڭ يولىغا توغرا يولدۇر» ④. ساڭا (قۇرئاندىن ئىبارەت) ئىلىم كەلگەندىن كېيىن (يەنى پاكىتلىق ھەقىقەت ساڭا ئاشكارا بولغاندىن كېيىن)، ئەگەر سەن ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگىشىدىغان بولساڭ، سېنى ئاللاھ (نىڭ ئازابى)دىن قۇتقۇزىدىغان ھېچقانداق دوستمۇ بولمايدۇ، مەدەتكارمۇ بولمايدۇ ⑤ [120].

① بۇ يەردىكى «بىلمەيدىغانلار» ئەرەب مۇشرىكلەرنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئۇلارمۇ يەھۇدىيلاردەك «ئاللاھ تائالا نېمىشقا بىز بىلەن بىۋاسىتە سۆزلەشمەيدۇ؟ نېمە ئۈچۈن كۆرۈپ مۇسۇلمان بولغىدەك بىرەر چوڭ مۆجىزە كۆرسەتمەيدۇ؟» دېگەن ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ سوئاللىرى سۈرە ئىسرانىڭ 90 - ئايىتىدىن 93 - ئايىتىگىچە ۋە باشقا سۈرىلەردە بايان قىلىندى.

② يەنى ئەرەب مۇشرىكلەرنىڭ دىللىرى كۇفرلىق، جاھىللىق، ئىنكار قىلىش ۋە ئىتائەتسىزلىكتە ئىلگىرى ئۆتكەنلەرنىڭ دىللىرىغا ئوخشاپ قالدى. مەسىلەن: سۈرە زارىياتتا مۇنداق كەلدى: ﴿ شۇنىڭدەك (مەككىلىكلەر پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغاندەك) ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرمۇ بىرەر پەيغەمبەر كەلسە، ئۇنى ئىنكار قىلىپ: «سېھرىگەر ياكى مەجنۇن» دېگەن ئىدى. ئۇلار (پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشنى) بىر - بىرىگە تەۋسىيە قىلىشقانمۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۇلار بىر - بىرىگە ئۇنداق تەۋسىيە قىلىشقان ئەمەس) ئۇلار ھەددىدىن ئاشقۇچى قەۋمدۇر. ﴿ يەنى ئۇلارنىڭ ئىتائەتسىزلىك قىلىپ، ھەقىقەتكە قارشى تۇرۇشىدا بىر خىل ئورتاقلىق بار. شۇڭا ئۇلار ھەقىقەت قىلغۇچىلاردىن يېڭى - يېڭى نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ ياكى ئۇلارنى ئەخمەق قىلماقچى بولىدۇ.

③ يەنى سەن يەھۇدىي ياكى خرىستىئان دىنىنى قوبۇل قىلمىغۇچە ئۇلار سەندىن ھەرگىزمۇ رازى بولمايدۇ. ④ يەنى توغرا يول ۋە ھىدايەت ھازىر پەقەتلا ئىسلام دىنىدۇر. ئۇنىڭغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەۋەت قىلىۋاتىدۇ. يەھۇدىي ۋە خرىستىئان دىنلىرى بۇرمىلانغان ۋە ئۆزگەرتىلگەن بولۇپ، ئەسلا توغرا ئەمەس.

⑤ بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ساڭا ھەق زاھىر بولغاندىن كېيىن ئازغۇنلارنى خوشال قىلىش ئۈچۈن، ئۇلارغا ئەگەشسەڭ، ساڭا ھېچقانداق ياردەمچى بولمايدۇ، دەپ ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلمەكتە. ئەسلىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگە شۇنداق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلىۋاتىدۇكى، بىدئەتچىلەر ۋە ئازغۇنلارنى خوشال قىلىش ئۈچۈن ئۇلارغا ئەگەشمەڭلار، دىندا خۇشامەت قىلماڭلار، ھەقىقەتنى بۇرمىلاشتىن ۋە خاتا ئىزاھلاشتىن ساقلىنىڭلار!

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَبْنَئِ إِسْرَائِيلَ أَذْكَرُوا نِعْمَتِي الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾ * وَإِذْ أَبَتْنَا إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ

بىز كىتاب بەرگەنلەر^① (ئىچىدىن بەزى مۇئمىنلەر) كىتابىنى تەلەپكە لايىق ئوقۇيدۇ^②، ئەنە شۇلار ئۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. كىمكى كىتابىنى (يەنى قۇرئاننى) ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر^③ [121]. ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! سىلەرگە بەرگەن نېمىتىمنى ۋە (بىر زامانلاردا) سىلەرنى جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلغانلىقىمنى ئەسلەڭلار [122]. سىلەر ھېچكىم ھېچكىمگە قىلچىلىك ياردەم قىلالمايدىغان، ھېچكىمدىن فىدىيە (قۇتۇلۇش پۇلى) قوبۇل قىلىنمايدىغان، شاپائەت پايدا بەرمەيدىغان ۋە كاپىرلارغا ياردەم قىلىنمايدىغان كۈندىن قورقۇڭلار [123]. ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىمنى رەببى بىر قانچە ئەمىر - پەرمان (يەنى شەرىئەت ئەھكاملىرى) بىلەن سىنىغان^④، ئىبراھىمۇ ئۇلارنى تولۇق ئورۇندىغان ئىدى،

① يۇقىرىدا ئەھلى كىتاب ئىچىدىكى گۇناھكار كىشىلەرنىڭ يامان قىلمىشلىرى تەپسىلىي بايان قىلىنغاندىن كېيىن، بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى گۈزەل ئەخلاققا ئىگە، ياخشى كىشىلەرنىڭ پەزىلەتلىرى ۋە مۇسۇلمان بولغانلىق خەۋىرى بېرىلىۋاتىدۇ. يەھۇدىيلارنىڭ ئىچىدىن ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا مۇشەررەپ بولغان ئابدۇللاھ ئىبنى سالام قاتارلىق كىشىلەر بار ئىدى.

② «كىتابىنى تەلەپكە لايىق ئوقۇيدۇ» دېگەننىڭ بىر نەچچە مەنىسى بار: 1. كۆڭۈل قويۇپ، تەپەككۈر قىلىپ ئوقۇيدۇ، جەننەت تىلغا ئېلىنسا، جەننەتنى سورايدۇ؛ جەھەننەم تىلغا ئېلىنسا، ئۇنىڭدىن پاناھلىق تىلەيدۇ. 2. ئۇنىڭدىكى ھالالنى ھالال، ھارامنى ھارام دەپ چۈشىنىدۇ، (باشقا يەھۇدىيلارغا ئوخشاش) ئاللاھنىڭ كالامىنى بۇرمىلىمايدۇ. 3. ئۇنىڭدا نېمە يېزىلغان بولسا، ئۇنى كىشىلەرگە سۆزلەپ بېرىدۇ، ئۇنىڭدىكى ھېچنەرسىنى يوشۇرمايدۇ. 4. مەنىسى ئوچۇق بولغان سۆزلەرگە ئەمەل قىلىدۇ، مۇتەشەببھ ئايەتلەرگە ئىمان كەلتۈرىدۇ، چۈشەنمىگەن سۆزلەرنى ئۆلىمالاردىن سوراپ چۈشىنىدۇ. 5. ئۇنىڭدىكى ھەر بىر ھۆكۈمگە تولۇق ئەگىشىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) ھەقىقەت شۇكى، مەزكۇر مەنىلەر تەلەپكە لايىق ئوقۇشنىڭ مەزمۇنىغا كىرىدۇ، ھىدايەتمۇ مۇشۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرگەن كىشىلەرگە نېسىپ بولىدۇ. ③ ئەھلى كىتابتىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان ئېيتىمىغانلار دوزاخقا كىرىدۇ. بۇ سەھىھ ھەدىستە بايان قىلىنغان. (سەھىھ مۇسلىم 153 - ھەدىسكە قارالسۇن)

④ ﴿كَلِمَاتٍ﴾ دېگەندە شەرىئەت ئەھكاملىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: ھەج ئىبادەتلىرى، ئوغلىنى قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرۇش، ھىجرەت قىلىش، نەمرۇدنىڭ ئوتقا تاشلىشى قاتارلىق ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بېشىغا كەلگەن سىناقلار. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ھەممە سىناقلاردىن مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتتى، ئۇنىڭ نەتىجىسىدە «ئىنسانلارنىڭ پېشۋاسى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. شۇڭا مۇسۇلمانلارلا ئەمەس، بەلكى يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلار، ھەتتا ئەرەب مۇشرىكلىرىنىڭ ھەممىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ھۆرمەتكە سازاۋەر يولباشچى، پېشۋا، رەھبەر دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ.

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَحَابَّةَ لِّلنَّاسِ وَآمَنَّا وَآتَخَذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

ئاللاھ (ئۇنىڭغا): «سېنى چوقۇم ئىنسانلارغا (دندا) پېشۋا قىلىمەن» دېدى، ئىبراھىم: «مېنىڭ بىر قىسىم ئەۋلادىم ئىچىدىنمۇ (پېشۋالارنى چىقارساڭ)» ① دېدى. ئاللاھ: «(سېنىڭ نەسلىڭدىن بولسىمۇ، يامان ئىش قىلىپ) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار مېنىڭ بۇ ۋەدەمگە ئېرىشەلمەيدۇ» دېدى [124]. ئۆز ۋاقتىدا بىز كەبىنى كىشىلەر ئۈچۈن ساۋاب ئالىدىغان ۋە ئامانلىقتا تۇرىدىغان جاي قىلىپ بەردۇق ②. (كىشىلەرگە) ماقامى ئىبراھىمنى ناماز ئوقۇيدىغان يەر قىلىڭلار ③ (يەنى شۇ يەردە ناماز ئوقۇڭلار دېدۇق). ئىبراھىم بىلەن ئىسمائىلغا: «مېنىڭ ئۆيۈمنى (يەنى كەبىنى) تاۋاپ قىلغۇچىلار، ئېتىكاپتا ئولتۇرغۇچىلار، رۇكۇ قىلغۇچىلار ۋە سەجدە قىلغۇچىلار ئۈچۈن پاك تۇتۇڭلار، دەپ بۇيرۇدۇق [125].

① ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ تىلىكىنى قوبۇل قىلدى. ئۇ تىلەكنىڭ قوبۇل بولغانلىقى قۇرئان كەرىمدە تىلغا ئېلىندى: ﴿پەيغەمبەرلىكىنى، كىتابىنى (يەنى ساماۋى كىتابلارنى) ئۇنىڭ ئەۋلادىغا خاس قىلدۇق﴾. (سۈرە ئەنكەبۇت 27 - ئايەت) ئەمەلىيەتتە ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن ۋە كىتاب نازىل قىلغانلارنىڭ ھەممىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن بولدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) شۇنىڭ بىلەن يەنە ئاللاھ: ﴿(سېنىڭ نەسلىڭدىن بولسىمۇ، يامان ئىش قىلىپ) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار مېنىڭ بۇ ۋەدەمگە ئېرىشەلمەيدۇ﴾ دېيىش ئارقىلىق، گەرچە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ماقام ۋە مەرتىۋىسى يۇقىرى بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن نائەھلى، زالىم ۋە مۇشرىك بولغانلارنى بەختسىزلىك ۋە مەھرۇملۇقتىن قۇتقۇزىدىغان ھېچكىم بولمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە «پەيغەمبەر ئەۋلادىمەن» دەپ ھەددىدىن ئاشىدىغانلارنىڭ يولىنى ئەتتى. ئەگەر ئىمانى ۋە ياخشى ئەمىلى بولمىسا، ئەۋلىيانىڭ ياكى خانىنىڭ بالىسى بولسىمۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھېچ قەدر - قىممىتى بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن ئىدى: «كىمنى قىلمىشى كەينىدە قالدۇرۇپ قويسا، نەسەبى ئۇنى ئالغا ئىلگىرلىتەلمەيدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم 2699 - ھەدىس)

② ئاللاھ تائالا كەبىنى تۇنجى قېتىم قۇرغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا مۇناسىۋەتلىك بەيتۇللاھنىڭ ئىككى خۇسۇسىيىتىنى بايان قىلدى: بىرىنچىسى، ﴿مَحَابَّةً﴾ (كىشىلەر ساۋاب ئالىدىغان جاي). يەنە بىر مەنىسى تەكرار كېلىدىغان جاي بولۇپ، بەيتۇللاھنى بىر قېتىم زىيارەت قىلىش شەرىپىگە ئېرىشكەن ھەر قانداق كىشى ئۇ يەرگە ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى قېتىم كېلىش ئىشتىياقىدا بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىشتىياقى ھەرگىز تەسكىن تاپمايدۇ، بەلكى كۈنسىرى ئېشىپ بارىدۇ. ئىككىنچىسى، بۇ «ئامانلىقتا تۇرىدىغان جاي» يەنى بۇ يەردە ھەر قانداق بىر دۈشمەندىن قورقۇش بولمايدۇ. شۇڭا ئىسلامدىن ئىلگىرىكى جاھىلىيەت دەۋرىدىمۇ، كىشىلەر ھەرەمنىڭ چېگرا دائىرىسىدە ھېچبىر قاتلىدىن قىساس ئالمايتتى. ئىسلام كېلىپ، كەبىنىڭ مەزكۇر ھۆرمىتىنى ساقلاپ قالدى ھەمدە ئۇنى تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە ھۆرمەتلەشنى تەكىتلىدى.

③ «ماقامى ئىبراھىم» ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۈستىدە تۇرۇپ كەبىنى ياسىغان تاشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ تاشنىڭ ئۈستىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياغ ئېزى بار بولۇپ، ھازىر ئۇ تاش بىر ئەينەك جازىنىڭ ئىچىدە ساقلىنىدۇ، ھەج ۋە ئۆمرىگە كەلگەن ھەر كىشى ئۇنى ئاسانلا كۆرەلەيدۇ. ھەر بىر تاۋاپ قىلغۇچى تاۋاپنى تۈگەتكەندىن كېيىن، مۇشۇ ماقامدا ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇشقا بۇيرۇلغان. ﴿(كىشىلەرگە) ماقامى ئىبراھىمنى نامازگاھ قىلىڭلار، (يەنى شۇ يەردە ناماز ئوقۇڭلار، دېدۇق)﴾.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنْ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ

ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم: «ئى رەببىم! بۇ شەھەر (مەككە) نى تىنچ شەھەر قىلىپ بەرگىن، ئاھالىسىدىن ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقانلارنى تۈرلۈك مېۋىلەر بىلەن رىزىقلاندۇرغىن»^① دېدى. ئاللاھ: «كاپىر بولغان ئادەمنىمۇ (بۇ مېۋىلەردىن) ئازغىنە مۇددەت (يەنى ھاياتلىقىدا) بەھرىمەن قىلىمەن، ئاندىن كېيىن ئۇنى (ئاخىرەتتە) دوزاخ ئازابىغا مەجبۇرلايمەن» دېدى. (دوزاخ) نېمىدېگەن يامان بارار جاي-ھە! [126] ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم بىلەن ئىسمائىل كەبىنىڭ ئۇلىنى قوپۇرۇۋېتىپ: «ئى رەببىمىز! (بۇ ئەمەلىمىزنى) بىزدىن قوبۇل قىلغىن، سەن ھەقىقەتەن (بەندىلىرىڭنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىسەن، (ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىسەن [127]. ئى رەببىمىز! ئىككىمىزنى ئۆزۈڭگە ئىتائەتمەن قىلغىن، بىزنىڭ ئەۋلادلىرىمىزدىنمۇ ئۆزۈڭگە ئىتائەتمەن ئۈمىدەت چىقارغىن، بىزگە ھەج ئىبادەتلىمىزنىڭ قاندىلىرىنى بىلدۈرگىن، تەۋبىمىزنى قوبۇل قىلغىن، چۈنكى سەن تەۋبىنى ناھايىتى قوبۇل قىلغۇچىسەن، ناھايىتى مېھرىبانسەن [128]. ئى رەببىمىز! بۇ ئۈمىدەتنىڭ ئىچىدىن سېنىڭ ئايەتلىرىڭنى ئۇلارغا ئوقۇپ بېرىدىغان، كىتابىنى (يەنى قۇرئاننى)، ھېكمەتنى^② (يەنى سۈننەتنى) ئۇلارنى (مۇشرىكلىك ۋە گۇناھلاردىن) پاك قىلىدىغان^③ بىر پەيغەمبەر ئەۋەتكىن^④.

① ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ، مەككىنى تىنچلىق ۋە مولچىلىقتا تەڭداشسىز شەھەر قىلدى. بۇ شەھەر ئېكىنسىز (ئېكىنزارلىق يوق) بىر ۋادى بولسىمۇ، ئۇنىڭدا تېپىلىدىغان پۈتۈن دۇنيانىڭ مېۋىلىرى ۋە ھەر خىل يېمەكلەرنىڭ موللىقى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ.

② «كىتاب» دېگەندە قۇرئان كەرىم، «ھېكمەت» دېگەندە ھەدىس شېرىپ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «ئايەتلىرىڭنى تىلاۋەت قىلىپ بېرىدىغان» دېگەندىن كېيىن، «كىتابىڭنى ۋە ھېكمەتنى ئۇلارغا ئۆگىتىدىغان» دەپ كەلگەن ئىبارىدىن بىلىۋېلىشقا بولىدۇكى، قۇرئان كەرىمنى تىلاۋەت قىلىشنىڭ ئۆزىمۇ تەلەپ قىلىنىدىغان ساۋابلىق ئەمەلدۇر. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنىڭ مەنىسىنىمۇ چۈشەنسە، (سۇبھانەللاھ) ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز قويغاندەك ئىش بولىدۇ. ئەمما قۇرئاننىڭ مەنىسىنى چۈشەنمىگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنى تىلاۋەت قىلىشقا سەل قاراش ۋە بوشاڭلىق قىلىش جايىز بولمايدۇ. تىلاۋەت قىلىشۇمۇ ئۆزىگە لايىق ئايرىم بىر ياخشى ئەمەلدۇر، شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشكە ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە تىرىشماق لازىم.

③ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلىشىدىكى مەقسەت كىتابىنى تىلاۋەت قىلىش، ئۆگىتىش، ھېكمەتنى تەلىم بېرىشتىن باشقا يەنە كىشىلەرنى شېرىك، خۇراپات ۋە ناچار ئىللەتلەردىن پاكلاش ئۈچۈندۇر.

④ بۇ ئىبراھىم ۋە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالاملارنىڭ ئاخىرقى دۇئاسى بولۇپ، ئۇنىمۇ ئاللاھ تائالا قوبۇل قىلدى. ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن بوۋام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى، ئىيسا

ئەلەيھىسسالامنىڭ بىشارىتى ۋە ئانامنىڭ ئارزۇسىمەن. « دېگەن. (ئەلفەتھۇل رەببانى، 20 - توم، 181 -
، 189 - بەت، مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 262 - بەت)

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَنْ يَرْعَبْ عَنِ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَبْنَئِي إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾

چۈنكى سەن غالىپسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىسەن» دېدى [129]. ئۆزىنى ئۆزى ئەخمەق قىلغانلاردىن باشقا كىم ئىبراھىمنىڭ دىنىدىن يۈز ئۆرۈيدۇ؟ ھەقىقەتەن بىز ئۇنى بۇ دۇنيادا (پەيغەمبەرلىككە) تاللىدۇق. شەكسىزكى، ئۇ ئاخىرەتتە ئەلۋەتتە ياخشىلار قاتارىدا بولىدۇ ﴿130﴾. ئۆز ۋاقتىدا رەببى ئۇنىڭغا: «سەن ئاللاھقا ئىتائەت قىلغىن» دېدى. ئۇ: «ئالەملەرنىڭ رەببى بولغان ئاللاھقا ئىتائەت قىلدىم» دېگەن ئىدى ﴿131﴾. ئىبراھىم ۋە يەئقۇب ئۆز ئوغۇللىرىغا ۋەسىيەت قىلىپ: «ئى ئوغۇللىرىم! ئاللاھ سىلەرگە مۇشۇ دىننى (يەنى ئىسلامنى) تاللىدى، شۇڭا سىلەر پەقەت مۇسۇلمان پىتىڭلارچە ئۆلۈڭلار (يەنى ئىمانىڭلاردا مەھكەم تۇرۇڭلار، تاكى ئىمان بىلەن كېتىڭلار)» ﴿132﴾ دېدى.

① ئەرەب تىلىدا " رعب " (رىغبىتى بار) دېگەن سۆز " عن " بىلەن بىر يەردە كەلسە، رىغبىتى يوق، يۈز ئۆرۈش دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاتا قىلغان مەرتىۋە ۋە پەزىلەتلىرىنى بايان قىلىپ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدىن يۈز ئۆرۈش، ئۇنىڭغا رىغبىتى بولماسلىق ئەخمەقلىقنىڭ ئالامىتىدۇر. ئەقىللىق ئادەمنىڭ بۇنداق ئەخمەقلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس دېگەن ئۇقۇمنى چۈشەندۈرگەن.

② ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىكى بۇ پەزىلەت ۋە ئارتۇقچىلىق ئۇنىڭ ئىتائەتچانلىقتا، سەمىمىيلىكتە مۇستەھكەم بولغانلىقى ئۈچۈن بېرىلگەندۇر.

③ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە يەئقۇب ئەلەيھىسسالام بالىلىرىغا تەۋسىيە قىلغان «دىن» يەھۇدىي دىنى ئەمەس، بەلكى ئىسلام دىنى ئىدى. بۇ يەردە ئۇنىڭ ھەقىقىتى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى. قۇرئاننىڭ باشقا ئايەتلىرىدەمۇ بۇ نۇقتا تەپسىلىي بايان قىلىنغان. مەسىلەن: ﴿ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل دىن ئىسلام (دىنى) دۇر ﴾. (سۈرە ئال ئىمران 19 - ئايەت) ۋە باشقا ئايەتلەر.

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

(ئى يەھۇدىيلار!) يەئقۇب جان ئۈزۈۋاتقان ۋاقتىدا سىلەر يېنىدا بارمىدىڭلار؟ ① شۇ چاغدا يەئقۇب ئوغۇللىرىدىن: «مەن ئۆلگەندىن كېيىن سىلەر نېمىگە ئىبادەت قىلىسىلەر؟» دەپ سورىغاندا، ئۇلار: «سېنىڭ ئىلاھىڭ ۋە ئاتا - بوۋىلىرىڭ - ئىبراھىم، ئىسمائىل، ئىسھاقلارنىڭ ئىلاھى بولغان بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىمىز، بىز ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلغۇچىمىز» دېدى [133]. ئۇلار ئۆتۈپ كەتكەن بىر ئۈممەتتۇر، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى ئۆزلىرى ئۈچۈندۇر، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىمۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر. سىلەر ئۇلارنىڭ قىلمىشى توغرىلىق جاۋابكارلىققا تارتىلمايسىلەر ② [134]. (يەھۇدىي ۋە ناسارالار): «يەھۇدىي ياكى ناسارا بولۇڭلار، شۇنداق قىلساڭلار، توغرا يول تاپقان بولىسىلەر» دېدى. (ئى يەيغەمبەر!) سەن «ياق! بىز توپتوغرا يول بولغان ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگىشىمىز، ئۇ مۇشرىكلەردىن ئەمەس ئىدى» دېگىن ③ [135].

① بۇ يەردە يەھۇدىيلار ئەيىبلەنپ، سىلەر ئىبراھىم ۋە ياقۇب ئەلەيھىسسالاملار ئەۋلادلىرىغا يەھۇدىي دىنىدا مۇستەھكەم تۇرۇشنى ۋەسىيەت قىلغان دەپ دەۋا قىلىۋاتىسىلەر، ئۇلار ۋەسىيەت قىلغان چاغدا سىلەر ئۇلارنىڭ يېنىدا بارمىدىڭلار؟ دېيىلىۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇلار: بىز بار ئىدۇق، دېسە، يالغانچىلىق، كازاپلىق، بوھتان قىلغان بولىدۇ؛ ئەگەر ئۇلار: بىز ئۇلارنىڭ يېنىدا بولمىغان ئىدۇق، دېسە، ئۇلارنىڭ يالغان دەۋا قىلغانلىقى ئايان بولىدۇ. چۈنكى ئىبراھىم ۋە يەئقۇب ئەلەيھىسسالاملار ئەۋلادلىرىغا يەھۇدىي، خرىستىئان، بۇددا دىنىنى ئەمەس، ئىسلام دىنىنى تەۋسىيە قىلغان. ئىلگىرىكى يەيغەمبەرلەرنىڭ شەرىئىتى ۋە تۇتقان يوللىرىدا مەلۇم پەرقلەر بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ دىنى ئىسلام ئىدى. بۇ نۇقتىنى يەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق بايان قىلغان: «بىز يەيغەمبەرلەر جامائەسى بىر ئاتىنىڭ بالىلىرى، (ئېلىپ كەلگەن شەرىئەت ئەھكاملىرىمىز پەرقلىق بولسىمۇ) دىنىمىز بىردۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 3443 - ھەدىس)

② بۇمۇ يەھۇدىيلارغا دېيىلگەن سۆز بولۇپ، سىلەرنىڭ ئاتا - بوۋاڭلارنىڭ ئىچىدە يەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلار ئۆتكەن، سىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئەۋلادى بولغانلىقىڭلار سىلەرگە ھېچ مەنپەئەت يەتكۈزمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى سىلەرگە ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئۆزىڭلار بېرىلىدۇ، سىلەر قىلغان ئەمەلنىڭ مۇكاپاتى سىلەرگە بېرىلىدۇ، دېيىلمەكتە. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئىلگىرىكىلەرنىڭ ياخشى ئەمەللىرىگە تايىنىش ياكى ئۇلاردىن مەدەت تىلەش توغرا ئەمەس. ئىمان ۋە ياخشى ئەمەل ئىلگىرىكى سالىھلارنىڭ سەرمايىسى ئىدى، ئۇ يەنە قىيامەتكىچە كېلىدىغان ئىنسانلارنىڭمۇ بىردىنبىر نىجاتلىق ۋاستىسىدۇر.

③ يەھۇدىيلار مۇسۇلمانلارنى يەھۇدىي دىنىغا، خرىستىئانلار خرىستىئان دىنىغا دەۋەت قىلىپ، ھىدايەت مۇشۇ دىندا دەيدۇ. بۇ يەردە ئۇلارغا رەددىيە بېرىلدى، ئۇلارغا ئېيتقىنىكى، ھىدايەت ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىغا ئەگىشىشتە، ئۇ ﴿حَنِيفًا﴾ توغرا يول تاپقۇچى (بارلىق خاتا مەبۇدلاردىن يۈز ئۆرۈپ، بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلغۇچى) ئىدى، مۇشرىك ئەمەس ئىدى. ئەمما يەھۇدىي ۋە خرىستىئان دىنلىرىنىڭ ھەربىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن شېرىك ئەمەللەر كۆپتۇر. ئەپسۇسكى ھازىرمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئىچىدە شېرىكنىڭ ئالامەتلىرى ئومۇملىشىپ قالدى، گەرچە ئىسلام تەلىماتلىرى ئاللاھنىڭ مەرھىمىتى بىلەن قۇرئان ۋە ھەدىستە ساقلانغان، ئۇنىڭدىكى تەۋھىد تەسەۋۋۇرى ناھايىتى ئېنىق ۋە روشەن بولغانلىقتىن، يەھۇدىي، خرىستىئان ۋە بۇددا دىنلىرىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرسىمۇ، كۆپ ساندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِن آءَامَنُوا بِمِثْلِ مَا آءَامَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ آهْتَدُوا وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

(ئى مۇئمىنلەر! يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالارغا) ئېيتىڭلاركى، «بىز ئاللاھقا ئىمان ئېيتتۇق، بىزگە نازىل قىلىنغان (قۇرئان)غا، ئىبراھىمغا، ئىسمائىلغا، ئىسھاققا، يەئقۇبقا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىغا نازىل قىلىنغان (كىتابلار)غا، مۇساغا بېرىلگەن (تەۋرات)قا، ئىيساغا بېرىلگەن (ئىنجىل)غا، پەيغەمبەرلەرگە رەببى تەرىپىدىن بېرىلگەن (ۋەھىيلەر)گە ئىمان ئېيتتۇق، (بىز ئىمان ئېيتىشتا) ئۇلارنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغا ئوخشاش، ئۇلارنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ بەزىسىنى ئىنكار قىلمايمىز). بىز ئاللاھقا بويسۇنغۇچىلارمىز» ﴿136﴾. ئەگەر ئەھلى كىتاب سىلەر ئىمان ئېيتقاندەك ئىمان ئېيتسا، ئەلۋەتتە، توغرا يول تاپقان بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار (ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتسا، ئەلۋەتتە (سىلەرگە) قارشى مەيداندا تۇرغان بولىدۇ، (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا قارشى) ئاللاھ ساڭا كۇپايدۇر ﴿2﴾. ئاللاھ (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ھىيلە - مېكرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. [137].

ئەمەل ۋە ئېتىقادلىرىدا مۇشرىكانە ئىدىيە ۋە خۇراپاتلار ساقلانماقتا. ئۇ خۇراپاتلار دۇنيانىڭ نەزىرىدىكى ئىسلامنىڭ ئىمتىيازلىق ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈۋەتتى. چۈنكى، دىنسىز كىشىلەر قۇرئان ۋە ھەدىس بىلەن بىۋاسىتە ئۇچراشمايدۇ، ئۇلار پەقەت مۇسۇلمانلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىگە قارايدۇ ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن ئىسلامنى باشقا مۇشرىكانە ئىدىيىدىكى خۇراپىي دىنلاردىن ئانچە پەرقى يوقكەن دەپ ئويلاپ قالىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتتە ئىماننىڭ ئۆلچىمى بايان قىلىنىدۇ.

① يەنى ئۆلچەملىك ئىمان شۇكى، بارلىق پەيغەمبەرلەرگە ۋە ئۇلارغا ئاللاھ تەرەپتىن نازىل قىلىنغان ھەممە ۋەھىيگە ئىمان كەلتۈرۈش، ھېچبىر كىتاب ياكى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلماستىقتۇر. بىر كىتاب ياكى بىر پەيغەمبەرنى قوبۇل قىلىپ، باشقا كىتاب ياكى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىش پەيغەمبەرلەرنىڭ ئارىسىنى ئايرىغانلىق ھېسابلىنىدۇ، ئىسلام بۇنىڭغا رۇخسەت قىلمايدۇ. ئەمما ھازىرقى دەۋردە پەقەت قۇرئان كەرىمنىڭ ھۆكۈمىگە ئەمەل قىلىنىدۇ. ئىلگىرىكى كىتابلاردا يېزىلغان نەرسىلەرگە ئەمەل قىلىنمايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى بىرىنچىدىن، ئۇ كىتابلار ئەسلىي ھالىتىدە ساقلانمىغان ۋە بۇرمىلانغان. ئىككىنچىدىن، قۇرئان كەرىم ئۇ كىتابلارنىڭ ھەممىنى ئەمەلدىن قالدۇرغان.

② ساھابە كىراملارمۇ (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) مەزكۇر ئۆلچەم بويسۇنغان ئىمان ئېيتقانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ساھابىلەرنىڭ ئىمانى مىسال كەلتۈرۈلدى. يەنى ئى ساھابىلەر! ئەگەر ئۇلار (ئەھلى كىتاب ۋە باشقىلار) سىلەر ئىمان ئېيتقاندەك ئىمان ئېيتسا، ئاندىن ھەقىقىي ھىدايەت تاپقان بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئىمان ئېيتىشتىن يۈز ئۆرۈسە، ئۇلار (ئى پەيغەمبەر!) سەن بىلەن دۈشمەنلىك ئىچىدە بولغان بولىدۇ. سەن ئۇنىڭدىن قورقمىساڭمۇ بولىدۇ، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ساڭا ھېچ زىيان ئېلىپ كېلەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلارغا قارشى ئاللاھ تائالا ساڭا كۇپا يەتتى، دېيىلمەكتە. ھەقىقەتەن بىر نەچچە يىلدىن كېيىن بۇ ۋەدە ئەمەلگە ئاشتى، بەنۇ قەينۇقا ۋە بەنۇ نەزىر قەبىلىلىرى يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىلدى، بەنۇ قۇرەيزە قەبىلىسى ئۆلتۈرۈلدى. تارىخىي رىۋايەتلەردە ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شېھىت بولغان چاغدا قولىدا قۇرئان بار ئىدى. قۇرئاننىڭ ﴿ئۇلارغا قارشى ئاللاھ ساڭا كۇپايدۇر﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ قېنى ئېقىپ كەتكەن بولۇپ، ئەنە شۇ قۇرئان ھازىرمۇ تۈركىيەدە ساقلنىۋاتىدۇ.

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾ قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلِنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئاللاھنىڭ (بەرگەن) بويىقىنى (يەنى دىنىنى) مەھكەم تۇتۇڭلار، ئاللاھتىنمۇ گۈزەل بوياق بېرەلەيدىغان كىم بار؟ (ئاللاھنىڭ دىنىدىن ياخشى كىمنىڭ دىنى بار؟) ① «بىز ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغۇچىلارمىز» (دەڭلار) [138]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «سىلەر ئاللاھ توغرىلۇق بىز بىلەن مۇنازىرىلىشەمسىلەر؟ ھالبۇكى، ئاللاھ بىزنىڭمۇ رەببىمىز، سىلەرنىڭمۇ رەببىڭلاردۇر. بىزنىڭ ئەمەللىرىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈندۇر، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارمۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر، بىز ئاللاھقا سادىقمىز» دېگىن ② [139]. «ياكى سىلەر ئىبراھىم، ئىسمائىل، ئىسھاق، يەئقۇب ۋە ئۇنىڭ نەسلىدىن كەلگەنلەر يەھۇدىي ئىدى ياكى ناسارا ئىدى» دەمسىلەر؟ ئېيتقىنكى، «(ئۇلارنىڭ قايسى دىندا ئىكەنلىكىنى) سىلەر ئوبدان بىلەمسىلەر؟ ياكى ئاللاھمۇ؟ ③ قولدىكى ئاللاھتىن (كەلگەن كىتابتىكى) بىر گۇۋاھلىقنى يوشۇرغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلاردىن غاپىل ئەمەستۇر» ④ [140].

① خرىستىئانلارنىڭ ئادىتى بويىچە يېڭى تۇغۇلغان بالىنى ۋە خرىستىئان قىلماقچى بولغان كىشىنى «مەئۇدىيە» دەپ ئاتىلىدىغان سېرىق سۇ بىلەن يۇياتتى، ئاندىن ئۇنى ھەقىقىي خرىستىئان بولدى ۋە پۈتۈنلەي پاك بولدى دەپ قارايتتى. بۇ ئىش ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ناھايىتى زۆرۈر بولۇپ، بۇ رەسمىيەتنى ئۆتمىگەن كىشىنى پاك دەپ قارمايتتى. ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ﴾ «ئاللاھنىڭ (بەرگەن) بويىقى» دېگەن ئاللاھنىڭ دىنىنى يەنى ئىسلام دىنىنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئۇلارغا رەددىيە بەردى. يەنى ئەسلىي بوياق ئاللاھنىڭ بويىقىدۇر، ئاللاھنىڭ بويىقىدىن ياخشىراق ھېچ بوياق يوقتۇر. دېمەك ھەقىقىي پاكلىق سېرىق سۇدا يۇيۇش بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ بويىقى بىلەن بويىلىش يەنى ئۇنىڭ دىنىغا ئەگىشىش بىلەن بولىدۇ. ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز دەۋرىدە ئۇمىتىنى مۇشۇ دىنغا دەۋەت قىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ دەۋىتى ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان تەۋھىد دەۋىتىدۇر.

② سىلەر، بىزنىڭ بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلغۇچى بولغانلىقىمىز، ئۇنىڭغا سادىق ۋە سەمىمىي بولغانلىقىمىز، ئەمىرگە بويسۇنۇپ، چەكلىمىلىرىدىن يانغانلىقىمىز توغرىسىدا بىز بىلەن جېدەللىشەمسىلەر؟! ھالبۇكى، ئۇ بىزنىڭلا پەرۋەردىگارىمىز ئەمەس، سىلەرنىڭمۇ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر، سىلەرمۇ ئۇنىڭغا بىزگە ئوخشاش ئىبادەت قىلىشىڭلار لازىم. ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭلار، سىلەرنىڭ ئەمەللىڭلار ئۆزۈڭلار ئۈچۈن، بىزنىڭ ئەمەلىمىزمۇ ئۆزىمىز ئۈچۈندۇر. بىز بولساق ئاللاھقا سەمىمىيلىك بىلەن ئىبادەت قىلغۇچىلارمىز.

③ سىلەر: بۇ پەيغەمبەرلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادىنى يەھۇدىي ياكى خرىستىئان ئىدى، دەيسىلەر، ئاللاھ تائالا ئۇ سۆزۈڭلارنى ئىنكار قىلىدۇ. ئەمدى ئۆزۈڭلار دەپ بېقىڭلار، ئاللاھ زىيادە بىلىملىكمۇ ياكى سىلەرمۇ؟

④ سىلەر بۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ يەھۇدىي ياكى خرىستىئان ئەمەسلىكىنى ئوبدان بىلىسىلەر، سىلەرگە بېرىلگەن كىتابلاردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى توغرىسىدا دەلىللەر بار. سىلەر بۇ دەلىللەرنى كىشىلەردىن يوشۇرۇپ، ناھايىتى ئېغىر جىنايەت ئۆتكۈزۈۋاتىسىلەر، سىلەرنىڭ بۇ قىلمىشىڭلار ئاللاھ تائالاغا مەخپىي ئەمەستۇر.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

ئۇلار ئۆتۈپ كەتكەن بىر ئۈممەتتۇر، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرى ئۆزلىرى ئۈچۈندۇر. سىلەرنىڭ ئەمەللىرىمۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر. سىلەر ئۇلارنىڭ قىلمىشى توغرىلىق جاۋابكارلىققا تارتىلمايسىلەر ① [141].

① بۇ ئايەتتەمۇ ئەمەل قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى بايان قىلىنىپ، بۇزۇقۇشلارغا ئۆزلىرىنى مەنسۇپ قىلىش ياكى ئۇلارغا تايىنىشنىڭ ھېچ پايدىسى يوق ئىكەنلىكى روشەنلەشتۈرۈلدى. چۈنكى «كىمنى قىلغان ئەمەلى كېچىكتۈرگەن بولسا، نەسەبى ئۇنى ئالغا ئىلگىرلىتەلمەيدۇ» (سەھىھ مۇسلىم 2699 - ھەدىس) يەنى كىمكى ئۆزى قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى قىلمىغان بولسا، ئۇنىڭ ئۇلۇغ كىشىنىڭ ياكى يۈزلۈك كىشىنىڭ بالىسى بولغانلىقى ئۇنى سالىھلار قاتارىغا كىرگۈزەلمەيدۇ. دېمەك ئىلگىرىكى كىشىلەرنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنىڭ سىلەرگە پايدىسى يوق. ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى بىلەنمۇ سىلەر جازالانمايسىلەر، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى ھەققىدە سىلەر سوراققا تارتىلمايسىلەر، ئۇلارمۇ سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىغا جاۋابكار ئەمەستۇر. ﴿ھېچبىر گۇناھكار ئادەم بىراۋنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالالمايدۇ﴾. (سۈرە فاتىر 18 - ئايەت)، ﴿ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ﴾. (سۈرە نەجم 39 - ئايەت)

* سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيْتَهُمْ عَن قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾
وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

بەزى ئەخمەق كىشىلەر: «ئۇلارنى (يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇئىمىنلەرنى) يۈزلىنىپ كېلىۋاتقان قىبلىسىدىن (يەنى بەيتۇلمۇقەددەستىن) نېمە بۇرۇۋەتكەندۇ؟» دەيدۇ. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «مەشرىقمۇ، مەغربىمۇ (يەنى ھەممە تەرەپ) ئاللاھنىڭدۇر»^①، ئاللاھ خالىغان كىشىنى توغرا يولغا مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ» [142]. شۇنىڭدەك (يەنى بىز سىلەرنى توغرا يولغا باشلىغاندەك) سىلەرنىڭ (پەيغەمبەرلەرنىڭ) كىشىلەرگە (دىننى تولۇق يەتكۈزگەنلىكىگە) گۇۋاھ بولۇشۇڭلار ۋە بۇ پەيغەمبەر (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دىننى) سىلەرگە (تولۇق يەتكۈزگەنلىكىگە) گۇۋاھ بولۇشى ئۈچۈن، سىلەرنى ئادالەتلىك ياخشى ئۈمەت قىلدۇق^②

① پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن ھىجرەت قىلىپ، مەدىنىگە كەلگەندە 16 - 17 ئايغىچە بەيتۇلمۇقەددەس (بەيتۇلمەقدەس، ئەلقۇدس، ئېرۇسالىم دەپمۇ ئاتىلىدۇ) كە يۈزلىنىپ ناماز ئوقۇپ تۇردى، ئۇ كۆڭلىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىبلىسى بولغان خانە كەئىبگە يۈزلىنىپ ناماز ئوقۇشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئاللاھقا يالۋۇرۇپ، ئاسمانغا قاراپ قايتا - قايتا دۇئا قىلاتتى، ئاخىرى ئاللاھ تائالا قىبلىنىڭ ئۆزگەرتىلگەنلىكى ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇنى باھانە قىلىپ يەھۇدىيلار ۋە مۇناپىقلار پىتنە پەيدا قىلىشقا باشلىدى. ۋەھالەنكى، ناماز ئاللاھ ئۈچۈن قىلىنىدىغان بىر ئىبادەت بولۇپ، ئىبادەتتە ئىبادەت قىلغۇچى قانداق ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان بولسا، شۇنداق ئىبادەت قىلىشى كېرەك. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا قايسى تەرەپكە يۈزلىنىشكە بۇيرۇغان بولسا، شۇ تەرەپكە يۈزلىنىش زۆرۈر ئىدى. يەنە مەشرىق بىلەن مەغرب ھەممە تەرەپ ئىبادەت قىلىنىغۇچى مەبۇدىنىڭ ئىلكىدىدۇر. شۇڭا تەرەپلەر ئانچە مۇھىم ئەمەس، چۈنكى ھەر قايسى تەرەپلەرگە يۈزلىنىپ ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشقا بولىدۇ، شەرتى شۇ تەرەپكە يۈزلىنىپ ئىبادەت قىلىشقا ئاللاھ بۇيرۇغان بولۇشى كېرەك. قىبلىنىڭ ئۆزگەرتىلگەنلىكى ھەققىدىكى مەزكۇر بۇيرۇق ئەسىر ۋاقتىدا كەلگەن ئىدى، ئەسىر نامىزى خانە كەئىبگە يۈزلەنگەن ھالدا ئادا قىلىندى.

② ﴿وَسَطًا﴾ نىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى ئوتتۇرا دېگەنلىكتۇر. لېكىن ئۇ ياخشى، ئەۋزەل دېگەن مەنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يەردە ياخشى دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلگەن. يەنى سىلەرگە ھەممىدىن ياخشى قىبىلە ئاتا قىلغاندەك، سىلەرنى ھەممىدىن ئەۋزەل ئۈمەت قىلدۇق، بۇنىڭدىن مەقسەت سىلەرنىڭ كىشىلەرگە گۇۋاھ بولۇشۇڭلار ئۈچۈندۇر. مەسىلەن: يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿(ئاللاھ) پەيغەمبەرنى سىلەرگە گۇۋاھ بولۇشقا ۋە سىلەرنى كىشىلەرگە گۇۋاھ بولۇشقا (تاللىدى)﴾. (سۇرە ھەج 78 - ئايەت) بۇ نۇقتا بەزى ھەدىسلەردە مۇنداق ئىپادىلەنگەن: ئىمام ئەھمەد، ئەبۇسەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قىيامەت كۈنى بىر پەيغەمبەر ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئىككى ياكى ئۈچتىن كۆپرەك كىشى كېلىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭ ئۈمەتلىرى چاقىرىلىپ ئۇلاردىن: بۇ پەيغەمبەر سىلەرگە (دىننى) يەتكۈزدىمۇ؟ دەپ سورىلىدۇ. ئۇلار: ياق، دەپ جاۋاب بېرىدۇ. پەيغەمبەردىن: «سەن ئۈمىتىڭگە (دىننى) يەتكۈزگەنمۇ؟» دەپ سورىلىدۇ. ئۇ: «ھەئە» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن: «(سېنىڭ يەتكۈزگەنلىكىڭگە) كىم گۇۋاھ؟» دەپ سورىلىدۇ. ئۇ: «مۇھەممەد ۋە ئۇنىڭ ئۈمىتى گۇۋاھ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئاندىن مۇھەممەد ۋە ئۇنىڭ ئۈمىتى چاقىرىلىپ ئۇلاردىن: بۇ پەيغەمبەر ئۆزىنىڭ ئۈمىتىگە (دىننى) يەتكۈزگەنمۇ؟ دەپ سورىلىدۇ.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَيَّ وَعَقِبِيَّ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن يۈزلىنىپ كېلىۋاتقان تەرەپنى (يەنى بەيتۇلمۇقەددەسنى دەسلەپتە) قىبلە قىلغانلىقىمىز (ئاندىن سېنى ئۇنىڭدىن بۇرۇلۇپ كەتسە يۈزلىنىشكە بۇيرۇغانلىقىمىز) پەقەت پەيغەمبەرگە ئەگىشىدىغانلارنى (دىندىن) يېنىۋالدىغانلاردىن ئايرىۋېلىشىمىز ئۈچۈندۇر^①. (قىبلىنىڭ ئۆزگەرتىلگەنلىكى) ئاللاھ ھىدايەت قىلغان كىشىلەردىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن ئېغىر (مۈشكۈل) دۇر. ئاللاھ سىلەرنىڭ ئىمانىڭلارنى (يەنى ئىلگىرى بەيتۇلمۇقەددەسكە قاراپ ئوقۇغان نامىزىڭلارنى) بىكار قىلىۋەتمەيدۇ^②. چۈنكى، ئاللاھ ئىنسانلارغا تولىمۇ مېھرىبان دۇر، ناھايىتى كۆيۈمچاندۇر [143]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز سېنىڭ (كەتسە قىبلە بولۇشنى تىلەپ) قايتا - قايتا ئاسمانغا قارىغانلىقىڭنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز. مانا ئەمدى بىز سېنى چوقۇم سەن ياقىتۇرىدىغان قىبلىگە يۈزلەندۈرىمىز. (نامازدا) يۈزۈڭنى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە قاراتقىن. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەرمۇ قەيەردە بولساڭلار (نامازدا) يۈزۈڭلارنى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە قارىتىڭلار. شەكسىزكى، (ئىلگىرى ئۆزلىرىگە) كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) بۇنىڭ (يەنى قىبلىنىڭ كەتسە ئۆزگەرتىلىشىنىڭ) رەببى تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى چوقۇم بىلىدۇ^③. ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشىدىن غاپىل ئەمەستۇر [144].

ئاندىن ئۇلار (گۇۋاھلىق بېرىپ): ھەئە دەپ جاۋاب بېرىدۇ. «شۇ ۋەجىدىن ﴿وَسَطًا﴾ نىڭ ئادالەتلىك دېگەن مەنىسىمۇ بار. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر).

﴿وَسَطًا﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى مۆتىدىل، ئوتتۇرا ھال، دېمەكتۇر. يەنى مۆتىدىل، ئوتتۇرا ھال ئۈمەت، دىندا مۇبالىغە قىلىپ ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتمەيدىغان ۋە كەمتۈك ئىش قىلىپ، چالا قويۇپ قويمايدىغان ئۈمەت دېگەن مەنىدە. دېمەك ئىسلام تەلىماتى ئوتتۇرا ھال بولۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ، ھېچبىر ئىشنى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشكە ياكى چالا قويۇپ قويۇشقا رۇخسەت قىلمايدۇ.

① بۇ يەردە قىبلىنىڭ ئۆزگەرتىلىشىدىكى مەقسەت بايان قىلىندى. ئىماندا سادىق مۇئەمىنلەر رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ بۇيرۇق - ئىشارەتلىرىگە جىددىي قارايتتى. شۇڭا ئۇلارغا نىسبەتەن بىر تەرەپتىن يەنە بىر تەرەپكە بۇرۇلۇش ھېچقانچە ئېغىر ئىش ئەمەس ئىدى. بۇ بۇيرۇق كەلگەن چاغدا ئۇلار بىر مەسجىدە نامازدا رۇكۇ قىلىۋاتقان ھالەتتە ئىدى. ئۇلار دەرھال رۇكۇدا تۇرۇپلا يۈزلىرىنى خانە كەتسە تەرەپكە بۇرىدى. بۇ مەسجىد «مەسجىدى قىبلەتەين» (يەنى بىر ناماز ئىككى قىبلىگە قاراپ ئوقۇلغان مەسجىد) دەپ

ئاتالدى. ئوخشاش ۋەقە قۇبا مەسجىدىمۇ يۈز بەردى. ﴿لِنَعْلَمَ﴾ ئەسلىدە «بىلىۋېلىشىمىز ئۈچۈن» بولۇپ، بۇ يەردە «ئايرىۋېلىشىمىز ئۈچۈن» دەپ ئېلىندى. چۈنكى ئاللاھ بۇلارنىڭ قانداقلىقىنى ئەزەلدىنلا بىلىدۇ.

ئەسلى مەقسەت شەكسىز ئىشىنىدىغان كىشىلەرنى دىللىرىدا شەك بار كىشىلەردىن ئايرىۋېلىش ۋە ئىنسانلارغىمۇ ھەر ئىككى تۈردىكىلەرنىڭ ئوبرازىنى ئاشكارا قىلىشتۇر. (فەتھۇلقەدر)

② بەزى ساھابىلەرنىڭ كاللىسىدا كەئىبگە يۈزلىنىشتىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى قانداق بولار؟ بىزنىڭ بەيتۇلمۇقەددەسكە قاراپ ئوقۇغان نامىزىمىز بىكار بولۇپ كەتكەنمىدۇ؟ ئۇ نامازلارنىڭ ساۋابى بېرىلمەي قالارمۇ؟ دېگەن ئەندىشە پەيدا بولغان ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلىپ، ئۇ نامازلار بىكار بولۇپ كەتمەيدۇ، ئۇلارنىڭ ساۋابى سىلەرگە تولۇق بېرىلىدۇ، دېگەننى بىلدۈردى. «ئاللاھ سىلەرنىڭ ئىمانىڭلارنى بىكار قىلىۋەتمەيدۇ» دېگەن ئىبارىدە ئاللاھ تائالا نامازنى ئىمان دەپ ئاتايدۇ، ناماز بولمىسا ئىماننىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدىغانلىقىنىمۇ بايان قىلدى. دېمەك ناماز ۋە باشقا ئىلاھىي ئەھكاملارغا تولۇق رىئايە قىلغاندىلا ئاندىن ئىماننىڭ ئېتىبارى بولىدۇ.

③ يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىڭ ھەر قايسى كىتاب ۋە سەھىپىلىرىدە كەئىبىنىڭ ئاخىرقى پەيغەمبەرنىڭ قىبلىسى بولىدىغانلىقى ئوچۇق بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار بۇ ئىشنىڭ شۇ بويىچە ۋۇجۇدقا چىقىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلەتتى، لېكىن ئۇلاردىكى ئىرقچىلىق ۋە ھەسەتخورلۇق بۇ ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىشقا توسالغۇ بولۇپ قالدى.

وَلَيْنَ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَيْنَ آتَيْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٩﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ أَلْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ أَلْحَقَّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٦١﴾ وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٢﴾

(ئى پەيغەمبەر!) كىتاب بېرىلگەنلەرگە بارچە دەلىلنى كەلتۈرسەڭمۇ، ئۇلار سېنىڭ قىبلەڭگە ئەگەشمەيدۇ^①، سەنمۇ ئۇلارنىڭ قىبلىسىگە ئەگەشمەيسەن^②؛ ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) ھەم ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ قىبلىسىگە ئەگەشمەيدۇ^③. ساڭا ئىلىم (يەنى ۋەھىي) كەلگەندىن كېيىن، مۇبادا ئۇلارنىڭ خاھىشىغا بويسۇنساڭ، ئۇ چاغدا سەن چوقۇم ئۆزىگە ئۆزى زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولۇپ قالسىەن^④ [145]. بىز كىتاب بەرگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالار) ئۇنى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى) ئۆز ئوغۇللىرىنى تونۇغاندەك تونۇيدۇ. (شۇنداق تۇرسىمۇ) ئۇلارنىڭ بىر پىرقىسى، شۈبھىسىزكى، ھەقىقەتنى بىلىپ تۇرۇپ يوشۇرىدۇ^⑤ [146]. بۇ ھەقىقەت رەببىڭ تەرىپىدىن كەلگەندۇر. سەن ھەرگىز شەك كەلتۈرگۈچىلەردىن بولمىغىن^⑥ [147]. ھەربىر ئۈممەتنىڭ يۈزلىنىدىغان قىبلىسى بار^⑦. شۇڭا سىلەر ياخشى ئىشلارنى بەس - بەستە قىلىڭلار، قەيەردە بولۇڭلار، (ئاخىر) ئاللاھ ھەممىڭلارنى (ھېساب مەيدانغا) يىغىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر [148].

① چۈنكى يەھۇدىيلارنىڭ مۇخالىپەتچىلىك قىلىشى ھەسەتخورلۇق ۋە تەرسالىقتىن بولغاچقا، ئۇلارغا دەلىل - پاكىتلار ھېچ تەسىر قىلمايدۇ. تەسىرلەنمەك ئۈچۈن دىل ساپ بولۇش كېرەك - دە.

② چۈنكى سەن ۋەھىيگە ئاساسەن ئىش قىلىسەن، ساڭا ئاللاھ تەرەپتىن بۇيرۇق كەلمىگۈچە، ئۇلارنىڭ قىبلىسىگە ئەگەشمەيسەن.

③ يەھۇدىيلارنىڭ قىبلىسى بەيتۇلمۇقەددەستكى قورام تاشتۇر. ئەمما خرىستىئانلارنىڭ قىبلىسى بەيتۇلمۇقەددەستنىڭ شەرق تەرىپىدۇر. ئەھلى كىتابتىن بولغان بۇ ئىككى پىرقە بىر قىبلىگە يۈزلىنىشتە بىردەك بولماي تۇرۇپ، نېمىشقا مۇسۇلمانلاردىن ئۆزلىرىنىڭ قىبلىسىگە يۈزلىنىشىنى كۈتىدۇ؟!

④ بۇ ئىلگىرى بىر قېتىم بايان قىلىنغان ئاگاھلاندىرۇش بولۇپ، ئۇنىڭدىن مەقسەت ئۈممەتكە قۇرئان - ھەدىسنى بىلىپ تۇرۇپ، بىدئەتچىلەرگە ئەگىشىشنىڭ زۇلۇم ۋە گۇمراھلىق ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتىپ قويۇشتۇر.

⑤ بۇ يەردە ئەھلى كىتابتىن بولغان بىر پىرقىنىڭ ھەقىقىي بىلىپ تۇرۇپ يوشۇرىدىغانلىقى تىلغا ئېلىندى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى يەنە بىر پىرقە يەنى ئابدۇللاھ ئىبنى سالامغا ئوخشاش سالھ كىشىلەر پىرقىسى قەلبى پاك، ساپ ۋە سەمىمىي بولغانلىقى ئۈچۈن ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا مۇشەررەپ بولدى.

⑥ پەيغەمبەرگە ئاللاھ تەرەپتىن چۈشۈرۈلگەن ھەر قانداق بۇيرۇق ھەقتۇر. ئۇنىڭدا ھېچ شەك - شۈبھە يوقتۇر.

⑦ يەنى ھەربىر دىن ئەھلىنىڭ ئۆزى ياقىتۇرىدىغان قىبلىسى بار، ئۇلار شۇ قىبلىسىگە يۈزلىنىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ھەربىر ئۈممەتنىڭ ئۆزىگە خاس تۇتقان يولى ۋە شەرىئىتى بار. قۇرئان كەرىمنىڭ يەنە بىر ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن: ﴿ئى ئۈممەتلەر! سىلەرنىڭ ھەربىرىڭلارغا بىر خىل شەرىئەت ۋە ئوچۇق يول تەيىن

قىلدۇق. ئەگەر ئاللاھ خالىسا، ئەلۋەتتە سىلەرنى بىر ئۈممەت قىلاتتى (يەنى پۈتۈن ئىنسانلارنى بىر دىندا قىلاتتى). لېكىن ئاللاھ سىلەرگە بەرگەن شەرىئەتلەر بارىسىدا سىلەرنى سىناش ئۈچۈن (كۆپ ئۈممەت قىلىپ ئايرىدى). ﴿(سۈرە مائىدە 48 - ئايەت) يەنى ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ھىدايەت بىلەن گۇمراھلىقنى ئوچۇق بايان قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بۇ ئىككىسىدىن خالىغان بىرىنى تاللاش ئەركىنلىكى بەردى. شۇ سەۋەبتىن كىشىلەر بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ھەر خىل يول ۋە دەستۇرلارنى تۈزدى. ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، ھەممە ئىنسانلارنى بىر يولدا (يەنى ھىدايەت يولىدا) ماڭدۇرايىتتى. ئەمما بۇ ئىش ئۇلارنىڭ تاللاش ھوقۇقلىرىنى تارتىۋېلىش بىلەنلا ئەمەلگە ئاشاتتى. تاللاش ھوقۇقى بېرىشتىكى مەقسەت ئۇلارنى سىناشتۇر. شۇڭا «ئى مۇئمىنلەر!» سىلەر ياخشى ئىشلارنى بەس - بەستە قىلىڭلار» يەنى ياخشىلىقتا بەسلىشىڭلار! ياخشىلىق يولىدا مۇستەھكەم تۇرۇڭلار! بۇ ئىلاھىي ۋەھىي تەقەززا قىلغان، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم كۆرسەتكەن يولدۇر، بۇنىڭدىن باشقا دىندىكىلەر مەھرۇمدۇر.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلَا تَمْنَعِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

قەيەردىن يولغا چىقساڭ، (نامزىڭدا) يۈزۈڭنى مەسجىدى ھەرەم (كەئبە) تەرەپكە قىلغىن. بۇ راستتىنلا رەببىڭدىن كەلگەن ھەقىقەتتۇر، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن خەۋەرسىز ئەمەستۇر [149]. (ئى يەنى پەيغەمبەر!) قەيەردىن يولغا چىقساڭ، (نامزىڭدا) يۈزۈڭنى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە قىلغىن ①. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئىنسانلارغا سىلەرگە قارشى دەلىل - ئىسپات بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ②، سىلەرمۇ قەيەردە بولۇڭلار، (نامزىڭلاردا) يۈزۈڭلارنى مەسجىدى ھەرەم تەرەپكە قىلىڭلار. پەقەت ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى زۇلۇم قىلغۇچىلارلا (قىبلىنىڭ ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى سىلەرگە قارشى) دەلىل قىلىۋالدىڭلار ③، سىلەر ئۇلاردىن قورقماڭلار، (مېنىڭ ئەمرىمنى تۇتۇش بىلەن) مەندىن قورقۇڭلار ④. (مېنىڭ قىبلىنى ئۆزگەرتىشكە بۇيرۇغانلىقىم) سىلەرگە بەرگەن نېمىتىمنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ بېرىشىم ئۈچۈن ۋە يەنە سىلەرنىڭ توغرا يول تېپىشىڭلار ئۈچۈندۇر [150].

① قىبلىگە يۈزلىنىش ھەققىدىكى بۇيرۇقنىڭ ئۈچ قېتىم تەكرارلىنىشى ئۇنى تەكىتلەش ئۈچۈن ياكى ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنى بايان قىلىش ئۈچۈن ياكى بىر ھۆكۈمنى بىكار قىلىپ، ئورنىغا يەنە بىر ھۆكۈمنى بېكىتىشتىكى تۇنجى بۇيرۇق بولغانلىقتىن، تەكرار بايان قىلىش ئارقىلىق دىللارغا مەھكەم ئورنىتىش ئۈچۈن ۋە ياكى ئۇنىڭ تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە سەۋەبلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن ئىدى: بىرىنچى سەۋەب، بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خاھىشى ۋە ئارزۇسى ئىدى. ئىككىنچى سەۋەب، ھەربىر قەۋم ۋە ھەربىر دەۋەت ساھىبى ئۈچۈن بىر مۇستەقىل مەركەزنىڭ بولۇشى زۆرۈر ئىدى. ئۈچىنچى سەۋەب، قارشىلاشقۇچىلارنىڭ ئېتىرازلىرىنى بىتچىت قىلىش ئىدى، شۇڭا بۇ بۇيرۇق تەكرارلاندى. (فەتھۇلقەدىر)

② يەنى ئەھلى كىتابنىڭ «بىزنىڭ كىتابلىرىمىزدا ئۇلارنىڭ قىبلىسى كەئبە دېيىلگەن ئىدى، بۇلار بولسا بەيتۇلمۇقەددەسكە يۈزلىنىپ ناماز ئوقۇۋاتىدۇ» دەپ سىلەرگە قارشى دەلىل قىلالماسلىقى ئۈچۈن، سىلەرمۇ نامازدا كەئبىگە يۈزلىنىڭلار.

③ بۇ ئايەتتىكى «زۇلۇم قىلغۇچىلار» دېگەندىن تەرسالار (يەنى ئەھلى كىتابلاردىن بولغان تەرسالار) كۆزدە تۇتۇلدى. ئۇلار ئاخىر زامان پەيغەمبىرىنىڭ قىبلىسى كەئبە بولىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، تەرسالىق قىلىپ، بۇ پەيغەمبەر بەيتۇلمۇقەددەسنى تاشلاپ، كەئبىگە يۈزلىنىپ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ دىنىغا مايىل بولۇپ كەتتى، دېگەن كىشىلەردۇر. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە «زۇلۇم قىلغۇچىلار» دېگەندىن مەككە مۇشرىكلىرى كۆزدە تۇتۇلدى.

④ يەنى ئۇ زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن قورقماڭلار، مۇشرىكلارنىڭ سۆزلىرىگە پەرۋا قىلماڭلار. ئۇلار: مۇھەممەد بىزنىڭ قىبلىمىزگە يۈزلەندى، ئەمدى پات يېقىندا بىزنىڭ دىنىمىزنىمۇ قوبۇل قىلىدۇ، دېگەن ئىدى. «مەندىن قورقۇڭلار»، مەن بۇيرۇغان ئىشنى قورقماستىن قىلىۋېرىڭلار. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە قىبلىنى ئۆزگەرتىشتىكى سەۋەبىنى «سىلەرگە بەرگەن نېمىتىمنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ بېرىشىم ئۈچۈن ۋە يەنە سىلەرنىڭ توغرا يول تېپىشىڭلار ئۈچۈندۇر» دەپ ئىپادىلىدى. شۇبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانىغا

ئەمەل قىلىش كىشىنى نېمەتكە ۋە ئىززەت - ئىكرامغا سازاۋەر قىلىدۇ. توغرا يول تېپىشىمۇ شۇنداق كىشىگە نېسىپ بولىدۇ.

﴿ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾
فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ وَأَشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونَ ﴿١٥٢﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾

شۇنىڭدەك (يەنى كەئىبنى قىبلە قىلىپ، نېمەتلىرىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ بەرگەندەك) ① ئاراڭلاردىن سىلەرگە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى تىلاۋەت قىلىپ بېرىدىغان، سىلەرنى (مۇشربكىلىك ۋە گۇناھتىن) پاك قىلىدىغان، سىلەرگە كىتابىنى (يەنى قۇرئاننى) ۋە ھېكمەتنى (يەنى دىنىي ئەھكاملارنى) ئۆگىتىدىغان، سىلەرگە بىلىمىڭىزنىڭلارنى بىلدۈرىدىغان بىر پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق [151]. مېنى (تائەت - ئىبادەت بىلەن) ياد ئېتىڭلار، (مېنى ياد ئەتسەڭلار) مەنمۇ سىلەرنى (ساۋاب بېرىش بىلەن، مەغپىرەت قىلىش بىلەن) ياد ئېتىمەن. ماڭا شۈكۈر قىلىڭلار، تۈزكۈرلۈك قىلىماڭلار ② [152]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! (بارچە كۈلپەتلەرگە) سەۋر قىلىش ۋە ناماز مۇكەممەل ئادا قىلىش بىلەن (ئاللاھتىن) ياردەم تىلەڭلار. چۈنكى، ئاللاھ سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىللەدۇر ③ [153].

① ﴿ كَمَا ﴾ (شۇنىڭدەك) دېگەن سۆز ئىلگىرىكى ئايەت بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. يەنى بۇ نېمەتلەرنى سىلەرگە مۇكەممەللەشتۈرۈپ بەرگەن ۋە سىلەرنى توغرا يولغا مۇۋەپپەقىيەت قىلغاندەك، سىلەرگە ئۆز ئىچىڭلاردىن سىلەرنى جاھىلىيەتنىڭ ئىللەت ۋە خۇراپاتلىرىدىن پاكلايدىغان، قۇرئاننى، ھېكمەتنى ۋە سىلەر بىلىمىڭەن نەرسىلەرنى تەلىم بېرىدىغان بىر رەسۇلنى ئەۋەتتۇق.

② شۇڭا سىلەر ئۇ نېمەتلەر ئۈچۈن ماڭا شۈكۈر قىلىڭلار، مېنى ياد ئېتىڭلار، تۈزكۈرلۈقتىن ساقلىنىڭلار.

«ياد ئېتىش، زىكىر قىلىش» نىڭ مەنىسى، ھەر ۋاقىت ئاللاھنى ياد ئېتىش يۈزىسىدىن تەسبىھ ئېيتىش، " لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ " نى كۆپ ئوقۇش، تەكبىر ئېيتىش) دېمەكتۇر. «شۈكۈر قىلىش» نىڭ مەنىسى، ئاللاھ ئاتا قىلغان كۈچ - قۇۋۋەتنى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشقا ئىشلىتىش دېمەكتۇر. ئاللاھ بەرگەن كۈچ - قۇۋۋەتنى گۇناھقا ئىشلىتىش تۈزكۈرلۈك (كۇفرانى نېمەت) قىلغانلىق بولىدۇ. ئاللاھ تائالا شۈكۈر قىلغانلارغا تېخىمۇ كۆپ نېمەت بېرىلىدىغانلىقىنى، تۈزكۈرلۈك قىلغانلارغا قاتتىق ئازاب بېرىدىغانلىقىنى مۇنداق بايان قىلدى: ﴿ ئۆز ۋاقتىدا رەببىڭلار: «ئەگەر شۈكۈر قىلساڭلار، سىلەرگە (بېرىۋاتقان نېمىتىمنى) تېخىمۇ ئاشۇرۇپ بېرىمەن، ئەگەر تۈزكۈرلۈك قىلساڭلار، شەكسىزكى، مېنىڭ ئازابىم بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ» دەپ جاكارلىغان ئىدى. ﴿ (سۈرە ئىبراھىم 7 - ئايەت)

③ ئىنسان ئىككى ھالەتتە بولىدۇ، يەنى راھەت - پاراغەتتە ياكى جاپا - مۇشەققەتتە بولىدۇ. بۇ ئايەتتە راھەت - پاراغەتتە بولغاندا ئاللاھقا شۈكۈر قىلىش، جاپا - مۇشەققەتكە يولۇققاندا سەۋر قىلىپ، ئاللاھتىن ياردەم تىلەش تەكىتلەندى. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «مۇئمىننىڭ ئىشى ئەجەبلىنەرلىكتۇر، ھەقىقەتەن مۇئمىننىڭ بارلىق ئىشلىرى ياخشىلىقتۇر، بۇنداق ياخشىلىق پەقەت مۇئمىن ئۈچۈنلا بولىدۇ، مۇئمىن بولمىغان كىشىلەرگە ئۇنداق بولمايدۇ، ئەگەر مۇئمىنگە خۇشاللىق يەتسە، شۈكۈر قىلىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىلىقتۇر، ئەگەر ئۇنىڭغا زەرەر يەتسە، سەۋر قىلىدۇ، بۇمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىلىق بولىدۇ». (سەھىھ

مۇسلىم 2999 - ھەدىس)

سەۋر ئىككى خىل بولىدۇ: بىرىنچىسى، ھارام ئىش ۋە گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى تەرك ئېتىپ، ئۇلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، ئۇلاردىن ئالىدىغان لەززەتنى قۇربان قىلىش ۋە ۋاقتلىق مەنپەئەتتىن قۇرۇق قالغانلىققا سەۋر قىلىشتۇر. ئىككىنچىسى، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈشتە يولۇققان جاپا - مۇشەققەتلەرگە بەرداشلىق بېرىش ۋە سەۋر قىلىشتۇر. بەزى ئۆلىمالار سەۋرنى مۇنداق ئىزاھلايدۇ: نەپسىگە ۋە جىسمىغا ئېغىر كەلسىمۇ، ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان ئەمەللەرنى قىلىش؛ نەپسى - خاھىش ئىنساننى ھۇزۇر - ھالاۋەت تەرەپكە ھەرقانچە تارتسىمۇ، ئاللاھ ياخشى كۆرمەيدىغان ئەمەللەردىن ساقلىنىش. (تەپسىر ئىبنى كەسر)

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَتَبْلُغُونَكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ * إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

ئاللاھ يولىدا ئۆلتۈرۈلگەنلەرنى (يەنى شېھىتلەرنى) ئۆلۈك دېمەڭلار^①، ئەكسىچە ئۇلار تىرىكتۇر، لېكىن سىلەر (بۇنى) سەزمەيسىلەر [154]. شۈبھىسىزكى، بىز سىلەرنى بىرئاز قورقۇنچ بىلەن، ئاچارچىلىق بىلەن ۋە پۇل - ماللىرىڭلارغا، جانلىرىڭلارغا، زىرائەتلىرىڭلارغا يېتىدىغان بىرئاز زىيان - زەخمەت بىلەن ئەلۋەتتە سىنايمىز. ئۆزىگە بىرەر مۇسبەت كەلگەن چاغدا: «بىز ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىمىز (يەنى ئاللاھنىڭ بەندىلىرىمىز)، بىز چوقۇم ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتقۇچىمىز» دەيدىغان سەۋر قىلغۇچىلارغا خوش خەۋەر بەرگىن [155-156]. ئەنە شۇلار رەببىنىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھمىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر، ئەنە شۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر^② [157]. شەكسىزكى، سەفا بىلەن مەرۋە (ئوتتۇرىسىدا سەئىي قىلىش) ئاللاھنىڭ (دىنىنىڭ) ئالامەتلىرىدىندۇر^③. ھەج قىلغان ياكى ئۆمرە قىلغان ئادەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سەئىي قىلسا، ئۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ^④. كىمكى ئۆز ئىختىيارى بىلەن بىرەر ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئاللاھ ئەلۋەتتە (ئۇنىڭ) مۇكاپاتىنى تولۇق بەرگۈچىدۇر ۋە ھەممىنى بىلگۈچىدۇر [158].

① «شېھىتلەرنى ئۆلۈك دېمەڭلار» دېگەن ئۇلارنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن ئېيتىلغان سۆزدۇر. بۇ يەردىكى تىرىكلىك بەرزەخ ھاياتىنى كۆرسىتىدۇ، بىز ئۇنى چۈشىنىپ بولالمايۋاتىمىز. پەيغەمبەرلەر ۋە مۇئمىنلەر ئۆزلىرىنىڭ مەرتىۋىسى بويىچە بەرزەخ ھاياتىدا ياشايدۇ، ھەتتا كاپىرلارمۇ بەرزەخ ھاياتىدا ياشايدۇ. شېھىتنىڭ روھى (بەزى رىۋايەتلەردە مۇئمىننىڭ روھىمۇ) جەننەتنىڭ ئىچىدە خالىغان يەرگە ئۇچۇپ يۈرىدىغان بىر يېشىل قۇشنىڭ پوكىنىدا (ئىچىدە) بولىدۇ. (ئىبنى كەسىر، ئال ئىمران 169 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

② بۇ ئايەتلەردە سەۋر قىلغۇچىلارغا كۆپ بېشارەت بار. مۇسبەت يەتكەندە ﴿بىز ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىمىز (يەنى ئاللاھنىڭ بەندىلىرىمىز)، چوقۇم ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىمىز﴾ دېگەن دۇئا بىلەن «ئى ئاللاھ، ماڭا يەتكەن مۇسبەتتە ماڭا سەۋر ئاتا قىلغىن، ماڭا ئۇنىڭدىن ياخشىسىنى بەرگىن» دېگەن دۇئانى ئوقۇشنىڭ پەزىلىتى ھەدىسلەردە ئالاھىدە تەكىتلەنگەن. (سەھىھ مۇسلىم 918 - ھەدىسكە قارالسۇن)

③ ﴿شَعَائِرُ﴾ دېگەن "شەئىرە" نىڭ كۆپلىكى بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى بەلگە، ئالامەت دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن ھەج ئەمەللىرى ئىچىدىكى بەلگىلىك ئەمەللەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (مەسىلەن: ئاللاھ تائالا بەلگىلىگەن ئەمەللەردىن ئەرەپاتتا تۇرۇش، سەئىي قىلىش، شەيتانغا تاش ئېتىش، قۇربانلىق قىلىش قاتارلىقلار).

④ سەفا ۋە مەرۋىنىڭ ئارىسىدا سەئىي قىلىش (يەنى ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدا يەتتە قېتىم مېڭىش) ھەجنىڭ بىر رۇكنىدۇر. لېكىن قۇرئاننىڭ ئايىتىدىكى «ھېچ گۇناھ يوق» دېگەن ئىبارىدىن ساھابە كىراملاردىن ئۇرۇھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سەئىي قىلىش زۆرۈر بولمىسا كېرەك، دەپ چۈشەنگەن ئىدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا: «ئى سىڭلىمنىڭ ئوغلى! سەن، ئۇ ئىككى تاغنىڭ (يەنى سەفا ۋە مەرۋىنىڭ) ئارىسىدا

سەئىي قىلمىغان كىشىگە ھېچ گۇناھ يوق، دېدىڭمۇ؟ سەن بۇ سۆزنى بەك يامان دەپسەن. ئەگەر مەنە ئاشۇنداق بولىدىغان بولسا «ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا سەئىي قىلمىسىمۇ ھېچ گۇناھ يوق» دەپ كېلەتتى» دېدى ۋە بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبىنى بايان قىلدى:

ئەنسارلار مۇسۇلمان بولۇشتىن بۇرۇن مۇشەللەل دېگەن يەردە «مۇنات تاغىيە» دەپ ئاتىلىدىغان بۇتقا تەلپىيە ئېيتاتتى ۋە ئۇنىڭغا چوقۇناتتى. ئۇ بۇتقا تەلپىيە ئېيتىپ مەككىگە كەلگەنلەر سەفا ۋە مەرۋىنىڭ ئارىسىدا سەئىي قىلىشنى گۇناھ ھېسابلايتتى. ئۇلار مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن بۇ توغرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىز ئىسلام دىنى كېلىشتىن بۇرۇن سەفا ۋە مەرۋىنىڭ ئارىسىدا سەئىي قىلىشنى گۇناھ ھېسابلايتتۇق» دېگەندە ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿سەفا بىلەن مەرۋە ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ (دىنىنىڭ) ئالامەتلىرىدۇر. ھەج قىلغان ياكى ئۆمرە قىلغان ئادەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سەئىي قىلسا ھېچ گۇناھ يوق﴾. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا سەئىي قىلىشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يولغا قويغان. ھەرقانداق كىشىنىڭ ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا سەئىي قىلماسلىقى دۇرۇس ئەمەس. (سەھىھۇل بۇخارى 1643 - ھەدىس)

مۇپەسسىرلەردىن شەئبى مۇنداق دەيدۇ: «ئىساق» دېگەن بۇت سەفا تېغىدا ۋە «نائىلە» دېگەن بۇت مەرۋە تېغىدا ئىدى. (ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇن) ھەج قىلىش ئۈچۈن مەككىگە كەلگەن كىشىلەر ئۇ ئىككى بۇتنى سۆيەتتى ياكى سىلايتتى. ئۇلار مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىلىقىدا سەئىي قىلىش گۇناھ بولۇشى مۇمكىن دەپ ئويلىدى، چۈنكى ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرى ئۇ يەردە ئىككى بۇت بولغانلىقتىن سەئىي قىلاتتى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ خاتا چۈشەنچىسىنى تۈزىتىش ئۈچۈن بۇ ئايەتنى چۈشۈردى. دېمەك سەئىي قىلىش زۆرۈر بولۇپ، سافادىن باشلىنىدۇ، مەرۋىدە ئاياغلىشىدۇ. (ئەيسەر تەپسىر)

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَٰئِكَ أَثُوبٌ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾

بۇ كىتابتا (يەنى تەۋراتتا) كىشىلەرگە توغرا يولنى ئېنىق بايان قىلغىنىمىزدىن كېيىن، بىز نازىل قىلغان (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان) روشەن دەلىللەرنى ۋە توغرا يولنى يوشۇرىدىغانلارنى ئاللاھ رەھمىتىدىن يىراق قىلىدۇ ۋە ئۇلارغا بارچە مەۋجۇدات لەنەت ئوقۇيدۇ ﴿159﴾. پەقەت تەۋبە قىلغان، (بۇزغانلىرىنى) تۈزەتكەن، (يوشۇرغانلىرىنى) ئاشكارا بايان قىلغانلارلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا. مەن ئەنە شۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىمەن، چۈنكى مەن تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچىمەن. ناھايىتى مېھرىبانمەن ﴿160﴾. شەكسىزكى، كۇفۇردا چىڭ تۇرغان ۋە كاپىر پېتى ئۆلگەنلەر — ئەنە شۇلار چوقۇم ئاللاھنىڭ، پەرىشتىلەرنىڭ ۋە بارلىق ئىنسانلارنىڭ لەنتىگە ئۇچرايدۇ ﴿161﴾.

① ئاللاھ تائالا ئۆز كىتابىدا بايان قىلغان ئايەتلەرنى يوشۇرغان كىشىنىڭ گۇناھى شۇ قەدەر ئېغىر بولىدۇكى، ھەتتا ئاللاھتىن باشقا لەنەت قىلغۇچىلارمۇ ئۇنىڭغا لەنەت قىلىدۇ. ھەدىستە «بىر كىشىدىن ئۇ بىلىدىغان بىرەر نەرسە سورالغان بولسا، ئۇ كىشى ئۇنى بىلىپ تۇرۇپ يوشۇرغان بولسا، قىيامەت كۈنى (ئۇنىڭ ئېغىزىغا) ئوتتىن يۈگەن سېلىنىدۇ» دېيىلگەن. (سۈنەنى ئىبنى ماجە 264 - ھەدىس ۋە سۈنەنى ترمىزى 2649 - ھەدىس، دەرىجىسى ھەسەن)

② بۇنىڭدىن ئاقىۋىتى كۇفۇرى بىلەن ئاخىرلاشقانلىقى ئېنىق بولغان ئادەمگە لەنەت ئوقۇسا جايىز بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. لېكىن ئۇنىڭدىن باشقا ھەر قانداق ئېغىر گۇناھ قىلغان مۇسۇلمانغا لەنەت ئوقۇش جايىز بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆلۈشتىن ئىلگىرى سەمىمىي تەۋبە قىلغان بولۇشى ياكى ئۇنىڭ باشقا ياخشى ئەمەللىرى سەۋەبلىك خاتالىقلىرى ئەپۇ قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن، بۇ تەرىپىنى بىز بىلەلمەيمىز. ئەمما بەزى گۇناھلارغا قارىتا ئايەت - ھەدىستە لەنەت سۆزى ئىشلىتىلگەن. ئۇ گۇناھلارنى سادىر قىلغانلارنى، ئۇلار لەنەتكە لايىق ئىشنى قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر تەۋبە قىلمىسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا مەلئۇن بولۇپ قالىدۇ، رەھمىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ، دېيىشكە بولىدۇ.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿١٦٢﴾ وَاللَّهُمَّ إِلَهَ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيْحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالدۇ، ئۇلاردىن ئازاب يېنىكلىتىلمەيدۇ، ئۇلارغا بېرىلىدىغان ئازاب كېچىكتۈرۈلمەيدۇ. [162] سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار يېگانە ئىلاھتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوقتۇر^①. ئۇ ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [163]. شەكسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، كىشىلەرگە پايدىلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ دېڭىزدا ئۈزۈپ يۈرگەن كېمىلەردە، ئاللاھ بۇلۇتتىن ياغدۇرۇپ قاقاس زېمىننى جانلاندۇرىدىغان يامغۇردا، يەر يۈزىگە تارقىتىۋەتكەن ھايۋانلاردا، شامال يۆنىلىشلىرىنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشىدا، ئاسمان - زېمىن ئارىسىدا بويىسۇندۇرۇلغان بۇلۇتلاردا^②، ئەقلىنى ئىشلىتىدىغان قەۋم ئۈچۈن، ئەلۋەتتە (ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىللەر باردۇر [164].

① بۇ ئايەتتىمۇ مەككە مۇشرىكلىرى تەۋھىدكە دەۋەت قىلىندى، بۇ دەۋەت ئۇلارنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمىگەن ئىدى. شۇڭا ئۇلار: ﴿ ئۇ نۇرغۇن ئىلاھلارنى بىر ئىلاھ قىلماقچىمۇ؟ بۇ ھەقىقەتەن غەلىتە ئىش ﴾ دېگەن ئىدى. (سۈرە ساد 5 - ئايەت) شۇڭا كېيىنكى ئايەتتە تەۋھىدكە ئالاقىدار دەلىل - پاكىتلار بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

② بۇ ئايەت كائىناتنىڭ يارىتىلىشى ۋە ئۇنى باشقۇرۇشتىكى نىزام ۋە تەدبىرلەرگە ئالاقىدار يەتتە مۇھىم نۇقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى ئۈچۈن مۇكەممەل ۋە ئۈنۈپرسال بىر ئايەت ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئايەتتىن باشقا ئايەتلەردە كائىنات نىزاملىرىنىڭ ھەممىسى بىر جايدا تىلغا ئېلىنغان ئەمەس. مەسىلەن:

1. ئاسمان - زېمىننىڭ يارىتىلىشى.
2. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ بىر - بىرىنىڭ كەينىدىن كېلىپ تۇرىشى، تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن كۈندۈزنىڭ يورۇق بولۇشى، ئارام ئېلىش ئۈچۈن كېچىنىڭ قاراڭغۇ بولۇشى، كېچىنىڭ ئۇزۇن بولۇپ، كۈندۈزنىڭ قىسقا بولۇشى، بەزىدە كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن، كېچىنىڭ قىسقا بولۇشى.
3. كېمە ۋە پاراخوتلارنىڭ دېڭىز - ئوكيانلاردا يۈرۈشى. بۇلار ئارقىلىق كىشىلەر تىجارەت ئۈچۈن سەپەر قىلىدۇ ۋە نەچچە مىڭ توننىلىق مال - مۈلۈك، يېمەك - ئىچمەكلەر كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن بىر جايدىن يەنە بىر جاىغا يۆتكىلىدۇ.
4. زېمىننىڭ كۆكلەپ، مېۋە - زىرائەتلەرنى چىقىرىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان يامغۇر.
5. ھەرخىل ھايۋانلارنىڭ يارىتىلىشى. ئۇلار يۈك توشۇش، يەر ھەيدەش، مىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ، ھەتتا جەڭ مەيدانلىرىدىمۇ ئىشقا يارايدۇ. يەنە ئىنسانلارنىڭ زور مىقداردىكى ئوزۇقلۇق ئېھتىياجى ئۇلار بىلەن قامدىلىدۇ.

6. ھەرخىل شاماللار، سوغۇق شامال، ئىسسىق شامال، شاۋقۇنلۇق ۋە شاۋقۇنسىز شامال، شەرق، غەرب، شىمال ۋە جەنۇب يۆنىلىشلىرىدىكى شاماللار ئىنسانلارنىڭ ھاياتتىكى مۇھىم ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇش

ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدۇ.

7. بۇلۇتلار ئارقىلىق ئاللاھ خالىغان جايلارغا يامغۇر ياغدۇرىدۇ. بۇ ئالامەتلەر ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى ۋە بىرلىك - بارلىقىغا دالالەت قىلمايدۇ؟ ئەلۋەتتە دالالەت قىلىدۇ. بۇلارنى يارىتىش ۋە باشقۇرۇشتا ئۇنىڭ شېرىكى بارمۇ؟ يوق، قەتئىي شېرىكى يوق. ئىش شۇنداق تۇرسا، ئۇنى قويۇپ باشقا مەبۇدلارغا يېلىنىش ۋە ئۇلارنى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى دەپ قاراش قانداقمۇ ئاقىللىق بولسۇن؟!

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ أُتْبِعُوا مِنْ الَّذِينَ تَبَّعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

بەزى ئىنسانلار ئاللاھتىن باشقىلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالسى، شېرىك قىلىۋالغان مەبۇدلىرىنى ئاللاھنى ياخشى كۆرگەندەك ياخشى كۆرىدۇ (يەنى ئۇلۇغلايدۇ ۋە ئۇلارغا بويسۇنىدۇ) ①. ھالبۇكى، ئىمان ئېيتقانلار ئاللاھنى ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرىدۇ. زالىملار (قىيامەت كۈنى ئۆزلىرىگە تەييارلانغان) ئازابنى كۆرگەن چاغدا (بىلگەنگە ئوخشاش) پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋەتنىڭ ئاللاھقا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ۋە ئاللاھنىڭ ئازابىنىڭ قاتتىق ئىكەنلىكىنى كاشكى (بۇ دۇنيادا) بىلسە ئىدى (ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمىگەن بولاتتى) ② [165]. ئاشۇ ۋاقىتتا (دوزاخنىڭ يولىغا باشلىغان) باشلامچىلار ئازابنى كۆرۈپ، ئەگەشكۈچىلەردىن يىراقلىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر ئۈزۈلىدۇ [166].

① شۇنداق كىشىلەر باركى، مەزكۇر كەسكىن دەلىللەر ۋە روشەن ئىسپاتلار تۇرسىمۇ ئاللاھنى قويۇپ، باشقىلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالىدۇ، ئۇلارنى خۇددى ئاللاھنى ياخشى كۆرگەندەك ياخشى كۆرىدۇ. بۇ خىلدىكى شېرىكنىڭ شەكىللىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىلا ئەمەس، بەلكى ھازىرقى دەۋردىمۇ مەۋجۇت. ھەتتا ئۆزلىرىنى توغرا مۇسۇلمان دەيدىغانلار ئىچىدىمۇ يامىرىغان بىر كېسەللىكتۇر. ئۇلار ئاللاھتىن باشقا پىر - ئىشان ۋە دەرۋىشلەرنى ھاجەتلىرىنى راۋا قىلىدىغان باشپاناھ ۋە ئىلتىجاگاھ قىلىۋالغان، ھەتتا ئۇلارنى ئاللاھتىنمۇ بەكرەك ياخشى كۆرىدىغان بولۇپ كەتكەن. ئەگەر ئۇلار تەۋھىدكە دەۋەت قىلىنسا، مەككە مۇشرىكلىرىگە ئوخشاش دىللىرى سىقىلىپ، بىئاراملىق ھېس قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھالىنى ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇنداق سۈرەتلەپ بېرىدۇ: ﴿يَالغۇز ئاللاھ تىلغا ئېلىنسا، ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلارنىڭ دىللىرى سىقىلىپ كېتىدۇ. ئاللاھتىن باشقا مەبۇدلار تىلغا ئېلىنسا، ئۇلار خۇش بولۇپ كېتىدۇ﴾. (سۈرە زۇمەر 45 - ئايەت)

② مۇئمىنلەر مۇشرىكلارنىڭ ئەكسىچە ئاللاھ تائالانى ھەممىدىن بەك ياخشى كۆرىدۇ. ئەمما مۇشرىكلار دېڭىز دولقۇنلىرىدا ۋە باشقا قىيىن ئەھۋالدا قالغاندا ئۆزلىرىنىڭ مەبۇدلىرىنى ئۇنتۇپ، ئاللاھ تائالاغىلا ئىلتىجا قىلىدۇ. ﴿ئۇلار كېمىگە چىقىپ (غەرق بولۇشتىن قورققان) چاغلىرىدا، دىنى ئاللاھقا خاس قىلغان ھالدا ئۇنىڭغا چىن ئىخلاسى بىلەن ئىلتىجا قىلىدۇ﴾. (سۈرە ئەنكەبۇت 65 - ئايەت)، ﴿(دېڭىزدا) ئۇلارنى تاغلاردەك دولقۇنلار ئوربۇۋالغان چاغدا، ئۇلار چىن ئىخلاسى بىلەن ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىدۇ﴾. (سۈرە لوقمان 32 - ئايەت)، ﴿ئۇلار تەرەپ - تەرەپتىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان دېڭىز دولقۇنلىرى ئىچىدە قالىدۇ، كېمىدىكىلەر (ھالاكەت) قورشاۋىدا قالغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، (چوقۇنۇۋاتقان بۇتلىرىنى تاشلاپ قويۇپ) «ئى ئاللاھ! ئەگەر سەن بىزنى بۇنىڭدىن (يەنى بالادىن) قۇتقۇزساڭ، بىز چوقۇم (ساڭا) شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولاتتۇق» دەپ چىن ئىخلاسى بىلەن ئاللاھقا دۇئا قىلىدۇ﴾. (سۈرە يۇنۇس 22 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) مەزكۇر ئايەتلەرنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، مۇشرىكلار ئېغىر مۇسبەتكە دۇچ كەلگەندە مەدەت تىلەپ ئاللاھقا يالۋۇرىدۇ.

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ حَسْرَتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١١٧﴾
يَتَأْتِيهَا النَّاسُ كُلُّوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَلًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١١٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ
تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١١٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءَابَاءَنَا أُولَئِكَ كَانَ ءَابَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا
وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٢٠﴾

ئەگەشكۈچىلەر: «كاشكى بىزلەرگە دۇنياغا قايتىش مۇمكىن بولسا ئىدى، ئۇلار بىزنى تاشلاپ كەتكەندەك، بىزمۇ ئۇلارنى تاشلاپ كېتەتتۇق» دەيدۇ. ئاللاھ ئۇلارغا قىلمىشلىرىنىڭ ھەسرەت - نادامەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى مۇشۇنداق كۆرسىتىدۇ، ئۇلار دوزاختىن چىقمايدۇ ① [167]. ئى ئىنسانلار! يەر يۈزىدىكى ھالال، پاكىز نەرسىلەردىن يەڭلار، شەيتاننىڭ يوللىرىغا ئەگەشمەڭلار ②، چۈنكى شەيتان سىلەرگە ئويۇچۇق دۈشمەندۇر [168]. شەيتان سىلەرنى پەقەت يامانلىققا، قەبىھ گۇناھلارغا ۋە ئۈزۈڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى ئاللاھ نامىدىن ئېيتىشقا بۇيرۇيدۇ (يەنى ئاللاھ سىلەرگە ھالال قىلغان نەرسىلەرنى ھارام دېيىشكە ۋە ھارام قىلغان نەرسىلەرنى ھالال دېيىشكە بۇيرۇيدۇ) [169]. ھەرقاچان ئۇلارغا: «ئاللاھنىڭ نازىل قىلغانلىرىغا ئەگىشىڭلار» دېيىلسە، ئۇلار: «ياق، بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن قالغان نەرسىگە ئەگىشىمىز» دېيىشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ئەقلىنى ئىشلەتمىگەن ۋە توغرا يولدا بولمىغان تۇرسا، (يەنە شۇلارغا ئەگىشەمدۇ؟) ③ [170].

① ئەگەشكۈچى مۇشرىكلەر ئاخىرەتتە پىرلىرى ۋە يولباشچىلىرىنىڭ ۋاپاسىزلىقى ۋە ئىختىيارسىزلىقىنى بىلىپ، قاتتىق پۇشايمان قىلىدۇ، لېكىن ئۇ يەردە پۇشايماننىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ. پەقەت دۇنيادا قىلىۋالغان تەۋبىنىڭ پايدىسى بولىدۇ.

② يەنى شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ، ئاللاھ ھالال قىلغان نەرسىلەرنى ھارام قىلماڭلار. مەسىلەن: مۇشرىكلار بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتاپ قويغان ماللارنى باشقىلارغا ھارام قىلىۋالاتتى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەنئامدا كېلىدۇ. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ: «مەن بەندىلىرىمنى توغرا دىندا ياراتتىم، شەيتانلار ئۇلارنى دىندىن ئازدۇردى ۋە مەن ئۇلارغا ھالال قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ھارام قىلىپ بەردى». (سەھىھ مۇسلىم، 2865 - ھەدىس)

③ بۇ خۇددى بۈگۈنكى بىدئەتچىلەرگە بۇ بىدئەتلەرنىڭ دىندا ھېچقانداق ئاساسى يوق، دېيىلسە، ئۇلار: بۇ ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۆرپ - ئادەت، دېگىنىگە ئوخشايدۇ. ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭمۇ دىننى توغرا چۈشەنمەي، ھىدايەتتىن مەھرۇم قېلىشى مۇمكىن ئەمەسمۇ؟!

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ صُمُّ بِكُمْ عَمِي فَهَمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٧١﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كَلُومًا مِنْ طَبِئَتِ مَا رَزَقْنَكُمْ وَأَشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٣﴾

(ھىدايەتكە دەۋەت قىلغۇچىغا قۇلاق سالمىغان) كاپىرلارنىڭ مىسالى پادىچىنىڭ چاقىرىقىدىن پەقەت تاۋۇشنى ۋە نىدانىلا ئاڭلايدىغان (ئەمما چۈشەنمەيدىغان) چاھارپايىلارغا ئوخشايدۇ. (چۈنكى ئۇ كاپىرلار ھەقىقىي ئاڭلاشتىن) گاستور، (ھەقىقىي سۆزلەشتىن) گاجىدور، (ھەقىقىي كۆرۈشتىن) كوردور. شۇڭا ئۇلار (ۋەز - نەسھەتنى) چۈشەنمەيدۇ ① [171]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار، بىز سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن ھالال نەرسىلەردىن يەڭلار ۋە ئاللاھقا (يەنى ئاللاھنىڭ ھەددى - ھېسابسىز نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلىڭلار ② [172]. ئاللاھ سىلەرگە پەقەت ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننى، قانى، توڭگۇز گۆشىنى، ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ (يەنى بۇتلارنىڭ) نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋاننى يېيىشنى ھارام قىلدى ③، كىمكى (بۇ نەرسىلەردىن) ئۆز ئىختىيارىچە ئەمەس، ئىلاجىسىزلىقتىن (ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك مىقداردا) يېسە، ئۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [173].

① ئۆز ئەقلىنى ئىشلەتمەي ئاتا - بوۋىلىرىغا قارىغۇچىلارچە ئەگىشىدىغان كاپىرلارنىڭ مىسالى پادىچىنىڭ چاقىرىغان ئاۋازىنى ۋە تاۋۇشنى ئاڭلاشتىن باشقا ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەيدىغان ھايۋانلارغا ئوخشاشتۇر. ئۇ ھايۋانلار ئۆزلىرىنى نېمە ئۈچۈن چاقىرىۋاتقانلىقىنى، نېمە دەپ توۋلاۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەيدۇ. شۇنىڭدەك ئاتا - بوۋىلىرىغا قارىغۇچىلارچە ئەگىشىدىغانلارمۇ گاستور، شۇڭا ئۇلار ھەقىقىي ئاڭلىمايدۇ. گاجىدور، شۇڭا ھەق سۆز ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن چىقمايدۇ. كوردور، شۇڭا ھەقىقىي كۆرۈشتىن ئاجىزدۇر. ئۇلار ئەقىلسىز بولۇپ، ھەقىقىي دەۋەت، تەۋھىد ۋە سۈننەتنى چۈشىنىپ، تېگىگە يېتەلمەيدۇ. بۇ يەردىكى ﴿دُعَاءٌ﴾ دېگەندىن يېقىندىكىنى چاقىرىغان ئاۋاز. ﴿نِدَاءٌ﴾ دېگەندىن يىراقتىكىنى توۋلىغان ئاۋاز كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەر ئاللاھ تائالا ھالال قىلىپ بەرگەن بارلىق پاك نەرسىلەردىن يېيىشكە بۇيرۇلغان ۋە ئۇ نېمەتلەر ئۈچۈن ئاللاھقا شۈكۈر قىلىش تەكىتلەنگەن. بۇنىڭدىن بىر قانچە مەسىلە ئايان بولدى: بىرىنچى، ئاللاھ ھالال قىلغان نەرسىلەر پاكىتور؛ ھارام قىلغان نەرسىلەر ھەرقانچە يېقىشلىق بولسىمۇ، ناپاكتور (توڭگۇز گۆشى ياۋرۇپالىقلارغا يېقىشلىق بولغاندەك). ئىككىنچى، بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتالغان ھايۋان ۋە باشقا نەرسىلەرنى مۇشرىكلار ئۆزلىرىچە باشقىلارغا ھارام قىلىۋالاتتى، ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشى خاتادۇر (تەپسىلاتى سۈرە ئەنئامدا بايان قىلىندۇ). شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ دېگىنى بىلەن ھالال نەرسە ھارام بولۇپ قالمايدۇ. سىلەر ئۇلارغا ئەگىشىپ ئۇ نەرسىلەرنى ھارام دېمەڭلار! (ھارام دېگەن پەقەت كېيىنكى ئايەتتە بايان قىلىنغان نەرسىلەردۇر). ئۈچىنچى، ئەگەر سىلەر بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلغۇچى بولساڭلار، ئۇنىڭغا شۈكۈر ۋە ھەمدۇسانا ئېيتىشقا ئەھمىيەت بېرىڭلار.

③ بۇ ئايەتتە تۆت ھارام نەرسە تىلغا ئېلىندى. لېكىن ئۇلار چەكلىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ﴿إِنَّمَا﴾ «پەقەت» دېگەن كەلىمە بىلەن بايان قىلىنغان بولغاچقا، ئاڭلىغۇچىنىڭ كالىسىدا ھارام نەرسىلەر

پەقەت تۆت قىسىم ئىكەن دېگەن گۇمان پەيدا بولۇپ قالىدۇ. ۋەھالەنكى، ئۇنىڭدىن باشقا نۇرغۇن ھارام نەرسىلەر بار. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭغا بىر قانچە نۇقتىدىن قاراش كېرەك. بىرىنچىدىن، ئۇنىڭ چەكلىنىشتىن ئىبارەت خاس بىر ئۇسلۇبتا كەلگەنلىكىنى بىلىۋېلىش كېرەك. يەنى مۇشۇرىكلارنىڭ مەزكۇر قىلمىشلىرىنىڭ قاتارىدا يەنە بىر خاتالىقمۇ بار بولۇپ، ئۇلار ھالال ھايۋانلارنىمۇ ھارام قىلىۋالاتتى. شۇڭا ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئىزاھات بېرىپ، ئۇ ھايۋانلار ھارام ئەمەس، ھارام دېگەن پەقەت بۇ نەرسىلەر دەپ مەزكۇر ئايەتنى ئەنە شۇنداق ئۇسلۇبتا بايان قىلدى. دېمەك بۇ يەردىكى چەكلىنىش كەلمىسى بىر قوشۇمچىدىن ئىبارەت. دېمەك ئۇلاردىن باشقا بۇ يەردە تىلغا ئېلىنمىغان ھارام نەرسىلەرمۇ بار. ئىككىنچىدىن، ھەدىستە جانلىقلاردىن قايسىسىنىڭ ھالال ۋە قايسىسىنىڭ ھاراملىقىنى ئايرىش ئۈچۈن ئىككى ئۇسۇل بايان قىلىندى: بىرى، يىرتقۇچ ھايۋانلار (قوزۇق چىشى بىلەن يىرتىپ ئوۋلايدىغان ھايۋانلار). يەنە بىرى، يىرتقۇچ قۇشلار (تىرنىقى ۋە پەنجىسى بىلەن ئوۋلايدىغان قۇشلار) ھارامدۇر. بۇلارنىمۇ مەزكۇر ئايەتنىڭ توغرا تەپسىرى سۈپىتىدە كۆرۈش لازىم. ئۈچىنچىدىن، ھەدىستە ھاراملىقى بايان قىلىنغان ھايۋانلاردىن ئىشەك ۋە ئىت قاتارلىق ھايۋانلارمۇ بار. بۇنىڭدىن ئاين بولىدۇكى، ھەدىسمۇ قۇرئان كەرىمگە ئوخشاش دىننىڭ مەنبەسى ۋە دەلىل - ئىسپاتدۇر. دىن ھەر ئىككىسىنى قوبۇل قىلىش بىلەن مۇكەممەل بولىدۇ، ھەدىسنى تاشلاپ، پەقەت قۇرئانغىلا ئىشىنىمىز دېيىش توغرا ئەمەس.

«ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان» دېگەندە بوغۇزلانماستىن تەبىئىي شەكىلدە ياكى بىرەر ھادىسە سەۋەبلىك ئۆلگەن ھەر قانداق بىر ھالال ھايۋان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (ئۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە مائىدىدە بايان قىلىنىدۇ) شەرىئەت كۆرسەتمىسىگە خىلاپ ھالدا بوغۇزلانغان ھايۋان. مەسىلەن: گېلىدىن بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ياكى تاش، ياغاچ بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ياكى ھازىرقى دەۋردىكى توكلۇق ئۈسكۈنىلەر ئارقىلىق ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان «ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان» جۈملىسىگە كىرىدۇ. ھەدىستە ئىككى خىل ئۆلۈك ھايۋان ھالال قىلىنغان. ئۇلار بېلىق بىلەن چېكەتكە بولۇپ، بۇلار ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھارام ھايۋانلار جۈملىسىگە كىرمەيدۇ.

بۇ يەردىكى «قان» دېگەندە بوغۇزلىغاندا ئېقىپ چىققان قان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمما گۆشنىڭ تەركىبىدە قالغان قان ھالالدىر. ھەدىستە ئىككى خىل قان ھالال دەپ كۆرسىتىلگەن، ئۇلار جىگەر بىلەن تالدىر. توڭگۇز (يەنى چوشقا) پەقەت كۈنداشلىقى يوق ھايۋان بولۇپ، ئۇنىڭ گۆشىنى ئاللاھ ھارام قىلغان.

﴿وَمَا أُهْلٌ﴾ ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى ئۈنلۈك ئاۋازدا چاقىرىلغان ھەر قانداق ھايۋان ياكى نەرسە دېگەن بولىدۇ، ئۇنىڭدىن ئاللاھتىن غەيرىنىڭ نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: ئەرەب مۇشۇرىكلىرى لات ۋە ئۇززا قاتارلىق بۇتلارنىڭ نامىنى ئېيتىپ بوغۇزلىغان يەنە ئوتقا چوقۇنغۇچىلار ئوتنىڭ نامىنى ئېيتىپ بوغۇزلىغان ھايۋانلار ھارامدۇر.

يەنە بىر قىسىم بىلىمىز مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن سالىھ كىشىلەرگە ئەقىدە قىلىپ، كۆڭۈل باغلاپ، ئۇلارنى خۇشال قىلىش، ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلىش ئۈچۈن، ئۇلاردىن قورقۇپ ياكى ياخشىلىق ئۈمىد قىلىپ، مازار ۋە خانىقالاردا بوغۇزلىغان قۇربانلىقلىرىمۇ مۇشۇ تۈرگە كىرىدۇ. يەنە بۇنىڭغا قەبرىدىكى بۇزۇكلارغا ئاتاپ مازارلىقتىكى ماشايخىلارغا بېرىلگەن ھايۋانلارمۇ كىرىدۇ. بۇنداق ھايۋانلار ئاللاھنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلىنىشىمۇ، ئوخشاشلا ھارام بولىدۇ. چۈنكى ئۇ ھايۋانلار ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى قەبرىدىكى ئۆلۈكلەرنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن، ئاللاھتىن باشقىسىنى ئۇلۇغلاپ ياكى ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەردىن

قورقۇپ ياكى ياخشىلىق ئۈمىد قىلىپ، بېرىلگەن قۇربانلىق ھايۋانلاردۇر. سەۋەبتىن تاشقىرى بولغان ئىشلاردا ئاللاھنىڭ غەيرىدىن قورقۇش ياكى ياخشىلىق ئۈمىد قىلىش ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. شۇنىڭدەك ھايۋاندىن باشقا نەرسىلەر ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئاتاپ نەزىر قىلىپ بېرىلسە ياكى كىيىم - كىچەك تارقىتىپ بېرىلسىمۇ ھارام بولىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھتىن غەيرىگە ئاتاپ مازارلارغا ئېلىپ بېرىپ ياكى شۇ يەرلەردىن سېتىۋېلىپ، مازارلىق ئەتراپىدىكى پېقىر - مىسكىنلەرگە ئاش، نان، تاتلىق - تۈرۈملەر، پۇل قاتارلىق نەرسىلەرنى تارقىتىپ بېرىش ياكى ئۇلارنىڭ ساندۇقىغا نەزىر دەپ ئاتاپ پۇل تاشلاش ياكى قەبرىدىكى كىشىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن كۈنىنى (ياكى يىلىنى) خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن يىغىلغانلارغا يېمەك - ئىچمەك تارقىتىپ بېرىش قاتارلىقلارمۇ ھارامدۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى جايىز بولمىغان ئىشلار جۈملىسىدىندۇر. چۈنكى بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھتىن غەيرىگە ئاتاپ قىلىنغان نەزىرنىڭ ھەر خىل شەكىللىرىدۇر. نەزىر دېگەن ئاللاھ يولىدا بېرىلگەن سەدىقە بولۇپ، ناماز، روزا ۋە باشقا ئىبادەتلەرگە ئوخشاش بىر ئىبادەتتۇر. ھەر قانداق ئىبادەت پەقەت ئاللاھ ئۈچۈن خالىس بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەدىستە: «ئاللاھنىڭ غەيرىنىڭ نامىنى ئاتاپ مال بوغۇزلىغان كىشى مەلئۇندۇر» دېيىلگەن (سەھىھۇل جامى سەغىر 2 - توم، 1024 - بەت) تەپسىر ئەزىزىدە تەپسىر نىشاپۇرىدىن ئېلىنغان مۇنداق بىر ھۆكۈم بار: «ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن مەسىلە شۇكى، ئەگەر بىر مۇسۇلمان بىر مالنى بوغۇزلىسا، ئۇنى بوغۇزلاشتا ئاللاھنىڭ غەيرىگە يېقىنچىلىق قىلىشنى ئىرادە قىلسا، ئۇ مۇرتەد بولىدۇ، ئۇنىڭ بوغۇزلىغان مېلى مۇرتەدنىڭ بوغۇزلىغان مېلى بولىدۇ». (تەپسىر ئەزىزى 611 - بەت ئەشرەفۇلھەۋاشىدىن) تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە ئەنئام 145 - ئايەت، سۈرە نەھل 115 - ئايەتكە قارالسۇن.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٥﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابُ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿٧٦﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٧٧﴾ * لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَعَاقَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَعَاقَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّادِقِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالصَّرَآءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٧٧﴾

شەكسىزكى، ئاللاھ نازىل قىلغان كىتاب (تەۋرات) تىن بىر نەرسىلەرنى يوشۇرۇپ، ئۇنى ئازغىنە مەنپەئەتكە سېتىۋېتىدىغانلار - ئەنە شۇلار قارىغا پەقەت ئوتنىلا يەيدۇ (چۈنكى ئۇلارنىڭ يېگەن شۇ ھارام مېلى ئۇلارنى دوزاخقا ئېلىپ بارىدۇ). قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئۇلارغا (ئۇلارنى خۇشال قىلىدىغان) سۆز قىلمايدۇ ۋە ئۇلارنى (گۇناھلىرىدىن) پاكلىمايدۇ، ئۇلار قاتتىق ئازاب بار [174]. ئەنە شۇلار ھىدايەت بەدىلىگە ئازغۇنلۇقنى، مەغپىرەت بەدىلىگە ئازابى (يەنى جەننەت بەدىلىگە دوزاخنى) سېتىۋالغانلاردۇر. ئۇلار دوزاخ ئازابىغا نېمىدىگەن چىداملىق - ھە! [175] بۇ (قاتتىق ئازاب) شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئاللاھ كىتاب (تەۋرات)نى ھېكمەت بىلەن نازىل قىلدى (ئۇلار تەۋراتتىكى ھەقىقەتنى يوشۇردى ۋە ئۆزگەرتىۋەتتى). بۇ كىتاب توغرىلۇق ئىختىلاپ قىلغۇچىلار (ھەقىقەتتىن تولمۇ) يىراق بىر تالاش - تارتىش ئىچىدىدۇر [176]. سىلەرنىڭ كۈنچىقىش ۋە كۈنپېتىش تەرەپكە يۈزلىنىشىڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە ياتمايدۇ^①. بەلكى ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، (ئاللاھ نازىل قىلغان) كىتابقا، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، پۇل - مالنى ياخشى كۆرۈپ تۇرۇقلۇق، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، پۇلسىز قالغان مۇساپىرلارغا، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل - مال ياردەم بېرىش، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇللۇققا، كېسەللىككە ۋە جىھادقا بەرداشلىق بېرىش (قاتارلىقلار) ياخشى ئەمەلگە ياتىدۇ. ئەنە شۇلار (يەنى يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) (ئىماندا) راستچىل كىشىلەردۇر، ئەنە شۇلار تەقۋادار كىشىلەردۇر [177].

① بۇ ئايەت قىبلىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى ھەققىدىكى ئايەت بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. ئەينى چاغدا بىر تەرەپتىن يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ قىبلىسى (بەيتۇل مۇقەددەسنىڭ غەرب تەرىپى) ۋە ناسارالار ئۆزلىرىنىڭ قىبلىسى (بەيتۇل مۇقەددەسنىڭ شەرق تەرىپى) نىڭ ئەھمىيىتىنى سۆزلەپ، ئۇنىڭدىن پەخىرلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن مۇسۇلمانلارنىڭ قىبلىسىنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىگە قارىتا سۆز - چۆچەك تارقاتقاندى، ئۇنىڭدىن بىر قىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ كۆڭلى رەنجىدى. شۇ ۋاقىتتا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلىپ دېدىكى: ﴿ سىلەرنىڭ كۈنچىقىش ۋە كۈنپېتىش تەرەپكە يۈزلىنىشىڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە ياتمايدۇ ﴾ يەنى بۇ پەقەت كىشىلەرنى ئىجتىمائىي شەكىلدە بىر نۇقتىغا مەركەزلەشتۈرۈشنىڭ بىر ئۇسۇلىدۇر. ھەقىقەتەن ياخشى ئەمەلگە ياتىدىغان نەرسە - ئاللاھ بايان قىلغان ئەقىدىگە ئالاقىدار نەرسىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، ئاللاھ تەكىتلىگەن ئەمەللەرنى قىلىش ۋە گۈزەل ئەخلاقنى ئۆزلەشتۈرۈشتۇر. ئۇنىڭ كەينىدىن مەزكۇر ئەقىدىگە ئالاقىدار نەرسىلەر ۋە تەكىتلەنگەن ئەمەللەر بايان قىلىندى: «ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش» دېگەن ئاللاھ تائالانى ئۆزىنىڭ زاتى ۋە سۈپەتلىرىدە يەككە - يىگانە، بارلىق ئەيىب - نۇقساندىن پاك دەپ ئېتىقاد قىلىش،

ئۇنىڭ قۇرئان - ھەدىستىكى بارلىق گۈزەل سۈپەتلىرىنى بۇرمىلىماستىن، ئىنكار قىلماستىن تەستىق قىلىش، ئىشىنىش، ئاخىرەت كۈنىدىكى جازا، قەبرىدىن تىرىلىپ قوپۇش، مەھشەرگاھقا جەم بولۇش، جەننەت ۋە دوزاخقا جەزمەن ئىشىنىشنى كۆرسىتىدۇ. «كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرۈش» دېگەن بارلىق ساماۋى كىتابلارنىڭ راستلىقىغا ئىمان كەلتۈرۈشنى كۆرسىتىدۇ. شۇنداقلا پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا ۋە بارلىق پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش. مەزكۇر ئەقىدىگە ئالاقىدار نەرسىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن بىرگە بۇ ئايەتتە بايان قىلىنغان ئەمەللەرنى بەجا كەلتۈرۈش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ﴿عَلَىٰ حُبِّهِ﴾ دىكى ئالماش پۇل - مالنى كۆرسىتىدۇ. يەنى پۇل - مالنى ياخشى كۆرۈپ تۇرۇپ باشقىلارغا ياردەم قىلىش. ﴿الْبِئْسَاءِ﴾ قاتتىقچىلىق، نامراتلىق. ﴿الضَّرَاءِ﴾ قىيىنچىلىق ياكى كېسەللىك. ﴿الْبَأْسِ﴾ جىھاد قىلىش ۋە ئۇنىڭ جاپا - مۇشەققىتى دېگەن مەنىدە. مەزكۇر ئۈچ ھالەتتە سەۋرچان ۋە چىدامچان بولۇش يەنى ئىلاھىي ئەھكاملاردىن قىلچە بۇرۇلۇپ كەتمەي مېڭىش ناھايىتى مۇشكۈل بولغاچقا، بۇ ئەھۋاللار ئالاھىدە بايان قىلىندى.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ۗ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ ۗ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ ۗ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ۗ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۗ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى، ئازاد ئادەم ئۈچۈن ئازاد ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن (قىساس ئېلىندۇ) ①. قاتىل ئۈچۈن قېرىندىشى (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى) تەرىپىدىن بىرنەرسە كەچۈرۈم قىلىنسا (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەت ئېلىشقا رازى بولۇپ، قىساس ئېلىشتىن ۋاز كەچسە، ئۇ قاتىلدىن دىيەتنى) چىرايلىقچە تەلەپ قىلىشى، (قاتىلنىڭمۇ دىيەتنى) ياخشىلىق بىلەن (يەنى كېچىكتۈرمەستىن، كېمەيتىۋەتمەستىن تولۇق) بېرىشى لازىم ②. بۇ (ھۆكۈم) رەببىڭلار تەرىپىدىن (سىلەرگە بېرىلگەن) يېنىكلىتىشتۇر ۋە مەرھەمەتتۇر ③. شۇنىڭدىن (يەنى دىيەتنى بەرگەندىن) كېيىن چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن (يەنى قاتىلنى ئۆلتۈرگەن) ئادەمگە قاتتىق ئازاب بار ④ [178]. ئى ئەقىل ئىگىلىرى! سىلەر ئۈچۈن قىساستا ھاياتلىق بار، (يەنى كىشى بىراۋنى ئۆلتۈرگەن تەقدىردە ئۆزىنىڭمۇ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇ ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن ياندى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئۆزىمۇ، ئۇ ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئادەممۇ ئۆلۈشتىن ساقلىنىپ قالىدۇ). (ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن (قىساس يولغا قويۇلدى) ⑤ [179].

① جاھىلىيەت دەۋرىدە قانۇن - تۈزۈم يوق ئىدى. كۈچلۈك قەبىلىلەر ئاجىز قەبىلىلەرگە خالىغانچە زۇلۇم قىلاتتى. ئۇ زۇلۇملارنىڭ بىر شەكلى شۇ ئىدىكى، ئەگەر كۈچلۈك قەبىلىنىڭ بىر ئادىمى ئۆلتۈرۈلسە، ئۇلار قاتىلنى ئۆلتۈرۈش بىلەنلا كۇپايە قىلماستىن ئاجىز قەبىلىدىكى بىر نەچچە كىشىنى، بەزىدە پۈتۈن قەبىلىنى ھالاك قىلىشقا ئۇرۇناتتى. ئايالنىڭ ئورنىغا ئەرنى، قۇلنىڭ ئورنىغا ھۆر ئادەمنى ئۆلتۈرەتتى. ئاللاھ تائالا بۇ ناھەقچىلىقنى تۈگىتىش ئۈچۈن كىم قاتىل بولسا، قىساس ئۈچۈن پەقەت شۇ قاتىلنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرىدى. ئەگەر قاتىل ھۆر كىشى بولسا، قىساس ئۈچۈن پەقەت ئاشۇ ھۆر كىشى ئۆلتۈرۈلىدۇ. قۇل بولسا، قىساس ئۈچۈن پەقەت شۇ قۇل، ئايال كىشى بولسا، قىساس ئۈچۈن پەقەت شۇ ئايال ئۆلتۈرۈلىدۇ. قۇلنىڭ ئورنىغا ھۆر، ئايالنىڭ ئورنىغا ئەر ياكى بىر ئەرنىڭ ئورنىغا بىر نەچچە ئەر ئۆلتۈرۈلمەيدۇ. (ئايەتنىڭ زاھىرى لەۋزى بەرگەن چۈشەنچىدەك) بۇ قانداقتۇر بىر ئەر كىشى بىر ئايال كىشىنى ئۆلتۈرسە، ئۇنىڭ قىساسى ئۈچۈن قايسىبىر ئايال ئۆلتۈرۈلسۇن ياكى بىر ئايال بىر ئەرنى ئۆلتۈرسە، ئۇنىڭ قىساسى ئۈچۈن قايسىبىر ئەر ئۆلتۈرسۇن دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى قاتىل ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن، كۈچلۈك بولسۇن ياكى ئاجىز بولسۇن قىساس ئۈچۈن پەقەت شۇ قاتىلنىلا ئۆلتۈرۈش كېرەك، دېمەكتۇر. «مۇسۇلمانلارنىڭ قانلىرى (ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن) باراۋەردۇر». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2751 - ھەدىس) بۇ قۇرئان كەرىمدىكى ﴿جانغا جان بىلەن قىساس ئېلىنىدۇ (ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشى ئۆلتۈرۈلىدۇ)﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا ئوخشاشتۇر. (سۈرە مائىدە 45 - ئايەت) ھەنەفىي ئۆلىمالىرى بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، مۇسۇلمان - كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلىدۇ، دەيدۇ. لېكىن كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار بۇنىڭغا قوشۇلمايدۇ. چۈنكى ھەدىستە «مۇسۇلمان - كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلمەيدۇ» (سەھىھۇل بۇخارى 6915 - ھەدىس) دېيىلگەن. (فەتھۇلقەدىر) تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سۈرە مائىدە 45 - ئايەتكە قارالسۇن.

② كەچۈرۈم قىلىشنىڭ ئىككى خىل شەكلى بار: بىرىنچىسى، ماددى تۆلەم تۆلەتمەستىن پەقەت ئاللاھنىڭ

رازىلىقنى كۆزلەپ ئەپۇ قىلىش. ئىككىنچىسى، قىساسنىڭ ئورنىغا تۆلەنگەن دىيەتنى قوبۇل قىلىش. بۇ ئايەتتە، ئەگەر ئىككىنچى شەكىل ئىختىيار قىلىنسا، دىيەت تەلەپ قىلغۇچى چىرايلىقچە تەلەپ قىلىشى كېرەك، دېيىلىۋاتىدۇ. ﴿وَأَدَّ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ﴾ دېگەندە قاتلىمۇ دىيەتنى ياخشىلىق بىلەن كېچىكتۈرمەستىن، كېمەيتىۋەتمەستىن تولۇق بېرىشكە بۇيرۇلۇپ، ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى ئۇنىڭ جېنىنى قۇتۇلدۇرۇپ قىلغان ياخشىلىقىغا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش كېرەك، دېيىلىۋاتىدۇ. ﴿ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى پەقەتلا ياخشىلىقتۇر﴾. (سۈرە رەھمان 60 - ئايەت)

③ بۇ يېنىكلىتىش ۋە مەرھەمەت (يەنى قىساس، كەچۈرۈم ياكى دىيەتتىن ئىبارەت ئۈچ خىل يول) ئاللاھ تائالا تەرەپتىن سىلەرگە خاس قىلىپ بېرىلگەندۇر. ھالبۇكى، بۇنىڭدىن ئىلگىرى تەۋرات ئەھلى (ئىسرائىل ئەۋلادى) ئۈچۈن قىساس ئېلىش ياكى ئەپۇ قىلىۋېتىش بار ئىدى؛ ئىنجىل ئەھلى (خىرىستىئانلار) ئۈچۈن پەقەت ئەپۇ قىلىۋېتىشلا بار ئىدى، قىساس ۋە دىيەت يوق ئىدى. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

④ دىيەتنى قوبۇل قىلغاندىن ياكى دىيەت ئالغاندىن كېيىن قاتلىنى ئۆلتۈرۈش چەكتىن ئاشقانلىق ۋە زۇلۇم قىلغانلىق بولىدۇ. ئۇنداق قىلغان ئادەم دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە جازاسىنى كۆرىدۇ. ئۇنداق ئادەم ئۆزى زالىمغا ئايلىنىدۇ، شۇ ۋەجىدىن زالىمغا بېرىلىدىغان جازاغا لايىق بولىدۇ.

⑤ ئەگەر قاتلىلىق قىلماقچى بولغان ئادەم ئۆزىنىڭمۇ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىدىن قورقسا، قاتلىلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. قىساس قانۇنى يۈرگۈزۈلگەن جەمئىيەتتە، قاتلىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى باشقىلاردا قورقۇنچ پەيدا قىلىدۇ. جەمئىيەت قاتلىلىق ۋە قانخورلۇقتىن ئەمىن تاپىدۇ. تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىك پەيدا بولىدۇ.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾

ئەگەر سىلەردىن بىرەيلەن ئۆلۈش ئالدىدا كۆپ مال - دۇنيا قالدۇرىدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا ئادالەت بىلەن ۋەسىيەت قىلىشى پەرز قىلىندى ①. بۇ تەقۋادارلارنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچىدۇر [180] ۋەسىيەتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، كىمكى ئۇنى ئۆزگەرتىدىكەن، ئۇنىڭ گۇناھى ئۆزگەرتكەنلەرنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [181]. كىمكى ۋەسىيەت قىلغۇچىنىڭ سەۋەبلىكىنى ② ياكى قەستەن ناتوغرا قىلغانلىقىنى بىلىپ، ئۇلارنىڭ (يەنى ۋەسىيەت قىلغۇچىلار بىلەن ۋەسىيەت قىلىنغۇچىلارنىڭ) مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاپ قويسا، ئۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [182]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! تەقۋادار بولۇشۇڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈمەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ روزا (رامزان روزىسى) پەرز قىلىندى ③ [183].

① ۋەسىيەت قىلىشقا بېرىلگەن بۇ بۇيرۇق مىراس ئايىتى چۈشۈشتىن ئىلگىرى كەلگەن ئىدى، كېيىن بۇ ھۆكۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شۇڭا ھەدىستە ئەمىرى ئىبنى خارىجىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەبلىخ قىلىۋېتىپ: «شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا ھەر بىر ھەق ئىگىسىگە تېگىشلىك ھەققىنى بەردى. مىراس ئالدىغان كىشى ئۈچۈن ۋەسىيەت قىلىش يوق. (يەنى ئۇنىڭ ئۈچۈن ۋەسىيەت قىلىنمىسىمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ مىراسىنى ئاللاھ تائالا بەلگىلىگەن ھەققىنى ئالىدۇ)، دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم». (سۈنەنى تىرمىزى 2120 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2413 - ھەدىس) يەنى مىراسخورلارنىڭ ھەققى بەلگىلەندى، لېكىن ۋارىس ھېسابلانمايدىغان تۇغقانلارغا ۋەسىيەت قالدۇرسا ياكى خەيرلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىش ئۈچۈن ۋەسىيەت قىلسا، جايىز بولىدۇ. بۇنىڭدا ئەڭ كۆپ بولغاندا مالنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ۋەسىيەت قىلىپ بېرىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭدىن زىيادە مالنى ۋەسىيەت قىلىپ بېرىشكە بولمايدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 6733 - ھەدىس)

② ﴿جَنَفًا﴾ (مايىل بولۇش) دېمەك. خاتالىق ياكى ئۇنتۇپ قالغانلىقتىن قايسىبىر تۇغقان تەرەپكە بەكرەك مايىل بولۇپ، باشقىلارنىڭ ھەققىنى كەم قىلىپ قويۇش دېگەنلىك بولىدۇ. ﴿إِثْمًا﴾ بىلىپ شۇنداق قىلىشنى ياكى گۇناھ بىر ئىشقا قىلىنغان ۋەسىيەتنى كۆرسىتىدۇ. (ئەيسەر تەپسىرى) ئۇنداق ۋەسىيەتنى ئۆزگەرتىش ياكى ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماسلىق كېرەك. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ۋەسىيەت قىلىشتا ئادىل بولۇش ناھايىتى زۆرۈردۇر، بولمىسا دۇنيادىن كېتىدىغان چاغدا زۇلۇم قىلىپ، ئاخىرەتتە نىجات تاپالماي قىلىش خەۋپى بار.

③ ﴿الصِّيَامُ﴾ (روزا) "صَوْمٌ" دېگەن سۆزنىڭ يىلتىزى بولۇپ، شەرىئەتتىكى مەنىسى سۈبھىدىن باشلاپ، كۈن پاتقىچە يېمەك - ئىچمەك ۋە ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋەتنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ تەرك ئېتىش دېمەكتۇر. بۇ ئىبادەت نەپسىنى پاكلاشتا ناھايىتى مۇھىم رول ئوينايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن روزا تۇتۇش ئىلگىرىكى

ئۈممەتلەرگىمۇ پەرز قىلىنغان ئىدى. روزا تۇتۇشتىن مەقسەت تەقۋادارلىق ھاسىل قىلىشتۇر. چۈنكى، تەقۋادارلىق ئىنساننىڭ ئەخلاق ۋە ئىش - ھەرىكەتلىرىنى تۈزەشتە ئاساسلىق رول ئوينايدۇ.

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٥﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلِيُخَفِّضَ الْعِدَّةَ وَلِيُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

(بۇ پەرز قىلىنغان روزا) ساناقلىق كۈنلەردىن، سىلەردىن كىمكى كېسەل بولۇپ ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ (روزا تۇتالمىغان بولسا)، تۇتالمىغان كۈنلەرنى (يەنى قازاسىنى) باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن^①، روزىنى (قېرىلىق ياكى ئاجىزلىق تۈپەيلىدىن مۇشەققەت بىلەن) ئاران تۇتىدىغان كىشىلەر تۇتمىسا، (تۇتالمىغان ھەربىر كۈنى ئۈچۈن) بىر مىسكىن توغۇدەك تاماق فىدىيە بېرىشى لازىم^②. كىمكى (فىدىيەنى بەلگىلەنگەن مىقداردىن) ئارتۇق بەرسە، بۇ ئۆزى ئۈچۈن ياخشىدۇر^③، ئەگەر بىلسەڭلار، روزا تۇتۇش سىلەر ئۈچۈن (تۇتماي فىدىيە بەرگەندىن) ياخشىدۇر [184]. رامزان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولدى^④، ئۇ ئىنسانلارغا يېتەكچى، ھىدايەت قىلغۇچى ۋە ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىغۇچى روشەن (ئايەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان) قۇرئاندۇر. سىلەردىن كىم بۇ ئايغا يېتىشىسە، روزا تۇتسۇن. كىمكى كېسەل ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ قالسا، (تۇتالمىغان كۈنلىرىنىڭ قازاسىنى) باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن. ئاللاھ سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى خالىمايدۇ، (بۇ قۇلاي ھۆكۈملەر رامزان روزىسىنىڭ) سانىنى تولدۇرۇشۇڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقىغا ئاللاھنى ئۇلۇغلىشىڭلار ۋە (ئۇنىڭ ئىنتىملىرىغا) شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن (بېرىلگەن)دۇر [185].

① بۇ ئايەتتە كېسەل بولۇپ قالغان ۋە سەپەر ئۈستىدە بولۇپ قالغان ئادەمگە رۇخسەت بېرىلگەن بولۇپ، كېسەللىك ياكى سەپەردە بولغانلىقى ئۈچۈن، رامزاندا قانچە كۈن روزا تۇتالمىغان بولسا، رامزاندىن كېيىن شۇنچە كۈن تولۇقلىۋالسا بولىدۇ.

② ﴿يُطِيقُونَهُ﴾ - «مۇشەققەت بىلەن ئاران روزا تۇتىدىغانلار» دەپ ئىزاھلاندى. بۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن نەقىل قىلىنغان بولۇپ، ئىمام بۇخارىمۇ ئۇنىڭغا ياخشى باھا بەرگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 4505 - ھەدىسكە قارالسۇن) يەنى ناھايىتى قېرىپ كەتكەن ياكى شىپا تېپىشى ئۈمىد قىلىنمايدىغان كېسەلگە گىرىپتار بولغان كىشى روزا تۇتۇشتا قىيىنلىق قالدۇرۇپ، بىر كۈن ئۈچۈن بىر مىسكىنگە فىدىيە يۈزىدىن تاماق بەرسە بولىدۇ. لېكىن كۆپ ساندىكى تەپسىرشۇناسلار ئۇ ئايەتنى «كۈچى يېتىدىغانلار» دەپ تەپسىر قىلغان بولۇپ، مەنىسى: ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە كىشىلەر روزا تۇتۇپ ئادەتلەنمىگەن بولغاچقا، كۈچى يېتىدىغانلارغىمۇ روزا تۇتمىغان بولسا، روزا تۇتمىغان ھەربىر كۈن ئۈچۈن بىر مىسكىنگە تاام بېرىشكە رۇخسەت بېرىلگەن ئىدى. لېكىن كېيىن ﴿سىلەردىن كىم بۇ ئايغا يېتىشىسە، روزا تۇتسۇن﴾ دېگەن ئايەت نازىل بولۇپ، ھەممە كىشىنىڭ روزا تۇتۇشى پەرز قىلىندى ۋە يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدى. ئەمما بەك قېرىپ كەتكەنلەر ياكى ئۇزۇنغا سوزۇلغان كېسەلگە گىرىپتار بولغان بىمارلار

مەزكۇر ھۆكۈم بويىچە، ھەربىر كۈن ئۈچۈن بىر مىسكىنگە تاماق بەرسە بولىدۇ. ھامىلدار ۋە بالا ئېمىتكۈچى ئاياللار روزا تۇتۇشتا قىيىنچىلىق ھېس قىلسا، كېسەلنىڭ ھۆكۈمىدە بولىدۇ، يەنى روزا تۇتماي، كېيىن قازاسنى تۇتىدۇ. (تۇھفە تۇلئەھۋەزى، سۈنەنى تىرمىزى 715 - ھەدىسنىڭ شەرھى)

③ كىمكى ئۆز ئىختىيارى بىلەن كۆڭلىدىن چىقىرىپ، بىر مىسكىنىڭ ئورنىغا ئىككى ياكى ئۈچ مىسكىگە تاماق بەرسە، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشىدۇر.

④ رامىزان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولدى ﴿ دېگەننىڭ مەنىسى قۇرئان كەرىم مۇكەممەل شەكىلدە بىر رامىزاندىلا چۈشكەن دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى رامىزان ئېيىدىكى قەدر كېچىسىدە لەۋھۇلمەھپۇزدىن دۇنيا ئاسمىنىغا چۈشۈرۈلۈپ، ئۇ يەردىكى بەيتۇلئىززەتتە قويۇلغان، ئۇ يەردىن 23 يىل جەرياندا ۋەقەلەر بويىچە چۈشۈرۈلگەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئان كەرىم رامىزاندا ياكى قەدر كېچىسىدە ياكى مۇبارەك كېچىدە نازىل بولغان دېيىلىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى توغرا، چۈنكى قۇرئان كەرىم لەۋھۇلمەھپۇزدىن رامىزاندا چۈشكەن، قەدر كېچىسى ۋە مۇبارەك كېچە ھەر ئىككىسى ئوخشاش بىر كېچىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، قەدر كېچىسى رامىزاندىلا كېلىدۇ.

بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە مەزكۇر ئايەتنىڭ مەنىسى ﴿ رامىزان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى ﴾ دېگەن بولىدۇ، چۈنكى تۇنجى قېتىم كەلگەن ۋەھىي رامىزاندا ھىرا غارىدا چۈشكەن. بۇنىڭغا ئاساسەن رامىزان بىلەن قۇرئان كەرىمنىڭ ئارىسىدا ناھايىتى يېقىن بىر باغلىنىشلىق مەۋجۇت. شۇ سەۋەبتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇبارەك رامىزان ئېيىدا جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىلەن قۇرئاننى بىر قېتىم تەكرار قىلاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇپ كېتىدىغان يىلى رامىزاندا جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىلەن ئىككى قېتىم تەكرارلىغان ئىدى، رامىزاننىڭ ئاخىرىدىكى تاق كېچىلىرى (25، 23 ۋە 27) دە ساھابىلەرنى جامائەت بىلەن ناماز ئوقۇشقا سەپەرۋەر قىلغان ئىدى. ئۇ ناماز تاراۋىھ نامىزى دەپ ئاتىلىدۇ. (ئەلبانىنىڭ سەھىھ تىرمىزى 806 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 1100 - ھەدىسلەرگە قارالسۇن) تاراۋىھ نامىزى 8 رەكئەت بولۇپ، ۋىتىر بىلەن 11 رەكئەت ئىدى. بۇ جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ (تەھەججۇد نامىزى ھەققىدىكى) رىۋايىتىدە ۋە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ سەھىھۇل بۇخارىدىكى رىۋايىتىدە (1147 - ھەدىستە) زىكىر قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ 20 رەكئەت تاراۋىھ ئوقۇغانلىقى ھېچقانداق بىر سەھىھ ھەدىستە كەلگەن ئەمەس، ئەمما بەزى ساھابىلەرنىڭ 20 رەكئەتتىن ئارتۇق ئوقۇغانلىقى ھەققىدە رىۋايەتلەر بار. شۇنىڭ ئۈچۈن نەپلە نىيىتى بىلەن يىگىرمە رەكئەت ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق يا كەم ئوقۇشقا بولىدۇ.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

(ئى پەيغەمبەر!) مېنىڭ بەندىلىرىم سەندىن مەن توغرىلۇق سورىسا، (ئۇلارغا ئېيتقىنكى) مەن ھەقىقەتەن ئۇلارغا يېقىنمەن (يەنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى، سۆزلىرىنى بىلىپ تۇرىمەن). ماڭا دۇئا قىلسا، مەن دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىمەن^①، شۇڭا ئۇلار توغرا يول تېپىش ئۈچۈن مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلسۇن ۋە ماڭا ئىشەنسۇن [186].

① مۇبارەك رامزاننىڭ ئەھكاملىرى ئارىسىدا دۇئانىڭ زىكر قىلىنىشى رامزاندا دۇئانىڭ ناھايىتى پەزىلەتلىك ئەمەل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن رامزاندا دۇئا قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك، خۇسۇسەن ئىپتار ۋاقتى دۇئا ئىجابەت بولىدىغان خاس ۋاقىتلاردىندۇر. (مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 445 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 3598 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 1753 - ھەدىسلەرگە قارالسۇن) دۇئانىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن قۇرئان - ھەدىستە بايان قىلىنغان قائىدە ۋە شەرتلەرگە رىئايە قىلىش ناھايىتى زۆرۈردۇر. ئۇلاردىن ئىككىسى بۇ يەردە بايان قىلىنغان بولۇپ، بىرىنچىسى، ئاللاھقا ھەقىقىي مەنىدە ئىشىنىش. ئىككىنچىسى، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇشتۇر. شۇنىڭدەك يەنە ھەدىسلەردە يېمەك - ئىچمەككە ھارام ئارىلىشىپ قېلىشتىن ساقلىنىش ھەمدە ئاجىزلىقنى ئىزھار قىلغان ۋە ئەيمەنگەن ھالدا دۇئا قىلىشۇمۇ ئالاھىدە تەكىتلەنگەن.

أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَشِّرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا ۚ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٧﴾

روزا كېچىلىرىدە ئاياللىرىڭلارغا يېقىنچىلىق قىلىش سىلەرگە ھالال قىلىندى. ئۇلار سىلەر ئۈچۈن كىيىمدۇر، سىلەرمۇ ئۇلار ئۈچۈن كىيىمسىلەر (يەنى سىلەر ئۆزئارا ئارىلىشىپ، كىيىم بەدەنگە يېپىشقاندا كىيىپىشىپ ياشايسىلەر). ئاللاھ سىلەرنىڭ (رامزان كېچىسىدە يېقىنچىلىق قىلىشىپ) ئۆزۈڭلارغا خىيانەت قىلغانلىقىڭلارنى بىلدى ۋە تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلىپ، سىلەرنى ئەپۇ قىلدى. ئەمدى ئۇلارغا (رامزان كېچىلىرىدەمۇ) يېقىنچىلىق قىلساڭلار بولىدۇ، ئاللاھ سىلەرگە تەقدىر قىلغان (پەرزەنت)نى تەلەپ قىلىڭلار، تاكى تاڭنىڭ ئاق يىپى قارا يىپىدىن ئايرىلغان (يەنى تاڭ يورۇغان)غا قەدەر يەڭلار، ئىچىڭلار^①، ئاندىن كەچ كىرگۈچە روزا تۇتۇڭلار^②، سىلەر مەسجىد تە ئېتىكاپتا ئولتۇرغان چېغىڭلاردا (كۈندۈز بولسۇن كېچە بولسۇن) ئاياللىرىڭلارغا يېقىنچىلىق قىلماڭلار^③، ئەنە شۇلار ئاللاھ بەلگىلىگەن چېگرالاردۇر (يەنى مەنى قىلغان ئىشلاردۇر)، ئۇنىڭغا يېقىنلاشماڭلار. ئاللاھ ئىنسانلارنى (گۇناھلاردىن) ساقلاانسۇن دەپ، ئايەتلىرىنى ئۇلارغا مۇشۇنداق بايان قىلىدۇ [187].

① ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە روزا تۇتقان ئادەمگە ئىپتاردىن كېيىن يېمەك - ئىچمەك ۋە جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈش پەقەت ناماز خۇپتەنگىچە ياكى ئۇخلىغانغا قەدەر جايىز ئىدى. قاچان ئۇخلىسا ياكى خۇپتەن نامىزنى ئوقۇپ بولسىلا، مەزكۇر ئىشلارنى قىلىشقا بولمايتتى. ئېنىقكى، بۇ چەكلىمە قاتتىق ئىدى، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش مۈشكۈل ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلاردىن بۇ ئىككى چەكلىمىنى كۆتۈرۈۋەتتى، ئىپتاردىن باشلاپ سۈبھىگىچە يېمەك - ئىچمەك ۋە جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشكە رۇخسەت قىلدى. ﴿الرَّفَثُ﴾ دېگەندە ئايالى بىلەن بىر يەردە بولۇش كۆزدە تۇتۇلدى. «ئاق يىپ» سۈبھىنى (يەنى كۈندۈزنىڭ ئاقلىقىنى)، «قارا يىپ» كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئىلاۋە: بۇنىڭدىن جۈنۇب ھالەتتە روزا تۇتۇشقا باشلىسا بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا سۈبھىگىچە مەزكۇر ئىشلارغا رۇخسەت قىلغان. سەھىھ مۇسلىم ۋە سەھىھۇل بۇخارىدە بۇنى تەكىتلەيدىغان رىۋايەتلەر باردۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى كەچ بولسىلا (كۈننىڭ كىرىپ كېتىشى بىلەن دەرھال) ئىپتار قىلىڭلار، كېچىكتۈرمەڭلار. ھەدىستە ئىپتارنى بالدۇر قىلىشنىڭ پەزىلىتى تەكىتلەنگەن. يەنە بىر مەنىسى، روزىنى ئۇلاپ تۇتماڭلار. ئۇلاپ تۇتۇش دېگەن ئىپتار قىلماستىنلا ئەتنىڭ روزىسىنى تۇتۇشنى كۆرسىتىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنى قاتتىق چەكلىگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 1965 - ھەدىسكە قارالسۇن)

③ ئېتىكاپتا ئولتۇرغان ئادەمگە ئايالىنى سۆيۈش ۋە قۇچاقلاش جايىز بولمايدۇ، لېكىن كۆرۈشۈش ۋە سۆزلىشىش جايىزدۇر. ﴿مەسجىد تە ئېتىكاپتا ئولتۇرغان﴾ دېگەن ئايەتتىن مەيلى ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن ئېتىكاپتا ئولتۇرماق ئۈچۈن مەسجىد بولۇشى زۆرۈر دېگەن دەلىل ئېلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىمۇ مەسجىد تە ئېتىكاپتا ئولتۇرغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاياللارنىڭ ئۆيلىرىدە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇشى جايىز بولمايدۇ. ئاياللارنىڭ مەسجىد تە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئەرلەردىن

ئايىم تۇرىدىغان، ئەرلەرگە ئارىلاشمايدىغان جايغا ئورۇنلاشتۇرۇش زۆرۈر. مەسجىد تە ئۇلارغا ئەرلەردىن ئايىم تۇرىدىغان مۇناسىپ جاي بولمىغان ئەھۋالدا ئاياللارغا مەسجىد تە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇشقا رۇخسەت قىلماسلىق كېرەك. ئاياللارمۇ ئېتىكاپتا ئولتۇرۇشتا چىڭ تۇرىۋالماسلىقى كېرەك. چۈنكى بۇ بىر نەپلە ئىبادەت بولۇپ، ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان مۇۋاپىق شارائىت بولمىسا، بۇ نەپلە ئىبادەتنى تەرك ئېتىش ئەۋزەلدۇر. فىقھى قانۇنلارغا ئاساسەن مەنپەئەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن زىياننى تەرك ئەتمەك ۋە ئۇنى كەينىگە سۈرمەك زۆرۈردۇر.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتَذُلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ * يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ فَلْ هِيَ مَوَاقِيتٌ لِلنَّاسِ وَالْحَجُّ وَالْحَجُّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

بىر - بىرىڭلارنىڭ پۇل - ماللىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار، بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ پۇل - ماللىرىدىن بىر قىسمىنى زۇلۇم بىلەن يەۋېلىش ئۈچۈن ئەمەلدارلارغا پارا بەرمەڭلار ① [188]. (ئى يەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن ھىلال ئاي توغۇرۇلۇق سورىشىدۇ. (ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئۇ كىشىلەرنىڭ (ئىبادەتلىرى) ۋە ھەجنىڭ ۋاقىتلىرى (نى بەلگىلەش) ئۈچۈندۇر». ياخشىلىق (جاھىلىيەت دەۋرىدىكىدەك ئىبھرامدىكى چېغىڭلاردا) ئۆيلەرنىڭ ئارقىسىدىن (تۆشۈك ئېچىپ) كىرىش ئەمەس، بەلكى ياخشىلىق (گۇناھتىن) ساقلانغان ئادەمنىڭ ياخشىلىقىدۇر. سىلەر (ئىبھرامدىكى چېغىڭلاردا ئادەتتىكىدەك) ئۆيلەرگە ئىشىكىدىن كىرىڭلار ②، نىجاتلىققا ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار [189]. سىلەرگە ئۇرۇش ئاچقانلارغا قارشى ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىڭلار، تاجاۋۇز قىلماڭلار ③. چۈنكى، ئاللاھ تاجاۋۇز قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ [190].

① ئەلى ئىبنى ئەبۇ تەلھە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: (ئايەت) - قولىدا باشقا بىر ئادەمنىڭ پۇل - مېلى بار، (ئەمما) پۇل ئىگىسىنىڭ قولىدا ھۆججىتى يوق، ئۇنىڭ بۇ ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىپ، تىنىۋالدىغان، يەنە ئۆزىنىڭ ھەقسىزلىقىنى ۋە ھارام يېگەن كىشىنىڭ گۇناھكار بولىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، دەۋالشىش ئۈچۈن ھاكىمنىڭ ئالدىغا بارىدىغان شەخسكە قارىتىلغان. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) كىشىلەرنىڭ ھەققىنى سوت ئارقىلىق زۇلۇم قىلىپ، يەۋېلىش زۇلۇمدۇر ۋە ھارامدۇر. ھاكىمنىڭ ھۆكۈمى زۇلۇمنى جايىز، ھارامنى ھالال قىلالمايدۇ. باشقىلارنىڭ ھەققىنى ناھەق ئېلىۋالغان ئادەم ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا گۇناھكار بولىۋېرىدۇ.

② ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇن ئەنسارلار ۋە باشقا ئەرەبلەر ھەج ياكى ئۆمرە ئۈچۈن ئىبھرام باغلاپ ئۆيدىن چىققاندىن كېيىن ئۆيگە قايتىپ كىرىش زۆرۈر بولۇپ قالسا، ئىشىكتىن كىرمەي، ئارقا (تامدىن تۆشۈك ئېچىپ ياكى) تامدىن ئاتلاپ كىرەتتى. ئۇلار بۇنى (دىنىي جەھەتتىن) ياخشى ئەمەلنىڭ جۈملىسىدىن دەپ قارايتتى، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلىپ، ئۇنداق قىلىشنىڭ ياخشى ئەمەلگە كىرمەيدىغانلىقىنى بايان قىلدى. (ئەيسە تەپسىر)

③ بۇ ئايەتتە تۇنجى قېتىم مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلغانلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا رۇخسەت بېرىلدى. شۇنداقتمۇ ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۇرۇشتا تاجاۋۇز قىلىشتىن مەنئى قىلدى. يەنى جەسەتلەرنى پارچىلاش ۋە ئەزالىرىنى كېسىۋېتىش، ئۇرۇشقا پىكىر قوشمىغان ۋە جەڭگە قاتناشمىغان ئاياللارنى، كىچىك بالىلارنى ۋە قېرى كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈش، دەرەخلەرنى كېسىش ۋە كۆيدۈرۈش، ھايۋانلارنى ئورۇنسىز ئۆلتۈرۈش قاتارلىقلار تاجاۋۇز قىلىش جۈملىسىدىن بولغاچقا، چەكلىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

أَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمُوهُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقْتُلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يَقْتُلوكُمْ فِيهِ ۗ فَإِن قَتَلْتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكٰفِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِن آنتَهُوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقْتُلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۗ فَإِن آنتَهُوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرْمَتُ قِصَاصٌ فَمَنِ آعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَآعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا آعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ وَآتَّقُوا اللَّهَ وَآعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

ئۇلارنى (يەنى تاجاۋۇزچىلارنى) (ئۇلار ھەرەمدە بولسۇن، باشقا يەردە بولسۇن، ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلاردا بولسۇن) ئۇچراتقان يەردە ئۆلتۈرۈڭلار، ئۇلار سىلەرنى چىقىرىۋەتكەن جايدىن سىلەرمۇ ئۇلارنى چىقىرىۋېتىڭلار. پىتنە ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ ياماندۇر (يەنى قاتتىق گۇناھتۇر) ①. تاكى ئۇلار ئۆزى ئۇرۇش ئاچمىغۇچە مەسجىدى ھەرەم ئەتراپىدا ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلماڭلار، ئەگەر ئۇلار (مەسجىدى ھەرەم ئەتراپىدا) ئۆزلىرى ئۇرۇش ئاچسا، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋېرىڭلار ②. كاپىرلارنىڭ جازاسى مۇشۇنداق بولىدۇ [191]. ئەگەر ئۇلار (ئۇرۇشتىن ۋە كۇفرىدىن) ۋاز كەچسە، (سىلەرمۇ ئۇرۇشتىن قول يىغىڭلار) شەكسىزكى، ئاللاھ (تەۋبە قىلغۇچىلارغا) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، بەكمۇ مېھرىباندۇر [192]. تاكى زىيانكەشلىك تۈگىگەن ۋە ئاللاھنىڭ دىنى يولغا قويۇلغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار. ئەگەر ئۇلار (كۇفرىدىن ۋە دۈشمەنلىكتىن) ۋاز كەچسە، زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن باشقىلارغا دۈشمەنلىك قىلىشقا بولمايدۇ [193]. (ئۇرۇش) ھارام قىلىنغان ئاي (ئۇرۇش) ھارام قىلىنغان ئايغا تەڭدۇر ③ (يەنى ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەرنىڭ ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلاردا مۇشۇرىكلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشىڭلار ئۇلارنىڭ ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايدا سىلەرگە ئۇرۇش ئاچقانلىقىنىڭ جازاسىدۇر). ھۆرمىتى ساقلىنىشقا تېگىشلىك نەرسىلەر بىر-بىرى بىلەن تەڭدۇر (يەنى ھۆرمىتى ساقلىنىشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنى ۋە جايلارنى دەپسەندە قىلغانلار قىلمىشىنىڭ ئوخشىشى بىلەن جازالىنىدۇ). كىم سىلەرگە قانچىلىك چىقىلغان بولسا، سىلەرمۇ ئۇنىڭغا شۇنچىلىك چىقىلىڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ تەقۋادارلار بىلەن بىللىدۇر [194].

① ئۆز ۋاقتىدا مەككىدە مۇسۇلمانلار ئاجىز ۋە تارقاق ئىدى. شۇڭا كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش قىلىش چەكلەنگەن ئىدى، ھىجرەت قىلغاندىن كېيىن مۇسۇلمانلار مەدىنىگە جەم بولغان ۋە كۈچەيگەن چاغدا ئۇلارغا جىھاد قىلىشقا رۇخسەت قىلىندى. دەسلەپتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلغانلار بىلەنلا ئۇرۇش قىلاتتى، كېيىن ئۇرۇشنىڭ دائىرىسى كېڭەيتىلدى، ھەتتا مۇسۇلمانلار زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن كاپىرلارنىڭ يۇرت - ماكانلىرىغىچە بېرىپ جىھاد قىلدى. قۇرئان كەرىم تاجاۋۇز قىلىشتىن چەكلىدى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام لەشكەرلىرىگە تەكىتلەپ مۇنداق دەيتتى: «سىلەر ئاللاھ تائالانىڭ يولىدا جىھاد قىلىڭلار، ئاللاھ تائالاغا كاپىر بولغانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىڭلار، (ئولجىلارغا) خىيانەت قىلماڭلار، ئەھدىنى بۇزماڭلار، جەسەتلەرنىڭ ئەزالىرىنى كېسىۋەتمەڭلار، پارچىلىۋەتمەڭلار، كىچىك بالىلارنى، ئاياللارنى ۋە ئىبادەتخانىدا ئىبادەت قىلىدىغان كىشىلەرنى ئۆلتۈرمەڭلار، دەرەخلەرنى كەسمەڭلار، كۆيدۈرمەڭلار، زۆرۈرىيەتسىز ھايۋانلارنى ئۆلتۈرمەڭلار!». (تەپسىر ئىبنى كەسىر، سەھىھ مۇسلىم ۋە باشقا ھەدىس كىتابلىرىدىن) ﴿ئۇچراتقان يەردە ئۆلتۈرۈڭلار﴾ دېگەننىڭ مەنىسى قەيەردە ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشكە قادىر بولساڭلار، شۇ يەردە ئۆلتۈرۈڭلار، دېمەكتۇر. (ئەيسەر تەپسىر)

﴿ئۇلار سىلەرنى چىقىرىۋەتكەن جايدىن سىلەرمۇ ئۇلارنى چىقىرىۋېتىڭلار﴾ يەنى كاپىرلار سىلەرنى مەككىدىن

چىقىرىۋەتكەندەك، سىلەرمۇ ئۇلارنى مەككىدىن قوغلاپ چىقىرىڭلار! مەسىلەن: مەككە فەتھى قىلىنغاندىن كېيىن ئىش ھەقىقەتەن شۇنداق بولدى، مۇسۇلمان بولمىغان كىشىلەر ئەھدىدە بەلگىلەنگەن مۇددەت توشقاندىن كېيىن مەككىدىن چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇلدى. ﴿فِئْتَةٌ﴾ دېگەندە كۇفىرى ۋە شېرىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئۆلتۈرۈشتىنمۇ ياماندۇر، شۇڭا ئۇنى يوقىتىش ئۈچۈن جىھاد قىلىشتىن توختاپ قالماسلىق لازىم.

② ھەرەمنىڭ چېگراسى ئىچىدە ئۇرۇش قىلىش چەكلەنگەن. لېكىن ئەگەر كاپىرلار ئۇنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىماي سىلەرگە قارشى ئۇرۇش ئاچسا، سىلەرمۇ ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلساڭلار بولىدۇ.

③ مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرىيىنىڭ 6 - يىلى 1400 ساھابە كىراملار بىلەن ئۆمرىگە ئېھرام باغلاپ مەدىنىدىن مەككىگە ماڭغان ئىدى، بىراق كاپىرلار ئۇلارنى ھەرەمگە كىرىشتىن توستى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشىپ، كېلەر يىلى ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن ئۈچ كۈنلۈك ھەرەمگە كىرىشكە رۇخسەت قىلىشقا كېلىشىم تۈزدى. بۇ ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلاردىن بىرى بولغان زۇلقەئدە ئېيى ئىدى. بىر يىلدىن كېيىن مۇسۇلمانلار ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن ھەرەمگە ماڭماقچى بولۇپ تۇرغاندا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى چۈشۈردى. يەنى مەككە كاپىرلىرى بۇ قېتىممۇ بۇ ئاينىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىماي (ئۆتكەن يىلدىكىدەك) سىلەرنى مەككىگە كىرىشتىن توسۇپ قويسا، سىلەرمۇ ئاينىڭ ھۆرمىتىگە قارىماي ئۇلارغا قارشى چىقساڭلار بولىدۇ. ھۆرمەت قىلىش ۋاجىب بولغان نەرسىلەر ھۆرمەت قىلىش ۋاجىب بولغان نەرسىلەرگە باراۋەردۇر. ئۇلار ئاينىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىسا، سىلەرمۇ ساقلاڭلار. ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن، سىلەرمۇ ئۇلارغا ئىبرەت ئالغىدەك ساۋاق بېرىپ قويساڭلار بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٥٥﴾ وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِفُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ

ئاللاھنىڭ يولىدا (پۇل - مال) سەرپ قىلىڭلار، (بېخىللىق قىلىپ) ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار^①، (ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشنى ۋە پۇل - مال سەرپ قىلىشنى) ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلىڭلار. چۈنكى ئاللاھ ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئىش قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ [195]. ھەج بىلەن ئۆمرە (ئىبادىتى)نى ئاللاھ ئۈچۈن تولۇق ئورۇنلاڭلار^②، ئەگەر (دۈشمەن ياكى كېسەللىك سەۋەبىدىن) توسقۇنلۇققا ئۇچرىساڭلار، قۇربانلىققا (يارايدىغان چارۋىلاردىن يەنى تۆگە، كالا، قويدىن) نېمىنى تاپالساڭلار، شۇنى قۇربانلىق قىلىڭلار^③، قۇربانلىق قىلىدىغان مال بەلگىلەنگەن جايغا يەتمىگۈچە چېچىڭلارنى چۈشۈرمەڭلار^④.

① بۇنىڭدىن بەزى مۇپەسسىرلەر: ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلماسلىق، بەزىلەر جىھادنى تەرك ئېتىش، يەنە بەزىلەر گۇناھنىڭ ئۈستىگە گۇناھ قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھالاكەتنىڭ ھەر خىل شەكىللىرىدۇر. دېمەك جىھادنى تەرك ئەتسەڭلار ياكى جىھاد ئۈچۈن پۇل - مېلىڭلارنى سەرپ قىلمىساڭلار، دۈشمەن كۈچلۈك بولۇپ كېتىپ، سىلەر ئاجىز بولۇپ قالسىلەر، ئۇنىڭ نەتىجىسى ھالاكەت بولىدۇ.

② يەنى ھەجگە ياكى ئۆمرىگە ئېھرام باغلىغان بولساڭلار، مەيلى ئۇ نەپلە ھەج ياكى نەپلە ئۆمرە بولسىمۇ، ئۇنى تولۇق ئادا قىلىشىڭلار كېرەك. (فەتھۇلقەدەر)

③ ئەگەر يولدا دۈشمەن تەرىپىدىن ياكى كېسەللىك سەۋەبىدىن توسقۇنلۇققا ئۇچرىساڭلار، ئۇ ھالدا قۇربانلىق قىلىشقا نېمە ئوڭاي بولسا، يەنى بىر قوينى قۇربانلىق قىلىپ، ئېھرامدىن چىقساڭلار بولىدۇ. كالا ياكى تۆگىنىڭ يەتتىدىن بىر ھەسسىسى بولسىمۇ بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلىرىمۇ ئۆمرە قىلىشتىن توسۇلۇپ قالغاندا ھۈدەيىيەدە قۇربانلىقلىرىنى بوغۇزلىغان ئىدى، ھۈدەيىيە ھەرەم چېگراسىنىڭ سىرتىدىكى بىر جايىنىڭ نامىدۇر. (فەتھۇلقەدەر) ئاندىن سىلەر كېلەر يىلى ئۇنىڭ قازاسىنى قىلساڭلار بولىدۇ. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرىيىنىڭ 6 - يىلىدىكى ئۆمرىنىڭ قازاسىنى 7 - يىلى ئادا قىلغان ئىدى.

④ بۇ يەردىكى باغلىغۇچى ئالماش «ھەج بىلەن ئۆمرەنى ئاللاھ ئۈچۈن تولۇق ئورۇنلاڭلار» دېگەن بۇيرۇق بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئەمىنلىك بولغان چاغدىكى ئەھۋالغا قارىتىلغان. يەنى ھەجنىڭ بارلىق ئەمەل - ئىبادەتلىرىنى تامام قىلىپ بولمىغۇچە «چېچىڭلارنى چۈشۈرمەڭلار» يەنى ئېھرامدىن چىقماڭلار، دېمەكتۇر.

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣٦﴾

سەلەردىن كىمكى كېسەل ياكى بېشىدا ئىللەت بولۇپ (ئېھرامدا تۇرۇپ چېچنى چۈشۈرۈشكە مۇھتاج بولۇپ قالسا)، (ئۈچ كۈن) روزا تۇتۇش، ياكى (ئالتە مىسكىنگە ھەرىرىگە يېرىم سادىن*) سەدىقە بېرىش، ياكى (بىرەر مال) قۇربانلىق قىلىش بىلەن فىدىە ئادا قىلسۇن^①. ئەمىنلىكتە بولغان چېغىڭلاردا (ئاراڭلاردىن) ئۆمرە قىلغاندىن كېيىن ھەج قىلىشتىن بەھرىمەن بولغان ئادەم قۇربانلىقتىن نېمە ئوڭاي بولسا شۇنى قىلسۇن. (پۇلى يوقلۇقتىن ياكى قۇربانلىق مال يوقلۇقتىن) قۇربانلىق تاپالمىغان ئادەم ھەج جەريانىدا ئۈچ كۈن، (ھەجدىن) قايتقاندىن كېيىن يەتتە كۈن روزا تۇتسۇن، بۇ تولۇق ئون كۈن بولىدۇ^②. مانا بۇ (يەنى ھەج قىلغان ئادەمگە قۇربانلىق قىلىش لازىملىقى ياكى روزا تۇتۇش ھەققىدىكى) ھۆكۈم مەسجىدى ھەرەم دائىرىسىدە (يەنى مەككىدە) ئولتۇرۇشلۇق بولمىغان كىشىلەر ئۈچۈندۇر^③. ئاللاھتىن قورقۇڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ ئازابى بەكمۇ قاتتىقتۇر [196].

① يەنى ئەگەر بىرەر قىيىنچىلىق ياكى ئۆزرە سەۋەبلىك چېچنى چۈشۈرۈشكە مەجبۇر بولۇپ قالغان بولسا، فىدىە بېرىش زۆرۈردۇر. ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن مەزكۇر ئۆزىلىك كىشى فىدىە ئۈچۈن ئالتە مىسكىنگە تائام بېرىشى ياكى بىر قوي بوغۇزلىشى ياكى ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشى لازىم. روزا تۇتۇشتىن باشقا ئىككى فىدىەنىڭ ئادا قىلىش ئورنى ھەققىدە ئىختىلاپ بار. بەزى ئۆلىمالار: تائام بېرىش ۋە مال بوغۇزلاش پەقەت مەككىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ، دېسە، بەزى ئۆلىمالار: ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشقا ئوخشاش بۇ ئىككىسىگە مۇئەييەن ئورۇن بەلگىلەنمىگەن، دەيدۇ، ئىمام شەۋكانى كېيىنكى قاراشنى قوللايدۇ. (فەتھۇلقەدر)

② ھەج ئۈچ خىل بولىدۇ:

- 1 - «ئىفراد» تا ئۆمرە بولمايدۇ، ئۇنىڭدا پەقەت ھەج ئۈچۈن ئېھرام باغلىنىدۇ.
- 2 - «قىران» دا ھەج ۋە ئۆمرە ھەر ئىككىسى ئۈچۈن نىيەت قىلىپ، ئېھرام باغلىنىدۇ. بۇ ئىككىسىدە ھەجنىڭ بارلىق ئەمەل - ئىبادەتلىرىنى ئادا قىلىشتىن ئىلگىرى ئېھرامدىن چىقىش جايىز بولمايدۇ.
- 3 - «ھەج تەمەتتۇ» دىمۇ ھەج ۋە ئۆمرە ھەر ئىككىسىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن نىيەت قىلىپ، ئېھرام باغلىنىدۇ، ئەمما تەمەتتۇ قىلغۇچى ئاۋال ئۆمرىگە نىيەت قىلىپ ئېھرام باغلايدۇ، ئۆمرىنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئېھرامدىن چىقىدۇ، ئاندىن زۇلھەججىنىڭ 8 - كۈنى مەككىنىڭ ئىچىدىن ھەجنى نىيەت قىلىپ قايتا ئېھرام باغلايدۇ. «تەمەتتۇ» نىڭ مەنىسى پايدىلانماق، بەھرىلەنمەك بولۇپ، تەمەتتۇ قىلماقچى بولغان كىشى ئۆمرە بىلەن ھەجنىڭ ئارىسىدا ئېھرامدىن چىقىپ (مەلۇم مۇددەت نۇرمال ھالەتتىن) پايدىلىنىدۇ (يەنى ئېھرام ھالىتىدىكى چەكلىمىلەردىن ئازاد بولىدۇ). ھەج تەمەتتۇ بىلەن ھەج قىران ھەر ئىككىسىدە بىر (يەنى بىر قوي ياكى بىر كالىنىڭ يا بىر تۆگىنىڭ يەتتىدىن بىرىنى) قۇربانلىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

بۇ ئايەتتە «ھەج تەمەتتۇ» نىڭ ھۆكۈمى بايان قىلىنغان بولۇپ، تەمەتتۇ قىلغۇچى قۇدرىتى يەتسە

زۇلھەججىنىڭ 10 - كۈنى بىر مال قۇربانلىق قىلىدۇ. ئەگەر قۇربانلىق قىلىشقا قۇدرىتى يەتمىسە، ھەج كۈنلىرىدە ئۈچ كۈن، ئۆيىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن 7 كۈن روزا تۇتىدۇ. روزا تۇتىدىغان «ھەج كۈنلىرى» دېگەندە زۇلھەججىنىڭ 1 - كۈنىدىن 9 - كۈنىگىچە يەنى ئەرەفات كۈنىدىن ئىلگىرىكى كۈنلەر ياكى تەشرىق كۈنلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. تەشرىق كۈنلىرى زۇلھەججىنىڭ 11 - كۈنىدىن 13 - كۈنىگىچە بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

③ يەنى ھەرەمدە مۇقىم ئولتۇراقلاشمىغان يەنى ھەرەم ئەھلى ئەمەس كىشىلەر ھەج تەمەتتۇۇ قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا قۇربانلىق كېلىدۇ، قۇربانلىق قىلالمىسا، ئون كۈن روزا تۇتىدۇ. دېمەك ھەرەم ئەھلى ھەج تەمەتتۇۇ قىلمايدۇ، شۇڭا قۇربانلىقمۇ قىلمايدۇ. ھەرەم چېگراسى ئىچىدە ياكى ھەرەمدىن نامازنى قەسر قىلمىغۇدەك يىراقلىقتا ياشايدىغان كىشىلەر ھەرەم ئەھلى جۈملىسىگە كىرىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ئىبنى جەرىردىن) *بىر سا 2.17 كىلوگرامغا تەڭ، دېمەك 3 سا 6.5 كىلوگرام بولىدۇ. (تەھرىردىن)

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمَهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

هەج (ۋاقتى) مەلۇم بىرقانچە ئايدۇر ① (يەنى شەۋۋال، زۇلقەئدە ئايلىرى ۋە زۇلھەججە ئېيىنىڭ ئون كۈنىدۇر). بۇ ئايلاردا ھەج قىلىشنى نىيەت قىلىپ ئېھرام باغلىغان ئادەمنىڭ جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشى، گۇناھ قىلىشى ۋە جېدەل - ماجىرا قىلىشى مەنئى قىلىنىدۇ ②، سىلەر قانداقلا بىر ياخشى ئەمەلنى قىلساڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ، (ھەج سەپىرىڭلار ئۈچۈن) ئوزۇقلۇق ئېلىۋېلىڭلار، شەكسىزكى، ئەڭ ياخشى ئوزۇقلۇق تەقۋادارلىقتۇر ③. ئى ئەقىل ئىگىلىرى! مەندىن قورقۇڭلار [197].

① يەنى ھەج قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ۋاقىت شەۋۋال ۋە زۇلقەئدە ئايلىرى بىلەن زۇلھەججىنىڭ دەسلەپكى ئون كۈنىدۇر. دېمەك، ئۆمرە قىلىش ھەر قانداق ۋاقىتتا جايىز بولىدۇ، لېكىن ھەج پەقەت خاس كۈنلەردىلا بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەج ئايلىرىدىن باشقا ۋاقىتلاردا ھەجگە ئېھرام باغلاش جايىز بولمايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

ئىلاۋە: مەككە ئەھلى ھەج قىران ياكى ھەج ئىفراد ئۈچۈن مەككىنىڭ ئىچىدىنلا ئېھرام باغلايدۇ، ئەمما ھەج تەمەتتۇۋ ئۈچۈن ھەرەم چېگراسىنىڭ سىرتىغا چىقىپ، ئۆمرىگە ئېھرام باغلاپ كىرىشى زۆرۈردۇر. (فەتھۇلبارى، ھەج كىتابى، ئۆمرە بابلىرى ۋە مۇۋەتتا ئىمام مالىك) شۇنىڭدەك يەنە سىرتتىن كەلگەن ھاجىلار ھەج تەمەتتۇۋ ئۈچۈن زۇلھەججىنىڭ 8 - كۈنى مەككىدىنلا ئېھرام باغلايدۇ. ئەمما بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارشىچە، مەككە ئەھلىنىڭ ئۆمرىگە ئېھرام باغلاش ئۈچۈن ھەرەم چېگراسىنىڭ سىرتىغا چىقىشى زۆرۈر ئەمەس، شۇڭا ھەر قانداق ئۆمرە ۋە ھەج ئۈچۈن ئۆزى تۇرىۋاتقان جايدىن ئېھرام باغلىسا بولىدۇ.

دىققەت قىلىشقا تېگىشلىكى شۇكى، ھافىز ئىبنۇلقەيىم مۇنداق يازغان: «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۆز ۋە ئەمەللىرىدىن ئېلىنغان ئىككى خىل ئۆمرە بار: بىرى، ھەج تەمەتتۇۋ بىلەن ئادا قىلىدىغان ئۆمرە، يەنە بىرى، يەككە ئۆمرە بولۇپ، ھەج كۈنلىرىدىن باشقا ھەر قانداق ۋاقىتتا پەقەت ئۆمرە قىلىش نىيىتى بىلەن سەپەر قىلىپ ئادا قىلىشقا بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا سىرتتىن كەلگەن ھاجىلارنىڭ ھەرەمنىڭ چېگرا سىرتىغا چىقىپلا ئېھرام باغلاپ كىرىش يولغا قويۇلمىغان. (ئەمما ئەھۋالى، شارائىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئوخشاش كىشىلەر بولسا ئۇلارغا يول قويۇلىدۇ)». (زادۇلمەئاد 2 - توم)

② سەھىھۇل بۇخارى ۋە سەھىھ مۇسلىمدىكى ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «بىر كىشى (ھەجگە ئېھرام باغلاپ) جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈمەي، گۇناھ قىلماي ھەج قىلسا، ئۇ كىشى گۇناھىدىن ئانىسىدىن تۇغۇلغان كۈنىگە ئوخشاش پاكلىنىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 1820 - ھەدىس)

③ بۇ يەردىكى «تەقۋادارلىق» تىلەمچىلىك قىلماسلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بەزى كىشىلەر بىز ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدۇق دەپ، ئۆيلىرىدىن ئوزۇقلۇق ئالماي ھەج سەپىرىگە چىقاتتى. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا تەۋەككۈلنىڭ مەنسىنى خاتا چۈشەنگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ، ئوزۇقلۇق ئېلىۋېلىشنى تەكىتلىدى.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِّنْ عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوا كَمَا هَدَيْتُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِّن قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾

رەببىڭلاردىن (ھەج مەزگىلىدە تىجارەت ۋە باشقا ئىشلار ئارقىلىق) رىزىق تەلەپ قىلساڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ^①. ئەرەفاتتىن قايتقان چېغىڭلاردا مەشئەرۇلھەرامدا (يەنى مۇزدەلفەدە) ئاللاھنى ياد ئېتىڭلار، ئاللاھ سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ياد ئېتىڭلار. شەكسىزكى، بۇنىڭدىن ئىلگىرى سىلەر ئازغۇنلاردىن ئىدىڭلار^② (يەنى ئاللاھ سىلەرنى ھىدايەت قىلىشتىن ئىلگىرى گۇمراھلار قاتارىدا ئىدىڭلار) [198]. ئاندىن كېيىن، سىلەر كىشىلەر قايتقان جايدىن (يەنى ئەرەفاتتىن) قايتىڭلار^③، ئاللاھتىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىڭلار. چۈنكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [199]. سىلەر ھەجگە خاس ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاللاھنى ئاتا - بوۋاڭلارنى ياد ئەتكەندەك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ياد ئېتىڭلار^④. بەزى كىشىلەر: «ئى رەببىمىز! بىزگە (نېسىۋىمىزنى) بۇ دۇنيادىلا بەرگىن» دەيدۇ. ئۇنداق كىشىلەرگە ئاخىرەتتە (مۇكاپاتتىن) ھېچ نېسىۋە يوقتۇر [200]. بەزى كىشىلەر: «ئى رەببىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن^⑤، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن» دەيدۇ [201].

① ﴿فَضْلًا﴾ دېگەندە تىجارەت ۋە باشقا ھۈنەر - كەسىپلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ھەج سەپىرىدە تىجارەت قىلسا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ.

② زۇلھەججىنىڭ 9 - كۈنى كۈن چۈشتىن قايرىلغاندىن باشلاپ كۈن پاتقىچە ئەرەفاتتا تۇرۇش ھەجنىڭ مۇھىم بىر شەرتى ۋە ئاساسىدۇر. بۇ ھەقتە ھەدىستە: «ھەج ئەرەفاتتا تۇرۇشتۇر» دېيىلگەن. شام نامىزى ئەرەفاتتا ئوقۇلمايدۇ، بەلكى مۇزدەلفەگە بېرىپ، شام ئۈچ رەكئەت، خۇپتەن قىسقارتىلىپ ئىككى رەكئەت ئوقۇلىدۇ، ئىككى ناماز بىر ۋاقىتتا، بىر ئەزان، ئىككى تەكبىر بىلەن ئوقۇلىدۇ. مۇزدەلفە «مەشئەرۇلھەرام» دەپ ئاتىلىدۇ، چۈنكى بۇ جاي ھەرەمنىڭ ئىچىگە تەۋەدۇر، بۇ يەردە كۆپ زىكىر قىلىش تەكىتلەنگەن. ھاجىلار بۇ يەردە كېچىنى ئۆتكۈزىدۇ، ناماز بامداتنى سەل قاراڭغۇدا ئادا قىلىپ (يەنى ئەۋۋەلقى ۋاقىتتا ئوقۇپ)، كۈن چىققۇچە زىكىر بىلەن مەشغۇل بولىدۇ، كۈن چىققاندىن كېيىن مىناغا بارىدۇ.

③ مەزكۇر تەرتىپ بويىچە ئەرەفاتقا بېرىش، ئۇ يەردە شامغىچە تۇرۇپ، قايتىپ كېلىش زۆرۈردۇر. ئەرەفات ھەرەمنىڭ سىرتىدا بولغانلىقى ئۈچۈن قۇرەيشلەر ئەرەفاتقا قەدەر بارمايتتى، بەلكى مۇزدەلفىدىن قايتىپ كېلەتتى، شۇڭا بۇ يەردە بۇيرۇق «كىشىلەر قايتقان جايدىن قايتىڭلار» دەپ كەلدى، يەنى ئەرەفاتتىن قايتىڭلار! دېيىلدى.

④ ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرىكى ئەرەبلەر ھەجنى تۈگەتكەندىن كېيىن، مىنادا مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى ياد ئېتەتتى. بۇ يەردە مۇسۇلمانلارغا دېيىلىۋاتىدۇكى، سىلەر زۇلھەججىنىڭ ئونىنچى كۈنى شەيتانغا تاش ئېتىش، قۇربانلىق قىلىش، چاچ چۈشۈرۈش، كەئبىنى تاۋاپ قىلىش، سافا -

مەرۋىنى سەئىي قىلىش قاتارلىق ئىشلارنى تۈگەتكەندىن كېيىن، ئۈچ كۈن مىنادا تۇرۇڭلار! ئۇ يەردە ئىلگىرى ئاتا - بوۋاڭلارنى ياد ئەتكەندەك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىڭلار!

⑤ يەنى ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەقىيەت قىلغىن، دەيدۇ. دېمەك مۇئمىنلەر دۇنيادىمۇ مال - دۇنيانى تەلەپ قىلمايدۇ، بەلكى ياخشىلىققا مۇۋەپپەقىيەت قىلىشنى تەلەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ دۇئانى كۆپ ئوقۇيتتى. بەزى كىشىلەر يەتتە تاۋاپنىڭ ھەربىرىگە بىر دۇئا بەلگىلەپ ئوقۇيدۇ، بۇ توغرا ئەمەس. تاۋاپتا ۋە رۇكنى يەمانى بىلەن ھەجەرۇلئەسۋەدىنىڭ ئارىسىدا ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ ئى رەببىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن ﴿ دېگەن دۇئانى ئوقۇش سۈننەتتۇر.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٢﴾ * وَادْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٣﴾ وَمَنْ أَتَىٰ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿٢٥﴾

ئەنە شۇلار ئۆزلىرى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ مول مېۋىسىنى كۆرىدۇ. ئاللاھنىڭ ھېساب ئېلىشى تېزدۇر (يەنى شۇنچە كۆپ خالاقتىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ھېساب ئېلىپ بولىدۇ) [202]. ساناقلىق كۈنلەردە ① (يەنى تەشرىق كۈنلىرىدە، ھەر نامازنىڭ ئاخىرىدا تەكبىر ئېيتىپ) ئاللاھنى ياد ئېتىڭلار. (مىنادىن قۇربان ھېيت كۈنىدىن كېيىن) ئىككى كۈن تۇرۇپ ئالدىراپ قايتقان ئادەمگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، تەخىر قىلىپ (ئۈچ كۈن تۇرۇپ) قايتقان ئادەمگەمۇ ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ② بۇ (يۇقىرىقى ئەھكاملار) تەقۋادارلىق قىلغۇچىلار (ھەجنى تولۇق ئادا قىلماقچى بولغانلار) ئۈچۈندۇر. ئاللاھتىن قورقۇڭلار، بىلىڭلاركى، سىلەر (ھېساب ئۈچۈن) ئۇنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىسىلەر [203]. (ئى پەيغەمبەر!) ئىنسانلار ئارىسىدا شۇنداق (يالغانچى مۇناپىق) ئادەم باركى، ئۇنىڭ دۇنيا تىرىكچىلىكى توغرىسىدىكى سۆزى سېنى قىزىقتۇرىدۇ، ئۇ (ساڭا ۋە مۇئمىنلەرگە) ئەشەددىي دۈشمەن تۇرۇپ، دىلىدىكى نەرسىگە (يەنى دىلى باشقا تىلى باشقا ئەمەسلىكىگە) ئاللاھنى گۇۋاھ قىلىدۇ (ئۇ كۆرۈنۈشتە شېرىن سۆزى ئارقىلىق دىندار قىياپەتكە كىرىۋالىدۇ) ③ [204]. ئۇ (ھۇزۇرۇڭدىن) قايتقاندىن كېيىن، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىش ئۈچۈن، زىرائەتلەرنى ۋە ھايۋانلارنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن تىرىشىدۇ (ئۇنىڭ بۇزغۇنچىلىقى ئەمەلدە ئىنسانلارنى ھالاك قىلىش ئۈچۈندۇر، چۈنكى زىرائەتلەرسىز ۋە ھايۋانلارسىز ئىنسانلارنىڭ ياشىيالىشى مۇمكىن ئەمەس). ئاللاھ بۇزغۇنچىلىقنى ياقتۇرمايدۇ [205].

① «ساناقلىق كۈنلەر» دېگەندە تەشرىق كۈنلىرى، يەنى زۇلھەججىنىڭ 11 - ، 12 - ، ۋە 13 - كۈنلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ كۈنلەردە زىكىر - تەكبىرلەرنى ئۈنلۈك ئوقۇش سۈننەتتۇر، پەقەت پەرز نامازلاردىن كېيىنلا ئەمەس بەلكى ھەر ۋاقىت " اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ " نى ئوقۇپ تۇرۇش لازىم. ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن شەيتانغا تاش ئاتقان ۋاقىتتا ھەربىر تاشنى تەكبىر ئېيتىپ تۇرۇپ ئېتىش سۈننەتتۇر. (نەيلۇلئەۋتار 3 - توم، 354 - بەت، 4 - توم، 361 - بەت)

② شەيتانغا تاش ئېتىش بەلگىلەنگەن ئورۇنلاردا ئۈچ كۈن تاش ئېتىش ئەۋزەل، ئەگەر كىمكى ئىككى كۈن (زۇلھەججىنىڭ 11 - ، 12 - كۈنلىرى) تاش ئېتىپ مىنادىن قايتىپ كەتسە، بۇنىڭغىمۇ رۇخسەت بار.

③ بەزى زەئىپ رىۋايەتلەردە بۇ ئايەت ئەخەس ئىبنى شۇرەيىق سەقەفى دېگەن مۇناپىق ھەققىدە چۈشكەن دېيىلىدۇ. لېكىن توغرىسى شۇكى، بۇ ئايەت مەزكۇر ئىللەتلەر تېپىلغان بارلىق مۇتەكەببىرلەر ۋە مۇناپىقلارغا قارىتىلغان.

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ أُتْبَعَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَعُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٧﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَدْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٨﴾

ئۇنىڭغا (ۋەز - نەسەھەت قىلىنىپ يامان سۆز - ھەرىكەتلىرىڭدىن قايتىپ) «ئاللاھتىن قورققىن» دېيىلسە، تەكەببۇرلۇقى تۇتۇپ گۇناھقا پاتىدۇ ① (يەنى ھەقتىن تەكەببۇرلۇق بىلەن باش تارتىپ، پىتنە - پاساتتا تېخىمۇ ئەزۋەيلەيدۇ). بۇنداق ئادەمگە دوزاخ يېتەرلىكتۇر. دوزاخ بەكمۇ يامان جايدۇر [206]. بەزى كىشىلەر باركى، ئۇلار ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىدۇ (قىلغان ئەمەلى بىلەن پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقىنىلا تىلەيدۇ) ②. ئاللاھ بەندىلىرىگە تولىمۇ كۆيۈمچاندۇر [207]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئىسلامغا پۈتۈنلەي كىرىڭلار (يەنى ئىسلام دىنىنىڭ پۈتۈن ئەھكاملىرىغا بويسۇنۇڭلار، بەزى ئەھكاملىرىغا ئەمەل قىلىپ، بەزى ئەھكاملىرىنى تەرك ئەتمەڭلار). شەيتاننىڭ يوللىرىغا (ۋە ئىغۋاسىغا) ئەگەشمەڭلار ③. چۈنكى، شەيتان سىلەرگە ھەقىقەتەن ئوپپوچۇق دۈشمەندۇر [208].

① يەنى تەكەببۇرلۇقى ۋە مەغرۇرلۇقى ئۇنى گۇناھقا باشلايدۇ ۋە ئەزۋەيلەشكە ئېلىپ بارىدۇ. ﴿الْعِزَّةُ﴾ بۇ يەردە مەغرۇرلۇق ۋە مەنەنلىك مەنىسىدە.

② ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما قاتارلىق مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ ئايەت سۈھەيب ئىبنى سىنان رۇمىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ توغرىسىدا چۈشكەن. ئۇ مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلماقچى بولغاندا قۇرەيش كاپىرلىرى: سەن مال - مۈلۈكنى مۇشۇ مەككىدە تاپقان، ئۇنى ئېلىپ كېتىشىڭگە رۇخسەت قىلمايمىز دەپ، ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋالغان. شۇنىڭ بىلەن سۈھەيب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مال - مۈلۈكنى ئۇلارغا تاشلاپ بېرىپ، دىنىنى ساقلاپ قالغان ھالدا مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنى ئاڭلاپ ئىككى قېتىم: «سۈھەيبنىڭ تىجارىتى پايدىلىق بولدى» دېگەن. (فەتھۇلقەدر) ئەمما بۇ ئايەتمۇ ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا بارلىق تەقۋادار مۇئمىنلەر، مال - دۇنيادىن دىننى ۋە ئاخىرەتنى ئەۋزەل بىلگەنلەر كىرىدۇ. چۈنكى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئايەتلەر مەلۇم بىر ۋەقە ياكى شەخس ھەققىدە نازىل قىلىنغان بولسىمۇ، «ئۇقۇمنىڭ ئومۇمىيلىقى ئېتىبارغا ئېلىنىدۇ، چۈشۈش سەۋەبىنىڭ خاسلىقى ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ» دېگەن قائىدىگە ئاساسەن ئۇنىڭ ئومۇمىي مەنىسى ئېتىبارغا ئېلىنىپ، خاس چۈشۈش سەۋەبى ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. (ئالدىنقى شەرھىدە زىكىر قىلىنغان) ئەخەس ئىبنى شۇرەيىق ئەسكىلەرنىڭ بىر نەمۇنىسى ئىدى، ئۇنى ھەر قانداق يامان سۈپەتلىك ئادەمگە مىسال قىلىشقا بولىدۇ. سۈھەيب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ ئىمانى كۈچلۈك ياخشى مۇسۇلماننىڭ بىر نەمۇنىسىدۇر، ئۇنى شۇنداق سۈپەتكە ئىگە ياخشى كىشىلەرگە مىسال قىلىشقا بولىدۇ.

③ بۇ يەردىكى خىتاب مۇسۇلمانلارغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارغا: ئىسلامغا تولۇق كىرىڭلار! سىلەرنىڭ مەنپەئەت ۋە خاھىشلىرىڭلارغا توغرا كەلگەن ھۆكۈملەرگە ئەمەل قىلىپ، توغرا كەلمىگەنلىرىنى تەرك ئەتمەڭلار! شۇنىڭدەك يەنە سىلەر تەرك ئەتكەن كونا دىننىڭ ئادەتلىرىنى ئىسلام دىنىغا كىرگۈزۈشكە ئۇرۇنماڭلار! بەلكى ئىسلام دىنىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرۈڭلار! دېيىلمەكتە. بۇ ھۆكۈم بىلەن دىندا بىدئەت پەيدا قىلىشمۇ چەكلەندى. بۇ ئايەت يەنە ئىسلامنى مۇكەممەل ھايات يولى دەپ قوبۇل قىلمايدىغان، دىننى ئىبادەتلەرگە خاس قىلىپ، مەسجىدلەردىلا ئېلىپ بېرىشنى تەشۋىق قىلىدىغان، ئۇنى سىياسەت ۋە ھاكىمىيەت

سەھنىسىدىن چۈشۈرۈۋېتىشنى خالايدىغان بۈگۈنكى ئاتېزىم ئىدىيىسىدىكىلەرگە رەددىيە بېرىدۇ. شۇنىڭدەك بۇ ئايەت يەنە شەرىئەتكە خىلاپ ئۆرپ - ئادەتلەرنى تەرك ئېتىشكە كۆنمەيدىغان، ياتلارنىڭ مەدەنىيىتىنى چوڭ بىلىدىغان، توي - تۆكۈن مۇراسىملىرىدىكى غەيرىي پائالىيەت ۋە ئىسراپچىلىقلارنى قوللايدىغان ئاۋام - خەلقكە خىتاب قىلىپ ئېيتىدۇكى، شەيتانلارنىڭ كەينىگە كىرمەڭلار! ئۇلار سىلەرگە مەزكۇر ئىسلامغا خىلاپ ئىشلارنى شېرىن پەلسەپىۋىي سۆزلەر بىلەن چىرايلىق كۆرسىتىدۇ. گۇناھ ئىشلارغا چىرايلىق رەڭ بېرىپ توغرا قىلىپ كۆرسىتىدۇ. بىدئەتلەرنى ياخشى ئەمەل قاتارىغا كىرگۈزۈپ بايان قىلىدۇ، ئۇلارغا ھەرگىز ئالدىنماڭلار!

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٩﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٣٠﴾ سَلَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٣١﴾ زَيْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا

سەلەرگە (ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئوپچۇق دەلىللەر كەلگەندىن كېيىن، (توغرا يولدىن) تېپىپ كەتسەڭلار، بىلىڭلاركى، (سەلەر جازالىنىسىلەر، چۈنكى) ئاللاھ غالىبتۇر (يەنى سەلەرنى جازالاشتىن ئاجىز ئەمەستۇر)، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [209]، ئۇلار (يەنى ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلمىغانلار) پەقەت ئاللاھنىڭ (قىيامەت كۈنى خالايقنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن) بۇلۇتلارنىڭ سايلىرى ئىچىدە كېلىشىنى، پەرىشتىلەرنىڭ كېلىشىنى ۋە (ھۆكۈم چىقىرىلىپ) ئىشنىڭ پۈتۈشىنىلا كۈتمەيدۇ؟^① ۋە ھالەنكى، ھەممە ئىش ئاللاھقىلا قايتۇرۇلىدۇ [210]. (ئى پەيغەمبەر!) ئىسرائىل ئەۋلادىدىن سورىغىنكى، بىز ئۇلارغا نەقەدەر كۆپ روشەن دەلىللەرنى ئاتا قىلدۇق^②. كىمكى ئاللاھنىڭ بۇ نېمىتىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇنى (كۆپىلىق قىلىپ) ئۆزگەرتىۋېتىدىكەن، (بىلسۇنكى)^③، ئاللاھنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن قاتتىقتۇر [211]. كاپىرلارغا دۇنيا ھاياتى چىرايلىق كۆرسىتىلدى (شۇڭا ئۇلار دۇنيانىڭ شەھۋەتلىرىگە، نېمەتلىرىگە مەپتۇن بولىدۇ)، ۋە مۇئمىنلەرنى مەسخىرە قىلىدۇ^④.

① بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇلار قىيامەتنىڭ بولۇشىنىلا كۈتىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) يەنى ئۇلار قىيامەتنىڭ بولۇشىنىلا كۈتۈۋاتامدۇ؟ ياكى ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرنىڭ ئارىسىدا ئاق بۇلۇتلار ئۈستىدە سايىۋەن بولغان ھالدا ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ھۆكۈم چىقارسا، ئاندىن ئۇلار ئىمان ئېيتامدۇ؟ لېكىن ئۇ شەكىلدە ئېيتقان ئىمان قوبۇل قىلىنمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلامغا كىرىشىنى كېچىكتۈرمەڭلار، ئىسلامنى تېزىرەك قوبۇل قىلىپ، ئاخىرەتلىكىڭلارنى ياخشىلىۋېلىڭلار.

② مەسىلەن: ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاسسى ئارقىلىق سېھىرگەرلەرنىڭ سېھىرىنى بەربات قىلدى، ھاسا بىلەن دېڭىزنى يېرىپ يول ئاچتى، تاشتىن 12 بۇلاق سۇ چىقاردى، بۇلۇتنى سايىۋەن قىلىپ بەردى، تەرەنجىبىن بىلەن بۆدۈننى چۈشۈرۈپ بەردى، ئەنە شۇلار ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى بىلدۈرىدىغان روشەن دەلىللەر ئىدى. لېكىن ئۇلار ھەممىنى كۆرۈپ ۋە بىلىپ تۇرۇپ، ئىماندىن يۈز ئۆردى ۋە كۇفرىنى ئىختىيار قىلدى.

③ «كىمكى بۇ نېمەتنى ئۆزگەرتىۋېتىدىكەن» يەنى ئىماننىڭ ئورنىغا كۇفرىنى ئىختىيار قىلىپ، ئىماندىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئازاب قىلىدۇ.

④ مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپىنچىسى كەمبەغەللەردىن بولغاچقا، مەئىشەتلىك تۇرمۇش شارائىتىغا ئىگە ئەمەس ئىدى، شۇڭا كاپىرلار يەنى مەككە مۇشرىكلىرى ئۇلارنى مەسخىرە قىلاتتى. كەمبەغەللەرنى مەسخىرە قىلىش ھەر دەۋردىكى دۆلەتمەنلەرنىڭ ئادىتى بولۇپ كەلگەن.

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٦﴾ كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيِّنَةً فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٧﴾

ھالبۇكى، قىيامەت كۈنى تەقۋادارلار ئۇلاردىن (دەرىجە جەھەتتە) ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئاللاھ خالىغان كىشىگە ھېسابسىز رىزىق بېرىدۇ ﴿212﴾. ئىنسانلار (دەسلەپتە) بىر ئۈممەت (يەنى ھەق دىندا) ئىدى ﴿2﴾ (كېيىن ئۇلارنىڭ بەزىسى ئىمان ئېيتىپ، بەزىسى كاپىر بولۇپ ئىختىلاپلاشتى، بۆلۈندى)، ئاللاھ پەيغەمبەرلەرنى (مۇئمىنلەرگە جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (كاپىرلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتى. (ئاللاھ) كىشىلەرنىڭ ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلىرى ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇ پەيغەمبەرلەر بىلەن بىرگە ھەق يولنى كۆرسەتكۈچى كىتابنى نازىل قىلدى. پەقەت كىتاب بېرىلگەنلەر (يەھۇدىيلار)لا ئۆزلىرىگە روشەن دەلىللەر كەلگەندىن كېيىن، ئۆزئارا ھەسەت قىلىشىپ (يەنى كاپىرلار مۇئمىنلەرگە ھەسەت قىلىپ)، كىتاب توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشتى. ئاندىن ئاللاھ ئىمان ئېيتقانلارنى ئۆز ئىرادىسى بويىچە ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) بىرلىككە كېلەلمىگەن ھەقىقەتكە ھىدايەت قىلدى ﴿3﴾. ئاللاھ خالىغان كىشىنى توغرا يولغا باشلايدۇ ﴿213﴾.

① بۇ يەردە كاپىرلارنىڭ مۇئمىنلەرنى كەمبەغەللىكى ۋە ساددىلىقى يۈزىدىن مەسخىرە قىلغانلىقى تىلغا ئېلىنىپ، دېيىلىۋاتىدۇكى، قىيامەت كۈنى مۇشۇ كەمبەغەللىك تەقۋادارلىقى بىلەن ئۈستۈن دەرىجىلەرگە نائىل بولىدۇ. «ھېسابسىز رىزىق» دېگەندە ئاخىرەتتىكى باياشات تۇرمۇشتىن باشقا يەنە دۇنيادىكى باياشاتلىقمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەقىقەتەن نەچچە يىللاردىن كېيىن ئاللاھ تائالا ئەنە شۇ كەمبەغەللىككە فەتىھى - نۇسرەت ئىشلىرىنى ئېچىۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ مال - دۇنيالىرى كۆپىيىپ، رىزقى كەڭ بولۇپ كەتتى.

② يەنى ئىلگىرى ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان تەۋھىد ئۈستىدە ئىدى. ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ نۇھ ئەلەيھىسسالامغىچە (يەنى 10 ئەسىرگىچە) كىشىلەر تەۋھىد ئۈستىدە ئىدى، پەيغەمبەرلەر ئۇلارنى ئىزچىل تۈردە تەۋھىدكە دەۋەت قىلىپ تۇرغاچقا، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەي ياشىغان ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن شەيتاننىڭ ۋەسۋەسى قىلىشى سەۋەبلىك ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىختىلاپ پەيدا بولۇپ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە بۇتقا چوقۇنۇش ئەۋج ئالدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇلارغا پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىپ، ئىختىلاپ قىلغان كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش، تەۋھىدنى بايان قىلىش ۋە ھەقنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن كىتابلارنى چۈشۈردى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ مەسىلەن: ئەھلى كىتاب جۈمە كۈنى توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشىپ، يەھۇدىيلار شەنبە كۈنىنى، ناسارالار يەكشەنبە كۈنىنى ئۆزلىرىنىڭ مۇقەددەس كۈنى قىلىپ بەلگىلىگەن ئىدى، ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى جۈمە كۈنىنى مۇقەددەس كۈن قىلىپ تاللاشقا مۇۋەپپەق قىلدى. ئەھلى كىتاب يەنە ئىيسا ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشتى. يەھۇدىيلار ئۇنى يالغانچىغا چىقىرىپ، ئانىسىغا (يەنى ھەزرىتى مەريەمگە) بوھتان چاپلىدى. ئۇلارنىڭ ئەكسىچە ناسارالار ئۇنى ئىلاھ ۋە ئاللاھنىڭ بالىسى دەۋالدى. ئاللاھ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىنى توغرا مەۋقە تاللاشقا مۇۋەپپەق قىلدى، شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە ئىتائەتمەن بەندىسى دەپ ئېتىقاد قىلدى. ئەھلى كىتاب

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشتى. يەھۇدىيلار ئۇنى يەھۇدىي ئىدى، دېدى. ناسارالار ئۇنى ناسارا ئىدى، دېدى. ئاللاھ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگە ئۇنىڭ توغرىسىنى بىلدۈرۈپ دېدىكى: ﴿ئىبراھىم يەھۇدىيۇ ئەمەس، ناسارامۇ ئەمەس، ۋەلېكىن توغرا دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى، ئاللاھقا بويسۇنغۇچى ئىدى، مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى﴾. (سۈرە ئال ئىمران 67 - ئايەت) ئۇنىڭدىن باشقا كۆپ مەسىلىلەردە ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا مەرھەمەت قىلىپ، ئۇلارغا توغرا يولنى كۆرسەتتى.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿١٦﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەر تېخى ئىلگىرىكىلەر (يەنى مۇئمىنلەر) نىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەر سىلەرنىڭمۇ بېشىڭلارغا كەلمەي تۇرۇپ جەننەتكە كىرىشىنى ئويلامسىلەر؟ ① ئۇلارنىڭ بېشىغا شۇنداق قاتتىق يوقسۇلۇق ۋە ئاغرىق - سىلاق كەلگەن ۋە شۇنداق ساراسمىگە چۈشۈرۈلگەنكى، ھەتتا پەيغەمبەر بىلەن مۇئمىنلەر: «ئاللاھنىڭ (بىزگە ۋەدە قىلغان) ياردىمى قاچانمۇ كېلەر؟» دەپ كەتكەن ئىدى. بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ ياردىمى ھەقىقەتەن يېقىندۇر ② [214]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن قانداق نەرسىنى (كىملىرىگە) سەرپ قىلسا بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنكى، «مال - مۈلۈكۈڭلاردىن نېمىنى سەرپ قىلماڭلار، ئۇنى ئاتا - ئاناڭلارغا، خوش - ئەقربالرىڭلارغا، مىسكىنلەرگە ۋە يول خىراجىتى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا سەرپ قىلساڭلار بولىدۇ» ③. سىلەر قانداقلا ياخشىلىقتىن نېمىنى قىلساڭلار، ئاللاھ ئۇنى ئەلۋەتتە بىلىپ تۇرىدۇ» [215].

① مۇسۇلمانلار مەدىنىگە ھىجرەت قىلغاندىن كېيىن ئۇلارغا يەھۇدىيلار، مۇناپىقلار ۋە ئەرەب مۇشرىكلىرى تەرىپىدىن ھەر خىل ئەزىيەتلەر يەتكەندە، بىر قىسىم مۇسۇلمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا شىكايەت قىلغان ئىدى، ئۇلارغا تەسەللى بېرىش ئۈچۈن بۇ ئايەت نازىل قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا مۇنداق دېدى: «سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن كىشىلەردىن بىرىنىڭ بېشىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ھەرنى قويۇپ تاپىنىغىچە ھەرىدىسىمۇ، ئۇ كىشىنى دىنىدىن قايتۇرالمىتتى. ئۇنىڭ گۆشى بىلەن سۆڭىكىنىڭ ئارىلىقىنى تۆمۈر تاغاقلار بىلەن تارىسىمۇ، ئۇ كىشىنى دىنىدىن قايتۇرالمىتتى. ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، چوقۇم ئاللاھ ئىسلام دىنىنى ئۈستۈنلىككە ئىرىشتۈرىدۇ. ھەتتا سەئادىن ھەزرەمەۋتقىچە ئۇلاغلىق ماڭغان كىشىلەر ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان بولىدۇ. پەقەت قويلرىنى بۆرە يەپ كېتىشىدىنلا قورقىدۇ. لېكىن سىلەر ئالدىراپ كېتىۋاتسىلەر». (سەھىھۇل بۇخارى 6943 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەقسىتى مۇسۇلمانلارنى رىغبەتلەندۈرۈش، ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى كۈچەيتىش ئىدى.

② شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ھەرقانداق كېلىۋاتقان نەرسە يېقىندۇر، مۇئمىنلەرگە ئاللاھنىڭ مەدەت بېرىدىغانلىقى شەكسىزدۇر، شۇڭا ئۇمۇ يېقىندۇر.

③ بۇ يەردە بىر قىسىم ساھابە كىراملارنىڭ سورىغان سوئالىغا جاۋابەن پۇل - مال سەرپ قىلىنىدىغان ئەڭ مۇھىم ئورۇن ۋە كىشىلەر بايان قىلىنىۋاتىدۇ. يەنى بۇلار سىلەرنىڭ ئىقتىسادىي ياردەم قىلىشىڭلارغا ھەممىدىن لايىق كىشىلەردۇر. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، پۇل - مال سەرپ قىلىشقا بۇيرۇلغان بۇ ھۆكۈم پەرز زاكاتقا ئالاقىدار بولماستىن، بەلكى نەپلە سەدىقىگە ئالاقىدار ھۆكۈمدۇر. چۈنكى زاكاتنى ئاتا - ئانىغا خەجلەپ بېرىش جايز بولمايدۇ. تابىئىينلاردىن مەيمۇن ئىبنى مېھران بۇ ئايەتنى ئوقۇپ مۇنداق دېدى: «پۇل - مال سەرپ قىلىنىدىغان ئورۇنلارنىڭ ئىچىدە دۇمباق ۋە كاناي قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى، ياغاچلارغا نەقىش ئويدۇرۇش ۋە تاملارنى يوپۇقلار بىلەن بېزەش قاتارلىقلار يوق (يەنى بۇ ئورۇنلارغا سەرپ قىلغان پۇل سەدىقە ھېسابلانمايدۇ)». (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇنداق ئىشلارغا پۇل - مال سەرپ قىلىش

ئىسراپچىلىقنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، ياخشى كۆرۈلمەيدىغان ئىشلاردۇر. ئەپسۇسكى بۈگۈنكى كۈندە ئۇ ياخشى كۆرۈلمەيدىغان ئىسراپچىلىق ۋە ئارتۇقچە خىراجەتلەر تۇرمۇشىمىزنىڭ مۇھىم بىر قىسمىغا ئايلىنىپ قالدى، ھەتتا نەزىرىمىزدە يامان كۆرۈلمەيدىغان ئىشلاردىن بولۇپ كەتتى.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدَّدَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفَّرَ بِهِ ۖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجِ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ

(ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئىنسان تەبىئىتىنىڭ تەقەززاسى بىلەن) سىلەر ياقتۇرمىساڭلارمۇ جىھاد قىلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى. سىلەر ئۆزۈڭلار ئۈچۈن پايدىلىق بولغان نەرسىنى ياقتۇرماي قېلىشىڭلار، ئۆزۈڭلار ئۈچۈن زىيانلىق بولغان نەرسىنى ياقتۇرۇپ قېلىشىڭلار مۇمكىن. (سىلەرگە نېمىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى) ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ. سىلەر بىلمەيسىلەر (شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ بۇيرۇغانغا ئالدىراڭلار) ① [216]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن: «ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايدا ئۇرۇش قىلىشقا بولامدۇ؟» دەپ سورىيدۇ. ئېيتقىنكى، «بۇ ئايدا ئۇرۇش قىلىش چوڭ گۇناھتۇر؛ (ئەمما كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسۇش، ئاللاھقا كۇفرلىق قىلىش، مەسجىدى ھەرەمدىن (يەنى ئۇنىڭدا ئىبادەت قىلىشتىن) توسۇش ۋە مەسجىدى ھەرەم ئاھالىسىنى ھەيدەپ چىقىرىش ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا تېخىمۇ چوڭ گۇناھتۇر. پىتنە (يەنى كۇفردا چىڭ تۇرۇش ۋە مۇئمىنلەرگە زىيانكەشلىك قىلىش) ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ ئېغىر گۇناھتۇر». ②

① بۇ يەردە جىھادنىڭ ھۆكۈمى ۋە ئەھمىيىتى مىسال ئارقىلىق مۇئمىنلەرگە چۈشەندۈرۈلىۋاتىدۇ. مەيلى سىلەرگە ياقسۇن ياكى ياقمىسۇن، ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلىڭلار. چۈنكى ئۇنىڭ نەتىجىسىنى ئاللاھ بىلىدۇ. سىلەر بىلمەيسىلەر، بەلكىم ئۇنىڭدا سىلەر ئۈچۈن پايدا بولۇشى مۇمكىن. جىھادنىڭ نەتىجىسىدە سىلەر دۈشمەن ئۈستىدىن غەلبە قىلىسىلەر، فەتھى - نۇسرەت، ئىززەت - ئابروي، مال - مۈلۈككە ئېرىشىسىلەر. شۇنىڭدەك يەنە سىلەر بىر (جىھادقا چىقماي ئۆيدە ئولتۇرۇشقا ئوخشاش) ئىشنى ياخشى كۆرۈشۈڭلار مۇمكىن. لېكىن بۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان ئاقىۋەت سىلەر ئۈچۈن خەتەرلىك بولۇشى مۇمكىن. يەنى دۈشمەن سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلەردىن غەلبە قىلىشى ۋە سىلەرنى خارلىقتا ياشاشقا مەجبۇر قىلىشى مۇمكىن.

② رەجەب، زۇلقەئدە، زۇلھىججە ۋە مۇھەررەم قاتارلىق تۆت ئاي ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرىكى جاھىلىيەت دەۋرىدىمۇ ئۇرۇش قىلىش ھارام ئايلاردىن سانىلاتتى. شۇڭا بۇ ئايلاردا ئۇرۇش - جىھاد قىلىشقا بولمايدۇ دەپ قارىلاتتى. ئىسلام كەلگەندىن كېيىنمۇ ئۇ ئايلارنىڭ ھاراملىقىنى ساقلاپ قالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا رەجەب ئېيىدا مۇسۇلمانلار قوشۇنى تەرىپىدىن بىر كاپىر ئۆلتۈرۈلدى، بىر قانچە كاپىر ئەسىر ئېلىندى، قوشۇندىكىلەر رەجەب ئېيىنىڭ باشلانغانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى. كاپىرلار مۇسۇلمانلارغا تەنە قىلىپ «قاراڭلار، مۇسۇلمانلار ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلارنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىمىدى» دەپ سۆز - چۆچەك تارقىتتى، شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى ۋە دېيىلدىكى، ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلاردا ئۇرۇش قىلىش ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر، لېكىن ھارام ئايلارنىڭ ھۆرمىتىنى باھانە قىلىپ داۋراڭ سالغانلارغا ئۆزلىرىنىڭ قىلمىشلىرى كۆرۈنمەمدۇ؟ بۇلار ئۆزلىرى ئۇنىڭدىنمۇ ئېغىر گۇناھلارنى ئۆتكۈزدىغۇ، ئۇلار كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ۋە مەسجىدى ھەرەمدە ئىبادەت قىلىشتىن توستى يەنە مەسجىدى ھەرەمدىن مۇسۇلمانلار ئاھالىسىنى چىقىپ كېتىشكە مەجبۇرلىدى. يەنە ئاللاھقا كۇفرلىق قىلىش ۋە ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرۈش ئادەم ئۆلتۈرۈشتىنمۇ قاتتىق گۇناھتۇر. ئەمدى مۇسۇلمانلاردىن سەۋەنلىك يۈزىسىدىن ئۇرۇش چەكلەنگەن ئايدا بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويۇش ۋەقەسى سادىر بولغان بولسا نېمە

بوپتۇ؟ ئۇلار بۇنىڭغا داد - پەرياد كۆتۈرگەننىڭ ئورنىغا ئۆزلىرىنىڭ جىنايەتلىرىگە قاراپ بېقىشى لازىم.

وَلَا يَزَالُونَ يَقْتُلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُم عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَعُوا وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُم عَن دِينِهِ فَمَا لِيكَ بِأَوْلِيَّيَكَ حِطَّتْ أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٨﴾ * يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٩﴾

ئۇلار (يەنى كاپىرلار) قولىدىن كەلسىلا، سىلەرنى دىنىڭلاردىن قايتۇرۇۋەتكەنگە قەدەر سىلەر بىلەن داۋاملىق ئۇرۇش قىلىپ تۇرىدۇ. ① سىلەردىن كىمكى ئۆز دىنىدىن يېنىپ كاپىر پېتى ئۆلسە، ئۇنىڭ (بارلىق ياخشى) ئەمەللىرى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بىكار بولۇپ كېتىدۇ. بۇنداق ئادەملەر دوزاخ ئەھلىدۇر ۋە دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر. ② [217]. شۈبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقانلار، ھىجرەت قىلغانلار ۋە ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلغانلار - ئەنە شۇنداق كىشىلەر ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [218]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن ھاراق ۋە قىمار توغرىسىدا سورىشىدۇ، ئېيتقىنىكى، «بۇنىڭ ھەر ئىككىسىدە چوڭ گۇناھ بار» ③ ۋە كىشىلەرگە ئازغىنە پايدىمۇ بار؟ ④، لېكىن بۇ ئىككىسىدىكى گۇناھ پايدىغا قارىغاندا بەك چوڭدۇر». ئۇلار يەنە سەندىن قانداق نەرسىنى سەدىقە قىلىش توغرىلىق سورايدۇ، «(ئېھتىياجىدىن) ئارتۇقىنى (سەدىقە قىلىڭلار)» ⑤ دېگىن. دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ (ئىشلىرىنى) تەپەككۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ ئايەتلىرىنى سىلەرگە مۇشۇنداق بايان قىلىدۇ [219].

① ئۇلار سىلەرنى دىنىڭلاردىن كۇفرىغا قايتۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىۋاتقان ئازاب، تەھدىت ۋە دۈشمەنلىشىشتىن ئۆزلىرىنى تارتمايۋاتسا، سىلەر ھارام ئايىلارنىڭ ھۆرمىتىنى دەپ، ئۇلارغا قارشى چىقىشتىن توختاپ تۇرامسىلەر؟

② كىمكى ئىسلام دىنىدىن يانسا يەنى مۇرتەد بولسا (ئەگەر تەۋبە قىلمىسا)، ئۇنىڭ دۇنيادىكى جازاسى ئۆلتۈرۈلۈشتۇر. ھەدىستە «كىمكى دىنىنى ئۆزگەرتسە، ئۇنى ئۆلتۈرۈڭلار» دېيىلگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 3017 - ھەدىس) بۇ ئايەتتە ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى جازاسى بايان قىلىندى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئىسلامنى قوبۇل قىلغان ئادەمنىڭ ئىلگىرىكى گۇناھلىرى كەچۈرۈم قىلىنىپ كەتكەندەك، مۇرتەد بولۇپ كۇفرىغا قايتقان ئادەمنىڭ مۇسۇلمان ھالەتتە قىلغان ياخشى ئەمەللىرى بىكار قىلىنىدۇ. قۇرئاننىڭ ئىبارىسىدىن ئايان بولىدۇكى، تەۋبە قىلماي كۇفرى ئۈستىدە ئۆلۈپ كەتكەن ئادەمنىڭ ئەمەللىرى بىكار قىلىنىدۇ. ئەگەر ئۆلۈشتىن ئىلگىرى تەۋبە قىلسا، ئۇنداق بولمايدۇ. يەنى مۇرتەدنىڭ تەۋبىسى قوبۇل بولىدۇ.

③ ھەر ئىككىسى دىنىي جەھەتتىن چوڭ گۇناھتۇر.

④ بۇ يەردىكى پايدا دۇنيادىكى ۋاقىتلىق پايدىغا قارىتىلغان. مەسىلەن: ھاراق بەدەنگە ۋاقىتلىق قۇۋۋەت بولىدۇ، بەزى كىشىلەرنىڭ نېرۋېسىنى ئۆتكۈزۈپ قىلىدۇ، جىنسىي قۇۋۋەتنى ئاشۇرىدۇ، دېگەندەك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئېستىمال قىلىش ئومۇملىشىپ قالغان، ئۇنى ئېلىپ - سېتىشتىن پايدا ئالغىلى بولىشى مۇمكىن. لېكىن بۇ ئازغىنە پايدا ئۇنىڭ دىنىغا ۋە ئەقىلگە كەلتۈرىدىغان زىيىنىغا سېلىشتۇرغاندا ناھايىتى

ئاز، ئەرزىمەس بىر پايدىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ﴿ بۇ ئىككىسىدىكى گۇناھ پايدىغا قارىغاندا بەك چوڭدۇر ﴾ دېدى. شۇنىڭدەك بۇ ئايەتتە ھاراق ۋە قىمار ھارام قىلىنمىدى. بۇ پەقەت ھارام قىلىشنىڭ دەسلەپكى باسقۇچى ئىدى. بۇ ئايەتتىن ناھايىتى مۇھىم بىر ئۇقۇم چىقىدۇ، ئۇ بولسا ھەر قانداق نەرسە ھەر قانچە يامان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاز - تولا پايدىسى بولىدۇ. مەسىلەن: رادىئو، تېلېۋىزور ۋە باشقا ئىجادىيەتلەر؛ كىشىلەر ئۇ نەرسىلەرنىڭ بەزى پايدىلىرىنى بايان قىلىپ، ئۆزلىرىنى ئالدايدۇ. پايدىنىڭ زىيانغا قارىغاندا قانچىلىك بولىدىغانلىقىغا قاراش لازىم. خۇسۇسەن دىن، ئىمان، ئەخلاقىي جەھەتتىكى پايدىسىنى مۆلچەرلەش كېرەك. ئەگەر دىنىي نۇقتىئىنەزەر بويىچە زىيان كۆپ بولسا، ئازغىنە دۇنيالىق پايدىنى كۆزلەپ ئۇنى جايىز دەپ بەلگىلىمەسلىك لازىم.

⑤ بۇ مەنا ئېتىبارى بىلەن بىر ئەخلاقىي يوليۇرۇقتۇر ياكى بۇ ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدىكى ھۆكۈم بولۇپ، زاكات پەرز بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمىغان، ئەمما ئۇ پەزىلەتلىك ئەمەللەردىندۇر ياكى ئۇنىڭ مەنىسى، قولاي، ئاسان بولغان، ئېغىر كەلمىگەن ئاساستا سەدىقە قىلىڭلار دېگەنلىكتۇر. (فەتھۇلقەدىر) ئىسلام سەدىقە قىلىشقا ئالاھىدە تەرغىپ قىلغان، لېكىن ئوتتۇراھال بولۇشنى تەشەببۇس قىلغان بولۇپ، بىر تەرەپتىن ھەربىر كىشى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى كىشىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشقا بۇيرۇلغان، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزى ياكى بالا - چاقىلىرى باشقىلارنىڭ ئالدىغا تىلەمچىلىك قىلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ئارتۇقچە خىراجەت قىلىشتىن چەكلەنگەن.

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الَّتِي تَمَىٰ قُلُوبُ اِلصْلَاحِ لَهُم خَيْرٌ وَّان تَخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَاعْتَنَكُمۡ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾ وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا وَلَا مُمۡنَةً مُّؤْمِنَةً خَيْرٌ مِّنۡ مُّشْرِكَةٍ وَلَا اَعۡجَبَتِكُمْ وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا وَلَعَبۡدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنۡ مُّشْرِكٍ وَلَا اَعۡجَبِكُمْ اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ يَدْعُوْا اِلَى الْحَيٰتِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ وَيُبَيِّنُ عَايٰتِهٖۤ لِّلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٢١﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن يېتىملەر توغرىلىق سورىشىدۇ^①، ئېيتقىنكى، «ئۇلارنى تەربىيەلەپ، پۇل - ماللىرىنى كۆپەيتىپ، ئىشلىرىنى) ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىش تولمۇ ياخشىدۇر. ئەگەر ئۇلار بىلەن ئارىلىشىپ ياشىساڭلار، (يېيىش - ئىچىش، كەسىپ ۋە تىجارەتتە ئۆزۈڭلارغا ئارىلاشتۇرۇپ ياشىساڭلار سىلەرگە ھېچ گۇناھ يوقتۇر)، چۈنكى ئۇلار سىلەرنىڭ دىنىي قېرىنداشلىرىڭلاردۇر. ئاللاھ (يېتىملەرنىڭ ئىشلىرىنى) بۇزغۇچى ۋە تۈزگۈچىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، (ئارىلىشىپ ياشاشنى چەكلەپ) سىلەرنى چوقۇم جاپاغا سالغان بولاتتى»^②. ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [220]. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) مۇشۇ ئاياللار ئىمان ئېيتىمىغۇچە ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئالماڭلار^③. (ھۆر) مۇشۇ ئايال (ھۆسن - جامالى ۋە مېلى بىلەن) سىلەرنى مەپتۇن قىلغان تەقدىردىمۇ، مۇئىن دەپدەك، ئەلۋەتتە ئۇنىڭدىن ياخشىدۇر. مۇشۇ ئەرلەر ئىمان ئېيتىمىغۇچە (مۇئىن ئاياللارنى) ئۇلارغا ياتلىق قىلماڭلار، (ھۆر) مۇشۇ ئەر سىلەرنى مەپتۇن قىلغان تەقدىردىمۇ، مۇئىن قۇل، ئەلۋەتتە ئۇنىڭدىن ياخشىدۇر. ئەنە شۇلار (يەنى مۇشۇ ئەرلەر ۋە ئاياللار) سىلەرنى دوزاخقا چاقىرىدۇ، ئاللاھ ئۆز ئىرادىسى بويىچە (سىلەرنى) جەننەتكە، مەغپىرەتكە چاقىرىدۇ، ئىنسانلار پەند - نەسىھەت ئالسۇن دەپ، ئاللاھ ئۇلارغا ئۆز ئايەتلىرىنى بايان قىلىدۇ [221].

① يېتىمنىڭ مېلىنى ناھەق يەۋالغانلارغا قارىتا قاتتىق ئازاب ۋەدە قىلىنغان ئايەت چۈشكەندە، ئۆزلىرىنىڭ قول ئاستىدا يېتىم بالىلار بار ساھابە كىراملار قاتتىق قورقۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يېتىملەرنىڭ ھەممە نەرسىسىنى ئايرىم قىلدى، ھەتتا ئۇلاردىن ئاشقان يېمەك - ئىچمەكلەرنىمۇ يېمىدى، ھەتتا يېتىملەر يەپ بولالمىغان تائاملار بۇزۇلۇپ قالىدىغان ھالەت شەكىللەندى. ساھابە - كىراملار مەزكۇر ۋەدە قىلىنغان ئازابقا لايىق بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن شۇنداق قىلغان ئىدى. شۇنىڭغا ئاساسەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

② يەنى ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، سىلەرگە يېتىملەرنىڭ ئىشلىرىنى تۈزەش ۋە ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىش مەقسىتى بىلەنمۇ، ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرىنى ئۆزۈڭلارنىڭ پۇل - ماللىرىغا ئارىلاشتۇرۇشقا رۇخسەت قىلمايتتى.

③ «مۇشۇ ئاياللار» دېگەن بۇتقا چوقۇنىدىغان ئاياللارنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىم مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھلى كىتاب (يەھۇدى ۋە ناسارا) ئاياللارنى ئېلىشىغا رۇخسەت بەرگەن. لېكىن مۇسۇلمان ئايالنىڭ ھېچقانداق بىر ئەھلى كىتاب ئەر بىلەن توي قىلىشىغا رۇخسەت يوقتۇر. ناسارا ئاياللار بىلەن توي قىلىشنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يامان كۆرگەن ئىدى. چۈنكى، (ئۇنىڭ يامان كۆرۈشى) مۇسۇلمان ئەرلەرنىڭ (مۇسۇلمان) ئاياللارنى ئېلىشتىن يۈز ئۆرۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن ياكى باشقا بىر تەرەپلىرىنى ئويلىغانلىقى ئۈچۈن ئىدى. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر) بۇ ئايەتتە مۇئىن ئاياللار بىلەن پەقەت مۇئىن ئەرلەرنىڭ توي قىلىشى

تەكىتلەندى، دىنى - ئېتىقادىغا قارىماستىن پەقەت ھۆسن - جامالىنى دەپلا توي قىلىش ئۆز ئاخىرىتىنى ۋەيران قىلغانلىق بولىدۇ. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «توي قىلىشتا ئايالنىڭ بايلىقى، نەسەبى، چىرايى ۋە دىنىدىن ئىبارەت تۆت خىسلىتىگە قارىلىدۇ. دىندار ئايالنى تاللىغىن، (ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭ) زىيان تارتىپ قالسىن». (سەھىھۇل بۇخارى 5090 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1466 - ھەدىس، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «دۇنيا ۋاقتلىق پايدىلىنىدىغان نەرسىدۇر. دۇنيانىڭ ۋاقتلىق پايدىلىنىدىغان نەرسىلىرىنىڭ ئەڭ ياخشىسى سالىھ (تەقۋادار) ئايال دۇر». (سەھىھ مۇسلىم 1467 - ھەدىس)

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَدَىٰ فَأَعْتَزِلُوا الْنِسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَظْهَرَنَّ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٣﴾ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلْقَوَةٌ وَيَشِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٤﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن ھەيز (مەزگىلىدە جىنسى ئالاقە قىلىشنىڭ دۈرۈسلۈقى ياكى دۈرۈس ئەمەسلىكى) توغرىلىق سورايدۇ. ئېيتقىنكى، «ئۇ زىيانلىقتۇر (يەنى ھەيز مەزگىلىدە جىنسى ئالاقە قىلىش ئەر-خوتۇن ھەر ئىككىسىگە زىيانلىقتۇر)، شۇڭا ھەيز مەزگىلىدىكى ئاياللاردىن يىراق تۇرۇڭلار» ①، (ھەيزدىن) پاك بولغۇچە ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلماڭلار ②. پاك بولغاندا، ئۇلارغا ئاللاھ بۇيرۇغان جايدىن يېقىنچىلىق قىلڭلار. ③ شەكسىزكى، ئاللاھ كۆپلەپ تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ. (ھارامدىن ۋە نجاسەتتىن) پاكلانغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ [222]. ئاياللىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن (خۇددى) ئېكىنزارلىقتۇر (يەنى نەسىل تېرىيدىغان جايدۇر). ئېكىنزارلىقنىڭ خالغان رەۋىشتە كېلىڭلار ④، ئالدى بىلەن ئۆزۈڭلار ئۈچۈن (ياخشى ئەمەللەرنى) قىلڭلار، (گۇناھتىن چەكلىنىش بىلەن) ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە بىلىڭلاركى، سىلەر ئاللاھقا مۇلاقات بولسىلەر، (ئى پەيغەمبەر!) مۇئىنلەرگە (جەننەت بىلەن) بېشارەت بەرگىن [223].

① ھەر قانداق بالاغەتكە يەتكەن قىز ۋە ئاياللاردىن قەرەللىك كەلگەن قان ھەيز دەپ ئاتىلىدۇ. بەزى چاغلاردا ئادەت كۆرمىگەن كۈنلەردە كېسەللىك سەۋەبىدىن كېلىدىغان قان ئىستىھازە دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ھۆكۈمى ھەيزنىڭ ھۆكۈمىگە ئوخشىمايدۇ. ئاياللار ھەيز كۆرگەن كۈنلەردە ناماز ئەپۇ قىلىنىدۇ، روزا تۇتۇش چەكلىنىدۇ، روزىنىڭ قازاسىنى ساقايغاندىن كېيىن تۇتۇش زۆرۈردۇر. ئەر كىشىنىڭ ھەيزدار ئايالى بىلەن بىر يەردە بولۇشى چەكلىنىدۇ، لېكىن سۆيۈش، قۇچاقلاش جايىزدۇر. لېكىن ئاياللار ھەيز كۈنلىرىدە تاماق ئېتىش، ئۇنىڭدىن باشقا ھەر قانداق ئىشنى قىلسا بولىۋېرىدۇ. يەھۇدىيلار ئاياللىرى ھەيز كۆرگەن ۋاقتىدا ئۇلارنى نجىس دەپ قاراپ، ئۇلار بىلەن (بىر يەردە ئولتۇرۇپ) تاماق يېمەيتتى ۋە ئۆيلىرىدە بىرگە ئولتۇرمايتتى. ساھابىلار (بۇ توغرىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن) سورىدى. ئاندىن ئاللاھ بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى، ئۇنىڭدا پەقەت جىما قىلىشتىن چەكلەندى، نېرى تۇرۇش، بىر يەردە بولماسلىق، يېقىنلاشماسلىق دېگەن جىمادىن ساقلىنىش دېمەكتۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە باشقا تەپسىرلەر)

② ﴿ئۇلار پاك بولغان چاغدا﴾ بۇنىڭ ئىككى مەنىسى بار: بىرىنچىسى، قان توختىغان چاغدا (يەنى غۇسۇل قىلمىسىمۇ پاك بولغان بولىدۇ) نېرى بىلەن بىر يەردە بولسا جايىز بولىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ، ئىبنى ھەزم ۋە بەزى ئىماملار بۇ مەنىنى قوللىغان، ئەللامە ئالبانىمۇ بۇنى كۈچلەندۈرگەن (نىكاھ ئەدەب - قائىدىلىرى 47 - بەت). ئىككىنچى مەنىسى، قان توختىغاندىن كېيىن غۇسۇل قىلىش بىلەن پاك بولىدۇ دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ ئىككىنچى مەنىگە ئاساسەن ھەيزدار ئايال غۇسۇل قىلمىغۇچە ئۇنىڭ بىلەن يېقىنچىلىق قىلىش ھارام بولىدۇ، ئىمام شەۋكانى بۇ مەنىنى كۈچلۈكرەك دەپ قارىغان. (فەتھۇلقەدر) ھەدىس ئەھلىنىڭ نەزىرىدە ھەر ئىككىسىگە ئەمەل قىلىشقا بولىدۇ، ئەمما ئىككىنچىسى ئەۋزەلدۇر.

③ ﴿بۇيرۇغان جايدىن يېقىنچىلىق قىلڭلار﴾ يەنى ئىپپەتلىك جايدىن، چۈنكى ھەيزدار ھالەتتە شۇ جايغا يېقىن كېلىشتىن چەكلەنگەن ئىدى، ئەمدى پاك بولغاندىن كېيىن بېرىلگەن رۇخسەتتە باشقا جاي ئەمەس شۇ جاي (شەرمىگاھ، ئىپپەتلىك جاي) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، ئايال كىشىنىڭ

ئارقىسىغا كېلىش يەنى لىۋاتە قىلىش ھارام دەپ ھۆكۈم چىقىرىدۇ. بۇ نۇقتا ھەدىسلەردە تېخىمۇ تەپسىلىي بايان قىلىنغان.

④ يەھۇدىيلار (ئەركىشى) ئايالنىڭ ئارقا تەرىپىدىن كەلسە، بالا ئالغاي بولۇپ قالىدۇ، دەپ قارايتتى. ئۇلارغا رەددىيە بېرىش يۈزىسىدىن ئايالنىڭ ئالدى تەرىپىدىن بولامدۇ ياكى كەينى تەرىپىدىن بولامدۇ، ئالدى تەرىپىنى نشان قىلسىلا بولۇپىرىدۇ، دېيىلدى، ئەمما بەزىلەر (خالغان رەۋىشتە) دېگەنگە كەينى مەقئەتمۇ كىرىدۇ، شۇڭا ئايالنىڭ كەينىگە كەلسىمۇ يەنى لىۋاتە قىلسىمۇ بولىدۇ دەيدۇ. بۇ پۈتۈنلەي خاتا كۆز قاراشتۇر. قۇرئاندا كۆزدە تۇتۇلغان ئېكىنزارلىق دېگەن ئۇرۇق سالىدىغان يەردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېكىنزارلىقنى ئىشلىتىش ھەققىدە ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاياللىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن (خۇددى) ئېكىنزارلىقتۇر (يەنى نەسىل تېرىيدىغان جايدۇر)، ئېكىنزارلىقنىڭلارغا خالغان رەۋىشتە كېلىڭلار﴾ بۇ ئېكىنزارلىق (بالا تۇغۇلىدىغان جاي) كەينى مەقئەت ئەمەس، پەقەت ئىپپەتلىك جايدۇر. ھەر ھالدا ئارقىغا كېلىش ئىنسان تەبىئىتىگە يات غەيرىي نورمال قىلىقتۇر، ئايالنىڭ ئارقىغا كەلگەن كىشى مەلئۇن ھېسابلىنىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدىر)

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ فُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصٌ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾

سېلەر ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قىلغان قەسەملىرىنى ياخشىلىق قىلىشقا، تەقۋادار بولۇشقا، كىشىلەرنى ئەپلەشتۈرۈشكە توسالغۇ قىلىۋالماڭلار! ① (يەنى ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىشنى ياخشى ئىشلارنى قىلماسلىقنىڭ سەۋەبى قىلىۋالماڭلار)، ئاللاھ (سۆزلىرىڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [224]. مەقسەتسىز ئىچكەن قەسەملىك ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرنى جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ ②، قەستەن ئىچكەن قەسەملىك ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرنى جاۋابكارلىققا تارتىدۇ. ئاللاھ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر [225]. ئاياللىرىغا يېقىنچىلىق قىلماسلىققا قەسەم ئىچكەن كىشىلەر تۆت ئاي كۈتۈشى كېرەك ③. ئەگەر ئۇلار (بۇ مۇددەت ئىچىدە ئاياللىرىغا يېقىنچىلىق قىلىش بىلەن قەسەمدىن) قايتسا، (شۇنى ياخشى بىلسۇنكى) ئاللاھ ھەقىقەتەن مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر. ئاللاھ ناھايىتى مېھرىباندۇر [226].

① يەنى ئاچچىقلانغان ھالدا مەن پالانىغا ياخشىلىق قىلمايمەن، پالانى بىلەن سۆزلەشمەيمەن، پالانىنىڭ ئارىسىنى تۈزەيمەن دەپ قەسەم ئىچمەڭلار! ھەدىسلەردە مۇشۇنداق ياخشى ئەمەللەرنى قىلماسلىققا قەسەم ئىچكەنلەرگە قارىتا: ئەگەر شۇنداق قەسەم ئىچكەن بولساڭلار، قەسەملىرىنى بۇزۇپ، كاپارەت بېرىۋېتىڭلار، دەپ كۆرسەتمە بېرىلگەن. (قەسەمنىڭ كاپارىتى سۈرە مائىدە 89 - ئايەتتە بايان قىلىنىدۇ)

② يەنى ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان، ئىختىيارسىز سەۋەنلىك بىلەن ئىچكەن قەسەم ئەپۇ قىلىنىدۇ. ئەمما قەستەن يالغاندىن قەسەم ئىچىش چوڭ گۇناھلار جۈملىسىدىندۇر.

③ "إِيلًا" نىڭ مەنىسى قەسەم ئىچمەك. يەنى بىر ئەر بىر مۇددەت (مەسىلەن: بىر ئاي ياكى ئىككى ئاي) ئايالىم بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزمەيمەن، دەپ قەسەم ئىچسە، ئاندىن شۇ مۇددەت توشقاندىن كېيىن ئايالى بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزسە، ئۇنىڭغا ھېچقانداق كاپارەت كەلمەيدۇ. ئەگەر شۇ مۇددەت توشۇشتىن بۇرۇن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزسە، قەسەمنىڭ كاپارىتىنى بېرىش لازىم. ئەمما قەسەم قىلغان مۇددەت تۆت ئايدىن ئارتۇق بولسا ياكى مۇددەت بەلگىلىمەي قەسەم قىلغان بولسا، تۆت ئاي مۇددەت توشقاندىن كېيىن ئايالى بىلەن مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشى ياكى تالاق قىلىشى كېرەك بولىدۇ (چۈنكى، ئايال كىشىنى تۆت ئايدىن ئارتۇق مۇئەللىق قويۇش جايىز ئەمەس، يەنى يا تالقىنى بەرمەي ياكى نورمال تۇرمۇشنى داۋام قىلماي ئېسىپ قويۇش توغرا ئەمەس). ئەگەر مۇددەت تۆت ئايدىن ئېشىپ كەتسە، قەسەمنىڭ كاپارىتىنى بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر ئەر ئايالنىڭ تالقىنىمۇ بەرمەي ياكى ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەت ئۆتكۈزمەي تۇرىۋالسا، ئايالغا زۇلۇم بولماسلىقى ئۈچۈن ھاكىم ئەرنى ئىككى ئىشنىڭ بىرىنى تالاشقا مەجبۇرلايدۇ. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

ئەگەر ئۇلار (ئاياللىرىنى) تالاق قىلىش نىيىتىگە كەلسە،^① (شۇنىمۇ ياخشى بىلسۇنكى) ئاللاھ (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيەتلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [227]. تالاق قىلىنغان ئاياللار ئۈچ ھەپتە ئۆتكۈچە ئىددەت تۇتىدۇ.^② ئەگەر ئۇلار ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە (راستتىنلا) ئىشىنىدىكەن، بالىياتقۇلىرىدىكى ئاللاھ ياراتقان نەرسىنى (يەنى ھامىلەنى ۋە ھەيزنى) يوشۇرۇشى دۇرۇس ئەمەس^③. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئەرلىرى ئەپلىشىپ قېلىشنى خالىسا، شۇ مۇددەت ئىچىدە ئۇلارنى قايتۇرۇپ كېلىشكە (باشقىلارغا قارىغاندا) ئەڭ ھەقىقەتتۇر.^④ ئاياللىرى ئۈستىدە ئەرلەرنىڭ ھەقىقىي بولغىنىدەك، ئەرلىرى ئۈستىدە ئاياللارنىڭمۇ ھەقىقىي بار^⑤ (يەنى ئاياللار مۇۋاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك، مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتمۇ ئۆتىشى كېرەك). (ئاياللارغا مەھرى بېرىش ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى قامداش مەجبۇرىيەتلىرى ئەرلەرگە يۈكلەنگەنلىكتىن) ئەرلەر ئاياللاردىن بىر دەرىجە ئارتۇقلۇققا ئىگە. ئاللاھ غالىبتۇر. ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [228].

① بۇ ئىبارىدىن مەلۇم بولىدىكى، تۆت ئاينىڭ ئۆتۈپ كېتىشى بىلەنلا ئايالى ئۆزلۈكىدىن تالاق بولۇپ كېتىدۇ (بەزى ئۆلىمالار شۇنداق قارايدۇ)، توغرىسى شۇكى، ئەرنىڭ تالاق قىلىشى بىلەن ئاندىن تالاق بولىدۇ، شۇنداق قىلىشقا شەرىئى مەھكىمىمۇ ئەرنى مەجبۇر قىلىدۇ. بۇ كۆپ سانلىق ئۆلىمالارنىڭ كۆز قارىشىدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② بۇ ھۆكۈم تالاق قىلىنغان ئەمما ھامىلدار ئەمەس ئاياللارنى كۆرسىتىدۇ. (چۈنكى ھامىلدار ئايالنىڭ ئىددىتى بالىسىنى تۇغقانغا قەدەر بولىدۇ) بىر يەردە بولۇشتىن ئىلگىرى تالاق قىلىنغان ئايالمۇ ئۇ ھۆكۈمنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ، (چۈنكى، ئۇنىڭ ئىددىتى بولمايدۇ). ھەيزدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەن ئايال يەنى ھەيز كۆرۈشتىن توختىغان ئايال (ئۇلارنىڭ ئىددىتى ئۈچ ئايدۇر) ۋە تېخى ھەيز كۆرمىگەن قىز بۇ ھۆكۈمگە كىرمەيدۇ. بۇ يەردە پەقەت ئېرى بىلەن بىر يەردە بولۇپ بولغاندىن كېيىن تالاق قىلىنىپ كەتكەن ئاياللار تىلغا ئېلىنىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىددىتى ئۈچ قۇرۇق بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى پاكلىق ياكى ھەيز دېمەكتۇر. يەنى ئۈچ پاكلىق ياكى ئۈچ ھەيزدىن ئىبارەت ئىددىتى توشقاندىن كېيىن، باشقا ئەرگە تەگسە جايىز بولىدۇ. ئىلگىرى ئۆتكەن ئالىملار قۇرۇق نىڭ ھەر ئىككى مەنىسىنى توغرا دەپ قارىغان، شۇڭا ھەر ئىككى مەنىنى ئېلىشقا بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدىر) قۇرۇق نىڭ مەنىسىنى ھەيز دەپ ئېلىش ئەڭ توغرىدۇر.

③ يەنى ھەيزنىمۇ، ھامىلنىمۇ يوشۇرماسلىق كېرەك. ھەيزنى يوشۇرماڭلار، مەسىلەن: يارىشىۋېلىشنى مەقسەت قىلىپ، (ئەگەر ئۇ ئەر يارىشىۋېلىشنى خالىسا) ئۈچ ھەپتە كېلىپ بولغان بولسىمۇ، تالاقنى كېيىن ماڭا بىر ياكى ئىككى ھەپتە كەلدى، دېمەڭلار. ئەگەر ئايال ئۆزى يارىشىشنى خالىمىسا، ئەرنىڭ يارىشىۋېلىش ھەققىنىڭ ئىسپاتلانماسلىقىنى مەقسەت قىلىپ، ئۈچ ھەپتە كۆرمىگەن بولسىمۇ، مەن ئۈچ ھەپتە كۆرۈپ بولىدۇم، دېمەڭلار. شۇنىڭدەك يەنە ھامىلنى (قوساقتىكى بالىنى) يوشۇرماڭلار، بولمىسا باشقا بىرى بىلەن

توي قىلغاندا، نەسەپ ئارىلىشىپ كېتىش ئەھۋالى يۈز بېرىدۇ، ئابىمەنى دەسلەپكى ئەرنىڭ، بالا ئىككىنچى ئەرگە مەنسۇپ بولۇپ قالىدۇ، بۇ ئېغىر گۇناھى كەبىرە (چوڭ گۇناھ) دۇر.

④ ئەرنىڭ يارىشىۋېلىشتىكى مەقسىتى ئايالغا ئازار بېرىش بولمىسىلا، ئىددەت ئىچىدە ئايالى بىلەن يارىشىۋېلىشقا تولۇق ھەقلىقتۇر. ئايالنىڭ ۋەلىسىنىڭ بۇ ھەقنى ئېتىراپ قىلماي، توسالغۇ پەيدا قىلىشقا رۇخسەت يوق.

⑤ يەنى ھەر ئىككىسىنىڭ ھوقۇقلىرى بىر - بىرىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، ھەر ئىككىسى ئۇ ھوقۇقلارغا رىئايە قىلىشقا شەرئەن مەجبۇردۇر. ئەلۋەتتە، ئەرلەر ئاياللاردىن بىر دەرىجە ئارتۇقتۇر. مەسىلەن: ئەرلەر كۈچ - قۇۋۋەت، غازاتقا چىقىش قاتارلىق جەھەتلەردە، مىراستىكى نېسىۋىسىنىڭ ئىككى ھەسسە بولۇشىدا، ئەرلەرنىڭ ئاياللارنى باشقۇرۇشىدا، ھامىيلىقىدا، تالاق قىلىش ۋە يارىشىۋېلىش ھوقۇقى قاتارلىقلاردا ئۈستۈندۇر.

الطَّلُقِ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكُ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِیْحُ بِاِحْسَنِ وَلَا یَجِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّا ءَاتٰیْتُمُوْهُنَّ شَیْئًا اِلَّا اَنْ یَّخَافَا اَلَّا یُقِیْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاِنْ حَفِظْتُمَا اَلَّا یُقِیْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَیْهُمَا فِیْمَا اَفْتَدْتُمْ بِهٖ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا وَمَنْ یَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِکَ هُمُ الظَّالِمُوْنَ ﴿۲۹﴾

(يارشېۋېلىشقا بولىدىغان) تالاق ئىككى قېتىمدۇر^①، ئۇنىڭدىن كېيىن (ئايالنى) ياخشىلىق بىلەن تۇتۇش^②، ياكى چىرايلىقچە (يەنى زۇلۇم قىلماي، يامان گېپىنى قىلماي، كىشىلەرنى ئۇنىڭدىن يىراقلاشتۇرماي) قويۇۋېتىش لازىم^③، ئاللاھنىڭ (ئەر - ئاياللار ھەققىدىكى) بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلالماسلىق (يەنى ياخشى ئۆتەلمەسلىك) خەۋپى بولمىسىلا، ئۆزۈڭلارنىڭ ئاياللىرىڭلارغا (مەھرى ئۈچۈن) بەرگەن پۇل - مېلىڭلاردىن بىرەر نەرسىنى قايتۇرۇۋېلىش سىلەرگە ھالال بولمايدۇ. ئەگەر ئەر - ئايال ئىككىسىنىڭ ئاللاھنىڭ (ئەر - ئاياللار ھەققىدىكى) بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلالماسلىق خەۋپى بولسا، ئايال ئاجرىشىش ئۈچۈن (ئېرىگە) بىر نەرسە بەرسە^④ ھەر ئىككىسىگە (يەنى ئەر - ئايالغا) گۇناھ بولمايدۇ. ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىدۇر، ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلماڭلار ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار زالىملاردۇر [229].

① يەنى ئەرنىڭ (ئايالنىڭ ئىددىتى ئىچىدە) يارشېۋېلىش ھوقۇقى بار بولغان تالاق ئىككى قېتىمدۇر. ئەر بىرىنچى قېتىمقى تالاقىدىن كېيىن ۋە ئىككىنچى قېتىمقى تالاقىدىن كېيىنمۇ يارشېۋالسا بولىدۇ، ئەمما ئۈچىنچى قېتىم تالاق قىلغاندىن كېيىن يارشېۋېلىشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ. جاھىلىيەت دەۋرىدە تالاق قىلىش ۋە يارشېۋېلىشنىڭ سانى، چېكى يوق ئىدى، ئۇنىڭدا ئاياللارغا بەك زۇلۇم بولاتتى، ئەر ئايالنى قايتا - قايتا تالاق قىلىپ، يەنە يېنىۋالاتتى، شۇ تەرىقىدە يا ئۇنى تالاق قىلىپ قويۇۋەتمەيتتى يا ئۇنىڭ بىلەن چىرايلىقچە ئۆي تۇتمايتتى، ئاللاھ تائالا بۇ ھۆكۈم ئارقىلىق مەزكۇر زۇلۇمنىڭ يولىنى ئەتتى، بىرىنچى قېتىم ياكى ئىككىنچى قېتىم ئويلىنىپ بېقىش ئىمكانىيىتىدىنمۇ مەھرۇم قىلمىدى، ئەگەر ئۇنداق قىلماي، بىرىنچى قېتىملىق تالاقىدىن كېيىنلا مەڭگۈلۈك ئايرىلىشقا ھۆكۈم قىلغان بولسا ئىدى، ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغان نۇرغۇن ئىجتىمائىي مەسىلىلەر پەيدا بولغان بولاتتى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئاللاھ تائالا "طلقان" «ئىككى تالاق» دېمىدى بەلكى ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَيْنِ﴾ «تالاق ئىككى قېتىمدۇر» دېدى ۋە بۇ ئارقىلىق بىر ۋاقىتتا ئىككى ياكى ئۈچ تالاق قىلىش ۋە ئۇ ئىككىسىنى بىرلا ۋاقىتتا ئىجرا قىلىش ئىلاھىي ھېكمەتكە خىلاپ ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. ئىلاھىي ھېكمەت بىرىنچى قېتىم تالاق قىلغاندىن كېيىن (مەيلى ئۇ بىر ياكى بىر نەچچە تالاق بولسۇن) شۇنىڭدەك يەنە ئىككىنچى قېتىم تالاق قىلغاندىن كېيىن (مەيلى ئۇ بىر ياكى بىر نەچچە تالاق بولسۇن) ئىنسانغا ئويلىنىشقا، ئالدىراقسانلىق بىلەن ياكى ئاچچىقىدا سادىر قىلغان خاتالىقنى تۈزىتىۋېلىشقا پۇرسەت يارىتىپ بېرىشنى تەقەززا قىلىدۇ. شۇنداق بولغاندا بىر ئورۇندا قىلىنغان ئۈچ تالاقنى قايتىشقا بولىدىغان بىر تالاق دەپ ھۆكۈم قىلىشتىكى ھېكمەت ئايان بولىدۇ. (تەپسىلىي مەلۇماتقا ئېرىشىش ئۈچۈن دارۇسسالام نەشرىياتى نەشر قىلغان «بىر ئورۇندا ئۈچ قېتىم تالاق قىلىش ۋە ئۇنىڭ شەرىئىي چارىسى»، «ئۈمىمەتنىڭ ئىختىلاپى ۋە توغرا يول» دېگەن ئەسەرلەرگە قارالسۇن) مەلۇم بولسۇنكى، نۇرغۇن ئۆلىمالار، بىر ئورۇندا قىلىنغان ئۈچ تالاق ئۈچ قېتىم تالاق قىلغانغا ھېساب بولىدۇ، دەپ پەتىۋا بېرىدۇ.

② يەنى يارىشىۋېلىپ چىرايلىقچە ئۆي تۇتۇش لازىم.

③ ياكى ئۈچىنچى قېتىم تالاق قىلىپ، چىرايلىقچە قويۇۋېتىش لازىم.

④ بۇ ئايەتتە ئايالنىڭ ئېرىدىن ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلىش ھەققى بايان قىلىندى. يەنى ئايال ئېرىدىن ئاجراشماقچى بولسا، ئېرى مەھرى ئۈچۈن بەرگەن مال - مۈلۈكنى قايتۇرۇپ بېرىپ، ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ، بۇ ئەھۋالدا ئەر مەھرىنى قايتۇرۇپ ئالسا دۇرۇس بولىدۇ. ئەگەر ئەر ئايالنىڭ ئاجرىشىش تەلپىنى قوبۇل قىلمىسا، مەھكىمە ئەرگە ئايالنى تالاق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، ئۇنىڭغىمۇ ئۈنمىسا، مەھكىمە نىكاھنى بىكار قىلىدۇ. دېمەك ئاجرىشىش ئەر تەرەپتىن تالاق قىلىش بىلەنمۇ يەنە مەھكىمە تەرەپتىن نىكاھنى بىكار قىلىش بىلەنمۇ بولىدۇ. ھەر ئىككى خىل ئەھۋالدا ئايال بىر ھەيز ئۆتكىچە ئىددەت تۇتىدۇ. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2228، 2229 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 1185 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 3492 - ھەدىس، ئەلمۇستەدرىك لىلھاكىم 2825 - ھەدىسلەرگە قارالسۇن) شەرئەت ئايالغا ئېرىدىن ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلىش ھوقۇقىنى بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئەقىلگە مۇۋاپىق سەۋەپ كۆرسەتمەي تۇرۇپ ئېرىدىن تالقىنى تەلەپ قىلماسلىقىنىمۇ قاتتىق تەكىتلىگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنىڭدىن ئاگاھلاندىرۇپ مۇنداق دېگەن: «قايسىبىر ئايال ئېرىدىن سەۋەبسىز تالقىنى تەلەپ قىلسا، ئۇ ئايالغا جەننەتنىڭ پۇرىقى ھارامدۇر.» (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2226 - ھەدىس، ئەلبانى سەھىھ دەپ قارىغان)

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

ئەگەر ئەر ئايالنى (ئۈچىنچى قېتىم) يەنە تالاق قىلسا، ئۇ ئايال باشقا ئەرگە تەگمىگۈچە ئۇنىڭغا ھالال بولمايدۇ. ئەگەر (كېيىنكى ئەرمۇ) ئۇنى تالاق قىلسا، (ئايالنىڭ ئىددىتى توشقاندىن كېيىن) بۇرۇنقى ئېرى بىلەن ئىككىسى ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلالايدىغانلىقىغا (يەنى قايتا ياراشقاندىن كېيىن ياخشى ئۆتەلەيدىغانلىقىغا) ئىشەنگەن تەقدىردە، قايتىدىن يارىشىۋالسا، ئۇلارغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ^①. بۇ ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىدۇر، ئاللاھ ئۇنى بىلىدىغان (يەنى ئىشنىڭ ئاقىۋىتىگە پەمى يېتىدىغان) قەۋم ئۈچۈن بايان قىلىدۇ [230].

① بۇ يەردىكى تالاق ئۈچىنچى قېتىملىق تالاقنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۈچىنچى قېتىم تالاق قىلغاندىن كېيىن ئەر يېنىۋالمايدۇ ھەم نىكاھ قىلىۋالمايدۇ. ئەمما بۇ ئايال باشقا بىر ئەر بىلەن توي قىلسا، ئىككىنچى ئېرى ئۇنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن تالاق قىلسا ياكى ۋاپات بولۇپ كەتسە، ئاندىن ئاۋۋالقى ئېرى بىلەن توي قىلسا جايىز بولىدۇ. لېكىن بەزى جاھىل ئادەملەر قىلغاندەك ئۈچ قېتىم تالاق قىلىنغان ئايالغا يول چىقىرىپ بېرىش مەقسىتىدە، ئۇنى بىر ئەر ۋاقىتلىق نىكاھىغا ئېلىپ، تالاق قىلىپ بېرىش لەنتى بىر ئىشتۇر. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھالال قىلىپ بەرگۈچى ۋە قىلدۇرغۇچىغا لەنتە قىلغان» (سۈنەنى ترمىزى 1119 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 3445 - ھەدىس) ئايالنى بۇرۇنقى ئېرىگە ھالال قىلىپ بېرىش ئۈچۈن قىلىنغان نىكاھ ئەمەس، بەلكى زىناخورلۇق بولىدۇ، بۇنداق نىكاھ قىلغان ئايال بۇرۇنقى ئېرىگە ھالال بولمايدۇ. ھەدىستە ھالال قىلىپ بەرگۈچىگە لەنتە قىلىنغان تۇرسىمۇ، بەزىلەر بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، ھالال قىلىپ بېرىشنى جايىز، دەيدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنداق دەلىل كەلتۈرۈشكە يېتىنغانلىقى قۇرئان كەرىمنى مەنئىي جەھەتتىن بۇرمىلىغانلىقتۇر. ئاللاھتىن پاناھ تىلەيمىز.

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجْلَهُنَّ فَأُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَأَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ لِيُعْظَمَ بِهِ وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجْلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُعْظَمُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَمْ أَرْكَانٌ لَكُمْ وَأَظْهَرَ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٠١﴾

سېلىر ئاياللارنى تالاق قىلغان بولساڭلار، ئۇلارنىڭ ئىددىتى توشاي دەپ قالغان بولسا، (ئۇلار بىلەن يارىشىپ) ئۇلارنى چىرايلىقچە نىكاھىڭلاردا تۇتۇڭلار ياكى ياخشىلىق بىلەن قويۇۋېتىڭلار. ①. زۇلۇم قىلىش مەقسىتىدە زىيان يەتكۈزۈپ ئۇلارنى تۇتۇۋالماڭلار. كىمكى شۇنداق قىلىدىكەن (يەنى كىمكى چىرايلىقچە ئۆي تۇتۇش نىيىتى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىددىتىنى ئۇزارتىپ زۇلۇم قىلىش نىيىتىدە خوتۇنى بىلەن يارىشىدىكەن)، ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان بولىدۇ. ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى كۈلكە چاقچاق قىلىۋالماڭلار (يەنى ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىنى خىلاپلىق قىلىش يولى بىلەن مەسخىرە قىلماڭلار) ②، ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ۋە سىلەرگە ۋەز - نەسەھەت قىلىش ئۈچۈن نازىل قىلغان كىتابىنى، ھېكمەتنى (يەنى كىتابتىكى ئەھكاملارنى) ياد ئېتىڭلار (يەنى ئېسىڭلاردىن چىقارماڭلار)، ئاللاھتىن قورقۇڭلار. بىلىڭلاركى، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [231]. ئەگەر سىلەر ئاياللارنى تالاق قىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىددىتى توشقان ۋە قائىدە بويىچە (ئۆز) ئەرلىرى بىلەن پۈتۈشكەن بولسا، ئۇلارنى نىكاھلىنىشتىن توسماڭلار ③. بۇنىڭ بىلەن ئاراڭلاردىن ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرگەنلەرگە نەسەھەت قىلىنىدۇ، بۇ (يەنى ۋەز - نەسەھەت ئېلىش، ئاللاھنىڭ ئەمرلىرىنى تۇتۇش) سىلەر ئۈچۈن ئەڭ پايدىلىقتۇر ۋە ئەڭ پاك ئىشتۇر، (شەرىئەت ئەھكاملىرىدىن سىلەرگە نېمىلەر ئەڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى) ئاللاھ بىلىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر [232].

① «(قايتا يارىشىشقا بولىدىغان) تالاق ئىككى قېتىمدۇر» دېگەن ئايەتتە ئىككى قېتىم تالاق قىلغانغا قەدەر ئەرنىڭ يارىشىش ئىختىيارى بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان ئىدى. بۇ ئايەتتە يارىشىشنىڭ پەقەت ئىددەت ئىچىدىلا بولىدىغانلىقى، ئىددەت توشقاندىن كېيىن بولمايدىغانلىقى بايان قىلىندى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ نۇقتا تەكرارلانغان ھېسابلانمايدۇ.

② بەزى كىشىلەر: ئايالنى تالاق قىلىپ بولۇپ ياكى قۇل ئازاد قىلىۋېتىپ ۋە ياكى خوتۇن ئېلىپ بولۇپ، ئوينىشىپ قىلغان ئىدىم، چاقچاق قىلىپ دەپ قويغان ئىدىم، دەيدۇ. بۇ قىلمىشنى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئايەتلىرىنى مەسخىرە قىلغانلىق دەپ بايان قىلدى. بۇنىڭدىن مەقسەت ئەھكاملارنى ئويۇن - كۈلكە ۋە مەسخىرە قىلىشتىن چەكلەش ۋە ياندۇرۇشتۇر. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەزكۇر ئىشلارنىڭ بىرەرسى چاقچاق قىلىپ دېيىلگەن بولسىمۇ، راستقا ھۆكۈم قىلىنىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ: «كىمكى چاقچاق قىلىپ تالاق قىلسا ياكى نىكاھ قىلسا ياكى قۇل ئازات قىلسا، راست بولۇپ كېتىدۇ» دېدى. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2194 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 1184 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2039 - ھەدىس)

③ بۇ ئايەتتە تالاق قىلىنغان ئايال ھەققىدە ئۈچىنچى بىر ھۆكۈم چىقىرىلىۋاتىدۇ. ھۆكۈم شۇكى، ئايالنىڭ ئىددىتى توشقاندىن كېيىن (بىرىنچى ياكى ئىككىنچى تالاقتىن كېيىن) ئەگەر بۇرۇنقى يولدىشى بىلەن كېلىشىپ، ئۇنىڭ بىلەن قايتا نىكاھلانماقچى بولسا، ئۇنى توسماڭلار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا مۇنداق بىر ۋەقە يۈز بەرگەن: بىر كىشى ئايالنى تالاق قىلىۋېتىپ ئىددىتى تۈگىگىچە ئۇنىڭ بىلەن

يېنىشىمىغان. كېيىن ئۇلار ئۆزئارا يارىشىپ قالماقچى بولغاندا، ئۇ ئايالنىڭ قېرىندىشى ئۇنىڭغا يول قويىمىغان، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت نازىل بولغان. (سەھىھۇل بۇخارى 5130 - ھەدىسكە قارالسۇن) بۇ ئايەتتىن ئىككى مەسىلە ئايان بولدى: بىرىنچى، ئايال كىشى ئۆزىنى ئۆزى ئەرگە بېرەلمەيدۇ، بەلكى ئۇنىڭ نىكاھلىنىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئىگە بولىدىغان ۋەلىيىنىڭ رۇخسىتى ۋە رازىلىقى بولۇش لازىم. شۇنداقتىمۇ ئاللاھ تائالا ۋەلىيىنى ئۆز ھوقۇقىنى سۈيىستىمال قىلىشتىن چەكلىدى. بۇ نۇقتىنى تەكىتلەپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «ۋەلىيىنىڭ رۇخسىتى بولماي تۇرۇپ قىلىنغان نىكاھ نىكاھ بولمايدۇ». (مۇسنەدى ئەھمەد 4 - توم، 413 - بەت، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2085 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 1101 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 1881 - ھەدىس، ئىرۋائۇلغەلىل 6 - توم 235 - بەت، ئالبانى سەھىھ دەپ قارىغان) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «ھەرقانداق بىر ئايال ئىگە بولغۇچى ۋەلىيىنىڭ ئىززىتىنى توي قىلىۋالسا، ئۇنىڭ نىكاھى باتىل، ئۇنىڭ نىكاھى باتىل، ئۇنىڭ نىكاھى باتىل (يەنى ئىناۋەتسىز)». (مۇسنەدى ئەھمەد 6 - توم، 165، 166 - بەت، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2083 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 1102 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 1879 - ھەدىس، ئىرۋائۇلغەلىل 6 - توم 243 - بەت، ئالبانىمۇ سەھىھ دەپ قارىغان) بۇ ھەدىسلەرنى ئەللامە ئەنۋەر شاھ كەشمىرىمۇ باشقا ھەدىسشۇناسلارغا ئوخشاش، سەھىھ ۋە ئەھسەن دەرىجىدىكى ھەدىسلەر جۈملىسىدىن دەپ قوبۇل قىلغان. (فەيدۇلبارى 4 - توم كىتابى نىكاھ) بۇ ئايەتتىن ئايان بولغان ئىككىنچى مەسىلە شۇكى، ۋەلىيلەرنىڭمۇ ئايالنى مەجبۇرلاش ھوقۇقى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئايالنىڭ رازىلىقىنىمۇ نەزەردە تۇتۇشى لازىم. ئەگەر ۋەلىي ئايالنىڭ رازىلىقىنى ئالماستىن مەجبۇرىي ياتلىق قىلسا، شەرىئەت ئايال كىشىگە مەھكىمە ئارقىلىق بۇ نىكاھنى بىكار قىلىش ھوقۇقىنى بەرگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن نىكاھ ئىشىدە ھەر ئىككىسىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش زۆرۈر. ئىككىسىدىن بىرەرسى نارازىلىق بىلدۈرسە بولمايدۇ، ئەگەر ئايال ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ، ۋەلىيىنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي نىكاھلىنىۋالسا، ئۇنداق نىكاھمۇ توغرا بولمايدۇ. ئەگەر ۋەلىي قىزنى مەجبۇرلىسا ۋە قىزنىڭ مەنپەئەتىدىن ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئەتىنى يۇقىرى ئورۇنغا قويماقچى بولسا، ئۇ چاغدا مەھكىمە ئۇنىڭ ۋەلىيلىق سالاھىيىتىنى بىكار قىلىپ، قىزنىڭ يىراق بىر تۇغقىنىنى ۋەلىي قىلىپ ياكى مەھكىمە ئۆزى ۋەلىيىنىڭ ئورنىدا قىزنىڭ نىكاھ پەرزىنى ئادا قىلىدۇ. «ئەگەر ۋەلىيلەر ئىختىلاپ قىلىشىپ قالسا، سۇلتان ۋەلىيىسى يوقنىڭ ۋەلىسىدۇر». (ئىرۋائۇلغەلىل 6 - توم، 243 - بەت)

* وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بَوْلِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدَيْهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَزْعِمُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

ئانىلار بالىلىرىنى ئىككى يىل تولۇق ئېمىتىسۇن، (بۇ ھۆكۈم) تولۇق ئېمىتىشنى خالىغان كىشى ئۈچۈندۇر. ①. ئاتلار ئانىلارنى قائىدە بويىچە يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كېچەك بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشى كېرەك، ②. كىشى پەقەت قولىدىن كېلىدىغان ئىشقىلا بۇيرۇلىدۇ. ئانىنى بالىسى سەۋەبلىك زىيان تارتقۇزماسلىق، ئاتنىمۇ بالىسى سەۋەبلىك زىيان تارتقۇزماسلىق لازىم. ③. (ئاتا ئۆلۈپ كەتكەن ئەھۋالدا) ئۇنىڭ ۋارىسى ئاتىغا ئوخشاش مەسئۇلىيەتنى (يەنى ئانا بولغۇچىغا نەپقە بېرىش ۋە ئۇنىڭ ھەقىرىگە رىئايە قىلىش قاتارلىقلارنى) ئۆز ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك. ④. ئەگەر ئاتا - ئانا كېڭىشىپ (بالىنى ئىككى يىل توشماستىنلا) سۈتتىن ئايرىۋەتمەكچى بولسا، ئۇلارغا ھېچبىر گۇناھ بولمايدۇ. ئەگەر بالىلىرىڭلارنى ئىنىكئانىلارغا ئېمىتمەكچى بولساڭلار، قائىدە بويىچە ئۇلارنىڭ ھەققىنى بەرسەڭلەرلا، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ⑤. ئاللاھتىن (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىشتىن) قورقۇڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئەمەلىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [233].

① بۇ ئايەتتە ئېمىتىش مەسىلىسى بايان قىلىنىدۇ. بۇ ئايەتتىكى بىرىنچى ئۇقۇم شۇكى، ئېمىتىش مۇددىتىدە تولۇق ئېمىتمەكچى بولغان ئايال تولۇق ئىككى يىل ئېمىتىشى لازىم. بۇ ئىبارىدىن ئۇنىڭدىن كەمەك ئېمىتىشمۇ جايىز بولىدىغانلىقى چىقىدۇ. ئىككىنچى ئۇقۇمدىن مەلۇم بولىدىكى، ئېمىتىش مۇددىتى ئەڭ كۆپ دېگەندە ئىككى يىلدۇر. بۇ ھەقتە ئىمام تىرمىزى، ئۈممە سەلىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەمچەكتىن ئايرىۋېتىشتىن ئىلگىرىكى ئىككى يىل ئىچىدە ئەمچەكتىكى تومۇرلاردىن ئېتىلىپ چىققان سۈتتىن ئەمگەنلەر ئېمىلداش بولىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن نىكاھلىنىشى ھارام بولىدۇ)». (سۈنەنى تىرمىزى 1152 - ھەدىس) دېمەك مۇشۇ مۇددەت ئىچىدە ھەر قانداق بىر بوۋاق بىر ئايالنى ئەمەس، بوۋاق بىلەن ئۇ ئايال ئوتتۇرىسىدا ئىنىكئانىلىق مۇناسىۋەت پەيدا بولىدۇ، ئۇ ئايال ئېمىتكەن بوۋاقلار ئۆزئارا ئېمىلداش قېرىنداشلار بولىدۇ، ئېمىلداشلار ئارىسىدا خۇددى بىر ئانىدىن بولغان قېرىنداشلاردەك بىر - بىرى بىلەن نىكاھلىنىش ھارام بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «نەسەب جەھەتتىكى قىز - ئوغۇل قېرىنداشلار ئارا نىكاھلىنىش ھارام بولغاندەك ئېمىلداشلىق جەھەتتىنمۇ نىكاھلىنىش ھارام بولىدۇ». (سەھەۋۇل بۇخارى 2645 - ھەدىس)

② ﴿مَوْلُودٌ﴾ دا ئاتا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزدە ئايال تالاق قىلىنغاندىن كېيىن ئارىلىقتىكى بوۋاق ۋە ئۇنىڭ ئانىسىغا كاپالەتلىك قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمەيدىغان ھالەت شەكىللەنگەن، شۇ سەۋەبتىن شەرىئەتتىن چەتنەپ كەتكەن ئەھۋاللار مەۋجۇت. ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە ئاساسەن ئەگەر ئەر قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە تالاق قىلىنغان ئايالنىڭ نەپقىسىنى مۇشۇ ئايەتتە كۆرسىتىلگىنى بويىچە ئۈستىگە ئالسا، بۇ مەسىلە ئاسانلا ھەل بولۇپ كېتىدۇ.

③ ﴿ئانىنى بالىسى سەۋەبلىك زىيان تارتقۇزۇش﴾ دېگەن ئانا بالىسىنى ئۆزىنىڭ يېنىدا بېقىشنى تەلەپ

قىلسا، ئانلىق مېھىر - شەپقەتنى نەزەردە تۇتماستىن، بالىنى ئۇنىڭدىن مەجبۇرىي ئېلىۋېلىش ياكى نەپىقىسىز ئېمىتىپ بېرىشكە مەجبۇرلاشنى كۆرسىتىدۇ. ﴿ ئاتىنى بالىسى سەۋەبلىك زىيان تارتقۇزۇش ﴾ دېگەن ئانا بالىنى ئېمىتىپ بېرىشكە ئۇنىماي تۇرۇۋېلىش ياكى ئېمىتىپ بەرگەنگە ھەددىدىن زىيادە پۇل - مال تەلەپ قىلىشنى كۆرسىتىدۇ.

④ بالىنىڭ ئاتىسى ئۆلۈپ كەتكەن بولسا، ئاتىنىڭ ۋارىسلىرى بۇ مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالىدۇ. ئۇلار ئانىنىڭ قىيىنچىلىقتا قالماسلىقى ھەمدە بالىنى بېقىش ۋە تەربىيەلەش ئىشلىرىنىڭ دەخلى - تەرۇز ئۇچرىماسلىقى ئۈچۈن ئانىنىڭ ھوقۇقلىرىنى تولۇق ئادا قىلىشى لازىم.

⑤ يەنى بالىنى ئانىسىدىن باشقا بىر ئايالغا ئەمدۈرسە جايىزدۇر. شەرتى شۇكى، ئەمدۈرگەن ئايالنىڭ ھەققىنى قانداق بويىچە تولۇق بېرىش لازىم.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِيمَ اللَّهِ أَنْكُمْ سَتَدَكْرُوهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

ئاراڭلاردىن ئېرى ۋاپات بولۇپ كېتىپ تۇل قالغان ئاياللار بولسا، ئۇلار تۆت ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتۇشى لازىم. ①. ئۇلار ئىددەتتى توشقاندىن كېيىن، ئۆزلىرى توغرىلۇق قائىدە بويىچە ئىش قىلسا، سىلەرگە (يەنى شۇ ئاياللارنىڭ ئىگە - چاقىلىرىغا) ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ②. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر [234]. (ئى ئەرلەر! ئىددەتتى توشمىغان) ئاياللارغا ئۇلارنى ئالدىنغانلىقىڭلارنى پۇرتىتىپ ئۆتسەڭلار ياكى بۇنى دىلىڭلاردا يوشۇرۇن تۇتساڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئۇلارغا ئېغىز ئاچىدىغانلىقىڭلار ئاللاھقا مەلۇمدۇر. لېكىن ئۇلار بىلەن يوشۇرۇن ۋەدىلىشىپ قويماڭلار. ③، پەقەت (ئاشكارا ئېيتىلسا كىشى خىجىل بولمايدىغان) مۇۋاپىق سۆزنى قىلساڭلار بولىدۇ. ④. ئىددەتتى توشمىغىچە ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئېلىشقا بەل باغلىماڭلار. بىلىڭلاركى، ئاللاھ دىلىڭلاردىكىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ جازالىنىشتىن) ھەزەر قىلىڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر [235].

① بۇ ئەرلىرى ئۆلۈپ كەتكەن تۇل ئاياللارنىڭ ئىددەتتى بولۇپ، مەيلى ئۇلار ئەرلىرى بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ياكى ئۇنىڭدىن بۇرۇن ئۆلۈپ كەتكەن بولسۇن، ياش بولسۇن ياكى قىرى بولسۇن، ئۇلار تۆت ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتۇشى لازىمدۇر. ئەمما ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن ئېغىر ئايال بۇ ھۆكۈمنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ ئىددەتتى بوشىنىش بىلەنلا تۈگەيدۇ. ﴿ھامىلدار ئاياللارنىڭ ئىددەتتى (مەيلى قويۇۋېتىلگەن بولسۇن، مەيلى ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسۇن) بوشىنىش بىلەنلا تۈگەيدۇ﴾. (سۈرە تالاق 4 - ئايەت) ئۆلۈپ كەتكەن ئېرىنىڭ ئىددەتتىنى تۇتۇۋاتقان ئايالغا زىبۇزىننەتلىرىنى تاقاپ، ياسىنىشقا (ھەتتا سۈرمە تارتىشقا)، يەنە ئېرىنىڭ ئۆيىدىن باشقا يەرگە كۆچۈپ كېتىشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ. ئەمما قايتا يارىشىۋېلىشقا بولىدىغان تالاقنىڭ ئىددەتتىدە ياسىنىش ھەققىدە ئىختىلاپ بار. بەزى ئۆلىمالار جايىز دەپ قارىسا، بەزىلىرى چەكلەشنى توغرا دەپ قارايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى ئىددەتتى توشقان ئاياللار ياسانسا، ۋەلىلىرىنىڭ رۇخسەتتى ۋە مەسلىھەتتى بىلەن باشقا بىرىگە ياتلىق بولۇش تەييارلىقىنى قىلسا، بۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. شۇنىڭدەك سىلەرگە (ئايالنىڭ ئىشىغا ئىگە بولغۇچى ۋەلىلەرگە) ھەم ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن ئايالنىڭ ئىككىنچى بىر ئەرگە ياتلىق بولۇشنى يامان كۆرمەسلىك ۋە ئۇنىڭغا توسالغۇ بولماسلىق كېرەك.

③ بۇنىڭدا ئۈچ قېتىم تالاق قىلىنىپ بولغان يەنى قايتا يارىشىۋېلىشقا بولمايدىغان تالاق قىلىنغان ئاياللار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەرلەر ئۇ ئاياللارغا ئىددەتنىڭ ئىچىدىكى چاغدا نىكاھلىنىشنى پۇرتىتىپ قويسا بولىدۇ (مەسىلەن: مەن ئۆيلەنمەكچى ئىدىم ياكى مۇنداق سۈپەتلىك سالھ ئايالنى ئىزلەپ يۈرمىەن، دېگەندەك)، لېكىن ئالدىنغانلىقىنى ئاشكارا دېسە بولمايدۇ. ﴿لېكىن ئۇلار بىلەن مەخپىي ۋەدىلىشىپ قويماڭلار﴾ ۋە

ئىددىتى تۈگەپ بولغۇچە نىكاھ قىلماڭلار. ئەمما بىر تالاق ياكى ئىككى تالاق قىلىنغان ئايالغا ئىددەت تۇتۇۋاتقان مەزگىلدە، ئېرىدىن باشقا بىر كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ ئۇنى ئالماقچى بولغانلىقىنى ئوچۇق دېيىشى ياكى پۇرتىپ قويۇشى دۇرۇس ئەمەس. چۈنكى ئۇ ئايال ئىددەتتىن چىقىپ بولغۇچە ئېرىنىڭ قايتىۋېلىش ھەققى دائىرىسىدە بولىدۇ. ئېرى ئۇنىڭ بىلەن يارىشىپ قېلىشى مۇمكىن.

ئىلاۋە: بەزىدە بىلىمىز كىشىلەر ئىددىتى توشمىغان ئايالنى نىكاھقا ئېلىۋالىدۇ، ئۇلارغا قارىتا مۇنداق ھۆكۈم بار، ئەگەر ئۇلار تېخى بىر يەردە بولمىغان بولسا، دەرھال ئۇلارنىڭ ئارىسىنى ئايرىۋېتىش كېرەك، ئەگەر بىر يەردە بولۇپ بولغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىنى ئايرىۋېتىش زۆرۈر. ئەمما (ئىددەت توشقاندىن كېيىن) ئۇلارغا نىكاھ چۈشمەيدۇ ياكى چۈشمەيدۇ بۇ ھەقتە ئىختىلاپ باردۇر، بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە ئۇلار بىر - بىرىگە مەڭگۈلۈك ھارام بولىدۇ، ئۇلارغا ھەرگىز نىكاھ چۈشمەيدۇ. لېكىن كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار ئۇلارنىڭ نىكاھلىنىشىنى جايىز دەپ قارايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ بۇنىڭدىمۇ ئىلگىرىكى ھۆكۈمگە ئوخشاش دارىتمىلاپ پۇرتىپ قويۇش كۆزدە تۇتۇلغان. مەسىلەن: مەن سىز بىلەن ئالاقە قىلىشنى خالايمەن ياكى ئۇ ئايالغا ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان كىشىگە: ئۇنى ياتلىق قىلماقچى بولسىڭىز، ماڭا چوقۇم خەۋەر بېرىڭ، دېگەندەك گەپلەرنى قىلىش. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَّعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾

سەلەر مەھرىنى بېكىتمەستىن ئالغان ئاياللىرىڭلارنى ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلىشتىن ئىلگىرى تالاق قىلساڭلار، سەلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. (لېكىن) ئۇلارنى (بەلگىلىك مىقداردا) پۇل - مالدىن بەھرىمەن قىلىڭلار، باي ئۆز ھالىغا يارىشا، كەمبەغەلمۇ ئۆز ھالىغا يارىشا قائىدە بويىچە بەرسۇن. (بۇ) ياخشىلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىدۇر ﴿236﴾.

① بۇ نىكاھ قىلىدىغان چاغدا تويۇقى بەلگىلەنمىگەن، جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشتىن بۇرۇن تالاق قىلىنغان ئايال ھەققىدىكى ھۆكۈم بولۇپ، ئۇنى تالاق قىلغاندا ئۇنىڭغا بەلگىلىك مىقداردا بىر نەرسە (سوۋغا) بېرىپ يولغا سېلىپ قويۇڭلار، دېيىلمەكتە. بۇ تالاق سوۋغىسىنى ھەر كىشى ئۆزىنىڭ قۇدرىتىگە يارىشا باي بولسا بايلىقىغا، نامرات بولسا نامراتلىقىغا يارىشا بېرىشى لازىمدۇر. بۇ ياخشىلىق قىلىدىغانلار ئۈچۈن زۆرۈردۇر. بۇ بېرىلدىغان تالاق سوۋغىسىنىڭ مىقدارى توغرىسىدا بەزى ئۆلىمالار بىر خىزمەتچى بەرسە بولىدۇ، دېسە، يەنە بەزىلەر 500 دەرھەم بەرسە بولىدۇ، دەيدۇ. بەزىلەر بىر نەچچە قۇر كىيىم بەرسە بولىدۇ دەپ قارايدۇ، ھەر ھالدا ئۇنىڭ مىقدارى شەرىئەت تەرەپتىن بەلگىلەنمىگەن، ھەر كىم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىغا يارىشا بېرىشتە ئىختىيارلىق بولۇپ، بېرىشى شەرتتۇر. ھەر قانداق تالاق قىلىنغان ئايالغا نەرسە بېرىش لازىمۇ ياكى پەقەت ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ئايالغا بېرىش لازىمۇ؟ بۇ ھەقتە ئىختىلاپ مەۋجۇت. قۇرئان كەرىمنىڭ باشقا ئايەتلىرىدىن مەلۇمكى، بۇ ھۆكۈم ھەر قانداق بىر تالاق قىلىنغان ئايال ئۈچۈندۇر. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر. بۇ تالاق سوۋغىسى بېرىشتىكى ھېكمەت ۋە پايدىنى چۈشەندۈرۈش كەتمەيدۇ. تالاققا سەۋەب بولغان جېدەل، رەنجىش ۋە ئىختىلاپلاردىن كېيىن ئايالغا ياخشىلىق قىلىش، ئاۋۇندۇرۇش، تەسەللىي بېرىش كەلگۈسىدە يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ئاداۋەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا مۇھىم ۋاسىتە بولىدۇ. لېكىن جەمئىيىتىمىزدە كىشىلەر تالاق قىلىنغان ئايالغا ياخشىلىق قىلىش ۋە چىرايلىق مۇئامىلە قىلىشنىڭ ئورنىغا ئۇنى ئوسال بىر خىل تەرىقىدە يولغا سېلىپ قويىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىككى ئائىلە ئارىسىدىكى ئالاقە مەڭگۈلۈك ئۈزۈلىدۇ. (ئاللاھ ھىدايەت قىلسۇن)

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عَقْدَةُ الزَّكَاجِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾ حَفِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

ئەگەر سىلەر ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلىشتىن ئىلگىرى ۋە مەھرى تەيىنلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلارنى تالاق قىلساڭلار، تەيىنلەنگەن مەھرىنىڭ يېرىمىنى ئۇلارغا بېرىڭلار. ئەمما ئاياللار ئۆزىگە تېگىشلىكىنى ئېرىگە ئۆتۈنسە ① (يەنى مەھرىدىن ۋازكېچىپ پۈتۈنلەي ئالمىسا) ياكى نىكاھنىڭ تۈگۈنى ئۆز ئىلكىدە بولغان ② ئەرلەر ئۆزىگە تېگىشلىكىنى ئايالغا ئۆتۈنسىمۇ (يەنى تەيىنلەنگەن مەھرىنىڭ ھەممىسىنى بېرىۋەتسىمۇ) بولىدۇ. سىلەرنىڭ ئۆتۈنگىنىڭلار تەقۋالىققا ئەڭ يېقىندۇر. ئۆزئارا ئېھسان قىلىشنى ئۈتۈمىڭلار. شەكسىزكى، ئاللاھ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [237]. سىلەر نامازلارغا، بولۇپمۇ ئوتتۇرىدىكى ناماز (نامازدىگەر)گە ③ ئەھمىيەت بېرىڭلار (يەنى پۈتۈن شەرتلىرى بىلەن ۋاقتىدا تولۇق ئادا قىلىڭلار). ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا (يەنى نامازدا) ئىتائەتمەنلىك بىلەن تۇرۇڭلار [238].

① بۇ توپلۇقى بەلگىلىنىپ بولغان ئايالنى، بىر يەردە بولۇشتىن ئىلگىرى تالاق قىلىشنىڭ يەنە بىر شەكلى بولۇپ، بۇنداق ئەھۋالدا ئەر بەلگىلەنگەن توپلۇقنىڭ يېرىمىنى ئايالغا بېرىشى لازىم. ئەمما ئايال كىشى ئۆزىنىڭ ھەققىدىن ۋاز كېچىپ، ئەپۇ قىلىۋەتسە، ئۇ چاغدا ئەر بىر نەرسە بەرمىسىمۇ بولىدۇ.

② يەنى نىكاھنىڭ تۈگۈنى ئۆز ئىلكىدە بولغان كىشى ئايالنىڭ ئېرىدۇر. چۈنكى نىكاھنىڭ تۈگۈنى (نىكاھنى ئۈزۈش ۋە داۋاملاشتۇرۇش) ئۇنىڭ قولىدا بولىدۇ. ئەر توپلۇقنىڭ يېرىمىنى ئەپۇ قىلىۋەتسىمۇ بولىدۇ. يەنى بېرىپ بولغان توپلۇقنىڭ يېرىمىنى قايتۇرىۋالغاننىڭ ئورنىغا، ئۆزىنىڭ ھەققىدىن (توپلۇقنىڭ يېرىمىدىن) ۋاز كەچسىمۇ ياكى ئۇنى پۈتۈنلەي ئايالغا بېرىۋەتسىمۇ بولىدۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئايەتتە ﴿ ئۆزئارا ئېھسان قىلىشنى ئۈتۈمىڭلار ﴾ دەپ تەكىتلەش ئارقىلىق، مەھرى ھەققى ئىشىدا ئۆزئارا ئېھسان قىلىشقا يەنى ئادەمگەرچىلىك ۋە ئالىيجانابلىق بىلەن ئىش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈلدى.

ئەسكەرتىش: بەزىلەر ئايەتتىكى ﴿ نىكاھنىڭ تۈگۈنى ئۆز ئىلكىدە بولغان ئەرلەر ﴾ دېگەندە ئايالنىڭ ئىشىغا ئىگە بولغۇچى ۋەلىي كۆزدە تۇتۇلىدۇ دەپ قاراپ، ئايال ئۆتۈنسە ياكى ئۇنىڭ ۋەلىيسى ئۆتۈنسە دەپ تەپسىر قىلىدۇ، بۇ توغرا ئەمەس. چۈنكى بىرىنچىدىن، ئايالنىڭ ئىشىغا ئىگە بولغان ۋەلىينىڭ قولىدا نىكاھنىڭ تۈگۈنى يوق، ئىككىنچىدىن، مەھرى دېگەن ئايالنىڭ ھەققى ھەم ئۇنىڭ مۈلكىدۇر، ئۇنى ئۆتۈنۈش ۋە كەچۈرۈم قىلىش ھوقۇقى ۋەلىينىڭ ئىلكىدە ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىنقى تەپسىر توغرىدۇر. (فەتھۇلقەدىر)

مۇھىم ئىزاھات: تالاق قىلىنغان ئاياللار تۆت قىسىم بولىدۇ:

1 - توپلۇقى بەلگىلەنگەن، ئەر بىلەن بىر يەردە بولغان ئايال، ئۇنىڭغا توپلۇقى (مەھرى ھەققى) تولۇق بېرىلىدۇ، 229 - ئايەتتە ئۇنىڭ تەپسىلاتى بايان قىلىندى.

2 - توپلۇقى بەلگىلەنمىگەن، ئەر بىلەن بىر يەردە بولمىغان ئايال، ئۇنىڭغا پەقەت مەلۇم مىقداردا بىر نەرسە (تالاق سوۋغىسى) بېرىلىدۇ.

3 - توپلۇقى بەلگىلەنگەن، لېكىن ئەر بىلەن بىر يەردە بولمىغان ئايال، ئۇنىڭغا يېرىم مەھرى ھەققى

بېرىش لازىمدۇر. (بۇ نۇقتا يۇقىرىدا بايان قىلىندى)

4 - توپلۇقى بەلگىلەنمىگەن، ئەر بىر بىلەن بىر يەردە بولغان ئايال، ئۇنىڭغا مەھرى مىسلى بېرىلىدۇ. مەھرى مىسلى دېگەن ئايالنىڭ قەۋمىدىكى ئۆرپ - ئادەت، رەسمى - راۋاج بويىچە بېرىلىدىغان مەھرىنىڭ مىقدارىنى كۆرسىتىدۇ ياكى مۇشۇنداق ئايالغا ئادەتتە قانچىلىك مەھرى بېرىلىدىغانلىقىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ. (نەيلۇئەۋتار 6 - توم، 194 - بەت، ئەۋنۇلمەئبۇد 6 - توم، 106 - بەت)

③ ﴿الصَّلَاةُ الْوُسْطَى﴾ «ئوتتۇرىدىكى ناماز» دېگەندە دىگەر (ئەسىر) نامىزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. خەندەك غازىتىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئى ئاللاھ، دىگەر (ئەسىر) نامىزىنى تا كۈن پاتقۇچە ئوقۇشىمىزغا دەخلى قىلغان مۇشرىكلارنىڭ قەبرىلىرى ۋە ئۆيلىرىنى ئوتقا توشقۇزىۋەتكىن». (سەھىھۇل بۇخارى 2931 - ھەدىس، سەھىھۇ مۇسلىم 627 - ھەدىس)

فَإِنْ حَفِظْتُمْ فِرْجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَّعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾
وَالْمُطَلَّقَاتُ مَتَّعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

سەلەر قورقۇنچتا قالغىنىڭلاردا، نامازنى پىيادە ياكى ئۇلاغلىق كېتىپ بېرىپ ئوقۇساڭلار بولىدۇ. ئامانلىق تاپقىنىڭلاردا، ئاللاھنى سەلەر بىلمىگىنىڭلارنى تەلىم بەرگىنى بويىچە ياد ئېتىڭلار (يەنى قورقۇنچ تۈگىگەندە، نامازنى ئاللاھ سەلەرگە تەلىم بەرگەن بويىچە تولۇق ئوقۇڭلار، ئاللاھ نامازنى قانداق ئۆتەشكە ئەمر قىلغان بولسا، تولۇق ئەركانلىرى بىلەن شۇنداق ئۆتەڭلار) ① [239]. ئاراڭلاردىن ئۆزى ۋاپات بولۇپ ئاياللىرى (تۇل) قالدىغانلار ئاياللىرىنىڭ ئۆيىدىن ھەيدەپ چىقىرىلماستىن، بىر يىلغىچە (يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كېچەك بىلەن) تەمىنلىنىشىنى (ھايات ۋاقتىدا) ۋەسىيەت قىلسۇن ②. ئەگەر (ئاياللىرى) ئۆزلىرى چىقىپ كەتسە، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى توغرىسىدا قىلغان قائىدىلىك ئىشلىرى ئۈچۈن سەلەرگە (يەنى مېيىتنىڭ ئىگىلىرىگە) ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [240]. تالاق قىلىنغان ئاياللارغا قائىدە بويىچە نەپقە بېرىش لازىم. (بۇ) تەقۋادارلارنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىدۇر ③ [241]. سەلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ (ئۆز ئەھكاملىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئايەتلىرىنى سەلەرگە مۇشۇنداق بايان قىلىپ بېرىدۇ [242].

① يەنى دۈشمەننىڭ ھۇجۇم قىلىشىدىن قورققان چېغىڭلاردا يول يۈرۈۋاتقان ھالەتتە ياكى ئۇلاغقا مىنگەن ھالەتتە بولامدۇ، ئىشقىلىپ قانداق ھالەتتە بولساڭلار، نامازنى ئۆتەڭلار. قورقۇنچتىن ئەمىن بولغاندا سەلەرگە ئۆگىتىلگەن تەرىقىدە ناماز ئۆتەڭلار.

② بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، تەرتىپتە كېيىن كەلگەن، ئۇنىڭ ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرغۇچى ئايەت ئىلگىرى بايان قىلىنىپ بولدى. ئۇنىڭدا ﴿ئاراڭلاردىن ئېرى ۋاپات بولۇپ كېتىپ تۇل قالغان ئاياللار بولسا، ئۇلار تۆت ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتۇشى لازىم﴾ دېيىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا مىراس ئايىتىدە ئاياللارنىڭ ھەق - نېسىۋىلىرى ئېنىق بەلگىلەندى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمدى ئەرنىڭ ئايالىغا تۇرالغۇ، يېمەك - ئىچمەك، نەپقە بېرىش دېگەندەك قايسىبىر تۈردىكى ۋەسىيەت قالدۇرىشىنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمىدى.

③ بۇ بىر ئومۇمىي ھۆكۈم بولۇپ ھەر قانداق تالاق قىلىنغان ئايالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئايەتتە ئاجرىشىدىغان چاغدا چىرايلىقچە، ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن ئاجرىشىش تەكىتلەنگەن. ئۇنىڭ ئىجتىمائىي جەھەتتىن پايدىسى كۆپتۇر. كاشكى مۇسۇلمانلار بۇ ئەھمىيەتلىك نەسەتتە ئەمەل قىلغان بولسا، ئۇلارنى بىئارام قىلغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەر ھەل بولغان بولاتتى. بۈگۈنكى، بىر قىسىم «مۇجتەھىدلەر» ﴿مَتَّاعٌ

﴾ بىلەن ﴿مَتَّوْهُنَّ﴾ «تالاق قىلىنغان ئاياللارغا قائىدە بويىچە نەپقە بېرىش لازىم» دېگەن ئايەتنى دەلىل قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنى «تالاق قىلىنغان ئايالغا ئۆز ئۆيۈڭلاردىن جاي بېرىشىڭلار كېرەك ياكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۇلارغا نەپقە بېرىپ تۇرۇشۇڭلار لازىم، دەپ ئىزاھلايدۇ، بۇنداق ئىزاھلاشنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوقتۇر. ئەر ئۆزى ياققۇرمىغانلىقتىن ھاياتىدىن چىقىرىۋەتكەن ئايالغا، ئۆمۈر بويى نەپقە بېرىشكە قانداقمۇ رازى بولسۇن؟! »

* أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢١٣﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢١٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهُ وَأَضعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١٥﴾

ئۆزلىرى مىڭلارچە تۇرۇقلۇق، ئۆلۈمدىن قورقۇپ يۇرتلىرىدىن قېچىپ چىققان كىشىلەردىن خەۋىرىڭ يوقمۇ؟ ئاللاھ ئۇلارغا «ئۆلۈڭلار» دېدى (ۋە ئۇلار ئۆلدى)، ئاندىن كېيىن (ئاللاھ) ئۇلارنى تىرىلدۈردى ①. ئاللاھ ئىنسانلارغا ھەقىقەتەن مەرھەمەتلىكتۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ كۆپچىلىكى (ئاللاھنىڭ نېمىتىگە) شۈكۈر قىلمايدۇ. [243] ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ھەقىقەتەن (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نېيىتىڭلارنى، ئەھۋالىڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [244]. كىمكى (پۇل - مېلىنى ئاللاھ يولىدا خۇشاللىق بىلەن سەرپ قىلىپ) ئاللاھقا قەرزى ھەسەنە بېرىدىكەن ②، ئاللاھ ئۇنىڭغا نەچچە ھەسسە (يەنى ئون ھەسسەدىن يەتتە يۈز ھەسسەگىچە) كۆپ قايتۇرىدۇ. ئاللاھ (سېتىش ئۈچۈن، بەزى كىشىلەرنىڭ رىزقىنى) تار قىلىدۇ، (بەزى كىشىلەرنىڭ رىزقىنى) كەڭ قىلىدۇ، (قىيامەت كۈنى ھەممىڭلار) ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر [245].

① بۇ ئىلگىرىكى بىر ئۈمەتنىڭ ۋەقەسى بولۇپ، ئۇنىڭ تەپسىلاتى سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىنمىغان. تەپسىرلەردە ئۇنىڭ بەنى ئىسرائىلنىڭ زامانىدا يۈز بەرگەنلىكى، پەيغەمبەر ھىزقىل ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى بىلەن ئاللاھ تائالا قايتا تىرىلدۈرگەن قەۋم ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. ئۇلار جىھاد قىلسا ئۆلۈپ كېتىشتىن قورقۇپ ياكى تائۇن ۋاباسىدىن قورقۇپ، ئۆلۈمدىن قېچىپ، ئۆيلىرىدىن چىققاندى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن تىرىلدۈرۈش ئارقىلىق بىرىنچىدىن، ئۇلارغا ئاللاھنىڭ تەقدىرىدىن قېچىپ كېتەلمەيدىغانلىقىنى، ئىككىنچىدىن، ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پاناھگاھى ئاللاھ تائالانىڭ زاتى ئىكەنلىكىنى، ئۈچىنچىدىن، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى قايتىدىن يارىتىشقا قادىر ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن تىرىلدۈرگەندەك، ھەممە ئىنسانلارنى تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويدى.

كېيىنكى ئايەتتە مۇسۇلمانلار جىھاد قىلىشقا بۇيرۇلدى. جىھادقا بۇيرۇشتىن ئىلگىرى بۇ ۋەقەنى بايان قىلىشتىكى ھېكمەت ۋە شۇ ئارقىلىق دېمەكچى بولغان مەقسەت شۇكى، جىھاد قىلىشتىن قاچماڭلار، ئۆلۈم ۋە ھاياتلىق ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر، ئۆلۈمنىڭ ۋاقتى بەلگىلىنىپ بولغان، سىلەر جىھادتىن قېچىش ئارقىلىق ئۇنىڭ ۋاقتىنى كېچىكتۈرەلمەيسىلەر.

② «قەرزى ھەسەنە» دېگەندە ئاللاھنىڭ يولىغا، جىھادقا پۇل - مال سەرپ قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى جاننى قۇربان قىلغاندەك ئىقتىسادىي جەھەتتىنمۇ قۇربانلىق بېرىڭلار، رىزىقنىڭ كەڭ ۋە تار بولۇشى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر. ئاللاھ تائالا ھەر ئىككى ئۇسۇل ئارقىلىق سىلەرنى سىنايدۇ. گاھى رىزىقنى تار قىلىپ؛ گاھى كەڭ قىلىپ سىنايدۇ. ئاللاھنىڭ يولىدا خەرج قىلىش بىلەن پۇل - مال كەم بولۇپ قالمايدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنى نەچچە ھەسسە كۆپەيتىپ بېرىدۇ. بەزىدە زاھىرىي جەھەتتىن كۆپەيتىپ بەرسە، بەزىدە مەنئىي جەھەتتىن پۇل - مالغا بەرىكەت ئاتا قىلىدۇ، ئاخىرەتتە كۆپەيتىپ بېرىشى ھەقىقەتەن ھەيران قىلارلىق بولىدۇ.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّهِمْ إِنَّهُ لَمَلَائِكَةٌ لَنَا بِسَائِلٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَهُ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٠﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ساڭا مۇسا (ۋاپاتى)دىن كېيىن ئىسرائىل ئەۋلادىدىن بولغان كاتتىباشلارنىڭ خەۋىرى يەتمىدىمۇ؟ ① ئۇلار ئۆز ۋاقتىدا ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبىرىگە: «بىزگە بىر پادىشاھ تىكلەپ بەرگىن» ②، (ئۇنىڭ باشچىلىقىدا دۈشمەنلەرگە قارشى) ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلايلى» دېيىشتى. پەيغەمبەر: «سىلەرگە جىھاد پەرز قىلىنسا جىھاد قىلماي قالساڭلارچۇ؟» دېدى. ئۇلار: «يۇرتلىرىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرىلغان ۋە ئوغۇللىرىمىزدىن جۇدا قىلىنغان تۇرساق، قانداقمۇ ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلمايلى؟» دېدى. ئۇلارغا جىھاد قىلىش پەرز قىلىنغان چاغدا، ئاز قىسمىدىن باشقا ھەممىسى (جىھاد قىلىشتىن) باش تارتتى. (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ئوبدان بىلگۈچىدۇر [246].

① ﴿الْمَلَأِ﴾ دېگەن قەۋمنىڭ سەردارلىرى، مۆتىۋەرلىرى، كاتتىباشلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئومۇمەن يۇقىرى دەرىجىلىك ئەربابلار ۋە قۇماندانلار بولىدۇ. ئۇلارنى كۆرگەن قەۋمنىڭ كۆزلىرى ۋە دىللىرى قورقۇنچقا تولدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى «تولدۇرۇش» دېمەكتۇر. (ئەيسەر تەپسىرى) تەپسىرلەردە بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان پەيغەمبەرنىڭ ئىسمى شۇمۇئىل ئەلەيھىسسالام دېيىلگەن. ئىبنى كەسىر ۋە باشقا مۇپەسسىرلەر بايان قىلغان ۋەقەنىڭ خۇلاسسىسى شۇكى، بەنى ئىسرائىل مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن بىر مەزگىل ياخشى ئۆتكەن ئىدى، كېيىن ئۇلار توغرا يولدىن بۇرۇلۇشقا باشلىدى، دىندا بىدئەتلەرنى پەيدا قىلدى، ھەتتا بۇتلارغا چوقۇنۇشقا باشلىدى، پەيغەمبەرلەر ئۇلارنى توسقان بولسىمۇ، ئۇلار گۇناھ ۋە شېرىكتىن باش تارتمىدى. نەتىجىدە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئۇلارنىڭ دۈشمەنلىرىنى مۇسەللەت قىلدى، دۈشمەنلەر ئۇلارنىڭ زېمىنىنىمۇ بېسىۋالدى، ھەم نۇرغۇن ئادەملىرىنى زىندانغا تاشلىدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئارقىمۇ - ئارقا كېلىۋاتقان پەيغەمبەرلىك شەجەرىسىمۇ ئۈزۈلۈپ قالدى. ئاخىرى كىشىلەرنىڭ كۆپ دۇئا قىلىشى بىلەن ئۇلارغا بىر پەيغەمبەر كەلدى، ئۇنىڭ ئىسمى شۇمۇئىل ئەلەيھىسسالام ئىدى. ئۇ كىشىلەرنى توغرا دىنغا دەۋەت قىلىشقا باشلىدى. كىشىلەر ئۇ پەيغەمبەردىن بىزگە بىر پادىشاھ تەيىنلەپ بەرگىن، بىز ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدە دۈشمەنلەر بىلەن ئۇرۇشايلى، دەپ تەلەپ قىلدى. پەيغەمبەر ئۇلارنىڭ ئىلگىرىكى قىلمىشلىرىنى نەزەردە تۇتۇپ، سىلەر پادىشاھ تەلەپ قىلىۋاتسىلەر، لېكىن مەن سىلەرنى سۆزۈڭلاردا تۇرماي قالارسىلەرمىكىن دەيمەن، دېدى. ئەمىلىيەتتە شۇنداق بولدى، قۇرئان كەرىم بايان قىلغاندەك، ئۇلار سۆزىدە تۇرمىغان ئىدى.

② پەيغەمبەر بار ھالەتتە پادىشاھ تەيىنلەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش پادىشاھلىقنىڭ جايىزلىقىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى ئەگەر پادىشاھلىق جايىز بولمىغان بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ تەلپىنى رەت قىلغان بولاتتى. لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ تەلپىنى رەت قىلماستىن، تالۋتنى ئۇلارغا پادىشاھ قىلىپ بەردى، تۆۋەندىكى ئايەتتە مۇشۇ نۇقتا بايان قىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئەگەر پادىشاھ ئۆزى خالىغانچە ئىش قىلماستىن ئاللاھنىڭ ھۆكۈملىرىنى ئىجرا قىلىدىغان، ئەدلى - ئىنساپ بىلەن باشقۇرىدىغان بولسا، ئۇنىڭ پادىشاھلىقى جايىز بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ياخشى كۆرۈلىدىغان ھەم تەلەپ قىلىنىدىغان ئىبتىياج بولىدۇ. (تەپسىلى بىلىش ئۈچۈن سۈرە مائىدە 20 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلِكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آءَالُ مُوسَىٰ وَعَالُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمُ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

پەيغەمبىرى ئۇلارغا: «شەكسىزكى، ئاللاھ سىلەرگە تالۇتنى پادىشاھ قىلىپ ئەۋەتتى» دېدى. ئۇلار (پەيغەمبىرىگە ئېتىراز بىلدۈرۈپ): «ئۇ قانداقمۇ بىزگە پادىشاھ بولالايدۇ. (ئارىمىزدا پادىشاھ ئەۋلاتلىرى بولغانلىقتىن) پادىشاھ بولۇشقا بىز ئۇنىڭدىن بەكرەك ھەقىقىمىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ مال - مۈلۈكى كۆپ بولمىسا» دېدى. پەيغەمبەر: «ئاللاھ راستتىنلا سىلەرگە (پادىشاھ قىلىشقا) ئۇنى ئىختىيار قىلدى، ئۇنىڭ ئىلمىنى زىيادە ۋە بەدىنىنى بەستلىك قىلدى ①، ئاللاھ سەلتەنەتنى خالىغان ئادەمگە بېرىدۇ. ئاللاھ (نىڭ پەزلى) كەڭدۈر، (ئۇنىڭغا كىمنىڭ لايىق بولىدىغانلىقىنى) ئوبدان بىلىدۇ» دېدى [247]. ئۇلارغا پەيغەمبىرى ئېيتتىكى: «ئۇنىڭ پادىشاھلىقىنىڭ ئالامىتى شۇكى، سىلەرگە بىر ساندۇق كېلىدۇ» ②، ئۇنىڭغا رەببىڭلار تەرىپىدىن سىلەرنى تەسكىن تاپقۇزىدىغان نەرسە ۋە مۇسانىڭ، ھارۇننىڭ تاۋابىئاتلىرى قالدۇرۇپ كەتكەن نەرسىلەر (مۇسانىڭ ھاسسى، كىيىمى ۋە تەۋرات يېزىلغان بەزى تاختىلار) قاچىلانغان بولىدۇ، ئۇنى پەرىشتىلەر كۆتۈرۈپ كېلىدۇ. ئەگەر (ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشىنىدىغان) بولساڭلار، بۇنىڭدا (يەنى ساندۇقنىڭ نازىل بولۇشىدا، ئاللاھنىڭ تالۇتنى سىلەرگە پادىشاھلىققا تاللىغانلىقىغا) ئەلۋەتتە سىلەر ئۈچۈن (روشنەن) ئالامەت بار.» [248].

① تالۇت ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرى ئىچىدىكى ئاددىي، نامرات بىر كىشى بولۇپ، ئىسرائىل ئەۋلادى ئىچىدە داۋام قىلىۋاتقان پادىشاھلار جەمەتىدىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇلار تالۇتنىڭ پادىشاھ بولۇشىغا ئېتىراز بىلدۈردى، پەيغەمبەر ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى: «مەن پادىشاھنى ئۆز خاھىشىم بويىچە بەلگىلىمىدىم، بەلكى ئاللاھ تائالا ئۆزى ئۇنى پادىشاھلىققا تەيىنلىدى. باشقۇرۇش ۋە قۇماندانلىق قىلىشتا مالدىنمۇ زۆرۈر بولغان نەرسە ئەقىل، ئىلىم ۋە جىسمانىي كۈچ - قۇۋۋەتتۇر، تالۇت بۇ جەھەتتە ھەممىڭلاردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇنى مۇشۇ مەنەسپكە تاللىدى، ئاللاھنىڭ پەزلى - مەرھىمىتى كەڭدۈر، خالىغان كىشىگە ئۆز پەزلى - مەرھىمىتىنى ئاتا قىلىدۇ. «ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ» يەنى پادىشاھلىققا كىمنىڭ ئەڭ لايىق، كىمنىڭ لايىق ئەمەس ئىكەنلىكىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ.

(مەلۇم بولۇشىچە، ئۇلارغا تالۇتنىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھ تەرەپتىن بەلگىلەنگەنلىكى بىلدۈرۈلگەن چاغدا، ئۇلار كۆڭلىنىڭ ئەمىن تېپىشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالامەتلىرىنى بايان قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. تۆۋەندىكى ئايەتتە ئۇنىڭ يەنە بىر ئالامىتى بايان قىلىنىدۇ.)

② ﴿التَّابُوتُ﴾ نىڭ سۆز يىلتىزى "تۇب" بولۇپ، قايتىش، مۇراجىئەت قىلىش دېگەن مەنىدە. چۈنكى ئىسرائىل ئەۋلادى بەرىكەت ئىزدەپ، شۇ ساندۇققا مۇراجىئەت قىلاتتى. (فەتھۇلقەدىر) بۇ ساندۇقتا مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملار قالدۇرۇپ كەتكەن تەۋرۈك نەرسىلەر بار ئىدى، بۇ ساندۇقنى ئۇلاردىن دۈشمەنلىرى تارتىۋالغان ئىدى، ئاللاھ تائالا تالۇتنىڭ پادىشاھلىقىنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە ئۇ ساندۇقنى پەرىشتىلەر ئارقىلىق تالۇتنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا يەتكۈزۈپ بەردى، ئۇنى كۆرگەن ئىسرائىل ئەۋلادى بىر تەرەپتىن ناھايىتى خۇرسەن

بولدى، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ ساندۇقنىڭ تالۇتنىڭ پادىشاھلىقىغا ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن ئالامەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. ئاللاھ تائالا بۇ ساندۇقنى ئۇلار ئۈچۈن بىر مۆجىزە، غەلبە - نۇسرەت ئالامىتى ۋە ئۇلارنى تەسكىن تاپقۇزىدىغان نەرسە قىلدى. ﴿سَكِينَةٌ﴾ تەسكىن تاپقۇزىدىغان نەرسە ﴿بۇ ئاللاھ تەرەپتىن خاس بەندىلەرگە چۈشىدىغان ئالاھىدە نۇسرەت بولۇپ، ئۇنىڭ سەۋەبىدىن ھەر قانداق شىرىۋرەك باتۇرلارمۇ تىترەپ كېتىدىغان دەھشەتلىك جەڭلەردە مۇئمىنلەرنىڭ يۈرىكى دۈشمەننىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ كەتمەيدۇ، غەلبە - نۇسرەتكە بولغان ئىشەنچىسى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقُوا اللَّهَ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥١﴾

تالوت (جهاد قىلىش ئۈچۈن) ئەسكەرلىرى بىلەن (بەيتۈلمۈقەدەستىن) ئايرىلغان چاغدا: «ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنى بىر دەريا ① بىلەن سىنايدۇ، كىمكى ئۇنىڭدىن ئىچىدىكەن، ئۇ ماڭا تەۋە ئەمەس، كىمكى دەريا سۈيىنى تېتىمايدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن ماڭا تەۋەدۇر، ئۇنىڭدىن (ئۈسۈسۈزلۈقنى بىرئاز بېسىش ئۈچۈن) قولى بىلەن بىر ئوچۇم ئىچكەن ئادەم (بۇيرۇققا خىلاپلىق قىلغان بولمايدۇ)» دېدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئازغىنە كىشىدىن باشقا ھەممىسى ئۇنىڭدىن ئىچتى ②. تالوت ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان كىشىلەر دەريادىن ئۆتكەن چاغدا (دۈشمەننىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ قورقۇنچقا چۈشۈپ) ئۇلارنىڭ بىر پىرقىسى: «بۈگۈن بىز جالوت ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇشقا كۈچىمىز يەتمەيدۇ» ③ دېدى. (تالوتنىڭ ئەسكەرلىرىدىن) ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا بارىدىغانلىقىغا جەزمەن ئىشىنىدىغانلار: «ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئاز جامائە كۆپ جامائە ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ» دېدى. ئاللاھ چىداملىق بولغۇچىلار بىلەن بىللىدۇر [249].

① بۇ ئىئوردانىيە بىلەن پەلەستىن ئارىسىدىكى بىر دەريا ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② ھەر قانداق ئەھۋالدا قوماندانغا ئىتائەت قىلىش ناھايىتى زۆرۈردۇر. ئەمما دۈشمەن بىلەن جەڭ مەيدانىدا ئۇچراشقاندا بولسا، ئۇنىڭ زۆرۈرلىكى ئىككى ھەسسە ھەتتا يۈز ھەسسە بولۇپ كېتىدۇ. يەنە جەڭدە غەلبە قىلىش ئۈچۈن، ئەسكەرلەر ئاچلىق، ئۈسۈزلۈق ۋە باشقا قاتتىقچىلىقلارغا سەۋر قىلىشى، چىدامچانلىق كۆرسىتىشى ناھايىتى زۆرۈر. شۇڭا تالوت ئەسكەرلەرنى بۇ ئىككى نۇقتىدىن تەربىيەلەش ھەم سىناش ئۈچۈن ئۇلارغا: «سىلەر بىر دەريا بىلەن سىنىلىسىلەر، كىمكى ئۇنىڭدىن ئىچىدىكەن، ئۇ ماڭا تەۋە ئەمەس» دېدى، بۇ ئاگاھلاندىرۇشنى ئاڭلاپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇ دەريادىن سۈ ئىچتى، ئىچكەنلەرنىڭ سانى ھەقىقەتەن مۇپەسسىرلەر ھەر خىل رىۋايەتلەرنى نەقىل قىلدى. نەقىل قىلىنىشىچە ئىچمىگەنلەرنىڭ سانى بەدرى ئۇرۇشىغا قاتناشقان ساھابىلەرنىڭ سانى بىلەن ئوخشاش 310 ئىدى. توغرىسىنى ئاللاھ بىلگۈچىدۇر.

③ يەنى بىر قىسىم مۇئمىنلەر دەسلەپتە دۈشمەنلەر سانىنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇشقا ئۆزلىرىنىڭ سانىنى ئاز ساندى ۋە كۆز قاراشلىرىنى ئىزھار قىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئۆلىما ۋە ئىمانى كۈچلۈك كىشىلەر ئۇلارغا دېدىكى، غەلبە - نۇسرەت سانىنىڭ كۆپلۈكى ۋە قوراللارنىڭ سەرخىللىقى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى ۋە ئىزنىگە باغلىقتۇر، ئاللاھنىڭ نۇسرەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن چىدامچان ۋە سەۋرچان بولۇش زۆرۈردۇر.

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أقدامَنَا وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٥٥﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَعَاتَهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٥٦﴾

ئۇلار جالوت ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن تۇتۇشقان چاغدا: «ئى پەرۋەردىگارمىز! (قەلبىمىزنى) چىدامچانلىق بىلەن تولدۇرغىن، قەدەملىرىمىزنى (ئورۇش مەيدانىدا) مۇستەھكەم قىلغىن، كاپىر قەۋمگە قارشى بىزگە ياردەم بەرگىن» ① دېدى [250]. نىھايەت (مۇئىمىنلەر) ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن كاپىرلارنى مەغلۇپ قىلدى، داۋۇد جالوتنى ئۆلتۈردى ②. ئاللاھ داۋۇدقا سەلتەنەتنى، ھېكمەتنى (يەنى پەيغەمبەرلىكنى) بەردى ③. ئۇنىڭغا خالىغان نەرسىلەرنى (يەنى پايدىلىق ئىلىملەرنى) بىلدۈردى. ئاللاھ ئىنسانلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسى بىلەن مۇداپىئە قىلىپ تۇرمىسا (يەنى كۈچلۈك تاجاۋۇزچىغا ئۇنىڭدىنمۇ كۈچلۈك بولغان بىرنى ئايرىدە قىلمىسا) ئىدى، (دۇنيانىڭ ئىنتىزامى بۇزۇلۇپ) يەر يۈزى ئەلۋەتتە خارابلىككە ئايلانغان بولاتتى، لېكىن ئاللاھ (يامانلىقنى ئۈستۈنلۈككە ئىگە قىلماسلىق بىلەن) پۈتۈن جاھان ئەھلىگە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر ④ [251].

① جالوت بولسا تالوت ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى ئۇرۇشماقچى بولغان دۈشمەن قەۋمنىڭ قوماندانى ھەم پادىشاھى ئىدى. جالوتنىڭ قەۋمى ئاماللىقلىكلەر بولۇپ، ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار جەڭ ماھارىتى يۇقىرى، جەڭگىۋار قەۋم دەپ قارىلاتتى. ئۇلارنىڭ باتۇرلۇقتىكى نام - شۆھرىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، مۇئىمىنلەر جەڭ مەيدانىدا ئاللاھ تائالاغا ئىلتىجا قىلىپ، ئۆزلىرىگە چىدامچانلىق، سۇباتلىق بېرىشنى ۋە كۇفرى ئۈستىدىن غەلبە ئاتا قىلىشنى تىلىدى. بۇ ماددىي جەھەتتىن تەييارلىق قىلىش بىلەن بىللە ئاللاھنىڭ نۇسرىتىنى تىلەش، بولۇپمۇ مۇشۇنداق ۋاقىتلاردا خۇسۇسىي دۇئا قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ بەدرى غازىتىدا ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئىزھار قىلىپ، يېلىنىپ، زارلىنىپ تۇرۇپ، ئاللاھتىن نۇسرەت تىلىگەن ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تىلەكلىرىنى ئىجابەت قىلدى، نەتىجىدە سانى ئاز مۇسۇلمانلار سانى كۆپ كاپىرلار ئۈستىدىن غەلبە قىلدى.

② داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئۇ چاغدا پەيغەمبەرمۇ ئەمەس، پادىشاھمۇ ئەمەس ئىدى، ئۇ تالوتنىڭ لەشكەرلىرى ئارىسىدىكى بىر ئەسكەر ئىدى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ قولى ئارقىلىق جالوتنى ھالاك قىلدى، ئاز ساندىكى مۇئىمىنلەر ئارقىلىق كۆپ ساندىكى قەۋمنى مەغلۇپ قىلدى.

③ ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاھ تائالا داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىكنى ھەم پادىشاھلىقنى ئاتا قىلدى. بۇ يەردىكى ﴿ ھېكمەت ﴾ دېگەن سۆزدىن بەزى مۇپەسسىرلەر پەيغەمبەرلىك، بەزىلەر تۆمۈرچىلىك، يەنە بەزىلەر ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئېرىشكەن غەلبە ۋە بۇ جەڭدە كۆرسەتكەن ماھارىتى ۋە تەدبىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ دەپ قارايدۇ.

④ بۇ ئايەتتە بىر ئىلاھىي قانۇنىيەت بايان قىلىنغان بولۇپ، ئاللاھ بىر گۇرۇھ ئىنسانلار ئارقىلىق يەنە بىر گۇرۇھ ئىنسانلارنىڭ زۇلمىنى ۋە ھاكىمىيىتىنى يوقىتىپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئۇنداق قىلماي، بىر گۇرۇھنى داۋاملىق كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ھاكىمىيەتتىن بەھىرلەندۈرسە، زىمىن زۇلۇم ۋە بۇزغۇنچىلىققا تولۇپ كەتكەن بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىلاھىي قانۇنىيەت دۇنيادىكى كىشىلەرگە ئاتا قىلىنغان ئاللاھنىڭ پەزىلى -

مەرھىمىتىنىڭ بىر ئالامىتىدۇر. بۇ ھەقىقەتنى ئاللاھ تائالا سۈرە ھەجنىڭ 38 - ۋە 40 - ئايەتلىرىدىمۇ بايان قىلدى.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

(ئى پەيغەمبەر!) بۇ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدۇركى، ئۇنى بىز ساڭا توغرا رەۋىشتە ئوقۇپ بېرىۋاتىمىز. شەكسىزكى، سەن ئەلۋەتتە (ئاللاھنىڭ دەۋىتىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن) ئەلچىلەرنىڭ بىرسەن ① [252].

① ساڭا نازىل قىلىنغان كىتاب ئارقىلىق دۇنياغا مەلۇم بولغان مەزكۇر ۋەقەلەر، ئى پەيغەمبەر! سېنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىڭنىڭ دەلىلىدۇر. چۈنكى سەن بۇ ۋەقەلەرنى بىرەر كىتابتىن ئوقۇغانمۇ ئەمەس، نە بىراۋدىن ئاڭلىغانمۇ ئەمەس. ئۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، بۇلار ئاللاھ تائالا رەسۇلىغا ۋەھىي ئارقىلىق نازىل قىلىنغان غەيبىنىڭ خەۋەرلىرىدۇر. قۇرئان كەرىمدىكى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ۋەقەلىكىلىرىنىڭ بايانى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە تىلغا ئېلىنغان.

* تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِّنْهُمْ مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَعَاتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيْتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَتَلْنَا الَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ مِّن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَّنْ ءَامَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٦﴾

ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن ئۈستۈن قىلدۇق ①. ئاللاھ ئۇلارنىڭ بەزىسى (يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام) بىلەن سۆزلەشتى ۋە بەزىسىنىڭ (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ) دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈردى. مەريەم ئوغلى ئىيساغا (ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈش، گاجىلارنى، بەرەس كېسىلىنى ساقايتىشقا ئوخشاش) روشەن مۆجىزىلەرنى ئاتا قىلدۇق. ئۇنى روھلۇقۇدۇس (يەنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام) بىلەن كۈچلەندۈردۇق ②، ئەگەر ئاللاھ خالىغان بولسا ئىدى، ئۇلاردىن كېيىن كەلگەن ئۈممەتلەر ئۇلارغا روشەن دەلىللەر كەلگەندىن كېيىن ئۆزئارا ئۇرۇشماس ئىدى، لېكىن ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشتى، بەزىسى ئىمان ئېيتتى، بەزىسى كاپىر بولدى. ئەگەر ئاللاھ خالىغان بولسا ئىدى، ئۇلار ئۆزئارا ئۇرۇشماس ئىدى ③، لېكىن ئاللاھ خالىغىنىنى قىلدۇ [253].

① قۇرئان كەرىم باشقا بىر ئايەتتەمۇ بۇ نۇقتىنى بايان قىلىپ، مۇنداق دەيدۇ: ﴿بِز هەقىقەتەن پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن ئۈستۈن قىلدۇق، داۋۇدقا زەبۇرنى ئاتا قىلدۇق﴾. (سۈرە ئىسرا 55 - ئايەت) شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭ ھەقىقەت ئىكەنلىكىدە ھېچ شەك يوق. لېكىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ «سىلەر مېنى (باشقا) پەيغەمبەرلەردىن ئارتۇق بىلمەڭلار» (سەھىھۇل بۇخارى 4638 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 135 - باب) دېگەن سۆزىدىن ئۇلارنىڭ بىر - بىرىدىن پەزىلەتتە ئارتۇق ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىش دېگەن مەنىنى ئەمەس، بەلكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈممىتىگە ئاشۇ پەيغەمبەرلەرنى ئەدەپ - ئېھتىرام بىلەن تىلغا ئېلىشنى تەلىم بېرىۋاتىدۇ، دەپ چۈشىنىش كېرەك. يەنى بۇ يەردە ئۇلارنىڭ قانداق ئالاھىدىلىك ۋە سۈپەتلەر بىلەن بىر - بىرىدىن ئارتۇق بولغانلىقىنى سىلەر ياخشى بىلمەيسىلەر، شۇڭا باشقا پەيغەمبەرلەرنىڭ قەدەر - قىممىتى ۋە ئارتۇقچىلىقلىرىنى چۈشۈرگەن ھالدا، مېنىڭ ئارتۇقچىلىقىمنى بايان قىلماڭلار، دېمەكچى. ئەمەلىيەتتە بەزى پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىدىن پەزىلەتتە ئارتۇق ئىكەنلىكى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەزىلەتتە ھەممە پەيغەمبەرلەردىن ئارتۇق ئىكەنلىكى قۇرئان - ھەدىس دەلىللىرى بىلەن ئىسپاتلانغان ۋە ئەھلى سۈننە ۋە لىجەمائەتنىڭ بىرلىككە كەلگەن ئەقىدىسىدۇر. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇلقەدىر» دېگەن كىتابىغا قارالسۇن)

② بۇنىڭدا ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن گاجىلارنى ۋە بەرەس كېسىلىنى ساقايتىش، ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈش قاتارلىق مۆجىزىلەر كۆزدە تۇتۇلدى. ئۇنىڭ تەپسىلىي بايانى سۈرە ئال ئىمراندا كېلىدۇ. «روھلۇقۇدۇس» دېگەندە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلدى، بۇ نۇقتا ئىلگىرىمۇ بايان قىلىندى.

③ بۇ تېمىنى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا بايان قىلغان بولۇپ، بۇنىڭدىن دىندا ئىختىلاپ بولۇشنى ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرىدىكەن دەپ چۈشۈنۈش توغرا ئەمەس. بەلكى ئاللاھ تائالا ئىختىلاپنى قەتئىي ياقىتۇرمايدۇ. ئاللاھ تائالا ھەممە كىشىلەرنىڭ ئۆزى نازىل قىلغان شەرىئەتنى قوبۇل قىلىپ، جەھەننەمدىن ئامان قېلىشىنى ياقىتۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كىتابلارنى نازىل قىلدى، پەيغەمبەرلەرنى ئارقا - ئارقىدىن ئەۋەتىپ تۇردى. پەيغەمبەرلىكنى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىلەن ئاخىرلاشتۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ خەلىپىلەر، ئۆلىمالار ۋە دەۋەتچىلەر ئارقىلىق ھەقىقە دەۋەت قىلىش، ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇشنى داۋاملاشتۇردى ۋە ئۇ ئىشلارنىڭ ئەھمىيىتىنى تەكىتلەپ بايان قىلدى. نېمە ئۈچۈن

شۇنداق قىلدى؟ كىشىلەرنىڭ ئاللاھ ياخشى كۆرگەن يولىنى تاللىشى ئۈچۈن شۇنداق قىلدى. بىراق ئاللاھ تائالا كىشىلەرگە ھىدايەت ۋە گۇمراھلىقتىن ئىبارەت ئىككى يولنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى ئىككى يولنىڭ بىرىنى تاللاشقا مەجبۇر قىلمىدى، بەلكى سىناش ئۈچۈن ئۇلارغا تاللاش ھوقۇقى ۋە ئىرادە ئەركىنلىكى بەردى. شۇڭا بىر قىسىم كىشىلەر بۇ تاللاش ئەركىنلىكىنى توغرا ئىشلىتىپ مۇئەممىن بولىدۇ؛ يەنە بىر قىسىم كىشىلەر ئۇنى توغرا ئىشلەتمىگەنلىكتىن كاپىر بولىدۇ. مانا بۇ ئاللاھنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسىدۇر، ئەمما ئۇنىڭ رىزالىقى بولسا باشقا بىر نەرسىدۇر.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمْ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفْعَةً ۗ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! سودىلىشىش، دوستلۇق ۋە (ئاللاھنىڭ ئىزنى ۋە رۇخسىتىسىز) شاپائەت بولمايدىغان (قىيامەت) كۈنى يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن، سىلەرگە بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىڭلار. ①. كاپىرلار (نېمەتكە تۈزكۈرلۈك قىلغۇچىلار ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلاردۇر [254].

① يەھۇدىيلار، ناسارالار، كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار ئۆزلىرىنىڭ پېشىۋالىرىنى (يەنى پەيغەمبەرلەر، ۋەلىيلەر، بۇرۇرۇكلار، پىر - مۇرشىدلەرنى) ئۆزلىرىنىڭ ئىمتىيازلىرى ئارقىلىق مۇرتلىرىنى ئاللاھتىن تىلىۋالالايدۇ ۋە تىلىۋالىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلاتتى. ئۇلار بۇنى شاپائەت دەپ قارايتتى. دېمەك ئۇلار بۈگۈنكى كۈندىكى جاھىل كىشىلەرگە ئوخشاش پىر - مۇرشىدلىرىمىز ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا بېرىپ ئولتۇرۇۋالىدۇ، بىزنىڭ گۇناھلىرىمىزنى تىلىۋالىدۇ دەپ ئويلايتتى. بۇ ئايەتتە ئۇنداق شاپائەتنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكى بايان قىلىندى. ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ئايەتلەردىكى ۋە باشقا ئايەت - ھەدىسلەردە باشقا بىر خىل شاپائەتنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكى بايان قىلىندى ۋە بۇ خىل شاپائەتنىڭ پەقەت ئاللاھ رۇخسەت قىلغان كىشىلەرنىڭلا قولدىن كېلىدىغانلىقى بىلدۈرۈلدى، ئۇلار پەقەت ئاللاھ رۇخسەت قىلغان كىشىلەرنىلا شاپائەت قىلالايدۇ. ئاللاھ تائالا پەقەت تەۋھىد ئەھلى بولغان كىشىلەرنىلا شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت قىلىدۇ، شاپائەت قىلغۇچىلار پەرىشتىلەر، پەيغەمبەرلەر، شېھىتلەر ۋە سالىھلاردىن بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۆز ئىمتىيازى ئارقىلىق ئاللاھ تائالاغا ھېچقانداق بېسىم ئىشلىتەلمەيدۇ، ئەكسىچە ئۇلار ئۆزلىرىمۇ ئاللاھتىن قورققانلىقتىن شۇنداق تىترەپ كېتىدۇكى، ھەتتا رەڭلىرى ئۆڭۈپ، چىرايلىرىدا قان قالمايدۇ. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلغانلىرىنى ۋە قىلماقچى بولغانلىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ، ئۇلار ئاللاھ رازى بولغانلارغىلا شاپائەت قىلىدۇ، ئاللاھنىڭ ھەيۋىسىدىن تىترەپ تۇرىدۇ ۋە ﴾. (سۈرە ئەنبىيا 28 - ئايەت)

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. ئاللاھ ھەمىشە تىرىكتۇر، ھەممىنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچىدۇر. ئۇ مۇگدەپ قالمايدۇ، ئۇنى ئۇيقۇ باسمايدۇ. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئۇنىڭدۇر. ئاللاھنىڭ رۇخسىتىسىز كىممۇ ئاللاھنىڭ ئالدىدا شاپائەت قىلالسىن. ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى ۋە كەينىدىكى (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى) ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىلىپ تۇرىدۇ^①. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئىلمىدىن ئاللاھ بىلدۈرۈشىنى خالىغان نەرسىلەردىن باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيدۇ. ئاللاھنىڭ كۇرسى^② ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاسمان - زېمىننى ساقلاش ئۇنىڭغا ئېغىر كەلمەيدۇ. ئۇ ھەممىدىن ئۈستۈندۇر، ھەممىدىن ئۇلۇغدۇر [255].

① بۇ ئايەت «ئايەتلىك كۇرسى» دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭ پەزىلەتلىرى سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان. يەنە بۇ قۇرئان كەرىمدىكى ئەڭ ئۇلۇغ ئايەتتۇر. ھەدىسلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «بۇ ئاللاھ تائالانىڭ كىتابىدىكى ئەڭ پەزىلەتلىك ئايەت»، يەنە «ئۇنى ئوقۇغان كىشىگە ئاللاھ تەرىپىدىن بىر ساقلىغۇچى ھەمراھ بولىدۇ ۋە تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭغا شەيتان يېقىن كېلەلمەيدۇ.» دېگەنلىكى بايان قىلىنغان. بۇ ئايەتنى ھەر پەرز نامازدىن كېيىن ئوقۇشنىڭ كاتتا پەزىلىتى بار. (تەپسىرات ئىبنى كەسىر) بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلىقى، قۇدرىتى، بۈيۈكلىكى ۋە كاتتىلىقى تەرىپلەنگەن ئۇنۋېرسال بىر ئايەتتۇر.

② مۇپەسسىرلەر «كۇرسى» نىڭ ھەر خىل مەنىلىرىنى بايان قىلغان. مەسىلەن: پۇت قويىدىغان جاي، ئىلىم، قۇدرەت، كاتتىلىق، پادىشاھلىق، ئەرش قاتارلىقلار. لېكىن ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدە سەلەف ۋە ھەدىس ئۆلىمالىرىنىڭ تۇتقان يولى شۇكى، ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرى قۇرئان - ھەدىستە قانداق بايان قىلىنغان بولسا، شۇ پېتى، ئۆزگەرتىمەستىن، قانداقلىقىنى بايان قىلماستىن ئىمان كەلتۈرۈش لازىم. يەنە كۇرسىنىڭ ھەقىقەتتە ئەرش ئەمەس بەلكى ئۇنىڭدىن باشقا بىر نەرسە ئىكەنلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش كېرەك. چۈنكى، كۇرسىنىڭ قانداقلىقى، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنىڭ ئۈستىدە قايسى رەۋىشتە ئولتۇرىدىغانلىقىنى بىز بايان قىلىپ بىرەلمەيمىز، چۈنكى بىز ئۇنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى بىلمەيمىز.

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ حَاجَّ إِبرَاهِيمَ فِي رَبِّهٖ أَنْ ءَاتَهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبرَاهِيمُ رَبِّىَ الَّذِى يُحْيِى وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِى وَأُمِيتُ قَالَ إِبرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِى بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِى كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾

دندا (ئۇنىڭغا كىرىشكە) زورلاش يوقتۇر، ھىدايەت ئازغۇنلۇقتىن ئېنىق ئايرىلدى ①، كىمكى تاغۇتنى (بارلىق ساختا ئىلاھلارنى) رەت قىلىپ، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىكەن، ئۇ سۇنئەت، مەھكەم تۇتقىنى تۇتقان بولىدۇ، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [256]. ئاللاھ ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئىگىسىدۇر، ئۇلارنى (كۇفرىنىڭ) زۇلمەتلىرىدىن (ئىماننىڭ) يورۇقلۇقىغا چىقىرىدۇ؛ كاپىرلارنىڭ ئىگىسى (دوستى) تاغۇتتۇر (يەنى ئاللاھتىن باشقا چوقۇنۇلغان نەرسىلەردۇر). تاغۇت ئۇلارنى (ئىماننىڭ) يورۇقلۇقىدىن چىقىرىپ (كۇفرىنىڭ) قاراڭغۇلۇقلىرىغا كىرگۈزىدۇ. ئەنە شۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر [257]. ئاللاھنىڭ ئاتا قىلغان پادىشاھلىق تۈپەيلى (ھاكاۋۇرلىشىپ) رەببى توغرىسىدا ئىبراھىم بىلەن مۇنازىرىلەشكەن ئادەم (نەمرۇد) نى كۆرمىدىڭمۇ؟ شۇ ۋاقىتتا ئىبراھىم (ئاللاھنىڭ بارلىقىغا دەلىل كۆرسىتىپ، ئۇنىڭغا): «مېنىڭ رەببىم (ئۆلۈكنى) تىرىلدۈرەلەيدۇ، (تىرىكنى) ئۆلتۈرەلەيدۇ» دېگەن ئىدى. ئۇ: «مەنمۇ (ئۆلۈكنى) تىرىلدۈرەلەيمەن، (تىرىكنى) ئۆلتۈرەلەيمەن» دېدى (نەمرۇد ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان ئىككى ئادەمنى چاقىرتىپ كىلىپ بىرىنى ئۆلتۈردى، بىرىنى قويۇپ بەردى). ئىبراھىم (نەمرۇدنىڭ بۇنداق ھاماقەتلىكىنى كۆرۈپ): «ئاللاھ ھەقىقەتەن كۈنى شەرقتىن چىقىرايدۇ، (خۇدالىق دەۋاسى قىلىدىغان بولساڭ) سەن ئۇنى غەربتىن چىقىرىپ باققىن» دېۋىدى. (بۇنداق پاكىت ئالدىدا) ئۇ كاپىر ئېغىز ئاچالماي قالدى. ئاللاھ زالىم قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [258].

① بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق رىۋايەت بار: ئەنسارلاردىن بىر قىسىم ياشلار يەھۇدىي ياكى خرىستىئان بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئەنسارلار مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ يەھۇدىي ياكى خرىستىئان بولۇپ كەتكەن بالىلىرىنى مەجبۇرىي مۇسۇلمان قىلماقچى بولغاندا بۇ ئايەت نازىل بولغان. چۈشۈش سەۋەبى ئېتىبارى بىلەن بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى ئەھلى كىتابلارغا خاس دەپ قارىغان، يەنى ئىسلام دۆلىتىدە ياشايدىغان ئەھلى كىتاب كىشىلەر ئەگەر جىزىيە تۆلىسە، ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر قىلىنمايدۇ، دېگەن. لېكىن بۇ ئايەت ھۆكۈم ئېتىبارى بىلەن ئومۇمىيىدۇر. يەنى ھېچكىم ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇرلانمايدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالا ھىدايەت بىلەن گۇمراھلىقنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بەردى. كۇفرى ۋە شېرىكىنى يوقىتىپ، باتىلنىڭ كۈچىنى پارچىلاش ئۈچۈن جىھاد قىلىش بىلەن دىنغا كىرىشكە مەجبۇرلاشنى بىر ئىش دەپ چۈشىنىشكە بولمايدۇ، بۇ ئىككىسى باشقا - باشقا نەرسىدۇر. جىھادتىن مەقسەت ھەر كىمنىڭ ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن خالىسا كۇفرلىقتا قېلىش ياكى خالىسا ئىسلامنى قوبۇل قىلىش ئەركىنلىكىگە شارائىت ھازىرلاپ، جەمئىيەتتىن ئاللاھنىڭ دىنغا ئەمەل قىلىش ۋە ئۇنىڭ يولىغا دەۋەت قىلىشقا توسقۇنلۇق قىلغان كۈچنى ۋە ئۇنىڭ بېسىمىنى يوق قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. چۈنكى دىنغا توسقۇنلۇق قىلىدىغانلار تۇرۇپ - تۇرۇپ كۈچىيىپ قالىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن جىھادنىڭ ھۆكۈمى ۋە ئۇنىڭ زۆرۈرلىكىمۇ قىيامەتكىچە داۋاملىشىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە «بۇ دىن قىيامەتكىچە داۋاملىشىدۇ، مۇسۇلمانلاردىن بىر جامائەت قىيامەتكىچە دىن ئۈچۈن جىھاد قىلىپ تۇرىدۇ» دېگەن. (سەھىھ

مۇسلىم 1922 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىمۇ كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارغا قارشى جىھاد قىلغان ۋە «كىشىلەر بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسى دەپ شاھادەت ئېيتىمىغۇچە جىھاد قىلىشقا بۇيرۇلدۇم» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 25 - ھەدىس) شۇنىڭدەك دىندىن يېنىۋالغان مۇرتەدكە بېرىلىدىغان جازا ئۇنى ئۆلتۈرۈش بولۇپ، ئۇ (بەزى كىشىلەرنىڭ شۈبھى پەيدا قىلىش ئۈچۈن ئېيتقىنىدەك) بۇ ئايەتكە ھەرگىز زىت كەلمەيدۇ، مۇرتەدكە ئۆلۈم جازاسى بېرىش مەجبۇرلىغانلىق ئەمەس، بەلكى ئىسلام دۆلىتىنى ئىدىئولوگىيە جەھەتتىن مۇھاپىزەت قىلغانلىقتۇر. بىر ئىسلامىي دۆلەتتە بىر كاپىرغا ئۆزىنىڭ كۇفرىدا قىلىشىغا رۇخسەت بېرىشكە بولىدۇ، لېكىن ئۇ بىر قېتىم ئىسلامنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن يېنىۋېلىش ۋە قارشىلىشىشىغا رۇخسەت بېرىشكە بولمايدۇ، شۇڭا ئۇ ئوبدان چۈشىنىپ ۋە ئويلىنىپ ئاندىن ئىسلامنى قوبۇل قىلىشى كېرەك. چۈنكى، ئەگەر ئۇنىڭغا رۇخسەت بېرىلسە، دۆلەتنىڭ ئىدىئولوگىيە ئاساسى ۋەيران بولىدۇ، ئىدىيە قالايمىقانچىلىقى ۋە پىكىرى ئىختىلاپ كۆپىيىدۇ. نەتىجىدە ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ئامانلىقى ۋە دۆلەت ئىستېھكامى خەتەرلىك ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسان ھوقۇقى نامدا ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئوغۇرلۇق قىلىش، زىناخورلۇق، بۇلاڭچىلىق، سوقۇشۇش قاتارلىق جىنايەتلەرگە رۇخسەت قىلىنمىغاندەك، پىكىر ئەركىنلىكى نامدا ئىسلامىي دۆلەتتە ئىدىئولوگىيە جەھەتتىن قارشىلىشىشقىمۇ (يەنى دىندىن يېنىۋېلىشقىمۇ) رۇخسەت قىلىنمايدۇ. بۇ مەجبۇرلىغانلىق بولمايدۇ، بەلكى مۇرتەدنى ئۆلتۈرۈش خۇددى قاتىل، بۇلاڭچى ۋە باشقا جىنايەتچىلەرنى جازالىغانغا ئوخشاش ئادىللىقتۇر. بىرىنىڭ مەقسىتى دۆلەتنىڭ ئىدىئولوگىيىسىنى قوغداش بولسا، يەنە بىرىنىڭ مەقسىتى دۆلەتنى بۇزغۇنچىلىق ۋە قالايمىقانچىلىقتىن ساقلاشتۇر، ھەر ئىككى مەقسەت بىر دۆلەت ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىمدۇر. بۈگۈن كۆپىنچە ئىسلامىي دۆلەتلەر مەزكۇر ئىككى مەقسەتكە ئېتىبار بەرمىگەنلىكتىن ئاز بولمىغان ئاۋارچىلىقلارغا دۇچار بولماقتا.

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

ياكى سەن تام، ئۆگزىلىرى يىقىلىپ خارابىلىكىكە ئايلىنىپ قالغان شەھەردىن ئۆتكەن ۋە (ئەجەبلىنىپ): «ئاللاھ بۇ شەھەرنىڭ ئۆلگەن (ئاھالىسى) نى قانداقمۇ تىرىلدۈرەر؟» دېگەن كىشىنى (يەنى ئۆزەيرىنى) كۆرمىدىڭمۇ؟^① شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇنى (ئۆلتۈرۈپ) شۇ ھالىتىدە يۈز يىل تۇرغۇزۇپ ئاندىن (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن) تىرىلدۈردى. ئاللاھ (پەرىشتە ئارقىلىق) ئۇنىڭدىن: «سەن بۇ ھالەتتە قانچىلىك تۇردۇڭ؟» دەپ سورىۋىدى. ئۇ: «بىر كۈن ياكى بىر كۈنگىمۇ يەتمەيدىغان ۋاقىت تۇردۇم»^② دېدى. ئاللاھ ئېيتتى: «ياق! سەن (تولۇق) 100 يىل تۇردۇڭ! يېمەك - ئىچمىكىڭگە قاراپ باققىنىكى، ھېچ بۇزۇلمىغان، ئېشىكىڭگە قارا (ئۇنىڭ سۆڭەكلىرى چىرىپ كەتكەن). سېنى ئىنسانلارغا (قۇدرىتىمىزنىڭ) دەلىلى قىلىشىمىز ئۈچۈن (مۇشۇ ئىشلارنى قىلدۇق). بۇ سۆڭەكلەرگە قارىغىنىكى، ئۇنى بىز قانداق قۇراشتۇرۇپ، ئاندىن ئۇنىڭغا قانداق گۆش قوندۇرىدىكەنمىز. (يۇقىرىقى ئىشلار) ئۇنىڭغا ئېنىق بولغان چاغدا (يەنى ئۇ روشەن مۆجىزىلەرنى كۆرگەن چاغدا)، ئۇ: «مەن ئاللاھنىڭ ھەممە نەرسىگە قادىر ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ (ئوبدان) بىلىۋالدىم»^③ دېدى [259].

① بۇ ئايەتتىكى «ياكى» دېگەن باغلىغۇچى ئىلگىرىكى ئايەتتىكى «كۆرمىدىڭمۇ؟» دېگەن ئىبارىنى كۆرسىتىدۇ ۋە مەنىسى: سەن (ئىلگىرىكى قىسسىدىكى ئادەمگە ئوخشاش) تام، ئۆگزىلىرى يىقىلىپ ۋەيران بولغان شەھەردىن ئۆتكەن ئادەمنىڭ قىسسىسىگە دىققەت بەردىڭمۇ؟ دېگەن بولىدۇ. بۇ ئادەم كىم ئىدى؟ بۇ ھەقتە ھەر خىل رىۋايەتلەر كەلگەن بولۇپ، ساھابە ۋە تائىپىيىلەر ئېتىراپ قىلغان مەشھۇر رىۋايەتكە ئاساسلانغاندا ئۇ ئۆزەير ئىسىملىك بىر كىشىدۇر. - ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر - ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى قىسسە (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بىلەن نەمىرۇدنىڭ قىسسىسى) دە ئاللاھ تائالانىڭ مەۋجۇتلىقى ئىسپاتلانغان ئىدى. ئىككىنچى قىسسەدە ئاللاھ تائالانىڭ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشتىكى قۇدرىتى ئىسپاتلاندى، ئاللاھ تائالا ئۇ ئادەمنى ۋە ئۇنىڭ ئېشىكىنى يۈز يىلدىن كېيىن تىرىلدۈردى، يۈز يىلغىچە ئۇنىڭ يېمەك - ئىچمىكىنى سېستىپ قويىمىدى. ئەنە شۇ ئاللاھ قىيامەت كۈنى ھەممە ئىنسانلارنى تىرىلدۈرىدۇ، يۈز يىلدىن كېيىن تىرىلدۈرۈشكە قادىر زاتقا مىڭ يىللاردىن كېيىنمۇ تىرىلدۈرۈش مۈشكۈل ئەمەستۇر.

② رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئۆزەير دېگەن ئادەم ئۆلگەندە تېخى ئەتىگەن ئىدى. ئۇ تىرىلىپ تۇرغاندا شام بولاي دەپ قالغان ئىدى. ئۇ كۈننىڭ كىرىپ كەتمىگەنلىكىگە قاراپ، ئەگەر مەن بۇ يەرگە تۈنۈگۈن كەلگەن بولسام، بىر كۈن تۇردۇم، ئەگەر بۈگۈن ئەتىگەن كەلگەن بولسام، بىر كۈنگە يەتمەيدىغان ۋاقىت تۇردۇم، دېدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئۆلگەنلىكىگە يۈز يىل بولۇپ بولغان ئىدى.

③ يەنى مەن بۇنىڭغا ئىلگىرىمۇ جەزمەن ئىشەنەتتىم، ھازىر مەن ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، ئەمدى مېنىڭ ئىشەنچىم ۋە ئىلمىم تېخىمۇ ئاشتى.

إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُولَٰئِكَ تُؤْمِنُونَ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِنَّكَ تَمُنَّ أَجْعَلُ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ أَدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٦﴾ مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَتَتْ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضْعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٧﴾

ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم: «ئى رەببىم! ئۆلۈكلەرنى قانداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىڭنى ماڭا كۆرسەتسەڭ» دېدى. ئاللاھ: «(سەن بۇنىڭغا) ئىشەنمىدىڭمۇ؟» دېدى. ئىبراھىم: «ئىشەندىم، لېكىن كۆڭلۈمنىڭ تېخىمۇ ئارام تېپىشى ئۈچۈن (كۆرۈشنى تىلەيمەن)» دېدى. ئاللاھ ئېيتتى: «ئۇنداقتا، قۇشتىن تۆتى تۈتۈپ، ئۇلارنى ئۆزۈڭگە توپلىغىن ئاندىن (ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ پارچىلاپ، گۆشلىرىنى بىلەن پەيلىرى ئارىلاشتۇرۇپ) ھەربىر تاغقا ئۇلاردىن بىر بۆلۈكنى قويۇپ قويغىن، ئاندىن ئۇلارنى چاقىرغىن، ئۇلار دەرھال سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىدۇ»^①. بىلگىنىكى، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [260]. ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مېلىنى سەرپ قىلغانلارنىڭ (سەرپ قىلغان نەرسىسى يەرگە تېرىلىپ) يەتتە باشاق چىقارغان، ھەر باشقىدا 100 تالدىن دان تۇتقان بىر تال ئۇرۇققا ئوخشايدۇ. ئاللاھ خالىغان بەندىسىگە (ئۇنىڭ ئەجرىنى) ھەسسىلەپ بېرىدۇ^②. ئاللاھنىڭ مەرھەمىتى كەڭ، ھەممىنى بىلگۈچى زاتتۇر [261].

① بۇ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە مۇناسىۋەتلىك ئىككىنچى بىر مۆجىزىلىك ۋەقە بولۇپ، ئىززەت - ئابىرۇلۇق پەيغەمبەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارزۇسى ۋە ئۇنىڭ قەلبىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن كۆرسىتىلگەن. ئۇ تۆت خىل قۇش قايسى - قايسى قۇشلار ئىدى؟ بۇ ھەقتە مۇپەسسىرلەر بىر نەچچە خىل قۇشنىڭ نامىنى بايان قىلدى، لېكىن ئۇلارنىڭ نامىنى ئېنىقلاشنىڭ ھېچ پايدىسى يوق. چۈنكى ئاللاھ تائالامۇ ئۇ قۇشلارنىڭ نامىنى تىلغا ئالمىدى، پەقەت ئۇلار تۆت خىل قۇش ئىدى. ﴿فَصُرْهُنَّ﴾ نىڭ بىر مەنىسى "ئىمھەن" يەنى ئۇلارنى ئۆزۈڭگە مايىل قىلغىن (كۆندۈرگىن)، ئۇلار تىرىلگەندىن كېيىن تونۇماق ئاسان بولىدۇ، شەككە ئورۇن قالمايدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ مەنىنى ئېتىبارغا ئالغاندا ئۇنىڭدىن كېيىن "ئۇ قَطَّعُوهُنَّ" (ئاندىن ئۇلارنى پارچە - پارچە قىلغىن) دېگەن بىر ئىبارە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان دەپ ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ. ﴿فَصُرْهُنَّ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇ قۇشلارنى پارچە - پارچە قىلغىن دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ چاغدا جۈملىدىن قالدۇرۇلغان ئىبارە بار دەپ ئالمىساقمۇ مەنە ئېنىق بولىدۇ. يەنى قۇشلارنى پارچىلاپ، بىر - بىرىگە ئارىلاشتۇرۇپ، ئۇ پارچىلارنى بىر نەچچە تاغقا چاقىقسىن، ئاندىن ئۇلارنى چاقىرغىن، ئۇلار تىرىلىپ، سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىدۇ. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى. (ساھابىلەر، تابىئىنلەر ۋە سەلفى ئۆلىمالىرىنىڭ تەپسىر قىلىش پرىنسىپلىرىغا ئەھمىيەت بەرمەيدىغان) ھازىرقى ۋە ئىلگىرىكى بىر قىسىم مۇپەسسىرلەر ﴿فَصُرْهُنَّ﴾ دېگەن سۆزنى «ئۇلارنى ئۆزۈڭگە مايىل قىلغىن» دەپلا ئىزاھلايدۇ ۋە ئۇ قۇشلارنىڭ پارچىلانغانلىقى، پارچىلانغان قۇشلارنىڭ بىر قانچە تاغلارغا چېچىلغانلىقى ۋە ئاللاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ تەپسىرى توغرا ئەمەس، ئۇنداق تەپسىر قىلغاندا ۋەقەلىكنىڭ مۆجىزىلىك خاراكتېرى پۈتۈنلەي يوقاپ كېتىدۇ، ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈپ كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلغان سوئال ئۆز پېتى قالىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ۋەقەلىكنى تىلغا ئېلىشتىكى مەقسەت ئاللاھ تائالانىڭ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرگۈچى دېگەن سۈپىتى بىلەن ئۇنىڭ بۈيۈك قۇدرىتىنى ئىسپاتلاپ كۆرسىتىشتۇر. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ۋەقەسىنى سۆزلەپ مۇنداق دېگەن: «شەك قىلىشتا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا قارىغاندا بىز ھەقىقىيەتتە» (سەھىھۇل بۇخارى 4537 - ھەدىس) ئۇنىڭ مەنىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام شەك قىلغان ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۇنىڭدىن

كۆپرەك شەك قىلىشقا ھەقلىق دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ شەك قىلمىغانلىقىنى ئىسپاتلاشتۇر. يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۆلۈكلەرنىڭ تىرىلدۈرۈلۈشىگە شەك قىلمىغان، ئەگەر ئۇ شەك قىلغانلىقىنى ئىزھار قىلغان بولسا، بىزمۇ جەزمەن شەك قىلىشقا ئۇنىڭغا قارىغاندا ھەقلىقراق بولغان بولاتتۇق، دېگەن بولىدۇ. (تەپسىلاتى ئۈچۈن فەتھۇلقەدىرگە قارالسۇن)

② بۇ يەردە ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىشنىڭ پەزىلىتى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئەگەر ﴿فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ «ئاللاھ يولىدا» دېگەندە جىھاد كۆزدە تۇتۇلغان بولسا، بۇ ھەسسەلەپ بېرىلىدىغان ساۋاب جىھادقا سەرپ قىلغان پۇل - مالنىڭ ساۋابى بولغان بولىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭدا بارلىق خەيرلىك ئىشلار كۆزدە تۇتۇلغان بولسا، بۇ ھەسسەلەپ بېرىلىدىغان ساۋاب نەپلە سەدىقىلەرنىڭ ساۋابى بولغان بولىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا خەيرلىك ئىشلارنىڭ ساۋابى «بىر ياخشىلىقنىڭ ساۋابى ئون ھەسسە كۆپەيتىپ بېرىلىدۇ» دېگەن تۈرگە كىرىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) بۇنىڭدىن نەپلە سەدىقىلەرنىڭ ئومۇمىي ساۋابىنىڭ باشقا خەيرلىك ئىشلارنىڭ ساۋابىدىن كۆپ بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە پەزىلىتىنىڭ يۇقىرى بولۇشىدىكى سەۋەب شۇكى، قورال - ياراق ۋە باشقا جەڭ ئەسلىھەلىرى بولمىسا، جىھاد قىلغىلى بولمايدۇ، مۇجاھىدلارنىڭ خىزمىتىگە تەسەر يېتىدۇ، قورال - ياراق ۋە باشقا ئەسلىھەلەرنى يېتەرلىك ئىقتىساد بولمىسا تەييارلىغىلى بولمايدۇ.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَتًّا وَلَا أَدَىٰ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٦﴾ *
قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعَهَا أَدَىٰ ۖ وَاللَّهُ عَنِّي حَلِيمٌ ﴿٢٦٦﴾

پۇل - مېلىنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىدىغان، ئارقىسىدىن ئۇنىڭغا مىننەت قىلمايدىغان ۋە (خەير - ساخاۋىتىگە ئېرىشكەنلەرنى) رەنجىتمەيدىغان كىشىلەرگە رەببىنىڭ دەرگاھىدا (خاس) مۇكاپاتلار بار ①. ئۇلارغا قورقۇنۇپ يوقتۇر، ئۇلار ھەرگىز قايغۇرمايدۇ [262]. ياخشى سۆز ۋە كەچۈرۈۋېتىش كېيىن ئەزىيەت ئەگىشىپ كېلىدىغان سەدىقىدىن ئەۋزەلدۇر ②. ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ سەدىقىسىگە) موھتاج ئەمەستۇر، گۇناھكارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر [263].

① ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلغاننىڭ مەزكۇر مۇكاپاتلىرى پېقىر - مىسكىنلەرگە خەير - ئېھسان قىلغاندىن كېيىن، مىننەت قىلمايدىغان كىشىلەرگە بېرىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن غېرىب - بىچارىلەرنى كەمسىتىدىغان، ئىززەت - نەپسىگە تېگىدىغان سۆزلەر چىقمايدۇ. چۈنكى مىننەت قىلىش شۇ قەدەر چوڭ گۇناھكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە ئۇنىڭدىن ئاگاھلاندىرۇپ مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۈچ تۈرلۈك ئادەمگە گەپ قىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ بىرى بەرگەن نەرسىسىگە مىننەت قىلغان ئادەمدۇر.» (سەھىھ مۇسلىم 106 - ھەدىس)

② ھاجەتمەنگە سىلىق مۇئامىلە قىلىش، چىرايلىق سۆز قىلىش ياكى (ئاللاھ ساڭمۇ ۋە بىزگىمۇ ئۆز رەھمىتىدىن ئاتا قىلسۇن) دېگەندەك دۇئا ئىبارىسى بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش «ياخشى سۆز» گە كىرىدۇ. «كەچۈرۈۋېتىش» دېگەن ھاجەتمەننىڭ نامراتلىقى ۋە ھاجىتىنى كىشىلەر ئالدىدا ئاشكارىلىماسلىق دېمەكتۇر. ئەگەر ھاجەتمەننىڭ ئاغزىدىن نالايىق سۆز چىقىپ كېتىپ قالسا، ئۇنى ئاڭلىماسقا سېلىشمۇ يۇقىرىدىكى «كەچۈرۈش» سەكە ياتىدۇ. يەنى ھاجەتمەنگە شەپقەت قىلىش يۈزىسىدىن يۇمشاق سۆز قىلىش، ئۇنىڭ ھاجىتىنى كىشىلەر ئالدىدا ئاشكارىلىماسلىق ۋە سەۋەنلىكىنى كەچۈرۈش بولسا سەدىقە - ئېھسان قىلغاندىن كېيىن باشقىلارنىڭ ئالدىدا ئازار بېرىپ يۈزىنى چۈشۈرگەندىن ئەۋزەلدۇر. شۇڭا ھەدىستە «ياخشى سۆزمۇ سەدىقىدۇر» دېيىلگەن. (سەھىھ مۇسلىم، 1009 - ھەدىس) يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ياخشىلىقتىن كىچىككىنە بىر ئىشنىمۇ سەل چاغلما، ھەتتا قېرىندىشىڭ بىلەن ئوچۇق - چىراي كۆرۈشۈش چاغلىق ئىشنىمۇ.» (سەھىھ مۇسلىم، 2626 - ھەدىس)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانَ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٦﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ آتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٧﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! پۇل - مېلىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان، ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرمەيدىغان كىشىگە ئوخشاش، بەرگەن سەدىقەڭلارنى مىننەت قىلىش ۋە ئەزىيەت يەتكۈزۈش بىلەن بىكار قىلىۋەتمەڭلار. بۇنداق ئادەم خۇددى ئۈستىگە توپا - چاڭ قونۇپ قالغان، قاتتىق يامغۇردىن كېيىن يۇيۇلۇپ (بۇرۇنقىدەك بولۇپ) كەتكەن سىلىق تاشقا ئوخشايدۇ^①. ئۇلار قىلغان ئەمەللىرى ئۈچۈن (ئاخىرەتتە) ھېچقانداق ساۋابقا ئىگە بولالمايدۇ. ئاللاھ كاپىر قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [264].

پۇل - ماللىرىنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تىلىگەن ۋە (ئاللاھنىڭ ۋەدىسىگە) چىن كۆڭلىدىن ئىشەنگەن ھالدا سەرپ قىلىدىغانلار ئېگىزلىككە جايلاشقان، قاتتىق يامغۇردىن بەھرىمەن بولسا، مېۋىسى ئىككى ھەسسە كۆپ بولىدىغان، قاتتىق يامغۇردىن بەھرىمەن بولالمىسا، شەبنەم بىلەنمۇ قانىدىغان (يەنى ھەر ئىككى ھالەتتە مېۋە بېرىدىغان) بىر باغقا ئوخشايدۇ (دېمەك، بۇنداق خەير - ساخاۋەتلىك ئادەملەر پۇل - مېلى كۆپ بولسا، كۆپكە يارىشا، ئاز بولسا، ئازغا يارىشا بېرىدۇ)^②. ئاللاھ قىلغان ئەمەللىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [265].

① بۇ ئايەتتە ئىككى مۇھىم نۇقتا بايان قىلىندى: بىرىنچى، سەدىقە ۋە خەير - ئېھسان قىلغاندىن كېيىن مىننەت قىلىش مۇئىمىنىڭ سۈپىتى ئەمەس، بەلكى مۇناپىق، رىياكار كىشىلەرنىڭ سۈپىتىدۇر. ئىككىنچى، رىياكارلىق بىلەن قىلغان خەير - ئېھساننىڭ مىسالى خۇددى ئۈستىگە توپا - چاڭ قونۇپ قالغان، قاتتىق يامغۇردىن كېيىن (يۇيۇلۇپ) بۇرۇنقىدەك بولۇپ قالغان سىلىق تاشقا ئوخشايدۇ. دېمەك ئۇ توپا - چاڭنىڭ تاشقا پايدىسى بولمىغاندەك، رىياكار كىشىلەرگەمۇ قىلغان سەدىقىسىنىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ، ساۋابقا ئېرىشەلمەيدۇ.

② بۇ ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ پۇل - مال سەرپ قىلغان مۇئىمىنلەرنىڭ مىسالىدۇر. ئۇلارنىڭ سەرپ قىلغان پۇل - مېلى يەر يۈزىدىن ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان تۈپتۈز يەردىكى باغقا ئوخشايدۇ. ئۇ باغ قاتتىق يامغۇردىن بەھرىمەن بولسا، مېۋىسى ئىككى ھەسسە كۆپ بولىدۇ. ئۇنىڭغا قاتتىق يامغۇر ياغمىسا ياكى سۇ كەلمىسە، ئازراق شەبنەمدەك ھۆلۈم ئۇنىڭغا يېتەرلىك بولىدۇ. شۇنىڭدەك مۇئىمىننىڭ خەير - ئېھسانىمۇ مەيلى ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا نەچچە ھەسسە ئەجىر - ساۋابقا ئېرىشىدۇ. ﴿ جَنَّةٍ ﴾ دېگەن دەرهخلىرىنىڭ كۆپلىكى ئەتراپىنى قاپلىغان جاي ياكى تۆت تەرىپى توسالغان تامنىڭ ئىچىدە بولغانلىقى ئۈچۈن كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان باغ دېمەكتۇر. بۇ سۆز ئەرەبچە " جَنَّ " دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان، جىن كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان مەخلۇقنىڭ نامىدۇر. قوساقتىكى بالىمۇ كۆزگە كۆرۈنمىگەنلىكتىن " جَيْنٌ " دەپ ئاتىلىدۇ. ساراڭمۇ ئەقىلگە پەردە يېپىلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن " مَجْنُونٌ " دەپ ئاتىلىدۇ. جەننەتمۇ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان. ﴿ رَبُّو ﴾ ئېگىز جاي، ﴿ وَابِلٌ ﴾ قاتتىق يامغۇر دېمەكتۇر.

أَيُّدُ أَحَدِكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٣٦﴾

ئاراڭلاردىن خورمىلىق، ئۈزۈملۈك، ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان، مېۋىلەرنىڭ ھەممە خىللىرى تېپىلىدىغان بىر بېغى بار بىرەيلەن ئۆزى قېرىپ قالغان، بالىلىرى تېخى كىچىك چاغدا، بۇ باغنىڭ بىر قارا بوران ئېلىپ كەلگەن ئوت ئۇچقۇنىدا كۆيۈپ كېتىشىنى ياقىتۇرامدۇ؟^① سىلەرنىڭ پىكرى يۈرگۈزۈشۈڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە ئايەتلىرىنى مۇشۇنداق (گۈزەل مىسال بىلەن) بايان قىلىدۇ (يەنى پۇل - مېلىنى رىيا ئۈچۈن سەرپ قىلغان ياكى باشقىلارنى رەنجىتىپ، مىننەت قىلىپ، سەرپ قىلغان ئادەم ساۋابقا ئەڭ موھتاج تۇرۇقلۇق يوقىتىپ قويغان ئادەمگە ئوخشاشتۇر) [266].

① بۇ ئايەتتە رىياكارلىقنىڭ زىيىنى تونۇش ۋە ئۇنىڭدىن ساقلىنىش ئۈچۈن باشقىچە مىسال كەلتۈرۈلۈۋاتىدۇ. رىياكارلىقنىڭ ھالى شۇنداق بىر شەخسنىڭ ھالىغا ئوخشايدۇكى، ئۇنىڭ ھەرخىل مېۋىلىرى بولغان بىر بېغى بار (يەنى ئۇنىڭدىن تولۇق مول - ھوسۇل ئېلىش ئىشەنچى كامىل)، ئۇ ئۆزى قېرىپ قالغان بولۇپ، ئۇنىڭ كىچىك بالا - چاقىلىرى بار (يەنى ئۆزىمۇ ئاجىز، ياشىنىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئېغىر ئىش قىلالمايدىغان ھالەتتە، بالىلىرىمۇ كىچىك بولغانلىقتىن قېرىپ قالغان دادىسىغا ياردەم قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۆزلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان ھالەتتە)، مۇشۇ ھالەتتە ئوت ئارىلاش قاتتىق شامال كېلىپ ئۇنىڭ بېغىنى كۆيدۈرۈۋەتكەن، ئەمدى ئۇ شەخسنىڭ نە بالا - چاقىلىرىنىڭ بۇ باغنى قايتا يېتىشتۈرۈشكە قۇربى يەتمىگەن، ئۇ باغقا ناھايىتى ئېھتىياجلىق چاغدا، باغنىڭ مېۋىسى كۆيۈپ كېتىپ، باغقا سىڭدۈرگەن ئەجرى بىكار بولۇپ كەتكەن. قىيامەت كۈنى رىياكارلىق بىلەن پۇل - مال سەرپ قىلغانلارنىڭ ھالىمۇ شۇنداق بولىدۇ. مۇناپىقلىق ۋە رىياكارلىق سەۋەبىدىن ئۇ ياخشى ئەمەللەرگە قاتتىق ئېھتىياج بولغان ۋاقىتتا ئۇنىڭ بارلىق ئەمەللىرى بىكار بولۇپ كېتىدۇ. قايتا ياخشى ئەمەل قىلىۋېلىشقا پۇرسەت بولمايدۇ. بۇ يەردە دېيىلۋاتىدۇكى، سىلەر ئەھۋالڭلارنىڭ مۇشۇنداق بولىشىنى خالامسىلەر؟

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ مەزكۇر ئايەت ھەققىدە سورىغان سوئالغا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما جاۋاب بېرىپ دېدىكى: «بۇ شۇنداق بىر كىشى ئۈچۈن مىسالدۇركى، ئۇ ئۆمۈر بويى ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش بىلەن بولغان، ئاندىن ئاللاھ ئۇنىڭغا شەيتاننى ئەۋەتسە (ئۇ شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىپ) يامان ئىشلارنى قىلغان، شۇنىڭ بىلەن قىلغان ئەمەل - ئىبادەتلىرى بىكار بولۇپ كەتكەن.» (سەھىھۇل بۇخارى 4538 - ھەدىس، شەۋكانىيىنىڭ فەتھۇلقەدەر تەپسىرى ۋە تەپسىر ئىبنى جەرىر تەبەرى)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ءَانْفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَءَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَنِّي حَمِيدٌ ﴿٢٧﴾ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٩﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر (ھالال كەسىپ بىلەن) قولغان كەلتۈرگەن ۋە بىز سىلەرگە زېمىندىن چىقىرىپ بەرگەن نەرسىلەر (يەنى ئاشلىقلار، مېۋىلەر) نىڭ ياخشىلىرىدىن سەدىقە قىلىڭلار. ①. (سىلەرگە بېرىلسە) كۆرۈڭلارنى يۈمۈپ تۇرۇپ ئالمىساڭلار ئالغۇڭلار كەلمەيدىغان ناچارلىرىنى سەدىقە قىلىشقا ئۇرۇنماڭلار. ②. بىلىڭلاركى، ئاللاھ (بۇنداق سەدىقەگە) موھتاج ئەمەستۇر، مەدھىيەگە لايىقتۇر [267]. شەيتان سىلەرگە بېقىرلىق بىلەن تەھدىت سالىدۇ، ③. سىلەرنى يامان ئىشلارغا (يەنى بېخىللىققا، زاكات بەرمەسلىككە) بۇيرۇيدۇ. ئاللاھ سىلەرگە ئۆز دەرگاھىدىن مەغپىرەتنى ۋە پەزىلىنى ۋەدە قىلىدۇ. ئاللاھ (نىڭ مەرھەمىتى ۋە مەغپىرىتى) كەڭدۇر، ئۇ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [268]. ئاللاھ ھېكمەتنى (ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ. ④. پەقەت ئەقىللىق ئادەملەرلا بۇنىڭدىن پەندە - نەسەھەت ئالىدۇ [269].

① (ئالدىنقى ئايەتتە بايان قىلىنغان بويىچە) سەدىقەنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ مىننەت، ئەزىيەت ۋە رىيادىن پاك بولۇشى زۆرۈر بولغاندەك، ئۇنىڭ توغرا كەسىپ بىلەن تاپقان ھالال پۇل - مال بولۇشى ناھايىتى زۆرۈردۇر. مەيلى ئۇ تىجارەت، مۇلازىمەت ۋە ھۈنەر قىلىپ تاپقان پۇل - مال بولسۇن ياكى دېھقانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك قىلىپ تاپقان پۇل - مال بولسۇن، مۇھىمى پاك بولۇشى زۆرۈردۇر. ئاللاھ تائالا: ﴿ناچارلىرىنى سەدىقە قىلىشقا ئۇرۇنماڭلار﴾ دېدى، بۇ يەردىكى ﴿الْخَبِيثَ﴾ «ناچار» نىڭ بىر مەنىسى، ناتوغرا يوللار بىلەن تاپقان پۇل - مال دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا ئۇنى قوبۇل قىلمايدۇ. ھەدىستە: «ئاللاھ تائالا پاكىتۇر، پەقەت پاك (ھالال) نەرسىلەرنىلا قوبۇل قىلىدۇ.» دېيىلگەن. ﴿الْخَبِيثَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى، ناچار، قىممىتى يوق، ناپاك نەرسە دېمەكتۇر، ئۇنداق نەرسە ئاللاھنىڭ يولىدا سەرپ قىلىنمىسلىقى كېرەك. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە بۇ نۇقتىنى تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ياخشى كۆرگەن نەرسەڭلاردىن سەرپ قىلمىغۇچە (يەنى ماللىرىڭلارنىڭ ياخشىسىنى سەدىقە قىلمىغۇچە) ھەرگىز ياخشىلىققا (يەنى جەننەتكە) ئېرىشەلمەيسىلەر﴾. (سۈرە ئال ئىمران 92 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى). بۇ ئايەت مەدىنىدىكى بىر قىسىم ئەنسارلار ھەققىدە چۈشكەن بولۇپ، ئۇلار ناچار پۈچەك خورمىلارنى سەدىقە قىلىش ئۈچۈن مەسجىدكە ئەكىرىپ قويىتتى، شۇنىڭغا قارىتا بۇ ئايەت نازىل بولدى. (فەھۋىلەدەر، سۈنەنى تەرمىزى 2987 - ھەدىسكە قارالسۇن)

② يەنى سىلەر ئۆزۈڭلار ناچار نەرسىلەرنى ئېلىشنى ياقتۇرمىغاندەك، ئاللاھنىڭ يولىدىمۇ پەقەت ياخشى نەرسىلەرنىلا سەرپ قىلىڭلار.

③ يەنى ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل - مال سەرپ قىلماقچى بولغان ئادەمنى شەيتان نامرات بولۇپ قالسىن، موھتاج بولۇپ قالسىن دەپ قورقتىدۇ، لېكىن گۇناھ ئىشلارغا پۇل خەجلەيدىغان چاغدا بۇنداق ئەندىشىلەرنى خىيالىغا كەلتۈرمەيدۇ، بەلكى ئاشۇ گۇناھ ئىشلارنى چىرايلىق ۋە توغرا قىلىپ كۆرسىتىدۇ، ھەمدە ئۇنداق ئىشلارغا ئىنساننىڭ جىم ياتقان ئارزۇ - ھەۋەسلىرىنى ئويغۇتۇپ، شۇ قەدەر رىغبەتلەندۈرىدۇكى، ئىنسان تۇيماستىن ناھايىتى كۆپ پۇل خەجلىۋېتىدۇ. بۇنداق ئازغان ئادەمنىڭ ئالدىغا مەسجىد ياكى مەكتەپ سېلىش ئۈچۈن ياكى باشقا بىر خەيرلىك ئىشلار ئۈچۈن ئىئانە توپلايدىغانلار كەلسە، بىر - ئىككى يۈز سومىنى

بېرىشتە نەچچە قېتىم ئويلىشىپ، ئۇلارنى بىر نەچچە قېتىم كېلىپ - كەتكىلى سالىدۇ. لېكىن بۇ ئادەم كىنو، تېلېۋىزور، ھاراق، قىمار ۋە ھاۋايى - ھەۋەس يوللىرىغا پۇللىرىنى ئايىماي خەجلەيدۇ، بۇنداق چاغدا ئويلىشىپ ئولتۇرمايلا تەرەددۇتسىز قولىنى يانچۇقىغا سوزىدۇ.

④ بۇ يەردىكى «ھېكمەت» نى بەزى مۇپەسسىرلەر ئەقىل، ئىلىم، پەم - پاراسەت دەپ تەپسىر قىلسا، بەزىلەر ئۇنى توغرا پىكىر قىلىش، قۇرئاندىكى ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان ئايەتنى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلىش ۋە چۈشىنىش ئىقتىدارى، قارار چىقىرىش ماھارىتى دەپ قارايدۇ، يەنە بەزىلەر ئۇ قۇرئان - سۈننەت ئىلمىنىلا كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. مەزكۇر مەنىلەرنىڭ ھەممىسى ئومۇمەن ھېكمەتنىڭ مەنە دائىرىسىگە كىرىدۇ، دەپ قارايدىغانلارمۇ مەۋجۇت. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «پەقەت ئىككى خىل كىشىگە ھەسەت قىلىش جايىز بولىدۇ. بىرى ئاللاھ ھېكمەت ئاتا قىلغان كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە ئۇنى كىشىلەرگە تەلىم بېرىدۇ. يەنە بىرى ئاللاھ مال - مۈلۈك ئاتا قىلغان كىشى بولۇپ، ئۇ مال - مۈلۈكنى ئاللاھ يولىغا سەرپ قىلىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 73 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 815 - ھەدىس)

مَا أَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ أَوْ نَذْرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ ۗ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢٧﴾ إِنْ تُبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۗ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُم مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٨﴾

نېمىنى خەير - ساخاۋەت قىلساڭلار ياكى (ئاللاھنىڭ يولىدا) نېمىنى ۋەدە قىلساڭلار ①، ئاللاھ ئۇنى ئەلۋەتتە بىلىپ تۇرىدۇ. (پۇل - مېلىنىڭ زاكىتىنى بەرمەي ياكى ئۇنى گۇناھ ئىشلارغا سەرپ قىلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلارغا ھېچقانداق مەدەتكار چىقمايدۇ [270]. سەدىقنى ئاشكارا بەرسەڭلار، بۇ ياخشىدۇر؛ ئەگەر ئۇنى مەخپىي بەرسەڭلار ۋە يوقسۇللارغا بەرسەڭلار، سىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشىدۇر ②. بۇ سىلەرنىڭ بەزى گۇناھلىرىڭلارنى يوققا چىقىرىدۇ. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئەمەلىڭلاردىن خەۋەرداردۇر [271].

① ﴿ نَذْرٍ ﴾ نىڭ مەنىسى مېنىڭ پالانى ئىشىم ھەل بولسا ياكى پالانى مۈشكۈلاتتىن خالاس بولسام، ئاللاھنىڭ يولىدا مۇنچىلىك سەدىقە قىلىمەن، دەپ ئۆزىگە ۋەدە قىلىش دېمەكتۇر. بۇ ۋەدىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش لازىم كېلىدۇ. ئەگەر بىرەر گۇناھ بولىدىغان ئىشنى قىلىشقا نەزىر قىلغان يەنى ۋەدە قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش لازىم كەلمەيدۇ. بۇ نەزىر مۇناماز - روزىغا ئوخشاش ئىبادەتتۇر، ئاللاھنىڭ نامىدىن باشقا ھەر قانداق بىر شەخسنىڭ نامىغا ئاتاپ نەزىر قىلىش شۇ شەخسكە ئىبادەت قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ، بۇ شىرك ئەمەلدۇر. بۈگۈنكى كۈندە مەشھۇر مازارلارغا ئاتاپ نەزىر قىلىش ئومۇملىشىپ كەتتى. ئاللاھ بىزنى ئاشۇنداق شىرك ئەمەلدىن ساقلىسۇن. ئامىن.

② بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، باشقىلارنى سەدىقە قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش كۆزدە تۇتۇلغان ئەھۋالدىن باشقا ئەھۋاللاردا ئومۇمەن مەخپىي سەدىقە قىلىش ئەۋزەلدۇر. ئەگەر رىياكارلىق ئارىلاشمىسا، باشقىلارنى رىغبەتلەندۈرىدىغان سورۇندا سەدىقە قىلغۇچىلار ئالاھىدە كۆپ ساۋابقا ئېرىشىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئەھۋاللاردا مەخپىي سەدىقە قىلىشنىڭ پەزىلىتى ناھايىتى يۇقىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالانىڭ سايبىدىن باشقا ھېچقانداق سايبە بولمايدىغان قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ ئۆز سايبىسى ئاستىغا ئالىدىغان يەتتە تۈرلۈك ئادەم بار، ئۇلارنىڭ بىرى ئوڭ قولى نېمىنى بەرگەنلىكىنى سول قولى بىلمەي قالغىدەك دەرىجىدە مەخپىي سەدىقە بەرگەن كىشىدۇر.» بەزى ئۆلىمالار سەدىقنى مەخپىي بېرىشنىڭ پەزىلىتىنى نەپلە سەدىقلەرگە خاس دەپ ئېلىپ، پەرز زاكاتنى ئاشكارا بېرىش ئەۋزەل دەپ قارايدۇ، لېكىن قۇرئان كەرىمدىكى ئومۇمىي شەكىلدە كەلگەن ئايەت پەرز ۋە نەپلە سەدىقلەرنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ھەدىستىكى ئومۇملىقۇمۇ بۇنى كۈچلەندۈرىدۇ.

* لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَاقًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنى ھىدايەت قىلىش سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ ئەمەس (ساڭا تاپشۇرۇلغان ۋەزىپە پەقەت كىشىلەرگە ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشتۈر). لېكىن، ئاللاھ خالىغان بەندىسىنى ھىدايەت قىلىدۇ. پۇل - مېلىڭلاردىن نېمىنى خەير - ساخاۋەت قىلساڭلار، ئۇ ئۆزۈڭلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈندۇر. سىلەر خەير - ساخاۋەتنى پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈنلا قىلىڭلار (يەنى خەير - ساخاۋەت قىلغاندا ئاللاھنىڭ رازىلىقىدىن باشقىنى كۆزدە تۇتماڭلار). پۇل - مېلىڭلاردىن نېمىنى خەير - ساخاۋەت قىلساڭلار، ئۇنىڭ ساۋابى سىلەرگە تولۇق بېرىلىدۇ^①، سىلەرگە زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى قىلغان ياخشى ئەمەلىڭلارنىڭ ساۋابى كېمەيتىلمەيدۇ) [272]. (خەير - ساخاۋەت) ئۆزىنى ئاللاھ يولىغا ئاتىغان، (شۇڭا تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن) يىراق جايلارغا بارالمايدىغان يوقسۇللارغا قىلىنىشى كېرەك^②. ئەھۋالىنى ئۇقۇمىغانلار ئۇلارنىڭ نەرسە تىلىمىگە نىلىكىگە قاراپ، ئۇلارنى بايمىكىن دەپ قالىدۇ، ئۇلارنى (يەنى نامراتلىقنى) تۇرقىدىن بىلىۋالالايسىن، ئۇلار كىشىلەرگە چاپلىشىۋېلىپ تىلەمچىلىك قىلمايدۇ^③. پۇل - مېلىڭلاردىن نېمىنى خەير - ساخاۋەت قىلساڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ [273].

① تەپسىرگە ئائىت ھەدىسلەردە بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى مۇنداق بايان قىلىنغان: مۇسۇلمانلار مۇشربىكلاردىن بولغان ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا ماددىي ياردەم بېرىشنى خاتا دەپ قارايتتى ۋە ئۇلارنىڭ مۇسۇلمان بولۇشىنى خالايتتى. شۇ ۋاقىتتا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلىپ، بىرىنچىدىن، ھىدايەتكە باشلاشنىڭ پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىش ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. ئىككىنچىدىن، سىلەر ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ نېمىنى سەدىقە قىلساڭلار، ئۇنىڭ ئەجرى تولۇق بېرىلىدۇ، دەپ كۆرسەتتى. بۇنىڭدىن مۇسۇلمان بولمىغان ئۇرۇق - تۇققانلارغا سىلە - رەھىم قىلىشقىمۇ ساۋاب بېرىلىدىغانلىقى ئايان بولدى. سۈرە تەۋبىنىڭ 60 - ئايىتىدىمۇ ﴿ دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا ﴾ زاكات بېرىشكە بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان.

② بۇلار مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەن ۋە ئاللاھ يولىدا ھەممە نەرسىدىن ئايرىلغان مۇھاجىرلارنى كۆرسىتىدۇ. دىنىي ئىلىم ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ئوقۇۋاتقان تالىپلار ۋە ئۆلىمالارمۇ مۇشۇ تۈردىكى يوقسۇللار جۈملىسىگە كىرىدۇ.

③ مۇئمىنلەرنىڭ سۈپىتى شۇكى، پېقىر ۋە كەمبەغەل تۇرۇپمۇ، ئۆزلىرىنى پاك تۇتۇش يۈزىسىدىن نەرسە تىلىمەيدۇ، كىشىلەرگە چاپلىشىۋېلىپ بىر نەرسە سورىمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿ الْخَاك ﴾ نىڭ مەنىسىنى پەقەت نەرسە سورىماسلىق دەپ بايان قىلدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئالدىنقى سۈپىتى ئۆزىنى پاك تۇتۇش يۈزىسىدىن نەرسە تىلىمەسلىكتۇر. (فەتھۇلقەدىر) بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇلار بىر نەرسە سورىغاندا چىڭ چاپلىشىۋالمايدۇ، ئۆزلىرى موھتاج بولمىغان نەرسىلەرنى كىشىلەردىن سورىمايدۇ، دەپ تەپسىر قىلدى. چۈنكى ﴿ الْخَاك ﴾ - زۆرۈر ئېھتىياجى بولمىسىمۇ (تىلەمچىلىكنى كەسپ قىلىۋېلىپ) كىشىلەردىن نەرسە سوراش دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ئۇقۇم ھەدىسلەردە تېخىمۇ روشەن ئىپادىلەنگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر - ئىككى تال خورما، بىر - ئىككى لوقما تائام، بىر - ئىككى چىشلەم نەرسىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئۆيمۇ - ئۆي ئايلىنىپ

يۈرۈپ تىلەيدىغان كىشى ھەقىقىي مەسكەن ئەمەس، ھەقىقىي مەسكەن دېگەن ئۇيالغانلىقتىن كىشىلەردىن بىر نەرسىمۇ سورىمايدىغان كىشىدۇر» دېگەندىن كېيىن ﴿كىشىلەرگە چاپلىشىۋېلىپ تىلەمچىلىك قىلمايدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇغان. (سەھىھۇل بۇخارى 4539 - ، 1476 - ھەدىس) شۇنىڭ ئۈچۈن كەسپىي تىلەمچىلەرگە ياردەم قىلغاننىڭ ئورنىغا، كىشىلەردىن نەرسە تىلەيمەيدىغان مۇھاجىرلار، دىنىي ئوقۇغۇچىلار، ئۆلىمالار ۋە ھاجەتمەنلەرنى ئىزدەپ - سوراپ ياردەم قىلىش كېرەك. چۈنكى كىشىلەرگە قولنى سۇنۇپ، نەرسە سورايدىغان ئىنساننىڭ ئىززەت - نەپسىگە ئېغىر كېلىدىغان ۋە تەبىئىي كۆتۈرمەيدىغان ئىشتۇر. باشقا بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «(ئاشلىق سېتىۋالغىدەك) پۇلى بار تۇرۇپ كىشىلەردىن بىر نەرسە سورىغان ئادەمنىڭ يۈزىدە قىيامەت كۈنى جاراھەت بولىدۇ.» (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1626 - ، سۈنەنى نەسائى 2593 - ، سۈنەنى ئىبنى ماجە 1840 - ، سۈنەنى تىرمىزى 650 - ھەدىس) يەنە بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدە: «داۋاملىق كىشىلەردىن بىر نەرسە سورىدىغانلارنىڭ يۈزىدە قىيامەت كۈنى گۆش بولمايدۇ» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى، 1474 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم، 1040 - ھەدىس)

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٥﴾ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٦﴾

پۇل - ماللىرىنى كېچە - كۈندۈز (يەنى ھەممە ۋاقىت)، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا يوسۇندا خەير - ساخاۋەت قىلىدىغانلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ مۇكاپاتى رەببىنىڭ دەرگاھىدا تولۇق بېرىلىدۇ، ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) قورقۇنۇچ يوقتۇر، ئۇلار ھەرگىز قايغۇرمايدۇ [274]. جازانە ① يەيدىغانلار (ئاخىرەتتە قەبرىلىرىدىن) جىن چېپىلىپ قالغان ساراڭ ئادەملەردەك قوپىدۇ ②. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار (ھارامنى ھالال ساناپ): «سودا - سېتىق پەقەت جازانگە ئوخشاشتۇر (جازانە نېمىشقا ھارام بولىدۇ؟ جازاندا زىيادە ئېلىش بولغاندەك سودا - سېتىقتىمۇ زىيادە ئېلىش بار)» ③ دېدى. (ھالبۇكى) ئاللاھ سودا - سېتىقنى ھالال قىلدى، جازاننى (بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە ۋە جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن) ھارام قىلدى. كىمكى رەببى تەرىپىدىن ۋەز - نەسھەت كەلگەندىن كېيىن (يەنى جازانە مەنىنى قىلىنغاندىن كېيىن) جازانە قىلىشتىن يانسا، بۇرۇن ئالغىنى ئۆزىنىڭ بولىدۇ ④، ئۇنىڭ ئىشى ئاللاھقا تاپشۇرۇلىدۇ ⑤. كىمكى (جازانمخورلۇققا) قايتىدىكەن، مۇنداقلار دوزاخ ئەھلى بولۇپ، دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ [275].

① ﴿الرِّبَا﴾ نىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى زىيادە بولماق، ئۆسمەك، ئاشماق. شەرىئەت ئاتالغۇسىدا ئىككى تۈرلۈك مۇئامىلە: "رِبَا الْفُضْلِ" ئوخشاش تۈردىكى نەرسىنى ئالماشتۇرۇش ۋە "رِبَا النَّسِيئَةِ" نەخ - نېسى ۋە كىچىكتۈرۈش سەۋەبىدىن ئېرىشىدىغان نەرسە ﴿الرِّبَا﴾ جازانە دېيىلىدۇ.

"رِبَا الْفُضْلِ" ئالتە خىل نەرسىنى ئالماشتۇرغاندا كەم بېرىشتە (ياكى مىتىرلاپ ۋە ئۆلچەپ بېرىدىغان نەرسىلەردە)، نەخ ۋە نېسى بولغان قەرز مۇئامىلىدىكى كەم بېرىشتە جازانە بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەدىستە تەپسىلىي بايان قىلىنغان. مەسىلەن: بۇغداي بىلەن بۇغداينى ئالماشتۇرماقچى بولسا، بىرىنچىدىن، ھەر ئىككىسى ھەر جەھەتتىن ئوخشاش ۋە باراۋەر بولۇش لازىم. ئىككىنچىدىن: قولدىن قولغا نەخ بېرىش لازىم. مۇشۇ خىل ئالماشتۇرۇشتا كەم بەرسە جازانە قىلغان بولىدۇ. يەنە مۇشۇ خىل ئالماشتۇرۇشتا «قولدىن قولغا» نەخ بەرمەي نېسى قىلسا، بىرى نەخ بېرىپ، يەنە بىرى نېسى قىلسا ياكى ھەر ئىككىسى نېسى قىلىسىمۇ جازانە قىلغان بولىدۇ.

"رِبَا النَّسِيئَةِ" نىڭ مىسالى، بىرسىگە ئالتە ئايلىق مۇددەت بىلەن يۈز سوم قەرز بېرىلگەن بولسا، ئالتە ئايدىن كېيىن 125 سوم قايتۇرۇشنى شەرت قىلغان بولسا، يەنى ئالتە ئايغا 25 سوم قوشۇپ ئالغان بولسا، بۇ خىل جازانە "رِبَا النَّسِيئَةِ" دېيىلىدۇ. ئەلى رەزىيەللاھ ئەنھۇنىڭ بىر سۆزى بۇ نۇقتىنى ئوچۇق چۈشەندۈرىدۇ: «قەرز ئارقىلىق ئېرىشكەن ھەر قانداق پايدا جازاندىر.» (فەيزۇلقەدىر شەرھى جامى سەغىر 5 - توم، 28 - بەت) مەيلى بۇ شەخسى ئېھتىياج ئۈچۈن ئالغان قەرز بولسۇن ياكى تىجارەت ئۈچۈن ئالغان قەرز بولسۇن، ھەر ئىككى قەرزىدىن ئالغان پايدا (جازانە، ئۆسۈم) ھارامدۇر.

جاھىلىيەت دەۋرىدىمۇ مۇشۇنداق ئىككى خىل قەرز بار ئىدى، ئىسلام كەلگەندىن كېيىن ھەر ئىككىسى مۇتلەق ھارام قىلىندى، شۇنىڭ ئۈچۈن بەزى كىشىلەر تىجارەت ئۈچۈن ئېلىنغان (ئادەتتە بانكىدىن ئېلىنىدىغان) قەرزگە ئۆسۈم تۆلەش جازانغا كىرمەيدۇ، چۈنكى قەرز ئالغۇچى ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدۇ، ئالغان

پايدىنىڭ بىر قىسمىنى بانكىغا ياكى پۇل ئىگىسىگە بەرسە نېمە يامىنى؟ دەيدۇ، ئۇنىڭ يامىنى جازانىنى جايىز قىلماقچى بولغانلارغا كۆرۈنمەيدۇ، ئۇنىڭ يامان بولىدىغانلىقىنى، زىيىنىنى ئاللاھ تائالا ئوبدان بىلىدۇ. مەسىلەن: قەرز ئېلىپ تىجارەت قىلغۇچىلارنىڭ پايدا ئېلىش - ئالماسلىقى ئېنىق ئەمەس، ھەتتا دەسمايىنى ساقلاپ قېلىشقىمۇ كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ، بەزىدە تىجارەتتە زىيان تارتىپ، پۈتۈن دەسمايىدىن ئايرىلىپ قالىدىغان ئەھۋاللارمۇ بولىدۇ، ئەمما قەرز بەرگۈچىگە (مەيلى ئۇ شەخس بولسۇن ياكى بانكا بولسۇن) قايتۇرىدىغان پايدا ئالدىن بەلگىلەنگەن بولىدۇ، ھەر قانداق ئەھۋالدا ئۇنى تۆلەشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ زۇلۇم ئىكەنلىكى شۇ قەدەر ئېنىق تۇرسا، ئىسلام شەرىئىتى ئۇنىڭغا قانداقمۇ رۇخسەت قىلسۇن؟ ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىسلام شەرىئىتى مۇئەمىنلەرنى جەمئىيەتتىكى ھاجەتمەنلەرگە غەرزسىز ۋە ماددىي مەنپەئەتنى كۆزلىمەي ياردەم قىلىشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ. بۇنىڭدىن جەمئىيەتتە قېرىنداشلىق، بۇرادەرلىك، خەيرخاھلىق، ئۆز - ئارا ياردەملىشىش، مېھرى - شەپقەت ۋە مۇھەببەت ئومۇملىشىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا جازانە كۆپىيىپ كەتكەن جەمئىيەتتە رەھىمسىزلىك ۋە نەپسانىيەتچىلىك ئەۋج ئالىدۇ.

جەمئىيەتتە نامراتلىق، كېسەللىك، ئاچارچىلىق كۆپ بولۇپ، ئىشسىزلىق ھاياتىدىن ئۈمىدىنى ئۈزىدىغان ھالەت شەكىللەنسىمۇ، بىر قىسىم مەبلەغ سالغۇچىلارغا ئۆز تىجارىتىدىن ئالىدىغان پايدا ھەممىدىن مۇھىم كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالىدۇ. شەرىئەت بۇنداق بەختسىزلىك ۋە رەھىمسىزلىككە قانداقمۇ يول قويسۇن؟ جازانىنىڭ يەنە نۇرغۇن زىيانلىرى بار بولۇپ، ھەممىنى بۇ يەردە تەپسىلىي بايان قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ. مەيلى شەخسىي ئېھتىياج ئۈچۈن ئېلىنغان قەرزنىڭ ئۆسۈمى بولسۇن ياكى تىجارەت ئۈچۈن ئېلىنغان قەرزنىڭ ئۆسۈمى بولسۇن، ھەممىسى مۇتلەق ھارامدۇر.

② جازانخور قەبرىدىن تىرىلىپ قوپقاندا ياكى مەھشەرگاھتا شۇنداق ھالەتكە دۇچار بولىدۇ.

③ ھالبۇكى، سودا - سېتىقتا نەخ پۇلغا باشقا بىر نەرسىنى ئالماشتۇرىدۇ، يەنە بۇنىڭدا پايدا - زىيان ئىمكانىيىتى بولىدۇ، ئەمما جازاندا بۇ ئىككى خىل ئەھۋال بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاللاھ تائالا سودا - سېتىقنى ھالال قىلغان، جازانىنى ھارام قىلغان تۇرسا، بۇ ئىككىسى قانداقمۇ ئوخشاش بولسۇن؟

④ ئىمان ئېيتقان ياكى جازاندىن تەۋبە قىلغان ئادەم ئىلگىرىكى جازانخورلىقى ئۈچۈن جازاغا تارتىلمايدۇ.

⑤ يەنى ئۇ ئادەم تەۋبە قىلىپ، ئۇنىڭدا مۇستەھكەم تۇرامدۇ ياكى نىيىتىنى يامان قىلىپ، ۋاقتى كەلگەندە تەۋبە قىلارمەن دەپ، ئىشىنى قىلىۋېرەمدۇ؟ ئاللاھ تائالا بۇنىڭغا قارايدۇ. بۇ جازانىنىڭ ھارام قىلىنغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، يەنە جازانخورلۇق قىلغانلارغا ئاگاھلاندۇرۇشتۇر.

يَمَحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَعَاتَوْا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٧٧﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٧٩﴾ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

ئاللاھ جازانىنى (بەرىكەتسىز، پايدىسىنى يوق قىلىپ، ئۇنىڭغا ئارىلاشقان پۇلنى) ئۆچۈرۈۋېتىدۇ (توزۇتۇۋېتىدۇ)، سەدىقىنىڭ (ئۆستۈرۈپ، پايدىسىنى، بەرىكەتنى) زىيادە قىلىپ بېرىدۇ^①. ئاللاھ ھەرقانداق تۈزكۈر (يەنى جازانىنى ھالال سانغۇچى) گۇناھكارنى قەتئىي ياقىتۇرمايدۇ [276]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلغان ۋە زاكات بەرگەن كىشىلەرگە پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا تولۇق مۇكاپات بار. ئۇلاردا (ئاخىرەتتە) قورقۇنۇپ يوقىتۇر، ئۇلار ھەرگىز قايغۇرمايدۇ [277]. ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر (ھەقىقىي) مۇئىن بولساڭلار، ئاللاھ (نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش) تىن قورقۇڭلار، (كىشىلەرنىڭ زىمىنىدە) قېلىپ قالغان جازانىنى (يەنى ئۆسۈمنى) ئالماڭلار [278]. ئەگەر شۇنداق قىلمىساڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى (سىلەرگە قارشى) ئۇرۇش ئېلان قىلىدۇ^②. ئەگەر (جازاندىن قول يىغىپ) تەۋبە قىلساڭلار، (قەرز بەرگەن) سەرمایەڭلار سىلەر ئۇۋال قىلمىغان ۋە ئۇۋالچىلىققا ئۇچرىمىغان ھالدا ئۆزۈڭلارغا قايتىدۇ (يەنى سىلەر باشقىلارنى زىيان تارتقۇزمايسىلەر، ئۆزۈڭلارمۇ زىيان تارتمايسىلەر)^③ [279]. ئەگەر قەرزدارنىڭ قولى قىسقا بولسا، ئۇنىڭ ھالى ياخشىلانغۇچە مۆھلەت بېرىڭلار، ئەگەر (خەيرلىك ئىش ئىكەنلىكىنى بىلسەڭلار، قىيىنچىلىقتا قالغان قەرزداردىن ئالدىغان قەرزنى ئۇنىڭغا) سەدىقە قىلىپ بېرىۋەتكىنىڭلار سىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشىدۇر^④ [280].

① بۇ ئايەت جازانىنىڭ مەنئىي زىيىنى ۋە سەدىقىدىكى بەرىكەتنى بايان قىلىپ بېرىدۇ. جازانخورلۇق قىلىشتىن پۇل - مال كۆپەيگەندەك كۆرۈنىدۇ، ئەمما مەنئىي جەھەتتىن ياكى نەتىجە ئېتىبارى جەھەتتىن ۋەيرانچىلىققا ۋە ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ. ھازىر ياۋرۇپا ئىقتىسادشۇناسلىرىمۇ بۇ ھەقىقەتنى ئېتىراپ قىلىشقا باشلىدى.

② بۇ ناھايىتى قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق بىر گۇناھ ئۈچۈن بۇ قەدەر قاتتىق تەنبىھ بېرىلمىگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: «ئىسلام مەملىكىتىدە كىمكى جازانخورلۇقنى داۋاملاشتۇرسا، خەلىپە ئۇنى گۇناھىدىن يېنىپ، تەۋبە قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئەگەر ئۇ (جازانخورلۇقتىن) يانسا، ياخشى ئىشقا كەلگەن بولىدۇ. ئەگەر ئۇ جازانخورلۇقتىن يانمىسا، خەلىپە ئۇنى ئۆلتۈرىدۇ.» (تەپسىراتىنى كەسىر)

③ ئەگەر سىلەر بەرگەن ئەسلىي قەرزىڭلار ئالتۇن، سىلەر باشقىلارغا زۇلۇم قىلغان بولسىلەر، ئەگەر سىلەرگە ئەسلىي قەرزىڭلار بېرىلمىسە، سىلەرگە زۇلۇم قىلىنغان بولىدۇ.

④ جاھىلىيەت دەۋرىدىكى نىزامدا قەرزنى ۋاقتىدا قايتۇرمىسا، ئۆسۈمگە ئۆسۈم قوشۇلاتتى، شۇ سەۋەبتىن ئاز قەرز كۈندىن كۈنگە كۆپىيىپ، قايتۇرۇش مۇمكىن بولمىغۇدەك دەرىجىگە يېتەتتى. ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىسلام نىزامى بويىچە ئەمىر قىلىنىۋاتىدۇكى، قەرزنى ۋاقتىدا قايتۇرالمىغان كىشىدىن ئۆسۈم ئېلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەسلىي قەرزنى قايتۇرۇپ ئېلىشتىمۇ، پۇل تېپىپ قەرزنى قايتۇرغۇچە مۆھلەت بېرىڭلار، ئەگەر قەرزنى پۈتۈنلەي كەچۈرۈۋەتسەڭلار، تېخىمۇ ياخشىدۇر. ھەدىسلەردىمۇ قەرزنى كەچۈرۈۋېتىشنىڭ كۆپ پەزىلەتلىرى بايان

قىلىنغان. بۇ ئىككى نىزامنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق نېمە دېگەن چوڭ ھە؟ بىرى ئوچۇق ئاشكارا زۇلۇم، رەھىمسىزلىك ۋە شەخسىيەتچىلىك ئۈستىگە قۇرۇلغان نىزام؛ يەنە بىرى ئۆزئارا مېھىر - شەپقەت، ياردەم ۋە خەيرخاھلىق ئۈستىگە قۇرۇلغان نىزام. مۇسۇلمانلار بۇ بەرىكەتلىك، رەھىم - شەپقەتلىك ئىلاھىي نىزامغا ئۆزلىرى ئەمەل قىلمىسا، بۇنىڭدا ئىسلامنىڭ نېمە كەمچىلىكى بار؟ ئۇلار ئۆزلىرى ئەمەل قىلماي تۇرۇپ، ئاللاھ تائالاغا بوھتان قىلىشى توغرىمۇ؟ مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ دىنىنىڭ ئەھمىيىتى ۋە پايدىسىنى چۈشۈنەلمىگەن، ئۆزلىرىنىڭ ھايات نىزامىنى شۇنىڭغا مۇۋاپىق مۇستەھكەملىيەلمىگەن بولسىچۇ كاشكى.

وَأَنْتُمْ يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلِلَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ حَسْرَةٌ ۗ وَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُوا يَكْتُبُونَ ﴿٢٨٢﴾

سېلىرى شۇنداق بىر كۈندىن (يەنى قىيامەت كۈنىدىن) قورقۇشلارنى، ئۇ كۈندە سېلىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر، ئاندىن ھەر كىم قىلغان (ياخشى - يامان) ئەمەلىنىڭ نەتىجىسىنى تولۇق كۆرىدۇ، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى ياخشى ئەمەلى كېمەيتىلىپ، يامان ئەمەلى كۆپەيتىلمەيدۇ) ① [281]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! مۇددەت بەلگىلەپ ئۆزئارا قەرز قەرز مۇئامىلىسى (ياكى نېسى سودا) قىلىشىڭلار، ئۇنى (ھۆججەت قىلىپ) يېزىپ قويۇڭلار ②، ئاراڭلاردىكى بىر پۈتۈنچى ئۇنى (كەم - زىيادە قىلماي) ئادىللىق بىلەن يازسۇن، پۈتۈنچى ئاللاھ ئۇنىڭغا بىلدۈرگەندەك توغرىلىق بىلەن يېزىشنى رەت قىلمىسۇن، (ھەممىنى ئەينەن) يازسۇن، زىمىنىدە باشقىلارنىڭ ھەقىقى بولغان ئادەم ③ (پۈتۈنچىگە ئەينەن) ئېيتىپ بەرسۇن، (قەرزدار) پەرۋەردىگارى ئاللاھتىن قورقسۇن، قەرز ئالغان نەرسىدىن ھېچنېمىنى كېمەيتىۋەتمىسۇن، ئەگەر قەرز ئالغۇچى ئادەم ئەخمەق (يەنى گالۋاڭ، ئەقىلسىز، ئىسراپخور) ياكى ئاجىز (كەم ئەقىل، كىچىك بالا ياكى بەكمۇ قېرى) بولسا ۋە ياكى (گەپ قىلالماسلىقى، گاجىلىقى، كېكەچلىكى تۈپەيلىدىن) ئۆزى ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان ئەھۋالدا بولسا، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئادەم ئادىللىق بىلەن (ئېيتىپ بېرىپ) يازدۇرسۇن،

① بەزى ئەسەرلەردە بۇنىڭ قۇرئان كەرىمنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئايىتى ئىكەنلىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشۇ ئايەت چۈشۈپ، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە سەپەر قىلغانلىقى بايان قىلىنىدۇ. (تەپسىراتى كەسىر)

② جازانخورلۇق قاتتىق چەكلەنگەن، سەدىقە ۋە خەير - ئېھسان ئەۋج ئالغان جەمئىيەتتە قەرز ئېلىش - بېرىش زۆرۈرىيەتكە ئايلىنىدۇ، چۈنكى ئۆسۈم ھارام بولغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنىڭدىن ساقلىنىدۇ. ھەربىر شەخس سەدىقە ۋە خەير - ئېھسان قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ، شۇنىڭدەك ھەربىر شەخس سەدىقە ئېلىشىمۇ ياقىتۇرمايدۇ، ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجى ئۈچۈن قەرز ئېلىشتىن باشقا يول قالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپ ھەدىسلەردە قەرز بېرىپ تۇرۇشنىڭ پەزىلىتى بايان قىلىنغان. ھەر ھالدا قەرز ئېلىش - بېرىش تۇرمۇشتا بولمىسا بولمايدىغان بىر زۆرۈرىيەت. قەرز مۇئامىلىسىدە بىپەرۋالىق ۋە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش جېدەل - ماجىرالارغا سەۋەب بولۇپمۇ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ «قەرز ئايىتى» دەپ ئاتالغان قۇرئاندىكى ئەڭ ئۇزۇن ئايەتتە، ئاللاھ تائالا كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا جېدەللىشىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قەرزگە ئالاقىدار مۇنداق ئۈچ مۇھىم ھۆكۈمنى بايان قىلدى: بىرىنچى، قەرزنىڭ مۇددىتىنى بەلگىلەڭلار. ئىككىنچى، ھۆججەت يېزىپ قويۇڭلار. ئۈچىنچى، ئۇنىڭغا ئىككى مۇسۇلمان ئەر ياكى بىر ئەر ۋە ئىككى ئايالنى گۇۋاھ قىلىپ قويۇڭلار.

③ بۇنىڭدا قەرزدار كىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى ئۇ ئۆزىنىڭ زىمىنىدىكى قەرزنىڭ مىقدارىنى ھۆججەت پۈتۈنچىگە توغرا ئېيتىپ بەرسۇن، كەم ئېيتىمىسۇن! ئەگەر قەرز ئالغۇچى ئادەم ئاجىز، ساراڭ ياكى كىچىك بالا بولسا، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ۋەلىيسى ئادىللىق بىلەن ئېيتىپ بەرسۇن، مۇشۇ تەرىقىدە ھەق ئىگىسىگە (قەرز بېرىپ تۇرغۇچىغا) زىيان يەتكۈزۈلمىسۇن.

وَأَسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَٰلِكُمْ أَفْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجْرَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ

سىلەر ئاراڭلاردىكى ئىككى ئەر كىشىنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار. ئەگەر ئىككى ئەر كىشى يوق بولسا، سىلەر (ئادالەتتىگە، دىيانىتىگە) رازى بولىدىغان كىشىلەردىن بىر ئەر، ئىككى ئايالنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار^①، بۇ ئىككى ئايالنىڭ بىرى ئۇنتۇپ قالسا، ئىككىنچىسى ئېسىگە سالىدۇ^②. گۇۋاھچىلار (گۇۋاھلىققا) چاقىرىلغان ۋاقتىدا (گۇۋاھ بولۇشتىن) باش تارتمىسۇن. قەرز مەيلى ئاز بولسۇن، ياكى كۆپ بولسۇن، ئۇنى قايتۇرۇش ۋاقتى بىلەن قوشۇپ يېزىشتىن ئېرىنمەڭلار. بۇنداق قىلىش ئاللاھنىڭ نەزىرىدە (يەنى ھۆكۈمىدە) ئەڭ ئادالەتلىكتۇر، گۇۋاھلىق ئۈچۈن ئەڭ ئىسپاتلىقتۇر (گۇۋاھلىقنىڭ ئۇنتۇلماسلىقى ئۈچۈن كاپالەتلىكتۇر) ۋە گۇمانلىنىپ قالماسلىقىڭلارغا ئەڭ يېقىندۇر^③. لېكىن، ئاراڭلاردا قىلىشقان قولمۇقۇل سودىدا ھۆججەت يازمىساڭلارمۇ ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئۆزئارا سودا قىلىشقان ۋاقتىڭلاردا گۇۋاھچى تەكلىپ قىلىڭلار^④، پۈتۈكچىگىمۇ، گۇۋاھچىغىمۇ زىيان يەتكۈزۈلمىسۇن^⑤.

① يەنى بۇ گۇۋاھچىلار سىلەر ئادىللىقى ۋە دىيانىتىدىن شەك قىلمايدىغان ئىشەنچلىك ئادەملەر بولسۇن. قۇرئان كەرىمدىكى بۇ ئايەتتىن ئىككى ئايالنىڭ گۇۋاھلىقى بىر ئەرنىڭ گۇۋاھلىقىغا باراۋەر ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. يەنە ئەر كىشى بولماستىن يالغۇز بىر ئايالنىڭ گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئەمما ئايال كىشىدىن باشقا بىرى كۆرسە بولمايدىغان ئىشلاردا بىر ئايالنىڭ گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنىدۇ. ئەمما دەۋاگەرنىڭ بىر قەسىمى بىلەن ئىككى ئايالنىڭ گۇۋاھلىقىغا بىنائەن ھۆكۈم چىقىرىش جايىزمۇ ياكى جايىز ئەمەسمۇ؟ بۇ ھەقتە ئۆلىمالار ئارىسىدا ئىختىلاپ بار. شۇنىڭدەك بىر ئەر گۇۋاھچى بولسا، دەۋاگەر يەنە بىر گۇۋاھچىنىڭ ئورنىغا قەسەم ئىچسە، بىر ئەرنىڭ گۇۋاھلىقىغا ئاساسەن ھۆكۈم چىقىرىش جايىز بولىدۇ، چۈنكى بىر گۇۋاھچى ۋە بىر قەسەمگە بىنائەن ھۆكۈم چىقىرىش ھەدىس بىلەن ئىسپاتلانغان. شۇنىڭدەك ئىككى ئايالنىڭ گۇۋاھلىقى بىر ئەرنىڭ گۇۋاھلىقىغا باراۋەر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىككى ئايالنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن دەۋاگەرنىڭ بىر قەسىمىگە ئاساسەن ھۆكۈم چىقىرىش جايىز بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

② بىر ئەرنىڭ ئورنىغا ئىككى ئايالنى گۇۋاھچى قىلىپ تەيىنلەشتە مەلۇم سەۋەب ۋە ھېكمەت بار، يەنى ئايال ئەقلى ئىقتىداردا ياكى ئەستە ساقلاشتا ئەردىن ئاجىزدۇر. (سەھىھۇل بۇخارى 304 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 79 - ھەدىستە «ئايال كىشىنىڭ ئەقلى كەمتۈك» دېيىلگەن) بۇنىڭدا (بەزىلەر دەۋا قىلغاندەك) ئايال كىشىنى كەمىستەنلىك ۋە تۆۋەن كۆرگەنلىك يوق، بەلكى بۇ ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى تەقەززا قىلغان بىر تەبىئىي ئاجىزلىقنى بايان قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. بەزى كىشىلەر تەكەببۇرلۇق يۈزىسىدىن بۇنى ئېتىراپ قىلمىسا، بۇ باشقا گەپ، ئەمما ئىسپاتلانغان ھەقىقەتلەرگە ئاساسەن بۇ شەك قوبۇل قىلمايدىغان مەسىلىدۇر.

③ يېزىپ ھۆججەت قالدۇرۇپ قويغاننىڭ بىرقانچە تۈرلۈك پايدىلىرى بار. مەسىلەن: ھۆججەت بىلەن ئادالەت تەقەززا قىلغان ئىنساپ رويپاچا چىقىدۇ، گۇۋاھلىقىمۇ توغرا بولىدۇ (گۇۋاھچى بولمىغان تەقدىردىمۇ، ھۆججەتنىڭ رولى ۋە پايدىسى بولىدۇ)، ھەر ئىككى تەرەپ شەك - شۈبھىدىن خاتىرجەم بولىدۇ، چۈنكى

شەكىللىنىپ قالغان چاغدا ھۆججەتكە قارىسا، شەك يوقىلىدۇ.

④ يەنى پۇلنى نەخ بەرمەي سودا - سېتىق قىلغاندا ياكى سوددا پۈتۈشكەندىن كېيىن يېنىۋېلىشتىن قورققان چاغدىلا شۇنداق قىلىنغان. ئۇنداق بولمىسا، نەخ سودا - سېتىق قىلغاندا يازمىسىڭلارمۇ بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇنى: ئۆي - جاي، دۇكان، باغ ياكى ھايۋانلارنى ئېلىپ - ساتقاندا گۇۋاھچى تەكلىپ قىلىنغان، دەپ تەپسىر قىلغان. (ئەيسە تەپسىر)

⑤ ئۇلارغا زىيان يەتكۈزۈشنىڭ شەكىللىرى: يىراق - يىراق جايلاردىن چاقىرىپ كېلىش، ئۇلارنى سەپەردە چىقىمدار قىلىش ياكى ئۇلارنىڭ تىجارىتىگە زىيان يەتكۈزۈش ياكى ئۇلارنى يالغاننى يېزىشقا ۋە يالغان گۇۋاھلىق بېرىشكە مەجبۇرلاش... قاتارلىقلار.

وَإِنْ تَقُولُوا فِئِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ * وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَةً فَإِنْ أَتَىٰ مِنْ بَعْضِكُمْ بَعْضًا فليؤدِّ الَّذِي أُوْتِيَ مِنْ أَمَلْتَهُ وَلِيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فإِنَّهُ عَٰثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

ئەگەر زىيان يەتكۈزسەڭلار، ئېنىقكى، بۇ سىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققىنىڭلار دېمەكتۇر (يەنى ئوچۇقلا گۇناھ ئۆتكۈزگىنىڭلاردۇر)، ئاللاھ (نىڭ ئەمرى ۋە چەكلىمىسىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش) تىن قورقۇڭلار ①، ئاللاھ سىلەرگە (دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكىڭلار ئۈچۈن پايدىلىق بولغان ئىلىمنى شۇنداق) ئۆگىتىدۇ. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [282]. ئەگەر سىلەر سەپەر ئۈستىدە بولۇپ، خەت يازالايدىغان ئادەم تاپالماساڭلار، بۇ چاغدا (قەرز ھۆججىتى يېزىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا) بىر نەرسىنى (قەرز بەرگۈچىگە) رەنىگە تاپشۇرساڭلار بولىدۇ ②. ئاراڭلاردا بىر - بىرىڭلارغا ئىشىنىپ (ھۆججەت ياكى رەنە تەلەپ قىلماي) ئامانەت قويغان (قەرز بەرگەن) بولساڭلار، ئۇ چاغدا ئامانەتنى ئالغۇچى ئادەم ئامانەتنى ئىگىسىگە ۋاقتىدا تاپشۇرسۇن (يەنى قەرز بەرگۈچى قەرز ئالغۇچىغا ئىشىنىپ ئۇنىڭدىن بىر نەرسىنى گۆرۈ ئالمىسا، قەرزدار قەرزنى دېيىشكەن ۋاقتىدا قايتۇرسۇن)، (قەرزدار ئامانەتكە رىئايە قىلىشتا) رەببى بولغان ئاللاھتىن قورقسۇن ③. گۇۋاھلىقنى يوشۇرماڭلار، كىمكى ئۇنى يوشۇرىدىكەن، بىلسۇنكى، ئۇنىڭ دىلى گۇناھكاردۇر ④. ئاللاھ قىلمىشىڭلارنى تامامەن بىلگۈچىدۇر [283].

① يەنى ئاللاھ بۇيرۇغان ئىشلارغا ئەمەل قىلىڭلار، ئۇ توسقان ئىشلاردىن ساقلىنىڭلار!

② بۇ ئايەتتە ئەگەر سەپەر ئۈستىدە قەرز مۇئامىلە قىلىشقا توغرا كەلسە، ھۆججەت يازغۇچى، قەغەز، سىياھ ياكى قەلەم تېپىلمىسا، بۇنداق ئەھۋالدا قانداق قىلىش كېرەكلىكى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. يەنى بۇنداق ئەھۋالدا قەرز ئالغۇچى قەرز ئىگىسىگە بىر نەرسىنى رەنە (گۆرۈ) ئۈچۈن تاپشۇرسۇن. بۇ ئايەت گۆرۈ ئېلىشنىڭ قانۇنلۇق ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ جايىزلىقىغا دەلىل بولىدۇ. بۇ ھەقتە مۇنداق ھەدىس بار: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇپ كەتكەندە ئۇنىڭ جەڭدە كىيىدىغان تۆمۈر كىيىمى بالا - چاقىلىرىنىڭ يېمەكلىكى ئۈچۈن ئالغان 30 ۋەسەق (بىر ۋەسەق تەخمىنەن 140 كىلوگرامغا توغرا كېلىدۇ) ئارىپىنىڭ ئورنىغا بىر يەھۇدىيىنىڭ يېنىدا گۆرۈگە قويۇپ قويۇلغان ئىدى.» (سەھىھۇل بۇخارى، 2513 - ھەدىس) ئەگەر گۆرۈ ئۈچۈن تاپشۇرغان نەرسە مەنپەئەتنى يېتىپ تۇرىدىغان نەرسە (مەسىلەن: سۈتىدىن پايدىلىنىدىغان ئىنەك) بولسا، بۇ مەنپەئەتكە ئۇنىڭ ئىگىسى ھەقىقەت بولىدۇ، قەرز بەرگۈچى ھەقىقەت بولمايدۇ، ئەگەر قەرز بەرگۈچى ئۇ نەرسىگە چىقىم قىلغان بولسا، ئۇ چىقىمنى تۇتۇپ، قالغىنىنى گۆرۈ ئىگىسىگە قايتۇرىشى لازىم.

③ يەنى ئەگەر سىلەر بىر - بىرىڭلارغا ئىشەنسەڭلار، گۇۋاھچى تۇرغۇزمىساڭلارمۇ ھېچ گۇناھ يوقتۇر. شۇڭا ئاللاھتىن قورقۇپ، ئۇنى توغرا شەكىلدە ئادا قىلىڭلار، بەلگىلەنگەن ۋاقتىدا قايتۇرۇڭلار. بۇ يەردىكى ئامانەت قەرزنى كۆرسىتىدۇ.

④ گۇۋاھلىقنى يوشۇرۇش گۇناھى كەبىرىدۇر (چوڭ گۇناھتۇر)، شۇڭا بۇ ئايەتتە ۋە ھەدىسلەردە يالغان گۇۋاھلىق بەرگۈچىلەرگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلگەن. شۇ ۋەجىدىن توغرا گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ پەزىلىتى ۋە مۇكاپاتىمۇ كاتتىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «گۇۋاھچىلارنىڭ ياخشىسى گۇۋاھلىق تەلەپ قىلىنىشتىن ئىلگىرى گۇۋاھلىققا كەلگەن كىشىدۇر.» (سەھىھ مۇسلىم 1719 - ھەدىس) يەنە بۇ ئايەتتە دىل ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان، چۈنكى گۇۋاھلىقنى يوشۇرىدىغان جاي دىلدۇر يەنى يوشۇرۇش

دېلىنىڭ ئىشىدۇر. بۇنىڭدىن باشقا دىل جىسمىدىكى بارلىق ئەزالارنىڭ سەردارىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جىسمىدا بىر پارچە گۆش بار، ئەگەر ئۇ ياخشى بولسا (يەنى تۈزەلسە)، پۈتۈن جىسىم ياخشى بولىدۇ (يەنى تۈزىلىدۇ)، ئەگەر ئۇ بۇزۇلسا، پۈتۈن جىسىم بۇزۇلىدۇ، ئۇ بولسا دىلدۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 54 - ھەدىس)

لَلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَعْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ ءَأَمِنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَأَمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يَكْفُرُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى شەيئەلەرنىڭ ھەممىسى (ئىگىدارچىلىق قىلىش جەھەتتىن بولسۇن، تەسەررۇپ قىلىش جەھەتتىن بولسۇن) ئاللاھنىڭدۇر. دىلىڭلاردىكىنى مەيلى ئاشكارا قىلىڭلار، مەيلى يوشۇرۇڭلار، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ سىلەردىن ھېساب ئالىدۇ. ①. ئاللاھ خالىغان كىشىگە مەغپىرەت قىلىدۇ، خالىغان كىشىگە ئازاب قىلىدۇ. ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر [284]. پەيغەمبەر پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان (قۇرئان)غا ئىمان كەلتۈردى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈردى. (ئۇلار) «بىز (ئىمان ئېيتىشتا) ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى ئۇلارنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ، بەزىسىگە ئىمان ئېيتماي قالمايمىز)» (دەيدۇ). ئۇلار: «بىز (دەۋىتىڭنى) ئاڭلىدۇق ۋە (ئەمرىڭگە) ئىتائەت قىلدۇق، ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىز سېنىڭ مەغپىرىتىڭنى تىلەيمىز، ئاخىر ياندىغان جايىمىز سېنىڭ دەرگاھىڭدۇر» دېدى [285]. ئاللاھ ھېچكىمگە قۇربى يەتمەيدىغان ئىشنى يۈكلىمەيدۇ. كىشىنىڭ قىلغان ياخشىلىقى (نىڭ مۇكاپاتى) ئۆزىڭدۇر، يامانلىقى (نىڭ جازاسى)مۇ ئۆزىڭدۇر. (ئۇلار) «ئى پەرۋەردىگارىمىز! ئەگەر بىز ئۇنتۇپ قالغان ياكى خاتالاشقان بولساق (يەنى بىز ئۇنتۇش ياكى سەۋەنلىكتىن ئەمرىڭنى تولۇق ئورۇنلىيالمىغان بولساق)، بىزنى جازاغا تارتىمىغىن. ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزدىن ئىلگىرىكىلەرگە يۈكلىگىنىڭگە ئوخشاش، بىزگە ئېغىر يۈك (مەجبۇرىيەت) يۈكلىمىگىن (يەنى بىزنى قىيىن ئىشلارغا تەكلىپ قىلمىغىن)، ئى پەرۋەردىگارىمىز! كۈچىمىز يەتمەيدىغان نەرسىنى بىزگە ئارتىمىغىن، بىزنى كەچۈرگىن، بىزگە مەغپىرەت قىلغىن، بىزگە رەھىم قىلغىن، سەن بىزنىڭ ئىگىمىزسەن، كاپىر قەۋمگە قارشى بىزگە ياردەم بەرگىن» دەيدۇ ② [286].

① ھەدىسلەردىن مەلۇم بولۇشىچە بۇ ئايەت چۈشكەندە، ساھابىلارغا ناھايىتى ئېغىر تۇيۇلدى. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: «ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! (بىز ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش، جىھاد قىلىش ۋە سەدىقە بېرىشتەك) بىز قىلالايدىغان ئىشلارغا بۇيرۇلغان ئىدۇق، ئەمما بۇ ئايەتتە بۇيرۇلغان نەرسىلەرنى بىز قىلالمايمىز (يەنى دىلدا پەيدا بولغان ۋەسۋەسە ۋە خىياللارنى كونترول قىلىشقا قۇدرىتىمىز يەتمەيدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇ نەرسىلەردىنمۇ ھېساب ئالىدىغانلىقىنى بايان قىلدى)»، دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر سىلەردىن ئىلگىرىكى يەھۇدىي ۋە ناسارالار دېگەندەك (سۆزۈڭگە) قۇلاق سالىمىز ۋە (بۇيرۇقۇڭغا) قارشىلىق قىلىمىز دېيىشىنى خالامسىلەر؟ بەلكى ﴿بىز (دەۋىتىڭنى) ئاڭلىدۇق ۋە (ئەمرىڭگە) ئىتائەت قىلدۇق، ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىز سېنىڭ مەغپىرىتىڭنى تىلەيمىز، ئاخىر ياندىغان جايىمىز سېنىڭ دەرگاھىڭدۇر﴾ دەڭلار» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار: «(سۆزۈڭگە) قۇلاق سالىمىز ۋە (بۇيرۇقۇڭغا) بويسۇنمىز» دەپ ئايەتنىڭ ھۆكۈمىگە باش ئەگكەن ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئىتائەتمەنلىكىگە ئاساسەن يۇقىرىدىكى ئۇلارغا ئېغىر كەلگەن ئايەتنىڭ ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ: ﴿ئاللاھ ھېچكىمگە قۇربى يەتمەيدىغان ئىشنى يۈكلىمەيدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدر)

سەھىھۇل بۇخارى، سەھىھۇل مۇسلىم ۋە تۆت ھەدىس كىتابىدا كەلگەن بۇ ھەدىسمۇ شۇنى تەكىتلەيدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۈممىتىم دىلىغا كەچكەن نەرسىنى سۆزلىمىسلا ياكى ئۇنى ئەمەلىيەتتە قىلمىسلا، ئاللاھ ئۇنى (ئۇلاردىن) كەچۈرۈپتۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 2528 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 201 - ھەدىس) بۇنىڭدىن قەتئىي ئىرادىگە كېلىپ، ئەمەل قىلمىغۇچە كۆڭۈلدىن كەچكەن خىياللاردىن ھېساب ئېلىنمايدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئەمما ئىمام ئىبنى جەرر تەبەرىنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان، چۈنكى ھېساب ئېلىش دېمەك جازالاش دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ بىر بەندىدىن ھېساب ئالغانلىقى ئۇنى چوقۇم جازالانغانلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ. بەلكى، ئاللاھ تائالا ھەر بىر بەندىدىن چوقۇم ھېساب ئالىدۇ، لېكىن كۆپ كىشىلەردىن ھېساب ئېلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلارنى ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ، ھەتتا بەزى كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى بىر - بىرلەپ ئەسلىتىپ، ئېتىراپ قىلدۇرغاندىن كېيىن، «مەن دۇنيادا ئەيىبىڭلارنى ياپقان ئىدىم، بۈگۈن ئۇلارنى ئەپۇ قىلدىم»، دەيدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 6070 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 2768 - ھەدىس)

بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردىكى " نَسَخٌ " دېگەن سۆز «ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش» دېگەن ئاتالغۇ مەنىسىدە كەلمىگەن، بەلكى مەسىلىنى چۈشەندۈرۈش، ئايدىڭلاشتۇرۇش دېگەن مەنىدە كەلگەن. مەسىلەن: بۇ ئايەت چۈشكەندە ساھابىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئەندىشە چۈشكەن ئىدى، ئاندىن ﴿ ئاللاھ ھېچكىمگە قۇربى يەتمەيدىغان ئىشنى يۈكلىمەيدۇ ﴾ دېگەن ئايەت ۋە «ئۈممىتىم دىلىغا كەچكەن نەرسىنى سۆزلىمىسلا... كەچۈرۈپتۇ» ھەدىس قاتارلىق دەلىللەر مەسىلىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى ئەندىشىسىنى تۈگەتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەردە «ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالغان ۋە ئۇنىڭغا سەۋەب بولغان ئايەت» دەپ ئايرىشقا ئورۇن قالمىدى.

② بۇ ئايەتتە يەنە مۇئمىنلەرنىڭ ئىمان كەلتۈرۈشى زۆرۈر بولغان بىر قانچە ئېتىقادقا ئالاقىدار ئىشلار تىلغا ئېلىندى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ﴿ ئاللاھ ھېچكىمگە قۇربى يەتمەيدىغان ئىشنى يۈكلىمەيدۇ ﴾ دېگەن ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا رەھىم - شەپقەت قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارنى ھېچقانداق كۈچى يەتمەيدىغان ئىشلارغا بۇيرىمايدىغانلىقى تىلغا ئېلىندى. مەزكۇر ئىككى ئايەتنىڭ پەزىلىتى ھەدىسلەردە مۇنداق كەلدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «كىمكى كېچىدە سۈرە بەقەرەنىڭ ئاخىردىكى ئىككى ئايەتنى ئوقۇسا ئۇ (ئىككى ئايەت ئۇنىڭغا) يېتەرلىكتۇر.» (سەھىھۇل بۇخارى 4008 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 255 - ھەدىس) يەنى بۇ ئايەتنى ئوقۇغاننىڭ خاسىيىتى بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىدۇ.

يەنە بىر ھەدىستە ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندۇ: «ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىسرا كېچىسى ئاتا قىلغان ئۈچ نەرسىنىڭ بىرى سۈرە بەقەرەنىڭ ئاخىرقى ئىككى ئايىتى ئىدى.» (سەھىھۇل مۇسلىم 279 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە بۇ سۈرىنىڭ ئاخىرقى ئايەتلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەرشنىڭ ئاستىدىكى بىر خەزىنىدىن بېرىلگەنلىكى بايان قىلىنغان. يەنە بۇ ئايەتلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشقا ھېچكىمگە بېرىلمىگەن. (مۇسنەدى ئەھمەد 4 - توم 147 - بەت، نەسائى 5 - توم، 15 - بەت، تەبەرانى 17 - توم، 283 - بەت، بەيھەقى 2 - توم، 461 - بەت، 2404 - ھەدىس، ئەلمۇستەدرەك لىلھاكىم 1 - توم، 262 - بەت، سۈنەنى دارىمى 2 - توم، 321 - بەت) مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ سۈرىنى تۈگەتسە ئامىن دەيتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

(3) سورة ال عمران مدينة 200 آية

(3) سۈرە ئال ئىمران مەدەنىدە چۈشكەن 200 ئايەت

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْم ۱ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۝

ئەلىف، لام، مەم [1]. ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ (ھەمىشە) تىرىكتۇر، ھەممىنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچىدۇر ۱ [2].

* بۇ سۈرە مەدەنىدە چۈشكەن بولۇپ، ئۇنىڭ بارلىق ئايەتلىرى ھىجرەتتىن كېيىن ئوخشىمىغان ۋاقىتلاردا نازىل بولغان. بۇ سۈرىنىڭ بېشىدىن تاكى 83 - ئايەتكىچە بولغان ئايەتلەر ھىجرىيەنىڭ 9 - يىلى نەجران قەبىلىسىدىن كەلگەن خىرىستىئان ئەلچىلەر ھەققىدە چۈشكەن. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ خىرىستىئان ئەقىدىسى ۋە ئىسلام دىنى ھەققىدە مۇنازىرلەشكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىنى رەت قىلىپ، ئۇلارنى لەنەت تىلەپ دۇئا قىلىشقا چاقىرغان. ئۇنىڭ تەپسىلاتى بۇ سۈرىدە كېلىدۇ.

① ﴿الْحَيُّ﴾ ۋە ﴿الْقَيُّومُ﴾ ئاللاھ تائالانىڭ خاس سۈپەتلىرىدىن بولۇپ، ﴿الْحَيُّ﴾ ئەزەلدىن بار ۋە مەڭگۈ تىرىك، ئۆلمەيدىغان، يوقالمايدىغان زات دېمەكتۇر. ﴿الْقَيُّومُ﴾ پۈتۈن كائىناتنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچى، بارلىق مەخلۇقاتنى (رىزىق بېرىش ۋە ساقلاش بىلەن) ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچىدۇر. كائىناتتىكى ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا موھتاج، ئۇ ھېچكىمگە موھتاج ئەمەستۇر. ناسارالار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىلاھ ياكى ئىلاھنىڭ ئوغلى ياكى ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرى دەپ قارايتتى، بۇ يەردە گويا ئۇلارغا رەددىيە بېرىلگەندەك دېيىلىۋاتىدۇكى، ئىيسا ئەلەيھىسسالاممۇ ئاللاھ ياراتقان بىر مەخلۇق، ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن تۇغۇلغان بىر ئىنسان، ئۇ كائىنات يارىتىلىپ، نەچچە ئەسىر ئۆتكەندىن كېيىن تۇغۇلغان تۇرسا، ئۇ قانداقمۇ ئاللاھ ياكى ئاللاھنىڭ ئوغلى بولالايدۇ؟ ئەگەر سىلەرنىڭ ئەقىدەڭلار توغرا بولسا، ئۇ يارىتىلغان مەخلۇق بولماستىن، ئىلاھىي سۈپىتى بويىچە ئەزەلدىنلا بار بولۇشى كېرەك ئىدى، يەنە تېخى ئۇ مەڭگۈ ئۆلمەسلىكى كېرەك ئىدى، لېكىن بىر كۈن كېلىدۇ، ئۇمۇ ۋاپات بولىدۇ. ناسارالارنىڭ ئېتىقادى بويىچە ئۇ ئاللىقاچان ۋاپات بولغان.

ھەدىسلەردە ئۈچ ئايەتتە ئىسمى ئەزەم (ئاللاھنىڭ كاتتا ئىسىملىرى) بارلىقى، ئۇلارنى ئوقۇپ قىلىنغان دۇئانىڭ رەت قىلىنمايدىغانلىقى بايان قىلىنغان. بىرىنچىسى، سۈرە ئال ئىمراننىڭ بۇ ئايىتى، ئىككىنچىسى ئايەتەلكۈرسىدىكى ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾. (سۈرە بەقەرە 255 - ئايەت)، ئۈچىنچىسى، سۈرە تاھادىكى ﴿وَعَنْتِ الْأُجُوهَ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ﴾. (سۈرە تاھا 111 - ئايەت) ئىبنى مەردەۋى، ئەبۇئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: كىمكى سۈرە بەقەرە، سۈرە ئال ئىمران ۋە سۈرە تاھادىن ئىبارەت ئۈچ سۈرىدىكى ئاللاھنىڭ كاتتا ئىسىملىرىنى ئوقۇپ دۇئا قىلسا، ئاللاھ ئۇ دۇئانى ئىجابەت قىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر، ئايەتەلكۈرسى تەپسىرى)

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾

(ئى پەيغەمبەر!) (ئاللاھ) ساڭا ئۆزىدىن ئىلگىرىكى كىتابلارنى تەستىق قىلغۇچى كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) ھەق بىلەن تەدرىجىي نازىل قىلدى ①. ئىلگىرى كىشىلەرگە يول كۆرسەتكۈچى قىلىپ ② تەۋرات بىلەن ئىنجىلنى نازىل قىلغان ئىدى [3]. ئەمدى بولسا ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىغۇچى قۇرئاننىمۇ نازىل قىلدى ③. شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلارغا (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب بار. ئاللاھ غالىبتۇر، (كاپىرلارنى) جازالىغۇچىدۇر [4]. شۈبھىسىزكى، ئاسماندىكى ۋە زېمىندىكى ھېچ نەرسە ئاللاھقا مەخپىي ئەمەستۇر [5]. ئۇ سىلەرنى بالىياتقۇدىكى (يەنى ئاناڭلارنىڭ قورسىقىدىكى چېغىڭلاردا) ئۆزى خالىغان شەكىلگە كىرگۈزىدىغان زاتتۇر ④. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [6].

- ① يەنى قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرەپتىن چۈشۈرۈلگەنلىكى ھەقتۇر، ئۇنىڭدا ھېچ شەك يوقتۇر.
- ② بۇ كىتاب، يەنى قۇرئان كەرىم ئۆزىدىن ئىلگىرى پەيغەمبەرلەرگە چۈشۈرۈلگەن كىتابلارنى تەستىق قىلىدۇ يەنى ئۇ كىتابلاردا تىلغا ئېلىنغان سۆزلەرنى تەستىقلايدۇ ۋە كىتابلارنىڭ بايانلىرىنى ھەق دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ تېخىمۇ ئوچۇق مەنىسى شۇكى، قۇرئان كەرىمنىمۇ ئىلگىرىكى كىتابلارنى چۈشۈرگەن زات چۈشۈردى. ئەگەر بۇ قۇرئان باشقا بىرى تەرىپىدىن كەلگەن ياكى ئىنسانلارنىڭ ئىجادىيىتى بولغان بولسا، ئۇنىڭدا ئۆزئارا ماسلاشماسلىق ۋە زىتلىق بولغان بولاتتى.
- ③ يەنى تەۋرات ۋە ئىنجىلمۇ ئۆز دەۋرىدە كىشىلەرنى توغرا يولغا يېتەكلەش ۋاستىسى ئىدى. چۈنكى، ئۇ كىتابلارنى چۈشۈرۈشتىكى مەقسەتمۇ شۇ كىشىلەرنى توغرا يولغا باشلاش ئىدى. شۇڭا ئۇ جۈملىدىن كېيىن ئاللاھ تائالا «ئەمدى بولسا ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىغۇچى قۇرئاننى نازىل قىلدى» دەپ تەكرار كەلتۈرۈش ئارقىلىق شۇنى ئوچۇقلاشتۇردىكى، ھازىر تەۋرات ۋە ئىنجىلنىڭ دەۋرى ئۆتۈپ كەتتى، ئەمدى قۇرئان چۈشتى. بۇنىڭدىن كېيىن ھەق بىلەن باتىلنىڭ ئارىسى پەقەت مۇشۇ قۇرئان بىلەنلا ئايرىلىدۇ. ئۇنىڭ راستلىقىغا ئىمان ئېيتماستىن ھېچكىم ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا مۇسۇلمان ۋە مۇئمىن بولالمايدۇ.
- ④ يەنى سىلەرنى ئاناڭلارنىڭ بالىياتقۇسىدا چىرايلىق ياكى سەت، ئوغۇل ياكى قىز، بەختلىك ياكى بەختسىز، مۇكەممەل ياكى كەمتۈك قىلىپ ياراتقۇچى پەقەت ئاللاھ تائالا ئۆزى تۇرسا، ئىيسا ئەلەيھىسسالام قانداقمۇ ئىلاھ بولالايدۇ؟ ئۇمۇ ئانىسىنىڭ بالىياتقۇسىدا ئاللاھ تائالانىڭ يارىتىشى بىلەن بىر نەچچە يارىتىلىش باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتۈپ، دۇنياغا كەلگەن ئەمەسمۇ؟

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇ (ئاللاھ) ساڭا كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلغان زاتتۇر. ئۇنىڭدا مۇھكەم (مەنىسى ئېنىق) ئايەتلەر باركى، ئۇلار كىتابنىڭ (يەنى پۈتۈن قۇرئاننىڭ) ئاساسدۇر. يەنە باشقا مۇتەشەببھ (يەنى مەنىسى مۇئەييەن ئەمەس، كۆپ مەنىلەرگە دالالەت قىلىدىغان) ئايەتلەر بار^①. دىللىرىدا ئەگرىلىك بولغان (يەنى گۇمراھلىققا مايىل) كىشىلەر پىتنە قوزغاش ۋە ئۆز رايى بويىچە مەنە بېرىش (چۈشەندۈرۈش) ئۈچۈن^②، ئۇنىڭدىكى مۇتەشەببھ ئايەتلەرگە ئەگىشىدۇ (يەنى مۇتەشەببھ ئايەتلەرنى ئۆز خاھىشى بويىچە چۈشەندۈرىدۇ). ھالبۇكى، بۇنداق ئايەتلەرنىڭ (ھەقىقىي) مەنىسىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ. ئىلىمدا توشقانلار ئېيتىدۇ: «ئۇنىڭغا ئىشەندۈك، ھەممىسى پەرۋەردىگارمىز تەرىپىدىن نازىل بولغان». (بۇنى) پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا چۈشىنىدۇ [7].

① ﴿مُحْكَمَاتٌ﴾ «مۇھكەم» دېگەندىن بۇيرۇق، چەكلىمە، قىسسە ۋە ئەھكاملار ئېنىق ۋە ئوچۇق بايان قىلىنغان ئايەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئايەتلەرنى چۈشۈنۈش ھېچقانچە قىيىنغا توختمايدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە ﴿مُتَشَابِهَاتٌ﴾ مەنىسى مۇئەييەن ئەمەس مۇتەشەببھ ئايەتلەر بار. مەسىلەن: ئاللاھنىڭ زاتى، قازا ۋە قەدەر مەسىلىلىرى، جەننەت، دوزاخ ۋە پەرىشتىلەرنىڭ ماھىيىتى قاتارلىق مەسىلىلەر تىلغا ئېلىنغان ئايەتلەر يەنى ئىنساننىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان ھەقىقەتلەر ياكى مەنىسى مۇئەييەن بولمىغان ئايەتلەر، مەنىسى بىر - بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئايەتلەر، بىر نەچچە مەنىسى بولۇش ئېھتىمالى بولغان ئايەتلەر. ئەنە شۇنداق ئايەتلەر يامان غەرەزلىك كىشىلەرنىڭ پىتنە پەيدا قىلىش ۋە كىشىلەرنى قايىمۇقتۇرۇشىغا ئازتولا باھانە بولىدۇ. شۇڭا تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىدە دېيىلىدىكى، دىللىرى گۇمراھلىققا مايىل كىشىلەر پىتنە قوزغاش ئۈچۈن، مۇتەشەببھ ئايەتلەرنى دەستەك قىلىپ، پىتنە پەيدا قىلىدۇ. مەسىلەن: ناسارالارغا ئوخشاش. قۇرئان كەرىم ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى دەپ ئوچۇق بايان قىلدى، مانا بۇ مۇھكەم مەنىسى ئوچۇق ئايەتتۇر. لېكىن ناسارالار ئۇنىڭغا قارىماي، باشقا ئايەتتىكى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ مەرىپەتكە تاشلىغان كەلىمىسى ۋە ئاللاھ ئۆز روھىدىن پۈۈلگەن روھ دېگەن سۆزنى ئۆزلىرىنىڭ خاتا ئەقىدىسىگە دەلىل قىلىپ، ناتوغرا قوللىنىدۇ. بىدئەتچىلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ، ئۇلار قۇرئاندىكى مەنىسى ئوچۇق ئەقىدىلەرگە ئاساسلانماستىن، ئۆزلىرىنىڭ خاتا ئەقىدىلىرىنى كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈن مەنىسى ئوچۇق بولمىغان مۇتەشەببھ ئايەتلەرگە ئاساسلىنىدۇ، بەزىدە مەنىسى ئوچۇق مۇھكەم ئايەتلەرنىمۇ پەلسەپىۋازلىق بىلەن مۇتەشەببھ ئايەتلەر قاتارىغا كىرگۈزۈۋالىدۇ. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن. ئۇلارنىڭ ئەكسىچە توغرا ئەقىدىلىك مۇسۇلمانلار مۇھكەم ئايەتلەرگە ئەمەل قىلىدۇ، مۇتەشەببھ ئايەتلەرنى چۈشۈنۈشتىمۇ (ئەگەر قىيىن بولسا) مۇھكەم ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىغا سېلىشتۇرۇپ چۈشۈنۈشكە تىرىشىدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىم ئۇ مۇھكەم ئايەتلەرنى «كىتابنىڭ ئاساسى» دەپ كۆرسەتكەن. شۇڭا ئۇلار پىتنىدىنمۇ ۋە ئەقىدىدە ئېزىپ كېتىشتىنمۇ ساقلىنىپ قالىدۇ. (ئاللاھ بىزنى شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن قىلىسۇن)

② ﴿تَأْوِيلٌ﴾ نىڭ بىر مەنىسى «بىر نەرسىنىڭ ئەسلىي ھەقىقىتى» دېگەن بولىدۇ. بۇ مەنىگە ئاساسەن

قۇرئان ئوقۇغاندا بۇ ئايەتتىكى ﴿إِلَّا اللَّهُ﴾ دېگەن يەردە توختاش زۆرۈر بولىدۇ. چۈنكى ھەر نەرسىنىڭ ئەسلىي ھەقىقىتىنى ئاللاھ تائالا ئۆزى ئېنىق بىلىدۇ. ﴿تَأْوِيلَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى «بىر نەرسىنى شەرھىلەش، چۈشەندۈرۈش، بايان قىلىش، روشەنلەشتۈرۈش» دېگەن بولىدۇ. بۇ مەنىگە ئاساسەن ﴿إِلَّا اللَّهُ﴾ دېگەن يەردە توختىماي ﴿وَالرُّسُخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾ دېگەن يەردە توختاشقىمۇ بولىدۇ. بۇ ئەھۋالدا، ئىلىمدا توشقان يېتۈك ئۆلىمالارمۇ قۇرئان كەرىمنى توغرا تەپسىر قىلىش ۋە چۈشەندۈرۈشنى بىلىدۇ، دېگەن مەنە چىقىدۇ. ﴿تَأْوِيلَ﴾ نىڭ مەزكۇر ئىككى خىل مەنىسى قۇرئان كەرىمدە ئىشلىتىلگەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىردىن ئىخچاملاپ ئېلىندى)

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَذَّابٌ عَالٍ فِرْعَوْنُ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُخْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَيَبُئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَىٰ الْعَيْنُ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾

(ئۇلار يەنە شۇنداق دەيدۇكى) «ئى پەرۋەردىگارمىز! بىزنى ھىدايەت قىلغىنىڭدىن كېيىن دىلمىزنى توغرا يولدىن بۇرۇۋەتمىگىن، بىزگە دەرگاھىڭدىن رەھمەت بېغىشلىغىن. چۈنكى، سەن (بەندىلىرىڭگە ئاتالارنى) بەكمۇ بېغىشلىغۇچىسەن [8]. ئى پەرۋەردىگارمىز! شۈبھىسىزكى، كېلىشى شەكسىز بولغان كۈندە (يەنى ھېساب ئېلىنىدىغان قىيامەت كۈنىدە) كىشىلەرنى توپلىغۇچىسەن». شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ [9]. شەكسىزكى، كاپىرلارنىڭ پۇل - ماللىرى، بالىلىرى ئاللاھنىڭ ئازابى ئالدىدا ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدۇ. ئەنە شۇلار (يەنى كاپىرلار) دوزاخنىڭ يېقىلغۇسىدۇر [10]. (بۇ كاپىرلارنىڭ ھالى) پىرئەۋن تەۋەلىرىنىڭ ۋە ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ ھالىغا ئوخشايدۇ. ئۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغانغا چىقاردى، گۇناھى تۈپەيلىدىن ئاللاھ ئۇلارنى جازالىدى، ئاللاھنىڭ جازاسى قاتتىقتۇر [11]. (ئى پەيغەمبەر!) كاپىرلارغا ئېيتقىنىكى، «سىلەر يېقىندا (دۇنيادا) مەغلۇپ قىلىنىسىلەر ① ۋە (ئاخىرەتتە) جەھەننەمگە توپلىنىسىلەر، جەھەننەم نېمىدىگەن يامان جاي!» [12]. (ئى يەھۇدىيلار جامائەسى! بەدرىدە جەڭ ئۈچۈن) ئۇچراشقان شۇ ئىككى گۇرۇھتا سىلەر ئۈچۈن ئىبىرەت بار، بىرى ئاللاھ يولىدا ئۇرۇشۇۋاتقان گۇرۇھتۇر، يەنە بىرى مۇسۇلمانلارنى (يەنى ئۇلارنىڭ سانىنى) ئۆزلىرىدەك ئىككى باراۋەر ئويۇنچۇق كۆرگەن كاپىرلار گۇرۇھىدۇر ② (يەنى ئاللاھ كاپىرلارغا قورقۇنۇچ سېلىش بىلەن ئۇلارنى ئۇرۇشتىن قول يىغدۇرۇش ئۈچۈن، كاپىرلارغا مۇسۇلمانلارنىڭ سانىنى جىق كۆرسەتتى). ئاللاھ خالىغان كىشىنى ياردەم بېرىپ قوللايدۇ. بۇنىڭدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئىبىرەت بار [13].

① بۇ يەردىكى «كاپىرلار» دېگەندىن يەھۇدىيلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئالدىن بېرىلگەن بېشارەت تېزلا ئەمەلىيەتكە ئايلاندى. مەسىلەن: بەنۇ قەينۇقا ۋە بەنۇ نەزىر قەبىلىلىرى يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىلدى، بەنۇ قۇرەيزە قەبىلىسى ھالاك قىلىندى. بىر مەزگىلدىن كېيىن خەيبەر ئازات قىلىندى ۋە ھەممە يەھۇدىيلار مۇسۇلمانلارغا باج - خىراج تۆلەيدىغان بولدى. (فەتھۇلقەدىر)

② يەنى ھەربىر گۇرۇھ يەنە بىر گۇرۇھنى ئۆزىدىن ئىككى ھەسسە ئارتۇق كۆرەتتى، كاپىرلارنىڭ سانى مىڭغا يىقىن ئىدى، ئۇلارغا مۇسۇلمانلارنىڭ سانى ئىككى مىڭدەك كۆرۈنەتتى. كاپىرلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنۇچ سېلىش ئۈچۈن شۇنداق كۆرسىتىلگەن ئىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ سانى ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق (ياكى 313) ئىدى، مۇسۇلمانلارغا كاپىرلارنىڭ سانى 600 بىلەن 700 دەك كۆرۈنەتتى، ۋەھالەنكى كاپىرلارنىڭ سانى مۇسۇلمانلاردىن ئۈچ ھەسسە ئارتۇق، يەنى مىڭغا يىقىن ئىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىرادىسىنى كۈچەيتىش ۋە دىلىدىن قورقۇنۇچنى يوق قىلىش ئۈچۈن ئۇلارغا كاپىرلارنىڭ سانى ئاران ئىككى ھەسسە ئارتۇق كۆرسىتىلدى. ئەگەر ئۈچ ھەسسە ئارتۇق كۆرسىتىلگەن بولسا، مۇسۇلمانلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنۇچ كىرىۋالغان بولاتتى. ئۈچ ھەسسە ئارتۇق كۆرسىتىلمەي، ئىككى ھەسسە ئارتۇق كۆرسىتىلگەنلىكتىن ئۇلارنىڭ جەڭگىۋارلىقى تۆۋەنلەپ كەتمىدى. شۇنداق، دەسلەپتە ئىككى ھەسسە ئارتۇق كۆرسىتىلگەن

ئىدى، ئەمما ئىككى قوشۇن بىر - بىرى بىلەن روبىرو ئۇچراشقان چاغدا، ئۇرۇشتىن چېكىنمەسلىكى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ھەر ئىككى تەرەپكە بىر - بىرىنى ئاز كۆرسەتتى، (تەپسىلى ئىبنى كەسىر) بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەنفال 44 - ئايەتتە بايان قىلىندى. بۇ ھىجرىيىنىڭ ئىككىنچى يىلى مۇسۇلمانلار بىلەن كاپىرلار ئارىسىدا يۈز بەرگەن بەدر غازىتى ئىدى. بۇ بىر قانچە نۇقتىدىن مۇھىم غازات ئىدى: بىرىنچىدىن: بۇ تۇنجى قېتىملىق غازات ئىدى، ئىككىنچىدىن: بۇ غازات ئالدىن پىلانلانمىغان ئىدى. ئەسلىدە مۇسۇلمانلار ئەبۇ سۇفيان باشچىلىقىدىكى شامدىن مال ئېلىپ، مەككىگە كېتىۋاتقان سودا كارۋانىنى توسۇش ئۈچۈن چىققانىدى، ئەبۇ سۇفيانغا مۇسۇلمانلارنىڭ خەۋىرى يەتكەن بولغاچقا، باشقا يول بىلەن مېڭىپ، كارۋانىنى ساقلاپ قالدى، ئەمما يەنە بىر تەرەپتىن مەككىگە كاپىرلىرى پۈتۈن كۈچىنى توپلاپ، مۇسۇلمانلار بىلەن ئۇرۇشۇش ئۈچۈن كېلىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ تۇنجى غازات بەدرىدە يۈز بەردى. ئۈچىنچىدىن: بۇ غازاتتا مۇسۇلمانلارغا ئاللاھ تەرەپتىن ئالاھىدە ياردەم كەلدى. تۆتىنچىدىن: بۇ غازاتتا كاپىرلار ئېغىر دەرىجىدە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ ھەيۋىسى خېلى ئۇزۇنغىچە تۆۋەنلەپ كەتتى.

زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْخَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَتَابِ ﴿١٤﴾

ئاياللار، ئوغۇللار، ئالتۇن - كۈمۈشتىن توپلانغان كۆپ پۇل - ماللار، ئارغىماقلار، چارۋىلار ۋە ئېكىنلەردىن ئىبارەت كۆڭۈل تارتىدىغان نەرسىلەرنىڭ مۇھەببىتى ئىنسانلارغا چىرايلىق كۆرسىتىلدى. ①. ئۇلار دۇنيا ھاياتىدا (ۋاقىتلىق) مەنپەئەتلىنىدىغان (باقاسى يوق) شەيئىلەردۇر؛ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بولسا (ياخشىلار) قايتىدىغان گۈزەل جاي (يەنى جەننەت) باردۇر (شۇنىڭ ئۈچۈن باشقىغا ئەمەس، جەننەتكە قىزىقىش كېرەك) [14].

① بۇ يەردىكى ﴿ الشَّهَوَاتِ ﴾ دېگەندىن "مُشْتَهَاتٌ" يەنى تەبىئىي شەكىلدە ئىنساننىڭ كۆڭلى تارتىدىغان ۋە ياقتۇرىدىغان نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن نەرسىلەرگە قىزىقىش ۋە ئۇلاردىن ھۇزۇرلىنىش شەرىئەت كۆرسەتكەن دائىرىدە ئوتتۇراھال بولسا، ھەرگىز چەكلەنمەيدۇ، بۇ نەرسىلەرنىڭ «چىرايلىق كۆرسىتىلگەنلىكى» مۇ ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن سىناقتىن ئىبارەت. ﴿ ئىنسانلارنىڭ قايسىسىنىڭ قىلغان ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، بىز يەر يۈزىدىكى شەيئىلەرنى ھەقىقەتەن يەر يۈزىنىڭ زىننىتى قىلدۇق ﴾. (سۈرە كەھف 7 - ئايەت) يۇقىرىدىكى ئايەتتە ھەممىدىن بۇرۇن «ئاياللار» تىلغا ئېلىندى، چۈنكى ھەربىر بالاغەتكە يەتكەن ئىنسان ياقتۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭغا ئەڭ زۆرۈر بولغىنى ئايالدىر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ماڭا ئاياللار ۋە خۇشبوۋى نەرسىلەر ياخشى كۆرسىتىلدى ۋە مېنىڭ شادلىقىم نامازدا قىلىندى». (مۇسنەدى ئەھمەد 3 - توم، 199 - بەت) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «دۇنيا دېگەن مەنپەئەتلىنىدىغان نەرسىدۇر، مەنپەئەتلىنىدىغان نەرسىنىڭ ئەڭ ياخشىسى سالىھ ئايالدىر». شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ياخشى كۆرۈش شەرىئەت دائىرىسىدىن تاجاۋۇز قىلىپ كەتمىسلا، ئەڭ ياخشى ھەمراھم ئاخىرەتتىكى بەخت - سائادەتنىڭ سەۋەبچىسى بولالايدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، ئاياللار ئەرلەر ئۈچۈن ئەڭ چوڭ پىتىندۇر، سىناقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «مەندىن كېيىن پىتىنلەر بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەرلەر ئۈچۈن ئەڭ چوڭ پىتنە ئاياللار بولىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى، 5096 - ھەدىس) شۇنىڭدەك يەنە بالىلارنى ياخشى كۆرۈشمۇ ئىسلام دىنىدا ياخشى كۆرۈلگەن ئىشتۇر. ئەگەر كۆپ پەرزەنتلىك بولۇشتىن مەقسەت نەسلىنى كۆپەيتىش ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ كۈچىگە كۈچ قوشۇش بولسا، خاتا ئەمەس، بەلكى مەدھىيگە لايىق ئىشتۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق ئەمىر قىلغان: «سىلەر (ئېرىنى) بەك ياخشى كۆرىدىغان ۋە كۆپ تۇغىدىغان ئاياللارنى ئېلىڭلار، شۇنداق بولسا، مەن قىيامەت كۈنى سىلەرنىڭ (باشقا) ئۈمىدلىرىدىن كۆپلىكىڭلار بىلەن پەخىرلىنىمەن». بۇ ئايەت تەركىدۇنيا بولۇش ۋە تۇغۇت چەكلەش ھەرىكىتىنىڭ توغرا ئەمەسلىكىگە دەلىلدۇر، چۈنكى ئايەتتىكى ﴿ الْبَنِينَ ﴾ «ئوغۇللار» دېگەن سۆز كۆپلۈك شەكىلدە كەلگەن بولۇپ، كۆپ پەرزەنتلىك بولۇشنى كۆرسىتىدۇ.

شۇنىڭدەك ئالتۇن - كۈمۈش ۋە كۆپ مال - دۇنيا تېپىشتىن مەقسەتمۇ تۇرمۇشنى قامداش، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلىش، سەدىقە، خەير - ئېھسان قىلىش، خەيرلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىش ۋە تىلەمچىلىكتىن ساقلىنىش ئارقىلىق ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش بولسا، ئۇنى ياخشى كۆرۈش پايدىلىق ۋە ئورۇنلۇقتۇر، ئۇنداق بولمىسا، مال - دۇنياغا ھېرىسمەنلىك خاتالىققا سەۋەب بولىدۇ. ئارغىماق ئاتلارنى بېقىشتىن جىھادقا تەييارلىق قىلىش كۆزلەنسە، باشقا چارۋىلاردىن يەر ھەيدەش ۋە

يۈك توشۇشتا پايدىلىنىش ۋە ئېكىنلەردىن مول - ھوسۇل ئېلىش مەقسەت قىلىنسا، بۇمۇ مەدھىيگە لايىق ئىشلار جۈملىسىدىندۇر. ئەگەر ئۇلاردىن نوقۇل مال - دۇنيا توپلاش، ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىش، مەغرۇرلىنىش، ئاللاھنىڭ زىكرىدىن غاپىل بولۇپ، ئەيش - ئىشرەتتە ياشاش مەقسەت قىلىنسا، بۇ پايدىلىق نەرسىلەر ئىگىسىنى يامان ئاقىۋەتكە دۇچار قىلىدۇ. ﴿الْقَاتِلِينَ﴾ "قَتْلًا" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، خەزىنە دېگەن مەنىدە، يەنى ئالتۇن - كۈمۈشتىن توپلانغان كۆپ مال - مۈلۈك ۋە خەزىنىلەر. ﴿الْمُسَوِّمَةَ﴾ ئوتلاش ئۈچۈن ئوتلاققا قويۇپ بېرىلگەن ياكى جىھاد ئۈچۈن تەييارلانغان ياكى ئايرىش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن بەلگە ياكى نومۇر سېلىپ قويۇلغان ئاتلار دېمەكتۇر. (فەتھۇلقەدر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر)

﴿ قُلْ أُوۡبَيۡدُكُمۡ بِحَيۡرٍ مِّنۡ دَٰلِكُمْ ۖ لِلَّذِينَ اتَّقَوۡا۟ عِنۡدَ رَبِّهِمۡ جَنَّٰتٌ تَجۡرَىٰ مِنۡ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزۡوَٰجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضۡوَانٌ مِّنۡ أَلۡلَهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌۢ بِالْعِبَادِ ۝۱۵﴾ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا ءِٰمَنَّا فَاغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَنَا وَعِنَّا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۶﴾

(ئى پەيغەمبەر! مۇئمىنلەرگە) ئېيتقىنكى، «مەن سىلەرگە يۇقىرىقىلاردىنمۇ (يەنى دۇنيانىڭ زىبۇزىننەتلىرى ۋە نېمەتلىرىدىنمۇ) ياخشى نەرسىلەرنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ تەقۋادارلار ئۈچۈن رەببىنىڭ ھۇزۇرىدا ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان، ئۇلار مەڭگۈ يەرلىشىپ قالىدىغان جەننەتلەر^①، (ئۇ جەننەتلەردە) پاك جۈپلەر^②، (ئەڭ كاتتىسى) ئاللاھنىڭ رازىلىقى بار». ئاللاھ بەندىلىرىنى (يەنى ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى) ئېنىق كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [15]. ئەنە شۇلار (يەنى تەقۋادارلار): «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىز شەكسىز ئىمان ئېيتتۇق، بىزنىڭ گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن» دەيدىغان كىشىلەردۇر [16].

① بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرگە دېيىلىۋاتىدۇكى، سىلەر دۇنيانىڭ مەزكۇر نەرسىلىرىگە بېرىلىپ كەتمەڭلار، رەببىڭلارنىڭ دەرگاھىدىكى نېمەتلەر ۋە جەننەتتىكى ھايات ئۇلاردىن ئەۋزەلدۇر، ئۇ نېمەتلەرگە پەقەت تەقۋادارلار لايىقتۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر تەقۋادارلىقنى تاللاڭلار. ئەگەر سىلەر تەقۋادارلىقنى ئۆزۈڭلەرگە ئۆزلەشتۈرسەڭلار، دىن ۋە دۇنيا ئاخىرەتلىكىنىڭ ياخشىلىقلىرىنى ئۆزۈڭلەردە جەملىگەن بولىسىلەر.

② «پاك» يەنى جەننەتتىكى ھۆرلەر دۇنيانىڭ ئاياللىرىدا بولىدىغان ھەيز، نىپاس، كىر بولۇش ۋە بەتبۇي بولۇپ قېلىشتەك ئىشلاردىن خالىيدۇر. ئۇلار يەنە يامان ئىللەتلەردىن خالىي، قەلبى پاك جۈپلەردۇر. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىككى ئايەتتە تەقۋادارلارنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنىدۇ.

الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَعْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿٧﴾ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

ئۇلار (يەنى تەقۋادارلار كۈلپەتلەرگە) سەۋر قىلغۇچىلاردۇر، (ئىماندا) راستچىلاردۇر، (ئاللاھقا) ئىتائەت قىلغۇچىلاردۇر، (ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل - ماللىرىنى) سەرپ قىلغۇچىلاردۇر ۋە سەھەرلەردە ئىستىغپار ئېيتقۇچىلاردۇر [17]. ئاللاھ ئادالەتنى بەرپا قىلغان ھالدا ئۆزىدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقلۇقىغا گۇۋاھلىق بەردى. پەرىشتىلەرمۇ، ئىلىم ئەھلىلىرىمۇ (شۇنداق گۇۋاھلىق بەردى): ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر^①، ئۇ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [18].

① «گۇۋاھلىق بېرىش» نىڭ مەنىسى بايان قىلىش ۋە بىلدۈرۈش دېمەكتۇر. يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزى ياراتقان ۋە بايان قىلغان نەرسىلەر ئارقىلىق بىزگە ئۆزىنىڭ بىرلىك ۋە بارلىقىنى بىلدۈردى. بىزنى شۇنىڭغا يېتەكلىدى. (فەتھۇلقەدر) پەرىشتىلەر ۋە ئىلىم ئەھلىلىرىمۇ ئۇنىڭ بىرلىكىگە گۇۋاھلىق بەردى. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ۋە پەرىشتىلەرنىڭ ناملىرى بىلەن بىرگە ئىلىم ئەھلىلىرىنىمۇ تىلغا ئالدى، بۇ ئۇلارنىڭ پەزىلەت ۋە ھۆرمەتتىكى ئارتۇقچىلىقىنى كۆرسىتىدۇ. «ئىلىم ئەھلىلىرى» دېگەندە پەقەت قۇرئان - سۈننەت ئىلىمىنى ياخشى بىلىدىغان ئۆلىمالار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِّي وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّاتِ بَعِيرٍ حَقِّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾

ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ نەزىرىدە (مەقبۇل بولىدىغان) دىن ئىسلامدۇر^①. كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) پەقەت ئۆزلىرىگە ئىلىم كەلگەندىن كېيىنلا ئۆزئارا ھەسەت قىلىشىپ ئىختىلاپ قىلىشتى (يەنى ئىسلامنىڭ ھەقىقىتىنى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى روشەن پاكىتلار ئارقىلىق بىلىپ تۇرۇپ، كۆرەلمەسلىكتىن ئىنكار قىلىشتى)^②، كىمكى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىدىكەن^③ (ئاللاھ ئۇنداقلارنى قىلمىشلىرى سەۋەبلىك چوقۇم جازالايىدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر [19]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ئۇلار سەن بىلەن (دىن بارسىدا) مۇنازىرەلەشسە سەن (ئۇلارغا): «ماڭا ئەگەشكەنلەر بىلەن بىرلىكتە، مەن ئۆزۈمنى ئاللاھقا تاپشۇردۇم (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمىرلىرىگە بويسۇنغۇچىمىز)» دېگىن. كىتاب بېرىلگەنلەرگە (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغا) ۋە ئۇمۇمىيلەرگە (يەنى ساۋاتسىز ئەرەب مۇشرىكلىرىغا)^④ : «مۇسۇلمان بولدۇڭلارمۇ؟» دېگىن. ئەگەر ئۇلار مۇسۇلمان بولسا، توغرا يول تاپقان بولىدۇ؛ ئەگەر (ئۇلار مۇسۇلمان بولۇشتىن) يۈز ئۆرۈسە (ساڭا ھېچ زىيىنى يوق)، ئۇ ھالدا، سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ پەقەت دىننى يەتكۈزۈشتۇر. ئاللاھ بەندىلىرىنى (يەنى ھەممە ئەھۋالىنى) ئېنىق كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [20]. ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىدىغان، پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرىدىغان، كىشىلەرنىڭ ئىچىدىكى ئادالەتكە بۇيرۇيدىغان كىشىلەرنى (يەنى ئاللاھقا دەۋەت قىلغۇچىلارنى) ئۆلتۈرىدىغانلارغا^⑤ قاتتىق ئازاب بىلەن خۇش خەۋەر بەرگىن [21].

① ئىسلام – ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز دەۋرىدە كىشىلەرنى دەۋەت قىلىپ كەلگەن دىننىڭ دەل ئۆزىدۇر. ھازىر ئۇنىڭ ئەڭ مۇكەممەل شەكلىنى ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دۇنياغا تەقدىم قىلدى. بۇ دىننى قوبۇل قىلغانلار ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ۋە ئاخىرەتكە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەلىم بەرگەن بويىچە ئىمان كەلتۈرۈشى لازىم. ئەمدى ئاللاھنى بىر دەپ قويۇش ياكى بىر ئاز ياخشى ئەمەل قىلىپ قويۇشلا مۇسۇلمانلىق شەرتىنى ئادا قىلغانلىق بولمايدۇ، نە ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ئىمان، ئىسلام ۋە دىن دېگەن ئاللاھنى بىر دەپ ئېيتقاندا قىلىش، پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ھەممە پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ۋە ئەڭ ئاخىرقى ئەلچى ئىكەنلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا قۇرئان – ھەدىستە كۆرسىتىلگەن بارلىق ئەقىدە ۋە ئەھكاملارغا ئىشىنىش ۋە ئەمەل قىلىش دېمەكتۇر. بۇنىڭدىن كېيىن ئىسلام دىنىدىن باشقا ھېچقانداق بىر دىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل قىلىنمايدۇ. ﴿كىمكى ئىسلام (دىنىدىن) غەيرى دىننى تىلەيدىكەن، ھەرگىز ئۇ (يەنى ئۇنىڭ دىنى) قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىدۇر﴾. (سۈرە ئال ئىمران 85 – ئايەت)، ﴿ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنكى، «ئى ئىنسانلار! مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ھەممىڭلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئەلچىمەن»﴾. (سۈرە ئەئراف 158 – ئايەت)، ﴿پۈتۈن جاھان ئەھلىنى (ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى بولۇشى ئۈچۈن، بەندىسىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ھەق بىلەن

باتىلىنى ئايرىغۇچى قۇرئاننى نازىل قىلغان ئاللاھ تائالانىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۈر. (سۈرە فۇرقان 1 - ئايەت).

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، يەھۇدىي بولسۇن، (ياكى) خرىستىئان بولسۇن بۇ ئۈممەتتىن كىم مەن توغرىلۇق ئاڭلاپ تۇرۇپ، مەن ئېلىپ كەلگەن دىنغا ئىشەنمەي ئۆلۈپ كەتسە، دوزاخقا كىرىدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم، 153 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «مەن ئاق تەنلىك ۋە قارا تەنلىك پۈتكۈل ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلدىم.» (مۇسنەدى ئەھمەد: 5 - توم، 145 - بەت، سەھىھ مۇسلىم، 152 - ھەدىس) شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز دەۋرىدىكى بارلىق خانلىق ۋە پادىشاھلارغا مەكتۇب ئەۋەتىپ، ئۇلارنى ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا چاقىردى. (تەپسىراتىنى كەسىر)

② «ئۆزئارا ھەسەت قىلىشىپ ئىختىلاپ قىلىشتى» دېگەندە بىر دىنغا ئەگەشكۈچىلەر ئارىسىدىكى ئىختىلاپلار يەنى يەھۇدىيلارنىڭ ئىچىدىكى ئىختىلاپ ۋە گۇرۇھۋازلىقلار، ناسارالار ئىچىدىكى ئىختىلاپ ۋە گۇرۇھۋازلىقلار، يەنە ئەھلى كىتابلار يەنى يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالار ئارىسىدىكى ئىختىلاپلارمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن يەھۇدىيلار ناسارالارنى، ناسارالار يەھۇدىيلارنى «سەھىھ ھەقىقەتنىڭ ئۈستىدە ئەمەس» دېيىشەتتى. يەنە ئۇلارنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى بىلەن ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى ھەققىدىكى ئىختىلاپلىرىمۇ مۇشۇ تۈرگە كىرىدۇ. يەنە كېلىپ ئۇلاردىكى بارلىق ئىختىلاپلار دەلىل - ئىسپاتلارغا ئاساسلانغان بولماستىن، ھەسەتخورلۇق ۋە مۇتەئەسسەپلىكتىن كېلىپ چىققان ئىختىلاپلار ئىدى. يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىناۋىتىنى ساقلاپ قىلىش ۋە خەلقنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتمەسلىك ئۈچۈن ھەقىقەتنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ خىيالىي ۋە دۇنياۋىي مەنپەئەتىنى دەپ، خاتالىق ئۈستىدە چىڭ تۇردى، خاتالىق ئۈستىدە چىڭ تۇرۇشنى دىندا چىڭ تۇرغانلىق دەپ داۋا قىلدى.

③ بۇ يەردىكى «ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى» دېگەن ئىسلامنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن دىن ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدىغان ئايەتلەرنى كۆرسىتىدۇ.

④ «ئۈممىيەتلەر» دېگەندە ئەھلى كىتابغا سېلىشتۇرغاندا، ئۈممەن ساۋاتسىز دەپ قارىلىدىغان ئەرەب مۇشرىكلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑤ ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ شۇ دەرىجىگە يەتكەن ئىدىكى، پەقەت پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكىگە بولدى قىلماستىن، ھەق سۆز قىلغان كىشىلەرنىمۇ ئۆلتۈرەتتى. يەنى ئىخلاسمەن مۇئمىنلەرنى، ھەقىقەت دەۋەت قىلغۇچىلارنى ۋە ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسقۇچىلارنىمۇ ئۆلتۈرەتتى. ئاللاھ تائالا شۇ ئىخلاسمەن مۇئمىنلەرنى پەيغەمبەرلەر بىلەن بىر يەردە تىلغا ئېلىپ، ئۇلارنىڭ پەزىلىتى ۋە ئارتۇقچىلىقىنى بايان قىلدى.

أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتِ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٢﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٣٣﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٣٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمُلْكِ تُوتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٦﴾

ئەنە شۇلارنىڭ دۇنيادىمۇ ۋە ئاخىرىدىمۇ ئەمەللىرى بىكار بولۇپ كېتىدىغان كىشىلەردۇر، ئۇلارغا ھېچ ياردەم قىلغۇچى يوقتۇر [22]. (ئى مۇھەممەد!) كىتابتىن نېسىۋە بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلارنىڭ ئۆلىمالىرى) نى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇلار ئۆز ئارىسىدا (دەتالاش قىلىشقان ئىشلار توغرىسىدا) ئاللاھنىڭ كىتابى بويىچە ھۆكۈم چىقىرىشقا چاقىرىلسا، ئۇلارنىڭ بىر تۈركۈمى بۇنىڭدىن (يەنى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىنى قوبۇل قىلىشتىن) يۈز ئۆرۈپ ئارقىغا چېكىنىدۇ (يەنى ئۇلار ھەقتىن يۈز ئۆرۈش تەبىئىتىگە سىڭىپ كەتكەنلەردۇر) ① [23]. ئاشۇ (يۈز ئۆرۈش) ئۇلارنىڭ «دوزاخ ئوتى بىزنى ساناقلق كۈنلەرلا (يەنى موزايغا چوقۇنغان 40 كۈنلۈك ۋاقىتلا) كۆيدۈرىدۇ» دېگەنلىكىدىن ۋە دىنىي جەھەتتە ئويدۇرۇپ چىقارغان نەرسىلىرىنىڭ ئۆزلىرىنى ئالداپ قويغانلىقىدىن بولدى ② [24]. كېلىشى شەكسىز بولغان كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) بىز ئۇلارنى توپلىغان ۋە ھەربىر كىشىگە قىلغان ئەمەلنىڭ جازاسى ياكى مۇكاپاتى قىلچە ئۇۋال قىلىنماي (ئازابىنى زىيادە قىلىۋېتىش ياكى ساۋابىنى كېمەيتىۋېتىش بولماي) تولۇق بېرىلگەن چاغدا، (ئۇلارنىڭ ھالى) قانداق بولار؟ ③ [25] ئېيتقىنىكى، «ئى پادىشاھلىقنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللاھ! سەن خالىغان ئادەمگە پادىشاھلىقنى بېرىسەن، خالىغان ئادەمدىن پادىشاھلىقنى تارتىپ ئالىسەن؛ خالىغان ئادەمنى ئەزىز قىلىسەن، خالىغان ئادەمنى خار قىلىسەن. سېنىڭ قولۇڭدىن ھەممە ياخشىلىق ④. شەكسىزكى، سەن ھەممىگە قادىرسەن [26].

① «كىتابتىن نېسىۋە بېرىلگەنلەر» دېگەندىن مەدەنىدىكى ئىسلامنى قوبۇل قىلىشتىن مەھرۇم قالغان ۋە ئىسلامغا، مۇسۇلمانلارغا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى دۈشمەنلىكنى توختاتمىغان كۆپ ساندىكى يەھۇدىيلار كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىككى قەبىلىسى يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىلغان، يەنە بىر قەبىلىسى قەتلى قىلىنغان.

② يەنى ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ كىتابىدىن يۈز ئۆرۈشىدىكى سەۋەب ئۇلارنىڭ «بىز دوزاخقا كىرمەيمىز، كىرگەن تەقدىردىمۇ ساناقلق كۈنلەرلا كىرمىز» دەپ خاتا دەۋا قىلغانلىقىدۇر. ئۇلار بۇ تاتلىق سۆزلەر بىلەن پەقەت ئۆزلىرىنىلا ئالدىدى.

③ قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ بۇ دەۋالىرى ۋە خاتا ئەقىدىلىرىنىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ چەكسىز ئادالىتى بىلەن ھەربىر جان ئىگىسىگە تېگىشلىك مۇكاپات بېرىدۇ. ھېچكىمگە ئۇۋال قىلىنمايدۇ.

④ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز قۇدرىتى بايان قىلىندى، ئاللاھ پادىشاھنى گاداى قىلىدۇ، گاداينى پادىشاھ قىلىدۇ، ئۇ پۈتۈن كۈچ - قۇدرەتنىڭ ئىگىسىدۇر. "الْخَيْرُ بِيَدِكَ" نىڭ ئورنىغا ﴿بِيَدِكَ الْخَيْرُ﴾ سېنىڭ قولۇڭدىن ياخشىلىق ﴿دەپ خەۋەرنىڭ ئىگىدىن بۇرۇن كەلگەنلىكى خاسلىقنى بىلدۈرىدۇ. يەنى بارلىق ياخشىلىق پەقەت سېنىڭ قولۇڭدا، سەندىن باشقا ھېچكىم ياخشىلىق ئاتا قىلغۇچى ئەمەس، دېگەن بولىدۇ. گەرچە «يامانلىق» نى ياراتقۇچىمۇ ئاللاھ تائالا بولسىمۇ، بۇ يەردە پەقەت

ياخشىلىقلار تىلغا ئېلىندى، چۈنكى ياخشىلىق ئاللاھ تائالانىڭ خاس پەزىلى - مەرھەمەتتىدۇر. ئۇنىڭ ئەكسىچە، يامانلىق ئىنسانغا يېتىدىغان ئۆز ئەمىلىنىڭ نەتىجىسى ۋە بەدىلىدۇر. ياكى يامانلىقمۇ قازا ۋە قەدەرنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ياخشىلىقمۇ ئۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر. شۇڭا " فَأَنذَرْتُكُمْ لَهَا يَوْمَئِذٍ " ئاللاھ تائالانىڭ ھەممە ئىشلىرى ياخشىلىقتۇر. (فەتھۇلقەدىر)

تُؤَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٧﴾

كېچىنى كۈندۈزگە كىرگۈزسەن، كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزسەن (شۇنىڭ بىلەن كېچە - كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن - قىسقا بولۇشى پەسىللەر بويىچە نۆۋەتلىشىپ تۇرىدۇ) ①. جانلىقنى جانسىزدىن چىقىرىسەن، جانسىزنى جانلىقتىن چىقىرىسەن ②. ئۆزۈڭ خالىغان كىشىگە ھېسابسىز رىزىق بېرىسەن [27].»

① «كېچىنى كۈندۈزگە كىرگۈزۈش، كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزۈش» دېگەندە پەسىللەرنىڭ ئۆزگىرىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بىر پەسىلدە كېچە ئۇزۇن بولسا، يەنە بىر پەسىلدە ئۇنىڭ ئەكسىچە كۈندۈز ئۇزۇن، كېچە قىسقا بولۇپ قالىدۇ. بەزىدە كۈندۈزنىڭ بىر قىسمىنى كېچىگە، يەنە بەزىدە كېچىنىڭ بىر قىسمىنى كۈندۈزگە قوشۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كېچە ۋە كۈندۈز ئۇزۇن ۋە قىسقا بولۇپ قالىدۇ.

② يەنى جانسىزنى (يەنى جانسىز بولغان ئابىمەننى) باشتا جانلىقتىن (يەنى جانلىق بولغان ئىنساندىن، ھايۋاندىن) چىقىرىسەن، ئاندىن جانلىقنى (يەنى تىرىك بولغان ئىنساننى، ھايۋاننى) ئاشۇ جانسىزدىن (يەنى جانسىز بولغان ئابىمەندىن) چىقىرىسەن. شۇنىڭدەك جانسىز تۇخۇمدىن باشتا توخۇنى، ئاندىن جانلىق توخۇدىن جانسىز تۇخۇمنى چىقىرىسەن. يەنە بىر مەنىسى، مۇئىمىنى كاپىردىن، كاپىرنى مۇئىمىندىن چىقىرىسەن يەنى يارىتىسەن. ھەدىستە مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۆز زىممىسىدىكى قەرز ھەققىدە شكايەت قىلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن بۇ ئايەتنى ئوقۇغىن، ئاندىن بۇ دۇئانى (ئى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە رەھىم - شەپقەت قىلغۇچى ئاللاھ، خالىغان كىشىگە بېرىسەن، خالىغان كىشىگە بەرمەيسەن، ماڭا باشقىلارنىڭ رەھىمىتىگە موھتاج بولمىغۇدەك دەرىجىدە رەھىم قىلغىن، ئى ئاللاھ، مېنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرغىن، قەرزىدىن خالاس قىلغىن) ئوقۇغىن» دېگەن. يەنە بىر رىۋايەتتە: «بۇ دۇئانى ئوقۇساڭ ئۇھۇد تېغىدەك قەرزىڭ بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنى تۆلەشكە ساڭا ياردەم قىلىدۇ» دېيىلگەن. (مەجمەئۇزەۋائىد 10 - توم، 186 - بەت، رىۋايەت قىلغۇچىلىرى ئىشەنچلىكتۇر)

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاتًا وَيَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾ قُلْ إِنْ تُحِبُّوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْذَرُوهُ يُعَلِّمَهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مِمَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمِمَّا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَعُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٠﴾

مؤمنلەر مؤمنلەرنى قويۇپ كاپرلارنى دوست تۇتمسۇن ①، كىمكى شۇنداق قىلىدىكەن، ئۇ ئاللاھنىڭ ھېچبىر ھىمايىسىگە ئېرىشەلمەيدۇ. پەقەت (دوستتەك كۆرۈنۈپ) ئۇلاردىن (كېلىدىغان يامانلىقتىن) ساقلىنىشىڭلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا ②. ئاللاھ سىلەرنى ئۆزىنىڭ ئازابىدىن قورقۇتىدۇ، (ئاخىر) قايتىدىغان جاي ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر [28]. ئېيتقىنكى، «دىلىڭلاردىكى مەيلى يوشۇرۇڭلار، مەيلى ئاشكارىلاڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [29].» ھەر ئىنسان قىلغان ياخشى ئىشلىرىنى، يامان ئىشلىرىنى ئۆزىنىڭ ئالدىدا كۆرىدىغان (قىيامەت) كۈنىدە، (ئىنسان يامان ئىشلىرىنى كۆرمەسلىك ئۈچۈن) ئۆزى بىلەن يامان ئىشلىرىنىڭ ئارىسىدا (مەشرىق بىلەن مەغربىنىڭ ئارىسىدەك) ئۇزۇن بىر مۇساپە بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئاللاھ سىلەرنى ئۆزىنىڭ ئازابىدىن قورقۇتىدۇ. ئاللاھ بەندىلىرىگە ناھايىتى مېھرىباندۇر [30].

① ﴿أَوْلِيَاءَ﴾ دېگەن سۆز "ۋەلى" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مەنىسى چىن دىلىدىن ياخشى كۆرىدىغان يېقىن دوست دېمەكتۇر. مەسلەن: ئاللاھ تائالا ئۆزىنى مۇئمىنلەرنىڭ ۋەلىسى، ئىگىسى دەپ ئاتىدى. ﴿اللَّهُ وَلىُّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ئاللاھ مۇئمىنلەرنىڭ ئىگىسىدۇر ﴿﴾. (سۈرە بەقەرە 257 - ئايەت). دېمەك مۇئمىنلەر ئۆزئارا بىر - بىرىگە ئامراق دوستتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرنى كاپرلارنى دوست تۇتۇشتىن قاتتىق چەكلىدى. چۈنكى كاپرلار ئاللاھنىڭمۇ دۈشمىنى ۋە مۇئمىنلەرنىڭمۇ دۈشمىنىدۇر. شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنى دوست تۇتۇش قانداقمۇ جايىز بولسۇن؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە ئايەتتە كاپرلارنى دوست تۇتۇش ۋە يېقىن مۇناسىۋەت ئورنىتىشتىن ئاگاھلاندۇرغان. ئەمما مەنپەئەت ۋە زۆرۈرىيەت بويىچە ئۇلار بىلەن كېلىشىم تۈزۈشكە ۋە سودا ئالاقىسى قىلىشقا بولىدۇ، ئەگەر ئۇ مۇسۇلمانلارغا دۈشمەنلىك قىلمايدىغان كاپر بولسا، ئۇلارغا چىرايلىق مۇئامىلە قىلىش ۋە مۇرەسسە - مادارا قىلىش جايىزدۇر. (سۈرە مۇمتەھىننىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن) چۈنكى بۇ مۇئامىلىلەر دوست تۇتۇشقا (ياخشى كۆرۈشكە) كىرمەيدۇ.

② بۇ رۇخسەت كاپر ھۆكۈمەتنىڭ ئاستىدا ياشايدىغان مۇئمىنلەر ئۈچۈندۇر. ئۇلار بەزى دۆلەتلەردە ياكى بەزى ۋاقىتلاردا دوستلۇق ئىزھار قىلماستىن كاپرلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلىنىش مۇمكىن بولمىسا، چىن قەلبىدىن ئەمەس، بەلكى تاشقى كۆرۈنۈشىدە تىلى بىلەن دوستلۇق ئىزھار قىلىپ (ئۇلارنى ياخشى كۆرگەندەك قىياپەتتە تۇرۇپ) ئۇلارنىڭ يامانلىقىدىن ساقلىنسا بولىدۇ.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ * إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَعَالَ إِبْرٰهِيْمَ وَعَالَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «ئەگەر سىلەر ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغان بولساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلار» ①. (ئەگەر شۇنداق قىلساڭلار) ئاللاھ سىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ، (ئۆتكەنكى) گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ ②. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر. [31]» ئېيتقىنىكى، «ئاللاھقا ۋە رەسۇلغا ئىتائەت قىلىڭلار». ئەگەر ئۇلار (ئىتائەت قىلىشتىن) يۈز ئۆرۈسە، (ئۇلارنى شۇنى بىلسۇنكى) ئاللاھ كاپىرلارنى (يەنى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلارنى) قەتئىي ياخشى كۆرمەيدۇ ③ [32]. شەكسىزكى، ئاللاھ ئادەمنى، نۇھنى، ئىبراھىم ئەۋلادىنى، ئىمران ④ ئەۋلادىنى (شۇ زاماندىكى) جاھان ئەھلىدىن ئارتۇق قىلىپ (پەيغەمبەرلىككە) تاللىدى [33].

① يەھۇدىي ۋە ناسارالار: بىز ئاللاھنى ياخشى كۆرىمىز، ئاللاھ بىزنى ياخشى كۆرىدۇ، دەپ دەۋا قىلاتتى. خۇسۇسەن ناسارالار (يەنى خرىستىئانلار) ئىيسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىنى ياخشى كۆردۈك دەپ، شۇ دەرىجىدە چەكتىن ئاشۇرۇۋەتكەن ئىدىكى، ھەتتا ئۇلارنى ئىلاھلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈۋەتتى. ئۇلار ئۆزلىرىچە بىز مۇشۇنداق قىلىش ئارقىلىق ئاللاھقا يېقىن بولىمىز ۋە ئۇنىڭ رىزالىقىغا ئېرىشىمىز، دەيتتى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ بۇنداق قۇرۇق دەۋا ۋە ئۆزلىرى ئويدۇرۇپ چىققان ئۇسۇللار بىلەن ئۆزىنىڭ ياخشى كۆرىشىگە ۋە رىزالىقىغا ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ بىردىنبىر يولى ئاخىرقى پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىش ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. بۇ ئايەت ئاللاھنى ياخشى كۆرىمىز دەپ دەۋا قىلىدىغانلارنىڭ ھەممىسىگە بىر مىزان ۋە ئۆلچەم بەلگىلەپ بەردى. ئاللاھنى ياخشى كۆرۈشنى دەۋا قىلغان ھەم ئۇنىڭ ياخشى كۆرىشىگە ئېرىشمەكچى بولغان ئادەم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش ئارقىلىقلا مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ ۋە قىلغان دەۋاسىدا راستچىل بولغان بولىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، دەۋاسىدا يالغانچى بولغان بولىدۇ ھەم مەقسىتىگە يېتەلمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىز بۇيرىمىغان (يەنى بىز كۆرسەتكەنگە ئوخشىمايدىغان) ئىشنى قىلسا، رەت قىلىنىدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم، 1718 - ھەدىس)

② يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش بىلەن سىلەرنىڭ گۇناھىڭلار كەچۈرۈم قىلىنىپلا قالماستىن بەلكى سىلەر ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالسىلەر. بىر ئىنساننىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى سۆيۈملۈك بەندىلەر ماقامىغا كۆتۈرۈلۈشى ھەقىقەتەن چوڭ شەرەپتۇر.

③ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىش بىلەن بىرگە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمگىمۇ ئىتائەت قىلىش قايتا تەكىتلىنىپ، ئەمدى پەقەت مۇھەممەد رەسۇلۇللاھقا ئىتائەت قىلىش بىلەنلا نىجات تاپقىلى بولىدىغانلىقى، ئۇنىڭغا بويسۇنماسلىق كۇفرلىق بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنداق كاپىرلارنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىقى بىلدۈرۈلدى، گەرچە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ھەر قانچە دەۋا قىلسىمۇ. بۇ ئايەتتە ھەدىسنىڭ دەلىل - پاكىت بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدىغان ۋە مۇھەممەد رەسۇلۇللاھقا ئەگىشىشكە ئۇنىمايدىغانلار ئۈچۈن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بار. چۈنكى بۇ ئىككى تۈرلۈك كىشىلەر ئۆز پەرەزلىرى بويىچە مەزكۇر ئايەتتە كۇفرى دەپ ئىپادىلەنگەن قىلمىشنى تاللىۋالغانلاردۇر. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

④ تارىختا پەيغەمبەرلەر جەمەتلىرى ئىچىدە ئىمران ئىسىملىك ئىككى كىشى ئۆتكەن: ئۇلارنىڭ بىرى

مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملارنىڭ ئاتىسى، يەنە بىرى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى ھەزرىتى مەريەمنىڭ ئاتىسىدۇر. بۇ ئايەتتىكى ئىمران كۆپىنچە مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئىككىنچى ئىمراننى كۆرسىتىدۇ. ھەزرىتى مەريەم ۋە ئوغلى ئىيسا ئەلەيھىسسالام سەۋەبىدىن بۇ ئائىلە ئۆز ۋاقتىدا يۇقىرى مەرتىۋە ۋە زور شان - شەرەپكە ئائىل بولغان ئىدى. مۇپەسسىرلەر ھەزرىتى مەريەمنىڭ ئانىسىنىڭ نامىنى فاقۇزنىڭ قىزى ھۈننەھ دەپ قەيت قىلغان. (تەپسىر قۇرتۇبى ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئىمران ئائىلىسىدىن باشقا يەنە ئۆز ۋاقتىدا جاھان ئەھلىدىن ئارتۇق قىلغان ئۈچ ئائىلىنى تىلغا ئالدى. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى، ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنى ئۆز قۇدرەت قولى بىلەن ياراتتى. ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ روھىدىن پۈۋلىدى، پەرىشتىلەرنى ئۇنىڭغا سەجدە قىلدۇردى ۋە ئۇنىڭغا بارلىق شەيئەلەرنىڭ ناملىرىنى بىلدۈردى. ئۇنى جەننەتكە كىرگۈزدى، ئاندىن ئۇنى جەننەتتىن زېمىنغا چۈشۈردى. بۇنداق قىلىشتا ئاللاھ تائالا ئۆزى بىلىدىغان نۇرغۇن ھېكمەتلەر بار ئىدى.

ئىككىنچىسى، نۇھ ئەلەيھىسسالام بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنى شۇنداق بىر دەۋردە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن ئىدىكى، ئۇ زاماندا كىشىلەر ئاللاھ تائالانى قويۇپ، بۇتلارنى مەبۇد قىلىۋالغان ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلدى، ئۇ قەۋمنى بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا 950 يىل دەۋەت قىلدى، لېكىن ئۇنىڭغا ئازغىنە كىشىلەردىن باشقىلار ئىمان ئېيتىمىدى، ئاخىرى ئۇ قەۋمىگە قارىتا بەندۇئا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەردىن باشقا، بارلىق كىشىلەرنى تۇپاندا غەرق قىلدى.

ئۈچىنچىسى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى پەزىلەتتە ئارتۇق قىلدى. ئۇلاردىن پەيغەمبەرلەر ۋە سۇلتانلار سۇلالىسى بارلىققا كەلدى. كۆپ ساندىكى پەيغەمبەرلەر ئۇنىڭ نەسلىدىن بولدى. ھەتتا ئىنسانلارنىڭ سەردارى، ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن دۇنياغا كەلدى.

ذَرِيَّةَ بَعْضَهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذَرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

ئۇ ئەۋلادىلار بىر - بىرى بىلەن قانداشتۇر (يەنى بىر - بىرىنىڭ نەسلىدىندۇر) ①، ئاللاھ (بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (بەندىلەرنىڭ نىيەتلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [34]. ئۆز ۋاقتىدا ئىمراننىڭ ئايالى: «ئى پەرۋەردىگار! مەن قورسقىمىدىكى پەرزەنتىمنى ساڭا خالىس قىلىپ ئاتىدىم ②، (بۇ نەزەرنى) مەندىن قوبۇل قىلغىن. سەن ھەقىقەتەن (دۇئايمىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىسەن، (نىيەتىمنى) بىلىپ تۇرغۇچىسەن» دېگەن ئىدى [35]. ئۇ قىز تۇغقان ۋاقتىدا: «ئى پەرۋەردىگار! مەن قىز تۇغۇپ قالدىم ③، - ئۇنىڭ نېمە تۇغقانلىقىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ - (مەن تەلەپ قىلغان) ئوغۇل قىزغا ئوخشاش ئەمەس (چۈنكى ئوغۇل كۈچلۈكتۇر)، مەن ئۇنىڭغا مەريەم دەپ ئات قويدۇم ④، مەن ھەقىقەتەن ئۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى ئۈچۈن ساڭا سېغىنىپ، قوغلاندى شەيتاننىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەيمەن» ⑤ [36].

① يەنە بىر مەنىسى، ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەۋلادلىرى دىندا بىر - بىرىگە ياردەمچى ۋە ھەمكارلاشقۇچىلاردۇر.

② ﴿مُحَرَّرًا﴾ ئۇنى (دۇنيا ئىشلىرىدىن تامامەن خالاس ۋە ئازات قىلىپ) ئىبادەتخانىنىڭ خىزمىتىگە ئاتىدىم. يەنى ۋەخپە قىلدىم، دېمەكتۇر.

③ بۇ جۈملىدە ھەسرەتمۇ ۋە ئۆزىمۇ ئىزھار قىلىنغان. كۈتكەن ئۈمىدىمنىڭ ئەكسىچە قىز تۇغۇپ قالدىم، دەپ ھەسرەتنى ئىزھار قىلغان بولسا؛ رەببىم! سېنىڭ رىزالىقىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن بىر خىزمەتكارنى ۋەخپە قىلماقچى ئىدىم، بۇ خىزمەتنى ئەر كىشى ئەڭ ياخشى رەۋىشتە قىلالايتتى، ئەمدى قەلبىمدىكىنى ئۆزۈڭ بىلگۈچىدۇرسەن، دەپ ئۆزرە بايان قىلدى. (فەتھۇلقەدر)

④ ھاپىز ئىبنى كەسىر ئۆز تەپسىرىدە بۇ ئايەت ۋە باشقا ھەدىسلەرنى دەلىل كەلتۈرۈپ، بالىنىڭ ئىسمىنى تۇغۇلغان كۈنى قويۇش لازىم دەپ يازغان ھەمدە يەتتىنچى كۈنى ئىسىم قويۇش ھەققىدىكى ھەدىسنى زەئىپ دەپ قارىغان. لېكىن ھاپىز ئىبنى كەسىر بۇ ھەقتىكى ھەدىسلەر ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، بىرىنچى، ئۈچىنچى ياكى يەتتىنچى كۈنى قويسىمۇ دۇرۇس بولىدىغانلىقىنى يازغان. بۇ مەسىلىدە كەڭچىلىك بار. (تۇھفەتۇلمەۋلۇد 110 - بەت)

⑤ ئاللاھ ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدى. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەرقانداق بالىنى تۇغۇلغان ۋاقتىدا شەيتان ئوقۇيدۇ (چىمىدىدۇ). شۇ سەۋەبتىن يىغلايدۇ، لېكىن ئاللاھ تائالا مەريەم ۋە ئۇنىڭ ئوغلىنى (يەنى ئىيسانى) شەيتاننىڭ ئوقۇشىدىن ساقلىغان.» (سەھىھۇل بۇخارى، 4548 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم، 2366 - ھەدىس)

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَمْرِئُمُ أُنَىٰ لَكَ هَذَا قَالَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

پەرۋەردىگارى ئۇنى گۈزەل بىر رەۋىشتە قوبۇل قىلدى، ئۇنى ئوبدان ئۆستۈردى، ئۇنى تەربىيەلەشنى زەكەرىيياغا تاپشۇردى (يەنى ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا زەكەرىييانى قويدى) ①. زەكەرىييا ھەر قېتىم (ئۇنىڭ) ئىبادەتگاھىغا كىرسە، ئۇنىڭ يېنىدا بىرەر يېمەكلىك ئۇچرىتاتتى ②. ئۇ: «ئى مەريەم! بۇ ساڭا قەيەردىن كەلدى؟» دەيتتى، مەريەم: «ئۇ ئاللاھ تەرىپىدىن كەلدى. شەكسىزكى، ئاللاھ خالىغان ئادەمگە (جاپا - مۇشەققەتسىزلا) ھېسابسىز رىزىق بېرىدۇ» دەيتتى [37].

① زەكەرىييا ئەلەيھىسسالام ھەزرىتى مەريەمنىڭ ھاممىسىنىڭ ئېرى ھەم شۇ ۋاقىتتىكى پەيغەمبەر بولغانلىقى ئۈچۈن ھەزرىتى مەريەمگە ئەڭ ياخشى كېپىل بولالايتتى. زەكەرىييا ئەلەيھىسسالام مەريەمنىڭ ماددى ئېھتىياجىنى قامداپ، ئىلمىي ۋە ئەخلاقىي جەھەتتىن ياخشى تەربىيىلەيتتى.

② ﴿الْمِحْرَابِ﴾ دېگەندە ھەزرىتى مەريەم تۇرىدىغان ھۇجرا (ئىبادەتگاھ) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿رِزْقِ﴾ (يېمەكلىك) دېگەندە مېۋە - چېۋە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ مېۋىلەر، بىرىنچىدىن، پەسىلسىز ئىدى، ئۇنىڭ ئىبادەتگاھىدا قىش پەسىلىدە ياز پەسىلىنىڭ مېۋىلىرى، ياز پەسىلىدە قىش پەسىلىنىڭ مېۋىلىرى تېپىلاتتى. ئىككىنچىدىن، ئۇنىڭغا زەكەرىييا ئەلەيھىسسالامدىن باشقا نەرسە - كېرەك ئەكىرىپ بېرىدىغان ھېچكىم يوق ئىدى. شۇڭا زەكەرىييا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئىبادەتگاھىدا شۇنداق مېۋىلەرنى كۆرگەندە ھەيران بولغان ھالدا: «ئى مەريەم! بۇ ساڭا قەيەردىن كەلدى؟» دەيتتى، مەريەم: «بۇ ئاللاھ تەرىپىدىن كەلدى» دەپ جاۋاب بېرىتتى. بۇ گويى ھەزرىتى مەريەمنىڭ كارامىتى ئىدى. ئادەتتىن تاشقىرى يۈز بېرىدىغان ئىشلار مۆجىزە ۋە كارامەت دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئىش پەيغەمبەرنىڭ قولى بىلەن يۈز بەرسە مۆجىزە، باشقا ھەر قانداق بىر ئەۋلىيانىڭ قولى بىلەن يۈز بەرسە كارامەت دەپ ئاتىلىدۇ. ھەر ئىككىسى بەرھەقتۇر، چۈنكى ھەر ئىككى ئىش ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئىرادىسى بىلەنلا ۋۇجۇتقا چىقىدۇ. پەيغەمبەر ياكى ئەۋلىيا ئۆزى خالىغان ۋاقىتتا مۆجىزە ياكى كارامەت كۆرسىتەلمەيدۇ. شۇڭا بۇ مۆجىزە ۋە كارامەت ئۇ كىشىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئىكەنلىكىگە دەلىل بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ كائىنات ئىشلىرىنى باشقۇرۇش سالاھىيىتى بار دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ. بىر قىسىم بىدئەتچىلەر ئەۋلىيالارنىڭ كارامەتلىرىنى دەستەك قىلىپ تۇرۇپ، ئۇلارنى مۇشكۈللەرنى ئاسان قىلغۇچى قىلىپ كۆرسىتىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئاۋامنى شېرىك ئەقىدىلەرگە مۇبتىلا قىلىدۇ. بۇ ھەقتىكى تەپسىلات مۆجىزىلەر ھەققىدە توختالغاندا بايان قىلىنىدۇ.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ وَقَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنادته الْمَلَكُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَرِ ﴿٤١﴾

شۇ ۋاقىتتا (يەنى مەريەمگە بېرىلگەن كارامەتنى كۆرگەن چاغدا) زەكەرىيا پەرۋەردىگارغا دۇئا قىلىپ: «ئى پەرۋەردىگارم! ماڭا ئۆز دەرگاھىڭدىن بىر ياخشى بىر پەرزەنت ئاتا قىلغىن. سەن ھەقىقەتەن دۇئانى ئىشىتكۈچىسەن» دېدى ① [38]. ئۇ ئىبادەتگاھىدا ناماز ئوقۇپ تۇرۇۋاتقاندا پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا: «ئاللاھ ھەقىقەتەن ساڭا ئاللاھنىڭ («بول!» دېگەن) كەلىمىسى (ئارقىلىق تۈرەلگەن ئىيسانىڭ پەيغەمبەرلىكى) نى تەستىقلىغۇچى، پېشۋا، ناھايىتى پەرھىزكار ۋە ياخشىلاردىن بولىدىغان يەھيا ئىسىملىك بىر پەيغەمبەر بىلەن خۇش خەۋەر بېرىدۇ» ② دەپ ئىدى قىلدى [39]. ئۇ: «ئى پەرۋەردىگارم! مەن قېرىپ قالغان تۇرسام، ئايالىم تۇغماس تۇرسا، قانداقمۇ مېنىڭ ئوغلۇم بولسۇن؟» دېدى. (پەرىشتىلەر): «ئاللاھ شۇنىڭدەك (ئادەتتىن تاشقىرى ئىشلاردىن) خالىغىنىنى قىلىدۇ (يەنى قۇدرىتى ئىلاھىيە ھېچ نەرسىدىن ئاجىز ئەمەس)» دېدى [40]. ئۇ: «ئى پەرۋەردىگارم! ماڭا (ئايالىمنىڭ ھامىلىدار بولغانلىقىغا) بىر بەلگە ئاتا قىلغىن» دېدى. ئاللاھ: «ساڭا بېرىلىدىغان بەلگە شۇكى، سەن ئۈچ كۈنگىچە كىشىلەرگە گەپ قىلالمايسەن (يەنى زىكىر - تەسبىھ ئېيتىشتىن باشقا سۆزگە تىلىڭ كەلمەيدۇ). پەقەت ئىشارەتلا قىلسەن، (نېمىتىمگە شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن) پەرۋەردىگارنى كۆپ ياد ئەتكىن، ئەتىگەن - كەچتە تەسبىھ ئېيتقىن» دېدى ③ [41].

① زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ ھەزرىتى مەريەمگە پەسىلسىز مېۋىلەرنى بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ (گەرچە چېچى ئاقارغان، ئايالى تۇغماس بولسىمۇ) قەلبىدە، كاشكى ئاللاھ ماڭمۇ ئەنە شۇنداق پەرزەنت ئاتا قىلغان بولسىچۇ، دېگەندەك ئارزۇدا بولدى ھەمدە ئىختىيارسىز پەرۋەردىگارغا ئىلتىجا قىلىپ، پەرزەنت تىلىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تىلىكىنى ئىجابەت شەرىپىگە نائىل قىلدى.

② «ئاللاھنىڭ كەلىمىسىنى تەستىق قىلغۇچى» يەنى يەھيا ئەلەيھىسسالام ئىسا ئەلەيھىسسالامنى تەستىق قىلغۇچى دېمەكتۇر. ھەر ئىككىسى ھامما ۋە جىيەن قىزنىڭ بالىلىرى ئىدى. ھەر ئىككىسى بىر - بىرىنى قوللىدى. ﴿سَيِّدًا﴾ نىڭ مەنىسى پېشۋا، سەردار. ﴿حَصُورًا﴾ نىڭ مەنىسى پەرھىزكار، گۇناھلاردىن پاك. ﴿حَصُورًا﴾ "مَحْصُورًا" مەنىسىدە. يەنى بىر جايغا سولاپ قويۇلغاندەك گۇناھقا يېقىن يولمايدىغان دېگەن مەنىدە. ﴿حَصُورًا﴾ نى بەزىلەر كوسا (ساقالسىز) دېگەن مەنىدە ئالغان، بۇ توغرا ئەمەس. چۈنكى بۇ بىر مەدەھىيە جۈملىسىدۇر. بىر ئادەمنىڭ پەزىلىتى زىكىر قىلىنىۋاتقان جۈملىدە ئەيىبلەش سۆزىنىڭ كەلتۈرۈلىشى ئىبارىنىڭ سىياقىغا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ.

③ زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام ياشىنىپ قالغان چاغدا پۇشتىدىن مۆجىزانە بىر بالا بولىدىغانلىق ھەققىدىكى بېشارەتنى ئاڭلاپ، پەرزەنتكە بولغان ئىشتىياقى تېخىمۇ ئاشتى ۋە ئۇنىڭ نىشانە ۋە ئالامىتىنى سوراشقا باشلىدى. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئۈچ كۈنگىچە كىشىلەرگە گەپ قىلالماسلىقىنىڭ بىر بەلگە ئىكەنلىكىنى، شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئەتىگەن - ئاخشامدا كۆپرەك زىكىر - تەسبىھ ئېيتىشنى، شۇنداق قىلسا، بېرىلمەكچى بولغان نېمەتكە شۈكۈر ئادا قىلغان

بولدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. بۇ خۇددى ئۇنىڭغا بېرىلگەن بىر دەرس ئىدى. يەنى ئۇنىڭغا: ئاللاھ تائالا تەلىپىڭنى ئىجابەت قىلىپ، ساڭا كۆپ نېمەتلەرنى ئاتا قىلدى، شۇڭا ئۇنىڭغا تېخىمۇ كۆپ شۈكۈر ئېيتقىن، دېيىلدى.

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَمْرُومٌ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَأَصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَمْرُومٌ أَقْنِي لِرَبِّكِ وَأَسْجُدِي وَأَرْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرِيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

پەرىشتىلەر ئېيتتى: «ئى مەريەم! ئاللاھ ھەقىقەتەن سېنى (پۈتۈن ئاياللار ئىچىدىن) تاللىدى، سېنى پاك قىلدى، سېنى پۈتۈن جاھان ئاياللىرىدىن ئارتۇق قىلدى» ﴿42﴾. ئى مەريەم! پەرۋەردىگارنىڭغا ئىتائەت قىلغىن، سەجدە قىلغىن ۋە رۇكۇ قىلغۇچىلار بىلەن بىللە رۇكۇ قىلغىن ﴿43﴾. «ئى (ئى پەيغەمبەر!) بۇ - ساڭا ۋەھىي قىلىۋاتقىنىمىز - غەيب خەۋەرلىرىدىندۇر. ئۇلار مەريەمنى تەربىيەلەشنى تاللىشىپ (چەك تاشلاش يۈزىدىن) قەلەملىرىنى (سۇغا) تاشلىغان چاغدىمۇ ۋە (بۇ ھەقتە) دەتالاش قىلىشقان چاغدىمۇ سەن ئۇلارنىڭ يېنىدا يوق ئىدىڭ» ﴿44﴾.

① يەنى ھەزرىتى مەريەمگە بېرىلگەن بۇ شەرەپ ۋە پەزىلەت ئۇنىڭ ئۆز زامانىدىكى ئاياللارغا نىسبەتەن شۇنداق ئارتۇق ئىدى. چۈنكى سەھىھ ھەدىسلەردە ھەزرىتى مەريەم بىلەن خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھامۇ «دۇنيادىكى ئاياللارنىڭ ئەڭ ياخشىسى» دېيىلگەن. بەزى ھەدىسلەردە تۆت ئايال پەيغەمبەرلىكتىن باشقا يۇقىرى دەرىجىگە يەتكەن دەپ قەيت قىلىنغان. ئۇلار: ھەزرىتى مەريەم، فىرئەۋننىڭ ئايالى ئاسىيە، خەدىجە ۋە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنەلەردۇر. (سۈنەنى تەرمىزى 3878 - ھەدىس) ئىمام بۇخارىنىڭ رىۋايىتىدە مۇنداق كەلگەن: «شەكسىزكى، ئائىشەنىڭ باشقا ئاياللاردىن ئارتۇقچىلىقى " ئىدى " (شورىغا چىلانغان نان) نىڭ باشقا تاماقلارغا قارىغاندا ئارتۇق بولغانلىقىغا ئوخشاشتۇر.» (سەھىھۇل بۇخارى، 3411 - ، 3769 - ھەدىس) يەنە تەرمىزىنىڭ رىۋايىتىدە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھامۇ مەزكۇر پەزىلەتلىك ئاياللارنىڭ جۈملىسىدىن سانالغان. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) خۇلاسىدە شۇكى، مەزكۇر ئاياللار ئاللاھ تائالا باشقا ئاياللاردىن پەزىلەتتە ئارتۇق قىلغان ياكى ھەر بىرى ئۆز زامانىدىكى ئاياللاردىن ئارتۇق قىلىنغان ئاياللاردۇر، دېگەن بولىدۇ. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

② بۈگۈنكى كۈندە بىر قىسىم بىدئەتچىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇلۇغلاشتا چەكتىن ئېشىپ، ئۇنى ئاللاھ تائالاغا ئوخشاش غەيبىنى بىلگۈچى ۋە ھەر جايدا ھازىر - نازىر دەپ خاتا ئېتىقاد پەيدا قىلىۋالدى. بۇ ئايەت ھەر ئىككى خىل خاتا ئېتىقادنى ئوچۇق رەت قىلدى. ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غەيبىنى بىلگۈچى بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ﴿ بۇ - ساڭا ۋەھىي قىلىۋاتقىنىمىز - غەيب خەۋەرلىرىدىندۇر ﴾ دېمىگەن بولاتتى. چۈنكى بىر ئىشنى ئالدىن بىلگۈچىگە ئۇنداق دېيىشنىڭ ھاجىتى يوقتۇر. يەنە ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر جايدا ھازىر - نازىر بولغان بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ﴿ (چەك تاشلاش يۈزىدىن) قەلەملىرىنى (سۇغا) تاشلىغان چاغدا، سەن ئۇلارنىڭ يېنىدا يوق ئىدىڭ ﴾ دېمىگەن بولاتتى. چەك تاشلاش نېمە ئۈچۈن زۆرۈر بولۇپ قالدى؟ چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى مەريەمنى ئۆز تەربىيىسىگە ئېلىشنى خالايتتى، شۇڭا چەك تاشلاشقا توغرا كەلگەن ئىدى. ﴿ (ئى پەيغەمبەر!) بۇ - ساڭا ۋەھىي قىلىۋاتقىنىمىز - غەيب خەۋەرلىرىدىندۇر ﴾ دېگەن ئايەت يەنە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بەرھەق پەيغەمبەرلىكى ۋە راستچىللىقىغا ئىسپات بولىدۇ. ئۇنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىدىن يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار شەكلىنەتتى. چۈنكى شەرئەت ۋەھىيسى پەقەت پەيغەمبەرگىلا چۈشىدۇ، باشقىلارغا چۈشمەيدۇ.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ لِمَرِّمٍ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾
وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾

ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەر مۇنداق دېگەن ئىدى: «ئى مەرىمە! ئاللاھ ساڭا ئۆزىنىڭ (دېول!) دېگەن) كەلىمىسى ① (ئارقىلىق تۇرىلىدىغان بىر پەرزەنت) بىلەن خۇش خەۋەر بېرىدۇكى، ئۇنىڭ ئىسمى مەرىمە ئوغلى مەسھ ② ئىسادۇر، ئۇ دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ ئابرويلىق ۋە ئاللاھقا يېقىن كىشىلەردىن بولىدۇ [45]. ئۇ بۆشۈكتىمۇ (يەنى بوۋاقلق چېغىدىمۇ)، ئوتتۇرا ياش بولغاندىمۇ كىشىلەرگە (پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆزىنى) سۆزلەيدۇ ۋە (تەقۋادارلىقتا كامىل) ياخشىلاردىن بولىدۇ» ③ [46].

① ئىيسا ئەلەيھىسسالام كەلىمە (يەنى ئاللاھنىڭ بىر كەلىمىسى) دەپ ئاتالدى. ئۇنىڭ بۇنداق ئاتىلىشىدىكى سەۋەب ئۇنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى تەرىقىدە، ئاتىسىز تۇرىلىشى بىر مۆجىزە بولغانلىقىدىن، ئاللاھنىڭ خاس قۇدرىتى ۋە «دېول» دېگەن كەلىمىسىدىن يارىتىلغانلىقىدىن ئىدى.

② ﴿ الْمَسِيحُ ﴾ دېگەن " مَسَحَ " دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، زېمىندا كۆپ ساياھەت قىلغۇچى ياكى قولى بىلەن سىلاپ قويغۇچى دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. چۈنكى، ئىيسا ئەلەيھىسسالام ھەر قانداق كېسەلنى سىلاپ قويسا، ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى بىلەن ساقىيىپ كېتەتتى. بۇ ئىككى مەنا ئېتىبارى بىلەن ﴿ الْمَسِيحُ ﴾ دېگەن سۆز " فعيل " ۋەزىندە، " فاعل " مەنىسىدە كەلگەن بولىدۇ. قىيامەت يېقىن بولغاندا چىقىدىغان دەججالمۇ ﴿ الْمَسِيحُ ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ئىسىم بىلەن ئاتىلىشىدا ئىككى سەۋەب بار: بىرىنچىسى، ﴿ الْمَسِيحُ ﴾ دېگەن سۆز " فعيل " ۋەزىندە، " مفعول " مەنىسىدە يەنى " ممسوح العين " (بىر كۆزى ئويۇپتىلگەن يەكچەشمە) دېگەن مەنىدە كەلگەنلىكتىن. ئىككىنچىسى، دەججالنىڭ زېمىندا كۆپ ساياھەت قىلغۇچى بولغانلىقىدىن، چۈنكى، ئۇ مەككە ۋە مەدىنىدىن باشقا دۇنيانىڭ ھەممە جايلىرىغا يېتىپ بارىدۇ، (سەھىھۇل بۇخارى ۋە سەھىھۇل مۇسلىم) بەزى رىۋايەتتە بەيتۇلمۇقەددەسكە بارالمايدۇ. ئۇ دۇنيادا كۆپ جايلارغا بارغانلىقى سەۋەبىدىن " الْمَسِيحُ الدَّجَال " دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قەيت قىلغان سۆزىدۇر. بەزى تەتقىقاتچىلارنىڭ قارىشىچە مەسھ دېگەن يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىڭ ئاتالغۇلىرىدا ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن يۇقىرى دەرىجىلىك پەيغەمبەرگە ئىشلىتىلىدىغان سۆزدۇر. يەنى ئۇلارنىڭ بۇ ئاتالغۇسى ﴿ أُولُوا الْعِزْمِ ﴾ دەپ ئاتىلىدىغان يۇقىرى «مەرتىۋىلىك پەيغەمبەر» دېگەن ئاتالغۇ بىلەن بىر مەنىدە. دەججالنىڭ «مەسھ» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، يەھۇدىيلارغا مەسھ ئىسىملىك بىر قۇتقۇزغۇچى بىلەن بېشارەت بېرىلگەن بولۇپ، ئۇ ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئىدى. ئەمما ئۇلار خاتالاشقان ھالدا ئۇنىڭ چىقىشىنى ھازىرغا قەدەر كۈتۈپ تۇرماقتا. دەججال ئەنە شۇ «مەسھ» دېگەن نام بىلەن چىقىدۇ. يەنى ئۇ ئۆزىنى ئەنە شۇ يەھۇدىيلار كۈتۈپ تۇرغان قۇتقۇزغۇچى «مەسھ» دەپ ئېلان قىلىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ دەۋاسىدا شۇ قەدەر يالغانچىلىق ۋە كۆز بويامچىلىق قىلىدۇكى، تارىختا ۋە كەلگۈسىدە ئۇنىڭ مىسالى تېپىلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ دەججال دەپ ئاتىلىدۇ. «ئىيسا» دېگەن ئەرەبچە سۆز بولماستىن ئەجەمى سۆزدۇر. ئەمما بەزى ئالىملارنىڭ قارىشىچە «ئىيسا» دېگەن

سۆز "عَاسَ، يَغُوسُ" دىن تۈرلىنىپ چىققان ئەرەبچە سۆز بولۇپ، باشقۇرۇش ۋە سىياسەت يۈرگۈزۈش دېگەن مەنىدە. (تەپسىر قۇرتۇبى ۋە فەتھۇلقەدر)

③ ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بۆشۈكتە سۆزلىگەنلىكى قۇرئان كەرىم سۈرە مەريەمدە بايان قىلىنغان. ئۇنىڭدىن باشقا سەھىھ ھەدىسلەردە باشقا ئىككى بوۋاقنىڭ سۆزلىگەنلىكى بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىيسا، جۈرەيجىنىڭ زامانىسىدىكى بىر بوۋاق بالا ۋە يەنە بىر بوۋاقتىن ئىبارەت ئۈچ بوۋاقتىن باشقىسى بۆشۈكتە سۆزلىگەن ئەمەس.» (سەھىھۇل بۇخارى 3436 - ھەدىس) بۇ رىۋايەتتە جەمئىي ئۈچ بوۋاقنىڭ سۆزلىگەنلىكى قەيت قىلىنغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسرائىل ئەۋلادىدىندۇر. چۈنكى ئۇلاردىن باشقا سەھىھ مۇسلىمدا ئەسھابۇلئۇخدۇد ۋە قەسىدە سۈت ئېمىۋاتقان بىر بوۋاقنىڭ سۆزلىگەنلىكى بايان قىلىندۇ. يەنە ھەزرىتى يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ھەققىدە ھۆكۈم قىلغۇچى گۇۋاھچىنىمۇ بوۋاق ئىدى دېگەن مەشھۇر بىر رىۋايەت بار، ئەمما بۇ توغرا ئەمەس، چۈنكى ئۇ بىر ساقاللىق كىشى ئىدى. (زەئىپ ھەدىسلەر توپلىمى 881 - ھەدىس)

﴿ كَهْلًا ﴾ ﴿ ئوتتۇرا ياش بولغاندىمۇ كىشىلەرگە (پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆزىنى) سۆزلەيدۇ ﴾ دېگەننى بەزى مۇپەسسىرلەر: ئىيسا ئەلەيھىسسالام چوڭ بولغاندا ئۇنىڭغا ۋەھىي كېلىدۇ ۋە پەيغەمبەر بولىدۇ، دەپ ئىزاھلايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە «سۆزلەيدۇ» نىڭ مەنىسى، قىيامەت يېقىنلاشقاندا ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئاسماندىن چۈشىدۇ ۋە كىشىلەرنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىدۇ، دېگەن بولىدۇ. بۇ سۆز ناھايىتى ئىشەنچلىك سەھىھ ھەدىسلەردە كەلگەن بولۇپ، ئەھلى سۈننە ۋە لىجەمائەتنىڭ ئەقىدىسىدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە قۇرتۇبى)

قَالَتْ رَبِّ أَلَيْسَ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾
 وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ
 الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ
 وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُم إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾

مەريەم: «ئى پەرۋەردىگارم! ماڭا ھېچبىر ئىنساننىڭ قولى تەگمىگەن تۇرسا (يەنى ئەللىك بولمىسام)، مېنىڭ قانداقمۇ بالام بولىدۇ؟» دېدى. (پەرىشتە ئېيتتى): «ئاللاھ خالىغىنىنى شۇنداق يارىتىدۇ (يەنى ئاتا - ئانا ئارقىلىقمۇ ۋە ئۇنىڭسىزمۇ يارىتىدۇ). ئۇ بىرەر ئىشنىڭ بولۇشىنى ئىرادە قىلسا، «بول» دەيدۇ - دە، ئۇ دەرھال بولىدۇ» ﴿47﴾. ئاللاھ ئۇنىڭغا خەت يېزىشنى ②، ھېكمەتنى (يەنى سۆز ھەرىكەتتە توغرا بولۇشىنى)، تەۋراتنى، ئىنجىلنى ئۆگىتىدۇ ﴿48﴾. ئۇنى ئىسرائىل ئەۋلادىغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىدۇ. (ئۇ دەيدۇ): «شۈبھىسىزكى، مەن سىلەرگە رەببىڭلار تەرىپىدىن (پەيغەمبەرلىكىمنىڭ راستلىقىنى كۆرسىتىدىغان) بىر مۆجىزە ئېلىپ كەلدىم، مەن سىلەر ئۈچۈن لايدىن قۇشنىڭ شەكلىدەك بىر نەرسە ياسايمەن ③، ئاندىن ئۇنىڭغا پۈۋلەيمەن - دە، ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن ئۇ قۇش بولىدۇ. يەنە (ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن) تۇغما كورنى، بەرەس كېسىلنى ساقايتىمەن، ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن، ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرىمەن ④، مەن سىلەرنىڭ ئۆيۈڭلاردا يېمەكلىكلەردىن نېمىنى يەپ، نېمىنى ساقلاپ قويدىغانلىقىڭلاردىنمۇ خەۋەر بېرىمەن (يەنى سىلەرنىڭ يوشۇرۇن ئەھۋالىڭلارنى ئېيتىپ بېرەلەيمەن). شەكسىزكى، ئەگەر (ئاللاھنىڭ مۆجىزىلىرىگە) ئىشەنگۈچى بولساڭلار، بۇنىڭدا (يەنى مەن كەلتۈرگەن مۆجىزىلەردە) سىلەر ئۈچۈن ئەلۋەتتە (مېنىڭ راستلىقىمنى كۆرسىتىدىغان روشەن) ئالامەت بار ﴿49﴾.

① يەنى سېنىڭ بۇنىڭغا ھەيران قالغانلىقىڭ ئۆز ئورنىدا توغرا، ئەمما ئىلاھىي قۇدرەت ئالدىدا بۇ ھېچ مۈشكۈل ئەمەس. ئۇ قاچان بىر نەرسە يارىتىشنى ئىرادە قىلسا، «بول» دېگەن بۇيرۇق بىلەن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە، ئىچكى ۋە تاشقى سەۋەبسىزلا ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ.

② تەرجىمىدە بايان قىلىنغاندەك بۇ يەردىكى ﴿الْكِتَابِ﴾ دېگەن خەت يېزىشنى كۆرسىتىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، بۇ تەۋرات ۋە ئىنجىلدىن باشقا بىر كىتاب بولۇپ، ئۇنىڭ ئىلمىنى ئاللاھ تائالا ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلغان. (تەپسىر قۇرتۇبى) ياكى ئايەتتىكى ﴿تەۋراتنى، ئىنجىلنى﴾ دېگەن ئىبارە ئۆزىدىن ئىلگىرى كەلگەن ﴿الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةَ﴾ نى ئىزاھلاپ كەلگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن.

③ ﴿أَخْلُقُ لَكُمْ﴾ سىلەر ئۈچۈن لايدىن قۇشنىڭ شەكلىنى ۋە تەخمىنىي ھەيكىلىنى ياسايمەن دېگەن مەنىدە كەلگەن. (تەپسىر قۇرتۇبى) ﴿أَخْلُقُ﴾ دېگەن بۇ يەردە يارىتىمەن دېگەن مەنىدە كەلمىگەن. چۈنكى يارىتىشقا پەقەت ئاللاھ تائالا ئۆزىلا قادىردۇر. ئاللاھ ئۆزىلا ياراتقۇچى خالىقتۇر، بۇ يەردە ئۇ سۆز «شەكلىنى ۋە سۈرىتىنى ياسايمەن» دېگەن مەنىدە كەلگەن.

④ ئىككىنچى قېتىم يەنە ﴿بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ «ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن» دېيىشتىكى مەقسەت: ھېچكىم مېنى ئىلاھىي سۈپەتلەرگە ئىگە ياكى قۇدرەتلىك دەپ ئويلاپ قالمىسۇن، مەندە ئىلاھلىق سۈپەت يوق، مەن

بىر ئاجىز بەندە ۋە ئاللاھنىڭ ئەلچىسىمەن، مېنىڭ قولۇمدا زاھىر بولغان بۇ مۆجىزىلەر ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەنلا بولۇۋاتىدۇ، دېگەننى بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈندۇر. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالا ھەر پەيغەمبەرگە، ئۇنىڭ راستلىقى ۋە ئارتۇقچىلىقىنى نامايەن قىلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ زامانىدىكى ئەھۋالغا مۇناسىپ كېلىدىغان مۆجىزىلەرنى ئاتا قىلىدۇ. مەسىلەن: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا سېھىرگەرلىك ۋە سېھىرگەرلەرنى چوڭ بىلىش ئەۋج ئېلىپ كەتكەن ئىدى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا شۇنداق مۆجىزىلەرنى ئاتا قىلدىكى، ئەڭ چوڭ سېھىرگەرلەرمۇ ئۇنىڭ مۆجىزىسى ئالدىدا مەغلۇپ بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى ئايان بولدى ۋە ئىمان ئېيتتى. ئىسا ئەلەيھىسسالام تىبابەت كامالەتكە يەتكەن بىر دەۋردە پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلدى. ئۇنىڭغا ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈش، تۇغما كورنى ۋە ئاق كېسەلنى ساقايتىش قاتارلىق مۆجىزىلەر ئاتا قىلىندى، بۇ ئۇنىڭ زامانىدىكى ئەڭ ئۈستۈن تېۋىپ ۋە دوختۇرلارمۇ قانداق بولالمىغان ئىشلار ئىدى. شۇنىڭدەك پەيغەمبەرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ تىل - ئەدەبىيات تەرەققى قىلىپ، شېئىرىيەت، پاساھەت ۋە ئىستىلىستىكا تازا كامالەتكە يەتكەن زامانلاردا پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پاساھەتتە ئەڭ يۇقىرى سەۋىيەلىك بولغان مۆجىزە قۇرئان كەرىم ئاتا قىلىندى. دۇنيادىكى بارلىق ئەدىبلەر، يازغۇچىلار ۋە شائىرلار ئۇنىڭ ئوخشىشىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشتىن ئاجىز كەلدى. پۈتۈن ئىنسانلار ۋە جىنلار بىرلىشىپ ئۇنىڭ ئوخشىشىنى ياكى ئۇنىڭدىكىگە ئوخشاش بىر سۈرىنى كەلتۈرۈپ بېقىڭلار، دەپ جەڭ ئېلان قىلىندى، بۈگۈنگە قەدەر ھېچكىم قۇرئاننىڭ سۈرىسىگە ئوخشاش بىر سۈرىنى كەلتۈرەلمىدى ۋە قىيامەتكىچە ھەرگىز كەلتۈرەلمەيدۇ. (تەپسىلى ئىبنى كەسىر)

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَلِأَجَلٍ لَّكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۝
 إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝

مەن ئىلگىرى كەلگەن تەۋراتنى تەستىقلىغان ھالدا (كەلدىم)، سىلەرگە ھارام قىلىنغان بەزى نەرسىلەرنى ھالال قىلىش ئۈچۈن (كەلدىم) ①. سىلەرگە پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن دەلىل ئېلىپ كەلدىم. ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار [50]. شەكسىزكى، ئاللاھ مېنىڭ پەرۋەردىگارم دۇر، سىلەرنىڭمۇ پەرۋەردىگارنىڭلاردۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار، بۇ توغرا يولدۇر» ② [51].

① «ھارام قىلىنغان بەزى نەرسىلەر» دېگەندە ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جازالاش يۈزىدىن ھارام قىلىۋەتكەن نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى ئۇلارنىڭ ئۆلىمالىرى ئىختىلاپلىشىپ، ئۆزلىرىچە ھارام دەپ قارار قىلغان نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار ئالغان قارارلىرىدا خاتالاشقانىدى. ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۇ خاتالىقنى تۈزىتىپ، ئۇ نەرسىلەرنىڭ ھالال قىلىپ بەردى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى مەن ۋە سىلەر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتا، ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا ئاجىزلىقىمىزنى ئىزھار قىلىشتا باراۋەرمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە ئۇنىڭ ئىلاھلىقىغا ھېچكىمنى شېرىك قىلماسلىق بىردىنبىر توغرا يولدۇر.

* فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّكَ مُسْلِمُونَ ﴿٥٦﴾
رَبَّنَا ءَامَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٧﴾ وَمَكْرُوهًا وَمَكْرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينِ ﴿٥٨﴾

ئىيسا ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) دىن كۇفرىنى (كۇفرىدا چىڭ تۇرۇپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىگە كەلگەنلىكىنى) سەزگەن چاغدا ①: «ئاللاھ ئۈچۈن (ئاللاھقا دەۋەت قىلىش يولىدا) ماڭا كىملىرى ياردەمچى بولىدۇ؟» دېدى ②. ھەۋارىيلار (يەنى ئۇنىڭ تەۋەلىرىدىن ھەقىقىي مۇئمىنلەر) ③ ئېيتتى: «ئاللاھ ئۈچۈن ساڭا بىز ياردەمچى بولىمىز، ئاللاھقا ئىمان ئېيتتۇق. گۇۋاھ بولغىنىكى، بىز شەكسىز مۇسۇلمانلارمىز [52]. ئى پەرۋەردىگارمىز! سەن نازىل قىلغان كىتابقا (يەنى ئىنجىلغا) ئىشەندۇق، پەيغەمبەرگە ئەگەشتۇق. بىزنى (ھەقىقەتكە) گۇۋاھلىق بەرگۈچىلەر قاتارىدا قىلغىن. [53]» (يەھۇدىيلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن) سۇيىقەست پىلانلىدى. ئاللاھ ئۇلارغا قارشى تەدبىر قوللاندى (يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى قۇتقۇزۇپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى). ئاللاھ تەدبىر قوللانغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر ④ [54].

① يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالام يەھۇدىيلارنىڭ كۇفرىنى يەنى ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلىشتىن كېلىپ چىققان ئۇلارنىڭ گۇمانلىق ھەرىكەتلىرى ۋە سۇيىقەست پىلانلىرىنى سەزگەن چاغدا.
② كۆپىنچە پەيغەمبەرلەر ئۆز قەۋمىدىن ئەزىيەت كەلگەندە، زاھىرىي سەۋەب قىلىش قائىدىسى بويىچە شۇلارنىڭ ئىچىدىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى يۇقىرى ئىشەنچلىك كىشىلەردىن ياردەم سورىغان. شۇنىڭدەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ قۇرەيشلىكلەر ئۇنىڭ دەۋەت يولىدا توسالغۇ بولغان چاغدا، ھەجگە كەلگەن كىشىلەردىن رەببىنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشكە ياردەمچى بولۇشنى ۋە ئۇنىڭغا ماكان ھازىرلاپ بېرىشنى سورىغان ئىدى. ئۇنىڭ چاقىرىقىغا ئەنسىزلەر ئاۋاز قوشتى. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھىجرەتتىن ئىلگىرى ۋە كېيىن قوللىدى ھەمدە ئۇنىڭغا ماكان بەردى. شۇنىڭدەك ئىيسا ئەلەيھىسسالاممۇ بۇ يەردە قەۋمىدىن ياردەم تەلەپ قىلدى. بۇ يەردىكى ياردەم تەلەپ قىلىش سەۋەبتىن تاشقىرى ئىشلاردا ياردەم تەلەپ قىلىشقا كىرمەيدۇ. چۈنكى سەۋەبتىن تاشقىرى ئىشلاردا ئاللاھنىڭ غەيرىدىن ياردەم تەلەپ قىلىش شېرىكتۇر. ھەربىر پەيغەمبەر شېرىكىنى يوق قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن تۇرسا، ئۇ قانداقمۇ شېرىك كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت بىر گۇناھنى سادىر قىلسۇن؟ مازارغا چوقۇنغۇچىلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ «ئاللاھ ئۈچۈن (ئاللاھقا دەۋەت قىلىش يولىدا) ماڭا كىملىرى ياردەمچى بولىدۇ؟» دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلىپ تۇرۇپ، ئۆلۈپ كەتكەن كىشىلەردىن ياردەم سوراشنى توغرا دەپ قارايدۇ. ئاللاھ ئۇلارغا ھىدايەت بەرگەي.

③ ﴿الْحَوَارِيُّونَ﴾ بولسا "خواریي" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەنسىزلەر (ياردەمچىلەر) دېگەن مەنىدە. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَخَوَارِيًّا الرَّبِّيَّةُ" «ھەربىر پەيغەمبەرنىڭ خاس ياردەمچىسى بولغان، مېنىڭ ياردەمچىم زۇبەير (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ) دۇر.» (سەھىھۇل بۇخارى 2846 - ھەدىس)

④ ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا شام زېمىنى رۇملۇقلارنىڭ قول ئاستىدا ئىدى. رۇملۇقلارنىڭ پادىشاھى كاپىر ئىدى، يەھۇدىيلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى بۇزغۇنچى ۋە ھارامدىن بولغان (ئاللاھقا سېغىنىپ بۇنداق دېيىشتىن پاناھ تىلەيمىز) دېگەندەك ھەرخىل بوھتانلار بىلەن كاپىر پادىشاھقا

چاقتى. پادىشاھ ئۇلارنىڭ تەلەپلىرى بويىچە ئۇنى تۇتۇپ كېلىپ دارغا ئېسىشقا ھۆكۈم قىلدى. لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇنى قۇتۇلدۇرۇپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى. پادىشاھنىڭ ئادەملىرى ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر كىشىنى ئىيسا دەپ گۇمان قىلىپ، تۇتۇپ دارغا ئاستى.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَعْيسَى ابْنِي مَرْيَمَ مَا كُنْتُمْ فِيهِ كَاذِبِينَ ۖ وَرَافِعَكَ إِلَىٰ وَمُطَهَّرَكَ مِنَ الْذِينِ كَفَرُوا وَجَاعِلِ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۗ ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُم بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعَذِبْنَاهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾

ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھ ئېيتتى: «ئى ئىيسا! مەن سېنى ئېلىپ كېتىمەن ①، سېنى دەرگاھىمغا كۆتۈرىمەن (يەنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىمەن). سېنى كاپىرلاردىن پاك قىلىمەن (يەنى سېنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان يامانلارنىڭ شەرىدىن ساقلايمەن) ②، ساڭا ئەگەشكەنلەرنى قىيامەتكىچە كاپىرلاردىن ئۈستۈن قىلىمەن ③. ئاندىن مېنىڭ دەرگاھىمغا قايتىسىلەر. شۇ چاغدا، سىلەر ئىختىلاپ قىلىشقان ئىش (يەنى ئىيسانىڭ ئىشى) ئۈستىدە ئاراڭلاردا مەن ھۆكۈم چىقىرىمەن [55]. كۆپىدىن چىڭ تۇرىۋالغانلارنى بولسا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابلايمەن، ئۇلارغا ھېچبىر مەدەتكار بولمايدۇ [56].» ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەل قىلغانلارغا كەلسەك، ئاللاھ ئۇلارنىڭ مۇكاپاتلىرىنى تولۇق بېرىدۇ. ئاللاھ زالىملارنى ياخشى كۆرمەيدۇ (زالىملارنى ياخشى كۆرمەيدىغان زات قانداقمۇ بەندىلىرىگە زۇلۇم قىلسۇن؟) [57]

① "الموتوي" دېگەن "تۇيۇ" دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ يىلتىزى "توي" دۇر. ئۇنىڭ ئەسلىي مەنىسى تولۇق ئېلىش دېمەكتۇر. ئۆلۈپ كەتكەن ئىنسان ئۈچۈن "توي" «ۋاپات بولدى» دەپ ئىشلىتىشنىڭ سەۋەبى ئۇنىڭ جىسمانى كۈچ - قۇۋۋىتىنىڭ تولۇق ئېلىۋېلىنغانلىقىدىندۇر. بۇ ئېتىبار بىلەن «ئۆلۈش، ۋاپات بولۇش» بۇ پېئىلنىڭ بىر نەچچە خىل مەنىلىرى ئىچىدىكى بىر مەنىدۇر. ئاللاھ تائالا بۇ سۆزنى كۆپ ئايەتلەردە ئۇيغۇن مەنىسىدە ئىشلەتتى. چۈنكى ئىنسان ئۇخلىغان چاغدا ئىش - ھەرىكەتتىن ۋاقىتلىق توختاپ قالىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئۇنىڭ ئەسلىي مەنىسى تولۇق ئېلىشتۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ﴾ نىڭ مەنىسى «مەن سېنى تولۇق ئالىمەن» دېگەن بولىدۇ. يەنى ئۇ سۆزنىڭ ئەسلىي مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن بولىدۇ. يەنى ئى ئىيسا! مەن سېنى يەھۇدىيلارنىڭ شەرىدىن ساقلاپ، سېنى ئاسمان تەرەپكە دەرگاھىمغا (جىسمىڭ ۋە روھىڭ بىلەن) تولۇق ئالىمەن، ئاسمانغا ئېلىپ چىقىمەن. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ سۆزنىڭ كۆچمە مەنىدە كۆپ قوللانغانلىقىغا ئاساسلىنىپ، ئۇنى ئۆلۈم مەنىسىدە. يەنى سېنى قەبىزى روھ قىلىمەن، سېنى ۋاپات قىلدۇرىمەن دېگەن مەنىدە ئالغان. ھەمدە مۇنداق قوشۇمچە قىلغان: ئايەتتىكى سۆزلەردە ئىلگىرى - كېيىنلىك بار، يەنى ﴿رَافِعَكَ﴾ «سېنى دەرگاھىمغا كۆتۈرىمەن» ئىلگىرى، ﴿مُتَوَفِّيكَ﴾ «مەن سېنى (ئەجىلنىڭ يەتكەندە) قەبىزى روھ قىلىمەن» كېيىن كېلىدۇ. يەنى ئاۋۋال مەن سېنى دەرگاھىمغا كۆتۈرىمەن، يەنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىمەن، ئاندىن كېيىن دۇنياغا چۈشۈرىمەن، ئەجىلنىڭ كەلگەندە قەبىزى روھ قىلىمەن. يەنى سەن يەھۇدىيلارنىڭ قولى بىلەن ئۆلتۈرۈلمەيسەن بەلكى ساڭا تەبىئىي ئۆلۈم كېلىدۇ. (فەتھۇلقەدر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② بۇ يەردىكى «پاك قىلىش» دېگەندە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى يەھۇدىيلار چاپلىغان بوھتانلاردىن پاكلىقنى ئىسپاتلاش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەقىقەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئۇنىڭ پاكلىقى دۇنياغا ئىسپاتلاپ كۆرسىتىلدى.

③ بۇنىڭدىن ناسارالارنىڭ يەھۇدىيلار ئۈستىدىن قىيامەتكىچە داۋاملىشىدىغان دۇنيادىكى غەلبىسى

كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى مۇمكىن. ئەمما ناسارالار ئۆزلىرىنىڭ خاتا ئەقىدىسى سەۋەبىدىن ئاخىرەتتىكى نىجاتلىقتىن مەھرۇم قالدۇ ياكى بۇنىڭدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈممىتىنىڭ غەلبە قىلىشى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشمۇ مۇمكىن. چۈنكى بۇ ئۈممەت ھەقىقەتتە ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ۋە باشقا بارلىق پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ بۇرمىلانمىغان توغرا دىنىغا ئەگىشىدىغان ئۈممەتتۇر.

ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَل عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكٰذِبِينَ ﴿٦١﴾ إِنَّ هَذَا لَهَوٌ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِن إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

(ئى پەيغەمبەر!) بۇ بولسا ساڭا بىز ئوقۇپ بېرىۋاتقان ئايەتلەردۇر ۋە ھېكمەتلىك قۇرئاندۇر [58]. شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئىيسانىڭ مىسالى (ئۇ ئاتىسىز يارىتىلغانلىقتىن) ئادەمنىڭ (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ) مىسالغا ئوخشايدۇ. ئاللاھ ئادەمنىمۇ (ئاتا - ئانىسىز ھالدا) تۇپراقتىن ياراتتى، ئاندىن ئۇنىڭغا: «بول» دېدى - دە، ئۇ دەرھال بولدى (ئىيسانىڭ ئىشى ئادەمنىڭ ئىشىدىن ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس) [59]. (ئىيسا ھەقىقىدىكى بۇ سۆز) رەببىڭ تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەتتۇر، شۇڭا سەن شەك قىلغۇچىلاردىن بولمىغىن [60]. ساڭا (ئىيسا توغرىلۇق ھەقىقىي) مەلۇمات كەلگەندىن كېيىن، كىمكى سەن بىلەن مۇنازىرىلەشسە، سەن ئۇلارغا: «كېلىڭلار! ئوغۇللىرىمىزنى ۋە ئوغۇللىرىڭلارنى، ئاياللىرىمىزنى ۋە ئاياللىرىڭلارنى، ئۆزلىرىمىزنى ۋە ئۆزلىرىڭلارنى چاقىرايلى، ئاندىن ئاللاھنىڭ لەنتى يالغانچىلارغا بولسۇن دەپ ئاللاھقا يالۋۇرۇپ دۇئا قىلايلى» دېگىن ① [61]. شۈبھىسىزكى، بۇ ئەلۋەتتە راست قىسسىلەردۇر. بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [62].

① بۇ مۇباھەلە ئايىتى دەپ ئاتىلىدۇ. مۇباھەلە ئىككى گۇرۇھ بىرلىكتە بىر - بىرىگە لەنتە تىلەپ، بەتدۇئا قىلىش دېمەكتۇر. يەنى ئىككى گۇرۇھ بىر ئىشنىڭ توغرا يا خاتالىقى ھەققىدە تاللىشىپ قالسا، دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن مەسلىنى ھەل قىلىش مۇمكىن بولمىغان ئەھۋالدا، ھەر ئىككىسى ئاللاھ تائالاغا ئىلتىجا قىلىپ، «ئى ئاللاھ! بىزدىن كىم يالغانچى بولسا، ئۇنىڭغا لەنتە قىلغىن» دەپ دۇئا قىلىدۇ. بۇ ئايەت ھىجرىيىنىڭ 9 - يىلى نەجران قەبىلىسىدىن كەلگەن خرىستىئان ئەلچىلەر توغرىسىدا چۈشكەن. بۇ ئەلچىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئىيسا ئەلەيھىسسالام توغرىسىدىكى ئۆزلىرىنىڭ چەكتىن ئاشقان خاتا ئېتىقادلىرى ھەققىدە مۇنازىرىلىشىشكە باشلىدى، ئاخىرىدا بۇ ئايەت نازىل بولدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى مۇباھىلىگە دەۋەت قىلدى. ئۇ ئۆزىگە ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، فاتىمە، ئىمام ھەسەن ۋە ئىمام ھۈسەيىنلەرنى ھەمراھ قىلىپ ئېلىۋالدى ۋە ناسارالارغا: «سىلەرمۇ بالىلىرىڭلارنى ئېلىۋېلىڭلار، ھەممىمىز بىرلىكتە يالغانچىغا بەتدۇئا قىلايلى» دېدى. ناسارالار ئۆزئارا مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن بەددۇئا قىلىش ماسلىق قارارىغا كەلدى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «بىزدىن نېمە سورىساڭ بېرىشكە تەييارمىز، سەن ئىشەنچلىك بىر كىشىنى بىز بىلەن ئەۋەتكىن» دېگەن تەكلىپنى قويدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى جىزيە تۆلەشكە بۇيرىدى، ئۇنى تاپشۇرۇپ ئېلىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى «بۇ مۇشۇ ئۈمەت ئىچىدىكى ئىشەنچلىك كىشى» دەپ سۈپەتلىگەن ساھابە ئەبۇ ئۇبەيدە ئىبنى ئەلجەرراھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئۇلار بىلەن بىللە ئەۋەتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر، فەتھۇلقەدر ۋە باشقا كىتابلار دىن قىسقارتىپ ئېلىندى) بۇنىڭدىن كېيىنكى ئايەتتە ئەھلى كىتاب (يەھۇدىي ۋە ناسارالار) تەۋھىدكە دەۋەت قىلىندۇ.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَحْجُونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتْ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾

ئەگەر ئۇلار (ئىمان ئېيتىشتىن) يەنە باش تارتسا (ئۇلار چوقۇم بۇزغۇنچىلاردۇر)، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ بۇزغۇنچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ [63]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) پەقەت ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش، ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىك^①، ئاللاھنى قويۇپ بىر - بىرىمىزنى رەب قىلىۋالماستىكىك^② ھەممىمىزگە ئورتاق بولغان بىر سۆزگە (يەنى تەۋھىد ئەقىدىسىگە) كېلىڭلار». (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئەگەر ئۇلار (بۇ گۈزەل دەۋەتنى قوبۇل قىلىشتىن) باش تارتسا، (ئۇلارغا): «ئۇنداقتا، سىلەر بىزنىڭ مۇسۇلمان ئىكەنلىكىمىزگە گۇۋاھ بولۇڭلار» دەڭلار^③ [64]. ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) نېمە ئۈچۈن ئىبراھىم توغرىسىدا مۇنازىرىلىشىسىلەر؟ (نېمە ئۈچۈن ئىبراھىمنى ئۆزۈڭلارنىڭ دىنىدا دەپ دەۋا قىلىسىلەر؟) ھالبۇكى، تەۋرات بىلەن ئىنجىل ئىبراھىمدىن كېيىن نازىل بولغان تۇرسا، (سۆزۈڭلارنىڭ ئاساسىز ئىكەنلىكىنى) چۈشەنمەيسىلەر؟^④ [65].

① بۇتنى، كرىستنى، ئوتنى ۋە ياكى ھەر قانداق بىر نەرسىنى ئاللاھقا شېرىك قىلماسلىق ۋە بارلىق پەيغەمبەرلەر دەۋەت قىلغان بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتەك ئورتاق ئەقىدىگە ئەمەل قىلالى!

② بۇ ئايەت مۇنداق ئىككى مەسىلىگە ئىشارەت قىلىدۇ: بىرىنچى، سىلەرنىڭ ئىيسا ۋە ئۆزەير ئەلەيھىسسالاملارنى رەب قىلىۋالغانلىقىڭلار توغرا ئەمەس، ئۇلار رەب ئەمەس بەلكى ئىنساندۇر. ئىككىنچى، سىلەرنىڭ ئۆز راھىب ۋە ھىبىرلىرىڭلارنى ھالال ۋە ھارام قىلىش سالاھىيتىگە ئىگە دەپ ئېتىقاد قىلغانلىقىڭلارمۇ توغرا ئەمەس، بۇمۇ ئۇلارنى رەب قىلىۋالغانلىق ھېسابلىنىدۇ. يەنە بىر ئايەت بۇنىڭ دەلىلىدۇر: ﴿ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھىبىرلىرىنى، راھىبلىرىنى (يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالارنىڭ دىنى باشلىقلىرىنى، ئۆلىمالىرىنى) ۋە مەريەم ئوغلى مەسھنى مەبۇد قىلىۋالدى. (ھالبۇكى) ئۇلار (پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق) پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى﴾. (سۈرە تەۋبە 31 - ئايەت) ھالال قىلىش ۋە ھارام قىلىش ھوقۇقى پەقەت ئاللاھقا خاستۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدر).

③ قۇرئان كەرىمنىڭ مۇشۇ ھۆكۈمىگە ئاساسەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىرەقلىگە مەكتۇپ ئەۋەتتى، مەزكۇر ئايەتتىكى مەزمۇن بويىچە ئۇنى ئىسلامغا دەۋەت قىلدى. مەكتۇپنىڭ تېكىستى مۇنداق ئىدى: «ناھايىتى شەپقەتلىك، مېھرىبان ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمى بىلەن (باشلايمەن)، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى مۇھەممەدتىن رۇمنىڭ كاتتىسى ھىرەقلىگە، توغرا يولغا ئەگەشكەن كىشىگە ئاللاھ تائالانىڭ سالامى بولسۇن! مۇسۇلمان بولغىن، سالامەت قالسىن! مۇسۇلمان بولغىن، ئاللاھ سېنىڭ ئەجرىڭنى قوشلاپ بېرىدۇ! ئەگەر يۈز ئۆرۈسەڭ سېنىڭ ھۆكۈمرانلىقىڭ ئاستىدىكى بارلىق كىشىلەرنىڭ گۇناھى ساڭا يۈكلەندۇ» دەپ مەكتۇپقا بۇ ئايەتنى يازدى (سەھىھۇل بۇخارى 7 - ھەدىس)

بۇ ئايەتتە ئۈچ نۇقتا تىلغا ئېلىندى:

1. پەقەت ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىش.

2. ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك قىلماسلىق.

3. ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمنى شەرىئەت قانۇنى تۈزگۈچى، ھالال - ھارام قىلغۇچى رەب دەپ ئېتىقاد قىلماسلىق.

بۇ ئۈچ نۇقتا «ئورتاق بولغان بىر سۆز ۋە تەۋھىد ئەقىدىسى» بولۇپ، ئەھلى كىتاب ئۇنىڭ ئاساسىدا بىرلىشىشكە چاقىرىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈنكى چېچىلىپ كەتكەن ئۈممەتنى بىرلەشتۈرۈش ئۈچۈنمۇ ئەنە شۇ ئۈچ نۇقتا ئۆز ئىچىگە ئالغان ئورتاق بىر سۆز ۋە ئەقىدىنى بىرىنچى ئاساس قىلىش لازىم.

④ يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارنىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا مۇنازىرىلەشكەنلىكىنىڭ سەۋەبى: يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردىن ئىبارەت ھەر ئىككى پىرقە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ئۆزلىرىنىڭ دىنىدا ئىدى دەپ دەۋا قىلاتتى. ھالبۇكى يەھۇدىيلار ئىمان ئېيتقان تەۋرات ۋە ناسارالار ئېتىراپ قىلغان ئىنجىل ھەر ئىككىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن نەچچە ئەسىر كېيىن چۈشكەن ئىدى. ئۇنداقتا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام قانداقمۇ يەھۇدىي دىنىدا ياكى خرىستىئان دىنىدا بولسۇن؟ رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن مىڭ يىل بۇرۇن ۋە ئىيسا ئەلەيھىسسالامدىن ئىككى مىڭ يىل بۇرۇن ئۆتكەن. (تەپسىر قۇرتۇبى)

هَاتَانْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ
إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

(ئى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار جامائەسى!) سىلەر شۇنداق كىشىلەر ئىكەنسىلەركى، ئۆزۈڭلار بىلىدىغان نەرسىلىرىڭلار ئۈستىدە مۇنازىرىلەشتىڭلار، ئەمدى ئۆزۈڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەر (ئىبراھىم ۋە ئۇنىڭ دىنى) ئۈستىدە نېمىشقا مۇنازىرىلىشىسىلەر؟ (ئىبراھىمنىڭ ئىشىدىكى ھەقىقەتنى) ئاللاھ بىلىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر» ﴿66﴾. ئىبراھىم يەھۇدىيۇ ئەمەس، ناسارامۇ ئەمەس ۋە لېكىن توغرا دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى (ئىتائەتمەن) مۇسۇلمان ئىدى ﴿67﴾. مۇشربكلاردىن ئەمەس ئىدى ﴿67﴾. شەكسىزكى، ئىبراھىمغا ئەڭ يېقىن بولغانلار (ئىبراھىمنىڭ زامانىدا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن) ئۇنىڭغا (يەنى ئۇنىڭ يولىغا) ئەگەشكەنلەر، بۇ پەيغەمبەر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) ۋە (بۇ پەيغەمبەرگە) ئىمان ئېيتقانلاردۇر ﴿68﴾. ئاللاھ مۇئمىنلەرنىڭ مەدەتكارىدۇر ﴿68﴾. ئەھلى كىتابتىن بىر تۈركۈم كىشىلەر سىلەرنى ئازدۇرۇشنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئۇلار ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرىنىلا ئازدۇرىدۇ (بۇنىڭ ۋابالى ئۇلارغا ھەسسەلەپ ئازاب قىلىنىش بىلەن ئۆزلىرىگىلا قايتىدۇ). (لېكىن) ئۇلار بولسا (بۇنى) تۇيمايدۇ ﴿69﴾.

① سىلەر بىلىدىغان نەرسەڭلار يەنى دىنىڭلار ۋە كىتابىڭلار ھەققىدىكى دەتالاشلىرىڭلار ئاساسسىز ھەم بىمەنىدۇر. (ئالدىنقى ئايەتتە تىلغا ئېلىنغاندەك) شۇنداق تۇرۇپ، سىلەر نېمىشقا ئەزەلدىن بىلمەيدىغان ئىشلار ھەققىدە مۇنازىرىلىشىسىلەر؟ يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ تەۋھىد ئاساسىغا قۇرۇلغان توغرا دىنى ئۈستىدە نېمىشقا مۇنازىرىلىشىسىلەر؟

② ﴿حَنِيفًا مُّسْلِمًا﴾ (توغرا ئەقىدىگە ئىگە خالىس مۇسۇلمان) يەنى شېرىكتىن بىزار، پەقەت بىر ئاللاھقا چوقۇنغۇچى دېگەن مەنىدە.

③ شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئان كەرىمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىغا ئەگىشىشكە بۇيرۇلدى. ﴿باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرالىغۇچى (يەنى ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى) ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگەشكىن﴾. (سۈرە نەھل 123 - ئايەت) يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «شەكسىزكى، ھەربىر پەيغەمبەرنىڭ پەيغەمبەرلەر ئىچىدىن يېقىن دوستلىرى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن مېنىڭ يېقىن دوستۇم مېنىڭ بوۋام ۋە مېنىڭ پەرۋەردىگارىمنىڭ دوستى (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام) دۇر» دەپ بۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلدى. (سۈنەنى ترمىزى 2995 - ھەدىس)

④ بۇ ئايەتتە يەھۇدىيلارنىڭ مۇئمىنلەرگە ھەسسەت ۋە ئۆچمەنلىك قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارنى ئازدۇرماقچى بولىدىغانلىقى پاش قىلىندى. شۇنىڭدەك يەنە ئۇلارنىڭ تۇيماستىن ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى ئازدۇرۇۋاتقانلىقى بايان قىلىندى.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٦﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧٧﴾ وَقَالَتْ طَافِيَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ءَامِنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَجَهَ النَّهَارِ وَآكْفُرُوا ءَاخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٨﴾ وَلَا تُوْمِنُوا إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

ئى ئەھلى كىتاب! سىلەر (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى ھەققىدە كىتابىڭلاردا كەلگەن) ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە گۇۋاھ بولۇپ تۇرۇپ، نېمىشقا ئۇلارنى ئىنكار قىلىسىلەر؟ ① [70]. ئى ئەھلى كىتاب! نېمە ئۈچۈن ھەقىقىي باتىلغا ئارىلاشتۇرىسىلەر ۋە بىلىپ تۇرۇپ ھەقىقىي (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كىتابلىرىڭلاردىكى سۈپىتىنى) يوشۇرىسىلەر؟ ② [71]. ئەھلى كىتابتىن بىر تۈركۈمى: «مۇئمىنلەرگە نازىل قىلىنغان ۋەھىيگە ئەتىگەندە ئىمان ئېيتىڭلار، كەچقۇرۇنلۇقى يېنىۋېلىڭلار، (شۇنداق قىلساڭلار) ئۇلار (ئىماندىن) يېنىشى مۇمكىن ③. سىلەرنىڭ دىنىڭلارغا ئەگەشكەنلەردىن باشقا ھېچكىمگە ئىشەنمەڭلار» ④ دېدى. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «ھەقىقەتەن، توغرا يول ئاللاھنىڭ يولىدۇر» ⑤. (يەھۇدىيلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە) «بىرەر سىگە سىلەرگە بېرىلگەنگە ئوخشاش ۋەھىي بېرىلىشىگە ياكى ئۇلارنىڭ (يەنى مۇسۇلمانلارنىڭ قىيامەت كۈنى) پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ دەرگاھىدا (مۇنازىرىدە) سىلەرگە قارشى دەلىل قىلىۋېلىشىغا» ⑥ (ئىشەنمەڭلار، ئېتىراپ قىلماڭلار دېيىشتى). (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «پەزىل - كەرەم (يەنى پەيغەمبەرلىك) ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر. ئاللاھ ئۇنى خالىغان كىشىگە بېرىدۇ». ئاللاھ (نىڭ پەزىلى) كەڭدۇر، (ئاللاھ) ھەممىنى بىلگۈچىدۇر. [73-72].

① «گۇۋاھ بولۇپ تۇرۇپ» يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى ۋە راستچىلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا ئىنكار قىلىسىلەر؟ دېمەكتۇر.

② بۇ ئايەتتە يەھۇدىيلارنىڭ ئىككى چوڭ جىنايىتى پاش قىلىنىپ، ئۇلارغا بۇ جىنايەتلەردىن قول ئۈزۈشكە چاقىرىق قىلىنىۋاتىدۇ. بىرىنچى جىنايىتى: كىشىلەر ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىيالماي قالسۇن دەپ راست بىلەن يالغاننى، توغرا بىلەن خاتانى بىر - بىرىگە ئارىلاشتۇرۇۋېتىش. ئىككىنچى جىنايىتى: ھەقىقىي يوشۇرۇش. يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى ھەققىدىكى تەۋراتتا كەلگەن سۈپەتلىرىنى كىشىلەردىن يوشۇرۇش. دېمەك ئۇلار ئازراق بولسىمۇ ئۆزلىرى تەرەپتىن ئۇنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى ئىزھار قىلماسلىققا ئۇرۇناتتى. بۇ ئىككى جىنايەتنى ئۇلار بىلىپ تۇرۇپ سادىر قىلغانلىقتىن ئۇلارنىڭ بەختسىزلىكى ئىككى ھەسسە بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ جىنايىتى قىلمىشلىرى سۈرە بەقەرەدەمۇ بايان قىلىنغان. ﴿ھەقىقىي باتىلغا (يەنى ئاللاھ نازىل قىلغان ھەقىقەتنى ئۆزۈڭلار ئويدۇرۇپ چىققان نەرسىگە) ئارىلاشتۇرماڭلار، ھەقىقىي بىلىپ تۇرۇپ يوشۇرماڭلار﴾. (سۈرە بەقەرە 42 - ئايەت) بۇ يەردىكى «ئەھلى كىتاب» دېگەن سۆز بەزى تەپسىر شۇناسلارنىڭ قارىشىچە ئومۇمىي بولۇپ، يەھۇدىي ۋە خرىستىئان ھەر ئىككىسىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ھەر ئىككىسى بۇ جىنايەتتىن قول ئۈزۈشكە بۇيرۇلغان. ئەمما بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئۇنىڭدىن پەقەت مەدىنىدە ياشايدىغان يەھۇدىي قەبىلىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار بەنۇ قۇرەيزە، بەنۇ نەزىر ۋە بەنۇ قەينۇقا قاتارلىق قەبىلىلەر بولۇپ، بۇ سۆز ئۇلارغا توغرا چۈشىدۇ. چۈنكى مەزكۇر قەبىلىلەر مۇسۇلمانلار بىلەن بىۋاسىتە ئالاقە قىلىدىغان ۋە پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالامغا قارشى ھەرىكەت قىلىدىغانلار ئىدى.

③ بۇ يەردە يەھۇدىيلارنىڭ يەنە بىر مىكرى بايان قىلىندى. يەھۇدىيلار مۇسۇلمانلارنى قايىمۇقتۇرۇپ ئازدۇرۇش ئۈچۈن مۇنداق ھىيلە - مىكر پىلانلاشقاندى. ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە: ئەتىگەندە ئىمان ئېيتىپ قويۇپ، كەچقۇرۇندا يېنىۋېلىڭلار! شۇنداق قىلساڭلار، مۇسۇلمانلارنىڭ دىللىرىدا ئىسلامغا قارىتا شەك پەيدا بولىدۇ، سىلەرنىڭ ئىسلامنى قوبۇل قىلغاندىن يېنىۋالغانلىقىڭلارغا قاراپ، يەھۇدىيلار ئىسلام دىنىدا بىرەر كەمچىلىك ۋە خاتانى بايقىغان بولمىشى مۇمكىن، دېگەن ئويغا كېلىدۇ، دېيىشكەن ئىدى.

④ ئۇلار ئۆز ئارا مۇنداق دېيىشكەن ئىدى: سىلەر تاشقى جەھەتتىن مۇسۇلمان بولغانلىقىڭلارنى ئىزھار قىلىڭلار، ئۆزۈڭلارنىڭ دىنداشلىرى (يەھۇدىيلار)دىن باشقا ھېچكىمنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەڭلار.

⑤ بۇ بىر قىستۇرۇما جۈملە بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىنقى ۋە كېيىنكى جۈملىلەر بىلەن مۇناسىۋىتى يوق. ئۇنىڭدىن پەقەت ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرىنىڭ ئەسلىي ھەقىقىتىنى پاش قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرىنىڭ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش مەقسەت قىلىنغان. چۈنكى ھىدايەت بولسا ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئاللاھ كىمگە ھىدايەت ئاتا قىلسا ياكى ھىدايەت ئاتا قىلىشنى خالىسا، سىلەرنىڭ ھىيلە - مىكرىلىرىڭلار ئۇنىڭ يولىنى توسۇپ قالالمايدۇ.

⑥ بۇمۇ يەھۇدىيلارنىڭ سۆزلىرى بولۇپ، «ئىشەنمەڭلار» دېگەن جۈملىگە باغلىنىدۇ. يەنى سىلەرگە پەيغەمبەر ۋە شەرىئەت كەلگەندەك، باشقىلارغىمۇ پەيغەمبەر ۋە شەرىئەت كېلىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماڭلار! يەھۇدىي دىنىدىن باشقا دىننىڭ توغرا بولىدىغانلىقىنىمۇ ئېتىراپ قىلماڭلار ۋە ئىشەنمەڭلار!

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

ئاللاھ رەھمىتىنى ئۆزى خالىغان كىشىگە خاس قىلىدۇ، ئاللاھ ئۇلۇغ پەزىل ئىگىسىدۇر ﴿٧٤﴾ [74].

① بۇ ئايەتنىڭ ئىككى خىل مەنىسى بايان قىلىنغان، بىرىنچىسى: يەھۇدىيلارنىڭ ئۆلىمالىرى شاگىرتلىرىغا: ئەتىگەندە ئىمان ئېيتىشقا، كەچقۇرۇنلۇقى يېنىۋېلىشقا، شۇنداق قىلساڭلار، راست مۇسۇلمان بولغانلارمۇ شەكلىنىپ دىندىن ياندى، دەيتتى. ئۇلار يەنە شاگىرتلىرىغا: تاشقى جەھەتتىن مۇسۇلمان بولۇڭلار، ئىچكى جەھەتتىن ھەقىقىي مۇسۇلمان بولماڭلار، پەقەت يەھۇدىي دىندا چىڭ تۇرۇڭلار، سىلەرگە بېرىلگەن دىن، ۋەھىي، شەرىئەت ۋە ئىلىم - پەزىلەتلەر باشقىلارغىمۇ بېرىلىدۇ دەپ ئويلىماڭلار، ئۆزۈڭلاردىن باشقىلارنىڭ ھەق ئۈستىدە ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلماڭلار، ئۇنداق قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۆزۈڭلەرگە قارشى پاكىت بولۇپ قالىدۇ ۋە يولۇڭلارنىڭ خاتا بولغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ، دەپ تاپىلايتتى. بۇ مەنىگە ئاساسەن، بۇ ئايەتتىكى قىستۇرما جۈملىدىن باشقا ﴿عِنْدَ رَبِّكُمْ﴾ غىچە كەلگەن پۈتۈن جۈملە يەھۇدىيلارنىڭ سۆزى بولىدۇ.

ئىككىنچى مەنىسى: بۇ يەھۇدىيلارغا قارىتىلغان خىتاب بولىدۇ. يەنى ئى يەھۇدىيلار! سىلەرنىڭ ھەقىقەتنى باسقۇچقا ۋە يوقاتماق ئۈچۈن ئىشلىتىۋاتقان ھىيلە - مەكرلىرىڭلارنىڭ ئارقىسىدا مۇنداق ئىككى غەزەز بار: بىرى، سىلەرگە بېرىلگەن دىن، ۋەھىي، شەرىئەت ۋە ئىلىم - پەزىلەتلەرنىڭ باشقىلارغىمۇ بېرىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ھەسەتخورلۇق يۈزىسىدىن ھەقنى بۇرمىلاشقا ۋە يوقىتىشقا ئۇرۇنۇۋاتىسىلەر، يەنە بىرى، سىلەر بۇ ھەقىقەت ئومۇملىشىپ، ئىسلام دەۋىتى كېڭىيىپ كەتسە، سىلەرنىڭ دۇنيادىكى مەرتىۋەڭلەرنىڭ يوقىلىشىدىن، ھەقنى يوشۇرغانلىقىڭلارنىڭ پاش بولۇپ قېلىشىدىن ھەمدە بۇنى مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا سىلەرگە قارشى پاكىت قىلىشىدىن قورقۇۋاتىسىلەر. سىلەر شۇنى بىلىپ قويۇشۇڭلار كېرەككى، دىن ۋە شەرىئەت ئاللاھنىڭ پەزىلى ۋە مەرھەمەتىدۇر، ئۇ ھېچكىمنىڭ مۇراسىمى ئەمەس، ئاللاھ ئۇنى كىمگە بېرىشنى خالىسا، شۇنىڭغا بېرىدۇ. ئۇنى كىمگە بېرىش كېرەكلىكىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ.

* وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بدينارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيَّتَيْنِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

ئەھلى كىتابنىڭ ئارىسىدىن بەزى كىشىلەر باركى، ئۇنىڭغا كۆپ پۇل - مال ئامانەت قويساڭمۇ ساڭا ئۇنى قايتۇرۇپ بېرىدۇ؛ ئۇلاردىن يەنە بەزى كىشىلەرمۇ باركى، ئۇنىڭغا بىر دىنار ئامانەت قويساڭمۇ ئۇنىڭ بېشىدا تىكىلىپ تۇرمىغۇچە (يەنى قايتا - قايتا سۈيلىمىگۈچە) ئۇنى ساڭا قايتۇرۇپ بەرمەيدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار: «ئۈممىيلەرنىڭ پۇل - مېلىنى يەۋالساق بىزگە گۇناھ بولمايدۇ (يەنى بىزنىڭ دىنىمىزدا بولمىغانلارنىڭ پۇل - ماللىرى بىزگە ھارام ئەمەس)» دەيدۇ، ئۇلار بىلىپ تۇرۇپ ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇيدۇ ① [75]. ئىش ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ (يەنى ئۇلار باشقا دىندىكىلەرگە زۇلۇم قىلسا گۇناھ بولىدۇ). كىمكى ئەھدىگە ۋاپا قىلسا ۋە گۇناھتىن ساقلىنسا، ئاللاھ (ئەنە شۇنداق تەقۋادارلارنى ياخشى كۆرىدۇ) ② [76]. ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىنى ۋە قەسەملىرىنى ئازغىنە مەنپەئەتكە تېگىشىدىغانلارغا ئاخىرەتتە (ياخشىلىقتىن) ھېچقانداق نېسىۋە يوقتۇر. قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئۇلارغا (ئۇلارنى خۇش قىلىدىغان) گەپ قىلمايدۇ، ئۇلارغا (رەھمەت كۆزى بىلەن) قارىمايدۇ، ئۇلارنى (گۇناھلىرىدىن) پاكلىمايدۇ، ئۇلارغا قاتتىق ئازاب بار ③ [77].

① ﴿الْأُمِّيَّتَيْنِ﴾ «ئۈممىيلەر» دېگەندە بىلىمسىز، ساۋاتسىز ئەرەب مۇشرىكلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەھۇدىيلارنىڭ خىيانەتكار كىشىلىرى: ئەرەبلەر مۇشرىك بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرىنى ئېلىۋېلىش ۋە خىيانەت قىلىش بىزگە جايىز، بۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، دەپ دەۋا قىلاتتى. بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ بىلىپ تۇرۇپ، ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇيدىغان يالغانچىلار ئىكەنلىكى بايان قىلىندى. ئاللاھ قانداقمۇ باشقىلارنىڭ مال - مۈلۈكىگە خىيانەت قىلىشقا رۇخسەت قىلسۇن؟ مۇپەسسىرلەر مۇنداق نەقىل كەلتۈرگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندا مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرى يالغان ئېيتتى، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئامانەتتىن باشقا بارلىق جازانىڭ ئالاقىدار مۇئامىلىلەر بىكار قىلىندۇ، ئامانەت ھەر قانداق ئەھۋالدا چوقۇم ئىگىسىگە قايتۇرىلىدۇ، مەيلى ئىگىسى ياخشى ئادەم بولسۇن ياكى يامان ئادەم بولسۇن». (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدىر) ئەپسۇسكى كۈنىمىزدە بەزى مۇسۇلمانلارمۇ يەھۇدىيلارغا ئوخشاش، مۇشرىكلارنىڭ پۇل - مېلىنى يەۋېلىش ئۈچۈن دارۇلھەرىتە (ئۇرۇش بولۇۋاتقان يۇرتتا) جازانە قىلىش جايىز، ئۇرۇشقانلارنىڭ مال - مۈلكى ھارام ئەمەس دەپ قارايدۇ. بۇ توغرا ئەمەس.

② «كىمكى ئەھدىگە ۋاپا قىلسا» يەنى كىمكى ئەھلى كىتاب بىلەن قىلغان ئەھدىگە ۋاپا قىلسا ياكى ھەربىر پەيغەمبەر ئارقىلىق ئۇنىڭ ئۈمىتىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈش ھەققىدە ئېلىنغان ئەھدىگە ۋاپا قىلسا، «گۇناھتىن ساقلىنسا» يەنى ھارام ئىشلاردىن ساقلىنسا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇيرىغان ئىشلارنى ئادا قىلسا، ئەنە شۇنداق كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئەمىن تېپىپلا قالماستىن يەنە ئاللاھقا ئەڭ سۆيۈملۈك بەندىلەردىن بولىدۇ.

③ بۇ يەردە مەزكۇر كىشىلەرنىڭ ئەكسىچە يول تۇتقانلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار

ئىككى قىسىم بولۇپ، بىرىنچىسى: ئازغىنە مەنپەئەتنى كۆزلەپ، ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىسى ۋە قەسەملىرىگە خىلاپلىق قىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىمىغان كىشىلەردۇر. ئىككىنچىسى: يالغان قەسەم بىلەن مال ساتقۇچى ياكى باشقىلارنىڭ پۇل - ماللىرىغا خىيانەت قىلغۇچىلاردۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدىر) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىراۋنىڭ مال - مۈلكىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن يالغان قەسەم ئىچسە، ئۇ ئاللاھ تائالا بىلەن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا غەزەپ قىلغان ھالەتتە، ئۇچرىشىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 2356 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 138 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى سۆزلىمەيدىغان، قارىمايدىغان ۋە (گۇناھلىرىنى) پاكلىمايدىغان ئۈچ تۈرلۈك كىشى بولۇپ، ئۇلارغا قاتتىق ئازاب باردۇر. ئۇلار: مۇساپىرغا ئۆزىدىكى ئارتۇق سۈنى بەرمىگەن كىشى. يالغان قەسەم ئىچىپ بىر نەرسە ساتقان كىشى. خەلىپىگە دۇنيالىق ئۈچۈن بەيئەت قىلغان كىشى». (سەھىھ مۇسلىم 106 - ھەدىس) ئۇنىڭدىن باشقا كۆپ ھەدىسلەردە بۇ نۇقتا بايان قىلىنغان.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤُنَ الْأَسِنَّاتِمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يُوْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّنِيَّيْنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

ئەھلى كىتابتىن بىر تۈركۈمى كىتابتا بولمىغان نەرسىلەرنى، سىلەرنىڭ كىتابتا بار ئىكەن دەپ ئويلىشىڭلار ئۈچۈن، تىللىرىنى تولغاچ تۇرۇپ ئوقۇيدۇ ۋە ئۇنى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغان دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇ ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغان ئەمەس، ئۇلار بىلىپ تۇرۇپ ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇيدۇ ① [78]. ئاللاھ كىتاب، ھېكمەت ۋە پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلغان بىر ئىنساننىڭ كىشىلەرگە: «ئاللاھنى قويۇپ ماڭا بەندە بولۇڭلار» دېيىشى مۇمكىن ئەمەس. لېكىن (ئۇ ئىنسان): «سىلەر كىتابنى ئۆگەتكەنلىكىڭلار ۋە ئۆگەنگەنلىكىڭلار ئۈچۈن ②، (ئۆگەنگەنلىرىگە ئەمەل قىلىدىغان) رەببىنى ئالم بولۇڭلار» ③ (دەيدۇ) [79].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھنىڭ كىتابى (تەۋرات) نىڭ سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىپلا قالماستىن يەنە تېخى ئىككى جىنايەت سادىر قىلغان بىر قىسىم يەھۇدىيلارنىڭ قىلمىشلىرى تىلغا ئېلىندى. ئۇ ئىككى جىنايەتنىڭ بىرى: ئۇلار كىتابتا بولمىغان نەرسىلەرنى تىللىرىنى ئەگرى - بۈگرى قىلىپ ئوقۇپ، كىشىلەرگە ئاڭلىغانلىرىنى كىتابتا بار ئىكەن، دېگەن ئويغا كەلتۈرەتتى. يەنە بىرى: ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يالغان - ياۋىداق سۆزلىرىنى ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن دەپ دەۋا قىلاتتى.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىدلىرىنىڭ ئىچىدىمۇ شۇنداق كىشىلەر باركى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «سىلەر ئىلگىرىكىلەرنىڭ يوللىرىغا ئىزمۇئىز ئەگىشىپ كېتىپ قالسىلەر» دېگەن سۆزىگە ئۇيغۇن كەلگەندەك، دۇنيالىق مەنپەئەت، گۈرۈھۋازلىق ياكى فىقھىي ئىجتىھاد قىلماسلىقتەك سەۋەبلەر تۈپەيلى قۇرئان كەرىمنىڭ مەنىسىنى بۇرمىلايدۇ. ئۇلار قۇرئان ئايەتلىرىنى توغرا ئوقۇيدۇ ئەمما شەرھىدە ئۆزلىرىنىڭ خاتا قاراشلىرىنى بايان قىلىدۇ. كىشىلەر ئۇلارنى قۇرئاندىكى مەسىلىنى بايان قىلىۋاتىدۇ دەپ ئويلاپ قالىدۇ، ھالبۇكى ئۇلار بايان قىلغان مەسىلىنىڭ قۇرئان بىلەن ھېچ ئالاقىسى بولمايدۇ ياكى ئۇلار ئايەتنىڭ مەنىسىنى بۇرمىلايدۇ ۋە ئايەتكە ماسلاشتۇرۇپ باشقا مەسىلىنى بايان قىلىدۇ ھەمدە ئۇنى ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ھۆكۈمدەك كۆرسىتىشكە ئۇرۇنىدۇ. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن، ئامىن.

② يەنى ئاللاھنىڭ كىتابىنى ئۆگىتىش ۋە ئۆگىنىش ئارقىلىق رەببىڭلارغا تېخىمۇ يېقىن تەقۋادار ۋە پەرىھىزكارلار بولۇڭلار. مەلۇم بولدىكى، ئاللاھنىڭ كالامىنى بىلىدىغانلار باشقىلارغىمۇ ئۆگىتىشى زۆرۈردۇر. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىدىن ئايان بولدىكى، پەيغەمبەرلەرنىڭ كىشىلەرگە ماڭا ئىبادەت قىلىڭلار دەپ ئەمىر قىلىش ھوقۇقى يوق تۇرسا، باشقا كىشىلەردە قانداقمۇ ئۇنداق ھوقۇق بولسۇن؟ (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ بۇ يەردە ناسارالارغا مۇناسىۋەتلىك بىر مەزمۇن بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىلاھ قىلىۋالدى. ھالبۇكى ئۇ كىتاب، ھېكمەت ۋە پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلىنغان بىر ئىنسان ئىدى. بۇنداق بىر ئىنسان ھەرگىزمۇ كىشىلەرگە ئاللاھنى قويۇپ، ماڭا ئىبادەت قىلىڭلار، ماڭا بەندە بولۇڭلار دەپ دەۋا قىلالمايدۇ، بەلكى ئۇ كىشىلەرگە: رەببىڭلارغا ئىخلاسمەن رەببىنى -

خۇداگۈيىلاردىن بولۇڭلار، دەيدۇ. ﴿رَبِّانِي﴾ دىللىرى رەببىگە باغلانغان كىشىلەر، رەببىگە مۇخلىس كىشىلەر، رەببىنىڭ ئەھكاملىرىنى تەلىم بېرىش ئارقىلىق كىشىلەرنى تەربىيىلىگۈچىلەر، فەقىھ، ئۆلىما ۋە ھۆكۈمالار دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ. بۇ يەردە ئۇ سۆزگە ئەلىق ۋە نۇن ھەرپلىرىنىڭ قوشۇلغانلىقى ئاشۇرما دەرىجىدىكى سۈپەت بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. (فەتھۇلقەدىر ۋە باشقا تەپسىرلەر)

وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَالِيكَ وَالْوَالِدِينَ أَرْبَابًا أَيُّكُمْ بِالْكَفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ آمَنُوا لَا يُؤْتِيَنَّكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

شۇنىڭدەك ئۇنىڭ پەرىشتىلەرنى، پەيغەمبەرلەرنى رەب قىلىۋېلىشىغا بۇيرۇش مۇمكىن ئەمەس. مۇسۇلمان بولغىنىڭلاردىن كېيىن پەيغەمبەرلەر سىلەرنى كۇفرغا بۇيرۇمدۇ؟ ① [80]. ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھ پەيغەمبەرلەردىن: «مەن سىلەرگە قانداقلا بىر كىتاب ۋە ھېكمەت ئاتا قىلسام، كېيىن سىلەرگە ئۆزۈڭلاردىكى شۇ نەرسىلەرنى (يەنى كىتاب بىلەن ھېكمەتنى) تەستىقلىغۇچى پەيغەمبەر (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) كەلسە، ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتىشىڭلار كېرەك ۋە چوقۇم ياردەم بېرىشىڭلار كېرەك» دەپ چىن ئەھدە ئالغان ئىدى ②. ئاللاھ: «بۇ ئەھدەمنى ئىقرار (يەنى ئېتىراپ) قىلىدىڭلارمۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن (يەنى بۇ ئىش ئۈچۈن ماڭا بەرگەن) ئەھدىنى قوبۇل قىلىدىڭلارمۇ؟» دېگەندە، ئۇلار: «ئىقرار قىلدۇق (قوبۇل قىلدۇق)» دېگەن ئىدى. ئاللاھ: «ئۇنداقتا، بۇنىڭغا (يەنى ئۆزۈڭلارنىڭ ۋە تەۋلەرىڭلارنىڭ ئېتىراپ قىلغانلىقىغا) گۇۋاھ بولۇڭلار، مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە گۇۋاھ بولغۇچىلاردىن ئىدىمەن» دېدى [81].

① پەيغەمبەرلەرنى ۋە پەرىشتىلەرنى (ياكى باشقا ھەر قانداق بىرنى) ئىلاھىي سۈپەتلەرگە ئىگە دەپ ئېتىقاد قىلىش كۇفرلىقتۇر. سىلەر مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن پەيغەمبەر سىلەرنى قانداقمۇ كۇفرغا بۇيرىسۇن؟ چۈنكى پەيغەمبەرنىڭ ۋەزىپىسى شېرىكى يوق بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىشتۇر. بەزى مۇپەسسەرلەر بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: بىر قىسىم كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۆزىگە سەجدە قىلىشقا رۇخسەت قىلىشنى سورىغاندا، بۇ ئايەت نازىل بولغان. (فەھۇلقەدىر) باشقا مۇپەسسەرلەر مۇنداق سەۋەبىنى بايان قىلغان: يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىڭ ھىبىرلىرى ۋە راھىبلىرى بىرلىشىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ناسارالار ئىساغا ئىبادەت قىلغاندەك ساڭا ئىبادەت قىلىشىمىزنى خالامسەن ۋە بىزنى شۇنىڭدا دەۋەت قىلامسەن؟ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلىشتىن ياكى باشقىلارنى شۇنداق قىلىشقا دەۋەت قىلىشتىن پاناھ تىلەيمەن. ئاللاھ مېنى ئۇنداق قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتكىنى يوق ھەم ئۇنداق قىلىشقا بۇيرىغىنىمۇ يوق، دېدى. شۇ چاغدا بۇ ئايەت نازىل بولدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر، سىيرەت ئىبنى ھىشامدىن)

② يەنى ھەر بىر پەيغەمبەردىن ئەھدە ئېلىندىكى، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىك دەۋرىدە يەنە بىر پەيغەمبەر كەلسە، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ياردەم بېرىش زۆرۈردۇر. ئەگەر بىر پەيغەمبەرگە ئۆزى ھايات ۋاقتىدا كەلگەن يەنە بىر پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈش زۆرۈر بولسا، ئۇنىڭ ئۈمىدلىرى ئۈچۈنمۇ يېڭى پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈش تېخىمۇ بەكرەك زۆرۈر بولىدۇ. بەزى مۇپەسسەرلەر ﴿رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ﴾ «ئېتىراپ قىلغۇچى بىر پەيغەمبەر» دېگەندىن مۇئەييەن "الرَّسُولُ" يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ دەپ ئالدى، يەنى ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام توغرىلىق بارلىق پەيغەمبەرلەردىن، ئەگەر ئۇلارنىڭ دەۋرىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلسە، ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە خاتىمە بېرىپ، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈشكە ئەھدە ئالدى. ئومۇمەن ئالغاندا بۇ يەردىكى ئىككىنچى ئۇقۇم بىرىنچى ئۇقۇمغا كىرىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئاننىڭ لەۋزى

ئىتتىبارى بىلەن بىرىنچى ئۇقۇم ئەڭ توغرا دەپ قارىلىدۇ. بىرىنچى ئۇقۇمدىنمۇ ئايان بولىدىكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىك مەشئىلى يانغاندىن كېيىن باشقا ھېچبىر پەيغەمبەرنىڭ مەشئىلى يانسا بولمايدۇ. مەسىلەن، ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قېتىم ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قولىدا تەۋراتنىڭ بىر ۋارىقىنى كۆرۈپ ئاچچىقلاپ مۇنداق دېگەن: «جېنىم ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، ئەگەر مۇسا تىرىلىپ كەلسە، سىلەر مېنى تاشلاپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كەتسەڭلار، چوقۇم ئېزىپ كەتكەن بولاتتىڭلار». (مۇسنەدى ئەھمەد 4 - توم، 266 - بەت، سۈنەنى دارىمى 1 - توم، 78 - بەت، ئالبانى سەھىھ دەپ باھالىغان، مۇشكاتنىڭ ئىزاھاتى 1 - توم، 68 - بەت) ھەرھالدا، ھازىر قىيامەتكىچە ئەگىشىش ۋاجىپ بولغان پەيغەمبەر پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر. ئەمدى نىجاتلىق قايسىبىر پېشىۋاغا قارىغۇلارچە ئەگىشىش ياكى بىرەر بۇرۇكۋارغا بەيئەت قىلىشتا ئەمەس، پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىشقا باغلىقتۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن باشقا ھېچقايسى پەيغەمبەرنىڭ پەيغەمبەرلىكى ئەمدى ئاقمايدىغان تۇرسا، باشقىلارغا شەرتسىز ئىتائەت قىلىش قانداقمۇ زۆرۈر بولسۇن؟ "إِضْرٌ" دېگەن ئەھدە ۋە زىممە دېگەن مەنىدە.

فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَعَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْعُونَ وَلَهُدَّ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾ قُلْ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾

كىمكى شۇنىڭدىن كېيىن (مەزكۇر ئەھدىدىن) يۈز ئۈرۈيدىكەن، مۇنداقلار ئاللاھنىڭ ئىتائەتتىن (ئىماندىن) چىققۇچىلاردۇر ① [82]. ئاسمانلاردىكىلەر ۋە زېمىندىكىلەر ئىختىيارىي ۋە ئىختىيارسىز رەۋىشتە ئاللاھقا بويسۇنۇۋاتقان تۇرسا، ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) ئاللاھنىڭ دىنىدىن (يەنى ئىسلام دىنىدىن) باشقا دىننى تىلەمدۇ؟ ② ئۇلار (قىيامەت كۈنى) ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ (شۇ چاغدا ھەركىمگە ئەمەلىگە يارىشا مۇكاپات ياكى جازا بېرىلىدۇ) [83]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «بىز ئاللاھقا ئىمان ئېيتتۇق، بىزگە نازىل قىلىنغانغا (يەنى قۇرئانغا)، ئىبراھىمغا، ئىسمائىلغا، ئىسھاققا، يەئقۇبقا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىغا بېرىلگەن (سەھىپىلەر)گە، مۇساغا بېرىلگەنگە (يەنى تەۋراتقا)، ئىيساغا بېرىلگەنگە (يەنى ئىنجىلغا) ۋە پەيغەمبەرلەرگە پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن بېرىلگەنگە (يەنى كىتابلارغا) ئىمان ئېيتتۇق ③، (ئىمان ئېيتىشتا) ئۇلارنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى ئۇلارنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ، بەزىسىنى ئىنكار قىلمايمىز)، بىز ئاللاھقا بويسۇنغۇچىلارمىز» [84].

① بۇ ئايەت ئەھلى كىتاب (يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) ۋە باشقا دىندىكىلەرگە بىر ئاگاھلاندۇرۇش بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتماي، ئۆزلىرىنىڭ دىنلىرىدا تۇرۇپلىش ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق ھەر ئۈمەتتىن ئالغان ئەھدىگە خىلاپتۇر. بۇ ئەھدىگە خىلاپلىق قىلىش كۇفرلىقتۇر. «ئىتائەتتىن چىققۇچىلار» بۇ يەردە كاپىرلار دېگەن مەنىدە، چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلىش ئىتائەتتىن چىققانلىققا ئەمەس بەلكى كۇفرلىقنىڭ دەل ئۆزىدۇر. ئىمام قۇرتۇبى بۇ يەردىكى ﴿الْفَاسِقُونَ﴾ نى ئىماندىن چىققۇچىلار دەپ تەپسىر قىلغان.

② ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھېچنەرسە، ئىختىيارىي ۋە ئىختىيارسىز رەۋىشتە، ئاللاھنىڭ ئىرادە ۋە قۇدرەت دائىرىسىدىن چىقىپ كېتەلمەيدىغان تۇرسا، سىلەر نېمىشقا ئىسلامنى قوبۇل قىلىشتىن قاچىسىلەر؟ تۆۋەندىكى ئايەتلەردە ئىمان كەلتۈرۈشتىكى پىرىنسىپ (ھەربىر پەيغەمبەر ۋە ساماۋى كىتابقا ئايرىماستىن ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ زۆرۈرلىكى) بايان قىلىنىپ، دېيىلىۋاتىدۇكى، ئىسلام دىنىدىن باشقا ھەر قانداق بىر دىن قوبۇل قىلىنمايدۇ، باشقا دىنغا ئەگەشكۈچىلەر زىياندىن باشقا ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمەيدۇ.

③ يەنى بىز بارلىق راست پەيغەمبەرلەرگە ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھ تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن ئىدى دەپ ئىمان ئېيتتۇق، يەنە ئۇلارغا چۈشۈرۈلگەن كىتابلار ۋە سەھىپىلەرگىمۇ ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا ئاسماندىن چۈشۈرگەن كىتابلار دەپ ئىمان ئېيتتۇق. دېمەك شۇنداق ئىمان ئېيتىش زۆرۈردۇر. ھازىر پەقەت قۇرئان كەرىمگىلا ئەمەل قىلىشقا بولىدۇ، چۈنكى قۇرئان كەرىم ئىلگىرىكى كىتابلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋەتكەندۇر.

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعَدَ إِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرُّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أَوْلَيْكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَكِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَلِيدِينَ فِيهَا لَا يَخْفَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعَدَ إِيْمَانِهِمْ ثُمَّ آزَدُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأَوْلَيْكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

كىمكى ئىسلامدىن باشقا دىننى ئىزەيدىكەن، ئۇ دىن ئۇنىڭدىن ھەرگىز قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇ ئادەم ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدۇ [85]. ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن، پەيغەمبەرنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بەرگەندىن كېيىن ۋە ئۆزلىرىگە روشەن دەلىللەر كەلگەندىن كېيىن كاپىر بولغان قەۋمنى ئاللاھ قانداقمۇ ھىدايەت قىلسۇن؟! ئاللاھ (بۇنداق) زالىم قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [86]. ئەنە شۇلارنىڭ جازاسى ئاللاھنىڭ، پەرىشتىلەرنىڭ ۋە ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ لەنتىگە ئۇچراشتۇر [87]. ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ. ئازاب ئۇلاردىن يېنىكلىتىلمەيدۇ ۋە كېچىكتۈرۈلمەيدۇ [88]. پەقەت (كۇفرلىقتىن) كېيىن تەۋبە قىلغانلار ۋە (ئەمەللىرىنى) تۈزەتكەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئاللاھ (مۇنداقلارغا) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە مېھرىباندۇر ① [89]. شۇبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن كاپىر بولغان ②، ئاندىن كاپىرلىقتا تېخىمۇ چىڭ تۇرغانلارنىڭ (سەكراتقا چۈشكەندە قىلغان) تەۋبىسى ھەرگىز قوبۇل قىلىنمايدۇ ③. ئەنە شۇلار گۇمراھلاردۇر [90].

① ھەدىسلەردە بايان قىلىنىشىچە، ئەنسارلاردىن بىر مۇسۇلمان مۇرتەد بولۇپ، مۇشرىكلارغا قوشۇلۇپ كەتكەن. لېكىن تېزلا پۇشايمان قىلغان. ئۇ ساھابىلەر ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەلچى ئەۋەتىپ، تەۋبە قىلسام، تەۋبە قوبۇل بولامدۇ؟ دەپ سورىغان، شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت نازىل بولغان. (سۈنەنى نەسائى 4073 - ھەدىس، سەھىھى ئىبنى ھىببان 10 - توم، 329 - بەت، ئەلمۇستەدرىك لىلھاكىم 4 - توم، 366 - بەت) بۇ ئايەتلەردىن ئومۇمەن مۇرتەدنىڭ جازاسىنىڭ ناھايىتى قاتتىق بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. چۈنكى ئۇ ھەقىقىي تونۇغاندىن كېيىن جاھىللىق بىلەن ھەددىدىن ئېشىپ، ھەقتىن يۈز ئۆرۈگەن بولىدۇ. ئەمما كىمكى چىن دىلىدىن سەمىمىي تەۋبە قىلىپ، قىلمىشىنى تۈزەتسە، ئاللاھ تائالا مەغپىرەت قىلغۇچى ۋە ناھايىتى مېھرىباندۇر، ئۇنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىنىشقا لايىقتۇر.

② بۇ ئايەتتە مۇرتەد بولغاندىن كېيىن تەۋبە قىلمىغان ۋە كاپىر ھالەتتە ۋاپات بولغانلارنىڭ جازاسى بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

③ بۇنىڭدىن سەكراتتا تۇرۇپ، ئۆلۈش ئالدىدا قىلغان تەۋبە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بولمىسا، تەۋبىنىڭ دەرىۋازىسى ھەممىگە ھەر ۋاقىت ئوچۇق تۇرىدۇ. بۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ئايەتتىمۇ تەۋبىنىڭ قوبۇل بولىشىغا دەلىل باردۇر. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە قۇرئان كەرىمدە ئاللاھ تائالا تەۋبە قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىنى ۋە تەۋبىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى تەكرار بايان قىلغان: ﴿ئاللاھ بەندىلىرىدىن تەۋبىنى قوبۇل قىلىدۇ﴾. (سۈرە شۇرا 25 - ئايەت) ﴿ئۇلار (يەنى تەۋبە قىلغۇچىلار) ئاللاھنىڭ ئۆز بەندىلىرىنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى، (خالىس نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ) سەدىقىسىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى ۋە ئاللاھنىڭ تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى، ناھايىتى مېھرىبان ئىكەنلىكىنى بىلمەمدۇ؟﴾. (سۈرە تەۋبە 104 - ئايەت) ھەدىسلەردىمۇ بۇ مەزمۇن ناھايىتى ئوچۇق

بايان قىلىنغان. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئايەت ئاخىرقى نەپەستە (سەكراتتا) تەۋبە قىلسا قوبۇل بولمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿داۋاملىق يامان ئىشلارنى قىلىپ بېشىغا ئۆلۈم كەلگەن چاغدا، ئەمدى تەۋبە قىلدىم، دېگۈچىلەرنىڭ تەۋبىسى ۋە كاپىر پېتى ئۆلگۈچىلەرنىڭ تەۋبىسى (يەنى ئۆلۈم ئالدىدا ئىمان ئېيتتىم دېگۈچىلەرنىڭ ئىمانى) قوبۇل قىلىنمايدۇ﴾. (سۈرە نىسا 18 - ئايەت) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جان ھەلقۇمغا كەلمىگۈچە ئاللاھ تائالا بەندىنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىۋېرىدۇ». يەنى جان چىقىدىغان چاغدا تەۋبە قىلسا، قوبۇل قىلىنمايدۇ. (مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 132 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 3537 - ھەدىس، سەھىھۇلجامىئە ئەسەغىر 1 - توم، 386 - بەت)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلَّةُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَا أُفْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنَ النَّصِيرِينَ ﴿٩١﴾

شۈبھىسىزكى، كاپىر بولغان ۋە (تەۋبە قىلماستىن) كاپىر پىتى ئۆلگەنلەرنىڭ ھېچبىرىدىن يەر يۈزى تولغۇدەك ئالتۇن فىدىيە بەرسىمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئەنە شۇلارغا قاتتىق ئازاب بار، ئۇلارغا (ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزىدىغان) ھېچبىر مەدەتكار بولمايدۇ ﴿91﴾.

① پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا دوزاختىكى كىشىلەردىن بىر كىشىنى كەلتۈرۈپ ئۇنىڭغا: ئى ئادەم بالىسى! سەن زېمىن تولغۇدەك ئالتۇن فىدىيە بېرىپ، دوزاخنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇشنى ياقتۇرامسەن؟ دەيدۇ. ئۇ: ئى پەۋەردىگارم! ئەلۋەتتە ياقتۇرىمەن، دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: يالغان ئېيتتىڭ، مەن سەندىن دۇنيادا ئۇنىڭدىن ئازراق ۋە يەڭگىلراقنى سورىسام سەن (ئۇنى) قىلمىدىڭ، دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن (ئۇنى) دوزاخقا قايتۇرىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6557 - ھەدىس) يەنى سەندىن ماڭا شېرىك كەلتۈرمەسلىكىنى سورىغان، ئەمما سەن شېرىكتىن يانمىدىڭ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، كاپىر ئۈچۈن دوزاختا مەڭگۈلۈك ئازاب بولىدۇ، ئەگەر ئۇ دۇنيادا بىر قىسىم ياخشى ئىشلارنى قىلغان بولسىمۇ، كاپىر بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەمەللىرى ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. مەسىلەن: ھەدىستە ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: قۇللارنى ئازات قىلىدىغان، غېرىپ - مىسكىنلەرگە خەير - ساخاۋەت قىلىدىغان مېھماندوست ئابدۇللاھ ئىبنى جەدئان دېگەن (كاپىرنىڭ) قىلغان ياخشىلىقلىرى ئۇنىڭغا مەنپەئەت قىلامدۇ؟ دەپ سورىغاندا. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، چۈنكى، ئۇ: بىرەر كۈنمۇ (يەنى بىرەر قېتىممۇ) ئى پەۋەردىگارم! قىيامەت كۈنى مېنىڭ خاتالىقلىرىمنى كەچۈرگىن دەپ باقمىغان» دەپ جاۋاب بەردى. (سەھىھۇل مۇسلىم، 214 - ھەدىس) شۇنىڭدەك ئۇ يەردە ئەگەر بىر ئادەم يەر يۈزىگە تولغۇدەك ئالتۇن فىدىيە بېرىپ، دوزاخنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇشنى خالىسىمۇ، مۇمكىن بولمايدۇ. سەۋەبى: بىرىنچىدىن ئۇ يەردە ھېچكىمدە ئۇنداق بايلىق بولمايدۇ، ئەگەر بىر ئادەمدە يەر شارىغا تولغۇدەك خەزىنە بار دەپ پەرەز قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنى بېرىپ دوزاخنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇش مۇمكىن بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ يەردە تۆلەم ياكى فىدىيە قوبۇل قىلىنمايدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھېچ كىشىنىڭ فىدىيىسى قوبۇل قىلىنمايدىغان، ھېچ كىشىنىڭ شاپائىتى پايدا قىلمايدىغان، ئۇلارغا (يەنى كاپىرلار ۋە گۇناھكارلارغا) ياردەم قىلىنمايدىغان كۈندىن قورقۇڭلار﴾. (سۈرە بەقەرە 123 - ئايەت) ﴿ئېلىم - سېتىممۇ، دوستلۇقمۇ بولمايدىغان (يەنى ئەسقاتمايدىغان) كۈن كېلىشتىن بۇرۇن، بىز بەرگەن مال - مۈلۈكتىن يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا يوسۇندا سەدىقە قىلسۇن﴾. (سۈرە ئىبراھىم 31 - ئايەت)

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾ * كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾

سىلەر ياخشى كۆرگەن نەرسەڭلاردىن (ئاللاھ يولىدا) سەرپ قىلمىغۇچە (يەنى ماللىرىڭلارنىڭ ياخشىسىنى سەدىقە قىلمىغۇچە) ھەرگىز ياخشىلىققا ① ئېرىشەلمەيسىلەر، (ئاللاھنىڭ يولىدا) نېمىنى سەرپ قىلساڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر ② [92]. تەۋرات نازىل قىلىنىشتىن ئىلگىرى، ئىسرائىل (يەنى يەئىقۇب ئەلەيھىسسالام) ئۆزىگە ھارام قىلىۋالغان يېمەكلىكلەر (يەنى تۆگىنىڭ گۆشى ۋە سۈتى)دىن باشقا يېمەكلىكلەرنىڭ ھەممىسى ئىسرائىل ئەۋلادىغا ھالال ئىدى. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەر (يەئىقۇب ئۆزىگە ھارام قىلىۋالغان يېمەكلىكلەرنى ئاللاھ ھارام قىلغان دېگەن سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، تەۋراتنى ئېلىپ كېلىپ ئوقۇپ بېقىڭلار» ③ [93].

① بۇ يەردىكى ﴿الْبِرِّ﴾ «ياخشىلىق» دېگەندىن ياخشى ئەمەل ياكى جەننەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (فەتھۇلقەدر) ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئەبۇتەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مەدىنىدىكى ئەنسارلارنىڭ ئىچىدە مال - دۇنياسى ئەڭ كۆپ كىشى ئىدى. ئۇ بۇ ئايەت چۈشكەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ھەقىقەتەن مەن مال - مۈلۈكلىرىمنىڭ ئىچىدە بەيرىھا دېگەن بېغىمنى بەك ياخشى كۆرىمەن، ئۇ ئاللاھ يولىدا سەدىقە بولسۇن. سەن ئۇنى ئاللاھ تائالا ساڭا كۆرسەتكەن بويىچە بىر تەرەپ قىلغىن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «پاھ - پاھ، بۇ پايدىلىق مال بولدى، (يەنى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا ساۋابى كۆپ مال بولدى). مېنىڭچە سەن ئۇنى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭغا سەدىقە قىلغىن» دېدى. ئەبۇتەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى، مەن سەن دېگەندەك قىلىمەن» دېدى. ئاندىن بېغىنى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا ۋە تاغىسىنىڭ بالىلىرىغا بۆلۈپ بەردى. (سەھىھۇل بۇخارى 4554 - ھەدىس، ئەلفەتھۇررەھمانى 178/15) شۇنىڭدەك باشقا نۇرغۇن ساھابىلەر ئۆزلىرىنىڭ ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلىرىنى ئاللاھ يولىدا سەدىقە قىلدى. ﴿مِمَّا تُحِبُّونَ﴾ دىكى ﴿مِنْ﴾ مال - مۈلۈكتىن بىر قىسمىنى سەدىقە قىلىش دېگەننى ئىپادىلەش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى ياخشى كۆرگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىنى ئەمەس، بەلكى بىر قىسمىنى سەدىقە قىلىشقا بۇيرۇلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى نەرسىلەرنى سەدىقە قىلىشقا تىرىشىش لازىم، مانا بۇ ئەۋزەل ۋە يۇقىرى دەرىجىگە ئېرىشىشنىڭ يولىدۇر. بۇنىڭ مەنىسى، سۈپىتى تۆۋەن، ئېھتىياجىدىن ئارتۇق ياكى ئىشلەتكەن كونا نەرسىنى سەدىقە قىلسا بولمايدۇ ياكى ساۋاب بولمايدۇ دېگەنلىك ئەمەس. بۇنداق نەرسىلەرنى سەدىقە قىلىشمۇ جايىز ھەم ساۋابلىقتۇر، ئەمما ياخشى كۆرگەن نەرسىلەرنى سەدىقە قىلىش ئەۋزەل ۋە ساۋابى تېخىمۇ كۆپتۇر.

② ياخشى بولسۇن ياكى ناچار بولسۇن نېمىنى سەدىقە قىلساڭلار، ئاللاھ تائالا ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ، شۇنىڭغا لايىق ئەجىر ئاتا قىلىدۇ.

③ بۇ ئايەت بىلەن ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىككى ئايەت يەھۇدىيلارنىڭ ئېتىرازىغا قارىتا نازىل بولغان. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «سەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىغا ئەگىشمەن دەيسەنۇ، تۆگىنىڭ گۆشىنى يەيدىكەن سەن، ھالبۇكى، تۆگىنىڭ گۆشى ۋە سۈتى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدا ھارام ئىدىغۇ؟» دېيىشتى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە يەھۇدىيلارنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ يالغانلىقىنى بايان قىلدى. بۇ نەرسىلەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدا ھارام ئەمەس ئىدى، ئەمما ئىسرائىل (يەئىقۇب

ئەلەيھىسسالام) كېسەللىك سەۋەبىدىن ياكى نەزىر قىلىش يۈزىسىدىن تۆگىنىنىڭ سۈتى ۋە گۆشىنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋالغان ئىدى، يەنە كېلىپ بۇ تەۋرات نازىل بولۇشتىن ئىلگىرى بولغان ئىش ئىدى. تەۋرات ئىبراھىم ۋە يەئقۇب ئەلەيھىسسالاملاردىن خېلى كېيىن چۈشكەن تۇرسا، سىلەر قانداقمۇ مەزكۇر دەۋانى كۆتۈرۈپ چىقىسىلەر؟ ئۇنىڭدىن باشقا يەنە تەۋراتتا بەزى نەرسىلەر سىلەر (يەھۇدىيلار)غا ئۆزۈڭلارنىڭ قىلمىشى سەۋەبىدىن ھارام قىلىنغان ئىدى. (سۈرە ئەنئام 6 - ئايەت ۋە سۈرە نىسا 60 - ئايەتلەردە بايان قىلىنغاندەك) ئەگەر بۇنىڭغا ئىشەنمىسەڭلار، تەۋراتنى ئېچىپ ئوقۇپ بېقىڭلار، ئۇنىڭدىن مەزكۇر نەرسىلەرنىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام زامانىدا ھارام ئەمەسلىكى ۋە بەزى نەرسىلەرنىڭ ئۆزۈڭلارنىڭ قىلمىشى سەۋەبىدىن يەنى سىلەرنى جازالاش يۈزىسىدىن ھارام قىلىنغانلىقى ئايان بولىدۇ. (ئەيسە تەپسىلى)

فَمَنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا ﴿٩٧﴾ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

شۇنىڭدىن كېيىن (يەنى روشەن دەلىل مەيدانغا كەلگەندىن كېيىن)، كىمكى ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇيدىكەن، ئەنە شۇلار (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلاردۇر [94]. ئېيتقىنىكى، «ئاللاھ راست ئېيتتى، (ئىسلام دىنىدىن ئىبارەت) ئىبراھىمنىڭ توغرا دىنىغا ئەگىشىڭلار، ئۇ (يەنى ئىبراھىم) مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى [95].» شەكسىزكى، جاھان ئەھلىگە بەرىكەت ۋە ھىدايەت بولغان، ئىنسانلارغا (ئىبادەت ئۈچۈن) سېلىنغان تۇنجى ئۆي (يەنى بەيتۇللاھ) مەككىدۇر ① [96]. ئۇنىڭدا ئوپئوچۇق ئالامەتلەر باركى، ماقامى ئىبراھىم شۇلارنىڭ بىرىدۇر، بەيتۇللاھقا كىرگەن ئادەم ئەمىن بولىدۇ ②. بۇ ئۆيگە قەدەر كېلىشكە يول تاپالغان (يەنى قادر بولالغان) كىشىلەرنىڭ ئاللاھ ئۈچۈن ھەج قىلىشى ئۇلارغا پەرز قىلىندى ③. كىمكى (بۇنى) ئىنكار قىلىدىكەن (يەنى ھەجنى تەرك ئېتىدىكەن، زىيىنى ئۆزىگە)، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ جاھان ئەھلىدىن (يەنى ئۇلارنىڭ ئىبادىتىدىن) بەھاجەتتۇر ④ [97]. ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنىكى: «ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار، ناسارالار) نېمە ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىسىلەر؟ ۋەھالەنكى، ئاللاھ قىلمىشىڭلارغا شاھىتتۇر [98].»

① بۇ يەھۇدىيلارنىڭ ئىككىنچى ئېتىرازىغا بېرىلگەن جاۋابتۇر. ئۇلار بەيتۇلمۇقەددەس ھەممىدىن بۇرۇن سېلىنغان ئىبادەتخانا تۇرسا، مۇھەممەد ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى نېمىشقا قىبلىنى كەبىگە ئۆزگەرتىدۇ دەپ ئېتىراز بىلدۈرگەن ئىدى. ئۇلارغا جاۋابەن، سىلەرنىڭ بۇ دەۋايىڭلارمۇ توغرا ئەمەس، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن بىنا قىلىنغان تۇنجى ئۆي مەككىدۇر، دېيىلدى.

② چۈنكى مەككىدە ئۇرۇش قىلىش، قان تۆكۈش، ئوۋ ئوۋلاش ھەتتا دەرەخلەرنى كېسىشمۇ مەنئى قىلىنغان. (سەھىھۇل بۇخارى 1349 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 1353 - ھەدىس)

③ ﴿ يول تاپالغان كىشىلەر ﴾ دېگەندە ھەرەمگە بېرىپ - كەلگىچە يەتكىدەك ئىقتىسادى بار بولغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە جان ۋە مالنىڭ زىيانغا ئۇچرىماسلىقى ئۈچۈن يول ئامان بولۇش، يولنىڭ مۇشەققەتلىرىگە بەرداشلىق بەرگۈدەك دەرىجىدە تېنى ساغلام بولۇشمۇ قادر بولۇش شەرتىنىڭ جۈملىسىدۇر. يەنە ئايال كىشى ئۈچۈن مەھرەمنىڭ ھەمرا بولۇشى زۆرۈردۇر. (فەتھۇلقەدىر) بۇ ئايەت ھەر قانداق قادر بولالغان كىشىگە ھەجنىڭ پەرز بولىدىغانلىقىغا دەلىلدۇر. ھەدىس شېرىپىنىڭ روھىغا ئاساسەن ھەج قىلىش مۇسۇلمانغا ئۆمرىدە پەقەت بىر قېتىم پەرزدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ قادر بولۇپ تۇرۇپ ھەج قىلماسلىق ۋە ھەجنى تەرك قىلىش قۇرئان كەرىمدە «ئىنكار قىلسا، كاپىر بولسا» دېگەن مەنىدە كېلىدىغان ﴿ كَفَرَ ﴾ دېگەن پىئىل بىلەن ئىپادىلەندى. بۇنىڭدىن ھەجنىڭ شەكسىز پەرزلىكى ۋە زۆرۈرلىكى ئايان بولىدۇ. ھەدىسلەردە قادر بولۇپ تۇرۇپ ھەج قىلمىغان كىشىلەرگە قارىتا قاتتىق ئاگاھلاندىرۇش بېرىلگەن.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنِ آمَنَ تَبِعُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَن يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَد هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار، ناسارالار) (ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتىغا) شاھىت بولۇپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن ئاللاھنىڭ يولىنى ئەگرى كۆرسىتىپ، ئىمان ئېيتقانلارنى ئۈنىڭدىن توسسىلەر؟ ئاللاھ قىلمىشىڭلاردىن غاپىل ئەمەستۇر» [99]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر ئەھلى كىتابتىن بىر پىرقىغە ئىتائەت قىلساڭلار، سىلەر ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن، ئۇلار سىلەرنى (كاپىرلىققا) قايتۇرۇۋېتىدۇ» [100]. سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ئوقۇپ بېرىلىۋاتقان (يەنى ۋەھىي ئۈزۈلۈپ قالماي ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى نازىل بولۇۋاتقان) ۋە ئاراڭلاردا ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى (ھايات) تۇرغان تۇرسا، سىلەر قانداقمۇ كاپىر بولۇپ كېتىسىلەر؟ كىمكى ئاللاھقا (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا) مەھكەم ئېسىلىدىكەن، ئۇ توغرا يولغا يېتەكلەنگەن بولىدۇ [101].

① يەنى سىلەر ئىسلامنىڭ ھەق دىن ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ دەۋەتچىسىنىڭ راستچىل پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى بىلىسىلەرغۇ؟! چۈنكى بۇ سۆزلەر پەيغەمبەرلىرىڭلارغا چۈشۈرۈلگەن كىتابلاردا يېزىلغان، سىلەر ئۇ كىتابلارنى ئوقۇيسىلەر.

② قۇرئان كەرىم يەھۇدىيلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارنى توغرا يولدىن قايتۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان يامان قىلمىشلىرىنى بايان قىلغاندىن كېيىن، مۇسۇلمانلارغا خىتاب قىلىپ، قۇرئان سىلەرگە ئوقۇپ بېرىلىۋاتقان ۋە ئاراڭلاردا پەيغەمبەر بار تۇرۇپ، يەھۇدىيلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىگە ئالدىنماڭلار! ھۇشيار تۇرۇڭلار! دەپ ئاگاھلاندۇرۇش بېرىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئارقا كۆرۈنىشى تەپسىر كىتابلىرىدا مۇنداق بايان قىلىنغان:

ئەۋس ۋە خەزىرەدىن ئىبارەت ئىككى قەبىلىگە تەۋە ئەنسارلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئۆزئارا پاراڭلىشىۋاتقان ئىدى، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن شاس ئىبنى قەيس ئىسىملىك بىر يەھۇدىي ئۆتۈپ قالدى. ئۇ، ئىلگىرى بىر - بىرىگە قاتتىق دۈشمەن بولغان ئىككى قەبىلىنىڭ ئىسلامنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ئىنتايىن ئىناق ۋە ئىتتىپاق بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ھەسەتخورلۇقى قوزغالدى، ئۇ بىر يىگىتنى تېپىپ ۋەزىپە تاپشۇردى، ئۇنىڭغا ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئىككى قەبىلە ئارىسىدا ھېجرەتتىن بىر ئاز بۇرۇن يۈز بەرگەن «بىئاس ئۇرۇشى» ھەققىدە سۆز قىلىشقا بۇيرۇق قىلدى. ئۇ ياش ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىئاس ئۇرۇشى ھەققىدە سۆز قىلدى ۋە ئۇلار شۇ ئۇرۇشتا ئۇلار بىر - بىرىنى مەسخىرە قىلىپ ئېيتىشقان شېئىر - قوشاقلارنى ئوقۇدى، نەتىجىدە بۇ ئىككى قەبىلىنىڭ كونا ئاداۋەتلىرىگە ئوت يېقىلدى ۋە بىر - بىرىنى تىللاش ۋە ئەيىبلەشكە باشلىدى، ھەتتا ئۇرۇشۇش ئۈچۈن قوللىرىغا قورال ئېلىشقا چاقىرىق قىلغان ئاۋازلارمۇ كۆتۈرۈلدى، ئۇلار ئارىسىدا ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىشكە تاسلا قالغان پەيتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يېتىپ كەلدى ۋە ئۇلارغا نەسھەت قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پەيلىدىن ياندى، شۇ چاغدا بۇ ئايەت ۋە كېيىنكى ئايەتلەر نازىل بولدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر، فەتھۇلقەدر ۋە باشقا تەپسىرلەردىن ئېلىندى)

③ ﴿ئاللاھقا (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا) مەھكەم ئېسىلىش﴾ نىڭ مەنىسى، ئاللاھنىڭ دىنىنى مەھكەم

تۇنۇش ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشتا سۇسلۇق قىلماسلىقتۇر.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٣٣﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھقا ھەقىقىي رەۋىشتە تەقۋادارلىق قىلىڭلار^①، پەقەت مۇسۇلمانلىق ھالىتىڭلار بىلەنلا ۋاپات بولۇڭلار [102]. ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا) مەھكەم ئېسىلىڭلار^②، بۆلۈنمەڭلار (يەنى سىلەردىن ئىلگىرى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار بۆلۈنگەندەك دىندا بۆلۈنمەڭلار)^③. ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ئەسلەڭلار، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ئۆزئارا دۈشمەن ئىدىڭلار، ئاللاھ دىلىڭلارنى بىرلەشتۈردى، ئاللاھنىڭ نېمىتى بىلەن ئۆزئارا قېرىنداش بولدۇڭلار، سىلەر دوزاخ چوقۇرىنىڭ گىرۋىكىدە ئىدىڭلار، ئاللاھ سىلەرنى (ئىسلام ئارقىلىق) ئۇنىڭدىن قۇتقۇزدى. سىلەرنىڭ ھىدايەت تېپىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ ئايەتلىرىنى سىلەرگە شۇنداق بايان قىلىدۇ [103].

① بۇنىڭ مەنىسى، ئىسلامنىڭ ئەھكاملىرىنى ۋە پەرز ئەمەللەرنى تولۇق بەجا كەلتۈرۈڭلار، چەكلەنگەن نەرسىلەردىن يىراق تۇرۇڭلار، دېمەكتۇر. مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت نازىل بولغاندا ساھابىلار ناھايىتى غەمكىن بولۇپ كەتكەن ئىدى، ئاللاھ تائالا ﴿قۇدرىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە تەقۋادارلىق قىلىڭلار﴾. (سۈرە تاغابۇن 16 - ئايەت) دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. بۇ ئايەتنى يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ دەپ ئالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ بېرىدۇ دەپ ئېلىش ئەڭ توغرىدۇر، چۈنكى ئىككى ئايەتنى بىرلەشتۈرۈش ۋە ماسلاشتۇرۇش مۇمكىن بولمىغاندا ئاندىن ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشتىن ئېغىز ئاچقىلى بولىدۇ، بۇ يەردە ماسلاشتۇرۇش مۇمكىن. ئىككى ئايەتنى بىرلەشتۈرگەندە مەنىسى: «ئاللاھقا ھەقىقىي رەۋىشتە، كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە تەقۋادارلىق قىلىڭلار» دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

② ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە تەقۋادارلىققا بۇيرۇغاندىن كېيىن ﴿ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا) مەھكەم ئېسىلىڭلار!﴾ دەپ بۇيرۇق قىلىش بىلەن نىجاتلىقنىڭمۇ پەقەت مەزكۇر ئىككى ئاساسقا باغلىق ئىكەنلىكىنى، ئىتتىپاقلىقنىڭمۇ دەل شۇنىڭ ئۈستىگىلا قۇرۇلىدىغانلىقىنى ۋە داۋاملىشىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ بەردى.

③ ﴿وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ «بۆلۈنمەڭلار» دېگەن بۇيرۇق بىلەن گۇرۇھۋازلىقتىن چەكلىدى. يەنى ئەگەر مەزكۇر ئىككى ئاساسىي ئۇسۇلدىن چىقىپ كەتسەڭلار، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا تەپرىقچىلىق پەيدا بولىدۇ، ئايرىم - ئايرىم پىرقىلەرگە بۆلۈنۈپ كېتىسىلەر.

وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١١٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا
وَأُخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ أُسْوِدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ
بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١١٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ أُبْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ
تَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظَلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١١٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١١٩﴾

سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا (كىشىلەرنى) خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلاردىن توسىدىغان بىر جامائە بولسۇن. ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر [104]. سىلەر ئۆزلىرىگە روشەن دەلىللەر كەلگەندىن كېيىن بۆلۈنۈپ كېتىشكەن ۋە ئىختىلاپ قىلىشقان كىشىلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دەك بولماڭلار ①، ئەنە شۇلارغا چوڭ ئازاب بار [105]. بەزى يۈزلەر (يەنى مۇئمىنلەرنىڭ يۈزلىرى) ئاقىرىپ كېتىدىغان، بەزى يۈزلەر (يەنى كاپىرلارنىڭ يۈزلىرى) قارىداپ كېتىدىغان (قىيامەت) كۈنىدە ②، يۈزلىرى قارىداپ كەتكەنلەرگە: «ئىمان ئېيتقىنىڭلاردىن كېيىن كاپىر بولدۇڭلارمۇ؟ كاپىر بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئازابنى تېتىڭلار» (دېيىلىدۇ) [106]. يۈزى ئاقىرىپ كەتكەنلەرگە كەلسەك، ئۇلار ئاللاھنىڭ رەھمىتىدە (يەنى جەننەتتە) بولىدۇ، ئۇلار ئۇنىڭدا (يەنى جەننەتتە) مەڭگۈ قالىدۇ [107]. مانا بۇ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدۇركى، (ئى پەيغەمبەر!) بىز ئۇنى ساڭا ھەقىقىتى بىلەن ئوقۇپ بېرىۋاتىمىز، ئاللاھ جاھان ئەھلىگە ئۇۋال قىلىشنى خالىمايدۇ [108]. ئاسمانلار ۋە زېمىندىكى شەيئىلەر ئاللاھنىڭ (مۈلكى، مەخلۇقاتى ۋە بەندىلىرى)دۇر، ھەممە ئىشلار ئاللاھقا قايتۇرۇلىدۇ [109].

① يەنى ئۇلار روشەن دەلىللەر كەلگەندىن كېيىن بۆلۈندى ۋە پارچىلاندى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىڭ ئارىسىدىكى ئىختىلاپ ۋە تەپرىقچىلىق ئۇلارنىڭ ھەقىقىي بىلمەسلىكىدىن ۋە دەلىللەرنى چۈشەنمەسلىكىدىن ئەمەس، بەلكى ھەقىقەتنى بىلىپ تۇرۇپ، پەقەت دۇنيالىق مەنپەئەت ۋە نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشكەنلىكىدىن بولغان. دېمەك ئۇلار بىلىپ تۇرۇپ، ئىختىلاپ ۋە تەپرىقچىلىق يولىنى تۇتقان ۋە ئۇنىڭدا چىڭ تۇرغان ئىدى. قورئان كەرىم بۇ ھەقىقەتنى ھەر خىل ئۇسۇل ۋە شەكىلدە تەكرار بايان قىلدى ۋە تەپرىقچىلىقتىن يىراق تۇرۇشنى تەكىتلىدى.

② بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «قىيامەت كۈنى سۈننەتكە ئەگىشىپ ماڭغانلار (ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائەت) نىڭ يۈزلىرى ئاقىرىپ كېتىدۇ؛ بىدئەتچى ۋە بۆلگۈنچىلەرنىڭ يۈزلىرى قارىداپ كېتىدۇ» دەيدۇ.

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِمَّنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٣٠﴾ لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يُقْتَلُوا كُمْ يُؤَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٣١﴾

(ئى مۇھەممەد ئۈممىتى!) سىلەر ئىنسانلار مەنپەئەتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان (كىشىلەرنى) ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا (مۇكەممەل) ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈممەتسىلەر^①. ئەگەر ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار، ناسارالار)مۇ ئىمان ئېيتقان بولسا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان ۋەھىيگە ئىشەنگەن بولسا)، ئۇلار ئۈچۈن (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) ئەلۋەتتە ياخشى بولاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مۇئمىنلەرمۇ بار^②، ئۇلارنىڭ تولىسى پاسىقلاردۇر [110]. ئۇلار سىلەرگە ئازار بېرىشتىن باشقا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ. ئەگەر سىلەر بىلەن ئۇرۇشسا، سىلەرگە ئارقىسىنى قىلىپ قاچىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارغا ياردەم بېرىلمەيدۇ^③ [111].

① بۇ ئايەتتە ئىسلام ئۈممىتى «ئەڭ ياخشى ئۈممەت» دەپ ئاتالدى ھەمدە بۇ ئۈممەتنىڭ ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇش ۋە ئاللاھقا ئىمان ئېيتىشتىن ئىبارەت سۈپەتلەرگە ئىگە بولغانلىقىدىن بۇ شەرەپكە ئېرىشكەنلىكىمۇ بايان قىلىندى. بۇ ئۈممەت مەزكۇر ئىمتىيازلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى ساقلاپ قالغانغا قەدەر «ئەڭ ياخشى ئۈممەت» بولۇپ تۇرىۋېرىدۇ، ئەگەر ئۇ خۇسۇسىيەتلىرىنى ساقلاپ قالالمىسا، بۇ شەرەپلىك ئىمتىيازىدىن مەھرۇم بولۇپ قالىدۇ. بۇ ئايەتتىن كېيىنلا ئەھلى كىتابنىڭ ئەيىبلەنگەنلىكىمۇ دەل شۇ نۇقتىنى چۈشەندۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇش ۋە زىپىسىنى ئادا قىلمىغانلار ئەھلى كىتابلارغا ئوخشاپ قالىدۇ. ئەھلى كىتابنىڭ سۈپەتلىرى مۇنداق ئىدى: ﴿ئۇلار ئۆزلىرى قىلغان يامان ئىشلاردىن بىر - بىرىنى توسمايتتى﴾. (سۈرە مائىدە 79 - ئايەت) شۇڭا بۇ ئايەتتە ﴿ئۇلارنىڭ تولىسى پاسىقلاردۇر﴾ دېيىلدى.

«ياخشىلىققا بۇيرۇش» پەرز ئەينىمۇ ياكى پەرز كۇپايىمۇ؟ كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە پەرز كۇپايە بولۇپ، بۇ ئۆلىمالارنىڭ ۋەزىپىسىدۇر، بۇ پەرزنى ئىزچىل ئادا قىلىپ تۇرۇش ئۇلارنىڭ مەجبۇرىيىتىدۇر، چۈنكى ئۇلار شەرئەتتە بىر ئىشنىڭ ياخشىلىققا ياكى يامانلىققا تەۋە ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدىغانلاردۇر. ئۇلارنىڭ دەۋەت ۋە تەبلىغ پەرزىنى ئادا قىلىشى بىلەن باشقا كىشىلەرنىڭ زىممىسىدىن بۇ پەرز ساقىت بولىدۇ. شۇنىڭدەك جىھاد مۇ ئومۇمىي ئەھۋالدا پەرز كۇپايە بولىدۇ، يەنى بىر گۇرۇھ كىشىلەرنىڭ ئادا قىلىشى بىلەن باشقىلارنىڭ مەسئۇلىيىتى ئادا بولغان بولىدۇ. ئەمما ھەربىر مۇسۇلماننىڭ ئۆزى تۇرىۋاتقان جايدا «مەندىن بىر ئايەت بولسىمۇ يەتكۈزۈڭلار» دېگەن ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن دەۋەت قىلىش مەسئۇلىيىتى بار.

② مەسىلەن: يەھۇدىيلار ئىچىدىن ئابدۇللاھ ئىبنى سالامغا ئوخشاش كىشىلەر مۇسۇلمان بولغان ئىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ سانى ناھايىتى ئاز ئىدى. ئايەتتە كەلگەن ﴿مِنْهُمْ﴾ دىكى ﴿مِنْ﴾ ئۇلاردىن ئاز بىر قىسمى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

③ بۇ يەردىكى ﴿أَذًى﴾ «ئازار بېرىش» دېگەندىن تىل ئازارى ۋە بوھتان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىغۋالىرىدىن كۆڭۈل ۋاقىتلىق بىئارام بولىدۇ، ئەمما جەڭ مەيدانلىرىدا ئۇلار سىلەرنى مەغلۇپ قىلالمايدۇ. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى. مەدىنىدىكى يەھۇدىيلار چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. خەيبەر فەتىھى بولغاندا ئۇ يەردىكى يەھۇدىيلارمۇ چىقىپ كەتتى، شۇنىڭدەك مۇسۇلمانلار شام رايۇنلىرىدىكى

خىرىستىئانلارنى مەغلۇپ قىلدى. ئاخىرى سەلبىيە ئۇرۇشى بولغاندا خىرىستىئانلار ئۇنىڭ قىساسىنى ئېلىشقا باشلىدى ۋە بەيتۇل مۇقەددەسنىمۇ ئىشغال قىلىۋالدى. لېكىن سۇلتان سالاھىددىن ئەييۇبى 90 يىلدىن كېيىن ئۇلاردىن بەيتۇل مۇقەددەسنى قايتۇرۇپ ئالدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمانى ئاجىزلىقى سەۋەبىدىن يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارنىڭ بىرلەشمە ھۇجۇملىرى نەتىجىسىدە بەيتۇل مۇقەددەس يەنە قولىدىن كەتتى. ئىنشائاللاھ بىر كۈن كېلىدۇكى، ئۇ چاغدا ئەھۋال ئۆزگىرىدۇ. خۇسۇسەن ئىيسا ئەلەيھىسسالام چۈشكەندىن كېيىن خىرىستىئان دىنىغا خاتىمە بېرىلىدۇ. ئىسلام چوقۇم غەلبە قىلىدۇ. بۇ ھەقتە كەلگەن سەھىھ ھەدىسلەر بۇنىڭغا دەلىلدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

ضَرَبْتَ عَلَيْهِمُ الدِّلَّةَ اَيْنَ مَا تُقِفُوا اِلَّا بِحَبْلِ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ وَبَاۗءُو بِعَصَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَضَرَبْتَ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةَ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوۡا يَكْفُرُوۡنَ بِآيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوۡنَ الْاَنْبِيَاۗءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّ كَانُوۡا يَعْتَدُوۡنَ ﴿١١٢﴾ * لَيْسُوۡا سَوَآءً مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قٰئِمَةٌ يَتْلُوۡنَ ءَايٰتِ اللّٰهِ ءَانَآءَ الَّلَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُوۡنَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُوۡنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُوۡنَ بِالْمَعْرُوۡفِ وَيَنْهَوۡنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسْرِعُوۡنَ فِي الْخَيْرٰتِ وَاُولٰٓئِكَ مِنَ الصّٰلِحِيۡنَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوۡا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوۡهُ وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌ بِالْمُتَّقِيۡنَ ﴿١١٥﴾

ئۇلار قەيەردە بولسۇن، ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ ۋە ئىنسانلارنىڭ ھىمايىسىدە بولغانلىرىدىن باشقىلىرى خارلىققا پېتىپ قالدۇ، ①، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ ۋە موھتاجلىققا چۆمدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى تۈپەيلىدىندۇر. (يەنە) بۇ ئۇلارنىڭ (ئاللاھقا) ئاسىيلىق قىلغانلىقى ۋە (ئاللاھنىڭ چەكلىمىسىدىن) ئېشىپ كەتكەنلىكى سەۋەبىدىندۇر ② [112]. ئۇلار بىرخىل ئەمەس، ئەھلى كىتابتىن (يەنى يەھۇدىيلار، ناسارالار ئىچىدە) كېچىلىرى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى تىلاۋەت قىلىپ تۇرىدىغان، سەجدە قىلىپ تۇرىدىغان، (ھەق ئۈستىدە) مۇستەھكەم تۇرىدىغان بىر جامائە بار [113]. ئۇلار ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشىنىدۇ، (كىشىلەرنى) ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ، خەيرلىك ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرايدۇ. ئەنە شۇلار ياخشىلاردىندۇر [114]. ئۇلار ھەرقانداق ياخشىلىقنى قىلسۇن، ئۇ بىكار كەتمەيدۇ (مۇكاپاتسىز قالمايدۇ). ئاللاھ تەقۋادارلارنى ئوبدان بىلىدۇ ③ [115].

① بۇ يەردە يەھۇدىيلار ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغانلىقى نەتىجىسىدە ئۆزلىرى دۇچار بولغان موھتاجلىق ۋە خارلىقتىن ۋاقىتلىق قوغدىنىش ۋە ھىمايىگە ئېرىشىشنىڭ ئىككى خىل شەكلى بايان قىلىندى: بىرىنچىسى، ئىسلامنى قوبۇل قىلىپ، ئاللاھنىڭ ھىمايىسىگە ئۆتۈپ ياشاش ياكى ئىسلام دۆلىتىدە جىزىيە تۆلەپ زىممىلىكتە ياشاشقا ماقۇل بولۇش. ئىككىنچىسى، ئىنسانلارنىڭ ھىمايىسىگە ئۆتۈپ ياشاش. بۇنىڭ ئىككى خىل مەنىسى بار: بىرى شۇكى، ئىسلام دۆلىتىنىڭ ھىمايىسىگە ئۆتمەي ئومۇمىي مۇسۇلمانلارنىڭ شەخسىي ھىمايىسىگە ئۆتۈپ ياشاش. چۈنكى ھەربىر مۇسۇلماننىڭ پاناھلىق بېرىش ھوقۇقى بولىدۇ، شەرىئەتتە ئادەتتىكى بىر مۇسۇلماننىڭ بەرگەن پاناھلىقىمۇ ئېتىراپ قىلىنىدۇ. يەنە بىرى، مۇسۇلمان ئەمەس كۈچلەرنىڭ ھىمايىسىگە ئۆتۈپ ياشاش. چۈنكى بۇ يەردىكى «ئىنسانلار» دېگەن سۆز ئومۇمىي مەنىدە بولۇپ، مۇسۇلمان ۋە مۇسۇلمان ئەمەس ھەممە ئىنسانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (مەسىلەن: ھازىر يەھۇدىيلار كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ ھىمايىسىدە ياشاۋاتىدۇ. تەرجىماندىن)

② دېمەك ئۇلار مەزكۇر قىلمىشلىرى سەۋەبىدىن خارلىق ۋە موھتاجلىققا دۇچار بولىدۇ.

③ ئالدىنقى ئايەتتە كەلگەندەك ئەھلى كىتابنىڭ ھەممىسى ناچار ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قىسىم ياخشى كىشىلەرمۇ بار. مەسىلەن: ئابدۇللاھ ئىبنى سالام، ئەسەد ئىبنى ئوبەيد، سەئىدە ئىبنى سەئىيە ۋە ئەسەد ئىبنى سەئىيە قاتارلىقلار. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئىسلامغا كىرىش شەرىپىگە نائىل قىلدى، ئۇلاردا ئەھلى ئىمان ۋە ئەھلى تەقۋا كىشىلەرنىڭ سۈپەتلىرى تېپىلىدۇ. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن.

﴿قَائِمَةٌ﴾ «(ھەق ئۈستىدە) مۇستەھكەم تۇرىدىغان» يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىدىغان ۋە شەرىئەتتىگە بويسۇنىدىغان. ﴿يَسْجُدُونَ﴾ نىڭ مەنىسى كېچىلىرى تەھەججۇد نامىزى ئوقۇيدىغان، نامازلىرىدا قۇرئان ئوقۇيدىغان كىشىلەر، دېگەن بولىدۇ. بۇ يەردىكى «ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن

توسىدۇ» دېگەننى بەزى مۇپەسسىرلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇيدۇ ۋە ئۇنىڭغا مۇخالىپەتچىلىك قىلىشتىن توسىدۇ دەپ تەپسىر قىلغان. بۇ بىر گۇرۇھ كىشىلەرنى ئاللاھ تائالا سۈرىنىڭ ئاخىرىدا يەنە مۇنداق سۈپەتلەيدۇ: ﴿ئەھلى كىتاب ئارىسىدا ھەقىقەتەن ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرىدىغان، سىلەرگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)، ئۆزلىرىگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى تەۋراتقا ۋە ئىنجىلغا) ئىشىنىدىغانلار بار. ئۇلار ئاللاھتىن قورقىدۇ﴾. (سۈرە ئال ئىمران 199 - ئايەت)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتُهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

شۈبھىسىزكى، كۈفۇرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلارنىڭ پۇل - ماللىرى، بالىلىرى ئاللاھنىڭ ئازابى ئالدىدا ھېچ نەرسىگە دال بولالمايدۇ. ئەنە شۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر، دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ [116]. ئۇلارنىڭ بۇ دۇنيادا سەرپ قىلغان نەرسىلىرى (ياكى بەرگەن سەدىقلىرى) ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغان بىر قەۋمنىڭ زىرائىتىگە تېگىپ ئۇنى نابۇت قىلىۋەتكەن سوغۇق شامالغا ئوخشايدۇ (ئىگىلىرىنىڭ گۇناھى تۈپەيلىدىن نابۇت قىلىنغان بۇ زىرائەتكە ئوخشاش، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنى بىكار قىلىدۇ) ①. ئاللاھ ئۇلارغا زۇلۇم قىلمىدى، لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى [117].

① قىيامەت كۈنى كاپىرلارنىڭ بالىلىرى ۋە ماللىرى ئۇلارغا ئەسقا تىمايدۇ، ھەتتا پاراۋانلىققا ۋە قارىماققا خەيرلىك كۆرۈنىدىغان ئىشلارغا سەرپ قىلغان پۇل - ماللىرىمۇ بىكار بولۇپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ مىسالى قاتتىق سوغۇق شامالغا يەنى ياپپىشىل زىرائەتنى ۋەيران قىلىۋەتكەن ئۈششۈككە ئوخشايدۇ، ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچى بولغان زىرائەتنىڭ ئىگىسى بۇ زىرائەتتىن كۆپ مول - ھوسۇل ئېلىشنى ئارزۇ قىلىپ خۇشال تۇرغاندا، تۈيۈقسىز ئۇنىڭ ئۈمىدى كۈلگە ئايلىنىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئىمان ئېيتىمىغان كىشىلەر خەيرىيەت ئىشلىرىغا ھەر قانچە كۆپ ئىئانە قىلىپ، دۇنيادا كاتتا نام - شۆھرەتكە ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئاخىرەتتە ھېچ ساۋابقا ئېرىشەلمەيدۇ، ئۇلارغا جەھەننەمدە مەڭگۈلۈك ئازاب بولىدۇ.

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةَ مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَّدُوًّا مَّا عَيْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَقْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ
 أَكْبَرَ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَآءَانْتُمْ أَوْلَآءٌ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا ءَامَنَّا
 وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُؤْتُوا بِعَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئۆزۈڭلاردىن بولمىغانلارنى سىرداش (دوست) قىلىۋالماڭلار^①، ئۇلار سىلەرگە بۇرغۇنچىلىق قىلىشتا بوشاڭلىق قىلمايدۇ. ئۇلار سىلەرنىڭ مۇشەققەتتە قىلىشىڭلارنى ئارزۇ قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ دۈشمەنلىكى ئېغىزلىرىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ دىللىرىدا يوشۇرغان دۈشمەنلىكى تېخىمۇ چوڭدۇر^②. شۈبھىسىزكى، (بۇ ھەقتە) سىلەرگە نۇرغۇنلىغان دەلىل - پاكىتلارنى بايان قىلدۇق، ئەگەر چۈشىنىدىغان بولساڭلار (تەپەككۈر قىلىڭلار!) [118]. (ئى مۇئمىنلەر جامائەسى!) سىلەر شۇنداق كىشىلەرگە، ئۇلارنى دوست تۇتىسىلەر، ئۇلار سىلەرنى دوست تۇتمايدۇ (سىلەرگە بولغان دۈشمەنلىكىنى يوشۇرۇن تۇتىدۇ)، سىلەر (ھەممە ساماۋى) كىتابقا ئىشىنىسىلەر (شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇلار سىلەرنى ئوچ كۆرىدۇ). ئۇلار بولسا سىلەر بىلەن ئۇچراشقاندا، «ئىمان ئېيتتۇق»، دەيدۇ^③. ئۆزلىرى يالغۇز قالغاندا سىلەرگە بولغان ئاچچىقىدىن بارماقلىرىنى چىشلەيدۇ^④. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئاچچىقىڭلار بىلەن ئۆلۈڭلار! (يەنى ئاللاھ ئۆلگىنىڭلارغا قەدەر ئاچچىقىڭلارنى داۋاملاشتۇرسۇن!)» شەكسىزكى، ئاللاھ دىللاردىكىنى بىلگۈچىدۇر [119].

① بۇ مەزمۇن يۇقىرىدا بايان قىلىنىپ بولغان بولسىمۇ، بۇ يەردە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى نەزەردە تۇتۇلۇپ، تەكرار بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ﴿بِطَانَةٌ﴾ يېقىن دوست ۋە سىرداش دېگەن مەنىدە. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا قارىتا دىللىرىدا دۈشمەنلىك ساقلايدىغانلىقىنى، بەزىسىنى ئاشكارىلىسىمۇ، بەزىسىنى مەخپىي تۇتىدىغانلىقىنى ئېنىق بايان قىلىپ بەردى. شەرىئەت ئۆلىمالىرى بۇ ئايەت ۋە ئۇنىڭغا ئالاقىدار باشقا ئايەتلەرگە ئاساسلىنىپ، ئىسلام دۆلىتىدە مۇسۇلمان ئەمەس كىشىلەرگە مۇھىم ئورگانلاردا ھوقۇق ۋە مەنەپپ بېرىش جايىز ئەمەس، دەپ بەلگىلىدى. رىۋايەت قىلىنىشىچە ئەبۇ مۇسا ئەلئەشئەرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر زىمى ئادەمنى (ئىسلام دۆلىتىدە جىزىيە تۆلەپ ياشايدىغان مۇسۇلمان ئەمەس ئادەم) كاتىپلىققا تەيىنلىگەن ئىدى، بۇ ئىش ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا يەتكەندە ئۇنىڭغا قاتتىق كايىغان ھالدا: «ئاللاھ يىراق قىلغانلارنى ئۆزۈڭگە يېقىن قىلىۋالما، ئاللاھ خار قىلغانلارنى ئەزىز قىلىۋالما، ئاللاھ خائىن دەپ ئاتىغانلارنى ھەرگىز كاتىپ ۋە سىرداش تۇتىۋالما» دەپ، سۆزىگە بۇ ئايەتنى دەلىل قىلدى.

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ھازىرقى زاماندا ئەھلى كىتابلارنى كاتىپ ۋە باشلىق سايلىغانلىق سەۋەبىدىن نۇرغۇن ئىشلار ئۆزگىرىپ كەتتى، بىلىمىز كىشىلەر رەھبەر ۋە رەئىس بولۇپ قالدى». (تەپسىر قۇرتۇبى) ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، بۈگۈنكى مۇسۇلمان دۆلەتلەردە قۇرئان كەرىم كۆرسەتكەن بۇ مۇھىم ھۆكۈمگە ئەھمىيەت بېرىلمەيۋاتىدۇ، بۇ ھۆكۈمنىڭ ئەكسىچە، مۇسۇلمان ئەمەس كىشىلەر يۇقىرى دەرىجىلىك مۇھىم مەنەپپلەردە ئولتۇرغانلىقى سەۋەبىدىن ئاز بولمىغان زىيانلار كۆرۈلىۋاتىدۇ. مۇسۇلمان دۆلەتلەر ئۆزلىرىنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سىياسەتلىرىنى تۈزۈشتە مەزكۇر بۇيرۇققا رىئايە قىلسا، نۇرغۇن بۇرغۇنچىلىق ۋە زىيانلاردىن ساقلىنالايدۇ.

② ﴿لَا يَأْلُونَ﴾ بوشاڭلىق قىلمايدۇ، بىپەرۋالىق قىلمايدۇ. ﴿خَبَالًا﴾ بۇرغۇنچىلىق، زىيانكەشلىك، ھالاكەت، پىتنە

- پاسات، ﴿ مَا عَيْتُمْ ﴾ سىلەرنىڭ مۇشەققەتكە قىلىشىڭلارنى، "عَيْتُمْ" مۇشەققەت، قىيىنچىلىق دېگەن مەنىدە.
 ③ سىلەر ئۇ مۇناپىقلارنىڭ ناماز ئوقۇغانلىقى ۋە ئىماننى ئىزھار قىلغانلىقلىرىغا قاراپ، ئۇلارنى دوست تۇتسىلەر ۋە ئۇلارغا ئالدىنىپ قالسىلەر.

④ " عَضُّ يَضُّ " چىشىمەك دېگەن مەنىدە. بۇ ئۇلارنىڭ قاتتىق ئاچچىقلانغانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر. كېيىنكى ﴿ ئەگەر سىلەرگە بىرەر ياخشىلىق يەتسە، ئۇلار بۇنىڭدىن قايغۇرىدۇ ﴾ دېگەن ئايەتتەمۇ ئۇلارنىڭ ئاچچىقلانغان ۋە قايغۇرغان ئەھۋالى بايان قىلىنىدۇ.

إِنْ تَمَسَّكُمْ حَسَنَةٌ نَسُّوهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصَابَرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضْرُكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٥﴾

ئەگەر سىلەرگە (كەڭچىلىك، مولچىلىق، نۇسرەت، غەنىمەت قاتارلىق) بىرەر ياخشىلىق يەتسە، ئۇلار بۇنىڭدىن قايغۇرىدۇ. ئەگەر سىلەرگە (ئېغىرچىلىق، قەھەتچىلىك ۋە مەغلۇبىيەت قاتارلىق) بىرەر يامانلىق يەتسە، ئۇلار بۇنىڭدىن خۇشال بولىدۇ. ①. ئەگەر سىلەر (ئۇلارنىڭ ئەزىيىتىگە) سەۋر قىلساڭلار ۋە تەقۋالىق دائىرىسىدە ئىش قىلساڭلار، ئۇلارنىڭ ھىيلىسى سىلەرگە قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. ②. شەكسىزكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر [120].

① بۇ ئايەتتە مۇناپىقلارنىڭ مۇئىنلەرگە قارىتا تۇتقان قاتتىق ئاداۋىتى تىلغا ئېلىندى. ئۇنىڭ ئالامىتى شۇكى، ئەگەر مۇئىنلەرگە خۇشاللىق يەتسە، ئاللاھنىڭ نۇسرىتى ۋە ياردىمى يەتسە، مۇئىنلەرنىڭ سانى كۆپىيىپ كۈچەيسە، مۇناپىقلار قاتتىق بىئارام بولىدۇ. ئەگەر مۇسۇلمانلارغا بىرەر قەھەتچىلىك ياكى قىيىنچىلىق يەتسە ياكى ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بىلەن دۈشمەنلىرى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ۋاقتلىق غەلبە قىلسا (ئۇھۇد ئۇرۇشىدا بولغاندەك)، مۇناپىقلار ناھايىتى خۇشاللىنىپ كېتىدۇ. بۇنى بايان قىلىشتىكى مەقسەت ئۇلارنى دوست تۇتۇشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتىن ئىبارەت. چۈنكى ئۇلارنىڭ ھالى بۇ تۇرسا، قانداقمۇ ئۇلارنى ياخشى كۆرگىلى ۋە سىرداش دوست تۇتقىلى بولسۇن؟ شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا باشقا ئايەتلەردە يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىمۇ دوست تۇتۇشتىن چەكلىگەن. چۈنكى ئۇلارمۇ مۇسۇلمانلارنى يامان كۆرىدۇ ۋە دۈشمەنلىك قىلىدۇ. مۇسۇلمانلار غەلبە قىلسا، بىئارام بولىدۇ؛ مەغلۇپ بولسا، خۇشاللىنىپ كېتىدۇ.

② بۇ ئۇلارنىڭ ھىيلى - مېكرلىرىدىن ساقلىنىشنىڭ چارىسىدۇر. مۇناپىقلارنىڭ ۋە ئىسلام دۈشمەنلىرىنىڭ يامانلىقىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، سەۋرچانلىق ۋە تەقۋالىق ناھايىتى زۆرۈردۇر. سەۋرچانلىق ۋە تەقۋالىقنىڭ بولماسلىقى دۈشمەن پىلانلىرىنىڭ غەلبە قىلىشىغا سەۋەب بولماقتا. كىشىلەر كاپىرلارنىڭ غەلبە قىلىشى ئۇلاردا ماددىي بايلىق ۋە قورال - ياراقلارنىڭ تولۇق بولغانلىقى ۋە پەن - تېخنىكىدا تەرەققى قىلغانلىقىدىن بولغان دەپ قارايدۇ. ھالبۇكى، مۇسۇلمانلارنىڭ خار ۋە ئاجىز ھالەتكە چۈشۈپ قېلىشىنىڭ ئەسلىي سەۋەبى (سەۋرچانلىق ۋە چىدامچانلىقنىڭ تەقەززاسى بويىچە) دىندا مۇستەھكەم تۇرمۇشچانلىقى ۋە تەقۋالىقتىن يىراقلاپ كەتكەنلىكىدندۇر. چۈنكى بۇ ئىككى سۈپەت مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبە قىلىشىنىڭ كاپالىتى ۋە ئاللاھنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىشنىڭ ۋاستىسىدۇر.

وَإِذْ عَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقْعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۆز ۋاقتىدا سەن ئەتگەندە ئويۇغدىن چىقىپ (ئۇھۇدتا) مۇئمىنلەرنى ئۇرۇش سەپلىرىگە ئورۇنلاشتۇرغان ئىدىڭ، ①، ئاللاھ (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [121]. ئۆز ۋاقتىدا سىلەردىن ئىككى گۇرۇھ ئاجىزلىق كۆرسەتمەكچى (يەنى قورقۇپ ئۇرۇش مەيدانىدىن چېكىنمەكچى) بولدى، ②، ئاللاھ ئۇلارنىڭ مەدەتكارى ئىدى (ئۇلارنى چېكىنىشتىن ساقلىدى) ③. (مۇئمىنلەر جىمى ئەھۋالى ۋە جىمى ئىشلىرىدا ھېچكىمگە ئەمەس، پەقەت بىر) ئاللاھقىلا تەۋەككۈل قىلسۇن! [122]

① كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە بۇ ئايەتتە سۆزلەنگەن ۋەقەلىك ئۇھۇد غازىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇھۇد غازىتى ھىجرىيەنىڭ ئۈچىنچى يىلى شەۋۋال ئېيىدا بولغان. بۇ ۋەقەنىڭ ئارقا كۆرۈنىشى قىسقىچە تۆۋەندىكىدەك:

ھىجرىيەنىڭ ئىككىنچى يىلى بەدرى غازىتىدا مۇشربىكلار ئېغىر دەرىجىدە مەغلۇپ بولدى. ئۇلارنىڭ يەتمىش ئادىمى ئۆلتۈرۈلدى، يەنە يەتمىش ئادىمى ئەسىرگە چۈشتى. بۇ مەغلۇبىيەت ئۇلارغا ھار كەلگەن ۋە ئۇلار ئۈچۈن ئېغىر ئار - نومۇس سەۋەب بولغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مۇسۇلمانلاردىن قاتتىق ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن، نۇرغۇن ئادەم توپلىدى. ھەتتا ئاياللارنىمۇ قاتناشتۇرۇپ، ئۇرۇشۇش ئۈچۈن مەدىنە تەرەپكە قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلارنىڭ سانى ئۈچ مىڭ بولۇپ، ئۇھۇد تېغىغا يېقىن بىر يەرگە كېلىپ چۈشكەنلىك خەۋىرى مۇسۇلمانلارغا يەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرگە دۈشمەنلەرنىڭ ئالدىغا چىقىش ياكى چىقماي مەدىنىدە تۇرۇپ ئۇرۇشۇش توغرىلىق مەسلىھەت سالدى، بەزى ساھابىلەر مەدىنىدە تۇرۇپ ئۇرۇشۇشقا مەسلىھەت بەردى، مۇناپىقلارنىڭ باشلىقى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەيمۇ شۇ مەسلىھەتنى كۆرسەتكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ ئەكسىچە ساھابىلەر ئىچىدىن بەدرى ئۇرۇشىغا قاتنىشالمىغان بىر تۈركۈم جاسارەتلىك ساھابىلەر مەدىنىدىن چىقىپ ئۇرۇش قىلىشقا مەسلىھەت بەردى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆيگە كىرىپ ئۇرۇش كىيىملىرىنى كىيىپ چىقتى. مەدىنىدىن چىقىپ ئۇرۇش قىلىشقا مەسلىھەت بەرگەنلەر: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ پىكىر بېرىپ، ئۇنى مەجبۇرلاپ قويدۇقمۇ قانداق دەپ پۇشايمان قىلدى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئەگەر خالىساڭ مەدىنىدە تۇرۇپ ئۇرۇش قىلساق» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «جەڭ كىيىملىرىنى كىيىپ بولغان پەيغەمبەرگە ئاللاھ ئەمىر قىلمىغۇچە ئارقىغا قايتىشى ياكى جەڭ كىيىملىرىنى سېلىشى دۇرۇس ئەمەس» دېدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مىڭغا يېقىن ساھابىلىرى بىلەن مەدىنىدىن چىقىپ، ئۇھۇد تەرەپكە راۋان بولدى. يولنىڭ يېرىمىغا كەلگەندە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئۆزى بەرگەن پىكىرگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قوشۇلمىغانلىقىنى باھانە قىلىپ، بىكاردىن بىكار جان بەرگەننىڭ نېمە پايدىسى دەپ، ئۆزىنىڭ 300 نەپەر ئەگەشكۈچىلىرىنى ئېلىپ قايتىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشى ۋاقتىنچە بولسىمۇ بىر قىسىم مۇسۇلمانلارغا تەسىر كۆرسەتتى، نەتىجىدە ئۇلار ئۆزلىرىنى ئاز ۋە ئاجىز دەپ ھېس قىلدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② بۇ ئىككى گۇرۇھ بولسا ئەۋس ۋە خەزرج (بەنۇ ھارىسە ۋە بەنۇ سەلەمە)دىن ئىبارەت ئىككى قەبىلە ئىدى.

③ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا مەدەتكار بولدى، ئۇلاردىكى ئاجىزلىقنى يوق قىلىپ، جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇردى.

إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُدْعَكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آفَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾

ئاللاھ سىلەرگە بەدرى غازىتىدا نۇسرەت ئاتا قىلدى، ھالبۇكى، سىلەر كۈچسىز ئىدىڭلار (سانىڭلار ۋە قوراللىقلار ئاز ئىدى) ①. شۇكۈر قىلىشقا مۇۋەپپەق بولۇشۇڭلار ئۈچۈن، ئاللاھقا تەقۋالىق قىلىڭلار [123]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۆز ۋاقتىدا سەن مۇئەممىنلەرگە (تەسەللىي بېرىپ): «پەرۋەردىگارڭلار سىلەرگە ئۈچ مىڭ پەرىشتە چۈشۈرۈپ ياردەم بەرسىمۇ يەتمەمدۇ؟» دېگەن ئىدىڭ [124]. شۇنداق، ئۇ يېتىدۇ. ئەگەر (جەڭدە) سەۋر قىلساڭلار (چىداملىق بولساڭلار) ۋە تەقۋادار بولساڭلار (بۇيرۇققا ئىتائەت قىلساڭلار)، دۈشمەن دەرھال ھۇجۇم قىلىپ كەلگەندە، پەرۋەردىگارڭلار سىلەرگە بەش مىڭ ② بەلگىلىك پەرىشتە ③ بىلەن ياردەم بېرىدۇ [125]. ئاللاھ ئۇنى (يەنى پەرىشتىلەر ئارقىلىق ياردەم بېرىشنى) پەقەت سىلەرگە خۇش خەۋەر بولسۇن ۋە دىلىڭلار شۇنىڭ بىلەن خاتىرجەم بولسۇن (شۇنىڭ بىلەن دۈشمەننىڭ سانىنىڭ كۆپلۈكىدىن قورقمىسۇن) دەپ قىلدى. ياردەم پەقەت غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھ تەرىپىدىندۇر [126].

① بۇ يەردە قوشۇن سانىنىڭ ۋە قورال - ياراڭنىڭ ئازلىقى كۆزدە تۇتۇلغان. چۈنكى بەدر غازىتىدا مۇسۇلمانلارنىڭ سانى 313 ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىككى ئاتلىق، يەتمىش تۆگىلىك كىشى بار ئىدى، قالغانلىرى پىيادە ئىدى. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

② مۇسۇلمانلار بەدرى غازىتىدا پەقەت قۇرەيشنىڭ سودا كارۋىنىنى توسۇش ئۈچۈن چىققان ئىدى. لېكىن بەدرگە يېتىپ كەلگەن چاغدا مەككىدىن زور بىر قوشۇننىڭ تولۇق تەييارلىق بىلەن كېلىۋاتقانلىقى مەلۇم بولدى. بۇنى ئاڭلىغان مۇسۇلمانلارنىڭ سېپىدە بىئاراملىق، تەشۋىش ۋە ئۇرۇش قىلىش ياكى قىلماسلىققا قارىتا ئىككىلىنىش پەيدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئاللاھ تائالاغا ئىلتىجا قىلىپ، دۇئا قىلدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا باشتا مىڭ، كېيىن ئۈچ مىڭ پەرىشتە بىلەن ياردەم قىلىدىغانلىقى بىلەن بېشارەت بەردى. يەنە شۇنداق ۋەدە قىلدىكى، ئەگەر سىلەر سەۋرچانلىق ۋە تەقۋالىق بىلەن مۇستەھكەم تۇرساڭلار، مۇشربىكلار سىلەرگە شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلسا، پەرىشتىلەرنىڭ سانى بەش مىڭغا يەتكۈزۈلىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، مۇشربىكلارنىڭ ھۇجۇمى شىددەتلىك بولمىغان (بەدرگە كەلمەي تۇرۇپ ئۇلار بۆلۈنگەن، بىر بۆلىكى مەككىگە قايتىپ كەتكەن، قالغانلىرى بەدرگە كەلگەن، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كۆپ ساندىكى كاتتىباشلار ئۇرۇش قىلىشنى خالىمىغان). شۇنىڭ ئۈچۈن دەسلەپكى بېشارەتكە ئاساسەن ئۈچ مىڭ پەرىشتە چۈشۈرۈلگەن، تولۇق بەش مىڭ پەرىشتە چۈشۈرۈشنىڭ زۆرىيىتى قالمىغان، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە تولۇق بەش مىڭ پەرىشتە چۈشۈرۈلگەن.

③ يەنى تونۇش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن ئۇ پەرىشتىلەرنىڭ ئالاھىدە بەلگىسى بولىدۇ.

لَيَقْطَعَنَّ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿٢٧٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿٢٧٨﴾
وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٧٩﴾

(ئاللاھنىڭ ياردەم بېرىشى) كاپىرلارنىڭ بىر تۈركۈمىنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن ياكى ئۇلارنى رەسۋا قىلىپ، ئۇلارنىڭ (ھەممىسى) ئۈمىدسىز ھالدا مەغلۇپ بولۇپ قاپتۇشى ئۈچۈندۈر ① [127]. (ئى پەيغەمبەر!) ھېچ ئىش سېنىڭ ئىختىيارىڭدا ئەمەس ②. ئاللاھ ئۇلارنى يا تەۋبىگە مۇۋەپپەق قىلىدۇ ③ ياكى ئۇلارنى (كۆفۇرىدا چىڭ تۇرغانلىقى ئۈچۈن) ئازابقا دۇچار قىلىدۇ. چۈنكى ئۇلار زالىملاردۇر [128]. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر. ئاللاھ خالىغان كىشىگە مەغپىرەت قىلىدۇ، خالىغان كىشىگە ئازاب قىلىدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [129].

① بۇ يەردە ئاللاھنىڭ ياردىمىنىڭ نەتىجىسى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. سۈرە ئەنفالدا پەرىشتىلەرنىڭ سانى مىڭ دېيىلگەن ئىدى، ﴿ئۆز ۋاقتىدا (دۇئا قىلىپ) پەرۋەردىگارنىڭلاردىن ياردەم تىلىدىڭلار، ئاللاھ: «سىلەرگە ئارقىمۇ ئارقا (چۈشىدىغان) مىڭ پەرىشتە بىلەن ياردەم بېرىمەن، دەپ دۇئاڭلارنى ئىجابەت قىلدى﴾. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ھەقىقەتتە مىڭ پەرىشتە چۈشۈرۈلگەن، يەنە مۇسۇلمانلارنىڭ تەسەللىي تېپىشى ئۈچۈن ئۈچ مىڭ ۋە بەش مىڭ پەرىشتە چۈشۈرىلىدىغانلىقى شەرتلىك ۋەدە قىلىنغان. مۇسۇلمانلارنىڭ تەسكىن تاپقانلىقى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، بەش مىڭ پەرىشتىگە ئېھتىياج بولمىغانلىقى ئايان بولىدۇ. بەزى تەپسىر شۇناسلارنىڭ قارىشىچە، ئۈچ مىڭ ۋە بەش مىڭ پەرىشتە چۈشۈرۈلمىگەن. چۈنكى ئەسلىي مەقسەت مۇسۇلمانلارنى رىغبەتلەندۈرۈش ۋە ئۇلارنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئاشۇرۇش ئىدى. ئەمىلىيەتتە، ئەسلىي مەدەتكار پەقەت ئاللاھ تائالا ئىدى، ئاللاھ ياردەم بېرىش ئۈچۈن پەرىشتىلەرگە ياكى باشقا شەيئىلەرگە موھتاج ئەمەس. شۇنداقتىمۇ، ئاللاھ تائالا بەدرى غازىتىدا مۇسۇلمانلارغا ياردەم بەردى، ئۇلار تارىخىي غەلبىگە ئېرىشتى، كاپىرلارنىڭ كۈچى خېلىلا ئاجىزلىدى، ئېغىز - بۇرۇنلىرى توپىغا مىلەندى. (ئەيسە تەپاسىر)

② يەنى ئۇ كاپىرلارنى ھىدايەت قىلىش ياكى ئۇلار ھەققىدە ھەرقانداق بىر ھۆكۈم چىقىرىش ئاللاھنىڭ ئىختىيارلىقىدا. ھەدىسلىرىدە مۇنداق كەلگەن: ئۇھۇد غازىتىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇدۇل چىشى سۇنۇپ كەتتى ۋە مۇبارەك يۈزى يارىلاندى. شۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «پەيغەمبەرگە بۇنداق مۇئامىلە قىلغان قەۋم قانداق نىجات تاپار؟» دەپ، ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىدىن ئۈمىدسىزلەنگەنلىكىنى ئىزھار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى چۈشۈردى. باشقا رىۋايەتلەردە نەقىل قىلىنىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى كاپىرلار ئۈچۈن دۇئا ئېيتىپ قىلغان ئىدى، شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى چۈشۈردى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇئا ئېيتىپ قىلىشنى توختاتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدر) بۇ ئايەتتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى بەندىلەرنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇشتا مۇتلەق ھوقۇققا ئىگە دەپ قارايدىغانلار ساۋاق ئېلىش لازىمكى، بىرەر ئادەمنى ھىدايەت قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلكىدىكى ۋە ئىختىيارىدىكى ئىش ئەمەس ئىدى، گەرچە ئۇ كىشىلەرنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن بولسىمۇ.

③ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇئا ئېيتىپ قىلغان قەبىلىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ تەۋپىق بېرىشى بىلەن مۇسۇلمان بولدى. بۇنىڭدىن مۇتلەق ھوقۇقلۇق ۋە غەيبىنى بىلگۈچى زاتنىڭ پەقەت ئاللاھ تائالا ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٣٣﴾ * وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَبِيمِ الْعَظِيمِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٥﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! جازانىنى قاتمۇقات ئاشۇرۇپ يېمەڭلار،^① نجاتلىققا ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھتىن (نەھىي قىلغان ئىشلارنى تەرك ئېتىپ) قورقۇڭلار [130]. كاپىرلار ئۈچۈن تەييارلانغان دوزاختىن (يەنى دوزاخقا كىرىشكە سەۋەب بولىدىغان يامان ئىشلاردىن) ساقلىنىڭلار [131]. سىلەرگە رەھمەت قىلىنىشى ئۈچۈن، ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار [132]. پەرۋەردىگارڭلارنىڭ مەغپىرىتىگە (ئېرىشىشكە) ۋە تەقۋادارلار ئۈچۈن تەييارلانغان، كەڭلىكى ئاسمان - زېمىنچە كېلىدىغان جەننەتكە (كىرىشكە) ئالدىراڭلار^② [133]. تەقۋادارلار باياشاتچىلىقتىمۇ، قىسنىچىلىقتىمۇ ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىدىغانلار^③، (ئۈچ ئېلىشقا قادىر تۇرۇقلۇق) ئاچچىقنى يۈتىدىغانلار، (يامانلىق قىلغان ياكى بوزەك قىلغان) كىشىلەرنى كەچۈرىدىغانلاردۇر^④. ئاللاھ ياخشىلىق قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ [134].

① ئۇھۇد غازىتىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەغلۇبىيىتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلىق ۋە مال - دۇنياغا ھېرىسمەنلىك سەۋەبىدىن بولغان ئىدى، شۇڭا ئەمدى ھېرىسمەنلىك ۋە ئاچ كۆزلۈكنىڭ قورقۇنچلۇق ۋە مۇستەقىل شەكلى بولغان جازانخورلۇقتىن مەنئى قىلىنىۋاتىدۇ يەنە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇشنىڭ زۆرۈرلىكى تەكىتلىنىۋاتىدۇ. ﴿ جازانىنى قاتمۇقات ئاشۇرۇپ يېمەڭلار ﴾ دېگەننىڭ مەنىسى، جازانىنى قاتمۇقات ئاشۇرماي يېسە مۇتلەق جايىز بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى جازانە ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ئايرىم بولسۇن ياكى ئارىلاش بولسۇن مۇتلەق ھارامدۇر. بۇ نۇقتا ئىلگىرى بايان قىلىندى. بۇ يەردە «قاتمۇقات» دەپ قەيت قىلىنىشى ھاراملىقنىڭ شەرتى ئەمەس بەلكى ئەمىلىيەتكە مۇۋاپىق ئېيتىلغان سۆز بولۇپ، شۇ دەۋردىكى جازانىنىڭ قانداقلىقىنى ئىپادىلەپ كەلگەن. ئۇلار ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرىكى دەۋردە جازانىنىڭ مۇنداق بىر شەكلى ئومۇملاشقان ئىدى: ئەگەر قەرز ئالغان كىشى قەرزنى ئۆز ۋاقتىدا قايتۇرالمىسا، كېچىكتۈرگەن مۇددەت بويىچە قەرزنىڭ ئۆسۈمىمۇ ئېشىپ باراتتى. شۇ ۋەجىدىن ئاز قەرز قاتلىنىپ - قاتلىنىپ ناھايىتى جىق بولۇپ كېتەتتى، ھەتتا ئادەتتىكى بىر ئادەمنىڭ ئادا قىلىشى مۇمكىن بولمايدىغان دەرىجىگە بېرىپ يېتەتتى. شۇڭا ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ ئاللاھتىن قورقۇڭلار. كاپىرلار ئۈچۈن تەييارلانغان دوزاختىن ساقلىنىڭلار ﴾. بۇنىڭدىن يەنە ئاگاھلاندىرۇش مەقسەت قىلىنىدۇ يەنى جازانخورلۇقتىن ئۆزۈڭلارنى تارتىمىساڭلار، بۇ ھارام ئىش سىلەرنى كۇفرغا ئېلىپ بارىدۇ، چۈنكى جازانخورلۇق ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا جەڭ ئېلان قىلغانلىقتۇر.

② مال - دۇنيانىڭ كەينىگە كىرىپ، ئاخىرەتنى زىيان تارتقانىڭ ئورنىغا، ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا بويسۇنۇپ، ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەپ، تەقۋادارلار ئۈچۈن تەييارلانغان جەننەتنىڭ يولىغا كىرىڭلار. تۆۋەندە شۇ تەقۋادارلارنىڭ بىر نەچچە سۈپەتلىرى بايان قىلىنىدۇ.

③ يەنى ئۇلار پەقەت خۇرسەن ھالەتتە ئەمەس، قىيىنچىلىقتا قالغاندىمۇ ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىدۇ. دېمەك ئۇلار ھەرقانداق ئەھۋال ۋە ھەر جايدا ئاللاھنىڭ يولىغا پۇل - مال سەرپ قىلىدۇ.

④ غەزىپى تېشىپ كەتسە، ئۇنى يۈتمۈپتۇ. يەنى ئاچچىقنىڭ كەينىگە كىرمەيدۇ ۋە ئۆزلىرىگە يامانلىق قىلغانلارنى ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ.

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ فَمَا يَصِرُوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٣٧﴾ هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

تەقۋادارلار يامان بىر گۇناھ قىلىپ قالسا ياكى ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلىپ قالسا، دەرھال ئاللاھنى ياد ئېتىدۇ، گۇناھلىرى ئۈچۈن مەغپىرەت تەلەيدۇ^①، گۇناھلارنى ئاللاھتىن باشقا كىم كەچۈرەلەيدۇ؟ ئۇلار قىلمىشلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ داۋاملاشتۇرمايدۇ [135]. ئەنە شۇلارنىڭ (يەنى يۇقىرىقى خىسەلەتلەرگە ئىگە كىشىلەرنىڭ) مۇكاپاتى پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن بولغان مەغپىرەت ۋە ئاستىدىن ئۆستەنغان ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردۇر. بۇ يەرلەردە ئۇلار مەڭگۈ قالىدۇ. ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنىڭ ئېرىشىدىغان مۇكاپاتى نېمىدېگەن ياخشى! [136] سىلەردىن ئىلگىرى نۇرغۇن ۋەقەلەر بولۇپ ئۆتكەن. شۇڭا، سىلەر يەر يۈزىنى كېزىپ، (ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قاراپ بېقىڭلار^② [137]. بۇ (قۇرئان) (ئومۇمىي) ئىنسانلارغا باياندۇر (يەنى ھالال بىلەن ھارامنى ئوچۇق بايان قىلىدۇ)، تەقۋادارلارغا توغرا يول كۆرسەتكۈچىدۇر ۋە ۋەز - نەسەھەتتۇر [138]. (جىھادتىن) بوشىشىپ قالماڭلار، (شېھىت بولغانلار ئۈچۈن) قاينۇرماڭلار، ئەگەر مۇئمىن بولساڭلار، ئۈستۈنلۈك قازىنىسىلەر^③ [139].

① يەنى ئىنسانچىلىقتا ئۇلاردىن بىرەر گۇناھ ياكى خاتالىق سادىر بولۇپ قالسا، دەرھال تەۋبە قىلىشقا ئالدىرايدۇ.

② ئۇھۇد غازىتىدا مۇسۇلمانلارنىڭ سانى 700 ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن 50 نەپەر ئوقياچىنى ئابدۇللاھ ئىبنى جۇبەيرنىڭ باشچىلىقىدا بىر تاغنىڭ يان تەرىپىگە تۇرغۇزۇپ: «بىز غەلبە قىلالى ياكى مەغلۇپ بولايلى، سىلەر ئورۇنڭلاردىن مىدىرلىماي تۇرۇڭلار، سىلەرنىڭ ۋەزىپەڭلار ئارقا تەرەپتىن كېلىدىغان ئاتلىق قوشۇننىڭ ئالدىنى توسۇش» دەپ تەكىتلىدى. لېكىن ئۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبە قىلىپ، غەنىمەت توپلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشتى، ئۇلارنىڭ بەزىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇقىنىڭ مەقسىتى جەڭ توگمىگىچە، بىزنىڭ بۇ يەردىن ئايرىلماسلىقىمىز ئىدى، ئەمدى جەڭ تۈگىدى، كاپىرلار قېچىپ كېتىۋاتىدۇ، بۇنداق ئەھۋالدا بۇ يەردە تۇرىۋېرىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق دەپ تۇرىۋاتقان جايلارنى تاشلاپ، غەنىمەت توپلاشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ جايدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىپ، پەقەت 10 ئادەملا قالدى. بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن كاپىرلارنىڭ ئاتلىق قوشۇنى ئارقا تەرەپتىن مۇسۇلمانلارغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. نەتىجىدە مۇسۇلمان قوشۇنىنىڭ سەپلىرى بۇزۇلۇپ، ساراسمىگە چۈشتى، پاتپاراقچىلىق ئىچىدە ئۇلارنىڭ كۈچى ئاجىزلىشىپ، نۇرغۇن زىيان تارتتى. بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا تەسەللى بېرىۋاتىدۇكى، سىلەر دۇچ كەلگەن بۇ ۋەقە يېڭى بىر ئىش ئەمەس، ئىلگىرىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ۋەقەلەر بولۇپ ئۆتكەن. ئاخىرىدا ئاللاھ ۋە رەسۇلنى ئىنكار قىلغانلار ھالدا بولغان.

③ ئالدىنقى قېتىملىق غازاتتا سىلەرگە يەتكەن زىيان تۈپەيلى سۇسلىشىپ قالماڭلار، غەمكىن بولماڭلار، سىلەرنىڭ ئىمانى كۈچ - قۇۋۋىتىڭلار مەۋجۇتلا بولىدىكەن، سىلەر چوقۇم غەلبە قىلىسىلەر. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ كۈچلۈك بولىشىدىكى مۇھىم سىر ۋە غەلبىنىڭ ئاساسى ئىمان

كۈچىدىن كېلىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ بەردى. نەتىجىدە شۇنىڭدىن كېيىنكى ھەر غازاتتا مۇسۇلمانلار غەلبە قىلدى.

إِنْ يَمَسُّكُمْ فَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ فَرْحٌ مِّثْلُهُ، وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمِجِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ ءَالِهُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّٰدِقِينَ ﴿١٤٢﴾

ئەگەر سىلەرگە (ئۇھۇد غازىتىدا) بىر تالاپەت يەتكەن بولسا (يەنى سىلەر يارىلانغان ۋە شېھىت بولغان بولساڭلار)، دۈشمەنلەرگىمۇ (بەدرى غازىتىدا) ئوخشاشلا تالاپەت يەتكەن ئىدى (يەنى ئۇلارمۇ يارىلاندى ۋە ئۆلتۈرۈلدى). بۇنداق كۈنلەرنى ئىنسانلار ئارىسىدا ئايلاندۇرۇپ تۇرىمىز (يەنى غەلبىنى ھەمىشە بىر پىرقىدە قىلماي، بىر كۈن بۇ پىرقىدە، بىر كۈن ئۇ پىرقىدە قىلىمىز) ①. (بۇ ئاللاھنىڭ (ھەقىقىي) ئىمان ئېيتقانلارنى (مۇناپىقلاردىن) ئايرىشى ئۈچۈندۇر، سىلەرنى شېھىتلەردىن قىلىشى (يەنى سىلەردىن بەزىلەرنى شېھىتلىك دەرىجىسىگە مۇشەررەپ قىلىشى) ئۈچۈندۇر. ئاللاھ زالىملارنى ياخشى كۆرمەيدۇ [140]. يەنە ئاللاھ ئىمان ئېيتقانلارنى (ئۇلارغا يەتكەن مۇسبەت ئارقىلىق گۇناھلىرىدىن) پاكلىشى ئۈچۈندۇر، كاپىرلارنى يوق قىلىشى ئۈچۈندۇر ② [141]. (ئى مۇھەممەد ئۇممىتى!) ئاللاھ سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن ھەقىقىي جىھاد قىلغانلارنى ۋە (جىھادنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرىگە) چىدىغۇچىلارنى تېخى بىلمەي (يەنى ئايرىماي، زاھىر قىلماي) تۇرۇپ ③. (پەقەت ئاغزىڭلاردا ئىمان ئېيتتۇق دېيىش بىلەنلا) سىلەر جەننەتكە كىرىشىنى ئويلىغانىدىڭلار؟ ④ [142].

① بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارغا ئۆزگىچە بىر ئۇسلۇپ بىلەن تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ. ئۇھۇد غازىتىدا سىلەردىن بىر قىسىم كىشىلەر يارىلانغان بولسا نېمە بوپتۇ؟ سىلەرنىڭ دۈشمەنلىرىڭلارمۇ (بەدرى غازىتىدا) ۋە ئۇھۇد غازىتىنىڭ بېشىدا يارىلانغان. ئاللاھ ئۆز ھېكمىتىنىڭ تەقەززاسى بويىچە غەلبە ۋە مەغلۇبىيەت كۈنلىرىنى ئىنسانلار ئارىسىدا ئايلاندۇرۇپ تۇرىدۇ. يەنى بەزىدە غالىپنى مەغلۇپ، يەنە بەزىدە مەغلۇپنى غالىپ قىلىپ تۇرىدۇ.

② ئۇھۇد غازىتىدا مۇسۇلمانلارغا يەتكەن ۋاقىتلىق مەغلۇبىيەت ئۆزلىرىنىڭ سەۋەنلىكى تۈپەيلىدىن بولغان ئىدى. ئۇنىڭدىمۇ كەلگۈسى ئۈچۈن بىر قانچە ھېكمەتلىك سەۋەبلەر يوشۇرۇنغان بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى مۇنداق بايان قىلدى: بىرىنچى، ھەقىقىي مۇئمىنلەرنى ئايرىش ئۈچۈن. چۈنكى (سەۋر قىلىش ۋە مۇستەھكەم تۇرۇش ئىماننىڭ تەقەززاسىدۇر) ئۇرۇشنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرىگە سەۋر قىلغان ۋە مۇستەھكەم تۇرغانلار ھەقىقىي مۇئمىنلەردۇر. ئىككىنچى، بىر قىسىم كىشىلەرنى شېھىتلىك دەرىجىسىگە مۇشەررەپ قىلىش ئۈچۈن. ئۈچىنچى، مۇئمىنلەرنى گۇناھتىن پاك قىلىش ئۈچۈن. " تمحيص " دېگەن سۆزنىڭ تاللاش، پاكلاش ۋە خالاس قىلىش دېگەن مەنىسى بار. يەنى گۇناھلاردىن پاكلاش ۋە خالاس قىلىش دېمەكتۇر. (فەتھۇلقەدر) تۆتىنچى، كاپىرلارنى يوق قىلىش ئۈچۈن. يەنى ئۇلار ۋاقىتلىق غەلبىدىن مەغرۇرلىنىپ، تېخىمۇ كۆرەڭلەپ كېتىدۇ - دە، بۇ كۆرەڭلىك ئۇلارنىڭ تالاپەت ۋە ھالاكەتكە دۇچار بولىشىغا سەۋەب بولىدۇ.

③ بۇ مەزمۇن ئىلگىرى سۈرە بەقەرەدە بايان قىلىنىپ بولغان ئىدى، بۇ يەردە تېمىغا مۇناسىۋەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن قايتا بايان قىلىنىۋاتىدۇ. جەننەت مۇنداق ئاسانلا قولغا كەلمەيدۇ، جەننەتكە لايىق بولۇش ئۈچۈن ئاۋال ھەر خىل سىناق ئۆتكەللىرىدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ ۋە جىھاد مەيدانلىرىدا دۈشمەنلەرنىڭ ھۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرىپ، مۇستەھكەم تۇرامىسىلەر - يوق؟ بۇنىڭدا سىنىلىسىلەر.

④ يەنى جىھاد ۋە باشقا مۇشەققەتلەر بىلەن سىنالىماي تۇرۇپ، جەننەتكە كىرىمىز، دەپ ئويلايمىسىز؟ ئۇنداق بولمايدۇ، بەلكى جەننەتكە سىناقتىن ئۆتكەنلەر كىرىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ سىلەر تېخى ئىلگىرىكىلەر ئۇچرىغان كۈلپەتلەرگە ئۇچرىماي تۇرۇپ جەننەتكە كىرىشنى ئويلايمىسىز؟ سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن (مۇئمىن)لەر ئېغىرچىلىقلارغا، كۈلپەتلەرگە ئۇچرىغان ۋە چۆچۈتۈۋېتىلگەن ئىدى ﴾. (سۈرە بەقەرە 214 - ئايەت) يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ئىنسانلار «ئىمان ئېيتتۇق» دەپ قويۇش بىلەنلا، سىنالىماي تەرك ئېتىلىمىز دەپ ئويلايدۇ؟ ﴾. (سۈرە ئەنكەبۇت 2 - ئايەت)

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

سىلەر ئۆلۈم (يەنى دۈشمەن) بىلەن ئۇچرىشىشتىن ئىلگىرى ئۇنى ئارزۇ قىلاتتىڭلار. ①، مانا ئەمدى ئۇنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرۈپ تۇرۇۋاتسىلەر. ② (ئەمدى نېمىشقا مەغلۇپ بولسىلەر؟) [143]. مۇھەممەد پەقەت بىر پەيغەمبەردۇر. ③، ئۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ كۆپلىگەن پەيغەمبەرلەر ئۆتكەن (ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلگەن، بەزىلىرى باشقىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن). ئۇ ۋاپات بولسا ياكى ئۆلتۈرۈلسە، سىلەر ئارقاڭلارغا يېنىۋالامسىلەر؟ (يەنى ئىماندىن يېنىپ مۇرتەد بولامسىلەر؟) كىمكى ئارقىسىغا يېنىۋالىدىكەن (يەنى ئىماندىن يېنىپ مۇرتەد بولىدىكەن)، ئۇ ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. ④. ئاللاھ شۈكۈر قىلغۇچىلارنى مۇكاپاتلايدۇ. ⑤ [144].

① بۇ يەردىكى خىتاب بەدرى غازىتىغا قاتنىشالمىغانلىقىغا ئەپسۇسلىنىپ، يەنە بىر جىھاد بولۇپ قالسا، كاپىرلارنىڭ ھەيۋىتىنى يەرگە ئۇرۇپ، جىھادنىڭ ساۋابىغا ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلىپ تۇرغان ساھابە كىراملارغا قارىتىلغان (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن). ئەنە شۇ ساھابىلار ئۇھۇد غازىتىدا جاسارەت كۆرسىتىش قىزغىنلىقىدا، مەدىنىنىڭ سىرتىغا چىقىپ ئۇرۇش قىلىشقا مەسلىھەت بەرگەنلەر ئىدى. بىراق (يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك) مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبىسى كاپىرلارنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمى بىلەن مەغلۇبىيەتكە يۈزلەنگەندە، بۇ جاسارەتلىك ساھابىلەرمۇ ساراسىمىگە چۈشكەن، بەزىسى قېچىپ كەتكەن (ئۇنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندە كېلىدۇ)، ئاز بىر قىسمى مۇستەھكەم تۇرغان ئىدى. (فەتھۇلقەدىر) شۇ ۋەجىدىن ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «سىلەر دۈشمەن بىلەن ئۇچرىشىشنى ئارزۇ قىلماڭلار ۋە ئاللاھ تائالادىن خاتىرجەملىكنى سوراڭلار. ئەگەر دۈشمەن بىلەن ئۇچرىشىپ قالساڭلار، ئۇرۇشتا مۇستەھكەم تۇرۇڭلار. بىلىڭلاركى، جەننەت قىلچىنىڭ سايىسى ئاستىدىدۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 2966 - ھەدىس)

② ﴿رَأَيْتُمُوهُ﴾ ۋە ﴿تَنْظُرُونَ﴾ ھەر ئىككىسىنىڭ مەنىسى كۆرۈش دېگەن بولىدۇ. بۇ يەردە تەكىتلەش يۈزىسىدىن ئىككى خىل سۆز ئىشلىتىلدى، يەنى قىلچ - شەمشەرلەر يالتىرىغان، يا ئوقلىرى ۋە نەيزىلەر گىرەلىشىپ كەتكەن ۋە لەشكەرلەر ئۇرۇشۇش ئۈچۈن تۈزگەن سەپلەر ئارىسىدا ئۆلۈمنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆردۈڭلار. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدىر)

③ مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) پەقەت بىر رەسۇل - ئەلچىدۇر. «يەنى ئۇنىڭ ئىمتىيازلىق سالاھىيىتىمۇ ئەلچىلىكتۇر، بىراق ئۇ ئىنسانلىق خۇسۇسىيەتتىن تاشقىرى ۋە ئۆلۈمگە دۇچار بولمايدىغان ئىلاھلىق سۈپەتكە ئىگە ئەمەس».

④ ئۇھۇد غازىتىدا مۇسۇلمانلارنىڭ مەغلۇپ بولۇش سەۋەبلىرىنىڭ بىرى كاپىرلارنىڭ «مۇھەممەد ئۆلتۈرۈلدى» دەپ تارقاتقان ئىغۋالىرى ئىدى. بۇ خەۋەر مۇسۇلمانلارغا يەتكەندە بەزىلەرنىڭ جەڭگىۋارلىقى تۆۋەنلەپ كەتتى، بەزىلەر ئۇرۇشتىن ئۆزىنى چەتكە ئالدى. شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت نازىل بولدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كاپىرلارنىڭ قولىدا ئۆلتۈرۈلۈشى ياكى ئۇنىڭ ئۆز ئەجىلى بىلەن ۋاپات بولۇشى يېڭى بىر ئىش ئەمەس، ئۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ كۆپ پەيغەمبەرلەر ۋاپات بولغان ۋە ئۆلتۈرۈلگەن. ئەگەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆلۈمگە دۇچار بولسا (مەسىلەن: شۇنداق پەرەز قىلىنسا)، دىندىن يېنىۋالامسىلەر؟ بىلىڭلاركى، كىمكى (ئىماندىن) ئارقىسىغا يېنىۋالسا، زىيىنى ئۆزىگە بولىدۇ، ئۇنىڭدىن ئاللاھقا قىلچە زىيان

يەتمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغان چاغدا بۇ ئىش ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قاتتىق ئېغىر كەلگەنلىكتىن ئۇنىڭغا ئىشەنگىلى ئۇنىماي تۇرغان ئىدى، ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دانالىق بىلەن يول تۇتۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرىدە ئۆرە تۇرۇپ، بۇ ئايەتلەرنى تىلاۋەت قىلدى، بۇ ئايەتلەردىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ تەسىرلەندى، بۇ ئايەتلەر ئۇنىڭغا ھازىر چۈشكەندەك تۇيغۇ بەردى.

⑤ يەنى ئاللاھ تائالا چىدامچانلىق كۆرسەتكەن، ھەقتىن چېكىنمەي مۇستەھكەم تۇرغان ۋە نېمەتلىرىگە ئەمەلىي شۈكۈر قىلغانلارنى مۇكاپاتلايدۇ.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كَتَبْنَا مُوَجَلًّا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَتَلَ مَعَهُ رِئِيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّادِقِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

ھېچ كىشى ئاللاھنىڭ ئىززىتىنى ئۆلمەيدۇ، (ئاللاھ ھەر ئادەمنىڭ) ئەجلىنى (ۋاقتى - سائىتى بىلەن) پۈتۈۋەتكەن (ئۇنىڭ ئۆمرىنى قورقۇنچاقلىق ئۇزارتالمايدۇ، باتۇرلۇق قىسقارتالمايدۇ). كىمكى دۇنيا ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭغا دۇنيانىڭ ساۋابىنى بېرىمىز (ئۇنىڭ ئاخىرەتلىكتىن نېسىۋىسى بولمايدۇ). كىمكى ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭغا ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى بېرىمىز^①. شۇكۈر قىلغۇچىلارنى مۇكاپاتلايمىز [145]. نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر بىلەن كۆپلىگەن ئۆزلىرىنى ئاللاھقا ئاتىۋەتكەن كىشىلەر بىرلىكتە جەڭ قىلدى. ئۇلار ئاللاھ يولىدا يەتكەن كۈلپەتلەر ئالدىدا روھسىزلانمىدى، بوشاشمىدى، باش ئەگمىدى، ئاللاھ ئۆزىنىڭ يولىدا دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارغا چىداشلىق بەرگۈچىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ^② [146]. ئۇلار پەقەت: «ئى پەرۋەردىگارمىز! گۇناھلىرىمىزنى، ئىشىمىزدا چەكتىن ئاشقانلىقىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، قەدەملىرىمىزنى (جەڭ مەيدانىدا) مۇستەھكەم قىلغىن ۋە كاپىر قەۋمگە قارشى بىزگە ياردەم بەرگىن» دېگەندىن باشقا گەپنى قىلمىدى [147]. شۇڭا، ئاللاھ ئۇلارغا دۇنيانىڭ ساۋابىنى (يەنى دۈشمەنلەر ئۈستىدىن غەلبە قىلىشنى) ۋە ئاخىرەتنىڭ ياخشى ساۋابىنى (يەنى جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرىنى) ئاتا قىلدى، ئاللاھ (ئىشنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ [148].

① بۇ ئايەتلەردە قورقۇنچاق كىشىلەرنى رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن دېيىلىۋاتىدۇكى، ئەجەل توشقاندا ئۆلۈم ھامان كېلىدىغان تۇرسا، قورقۇنچاقلىق قىلغاننىڭ ۋە قاچقاننىڭ نېمە پايدىسى؟ شۇنىڭدەك، پەقەت دۇنيانىلا تەلەپ قىلغانلار ئاز - تولا بىر نەرسىگە ئېرىشىدۇ، ئەمما ئاخىرەتتە ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەيدۇ، ئۇنىڭ ئەكسىچە ئاخىرەتنى تەلەپ قىلغانلارغا ئاللاھ تائالا ئاخىرەتتە مەڭگۈلۈك نېمەتلەرنى ئاتا قىلىدۇ، يەنە دۇنيانىمۇ ئۇلارغا بېرىدۇ.

تۆۋەندە ئۇلارنى تېخىمۇ رىغبەتلەندۈرۈش ھەم تەسەللىي بېرىش ئۈچۈن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ دىندا مۇستەھكەم تۇرغانلىق مىساللىرى بايان قىلىندۇ.

② يەنى ئاللاھ تائالا جەڭ مەيدانلىرىدىكى كۈلپەتلەرگە باش ئەگمىگەن، بوشاشمىغان ۋە قورقۇنچاقلىق قىلمىغانلارنى ياخشى كۆرىدۇ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَطِيعُوا اللَّهَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَرْدُوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر سىلەر كاپىرلارغا ئىتائەت قىلساڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئارقاڭلارغا (يەنى كۇفرغا) قايتۇرۇۋېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن زىيان تارتىپ قالسىلەر [149]. ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۇلار سىلەرنىڭ ئىتائەت قىلىدىغان مەدەتكارىڭلار ئەمەس)، ئاللاھ سىلەرنىڭ مەدەتكارىڭلاردۇر (ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىڭلار)، ئۇ ياردەم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر ① [150]. كاپىرلار ئاللاھ (ئىلاھلىقىغا) ھېچبىر دەلىل چۈشۈرمىگەن نەرسىلەرنى ② (يەنى بۇتلارنى) ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنۇش سالىمىز، ئۇلارنىڭ بارىدىغان جايى دوزاختۇر، (كاپىرلىقنى تاللاپ ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان) بۇ زالىملارنىڭ جايى (يەنى دوزاخ) نېمە دېگەن يامان! [151].

① بۇ مەزمۇن ئىلگىرى تىلغا ئېلىنىپ بولغان بولسىمۇ، بۇ يەردە قايتا تەكرارلىنىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇھۇد غازىتىدىكى مەغلۇبىيەتنى پەش قىلىپ تۇرۇپ، بىر قىسىم كاپىرلار ياكى مۇناپىقلار مۇسۇلمانلارغا: ئەمدى ئاتا - بوۋاڭلارنىڭ دىنىغا قايتىۋېلىڭلار، دەپ مەسلىھەت بېرىۋاتاتتى. دەل شۇ پەيتتە مۇسۇلمانلارغا دېيىلىدىكى، كاپىرلارغا ئىتائەت قىلىش ھالەتكە ۋە زىيانكارلىققا ئېلىپ بارىدۇ، غەلبە ۋە مۇۋەپپەقىيەت پەقەت ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىش بىلەن قولغا كېلىدۇ، ئاللاھتىن ياخشىراق ھېچبىر مەدەتكار يوقتۇر.

② مۇسۇلمانلارنىڭ مەغلۇبىيەتنى كۆرگەن بىر قىسىم كاپىرلار ئەمدى مۇسۇلمانلارنى پۈتۈنلەي يوق قىلىشنىڭ ئوبدان پۇرسىتى كەلدى دەپ ئويلاشتى. دەل شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ دىللىرىغا مۇسۇلمانلارنىڭ قورقۇنچىسىنى سالىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ خىيالنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمىدى. (فەتھۇلقەدىر) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ ھەدىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى: «ماڭا ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەردىن ھېچقايسىسىغا بېرىلمىگەن بەش خىل ئالاھىدىلىك بېرىلدى. ماڭا بىر ئايلىق مۇساپە يىراقلىقتىكى (كاپىرلارنىڭ دىللىرىغا) قورقۇنۇش سېلىش بىلەن ياردەم بېرىلدى. زېمىن مەن ئۈچۈن مەسجىد ۋە پاكىز جاي قىلىپ بېرىلدى. غەنىمەتلەر ھالال قىلىندى. ماڭا شاپائەت قىلىش ئىمتىيازى بېرىلدى ۋە مەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەر ئۆز قەۋملىرىگە خاس ئەۋەتىلگەن بولسا، مەن پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئەۋەتلىدىم». (سۈنەنى نەسائى 432 - ھەدىس) بۇ ھەدىستىن مەلۇم بولىدىكى، دۈشمەنلەرنىڭ دىللىرىغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قورقۇش تۇيغۇسى سېلىنغان. بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئۈمىتىدىن قورقۇش (يەنى مۇسۇلمانلاردىن قورقۇش ۋە ھىممىسى) مۇشۇرىكلارنىڭ دىللىرىغا سېلىنغان. سەۋەبى ئۇلار ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن. شۇ ۋەجىدىن شېرىك كەلتۈرگۈچىلەرنىڭ دىللىرى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ تىترەپلا تۇرىدۇ. ئېھتىمال مۇشۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، بىر تۈركۈم مۇسۇلمانلارمۇ شېرىك ئەقىدە ۋە ئەمەللەرگە مۇبتىلا بولغاچقا، دۈشمەنلەر ئۇلاردىن قورقماستىن، ئۇلار دۈشمەنلەردىن قورقىدۇ.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ ۗ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّن بَعْدَ مَا أَرْسَلْنَاكُمْ مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنْكُمْ مَن يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَن يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ ثُمَّ صَرَّفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۗ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

شەكسىزكى، سىلەر ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۇلارنى قىرۋاتقان چېغىڭلاردا، ئاللاھ سىلەرگە قىلغان (دۈشمىنىڭلارغا قارشى نۇسرەت ئاتا قىلىشتىن ئىبارەت) ۋەدىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ئىدى ①. ئاللاھ سىلەر ياقىتۇرىدىغان غەلبىنى كۆرسەتكەندىن كېيىن ② بوشاڭلىق قىلىپ، (پەيغەمبەر ئوقۇچى قوشۇنغا قىلغان) بۇيرۇق توغرىسىدا تالاش - تارتىش قىلىشتىڭلار، ئۇنىڭغا (يەنى پەيغەمبەرنىڭ بۇيرۇقىغا) بويسۇنمىدىڭلار ③، بەزىلىرىڭلار دۇنيانى كۆزلىدىڭلار ④، بەزىلىرىڭلار ئاخىرەتنى كۆزلىدىڭلار ⑤، ئاندىن ئاللاھ سىناش ئۈچۈن سىلەرنى دۈشمەندىن قايتۇردى (يەنى سىلەرنى غەلبىدىن مەغلۇبىيەتكە يۈزلەندۈردى) ⑥ ۋە سىلەرنى ھەقىقەتەن ئەپۇ قىلدى. ئاللاھ مۇئمىنلەرگە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر ⑦ [152].

① بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «ئاللاھنىڭ ۋەدىسى» ئۈچ مىڭ ۋە بەش مىڭ پەرىشتىنىڭ چۈشكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ دەپ قارايدۇ، بۇ قاراش ئەسلا توغرا ئەمەس، توغرىسى شۇكى، پەرىشتىلەرنىڭ چۈشكەنلىكى پەقەت بەدر غازىتىغىلا خاس ئىدى. ئەمما بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ۋەدە مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبى - نۇسرەتكە ئېرىشىش ھەققىدىكى ئومۇمىي ۋەدىنى كۆرسىتىدۇ، بۇ ۋەدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق خېلى بۇرۇنلا مۇسۇلمانلارغا ئۇقتۇرۇلغان ئىدى، ھەتتا ئۇ ۋەدىگە مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەرنىڭ بەزىسى مەككىدە چۈشۈپ بولغان ئىدى. شۇ ۋەدىگە ئاساسەن مۇسۇلمانلار ئوھۇد غازىتىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن ئىدى، ئايەتتىكى ﴿ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن قىرۋاتقان چېغىڭلاردا﴾ دېگەن جۈملە ئەنە شۇ غەلبىگە قارىتىلغان.

② بۇ يەردىكى كۆرسىتىلگەن غەلبە مۇسۇلمانلار غازاتىنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا ئېرىشكەن غەلبىگە قارىتىلغان.

③ بۇ يەردىكى تالاش - تارتىش ۋە بويسۇنماسلىق 50 نەپەر ئوقياچىنىڭ ئارىسىدا يۈز بەرگەن ئىختىلاپ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇ چاغدا ئۇلار غەلبىنى كۆرۈپ ئۆزئارا ئىختىلاپلاشقان ۋە كۆپىنچىسى مۇداپىئە ئورنىنى تاشلاپ كەتكەن. شۇ سەۋەبتىن كاپىرلارنىڭ قايتۇرما زەربىگە ئۆتۈشىگە پۇرسەت يارىتىلغان ئىدى.

④ يەنى غەنىيمەتنى كۆزلىدىڭلار. بۇلار غەنىيمەتنى كۆزلەپ، قوغداش قاتتىق تەكىتلەنگەن تاغنى تاشلاپ كەتكەنلەر ئىدى.

⑤ بۇلار مۇداپىئە ئورنىنى تاشلاپ كېتىشتىن باشقىلارنى توسقانلار ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇقى بويىچە مەزكۇر ئورۇننى قوغداشتا مۇستەھكەم تۇرغانلار ئىدى.

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرگە غەلبە ئاتا قىلغاندىن كېيىن يەنە مەغلۇبىيەتكە يۈزلەندۈرۈپ، ئۇ كاپىرلاردىن سىلەرنى قايتۇردى، مەقسەت سىلەرنى سىناش ئىدى.

⑦ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ساھابە كىراملارغا (ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن رازى بولسۇن)، كەمچىلىكلىرى بولسىمۇ، مەرھەمەت قىلغانلىقىنى ۋە شەرەپ ئاتا قىلغانلىقىنى بايان قىلدى. كەلگۈسىدە قايتا تەكرارلىماسلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ خاتالىقلىرىنى كۆرسىتىپ بەردى، يامان غەرەزلىك كىشىلەرنىڭ ئۇلارغا تىل تەككۈزمەسلىكى ئۈچۈن ئۇلارنى كەچۈرۈم قىلغانلىقىنى ئېلان قىلدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئومومىيۈزلۈك كەچۈرۈم قىلغانلىقىنى قۇرئان كەرىمدە ئېلان قىلغان تۇرسا، ئەمدى ئۇلارنىڭ خاتالىقىنى

تىلغا ئېلىپ، تاپا - تەنە ۋە مالاھەت قىلىش قانداقمۇ جايىز بولسۇن؟! سەھمەھۇل بۇخارىدا مۇنداق بىر ۋەقە بايان قىلىنىدۇ: بىر ئادەم ھەج مەۋسۈمىدە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ، «ئۇ بەدرى غازىتى ۋە رىزۋان بەيئىتىگە قاتناشمىغان، يەنە ئۇھۇد غازىتىدا قاچقان» دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا جاۋابەن: «بەدرى غازىتى بولغاندا ئۇنىڭ ئايالى (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى) ئاغرىق ئىدى، رىزۋان بەيئىتى بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى مەككىگە ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن ئىدى، ئۇھۇد غازىتىدا قاچقانلارنى ئاللاھ تائالا ئەپۇ قىلىۋەتكەن» دېدى، (سەھمەھۇل بۇخارى 3699 - ھەدىستىكى ئۇھۇد ۋەقەسىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى)

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَانِكُمْ فَأَتَيْتُكُم عَمَّا بَعَثَ لَكُمْ كَيْلًا تَحْزِنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَآئِفَةً مِّنكُمْ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ ۗ

ئۆز ۋاقتىدا پەيغەمبەر (ئى ئاللاھنىڭ بەندىلىرى! مېنىڭ تەرىپىمگە كېلىڭلار، مەن رەسۇلۇللاھدۇرمەن، كىمكى جىھاد مەيدانغا قايتسا، ئۇ جەننەتكە كىرىدۇ دەپ) ئارقاڭلاردىن سىلەرنى چاقىرىپ تۇراتتى ①، سىلەر ھېچكىمگە بۇرۇلۇپ قارىماستىن يۇقىرى تەرەپكە قاچاتتىڭلار ②، (بۇنىڭدىن كېيىن) قولۇڭلاردىن كەتكەن نەرسىگە (يەنى غەنىمەتكە)، بېشىڭلارغا كەلگەنلەرگە (يەنى مەغلۇبىيەتكە) قايغۇرما سىلىقىڭلار ئۈچۈن ③، ئاللاھ سىلەرگە غەم ئۈستىگە غەم بەردى (يەنى سىلەرنى غەنىمەتتىن مەھرۇم قىلغاننىڭ ئۈستىگە مەغلۇبىيەت بىلەن جازالىدى) ④. ئاللاھ قىلمىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر [153]. ئاندىن ئاشۇ غەمدىن كېيىن ئاللاھ سىلەرگە ئەمىنلىك (خاتىرجەملىك) چۈشۈرۈپ بەردىكى، (بۇ خاتىرجەملىكتىن كەلگەن) مۈگدەك ھالىتى سىلەرنىڭ بىر قىسمىڭلارنى (يەنى ھەقىقىي مۇئىمىنلەرنى) قاپلىۋالدى ⑤، يەنە بىر قىسمىڭلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۆزلىرى بىلەن بولۇپ كەتتى (يەنى كاپىرلار قايتا ھۇجۇم قىلارمۇ دەپ جان قايغۇسى بىلەن بولۇپ كەتتى) ⑥، بۇلار، جاھىلىيەت دەۋرى كىشىلىرىگە ئوخشاش، ئاللاھقا قارىتا ناتوغرا قاراشتا بولدى ⑦.

① ئۆز ۋاقتىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ بىر قانچە ساھابىلىرى بىلەنلا قالغان ۋە قاچقانلارنى «ئى ئاللاھنىڭ بەندىلىرى! مېنىڭ تەرىپىمگە كېلىڭلار، ئى ئاللاھنىڭ بەندىلىرى! مېنىڭ تەرىپىمگە كېلىڭلار» دەپ چاقىرىپ تۇراتتى. لېكىن ھەممە قاتتىق ساراسىمىگە چۈشكەنلىكتىن بۇ چاقىرىقنى ئاڭلايدىغانلار يوق ئىدى.

② كاپىرلارنىڭ تۇيۇقسىز قىلغان قايتۇرما ھۇجۇمىدىن مۇسۇلمانلار ھاڭ - تاڭ قالدى. مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپىنچىسى قېچىپ كەتتى. بۇ ئايەت شۇلارنىڭ ئەھۋالىنى سۈرەتلەپ بېرىۋاتىدۇ. ﴿ تُصْعِدُونَ ﴾ ئەسلىدە "إِصْعَاؤُ" دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، يۈگۈرۈپ قاچماق، يۇقىرىغا ئۆرلىمەك، قېچىپ كەتمەك دېگەن مەنىدە. (تەپسىر تەبەرى)

③ يەنى غەم ئۈستىگە غەم بەرگەنلىكى سىلەردە ئېغىرچىلىققا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ئىرادە ۋە غەيرەت پەيدا قىلىش ئۈچۈندۇر. چۈنكى ئەگەر ئىنساندا چىدامچانلىق ۋە كۈچلۈك ئىرادە تېپىلسا، قولدىن كەتكەن نەرسىگە قايغۇرماستىن، دۇچ كەلگەن قېيىنچىلىق ئالدىدا يېڭىلىپ قالمايدۇ.

④ ﴿فَأَتَيْتُكُمْ﴾ يەنى خاتالىقىڭلارنىڭ جازاسى سۈپىتىدە سىلەرگە غەم ئۈستىگە غەم بەردى. ﴿عَمَّا بَعَثَ﴾ يەنى "عَمَّا عَلَيَّ" غەم ئۈستىگە غەم دېگەن مەنىدە. بۇ يەردە ئىككى غەم تىلغا ئېلىندى، ئىبنى كەسىر ۋە ئىبنى جەبرىنىڭ ئەڭ توغرا دەپ قارىغان تەپسىرىگە ئاساسەن بۇ ئىككى غەمنىڭ بىرى، غەلبە ۋە غەنىمەتتىن مەھرۇم قىلىش غەمى بولسا، ئىككىنچىسى، مۇسۇلمانلاردىن بەزىلىرىنىڭ شېھىت بولۇشى، بەزىلىرىنىڭ يارىدار بولۇشى، بەزىلىرىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشى ۋە «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆلتۈرۈلدى» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاش بىلەن چۈشكەن غەم ئىدى.

⑤ مەزكۇر غەم - ئەندىشىلەردىن كېيىن ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا ئۆز پەزىلىدىن مەرھەمەت ئاتا قىلدى.

جەڭ مەيدانىدا قېپ قالغان مۇسۇلمانلارنى خاتىرجەم مۈگدەشكە مۇۋەپپەقىيەت قىلدى. بۇ يەڭگىلىك ئۇيغۇر ئۇلارغا ئاللاھ تەرىپتىن بېرىلگەن نۇسرەت ۋە خاتىرجەملىكنىڭ بەلگىسى ئىدى. ئىمام بۇخارى ئەبۇتەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئۇھۇد غازىتىدا مەن مۈگدەك بېسىپ كەتكەنلەرنىڭ ئىچىدە بار ئىدىم. ھەتتا قىلىچىم قولۇمدىن بىر نەچچە قېتىم چۈشۈپ كەتتى. ئۇ يەنە چۈشۈپ كېتەتتى، يەنە ئالاتتىم. يەنە چۈشۈپ كېتەتتى، يەنە ئالاتتىم.» (سەھىھۇل بۇخارى 4068 - ھەدىس) ﴿نُعَايَا﴾ «مۈگدەك، ئۇيغۇر» دېگەن سۆز ﴿أَمْنَةً﴾ «ئەمىنلىك، خاتىرجەملىك» نى ئىزاھلاپ كەلگەن. يەنى ئاللاھ ئۇلارغا شۇنداق ئەمىنلىك ۋە خاتىرجەملىك ئاتا قىلدىكى، نەتىجىدە ئۇلارنى مۈگدەك باشتى ۋە بىر ئاز ئارام ئالدى. ﴿طَائِفَةً﴾ بىرلىك ھەم كۆپلۈك ئۈچۈن ئورتاق ئىشلىتىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑥ «ئۆزلىرى بىلەن بولۇپ كەتكەنلەر» مۇناپىقلار ئىدى. ئېنىقكى، ئۇلار بۇنداق ئەھۋالدا ئۆز جانلىرىنىڭ غېمىدىلا قالاتتى.

⑦ يەنى مۇھەممەدنىڭ يولى خاتا، ئۇ دەۋەت قىلىۋاتقان دىننىڭ ئىستىقبالى قاراڭغۇ، ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ ياردىمى كەلمەيدۇ، دېگەندەك ھەرخىل يامان قاراشلاردا بولدى.

يَقُولُونَ هَل لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

ئۇلار: «بىزگە بىرەر ئىشتا (يەنى ئۇرۇشقا چىقىشتا) ئىختىيار بارمىدى؟» ① دەيتتى. ئېيتقىنىكى، «ھەقىقەتەن ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ ئىختىيارلىقىدۇر» ②. ئۇلار ساڭا ئاشكارا قىلمايدىغان نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىدە يوشۇرۇشىدۇ ③. ئۇلار: «ئەگەر بىزدە (ئۇرۇشقا چىقىشتا) ئازراق ئىختىيار بولسا ئىدى، بۇ يەردە ئۆلتۈرۈلمەيتتۇق» دەيدۇ ④. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «ئەگەر سىلەر ئۆيلىرىڭلاردا قالغان تەقدىردىمۇ، (ئاراڭلاردىكى) ئۆلتۈرۈلۈشى پۈتۈلۈپ كەتكەنلەر چوقۇم ئۆزلىرىنىڭ ئۆلىدىغان جايلىرىغا بارغان بولاتتى ⑤ (ئاللاھنىڭ قازاسىدىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ). (ئاللاھنىڭ مۇنداق قىلىشى) كۆڭلۈڭلاردىكىنى سىناش ۋە قەلبىڭلاردىكى نەرسىلەرنى تازىلاش ئۈچۈندۇر ⑥. ئاللاھ كۆڭۈللەردىكىنى (ياخشىلىق بولسۇن، يامانلىق بولسۇن) بىلگۈچىدۇر» ⑦ [154].

① يەنى ھازىر بىزگە ئاللاھ تەرەپتىن بىر نۇسرەت كېلىش ئىمكانى بارمۇ؟ يەنە بىر مەنىسى، بىزنىڭ گېپىمىز ئۆتەمدۇ ياكى ئېتىراپ قىلىنمىدۇ؟

② ئىش سىلەرنىڭ ياكى دۈشمەنلىرىڭلارنىڭ ئىختىيارلىقىدا ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ئىختىيارلىقىدا، ياردەممۇ پەقەت ئاللاھ تەرەپتىن كېلىدۇ، غەلبە - نۇسرەتمۇ ئاللاھنىڭ ئىزى بىلەن بولىدۇ، بۇيرۇش ۋە چەكلەشمۇ ئاللاھنىڭ ئىختىيارلىقىدا بولىدۇ.

③ ئۇلار دىللىرىدا نىفاقنى يوشۇرىدۇ. ئەمما تاشقى جەھەتتىن ئۆزلىرىنى ئاللاھنىڭ ياردىمىنى تەلەپ قىلغۇچى قىلىپ كۆرسىتىدۇ.

④ ئۇلار ئۆزئارا ياكى كۆڭلىدە شۇنداق گەپلەرنى قىلىدۇ.

⑤ يەنى ئۇلارنىڭ بۇ سۆزلىرىنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ ئۆلۈم ھەر ھالەتتە كېلىدۇ، ئاللاھ تائالا بىر ئىنساننىڭ قەيەردە ئۆلۈشىنى تەقدىر قىلغان بولسا، ئۆلۈم شۇ يەرگە كېلىدۇ. ئەگەر سىلەر ئۆيۈڭلەردە ئولتۇرساڭلارمۇ، سىلەرنىڭ باشقا بىر جايدا ئۆلتۈرۈلۈشۈڭلار پۈتۈلۈپ كەتكەن بولسا، قازايى - قەدەر سىلەرنى شۇ يەرگە سۆرەپ بارىدۇ.

⑥ يۈز بەرگەن ئىشلاردىكى بىر مەقسەت قەلبىڭلاردىكى ئىمانىڭلارنى سىناش (مۇناپىقلارنى ئايرىش) ۋە دىلىڭلارنى شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرىدىن پاكلاش ئىدى.

⑦ يەنى ئاللاھ تائالا كىمنىڭ ھەقىقىي مۇسۇلمان ئىكەنلىكى ۋە كىمنىڭ مۇسۇلمانلىق تونىنى كېيىۋالغان مۇناپىق ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. جىھادنىڭ ھېكمەتلىرىنىڭ بىرى شۇكى، ئۇنىڭدا كىملىرىنىڭ مۇئمىن ۋە كىملىرىنىڭ مۇناپىق ئىكەنلىكى ئېنىق ئايرىلىدۇ، ئۇلارنى ئاۋاممۇ كۆرىدۇ ۋە تونۇۋالىدۇ.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكُ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يَحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

(ئۇھۇدتا مۇسۇلمانلار بىلەن مۇشرىكلاردىن ئىبارەت) ئىككى قوشۇن بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشقان كۈندە، ئاراڭلاردىكى (جەڭدىن) چېكىنگەن كىشىلەرنى، بەزى قىلمىشلىرى (يەنى پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلغانلىقى) تۈپەيلىدىن شەيتان تېپىلدۈرۈشقا ئۇرۇندى ①. ئاندىن ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇلارنى ئەپۇ قىلىۋەتتى ②. ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، گۇناھكارلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر [155]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر سەپەرگە چىققان ياكى غازاتقا چىققان قېرىنداشلىرى ھەققىدە: «ئۇلار يېنىمىزدا بولغان بولسا ئۆلمەيتتى ۋە ئۆلتۈرۈلمەيتتى» دېيىشكەن كاپىرلارنى دورماڭلار ③، ئاللاھ بۇ (بۇزۇق ئېتىقاد) نى ئۇلارنىڭ دىللىرىدا قاتتىق ھەسرەتكە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن (ئۇلارنىڭ دىللىرىغا سالدۇ) ④. ئاللاھ تىرىلدۈرىدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ (ئۇلارنىڭ غازاتقا چىقماسلىقى ئۇلارنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرالمىدۇ). ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [156].

① ئۇھۇد غازىتىدا مۇسۇلمانلاردىن سادىر بولغان خاتالىقنىڭ سەۋەبى ئۇلارنىڭ ئىلگىرىكى بەزى قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇ كۈنىمۇ شەيتان ئۇلارنى تېپىلدۈرۈشتا غەلبە قىلدى. سەلەپ ئالىملىرىنىڭ بەزىسى مۇنداق دەيدۇ: «ياخشىلىققا بېرىلگەن ساۋابلاردىن بىرى ئۇ ياخشىلىقنىڭ كەينىدىن يەنە بىر ياخشىلىققا قىلىش نېسىپ بولىدۇ؛ يامانلىققا بېرىلگەن جازالاردىن بىرى ئۇ يامانلىقنىڭ كەينىدىن تېخىمۇ كۆپ يامانلىققا يول ئېچىلىدۇ».

② ئاللاھ تائالا ساھابە كىراملارنىڭ خاتالىقلىرى، ئۇ خاتالىقلارنىڭ نەتىجە ۋە سەۋەبلىرىنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلارنى ئەپۇ قىلغانلىقىنى ئېلان قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن بىرىنچىسى، ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا سۆيۈملۈك كىشىلەر بولغانلىقى ئايان بولسا، ئىككىنچىسى، ئاللاھ تائالا ئەپۇ قىلغان راستچىل مۇئمىنلەرنى مالاھەت ياكى تەنقىد نىشانى قىلىشنىڭ جايىز ئەمەسلىكى ئايان بولىدۇ. بۇ بارلىق مۇئمىنلەرگە بېرىلگەن ئاگاھلاندىرۇشتۇر.

③ ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى كاپىرلار ۋە مۇناپىقلارنىڭ بۇزۇق ئەقىدىسىگە ئەگىشىشتىن چەكلەۋاتىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەقىدىسى قورقۇنچاقلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە توغرا ئەقىدىگە ئىگە بولغان مۇئمىنلەر بولسا، ئۆلۈم ۋە ھاياتلىق ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئۇنىڭ مۇئەييەن بىر ۋاقتى بار دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىڭ ئىرادىسى كۈچلۈك بولىدۇ. ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىش روھى يۇقىرى بولىدۇ.

④ مەزكۇر بۇزۇق ئېتىقاد ئۇلارنىڭ دىللىرىدا ھەسرەتنىڭ زىيادە بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ. يەنى قېرىنداشلىرىنى سەپەرگەمۇ چىقماي، جەڭ مەيدانىمۇ بارماي، ئۆيدە ئولتۇرغان بولسا، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغان بولاتتى دەپ ھەسرەتلىنىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار مۇستەھكەم قەلئەنىڭ ئىچىگە كىرىۋالسىمۇ، ئۆلۈم ھامان ئۇلارنى تاپىدۇ. ﴿قەيەردە بولساڭلار، (ئەجەل كەلگەندە) ئۆلۈم سىلەرنى تاپىدۇ، سىلەر مۇستەھكەم قەلئەلەردە بولغان تەقدىردىمۇ﴾. (سۈرە نىسا 78 - ئايەت) شۇڭا بۇنداق ھەسرەتتىن توغرا ئېتىقادقا ئىگە مۇسۇلمانلارلا ساقلىنالايدۇ.

وَلَيْنَ فُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَيْنَ مَتُّمٌ أَوْ فُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ فِيمَا رَحِمَهُ مِّنَ اللَّهِ لَئِن لَّهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾

شۈبھىسىزكى، ئەگەر سىلەر ئاللاھ يولىدا (يەنى غازاتتا) ئۆلتۈرۈلسەڭلار ياكى (غازاتقا كېتىپ بېرىپ ئۆز ئەجلىڭلار بىلەن) ئۆلسەڭلار، (شۇنى بىلىڭلاركى)، سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن كېلىدىغان مەغپىرەت ۋە رەھمەت، ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ توپلايدىغان دۇنياسىدىن ياخشىدۇر ① [157]. ئەگەر سىلەر (ئۆز ئەجلىڭلار بىلەن) ئۆلسەڭلارمۇ ياكى (جەڭ مەيدانىدا) ئۆلتۈرۈلسەڭلارمۇ، (ئاخىرەتتە) چوقۇم ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا توپلىنىسىلەر (ئاللاھ سىلەرنى ئەمەلىڭلارغا قاراپ مۇكاپاتلايدۇ) [158]. (ئى مۇھەممەد!) ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا سىلىق مۇئامىلىدە بولدۇڭ. ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئەلۋەتتە ئۇلار ئەتراپىڭدىن تارقاپ كېتەتتى. ئۇلارنى ئەپۇ قىلغىن، ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن ②، (ۋەھىي كەلمىگەن) ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن ③. (كېڭەشكەندىن كېيىن) بىر ئىشقا بەل باغلىساڭ، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن ④. چۈنكى، ئاللاھ تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ [159].

① ئۆلۈم ھەر ھالەتتە كېلىدۇ، ئەگەر بۇ ئۆلۈم ئىنسانغا ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتى ۋە مەغپىرىتىگە ئېرىشىشكە لايىق بولغاندىن كېيىن كەلسە، بۇنداق ئۆلۈم ئىنساننىڭ ئۆمرىنى زاي قىلىپ توپلىغان مال - دۇنيادىن ياخشىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇئىمىن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىشتىن ئۆزىنى قاقۇرماستىن، ئۇنىڭغا ئىشتىياق باغلاپ، ئىنتىلىپ تۇرۇشى لازىم. بەندە نىيىتىدە سەمىمىي بولسىلا، ئاللاھنىڭ رەھمىتى ۋە مەغپىرىتىگە شەكسىز ئېرىشىدۇ.

② پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېسىل ئەخلاق ئىگىسى ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئۆزىنىڭ بۇ پەيغەمبەرگە ئاتا قىلغان بىر مەرھىمىتىنى تىلغا ئېلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىكى مۇلايىملىق ئۆزىنىڭ خاس مېھرىبانلىقىنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى ھەمدە ئۇنىڭ دەۋەت ۋە تەبلىغ ئىشلىرى ئۈچۈن ناھايىتى زۆرۈرلىكىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇلايىم بولماي، ئەكسىچە قوپال، تاش يۈرەك بولغان بولسا، كىشىلەر ئۇنىڭغا يېقىن كەلمەستىن قېچىپ كەتكەن بولاتتى. شۇڭا ئۇ ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن كىشىلەرگە ئەپۇچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ ياشىدى.

③ يەنى مۇسۇلمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئارام تاپقۇزۇش ئۈچۈن ئۇلارغا مەسلىھەت سالغىن. بۇ ئايەتتىن كېڭەشنىڭ ئەھمىيىتى، پايدىسى ۋە ئۇنىڭ شەرىئەتتىكى قانۇنلۇق بىر زۆرۈرىيەت ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر كېڭىشىشكە بۇيرۇغان بۇ ئەمرنى پەرز دەپ قارىسا، بەزىلەر ئۇنى مۇستەھەپ دەپ قارايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئىمام شەۋكانى مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: «ھۆكۈمرانلار بىلمىگەن ۋە چۈشەنمىگەن مەسلىھەتتە ئۆلىمالارغا مەسلىھەت سېلىشى لازىم، ھەربىي ئىشلاردا قوماندانلارغا، خەلقنىڭ مەنپەئەتىگە ئالاقىدار مەسلىھەتتە پۇقرالارغا، دۆلەتنىڭ مەنپەئەتى ۋە ئېھتىياجىغا ئالاقىدار مەسلىھەتتە ۋەزىرلەر ۋە ئىش باشقۇرغۇچىلارغا مەسلىھەت سېلىشى زۆرۈردۇر.» ئىبنى ئەتتىيە مۇنداق دەيدۇ: «ئىلىم ئەھلى ۋە ئۆلىمالارغا مەسلىھەت سالمايدىغان ھۆكۈمرانلارنى ھوقۇقىدىن ئېلىپ تاشلاشتا ئىختىلاپ يوق.» كېڭەش قىلىش پەقەت شەرىئەت سۈكۈت قىلغان ياكى تەرتىپ - ئىنتىزامغا ئالاقىدار ئىشلاردا بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) (تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە شۇرا نىڭ 38 - ئايىتىنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

④ كېڭەشتىن كېيىن سېنىڭ رايىڭ پۇختا بولىدۇ، ئاندىن ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىپ، ئىشىڭنى باشلىغىن. بۇنىڭدىن بىرىنچى، مەسلىھەت سالغاندىن كېيىن ئاخىرقى قارارنىڭ مەسلىھەت ئىگىلىرىنىڭ ياكى دېموكراتىيە نىزامىدەك كۆپ سانلىقنىڭ ئەمەس بەلكى ھاكىمنىڭ چىقارغان ھۆكۈمى بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئىككىنچى، مەسلىھەت بەرگۈچىلەرنىڭ ئەقىل - پاراستىگە ئەمەس، پەقەت ئاللاھنىڭ ئۆزىگە يۆلىنىش ۋە تەۋەككۈل قىلىش كېرەكلىكى مەلۇم بولىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئايەتمۇ تەۋەككۈل قىلىشنى كۈچلۈك تەكىتلەيدۇ.

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦١﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَعْلَمَ
 وَمَنْ يَعْلَمُ يَأْتِ بِمَا عَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٢﴾ أَفَمَنْ أَتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ
 وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٣﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِصِيرِهِ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

ئەگەر ئاللاھ سىلەرگە ياردەم بەرسە، سىلەرنى ھېچكىم يېڭەلمەيدۇ. ئەگەر ئاللاھ سىلەرگە ياردەم بەرمىسە،
 ئاللاھتىن باشقا سىلەرگە كىم ياردەم بېرىدۇ؟ مۇئمىنلەر ئاللاھقىلا تەۋەككۈل قىلسۇن (يەنى ھەممە ئىشنى
 ئاللاھقىلا تاپشۇرسۇن!) [160] ھېچقانداق بىر پەيغەمبەر غەنىمەتكە خىيانەت قىلمايدۇ (يەنى بۇنى تەسەۋۋۇر
 قىلغىلى بولمايدۇ) ①. كىمكى غەنىمەتكە خىيانەت قىلىدىكەن، قىيامەت كۈنى ئۇ خىيانەت قىلغان
 نەرسىسى بىلەن (يەنى خىيانەت قىلغان نەرسىسى گەجگىسىگە ئارتىلغان ھالدا) كېلىدۇ. ئاندىن ھەر
 كىشىگە قىلغان ئەمەلىنىڭ بەدىلى (مۇكاپاتى ياكى جازاسى) تولۇق بېرىلىدۇ، ئۇلارغا (ياخشىلارنىڭ
 ساۋابىنى كېمەيتىۋېتىپ، ئاسىيلارنىڭ جازاسىنى ئاشۇرۇۋېتىپ) زۇلۇم قىلىنمايدۇ [161]. ئاللاھنىڭ
 رازىلىقىنى ئىزدىگەن كىشى ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان ۋە بارىدىغان جايى جەھەننەم بولغان كىشىگە
 ئوخشامدۇ؟ جەھەننەم نېمىدېگەن يامان جاي! [162] ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۇلارنىڭ دەرىجىسى ھەر خىل
 بولىدۇ. ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [163].

① ئۇھۇد غازىتىدا مۇداپىئە ئورنىنى تاشلاپ، غەنىمەت يىغىشقا كەتكەنلەر، ئەگەر بىز بارمىساق،
 غەنىمەت باشقا كىشىلەرنىڭ قوللىرىغا چۈشۈپ كېتىدۇ، دەپ ئويلىغان ئىدى. بۇ ئايەتتە ئۇلارغا
 ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلىۋاتىدۇ: بۇ غەنىمەتلەردىن نېسىۋەڭلارنىڭ بېرىلمەسلىكىدىن ئەنسىرىدىڭلارمۇ؟
 سىلەر ئۇرۇش قوماندانى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئامانەتدارلىقىدىن خاتىرجەم بولالمىدىڭلارمۇ؟
 بىلىپ قويۇڭلاركى، ھېچقانداق پەيغەمبەردىن بىرەر خىيانەتنىڭ سادىر بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى
 خىيانەت پەيغەمبەرلىككە زىت كېلىدۇ. ئەگەر پەيغەمبەر خىيانەتكار بولسا، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە كىم
 ئىشىنىدۇ؟ خىيانەت ئەڭ چوڭ گۇناھتۇر. خىيانەتنىڭ ئېغىر گۇناھ ئىكەنلىكى ھەدىسلەردە بايان
 قىلىنغان.

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلِ لَيْفٍ ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾

ئاللاھ مۇئمىنلەرگە ئايەتلىرىنى تىلاۋەت قىلىپ بېرىدىغان، ئۇلارنى (گۇناھلاردىن) پاك قىلىدىغان، ئۇلارغا كىتابنى ۋە ھېكمەتنى (يەنى قۇرئان ۋە سۈننەتنى) ئۆگىتىدىغان، ئۆزلىرىدىن بولغان ① بىر پەيغەمبەر ئەۋەتىپ، ئۇلارغا چوڭ ئېھسان قىلدى ②. ھالبۇكى، ئۇلار بۇرۇن ئوچۇق گۇمراھلىقتا ئىدى [164].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرنى ئادەم زاتى ۋە ئىنسانلار ئىچىدىن قىلغانلىقىنى بىر نېمەت سۈپىتىدە بايان قىلىۋاتىدۇ. ھەقىقەتتە بۇ كاتتا نېمەت بولۇپ، ئۆز قەۋمىنىڭ تىلىنى بىلىدىغان، شېۋىسىدە سۆزلەيدىغان بىر شەخسنىڭ پەيغەمبەر بولغانلىقى ئۇلار ئۈچۈن بىر قانچە جەھەتتىن ياخشىدۇر: بىرىنچىدىن، ئۇ ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئۆز قەۋمىنىڭ تىلى ۋە شېۋىسىدە يەتكۈزىدۇ، ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشۈنۈش ھەممە ئادەمگە ئاسان بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، كىشىلەر پەيغەمبەرنىڭ ئۆز تىپى ۋە جىنسىدىن بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا يېقىنلىشىدۇ، مايىل بولىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۆھبەت بولىدۇ. ئۈچىنچىدىن، ئىنسان ئۈچۈن ئۆزىگە ئوخشاش بىر ئىنسانغا ئەگىشىش ئاسان بولىدۇ، ئەمما پەرىشتىگە ئەگىشىش قىيىنغا توختايدۇ، پەرىشتىمۇ ئىنساننىڭ ھېس - تۇيغۇلىرى ۋە ئىچكى دۇنياسىنى چۈشىنەلمەيدۇ. شۇڭا، ئەگەر پەيغەمبەر پەرىشتىلەردىن بولغان بولسا، كىشىلەر دىننى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئىنتايىن زۆرۈر بولغان مەزكۇر قولاي ئىمتىيازلاردىن مەھرۇم قالغان بولاتتى، شۇ ۋەجىدىن ئىلگىرى كەلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئادەم زاتىدىن يەنى ئىنسانلار ئىدى. قۇرئان كەرىم ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئادەم زات ئىكەنلىكىنى ناھايىتى ئوچۇق بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز سەندىن ئىلگىرى پەقەت شەھەر ئاھالىسىدىن بولغان ئەرلەرنى پەيغەمبەر قىلىپ، ئۇلارغا ۋەھىي قىلدۇق﴾. (سۈرە يۈسۈف 109 - ئايەت)، ﴿بىز سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىلا ئەلۋەتتە تاماق يەيتتى، بازارلاردا مېڭىپ يۈرەتتى﴾. (سۈرە فۇرقان 20 - ئايەت) يەنە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرنىڭ مۇبارەك تىلى ئارقىلىق پەيغەمبەرنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىنى دېگۈزىدۇ: ﴿سەن (ئۇ مۇشەرىكلەرگە): «مەن سىلەرگە ئوخشاش ئىنسانمەن، ماڭا ئىلاھىڭلار بىر ئىلاھتۇر دەپ ۋەھىي قىلىنىدۇ، ئۇنىڭغا (ئىمان ۋە تائەت - ئىبادەت بىلەن) يۈزلىنىڭلار ۋە ئۇنىڭدىن مەغپىرەت تىلەڭلار!» دېگىن﴾. (سۈرە فۇسسىلەت 6 - ئايەت) ئەپسۇسكى، بۈگۈنكى كۈندە نۇرغۇن كىشىلەر بۇنى چۈشەنمەيدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئازغۇنلۇقتا كېتىۋاتىدۇ.

② بۇ ئايەتتە پەيغەمبەرلىكنىڭ ئۈچ ئاساسى مەقسىتى بايان قىلىندى: بىرىنچى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى تىلاۋەت قىلىش، يەنى قۇرئاننى ئوقۇپ بېرىش. ئىككىنچى، كىشىلەرنى پاك قىلىش. يەنى ئۇلارنى شېرىك ئېتىقادىدىن پاك قىلىش. ئۈچىنچى، كىتابنى ۋە ھېكمەتنى (يەنى قۇرئان بىلەن سۈننەتنى) ئۆگىتىش. تىلاۋەت قىلىش دېگەن كىتابنى ئۆگىتىشنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ. ئۆگىتىش تىلاۋەت بىلەن مۇمكىن بولىدۇ. تىلاۋەت قىلماي تۇرۇپ، ئۆگىتىش مۇمكىن ئەمەس، شۇنداقتىمۇ تىلاۋەت ئايرىم تىلغا ئېلىندى. بۇنىڭدىن مەيلى ئوقۇغانلار مەنىسىنى چۈشىنىپ ئوقۇسۇن ياكى چۈشەنمەي ئوقۇسۇن، تىلاۋەتنىڭ ئۆز ئالدىغا بىر ئۇلۇغ ئەمەل ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. قۇرئاننىڭ مەنىسى ۋە مەقسەتلىرىنى چۈشىنىپ ئوقۇش ھەر بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن ناھايىتى زۆرۈردۇر. ئەمما ئەگەر بىر كىشى قۇرئان كەرىمنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمىسىمۇ، قۇرئان ئوقۇشتىن غەپلەتتە قالماسلىقى لازىم. چۈشىنەلمەسلىكىنى باھانە قىلىپ، قۇرئان ئوقۇشنى تەرك ئېتىش جايز ئەمەس. «ئۇلارنى پاك قىلىش»

دېگەندە ئەخلاق، ئەمەل ۋە ئەقىدىنى ئىسلاھ قىلىش كۆزدە تۇتۇلدى. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى شېرىكتىن قۇتقۇزۇپ، تەۋھىدكە باشلىدى. ئەخلاقسىز ۋە مەدەنىيەتسىز بىر قەۋمنى مەدەنىيەت ۋە ئەخلاققا يۈكسەك دەرىجىگە يەتكۈزدى. كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە، «ھېكمەت» دېگەندىن سۈننەت يەنى ھەدىس شېرىپ كۆزدە تۇتۇلدى.

أَوْ لَمَّا أَصَبْتَكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا فُلْتُمْ أَنَّى هَذَا فُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ
الَّتَقَى الْجَمْعَانَ فَيَاذَنِ اللَّهُ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا
لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمِيذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

سىلەرگە يەتكەن تالاپەت سىلەر دۈشمەنگە يەتكۈزگەن تالاپەتنىڭ يېرىمىغا تەڭ كېلىدىغان تۇرسا ①، سىلەر يەنە: «بۇ تالاپەت قەيەردىن كەلدى؟» دەمسىلەر؟ ئېيتقىنىكى، «ئۇ سىلەرنىڭ ئۆزۈڭلاردىن (يەنى پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلىقىڭلار ۋە غەنىيمەتكە ھېرىس بولغانلىقىڭلاردىن) كەلدى» ②. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر. [165] ئىككى قوشۇن ئۇچراشقان كۈندە (يەنى مۇسۇلمانلار بىلەن مۇشرىكلار توقۇنۇشقان ئۇھۇد غازىتىدا) سىلەرگە كەلگەن تالاپەت ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن كەلگەن بولۇپ، بۇ ھەقىقىي مۇئىمىنلەرنى بىلىش (يەنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش ۋە ئايرىش) ئۈچۈندۇر [166] ۋە يەنە مۇناپىقلارنى بىلىش (يەنى ئايرىپ ئوتتۇرىغا چىقىرىش) ئۈچۈندۇر ③، ئۇلارغا: «كېلىڭلار، ئاللاھ يولىدا ئۇرۇش قىلىڭلار ياكى (ھېچ بولمىغاندا ئۆزۈڭلارنى، ۋە تىنىڭلارنى) قوغداڭلار» دېيىلگەندە، ئۇلار: «ئەگەر ئۇرۇشنى (يەنى ئۇرۇش قىلىدىغانلىقلارنى) بىلگەن بولساق، ئەلۋەتتە، سىلەرگە ئەگەشكەن بولاتتۇق (يەنى سىلەر بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ ئۇرۇش قىلغان بولاتتۇق)» ④ دېدى. ئۇ كۈندە ئۇلار ئىمانغا قارىغاندا كۇفرىغا يېقىن ئىدى ⑤. ئۇلار كۆڭۈللىرىدە يوق نەرسىلەرنى ئېغىزلىرىدا دەيدۇ ⑥، ئۇلار يوشۇرۇۋاتقان نەرسىلەرنى (يەنى نىفاق بىلەن مۇشرىكلىكنى) ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ [167].

① يەنى ئۇھۇد غازىتىدا سىلەردىن 70 كىشى شېھىت بولغان بولسا، بەدرى غازىتىدا سىلەر مۇشرىكلاردىن 70 كىشىنى ئۆلتۈرگەن، 70 كىشىنى ئەسىر ئالغان ئىدىڭلار.

② يەنى بۇ تالاپەت سىلەرگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالاھىدە تەكىتلەپ، مۇداپىئە ئورنىدىن ئايرىلماڭلار! دېگەن بۇيرۇقىغا خىلاپلىق قىلغانلىقىڭلار سەۋەبىدىن كەلدى (ئۇنىڭ تەپسىلاتى ئىلگىرى بايان قىلىندى). شۇ خاتالىق سەۋەبىدىن كاپىرلارنىڭ بىر تۈركۈم قوشۇنى شۇ يوقۇقتىن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى.

③ ئۇھۇد غازىتىدا سىلەرگە يەتكەن تالاپەت (كەلگۈسىدە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىشتا مۇستەھكەم تۇرۇشۇڭلار ئۈچۈن) ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن يەتتى، ئۇنىڭدىن باشقا بۇنىڭدا يەنە ئاللاھ تائالانىڭ ھەقىقىي مۇئىمىنلەردىن مۇناپىقلارنى ئايرىش مەقسىتىمۇ بار ئىدى.

④ «ئەگەر ئۇرۇشنى (يەنى ئۇرۇش قىلىدىغانلىقلارنى) بىلگەن بولساق» دېگەندە مۇناپىقلارنىڭ: ئەگەر بىز سىلەرنىڭ راستتىنلا ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ماڭغانلىقىڭلارنى بىلگەن بولساق، ئەلۋەتتە، بىز سىلەرگە ھەمراھ بولغان بولاتتۇق، لېكىن سىلەر ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى سىلەر ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە ئېلىپ كېتىۋاتقان تۇرساڭلار، بۇنداق خاتا يولدا سىلەرگە قانداقمۇ ھەمراھ بولىمىز، دېگەن سۆزلىرى كۆزدە تۇتۇلدى. بۇ ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئىبنى سەلۇل ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ سۆزلىرى بولۇپ، ئۇلار بۇ سۆزلەرنى بىزنىڭ رايىمىزنى ئالمىدىڭلار دېگەننى باھانە قىلىپ، ئۇھۇد غازىتى بولغان كۈنى يولنىڭ يېرىمىدىن قايتىپ كېتىۋاتقاندا ئېيتقاندى. ئۇ چاغدا ئابدۇللاھ ئىبنى ھەرام ئەلئەنسارى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلارغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، جەڭگە قاتنىشىشقا رىغبەتلەندۈرگەن ئىدى. (بۇ نۇقتا ئىلگىرى تەپسىلىي بايان قىلىندى)

- ⑤ ئۇلار مۇناپىقلىقى ۋە مەزكۇر سۆزلىرى سەۋەبىدىن كۇفرغا (ياردەم بېرىشكە) يېقىن ئىدى.
- ⑥ يەنى ئۇلار ئاغزىلىرىدا بۇ گەپلەرنى دېگەن بىلەن دىللىرىدا: بىز ئايرىلىۋالساق، مۇسۇلمانلار ئاجىزلىشىدۇ، كاپىرلارغا پايدا بولىدۇ، دەيتتى. ئۇلارنىڭ غەرىزى ئىسلامغا، مۇسۇلمانلارغا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا زىيانكەشلىك قىلىش ئىدى.

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَءُوا عَنِّي أَنفُسِكُمْ أَلَمْ تَمُوتُوا إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْفَعُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾

ئۇ مۇناپىقلار شۇنداق كىشىلەر كى، ئۆزلىرى (جىھادقا چىقماي ئۆيلىرىدە) ئولتۇرۇپ، (ئۇھۇدتا شېھىت بولغان) قېرىنداشلىرى ھەققىدە: «ئەگەر ئۇلار بىزگە بويسۇنغان بولسا (يەنى نەسەتتىكى ئاڭلاپ ئورۇشتىن قايتقان بولسا)، ئۆلتۈرۈلمەيتتى» دېدى. (ئى پەيغەمبەر! بۇ مۇناپىقلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئەگەر (ئورۇشقا چىقماسلىق ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قالدۇ دەيدىغان دەۋايىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئۆلۈمنى ئۆزۈڭلاردىن توسۇپ بېقىڭلارچۇ، قېنى!» ﴿١٦٨﴾. ئاللاھنىڭ يولىدا شېھىت بولغانلارنى ئۆلۈك دەپ قارىمىغىن، بەلكى ئۇلار تىرىك بولۇپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى رىزىقتىن بەھرىمەن قىلىنماقتىدۇر (يەنى جەننەتنىڭ نېمەتلىرىدىن ئەتىگەن - ئاخشامدا مەڭگۈلۈك رىزىقلاندۇرۇپ تۇرۇلىدۇ) ﴿١٦٩﴾. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئۆزلىرىگە بەرگەن پەزىلىدىن دائىم خۇرسەندۇر، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئارقىسىدىن تېخى يېتىپ كەلمىگەن (يەنى شېھىت بولماي تىرىك قالغان) قېرىنداشلىرىغا (ئاخىرەتتە) ھېچبىر قورقۇنۇچ ۋە غەم - قايغۇ يوق ئىكەنلىكىدىن خۇشال بولىدۇ ﴿١٧٠﴾.

① بۇ ئايەت مۇناپىقلارنىڭ ئەگەر ئۇلار بىزگە بويسۇنغان بولسا (يەنى نەسەتتىكى ئاڭلاپ ئورۇشتىن قايتقان بولسا)، ئۆلتۈرۈلمەيتتى ﴿ دەپكەن سۆزىگە رەددىيەدۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ ئەگەر (بۇ دەۋايىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئۆلۈمنى ئۆزۈڭلاردىن توسۇپ بېقىڭلارچۇ، قېنى! ﴿ دەپمەك تەقدىردىن ھېچكىم قاجالمايدۇ. قەيەردە ۋە قايسى ھالەتتە ئۆلۈش تەقدىر قىلىنغان بولسا، شۇ يەردە، شۇنداق ئۆلمەي ئامال يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن جىھاد قىلىش ۋە ئاللاھنىڭ يولىدا ئورۇش قىلىشتىن قېچىش ھېچكىمنى ئۆلۈمنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇپ قالالمايدۇ.

② شېھىتلارنىڭ تىرىكلىكى ھەققىي تىرىكلىكمۇ ياكى مەجازىمۇ؟ ھەقىقىي ئىكەنلىكى شەكسىز، ئەمما بۇنى دۇنيا ئەھلى ھېس قىلالمايدۇ. (سۈرە بەقەرە 154 - ئايەت بۇنى نۇقتىنى بايان قىلغان) ئۇنداق بولسا، ئۇلارنىڭ تىرىكلىكى قانداق بولىدۇ؟ بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، قەبرىلەردە جانلىرى ئۇلارغا قايتۇرۇلىدۇ، ئۇ يەردە ئاللاھ بەرگەن نېمەتلەردىن ھۇزۇرلىنىدۇ. يەنە بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، ئۇلار قەبرىلىرىدە جەننەتتىكى مېۋىلەرنىڭ خۇشبوۋى ھىدىلىرىنى پۇراپ ياتىدۇ. بىر سەھىھ ھەدىستە ئۈچىنچى خىل ئەھۋال تىلغا ئېلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۇلارنىڭ جانلىرى يېشىل بىر قۇشنىڭ پوكىنىدا بولىدۇ. قۇشنىڭ ئەرشىنىڭ ئاستىغا ئېسىپ قويۇلغان قونداقلىرى بار. ئۇ جەننەتتە خالىغان يەرگە ئۇچۇپ بارىدۇ. ئۇنىڭ نېمەتلىرىدىن يەپ - ئېچىپ ھۇزۇرلىنىدۇ.» (فەتھۇلقەدىر ۋە سەھىھ مۇسلىم 1887 - ھەدىس)

③ يەنى ئۇلار دۇنيادا قالغان ياكى جىھاد قىلىۋاتقان مۇئمىنلەرنىڭ شېھىت بولۇپ، ئۆزلىرى بەھرىلىنىۋاتقان نېمەتلەرگە ئېرىشىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۇھۇد غازىتىدا شېھىت بولغانلار جەننەت يېمەك - ئىچمەكلىرىنىڭ ئاجايىپ شېرىن، تۇرىدىغان ئورۇنلىرىنىڭ ناھايىتى چىرايلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ: «كاشكى بىزنىڭ (دۇنيادا قالغان) قېرىنداشلىرىمىز ئاللاھ تائالانىڭ بىزگە قىلغان مەرھەمىتىنى بىلسە ئىدى، جىھاد قىلىشنى تاشلىمايتتى ۋە ئورۇش قىلىشتىن قورقمايتتى» دەيدۇ. ئاللاھ تائالا: «مەن ئۇلارغا (سىلەرنىڭ بۇ سۆزىڭلارنى) يەتكۈزۈمەن» دەپ بۇ ئايەتنى چۈشۈردى.»

(مۇسنەدى ئەھمەد 366 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 3010 - ھەدىس)

شېھىتلەرنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە كەلگەن باشقا ھەدىسلەرمۇ بار:

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شېھىتتىن باشقا ئەجلى بىلەن ئۆلۈپ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ھەر قانداق بىر جان دۇنياغا قايتىش ئارزۇسىدا بولمايدۇ. پەقەت شېھىت بولغان ئادەم شېھىتلىكنىڭ پەزىلىتىنى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن دۇنياغا قايتىپ (ئاللاھ تائالانىڭ يولىدا) يەنە بىر قېتىم ئۆلتۈرۈلۈشنى خالايدۇ.» (مۇسنەدى ئەھمەد 3 - توم، 126 - بەت، سەھىھ مۇسلىم 1887 - ھەدىس)

ئەبۇبەكرى ئىبنى مەردەۋى جابىر ئىبنى ئابدۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا قاراپ: «ھەي جابىر! كۆڭلۈڭ سۇنۇقتەكلا كۆرۈنسىنغۇ؟» دېدى. مەن: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! دادام شېھىت بولۇپ، زىممىسىدىكى قەرز ۋە بىر ئائىلە ماڭا قالدى» دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن ساڭا (ئاللاھ تائالا بىر كىشىگە سۆزلىمەكچى بولسا) ئۇنىڭغا پەقەت پەردە ئارقىسىدىن سۆزلىگەنلىكىنى، (ئەمما) سېنىڭ داداڭغا يۈز تۇرانە سۆزلىگەنلىكىدىن خەۋەر بېرەيمۇ» دەپ مۇنداق دېدى: «ئاللاھ تائالا داداڭغا: سەن مەندىن بىر نەرسە تىلىگەن، مەن (تىلىگەن نەرسەڭنى) بېرەي، دېدى. (داداڭ): مەن سەندىن مېنىڭ دۇنياغا قايتۇرۇلۇپ، سېنىڭ يولوڭدا ئىككىنچى قېتىم ئۆلتۈرۈلۈشۈمنى سوراي مەن، دېدى. ئاندىن ئاللاھ تائالا: مەن بۇرۇن ئۆلگەن كىشىلەر دۇنياغا قايتمايدۇ دەپ بەلگىلىۋەتكەن ئىدىم، دېدى. داداڭ: ئى پەرۋەردىگارم (ئۇنداق بولسا) سەن دۇنيادا ھايات قالغان كىشىلەرگە بۇ يەردىكى نېمەتلەرنى يەتكۈزۈپ قويغىن، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.» (مۇسنەدى ئەھمەد 3 - توم، 361 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 3010 - ھەدىس)

* يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٦﴾ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ الَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٧٧﴾

ئۇلار ئاللاھ تەرىپىدىن بېرىلگەن نېمەت ۋە پەزىلەت - كەرەمدىن، مۇئمىنلەرنىڭ ئەجرىنى ئاللاھنىڭ ھەرگىز بىكار قىلىۋەتمەيدىغانلىقىدىن خۇشال بولىدۇ ① [171]. ئۇلار (ئۇھۇد غازىتىدا) يارىلانغاندىن كېيىنمۇ، ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبەرنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشتى، ئەنە شۇلارنىڭ ئىچىدىن ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ۋە تەقۋادار بولغانلار ئۈچۈن كاتتا مۇكاپات بار ② [172].

① بۇ يەردىكى خۇشاللىق ئىلگىرىكىسىنى تەكىتلەپ كەلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى پەقەت غەم - قايغۇدىن خالاس بولغانلىق سەۋەبىدىنلا ئەمەس بەلكى يەنە ئاللاھنىڭ ئۇلارغا بەرگەن چەكسىز نېمەتلىرى ۋە پەزىلى - مەرھىمىتى سەۋەبىدىنمۇ ئىدى. بەزى تەپسىر شۇناسلارنىڭ قارىشىچە، ئىلگىرىكى خۇشاللىق، دۇنيادىكى شېھىت بولماي تىرىك قالغان قېرىنداشلىرىغا ئاخىرەتتە قورقۇنۇچ يوق ئىكەنلىكىنى بىلگەنلىكتىن بولسا، كېيىنكى خۇشاللىق، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا كۆرسەتكەن خاس ئىلتىپاتى ۋە مەرھىمىتى سەۋەبىدىن ئىدى. (فەتھۇلقەدر)

② مۇشرىكلار ئۇھۇد غازىتىدىن قايتىپ كېتىۋاتقاندا، بىز ناھايىتى مۇھىم بىر پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇپتىمىز، مۇسۇلمانلار مەغلۇبىيەتتىن كېيىن قورقۇنۇچ ۋە ئەندىشە ئىچىدە تۇرسا، بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئىسلام كۆچىتىنى يەر يۈزىدىن (مەدىنىدىن) يوقىتىش ئۈچۈن مەدىنىگە ھۇجۇم قىلىشىمىز لازىم ئىدى، دېگەن خىيالغا كەلدى. بۇ تەرەپتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مۇشرىكلارنىڭ قايتا ھۇجۇم قىلىپ كېلىش ئېھتىماللىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ساھابىلەرنى مۇشرىكلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشقا ئەمر قىلدى. ساھابىلەر گەرچە ئۆلتۈرۈلگەن ۋە يارىلانغان قېرىنداشلىرى ئۈچۈن دىللىرى سۇنغان، غەمكىن ۋە چارچىغان ھالەتتە بولسىمۇ، دۈشمەننى قوغلاشقا ئاتلاندى. مۇسۇلمانلار قوشۇنى مەدىنىدىن 8 مىل يىراقلىقتىكى «ھەمرا ئۇلئەسەد» دېگەن يەرگە كەلگەندە، مۇشرىكلارنىڭ كۆڭلىگە قورقۇنۇچ چۈشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پىلاننى ئۆزگەرتتى، مەدىنىگە ھۇجۇم قىلماي مەككىگە قايتىپ كەتتى. ئۇلار چېكىنگەندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ساھابىلەر بىلەن مەدىنىگە قايتىپ كەلدى. بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا بويسۇنۇشتا كۆرسەتكەن مەزكۇر سەمىمىيلىكى ۋە قىزغىنلىقى مەدھىيەلەندى.

بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبىنى ئەبۇ سۇفياننىڭ (ئۇ چاغدا تېخى مۇسۇلمان بولمىغان ئىدى) كېلەر يىلى بەدرى سۇغرادا سىلەر بىلەن يەنە ئۇرۇشىمىز دېگەن تەھدىت سۆزى بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايدۇ، شۇ چاغدا مۇسۇلمانلارمۇ ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا بويسۇنىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ، جىھادقا تولۇق قاتنىشىشقا بەل باغلىغان ئىدى. (فەتھۇلقەدر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىردىن قىسقارتىپ ئېلىندى)

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿٧٣﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةِ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّ لَهُمْ سُوءٌ وَأَتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿٧٤﴾

ئۇلار شۇنداق كىشىلەرگە، (مۇشرىكلار تەرەپدارى بولغان) ئادەملەر ئۇلارغا: «شەك - شۈبھىسىزكى، كىشىلەر (يەنى قۇرەيشلەر) سىلەرگە قارشى قوشۇن توپلىدى، ئۇلاردىن قورقۇڭلار» دېگەندە، بۇ سۆز ئۇلارنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتتى. ئۇلار: «بىزگە ئاللاھ كۇپايە، ئاللاھ نېمىدېگەن ياخشى ھامىي!» دېدى ① [173]. (نەتىجىدە) ئۇلار ئاللاھنىڭ نېمىتى ۋە پەزلى ② بىلەن (بەدرى سۇغرادىن) قايتىپ كەلدى، ھېچقانداق زىيان - زەخمەتكە ئۇچرىمىدى، ئۇلار ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئىزدىدى. ئاللاھ ئۇلۇغ پەزلى - كەرەم ئىگىسىدۇر [174].

① «ھەمرا ئۇلئەسەد» دېگەن يەردە يەنە بىر رىۋايەتتە «بەدرى سۇغرا» بولغاندا ئەبۇ سۇفيان مۇسۇلمانلارنىڭ ئىرادىسىنى سۇسلاشتۇرۇش ئۈچۈن بەزى كىشىلەرگە پۇل بېرىپ، مەككە مۇشرىكلىرى ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن مۇكەممەل تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ دېگەن يالغان خەۋەرنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئارىسىغا تارقاقۇزغان ئىدى. بەزى رىۋايەتلەرگە ئاساسەن شەيتان بۇ سۆزلەرنى ئۆزىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئارقىلىق تارقاقاندى. لېكىن مۇسۇلمانلار بۇنداق قۇرۇق گەپلەردىن قورقۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئىرادىسى ۋە قىزغىنلىقى تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى. بۇ نۇقتا ئايەتتە ﴿بۇ سۆز ئۇلارنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتتى﴾ دەپ ئىپادىلەندى، چۈنكى ئىمان قانچىكى كۈچلۈك بولسا، جىھادقا بولغان قىزغىنلىقىمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. بۇنىڭدىن ئىماننىڭ كەم - زىيادىلىكىنى قوبۇل قىلمايدىغان قاتمال نەرسە ئەمەس، بەلكى كەم - زىيادە، ئاجىز - كۈچلۈك بولۇپ تۇرىدىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. بۇنىڭدىن يەنە مەلۇم بولىدىكى، مۇئمىنلەر ھەرۋاقىت كۈلپەت ۋە سىناقلارغا دۇچ كەلگەندە ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىدۇ. چۈنكى ھەدىسلەردە ﴿حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ دېگەن دۇئانى ئوقۇشنىڭ پەزىلىتى بايان قىلىنغان. سەھىھۇل بۇخارى ۋە باشقا ھەدىس كىتابلىرىدا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوتقا تاشلانغان چاغدا مەزكۇر دۇئانى ئوقۇغانلىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

② بۇ يەردىكى «ئاللاھنىڭ نېمىتى» دېگەندە خاتىرجەملىك، «پەزلى» دېگەندە بەدرى سۇغرادا تىجارەتتىن ئېلىنغان پايدا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەيھەقى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئۇلارنىڭ ساق - سالامەت قالغانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا ئاتا قىلغان نېمىتى ئىدى. (بۇ ھەج مەۋسۈمى ئىدى) ئۇلارنىڭ يېنىدىن بىر كارۋان ئۆتۈپ قالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كارۋاننىڭ ماللىرىنى سېتىۋېلىپ، ساتقاندى، ئۇنىڭدىن كۆپ پايدا ئالدى. ئاندىن ئۇنى (پايدىنى) ساھابىلىرىغا ئۈلەشتۈرۈپ بەردى، بۇمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا ئاتا قىلغان پەزلى ئىدى.» (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ، فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا مِنِّي إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٧٥﴾ وَلَا يَجْزِيكَ الَّذِينَ يُسْرِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَصُرُوا
 اللَّهُ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِزًّا فِي الْأَخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَصُرُوا اللَّهُ شَيْئًا وَلَهُمْ
 عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمِلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لَّا أَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمِلِّي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٧٨﴾

پەقەت ئاشۇ (خەۋەرنى ئېلىپ كەلگۈچى) شەيتان سىلەرنى ئۆز دوستلىرى (بولغان كاپىرلار) دىن قورقۇتسۇن. ①
 ئەگەر (ھەقىقىي) مۇئىن بولساڭلار، ئۇلاردىن قورقماڭلار، مەندىنلا قورقۇڭلار ② [175]. (ئى پەيغەمبەر!)
 كۇفرغا ئۆزىنى ئاتقانلار (يەنى سۆزلىرى ۋە ھەرىكەتلىرى بىلەن كۇفرغا شاپاشلايدىغان مۇناپىقلار) سېنى
 غەمكىن قىلمىسۇن، شەكسىزكى، ئۇلار (كۇفرى بىلەن) ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. ئاللاھ
 ئاخىرەتتە ئۇلارغا (ساۋابتىن) ھېچبىر نېسىۋە بەرمەسلىكىنى خالايدۇ. ③. ئۇلارغا چوڭ ئازاب بار [176]. ئىماننى
 كۇفرغا تېگىشكەنلەر (يەنى مەزكۇر مۇناپىقلار) (كۇفرى بىلەن) ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، ئۇلارغا
 ئەلەملىك ئازاب بار [177]. كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلار ئۆزلىرىگە (جازا بەرمەستىن) مۆھلەت بېرىشمىزنى
 (يەنى ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلىشمىزنى) ھەرگىز ئۆزلىرى ئۈچۈن پايدىلىق دەپ ئويلىمىسۇن، ئۇلارغا پەقەت
 گۇناھلىرىنى كۆپەيتىشى ئۈچۈنلا مۆھلەت بېرىمىز (يەنى ئەجلىنى كېچىكتۈرىمىز) ④. ئۇلارغا (ئاخىرەتتە)
 خار قىلغۇچى ئازاب بار [178].

① يەنى شەيتان سىلەرگە كاپىرلارنى ناھايىتى كۈچلۈك ۋە قۇدرەتلىك كۆرسىتىپ، ۋەھىمگە سالىدۇ،
 ۋەسۋەسە قىلىدۇ.

② يەنى ئەگەر ئۇ سىلەرنى شۇنداق ۋەھىمگە سالسا، پەقەت ماڭلا تەۋەككۈل قىلىڭلار ۋە مەن تەرەپكە
 قايتىڭلار، مەن سىلەرگە كۇپايە قىلمەن، سىلەرگە ياردەم قىلمەن. يەنە بىر ئايەتتە ﴿ ئاللاھ بەندىسىگە
 (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى قوغداشقا ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشكە) يېتەرلىك ئەمەسمۇ؟ ﴾ (سۈرە زۇمەر 36
 - ئايەت) دەپ كەلگەن. يەنە بىر ئايەتتە ﴿ ئاللاھ (لەۋھۇلمەھپۇزغا): مەن ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم چوقۇم
 غەلبە قىلىمىز، دەپ يازدى، ئاللاھ ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر ﴾ دېيىلگەن. (سۈرە مۇجادەلە 21 -
 ئايەت)

③ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەممە كىشىنىڭ مۇسۇلمان بولۇشىنى تولمۇ ئارزۇ قىلاتتى، شۇ ۋەجىدىن
 كىشىلەرنىڭ ھەقىقىي ئىنكار قىلىشى ئۇنى قاتتىق بىئارام قىلاتتى. بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا
 تەسەللى بېرىش يۈزىدىن دېيىلۋاتىدۇكى، سەن غەم قىلمىغىن، ئۇلار بۇ قىلمىشلىرى بىلەن ئاللاھقا
 قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، بەلكى پەقەت ئۆزلىرىنىڭ ئاخىرىتىنى ۋەيران قىلىدۇ.

④ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ مۆھلەت بېرىش قانۇنى بايان قىلىندى. يەنى ئاللاھ تائالا ئۆز ھېكمىتى ۋە
 ئىرادىسى بىلەن كاپىرلارغا مۆھلەت بېرىدۇ، ۋاقتىنچە ئۇلارغا دۇنيادا راھەت - پاراغەت، خۇرسەنلىك،
 غەلبە، مال - مۈلۈك ۋە پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ. ئۇ ھېكمەتنى چۈشەنمىگەن كىشىلەر بۇنى ئۇلارغا بېرىلگەن
 ئاللاھنىڭ پەزىلى - مەرھىمىتى دەپ ئويلايدۇ، لېكىن ئاللاھنىڭ نېمىتىدىن بەھرىمەن بولغۇچىلار ياخشى
 ئەمەل ۋە ئاللاھقا بويسۇنۇش يولىنى تۇتمىسا، بۇ دۇنيالىق نېمەتلەر ئاللاھنىڭ مەرھىمىتى ئەمەس،
 بەلكى مۆھلەتنى بولۇپ قالىدۇ. ئۇ نېمەتلەر بىلەن ئۇلار كۇفرلىق ۋە پاسىقلىقتا ھەددىدىن ئاشىدۇ،
 ئاخىرى جەھەننەمدىكى مەڭگۈلۈك ئازابقا لايىق بولۇپ قالىدۇ. بۇ مەزمۇنى ئاللاھ تائالا بىر نەچچە
 سۈرىدە بايان قىلغان. مەسىلەن: ﴿ (ئۇلار) بىزنىڭ ئۇلارغا مال - مۈلۈك ۋە ئەۋلادلارنى بەرگەنلىكىمىزنى

ئۆزلىرىگە تېز ياخشىلىق قىلغانلىق دەپ ئويلامدۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار ئوقمايدۇ ﴿﴾. (سۈرە مۇئەمىنۇن 55 - ، 56 - ئايەتلەر)

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِعَكُمْ عَلَىٰ الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِن تُوْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

ئاللاھ ناپاكىنى پاكىتىن (يەنى يامانىنى ياخشىدىن) ئايرىماي تۇرۇپ، سىلەر مۇئمىنلەرنى ھەرگىزمۇ ھازىرقى ھالىتىڭلارچە تاشلاپ قويمايدۇ. ①. ئاللاھ سىلەرنى غەيىتىنىمۇ خەۋەردار قىلمايدۇ ② ۋە لېكىن ئاللاھ پەيغەمبەرلىرىدىن خالىغىنىنى تاللايدۇ، (ئاندىن ئۇنىڭغا بەزى غەيىبلەرنى بىلدۈرىدۇ) ③. شۇڭا، سىلەر ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتىڭلار، ئەگەر سىلەر ئىمان ئېيتساڭلار ۋە تەقۋالىق قىلساڭلار، سىلەرگە كاتتا ئەجىر بار [179].

① شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا دوستىڭ ئېنىق ۋە دۈشمەنىڭ خار بولۇشى ئۈچۈن ھەمدە چىداملىق مۇئمىننى مۇناپىقتىن ئايرىش ئۈچۈن، بەندىلىرىنى تۈرلۈك سىناق ئۆتكۈزۈپ، مەسىلەن: ئاللاھ تائالا ئۇھۇد غازىتىدا مۇئمىنلەرنى سىندى، بۇ سىناق بىلەن ئۇلارنىڭ ئىمانى، چىدامچانلىقى، جەڭ مەيدانىدىكى سابىتلىقى، ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە بولغان ئىتائەتچانلىقى ئاشكارا بولدى ۋە مۇناپىقلارنىڭ ئەپتى - بەشىرىسى ئېچىلدى.

② يەنى ئەگەر ئاللاھ تائالا تۈرلۈك سىناقلار ئارقىلىق مۇئمىن بىلەن مۇناپىقنىڭ ئارىسىنى ئايرىپ، كىشىلەرنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى قىياپىتىنى ئېچىپ بەرمىگەن بولسا، سىلەر غەيىبى بىلمىگەنلىكتىن، كىمنىڭ مۇخلىس مۇئمىن، كىمنىڭ مۇناپىق ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن بولاتتىڭلار.

③ ئەمما ئاللاھ تائالا ئۆز ئەلچىلىرىدىن كىمنى خالىسا، ئۇنىڭغا بىر قىسىم غەيىبىنى بىلدۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بەزى چاغلاردا ئۇلارغا كىمنىڭ مۇناپىق ئىكەنلىكى، مۇناپىقلارنىڭ سىرلىرى ۋە ھىيلە - مىكىرلىرى ئاشكارا بولىدۇ. دېمەك بۇ غەيىمۇ بەزى چاغلاردا بەزى پەيغەمبەرلەرگىلا بىلدۈرۈلىدۇ. ئومۇمەن، پەيغەمبەرمۇ (ئەگەر ئاللاھ بىلدۈرۈشنى خالىمىسا) مۇناپىقلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى ۋە ھىيلە - نەيرەڭلىرىدىن خەۋەرسىز قالىدۇ. مەسىلەن: سۈرە تەۋبەنىڭ 101 - ئايىتىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەتراپىڭلاردا ئەئرابىلاردىن مۇناپىقلار بار، مەدىنە ئاھالىسىدىنمۇ مۇناپىقلىقتا چىڭ تۇرغانلار بار، ئۇلارنى سەن بىلمەيسەن، بىز بىلىمىز﴾.

بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى، بىز غەيىبىنى پەقەت ئۆز ئەلچىلىرىمىزگىلا بىلدۈرىمىز، دېگەنلىك بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسىنىڭ تەقەززاسى بولۇپ، ئۇلار كىشىلەرنى ۋەھىي ۋە غەيىب ئىشلار ئارقىلىق ئاللاھ تەرەپكە چاقىرىدۇ ۋە ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. بۇ مەزمۇن يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىنغان: ﴿ئاللاھ غەيىبىنى بىلگۈچىدۇر، ئۆزىنىڭ غەيىبىدىن ھېچبىر ئادەمنى خەۋەردار قىلمايدۇ. پەقەت ئاللاھ ئۆزى مەنۇن بولغان پەيغەمبەرگىلا (بەزى غەيىبلەرنى بىلدۈرىدۇ)﴾. (سۈرە جىن 26 - ۋە 27 - ئايەتلەر) ھەقىقەتتە بۇ يەردىكى غەيىمۇ پەقەت پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشقا ئالاقىدار غەيىبى ئىشلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى، پەيغەمبەرلەر "ماكان ومايگۇن" «ئىلگىرى بولغان ۋە بۇندىن كېيىن قىيامەتكە قەدەر بولىدىغان ھەممە ئىشلارنى» بىلىدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. بىر قىسىم باتىل ئەقىدىدىكىلەر بۇ تۈردىكى غەيىب ئىلىمىنى پەيغەمبەرلەرمۇ ۋە يەنە ئۆزلىرىنىڭ «مەسۇم خوجىلىرى»مۇ بىلىدۇ دەپ دەۋا قىلىشىدۇ.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾ لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾

ئاللاھ ئۆز پەزىلىدىن بەرگەن نەرسىلەرگە (يەنى پۇل - مالغا) بېخىللىق قىلىدىغانلار بېخىللىقنى ئۆزلىرى ئۈچۈن پايدىلىق دەپ ئويلىمىسۇن، ئەكسىچە بۇ ئۇلار ئۈچۈن زىيانلىقتۇر. ئۇلارنىڭ بېخىللىق قىلغان نەرسىسى قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ بوينىغا تاقاق قىلىپ سېلىنىدۇ^①. ئاسمانلارنىڭ ۋە يەرنىڭ مىراسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى كائىناتتىكى ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭ مۈلكى بولۇپ، ئۇلار پانىي بولغاندىن كېيىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىدۇ). ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر [180]. «شەكسىزكى، ئاللاھ بولسا پېقىر، بىز بولساق باي» دېگەن كىشىلەر (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ سۆزىنى ئاللاھ ھەقىقەتەن ئاڭلىدى^②، ئۇلارنىڭ (بارلىق) سۆزلىرىنى ۋە پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكىنى خاتىرىلەپ قويىمىز^③ (يەنى نامە - ئەمالغا مۇئەككەل پەرىشتىلەرگە بۇنى ئۇلارنىڭ نامە - ئەمالغا يېزىشنى بۇيرۇيمىز) ھەمدە ئۇلارغا: «كۆيدۈرگۈچى ئازابنى تېتىڭلار» دەيمىز [181]. مانا بۇ (ئازاب) سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلارنىڭ جازاسىدۇر، ئاللاھ بەندىلىرىگە ئۇۋال قىلغۇچى ئەمەستۇر [182].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ بەرگەن ئىقتىسادنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلمايدىغان، ھەتتا پەرز زاكاتنىمۇ بەرمەيدىغان بېخىلنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا بىر كىشىگە مال - مۈلۈك بەرسە، ئاندىن ئۇ مالنىڭ زاكىتىنى ئادا قىلمىسا، ئۇ مال (زەھىرنىڭ كۆپلۈكىدىن) بېشىنىڭ تېرىسى چۈشۈپ كەتكەن، كۆزىنىڭ ئۈستىدە ئىككى دانە قارا چېكىت بار چوڭ بىر يىلاننىڭ سۈرىتىگە ئۆزگەرتىلىدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇ (يىلان) مال ئىگىسىنىڭ گېلىغا چەمبەر شەكلىدە يۆگىشىپ ئۇنى بوغۇپ، ئىككى ئۆتكۈر چىشى بىلەن ئۇنىڭ قولىنى چىشلەپ، مەن سېنىڭ مال - مۈلۈكۈڭ، مەن سېنىڭ بايلىقىڭ، دەيدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى، 4565 - ھەدىس)

② سەئىد ئىبنى جۇبەير ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاللاھ تائالانىڭ كىمكى ئاللاھقا قەرزى ھەسەنە بېرىدىكەن (يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مېلىنى خۇشاللىق بىلەن سەرپ قىلىدىكەن) ئاللاھ ئۇنىڭغا نەچچە ھەسسە (يەنى ئون ھەسسەدىن يەتتە يۈز ھەسسەگىچە) كۆپ قايتۇرىدۇ. (سۈرە بەقەرە 245 - ئايەت) دېگەن ئايىتى چۈشكەندە، يەھۇدىيلار: «ئى پەيغەمبەر! سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ بەندىلىرىدىن قەرز سورىغىدەك پېقىر بولۇپ قالدىمۇ؟» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى چۈشۈردى.» (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ يەنى ئۇلارنىڭ يۇقىرىدىكى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلىقىغا ھۆرمەتسىزلىك قىلىپ ئېيتقان ئەدەبسىز سۆزى شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ (ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ) پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى قاتارلىق بارلىق جىنايەتلىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا خاتىرىلىنىپ تۇرىدۇ، بۇ قىلمىشلىرى تۈپەيلى ئۇلار دوزاختا قاتتىق ئازابقا قالىدۇ.

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهْدُ إِيْنَانًا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالذِّكْرِ فَلَمَّا قَتَلْتُمُوهُمْ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِّن قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

ئۇلار: «(تەۋراتتا) ئاللاھ بىزنى ھەرقانداق بىر پەيغەمبەر (قۇربانلىق قىلىپ)، قىلغان قۇربانلىقنى (ئۇنىڭ قوبۇل بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ) بىر ئوت كېلىپ كۆيدۈرۈۋەتمىگۈچە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىشەنمەسلىكىگە بۇيرۇغان» دېگەن كىشىلەردۇر. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «مەندىن ئىلگىرى سىلەرگە نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ھەقىقەتنىڭ ئويۇنچۇق دەلىللىرىنى ۋە سىلەر ئېيتقان مۆجىزىنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ئەگەر سىلەر سۆزۈڭلاردا راستچىل بولساڭلار، ئۇلارنى نېمىشقا ئۆلتۈردۈڭلار؟» ① [183] (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سېنى يالغانغا چىقارغان بولسا (قايقۇرۇپ كەتمىگەن، چۈنكى) سەندىن ئىلگىرى ئويۇنچۇق مۆجىزىلەرنى، سەھىپىلەرنى (يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان سەھىپىلەرگە ئوخشاش ساماۋى سەھىپىلەرنى) ۋە (تەۋرات، ئىنجىلغا ئوخشاش) نۇرلۇق كىتابنى ئېلىپ كەلگەن نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرمۇ يالغانغا چىقىرىلغان ئىدى ② [184]. ھەر بىر جان ئىگىسى ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېتىغۇچىدۇر. سىلەرنىڭ ئەجرىڭلار (يەنى ئەمەللىرىڭلارنىڭ ساۋابى) قىيامەت كۈنى تولۇق بېرىلىدۇ، كىمكى دوزاختىن يىراق قىلىنىپ، جەننەتكە كىرگۈزۈلسە، ئۇ مۇرادىغا يەتكەن بولىدۇ. دۇنيا ھاياتى پەقەت ئالدايدىغان مەنپەئەتتىن باشقا نەرسە ئەمەس (يەنى ئالدايدىغان نەرسە بولۇپ، ئازغىنە بەھرىمەن بولغاندىن كېيىن تۈگەيدۇ) ③. [185]

① ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە يەھۇدىلارنىڭ يەنە بىر دەۋاسىنىڭ يالغانلىقىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار: ئاللاھ تائالا بىزدىن ئەھدە ئېلىپ، سىلەر دۇئاسى بىلەن ئاسماندىن ئوت چۈشۈپ سەدىقە ۋە قۇربانلىقلارنى كۆيدۈرۈپتىدىغان پەيغەمبەرگىلا ئىشىنىڭلار دەپ بۇيرۇغان، دەپ دەۋا قىلاتتى. ئۇلارنىڭ دېمەكچى بولغىنى، ئى مۇھەممەد! سەن ئۇنداق مۆجىزە ئېلىپ كېلەلمىدىڭ، شۇڭا ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بويىچە سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە ئىمان كەلتۈرۈش بىزگە زۆرۈر ئەمەس. ھالبۇكى، ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىچىدە شۇنداق پەيغەمبەرمۇ ئۆتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ دۇئاسى بىلەن ئاسماندىن ئوت چۈشەتتى ۋە مۇئمىنلەرنىڭ قىلغان سەدىقە ۋە قۇربانلىقلىرىنى كۆيدۈرەتتى. بۇ ئوتنىڭ سەدىقنى كۆيدۈرگەنلىكى بىرىنچىدىن، قىلىنغان سەدىقە ۋە قۇربانلىقلارنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولغانلىقىنىڭ ئىسپاتى بولاتتى. ئىككىنچىدىن، شۇ پەيغەمبەرنىڭ ھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە دەلىل بولاتتى.

لېكىن يەھۇدىيلار شۇ ئەلچىلەر ۋە پەيغەمبەرلەرنىمۇ يالغانچى دېگەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇلارغا: ﴿ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «مەندىن ئىلگىرى سىلەرگە نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ھەقىقەتنىڭ ئويۇنچۇق دەلىللىرىنى ۋە سىلەر ئېيتقان مۆجىزىنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ئەگەر سىلەر سۆزۈڭلاردا راستچىل بولساڭلار، ئۇلارنى نېمىشقا ئۆلتۈردۈڭلار؟» دېدى.

② بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللى بېرىلىۋاتىدۇ. يەھۇدىيلارنىڭ سېنى يالغانچى دېگەنلىكى سېنى بىئارام قىلمىسۇن. چۈنكى، بۇنداق مۇئامىلە ساڭىلا قىلىنغان ئەمەس، بەلكى سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرگىمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلىنغان ئىدى.

③ بۇ ئايەتتە بىر نەچچە مۇقەررەر ھەقىقەتلەر بايان قىلىندى: بىرىنچى، ئۆلۈمدىن ھېچكىم قاقالمايدۇ. ئىككىنچى، كىمكى دۇنيادا ياخشىلىق ياكى يامانلىقتىن نېمە ئىش قىلغان بولسا، ئۇنىڭ مۇكاپاتى ياكى

جازاسى ئاخىرەتتە تولۇق بېرىلىدۇ. ئۈچىنچى، مۇۋەپپەقىيەتنىڭ ئۆلچىمى بايان قىلىندى، كىمكى دۇنيادا رەببىنى رازى قىلىۋالغان بولسا، نەتىجىدە جەھەننەمدىن ئازات بولۇپ، جەننەتكە كىرگۈزۈلگەن بولسا، ئۇ ھەقىقىي مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بولىدۇ. تۆتىنچى، دۇنيا ھاياتى ۋاقىتلىق بەھرىمەن بولىدىغان، ئاندىن تۈگەيدىغان ئالدامچى نەرسىدۇر، كىمكى ئۇنىڭ چاڭگىلىدىن ئۆزىنى قۇتقۇزسا، بەختلىك بولغان ۋە مۇرادىغا يەتكەن بولىدۇ، كىمكى ئۇنىڭ ئالدام خالىتىسىغا چۈشۈپ كەتسە، بەختسىز بولغان ۋە مۇرادىغا يېتەلمىگەن بولىدۇ.

* لَتَبْلُوْنَ فِيْ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا اَدْوٰى كَثِيْرًا وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿١٧٦﴾

سىلەر ماللىرىڭلاردا (سەدىقىغە بۇيرۇلۇش ۋە ئاپەت يېتىشى بىلەن) ۋە جانلىرىڭلاردا (قەتل قىلىنىش، ئەسىر ئېلىنىش، كېسەل بولۇش بىلەن) چوقۇم سىنىلىسىلەر، سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەردىن ۋە مۇشرىكلاردىن چوقۇم نۇرغۇن يامان سۆز ئاڭلايسىلەر^①، ئەگەر (يۇقىرىقى ئەھۋاللار يۈز بەرگەندە) سەۋر قىلساڭلار (سۆزۈڭلار ۋە ھەرىكىتىڭلاردا گۇناھتىن) ساقلانساڭلار، مانا بۇ ھەقىقەتەن ئىرادە بىلەن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلاردىندۇر^② [186].

① بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانىنىڭ دەرىجىسىگە قارىتا سىنىلىدىغانلىقى بايان قىلىندى. بۇ مەزمۇن سۈرە بەقەرەنىڭ 155 - ئايىتىدە تەپسىلىي تىلغا ئېلىندى. بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىگە مۇناسىۋەتلىك سەھىھۇل بۇخارىدا مۇنداق بىر ۋەقەمۇ بار. ئۇنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

بەدرى غازىتى بولۇشتىن ئىلگىرىكى كۈنلەرنىڭ بىرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېشەككە مىنىپ، ھارىس ئىبنى خەزرج جەمەتنىڭ مەھەللىسىگە سەئد ئىبنى ئۇبادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى يوقلاپ كېلىش ئۈچۈن ماڭدى. يولدا مۇشرىكلار، يەھۇدىيلار ۋە مۇسۇلمانلاردىن تەركىب تاپقان بىر توپ كىشىلەر ئولتۇرغان سورۇندىن ئۆتۈپ قالدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەيمۇ بار بولۇپ، بۇ چاغدا ئۇ تېخى مۇسۇلمان بولمىغان ئىدى. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئۆزىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مىنگەن ئۇلاغنىڭ ئايىغىدىن چىققان چاڭ - توزانغا قارىتا تەنە ئارىلاش نارازىلىق بىلدۈردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام توختاپ، ئۇلارنى ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا دەۋەت قىلدى. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يامان سۆزلەر بىلەن ئازار بەردى. ئۇنىڭ مۇئامىلىسىنىڭ ئەكسىچە شۇ يەردە ئولتۇرغان مۇسۇلمانلار ئىچىدىن ئابدۇللاھ ئىبنى راۋاھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئىززەت - ئېكرام بىلەن قىزغىن قارشى ئالدى. شۇنىڭ بىلەن سورۇن ئەھلى ئارىسىدا دەتالاش باشلىنىپ كەتتى، ھەتتا ئۇلار ئۇرۇشۇپ كەتكىلى تاس قالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ھەممىنى تىنچلاندۇردى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەئد ئىبنى ئۇبادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى. سەئد ئىبنى ئۇبادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئۇنى كەچۈرۈۋەتكىن، سەن مەدىنىگە كېلىشتىن ئىلگىرى بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭغا تاج كىيگۈزۈپ، سەردار قىلماقچى بولغان ئىدى، سەن كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ سەردار بولۇش چۈشى ئەمەلگە ئاشمىدى، بۇ ئىش ئۇنىڭغا ئېغىر كەلدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇ ئەتەي شۇنداق تەتۈرلۈك ۋە تەرسالىق قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ قىلغان بۇ سۆزلىرىمۇ شۇ ئۆچمەنلىك سەۋەبىدىن، دېدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ئەپۈچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4566 - ھەدىستىن قىسقارتىلما)

② «كىتاب بېرىلگەنلەر» دېگەندە يەھۇدىي ۋە ناسارالار كۆزدە تۇتۇلدى. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا، ئىسلامغا ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى ھەر خىل ئۇسۇلدا تەنە ۋە تىل - ئاھانەت قىلىپ تۇراتتى، ئەرەب مۇشرىكلىرىمۇ شۇنداق قىلاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلگەندىن كېيىن مۇناپىقلار، خۇسۇسەن ئۇلارنىڭ باشلىقى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەيمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە ھەر خىل كەمسىتىش خاراكتېرىدىكى سۆزلەرنى قىلىپ تۇراتتى. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغاندەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدىنىگە كېلىشى بىلەن ئۇنىڭ سەردار بولۇش چۈشى ئەمەلگە ئاشمىغان ئىدى. شۇڭا

ئۇ ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن پۇرسەت تاپسالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى تىل - ئاھانەت سۆزلىرىنى ياغدۇراتتى. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا مۇشۇنداق ئەھۋالدا ئەپۈچانلىق، سەۋرچانلىق ۋە تەقۋادارلىق بىلەن ئىش قىلىشنى تەۋسىيە قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ھەقىقەتكە دەۋەت قىلىدىغانلارنىڭ جاپا - مۇشەققەت ۋە كۆڭۈلسىزلىكلەرگە يولۇقۇپ تۇرىشى ھەق يولىنىڭ مۇھىم ئۆتكەللىرىدىندۇر. بۇنىڭ چارىسى ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن سەۋر قىلىش، ئاللاھتىن ياردەم سوراش ۋە ئاللاھقىلا يالۋۇرۇشتىن ئىبارەت. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ، فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَأَشْرَوْا بِهِ تَمَتًّا قَلِيلًا فَبُئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٧٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧٩﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٨٠﴾

ئۆز ۋاقتىدا، ئاللاھ كىتاب بېرىلگەنلەردىن: «كىتابىنى (يەنى كىتابتىكى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى) كىشىلەرگە چوقۇم بايان قىلىپ بېرىسەنلەر ۋە ئۇنى يوشۇرمايسەنلەر!» دەپ كەسكىن ئەھدە ئالغان ئىدى، لېكىن ئۇلار بۇ ئەھدىنى ئارقىلىرىغا چۆرۈۋەتتى ۋە ئۇنى ئازغىنە پۇلغا (يەنى دۇنيانىڭ ئەرزىمەس نەرسىسىگە) سېتىۋەتتى. ئۇلارنىڭ سېتىۋالغىنى نېمىدېگەن يامان! ① [187] (ئى پەيغەمبەر!) ئۆز قىلمىشىدىن (يەنى ھەقىقىي يوشۇرغانلىقىدىن) خۇشال بولىدىغان، قىلمىغان ئىشلىرى بىلەن مەدھىيەلىنىشنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەرنى ھەرگىز ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلىدۇ، دەپ ئويلىمىغان، ئۇلار قاتتىق ئازاب بار! ② [188]. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر [189]. شۈبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، (ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئوپۇچۇق دەلىللەر بار! ③ [190].

① بۇ ئايەتتە كىتاب بېرىلگەنلەر ئەيىبلەنۋاتىدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن، ئاللاھنىڭ كىتابى (تەۋرات ۋە ئىنجىل)دىكى ئەھكاملارنى ۋە ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرىنى كىشىلەرگە ئوچۇق بايان قىلىڭلار ۋە ئۇلارنى يوشۇرماڭلار، دەپ ئەھدە ئالغان ئىدى. لېكىن ئۇلار ئازغىنە دۇنيا مەنپەئەتىنى كۆزلەپ، ئاللاھنىڭ ئەھدىنى ئارقىلىرىغا چۆرۈۋەتتى.

بۇ ئايەت يەنە ئىلىم ئەھلىگە ساۋاق ھەم ئاگاھلاندىرۇشتۇر. ئۇلار ئۆزلىرىدىكى كىشىلەرنىڭ ئېتىقاد ۋە ئەمەللىرىنى ئىسلاھ قىلىدىغان پايدىلىق ئىلىمنى كىشىلەرگە چوقۇم يەتكۈزۈشى لازىم. دۇنيا مەنپەئەتىنى كۆزلەپ، ئۇ ئىلىمنى يوشۇرۇش چوڭ گۇناھتۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى بىلىدىغان بىر نەرسىدىن سوئال سورالسا، ئاندىن ئۇنى يوشۇرسا، ئۇنىڭغا قىيامەت كۈنى ئوتتىن يۈگەن سېلىنىدۇ.» (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3658 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2649 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 305/2)

② بۇ ئايەتتە پەقەت ئۆزلىرىنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا خۇرسەن بولغانلىقى بىلەن بولدى قىلماستىن، قىلىپ باقمىغان ئىشلارنىڭمۇ ئۆزلىرىنىڭ نامىغا يېزىلىشىنى ياقىتىدىغان كىشىلەرگە قاتتىق ئازاب بىلەن ئاگاھلاندىرۇش بېرىلدى. بۇ خىل كېسەللىك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىسىدىكى بەزى كىشىلەردە بار بولۇپ، شۇ سەۋەبتىن بۇ ئايەت چۈشكەن ئىدى. شۇنىڭدەك بۇ كېسەللىك بۈگۈنكى كۈندىمۇ بىر قىسىم مەنەسپەرەس ئادەملەردە يەنە يالغان ۋەدىلەر بىلەن باشلىق بولغان رەھبەرلەردە كەڭ تېپىلىدۇ. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

ئايەتنىڭ سىياقىدىن يەنە مەلۇم بولىدۇكى، يەھۇدىيلار ئاللاھنىڭ كىتابىنى ئۆزگەرتكەن ۋە ھەقىقىي يوشۇرغان گۇناھكار ئادەملەر ئىدى، شۇنداق تۇرۇپ ئۇلار بۇ قىلمىشلىرىدىن خۇشال بولاتتى. مانا بۇ بۈگۈنكى پاسسىپ بۇزغۇنچى گۇرۇھلارنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشايدۇ، ئۇلارمۇ كىشىلەرنى ئازدۇرۇپ خاتا يولغا باشلايدۇ، ئايەتلەرنىڭ مەنىلىرىگە ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈپ، بۇرمىلاپ چۈشەندۈرگەنلىكىگە خۇشال بولىدۇ، ھەمدە ئۆزلىرىنى ھەقىقەتنىڭ ئۈستىدە دەپ دەۋا قىلىدۇ، يەنە تېخى شۇ ساختىلىقلىرىغا ئاساسەن ماختىلىشىنى

خالايدۇ. ﴿ ئاللاھ ئۇلارنى ھالاك قىلسۇن! ئۇلار قانداقمۇ (ھىدايەتتىن گۇمراھلىققا) بۇرۇلۇپ كېتىدۇ! ﴾. (سۈرە مۇنافىقۇن 4 - ئايەت)

③ يەنى ئاسمان - زېمىننىڭ يارىتىلىشى، كائىناتنىڭ سىرى ۋە ئالامەتلىرى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزگەن كىشىلەر كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى، پادىشاھى ۋە باشقۇرغۇچىسىنى تونۇيدۇ. ئۇزۇنلىقى ۋە كەڭلىكى چەكسىز بولغان كائىناتنىڭ قىلچە خاتالىقسىز بىر خىل نىزام بىلەن ئىدارە قىلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كەينىدە بىر تەدبىرلىك باشقۇرغۇچىنىڭ بارلىقىنى ۋە ئۇ باشقۇرغۇچىنىڭ بىر ئاللاھ ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدۇ. ئەنە شۇلار «ئەقىل ئىگىلىرى» دۇر. ئۇلارنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇلار ئولتۇرغان، تۇرغان ۋە ياتقان ھالەتلىرىدەمۇ ئاللاھنى ياد ئېتىپ تۇرىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچىنىڭ ئاخىرقى ئۈچتىن بىرى بولغاندا تەھەججۇد ئۈچۈن (قوپۇپ) ئولتۇرۇپ، ئاسمانغا قاراپ ﴿ شۈبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، (ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئوپىئوچۇق دەلىللەر بار ﴾ دېگەن ئايەتتىن باشلاپ سۈرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئوقۇيتتى، ئاندىن قوپۇپ تاھارەت ئالاتتى.» (سەھىھۇل بۇخارى 4569 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 763 - ھەدىس)

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾

ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزىدۇ (ۋە مۇنداق دەيدۇ: «ئى رەببىمىز! سەن بۇنى بىكار ياراتمىدىڭ، (ھېكمەتسىز ئىش قىلىشتىن) ئەلۋەتتە پاك تۇرسەن! بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن» ① [191]. ئى رەببىمىز! سەن كىمنى دوزاخقا كىرگۈزسەڭ، ئۇنى ئەلۋەتتە رەسۋا قىلغان بولىسەن. زالىملارغا ھېچقانداق مەدەتكار بولمايدۇ [192].

① بۇ ئون ئايەتتىن ئىلگىرىكى ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆز قۇدرىتىنىڭ بىر نەچچە ئالامەتلىرىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن روشەن دەلىللەر بارلىقىنى بايان قىلدى. بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، بۇ ئاجايىپ كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى ياراتقۇچىنىڭ قۇدرىتىنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ ئاللاھنى تونمىغان كىشىلەر ئەقىل ئىگىلىرى ئەمەستۇر. ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەپسۇسلىنارلىق خاتا كۆز قاراش شۇكى، كىشىلەر ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلىقىغا شەك قىلىدىغان ئادەملەرنى «ئەقىل ئىگىلىرى» دەپ قارايدۇ. بۇ مۇسەبەتتە ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ﴾ دېمەي چارىمىز يوق.

ئىككىنچى ئايەتتە ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ئاسمان - زېمىننىڭ يارىتىلىشى ھەققىدە تەپەككۈر قىلىدىغانلىقى ۋە ھەر ھالەتتە ئاللاھنى ياد ئېتىش قىزغىنلىقى بايان قىلىندى. خۇددى ھەدىستە كۆرسىتىلگەندەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سەن ئۆرە تۇرۇپ ناماز ئوقۇغىن، ئەگەر ئۆرە تۇرۇشقا قادىر بولالمىساڭ ئولتۇرۇپ ئوقۇغىن، ئەگەر ئۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمىساڭ يېنىچىلاپ يېتىپ ئوقۇغىن» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 1117 - ھەدىس) ئەنە شۇنداق كىشىلەر ئاللاھ تائالانى ھەر ۋاقىت ياد ئېتىپ تۇرىدۇ ۋە ئاسمان - زېمىننىڭ يارىتىلىشىدىكى ھېكمەتلەر ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئۇنىڭدىكى ئالامەتلەردىن ياراتقۇچىنىڭ كاتتىلىقىنى، قۇدرىتىنى، بىلىمىنى، ھېكمىتىنى، تاللىشىنى ھەمدە ئۇنىڭ رەھىمىتى ۋە پەرۋىش قىلغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلگەن ۋە چۈشەنگەن چاغدا ئىختىيارسىز دۇئا قىلىپ دەيدۇكى، رەببىمىز بۇ كائىناتنى مەقسەتسىز ياراتمىدى، بەلكى بىر مەقسەت ئۈچۈن ياراتتى، ئۇ مەقسەت بەندىلەرنى سىناشتۇر، كىمكى سىناقتىن مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتەلسە، مەڭگۈلۈك نېمەت ماكانى جەننەتكە كىرىدۇ؛ كىمكى سىناقتىن ئۆتەلمىسە، دوزاخقا كىرىدۇ.

شۇ ۋەجىدىن ئۇ ئەقىل ئىگىلىرى يەنە دوزاخ ئوتىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىپ تۇرىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۈچ ئايەتتەمۇ ئۇلارنىڭ مەغپىرەت تىلەيدىغانلىقى ۋە قىيامەت كۈنىدىكى رەسۋاچىلىقتىن ساقلىنىش ئۈچۈنمۇ دۇئا قىلىدىغانلىقى بايان قىلىندۇ.

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ ءَامِنُوا بِرَبِّكُمْ فَءَامَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا
وَعَاتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْوَعْدَ ﴿١٩٤﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ
ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

ئى رەببىمىز! بىز ھەقىقەتەن بىر چاقىرغۇچىنىڭ (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ) «رەببىڭلارغا ئىمان
ئېيتىڭلار» دەپ ئىمانغا دەۋەت قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ ئىمان ئېيتتۇق، ئى رەببىمىز! بىزنىڭ
گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، يامانلىقلىرىمىزنى يوققا چىقارغىن، بىزنى ياخشىلارنىڭ قاتارىدا ۋاپات
قىلدۇرغىن [193]. ئى رەببىمىز! بىزگە پەيغەمبەرلىرىڭ ئارقىلىق ۋەدە قىلغان نەرسىنى (يەنى ئىتائەت
قىلغانلارغا خاس بولغان جەننەتنى) بەرگىن، قىيامەت كۈنى بىزنى رەسۋا قىلمىغىن. سەن ھەقىقەتەن
ۋەدەڭگە خىلاپلىق قىلمايسەن» [194]. رەببى ئۇلار(نىڭ دۇئالىرى)نى ئىجابەت قىلدى ① (ۋە مۇنداق دېدى):
«شەكسىزكى، مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەر قانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچىنىڭ قىلغان
ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتمەيمەن» ②، سىلەر (دېنى قېرىنداشلىقتا ۋە ئېرىشىدىغان ساۋابتا) ھەممىڭلار
باراۋەرسىلەر ③. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ يولۇمدا ھىجرەت قىلغان، يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىلغان، ئەزىيەت
چەككەن، جىھاد قىلغان ۋە شېھىت قىلىنغان كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى (مەغپىرىتىم ۋە رەھمىتىم بىلەن)
ئەلۋەتتە يوققا چىقىرىمەن. ئەلۋەتتە ئۇلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە
كىرگۈزمەن.» بۇ (ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرى ئۈچۈن) ئاللاھ تەرىپىدىن بېرىلىدىغان مۇكاپاتتۇر. ئەڭ
ياخشى مۇكاپات پەقەت ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر [195].

① ﴿ فَاسْتَجَابَ ﴾ بۇ يەردە " آجاب " «ئىجابەت قىلدى» دېگەن مەنىدە. (فەتھۇلقەدر)

② بۇ يەردە «ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن» دەپ ئاللاھىدە تەكىتلەپ قويۇشنىڭ بىر سەۋەبى شۇكى،
ئىسلامدا بەزى ئەھكاملاردا ئەر بىلەن ئايالنىڭ تەبئىي ۋە جىسمانىي پەرقلىرى تۈپەيلى ئۇلارنىڭ
مەسئۇلىيەتلىرى پەرقلىق بولىدۇ. مەسىلەن: ئائىلە باشقۇرۇش، ھاكىمىيەتنى باشقۇرۇش، پۇل تېپىپ
ئائىلىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش، جىھادقا قاتنىشىش يەنە مىراسقا ئاياللارغا يېرىم ھەسسە بېرىلىشى
قاتارلىقلار. يەنە بىر سەۋەبى ياخشى ئەمەللەرنىڭ ساۋابىمۇ ئاياللارغا پەرقلىق بېرىلەمدىغاندۇ دېگەن
چۈشەنچە پەيدا بولۇپ قالماستىن ئۈچۈندۇر. توغرىسى شۇكى، بىر ياخشى ئەمەلنىڭ ساۋابى بىر ئەرگە
قانچىلىك بېرىلگەن بولسا، شۇ ياخشى ئەمەلنى قىلغان ئايالغىمۇ شۇنچىلىك بېرىلىدۇ.

③ بۇ قىستۇرما جۈملە بولۇپ، ئالدىنقى نۇقتىنى ئوچۇقلاشتۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى ئىتائەت ۋە
ئەجىر - ساۋابتا سىلەر ئەر - ئاياللار باراۋەر. يەنى ئوخشاش ساۋابقا ئېرىشىشىلەر، دېمەكتۇر. تىرمىزىدىكى
بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئۇمۇسەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: (ئى ئاللاھنىڭ
پەيغەمبىرى! ئاللاھ تائالانىڭ ھىجرەت ھەققىدىكى ئايەتلەردە بىز ئاياللارنى تىلغا ئالغانلىقىنى ئاڭلىمىدۇق،
دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.» (تەپسىر تەبەرى، تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە
فەتھۇلقەدر)

لَا يَغُرَّتْكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبَلَدِ ﴿١٩٦﴾ مَتَّعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْآبِرَارِ ﴿١٩٨﴾

كاپىرلارنىڭ (پۇل - مال، ئابروى، مەرتىۋە ئىزدەش يۈزىسىدىن) شەھەرلەردە كېزىپ يۈرۈشلىرى سېنى ئالداپ قويىمىسۇن ①. [196] بۇ ئازغىنە بەھرىمەن بولۇشتۇر ②، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەم بولىدۇ. ئۇ نېمىدېگەن يامان جاي! [197] ئەمما رەببىگە تەقۋادارلىق قىلغانلار ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردىن بەھرىمەن بولۇپ، ئۇ يەردە مەڭگۈ قالىدۇ. بۇ ئاللاھ تەرىپىدىن بولغان كۈتۈۋېلىشتۇر. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى نەرسىلەر (يەنى مۇكاپات ۋە ھۆرمەت) ياخشى بەندىلەر ئۈچۈن (كۇففارلار بەھرىمەن بولغان باقاسى يوق ئازغىنە راھەتتىن) تولىمۇ ياخشىدۇر ③ [198].

① بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىنغان بولسىمۇ، ئومۇمەن ئېيتقاندا بۇ خىتاب ئۇنىڭ پۈتۈن ئۈمىتىگە قارىتىلغان. «شەھەرلەردە كېزىپ يۈرۈش» دېگەندە تىجارەت ۋە خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن بىر شەھەردىن يەنە بىر شەھەرگە، بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە بېرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ تىجارەت ئۈچۈن قىلىنغان سەپەر مال - دۇنيانىڭ كۆپىيىشى ۋە تىجارەتنىڭ روناق تېپىشىغا سەۋەب بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مال - دۇنيانىڭ ۋاقتىنچە پايدىلىنىدىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى، مۇئىمىنلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئالدىنمۇ ئاساسلىق كېرەكلىكىنى بايان قىلدى. دېمەك مال - دۇنياغا قۇل بولۇپ كەتكەن ۋە ئىمانى بولمىغان كاپىرلار چۈشىدىغان مەڭگۈلۈك ئازابقا لايىق بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن مۇئىمىنلەر ئاخىرەتتىكى نىجاتلىقنى ئاساسلىق نىشان قىلىشى كېرەك.

بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە سۈرىدە بايان قىلىنغان. مەسىلەن: ﴿ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى (يەنى قۇرئان) توغرىسىدا پەقەت كاپىرلارلا مۇجادىلە قىلىشىدۇ، ئۇلارنىڭ شەھەرلەردە كېزىپ يۈرۈشلىرى سېنى ئالداپ قويىمىسۇن﴾. (سۈرە غافىر 4 - ئايەت)، ﴿ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنكى، «ئاللاھقا يالغاننى چاپلايدىغانلار ھەقىقەتەن (دوزاخ ئازابىدىن) قۇتۇلالمايدۇ. ئۇلار بۇ دۇنيادىن (ئازغىنە ۋاقىتلا) بەھرىمەن بولىدۇ، ئاندىن ئۇلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىدۇ، ئاندىن كاپىر بولغانلىقلىرى سەۋەبىدىن ئۇلارغا قاتتىق ئازابنى تېتىتىمىز﴾. (سۈرە يۇنۇس 69 - ، 70 - ئايەتلەر)، ﴿ئۇلارنى (دۇنيادىن) ئازغىنە (مۇددەت) بەھرىمەن قىلىمىز، ئاندىن ئۇلارنى قاتتىق ئازابنى (تېتىشقا) مەجبۇرلايمىز﴾. (سۈرە لوقمان 24 - ئايەت).

② يەنى دۇنيانىڭ نېمەتلىرى، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى، ئاسايىش ۋە ئاسانچىلىقلار قارىماققا ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ، ھەقىقەتتە ئاز ھېسابلىنىدۇ، چۈنكى ئۇ نەرسىلەر ئاخىرى تۈگەيدۇ، يوقىلىدۇ. ئۇ نەرسىلەر يوقىلىشتىن ئىلگىرى ئۇ نەرسىلەرنى تېپىش يولىدا ئەخلاق دائىرىسىدىن چىققان، ئاللاھنى نارازى قىلغان ۋە ئۇنىڭ چەكلىمىلىرىگە رىئايە قىلمىغان كىشىلەر ئۆزى يوقىلىدۇ.

③ ئۇلارنىڭ ئەكسىچە تەقۋادارلىق بىلەن ئاللاھتىن قورقۇپ ياشىغان كىشىلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ھازىر بولىدۇ. ئۇلار دۇنيادا ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلغانلاردەك باياشات تۇرمۇش كەچۈرمىگەن، كۆپ مال - مۈلۈك تاپمىغان بولسىمۇ، كائىناتنىڭ پادىشاھى ۋە ياراتقۇچىسى ئاللاھنىڭ مېھماندارچىلىقىغا سازاۋەر بولىدۇ. ئۇ ياخشى بەندىلەر ئېرىشكەن ئەجىر - ساۋاب ۋە نېمەتلەر كاپىرلار دۇنيادا ۋاقىتلىق بەھرىمەن بولغان نەرسىلەردىن نەچچە مىڭ ھەسسە ياخشى بولىدۇ.

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَشَعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

ئەھلى كىتاب ئارىسىدا ھەقىقەتەن ئاللاھتىن ئەيمىنىپ تۇرۇپ ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرىدىغان، سىلەرگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)، ئۆزلىرىگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى تەۋراتقا ۋە ئىنجىلغا) ئىشىنىدىغانلارمۇ بار. ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئازغىنە پۇلغا سېتىۋەتمەيدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ كىتابلىرىدىكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرىنى، راھىبلارغا ئوخشاش، دۇنيانىڭ ئەرزىمەس نەرسىلىرىنى دەپ ئۆزگەرتىۋەتمەيدۇ) ①، ئەنە شۇلارغا رەببىنىڭ دەرگاھىدا مۇكاپات بار. ئاللاھ ھەقىقەتەن تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر [199]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! (تائەت - ئىبادەتنىڭ مۇشەققەتلىرىگە ۋە سىلەرگە يەتكەن ئېغىرچىلىقلارغا) سەۋر قىلىڭلار، (دۈشمەنلەرگە قارشى) زىيادە چىداملىق بولۇڭلار ②، (چېگرالىرىڭلارنى ساقلاپ جىھادقا) تەييار تۇرۇڭلار، مەقسىتىڭلارغا يېتىش ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار (يەنى ئۇنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلماڭلار) [200].

① ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئەھلى كىتاب ئىچىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈش شەرىپىگە ئېرىشكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئىمانى سۈپەتلىرىنى بايان قىلدى، ئۇلارنى باشقا ئەھلى كىتابلاردىن ئايرىپ ئالاھىدە تىلغا ئالدى، باشقىلارنىڭ قىلمىشلىرى بولسا ئىسلامغا، ئىسلام پەيغەمبىرىگە ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى ھەرىكەت قىلىش، دۇنيانىڭ ئەرزىمەس نەرسىلىرىنى دەپ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى بۇرمىلاش، ئۆزگەرتىش، ئىلىمنى ۋە ھەقىقەتنى يوشۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ بىر تۈركۈم مۇئمىن بولغانلارنىڭ باشقا ئەھلى كىتابلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئاللاھتىن قورقىدىغانلار ئىكەنلىكىنى ۋە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئازغىنە مال - دۇنياغا ساتىدىغانلاردىن ئەمەسلىكىنى بايان قىلدى. بۇنىڭدىن دۇنيا مەنپەئەتنى دەپ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ياكى مەنلىرىنى بۇرمىلاپ، ئۆزگەرتىپ چۈشەندۈرىدىغان ئۆلىمالارنىڭ ئىمان ۋە تەقۋادارلىقتىن مەھرۇم قالغانلار ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. ھاپىز ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەتتىكى ئەھلى كىتابتىن ئىمان ئېيتقانلار ئىچىدە يەھۇدىيلارنىڭ سانى ئون كىشىگىمۇ بارمايدۇ. ئەمما خرىستىئانلارنىڭ ئىچىدىن مۇسۇلمان بولغان ۋە ھەق دىنغا ئەگەشكەنلەر ناھايىتى كۆپتۇر.» (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② «سەۋر قىلىڭلار» يەنى ئىتائەت يولىنى تۇتۇشتا، شەھۋەتلەرنى تەرك ئېتىشتە، نەپسىڭلارنى كونترول قىلىشتا ۋە ھەق يولدا مۇستەھكەم تۇرۇڭلار. ﴿صَابِرُوا﴾ ئۇرۇشنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرى ۋە دۈشمەنگە قارشى تۇرۇشتا چىدامچانلىق كۆرسىتىڭلار! دېگەن مەنىدە. بۇ سەۋر ۋە چىدامچانلىقنىڭ ئەڭ ئېغىر بىر شەكلى ھېسابلىنىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئايرىم تىلغا ئېلىندى. ﴿رَابِطُوا﴾ جەڭ مەيدانلىرىدا ياكى ئالدىنقى سەپلەردە مۇداپىئەدە تۇرۇش، ئاللاھ تائالانىڭ يولىدا جىھاد قىلىش ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز تەييار تۇرۇش، چېگرالىرىنى قوغداش دېگەن مەنىدە. بۇ ئىرادىلىك ۋە باتۇر كىشىلەر بەل باغلاپ قىلىدىغان ئىشلاردىندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ يولىدا تۇرۇش قىلىش ئۈچۈن بىر كۈن تەييار بولۇپ تۇرۇش (يەنى مۇداپىئەدە تۇرۇش، چېگرانى قوغداش)، دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى نەرسىلەردىن ياخشىدۇر.» (سەھەۋۇل بۇخارى 2892 - ھەدىس)

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە قىيىنچىلىق بولغان ھالەتتە چىدامچان بولۇشنىڭ تەييار بولۇپ

تۇرغانلىق ھېسابلىنىدىغانلىقىنى بايان قىلغان: «مەن سىلەرگە خاتالىقلارنى ئۆچۈرىدىغان ۋە مەرتىۋىلەرنى كۆتۈرىدىغان بىر ئىشنى دەپ بىرەيمۇ؟ (سۇ سوغۇق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش) قىيىنچىلىق بولغاندىمۇ تاھارەتنى تولۇق ئېلىش، مەسجىدلەرگە كۆپ بېرىش ۋە بىر نامازدىن كېيىن يەنە بىر نامازغا ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇشتۇر. مانا بۇ تەييار بولۇپ تۇرغانلىقتۇر! مانا بۇ تەييار بولۇپ تۇرغانلىقتۇر!» (سەھىھ مۇسلىم 251 - ھەدىس)

(4) سورة النساء مدنية 176 آية

(4) سۈرە نسا مەدەنىدە چۈشكەن 176 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾

ئى ئىنسانلار! سىلەرنى بىر جاندىن ① (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتقان، شۇ جاندىن (يەنى ئۇنىڭ ئۆز جىنىسىدىن) ئۇنىڭ جۈپتىنى (يەنى ھەۋۋانى) ياراتقان ۋە بۇ ئىككىسىدىن (يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن) نۇرغۇن ئەرلەرنى ۋە ئاياللارنى تۈرەلدۈرۈپ تاراتقان پەرۋەردىگار ئىكەنلىكىدىن قورقۇڭلار، بىر - بىرىڭلاردىن نەرسە سورىغاندا نامىنى شېپى كەلتۈرىدىغان ئاللاھتىن قورقۇڭلار، تۇغقانلىرىڭلارغا سىلە - رەھىم قىلىشنى ئۈزۈپ قويۇشتىن ساقلىنىڭلار. ②. شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ سىلەرنى (يەنى پۈتۈن ئەھۋالىڭلارنى) كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر [1].

*«نسا» ئاياللار دېگەن مەنىدە. بۇ سۈرىدە ئاياللارغا مۇناسىۋەتلىك مۇھىم مەسىلىلەر كۆپ تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ نامى نسا دەپ ئاتالغان.

① «بىر جان» دېگەندە ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ دىكى ﴿مِنْهَا﴾ «ئۇنىڭدىن» يەنى «ئۇ جاندىن» دېگەندىمۇ يەنە شۇ ئادەم ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ئۇنىڭ ئايالى ھەۋۋانى ياراتقان پەرۋەردىگار ئىكەنلىكىدىن قورقۇڭلار دېگەن بولىدۇ. ھەزرىتى ھەۋۋا ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن قانداق يارىتىلغانلىقى ھەققىدە ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇت. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما: «ھەزرىتى ھەۋۋا ئەردىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) يارىتىلغان» دېدى، يەنى ئۇنىڭ سول قوۋرغىسىدىن يارىتىلغان. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «شەكسىزكى، ئايال كىشى قوۋرغىسىدىن يارىتىلدى. قوۋرغىنىڭ ئۈچى تەرىپى تېخىمۇ ئەگرى بولىدۇ. سەن قوۋرغىنى تۈزلەيمەن دېسەڭ، ئۇنى سۇندۇرۇپ قويسەن. ئەگەر سەن ئۇ ئەگرى قوۋرغىدىن ئۆزۈپتەنچە مەنپەئەتلىنەي دېسەڭ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىنەلەيسەن.» (سەھىھۇل بۇخارى 3331 - ھەدىس، سەھىھۇ مۇسلىم 715 - ھەدىس) بەزى ئۆلىمالار بۇ ھەدىسكە ئاساسەن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ سۆزىنى ئەڭ توغرا دەپ قارايدۇ. قۇرئاننىڭ ﴿وَخَلَقَ مِنْهَا﴾ دېگەن لەۋزىمۇ ھەۋۋانىڭ ئاشۇ بىر جاندىن، يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن يارىتىلغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ.

② ﴿وَالْأَرْحَامَ﴾ دىكى باغلىغۇچى ئاللاھ تائالانى كۆرسىتىدۇ. يەنى سىلە - رەھىمنى (ئۇرۇق - تۇغقاندارچىلىقنى) ئۈزۈپ قويۇشتىن ساقلىنىڭلار. ﴿أَرْحَامَ﴾ بولسا "رَجْمٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئانىنىڭ رەھىمى سەۋەبلىك بولغان تۇغقاندارچىلىق، يەنى مەھرەم بولىدىغان ۋە مەھرەم بولمايدىغان تۇغقانلارنىڭ ھەممىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقاندارچىلىق مۇناسىۋەتنى ئۈزۈش چوڭ

گۇناھلار قاتارىدىن سانىلىدۇ. بۇ شەرىئەتتە " قَطَّعَ رَجْمٍ " سىلە - رەھىمنى ئۈزۈش دەپ ئاتىلىدۇ. كۆپ ھەدىسلەردە ئۇرۇق - تۇغقانلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ھەر قانداق ئەھۋال ئاستىدا داۋاملاشتۇرۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھوقۇقلىرىنى ئادا قىلىش ئالاھىدە تەكىتلەنگەن ۋە پەزىلەتلىرى بايان قىلىنغان. بۇ " حِلَّةُ رَجْمٍ " سىلە - رەھىم قىلىش دەپ ئاتىلىدۇ.

وَعَاثُوا آلِيكُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْحَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾

يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى (ئۇلار بالاغەتكە يەتكەن چاغدا) بېرىڭلار، ياخشىسىنى ناچارغا تىگىشىۋالماڭلار (پاك ۋە ھالانى ناپاك ۋە ھارامنىڭ بەدىلىگە ئالماڭلار)، ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىنى ئۈزۈڭلارنىڭ مال - مۈلكىگە قوشۇپ يەۋالماڭلار. چۈنكى، بۇ چوڭ گۇناھتۇر ﴿٢﴾ [2].

① يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى (ئۇلار بالاغەتكە يەتكەن ۋە مەسئۇلىيىتىنى ھېس قىلالايدىغان بولغان چاغدا ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇپ) بېرىڭلار. ﴿الْحَبِيثَ﴾ ناچار نەرسىنى، ﴿الطَّيِّبِ﴾ ياخشى نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ ماللىرىنىڭ ياخشىسىنى ئېلىۋېلىپ، ئۈزۈڭلارنىڭ ناچار ماللىرىنىڭ سانىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن ئورنىغا سەپلەپ قويماڭلار. ناچار نەرسىلەرنىڭ ﴿الْحَبِيثَ﴾ (ناپاك)، ياخشى نەرسىلەرنىڭ ﴿الطَّيِّبِ﴾ (پاك) دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئالماشتۇرىۋېلىنغان مال ئەسلىدە پاك ۋە ھالال بولسىمۇ، سىلەرنىڭ بەتنىيەتلىك قىلغانلىقىڭلار سەۋەبىدىن ناپاك بولۇپ كەتتى، ئەمدى ئۇ مال پاك ئەمەس، سىلەرگە نىسبەتەن ئۇ مال ناپاك ۋە ھارام بولۇپ كەتتى دېگەننى بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈندۇر. شۇنىڭدەك ۋەسى بولغۇچىنىڭ يامان غەرەز بىلەن يېتىملەرنىڭ ماللىرىنى ئۆزىنىڭ مېلىغا قوشۇپ يېيىشىمۇ چەكلەندى، ئەمما ياخشى نىيەت بىلەن ئۇلارنىڭ ماللىرىنى ئۆزىنىڭ مېلىغا قوشۇشى جايىزدۇر.

إِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبْعًا فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾ وَعَاتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُنَّ نَفْسًا فَكُلُوهُنَّ حِينًا مَّرِيئًا ﴿٤﴾ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

ئەگەر يېتىم قىزلارغا (ئۆيلىنىپ) ئادالەتلىك بولالماستىڭلاردىن (يەنى تەربىيەڭلاردا بىرەر يېتىم قىز بولۇپ، ئۇنىڭغا شۇ قىزغا باراۋەر تۇرىدىغان قىزغا بېرىلىدىغان مەھرىنى بېرەلمەسلىكىڭلاردىن) قورقساڭلار، ئۇنىڭ ئورنىغا، ئۆزۈڭلار ياقىتۇرىدىغان باشقا ئاياللاردىن ئىككىنى، ئۈچىنى ۋە تۆننى ئېلىڭلار (يەنى ئالساڭلار بولىدۇ)، ئەگەر (ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) ئادالەتلىك بولالماستىڭلاردىن قورقساڭلار، بىر خوتۇن بىلەن ياكى قول ئاستىڭلاردىكى چۆرىلەر بىلەن كۇپايىلەنسەڭلار بولىدۇ^①. بۇنداق قىلىش (يەنى بىر خوتۇن بىلەن كۇپايىلىنىش) بىر تەرەپكە مايىل بولۇپ كەتمەسلىككە (ئادالەتسىزلىك قىلماسلىقىڭلارغا) ئەڭ يېقىندۇر^② [3]. ئاياللارغا ئۇلارنىڭ بەلگىلەنگەن مەھرىلىرىنى خۇشاللىق بىلەن سوۋغا قىلىپ بېرىڭلار. ئەگەر ئۇلار ئۇنىڭدىن بىر قىسمىنى (ئۆز رازىلىقى بىلەن) سىلەرگە ئۆتۈنۈپ بەرسە، ئۇنى مەمنۇنلۇق بىلەن بىمالال (يەنى پاك - ھالال بىلىپ) ئىشلەتسەڭلار بولىدۇ [4]. ئاللاھ سىلەرگە تىرىكچىلىكنىڭ ئاساسى قىلىپ بەرگەن پۇل - مېلىڭلارنى (يەنى مەسئۇلىيىتىڭلار ئاستىدا بولغانلارنىڭ پۇل - مېلىنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى) ئەخمەقلەرگە (گالۋاڭلارغا) تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكلەر بىلەن تەمىنلەڭلار ۋە ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار [5]. يېتىملەرنى بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر سىناپ تۇرۇڭلار، ئەگەر ئۇلارنىڭ (ئەقىل - ئىدراكتا) يېتىلگەنلىكىنى بايقىساڭلار، ئۇلارغا مال - مۈلۈكىنى تاپشۇرۇپ بېرىڭلار. ئۇلارنىڭ چوڭ بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ مال - مۈلۈكىنى بۇزۇپ - چېچىپ ئالدىراپ يەۋالماڭلار. (يېتىمگە ۋەسى بولغانلاردىن) كىمكى باي بولسا، (ۋەسى بولغانلىق ھەققىنى ئېلىش باھانىسى بىلەن) يېتىمنىڭ مال - مۈلۈكىنى يېيىشتىن ئۆزىنى ساقلىسۇن، كىمكى يوقسۇل بولسا، ئۇ (ئۆز ئەمگىكىنىڭ ھەققى ئۈچۈن) مۇۋاپىق رەۋىشتە يېسۇن، ئۇلار (يەنى بالاغەتكە يەتكەن يېتىملەرنىڭ مال - مۈلۈكىنى تاپشۇرۇپ بېرىدىغان چاغدا باشقىلارنى گۇۋاھ قىلىپ قويۇڭلار. ئاللاھ ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر^③ [6].

① ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىنى مۇنداق بايان قىلغان بولۇپ، قىسقىچە مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە: سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ غەمخورلىقىدا مال - مۈلۈكى كۆپ ۋە چىرايلىق يېتىم قىز بولسا، سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ ئۇنىڭ مال - مۈلۈكى ۋە چىرايىنى دەپ ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشى، ئەمما باشقا ئاياللارغا بەرگەندەك مەھر ھەققىنى تولۇق بەرمەسلىكى مۇمكىن، ئاللاھ بۇنداق زۇلۇمدىن توسىتى. ئەگەر سىلەر ئۇ يېتىم قىزلارنى ئېلىپ، ئادىل بولالماستىڭلار، ئۇلار بىلەن توي قىلماڭلار، سىلەرگە باشقا ئاياللار بىلەن توي قىلىشنىڭ يولى ئوچۇق. (سەھىھۇل بۇخارى 4574 - ھەدىس)

بىرىنچى ئەمەس بەلكى ئىككىنچى، ئۈچىنچى ھەتتا تۆتىنچى خوتۇن ئالساڭلار بولىدۇ. شەرتى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئادىل بولۇشتۇر. بولمىسا ﴿ بىر خوتۇن بىلەن ياكى قول ئاستىڭلاردىكى چۆرىلەر بىلەن كۇپايىلەنسەڭلار بولىدۇ ﴾ بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدىكى، بىر مۇسۇلمان ئەرنىڭ بىرلا ۋاقىتتا (ئەگەر زۆرۈر بولۇپ

قالسا) بىردىن تۆتكىچە خوتۇنىنى نىكاھىدا ساقلىشى دۇرۇس. لېكىن تۆتتىن ئارتۇقنى ساقلىسا بولمايدۇ. بۇ نۇقتا سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۆتتىن ئارتۇق خوتۇن ئالغان، بۇ رەسۇللاھقا خاس ئىش بولۇپ، ئۇنىڭ قايسىبىر ئۈممىتىنىڭ ئۇنىڭغا ئوخشاش بىر ۋاقىتتا تۆتتىن ئارتۇق خوتۇنىنى ئەمىرىدە ساقلىشى دۇرۇس ئەمەس. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى بىرلا ئايال بىلەن توي قىلىش كۇپايە قىلىدۇ. چۈنكى بىردىن ئارتۇق خوتۇن ئالغاندا، ئۇلار ئارىسىدا ئادىل بولۇش ناھايىتى قىيىن بولىدۇ. ئەرنىڭ كۆڭلى قايسى ئايالغا بەكرەك مايىل بولسا، شۇ ئايالنىڭ تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى ھازىرلاپ بېرىشكەمۇ كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. نەتىجىدە ئاياللارنىڭ ئارىسىدا ئادىل بولالماسلىق كېلىپ چىقىدۇ، نەتىجىدە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا گۇناھكار بولۇپ قالىدۇ. قۇرئان كەرىم بۇ ھەقىقەتنى يەنە بىر ئايەتتە ناھايىتى پاساھەتلىك ئۇسلۇب بىلەن مۇنداق بايان قىلىدۇ: ﴿قانچە تىرىشساڭلارمۇ ئاياللىرىڭلارغا (مۇھەببەتتە ۋە دىلىنىڭ مايىللىقىدا) باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇشقا ھەرگىز قادر بولالماسىلەر، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرىگە پۈتۈنلەي مايىل بولۇپ، ئىككىنچىسىنى (ئېرى باردەكمۇ ئەمەس، يوقتەكمۇ ئەمەس) ئېسىپ قويۇلغان ئايالدىكى تاشلاپ قويماڭلار﴾. (سۈرە نىسا 129 - ئايەت) بۇ ئايەتتىن بىردىن ئارتۇق خوتۇن ئېلىپ، بىرىگە بەكرەك مايىل بولۇپ كېتىپ، يەنە بىرىنى تاشلاپ قويىدىغان ئادەمگە بىردىن ئارتۇق خوتۇن ئېلىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكى مەلۇم بولىدۇ.

③ يۇقىرىدا يېتىملىرنىڭ مال - مۈلۈكى ھەققىدە مۇھىم بولغان يوليورۇقلار بېرىلگەندىن كېيىن ئاخىرىدا «ئاللاھ ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر» دېيىلگەنلىكنىڭ مەنىسى شۇكى، يېتىملىرنىڭ مال - مۈلۈكى سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىكى چاغدا ئۇنى قانداق مۇھاپىزەت قىلىدىڭلار؟ مالنى ئۇلارغا قايتۇرۇپ بەرگەندە ئاز - تولا كېمەيتىپ ياكى بەزىسىنى ئالماشتۇرۇپ بېرىدىڭلارمۇ - يوق؟ سىلەرنىڭ ئۇ پۇل - مالنى ئامانەتدارلىق بىلەن ساقلىغىنىڭلارنى ياكى خىيانەت قىلغانلىقىڭلارنى باشقىلار بىلمەسلىكى مۇمكىن. ئەمما ئاللاھ تائالاغا ھېچنەرسە مەخپىي ئەمەس، سىلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا بارغاندا، ئۇ چوقۇم سىلەردىن ھېساب ئالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەدىستە بۇنىڭ ئېغىر مەسئۇلىيەت ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا مۇنداق دېگەن: «ئى ئەبۇزەر! مەن ھەقىقەتەن سېنى ئاجىز دەپ قارايمەن. ئۆزۈمگە ياخشى كۆرگەن نەرسىنى ساڭىمۇ ياخشى كۆرىمەن، سەن ئىككى كىشىگىمۇ باشلىق بولمىغىن ۋە يېتىمنىڭ مال - مۈلۈكىگە ۋەسىي ۋە ۋەلىي بولمىغىن!» (سەھىھ مۇسلىم 1826 - ھەدىس)

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأَرْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى (نېسۋىسى) بار. ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ ھەسسىسى (نېسۋىسى) بار. مەيلى ئۇ (مىراس) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن ھەر ئادەم (شەرىئەتتە) بەلگىلەنگەن ھەسسىسىنى (نېسۋىسىنى) ئالىدۇ ① [7]. تەقسىمات ۋاقتىدا (مىراستا ھەق - نېسۋىسى يوق) تۇغقانلار، يېتىملەر ۋە مىسكىنلەر ھازىر بولسا، (ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن) ئۇلارغىمۇ بۇنىڭدىن (يەنى مىراستىن ئاز - تولا) بېرىڭلار، ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار ② [8].

① ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرى ئاياللار ۋە كىچىك بالىلارغا مىراستىكى ھەققىنى بەرمەيدىغان بىر خىل زۇلۇم راۋا كۆرۈلگەن ئادەت بار ئىدى. شۇ ئادەت بويىچە بالىلارنىڭ ئىچىدە ئۇرۇش قىلالايدىغان چوڭلىرىلا ئاتىسىنىڭ بارلىق مال - مۈلۈكىگە ۋارىسلىق قىلاتتى، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە، ئەرلەرگە ئوخشاش ئاياللارمۇ ۋە قىز - ئوغۇل كىچىك بالىلارمۇ ئاتا - ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرۇپ كەتكەن مىراسقا ۋارىس بولۇپ، تېگىشلىك نېسۋىسىنى ئالىدىغانلىقىنى، ئۇلارنى مىراس ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى بايان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ مەزكۇر ئادىتى ئەمەلدىن قالدى. ئەمما (ئۈچ ئايەتتىن كېيىن كېلىدىغان ھۆكۈم) ئايالغا ئەرنىڭ ھەسسىسىنىڭ يېرىمى بېرىلىدىغانلىقى ئايال كىشىگە قىلىنغان زۇلۇم ئەمەس، ئۇنى كەمسىتكەنلىكىمۇ ئەمەس، بەلكى ئىسلامدىكى بۇ مىراس قانۇنى ئەدىلى - ئىنسانىنىڭ تەقەززاسىغا ئۇيغۇندۇر. چۈنكى ئىسلام ئايال كىشىنى پۇل - تېپىپ ئائىلىنىڭ تۇرمۇشىنى قامداش مەسئۇلىيىتىدىن ئازات قىلىپ، بۇ مەسئۇلىيەتنى ئەرنىڭ ئۈستىگە يۈكلىگەن. ئۇنىڭدىن باشقا ئايالغا بېرىلىدىغان مەھر ھەققىنىمۇ ئەرنىڭ ئۈستىگە ۋاجىپ قىلغان. يەنە ئەرنىڭ ئىقتىسادىي مەسئۇلىيىتى ئايالنىڭكىدىن نەچچە ھەسسە ئېغىر دۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەگەر ئايالنىڭ مىراستىكى ھەسسىسى ئەر بىلەن تەڭ بولۇپ قالسا، ئەرگە زۇلۇم قىلىنغان بولۇپ قالىدۇ. دېمەك بۇنىڭدا ئاللاھ تائالا ھېچكىمگە زۇلۇم قىلمىغان. چۈنكى ئۇ ھەم ئادالەت ھەم ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

② بەزى ئۆلىمالار بۇ يەردىكى بۇيرۇقنى مىراس ئايىتى بىلەن ئەمەلدىن قالغان دەپ قارايدۇ. لېكىن توغرىسى شۇكى، بۇ بۇيرۇق ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان، بەلكى بۇ ناھايىتى مۇھىم بىر ئەخلاقىي پىرىنسىپ بولۇپ، بۇ يەردە دېيىلىۋاتقنى شۇكى، مىراس تەقسىم قىلغان چاغدا ياردەم قىلىشقا لايىق تۇغقانلار ئىچىدە مىراستا ھەسسىدارلىقى بولمىغانلارغا ئازراق بىر نەرسە بېرىڭلار، ئۇلارغا مېھىر - شەپقەت يۈزىسىدىن چىرايلىق مۇئامىلە قىلىڭلار، مال - دۇنيا قولغا كەلگەندە قارۇن ۋە فىرئەۋنلەردەك بولسۇنماڭلار.

وَلِيَحْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعْفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

ئارقىسىدا (يەنى ئۆزىدىن كېيىن) چارىسىز نارىسىدىلىرىنى قويۇپ كەتكەن تەقدىردە، ئۇلاردىن ئەندىشە قىلىدىغانلار (باشقىلارنىڭ قېلىپ قالغان كىچىك بالىلىرى ئۈچۈنمۇ) ئەندىشە قىلسۇن، (يېتىملەرنىڭ ئىشىدا) ئاللاھتىن قورقسۇن ۋە توغرا سۆزنى ئېيتىپ قويسۇن ﴿9﴾. زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلۈكىنى (ناھەق) يەۋالىدىغانلار، شۈبھىسىزكى، قورسىقىغا (يېنىپ تۇرىدىغان) ئونى يەۋالىغان بولىدۇ. ئۇلار يېنىپ تۇرغان ئوتقا (يەنى دوزاخقا) كىرىدۇ ﴿10﴾.

① بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ يەردىكى خىتاب ۋەسىيەلەر (يېتىملەرگە ئىگە بولۇشى تەۋسىيە قىلىنغانلار) ئۈچۈن بولۇپ، ئۇلارغا: قول ئاستىدىكى يېتىملەرگە قارىتا خۇددى ئۆزلىرى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرىغا قانداق مۇئامىلە قىلىنىشىنى خالىسا، ئۇ يېتىملەرگەمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلىش تەۋسىيە قىلىنىۋاتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى خىتاب ئومۇمىي بولۇپ، ھەربىر كىشى يېتىملەر ۋە باشقا كىچىك بالىلارغا، مەيلى ئۇلار كاپالىتى ئاستىدا بولسۇن ياكى بولمىسۇن، چىرايلىق رەۋىشتە مۇئامىلە قىلىشقا بۇيرۇلغان، دەپ قارايدۇ. باشقا مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردىكى خىتاب ئۆلۈش ئالدىدا تۇرغان كىشىنىڭ يېنىدا تۇرغان كىشىلەرگە قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتى شۇكى، ئۆلۈش ئالدىدا تۇرغان كىشىگە توغرا يول كۆرسۈتۈپ، ۋەسىيەت قالدۇرغاندا ئاللاھنىڭ ھەقىقى ۋە بەندىلەرنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا مەسلىھەت بېرىش، ئەگەر ئۇ كىشى ئائىلە باشلىقى بولسا، مال - مۈلۈكىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى ئۆزىنىڭ ئاخىرىدىكى بەخت - سائادىتى ئۈچۈن ئۇرۇق - تۇغقانلار ئارىسىدىكى نامرات، ياردەمگە ئېھتىياجلىقلارغا ياكى قايسىبىر دىنىي ئىشلارغا ئىشلىتىشكە ۋەسىيەت قىلغىنى ئەۋزەل ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش. ئەگەر ئۇ كىشى مال - مۈلۈكىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىدىن ئارتۇقىنى ۋەسىيەت قىلماقچى بولسا، بالىلىرىنىڭ ئۇنىڭدىن كېيىن باشقىلارنىڭ قولىغا قارايدىغان ھاجەتمەن بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇنى توسۇش. ئەگەر ئۇ ۋارىسلىرىنى مىراستىن مەھرۇم قالدۇرماقچى بولسا، بالىلىرىنىڭ كەلگۈسىدە كەمبەغەلچىلىكتە قىيىنلىق قېلىش ئېھتىمالى بارلىقى توغرىسىدا ئەسكەرتىپ، ئۇنى چەكلەشتىن ئىبارەت. بۇ مەسئۇلىيەتلەر يۇقىرىدىكى بارلىق خىتاب قىلىنغۇچىلارنىڭ زىممىسىگە چۈشىدۇ. (تەپسىر قۇرتۇبى ۋە فەتھۇلقەدىر)

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ ائْتِنْتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ وَلِذَوِّ وَرَثَتِهِ وَأَبَوَاهُ فَلِأُمَّهِ الثُّلُثُ إِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمَّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ؕ ءَابَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

ئاللاھ باللىرىڭلار (غا تېگىدىغان مەراسىم) ھەققىدە تەۋسىيە قىلىدۇكى، بىر ئوغۇلغا ئىككى قىزنىڭ ھەسسىسى تېگىدۇ^①، ئەگەر مېيىتنىڭ قىزى (ئىككى ياكى) ئىككىدىن كۆپ بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلارغا مەراسىمنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسى تېگىدۇ^②، ئەگەر (ۋارىس) بىر قىز بولسا، ئۇنىڭغا مەراسىمنىڭ يېرىمى تېگىدۇ، ئەگەر مېيىتنىڭ بالىلىرى بولسا، بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ھەر بىرىگە مەراسىمنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ^③. ئەگەر ئۇنىڭ بالىلىرى بولماي مەراسىمقا پەقەت ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋارىسلىق قىلىدىغان بولسا، بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئانىسىغا مەراسىمنىڭ ئۈچتىن بىرى تېگىدۇ (قالغىنى ئاتىسىغا تېگىدۇ)^④. ئەگەر مېيىتنىڭ (ئاتا - ئانىسىدىن باشقا يەنە) قېرىنداشلىرى بولسا، ئانىسىغا مەراسىمنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ (قالغىنىنى ئاتىسى ئالىدۇ)^⑤. (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇندالغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. سىلەر ئاتا - ئاناڭلار ۋە بالىلىرىڭلاردىن (يەنى بۇ ئىككىسىدىن) قايسىسىنىڭ مەنپەئەت جەھەتتىن ئۆزۈڭلارغا ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىلەر^⑥، بۇ ئاللاھ تەرىپىدىن بېكىتىلگەن ئۆلچەمدۇر. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [11].

① بۇ خىل تەقسىماتنىڭ ھېكمەت ۋە ئەدلى - ئىنسانىي ئاساس قىلغانلىقى يۇقىرىدا بايان قىلىندى. ئەگەر ۋارىسلىرىڭلار ئارىسىدا قىز - ئوغۇل ھەر ئىككىسى بولسا، مۇشۇ ئۇسۇل بويىچە تەقسىم قىلىنىدۇ. قىز - ئوغۇللار مەيلى چوڭ بولسۇن ياكى كىچىك بولسۇن، ھەممىسى مەراسىمغا قاتنايدۇ، ھەتتا تۆرەلمە (ئانىنىڭ قورسىقىدىكىدىكى بالا) ھەم مەراسىمغا قاتنايدۇ. ئەمما مېيىتنىڭ كاپىر بولۇپ كەتكەن ئەۋلادى مەراسىمغا قاتنايدۇ.

② ئەگەر ئوغۇل بولمىسا، مەراسىمنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسى ئىككىدىن ئارتۇق قىزلارغا بېرىلىدۇ. ئەگەر ئىككىلا قىز بولسىمۇ، يەنىلا ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسى بېرىلىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «سەئىدىنى رەببىئىنىڭ ئايالى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بۇلار سەئىدىنى رەببىئىنىڭ ئىككى قىزىدۇر، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئاتىسى ئۇھۇد غازىتىدا شېھىت بولۇپ كەتتى. بۇ ئىككىسىنىڭ تاغىسى (سەئىدىنىڭ قېرىندىشى)، سەئىدىنىڭ مال - مۈلۈكىدىن بۇ ئىككىسىگە ھېچنېمە قويۇپ قويماي ئېلىۋالدى. مال بولمىسا بۇ ئىككىسى ياتلىق بولالمايدۇ» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالا بۇنىڭغا ھۆكۈم قىلىدۇ» دېدى. ئاندىن مەراسىم (ھۆكۈملىرىنى چۈشەندۈرىدىغان يۇقىرىدىكى) ئايەت چۈشتى. شۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئىككىسىنىڭ تاغىسىنىڭ قېشىغا ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنىڭغا: «سەئىدىنىڭ ئىككى قىزىغا مالنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسىنى بەرگىن، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئانىسىغا (يەنى سەئىدىنىڭ ئايالىغا) مالنىڭ سەككىزدىن بىر قىسمىنى بەرگىن، ئۇنىڭدىن ئېشىپ قالغىنى سېنىڭ بولسۇن» دېدى. (سۈنەنى تەرمىزى 2092 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2891 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2720 - ھەدىس) ئۇنىڭدىن باشقا يەنە سۈرە نسانىنىڭ ئاخىرىدا ئەگەر ۋاپات بولغۇچىنىڭ

ۋارىسى ئىككى ھەمشىرىسى بولسا، ئۇلارغىمۇ ئۈچتىن ئىككى ھەسسسى بېرىلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككى ھەمشىرە ئۈچتىن ئىككى ھەسسە مېراسقا ۋارىسلىق قىلسا، ئىككى قىزىمۇ ئەلۋەتتە ئۈچتىن ئىككى ھەسسەگە ۋارىسلىق قىلىشى كېرەك. ئىككىدىن ئارتۇق ھەمشىرە بولغان تەقدىردىمۇ ئىككىدىن ئارتۇق قىز بولغانغا ئوخشاش ھۆكۈم قىلىنىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

خۇلاسە: مېراسخورلار ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق قىزلار بولسا، مېراسنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسسى قىزلارغا بېرىلىدۇ، قالغىنى باشقا نەسەب جەھەتتىن بولغان تۇغقانلارغا تەقسىم قىلىنىدۇ.

③ ئاتا - ئانا مۇنداق ئۈچ خىل ھالەتتە مېراس ئالىدۇ: بىرىنچى ھالەت، ئەگەر ۋاپات بولغۇچىنىڭ بالىلىرى بولسا، ۋاپات بولغۇچىنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ھەر بىرىگە ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ، قالغان ئۈچتىن ئىككىسى بالىلارغا تەقسىم قىلىنىدۇ. ئەگەر ۋاپات بولغۇچىنىڭ پەقەت بىرلا قىزى بولسا، مېراسنىڭ يېرىمى (يەنى ئالتىدىن ئۈچ ھەسسسى) قىزنىڭ بولىدۇ، ئالتىدىن بىرى ئانىنىڭ يەنە ئالتىدىن بىرى ئاتىنىڭ بولىدۇ، ئاشقان ئالتىدىن بىرىمۇ ئاتىغا بېرىلىدۇ. بۇ ئەھۋالدا ئاتا ئالتىدىن بىرنى ئىككى قېتىم ئالغان بولىدۇ، بىرىنچى قېتىم: ئاتا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىككىنچى قېتىم: نەسەب جەھەتتىن تۇغقان بولغانلىقى ئۈچۈن.

④ ئىككىنچى ھالەت، ئۆلگەن كىشىنىڭ ئەۋلادى بولمىسا (ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن ئىجماغا ئاساسەن قىز - ئوغۇل نەۋرىلەرمۇ مېيىتنىڭ ئەۋلادى قاتارىغا كىرىدۇ). ئۆلگەن كىشىنىڭ پەقەت ئاتا - ئانىسىلا بولسا، بۇ ھالەتتە ئانىغا مېراسنىڭ ئۈچتىن بىرى تېگىدۇ. قالغىنى (ئىككى ھەسسسى) نەسەب يۈزىسىدىن ئاتىغا تېگىدۇ. ئەگەر ئاتا - ئانىسى بار ئۆلگەن كىشىنىڭ ئايالى ياكى ئۆلگەن كىشى ئايال بولۇپ، ئۇنىڭ ئېرى قالغان بولسا، بۇ ھالەتتە ئەڭ كۈچلۈك قاراشقا ئاساسەن ئەر ياكى ئايالنىڭ ھەر بىرىگە تېگىشلىك ھەسسسى بېرىلگەندىن كېيىن (تەپسىلاتى تۆۋەندە كېلىدۇ)، قالغان مېراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئانا ئالىدۇ، قالغان ئۈچتىن ئىككىسىنى ئاتا ئالىدۇ.

⑤ ئۈچىنچى ھالەت، ئۆلگەن كىشىنىڭ ئاتا - ئانىسى بىلەن بىرگە قىز - ئوغۇل قېرىنداشلىرى ھايات بولسا، مەيلى ئۇ قېرىنداشلىرى بىر ئاتا - ئانىدىن بولسۇن ياكى ئاتا بىر، ئانا باشقا قېرىنداشلار بولسۇن ۋە ياكى ئانا بىر، ئاتا باشقا قېرىنداشلار بولسۇن، بۇ ھالەتتە بۇ قىز - ئوغۇل قېرىنداشلارنىڭ بىرىمۇ ئاتا بار يەردە مېراسخور بولالمايدۇ. گەرچە ئۇلار مېراسخور بولالمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلىقى ئانىنىڭ مېراسنى كېمەيتىپ قويدۇ، يەنى بىردىن ئارتۇق بولغان قېرىنداشلار مېراسنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئالىدىغان ئانىنى ئالتىدىن بىرىنى ئالىدىغان قىلىپ قويدۇ. يەنى ئانا ئالتىدىن بىرىنى ئالىدۇ. قالغان (6/5) قىسمىنى ئاتا ئالىدۇ، شەرتى شۇكى، باشقا مېراسخور بولمىسا. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە ئىككى قېرىنداشمۇ ئانىنىڭ مېراسىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ. دېمەك بىر قېرىنداش ياكى بىر ھەمشىرە بولسا، ئانىنىڭ مېراسى ئۈچتىن بىردە تۇرىۋېرىدۇ، ئالتىدىن بىرىگە ئۆزگىرىپ كەتمەيدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑥ شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر ئۆزۈڭلەرنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە مېراس تەقسىم قىلماڭلار، بەلكى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمى بويىچە كىمگە قانچىلىك ھەسسە ۋە ئۆلۈش بەلگىلەنگەن بولسا، ئۇنىڭغا شۇنى بېرىڭلار.

* وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دَيْنٍ
وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ
رَجُلٌ يُوْرَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِثْمَمًا لِسُدُسٍ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٥﴾

ئەگەر ئاياللىرىڭلارنىڭ بالىلىرى بولمىسا، بۇ چاغدا ئۇلار قالدۇرغان مىراسنىڭ يېرىمى (ئى ئەرلەر!) سىلەرگە تېگىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ بالىلىرى بولسا، ئۇلار قالدۇرغان مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى سىلەرگە تېگىدۇ. ① (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇنلانغان ياكى مېيىتنىڭ قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئەگەر سىلەرنىڭ بالىلىرىڭلار بولمىسا، بۇ چاغدا ئاياللىرىڭلارغا سىلەر قالدۇرغان مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى تېگىدۇ، ئەگەر سىلەرنىڭ بالىلىرىڭلار بولسا، بۇ چاغدا ئاياللىرىڭلارغا سىلەر قالدۇرغان مىراسنىڭ سەككىزدىن بىرى تېگىدۇ. ② (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇنلانغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئەگەر مىراس قالدۇرغۇچى ئاتا - ئانىسى يوق، بالىسىمۇ يوق ئەر ياكى ئايال بولۇپ، ③ ئۇنىڭ پەقەت ئانا بىر قېرىندىشى ۋە ئانا بىر ھەمىشىرىسى بولسا، ④ ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مىراسنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ. ئەگەر مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ (يەنى مىراس قالدۇرغۇچى مېيىتنىڭ ئانا بىر ئاتا باشقا) قېرىنداشلىرى ۋە ھەمىشىرىلىرى بۇنىڭدىن (يەنى بىردىن) كۆپ بولسا، ئۇ چاغدا مىراسنىڭ ئۈچتىن بىرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئورتاق تەقسىم قىلىنىدۇ. ⑤ (بۇ تەقسىمات) مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇنلانغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. ⑥ (مىراس قالدۇرغۇچى ئادەمنىڭ) ۋەسىيىتى ۋارىسلىرىغا زىيان يەتكۈزمەيدىغان بولۇشى كېرەك. ⑦ ئۇ ئاللاھ تەرىپىدىن قىلىنغان تەۋسىيەدۇر، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، (ئەمىرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى) جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر. [12].

① ئەگەر مېيىتنىڭ ئەۋلادى بولمىسا، نەۋرىلىرى ئەۋلادىنىڭ ھۆكۈمىدە بولىدۇ، بۇ ئۈمىدەننىڭ ئۆلىمالىرى بىرلىككە كەلگەن ئىجمادۇر. (فەتھۇلقەدەر ۋە ئىبنى كەسىر) شۇنىڭدەك ئەگەر ئۆلگەن ئەر كىشىنىڭ بالىلىرى ھازىرقى مىراسخور ئايالىدىن بولغان بولسۇن ياكى باشقا ئايالىدىن بولغان بولسۇن، يەنە ئۆلگەن ئايالنىڭ بالىلىرى ھازىرقى مىراسخور ئېرىدىن بولغان بولسۇن ياكى ئىلگىرىكى ئېرىدىن بولغان بولسۇن، ھۆكۈم ئوخشاشتۇر.

② ئۆلگەن كىشىنىڭ ئايالى بىر بولسىمۇ مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى ياكى سەككىزدىن بىرى تېگىدۇ. بىردىن ئارتۇق ئاياللىرى بولسىمۇ، يەنىلا شۇ تۆتتىن بىرى ياكى سەككىزدىن بىرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تەقسىم قىلىنىدۇ. ھەر بىرىگە مىراسنىڭ تۆتتىن بىرى ياكى سەككىزدىن بىرى بېرىلمەيدۇ. بۇمۇ ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن ئىجمادۇر. (فەتھۇلقەدەر)

③ ﴿كَلَلَةٌ﴾ دېگەن دادىسىمۇ يوق، بالىسىمۇ يوق مېيىتنى كۆرسىتىدۇ. بۇ سۆز "إِكْلِيلٌ" دىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، تاج دېگەن مەنىدە. تاج باشنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ ئالىدۇ. ئۇنىڭ ﴿كَلَلَةٌ﴾ دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەبمۇ ئۈستى تەرەپتىنمۇ، ئاستى تەرەپتىنمۇ ۋارىسى بولماي، پەقەت ئوڭ - سول، يان تەرەپلەردىن ۋارىسى بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. (فەتھۇلقەدەر، تەپسىر ئىبنى كەسىر) بەزىلەرنىڭ قارىشىچە بۇ سۆز "كَلَلٌ" دىن تۈرلىنىپ

چىققان بولۇپ، مەنىسى ھېرىپ - چارچاپ قېلىشتۇر. دېمەك بىر كىشىنىڭ نەسەبى ۋە نەسلىنى ئىزدەپ تېپىپ بولالماي ھېرىپ - چارچاپ، ئالدىغا ماڭالمىغۇدەك ھالغا كېلىپ قېلىش يەنى نەسەبى ۋە نەسلىنى تاپقىلى بولمايدىغان ئادەم دېگەن مەنىدە.

④ بۇنىڭدا ئاتا باشقا ئانا بىر ھەمشىرىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى بىر تۇغقان قېرىنداش ۋە ھەمشىرىلەرنىڭ مۇناسىۋىتى ھەقىقىي يەنە ئاتا بىر ئانا باشقا قېرىنداش ۋە ھەمشىرىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىگە ھەقىقىي بۇنداق بولمايدۇ. ئۇنىڭ تەپسىلاتى بۇ سۈرنىڭ ئاخىرىدا كېلىدۇ، بۇمۇ ئۆلىمالار بىرلىكىگە كەلگەن مەسىلىلەردىندۇر. (فەتھۇلقەدىر) ئەسلىدە قىز - ئوغۇل ئەۋلادىلارغا «بىر ئوغۇلغا ئىككى قىزنىڭ ھەقىقىي بېرىلىدۇ» دېگەن قانۇن ئىجرا قىلىنىدۇ. مۇشۇ ۋەجىدىن قىز - ئوغۇللارغا قارىتا بۇ ئايەتتە: ھەمشىرىلەرگە قارىتا سۈرە نىسانىنىڭ ئاخىرىدا مەزكۇر قانۇن تەكىتلەندى.

ئەمما پەقەت ئانىنىڭ ئەۋلادىدا نەسلىنىڭ ھەقىقىي بولمىغاچقا ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ئوخشاش ھەسسە بېرىلىدۇ. ھەرھالدا ئەگەر مۇراسىم قالدۇرغۇچى ئاتا - ئانىسى يوق، بالىسىمۇ يوق ئەر ياكى ئايال بولۇپ، ئۇنىڭ پەقەت ئانا بىر قېرىندىشى ۋە ئانا بىر ھەمشىرىسى بولسا، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مۇراسىمنىڭ ئالتىدىن بىرى تېگىدۇ.

⑤ ئەگەر مۇراسىم قالدۇرغۇچىنىڭ (يەنى مۇراسىم قالدۇرغۇچى مېيىتنىڭ ئانا بىر ئاتا باشقا) قېرىنداشلىرى ۋە ھەمشىرىلىرى بىردىن كۆپ بولسا، ئۇ چاغدا مۇراسىمنىڭ ئۈچتىن بىرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئورتاق تەقسىم قىلىنىدۇ. ئۇلار ئەر - ئايال دەپ ئايرىلماستىن ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنىدۇ. ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن ھەربىرى باراۋەر ھەسسە ئالىدۇ.

ئىزاھات: ئانا بىر ئاتا باشقا قېرىنداشلارغا مۇناسىۋەتلىك بەزى ئەھكاملار باشقا ۋارىسلارنىڭكىدىن پەرقلىق بولىدۇ: بىرىنچى، ئۇلار ئانىسى بولغانلىقى ئۈچۈنلا مۇراسىم ئالىدۇ. ئىككىنچى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئەر ۋە ئايال مۇراسىم باراۋەر بولىدۇ. ئۈچىنچى، ئۇلار مۇراسىم قالدۇرغۇچى ﴿كَلَّةٌ﴾ بولسا يەنى مېيىت ئاتا - ئانىسى يوق، چوڭ دادىسى يوق، بالىسى يوق، نەۋرىسىمۇ يوق بولغان ئەھۋالدىلا مۇراسىم ئالالايدۇ. ئەگەر مۇراسىم قالدۇرغۇچىنىڭ ئاتا - ئانىسى، چوڭ دادىسى، بالىسى، نەۋرىسى قاتارلىقلاردىن بىرەرسى ھايات بولسا، ئۇلار (يەنى ئانا بىر ئاتا باشقا تۇغقانلار) مۇراسىم ئالالمايدۇ. تۆتىنچىسى، ئۇلارنىڭ يەنى ئەر - ئاياللارنىڭ سانى ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ، ئۇلار مۇراسىمنىڭ ئۈچتىن بىرىدىن زىيادە ھەسسە ئالالمايدۇ. يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك ئانا بىر ئاتا باشقا قېرىندىشىدىن قالغان مۇراسىم قىلىشتا ئۇلار ئەر - ئايال دەپ ئايرىلمايدۇ، ئەر - ئايال ھەر ئىككىسىگە تەڭ مۇراسىم بېرىلىدۇ. بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ھەقىقىي بېرىلمەيدۇ. ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزىنىڭ خەلىپىلىك دەۋرىدە مۇشۇنداق ھۆكۈم قىلغان ئىدى. ئىمام زوھرى مۇنداق دەيدۇ: «ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق ھۆكۈم قىلىشى ئۇنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بۇ ھەقتە بىرەر ھەدىس ئاڭلىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ». (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑥ مۇراسىم ئەھكاملىرى بايان قىلىنىش بىلەن تەڭ بۇ يەردە «مېيىتنىڭ ۋەسىيىتى ئورۇندالغان ۋە قەرزى تۆلەنگەندىن كېيىن مۇراسىم تەقسىم قىلىش» ئۈچىنچى قېتىم تەكرارلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن ئۇ ئىككى بۇيرۇققا ئەمەل قىلىشنىڭ نەقەدەر زۆرۈر ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. ھەممىدىن بۇرۇن قەرزنى تۆلەش ئاندىن ۋەسىيەتنى ئىجرا قىلىشتا ھەممە ئۆلىمالار ئىتتىپاققا كەلگەندۇر. لېكىن ئاللاھ تائالا بۇ ئۈچ ئايەتنىڭ ھەممىسىدە ۋەسىيەتنى قەرزدىن ئىلگىرى تىلغا ئالدى. ھالبۇكى، تەرتىپ بويىچە قەرز

بۇرۇن تىلغا ئېلىنشى كېرەك ئىدى. بۇنىڭدا مۇنداق بىر ھېكمەت بار، ئۇ بولسىمۇ قەرزنى ئادا قىلىشقا كىشىلەر ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئەگەر ئەھمىيەت بەرمىگەن تەقدىردە، قەرز ئىگىلىرى ئۇلاردىن مەجبۇرىي ئالىدۇ. ئەمما ۋەسىيەتكە ئەمەل قىلىشقا كەلگەندە، ئۇنىڭغا ئانچە ئەھمىيەت بېرىپ كەتمەيدۇ. كۆپىنچە كىشىلەر بۇ ئىشتا سۇسلۇق ۋە بىپەرۋالىق قىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ۋەسىيەتنى ئاۋۋال تىلغا ئېلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ مۇھىملىقىنى روشەنلەشتۈرۈپ بەرگەن بولشى مۇمكىن. (روھۇلمەئانى)

ئەسكەرتىش: ئەگەر ئايالنىڭ تويۇقى (مەھرى ھەققى) بېرىلمىگەن بولسا، ئۇمۇ قەرزنىڭ قاتارىدىن سانىلىدۇ. شۇڭا مەھرىنى تەقسىم قىلىشتىن ئىلگىرى مەھرى ھەققىنى بېرىۋېتىش لازىم. ئەمما ئايالنىڭ قانۇنلۇق مەھرى ھەققى ئۇ مەھرى ھەققىدىن ئايرىم بولىدۇ.

⑦ يەنى ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ ۋەسىيەت ئارقىلىق بەزى ۋارىسلىرىنى مەھرىم قىلىشى ياكى بەزىسىگە مەھرىم كۆپ بېرىۋېتىش ياكى كېمەيتىۋېتىشتەك ئىشلار بىلەن مەھرىم قىلىشقا زىيان سېلىشى ياكى بىر كىشىدىن قەرز ئالمىغان بولسىمۇ، مەن پالانچىدىن مۇنچىلىك قەرز ئالغان دەپ، ۋارىسلىرىنىڭ ھەققىنى كېمەيتىۋېتىشى دۇرۇس ئەمەس. مەيلى ۋەسىيەت ئارقىلىق بولسۇن ياكى قەرز ئارقىلىق بولسۇن، ھەر ئىككى ئۇسۇل بىلەن ۋارىسلىرىغا زىيان يەتكۈزۈش چەكلىنىدۇ. بۇ گۇناھى كەبىرە قاتارىدىندۇر. يەنە ئۇنداق ۋەسىيەتمۇ ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾ وَالَّتِي يَأْتِينَ الْفَجِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَأَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾

ئەنە شۇلار (يەنى ئاللاھ بەندىلىرىنىڭ ئەمەل قىلىشى ئۈچۈن بەلگىلەپ بەرگەن يۇقىرىدىكى ئەھكاملار) ئاللاھنىڭ قانۇنلىرىدۇر، كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئاللاھ ئۇنى ئاستىدىن ئۈستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇ شۇ جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ. بۇ چوڭ مۇۋەپپەقىيەتتۇر [13]. كىمكى ئاللاھقا ۋە پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلىپ، ئاللاھنىڭ قانۇنلىرىنىڭ سىرتىغا چىقىپ كېتىدىكەن، ئاللاھ ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ، ئۇ دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇنىڭغا خورلىغۇچى ئازاب باردۇر [14]. ئاياللىرىڭلار ئىچىدە پاهىشە قىلغانلار كۆرۈلسە (بۇنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن) ئاراڭلاردىكى ئەرلەردىن تۆت گۇۋاھچى كەلتۈرۈڭلار. ئەگەر ئۇلار گۇۋاھلىق بەرسە (يەنى ئۇلار گۇۋاھلىق بېرىپ ئايالنىڭ جىنايىتىنى ئىسپاتلىسا)، تاكى ئۇ ئاياللار ۋاپات بولغانغا ① ياكى ئاللاھ ئۇلارغا بىر چىقىش يولى بەرگەنگە قەدەر ② ئۇلارنى ئۆيدە تۇتۇپ تۇرۇڭلار [15].

① بۇ ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى پاهىشە قىلغۇچى ئايالنىڭ جازاسى ئىدى. ئۇ چاغدا زىنانىڭ جازاسى تېخى بەلگىلەنمىگەن بولغاچقا، بۇ ۋاقىتلىق جازا ئىجرا قىلىناتتى.

ئەسكەرتىش: ئەرەب تىلىنىڭ گرامماتىكا قائىدىسى بويىچە ئۈچتىن ئونغىچە بولغان ساناقتا، ئەگەر سانالغۇچى مۇئەننەس چىشى جىنسلىق بولسا، ساناق مۇزەككەر ئەركەك جىنسلىق شەكلىدە كېلىدۇ. ئەگەر سانالغۇچى مۇزەككەر ئەركەك جىنسلىق بولسا، ساناق مۇئەننەس چىشى جىنسلىق شەكلىدە كېلىدۇ. بۇ ئايەتتە "أَرْبَعَةٌ" تۆت دېگەن سان مۇئەننەس چىشى جىنسلىق شەكلىدە كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردە ئۇنىڭ سانالغۇچىسى تىلغا ئېلىنمىغان، جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. ئۇنىڭ مۇزەككەر ئەركەك جىنسلىق شەكلىدە كېلىشى مۇئەييەن بولۇپ، ئۇ سانالغۇچى "أَرْبَعَةٌ رِجَالٍ" يەنى تۆت ئەردۇر. بۇنىڭدىن بىر ئايالنىڭ پاهىشە قىلغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن تۆت ئەر گۇۋاھچىنى كەلتۈرۈشنىڭ زۆرۈرلىكى مەلۇم بولىدۇ. خۇددى پاهىشەنىڭ جازاسى ئېغىر بەلگىلەنگەندەك، ئۇنى ئىسپاتلاشنىڭ شەرتلىرىمۇ ئېغىر قىلىنغان. يەنى تۆت ئەر مۇسۇلماننىڭ كۆزى بىلەن كۆرگەنلىك گۇۋاھلىقى لازىم، ئۇنداق بولمىسا، شەرىئەتتىكى جازاغا لايىق بولغانلىقىنى ئىسپاتلاش مۇمكىن بولمايدۇ.

② بۇ يەردىكى «چىقىش يولى» دېگەن كېيىن بەلگىلەنگەن زىنا قىلغۇچىلارنىڭ جازاسىنى كۆرسىتىدۇ، يەنى توي قىلغان ئەر بىلەن توي قىلغان ئايال پاهىشە قىلسا، ئۇنىڭ جازاسى يۈز قامچا ئۇرۇش ۋە چالما كېسەك قىلىش؛ ئەگەر توي قىلمىغان ئەر بىلەن توي قىلمىغان ئايال پاهىشە قىلسا، ئۇنىڭ جازاسى يۈز قامچا ئۇرۇش ۋە بىر يىل پالاشتۇر. (بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە نۇر ۋە سەھىھ مۇسلىم 1690 - ھەدىستە بار)

وَالَّذَانِ يَأْتِيَنِهَا مِنْكُمْ فَأَذَوْهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ
مِجْهَلَةً لَّمْ يَتُوبُوا مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾

ئاراڭلاردا ئىككى كىشى پاھىشە قىلسا ①، ئۇلارنى ئەيىبلەڭلار ②. ئەگەر ئۇلار تەۋبە قىلسا ۋە (ئەمەلىنى) تۈزەتسە، ئۇلارنى كەچۈرۈڭلار، ئاللاھ تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچىدۇر، تولىمۇ مېھرىبانىدۇر [16]. ئاللاھ قوبۇل قىلىشنى ۋەدە قىلغان تەۋبە پەقەت يامانلىقنى نادانلىقتىن قىلىپ سېلىپ، ئاندىن ئۇزۇنغا قالماي (يەنى ئۆلۈم كېلىشتىن بۇرۇن) تەۋبە قىلغانلارنىڭ تەۋبىسىدۇر. ئاللاھ ئەنە شۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ، ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [17].

① بەزى مۇپەسسىرلەر بۇنىڭدىن ئىككى ئەر كىشىنىڭ بىر - بىرى بىلەن لىۋاتە قىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن توي قىلمىغان ئەر بىلەن توي قىلمىغان ئايالنىڭ پاھىشە قىلىشى مەقسەت قىلىنىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئالدىدىكى ئايەت توي قىلغان ئەر بىلەن توي قىلغان ئايالغا خاس ئىدى، دېدى. بەزىلەر بۇ يەردىكى ئىككىلىك كەلگەن پېئىلگە ئاساسەن توي قىلغان ياكى قىلمىغان بولسۇن ئۇنىڭدىن ئەر بىلەن ئايال ئىككىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. ئىبنى جەرر تەبەرى: توي قىلمىغان ئەر - ئايالغا قارىتىلغان دېگەن قاراشنى ئەڭ توغرا دېدى ۋە ئالدىنقى ئايەتتە كەلگەن جازانى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەلگىلىگەن چالما كېسەك قىلىش جازاسى بىلەن، بۇ ئايەتتىكى جازانى سۈرە نۇردا بايان قىلىنغان جازا بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان دەپ تەپسىر قىلدى. (تەپسىر تەبەرى)

② يەنى تىل بىلەن مالاھەت قىلىش، ئەيىبلەش ياكى قول بىلەن نوقۇپ تۇرۇپ كايىش قاتارلىقلار. بۇ ئەيىبلەش جازاسى يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْعَنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارًا أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتَوْا النِّسَاءَ كَرِهًا ۗ وَلَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذَهَبُوا بِبَعْضِ مَا ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفِدْحَةٍ مُنَبِّئَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

داۋاملىق يامان ئىشلارنى قىلىپ، بېشىغا ئۆلۈم كەلگەن چاغدا ئەمدى تەۋبە قىلدىم، دېگۈچىلەرنىڭ تەۋبىسى ۋە كاپىر پېتى ئۆلگۈچىلەرنىڭ تەۋبىسى (يەنى ئۆلۈم ئالدىدا ئىمان ئېيتتىم دېگۈچىلەرنىڭ ئىمانى) قوبۇل قىلىنمايدۇ^①. ئەنە شۇلارغا بىز قاتتىق ئازاب تەييارلىدۇق [18]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاياللارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس ئورنىدا قىلىۋېلىشىڭلار (يەنى بىر ئادەمنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان مال ئورنىدا قىلىۋېلىشىڭلار) سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ^②. ئۇلار ئوپچۇقۇق بىر پاهىشە ئىشنى قىلمىغانلا بولسا^③، سىلەر ئۇلارغا بەرگەن مەھرىدىن بىر قىسمىنى يۇلۇۋېلىش ئۈچۈن، (ئۆيدە ئولتۇرغۇزىۋېلىپ) ئۇلارغا بېسىم ئىشلەتمەڭلار^④، ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە تىرىكچىلىك قىلىڭلار، ئەگەر ئۇلارنى ياقتۇرمىساڭلار (سەۋر قىلىڭلار)، چۈنكى سىلەر ياقتۇرمايدىغان بىر ئىشتا ئاللاھ كۆپ خەيرىيەتلەرنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن^⑤[19].

① بۇنىڭدىن ئۆلىدىغان چاغدا (سەكرات ھالىتىدە) قىلغان تەۋبىنىڭ قوبۇل بولمايدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن بەندىنىڭ جېنى ھەلقۇمىغا كېلىپ قالمىغانلا بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ قىلغان تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ». بۇ تېما سۈرە ئال ئىمراننىڭ 90 - ئايىتىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى.

② ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرى ئاياللارغا قىلىنىدىغان بىر خىل زۇلۇم بار بولۇپ، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئۇنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: «بىر ئەر كىشى ئۆلۈپ كەتسە، ئۆلگۈچىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئۇنىڭ ئايالىغا مەجبۇرىي ئىگە بولۇۋالاتتى. خالىسا ئۇلارنىڭ بىرەرسى ئۇ ئايالنى رازىلىقسىز ئۆز ئەمرىگە ئېلىۋالاتتى (ھەتتا ئۆگەي ئوغۇلمۇ ئۆلۈپ كەتكەن ئاتىسىنىڭ ئايالىنى ئەمرىگە ئېلىۋالاتتى)، خالىسا رازىلىقسىز ئۇنى باشقىلارغا ياتلىق قىلىپ بېرەتتى ياكى خالىسا ئۇنى ھېچ كىشىگە ياتلىق قىلىپ بەرمەيتتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت نازىل بولدى». (سەھىھۇل بۇخارى 6948 - ھەدىس) دېمەك ئايال بىر ئۆمۈر شۇنداق ياشاشقا مەجبۇر بولاتتى. ئىسلام كېلىپ بۇ خىل زۇلۇمنى ھەممە تەرەپتىن چەكلىدى.

③ «ئوپچۇقۇق بىر پاهىشە ئىش» دېگەندە پاهىشە قىلىش ياكى ئىتائەتسىزلىك ۋە ئاغزى يامان بولۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەر ئىككى ئەھۋالدا ئەر كىشىگە، ئايالىغا بەرگەن مال ياكى مەھرى ھەققىنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ئايالنى خېتىنى تەلەپ قىلىشقا قىستايدىغان ئۇسۇللارنى قوللىنىشقا رۇخسەت بېرىلگەن. چۈنكى ئايال كىشى ئۆزى خېتىنى ئېلىشنى تەلەپ قىلغان ئەھۋالدا، ئەر كىشىنىڭ مەھرى ھەققىنى قايتۇرۇۋېلىش ھەققى بولىدۇ. (سۈرە بەقەرە 229 - ئايەتكە قارالسۇن)

④ ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرى ئاياللارغا قىلىنىدىغان يەنە بىر خىل زۇلۇم بار ئىدى. ئەگەر ئايال ئەرگە ياقماي قېلىپ، ئەر ئۇنىڭدىن ئايرىلماقچى بولسا (بۇنداق ئەھۋالدا، ئىسلام ئەرگە ئايالنى تالاق قىلىشقا رۇخسەت بېرىدۇ)، ئۇنى ئۆزى ئىتتىكلا تالاق قىلمايتتى، بەلكى ئۇنىڭغا دائىم ئازار بېرىپ، ئارام بەرمەيتتى، شۇ تەرىقىدە ئۇنىڭغا بېسىم قىلاتتى، ئۇ ئايال ئاخىرى چارىسىز ئۆزىگە بېرىلگەن مەھرىنىڭ بىر قىسمىنى ياكى ھەممىنى ئۆتۈنۈپ بېرىپ، ئۇنىڭدىن ئاجرىشىشقا مەجبۇر بولاتتى. ئىسلام بۇ خىل زۇلۇمنىمۇ

چەكلەندى.

⑤ بۇ ئەرنىڭ ئايالىغا ياخشى مۇئامىلە قىلىشىغا بۇيرۇلغان ھۆكۈم بولۇپ، قۇرئان كەرىمدە ئالاھىدە تەكىتلەنگەن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدىمۇ ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ۋە زۆرۈرلىكى ئىلگىرى سۈرۈلگەن ۋە ناھايىتى روشەن بايان قىلىنغان. بىر ھەدىستە ئايەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق بايان قىلىنغان: «مۇئەممىن ئەر مۇئەممىن ئايالىنى يامان كۆرمىسۇن، ئۇ ئۇنىڭ بىر ئىشىنى ياققۇرمىغان بىلەن باشقا بىر ئىشىدىن خۇرسەن بولىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 1467 - ھەدىس)

بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئەگەر ئايال كىشىدە ھاياسزلىق، كۆڭۈلسىزلىك، ئەرگە بويسۇنماسلىق ۋە قارشىلىق قىلىش دېگەندەك چوڭ خاتالىقلار بولماي، باشقا بىر قىسىم سەۋەنلىكلىرى سەۋەبىدىن ئەر ئايالىنى ياققۇرماي قالسا، ئالدىراپ خېتىنى بېرىۋەتمەسۇن، بەلكى سەۋرچانلىق ۋە تەمكىنلىك بىلەن ئىش قىلسۇن. شۇنداق قىلسا، بەلكىم ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تۇرمۇشىدا نۇرغۇن ياخشىلىقلارنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن. يەنى شۇ ۋەجىدىن سالىھ ئەۋلاد ئاتا قىلىشى، ئۇنىڭ ئىش - ئوقەتلىرىگە بەرىكەت ئاتا قىلىشى ۋە باشقا خەيرلىك ئىشلارغا مۇۋەپپەقىيەت قىلىشى مۇمكىن.

ئەپسۇسكى، بىر قىسىم ئادەملەر قۇرئان - ھەدىس يوليورۇقلىرىنىڭ ئەكسىچە كېچىكىنە بىر ئىشنى دەپلا ئاياللىرىنى تالاق قىلىۋېتىدۇ. ئىسلام ئاتا قىلغان تالاق ھوقۇقىنى زالىملارچە قوللىنىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ھوقۇق ئۆيىنى بۇزۇش، ئاياللارغا زۇلۇم قىلىش، بالىلارنىڭ ئىستىقبالىنى نابۇت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ناھايىتى قىيىن ئەھۋالدا قالغاندا قوللىنىش ئۈچۈن بېرىلگەن ئىدى.

ئۇنىڭدىن باشقا بۇ قىلمىش باشقىلارنىڭ: ئىسلام دىنى ئەر كىشىگە تالاق قىلىش ھوقۇقىنى بېرىپ، ئايالغا زۇلۇم قىلىشقا شارائىت يارىتىپ بەرگەن، دېگەندەك بەتناملىرىغىمۇ سەۋەب بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىسلامدىكى ئىنتايىن مۇھىم بىر ئىمتىياز گۇنا نۇقساندىك، ياخشىلىق يامانلىقتەك كۆرسىتىلىدۇ.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونََهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونََهُ
وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ
فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

ئەگەر بىر خوتۇنى قويۇۋېتىپ، ئورنىغا باشقا بىر خوتۇن ئالماقچى بولساڭلار ۋە ئۇلارنىڭ بىرىگە (قويۇۋەتمەكچى بولغان خوتۇنغا مەھرى قىلىپ) كۆپ تويۇق بەرگەن بولساڭلارمۇ، ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار. ①. ئۇنى (ئايالغا) بوھتان چاپلاپ ۋە ئوچۇق گۇناھ قىلىپ تۇرۇپ ئېلىۋالامسىلەر؟ [20] ئۆزئارا بىر يەردە بولۇشقان تۇرساڭلار ② ۋە ئۇ ئاياللار سىلەردىن (نىكاھ ئەھدىسىدىن ئىبارەت) مۇستەھكەم ئەھدە ئالغان تۇرسا ③، ئۇنى قانداقمۇ قايتۇرۇۋالامسىلەر؟ [21] ئاتىلىرىڭلار ئالغان خوتۇنلارنى ئالماڭلار ④، لېكىن بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئېلىپ سالغان بولساڭلار (ئەپسۇسلىنىدۇ)، چۈنكى بۇ قەبىھ ئىشتۇر ۋە سەسكىنىشلىك قىلىقتۇر، بۇ نېمىدېگەن يامان ئادەت! [22]

① بۇ ئايەتتە ئەر ئۆزى تالاق قىلغان ئەھۋالدا، مەھرىنى قايتۇرۇۋېلىش قاتتىق چەكلەندى. ﴿قِنْطَارًا﴾ دېگەن خەزىنە، كۆپ مال - دۇنيا دېمەكتۇر يەنى ھەر قانچە كۆپ مەھرى بەرگەن بولساڭلارمۇ، قايتۇرۇۋالماڭلار. ئەگەر قايتۇرۇۋالساڭلار، ئايالغا زۇلۇم (بوھتان) قىلغان ھەم ئوچۇقتىن - ئوچۇق گۇناھ قىلغان بولسىلەر.

② ئايەتتىكى ﴿ئۆزئارا بىر يەردە بولۇشقان تۇرساڭلار﴾ دېگەندە جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگەنلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنى كىنايە تەرىقىسىدە شۇنداق بايان قىلغان.

③ ﴿مۇستەھكەم ئەھدە﴾ دېگەن نىكاھ قىلىدىغان ۋاقىتتا ئەردىن ئېلىنىدىغان ئەھدە. يەنى ئەردىن خوتۇننى «ياخشىلىق بىلەن تۇتۇش ياكى چىرايلىقچە قويۇۋېتىش» ھەققىدە ئېلىنغان ئەھدىنى كۆرسىتىدۇ.

④ جاھىلىيەت دەۋرىدە ئوغۇل ئۆزىنىڭ ئاتىسىنىڭ ئايالىنى (يەنى ئۆزىنىڭ ئۆگەي ئانىسىنى) ئالاتتى، بۇ يەردە ئۇنىڭ ھاياسىزلىققا ياتىدىغان يامان قىلمىش ئىكەنلىكى بايان قىلىنىپ، چەكلىنىۋاتىدۇ. ﴿ئاتىلىرىڭلار ئالغان خوتۇنلارنى ئالماڭلار﴾ دېگەن ئايەت ئومۇمىي بولۇپ، ئاتىسى نىكاھقا ئالغان، ئەمما بىر يەردە بولۇشتىن ئىلگىرى تالاق قىلغان خوتۇننى ئېلىشىنىمۇ چەكلەيدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ رىۋايىتىمۇ بۇ سۆزنى تەستىقلايدۇ. ئۆلىمالارنىڭ قاراشلىرىمۇ ئۇنى كۈچلەندۈرىدۇ. (تەپسىر تەبەرى)

حَرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَأَخَوَاتِكُمْ وَعَمَّاتِكُمْ وَخَالَاتِكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتِكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبِّبَاتِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِمَّنْ نَسَأَ بِكُمْ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنَّ لَكُمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلِيلُ آبَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٣﴾

سىلەرگە ئانىلىرىڭلارنى، قىزلىرىڭلارنى، ھەمىشەلىرىڭلارنى، ئاتاڭلارنىڭ ھەمىشەلىرىنى، ئاناڭلارنىڭ ھەمىشەلىرىنى، قېرىندىشىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، ھەمىشەلىرىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، سىلەرنى ئېمىتىكەن ئىنىكئانىلىرىڭلارنى، ئېمىلداش ھەمىشەلىرىڭلارنى، قېيىن ئاناڭلارنى، سىلەر بىر يەردە بولغان خوتۇنلىرىڭلارنىڭ (ئىلگىرىكى ئەردىن بولغان) ئۆيۈڭلاردا (ياكى باشقا ئۆيلەردە) ئۆسكەن قىزلىرىنى ئېلىش ھارام قىلىندى. ئەگەر سىلەر ئۇلارنىڭ ئانىلىرى بىلەن (نىكاھلىنىپ تېخى) بىر تۆشەكتە بولمىغان بولساڭلار، بۇ چاغدا ئۇلارنى ئالساڭلار ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، يەنە ئۆز پۇشتۇڭلاردىن بولغان ئوغۇللىرىڭلارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىڭلار ۋە ئاچا - سىڭىلىنى بىرلا ۋاقىتتا ئەمىرىڭلاردا ساقلىشىڭلار ھارام قىلىندى ①. لېكىن ئۆتۈپ كەتكىنى ئۆتۈپ كەتكەن بولىدۇ (يەنى ئەپۇ قىلىندۇ). شەكسىزكى، ئاللاھ تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلەرگە) ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [23].

① بۇ ئايەت نىكاھلىنىش ھارام قىلىنغان ئاياللارنى تەپسىلىي بايان قىلىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە نەسەب (ئورۇق - تۇغقانچىلىق) جەھەتتىن ھارام قىلىنغان يەتتە ئايال، ئېمىلداشلىق جەھەتتىن ھارام قىلىنغان يەتتە ئايال، يەنە كۈيۈغۇل بولۇش سەۋەبىدىن ھارام قىلىنغان تۆت ئايال بار.

ئۇلاردىن باشقا ھەدىستە نىكاھلىنىش ھارام قىلىنغان يەنە بىر ئايال بار بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى مۇنداق كۆرسەتكەن: «ئەركىشى بىر ئايالنى ئاتا تەرەپ ياكى ئانا تەرەپ ھاممىسى بىلەن بىرلا ۋاقىتتا ئەمىرىدە ساقلىسا بولمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 5109 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 1408 - ھەدىس) يەنى بىر ئايالنى ئالغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ھاممىلىرى ياكى جىيەن قىزلىرىدىن بىرىنى ئېلىش ھارامدۇر.

بىر ئەرگە نەسەب جەھەتتىن نىكاھلىنىش ھارام قىلىنغان يەتتە ئايال: ئۇ ئەرنىڭ ئانىسى، قىزى، ئاچا - سىڭىللىرى، ئاتا تەرەپ ھاممىسى، ئانا تەرەپ ھاممىسى، ئاكا - ئىنىللىرىنىڭ قىزلىرى، ئاچا - سىڭىللىرىنىڭ قىزلىرى.

بىر ئەرگە ئېمىلداشلىق جەھەتتىن نىكاھلىنىش ھارام قىلىنغان يەتتە ئايال: ئۇنىڭ ئىنىك ئانىسى، خوتۇنىنى ئەمگەن قىز، ئېمىلداش ئاچا - سىڭىللىرى، ئىنىك ئانىسىنىڭ ئاچا - سىڭىللىرى، ئىنىك ئانىسىنىڭ يولدىشىنىڭ ئاچا - سىڭىللىرى، ئېمىلداش ئاچا - سىڭىللىرىنىڭ قىزلىرى، ئاكا - ئۇكىلارنىڭ قىزلىرى.

نىكاھلىنىش ۋە كۈيۈغۇل بولۇش سەۋەبىدىن بىر ئەرگە نىكاھلىنىش ھارام قىلىنغان تۆت ئايال: ئەرنىڭ قېيىن ئانىسى (يەنى ئايالنىڭ ئانىسى)، ئايالنىڭ ئىلگىرىكى ئەردىن بولغان قىزى، ئايالنىڭ ھاممىسى ۋە ئاچا - سىڭىللىرىدۇر. چۈنكى، ئىككى ھەمىشە يەنى ئاچا - سىڭىلىنى بىر ۋاقىتتا ئەمىرىدە ساقلاش، يەنە ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن بىر ئەرگە نىكاھدا بولغان ئايالنىڭ ھاممىلىرى ياكى جىيەن قىزلىرىنىمۇ نىكاھغا ئېلىش ھارامدۇر.

يەنە ئانىسىنىڭ خوتۇنى (ئۆگەي ئانا)، (ئالدىنقى ئايەتتە) ئاتىلىرىڭلار ئالغان خوتۇنلارنى ئالماڭلار، دېيىلدى

بىرىنچى تۈردىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىق (نەسەب) جەھەتتىن ھارام قىلىنغان ئاياللارنىڭ تەپسىلاتى:

1. ئانىغا سىزنىڭ ئانا تەرەپ ۋە ئاتا تەرەپ مومىلىرىڭىز ۋە ئۇلارنىڭ ئانىلىرى يۇقىرىسىغىچە ھەممە مومىلىرىڭىزمۇ كىرىدۇ.
2. قىزىڭىز دېگەندە ئۇنىڭغا سىزنىڭ نەۋرە - ئەۋرە قىزلىرىڭىز (ئوغلىڭىزنىڭ قىزى ۋە قىزىڭىزنىڭ قىزى) تۆۋەنگىچە ھەممە نەۋرە - چەۋرە قىزلىرىڭىزمۇ كىرىدۇ.
3. ئاچا - سىڭىللىرىڭىز مەيلى بىر قورساق ياكى ئاتا بىر ئانا باشقا ئاچا - سىڭىللىرىڭىز، ياكى ئانا بىر ئاتا باشقا ئاچا - سىڭىللىرىڭىز بولسۇن ھەممىسى ئاچا - سىڭىللىرىڭىز، ھەمىشە سىڭىللىرىڭىز ھىسابلىنىدۇ.
4. ئاتا تەرەپ ھامىلىرىڭىزغا ئاتىڭىزنىڭ ئاچا - سىڭىللىرى، يەنى ئۇنىڭ بىر قورساق ھەمىشەلىرى؛ ئاتا بىر ئانا باشقا ھەمىشەلىرى؛ ئانا بىر ئاتا باشقا ئاچا - سىڭىللىرىمۇ كىرىدۇ، يەنە ئۇلارغا بوۋىڭىز ۋە مومىڭىزنىڭ يۇقىرىدىكى ئۈچ خىل ھەمىشەلىرىمۇ كىرىدۇ.
5. ئانىڭىزنىڭ ئاچا - سىڭىللىرىغا يۇقىرىدىكى ئۈچ خىل ئانا تەرەپ ھامىللىرى، بۇنىڭغا مومىڭىز ۋە بوۋىڭىزنىڭ ئۈچ خىل ھەمىشەلىرىمۇ كىرىدۇ.
6. جىيەن قىزلىرىڭىزغا ئۆز، ئۆگەي ۋە ئېمىلداش ئاكا - ئۆكىلىرىڭىزنىڭ ۋە ئاچا - سىڭىللىرىڭىزنىڭ يۇقىرىدىكى ئۈچ خىل تۈردىكى قىزلىرى، بۇنىڭغا ئۇلارنىڭ نەۋرە قىزلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھەمىشەلىرىمۇ كىرىدۇ.

ئىككىنچى تۈردىكى ئېمىلداشلىقتىن نىكاھلىنىش ھارام بولغان ئاياللارنىڭ تەپسىلاتى:

ئېمىلداشلىقتىنمۇ نەسەب جەھەتتىن ھارام بولغان بارلىق تۇغقانلار ھارام بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەكسىزكى، نەسەب جەھەتتىن (نىكاھلىنىش) ھارام بولغان تۇغقانلار ئېمىلداشلىقتىنمۇ ھارام بولىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 2645 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1447 - ھەدىس) يەنى ئېمىلداشلىقتىن ئىنىك ئانىڭىزنىڭ ئۆز قىزلىرى ۋە ئېمىتەن قىزلىرى سىزنىڭ ھەمىشەلىرىڭىزگە، ئۇ ئىنىڭ ئانىڭىزنىڭ يولدىشى سىزنىڭ ئاتىڭىزغا، ئۇ ئانىڭ ھەمىشەلىرى ۋە ئاكا - ئىنىلىرى سىزنىڭ ھامما ۋە تاغلىرىڭىزغا ئايلىنىدۇ. ئىنىك ئانىڭ ھەمىشەلىرى ۋە ئاكا - ئىنىلىرى سىزنىڭ ھامما ۋە تاغلىرىڭىزغا ئايلىنىدۇ. ئەمما سۈت ئەمگۈچى بالىنىڭ ئۆز ھەمىشەلىرى ۋە باشقا تۇغقانلىرى ئېمىلداشلىق سەۋەبىدىن ئىنىك ئانىنىڭ باشقا بالىلىرىغا ھارام بولمايدۇ. بۇنىڭ تەپسىلاتى مۇنداق:

1. سىزنى ئېمىتەن ئىنىك ئانىڭىز، يەنى سىز ئېمىش مۇددىتى بولغان دەسلەپكى ئىككى يىل ئىچىدە ئەمگەن ئىنىك ئانىڭىز ۋە ئۇنىڭ ئانىسى.
2. ئېمىلداش ھەمىشەلىرىڭىز، يەنى سىزنىڭ ئىنىك ئانىڭىز ياكى ئۆز ئانىڭىز ئېمىتەن قىز، مەيلى سىز بىلەن بىللە ئېمىتەن بولسۇن ياكى سىزدىن ئىلگىرى ياكى كېيىن ئېمىتەن بولسۇن ياكى سىزنىڭ ئۆز ھەمىشەلىرىڭىز بىلەن بىللە ئېمىتەن بولسۇن ئوخشاشلا ئېمىلداش ھېسابلىنىدۇ. يەنە بىر قىزنىڭ ئۆز ئانىسى ياكى ئىنىك ئانىسى سىزنى ئېمىتەن بولسا، بىر نەچچە قېتىم ھەر خىل ۋاقىتلاردا ئېمىتەن بولسىمۇ، ئۇ قىز بىلەن نىكاھلىنىش ھارام بولىدۇ.

3. ئايالنىڭنى ئەمگەن قىز.

4. ئىنىكئاننىڭنىڭ ئېرىنىڭ ئاچا - سىڭىللىرى.

5. ئىنىكئاننىڭنىڭ ئاچا - سىڭىللىرى.

6. سىز بىلەن ئېمىلداش بولغان ئەر (ئېمىلداش ئاكا - ئۇكىڭنىڭ قىزلىرى).

7. سىز بىلەن ئېمىلداش بولغان قىز (ئېمىلداش ئاچا - سىڭىلنىڭ قىزلىرى).

ئۈچىنچى تۈردىكى نىكاھلىنىش ۋە كۈيۈغۇل بولۇش سەۋەبىدىن ھارام بولىدىغان ئاياللارنىڭ تەپسىلاتى:

بىر ئەرنىڭ ئايالىنىڭ ئانىسى يەنى قېيىن ئانا (بۇنىڭغا ئايالنىڭ چوڭ ئانىلىرىمۇ كىرىدۇ) ئەگەر ئەر بىر ئايالنى نىكاھقا ئېلىپ بولۇپ، بىر يەردە بولۇشتىن بۇرۇن ئاجرىشىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ ئايالنىڭ ئانىسى (قېيىن ئانا) ئۇ كىشىگە ھارام بولىدۇ. لېكىن بىر ئايالنى نىكاھقا ئېلىپ، بىر يەردە بولماستىن تالاق قىلغان بولسا، ئۇ ئايالنىڭ قىزى بىلەن توي قىلسا، نىكاھ جايىز بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

ئىككى ھەمىشەرىنى يەنى ئاچا - سىڭىلنى (مەيلى بىر تۇغقان بولسۇن ياكى ئېمىلدەش بولسۇن) بىرلا ۋاقىتتا نىكاھقا ئېلىش ھارامدۇر. ئەمما بىرى ۋاپات بولغاندىن كېيىن ياكى بىرىنى تالاق قىلغان بولسا ئىددىتى توشقاندىن كېيىن ئىككىنچى ھەمىشەرىسى بىلەن نىكاھلىنىش جايىزدۇر. شۇنىڭدەك بىر ئادەم تۆت ئايالدىن بىرىنى تالاق قىلسا، تالاق قىلىنغان ئايالنىڭ ئىددىتى توشمىغۇچە بەشىنچى ئايال بىلەن نىكاھلىنىشى جايىز بولمايدۇ.

﴿رَبَّائِبٍ﴾ "رَبَّيْبَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بىر ئەرنىڭ ئايالىنىڭ ئىلگىرىكى ئېرىدىن بولغان قىزىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ ھاراملىقىنىڭ شەرتى شۇكى، ئەگەر ئۇنىڭ ئانىسى بىلەن بىر جايدا بولغان بولسا، ئۇنىڭ قىزى بىلەن نىكاھلىنىش ھارام بولىدۇ. ئەگەر بىر يەردە بولمىغان بولسا، ھالال بولىدۇ.

﴿فِي حُجْرَتِكُمْ﴾ ئۆيۈڭلاردا ئۆسكەن قىزلىرى ﴿بۇ ئومۇمەن شەرت دەپ قارالغان بولسىمۇ، ئەمما ئايالنىڭ قىزى باشقا بىر ئۆيدە تەرىپىلەنگەن، باشقا جايدا ئۆسۈپ چوڭ بولغان بولسىمۇ، ئۇنى ئېلىش ھارام بولىدۇ.

﴿ئۆز پۇشتۇڭلاردىن بولغان ئوغۇللىرىڭلارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىڭلار ھارام قىلىندى﴾ دېگەن ھۆكۈمگە نەۋرە ئوغۇللارمۇ كىرىدۇ يەنى نەۋرە ئوغۇللارنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىمۇ ھارام بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئېمىلداش ئوغۇللىرىنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىمۇ ھارام بولىدۇ.

بۇ ئايەتتىن ئۆز پۇشتىدىن بولمىغان يەنى بېقىۋالغان بالىلىرىنىڭ تالاق قىلغان ئاياللىرى ھارام ئەمەس دېگەن مەنە چىقىدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە ئەھزاب 37 - ئايەتتىمۇ بايان قىلىنىدۇ.

﴿حَلَائِلٌ﴾ "حَلَائِلٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، "حَلٌّ، يَحْلٌ" (بىر يەرگە چۈشمەك، جايلاشماق، تۇرماق) دېگەن پېئىلدىن تۈرلىنىپ چىققان. "فَعِيْلَةٌ" ۋەزنىدە "فَاعِلَةٌ" مەنىسىدە كەلگەن سۆزدۇر. ئايال كىشىنىڭ "حَلَائِلٌ" «چۈشكۈچى، تۇرغۇچى» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب ئايالنىڭ ئەر قەيەرگە چۈشسە، شۇ يەرگە چۈشىدىغانلىقى يەنى ئەر قەيەردە تۇرسا، شۇ يەردە تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر.

* وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَاءَ ذَلِكَ مِمَّا تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ
عَيْرٌ مُسَفِّحِينَ

ئېرى بار ئاياللارنى ئېلىشىمۇ سىلەرگە ھارام قىلىندى. پەقەت (ئەسىرگە چۈشۈپ، ئولجا دېدەك سۈپىتىدە) سىلەرنىڭ باشقۇرۇشۇڭلارغا ئۆتكەن ئېرى بار ئاياللار بۇنىڭدىن مۇستەسنا ①. بۇ ئەھكاملارنى ئاللاھ سىلەرگە پەرز قىلىپ بەلگىلىدى، بۇلاردىن (يەنى يۇقىرىدىكى ئېلىش دۇرۇس بولمايدىغان ئاياللاردىن) باشقا ئاياللار سىلەرگە ھالال قىلىندى، (شەھۋەتنى قاندۇرۇش ئۈچۈنلا ئەمەس) زىنادىن ساقلىنىپ، ئىپپەتلىك بولۇش ئۈچۈن ②، ئۇلار بىلەن نىكاھلىشنى تەلەپ قىلساڭلار، ئۆز مال - مۈلۈكۈڭلاردىن مەھرەنى بېرىپ تەلەپ قىلىڭلار.

① قۇرئان كەرىمدە " اِحْصَانٌ " تۆت خىل مەنىدە ئىشلىتىلگەن: 1 - توي قىلىش، 2 - ھۆر بولۇش، 3 - ئىپپەتلىك بولۇش، 4 - مۇسۇلمان بولۇش. بۇنىڭغا ئاساسەن ﴿الْمُحْصَنَاتُ﴾ نىڭ تۆت خىل مەنىسى بولىدۇ: 1 - ئەرىك ئاياللار، 2 - ھۆر ئاياللار، 3 - ئىپپەتلىك پاك ئاياللار، 4 - مۇسۇلمان ئاياللار. بۇ يەردە بىرىنچى مەنە مەقسەت قىلىنىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە كەلگەن ھەدىستە ئەبۇسەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «بىز ئەۋتاس قەبىلىسىدىن ئەسىرگە چۈشكەن ئاياللارغا ئېرىشتۇق. ئۇلارنىڭ ئەرلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار بىلەن بىر يەردە بولۇشنى توغرا كۆرمىدۇق. بىز (بۇ توغرىلۇق) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىغان ئىدۇق، بۇ ئايەت چۈشتى. ئاندىن بىز بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى بىلەن ئۇلارنى ئۆزىمىزگە ھالال قىلدۇق». (سەھىھ مۇسلىم 1456 - ھەدىس) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، جەڭدە قولغا چۈشكەن كاپىر ئاياللار مۇسۇلمانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلگەندە، ئۇلارنىڭ دېدەكلىرىگە ئايلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەرلىرى بولسىمۇ، ئۇلار بىلەن بىر يەردە بولسا، جايىز بولىدۇ. ئەمما ھەممىدىن بۇرۇن رەھىمنى تازىلاش زۆرۈردۇر. يەنى بىر ھەيزدىن كېيىن ياكى ھامىلدار بولسا، تۇغۇپ نىفاستىن پاك بولغاندىن كېيىن بىر تۆشەكتە بولسا بولىدۇ.

دېدەك مەسىلىسى: قۇرئان كەرىم چۈشۈۋاتقان چاغلاردا قۇل - دېدەكلەر مەسىلىسى ئومۇمىي مەسىلە بولۇپ، ئىسلام ئۇنى بىراقلا چەكلىمىگەن، بەلكى بۇ ئىشقا ھېكمەت بىلەن مۇئامىلە قىلغان. بۇ ئارقىلىق قۇل - دېدەكلەرنىڭ قۇللۇقتىن ئازات بولۇشىغا كۆپ ئاسانلىق يارىتىپ بەرگەن. مەسىلەن: ئۇ دەۋردە قۇللۇقنىڭ ئىككى خىل يولى بار ئىدى. بىرىنچىسى، بەزى ئائىلىلەردە ئەسىرلەردىن بىرى ئۆزلىرىنىڭ ئوغۇل - قىزلىرىنى سېتىۋېتىدىغان ئادەت بار ئىدى، بۇ سېتىۋېلىنغان ئوغۇل - قىزلار قۇل - دېدەكلەر دەپ ئاتىلاتتى. ئىككىنچىسى، ئۇلاردىن خالىغانچە پايدىلىنىش ھوقۇقى بولاتتى. ئىككىنچىسى، ئۇرۇشتا ئەسىرگە چۈشكەنلەر قۇل قىلىناتتى. كاپىرلاردىن ئەسىرگە چۈشكەن ئاياللار مۇسۇلمانلارغا تەقسىم قىلىناتتى، ئۇ ئاياللار مۇسۇلمانلارغا دېدەك بولۇپ، ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە بولاتتى. ئايال ئەسىرلەر ئۈچۈنمۇ بۇ بىر ئەڭ ياخشى چىقىش يولى ئىدى. چۈنكى ئەگەر ئۇلار جەمئىيەتكە شۇنداقلا قويۇۋېتىلىدىغان بولسا، جەمئىيەتتە بۇزۇقچىلىق كۆپ بولۇپ كېتەتتى. (بۇ ھەقتە تەپسىلىي مەلۇماتقا ئىگە بولۇش ئۈچۈن مەۋلانا سەئىد ئەھمەد ئابادىنىڭ «ئىسلامدىكى قۇللۇق»

دېگەن كىتابغا قارالسۇن)

ھەر ھالدا ئەرلىك مۇسۇلمان ئايال بىلەن نىكاھلىنىش ھارامدۇر. شۇنىڭدەك كاپىر ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىشمۇ ھارامدۇر. ئەمما مۇسۇلمانلارغا ئەسرگە چۈشۈپ، مۈلكىگە ئايلانغاندا، رەھىمنى پاكلىغاندىن كېيىن ھالال بولىدۇ.

② يەنى قۇرئان ۋە ھەدىستە نىكاھلىنىش ھارام قىلىنغان مەزكۇر ئاياللاردىن باشقا ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىش تۆت شەرت بىلەن جايىزدۇر. بىرىنچى، «نىكاھلىنىشنى تەلەپ قىلساڭلار» يەنى ھەر ئىككى تەرەپ رازى بولۇش ۋە قوبۇل قىلىش. ئىككىنچى، ئايالغا مەھرى ھەققى بېرىش. ئۈچىنچى، پەقەت شەھۋەتنى قاندۇرۇش غەرىزى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆمۈرلۈك ئۆي تۇتۇش مەقسىتىدە توي قىلىش (بەزى شىئە پىرقىسىگە ئوخشاش شەھۋەت نەپسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن بىر نەچچە كۈن ياكى بىر نەچچە سائەتلىك نىكاھلىنىشقا بولمايدۇ، ۋاقىتلىق نىكاھلىنىش زىناخورلارنىڭ قىلمىشىدۇر). تۆتىنچى، مەخپىي دوست - ئاشنا بولۇشماستىن، گۇۋاھچىلارنىڭ شاھىتلىقى بىلەن نىكاھلىنىش. بۇ تۆت شەرت مەزكۇر ئايەتتىن ئېلىنغاندۇر. بۇ ئايەت يەنە شىئەلەرنىڭ نەزىرىدىكى ۋاقىتلىق نىكاھلىنىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىگە دەلىلدۇر. بۇنىڭدىن يەنە ئۈچ تالاق قىلىنغان ئايالنى بۇرۇنقى ئېرىگە ھالال قىلىپ بېرىش ئۈچۈن قىلىنغان ۋاقىتلىق نىكاھنىڭمۇ جايىز ئەمەسلىكىگە دەلىل چىقىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا مەڭگۈلۈك ئۆي تۇتۇش مەقسەت قىلىنماي، ئالدىن ۋەدىلىشىپ، پەقەت بىر كېچىلىك نىكاھلىنىش ئارقىلىق ھالال قىلىپ بېرىش مەقسەت قىلىنىدۇ.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنَ الْفَتَيَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ فَاذْكُرُوهُنَّ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسْفِحَاتٍ وَلَا مَتَّخِذَاتٍ أَخْدَانٍ فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ فَإِنْ أَتَيْتُمْ بِفَحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ حَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصِيرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾

شۇڭا ئۇ ئاياللاردىن قايسىنى نىكاھلاپ ئېلىپ پايدىلانساڭلار، ئۇنىڭغا (نىكاھ ۋاقتىدا) بېكىتىلگەن مەھرىنى بېرىڭلار^①، مەھرى بېكىتىلگەندىن كېيىن، مەھرى توغرىسىدا ئۆزئارا پۈتۈشكەن بولساڭلار (يەنى ئايالنىڭ رازىلىقى بىلەن كېمەيتىلگەن مەھرى ئۈچۈن) سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ^②. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [24]. سىلەردىن ھۆر مۇئىمن ئاياللارنى ئېلىشقا قۇربى يەتمەيدىغانلار قول ئاستىڭلاردىكى مۇئىمن چۆرىلەردىن ئالسۇن. ئاللاھ سىلەرنىڭ ئىمانىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىگە قاراپ ئېلىۋېرىڭلار، ئىچكى ئەھۋالىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇڭلار). سىلەر بىر - بېرىڭلار بىلەن دىنداشسىلەر، شۇڭا ئۇلارنىڭ خوجايىنلىرىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئالساڭلار بولىدۇ^③، ئۇلارغا مەھرىلىرىنى كېمەيتىۋەتمەستىن ۋە كېچىكتۈرمەستىن بېرىڭلار. لېكىن، ئۇلار ئاشكارا زىنا قىلمايدىغان، يوشۇرۇن ئاشنا تۇتمايدىغان ئەففە بولۇشلىرى كېرەك. ئەگەر ئۇلار ئەركە تەگكەندىن كېيىن پاهىشلىك قىلسا، ئۇلارغا ھۆر ئاياللارغا بېرىلىدىغان جازانىڭ يېرىمى بېرىلىدۇ^④. بۇ (يەنى چۆرىلەرنى نىكاھلاپ ئېلىش توغرىسىدىكى ھۆكۈم) ئاراڭلاردىكى زىناغا مۇپتىلا بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەيدىغان كىشىلەر ئۈچۈندۇر. (چۆرىلەرنى ئالماي) سەۋر قىلالساڭلار سىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشىدۇر. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر^⑤ [25].

① بۇ ئايەت مۇئىمنلەرگە: شەرئەت كۆرسەتكەن قانۇن بويىچە ئاياللارنى نىكاھلاپ ئېلىپ پايدىلانساڭلار، ئۇلارغا بېرىشكە بەلگىلەنگەن مەھرى ھەققىنى چوقۇم بېرىڭلار، دەپ خىتاب قىلىدۇ.

② بۇ ئايەتتە ئۆزئارا رازى بولۇشۇپ، مەھرى ھەققىنى كېمەيتىشكە بولىدىغانلىقى بايان قىلىندى.

ئىزاھات: شىئەلەر بۇ ئايەتتىكى «پايدىلانساڭلار» دېگەن سۆزنى ۋاقىتلىق نىكاھلىنىش (پايدىلىنىش نىكاھى) قا دەلىل كەلتۈرىدۇ. ھالبۇكى، بۇ يەردىكى پايدىلىنىش نىكاھلىنىپ بولغاندىن كېيىنكى مۇناسىۋەت ۋە پايدىلىنىشنى كۆرسىتىدۇ. ۋاقىتلىق نىكاھ ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدا جايىز بولغان ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ جايىز بولۇشى بۇ ئايەتكە ئاساسەن بولماستىن بەلكى ئىسلامدىن ئىلگىرىكى داۋاملىشىپ كەلگەن ئۆرپ - ئادەتكە ئاساسەن بولغان ئىدى، كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناھايىتى ئوچۇق ئىبارە بىلەن ئۇنى قىيامەتكىچە ھارام قىلغانلىقىنى ئېلان قىلدى.

③ بۇ ئايەت دېدەكنىڭ توي ئىشلىرىغا ئۇنىڭ خوجايىنىنىڭ ئىگە ئىكەنلىكىنى، دېدەكنىڭ خوجايىنىنىڭ رۇخسىتىسىز توي قىلىشنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭدەك قۇلنىڭ خوجايىنى قوشۇلمىغان ئەھۋالدا توي قىلىشى دۇرۇس بولمايدۇ.

④ يەنى پاھىشلىك قىلغان دېدەكلەرگە بېرىلىدىغان جازا شۇكى، ئۇلارغا يۈز قامچا ئۇرۇلماستىن، ئەللىك قامچە ئۇرۇلىدۇ، ئۇلار چالما - كېسەك قىلىنمايدۇ. چۈنكى يېرىم چالما - كېسەك قىلىش يوق، بۇ جازانى پارچىلىغىلى بولمايدۇ. توي قىلمىغان دېدەكلەرگە تەزىر جازاسى بېرىلىدۇ. (تەپسىلاتى ئۈچۈن تەپسىر ئىبنى كەسرگە قارالسۇن)

⑤ يەنى نەپسىنى كونترول قىلالمايدىغان ۋە زىناغا مۇپتىلا بولۇپ قېلىشتىن قورقىدىغان كىشىلەرگە دېدەكلەر بىلەن نىكاھلىنىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ. ئەگەر نەپسىنى كونترول قىلالايدىغان بولسا، بىرەر جەمەتلىك ھۆر ئايال بىلەن توي قىلغۇدەك شارائىتقا ئىگە بولغانغا قەدەر سەۋر قىلغىنى ئەۋزەلدۇر.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

ئاللاھ سىلەرگە (ھالال ۋە ھارامغا دائىر ئەھكاملارنى) ئوچۇق بايان قىلىپ بېرىشنى، سىلەرنى سىلەردىن بۇرۇنقى (ياخشى)لارنىڭ يوللىرىغا باشلاشنى، (گۇناھىڭلاردىن قىلغان) تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلىشنى خالايدۇ. ئاللاھ ھەممىنى (يەنى بەندىلىرىنىڭ ھەممە ئەھۋالىنى) بىلگۈچىدۇر ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [26]. ئاللاھ سىلەرنىڭ تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلىشنى خالايدۇ (بۇ ئاللاھنىڭ رەھمىتىنىڭ كەڭلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن تەكرارلاندى). ھاۋايى - ھەۋەسكە ئەگىشىدىغانلار (يەنى شەيتانغا ئەگىشىدىغان فاجىرلار) بولسا سىلەرنىڭ توغرا يولدىن پۈتۈنلەي بۇرۇلۇپ كېتىشىڭلارنى (يەنى ئۇنىڭدىن بەك يىراقلاپ كېتىشىڭلارنى) خالايدۇ ① [27]. ئاللاھ سىلەرنىڭ يۈكۈڭلارنى يېنىكلىتىشنى (يەنى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى سىلەرگە ئاسانلاشتۇرۇشنى) خالايدۇ. (چۈنكى) ئىنسان ئاجىز يارىتىلغان ② [28]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! بىر - بىرىڭلارنىڭ مال - مۈلۈكىنى (ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن ③ يەۋالماڭلار.

① ﴿أَنْ تَمِيلُوا﴾ شەيتانغا ئەگىشىدىغانلار سىلەرنىڭ ھەقتىن باتىل تەرەپكە بۇرۇلۇپ كېتىشىڭلارنى خالايدۇ.

② مۇشۇ ئاجىزلىقى سەۋەبىدىن ئۇنىڭ مەزكۇر گۇناھقا گىرىپتار بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى يۇقىرى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا كۆپ ئىشلارنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگەن، بۇ ئاسانلىقلارنىڭ بىرى دېدەكلەر بىلەن توي قىلىشتۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى ئاجىزلىقنى ئايالنىڭ ئىشىغا كەلگەندىكى ئاجىزلىق دەپ قارايدۇ، چۈنكى ئاياللارمۇ ئاجىز تۇرۇپ، ئەرلەرنى ئاسانلا ئالداپ كېتەلەيدۇ.

③ ﴿بِالْبَاطِلِ﴾ «ناھەق يول» دېگەنگە ئالدامچىلىق، ساختىپەزلىك ۋە كۆز بويامچىلىقتىن باشقا بارلىق شەرىئەت چەكلىگەن جىنايەتلەرمۇ كىرىدۇ. مەسىلەن: ئوغرىلىق، خىيانەت، بۇلاڭچىلىق، جازانخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىقلار... شۇنىڭدەك يەنە چەكلەنگەن ۋە ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ تىجارىتىنى قىلىشمۇ «ناھەق يول» كاتىگورىيىسىگە كىرىدۇ. مەسىلەن: زۇرۇرىيەتسىز سۈرەتكە چۈشۈش، مەزمۇنى شەرىئەتكە خىلاپ رادىئو - تېلېۋىزور پروگراممىلىرى، ۋىدىئو - فىلىم لېنتىلىرىنى ئىشلەش، سېتىش، نەشر قىلىش، ھەتتا ئۇنىڭ ئۈسكۈنىلىرىنى رېمونت قىلىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى جايز ئەمەستۇر.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا - سېتىق ئارقىلىق ئېرىشلىگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا^①. سىلەر ئۆزۈڭلارنى (يەنى بىر - بىرىڭلارنى) ئۆلتۈرمەڭلار^②، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر [29]. كىمكى چەكتىن ئېشىپ ۋە زۇلۇم قىلىپ ئاشۇ (چەكلەنگەن) ئىشلارنى قىلىدىكەن^③، ئۇنى ئۇزاققا قالماي دوزاخقا كىرگۈزۈمىز، بۇ ئاللاھقا ئاساندۇر [30]. ئەگەر سىلەر مەننى قىلىنغان چوڭ گۇناھلاردىن ساقلىنىڭلار^④، (كەرىمىزگە ئېلىپ) كىچىك گۇناھلىرىڭلارنى يوققا چىقىرىمىز ۋە سىلەرنى (جەننەتتىن ئىبارەت) ئىززەت - ئىكرام ماكانغا كىرگۈزۈمىز [31].

① ئۇنىڭمۇ شەرتى بار، ئۇ بولسىمۇ، ھالال نەرسىلەرنى ئېلىم - سېتىم قىلىشتۇر. چۈنكى، ھارام نەرسىلەرنى ھەر قانچە ئۆزئارا رازى بولۇشۇپ سودا - سېتىق قىلىشىمۇ جايىز بولمايدۇ. مال سېتىلغان ئورۇندا تۇرۇپ مالنى ئېلىش - ئالماسلىق ياكى سېتىش - ساتماسلىق ئىختىيارىمۇ مەزكۇر ئۆزئارا رازى بولۇشۇشقا كىرىدۇ. ھەر كىمنىڭ مال سېتىلغان ئورۇندا تۇرۇپ، سودىنى بىكار قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سودىلاشقان ئىككى كىشى (سودا قىلغان ئورۇندىن) قوزغالمىغان بولسىلا، ئۇلاردا (مالنى ئېلىش - ئالماسلىق ياكى سېتىش - ساتماسلىق) ئىختىيارى بولىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 2110 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1531 - ھەدىس)

② يەنى ئۆزۈڭلارنى ئۆلتۈرۈۋېلىشتىن ئىبارەت چوڭ گۇناھنى يەنە ھالاكەتكە سەۋەب بولىدىغان گۇناھلارنى ئۆتكۈزۈشتىن ساقلىنىڭلار. شۇنىڭدەك بىر مۇسۇلماننى ئۆلتۈرۈشمۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈشكە كىرىدۇ، چۈنكى مۇسۇلمانلار بىر تەنگە ئوخشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىر مۇسۇلماننى ئۆلتۈرۈشمۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرگەنگە ئوخشاشتۇر.

③ يەنى كىمكى چەكلىگەن ئىشلارنى بىلىپ تۇرۇپ، ھەددىدىن ئاشقان ۋە زۇلۇم سالغان ھالدا قىلىدىكەن، ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزۈمىز.

④ گۇناھى كەبىرە (چوڭ گۇناھلار)نى بەلگىلەشتە ئۆلىمالار ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار بار: بەزى ئۆلىمالار شەرىئەتتە جازا كەلگەن گۇناھلارنى «چوڭ گۇناھلار» جۈملىسىدىن دەيدۇ. بەزىلەر قۇرئان - ھەدىستە قاتتىق ئازاب ۋەدە قىلىنغان ياكى لەنەت قىلىنغان گۇناھلارنى «چوڭ گۇناھلار» دەپ قارايدۇ. بەزىلەر ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى ھارام دەپ چەكلىگەن گۇناھلارنى «چوڭ گۇناھلار» جۈملىسىدىن دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان گۇناھلارنىڭ ھەربىرى چوڭ گۇناھ ھېسابلىنىدۇ. ھەدىسلەردە ھەر خىل چوڭ گۇناھلار تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، ئۆلىمالار ئۇ گۇناھلارنى جەملەپ كىتابلارنى يازغان. مەسىلەن: ئىمام زەھەبىينىڭ «چوڭ گۇناھلار» دېگەن كىتابى، ئىمام ھەيتەمىينىڭ «گۇناھى كەبىرىلەردىن چەكلەش» دېگەن كىتابى قاتارلىقلار.

بۇ يەردە مۇھىم بىر ئۇسۇل بايان قىلىندى، كىمكى چوڭ گۇناھلاردىن (مەسىلەن، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش، ئاتا - ئانىنى نارازى قىلىش ۋە يالغانچىلىق قاتارلىقلاردىن) ئۆزىنى ساقلىسا، ئۇنىڭ

كىچىك گۇناھلىرى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. سۈرە نەجمىدىمۇ مۇشۇ نۇقتا بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇ يەردە چوڭ گۇناھلاردىن ساقلىنىش بىلەن بىرگە قەبىھ ئىشلاردىنمۇ يىراق تۇرۇش كىچىك گۇناھلارنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشى ئۈچۈن ئىنتايىن زۆرۈر دەپ كۆرسىتىلگەن.

شۇنىڭدەك يەنە كىچىك گۇناھلارنى تاشلىماستىن داۋاملاشتۇرۇشۇمۇ ئۇلارنى چوڭ گۇناھلارغا ئۆزگەرتىۋېتىدۇ. چوڭ گۇناھلاردىن ساقلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىسلام پەرز قىلغان ئەھكاملارنى بەجا كەلتۈرۈش ۋە ياخشى ئەمەللەرنى ئالدىدا قىلىشقا ئالدىراشمۇ زۆرۈردۇر. ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) شەرىئەتنىڭ بۇ خۇسۇسىيىتىنى ئوبدان چۈشەنگەن، شۇڭا ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ كەچۈرۈم قىلىش ۋەدىسىگە يۆلىنىۋالماستىن، ئاللاھنىڭ رەھمىتى ۋە مەغپىرىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن مەزكۇر ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ئاللاھقا ئەھمىيەت بەرگەن. ھالبۇكى، بىزنىڭ ئەمەل دەپتەرلىرىمىز قۇرۇق تۇرسىمۇ، خام خىيالنى كۆپ قىلىمىز.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَسَأَلُوا اللَّهَ مِن فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾ وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوْلَىٰ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَتَوْهُم نَصِيبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئاللاھ بەزىڭلارنى بەزىڭلاردىن ئارتۇق قىلغان (يەنى شۇنىڭغا سەۋەب بولغان) نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلماڭلار، ئەرلەر قىلغان ئەمەللىرىدىن نېسىۋىگە ئېرىشىدۇ، ئاياللارمۇ قىلغان ئەمەللىرىدىن نېسىۋىگە ئېرىشىدۇ. ئاللاھتىن ئۇنىڭ پەزىلىنى تىلەڭلار ① (ئاللاھ بېرىدۇ). شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [32]. ئاتا - ئانىلار ۋە تۇغقانلار قالدۇرغان مەسئۇلىتىنى بولمىغان ۋارىسلىرىنى بەلگىلىدۇ ②، سىلەر بىلەن (ئۆزئارا ياردەم بېرىش ۋە مەسئۇلىتىنى بولۇشقا) ئەھدۋپەيمان (قەسەم) قىلىشقان كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ نېسىۋىسىنى بېرىڭلار ③. شەكسىزكى، ئاللاھ ئەزەلدىن ھەممە نەرسىنى بايقاپ تۇرغۇچىدۇر [33].

① بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ئىمام ئەھمەدنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، ئۇمۇسەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئەرلەر جىھادقا قاتنىشىدۇ ۋە شېھىتلىك مەرتىۋىسىگە ئېرىشىدۇ، بىز جىھادقا قاتنىشمايمىز ۋە مەسئۇلىتىنى بېرىم ھەسسە ئالىمىز» دېگەندە ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلغان. (مۇسەئەدى ئەھمەد 6 - توم، 322 - بەت)

بۇ ئايەتتىكى بۇيرۇقنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا ئەرلەرگە ئۆزىنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بىلەن جىسمانىي كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلغان، ئۇلار شۇ كۈچىگە تايىنىپ جىھادمۇ قىلىدۇ، باشقا ئىشلارنىمۇ قىلىدۇ. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئەرلەرگە ئاتا قىلغان خاس پەزىلى ۋە مەھىمىتىدۇر. ئاياللار بۇ ئارتۇقچىلىقلارنى كۆرۈپ، ئەرلەرگە خاس سالاھىيەتلەرنى ئارزۇ قىلماسلىقى لازىم. ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشى ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا ئاكتىپ قاتنىشىشى لازىم، ئەلۋەتتە. ئۇلار بۇ ساھەدە قانداق بىر ئەمەلنى قىلسا، ئەرلەرگە ئوخشاش ساۋابقا ئېرىشىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئاللاھ تائالانىڭ پەزىلى - كەرىمىنى تەلەپ قىلىشى كېرەك، چۈنكى ئەر - ئايالنىڭ ئارىسىدىكى كۈچ - قۇۋۋەت، ماھارەت ۋە ھوقۇق جەھەتتىكى پەرقلەر ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە كەسكىن قارارى بويىچە بەلگىلەنگەن بولۇپ، ئارزۇ - ئارمانلار بىلەن ئۆزگەرمەيدۇ. لېكىن ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ قۇدرىتى يەتكەن ئىشلارنى قىلىپ، ئاللاھنىڭ پەزىلىنى تەلەپ قىلسا، قۇدرىتى يەتمىگەنلىكتىن قىلالمىغان ئىشلارنىڭ ئورنى تولۇقلىنىدۇ.

② ﴿مَوْلَىٰ﴾ بولسا "مولى" نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. "مولى" نىڭ دوست، ئازات قىلىنغان قۇل، تاغا، ئىگە، قوشنا قاتارلىق بىر نەچچە مەنىسى بولۇپ، بۇ يەردە ئۇنىڭدىن ۋارىسلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دېمەك، ھەربىر ئەر ۋە ئايال قالدۇرۇپ كەتكەن نەرسىنىڭ ۋارىسلىرى ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە باشقا يېقىن تۇغقانلىرى بولىدۇ.

③ بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدىمۇ ياكى قالدۇرۇلمىدىمۇ؟ بۇ ھەقتە مۇپەسسىرلەر ئىختىلاپ قىلىشقان. ئىبنى جەرىر تەبەرى ۋە باشقىلارنىڭ قارىشىچە بۇ ھۆكۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان مۇھكەم ئايەتلەردىندۇر، ﴿أَيْمَانُكُمْ﴾ «ئەھدۋپەيمان» دېگەندە ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرى

كىشىلەر بىر - بىرىگە ياردەم قىلىش ئۈچۈن تۈزگەن كېلىشىم ۋە ئەھدىنامىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ كېلىشىم ئىككى شەخس ياكى ئىككى قەبىلە ئارىسىدا بولاتتى، ئىسلام كەلگەندىن كېيىنمۇ ئۇلار شۇ كېلىشىمگە ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ﴿نَصِيحَتُهُمْ﴾ «نېسىۋىسى» دېگەن ئۇلار مەزكۇر كېلىشىمگە رىئايە قىلىپ بىر - بىرىگە بېرىدىغان ھەمكارلىشىش ۋە ياردەملىشىش ھەققى ۋە نېسىۋىسىنى كۆرسىتىدۇ.

ئەمما ئىبنى كەسىر ۋە باشقا مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. چۈنكى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بۇ يەردىكى «ئەھدۇپەيمان» ھېجرەتتىن كېيىن ئەنسارلار بىلەن مۇھاجىرلار ئارىسىدا تۈزۈلگەن قېرىنداشلىق كېلىشىمىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ كېلىشىم بويىچە بىر مۇھاجىر ئۆزى قېرىنداش بولغان ئەنسارنىڭ مال - مۈلۈكىگە ئۇنىڭ تۇغقانلىرىنىڭ ئورنىدا ۋارىسلىق قىلاتتى، لېكىن بۇ شۇ چاغدىكى ۋاقىتلىق بىر نىزام ئىدى. كېيىن ﴿ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىدە ئۇرۇق - تۇغقانلار بىر - بىرىگە مېراسخور بولۇشقا (ياتلاردىن) ئەڭ ھەقىقەتتۇر﴾. (سۈرە ئەنفال 75 - ئايەت) دېگەن ئايەت چۈشۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئەمدى ﴿سىلەر بىلەن (ئۆزئارا) ياردەم بېرىش ۋە مېراسخور بولۇشقا) ئەھدۇپەيمان قىلىشقان كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ نېسىۋىسىنى بېرىڭلار﴾ دېگەن ئايەتتىن دوستلۇق ۋە ياخشى كۆرۈش ئاساسىدا بىر - بىرىگە ياردەم قىلىش ھەم ۋەسىيەت ئارقىلىق بىر نەرسە بېرىش مەقسەت قىلىنىدۇ. بۇندىن كېيىن ئۆزئارا ياردەملىشىش كېلىشىمى، دوستلۇق كېلىشىمى ۋە قېرىنداشلىق كېلىشىمى ئاساسىدا مېراسخور بولۇش يوقتۇر.

بەزى ئۆلىمالارنىڭ نەزىرىدە بۇ ئايەت مۇنداق ئىككى كىشىگە قارىتىلغان بولۇپ، ئىككىسىنىڭ بىرىنىڭ ۋارىسى يوق، ۋارىسى يوق كىشى يەنە بىر كىشىگە: مەن سېنىڭ ئىگىدارچىلىقىڭدا بولمەن، ئەگەر مەن بىرسى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالسام، ماڭا ياردەم قىلسەن، ئەگەر ئۆلۈپ كېتىپ قالسام، مېنىڭ دىيىتىم (تۆلەم) نى ئالسەن، دەپ ئۆزئارا كېلىشكەن. ئۇ ۋارىسى يوق كىشى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، مال - مۈلكىنى مەزكۇر كىشى ئالىدۇ، شەرت شۇكى، ئۇ كىشىنىڭ ھېچقانداق ۋارىسى يوق ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىشى كېرەك.

بەزى ئۆلىمالار بۇ ئايەتنىڭ باشقا بىر مەنىسىنى بايان قىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردىكى «ئەھدۇ پەيمان قىلىشقان كىشىلەر» ئەر بىلەن ئايالىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى تۇغقانلارغا باغلىنىدۇ ۋە ئايەتنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: «ئاتا - ئانىلار، ئۇرۇق - تۇغقانلار ۋە سىلەر بىلەن ئەھدۇپەيمان قىلىشقانلار (يەنى ئەر ياكى ئايالى) قالدۇرۇپ كەتكەن نەرسىلەر ئۈچۈن ھەقدار (يەنى ۋارىسلار) تەيىنلىدۇق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھەقدارلارغا نېسىۋىلىرىنى بېرىڭلار» دېگەن بولىدۇ.

دېمەك، ئىلگىرىكى مېراس ئايەتلىرىدە تەپسىلىي بايان قىلىنغان ھەسسە ۋە نېسىۋىلەر بۇ يەردە ئىخچاملىنىپ، ئۇلارنى ۋارىسلىرىغا تولۇق بېرىش تېخىمۇ تەكىتلەندى.

الرِّجَالُ قَوْمُونَ عَلَى النَّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالَّذِينَ حَفِظُوا مَا كَانُوا يَكْفُونَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَأَضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

ئەرلەر ئاياللارنى باشقۇرغۇچىدۇر، بۇ ئاللاھنىڭ ئەرلەرنى ئاياللاردىن ئارتۇقچىلىققا ئىگە قىلغانلىقىدىندۇر ۋە ئەرلەرنىڭ ئۆز پۇل - مالىرىدىن (ئۇلارغا) سەرپ قىلغانلىقىدىندۇر ① (يەنى ئاياللارنىڭ نەپىقىسى ئەرلەرنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەنلىكىدىندۇر). ياخشى ئاياللار ئىنتائەتمەن، ئەرلىرى يېنىدا بولمىغان چاغلاردىمۇ ئاللاھنىڭ ساقلىشى بىلەن (ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرىنى) ساقلايدىغان ئاياللاردۇر، ئۆزۈڭلارغا بوي ئەگمەسلىكىدىن (ئىبارەت) سىلەر ئەنسىرەيدىغان (ئىش كۆرۈلگەن) ئاياللارغا نەسەھەت قىلىڭلار، (بۇ ئۈنۈم بەرمىسە) تۆشەكلەردە يالغۇز قويۇڭلار، (بۇمۇ ئۈنۈم بەرمىسە) ئۇلارنى (جازالاش يۈزىسىدىن) ئۇرۇڭلار. ئەگەر ئۇلار سىلەرگە ئىنتائەت قىلسا، ئۇلارغا قارشى باشقا يول ئىزدەمەڭلار (يەنى ئۇلارنى بوزەك قىلىش خىيالىدا بولماڭلار) ②. شەكسىزكى، ئاللاھ ئۈستۈندۇر، بۈيۈكتۈر [34].

① بۇ ئايەتتە ئەرلەرنىڭ ھاكىملىقى ۋە ھامىيلىقىنىڭ ئىككى سەۋەبى بايان قىلىندى: بىرىنچى سەۋەبى ئاللاھ تائالا تەرەپتىن ئەرلەرگە بېرىلگەن تۇغما ئىقتىدار، يەنى ئەرلەر ئۆزلىرىگە بېرىلگەن كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ئەقلى ئىقتىدار جەھەتتە ئاياللاردىن تەبئىي پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئىككىنچى سەۋەبى ئائىلىنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش مەسئۇلىيىتى جەھەتتىن بولۇپ، شەرئەت بۇ مەسئۇلىيەتنى ئەرگە يۈكلەنگەن. ئىسلام ئايالنىڭ ئىپپەت، شەرم - ھاييا ۋە ئىززەت - ئابروىنى قوغداشنىڭ زۆرۈرلىكى ھەمدە ئۇنىڭ تەبئىي ئاجىزلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنى ئائىلىنى قامداش مەسئۇلىيىتىدىن ئازات قىلغان. بۇ ئايەت ئايال كىشىنى رەئىسلىككە سايلىسا بولمايدىغانلىقىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ نۇقتىنى كۈچلەندۈرىدىغان سەھىھۇل بۇخارىنىڭ تۆۋەندىكى ھەدىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرىنى ئايال كىشىگە تۇتقۇزغان خەلق ھەرگىزمۇ نىجات تاپالمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4425 - ھەدىس ۋە 7099 - ھەدىس)

② ئەگەر ئايال بويسۇنمىسا، بىرىنچى بولۇپ ئۇنىڭغا ۋەز - نەسەھەت قىلىش ۋە چۈشەندۈرۈش. ئىككىنچى قەدەمدە، ۋاقتىنچە ئۇنىڭغا يېقىنلاشماي تۆشەكنى ئايرىپ تۇرۇش، ئاڭلىق ئايال ئۈچۈن بۇ ناھايىتى چوڭ بىر ئاگاھلاندۇرۇش ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىمۇ تۈزەلمىسە، يەڭگىل ئۇرۇشقا رۇخسەت بېرىلگەن. ئەمما زالىملاردەك ۋەھشىيلىشىپ، قاتتىق ئۇرۇملىق كېرەك. ئۇنداق قىلىش جاھىل كىشىلەرنىڭ ئادىتىدۇر. ئاللاھ ۋە رەسۇلى ھېچبىر ئەرگە بۇنداق زۇلۇم قىلىشقا رۇخسەت قىلغان ئەمەس. ئەگەر ئايال تۈزەلمەسە، باشقا يول ئىزدەمەڭلار، يەنى ئۇرۇملىق، بىئارام قىلماڭلار ياكى تالاق قىلماڭلار. چۈنكى، تالاق ھېچقانداق چارە قالمىغان ئەھۋالدا قوللىنىدىغان ئەڭ ئاخىرقى ئۇسۇلدۇر. ئەپسۇسكى، بەزى ئەرلەر يولسىزلىق قىلىپ، بۇ ھوقۇقنى قالايمىقان ئىشلىتىدۇ، كىچىككىنە بىر ئىشنى باھانە قىلىپ، ئالدىراپلا ئايالنى تالاق قىلىپ، ئۆزىنىڭ، ئايالنىڭ ۋە بالىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ۋەيران قىلىدۇ.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعُثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ ۚ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٥﴾

ئەگەر ئەر - خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئارىسىنىڭ بۇزۇلىشىدىن ئەنسىرسەڭلار، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار^①، ئەگەر بۇ ئىككى كىشى بۇلارنى ئەپلەشتۈرۈپ قويۇشنى خالىسا، ئاللاھ ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىناقلىق سالىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر [35].

① بۇ بولسا ئائىلىدە يۇقىرىقى ئۈچ چارە پايدا بەرمىگەن چاغدا قوللىنىلىدىغان تۆتىنچى ئۇسۇلدۇر. بۇ ھەقتە دېيىلدىكى، ئەگەر ئىككى ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچى ئەپلەشتۈرۈشتە سەمىمىي بولسا، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئىجابىي نەتىجە بېرىدۇ. مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىغان ئەھۋالدا، ئىككى ھۆكۈم قىلغۇچىنىڭ ئەر - ئايالنى ئاجراشتۇرۇۋېتىش ھوقۇقى بارمۇ ياكى يوقمۇ؟ بۇ ھەقتە ئۆلىمالار ئارىسىدا ئىختىلاپ بار، بەزىلەر ئىككى ھۆكۈم قىلغۇچىنىڭ قارارنى ھاكىمنىڭ قارارى دەپ تۇرۇپ؛ ياكى ئەر - خوتۇن ئىككىسى ئۇ ھۆكۈم قىلغۇچىلارنى ئۆزلىرىنى ئاجراشتۇرۇشقا ۋەكىل قىلغان بولسا، دېگەن شەرتنى قويۇپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ قارارى ئىجرا قىلىنىدۇ، دېدى. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار ئىككى ھۆكۈم قىلغۇچىنىڭ قارارى شەرتسىز كۈچكە ئىگە بولىدۇ، دېدى. (تەپسىلى مەلۇماتقا ئېرىشىش ئۈچۈن تەپسىر تەبەرى، فەتھۇلقەدىر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىرگە قارالسۇن)

* وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾

ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا - ئاناڭلارغا، خىش - ئەقربالارغا، يېتىملەرگە، مەسكىنلەرگە، يېقىن (تۇغقان) قوشنىغا، يىراق (تۇغقان ئەمەس) قوشنىغا^①، ياندىكى ھەمراھقا^② (يەنى سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا)، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قول - چۆرىلەرگە ياخشىلىق (ۋە ياخشى مۇئامىلە) قىلىڭلار^③، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ مۇتەكەببىر، ماختانچاقنى ياقتۇرمايدۇ^④ [36]. ئۇلار (يەنى مۇتەكەببىرلەر، ماختانچاقلار پۇل - مالغا) بېخىللىق قىلىدىغان، كىشىلەرنى بېخىللىققا بۇيرۇيدىغان، ئاللاھ ئۇلارغا ئۆز پەزىلىدىن بەرگەنلىرىنى يوشۇرىدىغانلاردۇر. بىز (بۇنداق) كاپىرلار ئۈچۈن خارلىغۇچى ئازابنى تەييارلىدۇق [37]. ئۇلار پۇل - ماللىرىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان، ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان، ئاخىرەت كۈنىگىمۇ ئىشەنمەيدىغانلاردۇر. كىمنىڭ ھەمراھى (دوستى) شەيتان بولىدىكەن (ئۇ شەيتاننىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش قىلىدۇ)، شەيتان نېمىدېگەن يامان ھەمراھ^⑤! [38]

① ﴿الْجَارِ الْجُنُبِ﴾ تۇغقانچىلىقى يوق قوشنا بۇ يەردە ﴿الْجَارِ ذِي الْقُرْبَى﴾ تۇغقانچىلىقى بار قوشنىنىڭ قارشىسىدا كەلتۈرۈلدى. دېمەك قوشنا مەيلى ئۇ تۇغقان بولسۇن ياكى تۇغقان بولمىسۇن، پەقەت قوشنا بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىش ھەدىسلەردە كۆپ تەكىتلەندى.

② «ياندىكى ھەمراھ» دېگەن سەپەردىكى ھەمراھ، ئىش - ئوقەتتىكى شېرىك، ئايالى، ساۋاقداش، ئۆزئارا پايدىلىنىش ۋە پايدا يەتكۈزۈش مەقسىتىدە بىللە يۈرگەن ۋە تۇرغان سەپداشنى كۆرسىتىدۇ. ھەتتا ئىلىم ۋە ھۈنەر ئۆگىنىش ياكى خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن سىز بىللە ئولتۇرغان كىشىلەرمۇ «ياندىكى ھەمراھ» جۈملىسىگە كىرىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

③ بۇنىڭغا ئۆي، دۇكان، شىركەت، زاۋۇت ۋە ئىدارىلەردە ئىشلەيدىغان خىزمەتچىلەر، ھاممىلار، چاكارلارمۇ كىرىدۇ. ھەدىسلەردە قول ئاستىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ۋە چاكارلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش ئالاھىدە تەكىتلەنگەن.

④ ماختانچاقلىق، مەغرۇرلۇق، تەكەببۇرلۇق، ھاكاۋۇرلۇق ئاللاھ تائالا قاتتىق يامان كۆرىدىغان سۈپەتلەردۇر. بىر ھەدىستە ئۇنىڭ ئېغىر ئاقىۋىتى مۇنداق بايان قىلىنغان: «كىمنىڭ قەلبىدە ئارپىنىڭ دانىسى مىقدارى كىبىر بولسا، ئۇ جەننەتكە كىرەلمەيدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 91 - ھەدىس) بۇ يەردە تەكەببۇرلۇقنىڭ ئالاھىدە ئەيىبلەنشىدىكى مەقسەت ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش بىلەن مەزكۇر كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشنىڭ مۇناسىۋىتىنى ۋە بۇنىڭغا قەلبىدە كىبىرى بولمىغان كىشىنىڭلا ئەمەل قىلالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر. تەكەببۇر ۋە ماختانچاق ئادەم ئىبادەتنىمۇ توغرا رەۋىشتە ئادا قىلالمىغاننىڭ ئۈستىگە، ئۆزىنىڭ يېقىنلىرىغىمۇ ۋە ناتونۇش كىشىلەرگىمۇ ياخشى

مۇئامىلە قىلالمايدۇ.

⑤ بېخىللىق يەنى ئاللاھنىڭ يولىغا پۇل - مال سەرپ قىلماسلىق ياكى سەرپ قىلىشىمۇ رىياكارلىق بىلەن يەنى باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىشتىن ئىبارەت بۇ ئىككى ئىللەتنى ئاللاھ تائالا قاتتىق يامان كۆرىدۇ. بۇ ئىككى ئىللەتنىڭ قۇرئان كەرىمدە كاپىرلارنىڭ سۈپىتى يەنە شەيتان ھەمراھى بولغانلارنىڭ، ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرمەيدىغانلارنىڭ ئادىتى دېيىلگەنلىكى يېتەرلىكتۇر.

وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُّضْعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

ئەگەر ئۇلار ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتسا ۋە ئاللاھ ئۆزلىرىگە بەرگەن (پۇل - مال) نىڭ بىر قىسمىنى (ئاللاھ يولىدا) سەرپ قىلسا، ئۇلارغا نېمە زىيىنى بولاتتى؟ ئاللاھ ئۇلارنى ئوبدان بىلىدۇ (قىلمىشىغا قاراپ جازالايىدۇ) [39]. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ زەررىچىلىكىمۇ زۇلۇم قىلمايدۇ. ئەگەر كىشىنىڭ زەررىچە ياخشىلىقى بولسا، ئاللاھ ئۇنى ھەسسىلەپ زىيادە قىلىدۇ، (ئۇنىڭغا) ئۆز دەرگاھىدىن كاتتا ئەجىر (يەنى جەننەت) ئاتا قىلىدۇ [40]. بىز ھەربىر ئۈممەتتىن بىر گۇۋاھچىنى كەلتۈرگەن ۋە (ئى پەيغەمبەر!) سېنى بۇلارغا گۇۋاھچى قىلىپ كەلتۈرگەن چېغىمىزدا ئەھۋال قانداق بولار؟ [41]

① ھەربىر ئۈممەتتىن ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا گۇۋاھلىق بېرىپ، ئى ئاللاھ، بىز سېنىڭ دەۋىتىڭنى قەۋمىمىزگە يەتكۈزدۈك، ئۇلار ئىمان ئېيتىمىسا، بىزنىڭ ئاماللىرىمىز يوقتۇر، دەيدۇ، ئاندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەممە پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆزلىرىنى تەستىقلاپ، ئى ئاللاھ، بۇلار راست ئېيتىدۇ، دەپ گۇۋاھلىق بېرىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ گۇۋاھلىقى ئۆزىگە نازىل قىلىنغان قۇرئان كەرىم ۋە ئۇنىڭدا زۆرۈرىيەت بويىچە بايان قىلىنغان ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ قەۋملىرىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىگە ئاساسەن بولىدۇ. ئۇ كۈن شۇنداق قاتتىق كۈن بولىدۇكى، ئۇنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇرەككىش تىرىتىدۇ. ئىمام بۇخارى ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا: «(قۇرئان) ئوقۇپ بەر» دېدى. مەن: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! (قۇرئان) ساڭا نازىل قىلىنغان تۇرسا، مەن ئۇنى ساڭا ئوقۇپ بېرەمدىمەن؟» دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە، شەكسىزكى مەن قۇرئاننى باشقا بىرسىدىن ئاڭلاشنى ياخشى كۆرمىەن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن مەن سۈرە نىسانى ئوقۇپ بېرىۋېتىپ، بۇ ئايەتكە كېلىۋېدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بولدى قىلغىن» دېدى، قارىسام ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ياش ئېقىۋاتتى». (سەھىھۇل بۇخارى، 5050 - ھەدىس)

بەزى كىشىلەر: ھەر نەرسىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ئادەملا گۇۋاھلىق بىرلەيدۇ، دەپ قارايدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ﴿ شَهِيدًا ﴾ (گۇۋاھچى) دېگەننى «ھازىر - ھازىر يەنى ھازىر بولغۇچى - ئىزچىل قاراپ تۇرغۇچى» دەپ خاتا تەرجىمە قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى «ھازىر - ھازىر» يەنى ھەر ۋاقىت ھەر جايدا كۆرۈپ تۇرغۇچى دەپ دەۋا قىلىدۇ، لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى «ھازىر - ھازىر» دەپ ئېتىقاد قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ تائالانىڭ سۈپىتىگە شېرىك قىلغانلىق بولىدۇ، بۇ شېرىك قىلمىشتۇر. چۈنكى «ھازىر - ھازىر» يەنى ھەر ۋاقىت ھەر جايدا كۆرۈپ تۇرۇش پەقەت ئاللاھ تائالانىڭلا سۈپىتىدۇر. ﴿ شَهِيدًا ﴾ شاھىت، گۇۋاھچى دېگەن سۆزدىن بۇنداق دەلىل ئېلىش خاتادۇر. چۈنكى، ئىشەنچلىك مەنبەدىن ھاسىل قىلغان ئىلىمگە ئاساسەنمۇ گۇۋاھلىق بېرىشكە بولىدۇ. قۇرئان كەرىمدە بايان قىلىنغان ۋەقەلەر ۋە ھەقىقەتلەر ئەڭ ئىشەنچلىكتۇر. چۈنكى قۇرئان كەرىم ئەڭ ئىشەنچلىك مەنبەدۇر. مۇشۇ ئىشەنچلىك ئىلىمغا ئاساسەن قۇرئان كەرىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىنىمۇ ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە شاھىت بولغۇچى دەپ ئاتىدى: ﴿ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى

النَّاسِ وَيَكُونُ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ﴿﴾ شۇنىڭدەك (يەنى سىلەرنى ئىسلامغا ھىدايەت قىلغاندەك) كىشىلەرگە (يەنى ئۆتكەنكى ئۈممەتلەرگە) شاھىت بولۇشۇڭلار ئۈچۈن ۋە پەيغەمبەرنىڭ سىلەرگە شاھىت بولۇشى ئۈچۈن، بىز سىلەرنى ياخشى ئۈممەت قىلدۇق ﴿﴾. (سۈرە بەقەرە 143 - ئايەت) ئەگەر گۇۋاھچى بولۇش ئۈچۈن ھازىر ۋە نازىر بولۇش زۆرۈر بولىدىغان بولسا، ئۇنداقتا ئۈممىتى مۇھەممەدنىڭ ھەربىر ئادىمىنى ھازىر ۋە نازىر دەپ ئېتىراپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ھەرھالدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى «ھازىر - نازىر» دەپ قاراش ئاساسى يوق شېرىك ئېتىقادتۇر. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن، ئامىن.

يَوْمَئِذٍ يَوْمَئِذٍ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تَسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفْوًا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

كۇفۇرىدا چىڭ تۇرۇۋالغان ۋە پەيغەمبەرگە ئاسىيلىق قىلغانلار ئۇ كۈندە (قىيامەتنىڭ دەھشتىنى كۆرگەنلىكتىن) ئۆزلىرىنىڭ يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىلىشىنى (يەنى يەرگە كۆمۈلۈپ تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىشىنى) ئارزۇ قىلىدۇ، ئاللاھتىن ھېچبىر سۆزنى يوشۇرالمىدۇ [42]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر مەست بولۇپ قالغاندا، نېمە دەۋاتقىنىڭلارنى بىلگۈدەك بولغۇچە ①، جۈنۇپ بولۇپ قالغاندا، غۇسلى قىلمىغۇچە ② نامازغا (ۋە مەسجىدكە) يېقىنلاشماڭلار، (مەسجىدنىڭ ھويلىسىدىن) ئۆتۈپ كېتىدىغانلار (بۇنىڭدىن) مۇستەسنا ③، ئەگەر (سۇ زىيان قىلىدىغان) كېسەل ياكى سەپەر ئۈستىدە بولساڭلار، ياكى ھاجەت قىلساڭلار، ياكى ئايالىڭلار بىلەن مۇناسىۋەت ئۆتكۈزسەڭلار، (مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا) سۇ تاپالمىساڭلار، پاك تۇپراققا ئۇرۇلغان قولۇڭلار بىلەن يۈزۈڭلارنى ۋە قولۇڭلارنى سىلاپ تەيەممۇم قىلىڭلار ④. شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، بەكمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر (يەنى ئاللاھ بەندىلىرىگە ھەرەج بولماسلىقى ئۈچۈن ئىبادەتنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگۈچىدۇر) [43].

① بۇ ھۆكۈم ھاراق تېخى ھارام قىلىنمىغان ۋاقىتتا چۈشكەن ئىدى. بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ھەققىدە ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋف رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تاماق تەييارلاپ بىزنى چاقىردى، ئۇ بىزگە ھاراق قويدى، ناماز ۋاقتى بولغاندا ئۇلار مېنى (ئىماملىققا) ئالدىغا چىقاردى، مەن سۈرە كافرۇننى ئوقۇماقچى بولۇپ ئېلىشىپ كېتىپ: «ئى كاپىرلار سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارغا مەن چوقۇنمايمەن ۋە سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارغا بىز چوقۇنمىز» دەپ ئوقۇپ قالدىم، ئاندىن ئاللاھ تائالا «مەست ھالەتتە نامازغا يېقىنلاشماڭلار» دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سۈنەنى تىرمىزىدىكى سۈرە نسا تەپسىرىگە قارالسۇن) يەنى ئۇ چاغدا ناماز ۋاقتىدىن ئىلگىرى ھاراق ئىچىش چەكلەنگەن ئىدى، پۈتۈنلەي چەكلەپ ھارام قىلغان ھۆكۈم كېيىن چۈشكەن. (بۇ ھاراق ھەققىدە كەلگەن شەرتلىك ئىككىنچى ھۆكۈمدۇر)

② يەنى ناپاك ھالەتتە ناماز ئوقۇماڭلار. چۈنكى ناماز ئوقۇش ئۈچۈن تاھارەت ئېلىش (پاك بولۇش) لازىمدۇر.

③ ئۇنىڭ مەنىسى (بەزىلەر دېگەندەك) سەپەردە ئەگەر سۇ تاپالمىسا، جۈنۇب ھالەتتە بولسىمۇ، ناماز ئوقۇڭلار، دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ: جۈنۇب بولغان ھالەتتە مەسجىدتە ئولتۇرماڭلار، ئەگەر جۈنۇب ھالەتتە مەسجىدنى كېسىپ ئۆتۈشكە توغرا كەلسە، كېسىپ ئۆتسەڭلار بولىدۇ. بەزى ساھابىلەرنىڭ ئۆيلىرى پەيغەمبەر مەسجىدگە يانداش سېلىنغان بولغاچقا، ھەرھالەتتە ئۇنىڭ ئىچىدىن كېسىپ ئۆتۈشكە مەجبۇر بولۇپ قالاتتى، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئەھۋالى نەزەردە تۇتۇلۇپ، كېسىپ ئۆتۈشكە رۇخسەت قىلىندى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئەمما مۇساپىرغا ئالاقىدار ئەھكاملار كېيىنرەك كېلىدۇ.

④ بۇ يەردە تۆت خىل كىشىلەرگە تەيەممۇم قىلىشقا رۇخسەت قىلىندى:

1 - سۇ ئىشلەتسە، سۇنىڭ زىيان قېلىشىدىن ياكى كېسىلىنىڭ ئېغىرلىشىپ كېتىشىدىن قورقىدىغان بىمار. 2 - ھەرقانداق بىر مۇساپىر، مەيلى ئۇزۇن سەپەردە ياكى قىسقا سەپەردە بولسۇن، سۇ تاپالمىسا، تەيەممۇم قىلسا بولىدۇ. سۇ تېپىلمىغان ئەھۋالدا مۇساپىر ئەمەس ئادەمنىڭمۇ تەيەممۇم قىلىشى جايىزدۇر، ئەمما بىمارلار ۋە مۇساپىرلار بۇنداق ئەھۋاللارغا كۆپ يولۇقىدىغان بولغاچقا، ئۇلارغا بېرىلگەن رۇخسەت بۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئېلىندى. 3 - ھاجەت قىلغان كىشى. 4 - ئايالى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولغان كىشى. بۇلار سۇ تاپالماي قالسا، تەيەممۇم قىلىپ ناماز ئوقۇسا بولىدۇ. تەيەممۇم قىلىشنىڭ ئۇسۇلى: ئىككى قولىنى بىر قېتىم يەرگە ئۇرۇپ، بېغىشقىچە سىلاش (جەينەككىچە سىلاش زۆرۈر ئەمەس)، ئاندىن يۈزىنى بىر قېتىم سىلاش. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىككى قولىنى ۋە يۈزىنى سىلاش ئۈچۈن (قولىنى يەرگە) بىر قېتىم ئۇرسىلا كۇپايە» دېدى. (مۇسنەدى ئەھمەد، 4 - توم، 263 - ھەدىس) ئايەتتىكى ﴿صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ دېگەندە زېمىندىن چىققان ھەر قانداق نەرسە ئەمەس، بەلكى «پاك تۇپراق» كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ نۇقتىنى ھەدىس شېرىپ تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ بېرىدۇ: «سۇ تاپالمىغان چېغىمىزدا تۇپراق بىزگە پاكىزلىغۇچى (پاكىزلىق ۋاستىسى) قىلىندى». (سەھىھ مۇسلىم، 522 - ھەدىس)

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتُرُونَ الضَّلَالََةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهَا وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيْثًا بِالْسُنَنِهِمْ وَطَعَنَّا فِي الَّذِينَ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَأَنْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

(ئى پەيغەمبەر!) كىتابتىن (يەنى تەۋراتتىن) نېسەۋە بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىي موللىلىرى)نى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇلار گۇمراھلىقنى سېتىۋالدى ۋە سىلەرنىڭ توغرا يولدىن ئېزىپ كېتىشىڭلارنى خالايدۇ [44]. ئاللاھ سىلەرنىڭ دۈشمەنلىرىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ. ئاللاھ سىلەرنى قوغداشقا يېتەرلىكتۇر ۋە سىلەرگە مەدەتكار بولۇشقا يېتەرلىكتۇر (يەنى سىلەرنى يەھۇدىيلارنىڭ مىكرىدىن ساقلاشقا ئاللاھ كۇپايدۇر) [45]. يەھۇدىيلارنىڭ ئىچىدە كىتابنىڭ (يەنى تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدىغانلارمۇ بار، ئۇلار: «(سۆزۈڭنى) ئاڭلىدۇق، (ئەمرىڭگە) بويسۇنىمىدۇق، سەن بىزنىڭ سۆزىمىزنى ئاڭلىغىن، سېنىڭ سۆزۈڭ ئاڭلىتىلمىسۇن» دەيدۇ^①، دىنغا تەنە قىلىش يۈزىسىدىن، «رائىنا» دېگەن سۆزنى تىللىرىنى ئەگرى - بۈگرى قىلىپ ئېيتىدۇ. ئەگەر ئۇلار (يۇقىرىقى سۆزلىرىنىڭ ئورنىغا): «ئاڭلىدۇق ۋە بويسۇنىدۇق، بىزنىڭ سۆزىمىزنى ئاڭلىغىن، ئۇنۇرنا (بىزگە قاراپ قويساڭكەن)» دېگەن بولسا، ئۇلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ توغرا بولاتتى، لېكىن ئاللاھ ئۇلارنىڭ كاپىرلىقى سەۋەبلىك ئۇلارنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلدى. شۇڭا ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسى ئىمان ئېيتمايدۇ^② [46].

① يەھۇدىيلارنىڭ رەزىللىكلىرىدىن يەنە بىر يامانلىق شۇ ئىدىكى، ئۇلار «ئاڭلىدۇق» دېگەندىن كېيىنلا لېكىن «بويسۇنىمىدۇق» بويسۇنمايمىز يەنى ئەمەل قىلمايمىز، دەيتتى. ئۇلار بۇ سۆزنى ئىچىدە ياكى ئۆز ئادەملىرىنىڭ ئالدىدا كۆزلىرىنى قىسىشىپ، ئېغىزلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ دەيتتى. شۇنىڭدەك يەنە ئۇلارنىڭ: «سېنىڭ سۆزۈڭ ئاڭلىتىلمىسۇن» دېگەنلىكى «سۆزۈڭ قوبۇل قىلىنمىسۇن» دەپ دۇئا ئېيتىپ قىلغانلىقى ئىدى. («رائىنا» ۋە «ئۇنۇرنا» دېگەن سۆزلەرنىڭ مەنىسى سۈرە بەقەرە 104 - ئايەتنىڭ شەرھىسىدە بايان قىلىندى)

② يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئىمان ئېيتقانلار ناھايىتى ئازدۇر. يۇقىرىدە بايان قىلىنغاندەك يەھۇدىيلاردىن ئىمان ئېيتقانلارنىڭ سانى ئونغىمۇ بارمايتتى. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار ناھايىتى ئاز نەرسىگە ئىمان كەلتۈرىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ. ۋەھالەنكى، ھەممىگە تولۇق ئىمان كەلتۈرمىگۈچە ئىمان پايدىلىق (يەنى تەلەپكە لايىق) بولمايدۇ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكَيْدَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَيَّ أَدْبَارَهَا أُوْلَئِكَ لَعْنَةُ اللَّهِ أَصْحَابِ النَّارِ ۖ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

ئى كىتاب بېرىلگەنلەر! (يەنى يەھۇدىيلار) بىز نۇرغۇن يۈزلەرنى ئۆزگەرتىپ ئارقىسىغا قىلىپ قويۇشىمىزدىن (يەنى يۈزدىكى بۇرۇن، كۆز، قاش قاتارلىق سەزگۈ ئەزالىرىنى ئۆز جايلىرىدىن يوق قىلىۋېتىپ، ئۇلارنى ئارقا تەرەپكە پەيدا قىلىپ قويۇشىمىزدىن، سۈرەتلىرىنى مۇبەددەل قىلىشىمىزدىن) ئىلگىرى ① ياكى ئۇلارغا شەنبە كۈنىنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىمىغانلارغا لەنەت قىلغاندەك لەنەت قىلىشىمىزدىن ئىلگىرى ②، بىز ئۆزۈڭلاردىكى كىتابنى (يەنى تەۋراتنى) تەستىقلايدىغان قىلىپ نازىل قىلغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار (بولمىسا يۇقىرىقى ئىككى بالانىڭ بىرىگە ئۇچرايسىلەر)، ئاللاھنىڭ ئەمرى ئەزەلدىن ئىجرا قىلىنىپ كەلگەن (يەنى ئاللاھ بىرەر ئىشقا ئەمىر قىلسا، ئۇ ئىش چوقۇم بولماي قالمايدۇ) ③ [47]. ئاللاھ ئۆزىگە شېرىك كەلتۈرگەنلىكىنىڭ گۇناھىنى قەتئىي مەغپىرەت قىلمايدۇ، ئۇنىڭدىن باشقىسىنى ئۆزى خالىغان ئادەم ئۈچۈن مەغپىرەت قىلىدۇ ④. كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، (ئاللاھقا بوھتان چاپلىغانلىقتىن ئىبارەت) چوڭ گۇناھ سادىر قىلغان بولىدۇ ⑤ [48]. ئۆزلىرىنى پاك دەپ قارايدىغانلار (يەنى ئۆزلىرىنى تەقۋادارلىق بىلەن مەدھىيەلەيدىغانلار) نى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئىش ئۇلارنىڭ دېگىنىدەك ئەمەس)، ئاللاھ خالىغان بەندىسىنى پاك قىلىدۇ، ئۇلارغا قىلچىلىكىمۇ زۇلۇم قىلىنمايدۇ ⑥ [49].

① يەنى ئەگەر ئاللاھ خالىسا قىلمىشلىرىڭلار تۈپەيلى سىلەرگە مۇشۇنداق جازا بېرىشكە قادىردۇر.

② بۇ ۋەقە سۈرە ئەتراپتا كېلىدۇ، يۇقىرىدا ئازراق ئىشارە قىلىپ ئۆتۈلدى، يەنى سىلەرمۇ ئۇلاردەك مەلئۇن بولۇپ، لەنەتكە دۇچار بولىسىلەر.

③ ئەگەر ئاللاھ بىر ئىشقا ھۆكۈم قىلسا، ئۇنىڭغا ھېچكىم نە قارشى چىقالمايدۇ، نە ئۇنى توختىتالمايدۇ.

④ يەنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشتىن باشقا گۇناھلارغا مۇئىمىن تەۋبە قىلماي ئۆلۈپ كەتسە، ئەگەر ئاللاھ خالىسا، جازالماستىن ئۇ گۇناھلارنى ئەپۇ قىلىدۇ. بەزى گۇناھكارلارنى مەلۇم مۇددەت جازالىغاندىن كېيىن، بەزىلىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى بىلەن ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ. لېكىن شېرىك كەلتۈرگەن گۇناھنى ھەرگىز ئەپۇ قىلمايدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالا مۇشۇرىكلارغا جەننەتنى ھارام قىلغان.

⑤ يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا ﴿ شېرىك ناھايىتى چوڭ زۇلۇمدۇر ﴾ دېگەن. (سۈرە لوقمان، 13 - ئايەت) ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «گۇناھلارنىڭ ئەڭ چوڭى ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش» دېگەن. (سۈنەنى تىرمىزى، 3020 - ھەدىس)

⑥ يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنى ھەممىدىن پاك دەپ قارايتتى. مەسىلەن: ئۇلار ماختىنىپ، «بىز ئاللاھنىڭ ئوغۇللىرىدۇرمىز (يەنى ئاتا - بالدەك يېقىنمىز) ۋە (بىز ئاللاھنىڭ دىنىدا بولغاچقا) ئۇنىڭ دوستلىرىدۇرمىز» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلاتتى. بۇ ئايەتتە ئۇلارغا رەددىيە بېرىلدى، پاكلاش ھوقۇقىمۇ

ئاللاھ تائالاغا خاستۇر يەنە كىمنىڭ پاكلىقىنىمۇ ئاللاھ تائالا ئوبدان بىلگۈچىدۇر. ﴿فَتَيْلَا﴾ دېگەن خورمىنىڭ ئۇرۇقىدىكى قىلدەك يېپنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا شۇ قىلچىلىكىمۇ زۇلۇم قىلمايدۇ.

أَنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَى بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْحَجَبِ وَالظَّالُّعَاتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ ئاللاھ نامىدىن قانداق يالغاننى توقۇۋاتقانلىقىغا قارىغىن! ﴿٥٠﴾ بۇ (قىلمىش) ئوپىچۇق گۇناھ بولۇشقا يېتەرلىكتۇر ﴿٥١﴾ [50]. كىتابتىن نېسىۋە بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار)نى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇلار بۇتقا (سېھىرگە، كاھىنغا) ۋە تاغۇتقا (باتىل مەبۇدقا) ئىشىنىدۇ، كاپىرلارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «بۇلار (يەنى قۇرەيش كاپىرلىرى)نىڭ يولى ئىمان ئېيتقانلارنىڭكىدىن بەكرەك توغرىدۇر» دەيدۇ ﴿٥١﴾ [51].

① يەنى ئۆزلىرىنى پاك دەپ دەۋا قىلىپ، ئاللاھقا تۆھمەت چاپلىغانلىقىغا قارىغىن!

② ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى پاك دەپ دەۋا قىلىشى ئۇلارنىڭ ئوپىچۇق يالغانچىلىقى ۋە تۆھمەتچىلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىشكە يېتەرلىكتۇر. قۇرئان كەرىمدىكى بۇ ئايەت ۋە ئۇنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە كەلگەن رىۋايەتلەر كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىنى ماختاشلىرى، خۇسۇسەن پاك دەپ دەۋا قىلىشلىرىنىڭ جايىز ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ نۇقتا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىنغان: ﴿ سىلەر ئۆزۈڭلارنى پاك ھېسابلىماڭلار، ئاللاھ تەۋھىد بولغان ئادەمنى ئوبدان بىلىدۇ ﴾. (سۈرە نەجم 32 - ئايەت) ھەدىستە مىقداد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەدەھىيچىلەرنى (مەدداھلارنى) كۆرسەڭلار يۈزلىرىگە توپا چېچىڭلار» دېگەن. (سەھىھ مۇسلىم 3002 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىس ئەبۇ بەكرەتە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم قېرىندىشىنى بەكلا ماختاپ مەدەھىيلىگەن كىشىگە: «ۋاي ساخا، سەن قېرىندىشىڭنىڭ بوينىنى ئۈزۈپ تاشلىدىڭ يەنى ئۇنى بوغۇزلىغاندەك بولدۇڭ، بىرىڭلار قېرىندىشىنى ماختىماي زادى ئامال بولماي مەدەھىيلىمەكچى بولسا، مەن ئۇنى شۇنداقمىكى دەپ ئويلايمەن، دېسۇن، ئاللاھقا ھېچكىمنىڭ پاكلىقىنى بايان قىلمىسۇن.» دېگەن ئىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 2662 - ۋە 6061 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 3000 - ھەدىس)

③ بۇ ئايەتتە يەھۇدىيلارنىڭ يەنە بىر قىلمىشىغا قارىتا ئەجەبلىنىش ئىزھار قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار ئەھلى كىتاب بولۇپ تۇرۇپمۇ، ﴿ الْحَجَبِ ﴾ جىبىتكە (بۇتقا، كاھىنغا، سېھىرگەرگە) ۋە ﴿ الظَّالْمَاتِ ﴾ تاغۇتقا (باتىل مەبۇدلارغا) ئىشىنىدۇ. يەنە ئۇلار مەككە كاپىرلىرىنى مۇسۇلمانلارغا قارىغاندا بەكرەك ھىدايەت تاپقانلار دەپ قارايدۇ، ﴿ الْحَجَبِ ﴾ نىڭ مەزكۇر مەنىلىرىدىن باشقا يەنە ھەدىستە مۇنداق مەنىلىرى كەلگەن: " الْعِيَافَةُ وَالطَّيْرَةُ وَالطَّرْقُ مِنْ الْحَجَبِ " «قۇش ئۇچۇرۇپ، سىزىق سىزىپ، شۇم پال ئېلىش جىبىتنىڭ جۈملىسىدىن يەنى شېرىكتىندۇر» (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3907 - ھەدىس) يەنى بۇلارنىڭ ھەممىسى شەيتانىي ئەمەلدۇر. بۇنداق ئىشلار يەھۇدىيلارنىڭ ئىچىدە ئومۇملىشىپ كەتكەن ئىدى. ﴿ الظَّالْمَاتِ ﴾ «تاغۇت» نىڭ يەنە بىر مەنىسى ئىنسان سۈرىتىدىكى شەيتان دېمەكتۇر، ئەسلىدە باتىل مەبۇتلارغا ئىبادەت قىلىش شەيتانغا ئەگەشكەنلىك ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا شەيتانمۇ مۇقەررەر تاغۇت دېگەن مەنىگە كىرىدۇ.

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ ءَامَنَ بِهِءَ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾

ئەنە شۇلار ئاللاھ رەھمىتىدىن يىراق قىلغان كىشىلەردۇر. ئاللاھ كىمنى رەھمىتىدىن يىراق قىلسا، ئۇنىڭغا (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچبىر مەدەتكار تاپالمايسەن. [52] ياكى ئۇلارنىڭ پادىشاھلىقتىن نېسىۋىسى بارمۇ؟ (ھېچقانداق نېسىۋىسى يوق) ئەگەر شۇنداق بولىدىغان بولسا، (زىيادە بېخىللىقتىن) ئۇلار كىشىلەرگە بىر خورمىنىڭ ئۇرۇقىدىكى چېكىتچە نەرسىنىمۇ بەرمەيدۇ. ① [53] ياكى ئۇلار ئاللاھ ئۆز پەزىلىدىن كىشىلەرگە بەرگەن نەرسىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن پەيغەمبەرلىككە) ھەسەت قىلىشامدۇ؟ ② بىز ھەقىقەتەن ئىبراھىم ئائىلىسىگە كىتاب، ھېكمەت بەردۇق ۋە ئۇلارغا بۈيۈك پادىشاھلىق بەردۇق [54]. ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ ئىچىدە ئۇنىڭغا (يەنى كىتابقا) ئىمان ئېيتقانلارمۇ بار، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەنلەرمۇ بار. ③، (يۈز ئۆرۈگەنلەرگە) جەھەننەمنىڭ يېنىپ تۇرغان ئوتى يېتەرلىكتۇر [55].

① بۇ ئىنكار قىلىش مەنىسىدە كەلگەن سوئال جۈملىدۇر. يەنى پادىشاھلىقتا ئۇلارنىڭ ھېچقانداق نېسىۋىسى يوق، ئەگەر كىچىككىنە نېسىۋىسى بولغان بولسا، بۇ يەھۇدىيلار كىشىلەرگە خۇسۇسەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خورمىنىڭ ئۇرۇقىدىكى چېكىتچە نەرسىنىمۇ بەرمەيدۇ. ﴿ نَقِيرًا ﴾ خورمىنىڭ ئۇرۇقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چېكىتنى كۆرسىتىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② ﴿ أَمْ ﴾ بەلكى دېگەن مەنىدىمۇ كېلىدۇ، يەنى بەلكى ئۇلار، نېمىشقا ئاللاھ تائالا بەنى ئىسرائىلنى قويۇپ، پەيغەمبەرنى (يەنى ئاخىرقى پەيغەمبەرنى) باشقىلارنىڭ ئىچىدىن چىقىرىدۇ؟ دەپ ھەسەت قىلىشىدۇ. پەيغەمبەرلىك ئاللاھ تائالانىڭ ئەڭ چوڭ پەزىلى - كەرىمى بولۇپ، ئۇنى خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ.

③ يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلىسى ۋە جەمەتى بولغان بەنى ئىسرائىلغا بىز پەيغەمبەرلىك، پادىشاھلىق ۋە سەلتەنەت ئاتا قىلدۇق. شۇنداق تۇرۇپمۇ، يەھۇدىيلارنىڭ ھەممىسى ئۇلارغا ئىمان ئېيتىمىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئىمان ئېيتتى، بەزىلىرى ئىماندىن يۈز ئۆردى. دېمەك، ئى پەيغەمبەر! ئەگەر ئۇلار سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە ئىمان ئېيتمىسا، بۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس، ئۇلارنىڭ تارىخى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىش بىلەن تولۇپ كەتكەن، ھەتتا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جەمەتىدىن بولغان پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرمىگەن. بەزى مۇپەسسىرلەر: ﴿ اٰمَنَ بِهٖ ﴾ دىكى «ھ» ئۈچىنچى شەخس ئالماش مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. يەنى ئۇ يەھۇدىيلارنىڭ بەزىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتتى، بەزىسى ئۇنى ئىنكار قىلدى. ئۇ پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ جازاسى جەھەننەمدۇر.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كَمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلَتْهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٨﴾

بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى چوقۇم دوزاخقا كىرگۈزۈمىز^①، ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ كەتكەن چاغدا ئازابنى تېتىپ تۇرسۇن ئۈچۈن ئورنىغا باشقا تېرىلەر يەڭگۈشلەپ تۇرىمىز^②. شەكسىزكى، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [56]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى^③ يېقىندا ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزۈمىز، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ. ئۇ يەردە ئۇلارغا پاك جۈپلەر بولىدۇ، ئۇلارنى جەننەتنىڭ مەڭگۈلۈك سايبىسىغا (يەنى مۇكەممەل راھىتىگە) داخلى قىلىمىز^④ [57].

① يەنى دوزاخقا ئەھلى كىتابتىن پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغانلارلا ئەمەس، بەلكى باشقا بارلىق كاپىرلارمۇ كىرىدۇ.

② بۇ دوزاختىكى ئازابنىڭ قاتتىقلىقى ۋە ئىزچىل داۋاملىشىدىغانلىقىنىڭ بايانىدۇر. ساھابە كىراملاردىن نەقىل قىلىنغان بەزى ئەسەرلەردە مۇنداق كەلگەن: «جەھەننەمدىكىلەرنىڭ تېرىلىرى كۈندە يىگىرمە قېتىمدىن يۈزىمىڭ قېتىمغىچە يەڭگۈشلىنىپ تۇرىدۇ». ئىمام ئەھمەد مۇسئەدەتە مۇنداق رىۋايەتنى كەلتۈرگەن: «دوزىخى دوزاخقا تاشلانغاندا شۇ قەدەر چوڭايتىلىدۇكى، قۇلقى بىلەن گەردىنىنىڭ ئارىلىقى يەتمەس يىللىق مۇساپىدەك بولىدۇ، ئۇنىڭ تېرىسىنىڭ قېلىنلىقى يەتمەس گەز، ساقىلى ئۇھۇد تېغىدەك چوڭ بولىدۇ».

③ كاپىرلارغا بېرىلگەن ئازابنىڭ قارشىسىدا ئەمدى مۇئىنلەرگە بېرىلىدىغان مەڭگۈلۈك نېمەتلەر بايان قىلىنىۋاتىدۇ، ئۇلار ياخشى ئەمەللىرى سەۋەبلىك بەخت - سائادەتكە ئېرىشكەن كىشىلەردۇر (ئاللاھ بىزنى ئۇلاردىن قىلسۇن). ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئىمان بىلەن ياخشى ئەمەلنى بىرگە تىلغا ئېلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ قازان بىلەن چۆمۈچنىڭ مۇناسىۋىتىدەك يېقىن ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. ئىمان بولۇپ، ياخشى ئەمەل بولمىسا، ئۇ ئىمان خۇددى پۇرىقى يوق گۈلگە، مېۋىسى يوق دەرەخكە ئوخشاپ قالىدۇ. ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) ۋە ئاشۇ ياخشى دەۋرلەردە ياشىغان مۇسۇلمانلار بۇ نۇقتىنى ئوبدان چۈشەنگەن ئىدى. شۇڭا ئۇلارنىڭ ھاياتى ئىماننىڭ مېۋىسى بولغان ياخشى ئەمەللەر بىلەن تولغان ئىدى، ئۇ دەۋردە ھېچقانداق ياخشى ئەمەل قىلمىغانلاردا ئىمان بار دەپ تەسەۋۋۇر قىلىنمايتتى. شۇنىڭدەك ئەگەر بىر شەخس ياخشى ئەمەللەر قاتارىدىن سانلىدىغان ئىشلارنى (مەسىلەن: راستچىل بولۇش، ئىشەنچلىك ۋە دىيانەتلىك بولۇش، غەمگۈزار بولۇش، نامراتلارغا ياردەم قىلىش دېگەندەك پەزىلەتلىك ئەمەللەرنى) قىلسا، ئەمما ئىمان نېمىتىدىن مەھرۇم قالغان بولسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۇ ئەمەللەرنىڭ ھېچقانداق قىممىتى بولمايدۇ، يەنى ئۇنىڭغا ساۋاب بېرىلمەيدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل قىلدۇرىدىغان ئۇل - ئاساس يەنى ئىمان يوق. ئەلۋەتتە، ئۇ قىلغان ياخشى ئەمەللىرى سەۋەبلىك دۇنيادا نام - شۆھرەت ۋە ئىززەت - ئابروۋىغا ئېرىشىدۇ. چۈنكى، ئۇ بۇ ئىشلارنى پەقەت

دۇنيالىق مەنپەئەت، مىللىي ئەنئەنە ۋە ياكى ئەخلاقىي مەجبۇرىيەت ئاساسىدا قىلغان.

④ دائىرىسى كەڭ، قويۇق، ئوبدان ۋە پاكىز سايە تەرجىمىدە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ «مەڭگۈلۈك سايە (مۈكەممەل راھەت)» دەپ ئىپادىلەندى. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەكسىزكى، جەننەتتە مەڭگۈلۈك دەرەخ دەپ ئاتىلىدىغان بىر دەرەخ بار، ئۇنىڭ سايىسىدا بىر ئۇلاغلىق كىشى يۈز يىل ماڭسىمۇ، كېسىپ ئۆتەلمەيدۇ». (مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 455 - بەت ۋە سەھىھۇل بۇخارى 3251 - ھەدىس)

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ سىلەرنى ئامانەتلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا^①، كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم قىلغاندا ئادالەتلىك ھۆكۈم قىلىشقا^② بۇيرۇيدۇ، ئاللاھ سىلەرگە نەسەھەت قىلغان ئىشلار نېمىدېگەن ياخشى!^③ شەكسىزكى، ئاللاھ (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئىشىڭلارنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [58].

① كۆپىنچە مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ ئايەت ئوسمان ئىبنى تەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ توغرىسىدا چۈشكەن. ئۇنىڭ جەمەتى ئۇزۇن يىللاردىن بېرى كەبىنىڭ دەۋرۋازىسى ۋە ئاچقۇچلىرىنى باشقۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. مەككە فەتھى بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەبىگە كىردى، تاۋاپ ۋە نامازدىن كېيىن ئوسمان ئىبنى تەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى يېنىغا چاقىردى، ئۇ ھۈدەيبىيە سۈلھىسى بولغان چاغدىلا مۇسۇلمان بولۇپ بولغان ئىدى. ئۇنىڭغا كەبىنىڭ ئاچقۇچلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىپ: «ئاچقۇچلىرىڭنى ئالغىن، بۈگۈن ئامانەتلەر ئىگىسىگە قايتۇرىلىدىغان ۋە ياخشىلىق قىلىدىغان كۈندۇر» دېدى. (تەپسىر ئىبنى كەسر) گەرچە ئايەتنىڭ بۇ چۈشۈش سەۋەبى خاس بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئومۇمىيىدۇر. بۇ ئايەت ئاۋامغا ۋە ھاكىملارغا ئومۇمىي خىتاب قىلغان بولۇپ، ھەر ئىككىسى ئامانەتنى ئۆز ئىگىسىگە تاپشۇرۇشقا بۇيرۇلغاندۇر. بۇ يەردىكى ئامانەت ئىككى خىل ئامانەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىرىنچى، كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىگە قويغان ئامانەتلىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا خىيانەت قىلماسلىق، تەلەپ قىلغاندا ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىش كېرەك. ئىككىنچى، ھوقۇق ۋە مەنسەپلەر ئىقتىدارلىق كىشىلەرگە بېرىلىشى كېرەك، نوقۇل سىياسىي غەرز ياكى ۋەتەنداش بولغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ ياكى جەمەت ۋە تۇغقاندارچىلىق مۇناسىۋىتىگە ئاساسەن ياكى نورما سېستىمى بويىچە ھوقۇق - مەنسەپ بېرىش ئايەتنىڭ ھۆكۈمىگە خىلاپتۇر.

② بۇ ئايەتتە خۇسۇسەن ھاكىملار ئادىل ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇلدى. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھاكىم زۇلۇم قىلمىسا ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ بىلەن بىللەدۇر، ئەگەر ئۇ زۇلۇم قىلىشقا باشلىسا، ئاللاھ تائالا ئۇنى ئۆز نەپسىگە تاشلاپ قويدۇ». (سۈنەنى ئىبنى ماجە، 2312 - ھەدىس)

③ يەنى ئامانەتلەرنى ئۆز ئەھلىگە تاپشۇرۇش ۋە ئادالەت بەرپا قىلىش قاتارلىق ئىشلار نېمىدېگەن ياخشى!

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار، رەسۇلۇللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار ۋە ئۆزۈڭلاردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەرگىمۇ^① (ئىتائەت قىلىڭلار). ئەگەر سىلەر بىرەر مەسىلىدە ئىختىلاپ قىلىشىپ قالساڭلار، بۇ توغرىدا ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە مۇراجىئەت قىلىڭلار^②، ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە (ھەقىقىي) ئىشىنىدىغان بولساڭلار. بۇ (يەنى ئاللاھنىڭ كىتابىغا ۋە پەيغەمبىرىنىڭ سۈننىتىگە مۇراجىئەت قىلىش) سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر، نەتىجە ئېتىبارى بىلەن ئەڭ گۈزەلدۇر [59].

① بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ «ئۆزۈڭلاردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەر» سۇلتانلارنى ۋە ھاكىملارنى كۆرسىتىدۇ دەپ قارىسا، بەزىلەر ئۆلىمالارنى ۋە فەقىھلەرنى كۆرسىتىدۇ دەپ قارايدۇ. چۈشەنچە ئېتىبارى بىلەن ھەر ئىككى مەنىنى توغرا دېيىشكە بولىدۇ. دېمەك ئەسلىي بويىسۇنۇش پەقەت ئاللاھ تائالاغلا بولىدۇ. چۈنكى ﴿يَارْتَسِشْ ۋە ئەمىر قىلىش (يەنى كائىناتنى تەسەررۇپ قىلىش) راستىنلا ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر﴾. (سۈرە ئەئراف 54 - ئايەت) ﴿ھۆكۈم قىلىش پەقەت ئاللاھقا خاستۇر﴾. (سۈرە يۈسۈف 40 - ئايەت) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە رازىلىقىنىڭ نامايەندىسىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۆزىگە ئىتائەت قىلىشقا ئەمىر قىلىش بىلەن بىرگە رەسۇلغا ئىتائەت قىلىشىنىمۇ ئايرىم ئىبارە بىلەن ۋاجىب دەپ بەلگىلىدى. رەسۇلغا بويىسۇنۇشنىڭ ئەسلىدە ئاللاھقا بويىسۇنۇش بولىدىغانلىقىنى بايان قىلدى: ﴿كىمكى رەسۇلۇللاھقا ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ (چۈنكى رەسۇل ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ)﴾. (سۈرە نسا 80 - ئايەت) بۇنىڭدىن ھەدىسنىڭمۇ قۇرئان كەرىمگە ئوخشاش دىنىنىڭ مەنبەسى ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. شۇنداقلا يەنە ھاكىملار ۋە سۇلتانلارنىڭ بۇيرۇقىغا بويىسۇنۇش زۆرۈر. چۈنكى ئۇلار ئاللاھنىڭ ۋە رەسۇلنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىدۇ ياكى ئۈمىدەتنىڭ ئۈمۈمىي مەنبەسىنى قوغدايدۇ ۋە باشقۇرىدۇ. گەرچە بۇنىڭدىن ھاكىملار ۋە سۇلتانلارنىڭ بۇيرۇقلىرىغا بويىسۇنۇشنىڭ زۆرۈرلىكى مەلۇم بولسىمۇ، لېكىن بۇ مۇتلەق بويىسۇنۇش ئەمەس، بەلكى ئاللاھقا ۋە رەسۇلغا بويىسۇنۇش شەرتى بىلەن باغلانغان. شۇ

ۋەجىدىن ئايەتتە ﴿أَطِيعُوا اللَّهَ﴾ دىن كېيىن ﴿أَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ دەپ ئايرىم كەلدى. چۈنكى بۇ ئىككى بويىسۇنۇش ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بولۇپ، ھەر ئىككىسىگە ئىتائەت قىلىش شەرتسىز ۋاجىپتۇر. ئەمما ئايەتتە "أَطِيعُوا أُولِي الْأَمْرِ" دېمىدى، بەلكى ﴿أُولِي الْأَمْرِ﴾ دېدى. چۈنكى ئۇلارغا بويىسۇنۇش مۇستەقىل ئەمەس، بەلكى شەرتلىكتۇر. ھەدىسلەردە دېيىلدىكى: «ياراتقۇچىغا ئاسىي بولىدىغان ئىشتا، مەخلۇققا بويىسۇنۇشقا بولمايدۇ» (ئەلبانى سەھىھ دېگەن ھەدىس، مۇشكاتۇلمەسابىھ 1840 - ھەدىس)، «بويىسۇنۇش پەقەت گۇناھ بولمايدىغان ئىشلاردا بولىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 7145 - ھەدىس) «سۇلتانغا بويىسۇنۇش گۇناھ بولمايدىغان ئىشلاردا بولىدۇ» شۇنداقلا ئۆلىمالار ۋە فەقىھلەرگىمۇ بويىسۇنۇش لازىم بولىدۇ (ئۇلارنىمۇ ئىش ئۈستىدىكىلەر جۈملىسىدىن ھېسابلىغاندا). ئۆلىمالار ۋە فەقىھلەرگە شۇنىڭ ئۈچۈن بويىسۇنۇش لازىمكى، ئۇلار ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىنى بايان قىلىپ بېرىدۇ، كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ دىنىغا يېتەكلەيدۇ ۋە رەھبەرلىك قىلىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئۆلىمالار ۋە فەقىھلەر

دىن ۋە مۇئامىلە ئىشلىرىدا ھاكىملاردەك ئاۋام مۇراجىئەت قىلىدىغان كىشىلەردۇر. ئۇلارغا ئىتائەت قىلىش مۇشۇ شەرتلىك بولۇپ، ئۇلار قاچانغىچە كىشىلەرگە ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ سۆزىنىلا يەتكۈزىدىكەن، شۇ چاغىچە ئۇلارغا بويسۇنۇش لازىم. ئەگەر ئۇلار توغرا يولدىن بۇرۇلۇپ كەتسە، ئاۋام - خەلقنىڭ ئۇلارغا بويسۇنۇشى توغرا بولمايدۇ. بەلكى ئۇلارنىڭ ئازغۇنلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇلارغا ئىتائەت قىلىش ئېغىر گۇناھتۇر.

② «ئاللاھقا مۇراجىئەت قىلىش» دېگەن قۇرئان كەرىمگە مۇراجىئەت قىلىشنى: «رەسۇلۇللاھقا مۇراجىئەت قىلىش» دېگەن ھازىرقى ۋاقىتتا ئۇنىڭ ھەدىسلىرىگە مۇراجىئەت قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەتتە ئىختىلاپ ۋە دەتالاشنى تۈگىتىشنىڭ بىر ياخشى ئۇسۇلى بايان قىلىندى.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ۗ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّ أَرْضَنَا لِلَّهِ إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ساڭا نازىل قىلىنغان (قۇرئان)غا ۋە سەندىن بۇرۇن نازىل قىلىنغان (كىتابلار)غا ئىمان كەلتۈردۈك دەۋالغان (مۇناپىق)لارنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇلار تاغۇتنى ئىنكار قىلىشقا بۇيرۇلغان تۇرۇقلۇق، ئەزلىرىنى ئۇنىڭغا ھۆكۈم قىلدۇرۇشنى خالايدۇ، شەيتان بولسا ئۇلارنى قاتتىق ئازدۇرۇشنى خالايدۇ [60]. ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار)غا: «ئاللاھ نازىل قىلغان كىتاب تەرەپكە ۋە پەيغەمبەر تەرەپكە كېلىڭلار» دېيىلسە، ئۇلارنىڭ سەندىن قاتتىق يۈز ئۈرۈگەنلىكىنى كۆرسەن ① [61]. قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ئۆز بېشىغا بىرەر پالاكەت كەلگەن چاغدا، سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلغان ھالدا: «بىز پەقەت ياخشىلىق ۋە يارىشىشنىلا مەقسەت قىلغان ئىدۇق» دېگەنلەرنىڭ ھالى قانداق بولار؟ ② [62] ئەنە شۇلارنىڭ دىللىرىدىكى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ، سەن ئۇلارنى قويۇپ تۇرغىن، ئۇلارغا نەسىھەت قىلغىن، ئۇلارنىڭ دىللىرىغا تەسىر قىلغۇدەك سۆزلەرنى قىلغىن ③ [63].

① بۇ ئايەتلەر ئەزلىرىنى ھۆكۈم قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ رەسۇلىغا مۇراجىئەت قىلماستىن يەھۇدىي ياكى قۇرەيش كاتتىلىرىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارماقچى بولىدىغان كىشىلەر ھەققىدە چۈشكەن. شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئومۇمىدۇر. قۇرئان ۋە سۈننەتتىن يۈز ئۆرۈپ، ئۆز مەسىلىلىرىنى ھۆكۈم قىلدۇرۇش ئۈچۈن باشقىلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارىدىغان بارلىق كىشىلەر بۇ ئومۇمىي ھۆكۈمگە كىرىدۇ. ھالبۇكى، مۇسۇلمانلارنىڭ مەيدانى تۆۋەندىكى ئايەتتە تەسۋىرلەنگەندەك بولىدۇ: ﴿مۇئمىنلەر ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى تەرەپكە ئارىلىرىدا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن چاقىرىلغان چاغدا ئۇلارنىڭ سۆزلىرى: «ئاڭلىدۇق ۋە ئىتائەت قىلدۇق» دېگەندىنلا ئىبارەت بولىدۇ. ﴿بۇنداق كىشىلەر ھەققىدە ئاللاھ تائالا ئايەتنىڭ ئاخىردا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مانا شۇنداق كىشىلەر مەقسەتكە يەتكۈچىلەردۇر﴾. (سۈرە نۇر 51 - ئايەت)

② يەنى ئۇنداق كىشىلەر مەزكۇر قىلمىشلىرى تۈپەيلى ئاللاھ تەرەپتىن ئەيىبلەشكە دۇچار بولۇپ، ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندا كېلىپ، باشقىلارنىڭ ئالدىغا بېرىشتىكى مەقسەتنىڭ ھۆكۈم قىلدۇرۇش ئەمەس ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشقىلارنى ئادىلراق دەپ قارىغانلىقىدىنمۇ ئەمەس، بەلكى سۆھبەتلىشىشنى ۋە يارىشىشنى كۆزلەپ بارغانلىقىنى ئېيتىدۇ.

③ يەنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى بارلىق سىرلارنى بىلىپ تۇرىدۇ (شۇنىڭغا بىنائەن ئۇلارنى جازالايدۇ) ئى پەيغەمبەر! سەن ئۇلارنىڭ تاشقى دۇنياسىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇلارنى كەچۈرگىن، ۋەز - نەسىھەت ۋە تەسىرلىك سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئىسلاھ قىلىشنى داۋاملاشتۇرغىن. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، دۈشمەننىڭ ھىيلە - مەكرلىرىنى كەچۈرۈم، ۋەز - نەسىھەت ۋە تەسىرلىك سۆزلەر ئارقىلىق بەربات قىلىشقا تىرىشىش لازىم.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٥﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٦﴾

بىز ھەربىر پەيغەمبەرنى ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن پەقەت ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىنسۇن ئۈچۈنلا ئەۋەتتۇق (ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلغانلىق ئاللاھقا ئىتائەت قىلغانلىق بولىدۇ)، ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) (سېنىڭ ھۆكۈمىڭنى قوبۇل قىلماي) ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغاندا، سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىپ ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىسە، رەسۇلمۇ ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىسە ئىدى ①، ئەلۋەتتە، ئۇلار ئاللاھنىڭ تەۋبىنى قوبۇل قىلغۇچى، ناھايىتى مېھرىبان ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالاتتى [64]. (ئى پەيغەمبەر!) رەببىڭنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئۆز ئارىسىدىكى دەتالاش توغرىسىدا ساڭا ھۆكۈم چىقارغۇزمىغۇچە، ئاندىن سېنىڭ چىقارغان ھۆكۈمىڭگە دىللىرىدا قىلچە غۇم قالماستىن رازى بولمىغۇچە ۋە ئۇنى ئىتائەتمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلمىغۇچە ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ ② [65].

① مەغپىرەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغلا يېلىنىپ تەۋبە قىلىش ۋە كەچۈرۈم تەلەپ قىلىش زۆرۈر ۋە كۇپايە ئىدى. لېكىن بۇ ئايەتتە ئۇلارغا قارىتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئى پەيغەمبەر! ئەگەر ئۇلار سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىپ، ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىسە، سەنمۇ ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىسەڭ، دېيىلدى. چۈنكى، ئۇلار ئۆز ئارىسىدىكى دەتالاش قىلىشقان مەسىلىلىرىگە ھۆكۈم قىلدۇرۇش ئۈچۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا بارماي، باشقىلارغا مۇراجىئەت قىلىپ، ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغان ئىدى، شۇ تەرىقىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كەمسىتكەن ئىدى. شۇڭا ئۇلارغا خاتالىقلىرىنى كەچۈرۈم قىلدۇرۇش ئۈچۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىشى تەكىتلەندى.

② بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق بىر ۋەقە بار: ئىككى كىشى بىر مەسىلىدە دەۋاللىشىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئىككىسىدىن ھەقىلىق بولغان كىشىگە ھەققىنى بېرىشكە ھۆكۈم قىلغان. يەنە بىر كىشى چىقارغان ھۆكۈمگە ئۇنىماي، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا بارىمىز دەپ تۇرۇۋالغان، ئۇلار ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا بېرىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلغاندا، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆيىگە كىرىپ كېتىپ، قىلىچىنى ئېلىپ چىققان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۆكۈمىگە ئۇنىمىغان كىشىنى چىپىپ تاشلىغان. لېكىن بۇ ۋەقە رىۋايەت قىلغۇچىلار نۇقتىسىدىن توغرا ئەمەس، ئىمام ئىبنى كەسىرمۇ بۇ نۇقتىنى ئوچۇق بايان قىلغان. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈشىگە سەۋەب بولغان توغرا ۋەقە تۆۋەندىكىچە:

زۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جىيەنى يەنى ھاممىسنىڭ ئوغلى) بىر كىشى بىلەن زىرائەتنى سۇغرىدىغان بىر ئېرىقنىڭ سۈيى توغرىسىدا جېدەللىشىپ قالغان، ئۇلار دەۋاللىشىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەھۋالنى تەكشۈرگەندىن كېيىن: «ئى زۇبەير! سەن (يېرىڭنى ئاۋال) سۇغارغىن، ئاندىن سۇنى قوشناڭغا (يەنى ھېلىقى كىشىگە) بەرگىن» دېگەندە، (ھېلىقى كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا): «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! (سېنىڭ زۇبەيرگە سۇنى ئاۋال بېرىشىڭ) ئۇ سېنىڭ ھامما ئاچاڭنىڭ بالىسى بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ؟» دېگەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت نازىل بولغان. (سەھىھۇل بۇخارى 4585 - ھەدىس)

ئايەتتىن مەلۇم بولدىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى ياكى ھۆكۈملىرىگە نارازى بولۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، دىلدا قىلچە غۇم ساقلاشمۇ ئىمانغا زىت كېلىدۇ. بۇ ئايەت يەنە ھەدىس ئىنكارچىلىرىغا رەددىيەدۇر.

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيثًا ﴿٦٦﴾ وَإِذْ أَلَّا تَيْنَلَهُمْ مِنَ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَوَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾

ئەگەر بىز ئۇلارغا: «ئۆزۈڭلارنى ئۆلتۈرۈڭلار ياكى يۇرتۇڭلاردىن چىقىپ كېتىڭلار!» دەپ ئەمر قىلغان بولساق (يەنى ئىلگىرىكىلەرگە يۈكلىگەندەك ئېغىر تەكلىپنى ئۇلارغا يۈكلىسەك) ئىدۇق، ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسى بۇنى ئىجرا قىلمايتتى، ئەگەر ئۇلار قىلىنغان ۋەز - نەسىھەتكە ئەمەل قىلسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا ياخشى بولاتتى ۋە ئىمانى تېخىمۇ مۇستەھكەم بولغان بولاتتى (گۈمراھلىق ۋە نىفاقتىن ئەڭ يىراق بولغان بولاتتى) ① [66]. ئۇ چاغدا دەرگاھىمىزدىن ئۇلارغا ئەلۋەتتە بۈيۈك ئەجىر (يەنى جەننەت) ئاتا قىلاتتۇق [67]. ئۇلارنى ئەلۋەتتە توغرا يولغا ھىدايەت قىلاتتۇق [68]. كىملىرىكى ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئەنە شۇلار (ئاخىرەتتە) ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار (راستچىلار)، شېھىتلەر ۋە سالىھلار (يەنى ئۆز مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلغان مۇئمىنلەر) بىلەن بىللە بولىدۇ، ئۇلار نېمىدېگەن ياخشى ھەمراھلار! ② [69]

① بۇ ئايەتتە بىر قىسىم ئىتائەتسىز كىشىلەرنىڭ خاراكتېرى بايان قىلىنىپ دېيىلدىكى، ئەگەر ئۇلارغا بىر - بىرىڭلارنى ئۆلتۈرۈڭلار ياكى يۇرتۇڭلاردىن چىقىپ كېتىڭلار، دەپ بۇيرۇق بېرىلسە، ئۇلاردىن پەقەت ئازغىنە كىشى ئۇنى بەجا كەلتۈرەتتى. يەنى ئۇلار بۇنىڭدىن ئاسان بۇيرۇقلارنى بەجا كەلتۈرمىگەن يەردە، بۇنى بەجا كەلتۈرمەيتتى. ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز ئىلمىگە ئاساسەن ئۇلار ھەققىدە ئېيتقان بۇ سۆزى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇندۇر. ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، يۇقىرىقىدەك ئېغىر بۇيرۇقلارغا ئىجرا قىلىش راستىنلا مۈشكۈل بولاتتى، بىراق ئاللاھ تائالا ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان زات بولغاچقا، ئۇنداق ئېغىر ئىشلارغا بۇيرىمىدى، بەلكى ئىنساننىڭ قۇدرىتى يېتىدىغان ئاسان ئىشلارغا بۇيرىدى. شۇڭا ئەگەر ئۇلار بېرىلگەن بۇيرۇق ۋە نەسىھەت بويىچە ئىش قىلسا، ئۆزلىرى ئۈچۈن ياخشى ئىدى ھەم بۇ ئىش ئۆزلىرىنىڭ ھەق يولدا مۇستەھكەم تۇرۇشىغا سەۋەب بولاتتى. چۈنكى ئىمان - ئىتائەت قىلىش بىلەن كۈچىيىدۇ؛ گۇناھ سەۋەبىدىن ئاجىزلىشىدۇ. ياخشىلىقتىن ياخشىلىقنىڭ يوللىرى ئېچىلىدۇ، يامانلىقتىن يامانلىق تۇغۇلىدۇ. يەنى يامانلىق قىلغۇچىغا يامانلىقنىڭ يولى كەڭ ھەم ئاسان بولىدۇ.

② بۇ ئايەتتە ئاللاھ ۋە رەسۇلغا ئىتائەت قىلىشنىڭ مۇكاپاتى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىنسان ياخشى كۆرگەن كىشىلىرى بىلەن بىللە بولىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6168 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2640 - ھەدىس) ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «ساھابىلەر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خۇشاللانغاندەك خۇشال بولۇپ باقمىغان ئىدى». چۈنكى ئۇلار جەننەتتىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەمراھ بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتى.

بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدىكى بىر ھەدىستە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! شەكسىزكى سەن ماڭا ئۆزۈمدىن، ئايالىمدىن ۋە بالىلىرىمدىنمۇ سۆيۈملۈكتۈرسەن. مەن ئۆيدە بولغان چاغلىرىمدا سېنى

ئەسلىگىنىمىدە سېنىڭ قېشىڭغا كېلىپ سېنى بىر كۆرىۋالغۇچە پەقەت چىدىيالىمەن، مېنىڭ ئۆلىدىغىنىمنى ۋە سېنىڭ ئۆلىدىغىنىڭنى ئەسلىپ ئىككىمىز جەننەتكە كىرسەك، سېنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ قېشىغا كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغانلىقىڭنى ئويلىسام، سېنى كۆرەلمەسلىكىمدىن قورقىمەن، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى چۈشۈرۈپ ئۇلارغا تەسەللىي بەردى». (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

بەزى ساھابىلەر جەننەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەمراھ بولۇشنى ئۆزلىرى ئىلتىماس قىلغان ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا كۆپ ناماز ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلدى. ئىمام مۇسلىم رەببىئى ئىبنى كەئب ئەسلىم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن (بىر كېچىسى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىدا قونۇپ قالدىم. ئاندىن مەن ئۇنىڭغا تاھارەت سۈيىنى ۋە باشقا ھاجەتلىرىنى ھازىرلاپ بەردىم، ئۇ ماڭا: «بىر نەرسە سورىغىن» دېدى. مەن: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! سەندىن جەننەتتە ساڭا ھەمراھ بولۇشۇمنى سورايمەن» دېدىم. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنىڭدىن باشقىسىنى (سورىمامسەن؟)» دېدى. مەن: «شۇنىلا سورايمەن» دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ماڭا ھەمراھ بولۇشۇڭ ئۈچۈن) كۆپ سەجدە قىلىش بىلەن ئۆزۈڭگە ياردەم تىلىگىن» دېدى». (سەھىھ مۇسلىم 489 - ھەدىس)

ئۇنىڭدىن باشقا بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «راستچىل تىجارەتچى پەيغەمبەرلەر، سىددىقلەر ۋە شېھىتلەر بىلەن بىللە بولىدۇ» دېگەن. (جامى تىرمىزى 1209 - ھەدىس) سىددىقلارنىڭ دەرىجىسى پەيغەمبەرلىك دەرىجىسىدىن قالسىلا ئەڭ يۇقىرى دەرىجە بولۇپ، كامىل ئىمان ۋە ئىتائەتنىڭ نەتىجىسىدە ئېرىشىدىغان ماقامدۇر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى ئىچىدە ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ يۇقىرى ئىمتىيازلىق دەرىجىگە ئېرىشكەن. شۇ ۋەجىدىن ئۇ پەيغەمبەرلەردىن قالسا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى ئەڭ شەرەپلىك ئىنساندۇر. بۇ ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن مەسىلىدۇر. ﴿الصَّالِحِينَ﴾ «ياخشىلار» دېگەن سالىھلار يەنى ئاللاھنىڭ ۋە بەندىلەرنىڭ ھوقۇقلىرىنى تولۇق ئادا قىلغان ۋە ئۇنىڭغا بىپەرۋالىق قىلمىغان كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا خُدُوءًا حِذْرًا فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ اَنْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبْتَغَىٰ فِيمَنْ أَصَابَكُمْ مِصْبِيَّةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَلْبِغْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

بۇ پەزل - كەرەم ئاللاھ تەرىپىدىندۇر، ئاللاھ (پەزل - كەرەمگە تېگىشلىك بولغانلارنى) بىلىشتە يېتەرلىكتۇر. [70] ئى ئىمان ئېيتقانلار! (دۈشمەنلەرنىڭ شەرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن) مۇداپىئە (پەخەسلىك) ھالىتىدە تۇرۇڭلار،^① (ئۇرۇشقا) تۈركۈم - تۈركۈم بولۇپ ياكى ھەممىڭلار بىر بولۇپ چىقىڭلار [71]. شۈبھىسىزكى، ئاراڭلاردا شۇنداق كىشى باركى، سۆرەلىملىك قىلىپ ئۇرۇشقا چىقمايدۇ،^② ئەگەر سىلەرگە بىرەر تالاپەت يەتسە، (ئۇ مۇناپىق) «ئاللاھ ھەقىقەتەن ماڭا مەرھەمەت قىپتىكەن، شۇڭا مەن ئۇلار بىلەن (ئۇرۇشتا) بىللە بولماپتىكەنمەن (بولمىسا مەنمۇ ئۆلتۈرۈلگەنلەر قاتارىدا ئۆلتۈرۈلەرگەنمەن)» دەيدۇ [72]. ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ پەزلى (يەنى غەلىبە ۋە غەنىمەت) يەتسە،^③ گويا سىلەر بىلەن ئۇ (يەنى مۇناپىق) نىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق دوستلۇق يوقتەك،^④ «كاشكى، مەنمۇ (ئۇرۇشتا) ئۇلار بىلەن بىللە بولغان بولسامچۇ، (ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا) ئەلۋەتتە چوڭ بىر مۇۋەپپەقىيەتكە (يەنى غەنىمەتتىن زور نېسىۋىگە) ئېرىشەرگەنمەن» دەيدۇ^⑤ [73].

- ① ﴿خُدُوءًا حِذْرًا﴾ مۇداپىئە (ئېھتىيات بىلەن ھۇشيارلىق) ھالىتىدە تۇرۇڭلار ﴿دېمەك قورال - ياراق، جەڭ لازىمەتلىكلىرى ۋە باشقا ۋاسىتىلەر ئارقىلىق ئۆزۈڭلارنى قوغداشقا تەييار تۇرۇڭلار دېگەنلىكتۇر.
- ② بۇ يەردە مۇناپىقلارنىڭ بىر ئىللىتى بايان قىلىندى. ﴿لَيُبْتَغَىٰ﴾ «سۆرەلىملىك قىلىدۇ» يەنى ئۇلار جىھادقا چىقىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرىدۇ، ئارقىدا قالىدۇ.
- ③ يەنى ئاللاھنىڭ پەزلى بولغان غەلىبە ۋە غەنىمەتكە ئېرىشسەڭلار.
- ④ يەنى گويا سىلەر بىلەن ئۇ مۇناپىقنىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق دىنىي مۇناسىۋەت يوقتەك، ھەتتا يات ئادەملەردەك.
- ⑤ يەنى ئولجا ئېلىنغان غەنىمەتلەردىن زور نېسىۋىگە ئېرىشەرگەنمەن دەيدۇ. چۈنكى دۇنياپەرەس ئادەملەرنىڭ ئەڭ چوڭ مەقسىتى مەنپەئەتكە ئېرىشىشتۇر.

* فَلْيَقْتُلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقْتَلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾
 وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ
 أَهْلُهَا وَاجْعَل لَنَا مِنَ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَنَا مِنَ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

دۇنيا ھاياتىنى ئاخىرەتنىڭ بەدىلىگە ساتىدىغانلار ① ئاللاھ يولىدا (جېنىنى، پۇل - مېلىنى پىدا قىلىپ) جىھاد قىلسۇن، كىمكى ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىپ ئۆلتۈرۈلسە ياكى غەلبە قىلسا، بىز ئۇنىڭغا كاتتا ئەجىر (مۇكاپات) ئاتا قىلىمىز [74]. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەرگە نېمە بولىدىكى، ئاللاھنىڭ يولىدا ۋە (دۇئا قىلىپ): «ئى پەرۋەردىگارىمىز! بۇ ئاھالىسى زالىم شەھەردىن بىزنى چىقارغىن، ئۆز دەرگاھىڭدىن بىزگە بىر ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىنى ئاتا قىلغىن، ئۆز دەرگاھىڭدىن بىزگە بىر ياردەم قىلغۇچى بەرگىن» دەيدىغان ئاجىز ئەرلەر، ئاجىز ئاياللار ۋە بالىلارنى قۇتقۇزۇش يولىدا جىھاد قىلمايسىلەر؟ ② (بۇ يەردىكى شەھەر مەككىنى كۆرسىتىدۇ، چۈنكى شۇ چاغدا مەككە كۇفرىنىڭ ماكانى بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن ھىجرەت قىلغان ئىدى) [75].

① "شَرَى، يَشْرِي" دېگەن پېئىل سېتىش ھەم سېتىۋېلىش مەنىسىدە كېلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ تەرجىمىسىدە بىرىنچىسى يەنى سېتىش مەنىسى ئېلىنغان بولۇپ، بۇنىڭغا ئاساسەن ﴿فَلْيَقَاتِلْ﴾ «جىھاد قىلسۇن» دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسى «دۇنيا ھاياتىنى ئاخىرەتنىڭ بەدىلىگە ساتىدىغانلار» بولىدۇ؛ ئەگەر ئۇنىڭ سېتىۋېلىش دېگەن مەنىسى ئېلىنغاندا «دۇنيا ھاياتىنى ئاخىرەتنىڭ بەدىلىگە سېتىۋالىدىغانلار» تولدۇرغۇچى بولىدۇ، «جىھاد قىلسۇن» پېئىلنىڭ ئىگىسى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان «جىھاد يولىدا جېنىنى پىدا قىلىدىغان مۇئمىنلەر» بولىدۇ. ئۇ چاغدا ئايەتنىڭ مەنىسى: مۇئمىنلەر ئاخىرەتنىڭ بەدىلىگە دۇنيا ھاياتىنى سېتىۋالىدىغانلارغا قارشى ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلسۇن يەنى ئۆزلىرىنىڭ دىنىنى ئازغىنە مال - دۇنياغا تېگىشكەن كىشىلەر (مۇناپىقلار ۋە كاپىرلار) غا قارشى جىھاد قىلسۇن، دېگەنلىك بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىرمۇ ئايەتنى مۇشۇنداق تەپسىر قىلغان)

② «ئاھالىسى زالىم شەھەر» دېگەندە (ئايەتنىڭ چۈشۈش ئېتىبارى بىلەن) مەككە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھىجرەتتىن كېيىن مەككىدە قېلىپ قالغان مۇسۇلمانلار خۇسۇسەن ياشانغان ئەرلەر، ئاياللار ۋە كىچىك بالىلار كاپىرلارنىڭ زۇلمىدىن بىزار بولۇپ، ئاللاھتىن ياردەم سوراپ دۇئا قىلاتتى. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا: مەككىدىكى ئاجىزلارنى كاپىرلاردىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن نېمىشقا جىھاد قىلمايسىلەر؟ دەپ ئاگاھلاندۇرۇش بەردى. ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، بىر رايۇندا مۇسۇلمانلار كاپىرلارنىڭ زۇلۇم - سىتەملىرىگە دۇچار بولغان ۋە قىيىنقىستاق ئىچىدە قالغان بولسا، باشقا مۇسۇلمانلارغا ئۇلارنى كاپىرلارنىڭ زۇلمىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن جىھاد قىلىشى پەرز بولىدۇ، دېدى. بۇ زۇلۇمدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن قىلىنىدىغان جىھادنىڭ ئىككىنچى تۈرىدۇر. جىھادنىڭ بىرىنچى تۈرى ئاللاھنىڭ كەلىمىسىنى ئۈستۈن قىلىش، يەنى دىننى تارقىتىش ۋە تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن بولىدۇ. ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ غەلبە قىلىشى ئۈچۈن جىھاد قىلىش بۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ئايەتلەردە تىلغا ئېلىنغان، كېيىنكى ئايەتلەردىمۇ كېلىدۇ.

الَّذِينَ ءَامَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

مۇئمىنلەر ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىدۇ، كاپىرلار تاغۇتنىڭ يولىدا ئۇرۇش قىلىدۇ^①، ئۇ ھالدا (ئى مۇئمىنلەر!) سىلەر شەيتاننىڭ دوستلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىڭلار (سىلەر ئۇلارنى يېڭىسىلەر)، شەكسىزكى، شەيتاننىڭ ھىيلىسى ناھايىتى ئاجىز (ۋە كۈچسىز)دۇر^② [76].

① مۇئمىنلەر ۋە كاپىرلار ھەر ئىككىسى ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىش زۆرۈر بولۇپ قالىدۇ. لېكىن ھەر ئىككىسىنىڭ ئۇرۇش قىلىش مەقسەتلىرىدە زور پەرقلەر بولىدۇ. مۇئمىنلەر مىللەتچىلىك ئىشتىياقى ۋە دۇنيا توپلاش غەرىزىدە ئەمەس، بەلكى ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىدۇ. ئەمما كاپىرلارنىڭ ئۇرۇش قىلىشتىكى مەقسىتى مۇشۇ دۇنيا ۋە ئۇنىڭ مەنپەئەتىنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت بولىدۇ.

② بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى ئۆزىنىڭ دۈشمەنلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرىۋاتىدۇ. تاغۇتنىڭ يولىدا ئۇرۇش قىلىدىغانلارنىڭ ھىيلى - مىكىرلىرى ئاجىز بولىدۇ. ئۇلارنىڭ زاھىرىي تەييارلىقلىرى، ئەسلىھەلىرى ۋە ساننىڭ كۆپلۈكىدىن ھەرگىز قورقماڭلار، سىلەرنىڭ ئىمانىي كۈچۈڭلار ۋە جىھادىي ئىرادەڭلار ئالدىدا شەيتاننىڭ ھىيلى - مىكىرى پۈت تېرەپ تۇرالمىدۇ.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَّعَ اللَّهُ الدُّنْيَا قَلِيلًا وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْمًا تَكُونُوا يُدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾

(ئى پەيغەمبەر!) «(ئورۇشتىن) قولۇڭلارنى يىغىڭلار، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىپ تۇرۇڭلار، زاكاتنىمۇ ئادا قىلىپ تۇرۇڭلار» دەپ ئەمر قىلىنغان كىشىلەرنى كۆرمىدىڭمۇ؟ (يەنى ئۇلاردىن ئەجەبلەنمەسەن؟) ئۇلارغا جىھاد پەرز قىلىنغان چاغدا بولسا، ئۇلارنىڭ بىر تۈركۈمى كىشىلەردىن گوپا ئاللاھتىن قورققاندىكى ياكى ئۇنىڭدىنمۇ بەكرەك قورقۇپ: «ئى رەببىمىز! بىزگە نېمە ئۈچۈن جىھاد قىلىشنى پەرز قىلدىڭ؟»^① بىزنى ئۇزاققا قالماي كېلىدىغان ئەجەلگە قەدەر كېچىكتۈرسەڭ بولماسمىدى؟^② (يەنى ئەجەلنىمۇ يەتكۈچە تەخىر قىلساڭ، ئورۇشتا ئۆلتۈرۈلمەسەك بولماسمىدى؟) دېدى. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «دۇنيانىڭ مەنپەئەتى ئازدۇر (يەنى دۇنيانىڭ نېمىتى پانىيدۇر)، تەقۋادارلار ئۈچۈن ئاخىرەت ئەڭ ياخشىدۇر، سىلەرگە قىلچىلىك زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى قىلغان ئەمەللىرىڭلارنىڭ ساۋابى كېمەيتىلمەيدۇ)» [77]. قەيەردە بولساڭلار، (ئەجەل كەلگەندە) ئۆلۈم سىلەرنى تاپىدۇ، سىلەر مۇستەھكەم قەلئەلەردە بولغان تەقدىردىمۇ^③. ئەگەر ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشسە، «بۇ ئاللاھتىن بولدى» دەيدۇ. ئەگەر ئۇلار بىرەر زىيان - زەخمەتكە ئۇچرىسا، «بۇ سەندىن (يەنى سېنىڭ دىنىڭغا كىرگەنلىكىڭدىن) بولدى» دەيدۇ^④. (ئى پەيغەمبەر! بۇ ئەخمەقلەرگە) ئېيتقىنىكى، «(ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ) ھەممىسى ئاللاھ تەرىپىدىندۇر (يەنى ھەممىسىنى ئاللاھ ياراتقاندۇر).» بۇ قەۋمگە نېمە بولىدىكىن؟ ھېچبىر سۆزنى (يەنى ھەممە شەيئىنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىنى) چۈشىنەي دېمەيدۇ^⑤ [78].

① مۇسۇلمانلار مەككىدىكى چاغلاردا ساننىڭ ئازلىقى ۋە يېتەرلىك قورال - ياراقلارنى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئورۇش قىلىشتىن ئاجىز ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىڭ قىزغىنلىقى يۇقىرى بولسىمۇ، ئورۇش قىلىشتىن چەكلەنگەن ئىدى. ئۇلارغا ئىككى نەرسە داۋاملىق تەكىتلەنەتتى، ئۇنىڭ بىرىنچىسى، كاپىرلاردىن كەلگەن زۇلۇمغا سەۋر قىلىش، ئەزىيەتكە چىدامچانلىق بىلەن بەرداشلىق بېرىش ۋە ئۇلارغا ئەپۋانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش. ئىككىنچىسى، ئاللاھ بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ناماز ئوقۇشقا، پېقىرلارغا زاكات بېرىشكە ۋە باشقا ئىبادەتلەرگە ئەھمىيەت بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى. لېكىن ئۇلار مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ، كۈچ توپلىغاندىن كېيىن ئورۇش قىلىشقا رۇخسەت بېرىلدى. ئورۇش قىلىشقا رۇخسەت قىلىنغان چاغدا بەزى كىشىلەر ئېرىنچەكلىك ۋە بوشاڭلىق قىلىشقا باشلىدى. شۇڭا بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ مەككىدە ياشىغان چاغدىكى ئارزۇ - ئارمانلىرى ئەسكەرتىلىپ، ئۇلارغا: بۇ جىھاد سىلەرنىڭ ئارزۇيۇڭلار بويىچە پەرز قىلىنغان تۇرسا، ئەمدى جىھاد بۇيرۇقىنى ئاڭلاپ نېمىشقا قورقۇپ كېتىشىڭلار؟ دېيىلدى.

② ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى، جىھاد بۇيرۇقىنى نېمە ئۈچۈن بىر مەزگىل كېچىكتۈرمىدىڭ؟ دېگەنلىكتۇر.

﴿أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ «ئۇزاققا قالماي كېلىدىغان ئەجەلگە قەدەر» دېگەندە ئۆلۈم ياكى جىھاد پەرزىنى مەلۇم بىر

مۇددەتكىچە كېچىكتۈرۈش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ ئەنە شۇنداق ئاجىز مۇسۇلمانلارغا چۈشەندۈرۈش يۈزىسىدىن دېيىلىۋاتىدۇكى، بىرىنچىدىن، سىلەر مۆھلەت تەلەپ قىلىۋاتقان بۇ دۇنيا پانىدۇر، ئۇنىڭدا ئېرىشكەن مەنپەئەتمۇ ۋاقىتلىقتۇر. ئۇنىڭ قارشىسىدا سىلەر ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش ئارقىلىق ئېرىشىدىغان ئاخىرەتتىكى ساۋاب ھەممىدىن ياخشى ۋە مەنپەئەتلىكتۇر. ئىككىنچىدىن، سىلەر جىھاد قىلىڭلار ياكى قىلماڭلار، ھەتتا مۇستەھكەم قەلئەلەرگە بېكىنىۋالساڭلارمۇ، ئەجەل توشقاندا ئۆلۈم سىلەرنى ھامان تاپىدۇ. ئىش شۇنداق تۇرسا، جىھادتىن قاچقاننىڭ نېمە پايدىسى؟! «مۇستەھكەم قەلئەلەر» دېگەن ناھايىتى ئېگىز، پۇختا سېپىللىرى بار قورغان ۋە ئىمارەتلەرنى كۆرسىتىدۇ.

ئەسكەرتىش: بەزى مۇسۇلمانلارنىڭ قورقۇنچىسى تەبىئىي قورقۇنچ ئىدى. ئۇلارنىڭ جىھادنى كېيىنرەك پەرز بولسىكەن دېگەن خاھىشىمۇ ئېتىراز ياكى ئىنكار قىلىش يۈزىسىدىن ئەمەس بەلكى تەبىئىي قورقۇنچنىڭ ئەقىلگە ئۇيغۇن نەتىجىسى ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇلارنى كەچۈرۈم قىلدى ھەمدە ناھايىتى كۈچلۈك دەلىللەر بىلەن ياردەم بېرىپ رىغبەتلەندۈردى.

④ بۇ يەردە يەنە مۇناپىقلارنىڭ سۆزلىرى تىلغا ئېلىنىۋاتىدۇ. ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ئىنكارچىلىرى ئېيتقاندەك، ئۇلارمۇ ياخشىلىق (مولچىلىق، مېۋە، زىرائەت، مال - مۈلۈك ۋە ئەۋلادنىڭ كۆپ بولۇشى قاتارلىقلار) ئاللاھ تەرەپتىن؛ يامانلىق (قورغاقچىلىق، مېۋە، زىرائەت ۋە مال - مۈلۈكنىڭ كەملىپ كېتىشى قاتارلىقلار) ئى مۇھەممەد! سەن تەرەپتىن يەنى سېنىڭ دىنىڭغا كىرگەنلىكىمىز سەۋەبىدىن بولدى دېگەن ئىدى. ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە فىرئەۋننىڭ ئادەملىرىدىن ھېكايە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئەگەر (پاراۋانلىق - مولچىلىقتەك) بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشسە، «بىز بۇنىڭغا ھەقىقىيلىقىمىز» دەيدۇ. ئەگەر ئۇلارغا بىرەر يامانلىق كەلسە، «بۇ مۇسا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغانلارنىڭ شۇملۇقىدىن كەلدى»، دەيدۇ﴾. (سۈرە ئەئراف 131 - ئايەت)

⑤ يەنى ياخشىلىق ۋە يامانلىق ھەر ئىككىسى ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەندۇر. لېكىن بۇ كىشىلەرنىڭ ئىلمى ۋە چۈشەنچىسى تۆۋەن بولغانلىقتىن، جاھالەتكە پېتىپ، كۆپ زۇلۇم قىلغانلىقتىن، بۇ سۆزلەرنى چۈشىنەلمەيدۇ.

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾ مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَّوْا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

(ئى ئىنسان!) ساڭا كەلگەن (ھەرقانداق) ياخشىلىق (مەرھەمەت قىلىش يۈزسىدىن) ئاللاھتىندۇر ①، ساڭا يەتكەن يامانلىق (قىلمىشلىرىڭ تۈپەيلىدىن) ئۆزۈڭدىندۇر ②. (ئى پەيغەمبەر!) سېنى بىز (پۈتۈن) ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق، (سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھ بولۇشقا ئاللاھ يېتەرلىكتۇر [79]. كىمكى (بۇ) پەيغەمبەرگە (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىتائەت قىلسا، ئۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ (چۈنكى ئۇ پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ). كىمكى (ئىتائەتتىن) باش تارتىدىكەن، (ئى پەيغەمبەر! بىلگىنكى) بىز سېنى ئۇلارغا كۆزەتچى (يەنى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى كۆزىتىپ، ئەمەللىرىگە قاراپ ھېساب ئالغۇچى) قىلىپ ئەۋەتمىدۇق [80]. (ئى پەيغەمبەر!) مۇناپىقلار: «ساڭا ئىتائەت قىلىمىز» دەيدۇ. سېنىڭ يېنىڭدىن چىقىپ كەتكەن چاغدا بولسا، ئۇلارنىڭ بىر تۈركۈمى سېنىڭ دېگىنىڭگە قارشى كېچىسى پىلان تۈزىدۇ، (يەنى ئەمرىڭگە خىلاپلىق قىلىدۇ) ③، ئاللاھ ئۇلارنىڭ كېچىدە پىلانلىغانلىرىنى (يوشۇرۇن قىلمىشلىرىنى) خاتىرىلەپ تۇرىدۇ (يەنى پەرىشتىلەرنى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى يېزىشقا بۇيرۇيدۇ). سەن ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگىن (يەنى كەچۈرگىن)، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن (تەۋەككۈل قىلغۇچىغا) ئاللاھنىڭ ھامىيلىقى يېتەرلىكتۇر [81].

① يەنى ئاللاھنىڭ پەزىلى - كەرىمى ۋە مەرھىمىتى بىلەن كەلگەندۇر، بۇ بىرەر ياخشىلىق ياكى ئىتائەتنىڭ مۇكاپاتى ئەمەستۇر. چۈنكى، ياخشىلىققا مۇۋەپپەقىيەت قىلغۇچىمۇ پەقەتلا ئاللاھ تائالادۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ئاللاھنىڭ نېمەتلىرى شۇ قەدەر چەكسىزدۇركى، بىر ئىنساننىڭ قىلغان ئىبادەتلىرى ئۇ نېمەتلەر ئالدىدا ھېچنەرسىگە ئەرزىمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ھەدىستە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەگەر ئاللاھ مەرھەمەت قىلمىسا، سىلەردىن ھېچكىمنى ئۇنىڭ ئەمىلى دوزاختىن قۇتقۇزۇپ، جەننەتكە كىرگۈزەلمەيدۇ، ساھابىلەر: سەنمۇ شۇنداقمۇ؟ دەپ سورىغاندا، ئۇ: مەنمۇ شۇنداق، ئاللاھ تائالا مېنى ئۆز پەزىلى - مەرھىمىتىگە ئالمىسا، جەننەتكە كىرەلمەيمەن». (سەھىھۇل بۇخارى 6463 - ھەدىس)

② ﴿ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ﴾ ھەممىسى ئاللاھ تەرىپىدىندۇر ﴿دېگەن ئايەتتىن مەلۇم بولغاندەك، يامانلىقمۇ گەرچە ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن يەتسىمۇ، ھەقىقەتتە ئۇ بىرەر گۇناھنىڭ جازاسى ياكى بەدىلىگە بېرىلگەن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا: ﴿ساڭا يەتكەن يامانلىق (قىلمىشلىرىڭ تۈپەيلىدىن) ئۆزۈڭدىندۇر﴾ دېدى، يەنى ئۆزۈڭلارنىڭ خاتالىقلىرى، كەمچىللىكلىرى ۋە گۇناھلىرىنىڭ نەتىجىسىدۇر. يەنە سۈرە شۇرانىڭ 30 - ئايىتىدە ئاللاھ تائالا: ﴿سىلەرگە (يەنى جېنىڭلار ياكى مېلىڭلارغا) ھەرقانداق بىر مۇسەبەت يەتسە، ئۇ سىلەرنىڭ قىلغان گۇناھىڭلار تۈپەيلىدىن كەلگەن بولىدۇ، ئاللاھ نۇرغۇن گۇناھىڭلارنى ئەپۇ قىلىدۇ (ئەپۇ قىلمايدىغان بولسا، بالا ۋە مۇسەبەتتىن ھېچ قۇتۇلماس ئىدىڭلار)﴾ دېدى.

③ يەنى بۇ مۇناپىقلار كېچىلىرى سېنىڭ ئالدىڭدا ئىزھار قىلغاننىڭ ئەكسىنى قىلىدۇ، ھىيلە - مىكر بىلەن رەزىل پىلانلارنى تۈزىدۇ. سەن ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگىن، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن.

ئۇلارنىڭ سۆزلىرى ۋە ھىيلە - مەكرلىرى ساڭا ھېچ زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، چۈنكى سېنىڭ ئىگەڭ ۋە ياردەمچىڭ ئاللاھتۇر.

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

ئۇلار قۇرئان ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەمدۇ؟ ئەگەر قۇرئان (كاپىرلار ئويلىغاندەك) ئاللاھتىن باشقا بىرى تەرىپىدىن كەلگەن بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇلار ئۇنىڭدىن نۇرغۇن زىددىيەتلەرنى تاپقان بولاتتى ① [82]. مۇناپىقلارغا (مۇئىنلەرگە ئائىت) ئامانلىقنىڭ ياكى قورقۇنچىنىڭ بىرەر خەۋىرى يەتسە، ئۇلار ئۇنى يېيىۋېتىدۇ (يەنى تارقىتىپ مەشھۇر قىلىۋېتىدۇ)، ئەگەر ئۇلار ئۇنى پەيغەمبەرگە ۋە مۇئىنلەردىن بولغان ئىش باشقۇرغۇچىلارغا (ياكى دىنىي ئالىملارغا) مەلۇم قىلغان بولسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئۇ خەۋەرنى تەھلىل قىلىپ نەتىجە چىقىرىش سالاھىيىتىگە ئىگە كىشىلەر ئەلۋەتتە ئۇنى (تارقىتىش ياكى تارقىتىلماسلىق كېرەكلىكىنى بىلىپ) مەلۇم قىلغان بولاتتى ②. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ پەزىلى ۋە مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، سىلەرنىڭ ئاز قىسمىڭلاردىن باشقىلىرىڭلار، ئەلۋەتتە، شەيتانغا ئەگىشىپ كېتەتتىڭلار [83].

① بۇ ئايەتتە قۇرئان كەرىمدىن يېتەكچى ئىدىيە ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ئۇنى چوڭقۇر تەپەككۈر بىلەن ئوقۇش تەكىتلىنىۋاتىدۇ. ھەمدە ئۇنىڭ راستلىقىنى تەكشۈرىدىغان بىر ئۆلچەممۇ بايان قىلىنىۋاتىدۇ، ئۇ بولسىمۇ، ئەگەر بۇ قۇرئان (كاپىرلار خىيال قىلغاندەك) قايسىبىر ئىنساننىڭ سۆزى بولغان بولسا، ئۇنىڭ مەزمۇنى ھەم ۋەقەلىكلىرىدە نۇرغۇن زىددىيەتلەر كۆرۈلگەن بولاتتى. ئۇنىڭ سەۋەبلىرى شۇكى، بىرىنچىدىن، بۇ بىر كىچىك كىتاب ئەمەس، بەلكى ناھايىتى چوڭ، ھەر تېما ئېنىق بايان قىلىنغان، ھەر بىر بۆلۈمى مۆجىزىگە تولغان پاساھەتلىك كىتابتۇر. ھالبۇكى، ئىنسانلار يازغان چوڭ كىتابلاردا گرامماتىكا، لوگىكا ۋە بالاغەت ئۆلچەملىرىگە چۈشمەيدىغان نۇرغۇن خاتالىقلار ئۇچراپلا تۇرىدۇ. ئىككىنچىدىن، بۇ قۇرئاندا ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ۋەقەلىكلىرى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇ ۋەقەلىكلىرىنى غەيبىلەرنى بىلگۈچى بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بايان قىلىپ بېرەلمەيدۇ. ئۈچىنچىدىن، ئۇ ۋەقەلەر ۋە قىسسىلەر بىر - بىرىگە زىت ئەمەس، ھەتتا ئۇ قىسسىلەرنىڭ ئەڭ كىچىك بىر بۆلۈمىمۇ قۇرئاندىكى باشقا بىر ئاساسىي مەزمۇن بىلەن زىتلىشىپ قالمايدۇ. ۋەھالەنكى، بىر ئىنسان ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بايان قىلسا، چاتما ۋەقەلىكلىرىنى باغلىغۇچى يىپلار ئۈزۈلۈپ، تەپسىلاتلىرى بىر - بىرىگە زىت بولۇپ قالىدۇ. قۇرئان كەرىمنىڭ ئەنە شۇ بارلىق ئىنسانىي خاتالىقلاردىن خالىي بولغانلىقى شۇنداق بىر ھەقىقەتنى ئىسپاتلايدۇكى، ئۇ ئىشەنچلىك پەرىشتە ئارقىلىق ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن ئاللاھنىڭ كالامدۇر.

② بۇ يەردە بىر قىسىم مۇسۇلمانلاردىكى كەمچىللىك ۋە ئالدىراقسانلىقنى تۈزەتمەك ئۈچۈن مۇھىم بىر قائىدە بايان قىلىنىۋاتىدۇ. «ئامانلىق خەۋىرى» دېگەندە مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبە قىلغانلىقى ۋە دۈشمەنلەرنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (بۇنداق خەۋەرنى ئاڭلىغان

مۇسۇلمانلار گاھىدا ھەددىدىن زىيادە خاتىرجەم ۋە بىخەتەر بولۇپ كېتىدۇ، نەتىجىدە بۇ ئەھۋال يامان ئاقىۋەتلەرگە سەۋەب بولۇپ قالىدۇ («قورقۇنچىنىڭ خەۋىرى» دېگەندە مۇسۇلمانلارنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى ھەققىدىكى خەۋەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (بۇنداق خەۋەرنى ئاڭلىغان مۇسۇلمانلار روھىي بېسىمغا دۇچ كېلىپ، ئىرادىسى سۇسلىشىپ قېلىشى مۇمكىن). شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا دېيىلىۋاتىدۇكى، ئامانلىق خەۋىرى ياكى قورقۇنچ خەۋىرى بولسۇن، ئاۋام - خەلققە تارقىتىۋەتكەننىڭ ئورنىغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ياكى مۇئمىنلەرنىڭ ئىچىدىكى ئىش ئۈستىدىكىلەرگە يەتكۈزۈڭلار، ئۇلار بۇ خەۋەر راستمۇ ياكى يالغانمۇ تەكشۈرىدۇ. ئەگەر راست بولسا، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە بۇ خەۋەردىن مۇسۇلمانلارنى ۋاقىپلاندىرۇش پايدىلىقمۇ ياكى ۋاقىپلاندىرۇماسلىق پايدىلىقمۇ؟ شۇنىڭغا قاراپ ھۆكۈم قىلىدۇ. بۇ قائىدە ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا ناھايىتى مۇھىم ۋە زۆرۈر بولسىمۇ، جەڭ بولۇۋاتقان چاغلاردا ئىنتايىن زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

﴿يَسْتَبِيْطُ﴾ دېگەن سۆزنىڭ يىلتىزى "يَسْتَبِيْطُ" دۇر، قۇدۇق قازغان ۋاقىتتا ھەممىدىن بۇرۇن چىققان سۇ "يَسْتَبِيْطُ" دەپ ئاتىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن "يَسْتَبِيْطُ" نىڭ مەنىسى، تەكشۈرمەك، تەتقىق قىلماق، بىر سۆزنىڭ چوڭقۇر مەنىلىرىنى ئىزدەپ تاپماق دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾
 مَنْ يَشْفَعْ شَفْعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِمَّا رُزِقَ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفْعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِمَّا رُزِقَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيمًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا
 حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنِهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا
 رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾

(ئى پەيغەمبەر!) شۇڭا سەن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىۋەرگەن (يەنى ئۆزۈڭ يالغۇز بولساڭمۇ جىھاد قىلغىن، ساڭا غەلبە ۋەدە قىلىنغان. مۇناپىقلارنىڭ جىھادتىن قېلىپ قالغانلىقىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەتمىگەن) سەن پەقەت ئۆزۈڭگىلا جاۋابكار سەن، مۇئەمىنلەرنى (جىھاد قىلىشقا) رىغبەتلەندۈرگەن، ئاللاھ كۆڭۈلدىكى چىڭ تۇرۇۋالغانلارنىڭ كۈچىنى (يەنى ئۇرۇشنى) چوقۇم توسۇپ قالدۇ. ئاللاھنىڭ كۈچى ئەڭ زور دۇر، جازاسى ئەڭ قاتتىقتۇر [84]. كىمكى (كىشىلەر ئارىسىدا) بىرەر ياخشى ئىش ئۈچۈن شاپائەت قىلسا (يەنى ھەمكارلاشسا، ۋاستە بولسا)، ئۇنىڭغا شۇ ئىشنىڭ ساۋابىدىن بىر نېسبە بولىدۇ. كىمكى بىرەر يامان ئىش ئۈچۈن شاپائەت قىلسا (يەنى ھەمكارلاشسا، ۋاستە بولسا)، ئۇنىڭغا شۇ ئىشنىڭ گۇناھىدىن بىر نېسبە بولىدۇ. ئاللاھ ھەممە ئىشقا قادىردۇر [85]. بىر كىشى سىلەرگە سالام بەرسە، ئۇنىڭ سالىمىنى ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى بىلەن قايتۇرۇڭلار ① (يەنى بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ۋە ئەلەيكمۇ ئەسسالام ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ دەڭلار)، ياكى ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار (يەنى ۋە ئەلەيكمۇ ئەسسالام دەڭلار). شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممە نەرسىنىڭ (يەنى بەندىلىرىنىڭ چوڭ - كىچىك ئىشلىرىنىڭ) ھېسابىنى ئالغۇچىدۇر [86]. ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. شەكسىز بولىدىغان قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ سىلەرنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن مەھشەرگاھقا) جەزمەن يىغىدۇ. ئاللاھتىنمۇ راست سۆزلۈك كىم بار؟ (يەنى سۆزىدە، ۋەدىسىدە ئاللاھتىنمۇ سادىق ھېچكىم يوق) [87].

① ﴿تَحِيَّةٌ﴾ ئەسلىدە "تَحِيَّةٌ" (تَفْعِيلَةٌ) ۋەزنى بىلەن كەلگەن سۆز بولۇپ، ئاۋالقى «ي» ئىككىنچى «ي»غا قوشۇلۇپ (تَحِيَّةٌ) بولغان، ئۇنىڭ مەنىسى ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن دېگەنلىك بولۇپ، بۇ يەردە سالام قىلىش مەنىسىدە كەلگەن. (فەتھۇلقەدىر) «سالامنى تېخىمۇ ياخشى بىلەن قايتۇرۇش» نىڭ شەرھىسى ھەدىستە كۆرسىتىلگەن بويىچە، «ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ» نىڭ جاۋابىغا «ۋە رەھمەتۇللاھى» نى قوشۇش، «ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ ۋە رەھمەتۇللاھى» نىڭ جاۋابىغا «ۋە بەرەكاتۇھۇ» نى قوشۇش تەۋسىيە قىلىنىدۇ. ئەگەر بىر كىشى «ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ» دېسە، ئۇنىڭ جاۋابىغا شۇنىڭ ئۆزىلا قوشۇپ جاۋاب بېرىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ئارتۇق قوشۇلمايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ» دەپ سالام بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇردى. سالام قىلغان كىشى بېرىپ ئولتۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئون ساۋاب» دېدى. يەنە بىر كىشى كېلىپ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ ۋە رەھمەتۇللاھى» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇردى. سالام بەرگەن كىشى ئولتۇردى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «يىگىرمە ساۋاب» دېدى. يەنە بىر كىشى كېلىپ: «ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇردى. ئاندىن ئۇ كىشى ئولتۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئوتتۇز ساۋاب» دېدى. «(مۇسنەدى

ئەھمەد 4 - توم، 439 - بەت، 440 - ھەدىس) بۇ ھۆكۈم پەقەت مۇسۇلمانلارغا خاستۇر. يەنى بىر مۇسۇلمان يەنە بىر مۇسۇلمانغا سالام قىلغاندا شۇنداق قىلىدۇ، ئەمما زىممىلار (يەنى مۇسۇلمانلارغا تۆلەم تۆلەپ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ياشايدىغان يەھۇدىي ۋە ناسارالار)غا مۇسۇلمانلار بالدۇر سالام قىلمايدۇ، ئۇلار مۇسۇلمانلارغا باشتا سالام قىلىدۇ. مۇسۇلمانلار ئۇلارنىڭ سالامىغا جاۋاب قايتۇرغاندا قوشۇپ قايتۇرمايدۇ. بەلكى، ئۇلارغا «ۋەئەلەيكە» يەنى «ساڭمۇ بولسۇن!» دېگەن سۆز بىلەن جاۋاب قايتۇرىدۇ. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «يەھۇدىيلار سىلەرگە سالام قىلغاندا: «ئەسسامۇ ئەلەيكە» (يەنى ساڭا ئۆلۈم بولسۇن) دەيدۇ. سىلەر (ئۇنىڭغا): «ۋەئەلەيكە» (يەنى ساڭمۇ بولسۇن!) دېگەن سۆز بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار». (سەھىھۇل بۇخارى 6258 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2163 - ھەدىس)

﴿ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُم بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴾ ﴿٨٨﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر نېمىشقا مۇناپىقلار توغرىسىدا ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈنۈپ كېتىسىلەر؟ ① ئاللاھ ئۇلارنى قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن (كۇفرغا ۋە گۇمراھلىققا) قايتۇرۇۋەتتى ②، ئاللاھ ئازدۇرغان كىشىلەرنى سىلەر ھىدايەت قىلماقچى بولامسىلەر؟ كىمنىكى ئاللاھ ئازغۇنلۇقتا قالدۇرىدىكەن، سەن ئۇنىڭغا (ھىدايەتكە) ھەرگىز بىرەر يول تېپىپ بېرەلمەيسەن ③ [88].

① بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ئۇ مۇناپىقلار ھەققىدە ئىختىلاپ بولماسلىقى كېرەك. بۇ يەردىكى «مۇناپىقلار» ئۇھۇد غازىتىغا مەدەنىدىن بىللە چىقىپ، بىزنىڭ پىكرىمىزنى ئالمىدى دېگەننى باھانە قىلىپ، يېرىم يولدىن قايتىپ كەتكەن مۇناپىقلارنى كۆرسىتىدۇ. (سەھەۋۇل بۇخارىدا شۇنداق كەلگەن) بۇنىڭ تەپسىلاتى ئىلگىرى بايان قىلىندى. ئۆز ۋاقتىدا مۇسۇلمانلار بۇ مۇناپىقلار توغرىسىدا ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈنۈپ كەتتى، بىر گۇرۇھ كىشىلەر ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىش كېرەك دەپ قارىسا؛ يەنە بىر گۇرۇھ كىشىلەر ئۇنداق قىلىش پايدىسىز دەپ قارايتتى.

② «قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن» يەنى ئاللاھنىڭ رەسۇلىغا مۇخالىپەتچىلىك قىلغانلىقى ۋە جىھادتىن يۈز ئۆرگەنلىكى سەۋەبىدىن. ﴿ أَرْكَسَهُمْ ﴾ دېگەن قايتۇردى. يەنى ئۇلارنى ئىلگىرى قۇتۇلغان كۇفىرى - زالالەتكە قايتۇردى، ئۇنىڭغا مۇپتىلا قىلدى ياكى ھالاك بولۇشىغا سەۋەب قىلدى دېمەكتۇر.

③ كۇفىرىدا ئىزچىل چىڭ تۇرىۋالغانلىقى سەۋەبلىك ئاللاھ ئازدۇرغان ۋە دىللىرىغا مۆھۈر بېسىۋەتكەنلەرگە ھېچكىم توغرا يول تېپىپ بېرەلمەيدۇ.

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَحُذَوْهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وِلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصْرَتِ صُدُورُهُمْ أَن يُقْتَلُوا أَوْ يَقْتُلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَاقَتْلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقْتَلُوا أَلْقُوا إِلَيْكُمْ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾

ئۇلار سىلەرنىڭ ئۆزلىرىدەك كاپىر بولۇشۇڭلارنى، شۇنداقلا، ئۆزلىرى بىلەن (كاپىرلىقتا، مۇناپىقلىقتا) باراۋەر بولۇشۇڭلارنى ئارزۇ قىلىدۇ، ئۇلار ئاللاھ يولىدا ھىجرەت قىلمىغۇچە (يەنى ھىجرەت قىلىش ئارقىلىق ئىماننى ئىسپاتلىمىغۇچە) ئۇلارنى دوست تۇتماڭلار^①، ئەگەر ئۇلار (ئاللاھ يولىدا ھىجرەت قىلىشتىن) باش تارتسا، ئۇلارنى قەيەردە تاپساڭلار^② شۇ يەردە تۇتۇڭلار ۋە ئۆلتۈرۈڭلار^③، ئۇلارنى دوستمۇ تۇتماڭلار، ياردەمچىمۇ قىلماڭلار [89]. پەقەت سىلەر بىلەن ئۆزلىرى ئارىسىدا ئەھدە بولغان بىر قەۋمگە قوشۇلغانلار ياكى سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن ياكى ئۆز قەۋمىگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن يۈرەكلىرى سىقىلىپ (يەنى سىلەر تەرەپمۇ ئەمەس، ئۆز قەۋمى تەرەپمۇ ئەمەس بولۇپ) يېنىڭلارغا كەلگەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا (يەنى مۇنداقلارنى ئۆلتۈرمەڭلار ۋە ئەسەر ئالماڭلار) ^④. ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئۇلارنى سىلەرگە قارشى ئۈستۈنلۈككە ئىگە قىلىپ قويمايتتى، ئاندىن ئۇلار ئەلۋەتتە، سىلەر بىلەن ئۇرۇشاتتى ^⑤ (يەنى ئاللاھ ئۇلارنى كۈچلۈك قىلىپ سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشقا جۈرئەتلىك قىلاتتى)، ئەگەر ئۇلار سىلەردىن يىراق تۇرسا (يەنى سىلەرگە چېقىلمىسا)، سىلەر بىلەن ئۇرۇشمىسا ۋە سىلەرگە تىنچلىق (سۈلھى) تەكلىپى سۇنسا ^⑥، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىشىڭلارغا ھەرگىز رۇخسەت قىلمايدۇ [90].

① ھىجرەت قىلغانلىقى «ۋەتەننى تەرك ئەتكەنلىكى» ئۇلارنىڭ سەمىمىي مۇسۇلمان بولغانلىقىنىڭ ئىسپاتىدۇر. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇلارنى دوست تۇتۇش ۋە ياخشى كۆرۈش جايىز بولىدۇ.

② يەنى ئۇلارغا قارشى تۇرغۇدەك كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە بولغان چاغدا.

③ ھەرەمدە بولسۇن ياكى ھەرەمنىڭ سىرتىدا بولسۇن.

④ يەنى تۆۋەندىكى ئىككى خىل كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ: بىرىنچىسى، سىلەر بىلەن ئەھدە تۈزۈشكەن كىشىلەرگە قوشۇلغانلار يەنى شۇلارنىڭ بىر ئەزاسى ياكى شۇلارنىڭ پاناھلىقىغا ئۆتكەنلەرنى ئۆلتۈرمەڭلار. ئىككىنچىسى، سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن ياكى ئۆز قەۋمىگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن يۈرەكلىرى سىقىلغان ھالدا يەنى سىلەرنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈنمۇ ئۇرۇشماي، سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشىنىمۇ خالىماي يېنىڭلارغا كەلگەنلەرنى ئۆلتۈرمەڭلار.

⑤ ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشتىن قالدۇرغانلىقى ئۇنىڭ مەرھەمەتلىكىدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ دىلىغا ئۆز قەۋمىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىش جۈرئىتىنى سالغان بولسا، ئەلۋەتتە، ئۇلارمۇ سىلەرگە قارشى ئۇرۇشقان بولاتتى. شۇ ۋەجىدىن ئەگەر ئۇلار راستىنلا ئۇرۇشتىن يىراق تۇرسا، سىلەرمۇ ئۇلارغا چېقىلماڭلار.

⑥ يەنى سىلەردىن يىراق تۇرۇپ، چېقىلمىسا، ئۇرۇشمىسا ۋە سۈلھى قىلىش نىيىتىنى ئىزھار قىلسا

دېگەن بۇ ئۈچ سۆزنىڭ ھەممىسى ئوخشاش بىر ئۇقۇمنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ يەردە تەكىتلەش ۋە چۈشەندۈرۈش يۈزىدىن ئۈچ خىل سۆز ئىشلىتىلىپ، باشتىنلا جەڭگە ئارىلاشمايدىغانلارغا مۇئامىلە قىلىشتا دېققەت قىلىش ئۈچۈن مۇسۇلمانلارغا ئەسكەرتىش بېرىلدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئۇرۇشقا قاتناشماسلىقى مۇسۇلمانلارغىمۇ پايدىلىق ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇنى ئۆزىنىڭ مەرھەمەتى سۈپىتىدە بايان قىلدى. ئۇلارغا قارىتا قاتتىق قوللۇق قىلىش ياكى ئېھتىيات قىلماستىن باشقىچە مۇئامىلە قىلىش ئۇلارنىڭ قەلبىدىمۇ قارشى تۇرۇش ئېستىكى پەيدا قىلىپ قويۇشى ئېھتىمالغا يېقىن بولۇپ، بۇ مۇسۇلمانلار ئۈچۈن زىيانلىق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قاچانغىچە سىلەرگە قارشى ئۇرۇشقا قاتناشمىسا، ئۇلار بىلەن ئۇرۇشماڭلار. ئۇلارنىڭ مىسالى، بەدرى غازىتى بولغان كۈنى ھاشىم جەمەتىدىن مەجبۇرىي ئۇرۇشقا چىققان كىشىلەردۇر. ئۇلار ئۇرۇشۇشنى خالىمىغان ھالدا مەككە مۇشرىكلىرى بىلەن ئۇرۇش مەيدانىغا مەجبۇرىي كەلگەن ئىدى. ئۇلار مۇشرىكلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىشنى خالىمايتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قاتارلىق تېخى مۇسۇلمان بولمىغان كىشىلەر بار ئىدى. ھەرھالدا ئۇلار كۆرۈنۈشتە كاپىرلارنىڭ چېدىرلىرىدا ئىدى. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە تەلىمات بېرىپ، ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئۆلتۈرۈشتىن چەكلەپ، ئەسىر ئېلىشقا ئەمىر قىلدى. ﴿السَّلَامُ﴾ بۇ يەردە "مُسَالَمَةٌ" يەنى سۈلھى دېگەن مەنىدە.

سَتَجِدُونَ ءَاخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوا بِنُورِكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلًّا مَا رُدُّوهُ إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكَسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمْ السَّلَامَ وَيَكْفُرُوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

(ئىمانىنى ئىزھار قىلىش بىلەن) سىلەردىنمۇ ئامانلىققا ئېرىشمەكچى ۋە قەۋمىگە قايتقاندا (كۆفرىنى ئىزھار قىلىش بىلەن) ئۆز قەۋمىدىنمۇ ئامانلىققا ئېرىشمەكچى بولغان ئىككىنچى بىر خىل كىشىلەر (يەنى مۇناپىقلار)نى كۆرسىلەر^①، ئۇلار ھەرقاچان پىتنە - پاساتقا (يەنى كۆفرىغا ياكى مۇسۇلمانلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا) چاقىرىلسا^②، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتىدۇ. ئەگەر ئۇلار سىلەردىن يىراق تۇرمىسا، سىلەرگە تىنچلىق (سۈلھى) تەكلىپى سۈنمىسا، (سىلەر بىلەن) ئۇرۇش قىلىشتىن قول يىغمىسا^③، بۇ چاغدا ئۇلارنى قەيەردە تاپساڭلار شۇ يەردە تۇتۇڭلار (ئەسىر ئېلىڭلار) ۋە ئۆلتۈرۈڭلار. (ئۇلارنىڭ خىيانىتى سەۋەبلىك) ئۇلارغا قارشى (ئۇرۇش قىلىشىڭلار ئۈچۈن) سىلەرگە ئوپىئوچۇق دەلىل تۇرغۇزۇپ بەردۇق^④ [91].

① بۇ يەردە ئۈچىنچى بىر گۇرۇھ كىشىلەر تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، ئۇلار مۇناپىقلار ئىدى. ئۇلار مۇسۇلمانلاردىن ئۆزلىرىنى قوغداش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئىسلامنى ئىزھار قىلاتتى؛ ئۆز قەۋمىنىڭ يېنىغا بارغاندا شېرىك ئەمەل يەنى بۇتپەرەسلىك قىلاتتى، ئۇلار شۇنداق قىلىش ئارقىلىق ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئۆزلىرىنى بۇلار بىزنىڭ دىنىمىزدا ئىكەن دېگەن قارىشىنى جۈملىدىن ئامانلىقنى قولغا كەلتۈرەتتى، شۇ تەرىقىدە ھەر ئىككى تەرەپتىن مەنپەئەت ھاسىل قىلاتتى.

② بۇ ئايەتنىڭ ئىككى مەنىسى بار: بىرىنچى مەنىسى بويىچە، ﴿الْفِتْنَةَ﴾ دېگەندە شېرىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ دەپ ئالغاندا، ئۇلار ھەرقاچان شېرىككە چاقىرىلسا، ﴿أُرْكَسُوا فِيهَا﴾ ئۇنىڭغا قايتىدۇ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتىدۇ، دېگەن بولىدۇ. ئىككىنچى مەنىسى بويىچە، ﴿الْفِتْنَةَ﴾ دېگەندە ئۇرۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ دەپ ئالغاندا، ئۇلار ھەرقاچان مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىشقا چاقىرىلسا، يەنى ئۇرۇش قىلىشقا قايتۇرۇلسا، ئۇلار ئۇنىڭغا ئاسانلا ئۇنايدۇ، دېگەن بولىدۇ.

③ ﴿يُلْقُوا﴾ «سىلەرگە تىنچلىق (سۈلھى) تەكلىپى سۈنمىسا» ۋە ﴿يَكْفُرُوا﴾ «ئۇرۇشۇشتىن قول يىغمىسا» نىڭ باغلىغۇچىسى ﴿يَعْتَزِلُوكُمْ﴾ «ئۇلار سىلەردىن يىراق تۇرمىسا» غا قارىتىلغان، يەنى ھەممىسى بولۇشىسىز مەنىدە بولۇپ، ھەر بىرىنىڭ ئالدىغا بولۇشىسىز قوشۇمچىسى ﴿لَمْ﴾ قوشۇلىدۇ.

④ ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ قەلبىدە مۇناپىقلىق ۋە سىلەرگە قارشى دۈشمەنلىك بارلىقىغا ئوپىئوچۇق پاكىت تۇرغۇزۇپ بەردۇق. شۇ سەۋەبتىن، ئۇلار تېزلا قايتىدىن (شېرىك ئەمەل ياكى سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشقا ماقۇل بولۇشتىن ئىبارەت) پىتنىگە مۇپتىلا بولىدۇ.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٤٢﴾

سەۋەنلىك بولۇپ قالمسىلا ①، بىر مۇئمىننىڭ يەنە بىر مۇئمىننى (قەستەن) ئۆلتۈرۈشى ھېچ دۇرۇس ئەمەس ②، كىمكى بىرەر مۇئمىننى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويدىكەن، ئۇ بىر مۇئمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئائىلىسىگە (ۋارىسلىرىغا) دىيەت (تۆلەم) تۆلىشى كېرەك ③، پەقەت ئۇلار (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئائىلىسىنىڭ دىيەتنى سەدىقە قىلىش يۈزىسىدىن كەچۈرۈم قىلىۋېتىشى بۇنىڭدىن مۇستەسنا (بۇ چاغدا قاتىل ئۇنى تۆلىمىسىمۇ بولىدۇ) ④، ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى مۇئمىن سىلەرگە دۈشمەن (كاپىر) قەۋمىدىن بولسا، بۇ چاغدا ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويغان ئادەم بىر مۇئمىن قۇلىنىلا ئازاد قىلسا بولىدۇ ⑤؛ ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى ئاراڭلاردا مۇئاھىدە (كېلىشىم) بولغان (كاپىر) قەۋمىدىن بولسا، قاتىل ئۇنىڭ ئائىلىسىگە دىيەت تۆلەيدۇ ۋە بىر مۇئمىن قۇلنى ئازاد قىلىدۇ ⑥. قۇل ئازاد قىلىشقا قۇربى يەتمىگەن ئادەم ئاللاھقا تەۋبە قىلىش يۈزىسىدىن ئۈزۈلدۈرمەي ئىككى ئاي روزا تۇتۇشى لازىم ⑦. ئاللاھ ئەزەلدىن ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [92].

① سەۋەنلىكنىڭ سەۋەب ۋە ئامىللىرى ھەر خىل بولۇشى مۇمكىن. ئەڭ مۇھىمى نىيەتتە ئۆلتۈرۈش بولماسلىقىدۇر.

② بۇ مەنپىي جۈملە چەكلەش مەنىسىدە كەلگەن بولۇپ، ھاراملىقنى بىلدۈرىدۇ. يەنى بىر مۇئمىننىڭ يەنە بىر مۇئمىننى ئۆلتۈرۈشى مەنئى قىلىنىدۇ، بۇ ھارامدۇر. بۇ مەنپىي جۈملە يەنە بىر ئايەتتىكى جۈملىگە ئوخشاش مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: ﴿وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ﴾ ﴿سەلەرنىڭ رەسۇلۇللاھنى رەنجىتىپ قويۇشۇڭلار دۇرۇس ئەمەس﴾ يەنى ھارامدۇر. (سۈرە ئەھزاب 53 - ئايەت)

③ بۇ يەردە خاتا ئۆلتۈرۈپ قويغاننىڭ ئىككى خىل قىلمىشى بايان قىلىندى: بىرىنچىسى، ئاللاھ تائالادىن ئەپۇ سورايدىن كاپارەت بېرىش، يەنى بىر مۇسۇلمان قۇلنى ئازاد قىلىش. ئىككىنچىسى، بەندىلەرنىڭ ھوقۇقى بولغان دىيەتنى تۆلەش. بۇ ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ قېنى بەدىلىگە ئۇنىڭ ۋارىسلىرىغا بېرىلىدىغان تۆلەم بولۇپ، شەرىئەتتە دىيەت دەپ ئاتىلىدۇ. دىيەتنىڭ مىقدارى ھەدىسلەردە كۆرسىتىلگىنى بويىچە يۈز تۈگە ياكى شۇنىڭ قىممىتىگە باراۋەر كېلىدىغان ئالتۇن، كۈمۈش ياكى نەخ پۇل بولىدۇ.

ئەسكەرتىش: قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگۈچىدىن قىساس ئېلىنىدۇ ياكى ئۇ ئېغىر دىيەت تۆلەيدۇ. ئېغىر دىيەتنىڭ مىقدارى يۈز تۈگە بولۇپ، تۈگىلەرنىڭ ياش پەرقىگە قاراپ ئۈچ خىل ئۆلچىمى ۋە شەرتى بولىدۇ. ئەمما سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرگەنگە پەقەت دىيەت كېلىدۇ، قىساس كەلمەيدۇ. بۇ خىل دىيەتنىڭ مىقدارى يۈز تۈگىدۇر، لېكىن ئۇنىڭ ئۆلچىمى ئېغىر ئەمەس. مەسىلەن: بۇ خىل دىيەتنىڭ قىممىتى سۈنەن ئەبى داۋۇد رىۋايەت قىلغان ھەدىستە 800 دىنار ئالتۇن ياكى 8000 دەرھەم كۈمۈش، تىرمىزىنىڭ رىۋايىتىدە 1200 دەرھەم دەپ كۆرسىتىلگەن. شۇنىڭدەك ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپىلىك دەۋرىدە دىيەتنىڭ قىممىتى كەم - زىيادە قىلىنغان ۋە ھەر خىل كەسىپ ئىگىلىرىگە

قاراپ ئۇنىڭ تۈرمىۈ ھەر خىل بەلگىلەنگەن ئىدى. (ئىرۋائۇلغەلىل، 8 - توم) دېمەك، دىيەت ئەسلىدە يۈز تۆگە دېگەننى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، ھەر دەۋردىكى باھا بويىچە ئۇنىڭ قىممىتى بەلگىلىنىدۇ. (تەپسىلاتى ئۈچۈن ھەدىسلەر شەرھىسى ۋە فىقھى كىتابلارغا قارالسۇن)

④ ئايەتتە دىيەتنى كەچۈرۈم قىلىۋېتىشنىڭ ﴿أَنْ يَصَّدَّقُوا﴾ سەدىقە قىلىۋېتىش دەپ ئىپادىلىنىشىدىكى مەقسەت كەچۈرۈم قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈندۇر.

⑤ يەنى بۇنداق ئەھۋالدا دىيەت كەلمەيدۇ. ئۆلىمالار ئۇنىڭ سەۋەبىنى مۇنداق بايان قىلدى: ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى ئۇرۇش قىلغۇچى كاپىر بولغانلىقى ئۈچۈن مۇسۇلماننىڭ دىيەتنى ئېلىشقا ھەقلىق بولالمايدۇ ھەم ئۇنىڭغا ۋارىس بولالمايدۇ. بەزى ئۆلىمالار مۇنداق بىر سەۋەبىنىمۇ بايان قىلدى: ئۆلتۈرۈلگۈچى مۇسۇلمان ئىسلامنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ھىجرەت قىلمىغان بولسا، ئۇ چاغدا ھىجرەت قىلىش قاتتىق تەلەپ قىلىنغان ئىدى، بۇ خاتالىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ قېنىنىڭ ھۆرمىتىمۇ كەم بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑥ بۇ ئۈچىنچى خىل شەكلى بولۇپ، بۇنىڭدىمۇ ئىلگىرىكىسىگە ئوخشاش مەزكۇر كاپارەت ۋە دىيەت بار. بەزى ئۆلىمالار ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى زىمى بولسا، ئۇنىڭ دىيەتنى مۇسۇلماننىڭ دىيەتنىڭ يىرمى بولىدۇ دېدى، لېكىن ھەممىدىن توغرىسى شۇكى، بۇ ئۈچىنچى شەكىلدىمۇ بايان قىلىنىۋاتقنى مۇسۇلمان ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ھۆكىمىدۇر.

⑦ يەنى ئەگەر قۇل ئازات قىلىشقا قۇدرىتى يەتمىسە، بىرىنچى ۋە ئۈچىنچى خىل ئەھۋالدا دىيەت تۆلەش بىلەن بىرگە ئۈزۈلدۈرمەي ئىككى ئاي روزا تۇتۇش كېرەك. ئەگەر ئارىلىقتا ئۈزۈلۈپ قالسا، يەنە باشتىن تۇتۇش لازىم. لېكىن ئەگەر شەرىئىي ئۆزىلىك بولۇپ، ئۈزۈلۈپ قالسا، باشتىن تۇتۇشنىڭ ھاجىتى يوق. مەسىلەن: ھەيز، نىپاس ياكى ئېغىر كېسەللىك سەۋەبىدىن روزا تۇتالماي قالسا، ئۆزىنى قوبۇل قىلىنىدۇ، ئەمما سەپەرگە چىقىشنىڭ قانۇنلۇق ئۆزرە ھېسابلىنىشى ھەققىدە ئىختىلاپ بار. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَعَذَّبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

كىمكى بىر مۇئمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، ئاللاھ ئۇنىڭغا غەزەپ قىلىدۇ، لەنەت قىلىدۇ ① ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن (ئاخىرەتتە) چوڭ ئازاب تەييارلايدۇ ② [93].

① بۇ قەستەن ئۆلتۈرگەننىڭ جازاسىدۇر. ئۆلتۈرۈش ئۈچ خىل بولىدۇ: 1. سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈش (ئالدىنقى ئايەتتە تىلغا ئېلىندى). 2. قەستەنگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئۆلتۈرۈش (بۇ ھەدىستە تىلغا ئېلىندى) 3. قەستەن ئۆلتۈرۈش. يەنى ئۆلتۈرۈش نىيىتى بىلەن قىلىچ، قورال ۋە پىچاققا ئوخشاش ئادەتتە ئادەم ئۆلتۈرىدىغان نەرسە بىلەن ئۆلتۈرۈش. ئايەتتە مۇئمىننى ئۆلتۈرگەنلىكنىڭ ئېغىر گۇناھ ئىكەنلىكى ۋە قاتتىق ئازابقا لايىق بولىدىغانلىقى بايان قىلىندى. مەسىلەن: ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەمدە مەڭگۈ قىلىش، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە دۇچار بولۇش، رەھىمتىن مەھرۇم قىلىش يەنە چوڭ ئازاب قاتارلىق جازاسىمۇ بولىدۇ. بىرلا ۋاقىتتا بۇ قەدەر ئېغىر جازالار ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق بىر جىنايەتكە بېرىلگەن ئەمەس، بۇنىڭدىن بىر مۇئمىننى ئۆلتۈرۈشنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا نەقەدەر ئېغىر گۇناھ ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. ھەدىسلەردىمۇ ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ گۇناھ ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ جازاسى بايان قىلىندى.

② مۇئمىننى ئۆلتۈرگەن قاتىلىنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىنمىدۇ ياكى قىلىنمىدۇ؟ بەزى ئۆلىمالار ئۇنىڭغا مەزكۇر ئېغىر جازالارنىڭ ۋەدە قىلىنغانلىقىغا ئاساسەن تەۋبىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ دەپ قارايدۇ. لېكىن قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ دەلىللىرىدىن ھەر قانداق گۇناھنىڭ سەمىمىي تەۋبە قىلىش بىلەن ئەپۇ قىلىنىدىغانلىقى مەلۇمدۇر. ﴿پەقەت (ئۇلارنىڭ ئىچىدىن) (بۇ دۇنيادىكى چېغىدا) تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارلا بۇ ھالدا قالمايدۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى ياخشىلىققا ئالماشتۇرىدۇ، ئاللاھ تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر﴾. (سۈرە فۇرقان 70 - ئايەت) بۇ ئايەت ۋە باشقا تەۋبە ئايەتلىرى ئومۇمىي بولۇپ، ھەر قانداق گۇناھ مەيلى چوڭ بولسۇن ياكى كىچىك بولسۇن، سەمىمىي تەۋبە قىلىش بىلەن كەچۈرۈم قىلىنىشى مۇمكىندۇر. بۇ ئايەتتە «ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم» دەپ كەلگەنلىكى، ئەگەر ئۇ تەۋبە قىلمىسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا مۇشۇنداق جازا بېرىدۇ، دېگەننى بىلدۈرىدۇ. شۇنىڭدەك ئەگەر ئۇ تەۋبە قىلمىغان ئەھۋالدا، «جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ» دېگەننىڭ مەنىسى، «ئۇزۇن مۇددەت قالىدۇ» دېگەنلىك بولىدۇ. چۈنكى جەھەننەمدە مەڭگۈ قېلىش كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارغا خاستۇر. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۆلتۈرۈش بەندىلەر ھوقۇقىغا ئالاقىدار بولغانلىقى ئۈچۈن تەۋبە قىلىش بىلەنمۇ ئەپۇ قىلىنمايدۇ، لېكىن ئاللاھ تائالا ئۆز پەزىلى - مەرھەمىتى بىلەن زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇشقا قادىردۇر. يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىگە لايىقىدا بەدەل بېرىشكە ۋە قاتىلىنى ئەپۇ قىلىشقىمۇ قادىردۇر. (فەتھۇلقەدىر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ ءَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ ءالسَّلَامُ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَصَ الْحَيٰوةِ ٱلْءَدْنِيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَازِمٌ كَثِيرَةٌ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِّن قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾ لَا يَسْتَوِي ٱلْقٰعِدُونَ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرِ أُولِي ٱلْأَرْزٰقِ وَٱلْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ ٱلْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى ٱلْقٰعِدِينَ دَرَجَةً وَّكَذٰلِكَ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ ٱلْمُجَاهِدِينَ عَلَى ٱلْقٰعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾

ئى مۇئمىنلەر! ئاللاھ يولغا (يەنى غازاتقا) ئاتلانغان ۋاقتىڭلاردا (ئۇچرىغانلارنىڭ مۇئمىن ياكى ئەمەسلىكىنى) ئېنىقلاپ ئىش كۆرۈڭلار (يەنى مۇئمىن ياكى كاپىرلىقى ئېنىق بولغۇچە ئۆلتۈرۈشكە ئالدىراپ كەتمەڭلار)، سىلەرگە (ئۆزىڭىزنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ) سالام بەرگەن ئادەمگە – دۇنيانىڭ مال – مۈلكىنى (غەنىمەتنى) كۆزلەپ – «سەن مۇئمىن ئەمەسەن» دېمەڭلار (يەنى ئۆلۈشتىن قورقۇپ سالام بەردىڭ دەپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەڭلار) ①، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا (مۇنداقلارنى ئۆلتۈرۈشتىن سىلەرنى بىھاجەت قىلىدىغان) نۇرغۇن غەنىمەتلەر (يەنى ساۋاب) بار ②، ئىلگىرى سىلەرمۇ ئەنە شۇنداق (كاپىر) ئىدىڭلار، كېيىن ئاللاھ سىلەرگە (ئىماننى) ئىلتىپات قىلدى، شۇڭا (چوقۇم ئۇلارنىڭ مۇسۇلمان بولغان ياكى بولمىغانلىقىنى تەكشۈرۈپ) ئېنىقلاپ ئىش كۆرۈڭلار. شەكسىزكى، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر [94]. مۇئمىنلەردىن ئۆزىسىز تۇرۇپ (ئەما، توكۇر، كېسەلگە ئوخشاش ئۆزىسى بارلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا) جىھادقا چىقىمىغانلار ئاللاھ يولىدا پۇل – ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن باراۋەر بولمايدۇ ③. ئاللاھ پۇل – ماللىرىنى، جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلارنى (بىرەر ئۆزرە تۈپەيلى) جىھادقا چىقالمىغانلاردىن بىر دەرىجە ئۈستۈن قىلدى. بۇ ئىككى خىل كىشىلەر (يەنى ئۆزىسى بولۇپ جىھادقا چىقالمىغانلار ۋە جىھادقا چىققۇچىلار) نىڭ ھەممىسىگە ئاللاھ جەننەتنى ۋەدە قىلدى ④. ئاللاھ جىھاد قىلغۇچىلارغا بۈيۈك ئەجىر ئاتا قىلىپ، ئۇلارنى (ئۆزىسىز تۇرۇپ) جىھادقا چىقىمىغانلاردىن ئارتۇق قىلدى. [95]

① بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «سەلىم جەمەتىدىن بىر (پادىچى) كىشى بىر تۈركۈم ساھابىلارنىڭ قېشىدىن قويللىرىنى ھەيدىگەچ ئۇلارغا سالام قىلىپ ئۆتىدۇ، شۇ چاغدا ساھابىلار: «ئۇ بىزگە پەقەت بىزنىڭ زىيان يەتكۈزۈشمىزدىن ساقلىنىش ئۈچۈن سالام قىلدى» دېيىشىدۇ. ئاندىن ئۇلار ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ئۇنىڭ قويللىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا (غەنىمەت سۈپىتىدە) ئېلىپ كېلىدۇ، شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت چۈشىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى، 4591 – ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 3030 – ھەدىس، تەپسىر سۈرە نسا) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا مۇنداق دېگەن: «سىلەرمۇ ئىلگىرى مەككىدە خۇددى ئۇ پادىچى ئىمانىنى يوشۇرغاندەك ئىمانىڭلارنى يوشۇرۇشقا مەجبۇر ئىدىڭلار». (سەھىھۇل بۇخارى، 6866 – ھەدىس) دېمەك، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ھېچقانداق يول يوق ئىدى.

② يەنى سىلەر بىر پادىچىنى ئۆلتۈرۈپ ئېرىشكەن بىر نەچچە قويلار، ھېچنەرسىگە ئەرزىمەيدۇ. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ياخشى نېمەتلەر بار. بۇ نېمەتلەرگە سىلەر ئاللاھ ۋە رەسۇلغا ئىتائەت قىلىش ئارقىلىق دۇنيادىمۇ ئېرىشەلەيسىلەر ۋە ئاخىرەتتىمۇ شەكسىز ئېرىشىسىلەر.

③ دەسلەپتە جىھادقا چىقماي ئۆيدە ئولتۇرغانلار ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلغۇچىلار بىلەن باراۋەر بولمايدۇ دەپ ئايەت چۈشكەندە، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇممۇمەكتۇم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ئەما ئىدى) قاتارلىق ئۆزىسى بار

ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ دېدىكى، بىز ئۆزۈملىك بولغانلىقىمىز ئۈچۈن جىھادقا قاتناشماي ئۆيدە ئولتۇرۇشقا مەجبۇرمىز. يەنى ئۆيدە ئولتۇرۇپ قالغانلىقىمىز ئۈچۈن جىھادقا قاتناشقانلارغا ئوخشاش ساۋابقا ئېرىشەلمەيمىز، ھالبۇكى، ئۆيدە ئولتۇرۇپ قالغانلىقىمىز جاننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى شەئىي ئۆزۈملىك بولغانلىقى ئۈچۈن، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا: ﴿ئۆزۈملىك تۇرۇپ (ئەمما، توكۇر، كېسەلگە ئوخشاش ئۆزۈملىك بارلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا) جىھادقا چىقمىغانلار﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلىپ، ئۆزۈملىك بارلارنى مۇستەسنا قىلدى. دېمەك ئۆزۈملىك سەۋەبلىك جىھادقا چىقالمىغانلار مۇجاھىدلار بىلەن ئوخشاش ساۋابقا ئېرىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ساۋابقا شېرىك بولىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، مەدىنىدە سىلەر بىلەن بىللە يول يۈرمىگەن ۋە جىلغىلارنى كېسىپ ئۆتمىگەن، لېكىن ساۋابتا سىلەر بىلەن ئوخشاش بولىدىغان كىشىلەر بار.» بۇنى ئاڭلىغاندا ساھابىلار: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى، ئۇلار مەدىنىدىمۇ؟» دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە، ئۇلارنىڭ ئۆزۈملىك بولغاچقا قېلىپ قالغان» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 2839 - ھەدىس)

④ يەنى جىھادقا قاتناشمىغان كىشىلەر، گەرچە ماللىرىنى ۋە جانلىرىنى تىكىپ جىھاد قىلغۇچىلار ئېرىشىدىغان ساۋابتىن مەھرۇم قالسىمۇ، ئاللاھ تائالا ھەر ئىككىسىگە ياخشىلىقنى يەنى جەننەتنى ۋەدە قىلدى. ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، جىھاد ئومۇمىي ئەھۋالدا پەرز ئەيىن ئەمەس، بەلكى پەرز كۇپايە دەيدۇ. يەنى ئەگەر بىر جىھادقا ئېھتىياجغا كۆرە يېتەرلىك مىقداردا كىشىلەر قاتناشقان بولسا، شۇ رايوندىكى باشقا كىشىلەر تەرىپىدىنمۇ بۇ پەرز ئادا قىلىنغان ھېسابلىنىدۇ.

دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُمْ أَلْمَلَيْكَةَ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾

ئاللاھ (ئۇلارغا) ئۆز دەرگاھىدىن يۇقىرى مەرتىۋىلەر، مەغپىرەت ۋە رەھمەت ئاتا قىلدى، ئاللاھ ئەزەلدىن مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [96]. شۈبھىسىزكى، (ھىجرەتنى تەرك ئېتىپ ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغۇچىلارنىڭ جانلىرى پەرىشتىلەر تەرىپىدىن ئېلىنىدىغان چاغدا، پەرىشتىلەر ئۇلاردىن: «سىلەر (بۇرۇن دىنىڭلارنىڭ ئىشىدا) قايسى ھالەتتە ئىدىڭلار؟» دەپ سوراپدۇ. ①. ئۇلار: «بىز زېمىندا (يەنى مەككە زېمىنىدا) بىز (دىنىنى بەرپا قىلىشتىن ئاجىز كەلگەن) بوزەك قىلىنغان ئىدۇق» دەيدۇ. ②. پەرىشتىلەر: «ھىجرەت قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ زېمىنى كەڭرى ئەمەسمىدى؟» دەيدۇ. ئەنە شۇ (ھىجرەت قىلمىغان)لارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر. جەھەننەم نېمىدىگەن يامان جاي! [97]

① بۇ ئايەت مەككە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مۇسۇلمان بولۇپ بولغان تۇرۇپمۇ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ يۇرت - ماكانلىرى ۋە ئائىلىسىنى تەرك ئېتىپ ھىجرەت قىلىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرغان كىشىلەر ھەققىدە چۈشكەن. ھالبۇكى، ئۇ چاغدا مۇسۇلمانلارنىڭ كۈچىنى بىر جايغا توپلاش ئۈچۈن ھىجرەت قىلىشقا ئالاھىدە تەكىتلەنگەن بۇيرۇق چۈشۈپ بولغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھىجرەت قىلىش بۇيرۇقىغا بويسۇنمىغانلار بۇ يەردە زالىم دەپ ئاتالدى، ئۇلارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەم دېيىلدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ۋەزىيەت ۋە شارائىتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئاساسەن، ئىسلامنىڭ بەزى بۇيرۇقلىرىنى ئادا قىلىش مۇسۇلمان بولغانلىق ھېسابلىنسا؛ قىلماسلىق كاپىر بولغانلىق ھېسابلىنىغان ھالەت شەكىللىنىدۇ. مەسىلەن: بۇ ئايەت چۈشكەن چاغدا ھىجرەت قىلىش مۇسۇلمانلىقنىڭ ئىپادىسى؛ ھىجرەت قىلماسلىق كاپىرلىقنىڭ بەلگىسى بولۇپ قالغان. بۇنىڭدىن يەنە ئىسلامنىڭ تەلىماتلىرىغا ئەمەل قىلىش مۇشكۈل بولغان، كاپىرلار بىلەن بىللە ياشاش ئۇلارنى قوللىغانلىق بولۇپ قالدىغان شارائىتتا، كۇفرى دىيارىدىن ئىسلام دىيارىغا ھىجرەت قىلىشنىڭ پەرز بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

② بۇ يەردىكى «زېمىن» دېگەندىن ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ئېتىبارى بىلەن مەككە زېمىنى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن «ئاللاھنىڭ زېمىنى» دېگەندىن مەدەنە كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئەمما ھۆكۈم ئېتىبارى بىلەن مەدەنىگىلا خاس ئەمەس، بەلكى ئومۇمىيىدۇر، يەنى دەسلەپكى «زېمىن» دېگەندىن ئىسلام تەلىماتلىرىغا ئەمەل قىلىش قىيىن بولغان كاپىرلار زېمىنى كۆزدە تۇتۇلسا، «ئاللاھنىڭ زېمىنى» دېگەندىن ئاللاھنىڭ دىنىغا ئەمەل قىلىشنى مەقسەت قىلىپ، ھىجرەت قىلىشقا بولىدىغان ھەر قانداق زېمىن ۋە جاي كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانَ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ * وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرْعَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

پەقەت ئەرلەردىن، ئاياللاردىن، بالىلاردىن چارسىز قالغان (يەنى ھىجرەت قىلىشقا چارە تاپالمىغان)، يول بىلمەيدىغان ئاجىزلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا ① [98]. ئەنە شۇلارنى ئاللاھ ئەپۇ قىلىدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر [99]. كىمكى ئاللاھ يولىدا ھىجرەت قىلىدىكەن، ئۇ زېمىندا نۇرغۇن چىقىش يولى ۋە كەڭچىلىك تاپىدۇ ②. كىمكى ئۆيىدىن ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبەرنىڭ تەرىپىگە ھىجرەت قىلىپ چىقسا، ئاندىن يولدا ۋاپات بولسا، ئۇنىڭ ئەجرىنى ئاللاھ چوقۇم بېرىدۇ ③. ئاللاھ ئەزەلدىن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [100].

① بۇ ئايەت ھىجرەت قىلىشقا چارە تاپالمىغان، يول بىلمەيدىغان ئاجىز ئەرلەر، ئاياللار ۋە بالىلارنى ھىجرەت بۇيرۇقىدىن مۇستەسنا قىلدى. گەرچە بالىلاردىن شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ئادا قىلىش تەلەپ قىلىنمىسىمۇ، ھىجرەتنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ئۇلارمۇ تىلغا ئېلىنغان. بۇ بالىلارنىڭمۇ ھىجرەت قىلىشنىڭ لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ ياكى بۇنىڭدا بالاغەتكە يېتىش ئالدىدا تۇرغان بالىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② بۇ ئايەت ھىجرەتكە تەرغىب قىلىش بىلەن بىرگە مۇشرىكلاردىن ئايرىم ياشاشقا تەرغىب قىلىدۇ. ﴿مُرْعَمًا﴾ نىڭ مەنىسى ئورۇن، تۇرىدىغان جاي ياكى پاناھ جاي. ﴿سَعَةً﴾ نىڭ مەنىسى رىزىقنىڭ كەڭلىكى ۋە پاناھ جايىنىڭ كەڭلىكى، كەڭچىللىك، تۇرمۇش پاراغىتى دېگەنلىك بولىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە ئىنسان گەرچە قىلماقچى بولغان ئىشنى ئۆلۈم سەۋەبلىك ئورۇندىيالمىسىمۇ، نىيىتىگە يارىشا ساۋابقا ئېرىشىدىغانلىقى ئالاھىدە تەكىتلەندى. بۇنىڭ ئەمىلىي بىر مىسالى ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىندى: ئىلگىرىكى ئۈممەتلەردىن بىر كىشى يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن تەۋبە قىلماقچى بولىدۇ. ئۇ تەۋبە قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ شەھىرىدىن باشقا بىر شەھەرگە ھىجرەت قىلىپ كېتىۋاتقاندا ئۆلۈپ كېتىدۇ، ئۇنى رەھمەت پەرىشتىلىرى بىلەن ئازاب پەرىشتىلىرى تالىشىپ قالىدۇ. ئاندىن ئۇلار ئىككى زېمىننىڭ ئارىلىقىنى يەنى ئۇ كىشىنىڭ شەھىرى بىلەن بارماقچى بولغان شەھەرنىڭ ئارىلىقىنى ئۆلچەيدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇ بارماقچى بولغان شەھەرنىڭ ئارىلىقىنى يېقىنلىشىشقا ۋە ئۇنىڭ بۇرۇنقى شەھىرىنىڭ ئارىلىقىنى يىراقلىشىشقا بۇيرۇيدۇ، پەرىشتىلەر ئۇنىڭ جەستىنىڭ ھىجرەت قىلىپ ماڭغان شەھەرگە بىر غېرىچ يېقىن ئىكەنلىكىنى ئۆلچەپ چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى رەھمەت پەرىشتىلىرى ئېلىپ كېتىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 3470 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2766 - ھەدىس) شۇنىڭدەك كىمكى ھىجرەت قىلىش نىيىتى بىلەن ئۆيىدىن چىقىپ، سەپەر ئۈستىدە ئۆلۈپ كەتسە، گەرچە مەنزىلگە يېتىپ بارالمىغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا ھىجرەت قىلغاندەك ساۋابقا چوقۇم ئېرىشىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتتە بارلىق ئەمەللەر نىيەتكە باغلىق. شۇنداقلا ھەر كىم ئۆزى نىيەت قىلغان نەرسىگە ئېرىشىدۇ. كىمكى ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇ ھىجرىتىدىن شۇنى تاپىدۇ. كىمكى دۇنيادا پۇل - مالغا ئېرىشىش ياكى بىرەر خوتۇن

ئېلىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇنىڭ ھىجرىتى نىيەت قىلغان نەرسىسى ئۈچۈن بولىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 1 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1907 - ھەدىس) بۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنى دىندىكى ھەممە ئىشلارغا ئومۇمىيىدۇر. يەنى ھەرقانداق ئىشنى قىلىدىغان ۋاقىتتا ئاللاھنىڭ رىزالىقى نەزەردە تۇتۇلسا، ئۇ ئەمەل قوبۇل بولىدۇ، بولمىسا رەت قىلىنىدۇ.

وَإِذَا صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ
 عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٣١﴾ وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَافِيَةً مِنْهُمْ مَعَكَ وَلِيَا خُدُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ
 وَلِتَأْتِ طَافِيَةُ أُخْرَى لَمْ يَصَلُوا فَلْيَصَلُوا مَعَكَ وَلِيَا خُدُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ
 فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُدُوا
 حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٣٢﴾

سەپەرگە چىققان ۋاقىتىڭلاردا كاپىرلارنىڭ سىلەرگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن قورقۇپ، نامازنى (تۆت رەكئەتنى ئىككى رەكئەتكە) قىسقارتىپ ئوقۇساڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ^①. كاپىرلار سىلەرگە ھەقىقەتەن ئوپىئوچۇق دۈشمەندۇر (ناماز ئوقۇۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ سىلەرنى ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن يانمايدۇ) [101]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن مۇئمىنلەر بىلەن (جەھادتا) بىللە بولۇپ، ئۇلار بىلەن بىرلىكتە ناماز ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى سەن بىلەن بىرلىكتە نامازغا تۇرسۇن، قوراللىرىنى (ئېھتىيات يۈزىسىدىن) يېنىدا تۇتسۇن، سەجدە قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار ئارقاڭلارغا ئۆتۈپ تۇرسۇن (يەنى ناماز ئوقۇپ بولغان قىسىم ئارقاڭلاردا كۆزەتچىلىك قىلىپ تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ ئورنىغا) ناماز ئوقۇمىغان ئىككىنچى قىسمى كېلىپ سەن بىلەن بىرلىكتە (يەنى ئارقاڭدا) ناماز ئوقۇسۇن، (دۈشمەنلىرىدىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن) ھوشيار تۇرسۇن. (دۈشمەنلىرى بىلەن ئۇرۇشۇشقا تەييار تۇرۇش يۈزىسىدىن) قوراللىرىنى يېنىدا تۇتسۇن، كاپىرلار سىلەرنىڭ قوراللىرىڭلارنى، ماددىي ئەشياسىڭلارنى تاشلاپ قويۇپ دېققەتسىزلىك قىلىشىڭلارنى، شۇنىڭ بىلەن سىلەرگە بىردىنلا (تويۇقسىز) ھۇجۇم قىلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ^② (يەنى دۈشمەنلەرنىڭ سىلەرگە ھۇجۇم قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالماسلىقى ئۈچۈن، ھەممىڭلار بىرلا ۋاقىتتا يىغىلىپ ناماز ئوقۇماي، يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە ئوقۇڭلار). ئەگەر سىلەرگە يامغۇر سەۋەبلىك قىيىنچىلىق تۇغۇلسا ياكى كېسەل بولساڭلار، (بۇ چاغدا) قوراللىرىڭلارنى قويۇپ قويساڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. (ئېھتىياتچان ۋە) ھوشيار بولۇڭلار، شەكسىزكى، ئاللاھ كاپىرلار ئۈچۈن خار قىلغۇچى ئازاب تەييارلىدى [102].

① بۇ ئايەتتە سەپەر ھالىتىدە نامازنى قىسقارتىپ (تۆت رەكئەتنى ئىككى رەكئەت قىلىپ) ئوقۇشقا رۇخسەت بېرىلدى. ﴿كاپىرلارنىڭ سىلەرگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن قورقۇپ...﴾ دېگەن ئىبارە ئومۇمەن خاتىرجەمسىز ۋەزىيەتكە قارىتىلغان. چۈنكى ئۆز ۋاقتىدا ئەرەب دىيارى ئۇرۇش خەۋپى ئىچىدە ئىدى، قەيەرگە سەپەر قىلسا، خەتەردىن خالىي بولالمايتتى. شۇنداقتمۇ نامازنى قىسقارتىپ ئوقۇش ئۈچۈن سەپەردە قورقۇنۇپ ۋە خېيىمخەتەرنىڭ بولۇشى شەرت ئەمەس. قۇرئان كەرىمدە بەزى ئايەتلەردە ئومۇمىي ئەھۋال نەزەردە تۇتۇلغان مۇشۇ خىلدىكى شەرتلىك جۈملىلەر ئۇچرايدۇ، ئەمىلىيەتتە شەرت ئەمەس. مەسىلەن: ﴿ئى مۇئمىنلەر! جازانىنى قاتمۇقات ئاشۇرۇپ يېمەڭلار﴾. (سۈرە ئال ئىمران 130 - ئايەت) بۇنىڭدىن قاتمۇقات ئاشۇرۇپ يېمەستىن ئازراق يېسە بولىدۇ دېگەن مەنە چىقمايدۇ. ﴿ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىڭلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىسا، بۇ دۇنيانىڭ ئازغىنە مېلىنى دەپ ئۇلارنى پاهىشىغا مەجبۇرلىماڭلار﴾. (سۈرە نۇر 33 - ئايەت) ئۇلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇنى بايان قىلدى. بۇنىڭدىنمۇ ئەگەر ئۇلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىمىسا، ئۇلارنى پاهىشىغا مەجبۇرلىساڭلار

بولدۇ دېگەن مەنە چىقمايدۇ. ﴿ سىلەر بىر يەردە بولغان ئاياللىرىڭلارنىڭ (بۇرۇنقى ئېرىدىن بولغان) ئۆيۈڭلاردا تەربىيەلەنگەن قىزلىرىنى ئېلىش ھارام قىلىندى ﴾. (سۈرە نسا 23 - ئايەت) ئۆيدە تەربىيەلەنمىگەن بولسىمۇ ئېلىش ھارامدۇر.

بەزى ساھابىلەرنىڭ زېھنىدە سوئال پەيدا بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «ئەمدى ئاللاھ ئەمىنلىك ئاتا قىلغاندىن كېيىن، سەپەردە نامازنى قىسقارتماي تولۇق ئوقۇمدۇق؟» دەپ سورىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇ ئاللاھنىڭ سىلەرگە ئاتا قىلغان بىر سەدىقىسىدۇر. سىلەر ئاللاھ تائالانىڭ سەدىقىسىنى قوبۇل قىلىڭلار» دېدى. (مۇسنەدى ئەھمەد 1 - توم، 25 - ، 36 - بەت، سەھىھ مۇسلىم 686 - ھەدىس)

② بۇ ئايەتتە خەۋپ نامىزى ئوقۇشقا ئىجازەت ھەتتا بۇيرۇق بېرىلۋاتىدۇ. خەۋپ نامىزى تۆۋەندىكى ئەھۋالدا ئوقۇشقا بۇيرۇلغان: مۇسۇلمان ئەسكەرلەر بىلەن كاپىر ئەسكەرلەر جەڭ قىلىش ئۈچۈن تەييار تۇرۇشقان، ئازراقلا بىخۇتلۇق قىلىش مۇسۇلمانلارغا چوڭ خەۋپ - خەتەر ئېلىپ كېلىدىغان بولسا، بۇنداق ئەھۋالدا ناماز ۋاقتى كىرسە، خەۋپ نامىزى ئوقۇشقا بولىدۇ. ھەدىستە بۇ نامازنى ئوقۇشنىڭ بىر نەچچە شەكىللىرى بايان قىلىنغان. مەسىلەن: ئەسكەرلەر ئىككىگە بۆلۈنۈپ، بىر قىسمى كاپىرلارنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشىنى توسۇش ئۈچۈن مۇداپىئە ھالىتىدە تۇرىدۇ، يەنە بىر قىسمى كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەينىدە ناماز ئوقۇيدۇ، بۇلار نامازنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن مۇداپىئە لېنىيىسىگە قايتىدۇ، يەنە بىر قىسىم مۇداپىئەدە تۇرغانلار كېلىپ ناماز ئوقۇيدۇ.

بۇ نامازنىڭ يەنە بىر شەكلى باشقا بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا خەۋپ نامىزىنى ئوقۇپ بەردى، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا بىر سەپ، كەينىدە بىر سەپ بولۇپ تۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەينىدىكى سەپتە تۇرغان كىشىلەرگە بىر رۇكۇ ئىككى سەجدە قىلىپ بىر رەكئەت ناماز ئوقۇپ بەردى. ئاندىن ئالدىدىكى سەپتە تۇرغان كىشىلەر كەينى سەپتىكى كىشىلەرنىڭ ئورنىغا ئالمىشىپ تۇردى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغىمۇ بىر رۇكۇ ۋە ئىككى سەجدە قىلىپ بىر رەكئەت ناماز ئوقۇپ بېرىپ سالام بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغان نامىزى ئىككى رەكئەت، ساھابىلارنىڭ بىر رەكئەت بولدى».

ئۈچىنچى شەكلى مۇنداق: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرگە ئىمام بولۇپ، ھەر بىر قىسىمغا ئىككى رەكئەتتىن ناماز ئوقۇپ بەردى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغان نامىزى تۆت رەكئەت، ساھابىلارنىڭ ئىككى رەكئەت بولدى. يەنە بىر رىۋايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرگە ئىمام بولۇپ، بىر رەكئەت ئوقۇپ تەشەھۇددا ئولتۇردى، كەينىدىكىلەر ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە بىر رەكئەتنى ئۆزلىرى ئوقۇپ تاماملىدى، ئاندىن مۇداپىئە سېپىگە كېلىپ تۇردى، شۇنىڭغا قەدەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەشەھۇددا ئولتۇرۇپ تۇردى، ئاندىن مۇداپىئەدە تۇرغان يەنە بىر قىسىم كېلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەينىدە نامازغا تۇردى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغىمۇ بىر رەكئەت ئوقۇپ بېرىپ، تەشەھۇددا ئولتۇردى، كەينىدىكىلەر بىر رەكئەتنى ئۆزلىرى ئوقۇپ بولغىچە تەشەھۇددا ساقلاپ تۇردى، ئاندىن سالام بېرىپ ئۇلار بىلەن بىرلىكتە نامازنى تامام قىلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇغان نامىزىمۇ ئىككى رەكئەت، ساھابىلارنىڭمۇ ئىككى رەكئەت بولدى. (ھەدىس كىتابلىرىغا قارالسۇن)

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَمًا وَفُجُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا ﴿١٣﴾

نامازنى تۈگەتكەن ئىنسانلاردا ئۆرە تۇرغان، ئولتۇرغان ۋە ياتقان ھالەتتە ئاللاھنى ياد ئېتىخارلار ① (ئاللاھ سىلەرگە دۈشمىنىڭلارغا قارشى ياردەم بېرىشى مۇمكىن). خاتىرجەم بولغان چېغىڭلاردا نامازنى (پۈتۈن شەرتلىرى بىلەن) مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار ②. شۈبھىسىزكى، ناماز مۇئەمىنلەرگە ۋاقتى بەلگىلەنگەن پەرز قىلىندى ③ [103].

① بۇ يەردىكى ناماز خەۋپ نامىزنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ناماز يەڭگىلەشتۈرۈلگەن ۋە قىسقارتىلغان بولغاچقا، ئورنىنى تولۇقلاش ئۈچۈن دېيىلدىكى، ناماز تامام بولغاندىن كېيىن ئۆرە تۇرغان، ئولتۇرغان ۋە ياتقان چاغلاردا ئاللاھنى ياد ئېتىپ تۇرۇڭلار.

② جەڭ ئاياغلىشىپ، خېيىمخەتەر تۈگىگەندىن كېيىن نامازنى نورمال ھالەتتە كۆرسىتىلگەن ئۇسۇل بويىچە ئوقۇڭلار.

③ بۇ يەردە نامازنى بەلگىلەنگەن ۋاقتتا ئادا قىلىش تەكىتلەندى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، يوللۇق بىر ئۆزرە بولماي تۇرۇپ، ئىككى ۋاخ نامازنى جەملەپ بىر ۋاقتتا ئوقۇش جايىز ئەمەس، چۈنكى بىر نامازنى ئۆز ۋاقتىدا ئادا قىلماسلىقىمۇ مەزكۇر ئايەتنىڭ ھۆكۈمىگە خىلاپتۇر.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۗ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٣٤﴾
 إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُن لِّلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٣٥﴾

دۈشمەننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشتا سۇسلىق قىلماڭلار. ①. ئەگەر سىلەر قىينالساڭلار، ئۇلارمۇ خۇددى سىلەرگە ئوخشاش قىينىلىدۇ، سىلەر ئاللاھتىن ئۇلار ئۈمىد قىلمايدىغان نەرسىنى (يەنى شېھت بولۇشىنى، ساۋابىنى ۋە غەلبىنى) ئۈمىد قىلىسىلەر. ②. ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [104]. (ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، بىز سېنى كىشىلەر ئارىسىدا ئاللاھنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ھۆكۈم قىلسۇن دەپ، ساڭا ھەقىقەتەن ھەق كىتابىنى نازىل قىلدۇق. ③. خائىنلارنى ھىمايە قىلغۇچى بولمىغىن ④ [105].

① يەنى دۈشمەننىڭلارنى قوغلاشتا بوشاڭلىق قىلىپ قالماڭلار، بەلكى ئۇلارغا قارشى پۈتۈن كۈچۈڭلار بىلەن ھەرىكەت قىلىڭلار، ئاڭلاردا ماراپ ئولتۇرۇڭلار.

② يەنى سىلەر يارىلانغان بولساڭلار، ئۇلارمۇ يارىلاندى، سىلەر بۇ يارىلىنىش بەدىلىگە ئاللاھتىن ساۋاب ئۈمىد قىلىسىلەر، لېكىن ئۇلار ساۋاب ئۈمىد قىلمايدۇ. شۇڭا سىلەر ئاخىرەتتىكى ساۋابقا ئېرىشىش ئۈچۈن مېھنەت ۋە تىرىشچانلىق كۆرسىتىلەيسىلەر، ئەمما كاپىرلار ئۇنداق قىلالمايدۇ.

③ بۇ 104 - ئايەتتىن 113 - ئايەتكىچە بولغان ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق رىۋايەت كەلگەن: ئەنسارلارنىڭ بەنى زەفەر قەبىلىسىدىن تۆمە ياكى بەشىر ئىبنى ئوبەيرىق دېگەن كىشى بىر ئەنسارنىڭ بىر خالتا قونىقىنى ئوغۇرلىغان، ئۇنىڭ ئوغۇرلۇق قىلغانلىقى پاش بولۇپ قالاي دېگەندە، خالتىنى بىر يەھۇدىيىنىڭ ئۆيىگە تاشلاپ قويغان. ئاندىن بەنى زەفەر قەبىلىسىدىن بىر نەچچە كىشى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا بېرىپ، قوناقنى ئوغۇرلىغان ئوغرى پالانى يەھۇدىي ئىكەن دەپ مەلۇم قىلغان. ئۇ يەھۇدىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئىبنى ئوبەيرىق قوناقنى ئوغۇرلاپ، مېنىڭ ئۆيۈمگە تاشلاپ قويۇپتۇ دېگەن. بەنى زەفەر ۋە بەنى ئوبەيرىق (تۆمە ياكى بەشىر) قاتارلىقلارمۇ بوش كەلمەي گەپدانلىق بىلەن ئوغرىنىڭ يەھۇدىي ئىكەنلىكىنى، تۆمەگە بوھتان چاپلاۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قايىل قىلىشقا ئورۇنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئۇلارنىڭ چاقماقتەك ياغلىما سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ، ئەنسارنى گۇناھسىز ۋە يەھۇدىي ئوغرى دەپ ھۆكۈم قىلىشقا تاس قالغان ئىدى، دەل شۇ پەيتتە ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.

بۇنىڭدىن بىرىنچى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭمۇ ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن خاتالىشىپ قالىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئىككىنچى، بۇنىڭدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئەگەر بىلگەن بولسا، مەسىلە ئاللىقاچان ئايدىڭ بولغان بولاتتى. ئۈچىنچى، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرنى قوغدايدۇ، ھەرقاچان ھەقىقەت مەخپىي قالىدىغان ياكى ئاستىن - ئۈستۈن بولىدىغان ئەھۋال يۈز بەرسە، ئاللاھ تائالا دەرھال پەيغەمبەرنى ئاگاھلاندۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئىشىنى تۈزەيدۇ، مانا بۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ گۇناھتىن پاك، مەسۇم ئىكەنلىكىنىڭ بىر دەلىلى بولۇپ، بۇنداق شەرەپ ۋە ماقام پەيغەمبەرلەردىن باشقا ھېچكىمگە بېرىلمىگەن.

④ بۇ يەردىكى «خائىنلار» مەزكۇر ئۈبەيرىق جەمەتىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ئوغۇرلۇق قىلىپ تۇرۇپ، گەپدانلىق بىلەن ئۇنى يەھۇدىغا دۆڭگەپ قويۇشقا ھەرىكەت قىلغان ئىدى. بۇنىڭدىن كېيىنكى ئايەتتەمۇ ئۇلارنىڭ ۋە ئۇلارنى ھىمايە قىلغانلارنىڭ خاتا قىلمىشلىرى پاش قىلىنىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەۋەردار قىلىنىدۇ.

وَأَسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٧﴾ يَسْتَحْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَحْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ حَاطًّا ﴿١٨﴾ هَاتُمُ هَؤُلَاءِ جَدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلِ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٩﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٠﴾

ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىگىن ①. چۈنكى، ئاللاھ ئەزەلدىن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [106]. (گۇناھ قىلىش بىلەن) ئۆزلىرىگە خىيانەت قىلغۇچىلارنىڭ تەرىپىنى ئالمىغىن. خىيانەتكە ئادەتلەنگەن، گۇناھقا چۆمگەن كىشىنى ئاللاھ قەتئىي ياقىتۇرمايدۇ [107]. ئۇلار (خىيانەتلىرىنى) ئىنسانلاردىن (خىجىل بولۇپ) يوشۇرىدۇ، (لېكىن) ئاللاھتىن (ھايا قىلىپ) يوشۇرمايدۇ. ئۇلار ئاللاھ رازى بولمايدىغان سۆزنى (يەنى بوھتان چاپلاش، يالغان گۇۋاھلىق بېرىش ۋە يالغان قەسەمنى يوشۇرۇن) پىلانلاۋاتقان چاغدا، ئاللاھ ئۇلار بىلەن بىللە ئىدى (يەنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ تۇراتتى، سۆزىنى ئاڭلاپ تۇراتتى). ئاللاھ (نىڭ چەكسىز ئىسمى) ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى ئوراپ تۇرغۇچىدۇر [108]. سىلەر شۇنداق كىشىلەركى، ھاياتى دۇنيادا ئۇلارنىڭ (يەنى ئوغرى ۋە خائىنلارنىڭ) تەرىپىنى ئالدىڭلار، قىيامەت كۈنى كىم ئاللاھنىڭ ئالدىدا ئۇلارنىڭ تەرىپىنى ئالىدۇ؟ (يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىنى كىم ئۇلاردىن توسۇپ قالىدۇ؟) ياكى كىم ئۇلارغا ھامىي بولالايدۇ؟ [109] كىمكى بىرەر يامانلىق ياكى ئۆزىگە بىرەر زۇلۇم قىلىپ قويۇپ، ئاندىن ئاللاھتىن مەغپىرەت تەلەپ قىلسا، ئۇ ئاللاھنىڭ مەغپىرەت قىلغۇچى، ناھايىتى مېھرىبان ئىكەنلىكىنى كۆرىدۇ [110].

① يەنى ئى پەيغەمبەر! تەكشۈرمەي تۇرۇپ، خىيانەت قىلغانلارنى ھىمايە قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلىگىن. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئىككى تەرەپنىڭ قايسىسىنىڭ ھەقدار ئىكەنلىكى ئېنىق بولمىغۇچە، ئۇلارنىڭ بىرىنى ھىمايە قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ۋەكىل بولۇش جايىز ئەمەس. ئۇنىڭدىن باشقا بىر تەرەپ ئۆزىنىڭ ناتىقلىقى بىلەن ھىيە - مىكر ئىشلىتىپ، سوت مەھكىمىسىنى ياكى ھاكىمنى ئۆزىنىڭ پايدىسىغا ھۆكۈم قىلىشقا قايىل قىلىپ، ئۆزىگە تەئەللۇق بولمىغان ھەقنى ئېلىۋالسا، بۇنداق ھۆكۈم ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئىناۋەتسىزدۇر. بۇ نۇقتىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە ئېنىق بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: «بىلىڭلاركى، ھەقىقەتەن مەن بىر ئىنسان، بەزىڭلار بەزىڭلاردىن پاكىت كەلتۈرۈش جەھەتتە ئۇستا بولۇشۇڭلار مۇمكىن، مەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا پەقەت سىلەردىن ئاڭلىغىنىم بويىچە ھۆكۈم قىلىمەن. كىمگە قېرىندىشىڭىزنىڭ ھەققىدىن بىر نەرسە ھۆكۈم قىلىپ بەرسەم ئۇنى ئالمىسۇن. (ئەگەر ئۇنى ئالسا) قىيامەت كۈنى گەدىنىدە ئېلىپ كېلىدىغان بىر پارچە ئوتنى بۆلۈپ بەرگەن بولىمەن، خالىسا ئالسۇن، خالىمىسا ئالمىسۇن». (سەھىھۇل بۇخارى 2680، - 6967، - 7169 - ھەدىسلەر ۋە سەھىھ مۇسلىم 1713 - ھەدىس)

② يەنى ئۇلار گۇناھلىرى سەۋەبلىك جازالانسا، ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن كىم قۇتقۇزالايدۇ؟

وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن شَيْءٍ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

كىمكى (قەستەن) بىرەر گۇناھ قىلسا، ئۇنى ئۆزىنىڭ زىيىنىغا قىلىدۇ ① (يەنى ئۇنىڭ ۋابالىنى ئۆزى تارتىدۇ). ئاللاھ ئەزەلدىن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [111]. كىمكى بىر كىچىك گۇناھ ياكى بىر چوڭ گۇناھ قىلىپ قويۇپ، ئۇنى بىگۇناھ ئادەمگە چاپلىسا، ئۇ شۇ بوھتانى ۋە ئوپۇچۇق بىر گۇناھنى ئۆزىگە يۈكلىۋالغان بولىدۇ ② [112]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ساڭا ئاللاھنىڭ پەزلى ۋە رەھىمىتى بولمىسا ئىدى، ئۇلاردىن بىر گۇرۇھ ئادەم چوقۇم سېنى ئازدۇرۇشقا ئۇرۇناتتى ③. ئۇلار پەقەت ئۆزلىرىنى ئازدۇرىدۇ، ساڭا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. ئاللاھ ساڭا كىتابىنى (يەنى قۇرئاننى) ۋە ھېكمەتنى (يەنى سۈننەتنى) نازىل قىلدى، ساڭا سەن بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى ④. ئاللاھنىڭ ساڭا بولغان ئىلتىپاتى چوڭدۇر [113].

① بۇ مەزمۇنى ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلغان: ﴿ بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ ﴾. (سۈرە نسا 15 - ئايەت) بىر ئادەم يەنە بىر ئادەم ھەققىدە جاۋابكارلىققا تارتىلمايدۇ، ھەر بىر جان ئىگىسى ئۆزىنىڭ قىلمىشىغا يارىشا بىر نەرسىگە ئېرىشىدۇ.

② خۇددى ئۇبەيرىق ئۆزى ئوغۇرلۇق قىلىپ، باشقا بىرىگە دۆڭگەپ قويۇپ بوھتان چاپلىغاندەك. بۇ بىر ئومۇمىي ئەيىبلەش ۋە كايىش بولۇپ، ئۇبەيرىق جەمەتنىمۇ ۋە ئۇلارغا ئوخشاش ئىللەتلىك گۇناھكارلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

③ بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئالاھىدە قوغدايدىغانلىقى ۋە ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەرلەرگە قىلغان ئالاھىدە مەرھەمەتنىڭ ئىپادىسىدۇر. بۇ يەردىكى «ئۇلاردىن بىر گۇرۇھ ئادەم» دېگەندە بەنۇ ئۇبەيرىقنى ھىمايە قىلىپ ئاقلاش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا كەلگەن بىر توپ كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇلارنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەقىقىي ئوغرىنى گۇناھسىز دەپ ھۆكۈم قىلىشقا تاس قالغان ئىدى.

④ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرئان - سۈننەت نازىل قىلغانلىقى ۋە باشقا زۆرۈر بىلىملەرنى ئاتا قىلغانلىقىدىن ئىبارەت يەنە بىر ئىلتىپاتى ۋە مەرھەمەتى بايان قىلىندى. بۇ ھەقتە ئاللاھ باشقا ئايەتلەردە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ شۇنىڭدەك (يەنى باشقا پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلغاندەك) ئەمىرىمىز بويىچە ساڭا قۇرئاننى ۋەھىي قىلدۇق، سەن (ۋەھىيدىن ئىلگىرى) قۇرئاننىڭ ۋە ئىماننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۇقمايتتىڭ ﴾. (سۈرە شۇرا 52 - ئايەت)، يەنە ﴿ سەن (پەيغەمبەر بولۇشتىن ئىلگىرى) قۇرئاننىڭ ساڭا نازىل قىلىنىشىنى ئۈمىد قىلمىغان ئىدىڭ، پەقەت پەرۋەردىگارىڭ رەھمەت قىلىپ (ساڭا ئۇنى نازىل قىلدى) ﴾. (سۈرە قەسەس 86 - ئايەت) مەزكۇر ئايەتلەردىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كۆپ مەرھەمەت قىلغان، قۇرئان ۋە ھېكمەت ئاتا قىلغان يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلمەيدىغان نۇرغۇن بىلىملەرنى بىلدۈرگەن. بۇ مەلۇماتلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ، چۈنكى غەيبىنى بىلىدىغان ئادەمنىڭ باشقىلاردىن ئىلىم

ئۆگىنىشكە ھاجىتى چۈشمەيدۇ ۋە ۋەھىي ئارقىلىق ياكى باشقا ئۇسۇللار ئارقىلىق باشقىلاردىن مەلۇمات ئالغان ئادەممۇ، غەيبىنى بىلگۈچى ھېسابلانمايدۇ.

* لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤﴾

ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتىنىڭ تولىسىدا خەيرلىك يوقتۇر. ①. پەقەت سەدىقىغە ياكى ياخشىلىققا ياكى كىشىلەرنى ئەپلەشتۈرۈشكە ئەمىر قىلغان كىشىلەر (نىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتى) بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ②. كىمكى ئۇ (ئىش) لارنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تىلەش يۈزىسىدىن قىلىدىكەن، ③، ئۇنىڭغا بۈيۈك ئەجىر ئاتا قىلىمىز. ④ [114].

① ﴿نَجْوَى﴾ «پىچىرلىشىش، يوشۇرۇن سۆھبەت، مەخپىي كېڭەش» دېگەندە مۇناپىقلارنىڭ ئۆزئارا مۇسۇلمانلارغا قارشى ياكى بىر - بىرلىرىگە قارشى قىلىشقان سۆزلىرى كۆزدە تۇتۇلدى.

② «سەدىقە» يەنى خەير - ساخاۋەت ئىشلىرى، ﴿مَعْرُوفٍ﴾ «ياخشىلىق» يەنى بارلىق ياخشىلىققا ئالاقىدار سۆزلەر ۋە كىشىلەرنىڭ ئارىسىنى ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن قىلىنغان كېڭەشلەردە خەيرلىك بار. مەسىلەن: ھەدىسلەردىمۇ بۇ ئىشلارنىڭ ئەھمىيىتى ۋە پەزىلىتى بايان قىلىنغاندۇر.

③ ئەگەر سەمىمىيلىك بىلەن بولمىغان (يەنى ئاللاھنىڭ رازىلىقى كۆزلەنمىگەن) ئىش بولسا، ھەر قانچە چوڭ ئەمەل بولسىمۇ ساۋابى بولمايدۇ، بەلكى قىلغۇچى ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ. (ئاللاھقا سېغىنىپ، رىياخورلۇق ۋە مۇناپىقلىقتىن پاناھ تىلەيمىز).

④ ھەدىسلەردە مەزكۇر ئەمەللەرنىڭ چوڭ پەزىلەتلىرى بايان قىلىندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «ھالالدىن تاپقان پۇل - مالدىن ئاللاھنىڭ يولىدا تەقدىم قىلىنغان بىر خورما قىممىتىدىكى سەدىقىگىمۇ ئۇھۇد تېغىدەك ساۋاب بېرىلىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 1014 - ھەدىس)

شۇنىڭدەك ياخشى سۆزلەرنى تارقىتىشنىڭ پەزىلىتىمۇ كاتتىدۇر. شۇنىڭدەك ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - يارانلار ۋە باشقا ئۆزئارا ئاداۋەتلىشىپ قالغانلارنىڭ ئارىسىنى ئىسلاھ قىلىش كۆپ پەزىلەتلىك ئەمەلدۇر. بىر ھەدىستە بۇ ئەمەلنىڭ نەپلە روزا، نەپلە ناماز ۋە نەپلە سەدىقە - ئېھسانلاردىنمۇ ئەۋزەل ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرگە: «مەن سىلەرگە روزىنىڭ، نامازنىڭ ۋە سەدىقنىڭ دەرىجىسىدىنمۇ ئەۋزەل بىر ئەمەلنى دەپ بېرەيمۇ؟» دېگەندە، ئۇلار: «ھەئە، ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى!» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «(ئۇ ئەمەل) يامانلىشىپ قالغان ئىككى ئادەمنىڭ ئارىسىنى تۈزەشتىن ئىبارەت. ئەمما يامانلىشىپ قالغان ئىككى ئادەمنىڭ ئارىسىنى بۇزۇش (ئۇلارنى) ئۆلتۈرگەنگە ئوخشاش» دېدى. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد، سۈنەنى تىرمىزى ۋە مۇسەندى ئەھمەد 444 - 445 - ھەدىس)

ھەتتا كىشىلەرنى ياراشتۇرۇش ئۈچۈن زۆرۈر بولغاندا يالغان گەپ قىلغان سۈلھىچى يالغانچىلىق قىلغان ھېسابلانمايدۇ، بۇنداق ئەھۋالدا يالغان سۆزلەشكە رۇخسەت قىلىنغان. يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىشىلەرنىڭ ئارىسىنى تۈزەش ئۈچۈن ياخشى گەپ تارقاتقان ۋە ياخشى گەپ قىلغان ئادەم يالغانچى ھېسابلانمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 2692 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2605 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 1038 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4920 - ھەدىس)

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ ۗ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ ۖ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ۗ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ ۖ إِلَّا إِنثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾

كىمكى ئۆزىگە توغرا يول ئېنىق بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەرگە (يەنى ئۇنىڭ ئەمرىگە) مۇخالىپەتچىلىك قىلىدىكەن، مۇئمىنلەرنىڭ يولىدىن باشقىسىغا ئەگىشىدىكەن، ئۇنى ئۆزى بۇرۇلغان يولغا قويۇپ بېرىمىز، ئۇنى (ئاخىرەتتە) جەھەننەمگە كىرگۈزۈمىز^①، جەھەننەم نېمىدىگەن يامان جاي! [115] ئاللاھ ئۆزىگە بىرەر نەرسىنىڭ شېرىك كەلتۈرۈلۈشىنى (يەنى مۇشېرىكلىك گۇناھىنى) ئەلۋەتتە كەچۈرمەيدۇ، بۇنىڭدىن باشقا گۇناھلارنى ئۆزى خالىغان ئادەمدىن كەچۈرۈپتۇ، كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن قاتتىق ئازغان بولىدۇ [116]. ئۇلار (يەنى مۇشېرىكلار) ئاللاھنى قويۇپ، پەقەت چىشى (ناملىرى بىلەن ئۆزلىرى ئاتىۋالغان) بۇتلارغا چوقۇنىدۇ^②، ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن باش تارتقان شەيتانغا چوقۇنىدۇ^③. [117].

① توغرا يول ئېنىق بولغاندىن كېيىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىش، مۇئمىنلەرنىڭ يولىنى تاشلاپ باشقا يوللارغا ئەگىشىش ئىسلامدىن چىققانلىق ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ جازاسى بۇ ئايەتتە «جەھەننەم بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىلدى. بۇ ئايەتتىكى «مۇئمىنلەر» دېگەندە ئىسلام دىنىغا ھەممىدىن بۇرۇن ئەگەشكەن ۋە ئۇنىڭ يوليورۇقلىرىنىڭ نامايەندىسى بولغان ساھابە - كىراملار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى بۇ ئايەت چۈشكەن ۋاقىتتا ئۇلاردىن باشقا مۇئمىنلەر يوق ئىدى. شۇڭا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىش ۋە مۇئمىنلەرنىڭ يولىغا ئەگەشمەسلىك ھەر ئىككىسى ھەقىقەتتە ئوخشاش بىر گۇناھتۇر. شۇ ۋەجىدىن ساھابە - كىراملارنىڭ يولى ۋە پىرىنسىپىدىن بۇرۇلۇپ كېتىشىمۇ كۇفرلىق ۋە ئازغۇنلۇق ھېسابلىنىدۇ. بەزى ئۆلىمالار «مۇئمىنلەرنىڭ يولى» دېگەندىن ئۈممەتنىڭ ئىجماسى (بىرلىككە كەلگەن كۆز قارىشى) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئۈممەتنىڭ ئىجماسىدىن بۇرۇلۇش ۋە يېنىشىمۇ كۇفرلىق ھېسابلىنىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۈممەتنىڭ ئىجماسى دېگەن بىر مەسىلىگە قارىتا ئۈممەت ئىچىدىكى پۈتۈن فەقىھلەر ۋە ئۆلىمالار بىرلىككە كېلىپ چىقارغان قارارى دېمەكتۇر. بىر مەسىلىگە قارىتا ساھابە - كىراملارنىڭ بىرلىككە كەلگەن قارارىمۇ ئۈممەتنىڭ ئىجماسى ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭدىن ھەر ئىككىسىنى ئىنكار قىلىش ياكى بىرسىنى ئىنكار قىلىشىمۇ كۇفرلىقتۇر. كۆپ مەسىلىلەردە ساھابىلارنىڭ بىرلىككە كەلگەن ئىجماسىنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ، ئەمما پۈتۈن ئۈممەت ئۆلىمالىرى بىرلىككە كەلگەن مەسىلىلەر ئانچە كۆپ ئەمەس. شۇنداق مەسىلىلەرمۇ باركى، ئۇلارنى ئىنكار قىلىش ساھابىلەرنىڭ ئىجماسىنى ئىنكار قىلغانغا ئوخشاش كۇفرىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مېنىڭ ئۈممىتىم گۇمراھلىق ئۈستىدە بىرلەشمەيدۇ، ئاللاھنىڭ بەركىتى جامائەتتە بولىدۇ» دېدى. (سۈنەنى تىرمىزى 2167 - ھەدىس)

② ﴿إِنثًا﴾ «چىشى» دېگەندە ئۇلار ئۆزلىرى چىشى نامى بىلەن ئاتىۋالغان لات، مانات، ئۇززا، نائىلە قاتارلىق بۇتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىسىملىرى چىشى جىنسلىق شەكىلدە كەلگەن.

ياكى ئۇنىڭدىن پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، چۈنكى ئەرەب مۇشرىكلىرى پەرىشتىلەرنى ئاللاھنىڭ قىزلىرى دەپ ئېتىقاد قىلىپ، ئۇلارغا چوقۇناتتى.

③ بۇتلارغا، پەرىشتىلەرگە ۋە باشقا بۇزۇكۋارلارغا چوقۇنۇش ئەسلىدە شەيتانغا چوقۇنغانلىق بولىدۇ. چۈنكى شەيتان ئىنساننى ئاللاھتىن قورقۇش دائىرىسىدىن چىقىرىپ، باشقا مەبۇدلارغا باش ئەگدۈرىدۇ. بۇ نۇقتا تۆۋەندىكى ئايەتتە بايان قىلىنىدۇ.

لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَا أَضِلَّنَّهُمْ وَلَا أُضِلُّنَّهُمْ وَلَا مَرْنَهُمْ فَلْيَبْتِكُنَّ عَادَانَ الْأَنْعَمِ وَلَا مَرْنَهُمْ فَلْيَعْبِرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولَئِكَ مَأْوَهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَخِيصًا ﴿١٢١﴾

ئاللاھ شەيتاننى رەھمەتتىن يىراق قىلغان، شەيتان مۇنداق دېگەن: «مەن ئەلۋەتتە سېنىڭ بەندىلىرىڭدىن مۇئەييەن ساندىكى كىشىلەرنى (ھەق يولدىن قايتۇرۇش ئۈچۈن ئۆزۈمگە) نېسىۋە قىلىۋالسىمەن» ① [118]. شۇنداقلا چوقۇم ئۇلارنى (داۋاملىق) ئازدۇرمىەن، ئۇلارنى خام خىيال قىلدۇرمىەن (يەنى ھايات ئۇزۇن، قىيامەت، ھېساب ئېلىش يوق دېگەندەك باتىل ئەقىدىلەرنى كۆڭلىگە سېلىپ تۇرمىەن) ②، ئۇلارنى چوقۇم (بۇتلارغا ئاتالغانلىقىغا بەلگە قىلىپ) چارۋىلارنىڭ قۇلاقلىرىنى يېرىشقا بۇيرۇيمەن ③، ئۇلارنى چوقۇم ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىۋېتىشكە بۇيرۇيمەن» ④. كىمكى ئاللاھنى قويۇپ شەيتاننى دوست تۇتىدىكەن، ئۇ (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) ئويۇنچۇق زىيان تارتقان بولىدۇ [119]. شەيتان ئۇلارغا (يالغان) ۋەدىلەرنى بېرىدۇ ۋە ئۇلارنى خام خىيالغا سالىدۇ (يەنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشمايدىغان ئارزۇلارنى كۆڭلىگە سالىدۇ)، شەيتان (ئۇلارنى ئالداش ئۈچۈن) ئۇلارغا پەقەت يالغاننىلا ۋەدە قىلىدۇ [120]. ئەنە شۇلارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر، ئۇلار جەھەننەمدىن قاچىدىغان جاي تاپالمايدۇ [121].

① «مۇئەييەن ساندىكى نېسىۋە» دېگەندە مۇشۇرىكلار ئۆزلىرىنىڭ بۇتلىرى ۋە قەبرىلەردىكى ئۆلۈكلەرنىڭ نامىغا ئاتاپ قىلغان نەزىر - چىراغلىرى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى ياكى شەيتان ئازدۇرۇپ ئۆزى بىلەن بىللە جەھەننەمگە ئېلىپ ماڭىدىغان بىر تۈركۈم دوزىخىيلار كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن.

② بۇ «خام خىيال» ناتوغرا ۋە ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئارزۇلار جۈملىسىدىن بولۇپ، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى ۋە تەشۋىشلەندۈرۈشى بىلەن پەيدا بولىدۇ ۋە ئىنسانلارنىڭ گۇمراھ بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ.

③ مۇشۇرىكلار بىر قىسىم چارۋىلارنى بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتىۋەتكەندىن كېيىن، تونۇش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرىنى يېرىپ، يەنە بىر قىسىم ئەزالىرىنى كېسىپ بەلگە سېلىپ قوياتتى. بۇ بەلگە سېلىنغان چاھارپايىلار «بەھىيرە» دەپ ئاتىلاتتى.

④ «ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىۋېتىش» نىڭ بىر نەچچە شەكىللىرى بار بولۇپ، ئۇنىڭ بىر شەكلى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىندى، يەنى چارۋىلارنىڭ قۇلاق ۋە باشقا ئەزالىرىنى كېسىش، يېرىش، تېشىش قاتارلىقلار. ئۇنىڭدىن باشقا بىر شەكلى: مۇشۇرىكلارنىڭ قۇياش، ئاي، تاش ۋە ئوت قاتارلىقلارنىڭ يارىتىلىشىدىكى ھەر خىل غايە - مەقسەتلىرىنى ئۆزگەرتىپ، يەنى ئۇلارنىڭ يارىتىلىشتىكى ۋەزىپىلىرىنى چوقۇنۇشقا ئۆزگەرتىپ، مەبۇد قىلىۋالغانلىقىدۇر. ياكى «ئۆزگەرتىۋېتىش» دېگەن بىر نەرسىنىڭ تەبىئىي ھالىتىنى ياكى ھالال ۋە ھاراملىقىنى ئۆزگەرتىۋېتىش قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ خىل ئۆزگەرتىۋېتىشكە ئەلەردىكى ئورۇقداننى ئېلىۋېتىش، بوغدۇرۇۋېتىش، ئاياللارنىڭ بالىياتقۇسىنى ئېلىۋېتىپ بالا تۇغۇش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قىلىش، جىنس ئۆزگەرتىش، يەنە گىرىم قىلدۇق دەپ قاش - كىرىپكىنىڭ تۈكلەرنى قىرقىپ شەكىل ئۆزگەرتىش يەنە بەدەنگە ھەرخىل نەرسىلەرنى چەكتۈرۈش قاتارلىقلارمۇ كىرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى شەيتان بۇيرۇغان ئەمەللەر بولۇپ، ئۇلاردىن ساقلىنىش لازىم. ئەمما ھاياۋانلاردىن كۆپرەك پايدىلىنىش ئۈچۈن، گۆشنىڭ يۇمشاق، تەملىك بولۇشى

ئۈچۈن ياكى شۇنىڭدەك بىرەر ياخشى مەقسەتتە ئۇلارنى ئاقتا قىلىش جايىزدۇر. بۇنىڭغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاقتا قىلىنغان ھايۋاننى قۇربانلىق قىلغانلىقى دەلىل بولالايدۇ. ئەگەر ئاقتا قىلىش جايىز بولمىغان بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى قۇربانلىق قىلمىغان بولاتتى.

الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٣﴾ لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٥﴾

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۈستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتكە كىرگۈزىمىز. ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر، ئاللاھتىنمۇ راست سۆزلۈك كىم بار؟ ① (ئاللاھتىنمۇ راست سۆزلۈك ھېچكىم يوقتۇر) [122] (ئاللاھ ۋەدە قىلغان جەننەت) سىلەرنىڭ قۇرۇق ئارزۇيۇڭلار ۋە ئەھلى كىتابنىڭ قۇرۇق ئارزۇسى بىلەن قولغا كەلمەيدۇ، كىمكى بىرەر يامانلىق قىلىدىكەن، بۇنىڭ ئۈچۈن (دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە) جازالىنىدۇ، ئۇ ئۆزى ئۈچۈن ئاللاھتىن باشقا (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ ② [123]. كىمكى، ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن، مۇئىمىن بولۇپ تۇرۇپ، ياخشى ئەمەللەردىن قىلىدىكەن، ئەنە شۇلار جەننەتكە داخىل بولىدۇ، ئۇلارغا خورمىنىڭ ئۇرۇقىدىكى قىلچىلىك زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى قىلچە كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ) [124].

① شەيتاننىڭ ۋەدىسى پۈتۈنلەي يالغانچىلىق ۋە ئالدامچىلىقتىن ئىبارەت. بىراق ئۇنىڭ ئەكسىچە ئاللاھنىڭ ۋەدىسى راست ۋە ھەقتۇر. ئاللاھتىن راستچىلىق كىم بار؟ لېكىن ئىنساننىڭ بۇنىڭغا قارىتا تۇتقان پوزىتسىيىسى باشقىچە، ئۇ راست سۆزلەرگە ئاز ئىشىنىدۇ، يالغان سۆزلەرگە كۆپ ئىشىنىدۇ ۋە ئەگىشىدۇ. مەسىلەن: شەيتانغا ئەگەشكەنلەر ناھايىتى كۆپ، ئاللاھنىڭ يولىنى تاللىغانلار ھەر دەۋر ۋە ھەر جايدا ئاز بولغان ۋە ھازىرمۇ ئاز. ﴿مېنىڭ بەندىلىرىمدىن شۇكۇر قىلغۇچى بەك ئاز﴾. (سۈرە سەبەئ 13 - ئايەت)

② يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك ئەھلى كىتابلار ئۆزلىرىگە بەك ئىشىنىپ، قۇرۇق ئارزۇلارنى كۆپ قىلاتتى. بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ خام - خىياللىرى بەربات قىلىنىپ، دېيىلىدىكى، ئاخىرەتتىكى غەلبە يەنى جەننەت قۇرۇق ئارزۇ - ئارمانلار بىلەن قولغا كەلمەيدۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىمان ئېيتىش بىلەن بىرگە ياخشى ئەمەللەردىن يېتەرلىك سەرمايە ھازىرلاش زۆرۈردۇر. كىمىنىڭ نامە - ئەمالىغا گۇناھ خاتىرلەنگەن بولسا، ئاخىرەتتە ئۇنىڭ جازاسىنى چوقۇم تارتىدۇ. ئۇ يەردە ئۇنى يامانلىقنىڭ جازاسىدىن قۇتقۇزىۋالالايدىغان ھېچبىر دوست ياكى مەدەتكار بولمايدۇ. بۇ ئايەتتە ئەھلى كىتابلارغا يەنە مۇئىمىنلەرگىمۇ خىتاب قىلىنىپ: ئىلگىرىكىلەردىن سادىر بولغان خاتا چۈشەنچە، قۇرۇق ئارزۇ ۋە ئەمىلىيىتى يوق خام خىياللاردىن ساقلىنىڭلار! دېيىلدى.

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ﴿١٢٦﴾

(ياخشى ئەمەللەرنى) مۇكەممەل قىلغان ھالدا ئۆزىنى ئاللاھقا تاپشۇرغان (يەنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەمەلنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلغان)، باتىل دىنلاردىن بۇرالىغان ھالدا ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگەشكەن كىشىدىنمۇ (دىنىي جەھەتتە) ياخشىراق ئادەم بارمۇ؟ ئاللاھ ئىبراھىمنى دوست تۇتتى ① [125]. ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، بەندىلىرىدۇر، مەخلۇقاتلىرىدۇر). ئاللاھ (ئۆزىنىڭ چەكسىز ئىلمى بىلەن) ھەممە نەرسىنى قورشاپ تۇرغۇچىدۇر [126].

① بۇ ئايەتتە مۇۋەپپەقىيەتنىڭ ئۆلچىمى ۋە نەمۇنىسى بايان قىلىنىۋاتىدۇ، ئۆلچەم شۇكى، مۇسۇلمان ئۆزىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇش، ياخشىلاردىن بولۇش، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىغا ئەگىشىش. نەمۇنە بولسا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدۇر، چۈنكى ئۇنى ئاللاھ ئۆزىگە ﴿خَلِيلًا﴾ دوست تۇتقاندۇر. ئاللاھنى ياخشى كۆرۈش قەلبىدىن مۇستەھكەم ئورۇن ئالغان، ئۇنىڭدىن باشقىسىغا قەلبىدە ئورۇن بولمىغان دوست ﴿خَلِيلٌ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ. "خَلِيلٌ" دېگەن سۆز "فَعِيلٌ" ۋەزىندە "فَاعِلٌ" مەنىسىدە كەلگەن، خۇددى "عَلِيمٌ" دېگەن سۆز "عَالِمٌ" مەنىسىدە كەلگەندەك، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە "مَفْعُولٌ" مەنىسىدە كەلگەن. خۇددى "خَبِيرٌ" دېگەن سۆز "مَخْبُوبٌ" مەنىسىدە كەلگەندەك، شۇنىڭغا ئاساسەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاللاھنى ياخشى كۆرگۈچى ھەم ئاللاھ تەرەپتىن ياخشى كۆرۈلگۈچى ﴿خَلِيلٌ﴾ ئىدى. (فەتھۇلقەدر) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۇبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا مېنىمۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى دوست تۇتقاندەك ﴿خَلِيلٌ﴾ دوست تۇتتى.» (سەھىھ مۇسلىم 532 - ھەدىس)

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۗ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتِمَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُوْتُوهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَن تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن ئاياللار توغرىسىدا پەتىۋا سورايدۇ،^① ئېيتقىنىكى، ئۇلار توغرىسىدىكى ھۆكۈمنى ئاللاھ ئۆزى سىلەرگە (ھۆكۈمنى بايان قىلىپ) پەتىۋا بېرىدۇ. قۇرئاندا سىلەرگە تىلاۋەت قىلىنىدىغان (يېتىم قىزلارنىڭ مۇراسىمغا ئائىت) ئايەتلەر باركى، ئۇ ئايەتلەرمۇ سىلەر (ئۇلارغا) تەيىن قىلىنغان (مۇراسىم) ھەققىنى بەرمەيدىغان،^② (مۇراسىم قوللىمىزىدىن چىقىپ كېتىپ قالمىسۇن دەپ) ئەرگە بېرىشكىمۇ قىزىقمايدىغان (ياكى چىرايى كۆرۈمىسىز دەپ ئۆزۈڭلارمۇ ئالماي تۇتۇپ تۇرىدىغان) يېتىم قىزلار توغرىسىدا،^③ بوزەك قىلىنغان بالىلار،^④ ۋە يېتىملەرگە ئادالەتلىك بولۇشۇڭلار،^⑤ توغرىسىدىكى ئەھكاملارنى بايان قىلىپ بېرىدۇ. (ئاياللارغا ۋە يېتىملەرگە) ياخشىلىقتىن نېمىنى قىلساڭلار، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ (يەنى شۇنىڭغا ئاساسەن ئاللاھ سىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ) [127].

① كىشىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئاياللار توغرىلىق پەتىۋا ۋە باشقا سوئاللارنى سوراپ تۇراتتى، بۇ ئايەتتە شۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىلىۋاتىدۇ.

② ﴿وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ...﴾ «قۇرئاندا سىلەرگە تىلاۋەت قىلىنىدىغان ئايەتلەرمۇ»دىكى باغلىغۇچى ﴿اللَّهُ يُفْتِيكُمْ﴾ «ئاللاھ سىلەرگە پەتىۋا بېرىدۇ»غا باغلىنىدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلار ھەققىدە ھۆكۈم بايان قىلىپ بېرىدۇ ۋە ئاللاھنىڭ كىتابىدىكى يېتىم قىزلار ھەققىدە ئىلگىرى چۈشۈرۈلگەن ئايەتلەرمۇ ئۇ ئەھكاملارنى ئوچۇقلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. بۇنىڭدىن سۈرە نىسانىڭ ئۈچىنچى ئايىتىدىكى يېتىم قىزلارغا ھۆسنى - جامالىنى كۆزلەپ ئۆيلىنىپ، ئۇلارغا باشقا ئاياللارغا بېرىلىدىغان مەھرگە ئوخشاش مەھر ھەققى بەرمىگەن كىشىلەرنى ئادالەتسىزلىكتىن چەكلىگەن ھۆكۈم مەقسەت قىلىنىدۇ.

③ بۇ ئايەت ئىككى خىل تەرجىمە قىلىنىدۇ: بىرىنچىسىدە، "فِي" دېگەن ئالدى قوشۇلغۇچى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان دەپ قاراپ تەرجىمە قىلىنىدۇ: "تَرْغَبُونَ فِي أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ" يەنى «ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئېلىشقا قىزىقسىلەر» چۈنكى "رَغَبٌ" دېگەن پېئىلدىن كېيىن "فِي" كەلسە قىزىقىش، رىغبىتى بار دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

ئىككىنچىسىدە، "عَنْ" دېگەن ئالدى قوشۇلغۇچى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان دەپ قاراپ تەرجىمە قىلىنىدۇ: "تَرْغَبُونَ عَنْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ" يەنى «ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئېلىشتىن يۈز ئۈرۈيسىلەر، يەنى ئۇلارنى ئېلىشقا قىزىقمايسىلەر». چۈنكى ئەرەب تىلىنىڭ قائىدىسى بويىچە "رَغَبٌ" دېگەن پېئىلدىن كېيىن "عَنْ" كەلسە يۈز ئۈرۈش، قىزىقماسلىق، رىغبىتى يوق دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: سۈرە بەقەرە 129 - ئايەتتە ﴿وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ (الَّذِي كَانَ حَقًّا)﴾ «ئۆزىنى ئەخمەق قىلغانلاردىن باشقا كىم ئىبراھىمنىڭ دىنىدىن يۈز ئۈرۈيدۇ» دېيىلگەندەك.

ئۇنداقتا بۇ يەردە يېتىم قىزغا زۇلۇم قىلىشنىڭ يەنە بىر شەكلى بايان قىلىنغان بولىدۇ. يەنى گاھدا يېتىم قىزنىڭ چىرايى كۆرۈمىسىز بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ۋەلىيسى ياكى ئۇنىڭ بىلەن مۇراسىمغا

شېرىك بولىدىغان باشقا ۋارىسلار ئۇنى ئېلىشقا ئۆزلىرىمۇ قىزىقمايتتى ۋە يېتىم قىزنىڭ ئۆيى - مۈلۈكلىرىگە باشقا بىرسىنىڭ شېرىك بولۇشىدىن قورقۇپ، يېتىم قىزنى ئەرگە بېرىشكەمۇ ئۇنىمايتتى. ئاللاھ تائالا بىرىنچى خىل شەكىلدىكى زۇلۇمنى چەكلىگەندەك ئىككىنچىسىنىمۇ چەكلىدى.

④ «بوزەك قىلىنغان بالىلار» دېگەن ئايەت يۇقىرىدىكى «قۇرئاندا سىلەرگە تىلاۋەت قىلىنىدىغان (يېتىم قىزلارنىڭ مىراسىغا ئائىت) ئايەتلەر... ئەھكاملارنى بايان قىلىپ بېرىدۇ» دېگەن جۈملىگە باغلىنىدۇ. يەنى «يېتىم قىزلار توغرىسىدا» دېگەن سۈرە نىسانىڭ ئۈچىنچى ئايىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ۋە «بوزەك قىلىنغان بالىلار» دېگەن ﴿ئاللاھ بالىلىرىڭلار (غا تېگىدىغان مىراس) ھەققىدە نەۋسىيە قىلىدۇ﴾ دېگەن سۈرە نسا 11 - ئايەت بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. بۇ ئايەتتە ئوغۇل بالىلار بىلەن بىر ۋاقىتتا قىز بالىلارمۇ مىراسخور قىلىپ بەلگىلەندى. جاھىلىيەت دەۋرىدە چوڭ ئوغۇللارغىلا مىراس بېرىلىپ، كىچىك بالىلار ۋە ئاياللار مىراستىن مەھرۇم قىلىناتتى، شەرىئەت ئۇلارنىڭ ھەممىنى مىراسخور قىلىپ بەلگىلىدى.

⑤ بۇ ئايەتمۇ يۇقىرىدىكى جۈملىگە باغلىنىدۇ. يەنى سىلەرگە ئاللاھنىڭ كىتابىنىڭ ئەھكاملىرى ئوقۇپ بېرىلىۋاتىدۇكى، يېتىملەرگە ئىنساپ بىلەن مۇئامىلە قىلىڭلار، يېتىم قىزلار كۆرۈمسىز بولسۇن ياكى چىرايلىق بولسۇن، ھەر ئىككى ئەھۋالدا بىر خىل ھەم ئىنساپلىق بولۇڭلار.

وَإِنَّ أُمَّرَأَةً حَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

ئەگەر بىرەر ئايال ئېرىنىڭ كۆڭۈلسىز بولۇپ قېلىشىدىن ياكى يۈز ئۆرۈشىدىن ئەنسىرىسە، ئۇلار ئۆزئارا كېلىشىپ ئىش كۆرسە، ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ①. كېلىشىپ ئىش كۆرۈش (ئاجرىشىشتىن كۆپ) ياخشىدۇر. ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتىگە بېخىللىق سىڭىپ كەتكەن ②، ئەگەر (ئاياللىرىڭلارغا) ياخشىلىق قىلساڭلار، (ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلانساڭلار، ئاللاھ قىلىۋاتقىنىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر (يەنى سىلەرنى تولۇق مۇكاپاتلايدۇ) [128]. ھەر قانچە ھېرىسمەن بولساڭلارمۇ ئاياللىرىڭلار ئارىسىدا (مۇھەببەتتە ۋە دىلىڭلارنىڭ مايىللىقىدا) ئادىللىق قىلىشقا (يەنى باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇشقا) ھەرگىز قانداق بولالمايسىلەر، شۇنىڭ ئۈچۈن، بىرسىگە پۈتۈنلەي مايىل بولۇپ، ئىككىنچىسىنى (ئېرى بار - يوقنىڭ ئورنىدا) ئېسىپ قويۇلغان ئايالدىكى تاشلاپ قويماڭلار ③، ئەگەر ئىسلاھ قىلساڭلار (بۇ جەھەتتىكى قۇسۇرلىرىڭلارنى تۈزەتسەڭلار) ۋە (ئاياللارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلانساڭلار، (بىلىڭلارنى) ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، بەكمۇ رەھىم قىلغۇچىدۇر [129]. ئەگەر ئىككىسى ئاجرىشىپ كەتسە، ئاللاھ ئۆز پەزلى بىلەن ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى بەھاجەت قىلىدۇ ④، ئاللاھ (نىڭ پەزلى) كەڭدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [130].

① ئەگەر ئەر كىشى بىرەر سەۋەبتىن ئايالنى ياقتۇرمىسا، ئۇنىڭغا (كۆڭۈلسىز بولسا) يېقىنلىشىشتىن ئۆزىنى قاقچۇرۇپ تۇرۇۋالسا ياكى بىردىن ئارتۇق ئايالى بولۇپ، ئانچە چىرايلىق ئەمەس ئايالدىن يىراقلىشىۋالسا، ئۇ ئايال ئېرىنىڭ ئۈستىگە ۋاجىب بولغان (مەھرى ياكى يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كېچەك ياكى نۆۋىتى قاتارلىق) ھەقىلىرىنىڭ بىر قىسمىدىن ۋاز كېچىپ، ئەر بىلەن كېلىشىشە، بۇنداق كېلىشىمىدە ئەرگە ياكى ئايالغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. چۈنكى، سۈلھى قىلىش ھەر ھالەتتە ياخشىدۇر. مەسىلەن: مۇئىمىنلەرنىڭ ئانىسى سەۋدە رەزىيەللاھۇ ئەنھامۇ ياشىنىپ قالغاندا ئۆز نۆۋىتىنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۆتۈنۈپ بەرگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى قوبۇل قىلغان. ھەدىستە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دېگەن: «زەمىنىڭ قىزى سەۋدە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ياشىنىپ قالغاندا، ئۆزىنىڭ نۆۋىتى كېلىدىغان كۈنىنى ماڭا ئۆتۈنۈپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەۋدەنىڭ نۆۋىتى كەلگەن كۈندە مېنىڭ يېنىمدا بولاتتى». (سەھىھۇل بۇخارى 2593 - ھەدىس ۋە مۇسلىم 1463 - ھەدىس)

② ﴿الشُّحُّ﴾ بېخىللىق ۋە تەمەخورلۇق دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە ئۇنىڭدىن ھەر ئىنسانغا مۇھىم بولغان شەخسى مەنپەئەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ھەر بىر جان ئۆز مەنپەئەتىنى دەپ بېخىللىق ۋە تەمەخورلۇق بىلەن ئىش قىلىدۇ.

③ بۇ ئىككىنچى خىل شەكلى بولۇپ، ئەگەر بىر ئادەمنىڭ بىردىن ئارتۇق ئايالى بولسا، دىلىنىڭ مايىللىقى ۋە ياخشى كۆرۈش جەھەتتە ھەممىسىگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلىپ بولالمايدۇ. چۈنكى

ياخشى كۆرۈش دىلىنىڭ ئىشى بولۇپ، ئىنساننىڭ ئىختىيارىدا ئەمەس، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆزىنىڭ ئاياللىرىنىڭ ئىچىدىن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى بەك ياخشى كۆرەتتى. ھېرىسمەن بولۇپ تۇرۇپمۇ ئادىل بولماسلىقىنىڭ مەنىسىمۇ دەل مۇشۇ دىلىنىڭ مايىللىقى ۋە ياخشى كۆرۈشتە باراۋەر بولماسلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئەگەر دىلىدىكى مۇھەببەت باشقا زاھىرىي ھوقۇقلاردا باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇشقا توسقۇنلۇق قىلمىسىلا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا جازالىنىشقا سەۋەب بولمايدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناھايىتى ياخشى بىر نەمۇنە تەقدىم قىلغان ئىدى. لېكىن كۆپ ساندىكى كىشىلەر دىلىدىكى مۇھەببەتنىڭ غالىپ كېلىشى سەۋەبىدىن باشقا ئاياللىرىنىڭ ھوقۇقلىرىنى كېمەيتىپ قويدۇ، زاھىرىي جەھەتتىنمۇ باشقا ئاياللىرىنىڭ ھوقۇقلىرىنى «بەكرەك ياخشى كۆرىدىغان ئايالى» نىڭ ھەققىنى ئادا قىلغاندەك تولۇق ئادا قىلمايدۇ، ئۇلارنى (بىر ئارىلىقتا قالغاندەك) ئېسىپ قويغاندەك تاشلاپ قويدۇ، يا خېتىنى بەرمەيدۇ، يا ئەر - خوتۇنلۇق ھوقۇقىدىن بەھرىمەن قىلمايدۇ، مانا بۇ چېكىدىن ئاشقان زۇلۇمدۇر. شۇڭا بۇ قىلمىش مەزكۇر ئايەتتە چەكلەندى. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «بىر كىشىنىڭ ئىككى ئايالى بولسا، ئۇ ئۇلارنىڭ بىرىگە بەكرەك ئېتىبار بىلەن مۇئامىلە قىلسا (يەنى يەنە بىرىنى يەكلەسە)، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ بىر يېنى يوق ھالەتتە كېلىدۇ».

(سۈنەنى تەرمىزى 1141 - ھەدىس)

④ بۇ ئۈچىنچى خىل شەكلى، ھەر قانچە تىرىشىپمۇ كېلىشىشكە يول قالمىغان چاغدا، تالاق ئارقىلىق ئاجرىشىشقا بولىدۇ. ئاجراشقاندىن كېيىن ئەرگە ئۆزى خالايدىغان سۈپەتلەرگە ئىگە ئايال تېپىلىشى، ئايالغىمۇ ئۆزى ياقتۇرىدىغان سۈپەتلەرگە ئىگە ئەر تېپىلىشى مۇمكىن. ئەمما تالاق ئىسلام دىنىدا قاتتىق يامان كۆرۈلىدىغان ئىشتۇر. مەسىلەن: ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالاغا ئەڭ يامان كۆرۈلىدىغان ھالال نەرسە تالاق تۇر».

(سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2178 - ھەدىس، مىشكات 2 - توم 987 - ھەدىس) شۇنداقتىمۇ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا رۇخسەت قىلغان. چۈنكى، بەزى چاغلاردا ئەر - ئاياللىق مۇناسىۋەت يېرىكىلىشىپ شۇ دەرىجىگە بېرىپ يېتىدۇكى، ئاجرىشىشتىن باشقا چارە قالمايدۇ. ئايرىلىش ھەر ئىككى تەرەپكە پايدىلىق بولۇشتەك بىر ئەھۋال شەكىللىنىپ قالىدۇ. مەزكۇر ھەدىس رىۋايەتچىلىرى نۇقتىسىدىن زەئىپ دەپ قارالسىمۇ، قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ دەلىللىرىدىن مەلۇم بولىدۇكى، بۇ ھوقۇقنى كېلىشىشكە ھېچقانداق چارە قالمىغان ئەھۋالدىلا ئىشلىتىش لازىم.

ئەسكەرتىش: مەزكۇر ھەدىس «تالاق ئاللاھقا ئەڭ يامان كۆرۈلىدىغان ھالال ئىش» نى ھەدىسشۇناس ئالىم ئالبانى زەئىپ دەپ قارار قىلغان بولسىمۇ (ئىرۋا ئۇلغەلىل 2040 - ھەدىس)، شەرئى ئۆزى بولماي تۇرۇپ تالاق قىلىشنىڭ ياخشى كۆرۈلمەيدىغانلىقىدا ھېچ شەك يوقتۇر.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٣٤﴾

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر). سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەرگە (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغا) ۋە سىلەرگە: «ئاللاھتىن قورقۇڭلار» (تەقۋادار بولۇڭلار) دەپ تەۋسىيە (تەكىتلەپ ئەمر) قىلدۇق، ئەگەر كاپىر بولساڭلار، (بىلىڭلاركى) ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر). ئاللاھ (مەخلۇقاتتىن) بەھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر [131]. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر). ھەممە ئىشنى باشقۇرۇشقا ئاللاھ يېتەرلىكتۇر [132]. ئىنسانلار! ئەگەر ئاللاھ خالىسا، سىلەرنى كەتكۈزۈۋېتىپ (ھالاك قىلىۋېتىپ ئورنۇڭلارغا) باشقىلارنى كەلتۈرىدۇ، ئاللاھ بۇنىڭغا قادىردۇر ① [133]. كىمكى (قىلغان ئەمەلى بىلەن) دۇنيانىڭ نېمىتىنى تىلەيدىكەن، (بىلىپ قويسۇنكى) دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ نېمىتى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر ② (بەندە ئۆز پەرۋەردىگارىدىن دۇنيا ھەم ئاخىرەتنىڭ نېمىتىنى تىلەسۇن). ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [134].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ كامالى قۇدرىتى ۋە مەخلۇقاتنى ئۆز خاھىشى بويىچە تىزگىنلەپ تۇرىدىغانلىقى ئىپادىلەندى. ئۇنىڭ چەكسىز قۇدرىتى يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق ئىپادىلەنگەن: ﴿ئەگەر سىلەر (ئاللاھنىڭ تائىتىدىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئورنۇڭلارغا باشقا بىر قەۋمنى ئالماشتۇرىدۇ، ئۇلار سىلەرگە ئوخشاش بولمايدۇ (بەلكى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىدۇ)﴾. (سۈرە مۇھەممەد 38 - ئايەت)

② مەسىلەن: بىر ئادەمنىڭ پەقەت غەنىمەتكە ئېرىشىش ئۈچۈنلا جىھاد قىلىشى نېمىدېگەن ئەخمەقلىق؟ ئاللاھ تائالا دۇنيانىڭمۇ ھەم ئاخىرەتنىڭمۇ نېمىتىنى ئاتا قىلىشقا قادىر تۇرسا، ئىنسان نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭدىن دۇنيانىلا تەلەپ قىلىدۇ؟ ھەر ئىككىسىنى تەلەپ قىلسا بولمامدۇ؟

* يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَاقِرًا فَإِنَّهُ أُولَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا وَإِن تَلَوُّا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر ئادالەتنى ئەڭ مۇكەممەل شەكىلدە بەرپا قىلغۇچى بولۇڭلار، ئۆزۈڭلارنىڭ ياكى ئاتا - ئاناڭلارنىڭ ۋە ئەڭ يېقىن كىشىلىرىڭلارنىڭ زىيىنىغا ① (گۇۋاھلىق بېرىشكە) توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن گۇۋاھچى بولۇڭلار. (سىلەر گۇۋاھلىق بېرىدىغان كىشى) باي بولسۇن ياكى كەمبەغەل بولسۇن (گۇۋاھلىق بېرىشتىن باش تارتماڭلار). چۈنكى ئاللاھ ئۇلارغا سىلەردىن بەكرەك يېقىندۇر (ئۇلارغا نېمىنىڭ مەنپەئەتلىك ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ) ②. نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگىشىپ (ئادالەتتىن) بۇرۇلۇپ كەتمەڭلار ③. ئەگەر تىلىڭلارنى تولغۇساڭلار (يەنى پاكىتنى بۇرمىلىساڭلار) ياكى گۇۋاھلىقتىن باش تارتساڭلار ④، (بىلىڭلاركى) ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغۇچىدۇر [135].

① ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇئىمىن بەندىلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ ئاتا - ئانا ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا زىيان ئېلىپ كېلىدىغان بولسىمۇ، ئادالەتتە چىڭ تۇرۇشقا ۋە توغرا گۇۋاھلىق بېرىشكە ئالاھىدە تەكىتلەپ ئەمر قىلىۋاتىدۇ. چۈنكى ھەق - ئادالەت ھەممىگە ھاكىم ۋە ھەممىدىن ئىلگىرى تۇرىدۇ.

② قايسىبىر باينىڭ بايلىقىغا قارىماستىن ھەق گۇۋاھلىق بېرىڭلار، بىرەر نامراتنىڭ نامراتلىقىغا ئىچ ئاغرىتىش سىلەرنى ھەق گەپ قىلىشتىن توسۇپ قويمىسۇن. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا سىلەردىنمۇ بەكرەك خەيرخاھلىق قىلغۇچىدۇر، ئۇلارنىڭ مەنپەئەتىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر. يەنە بىر مەنىسى، ھەر ئىككىسىدىن ھېساب ئېلىشقا ئاللاھ ئەڭ لايىقتۇر ۋە ھەقىقتۇر. چۈنكى ئاللاھ ئۇلارغا ئەڭ ياخشى كۆڭۈل بۆلگۈچى ۋە ئۇلارنىڭ ھالىنى ھەممىدىن ئوبدان بىلگۈچىدۇر.

③ نەپسنىڭ خاھىشى، تەرەپپازلىق ياكى ئۆچمەنلىك سىلەرنى ئادىل بولۇشتىن توسۇپ قويمىسۇن. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿بىرەر قەۋمگە بولغان ئۆچمەنلىكىڭلار (ئۇلارغا) ئادىل بولماسلىقىڭلارغا سەۋەب بولمىسۇن﴾. (سۈرە مائىدە 8 - ئايەت)

④ ﴿تَلَوَّا﴾ بۇرمىلاش، بىلىپ تۇرۇپ يالغان سۆزلەش دېگەن مەنىدە. يەنى گۇۋاھلىق بېرىشتە ھەقىقەتنى ئۆزگەرتسەڭلار ۋە بۇرمىلىساڭلار. ﴿تُعْرَضُوا﴾ گۇۋاھلىقتا ھەقنى يوشۇرساڭلار ۋە گۇۋاھلىق بېرىشتىن قاچساڭلار. بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى چەكلەنگەندۇر. بۇ ئايەتتە ئەدىلى - ئىنساپ تەكىتلەندى. ئادالەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئىشلارغا ئەھمىيەت بېرىشكە ئەمر قىلىندى. ئۇنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

- ھەر قانداق ئەھۋالدا ئادىللىق بىلەن ئىش قىلىڭلار، ئۇنىڭدىن قىلچىمۇ بۇرۇلۇپ كەتمەڭلار. مالاھەت قىلغۇچىنىڭ مالاھەتى ۋە ھەر قانداق بىر توسالغۇ سىلەرنى چەكلەپ قويمىسۇن. ئادالەتنى ياقلاشتا بىر - بىرىڭلارغا ياردەمچى بولۇڭلار ۋە ھەمكارلىشىڭلار.
- پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ رىزالىقى كۆز ئالدىڭلاردا بولسۇن. چۈنكى پەقەت ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى كۆزلىگەندە، ھەقنى بۇرمىلاش، يوشۇرۇش ۋە ئۆزگەرتىشتىن ساقلىنالايسىلەر، چىقارغان ھۆكۈمىڭلار

ئادالەت مىزانىغا ئۇيغۇن بولىدۇ.

- ئادىل بولۇش ئۆزۈڭلارنىڭ، ئاتا - ئاناڭلارنىڭ ياكى تۇغقانلىرىڭلارنىڭ زىيىنىغا توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماڭلار. ئۆزۈڭلارنىڭ نەپسى خاھىشى ۋە مەنپەئەتىگە قارشى بولسىمۇ، ئادالەتنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئىش قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىڭلار.
  - قايسىبىر باينىڭ يۈز - ئابروىغا قارىماڭلار، قايسىبىر كەمبەغەلنىڭ نامرات بولۇپ كېتىشىدىن قورقماڭلار. چۈنكى ئاللاھ ئۆزى ئۇلارنىڭ مەنپەئەتىنىڭ نېمىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ.
  - ھۆكۈم قىلىشتا نەپسى خاھىشىڭلار، تەرەپپازلىق ۋە كىشىلەرنىڭ سىلەرنى يامان كۆرۈشى سىلەرنىڭ ئادالەتسىزلىك قىلىپ سېلىشىڭلارغا سەۋەبچى بولمىسۇن. سىلەر ھەر قانداق ئەھۋالدا ھەممىنى بىر تەرەپكە قايىرىپ قويۇپ، ئادالەت تەرەپتە تۇرۇڭلار. قانداق بىر جەمئىيەتتە ئادالەتپەرۋەرلىك ئەۋج ئالسا، ئۇ يەردە خاتىرجەملىك ۋە ئەمىنلىك بولىدۇ. ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ۋە بەرىكىتى ياغىدۇ.
- ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) بۇ نۇقتىنى ناھايىتى ئوبدان چۈشەنگەنلەر ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئابدۇللاھ ئىبنى رەۋاھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى خەيبەرلىك يەھۇدىيلارنىڭ يېنىغا ئۇلارنىڭ مېۋىلىرىنى ۋە زىرائەتلىرىنى مۆلچەرلەپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتىدۇ. يەھۇدىيلار ئۇنىڭ ئۆزلىرىگە يان بېسىشى (يەنى مېۋە ۋە زىرائەتلەرنىڭ سان - مىقدارىنى ئاز ھېسابلىشى) ئۈچۈن ئۇنىڭغا پارا بەرمەكچى بولىدۇ. ئۇ يەھۇدىيلارغا: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ھەقىقەتەن مەن سىلەرنىڭ يېنىڭلارغا ئىنسانلارنىڭ ئىچىدە مەن ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان كىشىنىڭ (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ) نامايەندىسى بولۇپ كەلدىم. مەن سىلەرنى مايمۇن ۋە چوشقىلارنى ئۆچ كۆرگەندىنمۇ بەكرەك ئۆچ كۆرمىمەن، لېكىن مېنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ياخشى كۆرگەنلىكىم ۋە سىلەرنى ئۆچ كۆرگەنلىكىم مېنىڭ سىلەرگە ئادىل بولماسلىقىمغا سەۋەبچى بولالمايدۇ» دەيدۇ. بۇنى ئاڭلىغان يەھۇدىيلار: «مۇشۇنداق ئادالەت سەۋەبىدىن ئاسمان - زېمىننىڭ نىزامى مۇقىم تۇرىدۇ» دەيدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ءَ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ ءَ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِن قَبْلُ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ ءَ وَكُتُبِهِ ءَ وَرُسُلِهِ ءَ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ءَزَادُوا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرگە ۋە ئاللاھ ئۇنىڭغا نازىل قىلغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ۋە ئىلگىرى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا (يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار! ①. كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ [136]. ئىمان ئېيتقان، ئاندىن كاپىر بولغان، ئاندىن يەنە ئىمان ئېيتقان، ئاندىن يەنە كاپىر بولغان، ئاندىن كۈفردا ئەزۋەپىلىگەن (يەنى شۇ كۈفۈرى بىلەن ئۆلگەن) كىشىلەرنى ئاللاھ مەغپىرەت قىلمايدۇ ۋە توغرا يولغا يېتەكلىمەيدۇ ② [137].

① ئىمان كەلتۈرگەنلەرنى يەنە ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇش ھەرگىزمۇ قولغا كەلتۈرۈپ بولغان نەرسىنى قايتا قولغا كەلتۈرۈشكە بۇيرىغانلىق ئەمەس، بەلكى ئىماننى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش، ئۇنىڭدا ئىزچىل ۋە مۇستەھكەم تۇرۇشنى تەكىتلەشتىن ئىبارەت. بۇ خۇددى ھەر نامازدا ئۆزى توغرا يولنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپمۇ ﴿بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن﴾ دەپ دۇئا قىلغانغا ئوخشاشتۇر.

② بەزى مۇپەسسىرلەر بۇلاردىن يەھۇدىيلار كۆزدە تۇتۇلغان دەپ قارايدۇ. يەھۇدىيلار مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرگەن بولسىمۇ، ئۆزەير ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغان، كېيىن ئۆزەير ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈپ، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغان ئىدى، بارا - بارا كۈفردا تېخىمۇ ئەزۋەپىلەپ ھەددىدىن ئاشقان، ھەتتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىمۇ ئىنكار قىلغان ئىدى.

بەزى مۇپەسسىرلەر بۇلاردىن مۇناپىقلار كۆزدە تۇتۇلغان دەپ قارايدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ مەقسىتى مۇسۇلمانلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈش ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنى پەش قىلىپ، مۇسۇلمانلارنى ئالدىماقچى بولۇش ئىدى، ئاخىرى كۈفۈرى ۋە گۇمراھلىقتا شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەن ئىدىكى، ئۇلارنىڭ توغرا يولغا قايتىشىدىن ئۈمىد ئۈزۈلدى.

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَلِيَّتُهُمْ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةُ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مَثَلْتُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

(ئى پەيغەمبەر!) مۇناپىقلارغا بېشارەت بەرگىنىكى، ئۇلارغا قاتتىق ئازاب باردۇر [138]. ئۇلار شۇنداق ئادەملەردىكى، مۇئمىنلەرنى قويۇپ، كاپىرلارنى دوست تۇتۇۋالدىڭ، ئۇلار ئىززەت (كۈچ - قۇۋۋەت)نى كاپىرلارنىڭ قېشىدىن ئىزدەمدۇ؟ (يەنى كاپىرلارنىڭ دوستلۇقىدىن ئىززەت ۋە غەلبە تىلەمدۇ؟) شەكسىزكى، ئىززەت (كۈچ - قۇۋۋەت)نىڭ ھەممىسى ئاللاھقا خاستۇر ﴿139﴾. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئاللاھ كىتابتا سىلەرگە شۇنداق (ھۆكۈم) چۈشۈردىكى، سىلەر ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنىڭ ئىنكار قىلىنىۋاتقانلىقى ۋە مەسخىرە قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان چېغىڭلاردا، ئۇلار (مەسخىرە قىلىۋاتقانلار) باشقا پاراڭغا يۆتكەلمىگۈچە، ئۇلار بىلەن بىللە ئولتۇرماڭلار، بولمىسا (گۇناھتا) ئۇلارغا ئوخشاش بولۇپ قالسىلەر، ﴿140﴾ شەكسىزكى، ئاللاھ مۇناپىقلارنىڭ ۋە كاپىرلارنىڭ ھەممىسىنى (ئاخىرەتتە) جەھەننەمگە توپلايدۇ [140].

① سۈرە بەقەرەنىڭ بېشىدا تىلغا ئېلىنغاندەك، مۇناپىقلار كاپىرلارنىڭ يېنىغا بېرىپ، ﴿بىز ھەقىقەتەن سىلەر بىلەن بىللىمىز، پەقەت (تىلىمىزنىڭ ئۇچىدىلا ئىمان ئېيتىپ قويۇپ) مۇئمىنلەرنى مەسخىرە قىلىمىز﴾ دەيتتى.

② يەنى كاپىرلارنى دوست تۇتۇش ۋە ئۇلارنى ياخشى كۆرۈش بىلەن ئىززەتكە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئىززەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئاللاھ ئىززەتنى پەقەت ئىتائەتمەن بەندىلىرىگىلا ئاتا قىلىدۇ. ئۇ يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى (دۇنيادا) شەرەپ ئىزدەيدىكەن، شەرەپنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا مەنسۇپ (ئۇنى ئاللاھتىن تىلىسۇن)﴾. (سۈرە فاتىر 10 - ئايەت)، يەنە ﴿غەلبە ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرگە ۋە مۇئمىنلەرگە مەنسۇپ، لېكىن مۇناپىقلار (غەلبىنىڭ ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرىگە ئەمەس، دوستلىرىغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى) بىلمەيدۇ﴾. (سۈرە مۇنافىقۇن 8 - ئايەت) يەنى ئۇلار مۇناپىق ۋە كاپىرلارنى دوست تۇتۇش ئارقىلىق ئىززەتكە ئېرىشىشنى خالايدۇ. ھالبۇكى، بۇ ئىززەت يولى ئەمەس، بەلكى خارلىق ۋە زەبۇنلۇق يولىدۇر.

③ يەنى مەنىي قىلىنغان تۇرسىمۇ، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى مەسخىرە قىلىنىدىغان سورۇنلاردا ئولتۇرماڭلار ۋە ئۇنى چەكلىمىسەڭلار، سىلەرمۇ ئۇلار بىلەن گۇناھقا شېرىك بولىسىلەر. مەسىلەن: بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرگەن ھەر قانداق كىشى ھاراق - شاراپ ئايلىنىدۇرۇلۇپ ئىچىلىدىغان سورۇنغا قاتناشمىسۇن». (مۇسنەدى ئەھمەد، 1 - توم، 20 - بەت ۋە 3 - توم، 339 - بەت) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئەھكاملىرى گەپ - سۆز ياكى ئىش - ھەرىكەت ئارقىلىق مازاق قىلىنىدىغان مەجلىس ۋە ئولتۇرۇشلارغا قاتنىشىش ئېغىر گۇناھتۇر. مەسىلەن: بۈگۈنكى كۈندىكى دىندىن چەتنىگەن، غەربلىشىپ كەتكەن ئادەملەر جەم بولغان سورۇنلاردا ئومۇمەن شۇنداق گەپ - سۆزلەر بولىدۇ ياكى غەرىبچە توي مۇراسىمى، تۇغۇلغان كۈنى خاتىرلەش مۇراسىملىرى دېگەندەك پائالىيەتلەردىمۇ دىنغا زىت ئىشلار ئۇچرايدۇ، ئۇنداق پائالىيەتلەرگە

قاتنىشىشىمۇ مەزكۇر چەكلىمىگە كىرىدۇ. ﴿ بولمىسا (گۇناھتا) ئۇلارغا ئوخشاش بولۇپ قالسىلەر ﴾ دېگەن قۇرئاننىڭ ئاگاھلاندۇرۇشى مۇئەممىنلەرنىڭ يۈرىكىنى تىرتىتىشكە كۇپايە، ئەگەر دىللىرىدا ئىمان بولسىلا.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فِتْحٌ مِّنَ اللَّهِ فَالْوَأُ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ فَأَلْوَأُ أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) شۇنداق كىشىلەرگە، سىلەرنى كۆزىتىپ تۇرىدۇ، ئەگەر سىلەرگە ئاللاھ تەرىپتىن بىرەر زەپەر نېسىپ بولسا، ئۇلار: «بىز سىلەر بىلەن بىللە ئەمەسمدۇق؟» (كاپىرلاردىن ئالغان غەنىمەتلەردىن بىزگىمۇ بېرىڭلار) دەيدۇ. ئەگەر كاپىرلارغا زەپەردىن ئازراق نېسىپ بولسا، ئۇلار (كاپىرلارغا): «بىز سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن غالىب كەلمىدۇقمۇ؟» (شۇنداق تۇرۇپ سىلەرنى ئۆلتۈرمىدۇق ئەمەسمۇ؟) سىلەرنى مۇئىمىنلەردىن ساقلىمىدۇقمۇ؟»^① دەيدۇ. ئاللاھ قىيامەت كۈنى ئاراڭلاردا (ھەققانىي) ھۆكۈم چىقىرىدۇ^②، ئاللاھ كاپىرلارغا مۇئىمىنلەرگە قارشى ھەرگىز يول بەرمەيدۇ^③ [141].

① يەنى بىز سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن غەلبە قىلىشقا ئاز قالغان ئىدۇق، لېكىن سىلەرنى ئۆز ئادىمىمىز دەپ ئويلاپ بولدى قىلدۇق، مۇسۇلمانلار بىلەن ماسلاشماي، سىلەرنى ئۇلاردىن ساقلاپ قالدۇق. يەنى سىلەرنىڭ غەلبە قىلىشىڭلار بىزنىڭ يۇمىلاق تاۋۇز سىياسىتىمىز سەۋەبىدىن قولغا كەلدى. بىز مۇسۇلمانلارغا تاشقى جەھەتتىن ھەمكارلاشقان بولدۇق، لېكىن ھەقىقەتتە ئۇلارغا زىيان يەتكۈزۈشتە ھەرگىز بوشاڭلىق قىلمىدۇق. بىز ئۇلارغا ئازار يەتكۈزۈپ تۇردۇق، شۇ سەۋەبتىن سىلەر غەلبە قىلىدىڭلار.

بۇ مۇناپىقلارنىڭ كاپىرلارغا قىلغان سۆزلىرىدۇر.

② يەنى دۇنيادا سىلەر يالغانچىلىق ۋە ئالدامچىلىق بىلەن ۋاقتىنچە غەلبە قىلغان بولدۇڭلار، ئەمما قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردا يوشۇرغان يامان غەرەزلىرىڭلارغا ئاساسەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ. چۈنكى ئاللاھ سىلەرنىڭ دىلىڭلاردىكى سىرلارنى ئوبدان بىلىدۇ ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن جازا ھۆكۈم قىلىدۇ. شۇ چاغدا سىلەرگە دۇنيادا مۇناپىقلىق بىلەن قىلغان سودىدا زىيان تارتقانلىقىڭلار مەلۇم بولىدۇ، ئۇ زىيان بولسا جەھەننەمدە مەڭگۈ قېلىشتۇر. ئاللاھ بىزنى جەھەننەمدىن ساقلىسۇن.

③ يەنى ئاللاھ تائالا كاپىرلارغا غەلبە ئاتا قىلمايدۇ. تەپسىرلەردە بۇنىڭ بىر نەچچە خىل ئۇقۇمى بايان قىلىنغان بولۇپ، 1. مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ غەلبىسى قىيامەت كۈنى ئەمەلگە ئاشىدۇ. 2. دەلىل - ئىسپات جەھەتتە كاپىرلار مۇسۇلمانلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلالمايدۇ. 3. كاپىرلار غەلبە قىلىسىمۇ، مۇسۇلمانلارنىڭ شان - شەۋكىتى پۈتۈنلەي يوق بولۇپ، دۇنيا خەرىتىسىدىن ئۆچۈپ كەتكەن دەرىجىدە غەلبە قىلالمايدۇ. ئاخىرقى غەلبە ھامان مۇسۇلمانلارغا خاستۇر. بۇ مەنىنى كۈچلەندۈرىدىغان مۇنداق بىر ھەدىس بار: «قاچانغىچە مۇسۇلمانلار دىننىڭ ئەھكاملىرىغا ئەمەل قىلىپ، باتىلغا رازى بولماي، يامان ئىشلارنى توسۇپلا ياشايدىكەن، كاپىرلار ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلالمايدۇ.» ئىمام ئىبنى ئەلئەرەبىينىڭ قارىشىچە، بۇ ئەڭ توغرا ئۇقۇمدۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە (يەنى جېنىڭلار ياكى مېلىڭلارغا) ھەرقانداق بىرەر تالاپەت يەتسە، ئۇ سىلەرنىڭ قىلغان گۇناھىڭلار تۈپەيلىدىن يەتكەن بولىدۇ﴾. (سۈرە شۇرا 30 - ئايەت) (فەتھۇلقەدىر) دېمەك، مۇسۇلمانلارنىڭ مەغلۇبىيىتى ئۆزلىرىنىڭ كەمچىللىكلىرى سەۋەبىدىن بولىدۇ.

إِنَّ الْمُنْفِقِينَ يُخَدِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِيعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالٍ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٣٢﴾ مُدْبِدِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٣٣﴾

شۈبھىسىزكى، مۇناپىقلار ئاللاھنى ئالدىماقچى بولۇشىدۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئالدىماقچىلىقىغا يارىشا جازا بېرىدۇ^①، ئۇلار ناماز ئۈچۈن تۇرغاندا، خوشياقماسلىق بىلەن تۇرىدۇ (ساۋاب ئۈمىد قىلمايدۇ)^②، (نامازنى) كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئوقۇيدۇ (يەنى رىياكارلىق قىلىدۇ)^③، ئاللاھنى پەقەت ئازغىنە ياد ئېتىدۇ^④ [142]. مۇناپىقلار كۇفىرى بىلەن ئىمان ئارىسىدا ئارىسالدى بولۇپ تۇرىدۇ، نە ئۇلارغا، نە بۇلارغا مەنسۇپ ئەمەس^⑤ (يەنى مۇئىمىنلەرگىمۇ، كاپىرلارغىمۇ تولۇق مەنسۇپ ئەمەس)، ئاللاھ كىمنى ئازغۇنلۇقتا قالدۇرغان ئىكەن (يەنى ئۆزىنىڭ خاتا يولغا كىرىۋالغانلىقى سەۋەبلىك ئاللاھ ئازغۇنلىقىدا تاشلىۋەتكەن بولسا)، (ئۇ مۇھەممەد!) سەن ئۇنىڭ (ھىدايەت تېپىشى)غا ھەرگىز يول تاپالمايسەن [143].

① بۇ ئايەتنىڭ قىسقىچە تەپسىرى سۈرە بەقەرەنىڭ بېشىدا بايان قىلىندى.

② ناماز ئىسلامنىڭ ئەڭ مۇھىم ئاساسى ۋە ئەڭ ئۇلۇغ پەرز ئەمەلدۇر. مۇناپىقلار نامازغىمۇ سۇسلۇق ۋە ھۇرۇنلۇق قىلىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ قەلبى ئىمان، تەقۋالىق ۋە ئىخلاستىن خالىيدۇر، شۇڭا خۇپتەن ۋە بامدات نامازلىرى ئۇلارغا ناھايىتى ئېغىر كېلىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۇناپىقلارغا ئەڭ ئېغىر كېلىدىغان ناماز خۇپتەن نامىزى بىلەن بامدات نامىزىدۇر». (سەھىھ مۇسلىم 651 - ھەدىس)

③ نامازنىمۇ ئۇلار مۇسۇلمانلارنى ئالداش ئۈچۈن رىياخورلۇق بىلەن ئوقۇيدۇ.

④ ئاللاھنى تىلىدىلا ياد ئېتىدۇ ياكى نامازنى قىسقىلا ئوقۇيدۇ، ئۇلارنىڭ نامازلىرىدا ئىخلاستىن ئاللاھتىن ئەيىمىنىش، ئاجىزلىقنى ئىزھار قىلىش بولمايدۇ، ئۇلارغا تەمكىنلىك بىلەن ناماز ئوقۇش ناھايىتى ئېغىر كېلىدۇ. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ناماز ئاللاھتىن قورققۇچىلار (يەنى كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا بويسۇنغۇچىلار)دىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك ئىشتۇر﴾. (سۈرە بەقەرە 45 - ئايەت)

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئەنە شۇ مۇناپىقنىڭ نامىزىدۇر، ئەنە شۇ مۇناپىقنىڭ نامىزىدۇر، ئەنە شۇ مۇناپىقنىڭ نامىزىدۇر. ئۇ كۈننى ساقلاپ ئولتۇرىدۇ، كۈن شەيتاننىڭ ئىككى مۇڭگۈزىنىڭ ئارىلىقىدا بولغاندا (يەنى كۈن كىرىپ كېتەي دېگەندە) قويۇپ تۆتنى چوقۇيدۇ (يەنى توخۇ دان چوقۇغاندەك تۆت رەكئەت ناماز ئوقۇيدۇ) ئۇ نامازدا ئاللاھ تائالانى ئازغىنە ياد ئېتىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 622 - ھەدىس ۋە مۇۋەتتا ئىمام مالىك 1 - توم، 207 - بەت)

⑤ مۇناپىقلار كاپىرلارنىڭ يېنىغا بارغاندەك ۋە مۇئىمىنلەرنىڭ يېنىغا كەلگەندەك دوستلۇق ئىزھار قىلىدۇ. ئۇلار مۇئىمىنلەر بىلەنمۇ ئىچقويۇن - تاشقويۇن ئەمەس، كاپىرلار بىلەنمۇ ئىچقويۇن - تاشقويۇن ئەمەس. ئۇلار سىرتقى كۆرۈنۈشتە مۇئىمىنلەر بىلەن بىللە بولسا، ئىچكى جەھەتتە كاپىرلار بىلەن بىللەدۇر. بەزى مۇناپىقلار ئىمان بىلەن كۇفىرلىقنىڭ ئارىلىقىدا ئارىسالدى بولۇپ، گاھى مۇسۇلمانلار تەرىپىدە تۇرسا، گاھى كاپىرلار تەرىپىدە تۇرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۇناپىق بىردەم بۇنىڭ قېشىغا كېلىدىغان، بىردەم ئۇنىڭ قېشىغا بارىدىغان، ئۇ ئىككىسىنىڭ قايسىغا ئەگىشىشىنى بىلمەيدىغان، ئىككى پادىنىڭ ئارىلىقىدا قاتراپ يۈرىدىغان قويغا ئوخشاشتۇر». (سەھىھ مۇسلىم 2784 - ھەدىس)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ اٰتُرِيدُونَ اَنْ تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ عَلَيْهِكُمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿١٤٤﴾ اِنَّ الْمُتَفٰفِيْنَ فِي الدَّرٰكِ اَلْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيْرًا ﴿١٤٥﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَاَعْتَصَمُوْا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوْا دِيْنََهُمْ لِلّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعٰذٰبِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ وَاَنْتُمْ اِلٰهًا شٰكِرًا عَلِيْمًا ﴿١٤٧﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر مۇئمىنلەرنى (دوست تۇتۇشنى) قويۇپ، كاپىرلارنى دوست تۇتماڭلار، (بۇنداق قىلىش بىلەن) ئۆزۈڭلارنىڭ زىيىنىڭلارغا (يەنى مۇناپىق ئىكەنلىكىڭلارغا) ئاللاھقا ئوپئوچۇق بىر پاكىت ھازىرلاپ بېرىشنى خالامسىلەر؟ ① [144] مۇناپىقلار چوقۇم دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىقى قەۋىتىگە (يەنى قەئىرگە) تاشلىنىدۇ، ②، ئۇلارغا ھەرگىزمۇ (ئازابتىن قۇتقۇزىدىغان) بىرەر مەدەتكارمۇ تاپالمايسەن [145]. پەقەت (مۇناپىقلىقتىن) تەۋبە قىلغان، (ئەمەللىرىنى) تۈزەتكەن، ئاللاھ (نىڭ كىتابى)غا چىڭ ئېسىلغان، دىنى ئاللاھقا خالىس قىلغان (يەنى قىلغان ئەمەلدىن پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلىگەن) كىشىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئەنە شۇلار مۇئمىنلەر بىلەن بىللە (يەنى ئۇلارنىڭ قاتارىدا) دۇر. ③. ئاللاھ مۇئمىنلەرگە (ئاخىرەتتە جەننەتتىن ئىبارەت) بۈيۈك ئەجر ئاتا قىلىدۇ [146]. ئەگەر سىلەر (ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلساڭلار ۋە ئىمان ئېيتساڭلار، ئاللاھ سىلەرگە ئازاب قىلىپ نېمە قىلىدۇ؟ ④ ئاللاھ شۈكۈر قىلغۇچىنى مۇكاپاتلىغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر ⑤ [147].

① يەنى ئاللاھ سىلەرنى كاپىرلار بىلەن دوست بولۇشتىن توسىتى، بۇنىڭغا ئۇنىماي يەنە ئۇلارنى دوست تۇتقانلىقىڭلار، يەنى ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىپ، بۇيرۇقتىن يۈز ئۆرۈگەنلىكىڭلار، ئاللاھنىڭ سىلەرنى ئازابلىشى ئۈچۈن پاكىت ھازىرلاپ بېرىۋاتقىنىڭلارنى كۆرسىتىدۇ.

② جەھەننەمنىڭ ئەڭ ئاستىقى قەۋىتى ھاۋىيە دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بارلىق مۇسۇلمانلارنى مەزكۇر مۇناپىقلارنىڭ ئادەت ۋە سۈپەتلىرىدىن ساقلىسۇن. ئامىن

③ يەنى مۇناپىقلار ئىچىدىن مەزكۇر تۆت ئىشقا چىن دىلىدىن ئەھمىيەت بەرگەنلەر جەھەننەمگە كىرمەستىن، مۇئمىنلەر بىلەن بىللە جەننەتكە كىرىدۇ.

④ «شۈكۈر قىلىش» دېگەن ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىپ، يامانلىقتىن ساقلىنىپ، ياخشى ئەمەللەرگە ئەھمىيەت بېرىش دېمەكتۇر. بۇ ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە ئەمەلىي جەھەتتىن شۈكۈر قىلغانلىق بولىدۇ. «ئىمان ئېتىش» دېگەن ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش، ئۇنىڭ رەب ئىكەنلىكىگە ۋە ئاخىر زامان پەيغەمبەرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىگە ئىشىنىش دېمەكتۇر.

⑤ يەنى كىمكى ئاللاھقا شۈكۈر قىلسا، ئاللاھ ئۇنى قەدىرلەيدۇ. كىمكى چىن دىلىدىن ئىمان كەلتۈرسە، ئاللاھ ئۇنى بىلىدۇ ۋە شۇنىڭغا بىنائەن ئەڭ ياخشى مۇكاپات ئاتا قىلىدۇ.

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوَىءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِنْ تُبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءِ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفْوًا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

زۇلۇمغا ئۇچرىغان كىشى (نىڭ زالىم ئۈستىدىن قىلغان شىكايىتى)دىن باشقا (ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ) ئاشكارا يامان سۆز قىلىشىنى ئاللاھ ياقىتۇرمايدۇ (زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ زالىم ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشىغا ۋە ئۇنىڭغا دۇئاىبەت قىلىشىغا بولىدۇ)①، ئاللاھ (زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ دۇئاسىنى) ئاڭلىغۇچىدۇر، (زالىمنى) بىلگۈچىدۇر [148]. سىلەر ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن بىرەر ياخشىلىقنى قىلساڭلار ياكى (باشقىلار قىلغان) بىرەر يامانلىقنى كەچۈرسەڭلار②، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ناھايىتى كەچۈرگۈچىدۇر، چەكسىز قۇدرەتلىكتۇر [149].

① شەرىئەت شۇ نۇقتىنى تەكىتلىدىكى، ئەگەر بىر شەخستە خاتالىق كۆرسەڭلار، كىشىلەرگە ئاشكارا قىلىۋەتمەڭلار، بەلكى يالغۇز جايدا ئۇنىڭغا نەسەت قىلىڭلار، ئەگەر مەزكۇر خاتالىقنى كىشىلەرگە ئاشكارا قىلىشتا بىرەر دىنىي مەنپەئەت بولسا، ئاندىن ئاشكارا قىلىڭلار بولىدۇ. شۇنىڭدەك يەنە ئوچۇق - ئاشكارا، ھەممىگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ گۇناھ قىلىشمۇ چوڭ خاتالىق ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، بىرىنچىدىن، ھەر قانداق بىر گۇناھنى قىلىش، مەيلى ئاشكارا قىلسۇن ياكى مەخپىي قىلسۇن چەكلىنىدۇ. ئىككىنچىدىن، بىر شەخسنىڭ قىلغان گۇناھىنى كىشىلەرگە ئوچۇق - ئاشكارا سۆزلەپ بېرىشى تېخىمۇ ئېغىر جىنايەت ھېسابلىنىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ گۇناھى ئىككى ھەسسە ھەتتا ئۈچ ھەسسە ئېغىرلىشىپ كېتىشى مۇمكىن. مەزكۇر ئايەتنىڭ ئىبارىسى ھەر ئىككى خىل يامانلىقنى ئاشكارىلاشتىن چەكلەيدۇ. بىر شەخسنى قىلغان ياكى قىلمىغان ئىشلىرىغا ئاساسەن يامان دەپ ئاتاشمۇ مەزكۇر چەكلىمىنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ، ئەمما زالىمنىڭ زۇلۇمىنى كىشىلەرگە پاش قىلىش بۇ چەكلىمىنىڭ سىرتىدا. زالىمنىڭ زۇلۇمىنى كىشىلەرگە پاش قىلىشنىڭ بىر پايدىسى شۇكى، ئۇ زالىم زۇلۇمدىن قول يېغىدۇ ياكى تۈزىتىشكە تىرىشىدۇ. يەنە بىر پايدىسى شۇكى، كىشىلەر ئۇنىڭدىن ئۆزلىرىنى قاقۇرۇپ، زۇلۇمدىن ساقلىنىپ قالىدۇ. بىر ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدا مۇنداق كەلگەن: بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ماڭا قوشنام ئازار بېرىدۇ دەپ شىكايەت قىلدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: سەۋر قىلغىن دېدى، ئۈچىنچى قېتىم كەلگەندە، سەن ئۆي - سەرەمجانلىرىڭنى يول ئۈستىگە ئاچىقىپ قويغىن، دېدى، ئۇ شۇنداق قىلدى، يولدىن ئۆتكەن كىشىلەر ئۇنىڭدىن نېمىشقا بۇنداق قىلغانلىقىنى سوراشقا باشلىدى، ئۇ كىشىلەرگە قوشنىسىنىڭ زالىملارچە قىلغان ئەسكىلىكلىرىنى سۆزلەپ بەردى، بۇنى ئاڭلىغان كىشىلەر ئۇ قوشنىغا لەنەت ئوقۇشتى، بۇنى ئاڭلىغان ھېلىقى قوشنىسى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆزرە ئېيتتى، بۇندىن كېيىن ئۇنداق قىلماسلىققا ۋەدە قىلىپ، ئۇنىڭدىن سەرەمجانلىرىنى ئۆيگە ئەكىرىپ كېتىشنى ئۆتۈندى. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد، 5153 - ھەدىس)

② كىمكى بىر ئادەمگە زۇلۇم قىلغان بولسا، شەرىئەت زۇلۇم قىلىنغۇچىغا زالىمدىن قانچىلىك زۇلۇم قىلغان بولسا، شۇنچىلىك ئىنتىقام ئېلىشقا رۇخسەت قىلغان. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر - بىرىنى تىللاپ، ئەيىبلەشكۈچى ئىككى كىشىنىڭ قىلغان سۆزلىرىنىڭ گۇناھى زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ھەددىدىن ئاشمىسىلا، تۇنجى قېتىم

باشلىغۇچىغا بولىدۇ. زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتسە، گۇناھ ھەر ئىككىلىسىگە بولىدۇ.»
(سەھىھ مۇسلىم 2587 - ھەدىس)

شەرىئەت ئىنتىقام ئېلىشقا رۇخسەت قىلىش بىلەن بىرگە كەچۈرۈم قىلىشنى تېخىمۇ ئەۋزەل دەپ قارايدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ھەممىگە قانداق زات تۇرۇپ، كەچۈرۈم قىلغۇچىدۇر. شۇڭا مۇنداق تەلىم بېرىدۇ: ﴿بىر يامانلىقنىڭ جازاسى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر يامانلىقتۇر (يەنى ساڭا بىر كىشى قانچىلىك چىقىلسا، شۇنچىلىك چىقىلماي ئاشۇرۇۋەتسەڭ بولمايدۇ)، كىمكى (ئىنتىقام ئېلىشقا قانداق تۇرۇقلۇق) ئەپۇ قىلسا ۋە (ئۆزى بىلەن يامانلىق قىلغۇچىنىڭ ئارىسىنى) تۈزسە، ئۇنىڭ ئەجرىنى ئاللاھ بېرىدۇ﴾. (سۈرە شۇرا 40 - ئايەت) ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: «ئاللاھ تائالا بىر بەندىنى (ئۇنىڭ) باشقىلارنى كەچۈرگەنلىكى سەۋەبىدىن تېخىمۇ ئەزىز قىلىدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم 2588 - ھەدىس)

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكٰفِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرُهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنِ ذَلِكَ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾

شۈبھىسىزكى، ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلار، ئاللاھ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىسىنى (ئاللاھقا ئىشىنىپ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمەيمىز دېيىش بىلەن) ئايرىۋەتمەكچى بولغانلار، (پەيغەمبەرلەرنىڭ) بەزىسىگە ئىشىنىمىز، بەزىسىگە ئىشەنمەيمىز دېگۈچىلەر ۋە ئۇنىڭ (يەنى ئىمان بىلەن كۈفرىنىڭ) ئارىسىدا (ئوتتۇرا) يول تۇتماقچى بولغانلار [150]. ئەنە شۇلار (ئىماننى دەۋا قىلغان تەقدىردىمۇ) راستىنلا كاپىرلاردۇر^①، كاپىرلارغا خورلىغۇچى ئازاب تەييارلىدۇق [151]. ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتقان، پەيغەمبەرلەرنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىپ قويىمىغان (يەنى ھەممىسىگە ئىمان ئېيتقان) كىشىلەرگە كەلسەك، ئەنە شۇلارنىڭ (تېگىشلىك) ئەجرلىرىنى ئاللاھ بېرىدۇ^②، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [152]. (ئى مۇھەممەد!) ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) سەندىن ئۆزلىرىگە ئاسماندىن بىر كىتاب چۈشۈرۈشۈڭنى تەلەپ قىلىدۇ^③، ئۇلار مۇسادىن بۇنىڭدىنمۇ چوڭراقىنى تەلەپ قىلىپ: «بىزگە ئاللاھنى ئوچۇق - ئاشكارا كۆرسەتكىن» دېگەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بۇ يولسىزلىقى تۈپەيلىدىن ئۇلارنى چاقماق سوقتى (يەنى ئاسماندىن بىر ئوت كېلىپ ئۇلارنى ھالاك قىلدى). ئاندىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئوپىچۇق مۆجىزىلەر كەلگەندىن كېيىنمۇ موزايىنى مەبۇد قىلىۋالدى. كېيىن بىز ئۇلارنى ئەپۇ قىلدۇق. بىز مۇساغا (ئۇنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان مۆجىزىلەردىن) روشەن پاكىت ئاتا قىلدۇق [153].

① ئەھلى كىتابقا مۇناسىۋەتلىك ئىلگىرىكى ئايەتلەردە بايان قىلىندىكى، ئۇلار پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىلىرىگە ئىشىنەتتى، بەزىلىرىگە ئىشەنمەيتتى. مەسىلەن: يەھۇدىيلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىشەنمىدى. ناسارالار بولسا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىشەنمىدى. شۇڭا ئاللاھ تائالا بۇ يەردە: ﴿ئاللاھ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىسىنى ئايرىۋەتمەكچى بولغانلار ۋە (پەيغەمبەرلەرنىڭ) بەزىسىگە ئىشىنىمىز، بەزىسىگە ئىشەنمەيمىز دېگۈچىلەر. راستىنلا كاپىرلاردۇر﴾ دېدى.

② بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىندىكى، ئۇلار ھەممە پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىدۇ، ھېچ بىر پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلمايدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنى يەنە «دىنلارنى بىرلەشتۈرۈش» نەزەرىيەسىنى خاتا ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. چۈنكى ئۇ نەزەرىيەنى كۆتۈرۈپ چىققانلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش زۆرۈر ئەمەس دەپ قارايدۇ. يەنە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تەسەۋۋۇرى بويىچە ئاللاھقا ئىشەنگەن مۇسۇلمان ئەمەس كىشىلەرنىمۇ نىجات تاپىدۇ دەپ ئويلايدۇ. لېكىن قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئايىتى ئاللاھقا ئىشىنىش بىلەن بىرگە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىمۇ ئىشىنىشنىڭ زۆرۈرلىكىنى ئوچۇق بايان قىلىدۇ. كىمكى ئاخىرقى پەيغەمبەرگە ئىشىنىشتىن باش تارتسا، بۇ قىلمىشى سەۋەبلىك ئاللاھقا ئىشەنگەنلىكىمۇ ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ، قوبۇل قىلىنمايدۇ.

(تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سۈرە بەقەرە 62 - ئايەتنىڭ شەرھىسىگە قارالسۇن)

③ يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇر تېغىغا بېرىپ، تاختىلارغا يېزىلغان تەۋراتنى ئېلىپ كەلگەندەك، سەنمۇ ئاسمانغا چىقىپ، يېزىلغان بىر كىتاب ئېلىپ چۈشكەن دەپ تەلەپ قىلدى. بۇ تەلەپ ھەقىقەتەن جاھىللىق، تەرسالىق ۋە كۇفرلىق يۈزىسىدىن قىلىنغان تەلەپ ئىدى.

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾ فَبِمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفِّرْتَهُمْ بَيَّاتٍ اللَّهُ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بَعِيرٍ حَقِّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَنًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾

ئۇلار (تەۋراتقا ئەمەل قىلىشتىن باش تارتقانلىقى تۈپەيلى) ئۇلاردىن مەھكەم ئەھدە ئېلىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە تۈر (تېغى) نى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، ئۇلارغا: «(بەيتۇلمۇقەددەس) دەروازىسىدىن سەجدە قىلغان (يەنى ئېگىلگەن) ھالدا كىرىڭلار» دېدۇق ۋە ئۇلارغا: «شەنبەدە (بېلىق تۇتۇپ) ھەددىڭلاردىن ئاشماڭلار!» دەپ، (بۇ ھەقتە) ئۇلاردىن بۇ ھەقتە مەھكەم ئەھدە ئالغان ئىدۇق (كېيىن ئۇلار ئەھدىنى بۇزدى) [154]. ئۇلار ئەھدىنى بۇزغانلىقى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى، پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى ① ۋە (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا سۆزۈڭنى چۈشىنىشتىن) دىللىرىمىز پەردىلەنگەن دېگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇلارنى رەھىمىمىزدىن قوغلىدۇق). ئەمەلىيەت ئۇلار دېگەندەك ئەمەس. ئاللاھ ئۇلارنىڭ كۇفرلىقى تۈپەيلىدىن دىللىرىنى پېچەتلىۋەتكەن، شۇڭا ئۇلار ناھايىتى ئاز ئىمان ئېيتىدۇ [155]. يەنە ئۇلارنىڭ كۇفرلىقى (يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغانلىقى) ۋە مەرىپەتكە چوڭ بوھتان چاپلىغانلىقى ئۈچۈن ② (ئۇلارنى رەھىمىمىزدىن يىراق قىلدۇق) [156].

① يەنى ئەھدىنى بۇزغانلىقى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە پەيغەمبەرلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا لەنەت قىلدۇق، رەھىمىمىزدىن قوغلىدۇق ياكى جازالىدۇق يەنى رەھىمىمىزدىن يىراق قىلدۇق. «ئۇلارغا لەنەت قىلدۇق» دېگەن ئىبارە بۇ ئايەتتە بولمىسىمۇ، باشقا بىر ئايەتتە بار، شۇڭا بۇ يەردە شۇ ئىبارە كەلتۈرۈلدى.

② بۇنىڭدىن يەھۇدىيلارنىڭ يۈسۈف نەججار بىلەن ھەزرىتى مەرىپەگە چاپلىغان زىناخۇرلۇق تۆھمىتى كۆزدە تۇتۇلدى. بۈگۈنمۇ بىر قىسىم ئۆزىنى تەتقىقاتچى دەۋالغانلار بۇ ئېغىر بوھتاننى «راست بولغان ۋەقە» قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇنىدۇ ۋە يۈسۈف نەججارىنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ (ئاللاھ پاناھ بەرسۇن) ئاتىسى دەپ دەۋا قىلىپ، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسىز يارىتىلغان مۆجىزە ئىكەنلىكىنىمۇ ئىنكار قىلىشىدۇ.

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِمَّنَّ
مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ

يەنە (ئۇلار) ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى مەسھنى - مەريەم ئوغلى ئىيسانى ئۆلتۈردۈق دېگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇلارغا لەنەت قىلدۇق). ۋاھالەنكى، ئۇلارنىڭ ئىيسانى ئۆلتۈرەلمىدى، دارغىمۇ ئاسالمىدى^①، لېكىن (ئۇلار ئۆلتۈرگەن ئادەم) ئۇلارغا ئىيساغا ئوخشاش كۆرسىتىلدى^② (ئىيسانى ئاستۇق دەپ گۇمان قىلىپ، ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاپ قالغان باشقا بىرسىنى ئاستى)، ئىيسا توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشقانلار ھەقىقەتەن ئۇنىڭ (ئۆلتۈرۈلگەنلىكى توغرىسى) دا شەك ئىچىدىدۇر. ئۇلار بۇ (توغرىدا ھېچقانداق) مەلۇماتقا ئىگە ئەمەس، ئۇلار پەقەت گۇمانغىلا ئاساسلىنىدۇ^③، (ھەقىقەت شۇكى)، ئۇلار ئىيسانى ھەرگىزمۇ ئۆلتۈرەلمىدى [157]. بەلكى ئاللاھ ئۇنى ئۆز تەرىپىگە كۆتۈردى (يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ شەرىدىن قۇتۇلدۇرۇپ ھۇزۇرغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى)^④.

① بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ پىلانى بويىچە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈشكە ياكى دارغا ئېسىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولالمىغان. بۇ نۇقتا سۈرە ئال ئىمراننىڭ 55 - ئايىتىنىڭ شەرھىسىدە بايان قىلىندى.

② يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا يەھۇدىيلارنىڭ سۇيىقەست قىلماقچى بولغانلىقى مەلۇم بولغاندا، ئۆزىنىڭ ئون ئىككى ياكى ئون يەتتە ھەۋارىيلىرىنى توپلىدى ۋە ئۇلارغا: «كىم مېنىڭ ئورنۇمدا ئۆلتۈرۈلۈشكە تەييار؟ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ شەكلىنى مېنىڭ شەكلىمگە ئۆزگەرتىدۇ. ئۇلار شۇنى ئۆلتۈرىدۇ» دېدى. بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر يىگىت ئۆزىنىڭ خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۇ يەردىن ئاسمانغا ئېلىپ كېتىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەھۇدىيلار كىرىپ، ھېلىقى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ شەكلىگە ئۆزگەرتىلگەن يىگىتنى تۇتۇپ ئېلىپ چىقىپ دارغا ئاستى، يەھۇدىيلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاستۇق دەپ قالدى، ۋەھالەنكى، ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۇ چاغدا ئۇ يەردە يوق ئىدى، ئۇ ئاللىقاچان پۈتۈن جىسمى بىلەن ھايات ھالەتتە ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدىر)

③ ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا تۇرقى ئوخشاش بىر كىشى ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن بىر گۇرۇھ كىشىلەر: ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۆلتۈرۈلدى، دەپ يۈردى. يەنە بىر گۇرۇھ كىشىلەر بولسا: دارغا ئېسىلغان ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئەمەس، باشقا بىر كىشى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئىنكار قىلىشتا چىڭ تۇردى. بەزىلەرنىڭ قارشىچە، بۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاسمانغا چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئىدى.

بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە «ئىختىلاپ قىلىشقانلار» دېگەندە خىرىستىئان پىرقىلىرى ئارىسىدىكى ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشقان پىرقىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ پىرقىلەرنىڭ ئىچىدىكى نىستۇرى پىرقىسى: «ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ جىسمى دارغا ئېسىلغان، لېكىن ئىلاھلىق سۈپىتى بىلەن ئەمەس» دەيدۇ. ئەمما مىلكانىيە پىرقىسى: ئىيسا ئەلەيھىسسالام جىسمى ھەم ئىلاھلىق سۈپىتى بىلەن دارغا ئېسىلىپ، ئۆلتۈرۈلگەن» دەپ قارايدۇ. (فەتھۇلقەدىر) قانداقلا بولمىسۇن، ئۇ پىرقىلەر ئەنە شۇنداق شەكىلىنىش،

دەرگۇمانلىق ۋە ئىختىلاپ ئىچىدە ياشايدۇ.

④ بۇ ئايەت ئاللاھ تائالا ئۆز كامالى قۇدرىتى بىلەن ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاسمانغا كۆتۈرگەنلىكىنىڭ روشەن دەلىلىدۇر. يەنە مۇتەۋاتىر دەرىجىدىكى ئەڭ ئىشەنچلىك ھەدىسلەرمۇ بۇنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. بۇ ھەدىسلەر بارلىق ھەدىس كىتابلىرىدا ۋە (سەھىھۇل بۇخارى 3448 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 155 - ھەدىس) تە مەۋجۇتتۇر. مەزكۇر ھەدىسلەردە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىلگەنلىكى، قىيامەت يېقىن بولغاندا زېمىنغا چۈشىدىغانلىقى ۋە باشقا ئىشلار تىلغا ئېلىنغان. ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ ھەدىسلەرنىڭ ھەممىنى بايان قىلغاندىن كېيىن ئاخىرىدا بۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ئىچىدىكى ئەڭ ئىشەنچلىك مۇتەۋاتىر ھەدىسلەر ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ. ئۇ ھەدىسلەرنى رىۋايەت قىلغۇچىلار ئەبۇ ھۈرەيرە، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد، ئوسمان ئىبنى ئەبىلئاس، ئەبۇ ئۇمامە، نەۋۋاس ئىبنى سەمئان، ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئەلئاس، مەجمەئە ئىبنى جارىيە، ئەبى سەرىھە ۋە ھۈزەيفە ئىبنى ئەسەد (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) قاتارلىقلاردۇر. ئۇ ھەدىسلەردە ئىيسا ئەلەيھىسسالام چۈشىدىغان جاي ھەمدە قانداق چۈشىدىغانلىقىمۇ بايان قىلىنغان. يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالام دەمەشقتىكى شەرقىي ئاق مۇنارنىڭ يېنىغا ناماز بامداتقا تەكبىر ئېيتىلىۋاتقان ۋاقىتتا چۈشىدۇ. خرىستىئانلارنىڭ كرىست بەلگىلىرىنى چىقىپ تاشلايدۇ، چوشقىلارنى ئۆلتۈرىدۇ، زىممىلار تۆلەيدىغان تۆلەمنى بىكار قىلىدۇ (يەنى ئۇلاردىن ئىسلامدىن باشقىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ). ئۇنىڭ دەۋرىدە ھەممە ئادەم مۇسۇلمان بولۇپ كېتىدۇ، دەججالنى ئۆلتۈرىدۇ، يەجۇج - مەجۇجلارمۇ ئۇنىڭ دەۋرىدە پەيدا بولىدۇ، ئاخىرى ئۇنىڭ دۇئاسى بىلەن پۈتۈنلەي ھالاك بولىدۇ.

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر ﴿158﴾. ئەھلى كىتابتىن (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردىن) ھەر قاندىقى جان ئۈزۈش ئالدىدا ئۇنىڭغا (يەنى ئىيسانىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى ۋە ئاللاھنىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىگە) ئىمان ئېيتىدۇ ﴿2﴾. ئىسا قىيامەت كۈنى ئۇلارغا گۇۋاھ بولىدۇ ﴿3﴾ [159].

﴿1﴾ ئۇ ئاللاھ كۈچلۈك ۋە غالىبتۇر، ئۇنىڭ ئىرادىسى ۋە خاھىشىنى ھېچكىم ئۆزگەرتەلمەيدۇ ۋە كەينىگە سۈرەلمەيدۇ. كىمكى ئۇنىڭ پاناھلىقىغا ئۆتىدىكەن، ھېچكىم ئۇنىڭغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ، ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ئۇنىڭ چىقارغان ھۆكۈمى ھېكمەت بىلەن چىقىرىلغان ئاقلانە ھۆكۈمدۇر.

﴿2﴾ «قَبْلَ مَوْتِهِ» دىكى " ۋە " ئالماش يەنى «ھەر قاندىقى جان ئۈزۈش ئالدىدا» دىكى ئىگە بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئەھلى كىتاب (ناسارالار)نى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، ھەربىر خرىستىئان جان ئۈزۈش ئالدىدا ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىدۇ. ئەمما بۇ ئۆلۈمدىن ئىلگىرى ئېيتقان ئىماننىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. ئىلگىرى ئۆتكەن ئۆلۈملەر ۋە كۆپىنچە مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ يەردىكى ئالماش ئىسا ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ، يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالام دۇنياغا قايتىپ چۈشكەندە، دەجالىنى ئۆلتۈرىدۇ، ئىسلامنى كۈچلەندۈرىدۇ ۋە شۇ ۋاقىتتىكى بارلىق يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىمۇ ئۆلتۈرىدۇ، يەر يۈزىدە مۇسۇلمانلاردىن باشقا ھېچكىم ئىمان قالمايدۇ. شۇنىڭدەك بۇ دۇنيادا ئىسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان قانچىلىك ئەھلى كىتاب بولسا، ئۇلارنىڭ ئىمانى قايسى ئۇسۇلدا بولسا بولسۇن، ئۇلار ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆلۈپ كېتىشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىپ، بۇ دۇنيادىن كېتىپ بولغان بولىدۇ.

بۇ نۇقتا سەھىھ ھەدىسلەردىمۇ كەلگەن. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، مەريەمنىڭ ئوغلى ئىسا ئەلەيھىسسالام پات يېقىندا سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ئادىل ھۆكۈم سۈرگۈچى بولۇپ چۈشىدۇ. ئۇ خرىستىئانلارنىڭ كرىست بەلگىسىنى سۇندۇرىدۇ، چوشقىنى ئۆلتۈرىدۇ، زىممىلار تۆلەيدىغان تۆلەمنى بىكار قىلىدۇ (يەنى ئۇلاردىن ئىسلامدىن باشقىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ). مال - مۈلۈك ناھايىتى كۆپ بولۇپ كېتىدۇ (يەنى ئىسا ئەلەيھىسسالام ئادىل ھۆكۈم سۈرگەنلىكتىن بەرىكەت يېغىپ كېتىدۇ). ھەتتا ئۇ مال - مۈلۈكنى ئالىدىغان بىرمۇ كىشى تېپىلماي قالىدۇ، (يەنى سەدىقە ئالىدىغان ئادەم تېپىلماي قالىدۇ) ئۇلار ئۈچۈن بىر قېتىم سەجدە قىلىش دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق نەرسىدىن ياخشى بولۇپ قالىدۇ.» ئاندىن ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر خالىساڭلار بۇ ئايەتنى ئوقۇپ بېقىڭلار: «ئەھلى كىتابتىن ھەر قاندىقى جان ئۈزۈش ئالدىدا ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىدۇ.»» (سەھىھۇل بۇخارى، 3448 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد، 4324 - ھەدىس) بۇ تېمىغا مۇناسىۋەتلىك ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ ساھابىلەردىن رىۋايەت قىلىنغان بولۇپ، مۇتەۋاتىر دەرىجىسىگە يەتكەن. بۇ ئەڭ ئىشەنچلىك ۋە سەھىھ ھەدىسلەرگە ئاساسەن ئەھلى سۈننەت ئۆلىمالىرى ئىتتىپاقلاشقان ھالدا شۇنداق ئېتىقاد قىلىدۇكى، ئىسا ئەلەيھىسسالام ئاسماندا تىرىكتۇر. قىيامەت يېقىنلاشقاندا زېمىنغا چۈشىدۇ. دەجالىنى يوقىتىپ، بارلىق دىنلارغا خاتىمە بېرىدۇ. ئىسلامنى غالىبىيەت ئورنىغا كۆتىرىدۇ. يەجۇج - مەجۇجلەرمۇ ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە پەيدا

بولدۇ. ئىيسا ئەلەيھىسسالام قىلغان دۇئانىڭ بەركىتى بىلەن ئىنسانلار ئۇلارنىڭ شەرىدىن ئامان قالدۇ.

③ بۇ يەردىكى گۇۋاھلىق ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلگىرىكى ھاياتىدىكى ئەھۋاللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولدى. سۈرە مائىدەنىڭ ئاخىرىدا بايان قىلىنغاندەك: ﴿ مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغان مۇددەتتە، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىم ﴾.

فِي ظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّت لَّهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٦﴾ وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦٧﴾ لَكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٨﴾

يەھۇدىيلارنىڭ قىلغان يولسۇزلىقى (يەنى زۇلمى ۋە سادىر قىلغان گۇناھى)، نۇرغۇن (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا كىرىشتىن) توسقانلىقى، چەكلەنگەن جازانىنى ئالغانلىقى ۋە كىشىلەرنىڭ پۇل - ماللىرىنى ناھەق يەۋالغانلىقى ئۈچۈن ①، ئۇلارغا (ئىلگىرى) ھالال قىلىنغان پاك نەرسىلەرنى ھارام قىلدۇق، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كاپىر بولغانلارغا قاتتىق ئازاب ھازىرلىدۇق [160-161]. ئەمما ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىلىمى چوڭقۇر بولغانلارغا ②، (ئى مۇھەممەد!) ساڭا نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)، سەندىن ئىلگىرى (ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرگە) نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىمان ئېيتىدىغان مۇئمىنلەرگە، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلغۇچىلارغا ③، زاكات بەرگۈچىلەرگە ④، ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقۇچىلارغا ⑤ (جەننەتتە مەڭگۈ قېلىشتىن ئىبارەت) كاتتا ئەجىر ئاتا قىلىمىز [162].

- ① يەنى ئۇلارنىڭ ئۆتكۈزگەن جىنايەت ۋە گۇناھلىرى سەۋەبلىك نۇرغۇن ھالال نەرسىلەر ئۇلارغا ھارام قىلىندى. (بۇنىڭ تەپسىلاتى سۇرە ئەنئامنىڭ 146 - ئايىتىدە بايان قىلىنىدۇ)
- ② بۇ يەردىكى «بىلىمى چوڭقۇر بولغانلار» ئابدۇللاھ ئىبنى سالام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قاتارلىق يەھۇدىيلاردىن مۇسۇلمان بولغانلانى كۆرسىتىدۇ.
- ③ بۇلاردىنمۇ ئەھلى كىتابلار ئىچىدىن مۇسۇلمان بولغانلار ياكى مۇسۇلمانلار ئىچىدىكى مۇھاجىر ۋە ئەنسارلار يەنى شەرىئەت ئىلىمىنى پۇختا ئىگەللىگەن، ئاللاھ ياقىتۇرمايدىغان گۇناھلاردىن ئۆزلىرىنى قاچۇرىدىغان ئىمانى كامىل كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
- ④ بۇلاردىن زاكىتىنى بېرىش ئارقىلىق مال - مۈلۈكىنى پاكلايدىغانلار ياكى نەپسىنى پاكلايدىغانلار يەنى ئۆزىنىڭ ئەخلاقىنى ۋە ئىچكى دۇنياسىنى پاكلايدىغانلار ياكى ھەر ئىككىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
- ⑤ بۇلار بىر ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلىشقا لايىق ھېچ مەبۇد يوق ئىكەنلىكىگە يەنە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش ۋە ئەمەللەرگە بېرىلىدىغان جازا ۋە مۇكاپاتلارغا شەكسىز ئىشىنىدىغانلارنى كۆرسىتىدۇ.

* إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَعَاتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

(ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، بىز نۇھقا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلغاندەك، ساڭمۇ ۋەھىي قىلدۇق ھەمدە ئىبراھىمغا، ئىسمائىلغا، ئىسھاققا، يەئقۇبقا، يەئقۇبىنىڭ ئەۋلادلىرىغا، ئىيساغا، ئەيىۇبقا، يۇنۇسقا، ھارۇنغا، سۇلەيمانغا ۋەھىي قىلدۇق^①، داۋۇدقا زەبۇرنى ئاتا قىلدۇق [163]. (بىز ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئارىسىدا) ئىلگىرى بىز قىسسىلىرىنى ساڭا بايان قىلغان پەيغەمبەرلەرمۇ^②، قىسسىلىرىنى ساڭا بايان قىلمىغان پەيغەمبەرلەرمۇ بار^③، ئاللاھ مۇساغا (بىۋاسىتە) سۆز قىلدى^④ [164].

① ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنىشىچە، سەككىز ۋە ئەدى ئىبنى زەيد قاتارلىق كىشىلەر: «ئى مۇھەممەد! بىز ئاللاھنىڭ مۇسادىن كېيىن بىر كىشىگە بىر نەرسە چۈشۈرگەنلىكىنى بىلمەيمىز» دېگەن ئىدى. ئۇلار بۇ سۆزى ئارقىلىق مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ۋە ئۇنىڭغا چۈشكەن ۋەھىينى ئىنكار قىلىشقاندى، ئۇلارنىڭ سۆزىگە قارىتا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى چۈشۈردى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇ ئايەتتە مەزكۇر سۆزگە رەددىيە بېرىلىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى ئىسپاتلاندى.

② ئاللاھ تائالا قۇرئاندا ئىسىملىرىنى بايان قىلغان ئەلچىلەر ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ سانى 24 ياكى 25 بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە: ئادەم، ئىدرىس، نۇھ، ھۇد، سالىھ، ئىبراھىم، لۇت، ئىسمائىل، ئىسھاق، يەئقۇب، يۇسۇف، ئەيىۇب، شۇئەيب، مۇسا، ھارۇن، يۇنۇس، داۋۇد، سۇلەيمان، ئىلىياس، ئىلىيەسەئ، زەكەرىيا، يەھيا، ئىيسا، زۇلكىفلىل قاتارلىقلار بولۇپ، (كۆپىنچە مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە) ئۇلارنىڭ يىگىرمە بەشىنچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر. (ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئاللاھنىڭ سالامى بولسۇن، ئامىن)

③ قۇرئان كەرىمدە ۋەقەلىكلىرى ۋە ئىسىملىرى بايان قىلىنمىغان رەسۇل ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ سانى قانچىلىك؟ ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر. بىر ھەدىستە پەيغەمبەرلەرنىڭ سانىنىڭ بىر يۈز يىگىرمە تۆت مىڭ، يەنە بىر ھەدىستە سەككىز مىڭ ئىكەنلىكى تىلغا ئېلىنغان، ئەمما بۇ ئاجىز، ئىشەنچسىز رىۋايەتلەردۇر. قۇرئان - ھەدىستىن مەلۇم بولۇشىچە، ھەر دەۋر ۋە ھەر ئىقلىمدا بىشارەت بەرگۈچى ۋە ئاگاھلاندىرغۇچى (پەيغەمبەر)لەر كېلىپ تۇرغان، ئاخىرىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن تاماملانغاندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى قانچىلىك پەيغەمبەر كەلگەن؟ بۇنىڭ ئېنىق سانىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن قانچىلىك كىشى پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىپ چىققان بولسا ياكى كەلگۈسىدە چىقسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى كاززاپ، يالغانچى، دەججاللاردۇر. ئۇلارنىڭ يالغان پەيغەمبەرلىكىگە ئىشەنگەنلەر ئىسلام دائىرىسىدىن چىقىپ كېتىدۇ. ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىدىن باشقا بىر ئۈمەتتۇر. مەسىلەن: بابىيە، بەھائىيە ۋە مىرزائىيە پىرقىلىرى يەنە «مىرزا قادىيانى»نى ۋەدە قىلىنغان مەسىھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان لاھۇرلۇق مىرزايلارمۇ ئىسلام دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكەنلەردۇر.

④ بۇ سۈپەت مۇسا ئەلەيھىسسالامغا خاس بولۇپ، ئۇ بۇ ئىمتىياز بىلەن باشقا پەيغەمبەرلەردىن

پەرقلەندۈ. سەھھ ئىبنى ھىباننىڭ رىۋايىتىگە ئاساسەن ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ «ئاللاھ بىلەن بىۋاستە سۆزلىشىش» دېگەن سۈپەتتە ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭمۇ ئورتاق ئىكەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان. (تەپسىر ئىبنى كەسىردە ﴿ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن ئۈستۈن قىلدۇق﴾ دېگەن ئايەتنىڭ تەپسىرىدە شۇنداق كەلگەن)

رُسُلًا مُّبْتَلِينَ وَمُنذِرِينَ لِيَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَكُ يَشْهَدُونَ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾

بىزنىڭ پەيغەمبەرلەرنى (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئاسىلىق قىلغۇچىلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتكەنلىكىمىز^① كىشىلەرنىڭ پەيغەمبەرلەر كەلگەندىن كېيىن (ئىمان ئېيتىمىغانلىقىغا) ئاللاھنىڭ ئالدىدا باھانە كۆرسەتمەسلىكى ئۈچۈندۇر^②. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [165]. (ئى پەيغەمبەر! يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە گۇۋاھلىق بەرمىسە گۇناھى ئۆزىگە) لېكىن ئاللاھ ساڭا ئۆز ئىسمى بىلەن نازىل قىلغان (قۇرئان) ئارقىلىق (سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھلىق بېرىدۇ، پەرىشتىلەرمۇ گۇۋاھلىق بېرىدۇ. (باشقىلار گۇۋاھلىق بەرمىگەندىمۇ) ئاللاھنىڭ گۇۋاھلىقى يېتەرلىكتۇر [166]. شۈبھىسىزكى، (ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغانلار ۋە (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسقانلار ھەقىقەتەن چوڭقۇر ئازغۇنلۇققا پاتتى [167]. شۈبھىسىزكى، (ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغانلارنى ۋە (كۇفۇرىدا چىڭ تۇرۇۋېلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلارنى ئاللاھ ھەرگىز كەچۈرمەيدۇ، توغرا يولغىمۇ (يەنى جەننەتنىڭ يولغىمۇ) باشلىمايدۇ^③ [168]. (ئۇلارنى) پەقەت جەھەننەمنىڭ يولغىلا قويۇۋېتىدۇ، ئۇلار جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، بۇ (يەنى ئۇلارنى جەھەننەمدە مەڭگۈ قالدۇرۇش) ئاللاھقا ئاساندۇر [169].

① پەيغەمبەرلەرنى كەينى - كەينىدىن ئەۋەتىپ بېشارەت بېرىش ۋە ئاگاھلاندۇرۇشتىكى مەقسەت ھېچكىمنىڭ بىزگە سېنىڭ ئەمر - پەرمانىڭ كەلمىدى دەپ ئۆزرە ئېيتىشىغا ئۆزرە قالدۇرماسلىق ئۈچۈندۇر.

يەنە بىر ئايەتتە دېيىلگەندەك: ﴿ئەگەر بىز ئۇلارنى ئۇنىڭدىن (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتتىن) ئىلگىرى ھالدا قىلغان بولساق، ئۇلار چوقۇم: «نېمىشقا بىزگە بىرەر پەيغەمبەر ئەۋەتمىدىڭ؟ بىز خار ۋە رەسۋا بولۇشتىن ئىلگىرى سېنىڭ ئايەتلىرىڭگە ئەگشەتتۇق» دەيتتى﴾. (سۇرە تاھا 134 - ئايەت)

② مۇئمىنلەرگە جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرى بىلەن خۇش خەۋەر بەرگۈچى، كاپىرلارنى ئاللاھنىڭ ئازابى ۋە لاۋۇلداپ تۇرغان دوزاختىن ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق.

③ چۈنكى ئۇلار كۇفۇرىدا ئىزچىل تۇرۇپ، ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغان، شۇنىڭ بىلەن دىللىرىنى قارا قىلىۋالغان، شۇ سەۋەبتىن ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشى ۋە مەغپىرەت تىلىشىدىن ھېچ ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدۇ.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٧٧﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ

ئى ئىنسانلار! بۇ پەيغەمبەر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) سىلەرگە رەببىڭلار تەرىپىدىن ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلدى. شۇڭا، سىلەر (ئۇنىڭغا) ئىمان ئېيتىڭلار، (بۇ) سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر، ئەگەر كاپىرلىقتا چىڭ تۇرىۋالساڭلار (بىلىپ قويۇڭلاركى، ئاللاھ سىلەردىن ۋە ئىمانىڭلاردىن بەھاجەتتۇر. چۈنكى) ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئەلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر ﴿٧٧﴾ (يەنى ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىدۇر، مۈلكىدۇر). ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى) بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [170]. ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى ناسارالار جامائەسى!) دىنىڭلار توغرىسىدا ھەددىڭلاردىن ئاشماڭلار ﴿٧٨﴾، ئاللاھ توغرىلۇق پەقەت ھەق سۆزىنىلا قىلىڭلار (يەنى ئاللاھنى شېرىكى ۋە بالىسى بولۇشتىن پاك دەپ ئېتىقاد قىلىڭلار). مەسىھ – مەريەمنىڭ ئوغلى ئىيسا پەقەتلا ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدۇر (سىلەر ئويلىغاندەك ئاللاھنىڭ ئوغلى ئەمەستۇر).

① يەنى ئەگەر كاپىر بولساڭلار، بۇ كۇفرلىق ئاللاھ تائالاغا ھېچقانداق زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆز قەۋمىگە شۇنداق دېگەن ئىدى: ﴿مۇسا (ئۆز قەۋمىگە): ئەگەر سىلەر ۋە پۈتۈن يەر يۈزىدىكى كىشىلەر كاپىر بولۇپ كەتسەڭلارمۇ (ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيسىلەر)، چۈنكى، ئاللاھ ئەلۋەتتە (ھەممىدىن) بەھاجەتتۇر، مەدھىيەلەشكە لايىقتۇر، دېدى﴾. (سۇرە ئىبراھىم 8 - ئايەت) ھەدىس قۇدىسىدا بايان قىلىنىشىچە «ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى بەندىلىرىم! ئەگەر ئىلگىرى ۋە كېيىن ئۆتكەن پۈتۈن ئىنسانلار ۋە جىنلار يىغىلىپ، بىر تەقۋادار كىشىنىڭ قەلبىگە ئوخشاش بولۇپ كەتسەڭلارمۇ، مېنىڭ مۈلكۈمگە كىچىككىنە بىر نەرسىنىمۇ قوشۇپ قويالمايسىلەر، ئى بەندىلىرىم! ئىلگىرى ۋە كېيىن ئۆتكەن پۈتۈن ئىنسانلار ۋە جىنلار يىغىلىپ، بىر يامان ئادەمنىڭ قەلبىگە ئوخشاش بولۇپ كەتسەڭلارمۇ، مېنىڭ مۈلكۈمدىن ھېچ نەرسىنى كېمەيتەلمەيسىلەر. ئى بەندىلىرىم! ئەگەر ئىلگىرى ۋە كېيىن ئۆتكەن پۈتۈن ئىنسانلار ۋە جىنلار ھەممىسى بىر تۈزلەڭلىككە يىغىلىپ، مەندىن تىلىكىنى سورىسا، مەن ھەربىرىڭلارغا مەندىن سورىغىنىنى بەرسەم، دېڭىزغا سېلىپ چىقىرىلغان يىڭىنگە يۇققان سۇ دېڭىز سۈيىدىن ھېچ نەرسىنى كېمەيتەلمىگەندەك، مېنىڭ مۈلكۈمدىن ھېچ نەرسىنى كېمەيتەلمەيدۇ.﴾» (سەھىھ مۇسلىم 2577 - ھەدىس)

② ﴿ئۇ﴾ نىڭ مەنىسى بىر ئىشنى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش دېگەنلىكتۇر. خرىستىئانلار ئىيسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ ئانىسىنى بەندىلىك ۋە پەيغەمبەرلىك ماقامىدىن يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئىلاھلىق ماقامىغا يەتكۈزۈۋەتتى. ھەتتا ئۇلارغا خۇددى ئاللاھقا ئوخشاش ئىبادەت قىلىشقا باشلىدى. شۇنىڭدەك يەنە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەۋارىيلىرىنىمۇ ئۇلۇغلاپ، ئۇلارنى گۇناھدىن پاك، ھالال ۋە ھارام قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە دەپ ئېتىقاد قىلىشتى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھىبىرلىرىنى، راھىبلىرىنى (يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالارنىڭ دىنىي باشلىقلىرىنى، ئۆلىمالىرىنى) ۋە مەريەم ئوغلى مەسھنى مەبۇد قىلىۋالدى. (ھالبۇكى) ئۇلار (پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق) پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى﴾. (سۇرە تەۋبە 31 - ئايەت) مەبۇد قىلىۋېلىش ھەدىسىنىڭ روھىغا ئاساسەن ئۇلارنىڭ ھالال قىلغىنىنى ھالال ۋە ئۇلارنىڭ ھارام قىلغىنىنى ھارام دەپ ئېتىقاد

قىلىش دېمەكتۇر. ھالبۇكى، بۇ ھوقۇق پەقەت ئاللاھقا خاستۇر. لېكىن ئەھلى كىتاب بۇ ھوقۇقنى ئۆزلىرىنىڭ ھىبىرلىرى ۋە ئۆلىمالىرىغا تەۋە قىلىۋالدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئەھلى كىتابنى دىندا ھەددىدىن ئېشىپ كېتىشتىن چەكلىدى. خرىستىئانلارنىڭ دىندا ھەددىدىن ئاشقانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆزى ھەققىدە ئۈممىتىنى ئاگاھلاندۇرۇپ، دېدىكى: «سىلەر مېنى ناسارالار مەريەمنىڭ ئوغلى ئىيسانى ھەددىدىن ئارتۇق ئۇلۇغلىغاندەك ئۇلۇغلىماڭلار، مەن پەقەت (ئاللاھنىڭ) بىر بەندىسىمۇمەن، سىلەر (مېنى) ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى دەپ ئاتاڭلار.» (سەھىھۇل بۇخارى 3445 - ھەدىس ۋە مۇسنەد ئەھمەد 23 - ۋە 47 - ھەدىس) ئەپسۇسكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى مۇشۇنداق چەكلىمىلەر بولسىمۇ، مەزكۇر ئاشقۇنلۇقتىن ساقلىنالمىدى، خرىستىئانلاردەك ئۆز پەيغەمبىرىگە، ھەتتا ياخشى بەندىلەرگە ئىلاھلىق سۈپەتلەرنى تاغدى. شۇنىڭدەك بەزى كىشىلەر ئۆلىمالارنى دىننى شەرھىلىگۈچى ۋە چۈشەندۈرگۈچى دەپ تونۇشنىڭ ئورنىغا، ئۇلارنى شەرئەت قانۇنلىرىنى تۈزگۈچى قىلىۋالدى، (ئاللاھ بىزنى بۇنىڭدىن ساقلىسۇن)، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام راست ئېيتقان: «سىلەر ئەلۋەتتە سىلەردىن بۇرۇن ياشاپ ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ يوللىرىغا، بىر ئاياغ يەنە بىر ئاياغقا ئەگەشكەندەك ئەگىشىپ كېتىشىلەر (يەنى قەدەممۇ قەدەم ئەگىشىپ كېتىشىلەر).» (سەھىھۇل بۇخارى 7320 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2669 - ھەدىس)

وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ فَحَامِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۖ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً أَنْتَهُمْ خَيْرًا لَّكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهُ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ۗ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنِ عِبَادَتِهِ ۖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرْهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾

ئاللاھنىڭ مەرىمگە چۈشۈرگەن كەلىمىسىدۇر (يەنى ئاتىنىڭ ۋاستىسىز، ئاللاھنىڭ «ۋۇجۇدقا كەل» دېگەن كەلىمىسىدىن يارىتىلغاندۇر)، ئاللاھ تەرىپىدىن (كەلگەن) بىر روھتۇر^①، شۇڭا، سىلەر ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتىڭلار، (ئاللاھ) ئۈچتۈر دېمەڭلار^②، بۇ ئېتىقادىڭلاردىن يېنىڭلار، (بۇ) سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر، ئاللاھ پەقەت بىرلا ئىلاھتۇر، بالىلىق بولۇشتىن پاكىتۇر، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر)، ئاللاھ يېتەرلىك ھامىيدۇر [171]. مەسىھ ئاللاھقا بەندە بولۇشتىن ھەرگىز باش تارتمايدۇ (يەنى تەكەببۇرلۇق قىلمايدۇ) ۋە (ئاللاھقا) يېقىن پەرىشتىلەرمۇ (ئاللاھقا بەندە بولۇشتىن باش تارتمايدۇ)^③، كىمكى ئاللاھقا بەندىچىلىك قىلىشتىن باش تارتىدىكەن ۋە كۆرەڭلەپ كېتىدىكەن، (بىلىپ قويسۇنكى) ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (قىيامەت كۈنى ھېساب ئېلىش ۋە جازالاش ئۈچۈن) ئۆز دەرگاھىغا توپلايدۇ [172].

① دېمەك ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ «ۋۇجۇتقا كەل» دېگەن كەلىمىسى (سۆزى) بىلەن ئاتىسىز يارىتىلغاندۇر. يەنى ئاللاھ تائالا ئۇنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق مەرىمگە ئەۋەتكەن «ۋۇجۇدقا كەل» دېگەن كەلىمىسى (سۆزى) بىلەن ياراتقاندۇر. ﴿ئاللاھ تەرىپىدىن (كەلگەن) بىر روھتۇر﴾ دېگەن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى بىلەن مەرىمىنىڭ كۆپىنكىنىڭ ئىچىگە پۈۋلىگەن روھتۇر. ئۇ روھ ئاتا بىلەن ئانىنىڭ ئۇرۇقى ئۇچراشقاندا مەرىمىنىڭ كىيىمىدىن ئۇنىڭ بالا ياتقۇسىغا چۈشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىيسا ئەلەيھىسسالام جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق مەرىمگە تاشلانغان ئاللاھنىڭ كەلىمىسى ۋە ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن بىر روھ دەپ ئاتالدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② خرىستىئانلار كۆپ پىرقىلەرگە بۆلۈنگەن بولۇپ، بەزى پىرقىلەر ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىلاھ دېسە، بەزىلىرى ئۇنى ئاللاھنىڭ شېرىكى، يەنە بەزىلىرى ئوغلى دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئۈچ ئىلاھ بار، ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۈچ ئىلاھنىڭ بىرى دەپ قارايدۇ، ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاللاھ) ئۈچتۈر دېمەڭلار، بۇ ئېتىقادىڭلاردىن يېنىڭلار، (بۇ) سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر، ئاللاھ پەقەت بىرلا ئىلاھتۇر﴾.

③ ناسارالار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغاندا بىر قىسىم كىشىلەر پەرىشتىلەرنىمۇ ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى دەپ دەۋا قىلغان ئىدى. شۇڭا بۇ يەردە دېيىلدىكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ۋە مەخلۇقاتىدۇر. ئۇلارمۇ بۇنى ھەرگىز ئىنكار قىلمايدۇ. ئۇلار ئاللاھقا بەندە بولۇشتىن باش تارتمايدۇ ۋە تەكەببۇرلۇقمۇ قىلمايدۇ. سىلەر نېمىگە ئاساسەن ئۇلارنى ئىلاھ ياكى ئىلاھلىققا شېرىك قىلىۋالسىلەر؟

فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ ۗ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا وَاسْتَكَبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٧٣﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿٧٤﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمًا ﴿٧٥﴾

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا كەلسەك، ئاللاھ ئۇلارنىڭ (ئەمەللىرىنىڭ) مۇكاپاتىنى تولۇق بېرىدۇ، ئۆز پەزىلىدىن (نېمىتىنى) ئۇلارغا ئاشۇرۇپ بېرىدۇ^①، (ئاللاھقا بەندىچىلىك قىلىشتىن) باش تارتقان ۋە كۆرەنمە كەتكەنلەرگە^② كەلسەك، ئاللاھ ئۇلارنى قاتتىق ئازابلايدۇ^③. ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ [173]. ئى ئىنسانلار! سىلەرگە رەببىڭلار تەرىپىدىن (شانلىق مۆجىزىلەر بىلەن كۈچلەندۈرۈلگەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىبارەت) كەسكىن دەلىل كەلدى^④، سىلەرگە روشەن نۇرنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلدۇق^⑤ [174]. ئاللاھقا ئىمان ئېيتقان ۋە ئۇنىڭغا (يەنى قۇرئانغا) چىڭ ئېسىلغانلارغا كەلسەك، ئاللاھ ئۇلارنى ئۆز رەھمىتى ۋە پەزىلى دائىرىسىگە كىرگۈزىدۇ ۋە ئۇلارنى (جەننەتكە ئېلىپ بارىدىغان) توغرا يولغا باشلايدۇ (مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ) [175].

① بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿ ئۆز پەزىلىدىن (نېمىتىنى) ئۇلارغا ئاشۇرۇپ بېرىدۇ ﴾ دېگەندىن ئاللاھ تائالانىڭ قىيامەت كۈنى مۇئمىنلەرگە شاپائەت قىلىش ھوقۇقى بېرىدىغانلىقى ۋە بۇ شاپائەت ھوقۇقىغا ئېرىشكەن مۇئمىنلەر ئاللاھ رۇخسەت قىلغان كىشىلەرنى شاپائەت قىلىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ ئالىدۇ.

② يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە ئىتائەت قىلىشتىن توسقان، ئىنكار قىلغان ۋە تەكەببۇرلۇق قىلغانلارغا كەلسەك.

③ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ شۈبھىسىزكى، مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار خار ھالدا جەھەننەمگە كىرىدۇ ﴾. (سۇرە مۇئمىن 60 - ئايەت)

④ ﴿ بُرْهَانٌ ﴾ دېگەن شۇنداق كەسكىن دەلىلدۈركى، ئۇ كەلگەندىن كېيىن ھېچقانداق ئۆزىگە ئورۇن قالمايدۇ. ئۇ يەنە شۇنداق روشەن دەلىلدۈركى، ئۇنىڭ بىلەن شۈبھىلەر يوقىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كېيىنكى ئايەتتە نۇر دەپ ئاتالدى.

⑤ «روشەن نۇر» دېگەندە قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى ئۇ كۇفىرى ۋە شېرىك قاراڭغۇلىقىنى يورۇتىدىغان ھىدايەت نۇرىدۇر. گۇمراھلىق دەشتلىرىدە توغرا يول كۆرسەتكۈچى ئاللاھنىڭ كۈچلۈك ئارغامچىسىدۇر. ئۇنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە مۇئمىن بولغانلار ئاللاھنىڭ پەزىلى ۋە مەرھىمىتىگە لايىق بولغۇسىدۇر.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ أَمْرُؤُا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتُ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا أَثْنَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن پەتمۇ سۈرىشىدۇ، ئىتتىقنىكى، «ئاللاھ ئاتا - ئانىسى، بالىسى يوق كىشى (قالدۇرغان مەراسىم) توغرىسىدا پەتمۇ بېرىدۇ، ئەگەر بىر كىشى ۋاپات بولۇپ، بالىسى بولمىسا، پەقەت بىرلا ھەمىشىرىسى بولسا، ئۇ ھەمىشىرىسى مەراسىمنىڭ يېرىمىنى ئالىدۇ^①؛ ئەگەر (بۇ ھەمىشىرىسى ۋاپات بولۇپ) ئۇنىڭ بالىسى بولمىسا، ئۇنىڭ ئاشۇ بىر تۇغقان قېرىندىشى ئۇنىڭ مەراسىمىغا ئىگە بولىدۇ (يەنى مەراسىمنىڭ ھەممىسىنى ئالىدۇ)^②، ئەگەر (ئۇ كىشىنىڭ) ئىككى ھەمىشىرىسى بولسا، ئۇلار مەراسىمنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئالىدۇ^③، ئەگەر ۋارىسلار ھەم ئەر، ھەم ئايال بىر تۇغقانلار بولسا (ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى) بىر ئەرگە ئىككى ئايالنىڭ ئۈلۈشى بېرىلىدۇ^④، (ھەقىقەتتىن) ئاداشماسلىقنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە بۇلارنى (يەنى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى) بايان قىلىپ بېرىدۇ. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر.» [176]

① ﴿الْكَلَّة﴾ نىڭ مەنىسى ئىلگىرى بايان قىلىندى. ئۇ نە بوۋىسى، نە ئاتىسى، نە بالىسى يوق مەيىتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەتتە بولسا ئۇنىڭ مەراسىمى تەقسىم قىلىش ئۇسۇلى كۆرسىتىلمۇۋاتىدۇ. بەزى كىشىلەر: ئاتىسى بار، بالىسى يوق مەيىت ﴿الْكَلَّة﴾ ئاتىلىدۇ، دەيدۇ، بۇ توغرا ئەمەس، باشتىكىسى توغرىدۇر. چۈنكى ئاتا بار يەردە ھەمىشىرە مەراسىمى بولمايدۇ. چۈنكى ئاتا ئۇنىڭ مەراسىمى ئېلىشىنى توسۇپ قويدۇ، لېكىن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئەگەر ئۇنىڭ ھەمىشىرىسى بولسا، ئۇنىڭ مەراسىمىنىڭ يېرىمىغا ۋارىس بولىدىغانلىقىنى بايان قىلدى. بۇنىڭدىن ئوچۇق ئايان بولىدۇكى، ﴿الْكَلَّة﴾ دېگەن ئاتىسىمۇ، بالىسىمۇ يوق كىشىدۇر، بالىسى يوق دېگەن ئۇقۇم ئايەتتىن مەلۇم بولسا، ئاتىسى يوق دېگەن ئۇقۇم ئايەتنىڭ ئىشارىتىدىن مەلۇم بولىدۇ.

ئەسكەرتىش: مەيىتنىڭ بالىسى دېگەندە ئۇنىڭغا مەيىتنىڭ نەۋرىلىرىمۇ كىرىدۇ. شۇنىڭدەك ھەمىشىرە دېگەندە ئۇنىڭغا مەيىتنىڭ ئۆز ھەمىشىرىسى ياكى ئاتا بىر ھەمىشىرىسىمۇ كىرىدۇ، (ئەيسەر تەپاسىر) ھەدىسلەردىن ئايان بولىدىكى، مەيىتنىڭ قىزى بىلەن ھەمىشىرىسى بار بولغان ئەھۋالدا (باشقا بىر ئايەتتىكى دەلىلگە ئاساسەن)، قىزىغا مەراسىمنىڭ يېرىمى ۋە ھەمىشىرىسىگە مەراسىمنىڭ قالغان يېرىمى تېگىدۇ، ئەگەر مەيىتنىڭ قىزى ۋە نەۋرە قىزى بولسا، قىزىغا يېرىمى، نەۋرە قىزىغا ئالتىدىن بىرى، قالغىنى (يەنى ئۈچتىن بىرى) ھەمىشىرىگە تېگىدۇ. (فەتھۇلقەدر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، مەيىتنىڭ قىزى - ئوغۇل بالىلىرى بولسا، بىرىنچى دەرىجىلىك مەراسىمىدا قاتارىدا ھەمىشىرىگە ھېچنەرسە تەگمەيدۇ، ئەگەر بالىلار ئوغۇل بولسا، ھەمىشىرە ھېچقانداق بىر يول بىلەن مەراسىم ئالمايدۇ، ئەگەر مەيىتنىڭ بالىسى قىز بولسا، ئۇ چاغدا قىزى مەراسىمنىڭ يېرىمىنى بىرىنچى دەرىجىلىك مەراسىمدا بويىچە ئالىدۇ، ھەمىشىرىسى قالغان يېرىمىنى ئىككىنچى دەرىجىدىكى مەراسىمدا قاتارىدا ئالىدۇ. يەنى ئېشىپ قالغان مەراسىمى ئالىدۇ، ئېشىپ قالغان مەراسىم مەيىتنىڭ بىر قىزى بولغان ئەھۋالدا، ھەمىشىرە مەراسىمنىڭ يېرىمىنى ئالىدۇ، بىردىن ئارتۇق قىز بولسا، ئۈچتىن بىرىنى

ئالدىدۇ.

② ئەگەر ئۇ (بالىسى، ئاتا - ئانىسىمۇ يوق كەلالە مېيىت) ئايال كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ ئەر بىر تۇغقان قېرىندىشى بولسا، ئاتىسى بولمىسا، چۈنكى ئاتا ئەر قېرىنداشتىنمۇ يېقىندۇر. ئاتا ھايات بولسا، قېرىنداش مېرئاس ئالمايدۇ، بۇ قېرىندىشى ئۇنىڭ مېرئاسنىڭ ھەممىنى ئالىدۇ. ئەگەر ئۇ ئايالنىڭ ئەر بىر تۇغقان قېرىندىشى بىلەن ئېرى ياكى ئۇنىڭ ئانا بىر، ئاتا باشقا قېرىنداشلىرى بولسا، ئۇلارغا تېگىشلىك مىقداردىكى ئۈلۈشلىرىنى بېرىپ بولۇپ، قالغىنى بىر تۇغقان قېرىندىشىغا بېرىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ بۇ ھۆكۈم ئىككىدىن ئارتۇق ھەمىشە بولغان ئەھۋالدىمۇ شۇنداق بولىدۇ. دېمەك كەلالە يەنى ئاتىسىمۇ، بالىسىمۇ يوق مېيىتنىڭ ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق ھەمىشە بولسا، ئۇلار مېرئاسنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسىنى ئالىدۇ.

④ يەنى كەلالە مېيىتنىڭ قېرىنداش ۋارىسلىرى قىز - ئوغۇل ئارىلاش بولسا، «بىر ئوغۇلغا ئىككى قىزنىڭ ھەسسىسى تېگىدۇ» دېگەن پىرىنسىپ بويىچە مېرئاس تەقسىم قىلىنىدۇ.

(5) سورة المائدة مدنية 120 آية

(5) سورة مائىدە مەدىنىدە چۈشكەن 120 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَتَّيِّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ءَوْفُوا بِالْعُقُودِ اٰحَلَّتْ لَكُمْ بَهِيْمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرِ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرْمٌ اِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾ يَتَّيِّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحْلُوا شَعْتِرَ اللَّهِ

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەھدىلەرگە (يەنى ئاللاھ بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ۋە سىلەرنىڭ ئۆز ئاراڭلاردىكى ئەھدىلەرگە) ۋاپا قىلىڭلار. ①. سىلەرگە (تۆۋەندە) ئوقۇپ بېرىلىدىغانلار (يەنى ھاراملىقى بايان قىلىنىدىغانلار)دىن باشقا ② چارۋىلارنىڭ ھەممىسى (يەنى چارۋا مال: تۆگە، كالا، ئۆچكە، قويلارنى بوغۇزلىغاندىن كېيىن يېيىش) ھالال قىلىندى. ③. لېكىن سىلەر ئېھرام (ياكى ھەرەم دائىرىسى)دا بولغىنىڭلاردا ئوۋ ئوۋلاشنى ھالال سانماڭلار، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ (ھالال - ھارام توغرىلۇق) ئۆز ئىرادىسى بويىچە ھۆكۈم قىلىدۇ [1]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ ئالامەتلىرىگە ④

① ﴿عُقُودٍ﴾ بولسا "عقد" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، مەنىسى چەگمەك دېمەكتۇر. بۇ سۆز بىر نەرسىنى چېگىش ۋە باغلاش ئۈچۈنمۇ، شۇنداقلا ئەھدى - پەيمان، كېلىشىم، توختام قىلىش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئايەتتە ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىغا ئەمەل قىلىش ئۈچۈن ئىنسانلاردىن ئېلىنغان ئەھدىلەر ۋە ئىنسانلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن قىلىشقان مۇئامىلىلىرىدىكى ئەھدى - پەيمان ۋە كېلىشىملەرمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەر ئىككى ئەھدىگە ۋاپا قىلىش زۆرۈردۇر.

② يەنى ھاراملىقى بايان قىلىنىدىغان ھايۋانلارنىڭ تەپسىلاتى ئۈچىنچى ئايەتتە كېلىدۇ.

③ ﴿بَهِيْمَةُ﴾ چاھارپاي (تۆت پۇتلۇق ھايۋان) چارۋا دېمەكتۇر. بۇ سۆزنىڭ تومۇرى "بھم، ابھام" بولۇپ، (مۇبھەم، ئېنىق ئەمەس، تۇتۇق) دېگەن مەنىدە. ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ھايۋانلارنىڭ سۆز قىلىش، چۈشىنىش ئىقتىدارى ۋە ئەقلى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ﴿بَهِيْمَةُ﴾ دەپ ئاتالغان. ﴿الْاَنْعَامِ﴾ دېگەن تۆگە، كالا، قوي ۋە ئۆچكە قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھايۋانلارنىڭ قەدەملىرى ۋە يۈرۈش - تۇرۇشلىرى يۇمشاق بولغانلىقى ئۈچۈن ﴿الْاَنْعَامِ﴾ (يۇمشاق) دەپ ئاتالغان. ﴿بَهِيْمَةُ الْاَنْعَامِ﴾ چارۋىلار يەنى مەزكۇر ھايۋانلارنىڭ ئەركەك - چىشىلىرى قوشۇلۇپ سەككىز قىسىم بولىدۇ، (بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەئامنىڭ 143 - ئايىتىدە بايان قىلىنىدۇ) ئۇلاردىن باشقا ياۋايى دەپ ئاتىلىدىغان ھايۋانلاردىن بۇغا، جامۇس سۇ كالىسى ۋە باشقىلار ئادەتتە ئوۋلىنىدىغان ھايۋانلاردۇر، بۇلارمۇ ھالالدىر. لېكىن ئېھراملىق ھالەتتە ئۇلارنى ۋە باشقا جانلىقلارنى ئوۋلاش چەكلىنىدۇ. ھەدىسنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن مەگىنى بار يىرتقۇچ گۆشخور ھايۋانلار ۋە ئىلمەك تىرناقلىق گۆشخور قۇشلاردىن باشقا بارلىق ھايۋانلار ھالالدىر. (بۇ نۇقتا سۈرە بەقەرەنىڭ 173 - ئايىتىنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى)

ھەر قانداق مەگىنى بار يىرتقۇچ گۆشخور ھايۋان دېگەندە مەگەن چىشى بىلەن تۇتۇپ، يىرتىپ يەيدىغان

ھايۋانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: شىر، يولۋاس، ئىت، يىلپىز، بۆرە، تۈلكە، مۈشۈك. ھەر قانداق ئىلمەك تىرنىقى بار گۆشخور قۇش دېگەندە تىرنىقى بىلەن ئوۋلاپ يەيدىغان قۇشلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: ئوۋچى قۇش، قاراغوجا، قارچىغا، بۈركۈت قاتارلىقلار.

④ ﴿شَعَائِرَ﴾ بولسا "شەئىرە" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، «ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ ئالامەتلىرى ۋە بەلگىلىمىلىرى» دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭدىن ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىلەر مەقسەت قىلىنىدۇ. بەزى ئۆلىمالار ئۇنى ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن دەپ قارىسا، بەزىلەر ئۇنى خاسلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭدىن ھەج ۋە ئۆمرىدە قىلىنىدىغان ئەمەل - ئىبادەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ. دېمەك ھەج دە قىلىنىدىغان ئەمەل - ئىبادەتلەرگە ھۆرمەتسىزلىك قىلماڭلار، ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاڭلار، شۇنىڭدەك ھەج ۋە ئۆمرىگە بارىدىغانلارنىڭ يولىنى توسماڭلار، بۇمۇ ھۆرمەتسىزلىك ھېسابلىنىدۇ.

وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَعْيِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَنْتَعُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلاغا^①، ھەدىگە (يەنى ھەرەمگە ئېلىپ مېڭىغان قۇربانلىق مالغا)، (ئۇ قۇربانلىق مالغا) ئېسىلغان بويۇنچۇقلارغا^②، رەببىنىڭ پەزىلىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەپ بەيتۇللاھقا (ھەج ياكى ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن) كەلگۈچىلەرگە چېقىلىشنى ھالال سانماڭلار^③، ئېھرامدىن چىققان چېغىڭلاردا ئوۋ ئوۋلاڭلار (يەنى ئوۋ ئوۋلىساڭلار بولىدۇ)^④، بىرەر قەۋمنىڭ سىلەرنى مەسجىدى ھەرەمدىن توسقانلىقىدىن كېلىپ چىققان ئۆچمەنلىكىڭلار ھەرگىزمۇ سىلەرنىڭ ئۇلارغا چېقىلىشىڭلارغا سەۋەب بولمىسۇن^⑤، ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ھەمكارلىشىڭلار^⑥، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ھەمكارلاشماڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، چۈنكى، ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر [2].

① ﴿ الشَّهْرَ الْحَرَامَ ﴾ دېگەندە ئۇرۇش ھارام قىلىنغان تۆت ئاي مەقسەت قىلىنىدۇ. يەنى ئۇرۇش چەكلەنگەن (رەجەب، زۇلقەئدە، زۇلھەججە، ۋە مۇھەررەمدىن ئىبارەت) تۆت ئايدا ئۇرۇش قىلىشنى ھالال سانماڭلار، بۇ ئايلارنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاپ، ئۇرۇش قىلماڭلار. بەزى ئۆلىمالار ئۇنىڭدىن پەقەت بىر ئاي (زۇلھەججە) ھەج ئېيى مەقسەت قىلىنغان دەپ قارايدۇ، بەزى ئۆلىمالار بۇ ھۆكۈمنى ﴿ مۇشرىكلارنى قەيەردە ئۇچراتساڭلار، شۇ يەردە ئۆلتۈرۈڭلار ﴾. (سۈرە تەۋبە 5 - ئايەت) دېگەن ئايەت بىلەن ئەمەلدىن قالغان دەيدۇ. لېكىن بۇنداق ئايرىشنىڭ زۆرۈرىتى يوق. چۈنكى ھەر ئىككى ھۆكۈم ئۆز يولىدا كېتىۋېرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا زىتلىق مەۋجۇت ئەمەس.

② ﴿ الْهَدْيَ ﴾ ھاجىلار ھەرەمدە قۇربانلىق قىلىش ئۈچۈن ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭغان چارۋىلارنى كۆرسىتىدۇ. ﴿ الْقَلَائِدَ ﴾ "قلاە" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، قۇربانلىق قىلىنىدىغان چارۋىلارنىڭ بويىغا ئېسىپ قويۇلىدىغان بويۇنچۇقلارنى كۆرسىتىدۇ. ئىلگىرى ھەجگە ئېلىپ ماڭغان ماللارنىڭ بويىغا بەلگە بولسۇن ئۈچۈن ئارغامچا باغلاپ بويۇنچۇقلار ئېسىپ قويۇلاتتى. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن ھەج دەپ قۇربانلىق قىلىنىدىغان ماللار كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ﴿ الْهَدْيَ ﴾ دېگەن سۆزنى ئىزاھلاپ ۋە تەكىتلەپ كەلگەن. دېمەك، بۇ بەلگە قويۇلغان ماللارنى ئىگىسىدىن تارتىۋېلىشقا ياكى ھەرەمگە بېرىشقا توسالغۇ پەيدا قىلىشقا بولمايدۇ.

③ يەنى ھەج ۋە ئۆمرە قىلىشنى نىيەت قىلىپ ياكى تىجارەت ۋە ئىشلەشنى مەقسەت قىلىپ ھەرەمگە بارىدىغانلارنى توسماڭلار، ئۇلارغا ئاۋارىچىلىق پەيدا قىلماڭلار. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ ھۆكۈم مۇسۇلمانلار بىلەن مۇشرىكلار بىللە ھەج ۋە ئۆمرە قىلىدىغان مەزگىلدىكى ھۆكۈم ئىدى. سۈرە تەۋبەنىڭ 28 - ئايىتىدىكى ﴿ ئى ئىمان ئېيتقانلار! مۇشرىكلار (ئاللاھنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن) پەقەت نىجىستۇر، مۇشۇ يىلدىن (يەنى ھىجرىيىنىڭ 9 - يىلىدىن) كېيىن ئۇلار مەسجىدى ھەرەمگە (ھەرەم چىگراسىغا) يېقىنلاشمىسۇن (يەنى ھەج قىلمىسۇن، ئۆمرە قىلمىسۇن) ﴾ دېگەن ئايەت چۈشكەندىن كېيىن بۇ ھۆكۈم مۇشرىكلار ھەققىدە ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئەمما بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، بۇ

ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان، بۇ مۇسۇلمانلار ھەققىدە چۈشكەن ھۆكۈمدۇر. (فەتھۇلقەدىر)

④ بۇ يەردىكى ﴿فَاضْطَاطُؤَا﴾ «ئوۋ ئوۋلاڭلار» دېگەن بۇيرۇق شەكلىدىكى ئىبارە پەقەت دۇرۇس بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈنلا كەلگەن. يەنى سىلەر ئېھرامدىن چىققان ۋاقتىڭلاردا ئوۋ ئوۋلاش سىلەرگە جايىزدۇر.

⑤ يەنى مۇشرىكلار سىلەرنى ھىجرىيىنىڭ 6 - يىلى مەسجىدى ھەرەمگە بېرىشتىن توسقانىدى، لېكىن سىلەر ئۇلارنىڭ قىلمىشى سەۋەبلىك ئۇلارغا زۇلۇم بولۇپ قالدىغان ئۇسۇلنى قوللانماڭلار. بۇ ئايەتتە دۈشمەنگىمۇ ئەپۇچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش توغرىسىدا تەلىم بېرىلۋاتىدۇ.

⑥ بۇ ئايەتتە ھەربىر مۇسۇلمان ئۈچۈن ھاياتىنىڭ ھەربىر قەدىمىدە زۆرۈر بولىدىغان مۇھىم پىرىنسىپ بايان قىلىندى. ھەربىر مۇسۇلمان بۇ پىرىنسىپنى ئۆزىگە تەتبىقلىشى لازىمدۇر.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهَلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَفَقَةُ وَالْمَوْقُودَةُ وَالْمُتَرَدِّيَّةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ

سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان ①، قان، چوشقا گۆشى، ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋان، بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان ②، ئۈرۈپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان ③، (ئېگىزدىن) غولاپ چۈشۈپ ئۆلگەن ھايۋان ④، ئۈسۈپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان ⑤، يىرتقۇچ ھايۋانلار (يېرىپ ئۆلتۈرۈپ) يەپ قويغان ھايۋان ⑥ (نىڭ گۆشىنى يېيىش) ھارام قىلىندى. لېكىن (يۇقىرىقىلاردىن كېيىنكى بەش تۈرلۈك ھايۋاندىن جېنى چىقىمىغان چاغدا) بوغۇزلىۋالغانلىرىڭلار ھالالدۇر ⑦

① بۇ يەردىن باشلاپ، سۈرىنىڭ بېشىدا تىلغا ئېلىنغان ھارام نەرسىلەر بايان قىلىنىدۇ. ئايەتنىڭ بىر قىسمى سۈرە بەقەرەنىڭ 173 - ئايىتىدە بايان قىلىنغان ئىدى.

② بىراۋ قەستەن بوغۇپ ئۆلتۈرگەن ياكى ئۆزى بىر نەرسىگە بېشىنى تىقىپ، بوغۇلۇپ ئۆلۈپ قالغان ھايۋان، ھەر ئىككى خىل شەكىلدە ئۆلگەن ھايۋاننىڭ گۆشى ھارام بولىدۇ.

③ ئەگەر بىر ئادەم ھايۋاننى تاش، تاياق ياكى باشقا بىر نەرسە بىلەن ئۇرغان، شۇنىڭ بىلەن بوغۇزلانماستىن ئۆلگەن بولسا، بۇمۇ ھارام بولىدۇ. جاھىلىيەت دەۋرىدە كىشىلەر بۇ خىل شەكىلدە ئۆلگەن ھايۋاننىڭ گۆشىنى يەۋبەرەتتى، شەرئەت بۇنى چەكلىدى. مىلتىق بىلەن ئوۋلانغان ھايۋان توغرىسىدا ئۆلىمالار ئىختىلاپ قىلىشتى. ئىمام شەۋكانى بىر ھەدىسنى دەلىل كەلتۈرۈپ، مىلتىق بىلەن ئوۋلانغان ھايۋاننىڭ گۆشى ھالال دېدى. (فەتھۇلقەدىر) يەنى ئەگەر بىسىمىلاھ دەپ ئوق ئاتقان بولسا، ئوۋ بوغۇزلاشتىن ئىلگىرى ئۆلگەن بولسا، ئۇنىڭ گۆشىنى يېيىش بۇ سۆزگە ئاساسەن ھالال بولىدۇ.

④ مەيلى بىراۋ تاغدىن ياكى باشقا بىر جايدىن ئىتتىرىۋەتكەن بولسۇن ياكى ئۆزى غولاپ چۈشۈپ ئۆلگەن بولسۇن ئوخشاشلا ھارام بولىدۇ.

⑤ ﴿النَّطِيحَةُ﴾ باشقا ھايۋانلار ئۈسۈپ، بوغۇزلاشتىن ئىلگىرى ئۆلگەن ھايۋاننى كۆرسىتىدۇ. بۇمۇ ھارامدۇر.

⑥ يەنى شىر، يولۋاس، يىلپىز، بۆرە ياكى ئىتقا ئوخشىغان يىرتقۇچ ھايۋانلار ھۇجۇم قىلىپ بەزى ئەزالىرىنى يېگەندىن كېيىن ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننىڭ گۆشى ھارامدۇر. ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى دەۋردە ھايۋان بۇ شەكىلدە ئۆلۈپ قالغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ گۆشى يېيىلەتتى.

⑦ كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، بۇ ھۆكۈم مەزكۇر شەكىلدە يارىلانغان يەنى بوغۇلۇپ، ئۈسۈلۈپ، ئۈرۈلۈپ، سوقۇلۇپ، ئېگىزدىن چۈشۈپ كېتىپ ياكى يىرتقۇچ ھايۋانلار چىشلىگەنلىكتىن ئۆلۈش ئالدىدا تۇرغان ھايۋانلارغا قارىتىلغاندۇر. يەنى سىلەر ئەنە شۇنداق ھايۋاننى تاپساڭلار، ئۇنىڭدا ھاياتلىقتىن ئەسەر بولسا، جېنى چىقىپ بولۇشتىن ئىلگىرى شەرئىي ئۈسۈل بويىچە بوغۇزلاپ ئۆلگۈرسەڭلار، ئاندىن ئۇنىڭ گۆشىنى يېيىش ھالال بولىدۇ. بوغۇزلايدىغان چاغدا سىلكنىپ، پۇتىنى يەرگە ئۇرغانلىقى ھايات ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىسىدۇر. ئەگەر بويىنغا پىچاق سۈرگەندە بۇنداق سىلكنىش ۋە ھەرىكەت بولمىسا، ئۆلگەن بولىدۇ. بوغۇزلاشنىڭ شەرئەت كۆرسەتكەن ئۈسۈلى «بىسىمىلاھ» دەپ، ئۆتكۈر پىچاق بىلەن

بوينىنى كېسىپ، كېكرەك تومۇرنى ئۈزۈشتۈر. بوغۇزلاشتىن باشقا يەنە «نەھر» قىلىشمۇ يولغا قويۇلغان (تۆگە نەھر قىلىنىدۇ). ئۇنىڭ ئۈسۈلى شۇكى، تۆگە ئۆرە تۇرغان ھالەتتە كۆكرەك بىلەن بويۇن ئارىسىدىكى بوغۇزغا پىچاق ئۇرۇلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قان تومۇرى كېسىلىدۇ - دە، قېنى تولۇق چىقىپ كېتىدۇ.

وَمَا ذُيِّجَ عَلَى الثُّنْبِ وَأَنْ تَسْتَفْسِمُوا بِالْأَزْلَمِ ذَالِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَبْسُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ وَأَخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ أَضْطَرَّ فِي مَحْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

بۇتلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارمۇ ① (ھارام قىلىندى). پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىشىڭلار ھارام قىلىندى ②، بۇنداق قىلىش ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققانلىقتۇر، كاپىرلار بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلار (نى يوقىتىش)دىن ئۈمىدىنى ئۈزدى، شۇڭا ئۇلاردىن قورقماڭلار، مەندىن قورقۇڭلار. بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى كامالغا يەتكۈزدۈم، سىلەرگە نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلامنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم، كىمكى ئاچلىقتا ئىلاجىسىزلىقتىن، گۇناھنى مەقسەت قىلماستىن ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى يېسە، (ئۇنىڭغا گۇناھ بولمايدۇ). ئاللاھ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، بەندىلىرىگە ناھايىتى مېھرىباندۇر ③ [3].

① مۇشرىكلار بۇتلىرىغا يېقىن جايغا تاش ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر نەرسىنى تىكلەپ قويۇپ مەخسۇس ئورۇن ھازىرلايتتى. ئۇ جاينى ﴿الثُّنْبِ﴾ (سۇپا ياكى سەھنە) دەپ ئاتايىتى، ئۇنىڭ ئۈستىدە بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتالغان ماللارنى بوغۇزلايتتى. يەنى بۇ «ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋان» نىڭ بىر تۈرى ئىدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، كىشىلەر ھاجەتلىرىنى سوراڭ ئۈچۈن بۇتخانا، مازارلىق ۋە ئۇنىڭدىن باشقا دەرگاھلارغا چارۋا - ماللارنى ئېلىپ بېرىپ، قەبرىدىكى ئۆلۈكلەرنىڭ روھىنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن بوغۇزلايدۇ، بۇنداق بوغۇزلانغان ماللار ھارامدۇر. شۇنىڭدەك تاماق ئېتىپ شۇنداق يەرلەردە تارقىتىش ۋە ئۇنىڭدىن يېيىشىمۇ ھارامدۇر. چۈنكى بۇ ئىشلار «بۇتلارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلار ھارام قىلىندى» دېگەن چەكلىمىنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ.

② ﴿الْأَزْلَمِ﴾ جاھىلىيەت دەۋرىدە پال ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئۈچ پارچە ياغاچ ئوقنى كۆرسىتىدۇ. ياغاچ ئوقلار بىلەن پال سېلىشنىڭ ئىككى خىل شەكلى بار ئىدى: بىرى، ياغاچ ئوقلار ئارقىلىق نەرسىلەرنى تەقسىم قىلىش ئۈچۈن چەك تاشلاش ئىدى. يەنە بىرى، شۇ ئوقلار بىلەن ئۆز تەقدىر - قىسمىنى بەلگىلەش ئۈچۈن پال سېلىش ئىدى. بىرىنچى شەكلى بويىچە، مۇشرىكلار قىماردا ۋە باشقا ئويۇنلاردا بوغۇزلانغان مالنى تەقسىم قىلىش ئۈچۈن ئاشۇ ياغاچ ئوقلار بىلەن چەك تاشلايتتى، بۇنىڭدا بەزىلەرگە بىر نەرسە چىقىپ قالاتتى، بەزىلەرگە ھېچنەرسە چىقمايتتى. ئىككىنچى شەكلى بويىچە، مۇشرىكلار بىرەر ئىشنى باشلاش ئۈچۈن ياغاچ ئوقلار بىلەن پال سالاتتى، بۇ ئوقلار جەمئىي ئۈچ تال بولۇپ، بىرىنچىسىگە «قىل»، ئىككىنچىسىگە «قىلما» دەپ يېزىلغان، ئۈچىنچىسىگە ھېچ نەرسە يېزىلمىغان بولاتتى. پال سېلىپ، ناۋادا «قىل» دېگەن ئوق چىقسا، ئۇ ئىشنى دەرھال قىلاتتى. ئەگەر «قىلما» دېگەن ئوق چىقىپ قالسا، قىلمايتتى. ناۋادا قۇرۇق ئوق چىقىپ قالسا، يەنە بىر قېتىم چەك تاشلايتتى. بۇ خۇددى رەمباللىققا ئوخشاش ئاللاھنىڭ غەيرىدىن ياردەم تەلەپ قىلىشنىڭ بىر تۈرى ئىدى. شۇڭا بۇمۇ ھارام قىلىندى. "إِسْقِئَا" نىڭ مەنىسى پال سېلىش ئارقىلىق قىسمىنى بىلمەكچى بولماق، تەلىپنى سىنىماق. دېمەك مۇشرىكلار ياغاچ ئوقلار بىلەن ئەنە شۇنداق ساختا بېشارەت ئالاتتى.

③ قاتتىق ئاچلىقتا قالغان شارائىتتا، پەقەت جاننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن مەزكۇر ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن يېيىش جايىزدۇر. بۇنىڭ شەرتى چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك، پەقەت جاننى ساقلاپ قالغىدەك يېيىش ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىش نىيىتىدە بولماسلىقتىن ئىبارەت.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ يُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكَنَّ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥﴾ الْيَوْمَ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سەندىن ئۆزلىرىگە (يېمەك - ئىچمەكتىن) نېمىلەرنىڭ ھالال قىلىنغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنىكى، «سىلەرگە پاك نەرسىلەر ① ۋە (ئىت، قارچىغا، قوشقا ئوخشاش) شىكارغا ئۆگىتىلگەن، سىلەر ئاللاھنىڭ ئۆزۈڭلارغا ئۆگەتكىنى بويىچە ئۆگەتكەن ئوۋچى جانىۋارلارنىڭ شىكار قىلغان نەرسىلىرى ② ھالال قىلىندى، شۇڭا ئۇلارنىڭ سىلەر ئۈچۈن ئوۋلاپ بەرگەن (يەنى تۇتۇپ تۇرغان) نەرسىلىرىدىن يەڭلار (ئوۋچى جانىۋارلارنى شىكارغا قويۇپ بەرگەن چېغىڭلاردا) ئاللاھنىڭ نامىنى ياد قىلىڭلار (يەنى بىسمىللاھ دەڭلار) ③، ئاللاھ (نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش) تىن ساقلىنىڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر» [4]. بۈگۈن سىلەرگە پاك نەرسىلەر ھالال قىلىندى، كىتاب بېرىلگەنلەرنىڭ تامىقى (يەنى بوغۇزلىغان چارۋىلىرى) ④ سىلەرگە ھالالدۇر ۋە سىلەرنىڭ تامىقىڭلار ئۇلارغا ھالالدۇر،

① «پاك نەرسىلەر» دېگەندە بارلىق ھالال نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەر قانداق ھالال نەرسە پاكىتۇر، ھەر قانداق ھارام نەرسە ناپاكىتۇر.

② ﴿الْجَوَارِحِ﴾ بولسا "جايح" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، كەسپ قىلغۇچى دېگەن مەنىدە. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن ئوۋ ئىتى، قارچۇغا، بۈركۈت، يىلپىز قاتارلىق ئوۋ قوشلىرى ۋە ھايۋانلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿مُكَلَّبِينَ﴾ دېگەن ئوۋغا ئېلىپ چىقىشتىن ئىلگىرى كۆندۈرۈلگەن ھايۋانلاردۇر. كۆندۈرۈلگەن ھايۋانلار - ئوۋغا قارىتىپ قويۇپ بېرىلگەندە، دەرھال يۈگۈرەيدىغان؛ توختاشقا بۇيرۇق بېرىلسە، توختايدىغان؛ قايتىشقا بۇيرۇق بېرىلسە، كەينىگە ياندىغان ھايۋانلارنى كۆرسىتىدۇ.

③ مەزكۇر ئۇسۇلدا كۆندۈرۈلگەن ھايۋانلارنىڭ ئوۋلىغان نەرسىلىرى ئىككى شەرت بىلەن ھالال بولىدۇ: بىرىنچى، ئۇنى ئوۋلاشقا قويۇپ بېرىدىغان ۋاقىتتا بىسمىللاھ دەپ قويۇپ بېرىلگەن بولۇش. ئىككىنچى، كۆندۈرۈلگەن ئىت نىشانى ئوۋلاپ بولغاندىن كېيىن ئىگىسىنى ساقلىشى، ئۇنىڭدىن يەپ قويماسلىقى لازىم. ھەتتا ئوۋلانغان نەرسىنى ئۆلتۈرۈپ قويغان تەقدىردىمۇ، كۆندۈرۈلگەن ھايۋاندىن باشقا بىرسى ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ھەمكارلاشمىغان بولۇش شەرتى بىلەن ھالال بولىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 5483 - ھەدىس ۋە سەھىھۇ مۇسلىم 1929 - ھەدىس)

④ ئەھلى كىتابلارنىڭ پەقەت قېنى ئاقتۇرۇلۇپ بوغۇزلانغان چارۋىلىرى ھالال بولىدۇ. ئۇلارنىڭ توكلۇق ئۈسكۈنىلەر بىلەن ئۆلتۈرگەن چارۋىلىرى ھالال بولمايدۇ. چۈنكى بۇنىڭدا قان ئاقتۇرۇشتىن ئىبارەت ئاساسلىق شەرت ھازىرلانمىغان.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْلِفِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِيرِينَ ﴿٥٠﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

سىلەر ئىپپەتلىك بولغان، زىنانى كۆزلىمىگەن ۋە يوشۇرۇن ئاشنا تۇتمىغان ھالىتىڭلاردا مۇئمىنلەردىن بولغان ئىپپەتلىك ئاياللارنى ۋە سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەردىن (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردىن) بولغان ئىپپەتلىك ئاياللارنى مەھرىنى بېرىپ (قائىدە بويىچە نىكاھلاپ ئالساڭلار، ئۇلار سىلەرگە ھالالدۇر) ①. كىمكى ئىماننى (يەنى ئاللاھ ئىمان ئېيتىشقا بۇيرىغان مەسىلىلەرنى) ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇنىڭ (بۇرۇن قىلغان ياخشى) ئەمەلى بىكار بولۇپ كېتىدۇ، ئاخىرەتتە ئۇ زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدۇ [5]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! (سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ) ناماز (ئوقۇماقچى بولۇپ) تۇرغىنىڭلاردا، يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، قولۇڭلارنى جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار ②، بېشىڭلارغا مەسھى قىلىڭلار ③، پۈتۈڭلارنى ئوشۇقۇڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار ④.

① ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئەھلى كىتابتىن بولغان ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىشنىڭ جايىزلىقىنى بايان قىلىپ، بىرىنچى، ئۇلارنىڭ ئىپپەتلىك بولۇشىنى شەرت قىلدى. بۇ ئىپپەت سۈپىتى بۈگۈنكى ئەھلى كىتابتىن بولغان كۆپىنچە ئاياللاردا تېپىلمايدۇ. ئىككىنچى، ئۇنىڭدىن كېيىنلا ﴿كىمكى ئىماندىن يېنىۋالىدىكەن (ياكى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ئىنكار قىلىدىكەن)، ئۇنىڭ (بۇرۇن قىلغان ياخشى) ئەمەلى بىكار قىلىنىدۇ، ئاخىرەتتە ئۇ زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدۇ﴾ دەپ كەلتۈرۈپ، ئەگەر ئۇ ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىش دىندىن ئايرىلىپ قېلىشقا سەۋەب بولسا، بۇنىڭ ناھايىتى چوڭ زىيان تارتقانلىق بولىدىغانلىقىنى ئەسكەرتتى. بۈگۈنكى كۈندە ئەھلى كىتابتىن بولغان ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىشنىڭ كىشىنىڭ دىنىغا ئېغىر زىيانلارنى كەلتۈرىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇمدۇر. چۈنكى، ئىماننى ۋە دىننى ساقلاپ قېلىش پەرزدۇر. بىر جايىز ئىشنى قىلىش ئۈچۈن پەرزنى خەتەرگە دۇچار قىلىشقا بولمايدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ جايىزلىقى مەزكۇر ئىككى شەرتكە باغلىقتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا بۈگۈنكى ئەھلى كىتابلار ئۆز دىنلىرىدىن يىراقلىشىپ كەتكەن، ھەتتا ئۇنىڭدىن بىزار بولۇپ، قارشى تۇرىدىغان بولۇپ كەتكەن ئەھۋال مەۋجۇت. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇلار ھەقىقىي ئەھلى كىتابلار جۈملىسىدىن سانلامدۇ؟ ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

② «يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار» يەنى بىر قېتىمدىن ياكى ئىككى قېتىمدىن ياكى ئۈچ قېتىمدىن يۇيۇڭلار. يەنى ئىككى قولى يۇيۇپ، ئېغىزنى چايقاپ، بۇرۇنغا سۇ ئېلىپ تازىلىغاندىن كېيىن يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، بۇ تەرتىپ ھەدىستە شۇنداق كۆرسىتىلگەن بولۇپ، يۈزنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن ئىككى قول جەينەككە يۇيۇلىدۇ.

③ باشنىڭ ھەممە يىرىگە مەسھى قىلىنىدۇ، ھەدىسنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە قولى پېشانىگە قويۇپ، گەردەنگىچە باشنىڭ ئوتتۇرىسىنى سىلاش ئاندىن گەردەندىن پېشانىغىچە باشنىڭ ئىككى تەرىپىنى سىلاش، يەنە قولىنىڭ بارمىقى بىلەن ئىككى قولاقنى سىلاش كېرەك. ئەگەر كىشىنىڭ بېشىدا رومال ياكى سەللە بولسا، ئۆتۈككە مەسھى قىلغاندەك، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەسھى قىلىسىمۇ

جايىز بولىدۇ. (سەھىھ مۇسلىم 274 - ھەدىس) پەقەت بىر قېتىملا مەسھى قىلىپ سىلاش كۇپايە قىلىدۇ.

④ ﴿أَرْجُلَكُمْ﴾دىكى باغلىغۇچى ﴿وَجُوهَكُمْ﴾غا قارىتىلغان. يەنى پۇتۇڭلارنى ئوشۇققىچە يۇيۇڭلار دېمەكتۇر. ئەگەر كىشى ئۆتۈك ياكى پايپاق (تاھارەت بىلەن كەيگەن بولسا) كەيگەن بولسا، ھەدىسنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە پۇتنى يۇيۇشنىڭ ئورنىغا ئۆتۈك ياكى پايپاققا مەسھى قىلسا جايىز بولىدۇ. ئەسكەرتىش: 1. ناماز ۋاقتى كىرگەندە ئەگەر تاھارىتى بولسا، يېڭى تاھارەت ئېلىش زۆرۈر ئەمەس. ئەمما ھەر نامازغا يېڭى تاھارەت ئېلىش ئەۋزەلرەك. 2. تاھارەت ئېلىشتىن ئىلگىرى نىيەت قىلىش زۆرۈر. 3. تاھارەت ئېلىشتىن ئىلگىرى بىسىمىلاھ دېيىش لازىم. 4. ساقىلى قويۇق ئادەم ساقال ئارىلىقىغا بارماقلىرىنى كىرگۈزۈپ سىلاش كېرەك. 5. ئەزالارنى تەرتىپ بىلەن يۇيۇش. 6. ئەزالارنى ئارقىمۇ - ئارقا يۇيۇش. يەنى بىر ئەزانى يۇيۇپ بولۇپ، يەنە بىر ئەزانى دەرھال كېچىكتۈرمەستىن يۇيۇش. 7. تاھارەتتە يۇيۇلىدىغان ئەزالاردىن بىر ئەزانىڭ بىر قىسمى قۇرۇق قالماسلىق كېرەك، بولمىسا تاھارەت بولمايدۇ. ھېچقانداق بىر ئەزانى ئۈچ قېتىمدىن ئارتۇق يۇيۇش كېرەك. ئۈچ قېتىمدىن ئارتۇق يۇيۇش سۈننەتكە خىلاپتۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر، فەتھۇلقەدىر، ئەيسە تەپاسىر)

وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَأَطَهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ وَعَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

ئەگەر جۈنۇپ بولساڭلار پاكلىنىڭلار (يەنى غۇسۇل قىلىڭلار) ①، ئەگەر كېسەل بولساڭلار (سۇ زىيان قىلىدىغان بولسا)، ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ (سۇ تاپالمىساڭلار)، ياكى سىلەرنىڭ بىرىڭلار ھاجەتخانىدىن كەلگەن بولۇپ (تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن)، ياكى ئاياللىرىڭلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغان بولۇپ (غۇسۇل - تاھارەت ئۈچۈن) سۇ تاپالمىساڭلار، پاك توپراققا ئۇرۇلغان قولۇڭلار بىلەن يۈزۈڭلارنى ۋە قولۇڭلارنى سىلاڭلار (يەنى تەيەممۇم قىلىڭلار) ②، ئاللاھ سىلەرنى مۇشەققەتتە قويۇشنى خالىمايدۇ ③، لېكىن ئاللاھ شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن سىلەرنى پاك قىلىشنى، (ئىسلام شەرىئىتىنى بايان قىلىش بىلەن) نېمىتىنى سىلەرگە تاماملاپ بېرىشنى خالايدۇ ④ [6].

① ﴿جُنُبًا﴾ دېمەك ئىنسان ئېھتىلام ياكى ئايالى بىلەن بىر يەردە بولغاندىن كېيىن دۇچار بولىدىغان ناپاكلىق ھالەتتۇر. بۇ ھۆكۈمنىڭ ئاستىغا ھەيز - نىپاسمۇ كىرىدۇ. ھەيز ياكى نىپاس قېنى توختىغاندىن كېيىن پاك بولۇش ئۈچۈن غۇسۇل - تاھارەت ئېلىش لازىم. ئەمما سۇ تېپىلمىغان ئەھۋالدا تەيەممۇم قىلىشقا رۇخسەت قىلىنغاندۇر. (فەتھۇلقەدر ۋە سەفۋەتۇتتەفاسىر)

② بۇنىڭ قىسقىچە شەرھىسى ۋە تەيەممۇم قىلىشنىڭ ئۇسۇلى سۈرە نىسانىڭ 43 - ئايىتىدە بايان قىلىندى. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «بىز مەدىنىگە كېتىۋاتقاندا بەيدا دېگەن جايدا مېنىڭ بىر بۇلاپكام چۈشۈپ قالدى. شۇڭا كارۋان توختاشقا مەجبۇر بولدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام باشلىق ھەممە كىشى شۇ يەردە ئارام ئالدى. كىشىلەر ئەتىگەندە بامدات نامىزىغا تاھارەت ئېلىش ئۈچۈن سۇ ئىزدىگەن ئىدى، سۇ تېپىلمىدى. شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت نازىل بولدى. (تەيەممۇم قىلىشقا رۇخسەت قىلىندى) ئەسدى ئىبنى ھۈزەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئى ئەبۇبەكرى جەمەتى! ئاللاھ سىلەر ئارقىلىق كىشىلەرگە بەرىكەت ۋە قولايلىق ئاتا قىلدى. سىلەر خالايدىغان بەرىكەت ئىكەنسىلەر، دېدى.» (سەھىھۇل بۇخارى 4607 - ھەدىس)

③ ئاللاھ سىلەرگە مۇشەققەتنى خالىمايدىغان بولغاچقا تەيەممۇم قىلىشقا رۇخسەت قىلدى.

④ شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن ھەدىستە تاھارەتتىن كېيىن دۇئا قىلىشقا تەرغىپ قىلىنغان. دۇئا كىتابلىرىدىن بۇ دۇئانى يادلىنىۋېلىش لازىم.

وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الّذِي وَآثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ ءَلَا تَعْدِلُوا ءَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ ءَن يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

ئاللاھنىڭ سىلەرگە ئاتا قىلغان نېمىتىنى ۋە سىلەر (ئىمان ئېيتىش ئارقىلىق) «ئاڭلىدۇق ۋە ئىتائەت قىلىمىز» دەپ ئاللاھقا بەرگەن ۋەدەڭلارنى ئۇنتۇماڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار. شەكسىزكى، ئاللاھ دىلداردىكى سىرلارنىمۇ تولۇق بىلگۈچىدۇر [7]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھ (نىڭ رازىلىقى) ئۈچۈن ئادالەتنى بەرپا قىلىڭلار (ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇڭلار)، ئادىللىق بىلەن گۇۋاھلىق بېرىڭلار ①، بىرەر قەۋمگە بولغان ئۆچمەنلىكىڭلار (ئۇلارغا) ئادىل بولماسلىقىڭلارغا سەۋەب بولمىسۇن ②، ئادىل بولۇڭلار، بۇ (يەنى ئۇلارغا ئۆچمەن تۇرۇپ ئادىل بولۇشۇڭلار) تەقۋادارلىققا ئەڭ يېقىندۇر، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، شەكسىزكى، ئاللاھ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر [8]. ئاللاھ ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا مەغپىرەت ۋە كاتتا مۇكاپاتنى ۋەدە قىلدى [9]. كاپىر بولغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغان دېگەن كىشىلەر دوزاخ ئەھلىدۇر [10]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن (يەنى سىلەرنى دۈشمىنىڭلاردىن ساقلىغانلىق) نېمىتىنى ئەسلىڭلار، ئەينى زاماندا بىر جامائە سىلەرگە (خىرىس قىلىپ) قول سالماقچى بولغان ئىدى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قوللىرىنى سىلەردىن توسۇپ قالدى (يەنى سىلەرنى ئۇلارنىڭ زىيانكەشلىك قىلىشىدىن ساقلاپ قالدى) ③. ئاللاھتىن (ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئورۇنلاش، مەنى قىلغان ئىشلىرىدىن چەكلىنىش بىلەن) قورقۇڭلار، مۇئمىنلەر ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسۇن! [11].

① بۇ ھۆكۈمنىڭ شەرھىسى سۈرە نىسانىڭ 135 - ئايىتىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى.

② بۇ نۇقتا سۈرە مائىدەنىڭ بېشىدا تەپسىلىي شەرھىلەندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەزىرىدە ئادىلانە گۇۋاھلىق بېرىشنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقى ۋە نازۇكلىقىنى تۆۋەندىكى ۋەقەدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. نۇئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېدى: «دادام ماڭا بىر نەرسە بەرگەن ئىدى. ئانام ئەمرە بىننى راۋاھە دادامغا: «بۇ ئىشقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى گۇۋاھ قىلىپ قويىمىساڭ رازى بولمايمەن» دەپ تۇرۇۋالدى. شۇڭا دادام بەرگەن نەرسىگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى گۇۋاھ قىلىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا بارغان ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن: «ھەممە بالىلىرىڭغا مۇشۇ بالاڭغا بەرگەندەك بەردىڭمۇ؟» دەپ سورىدى. دادام: «ياق» دەپ جاۋاب بەردى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالادىن قورقۇڭلار! بالىلىرىڭلار ئارىسىدا ئادىل بولۇڭلار! (باراۋەر مۇئامىلە قىلىڭلار!) مەن ھەرگىز ناھەق ئىشقا گۇۋاھ بولمايمەن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن دادام ماڭا بەرگەن نەرسىنى قايتۇرۇۋالدى.» (سەھىھۇل بۇخارى 2587 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 1623 - ھەدىس)

③ تەپسىرلەردە بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبىگە مۇناسىۋەتلىك بىر نەچچە ۋەقەلەر بايان قىلىندى: بىرىنچىسى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەپەردە بىر جايغا كېلىپ چۈشتى، قوشۇن تىكەنلىك دەرەخلەرنىڭ ئاستىدا سايداش ئۈچۈن تارقىلىپ كەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ قىلچىنى دەرەخكە ئېسىپ قويغان

ئىدى. بىر سەھرالىق ئەرەب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، قىلىچنى ئېلىۋالدى ۋە ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەڭلەپ: «سېنى مەندىن كىم قوتقۇزالايدۇ؟» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلۇغ ئاللاھ» دەپ جاۋاب بەردى. بۇنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ قولىدىكى قىلىچ يەرگە چۈشۈپ كەتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 2910 - ھەدىس)

بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن كەئب ئىبنى ئەشرەفنىڭ يېنىغا بارغاندا، كەئب ئىبنى ئەشرەفنىڭ ئادەملىرى سۇيىقەست پىلانلاپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا زىيانكەشلىك قىلماقچى بولغان ئىدى. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇلارنىڭ سۇيىقەستىدىن ساقلىدى.

بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ ئايەت بەنى نەزىر جەمەتى ھەققىدە چۈشكەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ يۇرتىدا بەنى ئامىر قەبىلىسىدىن بولغان ئىككى كىشى ئۆلتۈرۈلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ دىيىتىنى تۆلەشكە بەنى نەزىر جەمەتى بىلەن تۈزگەن ھەمكارلىق كېلىشىمى بويىچە بىر كىشىلىك ياردەم ئېلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ يېنىغا بارغان ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن بىر تامنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرغاندا، يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بېشىغا توگمەن تېشىنى تاشلاپ ئۆلتۈرۈشنى پىلانلىدى. دەل شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ پىلانىنى پەيغەمبەرگە ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈردى.

بۇ ۋەقەلىكلەرنىڭ ھەممىسى يۈز بەرگەندىن كېيىن بۇ ئايەت نازىل قىلىنغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. چۈنكى بىر ئايەتنىڭ بىر نەچچە چۈشۈش سەۋەبلىرىمۇ بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر، ئەيسەر تەپسىر ۋە فەتھۇلقەدىر)

* وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئىسرائىل ئەۋلادىدىن مەھكەم ئەھدە ئالدى ①. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن (يەنى ئون ئىككى ئايماقنىڭ ھەربىرسىدىن بىردىن) ئون ئىككى باشلىقنى ② (كېيىلىك ئۈچۈن ئەمالىقەلەرگە) ئەۋەتتۇق، ھەمدە ئاللاھ: «مەن سىلەر بىلەن بىللە (يەنى سىلەرگە ياردەم بېرىمەن)، ئەگەر سىلەر نامازنى مۇكەممەل (تەلەپكە لايىق) ئۆتسەڭلار، زاكات بەرسەڭلار، پەيغەمبەرلىرىمگە ئىمان ئېيتساڭلار ۋە ئۇلارغا ياردەم بەرسەڭلار، ئاللاھقا قەرزى ھەسەنە بەرسەڭلار (يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مېلىڭلارنى سەرپ قىلساڭلار)، ئەلۋەتتە سىلەرنىڭ گۇناھىڭلارنى يوققا چىقىرىمەن، سىلەرنى ئەلۋەتتە ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزۈمەن. شۇنىڭدىن (يەنى مەھكەم ئەھدىدىن) كېيىن سىلەردىن كىمكى (ئەمىر قىلغان نەرسىلىرىمنى) ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ ئەلۋەتتە توغرا يولدىن ئازغان بولىدۇ» دېدى [12].

① ئالدىنقى ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇئمىن بەندىلىرىنى پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق بەرگەن ئەھدىلىرىدە مۇستەھكەم تۇرۇشقا ۋە ھەقنى قوللاپ، ئادىللىق بىلەن گۇۋاھلىق بېرىشكە بۇيرىدى. يەنە ئۇلارغا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن نېمەتلىرىنى ئەسكەرتتى. خۇسۇسەن ئۇلارنى ھىدايەتكە ۋە ھەق يولغا مۇۋەپپەقىيەت قىلغانلىقىدىن ئىبارەت بۈيۈك نېمەتنى ئەسلىتىپ ئۆتتى. ئەمدى بۇ يەردە بولسا ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئالغان ئەھدە ۋە ئۇلارنىڭ ئەھدىلىرىدە تۇرمىغانلىقىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. بۇ خۇددى مۇسۇلمانلارغا ۋاستىلىك قارىتىلغان ئاگاھلاندۇرۇش بولۇپ، ئۇلارغا: سىلەرمۇ ئىسرائىل ئەۋلادىدەك ئەھدىنى بۇزۇشقا ئۇرۇنماڭلار! دېيىلمەكتە.

② بۇ ۋەقە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئەمالىقەلەر بىلەن جەڭ قىلىشقا تەييار بولغاندا يۈز بەرگەن بولۇپ، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىنىڭ ئون ئىككى ئايىمىقىدىن ھەربىر ئايىمىقىغا ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرىنى باشلىق قىلىپ تەيىنلىدى ۋە ھەربىر باشلىقنى ئۆز ئايىمىقىنى جەڭگە تەييارلاش، ئايماقنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇش، ئۇلارغا قوماندانلىق قىلىش ۋە تەرتىپكە سېلىشقا مەسئۇل قىلدى.

فِيمَا نَقَضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهَا وَتَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَآئِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَأَصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

ئۇلار ئەھدىنى بۇزغانلىقى ئۈچۈن، بىز ئۇلارنى رەھىمىتىمىزدىن يىراق قىلدۇق ۋە دىللىرىنى (ئىماننى قوبۇل قىلىشقا يۇمشىمايدىغان دەرىجىدە) قاتتىق قىلدۇق. ئۇلار (تەۋراتتىكى) سۆزلەرنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ^①، ئۇلار (تەۋراتتا) ئۆزلىرى ئۈچۈن قىلىنغان نەسىھەتنىڭ بىر قىسمىنى ئۇنتۇدى^②. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن^③ باشقىسىنىڭ خىيانەت قىلغانلىقىنى بايقاپ تۇرسەن^④، (سەن يەنىلا) ئۇلارنى ئەپۇ قىلغىن ۋە كەچۈرگىن^⑤، ئاللاھ ھەقىقەتەن ياخشىلىق قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ [13].

① يەنى شۇ قەدەر قاتتىق ئەھدۈبەيمان قىلغان تۇرۇپمۇ ئىسرائىل ئەۋلادى ئەھدىنى بۇزدى. شۇ سەۋەبتىن لەنەتكە لايىق بولۇپ، ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن يىراق بولدى. ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن يىراق بولغاننىڭ دۇنيادىكى نەتىجىسى شۇ بولدىكى، بىرىنچىدىن، ئۇلارنىڭ دىللىرى قېتىپ قېتىپ، تەسەرلىنىش خۇسۇسىيىتىنى يوقاتتى، شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلەرنىڭ نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئىككىنچىدىن، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئۆزگەرتىشكە باشلىدى. ئۇلار ئايەتتىكى سۆزلەرنى ئۆزگەرتكەندەك مەنىلىرىنىمۇ بۇرمىلىدى. بۇ ئۇلارنىڭ ئەقلى ۋە چۈشەنچىلىرىدە قىغىغىرلىق ۋە چېكىنىش يۈز بەرگەنلىكىنىڭ ئالامىتى ئىدى. ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى خالىغانچە ئۆزگەرتىشتىن تەپ تارتمايدىغان بولۇپ كەتتى.

② ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن يىراق بولغاننىڭ ئۈچىنچى نەتىجىسى شۇ بولدىكى، ئۇلاردىن ئاللاھنىڭ بۇيرۇقلىرىغا ئەمەل قىلىش قىزغىنلىقى يوقالدى. ئەمەلسىزلىك ۋە ئەخلاقسىزلىق ئۇلارنىڭ (نومۇس ياكى خىجىللىق ھېس قىلمايدىغان) تۇرمۇش ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتتى. ئاخىرى ناچارلىقتا شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، نە ئۇلارنىڭ دىلى ساپ، نە تەبىئىتى تۈز بولالمىدى.

③ بۇ ئازغىنە كىشىلەر يەھۇدىيلار ئىچىدىن مۇسۇلمان بولغانلار ئىدى. ئۇلارنىڭ سانى ئوندىنمۇ ئاز ئىدى.

④ يەنى ھىيلە - مېكىر، خىيانەت، ئالدامچىلىق ئۇلارنىڭ خۇي - پەيلىگە ئايلاندى. بۇنى ئۇلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىدىن ھەر ۋاقىت بايقاپ تۇرسەن.

⑤ كەچۈرۈم قىلىشنى تەرغىب قىلغان بۇ بۇيرۇق، ئۇرۇش قىلىشقا رۇخسەت قىلىنمىغان ۋاقىتتا چۈشكەن ئىدى. كېيىن ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئورنىغا بۇ ھۆكۈم چىقىرىلدى: ﴿ ئاللاھ (ئۆزىنىڭ كىتابىدا) ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى (سۈننىتىدە) ھارام قىلغان نەرسىلەرنى ھارام بىلمەيدىغانلار ۋە ھەق دىن (يەنى ئىسلام دىنى)غا ئېتىقاد قىلمايدىغانلار بىلەن، تاكى ئۇلار سىلەرگە بويسۇنۇپ خار ھالدا جىزىيە تۆلىگەنگە قەدەر ئۇرۇش قىلىڭلار ﴾. (سۈرە تەۋبە 29 - ئايەت) بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە كەچۈرۈم قىلىش بۇيرۇقى ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان. بۇ ئۆز ئورنىغا مۇھىم بىر ھۆكۈم بولۇپ، ۋەزىيەت - شارائىتلارغا قاراپ قوللىنىشقا بولىدۇ. كەچۈرۈم قىلىشتىن بەزى چاغلاردا ئۇرۇشتىن ھاسىل بولىدىغان نەتىجىلەر ھاسىل بولىدۇ.

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

بىز ناسارامىز دېگەنلەردىنمۇ^① (ئاللاھنى بىر دەپ تونۇشقا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىشقا) مەھكەم ئەھدە ئالدۇق. ئۇلار (ئىنجىلدا) ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسەھەتنىڭ بىر قىسمىنى ئۇنتۇدى، (بۇنىڭ جازاسى ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىيامەتكە قەدەر ئاداۋەت ۋە دۈشمەنلىك سالدۇق^②. (قىيامەت كۈنى) ئاللاھ ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى بىر - بىرلەپ ئېيتىپ بېرىدۇ (يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قەبىھ ئەمەللىرىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ) [14]. ئى ئەھلى كىتاب! سىلەرگە كىتابتا (ئىنجىلدا ۋە تەۋراتتا) سىلەر يوشۇرغان نەرسىلەرنىڭ^③ نۇرغۇنىنى بايان قىلىپ بېرىدىغان ۋە نۇرغۇنىنى (ئاشكارىلاپ سىلەرنى پاش قىلماي) كەچۈرىدىغان رەسۇلىمىز كەلدى، سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن نۇر ۋە روشەن كىتاب كەلدى^④ [15].

① ﴿نَصْرِي﴾ نۇسرت، ياردەم بېرىش دېگەن مەنىدە. بۇ ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ: «(ئاللاھنىڭ دەۋىتىنى تەبلىغ قىلىشتا) ئاللاھقا كىملىرى ياردەمچىلىرىم بولىدۇ؟» دېگەن سوئالىغا، ئۇنىڭ ئىخلاسمەن ھەۋارىيلىرىنىڭ: «بىز ئاللاھنىڭ ياردەمچىلىرىمىز» دەپ بەرگەن جاۋابىدىن ئېلىنغان سۆزدۇر. بۇلارمۇ يەھۇدىيلارغا ئوخشاش ئەھلى كىتاب بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇلاردىنمۇ ئەھدە ئالغان ئىدى. لېكىن ئۇلارمۇ ئەھدىگە ۋاپا قىلمىدى، نەتىجىدە ئۇلار ئەخلاقىتىن يىراقلىشىپ، دىللىرىغا نەسەھەت تەسىر قىلمايدىغان بولۇپ قالدى، يەنە بىر - بىرىگە دۈشمەن بولدى.

② بۇ ئاللاھ بىلەن قىلىشقان ئەھدىنى بۇزغان ۋە بۇيرۇققا ئەمەل قىلمىغانلىقتىن قىيامەتكە قەدەر ئۇلارغا مۇسەللەت قىلىنغان ئاللاھنىڭ جازاسىدۇر. شۇڭا خرىستىئانلارنىڭ ھەرقايسى پىرقىلىرى بىر - بىرىگە ئۆچمەنلىك ۋە دۈشمەنلىك قىلىشىدۇ، بىر - بىرىنى كاپىر دەپ لەنەت قىلىشىدۇ. بىر پىرقە باشقا بىر پىرقىنىڭ ئىبادەتخانىسىدا ئىبادەت قىلمايدۇ.

③ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ تەۋرات ۋە ئىنجىلدە ئۆزگەرتكەن، بۇرمىلىغان، ئۆچۈرگەن ۋە يوشۇرغان جايللىرىنى بايان قىلدى. مەسىلەن: چالما - كېسەك قىلىش ھۆكۈمىنى ئۆزگەرتكەنلىكى سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىندى.

④ بۇ ئايەتتىكى «نۇر ۋە روشەن كىتاب» ئىككىلىسىدىن قۇرئان كەرىم مەقسەت قىلىنىدۇ. بۇ ئىككى سۆزنىڭ ئارىسىدىكى «ۋە» مەنە جەھەتتىن ئوخشاش ئىككى سۆزنى باغلىغۇچى سۈپىتىدە كەلگەن بولۇپ، كېيىنكى سۆز ئالدىدىكى سۆزنى ئىزاھلىغۇچىدۇر. دەلىل شۇكى، ئۇنى كېيىنكى ئايەت ئىسپاتلايدۇ: ﴿ئاللاھ شۇ كىتاب (يەنى قۇرئان) ئارقىلىق رازىلىقنى تىلىگەنلەرنى سالامەتلىك يوللىرىغا يىتەكلەيدۇ﴾ ئەگەر نۇر ۋە كىتاب ئىككىسى ئايرىم - ئايرىم ئىككى نەرسە بولسا ئىدى، ئايەت «ئاللاھ ئۇ ئىككىسى ئارقىلىق رازىلىقنى تىلىگەنلەرنى سالامەتلىك يوللىرىغا يىتەكلەيدۇ» دەپ كەلگەن بولاتتى. قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئايەتتىن ئايدىن ئايدىكى، «نۇر ۋە روشەن كىتاب» ھەر ئىككىسىدىن بىرلا نەرسە يەنى قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلغان. نۇردىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە كىتابتىن قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ دېگەن قاراش خاتادۇر. مەسىلەن: بىر قىسىم بىدئەتچىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى

«ئاللاھنىڭ نۇرىدىن بولغان بىر نۇر» دەپ ئېتىقاد قىلىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئادەم زاتىدىن ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ باتىل ئېتىقاتلىرىغا «ئاللاھ ھەممىدىن بۇرۇن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نۇرىنى ياراتقان، ئاندىن ئۇ نۇردىن پۈتۈن كائىناتنى ياراتقان» دېگەن بىر ھەدىسنى دەلىل قىلىپ كەلتۈرىدۇ، ھالبۇكى، بۇ ھەدىس ھېچقايسى ھەدىسلەر توپلىمىدا يوق. يەنە تېخى بۇ ھەدىس مۇنداق بىر سەھىھ ھەدىسكە زىت كېلىدۇ، ئۇنىڭدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ھەممىدىن بۇرۇن قەلەمنى ياراتتى». (سۈنەنى تىرمىزى 2155 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4700 - ھەدىس)

ھەدىسشۇناس ئالىم ئەلبانى مۇنداق يازىدۇ: بۇ قەلەمنى دەسلەپتە ياراتقانلىق توغرىسىدىكى ھەدىس شەكسىز سەھىھ بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا مەشھۇر بولۇپ قالغان جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: «ئى جابىر! ئاللاھ ھەممىدىن بۇرۇن پەيغەمبىرىڭنىڭ نۇرىنى ياراتقان» دېگەن ھەدىسنى ئىنكار قىلىدۇ. (مۇشكات مۇلاھىزىلىرى، 1 - توم، 34 - بەت)

يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَن يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَفِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

ئاللاھ شۇ كىتاب (يەنى قۇرئان) ئارقىلىق رازىلىقنى تىلىگەنلەرنى سالامەتلىك (نىجاتلىق) يوللىرى (يەنى ئۆزىنىڭ شەرىئىتى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرى)غا يېتەكلەيدۇ. ئاللاھ ئىرادىسى بويىچە ئۇلارنى (كۇفرىنىڭ) قاراغۇلۇقلىرىدىن (ئىماننىڭ) نۇرىغا چىقىرىدۇ ۋە ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلەيدۇ [16]. «ئاللاھ – مەريەم ئوغلى مەسھتۇر» دەۋالغان كىشىلەر ھەقىقەتەن كاپىر بولدى. (ئى پەيغەمبەر! ناسارالارغا) ئېيتقىنكى، «ئەگەر ئاللاھ مەريەم ئوغلى مەسھنى، ئۇنىڭ ئانىسىنى (يەنى مەريەمنى) ۋە يەر يۈزىدىكى بارلىق كىشىلەرنى ھالاك قىلىشنى ئىرادە قىلسا، ئاللاھ (نىڭ ئىرادىسى)دىن بىرەر نەرسىنى توسۇشقا كىم قانداق بولالايدۇ؟» ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ خالىغىنىنى يارىتىدۇ، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قانداق دۇر [17].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كامالى قۇدرىتى ۋە پادىشاھلىقىنى بايان قىلدى. مەقسەت خرىستىئانلارنىڭ ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىلاھ دەيدىغان ئېتىقادىغا رەددىيە بېرىش ۋە ئۇنىڭ خاتالىقىنى ئىسپاتلاشتۇر. ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھنىڭ ئۆزى دەپ قارايدىغانلار يەقۇبىيە دېگەن قەدىمقى بىر پىرقە ئىدى. لېكىن ھازىرقى خرىستىئانلار ھەممىسى دېگۈدەك ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ھەر قانداق شەكىلدە ئىلاھ دەپ قارايدۇ، شۇڭا ھازىرقى خرىستىئان دىنىدا ئۈچ خۇدا ياكى ئۈچ ئاقانم ئەقىدىسى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. ھەر ھالدا قۇرئان كەرىم بۇ ئورۇندا قانداق بىر رەسۇل ياكى پەيغەمبەرنى ئىلاھىي سۈپەتلەرگە ئىگە دەپ قاراش ئېنىق كۇفرلىق ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. خرىستىئانلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىلاھ دەپ قاراپ كاپىر بولدى. ھەرقانداق گۇرۇھ ياكى پىرقە قايسىبىر پەيغەمبەرنى ھۆرمەتلەشتە ئىنسانلىق ۋە پەيغەمبەرلىك دەرىجىسىدىن ئاشۇرۇپ، ئىلاھلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرىدىكەن، ئۇلارمۇ كاپىر بولىدۇ. ئاللاھ بىزنى بۇزۇق ئەقىدىلەردىن ساقلىسۇن.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصْرِيُّ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فِتْرَةٍ مِّنَ الرَّسُولِ أَن تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِن بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾

يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار: «بىز ئاللاھنىڭ ئوغۇللىرى (يەنى ئاتا - بالدەك يېقىنمىز) ۋە ئۇنىڭ دوستلىرىدۇرمىز»^① دېدى. ئىيتقىنىكى، «ئۇنداق بولسا) ئاللاھ نېمە ئۈچۈن سىلەرگە گۇناھىڭلار تۈپەيلىدىن ئازاب قىلىدۇ؟»^② ئەكسىچە، سىلەرمۇ باشقا كىشىلەرگە ئوخشاش ئاللاھ ياراتقان ئىنسان. ئاللاھ خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ. خالىغان ئادەمگە ئازاب قىلىدۇ^③. ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، (ئاخىر) قايتىدىغان جاي ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر [18]. ئى ئەھلى كىتاب! سىلەرنىڭ «بىزگە (ساۋاب بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئازابتىن) ئاگاھلاندىرغۇچى كەلمىدى» دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈن، پەيغەمبەرلەر ئۈزۈلۈپ قالغان بىر زاماندا سىلەرگە (شەرىئەتنى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرىنى) بايان قىلىپ بېرىدىغان رەسۇلىمىز كەلدى، مانا ئەمدى ھەقىقەتەن سىلەرگە خۇش خەۋەر بەرگۈچى ۋە ئاگاھلاندىرغۇچى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) كېلىپ بولدى^④ (ئەمدى سىلەرگە ئۆزرە قالمىدى). ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [19].

① يەھۇدىيلار ئۆزەير ئەلەيھىسسالامنى ۋە خرىستىئانلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھنىڭ ئوغلى دېدى، ئۆزلىرىنى ئاللاھنىڭ ئوغۇللىرى ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى دەپ دەۋا قىلدى. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە بۇ يەردە بىر سۆز جۈملىدىن قالدۇرۇلغان، يەنى «بىز ئاللاھنىڭ ئوغۇللىرى (ئۆزەير ۋە ئىيسا) نىڭ ئەگەشكۈچىلىرىمىز» دېگەن بولىدۇ، دەيدۇ. شۇنداق دەپ ئالغانىمۇ يەنىلا ھەر ئىككى ئۇقۇمدىن ئۇلارنىڭ ئورۇنسىز پەخىرلىنىشى ۋە شۇ سۆزگە ئاساسسىز تايىنىۋېلىشى ئايان بولىدۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بۇنداق پەخىرلىنىشنىڭ ھېچ ئەھمىيىتى ۋە قىممىتى يوقتۇر.

② بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ مەزكۇر پەخىرلىنىشلىرىنىڭ ئاساسسىز ئىكەنلىكى بايان قىلىندى. ئەگەر سىلەر راستىنلا ئاللاھ تائالانىڭ دوستلىرى ۋە ياخشى كۆرىدىغان بەندىلىرى بولساڭلار، خالىغىنىڭلارنى قىلغان بولاتتىڭلار، ئاللاھ سىلەرنى جازالىمىغان بولاتتى. دەپ بېقىڭلارچۇ، نېمە ئۈچۈن ئاللاھ تائالا سىلەرنى قىلغان گۇناھىڭلار ئۈچۈن جازالاپ كەلدى؟ بۇنىڭدىن ئايان بولىدىكى، ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا قۇرۇق دەۋالارغا ئاساسەن ھۆكۈم چىقىرىلمايدۇ، ئۇ دەۋالارنىڭ دۇنيادىمۇ ھەم ئاخىرەتتىمۇ پايدىسى يوق. ئاللاھ تائالا بەندىنىڭ ئىمانى، تەقۋادارلىقى ۋە ئەمەلىگە قارايدۇ، دۇنيادىمۇ ۋە ئاخىرەتتىمۇ شۇ ئۇسۇل بويىچە ھۆكۈم قىلىدۇ.

③ بۇ ئازابلاش ياكى كەچۈرۈم قىلىش ھۆكۈمى ئاللاھنىڭ قانۇنىيىتىگە ئاساسەن چىقىرىلىدۇ. بۇ قانۇنىيەتنى ئاللاھ تائالا ئوچۇق بايان قىلىپ، مۇئىنلەرنى كەچۈرۈم قىلىدىغانلىقى ۋە كاپىر - پاسىقلارنى ئازابلايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بارلىق ئىنسانلار ھەقىقىدىكى ھۆكۈمۈ دەل شۇنىڭغا ئاساسەن بولىدۇ. ئى ئەھلى كىتابلار! سىلەرمۇ ئاللاھ تائالا ياراتقان ئىنسانلار، سىلەرگە قارىتا چىقىرىلىدىغان ھۆكۈم باشقا ئىنسانلارنىڭكىدىن قانداقمۇ پەرقلىق بولسۇن؟

④ ئىيسا ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارىلىقىدا تەخمىنەن 570 يىل ياكى 600

يىل ۋاقت ئۆتكەن بولۇپ، ئارىلىقتا پەيغەمبەرلەر ئۈزۈلۈپ قالغان. بۇ ئارىلىق «فىترەت زامانى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردە ئەھلى كىتابلارغا دېيىلىۋاتىدۇكى، پەيغەمبەرلەر ئۈزۈلۈپ قالغان زاماندىن كېيىن بىز ئاخىرقى رەسۇلىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتتۇق، ئەمدى سىلەرنىڭ: بىزگە ھېچبىر ئاگاھلاندىرغۇچى، بىشارەت بەرگۈچى پەيغەمبەر كەلمىدى، دېيىشىڭلارغا ئورۇن قالمىدى.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يٰقَوْمِ أذكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ يٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

ئۆز ۋاقتىدا، مۇسا ئۆز قەۋمىگە مۇنداق دېدى: «ئى قەۋمىم! ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ئەسلىڭلار، ئاللاھ ئۆز ۋاقتىدا ئىچىڭلاردىن (سىلەرنى توغرا دىنغا يېتەكلەيدىغان) نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەن. سىلەرنى پادىشاھلار قىلغان ① (يەنى ئۆزۈڭلارنى ئۆزۈڭلارغا خوجا قىلغان)، سىلەرگە جاھان ئەھلىدىن ھېچكىمگە بەرمىگەن (دەريانى يېرىپ ئوتتۇرىسىدىن يول ئېچىپ بېرىش، بۇلۇتلارنى سايىۋەن قىلىپ بېرىش، ئاسماندىن يېمەكلىك چۈشۈرۈپ بېرىش قاتارلىق) نېمەتلەرنى بەرگەن ئىدى ② [20]. ئى قەۋمىم! ئاللاھ سىلەر ئۈچۈن يازغان ③»

① ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئىسرائىل ئەۋلادىغا كۆپ پەيغەمبەر ئەۋەتكەنلىكىدىن ئىبارەت نېمەتلەرنى بايان قىلدى، ھەقىقەت شۇكى، ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئۆز قەۋمىدىن 75 پەيغەمبەر كەلگەن بولۇپ، ئىيسا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئاخىرلاشتى، ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن بولدى. شۇنىڭدەك بىر قانچە پادىشاھلارمۇ ئىسرائىل ئەۋلادىدىن كەلدى، ئۇلارغا ئەۋەتىلگەن بەزى پەيغەمبەرلەرگە مەسىلەن: سۇلەيمان ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تائالا پادىشاھلىق ئاتا قىلدى.

بۇيەردە پادىشاھلىق ئاتا قىلدى دېمەك ئۆز ئىستىقبالى ھەققىدە قارار چىقىرىش ھوقۇقىغا ئىگە قىلدى دېگەن مەنىدە. يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرگە ئۆز ئىشىڭلارنى ئۆزۈڭلار باشقۇرىدىغان پادىشاھلىق ئاتا قىلدى. باشقا نېمەتلەر تۆۋەندىكى ئايەتتە كېلىدۇ.

② بۇ يەردە ئىسرائىل ئەۋلادىغا بېرىلگەن نېمەت ۋە مۆجىزىلەر ئەسلىتىلىۋاتىدۇ. مەسىلەن: ئاسماندىن يېمەكلىك چۈشۈرۈپ بەرگەن، بۇلۇتلارنى سايىۋەن قىلىپ بەرگەن، فىرئەۋندىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن دېڭىزنى يېرىپ ئوتتۇرىسىدىن يول ئېچىپ بەرگەن قاتارلىق مۆجىزىلەر. بۇ جەھەتتە ئۇ قەۋم ئۆز زامانىدا ئارتۇقچىلىققا ۋە يۇقىرى مەرتىۋىگە ئىگە ئىدى. لېكىن ئاخىرقى زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەندىن كېيىن بۇ ئارتۇقچىلىق ۋە پەزىلەت ئەمدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگە نېسىپ بولدى. ﴿ئى پەيغەمبەر ئۈمىتى!﴾ سىلەر ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈمىتسىلەر ﴿﴾. (سۇرە ئال ئىمران 110 - ئايەت) لېكىن بۇنىڭ بىر شەرتى بار، ئۇ بولسىمۇ ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسىدىغان ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغانلاردىن بولۇشتۇر. ئاللاھ تائالا ئىسلام ئۈمىتىنى بۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ئەمەل قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلسۇن، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ئۈمىتى دېگەن ئىززىتىنى ساقلاپ قالسۇن.

③ «ئاللاھ سىلەر ئۈچۈن يازغان» دېگەندە ئاللاھ تائالا ۋەدە قىلغان جىھاد قىلىش ئارقىلىق ئېرىشىدىغان غەلبە - نۇسرەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَمُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخْفَوْنَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا يَمُوسَىٰ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾

مۇقەددەس زېمىنغا (يەنى بەيتۇلمۇقەددەسكە) كىرىشلار ①، ئارقاڭلارغا چېكىنمەڭلار ②، بولمىسا (ئىككىلا دۇنيادا) زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالسىلەر» [21]. ئۇلار: «ئى مۇسا! مۇقەددەس زېمىندا كۈچلۈك (يەنى زومىگەر) بىر قەۋم بار (ئۇلار ئاد قەۋمىنىڭ قالدۇقى بولغان ئەمالقەلەر ئىدى)، ئۇلار چىقىپ كەتمىگۈچە بىز ئۇ يەرگە ھەرگىز كىرمەيمىز، ئۇلار ئۇ يەردىن چىقىپ كەتسە، چوقۇم كىرىمىز» دېدى ③ [22]. ئاللاھتىن قورققۇچىلاردىن بولغان، ئاللاھنىڭ (ئىمان بىلەن تائەتتىن ئىبارەت) نېمىتىگە ئېرىشكەن ئىككى ئادەم (يەنى كالب ئىبنى يەفۇننە بىلەن يۇشە ئىبنى نۇن) ئۇلارغا: «(شەھەرنىڭ) دەرۋازىسىدىن (ھۇجۇم قىلىپ) كىرىڭلار، (شەھەرنىڭ) ئەگەر (ئاللاھنىڭ ۋەدە قىلغان ياردىمىگە) ئىشەنسەڭلار، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىڭلار» دېدى ④ [23]. ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى): «ئى مۇسا! مادامكى، ئۇلار ئۇ يەردىلا بولىدىكەن، بىز ئۇ يەرگە ھەرگىز كىرمەيمىز. شۇڭا، سەن پەرۋەردىگارىڭ بىلەن ئىككىڭلار بېرىپ (ئۇلار بىلەن) ئۇرۇشۇڭلار، بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرايلى» ⑤ دېدى [24].

① ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ مىراس زېمىنى - بوۋىسى يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇرتى بەيتۇلمۇقەددەس ئىدى. لېكىن يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ئۇ يەردىن يۈسۈف ئەلەيھىسسالام مىسىرغا ھاكىم بولغان زامانلاردا بالىلىرى بىلەن مىسىرغا كۆچۈپ بېرىپ يەرلەشكەن ئىدى. يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولغان ئىسرائىل ئەۋلادى مىسىردا تاكى مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە مىسىردىن (پىرئەۋنگە بىلدۈرمەستىن) چىقىپ كەتكەنگە قەدەر ياشىدى. ئۇ چاغدا بەيتۇلمۇقەددەسكە ئەمالقەلىكلەر ھۆكۈمران بولغان بولۇپ، ئۇلار كۈچتۈڭگۈر قەۋم ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىسرائىل ئەۋلادىنى بەيتۇلمۇقەددەسكە ئېلىپ بېرىپ يەرلەشتۈرمەكچى بولدى. بۇنىڭ ئۈچۈن بەيتۇلمۇقەددەسنى ئەمالقەلەردىن تارتىپ ئېلىش ۋە بۇ يولدا جىھاد قىلىش زۆرۈر ئىدى. شۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام قەۋمىنى مۇقەددەس زېمىنغا كىرىشكە بۇيرىدى ۋە ئۇلارغا ئاللاھنىڭ غەلبە - نۇسرەت ۋەدە قىلغانلىقى بىلەن بېشارەتمۇ بەردى. لېكىن ئىسرائىل ئەۋلادى ئەمالقەلەر بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا ئۇنىمىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار دەشتى چۆلدە قىرىق يىل گاڭگىراپ يۈرۈش جازاسىنى تارتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى جىھادتىن باش تارتماڭلار.

③ ئىسرائىل ئەۋلادى ئەمالقەلەرنىڭ كۈچتۈڭگۈر دېگەن نامىدىن قورقۇپ كەتكەن ئىدى. شۇڭا بىرىنچى قەدەمدىلا جەڭگىۋارلىقىنى يوقاتتى ۋە جىھاد قىلىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇردى. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرىگە پەرۋا قىلمىدى، ئاللاھنىڭ غەلبە ئاتا قىلىش ۋەدىسىگە ئىشەنمىدى. ئۇلار بەيتۇلمۇقەددەسكە كىرىشكە زادى ئۇنىمىدى.

④ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدىن پەقەت ئىككى كىشىلا ھەقىقىي خالىس مۇئمىنلەردىن بولۇپ چىقتى، ئۇلار ئاللاھنىڭ نۇسرەتىگە جەزمەن ئىشەنەتتى. ئۇلار ئۆز قەۋمىگە خىتاب قىلىپ دېدىكى،

سىلەر ئاۋال غەيرەت قىلىڭلار، ئاللاھنىڭ قانداق غەلبە ئاتا قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىلەر.

⑤ لېكىن ئىسرائىل ئەۋلادى شۇنداق ۋەدىلەرنى ئاڭلاپ تۇرۇپمۇ، قورقۇنچاقلىق، ئىتائەتسىزلىك، بويۇنتاۋلىق، ئەدەبىسىزلىك يۈزىدىن ئۇيالماستىن: ﴿سەن پەرۋەردىگارىڭ بىلەن ئىككىڭلار بېرىپ (ئۇلار بىلەن) ئۇرۇشۇڭلار، بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرايلى﴾، دېدى. ئۇلارنىڭ دەل ئەكسىچە بەدرى غازىتى بولغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرەيش قوشۇنى بىلەن ئۇرۇشۇش ياكى ئۇرۇشماسلىق توغرىسىدا ساھابىلىرىگە مەسلىھەت سالغاندا، ئۇلار سانى ئاز، تەييارلىق ۋە قورال - ياراق جەھەتتە دۈشمەنلەردىن ئاجىز بولسىمۇ، ئۇرۇش قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىپ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىز ساڭا ئىسرائىل ئەۋلادى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا دېگەندەك دېمەيمىز» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 3259 - ، 4609 - ھەدىس)

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ * وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ ۗ

مۇسا دەيدىكى: «ئى رەببىم! شەكسىزكى، مەن پەقەت ئۆزۈمگە ۋە قېرىنداشىمغىلا ئىگە، سەن بىز بىلەن (ئىتائەتتىن باش تارتقان) بۇ پاسىق قەۋمنىڭ ئارىسىنى ئايرىۋەتكىن ① [25]. ئاللاھ دەيدى: «ئى مۇسا! ئۇلارنىڭ مۇقەددەس زېمىنغا كىرىشى 40 يىلغىچە ھارام قىلىندى (چەكلەندى)، (بۇ جەرياندا) ئۇلار زېمىندا ئادىشىپ يۈرىدۇ ②. سەن بۇ پاسىق قەۋم ئۈچۈن قايغۇرمىغىن ③.» [26] (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارغا (يەنى ئەھلى كىتابقا ۋە قەۋمىڭگە) ئادەمنىڭ ئىككى ئوغلى (يەنى ھابىل بىلەن قابىل) نىڭ قىسسسىنى ئەينەن ئېيتىپ بەرگىن ④، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئىككىلەن (يەنى ھابىل بىلەن قابىل) قۇربانلىق قىلغان ئىدى. بىرى (يەنى ھابىل) نىڭ قوبۇل بولدى، يەنە بىرى (يەنى قابىل) نىڭ قوبۇل بولمىدى. (قابىل ھابىلغا): «مەن سېنى چوقۇم ئۆلتۈرىمەن» دەيدى،

① بۇ ئايەتتە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىتائەتسىز قەۋمگە قارىتا ئۆزىنىڭ ئامالسىز قالغانلىقى ۋە ئۇلارنى تىزگىنلىيەلمىگەنلىكىنى ئىزھار قىلدى يەنە ئۆزىنىڭ ئۇلاردىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىنىمۇ ئېلان قىلدى.

② بۇ چۆل تىيە دەپ ئاتىلىدۇ. ئىسرائىل ئەۋلادى ئۆزلىرىنىڭ ئىتائەتسىزلىكى ۋە جىھادتىن باش تارتقانلىقى سەۋەبىدىن بۇ چۆلدە يول تاپالماي 40 يىلغىچە سەرگەردانلىقتا يۈردى. شۇنداقتىمۇ، بۇ چۆلدە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئوزۇقلىنىش ئۈچۈن تەرەنجىبىن بىلەن بۆدۈنە چۈشۈرۈپ بەردى، ئۇلار بۇ نېمەتلەرنى يەپ زېرىكىپ پەيغەمبەرگە: ﴿ئى مۇسا! بىز بىر خىل يېمەكلىككە چىداپ تۇرالمايمىز، بىز ئۈچۈن پەرۋەردىگارىڭغا دۇئا قىلغىن، بىزگە زېمىننىڭ كۆكتاتلىرىدىن تەرەخمەك، سامساق، يېسىمۇق ۋە پىيازلارنى ئۆستۈرۈپ بەرسۇن﴾ دەيدى. يەنە مۇشۇ چۆلدە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا بۇلۇتلارنى سايىۋەن قىلىپ بەردى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاسسىسى بىلەن قۇرام تاشقا ئۇرۇشى ئارقىلىق تاشتىن 12 قەبىلە ئۈچۈن 12 ئېقىن سۇ چىقىرىپ بەردى، ئۇنىڭدىن باشقا ئۇلارغا ھەر خىل نېمەتلەرنى بېرىپ تۇردى، مۇشۇ تەرىقىدە 40 يىل ئادىشىپ يۈرگەندىن كېيىن ئۇلار بەيتۈلمۇقەددەسنى ئازات قىلدى.

③ مۇسا ئەلەيھىسسالام قەۋمنى دىن ۋە دۇنيانىڭ بەخت - سائادىتىگە ئېرىشتۈرىدىغان توغرا يولغا دەۋەت قىلىشىمۇ، قەۋمنىڭ ئۇ يولدا مېڭىشقا ئۇنىمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق بىئارام بولاتتى ۋە ئەپسۇسلىناتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەھۋالىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش ئىدى، بۇ كەيپىياتنى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا تىلغا ئالدى. بۇ ئايەتتە بولسا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا دېيىلىۋاتىدۇكى، سەن يەتكۈزۈش ۋەزىپىڭنى ئادا قىلدىڭ، ئەمىرىمنى كىشىلەرگە يەتكۈزدۈڭ، قەۋمىڭنى ئەڭ بۈيۈك مۇۋەپپەقىيەتنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىغا يەتكۈزۈپ قويدۇڭ، ئەمدى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىرادىسىزلىكى ۋە ناتوغرا پىكرى سەۋەبلىك دەۋىتىڭنى قوبۇل قىلمىسا، ئۇلار ھەققىدە قايغۇرۇشۇڭنىڭ زۆرۈرىتى يوق، چۈنكى سەن ئەلچىلىك پەرزىنى ئادا قىلىپ بولدۇڭ.

بۇنداق ئەھۋالدا غەمكىن بولۇش ئىنسان تەبىئىتىدە مەۋجۇت. لېكىن بۇ يەردىكى تەسەللىيدىن

مەقسەت شۇكى، دەۋەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا جاۋابكار بولۇشتىن خالاس بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر.

④ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ئىككى ئوغلىنىڭ ئىسىملىرى ھابىل ۋە قابىل ئىدى.

قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٧﴾ لَئِن بَسَطَ إِلَى يَدِكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطِ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنَّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٨﴾
 إِيَّيْ أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ

(ھابىل) ئېيتتى: «ئاللاھ پەقەت تەقۋادارلارنىڭكىنى قوبۇل قىلىدۇ» ① [27]. ئەگەر سەن مېنى ئۆلتۈرۈشكە قولۇڭنى سوزىدىغان بولساڭ، مەن سېنى ئۆلتۈرۈشكە قولۇمنى سوزغۇچى ئەمەسمەن، چۈنكى مەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھتىن قورقمەن [28]. مەن ھەقىقەتەن سېنىڭ مېنىڭ گۇناھىمنى (يەنى مېنى ئۆلتۈرگەنلىك گۇناھىنى) ۋە ئۆزۈڭنىڭ (ئىلگىرىكى) گۇناھىڭنى (يەنى ئاتاڭ ئادەمنىڭ ئەمرىگە ئاسىيلىق قىلغانلىق گۇناھىڭنى) ئۈستۈڭگە ئېلىپ ② دوزاخ ئەھلىدىن بولۇشۇڭنى خالايمەن، (كىشىلەرگە) زۇلۇم قىلغۇچىلارنىڭ جازاسى شۇدۇر.» [29]. ئۇ (يەنى قابىل) نىڭ نەپسى خاھىشى ئۇنىڭغا قېرىندىشىنى (يەنى ھابىلنى) ئۆلتۈرۈشنى چىرايلىق كۆرسەتتى،

① بۇ قۇربانلىقنىڭ نېمە ئۈچۈن قىلىنغانلىقى ھەققىدە ھېچبىر توغرا رىۋايەت يوق، ئەمما بۇ ھەقتە مەشھۇر بولغان رىۋايەتكە ئاساسلانغاندا، ھەۋۋا ئانىمىز ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ھەر قېتىم قورساق كۆتۈرگەندە بىر ئوغۇل بىر قىز تۇغاتتى. بىر قېتىملىق قورساق كۆتۈرۈشتىن تۇغۇلغان ئوغۇلغا يەنە بىر قېتىم قورساق كۆتۈرۈشتىن تۇغۇلغان قىزنى ئېلىپ بېرەتتى. قائىدە بويىچە قابىل ھابىلنىڭ ھەمىشەسىنى، ھابىل قابىلنىڭ ھەمىشەسىنى نىكاھىغا ئېلىشى توغرا بولاتتى، ھابىلنىڭ ئۆزى بىلەن تەڭ تۇغۇلغان ھەمىشەسى سەت، قابىلنىڭ ئۆزى بىلەن تەڭ تۇغۇلغان ھەمىشەسى چىرايلىق بولغاچقا، قابىل ھەمىشەسىنى ھابىلغا بەرمەي ئۆزى ئالماقچى بولدى. بۇنى ئادەم ئەلەيھىسسالام قابىلغا چۈشەندۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ بۇنىڭغا رازى بولمىدى، ئاخىرى ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرىدى، قايسىسىنىڭ قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنسا، قابىلنىڭ ھەمىشەسىنى شۇنىڭغا بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. نەتىجىدە ھابىلنىڭ قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنىپ، قابىلنىڭ قوبۇل قىلىنمىدى، يەنى ئاسماندىن بىر ئوت چۈشۈپ ھابىلنىڭ قۇربانلىقىنى يەپ كەتتى، بۇ قوبۇل بولغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ھەر ئىككى قېرىنداش ئۆزلۈكىدىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قۇربانلىق تەقدىم قىلدى. ھابىل بولسا بىر ساغلام قوچقار قۇربانلىق قىلدى، قابىل بولسا بۇغداي باشقلىرىنى قۇربانلىق سۈپىتىدە تەقدىم قىلدى.

ھابىلنىڭ قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنىپ، قابىلنىڭ قۇربانلىقى قوبۇل قىلىنمىدى. (بۇ يەردىكى قۇربانلىق بوغۇزلاش مەنىسىدە ئەمەس، ئاللاھقا يېقىنچىلىق قىلىش ئۈچۈن ئاتىغان نەرسىسىنى بىر جايغا قويۇش بولۇپ، ئۇ نەرسىنى ئاسماندىن ئوت چۈشۈپ كۆيدۈرسە، قوبۇل قىلىنغانلىقى مەلۇم بولاتتى) شۇنىڭ بىلەن قابىل ھابىلنىڭ قۇربانلىقىنىڭ قوبۇل قىلىنغانلىقىغا ھەسەت قىلدى.

② «مېنىڭ گۇناھىمنى» يەنى مېنى ئۆلتۈرگەنلىك گۇناھىنى. يەنە بىر مەنىسى، ئەگەر مەن سېنى ئۆلتۈرۈۋەتسەم، ماڭا يۈكلىنىدىغان گۇناھ دېمەكچى. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىككى مۇسۇلمان قىلىچلىرى بىلەن ئۆزئارا ئۇرۇشسا ئۆلگۈچى ۋە ئۆلتۈرگۈچى دوزاختىدۇر.» ساھابىلار: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئۆلتۈرگۈچى دوزاخقا كىرسۇن. ئۆلگۈچى نېمە ئۈچۈن دوزاخقا كىرىدۇ؟» دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆلگۈچىمۇ ئۆلتۈرگۈچىنى ئۆلتۈرۈشكە ھېرىسمەن بولغانلىقىدىن» دەپ جاۋاب بەرگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 7083 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2888 - ھەدىس)

فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يُؤَيِّلَتِي أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُورِي سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ

شۇنىڭ بىلەن، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپ (دۇنيا ۋە ئاخىرىتە) زىيان تارتقۇچىلاردىن بولدى ① [30]. ئاللاھ ئۇنىڭغا قېرىندىشىنىڭ جەستىنى قانداق كۆمۈشنى كۆرسىتىش ئۈچۈن بىر قاغا ئەۋەتتى. ئۇ (قاغا بىر ئۆلۈك قاغىنى كۆمۈش ئۈچۈن) يەرنى كولاۋاتتى. ئۇ (قابىل بۇنى كۆرۈپ): «ۋاي ئىست! مەن قېرىندىشىمنىڭ جەستىنى كۆمۈشتە مۇشۇ قاغىچىلىك بولۇشتىن ئاجىز كەلدىممۇ؟» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ (شەرمەندە بولۇپ) پۇشايمان قىلغۇچىلاردىن بولدى [31]. مۇشۇ (قاتىللىق جىنايىتى) سەۋەبلىك ئىسرائىل ئەۋلادىغا شۇنداق بەلگىلىدۇق: كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمىگەن ياكى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ، كىمكى بىر ئادەمنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزسا (يەنى ھايات قىلىشىغا سەۋەبچى بولسا)، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزغاندەك بولىدۇ ②، پەيغەمبەرلىرىمىز ئۇلارغا ھەقىقەتنىڭ ئوپىچۇق دەلىللىرىنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى،

① بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەر قانداق بىر ئىنسان ناھەق ئۆلتۈرۈلىدىكەن، ئۆلتۈرگۈچىنىڭ گۇناھىدىن ئادەم (ئەلەيھىسسالام) نىڭ دەسلەپكى ئوغلىغا بىر ھەسسە يېزىلىدۇ. چۈنكى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى تۇنجى بولۇپ ئۆلتۈرۈشنى پەيدا قىلغان كىشىدۇر.» (سەھىھۇل بۇخارى 3335 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 1677 - ھەدىس) ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، قابىلغا ھاىبلىنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكىنىڭ جازاسى دۇنيادىلا كېچىكتۈرۈلمەستىن بېرىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالا دۇنيادىمۇ كېچىكتۈرمەستىن جازا بېرىدىغان، ئاخىرەتكىمۇ جازاسىنى قالدۇرۇپ قويىدىغان گۇناھ - زۇلۇم قىلىش ۋە سىلە - رەھىمنى ئۈزۈپ قويۇش گۇناھىدۇر.» (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4902 - ھەدىس ۋە سۈنەنى ئىبنى ماجە 4211 - ھەدىس ۋە مۇسنەدى ئىمام ئەھمەد 5 - توم، 36 - ، 38 - بەت) قابىلدا بۇ ئېغىر گۇناھنىڭ ھەر ئىككىسىلا كۆرۈلگەن ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② بۇ ناھەق قاتىللىق ۋەقەسىدىن كېيىن ئاللاھ تائالا ئىنسان جېنىنىڭ قەدر - قىممىتىنى ئوچۇق بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن ئىسرائىل ئەۋلادىغا بۇ ھۆكۈمنى چۈشۈردى. بۇنىڭدىن ئىنساننىڭ قېنى ۋە جېنىنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا نەقەدەر ئۇلۇغ ۋە ھۆرمەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. بۇ بەلگىلىمە ئىسرائىل ئەۋلادىغا خاس ئەمەس، ئىسلامنىڭ يوليورۇقى بويىچە ھەم مەڭگۈلۈك قانۇن ھېسابلىنىدۇ.

سۈلەيمان ئىبنى رەبئە مۇنداق دەيدۇ: «مەن ھەسەن بەسىردىن، بۇ ھۆكۈم پەقەت ئىسرائىل ئەۋلادى ئۈچۈنمۇ ياكى بىزگىمۇ يۈرگۈزۈلمەدۇ؟» دەپ سورىدىم، ئۇ مۇنداق دېدى: «ئاللاھنىڭ زاتى بىلەن قەسەم قىلمەنكى ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد يوقتۇر، ئەلۋەتتە بىزگىمۇ يۈرگۈزۈلىدۇ، ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ قېنى ئاللاھنىڭ نەزىرىدە بىزنىڭ قېنىمىزدىن ھۆرمەتلىكرەك ئەمەس.» (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعَدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾

شۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۇلارنىڭ (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ) تولسى يەنە (كۆفرىدا، ئادەم ئۆلتۈرۈشتە) يەر يۈزىدە ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردىن بولدى ① [32]. ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە قارشى ئۇرۇش ئاچىدىغانلارنىڭ، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغانلارنىڭ جازاسى شۇكى، ئۇلار ئۆلتۈرۈلۈشى ياكى دارغا ئېسىلىشى ياكى ئوڭ قولى ۋە سول پۈتى كېسىلىشى ياكى سۈرگۈن قىلىنىشى كېرەك ②. بۇ جازا ئۇلارنى دۇنيادا رەسۋا قىلىدۇ، ئاخىرەتتە ئۇلارغا چوڭ ئازاب باردۇر [33].

① بۇ ئايەتتە پەيغەمبەرلەر يەھۇدىيلارغا روشەن دەلىل - پاكىتلارنى كۆرسىتىپ تۇرىمۇ، ئۇلارنىڭ ئىزچىل ھەددىدىن ئېشىپ بارغانلىقى ئەيىبلەندى. گويا بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىۋاتىدۇكى، يەھۇدىيلار سېنى ئۆلتۈرۈش، ساڭا زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن ھەر خىل سۈيىقەستلەرنى پىلانلاۋاتىدۇ. بۇ يېڭى بىر ئىش ئەمەس، ئۇلارنىڭ تارىخى ھىيلە - مېكر ۋە بۇزۇقچىلىققا تولغان، سەن ھەر ھالدا سۈيىقەستچىلەرنىڭ مېكرىنى بەربات قىلغۇچى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن، ئۇ ئەڭ ياخشى تەدبىر قىلغۇچىدۇر.

② بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق بىر ھەدىس بار: ئۆكەل ۋە ئۈرەينە قەبىلىسىدىن سەككىز كىشى مۇسۇلمان بولۇپ، مەدىنىگە كەلدى. ئۇلارغا مەدىنىنىڭ ھاۋاسى مۇناسىپ كەلمەي كېسەل بولۇپ قالغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھال ئېيتىپ كېلىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى مەدىنىنىڭ سىرتىدىكى سەدىقە قىلىنغان تۆگىلەر تۇرىدىغان جايغا ئەۋەتتى، ئۇلارغا: تۆگىلەرنىڭ سۈت ۋە سۈيىدۈكلىرىنى ئېچىڭلار، ئاللاھ سىلەرگە شىپالىق بېرىدۇ، دېدى. ئۇلار تۆگىلەرنىڭ سۈت ۋە سۈيىدۈكلىرىنى ئېچىپ، بىر قانچە كۈندىلا ساقىيىپ كەتتى. لېكىن ئۇنىڭدىن كېيىن پادىچىنى ئۆلتۈرۈپ تۆگىلەرنى ھەيدەپ قېچىپ كەتتى. بۇ خەۋەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكەندە، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشقا ئادەملەرنى ئەۋەتتى. ئەۋەتىلگەنلەر بۇلاڭچىلارغا يېتىشىۋېلىپ ئۇلارنى تۇتۇپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ پۇت قوللىرىنى كېسىپ كۆزلىرىنى ئويۇپ تاكى ئۆلگىچە ئاپتاپقا تاشلاپ قويۇشقا بۇيرۇدى. چۈنكى ئۇلار پادىچىنىمۇ شۇنداق قىلغان ئىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 233 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 1671 - ھەدىس)

سەھىھۇل بۇخارىدىكى يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئۇلار ھەم بۇلاڭچىلىق قىلغان ھەم ئادەم ئۆلتۈرگەن، مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن كاپىر بولغان، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىغا قارشى ئۇرۇش ئاچقان». (سەھىھۇل بۇخارى 233 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1671 - ھەدىس)

بۇ «مۇھارەبە ئايىتى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئومۇمىي بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىمۇ ۋە كاپىرلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇھارەبە دېمەك ھەر قانداق بىر تەشكىلات ياكى قوراللىق گۇرۇھنىڭ ئىسلام ھۆكۈمىتى دائىرىسى ئىچىدە ياكى شۇنىڭغا يېقىن يېزا - سەھرالاردا كېتىۋاتقان كارۋانلار ۋە مۇساپىرلارغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇرۇش، ئۆلتۈرۈش، بۇلاپ - تالاش، ئېلىپ قېچىش، ئىززەت - ئابرويغا دەخلى - تەرۇز قىلىش قاتارلىق جىنايەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ جىنايەتلەرگە بېرىلىدىغان 4 خىل

جازا بار. مۇسۇلمان ھاكىم (شۇ دەۋردىكى خەلىپە) ئەھۋالغا قاراپ، 4 جازانىڭ بىرىنى تاللاپ ئىجرا قىلىدۇ. بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىغا قارشى ئۇرۇش قىلغۇچىلار ئادەم ئۆلتۈرگەن، بۇلاڭچىلىق قىلغان، تىرورچىلىق قىلغان بولسا، ئۆلتۈرۈلىدۇ ۋە دارغا ئېسىلىدۇ. ئەگەر ئۇلار پەقەت ئادەم ئۆلتۈرۈپ، بۇلاڭچىلىق قىلمىغان بولسا، ئۆلتۈرىلىدۇ. ئەگەر ئادەم ئۆلتۈرۈپ، مېلىنى ئېلىۋالغان بولسا، ئۇلارنىڭ ئوڭ قولى بىلەن سول پۇتى ياكى ئوڭ پۇتى بىلەن سول قولى كېسىلىدۇ. كىمكى نە ئادەم ئۆلتۈرمىگەن نە مال بۆلمىغان بولسا، پەقەت تىرورچىلىق بىلەن كىشىلەرنى قورقۇتقان بولسا، ئۆز يۇرتىدىن باشقا يۇرتقا پالىنىدۇ. ئەمما ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: «مۇسۇلمان ھاكىمنىڭ قانداق جازا بېرىشىنى تاللاش ھوقۇقى بار دېگەن يۇقىرىدىكى قاراش توغرىدۇر.» (فەتھۇلقەدىر)

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

پەقەت سىلەرنىڭ قولۇڭلارغا چۈشۈشتىن ئىلگىرى تەۋبە قىلغانلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا^①، بىلىڭلاركى، ئاللاھ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [34]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! مەقسەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ (نىڭ ئازابى)دىن قورقۇڭلار، (تائەت - ئىبادەت قىلىش، گۇناھتىن ساقلىنىش ئارقىلىق) ئاللاھقا يېقىن بولۇشنىڭ يولىنى ئىزدەڭلار^②، ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىڭلار [35].

① يەنى ئەگەر ئۇلار قولغا چۈشۈشتىن ئىلگىرى تەۋبە قىلىپ، ئىسلام ھۆكۈمىتىگە ئىتائەت قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلسا، كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، جازاغا تارتىلمايدۇ. لېكىن بۇ ھەقتە ئۆلىمالار ئارىسىدا ئىختىلاپ بار، ئادەم ئۆلتۈرگەن، بۇلاڭچىلىق قىلغان، كىشىلەرنىڭ ئىززەت - ئابرويىنى دەپسەندە قىلغان تاجاۋۇزچىلىق جىنايەتلىرى كەچۈرۈم قىلىنمىدۇ ياكى قىساس ئېلىنمىدۇ؟ بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، بۇ جىنايەتلەر كەچۈرۈم قىلىنمايدۇ، بەلكى قىساس ئېلىنىدۇ. ئىمام شەۋكانى ۋە ئىبنى كەسىرنىڭ قارىشىچە، ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغاندا مۇتلەق كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، ئەمما قولغا چۈشكەندىن كېيىن تەۋبە قىلسا، جىنايىتى كەچۈرۈم قىلىنمايدۇ، ئۇلار جازاغا لايىق بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② ﴿وَسِيلَةً﴾ نىڭ مەنىسى مەلۇم مەقسەتكە يېتىش ياكى ئۇنىڭغا يېقىنلىشىش ۋاسىتىسى ۋە يولى دېمەكتۇر. ﴿تائەت ئىبادەت قىلىش، گۇناھتىن ساقلىنىش ئارقىلىق﴾ ئاللاھقا يېقىن بولۇشنىڭ يولىنى ئىزدەڭلار دېگەننىڭ مەنىسى ياخشى ئەمەللەرنى ئاللاھقا يېقىن بولۇشقا ۋە رىزالىقىغا ئېرىشىشكە ۋاسىتە قىلىڭلار، دېمەكتۇر. يەنى سىلەرنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدىغان ۋە رىزالىقىغا ئېرىشتۈرىدىغان ئەمەللەرنى قىلىڭلار ۋە شۇ ئارقىلىق ئاللاھقا يېقىن بولۇڭلار.

ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَسِيلَةً﴾ دېمەك يېقىنچىلىق دېمەكتۇر. بۇ سۆز تەقۋالىق ۋە باشقا ئېسىل خىسلەتلەر بىلەن بىر مەنىدە بولۇپ، بۇ ئارقىلىق بەندىلەر رەببىگە يېقىنچىلىق ھاسىل قىلىدۇ. شۇنىڭدەك چەكلەنگەن ۋە ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن يىراق تۇرۇش ئارقىلىقىمۇ ئاللاھقا يېقىنلىشىش ھاسىل بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن چەكلەنگەن ۋە ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى تەرك ئېتىشىمۇ ئاللاھقا يېقىنلىشىشنىڭ ۋاسىتىسىدۇر. لېكىن جاھىل ئادەملەر بۇ ھەقىقىي ۋاسىتىنى تاشلاپ قويۇپ، قەبرىلەرگە كۆمۈلگەن ئۆلۈكلەرنى ئاللاھقا يېقىنلىشىشقا ۋاسىتە قىلىۋالىدۇ، ھالبۇكى، بۇنىڭغا شەرىئەتتە ھېچقانداق دەلىل يوقتۇر. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېرىلىدىغان

جەننەتتىكى ئۇلۇغ ماقامىمۇ "الوسيلة" دەپ ئاتالغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئەزانى ئاڭلىغاندا: "اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ، وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ" ئى مۇشۇ مۇكەممەل چاقىرىق ئوقۇلۇۋاتقان نامازنىڭ پەرۋەردىگارى! مۇھەممەدكە ۋەسىلە (جەننەتتىكى ئالىي مەرتىۋە)نى ۋە ھەممىدىن ئارتۇق دەرىجىنى بەرگىن. ئۇنى سەن ۋەدە قىلغان ئېسىل ئورۇندا يەتكۈزگىن، دېسە، ئۇ قىيامەت كۈنى شاپائىتىمگە ئېرىشىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 614 - ھەدىس) بۇ دوۋانى ئەزاندىن كېيىن ئوقۇش مۇستەھەبتۇر.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ ﴿٣٦﴾
يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا
مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾

كاپىر بولغانلار زىمىندىكى بارلىق نەرسىلەرگە، يەنە شۇنىڭدەك بىر ھەسسە كېلىدىغان نەرسىلەرگە ئىگە بولغان ۋە قىيامەت كۈنىنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇنى قىدىيە قىلىپ بەرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلاردىن (بۇ قىدىيە) قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇلارغا ئەلەملىك ئازاب بار ① [36]. ئۇلار دوزاختىن چىقماقچى بولىدۇ - يۇ، ھەرگىز چىقالمايدۇ، ئۇلارغا (ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان) دائىملىق ئازاب بار ② [37]. ئوغرىلىق قىلغۇچى ئەرنىڭ ۋە ئوغرىلىق قىلغۇچى ئايالنىڭ قىلمىشىنى جازالاپ، ئاللاھ تەرىپىدىن ئىبىرەت قىلىش يۈزىدىن قوللىرىنى كېسىڭلار ③، ئاللاھ (ئۆز ئەمرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا) غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [38]. كىمكى (ئوغرىلىق قىلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغاندىن كېيىن تەۋبە قىلسا ۋە (ئەمەلىنى) تۈزەتسە (يەنى ئوغرىلىق قىلىشتىن يانسا)، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدۇ ④، چۈنكى ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [39].

① ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «دوزاختىكى بىر كىشى ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا كەلتۈرۈلۈپ ئۇنىڭدىن: (ئى ئادەم بالىسى! سەن ياتىدىغان جاي قانداقراق ئىكەن؟) دەپ سورۇلىدۇ. ئۇ: (ئەڭ يامان جاي ئىكەن) دەيدۇ. ئۇنىڭدىن: (زىمىنغا پاتقۇدەك ئالتۇن تۆلەپ بۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنى خالامسەن؟) دەپ سورالغاندا، ئۇ: «ماقۇل ئى رەببىم» دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: «يالغان ئىيتتىڭ، مەن سەندىن ئۇنىڭدىنمۇ ئاز نەرسىنى تەلەپ قىلسام، قىلمىدىڭ» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەنە دوزاخقا تاشلىنىشقا بۇيرۇلىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 6557 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2805 - ھەدىس)

② بۇ ئايەت كاپىرلارغا قارىتىلغاندۇر. چۈنكى مۇئمىنلەر گۇناھلىرىغا لايىق جازالىنىپ بولغاندىن كېيىن ئاخىرى جەھەننەمدىن چىقىرىلىدۇ. بۇ نۇقتا ھەدىسلەردە ئېنىق بايان قىلىنغان.

③ بەزى زاھىرىيە پىرقىدىكى فىقھىشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، ئوغرىغا بېرىلىدىغان بۇ جازا ئومۇمىي بولۇپ، ئاز نەرسە ئوغۇرلىسۇن ياكى كۆپ نەرسە ئوغۇرلىسۇن، شۇنىڭدەك يوشۇرۇپ قويغان (بىخەتەر) جايدىن ئوغۇرلىغان بولسۇن ياكى ئوچۇق قويۇلغان جايدىن ئوغۇرلىغان بولسۇن، ھەممىسىدە ئوخشاشلا قول كېسىلىدۇ. ئەمما باشقا فىقھىشۇناسلار مال ئىگىسىنىڭ مېلىنى ئاسانلىقچە ئوغۇرلىيالمىدىغان جايغا قويغانلىقى ياكى ئوچۇق تاشلاپ قويغانلىقىنى ھەمدە ئۇنىڭ مىقدارىنى نەزەردە تۇتۇپ جازا بەلگىلەيدۇ. ئۆلىمالار ئارىسىدا قول كېسىشكە لايىق بولىدىغان مىقدارنى بەلگىلەشتە ئىختىلاپ مەۋجۇت. ھەدىسشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، بىر تىللانىڭ تۆتتىن بىرىچىلىك ياكى ئۇنىڭ قىممىتىگە تەڭ كېلىدىغان بىر نەرسە ئوغۇرلىغان ئوغرىنىڭ قولى كېسىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ئاز نەرسە ئوغۇرلىغانغا قول كېسىلمەيدۇ.

شۇنىڭدەك ئوغرىنىڭ قولى بېغىشىدىن كېسىلىدۇ، بەزىلەر دەۋا قىلغاندەك جەينىكى ياكى دولىسىدىن كېسىلمەيدۇ. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن ھەدىس، فىقھى ۋە تەپسىر كىتابلىرىغا قارالسۇن)

④ بۇ يەردىكى تەۋبىدىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل قىلىنغان تەۋبە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى

تەۋبە قىلىش بىلەن ئوغرىلىق ياكى قايسىبىر جازا كېلىدىغان جىنايەت كەچۈرۈم قىلىنىدۇ دېگەنلىك ئەمەس. شەرىئەتتە جازا كېلىدىغان جىنايەت تەۋبە بىلەن كەچۈرۈم قىلىنمايدۇ.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَعْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ * يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزَنكَ الَّذِينَ يُسْرِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّعُونَ لِقَوْمٍ ءآخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِن بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَفْقَهُونَ إِنَّ أَوْتَيْتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَن يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ وَ فَلَن تَمْلِكَ لَهُ مِن اللَّهِ شَيْئًا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يُطَهِّر قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

بىلەمسەنكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ خالىغان ئادەمگە ئازاب قىلىدۇ، خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ، ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر. [40] ئى پەيغەمبەر! دىللىرىدا ئىشەنمەي تۇرۇپ، ئېغىزلىرىدا: «ئىمان ئېيتتۇق» دەپ قويدىغان (مۇناپىق)لار بىلەن يەھۇدىيلارنىڭ ئارىسىدىن (پۇرسەت تاپسالا) كۇفرغا ئۆزىنى ئاتىدىغانلار سېنى غەمكىن قىلمىسۇن ①، ئۇلار ھەمىشە يالغانغا بەك قۇلاق سالىدۇ، (ئۆچلۈك قىلىپ) سېنىڭ سۆھبىتىڭگە ھازىر بولمىغان باشقا بىر قەۋمنىڭ سۆزىگىمۇ (يەنى خەيبەر يەھۇدىيلارنىڭ سۆزىگىمۇ) بەك قۇلاق سالىدۇ (ياكى قۇلاق بولۇپ، ئۇلار ئۈچۈن تىڭنىڭچىلىق قىلىدۇ)، ئۇلار (تەۋراتتىكى) سۆزلەرنى ئەسلىي مەنىسىدىن ئۆزگەرتىۋېتىدۇ (يەنى ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىنى باشقا ئەھكاملارغا ئالماشتۇرۇۋېتىدۇ). ئۇلار: «ئەگەر سىلەرگە بۇ (ھۆكۈم) بېرىلسە، ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار، ئەگەر باشقا (ھۆكۈم) بېرىلسە، ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار» دەيدۇ، ئاللاھ بىركىمنى ئازدۇرۇشنى ئىرادە قىلسا، سەن ئاللاھتىن (كەلگەن ئازغۇنلۇقنى) ئۇنىڭدىن توسۇپ قالالمايسەن. (قىلمىشلىرى قەبىھ بولغانلىقتىن) ئاللاھ دىللىرىنى (كۇفرىدىن) پاك قىلىشنى خالىمىغان كىشىلەر ئەنە شۇلاردۇر، ئۇلارغا دۇنيادا رەسۋالىق، ئاخىرەتتە چوڭ ئازاب بار ② [41].

① پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشرىكلار ۋە كاپىرلارنىڭ ئىمان كەلتۈرمىگەنلىكى ۋە ھىدايەت يولىنى تاللىمىغانلىقىدىن غەمكىن بولۇپ، كۆڭلى يېرىم بولاتتى. شۇنىڭغا ئاساسەن ئاللاھ تائالا بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەسەللىي تېپىشى، ئىمان ئېيتىمىغانلار توغرىسىدا سوراققا تارتىلمايدىغانلىقىنى بىلىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئارتۇقچە غەم قىلماسلىق ھەققىدە يوليۇرۇق بېرىۋاتىدۇ.

② 41 دىن 44 غىچە بولغان ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە ئىككى ۋەقە بار: بىرىنچىسى، توي قىلغان تۇرۇپ، زىنا قىلغان ئىككى يەھۇدىي (ئەر ۋە ئايال)نىڭ ۋەقەسىدۇر. يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ كىتابى تەۋراتنىڭ ئەھكاملىرىنى خالىغانچە ئالماشتۇرۇپ، ئۆزگەرتىپ تۇراتتى، يەنە تېخى ئۇلار تەۋراتتىكى كۆپ ئەھكاملارغا ئەمەلمۇ قىلمايتتى، ئۇلار ئەمەل قىلمايدىغان ئەھكاملاردىن بىرى ئەرلىك ئايال بىلەن خوتۇنلۇق ئەر زىنا قىلسا، چالما - كېسەك قىلىش جازاسى ئىدى، (بۇ ھۆكۈم ھازىرمۇ بار) لېكىن ئۇلار بۇ جازادىن قاچماقچى بولۇپ، ئۆزئارا پۈتۈشۈپ، «بىز مۇھەممەدنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھۆكۈم قىلدۇرايلى، ئەگەر ئۇ بىز تۈزگەن ئۇسۇل بويىچە دەرىرە ئۇرۇشقا ۋە يۈزىگە قارا سۈركەشكە ھۆكۈم قىلسا، ماقۇل دەيلى، ناۋادا ئۇ چالما - كېسەك قىلىشقا ھۆكۈم قىلىپ قالسا، ئۇنىمايلى» دېيىشتى. بۇ ھەقتە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن: «زىنا قىلغۇچىلارغا تەۋراتتا قانداق ھۆكۈم بار؟» دەپ سورىدى. ئۇلار: «ئۇلارغا دەرىرە ئۇرۇش ۋە رەسۋا قىلىش بار» دەپ جاۋاب بەردى. ئابدۇللاھ ئىبنى سالام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «يالغان ئېيتىڭلار، تەۋراتتا ئۇلارنى چالما - كېسەك قىلىش ھۆكۈمى بار. تەۋراتنى ئېلىپ كېلىڭلار» دېدى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تەۋراتنى ئېلىپ كېلىپ ئاچتى. ئۇلاردىن بىرى قولنى چالما - كېسەك قىلىش ئايىتىنىڭ ئۈستىگە قويۇۋېلىپ، ئۇنىڭ ئالدى كەينىدىكى ئايەتلەرنى ئوقۇدى. ئابدۇللاھ ئىبنى سالام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا: «قولۇڭنى كۆتەر» دېدى. ئۇ قولنى كۆتەرگەندە دەل شۇ جايدىن چالما كېسەك قىلىش توغرىسىدىكى ئايەت كۆرۈندى. ئۇلار: «ئى مۇھەممەد! ئابدۇللاھ راست ئېيتتى، تەۋراتتا چالما - كېسەك قىلىش ئايىتى بار» دېدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زىنا قىلغان ئىككى يەھۇدىيىنى چالما - كېسەك قىلىشقا بۇيرۇدى. بۇيرۇق دەرھال ئىجرا قىلىندى. (سەھىھۇل بۇخارى 6841 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 1699 - ھەدىس ۋە باشقا ھەدىس كىتابلىرىدىمۇ مەۋجۇت) شۇ چاغدا بۇ ئايەتلەر چۈشتى.

بۇ ھەقتىكى ئىككىنچى ۋەقە قىساس ۋە دىيەت بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇن يەھۇدىيلارنىڭ بەنى نەزىر قەبىلىسى ئۆزلىرىنى بەنى قۇرەيزە قەبىلىسىدىن ئۈستۈن، كۈچلۈك ھەم ئىمتىيازلىق ھېسابلايتتى. شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇلار ئۆز قەبىلىسىنىڭ بىر ئادىمى بەنى قۇرەيزە قەبىلىسىنىڭ بىر ئادىمىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسا، ئۇنىڭ دىيەت ئۈچۈن 50 تۆگە ئاشلىق تۆلەيدۇ؛ بەنى قۇرەيزە قەبىلىسىنىڭ بىر ئادىمى بەنى نەزىر قەبىلىسىنىڭ بىر ئادىمىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسا، ئۇنىڭ دىيەت ئۈچۈن 100 تۆگە ئاشلىق تۆلەيدۇ دەپ بەلگىلىۋالغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەندىن كېيىن بەنى قۇرەيزە قەبىلىسى غەيرەتكە كېلىپ، دىيەت ئۈچۈن 100 تۆگە ئاشلىق تۆلەيدىغان بەلگىلىمگە رىئايە قىلمايدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. شۇ سەۋەبتىن ئىككى قەبىلىنىڭ ئارىسىدا ئۇرۇش پارتلىغىلى تاس قالدى. ئاندىن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئاقىل كىشىلەر بۇ مەسىلىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھۆكۈم قىلدۇرماقچى بولۇپ كېلىشتى. شۇ چاغدا بۇ ئايەتلەر چۈشتى، ئۇ ئايەتلەر ئىچىدىكى بىر ھۆكۈمدە قىساسنىڭ بىرگە - بىر باراۋەرلىك ئاساسىدا بولىدىغانلىقى تەكىتلەندى. (بۇ رىۋايەت مۇسنەد ئىمام ئەھمەد تە كەلگەن، ئۇنى شەيخ ئەھمەد شاكىر سەھىھ ھەدىس دەپ كۆرسەتكەن 1 - توم، 246 - بەت، 2212 - ھەدىس) ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «بەلكىم بۇ ئىككى ۋەقە بىر ۋاقىتتا يۈز بەرگەن ۋە بۇ ئايەتلەر شۇ ئىككى ۋەقە ھەققىدە نازىل بولغان بولۇشى مۇمكىن.» (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

سَمْعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَلُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ فَأَحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَصُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحْكِمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

ئۇلار يالغانغا بەك قۇلاق سالغۇچىلاردۇر^①، (پارا ۋە جازانغا ئوخشاش) ھارامنى بەك يېگۈچىلەردۇر. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ئۇلار سېنىڭ ئالدىڭغا (دەۋالاشىپ كەلسە)، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلىپ قويساڭمۇ ياكى ئۇنى رەت قىلساڭمۇ بولىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ياكى ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈش سېنىڭ ئىختىيارىڭ): ئەگەر ئۇلارنى رەت قىلساڭ، ئۇلار ساڭا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ (چۈنكى ئاللاھ سېنى كىشىلەرنىڭ شەرىدىن ساقلايدۇ): ئەگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلماقچى بولساڭ، ئادالەت بىلەن ھۆكۈم قىلغىن، چۈنكى ئاللاھ ئادالەتلىك بولغانلارنى ياخشى كۆرىدۇ [42]. (ئەجەبكى) ئۇلارنىڭ يېنىدا ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەۋرات تۇرسا (يەنى تەۋراتتىكى ھۆكۈملەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ ئەمەل قىلمايۋاتسا)، (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار قانداقلا چە سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلىدۇ؟ ئاندىن (سەن ھۆكۈم چىقىرىپ ھەقىقەت ئاشكارا بولغاندىن) كېيىن (سېنىڭ ھۆكۈمىڭدىن) يۈز ئۆرۈيدۇ، ئەنە شۇلار (تەۋراتقىمۇ، ساڭمۇ) ئىشەنمەيدىغانلاردۇر [43].

① ﴿سَمْعُونَ﴾ «يالغانغا كۆپ قۇلاق سالغۇچىلار» نىڭ مۇنداق ئىككى خىل مەنىسى بار: بىرى، جاسۇسلۇق قىلىش ئۈچۈن كۆپ گەپ - سۆزلەرگە قۇلاق سالغۇچىلار. يەنە بىرى، باشقىلارنىڭ يالغان سۆزلىرىگە قوبۇل قىلىش نىيىتى بىلەن قۇلاق سالغۇچىلار. بەزى مۇپەسسىرلەر ئاۋالقى مەنىنى ئالغان، بەزىلىرى ئىككىنچى مەنىنى ئالغان.

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا الَّذِينَ اسْلَمُوا لِلدِّينِ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَآخِشُوا اللَّهَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

شەكسىزكى، بىز (توغرا يولغا يېتەكلەيدىغان) ھىدايەت ۋە نۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەۋراتنى (مۇساغا) نازىل قىلدۇق، (ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە) بويسۇنغان پەيغەمبەرلەر^① يەھۇدىيلار ئارىسىدا ئۇنىڭ بىلەن ھۆكۈم قىلاتتى، (يەھۇدىيلارنىڭ) زاھىتىلىرى ۋە ئۆلىمالىرىمۇ (ئۆزگەرتىشتىن) ساقلاشقا بۇيرۇلغان^② ئاللاھنىڭ كىتابى (يەنى تەۋرات) بويىچە ھۆكۈم قىلاتتى، ئۇلار ئۇنى (ئۆزگەرتىۋېتىشتىن ساقلاشقا) نازارەتچى (ھەم گۇۋاھچى) ئىدى^③. شۇڭا (ئى يەھۇدىيلارنىڭ ئۆلىمالىرى!) كىشىلەردىن قورقماڭلار، مەندىن قورقۇڭلار. مېنىڭ ئايەتلىرىمنى (ئۆزگەرتىپ) ئازغىنە مەنپەئەتكە سېتىۋەتمەڭلار^④ (يەنى پۇل - مال، مەنسەپ ۋە پارا ئۈچۈن ئايەتلىرىمنىڭ ھۆكۈمىنى ئۆزگەرتىۋەتمەڭلار)، كىمكى ئاللاھ نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئەنە شۇلار كاپىرلاردۇر^⑤ [44].

① ﴿الَّذِينَ اسْلَمُوا﴾ «بويسۇنغان» دېگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈپىتى بولۇپ، ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭمۇ ئىسلام دىنىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ۋە بويسۇنغۇچىلىرى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇلارمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەۋەت قىلىۋاتقان ئىسلام دىنىغا ئەگىشەتتى، دېمەك بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ دىنى ئەزەلدىنلا بىر ئىدى. ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق چاقىرىقى ئەزەلدىن بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىك ئىدى. شۇڭا ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز قەۋمىنى مۇشۇ تەۋھىدكە چاقىرغان: ﴿ئى پەيغەمبەر! سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: (مەندىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ماڭىلا ئىبادەت قىلىڭلار) دەپ ۋەھىي قىلدۇق﴾. (سۈرە ئەنبىيا 25 - ئايەت) مانا بۇ تەۋھىد قۇرئان كەرىمدە دىن دەپ ئاتالغان. مەسىلەن، سۈرە شۇرانىڭ 13 - ئايەتىدە: ﴿ئاللاھ سىلەرگە دىندىن نۇھقا تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى، ساڭا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىز ۋەھىي قىلغان نەرسىنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا ۋە ئىساغا بىز تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى دىن قىلىپ بەلگىلىدى يەنى بىز ساڭا سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە چۈشۈرگەن دىننىڭ دەل ئۆزىنى دىن قىلىپ بەلگىلىدۇق.

② يەنى يەھۇدىيلار ئىچىدىكى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنىلا كۆزلەيدىغان زاھىتىلىرى ۋە ئۆلىمالىرى تەۋراتقا ھېچقانداق ئۆزگەرتىش كىرگۈزمىگەن ئىدى. چۈنكى ئۇلار تەۋراتنى ئۆزگەرتىشتىن ساقلاشقا بۇيرۇلغان بولۇپ، تەۋرات ئۇلارغا ئامانەت قىلىنغان ئىدى، گەرچە كېيىنكىلەر ئۇنى ئۆزگەرتكەن بولسىمۇ.

③ ﴿وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار تەۋراتنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن چۈشۈرۈلگەن كىتاب ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ كەمچىللىك ۋە نۇقساندىن خالىي ئىكەنلىكىگە ئىقرار بولغۇچى گۇۋاھچىلار ئىدى.

④ يەنى كىشىلەردىن قورقۇپ تەۋراتنىڭ ئەسلى ئەھكاملىرىنى يوشۇرماڭلار، دۇنيانىڭ ئازغىنە مەنپەئەتىنى كۆزلەپ، ئۇنى ئۆزگەرتەڭلار.

⑤ شۇنداق تۇرسا، سىلەر قانداقمۇ ئىماننى تەرك ئېتىپ، كۇفرغا رازى بولدۇڭلار؟

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذْنَ بِالْأَذْنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصًا فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَن لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى)غا تەۋراتتا شۇنداق بەلگىلىدۇكى، جانغا جان بىلەن (يەنى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگەن ئۆلتۈرۈلىدۇ)، كۆزگە كۆز بىلەن (يەنى كىشىنىڭ كۆزىنى ناھەق قويۇۋەتكەن ئادەمنىڭ كۆزىنى قويۇۋېتىلىدۇ)، بۇرۇنغا بۇرۇن بىلەن (يەنى كىشىنىڭ بۇرۇننى ناھەق كەسكەننىڭ بۇرۇننى كېسىلىدۇ)، قۇلاققا قۇلاق بىلەن (يەنى كىشىنىڭ قۇلقىنى ناھەق كەسكەننىڭ قۇلقى كېسىلىدۇ)، چىشقا چىش بىلەن (يەنى كىشىنىڭ چىشىنى ناھەق تۆككەننىڭ چىشى تۆكۈلىدۇ) ۋە (كىشىنى) قانداق يارىدار قىلغان بولسا شۇنداق يارىدار قىلىنىش بىلەن قىساس ئېلىنىدۇ^①، كىمكى (جىنايەتچىنى) ئەپۇ قىلسا (يەنى ئۇنىڭدىن قىساس ئالمىسا)، بۇ ئۇنىڭ (گۇناھى)غا كاپارەت بولىدۇ، كىمكى ئاللاھ نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئەنە شۇلار زالىملاردۇر^② [45].

① تەۋراتتا جانغا جان ئېلىش، يارىلاندىغاننى يارىلاندىرۇپ قىساس ئېلىشقا بۇيرۇلغان تۇرسا، يەھۇدىيلارنىڭ بەنۇ نەزىر قەبىلىسى بەنۇ قۇرەيزە قەبىلىسىگە ئۇنىڭ ئەكسىچە مۇئامىلە قىلىشقا ۋە ئۆز قەبىلىسى تەرەپتىن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ دىيىتىنى باشقا قەبىلىدىن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ دىيىتىدىن ئىككى ھەسسە ئارتۇق بەلگىلەشكە نېمە ھەققى بار؟ بۇنىڭ تەپسىلاتى يۇقىرىدا بايان قىلىندى.

② بۇ مەزكۇر قارارنى چىقارغان قەبىلىگە قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ قىلمىشى ئاللاھ چۈشۈرگەن ھۆكۈمگە خىلاپ ئىدى، شۇڭا ئۇلار زۇلۇم قىلغان بولدى. بۇنىڭدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، ئىنسان ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىشقا، ئۇنىڭ ئەمرىگە بىنائەن ھۆكۈم چىقىرىشقا، ھاياتىنىڭ ھەممە ئىشلىرىدا ئۇنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىش قىلىشقا بۇيرۇلغاندۇر. ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا زالىم، پاسىق، كاپىر دەپ قارىلىدۇ. ئەنە شۇنداق كىشىلەرنى ئاللاھ تائالا ئۈچ خىل سۈپەت بىلەن ئاتاپ، ئۆزىنىڭ غەزىپى ۋە نارازىلىقىنى تولۇق ئىزھار قىلدى. شۇنداق تۇرسىمۇ يەنە ئىنسان ئۆزى تۈزۈۋالغان قانۇن ۋە خاھىشلارنى ئەلا بىلسە، بۇنىڭدىن ئارتۇق بەختسىزلىك بولامدۇ؟

ئەسكەرتىش: شەرىئەت قانۇنشۇناسلىرى مۇنداق يازغان: ئەگەر ئاللاھ ئىلگىرىكى شەرىئەتنىڭ ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرمىغان بولسا، بىزنىڭمۇ ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشىمىز لازىم بولىدۇ. بۇ ئايەتتىكى ھۆكۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇمۇ ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئەھكاملىرىدۇر. بۇ نۇقتىنى ھەدىسلەر كۈچلەندۈرىدۇ. شۇنىڭدەك يەنە ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن «جانغا جان بىلەن» دېگەن ئومۇمىي ھۆكۈمدىن ئىككى خىل ئەھۋال مۇستەسنا بولىدۇ: ئەگەر بىر مۇسۇلمان بىر كاپىرنى ئۆلتۈرسە، قىساستا كاپىرنىڭ بەدىلىگە مۇسۇلمان ئۆلتۈرۈلمەيدۇ؛ شۇنىڭدەك قۇلنىڭ بەدىلىگە ھۆر ئادەم ئۆلتۈرۈلمەيدۇ. (تەپسىلاتى فەتھۇلبارى 6878 - ھەدىس ۋە نەيلۇئەۋتار قاتارلىق كىتابلاردا تېپىلىدۇ)

وَقَفَيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِمْ بِعَيْسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدَىٰ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلِيَحْكُمَ أَهْلَ الْأَنْبِيَاءِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

ئۇلارنىڭ (يەنى بەنى ئىسرائىل پەيغەمبەرلىرىنىڭ) ئارقىسىدىن ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى (يەنى ئۇنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغانلىقىنى) تەستىقلىغۇچى قىلىپ ① مەرىم ئوغلى ئىيسانى ئەۋەتتۇق، ئۇنىڭغا ھىدايەت بىلەن نۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى تەستىقلايدىغان (يەنى ئۇنىڭغا مۇۋاپىق بولغان)، تەقۋادارلارغا ھىدايەت ۋە پەند - نەسھەت بولغان ئىنجىلنى ئاتا قىلدۇق ② [46]. ئىنجىل ئەھلى (يەنى ناسارالار) ئاللاھ ئىنجىلدا نازىل قىلغان ئەھكاملار بويىچە ھۆكۈم قىلسۇن ③، كىمكى ئاللاھ نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئەنە شۇلار پاسىقلار (يەنى ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلار) دۇر [47].

① يەنى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەردىن كېيىنلا ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتتۇق. ئۇ ئۆزىدىن ئىلگىرى چۈشۈرۈلگەن كىتاب تەۋراتنى ئىنكار قىلغۇچى ئەمەس، بەلكى ئۇنى تەستىق قىلغۇچى، ئېتىراپ قىلغۇچى ئىدى. بۇ ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنىڭ ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋراتنى چۈشۈرگەن ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنىڭ ئىسپاتى ئىدى. شۇنداق تۇرسىمۇ، يەھۇدىيلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى يالغانچىغا چىقاردى، ھەتتا ئۇنى كەمسىتتى، ئۇنىڭغا تۆھمەت چاپلاپ، كاپىرغا چىقاردى.

② يەنى ئۆز ۋاقتىدا تەۋرات كىشىلەرنى ھىدايەتكە باشلايدىغان ۋاستە بولغاندەك، ئىنجىل چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، تەۋراتنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى، يەنى ئىنجىل ھىدايەتكە باشلايدىغان ۋاستە بولدى، قۇرئان كەرىم چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن تەۋرات، ئىنجىل ۋە باشقا ساماۋى سەھىپىلەر ئەمەلدىن قالدى. ئەمدى ھىدايەت ۋە نىجاتلىققا باشلايدىغان بىردىنبىر ۋاستە قۇرئان كەرىم قالدى. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىم بىلەن ئاسماندىن كىتاب چۈشۈرۈشنى توختاتتى. بۇ شۇنى ئۇقتۇرىدۇكى، قىيامەتكىچە دۇنياغا كېلىدىغان ئىنسانلارنىڭ بەخت - سائادىتى ۋە مۇۋەپپەقىيىتى مۇشۇ قۇرئان كەرىم بىلەن مۇناسىۋەتلىك يەنى بەخت - سائادەت قۇرئان كەرىمگە ئەگىشىشكە باغلىقتۇر. كىمكى ئۇنىڭغا ئېسىلىپ، يوليورۇقلىرىغا ئەمەل قىلسا، ئەزىز بولىدۇ. كىمكى ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماي، ئۇنىڭدىن ئالاقىنى ئۈزسە، ئۇنىڭ قىسمىتى مەغلۇبىيەت ۋە بەختسىزلىك بولىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، «دىنلار بىرلىكى» دېگەن سەپسەتە پۈتۈنلەي خاتادۇر. چۈنكى ھەر دۆردە ھەقىقەت پەقەت بىر بولغان، بىر نەچچە بولغان ئەمەس، ھەقىقەت باشقا ھەر قانداق نەرسە باتىلدۇر. تەۋرات ئۆز دەۋرىدە ھەق ئىدى، ئىنجىل چۈشكەندىن كېيىن تەۋراتقا ئەمەل قىلىش جايىز ئەمەس ئىدى. قۇرئان كەرىم چۈشكەندىن كېيىن ئىنجىل ئەمەلدىن قالدى، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش جايىز ئەمەس بولدى. ئەمدى قۇرئان كەرىملا نىجاتلىققا ئېرىشىش ئۈچۈن ئەمەل قىلىنىدىغان بىردىنبىر نىزام بولۇپ قالدى. ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرمەستىن (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئېتىراپ قىلماستىن) نىجات تېپىش مۇمكىن ئەمەس. (تەپسىلى چۈشەنچىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن سۈرە بەقەرەنىڭ 62 - ئايىتىگە قارالسۇن)

③ ئىنجىل ئەھلىگە بېرىلگەن بۇ بۇيرۇق ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىك دەۋرىگە خاس ئىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك كەلگەندىن كېيىن ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىك دەۋرى ئاياغلاشقان بولدى. ئىنجىلغا ئەگىشىشمۇ ئەمەلدىن قالدى. ئەمدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىپ، قۇرئانغا ئەگەشكەنلەرلا مۇئمىن ھېسابلىنىدۇ.

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَأَسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

(ئى پەيغەمبەر!) بىز ساڭا ھەق كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) ئۆزىدىن ئىلگىرىكى (ساماۋى) كىتابلارنى تەستىقلىغۇچى ۋە ئۇلارغا شاھىت بولغۇچى قىلىپ نازىل قىلدۇق ①. سەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان (شەرىئەت) بويىچە ھۆكۈم قىلغىن ②، ساڭا كەلگەن ھەقتىن چەتنەپ، ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن ③. (ئى ئۆمەتلەر!) سىلەردىن ھەربىر ئۆمەتكە بىر خىل شەرىئەت ۋە ئوپىچۇق يول تەيىن قىلدۇق ④. ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە، سىلەرنى بىر ئۆمەت قىلاتتى (يەنى پۈتۈن ئىنسانلارنى بىر دىندا قىلاتتى). لېكىن، ئاللاھ سىلەرگە بەرگەن (يول ۋە شەرىئەتلەر) بىلەن سىلەرنى سىناش ئۈچۈن ⑤ (كۆپ ئۆمەت قىلىپ ئايرىدى). ياخشى ئىشلارغا ئالدىراڭلار. ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر، سىلەر ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەر (نىڭ قايسىسىنىڭ ھەق، قايسىسىنىڭ ناھەق ئىكەنلىكىنى) توغرىسىدا ئاللاھ سىلەرگە خەۋەر بېرىدۇ [48].

① ھەربىر ئاسماندىن چۈشۈرۈلگەن كىتاب ئۆزىدىن ئىلگىرىكى كىتابنى ئېتىراپ قىلىپ كەلگەن. قۇرئان كەرىم ئىلگىرىكى بارلىق كىتابلارنى ئېتىراپ قىلغۇچىدۇر. ئېتىراپ قىلىش دېمەك بۇ كىتابلارنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھ تەرەپتىن نازىل بولغانلىقىنى تەستىقلاش دېمەكتۇر. ئەمما قۇرئان كەرىم ئۇلارنى ئېتىراپ قىلغۇچى بولۇپلا قالماستىن يەنە مۇھاپىزەتچى (يەنى ئىلگىرىكى ھەممە كىتابلارنىڭ ئىشەنچلىك كۆزەتچىسى، ھاكىمى، ئۇلارغا شاھىت بولغۇچى ۋە ئۇلارغا ھۆكۈم قىلغۇچى) دۇر. يەنى ئىلگىرىكى كىتابلار ئۆزگەرتىلگەن ھەم بۇرمىلانغان بولغاچقا، قۇرئان كەرىم ئۇلارنىڭ توغرا - خاتاسىغا ھۆكۈم قىلىدۇ. دېمەك ئۇ كىتابلاردىكى ئەھكاملاردىن قۇرئان كەرىم توغرا دەپ ھۆكۈم قىلغانلىرى توغرا، قالغانلىرى باتىلدۇر.

② بۇنىڭدىن ئىلگىرىكى 42 - ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تالاش ئىختىيارى بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئىشىلىرىدا خالىساڭ، ھۆكۈم قىلغىن، خالىمىساڭ ھۆكۈم قىلما، ئۆزۈڭنىڭ ئىختىيارى دېگەن ئىدى. ئەمما ھازىر ئۇنىڭ ئورنىغا بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يۈز بەرگەن مەسىلىلەردىمۇ قۇرئان كەرىم بويىچە ھۆكۈم قىلغىن دەپ بۇيرۇق بېرىۋاتىدۇ.

③ بۇ يەردە ئەسلىدە ئۆمەتكە تەلىم بېرىلىۋاتىدۇكى، ئاللاھ چۈشۈرگەن كىتابتىن بۇرۇلۇپ، كىشىلەرنىڭ خاھىشى، ئاساسسىز پىكرى ياكى گۇمانىي قاراش ۋە يالغان دەۋالىرى بويىچە ھۆكۈم قىلىش گۇمراھلىقتۇر. بۇنداق قىلىشقا پەيغەمبەرگە رۇخسەت بېرىلمىگەن تۇرسا، باشقىلارغا قانداقمۇ رۇخسەت بېرىلسۇن؟

④ بۇنىڭدا بىر قىسىم تارماق ئەھكاملىرى بىر - بىرىدىن پەرقلىق بولغان ئىلگىرىكى شەرىئەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بىر شەرىئەتتە بەزى نەرسىلەر ھارام بولسا، يەنە بىرىدە ھالال ئىدى. بەزىسىدە بىر مەسىلە چىڭ تۇتۇلغان بولسا، بەزىسىدە يەڭگىللىتىلگەن ئىدى. ئەمما ھەممىسىنىڭ دىنى بىر ئىدى، يەنى تەۋھىد ئۈستىگە قۇرۇلغان ئىدى. دېمەك تەۋھىد جەھەتتىن ھەممە پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋىتى بىر

ئىدى. بۇ نۇقتىغا مۇناسىۋەتلىك بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىز پەيغەمبەرلەر جامائەسى ئاتا بىر ئانا باشقا بىر تۇغقانلارمىز، دىنىمىز بىردۇر.» (سەھىھۇل بۇخارى 3443 - ھەدىس) دېمەك، ئۇلارنىڭ دىنى بىر ئىدى، شەرىئەتلىرى (دەستۇر ۋە تۇتقان يوللىرى) ھەر خىل ئىدى، لېكىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتى كەلگەندىن كېيىن بارلىق شەرىئەتلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئەمدى دىنىمۇ بىر، شەرىئەتمۇ بىر بولدى.

⑤ يەنى گەرچە قۇرئان نازىل بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن باشقا نىجاتلىق يولى بولمىسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئۇنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇرلىمىدى. ئەگەر ئۇ خالىسا، شۇنداق قىلىشقا قادىر ئىدى. بىراق مەجبۇرلاش بىلەن ئىنسانلارنى سىناش مۇمكىن بولمايتتى. ۋەھالەنكى، ئۇنىڭ مەقسىتى ئىنسانلارنى سىناش ئىدى.

وَأَنَّ أَحْكَمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَأَحْذَرَهُمْ أُنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنكُمْ فَإِنَّهُ مِنَّهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) نىڭ ئارىسىدا ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان كىتاب (قۇرئان) بويىچە ھۆكۈم قىلغىن، ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن، ئۇلارنىڭ ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان (قۇرئان) نىڭ بىر قىسمىدىن سېنى ۋاز كەچتۈرۈشىدىن ھەزەر ئەيلىگىن. ئەگەر ئۇلار (ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان ھۆكۈمدىن) يۈز ئۆرۈسە، بىلگىنىكى، ئۇلارنىڭ بىر قىسىم گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ئاللاھ ئۇلارنى جازالاشنى خالايدۇ. شەكسىزكى، كىشىلەردىن نۇرغۇنى پاسىقلاردۇر (يەنى پەرۋەردىگارىنىڭ تائىتىدىن باش تارتىپ، ھەقىقە خىلاپلىق قىلىپ گۇناھقا چۆمگۈچىلەردۇر) [49]. ئۇلار جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ ھۆكۈمىنى تەلەپ قىلامدۇ؟ ① (ھەقىقەتكە) جەزم قىلىپ ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن ھۆكۈمدە ئاللاھتىنمۇ ئادالەتلىك كىم بار؟ ② [50]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! يەھۇدىيلارنى ۋە ناسارالارنى دوست تۇتماڭلار ③. ئۇلار بىر - بىرىنىڭ دوستىدۇر ④. سىلەردىن كىمكى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئۇمۇ ئەنە شۇلاردىن سانىلىدۇ، شەكسىزكى، ئاللاھ زالىم قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ ⑤ [51].

① ئەمدى قۇرئان ۋە ئىسلامدىن باشقا ھەر قانداق تۈزۈم جاھىلىيەت خۇراپاتىدۇر. ئۇلار ھېلەم ئىسلامدىن ئىبارەت بۈيۈك ھىدايەت نۇرىنى تاشلاپ قويۇپ، جاھىلىيەت قاراڭغۇلىقىدىن يول ئىزدەمدۇ؟ بۇ يەردىكى سوئال جۈملە ئىنكار قىلىش، ئەيىبلەش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى ئاللاھ ساڭا نازىل قىلغان مەزكۇر ھۆكۈمدىن يۈز ئۆرۈپ، جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ تۈزۈملىرىنى تەلەپ قىلامدۇ؟ (فەتھۇلقەدىر)

② پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ئەڭ يامان كۆرىدىغان ئۈچ ئادەم بار، ھەرەمدە دىنسىزلىقنى تەرغىب قىلغۇچى، ئىسلامنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ جاھىلىيەت يولىنى ئىزدىگۈچى، ناھەق قان تۆكمەكچى بولغان كىشى». (سەھىھۇل بۇخارى 6882 - ھەدىس)

③ ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى ئىسلامنىڭ ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ دۈشمىنى بولغان خرىستىئانلار ۋە يەھۇدىيلارنى دوست تۇتۇشتىن توستى. ئاندىن ئۇلارنى دوست تۇتقانلارغا قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ، ئۇلارنى دوست تۇتقانلارمۇ، شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن سانىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. (تەپسىلى مەلۇماتقا ئىگە بولۇش ئۈچۈن سۈرە ئال ئىمران 28 - ۋە 118 - ئايەتلەرنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

④ قۇرئان بايان قىلغان بۇ ھەقىقەتنى ھەممە ئادەم رىئاللىقتىن كۆرەلەيدۇ. رىئاللىق شۇكى، يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالار ئوتتۇرىسىدا ئېتىقاد جەھەتتىن قاتتىق ئىختىلاپ مەۋجۇتتۇر. ئەمما شۇنداق تۇرۇپمۇ، ئۇلار ئىسلامغا ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى تۇرۇشتا بىر - بىرى بىلەن ھەمكارلىشىدۇ ۋە بىر - بىرىنى ھىمايە قىلىدۇ.

⑤ بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق رىۋايەت بار. ئوبادە ئىبنى سامىت ئەنسارى

رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە مۇناپىقلارنىڭ باشلىقى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئىككىسى جاھىلىيەت دەۋرىدىن تارتىپلا يەھۇدىيلار بىلەن ئىتتىپاقداش ئىدى. بەنۇ قەينۇقا يەھۇدىيلارنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى ئۇرۇشقاندا، ئوبادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇلار بىلەن بولغان ئىتتىپاقداشلىقنى بىكار قىلغانلىقى ۋە ئۇلاردىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىنى جاكارلىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئەكسىچە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي يەھۇدىيلار تەرەپتە تۇردى. شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت چۈشتى. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبىگە مۇناسىۋەتلىك بىر قانچە رىۋايەت بولسىمۇ، بۇ چەكلىمە ئومۇمىيىدۇر.

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَحْنُيَ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهِ فَيُضْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَدِيمِينَ ﴿٥٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَهْلُؤَلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَلُهُمْ فَأُضْبِحُوا خَسِرِينَ ﴿٥٧﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٨﴾

دىللىرىدا (مۇناپىقلىق) كېسىلى بارلارنىڭ ① «(زامان ئۆزگىرىپ كاپىرلار زەپەر تاپسا) ئۆزىمىزگە بىر پالاكەتچىلىك كېلىشىدىن قورقىمىز» دەپ ②، ئۇلار (يەنى يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلار) بىلەن دوست بولۇشقا ئالدىرىشىۋاتقانلىقىنى كۆرسەن. ئاللاھ يېقىندا (رەسۇلۇللاھقا، مۇسۇلمانلارغا) غەلبە (يەنى مەككىنى پەتھى قىلىشنى) ئاتا قىلىدۇ ③، ياكى (مۇناپىقلار ھەققىدە) ئۆز تەرىپىدىن بىر ھۆكۈمنى مەيدانغا كەلتۈرىدۇ - دە ④، (دىلىدا مۇناپىقلىق كېسىلى بارلار) ئۇلارنى (يەنى مۇئىمىنلەرنىڭ دۈشمەنلىرىنى) كۆڭلىدە يوشۇرۇن دوست تۇتقانلىقى ئۈچۈن نادامەت چېكىدۇ [52]. بۇ چاغدا (يەنى مۇناپىقلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا قىلغان ھىيلە - مەكرى پاش قىلىنغاندا) مۇئىمىنلەر (بىر - بىرىگە): «بىز چوقۇم سىلەر بىلەن بىللە دەپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن كۈچلۈك قەسەم ئىچكەنلەر مۇشۇلارمۇ؟» دېيىشىدۇ. ئۇلارنىڭ (يەنى مۇناپىقلارنىڭ) قىلغان ياخشى ئەمەللىرى بىكار بولدى، ئۇلار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) زىيان تارتقۇچىلاردىن بولدى [53]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەردىن كىمكى مۇرتەد بولىدىكەن (يەنى دىندىن يېنىۋالىدىكەن) ⑤، ئاللاھ (مۇنداقلارنىڭ ئورنىغا) ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان، ئۇلارمۇ ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغان ⑥، مۇئىمىنلەرگە كەمتەر، كاپىرلارغا قاتتىق قول، ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغان ۋە مالا مەت قىلغۇچىنىڭ مالا مەتتىن قورقمايدىغان ⑦ بىر قەۋمنى ئۇزاققا قالماي مەيدانغا كەلتۈرىدۇ. بۇ (سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلىنىش) ئاللاھنىڭ پەزىلىدۇركى، ئاللاھ ئۇنى خالىغان بەندىسىگە بېرىدۇ، ئاللاھ (نىڭ پەزىلى) كەڭدۈر، (ئاللاھ) ھەممىنى بىلگۈچىدۇر [54].

① يەنى دىللىرىدا مۇناپىقلىق كېسىلى بار كىشىلەرنىڭ يەھۇدىيلارنى دوست تۇتۇشقا ئالدىرايدىغانلىقىنى كۆرسەن.

② يەنى ئۇلار: مۇسۇلمانلار مەغلۇبىيەتكە دۇچار بولسا، ئۇنىڭ زىيىنى بىزگىمۇ يېتىپ قالىدۇ، ئەگەر يەھۇدىيلار بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتىمىز بولسا، مۇشۇنداق چاغلاردا قاتتىق ئەسقاتىدۇ، دەيدۇ.

③ يەنى پات يېقىندا ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە ۋە مۇسۇلمانلارغا دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن چوقۇم غەلبە - نۇسرەت ئاتا قىلىدۇ.

④ يەنى ئۇزۇن ئۆتمەي ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا ئۆز تەرىپىدىن نۇسرەت بېرىدۇ، يەنى يەھۇدىيلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنچ سالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۇرۇشماستىن تەسلىم بولىدۇ، يەھۇدىي ۋە ناسارالار مۇسۇلمانلارغا جىزىيە تۆلەيدىغان بولىدۇ. بۇ ئالدىن بېرىلگەن بېشارەت بەنى قۇرەيزە جەمەتىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى، ئۇلارنىڭ بالىلىرىنىڭ ئەسىر ئېلىنىشى، بەنى نەزىر جەمەتىنىڭ يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىلىشى قاتارلىقلارغا قارىتىلغان بولۇپ، بۇ ۋەقەلەر ئۇزۇن ئۆتمەي يۈز بەردى.

⑤ قەتادە (ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا ئىسلام دىندىن يېنىۋالىدىغانلارغا

مۇناسىۋەتلىك بۇ ۋەقەنى ئۆزىنىڭ ئالدىن بىلگۈچى سۈپىتى بىلەن بايان قىلدى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنلا يۈز بەردى. ئىسلام دىنىدىن يېنىپ مۇرتەد بولۇشتىن ئىبارەت بۇ پىتىنى بېسىقتۇرۇش شەرىپى ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھ ئەنھۇ ۋە ئۇ ئەۋەتكەن قوشۇنغا نېسىپ بولدى.

⑥ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇرتەدلەرگە قارشى كۆرەش قىلىدىغان قەۋمنىڭ 4 مۇھىم سۈپىتىنى بايان قىلدى: 1. ئاللاھ ئۆزى ئۇلارنى ياخشى كۆرىدۇ، ئۇلارمۇ ئاللاھنى ياخشى كۆرىدۇ. 2. مۇئىمىنلەرگە كەمتەر، كاپىرلارغا قاتتىق قول. 3. ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ. 4. ئۇلار ئاللاھنىڭ يولىدا ھەر قانداق مالاھەت قىلغۇچىنىڭ مالاھەتىدىن قورقمايدۇ. يەنى ئۇلار ئاللاھ تائالاغا تائەت قىلىشتا، ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا ھەر قانداق تاپا - تەنە ۋە مالاھەت قىلغۇچىلارنىڭ مالاھەتىدىن قورقمايدۇ. ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) مەزكۇر ئېسىل سۈپەتلەرگە ئىگە ئىدى، شۇڭلاشقا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ بەخت - سائادىتىگە ئېرىشتۈردى. دۇنيادىلا ئۆزىنىڭ ئۇلاردىن رازى بولغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان شاھادەتنامە ئاتا قىلدى.

⑦ بۇ مەزكۇر مۇئىمىنلەرنىڭ تۆتىنچى سۈپىتىدۇر. يەنى ئۇلار ئاللاھ تائالاغا تائەت قىلىشتا، ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا ھەر قانداق تاپا - تەنە ۋە مالاھەت قىلغۇچىلارنىڭ مالاھەتىدىن قورقمايدۇ. بۇمۇ ئىنتايىن مۇھىم خىسلەتتۇر. جەمئىيەتتە ئومۇملىشىپ كەتكەن يامان ئىشلارغا تاقابىل تۇرۇش، ھەقىقەتنىڭ ئۈستىدە مۇستەھكەم تۇرۇش ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىش ئۈچۈن بۇ سۈپەت بولمىسا بولمايدۇ. نۇرغۇن كىشىلەر جەمئىيەتتىكى گۇناھ ئىشلار ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپ ئىجتىمائىي ئەخلاقسىزلىقلاردىن ئۆزلىرىنى پاك ساقلاشنى خالايدۇ - يۇ، بىراق مالاھەت قىلغۇچىلارنىڭ تاپا - تەنەسىگە تاقابىل تۇرۇش ئىرادىسى ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈن، گۇناھ - مەئسەيەت رامكىسىدىن چىقالماي قالىدۇ، نەتىجىدە ئۇ ئەخلاقسىزلىقلاردىن ئۆزلىرىنى ساقلاپ قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن كېيىنكى ئايەتتە مەزكۇر سۈپەتلەرگە ئىگە بولغانلىق ئاللاھنىڭ پەزىلى - مەرھىمىتىگە ئېرىشكەنلىك بولىدىغانلىقى بىلدۈرۈلدى.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٦﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ دوستۇڭلار ئاللاھتۇر، ئاللاھنىڭ رەسۇلىدۇر ۋە نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدىغان، زاكات بېرىدىغان ۋە (ئاللاھقا كەمتەرلىك بىلەن) بويسۇنىدىغان مۇئمىنلەردۇر ① [55]. كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى ۋە مۇئمىنلەرنى دوست تۇتىدىكەن، (ئۇ ئاللاھنىڭ قوشۇنىدىندۇر). ئاللاھنىڭ قوشۇنى ② (ئەلۋەتتە) غالىبتۇر [56].

① يۇقىرىدا يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى دوست تۇتۇش مەنىسى قىلىنغان ئىدى. ئەمدى «ئۇنداقتا كىملىرىنى دوست تۇتۇش كېرەك؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرىلىۋاتىدۇ: مۇئمىنلەر ھەممىدىن بۇرۇن ئاللاھنى، رەسۇلىنى، ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا ئىمان ئېيتقان مۇئمىنلەرنى دوست تۇتۇش كېرەك. تۆۋەندە ئۇ مۇئمىنلەرنىڭ باشقا سۈپەتلىرى بايان قىلىنىدۇ.

② بۇ يەردە ﴿حِزْبُ اللَّهِ﴾ «ئاللاھنىڭ قوشۇنى» نىڭ ئالامەتلىرى ۋە ئۇ جامائەتنىڭ غەلبە قىلىدىغانلىقى بېشارىتى سۆزلىنىۋاتىدۇ. «ئاللاھنىڭ قوشۇنى» دېگەن پەقەت ئاللاھنى، رەسۇلىنى ۋە مۇئمىنلەرنى دوست تۇتىدۇ؛ كاپىرلار، يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار ھەر قانچە يېقىن تۇغقان بولسىمۇ، ئۇلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ، دوستمۇ تۇتمايدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا سۈرە مۇجادىلەنىڭ ئاخىرقى ئايىتىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشىنىدىغان بىر قەۋمنىڭ ئاللاھ بىلەن ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن قارشىلاشقانلارنى - ئۇلارنىڭ ئانىلىرى، ئوغۇللىرى، يا قېرىنداشلىرى، يا ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بولغان تەقدىردىمۇ - دوست تۇتقانلىقىنى كۆرمەيسەن (يەنى ئۇلارنى دوست تۇتۇشى مۇمكىن ئەمەس)﴾.

ئاندىن ئۇلارغا بېشارەت بېرىلدى: ﴿ئەنە شۇلارنىڭ دىللىرىدا ئاللاھ ئىمانى مەھكەم قىلدى ۋە ئۆز دەرگاھىدىن بولغان روھ بىلەن ئۇلارنى كۈچەيتتى، ئاللاھ ئۇلارنى ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ، ئاللاھتىن ئۇلارمۇ مەمنۇن بولىدۇ، ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ قوشۇنىدۇر، بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ قوشۇنى مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾. (سۈرە مۇجادىلەنىڭ ئاخىرقى ئايىتى)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ
 إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُؤًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

ئى مۇئمىنلەر! سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر ئىچىدىكى دىنىڭلارنى مەسخىرە ۋە ئويۇن - تاماشا ماۋزۇسىغا ئايلاندۇرۇۋالغانلارنى ۋە كاپىرلارنى دوست تۇتماڭلار. ①. ئەگەر (ھەقىقىي) مۇئمىن بولساڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار [57]. سىلەر نامازغا چاقىرىغان (يەنى ئەزان ئېيتقان) چېغىڭلاردا، ئۇلار نامازنى (ھەم سىلەرنى) مەسخىرە ۋە ئويۇن - تاماشا ماۋزۇسىغا ئايلاندۇرۇۋالدىڭلار، ②. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار (نامازنىڭ ھېكمىتىنى ۋە نامازنىڭ نەپسىنى پاكلاشتىكى غايىسىنى) چۈشەنمەيدىغان قەۋمدۇر [58].

① «كىتاب بېرىلگەنلەر» دېگەندە يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار، «كاپىرلار» دېگەندە مۇشرىكلار كۆزدە تۇنۇلىدۇ. بۇ يەردە يەنە شۇ نۇقتا تەكىتلەندىكى، دىننى مازاق قىلىپ، كەمسىتكەنلەر ئاللاھنىڭ ۋە رەسۇلىنىڭ دۈشمىنىدۇر، شۇڭا مۇئمىنلەر ئۇلارنى دوست تۇتماسلىقى لازىم.

② ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «شەيتان ئەزاننى ئاڭلىغاندا ئۇنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن ئاۋازلىق ئوسۇرغان ھالەتتە تىكىۋېتىدۇ. ئەزان تۈگىگەندە قايتىپ كېلىدۇ. تەكبىر ئوقۇلسا، يەنە قاچىدۇ. تەكبىر ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ، بەندىنىڭ كۆڭلىگە بۇنى ئويلا، بۇنى ئەسلە دەپ ۋەسۋەسە سالىدۇ، ھەتتا ئۇ بەندە قانچە رەكئەت ناماز ئوقۇغانلىقىنى بىلەلمەي قالىدۇ. كىمكى شۇنداق ئىشقا دۇچ كەلسە، سالام بېرىشتىن بۇرۇن ئىككى سەجدە قىلىۋەتسۇن.» (سەھىھۇل بۇخارى 608 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 389 - ھەدىس) ئەزاننىڭ ئاۋازى شەيتاننىڭ دىلىغا ياقمىغاندەك ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ دىللىرىغىمۇ ياقمايدۇ، شۇڭا ئۇلار ئەزاننى مەسخىرە قىلىدۇ. بۇ ئايەتتىن ھەدىس شېرىپىنىڭمۇ قۇرئان كەرىمگە ئوخشاش دىننىڭ ئاساسىي مەنبەسى ھەم دەلىل - ھۆججىتى ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. چۈنكى قۇرئان كەرىم نامازغا چاقىرىشنى تىلغا ئالغان بىلەن، بۇ چاقىرىشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ۋە چاقىرىق ئىبارىلىرىنىڭ نېمە بولىدىغانلىقى ھەققىدە ھېچنېمە دېمىگەن. بۇ تەپسىلات ھەدىسلەردە كەلگەن. شۇ ۋەجىدىن مەزكۇر تەپسىلات ھەدىس شېرىپىنىڭ دىننىڭ مەنبەسى ۋە دەلىل - ھۆججىتى ئىكەنلىكىگە پاكىتتۇر. ھەدىسنى دىننىڭ دەلىل - ھۆججىتى دېگەننىڭ مەنىسى دىنىي ئەھكاملار ۋە شەرىئىي دەلىللەرنىڭ ئىلمىي مەنبەسى دېمەكتۇر. يەنى قۇرئان كەرىم ئايىتى بىلەن ئىسپاتلانغان ئەھكاملارغا ئىشىنىش پەرز، ئۇلارغا ئەمەل قىلىش ۋاجىپ، ئۇلارنى ئىنكار قىلىش كۇفرلىق بولغاندەك، رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرى بىلەن ئىسپاتلانغان ئەھكاملارغا ئىشىنىشمۇ پەرز، ئۇلارغا ئەمەل قىلىشمۇ ۋاجىپ، ئۇلارنى ئىنكار قىلىشمۇ ئوخشاشلا كۇفرلىقتۇر. شۇنداق ھۆججەت بولۇشنىڭ شەرتى ھەدىس پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەنسۇپ قىلىنغان، رىۋايەت قىلغۇچىلار ئارىلىقتا ئۈزۈلۈپ قالمىغان بولۇشى (يەنى سەھىھ بولۇشى) كېرەك. سەھىھ ھەدىس - كۆپ ساھابىلەر ئوخشاش شەكىلدە رىۋايەت قىلغان مۇتەۋاتىر دەرىجىدىكى ھەدىس بولسۇن ياكى ئاھاد دەرىجىدىكى ھەدىس بولسۇن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى ۋە ئىش - ھەرىكىتىدىن ئېلىنغان ھەدىس بولسۇن ياكى مەلۇم ئىشقا سۈكۈت قىلىپ تەستىقلىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ھەدىس بولسۇن ھەممىسىگە ئەمەل قىلىش زۆرۈردۇر.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقُمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنبِئُكُمْ بِشَرِّ مِّنْ ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ ٱلْقِرَدَةَ ٱلْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّاغُوتَ ۗ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَآتًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوا ءَامَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِٱلْكَفْرِ وَهُمْ قَدِ خَرَجُوا بِهِ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئى ئەھلى كىتاب! سىلەر پەقەت بىزنىڭ ئاللاھقا، بىزگە نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)، بۇنىڭدىن ئىلگىرى (پەيغەمبەرلەرگە) نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىمان ئېيتقانلىقىمىز ۋە سىلەرنىڭ كۆپچىلىكىڭلار پاسىق بولغانلىقىڭلار ئۈچۈنلا، بىزنى ئەيىبلەمسىلەر؟» [59] ئېيتقىنكى، «سىلەرگە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بۇنىڭدىنمۇ (يەنى سىلەرنىڭ ئەيىبلىگىنىڭلاردىنمۇ) يامانراق جازاغا ئۇچرايدىغانلارنى ئېيتىپ بېرىمۇ؟ ئۇلار (سىلەرنىڭ ئەجدادىڭلار بولۇپ) ئاللاھ ئۇلارنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلغان ۋە ئۇلارغا غەزەپ قىلغان، ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنى مايمۇن ۋە چوشقىغا ئايلاندۇرۇۋەتكەن كىشىلەردۇر. ئۇلار تاغۇتقا چوقۇنغان كىشىلەر بولۇپ، ئەنە شۇلارنىڭ ئورنى ئەڭ ياماندۇر (يەنى دوزاختۇر)، (ئۇلار) توغرا يولدىن بەكمۇ ئاداشقانلاردۇر» ﴿60﴾. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلاردىن بولغان مۇناپىقلار) يېنىڭلارغا كەلگەن چاغدا، بىز ئىمان ئېيتتۇق دەيدۇ، ۋاھالەنكى، ئۇلار كۇفرى بىلەن كىرگەن ئىدى، يەنە شۇ كۇفرى بىلەن چىقىپ كەتتى (يەنى ئۇلارنىڭ ھالىتى ئۆزگەرمىدى). ئاللاھ ئۇلارنىڭ يوشۇرغان نەرسىسىنى (يەنى نىفاقىنى ۋە كۇفرىنى) ئوبدان بىلىدۇ ﴿61﴾.

① يەنى (ئى ئەھلى كىتاب!) سىلەر بىزنى نېمىگە ئاساسەن يامان كۆرۈپ، ئەيىبلەيسىلەر؟ بىزنىڭ ئاللاھقا، قۇرئان كەرىمگە ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى چۈشۈرۈلگەن كىتابلارغا ئىمان ئېيتقانلىقىمىزدىن باشقا ئەيىبىمىز يوق. بۇنى قانداقمۇ ئەيىب ۋە گۇناھ دېگىلى بولسۇن؟ بۇ سىلەر ئويلىغاندەك ئەيىبلىنىدىغان ئىش ئەمەس. بىز چوقۇم سىلەرگە كىمنىڭ يامان كۆرۈلۈشىگە ۋە ئەيىبلىنىشىگە لايىق ئىكەنلىكىنى، كىمنىڭ ئەڭ يامان ۋە ئەڭ ئازغۇن ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىمىز. ئۇلار شۇنداق كىشىلەركى، ئاللاھ ئۇلارغا لەنەت قىلغان، غەزەپ قىلغان، بەزىلىرىنى توڭگۇزغا ۋە مايمۇنغا ئايلاندۇرۇۋەتكەن ۋە ئۇلار تاغۇتقا چوقۇنغان. سىلەر بۇ ئۆتمۈشتىكى قىلمىش - ئەتمىشىڭلارغا قاراپ بېقىڭلار! بۇ كىملىرىنىڭ ئۆتمۈشى؟ بۇ دەل سىلەرنىڭ ئۆتمۈشۈڭلار ئەمەسمۇ؟

② بۇ يەھۇدىي مۇناپىقلارنىڭ سۈپەتلىرى بولۇپ، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كۇفرى بىلەن كىرىدۇ، يەنە شۇ كۇفرى بىلەن چىقىپ كېتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆھبىتى، ۋەز - نەسبەتلىرى ئۇلارغا تەسىر قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ دىللىرىدا كۇفرى يوشۇرۇنغان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كىرىشتىكى مەقسىتى ھىدايەت تېپىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ھىيلە - مىكىر قىلىش ۋە ئالداپ قويۇش بولىدۇ. بۇنداق كىرگەننىڭ نېمىگە پايدىسى بولسۇن؟

وَتَرَى كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسْرِعُونَ فِي الْأَثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنِ قَوْلِهِمُ الْأَثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلَعْنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

سەن ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ گۇناھتا، زۇلۇم سېلىشتا ۋە ھارام يېيىشتە بىر - بىرى بىلەن بەسلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان! [62] ئۇلارنىڭ رەببىي ئالىملىرى (زاھىتىلىرى)، ئىلىم ئەھلىلىرى نېمە ئۈچۈن ئۇلارنى يالغان سۆزلەشتىن، ھارام يېيىشتىن توسمايدۇ؟ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان! ① [63] يەھۇدىيلار: «ئاللاھنىڭ قولى باغلاقلقتۇر (يەنى ئاللاھ بېخىلدۇر ياكى پېقىردۇر)» ② دېدى. يەھۇدىيلارنىڭ قوللىرى باغلانسۇن! ئۇلار بۇ سۆزلىرى سەۋەبلىك ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن يىراق قىلىندى، ئەكسىچە، ئاللاھنىڭ ئىككى قولى ئوچۇقتۇر (پەزلى - كەرەمى كەڭدۇر)، قانداق خالىسا شۇنداق رىزىق بېرىدۇ. (يەھۇدىيلارنىڭ ھاكاۋۇرلۇقىدىن) رەببىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان (قۇرئان) ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىدە يامانلىقنى ۋە كۇفرىنى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ساڭا دۈشمەنلىكىنى ۋە قۇرئاننى ئىنكار قىلىشىنى زىيادە قىلىدۇ). بىز ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىيامەتكىچە داۋاملىشىدىغان ئۆچمەنلىك ۋە دۈشمەنلىكنى سالدۇق.

① ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە رەببىي ئۆلىمالار، ئابدلار ۋە زاھىتىلارغا كايىدى، كۆپ ساندىكى ئاۋام كۆز ئالدىڭلاردا گۇناھ - مەئسىيەت ۋە ھارام ئىشلارنى قىلىۋاتسا، سىلەر ئۇلارنى توسمايسىلەر، بۇنداق ئەھۋالدا سىلەرنىڭ سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشۇڭلار ناھايىتى ئېغىر گۇناھتۇر. بۇنىڭدىن ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇشنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكى، ئۇنى تەرك ئېتىشىنىڭ نەقەدەر قاتتىق گۇناھ ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. بۇ نۇقتا ھەدىسلەردىمۇ ناھايىتى ئېنىق ۋە كۆپ تىلغا ئېلىنغان.

② بۇ سۈرە ئال ئىمراننىڭ 181 - ئايىتىدە بايان قىلىنغان مەزمۇنىنىڭ دەل ئۆزى بولۇپ، ئۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىشقا تەرغىب قىلىپ، ئۇنى ئۆزىگە خۇشاللىق بىلەن قەرز بېرىپ تۇرغانغا ئوخشۇتۇپ ئىپادىلىگەندە، يەھۇدىيلار: «ئاللاھ ھەقىقەتەن پېقىر» ئىكەن، ئىنسانلاردىن قەرز سوراۋاتىدۇ، دېگەن ئىدى. ئۇلار بۇ ئايەتتە ئىپادىلەنگەن گۈزەل ئۇسلۇبىنى چۈشۈنەلمىدى. يەنى ھەممە نەرسىنى ئىنسانلارغا ئاللاھ بەرگەن. ئاللاھ بەرگەن مال - دۇنيانىڭ ئاز بىر قىسمىنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىش ھەقىقەتتە قەرز بەرگەنلىك ئەمەس، شۇنداقتىمۇ ئاللاھ ھەددىدىن تاشقىرى مېھرىبان زات بولغاچقا ئازغىنە سەدىقە قىلغانغىمۇ ناھايىتى كۆپ ئەجىر ئاتا قىلىدۇ. ھەتتا بىر دانى يەتتە يۈز دانىغىچە كۆپەيتىپ بېرىدۇ، ئاللاھ ئۆزىنىڭ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىشنى ئاللاھقا خۇشاللىق بىلەن قەرز بېرىپ تۇرۇش دەپ ئىپادىلىدى. بۇنىڭ سەۋەبى بىر نۇقتىنى چۈشەندۈرۈپ قويۇش ئىدى: سىلەر ئاللاھنىڭ يولىدا قانچىلىك كۆپ پۇل - مال سەرپ قىلساڭلار، ئاللاھ تائالا ئۇنى سىلەرگە نەچچە ھەسسە قىلىپ قايتۇرۇپ بېرىدۇ.

﴿مَغْلُولَةٌ﴾ نىڭ مەنىسى بېخىل دېمەكتۇر. يەنى يەھۇدىيلار ئاللاھ تائالانىڭ قولى باغلاغلىق دېمەكچى ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالا ئۆزىدىكى نەرسىنى چىڭ تۇتۇۋالىدىغان بېخىل دېمەكچى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ بۇ

سۆزلىرىدىن پاكىتۇر ۋە ئۈستۈندۈر. (ئىبنى كەسىر) ئاللاھ تائالا دېدىكى، «يەھۇدىيلارنىڭ قوللىرى باغلانسۇن!» يەنى بېخىللىق يەھۇدىيلارنىڭ ئادىتىدۇر. ئاللاھنىڭ ئىككى قولى ئوچۇقتۇر، قانداق خالىسا، شۇنداق سەرپ قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا "وَاسِعُ الْقُضَلِ" مەرھىمىتى كەڭ، "جَزِيلُ الْعَطَاءِ" كۆپ ئىنئام قىلغۇچىدۇر. بارلىق خەزىنىلەر ئۇنىڭ ئىلكىدىدۇر. شۇڭا ئۇ مەخلۇقاتلىرىنىڭ بارلىق ھاجەتلىرىنى ۋە ئېھتىياجلىرىنى تەرتىپلىك ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئىدارە قىلىپ تۇرىدۇ. ئۇ بىزگە كېچە - كۈندۈزلىرىمىزدە، سەپەرگە چىققىنىمىزدا، مۇقىم تۇرغىنىمىزدا ۋە بارلىق ئەھۋالىمىزدا بىز ئېھتىياجلىق بولغان ۋە بولىدىغان ھەممە نەرسىنى يارىتىپ بېرىدۇ.

﴿ ئاللاھ سىلەرگە سورىغان نەرسەڭلارنىڭ ھەممىسىنى بەردى، سىلەر ئاللاھنىڭ نېمىتىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر، كاپىر ئادەم، شەك - شۈبھىسىزكى، زۇلۇم قىلغۇچىدۇر، (ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە) كۈفرىلىق قىلغۇچىدۇر ﴾. (سۈرە ئىبراھىم 34 - ئايەت) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالانىڭ ئوڭ قولى لىقمۇلىق تولغان بولۇپ، كېچە - كۈندۈز سەرپ قىلىسمۇ كەم بولۇپ قالمايدۇ. ئۇ ئاسمان ۋە زېمىننى ياراتقاندىن بۇيان سەرپ قىلىپ كېلىۋاتىدۇ، شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ قولىدىكى خەزىنە كەم بولۇپ قالغىنى يوق...» (سەھىھۇل بۇخارى 7419 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 993 - ھەدىس)

كَلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ التَّعِيمِ ﴿٦٥﴾

ئۇلار ھەر قاچان ئۇرۇش ئوتىنى ياقماقچى بولسا، ئاللاھ ئۇنى ئۆچۈرىدۇ^①، ئۇلار يەر يۈزىدە (ئىسلامغا سۈيىقەست قىلىش ۋە مۇسۇلمانلار ئارىسىدا پىتنە قوزغاش بىلەن) بۇزغۇنچىلىق قىلىپلا يۈرىدۇ، ئاللاھ بۇزغۇنچىلارنى ياقتۇرمايدۇ^② [64]. ئەگەر ئەھلى كىتاب (ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ھەقىقىي) ئىمان ئېيتسا ۋە (ئاللاھ چەكلىگەن ئىشلاردىن) ساقلانسا ئىدى^③، بىز ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى چوقۇم كەچۈرەتتۇق، ئۇلارنى چوقۇم نازۇنپەتلىك جەننەتكە كىرگۈزەتتۇق [65].

- ① يەنى قاچانكى ئۇلار ساڭا سۈيىقەست قىلماقچى بولۇپ، پىلان تۈزسە ياكى ئۇرۇش قىلىشقا تەييارلىق قىلسا، ئاللاھ تائالا ئۇنى بىكار قىلىۋېتىپ، سۈيىقەستنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە ياندۇرىدۇ. «ئورنى كىم كولىسا، ئۆزى چۈشىدۇ» دېگەن ھەقىقەتنى، يەنى يامانلىقنىڭ نەتىجىسىنى ئۆزلىرىگە كۆرسىتىدۇ.
- ② ئۇلارنىڭ ئىككىنچى ئادىتى شۇكى، ئۇلار يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىش، پىتنە - پاسات تارقىتىش ئۈچۈنلا ھەرىكەت قىلىدۇ، ھالبۇكى، ئاللاھ تائالا زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمايدۇ.
- ③ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن ئىمان كەلتۈرۈش تەلەپ قىلغان نەرسىلەرنىڭ ئەڭ مۇھىمى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش ئىدى، ھەتتا ئۇلارغا چۈشۈرۈلگەن كىتابلاردىمۇ شۇنداق بۇيرۇق بار ئىدى. ﴿وَاتَّقُوا﴾ ئۇلار ئاللاھقا ئاسىي بولۇشتىن ساقلانسا ئىدى، يەنى ئۇلار مۇبتىلا بولغان ئەڭ چوڭ ئاسىيلىق ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىشتىن ساقلانسا ئىدى.

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكْلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

ئەگەر ئۇلار تەۋراتقا، ئىنجىلغا ۋە رەببى تەرىپىدىن ئۇلارغا نازىل قىلىنغان باشقا كىتابلارغا ئەمەل قىلسا ئىدى ①، ئۇلار چوقۇم ئۈستىلىرىدىن ۋە ئاياغلىرى ئاستىدىن (بېرىلگەن رىزىقنى) يەيتتى (يەنى ئۇلارغا ئاسمان - زېمىندىن كەڭ رىزىق بېرىلەتتى) ②، ئۇلاردىن توغرا يولدا بولغان (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان) بىر تۈركۈم كىشىلەر بار. ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرىنىڭ قىلمىشى نېمىدېگەن يامان! ③ [66]

① تەۋرات ۋە ئىنجىلغا ئەمەل قىلسا دېمەك ئۇ كىتابلاردىكى بۇيرۇلغان ئەھكاملارغا ئەمەل قىلسا دېمەكتۇر. ئۇ بۇيرۇقلارنىڭ بىرى ئاخىرقى پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئىدى. " وَمَا أُنزِلَ " «نازىل قىلىنغان باشقا كىتابلارغا ئەمەل قىلسا» دېگەن قۇرئان كەرىمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق ساماۋى كىتابلارغا ئىمان كەلتۈرسە دېمەكتۇر. يەنى ئۇلار ئىسلامنى قوبۇل قىلسا ئىدى.

② «ئۈستىلىرىدىن ۋە ئاياغلىرى ئاستىدىن» دەپ كەلتۈرۈلۈشى ئاللاھ ئاتا قىلغان رىزىقنىڭ تۈرلىرىنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۆپ ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. «ئۈستىدىن» دېمەك ئاسماندىن، يەنى ئېھتىياجىغا قاراپ يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرەتتى. «ئاستىدىن» دېمەك زېمىندىن، يەنى زېمىن ئۇ يامغۇرنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈپ، ئۆسۈملۈكلەرنى چىقىراتتى، نەتىجىدە باياشاتچىلىقمۇ ۋە مەمۇرچىلىقمۇ بولاتتى. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە بايان قىلغاندەك: ﴿(پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن ھالاک قىلىنغان) شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئىمان ئېيتقان ۋە (كۇفرىدىن، گۇناھلاردىن) ساقلانغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇلارنى ئاسمان - زېمىننىڭ پاراۋانلىقلىرىغا مۇيەسسەر قىلاتتۇق﴾. (سۈرە ئەئراف 96 - ئايەت)

③ لېكىن ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئىمان يولىنى تاللىماي، كۇفرىدا چىڭ تۇردى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلدى. ئەنە شۇلارنىڭ كۇفرىدا چىڭ تۇرغانلىقى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغانلىقى بۇ يەردە «يامان قىلمىش» دەپ ئىپادىلەندى. ﴿ئۇلاردىن توغرا يولدا بولغان (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان) بىر تۈركۈم كىشىلەر بار﴾ دېگەن ئابدۇللاھ ئىبنى سالىم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قاتارلىق مەدىنىدىكى يەھۇدىيلاردىن مۇسۇلمان بولغان سەككىز - توققۇز كىشىنى كۆرسىتىدۇ.

* يَتَأْتِيهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

ئى پەيغەمبەر! رەببىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان ۋەھىينى (تولۇق) يەتكۈزگىن، ئەگەر (شۇنداق) قىلمىساڭ، ئاللاھنىڭ دىنىنى يەتكۈزمىگەن بولسىن ①. ئاللاھ سېنى كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلايدۇ ②. شەكسىزكى، ئاللاھ كاپىر قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [67]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) سىلەر تەۋراتقا، ئىنجىلغا ۋە سىلەرگە پەرۋەردىگار بىڭلاردىن نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) تولۇق ئەمەل قىلمىغۇچە، سىلەر (ھەقىقەتتىن ھېچ نەرسىنىڭ ئۈستىدە ئەمەسسىلەر (يەنى ئېتىبارغا ئالغۇدەك دىندا بولغان بولمايسىلەر)). رەببىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان ھەقىقەتلەر ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىدە يامانلىق ۋە كۇفرىنى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ ③. شۇڭا كاپىر قەۋم ئۈچۈن قايغۇرمىغىن (چۈنكى پەيغەمبەرلەرنى يالغانغا چىقىرىش ئۇلارنىڭ ئادىتىدۇر) [68].

① بۇ بۇيرۇقنىڭ پايدىسى شۇ بولدىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە نازىل قىلىنغان ۋەھىينى مالاھەت قىلغۇچىلارنىڭ مالاھەتتىن قورقماستىن، كېمەيتىمەستىن كىشىلەرگە تولۇق يەتكۈزدى. دېمەك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى بۇيرۇلغان بويىچە ئادا قىلدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا نازىل قىلغان دىن ئەھكاملىرىدىن بىر نەرسىنى يوشۇرغان دەيدىكەن، ئۇ چوقۇم يالغان ئېيتقان بولىدۇ.» (سەھەۋۇل بۇخارى 4612 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 177 - ھەدىس) ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن: «سىلەردە قۇرئاندىن باشقا ۋەھىي ئارقىلىق چۈشكەن بىرەر نەرسە بارمۇ؟» دەپ سورالغاندا، ئۇ قەسەم قىلىپ تۇرۇپ: «ياق» دەپ جاۋاب بېرىپ، «لېكىن ئاللاھ بىر بەندىسىگە قۇرئاننى چۈشەنچە ئاتا قىلغان بولسا، شۇ بار، يەنە بۇ سەھىپە بار، ئۇنىڭدا رەسۇلۇللاھنىڭ دىيەت، قاتىللىق ۋە ئەسىرلەرگە ئالاقىدار ھەدىسلىرى بار» دېدى. (سەھەۋۇل بۇخارى 111 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىدىن يۈزىڭ ياكى بىر يۈز قىرىق مىڭ ئادەم توپلانغان ۋىدالىشىش ھەججىدىكى خۇتبىسىدە: «ئى خالايق! سىلەر مەن توغرىلىق سورىلىسىلەر، سىلەر نېمە دەپ جاۋاب بېرىسىلەر؟» دېدى. ساھابىلار: «بىز سېنىڭ ۋەزىپىڭنى يەتكۈزگەنلىكىڭگە، ئادا قىلغانلىقىڭغا ۋە بىزگە نەسەت قىلغانلىقىڭغا گۇۋاھلىق بېرىمىز» دېدى. بۇنى ئاڭلاپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى: «ئى ئاللاھ! يەتكۈزدۈممۇ؟ ئى ئاللاھ! سەن گۇۋاھ بولغىن (دەپ ئۈچ قېتىم تەكرارلىدى)». (سەھىھ مۇسلىم 1218 - ھەدىس)

② ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھەم مۆجىزىلىك تەرىقىدە ھەم زاھىرىي سەۋەب - ئامىللار بىلەنمۇ قوغدىغان ئىدى، زاھىرىي سەۋەب - ئامىللار بىلەن قوغدىغانلىقى شۇكى، بۇ ئايەت چۈشۈشتىن خېلى ئىلگىرى ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ئەبۇ تالىپنىڭ دىلىغا ئۇنىڭ مېھرىنى سالىدى، تاغىسى ئۇنى ھىمايە قىلىپ تۇردى، ئۇنىڭ مۇسۇلمان بولماي كاپىر ھالەتتە تۇرغانلىقىمۇ مۇشۇ سەۋەبلەرنىڭ بىر قىسمى بولسا كېرەك. چۈنكى ئەگەر ئۇ مۇسۇلمان بولۇپ كەتكەن بولسا، مەككە كاتتىباشلىرىنىڭ قەلبىدە ئۇنىڭغا بولغان ئېھتىرام ۋە ئۇنىڭدىن ئەيىمىنىش ئۇ دەرىجىدە چوڭ بولمايتتى، ئۇلار بىلەن دىنداش بولغانلىقى ئۈچۈن ھاياتىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇنى

قوغدىيالىدى. ئەبۇ تالىپ ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئاللاھ تائالا ئۇنى باشقا مەككە كاتتېباشلىرى ئارقىلىق، مەدىنىدە ئەنسارلار ئارقىلىق قوغدىدى. بۇ ئايەت چۈشكەندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (مۇھاپىزەتچى، قوغدىغۇچى دېگەندەك) زاھىرىي سەۋەبلەرنى قوللانمىدى. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خېلى ئېغىر خەتەرلەرگە دۇچ كەلدى، لېكىن ئاللاھ ئۇنى مۇھاپىزەت قىلدى. مەسلەن: ئاللاھ تائالا ئۇنى ۋاقتى - ۋاقتىدا ۋەھىي ئارقىلىق يەھۇدىيلارنىڭ مىكىرلىرىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ، خەتەرلىك سۈيقەستلەردىن ساقلىدى، قاتتىق ئۇرۇش ۋاقتلىرىدىمۇ كاپىرلارنىڭ ناھايىتى خەتەرلىك ھۇجۇملىرىدىن قوغدىدى. مانا بۇ ئاللاھنىڭ قۇدرىتىدۇر، ئاللاھ خالىغان تەرىقىدە ئىشلارنى تەقدىر قىلىدۇ، ئاللاھتىن كەلگەن قازايى - قەدەرنى ھېچكىم قايتۇرالمىدۇ، ھېچكىم ئۇنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلالمايدۇ، ئاللاھ ھەممىدىن غالىپ ۋە ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

③ بۇ يەردىكى كۇفرىنىڭ ئېشىشى ئاللاھنىڭ قانۇنىيىتىگە يەنى ئۇسۇل - پىرىنسىپلىرىغا ئۇيغۇندۇر. يەنى بەزى ياخشى ئەمەللەر سەۋەبىدىن مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانى كۈچىيىدۇ، ئىلىمى ئاشىدۇ، ياخشىلىقلىرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. شۇنىڭدەك گۇناھ - مەئسىيەت ۋە ئاسىيلىق سەۋەبىدىن ئىنسانلار كۇفرىلىققا تېخىمۇ پاتىدۇ، يامانلىقتا تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشىدۇ. بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا تىلغا ئېلىنغان. مەسلەن: ﴿ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنكى ئۇ (قۇرئان) ئىمان كەلتۈرگەنلەرگە ھىدايەتتۇر ۋە (دىللاردىكى شەك - شۈبھىگە) شىپادۇر، ئىمان ئېيتمايدىغانلارنىڭ قۇلاقلىرى (قۇرئاننى ئاڭلاشتىن) ئېغىردۇر (يەنى قۇرئاننىڭ دەۋىتىگە قۇلاق سالمىغانلارنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنىڭ گۇناھ قۇلاقلىرى ئېغىردۇر)، قۇرئان ئۇلارنىڭ (دىللىرىغا) كورلۇقتۇر (يەنى ئۇلار ھىدايەت نۇرىنى كۆرمەيدۇ)، ئەنە شۇلار يىراقتىن نىدا قىلىنغۇچىلاردۇر (يەنى ئۇلار ھەقنى قوبۇل قىلماسلىقتا ئىمانغا يىراقتىن چاقىرىلغان، مۇساپىنىڭ يىراقلىقىدىن چاقىرىقنى ئاڭلىمىغان كىشىلەرگە ئوخشايدۇ)﴾. (سۈرە فۇسسەلەت 44 - ئايەت) ﴿بىز مۇئمىنلەرگە (يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا) شىپا ۋە رەھمەت بولىدىغان قۇرئان ئايەتلىرىنى نازىل قىلىمىز، قۇرئان كاپىرلارغا زىياندىن باشقىنى زىيادە قىلمايدۇ (يەنى ئۇلار قۇرئاننى تەستىق قىلمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ كۇفرى تېخىمۇ ئاشىدۇ)﴾. (سۈرە ئىسرا 82 - ئايەت)

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّالِحِينَ وَالنَّصْرَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٦﴾
 لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوا
 أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً فَعَمُوا وَصَمُوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

مۇئەممىنلەردىن، يەھۇدىيلاردىن، سابئىيلاردىن، ناسارالاردىن ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەل قىلغانلارغا (ئاخىرەتتە) قورقۇنۇچ يوقتۇر، ئۇلار غەم - ئەندىشە قىلمايدۇ ﴿69﴾. شەكسىزكى، بىز ئىسرائىل ئەۋلادىدىن چىن ۋەدە ئالغان ۋە ئۇلارغا (دىننىڭ ئىشلىرىنى بايان قىلىپ بېرىش ئۈچۈن) پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن ئىدۇق. ئۇلارغا ھەر قاچان بىرەر پەيغەمبەر ئۇلار ياقىتۇرمايدىغان بىرەر نەرسىنى (يەنى بىرەر ئەھكامنى) ئېلىپ كەلسە، ئۇلار (پەيغەمبەرلەرنىڭ) بىر قىسمىنى ئىنكار قىلدى، بىر قىسمىنى ئۆلتۈردى ﴿70﴾. ئۇلار (بىز ئىسرائىل ئەۋلادى پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرۈش بىلەن) ئازابقا (ياكى بالا - قازاغا) دۇچار بولمايمىز دەپ ئويلاپ، (ھەقىقەتنى كۆرۈش ۋە ئاڭلاشتىن) كور ۋە گاس بولۇۋالدى، (ئۇلار تەۋبە قىلغاندىن) كېيىن، ئاللاھ ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلدى. ئاندىن ئۇلارنىڭ نۇرغۇنى يەنە (ھەقىقەتنى كۆرۈش ۋە ئاڭلاشتىن) كور ۋە گاس بولۇۋالدى ﴿71﴾، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر ﴿71﴾.

① «سابئىيلار» دەسلەپتە بىر توغرا دىننىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بولغان (شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئاندا يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار بىلەن بىر جايدا زىكىر قىلىنغان)، لېكىن بىر زامانلاردىن كېيىن، ئۇلار پەرىشتىلەرگە ۋە يۇلتۇزلارغا چوقۇنىدىغان بولۇپ كەتكەن ياكى دىنسىز بولۇپ كەتكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن دىنسىز كىشىلەر «سابئىيلار» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان. بۇ مەزمۇن سۈرە بەقەرەنىڭ 62 - ئايىتىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى. ئەمدى قۇرئان كەرىم نازىل قىلىنغاندىن كېيىن، ئىسلامدىن باشقا ھېچبىر دىننىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئاخىرەتتە نىجات تاپالمايدۇ. ﴿كىمكى ئىسلام (دىنىدىن) غەيرى دىننى تىلەيدىكەن، ھەرگىز ئۇ (يەنى ئۇنىڭ دىنى) قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۇ ئاخىرەتتە زىيان تارتقۇچىدۇر﴾. (سۈرە ئال ئىمران 85 - ئايەت).

② يەنى ئۇلار بىزگە جازا كەلمەيدۇ دەپ ئويلايتتى، لېكىن ئاللاھنىڭ مەزكۇر قانۇنىيىتىگە ئاساسەن ئۇلارغا شۇنداق جازا كەلدىكى، ھەقىقەتنى كۆرۈشتىن تېخىمۇ ئېغىر دەرىجىدە كور بولدى، پەند - نەسىھەت ئاڭلاشتىنمۇ ئېغىر دەرىجىدە گاس بولدى. دېمەك، ئۇلار ھەقىقەتنى تونۇشتىن مەھرۇم قالدى. تەۋبە قىلغاندىن كېيىنمۇ ئۇلار بۇ ئىشنى قايتا تەكرارلىغان ئىدى، يەنە شۇ ئوخشاش جازا بېرىلدى.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَبْنِي إِسْرَائِيلَ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِن لَّمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

شەكسىزكى، «ئاللاھ مەرىيەمنىڭ ئوغلى مەسھتۇر»^① دېگۈچىلەر ھەقىقەتەن كاپىر بولدى. ھالبۇكى، مەسھ: «ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بولغان ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار»^②، كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن (يەنى ئاللاھتىن باشقىنى ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىكەن)، ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنى ھارام قىلىدۇ، ئۇنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ، زالىملارغا ھېچبىر مەدەتكار (يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزغۇچى) بولمايدۇ»^③ دېدى [72]. شەكسىزكى، «ئاللاھ ئۈچ ئىلاھنىڭ ئۈچىنچىسىدۇر»^④ دېگۈچىلەر ھەقىقەتەن كاپىر بولدى. بىر ئىلاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. ئەگەر ئۇلار ئېيتىۋاتقان سۆزلىرىدىن قايتىمسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كاپىر بولغانلار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازابقا قالىدۇ [73].

① بۇ مەزمۇن 17 - ئايەتتە بايان قىلىنىپ بولغان ئىدى، بۇ يەردە ئەھلى كىتابنىڭ گۇمراھلىقلىرىنىڭ قاتارىدا قايتا تىلغا ئېلىندى. بۇ ئايەتتە مەسھ (ئىيسا) ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان پىرقىنىڭ كاپىر ئىكەنلىكى بايان قىلىندى.

② ئەمەلىيەتتە ئىيسا ئەلەيھىسسالام يەنى مەرىيەم ئوغلى مەسھ بۆشۈكتىكى چاغدا ئۆزىنىڭ بەندە ئىكەنلىكىنى ئۆز ئاغزى بىلەن ئىزھار قىلغان (يېشىغا توشمىغان بوۋاقتا سۆزلەش ئىقتىدارى بولمايدۇ، لېكىن ئاللاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن): ﴿مەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ بەندىسىمەن، ماڭا كىتابنى بەردى (يەنى ئىنجىلنى بېرىدۇ) ۋە مېنى پەيغەمبەر قىلدى (يەنى قىلىدۇ)﴾ دېگەن. (سۈرە مەرىيەم 3 - ئايەت) بۇ ئۇنىڭ ئاغزىدىن چىققان تۇنجى ئېغىز سۆز ئىدى. ئۇ ھەرگىزمۇ «مەن ئاللاھ ياكى مەن ئاللاھنىڭ ئوغلى» دېمىگەن، بەلكى پەقەت «مەن ئاللاھنىڭ بەندىسى» دېگەن. يەنە ئۇ ياش قۇرامىغا يېتىپ پەيغەمبەر بولغاندىمۇ: ﴿ئاللاھ ھەقىقەتەن مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر، سىلەرنىڭمۇ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار، بۇ توغرا يولدۇر﴾ دېگەن. (سۈرە ئال ئىمران 51 - ئايەت) مانا بۇ ئانىنىڭ قۇچىقىدا تۇرۇپ دېگەن سۆزنىڭ دەل ئۆزىدۇر. (سۈرە مەرىيەم 36 - ئايەتكە قارالسۇن) سەھىھ ھەدىسلەرگە ئاساسەن ئىيسا ئەلەيھىسسالام قىيامەت يېقىن بولغاندا زېمىنغا چۈشىدۇ، بۇنىڭدا ئەھلى سۈننەت ئۆلىمالىرى بىرلىككە كەلگەن. شۇ چاغدىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىگە ئەگىشىپ كىشىلەرنى بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىدۇ، ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشقا چاقىرمايدۇ.

③ مەسھ ئەلەيھىسسالام بۆشۈكتىكى چاغدىلا ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئىرادىسى بىلەن ئۆزىنىڭ بىر بەندە ۋە پەيغەمبەرلىكىنى ئىزھار قىلغان ئىدى. كېيىن ياش قۇرامىغا يەتكەندىمۇ ئوخشاش سۆزنى ئېلان قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاللاھقا شېرىك قوشۇشنىڭ ئەڭ قەبىھ گۇناھ ئىكەنلىكىنى ۋە مۇشرىكلارغا جەننەتنىڭ ھارام بولىدىغانلىقىنى، ئۇلارنى جەھەننەمدىن قۇتقۇزىدىغان ھېچقانداق مەدەتكار بولمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. مۇشرىكلار ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىنى جەھەننەمدىن قۇتقۇزىدىغان مەدەتكار دەپ ئېتىقاد قىلاتتى.

④ بۇ ئايەتتە خرىستىئانلارنىڭ ئۈچ ئىلاھ بار دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان بىر پىرقىسى تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، ئۇلار ئۈچ ئىلاھنى «ئۈچ ئاقانم» دەپ ئاتايدۇ. ئىلاھلارنىڭ ئىسىملىرىنى بەلگىلەش ۋە شەرھىيلەشتە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئېغىر ئىختىلاپلار مەۋجۇت. ئۇلار ئاللاھقا شېرىك قوشۇپ ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئۇنىڭ ئانىسى مەريەمنى ئىلاھ (مەئبۇد) دەپ دەۋا قىلىدۇ. قۇرئان كەرىم ئوچۇق ئىبارىلەر بايان قىلدىكى، ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامدىن سورايدۇ: ﴿ئى مەريەم ئوغلى ئىيسا! سەن كىشىلەرگە، ئاللاھنى قويۇپ مەن بىلەن ئانامنى ئىككى ئىلاھ قىلىۋېلىڭلار دېدىڭمۇ؟﴾ (سۈرە مائىدە 116 - ئايەت) بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، خرىستىئانلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئانىسى مەريەمنى ئۆزلىرىگە ئىلاھ قىلىۋالغان ۋە ئاللاھنى «ئۈچ ئىلاھنىڭ ئۈچىنچىسىدۇر» دەپ ئاتىۋالغان. ئاللاھ تائالا بۇلارنىمۇ ئىلگىرىكى ئېتىقادتىكى پىرقىگە ئوخشاش كاپىر دەپ ئاتىدى.

أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انظُرْ كَيْفَ بُيِّنَ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ اتَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

ئۇلار تېخىچە ئاللاھقا تەۋبە قىلىپ، ئۇنىڭدىن مەغپىرەت تەلەپ قىلمايدۇ؟ ھالبۇكى، ئاللاھ (تەۋبە قىلغۇچىلارغا) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [74]. مەريەم ئوغلى مەسھ (ئىيسا) پەقەتلا (ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرگە ئوخشاش) پەيغەمبەردۇر، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ئۆتكەن، ئۇنىڭ ئانىسى ناھايىتى راستچىل ئايال ئىدى ①، ئۇ ئىككىسى تاماق يەيتتى ② (يەنە ئۇلارمۇ باشقا ئىنسانلارغا ئوخشاشلا گۆش، سۆڭەك، تومۇر ۋە پەيلەردىن تەركىب تاپقان ئىدى). ئۇلارغا (يەنى خرىستىئانلارغا ئۇلارنىڭ ئېتىقادىنىڭ باتىللىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئايەتلىرىمىزنى قانداق بايان قىلىۋاتقانلىقىمىزغا قارىغىن. ئاندىن ئۇلارنىڭ ھەقتىن قانداق باش تارتقانلىقىمىزغا قارىغىن [75].

① ﴿صِدِّيقَةٌ﴾ نىڭ مەنىسى ۋەلىيە ۋە مۇئىنە دېگەنلىكتۇر. يەنى ئۇمۇ مەسھ ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرگۈچى ۋە ئۇنى تەستىقلىغۇچىلاردىن ئىدى. بۇ مەريەمنىڭ «نەبىيە» پەيغەمبەر ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بەزى كىشىلەر ئۇنى پەيغەمبەرمىكى دەپ ئويلاپ قالغان يەنە ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى سارەنى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىنىمۇ پەيغەمبەر دەپ قارىغان. ئۇلارنىڭ دەلىلى شۇكى، ئاۋالقى ئىككى ئايالغا پەرىشتىلەر سۆز قىلغان ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىغا ئاللاھ تائالا ئۆزى ۋەھىي قىلغان. لېكىن كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، بۇ دەلىل قۇرئان كەرىمنىڭ ناھايىتى ئوچۇق ئىبارىسى ئالدىدا پۈت تىرەپ تۇرالمىدۇ. پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەلەردىنلا بولغانلىقىنى قۇرئان كەرىم سۈرە يۈسۈفنىڭ 109 - ئايىتىدە ناھايىتى ئېنىق بايان قىلغان: ﴿بىز سەندىن ئىلگىرى پەقەت شەھەر ئاھالىسىدىن بولغان ئەلەرنى پەيغەمبەر قىلىپ، ئۇلارغا ۋەھىي قىلدۇق﴾.

② بۇ مەسھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئانىسى مەريەم ئىككىسىنىڭ ئىلاھ ئەمەسلىكى بەلكى ئىنسان ئىكەنلىكىگە دەلىلدۇر. چۈنكى يېمەك - ئىچمەك ئىنسانىي ئېھتىياجنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئىلاھ بۇنداق نەرسىلەرگە ئەسلا موھتاج ئەمەستۇر.

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن (مۇشرىكلارغا): «سەلەر ئاللاھنى قويۇپ، سەلەرگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسەلەرگە چوقۇنامسىلەر؟» دېگەن. ئاللاھ بولسا (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر ① [76]. (ئى پەيغەمبەر! خرىستىئانلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئى ئەھلى كىتاب! دىنىڭلاردا يولسىزلىق قىلىپ چەكتىن ئېشىپ كەتمەڭلار ②، ئىلگىرى ئۆزلىرى ئازغان، نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇرغان ۋە توغرا يولدىن ئاداشقان قەۋم (يەھۇدىيلار) نىڭ ③ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمەڭلار» [77]. ئىسرائىل ئىچىدىن كاپىر بولغانلارغا داۋۇدنىڭ ۋە مەريەم ئوغلى ئىيسانىڭ تىلى بىلەن (يەنى زەبۇردا ۋە ئىنجىلدا) لەنەت قىلىندى ④. بۇ (يەنى ئۇلارنىڭ لەنەتكە ئۇچرىشى) ئۇلارنىڭ ئاسىيلىق قىلغانلىقى ۋە ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكىدىن بولدى ⑤ [78].

① بۇ ئايەت ھېچكىمگە پايدا ياكى زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسەلەرنى مەبۇد قىلىۋالغان مۇشرىكلارنىڭ ئەقىلسىزلىقىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ئۇ بۇتلار پايدا - زىيان يەتكۈزۈش ئۇيىقتا تۇرسۇن، ھەتتا بىر كىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش ۋە بىرسىنىڭ ھالىنى چۈشۈنۈش ئىقتىدارىغىمۇ ئىگە ئەمەس. بۇنداق قۇدرەت پەقەت بىر ئاللاھ تائالادا بار، شۇنىڭ ئۈچۈن ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى، مۇشكۈللەرنى ئاسان قىلغۇچى پەقەت شۇ بىر ئاللاھتۇر.

② يەنى ھەقىكە ئەگىشىشتە چەكتىن ئاشماڭلار، سەلەر ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئىلاھ قىلىۋالغاندەك ھۆرمەتلەشكە بۇيرۇلغان كىشىلەرنى چەكتىن ئاشۇرۇپ، پەيغەمبەرلىك مەرتىۋىسىدىن ئىلاھلىق مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈۋەتمەڭلار. چەكتىن ئېشىش ھەر دەۋردە شېرىك ۋە گۇمراھلىقنىڭ ئەڭ چوڭ ۋاستىسى ۋە سەۋەبچىسى بولغان.

③ يەنى ئۆزۈڭلاردىن ئىلگىرىكى بىر پەيغەمبەرنى ئىلاھ قىلىۋېلىپ، ئۆزىمۇ ئازغان ۋە باشقىلارنىمۇ ئازدۇرغان يەھۇدىيلارغا ئەگەشمەڭلار.

④ يەنى ئۇلار داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان زەبۇردا ۋە ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان ئىنجىلدا لەنەت قىلىنغان ئىدى، مانا ئەمدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان قۇرئاندىمۇ ئۇلارغا لەنەت قىلىنىۋاتىدۇ. لەنەت قىلدى دېمەك ئاللاھ ئۇلارنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلدى دېمەكتۇر.

⑤ يەنى بۇ لەنەتنىڭ سەۋەبلىرى: 1. ئاسىيلىق، يەنى پەرزلەرنى تەرك ئېتىش ۋە ھارام قىلىنغان ئىشلارنى سادىر قىلىش بىلەن ئاسىيلىق قىلىش. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغان ئىدى. 2. ھەددىدىن ئېشىش، يەنى دىندا يوق ئىشلارنى ۋە بىدئەتلەرنى پەيدا قىلىپ ھەددىدىن ئاشقان ئىدى.

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَى كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَسِيقُونَ ﴿٨١﴾

ئۇلار ئۆزلىرى قىلغان يامان ئىشلاردىن بىر - بىرىنى توسمايتتى ①. ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان! [79] (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ ئىچىدە نۇرغۇنلىرىنىڭ (سېنى ۋە مۇسۇلمانلارنى ئۆچ كۆرۈش يۈزىدىن) كاپىرلارنى دوست تۇتقانلىقىنى كۆرسەن. ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشى قىلدۇرغان قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان! (بۇ قىلمىشلىرى سەۋەبلىك) ئاللاھ ئۇلارغا غەزەپ قىلدى. ئۇلار مەڭگۈ ئازابقا قالغۇچىلاردۇر ② [80]. ئەگەر ئۇلار ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە ۋە پەيغەمبەرگە نازىل قىلىنغان كىتابقا ئىمان ئېيتقان بولسا ئىدى، كاپىرلارنى دوست تۇتمىغان بولاتتى، لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبىرىنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچى) پاسىقلاردۇر ③ [81].

① ئۇلارنىڭ يەنە بىر قىلمىشى شۇكى، ئۇلار بىر - بىرىنى يامان ئىشتىن توسمايتتى، توسماسلىقنىڭ ئۆزى ئېغىر جىنايەت ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يامان ئىشتىن توسماسلىق جىنايىتىنى لەنەتكە سەۋەب بولغان ئاسىيلىق ۋە ھەددىدىن ئاشقانلىق دەپ قارار قىلغان، قانداقلا بولمىسۇن ھەر ئىككى ئەھۋالدا يامان ئىشنى كۆرۈپ تۇرۇپ توسماسلىق ئېغىر جىنايەت بولۇپ، ئاللاھنىڭ غەزىپى ۋە لەنتىگە دۇچار قىلىدۇ. ھەدىسلەردىمۇ بۇ جىنايەتكە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇشلار بېرىلگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ دەسلەپكى خاتالىقى شۇ ئىدىكى، بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ يامان ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرسە، ئۇنىڭغا: ئاللاھتىن قورققىن، بۇ يامانلىقنى تاشلىغىن، بۇ ساڭا جايىز ئەمەس، دەيتتى، لېكىن ئەتىسى ئۇنىڭ بىلەن ئولتۇرۇپ - قوپۇشنى ھېچقانداق ئار - نۇمۇس ھېس قىلمايتتى (يەنى ئۇنىڭ بىلەن ھەمداستىخان، ھەمچۆر، مەسلەكداش بولۇپ كېتەتتى).» ھالبۇكى، ئىمان ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىشى ۋە ئۇنىڭدىن ئالاقىنى ئۈزۈشنى تەقەززا قىلاتتى. شۇ سەۋەبتىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر - بىرىگە ئۆچمەنلىك پەيدا قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئاللاھنىڭ لەنتىگە لايىق بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سىلەر كىشىلەرنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇيسىلەر، يامانلىقتىن توسىسىلەر، زالىمنىڭ زۇلۇمىنى چەكلەيسىلەر (بولمىسا سىلەرنىڭ ھالىڭلارمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاش بولىدۇ).» (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4336 - ھەدىس)

يەنە بىر رىۋايەتتە يامانلىقنى توسمىغان ئەھۋالدا «سىلەر ئاللاھنىڭ ئازابىغا لايىق بولۇپ قالسىلەر، ئاندىن دۇئا قىلساڭلارمۇ دۇئاڭلار ئىجابەت بولمايدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلگەن. (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 388 - بەت)

② مانا بۇ يەھۇدىيلارنىڭ مۇئمىنلەرگە بولغان ئۆچمەنلىكىدىن كاپىرلارنى دوست تۇتقانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ ئۇلاردىن نارازى بولدى. بۇ نارازىلىقنىڭ نەتىجىسى جەھەننەمدە مەڭگۈ قېلىش بولدى.

③ دېمەك كىمنىڭ قەلبىدە چىن ئىمان بولىدىكەن، ئۇ ھەرگىزمۇ مۇئمىنلەرنى يامان كۆرۈپ، كاپىرلارغا

دوستلۇق ئىزھار قىلمايدۇ.

﴿ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدُوًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِيَّ ذَلِكَ يَأْتِي مِنْهُمْ قِيَّاسِينَ وَرُءُوبَانَا وَأَنْتُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن يەھۇدىيلار بىلەن مۇشرىكلارنىڭ مۇئىمىنلەرگە ھەممىدىن ئەشەددى دۈشمەن ئىكەنلىكىنى چوقۇم بايقايسەن. «بىز ناسارا» دېگەن كىشىلەرنىڭ دوستلۇق جەھەتتە مۇئىمىنلەرگە ھەممىدىن يېقىن ئىكەنلىكىنىمۇ چوقۇم بايقايسەن، بۇنداق بولۇشى ناسارالارنىڭ ئىچىدە ئۆلىمالارنىڭ، راھىبلارنىڭ بولغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ (ھەقىقىي قوبۇل قىلىشتا) تەكەببۇرلۇق قىلمايدىغانلىقىدىندۇر. [82].

① شۇ سەۋەبتىن يەھۇدىيلاردا ھەقىقىي ئىنكار قىلىش، باتىلدا تەرسالق بىلەن چىڭ تۇرۇۋېلىش، تەكەببۇرلۇق، ئىلىم ئەھلى ۋە مۇئىمىنلەرنى كەمسىتىش قىلمىشلىرى كۆپ ئۇچرايدۇ. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرۈش ۋە ئىنكار قىلىش ئۇلارنىڭ ئادىتى بولۇپ كەلدى. ھەتتا ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈنمۇ بىر نەچچە قېتىم سۇيىقەست قىلدى. ئۇنىڭغا سېھىرمۇ ئىشلىتىپ باقتى، ھەر جەھەتتىن زىيان يەتكۈزۈشكە ئۇرۇندى. بۇ جەھەتتە مۇشرىكلارنىڭ قىلمىشلىرىمۇ ئۇلارنىڭكىگە ئوخشايدۇ.

② ﴿رُءُوبَان﴾ دېگەن دىيانەتلىك، خىلۋەتتە ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولىدىغان راھىبلارنى، ﴿قِيَّاسِينَ﴾ دېگەن ناسارالارنىڭ ئۆلىما ۋە ۋائىزلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما ناسارالار (يەنى خرىستىئانلار)دا بىلىم ۋە كەمتەرلىك بار، شۇڭا ئۇلار يەھۇدىيلارغا ئوخشاش ئىنكارچى ۋە مۇتەكەببىر ئەمەس. ئۇنىڭدىن باشقا خرىستىئان دىنىدا مۇلايىملىق، ئەپۋانلىق خىسلىتى مەۋجۇت. ھەتتا ئۇلارنىڭ كىتابىدا «بىراۋ سېنىڭ ئوڭ يۈرۈڭگە بىر كاچات سالسا، سول يۈزۈڭنى تۇتۇپ بەر (يەنى ئۇرۇشما)» دېگەن بۇيرۇقمۇ بار. بۇ جەھەتتە ئۇلار يەھۇدىيلارغا سېلىشتۇرغاندا مۇسۇلمانلارغا يېقىنراق تۇرىدۇ. مانا بۇ خرىستىئانلارنى يەھۇدىيلارغا سېلىشتۇرغاندا كۆرۈلىدىغان ئالاھىدىلىكتۇر. ئۇلارنىڭ ئىسلامغا دۈشمەنلىك قىلىشىمۇ پەرقلىق دەرىجىدە تۆۋەنرەك بولىدۇ، ئەلۋەتتە ئىسلامغا قارشى دۈشمەنلىك ئۇلاردىمۇ مەۋجۇت. مەسىلەن: ئەھلىسەلىپلەرنىڭ مۇسۇلمانلارغا قارشى قىلغان ئۇرۇشنىڭ نەچچە ئەسىر داۋاملاشقانلىقى، ھەتتا ھازىرغىچە داۋاملىشىۋاتقانلىقى بۇنىڭ ئىسپاتىدۇر. ھازىرقى دەۋردە يەھۇدىيلار ۋە خرىستىئانلار ھەممىسى بىرلىشىپ ئىسلامغا قارشى تۇرىۋاتىدۇ. شۇ ۋەجىدىن قۇرئان كەرىم ھەر ئىككىسىنى دوست تۇتۇشتىن چەكلىدى.

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا ءَأَمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٢﴾
وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾

ئۇلار پەيغەمبەرگە نازىل قىلىنغان (ئايەتلەر) نى ئاڭلىغان چاغدا، ھەقىقەتنى تونۇغانلىقىلىرىدىن، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قويۇلۇۋاتقانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلار ئېيتىدۇ: «ئى رەببىمىز! بىز ئىمان ئېيتتۇق، بىزنى (پەيغەمبەرگىنى، كىتابىڭنى) ئېتىراپ قىلغۇچىلار قاتارىدا يازغىن [83]. بىز نېمىشقا ئاللاھقا، بىزگە كەلگەن ھەقىقەتكە ئىشەنمەيلى؟ ھالبۇكى، بىز رەببىمىزنىڭ بىزنى ياخشى كىشىلەر قاتارىدا (جەننەتكە) كىرگۈزۈشنى ئۈمىد قىلىمىز» ① [84].

① پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىكى چاغدا، مۇسۇلمانلار ھەبەشىستانغا ئىككى قېتىم ھېجرەت قىلغان ئىدى. ھەبەشىستان خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مەملىكەت ئىدى. ئۇ يەردە ئەسەمە نەجاشى پادىشاھ ئىدى. بۇ ئايەت ھەبەشىستاندا ياشاۋاتقان مۇسۇلمانلار ھەققىدە چۈشكەن بولۇپ، تەپسىلاتى تۆۋەندىكىدەك ئىدى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەمر ئىبنى ئۇمەييە زەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئارقىلىق نەجاشىغا بىر مەكتۇپ ئەۋەتتى. ئۇ مەكتۇپنى نەجاشىغا ئوقۇپ بەرگەندە، نەجاشى ھەبەشىستاندىكى مۇھاجىرلارنى ۋە جەئفەر ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى يېنىغا چاقىرتتى. يەنە ئۆز تەۋەلىكىدىكى ئابىد، زاھىد، (پوپ) ئالىملارنىمۇ ھۇزۇرىغا جەم قىلدى. ئاندىن جەئفەر ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى قۇرئان ئوقۇپ بېرىشكە بۇيرىدى. جەئفەر ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سۈرە مەريەمنى ئوقۇدى. ئۇلار بۇ سۈرىدىكى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسىز تۇغۇلغانلىقى ھەققىدىكى مۆجىزە ۋە ئۇنىڭ بىر بەندە ھەم پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان ئايەتلەرنى ئاڭلاپ، كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش ئاقتى ۋە مۇسۇلمان بولدى. سەئىد ئىبنى جۇبەير، سۇددى ۋە باشقىلارنىڭ دېيىشىچە: بۇ ئايەت نەجاشىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەۋەتكەن ئەلچىلىرى توغرىسىدا چۈشكەن. نەجاشى ئۆز ئادەملىرىدىن بىر قانچە ئالىمنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا قۇرئان ئوقۇپ بەرگەندە، ئىختىيارسىز ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ياشلار تۆكۈلگەن ۋە مۇسۇلمان بولغان. (فەتھۇلقەدر) بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ قۇرئان ئايەتلىرىنى ئاڭلاپ تەسلىرىگە نەجاشى تەسۋىرلەنگەن ۋە ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتقانلىقى تىلغا ئېلىنغان. قۇرئان كەرىمنىڭ بەزى ئايەتلىرىدە مۇشۇ خىل سۈپەتتىكى خرىستىئانلارنىڭ ئەھۋالى تىلغا ئېلىنغان. مەسىلەن: ﴿ئەھلى كىتاب ئارىسىدا ھەقىقەتەن ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرىدىغان، سىلەرگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا)، ئۆزلىرىگە نازىل بولغان كىتابقا (يەنى تەۋراتقا ۋە ئىنجىلغا) ئىشىنىدىغانلار بار. ئۇلار ئاللاھتىن قورقۇدۇ﴾. (سۈرە ئال ئىمران 199 - ئايەت) بۇنىڭدىن باشقا ئايەتلەرمۇ بار. بىر ھەدىستە رىۋايەت قىلىنىشىچە، نەجاشىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكەندە ساھابىلىرىغا: «ھەبەشىستاندا سىلەرنىڭ قېرىندىشىڭلار ۋاپات بولدى، ئۇنىڭ جىنازە نامىزىنى ئوقۇڭلار» دېدى. ئاندىن شەھەر سىرتىغا چىقىپ نەجاشى ئۈچۈن (غايىبانە) جىنازە نامىزى ئوقۇدى. (سەھىھۇل بۇخارى 1320 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 66 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەھلى كىتابتىن مۇسۇلمان بولغان كىشىگە ئىككى ھەسسە ئەجىر بېرىلىدۇ: بىرى، ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرگە ئىمان ئېيتقانلىقى ئۈچۈن. يەنە بىرى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقانلىقى ئۈچۈن». (سەھىھۇل بۇخارى 97 - ھەدىس)

فَأَتَيْنَاهُمُ اللَّهَ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحْرَمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

بۇ سۆزلىرى ئۈچۈن ئاللاھ ئۇلارنى ئاستىدىن ئۆستەنلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەر بىلەن مۇكاپاتلايدۇ. ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالدۇ. ئەنە شۇ (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنىڭ مۇكاپاتىدۇر [85]. (ئاللاھنى) ئىنكار قىلغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغان دېگەنلەر دوزاخ ئەھلىدۇر [86]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھ سىلەرگە ھالال قىلغان پاك نەرسىلەرنى (تەركى دۇنيا بولۇش يۈزىسىدىن) ئۆزۈڭلارغا ھارام قىلىۋالماڭلار^①، (ئاللاھ بەلگىلەپ بەرگەن) چەكتىن ئاشماڭلار، شەكسىزكى، ئاللاھ چەكتىن ئاشقۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ [87]. ئاللاھ سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن ھالال، پاك نەرسىلەردىن يەڭلار، سىلەر ئىمان كەلتۈرگەن ئاللاھتىن قورقۇڭلار [88].

① ھەدىستە بايان قىلىنىشىچە، بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: «ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! مەن گۆش يېسەم نەپسى شەھۋىتىم ئېشىپ كېتىدۇ، شۇڭا مەن ئۆزۈمگە گۆش يېيىشنى ھارام قىلدىم» دېدى، شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت چۈشتى. (سۈنەنى تىرمىزى، ئەلبانى 3 - توم 232 - بەت، 3054 - ھەدىس) شۇنىڭدەك ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا باشقا بىر نەچچە رىۋايەت بار. بەزى ساھابىلەر زاھىتىلىق يولىنى تۇتۇپ، ۋاقتىنى ئىبادەتكىلا بېرىش ئۈچۈن بەزى ھالال نەرسىلەر (ئۆيلىنىش، كېچىدە ئۇخلاش، كۈندۈزى يېمەك - ئىچمەك يېيىش قاتارلىقلار) نى تەرك ئەتمەكچى بولغان ئىدى. بۇ ئىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەلۇم بولغاندا، ئۇلارنى چەكلىگەن. (شۇ تەرىقىدە) ئوسمان ئىبنى مەزۇن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئايالىدىن ئايرىم تۆشەكتە يېتىشقا باشلىغاندا، ئايالى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا شىكايەت قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئۇنداق قىلىشتىن توسقان. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1369 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 6 - توم، 268 - بەت) مەزكۇر ئايەت - ھەدىسلەردىن مەلۇم بولدىكى، ئاللاھ ھالال قىلغان نەرسىلەرنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋېلىش ياكى ئۇ نەرسىلەردىن پەرھىز تۇتۇش جايز ئەمەس. مەيلى ئۇ نەرسىلەر يېمەك - ئىچمەك بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسۇن ياكى كىيىم - كېچەك ۋە ياكى باشقا كۆڭۈل تارتىدىغان شەيئەتتە چەكلەنمىگەن نەرسىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسۇن.

ئەسكەرتىش: شۇنىڭدەك كىمكى ئۆزىگە قانداق بىر نەرسىنى ھارام قىلىۋالسا، ئۇ نەرسە ھارام بولمايدۇ، ئەمما ئايالىنى ھارام قىلسا، ھارام بولىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، ئۇنىڭغا قەسەمنىڭ كاپارىتى كېلىدۇ، بەزى ئۆلىمالارنىڭ نەزىرىدە كاپارەت كەلمەيدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەتتىن كېيىن ئاللاھ ئائىلا قەسەمنىڭ كەفارىتىنى بايان قىلدى، شۇڭا بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، قانداق بىر ھالال نەرسىنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋېلىش قەسەمنى بۇزغانغا ئوخشاش بولۇپ، ئۇنىڭغا كەفارەت كېلىدۇ».

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَرْتُمْ بِهِ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفْرَةٌ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

ئاللاھ سىلەرنى سەۋەنلىك بىلەن قىلغان (بەھۇدە) قەسىمىڭلار ئۈچۈن جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ، لېكىن سىلەرنى قەستەن قىلغان قەسىمىڭلار ئۈچۈن جاۋابكارلىققا تارتىدۇ^① (بۇنداق قەسەمنى بۇزساڭلار) ئۇنىڭ كاپارىتى (يەنى بەدىلى) ئائىلەڭدىكىلەرگە بېرىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك تاماق بىلەن ئون مىسكىننى بىر ۋاخ غىزالاندۇرۇشتۇر^② ياكى ئۇلارغا (يەنى ئون مىسكىنگە بەدىننى يېپىپ تۇرىدىغان) بىر قۇردىن كىيىم بېرىشتۇر^③ ياكى بىر قۇل (ياكى بىر چۆرىنى) ئازاد قىلىشتۇر^④. كىمكى بۇنداق قىلىشقا كۈچى يەتمىسە، ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشى لازىم^⑤. مانا بۇ سىلەر قەسەم قىلغاندا (بۇزۇۋەتكەن) قەسىمىڭلارنىڭ كاپارىتىدۇر. قەسىمىڭلارغا رىئايە قىلىڭلار (يەنى قەستەن قىلغان قەسىمىڭلارنى ئورۇنداڭلار ياكى كاپارىتىنى ئادا قىلىڭلار). سىلەرنىڭ شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ ئايەتلىرىنى سىلەرگە ئەنە شۇنداق بايان قىلىدۇ [89].

① قەسەم ئەرەب تىلىدا "حَلَفٌ" ياكى "يَمِينٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. كۆپلۈكى "أَحْلَافٌ" ۋە "أَيْمَانٌ" دۇر. قەسەم ئۈچ خىل بولىدۇ: 1. "لَعْنٌ" بەھۇدە قەسەم. يەنى ئادەتتە ئىنساننىڭ ئاغزىدىن مەقسەتسىزلا چىققان قەسەمدۇر. بۇ خىل قەسەمگە ھېچقانداق جازا يوق. 2. "غَمُوسٌ" بۇ باشقىلارنى ئالداش ئۈچۈن ئىچكەن يالغان قەسەم. بۇ ئەڭ چوڭ گۇناھلاردىن ھېسابلىنىدۇ، ئەمما بۇنىڭغا كاپارەت يوق. 3. "مُعَقَّدَةٌ" ئىنسان ئۆزىنىڭ سۆزىنى كۈچلەندۈرۈش، راستلىقىنى ئىسپاتلاش ۋە تەكىتلەش ئۈچۈن ئۆز ئىرادىسى بىلەن مەقسەتلىك ئىچكەن قەسەمدۇر. ئەگەر ئۇ بۇ قەسەمنى بۇزسا، ئۇنىڭغا كەفارەت كېلىدۇ. بۇ نۇقتا كېيىنكى ئايەتتە بايان قىلىنىدۇ.

② مىسكىنگە بېرىلىدىغان تاماقنىڭ مىقدارى ھەققىدە ھېچقانداق سەھىھ رىۋايەت يوق. شۇ ۋەجىدىن بۇ ھەقتە ئىختىلاپ مەۋجۇت. ئەمما ئىمام شافىئى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ھەدىسىدىن رامزاندا روزىدار ھالەتتە ئايالى بىلەن بىر تۆشەكتە بولغان كىشىگە بۇيرىغان كاپارىتىنى دەلىل كەلتۈرۈپ، بىر مىسكىنگە بىر مۇد (600 گرامغا يېقىن) تاماق بېرىشنى بەلگىلىگەن. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىنى جىماننىڭ كاپارىتى ئۈچۈن 60 مىسكىنگە 15 سائە خورمىنى تەقسىم قىلىپ بېرىشكە بۇيرىغان ئىدى. تۆت مۇد بىر سائە بولىدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن سەي - كۆكتاتلىرىنى قوشمىغان ھالدا ئون مىسكىنگە ئون مۇد (تەخمىنەن ئالتە كىلو) ئاشلىق كاپارەت بېرىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ كىيىم ھەققىدەمۇ ئىختىلاپ مەۋجۇت. قارىماققا ئۇنىڭدىن ئادەتتە ناماز ئوقۇغىلى بولىدىغان بىر قۇر كىيىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى ئۆلىمالار تاماق ۋە كىيىم بېرىشتە ئادەتتىكى نورمال تۇرمۇش سەۋىيىسى ئاساس قىلىنىدۇ دەپ بەلگىلىگەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ بەزى ئۆلىمالار سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغۇچىنىڭ دىيىتى يەنى تۆلەيدىغان بەدىلىگە قىياس قىلىپ، ئازات قىلىنىدىغان قۇل ياكى دېدەكنىڭ مۇئىمىن بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. ئىمام شەۋكانى

مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەت ئومۇمىي بولۇپ، مۇئمىن بولسۇن ياكى كاپىر بولسۇن بىر قۇل ياكى دېدەكنى ئازات قىلسا بولىدۇ».

⑤ يەنى ئەگەر قەسىمىنى بۇزغان كىشى يۇقىرىقى ئۈچ ئىشنىڭ بىرىنىمۇ قىلالمىسا، كاپارەت ئۈچۈن ئۈچ كۈن روزا تۇتسا بولىدۇ. بۇ ئۈچ كۈن روزا قەسىمنىڭ كاپارىتى بولىدۇ. بەزى ئۆلىمالار ئارقا - ئارقىدىن ئۈچ كۈن روزا تۇتۇش كېرەك دەپ قارايدۇ. بەزى ئۆلىمالار ئارقا - ئارقىدىن ئۇلاپ تۇتسىمۇ، ئايرىم - ئايرىم تۇتسىمۇ جايىز دەپ قارايدۇ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْحُمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْحُمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيُضِدَّكُمْ عَنِ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، (مەبۇد قىلىنىپ) تىكلەنگەن نەرسىلەرگە چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى (بىلەن پال سېلىش) پاسكىنا قىلىقلاردۇر، شەيتاننىڭ ئىشىدىندۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار! ① [90]. شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئارزاڭلاردا دۈشمەنلىك، ئۆچمەنلىك تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى (ھاراق بىلەن قىماردىن) يانامسىلەر؟ ② [91]. ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، (ئۇلارغا ئاسىيلىق قىلىشتىن) ھەزەر ئەيلەڭلار، ئەگەر (ئىتائەت قىلىشتىن) باش تارتساڭلار، بىلىڭلاركى، ئەلچىمىزنىڭ مەسئۇلىيىتى پەقەت دىنى (چۈشىنىشلىك قىلىپ) يەتكۈزۈشتۇر [92].

① بۇ ھاراق ھەققىدىكى ئۈچىنچى ھۆكۈمدۇر. ھاراق بىرىنچى ۋە ئىككىنچى قېتىملىق ھۆكۈمدە ئوچۇق چەكلەنمىگەن ئىدى. لېكىن بۇ يەردە ئۇ قىمار ئويناش، بۇتخانىلارغا تىكلەنگەن نەرسىلەرگە چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن بىللە شەيتاننىڭ ئەمەللىرى دەپ ئاتىلىپ، ئوچۇق ئىبارىلەر بىلەن ئۇلاردىن يىراق تۇرۇشقا ئەمر قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا بۇ ئايەتتە ھاراق ۋە قىمارنىڭ زىيانلىرى بايان قىلىنىپ، «سىلەر ئەمدى يانامسىلەر؟» دەپ سوئال قويۇلدى. بۇنىڭدىكى مەقسەت مۇئمىنلەرنى سىناش ئىدى. شۇڭا مۇئمىنلەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ھەممىدىن ئۇلۇغ بىلدى، ھاراقنىڭ كەسكىن شەكىلدە ھارام قىلىنغانلىقىغا قايىل بولۇپ، دەرھال ئى رەببىمىز، ياندۇق، ياندۇق، دېيىشتى. (مۇسنەدى ئەھمەد، 2 - توم، 351 - بەت) لېكىن بۈگۈنكى بىر قىسىم «دانىشمەنلەر» ھاراق نەدە ھارام قىلىندى؟ دەيدۇ. ئەجەب، ئاللاھنىڭ ھاراقنى نجىس ۋە شەيتاننىڭ ئىشى دەپ ئاتاپ، ئۇنىڭدىن يىراق تۇرۇشقا ئەمر قىلغانلىقى، ئۇنىڭدىن ساقلىنىشنى بەختكە ئېرىشىشنىڭ يولى دەپ بەلگىلەنگەنلىكى ئۇ «مۇجتەھىدلەر» نىڭ نەزىرىدە ھاراملىققا يېتەرلىك دەلىل ئەمەسمۇ؟ ئۇنداق بولمىغاندا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا نجىس قىلىقمۇ جايىز، شەيتاننى ئىشمۇ جايىز، ئاللاھ ساقلىنىڭلار دەپ چەكلىگەن نەرسىمۇ جايىز، بۇنى قىلساڭلار بەختسىزلىككە ئېلىپ بارىدۇ، ئۇنىڭدىن ساقلىنىڭلار بەختكە ئېلىپ بارىدۇ دەپ كۆرسەتكەن ئەمەلمۇ جايىز بولۇپ قالمادۇ؟

② ھاراق ۋە قىمارنىڭ ئىجتىمائىي ۋە دىنىي زىيانلىرىنى چۈشەندۈرۈش ھاجەتسىز. شۇنداق زىيانلىرى بولغاچقا «ھاراق بارلىق جىنايەتلەرنىڭ ئانىسى» دەپ ئاتالغان. قىمارمۇ ئىنساننى ۋەيران قىلىۋېتىدىغان زىيانلىق بىر قىلمىشتۇر، كۆپ ھاللاردا ئۇ خېلى چوڭ باي ۋە خوجايىنلارنىمۇ پالاكەتكە دۇچار قىلىپ، نامرات ۋە تىلەمچى قىلىپ تاشلايدۇ. ئاللاھ بىزنى بۇ ئىككىسىدىن ساقلىسۇن.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَءَامَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَ
 أَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِيَلْوَنَكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن
 يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ئەگەر (ھارامدىن) ساقلانسا، ئىماندا چىڭ تۇرۇپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلسا، ئاندىن (ھارامدىن) داۋاملىق ساقلىنىپ ئىماندا چىڭ تۇرسا، ئاندىن (ھارامدىن) ئىزچىل تۈردە ساقلانسا ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ (ھارام قىلىنىشتىن ئىلگىرى) يېگەن - ئىچكەنلىرىدە ئۇلارغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، ئاللاھ (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ^① [93]. ئىمان ئېيتقانلار! خىلۋەتتە ئاللاھتىن قورقىدىغانلارنى ئايرىش ئۈچۈن^②، ئاللاھ سىلەرنى قولۇڭلار ۋە نەيزەڭلار بىلەن^③ ئوۋلىنىدىغان ئاز - تولا ئوۋ بىلەن چوقۇم سىنايدۇ، كىمكى بۇنىڭدىن كېيىن ھەددىدىن ئاشسا (يەنى ئېھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئوۋلىسا)، ئۇنىڭغا قاتتىق ئازاب بار [94].

① ھاراق ھارام قىلىنغاندىن كېيىن بەزى ساھابىلەرنىڭ كالىسىدا، ئىلگىرى ھاراق ئىچكەن، قىمار ئويناپ تاپقان نەرسىلەرنى يېگەن، كېيىن ئۇرۇشتا شېھىت بولغان ياكى نورمال ۋاپات بولغان قېرىنداشلىرىنىڭ ئەھۋالى قانداق بولار؟ دېگەن سوئال پەيدا بولغان ئىدى. بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ سوئالغا جاۋاب بېرىپ، ئۇ چاغدا ھاراق ھارام قىلىنىمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىمان ۋە تەقۋادارلىق ئۈستىدە ۋاپات بولغانلىقى بىلدۈرۈلدى.

② ئوۋ ئوۋلاش ئەرەبلەرنىڭ تىرىكچىلىكىنىڭ مۇھىم بىر قىسمى ئىدى، شۇڭا ئۇلار ئېھرام ھالىتىدە ئوۋ ئوۋلاشتىن چەكلىنىش بىلەن سىنالدى. بولۇپمۇ ھۈدەيبىيەدە تۇرىۋاتقان مەزگىلدە ئوۋ ساھابىلەرگە يېقىن جايلارغا كېلەتتى، شۇ كۈنلەردە بۇ تۆت ئايەت چۈشتى، ئۇنىڭدا ئوۋغا ئالاقىدار ئەھكاملار بايان قىلىندى.

③ ئادەتتە ئۇلار يېقىن جايدىكى ئوۋ ياكى كىچىك ئوۋلارنى قولى بىلەنلا تۇتىۋالالايتتى. يىراقتىكى ئوۋ ياكى چوڭ ئوۋلارغا ئوق ۋە نەيزە ئېتىپلا تۇتقىلى بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئايەتتە پەقەت مۇشۇ ئىككى خىل ئەھۋال تىلغا ئېلىندى. لېكىن ئوۋ قانداق نەرسە بولسا بولسۇن، ئۇنى نېمە بىلەن ئوۋلىسۇن، مۇھىمى ئېھرام ھالىتىدە ئوۋلاش مەنىسى قىلىندى.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ
مِّنْكُمْ هَدْيًا بَلِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّرَةٌ طَعَامٌ مَّسْكِينٍ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكُمْ صِيَامًا لَّيْذُوقْ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ
اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر ئېھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ھايۋانلىرىنى ئۆلتۈرمەڭلار ①. سىلەردىن كىمكى ئۇنى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن ②، قىلمىشىنىڭ جازاسىنى تېتىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جازاسى ئادىل ئىككى كىشىنىڭ باھالىشى بويىچە ③ ھېلىقى ئۆلتۈرۈلگەن ئوۋغا تەڭداش كەلگۈدەك ④ چارۋىدىن بىرنى كەئىبگە ئېلىپ بېرىپ قۇربانلىق قىلىشتۇر ⑤ ياكى كاپارەت بېرىش يۈزىسىدىن مىسكىنلەرگە تائام بېرىشتۇر ياكى ھەر مىسكىنگە بېرىدىغان تائامنىڭ باراۋىرىگە بىر كۈن روزا تۇتۇشتۇر ⑥. (ئېھرامدا تۇرۇپ ئوۋ ئۆلگەن) بۇرۇنقى گۇناھلارنى ئاللاھ ئەپۇ قىلدى، كىمكى بۇ گۇناھنى قايتا ئۆتكۈزسە، ئاللاھ ئۇنى جازالمايدۇ، ئاللاھ غالىبتۇر، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) جازالىغۇچىدۇر [95].

① ئىمام شافئىي بۇنىڭدىن پەقەت گۆشنى يىگىلى بولىدىغان ھايۋانلار كۆزدە تۇتۇلغان دەپ ئېلىپ، باشقا ياۋايى ھايۋانلارنى ئۆلتۈرسە جايىز دەپ قارايدۇ. لېكىن كۆپ ساندىكى ئۆلچىملىك گۆشى يېيىلىدىغان ۋە يېيىلمەيدىغان ھايۋانلارنىڭ ئارىسىنى ئايرىمايدۇ، بۇ ئايەت ھەر ئىككى خىل ھايۋاننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ دەپ قارايدۇ. ئەمما ھەدىستە تىلغا ئېلىنغان «ھەر ھالەتتە ئۆلتۈرۈش جايىز» دېيىلگەن ھايۋانلار بۇنىڭ سىرتىدا. ئۇلار تۆۋەندىكىچە: «قاغا، سا، چاشقان، چايان ۋە غالىجىر ئىتقا ئوخشاش بەش تۈرلۈك ھايۋاننى ئېھرامدىكى ئادەم ئۆلتۈرسە گۇناھ بولمايدۇ». (سەھىھ مۇسلىم ۋە مۇۋەتتا ئىبنى مالىك)

ھەزرەت نافىئۇدىن: «يىلانچۇ؟» دەپ سورالغاندا نافىئۇ: «يىلاننى ئۆلتۈرۈشتە ھېچقانداق ئىختىلاپ يوق» دەپ جاۋاب بەردى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئىمام ئەھمەد، ئىمام مالىك ۋە باشقا ئالىملار: بۇرە، يىلپىز، يولۋاس ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش يىرتقۇچ ھايۋانلارمۇ غالىجىر ئىتقا ئوخشاش ئۆلتۈرۈشكە بولىدىغان ھايۋانلار قاتارىغا كىرىدۇ، بۇلارنى ئېھرام ھالىتىدىمۇ ئۆلتۈرۈش جايىز، دەپ قارايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② «قەستەن» دېگەن سۆزنى دەلىل قىلىپ تۇرۇپ، بەزى ئۆلچىملىك: نىيەت قىلماستىن سەۋەنلىك بىلەن (يەنى يادىدا يوق) ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭغا فىدىيە كەلمەيدۇ، دەپ قارايدۇ. ئەمما كۆپ ساندىكى ئۆلچىملىك ئۈنۈتۈپ قىلىپ ياكى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرسىمۇ فىدىيە بېرىش ۋاجىپ دەپ قارايدۇ. قەستەن دەپ قەيت قىلىش كۆپىنچە يۈز بېرىدىغان ئەھۋالغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ شەرتى ئەمەس.

③ ئوۋدا ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋانغا باراۋەر كېلىدىغان ھايۋان ئۇنىڭ ئوخشىشىدۇر. ئەگەر ئۇنىڭ ئوخشىشى ياكى باراۋەر كېلىدىغان ھايۋان تېپىلمىسا، ئۇنىڭ قىممىتى بېرىلىدۇ. ئۇنىڭ قىممىتىنى ھېسابلاپ، ئۇنىڭغا ئاشلىق سېتىۋېلىپ، مەككىنىڭ پېقىر - مىسكىنلىرىدىن ھەر بىرىگە بىر مۇدىتىن تەقسىم قىلىپ بېرىش كېرەك. ھەنەفىي ئۆلچىملىك قارىشىغا كۆرە بىر مىسكىنگە ئىككى مۇد بېرىلىدۇ. (بىر مۇد 600 گرامغا يېقىن)

④ «ئۆلتۈرۈلگەن ئوۋغا تەڭداش» دېگەندە قەددى - قامەتتە باراۋەر بولۇش دېگەنلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قىممىتى ئوخشاش بولسۇن دېگەنلىك ئەمەس. مەسىلەن: ئەگەر بىر كىيىكنى ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭ ئوخشىشى (تەڭداش ۋە باراۋەر كېلىدىغىنى) بىر ئۆچكە: كالىنىڭ ئوخشىشى سۇ كالىسى ياكى شۇنىڭغا

تەڭداش چارۋىلاردۇر. ئەگەر ئۇنىڭغا باراۋەر كېلىدىغان ھايۋان تېپىلمىسا، ئۇنىڭ قىممىتىنى فەدىيە سۈپىتىدە مەككىگە يەتكۈزۈپ بېرىش كېرەك.

⑤ فەدىيە بېرىلىدىغان مال ياكى ئۇنىڭ قىممىتىنى كەڭىگە يەتكۈزۈپ بېرىش كېرەك. كەڭىدە دېمەك ھەرەم دېمەكتۇر. (فەتھۇلقەدىر). يەنى ئۇنى ھەرەم مەككىنىڭ چېگرىسى ئىچىدە ياشاۋاتقان مىسكىنلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىش كېرەك.

⑥ بۇ يەردە كەلگەن «ياكى» تاللاش ئۈچۈندۇر. يەنى كاپارەت مىسكىنلەرگە تاماق بېرىش بولسۇن ياكى روزا تۇتۇش بولسۇن، ئىككىسىدىن قايسىسىنى تاللاپ قىلسا جايىزدۇر. ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋاننىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە قاراپ، بېرىلىدىغان تاماقمۇ ۋە روزا تۇتىدىغان كۈنلەرمۇ پەرقلىق بولىدۇ. مەسىلەن: ئېھراملىق كىشى ئوۋ ئوۋلىسا، ئوۋلانغان ھايۋاننىڭ قانداق ھايۋان ئىكەنلىكىگە قاراپ تۆلەم تۆلەيدۇ. ئەگەر ئۇ كىيىك ياكى شۇنىڭغا ئوخشىغان كىچىك ھايۋان بولسا ئورنىغا مەككىگە بىر قوي ئېلىپ بېرىپ بوغۇزلىشى، قوي تاپالمىسا، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سۆزىگە ئاساسەن ئالتە مىسكىنلەرگە تاماق بېرىشى، ئۇنىمۇ قىلالمىسا ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشى كېرەك. ئەگەر ئوۋلانغان ھايۋان قوتازغا ئوخشاش چوڭ ھايۋان بولسا، ئۇنىڭ تۆلەم - كاپارىتى ئۈچۈن بىر كالا بوغۇزلىشى، كالا تاپالمىسا يىگىرمە مىسكىنلەرگە تاماق بېرىشى، ئۇنىمۇ قىلالمىسا يىگىرمە كۈن روزا تۇتۇشى كېرەك. ئوۋلانغان ھايۋان تۆگە قۇشى ياكى قۇلان (ياۋا ئېشەك)دەك چوڭ ھايۋان بولسا، ئۇنىڭ تۆلەم - كاپارىتى ئۈچۈن بىر تۆگە بوغۇزلىشى، ئۇنى تاپالمىسا ئوتتۇز مىسكىنلەرگە تاماق بېرىشى، ئۇنىمۇ قىلالمىسا 30 كۈن روزا تۇتۇشى كېرەك. (تەپسىراتى ئىبنى كەسىر)

أَجَلٌ لَّكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٦٦﴾
 * جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَمًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلْبَدَّ ذَلِكُمْ لِيَتَعَلَّمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٧﴾

سىلەرنىڭ ۋە يولۇچىلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن، سىلەرگە دېڭىز ھايۋانلىرىنى تۇتۇش ۋە ئۇلارنى يېيىش ھالال قىلىندى^①، سىلەر ئېھرامدا بولغان ۋاقىتلىقلاردا، قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرىنى ئوۋلاش سىلەرگە ھارام قىلىندى، سىلەر (قىيامەت كۈنى) دەرگاھىغا توپلىنىدىغان ئاللاھتىن قورقۇڭلار [96]. ئاللاھ ھۆرمەتلىك ئۆي كەئىبنى (ئامان جاي قىلىش بىلەن)، ئۇرۇش چەكلەنگەن ئايلارنى (بۇ ئايلاردا ئۇرۇشنى ھارام قىلىش بىلەن)، ھەرەمدە قۇربانلىق قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ مېڭىلغان چارۋىلارنى ۋە بويۇنچۇقلارنى (يەنى قۇربانلىقنىڭ ئالامىتى سۈپىتىدە بويۇنلىرىغا بويۇنچۇق ئېسىلغان چارۋىلارغا چىقىلىشنى ھارام قىلىش بىلەن) ئىنسانلار (نىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك) ئىشلىرىنىڭ تۇتقۇسى قىلدى (يەنى ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى ئۈچۈن قۇلايلىق ھەم پايدىلىق قىلىپ بەردى)^②. بۇ ئاللاھنىڭ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى ۋە ئاللاھنىڭ ھەر شەيئىنى بىلگۈچى ئىكەنلىكىنى سىلەرنىڭ بىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر [97].

① «دېڭىز ھايۋانلىرى» دېگەندە دېڭىزدىن تىرىك تۇتۇلغان ھايۋانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «دېڭىزدىن چىقىدىغان يېمەكلىكلەر» دېگەندە دېڭىز ۋە دەريا ھايۋانلىرى، ئۆلۈك ھالەتتە سۇ يۈزىگە لەيلەپ قالغان بېلىق ۋە باشقا جانلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەدىستە بايان قىلىنىشىچە، دېڭىز ھايۋانلىرىنىڭ ئۆزى ئۆلۈپ قالغانلىرى ھالالدىر. (تېخىمۇ تەپسىلى مەلۇماتقا ئېرىشىش ئۈچۈن تەپسىر ئىبنى كەسىر، نەيلۇلئۇتار قاتارلىق كىتابلارغا مۇراجىئەت قىلىنسۇن)

② كەئىبنى ﴿الْبَيْتِ الْحَرَامِ﴾ «بەيتۇلھەرام» دەپ ئاتاشنىڭ سەۋەبى شۇكى، ھەرەمنىڭ چېگراسى ئىچىدە ئوۋ ئوۋلاش، قان تۆكۈش ۋە دەرەخلەرنى كېسىش قاتارلىقلار ھارامدۇر. ھەتتا ئىسلامدىن ئىلگىرىكى جاھىلىيەت دەۋرىدە كىشى ئۆزىنىڭ ئاتىسىنى ئۆلتۈرگەن قاتىلىنى ھەرەمدە كۆرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا چىقىلمايتتى. ئەنە شۇ كەئىبنى ئاللاھ تائالا ﴿قِيَمًا لِلنَّاسِ﴾ «ئىنسانلار ئۈچۈن قۇلايلىق ۋە پايدىلىق قىلىپ بەردى». ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى ئاللاھ تائالا ھەرەمنى كىشىلەر ئولتۇراقلىشىدىغان ۋە چۈشۈپ ئۆتىدىغان ئامان جاي قىلىپ بەردى. يەنى بۇ ئارقىلىق بىر تەرەپتىن مەككە ئەھلىنىڭ قانۇن - نىزام ۋە باشقۇرۇش ئىشلىرى جايىدا بولىدۇ؛ يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىك ئىشلىرى ۋە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىمۇ تولۇقلىنىدۇ. ئومۇمەن ھەرەمدە ئىنسانلارنىڭ ئىبادەت ۋە تىرىكچىلىك ئىشلىرى قولاي بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇرۇش چەكلەنگەن ئايلار يەنى (رەجەب، زۇلقەئدە، زۇلھىججە ۋە مۇھەررەم) ئايلارىدا ئۇرۇش ھارام قىلىنغانلىقتىن ئەمىنلىك بولىدۇ ۋە بويۇنلىرىغا بويۇنچۇق ئېسىلىپ، ھەرەمگە ئېلىپ بېرىلىپ قۇربانلىق قىلىنىدىغان ماللارمۇ ئىنسانلارنىڭ دۇنيادا مەنپەئەتكە، ئاخىرەتتە ساۋابقا ئېرىشىشىگە تۈرتكە بولىدۇ. مەزكۇر نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى مەككە ئەھلى ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن پايدا ئېلىپ كېلىدۇ.

أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِن تَبَدَّلَ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنزَلُ الْقُرْآنُ تَبَدَّلَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

بىلىڭلاركى، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئازابى قاتتىق زاتتۇر، شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [98]. پەيغەمبەرنىڭ مەسئۇلىيىتى پەقەت (دىنىي) يەتكۈزۈشتۇر. ئاللاھ سىلەرنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ [99]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «گەرچە ناپاك نەرسىلەرنىڭ كۆپلۈكى ① سېنى ئەجەبلەندۈرسىمۇ، ناپاك بىلەن پاك باراۋەر بولالمايدۇ. ئى ئەقىل ئىگىلىرى! نىجات تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار [100]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاشكارا قىلىنسا (يەنى جاۋاب بېرىلسە) سىلەرنى بىئارام قىلىپ قويىدىغان نەرسىلەر توغرىلۇق (سوئال) سورىماڭلار. ئەگەر قۇرئان نازىل بولۇۋاتقان چاغدا ئۇلار توغرىلۇق سورىساڭلار، سىلەرگە (ھۆكۈمى) بىلدۈرۈلىدۇ. ②. ئاللاھ (بۇنىڭدىن بۇرۇن سورىغانلىرىڭلارنى) كەچۈرۈۋەتتى. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر [101]. سىلەردىن بۇرۇن ئۆتكەن بىر قەۋم (پەيغەمبەردىن) شۇنداق مەسىلىلەرنى سورىغان ئىدى، (جاۋاب بېرىلگەندىن) كېيىن ئۇلار ئۇنى ئىنكار قىلغۇچى بولدى ③ [102].

① ﴿الْخَبِيثُ﴾ (ناپاك) دېگەن ھارام، ياكى كاپىر، گۇناھكار ياكى ناچار نەرسىنى بىلدۈرىدۇ. ﴿الطَّيِّبُ﴾ (پاك) دېگەن ھالال ياكى مۇئمىن، ئىتائەتمەن ياكى ياخشى نەرسىنى بىلدۈرىدۇ. دېمەك، ھەر قانداق نەرسىدە "خۇبۇت" (ناپاكلىق) بولسا، مەيلى ئۇ كۇفرلىق ياكى پاسىقلىق بولسۇن، مەيلى ئۇ سۆز - ھەرىكەت بولسۇن، ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ پاكلىققا باراۋەر بولالمايدۇ. بۇ ئىككى نەرسە ھېچقاچان تەڭ بولالمايدۇ. ناپاكلىقى سەۋەبىدىن ئۇنىڭ مەنپەئەتى ۋە بەرىكىتى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە قانداق ئىشتا پاكلىق بولسا، ئۇنىڭ پايدىسى ۋە بەرىكىتى زىيادە بولىدۇ.

② بۇ چەكلىمە قۇرئان چۈشۈۋاتقان ۋاقىتلاردا كەلگەن ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ساھابىلىرىنى كۆپ سوئال سوراشتىن چەكلەيتتى. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مۇسۇلمانلار ئىچىدە گۇناھى ئېغىرراق ھېسابلىنىدىغان كىشى ھارام قىلىنمىغان بىر نەرسە توغرىسىدا ئورۇنسىز سوئال سوراپ، شۇ سوئالنىڭ سەۋەبىدىن سورىغان نەرسىسى ھارام قىلىنىپ قالغان كىشىدۇر». (سەھىھۇل بۇخارى ھەدىس - 7289، سەھىھ مۇسلىم 2358 - ھەدىس)

③ دېمەك، بۇ خاتالىق سىلەردىنمۇ سادىر بولۇپ قالمىسۇن! ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرگە ھەج پەرز قىلىندى، دېدى. بىر كىشى: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ھەر يىلىمۇ؟» دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جاۋاب بەرمەي جىم تۇرۋالدى. ئۇ كىشى يەنە سورىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئەگەر مەن ھەئە دېسەم، سىلەرگە ھەر يىلى ھەج قىلىش پەرز بولۇپ قالاتتى، ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا، ھەر يىلى ھەج قىلىش سىلەر ئۈچۈن مۇمكىن بولمايتتى» دەپ جاۋاب بەردى.

(سەھىھ مۇسلىم 1337 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 1 - توم، 255 - بەت، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1721 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 2620 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2885 - ھەدىس). شۇ ۋەجىدىن بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، «ئۆتكەندە سورىغانلىرىنىڭ ئاللاھ ئەپۇ قىلدى» دېگەن سۆزدىن ئاللاھ تائالا ئۆز كىتابىدا تىلغا ئالمىغان نەرسىلەرنىڭ ئەپۇ قىلىنغان نەرسىلەر ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىشقا بولىدۇ، شۇڭا ئاللاھ تائالا سۈكۈت قىلغان نەرسىدىن سۈكۈت قىلىش كېرەك. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئۇقۇمنى تېخىمۇ ئوچۇق بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «مەن سىلەرگە بايان قىلمىغان نەرسىلەر ھەققىدە سوئال سورىماڭلار. سىلەردىن ئىلگىرىكىلەر تولا سوئال سورىغانلىقى ۋە پەيغەمبەرلىرى بىلەن قارشىلاشقانلىقى ئۈچۈن ھالاك بولۇپ كەتكەن». (سەھىھ مۇسلىم 1337 - ھەدىس)

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَا كَيْنٍ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٣﴾

بەھىرە، سائىبە، ۋەسىلە، ھام ① ناملىق تۆگىلەرنىڭ ھېچبىرىنى (بۇتلارغا ئاتاشنى) ئاللاھ بۇيرۇغان ئەمەس، لېكىن كاپىرلار ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇۋاتىدۇ، ئۇلارنىڭ تولىسى ئەقلىنى ئىشلەتمەيدۇ [103].

① بۇ ئەرەبلەرنىڭ بۇتلارغا ئاتاپ نەزىر ۋە قۇربانلىق قىلىدىغان ماللىرىنىڭ تۈرلىرىدۇر. ئۇ ماللار تەپسىرلەردە ھەرخىل چۈشەندۈرۈلگەن. بۇلارنىڭ شەرھىسى ھەققىدە ئىمام بۇخارى سەئىد ئىبنى مۇسەيبەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ﴿بَحِيرَةٌ﴾ دېگەن بۇتلارغا ئاتاپ، سۈتىنى ساغماي قالدۇرۇلغان تۆگىلەر بولۇپ، ئۇلارنى ھېچكىم ساغمايتتى. ﴿سَائِبَةٌ﴾ دېگەن بۇتلارغا ئاتاپ باغلىماي قويۇۋېتىلگەن تۆگىلەر بولۇپ، ئۇلارغا ھېچكىم يۈك ئارتمايتتى، مەنمەيتتى. ﴿وَصِيلَةٌ﴾ دېگەن ئارقا - ئارقىدىن ئىككى چىشى بوتۇلاق تۇغقان (ئارىلىقتا ئەركەك تۇغمىغان) تۆگىلەر بولۇپ، ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى ئەرەبلەر ئۇلارنى ئىلاھلىرىغا ئاتاپ ئەركىن قويۇپ بېرەتتى. ﴿حَامٍ﴾ بىر نەچچە قېتىم بوتۇلاق تاپقان (نەسلى كۆپ بولغان) ئەركەك تۆگىلەر بولۇپ، ئۇلارنى ئەرەبلەر ئىلاھلىرىغا ئاتاپ ئەركىن قويۇپ بېرەتتى. ئۇلارغا ھېچقانداق يۈك ئارتمايتتى ھەم مەنمەيتتى.

تۇنجى قېتىم تۆگىلەرنى بۇتلارغا ئاتاپ ئەركىن قويۇۋېتىشنى باشلاپ بەرگەن ۋە بۇتقا ئىبادەت قىلغان كىشى ئەمرۇ ئىبنى ئامىر خۇزائى ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەمرۇ ئىبنى ئامىرنىڭ دوزاختا ئۈچە يىلىنى سۆرەپ يۈرگەنلىكىنى كۆردىم. ئۇ تۇنجى بولۇپ «سائىبە» نى قويۇۋەتكەن كىشى ئىدى». (سەھىھۇل بۇخارى 4623 - ھەدىس)

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ھايۋانلارنى مەزكۇر ئۇسۇل بويىچە ئىشلىتىشكە بۇيرىمىغانلىقىنى ۋە ئۇنداق بىر ئىبادەت ئۇسۇلىنى يولغا قويىمىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. چۈنكى بارلىق نەزىر قىلىپ ئاتاش ۋە قۇربانلىقلار پەقەت ئاللاھ تائالا ئۈچۈنلا قىلىنىدۇ. بۇتلارغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىش مۇشرىكلار ئويدۇرۇپ چىقارغان ئىشلاردۇر. بۇتلارغا ۋە باتىل مەبۇدلارنىڭ نامىغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىش ۋە ماللارنى شۇلارغا ئاتاپ ساقلاش قاتارلىق يامان ئادەتلەر ھازىرقى دەۋردىكى مۇشرىكلاردىمۇ ھەتتا بىر قىسىم مۇسۇلمانلاردىمۇ (چارۋىلارنى مازارلارغا ئاپىرىپ ئۆلۈكلەرنىڭ نامىغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىش) مەۋجۇت. ئاللاھ تائالا بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولَٰئِكَ كَانُوا جَاهِلِينَ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١١٤﴾
يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَن ضَلَّ إِذَا أَهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١١٥﴾

ئۇلارغا ئاللاھ نازىل قىلغان (قۇرئان)غا، پەيغەمبەر (بايان قىلغان ھۆكۈم)گە كېلىنغانلار (يەنى ئەگىشىنلار) دېيىلسە، ئۇلار: «ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ تۇتۇپ ماڭغان يولى بىزگە كۇپايە» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ھېچنەرسە بىلمەيدىغان ۋە ھىدايەت تاپمىغان تۇرسىمۇ (يەنىلا شۇلارنىڭ يولىغا ئەگىشەمدۇ؟) [104] ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر (ئۆزۈڭلارنى (گۇناھتىن) ساقلاڭلار، سىلەر قاچانكى توغرا يولدا ماڭساڭلار، توغرا يولدىن ئاداشقانلار سىلەرگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ^①. سىلەر ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر، ئاللاھ قىلغان ئەمەلىڭلارنى سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ [105].

① بۇ ئايەتنىڭ زاھىرىي ئىبارىسىگە قاراپ، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ زېھنىدە ئۆزىمىزنى ئىسلاھ قىلساقلا يېتەرلىك، باشقىلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش زۆرۈر ئەمەسكەن دېگەن خاتا چۈشەنچە پەيدا بولغان، بۇنداق چۈشەنچە توغرا ئەمەس، چۈنكى (ئەمرى - مەئروف) ياخشىلىققا بۇيرۇشۇمۇ ناھايىتى مۇھىم پەرزدۇر. ئەگەر بىر مۇسۇلمان بۇ پەرزنى تەرك ئەتسە، ئۇ قانداقمۇ توغرا يولدا بولغان بولىدۇ؟ قۇرئان كەرىم ﴿ سىلەر قاچانكى توغرا يولدا ماڭساڭلار ﴾ دېگەننى شەرت قىلغان تۇرسا. شۇڭا بۇ خاتا چۈشەنچە ئەبۇ بەكر سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە، ئۇ مۇنداق دېگەن: «سىلەر بۇ ئايەتنى خاتا چۈشىنىپ قاپسىلەر، مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «كىشىلەر بىر يامان ئىشنى كۆرۈپ ئۇنى ئۆزگەرتىمىسە، پات - يېقىندا ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىنى جازالايدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم». (مۇسنەدى ئەھمەد 1 - توم، 5 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 2168 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4338 - ھەدىس) دېمەك، ئايەتنىڭ توغرا مەنىسى شۇكى، ئەگەر كىشىلەر سېنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىڭگە قۇلاق سالماي، توغرا يولغا قايتىمىسا ياكى يامانلىقتىن قول ئۈزمىسە، سەن ئۆزۈڭ ياخشى ئىشلارنى قىلىپ، يامانلىقتىن يىراق تۇرساڭلا، ئۇلارنىڭ قىلمىشى ساڭا زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. پەقەت ئىنساننىڭ قۇدرىتى يەتمىگەن ۋە جېنىغا خەتەر ئېلىپ كېلىدىغان ھالەتتە ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇشنى تەرك قىلىش جايز بولىدۇ. بۇ ئەھۋالدا «ئەگەر قولى بىلەن تۈزىتىشكە قادىر بولالمىسا، قەلبى بىلەن تۈزەتسۇن» (يەنى ئۇنى قەلبىدە ئىنكار قىلسۇن، ئىچىدە نارازى بولۇپ، قۇدرىتى يەتكەندە تۈزىتىشكە ئىرادە باغلىسۇن)، بۇ (يامان ئىشنى تۈزىتىشتىكى) ئىماننىڭ ئەڭ ئاجىز دەرىجىسىدۇر» دېگەن ھەدىستىكى تۆۋەن ئۆلچەمگە ئۇيغۇن بولىدۇ. بۇ ئايەتمۇ مۇشۇ خىل ئەھۋالغا قارىتىلغان.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَدَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ ءَاخِرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَبْتَكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَدَةَ اللَّهِ إِيَّآ إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ ﴿١٦﴾ فَإِنْ عَثَرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا فَءَاخِرَانِ يُقِيمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَدَتْنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَدَتَيْهِمَا وَمَا عَعَدْتِنَا إِنَّا إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئىچىڭلاردىن بىرى ئۆلىدىغان چېغدا ۋەسىيەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭغا ئىچىڭلاردىن ئىككى ئادىل كىشى گۇۋاھ بولسۇن^①، ياكى سىلەر سەپەردە بولۇپ، بېشىڭلارغا ئۆلۈم دەھشىتى كەلسە^②، (ئىككى مۇسۇلمان گۇۋاھچى تېپىلمىسا) باشقا دىندىكىلەردىن ئىككى كىشى گۇۋاھ بولسۇن. ئەگەر سىلەر (باشقا دىندىكى بۇ ئىككى گۇۋاھچىنىڭ راستچىلىقىدىن) گۇمانلانساڭلار، نامازدىن كېيىن ئۇلارنى ئېلىپ قېلىڭلار، ئۇلار: (بىز گۇۋاھلىق بېرىدىغان ئاشۇ كىشىلەر) «بىزنىڭ يېقىنىمىز بولغان تەقدىردىمۇ قەسسىمىزنى ھېچ نەرسىگە ساتمايمىز^③، ئاللاھ (رازىلىقى) ئۈچۈن بولغان گۇۋاھلىقنى يوشۇرمايمىز. ئەگەر ئۇنى يوشۇرساق، بىز ئەلۋەتتە گۇناھكارلاردىن بولىمىز» دەپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلسۇن [106]. ئەگەر ئۇ ئىككى گۇۋاھچىنىڭ (يالغان گۇۋاھلىق بەرگەنلىك ياكى مېراسقا خىيانەت قىلغانلىق) گۇناھى بىلىنمىسە^④، ئۇلارنىڭ ئورنىغا مېراس ئېلىشقا ئەڭ ھەقىقىي بولغان ۋارىسلاردىن^⑤ ئىككى كىشى گۇۋاھ بولۇپ: «بىزنىڭ گۇۋاھلىقىمىز ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىدىنمۇ توغرىدۇر، بىز (ھەقىقەتتىن) چەتنەپ كەتمىدۇق، بولمىسا بىز چوقۇم ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولۇپ قالمايمىز» دەپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلسۇن [107].

① بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، «ئىچىڭلاردىن» دېمەك، سىلەر مۇسۇلمانلاردىن بولغان دېگەنلىكتۇر. يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ ۋەسىيەت قىلغۇچىنىڭ قەبىلىسىدىن دېگەنلىكتۇر. «باشقا دىندىكىلەردىن» دېگەن سۆزنىڭمۇ ئىككى خىل مەنىسى بولىدۇ: مۇسۇلمان ئەمەس (ئەھلى كىتاب) كىشىلەر ياكى ۋەسىيەت قىلغۇچىنىڭ قەبىلىسىدىن باشقا بىر قەبىلىدىن بولغان كىشىلەر.

② يەنى سەپەردە ئېغىر كېسەل بولۇپ، ھاياتىدىن ئۈمىد قالمىغان ئەھۋالدا، ئىككى ئادىل كىشىنى گۇۋاھ قىلىپ، ۋەسىيەت قىلسا بولىدۇ.

③ ۋاپات بولغۇچى يەنى ۋەسىيەت قىلغۇچىنىڭ ۋارىسلىرى گۇۋاھچىلارنىڭ خىيانەت قىلغانلىقى ياكى ۋەسىيەتنى ئۆزگەرتكەنلىكىدىن گۇمان قىلسا، ئۇلارنى نامازدىن كېيىن يەنى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا قەسەم قىلدۇرسۇن. گۇۋاھچىلار: «بىز قەسەم قىلىش ئارقىلىق ھېچقانداق دۇنيا مەنپەئەتىگە ئېرىشىشنى كۆزلىمەيمىز» يەنى يالغان قەسەم قىلمايمىز دەپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلسۇن.

④ بۇ ئىككى گۇۋاھچىنىڭ يالغان قەسەم قىلغانلىقى بىلىنمىسە.

⑤ ﴿الْأُولِيَانِ﴾ دېگەن "ولى" نىڭ ئىككىلىك شەكلى بولۇپ، مېيىت يەنى (ۋەسىيەت قىلغۇچى)غا ئەڭ يېقىن ئىككى تۇغقاننى كۆرسىتىدۇ. «مېراس ئېلىشقا ئەڭ ھەقىقىي بولغان ۋارىسلار» دېگەن يالغان قەسەمنىڭ زىيىنىغا ئۇچراپ، ئېرىشمەكچى بولغان مېراسى كەملىپ كەتكەنلەردۇر. مەزكۇر تۇغقانلاردىن ئىككى كىشى ئۇلارنىڭ يالغان قەسەملىرىگە قارشى قەسەم قىلسۇن.

ذَلِكَ أَدَّتْ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَأَسْمِعُوا ۙ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾ *
يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّمُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

بۇ (ئۇسۇل) گۇۋاھچىلارنى ئەڭ توغرا گۇۋاھلىق بېرىدىغان قىلىشقا، قىلغان قەسمنىڭ (ۋارىسلارنىڭ قەسمى بىلەن) رەت قىلىنىشىدىن قورقىدىغان قىلىشقا ئەڭ يېقىندۇر^①. ئاللاھتىن قورقۇڭلار، (ئاللاھنىڭ ئەمرىگە) قۇلاق سېلىڭلار. ئاللاھ پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [108]. (ئى ئىنسانلار! قىيامەت كۈنىنى ئۇنتۇماڭلاركى) ئاللاھ ئۇ كۈندە پەيغەمبەرلەرنى يىغىپ: «سىلەر (قەۋمىڭلارنى ئىمانغا دەۋەت قىلغاندا، ئۇلاردىن) قانداق جاۋابقا ئىگە بولغان ئىدىڭلار؟» دەپ سورايدۇ، ئۇلار: «(سەن بىلدۈرگەندىن باشقا) بىز ھېچ نەرسە بىلمەيمىز^②، شەكسىزكى، سەن غەيبىلەرنى ناھايىتى ئوبدان بىلگۈچىسەن» دەيدۇ [109].

① بۇ مەزكۇر ھۆكۈم ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇسۇلنىڭ ھېكمىتى ۋە پايدىسى بۇ ئايەتتە بايان قىلىندى. بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق گۇۋاھچىلارنى توغرا گۇۋاھلىق بېرىشكە مەجبۇرلىغىلى بولىدۇ. چۈنكى ئۇلار: ئەگەر ئامانەتكە خىيانەت قىلساق ياكى ۋەسىيەتنى ئۆزگەرتسەك، مىراس ئىگىلىرى ئاللاھنىڭ نامى بىلەن بىزگە قارشى قەسەم قىلسا، قەسەملىرىمىز رەت قىلىنىدۇ، دەپ قورقىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە ھەدىستە مۇنداق بىر ۋەقە بايان قىلىنىدۇ. بەنۇ سەھمى قەبىلىسىنىڭ بىر ئادىمى تەمم دارى ۋە ئەدى ئىبنى بەدا دېگەن ئىككى كىشى بىلەن سەپەرگە چىقىدۇ، سەھمى سەپەردە ۋاپات بولىدۇ، ئۇ يەردە مۇسۇلمانلار يوق ئىدى، (ئۇنىڭ مەزكۇر ئىككى ھەمراھى خرىستىئان ئىدى) بۇ ئىككىسى ئۇنىڭ مال - مۈلكىنى ئېلىپ كېلىپ، ۋارىسلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ، (مال - مۈلۈكنىڭ ئارىسىدىن ماللارنىڭ تىزىملىكى خاتىرىلەنگەن بىر ۋاراقچە چىقىدۇ، ئۇنىڭدا بىر كۈمۈش پىيالىنىڭمۇ بارلىقى يېزىلغان ئىدى، لېكىن مال - مۈلۈكنىڭ ئارىسىدىن كۈمۈش پىيالا تېپىلمايدۇ). رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ئۇ ئىككىسىدىن قەسەم قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ، (ئۇ ئىككىسى يالغان قەسەم قىلىدۇ) كېيىن سەھمىنىڭ ۋارىسلىرى ئۇ پىيالىنى مەككىدە بىر كىشىنىڭ قولىدا كۆرۈپ قالىدۇ، سۈرۈشتە قىلغاندا ئۇ كىشى پىيالىنى تەمم ۋە ئەدىدىن سېتىۋالغانلىقىنى ئېيتىدۇ، نەتىجىدە سەھمىنىڭ جەمئىدىن ئىككى كىشى قەسەم ئىچىپ، ئۇ پىيالا سەھمىنىڭ ۋارىسلىرىغا ئائىت ئىكەنلىكىگە گۇۋاھچى بولىدۇ، ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقى (غەيرى مۇسۇلماننىڭ) گۇۋاھلىقىدىن ئۈستۈن كېلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن پىيالىنىڭ پۇلىنى ئۇلاردىن ئالىدۇ. ئۇلار ھەققىدە بۇ ئايەت نازىل بولىدۇ. (سەھمۇل بۇخارى 2780 - ھەدىس) ئەسلىدە سەھمىنىڭ ئىسمى بەدىل ئىبنى ئەبى مەرىم (ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) بولۇپ، ئۆلۈش ئالدىدا، ئۆزىنىڭ مال - مۈلكى ۋە بىر كۈمۈش پىيالىنى ئىككى خرىستىئان ھەمراھىغا بېرىپ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا يەتكۈزۈپ بېرىشكە ۋەسىيەت قىلىپ ۋاپات بولىدۇ. بۇ ئىككى خرىستىئان يۇرتقا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كۈمۈش پىيالىنى سېتىپ، پۇلىنى ئۆزئارا بۆلۈشۈپ، يانچۇقلىرىغا سالىدۇ، قالغان ماللارنى مىراسخورلارغا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. (بۇ سۈنەنى تىرمىزى 3059 - ھەدىستە مۇپەسسىل بايان قىلىنغان)

② پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋىتىگە قەۋملىرىنىڭ قانداق جاۋاب بەرگەنلىكى ۋە ئۇلارغا قانداق مۇئامىلە قىلغانلىقىنى ئەلۋەتتە ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. لېكىن بۇ ھەقتە پەيغەمبەرلەردىن سورالغاندا، ئۇلارنىڭ

«بىز ھېچ نەرسە بىلمەيمىز» دەپ جاۋاب بېرىشىنىڭ سەۋەبى مەھشەر كۈنىنىڭ دەھشىتى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە ھەيۋىتىدىن قورقۇپ كەتكەنلىكتىن ياكى ئۇلار ۋاپات بولغاندىن كېيىنكى قەۋملىرىنىڭ ئەھۋالىنى بىلمىگەنلىكىدىن بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭدىن باشقا بارلىق غەيبىي ئىشلارنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلگۈچى بولغانلىقتىندۇر. شۇڭا پەيغەمبەرلەر ئاللاھ تائالاغا: «شەكسىزكى، سەن غەيبىلەرنى ناھايىتى ئوبدان بىلگۈچىسى» دەيدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، پەيغەمبەرلەر غەيبىلەرنى بىلگۈچى ئەمەستۇر، غەيبىنى بىلگۈچى پەقەت ئاللاھ تائالا ئۆزىدۇر. پەيغەمبەرلەرگە قانچىلىك ئىلىم بېرىلگەن بولسا، ئۇ ئىلىم: بىرىنچىدىن، ئەلچىلىك ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشتا زۆرۈر بولغان ئىلىمدۇر. ئىككىنچىدىن، بۇ ئىلىم ئۇلارغا پەقەت ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرۈلگەندۇر. ۋەھالەنكى غەيبىنى بىلگۈچى دېگەن ھەممە نەرسىنى شەخسەن ئۆزى بىلىدىغان بولىدۇ، ئۇ ئالمۇلغەيب دەپ ئاتىلىدۇ. باشقىلار دەپ بەرگەننى سۆزلىگەن غەيبىنى بىلگۈچى بولمايدۇ، ھەم غەيبىنى بىلگۈچى دەپ ئاتالمايدۇ. (چۈشەنگىن، تەپەككۈر قىلغىن، غاپىللاردىن بولمىغىن)

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَعْيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١١﴾

شۇ ۋاقتىدا ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئى مەريەم ئوغلى ئىيسا! ساڭا ۋە سېنىڭ ئاناڭغا بەرگەن نېمىتىمنى ئەسلىگىن، ئەينى زاماندا ساڭا روھۇلقۇدۇس (يەنى جىبرىئىل) ① بىلەن مەدەت بەرگەن ئىدىم، (كىچىكىڭدە) بۆشۈكتە ۋە (پەيغەمبەر بولغان) ئوتتۇرا ياش ۋاقتىڭدا كىشىلەرگە (پەيغەمبەرلەرچە) سۆزلەيتتىڭ، ②، شۇ چاغدا ساڭا كىتابىنى، ھېكمەتنى، تەۋراتنى ۋە ئىنجىلنى بىلدۈرگەن ئىدىم ③، شۇ چاغدا مېنىڭ ئىرادەم بىلەن لايدىن قۇشنىڭ شەكلىدە بىر نەرسە ياساپ، ئۇنى پۈۋلىسەڭ، ئۇ مېنىڭ ئىرادەم بىلەن ئۈچىدىغان قۇش بولاتتى، سەن مېنىڭ ئىرادەم بىلەن تۇغما كورنى، بەرەس كېسىلنى ساقايتاتتىڭ؛ شۇ چاغدا، مېنىڭ ئىرادەم بىلەن ئۆلۈكلەرنى (تىرىلدۈرۈپ قەبرىلەردىن) چىقىراتتىڭ ④؛ ئۇ چاغدا مەن ئىسرائىل ئەۋلادىنى ساڭا چېقىلىشتىن توسقان ئىدىم ⑤، سەن ئۇلارغا مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن چېغىڭدا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كاپىرلار: «بۇ پەقەت ئوپۇچۇق سېھىردۇر» دېگەن ئىدى ⑥ [110].

① «روھۇلقۇدۇس» جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ شەرھىسى سۈرە بەقەرەنىڭ 87 - ئايىتىدە تىلغا ئېلىندى.

② «بۆشۈكتە» سۆزلىگەنلىكى شۇكى، ئۆز ۋاقتىدا مەريەم يېڭىدىن تۇغقان بالىسىنى كۆتۈرۈپ قەۋمنىڭ يېنىغا بارغاندا، ئۇلار بالىنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى ۋە بوۋاق ھەققىدە سوئال سوراقتا باشلىدى، دەل شۇ چاغدا ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئىيسا ئەلەيھىسسالام بوۋاق ھالىتىدە سۆزلىدى. «ئوتتۇرا ياش ۋاقتىدا» سۆزلىگەنلىكى دېگەندە پەيغەمبەرلىك كەلگەندە دەۋەت - تەبلىغ قىلغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ بۇ نۇقتا سۈرە ئال ئىمراننىڭ 48 - ئايىتىدە شەرھىلەندى.

④ بۇ مۆجىزىلەرمۇ مەزكۇر سۈرىنىڭ 49 - ئايىتىدە بايان قىلىندى.

⑤ بۇ ئايەت يەھۇدىيلارنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈپ، دارغا ئاسماقچى بولغان سۈيىقەستىنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئۇلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلاپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتكەن ئىدى. (سۈرە ئال ئىمران 54 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

⑥ ھەر پەيغەمبەرنىڭ ئىنكارچىلىرى ئاللاھنىڭ مۆجىزىلىرىنى كۆرۈپ، بۇ سېھىردۇر، دېدى. ھالبۇكى، سېھىر دېگەن جادۇگەرلەرنىڭ بىر ھۈنىرى تۇرسا، ئۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلەرنىڭ قانداقمۇ ئالاقىسى بولسۇن؟ ئۇنىڭدىن باشقا يەنە پەيغەمبەرلەر كۆرسەتكەن مۆجىزىلەر قانداق - مۇتلەق ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنىڭ نامايەندىسىدۇر. چۈنكى ئۇ مۆجىزىلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى، قۇدرىتى ۋە ئىرادىسى بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. ھېچقانداق بىر پەيغەمبەردە ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى ۋە ئىرادىسى بولماستىن

ئۆز ئالدىغا مۆجىزە كۆرسىتىش ئىقتىدارى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئايەتكە قارايدىغان بولساق، ئاللاھ تائالانىڭ ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەربىر مۆجىزىسى بىلەن «مېنىڭ ئىرادەم بىلەن قىلىدىكەن» دېگەن جۈملىنى تۆت قېتىم تىلغا ئالغانلىقىنى ئۇچرىتىمىز. شۇ سەۋەبتىن ئۆز ۋاقتىدا مەككە مۇشرىكلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەرخىل مۆجىزىلەرنى كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇلارغا: ﴿ئاللاھ پاكىتۇر، مەن پەقەت بىر پەيغەمبەر ئىنسانمەن (ئاللاھنىڭ ئىزنى بولمىسا ھېچ ئادەم بىرەر مۆجىزە كەلتۈرەلمەيدۇ)﴾ دەپ جاۋاب بەرگەن. بۇ نۇقتا سۈرە ئىسرا 91 - 93 - ئايەتلەردە تەپسىلى چۈشەندۈرۈلگەن، (يەنى مېنىڭ رەببىم كەمچىللىكتىن پاك، مۆجىزە كۆرسىتەلمەسلىكتەك ئاجىزلىقتىن پاكىتۇر، ئۇ مۆجىزە كۆرسىتەلمەيدۇ. لېكىن ئۇنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى ھازىر مۆجىزىنى تەقەززا قىلامدۇ - يوق؟ قاچان تەقەززا قىلىدۇ؟ بۇنى رەببىم ئۆزى بىلىدۇ، ئۇ ئۆزى ئەھۋالغا قاراپ ھۆكۈم قىلىدۇ، مەن بولسام بىر ئىنسان، بىر ئەلچىمەن) يەنى مېنىڭ ئۆز ئالدىمغا مۆجىزە كۆرسىتەلمەيدىغان كۈچ - قۇدرىتىم يوق.

دېمەك، پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرى بىلەن سېھىرگەرلىكنىڭ ھېچ ئالاقىسى يوق. ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا، سېھىرگەرلەر ئۇنى پاش قىلغان بولاتتى، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى شۇنى ئىسپاتلىدى. دۇنيادىكى بارلىق سېھىرگەرلەر بىرلىشىپ، ئۇنىڭ مۆجىزىسىنى يېڭەلمىدى. ئۇلارغا سېھىرگەرلىك بىلەن مۆجىزىنىڭ پەرقى ئايدان بولغاندا، دەرھال مۇسۇلمان بولدى.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا ءَأَمِنَّا وَأَشْهَدُ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَعْيسَى ابْنُ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

ئەينى زاماندا مەن ھەۋارىيىلارغا ①: «ماڭا ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرىمگە ئىمان ئېيتىڭلار» دەپ ۋەھىي قىلغان ئىدىم. ئۇلار: «بىز ئىمان ئېيتتۇق، سەن بىزنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىمىزغا گۇۋاھ بولغىن» دېگەن ئىدى [111]. ئۆز ۋاقتىدا ھەۋارىيىلار: «ئى مەريەم ئوغلى ئىيسا! رەببىڭ بىزگە ئاسماندىن تاماق بار داستىخان چۈشۈرۈپ بېرەلمدۇ؟» ② دەپ. ئىيسا (ئۇلارغا): «ئەگەر سىلەر ئىمان ئېيتقان كىشىلەر بولساڭلار (مۇنداق سوئاللارنى قويۇشتا) ئاللاھتىن قورقۇڭلار» دېگەن ئىدى ③ [112].

① «ھەۋارىيىلار» ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان ئەگەشكۈچىلەر ۋە ياردەمچىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ سانى 12 ئىدى. بۇ يەردىكى ۋەھىي پەرىشتىلەر ئارقىلىق پەيغەمبەرلەرگە چۈشىدىغان ۋەھىي ئەمەس، بەلكى بۇ ئىلھامدۇر. بۇ خىل ئىلھام ئاللاھ تائالا تەرەپتىن بەزى بەندىلەرنىڭ دىللىرىغا تاشلىنىدۇ يەنى دىللىرىدا پەيدا قىلىنىدۇ. مەسىلەن: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىغا ۋە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى مەريەمگە مۇشۇ خىلدىكى ئىلھام كەلگەن بولۇپ، ئۇنى قۇرئان كەرىم ۋەھىي دەپ ئاتىغان. دېمەك بۇ يەردىكى ۋەھىي ئىلھام مەنىسىدە كەلگەن. ئەمما ئۇنى ھەقىقىي مەنىدىكى ۋەھىي دەيدىغانلار، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى ۋە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى مەريەم پەيغەمبەرلەردىن ئىدى. چۈنكى ئۇلارغا ئاللاھ تەرەپتىن ۋەھىي كېلەتتى دەپ قارايدۇ ۋە بۇ ئايەتنى دەلىل قىلىدۇ. بۇ توغرا ئەمەس. چۈنكى بۇ ۋەھىي زاماندا مەن ھەۋارىيىلارغا: «ماڭا ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرىمگە ئىمان ئېيتىڭلار» دەپ ۋەھىي قىلغان ئىدىم ۋە دېگەن ئايەتتىكىدەك ئىلھامىي ۋەھىي ئىدى. ئەلچىلىك ۋەھىيسى ئەمەس.

② ﴿مَائِدَةً﴾ دېگەن تاماق تىزىلغان لىگەن (پەتنۇس، تاختا) دېمەكتۇر. ئۇنى داستىخان دەپ تەرجىمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ، چۈنكى ئۇنىڭدا تائاملار بولىدۇ. داستىخان تىلغا ئېلىنغانلىقتىن بۇ سۈرىنىڭ ئىسمىمۇ «سۈرە مائىدە (داستىخان سۈرىسى)» دەپ ئاتالغان. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئاللاھ تائالادىن ئۆلۈكلەرنى قانداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلغاندەك، ھەۋارىيىلارمۇ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئاسماندىن داستىخان چۈشۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئىدى.

③ يەنى بۇنداق سوئالنى سورىماڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن بىر سىناق بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. تەلەپ قىلىنغان مۆجىزە كەلگەندىن كېيىن ئىماندا سۇسلىق قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ ئازابىغا لايىق بولۇپ قالسىلەر. شۇ سەۋەبتىن ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى بۇنداق تەلەپتىن توستى ۋە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندى.

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَنَحْمِلَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيَّهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾

ئۇلار: «بىز ئۇنىڭدىن يېيىشنى، (شۇ ئارقىلىق) كۆڭلىمىزنىڭ ئارام تېپىشىنى، سۆزۈڭنىڭ راست ئىكەنلىكىنى بىلىشنى ۋە ئۇنىڭغا (يەنى پەيغەمبەرلىكىڭگە) گۇۋاھلىق بەرگۈچىلەردىن بولۇشنى خالايمىز» دېگەن ئىدى [113]. مەريەم ئوغلى ئىيسا: «ئى رەببىمىز ئاللاھ! بىزگە تاماق بار داستىخان چۈشۈرگىنىكى، بۇ كۈن بىزلەرگە ۋە بىزدىن كېيىنكىلەرگە بايرام بولۇپ قالسۇن»^①، ئۇ داستىخان سەندىن بىزگە (ئاتا قىلىنغان) بىر مۆجىزە بولۇپ قالسۇن. بىزگە رىزىق بەرگىن، سەن ھەقىقەتەن رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىسىن» دېدى [114].

① ئىسلامىي شەرىئەتلەردە ھېيت - بايرامنىڭ مەنىسى، ھازىر كىشىلەر خاتا چۈشىنىۋالغاندەك، ھېيت كۈنىدە بارلىق شەرىئەت ئەھكاملىرى ۋە ئەخلاقىي چەكلىمىلەرنى بۇزۇپ تاشلاپ، ياۋايى ئادەملەردەك خۇشاللىقنى ئىزھار قىلىش، شاملارنى يېقىپ، پوجاڭزىلارنى ئېتىش دېگەنلىك ئەمەس. كىشىلەر چۈشەنمەستىن ئاشۇنداق ھېيت ئۆتكۈزمەكتە.

بەلكى، ساماۋى شەرىئەتلەردە ھېيت بىر مىللىي ئىجتىمائىي پائالىيەت ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسى مەقسىتى شۇكى، ھېيت كۈنى پۈتۈن مىللەت ئىجتىمائىي شەكىلدە ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئادا قىلىدۇ، ئۇنى ئۇلۇغلايدۇ ۋە ئۇنىڭغا ھەمدۇ - سانا ئېيتىدۇ. بۇ ئايەتتىمۇ ئىيسا ئەلەيھىسسالام ھېيت قىلىشنى تەلەپ قىلغان كۈندە ئاللاھ تائالاغا كۆپرەك ھەمدۇ - سانا ئېيتىش، تەكبىر ئېيتىش ۋە ئۇلۇغلاشنى مەقسەت قىلغان. بەزى بىدئەتچىلەر ئايەتتىكى «داستىخان بايرىمى» نى دەلىل قىلىپ تۇرۇپ، «تۇغۇلغان كۈن ئۆتكۈزۈش» جايز دەپ قارايدۇ. بۇ توغرا ئەمەس، بىرىنچىدىن، بۇ بىزنىڭ شەرىئەتتىمىزدىن ئىلگىرىكى بىر شەرىئەتكە ئالاقىدار ۋەقەلىكتۇر. ئەگەر ئىسلام ئۇنى بىزگىمۇ تەدبىقلاشنى ئىرادە قىلغان بولسا، چوقۇم بايان قىلغان بولاتتى. ئىككىنچىدىن، پەيغەمبەرنىڭ ئاغزىدىن بايرام قىلىش خاھىشى ئىزھار قىلىنغان بولاتتى، پەيغەمبەرمۇ ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك شەرىئەت ھۆكۈمىنى بايان قىلغان بولاتتى. ئۈچىنچىدىن، بۇ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ھېيتنىڭ غايە - مەقسەتلىرىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. «تۇغۇلغان كۈن» ئۆتكۈزۈشتە يۇقىرىقىدەك غايە - مەقسەتلەردىن بىرىمۇ تېپىلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «تۇغۇلغان كۈن» ئۆتكۈزۈش ۋە خاتىرىلەش شەكسىز بىدئەتتۇر. ئىسلامدا يولغا قويۇلغان روزا ھېيت، قۇربان ھېيت ۋە جۈمە كۈنىدىن ئىبارەت ئۈچ ھېيت بار، ئۇنىڭدىن باشقا ھېيت مەۋجۇت ئەمەس.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزَّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

ئاللاھ (ئىيسانىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ): «ئۇنى مەن سىلەرگە چوقۇم (ئاسماندىن) چۈشۈرمەن، (ئەمما) شۇنىڭدىن كېيىن سىلەردىن كىمكى تۈزكۈرلۈك قىلسا، ئۇنى ئەھلى جاھاندىن ھېچكىمنى ئازابلىمىغان ئازاب بىلەن ئازابلايمەن» دېگەن ئىدى ① [115].

① بۇ داستىخان ئاسماندىن چۈشتىمۇ ياكى چۈشمىدىمۇ؟ بۇ ھەقتە ئېنىق سەھىھ ھەدىس يوق. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار (ئىمام شەۋكانى، ئىمام ئىبنى جەرر تەبەرى قاتارلىقلار) داستىخان چۈشكەن دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ كەلتۈرگەن دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ئۇنى مەن سىلەرگە چوقۇم (ئاسماندىن) چۈشۈرمەن﴾ دېگەن سۆزىدۇر. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر، ئەمما ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ﴿سىلەردىن كىمكى شۇنىڭدىن كېيىن تۈزكۈرلۈك قىلسا﴾ دېگەن شەرتكە باغلىق بولغانلىقى ئۈچۈن بۇنى جەزمەن ئەمەلگە ئاشقان ۋەدە دېيىشكە بولمايدۇ. شۇڭا باشقا ئۆلىمالارنىڭ قارشىچە، ھەۋارىيلار ئاللاھنىڭ شەرتىنى ئاڭلاپ، داستىخان تەلەپ قىلىشتىن يانغان، شۇنىڭ بىلەن ئاسماندىن داستىخان چۈشمىگەن. ئىمام ئىبنى كەسر بۇ ھەقتە ئىمام مۇجاھىد ۋە ھەسەن بەسرىدىن نەقىل قىلىنغان رىۋايەتنى توغرا دەپ قارىغان ۋە مۇنداق دېگەن: ئۇنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدىغان نۇقتا شۇكى، بۇ ئاسماندىن داستىخان چۈشكەنلىك ھەققىدىكى ۋەقە خرىستىئانلارنىڭ ئارىسىدا ھېچ مەشھۇر بولمىغان، ھەتتا ئۇلارنىڭ كىتابلىرىدىمۇ بۇ ھەقتە ھېچنەرسە خاتىرىلەنمىگەن. ئەگەر داستىخان چۈشۈرۈلگەن بولسا ئىدى، ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىدا مەشھۇر بولغان بولاتتى ۋە ئۇلارنىڭ كىتابلىرىدا ئاز دېگەندىمۇ ئوندىن ئارتۇق كىشى نەقىل قىلغان بولاتتى. توغرىسىنى ئاللاھ تائالا ئۆزى بىلگۈچىدۇر.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَعْيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ وَإِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

شۇ چاغدا ئاللاھ: «ئى مەريەم ئوغلى ئىيسا! سەن كىشىلەرگە، «ئاللاھنى قويۇپ مەن بىلەن ئانامنى ئىككى ئىلاھ قىلىۋېلىڭلار، دېگەنمىدىڭ؟» دەيدۇ. ئىيسا ئېيتىدۇ: «ئى رەببىم! سەن شەنڭگە لايىق ئەمەس نەرسىلەردىن ئەلۋەتتە پاك تۇرسەن، ئېيتىشقا ھەققىم بولمىغان سۆزلەرنى ئېيتىش ماڭا ياراشمايدۇ. ئەگەر مەن بۇ سۆزنى ئېيتقان بولسام، ئۇنى سەن چوقۇم بىلگەن بولاتتىڭ (يەنى مېنىڭ ئۇنداق دېمىگەنلىكىم ساڭا مەلۇملۇق). سەن مېنىڭ زاتىمدىكىنى بىلسەن، مەن سېنىڭ زاتىڭدىكىنى بىلمەيمەن»^②، شەكسىزكى، سەن غەيبىلەرنى ناھايىتى ئوبدان بىلسەن [116]. مەن ئۇلارغا پەقەت سەن مېنى ئېيتىشقا بۇيرۇغان: «مېنىڭ رەببىم ۋە سىلەرنىڭمۇ رەببىڭلار بولغان»^③ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، دېگەن سۆزىملا ئېيتقان ئىدىم. مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغان مۇددەتتە، ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىم، مېنى ئېلىپ كەتكىنىڭدىن كېيىن، ئۇلارنى سەن كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىڭ^④، سەن ھەممە نەرسىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىسەن [117].

① بۇ سوئال قىيامەت كۈنى سورىلىدۇ، ئۇنىڭدىكى مەقسەت ئاللاھ تائالانى قويۇپ، باشقىلارنى مەبۇد قىلىۋالغانلارنى ئەيىبلەش ۋە ئۇلارغا شۇنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇرۇكى، سىلەر مەبۇد ۋە ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى دەپ قارىغانلارمۇ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا سوراققا تارتىلىدۇ. بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدىكى، خرىستىئانلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا قوشۇپ ئۇنىڭ ئانىسى مەريەمنىمۇ ئىلاھ (مەبۇد) قىلىۋالغان. يەنە مەلۇم بولىدىكى، ھازىرقى دەۋردىكى قەبرىگە چوقۇنغۇچى ماشايخىلار خەلقنى قايمۇقتۇرۇپ دەۋا قىلغاندەك، مۇشرىكلارنىڭ تاش ۋە ياغاچلاردىن ياساپ چوقۇنغان بۇتلىرىلا «ئاللاھتىن باشقا مەبۇد» لار بولماستىن، بەلكى كىشىلەر قايسىبىر شەكىلدە چوقۇنغان سالھ بەندىلەرمۇ «ئاللاھتىن باشقا مەبۇد» لار قاتارىغا كىرىدۇ. ھەر قانداق شەكىلدە بەندىلەرگە چوقۇنۇشقا بولمايدۇ. خرىستىئانلارنىڭ ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭ ئانىسىغا چوقۇنغانلىقىمۇ مۇشۇ خىلدىكى شېرىك ئەمەل قاتارىغا كىرىدۇ.

② بۇ يەردە ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ غەيب ئىلمىدىن بىخەۋەر ئىكەنلىكىنى ناھايىتى ئوچۇق سۆزلەر بىلەن بايان قىلىۋاتىدۇ.

③ ئىيسا ئەلەيھىسسالام بۆشۈكتىكى چېغىدىمۇ بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلغان ئىدى، سۈرە مەريەمدە بايان قىلىنغاندەك، يېڭىلىك دەۋرىدىمۇ ۋە ئوتتۇرا ياشقا يەتكەندىمۇ شۇنداق قىلدى.

④ ﴿تَوَفَّيْتَنِي﴾ نىڭ مەنىسى سەن مېنى دۇنيادىن ئېلىپ، ئاسمانغا كۆتۈرگەندىن كېيىن دېمەكتۇر. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئال ئىمران 55 - ئايەتتە بايان قىلىندى. بۇنىڭدىن يەنە مەلۇم بولىدىكى، پەيغەمبەرلەردە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا قانچىلىك ئىلىم ئاتا قىلغان بولسا، ھاياتىدا قانچىلىك نەرسىلەرنى كۆرۈپ - ئاڭلىغان بولسا شۇنچىلىك ئىلىم بار، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلىم يوق. غەيبىنى

بىلگۈچى دېگەن باشقىلار دەپ بەرمىسىمۇ ئۆزى ھەممىنى بىلىدۇ، ئۇنىڭ ئىلىمى ئەزەلىي ۋە ئەبەدىي بولۇپ، كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ سۈپەت ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچكىمدە تېپىلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «ئالمۇلغەيب» غەيبىنى بىلگۈچى پەقەتلا ئاللاھ تائالادۇر. ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچكىمنىڭ «ئالمۇلغەيب» بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەھشەرگاھدا مېنىڭ ئۈمىتىمدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر ئايرىپ چىقىرىلىپ دوزاخ تەرەپكە ئېلىپ كېتىلىدۇ. مەن: «مېنىڭ ئۈمىتلىرىم! ئۈمىتلىرىم!» دەيمەن. ماڭا: «سەن ئۇلارنىڭ سەندىن كېيىن نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىنى بىلمەيسەن» دېيىلىدۇ. مەن خۇددى ئاللاھ تائالانىڭ تەقۋادار بەندىسى ئىيسا ئەلەيھىسسالام دېگەندەك: «مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغان مۇددەتتە، ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىم، مېنى ئېلىپ كەتكىنىڭدىن كېيىن، ئۇلارنى سەن كۆزىتىپ تۇرغان ئىدىڭ، سەن ھەممە نەرسىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىسەن» دەيمەن. ماڭا: «ئۇ ئۈمىتلىرىڭ سەندىن كېيىن دىندىن يېنىپ كەتكەن» دېيىلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4625 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2860 - ھەدىس)

إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرَ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

ئەگەر ئۇلارنى ئازابلىساڭ، ئۇلار سېنىڭ بەندىلىرىڭدۇر (ئۇلارنى خالىغىنىڭچە تەسەررۇپ قىلسەن)، ئەگەر ئۇلارنى ئەپۇ قىلساڭ، شەكسىزكى، سەن غالبسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىسەن» ﴿118﴾. ئاللاھ ئېيتىدۇ: «بۇ كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) راستچىلارنىڭ راستچىللىقى ئەسقاتىدىغان كۈندۇر»²، ئۇلار ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردە مەڭگۈ تۇرىدۇ، ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ، ئۇلارمۇ ئاللاھ(ئانا قىلغان ئىنئاملار)دىن مەمنۇن بولىدۇ، بۇ زور بەختتۇر. ﴿119﴾ ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلاردىكى پۈتۈن مەۋجۇداتنىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر ﴿120﴾.

① يەنى ئى ئاللاھ! ئۇلارنى ئۆزۈڭ خالىغىنىڭچە تەسەررۇپ قىلسەن، سەن خالىغىنىڭنى قىلغۇچىسەن، ھېچكىم سېنى سوراق قىلالمايدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالا ﴿ قىلغىنىدىن سورالمايدىغان زاتتۇر. ئۇنىڭ مەخلۇقاتلىرى قىلمىشلىرىدىن سورىلىدۇ ﴾. (سۈرە ئەنبىيا 23 - ئايەت) بۇ ئايەتتە بەندىلەرنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدىكى ئاجىزلىقى ۋە بىچارىلىقىمۇ ئىزھار قىلىندى، يەنە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلىقى، كاتتىلىقى ۋە ھەممىگە قادىر ئىكەنلىكى، پۈتۈن ھوقۇق ئۇنىڭ ئىلكىدە ئىكەنلىكى بايان قىلىندى. بۇ ئايەت يەنە بۇ سۈپەتلەرنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ تەلەپ قىلىنغان ئەپۇ - مەغپىرەت ئىلتىجاسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سۇبھاناللاھ! بۇ نېمىدىگەن پاساھەتلىك ۋە ئۇلۇغ ئايەت - ھە! شۇ ۋەجىدىن بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر كېچىسى تاڭ ئاتقىچە ئاشۇ ئايەتلەرنى نامازدا تەكرار - تەكرار ئوقۇغانلىقى بايان قىلىندۇ. (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 149 - بەت)

② بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە زەھھاك ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بۇ كۈن ئاللاھ تائالانى بىر دەپ ئېتىقاد قىلغان يەنى (تەۋھىد) ئەقىدىسىدە تۇرغان كىشىلەرگە ئەقىدىسى ئەسقاتىدىغان كۈندۇر.» يەنى ھېچقانداق ئەھۋالدا مۇشرىكلار ئەپۇ - مەغپىرەتكە ئېرىشەلمەيدۇ.

(6) سورة الأنعام مكية 165 آية

(6) سۈرە ئەنئام مەككىدە چۈشكەن 165 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمُرُّونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

جىمى ھەمدۇسانا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، زۇلمەتلەرنى ۋە نۇرنى پەيدا قىلغان ① ئاللاھقا خاستۇر! ئاندىن كاپىرلار (شۇنچە كۆپ ئايەت ۋە دەلىللەرنى كۆرۈپ تۇرۇقلۇق مەخلۇقاتنى) رەببىگە تەك قىلىۋالدى ② [1]. ئۇ ئاللاھ سىلەرنى (يەنى سىلەرنىڭ ئاتاڭلار ئادەمنى) لايدىن ياراتقان ③، ئاندىن ئەجىلڭلارنى ④ بېكىتكەن زاتتۇر، (سىلەرنىڭ تىرىلىدىغان) ۋاقتىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا مەلۇمدۇر ⑤. (ئى كاپىرلار! سىلەر مۇشۇ باياندىن) كېيىنمۇ (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە) شەك كەلتۈرۈۋاتسىلەر ⑥ [2]. ئۇ ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا (ئىبادەت قىلىنىشقا تېگىشلىك) ئاللاھتۇر، ئۇ سىلەرنىڭ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشىڭلارنى، (ياخشى ۋە يامان بارلىق) ئەمەلىڭلارنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ ⑦ [3].

① ﴿الظُّلُمَاتِ﴾ «زۇلمەتلەر» دېگەندە كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقى ياكى كۈفەرنىڭ قاراڭغۇلىقى. «نۇر» دېگەندە كۈندۈزنىڭ يورۇقلىقى ياكى ئىمان نۇرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. نۇرنىڭ ئەكسى بولغان زۇلمەتنىڭ كۆپلۈك شەكىلدە كەلگەنلىكى شۇنىڭ ئۈچۈنكى، زۇلمەتنىڭ سەۋەبلىرى كۆپ ھەم تۈرلىرىمۇ ھەرخىل بولىدۇ. نۇر بىرلىك شەكىلدە تۈرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن، شۇڭا ئۇ ھەر قايسى تۈردىكى بارلىق نۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) شۇنداق دېيىشكە ھەم بولىدۇكى، ھىدايەت ۋە ئىماننىڭ يولى پەقەت بىردۇر، تۆت ياكى بەش ياكى بىر قانچە ئەمەستۇر، شۇ ۋەجىدىن نۇر بىرلىك شەكىلدە كەلگەن.

② يەنى ئاللاھقا باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالدى.

③ يەنى سىلەرنىڭ ئاتاڭلار ۋە ئەسلىڭلار بولغان ئادەمنى لايدىن ياراتتى، ھەممىڭلار ئۇنىڭ نەسلىدىن پەيدا بولدۇڭلار. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى، سىلەر يەۋاتقان يېمەك - ئىچمەكلەرنىڭ ھەممىسى زېمىندىن چىقىدۇ، ئۇ يېمەكلىكلەردىن ئابىمەنى پەيدا بولىدۇ، ئۇ ئابىمەنى ئانىنىڭ رەھىمىگە كىرىپ، ئىنساننىڭ تۈرىلىشىگە سەۋەب بولىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا سىلەرمۇ لايدىن يارىتىلغان.

④ يەنى ئۆلىدىغان ۋاقتىڭلارنى بېكىتتى.

⑤ يەنى قىيامەتنىڭ ۋاقتى پەقەت ئاللاھ تائالاغلا مەلۇمدۇر. ئايەتتىكى بىرىنچى «ئەجەل» دېگەندە تۇغۇلغاندىن تارتىپ، ئۆلگىچە بولغان ئىنساننىڭ ئۆمرى؛ ئىككىنچى ﴿أَجَلٌ مُّسَمًّى﴾ دېگەندە دۇنيانىڭ مۇددىتى يەنى ئىنسان ئۆلگەندىن تارتىپ تاكى قىيامەت بولغىچە بولغان دۇنيانىڭ ئۆمرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن دۇنيا ئاخىرلىشىپ، زاۋاللىققا يۈزلىنىدۇ. ئاندىن باشقا بىر دۇنيا يەنى ئاخىرەت ھاياتى باشلىنىدۇ.

⑥ يەنى قىيامەتنىڭ بولۇشى ھەققىدە كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار قايتا تىرىلىشنى يىراق ساناپ: «چىرىپ

كەتكەن سۆڭەكلەرنى كىم تىرىلدۈرەلەيدۇ؟» دەيتتى، ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئۇنى ئەڭ دەسلەپتە ياراتقان زات تىرىلدۈرىدۇ﴾. (سۈرە ياسىن 79 - ئايەت)

⑦ ئەھلى سۈننەت يەنى سەلەفلەرنىڭ ئەقىدىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا ئۆزىگە لايىق رەۋىشتە ئەرشنىڭ ئۈستىدىدۇر. لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ ئىلمى بىلەن ھەر جايدا بار. يەنى ئۇنىڭ ئىلمىدىن ھېچنەرسە تاشقىرى ئەمەس، ئۇ ھەممىدىن خەۋەرداردۇر. ئەمما بىر قىسىم گۇمراھ پىرقىلەر ئاللاھ تائالانى ئەرشنىڭ ئۈستىدە دەپ قارىمايدۇ، ئۇلار ئاللاھ تائالا ھەر جايدا مەۋجۇت دەپ، بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرىدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ ئەقىدىسى خاتا بولغاندەك، كەلتۈرگەن دەلىلىمۇ توغرا ئەمەس. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى مۇنداق: ئەنە شۇ ئاللاھ ئاسمان ۋە زېمىندا ئاللاھ دەپ چاقىرىلىدىغان زاتتۇر. ئۇ ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا ھۆكۈمراندۇر، ئاسمانلار ۋە زېمىندىكى بارلىق مەخلۇقات ئۇنى بەرھەق مەبۇد دەپ تونۇيدۇ ۋە ئۇنىڭ ئىلاھلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۇ سىلەرنىڭ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا بارلىق ئىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) تەپسىر تەبەرى ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر قاتارلىق كىتابلاردا بۇ ئايەتنىڭ باشقىچە شەرھىلىرىمۇ بار.

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

ئاشۇلارغا (يەنى مۇشرىكلارغا) رەببىنىڭ ئايەتلىرىدىن بىرەر ئايەت كەلسە، ئۇلار ئۇنىڭدىن (يەنى ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن) يۈز ئۆرۈپ كەلدى [4]. ئۇلارغا (ئاللاھ تەرىپىدىن) ھەق كىتاب (يەنى قۇرئان) كېلىۋېدى، ئۇلار ئۇنى يالغان دەيدى، ئۇزاققا قالماي ئۇلارغا ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان نەرسىنىڭ خەۋەرلىرى (يەنى ئازابى) كېلىدۇ [5]. بىزنىڭ ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەن نۇرغۇن ئۈممەتلەرنى ھالاك قىلغانلىقىمىزنى ئۇلار بىلمىدىمۇ؟ (يەنى ئۇنىڭدىن ئىبەرەت ئالمىدىمۇ؟) بىز ئۇلارغا زېمىندا سىلەرگە بەرمىگەن ئىمكانىيەتلەرنى بەرگەن ئىدۇق، ئۇلارغا مول يامغۇرلار ياغدۇرۇپ بەرگەن ئىدۇق، ئۆستەڭلارنى ئۇلارنىڭ ئاستىدىن ئېقىپ تۇرىدىغان قىلغان ئىدۇق، ئاندىن كېيىن ئۇلارنى قىلغان گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلدۇق [6].

① يەنى ئايەتتىن يۈز ئۆرۈگەن ۋە ھەقنى يالغان دېگەننىڭ ۋابالى يەنى ئازابى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە يېتىدۇ. شۇ چاغدا ئۇلار: «مىڭ ئەپسۇس! بۇ ھەق كىتابنى ئىنكار قىلمىغان ۋە ئۇنى مەسخىرە قىلمىغان بولساق بوپتىكەن» دەپ پۇشايمان قىلىدۇ.

② بىز سىلەردىن ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنى گۇناھلىرى سەۋەبىدىن ھالاك قىلىۋەتكەن ئىدۇق، ئۇلار كۈچ - قۇۋۋەت جەھەتتىمۇ سىلەردىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئىدى. يەنە ئۇلار تۇرمۇش باياشاتلىقى ۋە پاراۋانلىق جەھەتتىمۇ سىلەردىن كۆپ ئۈستۈن ئىدى. شۇنداق ئىكەن، سىلەرنى ھالاك قىلىش بىزگە قانداقمۇ قىيىن بولسۇن؟ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، بىر قەۋمنىڭ ماددىي مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەرەققىياتى ۋە پاراۋانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى غەلبە قىلغان ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان دەپ چۈشىنىش توغرا ئەمەس. بۇ نېمەتلەر ئاللاھ تائالانىڭ قەۋملەرنى سىناش ئۈچۈن بەرگەن مۆھلىتى ۋە تەدرىجى ھالاك قىلىش يولىدۇر. بۇ ئەمەل مۆھلىتى توشقان چاغدا، بارلىق تەرەققىيات ۋە پاراۋانلىقلار ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلاپ قالالمايدۇ.

③ ئۇلارنىمۇ ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنى سىنىغاندەك سىنايمىز.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَابٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَقُضِيَ الْأَمْرُ لَمْ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾

(ئى پەيغەمبەر!) بىز ساخا (ئۇلار تەلەپ قىلغاندەك) قەغەزگە يېزىلغان بىر كىتابنى نازىل قىلغان، كاپىرلار ئۇنى قوللىرى بىلەن تۇتۇپ كۆرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار: «بۇ پەقەتلا ئويۇنچۇق سېھىردۇر» دەيتتى (چۈنكى ئۇلارنىڭ غەربى ئىكەنلىكى روشەن دەلىل كەلگەندىمۇ ئىمان ئېيتماستىن) ① [7]. ئۇلار: «ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەدكە بىز كۆرەلەيدىغان) بىر پەرىشتە چۈشۈرۈلسە بولمامتى؟» دېدى، ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر پەرىشتە چۈشۈرگەن بولساق، ئۇلارنىڭ ئىشى تۈگىگەن بولاتتى (يەنى بۇ چاغدا ھەقىقىي ئىنكار قىلسا، ھالاك قىلىناتتى)، ئاندىن ئۇلارغا مۆھلەتمۇ بېرىلمەيتتى ② [8].

① ئۇلارنىڭ، شۇ قەدەر روشەن مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، ھەقىقىي قوبۇل قىلمىغانلىقى ۋە ئۇنى سېھىر دېگەنلىكى ئۇلارنىڭ تەرسالىقى ۋە تەكەببۇرلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا باشقا ئايەتلەردە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ئۇلارغا ئاسماندىن بىر ئىشىك ئېچىپ بەرگەن، ئۇلار ئۇنىڭدىن ئاسمانغا ئۆرلەپ (ئالەمى ئەرۋاھىنى، پەرىشتىلەرنى) كۆرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار چوقۇم: «كۆزلىرىمىز باغلىنىپ قالدى، بەلكى سېھىرلەنگەن قەۋم بولۇپ قالساق كېرەك» دېيىشىدۇ﴾. (سۈرە ھىجر 14 - ، 15 - ئايەتلەر) ﴿ئەگەر ئۇلار ئاسماننىڭ بىر پارچىسىنىڭ چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرسە: «بۇ توپلاشقان بۇلۇتتۇر» دەيدۇ﴾. (سۈرە تۇر 44 - ئايەت) يەنى ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ ئازابى ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولۇۋاتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا توغرا كېلىپ قالماسلىق ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، ھامان بىرەر باھانە ئىزدەيدۇ. ھالبۇكى، كائىناتتا ھەر قانداق ئىش ئۇنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ.

② ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى توغرا يولغا يېتەكلەش ئۈچۈن ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئىنسانلاردىن بولغان (ئادەمىزات) ئىدى، ئاللاھ تائالا ھەر قەۋمگە ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر ئادەمنى تاللاپ، پەيغەمبەر قىلاتتى. چۈنكى پەيغەمبەر ئادەمىزاتى بولمىغان بولسا، دەۋەتنى يەتكۈزۈش مۇمكىن بولمىغان بولاتتى. مەسىلەن: ئەگەر ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن بولسا، پەرىشتىلەر ئىنسانىي خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولمىغانلىقتىن ئىنسانلارنىڭ ھەرخىل ھېس - تۇيغۇلىرى ۋە پىسخىك ھالەتلىرىنى چۈشىنىشتىن ئاجىز كەلگەن بولاتتى، يەنە ئۇلار بىلەن ئىنسانلارنىڭ تىلىدا سۆزلىشەلمىگەن بولاتتى. بۇنداق ئەھۋالدا پەرىشتىلەر كىشىلەرنى يېتەكلەش ۋە رەھبەرلىك قىلىش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلالمىغان بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن رەسۇل ۋە پەيغەمبەرلەرنى ئىنسانلاردىنلا تاللىدى. بۇ نۇقتىنى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئۆزىنىڭ ئېھسانى ۋە مەرھەمىتى سۈپىتىدە بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ مۇئمىنلەرگە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى تىلاۋەت قىلىدىغان، ئۇلارنى (گۇناھلاردىن) پاك قىلىدىغان، ئۇلارغا كىتابنى ۋە ھېكمەتنى (يەنى قۇرئان بىلەن سۈننەتنى) ئۆگىتىدىغان، ئۆزلىرىدىن بولغان بىر پەيغەمبەر ئەۋەتىپ، ئۇلارغا چوڭ ئېھسان قىلدى﴾. (سۈرە ئال ئىمران 164 - ئايەت) لېكىن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىنسانلاردىن بولغانلىقى كاپىرلارنى ھەيرەتتە قالدۇرۇشقا سەۋەب بولدى. چۈنكى ئۇلار، خۇددى ئىنسانغا ئەلچىلىك ياراشمايدىغاندەك، ئەلچى ۋە پەيغەمبەر ئىنسانلاردىن ئەمەس، پەرىشتىلەردىن بولۇش كېرەك دەپ قارايتتى. بۈگۈنكى بىدئەتچىلەرمۇ شۇنداق خاتا

كۆز قاراشتا بولۇۋاتىدۇ. «ئۇلارنىڭ دىللىرى بىر - بىرىگە ئوخشايدۇ». كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىنسانلىقىنى ئىنكار قىلالمايتتى، چۈنكى ئۇلار پەيغەمبەرلەرنىڭ جەمەتى ۋە نەسەبلىرىنى ئوبدان بىلەتتى، ئەمما ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلاتتى. بۈگۈنكى بىدئەتچىلەر پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلمايدۇ ئەمما ئىنسانلىقىنى پەيغەمبەرلىككە زىت دەپ قارىغانلىقتىن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىنسانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ.

ھەرھالدا بۇ ئايەتتە شۇنداق دېيىلىۋاتىدۇكى، ئەگەر بىز كاپىرلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن بىر پەرىشتىنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتسەك ياكى پەيغەمبەرنى تەستىقلاش ئۈچۈن بىر پەرىشتە چۈشۈرسەك، ئەگەر ئۇلار يەنە ئىمان ئېيتماي قالسا، ئۇلارغا مۆھلەت بېرىلمەستىنلا ھالاك قىلىنغان بولاتتى.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبَسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَسْتَهْزَيْتَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾ قُل سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ أَنْظِرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١١﴾ قُل لِّمَن مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُل لِّلَّهِ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

بىز پەيغەمبەرنى پەرىشتىدىن قىلغان تەقدىردىمۇ، ئەلۋەتتە، ئۇنى ئىنسان شەكلىدە قىلاتتۇق، ئۇلارنى ھازىر چۈشكەن شۈبھىگە يەنە چۈشۈرەتتۇق (يەنى ئۇلار پەرىشتىنى ئىنسان شەكلىدە كۆرگەندە: «بۇ پەرىشتە ئەمەس، ئىنسانكەنغۇ!» دەيتتى) ① [9]. (ئى پەيغەمبەر!) سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەر (مۇ كاپىرلار تەرىپىدىن) مەسخىرە قىلىنغان ئىدى، مەسخىرە قىلغانلارنى ئۆزلىرى كۆزگە ئىلمىغان ئازاب قورشىۋالدى [10]. (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «يەر يۈزىنى كېزىڭلار، ئاندىن (پەيغەمبەرلەرنى) ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قاراپ بېقىڭلار» [11]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلاردىن) سورىغىنكى، «ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى مەۋجۇداتلار كىمنىڭ؟» (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئاللاھنىڭ». ئاللاھ (ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن بەندىلىرىگە) رەھمەت قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ②، چوقۇم بولىدىغان قىيامەت كۈنى ئاللاھ سىلەرنى ئەلۋەتتە يىغىدۇ. (كۇفرىنى تاللاش بىلەن) ئۆزىگە ئۆزى زىيان سالغانلار ئىمان ئېيتمايدۇ [12].

① يەنى ئەگەر بىز ئىنسانلارغا پەرىشتىنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتىكى قارار قىلساق، ئۇ ئۆزىنىڭ ئەسلىي پەرىشتىلىك سۈرىتى بىلەن كەلمەيتتى، ئەلۋەتتە. ئەگەر ئۇ پەرىشتىلىك سۈرەتتە كەلسە، ئىنسانلار ئۇنىڭغا بېقىنلاشماستىن، قورقۇپ قېچىپ كېتەتتى، شۇڭا ئۇنى ئىنسان سۈرىتىدە ئەۋەتىشكە توغرا كېلەتتى، شۇنداق بولغاندا كىشىلەر يەنە ئىلگىرىكى شۈبھىگە چۈشۈپ: بۇ ئىنسان ئىكەنغۇ! دەپ ئېتىراز بىلدۈرەتتى. ئىش شۇنداق بولسا، پەرىشتە ئەۋەتكەننىڭ نېمە پايدىسى؟

② بۇ ھەقتىكى بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا مەخلۇقاتنى ياراتقان چاغدا، ئەرشتىنىڭ ئۈستىدىكى ئۆز يېنىدىكى كىتابقا: «ھەقىقەتەن رەھىمەت غەزىپىدىن غالىب كېلىدۇ» دەپ يازدى». (سەھەۋۇل بۇخارى 7404 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2751 - ھەدىس) لېكىن بۇ رەھىم - شەپقەت قىيامەت كۈنى پەقەت مۇئمىنلەرگە بولىدۇ، كاپىرلارغا ئاللاھ تائالا قاتتىق غەزەپ قىلىدۇ. دېمەك، ئۇنىڭ رەھىم - شەپقىتى دۇنيادا ھەممىگە ئومۇمىي بولۇپ، ئۇنىڭدىن مۇئمىن ۋە كاپىر، ياخشى ۋە يامان، ئىتائەتمەن ۋە ئىتائەتسىز ھەممە كىشى بەھرىمەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا دۇنيادا ھېچقانداق بىر ئىنساننىڭ رىزقىنى ئىتائەتسىزلىك قىلغانلىقى سەۋەبىدىن چەكلەپ قويمايدۇ. دېمەك ئۇنىڭ رەھىمىنىڭ ئومۇمىيلىقى بۇ دۇنياغىلا خاستۇر. ئەمما ئاخىرەت بولسا ھەقىقىي جازا ۋە مۇكاپات بېرىلىدىغان جايدۇر، ئۇ يەردە ئاللاھ تائالانىڭ ئادىللىق سۈپىتى تولۇق نامايەن بولىدۇ، نەتىجىدە مۇئمىنلەر ئاللاھنىڭ رەھىمىگە ئېرىشىپ، مەڭگۈ خاتىرجەم بولىدۇ. كاپىرلار بولسا جەھەننەمدە مەڭگۈلۈك ئازابتا قالىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دېدى: ﴿مېنىڭ رەھىمىم ھەر نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. رەھىمىمنى (كۇفرىدىن ۋە گۇناھتىن) ساقلانغۇچىلارغا، (ماللىرىنىڭ) زاكىتىنى بېرىدىغانلارغا ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتىدىغانلارغا تېگىشلىك قىلىمەن﴾. (سۈرە ئەئراف 156 - ئايەت)

﴿ وَ لَهُ مَا سَكَنَ فِي الْآلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ ۱۳ قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ اتَّخَذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۴﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿۱۵﴾ مَنْ يُصِرْفِ عَنَّهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿۱۶﴾

كېچە ۋە كۈندۈزدە جىم تۇرغان (ياكى ھەرىكەتلىنىپ تۇرغان) شەيئەلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [13]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇ مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، «ئاسمانلارنى، زېمىننى يوقتىن بار قىلغۇچى ئاللاھ (ھەممىگە) رىزىق بېرىدىغان، ئۆزى رىزىققا موھتاج بولمايدىغان تۇرسا، مەن ئاللاھتىن باشقىسىنى مەدەتكار قىلىۋالامدەمەن؟» ﴿۱﴾. ئېيتقىنكى، «مەن (بۇ ئۈممەت ئىچىدە) مۇسۇلمان بولغانلارنىڭ ئەۋۋىلى بولۇشقا بۇيرۇلدۇم ۋە (ماڭا) ھەرگىز مۇشرىكلاردىن بولمىغىن» (دەپ ئەمر قىلىندى) [14]. (ئۇلارغا يەنە) ئېيتقىنكى، «ئەگەر مەن رەببىمگە ئاسىيلىق قىلسام (يەنى رەببىمدىن غەيرىگە ئىبادەت قىلسام)، بۈيۈك كۈننىڭ (يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ) ئازابىدىن ئەلۋەتتە قورقمەن» ﴿۲﴾ [15]. ئاشۇ كۈندە كىمكى ئازابتىن قۇتۇلىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھىم - شەپقەت قىلغان بولىدۇ، ئەنە شۇ ئويۇچۇق نىجاتلىقتۇر ﴿۳﴾ [16].

① بۇ يەردە ﴿وَلِيًّا﴾ دېگەن سۆز مەبۇد، مەدەتكار، ئىگە دېگەن مەنىدە كەلگەن. ئەمما ئاللاھتىن باشقىنى دوست تۇتۇش ئەلۋەتتە جايىز بىر ئىشتۇر.

② ئەگەر رەببىمنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، ئاللاھنى قويۇپ، باشقا بىرنى مەبۇد قىلىۋالسام، مەنمۇ ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلالمايمەن.

③ ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە: ﴿كىمكى دوزاختىن يىراق قىلىنغان ۋە جەننەتكە كىرگۈزۈلگەن ئىكەن، ئۇ مۇرادىغا يەتكەن بولىدۇ﴾. (سۈرە ئال ئىمران 185 - ئايەت) دېدى. مۇۋەپپەقىيەت دېگەن زىياندىن ساقلىنىپ، پايدىغا ئېرىشىش دېگەنلىكتۇر، جەننەتتىنمۇ ئارتۇق پايدا بولامدۇ؟

وَإِن يَمَسُّكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِن يَمَسُّكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٨﴾ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَتَيْنَكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آِلَهَةً أُخْرَىٰ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌُ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

(ئى ئىنسان!) ئەگەر ئاللاھ ساڭا بىرەر كۈلپەت يەتكۈزسە، ئۇنى ئاللاھتىن باشقا ھېچ كۆتۈرۈۋەتكۈچى يوقتۇر، ئەگەر ئاللاھ ساڭا بىرەر ياخشىلىق يەتكۈزسە (ئۇنى توسۇۋالغۇچى يوقتۇر)، چۈنكى ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر ① [17]. ئاللاھ بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدە قاھىردۇر (يەنى ئاللاھ بەندىلىرىنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچىدۇر) ②، ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر [18]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «(مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمگە) قايسى نەرسە ئەڭ چوڭ گۇۋاھ؟» ئېيتقىنكى، «ئاللاھ مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا گۇۋاھتۇر ③ (ماڭا ئاللاھنىڭ گۇۋاھلىقى كۇپايدۇر). بۇ قۇرئان ماڭا سىلەرنى ۋە (قىيامەتكىچە) قۇرئان يەتكەن كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇشۇم ئۈچۈن ۋەھىي قىلىندى ④. (ئى مۇشرىكلار!) سىلەر ئاللاھ بىلەن باراۋەر باشقا ئىلاھلارمۇ بار، دەپ چوقۇم گۇۋاھلىق بېرەلمەيسىلەر!» (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارغا ئېيتقىنكى، «مەن (مۇنداق) گۇۋاھلىق بەرمەيمەن». (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئۇ ھەقىقەتەن بىرلا ئىلاھتۇر، مەن سىلەر ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلەردىن ئەلۋەتتە ئادا - جۇدامەن» [19].

① يەنى پايدا - زىيان يەتكۈزۈش ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، كائىناتنى باشقۇرۇش پەقەت ئاللاھ تائالاغلا خاستۇر، ئۇنىڭ ھۆكۈمىنى ھېچكىم رەت قىلالمايدۇ. بىر ھەدىستە بۇ مەزمۇن مۇنداق بايان قىلىنغان: «ئى ئاللاھ! سەن بەرگەننى توسۇپ قالغۇچى يوق. سەن توسۇپ قالغاننى بېرەلگۈچى يوق. تەلەپلىككە تەلپىي، بايغا بايلىقى ئەسقاتمايدۇ، پەقەت ئەسقاتىدىغىنى ياخشى ئەمەلدۇر.» (سەھىھۇلبۇخارى 7292 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 593 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر نامازدىن كېيىن بۇ دوئانى ئوقۇيتتى: "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ"

② يەنى ھەممە بويۇنلار ئۇنىڭغا ئىگىلىدۇ، ھەرقانچە كۈچلۈك ئادەملەرمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا ئاجىزدۇر، ئۇ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر، پۈتۈن كائىنات ئۇنىڭغا بويىسۇنغۇچىدۇر. ئۇ ھەممە ئىشنى ھېكمەت بىلەن قىلغۇچىدۇر، ئۇ ھەرقانداق نەرسىدىن خەۋەرداردۇر. ئاللاھ ئۆزىنىڭ مەرھەمەتىگە كىمنىڭ لايىق ۋە كىمنىڭ لايىق ئەمەسلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ.

③ يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بىرلىكى ۋە بارلىقىغا ئۆزى ئەڭ چوڭ گۇۋاھتۇر. ئۇنىڭدىن چوڭ ھېچقانداق گۇۋاھ يوقتۇر.

④ ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: «كىمگە قۇرئان يەتكەن بولسا، ئۇنىڭغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەتكۈزگەن بولىدۇ». رەببىئى ئىبنى ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا راست ئەگەشكۈچىنىڭ ۋەزىپىسى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرگە قانداق دەۋەت قىلغان بولسا، ئۇمۇ شۇنداق دەۋەت قىلىشى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى قانداق ئاگاھلاندۇرغان بولسا، ئۇمۇ شۇنداق ئاگاھلاندۇرۇشى كېرەك». (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ، كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَائُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

بىز كىتاب بەرگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) ئۇنى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى) (تەۋرات ۋە ئىنجىلدىكى سۈپىتى بويىچە) خۇددى ئۆزىنىڭ ئوغۇللىرىنى تونۇغاندەك تونۇيدۇ، ئۆزىگە ئۆزى زىيان سالغانلار (يەنى ئېنىق پاكىتلار تۇرسىمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىمان ئېيتمايدۇ ① [20]. ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇغان ياكى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلاردىنمۇ زالىم ئادەملەر بارمۇ؟ ② شەكسىزكى، زالىملار ھەرگىز نىجات تاپالمايدۇ ③ [21]. قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن) يىغىمىز، ئاندىن شېرىك كەلتۈرگەنلەرگە: «سىلەر مەبۇد دەپ دەۋا قىلغان شېرىكلىرىڭلار قەيەردە؟» دەيمىز [22].

① ﴿يَعْرِفُونَهُ﴾ يەنى ئەھلى كىتاب مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۆزلىرىنىڭ ئوغۇللىرىنى تونۇغاندەك تونۇيدۇ. چۈنكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى ئۇلارنىڭ كىتابلىرىدا بايان قىلىنغان ئىدى، ئۇلار شۇ سۈپەتلەرگە ئاساسەن ئاخىرقى پەيغەمبەرنىڭ كېلىشىنى كۈتىۋاتاتتى. شۇ سەۋەبتىن ئەمدى ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئىمان ئېيتىمىغانلار ئېغىر زىيان تارتىدۇ، چۈنكى ئۇلار بىلىپ تۇرۇپ ئىنكار قىلغان بولىدۇ.

بىر شائىر مۇنداق دېگەن: ئەگەر بىلمىسەڭ، بۇ بىر مۇسەبەت ئەگەر بىلسەڭ، تېخىمۇ چوڭ مۇسەبەت.

② يەنى ئاللاھ تائالاغا بوھتان چاپلىغان (ئۆزىنى پەيغەمبەر دەپ دەۋا قىلغان) كىشى ھەممىدىن چوڭ زالىمدۇر. شۇنىڭدەك ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ ھەق پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلغانلارمۇ چوڭ زالىملاردۇر. پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىشنىڭ شۇ قەدەر ئېغىر گۇناھ ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ جازاسىنىڭ ناھايىتى قاتتىق بولىدىغانلىقى ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇشلار تۇرسىمۇ، ھەر دەۋردە ئۆزىنى پەيغەمبەر دەپ دەۋا قىلىدىغانلار چىقىپ تۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «ئوتتۇز يالغان دەججال كېلىدۇ، ھەربىرى پەيغەمبەرلىكنى دەۋا قىلىدۇ» دەپ ئالدىن خەۋەر بەرگەنلىرى ئەمىلىيەتتە كۆرۈلدى.

ئۆتكەن ئەسىردىمۇ قاديان قەبىلىسىدىن بىر ئادەم پەيغەمبەرلىكنى دەۋا قىلدى. بۈگۈن ئاز بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئۇنى ۋەدە قىلىنغان نىجاتكار مەسھ ۋە ھەق پەيغەمبەر دەپ ئېتىراپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئۇنى پەيغەمبەر دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ. ھەقىقەت شۇكى، ئاز بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ بىر يالغانچىنى راستچىل دەپ ئېتىراپ قىلغانلىقى ئۇنىڭ دەۋاسىنىڭ راست ئىكەنلىكىگە دەلىل بولالمايدۇ. راستلىقنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن چوقۇم قۇرئان - ھەدىستىن روشەن دەلىل كەلتۈرۈشى لازىم.

③ ھەر ئىككىسى زالىم بولغاچقا، نە يالغاننى توقۇغۇچى، نە ئىنكار قىلغۇچى مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمايدۇ. شۇڭا ھەربىرى ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئوبدان ئويلىشى لازىم.

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٣٢﴾ أَنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَمِنْهُمْ مَن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلِمًا إِذًا يَوْمِنَا بِهَا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجِدُوكَ يُجَدِّدُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٤﴾

ئاندىن ئۇلارنىڭ ئۆزىنى پەقەت (دۇنيادىكى چاغلىرىدىكىگە ئوخشاش يالغانغا ئىلتىجا قىلىپ): «رەببىمىز ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشۇ بولمىغان ئىدۇق» دېيىشتىنلا ئىبارەت بولىدۇ ① [23]. سەن ئۇلارنىڭ (بىز مۇشۇ بولمىغان دەپ) ئۆزلىرىگە قارشى قانداق يالغان ئېيتقانلىقىغا قارىغىن، ئۇلارنىڭ (ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى دەپ) ئويدۇرۇپ چىققان نەرسىلىرى ئۇلاردىن قانداق ② [24]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ ئىچىدە (قۇرئان ئوقۇغان چېغىڭدا، يامان غەزەدە) ساڭا قۇلاق سالىدىغانلار بار ③. ئۇنى چۈشەنمىسۇن، دەپ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى پەردىلىدۇق، قۇلاقلىرىنى ئېغىر قىلدۇق ④. ئۇلار ھەممە مۆجىزىلەرنى كۆرگەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ. ھەتتا ئۇ كاپىرلار سېنىڭ يېنىڭغا مۇنازىرىلىشىپ كەلگەندىمۇ: «بۇ (قۇرئان) پەقەت بۇرۇنقىلارنىڭ ئەپسانىلىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس» دەيدۇ ⑤ [25].

① بۇ يەردىكى ﴿فِتْنَةٌ﴾ نىڭ بىر مەنىسى دەلىل - ئىسپات، يەنە بىر مەنىسى ئۆزى دەپمۇ ئېلىنىدۇ. مەسىلەن: ئاخىرى ئۇلار: «بىز مۇشۇ بولمىغان ئىدۇق» دەپ ئىسپات ياكى ئۆزى بايان قىلىپ قۇتۇلۇشقا ئۇرۇنىدۇ. ئىمام ئىبنى جەرىر بۇ ئايەتنى مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: «بىز ئۇلاردىن ھېساب ئېلىشقا باشلىغاندا، ئۇلار دۇنيادىكى چاغلىرىدا شېرىك كەلتۈرگەنلىكىگە ئۆزى ئېيتىپ، بىز مۇشۇ بولمىغان ئىدۇق دېيىشتىن باشقا چارە تاپالمايدۇ».

بۇ يەردە مۇنداق بىر سوئال پەيدا بولىدۇ: قىيامەت كۈنى ئىنسانلارنىڭ تىللىرىغا پىچەت سېلىنىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ قول - پۇتلىرى گۇۋاھلىق بېرىدىغان تۇرسا، ئۇلار قانداقمۇ تىللىرى بىلەن مۇشۇ بولغانلىقىنى ئىنكار قىلالايدۇ؟ بۇ سوئالنىڭ جاۋابىنى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق بېرىدۇ: «مۇشۇ قىيامەت كۈنى مۇئمىنلەرنىڭ جەننەتكە كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ شېرىك كەلتۈرگەنلىكىنى ئىنكار قىلىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ تىللىرىغا مۆھۈر بېسىپ پىچەتلىۋېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ پۇت - قوللىرى ئۆز قىلمىشلىرىغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ، ئۇلار ئاللاھ تائالادىن ھېچنەرسىنى يوشۇرۇشقا قادىر بولالمايدۇ». (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② بەزىدە دۇنيادا يالغانچىلىقنىڭ ئاز - تولا پايدىسى بولغاندەك بىلىنىشىمۇ، لېكىن قىيامەتتە يالغانچىلىقنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ «شاپائەتچى، مەدەتكار، ھىمايىچى» دەپ ئويلىغان باتىل مەبۇدلىرى ئۇلارغا ئەسقا تاپىدۇ. ئۇلارغا باتىل مەبۇدلىرىنىڭ ھەقىقىتى ئايان بولىدۇ، ئەمما ئۇ يەردە زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇشقا ھېچ ئىمكان بولمايدۇ.

③ يەنى ئى پەيغەمبەر! مۇشۇ كىملىك يېنىڭغا كېلىپ، قۇرئاننى تىڭشايدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ھىدايەت تەلەپ قىلىش مەقسىتى بولمىغانلىقتىن ئۇ تىڭشاشتىن پايدا ئالالمايدۇ.

④ دېمەك ئۇلارنىڭ كۆڭلى سەۋەبلىك بىز ئۇلارنىڭ دىللىرىنى پەردىلىۋەتتۇق، قۇلاقلىرىنى گاس

قىلىۋەتتۇق، شۇڭا ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى ۋە دىللىرى ھەقىقەتنى ئاڭلاشتىن ۋە چۈشۈنۈشتىن ئاجىزدۇر. ⑤ ھازىر ئۇلار گۈمراھلىققا شۇ قەدەر پېتىپ كەتتىكى، بۈيۈك مۆجىزىلەرنى كۆرسىمۇ، يەنىلا ئىمان ئېيتىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولالمايدۇ. ئۇلار ئىنكارچىلىق ۋە تەرسالىقتا شۇ قەدەر ھەددىدىن ئاشتىكى، قۇرئان كەرىمنى ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئاساسسىز ئەپسانىلىرى، دېگەن ئىدى.

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْعَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَدِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾

ئۇلار كىشىلەرنى ئۇنىڭدىن (يەنى قۇرئاندىن ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشتىن) توسىدۇ، ئۆزلىرىمۇ ئۇنىڭدىن يىراق قاچىدۇ^①، ئۇلار پەقەت ئۆزلىرىنىلا ھالاک قىلىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلار (بۇنى) تۇيمايدۇ^② [26]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر سەن ئۇلارنى دوزاخ ئۈستىدە توختىتىلغان چاغدا كۆرسەڭ^③ (دەھشەتلىك بىر ھالنى كۆرگەن بولاتتىڭ). ئۇلار: «كاشكى دۇنياغا قايتۇرۇلغان بولساق ئىدۇق، پەرۋەردىگارمىزنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلمايتتۇق ۋە مۇئمىنلەردىن بولاتتۇق» دەپ كېتىدۇ^④ [27].

① يەنى ئۇلار ئاۋامنى مۇسۇلمان بولۇپ كەتمسۇن دەپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋە قۇرئانغا ئەگىشىشتىن توسىدۇ، ئۆزلىرىمۇ ئۇنىڭدىن يىراق تۇرىدۇ.

② بىراق ئۇلارنىڭ كىشىلەرنى ئىماندىن توسقانلىقى ۋە ئۆزلىرىمۇ ئۇنىڭدىن قاچقانلىقى بىزگە ياكى پەيغەمبەرىمىزگە نېمە زىيان كەلتۈرىدۇ؟! ئۇلار مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلىش بىلەن تۇيماستىن ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى ھالاکەتكە ئېلىپ بارىدۇ.

③ بۇ يەردىكى «ئەگەر» نىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، بار دەپ مۆلچەرلەنگەن ئىبارە مۇنداق بولىدۇ: «قورقۇنچلۇق بىر ھالنى كۆرگەن بولاتتىڭ».

④ لېكىن ئۇ يەردە يېتەلمىگەن ئارزۇ - ئارمانلارغا يېتىۋېلىش ئۈچۈن دۇنياغا قايتىش مۇمكىن بولمايدۇ. كاپىرلارنىڭ بۇ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى قۇرئان كەرىم بىر نەچچە جايدا تىلغا ئالغان. مەسىلەن: ﴿پەرۋەردىگارمىز! بىزنى دوزاختىن چىقارغىن (ئاندىن دۇنياغا قايتۇرغىن)، ئەگەر بىز (شۇنىڭدىن كېيىن) يەنە گۇناھ قىلساق، بىز ھەقىقەتەن زالىم بولۇپ قالسىمىز». ئاللاھ ئېيتىدۇ: «جەھەننەمدە خار ھالدا قېلىڭلار، (ئۈستۈڭلاردىن ئازابنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى ھەققىدە) ماڭا سۆز ئاچماڭلار». (سۈرە مۇئمىنۇن 107 - 108 - ئايەتلەر) ﴿پەرۋەردىگارمىز! (ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى) كۆردۈق، ئاڭلىدۇق. بىزنى ياخشى ئەمەل قىلىش ئۈچۈن (دۇنياغا) قايتۇرغىن، بىز (ئەمدى) ھەقىقەتەن (سېنىڭ ۋەدەڭنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە) ئىشەنگۈچىلەرمىز». (سۈرە سەجدە 12 - ئايەت)

بَلْ بَدَأ لَهُمْ مَا كَانُوا يُحْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ وَفُفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَحْسِرْتَنَا عَلَى مَا قَرَرْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ ﴿٣١﴾

ئۇنداق ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىلگىرى يوشۇرغان قىلمىشلىرى ئۆزىگە ئاشكارا بولدى (شۇڭا ئۇلار شۇنداق دەيدۇ) ①، ئۇلار (دۇنياغا) قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ مەننى قىلىنغان ئىشلارنى ئەلۋەتتە يەنە قىلاتتى. شۈبھىسىزكى، ئۇلار (ئىمان ئېيتاتتۇق دېگەن ۋەدىسىدە) ئەلۋەتتە يالغانچىلاردۇر ② [28]. ئۇلار: «ھاياتلىق پەقەت مۇشۇ دۇنيادىكى ھاياتىمىزدۇر، بىز (ئۆلگەندىن كېيىن) تىرىلدۈرۈلمەيمىز» دېگەن ئىدى ③ [29]. ئەگەر ئۇلارنى رەببىنىڭ ئالدىدا توختىتىلغان چاغدا بىر كۆرسەڭ (ئاجايىپ قورقۇنچلۇق ھالەتنى كۆرگەن بولاتتىڭ). ئاللاھ ئۇلارغا: «بۇ (تىرىلىش) راست ئەمەسمكەن؟» دەيدۇ. ئۇلار: «رەببىمىزنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، راست ئىكەن» دەيدۇ. ئاللاھ: «ئۇنداقتا، كاپىر بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئازابنى تېتىڭلار» دەيدۇ ④ [30]. ئاللاھنىڭ ئالدىغا بارىدىغانلىقىنى (تىرىلىشنى) ئىنكار قىلغانلار ھەقىقەتەن زىيان تارتتى. قىيامەت تۇيۇقسىز كەلگەن چاغدا، ئۇلار گۇناھلىرىنى ئۈستىگە يۈكلۈۋالغان ھالدا: «ئۇنىڭ بارىسىدا بىپەرۋالىق قىلىپ كەتكۈزۈپ قويغانلىقىمىزغا ۋاي ئىست!» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ يۈكلۈۋالغىنى نېمىدېگەن يامان! ⑤ [31]

① بۇ ئايەتنىڭ بىر قانچە مەنىسى بار: 1. بۇ ۋاقىتتا ئۇلارغا ئۇلار كۆڭۈللىرىدە ئىلگىرى دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە يوشۇرغان كۇفرلىقى، ئىنكار قىلغانلىقى ۋە تەرسالىقى ئاشكارا بولىدۇ. يەنى ئۇلار دەسلەپتە: «بىز مۇشۇ بولمىغان ئىدۇق» دەيدۇ، كېيىن ئۆزلىرىگە ئىنكار قىلغانلىقى ئايان بولىدۇ. 2. ئۇلارنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە قۇرئاننىڭ ھەق ۋە راستلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەتنى ئۆزلىرىگە ئەگەشكەنلەردىن يوشۇرغانلىقى ئۇ يەردە ئاشكارا بولىدۇ. 3. مۇناپىقلارنىڭ دۇنيادا مۇئمىنلەردىن يوشۇرغان مۇناپىقە ئىش - ھەرىكەتلىرى ئاشكارا بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ﴿بَل﴾ «بەلكى» جۈملىدە ئىلگىرىكى مەنىدىن بۇرۇلۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. يەنى بەلكى ئۇلارغا كۇفرلىقلىرىغا بېرىلىدىغان ئازاب ئايان بولغاچقا، ئازابتىن قورقۇپ، دۇنياغا قايتماقچى بولىدۇ.

② يەنى ئۇلارنىڭ دۇنياغا قايتۇرۇلۇشىنى تەلپ قىلىشتىكى مەقسىتى ئىمان ئېيتىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى قىيامەتتە ئۇلارغا ئايان بولغان ۋە كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن ئازابتىن قېچىش ئۈچۈندۇر. ئەگەر ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلسىمۇ، بۇرۇنقى چەكلەنگەن ئىشلارنى يەنە قىلىدۇ.

③ ئۆلگەندىن كېيىن قايتا تىرىلىشنى ھەر قانداق كاپىر ئىنكار قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغانلىقى ئەسلىدە ئۇلارنىڭ كۇفرلىقى ۋە ئاسىيلىقىدىندۇر. ئەگەر ئىنساننىڭ دىلىدا ئاخىرەتكە بولغان ئىمان مۇستەھكەم بولسا، كۇفرلىق ۋە ئاسىيلىق يولىدىن دەرھال قايتىپ، تەۋبە قىلىدۇ.

④ يەنى ئۇلار كۆز بىلەن كۆرگەندىن كېيىن ئاخىرەتتىكى ھاياتنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. لېكىن بۇ ئېتىراپ قىلغاننىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا: «كاپىر بولغانلىقىڭلار

ئۈچۈن ئازابنى تېتىڭلار» دەيدۇ.

⑤ بۇ ئايەتتە قىيامەت كۈنىدىكى ئاللاھ تائالا بىلەن ئۇچرىشىشنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ زىيان تارتىدىغانلىقى، بىپەرۋالىق قىلىپ كەتكۈزۈپ قويغانلىقىغا ۋە ياخشى ئەمەل قىلىۋالمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلىدىغانلىقى ھەمدە يامان قىلمىشلىرىنى ئۈستلىرىگە يۈدۈپ كېلىدىغان ھالىتى تەسۋىرلەندى. ﴿قَطُّنَا فَيَهَا﴾ «ئۇنىڭ بارسىدا بىپەرۋالىق قىلىپ كەتكۈزۈپ قويغانلىقىمىزغا ۋاي ئىست!» تىكى ئالماش ﴿السَّاعَةُ﴾ قىيامەتنى كۆرسىتىدۇ دەپ ئالغاندا مەنىسى: قىيامەتنى تەستىقلاش ۋە ئۇنىڭغا تەييارلىق قىلىشتىكى بىپەرۋالىقىمىزغا ۋاي ئىست! دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ ئالماش سودىنى كۆرسىتىدۇ دەپ ئالغاندا، گەرچە بۇ ئىبارە بولمىسىمۇ، ئايەتنىڭ سىياقى شۇنىڭغا دالالەت قىلىدۇ. چۈنكى، زىيان دېگەن سودىدا بولىدۇ، بۇ يەردىكى زىيان تارتقان سودا ئىماننى بېرىپ، كۇفرىنى سېتىۋالغان سودىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك ئۇلار: بۇ سودىدا كەتكۈزۈپ قويغانلىقىمىزغا ۋاي ئىست! دەيدۇ. بۇ ئالماش دۇنيا ھاياتىنى كۆرسىتىدۇ دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى، ئۇلار: دۇنيادىكى ھاياتىمىزدا كۇفۇرلۇق، شېرىك ۋە گۇناھلارنى ئۆتكۈزۈپ، كەتكۈزۈپ قويغانلىقىمىزغا ۋاي ئىست! دەيدۇ. (فەتھۇلقەدر)

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٣﴾ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾

دۇنيا ھاياتى پەقەت ئويۇن - تاماشادىنلا ئىبارەت، تەقۋادارلىق قىلىدىغانلار ئۈچۈن ئاخىرەت يۇرتى ئەلۋەتتە ياخشىدۇر، (بۇنى) چۈشەنمەمسىلەر؟ [32] (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ سۆزى سېنى قايغۇغا سالىدىغانلىقىنى بىز ئوبدان بىلىمىز، (ئەسلىدە) ئۇلار سېنى يالغانچى دېمەيدۇ، لېكىن بۇ زالىملار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ ① [33].

① مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كاپىرلارنىڭ ئۆزىنى يالغانچى دېگەنلىكى سەۋەبىدىن قايغۇراتتى. ئايەتتە بۇ غەم - قايغۇنى تۈگىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ. ئۇلار ئەمەلىيەتتە سېنى يالغانچى دېمەيدۇ، بەلكى (ئۇلار سېنى سادىق ۋە ئىشەنچلىك دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ). ئەسلىدە ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشى ھەقىقەتەن زۇلۇمدۇر. سۈنەنى تىرمىزى 3064 - ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: ئەبۇ جەھىل بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «ئى مۇھەممەد! بىز سېنى ئەمەس بەلكى سەن ئېلىپ كەلگەن نەرسىنى يالغان دەيمىز» دېگەن. شۇ چاغدا بۇ ئايەت نازىل بولغان. گەرچە تىرمىزىنىڭ بۇ رىۋايىتى زەئىپ بولسىمۇ، باشقا سەھىھ رىۋايەتلەرگە ئاساسلانغاندا، مەككە كۇففارلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشەنچلىك، دىيانەتلىك ۋە راستچىللىقىغا قايىل ئىدى. شۇنداق تۇرۇپمۇ، ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن ھەق دىنغا ئىمان ئېيتىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇردى. بۈگۈنمۇ كىشىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاقى، ئېسىل پەزىلىتى، ئىشەنچلىك ۋە راستچىللىقىنى پاساھەتلىك تىللار بىلەن بايان قىلىشىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ يولىغا ئەگىشىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرىدۇ.

وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأَوْدُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّل لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبِيِّ الْأُمْرُسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِي نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ عَلَىٰ الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنكار قىلىندى. ئۇلار ئىنكار قىلىنغانلىقىغا ۋە ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلدى، ئاخىر ئۇلار بىزنىڭ ياردىمىمىزگە ئېرىشتى ①، ئاللاھنىڭ سۆزلىرىنى (يەنى قانۇنلىرىنى) ھېچكىم ئۆزگەرتەلمەيدۇ ②، شۈبھىسىزكى، ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ بىر قىسىم خەۋەرلىرى ساڭا كېلىپ بولدى ③ [34]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ (ئىسلامدىن) يۈز ئۈرۈگەنلىكى ساڭا ئېغىر كەلگەن بولسا، قولۇڭدىن كەلسە، يەر ئاستىغا كىرىشكە يول ياكى ئاسمانغا چىقىشقا شوتا تېپىپ ئۇلارغا بىرەر مۆجىزە كەلتۈرەلسەڭ (كەلتۈرگەن)، ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارنى ھىدايەت ئۈستىدە بىرلەشتۈرەتتى ④. شۇڭا سەن ھەرگىز (ئاللاھنىڭ ھېكمىتىنى چۈشەنمەيدىغان) نادانلاردىن بولمىغىن ⑤ [35].

① بۇ يەردە يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ. كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشى تۇنجى قېتىملىق ئىش ئەمەس، ھەتتا سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنكار قىلىنغان ئىدى. سەنمۇ ئۇلارنىڭ يولىنى تۇتۇپ، ئۇلار ئىنكار قىلىنغانلىقىغا ۋە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلغاندەك سەۋر قىلغىن، ئۇلارغا بىز ياردەم قىلدۇق، ساڭمۇ ياردەم قىلىمىز، بىز ۋەدىگە خىلاپلىق قىلمايمىز. بىز ۋەدە قىلىپ دېدۈكى: ﴿شەك - شۈبھىسىزكى، بىز پەيغەمبىرىمىزگە مۇئىمىنلەرگە ھاياتىي دۇنيادا ۋە گۇۋاھچىلار ھازىر بولىدىغان كۈندە ئەلۋەتتە ياردەم بېرىمىز﴾. (سۈرە فۇسسىلەت 51 - ئايەت) ﴿ئاللاھ (لەۋھۇلمەھپۇزغا): «مەن ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم چوقۇم غەلبە قىلىمىز، دەپ يازدى﴾. (سۈرە مۇجادەلە 21 - ئايەت) ﴿بىزنىڭ پەيغەمبەر بەندىلىرىمىز ھەققىدىكى سۆزلىرىمىز ئالدىنلا ئېيتىلغان. ئۇلار چوقۇم نۇسرەت تاپقۇچىلاردۇر. بىزنىڭ قوشۇنىمىز چوقۇم غەلبە قىلغۇچىلاردۇر﴾. (سۈرە ساففات 171 - ، 172- ئايەت)

② يەنى ئاللاھنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ، سەن كاپىرلار ئۈستىدىن چوقۇم غەلبە قىلىسەن. ھەقىقەتتە شۇنداق بولدى.

③ ئۇ خەۋەرلەردىن ئايان بولىدىكى، دەسلەپتە پەيغەمبەرلەرنى قەۋملىرى ئىنكار قىلغان، ئۇلارغا ئەزىيەت يەتكۈزگەن ۋە ئېغىر مۇشەققەتلەرنى كەلتۈرگەن بولسىمۇ، ئاخىرىدا ئۇ پەيغەمبەرلەر ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەن غەلبە قىلغان ۋە زور مۇۋەپپەقىيەتكە، مەڭگۈلۈك نىجاتلىققا ئېرىشكەن.

④ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كاپىرلار ۋە جاھىللارنىڭ ئىنكار قىلغانلىقىنى ناھايىتى ئېغىر كېلەتتى، ئۇنىڭغا قارىتا بۇ يەردە دېيىلدىكى، بۇ ئىشلار ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە تەقدىرى بىلەن بولغاندۇر، ئاللاھنىڭ ئىزنى بولماي تۇرۇپ سەن ئۇلارنى ئىسلامغا كىرگۈزەلمەيسەن، ھەتتا ئەگەر سەن يەر ئاستىغا كىرىشكە يول ياكى ئاسمانغا چىقىشقا شوتا تېپىپ، ئۇلارغا بىرەر مۆجىزە كەلتۈرۈپ كۆرسەتسەڭ، بۇنداق قىلىشقا سېنىڭ قولۇڭدىن كەلمەيدۇ، كەلگەن تەقدىردە، شۇنداق بىر مۆجىزە كەلتۈرۈپ كۆرسەتسەڭمۇ، ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتماسلىقىمۇ ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمىتىگە

باغلىقتۇر. بۇ نۇقتىنى ئىنساننىڭ ئەقلى تولۇق چۈشىنەلمەيدۇ. ئەمما ئۇنىڭدىكى بىر زاھىرىي ھېكمەت شۇكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا تاللاش ۋە ئىرادە ئەركىنلىكى بېرىپ، ئۇلارنى سىناۋاتىدۇ، بولمىسا، پۈتۈن ئىنسانلارنى بىر توغرا يولدا ۋە ھىدايەت ئۈستىدە بىرلەشتۈرۈش ئاللاھ تائالاغا قىيىن ئەمەس، ئۇنى قىلىش ئۈچۈن «بول» دەپ ئەمر قىلسىلا، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۇ ئىش ئەمەلگە ئاشىدۇ.

⑤ يەنى سەن ئۇلارنىڭ كۇفرىدا چىڭ تۇرىۋالغانلىقىغا ئارتۇقچە قايغۇرۇپ كەتمىگىن. چۈنكى بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادە - تەقدىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىشتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىشنى ئاللاھقا تاپشۇرغىن، ئۇ ئۆزى بۇ ئىشنىڭ ھېكمىتىنى، پايدىلىق ۋە زىيانلىق تەرەپلىرىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر.

* إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَئِيرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

سېنىڭ سۆزۈڭگە (سەمىيلىك بىلەن) قۇلاق سالىدىغانلار (دەۋىتىڭنى) قوبۇل قىلىدۇ. (سۆزۈڭگە قۇلاق سالىمىغان كاپىرلار ئۆلۈكلەرنىڭ ئورنىدا)، ئۆلۈكلەرگە كەلسەك ①، ئۇلارنى ئاللاھ تىرىلدۈرىدۇ، ئاندىن ئۇلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ [36]. ئۇلار (يەنى مەككە كاپىرلىرى): «ئېمىشقا ئۇنىڭغا (مۇھەممەدكە) رەببىدىن (بىز تەلەپ قىلغاندەك) بىرەر مۆجىزە چۈشۈرۈلمىدى؟» دەيدۇ، ئېيتقىنكى، «ئاللاھ مۆجىزە چۈشۈرۈشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر» ②. لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (مۆجىزە نازىل بولۇپ ئىمان ئېيتىمىسا بالاغا دۇچار بولىدىغانلىقىنى) بىلمەيدۇ ③ [37]. مەيلى يەر يۈزىدە ماڭىدىغان جانىۋار بولسۇن، مەيلى ئىككى قاننى بىلەن ئۇچىدىغان ئۇچار قۇش بولسۇن، ھەممىسى سىلەرگە ئوخشاش ئۈمەتلەردۇر (يەنى ئاللاھ تەرىپىدىن يارىتىلغان مەخلۇقلاردۇر) ④. بىز كىتابتا (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا) ھېچ نەرسىنى چۈشۈرۈپ قويىمىدۇق (يەنى ھەممىنى تولۇق پۈتتۈق) ⑤، كېيىن ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىدۇ (ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدۇ) ⑥ [38].

① ئۇ كاپىرلار خۇددى ئۆلۈكلەرگە ئوخشاش ئاڭلاش ۋە چۈشىنىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇمدۇر. چۈنكى ئۇلار ئەقلىنى ھەقىقىي چۈشۈنۈشكە ئىشلەتمەيدۇ، شۇڭا ئۇلار ئۆلۈككە ئوخشاشتۇر.

② يەنى ئۇلارنى ئىمانغا مەجبۇرلايدىغان مۆجىزە كەلتۈرۈشۈڭنى تىلەيدۇ. مەسىلەن: پەرىشتىلەرنىڭ چۈشكەنلىكىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈش ياكى ئىسرائىل ئەۋلادىغا كەلگەندەك تاغنىڭ كۆتۈرۈلۈپ، ئۇلارنىڭ بېشىغا يېقىن كېلىشى قاتارلىقلارنى خالايدۇ. ئۇلارغا ئېيتقىنكى، ئاللاھ تائالا شۇنداق قىلىشقا قادىر. بىراق ئاللاھ تائالانىڭ دەرھال مۆجىزە ئەۋەتمەسلىكى، ئۇنىڭ ئىنسانلارنى سىناشتىكى ھېكمىتى سەۋەبىدىندۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ دېگىنىدەك مۆجىزىنى چۈشۈرسە، ئۇلار بۇنىڭغا ئىمان ئېيتىمىسا، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى دەرھال دۇنيادىلا قاتتىق جازالىغان بولاتتى. ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ھېكمىتىدىمۇ ئۇلارنىڭ دۇنيالىقى ئۈچۈن پايدا بار.

③ ئۇلارنىڭ تولىسى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمى ۋە ئىرادىسىدىكى چوڭقۇر ھېكمەتنى چۈشۈنەلمەيدۇ.

④ يەنى ئۇلارنىمۇ ئاللاھ تائالا سىلەرنى ياراتقاندەك ياراتقان، ئۇلارغىمۇ سىلەرگە رىزق بەرگەندەك رىزق بېرىدۇ، ئۇلارمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى ۋە ئىلىمى دائىرىسىگە كىرىدۇ.

⑤ ﴿الْكِتَابِ﴾ دېگەندىن لەۋھۇلمەھپۇز كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئۇنىڭغا ھەممە نەرسە خاتىرلەنگەندۇر ياكى ئۇنىڭدىن قۇرئان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭدا ئىجمالى ياكى تەپسىلىي شەكىلدە دىننىڭ ھەربىر ئىشى ئوچۇق بايان قىلىنغان. يەنە بىر ئايەتتە دېيىلگەندەك: ﴿سَاغَا بِنِ كِتَابِنِ﴾ (يەنى قۇرئاننى) ھەممە نەرسىنى (يەنى كىشىلەر موھتاج بولىدىغان دىنىي ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى) چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان، (دىللارغا) ھىدايەت، (بەندىلەرگە) رەھمەت، مۇسۇلمانلارغا مەڭگۈلۈك سائادەت بىلەن خۇش خەۋەر يەتكۈزىدىغان قىلىپ نازىل قىلدۇق ﴿.﴾ (سۈرە نەھل 89 - ئايەت) ئايەتنىڭ سىياقىدىن قارىغاندا

بىرىنچى ئۇقۇم توغرىغا ئەڭ يېقىندۇر.

⑥ يەنى مەزكۇر مەخلۇقاتنىڭ ھەممىسى بىر جايغا جەملىنىدۇ. بۇنىڭغا ئاساسلىنىپ بىر تۈركۈم ئۆلىمالار مۇنداق دەلىل كەلتۈرىدۇ: بارلىق ئىنسانلار تىرىلدۈرۈلۈپ، ئۇلاردىن ھېساب ئېلىنغاندەك، پۈتۈن مەخلۇقلارمۇ تىرىلدۈرۈلۈپ، ئۇلاردىن ھېساب ئېلىنىدۇ. مەسلەن، بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى، مۇڭگۈزسىز ھايۋانلارنىڭ قىساسى مۇڭگۈزلۈك ھايۋانلاردىن ئېلىپ بېرىلىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2582 - ھەدىس) بەزى ئۆلىمالار ﴿يُخْشَرُونَ﴾ دېگەندىن ئۆلۈم مەقسەت قىلىنغان دەپ ئېلىپ، ھەممىگە ئۆلۈم كېلىدۇ دەپ تەپسىر قىلىدۇ. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردىكى «يىغىلىدۇ» دېگەن كاپىرلارنىڭ ھەشر قىلىنىشىغا قارىتىلغان. ئارىلىقتا كەلگەن سۆزلەر قىستۇرما جۈملىدىن ئىبارەت. يۇقىرىدىكى «مۇڭگۈزلۈك ھايۋانلاردىن قىساس ئېلىپ بېرىلىدۇ» دېگەن ھەدىس مىسال ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن. مەقسەت، قىيامەتتىكى ھېساب - كىتابنىڭ ئەھمىيىتىنى ۋە بۈيۈكلىكىنى بايان قىلىشتۇر. ياكى ھايۋانلار ئىچىدىن پەقەت زۇلۇم قىلىنغۇچىلار بىلەن زالىملارلا تىرىلدۈرۈلۈپ، قىساس ئېلىپ بېرىلىدۇ. كېيىن ھەممىسى تۇپراققا ئايلاندۇرىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر ۋە باشقا كىتابلار) بۇ نۇقتىنى كۈچلەندۈرىدىغان باشقا ھەدىسلەرمۇ بار.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأِ يُجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمْ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾

بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلار بولسا (بەئەينى) قاراڭغۇلۇقلار ئىچىدە قالغان (ھەقىنى قوبۇل قىلىش مەقسىتىدە ئاڭلىمايدىغان) گاسلاردۇر، (ھەقىنى سۆزلىمەيدىغان) گاجىلاردۇر. ئاللاھ خالىغان ئادەمنى (گۇمراھلىقنى ئىختىيار قىلغانلىقى ئۈچۈن) ئازدۇرىدۇ، خالىغان ئادەمنى (ھىدايەتنى ئىختىيار قىلغانلىقى ئۈچۈن) توغرا يولغا سالىدۇ ① [39]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەر راستچىل بولساڭلار، ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئازابى ياكى قىيامەت كەلسە، ئاللاھتىن باشقىسىغا ئىلتىجا قىلامسىلەر؟ [40] ئۇنداق قىلمايسىلەر، سىلەر پەقەت ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىسىلەر، ئەگەر ئاللاھ خالىسا، سىلەر (كۆتۈرۈۋېتىشنى تىلەپ) ئىلتىجا قىلغان بالانى كۆتۈرۈۋېتىدۇ، (ئۇ چاغدا) سىلەر ئاللاھقا شېرىك قىلىدىغان نەرسىلىرىڭلارنى ئۈنتۈيسىلەر» ② [41].

① ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ قۇلقى ھەق گەپنى ئاڭلىمايدۇ، ئۇلارنىڭ تىلى ھەق گەپنى سۆزلىمەيدۇ. شۇڭا ئۇلار گاس - گاجىلارغا ئوخشايدۇ، ئۇلار يەنە كۇفىرى ۋە گۇمراھلىقنىڭ قاراڭغۇلىقلىرىدا تېڭىرقاپ قالغاندۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدۇ. خۇددى ئۇلارنىڭ سەزگۈ ئەزالىرى ئېلىۋېتىلگەندەك، ئۇلار ئۇ ئەزالىرىدىن ھەقىنى تونۇشتا ھېچ پايدا ئالالمايدۇ.

ئاندىن كېيىن ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى بايان قىلىندى: پۈتۈن ئىختىيار ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر. ئۇ خالىغان كىشىنى ئازدۇرىدۇ، خالىغان كىشىنى توغرا يولغا باشلايدۇ. لېكىن ئۇ بۇ ئىشتا قارىسىغىلا ھۆكۈم قىلمايدۇ، بەلكى ئادالەت ۋە ئىنساپنىڭ تەقەززاسى بويىچە ھۆكۈم قىلىدۇ. دېمەك ئۆزى گۇمراھلىققا چۆككەن، ئۇنىڭدىن چىقىش ئۈچۈن تىرىشمايدىغان ھەم ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنى ياقتۇرمايدىغان كىشىنىلا ئاللاھ ئازدۇرىدۇ. (تەپسىلى مەلۇماتقا ئېرىشىش ئۈچۈن سۈرە بەقەرە 26 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

② ﴿أَرَأَيْتُمْ﴾ دىكى كاف ۋە مەم ئىككىنچى شەخسكە خىتاب قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بولۇپ، «ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ؟» دېگەن مەنىدە. بۇ نۇقتا قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا بايان قىلىندى. (سۈرە بەقەرە 165 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن) دېمەك، تەۋھىد ئىنساننىڭ ئەسلىي تەبىئىتىدە مەۋجۇتتۇر. ئىنسان ئۆز ئەتراپىدىكى مۇھىتنىڭ تەسىرىدە ياكى ئاتا - بوۋىلىرىنى قارىغۇلارچە دوراش نەتىجىسىدە، شېرىك ئەقىدە ۋە ئەمەللەرگە مۇبتىلا بولىدۇ. ئاللاھتىن باشقىنى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى دەپ قارايدىغان بولۇپ قالىدۇ. نەزىر - نىياز ۋە قۇربانلىقلارنى ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ قىلىدۇ. ئەمما بىرەر مۇسبەتكە دۇچار بولغاندا ئەسلىي تەبىئىتى غالىپ كېلىدۇ - دە، ئىختىيارسىز بىر ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىدۇ ۋە ئاللاھتىن باشقا ھەممە نەرسە ئېسىدىن چىقىدۇ. كىشىلەر مۇشۇ ئەسلىي تەبىئىتىدە مۇستەھكەم تۇرغان بولسىچۇ كاشكى. چۈنكى ئاخىرەتتىكى نىجاتلىق پۈتۈنلەي ئىنساننىڭ ئەسلىي تەبىئىتىدىكى تەۋھىدكە باغلىقتۇر يەنى پەقەت تەۋھىدكە قايتىش بىلەنلا نىجاتلىققا ئېرىشكىلى بولىدۇ.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِم أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ دَائِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾

شەكسىزكى، سەندىن ئىلگىرىكى ئۈمەتلەرگىمۇ (پەيغەمبەرلەرنى) ئەۋەتكەن ئىدۇق (ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى). ئۇلارنى (تەۋبە قىلىپ، بىزگە) يېلىنسۇن دەپ نامراتلىق ۋە ئاغرىق - سىلاق بىلەن جازالىدىق [42]. ئۇلارغا بىزنىڭ ئازابىمىز چۈشكەن چاغدا نېمىشقا يېلىنمىدى؟ لېكىن ئۇلارنىڭ دىللىرى قېتىپ كەتكەن (شۇڭا ئىمانغا يۈشمىدى)، شەيتان ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى چىرايلىق كۆرسەتكەن ئىدى ① [43]. ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسەھەتنى ئۇنتۇغان چاغدا، (سىناش ئۈچۈن) ئۇلارغا پاراۋانلىقنىڭ ھەممە ئىشكىلىرىنى ئېچىۋەتتۇق، ھەتتا ئۇلار ئۆزلىرىگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن كۆرەڭلەپ تۇرغاندا، ئۇلارنى ئۈستۈمۈتۈ جازالىدىق، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىردىنلا ھەسرەتتە قالدى [44]. (كۆپلىق قىلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغان قەۋمنىڭ يىلتىزى قۇرۇتۇلدى (يەنى ئۇلار پۈتۈنلەي ھالاک قىلىندى). جىمى ھەمدۇسانا (پەيغەمبەرلىرىگە ياردەم بېرىپ، كاپىرلارنى ھالاک قىلغانلىقى ئۈچۈن) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر! ② [45]

① ئەگەر بىر قەۋمنىڭ ئەخلاقى ناچارلىشىپ، دىللىرى قېتىپ كەتكەن بولسا، ئاللاھنىڭ ئازابىمۇ ئۇلارنى سىلكىپ، غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغۇتالماي قالىدۇ. بۇنداق چاغدا ئۇلارنىڭ قوللىرى ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تىلەپ دۇئاغا كۆتۈرۈلمەيدۇ، دىللىرى ئاللاھنىڭ مەرھىمىتىگە ئىنتىلمەيدۇ، ئۇلار ئىسلاھ تەرەپكە بۇرۇلمايدۇ. ھەتتا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يامان ئەمەللىرىنى چىرايلىق كۆرسىتىدىغان خاتا چۈشەنچە ۋە باھانىلەرنى كۆرسۈتۈپ، كۆڭۈللىرىنى خاتىرجەم قىلىۋالىدۇ. بۇ ئايەتتە شەيتان ئەمەللىرىنى چىرايلىق كۆرسۈتۈپ، ئازدۇرغان قەۋملەرنىڭ ئەھۋالى تەسۋىرلەندى.

② بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ تۈزكۈر قەۋملەرگە قارىتا تۇتقان يولى بايان قىلىندى: بىز بەزىدە ۋاقىتنىچە تۈزكۈر قەۋملەرگە باياشاتلىق ۋە پاراۋانلىقنىڭ ئىشكىلىرىنى كەڭ ئېچىۋېتىمىز، ئۇلار ئۆزلىرىگە بېرىلگەن ماددىي خۇشاللىققا چۈمگەن ۋە نېمەتلەردىن خۇرسەن بولۇپ تۇرغاندا، ئۇلارنى ئۈستۈمۈتۈ جازالايمىز. ئۇلارنى پۈتۈنلەي ھالاک قىلىمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر بەندىگە گۇناھ قىلىپ تۇرسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلەرنى ئاتا قىلغانلىقىنى كۆرسەڭ، بىلگىنىكى، بۇ ئۇنىڭ ئاستا - ئاستا گۇناھقا پېتىشىغا بېرىلگەن مۆھلەتتۇر.» دېگەن ۋە بۇ ئايەتنى ئوقۇغان. (مۇسنەدى ئەھمەد 4 - توم، 145 - بەت)

قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئايىتى ۋە ھەدىس شەرىپنىڭ روھىغا ئاساسەن ھەر قانداق بىر قەۋم ياكى شەخسنىڭ مال - دۇنياسىنىڭ كۆپ بولۇشى، باياشات ياشىشى بەزىلەر خىيال قىلغاندەك، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنى ياخشى كۆرگەنلىكى ۋە ئۇنىڭدىن رازى ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئەمەس. بەزى كىشىلەر ﴿بىز لەۋھۈلمەھپۇزدا (ئەزەلدە) يازغاندىن كېيىن، (داۋۇدقا نازىل قىلىنغان) زەبۇردا زېمىنغا ھەقىقەتەن مېنىڭ ياخشى بەندىلىرىم ۋارىسلىق قىلىدۇ دەپ يازدۇق﴾. (سۈرە ئەنبىيا 105 - ئايەت) دېگەن ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، مال - دۇنياسى كۆپ، باياشات تۇرمۇش كەچۈرىۋاتقانلارنى «ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرى» دەپ قارايدۇ. بۇنداق قاراش توغرا ئەمەس. گۇمراھ ئادەملەر ياكى قەۋملەرنىڭ دۇنيادىكى

باياشات تۇرمۇشى سىناق ۋە مۆھلەتتىن ئىبارەت، ئۇلارنىڭ كۇفرى ۋە گۇناھلىرى ئۈچۈن بېرىلگەن
ئىنئام ئەمەس.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ أَنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٦٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ ﴿٦٧﴾

(ئى پەيغەمبەر! مۇشربكلارغا) ئېيتقىنكى، «دەپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر ئاللاھ سىلەرنىڭ قۇلىقىڭلارنى گاس، كۆزۈڭلارنى كور قىلىپ قويسا، دىللىرىڭلارنى پېچەتلىۋەتسە (يەنى سىلەرنى ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەيدىغان قىلىپ قويسا)، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا يەنە قايسى ئىلاھ ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ؟» سەن بىزنىڭ (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئايەتلىرىمىزنى (دەلىللەرنى ھەر خىل شەكىلدە) قانداق بايان قىلىۋاتقانلىقىمىزغا، ئاندىن ئۇلارنىڭ يۈز ئورۇۋاتقانلىقىغا قارىغىن ① [46]. ئېيتقىنكى، «ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئازابى ئۈستۈمتۈت ياكى ئاشكارا كەلسە، زالىم قەۋم ھالاك قىلىنماي، كىملىر ھالاك قىلىنسۇن؟!» ② [47]

① كۆز، قۇلاق، دىل ئىنساننىڭ ناھايىتى مۇھىم ئەزالىرىدۇر. بۇ يەردە دېيىلىۋاتىدۇكى، ئەگەر ئاللاھ بۇ ئەزالارنىڭ ئۆزى ئاتا قىلغان (كۆرۈش، ئاڭلاش ۋە چۈشۈنۈش) ئىقتىدارىنى تارتىۋالسا ياكى بۇ ئەزالارنى شۇنداقلا يوق قىلىۋەتسە، ئۇ ھەر ئىككىسىنى قىلىشقا قادىر، ھېچكىم ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرەلمەيدۇ. «ئايەتلىرىمىزنى قانداق بايان قىلىۋاتقانلىقىمىزغا قارىغىن» نىڭ مەنىسى، كىشىلەرگە ھەقىقىي چۈشەنسۇن دەپ ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن: گاھىدا ئاگاھلاندىرۇش ۋە قورقۇتۇش ئارقىلىق، گاھىدا بېشارەت بېرىش ۋە رىغبەتلەندۈرۈش ئارقىلىق، گاھىدا ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئاقىۋىتىنى سۆزلەپ بېرىش ئارقىلىق، گاھىدا باشقا ئۇسۇللار ئارقىلىق دەلىل - پاكىتلارنى قانداق بايان قىلغانلىقىمىزغا قارىغىن.

② ﴿بَغْتَةً﴾ (ئۈستۈمتۈت، تۇيۇقسىز، خەۋەرسىز تۇرغاندا) دېگەندە كېچە. ﴿جَهْرَةً﴾ (ئاشكارا، خەۋەردار قىلىنىپ) دېگەندە كۈندۈز كۆزدە تۇتۇلغان. مەسىلەن، بۇ نۇقتا سۈرە يۈنۈس 50 - ئايەتتە ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَاءً﴾ «ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر ئاللاھنىڭ ئازابى سىلەرگە كېچىسى ياكى كۈندۈزى كەلسە» دەپ ئىپادىلەنگەن. يەنە بىر مەنىسى ﴿بَغْتَةً﴾ تۇيۇقسىز، ئالدىن خەۋەر بولماستىن ۋە مۇقەددىمىلىرى كۆرۈلمەستىنلا كەلگەن ئازابنى كۆرسەتسە، ﴿جَهْرَةً﴾ باشتا ئازراق شەپە بېرىپ، مۇقەددىمىلىرى كۆرۈلۈپ كەلگەن ئازابنى كۆرسىتىدۇ. قەۋملەرنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن كېلىدىغان بۇنداق ئازاب كۇفرىلىق ۋە ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشتا ھەددىدىن ئاشقان زالىم قەۋملەرگىلا كېلىدۇ.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۖ فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمْ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ۚ إِنِّي أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

بىز پەيغەمبەرلەرنى پەقەت (ساۋاب بىلەن) خوش خەۋەر بەرگۈچى، (ئازابتىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپلا ئەۋەتمىز،^① كىمكى ئىمان ئېيتسا ۋە (ئەمەلنى) تۈزەتسە، ئۇلارغا ھېچ قورقۇنچ يوقتۇر، ئۇلار ھەرگىز قايغۇرمايدۇ^② [48]. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارغا كەلسەك، (ئاللاھقا) ئاسىيلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئازاب دۇچار بولىدۇ^③ [49]. (ئى پەيغەمبەر! سەندىن ئادەتتىن تاشقىرى ئىشلارنى تەلەپ قىلغۇچى كاپىرلارغا) ئېيتقىنكى، «مەن سىلەرگە، «مەندە ئاللاھنىڭ خەزىنىلىرى بار»، «مەن غەيبىنى بىلىمەن» دېمەيمەن، يەنە سىلەرگە «مەن بولسام بىر پەرىشتە» دەپمۇ ئېيتمايمەن، مەن پەقەت ماڭا قىلىنغان ۋەھىيگە ئەمەل قىلىمەن»^④. ئېيتقىنكى، «كور ئادەم بىلەن كۆزى ساق ئادەم باراۋەر بولامدۇ؟^⑤ ئويلاپ باقماسىلەر!» [50]

① ئۇ پەيغەمبەرلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئىتائەتمەن بەندىلىرىگە جەننەتتىن ئىبارەت كاتتا نېمەت بىلەن بېشارەت بېرىدۇ ۋە ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلمىغان كىشىلەرنى جەھەننەم ۋە ئۇنىڭ ئازابلىرىدىن ئاگاھلاندۇرىدۇ.

② يەنى ئۇلار كەلگۈسىدىن (يەنى ئاخىرەتتە دۇچ كېلىدىغان ئىشلاردىن) غەم - ئەندىشە قىلمايدۇ يەنە دۇنيادا تاشلاپ كەلگەن ۋە ئېرىشەلمىگەن نەرسىلىرىگە قايغۇرمايدۇ. چۈنكى ھەر ئىككى ئالەمدە ئۇلارنىڭ ئىككىسى يەنىلا ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھتۇر، ئۇ ئۇلار قالدۇرۇپ كەلگەن نەرسىلەرگە ئىگە بولغۇچى ۋە ساقلىغۇچىدۇر.

③ يەنى ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى، كاپىر بولغانلىقى، ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقلىرىغا بويسۇنمىغانلىقى، ئاللاھ تائالا چەكلىگەن ھارام ئىشلارنى قىلغانلىقى ۋە ئاللاھ تائالا ھۆرمىتىنى ساقلاشقا بۇيرۇغان نەرسىلەرنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىمىغانلىقى ئۈچۈن ئازابقا دۇچار بولىدۇ.

④ يەنى مەندە ئاللاھنىڭ خەزىنىلىرىمۇ يوق يەنى ھەرخىل كۈچ - قۇدرەت ۋە ئىقتىدار يوق. مەن ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە ئىزنى بولماستىن، سىلەر تەلەپ قىلغان، ھەق پەيغەمبەرلىكىمنى ئىسپاتلايدىغان چوڭ مۆجىزىنى كەلتۈرۈش مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ. مەن غەيبىنىمۇ بىلمەيمەن، كېلەچەكتە يۈز بېرىدىغان ئىشلاردىن خەۋەر بېرەلمەيمەن. مەن غەيبىتىن پەقەت ئاللاھ تائالا ماڭا بىلدۈرگەننىلا بىلىمەن. مەن ئۆزۈمنى پەرىشتە دەپ دەۋامۇ قىلمايمەن، ئىنساننىڭ كۈچى يەتمەيدىغان ئىشلارنى قىلىپ كۆرسەت دەپ تۇرۇۋالساڭلار، مەن قىلالمايمەن. مەن پەقەت ماڭا چۈشۈرۈلگەن ۋەھىيگە ئەگىشىمەن ۋە شۇ بويىچە ئىش قىلىمەن.

ئۇ يەنە ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «ماڭا قۇرئان بېرىلدى، يەنە قۇرئانغا ئوخشاش ئىلىم بېرىلدى». (مۇسنەدى ئەھمەد 4 - توم، 131 - بەت، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4604 - ھەدىس، سەھىھۇل جامى سەغىر 2643 - ھەدىس) يەنى قۇرئانغا ئوخشاش ئىلىم - ھەدىس شېرىپتۇر.

⑤ بۇ يەردىكى سوئال جۈملە ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى كۆزى كۆرىدىغان ئادەم بىلەن ئەما ئادەم، توغرا يول تاپقان ئادەم بىلەن ھەقتىن ئېزىپ كەتكەن ئادەم ۋە مۇئىمن بىلەن كاپىر باراۋەر بولالمايدۇ.

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۗ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

رەببىنىڭ دەرگاھىغا ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق دوستى ۋە شاپائەتچىسى يوق ھالەتتە توپلىنىشتىن قورقىدىغان كىشىلەرنىڭ (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشى ئۈچۈن، ئۇلارنى قۇرئان بىلەن ئاگاھلاندۇرغىن ① [51]. ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ ئەتگەندە، ئاخشامدا رەببىگە ئىبادەت قىلىدىغانلارنى سەن (يېنىڭدىن) قوغلىۋەتمىگىن، ئۇلارنىڭ ھېسابىدىن ساڭا ھېچنەرسە يۈكلەنمەيدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ئۈچۈن سەن جاۋابكارلىققا تارتىلمايسەن). سېنىڭ ھېسابىڭدىنمۇ ئۇلارغا ھېچ نەرسە يۈكلەنمەيدۇ، ئەگەر سەن ئۇلارنى قوغلىۋەتسەڭ، زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولۇپ قالسىن ② [52]. بىز ئىنسانلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسى بىلەن مۇشۇنداق سىندۇق (يەنى پېقىر، ئاجىز كىشىلەرنى ئىمان ئېيتقۇزۇش بىلەن، باي، مۆتىۋەر كىشىلەرنى سىندۇق). بۇ ئۇلارنىڭ بەزىسى (بەزىسىنى كۆزگە ئىلماي): «ئارىمىزدىن ئاللاھ (ھىدايەت قىلىش بىلەن) ئىنئام قىلغان كىشىلەر مۇشۇلارمىكەن؟» ③ دېيىشلىرى ئۈچۈندۇر. ئاللاھ شۈكۈر قىلغۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ ئەمەسمۇ؟! (يەنى شۈكۈر قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھىدايەت قىلىدۇ) ④ [53].

① يەنى ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ پايدىسى ئاشۇنداق كىشىلەرگىلا بولىدۇ، ئەمما ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە ۋە قىيامەت مەيدانىدا جەم بولۇشقا ئىشەنمەيدىغانلار ئۆزلىرىنىڭ كۇفرىدا قېلىۋېرىدۇ. بۇ ئايەت يەنە ئۆزلىرىنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ۋە بۇتلىرىنى ئۆزلىرىگە شاپائەت قىلىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان ئەھلى كىتاب، كاپىر ۋە مۇشرىكلارغا رەددىيەدۇر.

«ھېچقانداق دوستى ۋە شاپائەتچىسى يوق» دېگەننىڭ مەنىسى: جەھەننەمنىڭ ئازابىغا لايىق بولۇپ، ھۆكۈم قىلىنىپ بولغانلارنىڭ ھېچقانداق دوستى ۋە شاپائەتچىسى بولمايدۇ. ئەمما ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرى ئاللاھنىڭ ئىزى بىلەن مۇئىمىنلەرگە شاپائەت قىلىدۇ. دېمەك، مۇشرىكلار ۋە كاپىرلارغا شاپائەت قىلغۇچى يوق، ئەمما بەزى گۇناھلارنى سادىر قىلغان بولسىمۇ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمىگەن مۇئىمىنلەرگە شاپائەت قىلغۇچى بار. مۇشۇ تەرىقىدە چۈشەنگەندە ھەر ئىككى ئايەتنىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق زىتلىق قالمايدۇ.

② يەنى چىن ئىخلاسى بىلەن ئەتگەن - ئاخشامدا رەببىگە دۇئا قىلىدىغان ئاجىز، كەمبەغەل مۇسۇلمانلارنى (يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغانلارنى) مۇشرىكلارنىڭ: «ئى مۇھەممەد! سەن ئەتراپىڭغا جەم بولغان نامراتلارنى ھەيدىۋەتسەڭ، ئاندىن سەن بىلەن بىللە ئولتۇرمىز» دېگەن تەنە سۆزلىرى ياكى تەلەپلىرىگە بىنائەن ئۇ پېقىرلەرنى يېنىڭدىن قوغلىۋەتمىگىن. چۈنكى ئۇلارنىڭ ھېچبىر ھېسابى سەندىن ئېلىنمايدۇ، سېنىڭ ھېچبىر ھېسابىڭ ئۇلاردىن ئېلىنمايدۇ. ئەگەر سەن شۇنداق قىلىدىغان بولساڭ، زۇلۇم قىلغان بولسىن. زۇلۇم قىلىش سېنىڭ خۇسۇسىيەتنىڭ ئەمەس.

بۇ ئايەتنىڭ مەقسىتى، ئاجىز كىشىلەرنى تۆۋەن كۆرۈش ياكى ئۇلاردىن ئۆزىنى قاقچۇرۇش ياكى ئۇلار بىلەن ئالاقە - مۇناسىۋەت قىلماسلىق مۇئىمىنلەرنىڭ ئىشى ئەمەس، بەلكى جاھىللارنىڭ قىلمىشى ئىكەنلىكىنى ئۈمەتكە چۈشەندۈرۈشتۇر. چۈنكى مۇئىمىن دېگەن مۇئىمىننى، گەرچە پېقىر - مىسكىن

بولسىمۇ، ياخشى كۆرىدۇ.

③ ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە كۆپ ساندا مۇسۇلمان بولغانلار پىقىر - مىسكىنلەر ئىدى. شۇڭا بۇ كاپىرلارنىڭ كاتتىباشلىرى ئۈچۈن بىر سىناق بولغان ئىدى، ئۇلار ئۇ پىقىر - مىسكىنلەرنى مەسخىرە قىلاتتى، كۈچى يەتكەنلىرىنى تۇتۇپ قاتتىق جازالايتتى ۋە ھەرخىل ئەزىيەتلەرنى يەتكۈزەتتى. ئۇلار: ئاللاھنىڭ مەرھىمىتىگە ئېرىشكەنلەر مۇشۇ كىشىلەرمۇ؟ ئەگەر ئىمان ئېيتىش راستتىنلا ئاللاھنىڭ مەرھىمىتى بولغان بولسا، ھەممىدىن بۇرۇن بىزگە نېسىپ بولغان بولاتتى، دەيتتى. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿كاپىرلار مۇئمىنلەرگە: «ئەگەر (قۇرئان بىلەن ئىسلام دىنى) ياخشى بولىدىغان بولسا ئىدى، ئۇلار (يەنى ئاجىز مۇسۇلمانلار) ئۇنىڭغا بىزدىن بۇرۇن ئىشەنمىگەن بولاتتى» دەيدى﴾. (سۈرە ئەھقاف 11 - ئايەت) يەنى بىز ئۇ ئاجىز كىشىلەردىن بۇرۇن مۇسۇلمان بولغان بولاتتۇق دەيتتى.

④ ئاللاھ تائالا پارقىراق تاشقى قىياپەتكە، سالاپەتكە ۋە قۇرۇق دەۋالارغا قارىمايدۇ بەلكى دىللارغا قارايدۇ. دىللارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ، كىمنىڭ شۈكۈر قىلىدىغان ئەمەلىيەتچى ۋە كىمنىڭ سەپسەتچى ئىكەنلىكىنى ئايرىيدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزىگە ئەمەلىيەتچى ۋە چىن دىلى بىلەن شۈكۈر قىلغۇچىلارنى ئىماننىڭ بەخت - سائادىتىگە باشلايدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىڭلارغا ۋە ماللىرىڭلارغا قارىمايدۇ. بەلكى سىلەرنىڭ دىلىڭلارغا ۋە ئەمەلىيەتچىلىكىڭلارغا قارايدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2564 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 4143 - ھەدىس)

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَن عَمِلَ مِنكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِن بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ لَّا يُعْقِلُونَ ﴿٥٦﴾

بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتقانلار سېنىڭ يېنىڭغا كەلگەن چاغدا (سەن ئۇلارغا): «سەلەرگە ئامانلىق بولسۇن»^①، پەرۋەردىگارنىڭ (بەندىلىرىگە) رەھمەت قىلىشىنى (ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن) ئۆز ئۈستىگە ئالدى^②، سەلەردىن كىمكى بىلمەستىن بىرەر يامانلىق قىلىپ قويۇپ، ئاندىن كېيىن تەۋبە قىلسا ۋە (ئەمەلنى) تۈزىسە، (ئاللاھ ئۇنى كەچۈرىدۇ). شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە بەكمۇ رەھىم قىلغۇچىدۇر» دېگەن^③ [54]. (بۇ سۈرىدە مۇشۇرىكلارنىڭ گۇمراھلىقىنى كۆرسىتىدىغان دەلىللەرنى بايان قىلغىنىمىزدەك) گۇناھكارلارنىڭ يولىنىڭ ئېنىق بولۇشى ئۈچۈن، ئايەتلىرىمىزنى ئاشۇنداق ئوچۇق بايان قىلىمىز [55].

① يەنى سەن ئۇلارغا سالام قىلىش ياكى ئۇلارنىڭ سالامىغا جاۋاب قايتۇرۇش بىلەن ئۇلارنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى قىلغىن.

② يەنى ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمەت قىلىش يۈزىسىدىن شۈكۈر قىلغۇچى بەندىلىرىگە رەھمەت قىلىشىنى ئالدىن قارار قىلىۋەتكەنلىكى بىلەن بېشارەت بەرگەن.

مەسىلەن: ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا يارىتىشىنى تاماملاپ بولۇپ، ئەرشنىڭ ئۈستىدىكى كىتابقا «ھەقىقەتەن رەھىمتىم غەزىپىمىدىن ئۈستۈن كەلدى» دەپ يازدى». (سەھىھۇل بۇخارى 7404 - ھەدىس، سەھىھۇ مۇسلىم 2751 - ھەدىس)

③ بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەر ئۈچۈنمۇ بېشارەت بار، چۈنكى ئۇلارنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئەگەر ئۇلار نادانلىق قىلىپ ياكى ئىنسانىي ئاجىزلىقىدىن گۇناھ ئىش قىلىپ سالسا، دەرھال تەۋبە قىلىپ، ئۆزلىرىنى ئىسلاھ قىلىۋالىدۇ. گۇناھ - مەئسىيەتلەردە چىڭ تۇرىۋالمايدۇ ھەم داۋاملاشتۇرمايدۇ، يەنە تەۋبە قىلىشتىن باش تارتمايدۇ.

قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذَا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضُ الْحَقُّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقَضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾

(ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنىكى، «سەلەر ئاللاھنى قويۇپ ئىبادەت قىلغان بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشتىن مەن ئەلۋەتتە مەننى قىلىندىم». ئېيتقىنىكى، «مەن سەلەرنىڭ نەپسى خاھىشىڭلارغا ئەگەشمەيمەن، ئەگەر مەن سەلەرگە ئەگەشمەم، ھەقىقەتەن ئېزىپ كەتكەن بولمەن ۋە ھىدايەت تاپقۇچىلاردىن بولالماي قالمەن» ① [56]. ئېيتقىنىكى، «ھەقىقەتەن مەن رەببىم تەرىپىدىن (كەلگەن) روشەن دەلىلگە ② ئاساسلىنىمەن، ھالبۇكى، سەلەر ئۇنى ئىنكار قىلدىڭلار، سەلەر بالدۇر يۈز بېرىشىنى تەلەپ قىلغان ئازاب مېنىڭ ئىلكىمدە ئەمەس، بارچە ھۆكۈم پەقەت ئاللاھقا خاستۇر ③، ئاللاھ ھەقىقىي سۆزلەيدۇ ④، ئۇ ھۆكۈم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر» [57]. ئېيتقىنىكى، «سەلەر تېز كېلىشىنى تەلەپ قىلىۋاتقان ئازاب مېنىڭ قولۇمدىن كەلسە ئىدى، ئۇ چاغدا مەن بىلەن سەلەرنىڭ ئارزۇلاردىكى ئىش چوقۇم بىر تەرەپ قىلىنىپ بولغان بولاتتى (يەنى سەلەردىن ئارام تېپىش ئۈچۈن، سەلەرنى ھالاك قىلغان بولاتتىم) ⑤». ئاللاھ زالىملارنى ئوبدان بىلىدۇ [58].

① يەنى ئەگەر مەن سەلەرگە ئوخشاش ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنى تاشلاپ، سەلەرنىڭ خاھىشىڭلار بويىچە ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرگە ئىبادەت قىلىشقا باشلىسام، ئەلۋەتتە مەنمۇ گۇمراھ بولۇپ كېتىمەن. دېمەك ئاللاھتىن باشقىغا چوقۇنۇش ۋە ئىبادەت قىلىش ھەممىدىن چوڭ گۇمراھلىقتۇر.

② «روشەن دەلىل» دېگەندە ۋەھىي ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان دىن ۋە شەرىئەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭدا تەۋھىد مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

③ پۈتۈن كائىناتتا ئاللاھنىڭلا ھۆكۈمى ئىجرا قىلىنىدۇ. ھەممە ئىش ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىدىدۇر. سەلەر مېنىڭ سۆزۈمنىڭ راست ياكى يالغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ئۆزۈڭلارغا ئازابنىڭ بالدۇرلا كېلىشىنى تەلەپ قىلىۋاتىسىلەر، بۇ ئىشىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىدە، ئەگەر ئۇ خالىسا، سەلەرنىڭ تەلپىڭلار بويىچە بالدۇرلا ئازاب چۈشۈرۈپ، سەلەرنى ئاگاھلاندۇرىدۇ ياكى ھالاك قىلىدۇ. خالىسا، ئۆز ھېكمىتىنىڭ تەقەززاسى بويىچە سەلەرگە مەلۇم مۇددەتكىچە مۆھلەت بېرىدۇ.

④ ﴿يَقْضُ﴾ نى "قَضَى" دىن تۈرلىنىپ چىققان دەپ ئالغاندا، ئۇنىڭ مەنىسى، "يَقْضُ قَضَى الْحَقِّ" (ھەقىقىي سۆزلەيدۇ، ھەقىقەتنى بايان قىلىدۇ) دېگەن بولىدۇ. ئەگەر "قَضَى أَمْرٌ" (ئىزىغا ئەگەشتى) دېگەندىن تۈرلىنىپ چىققان دەپ ئالغاندا، ئۇنىڭ مەنىسى، "يَقْضُ الْحَقُّ قَضَى الْحَقِّ" (ئۆزى ھۆكۈم قىلغان ئىشتا ھەقىقە ئەگەشىدۇ. ھەقىقەت ھۆكۈم قىلىدۇ يەنى ھەقىقەتكە ئۇيغۇن ھۆكۈم قىلىدۇ) دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑤ يەنى ئەگەر ئاللاھ تائالا مېنىڭ تەلپىمگە ئاساسەن دەرھال ئازاب ئەۋەتسە ياكى ئاللاھ تائالا ماڭا ئازاب چۈشۈرۈش ھوقۇقىنى بەرسە، ئەلۋەتتە تەلپىڭلارغا ئاساسەن مەن سەلەرگە ئازابنى چۈشۈرۈپ، تېزلا ھۆكۈم قىلغان بولاتتىم. لېكىن بۇ ئىش پۈتۈنلەي ئاللاھنىڭ ئىرادىسىغا باغلىقتۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا نە ماڭا بۇنداق ھوقۇقنى بەرگىنى يوق، نە مېنىڭ تەلەپ قىلىشىم بىلەنلا دەرھال ئازاب

چۈشۈرمەيدۇ.

ئىزاھات: ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: <تاغقا مەسئۇل پەرىشتە ماڭا سالام بېرىپ: ئى مۇھەممەد! ئەگەر خالىساڭ مەن مەككە ئاھالىسىنىڭ ئۈستىگە مەككىدىكى ئىككى تاغنى دۈم كۆمۈرۈۋېتىمەن دېدى> مەن: <ياق، ئۇنداق قىلمىغىن، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنىڭ پۈشتىدىن ئاللاھ تائالاغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەي، پەقەت يالغۇز ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىدىغانلارنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن> دېدىم» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 3231 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1795 - ھەدىس)

بۇ ھەدىس مەزكۇر ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا زىت ئەمەس، چۈنكى ئايەتتە بولسا، كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئازاب تىلىگەنلىكىگە ئاساسەن ئازابنى چۈشۈرۈشنى خالايدىغانلىقى ئىزھار قىلىنغان. ئەمما بۇ ھەدىستە مۇشۇرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئازاب چۈشۈرۈشنى تىلىمىگەن بولسىمۇ، پەقەت ئۇلارنىڭ يەتكۈزگەن ئەزىيەتلىرى سەۋەبىدىن ئاللاھنىڭ ئازاب ئەۋەتىش ئىرادىسى ئىزھار قىلىنغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بولسا ئۇلارنىڭ جازالىنىشىنى خالىمىغان.

* وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلْمَتٍ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

غەيبنىڭ ئاچقۇچلىرى (خەزىنىلىرى) ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ، ئاللاھ قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىلىدۇ، (دەرەختىن) تۆكۈلگەن ياپراقتىن ئاللاھ بىلمەيدىغان بىرەر سىمۇ يوق، مەيلى قاراڭغۇ يەر ئاستىدىكى بىرەر تال ئۇرۇق بولسۇن، مەيلى ھۆل ياكى قۇرۇق نەرسىلەر بولسۇن، ھەممىسى (ئاللاھقا مەلۇم بولۇپ) لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىلغاندۇر ① [59]. ئاللاھ شۇنداق زاتكى، كېچىسى (روھىڭلارنى بىر شەكىلدە ئېلىپ) سىلەرنى ئۇخلىتىدۇ ②، كۈندۈزدە قىلغان ئىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ، ئاندىن بەلگىلەنگەن مۇددەتكىچە (ياشىڭلار ئۈچۈن) ③، كۈندۈزدە سىلەرنى ئويغىتىدۇ ④، ئاندىن قايتىدىغان جاينىڭلار ئۇنىڭ دەرگاھىدۇر ⑤، ئاندىن ئۇ قىلغان ئەمەللىرىڭلارنى سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ [60].

① ﴿ كِتَابٌ مُّبِينٌ ﴾ لەۋھۇلمەھپۇزنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدىكى، غەيبىلەرنى بىلگۈچى پەقەت ئاللاھ تائالادۇر، غەيبنىڭ ھەممە ئاچقۇچلىرى ئۇنىڭ ئىلكىدە. شۇڭا كاپىرلار، مۇشرىكلار ۋە ھەق بىلەن قارشىلاشقۇچىلارغا قاچان ئازاب كېلىدىغانلىقىنىمۇ ئاللاھ ئۆزى بەلگىلەيدۇ ۋە ئۆز ھېكىمىتىنىڭ تەقەززاسى بويىچە ھۆكۈم قىلىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «غەيبنىڭ ئاچقۇچلىرى بەشتۇر. ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايىتىدە بايان قىلغان: ﴿ شەكسىزكى، قىيامەت (نىڭ بولىدىغان ۋاقتى) توغرىسىدىكى بىلىم ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر. يامغۇرنى ئاللاھ (ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقتتا ۋە ئۆزى بەلگىلىگەن جايغا) ياغدۇرىدۇ، بالىياتقۇدىكىلەرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى (يەنى ئوغۇلمۇ، قىزىمۇ، بېجىرىمۇ، كەمتۈكمۇ، بەختلىكمۇ ياكى بەختسىزمۇ) ئاللاھ بىلىدۇ، ھېچكىم ئەتە نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى (يەنى ئۇنىڭغا نېمە ئىش بولىدىغانلىقىنى، ياخشى - يامان ئىشلاردىن نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى) بىلمەيدۇ، ھېچكىم ئۆزىنىڭ قەيەردە ئۆلىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن (پۈتۈن ئىشلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، (شەيئىلەرنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى تەرەپلىرىدىن) تولۇق خەۋەرداردۇر ﴾». (سەھىھۇل بۇخارى، 4627 - ھەدىس) يۇقىرىدىكى بەش ئىشنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ.

② بۇ ئايەتتە ئۇخلىتىدۇ دېگەن پېئىل ئۈچۈن ﴿ يَتَوَفَّاكُم ﴾ «روھىڭلارنى ئالىدۇ، ۋاپات قىلدۇرىدۇ» دېگەن ئىبارە ئىشلىتىلگەن. چۈنكى ئۇيقۇ كىچىك ئۆلۈم (يەنى يېرىم ئۆلۈم): ۋاپات بولۇش چوڭ ئۆلۈم، يەنى ھەقىقىي ئۆلۈم دەپ ئاتىلىدۇ. ﴿ يَتَوَفَّاكُم ﴾ نىڭ «ۋاپات قىلدۇرىدۇ» دېگەن مەنىدە كېلىدىغانلىقى ئال ئىمران 55 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە شەرھىلەندى.

③ يەنى ئىنساننىڭ كېچىدە يېرىم ئۆلۈپ، كۈندۈزى تىرىلىپ تۇرۇشى ئۇ ئەجلى يېتىپ، ھەقىقىي ئۆلۈم كەلگىچە داۋاملىشىدۇ.

④ يەنى كۈندۈزى روھنى قايتۇرۇپ تىرىلدۈرىدۇ.

⑤ ئاندىن قىيامەت كۈنى ھەممىڭلار تىرىلىپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ھازىر بولسىلەر.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾

ئاللاھ بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدە قاھىر دۇر (يەنى ئاللاھ بەندىلىرىنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچىدۇر)، ئۇ سىلەرگە ساقلىغۇچى پەرىشتىلەرنى (يەنى قىلغان - ئەتكەننى خاتىرىلەپ تۇرىدىغان پەرىشتىلەرنى) ئەۋەتىدۇ، نىھايەت بېرىڭلارغا ئۆلۈم كەلگەندە، بىزنىڭ پەرىشتىلىرىمىز قىلچە بىپەرۋالىق قىلماستىن ئۇنىڭ جېنىنى ئالىدۇ ① [61]. ئاندىن ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى بولغان ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ ②. بىلىڭلاركى، ھۆكۈم قىلىش يالغۇز ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ ئەڭ تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر [62].

① يەنى ئۇ پەرىشتىلەر ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىنى خاتىرىلەش ۋە ئۇلارنىڭ جانلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىشتىن ئىبارەت ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلىشتا قىلچە بىپەرۋالىق قىلمايدۇ. ئۇلار يەنە، ئۆلگۈچى كىشى ئەگەر ياخشىلاردىن بولسا، ئۇنىڭ روھىنى ئىللىيۇنغا؛ ئەگەر ئۇ يامانلاردىن بولسا، ئۇنىڭ روھىنى سىجىنغا يەتكۈزىدۇ.

② بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى «قايتۇرىلىدۇ» دېگەن پىئىلىنى پەرىشتىلەرگە قارىتىلغان دەپ ئېلىپ، پەرىشتىلەر بەندىلەرنىڭ جانلىرىنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىدۇ، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى پۈتۈن ئىنسانلارغا قارىتىلغان دەپ ئېلىپ، بارلىق ئىنسانلار قەبرىلىرىدىن چىقىرىلغاندىن كېيىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرىلىدۇ، يەنى توغرىلىنىدۇ، دەيدۇ. دېمەك ئۇلار ھېساب مەيدانىغا ھازىر قىلىنىدۇ، ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇلار ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىدۇ.

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن جان ئالغۇچى پەرىشتىلەر ﴿رُسُلٌ﴾ دەپ كۆپلۈك شەكىلدە كەلگەن. بۇنىڭدىن زاھىرەن جان ئالغۇچى پەرىشتىنىڭ بىر ئەمەس، بىر نەچچە ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. بۇ نۇقتىنى بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق ئىزاھلىغان: قۇرئان كەرىمدە جان ئالغۇچى ئاللاھ تائالا ئۆزى دەپمۇ كەلگەن: ﴿ئىنسانلار ئۆلىدىغان چاغلىرىدا، ئاللاھ ئۇلارنىڭ جانلىرىنى ئالىدۇ﴾. (سۈرە زۇمەر

42 - ئايەت)، يەنە جان ئالغۇچى ﴿مَلِكُ الْمَوْتِ﴾ بىر پەرىشتە دەپمۇ كەلگەن: ﴿سىلەرنىڭ (جېنىڭلارنى ئېلىشقا) مۇئەككەل قىلىنغان پەرىشتە سىلەرنىڭ جېنىڭلارنى ئالىدۇ﴾. (سۈرە سەجەدە 11 - ئايەت) يەنە بۇ ئايەتتە، شۇنداقلا سۈرە نىسا 97 - ئايەت ۋە سۈرە نەنەم 93 - ئايەتتە كەلگەندەك جان ئالغۇچىلارنىڭ بىر قانچە پەرىشتىلەر ئىكەنلىكىمۇ بايان قىلىنغان.

جان ئالغۇچىنى ئاللاھ تائالاغا مەنسۇپ قىلىشتىكى سەۋەب شۇ جەھەتتىكى، ئەسلىي ئەمىر قىلغۇچى، ھەر پىئىلىنىڭ ھەقىقىي قىلغۇچىسى ئاللاھتۇر. جان ئېلىش ۋەزىپىسىنى بىر قانچە پەرىشتىلەرگە مەنسۇپ قىلىش شۇ ۋەجىدىكى، ئۇلار جان ئېلىشقا مۇئەككەل پەرىشتىنىڭ ياردەمچىلىرىدۇر. ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى موسكۇل، تومۇر ۋە نىرۋىلاردىن جاننى سۇغۇرۇش ۋە ئۇنىڭ پۈتۈن جىسىم بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاشتۇر. جان ئېلىش ۋەزىپىسىنى بىر مۇئەككەل پەرىشتىگە مەنسۇپ قىلىشنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاخىرى ئۇ جاننى ئېلىپ، ئاسمانلار تەرەپكە چىقىپ كېتىدۇ. (تەپسىر روھۇلمەئانى، 256/5). ھاپىز ئىبنى كەسىر، ئىمام شەۋكانى ۋە باشقا كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار جان ئالغۇچىنىڭ بىر

پەرىشتە ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ، سۈرە سەجدىنىڭ ئايىتى ۋە مۇسنەدى ئەھمەد 4 - توم، 287 - بەتتىكى، بەرا ئىبنى ئازىپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن كەلگەن ھەدىسنى دەلىل كەلتۈرىدۇ. بەزى ئايەتلەردە جان ئالغۇچىنىڭ كۆپلۈك شەكىلدە كەلگەنلىكى ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن ياردەمچى پەرىشتىلەرنى كۆرسىتىدۇ. بەزى ئەسەرلەردە جان ئالغۇچى پەرىشتىنىڭ ئىسمى «ئەزرائىل» دېيىلگەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِّنْ ظُلْمَتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّيِّنًا أَنِجْنَا مِنْ هَذِهِ لَتَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيْعًا وَيُذَيِّقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ أَنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

(ئى پەيغەمبەر! بۇ مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنىكى، «قۇرۇقلۇقنىڭ ۋە دېڭىزنىڭ زۇلمەتلىرىدىن (يەنى بالايىئاپەتلىرى) سىلەرنى كىم قۇتقۇزىدۇ؟ (بالايىئاپەت كەلگەن چاغدا) سىلەر: «ئەگەر (ئاللاھ) بىزنى بۇنىڭدىن قۇتقۇزسا، چوقۇم شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز» دەپ ئاللاھقا يېلىنىپ - يالۋۇرۇپ، يوشۇرۇن ئىلتىجا قىلىسىلەر.» [63] ئېيتقىنىكى، «سىلەرنى ئۇ زۇلمەتلەردىن ۋە بارلىق غەم - قايغۇلاردىن (يالغۇز) ئاللاھ قۇتقۇزىدۇ، ئاندىن سىلەر (يەنە ئۇنىڭغا) شېرىك كەلتۈرىسىلەر» [64]. ئېيتقىنىكى، «ئاللاھ سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن ① (نۇھ ۋە لۇت ئەلەيھىسسالاملارنىڭ قەۋمىگە، پىل ئىگىلىرىگە ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ياكى ئايىغىڭلار ئاستىدىن ② (پىرئەۋن ۋە قارۇنلارغا ئەۋەتىلگەن ئازابقا ئوخشاش) ئازاب ئەۋەتتىكى، ياكى سىلەرنى پىرقىلەرگە بۆلۈپ (ئۇرۇشتۇرۇپ)، بىرىڭلارغا بىرىڭلارنىڭ ئازابىنى تېتىتىشىقا ③ قادىردۇر» ئۇلارنى چۈشەنسۇن دەپ، ئايەتلىرىمىزنى (تۈرلۈك شەكىللەردە) قانداق بايان قىلىۋاتقانلىقىمىزغا قارىغىن [65].

① يەنى ئاللاھ تائالا ئاسماندىن قاتتىق يامغۇر ۋە تاش ياغدۇرۇپ ياكى قاتتىق بورانلارنى ئەۋەتىپ جازالاشقا ياكى ھاكىم ۋە پادىشاھلار تەرىپىدىن زۇلۇم كەلتۈرۈش بىلەن جازالاشقا قادىردۇر.

② يەنى يەرگە يۇتقۇزۇشقا ياكى توپان كەبى كەلكۈن كەلتۈرۈپ ھەممىڭلارنى غەرق قىلىۋېتىشكە ياكى قول ئاستىڭلاردىكى خادىملار، قۇللار ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ خىيانەت قىلىشى ئارقىلىق جازالاشقا قادىردۇر.

③ ﴿يَلْبَسْكُمْ﴾ "يَخْلَطُ أَمْرُكُمْ" سىلەرنىڭ ئىشىڭلارنى ئىلەشتۈرۈپ، قالايمىقانلاشتۇرۇپ ياكى ئاراڭلاردا شۈبھە پەيدا قىلىپ، شۇ سەۋەبتىن سىلەرنى پىرقە ۋە گۇرۇھلارغا بۆلۈشكە قادىردۇر. نەتىجىدە ﴿يُذَيِّقُ﴾ بىر - بىرىڭلارنى ئۆلتۈرىسىلەر، ھەربىر گۇرۇھ يەنە بىر گۇرۇھقا ئۇرۇشنىڭ ئاچچىق تەمىنى تېتىتىدۇ. (ئەيسەر) تەپاسىر) بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمدىن نامازدا ئۈچ ئىشنى سورايدىم، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئىككىسىگە ماقۇل بولۇپ، بىرىنى رەت قىلدى. مەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمدىن بىزنى بىزدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈممەتلەرنى ھالاك قىلغان ئازابلار بىلەن ھالاك قىلماسلىقىنى سورايدىم. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ماقۇل بولدى. مەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمدىن بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىزنىڭ بىزنىڭ ئۈستىمىزدىن غەلبە قىلماسلىقىنى سورايدىم. ئاللاھ تائالا بۇنىڭغىمۇ ماقۇل بولدى. مەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمدىن ئۈممىتىمىزنىڭ پىرقىلەرگە بۆلۈنۈپ ئۆزئارا بىر - بىرىگە ئازاب قىلىشماستىقىنى سورايدىم. ئاللاھ تائالا ئۇنى رەت قىلدى» دېگەن. (سەھىھ مۇسلىم 2890 - ھەدىس) يەنى ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى ئارىسىدا ئىختىلاپ ۋە بۆلۈنۈشلەرنىڭ بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ بۆلۈنۈشنىڭ سەۋەبى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلماسلىق ۋە قۇرئان - ھەدىستىن يۈز ئۇرۇشتۇر، ئۇنىڭ نەتىجىسىدە مەزكۇر شەكىلدىكى ئازابقا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىمۇ دۇچار بولۇپ قالىدۇ. مانا بۇ ئاللاھ تائالانىڭ قەۋملەرنىڭ ئىستىلى ۋە ئەخلاقىغا قارىتا تۇتقان يولى ۋە ئۆزگەرمەس قانۇنىيىتىدۇر. ﴿ئاللاھنىڭ (مەخلۇقاتلار ئۈستىدە

قوللانغان) يولىدا ھەرگىزمۇ ھېچقانداق ئۆزگىرىشنى كۆرمەيسەن، ئاللاھنىڭ يولىدا ھەرگىز يۆتكىلىشىنىمۇ كۆرمەيسەن ﴿ (سۈرە فاتىر 43 - ئايەت)

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرَى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

قۇرئان ھەق تۇرسا، سېنىڭ قەۋمىڭ ئۇنى ئىنكار قىلدى ①. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) «مەن سىلەرگە ھامىي ئەمەس» دېگەن ② [66]. (ئاللاھ تەرىپىدىن) ئالدىنلا بېرىلگەن ھەربىر خەۋەرنىڭ مەيدانغا كېلىدىغان ۋاقتى بار، (سىلەر بۇنى) ئۇزاققا قالماي بىلىپ قالسىلەر [67]. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز ھەققىدە (تەنە ۋە مەسخىرە قىلىپ) قالايمىقان گەپ قىلىۋاتقان كىشىلەرنى كۆرگىنىڭدە، ئۇلار بۇنىڭدىن باشقا گەپكە يۆتكەلمىگۈچە ئۇلاردىن يىراق تۇرغىن، (ئۇلاردىن يىراق تۇرۇشنى) شەيتان ساڭا ئۇنتۇلدۇرغان بولسا، ئېسىڭگە كەلگەندىن كېيىن، بۇنداق ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچى قەۋم بىلەن بىللە ئولتۇرمىغىن ③ [68]. تەقۋادارلارغا ئۇلارنىڭ (يەنى قۇرئاننى مەسخىرە قىلغۇچى كاپىرلارنىڭ) ھېسابىدىن ھېچ نەرسە يۈكلەنمەيدۇ ④. لېكىن (شۇنداقتىمۇ)، تەقۋادارلار ئۇلارغا ۋەز - نەسەھەت قىلىشى كېرەك. (شۇنداق قىلغاندا) ئۇلار (قۇرئاننى مەسخىرە قىلىشتىن) ساقلىنىشى مۇمكىن ⑤ [69].

① ﴿يە﴾ دىكى ئالماش قۇرئاننى ياكى ئازابنى كۆرسىتىدۇ. يەنى «ئازاب ھەق تۇرسا، سېنىڭ قەۋمىڭ ئۇنى ئىنكار قىلدى». (فەتھۇلقەدر)

② يەنى مەن سىلەرنى ھىدايەت يولىغا ئېلىپ كىرىشكە مەسئۇل ئەمەسمەن. مېنىڭ ۋەزىپەم پەقەت دەۋەت قىلىش ۋە دىننى يەتكۈزۈشتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر!﴾ (بۇ) ھەق (قۇرئان) پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىندۇر، خالىغان ئادەم ئىمان ئېيتسۇن، خالىغان ئادەم كاپىر بولسۇن! دېگەن ﴿. (سۈرە كەھق 29 - ئايەت)

③ ئايەتتە گەرچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھۆكۈمى مۇسۇلمان ئۈممەتنىڭ ھەربىر ئەزاسىغا قارىتىلغان. بۇ قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا تەكىتلەش يۈزىدىن تەكرار بايان قىلىنغان ئاللاھ تائالانىڭ مۇھىم چەكلىمىسىدۇر. بۇ نۇقتا سۈرە نىساننىڭ 140 - ئايىتىدىمۇ تىلغا ئېلىنغان. بۇ ئايەت ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرى مەسخىرە قىلىنىدىغان ۋە كەمسىتىلىدىغان ھەر قانداق سورۇن ۋە يىغىنلاردا ئولتۇرۇشنىڭ قاتتىق گۇناھ ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ چەكلىمىگە بىر قىسىم بىدئەتچى ۋە ئازغۇن كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ خاتا كۆز قاراشلىرى ۋە بىمەنە چۈشەندۈرۈشلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى بۇرمىلايدىغان ئولتۇرۇش ۋە يىغىلىشلارمۇ كىرىدۇ. بۇنداق يىغىنلارغا خاتالىقنى تەنقىدلەش ۋە ھەق سۆزنى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن قاتنىشىش جايىز بولىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، ئېغىر گۇناھقا شېرىك بولۇپ، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە يولۇقۇشقا سەۋەب بولىدۇ.

④ «ئۇلارنىڭ ھېسابىدىن» يەنى قۇرئاننى مەسخىرە قىلغۇچىلارنىڭ گۇناھىدىن ھېچنەرسە تەقۋادارلارغا يۈكلەنمەيدۇ. يەنى تەقۋادارلار ئۇلاردىن يىراقلىشىپ، ئۇلار بىلەن بىر مەجلىستە ئولتۇرمىسا، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مەسخىرە قىلغۇچىلارنىڭ گۇناھى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە بولىدۇ، تەقۋادارلار ئۇ گۇناھتىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ.

⑤ يەنى ئۇلاردىن يىراق تۇرۇش ۋە ئايرىم ئولتۇرۇشقا بۇيرۇلغان بولساڭلارمۇ، ئۇلارغا ۋەز - نەسھەت قىلىش، ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇش مەسئۇلىيىتىڭلارنى كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە ئادا قىلىشىڭلار كېرەك، بۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ يامان قىلمىشتىن ئۆزلىرىنى ساقلىشى مۇمكىن.

وَدَّرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ ۚ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ
وَإِنْ تَعَدِلَ كُلُّ عَدَلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

دېنى ئويۇن - تاماشا قىلىۋالغان ۋە دۇنيا تىرىكچىلىكىگە ئالدىنغانلارنى قويۇپ تۇرغىن. ھەر قانداق ئادەمنىڭ ئۆز قىلمىشى سەۋەبلىك ھالداك بولۇشتىن ساقلىنىشى ئۈچۈن، (ئۇنىڭغا) قۇرئان بىلەن نەسەھەت قىلغىن^①، ئۇنىڭغا ئاللاھتىن باشقا دوست ۋە شاپائەت قىلغۇچى بولمايدۇ، ئۇ ھەر قانداق فىدىيە (تۆلەم) بەرسىمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ^②. ئەنە شۇلار قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ھالاکەتكە مەھكۇم قىلىنغانلاردۇر. ئۇلارغا كۇفرىدا چىڭ تۇرغانلىقى تۈپەيلىدىن قايناپ تۇرغان شاراب ۋە قاتتىق ئازاب بار [70].

① ﴿تُبْسَلَ﴾ يەنى "ئىللا تېسەل" جازالانماسلىقى ۋە ھالاک بولماسلىقى ئۈچۈن. "بەسەل" نىڭ ئەسلىي مەنىسى چەكلەش دېمەكتۇر. "شۇجاع بەسەل" (جۈرئەتلىك باتۇر) مۇ مۇشۇ سۆزدىن كەلگەن. مۇپەسسىرلەر بۇ سۆزنىڭ بىر نەچچە خىل مەنىسىنى بايان قىلغان: 1 - "ئىسەل" تاپشۇرۇپ بېرىلمەك. 2 - "ئۇفۇخ" رەسۋا قىلىنماق. 3 - "ئۇخۇد" جاۋابكارلىققا تارتىلماق. 4 - "ئۇجەزى" جازالانماق. ئىمام ئىبنى كەسىر ئۇنى مۇنداق ئىزاھلىغان: بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىلىرى بىر - بىرىگە يېقىن بولۇپ، بىرلەشتۈرۈپ ئىپادىلىگەندە، ھەربىر جان ئۆز قىلمىشى سەۋەبىدىن ھالاکەتكە تاپشۇرۇلماسلىقى ئۈچۈن، رەسۋا قىلىنماسلىقى ئۈچۈن، جاۋابكارلىققا تارتىلماسلىقى ۋە جازالانماسلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا مۇشۇ قۇرئان بىلەن ۋەز - نەسەھەت قىلغىن، دېگەن بولىدۇ.

يۇقىرىدىكى مەنىلەر ئايەتنىڭ تەرجىمىسىدە «ھالاک بولۇشتىن ساقلىنىشى ئۈچۈن» دەپ ئىپادىلەنگەن. ② دۇنيادا ئىنسان ئومۇمەن بىرەر دوستنىڭ ياردىمى ياكى بىرسىنىڭ شاپائىتى بىلەن ياكى بىرسىگە پۇل - مال بېرىپ، مۇشكۇلاتتىن قۇتۇلىدۇ. لېكىن ئاخىرەتتە بۇ ئۈچ ۋاسىتە ئىشلىمەيدۇ. ئۇ يەردە كاپىرلارغا ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان ھېچبىر دوست چىقمايدۇ. ھېچكىمنىڭ شاپائىتى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن نىجاتلىق ئېلىپ كېلەلمەيدۇ. ھېچكىمدە ئازابتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تۆلەيدىغان پۇل - مال بولمايدۇ. بولغان تەقدىردىمۇ (شۇنداق پەرەز قىلساقمۇ) بېرىپ قۇتۇلاي دېسە، ھەم قوبۇل قىلىنمايدۇ. بۇ ئۇقۇم قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا بايان قىلىندى.

قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا اللَّهُ كَالَّذِي أُسْتَهْوَتْهُ الشَّيْطَانُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ أَتَيْنَتْ قُلُوبَنَا الْهُدَىٰ هُوَ اللَّهُ هُوَ الْهُدَىٰ وَأَمْرًا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا زَكَاةَ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئۇ كاپىرلارغا) ئېيتقىنكى، «بىز ئاللاھنى قويۇپ، بىزگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنمىدۇق؟ ئاللاھ بىزنى ھىدايەت قىلغاندىن كېيىن ئارقىمىزغا چېكىنەمدۇق؟ (يەنى مۇرتەد بولامدۇق؟) (مۇبادا بىز شۇنداق قىلىدىغان بولساق) شەيتانلار ئازدۇرۇپ بىر چۆلگە باشلاپ بارغان، (چۆلدە) تېشىرقاپ قالغان، دوستلىرى ئۇنى بېرى كەل دەپ توغرا يولغا چاقىرىۋاتقان (بولسىمۇ چاقىرىقنى قوبۇل قىلماي ئاخىر ھالداك بولغان) بىر ئادەمگە ئوخشاپ قالسىمۇ. ① ئېيتقىنكى، «ئاللاھنىڭ ھىدايەتلىرى ھەقىقىي ھىدايەتتۇر. ② بىز ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا بويسۇنۇشقا بۇيرۇلدۇق [71]. بىز يەنە «نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار» (دەپ بۇيرۇلدۇق) ③. سىلەر ئەنە شۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا توپلىنىسىلەر [72].

① ئىمام ئىبنى جەرىر بۇ مىسالنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: «ئەگەر سىلەر ئىمان ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن كاپىر بولساڭلار، سىلەرنىڭ مىسالڭلار بىر قەۋم بىلەن توغرا يولدا كېتىۋېتىپ ئېزىپ كەتكەن ئادەمنىڭ مىسالغا ئوخشايدۇ. ئۇنى شەيتانلار قايمۇقتۇرۇپ، بىر چۆلگە باشلاپ كېلىدۇ. ھەمراھلىرى يول ئۈستىدە تۇرۇپ، بېرى كەل، بىز توغرا يولدا، دەپ ئۇنى ئۆزلىرى تەرەپكە چاقىرىشىدۇ، ئۇ ئادەم قايمۇققان ھالدا ئۇلارنىڭ چاقىرىقىغا قۇلاق سالمايدۇ. مانا بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى تونۇغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرنىڭ مىسالدۇر. توغرا يولغا چاقىرىغۇچى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر ۋە توغرا يول بولسا، ئىسلامدۇر.»

② دېمەك، كۇفىرى - شېرىكنىڭ يولىنى تاللاپ گۇمراھ بولغانلار، ئازغۇن يولۇچىغا ئوخشاش ھىدايەت تەرەپكە كېلەلمەيدۇ. ئەمما ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ھىدايەت تېپىشىنى تەقدىر قىلغان بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ مۇۋەپپەقىيەت قىلىشى بىلەن توغرا يولغا قايتىدۇ. چۈنكى ھىدايەت يولغا كىرگۈزۈش ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿سەن ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىغا ھېرىس بولساڭمۇ، ئاللاھ ئۆزى گۇمراھ قىلغان كىشىنى ھىدايەت قىلمايدۇ، ئۇلارنى (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق مەدەتكار يوق﴾. (سۈرە نەھل 37 - ئايەت) بۇ ھىدايەتكە باشلاش ۋە گۇمراھ قىلىش ئاللاھ تائالا ئۆزى بەلگىلىگەن ئۇسۇل - قانۇنىيەتلەرگە ئاساسەن بولىدۇ. خالىغان ئادەمنى ھىدايەت يولغا، خالىمىغان ئادەمنى گۇمراھلىق يولغا ئۆزچىلا باشلاپ قويمايدۇ. بۇ نۇقتا بىر نەچچە جايدا ئوچۇق بايان قىلىندى.

③ يەنى بىز ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا بويسۇنۇشقا، ناماز ئوقۇشقا ۋە ئاللاھتىن قورقۇشقا بۇيرۇلدۇق. ئاللاھقا بويسۇنغاندىن كېيىن يەنى مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىنكى بۇيرۇلغان بىرىنچى ئەمەل نامازدۇر. بۇنىڭدىن نامازنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقى ئايان بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن بەندە تەقۋادارلىققا بۇيرۇلغان، نامازنى تەلەپكە لايىق ئادا قىلىشىمۇ پەقەت كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا بويسۇنۇش ۋە تەقۋادارلىق بىلەنلا مۇمكىن بولىدۇ. ﴿ناماز ئاللاھتىن قورققۇچىلار (يەنى كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا

بويسۇنغۇچىلار)دىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك ئىشتۇر ﴿. (سۈرە بەقەرە 45 - ئايەت)

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةُ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٦﴾ * وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ عَازِرْ أَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّي أَرَأَيْتَ إِنْ أَرَادَ نَارِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكَوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

ئۇ ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھەق بىلەن ياراتقان زاتتۇر ①. ئاللاھ (يارىتىشنى خالىغان نەرسىگە) «بول» دېگەن كۈنى ئۇ دەرھال بولىدۇ ②. ئاللاھنىڭ سۆزى ھەقتۇر، سۇر چىلىنىدىغان كۈنى (يەنى قىيامەت كۈنى) ھاكىمىيەت پەقەتلا ئاللاھقا خاستۇر ③، ئاللاھ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر [73]. ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئاتىسى ئازەرگە ④: «(سەن ئۆزۈڭنى ياراتقان ئاللاھنى قويۇپ) بۇتلارنى ئىلاھ قىلىۋالامسەن؟ شەكسىزكى، مەن سېنى ۋە قەۋمىڭنى ئويۇنچۇق بىر گۇمراھلىقتا كۆرۈۋاتمەن» دېدى [74]. شۇنىڭدەك (ئۇنىڭغا ئاتىسى بىلەن قەۋمنىڭ گۇمراھلىقىنى كۆرسەتكىنىمىزدەك) ئىبراھىمنى (تەۋھىد بارسىدا) قەتئىي ئىشەنگۈچىلەردىن بولسۇن دەپ، بىز ئۇنىڭغا ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ مەخلۇقاتىنى (ئاجايىباتلىرىنى) كۆرسەتتۇق ⑤ [75].

① يەنى ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھەق بىلەن، ھېكمەت بىلەن ياكى پايدىلىق قىلىپ ياراتتى. يەنى پايدىسىز، بىكارغا (ئويۇن ئورنىدا) ياراتمىدى، بەلكى ئۇ كائىناتنى مەلۇم بىر مەقسەت ئۈچۈن ياراتتى، ئۇ مەقسەت بولسا، كىشىلەر بارلىق مەۋجۇداتنى ياراتقان ئاللاھنى ياد ئەتسۇن ۋە ئۇنىڭغا شۈكۈر ئادا قىلسۇن ئۈچۈندۇر.

② بۇ يەردىكى ﴿يَوْمَ﴾ "وَأَذْكُرُوا" ياكى "وَأَتَّقُوا" دېگەن جۈملىدىن قالدۇرۇلغان پېئىل سەۋەبىدىن زەۋەر ئوقۇلغان يەنى «كۈن» بۇ يەردە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان «ياد ئېتىڭلار» ياكى «قورقۇڭلار» دېگەن پېئىل سەۋەبىدىن چۈشۈم كېلىش شەكلىدە كەلگەن. يەنى شۇ كۈننى ئەسلەڭلار ياكى شۇ كۈندىن قورقۇڭلار، يەنى ئاللاھ تائالا ئىرادە قىلغان چاغدا «بول» دېگەن ھامان كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولىدىغان قىيامەت كۈنىدىكى ئازابتىن قورقۇڭلار! بۇ ئايەت يەنە ھېساب بېرىلىدىغان باسقۇچ ۋە جەريانلارنىڭمۇ ناھايىتى تېز سۈرئەتتە ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئەمما ھېساب بېرىش كىملىرى ئۈچۈن شۇنداق تېز بولىدۇ؟ پەقەت مۇئمىنلەر ئۈچۈن تېز بولىدۇ. ئەمما باشقىلار ئۈچۈن ئۇ كۈن مىڭ يىل ھەتتا ئەللىك مىڭ يىلدەك ئېغىر بولىدۇ.

③ ﴿الصُّورِ﴾ دېگەن مۇڭگۈز ياكى كاناي - سۇناي دېمەكتۇر. بۇ ھەقتىكى بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن ئىسرائىل سۇرنى ئېغىزىغا ئېلىپ بولدى. ئۇنى چېلىشقا قاچان بۇيرۇلىدىغانلىقىنى كۈتۈپ، تۇرىۋاتىدۇ». (تەپسىر ئىبنى كەسىر) سۈنەنى ئەبى داۋۇد ۋە سۈنەنى تىرمىزىدە: «سۇر - چېلىش ئۈچۈن تەييارلانغان مۇڭگۈز (سۇناي) دۇر» دېگەن ھەدىس رىۋايەت قىلىنغان. (سۈنەن ئەبى داۋۇد 4247 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 3244 - ھەدىس) بەزى ئۆلىمالارنىڭ نەزىرىدە ئۈچ قېتىم سۇر چېلىنىدۇ. بىرىنچى سۇردە ھەممە ئىنسانلار بىھۇش بولۇپ كېتىدۇ. ئىككىنچى سۇردە ھەممە ئىنسانلار ھالاك بولىدۇ. ئۈچىنچى سۇردە ھەممە ئىنسانلار قايتىدىن تىرىلىپ قوپىدۇ. ئەمما

بەزى ئۆلىمالار: پەقەت ئىككى قېتىم سۇر چېلىنىدۇ، دەپ قارايدۇ.

④ تارىخچىلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسىنىڭ «ئازەر ۋە تارەخ» دەپ ئىككى ئىسمى بارلىقىنى زىكر قىلىدۇ، بەلكىم «تارەخ» دېگەن ئۇنىڭ لەقىمى، فامىلىسى ياكى تەخەللۇسى بولۇشى مۇمكىن. بەزى كىشىلەر ئازەرنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ئىدى دەپ قارايدۇ، بۇ توغرا ئەمەس. چۈنكى قۇرئان كەرىم ئازەرنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى دەپ ئوچۇق بايان قىلغان. شۇڭا توغرىسى ئازەر ئۇنىڭ ئاتىسىدۇر.

⑤ ﴿مَلَكُوتَ﴾ دېگەن ئاشۇرما دەرىجىدە كەلگەن سۆز بولۇپ، ئۇنىڭدىن بارلىق مەخلۇقات كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇلۇھىيەت (ئىلاھلىق) ۋە رۇبۇبىيەت (پەرۋەردىگارلىق) بولۇپ، بىز ئۇنىڭغا ئۇلۇھىيەت ۋە رۇبۇبىيەتتىن ئىبارەت ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرىنى كۆرسەتتۇق ۋە ئۇنى تونۇشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلدۇق، دېگەن بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، بىز ئىبراھىمغا ئەرشتىن تارتىپ، زېمىننىڭ ئاستىغىچە بولغان بارلىق مەۋجۇداتلارنى كۆرسەتتۇق، دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يُقَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾

ئىبراھىم كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى باسقاندا بىر يۇلتۇزنى كۆرۈپ (قەۋمنىڭ سۆزىنى دەلىل كەلتۈرۈپ، ئۇلارنى مات قىلىش ئۈچۈن): «بۇ مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر» دېدى. يۇلتۇز پېتىپ كېتىۋىدى، «مەن پېتىپ كەتكۈچىلەرنى (يەنى يۇلتۇزلارغا ئىبادەت قىلىشنى) ياقتۇرمايمەن» دېدى ① [76]. ئۇ ئاينىڭ تۇغقانلىقىنى كۆرۈپ (يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە): «بۇ مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر» دېدى. ئاي پېتىپ كېتىۋىدى، «ئەگەر پەرۋەردىگارم مېنى ھىدايەت قىلمىغان بولسا، مەن چوقۇم ئازغۇن قەۋمنىڭ قاتارىدا بولۇپ قالدىكەنمەن» دېدى [77]. ئۇ قۇياشنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ② (يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە): «بۇ مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر، بۇ ھەممىدىن (يەنى يۇلتۇز بىلەن ئايدىن) چوڭدۇر» دېدى. قۇياش پېتىپ كېتىۋىدى، ئۇ ئېيتتىكى: «ئى قەۋمىم! مەن سىلەر (ئاللاھقا) شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلەردىن ئۈزۈل - كېسىل يىراقمەن ③ [78].

① يەنى مەن پېتىپ كېتىدىغان مەبۇدلارنى ياقتۇرمايمەن، چۈنكى پېتىپ كېتىش ھالەتنىڭ ئۆزگەرگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ئۇنىڭ پەيدا بولغان نەرسە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ، ھەر قانداق پەيدا بولغان نەرسە مەبۇد بولالمايدۇ.

② ﴿الشَّمْسُ﴾ (قۇياش) ئەرەبچىدە مۇئەننەس (چىشى) جىنسىلىق سۆزلەر قاتارىغا كىرىدۇ. لېكىن بۇ يەردە ئۇنىڭغا قارىتىلغان كۆرسەتكۈچ ئالماش مۇزەككەر (ئەر) جىنسىلىق كەلگەن بولۇپ، "الطالع" - كۆتۈرۈلگۈچى دېگەننى كۆرسىتىدۇ. يەنى بۇ كۆتۈرۈلگۈچى قۇياش مېنىڭ پەرۋەردىگارىمدۇر. چۈنكى ئۇ ھەممىدىن چوڭدۇر. خۇددى قۇياشقا چوقۇنىدىغانلار «ھەممىدىن چوڭ» دېگەن خاتا ئېتىقادقا ئاساسلىنىپ، ئۇنىڭغا چوقۇنغاندەك. ئاسماندىكى سەييارىلەر ئارىسىدا قۇياش ھەممىدىن چوڭ ۋە نۇرى ئەڭ كۈچلۈك بىر يۇلتۇز بولۇپ، ھاياتلىقنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدا ئۇنىڭ رولى ئىنتايىن چوڭدۇر. شۇ ۋەجىدىن زاھىرىي نەرسىلەرنى چوڭ بىلىدىغانلار ئارىسىدا قۇياشقا چوقۇنۇش ئومۇملىشىپ كەتكەن. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئىنتايىن مۇلايىم بىر ئۇسۇل بىلەن ئاي ۋە قۇياشقا چوقۇنىدىغانلارغا ئۇلارنىڭ مەبۇدلىرىنىڭ ئىلاھ ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىدى.

③ يەنى سىلەر ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىۋېلىپ، ئىبادەت قىلىۋاتقان بارلىق نەرسىلەردىن ئادا - جۇدامەن. چۈنكى ئۇ نەرسىلەر ئۆزگۈرۈپ تۇرىدۇ. گاھى كۆتۈرىلىدۇ، گاھى پېتىپ كېتىدۇ. بۇ ئۆزگۈرۈپ تۇرۇش ئۇ نەرسىلەرنىڭ مەخلۇق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. دېمەك، ئۇلارنىڭ ياراتقۇچىسى (خالقى) باشقا بىرىدۇر، ئۇلار شۇ ياراتقۇچىغا بويسۇنۇپ ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇ نەرسىلەر ئۆزى مەخلۇق تۇرسا، يەنە باشقا بىرىنىڭ باشقۇرۇشى ئاستىدا تۇرسا، ئۇلار قانداقمۇ باشقىلارغا پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە قادىر بولالسىنۇ؟

مەشھۇر بىر رىۋايەتتە نەمىرۇد دېگەن پادىشاھ بىر چۈش كۆرگەن ۋە تەبىرىچىلەرنىڭ تەبىرىگە ئاساسەن

ھەر قانداق يېڭىدىن تۇغۇلغان ئوغۇل بوۋاقلارنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇغان ئىدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام شۇ كۈنلەردە تۇغۇلغان بولۇپ، ئاتا - ئانىسى ئۇنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بىر غارغا يوشۇرۇپ باققان ئىدى. ئۇ شۇ غاردا چوڭ بولۇپ، بىر نەرسىنى چۈشەنگىدەك بولغاندا ئاي ۋە قۇياشنى كۆرۈپ يۇقىرىقىدەك تەسىراتلىرىنى بايان قىلغان. لېكىن بۇ رىۋايەت ئىشەنچلىك ئەمەس. قۇرئان كەرىمنىڭ لەۋزىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزلەرنى قەۋمى بىلەن مۇنازىرلەشكەندە دېگەن. يەنە قەۋمىگە خىتاب قىلىپ، مەن ھەقىقەتەن سىلەر شېرىك كەلتۈرگەن مەبۇدلاردىن بىزارمەن دەپ ئېلان قىلغان. ئۇلار بىلەن مۇنازىرلىشىشنىڭ مەقسىتىمۇ باتىل مەبۇدلارنىڭ ئەسلىي ھەقىقىتىنى ئېچىپ تاشلاش ئىدى.

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَدِّثُونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِي
وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾

شۈبھىسىزكى، مەن بارچە باتىل دىنلاردىن ھەق دىنغا بۇرۇلۇپ، يۈزۈمنى ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان زاتقا يۈزلەندۈردۈم^①، مەن مۇشربىكلاردىن ئەمەسمەن» [79]. ئىبراھىمنىڭ قەۋمى ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلەشتى^②، ئىبراھىم ئېيتتىكى، «مېنى ئاللاھ ھىدايەت قىلغان تۇرسا، مەن بىلەن ئاللاھ (نىڭ) مەۋجۇتلۇقى ۋە بىرلىكى) توغرىلۇق مۇنازىرىلەشمەمسىلەر؟ مەن سىلەرنىڭ ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرىڭلاردىن قورقمايمەن، پەقەت پەرۋەردىگارىمنىڭلا خالىغان نەرسىسى بولىدۇ، پەرۋەردىگارىمنىڭ ئىسمى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، سىلەر بۇنى (يەنى مەبۇدلىرىڭلارنىڭ ماڭا ھېچبىر زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى) ئويلاپ باقماسىلەر؟ [80]

① بۇ يەردە ﴿وَجْهِيَ﴾ «يۈزۈمنى» دەپ يۈزنىڭ تىلغا ئېلىنىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئەسلىدە ئىنسان يۈزى بىلەن تونۇلىدۇ. بۇ يەردىكى «يۈز» شەخسنىڭ ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ مەنىسى، مەن تەۋھىد ۋە ئىبادىتىم بىلەن ئاسمان - زېمىننى ياراتقان ئاللاھ تائالانى كۆزلەيمەن ۋە ئۇنىڭغا يۈزلىنىمەن، دېمەكتۇر.

② ئۇنىڭ قەۋمى ئۆزلىرى ياسىۋالغان مەبۇدلىرىنى رەت قىلىدىغان تەۋھىد ھەققىدىكى بۇ نەسەھەتلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆز دەلىللىرىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، مۇشربىكلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ شېرىك ئېتىقادلىرى ئۈچۈن بەزىبىر باھانە - سەۋەبلەرنى دەلىل قىلاتتى. بۇنداق ئىشلارنى بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئۇچراتقىلى بولىدۇ. شېرىك ئېتىقاد تارقىتىۋاتقان ھەر قانداق بىر گۇرۇھ خەلقنى قايىل قىلىش ۋە بخۇتلاشتۇرۇش ئۈچۈن بەزىبىر باھانە - سەۋەبلەرنى «دەلىل» قىلىپ كۆرسىتىدۇ ياكى ھېچ بولمىغاندا ئالدام خالىتىغا چۈشكەن ئاۋام - خەلقنى شۇ «خالىتىدىن» چىقارماسلىققا ئۇرۇنىدۇ.

وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا ءَاتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

(بۇتلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىش) ھەققىدە ئاللاھ سىلەرگە ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن تۇرسىمۇ، سىلەر ئۇ نەرسىلەرنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىشتىن قورقمايۋاتساڭلار، مەن سىلەرنىڭ شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرىڭلاردىن قانداقسىگە قورققۇدەكمەن؟ ئەگەر بىلسەڭلار (ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، بىز ۋە سىلەردىن ئىبارەت) بۇ ئىككى پىرقىدىن زادى قايسىمىز (ئاخىرەتنىڭ ئازابىدىن) ئەمىن بولۇشقا تېگىشلىك؟ ﴿81﴾ [ئىمان ئېيتىپ، ئىمانغا زۇلۇم (مۇشرىكلىك) نى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە كەلسەك، (ئازابتىن) ئەمىن بولۇش ئەنە شۇلارغا خاستۇر (يەنى ئەمىن بولۇشقا ئەنە شۇلار تېگىشلىكتۇر)، ئۇلار توغرا يولنى تاپقۇچىلاردۇر ﴿82﴾]. ئەنە شۇ ئىبراھىمغا قەۋمىگە رەددىيە بەرسۇن دەپ، بەرگەن دەلىلىمىزدۇر ﴿83﴾. بىز خالىغان كىشىنى بىر قانچە دەرىجە كۆتۈرمىز. رەببىڭ ھەقىقەتەن ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر [83].

① يەنى قورقماسلىق ۋە ئەمىن بولۇشقا مۇئىنلەر ھەقلىقمۇ ياكى مۇشرىكلارمۇ؟ مۇئىنلەردە يېتەرلىك تەۋھىد ئەقىدىسىنىڭ مۇكەممەل دەلىللىرى بار؛ مۇشرىكلاردا ئاللاھ تائالا چۈشۈرگەن ھېچقانداق دەلىل يوق، ئۇلاردا قۇرۇق خىيالىي تەسەۋۋۇر ۋە خاتا چۈشەنچىدىن باشقا ھېچنېمە يوق. بۇنىڭدىن ئەمىنلىكنىڭ كىمگە خاس ئىكەنلىكى ۋە كىمنىڭ نىجاتلىققا ئېرىشىشكە لايىق ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلىگىلى بولىدۇ.

② بۇ ئايەتتىكى ﴿ظَلَمَ﴾ دېگەندىن شېرىك، مۇشرىكلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. تەرجىمىدىمۇ شۇنداق ئېلىنغان. ئۆز ۋاقتىدا ساھابىلەر بۇ يەردىكى ﴿ظَلَمَ﴾ دېگەن سۆزنى (خاتالىق، گۇناھ، ئۆزىگە ۋە باشقىلارغا زۇلۇم قىلىش) دېگەندەك ئومۇمىي مەنىسىدە چۈشەنگەن. مەسىلەن، بۇ ئايەتكە مۇناسىۋەتلىك ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بۇ ئايەت چۈشكەندە ساھابىلارغا ئېغىر تۇيۇلۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! قايسى بىرىمىز ئۆز - ئۆزىمىزگە زۇلۇم قىلمايمىز» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى سىلەر چۈشەنگەندەك (زۇلۇم قىلىش) ئەمەس، سىلەر ئاللاھ تائالانىڭ ياخشى بەندىسىنىڭ: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ ﴿ئى ئوغۇلچىقىم، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمىگەن، شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ زۇلۇمدۇر﴾. (سۈرە لوقمان 13 - ئايەت) دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟ ئۇ بولسىمۇ ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشتۈر، دېدى». (سەھىھۇل بۇخارى 4629 - ھەدىس)

③ يەنى ئەنە شۇ ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىكى ۋە بارلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ۋە قەۋمى ھېچقانداق جاۋاب تېپىپ بېرەلمىگەن دەلىلدۇر، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە، ئۇ دەلىل تۆۋەندىكى ئايەت ئىدى: ﴿بۇتلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىش) ھەققىدە ئاللاھ سىلەرگە ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن تۇرسىمۇ، سىلەر ئۇ نەرسىلەرنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىشتىن قورقمايۋاتساڭلار، مەن سىلەرنىڭ شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرىڭلاردىن قانداقسىگە قورققۇدەكمەن؟ ئەگەر

بىلسەڭلار (ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، بىز ۋە سىلەردىن ئىبارەت) بۇ ئىككى پىرقىدىن زادى قايسىمىز (ئاخىرەتنىڭ ئازابىدىن) ئەمىن بولۇشقا تېگىشلىك؟ ﴿ ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ سۆزىنى تەستىقلاپ مۇنداق دېدى: ﴿ ئىمان ئېيتىپ، ئىمانغا زۇلۇم (مۇشرىكلىك) نى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە كەلسەك، (ئازابتىن) ئەمىن بولۇش ئەنە شۇلارغا خاستۇر (يەنى ئەمىن بولۇشقا ئەنە شۇلار تېگىشلىكتۇر)، ئۇلار توغرا يولنى تاپقۇچىلاردۇر. ﴿

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ
 نَجِّزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى
 الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾

بىز ئىبراھىمغا ئىسھاقنى، يەئقۇبنى ① ئاتا قىلدۇق. ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى توغرا يولغا يېتەكلىدۇق. بىز (ئىبراھىمدىن) ئىلگىرى نۇھنى توغرا يولغا يېتەكلىدۇق، ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن ② داۋۇد، سۇلايمان، ئەيىۇب، يۇسۇف، مۇسا، ھارۇنلارنى (توغرا يولغا يېتەكلىدۇق)، (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل ئىش قىلغۇچىلارنى مۇشۇنداق مۇكاپاتلايمىز [84]. زەكەرىيا، يەھيا، ئىيسا ③ ۋە ئىلياس قاتارلىقلارنىمۇ (توغرا يولغا يېتەكلىدۇق)، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ياخشىلاردىندۇر [85]. ئىسمائىل، ئەلىيەسەد، يۇنۇس ۋە لۇت قاتارلىقلارنىمۇ (توغرا يولغا يېتەكلىدۇق)، ئۇلارنى (ئۆز زامانىسىدىكى) جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلدۇق [86].

① يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ياشىنىپ قالغان ۋە پەرزەنت كۆرۈشتىن ئۈمىد ئۈزگەن ۋاقىتتا ئۇنىڭغا پەرزەنت ئاتا قىلدۇق. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇنىڭغا بىز ئىسھاق بىلەن يەئقۇبنى ئاتا قىلدۇق، ئۇ ئىككىسىنىڭ ھەر بىرىنى يەيغەمبەر قىلدۇق﴾. (سۈرە ھۇد 72 - ، 73 - ئايەتلەر) ئاندىن ئۇنىڭغا بىر ئوغۇلدىن كېيىن يەئقۇب ئىسىملىك بىر نەۋرە بىلەن بېشارەت بېرىلدى. بۇ ئۇنىڭ نەسلىدىن نۇرغۇن ئەۋلادلار كېلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى "يَعْقُوبُ" دېگەن سۆز "عَقَبَ" دىن كېلىپ چىققان بولۇپ، ئارقىدىن ئەگىشىپ كەلمەك، ئاتىسىنىڭ ئورنىنى باسماق، كېيىن كەلگەن ئەۋلاد دېگەن مەنىدە.

② «ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن» دېگەندىكى ئالماش بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە نۇھ ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ جۈملىدىكى ئورنى ئەڭ يېقىندۇر. يەنى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن داۋۇد ۋە سۇلايمان... ئەلەيھىسسالاملارنى توغرا يولغا يېتەكلىدۇق، دېگەن بولىدۇ. يەنە بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئالماش ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى بۇ يەردە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ھەققىدە سۆز بولۇۋاتىدۇ دەپ قارايدۇ. ئەگەر بۇ مەنىنى توغرا دېسەك، لۇت ئەلەيھىسسالام بۇ تىزىملىكتە تىلغا ئېلىنمىسا بولاتتى. چۈنكى ئۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن ئەمەس. ئۇ قېرىندىشى ھاران ئىبنى ئازەرنىڭ ئوغلى، يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ جىيەن ئوغلى ئىدى. شۇنداق بولغاندا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى ئەمەس بەلكى تاغىسى بولىدۇ. بۇ يەردە ئومۇمەن ئازسانلىقنى كۆپ سانلىققا بويسۇندۇرۇش ئۇسۇلى بويىچە ئومۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادى جۈملىسىدىن سانالغان. شۇڭا ئالماش ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆرسەتسە توغرا بولغان بولىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇلنىڭ يەنە بىر مىسالنى سۈرە بەقەرەنىڭ 133 - ئايىتىدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدا ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ بالىلىرىنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى قاتارىدا تىلغا ئېلىنغان. ھالبۇكى، ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ تاغىسى ئىدى.

③ ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ياكى يەنە بىر قاراش بويىچە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ

ئەۋلادىدىن دەپ سانالغانلىقىدىكى سەۋەب شۇكى، (ھالبۇكى، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى يوق ئىدى) بىر ئادەمنىڭ قىزىنىڭ بالىلىرىمۇ ئۇنىڭ ئوغۇل ئەۋلادلىرى جۈملىسىدىن ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىغا ئانىسى ئارقىلىق مەنسۇپ قىلىنغان. بۇنىڭ يەنە بىر مىسالى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (قىزى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئوغلى) نى ئوغلۇم دەپ ئاتىغان: «بۇ ئوغلۇم خوجىدۇر، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن مۇسۇلمانلاردىن بولغان ئىككى پىرقىنىڭ ئارىسىنى ئىسلاھ قىلىشىنى ئۈمىت قىلىمەن». (سەھىھۇل بۇخارى 2704 - ھەدىس، تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن تەپسىر ئىبنى كەسىرگە قارالسۇن)

وَمِنْ ءَابَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَأَجْتَبَيْتَهُمْ وَهَدَيْتَهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَتُّوْا فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لِّيَسُوْا بِهَا بِكَفْرِينَ ﴿٨٩﴾

ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىدىن، ئەۋلادلىرىدىن، قېرىنداشلىرىدىن بەزىلىرىنى (توغرا يولغا يېتەكلىدۇق)، ئۇلارنى تاللىدۇق ۋە ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلىدۇق ﴿87﴾. ئەنە شۇ ئاللاھنىڭ توغرا يولى (دىنى) دۇر، ئاللاھ بەندىلىرىدىن خالغان كىشىلەرنى ئۇنىڭ بىلەن توغرا يولغا يېتەكلەيدۇ. ئەگەر ئۇلار (يەنى شۇ پەيغەمبەرلەر ئاللاھقا) شېرىك كەلتۈرگەن بولسا ئىدى، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرى ئەلۋەتتە بىكار بولۇپ كېتەتتى ﴿88﴾. ئەنە شۇلار (يەنى مەزكۇر پەيغەمبەرلەر) بىز كىتابنى، ھېكمەتنى ۋە پەيغەمبەرلىكنى ئاتا قىلغان كىشىلەردۇر. ناۋادا ئۇلار (يەنى مەككىلىك كاپىرلار) بۇلارنى (يەنى كىتاب، ھېكمەت ۋە پەيغەمبەرلىكنى) ئىنكار قىلسا ﴿89﴾، ئۇلارنى ئىنكار قىلمايدىغان باشقا بىر قەۋمگە تاپشۇرىمىز ﴿89﴾.

① ﴿إِبَاء﴾ دېگەن ئەسلىي نەسەبى يەنى ئاتا - بوۋىلارنى، ﴿ذُرِّيَّتٍ﴾ دېگەن نەسلىنى يەنى ئەۋلادلارنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنى، ئەۋلادلىرىنى ۋە قېرىنداشلىرىدىن نۇرغۇن كىشىلەرنى تاللىدۇق ۋە ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلىدۇق. ﴿اجْتَبَيْتَا﴾ نىڭ مەنىسى تاللىدۇق، خاس بەندىلەر قاتارىغا قوشتۇق، ئىمتىيازلىق بەندىلەردىن قىلدۇق دېمەكتۇر. (فەتھۇلقەدر)

② بۇ يەردە ئون سەككىز پەيغەمبەرنىڭ ئىسىم - شېرىپلىرى تىلغا ئېلىنىپ بولغاندىن كېيىن دېيىلدىكى، ناۋادا شۇ پەيغەمبەرلەر ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن بولسا ئىدى، ئۇلارنىڭ قىلغان بارلىق ياخشى ئەمەللىرى بىكار بولۇپ كېتەتتى. شۇنىڭدەك يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئەگەر سەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرسەڭ، سېنىڭ ئەمەلىڭ ئەلۋەتتە بىكار بولۇپ كېتىدۇ﴾. (سۈرە زۇمەر 65 - ئايەت) ۋەھالەنكى، پەيغەمبەرلەردىن شېرىك گۇناھنىڭ سادىر بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، بۇ يەردە ئۈممەتلەرنى شېرىكنىڭ ناھايىتى ئېغىر گۇناھ ئىكەنلىكى ۋە يامان ئاقىۋىتىدىن ئاگاھلاندۇرۇش مەقسەت قىلىنغان.

③ ئايەتتىكى «ئۇلار» دېگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى چىققان ئۆكتىچىلەر، مۇشرىكلار ۋە كاپىرلار كۆرسىتىدۇ.

④ بۇ يەردىكى «ئىنكار قىلمايدىغان باشقا بىر قەۋم» مۇھاجىرلار، ئەنسارلار ۋە قىيامەتكىچە كېلىدىغان مۇئمىنلەرنى كۆرسىتىدۇ.

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدْنَهُمْ أَقْتَدِهِ ۗ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنِّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

ئەنە شۇلار (يەنى مەزكۇر پەيغەمبەرلەر) ئاللاھ توغرا يولغا يېتەكلىگەن كىشىلەردۇر. (ئى پەيغەمبەر!) سەنمۇ ئۇلارنىڭ يولغا ئەگەشكىن^①، (قەۋمىڭگە) ئېيتقىنكى، «مەن بۇنىڭغا (يەنى قۇرئاننى سىلەرگە يەتكۈزگەنلىكىمگە) سىلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن^②، ئۇ (قۇرئان) پەقەت پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەتتۇر»^③ [90].

① بۇ ئايەتتە يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىش بۇيرۇقى بېرىلدى، ئۇلارغا ئەگىشىش پەقەت تەۋھىد مەسىلىلىرىدە ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان شەرىئەت ئەھكاملىرىدىلا بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) چۈنكى دىننىڭ ئەسلىي قائىدىلىرى ئىلگىرىكى بارلىق شەرىئەتلەردە بىر خىل بولسىمۇ، ئەمما شەرىئەت ئەھكاملىرى ۋە پىرىنسىپلىرىدە ئازراق ئوخشىماسلىق بار. بۇ نۇقتا سۈرە شۇرانىڭ 13 - ئايىتىدە بايان قىلىندى: ﴿ (ئى پەيغەمبەر!) ئاللاھ «دىننى بەرپا قىلىڭلار، دىندا بۆلۈنمەڭلار» دەپ، دىندىن نۇھقا تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى، ساڭا ۋەھىي قىلغانلىرىمىزنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا ۋە ئىيساغا تەۋسىيە قىلغانلىرىمىزنى سىلەرگە دىن قىلىپ بەلگىلىدى ۛ.﴾

② يەنى دەۋەت قىلغانلىقىم ۋە قۇرئاننى يەتكۈزگەنلىكىم ئۈچۈن سىلەردىن ھەق تەلەپ قىلمايمەن، چۈنكى ماڭا ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بېرىلىدىغان ساۋاب كۇپايە قىلىدۇ.

③ جاھان ئەھلى بۇ قۇرئاندىن ۋەز - نەسەھەت ئالسۇن، بۇ قۇرئان ئۇلارنى ئازغۇنلۇقتىن ھىدايەتكە، گۇمراھلىقتىن توغرا يولغا، كۇفرىلىق ۋە مۇشرىكلىك زۇلمەتلىرىدىن ئىماننىڭ نۇرىغا چىقىرىدۇ، بۇنىڭ بىر شەرتى بار، ئۇ بولسىمۇ ئۇلاردا نەسەھەت ئالاي دەيدىغان ئىستەك ۋە ئىنتىلىش بولۇشى كېرەك، بولمىسا، خۇددى ئەماغا ھېچنەرسە كۆرۈنمىگەندەك، ئۇلارمۇ ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمەيدۇ.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ
تَجْعَلُونَهُ قَرَاتِيَسَ تُبَدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهَذَا
كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ
يَحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار ۋە مۇشرىكلار) ئاللاھنى ئۆز قەدرىگە لايىق رەۋىشتە تونۇمىدى. چۈنكى، ئۇلار: «ئاللاھ
ھېچ ئىنسانغا ھېچ نەرسە چۈشۈرمىدى» دېدى (يەنى ۋەھىينى ۋە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى) ①. (ئى
پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «(ئۇنداقتا) مۇسا ئېلىپ كەلگەن ۋە كىشىلەرگە نۇر، ھىدايەت بولغان،
سىلەر پارچە - پارچە قەغەزىلەرگە كۆچۈرۈپ ②، (خالغىنىڭلارنى) ئاشكارىلاپ، كۆپ قىسمىنى
يوشۇرىدىغان، سىلەرگە ئۆزۈڭلار ۋە ئاتا - بوۋاڭلار بىلمىگەن نەرسىلەر ئۇنىڭ سايسىدا بىلدۈرۈلگەن ③
كىتابىنى كىم نازىل قىلدى؟» (ئى پەيغەمبەر! بۇ قۇرئاننى ۋە مۇسا ئېلىپ كەلگەن كىتابىنى) «ئاللاھ نازىل
قىلدى» ④ دېگەن، ئاندىن ئۇلارنى قويۇپ تۇرغىن، ئۇلار ئازغۇنلۇققا پاتقان ھالدا ئويىناپ يۈرسۇن [91]. بۇ
(قۇرئان) سېنىڭ مەككە ئاھالىسىنى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ ئۈچۈن بىز نازىل
قىلغان، ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان (تەۋرات ۋە ئىنجىلغا ئوخشاش) كىتابلارنى تەستىقلايدىغان
مۇبارەك كىتابتۇر. ئاخىرەتكە ئىشىنىدىغانلار ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىدۇ، ئۇلار نامازلىرىنى ئۆز ۋاقتىدا تولۇق
ئادا قىلىدۇ [92].

① ﴿قَدَرٌ﴾ نىڭ مەنىسى مۆلچەرلىمەك دېمەكتۇر. بۇ سۆز بىر نەرسىنىڭ ئەسلىي ھەقىقىتىنى بىلمەك،
تونۇماق، قەدىرلىمەك دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ. دېمەك، مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ ئەۋەتىلگەن
پەيغەمبەرلەرنى ۋە چۈشۈرۈلگەن كىتابلارنى ئىنكار قىلىشى ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالانى توغرا رەۋىشتە
تونۇمىغانلىقىدىندۇر. ئەگەر ئۇلار ئاللاھنى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇغان بولسا، پەيغەمبەرلەرنى ۋە كىتابلارنى
ئىنكار قىلمىغان بولاتتى. يەنە شۇ ئاللاھنى تونۇمىغانلىقى سەۋەبىدىن پەيغەمبەرلىك ۋە
ئەلچىلىكىنىمۇ چۈشەنمىدى. ئۇلار: ئاللاھنىڭ كالامى قانداقمۇ بىر ئىنسانغا نازىل بولىدۇ؟ دەپ
ئويلىدى. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ئىنسانلارنىڭ ئۆز ئىچىدىن چىققان بىر
ئەرگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا): ئىنسانلارنى (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرغىن، مۇئەمىنلەرگە
پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا (قىلغان ياخشى ئەمەللىرى ئۈچۈن) يۇقىرى ئورۇنغا ئېرىشىدىغانلىقى بىلەن
خۇش خەۋەر بەرگەن دەپ ۋەھىي قىلغانلىقىمىزدىن ئۇلار ئەجەبلىنەمدۇ؟﴾. (سۈرە يۇنۇس 2 - ئايەت) يەنە
بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ ئۆزلىرىگە ھىدايەت (يەنى پەيغەمبەر بىلەن قۇرئان)
كەلگەن چاغدا ئىمان ئېيتماستىلىقلىرى (ئاللاھ ئىنساننى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتمەيدۇ؟) دېگەنلىكلىرى
ئۈچۈندۇر﴾. (سۈرە ئىسرا 94 - ئايەت) بۇ نۇقتا يۇقىرىدا 8 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدىمۇ تىلغا ئېلىنىپ
بولغان ئىدى. بۇ يەردىمۇ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەزكۇر خاتا چۈشەنچىلىرى بويىچە: «ئاللاھ ھېچ ئىنسانغا ھېچ
نەرسە چۈشۈرمىدى» دېدى. ئۇلارغا جاۋابەن: ئۇنداقتا ئۇلاردىن سوراپ باققىنكى، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا
تەۋراتنى كىم نازىل قىلدى؟ دېيىلدى. (ئۇنى ئاللاھ تائالانىڭ نازىل قىلغانلىقىنى مۇشرىكلارمۇ ئېتىراپ
قىلاتتى)

② مەزكۇر ئايەتنىڭ تەپسىراتىگە ئاساسلانغاندا بۇ يەردە يەھۇدىيلارغا خىتاب قىلىنىۋاتىدۇ. يەنى سىلەر قولۇڭلاردىكى كىتابنىڭ كۆپ قىسمىنى پارچە - پارچە قىلىپ، قەغەزلىرىگە كۆچۈرۈپ يازىسىلەر. ئاندىن ئۇ قەغەزلىرىدىن خالىغىنىڭلارنى كۆرسىتىسىلەر، خالىمىغىنىڭلارنى يوشۇرىسىلەر. مەسىلەن: چالما - كېسەك قىلىش ھۆكۈمى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋراتتىكى سۈپەتلىرىنى يوشۇرغاندەك. ھاپىز ئىبنى كەسىر، ئىمام ئىبنى جەرىر تەبەرى ۋە باشقىلار: بۇ ئايەتنى "يَجْعَلُونَهَا" ۋە "يُدُونَهَا" دەپ ئوقۇلىدىغان قىرائەت بويىچە، پېئىلنىڭ ئۈچىنچى شەخس شەكلىنى قوللانغاندا مەنىسى توغرا بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇنداق بولغاندا بۇ ئايەتنىڭ خىتاب يەھۇدىيلارغا قارىتىلمىغان بولىدۇ. چۈنكى ئۇلار: بۇ مەككىدە چۈشكەن ئايەت تۇرسا، قانداقمۇ يەھۇدىيلارغا قارىتىلغان خىتاب بولىدۇ؟ دەپ دەلىل كەلتۈرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر، پۈتۈن ئايەت يەھۇدىيلارغا خىتاب قىلىدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەزەلدىن پەيغەمبەرلىك ۋە ئەلچىلىكىنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۇلارنىڭ جاھىللىق، تەرسالىق، قارشىلىق ۋە كاجلىقىدىن دەپ قارايدۇ. دېمەك، بۇ ئايەتنىڭ تەپسىراتى ھەققىدە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ئۈچ خىل كۆزقاراش بار: بىرىنچىسى، پۈتۈن ئايەت يەھۇدىيلارغا مۇناسىۋەتلىك دېسە. ئىككىنچىسى، پۈتۈن ئايەت مۇشرىكلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەيدۇ. ئەمما ئۈچىنچىسى، ئايەتنىڭ بېشى مۇشرىكلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك، «پارچە - پارچە قەغەزلىرىگە كۆچۈرۈپ» دېگەن جايدىن باشلاپ، يەھۇدىيلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەيدۇ. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

③ مەزكۇر ئايەتنى يەھۇدىيلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ ئالغاندا «سىلەرگە ئۇنىڭ سايسىدا يەنى تەۋرات ئارقىلىق بىلدۈرۈلگەن» دېگەن بولىدۇ، ئۇنداق بولمىغاندا «سىلەرگە ئۇنىڭ سايسىدا يەنى قۇرئان ئارقىلىق بىلدۈرۈلگەن» دېگەن بولىدۇ.

④ بۇ «كىم نازىل قىلدى؟» دېگەن سوئالنىڭ جاۋابىدۇر.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

ئاللاھ نامىدىن يالغانى توفۇغان ياكى ئۆزىگە ھېچ نەرسە ۋەھىي قىلىنمىغان تۇرۇقلۇق، ماڭا ۋەھىي قىلىندى دېگەن، ياكى ئاللاھ نازىل قىلغاننىڭ ئوخشىشىنى مەنمۇ نازىل قىلالايمەن دېگەن ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ (ئى پەيغەمبەر!) سەن بۇ زالىملارنى سەكراتقا چۈشكەن ۋاقىتلىرىدا بىر كۆرسەڭ (ئەلۋەتتە، قورقۇنچلۇق ئەھۋالنى كۆرگەن بولاتتىڭ)، ئۇ چاغدا پەرىشتىلەر (يەنى ئازاب پەرىشتىلىرى) قوللىرىنى سوزۇپ ئۇلارغا: «جېنىڭلارنى چىقىرىڭلار! سىلەر ئاللاھ توغرىسىدا ناتوغرا سۆزلەرنى قىلغانلىقىڭلار (يەنى ئىپتىرا قىلغانلىقىڭلار، شېرىك كەلتۈرگەنلىكىڭلار، بالا مەنسۇپ قىلغانلىقىڭلار) ۋە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مەنسىتمىگەنلىكىڭلار ئۈچۈن»^①، بۈگۈن خارلىغۇچى ئازاب بىلەن جازالىنىسىلەر»^② دەيدۇ [93]. (ئۇلارغا يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ): «سىلەر بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا بىز سىلەرگە ئاتا قىلغان نەرسىلەرنى ئارقاڭلاردا (يەنى دۇنيادا) قالدۇرۇپ، خۇددى بىز سىلەرنى دەسلەپتە ياراتقان ۋاقىتتىكىدەك تەنھا كەپسىلەرغۇ؟ سىلەر ئۆزۈڭلارچە ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى دەپ ئاتىۋالغان شاپائەتچىلىرىڭلارنى سىلەر بىلەن بىللە كۆرمەيمىزغۇ؟»^③ ئۇلار بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى مۇناسىۋەت ئاللىقاچان ئۈزۈلدى، سىلەر (شاپائەتچى دەپ) گۇمان قىلغان نەرسىلەر سىلەردىن يوقالدى» [94].

① بۇ يەردىكى «زالىملار» دېگەندىن ھەر قانداق زالىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭغا ھەممىدىن بۇرۇن ئاللاھنىڭ كىتابىنى ئىنكار قىلغانلار ۋە پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلغانلار كىرىدۇ. ﴿غَمَرَاتٍ﴾ ئۆلۈمنىڭ قاتتىقلىقى دېگەن مەنىدە. «پەرىشتىلەر قوللىرىنى سوزىدۇ» يەنى كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى تەنلىرىدىن چىقىرىش ئۈچۈن قوللىرىنى سوزىدۇ. ﴿الْيَوْمَ﴾ «بۈگۈن» دېگەندىن جان ئالدىغان كۈن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ كۈن ئازاب باشلىنىدىغان كۈندۇر. ئازاب باشلىنىدىغان جاي قەبرىدۇر. بۇنىڭدىن قەبرىدە ئازاب بولىدىغانلىقىنىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. بولمىسا قولىنى سوزۇش، جاننىڭ چىقىشىغا بۇيرۇق بېرىش بىلەن بىرگە «بۈگۈن خارلىغۇچى ئازاب بىلەن جازالىنىسىلەر» دېيىشنىڭ ئورنى يوق. شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، قەبرە دېمەك بەرزەخ ھاياتى دېمەكتۇر. يەنى دۇنيا ھاياتىدىن كېيىن، ئاخىرەت ھاياتىدىن ئىلگىرى كېلىدىغان بىر ھاياتلىق جەريانى بولۇپ، ئۇنىڭ مۇددىتى ئىنسان ئۆلۈپ تاكى قىيامەت قائىم بولغانغا قەدەر بولىدۇ. بۇ بەرزەخ ھاياتى دەپ ئاتىلىدۇ. ئىنساننى مەيلى ۋەھشىي ھايۋان يەپ كەتكەن بولسۇن ياكى ئۇ دېڭىزغا غەرق بولۇپ كەتكەن بولسۇن، مەيلى ئۇ كۆيدۈرۈلۈپ، كۈلگە ئايلاندۇرۇلغان ياكى قەبرىگە كۆمۈلگەن بولسۇن، ئاللاھ تائالا ئۇنى مۇشۇ بەرزەخ ھاياتىدا ئازابلاشقا قادىردۇر.

② چۈشۈرۈلگەن كىتابلارنى ۋە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشىمۇ ئاللاھ توغرىسىدا ناتوغرا سۆزلەرنى قىلغانلىققا كىرىدۇ. يەنە پەيغەمبەرلىكنى دەۋا قىلىشىمۇ شۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر. شۇنىڭدەك پەيغەمبەرنى ۋە ئۇنىڭ ئەلچىلىكىنى ئىنكار قىلىش ۋە ئۇنى مەنسىتمەسلىكىمۇ ئوخشاش گۇناھتۇر. دەل

شۇ ۋەجىدىن ئۇلار خارلىغۇچى ئازاب بىلەن جازالىنىدۇ.

③ ﴿فَرَادَى﴾ بولسا "فَرْدُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. دېمەك سىلەر ئايرىم - ئايرىم، تەنھا ھالدا مېنىڭ ئالدىغا كېلىسىلەر، سىلەر بىلەن نە مال - دۇنيا، نە ئەۋلاد، نە سىلەر ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىۋېلىپ، مەدەتكار دەپ چوقۇنغان مەبۇدلىرىڭلار بولمايدۇ. يەنى يۇقىرىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھېچقايسىسى سىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە قادىر بولالمايدۇ. كېيىنكى ئايەتتە بۇ نۇقتىلار تېخىمۇ ئوچۇق بايان قىلىنىدۇ.

* إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكَمُ اللَّهُ فَأَنْتَى تُؤَفِّكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ
الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

شەكسىزكى، ئاللاھ دانى ۋە ئورۇقنى بىخاندۇرغۇچىدۇر^①، تىرىكنى ئۆلۈكتىن^② ۋە ئۆلۈكنى تىرىكتىن چىقارغۇچىدۇر^③. شۇلارنى قىلغان زات - يېگانە ئاللاھتۇر. سىلەر قانداقمۇ (ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن) بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟ [95] ئاللاھ سۈبھىنى (قاراڭغۇلۇقتىن) يېرىپ چىقارغۇچىدۇر^④ (يەنى تاغنى يورۇتقۇچىدۇر)، ئۇ كېچىنى (سىلەر ئۈچۈن) ئارام ئېلىش ۋاقتى قىلغان^⑤. قۇياش بىلەن ئاينى (ئۆز ئوربىتىسىدا مۇئەييەن) ھېساب بىلەن (مۇنتىزىم ئايلىنىپ تۇرىدىغان) قىلغان زاتتۇر^⑥. ئەنە شۇلار غالىب، (ھەممىنى) تولۇق بىلگۈچى ئاللاھنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشچىدۇر [96].

① بۇ يەردىن باشلاپ ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز ۋە مىسلىسىز قۇدرەتلىرى بايان قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا ئورۇقلارنى بېخاندۇرغۇچىدۇر. يەنى دېھقان زېمىنغا تېرىپ قويغان ئورۇقلارنى ئاللاھ تائالا يېرىپ، ئۇلاردىن تۈرى ھەرخىل زىرائەتلەرنى ئۈندۈرىدۇ. ۋەھالەنكى، زېمىن بىر، ئۇنى سۇغۇرىدىغان سۇمۇ بىر، ئەمما تېرىلغان ئورۇق ۋە دانلارنىڭ تۈرىگە ئاساسەن ئاللاھ تائالا رەڭگى، شەكلى ۋە تەمى ئوخشاشمىغان دانلىق زىرائەتلەر ۋە مېۋىلەرنى چىقىرىدۇ. ئاللاھ تائالادىن باشقا بۇ ئىشنى قىلىدىغان ياكى قىلالايدىغان كىم بار؟

② يەنى ئاللاھ تائالا جانسىز دان ۋە ئورۇقلاردىن دەرەخلەرنى ئۆستۈرىدۇ. ئۇلاردا ھاياتلىق بولىدۇ، ئۇلار ئۆسىدۇ، مېۋە بېرىدۇ ياكى ئۇلاردىن دانلىق زىرائەتلەرنى چىقىرىدۇ. خۇشبۇي ۋە رەڭگارەڭ گۈللەرنى ئۆستۈرىدۇ، بۇلارغا قارىغان ياكى پۇرىغان ئىنساننىڭ كۆڭلى خۇرسەن بولۇپ، روھى شاتلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە ئابى مەنىدىن ئىنساننى، تۇخۇمدىن باشقا جانلىقلارنى يارىتىدۇ.

③ يەنى ھاياۋاناتتىن جانسىز تۇخۇمنى چىقىرىدۇ. بۇ يەردە تىرىك بىلەن ئۆلۈك مۇئىمىن بىلەن كاپىرغا تەمسىل قىلىنغان دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: ئاللاھ تائالا مۇئىمىننى كاپىرنىڭ پۇشتىدىن، كاپىرنى مۇئىمىننىڭ پۇشتىدىن چىقىرىدۇ، يەنى كاپىرنىڭ ئۆيىدە مۇئىمىننى، مۇئىمىننىڭ ئۆيىدە كاپىرنى يارىتىدۇ.

④ ئاللاھ تائالا يورۇقلۇقنىمۇ ۋە قاراڭغۇلۇقنىمۇ ياراتقۇچىدۇر. ئاللاھ كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن سۈبھىنىڭ يورۇقلۇقىنى پەيدا قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بارلىق نەرسىلەر يورۇقلۇققا چىقىدۇ.

⑤ يەنى كۈندۈزدە قىلىدىغان مەشغۇلاتلىرىڭلارنى قويۇپ تۇرۇپ، ئارام ئېلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ كېچىنى قاراڭغۇ قىلىپ بەرگەن زاتتۇر.

⑥ يەنى قۇياش بىلەن ئاي ئۆزگىرىپ كەتمەيدىغان، بۇزۇلۇپ كەتمەيدىغان، ئۆلچەملەشتۈرۈلگەن ۋە قانۇنلاشتۇرۇلغان ناھايىتى نازۇك بىر ھېساب بىلەن ماڭىدۇ. شۇنداق، ئۇ ئىككىسىنىڭ ياز ۋە قىش مەزگىللىرىدە ماڭىدىغان مەخسۇس مەنزىللىرى، ئوربىتىلىرى ۋە يوللىرى بار. ئۇلارنىڭ شۇ يوللاردا مېڭىشى بىلەن قىش ۋە يازلاردىكى كۈنلەرنىڭ ئۆزىرىشى ۋە قىسقىرىشى مەيدانغا كېلىدۇ. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە يۈنۈس 5 -، سۈرە ياسىن 40 -، سۈرە ئەئراف 54 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ التُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

ئاللاھ قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا (يەنە كېچىدە يول يۈرگىنىڭلاردا) يول تېپىشىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە يۇلتۇزلارنى يارىتىپ بەرگەن زاتتۇر. ①. (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقىنى) بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن، (ئۇنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىل - پاكىتلارنى ھەقىقەتەن ئوچۇق بايان قىلدۇق [97]. ئاللاھ سىلەرنى بىر ئىنساندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتقان، ئاندىن سىلەرنى (ئاناڭلارنىڭ بالىياتقۇسىدا) قارارلاشتۇرغان، (ئاناڭلارنىڭ پۇشتىدا) ساقلىغان زاتتۇر. ②. چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى ھەقىقەتەن ئوچۇق بايان قىلدۇق [98].

① بۇ ئايەتتە يۇلتۇزلارنىڭ پايدىسى ۋە يارىتىلىشتىكى بىر مەقسىتى بايان قىلىندى. يۇلتۇزلارنىڭ بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىككى مەقسىتى بار بولۇپ، ئۇلار باشقا ئايەتتە بايان قىلىنغان ئىدى. مەسىلەن: ئاسمانلارنى زىننەتلەش، شەيتانلارنى قوغلاش، يەنى ئاسمانغا چىقىشقا ھەرىكەت قىلغان شەيتانلارنى يۇلتۇزلارنىڭ نۇرى بىلەن قوغلاپ، پەسكە چۈشۈرۈش. ئىلگىرى ئۆتكەن ئۆلىمالار مۇنداق دېدى: «كىمكى يۇلتۇزلارنىڭ يارىتىلىشىدا تۆۋەندىكىدەك ئۈچ مەقسەتتىن باشقىچە مەقسەت بار دەپ قارىسا، ئۇ كىشى خاتالاشقان ۋە ئاللاھ تائالاغا بوھتان چاپلىغان بولىدۇ. ئۇ ئۈچ مەقسەت شۇكى، ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا يۇلتۇزلارنى، ئاسمانلارنى زىننەتلىگۈچى، شەيتانلارنى قوغلىغۇچى ۋە قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزلارنىڭ قاراڭغۇلىقىدا يوللارنىڭ يۆنىلىشلىرىنى بەلگىلىگۈچى قىلىپ ياراتقانلىقىدۇر.» بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، بىر قىسىم ئىلىمى نۇجۇم (ئاسترونومىيە مۇنەججىملىك)دا داڭق چىقارغانلارنىڭ يۇلتۇزلارغا قاراپ، كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلارنى، ئۇلارنىڭ ئىنسان ھاياتى ۋە كائىناتقا بولىدىغان تەسىرىنى سۆزلەپ بېرەلەيمىز دەپ بىلجىرلاشلىرى ئاساسسىز ھەم شەرىئەتكە خىلاپتۇر. ھەدىستە مۇنەججىملىك سېھىرگەرلىكىنىڭ جۈملىسىدىن دەپ بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئاسترونومىيە (مۇنەججىملىك) ئىلىمىدىن مەلۇم مىقداردا ئۈگەنسە، مەيلى ئاز، مەيلى كۆپ بولسۇن، سېھىرگەرلىك ئىلىمىدىن بىر قىسىمنى ئالغان بولىدۇ (يەنى قانچىلىك ئۈگەنگەن بولسا شۇنچىلىك سېھىر ئۈگەنگەننىڭ گۇناھىنى ئالغان بولىدۇ)». (بۇ ھەدىسنى ئالبانى سەھىھ دەپ قارىغان، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3905 - ھەدىس، ياخشىلار باغچىسى 1671 - ھەدىس*، مىشكات 4598 - ھەدىس)

② كۆپ ساندىكى تەپسىرشۇناس ئالىملارنىڭ قارىشىچە، ﴿مُسْتَقَرٌّ﴾ دېگەندە ئاتىنىڭ رەھىمى (بالىياتقۇ) ۋە ﴿مُسْتَوْدَعٌ﴾ دېگەندە ئاتىنىڭ سۈلبى (پۇشتى) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر ۋە ئىبنى كەسىر)

*بۇ ھەدىستە، ئاسترونومىيە (مۇنەججىملىك ئىلىمى) سېھىرنىڭ بىر قىسمى دېيىلگەن. ئىسلامدا سېھىرگەرلىكنى ئۆگىنىش ئىمانسىزلىق بىلەن باراۋەر دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا ئىسلامدا ئاسترونومىيە ۋە پال سېلىشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكى، ئۇلارنى ئۆگىنىشنىڭ چوڭ گۇناھ ئىكەنلىكى ئېنىق. بۇ يەردىكى ئاسترونومىيە شۇ ساختا ئىلىمنى كۆرسىتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭدا كەلگۈسىدىكى ۋەقەلەر بۇرچلارغا ۋە يۇلتۇزلارنىڭ ھەرىكىتىگە ئاساسەن ئالدىن پەرەز قىلىنىدۇ. ئاسترولوگىيە دەپ ئاتىلىدىغان يەنە بىر ئىلىم بار بولۇپ، بۇ ئىلىم ئارقىلىق كۈن چىقىش ۋە كۈن ئولتۇرۇش ۋاقتى ھېسابلىنىدۇ. ئىلىم - پەننىڭ بۇ تارمىقى ھەقىقىي ئىلىم دەپ قارىلىدۇ، چۈنكى ئۇ تەجرىبە ۋە كۆزىتىشنى ئاساس قىلىدۇ. ياخشىلار باغچىسى 1671 - ھەدىس شەرھىسى (ئېنگىلىسچە مەنبەدىن تەرجىمە قىلىندى) - تەھرىردىن

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنْ اللَّحْلِ مِنَ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ أَنْظَرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

ئاللاھ ئاسماندىن سۈنى چۈشۈرۈپ بەرگەن زاتتۇر، بىز ئۇنىڭ بىلەن بارلىق ئۆسۈملۈكلەرنى چىقاردۇق ①، يەنە ئۆسۈملۈكلەردىن يېشىل مایسلارنى چىقاردۇق ②، ئۇنىڭدىن (بۇغداي ۋە ئارپا باشاقلارغا ئوخشاش) بىر - بىرىگە مىنگىشىپ كەتكەن دانلارنى يېتىشتۈرىمىز ③، خورما دەرىخىنىڭ چېچەكلىرىدىن يەرگە يېقىن ساڭگىلاپ تۇرىدىغان خورما ساپاقلارنى (يېتىشتۈرىمىز) ④، (يامغۇر سۈيى بىلەن) ئۈزۈملۈك باغلارنى، (يامغۇر سۈيى بىلەن شەكىلدە، ھەجىمدە، تەمدە) بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان ۋە ئوخشىمايدىغان ⑤ زەيتۇن، ئانار دەرەخلىرىنى (چىقاردۇق) ⑥، (ئۇلارنىڭ ھەرىرىنىڭ) مېۋىلىگەن چاغدىكى يېڭى تۇتقان مېۋىسىگە ۋە پىشقان مېۋىسىگە قاراپ بېقىڭلار، ئۇلاردا ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئوچۇق دەلىللەر بار ⑦ [99].

① بۇ ئايەتتىن باشلاپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئاجايىپ قۇدرىتىنى نامايەن قىلىدىغان دەلىللەر بايان قىلىنىدۇ. ئۇ دەلىللەرنىڭ بىرى يامغۇر سۈيى بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭدىن ھەرخىل دەرەخ ۋە زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ.

② «يېشىل مایسلار» دېگەن ئاللاھ تائالا زېمىنغا تېرىلغان ئۇرۇقلاردىن ئۆستۈرۈپ بېرىدىغان بىخ، نوتا ۋە كۆچەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئاندىن ئۇ بىخ، نوتا ۋە كۆچەتلەر كۆكلىدۇ.

③ يەنى ئاشۇ يېشىل نوتا ۋە مایسلاردىن بىر - بىرىگە مىنگىشىپ كەتكەن دانلارنى چىقىرىمىز. مەسىلەن: بۇغداي ۋە گۈرۈچنىڭ باشاقلارغا ئوخشاش. بۇ يەردىكى «دانلار» ئارپا، كۆممىقوناق، بۇغداي ۋە گۈرۈچ قاتارلىق دانلىق زىرائەتلەرنى كۆرسىتىدۇ.

④ ﴿قِنْوَانٌ﴾ بولسا "قېۋان" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مەنىسى ساپاق دېمەكتۇر. ﴿طَلْعٌ﴾ دېگەن خورمىنىڭ چېچەكلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ چېچەكلەر ساپاقلاردا چوڭ بولۇپ، غورا بولىدۇ، ئاندىن "رطب" ھۆل ۋە يۇمشاق بولۇپ پىشىدۇ. ﴿دَانِيَةٌ﴾ دېگەن يېقىن، قول يەتكىدەك جايدىكى ساپاقلارنى كۆرسىتىدۇ، بەزى ساپاقلار يىراق بولىدۇ، ئۇلارغا قول يەتمەيدۇ. قۇلايلىق قىلىپ بېرىلگەنلىكىنى ئەسكەرتىش ئۈچۈن ﴿دَانِيَةٌ﴾ «يېقىن» تىلغا ئېلىنغان. دېمەك، "مِنْهَا دَانِيَةٌ وَمِنْهَا بَعِيدَةٌ" ساپاقلارنىڭ بەزىسى يېقىن، بەزىسى يىراق بولىدۇ. "بَعِيدَةٌ" «يىراق» دېگەن سۆز ئايەتتىن قالدۇرۇلغان. (فەتھۇلقەدر)

⑤ يەنى بەزىسىنىڭ شەكلى بىر - بىرىگە ئوخشايدۇ، بەزىسىنىڭ شەكلى ئوخشىمايدۇ ياكى ئۇ دەرەخلەرنىڭ ياپراقلىرى بىر - بىرىگە ئوخشايدۇ، لېكىن مېۋىلىرى ئوخشىمايدۇ، رەڭگى ئوخشىغان بىلەن تەمى ۋە تەبىئىتى ئوخشىمايدۇ.

⑥ بۇ جۈملىدىكى ﴿جَنَّاتٍ، الزَّيْتُونَ، الرُّمَّانَ﴾ دېگەن سۆزلەر چۈشۈم كېلىش بولۇپ، يۇقىرىدىكى جۈملە ﴿فَأَخْرَجْنَا بِهِ﴾

نَبَاتٌ كُلٌّ شَيْءٌ ۙ دىكى ﴿نَبَاتٌ﴾ گە باغلىنىدۇ. ئايەتنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: يامغۇر سۈيى بىلەن ئۈزۈملۈك باغلارنى، زەيتۇن ۋە ئانار دەرەخلىرىنى چىقاردۇق، يېتىشتۈردۇق.

⑦ يەنى مەزكۇر نەرسىلەردە كائىناتنى ياراتقۇچىنىڭ كامالى قۇدرىتى، ھېكمىتى ۋە رەھمىتىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل - پاكىتلار بار.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ ﴿١٣٠﴾ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٣١﴾ ذَلِكَُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَأَعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٣٢﴾ لَا تَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٣٣﴾

جىنلارنى ئاللاھ ياراتقان تۇرسا، (مۇشرىكلار) ئۇلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىشتى. نادانلىقتىن، «ئاللاھنىڭ ئوغۇل - قىزلىرى بار» دېگەننى ئويدۇرۇپ چىقىشتى. ئاللاھ ئۇلار سۈپەتلىگەن نەرسىلەردىن پاكىتۇر ۋە ئۈستۈندۇر [100]. ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچىدۇر، ئاللاھنىڭ جۈپتى بولمىسا، قانداقمۇ بالىسى بولسۇن؟ ھەممە نەرسىنى ئاللاھ ياراتقان ①، ھەممە نەرسىنى ئاللاھ ئويدان بىلگۈچىدۇر [101]. (ئى ئىنسانلار!) ئەنە شۇ سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئاللاھتۇر، ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ ھەممە نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇ ھەممە نەرسىگە ھامىيدۇر [102]. كۆزلەر ئاللاھنى ئىدراك قىلالمايدۇ ②، ئاللاھ كۆزلەرنى تولۇق بىلىدۇ، ئاللاھ ئىشلارنىڭ ئەڭ ئىنچىكە تەرەپلىرىنى بىلگۈچىدۇر، ئەڭ مەخپىي ئىشلاردىنمۇ تولۇق خەۋەرداردۇر [103].

① يەنى ئاللاھ تائالا بارلىق مەۋجۇداتنى يارىتىشتا يەككە - يىگانە، ھېچ شېرىكى يوقتۇر. شۇنىڭدەك ئۇ ئىبادەت قىلىنىشقا لايىقتۇر، شۇڭا يالغۇز ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش، ئىبادەتتە ھېچ نەرسىنى ئۇنىڭغا شېرىك قىلىۋالماسلىق لازىم ئىدى. لېكىن كىشىلەر بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلماستىن، ئۇنىڭغا جىنلارنى شېرىك قىلىۋالىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلارمۇ ئاللاھ ياراتقان مەخلۇقاتتۇر. مۇشرىكلار بۇتلارغا ۋە قەبرىلەردىكى ئۆلۈكلەرگە ئىبادەت قىلىدۇ، لېكىن بۇ ئايەتتە ﴿ (مۇشرىكلار) جىنلارنى ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىۋېلىشتى ﴾ دېيىلدى. ئەسلىدە بۇ يەردىكى جىنلار شەيتانلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار شەيتانلارنىڭ دېگىنى بويىچە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدۇ. شۇڭا ئۇلار شەيتانغا ئىبادەت قىلغاندەك بولىدۇ. بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا تىلغا ئېلىنغان. مەسىلەن: سۈرە نىسا 117 - ، سۈرە مەريەم 44 - ، سۈرە ياسىن 60 - ۋە سۈرە سەبە 41 - ئايەتلەر.

② ﴿الْأَبْصَارُ﴾ "بَصْرٌ" (كۆز) نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. يەنى ئىنساننىڭ كۆزى ئاللاھ تائالانىڭ ھەقىقىتىنى ئىدراك قىلالمايدۇ، ئۇنىڭ ماھىيىتىگە يېتەلمەيدۇ. ئەگەر بۇ سۆزدىن كۆز بىلەن كۆرۈش كۆزدە تۇتۇلغان دەپ ئالغاندا، بۇ كۆرۈش دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان بولىدۇ. يەنى بۇ دۇنيادىكى كۆز بىلەن ھېچكىم ئاللاھ تائالانى كۆرەلمەيدۇ. شۇنداقتىمۇ مۇتەۋاتىر دەرىجىسىدىكى سەھىھ ھەدىسلەرگە ئاساسلانغاندا، مۇئمىنلەر قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانى كۆرەلەيدۇ ۋە جەننەتتىمۇ ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈش شەرىپىگە ئېرىشىدۇ. مۇتەئەزىلە پىرقىسى بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، ھېچكىم ئاللاھ تائالانى دۇنيادىمۇ ۋە ئاخىرەتتىمۇ كۆرەلمەيدۇ دەپ دەۋا قىلىدۇ، بۇ توغرا ئەمەس. بۇ يەردە پەقەت دۇنيادا كۆرەلمەيدۇ دېگەن نۇقتا تەكىتلەنگەن. شۇڭا ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ: «كىمكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام (مېراج كېچىسى) پەرۋەردىگارىنى كۆردى دەپ دەۋا قىلسا، ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بوھتان چاپلىغان بولىدۇ، دېدى». (سەھىھۇل بۇخارى 4855 - ھەدىس) چۈنكى بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن پەيغەمبەر قاتارلىق ھەر قانداق بىر ئىنسان ئاللاھنى كۆرۈشكە قادىر ئەمەس، ئەمما ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانى كۆرۈش مۇمكىن بولىدۇ. قۇرئان كەرىمدە يەنە بىر ئايەتتە بۇ

نۇقتا ئىسپاتلانغان: ﴿ بۇ كۈندە (سائادەتمەنلەرنىڭ) يۈزلىرى نۇرلۇق بولىدۇ. (ئۇلار) پەرۋەردىگارىغا قاراپ تۇرىدۇ.﴾ (سۈرە قىيامەت 22 ، ، 23 - ئايەت)

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١١٤﴾ وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ لِّيَتَّقُوا
 دَرَسَتْ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١٥﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنكى) «(ئى ئىنسانلار!) سىلەرگە پەرۋەردىگارنىڭلار تەرىپىدىن (ھىدايەتنى ئازغۇنلۇقتىن ئايرىپ كۆرسىتىدىغان) روشەن دەلىللەر ① كەلدى، كىمكى (ھەقىقەتنى) كۆرسە، ئۇنىڭ پايدىسى ئۆزىگە؛ كىمكى ئۇنىڭدىن كۆز يۇمسا، ئۇنىڭ زىيىنى ئۆزىگەدۇر. مەن سىلەرگە (ئەمەلىيلىكلارنى كۆزىتىپ تۇرىدىغان) كۆزەتچى ئەمەسمەن. (پەقەت سىلەرنى ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرمەن) ② [104]. بىز ئايەتلەرنى مۇشۇنداق خىلمۇخىل شەكىلدە بايان قىلىپ بەرسەك، مۇشربىكلار (مۇھەممەدكە سەن قۇرئاننى باشقىلاردىن) ئۆگىنىپسەن ③ دەۋاتىدۇ. بىز بىلەلەيدىغان قەۋمگە (ھەقىقەتنى) ئوچۇق بايان قىلىپ بېرىۋاتىمىز [105].

① ﴿بَصَائِرٌ﴾ "بَصِيرَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەسلىدە دىلىنىڭ نۇرى، يىراقنى كۆرۈش قۇۋۋىتى، دەلىل ۋە ئىبەرەت دېگەن مەنىدە. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن قۇرئان كەرىم كۆپ ئايەتلەردە قايتا - قايتا بايان قىلغان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ھەدىسلەردە بايان قىلغان دەلىل - پاكىتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كىمكى بۇ دەلىل - پاكىتلارنى كۆرۈپ، ھىدايەت يولىغا ماڭسا، پايدىسى ئۆزىگە بولىدۇ؛ ئەگەر ھىدايەت يولىغا ماڭمىسا، زىيىنى ئۆزىگە بولىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتمۇ دەل مۇشۇ ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ: ﴿كىمكى ھىدايەت تاپىدىكەن، ھىدايەت تاپقانلىقىنىڭ پايدىسى ئۇنىڭ ئۆزى ئۈچۈندۇر. كىمكى ئازىدىكەن، ئازغانلىقىنىڭ زىيىنى ئۇنىڭ ئۆزى ئۈچۈندۇر﴾. (سۈرە ئىسرا 15 - ئايەت)

② بەلكى مەن پەقەت سىلەرگە دىننى يەتكۈزگۈچى، دەۋەت قىلغۇچى، بېشارەت بەرگۈچى ۋە ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرمەن، مېنىڭ ۋەزىپەم يول كۆرسۈتۈپ قويۇشتىنلا ئىبارەت. بۇ يولدا ماڭدۇرۇش بولسا، ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر.

③ يەنى بىز تەۋھىد ۋە ئۇنىڭ دەلىللىرىنى ناھايىتى ئوچۇق شەكىلدە ھەرخىل ئۇسۇللار بىلەن بايان قىلساق، بۇنى ئاڭلىغان مۇشربىكلار: «مۇھەممەد بۇنى بىر يەردىن ئۆگىنىپ كەلگەن» دەيدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كاپىرلار: «بۇ (يەنى قۇرئان) پەقەت ئۇ (يەنى مۇھەممەد) ئۆزى توقۇغان يالغاندۇر، ئۇنىڭغا ئۇنى توقۇشقا باشقا بىر قەۋم (يەنى ئەھلى كىتاب) ياردەم بەرگەن» دەيدۇ، ئۇلار (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بوھتان چاپلاش بىلەن ئۇنىڭغا) زۇلۇم قىلدى ۋە يالغاننى چاپلىدى. ئۇلار ئېيتتى: «(بۇ) بۇرۇنقىلارنىڭ ئەپسانىلىرىدۇر، ئۇلارنى ئۇ يازدۇرۇۋالغان، (ھىپىزى قىلىۋېلىش ئۈچۈن) ئۇنىڭغا ئەتىگەن - ئاخشامدا ئوقۇپ بېرىلىۋاتىدۇ﴾. (سۈرە فۇرقان 4 - ، 5 - ئايەتلەر) ھالبۇكى، ئىش ئۇلار دەۋا قىلغاندەك ئەمەس، بەلكى ئايەتلەرنى خىلمۇخىل شەكىلدە تەپسىلىي بايان قىلىشتىكى مەقسەت دەلىل - پاكىتلارنى تولۇقلاش يۈزىسىدىن ھەقىقىي بىلىدىغان قەۋمگە چۈشەندۈرۈش ۋە شەرھىلەشتۇر.

أَتَّبِعْ مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا لِّكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ساڭا رەببىڭ تەرىپىدىن ۋەھىي قىلىنغان (قۇرئان)غا ئەگەشكىن، ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، مۇشرىكلارغا پەرۋا قىلمىغىن [106]. ئەگەر ئاللاھ (ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىنى) خالىسا ئىدى، ئۇلار شېرىك كەلتۈرمەيتتى ①. سېنى ئۇلارغا كۆزەتچى قىلغىنىمىز يوق، سەن ئۇلارغا ھامىمۇ ئەمەسسەن ② [107]. (ئى مۇسۇلمانلار!) مۇشرىكلارنىڭ ئاللاھنى قايرىپ قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىنى تىللىماڭلار، (ئۇنداق قىلساڭلار) ئۇلار نادانلىقتىن ھەددىدىن ئېشىپ ئاللاھنى تىللايدۇ ③. شۇنىڭدەك (يەنى مۇشرىكلارغا ئۆز قىلمىشلىرىنى چىرايلىق كۆرسەتكىنىمىزدەك) ھەربىر ئۈمەتكە ئۆزىنىڭ ئەمەلىنى چىرايلىق كۆرسەتتۇق، ئاندىن ئۇلارنىڭ قايتىپ بارىدىغان جايى رەببىنىڭ دەرگاھىدۇر. (شۇ چاغدا) ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلغانلىرىنى ئۆزلىرىگە ئېيتىپ بېرىدۇ (يەنى ياخشىغا مۇكاپات بېرىدۇ، ياماننى جازالايدۇ) [108].

① بۇ نۇقتا ئىلگىرىمۇ ئوچۇق بايان قىلىنىپ بولغان ئىدى، ئاللاھنىڭ خاھىشى بىر نەرسە، ئەمما ئۇنىڭ رىزالىقى باشقا بىر نەرسىدۇر. ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىكتە. شۇنداقتىمۇ ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئۇنىڭغا مەجبۇر قىلغىنى يوق، چۈنكى مەجبۇرلاش بولغان يەردە سىناق بولمايدۇ. بولمىسا، ئاللاھ تائالا ھېچكىمنى ئۆزىگە شېرىك كەلتۈرمەيدىغان قىلىۋېتىشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر. (بۇ ھەقتە تەپسىلى چۈشەنچىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن سۈرە بەقەرە 253 - ، سۈرە ئەنئام 35 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

② بۇ مەزمۇنمۇ قۇرئان كەرىمدە بىرنەچچە جايدا بايان قىلىنغان. ئۇنىڭدىكى مەقسەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەزىپىسى تەقەززاسى قىلغان دەۋەت قىلىش ۋە يەتكۈزۈش مەسئۇلىيىتىنى ئەسكەرتىپ قويۇشتۇر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسئۇلىيىتى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈپ قويۇشتىنلا ئىبارەت ئىدى. ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئىشقا كۈچى يېتىدىغان بولسا، ئىمان ئېيتىشىنى تولمۇ ئارزۇ قىلغان تاغىسى ئەبۇ تالىپنى چوقۇم مۇسۇلمان قىلىۋالغان بولاتتى.

③ بۇ چەكلىمە گۇناھقا ۋاستە بولىدىغان نەرسىنى چەكلەش پىرىنسىپىغا ئاساسلانغان بولۇپ، ئەگەر بىر مۇباھ ئىش ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق بىر زىيانغا سەۋەب بولىدىغان بولسا، بۇ چاغدا ئۇ مۇباھ ئىشنى تاشلاش ئەۋزەلدۇر. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسىنى تىللىغان كىشىگە لەنەت بولسۇن!» دېدى. ساھابىلار: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! كىشى قانداقمۇ ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسىنى تىللىسۇن؟» دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىشى باشقا بىرسىنىڭ ئاتىسىنى تىللايدۇ. ئۇ كىشىمۇ بۇ كىشىنىڭ ئاتىسىنى تىللايدۇ. كىشى باشقا بىر كىشىنىڭ ئانىسىنى تىللايدۇ. ئۇ كىشىمۇ بۇ كىشىنىڭ ئانىسىنى تىللايدۇ» دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 90 - ھەدىس) يەنى ئۇ ئۆز ئاتا - ئانىسىنىڭ تىللىنىشىغا سەۋەب بولۇپ قالىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق يازىدۇ: «بۇ ئايەت ۋاستىنى چەكلەش ھەققىدە كەلگەن ئاساسىي ئۇسۇل ۋە قائىدىدۇر». (فەتھۇلقەدىر)

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لِّيُؤْمِنُوا بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

ئۇلار: «ئەگەر بىزگە بىرەر مۆجىزە كەلسە»^①، بىز ئۇنىڭغا چوقۇم ئىشىنىمىز» دەپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قاتتىق قەسەم ئىچىشىدۇ.^② (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) «مۆجىزىلەر پەقەتلا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر» دېگەن.^③ (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەر نېمىنى بىلىسىلەر؟ (ئۇلار تەلەپ قىلغاندەك) مۆجىزىلەر كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ [109]. ئۇلارنىڭ دىللىرىنى، كۆزلىرىنى (ھەقىقەتنى چۈشىنىشتىن ۋە كۆرۈشتىن) بۇرۇۋېتىمىز، ئۇلار مۆجىزىلەرگە دەسلەپتە ئىشەنمىگەندەك^④ (يەنە ئىشەنمەيدۇ)، ئۇلارنى گۇمراھلىقلىرىدا تېڭىرقاپ يۈرۈشكە قويۇۋېتىمىز [110].

① يەنى ئۇلارنىڭ خاھىشى بويىچە ئۇلارغىمۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ھاسا، ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈش، سالىھ ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن تۆڭگە ئوخشاش چوڭ مۆجىزىلەر كەلسە، ئۇنىڭغا چوقۇم ئىمان كەلتۈرىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈپ، قەسەم ئىچىشىدۇ.

② يەنى سۆزلىرىنى تەكىتلەش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قاتتىق قەسەم ئىچىشىدۇ.

③ ئۇلارنىڭ بۇ تەلىپى ھىدايەت تېپىش مەقسىتىدە ئەمەس، بەلكى دەرىجىدىن تاشقىرى جاھىللىق ۋە تەرسالقتىن كېلىپ چىققان تەلەپتۇر. مەزكۇر مۆجىزىلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش پۈتۈنلەي ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىش بولۇپ، ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئۇلارنىڭ تەلپىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. بەزى مۇرسەل دەرىجىدىكى رىۋايەتلەردە مۇنداق كەلگەن: مەككىدىكى كاپىرلار ساڧا تېغىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ بەرسۇن، ئاندىن ئىمان ئېيتىمىز دەپ تەلەپ قىلغان ئىدى. جىبرىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، «ئەگەر ئۇلار شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئىمان ئېيتىمىسا، ھالاک قىلىنىدۇ» دېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنداق مۆجىزە تەلەپ قىلىشنى خالىمىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ دېمەك، ئۇلارنىڭ دەسلەپتە مۆجىزىلەرگە ئىشەنمىگەنلىكىنىڭ جازاسى شۇنداق بولدىكى، كەلگۈسىدىمۇ ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىش ئىمكانىيىتى بولمىدى. دىللارنى ۋە كۆزلىرىنى ھەقتىن بۇرۇۋېتىش دېگەن ئەنە شۇدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

* وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَكِيَّةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيْطِينِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾

بىز ئۇلارغا (يەنى پەرىشتە چۈشۈرۈلۈشىنى تەلەپ قىلغان كاپىرلارغا) پەرىشتىلەرنى چۈشۈرگەن^①، ئۆلۈكلەر (تىرىلىپ، سېنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىڭگە گۇۋاھلىق بېرىپ) ئۇلار بىلەن سۆزلەشكەن^②، (ئۇلار تەلەپ قىلغان) ھەممە نەرسىنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا يىغىپ بەرگەن (ئۇلار ھەممىنى كۆز ئالدىدا كۆرگەن) تەقدىردىمۇ^③، ئۇلار ئىمان ئېيتمايتتى، پەقەت ئاللاھ ھىدايەت قىلىشىنى خالىغان كىشىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا، لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى جاھىلانە سۆزلەرنى قىلىدۇ^④ [111]. شۇنىڭدەك (ئى پەيغەمبەر! بىز مۇشۇرىكلارنى ساڭا دۈشمەن قىلغاندەك) ئىنسان ۋە جىنلارنىڭ شەيتانلىرىنى ھەربىر پەيغەمبەرگە دۈشمەن قىلدۇق^⑤، ئۇلار شېرىن - شېكەر سۆزلەر بىلەن بىر - بىرىنى ئالداپ ۋەسۋەسە قىلىشىدۇ^⑥، ئەگەر پەرۋەردىگارنىڭ خالىسا ئىدى، ئۇلار بۇنىمۇ (يەنى پەيغەمبەرلىرىگە دۈشمەنلىكىنىمۇ) قىلالمايتتى^⑦، ئۇلارنى ۋە ئۇلار ئويدۇرۇۋاتقان نەرسىلەرنى قويۇپ تۇرغىن (ئاللاھ ساڭا ئۇلارغا قارشى ياردەم بېرىدۇ) [112].

① چۈنكى كاپىرلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن شۇنداق مۆجىزىلەرنى كۆپ تەلەپ قىلاتتى.
 ② ھەتتا ئۇ ئۆلۈكلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى تەستىقلاپ بەرگەن تەقدىردىمۇ.
 ③ بۇ ئىبارىنىڭ بىر مەنىسى: ئۇلار تەلەپ قىلغان مۆجىزىلەرنىڭ ھەممىنى كۆرسەتكەن تەقدىردىمۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، بارلىق مەۋجۇدات جەم بولۇپ، گۈرۈھ - گۈرۈھ شەكىلدە پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بەرسىمۇ، ئۆزلىرى تەلەپ قىلغان مۆجىزىلەرنىڭ ھەممىسى تولۇق كۆرسىتىلگەن تەقدىردىمۇ، ئاللاھ خالىغان كىشىلەردىن باشقىلىرى ئىمان ئېيتمايدۇ. بۇ ئۇقۇمنى تۆۋەندىكى ئايەت كۈچلەندۈرىدۇ: ﴿ شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارنىڭ لەنتىگە تېگىشلىك بولغانلار ئىمان ئېيتمايدۇ. ئۇلارغا پۈتۈن مۆجىزىلەر كۆرسىتىلگەن تەقدىردىمۇ، قاتتىق ئازابنى كۆرمىگىچە (ئىمان ئېيتمايدۇ) ﴾. (سۈرە يۇنۇس 96 - ، 97 - ئايەت)

④ ئۇلارنىڭ بۇ جاھىلانە سۆزلىرى ئۇلار بىلەن ھەقنى قوبۇل قىلىشنىڭ ئارىسىدا پەردە ۋە توسالغۇ بولغان. ئەگەر بۇ جاھالەت پەردىسى كۆتۈرۈلۈپ كەتسە، ئۇلارنىڭ ھەقنى چۈشىنىشى، ئاندىن ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ھەقنى قوبۇل قىلىشىمۇ مۇمكىن.

⑤ بۇ يەردە ئۆزگىچە بىر ئۇسلۇب بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىش ئۈچۈن دېيىلدىكى، سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرمۇ قەۋملىرى تەرىپىدىن ئىنكار قىلىنغان ۋە ئەزىيەتلەرگە ئۇچرىغان ئىدى. ئۇلار سەۋرچانلىق ۋە كۈچلۈك ئىرادە بىلەن قېيىنچىلىقلارنى يەڭگەندەك، سەنمۇ ھەقىقەتنىڭ دۈشمەنلىرىگە قارشى تۇرۇشتا چىداملىق ۋە سۇباتلىق بولغىن. بۇنىڭدىن يەنە مەلۇم بولدىكى، جىنلارنىڭ ئىچىدە شەيتانغا ئەگەشكۈچىلەر مەۋجۇت بولغاندەك، ئىنسانلار ئىچىدىمۇ مەۋجۇتتۇر. بۇ ئىنسانلارنىڭ شەيتانلىرى مەزكۇر ئىككى گۈرۈھ ئىچىدىكى مۇتەكەببىر، ھەددىدىن ئاشقۇچى، ئىتائەتتىن چىققۇچى گۇرۇھتۇر.

⑥ ﴿يُوحَىٰ﴾ يوشۇرۇن سۆزلىمەك، يوشۇرۇن مەلۇم قىلماق دېگەن مەنىدە. يەنى شەيتانلار ئىنسانلارنى ۋە جىنلارنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن بىر - بىرىگە ھىيلە - مىكر ئۆگىتىدۇ. مەقسىتى ھىيلە - نەيرەڭ بىلەن كىشىلەرنى ئالداپ، ۋەسۋەسە قىلىشتۇر. ئەمەلىيەتتە كۆرۈلگەن ۋەقەلەردىن ئايان بولدىكى، شەيتانىي پائالىيەتلەردە كىشىلەر بىر - بىرى بىلەن ناھايىتى ئوبدان ماسلىشىپ ھەمكارلىشىدۇ. شۇ ۋەجىدىن يامانلىق تېزلا يامراپ كېتىدۇ.

⑦ يەنى ئاللاھ تائالا شەيتانلارنىڭ ھىيلە - مىكرلىرىنى بەربات قىلىشقا قادىردۇر. لېكىن ئۇ بۇ ئىشنى مەجبۇرىي شەكىلدە قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇنداق قىلىش ئاللاھنىڭ ئۆز ئىرادىسى بويىچە يولغا قويغان قانۇنىيىتى ۋە ئۇسۇل - پىرىنسىپىغا زىت كېلىدۇ. بۇنىڭدىكى ھېكمەتلەرنى ئۇ ئۆزى ئوبدان بىلىدۇ.

وَلِتَضَعِيَ إِلَيْهِ أَفْعِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ أَفَعَيَّرَ اللَّهُ أَلْبَتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾

(ئۇلار) ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلارنىڭ دىللىرى (ئۇ شېرىن - شېكەر سۆزلەرگە) مايىل بولسۇن، ئۇنىڭدىن خۇرسەن بولسۇن ۋە ئۇلار قىلىۋاتقان گۇناھلارنى بۇلارمۇ قىلسۇن، (دەپ شۇنداق ۋەسۋەسە قىلىدۇ) ① [113]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇ مۇشركلارغا) ئېيتقىنكى، «ئاللاھ سىلەرگە (ھەقىقەتنى) ئويۇنچۇق بايان قىلىپ بېرىدىغان كىتابنى نازىل قىلغان زات تۇرسا، مەن ئاللاھتىن باشقا ھۆكۈم قىلغۇچى ئىزدەمدىمەن؟» بىز كىتاب ئاتا قىلغان كىشىلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارنىڭ ئۆلىمالىرى) ئۇ (قۇرئان) نىڭ رەببىنىڭ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ھەق كىتاب ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلىدۇ، سەن ھەرگىزمۇ شەك قىلغۇچىلاردىن بولمىغىن ② [114].

① شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە پەقەت ئۇنى ياخشى كۆرىدىغان، ئۇنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىش قىلىدىغان، ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرمەيدىغان كىشىلەرلا دۇچار بولىدۇ. ھەقىقەت شۇكى، كىشىلەرنىڭ ئاخىرەتكە بولغان ئىمانى قانچىلىك سۇلاشسا، شەيتاننىڭ دامغا چۈشۈشمۇ شۇنچىلىك كۈچلۈك بولىدۇ.

② ئاللاھ تائالا بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىش ئارقىلىق ھەقىقەتتە ئۈمەتكە تەلىم بېرىۋاتىدۇ.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

رەببىڭنىڭ سۆزى راستلىق ۋە توغرىلىق جەھەتتە ۋايىغا يەتكەندۇر^①، ئۇنىڭ سۆزىنى ئۆزگەرتەلەيدىغان ھېچ كىشى يوقتۇر^②. ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر^③ [115]. ئەگەر سەن يەر يۈزىدىكى كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسىگە (يەنى كاپىرلارغا) ئىتائەت قىلساڭ، ئۇلار سېنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرۇۋېتىدۇ، ئۇلار پەقەت پەرەزگىلا ئەگىشىدۇ، يالغاننىلا سۆزلەيدۇ^④ [116]. (ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، سېنىڭ رەببىڭ ئۆزىنىڭ يولىدىن ئازغانلارنى ھەقىقەتەن ئوبدان بىلىدۇ، توغرا يول تاپقانلارنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ [117]. ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرگۈچى بولساڭلار، ئاللاھنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنى يەڭلار^⑤ [118].

① يەنى ئاللاھ تائالانىڭ كالامىدىكى ۋەقە ۋە خەۋەرلەر ھەق ۋە راستلىقىدا ۋايىغا يەتكەندۇر. شۇنىڭدەك ھۆكۈم قىلغان مەسىلە ۋە ئەھكاملىرىنىڭ ئادىللىقىدىمۇ كامالەتكە يەتكەندۇر. يەنى ئۇنىڭ ھەربىر بۇيرۇق ۋە چەكلىمىسى ئىنساپ ۋە ئادالەت ئۈستىگە قۇرۇلغان. چۈنكى ئۇ ئىنسانلارنى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە پايدىلىق بولغان ئىشلارغا بۇيرۇدى. ئۇلارنى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە زىيانلىق بولغان بارلىق نەرسىلەردىن چەكلىدى. ئىنسان ئۆزىنىڭ نادانلىقى ياكى شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشى بىلەن بۇ ھەقىقەتنى چۈشۈنەلمەي قالدى.

② يەنى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىنى ئۆزگەرتەلەيدىغان ھېچكىم يوق. چۈنكى ئاللاھتىن كۈچلۈك ھېچكىم يوق.

③ يەنى بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى، ئۇلارنىڭ ھەربىر ئىش - ھەرىكىتىنى بىلىپ تۇرغۇچى ئاللاھ ھەر بەندىگە قىلمىشىغا يارىشا جازا بېرىدۇ.

④ قۇرئان كەرىم بايان قىلغان بۇ ھەقىقەتلەرنى ھەر دەۋردە ئەمىلىيەتتە كۆرگىلى بولىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن گەرچە كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا ھېرىس بولساڭمۇ، (لېكىن) ئۇلارنىڭ تولىسى ئىمان ئېيتمايدۇ﴾. (سۈرە يۈسۈف 103 - ئايەت) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ھەق يولدا ماڭىدىغانلار ھەمىشە ئاز بولىدۇ. بۇنىڭدىن شۇنداق بىر ھەقىقەت ئايان بولىدۇكى، ھەق بىلەن باتىل كىشىلەرنىڭ ئاز - كۆپلىكى بىلەن ئەمەس، بەلكى دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن ئۆلچىنىدۇ. يەنى كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ تاللىغان يولى توغرا ۋە ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭ تاللىغىنى خاتا بولۇپ قالمايدۇ. مەزكۇر قۇرئانى ھەقىقەت بويىچە ھەق يولغا ئەگەشكەنلەرنىڭ سانى ئاز ۋە باتىلغا ئەگەشكەنلەرنىڭ سانى كۆپ بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىندۇر. بۇ نۇقتىنى تۆۋەندىكى ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ: «مېنىڭ ئۈممىتىم 73 پىرقىگە بۆلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ بىر پىرقىسى جەننەتكە كىرىدۇ، قالغىنى جەھەننەمگە كىرىدۇ.» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جەننەتكە كىرىدىغان پىرقىنى «مېنىڭ ۋە ساھابىلىرىمنىڭ يولىدا ماڭغۇچىلار» دەپ سۈپەتلىگەن. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4596 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2641 - ھەدىس)

⑤ يەنى ئوۋ ئوۋلىغان ياكى بوغۇزلىغان چاغدا ئاللاھنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ ئوۋلانغان ۋە بوغۇزلانغان ھايۋانلارنى يەڭلار. شەرتى شۇكى، ئۇ يېيىش چەكلەنمىگەن مۇباھ ھايۋانلاردىن بولسۇن. دېمەك، مۇشۇنداق چاغلاردا ئاللاھنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنمىغان بولسا، ئۇ مال ھالال ۋە پاك بولمايدۇ. ئەمما تۆۋەندىكى ئەھۋال مەزكۇر چەكلىمىگە كىرمەيدۇ. يەنى بۇ مالنى قاسساپ بوغۇزلىغان چاغدا ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئېيتقانمىدۇ ياكى ئېيتمىغانمىدۇ؟ دەپ گۇمان قىلىپ قالغان ئەھۋالدا، ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ يېسە بولىدۇ. ھەدىستە بايان قىلىنىشىچە، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «بەزى كىشىلەر بىزگە گۆش ئېلىپ كېلىدۇ (يەنى يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغان سەھرا ئەرەبلىرى، ئۇلار ئىسلامنىڭ ئەھكاملىرىدىن تولۇق خەۋەردار ئەمەس ئىدى) بىز ئۇلارنىڭ مالنى بوغۇزلىغاندا ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئالغان ياكى ئالمىغانلىقىنى بىلمەيمىز دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر بىسىمىللاھ دەپ يەڭلار» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 5507 - ھەدىس) يەنى شۇبھىلىنىپ قالغان ۋاقىتتا مۇشۇنداق قىلىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى ھەر قانداق ھايۋاننىڭ گۆشى بىسىمىللاھ دېيىش بىلەن ھالال بولۇپ قالىدۇ دېگەنلىك ئەمەس. بۇنىڭدىن شۇ ئايان بولىدۇكى، مۇسۇلمانلارنىڭ بازارلىرى ۋە دۇكانلىرىدا سېتىلىۋاتقان گۆشلەر ھالال دۇر. ئەگەر كىشى ئالدىغا كەلتۈرۈلگەن گۆشتىن شەكلىنىپ قالسا، يەيدىغان ۋاقىتتا بىسىمىللاھ دەپ يېسە بولىدۇ.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَهْرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

زۆرۈرىيەت بولمىغۇچە يېيىش ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنى ① ئاللاھ سىلەرگە ئوچۇق بايان قىلغان تۇرسا، ئاللاھنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى نېمىشقا يېمەيسىلەر؟ نۇرغۇن كىشىلەر نادانلىقتىن ئۆزىنىڭ نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىپ، (بۇ خىل مەسىلىلەردە) باشقىلارنى ئازدۇرىدۇ، شۈبھىسىزكى، سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ (شەئىي دەلىلسىز ھالال، ھارام دەپ ھۆكۈم قىلىپ) ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ [119]. ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن گۇناھلارنى تاشلاڭلار. شەكسىزكى، گۇناھ قىلىۋاتقان كىشىلەر ئۆز قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن (ئاخىرەتتە) جازاغا تارتىلىدۇ [120].

① بۇنىڭ تەپسىلاتى مۇشۇ سۈرىدە كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا سۈرىلەردە ۋە ھەدىسلەردە ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ تەپسىلاتى بايان قىلىندى. ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن باشقا ھەممە نەرسە ھالال دۇر. ھارام قىلىنغان ھايۋاننىڭ گۆشىدىن قاتتىق قىيىنچىلىقتا قالغان ۋاقىتتا جاننى ساقلاپ قالغىدەك يېيىش جايىزدۇر.

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لِيُوحِيَ إِلَىٰ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيَجْذِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأُحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئاللاھنىڭ ئىسمى ئېيتىلماي بوغۇزلانغان ھايۋانلارنى يېمەڭلار، ئۇنى يېيىش ئەلۋەتتە گۇناھتۇر^①. شۈبھىسىزكى، شەيتانلار ئۆز دوستلىرىنى (يەنى مۇشرىكلارنى ھالال - ھارام ئىشىدا) سىلەر بىلەن دەتالاش قىلىشقا ۋەسۋەسە قىلىدۇ (قۇترىتىدۇ)^②، ئەگەر ئۇلارغا بويسۇنساڭلار، سىلەر چوقۇم مۇشرىك بولۇپ قالسىلەر [121]. ئەسلىدە (مەنىۋى جەھەتتىن) ئۆلۈك (يەنى كاپىر) بولۇپ، بىز ئۇنى (يەنى ئىمان بىلەن) تىرىلدۈرگەن، ئۇنىڭغا كىشىلەر ئارىسىدا يۈرەلەيدىغان نۇر بەرگەن ئادەم بىلەن زۇلمەتلەر ئىچىدە (يەنى كۇفرىنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا) قېلىپ ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمىغان ئادەم ئوخشاشمۇ؟^③ كاپىرلارغا ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ئەنە شۇنداق چىرايلىق كۆرسىتىلدى [122].

① يەنى قەستەن ئاللاھنىڭ نامى تىلغا ئېلىنماي بوغۇزلانغان مالنىڭ گۆشىنى يېيىش گۇناھتۇر. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «بوغۇزلىغاندا ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئېيتىشنى ئۇنتۇپ قالغان كىشىنى پاسىق دېيىشكە بولمايدۇ.» ئىمام بۇخارىمۇ بۇ نۇقتىنى قوللايدۇ. مانا بۇ ھەنەفىيەلەرنىڭ تۇتقان يولىدۇر. ئەمما ئىمام شافىئىي: مۇسۇلمان بوغۇزلىغان مال مەيلى ئۇنى بوغۇزلىغاندا قەستەن بىسىمىلاھ دېمىسۇن ياكى ئۇنتۇپ قىلىپ دېمىسۇن ھەر ئىككى ھالەتتە ھالالدىر، دەيدۇ ۋە «ئۇنى يېيىش ئەلۋەتتە گۇناھتۇر» دېگەن ئايەت ئاللاھتىن باشقا بىرىنىڭ نامىنى ئېيتىپ بوغۇزلانغان مالنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ.

② شەيتانلار ئۆزىنىڭ دوستلىرى ئارقىلىق ئىغۋا تارقىتىپ: «مۇسۇلمانلار ئاللاھ ئۆلتۈرۈپ بەرگەننى (ئۆلۈكنى) ھارام دەپ يېمەيدۇ، ئۆز قوللىرى بىلەن ئۆلتۈرگەننى ھالال دەپ يەيدۇ، يەنە تېخى بىز ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى ئىزدەيمىز دەپ دەۋا قىلىدۇ» دېدى. ئۇلارغا جاۋابەن بۇ يەردە دېيىلدىكى، شەيتان ۋە ئۇنىڭ دوستلىرىنىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە ئالدىنماڭلار، بوغۇزلانماي ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننىڭ گۆشىنى يېيىش ھالال بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ ئاللاھنىڭ نامى ئېيتىلمىغان ھايۋان جۈملىسىدىن ھېسابلىنىدۇ (دېڭىز ھايۋانلىرىدىن ئۆزى ئۆلۈپ قالغانلىرى بۇنىڭ سىرتىدا، ئۇلار ھالالدىر).

③ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا كاپىرنى ئۆلۈك، مۇئمىننى تىرىك دەپ ئاتىدى. چۈنكى كاپىر كۇفرى - زالالەتنىڭ قاراڭغۇلۇقىدا قايىمۇقۇپ يۈرىدۇ، ئۇنىڭدىن چىقالماي ئاخىرى ھالاكەتكە دۇچار بولىدۇ. مۇئمىننىڭ قەلبىنى ئاللاھ تائالا ئىمان بىلەن تىرىلدۈرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ھاياتلىق يولى نۇرلۇق ۋە روشەن بولۇپ كېتىدۇ، ئۇ ئىمان ۋە ھىدايەت يولىدا ئىزچىل ماڭىدۇ، نەتىجىدە نىجاتلىققا ۋە مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدۇ.

بۇ نۇقتا تۆۋەندىكى ئايەتلەردىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ بېرىلگەن:

﴿ ئاللاھ ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئىگىسىدۇر، ئۇلارنى (كۇفرىنىڭ) قاراڭغۇلۇقلىرىدىن) ئىماننىڭ (يورۇقلۇقىغا) چىقىرىدۇ؛ كاپىرلارنىڭ دوستلىرى تاغۇت (يەنى ئاللاھتىن باشقا چوقۇنۇلغانلار) دۇر، تاغۇت ئۇلارنى (ئىماننىڭ) يورۇقلۇقىدىن چىقىرىپ (كۇفرىنىڭ) قاراڭغۇلۇقلىرىغا كىرگۈزىدۇ. ئەنە شۇلار دوزاخ

ئەھلىدۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر ﴿. (سۈرە بەقەرە 257 - ئايەت)

﴿ (كاپىرلار ۋە مۇئمىنلەردىن ئىبارەت) ئىككى پىرقە بار، (بىر پىرقە) ئەمگە ۋە گاسقا ئوخشايدۇ، (يەنە بىر پىرقە بولسا) كۆزى كۆرىدىغان، قۇلقى ئاڭلايدىغان ئادەمگە ئوخشايدۇ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالى بىر - بىرىگە ئوخشامدۇ؟ ئىبرەت ئالماسىلەر؟ ﴿. (سۈرە ھۇد 24 - ئايەت) ﴿ كور ئادەم بىلەن كۆزى ساق ئادەم (يەنى كاپىر بىلەن مۇئمىن) باراۋەر بولمايدۇ. زۇلمەت بىلەن نۇر (يەنى باتىل بىلەن ھەق) باراۋەر بولمايدۇ. سايە بىلەن ئىسسىق (يەنى جەننەت بىلەن دوزاخ) باراۋەر بولمايدۇ. تىرىكلەر بىلەن ئۆلۈكلەر (يەنى مۇئمىنلەر بىلەن كاپىرلار) باراۋەر بولمايدۇ. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ (ھەق دەۋەتنى) خالىغان كىشىلەرگە ئاڭلىتىدۇ. سەن قەبرىلەردىكىلەرگە (يەنى كاپىرلارغا) ئاڭلىتالمايسەن. سەن پەقەت بىر ئاگاھلاندىرغۇچىسەن ﴿. (سۈرە فاتىر 19 - دىن 23 - ئايەتكىچە)

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ
حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا
يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ
كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

شۇنىڭدەك (يەنى مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ كاتتىباشلىرىنى باش گۇناھكارلىرى قىلغىنىمىزدەك)، ھەربىر شەھەرنىڭ كاتتىباشلىرىنى ھىيلە - مىكر ئىشلىتىشى ئۈچۈن باش گۇناھكارلار قىلدۇق ①، ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرلىرى پەقەتلا ئۆزلىرىگە ياندى (يەنى ئۇلار ئۆز ھىيلە - مىكرلىرىنىڭ ۋابالىغا قالدۇ)، ئۇلار (بۇنى) سەزمەيدۇ ② [123]. ئۇلارغا (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) بىرەر مۆجىزە كەلسىلا، «بىزگىمۇ ئاللاھنىڭ ئەلچىلىرىگە بېرىلگەندەك مۆجىزە بېرىلمىگۈچە ③ (ئۇنىڭغا) ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» دەيدۇ. ئاللاھ پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى قەيەرگە ئورۇنلاشتۇرۇشنى (يەنى كىمگە بېرىشنى) ئوبدان بىلىدۇ ④، (بۇ) گۇناھكارلار ئۆزلىرى ئىشلەتكەن ھىيلە - مىكرلەر تۈپەيلىدىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا خارلىققا ۋە قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ [124]. ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆڭلى - كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن كېڭەيتىدۇ (يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمانغا كېڭەيتىپ بېرىدۇ)، ئاللاھ كىمنى ئازدۇرۇشنى ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭ كۆڭلى - كۆكسىنى شۇنچە تارايىتىۋېتىدۇكى، ئۇنىڭ ئىچى گويا ئاسمانغا تېز ئۆرلەۋاتقانداك سىقىلىدۇ ⑤، ئىمان ئېيتمايدىغانلارغا ئاللاھ مۇشۇنداق ئازابنى مۇسەللەت قىلىدۇ ⑥ [125]. (ئى پەيغەمبەر!) بۇ (ئىسلام دىنى) پەرۋەردىگارنىڭ توغرا يولىدۇر، ئىبەرەت ئالىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق ئوچۇق بايان قىلدۇق [126].

① ﴿ أَكْبَرٍ ﴾ بولسا " أَكْبَرٍ " نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. ئۇنىڭدىن كاپىر ۋە پاسقىلارنىڭ سەردار ۋە كاتتىباشلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى ئۇلار پەيغەمبەرلەر ۋە ھەقىقە دەۋەت قىلغۇچىلارغا مۇخالىپەتچىلىك قىلىشتا باشلامچى ۋە ھەممىنىڭ ئالدىدا ماڭغۇچىلاردۇر، ئاۋام - خەلق بولسا ئۇلارغا ئەگەشكۈچىلەردۇر، شۇڭا ئۇلار ئاللاھىدە تىلغا ئېلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇنداق كىشىلەر جەمئىيەتتە مال - دۇنيا، ھوقۇق - مەنسەپ، جەمەت ۋە يۈز - ئابروى جەھەتتىن يۇقىرى ماقامدا تۇرىدىغان كىشىلەر بولغاچقا، ھەقىقەتكە قارشى تۇرۇشتىمۇ باشلامچى بولۇپ، ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. (بۇ مەزمۇن سۈرە سەبەئ 31 - ئايەتتىن 33 - ئايەتكىچە، سۈرە زۇخروف 23 - ، سۈرە نۇھ 22 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىنغان)

② يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يامانلىقلىرىنىڭ ۋابالىغا، شۇنىڭدەك ئۆزلىرىگە ئەگەشكەنلەرنىڭ ۋابالىغا قالدۇ. دېمەك ئۆزلىرىنىڭ گۇناھىنى ۋە ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالىدۇ. (سۈرە ئەنكەبۇت 13 - ۋە سۈرە نەھل 25 - ئايەتكە قارالسۇن)

③ يەنى بىزگىمۇ پەرىشتىلەر ۋەھىي ئېلىپ كېلىپ، باشلىرىمىزغا پەيغەمبەرلىك تاجىنى كەيدۈرمىگۈچە، ئۇنىڭغا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز.

④ يەنى كىمنى پەيغەمبەر قىلىش ھەققىدە قارار قىلىش ئاللاھقا خاستۇر. چۈنكى ئۇ ھەر ئىشنىڭ ھېكمىتى ۋە پايدىسىنى ئوبدان بىلىدۇ، يەنە كىمنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە لايىق ئىكەنلىكىمۇ ئۇنىڭغا مەلۇمدۇر. پەيغەمبەرلىكىگە مەككىنىڭ قايسىبىر دۆلەتمەن ئادىمى لايىقمۇ؟ ياكى ئابدۇللاھنىڭ ئوغلى، ئامىنەنىڭ يېتىم بالىسىمۇ؟ بۇنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ.

⑤ يەنى ئىنسان ئۈچۈن ھەر قانچە كۈچەپمۇ ئاسمانغا ئۆرلەش مۇمكىن بولمىغاندەك، ئاللاھ قەلبىنى تار قىلغان ئادەمنىڭ قەلبىگە ئىماننى كىرگۈزۈشمۇ مۇمكىن ئەمەس. پەقەت ئاللاھ دىلىنى ئىمانغا كېڭەيتىپ بەرگەن ئادەملا ھىدايەت تاپالايدۇ.

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا ئازدۇرۇشنى ئىرادە قىلغان ئادەمنىڭ كۆڭلى - كۆكسىنى تارايىتۋەتكەندەك، ئىمان ئېيتىشقا ئۇنىمايدىغانلارنىڭ ئۈستىگە شەيتاننى ياكى ئازابنى ياكى خارلىقنى، ناپاكلىقنى مۇسەللەت قىلىپ قويدۇ. ﴿الرَّجْسَ﴾ دېگەن ناپاكلىق، خارلىق، ئازاب ياكى شەيتاننىڭ ئۇلارغا مۇسەللەت قىلىنغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

* لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا يَمَعَشَرَ الْجَنِّ قَدِ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَّغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾

پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىدا ئۇلارغا دارۇسسالام (تىنچلىق يۇرتى بولغان جەننەت) بار^①، ئۇلارنىڭ قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرى يۈزىسىدىن ئاللاھ ئۇلارغا مەدەتكاردۇر [127]. ئاللاھ (ئىنسانلار ۋە جىنلارنى ھېساب ئۈچۈن) تولۇق يىغىدىغان كۈنى: «ئى جىنلار (تائىپىسىدىن بولغان شەيتانلار) جامائەسى! سىلەر ھەقىقەتەن نۇرغۇن ئادەملەرنى ئازدۇردۇڭلار»^② (دەيدۇ). ئۇلارنىڭ ئىنسانلاردىن بولغان دوستلىرى: «ئى رەببىمىز! بىز بىر - بىرىمىزدىن پايدىلاندىق»^③، بىز ئەمدى سەن بەلگىلىگەن ۋاقىتقا (يەنى قىيامەت كۈنىگە) يەتتۇق»^④ دەيدۇ، ئاللاھ: «دوزاخ سىلەرنىڭ جايىڭلاردۇر، سىلەر ئۇ يەردە مەڭگۈ قالسىلەر، پەقەت ئاللاھ خالىغان ۋاقىتتا بۇنىڭدىن مۇستەسنا»^⑤ دەيدۇ. شۈبھىسىزكى، سېنىڭ پەرۋەردىگارنىڭ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر [128].

① ئاللاھ تائالا بۇ يەردە جەننەتنى دارۇسسالام يەنى تىنچلىق يۇرتى دەپ سۈپەتلىدى. چۈنكى، دۇنيادا مۇئمىنلەر كۇفىرى - زالالەت يوللىرىدىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇپ، ئىمان ۋە ھىدايەتتىن ئىبارەت توغرا يولدا مېڭىپ سالامەت قالغانلىقى ئۈچۈن، ئاخىرەتتىمۇ ئۆزلىرى ئۈچۈن تەييارلانغان تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىك يۇرتى بولغان جەننەتتە سالامەت ياشايدۇ. ئەمەللىرى يۈزىسىدىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ياردەمچىسى ۋە مەدەتكارى بولىدۇ.

② يەنى سىلەر ئىنسانلاردىن نۇرغۇن ئادەملەرنى ئازدۇرۇپ، ئۆزۈڭلارغا ئەگەشكۈچى قىلىۋالدىڭلار. سۈرە ياسىندا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەرگە (پەيغەمبەرلىرىم ئارقىلىق): (ئى ئادەم بالىلىرى! شەيتانغا چوقۇنماڭلار، ئۇ ھەقىقەتەن سىلەرگە ئاشكارا دۈشمەندۇر، ماڭلا ئىبادەت قىلىڭلار، بۇ توغرا يولدۇر) دەپ تەۋسىيە قىلىمىدۇمۇ؟ شۈبھىسىزكى، شەيتان سىلەردىن نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇردى، (بۇنى) چۈشەنمەيسىلەر؟﴾ (سۈرە ياسىن 60 - ، 62 - ئايەتلەر)

③ جىنلار ۋە ئىنسانلار بىر - بىرىدىن قانداق پايدىلاندى ۋە نېمە پايدا ئالدى؟ تەپسىرلەردە بۇنىڭ ئىككى خىل ئۇقۇمى قەيت قىلىنغان بولۇپ، بىرىنچىسى: جىنلارنىڭ ئىنسانلاردىن پايدىلانغانلىقى ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ ئەگەشكۈچىسى قىلىش بىلەن ھۇزۇرلىنىشىدۇر. ئىنسانلارنىڭ جىنلاردىن پايدىلانغانلىقى شۇكى، شەيتانلار چىرايلىق كۆرسەتكەن گۇناھلارنى ئىنسانلارنىڭ قوبۇل قىلغانلىقى ۋە گۇناھلارنىڭ لەززىتىگە چۆمۈپ ياشىغانلىقىدۇر. ئىككىنچىسى: جىن - شەيتانلار تەرىپىدىن تارقىتىلغان غەيبىي خەۋەرلەرگە ئىنسانلار ئىشەنگەن، مانا بۇ جىنلارنىڭ ئىنسانلارنى ئالداپ پايدىلانغانلىقىدۇر. ئەمما ئىنسانلارنىڭ جىنلار تارقاتقان يالغان - ياۋىداق سۆزلەردىن ھۇزۇر ئالغانلىقى، كاھىنلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ ئۇ ئارقىلىق تاپاۋەت ۋە كىرىم قىلغانلىقى ئىنسانلارنىڭ جىنلاردىن پايدىلانغانلىقىدۇر.

④ يەنى ئۇلار: بىز دۇنيادىكى ۋاقىتتا ئىشەنمىگەن قىيامەت راستىنلا يۈز بەردى، دەيدۇ. ئۇنىڭغا جاۋابەن ئاللاھ تائالا: ﴿دوزاخ سىلەرنىڭ جايىڭلاردۇر﴾ دەيدۇ.

⑤ قۇرئان كەرىمدە تەكرار بايان قىلىنغان مەسىلىلەردىن بىرى شۇكى، ئاللاھنىڭ خالىغىنى بويىچە كاپىرلار جەھەننەمدە مەڭگۈ قالدۇ. مۇشۇ سەۋەبتىن خاتا چۈشەنچىدە بولماستىن، ئۇنى توغرا چۈشەنمەك لازىم. چۈنكى، بۇ يەردىكى ئىستىسنا ئاللاھ تائالانىڭ مۇتلەق ئىرادىسىنى بايان قىلىش ئۈچۈن كەلگەن بولۇپ، ئۇنى باشقا نەرسىگە باغلاشقا بولمايدۇ، چۈنكى ئەگەر ئاللاھ تائالا كاپىرلارنى جەھەننەمدىن چىقىرىشنى ئىرادە قىلسا، چىقىرىشقا قادىردۇر، ئۇ بۇنداق قىلىشتىن ئاجىزمۇ ئەمەستۇر، ھېچكىم ئۇنى بۇنىڭدىن توسۇۋالالمايدۇ. (ئەيسە تەپسىرى)

وَكَذَلِكَ نُؤَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَمَعَشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا وَعَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾

شۇنىڭدەك (يەنى جىنلارنىڭ شەيتانلىرىنى ئىنسانلارنىڭ كاپىرلىرىغا مۇسەللەت قىلىپ قويغىنىمىزدەك)، زالىملارنى قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن بىر - بىرىگە مۇسەللەت قىلىپ قويىمىز ① [129]. «ئى جىنلار ۋە ئىنسانلار جامائەسى! سىلەرگە ئۆز ئىچىڭلاردىن مېنىڭ ئايەتلىرىمنى بايان قىلىپ بېرىدىغان، بۇ كۈنۈڭلاردىكى ئۇچرىشىشتىن سىلەرنى ئاگاھلاندۇرىدىغان ئەلچىلەر كەلمىدىمۇ؟» ② (دېيىلگەندە)، ئۇلار: «(كەلگەن ئەمما بىز ئۇلارغا ئىشەنمىگەن گۇناھىمىزنى ئېتىراپ قىلىپ) ئۆزىمىزگە قارشى گۇۋاھلىق بېرىمىز» دەيدۇ. ئۇلارنى دۇنيا تىرىكچىلىكى ئالداپ قويغان ئىدى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقەتەن (دۇنيادا) كاپىر بولغانلىقىنى (ئېتىراپ قىلىپ) ئۆزلىرىگە قارشى گۇۋاھلىق بېرىدۇ ③ [130].

① بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى، ئۇلارنى جەھەننەمدە بىر - بىرىگە يېقىن قىلىمىز. ئىككىنچى مەنىسى، خۇددى بىز ئىنسانلار ئىچىدىكى زىيانكارلارغا ئۇلارنى ئازدۇرۇپتۇرىدىغان جىنلارنى مۇسەللەت قىلىپ قويغىنىمىزدەك (ئالدىنقى ئايەتتە تىلغا ئېلىندى)، جازالاش يۈزىدىن زالىملارنىڭمۇ بەزىسىنى بەزىسىگە مۇسەللەت قىلىپ قويىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىر زالىم يەنە بىر زالىمنى ھالاك قىلىدۇ. بىر زالىم ئارقىلىق يەنە بىر زالىمدىن ئىنتىقام ئېلىنىدۇ.

② جىنلار دىندا ئىنسانلارغا كەلگەن پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىدۇ. چۈنكى، جىنلارغا ئايرىم پەيغەمبەر كەلمىگەن. ئەمما جىنلارنىڭ ئىچىدە پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋىتىنى يەتكۈزىدىغان ئاگاھلاندۇرغۇچىلار بولۇپ تۇرغان. ئۇلار ئۆز قەۋمىدىن بولغان جىنلارنى ئاللاھ تەرەپكە دەۋەت قىلىپ تۇرغان ۋە شۇنداق داۋام قىلىدۇ. مۇنداق بىر قاراش باركى، جىنلار ئىنسانلار يارىتىلىشتىن ئىلگىرىمۇ مەۋجۇت ئىدى، شۇ چاغلاردا ئۇلارغا پەيغەمبەر كەلگەن بولۇشى ۋە ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغاندىن كېيىن ئىنسانلاردىن بولغان پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىشكە باشلىغان بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىندۇر. ئەلۋەتتە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بارلىق جىنلار ۋە ئىنسانلارغا پەيغەمبەر بولۇپ كەلگەن، بۇنىڭدا ھېچ شۈبھە يوقتۇر.

③ مەھشەر مەيدانىدا كاپىرلار پوزىتسىيەسىنى ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ. بىردەم ئۆزلىرىنىڭ مۇشرىك بولغانلىقىنى ئىنكار قىلسا، (سۈرە نەئام 23 - ئايەتتە كەلگەندەك) بىردەم ئېتىراپ قىلىشتىن باشقا چارە تاپالمايدۇ. بۇ ئايەتتە ئېتىراپ قىلغانلىقى بايان قىلىندى.

ذَلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَفِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلَكَلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَفِيلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ
الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَاءُ يُدْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَةِ قَوْمٍ آخِرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ
وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

بۇ (پەيغەمبەر ئەۋەتتىش) شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، رەببىڭ شەھەرلەر ئاھالىلىرىنى (ئۇلارغا پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىپ ئاگاھلاندۇرماستىن) غەپلەتتە تۇرغان ۋاقتىدا كۇفرلىقى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلغان ئەمەس ① [131]. ھەر ئادەمنىڭ قىلغان ئەمەلىگە يارىشا دەرىجىسى بولىدۇ، پەرۋەردىگارىڭ ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن غاپىل ئەمەستۇر ② [132]. پەرۋەردىگارىڭ (ھېچكىمگە) موھتاج ئەمەستۇر، رەھمەت ئىگىسىدۇر ③. ئەگەر ئۇ خالىسا، سىلەرنى ھالاك قىلىۋېتىپ، سىلەرنى خۇددى باشقا بىر قەۋمنىڭ نەسلىدىن پەيدا قىلغاندەك، سىلەردىن كېيىن ئورنۇڭلارغا ئۆزى خالىغان باشقا بىر قەۋمنى قويىدۇ ④ [133]. شەكسىزكى، سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان (قىيامەت، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش قاتارلىق) ئىشلار چوقۇم مەيدانغا كېلىدۇ، سىلەر ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر ⑤ [134].

① يەنى ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتىش ئارقىلىق دەلىل - ئىسپات ھازىرلىماي تۇرۇپ كىشىلەرنى ھالاك قىلمايدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە فاتىر 24 - ، سۈرە نەھل 26 - ، سۈرە ئىسرا 15 - ۋە سۈرە مۇلك 8 - 9 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى.

② يەنى ھەربىر جىن ۋە ئىنساننىڭ قىلمىشىغا قارىتا دەرىجىسى پەرقلىق بولىدۇ. دېمەك، جىنلارمۇ ئىنسانلارغا ئوخشاش جەننەتتىكى ۋە دوزىخى دەپ ئايرىلىدۇ.

③ كەرەملىك ئاللاھ بارلىق مەخلۇقاتلىرىدىن ھەممە جەھەتتە بەھاجەتتۇر. ئۇلارغا موھتاج ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىبادەتلىرىگىمۇ ئېھتىياجى يوقتۇر. ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتقانلىقى ئاللاھقا پايدا ئېلىپ كەلمەيدۇ، شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ كاپىر بولغانلىقىمۇ ئاللاھقا زىيان ئېلىپ كېلەلمەيدۇ. ئۇ شۇ قەدەر ئۇلۇغ ۋە بەھاجەت تۇرۇپمۇ، يەنە مەخلۇقاتلىرىغا رەھىمدىلدۇر. ئۇنىڭ بەھاجەتلىكى مەخلۇقاتلىرىغا رەھىم - شەپقەت قىلىشقا توسالغۇ بولمايدۇ.

④ بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ چەكسىز كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە قۇدرىتىنى نامايان قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىلگىرىكى قەۋملەرنى خۇددى خاتا ھەرىپنى قەغەز يۈزىدىن ئۆچۈرگەندەك يەر يۈزىدىن يوق قىلدى، ئۇلارنىڭ ئورنىغا باشقا قەۋملەرنى ياراتتى، ئۇ ھازىرمۇ سىلەرنى ھالاك قىلىۋېتىپ، ئورنۇڭلارغا سىلەرگە ئوخشىمايدىغان باشقا قەۋملەرنى يارىتىشقا ئەلۋەتتە قادىردۇر. (بۇ ھەقتە سۈرە نىسا 133 - ، سۈرە ئىبراھىم 20 - ، سۈرە فاتىر 15 - ۋە سۈرە مۇھەممەد 38 - ئايەتلەرگە قارالسۇن)

⑤ «سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان قىيامەت» يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، جازالىنىش ياكى مۇكاپاتلىنىش قاتارلىقلار چوقۇم مەيدانغا كېلىدۇ. «سىلەر ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر» دېگەننىڭ يەنە بىر مەنىسى «سىلەر ئاللاھنى ھەرگىز ئاجىز قىلالمايسىلەر» يەنى سىلەر چىرىپ تۇپراققا ئايلىنىپ كەتسەڭلارمۇ، ھەتتا زەررىگە ئايلىنىپ كەتسەڭلارمۇ، ئاللاھ تائالا سىلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىردۇر.

قُلْ يَفْقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ اِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيْبًا فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِرِزْقِهِمْ وَهٰذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئى قەۋمىم! سىلەر ئۆز يولۇڭلار بويىچە ئىش قىلىۋېرىڭلار (يەنى كۇفردا ۋە گۇناھتا چىڭ تۇرىۋېرىڭلار)، مەنمۇ (ئۆز يولۇم بويىچە) ئىش قىلىۋېرىي (يەنى مەنمۇ ئۆز دەۋىتىمدە چىڭ تۇراي) ①. ئاخىرەتتە كىمنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولىدىغانلىقىنى ئۇزۇنغا قالماي بىلىسىلەر. شۇ ئېنىقكى، زالىملار ھەرگىز مەقسىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ» ② [135]. ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) ئاللاھ ياراتقان ئېكىنلەردىن ۋە چارۋىلاردىن (يەنى تۆگە، كالا، قويلاردىن) ئاللاھ ئۈچۈن بىر نېسبە (يەنە بۇتلىرى ئۈچۈن بىر نېسبە) ئايرىپ قويۇپ، ئۆزلىرىچە (ھېچقانداق دەلىلسىزلا): «بۇ ئاللاھ ئۈچۈندۇر، بۇ مەبۇدلىرىمىز ئۈچۈندۇر» ③ دېدى. (ئۇلارنىڭ قارشىچە) بۇتلىرىنىڭ نېسبۇسىدىن ئاللاھنىڭكىگە قوشۇشقا بولمايتتى ④، (ئەمما) ئاللاھنىڭ نېسبۇسىدىن بۇتلىرىنىڭكىگە قوشۇشقا بولاتتى (مۇشرىكلار ئاللاھقا ئاتىغان نېسبۇدىن بۇتلارغا ئاتىغان نېسبۇگە بىرەر نەرسە قوشۇلۇپ قالسا، ئۇنى بۇتلىرىنىڭ نېسبۇسى ئىچىدە قالدۇراتتى ۋە ئاللاھ باي، بۇنىڭغا موھتاج ئەمەس، دەيتتى. بۇتلىرىغا ئاتىغان نېسبۇدىن ئاللاھقا ئاتىغان نېسبۇگە بىرەر نەرسە قوشۇلۇپ قالسا، ئۇنى بۇتلىرىنىڭ نېسبۇسىگە قايتۇرۇۋېتەتتى) ⑤. ئۇلارنىڭ (بۇ) ھۆكىمى نېمىدېگەن قەبىھ! [136]

① بۇ يەردىكى بۇيرۇق كۇفرى ۋە گۇناھتا چىڭ تۇرۇشقا بېرىلگەن رۇخسەت ئەمەس، بەلكى قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. بۇ نۇقتا كېيىنكى ئايەتتە تېخىمۇ روشەن بولىدۇ. مەسىلەن: يەنە بىر سۈرىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىمان ئېيتمايدىغانلارغا ئېيتقىنىكى، (سىلەر ئۆز يولۇڭلار بويىچە ھەرىكەت قىلىڭلار، بىزمۇ ئۆز يولۇمىز بويىچە ھەرىكەت قىلايلى. سىلەر (ئىشىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىنى) كۈتۈڭلار، بىزمۇ ئەلۋەتتە (شۇنى) كۈتىمىز)﴾. (سۈرە ھۇد 121، 122 - ئايەتلەر)

② ئەمىلىيەتتە مەلۇم مۇددەتتىن كېيىن ئاللاھ تائالا ئۆز ۋەدىسىنىڭ راستلىقىنى ھەقىقەتەن ئىسپاتلاپ كۆرسەتتى. مەسىلەن: ھىجرىيىنىڭ 8 - يىلى مەككە پەتھى قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەرەب قەبىلىلىرى بەس - بەستە مۇسۇلمان بولۇشقا باشلىدى، پۈتۈن ئەرەب يېرىم ئارىلى مۇسۇلمانلارنىڭ كونتروللىقىغا ئۆتتى، شۇنىڭدىن كېيىن ئىسلامنىڭ دائىرىسى كېڭىيىپ باردى.

③ بۇ ئايەتتە مۇشرىكلار ئۆزلىرى تۇزۇۋالغان خاتا ئېتىقاد ۋە ئەمەللەرنىڭ مىسالى بايان قىلىندى. ئۇلار زېمىندىن چىققان زىرائەت ۋە چارۋا - ماللارنىڭ بىر قىسمىنى ئاللاھ ئۈچۈن، يەنە بىر قىسمىنى مۆرىمەس بۇتلىرى ئۈچۈن ئاتاپ ئايرىپ قوياتتى. ئاللاھقا ئاتاپ ئايرىغان نەرسىلىرىنى مېھمانلارغا، پېقىر - مىسكىنلەرگە ۋە يەنە ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلىشقا ئىشلىتەتتى. بۇتلارغا ئاتاپ ئايرىغان نەرسىلىرىنى بۇتلار ئەتراپىدىكى خادىملارغا ۋە ئۇلارنىڭ ئېھتىياجلىرىغا ئىشلىتەتتى. ئەگەر بۇتلارغا ئاتىغان زىرائەتلەردىن كۈتكەندەك مول - ھوسۇل ئالماي قالسا، ئاللاھقا ئاتىغان نەرسىلەردىن ئېلىپ، تولۇقلاپ قوياتتى، ئەگەر ئىش بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ قالسا، ئاللاھ دېگەن باي دەپ، بۇتلارغا ئاتىغان نەرسىلەردىن ئاللاھقا ئاتىغان نەرسىلەرگە قوشۇپ قويمايتتى.

④ ئەگەر ئاللاھقا ئاتىغان زىرائەتلەردىن مول - ھوسۇل ئاز چىقىپ قالسا، بۇتلارغا ئاتىغان نەرسىلەردىن سەدىقە ۋە خەير - ساخاۋەت قىلمايتتى.

⑤ بۇتلارغا ئاتىغان نەرسىلەر كەم بولۇپ قالسا، ئاللاھقا ئاتىغان نەرسىلەردىن ئېلىپ، بۇتلارغا، ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى خىزمەتكارلارغا ۋە ئۇلارنىڭ ئېھتىياجلىرىغا ئىشلىتەتتى. يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىدا بۇتلارغا بولغان ھۆرمەت ۋە قورقۇش ئاللاھقا بولغان ھۆرمەت ۋە قورقۇشتىن ئۈستۈن ئىدى. بۇ خىل ئەھۋال بۈگۈنكى مۇشرىكلارنىڭ ئادەتلىرىدىمۇ تېپىلىدۇ.

وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمُ شُرَكَاءَهُمْ لِيُزْذَوْهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ط وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٧٧﴾ وَقَالُوا هَذِهِ أُنْعَمٌ وَحَرْتٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَّشَاءَ بَزَعِمِهِمْ وَأَنْعَمٌ حَرِمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَمٌ لَا يَذْكُرُونَ أَسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٧٨﴾

مۇشرىكلارنىڭ شېرىكلىرى (بولمىش شەيتانلار) مۇشرىكلارنى ھالاك قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ دىنىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش ئۈچۈن ①، يۇقىرىقىدەك (يەنى ئاللاھقا ۋە بۇتلارغا نېسەۋە ئايرىپ قويۇشنى چىرايلىق كۆرسەتكەندەك) ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرىغا بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈشنى چىرايلىق كۆرسەتتى ②. ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئۇلار بۇ (قەبىھ ئىش)نى قىلالمايتتى ③. شۇڭا سەن ئۇلارنى (ئاللاھ نامىدىن) ئويدۇرغان يالغانلىرى بىلەن بىللە قويۇپ تۇرغىن [137]. ئۇلار ئۆز گۇمانىچە (ئاللاھ شۇنداق بۇيرۇغان دەپ) ئاللاھ نامىدىن يالغاننى ئويدۇرۇپ: «بۇ ھايۋانلار ۋە ئېكىنلەر (مەبۇدلىرىمىزغا خاس بولۇپ، باشقىلارغا) ھارامدۇر، ئۇلارنى پەقەت بىز خالىغان ئادەملەرلا يەيدۇ» ④، بۇ (بىر قىسىم) ھايۋانلارنى مىنىش ھارامدۇر ⑤، بۇ (بىر قىسىم) ھايۋانلارنى بوغۇزلىغاندا، ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئېيتىشقا بولمايدۇ» ⑥ دېدى. پات يېقىندا ئاللاھ ئۇلارنى ئويدۇرغان يالغانلىرى ئۈچۈن جازالايىدۇ [138].

① يەنى ئۇلارنىڭ دىنىنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ئارقىلىق قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىش ئۈچۈن.

② بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ قىزلىرىنى تىرىك كۆمۈۋەتكەنلىكى ياكى بۇتلارغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىۋەتكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

③ يەنى ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئىرادە ۋە ئىختىيار ئەركىنلىكىنى تارتىۋالسا، شەكسىزكى، ئۇلار مەزكۇر ئىشلارنى قىلالمىغان بولاتتى. كىشىلەرنىڭ ئىختىيار ئەركىنلىكىنى تارتىۋېلىش مەجبۇرلىغانلىق بولاتتى. مەجبۇرلاش بىلەن ئىنساننى سىنىغىلى بولمايتتى، ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ئىرادە ۋە ئىختىيار ئەركىنلىكى بېرىش ئارقىلىق ئۇنى سىناشنى خالايتتى، شۇڭا ئاللاھ تائالا ئىنساننى مەجبۇرلىمىدى.

④ بۇ ئايەتتە جاھىلىيەت دەۋرىگە تەۋە خاتا قانۇن - تۈزۈملەرنىڭ ئۈچ خىل شەكلى بايان قىلىندى: بىرىنچى شەكلى شۇكى، ئۇلار ئۆزلىرىچە: بۇ چارۋا مال ياكى پالانى ئېتىزلىقتىكى زىرائەت چەكلەنگەن. ئۇنى پەقەت بىز رۇخسەت قىلغانلارلا ئىستىمال قىلالايدۇ. بۇ رۇخسەت بۇتلارنىڭ خادىملىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكىلەرگىلا بېرىلىدۇ، دەيتتى. ﴿حِجْرٌ﴾ "مَمْنُوعٌ" يەنى ھارام، چەكلەنگەن دېگەن مەنىدە.

⑤ ئىككىنچى شەكلى، بىر نەچچە خىل چارۋا - ماللارنى بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتاپ، ئەركىن قويۇپ بېرەتتى، ئۇلارنى ئېتىز ئىشلىرىغىمۇ سالمايتتى ھەم مىنمەيتتى. مەسىلەن: يۇقىرىدا بايان قىلىنغان «بۇھەيرە، سائىبە» قاتارلىق تۆگىلەرگە ئوخشاش.

⑥ ئۈچىنچى شەكلى، ئۇلار مال بوغۇزلىغاندا پەقەت ئۆز بۇتلارنىڭ نامىنى تىلغا ئالاتتى، ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئالمايتتى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار ئۇ ھايۋانلارغا مىنىپ، ھەجگىمۇ بارمايتتى، يەنى ئۇلارنى ھەج سەپىرى ئۈچۈنمۇ ئىشلەتمەيتتى. مەزكۇر بەھۇدە تۈزۈملەرنىڭ ھەممىنى ئۇلار ئۆزلىرى ئويدۇرۇپ چىقارغان تۇرۇپ، يەنە ئاللاھ تائالا نامىدىن يالغاننى ئويدۇرۇپ، بىز بۇ ئىشلارنى

ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى بويىچە قىلىۋاتىمىز دەپ دەۋا قىلاتتى.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

ئۇلار يەنە: «بۇ ھايۋانلارنىڭ قورساقلىرىدىكى بالىلىرى بىزنىڭ ئەركەكلىرىمىزگە خاستۇر، ئاياللىرىمىزغا ھارامدۇر، ئەگەر تۇغۇلغان ھايۋان ئۆلۈك بولسا، ئۇ چاغدا، بۇ (ئەرلەر بىلەن ئاياللار ئارىسىدا) ئورتاقتۇر (يەنى ئۇنى ھەممەيلەن تەڭ يەيدۇ) دېيىشتى (يەنى ھالال - ھارامنى تەيىنلەشتى) ①. يېقىندا ئاللاھ ئۇلارنى ئويدۇرغان يالغانلىرى ئۈچۈن جازالايىدۇ ②. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر [139]. ھاماقەتلىكى ۋە نادانلىقىدىن بالىلىرىنى ئۆلتۈرگەن ۋە ئاللاھ نامىدىن يالغان ئېيتىپ، ئاللاھ رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ھارام قىلىۋالغان كىشىلەر ھەقىقەتەن زىيان تارتتى، ئۇلار راستتىنلا ئېزىپ كەتتى، ھىدايەت تاپمىدى [140].

- ① بۇ ئۇلارنىڭ ئويدۇرمىلىرىنىڭ يەنە بىر شەكلى بولۇپ، ئۇلار بۇتلىرىنىڭ نامىغا ئاتاپ ئايرىپ قويغان ھايۋانلارنىڭ بىر قىسمى توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقىرىپ: بۇ ھايۋانلارنىڭ سۈتى ۋە قورساقلىرىدىكى بالىلىرى ئەرلەرگە ھالالدىر، ئاياللارغا ھارامدۇر، دەيتتى. ئەگەر ئۇ ھايۋاننىڭ بالىسى ئۆلۈك تۇغۇلۇپ قالسا، ئۇلار ئۆزلىرىچە: بۇنى يېيىشتە ئەر - ئايال ھەممىسى باراۋەر، ھەر ئىككىسىگە ھالالدىر، دەيتتى.
- ② يەنى يالغان ئېيتقان ۋە ئاللاھقا يالغاننى چاپلىغانلارنى يېقىن كەلگۈسىدە ئاللاھ جازالايىدۇ. ئاللاھ ئۆزىنىڭ ھۆكۈم قىلغان ئىشلىرىدا ھېكمەتلىك زاتتۇر، بەندىلىرىنىڭ قىلمىشلىرىدىن تولۇق خەۋەرداردۇر. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىسمى ۋە ھېكمىتى بويىچە جازالايىدۇ ۋە مۇكاپاتلايدۇ.

* وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مَتَشَدِّبَهَا وَغَيْرَ مُتَشَدِّبِهِ كَلُوا مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَعَآثُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةٌ وَفَرَسَاتٌ لِّكُلِّ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾

ئاللاھ بېدىشلىك ۋە بېدىشسىز باغلارنى بەرپا قىلغان، مېۋىلىرى (رەڭگى، تەمى، ھەجمى ۋە پۇرقى) بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان خورما دەرەخلىرىنى، زىرائەتلەرنى ①، (ياپراقلىرى) بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان ②، (مېۋىسى ۋە تەمى) ئوخشىمايدىغان زەيتۇن ۋە ئانارنى ياراتقان زاتتۇر. مېۋىلىگەندە ئۇلاردىن يەڭلار، مېۋە (نىڭ ھوسۇلى) نى يىغقان كۈندە (يەنى يىغقان ۋاقىتتا)، ئۇنىڭ ھەققىنى (ئۆشۈرسىنى) ئادا قىلىڭلار ③، (يەپ - ئىچىشتە ۋە پۇل - مال خەجلەشتە چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ) ئىسراپ قىلماڭلار ④، چۈنكى، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمايدۇ ⑤ [141]. ئاللاھ چارۋىلاردىن (يەنى تۆگە، كالا، قويلاردىن) يۈك كۆتۈرىدىغانلىرىنى، ياتقۇزۇپ بوغۇزلىنىدىغانلىرىنى (ياراتقان ئاللاھتۇر) ⑥. ئاللاھ سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن يەڭلار ⑦، شەيتاننىڭ ئارقىسىغا كىرمەڭلار ⑧، چۈنكى شەيتان سىلەرگە ئوپىئوچۇق دۈشمەندۇر [142].

① ﴿مَعْرُوشَاتٍ﴾ "عَرَشٌ" دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، تال - باراڭلىق، چەللە، بېدىشلىك دېگەن مەنىدە. «بېدىشلىك» دېگەندە ئۈزۈم، قاپاق ۋە كاۋا دېگەندەك پىلەكلىرى چەللە ئۈستىگە ئارتىلىدىغان باراڭلىق باغلار؛ «بېدىشسىز» دېگەن قوغۇن - تاۋۇزلارغا ئوخشاش پىلەكلىرى يەردە بولىدىغان مېۋىلىك باغلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دېمەك بېدىشلىك ۋە پىلەكلىك مېۋىلەرنى، دەرەختە پىشىدىغان خورمىغا ئوخشاش مېۋىلەرنى، ياپراقلىرى ئوخشىغان بىلەن تەملىرى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان زەيتۇن ۋە ئانار قاتارلىق ھەممە مېۋىلەرنى ياراتقۇچى ئاللاھ تائالادۇر.

② بۇ ئايەتنىڭ شەرھىسى 99 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

③ زىرائەتلەردىن مول - ھوسۇل يىغقاندا ۋە مېۋىلەرنى ئۈزگەندە ئۇلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىڭلار. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردىكى «ھەق» نەپلە سەدىقنى كۆرسىتىدۇ. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، پەرز سەدىقە يەنى ئۆشۈرنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر يامغۇر سۈيى بىلەن سۇغۇرىلىدىغان زېمىن بولسا، ئوندىن بىرى؛ ئەگەر كۆل، دەريا ۋە تۇرپا سۈيى بىلەن سۇغۇرىلىدىغان زېمىن بولسا، يىگىرمىدىن بىرى سەدىقە قىلىنىدۇ.

④ يەنى سىلەر سەدىقنى ھەددىدىن زىيادە كۆپ بېرىپ ئىسراپچىلىق قىلماڭلار، ئەتە ئۆزۈڭلەر ھاجەتمەن بولۇپ قالماڭلار. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، بۇ ئايەت ھاكىملارغا قارىتىلغان بولۇپ، سەدىقە ۋە زاكاتلارنى يىغىشتا چەكتىن ئېشىپ كەتمەڭلار، دېگەنلىك بولىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ قارىشىچە، بۇ ئايەتنىڭ بايان قىلىش ئۇسلۇبىدىن قارىغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى «ئەقىل ۋە تەنگە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، سىلەر ھەددىدىن كۆپ يەپ ئىچىپ ئىسراپچىلىق قىلماڭلار» دېگەنلىك بولىدۇ. ئىسراپنىڭ بۇ ئۇقۇملىرى ئۆز ئورنىدا توغرىدۇر، شۇڭا ھەممىسى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى مۇمكىن. يەنە باشقا ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا يېمەك - ئىچمەكتە ئىسراپ قىلىشتىن توسىدۇ. بۇ يېمەك - ئىچمەكتىمۇ ئوتتۇراھال بولۇشنىڭ زۆرۈرلىكىنى، ئۇنىڭدا ھەددىدىن ئېشىش بولسا ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق

قىلغانلىق بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

⑤ شۇڭا ئىسراپچىلىق مەيلى سەدىقە ۋە خەير - ساخاۋەتتە بولسۇن ياكى باشقا نەرسىدە بولسۇن، ياخشى ئەھۋال ئەمەس. ھەر قانداق ئىشتا ئوتتۇرا ھال بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ ۋە تەكىتلىنىدۇ.

⑥ ئايەتتىكى ﴿ حُمُولَةً ﴾ «يۈك كۆتۈرىدىغانلار» تۈگە، ئات، خېچىر، كالا، ئىشەككە ئوخشاش چوڭ ۋە ئېگىز بويلۇق، ئۈستىگە يۈك ئارتقىلى بولىدىغان ھايۋانلارنى كۆرسىتىدۇ. ﴿ فَرْشًا ﴾ «يەرگە ياتقۇزۇلۇپ بوغۇزلىنىدىغان» قويغا ئوخشاش كىچىك، پاكىز بويلۇق، ئۈستىگە يۈك ئارتقىلى بولمايدىغان، سىلەر گۆشىنى يەيدىغان، سۈتمىنى ئىچىدىغان ھايۋانلارنى كۆرسىتىدۇ.

⑦ يەنى مېۋە، زىرائەت ۋە چارۋىلاردىن يەڭلەر، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا سىلەرگە رىزىق قىلىپ يارىتىپ بەرگەن ئوزۇقلۇقتۇر.

⑧ مۇشرىكلار شەيتانغا ئەگىشىپ، ھالال ھايۋانلارنىمۇ ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋېلىشتى. ئاللاھ ھالال قىلغان نەرسىنى ھارام قىلىۋېلىش، ھارام قىلغان نەرسىنى ھالال قىلىۋېلىش شەيتانغا ئەگەشكەنلىكتۇر.

تَمَنِيَةَ أَزْوَاجٍ مِّنَ الصَّانِئِينَ وَمِنَ الْمَعْرِئِينَ قُلْ أَلَذَّكَرِينَ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثِيَّاتِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَّاتِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾ وَمِنَ الْأَبِلِ الْأُنثِيَّاتِ وَمِنَ الْبَقَرِ الْأُنثِيَّاتِ قُلْ أَلَذَّكَرِينَ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثِيَّاتِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَّاتِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْتُكُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

(يېشى ھالال قىلىنغان) ئەركەك - چىشى سەككىز چارۋىنى (مۇ ئاللاھ ياراتتى) ①: قويدىن ئىككى (قوچقار ۋە ساغلىق)، ئۆچكىدىن ئىككى (تېكە ۋە ئۇرغاچى) ②. (ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئاللاھ (قوي بىلەن ئۆچكىدىن) ئىككى ئەركەكنى ھارام قىلدىمۇ؟ ياكى ئىككى چىشىنى ۋە ياكى ئىككى چىشىنىڭ قورسىقىدىكى قوزا بىلەن ئوغلاقنى ھارام قىلدىمۇ؟ ③ ئەگەر (سىلەر ئاللاھ بۇلارنى بىزگە ھارام قىلدى دېگەن سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، قېنى ماڭا (ئاللاھ تەرىپىدىن) بىرەر مەلۇمات ئېيتىپ بېرىڭلار! ④» [143] (ئاللاھ سىلەرگە ئەركەك - چىشى قىلىپ) تۆگىدىن ئىككىنى، كالىدىن ئىككىنى (ياراتتى) ⑤. (مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئاللاھ ئىككى ئەركەكنى ھارام قىلدىمۇ؟ ياكى ئىككى چىشىنى ۋە ياكى ئىككى چىشىنىڭ قورسىقىدىكى بوتلاق بىلەن موزايىنى ھارام قىلدىمۇ؟ ياكى ئاللاھ بۇنى سىلەرگە تەۋسىيە قىلغان چاغدا سىلەر ھازىرمىدىڭلار؟ ⑥ كىشىلەرنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن، بىلمەي تۇرۇپ ئاللاھ نامىدىن يالغان ئېيتقان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ ⑦ شۈبھىسىزكى، ئاللاھ زالىم قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ» [144].

① يەنى ئاللاھ تائالا چارۋىلاردىن ئەركەك - چىشى بولۇپ سەككىزنى ياراتتى. ﴿أَزْوَاجٍ﴾ بولسا "زۇج" نىڭ كۆپلۈكىدۇر. بىر جىنسىنىڭ ئەركەك ۋە چىشىسى "زۇج" (جۈپ) دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ ھەربىرى "زۇج" (جۈپ، جورا) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ھەربىرى يەنە بىرىنىڭ جۈپتى (جورسى) بولىدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى مۇشۇ ئورۇندىمۇ ﴿أَزْوَاجٍ﴾ «جۈپلەر» دېگەن سۆز "أَزْوَاجٍ" «نەپەر، خىل، ئىندىۋىد جانىۋار» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلدى. يەنى ئاللاھ تائالا 8 نەپەر جانىۋارنى ياراتتى، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ جۈپتىدۇر. دېمەك، مەنە سەككىز جۈپ ئەمەس، بەلكى سەككىز نەپەر دېگەنلىك بولىدۇ، بولمىسا، سەككىز جۈپ دەپ ئالغاندا جەمئىي 16 ھايۋان بولۇپ كېتىدۇ. بۇ ئاستىدىكى ئايەتكە زىت كېلىدۇ.

② بۇ يەردىكى «ئىككى» يۇقىرىدىكى «سەككىز» نى ئىزاھلاپ كەلگەن بولۇپ، ئەركەك ۋە چىشى ئىككىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا قويدىن ئىككى (قوچقار ۋە ساغلىق) نى، ئۆچكىدىن ئىككى (تېكە ۋە ئۇرغاچى) نى ياراتتى، دېگەن بولىدۇ. (قويغا ھەر خىل تىپتىكى قويلارمۇ كىرىدۇ)

③ مۇشرىكلار ھايۋانلارنىڭ بىر قىسمىنى ئۆز خاھىشى بويىچە ھارام قىلىۋالغانىكى، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن سوراۋاتىدۇ: ﴿ئاللاھ ئىككى ئەركەكنى ھارام قىلدىمۇ ياكى ئىككى چىشىنى ۋە ياكى ئىككى چىشىنىڭ قورسىقىدىكى قوزا بىلەن ئوغلاقنى ھارام قىلدىمۇ؟﴾ دېمەك، ئاللاھ تائالا بۇلاردىن ھېچبىرىنى ھارام قىلمىدى.

④ سىلەردە «بەھەر»، «سائىبە»، «ۋەسەلە»، ۋە «ھام» قاتارلىقلارنى ھارام دەيدىغانغا دەلىل - ئىسپات بولسا، كۆرسىتىپ بېقىڭلار! ئۇلارنى قايسى دەلىلگە ئاساسەن ھارام قىلىۋالدىڭلار!؟

⑤ بۇ يەردىكى «ئىككى» مۇ يۇقىرىدىكى «سەككىز» نى ئىزاھلاپ كەلگەن بولۇپ، ئەركەك ۋە چىشى ئىككىنى كۆرسىتىدۇ. يۇقىرىدىكىسى بىلەن قوشۇلۇپ، جەمئىي سەككىز بولىدۇ. يەنى تۆگە، كالا، قوي، ۋە ئۆچكىدىن ئەركەك - چىشى بولۇپ سەككىز نەپەر ھايۋان بولىدۇ.

⑥ يەنى سىلەر ئۆزۈڭلارچە ھايۋانلارنىڭ ئىچىدىن بەزىلىرىنى ھارام قىلىۋالسىلەر، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھاراملىقىنى بايان قىلغان چاغدا، سىلەر ئۇنىڭ دەرگاھىدا ھازىرمىدىڭلار؟ دېمەك، ئاللاھ تائالا ئۇ نەرسىلەرنى ھارام قىلغىنى يوق. بۇنىڭ ھەممىسى سىلەرنىڭ ئاللاھ تائالاغا چاپلىغان بوھتانلىرىڭلار ۋە ئويدۇرمىلىرىڭلاردىن ئىبارەت.

⑦ يەنى ئەنە شۇنداق كىشى ھەممىدىن چوڭ زالىمدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن ئەبۇ خۇزائە ئەمرۇ ئىبنى ئامىرنىڭ دوزاختا ئۈچەيلىرىنى سۆرەپ يۈرگەنلىكىنى كۆردۈم. ئۇ تۇنجى بولۇپ تۆگىلەرنى بۇتلارغا ئاتىغان ۋە بۇتلارغا ئىبادەت قىلغان كىشى ئىدى.» (سەھىھۇل بۇخارى 4623 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2856 - ھەدىس، تەپسىرى سۈرە مائىدە) ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ئۇ كەبىنى باشقۇرىدىغان خۇزائە قەبىلىسىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى تۇنجى بولۇپ ئۆزگەرتكەن، ھىجاز رايۇنىغا بۇتلارنى كىرگۈزۈپ كىشىلەرنى بۇتلارغا چوقۇنۇشقا، ئاللاھ تائالاغا بۇت ئارقىلىق يېقىنلىشىشقا چاقىرىغان، يۇقىرىدا دېيىلگەن خۇراپاتلىقلارنى يولغا قويغان كىشىدۇر. ئايەتنىڭ مەقسىتى شۇكى، ئاللاھ تائالا مەزكۇر سەككىز نەپەر ھايۋاننى يارىتىپ بەندىلىرىگە مەرھەمەت قىلدى. بىراق ئۇنىڭ بۇ ھايۋانلارنىڭ بەزىسىنى ئۆزىچە ھارام قىلىۋېلىشى ئاللاھنىڭ مەرھەمىتىنى رەت قىلغانلىق ھەم ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ.

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۗ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «ماڭا ۋەھىي قىلىنغان ئەھكاملار ئىچىدە، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان نەرسە ياكى ئېقىتىلغان قان ۋەياكى (ئەسلىدىن) پاسكىنىلىقى سەۋەبلىك (ھارام قىلىنغان) چوشقا گۆشى ۋە ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلىنىپ ①، گۇناھقا سەۋەب بولغان مالدىن باشقىسىنى ھېچكىمگە ھارام كۆرمەيمەن». كىمكى چارسىز قېلىپ ئۇلاردىن (يەنى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) لەززەتلىنىشنى كۆزلىمەي، (ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك مىقداردىن) ئاشۇرۇۋەتمەي يېسە (گۇناھ بولمايدۇ)، چۈنكى سېنىڭ رەببىڭ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [145].

① بۇ ئايەتتە تۆت ھارام قىلىنغان نەرسە تىلغا ئېلىندى، ئۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە بەقەرە 173 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىنىپ بولدى. بۇ يەردە ئىزاھات بېرىشكە تېگىشلىك نۇقتا شۇكى، بۇ ئايەتتە ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ تۆت ئىكەنلىكى چەكلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان يادىرىمچى سۆز بىلەن ئىپادىلەندى. بۇنىڭدىن كۆرۈنۈشتە مەزكۇر تۆت ھايۋاندىن باشقا ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى ھالال دېگەن ئۇقۇم چىقىپ قالدۇ. ھەقىقەت شۇكى، مەزكۇر تۆت ھايۋاندىن باشقا ھايۋانلارمۇ شەرىئەتتە ھارام قىلىنغان. ئۇنداقتا بۇ يەردە نېمىشقا تۆت نەرسىگە چەكلەپ قويۇلدى؟ ئەسلىدە بۇ ئايەتنىڭ بېشىدا مۇشەركىلارنىڭ خۇراپىيلىقلىرىغا رەددىيە بېرىلىۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە مۇشەركىلار ئۆزلىرىچە ھارام قىلىۋالغان بىر قىسىم ھايۋانلارمۇ تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، جۈملىنىڭ ئۇسلۇبى ۋە مەزمۇنىدا شۇنداق دېيىلىۋاتىدۇكى، ماڭا ۋەھىي قىلىنغان نەرسىلەردىن مەقسەت، مۇشەركىلار ئۆزلىرىچە ھارام قىلىۋالغان ھايۋانلارنىڭ ھارام ئەمەس، بەلكى ھالال ئىكەنلىكىنى بايان قىلىشتۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا ھاراملىقنى تىلغا ئالغان نەرسىلەر ئىچىدە ئۇ ھايۋانلار يوق. ئەگەر ئۇ ھايۋانلار ھارام بولغان بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىمۇ چوقۇم تىلغا ئالغان بولاتتى.

ئىمام شەۋكانى بۇ نۇقتىنى مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ: ئەگەر بۇ ئايەت مەككىدە چۈشمىگەن بولسا ئىدى، ئايەتتە قەيت قىلىنغان نەرسىلەرنىلا ھارام دېيىشكە بولاتتى. لېكىن ئۇنىڭدىن كېيىن قۇرئان كەرىم سۈرە مائىدىدە يەنە باشقا نەرسىلەرنىڭمۇ ھاراملىقىنى بايان قىلدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ھەدىسلەردە ئۇلاردىن باشقا نەرسىلەرنىڭمۇ ھاراملىقىنى بايان قىلدى، بۇلارمۇ مەزكۇر ھارام قىلىنغان نەرسىلەر قاتارىغا كىرىدۇ. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇچار قۇش ۋە ھايۋانلارنىڭ ھالال ۋە ھاراملىقىنى بىلىشنىڭ ئىككى خىل ئۇسۇلىنى بايان قىلدى، بۇ ئۇسۇللارمۇ سۈرە بەقەرە 173 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە ئىزاھلاندى. ﴿ فِسْقًا ﴾ دېگەن سۆز چۈشۈم كېلىش ھالىتىدە كەلدى. چۈنكى ئۇ «چوشقا گۆشى» دېگەن سۆزگە باغلىنىدۇ. مەنىسى " دُخِ عَلَى الْأَصْنَامِ " يەنى بۇتخانغا ئاتاپ ياكى بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتاپ، ئۇلارغا يېقىنلىشىش مەقسىتىدە بوغۇزلانغان ھايۋاننى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق ھايۋانلارنى بوغۇزلىغاندا، ئاللاھنىڭ نامىنى ئېيتسىمۇ، يەنىلا ھارام بولىدۇ. چۈنكى ئۇ ھايۋانلار ئاللاھقا يېقىنلىشىش مەقسىتىدە ئەمەس، بەلكى ئاللاھتىن غەيرىگە يېقىنلىشىش مەقسىتىدە بوغۇزلانغاندۇر. " فِسْقٌ " دېگەن پەرۋەدىگارىنىڭ ئىتائىتىدىن چەتنەشنى كۆرسىتىدۇ.

پەرۋەردىگار بىزنىڭ ئەمرى شۇكى، ھايۋانلارنى پەقەت ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ، ئاللاھقا يېقىنلىشىش ئۈچۈن بوغۇزلاڭلار. كىمكى ئۇنداق قىلمىسا، بوغۇزلانغىنى «گۇناھقا سەۋەب بولغان مال، بۇتلارغا ئاتاپ بوغۇزلانغان مال» بولۇپ، قىلمىشى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُرُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبِعْثِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٦٦﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَسِعَتْ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٦٧﴾

يەھۇدىيلارغا توم تۇياقلىق (يەنى تۆگە، تۆگىقۇشقا ئوخشاش ئاچا تۇياقلىق بولماي توم تۇياقلىق بولغان) ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىنى ھارام قىلدۇق ①، ئۇلارغا كالا ۋە قويلىرىنىڭ دۈمبىسىدىكى ياكى ئۈچەيلەردىكى ياكى سۆڭىكىگە چاپلىشىقلىق ياغلىرىدىن ② باشقا ياغلىرىنى ھارام قىلدۇق، ئۇلار (پەيغەمبەرلەرنى ئۆلتۈرۈش، جازانە قىلىش، كىشىلەرنىڭ مال - مۈلكىنى ناھەق يەۋېلىش قاتارلىق گۇناھلارنى سادىر قىلىپ) ھەددىدىن ئاشقانلىقى ئۈچۈن، ئاشۇ (پاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىش ئارقىلىق) ئۇلارنى جازالىدىق ③، بىز ئەلۋەتتە (بەرگەن خەۋەرلىرىمىزدە) راستچىلىمىز ④ [146]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) سېنى يالغانغا چىقارغان بولسا، سەن (ئۇلارغا): «رەببىڭلار (قىلمىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى ئالدىراپ جازالىمىغانلىقتىن) كەڭ رەھمەت ئىگىسىدۇر» ⑤، (ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە مەغرۇر بولماڭلاركى) ئۇنىڭ ئازابى گۇناھكار قەۋمىدىن قايتۇرۇلمايدۇ» ⑥ دېگەن [147].

- ① «توم تۇياقلىق ھايۋانلار» دېگەندىن بارماقلىرى ئىچىلمايدىغان (يەنى پەنجىسى يېمىلانغان) ھايۋانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: تۆگە، تۆگىقۇش، غاز، ئۆدەك، كالا ۋە ئۆچكە قاتارلىقلار. شۇنىڭدەك ھەممە ئۇچار - قۇشلارمۇ ھارام قىلىنغان ئىدى، ئۇلارغا پەقەت ئاچا تۇياقلىق (يەنى پەنجى ئېچىلىدىغان) ھايۋانلار ۋە قۇشلارلا ھالال قىلىنغان ئىدى.
- ② يەنى ئۇلارغا كالا، قويلارنىڭ دۈمبىسىدىكى ياكى ئۈچەيلەردىكى ياكى سۆڭىكىگە چاپلىشىقلىق ئاز مىقداردىكى ياغلار ھالال قىلىنغان ئىدى.
- ③ بىز بۇ نەرسىلەرنى ئۇلارغا جازالاش يۈزىسىدىن ھارام قىلغان ئىدۇق. دېمەك يەھۇدىيلارنىڭ «بۇ نەرسىلەرنى ياقۇپ ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە ھارام قىلغان ئىدى، بىزمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىش يۈزىسىدىن ئۇلارنى ھارام دەپ قارايمىز» دېگەن دەۋالىرى يالغاندۇر.
- ④ بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ مەزكۇر دەۋاسىدا ئەلۋەتتە يالغانچىلاردۇر.
- ⑤ شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ يالغانچىلىقىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ، ئۇلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ.
- ⑥ يەنى مۆھلەت بېرىلگەنلىكنىڭ مەنىسى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن مەڭگۈلۈك قۇتۇلغانلىق ئەمەس. قاچان ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب ئەۋەتىشىنى قارار قىلسا، ئۇنى ھېچكىم توسۇپ قالالمايدۇ.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَلِيغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْتُكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلَمْ شَهِدْكُمْ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعِ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

مۇشرىكلار: «ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، بىزمۇ، ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ (ئاللاھقا) شېرىك كەلتۈرمىگەن ۋە ھېچ نەرسىنى ھارام قىلىۋالغان بولاتتۇق» ① دەيدۇ. ئۇلاردىن بۇرۇنقىلارمۇ تاكى بىزنىڭ ئازابىمىزنى تېتىغانغا قەدەر (ئۆز پەيغەمبەرلىرىنى) مۇشۇنداق (يەنى مۇشرىكلار سېنى ئىنكار قىلغاندەك) ئىنكار قىلغان ئىدى. ② (ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «(سۆزۈڭلارنىڭ راستلىقى ئۈچۈن) بىزگە كۆرسىتەلەيدىغان بىرەر پاكىتىڭلار بارمۇ؟ ③ سىلەر پەقەت پەرەزگىلا ئاساسلىنىسىلەر، پەقەت يالغاننىلا سۆزلەيسىلەر» [148]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «(سىلەرنىڭ پاكىتىڭلار بولمىسا) ئاللاھنىڭ يېتەرلىك پاكىتى بار، ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، ھەممىڭلارنى ئەلۋەتتە، ھىدايەت قىلغان بولاتتى» [149]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا يەنە) «ئاللاھ بۇلارنى ھارام قىلدى، دەپ گۇۋاھلىق بېرىدىغان گۇۋاھچىلىرىڭلارنى چاقىرىپ كېلىڭلار» ④ دېگىن، ئەگەر ئۇلار (يالغاندىن) گۇۋاھلىق بەرسە، سەن ئۇلارغا قوشۇلۇپ گۇۋاھلىق بەرمىگىن ⑤ (چۈنكى ئۇ پۈتۈنلەي يالغاندۇر). بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان، ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغان ۋە (ساختا ئىلاھلارنى) رەببىگە تەڭ قىلىۋالدىغانلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن ⑥ [150].

① مانا بۇ ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى مەنداش دەپ چۈشۈنۈۋالغانلىقتىن كېلىپ چىققان خاتالىقتۇر. ھالبۇكى، بۇ ئىككىسى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. بۇ نۇقتا ئىلگىرى بايان قىلىندى.

② ئاللاھ تائالا مەزكۇر خاتا چۈشەنچىگە مۇنداق ئىزاھات بەردى: ئەگەر شېرىك كەلتۈرۈش ئاللاھنىڭ رىزالىقىنىڭ ئىپادىسى بولسا، ئۇلارغا نېمە ئۈچۈن ئازاب كەلدى؟ ئاللاھ تەرەپتىن ئازاب كەلگەنلىكى شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ئۇنىڭ رىزاسى باشقا نەرسە؛ ئىرادىسى ئايرىم نەرسىدۇر.

③ يەنى بۇ دەۋايىڭلارنى ئىسپاتلايدىغان دەلىل بولسا كەلتۈرۈڭلار! لېكىن ئۇلاردا دەلىل نېمە ئىش قىلسۇن؟ ئۇلار پەقەت گۇمان ۋە پەرەزگىلا ئەگىشىدۇ.

④ يەنى بۇ مۇشرىكلار ئۆزلىرىچە ھارام قىلىۋالغان ھايۋانلارنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ چۈنكى ئۇلاردا توقۇلما بوھتاندىن باشقا ھېچنېمە يوق.

⑥ يەنى ساختا ئىلاھلارنى ئاللاھ بىلەن تەڭداش (باراۋەر) قىلىۋېلىپ، ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرىدىغانلارغا ئەگەشمىگىن.

* قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِمَّنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرُفُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «كېلىڭلار، رەببىڭلارنىڭ سىلەرگە نېمىلەرنى ھارام قىلغانلىقىنى ① ئوقۇپ بېرى: سىلەر ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ②، ئاتا - ئاناڭلارغا (قىلىشقا تېگىشلىك خىزمەتنى ۋە) ياخشىلىقنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلىڭلار، ③، نامراتلىق تۈپەيلىدىن بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز سىلەرگىمۇ، ئۇلارغىمۇ رىزىق بېرىمىز، ④، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلاردىن ھېچبىرىگە يېقىنلاشماڭلار، ئاللاھ (ئۆلتۈرۈشنى) ھارام قىلغان جاننى ئۆلتۈرمەڭلار؛ پەقەت ھەقىقەت رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ⑤. ئەقىلڭلارنى ئىشلىتىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلدى [151].

① يەنى ئاللاھ تائالا چۈشۈرگەن دەلىلگە ئاساسلانماستىن، ئۆزۈڭلارنىڭ خاتا گۇمانى ۋە بۇزۇق پەرەزلىرى بويىچە ھارام دەپ قارار قىلىۋالغان نەرسىلەر ھارام ئەمەس، بەلكى رەببىڭلار سىلەرگە ھارام دەپ قارار قىلغان نەرسىلەرلا ھارامدۇر. چۈنكى ئۇ سىلەرنى ياراتقۇچى، پەرۋىش قىلغۇچى، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر. شۇڭا خالىغان نەرسىنى ھالال قىلىش ۋە ھارام قىلىش ئۇنىڭ ھوقۇقىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىلەرگە رەببىڭلار ئالاھىدە تەكىتلىگەن ئىشلارنىڭ تەپسىلاتىنى سۆزلەپ بېرىمەن.

② يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرگە شۇنداق ئەمر قىلىدۇكى، ئۇنىڭغا ھېچنەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار! شېرىك ئەك چوڭ گۇناھتۇر، ئۇ كەچۈرۈم قىلىنمايدۇ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن كىشىگە جەننەت ھارامدۇر، دوزاخ ھالالدىر. قۇرئان كەرىمدە بۇ نۇقتىلار ھەر خىل شەكىلدە تەكرار بايان قىلىندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ھەدىسلەردە بۇ مەسىلىنى ناھايىتى ئوچۇق بايان قىلدى. شۇنداق تۇرسىمۇ، بەزى كىشىلەر شەيتانغا ئەگىشىپ، شېرىكتىن ئىبارەت چوڭ گۇناھنى سادىر قىلىدۇ.

③ ئاللاھ تائالانى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشقا ئەمر قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، بۇ يەردىمۇ (قۇرئان كەرىمنىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ) ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇق قىلىندى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھقا ئىتائەت قىلغاندىن كېيىن ئاتا - ئانىغا ئىتائەت قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭدۇر. كىمكى كىچىك پەرۋىش قىلغۇچىنىڭ تەلىپى (ئاتا - ئانىغا ئىتائەت قىلىش ۋە ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىش)نى ئورۇنلىمىسا، چوڭ پەرۋىش قىلغۇچىنىڭ ئەمرىنىمۇ بەجا كەلتۈرەلمەيدۇ.

④ جاھىلىيەت دەۋرىدىن قالغان بۇ قەبىھ جىنايەت بۈگۈنكى كۈندە تۇغۇت چەكلەش، پىلانلىق تۇغۇش دېگەن ناملار بىلەن دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا سادىر بولماقتا. ئاللاھ ئۆزى ساقلىسۇن.

⑤ «ھەقىقەت رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش» يەنى قىساس ئېلىش يۈزىدىن ئۆلتۈرۈش جايىزلا ئەمەس، بەلكى ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى كەچۈرۈم قىلىمىسا، قاتىلىنى ئۆلتۈرۈش ناھايىتى زۆرۈردۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا: ﴿قىستا سىلەر ئۈچۈن ھاياتلىق بار﴾ دېگەن. (سۈرە بەقەرە 179 - ئايەت)

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَٰلِكُمْ وَصَلِّكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَٰلِكُمْ وَصَلِّكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

سىلەر يېتىمنىڭ مال - مۈلۈكىگە يېقىن كەلمەڭلار. پەقەت ئۇ (قۇرامغا يېتىپ) بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر ئەڭ پايدىلىق ئۇسۇلدىلا يېقىن كەلسەڭلار بولىدۇ^①. ئۆلچەمنى ۋە تارازنى ئادالەت بىلەن قوللىنىڭلار^②. بىز ھېچقانداق ئادەمگە كۈچى يەتمەيدىغان ئىشنى يۈكلىمەيمىز^③. (بىراۋغا ھۆكۈم قىلىش ياكى گۇۋاھلىق بېرىش ئۈچۈن) سۆز قىلغان چېغىڭلاردا، (ئۇ ئادەم) ئۇرۇق - تۇغقىنىڭلار بولغان تەقدىردىمۇ، ئادالەتلىك بولۇڭلار، ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، (مەسئۇلىيىتىڭلارنى) ئېسىڭلاردا تۇتۇشۇڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلدى» [152]. شەكسىزكى، بۇ (دىن) ④ مېنىڭ توپتوغرا يولۇمدۇر، شۇڭا سىلەر مۇشۇ يولدا مېڭىڭلار^⑤، ناتوغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇ (ناتوغرا يوللار) سىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ، (يامان ئاقىۋەتتىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلدى [153].

① كاپالىتى ئۈستۈڭلەرگە يۈكلەنگەن يېتىمگە ھەر جەھەتتىن ياخشىلىق قىلىش سىلەرگە پەرزدۇر. ئەگەر ئۇنىڭغا مىراستىن تېگىشلىك ھەسسسى تەگسە، مەيلى ئۇ نەخ پۇل بولسۇن ياكى يەر - زېمىن، ئۆي - جاي بولسۇن، ئۇ يېتىم كىچىك بولغانلىقتىن ئۇنى باشقۇرالمىسا، سىلەر ئۇنىڭ مال - مۈلكىنى ئۇ بالاغەتكە يېتىپ، ئۇنى باشقۇرالىغىدەك بولغانغا قەدەر سەمىمىيلىك بىلەن ساقلاپ بېرىڭلار. كېپىللىك قىلدىم دەپ، يېتىم بالاغەتكە يېتىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭ مال - مۈلكىنى يەپ كەتسەڭلار بولمايدۇ.

② تارازا - ئۆلچەمدە كەم بېرىش، ئالىدىغان چاغدا تولۇق ئۆلچەپ ئېلىش، ئەمما بېرىدىغان چاغدا تولۇق بەرمەستىن، قەستەنگە كەم بېرىش ئېغىر دەرىجىدىكى پەسكەشلىك ۋە ئەخلاقسىزلىقتۇر. شۇنەيىب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىمۇ مۇشۇ خىلدىكى ئىللەتكە مۇپتىلا بولغان ئىدى، ئۇلارنىڭ ھالاكتىگە سەۋەب بولغان ئامىللاردىن بىرى ئۆلچەمدە كەم بېرىش ئىدى.

③ بۇ يەردە مەزكۇر ئەھكاملارنى تەكىتلەپ بايان قىلىشتىكى مەقسەت ئۇلارغا ئەمەل قىلىش قىيىن بولغانلىقتىن ئەمەس، ئەگەر ئۇ ئەھكاملار قىيىن بولغان بولسا، ئۇلارنى بەجا كەلتۈرۈشكە ئەمىر قىلمايتتۇق، چۈنكى بىز ھېچكىمنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشقا بۇيرۇمايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەگەر ئاخىرەتتىكى نىجاتلىققا، دۇنيادىمۇ ئىززەت - ھۆرمەتكە ئېرىشمەكچى بولساڭلار، ئاللاھنىڭ مەزكۇر ئەمىر - پەرمانلىرىنى بەجا كەلتۈرۈڭلار، ئۇلاردىن ھەرگىز قاچماڭلار.

④ «بۇ» دېگەندە قۇرئان كەرىم ياكى ئىسلام دىنى ياكى مۇشۇ سۈرىدە ئالاھىدە بايان قىلىنغان ئەھكاملار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئەھكاملار بولسا تەۋھىد (ئاللاھنى بىر دەپ ئېيتىقاد قىلىش)، ئاخىرەتكە شەكسىز ئىشىنىش، پەيغەمبەرگە ئەگىشىشتىن ئىبارەت. بۇلار ئىسلامنىڭ ئۈچ ئۇسۇل - پىرىنسىپى بولۇپ، پۈتۈن دىننىڭ چاقى ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا چۆگىلەيدۇ. شۇڭا «بۇ» دېگەندە قايسىبىر ئۇقۇم مەقسەت قىلىنغان بولسا، ھەممىسى ئوخشاش مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

⑤ ﴿صِرَاطٍ مُسْتَقِيمًا﴾ «توغرا يول» دېگەن سۆز بىرلىك شەكىلدە كەلدى. چۈنكى ئاللاھنىڭ، قۇرئاننىڭ ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى بىردۇر. بىر نەچچە يوللارغا ئەمەس، پەقەت بىر يولغا ئەگىشىشكە بولىدۇ. مانا بۇ ئىسلام ئۆمىتىنىڭ بىرلىك ۋە ئىتتىپاقلىقىنىڭ ئاساسىدۇر. بۇ يولدىن بۇرۇلۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۆمىت ھەر خىل گۇرۇھ ۋە پىرقىلەرگە بۆلۈنۈپ كەتتى، ھالبۇكى، بىرلىك ۋە ئىتتىپاقلىق ناھايىتى قاتتىق تەكىتلەنگەن بۇيرۇق ئىدى. «توغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇ (توغرا يوللار) سىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ.» يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى: ﴿سىلەر دىننى بەرپا قىلىڭلار، دىندا تەپرىقچىلىك قىلماڭلار﴾ دېمەك، ئىختىلاپ ۋە تەپرىقچىلىككە قەتئىي ئىجازەت يوقتۇر. بۇ نۇقتىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە مۇنداق بايان قىلغان: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قولى بىلەن يەرگە بىر تۈز سىزىق سىزىپ (بۇ ئاللاھنىڭ توغرا يولىدۇر) دېدى. ئاندىن ئۇ سىزىقنىڭ ئوڭ - سول تەرىپىگە سىزىقلارنى سىزىپ، بۇ ئايەتنى ئوقۇدى.» (مۇسنەدى ئەھمەد 1 - توم، 435 - ، 465 - بەتلەر، ئەھمەد شاكىر بۇ ھەدىسنى سەھىھ دەپ باھالىغان) سۈنەنى ئىبنى ماجەنىڭ رىۋايىتىدە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوڭ ۋە سول تەرەپلەرگە ئىككىدىن سىزىق سىزدى (يەنى جەمئى 4 سىزىق سىزدى)، ئاندىن ئۇ يوللارنى شەيتاننىڭ يوللىرىدۇر، دېدى.» دەپ كەلگەن.

ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَذَا كِتَابٌ
أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾

ئاندىن ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى) ئۆز پەرۋەردىگارغا مۇلاقات بولىدىغانلىقىغا ئىشەنسۇن دەپ، ياخشى
ئىش قىلغان ئادەمگە بېرىدىغان (نېمىتىمىزنى) مۇكەممەللەشتۈرۈپ بېرىش، (ئۇلار ئېھتىياجلىق بولغان)
ھەربىر نەرسىنى تەپسىلىي بايان قىلىپ بېرىش، (ئۇلارنى) ھىدايەت قىلىش ۋە (ئۇلارغا) رەھمەت قىلىش
يۈزىدىن ①، مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋرات) ئاتا قىلدۇق [154]. بۇ (قۇرئان) بولسا، بىز نازىل قىلغان
مۇبارەك كىتابتۇر ②. ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار ۋە (ئۇنىڭ
كۆرسەتمىلىرىگە خىلاپلىق قىلىشتىن) ساقلىنىڭلار [155].

① قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئۇسلۇبى بىر نەچچە جايدا تەكرارلانغان بولۇپ، قەيەردە قۇرئان تىلغا ئېلىنغان
بولسا، ئۇ يەردە تەۋرات تىلغا ئېلىنغان؛ قەيەردە تەۋرات تىلغا ئېلىنغان بولسا، ئۇ يەردە قۇرئانمۇ تىلغا
ئېلىنغاندۇر. بۇنىڭ بىر قانچە مىساللىرىنى ئىمام ئىبنى كەسىر نەقىل قىلغان. شۇ ئۇسلۇب بويىچە
بۇ يەردە تەۋرات ۋە ئۇنىڭ سۈپەتلىرى تىلغا ئېلىنىپ، ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدا دىننىڭ بارلىق مۇھىم
تەلىماتلىرى تەپسىلىي بايان قىلىنغان، رەھمەت ۋە ھىدايەت ۋاسىتىسى بولغان مۇكەممەل بىر
كىتاب ئىكەنلىكى بايان قىلىندى.

② بۇنىڭدىن قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا دىن ۋە دۇنيانىڭ بەرىكەتلىرى ۋە
ياخشىلىقلىرى باردۇر.

أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَيَّ طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَفْلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ ۗ

(ئى مۇشرىكلار!) سىلەرنىڭ «پەقەت بىزدىن ئىلگىرىكى (يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردىن ئىبارەت) ئىككى تائىپىگىلا كىتاب نازىل قىلىنغان ئىكەن، ئۇلارنىڭ ئوقۇغان كىتابلىرىدىن بىزنىڭ زادىلا خەۋىرىمىز يوق» ① دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈن ② [156]. ياكى سىلەرنىڭ «ئەگەر بىزگە كىتاب نازىل قىلىنغان بولسا، بىز ئەلۋەتتە ئۇلاردىن ئارتۇق ھىدايەت تاپقان بولاتتۇق» دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈن (بىز قۇرئاننى نازىل قىلدۇق). سىلەرگە رەببىڭلار تەرىپىدىن ھەقىقەتەن ئويۇنچۇق دەلىل، ھىدايەت ۋە رەھمەت كەلدى ③. ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ۋە ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگەن كىشىدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ ④ بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزدىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنى ئۇلارنىڭ يۈز ئۆرۈگەنلىكى ئۈچۈن قاتتىق ئازاب بىلەن جازالايمىز [157]. ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) پەقەت (جان ئالغۇچى) پەرىشتىلەرنىڭ كېلىشىنى ياكى رەببىڭنىڭ كېلىشىنى ۋە ياكى رەببىڭنىڭ (قىيامەتنىڭ يېقىنلاشقانلىقىنى كۆرسىتىدىغان) بەزى ئالامەتلىرىنىڭ (يەنى قۇياشنىڭ مەغرەبىتىن چىقىشىغا ئوخشاش ئالامەتلەرنىڭ) كېلىشىنىلا كۈتىدۇ ⑤.

① بۇ قۇرئان بىزنىڭ تىلىمىزدا ئەمەس ئىكەن، شۇڭا ئۇنىڭدىن بىزنىڭ خەۋىرىمىز يوق دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنى ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىپ، ئۇنداق ئۆزىگە ئورۇن قالدۇرمىدى.

② يەنى سىلەرنىڭ، بىزدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئىككى تائىپە يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغىلا كىتاب نازىل قىلىنغان ئىكەن، دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈن بۇ قۇرئاننى نازىل قىلدۇق.

③ ئەمدى سىلەر ئۇنداق ئۆزىمۇ ئېيتالمايسىلەر.

④ يەنى ھىدايەت ۋە رەھمەت كىتابى چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن ئەمدى كىمكى ھىدايەت (ئىسلام) نىڭ يولىنى تاللاپ، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق بولماستىن، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىپ،

ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈسە، شۇنداق كىشىدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ ﴿صَدَقَ﴾ نىڭ ئىككى مەنىسى بار، بىرى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن يۈز ئۆرۈش، يەنە بىرى باشقىلارنى توسۇش.

⑤ بىز قۇرئان كەرىمنى چۈشۈرۈش ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىش ئارقىلىق دەلىل - ئىسپات تۇرغۇزدۇق. ئەمدى ئۇلار يەنىلا گۇمراھلىقتىن ۋاز كەچمىسە، ئۇلار جان ئېلىشقا مۇئەككەل پەرىشتىلەرنىڭ كېلىشىنى كۈتمەدۇ؟ ئۇلار شۇ ۋاقىتتا ئىمان ئېيتامدۇ ياكى رەببىڭنىڭ كېلىشىنى كۈتمەدۇ؟ يەنى قىيامەت بولۇپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا جەم بولغاندا ئىمان ئېيتامدۇ ياكى رەببىڭنىڭ (قىيامەتنىڭ يېقىنلاشقانلىقىنى كۆرسىتىدىغان) بەزى چوڭ ئالامەتلىرىنىڭ كېلىشىنى كۈتمەدۇ؟ يەنى قىيامەت يېقىن بولغاندا قۇياش شەرقتىن ئەمەس غەربتىن چىقىدۇ. ئۇلار شۇ ئالامەتنى كۆرگەندە ئاندىن ئىمان ئېيتامدۇ؟ ئەگەر ئۇلار مۇشۇنداق كۈتىدىغان بولسا، بۇ ھەقىقەتەن چوڭ نادانلىقتۇر. چۈنكى چوڭ ئالامەتلەر زاھىر بولغاندىن كېيىن كاپىرلار ئىمان ئېيتسا، پاسىق ۋە گۇناھكارلار تەۋبە قىلسا قوبۇل قىلىنمايدۇ.

بىر سەھم ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قۇياش ھەتتا ئۆزى ئولتۇرغان يەر (غەرب) تىن چىقمىغۇچە قىيامەت بولمايدۇ. كىشىلەر (قۇياشنىڭ غەربتىن چىققانلىقىنى) كۆرگەندە ئىمان ئېيتىدۇ» دەپ بۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلغان: ﴿ئىلگىرى ئىمان ئېيتمىغانلارنىڭ ياكى ئىمان ئېيتىپ (ئۇنى) ئىپادىلەيدىغان بىرەر) ياخشى ئىش قىلمىغانلارنىڭ ئەمدى ئېيتقان ئىمانىنىڭ (ۋە قىلغان ئەمەلىنىڭ) قىلچە پايدىسى بولمايدۇ ﴿. يەنى ئىلگىرى ئىمان ئېيتمىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئېيتقان ئىماننىڭ ھېچكىمگە پايدىسى بولمايدۇ. (سەھمۇل بۇخارى 4635 - ھەدىس)

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَضِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾
 إِنَّ الَّذِينَ فَرَقُوا دِيْنَهُمْ وَكَانُوا شِيْعًا لَّسْتُ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرٌ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

رەببىڭنىڭ بەزى ئالامەتلىرى كەلگەن (يەنى قۇياش كۈنپېتىشتىن چىققان) كۈندە ئىلگىرى ئىمان ئېيتىمىغانلارنىڭ ① ياكى ئىمان ئېيتىپ (ئۇنى ئىپادىلەيدىغان بىرەر) ياخشى ئىش قىلمىغانلارنىڭ ئەمدى ئېيتقان ئىمانىنىڭ (ۋە قىلغان ئەمەلىنىڭ) قىلچە پايدىسى بولمايدۇ ②. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) «سىلەر (ئاقسۆڭەكلەرنى) كۈتۈڭلار، بىزمۇ ئەلۋەتتە كۈتمىز» دېگەن ③ [158]. ئۆز دىنىدا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ تۈرلۈك پىرقىلەرگە بۆلۈنۈپ كەتكەنلەر بىلەن سېنىڭ ھېچبىر مۇناسىۋىتىڭ يوق ④، ئۇلارنىڭ ئىشىنى پەقەت ئاللاھ بىر تەرەپ قىلىدۇ، كېيىن (يەنى ئاخىرەتتە) ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۆزلىرىگە ئېيتىپ بېرىدۇ [159]. كىمكى (دەرگاھىمىزغا) بىرەر ياخشىلىق بىلەن كەلسە، ئۇ ئون ھەسسە ئارتۇق مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ ⑤، كىمكى بىرەر يامانلىق بىلەن كەلسە، ئۇ پەقەت شۇ يامانلىققا باراۋەرلا جازاغا ئۇچرايدۇ ⑥، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ [160].

① يەنى ئۇ كۈندە كاپىرلارنىڭ ئىمانى پايدىسىز بولىدۇ، يەنى قوبۇل بولمايدۇ.

② دېمەك، ئۇ چاغدا ھەر قانداق بىر گۇناھكار مۇئىن گۇناھىغا تەۋبە قىلسا، قوبۇل قىلىنمايدۇ، شۇ كۈندىن كېيىن ھەتتا ئۇنىڭ ياخشى ئەمەللىرىمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ. بۇ ھەقتە كەلگەن ھەدىسلەرمۇ مەزكۇر نۇقتىنى كۈچلەندۈرىدۇ.

③ بۇ ئىمان ئېيتىمىغان ۋە تەۋبە قىلمىغان كىشىلەرگە بېرىلگەن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. قۇرئان كەرىمدە بۇ مەزمۇن سۈرە مۇھەممەد 118 - ۋە سۈرە مۇئىن 84 - ، 85 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىنغان.

④ بۇلار بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇلار مۇشرىكلارنى كۆرسىتىدۇ، چۈنكى مۇشرىكلارنىڭ بەزىسى پەرىشتىلەرگە، بەزىسى يۇلتۇزلارغا، بەزىسى ھەرخىل بۇتلارغا ئىبادەت قىلاتتى، دەيدۇ. ئەمما بۇ ئايەت ئاللاھنىڭ دىنى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ يولىنى تاشلاپ، باشقا دىن ياكى باشقا يولنى تاللاپ، بۆلگۈنچىلىك ۋە گۇرۇھۋازلىق پەيدا قىلغان كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ ھەممىسىگە ئومۇمىدۇر. ﴿شِيْعًا﴾ دېگەننىڭ مەنىسى پىرقە، گۇرۇھلار دېمەكتۇر. بۇ سۆز ئىلگىرى دىندا ئىناق - ئىتتىپاق بولۇپ، كېيىن بەزى «چوڭلار» نىڭ رايىنى ھەقىقەتكە زىت كەلسىمۇ، ھەممىدىن ئەلا ۋە ئەڭ توغرا دەپ قاراپ، ھەق يولدىن بۇرۇلۇپ كەتكەنلەرگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

⑤ بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ مۇئىنلەرگە ئاتا قىلغان پەزىلى ۋە مەرھەمىتىنى بايان قىلىدۇ، بىر ياخشىلىققا ئون ياخشىلىقنىڭ ساۋابىنى بېرىدۇ، بۇ ئەڭ ئاز بېرىلگەن ساۋابتۇر. قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ دەلىللىرىگە ئاساسەن بەزى ياخشى ئەمەللەرنىڭ ساۋابى نەچچە يۈز ھەسسە، ھەتتا نەچچە مىڭ ھەسسە كۆپەيتىلىپ بېرىلىدۇ.

⑥ چۈنكى، بەزى گۇناھلارنىڭ جازاسى مۇئەييەن ئەمەس. كىمكى ئۇ گۇناھلارنى سادىر قىلغاندىن كېيىن تەۋبە قىلمىغان ياكى ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرى يامانلىقلىرىنى بېسىپ كېتەلمىگەن بولسا ياكى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ خاس مەرھەمىتى بىلەن ئۇنى ئەپۇ قىلمىغان بولسا، (چۈنكى مەزكۇر ئەھۋاللاردا جازا قانۇنى ئىجرا قىلىنمايدۇ) ئۇنداق گۇناھلارغا ئاللاھ تائالا جازا بېرىدۇ، بۇ جازا ئۇنىڭ گۇناھىغا لايىقلا بولىدۇ.

قُلْ إِنِّي هَدَيْتِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قَيْمًا مِثْلَ آبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣١﴾ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٣٣﴾

(ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، «ھەقىقەتەن رەببىم مېنى توغرا يولغا، يەنى توغرا دىنغا – توغرا يولدا ماڭغان ئىبراھىمنىڭ دىنغا باشلىدى، ئىبراھىم مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى» [161]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «مېنىڭ نامزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت - ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھ ئۈچۈندۇر [162]. ئاللاھنىڭ شېرىكى يوقتۇر، مەن شۇنىڭغا (يەنى مۇشۇنداق دەپ ئېتىقاد قىلىشقا) بۇيرۇلدۇم، مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلىمەن» ① [163].

① تەۋھىدى ئۆلۈھىيەتكە يەنى ئاللاھ تائالانى ئىلاھلىقتا يەككە - يىگانە دەپ ئېتىقاد قىلىشقا ھەممە پەيغەمبەر چاقىرىغان. شۇنىڭدەك بۇ يەردە ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك تىلى بىلەنمۇ دېيىلدىكى ﴿ مەن شۇنىڭغا (يەنى مۇشۇنداق دەپ ئېتىقاد قىلىشقا) بۇيرۇلدۇم، مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلىمەن ﴾ بارلىق پەيغەمبەرلەر دەۋىتىنىڭ پەقەت مۇشۇ مەقسەت ئۈچۈنلا بولغانلىقى ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ (ئى پەيغەمبەر!) سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: (مەندىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ماڭلا ئىبادەت قىلىڭلار) دەپ ۋەھىي قىلدۇق ﴾. (سۈرە ئەنبىيا 25 - ئايەت)

نۇھ ئەلەيھىسسالاممۇ شۇنداق جاكارلىغان ئىدى: ﴿ وَأَمْرٌ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴾ ﴿ مەن (ئاللاھقا) بويسۇنغۇچىلاردىن بولۇشقا بۇيرۇلدۇم ﴾. (سۈرە يۇنۇس 72 - ئايەت) ھەزرىتى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ھەققىدە مۇنداق كەلگەن: ﴿ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ ﴿ ئۆز ۋاقتىدا رەببى ئۇنىڭغا: ﴾ (رەببىڭنىڭ ئەمرىگە) ئىتائەت قىلغىن، دېدى. ئۇ: ﴿ ئالەملەرنىڭ رەببىگە ئىتائەت قىلدىم، دېدى ﴾. (سۈرە بەقەرە 132 - ئايەت) ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ئۆز ئوغۇللىرىغا ۋەسىيەت قىلىپ دېدىكى: ﴿ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾ ﴿ پەقەت مۇسۇلمان پېتىڭلارچە ئۆلۈڭلار (يەنى ئىمانىڭلاردا مەھكەم تۇرۇڭلار، تاكى ئىمان بىلەن كېتىڭلار)، ﴾. (سۈرە بەقەرە 132 - ئايەت) يۈسۈف ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: ﴿ تَوَقَّيْ مُسْلِمًا ﴾ ﴿ مېنى مۇسۇلمان پېتىمچە قەبىزى روھ قىلغىن ﴾. (سۈرە يۈسۈف 101 - ئايەت) مۇسا ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: ﴿ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴾ ﴿ ئاللاھقا بويسۇنغان بولساڭلار، ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلىڭلار ﴾. (سۈرە يۇنۇس 84 - ئايەت) ھەۋارىيلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېدى: ﴿ أَمَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنا مُسْلِمُونَ ﴾ ﴿ بىز ئىمان ئېيتتۇق، گۇۋاھ بولغىنكى، بىز (ئەمرىڭگە) بويسۇنغۇچىلارمىز ﴾. (سۈرە مائىدە 111 - ئايەت) شۇنىڭدەك بارلىق پەيغەمبەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ قەۋملىرى تەۋھىدى ئۆلۈھىيەت، يەنى ئاللاھ تائالانى ئىلاھلىقتا يەككە - يىگانە دېگەن ئېتىقاد ئاساس قىلىنغان ئىسلامغا ئەگەشكەندۇر. پەيغەمبەرلەرنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرى بىر - بىرىدىن ئاز بىر قىسىم ئەمەللەردىلا پەرقلىنەتتى.

قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ أَبْنِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيُبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

ئېيتقىنىكى، «ئاللاھ ھەممە نەرسىنىڭ رەببى تۇرسا، مەن ئاللاھتىن باشقا رەب ئىزدەمدىمەن؟» ① ھەركىم ئۆزى قىلغان گۇناھقا ئۆزى جاۋابكار بولىدۇ. ھېچقانداق بىر گۇناھكار ئادەم باشقىسىنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ (يەنى بىر ئادەمنىڭ گۇناھى بىلەن باشقا بىر ئادەم جازاغا تارتىلمايدۇ) ②. كېيىن قايتىدىغان جايىڭلار رەببىڭلارنىڭ دەرگاھىدۇر، سىلەر ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىنىڭ ھەقىقىتىنى ئاللاھ سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ ③ [164]. ئاللاھ سىلەرنى يەر يۈزىدە (ئۆتكەنكى ئۈممەتلەرنىڭ) ئورۇنباشارلىرى قىلغان ④، سىلەرگە بەرگەن نېمەتلەر ھەققىدە سىلەرنى سىناش ئۈچۈن، بەزىڭلارنى بەزىڭلاردىن بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى قىلغان زاتتۇر ⑤، رەببىڭ (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) ئەلۋەتتە تېز جازالىغۇچىدۇر، (ئىتائەت قىلغۇچىلارنى) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) ناھايىتى مېھرىباندۇر [165].

① بۇ ئايەتتىكى ﴿ رَبُّ ﴾ «رەب، پەرۋەردىگار» دېگەندىن مەقسەت مۇشرىكلار شېرىك كەلتۈرۈپ كەلگەن ئىلاھنى يەككە - يىگانە دەپ ئېتىراپ قىلىش دېمەكتۇر. چۈنكى ئۇنىڭ رۇبۇبىيەت (پەرۋەردىگارلىق) سۈپىتى شۇنى تەقەززا قىلىدۇ. لېكىن مۇشرىكلار ئاللاھنىڭ رۇبۇبىيىتىنى (پەرۋەردىگارلىقىنى) غۇ ئېتىراپ قىلاتتى، ئۇنىڭغا ھېچكىمنى شېرىك قىلمايتتى. ئەمما ئۇنىڭ ئۆلۈھىيىتىگە (يەنى ئىلاھلىقىغا) بۇتلارنى شېرىك قىلىۋالاتتى.

② يەنى ئاللاھ تائالا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلىدۇ، كىمكى ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن نېمىنى قىلغان بولسا، شۇنىڭغا يارىشا مۇكاپات ۋە جازا بېرىلىدۇ. ياخشى ئەمەلگە مۇكاپات، يامان ئەمەلگە جازا بېرىلىدۇ، بىر ئىنساننىڭ خاتالىقى يەنە بىر ئىنسانغا يۈكلەنمەيدۇ.

③ شۇنىڭ ئۈچۈن ئەگەر سىلەر بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئورتاق دەۋىتى بولغان تەۋھىد دەۋىتىنى قوبۇل قىلمىساڭلار، سىلەرمۇ ئۆزۈڭلارنىڭ ئىشىنى قىلىۋېرىڭلار، بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭ ئىشىنى قىلىۋېرىمىز. قىيامەت كۈنى ھەممىمىز ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىغا ھازىر بولىمىز. ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ ۋە بىزنىڭ دۇنيادا قىلغان ئىشلىرىمىزغا ئاساسەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ.

④ يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرنى ھۆكۈمران قىلىپ، ھوقۇق - مەنسەپ ئاتا قىلدى ياكى سىلەرنى ئىلگىرىكىلەرگە ۋارىس بولىدىغان ئورۇنباشار (خەلىپە) قىلدى.

⑤ يەنى سىلەردىن كىمگە بايلىق ۋە نامراتلىق، ئىلىم ۋە ئىلىمسىزلىك، ساغلاملىق ۋە ساقسىزلىق دېگەندەك قانداق بىر نەرسە بېرىلگەن بولسا، سىلەرنى سىناش ئۈچۈن بېرىلگەندۇر.

(7) سورة الأعراف مكية 206 آية

(7) سۈرە ئەئراف مەككىدە چۈشكەن 206 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْمَصِّ ۱ كِتَبٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ لِيُنذِرَ بِهِ ۖ وَذَكَرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ۲ أَتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ۳ وَكَمْ مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيِّنًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ۴ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۵ فَلَنَسْئَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْئَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۶

ئەلىق، لام، مەم، ساد [1]. (ئى پەيغەمبەر! بۇ، ئىنسانلارنى) ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ ۋە مۇئمىنلەرگە ۋەز - نەسەت قىلىشىڭ ئۈچۈن ساڭا نازىل قىلىنغان كىتابتۇر. ئۇنىڭدىن (يەنى قەۋمىڭنىڭ ئۇنى ئىنكار قىلىشىدىن ئەنسىرەپ) يۈرىكىڭ سىقىلمىسۇن ① [2]. (ئى ئىنسانلار!) سىلەر رەببىڭلار تەرىپىدىن سىلەرگە نازىل قىلىنغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ئەگىشىڭلار ②. ئاللاھنى قويۇپ، (جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان، سىلەرنى ئازدۇرىدىغان ساختا) مەدەتكارلارغا ئەگەشمەڭلار، سىلەر ۋەز - نەسەتتىن بەكمۇ ئاز قوبۇل قىلىسىلەر [3]. بىز قانچىلىغان شەھەر (ئاھالىسى)نى ھالاك قىلدۇق، بىزنىڭ ئازابىمىز ئۇلارغا كېچىسى ياكى چۈشلۈكى ئۇخلاۋاتقان چاغلىرىدا كەلدى ③ [4]. بىزنىڭ ئازابىمىز كەلگەن چاغدا، ئۇلارنىڭ چەككەن پەريادى: «بىز ھەقىقەتەن ئۆزىمىزگە (ئۆزىمىز) زۇلۇم قىلىپ يۈرۈپتۇق»، دېيىشتىنلا ئىبارەت بولدى ④ [5]. بىز ئەلۋەتتە پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن ئۈمەتلەردىن (پەيغەمبەرلەر تەبلىغ قىلدىمۇ؟ سىلەر قانداق جاۋاب بەردىڭلار؟ دەپ) سورايمىز، پەيغەمبەرلەردىنمۇ ئەلۋەتتە (ئاللاھ تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلدىڭلارمۇ؟ دەپ) سورايمىز ⑤ [6].

① يەنى قۇرئاننى يەتكۈزۈشتە كاپىرلارنىڭ سېنى يالغانچىغا چىقىرىشىدىن ۋە ساڭا ئەزىيەت يەتكۈزۈشىدىن ئەنسىرەپ يۈرىكىڭ سىقىلمىسۇن. چۈنكى ئاللاھ تائالا سېنىڭ ياردەمچىڭدۇر ۋە سېنى مۇھاپىزەت قىلغۇچىدۇر. ﴿ حَرَجٌ ﴾ دېگەن شەك مەنسىدىمۇ كېلىدۇ. يەنى قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرەپتىن چۈشۈرۈلگەنلىكىگە قارىتا قەلبىڭدە ھېچقانداق بىر شەك بولۇپ قالماستىن دېگەنلىكتۇر. بۇ يەردىكى چەكلىمە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا دېيىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەسلىدە بۇ سۆز ئۈمەتكە قارىتىلغاندۇر. يەنى ئۇلار شەك قىلمىسۇن، دېمەكتۇر.

② يەنى ئاللاھ تەرەپتىن چۈشۈرۈلگەن قۇرئان كەرىمگە ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ھەدىسلىرىگە ئەگىشىڭلار، چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ساڭا قۇرئان بېرىلدى، يەنە قۇرئانچە ئىلىم بېرىلدى» دېگەن. شۇڭا ھەر ئىككىسىگە ئەگىشىش زۆرۈر. ئۇ ئىككىسىدىن باشقا ھەرقانداق نەرسىگە ئەگىشىش زۆرۈر ئەمەس، بەلكى ئىنكار قىلىش لازىمدۇر. ئايەتنىڭ ئاخىرىدا «ئاللاھنى قويۇپ، مەدەتكارلارغا ئەگەشمەڭلار.» دېيىلدى. چۈنكى جاھىلىيەت دەۋرىدە كىشىلەر سەردارلار، مۇنەججىملەر ۋە جىنكەش - كاھىنلارنىڭ سۆزلىرىنى ناھايىتى چوڭ بىلەتتى، ھەتتا ھالال - ھارام مەسىلىلىرىدىمۇ ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى دەلىل - ئىسپات دەپ ئېتىراپ قىلاتتى.

③ ﴿ قَائِلُونَ ﴾ بولسا " قىلۇلە " دېگەن سۆز تومۇرىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، چۈش ۋاقتىدا ئارام ئېلىش

دېگەن مەنىدە. دېمەك، بىزنىڭ ئازابىمىز ئۇلارغا تۇيۇقسىز كەلدى، ئۇ چاغدا ئۇلار بىخۇد ھالەتتە راھەتلىك تۆشەكلىرىدە ئارام ئېلىۋاتاتتى.

④ لېكىن ئازاب كەلگەندىن كېيىن قىلغان بۇنداق ئېتىراپنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا ئېيتقان ئىماننىڭ ئۇلارغا پايدىسى بولمىدى، بۇ (يەنى ئازابنى كۆرگەندە ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىلىق بولماسلىقى) ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئارىسىدا تۇتقان يولىدۇر، بۇ چاغدا كاپىرلار زىيان تارتقۇچى بولدى﴾. (سۈرە غافىر 85 - ئايەت)

⑤ ئۈمەتلەردىن «سىلەرگە پەيغەمبەرلەر كەلگەنمۇ، ئۇلار سىلەرگە بىزنىڭ ئەمرىمىزنى يەتكۈزگەنمۇ؟» دەپ سورىلىدۇ، ئۇلار: «ھەئە، ئى ئاللاھ، سېنىڭ پەيغەمبىرىڭ بىزگە كەلگەن ئىدى، ئەمما بىز كەم ئەقىللىق بىلەن ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە پەرۋا قىلماپتۇق» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. شۇنداقلا پەيغەمبەرلەردىنمۇ: «بىزنىڭ ئەمرىمىزنى قەۋمىڭلارغا يەتكۈزدۈڭلارمۇ؟ ئۇلار سىلەرگە قانداق مۇئامىلە قىلدى؟» دەپ سورىلىدۇ. ئۇلار جاۋاب بېرىپ، «ھەئە، بىز سېنىڭ ئەمرىڭنى ئۇلارغا يەتكۈزگەن ئىدۇق» دەيدۇ. ئەمما كاپىرلار: «بىزگە ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدىغان ئەلچىلەر كەلمىگەن» دەيدۇ. بۇ چاغدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى پۈتۈن پەيغەمبەرلەر ئۈچۈن كاپىرلارغا قارشى گۇۋاھلىق بېرىدۇ. بۇنىڭ تەپسىلاتى قۇرئان كەرىمدە بىرنەچچە جايدا - سۈرە بەقەرە 143 - ئايەت، سۈرە زۇمەر 71 - ئايەت، سۈرە مۇلك 10 - ئايەتتە بايان قىلىنغان. (سەھىھۇل بۇخارى شەرھىسى فەتھۇلبارى 8 - توم، 216 - بەت، 4487 - ھەدىس)

فَلتَقُصِّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنَ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعِيشَةً قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾

ئاندىن بىز (قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ بارلىق ئەمەللىرىنى) بىلىپ تۇرغانلىقىمىزنى ئۇلارغا ئېيتىپ بېرىمىز ①، بىز ئۇلاردىن ئايرىلمىغان ئىدۇق (يەنى ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىدىن خەۋەردار ئىدۇق) [7]. بۇ كۈندە (ياخشى - يامان ئەمەللىرىنىڭ) ئۆلچىنىدىغانلىقى ھەقتۇر. كىمنىڭ ياخشى ئەمەللىرى ئېغىر كەلسە، ئەنە شۇلار نىجات تاپقۇچىلاردۇر [8]. كىمنىڭ ياخشى ئەمەللىرى يېنىك كەلسە، ئەنە شۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ئۆزلىرىگە زىيانكەشلىك قىلغۇچىلاردۇر ② [9]. (ئى ئىنسانلار!) شەكسىزكى، بىز سىلەرنى يەر يۈزىدە ماكانلاشتۇردۇق ۋە ئۇنىڭدا سىلەرگە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى پەيدا قىلدۇق، (شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇنىڭغا) سىلەر ناھايىتى ئاز شۈكۈر قىلىۋاتسىلەر [10]. شەكسىزكى، بىز سىلەرنى ياراتتۇق ③، ئاندىن سىلەرنى شەكىلگە كىرگۈزدۇق، ئاندىن پەرىشتىلەرگە: «ئادەمگە (ھۆرمەت بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن) سەجدە قىلىڭلار» دېدۇق، ئۇلار سەجدە قىلدى، لېكىن ئىبلىس سەجدە قىلغۇچىلاردىن بولمىدى [11].

① چۈنكى بىز ھەر قانداق ئاشكارا ۋە مەخپىي ئىشلارنى بىلىپ تۇرىمىز، شۇنىڭغا ئاساسەن ھەممە ئىشلارنى ئۇلار (ئۆمەتلەر ۋە پەيغەمبەرلەر) نىڭ ئالدىدا بايان قىلىمىز ۋە ئۇلارنىڭ بارلىق ئەمەللىرىنى ئېيتىپ بېرىمىز.

② بۇ ئايەتلەردە قىيامەت كۈنى ئەمەللىرىنىڭ ئۆلچىنىدىغانلىقى بايان قىلىندى. بۇ تېما قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا ۋە ھەدىسلەردە بايان قىلىندى. دېمەك، ئەمەللەر تارازا - مىزانلاردا ئۆلچىنىدۇ، تارازىدا كىمنىڭ ياخشى ئەمەللىرى ئېغىر كەلسە، ئۇ مۇۋەپپەقىيەتكە ۋە نىجاتلىققا ئېرىشكەن بولىدۇ. كىمنىڭ يامان ئەمەللىرى ئېغىر كەلسە، ئۇ زىيان تارتقان بولىدۇ.

بۇ ئەمەللەر قانداق ئۆلچىنىدۇ؟ ئەمەل دېگەن كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان جىسمى يوق نەرسە تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ تارازىدا ئۆلچىگىلى بولىدۇ؟ بۇنىڭ جاۋابى ھەققىدە بىر قانچە قاراشلار مەۋجۇت:

بىرىنچى، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئەمەللىرىنى ماددىي جىسىم شەكلىگە ئۆزگەرتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ۋەزنى بولىدۇ.

ئىككىنچى، كىشىلەرنىڭ ئەمەللىرى خاتىرىلەنگەن نامە - ئەمال دەپتەرلىرى ۋە سەھىپىلىرى تارازىغا قويىلىدۇ.

ئۈچىنچى، شۇ ئەمەللىرىنى قىلغان ئادەمنىڭ ئۆزى تارازىغا قويىلىدۇ.

ھەر ئۈچ قاراشنىڭ ئۆز ئالدىغا سەھىھ ھەدىسلەردىن ئېلىنغان دەلىللىرى بار. شۇڭا ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئۈچ قاراشنىڭ ھەممىسى توغرا بولۇشى مۇمكىن، چۈنكى بىردە ئەمەللەر، بىردە كىتابلار، بىردە ئەمەل قىلغۇچى تارازىغا سېلىنىدۇ. (بۇنىڭ دەلىللىرى تەپسىر ئىبنى كەسىردە بايان قىلىنغان) دېمەك، مىزاننىڭ كەلتۈرۈلىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭدا ئەمەللىرىنىڭ ئۆلچىنىدىغانلىقى

قۇرئان ۋە ھەدىستە كەلگەن ھەقىقەتتۇر. ئۇنى ئىنكار قىلىش ياكى بۇرمىلاش گۇمراھلىقتۇر. ھازىرقى دەۋردە بۇنىڭغا ئىشەنمەسلىككە ئورۇن قالمىدى. چۈنكى ۋەزنى يوق نەرسىلەرنىمۇ ئۆلچەيدىغان تېخنىكا ۋە ئۈسكۈنىلەر كەشپ قىلىندى.

③ ﴿ بىز سىلەرنى ياراتتۇق ﴾ دېگەن ئايەتتىكى «سىلەرنى» گەرچە كۆپلۈك شەكىلدە كەلگەن بولسىمۇ، ئادەم ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. يەنى بىز ئاتاڭلار ئادەمنى دەسلەپتە تۇپراقتىن ياراتتۇق، دېگەن بولىدۇ.

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾

ئاللاھ (ئىبلىسقا): «مەن سېنى سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغان چېغىمدا، نېمىشقا سەجدە قىلمىدىڭ؟» ① دېدى. ئىبلىس: «مەن ئۇنىڭدىن ياخشى (ئارتۇق)، (چۈنكى) مېنى ئوتتىن ياراتتىڭ، ئۇنى لايدىن ياراتتىڭ» ② دېدى [12]. ئاللاھ (ئىبلىسقا) ئېيتتى: «سەن بۇ يەردىن (يەنى جەننەتتىن) ③ چۈشۈپ كەت، بۇ يەردە ئۆزۈڭنى چوڭ تۇتۇشقا ھەققىڭ يوق، يوقال! سەن ھەقىقەتەن پەسكەشلەردىن بىرىسەن» ④ [13].

① ﴿الَّتِي سَجَدَ﴾ دىكى «لا» ئارتۇق، يەنى " أَنْ تَسْجُدَ " (سېنى سەجدە قىلىشتىن كىم توستى؟) بولۇشى مۇمكىن ياكى بۇ يەردە بىر ئىبارە ئايەتتىن قالدۇرۇلغان يەنى «سېنى سەجدە قىلماسلىققا نېمە مەجبۇر قىلدى؟» دېيىلگەن بولۇشى مۇمكىن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدىر). شەيتان پەرىشتىلەردىن ئەمەس ئىدى، بەلكى قۇرئان كەرىمنىڭ ئوچۇق بايانغا ئاساسەن ئۇ جىنلاردىن ئىدى. (سۈرە كەھف 50 - ئايەت) لېكىن ئۇنىڭ ئاسماندا پەرىشتىلەر بىلەن بىللە تۇرغانلىقى سەۋەبىدىن ئۇمۇ ئاللاھ تائالانىڭ پەرىشتىلەرنى «ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار» دېگەن بۇيرۇقى ئاستىغا كىرەتتى. شۇڭا ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن سەجدە قىلمىغانلىقى سورالدى ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن ئەيىبلەندى. ئەگەر ئۇ سەجدە قىلىشقا بۇيرۇلغانلارنىڭ جۈملىسىدىن بولمىغان بولسا ئىدى، ئۇنىڭدىن سوئالمۇ سورالمايتتى ھەم ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىن قوغلانمايتتى.

② شەيتاننىڭ بۇ ئۆزىسى «گۇناھنىڭ ئۆزىسى گۇناھتىنمۇ بەتتەردۇر» دېگەن ماقال - تەمسىلگە تولمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ. ئۇنىڭ كەلتۈرگەن باھانىسى بىر نەچچە جەھەتتىن خاتادۇر: بىرىنچىدىن، دەرىجىسى يۇقىرى مەخلۇق دەرىجىسى تۆۋەن مەخلۇققا تازىم قىلىشقا بۇيرۇلمايدۇ دەپ قاراش خاتادۇر. چۈنكى ئەسلىدە ئەڭ مۇھىم نەرسە ئاللاھنىڭ ئەمرىدۇر، ئۇنىڭ ئەمرى كەلگەندە ئۆز ئارتۇقچىلىقىنى باھانە قىلىپ، دەتلاش قىلىش ئاللاھقا سەركەشلىك قىلغانلىقتۇر. ئىككىنچىدىن، ئۇ ئۆزىنىڭ ئەۋزەللىكىنى پەش قىلىپ، مەن ئوتتىن يارىتىلغان، ئۇ بولسا لايدىن يارىتىلغان دەپ دەلىل كەلتۈردى. بۇ سۆزى ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ئۆز قولى بىلەن يېپىشقاق لايدىن يارىتىپ چىرايلىق شەكىلگە كىرگۈزگەنلىكى ۋە ئۇنىڭغا ئۆزىگە مەنسۇپ روھتىن جان كىرگۈزگەنلىكىدىن ئىبارەت كاتتا شان - شەرەپنى كۆزگە ئىلمىدى. دۇنيادا بۇ ئۇلۇغ شەرەپتىنمۇ ئارتۇق شەرەپ بولامدۇ؟ ئۈچىنچىدىن، ئوچۇق دەلىل - ئىسپات بار تۇرسا، قىياس بىلەن ئىش قىلدى، بۇ ھەرگىزمۇ ئاللاھنى رەببىم دەيدىغانلارنىڭ ئۇسۇلى ئەمەس. يەنە كېلىپ، ئۇنىڭ قىلغان قىياسمۇ خاتا قىياس ئىدى. ئوت لايدىن قانداقمۇ ئەۋزەل بولالسىۇن؟ ئوتتا يەڭگىللىك، تارقىلىشچانلىق ۋە كۆيدۈرۈشتىن باشقا خۇسۇسىيەت يوق. ئەمما لاينىڭ ئەسلىسى بولغان تۇپراق ئېغىر، سۇ ساقلىيالايدىغان، يۇمشاق، چىداملىق، زىرائەت ئۈندۈرىدىغان، ئۆزىدە ئۆسۈملۈكلەرنى ياشىتىدىغان ۋە مول - ھوسۇل بېرىدىغان خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. لاي بۇ خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئوتتىن ياخشىراق ۋە پايدىلىقراق. بۇ ئايەتتىن يەنە شەيتاننىڭ ئوتتىن يارىتىلغانلىقى مەلۇم بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «پەرىشتىلەر نۇردىن يارىتىلغان، ئىبلىس ئوتنىڭ يالقۇنىدىن يارىتىلغان، ئادەم بولسا، سىلەرگە سۈپەتلەپ بېرىلگەندەك (تۇپراقتىن) يارىتىلغان.» (سەھىھ مۇسلىم 2996 - ھەدىس)

③ كۆپ ساندىكى مۇپەسسەرلەر بۇ ئايەتتىكى «بۇ يەردىن» دېگەن سۆزدىن جەننەت كۆزدە تۇتۇلغان دەپ قارايدۇ، ئەمما بەزىلەر ئۇنىڭدىن ئۈستۈنكى ئالەمدىكى ئىبلىس ئۈچۈن تۇرالغۇ قىلىنغان بىر ئورۇن كۆزدە تۇتۇلغان دەپ قارايدۇ. بەزىلەر ئۇنى «ئاسماندىن» دەپمۇ تەپسىر قىلىدۇ.

④ ئاللاھنىڭ ئەمرىنى كۆزگە ئىلماي تەكەببۇرلۇق قىلغانلار ھۆرمەتلەشكە ئەمەس، خارلىنىشقا لايىقتۇر.

قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فِيمَا أَعْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَا تَيَنَّهُمْ مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ أَخْرَجَ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا لِّمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

ئىبلس: «ماڭا كىشىلەر تىرىلدۈرۈلدىغان كۈنگىچە (يەنى قىيامەت كۈنىگىچە) مۆھلەت بەرگىن» دېدى [14]. ئاللاھ: «سەن چوقۇم مۆھلەت بېرىلگۈچىلەردىن سەن» دېدى ① [15]. ئىبلس ئېيتتى: «سەن مېنى ئازدۇرغانلىقتىن، ② مەن ئۇلارنى (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىنى ئازدۇرۇش) ئۈچۈن چوقۇم سېنىڭ توغرا يولۇڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇۋالسىمەن [16]. ئاندىن ئۇلارغا چوقۇم ئالدىدىن، ئارقىسىدىن، ئوڭ يېنىدىن، سول يېنىدىن ھۇجۇم قىلىمەن ③، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ (ساڭا) شۈكۈر قىلغۇچىلار ئەمەسلىكىنى كۆرسەن ④» [17]. ئاللاھ ئېيتتى: «بۇ يەردىن (يەنى جەننەتتىن) ئەيىبلەنگەن ۋە (رەھىمىتىدىن) قوغلانغان ھالدا چىق! ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ساڭا ئەگەشكەنلەرنى قوشۇپ، ھەممىڭلار بىلەن چوقۇم جەھەننەمنى تولدۇرىمەن» [18].

① ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئۇنىڭغا مۆھلەت بەردى. ئاللاھ تائالانىڭ ئىبلسقا مۆھلەت بېرىشى ئۆزىنىڭ ئىرادىسى، ھېكمىتى ۋە خاھىشىغا ئۇيغۇن ئىدى. ئۇنىڭدىكى سىر - ھېكمەتنى ئاللاھ ئۆزى ئوبدان بىلىدۇ. ئېھتىمال بۇنىڭدا مۇنداق بىر ھېكمەت بولۇشى مۇمكىنكى، شۇ ئارقىلىق ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنى سىنايدۇ، كىم رەھماننىڭ بەندىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرىدۇ، كىم شەيتانغا چاكار بولىدۇ؟ بۇ شۇ سىناققا ئايرىلىدۇ.

② بۇ يەردىكى «ئازدۇرۇش» ئاللاھنىڭ تەكۋىنى ئىرادىسى بويىچە بولغان ئىدى. لېكىن ئىبلس بۇنىمۇ مۇشربىكلارنىڭ «ئەگەر ئاللاھ خالىغان بولسا، بىز شېرىك كەلتۈرمىگەن بولاتتۇق» دېگىنىدەك بوھتان ۋە باھانە - سەۋەب قىلىۋالدى.

③ دېمەك، ھەر قانداق ياخشىلىق ۋە يامانلىق يوللىرىدا ئولتۇرىمەن، ياخشىلىقتىن كىشىلەرنى توسمەن، يامانلىقنى ئۇلارغا چىرايلىق كۆرسىتىپ، ئۇنى تالاشقا رىغبەتلەندۈرىمەن.

④ ﴿شَاكِرِينَ﴾ دېگەن سۆزنىڭ يەنە بىر مەنىسى "مُؤَدِرِينَ" «تەۋھىدچى، ئاللاھنى بىر دەپ ئىتىقاد قىلغۇچى» دېمەكتۇر. يەنى كۆپ ساندىكى كىشىلەرنى شېرىككە مۇبتىلا قىلىمەن. ئىبلس ئۆزىنىڭ پىلاننى راستتىنلا ئەمەلىيەتتە كۆرسەتتى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىبلس ئۇلارنى (ئازدۇرۇشتىن ئىبارەت) گۇماننى ھەقىقەتەن ئىشقا ئاشۇردى. چۈنكى بىر تۈركۈم مۇئمىنلەردىن باشقا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىبلسقا ئەگەشتى﴾. (سۈرە سەبەئە 20 - ئايەت) شۇڭا شەيتاننىڭ ئازدۇرىشىدىن پاناھ تىلەش ھەققىدە ھەدىسلەر كەلدى، قۇرئان كەرىم ئۇنىڭ ھىيلە - مېكرلىرىدىن ساقلىنىشنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

وَيَعَادُمْ أَسْكُنُ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْءَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾

(ئاللاھ يەنە) «ئى ئادەم! سەن ئايالىڭ بىلەن بىللە جەننەتتە تۇرغىن، (ئىككىڭلار) جەننەتنىڭ مېۋىلىرىدىن خالىغىنىڭلارچە يەڭلار؛ بۇ دەرەخكە يېقىنلاشماڭلار^①، (ئۇنىڭغا يېقىنلاشماڭلار) ئۆزۈڭلارغا زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولۇپ قالسىلەر» [19]. ئاندىن شەيتان ئۇلارنىڭ يېپىقلىق ئەۋرەتلىرىنى ئېچىۋېتىش ئۈچۈن^②، ئۇلارغا ۋەسۋەسە قىلىپ^③: «رەببىڭلارنىڭ سىلەرگە بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېيىشنى مەننى قىلغانلىقى پەقەت سىلەرنىڭ پەرىشتە بولۇپ كەتمەسلىكىڭلار ياكى (جەننەتتە) مەڭگۈ تۇرۇپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈندۇر» دېدى [20]. ھەمدە ئۇلارغا: «مەن ھەقىقەتەن سىلەرگە سەمىمىي نەسىھەت قىلغۇچىمەن» دەپ قەسەم ئىچىپ بەردى^④ [21].

① يەنى پەقەت بىر دەرەخنىڭ مېۋىسىدىن باشقا ھەر قانداق مېۋىدىن قانچىلىك يېسەڭلار، يەڭلار. بۇ بىر دەرەخنىڭ مېۋىسى سىناق يۈزىسىدىن چەكلەندى.

② شەيتاننىڭ بۇ ئالدامچىلىقتىكى مەقسىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋانى ئۇلارغا بېرىلگەن جەننەت كىيىملىرىدىن مەھرۇم قىلىپ، شەرمەندە قىلىش ئىدى. ﴿سَوَاءٌ﴾ "سَوَاءٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قاباھەت، ئەۋرەت، تەشۋىشلەندۈرىدىغان نەرسە دېگەن مەنىدە. ئەۋرەتنىڭ مۇنداق ئاتىلىشىدىكى سەۋەب ئۇ ئېچىلىپ قالسا كىشى ئۈيلىدىغان، خىجالەت تارتىدىغان يامان بىر ئىش بولغانلىقى ئۈچۈندۇر.

③ "وَسْوَسَةٌ وَسْوَأَسَ" دېگەن "زَلْزَلَةٌ وَزَلْزَالَ" ۋەزنى بىلەن كەلگەن سۆز بولۇپ، پىچىرلىماق، قۇتراتماق، ئازدۇرماق دېگەن مەنىدە. شەيتان ئىنسانلارنىڭ دىلىغا سالغان يامان خىياللار ۋەسۋەسە دەپ ئاتىلىدۇ.

④ جەننەتتە ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋاغا بېرىلگەن نېمەتلەرنى كۆرگەن شەيتان ئۇلارنى ئالداشقا باشلىدى ۋە يالغان ئېيتىپ دېدىكى، ئاللاھ تائالا ئىككىڭلارنىڭ جەننەتتە مەڭگۈ تۇرۇپ قېلىشىڭلارنى خالىمىغاچقا، سىلەرنى بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېيىشتىن چەكلىدى. بۇ دەرەخنىڭ خاسىيىتى شۇكى، ئۇنى يېگەن ئادەم پەرىشتىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ ياكى مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ. ئاندىن ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ بۇ گەپلەرنى ئۇلارغا كۆيۈنگەنلىكتىن ئېيتىۋاتقانلىقىنى ئىزھار قىلدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋا شەيتاننىڭ سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ قالدى. چۈنكى، مۇئمىن بەزىدە ئاللاھنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ دېيىلگەن سۆزلەرگە ئاسانلا ئالدىنىپ قالىدۇ.

فَدَلَّهُمَا يَغُرُورًا فَلَمَّا دَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾

شۇنداق قىلىپ ئۇلارنى ئالدامچىلىق ئۇسۇللىرى ئارقىلىق (يۇقىرى مەرتىۋىدىن تۆۋەن مەرتىۋىگە) چۈشۈرۈۋەتتى ①. ئۇلار دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېگەندە ئەۋرەتلىرى ئېچىلىپ قالدى، ئۇلار جەننەت (تىكى دەرەخلەرنىڭ) يوپۇرماقلىرى بىلەن ئەۋرەتلىرىنى يېپىشقا كىرىشتى ②. رەببى ئۇلارغا (كايىپ): «مەن سىلەرگە بۇ دەرەخنى (يەنى مېۋىسىنى يېيىشنى) مەنئى قىلمىغانمىدىم؟ شەكسىزكى، شەيتان سىلەرگە ئوپۇچۇق دۈشمەندۇر، دېمىگەنمىدىم؟» دەپ ئىزا قىلدى ③ [22]. ئۇلار: «ئى رەببىمىز! بىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز زۇلۇم قىلدۇق، ئەگەر سەن بىزگە مەغپىرەت قىلمىساڭ، بىزگە رەھىم قىلمىساڭ، بىز چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالىمىز» دېدى ④ [23].

① " تَدْلِيَةً " ۋە " إِذْلًا " بىر نەرسىنى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە تاشلاش، چۈشۈرۈش دېگەن مەنىدە. شەيتان ئۇلارنى چەكلەنگەن دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېيىشكە رىغبەتلەندۈرۈپ، يۇقىرى مەرتىۋىدىن تۆۋەن مەرتىۋىگە چۈشۈرۈۋەتتى.

② ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە ھەۋۋادىن تۇيماستىن، قەستەنلىك بولماستىن سادىر بولغان بۇ گۇناھ سەۋەبىدىن ئەۋرەتلىرى ئېچىلىپ قالدى، ئۇلار خىجىل بولغانلىقتىن جەننەت دەرەخلىرىنىڭ يوپۇرماقلىرى بىلەن ئەۋرەتلىرىنى يېپىشقا كىرىشتى. ۋەھب ئىبنى مۇنەببىھ مۇنداق دەيدۇ: «بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئاللاھ تائالا ئادەم بىلەن ھەۋۋاغا نۇردىن كىيىم ئاتا قىلغان بولۇپ، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئەۋرەتلىرىنى كۆرەلمەيتتى.» (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ يەنى سىلەر ئاگاھلاندرۇرۇلغان تۇرۇپمۇ شەيتاننىڭ ھىيلە - مەكرىگە ئالدىنىڭلار. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، شەيتاننىڭ نەپەسلىرى ناھايىتى چىرايلىق، يېقىملىق كۆرۈنىدۇ، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قاتتىق تىرىشچانلىق، دائىمىي ھۇشيارلىق كېرەك.

④ تەۋبە - ئىستىغفارنىڭ بۇ دۇئاسىنى ئادەم ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالادىن تەلىم ئالدى. بۇ نۇقتا سۈرە بەقەرە 37 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى. شەيتان ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغاندىن كېيىنمۇ يەنە بولدى قىلماستىن قىلمىشنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ئەقلى ۋە پەرزى دەلىللەرنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. نەتىجىدە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىن قوغلاندى بولۇپ، مەڭگۈ مەلئۇن دەپ ئاتالدى؛ ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ خاتالىقىغا پۇشايماق قىلىپ، ئاللاھ تائالادىن كەچۈرۈم سورىغان ئىدى، ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىگە ۋە كەچۈرۈم قىلىشىغا لايىق بولدى. شۇ تەرىقىدە ئاللاھنىڭ يولى ۋە شەيتاننىڭ يولىدىن ئىبارەت ئىككى يول ئېنىق بولدى. يەنى گۇناھ ئۆتكۈزۈپ بولۇپ، ئۇنىڭدا چىڭ تۇرۇپلىش ھەمدە ئۇنى توغرا دەپ دەلىل - ئىسپات كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇش شەيتاننىڭ يولى بولدى. گۇناھتىن كېيىن پۇشايماق قىلىش، ئاللاھقا بويۇن ئېگىپ، كەچۈرۈم تەلەپ قىلىش ئاللاھنىڭ بەندىلىرىنىڭ يولى بولدى. ئى ئاللاھ! بىزنى شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن قىلغىن. ئامىن.

قَالَ أَهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾
يَبْنِي ۚ آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَرِّى سَوَآتِكُمْ وَرِيشًا ۚ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾

ئاللاھ ئېيتتى: «سلەر بىر - بىرىڭلارغا (يەنى شەيتان ئىنسانغا، ئىنسان شەيتانغا) دۈشمەن بولغان ھالدا (جەننەتتىن) چۈشۈڭلار، سلەر ئۈچۈن يەر يۈزىدە تۇرار جاي ۋە مەلۇم مۇددەتكىچە (يەنى ئەجلىڭلار پۈتكەنگە قەدەر) پايدىلىنىدىغان نەرسىلەر بار.» [24] ئاللاھ ئېيتتى: «يەر يۈزىدە ياشايسىلەر، يەر يۈزىدە ئۆلۈسىلەر، (قىيامەت كۈنى) يەنە يەر ئاستىدىن چىقىرىلسىلەر.» [25] ئى ئادەم بالىلىرى! ھەقىقەتەن بىز سلەرگە ئەۋرىتىڭلارنى ياپىدىغان لىباسنى ۋە زىننەتلىنىدىغان لىباسنى ① چۈشۈردۇق، تەقۋادارلىق لىباسى ② ئەڭ ياخشىدۇر ③، ئەنە شۇلار (يەنى ئىنسان بالىلىرىغا سەتىرى ئەۋرەت ئۈچۈن لىباس ياراتماق) ئۇلارنىڭ ئىبىرەت ئېلىشى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ (بەندىلىرىگە بولغان پەزىلى - مەرھەمىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر [26].

① ﴿سَوَاةٌ﴾ يېپىش زۆرۈر بولغان ئەزا يەنى ئەۋرەتنى كۆرسىتىدۇ. ﴿رِيشًا﴾ ياسىنىش ۋە چىرايلىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن كىيىدىغان كىيىمنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، ئاۋالقى لىباس زۆرۈر بولغان كىيىمنى، كىيىنكى لىباس قوشۇمچە كىيىملەرنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا مەزكۇر ئىككى خىل كىيىملەر ئۈچۈن يېتەرلىك ئەسۋاب ۋە ماددى ئەشیا لارنى ياراتقان.

② «تەقۋادارلىق لىباسى» دېگەندىن بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە تەقۋادارلار قىيامەت كۈنى كىيىدىغان كىيىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمما بەزى ئۆلىمالار ئۇنى ئىمان دېگەن مەنىدە ئالسا، بەزىلەر ئۇنى ياخشى ئەمەل، تەقۋادارلىق ۋە ئاللاھتىن قورقۇش دېگەن مەنىدە ئالىدۇ. ھەممىسىنىڭ ئۇقۇمى ئاساسەن ئوخشاش بولۇپ، ئۇ لىباسنى كەيگەن كىشى تەكەببۇرلۇقتىن ساقلىنىپ، ئاللاھتىن قورقىدىغان ۋە ئىماننىڭ تەقەززاسى بويىچە ياخشى ئەمەل قىلىدىغان بولىدۇ.

③ بۇنىڭدىن يەنە مۇنداق ئۇقۇم چىقىدۇ: ياسىنىش ۋە چىرايلىق كۆرۈنۈش ئۈچۈنمۇ كىيىم كىيىش جايىز بولسىمۇ، كىيىم كېيىشتە ئاددى - ساددا بولۇش تەقۋادارلىق ۋە زاھىدلىقنىڭ ئالامىتى بولغاچقا ياخشىراق دەپ قارىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە يېڭى كىيىم كەيگەندە بۇ دۇئا ئوقۇلىدۇ، چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ دۇئانى ئوقۇيتتى. «ماڭا ئەۋرىتىمنى ياپىدىغان ۋە زىننەتلىنىدىغان كىيىم بەرگەن ئاللاھقا ھەمدۇ - سانا ئېيتىمەن.» (سۈنەنى تىرمىزى 2819 - ھەدىس)

يَبْتِئِ ءَادَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمْ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْءَ تَيْمَامًا إِنَّهُ هُوَ وَقَبِيلُهُ
مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيْطَانَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾ وَإِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا ءَابَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا
قُلْ إِنْ أَلَّفَ اللَّهُ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

ئى ئادەم بالىلىرى! شەيتان سىلەرنىڭ ئاتا - ئاناڭلارنى (ئازدۇرۇپ) جەننەتتىن چىقىرىۋەتكەندەك،
سىلەرنىمۇ ئازدۇرۇۋەتمسۇن. شەيتان ئۇ ئىككىيلەننىڭ ئەۋرەتلىرىنى ئۆزلىرىگە كۆرسىتىش ئۈچۈن
كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋەتكەن ئىدى (يەنى ئۇلارنىڭ يالىڭاچ بولۇپ قېلىشىغا شەيتان سەۋەبچى بولغان
ئىدى). شەيتان ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلىرى سىلەرنى كۆرەلەيدۇ، سىلەر ئۇلارنى كۆرەلمەيسىلەر ①.
شەكسىزكى، بىز شەيتانلارنى ئىمان ئېيتمايدىغانلارنىڭ دوستى قىلدۇق ② [27]. ئۇلار (يەنى كاپىرلار)
بىرەر يامان ئىشنى قىلغان چاغلىرىدا: «ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ مۇشۇنداق قىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىدۇق،
ئاللاھ بىزنىمۇ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇغان» دەيدۇ. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئاللاھ
(بەندىلىرىنى) ھەرگىز يامان ئىشقا بۇيرۇمايدۇ، سىلەر ئۆزۈڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى ئاللاھ نامىدىن
ئېيتامسىلەر؟» ③ [28].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئادەم بالىلىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ، شەيتان ۋە ئۇنىڭ قەبىلىسى يەنى قولچوماقلىرى
سىلەرنىڭ ئاتا - ئاناڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋانى ئالداپ جەننەتتىن چىقىرىلىشقا ۋە
ئەۋرەتلىرىنىڭ ئېچىلىپ قېلىشىغا سەۋەبچى بولغاندەك، سىلەرنىمۇ غەپلەتتە قالغان ۋە ھورۇنلىشىپ
قالغان ۋاقىتلىقلاردىن پايدىلىنىپ، ئازدۇرۇۋەتمسۇن ۋە پىتىنگە مۇپتىلا قىلمىسۇن، دەپ تەكىتلىدى.
خۇسۇسەن شەيتان كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان بولغاچقا ئۇنىڭدىن تېخىمۇ ھەزەر ئەيلەش كېرەكلىكىنى
ئۇقتۇردى.

② يەنى ئىمانسىز كىشىلەرلا ئۇنىڭ دوستى ۋە ئازدۇرۇش نىشانىدۇر. ئۇ يەنە مۇئمىنلەرنىمۇ ئازدۇرۇشقا
ئۇرۇنۇپ تۇرىدۇ، ھېچنېمە قىلالمىسا، رىياكارلىقتىن ئىبارەت مەخپىي شېرىككە ئاندىن ئاشكارا
شېرىككە باشلايدۇ. ئۇ يەنە ئىمان ئېيتقانلارنى ئىماننىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىگە يېتىشتىن مەھرۇم
قالدۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدۇ.

③ ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرى مۇشرىكلار كەبىنى كىيىمسىز تاۋاپ قىلاتتى ۋە ئانمىزدىن قانداق
تۇغۇلغان بولساق شۇ ھالەتتە تاۋاپ قىلىمىز دەيتتى. بەزىلىرى باشقىچە باھانە كۆرسىتىپ، بىز
كىيىپ يۈرۈپ گۇناھ قىلغان كىيىملىرىمىز بىلەن كەبىنى تاۋاپ قىلىشنى مۇناسىپ كۆرمەيمىز دەپ،
كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ تاۋاپ قىلايتتى. مۇشرىك ئاياللارمۇ ئەۋرەتلىرىنى بىرەر پارچە لاتىدەك نەرسە
بىلەن توساپ قويۇپلا كەبىنى كىيىمسىز تاۋاپ قىلىۋېرەتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئۇياتسىز
قىلمىشلىرىغا ئىككى خىل ئۆزىنى باھانە قىلىپ كۆرسىتەتتى. بىرىنچى، بىز ئاتا -
بوۋىلىرىمىزنىڭ شۇنداق قىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىدۇق. ئىككىنچى، ئاللاھ تائالا بىزنى مۇشۇنداق
قىلىشقا بۇيرۇغان. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلارغا رەددىيە بەردى. ئاللاھ تائالا قانداقمۇ ھاياسىز ئىشلارنى
قىلىشقا بۇيرۇسۇن؟ سىلەر ئاللاھ تائالا دېمگەننى دېدى دەپ يالغان سۆزلەۋاتىسىلەر. بۇ ئايەت يەنە
پىرلارغا، مەشھۇر شەخسلەرگە ۋە ئاتا - بوۋىلارغا چوقۇندىغانلارغا رەددىيەدۇر. ئۇلارغا ھەقىقەت بايان

قىلىنسا، ئۇلارمۇ دەل مۇشۇ ئۆزىنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ، ئۇلار: «ئاتا - بوۋىلىرىمىز شۇنداق قىلىپ كەلگەن ئىكەن، بىزنىڭ پىر - غوجام، ئىشان ۋە شەيخلىرىمىز شۇنداق قىلىشقا بۇيرىغان» دەيدۇ. مۇشۇ قاتماللىق سەۋەبىدىن يەھۇدىيلار يەھۇدىيلىقتا، ناسارالار ناسارالىقتا ۋە بىدئەتچىلەر بىدئەتلىرىدە قالدى. (فەتھۇلقەدىر)

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيْطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾ * يَبْتَغِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئۇ كاپرلارغا) ئېيتقىنكى، «رەببىم مېنى ئادالەتلىك بولۇشقا بۇيرۇدى»^①. ھەربىر سەجدە قىلغىنىڭلاردا پۈتۈنلەي ئاللاھقا يۈزلىنىڭلار^②، تائەت - ئىبادىتىڭلارنى (رىيا ۋە شېرىكتىن) ساپ قىلىپ، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئاللاھ سىلەرنى دەسلەپتە يوقتىن ياراتقاندەك سىلەر (قىيامەت كۈنى يەنە بىر ھاياتقا) قايتىسىلەر» [29]. ئاللاھ (بەندىلىرىدىن) بىر قىسمىنى توغرا يولغا مۇۋەپپەقىيەت قىلدى؛ يەنە بىر قىسىمغا گۇمراھلىق تېگىشلىك بولدى. چۈنكى ئۇلار ئاللاھنى قويۇپ، شەيتانلارنى دوست تۇتتى. (ئۇلار شۇنداق تۇرۇقلۇق) ئۆزلىرىنى توغرا يولدا دەپ ھېسابلايدۇ [30]. ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر ناماز ۋاقتىدا (ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا ئەۋرىتىڭلارنى يېپىپ تۇرىدىغان پاكىز ۋە) چىرايلىق كىيىنىڭلار^③، يەڭلار، ئىچىڭلار، (چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ) ئىسراپ قىلماڭلار. چۈنكى، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمايدۇ^④ [31].

① بۇ يەردىكى «ئادالەتلىك بولۇشقا بۇيرۇدى» دېگەن بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە «بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق» دەپ ئېتىقاد قىلىشقا يەنى تەۋھىدكە بۇيرۇدى دېگەننى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى بىر نەرسىگە بۇيرۇش ئۇنىڭ ئەكسىدىن چەكلەشنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك تەۋھىدكە بۇيرۇغانلىق شېرىكتىن چەكلەشنى كۆرسىتىدۇ. يەنە تەۋھىد بولسا ئەڭ چوڭ ئادالەتتۇر. بۇ يۇقىرىدىكى كاپرلارنىڭ سۆزلىرىگە رەددىيە بولۇپ، رەببىم مېنى يامان ئىشلارغا بۇيرىمىدى بەلكى ئادالەتلىك بولۇشقا بۇيرىدى، دېمەكتۇر. (تەپسىر قۇرتۇبى)

② ئىمام شەۋكانى بۇ ئايەتنى ئىزاھلاپ مۇنداق دەيدۇ: ھەر قانداق بىر مەسجىدە بولساڭلار، نامىزىڭلاردا قىبلىگە يۈزلىنىڭلار. ئىمام ئىبنى كەسىر بۇنىڭدىن ئىستىقامەت يەنى پەيغەمبەرنىڭ كۆرسەتكەن يولى بويىچە ئىبادەت قىلىڭلار، دېگەن مەنىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن جۈملىدىن ئەمەلنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىڭلار، دېگەن مەنىنى ئالىدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ: ھەر قانداق ئەمەلنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن ئىككى شەرت بار: بىرىنچىسى، شەرىئەتكە ئۇيغۇن بولۇش. ئىككىنچىسى، خالىس ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى كۆزلەپ قىلغان بولۇش. بۇ ئايەت مۇشۇ نۇقتىنى تەكىتلەيدۇ.

③ بۇ ئايەتتىكى ﴿زَيْتٌ﴾ دېگەندە كىيىم مەقسەت قىلىنغان. ئۇنىڭ چۈشۈش سەۋەبىمۇ مۇشرىكلارنىڭ يالغۇچ تاۋاپ قىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا: كىيىم كېيىپ ئىبادەت قىلىڭلار ۋە تاۋاپ قىلىڭلار، دېيىلدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ﴿زَيْتٌ﴾ دېگەندىن ياسىنىش ئۈچۈن كىيىدىغان چىرايلىق ۋە پاكىزە كىيىملەر مەقسەت قىلىنغان، بۇنىڭدىن ناماز ئوقۇغان ۋە تاۋاپ قىلغان چاغلاردا چىرايلىق ۋە پاكىزە كىيىملەرنى كىيىڭلار، دېگەن ھۆكۈم چىقىدۇ. ئۆلىمالار يەنە بۇ ئايەتنى نامازدا ئەۋرەتنى يېپىشنىڭ پەرزلىكىگە دەلىل قىلىدۇ. ھەدىسلەرنىڭ روھىغا ئاساسەن ئەۋرەتنى يېپىش (كىندىكتىن تىزغىچە بولغان جايىنى يۆگەش) ھەر قانداق ئەھۋالدا زۆرۈردۇر، ھەتتا ھېچكىم بولمىغان جايدىمۇ. (فەتھۇلقەدەر) جۈمە ۋە ھېيت كۈنلىرى خۇشبۇي نەرسىلەرنى ئىستىمال

قىلىش مۇستەھەپتۇر، بۇمۇ ئايەتتىكى زىننەت قاتارىغا كىرىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ ئىسراپچىلىق ھەر قانداق ئىشتا ھەتتا يىمەك - ئىچمەكتىمۇ ياخشى سانالمايدۇ. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «تەكەببۇرلۇق ۋە ئىسراپ قىلماستىن يەڭلار، ئىچىڭلار، كىيىڭلار ۋە سەدىقە قىلىڭلار»، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: «ئىسراپخورلۇق ۋە تەكەببۇرلۇق قىلمىساڭلا، نېمىنى يېگۈڭ كەلسە يېگىن، نېمىنى كىيىڭ كەلسە كىيىگىن.» (سەھىھۇل بۇخارى 5783 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا پۈتۈن تىبابەتنى ﴿ يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار ﴾ دېگەن بىر ئايەتكە جەم قىلدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئاللاھ بەندىلىرى ئۈچۈن چىقىرىپ بەرگەن زىننەتلەرنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم ھارام قىلدى؟» ئېيتقىنكى، «ئۇلار بۇ دۇنيادا ئىمان ئېيتقانلار ئۈچۈندۈر (گەرچە كاپىرلارمۇ پايدىلانسىمۇ)، ئاخىرەتتە بولسا ئىمان ئېيتقانلارغىلا خاستۇر»^①. (بۇنىڭ قىممىتىنى) بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلىي بايان قىلىمىز [32]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «رەببىم ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى^②، گۇناھلارنى، (كىشىلەرگە) ناھەق چېقىلىشنى^③، ئاللاھ ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن نەرسىلەرنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىشىڭلارنى، ئۆزۈڭلار بىلمەيدىغان نەرسىلەر ھەققىدە ئاللاھ نامىدىن قالايمىقان سۆزلىشىڭلارنى ھارام قىلدى» [33].

① مۇشۇرىكلار بەيتۇللاھنى كىيىم بىلەن تاۋاپ قىلىشنى توغرا دەپ قارىمىغاندەك، بەزى ھالال نەرسىلەرنىمۇ ئاللاھقا يېقىنلىشىش يۈزىسىدىن ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋالغان ئىدى (بىر قىسىم سوپى - ئىشانلارمۇ شۇنداق قىلىدۇ). ئۇنى ئاز دەپ يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنى بۇتلىرىنىڭ نامىغا ئاتىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن ھارام دەپ بەلگىلىۋالغان ئىدى. بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ قىلمىشىغا رەددىيە بېرىلدى: ئاللاھ بەندىلىرىنىڭ چىرايلىق كىيىنىشى ئۈچۈن ياراتقان كىيىملەرنى ۋە يىيىشى ئۈچۈن بەرگەن پاك رىزىقلارنى ھارام قىلغان كىم؟ ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاللاھ ھالال قىلغان نەرسىلەر كىشىلەرنىڭ ھارام قىلىۋېلىشى بىلەن ھارام بولۇپ قالمايدۇ، بەلكى ھالال پېتى تۇرىۋېرىدۇ. ئەسلىدە ئاللاھ تائالا بۇ ھالال ۋە پاك نەرسىلەرنى ئىمان ئېيتقانلار ئۈچۈن ياراتقان، كاپىرلارمۇ ئۇ نەرسىلەردىن ئورتاق بەھرىمەن بولىدۇ، ھەتتا بەزىدە كاپىرلار مەئشەتتە مۇسۇلمانلاردىن نەچچە ھەسسە ئىلغار، تۇرمۇش شارائىتىمۇ ئۇلاردىن ياخشىراق كۆرۈنىدۇ، ئەمما بۇ ۋاقىتلىق بەھرىمەن بولۇشتۇر خالاس، بۇنداق بولۇشتا ئاللاھ تائالانىڭ تەكۋىنى ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بار. ئەمما بۇ نېمەتلەر قىيامەت كۈنى پەقەت ئىمان ئېيتقانلارغا خاستۇر. چۈنكى كاپىرلارغا جەننەت ھارام بولغاندەك، يىمەك - ئىچمەكلەرمۇ ھارام بولىدۇ.

② بەزى ئۆلىمالار «ئاشكارا يامان ئىشلار» دېگەندە پاهىشخانلارغا بېرىپ زىنا قىلىش، «يوشۇرۇن يامان ئىشلار» دېگەندە بىرەر «قىز دوست بىلەن خۇسۇسىي ئالاقە» قىلىشنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. بەزى ئۆلىمالار «ئاشكارا يامان ئىشلار» شەرىئەتتە چەكلەنگەن مەھرەملەر بىلەن توي قىلىشنى كۆرسىتىدۇ دەپ قارايدۇ. توغرىسى شۇكى، بۇ گۇناھنىڭ بىر تۈرىگە خاس ئەمەس بەلكى ئومۇمىي بولۇپ، ھەر قانداق ئاشكارا ئەخلاقسىزلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن: چەكتىن ئاشقان شەھۋانىي كىنو - فىلىملەر، سېرىق مەزمۇندىكى ۋېدىئو، تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرى ۋە گېزىت - ژۇرناللارنى كۆرۈش، ناخشا - ئۇسسۇل كېچىلىكى ۋە تانسىغا بېرىش، ئاياللارنىڭ رومال ۋە پەرىجىسىز سىرتقا چىقىشى ۋە يات ئەرلەر بىلەن ئارىلىشىشى، توي - تۆكۈنلەردىكى ھاياسىزلىق ۋە ئەخلاقسىزلىقلارنىڭ ئومۇملىشىپ كېتىشى قاتارلىقلار ئاشكارا يامان ئىشلار جۈملىسىدىندۇر. ئاللاھ تائالا ھەممىمىزنى بۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

③ ﴿الْأْتَمَ﴾ «گۇناھ» دېگەن ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنماسلىقنى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «گۇناھ يۈرىكىڭنى تاتلايدىغان ۋە باشقىلارنىڭ كۆرۈپ قېلىشىنى خالىمايدىغان نەرسىدۇر.» (سەھىھ مۇسلىم 2553 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەر: ﴿الْأْتَمَ﴾ دېگەن تەسىرى ئۇنى قىلغان ئادەمنىڭ ئۆزى بىلەنلا چەكلىنىدىغان گۇناھنى: ﴿الْبَغْيَ﴾ دېگەن تەسىرى باشقىلارغىمۇ يېتىپ بارىدىغان گۇناھنى كۆرسىتىدۇ، ئۇنىڭغا ناھەق دېگەن سۆز قوشۇلسا، كىشىلەرگە زۇلۇم قىلىش ۋە ناھەق چېقىلىشىنى بىلدۈرىدۇ، دەيدۇ. مەسىلەن: كىشىلەرنىڭ ھەق - ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىش، مال - مۈلۈكىنى ئېلىۋېلىش، ناھەق ئۇرۇش، تىللاش ۋە ھاقارەت قىلىش قاتارلىقلار.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَبْنَئِي أَدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾

ھەر بىر ئۈمەتنىڭ (ھالاك بولىدىغان) مۇئەييەن ۋاقتى بولىدۇ^①، ئۇلارنىڭ (ھالاك بولىدىغان) ۋاقتى كەلگەندە، ئۇلار بىردەممۇ ئىلگىرى - كېيىن بولمايدۇ (يەنى دەرھال ھالاك بولىدۇ) [34]. ئى ئادەم بالىلىرى! ئەگەر سىلەرگە ئۆز ئىچىڭلاردىن مېنىڭ ئايەتلىرىمنى سىلەرگە بايان بېرىدىغان ئەلچىلەر كەلگەندە، كىمكى (ئۇلارغا ئىمان ئېيتىپ) ئاسىيلىق قىلىشتىن ساقلىنسا ۋە (ئەمەلنى) تۈزەتسە، ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) ھېچ قورقۇنچ يوقتۇر، ئۇلار غەم - ئەندىشە قىلمايدۇ^② [35]. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىشقا گەدەنكەشلىك قىلغانلارغا كەلسەك، ئەنە شۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىدۇر^③ [36].

① «مۇئەييەن ۋاقت» دېگەندە ھەربىر ئۈمەتكە ئەمەل قىلىش ئۈچۈن بېرىلگەن مۆھلەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەر بىر ئۈمەتنى سىناش ئۈچۈن شۇنداق مۆھلەت بېرىدۇ. ئۇ ئۈمەت بېرىلگەن مۆھلەتتىن پايدىلىنىپ ئاللاھنى رازى قىلىشقا تىرىشىدۇ ياكى ئىتائەتسىزلىك ۋە گەدەنگەشلىكتە تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشىدۇ. بېرىلگەن مۆھلەت بەزىدە ئۇلارنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملىشىدۇ، يەنى پانىي دۇنيادا ئاللاھ ئۇلارنى جازالىمايدۇ، پەقەت ئاخىرەتتە جازالايدۇ. دېمەك ئۇلارنىڭ (ھالاك بولىدىغان) مۇئەييەن ۋاقتى قىيامەت كۈنى بولىدۇ. بەزىلەرنى ئاللاھ تائالا بۇ دۇنيادا جازالايدۇ. بۇ ئەھۋالدا ئۇلارنىڭ (ھالاك بولىدىغان) مۇئەييەن ۋاقتى ئۇلار جازالانغان ۋاقت بولىدۇ.

② بۇ ئايەتتە ياخشى ئەمەل ۋە تەقۋادارلىق بىلەن ھايات كەچۈرگەن مۇئمىنلەرنىڭ گۈزەل ئىستىقبالى بايان قىلىندى. قۇرئان كەرىم كۆپىنچە ئايەتلەردە ئىمان بىلەن ياخشى ئەمەلنى بىللە تىلغا ئالىدۇ. بۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ياخشى ئەمەلگە يانداشقان ئىماننىڭلا ئېتىبارغا ئېلىنىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرنىڭ قارشىسىدا، ئاللاھقا يالغاننى چاپلىغان ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ يامان ئاقىۋىتى بايان قىلىندى. مۇئمىنلەرنىڭ ئىستىقبالى بىلەن كاپىرلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىشتىكى مەقسەت كىشىلەرنى ئاقىۋىتى ياخشى بولىدىغان ئىشلارنى قىلىشقا تەرغىپ قىلىش، ئاقىۋىتى يامان بولىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىشقا دەۋەت قىلىشتۇر.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۗ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمُ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ رَسُولُنَا يُتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا
 أَيُّنَا مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِّن دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِّن
 قَبْلِكُم مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا

ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇغان ياكى ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟
 ئەنە شۇلار لەۋھۇلمەھپۇزدا پۈتۈلگەن نېسىۋىلىرىگە ئېرىشىدۇ^①، ھەتتا بىزنىڭ پەرىشتىلىرىمىز ئۇلارنىڭ
 جانلىرىنى ئېلىش ئۈچۈن كەلگەندىمۇ، ئۇلارغا: «ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان مەبۇدلىرىڭلار قېنى؟» دەيدۇ،
 ئۇلار: «مەبۇدلىرىمىز بىزنى تاشلاپ كەتتى» دەيدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كاپىر بولغانلىقىغا (ئىقرار
 قىلىپ) ئۆزلىرىنىڭ زىيىنىغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ [37]. ئاللاھ (ئۇلارغا): «سىلەر ئۆزۈڭلاردىن ئىلگىرى
 ئۆتكەن جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن بولغان (كاپىر) ئۈممەتلەر^② بىلەن بىرلىكتە دوزاخقا كىرىڭلار» دەيدۇ.
 ھەرقاچان بىر ئۈممەت دوزاخقا كىرىدىكەن، ئۇ ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ئۈممەتكە (ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئېزىپ
 كەتكەنلىكى ئۈچۈن) لەنەت ئوقۇيدۇ^③.

① بۇ يەردىكى «نېسىۋە» نىڭ بىر نەچچە خىل مەنىسى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى: ئىش -
 ھەرىكەت، رىزىق ۋە ئۆمۈردۈر. يەنى ئۇلار لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىلغان تەقدىرىدىكى ئىش - ھەرىكەتلىرىنى
 قىلىپ، رىزىقلىرىنى يەپ، ئۆمۈرلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن ئاخىرىدا ئۆلۈمگە يولۇقىدۇ. بۇ ئوقۇمنى
 كۈچلەندۈرىدىغان يەنە بىر ئايەت بار، ئۇنىڭدا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنكى،
 ئاللاھقا يالغاننى چاپلايدىغانلار ھەقىقەتەن (دوزاخ ئازابىدىن) قۇتۇلالمىدۇ. ئۇلار بۇ دۇنيادىن (ئازغىنە
 ۋاقىتتا) بەھرىمەن بولىدۇ، ئاندىن ئۇلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىدۇ، ئاندىن
 كاپىر بولغانلىقى سەۋەبىدىن ئۇلارغا قاتتىق ئازابنى تېتىتىمىز﴾. (سۈرە يۇنۇس 69 - 70 - ئايەتلەر)

② ﴿أُمَّةٌ﴾ "ئۇمۇمىي" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، جامائە، پىرقە ۋە گۇرۇھ دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئاللاھقا
 شېرىك كەلتۈرۈشتە، كۈفرلىقتا، ھەقىقىي ئىنكار قىلىشتا ئۇلارغا ئوخشاش بولغان گۇرۇھ ۋە پىرقىلەرنى
 كۆرسىتىدۇ. "ي" بەزىدە "مە" مەنىسىدە كېلىدۇ. يەنى سىلەردىن ئىلگىرى بۇ يەرگە كەلگەن ئىنسانلار
 ۋە جىنلار گۇرۇھى بىلەن بىللە جەھەننەمگە كىرىڭلار ياكى ئۇلارغا قوشۇلۇڭلار.

③ ﴿لَعَنَتْ أُخْتَهَا﴾ ئۆزىنىڭ يەنە بىر گۇرۇھىغا لەنەت ئوقۇيدۇ. "أُخْتٌ" ھەمىشە، قىز بىر تۇققاننى
 كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە دىنىي جەھەتتىكى ياكى گۇمراھلىقتىكى ئوخشاشلىق نەزەردە تۇتۇلۇپ، بىر گۇرۇھ
 (ئۈممەت) يەنە بىر گۇرۇھ (ئۈممەت) نىڭ ھەمىشەسى دېيىلدى. ھەر ئىككىسى خاتا دىنغا ئەگىشىشتە
 ۋە گۇمراھلىقتا ئورتاق بولغانلىقى ياكى جەھەننەمدە بىر - بىرىگە ھەمراھ بولىدىغانلىقى ئېتىبارى
 بىلەن بىر - بىرىنىڭ ھەمىشەسى دەپ ئاتالدى.

حَتَّىٰ إِذَا آذَرْتَهُمْ فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرِنَهُمْ لِأُولِنَهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِنَهُمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ أُولِنَهُمْ لِأُخْرِنَهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

ئۇلارنىڭ ھەممىسى دوزاخقا كىرىپ بولۇپ جەم بولغاندا^①، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كېيىن كىرگەنلەر (يەنى ئەگەشكۈچىلەر) ئىلگىرى كىرگەنلەرگە (يەنى يولباشچىلارغا) قارىتىپ^②: «ئى رەببىمىز! بۇلار بىزنى ئازدۇرغان. شۇڭا ئۇلارغا ئىككى ھەسسە دوزاخ ئازابى بەرگىن» دەيدۇ^③. ئاللاھ: «(سىلەردىن) ھەر بىر ئۈممەت ئىككى ھەسسە ئازابقا دۇچار بولىدۇ»^④، لېكىن سىلەر (ئۇ ئازابنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى) بىلمەيسىلەر» دەيدۇ [38]. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئىلگىرىكىلەر كېيىنكىلەرگە: «سىلەرنىڭ بىزدىن ھېچقانداق ئارتۇقچىلىقىڭلار يوق (يەنى گۇمراھلىقتا ۋە ئازابقا تېگىشلىك بولۇشتا بىر - بىرىمىزگە ئوخشاشمىز)، شۇڭا، سىلەرمۇ قىلمىشلىرىڭلار تۈپەيلىدىن ئازابى تېتىڭلار» دەيدۇ [39].

① ﴿ إِذْ آذَرْتَهُمْ ﴾ يەنى " ئۇلار ئۆزئارا ئۇچراشقاندا ۋە بىر يەرگە جەم بولغاندا دېگەن مەنىدە.

② ﴿ أُخْرِي ﴾ دېگەن كېيىن كىرگەنلەر، ﴿ أُزُل ﴾ دېگەن ئىلگىرى كىرگەنلەردۇر. ياكى ﴿ أُخْرِي ﴾ دېگەن ئەگەشكۈچىلەر، ﴿ أُزُل ﴾ دېگەن ئەگەشتۈرگۈچى رەھبەر ۋە يولباشچىلاردۇر. يولباشچىلارنىڭ جىنايىتى ئېغىر بولىدۇ، چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرىمۇ ھەقتىن يىراقلاشقان ۋە باشقىلارنىمۇ ھەقتىن يىراقلاشتۇرۇشقا ھەرىكەت قىلىپ، ھەق يولغا ئەگىشىشتىن توسقان. شۇڭا ئەگەشكۈچىلىرىدىن ئىلگىرى جەھەننەمگە كىرىدۇ.

③ شۇنىڭدەك يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ئۇلار: ﴾ ئى پەرۋەردىگارمىز! بىز ھەقىقەتەن باشلىقلىرىمىزغا، كاتتىلىرىمىزغا ئىتائەت قىلدۇق، ئۇلار بىزنى توغرا يولدىن ئازدۇردى، ئى پەرۋەردىگارمىز! ئۇلارغا ئازابى ئىككى ھەسسە بەرگىن ۋە ئۇلارغا قاتتىق لەنەت قىلغىن، دەيدۇ ﴿. (سۈرە ئەھزاب 66 - 68 - ئايەتلەر)

④ يەنى ئەمدى ئۇلار بىر - بىرىگە تاپا - تەنە قىلىشىدۇ، ئەگەشكۈچىلەرنىڭ ئەگەشتۈرگۈچىلەرگە گۇناھنى ئارتىپ قويۇشىنىڭ ھېچ پايدىسى يوق. ئۇلارغا: سىلەر ھەممىڭلار گۇناھكار، ھەممىڭلار ئازابقا لايىق دېيىلىدۇ. ئەگەشكۈچى ۋە ئەگەشتۈرگۈچىلەرنىڭ بۇ سۆزلىرى سۈرە سەبەئنىڭ 32 - 33 - ئايەتلىرىدە بايان قىلىنىدۇ.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحْ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ لَهُمْ مِّنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٣﴾

شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ۋە ئۇلارغا ئىمان ئېيتىشتىن باش تارتقانلارغا ئاسماننىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلمايدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەلى ۋە دۇئاسى قوبۇل بولمايدۇ) ①، تاكى تۆگە يىڭىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتمىگۈچە ئۇلار جەننەتكە كىرەلمەيدۇ (يەنى ئۇلار ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ) ②، گۇناھكارلارنى ئەنە شۇنداق جازالايمىز [40]. دوزاختا ئۇلارنىڭ ئاستىغا سالىدىغان كۆرىسىمۇ ئوتتىن، ئۈستىگە يېپىنىدىغان يوتقىنىمۇ ئوتتىن بولىدۇ ③، (كۆپلىق قىلىپ) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلارنى ئەنە شۇنداق جازالايمىز [41]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار – بىز ھېچكىمگە كۈچى يەتمەيدىغان ئىشنى يۈكلىمەيمىز ④ – ئەنە شۇلار جەننەت ئەھلىدۇر، ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ تۇرىدۇ [42].

① بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرى ياكى روھلىرى ياكى دۇئالىرى ئۈچۈن ئاسماننىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلمايدۇ. يەنى ياخشى ئەمەللەر ۋە دۇئالار قوبۇل بولمايدۇ. روھلار كەينىگە قايتۇرۇلىدۇ. (بۇ نۇقتىنى مۇسئەدى ئەھمەد 2 - توم، 364 - 365 - بەتتىكى ھەدىسلەر كۈچلەندۈرىدۇ) ئىمام شەۋكانى: يۇقىرىدىكى ئۈچ نەرسىنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن ئاسماننىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلماسلىقى مۇمكىن، دەيدۇ.

② بۇ مۇمكىن ئەمەس ئىشنى ئىپادىلەش ئۈچۈن بېرىلگەن بىر مىسالدۇر. تۆگىنىڭ يىڭى تۆشۈكىدىن ئۆتۈشى مۇمكىن بولمىغاندەك، كاپىرلارنىڭ جەننەتكە كىرىشىمۇ مۇمكىن بولمايدۇ. تۆگىنى مىسال كەلتۈرۈشنىڭ سەۋەبى تۆگە ئەرەبلەر ئادەتتە كۆپ ئىشلىتىدىغان ۋە جىسمى چوڭ ھايۋان بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. يىڭىنىڭ تۆشۈكى ناھايىتى كىچىك ۋە تار بولغانلىقتىن بۇ يەردە ئەڭ ياخشى مىسال بولالايدۇ. بۇ ئىككى نەرسىنى مىسال قىلىپ كەلتۈرۈش ئارقىلىق مۇمكىن بولمايدىغان ئىش تولىمۇ ئېنىق روشەنلەشتۈرۈپ بېرىلگەن. ئادەتتە مۇمكىن ئەمەس ئىشلار ئۈچۈن ئەنە شۇنداق مىسال كەلتۈرۈلىدۇ.

③ ﴿ غَوَاشٍ ﴾ بولسا "غَاشِيَةٌ" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، ئۈستىدىن ياپقۇچى، قاپلىغۇچى دېمەكتۇر. يەنى ئوت ئۇلارنىڭ ئۈستىنى قاپلايدۇ، ئورنىۋالىدۇ.

④ بۇ بىر قىستۇرما جۈملە بولۇپ، ئۇنى كەلتۈرۈشتىكى مەقسەت، ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلنىڭ ئىنسان قۇدرىتى يەتمەيدىغان ئېغىر ئىش ئەمەسلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر. دېمەك، بۇ ئىشلارنى ھەر قانداق ئىنسان ئاسانلا قىلالايدۇ ۋە ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غَلٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَن تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أَوْرَثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَن قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَن لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾

ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدە ئۆچمەنلىك (ۋە شۇنىڭدەك سەلبىي ھېس - تۇيغۇلاردىن نېمە) بولسا، ئۇنى ئېلىپ تاشلايمىز (يەنى جەننەتكە كىرگەنلەر ئارىسىدا ئۆزئارا ئاغرىق - ئاداۋەت بولمايدۇ) ①، ئۇلارنىڭ (جەننەتتىكى سارايللىرىنىڭ) ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدۇ، ئۇلار: «جىمى ھەمدۇسانا بىزنى بۇ (نېمەتلەرنى ھاسىل قىلىشقا) يېتەكلىگەن ئاللاھقا بولسۇنكى، ئۇ بىزنى يېتەكلىمىگەن بولسا، بىز توغرا يول تاپالمىغان بولاتتۇق ②، شەكسىزكى، رەببىمىزنىڭ ئەلچىلىرى بىزگە ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلدى» دەيدۇ، ئۇلارغا: «سىلەرنىڭ قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرىڭلار ئۈچۈن سىلەر ۋارىس قىلىنغان جەننەت مانا مۇشۇدۇر» دەپ نىدا قىلىندۇ ③ (يەنى پەرىشتىلەر شۇنداق دەپ نىدا قىلىدۇ) [43]. جەننەت ئەھلى دوزاخ ئەھلىگە: «بىز ھەقىقەتەن رەببىمىز بىزگە ۋەدە قىلغان نەرسىلەرگە راستتىنلا ئېرىشتۇق، سىلەرمۇ رەببىڭلار ۋەدە قىلغان نەرسىلەرگە راستتىنلا ئېرىشتىڭلارمۇ؟» دەپ توۋلايدۇ ④. ئۇلار: «ھەئە» دەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر جاكارچى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا (مۇنداق دەپ) جاكارلايدۇ: «(كاپىرلىقنى تاللاش ئارقىلىق) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلارغا ئاللاھنىڭ لەنتى بولسۇن! [44].

① ﴿غَلٍ﴾ دېگەن دىللاردا يوشۇرۇنغان ئۆچ - ئاداۋەتنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ جەننەت ئەھلىگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى بىر - بىرىگە بولغان ئۆچ - ئاداۋەتنى يوق قىلىۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ دىللىرى ئەينەكتەك پاك بولىدۇ. ھېچكىمنىڭ دىلىدا يەنە بىر ئىنسانغا قارىتا يامان كۆرۈش ۋە دۈشمەنلىك قالمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: جەننەت ئەھلىگە بېرىلگەن دەرىجە ۋە مەرتىۋىلەردە پەرق بولسىمۇ، ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە ھەسەت قىلىشمايدۇ. ئاۋالقى ئوقۇمنى مۇنۇ ھەدىس ئىسپاتلايدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۇئمىنلەر دوزاخقا كىرىشتىن ساقلىنىپ قېلىپ (جەننەت تەرەپكە قاراپ ماڭغاندا) دوزاخ بىلەن جەننەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەگمە شەكىللىك كۆۋرۈك ئۈستىدە توختىتىلىپ، ئۇلارنىڭ دۇنيادا بىر - بىرىگە يەتكۈزگەن ئازار ۋە زۇلۇملىرىدىن قىساس ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇلار بىر - بىرىدىن رازى بولۇشۇپ، گۇناھلىرىدىن پاكلانغاندا جەننەتكە كىرگۈزۈلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 2440 - ھەدىس). مەسىلەن: سىياسىي داۋالغۇش سەۋەبىدىن ساھابىلەرنىڭ ئارىسىدا يۈز بەرگەن رەنجىشلەر يوق بولىدۇ. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالا ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، تەلھە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، زۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار ھەققىدە: ﴿ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدە ئۆچمەنلىك (ۋە شۇنىڭدەك سەلبىي ھېس - تۇيغۇلاردىن نېمە) بولسا، ئۇنى ئېلىپ تاشلايمىز﴾ دېگەن ئىدى، مەن شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن بولۇشنى ئارزۇ قىلىمەن.» (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى بىز يېتەكلىگەن توغرا يول ئارقىلىق بىزگە ئىمان ۋە ياخشى ئەمەل بىلەن ياشايدىغان ھايات نېسىپ بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىز ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇللۇق دەرىجىسىگە يەتتۇق، بۇ ئاللاھ تائالانىڭ بىزگە ئاتا قىلغان خۇسۇسىي پەزلى - مەرھىمىتىدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالانىڭ مەرھىمىتى

بولمىغان بولسا، بىز بۇ دەرىجىگە ئېرىشەلمىگەن بولاتتۇق. بۇ ئۇقۇم تۆۋەندىكى ھەدىستە تېخىمۇ ئېنىق ئىپادىلىنىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شۇنى بىلىڭلاركى، ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمىتى بولمىغاندا قىلغان ئەمەل - ئىبادەتلىرىڭلار سىلەرنى ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرگۈزەلمەيدۇ» دېدى. ساھابىلار: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! سەنمۇ شۇنداقمۇ؟» دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەنمۇ شۇنداق، ئەگەر ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمىتى بولمىغاندا، مېنىمۇ (ئەمەل ئىبادەتلىرىم جەننەتكە كىرگۈزەلمەيدۇ)» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 6463 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2816 - ھەدىس)

③ بۇ نۇقتا مەزكۇر ھەدىسنىڭ ئوقۇمى بىلەن زىت ئەمەس، چۈنكى ياخشى ئەمەلنى قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلغۇچى پەقەت ئاللاھ تائالادۇر. شۇڭا ياخشى ئەمەلگە مۇۋەپپەقىيەت بولۇشمۇ ئۇنىڭ پەزىلى ۋە مەرھەمىتى بىلەن بولىدۇ.

④ بۇنىڭغا ئوخشاش سۆزنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ بەدرى غازىتىدا جەسەتلىرى بىر قۇدۇققا تاشلانغان كاپىرلارغا خىتاپ قىلىپ: «ئى ئەبۇجەھىل ئىبنى ھىشام! ئى ئۇتبە ئىبنى رەبىئە! ئى شەيبە ئىبنى رەبىئە! سىلەر پەرۋەردىگارنىڭلار ۋەدە قىلغان نەرسىنىڭ ھەقىقىتىنى كۆردۈڭلارمۇ؟ مەن پەرۋەردىگارم ۋەدە قىلغان نەرسىنىڭ ھەقىقىتىنى كۆردۈم» دېگەن ئىدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! سەن ئۆلۈكلەرگە سۆز قىلىۋاتامسەن؟» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «جېنىم ئۇنىڭ ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئۇلار مېنىڭ سۆزۈمنى سىلەردىن ئوبدانراق ئاڭلايدۇ، لېكىن جاۋاب بېرەلمەيدۇ» دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 2874 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل بۇخارى 3980 - 3981 - ھەدىس)

الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَتِهِمْ
وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلِّمُوا عَلَيْنَا لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٥٦﴾

ئۇلار كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ داغدام يولىدىن توسىدىغان، ئۇنىڭ ئەگرى بولۇشنى تىلەيدىغان يەنە ئاخىرەتنىمۇ ئىنكار قىلىدىغان كىشىلەردۇر» [45]. ئۇلارنىڭ (يەنى جەننەت ئەھلى بىلەن دوزاخ ئەھلىنىڭ) ئارىسىدا بىر سېپىل بولىدۇ^①. ئەئرافتا (يەنى سېپىلنىڭ ئۈستىدە) ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى سىماسىدىن^② تونۇيدىغان ئادەملەر^③ بولۇپ، ئۇلار جەننەت ئەھلىگە: «سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز» دەپ توۋلايدۇ. ئۇلار (يەنى ئەئرافتىكىلەر) جەننەتكە كىرمىگەن، (ئەمما) كىرىش ئۈمىدىدە تۇرغانلاردۇر^④ [46].

① «ئۇلارنىڭ ئارىسىدا» دېگەندە جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسى ياكى كاپىرلار بىلەن مۇئمىنلەر ئارىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿حِجَابٌ﴾ «پەردە، توسما» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنىڭدىن سۈرە ھەدىد تە تىلغا ئېلىنغان «سېپىل، پاسىل تام، توسما» كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿شُونَكَ بِلَهُنَّ﴾ ئۇلارنىڭ ئارىسىغا بىر سېپىل سوقۇلىدۇ، سېپىلنىڭ دەرۋازىسى بولىدۇ. ﴿سۈرە ھەدىد 13 - ئايەت﴾ مانا بۇ ئەئرافنىڭ توسمىسىدۇر.

② ﴿سِيمَا﴾ بەلگىسى، سىماسى، يۈزى، قىياپىتى دېگەن مەنىدە. جەننەت ئەھلىنىڭ يۈزلىرى ئاق ۋە نۇرلۇق بولىدۇ. دوزاخ ئەھلىنىڭ يۈزلىرى قارا، كۆزلىرى كۆك بولىدۇ. ھەر ئىككى تەرەپكە تەئەللۇق ئادەملەر چىرايىدىكى بەلگىلەر بىلەن تونۇلىدۇ.

③ بۇلار قانداق ئادەملەر؟ بۇلارنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ئىختىلاپ مەۋجۇت. كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇلار ياخشى ئەمەللىرى بىلەن يامان ئەمەللىرى باراۋەر بولۇپ قالغان ئادەملەردۇر. ئۇلارنىڭ يامان ئەمەللىرى ئۇلارنى جەننەتكە كىرىشتىن، ياخشى ئەمەللىرى جەھەننەمگە كىرىشتىن توسۇپ قويغان. ئۇلار ئاللاھ تەرەپتىن كەسكىن بىر ھۆكۈم كەلمىگۈچە بۇ ئارىلىقتا تۇرۇپ قالىدۇ.

④ بۇ يەردىكى ﴿يَطْمَعُونَ﴾ «ئۈمىد قىلىدۇ» دېگەن سۆزگە بەزى مۇپەسسىرلەر «بىلىدۇ» دەپ مەنە بەرگەن. يەنى ئۇلار پات - ئارىدا جەننەتكە كىرگۈزۈلىدىغانلىقىنى بىلىدۇ.

* وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رَجُلًا يَلَا يَعْرِفُونَهِمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا آغَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾ أَهْوَلَاءَ الَّذِينَ أَفْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾

ئۇلارنىڭ كۆزلىرى دوزاخ ئەھلى تەرەپكە بۇرۇلغاندا: «ئى رەببىمىز! بىزنى زالىم قەۋم بىلەن بىللە قىلمىغىن» دەيدۇ [47]. ئەتراپتىكىلەر (يەنى ياخشىلىقلىرى بىلەن يامانلىقلىرى تەڭ بولۇپ قالغان، جەننەتتىمۇ ئەمەس، دوزاختىمۇ ئەمەس كىشىلەر) سىماسىدىن تونۇيدىغان (دوزىخىي) ئادەملەرگە: «توپلىغان پۇل - مېلىڭلار ۋە تەكەببۇرلۇقۇڭلار نېمىگە ئەسقاتتى؟» ① [48]. سىلەر ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ، دەپ قەسەم قىلغان كىشىلەر مۇشۇلارمۇ؟» ② دەپ (مۇئىمىنلەرنىڭ پېقىرلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ) توۋلايدۇ، (ئاندىن سېپىل ئۈستىدىكىلەرگە) «جەننەتكە كىرىڭلار، (جەننەتتە) سىلەرگە قورقۇنۇچ يوقتۇر ۋە قايغۇرمايسىلەر (دېيىلىدۇ) [49]. دوزاخ ئەھلى جەننەت ئەھلىگە: «سۇدىن ياكى ئاللاھ سىلەرگە بەرگەن نەرسىلەردىن بىزگە بىر ئاز قۇيۇپ بەرسەڭلار!» دەپ توۋلايدۇ، جەننەت ئەھلى ئۇلارغا (جاۋابەن): «ئاللاھ ئۇ نەرسىلەرنى كاپىرلارغا ھارام قىلغان» دەيدۇ ③ [50].

① بۇلار دوزاخ ئەھلى بولۇپ، ئۇلارنى ئەتراپتىكىلەر ئۇلارنىڭ بەلگىلىرىدىن تونۇۋالىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ توپلىغان مال - دۇنياسى ۋە كۈچ - قۇۋۋىتىگە بەك ئىشىنەتتى. ئۇلارغا: «بۇ نەرسىلەر سىلەرنى ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن توسۇپ قىلىشقا يارماپتىغۇ؟» دېيىلىدۇ.

② بۇلاردىن دۇنيادا پېقىر - مىسكىنلىك بىلەن ھايات كەچۈرگەن مۇئىمىنلەر كۆزدە تۇنۇلغان بولۇپ، ئۇلارنى مەزكۇر مۇتەكەببىرلەر مەسخىرە قىلاتتى ھەمدە ئۇلار ھەققىدە: «ئەگەر بۇلار ئاللاھنىڭ سۆيۈملۈك بەندىلىرى بولغان بولسا، دۇنيادا بۇ ھالەتتە ياشىمىغان بولاتتى» دەيتتى. يەنە تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ، ئاللاھنىڭ رەھمىتى (دۇنيادا بىزگە نېسىپ بولغاندەك) قىيامەت كۈنىمۇ ئۇلارغا ئەمەس، بەلكى بىزدەكلەرگە نېسىپ بولىدۇ دەپ دەۋا قىلاتتى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئەتراپتىكىلەر دوزاختىكىلەرگە: «توپلىغان پۇل - ماللىرىڭلار ۋە تەكەببۇرلۇقۇڭلار سىلەرگە نېمىگە ئەسقاتتى؟» دېگەن چاغدا، ئاللاھ تائالا جەننەتتىكىلەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، «سىلەر ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ دەپ قەسەم قىلغان كىشىلەر مۇشۇلاردۇر» دەيدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بەزى مۇپەسسىرلەر، بۇ سۆزنى ئەتراپتىكىلەر دوزىخىيلارغا دەيدۇ، دەپ قارايدۇ.

③ ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك يېمەك - ئىچمەكتىن ئىبارەت بۇ نېمەتلەر قىيامەت كۈنى پەقەت مۇئىمىنلەرگىلا بېرىلىدۇ. 32 - ئايەتتىكى ﴿خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ «بۇ نېمەتلەر ... ئاخىرەتتە بولسا مۇئىمىنلەرگىلا خاستۇر» دېگەن ئۇقۇم بۇ يەردە جەننەت ئەھلىنىڭ ئاغزى بىلەن تېخىمۇ ئوچۇق بايان قىلىندى.

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنسَهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾ وَلَقَدْ جِئْتَهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

ئۇلار (دۇنيادا) دىنلىرىنى ئويۇن - تاماشا قىلىۋالغان، دۇنيا ھاياتى ئۇلارنى ئالداپ كەتكەن كىشىلەر ئىدى، ئۇلارنىڭ مۇشۇ كۈندىكى ئۇچرىشىشى ئۇنتۇغانلىقى ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقىغا ئوخشاش، بىزمۇ بۈگۈن ئۇلارنى ئۇنتۇيمىز (يەنى ئۇلارنى دوزاخقا قالدۇرىمىز) ﴿٥١﴾ [51]. شەكسىزكى، بىز ئۇلارغا (قۇرئاندىن ئىبارەت ساماۋىي) كىتابنى ئېلىپ كەلدۇق، ئىمان ئېيتىدىغان قەۋمگە ھىدايەت ۋە رەھمەت بولسۇن ئۈچۈن، ئۇنى (يەنى قۇرئاننىڭ مەنلىرىنى) ئىلىم ئاساسىدا تەپسىلىي بايان قىلدۇق ﴿٥٢﴾ [52].

① ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا مۇشۇ خىلدىكى بەندىگە: «مەن ساڭا ئايال ۋە بالىلارنى ئاتا قىلىمىدىممۇ؟ ساڭا مەرھەمەت قىلىمىدىممۇ، ئات ۋە تۆگىلەرنى ساڭا بويسۇندۇرۇپ بەرمىدىممۇ؟ سېنى ئىگىدارچىلىق ھوقۇقىغا ئىگە قىلىمىدىممۇ ۋە سېنى باياشات تۇرمۇشتا ياشاتقۇزمىدىممۇ؟» دەيدۇ. بەندە: «راست، شۇنداق قىلدىڭ» دەيدۇ. ئاللاھ تائالا: «سەن ماڭا ئۇچرىشىدىغانلىقىڭغا ئىشەنمىگەنمىدىڭ؟» دەيدۇ. بەندە: «ياق (ئىشەنمىگەن ئىدىم)» دەيدۇ. ئاللاھ تائالا: «خۇددى سەن مېنى ئۇنتۇغاندەك، مەنمۇ سېنى ئۇنتۇيمەن» دەيدۇ. (سەھىھ مۇسلىم 2968 - ھەدىس)

قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئايىتىدىن مەلۇم بولدىكى، دىننى مەسخىرە ۋە ئويۇنچۇق قىلىۋالدىغانلار ئەسلىدە دۇنياغا ئالدىنقى كىشىلەردىن بولىدۇ. ئۇنداق كىشىلەرنىڭ قەلبىدىن ئاللاھتىن قورقۇش ۋە ئاخىرەتنىڭ ئەندىشىسى چىقىپ كېتىدۇ. شۇڭا ئۇلار دىنغا ئۆزلىرى خالىغان نەرسىلەرنى قوشۇپ قويدۇ، خالىغان نەرسىنى يوق قىلىدۇ، شۇ تەرىقىدە دىننى ئۆزگەرتىپ ئوينىيدىغان ئويۇنچۇق قىلىۋالىدۇ. شۇڭا دىنغا ئۆز تەرىپىدىن بىدئەتلەرنى قوشۇپ، ئۇنىڭغا دىننىڭ ئاساسى سۈپىتىدە ئەھمىيەت بېرىش ناھايىتى ئېغىر گۇناھتۇر (بۇ ئەھلى بىدئەتنىڭ قىلمىشىدۇر). چۈنكى، بۇنىڭ بىلەن دىن ئويۇنچۇق ئورنىغا چۈشۈپ قالىدۇ، نەتىجىدە كىشىلەر پەرز - ئەھكاملارغا ئەمەل قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمەيدىغان بولۇپ كېتىدۇ.

② بۇ دوزخىيلارغا مۇناسىۋەتلىك ئايەتنىڭ ئاخىرىدا ئاللاھ تائالا دېدىكى، بىز مۇكەممەل ئىلىم ئاساسىدا ھەممە نەرسىنى ئوچۇق بايان قىلىپ بېرىدىغان كىتابلارنى ئەۋەتكەن ئىدۇق. ئەمما كىشىلەر ئۇ كىتابلاردىن پايدىلانمىسا، بۇ ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ شۇرى ۋە قىسمىتىدۇر. بۇ كىتابقا ئىمان ئېيتقان كىشىلەر بولسا ھىدايەت ۋە ئىلاھىي رەھمەتتىن بەھرىمەن بولدى. بىز ﴿پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ (ھېچ ئادەمنى) جازالىغىنىمىز يوق﴾ دېگەن پىرىنسىپ بويىچە پەيغەمبەرلەر ۋە كىتابلارنى ئەۋەتىپ بەرگەن ئىدۇق.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُعْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُهَا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

ئۇلار پەقەت (كىتابتىكى ئاگاھلاندۇرۇشلار) نىڭ نەتىجىسىنىلا كۈتىدۇ^①، ئۇنىڭ نەتىجىسى كەلگەن (قىيامەت) كۈنى، ئىلگىرى بۇ كىتابقا ئەمەل قىلمىغانلار: «رەببىمىزنىڭ ئەلچىلىرى (بىزگە) راستىنلا ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى (بىز ئۇلارغا ئىمان ئېيتماپتۇق، ئەمدى بۈگۈن) بىزگە شاپائەت قىلىدىغان شاپائەتچىلەر بارمىدۇ؟ ياكى بىز قىلغان ئەمەللەردىن باشقىسىنى (ياخشى ئەمەللەرنى) قىلىشىمىز ئۈچۈن دۇنياغا قايتۇرۇلۇشىمىزغا بولامدىغاندۇ؟» دەيدۇ. ئۇلار ھەقىقەتەن ئۆزلىرىنى زىيانغا ئۇچراتتى، ئۇلار ئويدۇرۇپ چىققان نەرسىلەر (يەنى شاپائەتچىلەر) ئۇلارنى تاشلىۋەتتى^② [53]. شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە ياراتقان^③، ئاندىن ئەرشنىڭ ئۈستىگە (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئۆرلىگەن^④، كېچە بىلەن كۈندۈزنى يېپىپ، بىر - بىرىنى قوغلىشىدىغان^⑤، قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنى ئۆزىنىڭ ئەمرىگە بويسۇنىدىغان قىلىپ ياراتقان ئاللاھتۇر. بىلىڭلاركى، يارىتىش ۋە ئەمر قىلىش (يەنى كائىناتنى تەسەررۇپ قىلىش) ئاللاھنىڭلا ھەققىدۇر. ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۇر [54].

① ﴿تَأْوِيلٌ﴾ - بىر نەرسىنىڭ ئەسلىي ھەقىقىتى ۋە نەتىجىسى دېمەكتۇر. يەنى ئۇلار ئىلاھىي كىتاب ئارقىلىق جەننەت بىلەن بېشارەت بېرىلگەن ۋە جەھەننەمدىن ئاگاھلاندۇرۇلغان ئىدى. لېكىن ئۇلار بۇ دۇنيادىلا مەزكۇر ئاگاھلاندۇرۇشلارنىڭ نەتىجىسىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈشكە ئىنتىزار ئىدى. مانا ئەمدى ئاگاھلاندۇرۇشلارنىڭ نەتىجىسى ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئايان بولدى.

② يەنى ئۇلار كۈتكەن نەتىجە كۆز ئالدىغا كەلگەندىن كېيىن ھەقىقىي ئېتىراپ قىلىش ياكى دۇنياغا قايتۇرۇلۇشنى ئارزۇ قىلىش ياكى بىرەر شاپائەت قىلغۇچى ئىزدەش پايدا بەرمەيدۇ. ئۇلار ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان مەبۇدلىرى ئۇلارغا نە ياردەم، نە شاپائەت قىلالمايدۇ، نە جەھەننەمنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرالمىدۇ.

③ بۇ ئالتە كۈن - يەكشەنبە، دۈشەنبە، سەيشەنبە، چارشەنبە، پەيشەنبە ۋە جۈمە كۈنىدىن ئىبارەتتۇر. يارىتىش يەكشەنبە كۈنىدىن باشلىنىپ جۈمە كۈنىگىچە داۋاملاشقان. جۈمە كۈنى ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغان. ئېتىشلارغا قارىغاندا شەنبە كۈنى ھېچنەرسە يارىتىلمىغان، شۇڭا بۇ كۈن "يَوْمُ السَّبْتِ" دەپ ئاتىلىدۇ، چۈنكى "سَبْتٌ" نىڭ مەنىسى كېسىش ۋە ئۈزۈش دېمەكتۇر. يەنى بۇ كۈندە يارىتىلىش توختىغان.

ئۇنداقتا بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان كۈندىن قايسى كۈن مەقسەت قىلىنىدۇ؟ ئەتىگەندە قۇياش چىققاندىن كېيىن باشلىنىپ، قۇياش پاتقاندىن كېيىن ئاخىرلىشىدىغان دۇنيانىڭ كۈنىمۇ؟ مەسىلەن: ئاللاھ تائالا بۇ يەردە كۈنلەرنىڭ سانىنى تىلغا ئالغاندەك ياكى ھەر بىر كۈنى ھازىرقى كۈنلىرىمىزنىڭ مىڭ يىلغا

باراۋەر كېلىدىغان كۈنمۇ؟ مەسلەن: ئاللاھ تائالا قىيامەتنىڭ كۈنلىرىنىمۇ شۇنداق تىلغا ئالغان ئىدى. قارىغاندا ئىككىنچىسى ئەڭ توغرىدەك تۇرىدۇ. چۈنكى بۇنىڭ بىر نەچچە سەۋەبى بار: بىرىنچى، ئۇ چاغدا قۇياش ۋە ئاي (پىلانت) سېستىمىلىرى يوق ئىدى، بۇ سېستىمىلار ئاسمان ۋە زېمىن يارىتىلغاندىن كېيىن بارلىققا كەلگەن. ئىككىنچى، بۇ ئۈستۈنكى ئالەمدە يۈز بەرگەن ئىش بولغاچقا بۇ دۇنيا بىلەن زىچ مۇناسىۋىتى بولماسلىقى مۇمكىن، شۇڭا بۇ كۈننىڭ ھەقىقىتىنى ئاللاھ تائالا ئۆزى ياخشى بىلىدۇ. بۇ ھەقتە بىز كەسكىن بىر نەرسە دېيەلمەيمىز. ئاللاھ تائالا ھەرقانداق بىر نەرسىنى ياراتماقچى بولسا، «بول» دېگەن بىر سۆز بىلەن ھەممە نەرسىنى يارىتالايدۇ، شۇنداق تۇرۇپ ئاللاھ تائالا ھەربىر نەرسىنى ئايرىم - ئايرىم بىر نەچچە باسقۇچقا بۆلۈپ، تەدرىجىي شەكىلدە ياراتتى. بۇنىڭ ھېكمىتىنىمۇ ئاللاھ تائالا ئۆزى بىلىدۇ. بەزى ئۆلىمالار بۇنىڭ ھېكمەتلىرىدىن بىرى: كىشىلەرگە ئالدىرماي، تەمكىنلىك بىلەن، تەدرىجىي شەكىلدە ئىش قىلىشنى ئۆگىتىش، دەپ بايان قىلىدۇ. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

④ ئىلگىرىكى سەلەف ئالىملىرى ﴿ اِسْتَوَى ﴾ نى بىر نەرسىگە ئوخشاستىن، قانداقلىقىنى بايان قىلماستىن "عُلُو" يۇقىرى ئۆرلەش، "اِسْقَرَاءُ" قارار ئېلىش دېگەن مەنىدە كېلىدىغانلىقىنى ئېيتقان. يەنى ئاللاھ تائالا ئەرش ئۈستىگە ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە ئۆزلىگەن ۋە قارار ئالغان زاتتۇر. لېكىن ئۇنىڭ قايسى ھالەتتە، قانداق شەكىلدە ئىمكانلىقىنى بىز بىلمەيمىز، ھەم ئۇنى بىر نەرسىگە ئوخشاستالمايمىز. بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارىنىڭ ئۈستازى نەئىم ئىبنى ھەمماد مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئاللاھ تائالانى مەخلۇققا ئوخشاستا، ئۇ كاپىر ھېسابلىنىدۇ. كىمكى ئاللاھ تائالا ئۆزىنى سۈپەتلىگەن سۈپەتلەرنىڭ بىرەرسىنى ئىنكار قىلسا، ئۇمۇ كاپىر ھېسابلىنىدۇ». (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئاللاھ تائالا ئايەتلەردە ئۆزىنى سۈپەتلىگەن سۈپەتلەرنى ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلەردە ئاللاھ تائالانى سۈپەتلىگەن سۈپەتلەرنى بايان قىلىش ئاللاھ تائالانى مەخلۇققا ئوخشاستقان ھېسابلانمايدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن ئايەتلەردە ۋە ھەدىسلەردە كەلگەن ئاللاھ تائالانىڭ سۈپەتلىرىنىڭ مەنىلىرىنى بۇرمىلىماستىن، بىر نەرسىگە ئوخشاستىن ئىمان كەلتۈرۈش ۋاجىپتۇر.

⑤ ﴿ حَيْثًا ﴾ - ناھايىتى تېز دېگەن مەنىدە. دېمەك بىرى كەتسە يەنە بىرى دەرھال كېلىدۇ، يەنى كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقى كەلگەن ھامان كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقى دەرھال يوق بولۇپ كېتىدۇ. كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقى كەلگەن ھامان كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقى دەرھال يوق بولۇپ كېتىدۇ، ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق قاپلايدۇ.

أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

رەببىڭلارغا يالۋۇرۇپ تۇرۇپ پەس ئاۋازدا دۇئا قىلىڭلار، شەكسىزكى، (دۇئا قىلغاندا كەلسە - كەلمەس سۆزلەپ، توۋلاپ) ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلەرنى ئاللاھ ياقتۇرمايدۇ [55]. ئاللاھ (پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىپ) يەر يۈزىنى ئىسلاھ قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدا بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قورققان ۋە (رەھمىتىنى) ئۈمىد قىلغان ھالدا ئاللاھقا دۇئا قىلىڭلار، شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ رەھمىتى (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارغا يېقىندۇر. ① [56].

① بۇ ئايەتلەردە بىرقانچە نۇقتا تەۋسىيە قىلىندى: 1. ئاللاھ تائالاغا يىلىنىپ ۋە ئاۋازنى تۆۋەن قىلىپ تۇرۇپ دۇئا قىلىش لازىم، ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇمۇسا ئەشئەرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كىشىلەر ئۈنلۈك ئاۋازدا دۇئا قىلىشقا باشلىۋىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى كىشىلەر! مۇنداق ئۈنلۈك ئاۋازدا دۇئا قىلماڭلار، چۈنكى سىلەر گاس ياكى يىراقتىكى بىر زاتتىن تىلەۋاتمايسىلەر، سىلەر تىلەك تىلەۋاتقان ئۇ زات ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، سىلەرگە يېقىندۇر» دېدى.» (سەھىھۇل بۇخارى 6348 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2704 - ھەدىس) 2. دۇئادا ھەددىدىن ئېشىپ كەتمەسلىك، تەكەللۇپ قىلماسلىق، ئاللاھقا شەرت قويماسلىق، ئىنسان ئۆزىنىڭ ئورنى ۋە مەرتىۋىسىدىن يۇقىرى تۇرغان ھالدا دۇئا قىلماسلىق. 3. تۈزەلگەن ئىشنى بۇزۇشقا دۇئا قىلماسلىق، يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، بۇزغۇنچىلىق پەيدا قىلىشقا ھەسسە قوشماسلىق. 4. دىلىدا دۇئا قىلىدىغانلار مۇھسىنن (ياخشى ئىشلارنى مۇكەممەل قىلغۇچىلار) نىڭ جۈملىسىدىندۇر. شۈبھىسىزكى، ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە يېقىندۇر.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۗ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَهُ لِيَلْدِ مَيْتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۗ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

ئاللاھ ئۆزىنىڭ رەھىمىتى (بولغان يامغۇر) يېغىش ئالدىدا شاماللارنى بېشارەتچى قىلىپ ئەۋەتىدىغان زاتتۇر،^① شاماللار ئېغىر بۇلۇتلارنى^② كۆتۈرگەن چاغدا، ئۇلارنى ئۆلۈك (قاقاس) جايلارغا سۈرىمىز، ئۇنىڭدىن يامغۇر ياغدۇرۇپ تۈرلۈك - تۈرلۈك مېۋىلەرنى چىقىرىمىز،^③ ئىبرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (زېمىندىن مېۋىلەرنى چىقارغاندەك، قىيامەتتە) ئۆلۈكلەرنى (قەبرىلىرىدىن) ئەنە شۇنداق چىقىرىمىز^④ [57]. مۇنبەت يەرنىڭ ئۆسۈملۈكى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن تولۇق ئۈنىدۇ (بۇ ۋەز - نەسەھەتكە قۇلاق سېلىپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدىغان مۇئمىننىڭ مىسالىدۇر)، ناچار يەرنىڭ ئۆسۈملۈكى ناھايىتى قىيىن (ئاز ۋە ناچار) ئۈنىدۇ (بۇ ۋەز - نەسەھەتتىن پايدىلانمايدىغان كاپىرنىڭ مىسالىدۇر).^⑤ شۈكۈر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلىرىمىزنى مۇشۇنداق شەكىللەردە بايان قىلىمىز [58].

① ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئۆزىنىڭ قىيامەت كۈنى ئۆلۈكلەرنى قايتا تىرىلدۈرگۈچى زات ئىكەنلىكىنى بايان قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئىلاھلىقتا يەككە - يىگانە، يارىتىش ۋە رىزق بېرىشتىمۇ يەككە - يىگانە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىۋاتىدۇ. ﴿بُشْرًا﴾ «بېشارەتچى» بولسا "بَشِيرًا" نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. ﴿رَحْمَتِهِ﴾ «ئۆزىنىڭ رەھىمىتى» دېگەندە يامغۇر كۆزدە تۇتۇلغان. ئاللاھ يامغۇرنى ياغدۇرۇشتىن ئىلگىرى يامغۇرنىڭ ئەلچىسى سۈپىتىدە سوغۇق شاماللارنى ئەۋەتىدۇ.

② «ئېغىر بۇلۇتلار» سۇغا لىق تولغان بۇلۇتلارنى كۆرسىتىدۇ.

③ رەڭگى، تەمى، پۇرىقى ۋە شەكلى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ھەر خىل مېۋىلەرنى چىقىرىمىز.

④ بىز سۇ بىلەن ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرگەندەك، ھەر خىل زىرائەت ۋە مېۋىلەرنى ئۇرۇقتىن ئۆستۈرگەندەك، قىيامەت كۈنى تۇپراققا ئايلىنىپ كەتكەن بارلىق ئىنسانلارنى تىرىلدۈرىمىز، ئاندىن ئۇلاردىن ھېساب ئالىمىز.

⑤ يەنە مۇنداق مىسال كەلتۈرۈشكۈم بولىدۇ، مەسىلەن: «مۇنبەت يەر»نى زېرەك ئادەم، «ناچار يەر»نى دۆت ئادەم؛ ۋەز - نەسەھەت قوبۇل قىلىدىغان دىل ۋە قوبۇل قىلمايدىغان دىل؛ مۇئمىن قەلب ياكى مۇناپىق قەلب؛ پاك ئىنسان ياكى ناپاك ئىنسان دەپ ئېلىشىمۇ بولىدۇ. دېمەك ۋەز - نەسەھەتنى قوبۇل قىلىدىغان پاك، زېرەك مۇئمىن يامغۇرنى قوبۇل قىلىدىغان زېمىنغا ئوخشاش بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ئاڭلاپ ئىمانى زىيادە بولىدۇ، ياخشى ئەمەلنى تېخىمۇ ئىخلاس بىلەن قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە ۋەز - نەسەھەتنى قوبۇل قىلمايدىغان دىل شورلۇق زېمىنغا ئوخشاش بولۇپ، يامغۇرنىڭ سۈيىنى قوبۇل قىلمايدۇ، قوبۇل قىلغان تەقدىردىمۇ، بېرىدىغان مەھسۇلاتى يوق ھېسابتا، نامدا بار، ئەمەلدە يوق بولىدۇ. بۇ مىسالنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە مۇنداق ئىپادىلىگەن: «ئاللاھ تائالا مەن ئارقىلىق بەندىلىرىگە ئەۋەتكەن ھىدايەت ۋە ئىلىم خۇددى زېمىنغا ياغقان يامغۇرغا ئوخشايدۇ. زېمىندا بىر قىسىم مۇنبەت يەرلەر بولۇپ، يامغۇرنىڭ يېغىشى بىلەن بۇ يەرلەردىن تۈرلۈك ئۆسۈملۈك ۋە زىرائەتلەر ئۈنۈپ چىقىدۇ. يەنە بىر قىسىم

يەرلەر سۇ سىڭمەس بەز يەرلەر بولۇپ، بۇ يەرلەر (ئۈستىگە) ياغقان يامغۇرنى يىغىپ ئۆزىدە ساقلايدۇ، كىشىلەر بۇ سۇدىن ئىچىدۇ. زىرائەتلەرنى سۇغىرىدۇ (ھايۋاناتلارمۇ بۇ سۇ بىلەن سۇغىرىلىدۇ). يەنە بىر قىسىم يەرلەر شورلۇق، تېتىر يەرلەر بولۇپ بۇ يەرلەر (ئۈستىگە) ياغقان يامغۇردىن يا زىرائەت ئۈندۈرمەيدۇ ياكى سۇنى ئۆزىدە ساقلىيالمايدۇ. بىرىنچى ۋە ئىككىنچى خىل يەرنىڭ مىسالى ئاللاھنىڭ دىنىدا ئالىم بولغان ۋە ئاللاھ تائالا مەن ئارقىلىق ئەۋەتكەن نەرسىلەردىن پايدىلانغان، ئۆگەنگەن ۋە كىشىلەرگىمۇ ئۆگەتكەن كىشىلەرنىڭ مىسالىدۇر. ئۈچىنچىسى ئاللاھ تائالا مەن ئارقىلىق ئەۋەتكەن ئىلىمگە پىسەنت قىلمىغان ۋە ھىدايەتنى قوبۇل قىلمىغان كىشىلەرنىڭ مىسالىدۇر.» (سەھەۋل بۇخارى 79 - ھەدىس)

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِن إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ أَمَلًا مِّن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرْنَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَقَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ أَبْلِغْكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحْ لَكُمْ وَأَعْلَمْ مِّنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوْعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾

شەكسىزكى، بىز نۇھنى ئۆز قەۋمىگە (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق. ئۇ: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ بۈيۈك كۈنىنىڭ (يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ) ئازابىغا قېلىشىڭلاردىن ئەنسىرەۋاتمەن» دېدى [59]. قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرى: «بىز سېنى ئويغۇچۇق ئازغۇنلۇقتا دەپ قارايمىز» دېدى ① [60]. نۇھ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! مەندە قىلچىلىكمۇ ئازغۇنلۇق يوقتۇر، لېكىن مەن ئالەملەرنىڭ رەببى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن [61]. سىلەرگە رەببىمنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىنى يەتكۈزۈمەن، سىلەرگە نەسەھەت قىلىمەن، مەن ئاللاھتىن (كەلگەن ۋەھىي سايىسىدا) سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن [62]. سىلەرنى (كۇفرىنىڭ ئاقىۋىتىدىن) ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن، (قىيامەتنىڭ ئازابىدىن) ساقلىنىپ، رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەرگە ئاراڭلاردىن بىر كىشى ئارقىلىق رەببىڭلارنىڭ ۋەھىيسى كەلگەنلىكىدىن ھەيران قېلىۋاتامسىلەر؟» ② [63]

① شېرىك ئىنساننىڭ ئەقلىنى ۋە دىلىنى كور قىلىپ قويدۇ، نەتىجىدە ئىنسانغا توغرا يول گۇمراھلىقتەك، گۇمراھلىق توغرا يول دەك كۆرۈنىدۇ. مەسىلەن: نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىمۇ مۇشۇنداق دىلى كورلۇق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بولۇپ، ئۇلارغا نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنى بىر ۋە بار دەپ ئىمان كەلتۈرۈشكە قىلغان دەۋىتى ئۇلارغا گۇمراھلىقتەك كۆرۈنەتتى (ئاللاھتىن پاناھلىق تىلەيمىز). بىر شائىر مۇنداق دېگەن: يامان ئىش تەدرىجى ياخشى سانالدى، قۇللۇقتا قەۋملەرنىڭ دىللىرى ئۆزگىرىپ كېتىدۇ.

② نۇھ ئەلەيھىسسالام بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارىلىقىدا ئون ئەسىر ياكى ئون نەسىل (ئەۋلاد) ئۆتكەن. نۇھ ئەلەيھىسسالام كېلىشتىن بىر ئاز ئىلگىرى بارلىق ئىنسانلار توغرا دىندا كېلىۋاتاتتى، كېيىن ئۇلار بىرىنچى بولۇپ تەۋھىدىتىن بۇرۇلۇشقا باشلىدى. بۇنىڭ جەريانى مۇنداق بولدى: ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ياخشى كىشىلەر ئۆلۈپ كەتكەندە، ئۇلارنىڭ ئىخلاسمەن ئادەملىرى ئۇلارنى ئەسەپ تۇرۇش، ئۇلارغا ئوخشاش ياخشى ئىش قىلىش ۋە ئاللاھنى ياد ئېتىش مەقسىتىدە تاملارغا ئۇلارنىڭ سۈرەتلىرىنى ئېسىپ قويدى. ھەمدە ئۇ سۈرەتلەرنى ئۇلۇغلىدى، چوڭ بىلدى، ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇ سۈرەتلەردىن ھەيكەللەرنى ياسىدى، بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ھەيكەللەر ئىبادەت قىلىنىدىغان بۇتلارغا ئايلاندى، كىشىلەر بۇ بۇتلارغا چوقۇنۇشقا باشلىدى. ئۇلار ئۈچۈن بۇتخانىلار ياسالدى. «ۋەددا، سۇۋا، يەئۇق، يەغۇس ۋە نەسر» دېگەنلەر مەبۇد بولدى. كىشىلەر مۇشۇنداق بىر ھالەتتە تۇرغاندا، ئاللاھ تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى، نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا 950 يىل دەۋەت قىلدى. لېكىن ئازغىنە كىشىلەردىن باشقىسى ئىمان ئېيتىمىدى. ئاخىرىدا ئىمان ئېيتقانلاردىن باشقا ھەممە ئىنسانلار غەرق قىلىندى.

بۇ ئايەت بايان قىلغان نۇقتا شۇكى، نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئۆزلىرىدىن بولغان بىر ئىنساننىڭ

ئۆزلىرىگە پەيغەمبەر بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندىرغانلىقىدىن ھەيران قالدى. ئۇلار پەيغەمبەرلىك ئۈچۈن ئىنسان مۇناسىپ ئەمەس دەپ قارايتتى.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلِّ وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ * وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَقَوْمِ
 أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنِّ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرُّكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ
 الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾

ئۇلار يەنىلا نۇھنى يالغانغا چىقاردى. بىز نۇھنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن كېمىدە بىللە بولغانلارنى قۇتقۇزدۇق، ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى بولسا (سۇغا) غەرق قىلدۇق. چۈنكى، ئۇلار (دىلى) كور قەۋم ئىدى ① [64]. ئاد قەۋمىگە ئۇلارنىڭ قېرىندىشى ھۇدىنى (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق ②، ھۇد: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. سىلەر (ئۇنىڭ ئازابىدىن) قورقمامسىلەر؟» دېدى [65]. ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ كاپىر كاتتىباشلىرى: «بىز سېنى ھەقىقەتەن ئەخمەق ھېسابلايمىز» ③، بىز سېنى ئەلۋەتتە يالغانچىلاردىن دەپ قارايمىز» دېدى [66].

① يەنى ئۇلار ھەقىقىي كۆرمەيدىغان ۋە قوبۇل قىلمايدىغان قەۋم ئىدى.

② بۇلار دەسلەپكى ئاد قەۋمى دەپ ئاتىلىدىغان قەۋم بولۇپ، يەمەننىڭ قۇم بىلەن قورشالغان تاغلىق رايونىدا ياشايتتى، ئۇلار كۈچ - قۇۋۋەتتە ھەممىدىن ئۈستۈن ئىدى. ھۇد ئەلەيھىسسالام - ئۇشبۇ قەۋم ئىچىدىن ئۇلارغا پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلدى.

③ ئاتا - بوۋىلىرى ئىبادەت قىلىپ كېلىۋاتقان بۇتلارنى تاشلاشقا ۋە بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلغانلىق ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئەخمەقلىق ھېسابلاندى.

قَالَ يَقَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوْعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصُطَةً فَأَذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾

ھۇد ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! مەن ئەخمەق ئەمەسمەن، لېكىن مەن ئالەملەرنىڭ رەببى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن [67]. سىلەرگە رەببىمنىڭ ئەمىرى - پەرمانلىرىنى يەتكۈزۈمەن، مەن سىلەرگە ئىشەنچلىك نەسىھەتچىمەن [68]. سىلەرنى (كۆڭلىڭىزنىڭ ئاقىۋىتىدىن) ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن، سىلەرگە ئاراڭلاردىن بىر كىشى ئارقىلىق رەببىڭلارنىڭ ۋەھىيىسى كەلگەنلىكىدىن ھەيران قېلىۋاتامسىلەر؟ ئۆز ۋاقتىدا نۇھنىڭ قەۋمى ھالاك بولغاندىن كېيىن، ئاللاھنىڭ سىلەرنى ئۇلارنىڭ ئورنىغا دەسسەتكەنلىكىنى، سىلەرنى قامەتلىك قىلغانلىقىنى ئېسىڭلاردا تۇتۇڭلار ①، سىلەر نىجاتلىققا ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى ياد ئېتىڭلار» [69]. ئۇلار: «ئى ھۇد! سەن بىزنى ئاتا - بوۋىلىرىمىز چوقۇنۇپ كېلىۋاتقان مەبۇدلارنى تاشلاپ ②، يالغۇز بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشىمىزغا دەۋەت قىلغىلى كەلدىڭمۇ؟ ئەگەر (سۆزۈڭدە) راستچىل بولساڭ، بىزنى ئاگاھلاندۇرغان ئازابىنى كەلتۈرۈپ باققىنا قېنى؟» دېدى ③ [70].

① يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بۇنداق ئادەملەر باشقا شەھەرلەردە يارىتىلمىغان ئىدى﴾. (سۈرە فەجر 8 - ئايەت) ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىگە ئىشىنىپ كېتىپ كۆرەنمىگەن ھالدا: ﴿كۈچ - قۇۋۋەتتە بىزدىن ئارتۇق كىم بار؟ دېدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى ياراتقان ئاللاھنىڭ كۈچ - قۇۋۋەتتە ئۆزلىرىدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى بىلمىدىمۇ؟﴾. (سۈرە فۇسسىلەت 15 - ئايەت)

② ئاتا - بوۋىلارغا قارىغۇلارچە ئەگىشىش ھەر دەۋردە گۇمراھلىقنىڭ ئاساسى بولۇپ كەلگەن. ئاد قەۋمىمۇ شۇنى باھانە (دەلىل) قىلىپ، شېرىكىنى تاشلاشقا ۋە تەۋھىد يولىنى تاللاشقا كۆنىمدى. ئەپسۇسكى مۇسۇلمانلاردىمۇ ئىلگىرىكىلەرگە قارىغۇلارچە ئەگىشىش مەسىلىسى ئېغىردۇر.

③ ئۇلارنىڭ بۇ سۆزى خۇددى قۇرەيش كاپىرلىرىنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى تەۋھىدكە چاقىرغان چاغدا دېگەن سۆزىگە ئوخشاشتۇر. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار: ﴿ئى ئاللاھ! ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولدىغان بولسا، ئاسماندىن ئۈستىمىزگە تاش ياغدۇرغىن، ياكى بىزنى قاتتىق ئازاب بىلەن جازالىغىن!﴾ دېدى. (سۈرە ئەنفال 32 - ئايەت) يەنى ئۇلار شېرىك ئەمەلنى قىلىۋېرىپ، شېرىككە تېخىمۇ پاتتى. ۋەھالەنكى، ئاقىلانلىقنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئۇلار: ئى ئاللاھ، ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولدىغان بولسا، بىزنى ئۇنى قوبۇل قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلغىن، دېگەن بولسا، توغرا بولغان بولاتتى.

شۇنىڭدەك ئاد قەۋمىمۇ ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرى ھۇد ئەلەيھىسسالامغا: «ئەگەر سېنىڭ سۆزۈڭ راست بولسا، رەببىڭگە ئېيتقىن، بىزنى قورقۇتقان ئازابىنى كەلتۈرسۇن» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلدى.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَعَصْبٌ أَتَجِدِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَعَابَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ
فَأَنْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَجْبَيْنَهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِلَى
ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِن إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذُرُّوهَا
تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ ﴿٧٣﴾

ھۇد: «سەلەرگە چوقۇم رەببىڭلارنىڭ ئازابى ① ۋە غەزىپى چۈشىدۇ، سەلەر ئۆزۈڭلار ۋە ئاتا - بوۋاڭلار (ئىلاھ دەپ) ئاتىۋالغان، بۇ ھەقتە ئاللاھ ھېچبىر دەلىل چۈشۈرمىگەن (ئاشۇ بۇتلارنىڭ) ئىسىملىرى ئۈستىدە مەن بىلەن مۇنازىرىلىشەمسەلەر؟ ② ئۇنداقتا، سەلەر كۈتۈڭلار، مەنمۇ ئەلۋەتتە سەلەر بىلەن بىرلىكتە (سەلەرگە چۈشىدىغان ئازابىنى) كۈتمەن» دەپدى [71]. بىز ھۇدىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغانلارنى (يەنى مۇئمىنلەرنى) رەھمەتتىن بىلەن قۇتقۇزدۇق، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى تەلتۈكۈس ھالدا قىلدۇق، ئۇلار ئىمان ئېيتمىغان ئىدى ③ [72]. سەمۇد قەۋمىگە ئۇلارنىڭ قېرىندىشى سالىھنى (پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق) ④. ئۇ: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سەلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. سەلەرگە ھەقىقەتەن رەببىڭلار تەرىپىدىن (مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمنى ئىسپاتلاپ) ئوپۇچۇق مۆجىزە كەلدى، مانا بۇ ئاللاھنىڭ (تاشتىن چىقارغان) چىشى تۈگىسىمۇ سەلەر ئۈچۈن بىر مۆجىزىدۇر، ئۇنى قويۇۋېتىڭلار، ئاللاھنىڭ زېمىنىدا (ئىختىيارى) ئوتلىسۇن، ئۇنىڭغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەڭلار. بولمىسا سەلەرنى قاتتىق ئازاب ھالدا قىلدۇ [73].

① ﴿رِجْسٌ﴾ نىڭ ئەسلىي مەنىسى نجىس، مەينەت، يامان ئىش دېگەنلىك بولۇپ، بۇ يەردە "رِجْسٌ" ئازاب مەنىسىدە كەلگەن ياكى ﴿رِجْسٌ﴾ نى غەزەپ ۋە نارازىلىق مەنىسىدە دەپ ئېلىشىقىمۇ بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② بۇ ئايەت ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەبۇدلىرىغا قويۇۋالغان ئىسىملارغا قارىتىلغان. مەسىلەن: سەدا، سۇمۇد، ھەبا قاتارلىق ئىسىملار. نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى چوقۇنغان بەش بۇت بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىسىملىرىنى ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە سۈرە نۇھتا بايان قىلغان. ئەرەب مۇشرىكلىرىمۇ چوقۇنىدىغان بۇتلارغا ئەنە شۇنداق ناملارنى قويۇۋالغان بولۇپ، ئۇلار: لات، ئۇززا، مەنات، ھۇبەل دەپ ئاتىلاتتى. بۈگۈنكى كۈندە شېرىك ئېتىقاد ۋە ئەمەللەرگە چۆمۈپ كەتكەن قەبرىگە چوقۇنغۇچىلارمۇ ئۆز مەبۇدلىرىغا «ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى» ۋە «مۈشكۈللەرنى ئاسان قىلغۇچى» دېگەندەك ئىسىملارنى قويۇۋالغان بولۇپ، ئۇلاردا ھېچقانداق دەلىل يوقتۇر.

③ ئاد قەۋمىگە ھەددىدىن زىيادە قاتتىق ۋە سوغۇق بوران ئازابى كەلدى. بۇ ئازاب يەتتە كېچە، سەككىز كۈندۈز ئۈزۈلمەي كېلىۋەردى، نەتىجىدە ھەممە نەرسىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىۋەتتى. ئاد قەۋمى ئۆزىنىڭ كۈچ قۇدرىتىگە بەك ئىشىنەتتى، ئاخىرى ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى خورما دەرىخىنىڭ پور كۆتەكلىرىدە يېتىپ قالدى. (بۇ ھەقتە سۈرە ئەلھاققە 6 - 8 - ، سۈرە ھۇد 53 - 56 - ، سۈرە ئەھقاف 24 - ، 25 - ئايەتلەرگە قارالسۇن)

④ سەمۇد قەۋمى ھىجاز ۋە شام ئارىلىقىدىكى بىر يۇرتتا ياشىغان ئىدى. ھىجرىنىڭ 9 - يىلى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن تەبۇكقا كېتىۋاتقاندا، ئازاب چۈشۈرۈلگەن «ھىجر» دېگەن جايدىن ئۆتكەن ئىدى، شۇ چاغدا ئۇ ساھابىلىرىگە: «سەلەر بۇ قەۋمنىڭ يۇرتىغا كىرمەكچى بولساڭلار، يىغلىغان ھالدا كىرىڭلار، ئەگەر سەلەر يىغلىمىساڭلار، ئۇلارغا كەلگەن ئازابنىڭ سەلەرگىمۇ كېلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ يۇرتىغا كىرمەڭلار!» دېدى. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ يەردىن تېز ئۆتۈپ كەتتى.» (سەھىھۇل بۇخارى 4419 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2980 - ھەدىس) يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن پاناھ تىلىگەن ھالدا كىرىڭلار.

ئاد قەۋمىدىن كېيىن سەمۇد قەۋمىگە سالىھ ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلدى. سەمۇد قەۋمى سالىھ ئەلەيھىسسالامغا: بىزگە قورام تاشتىن بىر تۆگە چىقىرىپ كۆرسەتكىن، ئۇنى بىز ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرىمىز، دەپ تەلەپ قىلدى. سالىھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا، تۆگىنىڭ چىققانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن ئىمان ئېيتىمىسا، ھالاك قىلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئۇلاردىن ۋەدە ئالدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ تەلپى بويىچە قورام تاشتىن تۆگە چىقىرىپ بەردى. سالىھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا بۇ تۆگىگە چىقىلماسلىقىنى، بولمىسا، ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولىدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. لېكىن زالىملار بۇ تۆگىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن قاتتىق بىر ئاۋاز بىلەن تەڭ يەر تەۋرەپ، ئۇلار تەلتۆكۈس ھالاك قىلىندى. ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالدى.

وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آيَاتِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾

ئېسىڭلاردا تۇتۇڭلاركى، ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھ سىلەرنى ئاد قەۋمىدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئورنىغا دەستىپ، (ھىجر) زېمىنغا ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى، ئۇنىڭ تۈزلەڭلىكلىرىگە قەسىرلەرنى سالغان ۋە تاغلارنى تېشىپ ئۆيلەرنى ياسىغان ئىدىڭلار^①. ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى ياد ئېتىڭلار، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار»^② دېدى [74].

① بۇ ئۇلارنىڭ كۈچلۈك، قاۋۇل، ھۈنەر - سەنئەتكە ماھىر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

② يەنى ئۇ نېمەتلەرگە بىنائەن ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىڭلار. ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىڭلار. نېمەتلىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلماڭلار، گۇناھ - مەئسىيەتكە چۆمۈپ، زېمىندا بۇزغۇنچىلىق پەيدا قىلماڭلار.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضِعُوا لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَنْ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِء مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي ءَامَنَتْمْ بِهِء كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ أَتُنَبِّئُنَا إِذْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جِثِيمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَاقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِن لَّا تُحِبُّونَ النَّصِيحِينَ ﴿٧٩﴾ وَلَوْظَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِء أَتَأْتُونَ الْفَلْحِشَةَ مَا سَبَقْتُكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾

ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ ھاكاۋۇر كاتتىباشلىرى بوزەك قىلىنغانلارغا – ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى مۇئمىنلەرگە: «سىلەر سالىھنى رەببى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر دەپ بىلمەسلىرىمۇ؟» دېدى. ئۇلار: «بىز ئۇ ئېلىپ كەلگەن نەرسىگە (پەيغەمبەرلىكىگە) ئەلۋەتتە ئىشىنىمىز» ① دېدى [75]. ھېلىقى ھاكاۋۇرلار: «سىلەر ئىشەنگەننى بىز ئىنكار قىلىمىز» ② دېدى [76]. ئاندىن ئۇلار چىشى تۈگىنى بوغۇزلىدى، رەببىنىڭ ئەمرىنى تۇتۇشتىن باش تارتتى ۋە: «ئى سالىھ! ئەگەر سەن راستتىنلا پەيغەمبەرلەردىن بولساڭ، بىزنى قورقۇتقان ئازابنى كەلتۈرۈپ باق» دېدى [77]. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا قاتتىق زىلزىلە (يەر تەۋرەش) يۈزلەندى – دە، ③ ئۇلار (ھالاك بولۇپ) تۇرغان يېرىدە دۈم چۈشۈپ قېتىپ قالدى [78]. (ئۇلار ھالاك بولغاندىن كېيىن) سالىھ ئۇلاردىن (نائۇمىد بولۇپ) يۈز ئۆرۈدى ۋە: «ئى قەۋمىم! سىلەرگە ھەقىقەتەن رەببىمنىڭ پەرمانىنى يەتكۈزدۈم، سىلەرگە نەسەھەت قىلدىم، لېكىن سىلەر نەسەھەت قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمايسىلەر» دېدى ④ [79]. لۇتىنى (سەدۇم ئاھالىسىگە پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق ⑤، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئۆز قەۋمىگە (ئۇلارنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن) مۇنداق دېگەن ئىدى: «سىلەر شۇنداق قەبىھ ئىشنى قىلامسىلەر؟ (بۇنداق قەبىھ ئىشنى) سىلەردىن ئىلگىرى جاھان ئەھلىدىن ھېچقانداق ئادەم قىلىپ باقمىغان ئىدى [80].

① بۇ ئايەتتە كاتتىباشلارنىڭ مۇئمىنلەرنى مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن سورىغان سوئالغا، مۇئمىنلەر: ھەئە، بىز ئۇنى رەببى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر دەپ بىلىمىز، دەپ جاۋاب بەرمىدى. بەلكى «بىز ئۇ ئېلىپ كەلگەن نەرسىگە (پەيغەمبەرلىكىگە) ئەلۋەتتە ئىشىنىمىز» يەنى ئۇ ئېلىپ كەلگەن ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش ئىنسان تەبىئىتىدە ئەسلىدىنلا بار بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرگۈچىلەرمىز، دەپ جاۋاب بەردى. چۈنكى، مۇئمىنلەرنىڭ نەزىرىدە سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر ئىكەنلىكى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان بىر ھەقىقەت ئىدى. ئەقىلنىڭ تەقەززاسى بويىچە بولغاندەك، ئۇلار سالىھ ئەلەيھىسسالام توغرىلىق ئەمەس، بەلكى ئۇ ئېلىپ كەلگەن نەرسە توغرىلىق سوئال سورىشى كېرەك ئىدى. (تەپسىر ئەلۋەست تەنتاۋى)

② ئۇلار بۇ ئەقىلگە مۇۋاپىق جاۋابنى ئاڭلاپ تۇرۇپمۇ، تەكەببۇرلۇق ۋە ئىنكار قىلىشتا تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشتى.

③ بۇ ئايەتكە ئاساسەن ئۇلارغا كەلگەن ئازاب ﴿الرَّجْفَةُ﴾ «يەرنىڭ تەۋرىگەنلىكى» بولسا، يەنە بىر ئايەتتە ﴿الصَّيْحَةُ﴾ «دەھشەتلىك ئاۋاز» دەپ كەلگەن. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئۇلارغا ھەر ئىككى خىل ئازاب كەلگەن. ئۈستىدىن ئاۋاز، ئاستىدىن يەر تەۋرەشتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئازاب ئۇلارنى تامامەن ھالاك قىلغان.

④ بۇ ئۇلار ھالاك بولۇشتىن ئىلگىرىكى خىتاب بولۇشىمۇ مۇمكىن ياكى ھالاك بولغاندىن كېيىنكى خىتاب بولۇشىمۇ ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىندۇر. بۇ خۇددى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بەدرى غازىتى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ھالاك بولغان مۇشرىكلارنىڭ جەسەتلىرىگە قاراپ خىتاب قىلغىنىغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

⑤ لۇت ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ جىيەن ئوغلى ئىدى، ئۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقانلارنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى، ئاللاھ تائالا ئۇنى باشقا بىر شەھەرگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى، بۇ بەيتۇلمۇقەددەس بىلەن ئىئوردانىيەنىڭ ئارىسىدىكى بىر شەھەر بولۇپ، سەدۇم دەپ ئاتىلاتتى. بۇ ئەتراپى يېشىللىققا پۈرگەنگەن يۇرت بولۇپ، ئۇ يەردە ھەر خىل زىرائەت ۋە مېۋىلەر ناھايىتى مول ئىدى. قۇرئان كەرىم بۇ يۇرتنى ﴿المُؤْتَفِكَةَ﴾ ۋە ﴿المُؤْتَفِكَاتُ﴾ «دۇم كۆمۈرۈۋېتىلگەن شەھەر» دەپ ئاتىدى. لۇت ئەلەيھىسسالام باشتا كىشىلەرنى تەۋھىدكە، يەنى ئاللاھ تائالانى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشقا چاقىردى (بۇ ئەزەلدىن ھەممە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاساسلىق ئورتاق دەۋىتى ئىدى، بۇنىڭ مىساللىرى يۇقىرىدا بېرىلدى)، ئاندىن شۇ قەۋمنىڭ ئىچىدە يامراپ كەتكەن ئەرلەر ئەرلەرنىڭ ئارقىسىغا كېلىشتىن ئىبارەت يامان قىلمىشنىڭ قەبھلىكىنى بايان قىلدى. لۇت قەۋمىدىن ئىلگىرى يەر يۈزىدە ھېچكىم بۇنداق گۇناھنى قىلىپ باقمىغان ئىدى، ئۇلار بۇ گۇناھنى تۇنجى قېتىم سادىر قىلغانلار بولدى. شۇ ۋەجىدىن بۇ گۇناھنىڭ ئىسمىمۇ لىۋاتە دەپ ئاتالدى. شۇنىڭغا ئاساسەن لۇت ئەلەيھىسسالام ئالدى بىلەن قەۋمنى مەزكۇر جىنايەتنىڭ خەتىرىدىن ئاگاھلاندۇردى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋھىد دەۋىتى بۇ يەرگە ئاللىقاچان يېتىپ كەلگەن ئىدى.

لىۋاتە قىلغۇچىنىڭ جازاسى ھەققىدە ئۆلىمالار ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇت. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، ئۇنىڭ جازاسى زىنانىڭ جازاسىغا ئوخشاش، يەنى ئەگەر بۇ جىنايەتنى سادىر قىلغۇچى توي قىلغان ئەر بولسا چالما - كېسەك قىلىنىدۇ، توي قىلمىغان بولسا يۈز دەررە ئۇرۇلىدۇ. بەزى ئۆلىمالار جىنايەتنى سادىر قىلغۇچى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر چالما - كېسەك قىلىش كېرەك دەپ قارايدۇ. بەزىلەر: قىلغۇچى ۋە قىلىنغۇچى ھەر ئىككىسىنى ئۆلتۈرۈش كېرەك، دەيدۇ. ئەمما ئىمام ئەبۇ ھەنىئە چالما - كېسەك قىلىش ۋە دەررە ئۇرۇش جازاسى بەرمەستىن، پەقەت تەزىر جازاسى (ئەدەپلەپ قويۇش ئۈچۈن بېرىلىدىغان يەڭگىلەرگە جازا) بېرىلىش كېرەك دەپ قارايدۇ. (تۇھفەتۇلئەھۋەزى، 5 - توم، 17 - بەت)

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِّن قَرْيَتِكُمْ
إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَّتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾

سىلەر ھەقىقەتەن ئاياللارنى تاشلاپ قويۇپ ①، ئەرلەر بىلەن جىنسى تەلىپىڭلارنى قاندۇرۇۋاتسىلەر، سىلەر ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئاشقۇچى قەۋمىسىلەر» ② [81]. لۇتنىڭ قەۋمىنىڭ بىردىنبىر جاۋابى: «ئۇلار (يەنى لۇتنى ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى) نى شەھىرىڭلاردىن چىقىرىۋېتىڭلار، چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرىنى پاك ساقلايدىغان كىشىلەردۇر» دېيىشتىن ئىبارەت بولدى ③ [82].

① جىنسى تەلەپنى قاندۇرۇش ۋە ھۇرۇر ئېلىش ئۈچۈن يارىتىلغان ئاياللارنى تاشلاپ قويامسىلەر؟ بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ ئەسلىي تەبىئىتىنىڭ ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا ئاياللارنى ئەرلەرنىڭ جىنسى تەلەپنى قاندۇرىدىغان قىلىپ ياراتقان تۇرسا، بۇ زالىملار ھەددىدىن ئېشىپ، ئەرلەرنىڭ كەينىگە كېلىشكە باشلىدى.

② يەنى پەقەت جىنسى تەلىپىڭلارنى قاندۇرۇش ئۈچۈن نومۇسسۇزلارچە ئەرلەرگە كېلەمسىلەر؟ سىلەرنىڭ بۇ قىلمىشىڭلار قەتئىي ئەقىلگە ئۇيغۇن ئەمەس. لېكىن ھازىر غەربتىكى «ئاڭلىق» قەۋملەر توغرا تەبىئەتتىن بۇرۇلۇپ، ئاللاھنىڭ چەكلىمىسىگە قارماستىن، بۇ سەت ۋە قەبىھ قىلىقنى يوللۇق تەلەپ دەپ قوبۇل قىلدى. بۇ قىلمىشنى چەكلەشكە ھېچكىمنىڭ ھوقۇقى يەتمەيدىغان «ئىنسان ھەقىقىتى» جۈملىسىدىن دەپ بەلگىلىدى. دېمەك ئۇ يەردە بۇ قىلمىش قانۇننىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشتى. بۇ قىلمىش ئەمدى جىنايەت دەپ قارالمايدىغان بولدى.

③ مانا بۇ لۇت ئەلەيھىسسالامنى يۇرتىدىن چىقىرىۋېتىشنىڭ سەۋەبىدۇر. بۇ يەردە ئۇ قەۋمنىڭ مۇئمىنلەرنى «ئۆزلىرىنى پاك ساقلايدىغان كىشىلەر» دەپ ئاتىغانلىقى مۇنداق بىر قانچە ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس: بىرىنچى، مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن پاك بولغانلىقى ئۈچۈن. ئىككىنچى، مۇئمىنلەرنى مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن شۇنداق دېگەن. ئۈچىنچى، ئۇ قەۋم: لۇت ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان كىشىلەر بۇ قىلمىشتىن ئۆزلىرىنى پاك تۇتۇشنى خالايدۇ، شۇڭا بۇلار بىز بىلەن بىر يۇرتتا ياشىمىسۇن، دەپ شۇنداق ئاتىغان بولۇشى مۇمكىن.

فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ وَكَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَأَنْظَرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

لۇتىنى ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بىلەن بىللە (ئۇنىڭ قەۋمىگە چۈشكەن ئازابتىن) قۇتقۇزدۇق، پەقەت ئايالىنىلا قۇتقۇزمىدۇق. ئۇ (شەھەردە) قېلىپ ھالاك بولغۇچىلاردىن بولدى ① [83]. ئۇلارغا بىر تۈرلۈك يامغۇر ② (يەنى ساپال تاش) ياغدۇردۇق، گۇناھكارلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا قارىغىن ③ [84].

① يەنى ئۇنىڭ ئايالى ئاللاھنىڭ ئازابىغا قالدىغانلار بىلەن بىللە قالدى، چۈنكى ئۇمۇ مۇسۇلمان بولمىغان ئىدى، ئۇ گۇناھكارلار بىلەن ھەمكارلىشاتتى. بەزى مۇپەسسىرلەر «ئۇ ھالاك بولغۇچىلار جۈملىسىدىن ئىدى» دەپ تەپسىر قىلغان، لېكىن ئۇ بۇ ئىشنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، ئەسلىي مەنىسى يۇقىرىدىكىدەكتۇر.

② بۇ «بىر تۈرلۈك يامغۇر» قانداق ئالاھىدە يامغۇر ئىدى؟ ئۇ ساپال تاشلار ئىدى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ زادى قانداق يامغۇر ئىكەنلىكىنى تۆۋەندىكى ئايەتتە بايان قىلدى: ﴿بىزنىڭ (جازالاش) ئەمرىمىز چۈشكەندە، ئۇلارنىڭ يۇرتلىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتۇق (يەنى دۈم كۆمتۈرۈۋەتتۇق)، ئۇ يۇرتلارغا بىز ئۈستى - ئۈستىلەپ ساپال تاشلارنى ياغدۇردۇق. ئۇ ساپال تاشلارغا پەرۋەردىگارىڭنىڭ دەرگاھىدا بەلگە سېلىنغان ئىدى﴾. (سۈرە ھۇد 82 - ئايەت)

③ يەنى ئى پەيغەمبەر! ئاللاھ تائالا چەكلىگەن ئىشلارنى ئاشكارا قىلىشقا پېتىنغان ۋە ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمىگەنلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىن.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهِ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِهِءِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرْتُمْ وَأَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِن كَانَ ظَافِعَةً مِّنْكُمْ ءَامِنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِءِ وَظَافِعَةً لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾

مەدەين (خەلقى)گە ئۇلارنىڭ قېرىندىشى شۇئەيبنى (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق ①، ئۇ (ئۆز قەۋمىگە) ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. سىلەرگە پەرۋەردىگارىڭلاردىن (مېنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىمنى ئىسپاتلايدىغان) ئوپۇچۇق مۆجىزە كەلدى، ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرا ئىشلىتىڭلار، كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى كەم بەرمەڭلار ②. (ئاللاھ پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتپ) زېمىننى ئىسلاھ قىلغاندىن كېيىن، يەر يۈزىدە (گۇناھلار قىلىپ) بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار، ئەگەر مۇئمىن بولساڭلار، شۇنداق قىلىش سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر [85]. سىلەر (كىشىلەرگە) تەھدىت سېلىپ، ئاللاھقا ئىمان ئېيتقانلارنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسقان ۋە ئۇ يولنىڭ ئەگرى بولۇشىنى تىلىگەن ھالدا ھەربىر يولدا ئولتۇرماڭلار ③. ئېسىڭلاردا تۇتۇڭلاركى، ئەينى ۋاقىتتا سىلەر ئاز ئىدىڭلار، ئاللاھنىڭ سىلەرنىڭ سانىڭلارنى كۆپەيتتى (شۇنىڭ بىلەن كۈچلەندىڭلار). بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا قاراپ بېقىڭلار [86]. ئەگەر سىلەردىن بىر گۇرۇھ ئادەم مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمگە ئىشەنگەن، يەنە بىر گۇرۇھ ئادەم ئىشەنمىگەن بولسا، ئاللاھ بىزنىڭ ئارىمىزدا ھۆكۈم چىقارغانغا قەدەر كۈتۈڭلار (سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار) ④. ئاللاھ ھۆكۈم چىقارغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر» [87].

① مەدەين ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولغان بىر كىشىنىڭ ئىسمى ئىدى، كېيىن ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن بولغان قەبىلىنىڭ ئىسمى ۋە ئۇلار تۇرغان جاينىڭ ئىسمىمۇ مەدەين دەپ ئاتالدى. دېمەك، مەدەين ھەم قەبىلە ھەم يۇرتنىڭ نامىدۇر. بۇ يۇرت ھىجازنىڭ يولىدىكى «مەئان» دېگەن يەرگە يېقىن ئىدى. ئۇ جاينى قۇرئان كەرىم يەنە بىر ئايەتتە "أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ" «دەرەخزالىقتا ياشايدىغانلار» دەپ ئاتايدۇ. ئۇ يۇرتتىكى كىشىلەرگە شۇئەيب ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن ئىدى. (سۈرە شۇئەرا 176 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

ئەسكەرتىش: قۇرئاندا ھەر پەيغەمبەر ئۆز قەۋمىنىڭ قېرىندىشى دەپ ئاتالدى. بۇ ئۇ پەيغەمبەرنىڭ شۇ قەۋم ۋە قەبىلىنىڭ بىر ئەزاسى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ نۇقتا بەزى ئايەتلەردە «بىز ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىن بىر پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق» ياكى «ئۇلارغا ئۆزلىرىدىن بولغان بىر پەيغەمبەرنى ئەۋەتتۇق» دەپ ئىپادىلىنىدۇ. بۇ ئىپادىلەرنىڭ ھەممىسى شۇنى بىلدۈرىدۇكى، پەيغەمبەر ۋە رەسۇل ئىنسانلارنىڭ ئىچىدىن بولغان بىر ئادەم بولۇپ، ئۇنى ئاللاھ تائالا كىشىلەرنى توغرا يولغا يېتەكلەش ئۈچۈن تاللايدۇ، ئۇنىڭغا ۋەھىي ئارقىلىق كىتابلارنى ۋە ئەھكاملارنى نازىل قىلىدۇ.

② شۇئەيب ئەلەيھىسسالام قەۋمىنى تەۋھىدكە دەۋەت قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەۋج

ئالغان ئۆلچەم ۋە تارازىدا خىيانەت قىلىش قىلمىشىنى چەكلىدى. ئۆلچەم ۋە تارازىدا ئادىل بولۇشقا، تولۇق ئۆلچەپ بېرىشكە بۇيرىدى. بۇ ئىنتايىن خەتەرلىك ئىللەت بولۇپ، قانداق مىللەتتە بۇ خىل ئىللەت بولسا، بۇ ئۇلارنىڭ نەقەدەر چىرىكلىشىپ ۋە پەسكەشلىشىپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. پۇلنى تولۇق ئېلىپ، مالنى كەم بېرىش ئەڭ ئېغىر خىيانەتتۇر. شۇڭا سۈرە مۇتەففىھىندە بۇ خىلدىكى كىشىلەرنىڭ ھالاكەتكە يۈزلىنىدىغانلىقى بايان قىلىنغان.

③ كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسۇش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ يولىدىن يوقۇق ئىزدەش ھەر دەۋردە ياشىغان ئىتائەتسىز كىشىلەرنىڭ ئۇسۇلى بولۇپ كەلگەن. بۇنىڭ مىسالى بۈگۈنكى غەربلىشىپ كەتكەن مودېرنىزىمچىلارنىڭ قىلمىشلىرىدىمۇ كۆرۈلىدۇ. (ئاللاھ بىزنى ئۇلاردىن ساقلىسۇن) ئۇنىڭدىن باشقا بۇ ئايەتتە يولدا ئولتۇرۇشنىڭ يەنە بىر ئىللىتى بايان قىلىنغان. يەنى كىشىلەرنى بىئارام قىلىش ئۈچۈن يوللاردا ئولتۇرۇش لۈكچەكلەرنىڭ ئادىتىدۇر.

بۇ ئايەت يەنە كىشىلەرنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى بۇلاش ئۈچۈن يوللاردا ئولتۇرۇشنىمۇ چەكلىدى. بەزى ئالىملارنىڭ قارىشىچە، ئۇلار كىشىلەردىن زورلۇق بىلەن جەريمانە ۋە يول ھەققى ئېلىش ئۈچۈن يوللاردا ئولتۇراتتى. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: «مەزكۇر سەۋەبلەرنىڭ ھەممىسى توغرا بولۇشى مۇمكىن، چۈنكى ئۇلار ھەممە ئىشنى قىلاتتى.» (فەتھۇلقەدىر)

④ بۇ كۇڧرىدا چىڭ تۇرۇشتا سەۋر قىلىشقا كەلگەن بۇيرۇق ئەمەس، بەلكى بۇ بىر قاتتىق ئاگاھلاندىرۇشتۇر، چۈنكى ئاللاھ تائالا ئەھلى ھەقىقەتنىڭ ئەھلى باتىل ئۈستىدىن غەلبە قىلىشىنى ھۆكۈم قىلىدۇ. يەنى مۇئمىنلەرنى غەلبىگە ئېرىشتۈرىدۇ. بۇ يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ سىلەرمۇ (ئۆزۈڭلارغا كەلگەننى) كۈتۈڭلار، بىزمۇ ئەلۋەتتە (ئۆزىمىزگە كەلگەننى) كۈتەيلى ﴾. (سۈرە تەۋبە 52 - ئايەت)

* قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَشْعِيبُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾
 قَدْ أَفْتَرْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ جَعَلْنَا اللَّهُ مِنْهَا مَنَافً وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

شۇئەيب قەۋمىنىڭ (ئىماندىن باش تارتقان) تەكەببۇر كاتتىباشلىرى: «ئى شۇئەيب! سېنى چوقۇم ئەگەشكۈچىلىرىڭ (يەنى ساڭا ئىمان ئېيتقانلار) بىلەن قوشۇپ شەھىرىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرىمىز ياكى سىلەر چوقۇم بىزنىڭ دىنىمىزغا قايتىشىڭلار كېرەك» ① دېدى. شۇئەيب: «بىز (بۇنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى) يامان كۆرىدىغان تۇرساق (بىزنى يەنىلا شۇنىڭغا مەجبۇر قىلامسىلەر؟)» ② دېدى [88]. (شۇئەيب يەنە ئېيتتى) «ئاللاھ بىزنى دىنىڭلاردىن قۇتۇلدۇرغاندىن كېيىن يەنە ئۇنىڭغا قايتساق ③، ئەلۋەتتە، ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇغان بولىمىز. بىز سىلەرنىڭ دىنىڭلارغا ھەرگىزمۇ قايتمايمىز، ئەمما پەرۋەردىگارمىز ئاللاھ شۇنداق تەقدىر قىلغان بولسا (بۇ باشقا گەپ) ④. پەرۋەردىگارمىزنىڭ ئىسمى ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئاللاھقا تەۋۋەككۈل قىلدۇق (يەنى ھەممە ئىشىمىزنى ئاللاھقا تاپشۇرىمىز) ⑤. ئى پەرۋەردىگارمىز! بىز بىلەن قەۋمىمىز ئارىسىدا ھەق ھۆكۈم چىقارغىن، سەن ھۆكۈم چىقارغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىسەن» ⑥ [89].

① بۇنىڭدىن ئۇ كاتتىباشلارنىڭ تەكەببۇرلۇق ۋە سەركەشلىكتە قايسى دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى مۆلچەرلىگىلى بولىدۇ. ئۇلار ئىمان ۋە تەۋھىد دەۋىتىنى رەت قىلىپلا قالماستىن يەنە ھەددىدىن ئېشىپ، پەيغەمبەر ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە: ئاتا - بوۋاڭلارنىڭ دىنىغا قايتىڭلار، بولمىسا بىز سىلەرنى بۇ شەھەردىن ھەيدەپ چىقىرىمىز، دەپ تەھدىت سالدى. كاتتىباشلارنىڭ مۇئمىنلەرنى ئۇلارنىڭ ئىلگىرىكى دىنىغا قايتىشىنى تەلەپ قىلىشىنى چۈشۈنۈشكە بولىدۇ. چۈنكى ئۇلار كۇفرىنى تاشلاپ ئىماننى تاللىغان ئىدى. ئەمما شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىمۇ ئاتا - بوۋىلارنىڭ دىنىغا قايتىشقا دەۋەت قىلىشى غەلىتە بىر ئىش. بەلكىم بۇ، شۇئەيب ئەلەيھىسسالام كاتتىباشلارنى تەۋھىدكە چاقىرىشتىن ئىلگىرى، ئۇلارنىڭ ئۇنى ئۆزلىرى بىلەن دىنداش دەپ قارىغانلىقىدىن بولسا كېرەك، ئەمما ھەقىقەتتە ئۇنداق بولماسلىقى ياكى كۆپ سانلىقنىڭ قاتارىدا شۇنداق دېگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن.

② بۇ بار دەپ مۆلچەرلەنگەن سوئالنىڭ جاۋابى بولۇپ، ﴿أَوَلَوْ﴾ دىكى «ھەمزە» ئىنكارى، «ۋاۋ» ھالەتنى بىلدۈرۈپ كەلگەن. يەنى سىلەر بىزنى دىنىڭلارغا قايتۇرماقچىمۇ ياكى شەھىرىمىزدىن ھەيدەپ چىقارماقچىمۇ؟ ھالبۇكى، بىز سىلەرنىڭ دىنىڭلارغا قايتىشىنىمۇ ۋە بۇ شەھەردىن چىقىپ كېتىشىنىمۇ يامان كۆرىدىغان تۇرساق؟ دېمەك سىلەرنىڭ بىزنى بۇ ئىككى ئىشنىڭ بىرىنى تاللاشقا مەجبۇرلىشىڭلار توغرا ئەمەس.

③ يەنى ئاللاھ تائالا بىزنى ئاتا - بوۋىلارنىڭ دىنىدىن قۇتۇلدۇرغاندىن كېيىن ئەگەر بىز ئۇ دىنغا يەنە قايتساق، ئۇ چاغدا بىز ئىمان ۋە تەۋھىد دەۋىتىنى تاشلاپ، ئاللاھ نامىدىن چوڭ بىر يالغاننى توقۇغان بولىمىز. دېمەك، بىزنىڭ دىندىن قايتىشىمىز ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، قايتمايمىز.

④ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىرادىسىنى ئىزھار قىلغاندىن كېيىن ئىشنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىغا تاپشۇردى. يەنى ئەمدى بىز ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن كۇفرى تەرەپكە ھەرگىز قايتمايمىز. ئەگەر ئاللاھ شۇنداق

ئىرادە قىلغان بولسا، بۇ باشقا گەپ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە، بۇ رەددىيە ئىبارىسى خۇددى «تۆگىنىڭ يېڭنە تۆشۈكىدىن ئۆتۈشى مۇمكىن بولمىغاندەك» بىزنىڭ دىندىن قايتىشىمىز مۇمكىن بولمايدىغان ئىش دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

⑤ بىز رەببىمىز ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدۇق. ئۇ بىزنى ئىماندا مۇستەھكەم قىلىدۇ. بىزنى كۇفرىدىن ۋە كۇفرى ئەھلىدىن ساقلايدۇ. بىزگە نېمەتلىرىنى كۆپلەپ ئاتا قىلىدۇ. بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلايدۇ.

⑥ قاچانكى ئاللاھ تائالا ھۆكۈم چىقارسا، بولىدىغان ئىش شۇكى، ئۇ مۇئمىنلەرنى ئۆز ھىمايىسىدە ساقلاپ، ئىنكارچىلار ۋە مۇتەكەببىرلەرنى ھالاك قىلىدۇ. بۇ ئىبارە ئاللاھتىن ئۇلارغا ئازاب چۈشۈرۈشنى تەلەپ قىلغانغا ئوخشاش ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جِثِيمِينَ ﴿٩١﴾

ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغان كاتتىباشلىرى: «ئەگەر سىلەر شۇئەيبكە ئەگەشسەڭلار، شەكسىزكى، سىلەر ئۇ چاغدا چوقۇم زىيان تارتىسىلەر» دېدى ① [90]. (شۇنىڭدىن كېيىن) ئۇلارغا قاتتىق زىلزىلە يۈزلەندى، ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالدى ② [91].

① ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ دىنىنى تاشلاش ۋە ئۆلچەمدە تولۇق بېرىش ئۇلارنىڭ نەزىرىدە زىيان ئىدى. ھالبۇكى، ھەر ئىككى ئىشتا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈنلا پايدا بار ئىدى. ئادەتتە دۇنيانى كۆزلەيدىغانلارنىڭ نەزىرىدە ئۆلچەمدە قەستەن كەم بېرىش ئارقىلىق ئېرىشكەن تېز پايدا (دۇنيادا تېز قولغا كەلگەن پايدا) ھەممىدىن ئەۋزەل ئىدى. ئۇلارنىڭ، مۇئەمىنلەرگە ئوخشاش ئاخىرەتتىكى (كېيىن قولغا كېلىدىغان) پايدىنى دەپ، نەخ پايدىنى قانداقمۇ تاشلىغۇسى كەلسۇن؟

② بۇ ئايەتتە ئۇلارغا ﴿الرَّجْفَةُ﴾ «زىلزىلە يۈزلەندى» دېيىلگەن بولسا، سۈرە ھۇدىنىڭ 94 - ئايىتىدە ﴿الصَّيْحَةَ﴾ «قاتتىق ئاۋاز يۈزلەندى» دەپ كەلگەن. سۈرە شۇئەرانىڭ 189 - ئايىتىدە ﴿الطَّلَّةَ﴾ «ئۇلارنى سايە كۈنىنىڭ ئازابى ھالدا قىلدى» دېيىلگەن. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارغا ئۈچ خىل ئازابنىڭ ھەممىسى كەلگەن. يەنى ئۇلارغا سايىلىك كۈندە ئازاب كەلگەن. باشتا ئىچىدە ئوتنىڭ ئۇچقۇنلىرى، يالقۇنلىرى ۋە كۈچلۈك تەپتى بولغان بىر بۇلۇت ئۇلارغا سايە تاشلىغان. ئاندىن ئاسمان تەرەپتىن قاتتىق ئاۋاز كەلگەن، دەل شۇ ۋاقىتتا يەر ئاستىدىن ئۇلارغا قاتتىق زىلزىلە يۈزلەنگەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ جانلىرى تەنلىرىدىن جۇدا بولغان، بىر نەچچە سائەت ئىچىدە ئۆلۈك قوشلاردەك ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى دۈم ياتقان ھالدا قېتىپلا قالغان.

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَعْنُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخٰسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰقَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسٰلَتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ ءَاَسٰى عَلَى قَوْمٍ كٰفِرِينَ ﴿٩٣﴾ وَمَا اَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ اِلَّا اَخَذْنَا اَهْلَهَا بِالْبَاسِءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَ قَالُوْا قَدْ مَسَّ ءَابَاؤُنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَاَخَذْنَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

شۇئەيبنى ئىنكار قىلغانلار (ھالاك بولۇپ) گويا بۇ يەردە تۇرمىغاندەك (يەنى ياشمىغاندەك) بولۇپ قالدى ①. شۇئەيبنى ئىنكار قىلغانلار زىيان تارتقۇچىلاردىن بولدى ② [92]. شۇئەيب ئۇلارغا ئارقىسىنى قىلىپ: «ئى قەۋم! مەن سىلەرگە ھەقىقەتەن پەرۋەدىگارمىنىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزدۈم ۋە نەسەھەت قىلدىم، مەن قانداقمۇ كاپىر قەۋم ئۈچۈن قايغۇراي!» دېدى ③ [93]. بىز قايسىلا شەھەرگە بىرەر پەيغەمبەر ئەۋەتكەن بولساق (شەھەر ئەھلى ئۇنى ئىنكار قىلغان بولسا)، ئۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسىنى (ئىمانغا كېلىپ) ئاللاھقا يالۋۇرسۇن دەپ، نامراتلىققا، كېسەللىككە گىرىپتار قىلدۇق ④ [94]. ئاندىن (ئۇلارنىڭ بېشىغا كەلگەن) بۇ كۈلپەتنى نېمەتكە ئايلاندۇردۇق، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار (مال - دۇنيا ۋە پەرزەنت جەھەتتىن) كۆپەيدى. ئۇلار: «بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىزغىمۇ شۇنداق كۈلپەتلەر، نېمەتلەر كەلگەن ئىدى (بۇ - زاماننىڭ ئادىتى؛ ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ئوقۇبەت ئەمەس)» ⑤ دېدى (يەنى ئىبىرەت ئالىمىدى ۋە ئىمان ئېيتىمىدى). شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خەۋەرسىز تۇرغاندا، ئۇلارنى ئۈستۈمتۈت ھالاك قىلدۇق [95].

① يەنى ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ ئازابى كېلىشى بىلەنلا خۇددى ئۇلار شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان مۇئمىنلەرنى چىقىرىۋەتمەكچى بولغان يۇرتلاردا ياشمىغاندەك بولۇپ قالدى.

② يەنى پەيغەمبەر ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەر ئەمەس بەلكى ھىلىقى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغانلار زىيان ئىچىدە قالدى، ئۇلار ھەر ئىككى دۇنيادا زىيان تارتتى. دۇنيادىمۇ خارلىق ئازابىنى تېتىدى، ئاخىرەتتىمۇ ئۇلارغا ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە قاتتىق ئازاب تەييارلانغاندۇر.

③ يەنى ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ ئازابى كېلىپ ھالاك بولغاندىن كېيىن، شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئۇ يەردىن كېتىۋېتىپ، ئۇلارغا ئارقىسىنى قىلىپ شۇ سۆزلەرنى قىلدى. يەنى مەن پەيغەمبەرلىك ۋەزىپەمنى ئادا قىلىپ بولدۇم، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزدۈم، شۇنداق قىلساممۇ، كۇفرى ۋە شېرىكتە چىڭ تۇرۇۋالغان كىشىلەرگە مەن قانداقمۇ قايغۇراي!

④ ﴿الْبَاسِءِ﴾ دېگەن ئىنساننىڭ بەدىنىگە يېتىدىغان ئەرزىيەت يەنى كېسەللىكنى كۆرسىتىدۇ. ﴿الضَّرَّاءِ﴾ دېگەن نامراتلىق، كەمبەغەللىك، يوقسۇزلۇقنى كۆرسىتىدۇ. يەنى بىز قايسىبىر شەھەرگە پەيغەمبەر ئەۋەتكەن بولساق، ئۇ شەھەر ئەھلى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغان بولسا، بىز ئۇلارنىڭ ئاللاھقا مۇراجىئەت قىلىشى ۋە ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ ئىلتىجا قىلىشى ئۈچۈن، ئۇلارنى نامراتلىق ۋە كېسەللىكلەرگە گىرىپتار قىلىش بىلەن سىندۇق.

⑤ نامراتلىق ۋە كېسەللىك كەلگەندىن كېيىنمۇ ئۇلاردا ئاللاھ تەرەپكە قايتىش تۇيغۇسى پەيدا بولمىغاندىن كېيىن، ئۇلارنى شۈكۈر قىلسۇن دەپ، ئۇلاردىكى كېسەللىكنى ساقلىققا، يوقسۇزلۇقنى باياشاتلىققا ئايلاندۇرۇپ بەردۇق. لېكىن ئۇلاردا يەنىلا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىدى. ئۇلار: بۇ دېگەن بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق بولۇپ تۇرىدىغان ئىش، بەزىدە خاپىلىق، بەزىدە خۇشاللىق، بەزىدە كېسەللىك،

بەزىدە ساقلىق، بەزىدە يوقسۇزلۇق ۋە بەزىدە پاراۋانلىق بولۇپ تۇرىدۇ، دېدى. ئۇلارغا نە يوقسۇللىقتىن باياشاتلىققا ئېرىشىش تەسىر قىلمىدى، نە ئېرىشكەن خۇشاللىقنىڭ ئۆزلىرىنى ئىسلاھ قىلىشقا پايدىسى بولمىدى. ئۇلار بۇ ئۆزگىرىشلەرنى تەبىئىي ئاپەت ۋە تەلەپسەزلىك دەپ قارىدى، بۇ ئىشلارنىڭ ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە تەقدىرى بىلەن بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشۈنەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۈستۈمتۈت ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولدى.

مۇشۇ نۇقتىدىن ھەدىستە مۇئمىنلەرنىڭ خۇشاللىققا ۋە كۈلپەتكە يولۇققان چاغدا تۇتقان يولى كاپىرلارنىڭكىدىن پۈتۈنلەي پەرقلىق بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۇئمىننىڭ ئىشى كىشىنى تولىمۇ خۇرسەن قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا قانداقلىكى بىر ئىشنى ھۆكۈم قىلسا، ئۇ مۇئمىن ئۈچۈن ياخشىلىق ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭغا خۇشاللىق كەلسە، شۈكۈر ئېيتىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر كۈلپەت يەتسە، سەۋر قىلىدۇ. بۇمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىدۇر». (سەھىھ مۇسلىم 2999 - ھەدىس)

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيِّنًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يُلْعَبُونَ ﴿٦٨﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

ئەگەر (پەيغەمبەر ئەۋەتلگەن) شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئىمان ئېيتقان ۋە (كۈفرىدىن، گۇناھلاردىن) ساقلانغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇلارغا ئاسمان - زېمىننىڭ بەرىكەت (دەرۋازى) لىرىنى ئېچىپ بېرەتتۇق. لېكىن ئۇلار (پەيغەمبەرلەرنى) ئىنكار قىلدى، شۇڭا ئۇلارنى ئۆز قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلدۇق [96]. (پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىدىغان) شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى بىزنىڭ ئازابىمىزنىڭ ئۆزلىرىگە كېچىسى (غەپلەتتە) ئۇخلاۋاتقاندا (تۇيۇقسىز) كېلىشىدىن خاتىرجەم بولالامدۇ؟ [97]. شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى بىزنىڭ ئازابىمىزنىڭ چۈش ۋاقتىدا - ئۇلار ئويىناپ تۇرغاندا (تۇيۇقسىز) كېلىشىدىن خاتىرجەم بولالامدۇ؟ [98]. ئۇلار ئاللاھنىڭ مەكرى (تەدبىرى) دىن (يەنى ئۇلار تۇيۇقسىز تۇرغاندا ئاللاھنىڭ چارە كۆرىشىدىن) خاتىرجەم بولالامدۇ؟ زىيان تارتقۇچى قەۋمدىن باشقا ھېچكىم ئاللاھنىڭ مەكرىدىن خاتىرجەم بولالمايدۇ [99].

① بۇ ئايەتلەرنىڭ بېشىدا بايان قىلىندىكى، ھەر قانداق بىر شەھەر ئاھالىسى ئىمان ئېيتىپ، تەقۋادارلىق يولىنى تۇتسا، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئاسمان ۋە زېمىندىكى بەرىكەتلەرنىڭ ئىشكىلىرىنى ئېچىۋېتىدۇ، يەنى ئېھتىياجىغا قاراپ ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىدۇ، بۇ يامغۇر سۈيى بىلەن زېمىندىن كۆپ ھوسۇل چىقىدۇ، نەتىجىدە ئۇلار خۇشاللىق ۋە پاراۋانلىققا ئېرىشىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئاللاھنىڭ دىنىنى ئىنكار قىلىپ، كۈفرى يولىنى تاللىغان قەۋم ئاللاھنىڭ ئازابىغا لايىق بولىدۇ، ئاندىن تۇيۇقسىزلا كېچە ياكى كۈندۈزنىڭ قايسىبىر سائىتىدە ئازاب كېلىپ، غەپلەتتە ئويىناپ - كۈلۈپ يۈرگەن شەھەر ئاھالىسىنى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ھالاك قىلىۋېتىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالانىڭ تۇيۇقسىز تۇرغاندا جازالىشىدىن قورقۇپ تۇرۇش لازىم. قورقماي غەپلەتتە تۇرۇشنىڭ نەتىجىسى زىيانكارلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر. («ئاللاھنىڭ مەكرى» دېگەننىڭ مەنىسىنى تەپسىلىي بىلىش ئۈچۈن سۈرە ئال ئىمران 54 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

أَوْلَم يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرْتُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصْبَنَلَهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٣﴾ تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٤﴾

زېمىنغا ئىلگىرىكى ئىنگىلىرى (ھالاك بولغان)دىن كېيىن، (زېمىنغا) ۋارس بولغۇچىلارنى، خالىساق، گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلىدىغانلىقىمىز، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى پىچەتلىۋېتىدىغانلىقىمىز ئۇلارغا (يەنى زېمىنغا ۋارس بولغۇچىلارغا) ئايان بولمىدىمۇ؟ (نەتىجىدە) ئۇلار (ھەق سۆزنى) ئاڭلىمايدىغان بولۇپ قالدۇ. [100]. ئاشۇ شەھەرلەر (ئاھالىسى)نىڭ بەزى خەۋەرلىرىنى (ئى پەيغەمبەر!) ساڭا ھېكايە قىلىپ بېرىمىز. شەك - شۈبھىسىزكى، ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىرى ئۇلارغا مۆجىزىلەر ئېلىپ كەلگەن ئىدى، ئۇلار ئىلگىرى (ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن (ئۇ مۆجىزىلەرگە) ئىمان ئېيتىمىدى. ئاللاھ كاپىرلارنىڭ دىللىرىنى ئەنە شۇنداق پىچەتلىدى. [101].

① يەنى گۇناھنىڭ نەتىجىسىدە پەقەت ئازابلا كەلمەيدۇ، بەلكى دىللارنىڭ پىچەتلىنىپ كېتىشىمۇ بىر خىل ئازابتۇر، ئۇنىڭ نەتىجىسىدە ئۇلارغا ھەرقانچە ئېغىر ئازابلار كەلسىمۇ، غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنالمىدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنىڭ باشقا ئايەتلىرىدە بايان قىلغاندەك بۇ ئايەتتىمۇ ئىككى ئۇقۇمنى بايان قىلىۋاتىدۇ. بىرىنچىسى، بىز گۇناھلىرى سەۋەبىدىن ئىلگىرىكى قەۋملەرنى ھالاك قىلغاندەك، ئەگەر خالىساق، سىلەرنىمۇ قىلمىشىڭلار تۈپەيلى ھالاك قىلىۋېتىمىز. ئىككىنچىسى، گۇناھنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇش سەۋەبىدىن كىشىلەرنىڭ دىللىرىغا پىچەت سېلىنىدۇ، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى ھەق سۆزنى ئاڭلىمايدۇ، ئۇلارغا ۋەز - نەسىھەت ۋە ئاگاھلاندۇرۇش پايدا قىلمايدۇ. بۇ ئايەتتە «ھىدايەت» دېگەن سۆز ئايان بولۇش دېگەن مەنىدە كەلگەن. شۇڭا كېيىن كەلگەن «ل» بىلەن ئۆتۈملۈك پېئىلگە ئۆزگەرگەن. ﴿أَوْلَم يَهْدِ لِلَّذِينَ﴾ «ئۇلارغا ئايان بولمىدىمۇ؟»

② يەنى يۇقىرىدىكى بەتلەردە تىلغا ئېلىنغان پەيغەمبەرلەر مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ﴿الْبَيِّنَاتِ﴾ دېگەندە دەلىل - ئىسپاتلار ھەم مۆجىزىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭدىكى مەقسەت ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەر ئەۋەتىش ئارقىلىق دەلىل - ئىسپات ھازىرلىماي تۇرۇپ، ئۇلارنى ھالاك قىلمايدىغانلىقىنى بايان قىلىشتۇر. سۈرە ئىسرانىڭ 15 - ئايىتىدە كەلگەندەك ﴿پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ (ھېچكىمنى) جازالىغىنىمىز يوق﴾.

③ بۇنىڭ ئىككى مەنىسى بار: بىرىنچىسى، ئەلمىساق كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن ئەھدە ئالغاندا، ئاللاھ تائالانىڭ ئىلىمىدە ئۇلار ئىمان ئېيتمايدىغانلاردىن ئىدى. شۇڭا ئۇلارغا پەيغەمبەر كەلگەندە ئۇلار ئىمان ئېيتىمىدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ تەقدىرىدە ئىمان ئېيتىش يېزىلمىغان ئىدى، بۇنى ئاللاھ تائالا ئۆز ئىلىمىگە ئاساسەن يازغان ئىدى. بۇ نۇقتا ھەدىستە «ھەر قانداق ئىنسان ئۆزى يارىتىلغان نەرسىگە قولاي بولىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 4949 - ھەدىس) دەپ بايان قىلىنغان. ئىككىنچىسى، ئۇلارغا پەيغەمبەر كەلگەن چاغدا، ئۇلار ئىلگىرى (يەنى ئەلمىساق كۈنى) ھەقىقىي ئىنكار قىلىپ بولغانلىقى سەۋەبلىك ئىمان ئېيتىمىدى. دېمەك ئۇلارنىڭ دەسلەپتە ھەقىقىي ئىنكار قىلغانلىق گۇناھى ئەمدىلىكتە ئىمان ئېيتماسلىققا سەۋەب بولدى، ئىمان ئېيتىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولۇشتىن مەھرۇم قالدى، بۇ ئالدىنقى ئايەتتە «دىللىرىنى پىچەتلىۋېتىمىز» دەپ ئىپادىلەندى. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ئى

مۇئمىنلەر! سىلەر نېمىنى بىلىسىلەر؟ مۆجىزىلەر كەلسە، ئۇلار ئېھتىمال ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىكى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ دىللىرىنى، كۆزلىرىنى ھەق (نى چۈشىنىش ۋە كۆرۈش) تىن بۇرۇۋېتىمىز، ئۇلار دەسلەپتە مۆجىزىلەرگە ئىشەنمىگەندەك (يەنە ئىشەنمەيدۇ) ﴿. (سۈرە ئەئراف 109 - 110 - ئايەتلەر)

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِّنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٣٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ ۖ فَظَلَمُوا بِهَا فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٣٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يُفْرَعُونَ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَن لَّا أَقُولُ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٥﴾

ئۇلارنىڭ تولىسىدا ۋەدىگە ۋاپا قىلىش دېگەننى كۆرمىدۇق^①، ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ (ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتقۇچى) پاسىقلار ئىكەنلىكىنى بايقىدۇق [102]. ئاندىن ئۇلاردىن (يەنى مەزكۇر پەيغەمبەرلەردىن) كېيىن، مۇسەنى مۆجىزىلىرىمىز بىلەن، (مىسىرنىڭ مۇسا زامانىدىكى پادىشاھى) پىرئەۋنگە ۋە ئۇنىڭ ئەمىر - ئۆمەرالىرىغا ئەۋەتتۇق^②. ئۇلار بۇ مۆجىزىلەرنى ئىنكار قىلدى، بۇزغۇنچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا قارىغىن^③ [103]. مۇسا ئېيتتى: «ئى پىرئەۋن! مەن ھەقىقەتەن ئالەملەرنىڭ رەببى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن [104]. ئاللاھ نامىدىن پەقەت ھەقىقەتنىلا ئېيتىشقا ھەقىقەتمەن. مەن راستتىنلا رەببىڭلار تەرىپىدىن سىلەرگە (مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمنى ئىسپاتلايدىغان) بىر مۆجىزە (دەلىل) ئېلىپ كەلدىم^④. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىسرائىل ئەۋلادىنى مەن بىلەن (بىللە ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ۋەتىنى مۇقەددەس زېمىنغا) كەتكىلى قويغىن»^⑤ [105].

① بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى «ۋەدە» دېگەندىن روزمىساقتا (يەنى روھ ئالىمىدە) ئېلىنغان ئەلەستۇ ئەھدىسى (بۇ سۈرىنىڭ 172 - ئايىتىنىڭ ئىزاھاتىغا قارالسۇن) مەقسەت قىلىنغان، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن ئۆتكەنكى ئۆمەتلەرنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئەگەر مۆجىزە كەلتۈرسەڭ، بىز سېنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىڭگە ئىشىنىمىز دەپ بەرگەن ئەھدىلىرى مەقسەت قىلىنغان دېسە، يەنە بەزىلەر بۇنىڭدىن ئادەتتە ئۇلار ئۆزئارا قىلىشقان ئومۇمىي ئەھدە مەقسەت قىلىنغان، دەپ قارايدۇ. بۇ مەيلى قايسى تۈردىكى ئەھدە بولسۇن، ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىش پاسىقلىقتۇر.

② بۇ يەردىن باشلاپ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەقەلىكى بايان قىلىنىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام مەزكۇر پەيغەمبەرلەردىن كېيىن كەلگەن بۈيۈك ئىرادىلىك پەيغەمبەر ئىدى. ئۇ زامانىسىدىكى مىسىرنىڭ پادىشاھى پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىگە ئوچۇق پاكىت ھەم مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتىلگەن ئىدى.

③ يەنى پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ قانداق غەرق قىلىنغانلىقىغا قارىغىن. تەپسىلاتى تۆۋەندە كېلىدۇ.

④ يەنى مەن ئۆزۈمنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ئەلچى ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلايدىغان ۋە بۇنىڭغا روشەن دەلىل بولىدىغان بىر مۆجىزىنى ئېلىپ كەلدىم. (بۇ مۆجىزە ۋە دەلىللەر تۆۋەندە بايان قىلىنىدۇ)

⑤ ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئەسلىي يۇرتى شام زېمىنى بولۇپ، يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە مىسىرغا كۆچۈپ كەتكەن ۋە شۇ يەرگە يەرلىشىپ قالغان ئىدى. كېيىن پىرئەۋن ئۇلارنى قۇل قىلىۋالغان، ئۇلارغا ھەر خىل زۇلۇملارنى سالغان ئىدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە بەقەرەدە بايان قىلىنىپ بولدى، كېيىنكى سۈرىلەردىمۇ بايان قىلىنىدۇ. پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئوردىسىدىكى ئەمىرلەر مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلمىغاندىن كېيىن، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىككىنچى تەلپىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، پىرئەۋندىن ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئازات قىلىۋېتىشنى سورىدى. يەنى ئۇلارنى قويۇپ بەرگىن، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ يۇرتىغا

كەتسۇن، ئۇ يەردە ئىززەت - ئىكرام بىلەن ياشاپ، ئاللاھقا ئىبادەت قىلسۇن، دېدى.

قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَآتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّظِيرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَا تَأُوكُ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾

پىرئەۋن (مۇساغا): «ئەگەر سەن رەببىڭ تەرىپىدىن) بىر مۆجىزە ئېلىپ كەلگەن بولساڭ، (بۇ گېپىڭدە) راستچىلاردىن بولساڭ، قېنى ئۇنى بىزگە كۆرسەتكىن» دېدى [106]. مۇسا ھاسسىنى تاشلىۋېدى، ئۇ شۇ ھامان ئېنىق بىر ئەجدىھاغا ئايلاندى [107]. قولنى (قوينىدىن) چىقىرىۋېدى، ئۇ شۇ ھامان قارىغۇچىلارغا (نۇر چاقنىتىپ تۇرغان) ئاپئاق بولۇپ كۆرۈندى ① [108]. پىرئەۋن قەۋمىدىن بولغان كاتتىباشلار ئېيتتى: «بۇ ھەقىقەتەن ناھايىتى ئۈستى سېھىرگەر ئىكەن ② [109]. ئۇ سىلەرنى زېمىننىڭلار (يەنى مىسىر زېمىنى)دىن ھەيدەپ چىقىرىۋەتمەكچى». (پىرئەۋن ئېيتتىكى) «ئۇنداقتا، نېمە مەسلىھەت بېرىسىلەر؟» [110] ئۇلار ئېيتتى: «ئۇنى ۋە ئۇنىڭ قېرىندىشى (ھارۇننى)نى بىر ئاز ساقلاشقن، شەھەرلەرگە (سېھىرگەرلەرنى) يىغىدىغان كىشىلەرنى ئەۋەتكىن [111]. ئۇلار بارلىق ئۈستى سېھىرگەرلەرنى سېنىڭ ھۇزۇرۇڭغا ئېلىپ كەلسۇن» ③ [112].

① يەنى ئۆزىنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ئىككى چوڭ مۆجىزىنى ئۇلارغا كۆرسەتتى.

② پىرئەۋن قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرى مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ، ئىمان ئېيتىشىنىڭ ئورنىغا، ئۇنى سېھىرگەرگە چىقىرىپ، پىرئەۋنگە: بۇ ئۈستى سېھىرگەر ئىكەن، ئۇنىڭ مەقسىتى سېنىڭ ھاكىمىيىتىڭنى ئاغدۇرۇۋېتىش ئىكەن، دېدى. چۈنكى، ئۇ زاماندا سېھىرگەرلىك تازا تەرەققىي قىلغان ھەم ئومۇملاشقان ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئىنساننىڭ ھېچقانداق ئالاقىسى بولماستىن، پەقەت ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەنلا يۈز بېرىدىغان مۆجىزىلەرنىمۇ سېھىر دەپ چۈشەندى. بۇمۇ پىرئەۋن قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرى ئۈچۈن پىرئەۋننى ئالداپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قارشى تۇرغۇزۇشىغا باھانە ۋە پۇرسەت بولدى.

③ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا سېھىرگەرلىك تازا ئەۋجىگە چىققان ئىدى. شۇڭا ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن مۆجىزىلەرنىمۇ سېھىر دەپ قاراپ، ئۇنىڭغا سېھىر ئارقىلىق تاقابىل تۇرۇش پىلانىنى تۈزدى. مەسىلەن، يەنە بىر ئايەتتە پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى مۇنداق دېدى: ﴿بىزمۇ ساڭا شۇنىڭغا ئوخشاش سېھىر بىلەن تاقابىل تۇرىمىز، سەن بىزگە ئۆزئارا يىغىلىدىغان ۋاقىتنى ۋە مۇئەييەن جايىنى بەلگىلەپ بەرگىن، سەنمۇ، بىزمۇ ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلمايلى﴾. مۇسا ئېيتتى: «سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان چاغ بايرام كۈنى بولۇپ، كىشىلەر چاشكاھ ۋاقتىدا يىغىلسۇن» ﴿. (سۈرە تاھا 58 ، - 59 - ئايەتلەر)

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَمُوسَىٰ إِنَّمَا أَن تُلْقَىٰ وَإِنَّمَا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَزْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾

(پىرئەۋن سېھىرگەرلىرىنى يىغىشقا ئادەملىرىنى ئەۋەتتى) سېھىرگەرلەر پىرئەۋننىڭ قېشىغا كەلدى، ئۇلار: «ئەگەر بىز غەلبە قىلساق، بىزگە چوقۇم مۇكاپات بېرىلمەيدۇ؟» دېدى [113]. پىرئەۋن: «ھەئە، (مۇكاپات بېرىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە) سىلەر چوقۇم مېنىڭ يېقىن كىشىلىرىم بولۇپ قالسىلەر» دېدى ① [114]. ئۇلار (يەنى سېھىرگەرلەر): «ئى مۇسا! (تاشلايدىغان نەرسەڭنى) سەن ئاۋۋال تاشلامسەن، ياكى بىز (ئۆزىمىزنىڭكىنى) ئاۋۋال تاشلامدۇق؟» دېدى ② [115]. مۇسا: «سىلەر تاشلاڭلار!» دېدى ③. ئۇلار (ھاسا ۋە ئارغامچىلارنى) تاشلاپ كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى باغلىدى. ئۇلارنى (يەنى كىشىلەرنى) قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى ۋە (كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىگە) چوڭ (كۆرۈنىدىغان) بىر سېھىرنى كۆرسەتتى ④ [116].

① سېھىرگەرلەر دۇنياپەرەس ئىدى، ئۇلار پەقەت مال - دۇنياغا ئېرىشىش ئۈچۈنلا سېھىرگەرلىكىنى ئۆگىنەتتى. شۇڭا ئۇلار پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، پادىشاھنىڭ بىزگە ھاجىتى چۈشكەن ۋاقىتتا كۆپرەك نەپ ئېلىۋالايلى دەپ ئويلىدى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئىش ھەققىنى غەلبە ۋە ئۇنىڭ مۇكاپاتى سۈپىتىدە تەلەپ قىلدى. بۇنىڭغا جاۋابەن پىرئەۋن ئۇلارغا: «مۇكاپاتلا ئەمەس، سىلەر تېخى مېنىڭ يېقىن كىشىلىرىم بولۇپ قالسىلەر» دېدى.

② سېھىرگەرلەر ئۆزلىرىگە تولىمۇ ئىشىنىپ كەتكەنلىكتىن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تاللاش ئىختىيارى بەردى. ئۇلار تولۇق ئىشەنچ بىلەن بىزنىڭ سېھىرلىمىز ئالدىدا مۇساڭنىڭ مۆجىزىسى ھېچنەرسە ئەمەس دەپ كۆرەڭلىدى. يەنە ئۇلار: ئەگەر مۇساغا ماھارىتىنى ئاۋۋال كۆرسىتىش پۇرسىتى بەرسەكمۇ، بۇنىڭ ھېچ پەرقى يوق، بىز ئۇنىڭ سېھىرنى چوقۇم قايتۇرالايمىز، دېدى.

③ مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇنىڭ مەدەتكارى ئىدى، شۇڭا ئۇ ئاللاھنىڭ ياردەم قىلىدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشىنەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ قورقماستىن ۋە تەمتىرمەستىن سېھىرگەرلەرگە: ﴿ سىلەر ئاۋۋال تاشلاڭلار ﴾ دېدى. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاۋۋال تاشلىماسلىقىدىكى ھېكمەت كىشىلەرنىڭ سېھىرگەرلەرنىڭ سېھىرلىرىنى كۆرۈپ ئويلىنىۋېلىشى، شۇنداقلا كىشىلەرنى ئۆزى كۆرسەتمەكچى بولغان، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە «سېھىر» دەپ قارالغان مۆجىزىنى كۆرۈشكە تېخىمۇ ئىنتىزار قىلىش ۋە بۇ ئارقىلىق مۆجىزىنىڭ ئۇلارنىڭ ئېڭىغا قاتتىق تەسىر قىلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىدى. نەتىجىدە ئۇنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى كىشىلەرگە ئايان بولاتتى ھەم ئۇلارنىڭ ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈشى ئاسانغا چۈشەتتى.

④ بەزى رىۋايەتلەردە سېھىرگەرلەرنىڭ سانى يەتمىش مىڭ ئىدى، دېيىلگەن. بۇ سان مۇبالىغىدىن خالىي ئەمەستەك تۇرىدۇ. ھەرھالدا ئۇلاردىن ھەربىر سېھىرگەر مەيدانغا بىردىن ئارغامچا ۋە بىردىن ھاسا تاشلىسا، قارىغۇچىلارغا ھەرىكەت قىلىۋاتقاندا كۆرۈنەتتى. دېمەك بۇ ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ناھايىتى چوڭ سېھىر ئىدى.

* وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَعَلِيمُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاحِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوا ءَأَمْنَا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ ءَأَمِنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَّكْرُومٌ فِي الْمَدِينَةِ لِخُرُوجِهَا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾

مۇساغا: «ھاساڭنى تاشلىغىن» دەپ ۋەھىي قىلدۇق، (ئۇ ھاسسىنى تاشلىۋىدى، ھاسا ئەجدىھاغا ئايلىنىپ) ئۇلارنىڭ ئويدۇرما نەرسىلىرىنى دەرھال يۇتۇۋەتتى ① [117]. شۇنىڭ بىلەن ھەقىقەت ئايان بولدى، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى بەربات بولدى [118]. بۇ يەردە ئۇلار (يەنى پىرئەۋن ۋە ئەگەشكۈچىلىرى) مەغلۇپ بولدى ۋە خار بولغان ھالدا قايتتى [119]. سېھىرگەرلەر سەجدىگە باش قويدى [120]. ئۇلار دېدى: «بىز ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا ② – مۇسا ۋە ھارۇننىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىمان ئېيتتۇق» ③ [121-122]. پىرئەۋن ئېيتتى: «سىلەر مەن رۇخسەت قىلماي تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتتىڭلار، بۇ چوقۇم سىلەرنىڭ شەھەر (يەنى مىسىر)دىكى چېغىڭلاردا ئاھالىنى شەھەردىن ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن (مۇسا بىلەن بىرلىشىپ) ئالدىن پىلانلىغان ھىيلەڭلار ئىكەن. سىلەر (بېشىڭلارغا كېلىدىغانى) ئۇزاققا قالماي بىلىپ قالسىلەر ④ [123].

① ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن نەرسىسى سېھىرگەرلىك، جادۇگەرلىك ۋە بىر خىيالىي تۇيغۇدىن ئىبارەت بولۇپ، ھەقىقەتنىڭ ئالدىدا يۇت تېرەپ تۇرالمىتى. شۇڭا مۇسا ئەلەيھىسسالام ھاسسىنى تاشلىشى بىلەن ھەممە نەرسە يوق بولدى، ھاسا بىر قورقۇنچلۇق ئەجدىھاغا ئايلىنىپ، ئۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىنى يۇتۇۋەتتى.

② شۇنىڭ بىلەن سېھىرگەرلەر سەجدىگە باش قويۇپ، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىمان ئېيتقانلىقىنى ئېلان قىلدى. بۇنىڭدىن پىرئەۋننى ئىلاھ دەپ چوقۇنغۇچىلار ئۇلارنى پىرئەۋنگە سەجدە قىلدى دەپ ئويلاپ قېلىش ئېھتىمالى بولاتتى. شۇڭا ئۇلار بۇ سەجدىنىڭ پىرئەۋنگە قىلىنغان سەجدە ئەمەسلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن، ﴿مۇسا ۋە ھارۇننىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىمان ئېيتتۇق﴾ دەپ قوشۇپ قويدى. دېمەك ئۇلار: بىز كىشىلەر ئۆزلىرى تىكلەۋالغان ساختا ئىلاھلارغا ئەمەس، بەلكى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا سەجدە قىلىۋاتىمىز، دېگەننى ئوچۇق ئېلان قىلدى.

③ سېھىرگەرلەر ئۆز كەسپىنىڭ ماھىرلىرى بولغاچقا سېھىرنىڭ ھەقىقىتىنى ئوبدان بىلەتتى، ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ سېھىر ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەن كۆرسىتىلگەن مۆجىزە ئىكەنلىكىنى توندى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى بىلدى. چۈنكى بۇ مۆجىزە كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە ئۇلارنىڭ بارلىق ساختىلىقلىرىنى بەربات قىلىۋەتكەن ئىدى. شۇڭا ئۇلار دەرھال مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملارغا ئىمان كەلتۈرگەنلىكىنى ئېلان قىلدى. بۇنىڭدىن ئايان بولدىكى، باتىل ھەر قانچە چىرايلىق بېزەكلەر بىلەن بېزەلسىمۇ، يەنىلا باتىلدۇر. ھەقىقەت ھەر قانچە يوشۇرۇلسىمۇ، يەنىلا ھەقىقەتتۇر، ئۇ بەرىبەر غەلبە قىلماي قالمايدۇ.

④ بۇ ۋەقەلەر پىرئەۋننى ھەقىقەتەنمۇ ھەيران قالدۇردى. شۇڭا ئۇ ھېچ ئويلىنماستىنلا: سىلەر ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئۆزئارا ئالدىن كېلىشىۋالغان ئىكەنسىلەر، ئۇزاققا قالماي بۇنىڭ جازاسىنى بىلىپ قالسىلەر، دېدى.

لَا قُطِعَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلُكُمْ مِنْ خَلْفِ مَنْ خَلَفَ ثُمَّ لَأَصْلَبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا نُنْقِمُ مِنْهَا إِلَّا أَنْ ءَامَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْ تَنَابُؤًا رَّبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّفْنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

سىلەرنىڭ قولۇڭلارنى، پۈتۈڭلارنى ئوڭ - سول قىلىپ (يەنى ئوڭ قولۇڭلار بىلەن سول پۈتۈڭلارنى ياكى سول قولۇڭلار بىلەن ئوڭ پۈتۈڭلارنى) چوقۇم كېسىپ تاشلايمەن، ئاندىن ھەممىڭلارنى چوقۇم دارغا ئاسمەن ①» [124]. سېھىرگەرلەر ئېيتتى: «بىز، ئەلۋەتتە، (ئۆلۈپ) پەرۋەردىگارمىزنىڭ دەرگاھىغا قايتقۇچىلارمىز ② [125]. سەن بىزنى پەقەت پەرۋەردىگارمىزنىڭ ئايەتلىرى بىزگە كەلگەن ھامان ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلىقىمىز ئۈچۈنلا ئەيىبلەۋاتىسەن ③. ئى پەرۋەردىگارمىز! بىزگە سەۋر ئاتا قىلغىن ④، بىزنىڭ جېنىمىزنى مۇسۇلمان ھالىتىمىزدە ئالغىن ⑤» [126]. پىرئەۋن قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرى (پىرئەۋنگە): «مۇسا بىلەن ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ يەر يۈزىدە پىتنە - پاسات تۇغدۇرۇشىغا ⑥،

① يەنى مەن سىلەرنىڭ ئوڭ پۈتۈڭلار بىلەن سول قولۇڭلارنى ياكى ئوڭ قولۇڭلار بىلەن سول پۈتۈڭلارنى كەسكەندىن سىرت يەنە سىلەرنى دارغا ئېسىپ باشقىلارغا ئىبرەت قىلىمەن.

② بۇنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، ئەگەر سەن بىزگە شۇنداق مۇئامىلە قىلساڭ، سەنمۇ قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا بۇ جىنايىتىڭگە بېرىلىدىغان ئېغىر جازاغا تەييار بول، چۈنكى ھەممىمىز ئۆلۈپ، ئۇنىڭ ئالدىغا بارىمىز. ئۇنىڭ جازاسىدىن كىم قېچىپ قۇتۇلالايدۇ؟ دېمەك ئۇلار پىرئەۋننىڭ دۇنيادا بېرىدىغان جازاسىغا قارشى ئۇنى ئاخىرەتنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇردى. بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۆلۈم كەلمەي قالمايدۇ، چوقۇم كېلىدۇ. مەيلى ئۆلۈم دارنىڭ ئاستىدا كەلسۇن ياكى باشقا يول بىلەن كەلسۇن، بەربىر ئوخشاش.

③ يەنى سېنىڭ نەزىرىڭدە بۇ بىزنىڭ ئەيىبىمىز ھېسابلاندى، سەن بۇنىڭغا نارازى بولۇپ، بىزگە بۇ جازانى راۋا كۆردۈڭ. ھالبۇكى، بۇ ئەسلىدە ھېچ ئەيىب ئەمەس، بۇ بىر ياخشى ئىش ۋە ناھايىتى ئېسىل خىسەلتتۈركى، بىزگە ھەقىقەت ئايان بولغاندىن كېيىن، دۇنيادا قولغا كېلىدىغان بارلىق مەنپەئەتنى تاشلىدۇق، ھەقىقەتنى ياقلىدۇق. ئاندىن ئۇلار پىرئەۋندىن يۈزلىرىنى بۇراپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئىلتىجا قىلىپ، دۇئا قىلىشقا باشلىدى.

④ ئى ئاللاھ! بىزگە چىدام ۋە بەرداش ئاتا قىلغىنكى، بىز بۇ دۈشمىنىڭ ئازابىغا بەرداشلىق بېرەيلى، ھەقىقەتتە مۇستەھكەم تۇرايلى، ئىماندا چىڭ تۇرايلى.

⑤ بىز بۇ دۇنيادىكى سىناقتا ئىماندىن بۇرۇلۇپ كېتىش ۋە پىتنىگە مۇپتىلا بولۇپ قېلىشتىن ئىلگىرى، بىزنىڭ جېنىمىزنى مۇسۇلمان ھالىتىمىزدە ئالغىن.

⑥ ھەر دەۋردە بۇرغۇنچىلارنىڭ ھىيلە - نەپىرىڭى ئوخشاش بولۇپ كەلگەن بولۇپ، ئۇلار ئاللاھنىڭ يولىدا ماڭغانلارنى پىتنە - پاسات تېرىغۇچى، بۇرغۇنچى ۋە ئۇلارنىڭ دەۋىتىنى پىتنە - پاسات ۋە بۇرغۇنچىلىق دەپ ئاتايدۇ. پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ كاتتىباشلىرىمۇ شۇنداق دېدى.

وَيَذَرِكْ وَالْهَتَاكَ قَالَ سَنَقْتِلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَأَصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَلَقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا

سېنى ۋە سېنىڭ ئىلاھلىرىڭنى تاشلىشىغا ① يول قويامسەن؟» دېدى. پىرئەۋن: «ئۇلارنىڭ ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرىمىز، ئاياللىرىنى (يەنى قىزلىرىنى) بولسا (خىزمەتكە سېلىشقا) قالدۇرىمىز، بىز ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىمىز» ② دېدى [127]. مۇسا ئۆز قەۋمىگە: «ئاللاھتىن مەدەت تىلەڭلار، چىداملىق بولۇڭلار، بۇ زېمىن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭدۇر، (ئاللاھ) ئۇنىڭغا بەندىلىرىدىن ئۆزى خالىغان كىشىلەرنى ۋارىس (يەنى ئىگە) قىلىدۇ؛ ياخشى ئاقىۋەت (يەنى ئاخىرقى غەلبە) تەقۋادارلارغا مەنسۇپتۇر» دېدى ③ [128]. ئۇلار: «سەن بىزگە (پەيغەمبەر بولۇپ) كېلىشتىن بۇرۇنمۇ ④، كەلگەندىن كېيىنمۇ ⑤ ھامان ئەزىيەتكە دۇچار بولۇپ تۇردۇق» دېدى.

① پىرئەۋن: ﴿ مەن سىلەرنىڭ بۈيۈك پەرۋەردىگارىڭلار بولمەن ﴾ دەيتتى. (سۈرە نازىئات 24 - ئايەت) گەرچە ئۇ بۈيۈك پەرۋەردىگارىلىقنى دەۋا قىلىسىمۇ، ئەمما باشقا كىچىك مەبۇدلار يەنى بۇتلارمۇ بار ئىدى، كىشىلەر ئۇ كىچىك مەبۇدلار ئارقىلىق پىرئەۋنگە يېقىنچىلىق ھاسىل قىلاتتى. شۇڭا بۇ يەردە «سېنىڭ ئىلاھلىرىڭ» دېيىلدى.

② يەنى بىزنىڭ بۇ تەدبىرىمىزگە مۇسا توسالغۇ بولالمايدۇ. پىرئەۋننىڭ ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈش پىلانى ئىككى قېتىم ئىجرا قىلىنغان بولۇپ، بىرىنچى قېتىملىقى مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇغۇلۇشتىن خېلى بۇرۇنلا باشلانغان ئىدى، ئۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنى تۇغۇلغان ھامان ئۆلتۈرۈش مەقسىتىدە ئىسرائىل ئەۋلادى ئىچىدىكى يېڭىدىن تۇغۇلغان بوۋاقلارنى ئۆلتۈرۈگەن ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇغۇلغان چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن، پىرئەۋننىڭ قەسىرىگە كىرگۈزۈپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ھىمايىسىدە پەرۋىش قىلدى. بۇ ئىككىنچى قېتىملىق ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈش پىلانى بولۇپ، پىرئەۋننىڭ مەقسىتى ئىسرائىل ئەۋلادىغا تېخىمۇ ئېغىر زۇلۇم سېلىپ، ئۇلارنى ئاجىزلاشتۇرۇپ باشقۇرماقچى ئىدى. ئاللاھ تائالا پىرئەۋننى سۇغا غەرق قىلىش بىلەن ئۇنىڭ بۇ پىلانىنىمۇ بىتچىت قىلدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى پىلان تۈزگۈچىدۇر.

③ پىرئەۋن ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىلگىرىكى زۇلۇمنى قايتا باشلىغاندا، مۇسا ئەلەيھىسسالام قەۋمىگە تەسەللى بېرىپ، ئاللاھتىن مەدەت تىلەشكە ۋە چىداملىق بولۇشقا بۇيرىدى ۋە ئۇلارغا: ئەگەر سىلەر توغرا يولدا ماڭساڭلار، زېمىننىڭ ئىگىدارچىلىقى ئاخىرى سىلەرنىڭ قولۇڭلارغا ئۆتىدۇ، دېدى.

④ بۇ مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇغۇلۇشتىن ئىلگىرى ئۇلارغا كەلگەن ئەزىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ بۇ مۇسا ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ كەلگەندىن كېيىن باشلانغان، سېھىرگەرلەر ۋە قەسىدىن كېيىنكى زۇلۇم - سىتەم ۋە ئەزىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ.

قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عُدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصِ مِنِّ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَّيَّرَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

مۇسا: «پات يېقىندا پەرۋەردىگارنىڭلار دۈشمىنىڭلارنى ھالاك قىلىدۇ، يەر يۈزىدە ئۇلارنىڭ ئورنىغا چوقۇم سىلەرنى ئورۇنباشار قىلىدۇ، ئاندىن سىلەرنىڭ قانداق ئىش قىلىدىغانلىقىڭلارغا قارايدۇ» دېدى ① [129]. شەكسىزكى، بىز پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ تاۋابىئاتلىرىنى ئىبرەت ئالسۇن دەپ، ئۇلارنى قەھەتچىلىك بىلەن، مېۋىلىرىنىڭ ھوسۇلىنى كېمەيتىۋېتىش بىلەن سىندۇق ② [130]. ئۇلار ئەگەر (پاراۋانلىق - مولچىلىقتەك) بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشسە، «بىز بۇنىڭغا ھەقىقىمىز» دەيدۇ. ئەگەر ئۇلارغا بىرەر يامانلىق كەلسە، «بۇ مۇسا ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغانلارنىڭ شۇمۇلۇقىدىن كەلدى» ③ دەيدۇ. ئاگاھ بولۇڭلاركى، ئۇلارنىڭ شۇمۇلۇقى ئاللاھنىڭ ھوزۇرىدىدۇر ④، لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (ئۆزلىرىگە كەلگەن بالا - قازانىڭ ئۆز گۇناھلىرى تۈپەيلى ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەنلىكىنى) ئوقمايدۇ [131]. ئۇلار (يەنى پىرىئەۋن قەۋمى): «سەن بىزنىڭ كۆزىمىزنى باغلاش ئۈچۈن ھەرقانچە مۆجىزە كەلتۈرسەڭمۇ، بىز ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» دېدى ⑤ [132].

① مۇسا ئەلەيھىسسالام قەۋمىگە تەسەللى بېرىپ دېدىكى، سىلەر بىئارام بولماڭلار، پات يېقىندا ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ دۈشمىنىڭلارنى ھالاك قىلىپ، زېمىندا سىلەرنى ھۆكۈمران قىلىدۇ، ئاندىن سىلەرنى سىناشنىڭ يېڭى بىر دەۋرى باشلىنىدۇ، ھازىر سىلەر جاپا - مۇشەققەتلەر ئارقىلىق سىنىلىۋاتىسىلەر، كېيىن ئاللاھ تائالا سىلەرگە ناھايىتى كۆپ نېمەت، كۈچ - قۇدرەت ۋە ھاكىمىيەت ئاتا قىلىپ، سىلەرنى سىنايدۇ.

② «پىرىئەۋن تاۋابىئاتلىرى» دېگەندە ئۇنىڭ قەۋمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «قەھەتچىلىك» يامغۇر ياغماسلىق، مېۋىلىك دەرەخ ۋە زىرائەتلەرگە قۇرۇت چۈشۈپ، ھوسۇلنىڭ كەملىپ كېتىشى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ سىناقتىن مەقسەت ئۇلارنى زۇلۇم ۋە زوراۋانلىقتىن قايتۇرۇش ئىدى.

③ ﴿الْحَسَنَةُ﴾ «ياخشىلىق» پاراۋانلىق، مول - ھوسۇلنىڭ كۆپ بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿السَّيِّئَةُ﴾ «يامانلىق» ئالدىنقىسىنىڭ ئەكسىچە، قەھەتچىلىك، مول - ھوسۇلنىڭ كەم بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار كەلگەن ھەممە «ياخشىلىق»نى ئۆزلىرىنىڭ تۆھپىسى قىلىۋېلىپ، بۇ بىزنىڭ تىرىشچانلىقىمىزنىڭ نەتىجىسى دەيتتى، ئەمما ئۆزلىرىگە يەتكەن يامانلىقنىڭ سەۋەبىنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرگەنلەرنىڭ شۇمۇلۇقىدىن دەپ، ئۇلارغا: سىلەرنىڭ شۇمۇلۇقۇڭلاردىن بىز بالا - كۈلپەتكە قالدۇق، دەيتتى.

④ ﴿طَائِرٌ﴾ نىڭ مەنىسى ئۇچىدىغان نەرسە، يەنى قۇش دېمەكتۇر. ئۇلار قۇشنىڭ ئوڭ تەرەپ ياكى سول تەرەپكە قاراپ ئۇچىشىدىن ياخشى پال ياكى شۇم پال ئالاتتى. شۇڭا بۇ سۆز پال ئېلىش دېگەن مەنىدەمۇ ئىشلىتىلىدۇ، بۇ يەردەمۇ شۇ مەنىدە كەلگەن. ئايەتتە دېدىكى، ئۇلارغا يەتكەن ياخشىلىق ياكى يامانلىق، خۇشاللىق ياكى قەھەتچىلىك ھەممىسى ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن، مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە

ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بۇنىڭ سەۋەبچىسى ئەمەس. «ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدىدۇر» دېگەننىڭ مەنىسى: ئۇلارنىڭ بەختسىزلىكىنىڭ سەۋەبىنى ئاللاھ بىلىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئىنكار قىلغانلىقىدۇر، ئۇنىڭدىن باشقا سەۋەب يوق. يەنە بىر مەنىسى، بۇنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تەرەپتىندۇر، سەۋەبى ئۇلارنىڭ كاپىر بولغانلىقىدۇر.

⑤ بۇ يەردە ئۇلار ئۆزلىرى مۇپتىلا بولغان كۇفىرى ۋە ئىنكارنى ئىزھار قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ۋە مۆجىزىلىرىنى تېخىچە سېھىر دەپ دەۋا قىلىۋاتىتى.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَمْؤَسَىٰ أَدْعُ لَنَا رَبِّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ آجَلٍ هُمْ بَلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

ئاندىن بىز ئۇلارغا كەلكۈن، چېكەتكە، پىت، پاقا، قان (ئاپەتلىرى) نى ئويۇچۇق مۆجىزە قىلىپ ئەۋەتتۇق ①. (شۇنداقتىمۇ) ئۇلار (ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتتى، ئۇلار گۇناھكار قەۋم ئىدى [133]. قاچان ئۇلارغا بىر ئازاب (ئاپەت) چۈشسە، ئۇلار: «ئى مۇسا! سەن پەرۋەردىگارنىڭ ئۇنىڭ ساڭا ئاتا قىلغان ئەھدىسى بىلەن بىز ئۈچۈن (يەنى ساڭا بەرگەن پەيغەمبەرلىكنىڭ ھەقىقى - ھۆرمىتى بىلەن بىزدىن ئازابنى كۆتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن) دۇئا قىلغىن، قەسەمكى، ئەگەر بىزدىن ئازابنى كۆتۈرۈۋەتسەڭ، ساڭا چوقۇم ئىمان ئېيتىمىز، ئىسرائىل ئەۋلادىنى چوقۇم سەن بىلەن بىللە قويۇپ بېرىمىز» دەيدۇ [134]. بىز ئۇلاردىن ئازابنى ئۇلار يېتىدىغان (يەنى ئۇلارنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن) مۇئەييەن مۇددەتكىچە كۆتۈرۈۋەتكەن چېغىمىزدا، ئۇلار شۇ ھامان ئەھدىلىرىنى بۇزىدۇ ② [135].

① بۇ يەردىكى «كەلكۈن» دېگەندىن ھەممە نەرسىنى غەرق قىلىۋەتكەن سەل ياكى قاتتىق يامغۇر ياكى ئۆلۈم - يېتىمنىڭ كۆپلىكى كۆزدە تۇتۇلدى. ئۇ چاغدا ئۆلۈمنىڭ كۆپلىكىدىن ھەر ئۆيدە ماتەم بولغان ئىدى. ﴿جَرَادٌ﴾ چېكەتكە دېمەكتۇر. چېكەتكە تېرىلغۇنى ۋەيران قىلىدىغان ھەممىگە مەلۇم بىر ھاشارەت. چېكەتكىلەر ئۇلارنىڭ زىرائەتلىرىنىڭ غولىنى ۋە مېۋىلىرىنىڭ چېچىكىنى يەپ قۇرۇق شاخ قىلىپ قويغان ئىدى. ﴿قُمَّلٌ﴾ دېگەن ئىنساننىڭ جىسمى، كېيىمى ۋە چاچلىرىغا يېپىشىۋېلىپ ئارام بەرمەيدىغان پىت ياكى ئاشلىقنىڭ ئارىسىغا كىرىۋېلىپ، ئۇنى نابۇت قىلىدىغان مەتە دېمەكتۇر. بۇ نەرسىلەر سەۋەبىدىن ئىنسانغا زىيان ھەم قاتتىق بىئارامچىلىق يېتىدۇ. ئەگەر بۇ ھاشارەتلەر ئاپەت ۋە ئازاب بولۇپ كەلسە، ئۇ چاغدا ئۇلار كەلتۈرگەن زىيان ۋە بىئارامچىلىقلارنى پەرەز قىلغىلى بولىدۇ. شۇنىڭدەك مەتە ئاپىتىمۇ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا ئېغىر تالاپەت ئېلىپ كېلىدۇ. ﴿الضَّفَادِعُ﴾ «پاقىلار» " ضفدعة " نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. ئۇلار سۇدا، تامنىڭ تۆشۈكلىرىدە، كۆل بويلىرىدا ياشايدۇ. بۇ ئاپەت كەلگەندە پاقىلار كىشىلەرنىڭ تاماقللىرىدا، تۆشەكلىرىدە، ئاشلىقلىرىدا پەيدا بولغان، ھەممە جاينى پاقىلار قاپلاپ كەتكەن ئىدى. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ يېمەك - ئىچمىكى، ئۇيقۇسى ۋە ئارام ئېلىشى ھارام بولغان ئىدى. ﴿الدَّمَ﴾ نىڭ مەنىسى قان. يەنى ئۇلارنىڭ سۈيى قانغا ئايلىنىپ كېتەتتى، سۈنى بىۋاسىتە ئىچىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «قان» بالاسىنى بۇرۇن قاناش كېسىلى دەپ ئېلىپ، ھەر ئادەمنىڭ بۇرۇندىن قان ئېقىپ چىقاتتى، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ﴿آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ﴾ بۇ ئۇلارغا كەلگەن ئوچۇق - ئاشكارا، ئايرىم - ئايرىم، بىرىنىڭ كەينىدىن يەنە بىرى ئەگىشىپ كەلگەن مۆجىزىلەر ئىدى.

② يەنى ئۇلارغا بىر ئازاب (يەنى يۇقىرىدىكى ئاپەتلەردىن بىرى) كەلسە، ئۇنىڭدىن بىئارام بولۇپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ يالۋۇراتتى. ئۇنىڭ دۇئاسى بىلەن ئازاب كۆتۈرۈلۈپ كەتسە، يەنە ئىمان ئېيتماي كۇفۇرىدا چىڭ تۇرىۋالاتتى. يەنە بىر ئازاب كەلسە، يەنە شۇنداق قىلاتتى. مۇشۇ تەرىقىدە ئۇلارغا

ئارىلاپ - ئارىلاپ بەش خىل ئازاب كەلدى. ئەمما ئۇلارنىڭ دىللىرى يۇمشىمىدى، ئىدىيەسىدىكى تەكەببۇرلۇق ئۇلارنى ھەق يولغا مېڭىشتىن توسۇپ قالدى. ئۇلار شۇ قەدەر ئوچۇق - ئاشكارا ئالامەتلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، ئىمان ئېيتىش شەرىپىدىن مەھرۇم قالدى.

فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشْرِقَ الْأَرْضِ
وَمَغْرِبَهَا الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۗ

ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە ئايەتلىرىمىزدىن غايىل بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى دېڭىزغا غەرق قىلىپ جازالىدىق ① [136]. بوزەك قىلىنغان قەۋمنى (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنى) ② بىز بەرىكەتلىك قىلغان زېمىن (شام) نىڭ شەرق ۋە غەرب تەرەپلىرىگە ۋارىس قىلدۇق ③. ئىسرائىل ئەۋلادى سەۋر قىلغانلىقى ئۈچۈن ④، (شۇ زېمىنغا ھۆكۈمدار قىلىشتىن ئىبارەت) پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئۇلارغا قىلغان چىرايلىق ۋەدىسى تولۇق ئىشقا ئاشتى.

① ئۇلار شۇ قەدەر كاتتا مۆجىزىلەرنى كۆرۈپمۇ ئىمان ئېيتىشقا ئۈنمىدى، غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىشىنىمۇ خالىمىدى. ئاخىرى دېڭىزغا غەرق قىلىندى. بۇنىڭ تەپسىلاتى قۇرئان كەرىمدە كۆپ جايلاردا بايان قىلىندى.

② يەنى پىرئەۋن ئىسرائىل ئەۋلادىنى قۇل قىلىۋالغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا ھەر خىل زۇلۇملارنى راۋا كۆرەتتى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار مىسىر زېمىنىدا ئاجىز قەۋم قاتارىدا سانىلاتتى. چۈنكى ئۇلار ئېزىلگەن ۋە قۇل قىلىنغان قەۋم ئىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئەزىز بولۇشىنى ئاللاھ تائالا ئىرادە قىلغان ئىدى، ئۇلارنى زېمىننىڭ ۋارىسلىرىغا ئايلاندۇردى. ﴿ئى ئاللاھ! خالىغان ئادەمنى ئەزىز قىلسەن، خالىغان ئادەمنى خار قىلسەن﴾. (سۈرە ئال ئىمران 26 - ئايەت)

③ بۇ يەردىكى «زېمىن» دېگەندىن شامنىڭ پەلەستىن رايونى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئەھمىيەتلىك قەدەر كېيىن ئىسرائىل ئەۋلادىغا غەلبە ئاتا قىلدى. ئىسرائىل ئەۋلادى شامغا مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، يۇشەئ ئىبنى نۇن ئەھمىيەتلىك قەدەر ئۈستىدىن غەلبە قىلىپ، ئۇلار ئۈچۈن يول ھازىرلىغاندىن كېيىن كىردى. شام زېمىنىدا ئۇلارنىڭ رىزقىغا بەرىكەت بېرىلدى. بۇ زېمىن نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ياشىغان ۋە دەپنە قىلىنغان جاي بولۇپ، پاراۋانلىق ۋە يېشىللىققا تولغان يۇرت ئىدى. يەنى يەر ئۈستى ۋە يەر ئاستى بايلىقلىرى مول، بەرىكەتلىك جاي ئىدى. ﴿مَشَارِقَ﴾ مەشرىقنىڭ كۆپلۈك شەكلى، ﴿مَغَارِبَ﴾ مەغربىنىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. ھالبۇكى، مەغربىمۇ بىر ۋە مەشرىقمۇ بىر تۇرسىمۇ، ئۇنىڭ كۆپلۈك شەكلىدە كېلىشى ئۇنىڭدىن بۇ بەرىكەتكە تولغان زېمىننىڭ مەشرىق ۋە مەغرب تەرەپلىرى كۆزدە تۇتۇلغانلىقى ئۈچۈندۇر.

④ بۇ ۋەدە ئىلگىرى ئۇلارغا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلى ئارقىلىق 128 - ، 129 - ئايەتلەردە بايان قىلىنغان. يەنە سۈرە قەسەسنىڭ 5 - ، 6 - ئايەتلىرىدە بايان قىلىنغان ئىدى: ﴿بىز زېمىننىڭ بوزەك قىلىنغانلارغا مەرھەمەت قىلىشنى ئىرادە قىلىمىز، ئۇلارنى يولباشچىلاردىن قىلىشنى، ئۇلارنى پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ (مۈلكىگە) ۋارىس قىلىشنى ئىرادە قىلىمىز. ئۇلارنى زېمىننىڭ كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە قىلماقچىمىز، بىز پىرئەۋنگە، (ۋەزىرى) ھامانغا ۋە ئۇلارنىڭ قوشۇنىغا ئۇلار (يەنى بوزەك قىلىنغانلار) دىن قورقىدىغان نەرسىنى كۆرسىتىمىز﴾. دېمەك ئىسرائىل ئەۋلادى پىرئەۋننىڭ زۇلۇملىرىغا سەۋر قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن بۇ غەلبە ۋە مەرھەمەتكە ئېرىشتى.

وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ، وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾ وَجَوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَوْمَئِذٍ أَجْعَل لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ مَتَّبِعُوا مَا هُمْ فِيهِ وَبَطِلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾

پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ سالغان (ئىمارەت) لىرىنى ۋە باراڭ قىلغانلىرى (يەنى باغلىرى ۋە ئېكىنزارلىقلىرى) نى ۋەيران قىلىۋەتتۇق ① [137]. بىز ئىسرائىل ئەۋلادىنى (قۇلۇم) دېڭىزدىن ئۆتكۈزۈۋەتتۇق، ئۇلار بۇتلىرىغا چوقۇنۇۋاتقان بىر قەۋمنىڭ يېنىدىن ئۆتكەندە: «ئى مۇسا! بىزگىمۇ ئۇلارنىڭ بۇتلىرىغا ئوخشاش بۇت ئورنىتىپ بەرگىن» دېدى. مۇسا: «سىلەر ھەقىقەتەن نادان قەۋم ئىكەنسىلەر» دېدى ② [138]. (ئۇ بۇتپەرەسلەرگە كەلسەك) شەكسىزكى، ئۇلارنىڭ باتىل دىنلىرى گۇمران بولغۇسىدۇر، ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرى بىكاردۇر ③ [139]. مۇسا: «ئاللاھ سىلەرنى (زامانىڭلاردىكى) جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلغان تۇرسا، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ ئىزدەمدىمەن؟» دېدى ④ [140].

① «سالغانلىرى» دېگەندە بىنالىرى، كارخانىلىرى، قورال - ياراقلىرى ۋە باشقىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿يَعْرِشُونَ﴾ «باراڭ قىلغانلىرى، ئېگىز قىلىپ سالغانلىرى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئېگىز - ئېگىز سالغان بىنالار كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ ياكى ئۈزۈم ۋە كۆكتات قاتارلىق مېۋە ۋە زىرائەتلەرنىڭ باراڭلىرى بولۇشىمۇ مۇمكىن. دېمەك، ئۇلارنىڭ شەھىرىدىكى بىنالىرىنى، قورال - ياراقلىرىنى، مال - مۈلۈكلىرىنى ھەتتا باغۇ - بوستانلىرىنىمۇ ۋەيران قىلىۋەتتۇق.

② بۇنىڭدىن ئارتۇق نادانلىق ۋە جاھىللىق بولماسكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى پىرئەۋندەك چوڭ دۈشمەندىن نىجاتلىق ئاتا قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنى ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا لەشكەرلىرى بىلەن قوشۇپ غەرق قىلىپ بەردى. ئۇلارنى دېڭىزدىن مۆجىزانە تەرىقىدە ئۆتكۈزدى. ئەمدى دېڭىزدىن ئۆتۈپلا، ئاللاھنى ئۇنتۇپ، تاشتىن ياسالغان بۇتلارنى مەبۇد تۇتۇشقا يول ئىزدىدى. ئېيتىلىشىچە، ئۇ بۇتلار تاشتىن ياسالغان كالا شەكىللىك ئىدى.

③ يەنى سىلەر كۆرۈپ، قىزىقىپ قېلىۋاتقان بۇتلارغا چوقۇنغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتى ھالاكەت بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشى باتىلدۇر ۋە زىيانكارلىققا سەۋەب بولغۇسىدۇر.

④ سىلەرگە شۇ قەدەر كۆپ مەرھەمەت قىلغان، سىلەرنى جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلغان ئاللاھنى تەرك ئېتىپ، سىلەرگە تاش ۋە ياغاچتىن ياسالغان بۇت ئورنىتىپ بېرەمدىمەن؟ يەنى مەن قانداقمۇ بۇ نېمەتلەرگە تۈزكۈرلۈك قىلاي؟ مەن بۇنداق قىلالمايمەن. كېيىنكى ئايەتلەردە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا ئاتا قىلغان باشقا نېمەتلىرى بايان قىلىنىدۇ.

وَإِذْ أَخَيْنَاكُمْ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٥١﴾ * وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْنَةٍ مِّمَّقَاتٍ رَبِّهِمْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ أَخْلُقْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٥٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن نَرِيكَ وَلَٰكِن نُنظُرُ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي ﴿١٥٣﴾

(ئېسىڭلاردا بولسۇنكى) ئۆز ۋاقتىدا سىلەرنى پىرىئەۋنىڭ قەۋمىدىن قۇتقۇزدۇق، ئۇلار سىلەرگە قاتتىق ئازابنى تېتىتاتتى، ئوغۇللىرىڭلارنى ئۆلتۈرەتتى، ئاياللىرىڭلارنى (يەنى قىزلىرىڭلارنى ئىشلىتىشكە) ئېلىپ قالاتتى، بۇنىڭدا پەرۋەردىگارڭلاردىن سىلەرگە زور سىناق بار ئىدى ① [141]. مۇساغا (مۇناجات ئۈچۈن ۋە ئۇنىڭغا تەۋراتنى نازىل قىلىش ئۈچۈن) ئوتتۇز كېچىنى ۋەدە قىلغان ئىدۇق. ئۇنىڭغا يەنە ئون كېچىنى قوشتۇق، شۇنىڭ بىلەن، پەرۋەردىگارڭنىڭ ۋەدە قىلغان ۋاقتى 40 كېچە بولدى ②. مۇسا قېرىندىشى ھارۇنغا: «(مەن قايتىپ كەلگەنگە قەدەر) قەۋمىڭگە مېنىڭ ئورۇنباشارم بولۇپ تۇرغىن، (ئۇلارنىڭ ئىشىنى) تۈزىگىن، بۇزغۇنچىلارنىڭ يولىدا ماڭمىغىن» دېدى ③ [142]. مۇسا بىز ۋەدە قىلغان ۋاقتتا (تۇر تېغىغا) كەلگەن ۋە پەرۋەردىگارى ئۇنىڭغا (بىۋاسىتە) سۆز قىلغان چاغدا: «ئى پەرۋەردىگارم! ماڭا ئۆزۈڭنى كۆرسەتكىن، سېنى بىر كۆرۈۋالاي» دېدى. ئاللاھ: «مېنى (بۇ دۇنيادا) ھەرگىز كۆرەلمەيسەن (چۈنكى ئىنساننىڭ بۇ ئاجىز تېنى بۇنىڭغا تاقەت قىلالمايدۇ) ④. لېكىن، تاغقا قارىغىن، ئەگەر تاغ ئورنىدا مەھكەم تۇرالىسا، مېنى كۆرەلەيسەن» دېدى.

① بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان سىناق سۈرە بەقەرەدەمۇ بايان قىلىنغان ئىدى يەنە سۈرە ئىبراھىمدەمۇ بايان قىلىندۇ.

② پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى غەرق بولغاندىن كېيىن ئىسرائىل ئەۋلادىغا شەرىئەت بەلگىلىمىلىرى ۋە ھۆكۈملىرىنى بايان قىلىدىغان بىر كىتاب زۇرۇر بولغان ئىدى. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنى تۇرىسنا تېغىغا 30 كېچىلىك چاقىردى، ئۇنىڭغا يەنە ئون كېچىنى قوشۇپ 40 كېچە قىلدى. بۇ يەردىكى ﴿مِيقَاتٍ﴾ دېگەن سۆز ۋەدە قىلىنغان ۋاقتنى كۆرسىتىدۇ.

③ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىندىشى ھارۇن ئەلەيھىسسالاممۇ پەيغەمبەر ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام يولغا چىقىدىغان چاغدا ئۇنىڭغا جېكىلەپ، ئىسرائىل ئەۋلادىغا يېتەكچىلىك قىلىش، ئۇلارنى ئىسلاھ قىلىش ۋە ھەر قانداق بۆلگۈنچىلىك ۋە تەپرىقچىلىقتىن ساقلىنىش توغرىسىدا نەسىھەت قىلدى. چۈنكى، مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە كىشىلەرنى ئىسلاھ قىلىش ئۇنىڭمۇ پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى ئىدى، شۇڭا مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا پەقەت ئەسكەرتىش ۋە ئەسلىتىش سۈپىتىدە نەسىھەت قىلدى.

④ مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇر تېغىغا بارغاندا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ بىلەن بىۋاسىتە سۆزلەشتى، شۇ ۋاقتتا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆڭلىدە ئاللاھ تائالانى كۆرۈش ئىستىكى پەيدا بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئىستىكىنى ﴿ئى پەرۋەردىگارم! ماڭا ئۆزۈڭنى كۆرسەتكىن، سېنى بىر كۆرۈۋالاي﴾ دېگەن ئىبارە بىلەن ئىزھار قىلدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا جاۋابەن ﴿مېنى (بۇ دۇنيادا) ھەرگىز كۆرەلمەيسەن﴾ دېدى. مۇتەئەزىلە پىرقىسى بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، بۇ يەردىكى ﴿لَنْ﴾ - ئەبەدى كۆرەلمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ* (بۇ خاتا چۈشەنچە

بولۇپ، ﴿لَنْ﴾ - ئەبەدىلىكنى بىلدۈرمەيدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالانى دۇنيادىمۇ ۋە ئاخىرەتتىمۇ كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس دەپ قارايدۇ. لېكىن مۇتەئەزىلە پىرقىسىنىڭ بۇ دەلىلى سەھىھ ھەدىسلەرنىڭ روھىغا خىلاپتۇر. مۇتەئەزىلە دەرىجىسىگە يەتكەن كۈچلۈك سەھىھ ھەدىسلەر مۇئىمىنلەرنىڭ قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانى كۆرىدىغانلىقى ۋە جەننەتتىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ دىدارىنى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. بۇ بارلىق ئەھلى سۈننەت ۋە لىجىمائەتنىڭ ئەقىدىسىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ جامالىنى كۆرەلمەسلىك پەقەت دۇنيادىكى ھالەتكە مۇناسىۋەتلىكتۇر. چۈنكى دۇنيادا ئىنساننىڭ بۇ ئاجىز كۆزى ئاللاھ تائالانى كۆرۈشكە قادىر بولالمايدۇ. ئەمما ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالا بۇ كۆزلەرگە ئۆزىنىڭ دىدارىنى كۆرۈپ، بەرداشلىق بېرەلگۈدەك قۇۋۋەت بېغىشلايدۇ.

فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾ قَالَ يَمُوسَىٰ إِنِّي أَصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَأَلَمِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ

پەرۋەردىگارى تاغقا ئۆز نۇرىنى غىل - پال چۈشۈرۈش بىلەن تاغنى تۈپتۈز قىلىۋەتتى، مۇسا بەھوش بولۇپ يىقىلدى ①. ئۇ ھوشغا كېلىپ: «ئى پەرۋەردىگارم!» سەن پاك تۇرسەن، ساڭا تەۋبە قىلدىم، مەن (قەۋمىم ئىچىدە سېنىڭ ئۇلۇغلۇقۇڭغا) ئىشەنگۈچىلەرنىڭ ئەۋۋىلىمەن» دېدى ② [143]. ئاللاھ ئېيتتى: «ئى مۇسا! مەن ھەقىقەتەن سېنى (زامانىڭدىكى) كىشىلەر ئارىسىدىن پەيغەمبەرلىككە ۋە مەن بىلەن (بىۋاسىتە) سۆزلىشىشكە تاللىدىم. مەن ساڭا ئاتا قىلغان (پەيغەمبەرلىك) نى قوبۇل قىلغىن ۋە شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولغىن ③» [144]. بىز ئۇنىڭ ئۈچۈن (تەۋرات) تاختىلىرىغا ھەر تۈرلۈك ۋەز - نەسىھەت ۋە ھەر نەرسىنىڭ تەپسىلاتىنى (يەنى دىنىي ئەھكاملارنىڭ ھەممىنى) يېزىپ بەردۇق ④.

① يەنى تاغمۇ رەببىنىڭ تەجەللىسىگە بەرداشلىق بېرەلمىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام بەھوش بولۇپ يىقىلدى. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى ھەممە كىشى بەھوش بولىدۇ (بۇ ھۇشسىزلىق ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ سۆزىگە ئاساسەن مەھشەر مەيدانىدا بولىدۇ، ئۇ يەرگە ئاللاھ تائالا ئۆزىگە لايىق رەۋىشتە چۈشىدۇ)، ئاندىن مەن بىرىنچى بولۇپ ھوشغا كەلگەن كىشى بولىمەن. مەن مۇسانى ئەرشىنىڭ تۈۋرىكىنى چىڭ تۇتۇۋالغان ھالەتتە كۆرىمەن، ئۇ مەندىن بۇرۇن ھوشغا كەلدىمۇ ياكى ئۇ تۇر تېغىدا ھوشىدىن كەتكەنلىكىگە مۇكاپات بېرىلىپ بۇ قېتىم ھوشىدىن كەتمىدىمۇ بىلىمىدىم...» (سەھىھۇل بۇخارى، 4638 - ھەدىس سەھىھ مۇسلىم، 2373 - ھەدىس)

② يەنى قەۋمىم ئىچىدىن سېنىڭ قۇدرىتىڭ ۋە ئۇلۇغلۇقۇڭغا يەنە ئۆزۈمنىڭ ئاجىز بەندە ئىكەنلىكىمگە يەنى سېنى بۇ دۇنيادا كۆرۈشكە بەرداشلىق بېرەلمەيدىغانلىقىمغا ئىشەنگۈچىلەرنىڭ تۇنجىسىمەن.

③ بۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرۋەردىگارى بىلەن بىۋاسىتە سۆزلىشىشكە مۇشەررەپ بولغان ئىككىنچى قېتىملىق سۆزلىشىش پۇرسىتى ئىدى. بىرىنچى قېتىمقىسى بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ئەلەيھىسسالام ئوت ئىزدەپ كەتكەندە مۇقەددەس تۇۋا ۋادىسىدا ئاللاھ تائالا بىلەن بىۋاسىتە سۆزلىشىش شەرىپىگە ئېرىشكەن ۋە ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلغان ئىدى.

④ تەۋرات مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تاختىلارغا يېزىلغان شەكىلدە ئاتا قىلىنغان بولۇپ، ئۇ تاختىلارغا ئەمىر - پەرمان، چەكلىمە، ۋەز - نەسىھەت ۋە دىنىي ئەھكاملار تەپسىلىي يېزىلغان ئىدى.

فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ وَأَمَرَ قَوْمَكَ بِأَخْذِهَا بِأَحْسَنِهَا سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾ سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعَذَابِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾

ئاندىن (دېدۈكى ئى مۇسا!) ئۇنى (يەنى تەۋراتنى) مەھكەم تۇتقىن ھەمدە قەۋمىڭنى بۇلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىغا ئەمەل قىلىشقا بۇيرۇغىن ①، پات يېقىندا سىلەرگە پاسقىلارنىڭ دىيارىنى كۆرسىتىمەن ② [145]. يەر يۈزىدە ناھەق تەكەببۇرلۇق قىلىدىغانلارنى ئايەتلىرىم (نى چۈشىنىش) تىن يىراقلاشتۇرىمەن، ئۇلار بارلىق مۆجىزىلەرنى كۆرگەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ ③، ئۇلار ئەگەر توغرا يولنى كۆرسە، ئۇنىڭدا ماڭمايدۇ. گۇمراھلىق يولنى كۆرسە، ئۇنىڭدا ماڭىدۇ ④، بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلدى ۋە ئۇنىڭدىن غاپىل بولدى ⑤ [146].

① ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىنىڭ ھەممىسى گۈزەل ۋە ياخشىدۇر يەنى ئۇنىڭ بارلىق ئەمىر - پەرمانلىرىغا ئەمەل قىلىڭلار، ئۇ ناھايىتى گۈزەل ۋە ياخشى ئەھكاملاردۇر. يەنە بىر مەنىسى: ساۋابى كۆپ ئەمەللەرنى چىڭ تۇتۇڭلار ياكى ئەمەللەرنىڭ ئەۋزىلىنى قىلىڭلار، دېگەن بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى: ئۇنىڭدىكى تەكىتلەنگەن ئەھكاملار ئەڭ ياخشى، رۇخسەت شەكىلدىكى ئەھكاملار ياخشى ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا سىلەر رۇخسەت شەكىلدىكى ئەھكاملارغا يۆلىنىۋالماستىن، تەكىتلەنگەن ئەھكاملارغا ئەمەل قىلىڭلار، دېگەن بولىدۇ.

② «پاسقىلارنىڭ دىيارى» دېگەندە ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى ياكى ھالاكىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى ئىمام ئىبنى كەسىر ئېيتقاندەك، پاسقىلارنىڭ يۇرتىغا سىلەرنى ھۆكۈمران قىلىمەن، دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ يەردە شۇ ۋاقىتتىكى ئەمەلىقەلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى شام دىيارى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇلار ئاللاھ تائالاغا بويسۇنمىغان پاسقى كىشىلەر ئىدى.

③ «تەكەببۇرلۇق» دېمەك ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرى ۋە ئەھكاملىرىنى ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ قوبۇل قىلماسلىق ۋە كىشىلەرنى تۆۋەن كۆرۈش دېمەكتۇر. تەكەببۇرلۇق ئىنسانغا ياراشمايدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالا ياراتقۇچى زاتتۇر؛ ئىنسان بولسا، يارالغۇچى مەخلۇقتۇر. يارالغۇچى تۇرۇپ، ياراتقۇچى بىلەن تەڭ تۇرۇش ۋە ئۇنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىدىن يۈز ئۆرۈش ياكى ئۇلارنى مەنسىتمەسلىك ئەسلا توغرا ئەمەس. شۇڭا تەكەببۇرلۇق ئاللاھ تائالا ئەڭ يامان كۆرىدىغان گۇناھتۇر. بۇ ئايەتتە تەكەببۇرلۇقنىڭ نەتىجىسى بايان قىلىندى. نەتىجە شۇكى، ئاللاھ تائالا تەكەببۇرلۇق قىلىدىغانلارنى ئۆزىنىڭ ئايەتلىرىدىن يىراقلاشتۇرىدۇ، ئۇلار شۇ قەدەر يىراقلىشىپ كېتىدۇكى، ھەرقانچە كۈچلۈك دەلىللەرمۇ ئۇلارنى ھەق يولغا يېقىنلاشتۇرالمىدۇ. مەسىلەن، ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارىڭنىڭ لەنتىگە تېگىشلىك بولغانلار ئىمان ئېيتمايدۇ. ئۇلارغا پۈتۈن مۆجىزىلەر كۆرسىتىلگەن تەقدىردىمۇ، قاتتىق ئازابىنى كۆرمىگىچە (ئىمان ئېيتمايدۇ) ۋە. (سۈرە يۇنۇس 96 - ، 97 - ئايەتلەر)

④ بۇ ئايەتتە ئاللاھنىڭ ئەمىرىدىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەرنىڭ يەنە بىر خاراكتېرى ياكى پىسخىكىسى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار ھىدايەت توغرىلۇق قانداق بىر گەپ ئاڭلىسا، ئۇنى قوبۇل قىلمايدۇ؛ گۇمراھلىقتىن قانداق بىر نەرسىنى كۆرسە، ئۇنى دەرھال قوبۇل قىلىدۇ ۋە ئۆزىگە يول قىلىۋالىدۇ. قۇرئان كەرىم بايان قىلغان بۇ ھەقىقەتنى ھەر دەۋردە كۆرگىلى بولىدۇ. بۈگۈن بىزمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش

ئەھۋاللارنى ھەر جايدا ۋە ھەر جەمئىيەتتە، ھەتتا مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدەمۇ كۆرۈۋاتىمىز. جەمئىيەتتە ياخشىلار يېتىمىسە، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ يۈرگەن؛ يامانلارنى ھەر كىم خۇشاللىق بىلەن قوللاۋاتقان ھالەتنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

⑤ بۇ ئايەتتە كىشىلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن ياخشىلىققا قارىغاندا يامانلىقنى كۆپرەك تاللايدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن يۈز ئۆرۈش، ئۇنى ئىنكار قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن غەپلەتتە قىلىشتۇر. بۇ ئەھۋال ئومۇمەن ھەر جەمئىيەتتە مەۋجۇت.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْأَخِيرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَلُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ أَلْمَ يَرَوْنَ أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَیَغْفِرْ لَنَا لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ۋە ئاخىرەتتىكى ئۇچرىشىشىنى يالغانغا چىقارغانلارنىڭ قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرى (ئىمانى بولمىغانلىقى ئۈچۈن) بىكار بولۇپ كېتىدۇ، ئۇلارغا پەقەت قىلمىشلىرىغا يارىشا جازا بېرىلىدۇ^① [147]. مۇسانىڭ قەۋمى مۇسادىن كېيىن (يەنى مۇسا پەرۋەردىگارىغا مۇناجات قىلىش ئۈچۈن تۇر تېغىغا كەتكەندىن كېيىن)، زىننەت بۇيۇملىرىدىن مۆرەيدىغان بىر موزاي ھەيكىلىنى ياساپ چىقتى. ئۇلار موزايىنىڭ ئۆزلىرىگە سۆزلىيەلمەيدىغانلىقىنى، يول كۆرسىتەلمەيدىغانلىقىنى كۆرمىدىمۇ؟ ئۇلار ئۇنى مەبۇد قىلىۋېلىپ، (ئۆزلىرىگە) زۇلۇم قىلغۇچى بولدى^② [148]. ئۇلار (موزايغا چوقۇنغانلىقىغا) پۇشايمان قىلغان^③ ۋە ئۆزلىرىنىڭ راستتىنلا ئازغانلىقلىرىنى چۈشەنگەن چاغدا: «ئەگەر رەببىمىز بىزگە رەھىم قىلمىسا ۋە مەغپىرەت قىلمىسا، بىز ئەلۋەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالغۇمىز» دېدى [149].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ۋە ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتى يەنى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ بىكار قىلىنىدىغانلىقى بايان قىلىندى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى ئادالەتنى ۋە ھەقىنى ئاساس قىلماستىن، زۇلۇمنى ۋە باتىلنى ئاساس قىلغان ۋە ئۇلار ئاللاھقا ئىمان ئېيتىمىغان. شۇڭا ئۇلارنىڭ نامە - ئەمەللىرىدە يامانلىق يەنى گۇناھتىن باشقا نەرسە بولمايدۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا يامان ئەمەلنىڭ ھېچ قىممىتى بولمايدۇ، ئەمما ئۇ يامانلىق (يەنى گۇناھ)نىڭ جازاسى چوقۇم بېرىلىدۇ.

② مۇسا ئەلەيھىسسالام 40 كېچىلىك تۇرىسىغا تېغىغا كەتكەن چاغدا، سامىرى ئىسىملىك بىر كىشى ئالتۇن زىبۇ - زىننەتلەرنى ئوتتا ئېرىتىش ئارقىلىق بىر موزايىنىڭ ھەيكىلىنى ياسىدى. ئاندىن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېتىنىڭ ئىزىدىن ئېلىۋالغان بىر ئوچۇم توپىنى ئۇ ھەيكەلگە قارىتىپ چاچتى. ئاللاھ تائالا ئۇ توپىدا مەلۇم دەرىجىدە ھاياتلىق تەسىرىنى قالدۇرغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مۆرىگەندەك ئاۋاز چىقىرىدىغان بىر موزاي ھەيكەلگە ئايلاندى. (قۇرئاننىڭ لەۋزىگە ئاساسەن ئۇ موزاي ئوچۇق گەپ قىلىش ۋە بۇيرۇق بېرىشتىن ئاجىز ئىدى) بۇ ھەيكەل گۆش ۋە تېرىسى بار ھەقىقىي موزايغا ئايلانغانمۇ ياكى شۇ ئالتۇندىن ياسالغان ھەيكەل پېتىچە قېلىپ، ئۇنىڭدىن ھاۋا ئۆتۈشۈش ئارقىلىق موزايىنىڭ مۆرىگەندەك ئاۋاز چىققانمۇ؟ بۇ ھەقتە ئىختىلاپ مەۋجۇت. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) سامىرى كىشىلەرنى مۇشۇ ئاۋاز بىلەن ئازدۇردى. ئۇ كىشىلەرگە: ﴿بۇ سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلاردۇر ۋە مۇسانىڭ ئىلاھىدۇر، مۇسا (ئىلاھىنى بۇ يەردە) ئۇنتۇپ قېلىپ (ئۇنى ئىزدەپ تۇرسىناغا كەتتى)﴾ دېدى. بۇ ۋەقە سۈرە تاھادا بايان قىلىنىدۇ.

③ ﴿وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ﴾ دېگەن پۇشايمان قىلىش دېگەننى بىلدۈرىدىغان ئىبارىدۇر. ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالام قايتىپ كەلگەندىن كېيىن پۇشايمان قىلغان. سۈرە تاھادا بايان قىلىنغاندەك، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا كايىغان ۋە قىلمىشلىرىنى ئەيىبلىگەن ئىدى. بۇ يەردە ئۇنى ئىلگىرى كەلتۈرۈشتىكى سەۋەپ ئۇلارنىڭ قىلمىشى بىلەن سۆزلىرىنى بىرلەشتۈرۈش ئۈچۈندۇر. (فەتھۇلقەدىر)

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَابَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوْنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾

مۇسا غەزەپلەنگەن ۋە ئېچىنغان ھالدا قايتىپ كېلىپ، قەۋمىگە: «مەن يوق چاغدا (موزايغا چوقۇنۇپ) نەقەدەر يامان ئىش قىپسىلەر - ھە! رەببىڭلارنىڭ ئەمرىنى (كۈتۈپ تۇرماي) ئالدىراپ كەتتىڭلارمۇ؟» دېدى ۋە (غەزەپتىن تېزلىكتە تەۋرات) تاختىلىرىنى (يەرگە) تاشلىدى ① ۋە قېرىندىشىنىڭ چېچىدىن تۈتۈپ ئۆز تەرىپىگە تارتتى. (ھارۇن) ئېيتتى: «ئى ئانامنىڭ ئوغلى! ② (بۇ) قەۋم مېنى بوزەك تاپتى، مېنى ئۆلتۈرۈۋەتكىلى تاس قالدى ③. مېنى دۈشمەنلەرگە كۈلكە قىلىپ بەرمىگىن؟ ④ مېنى (موزايغا چوقۇنغان) زالىم قەۋم قاتارىدا سانمىغىن ⑤» [150].

① مۇسا ئەلەيھىسسالام قەۋمىنىڭ يېنىغا قايتقاندا، ئۇلارنىڭ موزايغا چوقۇنۇشقا كىرىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ناھايىتى ئاچچىقلىغان ھالدا تۇرسىنادىن ئېلىپ كەلگەن تاختىلارنى تېزلىكتە يەرگە قويدى، بۇ ئىش قارىغۇچىلارغا تاختىلارنى يەرگە ئاتقانداك تۇيغۇ بەردى. بۇنى قۇرئان كەرىم «تاشلىدى» دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلىدى. ئەگەر ئاتقان تەقدىردىمۇ بۇ ئەدەبىيەتلىك دەپ قارالمايدۇ، چۈنكى مەقسەت ئۇ تاختىلارغا ئەدەبىيەتلىك قىلىش ئەمەس ئىدى. بەلكى دىنىي غورۇر تۈپەيلى قاتتىق غەزەپلەنگەچكە، ئىختىيارسىز ھالدا سادىر بولغان ئىش ھېسابلىناتتى.

② ھارۇن ئەلەيھىسسالام مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر تۇغقان قېرىندىشى ئىدى، لېكىن بۇ يەردە ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنى «ئانامنىڭ ئوغلى» دەپ ئاتىغانلىقىنىڭ سەۋەبى شۇكى، بۇ خىل ئاتاشتا مېھىر - شەپقەت ۋە مۇلايىملىق تۇيغۇسى كۈچلۈك ئىپادىلىنىدۇ.

③ ھارۇن ئەلەيھىسسالام ئۆزى بايان قىلىپ، قەۋمىنى شېرىكتىن ئىبارەت چوڭ گۇناھتىن توسۇپ قالالمىغانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى سۆزلەپ بەردى: بىرىنچىدىن، ئۆزىنىڭ ئاجىز كەلگەنلىكى. ئىككىنچىدىن، ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ تەرسالىقى، ھەددىدىن ئاشقانلىقى، ھەتتا ئۇنى ئۆلتۈرۈش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەنلىكى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ جېنىنى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن سۈكۈتتە تۇرۇشقا مەجبۇر بولغان ئىدى. چۈنكى مۇشۇنداق ئەھۋالدا سۈكۈت قىلىشقا ئاللاھ تائالا رۇخسەت قىلغان.

④ يەنى مېنى ئەيىبلەش بىلەن دۈشمەنلەر خۇشال بولىدۇ، ھازىر دۈشمەنلەرنى جازالاپ، ئۇلاردىن قەۋمىمىزنى قوغدايدىغان ۋاقىتتۇر.

⑤ ئەقىدە ۋە ئەمەلدە مېنى ئۇلارنىڭ قاتارىدا سانمىغىن، مەن شېرىك ئىشنى قىلمىدىم، ھەم ئۇنىڭغا ئىجازەت بەرگىنىمۇ يوق، ئۇنىڭغا رازى بولغىنىمۇ يوق، مەندە ئەقىلگە مۇۋاپىق ئۆزى بولغانلىقى ئۈچۈن سۈكۈتتە تۇردۇم، خالاس. بۇنداق ئەھۋالدا مېنى زالىملار (مۇشرىكلار) قاتارىدا سانساڭ بولمايدۇ. نەتىجىدە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت ۋە مەرھەمەت تىلەپ دۇئا قىلدى.

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلَاخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَعَمِنُوا إِن رَّبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ ﴿١٥٤﴾ وَفِي نُحُوتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِأَبَائِهِمْ يَازِبُونَ ﴿١٥٥﴾

مۇسا ئېيتتى: «ئى رەببىم! ماخا ۋە مېنىڭ قېرىندىشىمغا مەغپىرەت قىلغىن، بىزنى رەھمىتىڭ دائىرىسىگە كىرگۈزگىن، سەن رەھىم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ رەھىم قىلغۇچىسىدۇرسەن.» [151] شەكسىزكى، موزايىنى مەبۇد قىلىۋالغانلار رەببىنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ، بۇ دۇنيادا خارلىققا قالدۇدۇ، يالغاننى توقۇپ چىققۇچىلارغا بىز مۇشۇنداق جازا بېرىمىز ﴿152﴾. يامان ئىشلارنى قىلىپ قويۇپ، كېيىن تەۋبە قىلغان ۋە ئىماندا سەمىمىي بولغانلارغا كەلسەك، شەكسىزكى، رەببىڭ (ئۇلارنىڭ بۇ) تەۋبىسىدىن كېيىن ئەلۋەتتە بەك مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى رەھىم قىلغۇچىدۇر ﴿153﴾. مۇسا غەزىپى بېسىلغاندا (يەردىكى تەۋرات) تاختىلىرىنى ئالدى. ئۇنىڭ (مەزمۇنى) دا ﴿154﴾ رەببىدىن قورققۇچىلارغا ھىدايەت ۋە رەھمەت ﴿155﴾ (قىلىنىدىغانلىقى) يېزىلغان ئىدى [154].

① ئاللاھنىڭ غەزىپى شۇ بولدىكى، ئۇلار تەۋبىلىرىنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئۆلتۈرۈشكە ئەمىر قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر - بىرىنى ئۆلتۈرۈشتى، ئاندىن ئۇلارنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىندى. ئۇلار ئۆلتۈرۈلگىچە خارلىقتا ياشىدى.

② بۇ جازا ئۇلارغا خاس ئەمەس. كىمكى ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇپ چىقىدىكەن، ئۇنىڭغا مۇشۇنداق جازا بېرىمىز.

③ تەۋبە قىلىۋالغانلارغا ئاللاھ تائالا ناھايىتى مېھرىبان ۋە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، تەۋبە بىلەن ھەرقانداق گۇناھ ئەپۇ قىلىنىدۇ، شەرتى سەمىمىيلىك بىلەن تەۋبە قىلىشتۇر.

④ " نُسَخَةٌ " «نۇسخا» دېگەن " نُحْلَةٌ " ۋەزىنىدە «كۆچۈرمە» مەنىسىدە كەلگەن سۆزدۇر. بۇ سۆز ئەرەب تىلىدا كۆچۈرۈلىدىغان ئەسلىي نۇسخا ۋە كۆچۈرۈلگەن نۇسخا دېگەن مەنىدىمۇ كېلىدۇ. بۇ يەردىكى ﴿نُسَخَتِهَا﴾ دېگەندىن بىر بولسا، تەۋرات يېزىلغان ئەسلىي تاختىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى قاتتىق تاشلانغانلىقى سەۋەبىدىن سۇنۇپ كەتكەن تاختىلاردىن كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قارىغاندا ئاۋۋالقىسى توغرىدەك قىلىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئايەتتە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇ «تاختىلارنى ئالدى» دەپ كېلىدۇ، بۇنىڭدىن تاختىلارنىڭ سۇنىمغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ھەر ھالدا بۇ يەردىكى مەقسەت قىلىنغان ئۇقۇم ئۇنىڭ «مەزمۇنى»دىن ئىبارەت، تەرجىمىدىمۇ شۇ ئېلىنغان.

⑤ تەۋراتمۇ قۇرئان كەرىمگە ئوخشاش رەببىدىن قورققۇچىلارغا ھىدايەت ۋە رەھمەت ئىدى. چۈنكى ساماۋى كىتابلارنىڭ پايدىسى ئەسلىدە شۇنداق كىشىلەرگە بولىدۇ. ئۇلاردىن باشقا قوللىرىنى ھەقنى ئاڭلاشتىن ئېتىۋالغان ۋە كۆزلىرىنى ھەقنى كۆرۈشتىن يۇمۇۋالغان كىشىلەر ئومۇمەن بۇ رەھمەت دەرياسىدىن سۇ ئىچەلمەي، ھىدايەتتىن مەھرۇم قالىدۇ.

وَاحْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلِ وَإِنِّي لَأَتَّهِّلُكَ بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنِّي إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَآيَاتُنَا فَأَعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

مۇسا، بىز بەلگىلەپ بەرگەن ۋاقىتتا (تۇر تېغىغا) ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن، ئۆز قەۋمىدىن 70 كىشىنى تاللىدى؛ ئۇلارغا زىلزىلە يۈزلەنگەندە ①، مۇسا: «ئى رەببىم! خالىغان بولساڭ ئۇلارنى ۋە مېنى بۇرۇنلا ھالاك قىلغان بولاتتىڭ. ئارىمىزدىكى ئەخمەقلىرىنىڭ قىلمىشى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟ بۇ پەقەتلا سېنىڭ سىنىقىڭدۇر، شۇ ئارقىلىق خالىغان بەندەڭنى ئازدۇرسەن، خالىغان بەندەڭنى ھىدايەت قىلسەن، سەن بىزنىڭ ئىگىمىزسەن، بىزگە مەغپىرەت قىلغىن، رەھىم قىلغىن، سەن مەغپىرەت قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىسەن ② [155].

① بۇ 70 ئادەمنىڭ ۋەقەسى تۆۋەندىكى ئايەتتە تەپسىلىي بايان قىلىنىدۇ. بۇ يەردە دېيىلگىنى شۇكى، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىدىن 70 ئادەمنى تاللاپ، تۇرسىنا تېغىغا ئېلىپ كەتتى، ئۇ يەردە ئۇلارغا ئازاب كېلىپ، ھەممىسى ئۆلدى، شۇ چاغدا مۇسا ئەلەيھىسسالام دۇئا قىلدى...

② ئىسرائىل ئەۋلادىدىن بولغان بۇ 70 كىشى كىم ئىدى؟ بۇ ھەقتە مۇپەسسىرلەرنىڭ ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار بار: بىرىنچى قاراش، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا تەۋرات ئەھكاملىرىنى ئوقۇپ بەرگەندە، ئۇلار: بۇنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكىگە قانداقمۇ ئىشىنىمىز؟ بىزمۇ ئاللاھنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغۇچە ئۇنىڭغا ئىشەنمەيمىز، دېدى. شۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن 70 ئادەمنى تاللاپ، تۇرسىنا تېغىغا ئېلىپ كەلدى، ئۇ يەردە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا بىلەن سۆزلەشتى، ئۇلار بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىدى. لېكىن ئۇلار ئۇ يەردە يەنە بىر يېڭى تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئۇلار: بىز ئاللاھ تائالانى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرمىگىچە ئىمان ئېيتمايمىز، دېدى، بۇلار ئەنە شۇ 70 كىشى ئىدى. ئىككىنچى قاراش، بۇ 70 كىشى پۈتۈن قەۋمنىڭ ئىچىدىن موزايغا ئىبادەت قىلغانلىق گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلىش ۋە ئۆزرە بايان قىلىپ، مەغپىرەت تەلەپ قىلىش ئۈچۈن تۇرسىنا تېغىغا كەلگەنلىرى ئىدى، ئۇلار تۇرسىنا تېغىغا كەلگەندە ئاللاھ تائالانى كۆرۈش ئارزۇسىنى ئىزھار قىلدى. ئۈچىنچى قاراش، بۇ 70 كىشى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ موزايغا ئىبادەت قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، ئۇلارنى توسمىغان كىشىلەر ئىدى. تۆتىنچى قاراش، بۇ 70 كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىسرائىل ئەۋلادىدىن تۇرسىنا تېغىغا ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن تاللىغان كىشىلەر ئىدى. تۇرسىنا تېغىغا بارغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئاللاھتىن سورىغان تىلەكلىرى ئىچىدىكى: «ئى ئاللاھ! بىزگە بىزدىن بۇرۇن ھېچ كىشىگە بېرىپ باقمىغان ۋە بىزدىن كېيىنمۇ ھېچ كىشىگە بەرمەيدىغان بىر نەرسىنى بەرسەڭ» دېگەن تىلەكنى ئاللاھ تائالا ياقتۇرمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا زىلزىلە يۈزلىنىپ، ھەممىسى ئۆلدى. كۆپىنچە مۇپەسسىرلەر ئىككىنچى قاراشنى ئەڭ توغرا دەپ قارايدۇ. ئۇلار بۇ ۋەقە سۈرە بەقەرە 56 - ئايەتتىكى ۋەقەنىڭ دەل ئۆزى دەپ جەزم قىلىدۇ. ئۇ يەردە ئۇلارنى چاقماق سوقۇپ، ھالاك قىلغانلىقى تىلغا ئېلىنغان ئىدى، بۇ يەردە ئۇلارغا زىلزىلە يۈزلىنىپ ھالاك بولدى دەپ كەلدى. بۇ مەسىلىدە ھەر ئىككى خىل ئازابنىڭ كەلگەنلىكىنى تەخمىن قىلىشقا بولىدۇ. يەنى ئۈستىدىن چاقماق، ئاستىدىن زىلزىلە كەلگەن. ھەر ھالدا مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالادىن ئۇلارغا ھاياتلىق تىلەپ: «ئى رەببىم! ئەگەر سەن ئۇلارنى ھالاك قىلماقچى بولساڭ، ئۇلار موزايغا ئىبادەت قىلىۋاتقان ۋاقىتتا ھالاك قىلغان بولاتتىڭ» دەپ دۇئا

قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇلارنى تىرىلدۈردى.

* وَكُتِبَ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا إِلَيْكَ قَالِ عَذَابٍ أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَةٍ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ

بىزگە بۇ دۇنيادىمۇ ۋە ئاخىرەتتىمۇ (تېگىشلىك) ياخشىلىقنى يازغىن، بىز ھەقىقەتەن ساڭا قايتتۇق (تەۋبە قىلدۇق)» ① دېدى. ئاللاھ ئېيتتى: «مەن ئازابىم بىلەن خالىغان كىشىنى ئازابلايمەن، مېنىڭ رەھىمىم (بۇ دۇنيادا) ھەر نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى (يەنى مەخلۇقاتنىڭ ھەممىسىگە ئومۇمدۇر) ②. رەھىمىمنى (كۆرىدىن ۋە گۇناھتىن) ساقلانغۇچىلارغا، زاكات بېرىدىغانلارغا ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتىدىغانلارغا تېگىشلىك قىلىمەن» [156]. ئۇلار ئەلچىگە – (ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلمەيدىغان) ئومۇمىي پەيغەمبەرگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئەگىشىدۇ، ئۇلار ئۆز ئىلكىدىكى تەۋرات، ئىنجىللاردا ئۇنىڭ (سۈپىتىنىڭ مۇنداق) يېزىلغانلىقىنى كۆرىدۇ ③: «ئۇ پەيغەمبەر ئۇلارنى ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ، ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ» ④، ئۇلارنىڭ ئېغىر يۈكىنى يېنىكلىتىدۇ، ئۇلارنى سېلىنغان تاقاق، كويىزا - كىشەنلەر (يەنى قېيىنچىلىقلار) دىن بوشىتىدۇ ⑤ (يەنى ئۇلارغا يۈكلەنگەن ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ئېلىپ تاشلايدۇ).

① يەنى بىز ھەقىقەتەن ساڭا تەۋبە قىلدۇق، دېدى.

② بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ رەھىمىتىنىڭ كەڭلىكىنى كۆرسىتىدۇ، دۇنيادا ياخشى، يامان، مۇئمىن، كاپىر ھەممىسى ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالانىڭ 100 رەھىمىتى بار. شۇ رەھىمەتلەر ئىچىدىكى بىر رەھىمەت بىلەن بارلىق مەخلۇقاتلار بىر - بىرىگە رەھىم - شەپقەت قىلىشىدۇ. شۇ بىر رەھىمەتنىڭ سەۋەبى بىلەن مەخلۇقاتمۇ بىر - بىرىگە رەھىم قىلىدۇ ۋە يىرتقۇچ ھايۋانلارمۇ بالىلىرىغا رەھىم - شەپقەت قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا قالغان 99 رەھىمىتىنى قىيامەت كۈنىگە ئېلىپ قويغاندۇر.» (سەھىھ مۇسلىم 2752 - ھەدىس ۋە سۈنەنى ئىبنى ماجە 4293 - ھەدىس)

③ بۇ ئايەتمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرمەستىن ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ئېرىشىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى قەتئىيلىك بىلەن تەكىتلەيدۇ. يەنە ھەقىقىي ئېتىبارغا ئېلىنىدىغان ئىمان پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەپسىلىي بايان قىلغان ئىماندۇر. بۇ ئايەتتىنمۇ «دىنلارنى بىرلەشتۈرۈش» نەزەرىيىسىنىڭ پۈتۈنلەي ئىناۋەتسىز ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ.

④ ﴿المَعْرُوفِ﴾ دېگەن شەرىئەت ياخشى دەپ كۆرسەتكەن ئىشتۇر. ﴿الْمُنْكَرِ﴾ دېگەن شەرىئەت يامان دەپ كۆرسەتكەن ئىشتۇر.

⑤ يەنى ئۇلارغا ئىلگىرىكى شەرىئەتلەردە يۈكلەنگەن ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ئۇلارنىڭ زىممىسىدىن ئېلىپ تاشلايدۇ. مەسىلەن: ئىلگىرىكى شەرىئەتلەردە بىر جان ئۆلتۈرۈلسە، ئۇنىڭ قىساسى ئۈچۈن بىر جاننى ئۆلتۈرۈش لازىم ئىدى، (دىيەت ياكى ئەپۇ قىلىش يوق ئىدى). كېيىنكى نىجاسەت تېگىپ كەتكەن جاينى كېسىۋېتىش لازىم ئىدى. ئىسلام شەرىئىتى نىجاسەتنى يۇيۇشقا بۇيرىدى. قىساستا دىيەت تۆلەشكە

ۋە ئەپۇ قىلىشقا رۇخسەت قىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مەن ئاسان، توغرا دىن بىلەن ئەۋەتىلدىم.» (مۇسنەد ئەھمەد، 5 - توم، 266 - بەت) ئەپسۇس! بۇ ئۈممەت ئۆز ئالدىغا كۆپلىگەن قائىدە - يوسۇنلارنى تۈزۈپ، جاھىلىيەت توقاملىرىنى ئۈستىگە يۈكلەۋالدى، نەتىجىدە توي - مەرىكە ھەتتا ئۆلۈم - يىتىم ئىشلىرىمۇ قىيىن بىر كۈلپەتكە ئايلاندى. (ئاللاھ ھىدايەت قىلغاي)

فَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِيۥ اُنزِلَ مَعَهُۥٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان، ئۇنى ھۆرمەتلىگەن، ئۇنىڭغا ياردەم بەرگەن ۋە ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان نۇر (يەنى قۇرئان)غا ئەگەشكەن كىشىلەرگە كەلسەك، ئەنە شۇلار بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر» ﴿157﴾.

① بۇ ئاخىرقى سۆزلەردىن پەقەت مۇھەممەد رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئىمان ئېيتقان ۋە ئەگەشكەن كىشىلەرلا بەختكە، مۇۋەپپەقىيەتكە ۋە نىجاتلىققا ئېرىشىدۇ. كىمكى مۇھەممەد رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئىمان ئېيتمايدىكەن، ئۇ مۇۋەپپەقىيەتكە ۋە نىجاتلىققا ئېرىشەلمەيدۇ، بەلكى زىيان تارتىدۇ دېگەن ئۇقۇم ئايان بولىدۇ. مۇۋەپپەقىيەت ۋە نىجاتلىق دېگەندىمۇ ئاخىرەتتىكى نىجاتلىق ۋە مۇۋەپپەقىيەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇھەممەد رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئىمان ئېيتىمىغان قەۋم دۇنيادا خۇشال - خۇرام ۋە پاراۋانلىقتا ياشىشى مۇمكىن. مەسىلەن: غەرب ۋە ياۋرۇپا ئەللىرىدىكى بەزى قەۋملەر گەرچە خرىستىئان، يەھۇدىي ياكى كاپىر ۋە مۇشرىك بولسىمۇ، ماددىي جەھەتتىن تەرەققىيات ۋە باياشات ئىچىدە ياشاۋاتىدۇ. لېكىن بۇ تەرەققىياتلار ئۇلارغا سىناق ئۈچۈن بېرىلگەن، ئەگەر توغرا پايدىلانمىسا تەدرىجىي ھالەتكە ئېلىپ بارىدىغان ۋاقىتلىق نېمەتتۇر. بۇ ئاخىرەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتنىڭ كاپالىتى ياكى ئالامىتى ئەمەس. شۇنىڭدەك يەنە ﴿ ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان نۇر (يەنى قۇرئان)غا ئەگەشكەن ﴾ دېگەن ئايەتتىكى «نۇر» دېگەندىن سۈرە مائىدە 15 - ئايەتتىكىگە ئوخشاش «قۇرئان كەرىم» كۆزدە تۇتۇلغان. (بۇ نۇقتا شۇ ئايەتتىمۇ ئىزاھلانغان ئىدى) بۇ يەردىكى «نۇر» دېگەندىمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ زاتى كۆزدە تۇتۇلغان ئەمەس. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى ئىچىدە نۇر دەپ بىر سۈپىتىنىڭ بارلىقى، ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن كۇفىرى ۋە شېرىكنىڭ قاراڭغۇلىقى يوقالغانلىقى باشقا بىر مەسىلە. بىراق بىر قىسىم بىدئەتچىلەر دەۋا قىلغاندەك، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر سۈپىتى نۇر بولغانلىقتىن، بۇ يەردە ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ نۇرىدىن بولغان بىر نۇر بولۇشى ئىسپاتلانمايدۇ. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سۈرە مائىدە 15 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾ وَمِن قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾ وَقَطَعْنَا لَهُم مِّنْ عَشْرَةِ أَسْبَاطٍ أُمَّةً وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ أَهْلِيَّتَا عَشْرَةَ عَشْرًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرِبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَّ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ كُلُّوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئى ئىنسانلار! مەن ھەقىقەتەن ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئىلكىدە بولغان ئاللاھنىڭ ھەممىڭلارغا ئەۋەتكەن ئەلچىسىمەن، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ تەرىپىدۇر ۋە ئۆلتۈرىدۇ. شۇڭا، سىلەر ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ سۆزلىرىگە ئىمان كەلتۈرىدىغان ئەلچىسىگە - ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلمەيدىغان ئۆمىي پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈڭلار، ھىدايەت تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار» ﴿158﴾. مۇسەبىھى قەۋمى ئىچىدە (كىشىلەرنى) ھەق بىلەن توغرا يولغا باشلايدىغان ۋە ھەق بىلەن ئادالەتلىك ھۆكۈم قىلىدىغان بىر جامائە بار ﴿159﴾. بىز ئۇلارنى (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنى) 12 تارماققا (يەنى قەبىلىگە) بۆلۈپ، ئايرىم - ئايرىم جامائەلەر قىلىۋەتتۇق ﴿160﴾. مۇسەبىھى قەۋمى (باياۋاندا) ئۇنىڭدىن سۇ تەلەپ قىلغاندا، مۇساغا: «ھاساڭ بىلەن تاشنى ئۇرغىن» دەپ ۋەھىي قىلدۇق. (مۇسا ھاسسى بىلەن تاشنى ئۇرۇۋىدى) ئۇنىڭدىن (قەبىلىلەرنىڭ سانى بويىچە) 12 بۇلاق ئېتىلىپ چىقتى، ھەر قەبىلە ئۆزىنىڭ سۇ ئىچىدىغان ئورنىنى بىلدى. ئۇلارغا بۇلۇتنى سايىۋەن قىلىپ بەردۇق، ئۇلارغا تەرەنجىۋىل (ھالۋىسى) بىلەن بۆدۈنە (كاۋىپى) نى چۈشۈرۈپ بەردۇق. (ئۇلارغا ئېيتتۇقكى): «سىلەر بىز رىزىقلاندۇرغان لەززەتلىك نەرسىلەردىن يەڭلار». (ئۇلار بۇ ئۇلۇغ نېمەتلەرگە نانكورلۇق قىلىپ) بىزگە زىيان يەتكۈزەلمىدى، لېكىن (ئۆزلىرىنى ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار قىلىش بىلەن) ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى ﴿160﴾.

① بۇ ئايەتمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئالەمشۇمۇل ئىكەنلىكىنى ناھايىتى ئېنىق بىر شەكىلدە ئىسپاتلايدۇ. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەمىر قىلىپ دېدىكى: ﴿ئى ئىنسانلار! مەن ھەقىقەتەن ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئىلكىدە بولغان ئاللاھنىڭ ھەممىڭلارغا ئەۋەتكەن ئەلچىسىمەن﴾. بۇنىڭغا ئاساسەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ نىجاتكارى ۋە ئاللاھنىڭ ئەلچىسىدۇر. ئەمدى نىجاتلىق ۋە ھىدايەت نە خىرىستىئان دىنىدا، نە يەھۇدىي دىنىدا، نە باشقا بىر دىندا ئەمەس، نىجاتلىق ۋە ھىدايەت پەقەت ئىسلامدا ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىشتا قالدى. بۇ ئايەت ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ئايەتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام «ئۆمىي پەيغەمبەر» دەپ ئاتالدى، بۇ ئۇنىڭ بىر خاس سۈپىتىدۇر. «ئۆمىي» دېگەن ساۋاتسىز دېگەن مەنىدە، يەنى ئۇ ھېچبىر ئۆستازنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، ئوقۇغۇچى سۈپىتىدە تەلىم ئالغان ئەمەس، ھېچقانداق بىر ئىلىم ئۆگەنگەن ئەمەس. شۇنداقتمۇ ئۇ قۇرئان كەرىمنى كىشىلەرگە تەلىم بەردى. بۇ قۇرئان كەرىمدىكى پاساھەت، بالاغەت ۋە يۇقىرى سەۋىيەدىكى ئەدەبىيات ئالدىدا پۈتۈن دۇنيادىكى پاساھەت ۋە بالاغەتتە كامالەتكە يەتكەن ئەدىبلەر ئاجىزلىق ئىزھار قىلىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەلىم بەرگەن ئىلىمنىڭ ھەقىقەت ۋە راستلىقىنى پۈتۈن دۇنيا ئېتىراپ قىلدى. بۇ ئۇنىڭ ھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنىڭ ئىسپاتىدۇر. ئەگەر ئۇ راست پەيغەمبەر بولمىسا، ساۋاتسىز تۇرۇپ قۇرئاننى يادا تەلىم بەرەلمىگەن بولاتتى، ھەقىقەت ۋە ئادالەتنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنىسى ۋە ئىنسانىيەتنىڭ بەخت -

سائادىتى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تەلىماتلارنى بايان قىلالمىغان بولاتتى. ئىنسانلار ئۇنىڭ تەلىماتلىرىنى تەدبىقلىماستىن ھەقىقىي ئامانلىق، خاتىرجەملىك، راھەت ۋە پاراۋانلىققا ئېرىشەلمەيدۇ.

② بۇ «جامائە» يەھۇدىيلاردىن مۇسۇلمان بولغان ئابدۇللاھ ئىبنى سالام قاتارلىق كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن)

③ ﴿ اَسْبَاطًا ﴾ بولسا " سَبُّط " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، نەۋرە دېگەن مەنىدە. بۇ يەردە قەبىلە، ئايماق مەنىسىدە كەلگەن. يەنى ياقۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئون ئىككى ئوغلىدىن ئون ئىككى قەبىلە ۋۇجۇدقا كەلگەن. ئاللاھ تائالا ھەر بىر قەبىلىگە بىردىن باشلىق بەلگىلىگەن ئىدى. ﴿ ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن (يەنى ئون ئىككى ئايماقنىڭ ھەر بىرسىدىن بىردىن) ئون ئىككى باشلىقنى (كېيىللىك ئۈچۈن جەببارلارغا يەنى ئەمالىقەلەرگە) ئەۋەتتۇق ﴾. (سۈرە مائىدە 12 - ئايەت) بۇ ئون ئىككى قەبىلىنىڭ ھەربىرى يەنە بىرىگە قارىغاندا ئىلغار ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئايرىم - ئايرىم جامائە قىلغانلىقىنى بۇ يەردە نېمەت سۈپىتىدە بايان قىلىۋاتىدۇ.

وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٦﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾ وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ

بىز زامانلاردا ئۇلارغا: «سىلەر بۇ شەھەر (يەنى بەيتۇلمۇقەددەس) دە تۇرۇڭلار، ئۇ يەردىكى يېمەكلىكلەردىن خالىغىنىڭلارچە يەڭلار، شەھەر دەرۋازىسىدىن (ھۆرمەت بىلدۈرۈپ) سەجدە قىلغان (يەنى ئېگىلگەن) ھالدا كىرىڭلار، (كىرىۋاتقان چېغىڭلاردا) «ئى ئاللاھ! گۇناھلىرىمىزنى كەچۈرگىن»، دەڭلار. (شۇنداق قىلساڭلار) بىز بارلىق گۇناھلىرىڭلارنى مەغپىرەت قىلىمىز، (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارغا (مۇكاپاتنى) ئاشۇرۇپ بېرىمىز» دېيىلگەن ئىدى [161]. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى زالىملار ئۆزلىرىگە ئېيتىلغان سۆزنى باشقا سۆزگە ئۆزگەرتىۋەتتى. مۇشۇنداق يولسىزلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا ئاسماندىن ئازاب ئەۋەتتۇق ① [162]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلاردىن ② دېڭىز بويىدىكى شەھەر ③ (ئاھالىسى) نىڭ ئەھۋالىنى سورىغىن.

① 160 - ئايەتتىن 162 - ئايەتكىچە بايان قىلىنغان نۇقتىلار ئىلگىرى سۈرە بەقەرەنىڭ 58 - ئايەتىدە تەپسىلىي بايان قىلىنغان ئىدى. شۇ يەردىن كۆرۈۋالغايىسىزلىر.

② «ئۇلاردىن سورىغىن» دىكى ئالماش يەھۇدىيلارنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇ يەھۇدىيلاردىن سورىغىن. سوراشتىكى مەقسەت بۇ ۋەقەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭمۇ بىلگەنلىكى ئۇنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنىڭ دەلىلى ئىكەنلىكىنى يەھۇدىيلارغا بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈندۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا تەرەپتىن ۋەھىي كەلمىگەن بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ۋەقەنى بىلەلمىگەن بولاتتى.

③ بۇ شەھەرنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتە مۇپەسسىرلەر ھەر خىل قاراشلاردا بولغان: بەزىلەر ئۇنىڭ ئىسمىنى ئەيلە دېسە، بەزىلەر تەبەرىيە، بەزىلەر ئىيلىيا، يەنە بەزىلەر شامدىكى دېڭىزغا يېقىن بىر شەھەر، دەيدۇ. مۇپەسسىرلەرنىڭ ئەڭ توغرا دەپ قارىغىنى «ئەيلە» بولۇپ، بۇ مەدەيەن شەھىرى بىلەن تۇرسىنانىڭ ئارىلىقىدىكى قۇلزۇم دېڭىز ساھىلىغا جايلاشقان شەھەردۇر.

إِذْ يَعِدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٦﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِيَّا رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٧﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ عَزَّ أَلْحَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ

ئۇلار (چەكلەنگەن كۈن) شەنبەدە (بېلىق تۇتۇش ئارقىلىق ئاللاھنىڭ چەكلەمىسىدىن چىقىپ) ھەددىدىن ئاشاتتى. چۈنكى، شەنبە كۈنى بېلىقلار سۇ ئۈستىدىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلەتتى. شەنبەدىن باشقا كۈنلەردە ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلمەيتتى. ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققانلىقى ئۈچۈن. ئۇلارنى مۇشۇنداق سىنايمىز ① [163]. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر جامائە كىشىلەر (ۋەز - نەسەت قىلغۇچىلارغا): «ئاللاھ ھالاك قىلىدىغان ياكى قاتتىق ئازابلايدىغان قەۋمگە نېمە ئۈچۈن ۋەز - نەسەت قىلىسىلەر؟» دېدى ②. ئۇلار (يەنى ۋەز - نەسەت قىلغۇچىلار): «رەببىڭلارنىڭ ئالدىدا (ۋەزىپىمىزنى ئادا قىلدۇق، دەپ) ئۆزرە ئېيتىشىمىز ۋە ئۇ (نەسەت ئاڭلىغۇچى)لارنىڭ (گۇناھتىن) ساقلىنىشى ئۈچۈن (شۇنداق قىلىمىز)» دېدى [164]. ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان ۋەز - نەسەتتىن قوبۇل قىلمىغان چاغدا ③، يامان ئىشتىن توسقۇنچىلارنى قۇتقۇزدۇق،

① ﴿حِيتَانٌ﴾ دېگەن "حۇت" «بېلىق» نىڭ كۆپلۈك شەكلى. ﴿شُرْعًا﴾ دېگەن "شارىع" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، سۇ يۈزىگە چىقىپ تۇرىدىغان بېلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەت يەھۇدىيلارنىڭ شەنبە كۈنىگە مۇناسىۋەتلىك قىلمىشلىرىگە قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارغا شەنبە كۈنىدە بېلىق تۇتۇش چەكلەنگەن ئىدى. شەنبە كۈنىدە خۇددى بېلىقلار ئۇلارنى سىناۋاتقاندەك، ناھايىتى كۆپ كېلەتتى، سۇ يۈزىگە لەيلەپ چىقىپ، ئۆزلىرىنى تۇتۇشقا ئۇلارنى چاقىرىۋاتقاندەك تۇراتتى. شەنبە كۈنى ئۆتۈپ كەتسە، ئۇنداق كۆپ كەلمەيتتى. ئاخىرى يەھۇدىيلار ھىيلە - مېكر ئىشلىتىپ، ئاللاھنىڭ چەكلەمىسىگە خىلاپلىق قىلدى، ئۇلار بېلىقلارنى قېچىپ كەتمىسۇن دەپ شەنبە كۈنى تور سېلىپ قوياتتى، ئەتىسى تورنى يېغىپ بېلىقلارنى تۇتۇۋالاتتى.

② بۇ يەردىكى «جامائە» ھىيلە - مېكر قىلمىغان ۋە ھىيلە - مېكر قىلغانلارغا قىلمىشنىڭ خاتالىقىنى تولا چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ تۈزىلىشىدىن ئۈمىدىنى ئۈزگەن سالىھ كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. ھىيلە - مېكر قىلغانلارنى شەنبە كۈنى بېلىق تۇتۇشتىن توسۇپ، ۋەز - نەسەت قىلىدىغان يەنە بىر قىسىم كىشىلەرمۇ بار ئىدى. ھېلىقى سالىھ كىشىلەر جامائەسى بۇ نەسەت قىلغۇچىلارغا: «قىسىمىڭىز ھالاكەت ۋە ئازاب پۈتۈلگەن يەنى ئازابقا لايىق بولغان كىشىلەرگە نەسەت قىلغاننىڭ نېمە پايدىسى؟» دەيتتى. ياكى بۇ يەردىكى «جامائە» ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، ھەددىدىن ئاشقانلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارغا نەسەت قىلغۇچىلار نەسەت قىلسا، ئۇلار جاۋابەن: «بىزنىڭ ھالاكەت ياكى ئاللاھنىڭ ئازابىغا لايىق بولغانلىقىمىزنى بىلىپ تۇرۇپ، نېمىشقا بىزگە ۋەز - نەسەت قىلىسىلەر؟» دەيتتى. نەسەت قىلغۇچىلار مۇنداق جاۋاب بېرەتتى: بۇنىڭ ئىككى پايدىسى بار: بىرىنچى پايدىسى، رەببىمىزنىڭ ئالدىدا ئۆزرە ئېيتىپ، ئۇنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىپ قىلىش ئۈچۈن، چۈنكى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، ئۇنى چەكلەشكە ئۇرۇنماسلىقىمۇ گۇناھ ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن ئاللاھنىڭ ئازابى كېلىپ قالىدۇ. ئىككىنچى پايدىسى، توسقانلىقىمىز سەۋەبىدىن كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشتىن قايتىدۇ ۋە گۇناھتىن ساقلىنىدۇ دەپ ئۈمىد قىلغانلىقىمىز ئۈچۈندۇر.

ئالدىنقى تەپسىراتىگە ئاساسەن بۇ يەردە ئۈچ جامائە بولدى: 1 - ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، بېلىق تۇتقۇچىلار جامائەسى. 2 - نە خىلاپلىق قىلغۇچىلار، نە چەكلىگۈچىلەر قاتارىدىن بولماي، بىر چەتتە تۇرغانلار جامائەسى. 3 - ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلمىغان، بىر چەتتە قاراپمۇ تۇرمىغان، بەلكى خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى چەكلىگەنلەر جامائەسى. كېيىنكى تەپسىراتىگە ئاساسەن ئىككى جامائە بولدى: 1 - ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار جامائەسى، 2 - چەكلىگۈچىلەر جامائەسى.

③ يەنى ئۇلار ۋەز - نەسىھەتكە پەرۋا قىلمىغان ۋە چەكلىمىلەرگە خىلاپلىق قىلىشنى داۋاملاشتۇرغان چاغدا، يامان ئىشتىن توسقۇچىلارنى قۇتقۇزدۇق.

وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَدَابِ بَيْسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهَوُّوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيُبَعَثَنَّ عَلَيَّهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققانلىقى ئۈچۈن زالىملارنى شىددەتلىك ئازاب بىلەن جازالىدىغانلىقى ① [165]. ئۇلار چەكلەنگەن ئىشلارنى تاشلاشتىن باش تارتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا: «خار مایمۇن بولۇپ كېتىڭلار» دېدۇق ② [166]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۆز ۋاقتىدا رەببىڭ ئۇلارغا (يەنى يەھۇدىيلارغا) قىيامەتكىچە ئۇلارنى چوقۇم قاتتىق ئازابلايدىغان كىشىلەرنى ئەۋەتىپ تۇرىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلغان ئىدى ③. شەكسىزكى، رەببىڭ (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) ئەلۋەتتە تېز جازالىغۇچىدۇر، (تەۋبە قىلغۇچىلارغا) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، تولىمۇ مېھرىباندۇر ④ [167].

① يەنى ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، ئۆز جانلىرىغا زۇلۇم قىلدى ۋە ئۆزلىرىنى جەھەننەمگە ئوتۇن قىلدى، ئۇلار يەنە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشنى ئۆزلىرىنىڭ ئادىتىگە ئايلاندۇرۇپ، ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىقتى. دېمەك ئۇلار ھەم پاسىق ھەم زالىم بولدى.

② ﴿عَتَوْا﴾ دېگەن ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشتا ھەددىدىن ئاشقانلار دېمەكتۇر. مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا بۇ مەسىلە ئۈستىدە مۇنداق ئىختىلاپ بار: بىر قاراشتا، چەكلىگۈچى جامائە نىجات تاپقۇچىلاردىن بولۇپ، قالغان ئىككى جامائە ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولغان. يەنە بىر قاراشتا، ئازابقا دۇچار بولغانلار پەقەت خىلاپلىق قىلغۇچىلار جامائەسى بولۇپ، قالغان ئىككى جامائە نىجات تاپقان. ئىمام ئىبنى كەسىر ئىككىنچى قاراشنى ئەڭ توغرا دەپ قارايدۇ.

③ ﴿تَأَذَّنَ﴾ "إِذْأَنَّ، إِغْلَامٌ" (خەۋەر بېرىش، بىلدۈرۈپ قويۇش) دېگەن مەنىدە. يەنى شۇ ۋاقىتنى ياد ئەتكىنى، ئۇ چاغدا رەببىڭ يەھۇدىيلارنى خەۋەردار قىلغان ئىدى. ﴿لِيُبَعَثَنَّ﴾ دىكى "لام" تەكىتلەش ئۈچۈن كەلگەن بولۇپ، قەسەم مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا بۇ يەردە قەسەم قىلىپ، قاتتىق تەكىتلىگەن ھالدا، چوقۇم قىيامەتكىچە ئۇلارنى قاتتىق جازايدىغان كىشىلەرنى ئەۋەتىپ، ئۇلارغا مۇسەللەت قىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ. ئەمىلىيەتتە يەھۇدىيلارنىڭ پۈتۈن تارىخى موھتاجلىق، خارلىق، قۇللۇق، مەھكۇملۇق بىلەن تولغان تارىختۇر. ئۇنىڭ شۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئاللاھ تائالا مەزكۇر ئايەتتە بىلدۈردى. ئىسرائىلىيەنىڭ ھازىرقى ھۆكۈمىتى قۇرئان كەرىم بايان قىلغان بۇ ھەقىقەتتىن يىراق ئەمەس. چۈنكى، ئۇلارنىڭ كىشىلەر ھىمايىسىدىلا ياشىيالايدىغانلىقىنى قۇرئان كەرىم بۇ ئايەتتىكى مەھكۇملۇقتىن مۇستەسنا قىلغان، شۇڭا بۇ ئايەت مەزكۇر مۇستەسناغا زىت كەلمەيدۇ، بەلكى، ئۇنى تولۇقلايدۇ. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سۈرە ئال ئىمران 112 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

④ يەنى ئەگەر ئۇ يەھۇدىيلاردىن قايسىبىرى تەۋبە قىلىپ مۇسۇلمان بولسا، بۇ خارلىق ۋە قاتتىق ئازابتىن ساقلىنىپ قالىدۇ.

وَقَطَعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا مِّنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلَهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالذَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يَمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

ئۇلارنى (يەنى يەھۇدىيلارنى) يەر يۈزىدە تۈرلۈك پىرقىلەرگە بۆلۈۋەتتۇق. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياخشىلىرىمۇ بار، ياخشىلىرىدىن تۆۋەنلىرىمۇ (يەنى ياخشى ئەمەسلىرىمۇ) بار، ئۇلارنى (ھىدايەتكە) قايتسۇن دەپ، باياشاتچىلىق ۋە قاتتىقچىلىق بىلەن سىندۇق ① [168]. ئۇلاردىن كېيىن (يامان) ئەۋلادلار تەۋراتقا ۋارىسلىق ② قىلدى، ئۇلار بۇ دۇنيانىڭ ئەرزىمەس پۇل - مېلىنى (ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىماي، قارىقويۇق) ئېلىۋېرىدۇ ③ ۋە «ئاللاھ بىزنى ئەپۇ قىلىدۇ» دەپ جۆيلۈيدۇ ④. شۇنداق پۇل - مال ئۇلارنىڭ قولىغا كەلسە، ئۇلار يەنە ئالىدۇ. كىتابتا (يەنى تەۋراتتا) ئاللاھقا (يالغان چاپلىماي) پەقەت ھەقىقەتنىلا ئېيتىشقا دائىر ئۇلاردىن چىڭ ۋەدە ئېلىنغان ئەمەسمىدى؟ ⑤ ھالبۇكى، ئۇلار كىتابتىكى مەزمۇنلارنى ئوقۇغان ئىدى ⑥. ئاللاھتىن قورقىدىغانلار ئۈچۈن ئاخىرەت يۇرتى ئەڭ ياخشىدۇر، سىلەر ئەقلىڭلارنى ئىشلەتمەمسىلەر؟ [169] كىتابقا چىڭ ئېسىلىپ ئەمەل قىلىدىغانلار ۋە نامازنى تولۇق ئادا قىلىدىغانلارغا كەلسەك، شەكسىزكى، بىز ئۆزلىرىنى ئىسلاھ قىلغۇچىلارنىڭ ئەجرىنى ھەرگىز بىكار قىلىۋەتمەيمىز ⑦ [170].

① ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە يەھۇدىيلارنى تۈرلۈك گۇرۇھلارغا بۆلگەنلىكىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياخشىلىرىنىڭمۇ بارلىقىنى تىلغا ئالدى. ئاندىن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى تاشلاپ، ئاللاھ تەرەپكە قايتىشى ئۈچۈن باياشاتچىلىق ھەم قاتتىقچىلىقتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئۇسۇل بىلەن سىنىغانلىقىنى بايان قىلدى.

② "خَلْفٌ" لامنىڭ زەۋرى بىلەن كەلسە، سالىھ ياخشى ئەۋلاد دېگەن مەنىنى؛ ئەگەر بۇ ئايەتتىكىدەك ﴿خَلْفٌ﴾ لام ساكىنلىق كەلسە، يامان يارامسىز ئەۋلاد دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

③ ﴿الْأَدْنَىٰ﴾ نى "دۇنيا" (يېقىن، دۇنيا) دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان دەپ ئالغاندا، ئۇلار دۇنيانىڭ پۇل - مېلىنى ئالىدۇ دېگەن بولىدۇ؛ ئەگەر ئۇنى "دُنْيَا" (پەسلىك، چاكىنلىق، ئەرزىمەس) دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان دەپ ئالغاندا، ئۇلار ئەرزىمەس پۇل - مالنى ئالىدۇ دېگەن بولىدۇ. دېمەك ھەر ئىككى ئۇقۇمدىن ئۇلارنىڭ مال - دۇنياغا نە قەدەر ھېرىسمەنلىكى ئايان بولىدۇ.

④ يەنى ئۇلار شۇ قەدەر دۇنياپەرەس بولۇپ تۇرۇپمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ مەغپىرىتىنى ئۈمىد قىلىدۇ. بۈگۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

⑤ شۇنداق ۋەدە ئېلىنغان تۇرسىمۇ، ئۇلار يەنە ئاللاھقا يالغاننى چاپلاشتىن، يەنى ئاللاھ نامىدىن يالغاننى سۆزلەشتىن ۋاز كەچمەيدۇ. مەسىلەن: يۇقىرىدا ئۆتكەندەك «ئاللاھ بىزنى ئەپۇ قىلىدۇ» دەپ جۆيلۈيدۇ.

⑥ ﴿دَرَسُوا﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى ئۆچۈرۈۋەتتى دېگەن بولىدۇ. مەسىلەن: ئەرەب تىلىدا "دَرَسَتِ الرِّيحُ الْكُفْرَ" (شامال

قەدەم ئىزلىرىنى ئۆچۈرۈۋەتتى) دەپ ئىشلىتىلدى. ئۇنداق بولغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى، ئۇلار تەۋراتتىكى مەزمۇنلارنى ئۆچۈرۈۋەتكەن ئىدى يەنى ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشنى تەرك ئەتكەن ئىدى، دېگەن بولىدۇ.

⑦ ئەنە شۇ كىشىلەر ئىچىدىن تەقۋالىق يولنى تاللىغانلار، كىتابنى (يەنى ئەسلىي تەۋراتنى) مەھكەم تۇتقانلار، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان ئېيتقانلار، ناماز ئوقۇغانلار ۋە ئۆزلىرىنى ئىسلاھ قىلغانلارنىڭ ئەجرىنى ئاللاھ تائالا بىكار قىلىۋەتمەيدۇ. بۇ ئايەتتە تەقۋادار بولغان، كىتابنى مەھكەم تۇتقان ۋە نامازغا ئەھمىيەت بەرگەن ئەھلى كىتابقا (خۇسۇسەن جۈملىنىڭ سىياقىدىن قارىغاندا يەھۇدىيلارغا) ئاخىرەتتە ئەجر بېرىلىدىغانلىقى ھەققىدە خۇش خەۋەر بېرىلگەن. بۇنىڭدىن مەقسەت شۇكى، ئۇلار مۇسۇلمان بولۇشى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈشى كېرەك. چۈنكى بۇنىڭدىن كېيىن ئاخىر زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەد مۇستاپا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئىمان كەلتۈرمەستىن ئاخىرەتتە نىجات تېپىش مۇمكىن ئەمەس.

* وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿٧٢﴾

ئۆز ۋاقتىدا بىز تۇر تېغىنى (قومۇرۇپ كېلىپ) ئۇلارنىڭ ئۈستىگە سايىۋەندەك تىكلەنگەن ئىدۇق، ئۇلار تاغ ئۈستىمىزگە چۈشۈپ كېتىدىغان بولدى دەپ ئويلىدى. (ئۇلارغا ئېيتتۇقكى) «تەقۋادار بولۇشۇڭلار ئۈچۈن بىز سىلەرگە بەرگەن (كىتاب تەۋرات)نى مەھكەم تۇتۇڭلار، ئۈنىڭدىكى ئەھكاملارنى ئېسىڭلاردا ساقلاڭلار (يەنى ئۇلارغا ئەمەل قىلىڭلار)» ① [171]. ئۆز ۋاقتىدا رەببىڭ ئادەم بالىلىرىنى (يەنى نەسلىنى) ئۇلارنىڭ (ئاتىلىرىنىڭ) پۇشتىدىن چىقاردى ۋە ئۇلارنى ئۆزلىرىگە گۇۋاھ قىلىپ: «مەن سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئەمەسمۇ؟» دېدى (يەنى ئاللاھ ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ رەببى ئىكەنلىكىگە ۋە بىرلىكىگە ئادەم بالىلىرىنى ئىقرار قىلدۇردى، ئۇلار ئىقرار قىلىپ بۇنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى) ②. ئۇلار: «ھەئە، (ئەلۋەتتە سەن بىزنىڭ رەببىمىزسەن) بىز گۇۋاھلىق بەردۇق» دېگەن ئىدى. بۇنداق قىلىشىمىز (يەنى ئۇلارنى گۇۋاھلىق بەرگۈزگەنلىكىمىز) قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ: «بىز بۇنىڭدىن غەپلەتتە قالغان ئىكەنمىز» دېمەسلىكى،

① بۇ ۋەقە ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا تەۋراتنى ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۇلارغا ئاڭلاتقان ۋاقىتتا يۈز بەرگەن بولۇپ، ئۇلار ئادىتى بويىچە تەۋراتقا ئەمەل قىلىشتىن باش تارتقان ئىدى. دەل شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئۈستىگە تاغنى سايىۋەندەك تىكلەيدى. ئۇلار تاغنىڭ ئۈستىلىرىگە چۈشۈپ يەنجىلىپ كېتىشلىرىدىن قورقۇپ، تەۋراتقا ئەمەل قىلىشقا ۋەدە بەردى. بەزى مۇپەسسەسلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنىڭ ئۈستىگە تاغنى تىكلەش ئۇلارنىڭ تەلپى بويىچە بولغان، ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار: ئاللاھ تائالا تاغنى ئۈستىمىزگە كەلتۈرۈپ كۆرسەتمىگىچە تەۋراتقا ئىمان كەلتۈرمەيمىز، دەپ تەلپ قىلغان. لېكىن ئاۋۋالقى تەپسىر ئەڭ توغرىدۇر. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر. بۇ يەردە پەقەت تاغ تىلغا ئېلىنغان، ئەمما ئىلگىرى بۇ ۋەقە تىلغا ئېلىنغان سۈرە بەقەرەنىڭ 63 - ۋە 93 - ئايەتلىرىدە بۇ تاغنىڭ ئىسمى تۇر تېغى دېيىلگەن.

② بۇ ئەلەستۇ ئەھدىسى دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئۇ ﴿الْكِتَابِ بِرَبِّكُمْ﴾ كەلىمىسىدىن تەركىپ تاپقان. بۇ ئۆز ۋاقتىدا ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ پۇشتىدىن دۇنياغا كېلىدىغان بارلىق ئەۋلادلاردىن ئېلىنغان ئەھدە ئىدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى بىر سەھىھ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: ئاللاھ تائالا ئەرەپات كۈنى نەئمان دېگەن جايدا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇشتىدىن ئەھدە (مىساق) ئالدى. ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇشتىدىن يارىتىلدىغان بارلىق ئەۋلادلىرىنى چىقاردى ۋە ئۇلارنى ئۆزىنىڭ ئالدىغا يايىدى، ئاندىن ئۇلارغا خىتاپ قىلىپ: ﴿الْكِتَابِ بِرَبِّكُمْ﴾ «مەن سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئەمەسمۇ؟» دېدى. ئۇلار: «ھەئە، سەن بىزنىڭ رەببىمىزسەن» دەپ گۇۋاھلىق بەردى. (مۇسنەدى ئەھمەد، 1 - توم، 272 - بەت، ئەلھاكىم 2 - توم، 544 - بەت، ئىمام زەھەبى سەھىھ دەپ قارىغان ھەدىس) ئىمام شەۋكانى: بۇ ھەدىسنىڭ رىۋايىتىچىلىرىدە مەسلە يوق، دېگەن. (فەتھۇلقەدىر) ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: «بۇ نەسىل ئالەمى دەپ ئاتىلىدۇ. ئايەتنىڭ بۇ تەپسىرى ئەڭ توغرا ھەم ئۆزگەرمەس ھەقىقەت بولۇپ، ئۇنىڭدىن بۇرۇلۇش ياكى باشقا بىر چۈشەنچىنى قوبۇل قىلىش توغرا ئەمەس، چۈنكى بۇ ھەقىقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا

مەنسۇپ قىلىنىپ بايان قىلىنغان ۋە ئۇ ساھابىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن ئېلىنغان بولۇپ، ئۇنى مەجاز (كۆچمە مەنىدە) دەپ چۈشىنىشمۇ توغرا ئەمەس. «ئاللاھ تائالانىڭ رەب ئىكەنلىكىگە بېرىلگەن بۇ گۇۋاھلىق ھەربىر ئىنساننىڭ تەبىئىتىدە ئەزەلدىن مەۋجۇتتۇر. بۇ ئۇقۇمنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە مۇنداق بايان قىلغان: «ھەر قانداق بالا فىترەت ئۈستىدە (باشقا بىر ئاڭ بولمىغان) دىننى تونۇش تەبىئىتى بىلەن تۇغۇلغان بولىدۇ، خۇددى ھەرقانداق ھايۋان بالىسى يېڭى تۇغۇلغاندا، ئەزالىرى ساق - سالامەت، قۇلاق - بۇرۇنلىرى كېسىلمىگەن ئەيىبسىز تۇغۇلغىنىدەك. ئۇ بالىنى ئاتا - ئانىسى يا يەھۇدىي يا خرىستىئان يا ئاتەشپەرەس قىلىپ چوڭ قىلىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 1358 - ھەدىس، ۋە سەھىھ مۇسلىم 2658 - ھەدىس)

ئىمام مۇسلىم تەرىپىدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىس قۇددۇسىدا ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: «شۈبھىسىزكى مەن بەندىلىرىمنى فىترەت ئۈستىدە (دىننى تونۇش تەبىئىتى بىلەن) ياراتتىم، ئاندىن شەيتان كېلىپ ئۇلارنى ئۇ فىترەتتىن (يەنى دىندىن) چىقاردى ۋە ئۇلارغا مەن ھالال قىلغان نەرسىلەرنى ھارام قىلدۇردى.» (سەھىھ مۇسلىم 2865 - ھەدىس) مانا بۇ فىترەت (دىن) ئىنسان تەبىئىتىدە ئەسلىدىنلا بار بولغان تۇغما ئېتىقاتتۇر، مانا بۇ ئاللاھ چۈشۈرگەن شەرىئەت ۋە ئاللاھنى يىگانە پەرۋەردىگار دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان تەۋھىتتۇر. بۇ ئېتىقاد ھازىر ئىسلام دىنى شەكىلدە ساقلانغان بولۇپ، قىيامەتكە قەدەر مەۋجۇتتۇر.

أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٣﴾ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٤﴾
وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٧٥﴾

ياكى «ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئىلگىرى (ساخا بۇتلارنى) شېرىك كەلتۈرگەن ئىكەن، بىزنىڭ پەقەت ئۇلارنىڭ ئەۋلادى بولۇپ قالغانلا يېرىمىز بار (يەنى بىزنىڭ ئۆزۈمىز بار) گۇمراھلارنىڭ قىلمىشى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟» دېمەسلىكى ئۈچۈندۇر ① [173-172]. ئۇلارنىڭ (چوڭقۇر ئويلىنىپ كۇفرىدىن) قايتىشى ئۈچۈن ئايەتلىرىمىزنى مۇشۇنداق تەپسىلىي بايان قىلىمىز [174]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارغا (يەھۇدىيلارغا) شۇنداق بىر ئادەمنىڭ قىسسسىنى ئوقۇپ بەرگىنىكى، ئۇ ئادەمگە ئايەتلىرىمىزنى بەرگەن ئىدۇق (يەنى كىتابۇللاھنىڭ بەزى ئىلىملىرىنى ئۆگەتكەن ئىدۇق). ئۇ ئايەتلىرىمىزدىن ئۆزىنى تارتىۋىدى، شەيتان ئۇنى ئۆزىگە ئەگەشتۈرۈۋالدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئازغۇنلاردىن بولۇپ كەتتى ② [175].

① يەنى بىزنىڭ سىلەردىن ئەھدە ئالغانلىقىمىز ۋە سىلەرنى رەب ئىكەنلىكىمىزگە گۇۋاھلىق بەرگۈزگەنلىكىمىز قىيامەت كۈنى سىلەرنىڭ «بىز بۇنىڭدىن غەپلەتتە قالغان ئىكەنمىز» دېمەسلىكىڭلار ئۈچۈن ياكى «ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئىلگىرى (ساخا بۇتلارنى) شېرىك كەلتۈرۈپ كەلگەن ئىكەن» دەپ ئۆزرە بايان قىلالماسلىقىڭلار ئۈچۈندۇر. بۇنداق ئۆزرە قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ.

② بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ مىسالنى ئاللاھنىڭ كالىمىدىن ئىلىم ھاسىل قىلغان، لېكىن كېيىن مال - دۇنيا ۋە شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ گۇمراھ بولۇپ كەتكەن مۇئەييەن بىر شەخس بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايدۇ. ئەمما بۇ شەخسنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ھەققىدە ھېچبىر ئىشەنچلىك ھەدىس كەلمىگەن. شۇڭا ئۇ شەخسنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە باش قاتۇرۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. بۇ بىر ئومۇمىي ھۆكۈمدۇر. بۇ خىل خاراكتېردىكى كىشىلەر ھەر دەۋردە كۆرۈلىدۇ، مەزكۇر سۈپەتكە ئىگە ھەرقانداق كىشى مەزكۇر ئايەتنىڭ ھۆكۈمىگە چۈشىدۇ.

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثَ أَوْ تَتَرَّكَهُ يَلْهَثَ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصِصْ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٧٦﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسُهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿٧٧﴾ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدَىٰ وَمَنْ يُضِلِّ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٧٨﴾ وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۗ

ئەگەر بىز خالىساق، بۇ ئايەتلەر بىلەن ئۇنىڭ دەرىجىسىنى كۆتۈرەتتۇق، لېكىن ئۇ دۇنياغا بېرىلىپ كەتتى، نەپسى خاھىشىغا بويسۇندى. ئۇ گويا بىر ئىتقا ئوخشايدۇكى، ئۇنى قوغلىۋەتسەڭمۇ تىلىنى چىقىرىپ ھاسىرايدۇ، قوغلىۋەتسەڭمۇ تىلىنى چىقىرىپ ھاسىرايدۇ، بۇ بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ئەنە شۇ قەۋمنىڭ مىسالىدۇر. ①، قەۋمنىڭ ئويلاپ بېقىشى ئۈچۈن، بۇ قىسىمنى سۆزلەپ بەرگىن ② [176]. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلىپ ئۆزلىرىگە زىيان سالغان قەۋمنىڭ مىسالى نېمىدېگەن يامان! [177] ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلسا، ھىدايەت تاپقۇچى ئاشۇدۇر، ئاللاھ كىمنى گۇمراھ قىلسا، (ھەقىقىي) زىيان تارتقۇچىلار ئەنە شۇلاردۇر ③ [178]. شەك - شۈبھىسىزكى، جىنلاردىن ۋە ئىنسانلاردىن نۇرغۇنلىرىنى دوزاخ ئۈچۈن ياراتتۇق ④.

① "لَهْثٌ" چارچاپ ياكى ئۇسساپ كەتكەنلىكتىن ياكى باشقا بىر سەۋەبتىن تىلىنى سىرتقا چىقىرىپ ھاسىراش دېگەن مەنىدە. ئىتنىڭ بىر ئادىتى شۇكى، ئۇنى قوغلىۋەتسەڭمۇ ياكى ئۆز ھالىغا قويساڭمۇ تىلىنى چىقىرىپ ھاسىراشتىن ئۆزىنى تارتمايدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر ئادىتى ئۇ ئاچ ياكى توق بولسۇن، ساق ياكى كېسەل بولسۇن، كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولسۇن ھەر ھالەتتە تىلىنى سىرتقا چىقىرىپ تۇرىدۇ. مانا بۇ مال - دۇنياغا دۈم چۈشكەن، پۇل - مالدىن باشقا غېمى يوق، نەسەھەت قىلساڭمۇ ياكى قىلمىساڭمۇ ئۆزگەرمەي، بىر ھالەتتە تۇرىدىغان ئادەمنىڭ مىسالىدۇر.

② يەنى قەۋمنىڭ تەپەككۈر قىلىشى ئۈچۈن، مەزكۇر سۈپەتلىك كىشىلەردىن ئىبىرەت ئېلىپ، گۇمراھلىقتىن ساقلىنىشى ۋە ھەقنى قوبۇل قىلىشى ئۈچۈن، بۇ قىسىمنى ئۇلارغا سۆزلەپ بەرگىن.

③ بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادە قانۇنىيىتىنىڭ بايانى بولۇپ، ئىلگىرى ئىككى - ئۈچ قېتىم ئىزاھلاندى.

④ بۇ تەقدىر بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. يەنى ئاللاھ تائالا ھەر ئىنسان ۋە جىننىڭ دۇنياغا كەلگەندە ياخشىلىق ياكى يامانلىقتىن نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى ئالدىن بىلگەچكە، شۇنداق يېزىپ قويغان. بۇ يەردە شۇنداق دوزىخىلار تىلغا ئېلىندىكى، ئۇلارنىڭ دوزاخقا ئېلىپ بارىدىغان ئىشلارنى قىلىدىغانلىقىنى ئاللاھ تائالا ئەزەلدىن بىلەتتى. تۆۋەندە ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنىپ، دېيىلدىكى، كىمدە مەزكۇر سۈپەتلەر يۇقىرىدىكى شەكىلدە تېپىلىدىكەن، بىلىڭلاركى، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى يامان بولغۇسى.

لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْعَافُونَ ﴿١٧٩﴾
 وَ لِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

ئۇلار دىللىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (ھەقىقىي) چۈشەنمەيدۇ. ئۇلار كۆزلىرى بولغان بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ دەلىللىرىنى) كۆرمەيدۇ. ئۇلار قۇلاقلىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىبىرەت ئېلىپ) تىگىشمايدۇ. ئۇلار گويا ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ھايۋاندىنمۇ بەتتەر گۇمراھتۇر^①، ئەنە شۇلار غاپپىلاردۇر [179]. ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بار، شۇڭا، سىلەر ئاللاھنى شۇ ئىسىملار بىلەن چاقىرىڭلار^②، ئاللاھنىڭ ئىسىملىرى ھەقىقىدە (توغرا يولدىن) چەتنەپ كەتكەنلەرنى تەرك ئېتىڭلار (ئۇلار بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن)^③، ئۇلار قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى (ئاخىرەتتە) تارتىدۇ [180].

① يەنى ئاللاھ تائالانىڭ دىل، كۆز، قۇلاق قاتارلىق ئەزالارنى ئىنسانغا ئاتا قىلىشىدىكى سەۋەب، ئىنساننىڭ بۇ ئەزالاردىن پايدىلىنىپ، ئۆز رەببىنى تونۇشى، ئۇنىڭ مۆجىزىلىرىنى كۆرۈشى، ھەق سۆزگە دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىشى ئۈچۈندۇر. كىمكى بۇ ئەزالارنى ھەقىقەتنى تونۇشقا ئىشلەتمىسە، ئۇ گويا بۇلاردىن پايدىلىنالمىغاندەكلا بىر ئىش بولىدۇ، پايدا ئالالماسلىقتا ئۇلار ھايۋانلارغا ئوخشايدۇ، ھەتتا ئۇلار ھايۋاندىنمۇ بەتتەر گۇمراھتۇر. ھايۋانمۇ ئۆزىگە پايدىلىق ياكى زىيانلىق بولغان نەرسىلەرنى ئازراق بولسىمۇ، ھېس قىلىدۇ، پايدىلىق نەرسىلەردىن پايدىلىنىدۇ، زىيانلىق نەرسىلەردىن ساقلىنىدۇ. لېكىن ئاللاھ كۆرسەتكەن يولدىن يۈز ئۆرگەنلەردە بۇنداق ئىقتىدار يوق بولۇپ كېتىدۇ، ئۇلار نېمىنىڭ پايدىلىق، نېمىنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئايرىيالمايدۇ. شۇڭا كېيىنكى ئايەتتە ئۇلار غاپپىل دەپمۇ ئاتالدى.

② ﴿ الْحُسْنَىٰ ﴾ بولسا " أَحْسَنُ " دېگەن سۆزنىڭ چىشى جىنس شەكلى بولۇپ، گۈزەل دېگەن مەنىدە. ئاللاھ تائالانىڭ بۇ گۈزەل ئىسىملىرى ئارقىلىق ئۇنىڭ باشقا سۈپەتلىرى، ئۇلۇغلىقى، كاتتىلىقى، قۇدرىتى ۋە بۈيۈكلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. سەھىھ ھەدىسلەردە بۇ گۈزەل ئىسىملارنىڭ 99 ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئاللاھ تائالانىڭ 99 گۈزەل ئىسمى بار. كىمكى ئۇ ئىسىملارنى (ساۋاب ئۈمىد قىلىپ) سانىسا، ئۇ جەننەتكە كىرىدۇ. ئاللاھ تائالا تاقىتۇر، تاقىنى ياخشى كۆرىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 6410 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2677 - ھەدىس) ئۇ ئىسىملارنى سانىسا دېگەننىڭ مەنىسى، ئۇلارغا ئىمان كەلتۈرسە، ئۇلارنى بەرىكەت تىلەش يۈزىسىدىن ئىخلاص بىلەن ئوقۇسا، ساۋاب ئۈمىد قىلىپ يادلىسا، مەنىلىرىنى چۈشۈنۈپ، شۇنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئەمەل قىلسا، جەننەتكە كىرىدۇ، دېمەكتۇر. (مىشكاتنىڭ شەرھىسى مىرقاتتىن ئېلىندى) بەزى ھەدىسلەردە بۇ 99 ئىسىم بىر - بىرلەپ زىكىر قىلىنغان. لېكىن بۇ ھەدىسلەر زەئىپ دەپ قارىلىدۇ. چۈنكى، ئۆلىمالار ئۇ ئىسىملارنى رىۋايەتچىلەرنىڭ ھەدىسكە قوشۇپ قويغان قوشۇمچىلىرىدىن ئىبارەت، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسىنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس، دەپ قارايدۇ. ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالانىڭ گۈزەل ئىسىملىرى 99 ئىسىم بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپتۇر. (ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدىر)

③ " إِحَادٌ " نىڭ مەنىسى ھەقتىن چەتنەش، دىندىن يۈز ئۆرۈش دېمەكتۇر. " لَكُدٌ " «لەھەت» دېگەن سۆزمۇ " إِحَادٌ " تىن كېلىپ چىققان بولۇپ، قەبرىنىڭ ئىچكى قىسمى دېگەن مەنىدە. دىندا ھەقىقەتتىن

چەتنەش دېگەن ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلىقىنى ئىنكار قىلىش، دەھرىيلىك قىلىش، ھەقنى قويۇپ، گۇمراھلىقنى تاللاش دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرى توغرىسىدا ھەقتىن چەتنەپ كېتىشنىڭ بىر نەچچە خىل شەكىللىرى بار: 1 - ئاللاھ تائالانىڭ ئىسىملىرىنى ئۆزگەرتىش. يەنى مۇشرىكلارنىڭ قىلمىشىدەك، ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ زاتىغا بولغان «ئاللاھ» دېگەن ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ، ئۆزلىرىنىڭ بىر بۇتنىڭ نامىنى لات دەپ ئاتىغان، يەنە ئاللاھنىڭ ئىسمى - سۈپەتلىرىدىن بولغان ئەزىز دېگەن ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ، يەنە بىر بۇتنىڭ نامىنى ئۇزۇن دەپ قويغان. 2 - ئاللاھ تائالا بۇيرىمىغان تۇرسىمۇ ئۇنىڭ ئىسىملىرىغا خالىغانچە باشقا ئىسىملارنى قوشۇۋېلىش. 3 - ئۇنىڭ ئىسمى - سۈپەتلىرىنى كېمەيتىۋېتىش. مەسىلەن: ئاللاھ تائالانى بىر ئىسىم - سۈپەت بىلەنلا ئاتا، باشقا سۈپەتلىرى بىلەن ئاتاش ۋە چاقىرىشنى توغرا دەپ قارىماسلىق. (فەتھۇلقەدىر) ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمى - سۈپەتلىرىدە ھەقتىن چەتنەشنىڭ يەنە بىر شەكلى، ئۇلارنىڭ مەنىلىرىنى بۇرمىلىماق، ئوخشاتماق ياكى ئەمەلدىن قالدۇرماق قاتارلىقلار. (ئەيسە تەپسىر) مەزكۇر قىلمىشلار گۇمراھ پىرقىلەرنىڭ تۇتقان يولىدۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئىسمى - سۈپەتلىرىدە ھەقتىن چەتنەپ كەتكەنلەرنىڭ ھەممىنى تەرك ئېتىشكە يەنى ئۇلاردىن يىراق تۇرۇشقا ئەمر قىلدى.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمَلِّ لَهُمْ إِنَّا كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾ أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَإِنْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾

بىز ياراتقان ئۈمەتلەر ئىچىدە ھەق يولغا دەۋەت قىلىدىغان ۋە شۇ ھەق بىلەن ئادىللىق قىلىدىغان بىر ئۈمەت بار [181]. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارغا كەلسەك، ئۇلارنى تۇيدۇرماستىن، ئاستا - ئاستا ھالەتكە يېقىنلاشتۇرىمىز [182]. ئۇلارغا مۆھلەت بېرىمەن، مېنىڭ تەدبىرىم ھەقىقەتەن پۇختىدۇر ① [183]. ئۇلار ئۆزىنىڭ ھەمراھى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) دا ھېچبىر مەجنۇنلۇق يوقلۇقىنى ئويلىمىدۇ؟ ئۇ پەقەت ئويۇنچۇق بىر ئاگاھلاندىرغۇچىدۇر ② [184]. ئۇلار ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ سەلتەنتى ئۈستىدە، ئاللاھنىڭ ياراتقان مەخلۇقاتلىرى ئۈستىدە، ئۆزلىرىنىڭ ئەجلى يېقىنلىشىپ قالغانلىقىنىڭ مۇمكىنلىكى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەيدۇ؟ ③ ئۇلار (كالا مۇلاھ ئىكەنلىكى شۇنچە روشەن بولغان) قۇرئاندىن باشقا يەنە قايسى سۆزگە ئىشىنىدۇ؟ ④ [185]

① مانا بۇ ئاللاھ تائالانىڭ شەخسلەر ۋە قەۋملەرنى سىناش ئۈچۈن بېرىدىغان مۆھلەتنى ۋە ئاستا - ئاستا ھالەتكە يېقىنلاشتۇرۇش تەدبىرىدۇر. ئاللاھ تائالا جازالاشنى ئىرادە قىلغان چاغدا ھېچكىم ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ تەدبىرى ناھايىتى پۇختىدۇر.

② بۇ يەردە ﴿صَاحِبٍ﴾ (ھەمرا) دېگەن سۆز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك زاتىنى كۆرسىتىدۇ. مۇشۇرىكلار ئۇنى بەزىدە سېھىرگەر، بەزىدە مەجنۇن (ئاللاھتىن پاناھلىق تىلەيمىز) دەپ بىلجىرلايتتى. بۇ يەردە ئۇلارغا دېيىلدىكى، مانا بۇ سىلەرنىڭ تەپەككۈر قىلمىغانلىقىڭلارنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئۇ بولسا، بىزنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىمىزنى يەتكۈزىدىغان، ھەقتىن غەپلەتتە قالغانلارنى، ھەقىقەتتىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنى ئاگاھلاندىرىدىغان پەيغەمبىرىمىزدۇر.

③ يەنى ئەگەر ئۇلار بۇ ھەقتە پىكىر يۈرگۈزگەن بولسا، ئاللاھ تائالاغا ئىمان ئېيتسۇن! ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىشەنسۇن! ئۇنىڭ ئەمرىگە بويسۇنسۇن! ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلەردىن ئۆزىنى تارتسۇن! كاپىر پېتى ئۆلۈپ كېتىشتىن ساقلانسۇن!

④ ﴿حَدِيثٍ﴾ دېگەن سۆزدىن بۇ يەردە قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلدى. يەنى ئەگەر ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاگاھلاندىرۇشلىرىغا ۋە قۇرئان كەرىمگە ئىشەنمىسە، قۇرئاندىن كېيىن يەنە نېمىگە ئىشىنىدۇ؟ قۇرئاندىن باشقا ئاللاھ نازىل قىلغان ۋە ئۇلارنى ئاگاھلاندىرىدىغان يەنە نېمە بار؟

مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً يَسْعَاءُ كَأَنَّكَ كَافٍ فِي عَظْمِهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

ئاللاھ ئازدۇرغان كىشىنى ھىدايەت قىلغۇچى بولمايدۇ، ئاللاھ ئۇلارنى گۇمراھلىقىدا تېخىرقاپ يۈرگەن ھالدا قويۇپ بېرىدۇ [186]. (ئى پەيغەمبەر! مەككىلىك كاپىرلار) سەندىن قىيامەت ① توغرىلىق «ئۇنىڭ يۈز بېرىدىغان ۋاقتى قاچان» ② دەپ سورىدۇ. ئېيتقىنىكى، «ئۇنىڭ ئىسمى پەقەت رەببىمنىڭ دەرگاھىدۇر» ③، ئۇنى ۋاقتى كەلگەندە پەقەت رەببىملا مەيدانغا چىقىرىدۇ، ئۇ ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا ئېغىر (بىر ۋەقە) بولىدۇ ④. ئۇنىڭ پەقەت تۇيۇقسىزلا كېلىدۇ». ئۇلار گۇيا سەن قىيامەت بىلەن ناھايىتى تونۇشتەك ⑤، ئۇنى سەندىن سورىشىدۇ. ئېيتقىنىكى، «ئۇنىڭ ئىسمى پەقەت ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر، لېكىن كىشىلەرنىڭ تولىسى ئۇنى (يەنى ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ مەخپىي بولۇشىدىكى سەۋەبىنى) بىلمەيدۇ [187].

① ﴿السَّاعَةُ﴾ سائەت، دەققە، كۆز يۇمۇپ ئاچقىچە بولغان ۋاقت دېمەكتۇر. قىيامەتنى سائەت دەپ ئاتاشنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇ شۇ قەدەر تۇيۇقسىز كېلىدۇكى، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە پۈتۈن كائىنات كۆمپەيكۈم بولۇپ كېتىدۇ ياكى قىيامەت تېز سۈرئەتتە كېلىدىغانلىقى ئۈچۈن سائەت دەپ ئاتالغان.

② "أَرْسِي، يُرْسِي" دېگەن ۋۇجۇدقا كېلىش ۋە يۈز بېرىش دېگەن مەنىدە. ﴿مُرْسَاهَا﴾ ئۇنىڭ يۈز بېرىدىغان ۋاقتى دېگەن بولىدۇ، يەنى قىيامەت قاچان يۈز بېرىدۇ؟ دەپ سورىدۇ.

③ يەنى ئۇنىڭ قاچان مەيدانغا كېلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئىسمى ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچقانداق بىر پەيغەمبەر ياكى پەرىشتە بىلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۆزى ئۇنى ۋاقتى كەلگەندە مەيدانغا كەلتۈرىدۇ.

④ ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى، قىيامەتنىڭ ۋاقتىنى بىلىش ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكىلەرگە ئېغىر كېلىدۇ. چۈنكى ئۇ مەخپىيىدۇر، ھەر قانداق مەخپىي نەرسە دىللارغا ئېغىر كېلىدۇ.

⑤ ﴿حَقِّي﴾ دېگەن كۆپ سوئال سوراپ ۋە تەكشۈرۈپ بىلگۈچى، ئالىم، مۇتەخەسسس، پۇختا بىلگۈچى دېگەن مەنىدە. يەنى ئۇلار سەندىن، خۇددى سەن رەببىڭدىن قىيامەت ھەققىدە كۆپ سوئال سوراپ ئۇنىڭ ۋاقتىنى ئېنىق بىلىۋالغاندەك، سورىشىدۇ.

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتَ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ * هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبِّهَا لِيَنْبِئَهَا بِالْحَقِّ لِيَكُونَ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «ئاللاھنىڭ خالىغىنىدىن باشقا، ئۆزۈمگە پايدا يەتكۈزۈش، ئۆزۈمنى زىياندىن توسۇپ قىلىش مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ (قىيامەتنىڭ قاچان بولۇشىنى قانداقمۇ بىلەي؟). ئەگەر مەن غەيبىنى بىلىدىغان بولسام، نۇرغۇن مەنپەئەتكە ئېرىشىۋالغان بولاتتىم، زىيان - زەخمەتكىمۇ ئۇچرىمىغان بولاتتىم (لېكىن مەن غەيبىنى بىلمەيمەن، شۇڭا ماڭا تەقدىر قىلىنغان ياخشىلىق ۋە يامانلىق يېتىپ تۇرىدۇ). مەن پەقەت ئىمان ئېيتىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئاگاھلاندىرغۇچى ۋە خۇش خەۋەر بەرگۈچى (قىلىپ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن)» ① [188]. ئۇ سىلەرنى بىر جاندىن (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن) ياراتقان ②، ئۇنىڭ ئۇنىسى - ئۆلپەت ئېلىشى ئۈچۈن ③، ئايالىنى ئۇنىڭ ئۆز تىپىدىن ياراتقان ④ زاتتۇر. ئۇ ئايالى بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن ⑤، ئايالى يېنىككەنە قورساق كۆتۈرۈپ ئېغىر بوي يۈردى ⑥، ئۇ (بالىنىڭ قورساققا ئۆسۈپ چۈشىشى بىلەن) ئېغىرلاشقاندىن كېيىن، (ئەر - ئايال) ئىككىلەن رەببى ئاللاھقا: «ئەگەر بىزگە (ئەزالىرى) بېجىرىم پەرزەنت ئاتا قىلساڭ، ئەلۋەتتە (نېمىتىڭگە) شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز» ⑦ دەپ دۇئا قىلدى [189].

① بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ۋە غەيبىنى بىلگۈچى پەقەت ئاللاھ تائالا ئىكەنلىكىنى ناھايىتى ئېنىق بايان قىلىپ بېرىدۇ. شۇنداق تۇرسىمۇ، بىر قىسىم بىدئەتچىلەر جاھىللىقى ھەم چەكتىن ئاشقانلىقى سەۋەبلىك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى غەيبىنى بىلىدۇ دەپ بىلجىرلايدۇ. ھالبۇكى، بەزى غازاتلاردا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك چىشلىرى سۇندۇرۇلغان، مۇبارەك يۈزلىرى زەخمىلەنگەن، ھەتتا ئۇ «ئۆز پەيغەمبىرىنى زەخمىلەندۈرگەن قەۋم قانداقمۇ نىجات تاپار؟» دەپ كەتكەن ئىدى. بۇنداق ۋەقەلەر ھەدىس كىتابلىرىدا كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن: ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا تۆھمەت چاپلانغان چاغدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پۈتۈن بىر ئاي ناھايىتى غەمكىن ۋە قاتتىق بىئارام يۈرگەن ئىدى. بىر يەھۇدىي ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى تاماققا تەكلىپ قىلىپ، زەھەرلەنگەن گۆشنى ئالدىغا قويغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى بىلمەستىن ئاغزىغا سالغان ئىدى. ساھابىلەردىن بىرى شۇ گۆشنى يېگەنلىك سەۋەبىدىن ئۆلۈپ كەتكەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە شۇ زەھەرنىڭ تەسىرىدىن بولغان دەرتنى تارتىپ ياشىغان ئىدى. بۇنىڭغا ئوخشاش كۆپلىگەن ۋەقەلەردىن ئايان بولىدىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا غەيبىنى بىلمەسلىكى سەۋەبىدىن ئېغىر كۈلپەت يەتكەن ۋە زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان. بۇ ۋەقەلەر قۇرئان كەرىم بايان قىلغان ﴿ئەگەر مەن غەيبىنى بىلىدىغان بولسام، نۇرغۇن ياخشىلىقلارنى ھاسىل قىلغان بولاتتىم، زىيان - زەخمەتكىمۇ ئۇچرىمىغان بولاتتىم﴾ دېگەن ھەقىقەتنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

② يەنى ئاللاھ دەسلەپتە ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ئىبارەت بىر جاندىن سىلەر ئىنسانلارنى ياراتقان زاتتۇر. شۇڭا ئادەم ئەلەيھىسسالام تۇنجى ئىنسان ۋە ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

③ يەنى بەھرە ئېلىشى، يېقىنچىلىق ھاسىل قىلىشى ۋە ھۇزۇرلىنىشى ئۈچۈن. چۈنكى، ھەر بىر مەخلۇق ئۆزىنىڭ تىپى بىلەنلا ھەقىقىي رەۋىشتە يېقىنچىلىق ھاسىل قىلالايدۇ، ئۇنىسى - ئۆلپەت ئالالايدۇ ۋە

ھۇزۇرلىنالايدۇ، ئۆز تىپىدىن بولۇش مېھىر - مۇھەببەت ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ، ئۇ يېقىنچىلىقسىز ھاسىل بولمايدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ ئاياللار بىلەن ئۇنىسى - ئۈلپەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تىپىڭلاردىن ياراتقانلىقى، ئاراڭلاردا (يەنى ئەر - خوتۇن ئارىسىدا) مېھىر - مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللاھنىڭ (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر ﴾. (سۈرە رۇم 21 - ئايەت) يەنى ئاللاھ تائالا ئەر - ئاياللارنىڭ تەبىئىتىدە بىر - بىرىگە مېھىر - مۇھەببەت، مايىللىق ۋە جەلپكارلىقنى ئورناتتى، بۇ تەبىئىي مېھىر - مۇھەببەت پەقەت بىر جۈپ بولۇپ ياشاش بىلەنلا ئەمەلگە ئاشىدۇ ھەمدە بىر - بىرىدىن ئۇنىسى - ئۈلپەت ئالىدۇ ۋە يېقىنچىلىق ھاسىل قىلىدۇ. شۇڭا ھەممە ئېتىراپ قىلغان ھەقىقەت شۇكى، ئەر - خوتۇن ئارىسىدا بولىدىغان ئۆزئارا مېھىر - مۇھەببەت دۇنيادا باشقا ھېچكىمنىڭ ئارىسىدا بولمايدۇ.

④ بۇنىڭدا ھەۋۋا ئانا كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى بولدى. ئۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن يارىتىلدى. بۇ يەردىكى ﴿ مِثْهَا ﴾ «ئۇنىڭدىن، ئۇنىڭ ئۆز تىپىدىن» دېگەن ئالماش ئايەتتىكى ﴿ نَفْسٍ وَّاجِدَةٍ ﴾ «بىر جان» نى كۆرسىتىدۇ. (سۈرە نىسا 1 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قاراڭ)

⑤ يەنى شۇ تەرىقىدە ئىنسانلارنىڭ نەسلى داۋاملىشىپ، كۆپىيىپ ماڭدى. ئۇ ئايالى بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن ئايالى ھامىلدار بولدى.

⑥ يەنى ھامىلەنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە، ئابىمەنى ھالىتىدىن لەختە قان بولغانغا ھەتتا بىر پارچە گۆشكە ئايلانغانغا قەدەر ھامىلە ناھايىتى يەڭگىل بولىدۇ. ھامىلدار ئايال ئۇنى تۇيمايدۇ، ئېغىرلىقمۇ ھېس قىلمايدۇ.

⑦ «ئېغىرلاشقاندىن كېيىن» يەنى ھامىلە قورساققا ئاستا - ئاستا چوڭ بولۇپ، تۇغۇت يېقىنلاشقاندا دېمەكتۇر. ئومۇمەن بۇنداق ئەھۋالدا ئاتا - ئانىنىڭ قەلبىدە ئەنسىرەش ۋە خەۋپسىرەش پەيدا بولىدۇ. ئىنساننىڭ تەبىئىتى شۇكى، خەۋپ - ئەندىشىدە قالغاندا (خۇسۇسەن تولغاق ئاغرىقى تۇتقاندا) تەبىئىيلا ئاللاھ تائالاغا ئىلتىجا قىلىدۇ. شۇنداق ۋاقىتتا ئەر - خوتۇن ھەر ئىككىسى ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇپ، مۇشۇ ئۆتكەلدىن تىنچ - ئامان ئۆتكۈزسە، شۇكۈر قىلغۇچىلاردىن بولۇشقا ئەھدە قىلىدۇ.

فَلَمَّا آتَتْهُمَا صَلَاحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ أَيُّشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءَ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَلِيتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾

ئاللاھ ئۇلارغا بېجىرىم ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلىۋىدى، ئۇلار (نىڭ ئەۋلادلىرىدىن بەزىسى) ئاللاھنىڭ ئۆزلىرىگە ئاتا قىلغان نەرسىسى (پەرزەنتلىرى) ھەققىدە ئاللاھقا باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالدى ①، ئاللاھ ئۇلار شېرىك قىلغان نەرسىدىن پاكىتۇر [190]. ئۇلار ھېچ نەرسىنى يارىتالمايدىغان، (بەلكى) ئۆزلىرى يارىتىلغان نەرسىلەرنى (ئاللاھقا) شېرىك قىلىۋالامدۇ؟ [191] ئۇ نەرسىلەر چوقۇنغۇچىلىرىغا ياردەم بېرەلمەيدۇ، ئۆزلىرىگىمۇ ياردەم بېرەلمەيدۇ [192]. ئۇ نەرسىلەرنى توغرا يولغا چاقىرساڭلارمۇ، ئۇلار سىلەرگە ئەگەشمەيدۇ ②. مەيلى ئۇلارنى دەۋەت قىلىڭلار، ياكى جىم تۇرۇڭلار، بۇ ئۇلار ئۈچۈن بەربىر ئوخشاشتۇر (يەنى سىلەر قايسى ھالەتتە بولماڭلار، ئۇلار سىلەرنىڭ دەۋىتىڭلارغا جاۋاب قايتۇرۇشقا قادىر ئەمەستۇر) [193]. شۈبھىسىزكى، سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلارمۇ سىلەرگە ئوخشاشلا بەندىلەردۇر (مەخلۇقاتتۇر) ③، ئەگەر (ئۇلارنى ئىلاھ دېگەن دەۋايىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئۇلارغا دۇئا قىلىپ بېقىڭلار، ئۇلار دۇئايىڭلارنى ئىجابەت قىلىپ باقسۇن! [194].

① «شېرىك قىلىۋېلىش» دېگەنگە بالغا ئىمام بەخش، پىر بەردى، ئابدۇشەمس (قۇياشنىڭ بەندىسى)، ئابدۇئەلى (ئەلىنىڭ بەندىسى) دېگەندەك ئىسىملارنى قويۇشمۇ كىرىدۇ. دېمەك ئاللاھ بەرگەن پەرزەنتنى پالانى پىر - خوجا ۋە بۇزۇكۋارنىڭ (ئاللاھ پاناھ بەرسۇن) رەھمەت نەزىرى بىلەن قاراپ قويغانلىق سەۋەبىدىن تۇغۇلغان دەپ قاراش ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئۆزىنىڭ پىرىغا بولغان ئەقىدىسىنى ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن بىز پالانى بۇزۇكۋارنىڭ يېنىغا ياكى قەبرىسىگە بارغان، نەتىجىدە بۇ بالا تۇغۇلغان دەپ قاراش ياكى قايسىبىر ئۆلۈپ كەتكەن كىشىنىڭ نەزىرىسىنى قىلغاندىن كېيىن ياكى خوتۇنىنى بىراۋنىڭ قەبرىە بېشىغا ئاپىرىپ، ئۇ يەرگە لاتا باغلاپ قويۇپ كەلگەندىن كېيىن بۇ بالا تۇغۇلغان دەپ قاراش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرگەنلىك ھېسابلىنىدۇ. كېيىنكى ئايەتلەردە ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرگەنلەرگە رەددىيە بېرىلىدۇ.

② يەنى ئۇ نەرسىلەر سىلەرنىڭ دېگىنىڭلار بويىچە ئىش قىلمايدۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئەگەر سىلەر ئۇلاردىن ھىدايەت ۋە توغرا يول كۆرسىتىپ قويۇشنى تەلەپ قىلساڭلارمۇ، ئۇلار سىلەرنىڭ تەلپىڭلارنى قوبۇل قىلمايدۇ ھەم سىلەرگە جاۋابمۇ بەرمەيدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

③ يەنى ئۇلار ھايات ۋاقتىدا سىلەرگە ئوخشاش بەندىلەر ئىدى، ئەمما ھازىر سىلەر ئۇلاردىن كۈچلۈك، چۈنكى ئۇلار كۆرەلمەيدۇ، سىلەر كۆرەلمەيسىلەر، ئۇلار ئاڭلىيالمىدۇ، سىلەر ئاڭلىيالايسىلەر، ئۇلار ھېچنېمىنى چۈشۈنەلمەيدۇ، سىلەر چۈشۈنەلمەيسىلەر، ئۇلار جاۋاب قايتۇرالمىدۇ، سىلەر جاۋاب قايتۇرالايسىلەر. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، مۇشۇرىكلار ئۆزلىرى ھەيكەللىرىنى ياساپ، چوقۇنغان بۇتلار ئىلگىرى ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىدى، يەنى ئىنسانلار ئىدى. مەسىلەن: سەھىھۇل بۇخارىدا بايان قىلىنىشىچە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى چوقۇنغان بەش بۇت ئىلگىرى ئاللاھ تائالانىڭ سالىھ بەندىلىرى ئىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4920 - ھەدىس)

أَلْهَمُّ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلْ أَدْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا
فَلَا تُنظَرُونَ ﴿١٩٥﴾ إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابُ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ
يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾

ئۇلار (يەنى بۇتلار) نىڭ ماخىدىغان پۇتلىرى بارمۇ ياكى تۇتىدىغان قوللىرى بارمۇ ياكى كۆرىدىغان كۆزلىرى بارمۇ ۋە ياكى ئاڭلايدىغان قۇلاقلىرى بارمۇ؟ ① (ئى پەيغەمبەر! مۇشركىلارغا) ئېيتقىنىكى، «شېرىكلىرىڭلارنى (يەنى سىلەر ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرىڭلارنى ماڭا قارشى) چاقىرىڭلار، ئاندىن ماڭا ئازراقمۇ مۆھلەت بەرمەي (قولۇڭلاردىن كېلىشىچە) زىيانكەشلىك قىلىپ بېقىڭلار (مەن ئاللاھقا يۆلەنگەنلىكىم ئۈچۈن سىلەرگە پەرۋا قىلمايمەن)» ② [195]. شەكسىزكى، مېنىڭ ئىگەم كىتابىنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلغان ئاللاھتۇر، ئۇ ياخشىلارغا ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ [196]. سىلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلار سىلەرگە ياردەم بېرەلمەيدۇ، ئۆزلىرىڭمۇ ياردەم بېرەلمەيدۇ ③ [197].

- ① دېمەك ھازىر ئۇلاردا ھېچبىر ئىقتىدار مەۋجۇت ئەمەس، ئۆلگەندىن كېيىنلا ئۇلاردىكى كۆرۈش، ئاڭلاش، چۈشۈنۈش ۋە مېڭىش ئىقتىدارى يوقالغان. ئەمدى ئۇلارغا تەۋە تاش ياكى ياغاچتىن ياسالغان ھەيكەللەر، مازارلىققا تىكلەنگەن قەبرى تاشلىرى ۋە گۈمبەزلەر قالدى. ئۇلارنىڭ مازارلىقلىرى تىلەمچىلەر جەمگاھىغا ئايلاندى.
- ② يەنى ئەگەر سىلەر ئۇلارنى مەدەتكارىمىز دېگەن سۆزۈڭلاردا راستچىل بولساڭلار، ئۇلاردىن ياردەم سوراڧ، ماڭا قارشى تەدبىر قوللىنىپ بېقىڭلار.
- ③ ئۆزلىرىگە ياردەم قىلىشقا قۇدرىتى يەتمەيدىغان بۇتلار، باشقىلارغا قانداقمۇ ياردەم قىلالىسۇن؟ بىر شائىر مۇنداق دېگەن: «موھتاجدىن تىلەيسەن تىلەك، بۇ قىلمىشنىڭ بېرەنچىدىن دېرەك.»

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خُذِ الْعَقْبُ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِنَّمَا يَنْزَعَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

ئەگەر ئۇلارنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلساڭلار، ئۇلار (ھىدايەت تاپماق تۈگۈل دەۋەتنى) ئاڭلىمايدۇ، (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ ساڭا قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرسەن، ھالبۇكى، ئۇلار كۆرمەيدۇ [198]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەپچانلىق يولىنى تۇتقىن ①، (كىشىلەرنى) ياخشىلىققا (يەنى ياخشى سۆز قىلىشقا، ياخشى ئىش قىلىشقا) بۇيرۇغىن ۋە، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن (يەنى نادانلارنىڭ قىلغىنىنى قىلماي، ئۇلارغا مۇلايىم بولغىن) ③ [199]. ئەگەر سەن شەيتاندىن بىرەر ۋەسۋەسىنى ھېس قىلساڭ، دەرھال ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن ④. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [200].

① بەزى ئۆلىمالار بۇنىڭ مەنىسىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: «ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىدىن ئارتۇق مېلىنى ئالغىن» بۇ زاكات پەرز قىلىنىشتىن بۇرۇنقى ھۆكۈم ئىدى. (فەتھۇلبارى، 8 - توم، 388 - بەت) ئەمما باشقا مۇپەسسىرلەر بۇنى ئەخلاقىي تەلىمات دەپ ئېلىپ، «ئەپۇ قىلغىن، كەچۈرۈم قىلغىن» دېگەن مەنىدە دەپ قارايدۇ. ئىمام ئىبنى جەرىر ۋە ئىمام بۇخارى قاتارلىق ئۆلىمالار بۇ قاراشنى ئەۋزەل دېگەن. ئىمام بۇخارى بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئۇيەنە ئىبنى ھىسەن باشقا يۇرتتىن كېلىپ، قېرىندىشىنىڭ ئوغلى ھۈررە ئىبنى قەيسنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. ھۈررە ئىبنى قەيس ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مەسلىھەتچىلىرىدىن ئىدى. ئۇيەنە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا كىرىپ: «ئى خەتتابنىڭ ئوغلى ئۆمەر! ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەن بىزگە يېتەرلىك مال - مۈلۈك بەرمەيسەن، بىزنىڭ ئۈستىمىزدىن ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلمايسەن» دېدى. بۇ سۆزگە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەلدى. بۇنى كۆرگەن ھۈررە ئۇنىڭغا: «ئى مۇئىنلەرنىڭ باشلىقى، ئاللاھ تائالا ئۆز پەيغەمبىرىگە: ﴿ئەپۇنى دوست تۇتقىن، ياخشىلىققا بۇيرۇغىن، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن﴾ دېگەن ئىدى. بۇ كىشى بولسا نادانلاردىندۇر» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنى ئەپۇ قىلدى. چۈنكى، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ھەر قاچان ئاللاھنىڭ كىتابىدىن بىرەر بۇيرۇقنى ئاڭلىسا، دەرھال بۇيۇن ئىگەتتى. «(سەھىھۇل بۇخارى 4642 - ھەدىس) بۇ ئايەت چۈشكەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى جىبرىئىل! بۇنىڭ مەنىسى نېمە؟» دېدى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالا سېنى ساڭا زورلۇق قىلغان كىشىنى كەچۈرۈشكە، ساڭا بىر نەرسە بەرمىگەن كىشىگە بېرىشكە، سەندىن سىلە - رەھىمنى ئۈزگەن كىشىگە سىلە - رەھىم قىلىشقا بۇيرۇدى» دېدى.

② ﴿الْعُرْفِ﴾ مەرۇپ، ياخشىلىق، مەرھەمەت، سېخىلىق دېمەكتۇر.

③ يەنى سەن ياخشىلىققا بۇيرۇشتىكى دەلىل - ئىسپات ھازىرلاش ۋەزىپىگىنى ئادا قىلىپ بولىدۇڭ، ئەگەر ئۇلار يەنىلا قوبۇل قىلمىسا، ئۇلاردىن يۈز ئۆرگىن، ئۇلارنىڭ دەتالاش ۋە ھاماقەتلىكلىرىگە جاۋاب قايتۇرمىغىن.

④ مۇشۇنداق چاغدا شەيتان سېنى ۋەسۋەسە قىلىپ، غەزەپلەندۈرۈشكە ھەرىكەت قىلسا، ئاللاھ تائالادىن پاناھلىق تىلىگىن.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٣١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْعَظِيمِ ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ ﴿٣٢﴾ وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بَأْيَةٌ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَآئِرٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَادْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخَيْفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٣٦﴾

تەقۋادارلار شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىگە ئۇچرىسا، ئاللاھنى ئېسىگە ئالىدۇ - دە، شۇ ھامان ھەقىقەتنى كۆرۈۋالىدۇ (شۇنىڭ بىلەن شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىدىن خالاس تاپىدۇ) ① [201]. ئۇ شەيتانلار ئۆزلىرىنىڭ (كاپىر) بۇرادەرلىرىنى بولۇشىچە ئازدۇرىدۇ، ئۇلارنى ئازدۇرۇشتىن بوشىشىپ قالمايدۇ ② [202]. ئۇلارغا (ئۆزلىرى تەلەپ قىلغان مۆجىزىلەردىن) بىرەر مۆجىزە كەلتۈرمىسەڭ ③، ئۇلار: «ئۆزۈڭ ئويدۇرۇپ چىقساڭ بولمامتى؟» دېيىشىدۇ. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارغا ئېيتقىنكى، «(ئىش مېنىڭ ئىلكىمدە ئەمەس) مەن پەقەت رەببىم تەرىپىدىن ماڭا ۋەھىي قىلىنغانغىلا ئەمەل قىلىمەن (ئۆزلىكىمدىن مۆجىزە يارىتالمايمەن)» ④، بۇ (قۇرئان سىلەرگە) رەببىڭلار تەرىپىدىن (كەلتۈرۈلگەن) دەلىللەردۇر (قۇرئان باشقا مۆجىزىلەرگە ئېھتىياج قالدۇرمايدۇ)، ئىمان ئېيتىدىغان قەۋم ئۈچۈن ھىدايەتتۇر ۋە رەھمەتتۇر» ⑤ [203]. مەرھەمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، قۇرئان ئوقۇلغان چاغدا، ئۇنى دىققەت بىلەن ئاڭلاڭلار ۋە جىم تۇرۇڭلار (يەنى سۆز قىلماڭلار) ⑥ [204]. رەببىڭنى يېلىنغان ۋە ئۇنىڭدىن قورققان ھالدا ئىچىڭدە ياد ئەتكەن، ئەتىگەندە - ئاخشامدا ئۇنىڭغا پەس ئاۋازدا زىكىر ئېيتقىن، غاپىلاردىن بولمىغىن [205]. رەببىڭنىڭ دەرگاھىدىكى (پەرىشتە)لەر ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتمايدۇ، ئاللاھقا (كېچە - كۈندۈز) تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ ۋە سەجدە قىلىپ تۇرىدۇ [206].

① بۇ ئايەتتە تەقۋادار كىشىلەرنىڭ شەيتاندىن يىراق ياشايدىغانلىقى بايان قىلىندى. ﴿ طَائِفٌ ﴾ دېگەن ئىنساننىڭ كۆڭلىگە كەلگەن ياكى چۈشىدە كۆرگەن خىيالىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ يەردە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلگەن، چۈنكى شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىمۇ خىيالىي تەسەۋۋۇرغا ئوخشاپ كېتىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

② يەنى شەيتان كاپىرلارنى گۇمراھلىق تەرەپكە تارتىپ ئېلىپ كېتىدۇ، كاپىرلارمۇ گۇمراھلىق يولىغا مېڭىشتىن بوشىشىپ قالمايدۇ، شەيتانلارمۇ ئۇلارنى ئازدۇرۇشتىن يالتىيىپ قالمايدۇ. بۇ يەردىكى «بوشىشىپ قالمايدۇ» دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسى كاپىرلار بولۇشىمۇ ياكى كاپىرلارنىڭ بۇرادەرلىرى بولغان شەيتانلار بولۇشىمۇ مۇمكىن.

③ يەنى ئۇلارنىڭ خاھىشلىرى بويىچە، ئۇلار دېگەندەك مۆجىزىلەرنى كۆرسەتمىسەڭ. ئۇلار تەلەپ قىلغان مۆجىزىلەرنىڭ بىر قىسمى سۈرە ئىسرادا (90 - ئايەتتىن 93 - ئايەتكىچە) بايان قىلىندى.

④ ﴿ لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ﴾ نىڭ مەنىسى، مۆجىزىنى ئۆزۈڭ بارلىققا كەلتۈرسەڭ بولماسمىدى؟ دېگەنلىكتۇر. ئۇنىڭغا جاۋابەن دېيىلىدىكى، مۆجىزە كەلتۈرۈش مېنىڭ ئىلكىمدىكى ئىش ئەمەس، مەن پەقەت پەرۋەردىگارم تەرىپىدىن كەلگەن ۋەھىيگىلا ئەگىشىمەن. ئەلۋەتتە، ئاللاھ ماڭا بەرگەن بۇ قۇرئاننىڭ ئۆزىلا چوڭ بىر مۆجىزىدۇر. ئۇنىڭدا سىلەرگە پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن كەلگەن، نىجاتلىق يولىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل ۋە

پاكتلار بار. بۇ قۇرئان ئىمان كەلتۈرىدىغان كىشىلەرگىلا ھىدايەت ۋە رەھمەتتۇر.

⑤ بۇ يەردە قۇرئان تىلاۋەت قىلىنىۋاتقان ۋاقىتتا غەلۋە قىلىدىغان ۋە يارەنلىرىگە: ﴿بۇ قۇرئانغا قۇلاق سالماڭلار، ئۇنى ئېلىشتۇرۇۋېتىڭلار﴾. (سۈرە فۇسسەلەت 26 - ئايەت) دەيدىغان كاپىرلارغا دېيىلدىكى: ئەگەر سىلەر ئۇنى دىققەت بىلەن ئاڭلىساڭلار ۋە جىم تۇرساڭلار، ئاللاھ تائالا سىلەرنى ھىدايەت قىلىشى مۇمكىن، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق بولىسىلەر.

(8) سورة الأنفال مدنية 75 آية

(8) سۈرە ئەنفال مەدىنىدە چۈشكەن 75 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن
باشلايمەن.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ① إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ②

(ئى پەيغەمبەر! ساھابىلىرىڭ) سەندىن غەنىمەتلەر ① (نى قانداق تەقسىم قىلىشىڭ) توغرىلىق سورىشىدۇ، (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «غەنىمەتلەر (توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش) ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە خاستۇر ②، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، (ئىختىلاپ قىلىشماي ئىتتىپاق بولۇپ) ئاراڭلارنى تۈزەڭلار. ئەگەر سىلەر (ھەقىقىي) مۇئمىن بولساڭلار، ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار ③». [1]. ئاللاھ ياد ئېتىلىسە دىللىرىدا قورقۇنۇپ پەيدا بولىدىغان، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىيىدىغان، (ھەر ئىشتا) رەببىگە تەۋەككۈل قىلىدىغان كىشىلەرلا (كامىل) مۇئمىنلەردۇر ④ [2].

① ﴿أَنْفَالٍ﴾ بولسا "نُفْل" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، زىيادە، ئارتۇق دېگەن مەنىدە. بۇ سۆز كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، ئېرىشكەن ئولجا قاتارلىق نەرسىلەرگە ئىشلىتىلىدۇ، ئۇ غەنىمەت دەپمۇ ئاتىلىدۇ. غەنىمەتنىڭ "نُفْل" «ئارتۇق، زىيادە» دەپ ئاتىلىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، بۇ ئىلگىرىكى ئۈمىمەتلەرگە ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىمەتكە بىر نەرسە زىيادە (ئارتۇق) ھالال قىلىندى ياكى غەنىمەت جىھادنىڭ (ئاخىرەتتە بېرىلىدىغان) ساۋابىدىن بۇرۇن، دۇنيادا بېرىلگەن زىيادە بىر نەرسە بولغانلىقى ئۈچۈندۇر، چۈنكى بەزىدە جىھادنىڭ نەتىجىسى دۇنيادا كۆرۈلىدۇ.

② يەنى غەنىمەتلەر ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىش ھوقۇقى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە تەۋەدۇر. ئاللاھنىڭ ئەلچىسى رەببىنىڭ ئەمرى بويىچە غەنىمەتلەرنى تەقسىم قىلىدۇ. ئۆزۈڭلار خالىغانچە بۆلۈشۈۋالساڭلار توغرا بولمايدۇ.

③ دېمەك، مەزكۇر ئۈچ نەرسىگە ئەمەل قىلماي تۇرۇپ، ئىمان مۇكەممەل بولمايدۇ. بۇنىڭدىن تەقۋادارلىق، ئارىنى تۈزەش، ئاللاھقا ۋە رەسۇلغا ئىتائەت قىلىشنىڭ مۇھىملىقى ئايان بولىدۇ. خۇسۇسەن غەنىمەتلەرنى تەقسىم قىلىشتا بۇ ئۈچ بۇيرۇققا قاتتىق ئەمەل قىلىش زۆرۈر. چۈنكى غەنىمەتلەرنى تەقسىم قىلغاندا ئۆزئارا مۇناسىۋەتنىڭ بۇزۇلۇش ئېھتىماللىقى يۇقىرى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئارىنى تۈزەشنىڭ مۇھىملىقى تەكىتلەندى. تەڭسىزلىك ۋە خىيانەت قىلىش ئېھتىماللىقى بولغاچقا، تەقۋادارلىققا بۇيرۇلدى. شۇنداق تۇرۇپمۇ يەنە مەسىلە كۆرۈلسە، ئۇنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ئىتائىتىگە قايتىشقا بۇيرۇلدى.

④ بۇ ئايەتلەردە مۇئمىنلەرنىڭ تۆت خىل سۈپىتى بايان قىلىندى. 1. ئۇلار ئاللاھقا ۋە رەسۇلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىدۇ، پەقەت ئاللاھقا (يەنى قۇرئانغا) ئىتائەت قىلىمىز دەپ تۇرۇۋالمايدۇ.

2. ئاللاھ تائالا ياد ئېتىلىسە، ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرەت - جالالىتىدىن قورقۇپ ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرى تىتىرىدۇ.
 3. قۇرئان تىلاۋىتىنى ئاڭلىغاندا ئۇلارنىڭ ئىمانى كۈچىيىدۇ (بۇنىڭدىن ئىماننىڭ ئاجىزلايدىغان ۋە كۈچىيىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ).
 4. ئۇلار رەببىگە تەۋەككۈل قىلىدۇ. تەۋەككۈلنىڭ مەنىسى تاشقى سەۋەب - ئامىللارنى ھازىرلىغاندىن كېيىن ئىشنى ئاللاھنىڭ ئۆزىگە تاپشۇرۇش دېمەكتۇر. يەنى ئۇلار سەۋەب - ئامىللارنى تاشلاپ قويمايدۇ، چۈنكى سەۋەب قىلىشقىمۇ ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان. لېكىن تاشقى سەۋەبىنىڭ ئۆزىلا ھەممىگە يېتەرلىك دەپ قارىمايدۇ، بەلكى ئۇلار شۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىدۇكى، ھەر قانداق ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى بولماي تۇرۇپ، تاشقى سەۋەب - ئامىللار ھېچ نەرسىگە يارىمايدۇ. ئۇلار مۇشۇ ئىشەنچ ۋە ئېتىقاد بىلەن تۇرۇپ، يەنە ئاللاھ تائالادىن ياردەم سوراشنى بىر دەمۇ ئۇنتۇپ قالمايدۇ، مەدەت تىلەشتىن غاپىلمۇ بولۇپ قالمايدۇ.

تۆۋەندە مۇئمىنلەرنىڭ يەنە باشقا سۈپەتلىرى بايان قىلىنىپ، ئۇ سۈپەتلەرگە ئىگە بولغانلارغا ئاللاھ تائالا تەرەپتىن راستچىل مۇئمىن دەيدىغان «گۇۋاھنامە» بېرىلىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ يەنە ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ۋە مەغپىرىتىگە ئېرىشىپ، ئېسىل رىزىقتىن بەھرىمەن بولىدىغانلىقى ھەققىدە بېشارەت بېرىلىدۇ. (ئاللاھ تائالا بىزلەرنى ئۇلارنىڭ قاتارىدىن قىلسۇن، ئامىن)

بەدىر غازىتىنىڭ ئارقا كۆرۈنىشى:

بەدىر غازىتى ھىجرىيەنىڭ 2 - يىلى بولغان، بۇ كاپىرلار بىلەن مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى تۇنجى قېتىملىق غازات ئىدى. بۇ ئالدىن پىلانلانماستىن، تەييارلىق قىلماستىن، تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بىر غازات بولدى.
 قورال - ياراق تولۇق بولمىغانلىقى ئۈچۈن بەزى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيە جەھەتتىنمۇ تەييارلىقى يوق ئىدى. قىسقىسى، ئۇنىڭ يۈز بېرىش جەريانى تۆۋەندىكىدەك:

ئەبۇ سۇفيان (ئۇ چاغدا مۇسۇلمان بولمىغان ئىدى) نىڭ باشچىلىقىدىكى بىر سودا كارۋانى شامدىن مەككىگە كېتىۋاتاتتى. مۇسۇلمانلار مەككىدىن ھىجرەت قىلىپ ماڭغاندا، ئۇلارنىڭ نۇرغۇن مال - مۈلۈكلىرى ئۇ يەردە قالغان ۋە بەزىلەرنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى كاپىرلار تارتىۋالغان ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا كاپىرلارنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىنى ئاجىزلىتىش ۋە ئۇلارنىڭ تەقەززاسىغا ئايلانغان ئىدى. مەزكۇر ئامىللارنى نەزەردە تۇتۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سودا كارۋانىغا ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى تۈزدى ۋە مۇسۇلمانلارنى ئېلىپ مەدىنىدىن يولغا چىقتى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ئەبۇ سۇفيان ماڭىدىغان يولىنى ئۆزگەرتتى ۋە مەككىگە ئادەم ئەۋەتىپ خەۋەر يەتكۈزدى. بۇ خەۋەرگە ئاساسەن ئەبۇ جەھىل مەككىدىن بىر توپ قوشۇننى باشلاپ، كارۋاننى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن بەدىر تەرەپكە قاراپ يولغا چىقتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، ساھابە كىراملارغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدىسى شۇكى، ئىككى گۇرۇھ (كارۋان ۋە قوشۇن) نىڭ بىرى چوقۇم سىلەرگە نېسىپ بولىدۇ، دېدى. شۇنداقتىمۇ بىر قىسىم ساھابىلەر ئۇرۇش قىلىشتىن ساقلىنىپ، سودا كارۋانىنى قوغلاشقا مەسلىھەت بەردى، قالغان ساھابىلارنىڭ ھەممىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە قۇرەيش قوشۇنىغا قارشى ئۇرۇش قىلىشنى تولۇق قوللايدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىشتى. شۇ چاغدا بۇ ئايەتلەر نازىل بولدى.

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿٥﴾

ئۇلار نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدۇ، بىز ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرىمىزدىن (ئاللاھ يولىدا) سەرپ قىلىدۇ [3]. ئەنە شۇلار ھەقىقىي مۇئمىنلەردۇر، ئۇلارغا رەببىنىڭ دەرگاھىدا يۇقىرى مەرتىۋىلەر، مەغپىرەت ۋە ئېسىل رىزىق (يەنى جەننەتنىڭ تۈگمەس نېمەتلىرى) بار [4]. بۇ خۇددى رەببىڭنىڭ سېنى ئۆز ھېكمىتى بىلەن ئۆيۈڭدىن (بەدرى غازىتىغا) چىقارغانلىقىغا ئوخشاشتۇر ①، ھالبۇكى، مۇئمىنلەردىن بىر گۇرۇھ ئادەم (قۇرەيش لەشكەرلىرى بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىشنى) ھەقىقەتەن ياقىتۇرمايتتى ② [5].

① يەنى غەنىمەتلەرنى تەقسىم قىلىش مەسىلىسى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ئىختىلاپ بولۇشقا سەۋەب بولغان ئىدى. بۇ مەسىلە ئاللاھ ۋە رەسۇلغا ھاۋالە قىلىنغاندىن كېيىن، نەتىجە مۇسۇلمانلارغا پايدىلىق بولدى. شۇنىڭدەك سېنىڭ مەدىنىدىن چىقىشىڭ، ئاندىن يولدا سودا كارۋىنىغا ئۇچراشماي، قۇرەيش لەشكەرلىرى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىشىڭ، گەرچە بەزى ئادەملەرگە ياقىمىغان بولسىمۇ، ئاخىرقى نەتىجىدە يەنىلا مۇسۇلمانلارغا پايدىلىق بولدى.

② قۇرەيش لەشكەرلىرى بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىشنى خالىمايدىغانلىقىنى ئىزھار قىلغانلار بىر قانچە ئادەم ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبىمۇ مەدىنىدىن چىققانلىقىغا نارازى بولغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى پەقەت قورال - ياراقلارنىڭ يېتەرلىك بولمىغانلىقىدىن ئىدى.

يُجَدِّدُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٦﴾ وَإِذْ يَعِدُّكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ
غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَطِلَ وَلَوْ كَرِهَ
الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾ إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ ﴿٩﴾

ئۇلار ھەقىقەت (يەنى ئۇرۇشۇش مەسلىسى) ئۈستىدە، ھەقىقەت ئايدىنلاشقاندىن كېيىنمۇ^①، گويا ئۇلار قاراپ تۇرۇپ ئۆلۈمگە ھەيدىلىۋاتقاندىكى^②، سەن بىلەن مۇنازىرىلىشەتتى [6]. ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھ (مۇشرىكلار كارۋىنى بىلەن مۇشرىكلار قوشۇنى) ئىككى گۇرۇھتىن بىرىنىڭ قولۇڭلارغا ئۆتىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلغان ئىدى^③، سىلەر بولسا ئۇلار قورالسىز گۇرۇھ (كارۋان) نىڭ قولۇڭلارغا چۈشۈشىنى ياقىتۇراتتىڭلار^④. ئاللاھ ئۆز سۆزلىرى ئارقىلىق ھەقىقەتنى ھەق قىلىشنى (ھەقىقەتنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشنى يەنى ئىسلام دىنىنى ئۈستۈن قىلىشنى)، كاپىرلارنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتۇشنى خالايتتى [7]. (بۇنداق قىلىش) گەرچە گۇناھكارلار ياقىتۇرمىسىمۇ، ئاللاھنىڭ ھەقىقەتنى ھەق (يەنى ئىسلامنى ئاشكارا ۋە مۇستەھكەم) قىلىشى، باتىل (يەنى كۇفىرى) نى بەربات قىلىشى ئۈچۈندۇر^⑤ [8]. ئۆز ۋاقتىدا سىلەر (دۇئا قىلىپ) رەببىڭلاردىن ياردەم تىلىگەن ئىدىڭلار، رەببىڭلار: «سىلەرگە ئارقىمۇ ئارقا (چۈشىدىغان) مىڭ پەرىشتە بىلەن ياردەم بېرىمەن» دەپ دۇئا ئىكەنلىرىنى قوبۇل قىلغان ئىدى [9].

① يەنى كارۋاننىڭ قېچىپ قۇتۇلغانلىقى مەلۇم بولغاندىن كېيىن، ئەمدى قۇرەيش لەشكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىشتىن باشقا يول قالمىغان ئىدى.

② بۇ قورال - يارق كەم ھەم تەييارلىقسىز ئۇرۇش قىلىشقا توغرا كەلگەنلىكتىن بىر قىسىم مۇسۇلمانلاردا كۆرۈلگەن ئەندىشىلىك ھالەت تەسۋىرىدۇر.

③ يەنى بىر بولسا، سىلەرگە سودا كارۋىنى ئۇچراپ، ئۇرۇش قىلماستىن نۇرغۇن مال - مۈلۈككە ئىگە بولىسىلەر. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، قۇرەش لەشكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىسىلەر، غەلبە سىلەرگە مەنسۇپ بولىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆپ غەنىمەتلەرگە ئېرىشىسىلەر.

④ يەنى سىلەر سودا كارۋىنىنى تۈسۈپ، ئۇرۇش قىلماي مال - دۇنياغا ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلاتتىڭلار.

⑤ سىلەرنىڭ ئارزۇيۇڭلارنىڭ ئەكسىچە، گەرچە گۇناھكارلار (مۇشرىكلار) ياقىتۇرمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ شان - شەۋكىتىنى سۇندۇرۇش، كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ۋە ئۇلارغا پەرىشانلىق يەتكۈزۈش ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ قۇرەيش لەشكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىشىڭلارنى خالايتتى.

⑥ بۇ غازاتتا مۇسۇلمانلارنىڭ سانى 313 ئىدى، ئەمما كاپىرلارنىڭ سانى ئۇلاردىن ئۈچ ھەسسە ئارتۇق (يەنى مىڭغا يېقىن) ئىدى. يەنە مۇسۇلمانلاردا قورال - يارق تولۇق ئەمەس ئىدى، كاپىرلاردا قورال - يارقلار يېتەرلىك ئىدى. بۇنداق ئەھۋالدا مۇسۇلمانلارنىڭ مەدەتكارى پەقەت ئاللاھ تائالا ئىدى، ئۇلار ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرغان ھالدا ياردەم تىلەپ، ئىلتىجا قىلىۋاتاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئايرىم بىر چېدىردا قاتتىق زارلىنىپ رەببىگە دۇئا قىلىۋاتاتتى. (سەھىھۇل بۇخارى، 3953 - ، 3957 - ھەدىس) ئاللاھ تائالا بۇ دۇئالارنى ئىجابەت قىلدى. نەتىجىدە مىڭ پەرىشتە بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئارقا - ئارقىدىن مۇسۇلمانلارغا ياردەمگە كەلدى.

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِءَ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ اللَّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنزِلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيَطَّهَّرَكُم بِهِ وَيُدْهَبَ عَنْكُم رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَأَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا سَأَلْتَنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَلرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾

ئاللاھ (پەرىشتىلەرنى چۈشۈرۈشتىن ئىبارەت بۇ ياردەمنى) پەقەت سىلەرگە (غەلبىدىن) بېشارەت بېرىش ۋە كۆڭلۈڭلارنى ئارام تاپقۇزۇش ئۈچۈنلا قىلدى. ياردەم پەقەت ئاللاھ تەرىپىدىنلا كېلىدۇ^①. ئاللاھ ھەقىقەتەن غالبىتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [10]. ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھ سىلەرنى تىنچلاندۇرۇش ئۈچۈن سىلەرگە يەڭگىل بىر ئۇيقۇ بېغىشلىغان ئىدى^②: سىلەرنى پاكلاش ئۈچۈن، سىلەردىن شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىنى كەتكۈزۈش ئۈچۈن^③، كۆڭلۈڭلارنى توق تۇرغۇزۇش ئۈچۈن، قەدىمىڭلارنى (قۇملۇقتا) مەزمۇت تۇرغۇزۇش ئۈچۈن^④، ئاللاھ سىلەرگە ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگەن ئىدى [11]. ئۆز ۋاقتىدا رەببىڭ پەرىشتىلەرگە: «مەن سىلەر بىلەن بىللە. مۇئىنلەرنى (جەھاد مەيدانىدا) مۇستەھكەم تۇرغۇزۇڭلار، كاپىرلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنچ سالمەن^⑤» دەپ ۋەھىي قىلغان ئىدى. (ئى مۇئىنلەر! قىلىچ بىلەن كاپىرلارنىڭ) گەدەنلىرىگە ئۇرۇڭلار (يەنى باشلىرىنى كېسىڭلار)، ئۇلارنىڭ پۇت - قوللىرىنىڭ بارماقلىرىغا ئۇرۇڭلار (يەنى ھەممە بارماقلىرىنى چېپىپ تاشلاڭلار)^⑥ [12].

① يەنى پەرىشتىلەرنى چۈشۈرگەنلىكى پەقەت سىلەرگە غەلبىدىن بېشارەت بېرىش ۋە سىلەرنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈنلا ئىدى، بولمىسا ئەسلىدە ياردەم پەقەت ئاللاھتىنلا كېلەتتى، ئۇ پەرىشتىلەرنى چۈشۈرمەي تۇرۇپمۇ، سىلەرگە ياردەم قىلالايتتى. بۇنىڭدىن پەرىشتىلەر ئۇرۇشقا ئەمەلىي شەكىلدە قاتناشمىغان دەپ چۈشىنىش توغرا ئەمەس. ئۇرۇشقا پەرىشتىلەرنىڭمۇ قاتناشقانلىقى ۋە بىر نەچچە كاپىرلارنى ئۆلتۈرگەنلىكى ھەدىسلەردە كەلگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 3995 - ھەدىس)

② ئۇھۇد غازىتىدەك بەدىر غازىتىدىمۇ ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا ئۇيقۇ بېغىشلىغان ئىدى، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ قەلبىنى چىرمىۋالغان ئېغىرلىق يەڭگىللىدى، ھەمدە ئۇلاردا ئاجايىپ بىر خىل تەمكىنلىك ۋە خاتىرجەملىك كەيپىياتى شەكىللەندى.

③ ئۇلارغا بېرىلگەن ئۈچىنچى نېمەت يامغۇر ئىدى، بۇنىڭ بىرىنچى پايدىسى، قۇملۇقتا مېڭىش ۋە ھەرىكەت قىلىش قولايلاشتى. ئىككىنچىسى، تاھارەت ئېلىش ۋە غۇسۇل قىلىش ئاسانلاشتى. ئۈچىنچىسى، يامغۇر بىلەن ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلاردىن شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىنى كەتكۈزۈۋەتتى. شەيتان ئۇلارغا: «سىلەر ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرى تۇرۇپ سۇغا ئېرىشەلمىدىڭلار، جۈنۇپ ھالەتتە ئۇرۇش قىلساڭلار، سىلەرگە ئاللاھنىڭ نۇسرىتى قانداق كېلىدۇ؟ سىلەر ئۇسسۇزلۇقتا قالدىڭلار، دۈشمىنىڭلار بولسا سۇغا قاندى» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ دىللىرىدا ۋەسۋەسە پەيدا قىلىۋاتاتتى.

④ ئۇلارغا بېرىلگەن تۆتىنچى نېمەت، ئاللاھ ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىگە خاتىرجەملىك بېغىشلىدى ۋە قەدەملىرىنى مەزمۇت تۇرغۇزدى.

⑤ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزى تەرىپىدىن ۋە پەرىشتىلىرى ئارقىلىق بەدىر غازىتىدا مۇسۇلمانلارغا ھەر خىل

شەكىلدە ياردەم بەرگەنلىكىنى بايان قىلدى.

⑥ ﴿بَيِّنَاتٍ﴾ دېگەن قول ۋە پۇتنىڭ بارماقلىرىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ قول - پۇت بارماقلىرىغا چېپىڭلار، چۈنكى ئۇلارنىڭ بارماقلىرى كېسىلسە، ناكار بولىدۇ. قوللىرى بىلەن قىلىچ تۇتۇشقا ۋە پۇتلىرى بىلەن يۈگۈرۈشكە قادىر بولالمايدۇ.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾
يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُلُوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُؤْلِمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ
فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشى چىقتى. كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشى چىقىدىكەن، ئاللاھنىڭ (ئۇنىڭغا بېرىدىغان جازاسى) ھەقىقەتەن قاتتىقتۇر [13]. (ئى كاپىرلار! بۇ دۇنيادا) سىلەر (مۇشۇنداق ئازابنى) تېتىڭلار. شەكسىزكى، كاپىرلارغا (ئاخىرەتتە) دوزاخ ئازابى بار [14]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر توپلىشىپ كەلگەن كاپىرلار قوشۇنى بىلەن ئۇچراشقان چېغىڭلاردا، ئۇلارغا ئارقاڭلارنى قىلماڭلار (يەنى قاچماڭلار) ① [15]. كىمكى ئۇ كۈندە (قايتا) ئۇرۇشۇش ياكى (كۈچ توپلاش ئۈچۈن) مۇسۇلمانلار جامائەسىگە قوشۇلۇش مەقسىتىدە ② ئەمەس، بەلكى (قېچىش مەقسىتىدە) دۈشمەنگە ئارقىسىنى قىلىدىكەن (يەنى قاچىدىكەن)، ئۇ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ، ئۇنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ ③. دوزاخ نېمىدىگەن يامان جاي! [16]

① ﴿ زَحَفًا ﴾ نىڭ مەنىسى ئىككى تەرەپ بىر - بىرىگە قارشى روبرۇ بولۇش دېمەكتۇر. يەنى مۇسۇلمانلار بىلەن كاپىرلار بىر - بىرىگە قارشى سەپ تۈزۈپ تۇرغاندا قېچىشقا رۇخسەت يوق. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: « ھالاكەتكە ئېلىپ بارغۇچى يەتتە ئىشتىن ساقلىنىڭلار، ئۇ يەتتە ئىشنىڭ بىرى ئۇرۇش بولىدىغان كۈنى قېچىپ كېتىشتۇر. » (سەھەۋۇل بۇخارى، 2766 - ھەدىس، سەھەھ مۇسلىم 89 - ھەدىس)

② مەزكۇر ئايەتتىكى قېچىپ كېتىش چەكلىمىسىگە تۆۋەندىكى ئىككى ھالەت كىرمەيدۇ. بىرىنچى، ﴿ مُتَحَرِّفًا ﴾ ئۇرۇش تاكتىكىسىغا ئاساسەن چېكىنىش ۋە ئورۇن ئالماشتۇرۇش. ئىككىنچىسى، ﴿ مُتَحَيِّرًا ﴾ چوڭ قوشۇنغا قوشۇلۇش ئۈچۈن چېكىنىش. " تَخَرَّتْ " نىڭ مەنىسى بىر تەرەپكە بۇرۇلماق، يانماق، يەنى جەڭدە دۈشمەنلەرنى ئالداش ئۈچۈن ئۇلارغا مەغلۇپ بولۇپ قاچقاندا كۆرۈنۈش ئۈچۈن چېكىنىش، دۈشمەنلەرنى ئەگەشتۈرۈپ مەلۇم جايغا بارغاندا تۇيۇقسىز ئارقىغا بۇرۇلۇپ، ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ قېچىپ كېتىشكە كىرمەيدۇ. بۇ بىر خىل ئۇرۇش تاكتىكىسى بولۇپ، بەزى چاغلاردا زۆرۈر ھەم پايدىلىق بولۇپ قالىدۇ. " تَخَيَّرْتُ " نىڭ مەنىسى ياردەم ۋە پاناھلىق تىلەپ چوڭ قوشۇنغا قوشۇلۇش دېمەكتۇر. ئەگەر بىر مۇجاھىد ئۇرۇشۇپ، مەيداندا يالغۇز قالغاندا، مۇسۇلمانلار قوشۇنغا قوشۇلۇش ۋە ئۇلار بىلەن قايتا ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئۈچۈن چېكىنسە، ئەلۋەتتە جايىزدۇر.

③ يەنى مەزكۇر ئىككى ھالەتتىن باشقا ئەھۋالدا كىمكى جەڭ مەيدانىدىن چېكىنىدىكەن، ئۇنىڭغا قاتتىق ئازاب ۋەدە قىلىنغاندۇر.

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَٰلِكُمْ
وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنٌ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾ إِنْ كَسَفْتُمْ مَضَاجِعَهُمْ فَجَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنَتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَعُدُّوا نَعْدًا وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ
فِئْتَكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

(ئى مۇجاھىدلار! بەدرى غازىتىدا) ئۇلارنى (يەنى مۇشرىكلارنى) سىلەر (ئۆز كۈچۈڭلار بىلەن) ئۆلتۈرۈمىدىڭلار،
بەلكى ئۇلارنى (سىلەرگە ياردەم بېرىپ، ئۇلارنىڭ دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا قىلىش بىلەن) ئاللاھ ئۆلتۈردى ①.
(ئى پەيغەمبەر بىر سىقىم توپىنى مۇشرىكلارغا) ئاتقىنىڭدا سەن ئاتمىدىڭ، بەلكى ئۇنى (مۇشرىكلارنىڭ
كۆزلىرىگە) ئاللاھ ئاتتى ②. (ئاللاھنىڭ مۇنداق قىلىشى) مۇئمىنلەرگە (ساۋاب، غەلبە، غەنىمەتلەردىن
ئىبارەت) گۈزەل ئىنئاملارنى ئاتا قىلىش ئۈچۈن ئىدى ③. ئاللاھ ھەقىقەتەن (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ
تۇرغۇچىدۇر، (نىيەتلىرىنى، ئەھۋاللىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [17]. (بىر مەقسەت) بۇ (يەنى مۇئمىنلەرگە
ئىنئاملارنى ئاتا قىلىش ئۈچۈن) ئىدى ۋە (يەنە بىر مەقسەت) ئاللاھ كاپىرلارنىڭ ھىيلىسىنى چوقۇم مەغلۇپ
قىلماقچى ئىدى ④ [18]. (ئى كاپىرلار جامائەسى!) ئەگەر سىلەر غەلبىنى تىلىسەڭلار، غەلبە ئاللىقاچان
سىلەرگە (قارشى) كېلىپ بولىدى (يەنى كەلگەندىمۇ سىلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا كەلدى). ئەگەر (پەيغەمبەر بىلەن
دۈشمەنلىك قىلىشتىن) ۋاز كەچسەڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر، ئەگەر (ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك قىلىشقا)
يەنە قايتساڭلار، بىزمۇ (ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشقا) قايتىمىز، قوشۇنۇڭلار كۆپ بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇ (قوشۇن)
سىلەرگە قىلچىلىك ئەسقاتمايدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ مۇئمىنلەر بىلەن بىللەدۇر ⑤ [19].

① يەنى بەدرى غازىتىنىڭ پۈتۈن جەريانى سىلەرگە بايان قىلىندى. ئۇ يەردە ئاللاھ تائالانىڭ سىلەرگە قايسى
شەكىلدە ياردەم قىلغانلىقى ئايان بولدى، بۇ بايانلاردىن كېيىن يەنە سىلەر كاپىرلارنى بىز ئۆزىمىز ئۆلتۈردۈك
دەپ ئويلىماڭلار، بىلىڭلاركى، ھەقىقەتتە ئۇلارنى ئاللاھ تائالا ئۆلتۈردى. دېمەك ئاللاھ تائالا سىلەرگە ياردەم
بەردى، شۇنىڭ نەتىجىسىدە سىلەر غەلبە - نۇسرەتكە ئېرىشتىڭلار.

② بەدرى غازىتى بولغان كۈنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەردىن بىر چاڭگال ئۇششاق تاش ئارىلاش توپىنى
ئېلىپ كاپىرلار تەرەپكە ئاتقاندى، ئاللاھ تائالا ئەنە شۇ تاش - توپىنى مۇشرىكلارنىڭ ئېغىزلىرى ۋە كۆزلىرىگە
كىرگۈزۈۋەتتى. يەنە ئۇ توپىدا شۇنداق بىر تەسىر پەيدا قىلدىكى، ئۇنىڭ تەسىرىدىن ئۇلارنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلۇپلا
قالدى، ئۇلار ھېچنەرسىنى كۆرەلمەي قالغان ئىدى، بۇ شۇ ۋاقىتتىكى ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبە
قىلىشى ئۈچۈن ئاتا قىلغان نۇسرەت ھەم بىر مۆجىزە ئىدى، نەتىجىدە بۇ توپا مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبە
قىلىشىغا چوڭ سەۋەبكار بولدى. شۇڭا بۇ يەردە دېيىلدىكى، ئى پەيغەمبەر! بىر سىقىم توپىنى مۇشرىكلارغا
سەن ئاتقان ئىدىڭ، ئەمما ئۇنىڭدا تەسىرنى بىز پەيدا قىلغاندۇق، ئەگەر بىز
ئۇنىڭدا تەسىر پەيدا قىلمىغان بولساق، بىر سىقىم توپا ھېچنەمە قىلالمىغان بولاتتى، شۇڭا توپىنى
مۇشرىكلارنىڭ كۆزلىرىگە ئېتىپ، ئۇلارنى مەغلۇپ قىلغان سەن ئەمەس، بەلكى ئاللاھتۇر.

③ ﴿بَلَاءٌ﴾ بۇ يەردە ئىنئام مەنىسىدە كەلگەن. يەنى ئاللاھ تائالانىڭ بۇ نۇسرىتى ۋە ياردىمى ئۇنىڭ
مۇئمىنلەرگە ئاتا قىلغان ئىنئامدۇر.

④ ئىككىنچى مەقسەت كاپىرلارنىڭ ھىيلى - مېكرلىرىنى بۇزۇش، ئۇلارنىڭ كۈچى ۋە شان - شەۋكىتىنى
ئاجىزلاشتۇرۇش ئىدى.

⑤ بۇ ھەقتە ئىبنى ئىسھاق ۋە باشقىلار زۆھرىدىن ئابدۇللاھ ئىبنى سۆئلەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەبۇجەھىل قاتارلىق مەككە كاتتېباشلىرى مەككىدىن بەدرى تەرەپكە ماڭغاندا: «ئى ئاللاھ! بىزدىن قايسىمىز ئىتائەتتىن چىققان ۋە سىلە - رەھىمنى ئۈزگەن بولسا، ئۇنى ئەتە (يەنى ئۇرۇش بولغان چاغدا) ھالاك قىلغىن!» دەپ دۇئا قىلغان ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىچە مۇسۇلمانلارنى سىلە - رەھىمنى ئۈزگەن ۋە ئىتائەتتىن چىققانلار دەپ قارايتتى، شۇڭا مۇشۇنداق تىلىگەن ئىدى.» ئەمدى ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا غەلبە ئاتا قىلغاندا، ئۇ كاپىرلارغا دېيىلىۋاتىدۇكى: سىلەر تىلىگەن غەلبە يەنى ھەق بىلەن باتىلنىڭ ئارىسىنى ئايرىپ بېرىدىغان ھۆكۈم سىلەرگە ئايان بولۇپ بولدى، شۇڭا ئەمدى كۇفرلىقنى تاشلاپ، مۇسۇلمان بولۇڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئەگەر سىلەر يەنە مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلساڭلار، بىزمۇ ئۇلارغا يەنە ياردەم بېرىمىز. سىلەرنىڭ قوشۇنىڭلار كۆپ سانلىق بولغان تەقدىردىمۇ، مەغلۇپ بولىدۇ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَاتَّبَعْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ * إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار، سىلەر (ئوقۇلۇۋاتقان قۇرئاننى) ئاڭلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈمەڭلار [20]. ئاڭلىماي تۇرۇپ ئاڭلىدۇق دېگەن كىشىلەرنى (يەنى كاپىرلارنى) دورىماڭلار ① [21]. شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە جانلىقلارنىڭ ئەڭ يامىنى ئەقلىنى ئىشلەتمەيدىغان گاس - گاچىلاردۇر ② [22]. ئەگەر ئاللاھ ئۇلاردا بىرەر ياخشىلىق بار دەپ بىلسە ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا (ھەقىقەتنى) ئاڭلىتاتتى ③، ئۇلارغا ئاڭلىتقان تەقدىردىمۇ، ئۇلار يەنە (ھەقىقەتتىن) يۈز ئۆرۈپ باش تارتاتتى ④ [23].

① يەنى ئاڭلاپ تۇرۇپ ئەمەل قىلماسلىق كاپىرلارنىڭ تۇتقان يولىدۇر. سىلەر ئۇنداق يول تۇتۇشتىن ساقلىنىڭلار. كېيىنكى ئايەتتە ئۇنداق كىشىلەر گاس، گاچا، ئەقىلسىز ۋە جانلىقلارنىڭ ئەڭ يامىنى دەپ ئاتالدى.

② ﴿ دَوَابِّ ﴾ دېگەن " دَابَّةٌ " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، زېمىندا مېڭىپ يۈرىدىغان جانلىقلار (يەنى مەخلۇقلار) دېگەن مەنىدە. دېمەك، جانلىقلارنىڭ ئەڭ يامىنى ئەقلىنى ئىشلەتمەيدىغان، ھەقىقىي ئاڭلىمايدىغان، ھەقىقىي سۆزلىمەيدىغان ۋە ھەق بىلەن ناھەقىنى پەرق ئەتمەيدىغان گاس - گاچىلاردۇر. بۇ خىل خاراكتېردىكى كىشىلەر قۇرئان كەرىمدىكى يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق تەسۋىرلەندى: ﴿ ئۇلار دىللىرى بولغىنى بىلمەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (ھەقىقىي) چۈشەنمەيدۇ. ئۇلار كۆزلىرى بولغان بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ دەلىللىرىنى) كۆرمەيدۇ. ئۇلار قۇلاقلىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق (ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىبىرەت ئېلىپ) تىڭشمايدۇ. ئۇلار گويا ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ھايۋاندىنمۇ بەتتەر گۇمراھدۇر، ئەنە شۇلار غاپىلدۇر ﴾. (سۈرە ئەئراف 179 - ئايەت)

③ يەنى ئاڭلىغان نەرسىلىرىنى ئۇلارغا پايدىلىق قىلىپ، توغرا چۈشەنچە ئاتا قىلاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەقىقىي قوبۇل قىلاتتى ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشەتتى. لېكىن ئۇلاردا ياخشىلىق يوق، يەنى ھەقىقىي ئىزدەش، تەلەپ قىلىش يوق، شۇڭا توغرا چۈشەنچىدىن مەھرۇمدۇر.

④ يەنى ئەگەر ئاللاھ ئۇلارغا ھەقىقىي ئاڭلىتقان تەقدىردىمۇ، ئۇلاردا ھەقىقىي تەلەپ قىلىش ئىستىكى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، يەنىلا ھەقىقتىن يۈز ئۆرۈپتتى.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ۚ وَعَلِّمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ ۚ وَأَنذَرِ إِلَيْهِ تَحْشُرُونَ ﴿١٤﴾
وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَعَلِّمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٥﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرنى تىرىلدۈرىدىغان (يەنى ئەبەدىي بەختلىك ھاياتقا ئېرىشتۈرىدىغان) نەرسىگە دەۋەت قىلسا، ①، ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار. بىلىڭلاركى، ئاللاھ ئىنسان بىلەن ئۇنىڭ قەلبى ئارىسىغا توسالغۇ بولالايدۇ (يەنى ئۇنىڭ دىلىنى ئۆزى خالىغان تەرەپكە بۇرۇۋېتىدۇ) ②، سىلەر (ئاخىر) چوقۇم ئۇنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىسىلەر [24]. سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى (يامان ئىش قىلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلارنىڭ بېشىغا كېلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدىغان بالا - قازادىن ساقلىنىڭلار ③، بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر [25].

① ﴿لِمَا يُحْيِيكُمْ﴾ سىلەرگە ھاياتلىق بېغىشلايدىغان نەرسىلەرگە چاقىرسا. بەزى مۇپەسسەلەر بۇ يەردىكى ھاياتلىق بېغىشلايدىغان نەرسە جىھادنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدا ھايات ياشىشىڭلار ئۈچۈن كېرەك بولغان نەرسىلەر بار دەپ قارايدۇ. بەزى مۇپەسسەلەر: ھاياتلىق بېغىشلايدىغان نەرسىلەر قۇرئاندىكى ئەمىر - پەرمانلار، چەكلىمىلەر ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرىنى كۆرسىتىدۇ، بۇنىڭ قاتارىغا جىھادمۇ كىرىدۇ، دەيدۇ. ئومۇمەن، ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ سۆزىنىلا قوبۇل قىلىڭلار ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىڭلار، ئۇنىڭدا سىلەر ئۈچۈن ھاياتلىق بار، دېمەكتۇر.

② يەنى ھەربىر جان ئىگىسىنىڭ بېشىغا كېلىدىغان ئۆلۈمنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق توسالغۇ بولالايدۇ. دېمەك سىلەرگە ئۆلۈم كېلىشتىن بۇرۇن ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىۋېلىڭلار. بەزى مۇپەسسەلەر مۇنداق دېگەن: بۇ يەردە ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانغا ئۇنىڭ دىلىدەك يېقىنلىقى مىسال تەرىقىسىدە بايان قىلىنغان. ئۇنىڭ مەنىسى، ئاللاھ تائالا دىللاردىكى سىرلارنى بىلىدۇ، ئۇنىڭغا ھېچنەرسە مەخپىي ئەمەس، دېمەكتۇر.

ئىمام ئىبنى جەرىر ئۇنىڭ مەنىسىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: بەندىلەرنىڭ دىللىرى ئاللاھ تائالانىڭ تولۇق كونتروللىقىدا، خالىغان چاغدا دىل بىلەن ئىنسان ئارىسىدا توسالغۇ بولىدۇ، ھەتتا ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى بولماي تۇرۇپ ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمەيدۇ. بەزى مۇپەسسەلەر: بۇ ئايەتنى بەدىئىي ئىرادىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، دەيدۇ، يەنى ئۆز ۋاقتىدا مۇسۇلمانلار دۈشمەننىڭ كۆپلىكىدىن قورقۇپ تۇراتتى، دەل شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنىڭ دىللىرى ئارىسىدا توسالغۇ بولۇپ، ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قورقۇنچى خاتىرجەملىككە ئۆزگەرتىۋەتتى. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتىن يۇقىرىدىكى ئوقۇملارنىڭ ھەممىسى مەقسەت قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن. (فەتھۇلقەدىر)

ئىمام ئىبنى جەرىر بايان قىلغان ئوقۇمنى تۆۋەندىكى ھەدىسلەر كۈچلەندۈرىدۇ. بۇ ھەدىسلەردە دىندا مۇستەھكەم تۇرۇشنى تىلەپ دۇئا قىلىش تەكىتلەنگەن. مەسىلەن: بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەممە ئادەم بالىلىرىنىڭ دىللىرى مەرھەمەتلىك ئاللاھ تائالانىڭ بارماقلىرىدىن ئىككى بارماق ئارىسىدا بولىدۇ. ئەگەر ئاللاھ دىلنى ئۆزگەرتىۋېتىشىنى خالىسا، ئۆزگەرتىۋېتىدۇ، ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ دۇئانى ئوقۇغان: «ئى دىللارنى ئۆزگەرتىپ تۇرغۇچى ئاللاھ، مېنىڭ دىلىمنى ساڭا بويسۇنىدىغان تەرەپكە بۇرغىن.» (سەھىھ مۇسلىم 2654 - ھەدىس) يەنە بىر رىۋايەتتە پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالام: «مېنىڭ دىلىمنى دىنىڭ ئۈستىدە مۇستەھكەم قىلغىن» دەيتتى، دېيىلگەن. (سۈنەنى تىرمىزى، 2140 - ھەدىس)

③ بۇنىڭدا بىر بولسا، بەندىلەرنىڭ بىر - بىرىگە خاس - ئام دەپ ئايرىماستىن زۇلۇم قىلىشى كۆزدە تۇتۇلغان ياكى ئاسمان - زېمىندىن كېلىدىغان قاتتىق يامغۇر ۋە كەلكۈن قاتارلىق ئاپەتلەردەك ئومۇمىي ئازاب كۆزدە تۇتۇلغان. چۈنكى ئۇ ئاپەتلەرنىڭ تەسىرىگە ياخشى - يامان ھەممە ئادەم ئۇچرايدۇ. ياكى ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇش پەرزىنى تەرك ئەتكەنلىكتىن كېلىدىغان ئازاب كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى مۇمكىن.

وَأَذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِبَصَرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمْنَتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَأَعْلَمُوا أَنَّ أَمْوَالَكُمْ وَأَوْلَادَكُمْ فَتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

پىسىڭلاردا بولسۇنكى، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ئاز ئىدىڭلار، (مەككە) زېمىنىدا بوزەك قىلىنغان ئىدىڭلار، كىشىلەر يەنى مۇشربىكلارنىڭ تالان - تاراج قىلىشىدىن قورقاتتىڭلار، شۈكۈر قىلسۇن دەپ، ئاللاھ سىلەرنى (مەدىنىدە) ھەلەشتۈردى، (بەدرى غازىتىدا) ئۆز ياردىمى بىلەن سىلەرنى كۈچلەندۈردى. سىلەرگە (غەنىمەتتىن ئىبارەت) ئالال نەرسىلەردىن رىزىق بەردى ① [26]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە خىيانەت قىلماڭلار، سىلەرگە قويۇلغان ئامانەتلەرگە بىلىپ تۇرۇپ خىيانەت قىلماڭلار ② [27]. بىلىڭلاركى، سىلەرنىڭ پۇل - بالىرىڭلار، بالىرىڭلار (سىلەر ئۈچۈن) پەقەتلا بىر تۈرلۈك سىناقتۇر. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاتتا مۇكاپات بار ③ [28].

① بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلار مەككىدىكى چاغدا باشتىن كەچۈرگەن جاپا - مۇشەققەتلىك ھايات بايان قىلىندى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاھ تائالانىڭ پەزلى - مەرھىمىتى بىلەن مەدىنىدە ئېرىشكەن باياشاتلىق تۇرمۇش، تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىكتىن ئىبارەت نېمەتلەر ئەسكەرتىلدى.

② ئاللاھقا ۋە رەسۇلغا خىيانەت قىلىش دېگەن كىشىلەر كۆرىدىغان ئەھۋالدا ئاللاھ ۋە رەسۇلغا ئىتائەت قىلىپ، خىلوۋەتتە ئۇنىڭ ئەكسىنى قىلىش دېمەكتۇر. شۇنىڭدەك يەنە پەرزلەردىن بىر پەرزنى تەرك ئېتىش ۋە گۇناھلاردىن بىر گۇناھنى سادىر قىلىشمۇ خىيانەتكە كىرىدۇ. ﴿سىلەرگە قويۇلغان ئامانەتلەرگە بىلىپ تۇرۇپ خىيانەت قىلماڭلار﴾ دېگەننىڭ مەنىسى، بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمگە بىر نەرسىنى ئامانەت قويغان بولسا، ئۇنىڭغا خىيانەت قىلمىسۇن، دېگەن بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆپىنچە خۇتبىلىرىدە «ئامانەتكە خىيانەت قىلىدىغان ئادەمدە ئىمان يوق، ئەھدىسىدە تۇرمىغان ئادەمدە دىن يوق» دەيتتى. (مۇسنەدى ئەھمەد، 3 - توم، 135 - بەت، ئالبانىي «ھەسەن» دەپ باھالىغان ھەدىس)

③ ئومۇمەن، بالىلارغا ۋە مال - دۇنيا بېرىلىپ كېتىش ئىنساننى خىيانەتكە يەنە ئاللاھ ۋە رەسۇلغا ئىتائەت قىلماسلىققا مەجبۇرلاپ قويدۇ. شۇڭا بۇلار بىر تۈرلۈك سىناق دەپ ئاتالدى، بۇلار ئارقىلىق ئىنسان سىنىلىدۇ. يەنى بۇلارنى ياخشى كۆرۈش بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئامانەت ۋە ئىتائەت مەجبۇرىيىتىنى تولۇق ئادا قىلامدۇ - يوق؟ دېگەن ئاساستا سىنىلىدۇ. ئەگەر ئۇ ئامانەت ۋە ئىتائەت مەجبۇرىيىتىنى تولۇق ئادا قىلسا، سىناقتىن مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكەن بولىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، سىناقتىن ئۆتەلمىگەن بولىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا بالىلار ۋە مال - دۇنيا ئۇنىڭ ئازابقا دۇچار بولۇشىغا سەۋەبچى بولىدۇ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ يَمَكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر سىلەر ئاللاھتىن قورقساڭلار، ئاللاھ سىلەرگە ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىدىغان ھىدايەت (ۋە ئىلىم) ئاتا قىلىدۇ، گۇناھىڭلارنى كەچۈرىدۇ، سىلەرگە مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ كاتتا پەزىلەتلىك ئىگىسىدۇر ﴿29﴾. (ئى پەيغەمبەر! شۇ ۋاقىتنى ياد ئەتكىنىكى) ئۆز ۋاقتىدا كاپىرلار سېنى تۇتقۇن قىلىش ياكى ئۆلتۈرۈش ۋە ياكى (مەككىدىن) ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن ھىيلە - مېكر ئىشلىتىۋاتاتتى (سۇيىقەست پىلانلاۋاتاتتى) ﴿2﴾، (بۇ تەرەپتە) ئۇلار ھىيلە - مېكر ئىشلىتىۋاتاتتى، (ئۇ تەرەپتە) ئاللاھ (ئۇلارنىڭ ھىيلە - مېكرىنى بەربات قىلىش ئۈچۈن) تەدبىر قىلىۋاتاتتى، ئاللاھ تەدبىر قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر (ھىيلە - مېكرىنى بەربات قىلغۇچىدۇر) ﴿30﴾. ئۇلارغا بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز تىلاۋەت قىلىنسا، ئۇلار: «بىز (بۇنداق سۆزلەرنى بۇرۇنمۇ) ئاڭلىغان ئىدۇق، ئەگەر خالىساق، ئۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرنى ئەلۋەتتە بىزمۇ قىلالايتتۇق، بۇ پەقەت بۇرۇنقىلاردىن قالغان ئەپسانىلاردۇر» دېدى ﴿31﴾.

① تەقۋادارلىق، ئاللاھتىن قورقۇش دېگەن ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشتىن ۋە چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلىشتىن ساقلىنىش دېمەكتۇر. «فۇرقان» نىڭ بىر مەنىسى، ھەق بىلەن باتىلنىڭ ئارىسىنى ئايرىپ بېرىدىغان نەرسە دېمەكتۇر. خۇلاسە شۇكى، ئىنسان تەقۋادارلىق بىلەن ھەم يۈرەكلىك بولىدۇ ھەم يىراقنى كۆرىدىغان بولىدۇ، يەنە ئۇنىڭغا ھىدايەت يولى تېخىمۇ روشەن كۆرۈنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن باشقىلار شەك - شۈبھە ۋادىلىرىدا تەمتىرەپ يۈرگەندىمۇ، ئۇ توغرا يول تېپىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولالايدۇ. تەقۋادارلىقنىڭ ئۇلاردىن باشقا پايدا ۋە نەتىجىلىرى شۇكى، تەقۋادار كىشىگە غەلبە - نۇسرەت، نىجاتلىق ۋە ھەر مۇشكۈلۈكتىن چىقىش يولى نېسىپ بولىدۇ. بۇ يەردە تەقۋادارلىقنىڭ مەزكۇر نەتىجىلىرىنىڭ ھەممىسى كۆزدە تۇتۇلغان دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى تەقۋادارلىق بىلەن بارلىق پايدا - مەنپەئەتلەر ھاسىل بولىدۇ. يەنە تەقۋادارلىق گۇناھلارغا كاپارەت بولىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن ئىنسان مەغپىرەتكە ۋە كاتتا پەزىلەتكە ئېرىشىدۇ.

② بۇ يەردە مەككە مۇشرىكلىرى بىر كېچىسى دارۇننەدۋىگە يېغىلىپ تۈزگەن «مېكر» سۇيىقەست پىلانى سۆزلىنىۋاتىدۇ. ئاخىرىدا ئۇلار بىرلىككە كېلىپ: ھەر بىر قەبىلىدىن بىر ياشنى تاللاپ، مۇھەممەدنى ئۆلتۈرۈشكە سالاھىيەت، شۇ ئۇسۇلدا ئۆلتۈرسەك، ئۇنىڭ قىساسى ھەممىگە تەڭ يۈكلىنىدۇ، بىر ئادەم ئۈچۈن ھەممە ئادەمدىن قىساس ئالالمايدۇ، ئۇ چاغدا دىيەت (يەنى تۆلەم) بېرىپلا قۇتۇلىمىز، دېيىشتى.

③ شۇنداق قىلىپ مەزكۇر سۇيىقەست پىلانى بويىچە بىر توپ ياش كېچىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىشىكى ئالدىدا، ئۇنىڭ سىرتقا چىقىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشتى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ سۇيىقەست پىلانىنى پەيغەمبەرگە بىلدۈردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر سىقىم توپىنى ئۇلارنىڭ باشلىرىغا چاچقان ھالدا ئۆيدىن چىقىپ كەتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۈر غارىغا بېرىپ بولغۇچە ھېچكىم ئۇنىڭ چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلمەيدى. مانا بۇ كاپىرلارنىڭ سۇيىقەستىگە قارىتا ئاللاھنىڭ تەدبىرى ئىدى. ئاللاھ تائالانىڭ تەدبىرى ھەممىدىن ئۈستۈندۇر، ھېچكىم ئۇنىڭدەك تەدبىر قىلالمايدۇ. (مېكرنىڭ مەنىسى ھەققىدە سۈرە ئال ئىمران 54 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أُولِيَاءُهُ إِلاَّ الْمُتَّفِقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلاَّ مُكَاءً وَتَصَدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار: «ئى ئاللاھ! ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولدىغان بولسا، ئاسماندىن ئۈستىمىزگە تاش ياغدۇرغىن ياكى بىزنى قاتتىق ئازاب بىلەن جازالىغىن!» دېدى [32]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇرغان چېغىڭدا (سېنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن) ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ^①، ئۇلار ئىستىغپار ئېيتىپ تۇرغان چاغدىمۇ ئاللاھ ئۇلارغا ئازاب قىلمايدۇ^② [33]. ئۇلار (مۇسۇلمانلارنى) مەسجىدى ھەرەمگە كىرىشتىن توسۇۋاتسا، ئاللاھ ئۇلارغا نېمىشقا ئازاب قىلمىسۇن؟ ھالبۇكى، ئۇلار مەسجىدى ھەرەمنىڭ ئىگىلىرى ئەمەس، مەسجىدى ھەرەمنىڭ ئىگىلىرى پەقەتلا تەقۋادارلاردۇر، لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ^③ [34]. ئۇلارنىڭ مەسجىدى ھەرەمنىڭ يېنىدىكى ئىبادىتى پەقەت ئىسقىرتماق، چاۋاك چالماقتىنلا ئىبارەت ئىدى^④. (ئى كاپىرلار! ھەق دىننى ئىنكار قىلىپ) كاپىر بولغانلىقىڭلار تۈپەيلىدىن ئازابنى تېتىڭلار [35].

① يەنى پەيغەمبەر قەۋمىنىڭ ئىچىدە تۇرغان چاغدا ئازاب كەلمەيدۇ. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەۋجۇت بولغانلىقىمۇ ئۇلارنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن مۇھىم ھەم ئازاب كەلمەسلىكىنىڭ كاپالىتى ئىدى.

② بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدە مۇسۇلمان بولۇپ، ئىستىغپار ئېيتىدىغانلىقى ياكى مۇشرىكلار كەبىنى تاۋاپ قىلىدىغان چاغدا: «ئى رەببىمىز! بىزنى مەغپىرەت قىلغىن» دەپ دۇئا قىلىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ يەنى ئۇ مۇشرىكلار ئۆزلىرىنى مەسجىدى ھەرەم (خانە كەئبە) نىڭ ئىگىلىرى دەپ ئويلايتتى، شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇلار خالىغان كىشىلەرگە تاۋاپ قىلىشقا رۇخسەت بېرەتتى، خالىمىغان كىشىلەرگە رۇخسەت بەرمەيتتى، شۇنداقلا مۇسۇلمانلارنىمۇ مەسجىدى ھەرەمگە كېلىشتىن چەكلەيتتى. ھالبۇكى، ئۇلار مەسجىدى ھەرەمنىڭ ئىگىلىرى ئەمەس، بەلكى زورلۇق بىلەن ئىگە بولۇۋالغانلار ئىدى. شۇڭا بۇ يەردە دېيىلدىكى، مەسجىدى ھەرەمگە مۇشرىكلار ئەمەس، بەلكى تەقۋادار كىشىلەرلا ئىگە بولالايدۇ. بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ئازاب مەككىنىڭ فەتىھى قىلىنىشىدىن ئىبارەت مۇشرىكلار ئۈچۈن ئېغىر بىلىنگەن ئازابنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ئايەتتە پەيغەمبەرنىڭ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى ياكى ئۇلارنىڭ مەغپىرەت تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقى سەۋەبىدىن ئۇلارغا ئازاب كەلمەيدىغانلىقى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇ پۈتۈنلەي ھالاك قىلىۋېتىدىغان ئومۇميۈزلۈك ئازاب كەلمەيدىغانلىقىغا قارىتىلغان. تەنبىھ ۋە ئىبەرەت يۈزىسىدىن ئەۋەتىلىدىغان كىچىك - كىچىك ئازابلار يۇقىرىدىكى ئومۇميۈزلۈك ئازاب ئەۋەتىشكە زىت كەلمەيدۇ.

④ قۇرەيشلەر بەيتۇلانى قىپيالنىڭچا ھالەتتە تاۋاپ قىلاتتى، تاۋاپ جەريانىدا بارماقلىرىنى ئېغىزلىرىغا كىرگۈزۈپ ئىسقىرتاتتى ۋە چاۋاك چالاتتى. ئۇلار بۇ ئىشلارنى ئىبادەت ۋە ياخشى ئەمەللەر جۈملىسىدىن دەپ قارايتتى. شۇنىڭدەك ھازىرمۇ بىر قىسىم جاھىل سوپىلار مەسجىد ۋە جەھرىخانلاردا جەھرە ۋە ساما سالىدۇ. دۇمباقلارنى چالىدۇ. ئۇلار: بۇ بىزنىڭ نامىزىمىز ۋە ئىبادىتىمىز، ساما سېلىپ، مەھبۇبىمىز ئاللاھقا يېتىمىز، دەيدۇ. (ئاللاھقا سېغىنىپ بۇ خۇراپاتلىقلاردىن پاناھ تىلەيمىز).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمُهُمْ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿٣٧﴾

شۈبھىسىزكى، كۇفرىدا چىڭ تۇرىۋالغانلار پۇل - مېلىنى (ئىنسانلارنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىۋاتىدۇ، ئۇلار يەنە سەرپ قىلىدۇ، ئاندىن ئۇلارنىڭ سەرپ قىلغانلىرى ئۆزلىرىگە ھەسرەت ئېلىپ كېلىدۇ، ئاخىر ئۇلار يېڭىلىدۇ. كۇفرىدا چىڭ تۇرىۋالغانلار جەھەننەمگە (ھەيدىلىپ ئۇ يەرگە) جەم قىلىنىدۇ ① [36]. ئاللاھنىڭ (ئۇلارنى دۇنيادا مەغلۇپ قىلىشى، ئاخىرەتتە جەھەننەمگە ھەيدىشى) كاپىرنى مۇئىمىندىن ئايرىش ئۈچۈندۇر ②. ئاللاھ ھەممە كاپىرلارنى ئۈستى - ئۈستىگە دۆۋىلەپ توپلىغاندىن كېيىن، دوزاخقا تاشلايدۇ، ئەنە شۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر [37].

① بەدرى غازىتىدا مەغلۇپ بولغان قۇرەيش قوشۇنى مەككىگە قايتىپ كەلگەندە، ئۇ تەرەپتىن ئەبۇسۇفيانمۇ ئۆزى باش بولغان سودا كارۋىنىنى ئېلىپ مەككىگە كېلىپ بولغان ئىدى، شۇ ۋاقىتتا بەدرى غازىتىدا ئاتىلىرى، ئوغۇللىرى ۋە قېرىنداشلىرى ئۆلتۈرۈلگەن بىر تۈركۈم ئادەملەر ئەبۇسۇفيانغا ۋە كارۋاندىكى ماللاردا شېرىكچىلىكى بار كىشىلەرگە مۇراجىئەت قىلىپ: «مۇسۇلمانلار بىزگە كۆپ زىيان يەتكۈزدى، ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ۋە ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن كارۋاندىكى مېلىڭلارنى بىزگە ئىئانە قىلساڭلار» دېدى. مال ئىگىلىرى بۇنىڭغا قوشۇلدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ۋە ئۇلارغا ئوخشاش يول تۇتقانلارغا قارىتا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.

② ئايرىش بىر بولسا، ئاخىرەتتە بولىدۇ، ئاخىرەتتە سائادەتمەنلەر گۇناھكارلاردىن ئايرىلىدۇ. سۈرە ياسىن 59 - ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿گۇناھكارلارغا﴾ (ئى گۇناھكارلار! بۈگۈن (بىر تەرەپكە) ئايرىلىڭلار» (دېيىلىدۇ). يەنى سالھ كىشىلەردىن ئايرىلىڭلار. بۇ گۇناھكارلار (يەنى كاپىرلار، مۇشرىكلار ۋە ئىتائەتتىن چىققۇچىلار) جەملىنىپ بىراقلا جەھەننەمگە تاشلىنىدۇ. ياكى تېما مۇشۇ دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، بۇ يەردىكى «لام» سەۋەبىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن بولىدۇ، يەنى كاپىرلار كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسۇش ئۈچۈن پۇل خەجلەۋاتىدۇ، بىز بۇ ئارقىلىق ناپاك كىشىلەرنى پاك كىشىلەردىن، كاپىرلارنى مۇئىمىنلەردىن، مۇناپىقلارنى ئىخلاسمەنلەردىن ئايرىش ئۈچۈن ئۇلارغا شۇنداق قىلىشقا پۇرسەت بېرىمىز. بۇ جەھەتتىن قارىغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: بىز كاپىرلار ئارقىلىق سىلەرنى سىنايمىز، ئۇلار سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىدۇ، بىز ئۇلارغا پۇل - ماللىرىنى ئۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىشكە شارائىت يارىتىپ بېرىمىز، مەقسەت ناپاك كىشىلەردىن پاك كىشىلەرنى ئايرىشتۇر. ئاندىن بىز ناپاك كىشىلەرنىڭ ھەممىنى جەھەننەمگە توپلايمىز. (ئىبنى كەسر)

قُلْ لِلدِّينِ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُعَفَّرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَتْلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ فَإِنْ آتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَكُمْ نَعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنَعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

(ئى پەيغەمبەر!) كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلارغا ئېيتقىنىكى، ئەگەر ئۇلار (كۇفرىدىن، پەيغەمبەرگە دۈشمەنلىك قىلىشتىن) يانسا، ئۇلارنىڭ ئۆتكەنكى گۇناھلىرى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. ئەگەر ئۇلار (كۇفرىغا، پەيغەمبەرگە دۈشمەنلىك قىلىشقا) قايتسا، ئاللاھنىڭ (پەيغەمبەرگە دۈشمەنلىك قىلغۇچىلارنى جازالاشتىكى) قانۇنىيىتى ئۆتكەنكى ئۈمىمەتلەردە ئۆتتى (ئۇلارمۇ شۇنداق جازانى كۈتۈپ تۇرسۇن!) ② [38]. پىتنە (يەنى شېرىك ۋە باتىل ئەقىدە) تۈگىگەن ③، دىن پۈتۈنلەي ئاللاھ ئۈچۈن بولغانغا قەدەر ④ ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار؛ ئەگەر ئۇلار (ئىسلامغا داۋاملىق دۈشمەنلىك قىلىۋاتقانلار كۇفرىدىن) يانسا، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى كۆرۈپ تۇرىدۇ ⑤ [39]. ئەگەر ئۇلار (ئىماندىن) يۈز ئۆرۈسە ⑥، (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) بىلىڭلاركى، ئاللاھ سىلەرنىڭ مەدەتكارىڭلاردۇر ⑦، ئاللاھ نېمىدىگەن ياخشى مەدەتكار، نېمىدىگەن ياخشى ياردەمچى! ⑧ [40]

① يەنى ئۇلار مۇسۇلمان بولسا، گۇناھلىرى ئەپۇ قىلىنىدۇ. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئىسلامغا كىرىپ ياخشى ئىشلارنى قىلسا، ئۇ جاھىلىيەت دەۋرىدە قىلغان ئىشلىرى ئۈچۈن جازاغا تارتىلمايدۇ. كىمكى ئىسلامغا كىرىپ يامان ئىشلارنى يەنە داۋام قىلسا، ئۇ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرى ئۈچۈن جازاغا تارتىلىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 6921 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىسلام ئىلگىرىكى گۇناھلارنى يۇيىدۇ. تەۋبىمۇ ئىلگىرىكى گۇناھلارنى يۇيىدۇ.» يەنى ئىسلامغا كىرگەندىن كېيىن ئىلگىرىكى گۇناھلار ئۆچۈرىلىدۇ. (مۇسنەد ئىمام ئەھمەد، 4 - توم، 199 - بەت)

② يەنى ئەگەر ئۇلار يەنە كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالسا ۋە سەن بىلەن دۈشمەنلىشىشنى داۋاملاشتۇرسا، دەرھال ياكى كېيىنرەك كېلىدىغان ئىلاھىي نازابنىڭ نىشانىغا ئايلىنىدۇ.

③ «پىتنە» ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش دېمەكتۇر. يەنى شېرىك تامامەن يوق بولغۇچە جىھادنى داۋاملاشتۇرۇڭلار.

④ يەنى ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان ھالەت شەكىللەنگەنگە قەدەر.

⑤ يەنى سىلەرگە ئۇلارنىڭ زاھىرەن ئىسلامنى قوبۇل قىلىشى كۇپايە قىلىدۇ. ئىچكى دۇنياسىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇڭلار، چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى ئەھۋالىنى ئوبدان بىلىگۈچىدۇر.

⑥ يەنى ئەگەر ئۇلار ئىسلامنى قوبۇل قىلمىسا، كۇفرىدا ۋە سىلەر بىلەن دۈشمەنلىشىشتە چىڭ تۇرسا.

⑦ يەنى ئاللاھ دۈشمىننىڭلارغا قارشى سىلەرنىڭ مەدەتكارىڭلاردۇر، ئۇ سىلەرنى ھىمايە قىلغۇچى ۋە قوغدىغۇچىدۇر.

⑧ كىمنىڭ مەدەتكارى ئاللاھ بولسا، ئۇ چوقۇم مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدۇ. ياردەمچىسى ئاللاھ بولغان كىشىلەرلا غەلبە قىلىدۇ.

* وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّن شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ عَامِنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ أَجْمَعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار!) بىلىڭلاركى، سىلەر ئالغان ھەرقانداق غەنىمەتنىڭ ① بەشتىن بىرى ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە، (پەيغەمبەرنىڭ) يېقىن تۇغقانلىرىغا، يېتىملەرگە، مەسكۇنلەرگە، (خىراجىتىدىن ئايرىلىپ قالغان) مۇساپىرلارغا خاستۇر ②. ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ۋە ھەق بىلەن باتىل ئايرىلغان ③ كۈندە - ئىككى قوشۇن (بەدرىدە) ئۇچراشقان ④ كۈندە بەندىمىز (مۇھەممەد) گە نازىل قىلغانلىرىمىزغا ⑤ ئىشەنسەڭلار (ئاللاھنىڭ غەنىمەت توغرىسىدىكى ھۆكۈمىگە ئەمەل قىلىڭلار). ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [41].

① «غەنىمەت» دېگەندە كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، غەلبە قىلغاندىن كېيىن ئېرىشكەن مال - مۈلۈك ۋە ئولجا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىلگىرىكى ئۈمىدەتلەردە ئۇرۇش ئاياغلاشقاندىن كېيىن كاپىرلاردىن ئېلىنغان بارلىق مال - مۈلۈك ۋە ئولجالار بىر يەرگە جەملىنەتتى، ئاندىن ئاسماندىن ئوت چۈشۈپ، ھەممىنى كۆيدۈرۈپ، كۈل قىلىۋېتەتتى. لېكىن ئىسلام ئۈمىتىگە غەنىمەت ئېلىنغان مال - مۈلۈك ھالال قىلىندى. ئۇرۇش بولماستىن، سۈلھى يولى بىلەن ياكى جىزىيە ياكى خىراج ئارقىلىق كەلگەن مال - مۈلۈك "يُؤْتِي" دەپ ئاتىلىدۇ، بەزىدە غەنىمەتمۇ "يُؤْتِي" بىلەن بىر مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. ﴿مِنْ شَيْءٍ﴾ دېگەن ھەر قانداق بىر نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، قىممەت باھالىق بولسۇن ياكى ئەرزان بولسۇن، ھەممىنى بىر يەرگە توپلاپ، قائىدە بويىچە تەقسىم قىلىنىدۇ. غەنىمەت تەقسىم قىلىشتىن ئىلگىرى ھېچكىمگە بىر نەرسىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ.

② «ئاللاھقا» دېگەن سۆز بۇ يەردە بەرىكەت يۈزىسىدىن تىلغا ئېلىنغان، چۈنكى ھەر نەرسىنىڭ ئەسلىي ئىگىسى پەقەت ئاللاھ تائالادۇر، ئۇنىڭ ھۆكۈمىلا ئىجرا قىلىنىدۇ. دېمەك، ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ھەسسىسى بىر دەپ ھېسابلىنىدۇ. يەنى بارلىق غەنىمەت بەش ھەسسىگە بۆلۈنىدۇ، ئۇنىڭدىن 4 ھەسسىسى ئۇرۇشقا قاتناشقان مۇجاھىتلارغا تەقسىم قىلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى پىيادىلەرگە بىر ھەسسىسى، ئاتلىقلارغا 3 ھەسسىسى بېرىلىدۇ. قالغان بەشتىن بىرى، ئەرەب تىلىدا بۇ "خُمُس" دېيىلىدۇ، ئۇ يەنە بەش ھەسسىگە بۆلۈنىدۇ، ئۇنىڭ بىر ھەسسىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تېگىدۇ. (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، بۇ بىر ھەسسىسى ئومۇمىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ) ئەمما پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشۇ بىر ھەسسىنىمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن سەرپ قىلاتتى ۋە مۇنداق دەيتتى: «ماڭا بۇ غەنىمەتلەردىن مۇشۇ بىر سىقىم تۆگىنىڭ يۇڭىدەك نەرسىنى ئېلىشمۇ ھالال بولمايدۇ، ماڭا ھالال بولىدىغىنى پەقەت بەشتىن بىر ھەسسىدۇر. ماڭا بېرىلگەن بەشتىن بىر ھەسسىمۇ سىلەرگە قايتىدۇ». (سۈنەنى نەسائى، ئەلبانى سەھىھ دەپ قارىغان، سۈنەنى نەسائى 4139 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد، 5 - توم، 319 - بەت) بۇ بەشتىن قالغان تۆت ھەسسىسى پەيغەمبەرنىڭ خىش - ئەقىربالىرىغا، يېتىملەرگە، مەسكۇنلەرگە ۋە مۇساپىرلارغا تەقسىم قىلىنىدۇ. ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، بۇ قالغان بەشتىن بىر ھەسسىسى مۇسۇلمانلارنىڭ ئېھتىياجلىرىغا قاراپ سەرپ قىلىنىدۇ.

③ بەدرى غازىتى ھىجرىنىڭ 2 - يىلى، رامىزاننىڭ 17 - كۈنى بولغان، ئۇ كۈن ھەق بىلەن باتىل ئايرىلغان كۈن دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئۇ كاپىرلار بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئارىسىدا يۈز بەرگەن تۇنجى قېتىملىق جەڭ ئىدى. ئۇنىڭدا ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا غەلبە ئاتا قىلىش ئارقىلىق ئىسلامنىڭ

ھەق ئىكەنلىكىنى ۋە شېرىك بىلەن كۇفرىنىڭ باتىل ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئايرىپ بەردى.

④ «ئىككى قوشۇن» – مۇسۇلمانلار قوشۇنى بىلەن كاپىرلار قوشۇنىنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ بۇ يەردىكى «نازىل قىلغانلىرىمىز» دېگەن بەدرىدە پەرىشتىلەرنىڭ ۋە ئايەتلەرنىڭ (ئىلاھىي مۆجىزىلەرنىڭ) چۈشۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِأَخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِن لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيْتَةٍ وَيَحْيَى مَنْ حَيَّ عَن بَيْتَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَايِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنْزَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾

ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ۋادىنىڭ (مەدىنىگە) يېقىن تەرىپىدە ئىدىڭلار، ئۇلار ۋادىنىڭ (مەدىنىگە) يىراق تەرىپىدە ① ئىدى. (قۇرەيشنىڭ) سودا كارۋىنى بولسا سىلەرنىڭ تۆۋەن تەرىپىڭلاردا ئىدى ②. ئەگەر سىلەر (مۇشرىكلار بىلەن ئۇچرىشىشنى) ۋەدىلەشكەن بولساڭلار، سىلەر (ئۆزۈڭلارنىڭ ئازلىقىنى، مۇشرىكلارنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ) ئەلۋەتتە ۋەدىگە خىلاپلىق قىلاتتىڭلار ③، لېكىن ئاللاھ بولۇشقا تېگىشلىك ئىشنى (يەنى مۇسۇلمانلارنى ئەزىز، مۇشرىكلارنى خار قىلىشنى) ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ھالاك بولىدىغانلارنىڭ روشەن دەلىلىنى كۆرۈپ ئاندىن ھالاك بولۇشى ئۈچۈن، ياشايدىغانلارنىڭمۇ روشەن دەلىلىنى كۆرۈپ ئاندىن ياشىشى ئۈچۈن (سىلەرنى بەدرىدە مۇشرىكلار بىلەن ۋەدىسىز ئۇچراشتۇردى) ④. شەكسىزكى، ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيەتلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [42]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۆز ۋاقتىدا، ئاللاھ چۈشۈڭدە ساڭا ئۇلارنى (يەنى دۈشمەنلىرىڭنى) ئاز كۆرسەتتى، ئەگەر ساڭا ئۇلارنى كۆپ كۆرسەتكەن بولسا ئىدى، سىلەرگە چوقۇم قورقۇپ كېتەتتىڭلار ۋە جەڭ ئىشىدا چوقۇم تالاش - تارتىش قىلاتتىڭلار، لېكىن ئاللاھ (سىلەرنى مۇنداق قىلىشتىن) ساقلىدى. شەكسىزكى، ئاللاھ دىللاردىكىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر ⑤ [43].

- ① ﴿الدُّنْيَا﴾ نىڭ مەنىسى يېقىن دېمەكتۇر. يەنى ئۇلار ۋادىنىڭ مەدىنى شەھىرىگە يېقىن بىر تەرىپىدە ئىدى، ﴿الْقُصْوَى﴾ يىراق دېگەن مەنىدە. كاپىرلار بۇ ۋادىنىڭ مەدىنىگە يىراق بىر تەرىپىدە ئىدى.
- ② يەنى ئەبۇ سۇفياننىڭ باشچىلىقىدىكى شامدىن مەككىگە كېتىۋاتقان سودا كارۋىنى تۆۋەن تەرىپتە ئىدى. ئەسلىدە مۇسۇلمانلار مۇشۇ كارۋاننى كۆزلەپ، بۇ تەرەپكە كەلگەن ئىدى. بۇ جاي تاغدىن خېلىلا يىراق، غەرب تەرەپتىكى تۆۋەندە ئىدى، ئەمما ئۇرۇش بولغان بەدرى دېگەن جاي ئىگىزدە ئىدى.
- ③ ئەگەر ئۇلار ئۆزئارا ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن مەخسۇس كۈن ۋە ۋاقىت بەلگىلىگەن ياكى ۋەدىلىشىپ، ئېلان قىلىپ قويغان بولسا، ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن بەلكىم ئۇرۇش قىلماستىنلا، چېكىنىشنى تاللىشى مۇمكىن ئىدى، ھەتتا چوقۇم شۇنداق قىلغان بولاتتى. ئەمما بۇ ئۇرۇشنىڭ بولۇشىنى ئاللاھ تەقدىردە يېزىپ بولغان ئىدى، شۇڭا ئاللاھ تائالا بۇ ئىككى گۇرۇھنىڭ بەدرىدە ئالدىن ۋەدىلىشىۋالمىغان ھالەتتە ئۇچرىشىشقا سەۋەب بولىدىغان ئامىللارنى پەيدا قىلدى.
- ④ ئاللاھنىڭ مۇسۇلمانلارنى بەدرىدە مۇشرىكلار بىلەن ۋەدىسىز ئۇچراشتۇرىشىنىڭ سەۋەبى ئىمان بىلەن ياشايدىغانلارنىڭ روشەن دەلىلىنى كۆرۈپ ئاندىن ياشىشى ۋە ئىسلامنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە جەزمەن ئىشىنىشى ئۈچۈن ئىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئىسلامنىڭ ھەقىقىتىنى بەدرىدە ئېنىق كۆردى. يەنە كۇفرلىق ئۈستىدە ھالاك بولىدىغانلارنىڭمۇ روشەن دەلىلىنى كۆرۈپ ئاندىن ھالاك بولۇشى ئۈچۈن ئىدى، ئەمەلىيەتتە بەدرى غازىتىدا مۇشرىكلار تۇتقان يولنىڭ گۇمراھ ۋە باتىل يول ئىكەنلىكى ھەممىگە ئايان بولدى.

- ⑤ ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا چۈشىدە كاپىرلارنىڭ سانىنى ئاز كۆرسەتتى، ئۇ چۈشىدە كۆرگەن ئاز

ساننى ساھابىلىرىگە يەتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ جەڭگىۋارلىقى ئاشتى. ئەگەر ئۇنىڭ ئەكسىچە، كاپىرلار سانىنىڭ كۆپ ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن بولسا، ساھابىلەردە ئۈمىدسىزلىك پەيدا بولۇپ، جاسارىتى تۆۋەنلەپ كەتكەن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىختىلاپ چىققان بولاتتى. لېكىن ئاللاھ تائالا ھەر ئىككى ئىشتىن ساقلىدى.

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّفَقُّتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضَى اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَتزَوَّغُوا فِتْفَشْلُوا ۚ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَأَصْبِرُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

ئاللاھ بولۇشقا تېگىشلىك ئىشنى (يەنى سىلەرنىڭ غەلبە قىلىشىڭلارنى) ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ①، دۈشمەن بىلەن ئۇچراشقان چېغىڭلاردا، (دۈشمەنلەرگە قارشى تۇرۇشتا جۈرئەتلىك بولسۇن دەپ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ كۆزۈڭلارغا ئاز كۆرسىتىدۇ ۋە سىلەرنى ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە (سىلەرگە قارشى تەييارلىقتا بولمىسۇن دەپ) ئاز كۆرسىتىدۇ ②. ھەممە ئىش ئاللاھقا قايتۇرۇلىدۇ (ئاللاھ ئۆزى خالىغانچە ھۆكۈم قىلىدۇ) [44]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! (كاپىرلاردىن بولغان) قانداقلا بىر توپقا ئۇچراشقان چېغىڭلاردا مۇستەھكەم تۇرۇڭلار. مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار ③ [45]. (پۈتۈن سۆز ھەرىكەتلىرىڭلاردا) ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئىختىلاپ قىلىشماڭلار، بولمىسا، ئاجىزلىشىپ قالسىلەر (يەنى دۈشمەن بىلەن ئۇچرىشىشتىن قورقۇپ قالسىلەر)، كۈچ - قۇۋۋىتىڭلار كېتىپ قالىدۇ، چىداملىق بولۇڭلار، چۈنكى ئاللاھ چىداملىق بولغۇچىلار بىلەن بىللىدۇر ④ [46].

① بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن مەقسەت ئاللاھ ئۆزى قارار قىلغان ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئىدى، شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ سەۋەبلىرىنىمۇ پەيدا قىلىپ بەردى.

② يەنە بىر مەنىسى، كاپىرلارمۇ سىلەردىن قورقۇپ، چېكىنىۋالماستىكى ئۈچۈن ئۇلارغا سىلەرنى ئاز كۆرسەتتى. قۇرئان لەۋزىدىن مەلۇم بولدىكى، بىرىنچى ئەھۋال چۈشىدە كۆرسىتىلگەن، بۇ ئىككىنچى ئەھۋال دەل ئۇرۇش بولىدىغان ۋاقىتتا رىئاللىقتا كۆرسىتىلگەن. دېمەك بۇ ئۇرۇش باشلىنىشتىن سەل ئىلگىرىكى ئەھۋاللار ئىدى، ئەمما ئۇرۇش رەسمىي باشلانغان چاغدا كاپىرلارنىڭ كۆزلىرىگە مۇسۇلمانلار ئىككى ھەسسە كۆپ كۆرۈنگەن ئىدى، سۈرە ئال ئىمران 13 - ئايەتتە تەسۋىرلەنگەندەك. ئۇرۇش باشلانغاندىن كېيىن مۇسۇلمانلارنىڭ سانىنى ئۇلارغا كۆپ كۆرسىتىشتىكى ھېكمەت كاپىرلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنۇچ ۋە ئەندىشە سېلىش ئارقىلىق ئۇلاردا ئۈمىدسىزلىك پەيدا قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى تۆۋەنلىتىش ئىدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە باشتا مۇسۇلمانلارنىڭ سانىنى ئاز كۆرسىتىشتىكى ھېكمەت كاپىرلارنىڭ ئۇرۇش قىلىشتىن يالتىيىۋالماستىكى ئۈچۈن ئىدى.

③ ئەمدى مۇسۇلمانلارغا دۈشمەنلەر بىلەن جەڭ مەيدانىدا ئۇچراشقاندا رىئايە قىلىش زۆرۈر بولغان قائىدە - پىرىنسىپلار بايان قىلىنىۋاتىدۇ: بىرىنچى پىرىنسىپ، مۇستەھكەم تۇرۇش ۋە چېكىنمەسلىك. چۈنكى ئۇنىڭسىز جەڭ مەيدانىدا تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. ئەمما يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك چوڭ توپقا قېتىلىش ياكى ھىيلە ئىشلىتىپ، دۈشمەننى ئازدۇرۇش مەقسىتىدە چېكىنىش ۋە قېچىش بۇنىڭ سىرتىدا. چۈنكى گاھىدا مۇستەھكەم تۇرۇش ئۈچۈنمۇ مەزكۇر ئىككى تاكتىكىنى ئىشلەتمەي بولمايدۇ. ئىككىنچى پىرىنسىپ، ئاللاھ تائالانى كۆپ ياد ئېتىش. مۇسۇلمانلارنىڭ سانى ئاز بولسىمۇ، ئاللاھ تائالادىن ياردەم تىلەپ تۇرۇش كېرەك، چۈنكى ئاللاھ تائالانى كۆپ ياد ئېتىپ، زىكر ئېيتىپ تۇرۇش سەۋەبلىك ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ياردەم قىلىدۇ. ئەگەر مۇسۇلمانلارنىڭ سانى كۆپ بولسىمۇ، دىللىرىدا مەغرۇرلىنىش پەيدا بولۇپ قالماستىكى ئۈچۈن ئاللاھ تائالانى كۆپ ياد ئېتىپ تۇرۇش كېرەك. دېمەك ھەر ھالەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ياردىمىگە ئىنتىلىپ تۇرۇش زۆرۈردۇر.

④ ئۈچىنچى پىرىنسىپ، ئاللاھ تائالاغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىش. ھەممىگە ئايانكى، بۇنداق ھالقىلىق پەيتتە ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلماسلىق ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئادەتتە ھەربىر مۇسۇلماننىڭ ھەر ۋاقىت ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىشى ئىنتايىن مۇھىم. خۇسۇسەن جەڭ مەيدانىدا ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ئىككى ھەسسە چوڭ بولىدۇ. بۇنداق خەتەرلىك ئەھۋالدا كىچىككىنە ئىتائەتسىزلىكمۇ ئاللاھ تائالانىڭ نۇسرەتىگە ئېرىشىشتىن مەھرۇم قىلىشقا سەۋەب بولۇپ قالىدۇ. تۆتىنچى پىرىنسىپ، ئۆزئارا تالاش - تارتىش قىلىپ، ئىختىلاپ تۇغدۇرماستىن چۈنكى ئۆزئارا ئىختىلاپ مۇسۇلمانلار ئارىسىدا قورقۇنچاقلىق، شىجائەتسىزلىك ۋە بۆلۈنۈش پەيدا قىلىدۇ. بەشىنچى پىرىنسىپ، سەۋر قىلىش ۋە چىداملىق بولۇش. ئۇرۇشتا ھەر قانچە جاپا - مۇشەققەت يەتسىمۇ بەرداشلىق بېرىپ، چىدامچانلىق ئارغامچىسىنى ھەرگىز قويۇپ بەرمەسلىك كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «ئى خالايق! سىلەر دۈشمەنگە ئۇچرىشىشنى ئارزۇ قىلماڭلار، ئاللاھ تائالادىن ئامانلىق تىلەڭلار، ئەگەر دۈشمەنلەر بىلەن ئۇچرىشىپ قالساڭلار ئۇرۇشتا چىداملىق بولۇڭلار. بىلىڭلاركى، جەننەت قىلىچلارنىڭ سايىسى ئاستىدىدۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 2966 - ھەدىس)

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٥٧﴾ وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌّ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَآتِ الْفِيضَاتِ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٨﴾

سەلەر يۇرتلىرىدىن چوڭچىلىق ۋە رىيا بىلەن چىققان كىشىلەر (يەنى قۇرەيش مۇشرىكلىرى) گە ئوخشاش بولماڭلار^①، ئۇلار (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسدۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى تولۇق بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [47]. ئۆز ۋاقتىدا شەيتان ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۆزلىرىگە چىرايلىق كۆرسىتىپ: «بۈگۈن سەلەرنى ھېچكىم يېڭەلمەيدۇ، مەن ھەقىقەتەن سەلەرگە مەدەتكار» دېگەن ئىدى. ئەمما ئىككى قوشۇن ئۇچراشقان چاغدا شەيتان ئارقىسىغا چېكىندى ۋە: «مېنىڭ سەلەر بىلەن ھېچبىر ئالاقەم يوق، سەلەر كۆرمەيۋاتقانى ھەقىقەتەن مەن كۆرۈپ تۇرۇۋاتمەن^②، مەن راستتىنلا ئاللاھتىن قورقىمەن^③، ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر^④» دېدى [48].

① مەككە مۇشرىكلىرى ئۆزلىرىنىڭ سودا كارۋىنىنى قوغداش ۋە ئۇرۇش قىلىش نىيىتى بىلەن چىققاندا ناھايىتى مەغرۇرلانغان ھالدا، پەخىرلىنىپ چىققان ئىدى. بۇ يەردە مۇسۇلمانلار كاپىرلارغا ئوخشاش بولۇشتىن چەكلەندى.

② مۇشرىكلار مەككىدىن چىققان چاغدا بەنۇبەكىر ئىبنى كەنانە قەبىلىسىدىن ئىبارەت دۈشمەنلىرىنىڭ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئارقا تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىشىدىن ئەندىشە قىلاتتى. بۇ چاغدا شەيتان قۇرەيشلەرگە بەنۇبەكىر ئىبنى كەنانە قەبىلىسىنىڭ بىر باشلىقى سۇراقە ئىبنى مالىكىنىڭ سۈرىتىدە بولۇپ كۆرۈندى ۋە ئۇلارغا غەلبە - نۇسرەت بىلەن بېشارەت بېرىپلا قالماستىن، يەنە ئۇلارنى تولۇق قوللايدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. لېكىن ئاللاھ تائالا ياردەم ئۈچۈن ئەۋەتكەن پەرىشتىلەرنى كۆرگەن ھامان ئارقىسىغا چېكىندى.

③ شەيتاننىڭ قەلبىدە ئاللاھتىن قورقۇش قانداق پەيدا بولدى؟ ھەقىقەتتە ئۇ مۇسۇلمانلارغا ئاللاھ تەرەپتىن خاس ياردەم كەلگەنلىكىنى ئېنىق كۆرگەن ۋە مۇشرىكلارنىڭ تاقابىل تۇرالمايدىغانلىقىنى بىلگەن ئىدى. شۇڭا ئۇ بۇ سۆزنى قىلدى.

④ بۇ ئىبارە شەيتاننىڭ سۆزىنىڭ بىر قىسمى بولۇشى مۇمكىن ياكى يېڭىدىن باشلانغان ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى بولۇشىمۇ مۇمكىن.

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَقَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةَ يَصْرَبُونَ وَجُوهُهُمْ وَأَدْبَارُهُمْ وُدُّوهُمَا وَعَدَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

ئۆز ۋاقتىدا مۇناپىقلار ۋە دىللىرىدا (شەك) كېسىلى بارلار (مۇسۇلمانلارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ) ①: «بۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ دىنى ئالداپ قويدى ② (شۇڭا، ئۇلار ئۆزلىرىنى يېڭىلىمەس دەپ گۇمان قىلىپ، ئاز سانلىق تۇرۇقلۇق كۆپ سانلىقلار بىلەن ئۇرۇشۇشقا چىقتى)» دېگەن ئىدى. كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىدىكەن، ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر ③ [49]. ئەگەر سەن پەرىشتىلەرنىڭ (بەدرى غازىتىدا) كاپىرلارنىڭ يۈزلىرىگە ۋە ئارقىلىرىغا ئۇرۇپ تۇرۇپ جانلىرىنى ئېلىۋاتقانلىقىنى، (ئاندىن ئۇلارغا) «دوزاخنىڭ كۆيدۈرگۈچى ئازابىنى تېتىڭلار!» (دېگەنلىكىنى) كۆرگەن بولساڭ (تولمۇ قورقۇنچلۇق ھالەتنى كۆرگەن بولاتتىڭ) ④ [50]. بۇ (ئازاب) سىلەرنىڭ ئۆز قولىڭلار بىلەن ئالدىن سادىر قىلغان قىلمىشىڭلار تۈپەيلىدىندۇر، ئاللاھ بەندىلىرىگە قىلچە زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەستۇر ⑤ [51].

① بۇلاردىن مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبە قىلىشىدىن شەكلەنگەن يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغان ئادەملەر كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى ياكى مۇشرىكلار ۋە ياكى مەدىنىدە تۇرىۋاتقان يەھۇدىيلار كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن.

② يەنى مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ سانىنىڭ ئازلىقىغا ۋە قورال - ياراقلارنىڭ كەملىكىگە قارىماي، ئۆزلىرىدىن سان جەھەتتە كۆپ ۋە قورال - ياراقلارنى تولۇق بولغان مەككە مۇشرىكلارىغا قارشى ئۇرۇشقا چىقىپتۇ. قارىغاندا، ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ دىنى ئالداپ قويۇپتۇ، ئۇلار ۋەزىيەتنى چۈشەنمەپتۇ، دېيىشتى.

③ دېمەك، بۇ دۇنياپەرەسلەر ئاللاھنىڭ ئۆزىگە تەۋەككۈل قىلغان مۇئىمىنلەرنىڭ ئىرادىسى ۋە ئىمانى كۈچىنى قانداقمۇ مۆلچەرلىيەلسۇن؟ ئۇ ئاللاھ غالىبتۇر، يەنى ئۆزىگە تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنى ياردەمسىز تاشلاپ قويمايدۇ، ئۇ ھەر ئىشنى يۈكسەك ھېكمەت بىلەن قىلغۇچىدۇر، ئۇنى ئىدراك قىلىشتىن ئىنساننىڭ ئەقلى ئاجىز كېلىدۇ.

④ بەزى مۇپەسسەسلەر بۇ ئايەتنى بەدرى غازىتىدا ئۆلتۈرۈلگەن مۇشرىكلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايدۇ. ئىبنى جۇرەيج ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مۇشرىكلار مۇسۇلمانلارغا ئالدىنى قىلىپ كەلسە، پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە قىلچ بىلەن ئۇراتتى. ئەگەر مۇشرىكلار قوغدىنىش ئۈچۈن ئارقىسىغا چېكىنسە، پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يېتىشىۋېلىپ ئۇلارنىڭ ئارقىلىرىغا ئۇراتتى.» ئەمما بۇ ئايەت ئومۇمىي بولۇپ، بارلىق كاپىرلارغا قارىتىلغان، يەنى پەرىشتىلەر كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئالغاندا، ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ۋە ئارقىلىرىغا ئۇرىدۇ، سۈرە ئەنئامنىڭ 93 - ئايىتىدە كەلگەندەك ﴿ پەرىشتىلەر (يەنى ئازاب پەرىشتىلىرى) قوللىرىنى سوزىدۇ. يەنى پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىش ياكى ئۇلارنى ئۇرۇپ ئازابلانۇش ئۈچۈن قوللىرىنى سوزىدۇ. بەزى مۇپەسسەسلەرنىڭ قارىشىچە، قىيامەت كۈنى ئازاب پەرىشتىلىرى كاپىرلارنى جەھەننەمگە ئېلىپ كېتىۋاتقاندا ئۇرىدۇ ۋە ئۇلارغا: «كۆيدۈرگۈچى ئازابىنى تېتىڭلار!» دەيدۇ.

⑤ بۇ ئۇرۇش ۋە ئازابتىن ئىبارەت سىلەرگە بېرىلگەن جازا ئۇزۇڭلار قىلغان يامان قىلمىشىڭلار سەۋەبىدىندۇر. بولمىسا، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەس، بەلكى ئۇ ئادىل، ھەر تۈرلۈك زۇلۇم سېلىشتىن پاكىتۇر. بۇ ھەقتە بىر ھەدىس قۇدىسدا، ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق

دېگەنلىكنى رىۋايەت قىلدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئى بەندىلىرىم! مەن ھەقىقەتەن زۇلۇمنى ئۆزۈمگە ھارام قىلدىم، ئۇنى سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىمۇ ھارام قىلدىم. ئۆزئارا زۇلۇم قىلىشماڭلار، ئى بەندىلىرىم! ئەنە شۇ سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلاردۇر، مەن ئۇنى سىلەر ئۈچۈن ساقلاپ قويدۇم، كىمكى ياخشىلىققا ئېرىشسە، ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتسۇن، كىمكى يامانلىققا ئېرىشسە، ئۇ پەقەت ئۆزىگىلا مالاھەت قىلسۇن»». (سەھىھ مۇسلىم، 2577 - ھەدىس)

كَدَابٍ ءَالٍ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُعَيِّرًا تَعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُعَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَدَابٍ ءَالٍ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا ءَالَ فِرْعَوْنَ وَكُلَّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾

(بۇ كاپىرلارنىڭ ئادىتى) پىرىئەۋن جامائەسىنىڭ ۋە ئۇلاردىن بۇرۇنقىلارنىڭ ئادىتىگە ئوخشايدۇكى ①، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ئىدى، ئاندىن گۇناھلىرى سەۋەبلىك ئاللاھ ئۇلارنى ھالاك قىلدى. شەكسىزكى، ئاللاھ كۈچلۈكتۇر، ئازابى قاتتىقتۇر [52]. بۇ (يەنى ئۇلارغا چۈشكەن ئازاب) شۇنىڭ ئۈچۈنكى، بىرەر قەۋم ئۆزىنىڭ ھالىتىنى (كۇفرى ۋە گۇناھ بىلەن) ئۆزگەرتىمگۈچە ئاللاھ ئۇلارغا بەرگەن نېمىتىنى ئۆزگەرتىۋەتمەيدۇ ②، شەكسىزكى، ئاللاھ (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (قىلمىشلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [53]. (ئۇلارنىڭ ئادىتى) پىرىئەۋن جامائەسىنىڭ ۋە ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئادىتىگە ئوخشايدۇكى، ئۇلارمۇ رەببىنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ئىدى. بىزمۇ ئۇلارنى گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلدۇق، پىرىئەۋن جامائەسىنى (دېڭىزغا) غەرق قىلدۇق. ئۇلارنىڭ ھەممىسى (كۇفرلىق قىلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلار ئىدى ③ [54].

① ﴿كَدَابٍ﴾ ئادەت دېگەن مەنىدە، ئۇنىڭدىكى «ك» ھەرىپى ئوخشىتىش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى بۇ مۇشربىكلارنىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشتىكى ئادىتى ياكى ئەھۋالى پىرىئەۋن جامائەسى ۋە ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئادىتىگە ياكى ئەھۋالىغا ئوخشايدۇ.

② دېمەك، بىرەر قەۋم نېمەتكە كۇفرلىق قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمر - پەرمانلىرىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاقى ۋە ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىۋالمىگۈچە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا نېمەتلىرىنىڭ دەۋرۋازىسىنى تاقىۋەتمەيدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، ئاللاھ تائالا بەندىلەرنىڭ گۇناھلىرى سەۋەبلىك نېمەتلىرىنى ئۇلاردىن تارتىۋالىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلىرىگە لايىق بولۇش ئۈچۈن گۇناھلاردىن ساقلىنىش كېرەك. دېمەك، بىر قەۋم ئۆزىنىڭ يامان ھالىنى ياخشى ھالغا ئۆزگەرتىش ئۈچۈن گۇناھنى تەرك ئېتىپ، ئىتائەت يولىنى تاللىشى كېرەك.

③ بۇ يەردە يۇقىرىدىكى ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان بىر نۇقتا قايتا تەكىتلەندى. لېكىن بۇ يەردە پىرىئەۋن جامائەسىنىڭ دېڭىزغا غەرق قىلىنىپ، ھالاك قىلىنغانلىقى تەسۋىرى قوشۇلدى. بۇنىڭدىن يەنە بىر نۇقتا ئايان بولدىكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ھالاك قىلىش بىلەن ئۇلارغا زۇلۇم قىلغىنى يوق. بەلكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جانلىرىغا ئۆزلىرى زۇلۇم قىلغۇچى بولدى. ﴿پەرۋەردىگارىڭ بەندىلەرگە زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەستۇر﴾. (سۈرە فۇسسىلەت 46 - ئايەت)

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَمَا تَتَّقَتَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرَّدَ بِهِمْ مَن حَلَفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَدَّكُرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِنَّمَا تَخَافَنَ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةٌ فَاتَّبِعْهُم عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ نەزىرىدە جانلىقلارنىڭ ئەڭ يامىنى كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلار بولۇپ، ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ ① [55]. (ئى مۇھەممەد!) سەن ئۇلار بىلەن (مۇشرىكلارغا ياردەم بەرمەسلىك ھەققىدە ئەھدە ئېلىپ) مۇئاھىدە تۈزدۈڭ، ئاندىن ئۇلار ئاللاھتىن قورقماي، ھەر قېتىمدا ئەھدىنى بۇزىدۇ ② [56]. ئەگەر ئۇرۇشتا ئۇلار ئۈستىدىن غەلبە قىلساڭ، ئۇلار (نى قاتتىق جازالاش) ئارقىلىق ئارقىدىكىلىرىنى تېرىپىرەن قىلىۋەتكىنى، ئۇلار (بۇنىڭدىن) ئىبەرەت ئالسۇن (يەنى ئۇلارنى باشقىلارغا ئىبەرەت قىلغىنى، ئۇلارنىڭ سەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا دەرمانى قالمىسۇن) ③ [57]. ئەگەر سەن (ئاراڭلاردا مۇئاھىدە تۈزۈشكەن) بىرەر قەۋمدىن خىيانەت قىلىدىغانلىقىدىن ئەنسىرسەڭ (يەنى ئەھدىگە خىيانەت قىلىدىغانلىقىنىڭ ئالامەتلىرىنى سەزسەڭ)، مۇئاھىدىسىنى ئۇلارغا ئوچۇق - ئاشكارا تاشلاپ بەرگىن (يەنى سەن بىلەن مۇئاھىدە تۈزۈشكەن قەۋمدىن خىيانەت شەپىسى كۆرۈلسە، ئۇلارغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلماستىن، ئەھدىنىڭ ئەمەلدىن قالغانلىقىنى ئالدى بىلەن ئۇلارغا ئۇقتۇرۇپ قويغىن، شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئەھدىنىڭ بۇزۇلغانلىقىنى بىلىشتە سەن بىلەن ئۇلار) باراۋەر بولغايىسىلەر ④. شەكسىزكى، ئاللاھ خىيانەت قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ ⑤ [58]. (بەدرى غازىتىدا ئۆلتۈرۈلمەي قالغان) كاپىرلار قۇتۇلدۇق دەپ ئويلىمىسۇن، ئۇلار (ئاللاھنىڭ جازاسىدىن) ھەرگىز قېچىپ قۇتۇلالمىدۇ [59].

① بۇ ئايەتتە " شَرَّ الدَّوَابِّ " «كىشىلەرنىڭ ئەڭ يامىنى» دېگەننىڭ ئورنىغا ﴿ شَرَّ الدَّوَابِّ ﴾ «جانلىقلارنىڭ ئەڭ يامىنى» دېيىلدى، گەرچە بۇ سۆزنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى ئىنسانلار، ھايۋانلار ۋە باشقا نەرسىلەرنى كۆرسەتسىمۇ، ئومۇمەن ھايۋانلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. گويا كاپىرلار كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلىقىدىن ئىنسانلار جۈملىسىدىن ئەمەس، بەلكى ھايۋانلار جۈملىسىدىن ھەتتا ھايۋانلار ئىچىدىمۇ ھەممىدىن بەتتەر ھايۋانلاردىن بولۇپ كەتتى.

② بۇ يەردە كاپىرلارنىڭ ھەر قېتىم ئەھدىنى بۇزىدىغان ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن قورقمايدىغان بىر ئادىتى بايان قىلىندى. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى مۇئاھىدە تۈزۈشكەنلەر يەھۇدىيلارنىڭ بەنۇ قۇرەيزە قەبىلىسىنى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن كاپىرلارغا ياردەم بەرمەسلىك ھەققىدە ئەھدە ئالغان ئىدى، لېكىن ئۇلار ئەھدىگە ۋاپا قىلمىدى، دەپ قارايدۇ.

③ «تېرىپىرەن قىلىۋەتكىن» دېگەننىڭ مەنىسى، ئۇلارنى شۇنداق ئۆلتۈرگىنىكى، ئۇلارنىڭ كەينىدىكى ھىمايىچىلىرى ۋە قوللىغۇچىلىرىنىڭ يۈرەكلىرى مىجىلىپ كەتسۇن. ھەتتا ئۇلارمۇ ئىلگىرىكىلەرگە ئوخشاش ئاقىۋەتكە قېلىشتىن قورقۇپ، سەن تەرەپكە قاراشقىمۇ پىتىنالمىدىغان بولۇپ كەتسۇن.

④ بۇ يەردىكى «خىيانەت» مۇئاھىدە تۈزگەن قەۋمنىڭ ئەھدىنى بۇزۇش خەۋپى ۋە شەپىسى دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ﴿ عَلَىٰ سَوَاءٍ ﴾ «باراۋەر بولغايىسىلەر» دېگەننىڭ مەنىسى، قائىدە بويىچە سەنمۇ ۋە ئۇلارمۇ ئەھدىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقىنى بىلىشتە باراۋەر بولغايىسىلەر، دېمەكتۇر. يەنى ئۇلارغا: ئەمدى سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا ئەھدە يوق دەپ، ئېلان قىلىپ قويغىن. ئېلان قىلىپ قويۇش شۇنىڭ ئۈچۈن زۆرۈركى، ھەر كىم

ئۆزىنى ئۆزى ھىمايە قىلىشقا مەسئۇل بولسۇن، ھېچبىر تەرەپ خەۋەرسىز تۇرغان ۋە ئارىمىزدا مۇئاھىدە بار دېگەن ئويدا تۇرغان پەيتتە ھۇجۇمغا ئۇچرىمىسۇن.

⑤ يەنى ئەگەر ئەھدىنى بۇزۇش مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن بولسىمۇ خىيانەت ھېسابلىنىدۇ. بۇنى ئاللاھ تائالا ياقىتۇرمايدۇ. ئىمام ئەھمەد سەلىم ئىبنى ئامىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن رۇملارنىڭ ئارىسىدا مەلۇم مۇددەتلىك ئەھدە بار ئىدى، ئۇ بۇ ئەھدىنىڭ مۇددىتى تۈگەشكە يېقىنلاشقاندا، ئۇلارنىڭ زېمىنىغا يېقىن بىر جايغا لەشكەرلىرىنى توپلاشقا باشلىدى. مەقسىتى ئەھدىنىڭ مۇددىتى تۈگەشكى بىلەنلا ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىش ئىدى. ساھابىلەردىن ئەمرۇ ئىبنى ئەبەسە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «كىم بىرەر قەۋم بىلەن ئەھدە تۈزسە، ئۇنىڭ مۇددىتى تۈگىگىچە ئۇنىڭغا چوقۇم ئەمەل قىلسۇن ياكى بۇ ئەھدىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقىنى ئۇلارغا ئوچۇق - ئاشكارا بىلدۈرۈپ قويسۇن» دېگەن ھەدىسىنى يەتكۈزدى، ھەمدە بۇ ئىشنىڭ ئەھدىگە خىلاپ بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ لەشكەرلىرىنى قايتۇرۇپ كەلدى. (مۇسنەدى ئەھمەد: 4 - توم، 111 - بەت، سۈنەنى ئەبۇ داۋۇد 2579 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 1580 - ھەدىس)

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَعَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ * وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيْدَكَ بِبَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

(دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن) ئۇلارغا قارشى كۈچ - قۇۋۋەت ۋە جەڭ ئاتلىرىدىن قانچىلىكىگە كۈچۈڭلار يەتسە، شۇنچىلىك تەييارلاڭلار. ①. بۇنىڭ بىلەن، ئاللاھنىڭ دۈشمىنى، ئۆزۈڭلارنىڭ دۈشمىنى ۋە ئۇلاردىن باشقا سىلەر بىلمەيدىغان، (لېكىن) ئاللاھ بىلىدىغان دۈشمەنلەرنى قورقۇتسىلەر. سىلەرنىڭ ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلغىنىڭلار مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، سىلەرگە ئۇنىڭ مۇكاپاتى تولۇق بېرىلىدۇ، سىلەرگە زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى بۇ مۇكاپاتتىن ھېچ نەرسە كېمەيتىلمەيدۇ) [60]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ئۇلار تىنچلىققا مايىل بولسا، سەنمۇ تىنچلىققا مايىل بولغىن، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن. ②، چۈنكى ئاللاھ (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيەتلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [61]. ئەگەر ئۇلار (تەييارلىق قىلىۋېلىش ئۈچۈن سۈلھى بىلەن) سېنى ئالدىماقچى بولسا، شەكسىزكى، ئاللاھ ساڭا (ئۇلارنىڭ شەرىدىن ساقلاشقا) يېتەرلىكتۇر. ئۇ سېنى ئۆزىنىڭ ياردىمى بىلەن ۋە مۇئمىنلەر بىلەن كۈچلەندۈرگەندۇر [62].

① ﴿قُوَّةٌ﴾ دېگەن سۆزنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوق ئېتىپ مەشىق قىلىش دەپ چۈشەندۈرگەن. (سەھھە مۇسلىم 1917 - ھەدىس ۋە باشقا ھەدىس كىتابلار) چۈنكى شۇ دەۋردە بۇ ناھايىتى چوڭ ئۇرۇش قورالى ھەم يېتىلدۈرۈش زۆرۈر بولغان ماھارەت ئىدى. ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك ئاتمۇ جەڭ ئۈچۈن ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى. لېكىن بۈگۈنكى كۈندە ئوق (يا ئوقى) ئېتىپ مەشىق قىلىش بىلەن جەڭ ئاتلىرى تەييارلاشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە زۆرۈرلىكى ئىلگىرىكىدەك ئەمەس. شۇڭا ﴿كۈچ - قۇۋۋەت ۋە جەڭ ئاتلىرىدىن قانچىلىكىگە كۈچۈڭلار يەتسە، شۇنچىلىك تەييارلاڭلار﴾ دېگەن بۇيرۇقنىڭ ئاستىغا بۈگۈنكى ئۇرۇش قوراللىرى (مەسىلەن: يىراقتىن باشقۇرۇلىدىغان بومبا، تانكا، ئاپتومات، ئۇرۇش ئايرۇپىلانلىرى ۋە پاراخوتلىرى قاتارلىقلار) بىلەن تەييارلىق قىلىش كىرىدۇ. ھازىر شۇ زۆرۈردۇر.

② يەنى ئەگەر ۋەزىيەت جەڭ قىلغاننىڭ ئورنىغا سۈلھى قىلىشنى تەقەززا قىلسا ۋە دۈشمەنمۇ سۈلھىگە مايىل بولسا، سۈلھى قىلىشنىڭ ھېچ زىيىنى يوق. ئەگەر دۈشمەن سۈلھى ئارقىلىق ھىيلە - مىكر ئىشلەتمەكچى بولسىمۇ، قورقۇش ھاجەتسىز، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىش كېرەك. ئاللاھ تائالا دۈشمەننىڭ مىكرىدىن ساقلايدۇ، ئاللاھ ئۆزى كۇپايە قىلىدۇ. لېكىن مۇسۇلمانلار ئاجىز بولۇپ، سۈلھى قىلىش ئىسلامنىڭ ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن بولىدىغان ئەھۋالدا سۈلھىگە رۇخسەت قىلىنىدۇ. ئەگەر ئەكسىچە مۇسۇلمانلار كۈچلۈك، قوراللىرى سەرخىل بولغان ھالدا، كاپىرلار ئاجىزلاشقان چاغدا، مەغلۇبىيەتتىن قورقۇپ، سۈلھى تەلەپ قىلسا، بۇنداق ئەھۋالدا سۈلھى قىلماستىن، ئۇلارنىڭ كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇش، شەۋكىتىنى يەرگە ئۇرۇش زۆرۈردۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿(كاپىرلار بىلەن جەڭ قىلغان چېغىڭلاردا) بوشاپ قالماڭلار، (كاپىرلارنى) سۈلھىگە چاقىرماڭلار، ھالبۇكى، سىلەر غالىپتۇرسىلەر، ئاللاھ سىلەر بىلەن بىرگىدۇر، ئاللاھ ھەرگىز ئەمەلىڭلارنىڭ (ساۋابىنى) كېمەيتىۋەتمەيدۇ﴾. (سۈرە مۇھەممەد 35 - ئايەت) يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پىتنە تۈگىگەن، دىن پۈتۈنلەي ئاللاھ ئۈچۈن بولغانغا قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇڭلار﴾. (سۈرە ئەنفال 39 - ئايەت)

وَأَلْفَ بَيْنٍ فَلُوْبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ

حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٦﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ

ئۇ مۇئمىنلەرنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈردى. سەن يەر يۈزىدىكى پۈتۈن بايلىقنى سەرپ قىلىپمۇ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈرەلمەيتتىڭ. لېكىن ئاللاھ (ئۆزىنىڭ كامالى قۇدرىتى بىلەن) ئۇلارنىڭ ئارىسىنى بىرلەشتۈردى. ①. ئاللاھ ھەقىقەتەن غالبىتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [63]. ئى پەيغەمبەر! ساڭمۇ ۋە ساڭا ئەگەشكەن مۇئمىنلەرگىمۇ ئاللاھ يېتەرلىكتۇر [64]. ئى پەيغەمبەر! مۇئمىنلەرنى (كاپىرلارغا قارشى) ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرگىن، ②.

① بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋە مۇئمىنلەرگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرىدىن بىر كاتتا نېمەتنى بايان قىلدى. ئۇ بولسىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇئمىنلەر ئارقىلىق مەدەت بەرگەنلىكى، ئۇلارنى ياردەمچى، قوغدىغۇچى ۋە ھىمايىچى قىلىپ بەرگەنلىكىدۇر. يەنە ئاللاھ تائالانىڭ مۇئمىنلەرگە ئاتا قىلغان نېمىتى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى دۈشمەنلىكنى دوستلۇققا ئايلاندۇرۇپ بەرگەنلىكىدۇر. ئىلگىرى ئۇلار بىر - بىرىنىڭ قېنىنى تۆكەتتى، مانا ئەمدى ئۇلار بىر - بىرىگە ئامراق ۋە كۆيۈمچان بولدى. ئەسەرلەردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئاداۋەتلەرنى تۈگىتىپ، ئورنىغا مېھىر - شەپقەت ۋە مۇھەببەت ئاتا قىلغانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ خاس مېھرىبانلىقى، ئۇنىڭ قۇدرەت ۋە ئىرادىسىنىڭ مەھسۇلى ئىدى. بولمىسا، ئۇلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ئۈچۈن پۈتۈن دۇنيانىڭ خەزىنىلىرىنى سەرپ قىلىپمۇ، بۇ بۈيۈك مەقسەتكە يەتكىلى بولمايتتى. ئاللاھ تائالا بۇ نېمىتنى سۈرە ئال ئىمراننىڭ 103 - ئايىتىدىمۇ ئەسلىتىدۇ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ئۆزئارا دۈشمەن ئىدىڭلار، ئاللاھ دىلىڭلارنى بىرلەشتۈردى﴾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھۈنەين غازىتىدا قولغا چۈشۈرگەن غەنىمەتلەر ھەققىدە ئەنسىزلىرىغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېگەن ئىدى: «ئى ئەنسىزلىرى! سىلەر گۇمراھ ئىدىڭلار، ئاللاھ مەن ئارقىلىق سىلەرنى ھىدايەت قىلدى. يوقسۇل ئىدىڭلار، ئاللاھ مەن ئارقىلىق سىلەرنى باي قىلدى. چېچىلاڭغۇ ئىدىڭلار، ئاللاھ مەن ئارقىلىق سىلەرنى بىرلەشتۈردى.» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەربىر ياخشىلىقنى تىلغا ئالغاندا ئەنسىزلىرى: «بۇ ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ياخشىلىقىدۇر» دېيىشەتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 4330 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 1061 - ھەدىس)

② "تَحْرِيطُ" نىڭ مەنىسى، قوزغىماق، تەرغىب قىلماق، يەنى تازا ۋايىغا يەتكۈزۈپ رىغبەتلەندۈرمەك، ئىشتىياق پەيدا قىلماق دېمەكتۇر. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جەڭدىن ئىلگىرى جىھادنىڭ پەزىلەتلىرىنى ساھابىلەرگە سۆزلەپ، ئۇلارنى رىغبەتلەندۈرەتتى. بەدىرى غازىتىدىمۇ سان جەھەتتە كۆپ بولغان مۇشرىكلار سەرخىل قوراللار بىلەن جەڭ مەيدانىغا ھازىر بولغان چاغدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە: «كەڭلىكى ئاسمانلار ۋە زېمىندەك كېلىدىغان جەننەتكە كىرىش ئۈچۈن قوزغىلىڭلار!» دېدى. ساھابىلەردىن ئۆمەير ئىبنى ھەمام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «جەننەتنىڭ كەڭلىكى ئاسمانلار ۋە زېمىننىڭ كەڭلىكىدەك كېلەمدۇ؟» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە» دېدى. ئۇ: «پاھ، پاھ!» دەپ خۇشاللىقنى ئىزھار قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سېنىڭ پاھ، پاھ! دېيىشىڭگە نېمە تۈرتكە بولدى؟» دېدى. ئۇ: «شۇ جەننەتنىڭ ئىگىلىرىدىن بىرى بولۇش ئۈمىدىم تۈرتكە بولدى» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن ھەقىقەتەن شۇ جەننەتنىڭ ئىگىلىرىدىن سەن» دېدى. ئۇ: «ئازراق ئالدىغىراق ئۆتۈپ قىلىچىنىڭ غېلىپىنى سۇندۇرۇپ تاشلىدى ۋە خالتىسىدىن خورما چىقىرىپ يېيىشكە باشلىدى. ئاندىن قولىدا قالغان خورمىلارنى

تاشلىۋېتىپ، ئەگەر مەن بۇ خورمىلارنى يەپ تۈگەتكىچە ياشسام، ئۇ مەن ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئۇزۇن بىر ھاياتلىقتۇر» دېدى. ئاندىن دۈشمەننىڭ سېپىغا بۆسۈپ كىرىپ تاكى شېھت بولۇپ كەتكۈچە ئۇرۇشتى. ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن! (سەھىھ مۇسلىم 1901 - ھەدىس)

إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾
 أَلَنْ حَقَّقَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ صَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفِينَ
 بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يَبْخَسَ فِي الْأَرْضِ تَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ
 عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾

ئەگەر سەلەردە چىداملىق يىگىرمە ئادەم بولىدىغان بولسا، (كاپىرلاردىن) 200 نى يېڭەلەيدۇ؛ ئەگەر سەلەردە (چىداملىق) 100 ئادەم بولىدىغان بولسا، كاپىرلاردىن 1000 نى يېڭەلەيدۇ^①؛ چۈنكى، ئۇلار (ئاللاھ بېكىتكەن قانۇنىيەتنى) چۈشەنمەيدىغان قەۋمدۇر [65]. ئاللاھ ئەمدى سەلەردىن (مەزكۇر ھۆكۈمنى) يېنىكلەتتى، ئۇ سەلەردىكى ئاجىزلىقنى ئوبدان بىلىدۇ، ئەگەر سەلەردە چىداملىق 100 ئادەم بولىدىغان بولسا، 200 (كاپىر) نى يېڭەلەيدۇ، ئەگەر سەلەردە (چىداملىق) 1000 ئادەم بولىدىغان بولسا، ئاللاھنىڭ ئىزى بىلەن 2000 (كاپىر) نى يېڭەلەيدۇ^②. ئاللاھ چىداملىق بولغانلار بىلەن بىللەدۇر^③ [66]. ھېچبىر پەيغەمبەرگە يەر يۈزىدە دۈشمەننى كۆپرەك ئۆلتۈرمەي تۇرۇپ (يەنى مۇشەركلىكنىڭ ھەيۋىسىنى يوقىتىپ، ئىسلامغا قۇۋۋەت بەرمەي تۇرۇپ، فىدىيە ئېلىشنى كۆزلەپ)، ئەسەرگە ئېلىش قەتئىي لايىق ئەمەس ئىدى. (ئى ئىمان ئېيتقانلار! فىدىيە ئېلىش بىلەن) سەلەر دۇنيا مەنپەئىتىنى كۆزلەيسىلەر، ھالبۇكى، ئاللاھ (سەلەرگە) ئاخىرەت (نىڭ مۇكاپاتىنى) نى كۆزلەيدۇ^④. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [67].

① بۇ مۇسۇلمانلارغا بېرىلگەن بىشارەتتۈركى، سەلەردىن مۇستەھكەم تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىدىغان 20 مۇجاھىد 200 دۈشمەن ئۈستىدىن، 100 مۇجاھىد 1000 دۈشمەن ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ.
 ② ئالدىنقى ھۆكۈم ساھابە كىراملارغا (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) ئېغىر كەلدى، چۈنكى ئۇنىڭ مەنسىدىن بىر مۇسۇلمان ئون كاپىرغا، يىگىرمىسى ئىككى يۈزگە، يۈزى مىڭغا كۆپايە، كاپىرلارغا قارشى تۇرۇشتا مۇسۇلمانلارنىڭ سانى شۇنچىلىك مىقدارغا يەتسە جىھاد پەرز، ئۇنىڭدىن قېچىش جايز ئەمەس دېگەن ھۆكۈم چىقاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ھۆكۈمنى يەڭگىلىتىپ، ئۇنغا قارشى بىر دېگەننى كېمەيتىپ، ئىككىگە قارشى بىر بولسا كۆپايە دېگەن ئايەتنى چۈشۈردى. (سەھىھۇل بۇخارى 4653 - ھەدىس) ھازىر مۇشۇ نىسبەت بويىچە كاپىرلارغا قارشى جىھاد قىلىش پەرزدۇر، ئۇنىڭدىن كەم بولسا، پەرز ئەمەس.

③ ئاللاھ بۇنى بايان قىلىش ئارقىلىق سەۋرچان ۋە چىداملىق بولۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى بايان قىلدى. دېمەك ئاللاھنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىش ئۈچۈن چىداملىق بولۇش زۆرۈردۇر.

④ بەدرى غازىتىدا يەتمىش كاپىر ئۆلتۈرۈلگەن، يەتمىش ئەسەرگە ئېلىنغان ئىدى. بۇ مۇسۇلمانلار بىلەن كاپىرلار ئارىسىدىكى تۇنجى قېتىملىق ئۇرۇش بولۇپ، ئۇ چاغدا ئەسەرلەرنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ھەققىدىكى ئەھكاملار تېخى چۈشمىگەن ئىدى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەسەرلەرنى ئۆلتۈرۈۋېتىش كېرەكمۇ ياكى فىدىيە ئېلىپ قويۇپ بېرىش كېرەكمۇ؟ بۇ ھەقتە ساھابىلەر بىلەن كېڭەشتى. ئىككى يولنىڭ قايسىسىنى تاللاش جايز ئىدى، شۇڭا بۇ ئىككى مەسىلە ھەققىدە كېڭەش ئېلىپ بېرىلدى. ئەمما گاھدا بىر ئىشنىڭ جايز بولۇشى ياكى جايز بولماسلىقىدىن قەتئىينەزەر شارائىتقا قاراپ، ئەڭ ياخشى ۋە مەنپەئەتلىك قارار ئېلىش زۆرۈردۇر. بۇ يەردىمۇ ۋەزىيەتكە ئەڭ مۇۋاپىق بىر قارار ئېلىش زۆرۈر.

ئىدى، ئەمما جايىزلىقى نەزەردە تۇتۇلۇپ، ئەڭ تۆۋەن بىر قارار ئېلىنغان ئىدى، بۇنىڭغا ئاللاھ تائالا كايىپ ئايەت چۈشۈردى. كېڭەشتە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە باشقىلار كاپىرلارنىڭ كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ۋە شەۋكىتىنى سۇندۇرۇش ئۈچۈن، ئەسەرلەرنى ئۆلتۈرۈشكە تەكلىپ بەرگەن ئىدى، ئۇلارنىڭ قارشىچە بۇلار كۇفرى ۋە كاپىرلارنىڭ جان تومۇرى ھېسابلىنىدىغان لەشكەرلەر، بۇلار قويۇۋېتىلسە، ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى تېخىمۇ قاتتىق دۈشمەنلىك قىلاتتى. مەزكۇر تەكلىپنىڭ ئەكسىچە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە باشقىلار ئۇلاردىن فىدىيە ئېلىپ، قويۇپ بېرىش تەرەپدارى ئىدى. ئۇلارنىڭ قارشىچە، ئەسەرلەردىن ئېلىنغان فىدىيە بىلەن كېلەر قېتىمقى ئۇرۇشنىڭ تەييارلىقىنى ئوبدان قىلىۋالغىلى بولاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ قاراشنى توغرا تاپتى، شۇنىڭغا بىنائەن بۇ ئايەت ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئايەت نازىل بولدى.

«زېمىندا دۈشمەننى كۆپرەك ئۆلتۈرمەي تۇرۇپ» نىڭ مەنىسى ئەگەر مەملىكەتتە كاپىرلار كۈچلۈك بولسا، (شۇ ۋاقىتتا ئەرەب دىيارىدا كاپىرلار كۈچلۈك ئىدى) ئۇلارنى كۆپرەك ئۆلتۈرۈش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ كۈچىنى پارچىلاش زۆرۈر ئىدى. سىلەر بۇ نۇقتىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ فىدىيە ئېلىشنى تاللىدىڭلار، ئىلغار قارارنى قويۇپ، تۆۋەن قارارنى تاللىغانلىقىڭلار سىلەرنىڭ خاتالىقىڭلاردۇر. كاپىرلارنىڭ كۈچى ئاجىزلاشقاندىن كېيىن، ئەسەرلەر ھەققىدە ھەر دەۋردىكى مۇسۇلمانلار رەھبىرىگە تاللاش ھوقۇقى بېرىلدى، ئۇ خالىسا ئەسەرلەرنى ئۆلتۈرىدۇ ياكى فىدىيە ئېلىپ قويۇپ بېرىدۇ ياكى مۇسۇلمان ئەسەرلەر بىلەن ئالماشتۇرىدۇ ياكى ئۇلارنى قۇل قىلىدۇ. دېمەك، ۋەزىيەتكە قاراپ قايسى يولنى تاللىسا جايىز بولىدۇ.

لَوْلَا كَتَبَ مِنْ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾

ئاللاھنىڭ (ئوچۇق چەكلەنمىگەن ئىشنى قىلغانلارنى جازالماسلىق دېگەن) ئالدىن يېزىلغان ھۆكۈمى بولمىسا ئىدى ①، (ئەسىرلەردىن) فىدىيە ئالغانلىقىڭلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە زور ئازابقا دۇچار بولاتتىڭلار [68]. (ئى جىھاد قىلغۇچىلار جامائەسى!) غەنىمەت ئالغان نەرسەڭلارنى ھالال ۋە پاك بىلىپ يەڭلار ② ۋە ئاللاھ (نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش) تىن قورقۇڭلار. شەكسىزكى، ئاللاھ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [69].

① بۇ «ئالدىن يېزىلغان ھۆكۈم» نىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكى ھەققىدە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ئىختىلاپ بار. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن غەنىمەتلەرنىڭ ھالال قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى ھۆكۈم كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ ئېلىپ، تەقدىردە مۇسۇلمانلارغا غەنىمەتلەر ھالال قىلىنىدۇ دەپ يېزىلغان ئىدى، شۇڭا سىلەر فىدىيە ئېلىش بىلەن جايىز بىر ئىشنى قىلىدىڭلار، ئەگەر ئۇنداق بولمىغان بولسا، فىدىيە ئالغانلىقىڭلار سەۋەبىدىن سىلەرگە قاتتىق ئازاب كەلگەن بولاتتى، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇنىڭدىن بەدرى غازىتىغا قاتناشقانلارنىڭ مەغپىرەت قىلىنغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ دېسە، يەنە بەزىلەر: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىنىڭ ئارىسىدا مەۋجۇت بولغان ئەھۋالدا ئازاب كەلمەيدۇ، دېگەن ھۆكۈم كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن فەتھۇلقەدرگە قارالسۇن)

② بۇ ئايەت غەنىمەت ئېلىنغان مال - مۈلۈكنىڭ ھالال ۋە پاك ئىكەنلىكىنى ھەمدە فىدىيەنىڭمۇ جايىزلىقىنى بايان قىلىپ بەردى. بۇ ئايەت «ئاللاھنىڭ ئالدىن يېزىلغان ھۆكۈمى» دېگەندە غەنىمەتنىڭ ھالال قىلىنغانلىقى ھەققىدىكى ھۆكۈم كۆزدە تۇتۇلىدۇ دېگەن قاراشنى كۈچەيتىدۇ.

يَأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أَخَذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوَأُ وَّ نَصَرُوا أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنَ وَلِيَّتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا

ئى پەيغەمبەر! قولۇڭلاردىكى ئەسىرلەرگە ئېيتقىنىكى، «ئەگەر ئاللاھ دىلىڭلاردا بىرەر ياخشىلىقنىڭ بارلىقىنى بىلسە (يەنى دىلىڭلاردا ئىمان بولسا، ئاللاھ ئۇنى بىلىدۇ) ①، سىلەرگە ئۆزۈڭلاردىن ئېلىنغان نەرسىدىن (فەدىيەدىن) ياخشىراق نەرسىنى بېرىدۇ ② ۋە گۇناھلىرىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلىرىگە) ناھايىتى مېھرىباندۇر» [70]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ئۇلار (يەنى سەن قويۇپ بەرگەن ئەسىرلەر ئىماننى دەۋا قىلىش ئارقىلىق) ساڭا خىيانەت قىلماقچى بولسا (قايقۇرۇمىغىن)، ئىلگىرىمۇ ئۇلار (كۇفرى بىلەن، ئەھدىنى بۇزۇش بىلەن) ئاللاھقا خىيانەت قىلغان ئىدى، ئاخىرى ئاللاھ سېنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غالىب قىلدى ③. ئاللاھ (بولغۇسى ھەممە ئىشنى) بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [71]. ئىمان ئېيتقانلار، (ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى سۆيۈش يۈزىدىن يۇرتىنى تاشلاپ مەدىنىگە) ھىجرەت قىلغانلار، پۇل - ماللىرى ۋە جانلىرى بىلەن ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلغانلار (يەنى مۇھاجىرلار) ④، (يۇرتىدا مۇھاجىرلارغا) جاي بەرگەنلەر ۋە ياردەم كۆرسەتكەنلەر (يەنى ئەنسارلار)غا ⑤ كەلسەك، ئەنە شۇلار ئەلۋەتتە بىر - بىرىگە ئىگىدۇر (يەنى بىر - بىرىگە ياردەمچىدۇر ۋە دوستتۇر) ⑥. ئىمان ئېيتقان بولسىمۇ، (مەدىنىگە) ھىجرەت قىلمىغانلار تاكى ھىجرەت قىلغانغا قەدەر سىلەرنىڭ ئۇلارنى ھەمىيە قىلىش (ۋە ياردەم قىلىش) مەجبۇرىيىتىڭلار يوقتۇر ⑦.

① يەنى سىلەرنىڭ ئىسلامغا كىرىش نىيىتىڭلار ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىش ئىستىكىڭلار بولسا، ئۇنى ئاللاھ بىلىدۇ.

② يەنى ئىسلامنى قوبۇل قىلغىنىڭلاردىن كېيىن، ئاللاھ سىلەرگە ئۆزۈڭلاردىن ئېلىنغان فەدىيەدىن ياخشىراق نەرسە ئاتا قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى، ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە باشقىلارمۇ ئەسىرلەرنىڭ قاتارىدا بار ئىدى، ئۇلار مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا نۇرغۇن مال - دۇنيا ئاتا قىلدى.

③ بۇ ئىبارىنىڭ يەنە بىر مەنىسى «ئاللاھ سېنى ئۇلارنى ئەسىر ئېلىشقا مۇۋەپپەق قىلدى، ئۇلار سېنىڭ قولۇڭغا چۈشتى» يەنى تىل بىلەن مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ قويۇپ، كۆز بويامچىلىق قىلماقچى بولسا، ئۇلارغا نېمە پايدا؟ بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۇلار كۇفرى ۋە شېرىكتە تۇرۇپ نېمىگە ئېرىشتى؟ ئېرىشكىنى شۇ بولدىكى، ئۇلار مۇسۇلمانلارغا ئەسىرگە چۈشتى. شۇڭا كەلگۈسىدىمۇ، ئۇلار شېرىك ئۈستىدە تۇرىۋەرسە، تېخىمۇ ئېغىر خار - زارلىقتىن باشقا ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەيدۇ.

④ بۇ ساھابىلەر مۇھاجىرلار دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇلار پەزىلەتتە بىرىنچى دەرىجىدىكى ساھابىلەردۇر.

⑤ بۇلار ئەنسارلار دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇلار پەزىلەتتە ئىككىنچى دەرىجىدە تۇرىدۇ.

⑥ يەنى بىر - بىرىنى ھەمىيە قىلىدۇ ۋە ئۆزئارا ياردەم قىلىشىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: «ئۇلار بىر - بىرىگە ۋارىسلىق قىلىدۇ» دەپ تەپسىر قىلغان. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرەتتىن كېيىن ھەربىر

مۇھاجىر بىلەن يەنە بىر ئەنساننىڭ ئارىسىنى قېرىنداشلىق رىشتىسى بىلەن باغلىغان، ئۇلار قېرىنداش بولغان ئىدى، ھەتتا ئۇلارنىڭ بىرى يەنە بىرىگە مۇراسخۇرمۇ بولغان ئىدى. (كېيىن بۇ مۇراسخۇر بولۇش ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى)

⑦ بۇ ئۈچىنچى تۈردىكى ساھابىلەر بولۇپ، مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلار جۈملىسىدىن ئەمەس. بۇلار مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن ئۆز يۇرتلىرى ۋە قەبىلىلىرىدە قالغانلاردۇر. شۇڭا ئۇلار ھەققىدە دېيىلدىكى، «سەلەرنىڭ ئۇلارنى ھىمايە قىلىش مەجبۇرىيىتىڭلار يوق»، يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار سەلەرگە مۇراسخۇر بولۇشقا لايىق ئەمەس.

وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدِ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

ئەگەر ئۇلار دىن (ئىشى)دا سىلەردىن ياردەم تەلەپ قىلسا، ئۇلارنىڭ دۈشمىنى بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا كېلىشىم بولمىسىلا ①، ئۇلارغا ياردەم بېرىشىڭلار كېرەك ②، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [72]. كاپىرلار بىر - بىرىنىڭ قاياشىدۇر، ئەگەر بۇنى (ئۆزئارا ھەمكارلىقنى) قىلمىساڭلار، يەر يۈزىدە پىتنە ۋە چوڭ بۇزغۇنچىلىق تۇغۇلىدۇ ③ [73]. ئىمان ئېيتقانلار، (مەدىنىگە) ھىجرەت قىلغانلار، ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلار، (ئۆز يۇرتىدا مۇھاجىرلارغا) جاي بەرگەنلەر ۋە ياردەم بەرگەنلەر (يەنى ئەنسارلار)گە كەلسەك، ئەنە شۇلار ھەقىقىي مۇئىمىنلەردۇر ④، ئۇلارغا مەغپىرەت ۋە ئېسىل رىزىق بار [74]. (ئاشۇ مۇھاجىرلار بىلەن ئەنسارلاردىن) كېيىن ئىمان ئېيتىپ (مەدىنىگە) ھىجرەت قىلغانلار ۋە سىلەر بىلەن بىللە جىھاد قىلغانلارغا كەلسەك، ئەنە شۇلارمۇ سىلەرنىڭ قاتارىڭلاردىن سانىلىدۇ ⑤. ئاللاھنىڭ كىتابىدا (بەلگىلەنگەن ھۆكۈمگە ئاساسەن) ⑥، ئۇرۇق - تۇغقانلار بىر - بىرىگە مىراسخور بولۇشقا (ياتلاردىن) ئەڭ ھەقىقىتتۇر، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ھەر شەيئىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [75].

① يەنى ئۇلار ئاراڭلاردا ئۇرۇش قىلماسلىق ھەققىدە كېلىشىم بار قەۋمگە قارشى سىلەردىن ياردەم تەلەپ قىلسا، ئۇلارغا ياردەم قىلىشقا قارىغاندا تۈزگەن كېلىشىمگە ئەمەل قىلىش مۇھىمدۇر.

② يەنى مۇشرىكلارغا قارشى تۇرۇشتا ئۇلار سىلەرنىڭ ياردىمىڭلارغا موھتاج بولسا، ئۇلارغا ياردەم قىلىش زۆرۈردۇر.

③ كاپىرلار بىر - بىرىگە دوست ۋە ئۆزئارا ياردەمچى بولغاندەك، سىلەرمۇ ئىمان ئاساسىدا بىر - بىرىڭلارنى ھىمايە قىلمىساڭلار، كاپىرلارنى دوست تۇتۇشتىن يىراق تۇرمىساڭلار، چوڭ پىتنە ۋە قالايمىقانچىلىق پەيدا بولىدۇ. مۇئىمىن بىلەن كاپىرنىڭ ئۆزئارا ئارىلىشىشى، دوستلىشىشى ۋە ياخشى كۆرۈشلىرى نەتىجىسىدە دىنىي ئىشلاردا ئىككىلىنىش، ساختىلىق ۋە خوشامەت قىلىش پەيدا بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: «كاپىرلار بىر - بىرىنىڭ قاياشىدۇر» دېگەن ئايەتنى «كاپىرلار بىر - بىرىگە مىراسخوردۇر» دەپ تەپسىر قىلغان. دېمەك، بىر مۇسۇلمان يەنە بىر كاپىرغا، بىر كاپىر يەنە بىر مۇسۇلمانغا مىراسخور بولالمايدۇ. سەھىھۇل بۇخارىدا «مۇسۇلمان كاپىرغا، كاپىر مۇسۇلمانغا مىراسخور بولالمايدۇ» دەپ ئوچۇق ھەدىس كەلگەن. دېمەك ئەگەر سىلەر مىراسخور بولۇشتا مۇسۇلمان بىلەن كاپىرنىڭ ئارىسىنى ئايرىماي، پەقەت تۇغقاندارچىلىقنىلا نەزەردە تۇتساڭلار، ئۇ چاغدا بۇنىڭدىن زور پىتنە ۋە قالايمىقانچىلىق تۇغۇلىدۇ.

④ بۇ ئىلگىرى تىلغا ئېلىنغان مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلاردىن ئىبارەت ئىككى گۇرۇھنىڭ بايانى بولۇپ، بۇ يەردە ئۇلارنىڭ پەزىلىتى ۋە ئارتۇقچىلىقى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. باشتىكى باياندا بولسا ئۇلارنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنى ھىمايە قىلىشى ۋە ياردەم بېرىشىنىڭ پەزىلىتى سۆزلەنگەن ئىدى.

⑤ بۇ يەردە تۆتىنچى بىر گۇرۇھ تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، ئۇلار ئارتۇقچىلىقتا دەسلەپكى ئىككى گۇرۇھتىن تۆۋەن، (ئىلگىرى ھىجرەت قىلمىغان) ئۈچىنچى گۇرۇھتىن يۇقىرى دەرىجىدە تۇرىدۇ.

⑥ دىنىي قېرىنداشلىق ياكى قەسەم قىلىشقان قېرىنداشلىققا ئاساسەن بىر - بىرىگە مۇراسىم بولمىغان ئىش بۇ ئايەت بىلەن ئەمەلدىن قالدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن مۇراسىم بولۇش پەقەت نەسەب ۋە نىكاھلىنىش جەھەتتىن بولغان تۇغقانلارغا خاس بولىدۇ. «ئاللاھنىڭ كىتابىدا (بەلگىلەنگەن ھۆكۈمگە ئاساسەن) ياكى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىدە» دېگەن لەۋھۇلمەھپۇزدىكى ئەسلىي ھۆكۈمنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك ئۆز ۋاقتىدىكى دىنىي قېرىنداشلىق ئاساسىدا بىر - بىرىگە ۋاقىتلىق مۇراسىم بولۇش ھۆكۈمى زۆرۈرىيەت تامام بولغاندىن كېيىن ئەمەلدىن قالدۇ، لەۋھۇلمەھپۇزدىكى ئەسلىي ھۆكۈم ئىجرا قىلىنىدىغان بولىدۇ.

(9) سورة التوبة مدنية 129 آية

(9) سۈرە تەۋبە مەدنىدە چۈشكەن 129 ئايەت

بِرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَلِّمُوا أَنْكُمُ غَيْرَ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾

(بۇ) ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى تەرىپىدىن (تىنچ ئۆتۈش ئۈچۈن) سىلەر بىلەن مۇئاھىدە تۈزۈشكەن مۇشرىكلارغا قاراتقان ئادا - جۇدا بولۇش (يەنى مۇئاھىدىنى بىكار قىلىش) باياناتىدۇر ﴿1﴾. [1]. (ئى مۇشرىكلار!) يەر يۈزىدە تۆت ئاي (خالغىنىڭلارچە) يۈرۈۋېلىڭلار ﴿2﴾، بىلىڭلاركى، سىلەر ئاللاھ (نىڭ جازاسى)دىن قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر، (شۇنىمۇ بىلىپ قويۇڭلاركى) ئاللاھ كاپىرلارنى خار قىلغۇچىدۇر ﴿3﴾ [2].

★ سۈرىنىڭ ئىسمى ھەققىدە

مۇپەسسىرلەر بۇ سۈرىنىڭ بىر نەچچە ئىسمى بارلىقىنى بايان قىلغان بولۇپ، ئەڭ مەشھۇر بولغانلىرى ئىككىدۇر. بىرىنچىسى، سۈرە تەۋبە، ئۇنىڭ مۇنداق ئاتىلىشىنىڭ سەۋەبى بۇ سۈرىدە بەزى مۇئمىنلەرنىڭ تەۋبىسىنىڭ قوبۇل بولغانلىقى تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۈچۈندۇر. ئىككىنچىسى، سۈرە بارائەت (ئادا - جۇدا بولۇش)، بۇنىڭ سەۋەبى بۇ سۈرىدە مۇشرىكلاردىن ئادا - جۇدا بولۇش ئومۇمىي ئۇقتۇرۇشى ئېلان قىلىنغانلىقى ئۈچۈندۇر. بۇ قۇرئان كەرىمدىكى بېشىغا ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ يېزىلمىغان بىردىنبىر سۈرىدۇر. بۇنىڭ بىر نەچچە خىل سەۋەبى تەپسىر كىتابلىرىدا زىكر قىلىنغان، ئەڭ توغرا بولغىنى شۇكى، سۈرە ئەنفال بىلەن سۈرە تەۋبىنىڭ مەزمۇنىدا كۆپ ئوخشاشلىقلار تېپىلىدۇ. بۇ سۈرە گۇيا سۈرە ئەنفالنىڭ تولۇقلىمىسى ياكى داۋامىدۇر. بۇ "سَيِّطُ طَوَالٍ" «ئۇزۇن يەتتە سۈرە» دەپ ئاتىلىدىغان يەتتە چوڭ سۈرىنىڭ يەتتىنچىسىدۇر.

① ھىجرىيەنىڭ 9 - يىلى مەككە فەتىھى قىلىنغاندىن كېيىن ھەج مەۋسۇمىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە باشقا ساھابىلەرنى بۇ ئايەتلەر ۋە مۇناسىۋەتلىك ئەھكاملارنى كىشىلەرگە ئومۇميۈزلۈك ئېلان قىلىش ئۈچۈن مەككىگە ئەۋەتىدۇ. ئۇلار مەككىگە بېرىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن بۇ ھۆكۈمنى ئېلان قىلىدۇ: «بىزنىڭ بۇ يىلىمىزدىن كېيىن، ھېچكىمنىڭ بەيتۇللاھنى يالغۇچ تاۋاپ قىلىشىغا ۋە ھېچبىر مۇشرىكنىڭ ھەج قىلىشىغا ھەرگىز رۇخسەت قىلىنمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 369 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 1347 - ھەدىس)

② بۇ ئادا - جۇدا بولۇش باياناتى مۇئەييەن ۋاقىت بەلگىلىمەي، مۇتلەق ئەھدە تۈزۈشكەن ياكى تۆت ئايدىن ئاز ياكى كۆپ مەلۇم مۇددەتكىچە ئەھدە تۈزۈشكەن مۇشرىكلارغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلار مەزكۇر ئەھدىلەرگە ۋاپا قىلمىغان ئىدى. شۇڭا ئۇلارغا تۆت ئاي تۇرۇشقا رۇخسەت قىلىندى. بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئۇلار مۇشۇ مۇددەت ئىچىدە مۇسۇلمان بولسا، ئۇلارغا بۇ يەردە تۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ، بولمىسا، ئۇلار تۆت ئايدىن كېيىن ئەرەب يېرىم ئارىلىدىن چىقىپ كېتىشى لازىم. ئەگەر ئۇلار بۇ ئىككى يولدىن بىرىنى تاللىمىسا، مۇسۇلمانلارغا ئۇرۇش ئاچقان كاپىرلار قاتارىدا سانىلىدۇ، ئۇ چاغدا مۇسۇلمانلارغا ئەرەب يېرىم ئارىلىنى كاپىرلار ۋە مۇشرىكلاردىن تازىلاش ئۈچۈن ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

③ يەنى سىلەرگە بۇ مۆھلەت سىلەرنى جازالاش مۇمكىن بولمىغانلىقى ئۈچۈن بېرىلگىنى يوق، بەلكى سىلەرنىڭ مەنپەئەتلىكلىرىنى كۆزلەپ، سىلەردىن كىم تەۋبە قىلىپ مۇسۇلمان بولماقچى بولسا، مۇسۇلمان بولمىۋالسۇن دەپ بېرىلمىۋاتىدۇ. ئېسىڭلاردا بولسۇنكى، سىلەر توغرىلۇق ئاللاھ بەلگىلىگەن تەقدىرنى ۋە ئۇنىڭ ئىرادىسىنى سىلەر ئۆزگەرتەلمەيسىلەر ۋە ئاللاھ تائالا تەرەپتىن سىلەرگە مۇسەللەت قىلىنغان خارلىقتىن قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر.

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا
أَنَّكُمْ عِزٌّ مُّعْجِزٌ لِلَّهِ وَبَشِيرٌ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ الْبَرِّ ۝ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا
عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝

(بۇ) ئەڭ چوڭ ھەج كۈنىدە ① ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى تەرىپىدىن ئىنسانلارغا (چىقىرىلغان) ئېلاندىركى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى مۇشرىكلاردىن ئادا - جۇدادۇر. ئەگەر تەۋبە قىلساڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئەگەر (بۇ دەۋەتتىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ (نىڭ جازاسى) دىن قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر. (ئى پەيغەمبەر!) كاپىرلارغا قاتتىق ئازاب بىلەن بېشارەت بەرگىن [3]. ئەمما مۇشرىكلار ئىچىدىكى سىلەر بىلەن مۇئاھىدە تۈزگەن، مۇئاھىدىگە ھېچقانداق خىلاپلىق قىلمىغان، سىلەرگە قارشى ھېچقانداق ئادەمگە ياردەم بەرمىگەنلەرگە كەلسەك، ئۇلار بىلەن تۈزگەن بۇ مۇئاھىدىگە ئۇنىڭ ۋاقتى توشقانغا قەدەر رىئايە قىلىڭلار ②. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تەقۋادارلارنى ياخشى كۆرىدۇ [4].

① ئىككى سەھىھ كىتاب (بۇخارى ۋە مۇسلىم) ۋە باشقا ھەدىس كىتابلىرىدا كەلگەن دەلىللەرگە ئاساسەن ﴿يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ﴾ «ھەج ئەكبەر، ئەڭ چوڭ ھەج كۈنى» دېگەندە ھېيت كۈنى يەنى قۇربانلىق قىلىدىغان كۈن (زۇلھەججىنىڭ ئونىنچى) كۈنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (تىرمىزى 957 - ، بۇخارى 4655 - ، مۇسلىم 982 - ھەدىسلەر) دەل شۇ كۈنى مىنادا ئادا - جۇدا بولۇش ئۇقتۇرۇشى ئېلان قىلىندى. زۇلھەججىنىڭ ئونىنچى كۈنىنىڭ «ھەج ئەكبەر، ئەڭ چوڭ ھەج كۈنى» دەپ ئاتىلىشىنىڭ سەۋەبى ئۇ كۈندە ھەجنىڭ ئەڭ كۆپ ۋە ئەڭ مۇھىم ئىبادەتلىرى ئادا قىلىنىدىغانلىقى ئۈچۈن ئىدى. كىشىلەر ئۆمرە قىلىشنى «ھەج ئەسغەر» كىچىك ھەج دەپ ئاتايتتى، شۇڭا ھەجنى ئۆمرىدىن پەرقلىنىدۇرۇش ئۈچۈن «ھەج ئەكبەر» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان. ئەمما كىشىلەر ئارىسىدا مەشھۇر بولۇپ قالغان «ئەگەر ھەج كۈنى يەنى زۇلھەججىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى جۈمە كۈنىگە توغرا كەلسە ھەج ئەكبەر بولىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ ھېچ ئاساسى يوقتۇر. (ت - بىزدە ئەرەپات كۈنى يەنى زۇلھەججىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى جۈمە كۈنىگە توغرا كەلسە «ھەج ئەكبەر» بولىدۇ دېگەن سۆز مەشھۇر. بۇنىڭمۇ ئاساسى يوقتۇر. ئومۇمەن ھەر يىلدىكى ھەج «ھەج ئەكبەر» بولىدۇ.)

② بۇ مۇشرىكلارنىڭ يەنە بىر خىلى بولۇپ، ئۇلار بىلەن تۈزگەن ئەھدىنىڭ مۇددىتى قانچىلىك بولسا، ئۇلارغا مۇددەت توشقىچە مەككىدە تۇرۇشقا رۇخسەت بېرىلدى. چۈنكى ئۇلار بۇرۇندىنلا ئەھدىگە رىئايە قىلىپ كەلگەن، ئۇنىڭغا خىلاپ كېلىدىغان ھېچقانداق ھەرىكەت قىلمىغان ئىدى. شۇڭا مۇسۇلمانلارمۇ ئەھدىگە رىئايە قىلىشقا ئەمىر قىلىندى.

فَإِذَا أَدْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْضُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَعَآتُوا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾

ئۇرۇش قىلىش ھارام قىلىنغان ئايلار ① ئۆتۈپ كەتكەندە، مۇشرىكلارنى قەيەردە ئۇچراتساڭلار، شۇ يەردە ئۆلتۈرۈڭلار ②، ئەسىرگە ئېلىڭلار ③، قورشاشلار، ئۇلارنىڭ ئۆتىدىغان يوللىرىنى كۆزىتىپ تۇرۇڭلار ④. ئەگەر ئۇلار تەۋبە قىلسا، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلسا، زاكات بەرسە، ئۇلارنى (ئۆز ھالىغا) قويۇپ بېرىڭلار ⑤. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [5].

① بۇ يەردىكى «ھارام قىلىنغان ئايلار» دېگەندىن قايسى ئايلار كۆزدە تۇتۇلغانلىقى ھەققىدە ئىككى خىل قاراش بار، بىرىنچى قاراشقا ئاساسلانغاندا، بۇنىڭدىن ئۇرۇش ھارام قىلىنغان تۆت ئاي كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى رەجەب، زۇلقەئدە، زۇلھىججە ۋە مۇھەررەم ئايلىرى. ئادا - جۇدا بولۇش ئۇقتۇرۇشى زۇلھىججىنىڭ ئونىنچى كۈنى ئېلان قىلىندى، بۇنىڭغا ئاساسەن مۇشۇ ئېلان قىلىنغان ۋاقىتتىن باشلاپ مۇشرىكلارغا 50 كۈن مۆھلەت بېرىلگەن بولىدۇ. چۈنكى ھارام قىلىنغان ئايلار ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن مۇشرىكلارنى تۇتۇش ۋە ئۆلتۈرۈشكە رۇخسەت قىلىنغان ئىدى. ئىككىنچى قاراشتا ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان تۆت ئايدىن ئۇرۇش ھارام قىلىنغان تۆت ئاي ئەمەس، بەلكى يەر يۈزىدە ئەركىن يۈرۈشنى كۆرسەتكەن زۇلھىججىنىڭ ئونىنچى كۈنىدىن باشلاپ، رەبىئۇل ئەۋۋەلنىڭ ئونىنچى كۈنىگىچە بولغان تۆت ئاي كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ تۆت ئاينى ھارام قىلىنغان ئايلار دەپ ئاتاشتىكى سەۋەب، ئادا - جۇدا بولۇش ئېلاندىن كېيىن تۆت ئايغىچە مۇشرىكلار بىلەن ئۇرۇش قىلىش ۋە ئۇلارغا قارشى ھەر قانداق ھەرىكەت قىلىش چەكلەنگەن ئىدى. شۇڭا بۇ قاراش ئادا - جۇدا بولۇش نۇقتىسىدىن قارىغاندا توغرىدۇر. ئاللاھ تائالا ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

② بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ بۇيرۇقنى ئومۇمىي ھۆكۈم دەپ ئالىدۇ، يەنى «ھەرەمدە بولسۇن ياكى ھەرەمنىڭ سىرتىدا بولسۇن، مۇشرىكلارنى قەيەردە كۆرسەڭلار، شۇ يەردە ئۆلتۈرۈڭلار» دېگەن بولىدۇ دەپ قارايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: ﴿ تاكى ئۇلار ئۆزلىرى ئۇرۇش ئاچمىغىچە مەسجىدى ھەرام ئەتراپىدا ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلماڭلار، ئەگەر ئۇلار (مەسجىدى ھەرام ئەتراپىدا) ئۆزلىرى ئۇرۇش ئاچسا، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋېرىڭلار ﴾ دېگەن ئايەت مەزكۇر ھۆكۈمنى خاسلاشتۇرىدۇ، پەقەت ھەرەم چېگرىسىنىڭ سىرتىدىلا ئۆلتۈرۈشكە رۇخسەت قىلىدۇ، دەپ قارايدۇ. (ئىبنى كەسىر)

③ يەنى ئەگەر ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشنى خالىساڭلار، ئۆلتۈرۈڭلار، ئەسىرگە ئېلىشنى خالىساڭلار، ئەسىرگە ئېلىڭلار.

④ يەنى ئۇلارنى پەقەت ئۇچراتقاندىلا ئۆلتۈرۈش ۋە ئەسىرگە ئېلىش بىلەن چەكلىنىپ قالماستىن، بەلكى ئۇلارنىڭ تۇرار جايلىرى، قەلئە ۋە سېپىللىرىنى قورشاشلار، ھەتتاكى ئۇلارغا سىلەرنىڭ رۇخسىتىڭلار بولماستىن بىر يەرگە بېرىش ۋە ھەرىكەت قىلىش مۇمكىنچىلىكى بولمىسۇن.

⑤ يەنى ئۇلارغا قارشى ھېچقانداق ھەرىكەت قىلماڭلار، چۈنكى ئۇلار مۇسۇلمان بولدى. ئۇلار ئىسلامنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە ناماز ئوقۇيدۇ ۋە زاكات بېرىدۇ. دېمەك كىمكى بۇ ئىككى پەرزىدىن بىرىنى تەرك ئېتىدىكەن، ئۇ مۇسۇلمان دەپ قارالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ زاكاتنى بەرمىگەنلەرگە قارشى جىھاد قىلىشتا، مۇشۇ ئايەتنى دەلىل قىلغان ۋە مۇنداق دېگەن ئىدى: «ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ناماز بىلەن زاكاتنىڭ ئارىسىنى ئايرىۋەتكەنلەرگە قارشى چوقۇم ئۇرۇش قىلىمەن». يەنى

ناماز ئوقۇغان ئەمما زاكاتنى بەرمىگەنلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىمەن دېمەكتۇر. (سەھىھۇل بۇخارى 1400 -
ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 20 - ھەدىس)

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ أَبِلْغُهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقْتُمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾

ئەگەر مۇشرىكلاردىن بىرەر كىشى سەندىن ئامانلىق تىلىسە، تاكى ئۇ ئاللاھنىڭ كالامنى (يەنى قۇرئانى) ئاڭلىغانغا (يەنى پىكىر قىلىپ، ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەنگەنگە) قەدەر، ئۇنىڭغا ئامانلىق بەرگىن، ئاندىن (ئۇ ئامان ئېيتىمسا)، ئۇنى (جېنى، مېلى) ئامان تاپىدىغان جايغا يەتكۈزۈپ قويغىن. ①. بۇ (كەڭچىلىك) شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئۇلار (ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتىنى) ئوقمايدىغان قەۋمدۇر ② [6]. ئاللاھنىڭ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ نەزىرىدە، (ئەھدىسىگە ۋاپا قىلمايدىغان) مۇشرىكلاردا قانداقمۇ ئەھدە دېگەن نەرسە بولسۇن؟ ③ ئەمما مەسجىدى ھەرەم يېنىدا سىلەر بىلەن ئەھدە تۈزۈشكەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئەگەر ئۇلار سىلەر بىلەن تۈزۈشكەن ئەھدىگە ۋاپا قىلسىلا، سىلەرمۇ ۋاپا قىلىڭلار، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تەقۋادارلارنى (يەنى پەرۋەردىگاردىن قورققان، ئەھدىسىگە ۋاپا قىلغان، خىيانەت قىلمىغانلارنى) ياخشى كۆرىدۇ ④ [7]. مۇشرىكلار ئەگەر سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن غەلبە قىلسا، سىلەرنىڭ توغراڭلاردا نە تۇغقانچىلىققا، نە ئەھدىگە رىئايە قىلمايدىغان تۇرسا، قانداقمۇ (ئۇلارنىڭ ئەھدىسى ئېتىبارغا ئېلىنمىسۇن؟) ⑤ ئۇلار سىلەرنى (شېرىن - شېكەر) گەپلىرى بىلەن خۇش قىلىدۇ، دىللىرىدا بولسا (ئۇنداق قىلىشنى) خالىمايدۇ (يەنى ئاغزىدا چىرايلىق سۆزلىگىنى بىلەن، كۆڭۈللىرى ئاداۋەت، نىفاق بىلەن تولغان). ئۇلارنىڭ تولىسى پاسىقلاردۇر [8].

① بۇ ئايەتتە مەزكۇر مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىدىغان كاپىرلار ھەققىدە بىر رۇخسەت بېرىلدىكى، ئەگەر قايسىبىر كاپىر پاناھلىق تەلەپ قىلسا، ئۇنىڭغا پاناھلىق بەرگىن، يەنى بىرەر مۇسۇلماننىڭ ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويماسلىقى ئۈچۈن ئۇنى ھىمايە قىلغىن، ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ كالامنى ئاڭلاشقا ۋە ئىسلامنى چۈشۈنىشكە پۇرسەت بولسۇن. شۇنداق قىلساڭ، ئۇ ھىدايەتكە قايتىپ، ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا مۇۋەپپەق بولۇشى مۇمكىن. ئەمما ئەگەر ئۇ ئاللاھنىڭ كالامنى ئاڭلىغاندىن كېيىنمۇ مۇسۇلمان بولمىسا، ئۇنى ئامان تاپىدىغان جايغا يەتكۈزۈپ قويغىن. دېمەك، سەن ئۇنى قوغداش ئۈچۈن بەرگەن ئامانلىقىڭنى ئاخىرغىچە ساقلىغىن. ئۇ ئۆزى ئامانلىق ھېس قىلىدىغان بىخەتەر بىر جايغا تىنچ - ئامان قايتىپ بارغۇچە، ئۇنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭدۇر.

② پاناھلىق تەلەپ قىلغۇچىلارغا ئامانلىق بېرىشكە رۇخسەت قىلىنىشتىكى سەۋەب شۇكى، ئۇلار ئىسلامنىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەرسىز كىشىلەر بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. بەلكىم ئۇلار شۇ ئەمىنلىكتە ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىشى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقىنى كۆرۈپ، ئىسلامنىڭ ھەقىقىتىگە قايىل بولۇشى، ھەتتا ئىسلامنى قوبۇل قىلىپ، ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىپ قېلىشى مۇمكىن. مەسىلەن: ھۈدەيبىيە سۇلھىسىدىن كېيىن كۆپلىگەن كاپىرلار ئامانلىق تەلەپ مەدەنىگە كېلىپ - كېتىپ تۇردى، بۇ مەزگىلدە ئۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقىنى كۆرۈپ، ئىسلامنى ياخشى چۈشۈنۈش پۇرسىتىگە ئېرىشتى، نەتىجىدە نۇرغۇن كىشىلەر مۇسۇلمان بولدى.

③ بۇ يەردىكى سوراق جۈملە مەنىي مەنىدە كەلگەن، يەنى سەن بىلەن ئەھدە تۈزۈشكەن مۇشرىكلاردىن باشقا ئەمدى ھېچكىم بىلەن سېنىڭ ئەھدەڭ قالمىدى.

④ ئەھدىگە ۋاپا قىلىش ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئەڭ سۆيۈملۈك ئىشتۇر. شۇڭا ئەھدە قىلىشقاندا بۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەك.

⑤ «قانداقمۇ» بۇ يەردەمۇ تەكىتلەش يۈزىسىدىن ئىنكار قىلىش مەنىسىدە كەلگەن. ﴿إِلَّا﴾ تۇغقانچىلىق، ﴿زِمَّةً﴾ ئەھدە دېگەن مەنىدە. يەنى بۇ مۇشرىكلارنىڭ ئاغزىدا دەپ قويغان گەپلىرىنىڭ قانداقمۇ ئېتىبارى بولسۇن؟ ھالبۇكى، ئۇلار ئەگەر سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن غەلبە قىلىپ قالسا، نە تۇغقانچىلىققا، نە ئەھدىگە رىئايە قىلمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بىرىنچى «قانداقمۇ؟» مۇشرىكلارغا قارىتىلغان، ئىككىنچىسى يەھۇدىيلارغا قارىتىلغان. چۈنكى كېيىنكى ئايەتتە يەھۇدىيلارنىڭ ﴿ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى (دۇنيانىڭ مال - مۈلۈكلىرىدىن) ئەرزىمەس نەرسىلەرگە سېتىۋەتتى﴾ دېگەن سۈپىتى بايان قىلىندى. بۇ يەھۇدىيلارنىڭلا قىلمىشى ئىدى.

أَشْتَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَاوَلَاتِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَعَاتُوا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾

ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى (دۇنيانىڭ مال - مۈلۈكلىرىدىن) ئەرزىمەس نەرسىلەرگە سېتىۋەتتى، (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توستى. ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدىگەن يامان! [9] ئۇلار بىرەر مۇئمىن ھەققىدە نە تۇغقانچىلىققا، نە ئەھدىگە رىئايە قىلمايدۇ^①. ئەنە شۇلار (سىلەرگە زۇلۇم قىلىشتا) ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردۇر [10]. ئەگەر ئۇلار (كۆپىدىن) تەۋبە قىلسا، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلسا ۋە زاكات بەرسە^②، ئۇ چاغدا ئۇلار سىلەرنىڭ دىنىي جەھەتتىكى قېرىندىشىڭلار بولىدۇ (يەنى ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتتە ئۇلار سىلەر بىلەن ئوخشاشتۇر). بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن بىز ئايەتلەرنى (ئەنە شۇنداق) تەپسىلىي بايان قىلىمىز [11].

① بۇ ئىبارە تەكرار كەلدى، تەكرار چۈشەندۈرۈشتىكى مەقسەت مۇشۇرىكلار ۋە يەھۇدىيلارنىڭ ئىسلامغا بولغان دۈشمەنلىكىنى ۋە ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى يوشۇرۇن ئۆچ - ئاداۋەتنى پاش قىلىشتۇر.

② ناماز - ئاللاھنى بىر دەپ تونۇپ، پەيغەمبىرىگە ئىمان كەلتۈرگەندىن كېيىنكى ئىسلامنىڭ ئەڭ مۇھىم رۈكنى ۋە ئاساسىدۇر، ئۇ ئاللاھنىڭ ھەققىدۇر. نامازدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنىڭ ھەر خىل شەكىللىرى تېپىلىدۇ، ئۇنىڭدا قىيامدا تۇرۇش، رۇكۇ قىلىش، سەجدە قىلىش، دۇئا - مۇناجاتلار بار، ئۇنىڭدا بەندىلەر ئاللاھنى ئۇلۇغلايدۇ ۋە مەدھىيلەيدۇ، يەنە ئۆزلىرىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ. ئىبادەتنىڭ ھەر خىل شەكىل ۋە تۈرلىرى پەقەت ئاللاھقا خاستۇر. نامازدىن كېيىن ئىككىنچى ئەڭ مۇھىم پەرز زاكاتتۇر، ئۇ ئىبادەتنىڭ بىر تۈرى بولۇش بىلەن بىرگە يەنە بەندىلەرنىڭ ھوقۇقلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر ئەمەلدۇر. زاكاتتىن پۈتۈن جەمئىيەتكە پايدا يېتىدۇ، ھەممىدىن بۇرۇن زاكات بەرگۈچىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئىچىدىكى نامرات، كەمبەغەل، مېيىپ - ئاجىز ۋە موھتاج كىشىلەر پايدىلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەدىسلەردىمۇ شاھادەت كەلىمىسىدىن كېيىن مۇشۇ ئىككى پەرز ئاللاھىدە تەكىتلەنگەن. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن كىشىلەر بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئاللاھنىڭ ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بەرگەن، ناماز ئوقۇغان ۋە زاكات بەرگەنگە قەدەر ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلدۇم». (سەھىھۇل بۇخارى 25 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 22 - ھەدىس) ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «كىمكى زاكات بەرمەيدىكەن، ئۇنىڭ نامىزى قوبۇل قىلىنمايدۇ.» (جامىئۇل ئولۇم ۋەلھىكەم 1 - توم، 150 - بەت)

وَإِنْ نَكَتُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٣﴾ أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَتُوا أَيْمَانَهُمْ وَهُمْ مُبَدِّئُونَ وَأُولَئِكَ يَخْشَوْنَ اللَّهَ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾

ئەگەر ئۇلار ئەھدىلەشكەندىن كېيىن، قەسەملىرىنى بۇزسا ۋە دىنىڭلارنى ئەيىبلەسە، ئۇلارنىڭ (دۈشمەنلىكتىن) چەكلىنىشى ئۈچۈن، كۇفرىنىڭ كاتتىباشلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئېچىڭلار. چۈنكى ئۇلارنىڭ قەسەمىنىڭ ① ھېچقانداق ئېتىبارى يوق [12]. (ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەھدە بەرگەندىن كېيىن) قەسەمنى بۇزغان، پەيغەمبەرنى (يۈرتىدىن) ھەيدەپ چىقىرىشقا ئۇرۇنغان ② ۋە سىلەرگە ئالدى بىلەن ھۇجۇم قىلغان ③ قەۋمگە قارشى ئۇرۇش قىلمامسىلەر؟ ④ ئۇلاردىن قورقۇمىسىلەر؟ ئەگەر (ھەقىقىي) مۇئمىن بولساڭلار، ئاللاھ سىلەرنىڭ قورقۇشۇڭلارغا ئەڭ لايىقتۇر [13].

① ﴿أَيْمَانٌ﴾ بولسا "يَمِينٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قەسەم مەنىسىدە. ﴿أَيْمَةٌ﴾ "إِمَامَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مەنىسى پېشىۋا ۋە رەھبەر دېمەكتۇر. يەنى ئەگەر بۇ كىشىلەر ئەھدىنى بۇزسا ۋە دىنغا تەنە قىلىپ، ئۇنى كەمسىتسە، زاھىرى جەھەتتىن كۆپ قەسەم قىلىپ بەرسىمۇ، قەسەملىرىنىڭ ھېچقانداق ئېتىبارى يوقتۇر. كاپىرلارنىڭ ئەنە شۇ پېشىۋالىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىڭلار. شۇنداق قىلساڭلار، ئۇلار كۇفرىدىن ۋاز كېچىشى مۇمكىن. ھەنەفىي ئالىملىرى بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، زىمى (ئىسلام دۆلىتىنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا ياشايدىغان غەيرى مۇسلىم) ئەگەر ئەھدىنى بۇزمىسا، ئەمما ئىسلام دىنىنى ئەيىبلەسە، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىم ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ئىككى ئىشنى بايان قىلدى، شۇڭا ئۇنىڭدىن ھەر ئىككى ئىش سادىر بولمىغۇچە، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ، دەيدۇ. لېكىن ئىمام مالىك، ئىمام شافىئىي ۋە باشقا ئۆلىمالار دىننى ئەيىبلەشمۇ ئەھدىنى بۇزغانلىق بولىدۇ دەپ قارايدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بۇنىڭغا ھەر ئىككى ئىش كىرگەن ھېسابلىنىدۇ، بۇنىڭغا ئاساسەن دىننى ئەيىبلەگەن زىمىنى ئۆلتۈرۈش جايىز بولىدۇ، شۇنىڭدەك ئەھدىنى بۇزغان تەقدىردىمۇ ئۇنى ئۆلتۈرۈش جايىز بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

② بۇنىڭدا ئۆز ۋاقتىدا مەككە كاتتىباشلىرىنىڭ دارۇنەدۋىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋە تەننىدىن ھەيدەپ چىقىرىش ياكى قاماققا ئېلىش ياكى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن مەسلىھەتلەشكەن ۋە قەستلىمەكچى بولغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ بۇنىڭدا بىر بولسا بەدرىدە ئۇرۇشۇشقا سەۋەب بولغان مۇشرىكلارنىڭ قىلمىشلىرى كۆزدە تۇتۇلغان. ئەسلىدە مۇشرىكلار سودا كارۋىنىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن چىققان، لېكىن كارۋىننىڭ ساق - سالامەت قۇتۇلغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ، بەدرىدە مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىشنى كۆزلەپ، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلىگەن ۋە دەسلەپتە ئۇرۇش باشلاتقان، نەتىجىدە ئۇرۇش بولغان. ياكى بۇنىڭدىن قۇرەيشلەرنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتتىپاقداش خۇزائە قەبىلىسىگە دەسلەپتە ئۇرۇش ئاچقان بەنى بەكر قەبىلىسىگە ياردەم بەرگەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ھالبۇكى، قۇرەيشلەرنىڭ بۇ ياردىمى تۈزۈشكەن ئەھدىگە خىلاپ ئىدى.

④ ﴿أَلَا﴾ سوراقنى كۈچەيتىش ۋە رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ، يەنى ﴿أَلَا تَقَاتِلُونَ﴾ «ئۇرۇش ئاچمامسىلەر؟» دېگەن ئىبارە بىلەن ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى جىھادقا تەرغىب قىلىۋاتىدۇ.

قَتَلُوهُمْ يَعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ

ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىڭلار، ئاللاھ ئۇلارنى سىلەرنىڭ قولۇڭلار بىلەن جازالايىدۇ، ئۇلارنى خار قىلىدۇ، سىلەرنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غالىب قىلىدۇ. (ئىسلام دىنىنى ئۈستۈن قىلىپ، كاپىرلارنى جازالاپ) مۇئمىن قەۋمىنىڭ كۆڭلىگە شىپالىق (يەنى تەسەللىي) بېرىدۇ [14]. ھەم ئۇلارنى دىللىرىدىكى ئاچچىقتىن خالاس قىلىدۇ^①. ئاللاھ خالىغان ئادەمنى تەۋبىگە مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ. ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [15]. ئاللاھ سىلەرنىڭ ئارناڭلاردىكى جىھاد قىلغانلارنى^②، ئاللاھتىن، ئۇنىڭ پەيغەمبىرىدىن ۋە مۇئمىنلەردىن باشقىنى سىرداش قىلىۋالمىغانلارنى^③ بىلمەي (يەنى ئوتتۇرىغا چىقارماي) تۇرۇپ، سىلەر ئۆز ھالىمىزغا قويۇپ بېرىلىمىز، (يەنى سىنالىمىز) دەپ ئويلايمىز؟^④ ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر^⑤ [16]. مۇشرىكلار ئۆزلىرىنىڭ كاپىرلىقىغا (ئۆزلىرى) شاھىت بولۇپ تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ مەسجىدلىرىنى ئاۋات قىلىش سالاھىيىتى يوق، (يەنى كاپىرلىق بىلەن ئاللاھنىڭ مەسجىدلىرىنى ئاۋات قىلىش بىر - بىرىگە زىت ئىشتۇر)^⑥

① يەنى مۇسۇلمانلار ئاجىز ۋاقتىدا بۇ مۇشرىكلار ئۇلارغا زۇلۇم قىلاتتى، شۇ سەۋەبتىن مۇسۇلمانلارنىڭ دىللىرى ئازار يېگەن ۋە جاراھەتلەنگەن ئىدى. سىلەرنىڭ قولۇڭلار بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى ۋە خارلىققا دۇچار بولۇشى زۇلۇمغا ئۇچرىغان مۇسۇلمانلارنىڭ دىللىرىدىكى ئاچچىقنى باسىدۇ، خاپىلىقنى پەسەيتىدۇ.

② يەنى سىلەر جىھاد ئارقىلىق سىنالىمىز، دەپ ئويلايمىز؟

③ ﴿وَلِيَجْزَ﴾ ئەڭ يېقىن ۋە سىرداش دوست دېمەكتۇر. مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ ۋە رەسۇلىنىڭ دۈشمەنلىرىنى سىرداش دوست تۇتۇش ۋە ياخشى كۆرۈشتىن چەكلەنگەن ئىدى، شۇڭا بۇ يەردە ئىخلاسمەن مۇئمىنلەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش ۋە ئۇلارنى باشقىلاردىن ئايرىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ بۇ چەكلىمە ئارقىلىق سىنىلىدىغانلىقى بىلدۈرۈلدى.

④ يەنى ئىمتىھان ئېلىنماستىن ۋە سىنالىمىزغا قويۇپ بېرىلىمىز دەپ ئويلايمىز؟

⑤ دېمەك، ئاللاھ ھەر نەرسىنى ئالدىن بىلىدۇ، لېكىن جىھاد ئارقىلىق سىناشتىكى ھېكمەت شۇكى، سىناقتا ئىخلاسمەن كىم؟ رىياكار كىم؟ ئىتائەتمەن كىم؟ ئىتائەتسىز كىم؟ ئېنىق ئايان بولىدۇ، يەنى ئىخلاسمەنلەر ئوتتۇرىغا چىقىدۇ، ئۇلارنى ھەممە ئادەم كۆرۈپ تونىۋالىدۇ.

⑥ ﴿مَسْجِدِ اللَّهِ﴾ «ئاللاھنىڭ مەسجىدلىرى» دېگەندە ھەرەم مەسجىدى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ يەردە مەسجىدنىڭ كۆپلۈك شەكلى ئىشلىتىلگەنلىكى ئۇنىڭ ھەممە مەسجىدلەرنىڭ قىبلىسى ۋە مەركىزى بولغانلىقى ئۈچۈندۇر، ياكى ئەرەب تىلىدا بىرلىكنىڭ ئورنىغا كۆپلۈك ئىشلىتىلىشىمۇ توغرا بولىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر. دېمەك، ئاللاھنىڭ بەيتىنى (يەنى ھەرەم مەسجىدىنى) ئاۋات قىلىش ياكى ياساش بولسا مۇئمىنلەرنىڭ ئىشىدۇر؛ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن ۋە ئۆزلىرىنىڭ كاپىرلىقىنى ئېتىراپ قىلغانلارنىڭ ئىشى ئەمەس. ئۇلارنىڭ بۇ ئىشلارنى قىلىش سالاھىيىتى يوق. مەسلەن: ئۇلار لەببەيكە دەپ ئېيتقان تەلپىيەلىرىدىمۇ

ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلاتتى. (سەھىھ مۇسلىم 1185 - ھەدىس) ئۇلارنىڭ بۇ ئېتىراپى خۇددى ھەربىر دىنغا ئەگەشكۈچىنىڭ ئۆزىنى مەن يەھۇدىي، خرىستىئان، سابىي ياكى مۇشرىك دەپ ئاتاپ، ئۆزىنىڭ شۇ دىنغا تەۋەلىكىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىغا ئوخشايدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَءَاتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ * أَجَعَلْتُم سِقَايَةَ الْحَآجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

ئۇلارنىڭ (ياخشىلىق دەپ) قىلغان ئەمەللىرى بىكار بولۇپ كېتىدۇ^①، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ [17]. ئاللاھنىڭ مەسجىدلىرىنى پەقەت ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلغان، زاكات بەرگەن، ئاللاھتىن باشقىسىدىن قورقمايدىغان كىشىلەرلا ئاۋات قىلىدۇ (يەنى مەسجىدنى رېمونت قىلىش، سەرەمجانلاشتۇرۇش، تازىلاش، مەسجىد تە داۋاملىق ناماز ئۆتەش، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش قاتارلىق ئىشلارنى قىلىدۇ)، ئەنە شۇلارنىڭ ھىدايەت تاپقۇچىلاردىن بولۇشى مۇقەررەردۇر^② [18]. سىلەر ھاجىلارنى سۇ بىلەن تەمىنلىگەنلەرنى، مەسجىدى ھەرەمنى ئاۋات قىلغانلارنى ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ۋە ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلغانلار بىلەن ئوخشاش (باراۋەر) دەپ ھېسابلامسىلەر؟ ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئۇلار ئوخشاش (باراۋەر) ئەمەس^③.

① يەنى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى (مەسىلەن، تاۋاپ قىلىش، ئۆمرە قىلىش ۋە ھاجىلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىش قاتارلىق ئەمەللىرى) ئەمىلىيەتتە ياخشى ئەمەل بولسىمۇ، ئىمان ئېيتماي قىلغان ئەمەل بولغانلىقى ئۈچۈن، خۇددى مېۋىسى يوق دەرەختەك ياكى خۇشپۇرىقى يوق گۈلدەك، ساۋابسىز قالىدۇ. يەنى ئۇنىڭغا ساۋاب بېرىلمەيدۇ.

② ھەدىستىمۇ بۇ نۇقتا ئېنىق چۈشەندۈرۈلگەن بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەمنىڭ ئىزچىل ھالدا مەسجىدكە كېلىپ تۇرىۋاتقانلىقىنى كۆرسەڭلار، ئۇنىڭ مۇئىمىن ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىڭلار». (سۈنەنى تەرمىزى 3093 - ھەدىس) قۇرئان كەرىمدىكى بۇ ئايەتتەمۇ ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرگەندىن كېيىن ناماز، زاكات ۋە ئاللاھتىن قورقۇش يەنى تەقۋالىق تىلغا ئېلىندى. بۇنىڭدىن ناماز، زاكات ۋە تەقۋالىقنىڭ مۇھىملىقى ئايان بولىدۇ.

③ مۇشرىكلار ھاجىلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەش، ھەرەم مەسجىدىنىڭ خىزمىتىنى قىلىش قاتارلىق ئىشلارنى قىلاتتى، ئۇلار بۇ ئىشلىرىدىن تولمۇ پەخىرلىنەتتى، ئۇلار بۇ ئەمەللىرىنى ئاللاھقا ئىمان ئېيتىش ۋە ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىشتىن ياخشى دەپ قارايتتى، مۇسۇلمانلاردەك ئىمانغا ۋە جىھادقا ئەھمىيەت بەرمەيتتى. بۇ يەردە ئۇلارغا دېيىلدىكى، سىلەر ھاجىلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ۋە مەسجىدى ھەرەمنىڭ خىزمىتىنى قىلىشنى ئاللاھقا ئىمان ئېيتىش ۋە ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىش بىلەن باراۋەر دەپ ھېسابلامسىلەر؟ بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئۇلار باراۋەر ئەمەس. ھەتتا مۇشرىكلارنىڭ ھېچبىر ئەمىلى مەقبۇل بولمايدۇ، مەيلى ئۇ ئەمەل كۆرۈنۈشتە ھەرقانچە گۈزەل كۆرۈنسىمۇ. بۇ نۇقتا ئالدىنقى ئايەتنىڭ بېشىدىكى ﴿ئۇلارنىڭ (ياخشىلىق دەپ) قىلغان ئەمەللىرى بىكار بولۇپ كېتىدۇ﴾ دېگەن ئايەتتە ئېنىق بايان قىلىندى.

بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق بىر ھەدىس بار: «بىر كۈنى بىرقانچە ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ، پاراڭلىشىپ قالدى، ئۇ ئادەملەردىن بىرى: «مەن ئىسلامغا كىرگەندىن كېيىن ھاجىلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەشتىن باشقا بىر ئەمەلنى ئەۋزەل دەپ قارىمايمەن» دېدى. يەنە بىرى: «مەن ئىسلامغا كىرگەندىن كېيىن ھەرەم مەسجىدىنى ئاۋات قىلىشتىن باشقا بىر ئەمەلنى ئەۋزەل دەپ قارىمايمەن» دېدى. ئۈچىنچى بىر ئادەم: «ئاللاھ تائالا يولىدا جىھاد قىلىش سىلەر دەۋاتقان بارلىق

ئەمەللەردىن ئەۋزەلدۇر» دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇلارنى توسۇپ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرىنىڭ قېشىدا، ئاۋازىڭلارنى يۇقىرى كۆتۈرمەڭلار» دېدى. ئۇ جۈمە كۈنى ئىدى. بۇ ھەدىسنى رىۋايەت قىلغان نوئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: بىز جۈمە نامىزىدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېرىپ بۇ ھەقتە ئۇنىڭدىن سوردۇق. شۇنىڭ بىلەن يۇقىرىدىكى ئايەت نازىل بولدى». (سەھىھ مۇسلىم 1879 - ھەدىس)

بۇ ئايەت ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتىش يەنە ئاللاھ تائالا يولىدا جىھاد قىلىشنىڭ ھەممىدىن ئەۋزەل ۋە مۇھىم ئەمەل ئىكەنلىكىنى ئوچۇق بايان قىلىپ بەردى. جۈملىنىڭ سىياقىدىن قارىغاندا، بۇ يەردە ئاللاھ تائالا يولىدا جىھاد قىلىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئەھمىيىتىنى بايان قىلىش مەقسەت قىلىنغان، بىراق ئاللاھ تائالاغا ئىمان ئېيتماي تۇرۇپ ھېچقانداق ئەمەل قوبۇل بولمايدىغان بولغاچقا، ئىمان ئىلگىرى بايان قىلىندى. ھەر ھالدا بۇ يەردە ئىككى مەسىلە ئېنىق بولدى: بىرىنچىسى، ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىشتىن ئەۋزەل ھېچقانداق ئەمەل يوق. ئىككىنچىسى، بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى مۇشۇرىكلارنىڭ خاتا قاراشلىرىغا رەددىيە بەرگەندىن باشقا يەنە مۇسۇلمانلارنىڭمۇ ئۆزلىرىچە بەزى ئەمەللەرنى ئىنتايىن مۇھىم دەپ بەلگىلەش ھوقۇقىنىڭ يوقلىقىنى، بەلكى بۇنىڭ ئاللاھنىڭ ھوقۇقى ئىكەنلىكىنى روشەنلەشتۈرۈپ بەردى. مۇئمىنلەرنىڭ ۋەزىپىسى پەقەت ئاللاھ ۋە رەسۇلى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ئەمەلنى قىلىشتىن ئىبارەت.

الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمَ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾

ئاللاھ (كۆفرىلىقتا چىڭ تۇرۇۋېلىپ، ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان) زالىم قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ ① [19]. ئىمان ئېيتقان، ھىجرەت قىلغان، پۇل - ماللىرى ۋە جانلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلارنىڭ دەرىجىسى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ كاتتىدۇر. ئەنە شۇلار (ساۋاب تېپىش بىلەن) مەقسىتىگە يەتكۈچىلەردۇر (ئۇتۇق قازانغۇچىلاردۇر) [20]. رەببى ئۇلارغا ئۆزىنىڭ رەھىمىتى، رازىلىقى ۋە جەننەتلىرى بىلەن خۇش خەۋەر بېرىدۇكى، ئۇ جەننەتلەردە ئۇلارغا (تۈگىمەيدىغان) دائىمىي نېمەتلەر بار [21]. ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ تۇرىدۇ. شۈبھىسىزكى، (ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا) ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاتتا مۇكاپات بار ② [22].

① يەنى بۇ كىشىلەر ھەر قانچە دەۋا قىلسىمۇ، ھەقىقەتتە زالىم، يەنى مۇشرىكتۇر، چۈنكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ئەڭ چوڭ زۇلۇمدۇر، مۇشۇ زۇلۇم سەۋەبىدىن ئۇلار ئاللاھنىڭ ھىدايىتىدىن مەھرۇمدۇر. شۇڭا ئۇ مۇشرىكلارنى ئاللاھنىڭ ھىدايىتىگە سازاۋەر بولغان مۇسۇلمانلار بىلەن ئەسلا سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ.

② بۇ ئايەتلەردە ھىجرەت قىلغان ۋە جان ۋە ماللىرى بىلەن جىھادقا قاتناشقان مۇئمىنلەرنىڭ پەزىلەتلىرى بايان قىلىندى. دېمەك، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۇلارنىڭ دەرىجىسى ھەممىدىن ئۈستۈن بولىدۇ، مانا مۇشۇ مۇۋەپپەقىيەتتۇر، مۇشۇ كىشىلەرلا ئاللاھ تائالانىڭ رەھىمىتى، رازىلىقى ۋە ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان مەڭگۈلۈك نېمىتىگە لايىق بولىدۇ. ئەمما نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىپ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ يولىنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشتىن ئارتۇق بىلگەنلەر ئاللاھنىڭ نېمىتىگە لايىق بولالمايدۇ.

يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَاءَ اِنَّ اَسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيْمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣﴾ قُلْ اِنْ كَانَ ءَابَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ اَقْرَبَتْكُمْ وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسٰكِنٌ تَرْضَوْنَهَا اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِّنْ اِلٰهِ وَرَسُوْلِهِ وَجِهَادٍ فِى سَبِيْلِهِ فَتَرْبِّصُوْا حَتّٰى يٰٓاْتِيَ اِلٰهٌ بِاَمْرٍ وَّ اِلٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿١٤﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر ئاتىلىرىڭلار، قېرىنداشلىرىڭلار ئىماندىن كۆفرىنى ئارتۇق كۆرسە (كۆفرىدا مەھكەم تۇرسا)، ئۇلارنى دوست تۇتماڭلار. ئىچىڭلاردىن كىملىرىكى، ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئەنە شۇلار زالىملاردۇر (يەنى ئۇلارغا ئوخشاش مۇشرىكتۇر، چۈنكى مۇشرىكلىككە رازى بولغان ئادەممۇ مۇشرىك ھېسابلىنىدۇ) ﴿23﴾. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «ئەگەر سىلەرنىڭ ئاتىلىرىڭلار، ئوغۇللىرىڭلار، قېرىنداشلىرىڭلار، ئاياللىرىڭلار، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭلار (ھەمدە ئۇلاردىن باشقىلار)، تاپقان پۇل - ماللىرىڭلار، ئاقماي قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن تىجارىتىڭلار، ياخشى كۆرىدىغان ئۆيلىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن ئاللاھتىن، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدىن ۋە ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىشتىنمۇ سۆيۈملۈك بولسا (يەنى شۇلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بەرمىسەڭلار)، ئۇ ھالدا سىلەر تاكى ئاللاھ (ھەقىقىيلىرىدا ئازاب) ئەمرىنى كەلتۈرگەنگە قەدەر كۈتۈپ تۇرۇڭلار. ئاللاھ پاسىق قەۋمنى (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ چەك - چېگرىسىدىن چىقىپ كەتكۈچىلەرنى) ھىدايەت قىلمايدۇ» ﴿24﴾.

① بۇ قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا تىلغا ئېلىنغان مەزمۇندۇر. (سۈرە ئال ئىمران 28 - ، 118 - ئايەت، سۈرە مائىدە 51 - ئايەت، سۈرە مۇجادەلە 22 - ئايەتلەرگە قارالسۇن) مەزكۇر نۇقتا (ئەھمىيىتى زور بولغانلىقى ئۈچۈن) بۇ يەردە جىھاد ۋە ھىجرەت تېمىسى قاتارىدا بايان قىلىندى. يەنى جىھاد ۋە ھىجرەت قىلىشقا سىلەرنىڭ ئاتاڭلار، قېرىنداشلىرىڭلار ۋە باشقىلارنىڭ مۇھەببىتى سىلەرگە توسالغۇ بولۇپ قالمىسۇن، شۇنىڭ ئۈچۈنكى ئەگەر ئۇلار تېخىچە كاپىر بولسا، ئۇلار سىلەرگە دوست بولالمايدۇ، بەلكى ئۇلار سىلەرنىڭ دۈشمىنىڭلاردۇر. ئەگەر سىلەر ئۇلارنى دوست تۇتساڭلار، بىلىڭلاركى سىلەرمۇ زالىم بولۇپ قالسىلەر.

② بۇ ئايەتتىمۇ ئىلگىرىكى مەزمۇن ئالاھىدە تەكىتلەندى. ﴿عَشِيرَتُكُمْ﴾ «ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭلار» دېگەن كۆپلۈكنى بىلدۈرىدىغان ئىسىم بولۇپ، كېچە - كۈندۈز بىللە ياشايدىغان يېقىن تۇغقانلارنى كۆرسىتىدۇ. "اَثْرَاتٌ" ئىشلەش، پۇل تېپىش، ھۈنەر - كەسپ قىلىش دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ﴿تِجَارَةٌ﴾ دېگەن پايدا ئېلىش مەقسىتىدە ئېلىم - سېتىم قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ﴿كَسَادٌ﴾ كاسات، بازىرى چىقماي قىلىش دېگەن مەنىدە، يەنى سېتىلىدىغان مال بار، ئەمما خېرىدار يوق ياكى مالنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئېھتىياجى قالمىغان، بۇ ئىككى خىل ئەھۋالدا سودا كاساتلىقى بولىدۇ. ﴿

مَسْكِنٌ﴾ ئىنسانلار ئىسىق - سوغۇق ۋە بوران - چاپقۇنلاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئىززەت - ئىكرام بىلەن ياشاش ئۈچۈن، بالىلارنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن ياسايدىغان ئۆيلەرنى كۆرسىتىدۇ. بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز جايىدا زۆرۈردۇر. ئۇلارنىڭ ئەھمىيىتى ۋە پايدىسىنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ، ئادەتتە ئىنسانلارنىڭ بۇ نەرسىلەرنى ياخشى كۆرۈشىمۇ تەبىئى ئەھۋال (ئۇنى ئەيىبلەشكە بولمايدۇ). لېكىن ئەگەر مۇسۇلمانلار ئۇ نەرسىلەرنى ئاللاھنى ۋە رەسۇلنى ياخشى كۆرگەندىن ئارتۇق ياخشى كۆرسە، ئۇ نەرسىلەر مۇسۇلمانلارنى ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىشتىن توسۇپ قويسا، ئۇنى ئاللاھ قەتئىي ياقتۇرمايدۇ، بۇ ئىش ئۇنىڭ نارازىلىقىغا سەۋەب بولىدۇ. مانا بۇ پاسىقلىق (ئىتائەتسىزلىك) سەۋەبىدىن

ئىنسان ئاللاھنىڭ ھىدايىتىدىن مەھرۇم بولۇپ قالدۇ. ئايەتنىڭ ئاخىرىدىكى ئاگاھلاندۇرۇش بۇ نۇقتىنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ھەدىسلىرىدە بۇ نۇقتىنى ئېنىق بايان قىلغان. مەسىلەن: «بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇراتتى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەن مەن ئۈچۈن ئۆزۈمدىن باشقا ھەممە نەرسىدىن سۆيۈملۈك سەن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۈچۈن ئۇنىڭ جېنىدىنمۇ سۆيۈملۈك بولمىغۇچە ئۇ مۇئمىن بولالمايدۇ» دېدى. شۇ چاغدا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ھازىردىن باشلاپ سەن مەن ئۈچۈن مېنىڭ جېنىمدىنمۇ سۆيۈملۈك سەن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئۆمەر مانا ئەمدى (مۇئمىن بولدۇڭ)» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 6632 - ھەدىس) يەنە بىر رىۋايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: «سىلەرنىڭ ھېچبىرىڭلار مېنى ئاتىسىدىن، بالىسىدىن ۋە بارلىق كىشىلىرىدىن ئارتۇق سۆيىمگۈچە مۇئمىن بولالمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 14 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 44 - ھەدىس)

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىھادنىڭ ئەھمىيىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: « "بَيْعِ عَيْنَةٍ" (بىرەر مالنى بىر كىشىگە مۇددەتلىك نېسىگە قىممەت باھادا سېتىپ، دەل شۇ مالنى ئۇنىڭدىن نەق پۇلغا ئەرزان باھادا سېتىۋېلىش، جازانخورلۇق) بىلەن شۇغۇللانساڭلار، چارۋىچىلىق ۋە تېرىقچىلىق بىلەنلا قانائەت قىلساڭلار، ئاللاھ تائالا يولىدا جىھاد قىلىشنى تاشلىساڭلار، ئاللاھ تائالا سىلەرنى شۇنداق بىر خارلىققا گىرىپتار قىلىدۇكى، سىلەر دىنىڭلارغا ھەقىقىي قايتىمىغۇچە ئاللاھ بۇ خارلىقنى ئۈستۈڭلاردىن كۆتۈرۈۋەتمەيدۇ». (سۈنەنى ئەبۇ داۋۇد 3462 - ھەدىس، مۇسنىەدى ئەھمەد، 2 - توم، 42 - بەت)

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَصَافَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحَبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾

ئاللاھ سىلەرگە نۇرغۇن جەڭ مەيدانلىرىدا ۋە ھۈنەين (غازىتى بولغان) كۈنىدە ھەقىقەتەن ياردەم بەردى، ئەينى ۋاقىتتا سانىڭلارنىڭ كۆپلۈكى سىلەرنى مەغرۇرلاندۇرغان ئىدى (يەنى بۈگۈن بىزنىڭ سانىمىز كۆپ، مەغلۇپ بولمايمىز دېگەن ئىدىڭلار، بۇ چاغدا سىلەرنىڭ سانىڭلار 12 مىڭ، دۈشمىنىڭلارنىڭ سانى 4000 ئىدى)، (لېكىن سانىڭلارنىڭ كۆپلۈكى) سىلەرگە قىلچە ئەسقاتمىدى. (قاتتىق قورققىنىڭلاردىن) شۇنچە كەڭ زېمىن سىلەرگە تار تۇيۇلدى. ئاندىن (مەغلۇپ بولۇپ، رەسۇلۇللاھنى ئازغىنە مۇئىمىنلەر بىلەن تاشلاپ) ئارقاڭلارغا قاراپ قاچتىڭلار [25]. ئاندىن ئاللاھ پەيغەمبەرگە ۋە مۇئىمىنلەرگە (مەرھەمەت قىلىپ) خاتىرجەملىك بېغىشلىدى، سىلەرگە سىلەر كۆرمىگەن قوشۇنلارنى (يەنى ياردەمگە پەرىشتىلەرنى) چۈشۈردى (شۇنىڭ بىلەن سىلەر غەلبە قىلىدىڭلار) ۋە كاپىرلارنى (ئۆلتۈرۈش ۋە ئەسەرگە ئېلىنىش بىلەن) ئازابلىدى، كاپىرلارنىڭ جازاسى ئەنە شۇدۇر [26]. شۇنىڭدىن كېيىن، ئاللاھ يەنە خالىغان ئادەمنى تەۋبىگە مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ ① (يەنى ئىسلام دىنىغا كىرىشكە مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ). ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [27].

① «ھۈنەين» مەككە بىلەن تائىپ ئارىسىدىكى بىر تاغ باغرى بولۇپ، ئۇ يەردە ھەۋازىن ۋە سەقىق قەبىلىسى ياشايتتى، بۇ ئىككى قەبىلە ئوقيا ئېتىشىتىكى ماھىرلىقى بىلەن مەشھۇر ئىدى. ئۇلار مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى، بۇ خەۋەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكەندە، ئۇ 12 مىڭ كىشىلىك قوشۇننى ئېلىپ، ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇش ئۈچۈن ھۈنەينگە يېتىپ كەلدى. بۇ ۋەقە ھىجرىيەنىڭ 8 - يىلى شەۋۋال ئېيىدا مەككە پەتھى بولغاندىن 18، 19 كۈن كېيىن يۈز بەرگەن. مەزكۇر قەبىلىلەر پۇختا تەييارلىق بىلەن تۇرغان ۋە ئوقياچىلارنى ھەر تەرەپكە يوشۇرۇپ قويغان ئىدى. بۇ تەرەپتە مۇسۇلمانلاردا بىر خىل پەخىرلىنىش، مەغرۇرلۇق تۇيغۇسى پەيدا بولدى، ئۇلار بىز بۈگۈن سانىمىزنىڭ ئازلىقىدىن مەغلۇپ بولمايمىز دېدى. يەنى ئاللاھنىڭ ياردىمىگە قارىغاندا، ئۆزلىرىنىڭ سانىنىڭ كۆپلۈكىگە بەكرەك ئىشىنىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ بۇ كۆرەڭلىكى ئاللاھ تائالاغا ياقمىدى، نەتىجىدە شۇ بولدىكى، ھەۋازىن قەبىلىسىنىڭ ئوقياچىلىرى يوشۇرۇنۇۋالغان يەردىن بىراقلا مۇسۇلمان لەشكەرلەرنى تۇيۇقسىز ئوققا تۇتقاندا، بۇ توساتتىن كەلگەن يامغۇردەك يا ئوقلىرى ھۇجۇمىدىن مۇسۇلمانلارنىڭ سەپلىرى قالايمىقانلاشتى ۋە ئارقىسىغا قاراپ قاچتى. جەڭ مەيدانىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن يۈزگە يېقىن مۇسۇلمانلا قاچماي جەڭگىۋار ھالەتتە تۇردى. شۇ ھالەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى قايتىپ كېلىشكە چاقىرىپ مۇنداق دەيتتى: «ئى ئاللاھنىڭ بەندىلىرى! مەن تەرەپكە كېلىڭلار، مەن ئاللاھ تائالانىڭ ئەلچىسىمەن، مەن تەرەپكە كېلىڭلار!» يەنە بەزىدە قاتتىقراق ئۇسلۇپ بىلەن مۇنداق دەيتتى: «مەن ھەق پەيغەمبەرمەن. ئابدۇلمۇتەللىبىنىڭ ئوغلىمەن.» ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئاۋازى ناھايىتى ئۈنلۈك ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئۆزىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ، ئۆزى نېمە دېسە شۇ سۆزنى تەكرارلاپ مۇسۇلمانلارنى قايتىپ كېلىشكە چاقىرىشقا بۇيرىدى. مۇسۇلمانلار ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، قاچقانلىرىغا پۇشايمان قىلدى، ئارقىغا بۇرۇلۇپ، جەڭ مەيدانىغا قايتىپ كەلدى. ئاندىن ئۇلار بىرلىكتە قايتا ھۇجۇمغا ئۆتتى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا غەلبە ئاتا قىلدى، ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ نۇسرىتى مۇنداق كەلدى:

بىرىنچىدىن، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا خاتىرجەملىك بېغىشلىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ دىلىدىن دۈشمەندىن قورقۇش يوقالدى. ئىككىنچىدىن، ئۇلارغا ياردەمگە پەرىشتىلەرنى چۈشۈردى. بۇ ئۇرۇشتا مۇسۇلمانلار كاپىرلاردىن 6000 ئادەمنى ئەسىرگە ئالدى (كېيىن ئۇلارنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن قويۇپ بەردى)، يەنە نۇرغۇن مال - مۈلۈك غەنىمەت ئالدى. غازاتتىن كېيىن دۈشمەنلەرنىڭ كۆپ ساندىكى سەردارلىرى مۇسۇلمان بولدى، ئاللاھ تائالا بۇ ۋەقەنى مەزكۇر ئۈچ ئايەتتە قىسقىچە بايان قىلدى.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ ءَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! مۇشرىكلار (ئاللاھنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن) پەقەتلا نجىستۇر. ① شۇڭا مۇشۇ يىلدىن (يەنى ھىجرىيىنىڭ 9 - يىلىدىن) كېيىن ئۇلار مەسجىدى ھەرەمگە يېقىنلاشمىسۇن ② (يەنى ھەج قىلمىسۇن، ئۆمرە قىلمىسۇن). ئەگەر سىلەر (مۇشرىكلار بىلەن قىلىدىغان تىجارىتىڭلار توختاش سەۋەبلىك) پېقىر بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرىسەڭلار، ئاللاھ خالىسا، سىلەرنى ئۇزاققا قالماي ئۆز پەزىلى بىلەن باي قىلىدۇ. ③ شۇبھىسىزكى، ئاللاھ (سىلەرگە پايدىلىق ئىشلارنى) بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [28].

① مۇشرىكلارنىڭ نجىس (مەينەت، ناپاك)لىقى ئەقىدە ۋە ئەمەل جەھەتتىن نجىسلىقنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: مۇشرىكلار زاھىرىي ۋە باتىنىي يەنى تاشقى ۋە ئىچكى ھەر ئىككى جەھەتتىن ناپاك، چۈنكى ئۇلار پاكىزلىق (تاھارەت، تازىلىق)قا شەرئەت بۇيرۇغاندەك ئەھمىيەت بەرمەيدۇ، دەپ قارايدۇ. لېكىن بىرىنچى قاراش توغرىغا ئەڭ يېقىندۇر.

② بۇ ھېلىقى ھىجرىيىنىڭ 9 - يىلى ئادا - جۇدا بولۇش ئۇقتۇرىشى بىلەن بىرگە ئېلان قىلىنغان ھۆكۈمدۇر، ئۇنىڭ تەپسىلاتى يۇقىرىدا بايان قىلىندى. بۇ يەردىكى چەكلىمە بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە پەقەت ھەرەم مەسجىدىگە يېقىنلاشماسلىقنى كۆرسىتىدۇ. مۇشرىكلار زۆرۈرىيەت بولۇپ قالسا، باشقا مەسجىدلەرگە كىرسە بولىدۇ. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشرىكلار تەرەپتىن ئەسىرگە چۈشكەن سۇمامە ئىبنى ئوسالىنى ئۆز مەسجىدىنىڭ تۈۋرۈكىگە باغلاپ قويۇشقا بۇيرۇغان. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دىلىغا ئىسلام ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇھەببىتىنى سالغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇ مۇسۇلمان بولغان. كۆپىنچە ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە مەسجىدى ھەرەم دېگەندە پۈتۈن ھەرەم كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى ھەرەمنىڭ چېگرا دائىرىسى ئىچىگە مۇشرىكلار كىرسە بولمايدۇ. بۇ ئايەت ھەققىدە ئابدۇرراززاق جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى نەقىل قىلغان: «قۇل ياكى زىمى ئادەم بۇ ھۆكۈمدىن مۇستەسنا». ئىمام ئەۋزائىي مۇنداق دەيدۇ: ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز (رەھىمەھۇللاھ) ئۆزىنىڭ خىلاپەت دەۋرىدە، يەھۇدىيلار ۋە خرىستىئانلار مۇسۇلمانلارنىڭ مەسجىدلىرىگە كىرىشتىن مەنئى قىلىنسىن! دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن ۋە مەزكۇر ئايەتنى دەلىل قىلىپ كۆرسەتكەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ بەزى مۇسۇلمانلار، ئادەم كۆپ كېلىدىغان ھەج مەۋسۈمىدا مۇشرىكلارنى ھەرەمگە كىرىشتىن مەنئى قىلساق، بازارلىرىمىز پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ، دەپ ئويلىغان ئىدى. شۇڭا بۇ يەردە دېيىلدىكى، پېقىرلىقتىن (يەنى تىجارەتتىكى مەنپەئەتنىڭ كەملىپ كېتىشىدىن) ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق. ئاللاھ تائالا سىلەرنى پات - ئارىدا ئۆز پەزىلى ۋە مەرھىمىتى بىلەن باي قىلىدۇ. ئەمىلىيەتتە غەلبە - نۇسرەتلەر كۆپ بولغانچە مۇسۇلمانلارغا تېگىدىغان غەنىمەتلەرمۇ كۆپ بولۇپ كەتتى، كېيىن ئاستا - ئاستا پۈتۈن ئەرەبلەر مۇسۇلمان بولدى، ھەجگە كېلىدىغان مۇسۇلمانلارنىڭ سانىمۇ زور دەرىجىدە ئاشتى، ھەتتا ئىلگىرىكىدىنمۇ كۆپ بولۇپ، ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان بولۇپ كەتتى.

فَتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهُونَ

قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَتَلْتَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٣١﴾ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣٢﴾

سەلەر ئەھلى كىتابتىن ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنمەيدىغانلار (يەھۇدىيلار ئۆزەيرىنى ئاللاھنىڭ ئوغلى، ناسارالار ئىيسانى ئاللاھنىڭ ئوغلى دەپ ئېتىقاد قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشىنىمىز دېگەن بىلەنمۇ ئىشەنمىگەننىڭ ئورنىدىدۇر)، ئاللاھ (ئۆزىنىڭ كىتابىدا) ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى (ھەدىسلىرىدە) ھارام قىلغان نەرسىلەرنى ھارام بىلمەيدىغانلار ۋە ھەق دىن (يەنى ئىسلام دىنى)غا ئېتىقاد قىلمايدىغانلار بىلەن، تاكى ئۇلار سەلەرگە بويسۇنۇپ خار ھالدا ئۆز قوللىرى بىلەن جىزىيە تۈلگەنگە قەدەر ئۇرۇشۇڭلار ① [29]. يەھۇدىيلار: «ئۆزەير ئاللاھنىڭ ئوغلىدۇر» دېدى، ناسارالار: «مەسىھ (يەنى ئىيسا) ئاللاھنىڭ ئوغلىدۇر» دېدى، بۇ ئۇلارنىڭ ئاغزىدىكى (دەلىلىسىز) سۆزىدۇر. ئۇلار ئىلگىرىكى كاپىرلارنىڭ (كۇفرى) سۆزلىرىنى ئوخشاش نەقىل قىلىدۇ. ئاللاھ ئۇلارغا لەنەت قىلسۇنكى، (ئاللاھنىڭ بالىسى يوقلۇقىغا روشەن دەلىل تۇرسا) ئۇلار قانداقمۇ (ھەقىقەتتىن باتىلغا) بۇرۇلۇپ كېتىدۇ؟ [30]. (يەھۇدىيلار) ئۆزلىرىنىڭ ھىبىرلىرىنى (يەنى ئۆلىمالىرىنى)، (ناسارالار) ئۆزلىرىنىڭ راھىبلىرىنى (دىنىي باشلىقلىرىنى) ۋە مەريەم ئوغلى مەسىھنى رەبلىرى (يەنى ئىلاھ ۋە مەبۇد) قىلىۋالدى ②. (ھالبۇكى) ئۇلار (پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق) پەقەت بىرلا ئىلاھ (بولغان ئاللاھ)قا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا (يەنى ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھتىن باشقا) ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن پاكىتۇر [31].

① مۇشرىكلار بىلەن ئۇرۇشۇش ھەققىدە چۈشۈرۈلگەن ئومۇمىي بۇيرۇقتىن كېيىن، بۇ ئايەتتە يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار بىلەن ئۇرۇشۇشقا ئەمىر قىلىندى (ئەگەر ئۇلار ئىسلامنى قوبۇل قىلمىسا) ياكى ئۇلار جىزىيە تۆلەپ مۇسۇلمانلارنىڭ ھۆكۈمى ئاستىدا ياشاشنى قوبۇل قىلىشى لازىم. جىزىيە دېگەن ئىسلام دۆلىتىدە ياشاۋاتقان مۇسۇلمان ئەمەس كىشىلەردىن ئېلىنىدىغان مەلۇم مىقداردىكى پۇل - مال دېمەكتۇر. ئۇنىڭ بەدىلىگە ئۇلارنىڭ جېنى، مال - مۈلكى ۋە ئىززەت - ئابرويىنى قوغداش مەسئۇلىيىتى ئىسلام دۆلىتىنىڭ زىممىسىدە بولىدۇ. يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرگەن تۇرسىمۇ، بۇ ئايەتتە ئۇلار ئاللاھ تائالاغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرمەيدىغانلار دەپ ئېلىندى، بۇنىڭدىن شۇنداق بىر نۇقتا ئايان بولىدىكى، ئىنسان ئاللاھ تائالاغا پەيغەمبەرلىرى ئارقىلىق بۇيرۇغاندەك ئىمان كەلتۈرمىگۈچە، ئۇنىڭ ئاللاھ تائالاغا كەلتۈرگەن ئىمانى ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا كەلتۈرگەن ئىمانىنىڭ ئېتىبارغا ئېلىنماسلىقىدىكى سەۋەب شۇكى، يەھۇدىيلار ئۆزەير ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھنىڭ ئوغلى دەپ؛ ناسارالار بولسا ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھنىڭ ئوغلى ھەم ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلغانلىقى ئۈچۈندۇر. تۆۋەندىكى ئايەتتە ئۇلارنىڭ بۇ ئېتىقادى بايان قىلىندۇ.

② بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ئەدى ئىبنى ھاتەم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سۆزلەپ بەرگەن ھەدىستىن تېخىمۇ ئېنىق بولىدۇ، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: مەن بوينۇمغا ئالتۇندىن ياسالغان كرىست بەلگىسى ئېسىلغان ھالدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلدىم، ئۇ: «ئى ئەدى! ئۇ بۇتنى تاشلىغىن، دېدى ۋە ﴿ (يەھۇدىيلار) ئۆزلىرىنىڭ ھىبىرلىرىنى (يەنى ئۆلىمالىرىنى)، (ناسارالار) ئۆزلىرىنىڭ راھىبلىرىنى (دىنىي باشلىقلىرىنى) ۋە مەريەم ئوغلى مەسىھنى رەبلىرى (يەنى ئىلاھ ۋە مەبۇد) قىلىۋالدى ﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى. مەن: «بىز (ناسارالار) راھىبلارغا چوقۇنمايدىغان تۇرساق؟» دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «توغرا، ئۇلار راھىبلىرىغا چوقۇنمىغان

بىلەن، راھىبلىرى ئۇلارغا بىر نەرسىنى ھالال قىلىپ بەرسە، ئۇنى ھالال دەپ بىلگەن؛ بىر نەرسىنى ھارام قىلىپ بەرسە، ئۇنى ھارام دەپ بىلگەن (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، راھىبلىرىغا بويسۇنغان). مانا بۇ ئۇلارنىڭ راھىبلىرىغا چوقۇنغانلىقىدۇر» دېدى. (ئالبانى سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى 3 - توم، 247 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 3095 - ھەدىس) چۈنكى ھارام قىلىش ۋە ھالال قىلىش پەقەت ئاللاھ تائالانىڭلا ھوقۇقىدۇر. كىمكى بۇ ھوقۇقنى باشقىلاردىمۇ بار دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئۇ شۇلارنى مەبۇد قىلىۋالغانغا ئوخشاش بولىدۇ.

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار، يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) ئاللاھنىڭ نۇرىنى (يەنى ئۇنىڭ دىنىنى) ئېغىزلىرى (يەنى يالغان - ياۋىداق بوھتانلىرى) بىلەن ئۆچۈرمەكچى بولىدۇ^①. (ھالبۇكى) كاپىرلار يامان كۆرگەن تەقدىردىمۇ، ئاللاھ ئۆزىنىڭ نۇرىنى تاماملىماي قالمايدۇ [32]. مۇشرىكلار يامان كۆرگەن تەقدىردىمۇ، ئاللاھ ھەق دىن (ئىسلام)نى بارلىق دىنلاردىن ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن^②، ئۆزىنىڭ ئەلچىسى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام)نى ھىدايەت ۋە ھەق دىن بىلەن ئەۋەتكەن زاتتۇر [33].

① يەنى يەھۇدىيلار، ناسارالار ۋە مۇشرىكلار ئېغۇزاگەرچىلىك ۋە يالغانلارنى ئويدۇرۇپ چىقىش ئارقىلىق ئاللاھ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئەۋەتكەن توغرا يول ۋە ھەق دىننى يوق قىلماقچى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ مىسالى كۈن نۇرىنى ياكى ئاي نۇرىنى پۈۋلەپ ئۆچۈرمەكچى بولغان ئادەمنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ. ئاي نۇرى بىلەن كۈن نۇرىنى پۈۋلەپ ئۆچۈرۈش مۇمكىن بولمىغاندەك، ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئەۋەتكەن ھەق دىننى يوق قىلىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. بۇ دىن ھەممە دىنلار ئۈستىدىن غەلبە قىلماي قالمايدۇ، يەنى ھامان غەلبە قىلىدۇ. كېيىنكى جۈملىدە ئاللاھ تائالا مۇشۇ نۇقتىنى بايان قىلىدۇ. " كافر" دېگەن سۆزنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى يوشۇرغۇچى دېمەكتۇر، شۇڭا ئەرەبچىدە كېچىنىمۇ " كافر" دەپ ئاتايدۇ، چۈنكى كېچە ھەممە نەرسىنى ئۆز قاراڭغۇلىقى بىلەن يوشۇرۇۋالىدۇ. دېھقانمۇ " كافر" دېيىلىدۇ، چۈنكى دېھقان ئۇرۇق - دانلارنى زېمىنغا تېرىپ يوشۇرىدۇ. كاپىرمۇ ئاللاھنىڭ نۇرىنى يوشۇرماقچى بولىدۇ ياكى ئۇنىڭ دىلىدا كۇفرلىق، مۇناپىقلىق، ئىسلامغا ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۆچ - ئاداۋەت يوشۇرۇنغان بولىدۇ، شۇڭا ئۇ كاپىر دەپ ئاتىلىدۇ.

② دەلىل - ئىسپاتلار نۇقتىسىدىن قارىغاندا بۇ دىن ھەر ۋاقىت غالب ھالەتتىدۇر. ئۆز ۋاقتىدا مۇسۇلمانلار دىنغا ئەمەل قىلغانلىقى ئۈچۈن، دۇنيادىمۇ ھەر جەھەتتىن غەلبىگە ئېرىشكەن ئىدى. مانا ھازىرمۇ ئەگەر مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ دىنغا تولۇق ئەمەل قىلسا، چوقۇم غەلبىگە ئېرىشىدۇ، چۈنكى پەقەت ئاللاھنىڭ قوشۇنلا غەلبە قىلىدۇ، بۇ ئاللاھنىڭ ۋەدىسىدۇر، شەرتى شۇكى، مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ قوشۇنى بولۇشى كېرەك.

* يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَآكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَطْلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْفُرُونَ
 اللَّهُبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
 وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ھىبىرلەر ۋە راھىبلەردىن (يەھۇدىي ئۆلىمالىرى ۋە ناسارا راھىبلىرىدىن) نۇرغۇنلىرى كىشىلەرنىڭ پۇل - ماللىرىنى يولسىزلىق بىلەن يەۋالىدۇ، (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ دىنىدىن توسىدۇ ①. (ئى پەيغەمبەر!) ئالتۇن - كۈمۈش يىغىپ، ئۇنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلمايدىغانلارغا (دوزاختا بولىدىغان) قاتتىق ئازاب بىلەن بېشارەت بەرگىن ② [34]. ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ئۇ ئالتۇن - كۈمۈشلەر جەھەننەمنىڭ ئوتىدا قىزىتىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ پېشانىلىرى، بېقىنلىرى ۋە دۈمبىلىرى داغلىنىدۇ. (ئۇلارغا) «بۇ سىلەرنىڭ ئۆزۈڭلار ئۈچۈن يىغىپ ساقلىغان نەرسىلىرىڭلاردۇر (سىلەر بۇ بايلىقىڭلاردىكى ئاللاھنىڭ ھەققىنى ئادا قىلمىدىڭلار). (زاكىتىنى ئايرىماي) يىغىپ ساقلىغان نەرسىلىرىڭلارنىڭ ۋابالىنى تېتىڭلار» (دېيىلىدۇ) [35].

① ﴿الْحَبَابِ﴾ «ھىبىرلەر» بولسا "حَبَبٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، گەپ - سۆزنى ناھايىتى چىرايلىق شەكىلدە بايان قىلالايدىغان ماھارەت ئىگىسى دېمەكتۇر. ئەرەب تىلىدا چىرايلىق كەشتىلەنگەن كېيىم "تُوبٌ مُّحَبَّبٌ" دېيىلىدۇ. بۇنىڭدا يەھۇدىيلارنىڭ ئۆلىمالىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿الرُّهْبَانِ﴾ دېگەن "رَاهِبٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، "رَهْبَةٌ" دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان، بۇنىڭدىن ناسارا ئۆلىمالىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇنىڭدىن تەركىدۇنيا بولغان ناسارالار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆلىمالىرى بولسا، ﴿قَبِيصِينَ﴾ قىسسىس دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئىككى خىل كىشىلەر ئاللاھنىڭ كالامىنى ئۆزگەرتىپ، بۇرمىلاپ، كىشىلەرگە ئۆز خاھىشى بويىچە سۆزلەپ، ئۇلارنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسىدۇ، يەنە كىشىلەرنىڭ مېلىنى ناھەق ۋە ھارام يوللار بىلەن يەيدۇ. ئەپسۇسكى، بىر قىسىم مۇسۇلمان ئۆلىمالىرىنىڭ ئەھۋالىمۇ مۇشۇنداق بولۇۋاتىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقان سۆزنىڭ دەل ئۆزى يۈز بېرىۋاتىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن ئىدى: «سىلەر ئۆزۈڭلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ يوللىرىغا قەدەم قەدەم كىرىپ كېتىسىلەر». (سەھىھۇل بۇخارى 7320 - ھەدىس)

② ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى زاكات ئايىتى نازىل بولۇشتىن ئىلگىرىكى ھۆكۈم ئىدى. زاكات ئايىتى نازىل بولغاندىن كېيىن، ئاللاھ تائالا زاكاتنى مال - مۈلۈكنى پاكلىغۇچى ۋاستە قىلدى». (سەھىھۇل بۇخارى 1404 - ھەدىس) شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلىمالار: زاكىتى ئادا قىلىنغان پۇل - مال - يىغىپ، كۆمۈپ ساقلىغان خەزىنە ھېسابلىنىدۇ. زاكىتى ئادا قىلىنمىغان پۇل - مال - يىغىپ، كۆمۈپ ساقلىغان خەزىنە ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭغا قارىتا بۇ قۇرئانىي ئاگاھلاندىرۇش كەلگەن، دەيدۇ. شۇنىڭدەك بىر سەھىھ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «مال - مۈلۈكنىڭ زاكىتىنى بەرمىگەن ئادەمگە قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ مال - مۈلۈكى ئوتتا قىزىتىلغان قىلىچلارغا ئايلىنىدۇرۇلۇپ، شۇ قىلىچلار بىلەن ئۆزۈنلىكى 50 مىڭ يىل كېلىدىغان كۈندە بەندىلەرگە ھۆكۈم چىقىرىلىپ بولغۇچە ئۇنىڭ پېشانىسى، بېقىنى ۋە دۈمبىسى داغلىنىدۇ. ئاندىن ئۇ ئادەم جەننەتكە ياكى دوزاخقا ئېلىپ بېرىلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 987 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبۇ داۋۇد 1658 - ھەدىس) دېمەك بايلار خەلقنىڭ گۇمراھ بولۇشىغا ئەڭ چوڭ سەۋەبچى بولىدىغان تەبىقىلەرنىڭ ئۈچىنچىسىدۇر. بىرىنچىسى ئۆلىمالار، ئىككىنچىسى راھىبلاردۇر. (ئاللاھ بىزنى

ئۇلاردىن ساقلىسۇن)
بىر ئەرەب شائىرى مۇنداق دېگەن: دىننى بۇزغۇچى ئۈچ تەبىقە باردۇر، ئۇلار پادىشاھ (ھۆكۈمران)، ئازغۇن
ئۆلىما ۋە پوپلاردۇر.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقْتَلُونَكُمْ كَافَّةً وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾ إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئاسمان ۋە زېمىننى ياراتقاندىن تارتىپ، (بىر يىلدىكى قەمەرىي) ئايلارنىڭ سانى ئاللاھنىڭ كىتابىدا (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا) ئون ئىككىدۇر^①، ئۇلاردىن (زۇلقەئدە، زۇلھەججە، مۇھەررەم، رەجەبىتىن ئىبارەت) تۆتى ئۇرۇش قىلىش ھارام قىلىنغان ئايلاردۇر، بۇ توغرا دىندۇر^② (يەنى مەزكۇر تۆت ئايدا ئۇرۇشنىڭ ھارام قىلىنىشى ئاللاھنىڭ توغرا دىندۇر)، شۇڭا بۇ ئايلاردا (ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىماسلىق بىلەن، ئاللاھ چەكلىگەن گۇناھ ئىشلارنى قىلىش بىلەن) ئۆزۈڭلارغا زۇلۇم قىلماڭلار^③، مۇشرىكلار سىلەرگە قارشى (ھەممىسى بىرلىكتە) ئومۇميۈزلۈك ئۇرۇش قىلغاندەك، سىلەرمۇ ئۇلارغا قارشى (ھەممىڭلار بىرلىكتە) ئومۇميۈزلۈك ئۇرۇش قىلىڭلار^④. بىلىڭلاركى، ئاللاھ ھەقىقەتەن تەقۋادارلار بىلەن بىللىدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈش، مەنىنى قىلغان ئىشلىرىدىن چەكلىنىش بىلەن ئاللاھتىن قورققۇچىلارغا ئاللاھنىڭ ياردەم بېرىدىغانلىقىغا ئىشەنچىدە بولۇڭلار) [36]. (ئۇرۇش ھارام قىلىنغان) ئاينى ئارقىغا سۈرۈش^⑤ (يەنى باشقا بىر ئايغا ئۆزگەرتىش) كۇفرىدا ھەددىدىن ئاشقانلىقتۇر، بۇنىڭ بىلەن كاپىر بولغانلار ئازدۇرۇلىدۇ؛

① «ئاللاھنىڭ كىتابىدا» لەۋھۇلمەھپۇزدا يەنى ئاللاھنىڭ تەقدىرىدە دېگەننى بىلدۈرىدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا دەسلەپتە ئاسمان - زېمىننى ياراتقاندا ئون ئىككى ئاينى بەلگىلىگەن. ئۇلاردىن تۆت ئاي ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلار بولۇپ، بۇ ئايلاردا ئۇرۇش قىلىش ھارامدۇر. بۇ ھۆكۈمنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەججىدە مۇنداق بايان قىلغان: «بىلىڭلاركى، زامان ئايلىنىپ ئاخىرى ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان كۈندىكى ئەسلىي ھالىتىگە كەلدى. بىر يىل 12 ئايدۇر. ئۇلاردىن تۆت ئاي ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلاردۇر. ئۈچ ئاي ئارقا - ئارقىدىن كېلىدۇ. ئۇلار زۇلقەئدە، زۇلھەججە، ۋە مۇھەررەم ئايلىرى بولۇپ، تۆتىنچىسى جۇمادىيەل ئاخىر ئېيى بىلەن شەئبان ئېيىنىڭ ئارىلىقىدىكى رەجەب ئېيىدۇر». (سەھھۇل بۇخارى 4662 - ھەدىس، سەھھۇ مۇسلىم 1679 - ھەدىس) «زامان ئەسلىدىكى ھالىتىگە كەلدى» دېگەننىڭ مەنىسى ئەرەب مۇشرىكلىرى ئايلارنى خالىغانچە ئىلگىرى - كېيىن قىلىپ، ئۆزگەرتىپ تۇراتتى، بۈگۈن بۇ ئىشقا خاتىمە بېرىلدى، دېمەكتۇر. بۇنىڭ تەپسىلاتى كېيىنرەك كېلىدۇ.

② يەنى بۇ ئايلارنىڭ تەرتىپى ئاللاھ تائالا بەلگىلەپ بەرگەن بويىچە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۆت ئاي ھارام قىلىنغان ئايلاردۇر. مانا بۇ ئايلارنىڭ توغرا ھېسابى ۋە مۇكەممەل سانىدۇر.

③ يەنى بۇ ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلاردا ئۇرۇش قىلىپ، ئۇنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلىماسلىق بىلەن ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلماڭلار.

④ يەنى ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلار ئۆتۈپ كەتكەندە سىلەرمۇ ئۇلارغا قارشى ھەممىڭلار بىرلىكتە ئومۇميۈزلۈك ئۇرۇش قىلىڭلار. ئەمما مەزكۇر ئايلاردا ئۇلار ئۇرۇش قىلىشقا سىلەرنى مەجبۇرلىسا، ئۇ چاغدا ھارام قىلىنغان ئايلاردىمۇ ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىش سىلەرگە جايىز بولىدۇ.

⑤ ﴿النَّسِيءُ﴾ يەنى نېسى، ئارقىغا سۈرۈش دېمەكتۇر. ئەرەبلەردە ئىسلامدىن ئىلگىرىمۇ ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلاردا ئۇرۇش - جېدەل قىلىش ۋە يول توسۇپ، بۇلاڭچىلىق قىلىش قاتتىق يامان

كۆرۈلەتتى. بىراق ئارقا - ئارقىدىن كېلىدىغان ئۈچ ھارام ئاي ئىچىدە - ئۇلارنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاش يۈزىسىدىن - ئۇرۇش قىلماي تۇرۇشقا سەۋر - تاقىتى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇلار ئۆزلىرىچە مۇنداق بىر چارە - ئامال تۈزۈۋالغان ئىدىكى، ئۇلار ئۆزلىرى ھارام ئايلارنىڭ قايسىبىرىدە بۇلاڭچىلىق ۋە ئۇرۇش قىلماقچى بولسا، ئۇرۇشنى قىلىۋېرىپ، ئاندىن ئۇ ئاينىڭ ئورنىغا پالانى ئاي ھارام ئاي بولىدۇ دەپ ئېلان قىلىپ قوياتتى. مەسىلەن: مۇھەررەم ئېيىنىڭ ھاراملىقىنى دەپسەندە قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا سەپەر ئېيىنى ھارام ئاي قىلىۋالاتتى. يەنى مۇھەررەم ئېيىدا ئۇرۇش قىلىشنى ھالال قىلىۋالاتتى. شۇنىڭدەك يەنە ئۇرۇش قىلىش ھارام قىلىنغان ئايلارنىڭ ئورنىغا باشقا ئايلارنى ئالماشتۇرۇپ، ئىلگىرىلىتىپ ياكى كېچىكتۈرۈپ تۇراتتى. مانا بۇ قىلمىش ﴿التَّائِبُ﴾ ئاينى ئارقىغا سۈرۈش دەپ ئاتىلاتتى. ئاللاھ تائالا بۇنى ﴿كۇفرىدا ھەددىدىن ئاشقانلىقتۇر﴾ دېدى. چۈنكى بۇ ئالماشتۇرۇش ۋە ئارقىغا سۈرۈشتىن مەقسەت بۇلاڭچىلىق ۋە ئۇرۇش قىلىش ئارقىلىق ماددىي مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ بۇ ئىشقا خاتىمە بېرىش ئۈچۈن مۇنداق ئېلان قىلدى: «زامان ئايلىنىپ ئۆزىنىڭ ئەسلىي ھالىتىگە كەلدى» يەنى ئەمدى كەلگۈسى ئايلار مۇشۇ تەرتىپ بويىچە، كائىنات يارىتىلغان ۋاقىتتىن باشلاپ داۋاملىشىپ كەلگەندەك، ماڭىدۇ.

يُجْلُونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُؤَاطُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنَ لَهُمْ سُوءَ أَعْمَلِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾
يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَتَأْتَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَّعَ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلَ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

ئۇلار ئاللاھ (ئۇرۇش قىلىشنى) ھارام قىلغان ئايلارنىڭ سانىغا مۇۋاپىقلىشىش ئۈچۈن ①، ئۇنى بىر يىل ھالال قىلىۋالسا، ئىككىنچى يىل ھارام قىلىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئاللاھ ھارام قىلغان ئاينى ھالال قىلىدۇ، ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ يامان ئەمەللىرى چىرايلىق كۆرسىتىلدى. ئاللاھ كاپىر قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [37]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەرگە «ئاللاھ يولىدا (جىھادقا) ئاتلىنىڭلار» دېيىلسە، نېمىشقا يۇرتۇڭلاردىن ئايرىلغۇڭلار كەلمەيدۇ؟ ② ئاخىرەتتىن (ۋاز كېچىپ) دۇنيا ھاياتىغا رازى بولدۇڭلارمۇ؟ ئۇنتۇماڭلاركى، دۇنيا ھاياتىنىڭ مەنپەئەتلىرى ئاخىرەتنىڭ نېمەتلىرى ئالدىدا پەقەت ئەرزىمەس نەرسىدۇر [38]. ئەگەر سىلەر (جىھادقا) ئاتلانمىساڭلار، ئاللاھ سىلەرگە قاتتىق ئازاب قىلىدۇ. (سىلەرنى ھالاك قىلىۋېتىپ) ئورنۇڭلارغا سىلەردىن باشقا قەۋمنى كەلتۈرىدۇ، سىلەر (بۇ قىلمىشڭلار بىلەن) ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزۈلمەيسىلەر، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [39].

① يەنى ئۇلار بىر ئاينىڭ ھاراملىقىنى دەپسەندە قىلىپ، يەنە بىر ئاينى ئۇنىڭ ئورنىغا ھارام دەپ بەلگىلەيتتى. ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشتىن مەقسىتى ئاللاھ ھارام قىلغان تۆت ئاينىڭ سانىنى توشقۇزۇشتىن ئىبارەت ئىدى. يەنى ئاللاھ ھارام قىلغان ئايلارنىڭ سانىغا مۇۋاپىقلىشىش ئۈچۈن شۇنداق قىلاتتى. لېكىن ئاللاھ مەنئى قىلغان ئۇرۇش - جېدەل ۋە كىشىلەرگە ھۇجۇم قىلىش چەكلىمىلىرىگە پەرۋا قىلمايتتى، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ زالىملارچە قىلغان ئۇرۇشلىرىغا ماسلاشتۇرۇپ، خالىغانچە ئۆزگەرتىپ تۇراتتى.

② رۇمنىڭ خىرىستىئان پادىشاھى ھىرەقىلىنىڭ مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش تەييارلىقى قىلىۋاتقانلىق خەۋىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتتى. شۇنىڭغا ئاساسەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ساھابىلەرنى تەبۈك سەپىرىگە تەييارلىق قىلىشقا ئەمر قىلدى. بۇ ھىجرىيەنىڭ 9 - يىلى شەۋۋالدا يۈز بەرگەن ۋەقە بولۇپ، ھاۋا ناھايىتى ئىسسىق، سەپەر بەك ئۇزۇن ئىدى. بەزى مۇسۇلمانلار ۋە مۇناپىقلار بۇيرۇققا ئەمەل قىلىشتا سۇسلىق قىلغان ئىدى، بۇ ئايەتتە ئۇلار ئەيىبلەندى. بۇ قېتىمقى ئۇرۇش تەبۈك غازىتى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ غازاتتا ئۇرۇش بولمىغان. مۇسۇلمانلار شام دىيارىغا يېقىن بولغان تەبۈكتا 20 كۈن تۇرۇپ قايتىپ كەلگەن. بۇ قوشۇن "جَيْشُ الْعُسْرَةِ" «كۆپ قېيىنچىلىققا دوچار بولغان قوشۇن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئۇزۇن سەپەر جەريانىدا لەشكەرلەر ئېغىر قېيىنچىلىقلار ۋە پەرىشانلىقلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئىدى.

﴿ أَتَأْتَلْتُمْ ﴾ «نېمىشقا يۇرتۇڭلاردىن ئايرىلغۇڭلار كەلمەيدۇ؟» يەنى نېمە ئۈچۈن جىھادقا چىقىشتىن ھۇرۇنلۇق قىلىپ ئولتۇرۇۋالسىلەر؟ گەرچە بۇ ئىش بەزى كىشىلەردىن سادىر بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئەيىبلەش ھەممىگە قارىتىلدى. (فەتھۇلقەدر)

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم قىلمىساڭلار (ئاللاھ ياردەم قىلىدۇ)، ئۆز ۋاقتىدا كاپىرلار ئۆنى (مەككىدىن ئەبۇ بەكرىدىن ئىبارەت) بىرلا كىشىنىڭ ھەمراھلىقىدا ھەيدەپ چىقارغاندا، ئاللاھ ئۇنىڭغا ھەقىقەتەن ياردەم قىلغان ئىدى. ئەينى زاماندا ئۇ ئىككىسى غاردا ئىدى. (پەيغەمبەر) ھەمراھىغا: «غەم قىلمىغىن، شەكسىزكى، ئاللاھ بىز بىلەن بىللە» دەيتتى^①، ئاللاھ ئۇنىڭغا (يەنى پەيغەمبەرگە) خاتىرجەملىك بېغىشلىدى، ئۇنىڭغا (پەرىشتىلەردىن بولغان) سىلەر كۆرمىگەن قوشۇنلار بىلەن مەدەت بەردى^②، كاپىرلار بولغانلارنىڭ سۆزىنى (يەنى شېرىك كەلىمىسىنى) ئەڭ پەس قىلدى، ئاللاھنىڭ سۆزى (بولغان ئىمان كەلىمىسى ھەمىشە) ئەڭ ئۈستۈندۇر^③، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [40].

① جىھادقا چىقماي قېپقالغانلار ياكى جېنىنى ئېلىپ قاچقانلارغا دېيىلىۋاتىدۇكى، ئەگەر سىلەر ياردەم قىلمىساڭلارمۇ، ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ ياردىمىڭلارغا موھتاج ئەمەس. ئۇ ئۆز پەيغەمبىرىگە غاردا پاناھلىنىپ تۇرغان ۋاقتىدىمۇ ياردەم قىلغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھەمراھى ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: ﴿غەم قىلمىغىن، ئاللاھ بىز بىلەن بىللە﴾ دېگەن ئىدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى ھەدىستە مۇنداق كەلدى. ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «بىز غاردىكى چاغدا مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «ئەگەر مۇشۇرىكلاردىن بىرى پۈتىنى كۆتەرسىلا، بىزنى كۆرۈپ قالىدۇ» دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئەبۇبەكرى! ئۈچىنچىسى ئاللاھ بولغان ئىككى شەخسنىڭ ھالى قانداق بولار دەپ ئويلايسەن» (يەنى ئاللاھنىڭ ياردىمى ۋە نۇسرىتى بىزنى ئوراپ تۇرغان تۇرسا، يەنە نېمىگە ئەنسىرەيسەن) دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4663 - ھەدىس)

② بۇ يەردە ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرىگە قىلغان ياردىمىنىڭ ئىككى خىل شەكلى بايان قىلىندى: ئۇنىڭ بىرىنچىسى، خاتىرجەملىك بېغىشلىغانلىقى، ئىككىنچىسى، پەرىشتىلەرنى چۈشۈرگەنلىكى ئىدى.

③ «كاپىر بولغانلارنىڭ سۆزى» دېگەندە ئۇلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ ئېيتقان شېرىك سۆزلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «ئاللاھنىڭ سۆزى» دېگەندە «بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق» دېگەن تەۋھىد كەلىمىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاللاھنىڭ كەلىمىسىنى ئۈستۈن قىلىش ھەققىدە كەلگەن ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «قەھرىمان دەپ ئاتىلىش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلغان، قەبىلىۋازلىق قىلىپ ئۇرۇش قىلغان ۋە كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن رىيا قىلىپ ئۇرۇش قىلغان ئادەملەرنىڭ قايسىسى ئاللاھ يولىدا ئۇرۇش قىلغان بولىدۇ» دەپ سورالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ كەلىمىسىنى (يەنى ئىسلام دىنىنى) ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلسا، ئەنە شۇ ئادەم ئاللاھ يولىدا ئۇرۇش قىلغان ھېسابلىنىدۇ» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 123 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 1904 - ھەدىس)

أَنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ أَلْسِنَةٌ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَتَّبِعَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەر يەڭگىل بولغان ھالەتتەمۇ ۋە ئېغىر بولغان ھالەتتەمۇ^① (يەنى مەيلى ياش - قېرى، پىيادە، ئۇلاغلىق بولۇڭلار، ئوڭاي ياكى قىيىن شارائىتتا بولۇڭلار، ئىختىيارى ياكى ئىختىيارسىز بولۇڭلار، ھەممە ئەھۋالدا جىھادقا) ئاتلىنىڭلار، ئاللاھ يولىدا پۇل - مېلىڭلار بىلەن، جېنىڭلار بىلەن جىھاد قىلىڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار مۇشۇنداق قىلىش سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر [41]. ئەگەر (مۇناپىقلار دەۋەت قىلىنغان بۇ ئىش) ئاسان قولغا كېلىدىغان غەنىمەت^② ۋە ئوتتۇراھال (يېقىن مۇساپىلىك) سەپەر بولسا ئىدى، ئۇلار چوقۇم ساڭا ئەگىشىپ (غەنىمەت ئېلىش مەقسىتىدە) چىقاتتى^③. لېكىن، بۇ ئارىلىق ئۇلارغا يىراق بىلىندى. ئۇلار: «ئەگەر چىقىشقا قادىر بولالغان بولساق، ئەلۋەتتە سىلەر بىلەن بىللە چىقاتتۇق» دەپ، ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىدۇ، ئۇلار (يالغان قەسەملىرى بىلەن) ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى ھالاك قىلىدۇ^④. ئاللاھ بىلىدۇكى، ئۇلار شەك - شۈبھىسىز يالغانچىلاردۇر [42]. (ئى پەيغەمبەر!) ئاللاھ سېنى كەچۈردى، (ئۆزىسىدە) راستچىلار ساڭا ئېنىق بولمىغۇچە ۋە سەن يالغانچىلارنى بىلمىگۈچە، نېمىشقا ئۇلارغا (جىھادقا چىقماسلىققا) رۇخسەت بەردىڭ؟^⑤ [43].

① مۇپەسسەرلەر بۇ ھالەتنىڭ ھەر خىل ئۇقۇملىرىنى بايان قىلدى. مەسىلەن: مەيلى يەككە ھالەتتە بولۇڭلار ياكى توپ بىلەن بىللە بولۇڭلار، ئىختىيارى ياكى ئىختىيارسىز بولۇڭلار، كەمبەغەل ياكى باي بولۇڭلار، ياش ياكى قېرى بولۇڭلار، ئاتلىق ياكى پىيادە بولۇڭلار، بالا - چاقىلىق ياكى بالا - چاقىسىز بولۇڭلار، ئالدىنقى سەپتە بولۇڭلار ياكى ئارقا سەپتە بولۇڭلار ھەممە ئەھۋالدا جىھادقا چىقىڭلار. ئىمام شەۋكانى (ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت يۇقىردىكى بارلىق ئۇقۇملارنى ئۆز ئىچىگە ئالالايدۇ. شۇڭا ئايەتنىڭ مەنىسى «جىھادقا ئاتلىنىش سىلەرگە يېنىك كەلسۇن ياكى ئېغىر كەلسۇن ھەر ھالەتتە جىھادقا چىقىڭلار» دېمەكتۇر. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىگە مەزكۇر ئۇقۇملارنىڭ ھەممىسى كىرىدۇ.

② بۇ ئايەتتىن باشلاپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۆزرە بايان قىلىپ، جىھادقا چىقماسلىققا رۇخسەت ئالغانلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىندۇ، ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ ھېچقانداق ئۆزىسى يوق ئىدى. ﴿عَرَضًا﴾ دېگەن ئېرىشىدىغان ماددىي مەنپەئەت يەنى غەنىمەت دېمەكتۇر.

③ يەنى غەنىمەت ئېلىش مەقسىتىدە ساڭا ھەمرا بولۇپ جىھادقا چىقاتتى. لېكىن ئۇزۇن سەپەر ئۇلارنى باھانە كۆرسىتىشكە مەجبۇر قىلدى.

④ چۈنكى يالغان قەسەم ئىچمەك گۇناھى كەبىرەدۇر.

⑤ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا، جىھادقا چىقماسلىق ئۈچۈن ئۆزرە سوراپ كەلگەنلەرگە، ئۇلارنىڭ ئۆزىسى ئەقىلگە مۇۋاپىقمۇ ياكى ئەمەسمۇ، ئېنىقلىمايلا رۇخسەت بەردىڭ دەپ، كايىدى. ئەمما بۇ كايىشتىن مېھرىبانلىق ۋە كۆيۈنۈش ئالامەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، چۈنكى بۇ سەۋەنلىكنىڭ كەچۈرۈم قىلىنغانلىقى ئاۋۋال بايان قىلىندى. ئۇنتۇماسلىق كېرەككى، بۇ يەردىكى كايىشنىڭ سەۋەبى ئۇلارنىڭ ئۆزىسىنى تولۇق ئېنىقلىمايلا، ئالدىراپ رۇخسەت بەرگەنلىكى ئۈچۈن ئىدى. بولمىسا ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە سۈرە نۇردا ئۇلاردىن خالىغان كىشىگە ئۆزىسىنى تەكشۈرۈپ -

ئېنىقلىغاندىن كېيىن جىھادقا چىقماسلىققا رۇخسەت بەرسە بولىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ: ﴿سەندىن ئىجازەت سورايدىغانلار ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان ئېيتىدىغان كىشىلەردۇر، ئۇلار بەزى شەخسىي ئىشلىرى ئۈچۈن سەندىن ئىجازەت سورىسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن سەن خالىغان ئادەملەرگە ئىجازەت بەرگىن ﴿دېگەن ئىدى. (سۈرە نۇر 62 - ئايەت) ﴿سەن خالىغان ئادەملەرگە ﴿يەنى ئۆزىسى مۇۋاپىق كۆرۈلگەن كىشىلەرگە رۇخسەت بەرسەڭ بولىدۇ، دېمەكتۇر.

لَا يَسْتَعِذُّكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَعِذُّكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَزَّابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ * وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً

ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە (چىن قەلبىدىن) ئىشىنىدىغانلار سەندىن پۇل - ماللىرى ۋە جانلىرى بىلەن جىھاد قىلىشتىن (قېلىپ قېلىش ئۈچۈن) رۇخسەت سورىمايدۇ. ①. ئاللاھ تەقۋادارلارنى ئوبدان بىلىدۇ [44]. سەندىن پەقەت ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنمەيدىغان، (ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ۋە سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە قارىتا) دىلدا شەك بار كىشىلەرلا رۇخسەت سورايدۇ، ئۇلار شەك - شۈبھىلىرىدە تېڭىرقاپ يۈرىدۇ ② [45]. ئەگەر ئۇلارنىڭ جىھادقا چىقىش نىيىتى بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا تەييارلىق قىلاتتى ③.

① بۇ ئايەتتە ئىخلاسمەن مۇئمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىندى. ئۇلارنىڭ ئادىتى شۇكى، ئۇلار جىھادقا ناھايىتى قىزغىنلىق ۋە ئاكتىپچانلىق بىلەن قاتنىشىدۇ.

② بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن جىھادقا چىقماسلىق ئۈچۈن باھانە كۆرسىتىپ، رۇخسەت سورىغان مۇناپىقلارنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنىپ دېيىلدىكى، ئۇلار ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنمەيدۇ. دېمەك، ئۇلاردىكى بۇ ئىشەنمەسلىك ئۇلارنى جىھاد قىلىشتىن توسۇپ قويدى. ئەگەر ئىمان ئۇلارنىڭ قەلبىدە مەھكەم ئورنىغان بولسا ئىدى، نە جىھاد قىلىشتىن قاچمىغان، نە دىللىرىدا شەك - شۈبھىلەر پەيدا بولمىغان بولاتتى.

ئىزاھات: بۇ غازاتقا قاتنىشىشتا مۇسۇلمانلاردىن تۆت تۈرلۈك مەۋقەدە بولغانلار كۆرۈلدى:

بىرىنچىسى، ھېچ ئىككىلەنمەستىن تەييار بولغانلار. ئىككىنچىسى، باشتا ئىككىلەنگەن بولسىمۇ، كېيىن كەسكىن قارار قىلىپ، تەييار بولغانلار. ئۈچىنچىسى، ئاجىزلىق، كېسەللىك سەۋەبىدىن، مېنىدىغان ئۇلىغى ۋە سەپەر خىراجىتى يوق بولغانلىق سەۋەبىدىن ئۆزىلىك بولغانلار. ئۇلارغا ئاللاھ تائالا ئۆزى رۇخسەت بەرگەن، (بۇلارنىڭ ئەھۋالى 91 - ، 92 - ئايەتلەردە كېلىدۇ) تۆتىنچىسى، پەقەت ھۇرۇنلۇق قىلىپ جىھادقا قاتناشمىغانلار. بۇ تۆتىنچى تۈردىكىلەر بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غازاتتىن قايتىپ كەلگەندە ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقلىرىنى ئېتىراپ قىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۆزلىرىنى جازالاشنى تەلەپ قىلدى. ئۇلاردىن باشقىلار بولسا، مۇناپىقلار ۋە ئۇلارنىڭ جاسۇسلىرى ئىدى. بۇ ئايەتتە بىرىنچى تۈردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالى تىلغا ئېلىندى. قالغان ئۈچ تۈرلۈك مەۋقەدە بولغان مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالى كېيىنكى ئايەتلەردە بايان قىلىنىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە يالغان سۆزلەپ رۇخسەت ئالغان مۇناپىقلار ھەققىدە دېيىلىۋاتىدۇكى، ئەگەر ئۇلار جىھادقا چىقىشنى ئىرادە قىلغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ئۈچۈن تەييارلىق قىلغان بولاتتى.

وَلَكِنَّ كَرِهَ اللَّهُ اثْبَعَانَهُمْ فَتَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا أُضْعَفُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ لَقَدْ ابْتَعُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلِ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَرِهُونَ ﴿٤٨﴾

لېكىن ئاللاھ ئۇلارنىڭ چىقىشىنى ياقىتۇرمىدى، شۇڭا ئۇلارنى (جىھادقا چىقىشتىن سوغۇتۇپ) توختىتىپ قويدى ①. (ئۇلارغا) «ئۆيلىرىدە قېلىپ قالىدىغان (ئاياللار، كىچىك بالىلار ۋە ئاجىزلار) بىلەن بىللە قېلىڭلار» ② دېيىلدى [46]. ئەگەر ئۇلار سىلەر بىلەن بىللە چىققان بولسا ئىدى، ئاراڭلاردا پەقەت پىتنە - پاساتنىلا كۆپەيتەتتى ③، ئاراڭلارغا بۆلگۈنچىلىك سېلىش ئۈچۈن چوقۇم سۇخەنچىلىك قىلاتتى ④. ئاراڭلاردا ئۇلارنىڭ كۆز - قۇلاقلىرى بار ⑤، ئاللاھ زالىملارنى (يەنى مۇناپىقلارنىڭ ئىچى - تېشىنى) ئوبدان بىلگۈچىدۇر [47]. ئىلگىرى ئۇلار تاكى ئاللاھنىڭ ياردىمى كەلگەنگە، ئاللاھنىڭ دىنى ئۈستۈنلۈك قازانغانغا قەدەر، ھەقىقەتەن، بۆلگۈنچىلىك سېلىشقا ئورۇنغان ۋە ساڭا ھىيلە - مىكىرلەرنى ئىشلەتكەن ئىدى ⑥، ھالبۇكى ئۇلار (ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ ئۈستۈنلۈك قازىنىشىنى) يامان كۆرگۈچىلەردۇر ⑦ [48].

① ﴿فَتَبَّطَهُمْ﴾ نىڭ مەنىسى ئۇلارنى توختاتتى، يەنى ئۇلارغا ئۆيلىرىدە قېلىپ قالغۇچىلاردىن بولۇشنى چىرايلىق كۆرسەتتى، شۇڭا ئۇلار بوشىشىپ قالدى، مۇسۇلمانلار بىلەن بىللە چىقىمىدى. (ئەيسەر تەپاسىر) دېمەك، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ يامان نىيەتلىرىنى ۋە سۇيىقەستلىرىنى ئالدىن بىلەتتى، شۇڭا ئاللاھنىڭ تەقدىر - ئىرادىسى ئۇلارنىڭ جىھادقا چىقىشىنى خالىمىدى.

② بۇ بىر بولسا تەقدىردە يېزىلغان ئىلاھىي ئىرادىنىڭ بىر ئىپادىسى ياكى بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلاردىن ئاچچىقلىنىپ نارازى بولغان ھالدا: ئۇنداق بولسا، ئاياللار، كىچىك بالىلار، ئاجىزلار ۋە كېسەللەر ئۆيلىرىدە قېلىپ قالغاندەك، سىلەرمۇ ئۆيلىرىڭلاردا قېلىڭلار، دېگەن سۆزدۇر.

③ بۇ مۇناپىقلار ئەگەر ئىسلام لەشكەرلىرىگە قېتىلغان بولسا، خاتا مەسلىھەت بېرىپ، مۇسۇلمانلار ئارىسىدا تەپرىقچىلىق پەيدا قىلىشقا سەۋەب بولاتتى.

④ "إِضَاعٌ" نىڭ مەنىسى ئاتنى تېز چاپتۇرۇش دېمەكتۇر. يەنى چېقىمچىلىق ۋە سۇخەنچىلىك قىلىش ئارقىلىق ئاراڭلاردا پىتنە - پاسات پەيدا قىلىشتا ئاتلىرىنى تېز چاپتۇراتتى، يەنى بىر مېنۇتمۇ بوشاڭلىق قىلمايتتى ۋە بەك تېز ھەرىكەت قىلاتتى. بۇ يەردىكى ﴿الْفِتْنَةَ﴾ دېگەن پىتنە - پاسات، بىرلىكنى بۇزۇش، مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ئۆچمەنلىك ۋە ئاداۋەت پەيدا قىلىش دېمەكتۇر.

⑤ بۇنىڭدىن مۇئمىنلەرنىڭ قوشۇنىدا مۇناپىقلارغا ئاخبارات يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان مۇناپىقلارنىڭ جاسۇسلىرى بارلىقى مەلۇم بولىدۇ.

⑥ شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا سىلەرگە ئۆتكەن ۋە كېلەچەككە ئالاقىدار ئىشلاردىن خەۋەر بېرىۋەتتى يەنە شۇنى ئۇقتۇرۇپ قويدىكى، مۇناپىقلارنىڭ سىلەر بىلەن جىھادقا چىقىمغانلىقى سىلەر ئۈچۈن پايدىلىق بولدى، چۈنكى، ئەگەر ئۇلار سىلەر بىلەن بىللە چىققان بولسا، ئۇلار سەۋەبىدىن پاتپاراقچىلىق پەيدا بولاتتى.

⑦ يەنى بۇ مۇناپىقلار، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلگەندىن بېرى ئۇنىڭغا قارشى پىتنە پەيدا قىلىپ، ئىشلارنى قالايمىقان قىلىش بىلەن مەشغۇل بولغان ئىدى. ھەتتا بەدرى غازىتىدا ئاللاھ تائالا

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا غەلبە ئاتا قىلغاندا، ئۇلار قاتتىق بىئارام بولدى. شۇنىڭدەك ئۇھۇد غازىتىدىمۇ بۇ مۇناپىقلار يېرىم يولدىن قايتىپ كېتىپ، مۇسۇلمانلارنى مەغلۇب قىلىشقا ئۇرۇندى، ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ پۇرسەت تاپسلا، ئۇرۇشتىن قېچىش يولىنى تۇتۇپ كەلدى، ھەتتا مەككە فەتھى قىلىنىپ، كۆپىنچە ئەرەبلەر مۇسۇلمان بولغان چاغدىمۇ خۇرسەن بولماستىن، قاتتىق بىئارام بولدى.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ أُنذِرْنِي وَلَا تَمْنِنِي إِلَّا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ إِنَّ نُصْبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤُهُمْ وَإِنْ نُصْبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلُ وَيتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا: «ماڭا (يەنى مېنىڭ ئۆيدە قېلىشمغا) رۇخسەت قىلغىن، مېنى بالاغا گىرىپتار قىلمىغىن» ① دېگۈچىلەرمۇ بار. ئەمەلدە ئۇلار (مۇناپىقلىقتىن ئىبارەت چوڭ) بالاغا گىرىپتار بولدى. شۈبھىسىزكى، جەھەننەم كاپىرلارنى چوقۇم قورشىغۇچىدۇر [49]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر سەن بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشسەڭ، ئۇلارنىڭ كۆڭلى يېرىم بولىدۇ؛ ئەگەر ساڭا بىرەر كۈلپەت كەلسە: «(ئەجەب ياخشى بولدى) بىز بۇرۇن ئىشنىڭ ئالدىنى ئالغان ئىكەنمىز» دېيىشىپ خۇشال قايتمىشىدۇ ② [50]. ئېيتقىنىكى، «بىزگە پەقەت ئاللاھنىڭ تەقدىرى قىلغان نەرسىسىلا يېتىدۇ، ئۇ بىزنىڭ مەدەتكارىمىزدۇر» ③. مۇئمىنلەر ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسۇن (يەنى مۇئمىنلەر ھەممە ئىشنى ئاللاھقا تاپشۇرسۇن، ئۇندىن باشقا ھېچكىمگە تايانمىسۇن) [51].

① ﴿مېنى بالاغا گىرىپتار قىلمىغىن﴾ دېگەننىڭ بىر مەنىسى، ئەگەر ماڭا جىھادقا چىقماسلىققا رۇخسەت بەرمىسەڭ، رۇخسەتسىز جىھادتىن قېلىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن ماڭا ئېغىر گۇناھ يۈكلىنىدۇ دېمەكتۇر. شۇنداق بولغاندا بۇ يەردىكى ﴿الْفِتْنَةُ﴾ گۇناھ مەنىسىدە كەلگەن بولۇپ، ئايەتنىڭ مەنىسى، مېنى گۇناھقا گىرىپتار قىلمىغىن دېگەن بولىدۇ. ﴿الْفِتْنَةُ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى ھالاكەت دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى، مېنى بىللە ئېلىپ چىقىپ ھالاكەتكە تاشلىمىغىن، دېگەن بولىدۇ. بۇ ھەقتە مۇنداق بىر رىۋايەت بار: «جەددۇ ئىبنى قەيس (مۇناپىق) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ماڭا ئۇرۇشقا چىقماسلىققا رۇخسەت قىلساڭ، مېنى گۇناھقا گىرىپتار قىلمىساڭ، ئەگەر مەن رىملىق ئاياللارنى كۆرسەم، سەۋر قىلالماي ئۇلار بىلەن گۇناھ ئىش قىلىپ سېلىشىمدىن ئەنسىرەيمەن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن يۈز ئۈرۈپ تۇرۇپ: «ساڭا رۇخسەت قىلدىم» دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئايەت نازىل بولدى.» ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئەمەلدە ئۇلار (مۇناپىقلىقتىن ئىبارەت چوڭ) بالاغا گىرىپتار بولدى﴾ يەنى جىھادتىن يۈز ئۈرۈش، كەينىدە قېپقىلىشنىڭ ئۆزى چوڭ بىر بالا ۋە ئېغىر گۇناھتۇر. ئۇلار ھەقىقەتەن بۇ چوڭ بالاغا گىرىپتار بولدى. ئۆلگەندىن كېيىن جەھەننەم ئۇلارنى ئوراپ ئالىدۇ. ئۇلارغا ئۇنىڭدىن قاپچىدىغان ھېچ يول بولمايدۇ.

② جۈملىنىڭ سىياقىدىن قارىغاندا بۇ يەردە ﴿حَسَنَةٌ﴾ غەلىبە، غەنىمەت. ﴿مُصِيبَةٌ﴾ يېڭىلىش، كۈلپەت، جەڭلەردە يۈز بېرىدىغان مەغلۇبىيەت مەنىسىدە كەلگەن. بۇ ئايەت مۇناپىقلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى ئوساللىقنى پاش قىلىپ بېرىدۇ. چۈنكى مۇسۇلمانلارغا كۈلپەت يەتكەندە خۇش بولۇپ، ياخشىلىق كەلگەندە بىئارام بولۇش ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قاتتىق ئۆچمەنلىكنىڭ ئىپادىسىدۇر.

③ بۇ ئايەت مۇناپىقلارغا جاۋاب بېرىش ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنى سەۋر قىلىشقا ۋە ھەقتە مۇستەھكەم تۇرۇشقا رىغبەتلەندۈرىۋاتىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا تەقدىرى قىلغان ھەر قانداق ئىش بولماي قالمايدۇ. ئىنسانغا يەتكەن ياخشىلىق ياكى كۈلپەت ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن يېتىدۇ. ئەگەر ئىنسانغا بۇ ھەقىقەت ئايان بولسا، بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرگە بەرداشلىق بېرىشى ئاسان بولىدۇ ۋە غەيرىتى تېخىمۇ ئاشىدۇ.

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّن يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ إِنْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَرِهُونَ ﴿٥٤﴾

ئېيتقنكى، «سلەر پەقەت بىزنىڭ (غەلبە قىلىش ياكى شېھت بولۇشتىن ئىبارەت) ئىككى خىل ياخشىلىقنىڭ بىرىگە ئېرىشىشىمىزنى كۈتۈۋاتىسىلەر»^①، بىزمۇ ئاللاھنىڭ سىلەرگە ئۆز دەرگاھىدىن ئازاب چۈشۈرۈشىنى ياكى بىزنىڭ قولىمىز ئارقىلىق سىلەرنى جازالىشىنى كۈتۈۋاتىمىز^②، سىلەرمۇ (بىر تەرەپتىن بېشىڭلارغا كېلىدىغانى) كۈتۈڭلار، (يەنە بىر تەرەپتىن) بىزمۇ ئەلۋەتتە سىلەر بىلەن بىللە (ئۆزىمىزگە كېلىدىغانى) كۈتۈمىز» [52]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقنكى، «(ئى مۇناپىقلار جامائەسى!) سىلەر ئىختىيارى ياكى مەجبۇرىي يوسۇندا قانچىلىك (پۇل - مال) سەرپ قىلىپ كېتىڭلار، ئۇ سىلەردىن ھەرگىز قوبۇل قىلىنمايدۇ»^③، چۈنكى سىلەر ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققان قەۋم بولدىڭلار» [53]. ئۇلارنىڭ سەرپ قىلغان نەرسىلىرىنىڭ قوبۇل بولماسلىقىدىكى سەۋەب پەقەت شۇكى، ئۇلار ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلىدۇ، نامازغا پەقەت خۇش ياقمىغان ھالدا كېلىدۇ، پۇل - مېلىنى ياقتمىغان ھالدا سەرپ قىلىدۇ»^④ [54].

① يەنى سىلەر كۈتكەن غەلبە ياكى شېھتلىك ماقامىدىن ئىبارەت ئىككى ياخشىلىقتىن قايسىسى بىزگە نېسىپ بولسا، بۇ بىز ئۈچۈن ياخشىدۇر.

② يەنى بىز ئىككى يامانلىقتىن بىرىنىڭ سىلەرگە كېلىشىنى كۈتۈۋاتىمىز. يەنى ئاللاھ تائالا ئۈستۈڭلەرگە ئاسماندىن ئازاب چۈشۈرۈپ، سىلەرنى ھالاك قىلىشىنى ياكى ئاللاھ تائالا سىلەرنى بىزنىڭ قولىمىز بىلەن (ئۆلتۈرۈش، ئەسەر ئېلىش قاتارلىقلار بىلەن) جازالىشىنى كۈتۈۋاتىمىز. ئاللاھ ھەر ئىككىسىگە قادىردۇر.

③ ﴿أَنْفِقُوا﴾ بۇيرۇق پېئىلى بولۇپ، بۇ يەردە ئۇنى شەرت ۋە جاۋاب مەنىسىدە كەلگەن ئالساقمۇ بولىدۇ. يەنى ئەگەر سىلەر پۇل - مال سەرپ قىلساڭلارمۇ، قوبۇل قىلىنمايدۇ. ياكى ئۇنى خەۋەر مەنىسىدە كەلگەن بۇيرۇق پېئىلى دەپ ئالساقمۇ بولىدۇ، يەنى پۇل - مال سەرپ قىلىڭلار ياكى قىلماڭلار بەربىر. ئۆز ئىختىيارىڭلار بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلساڭلارمۇ، يەنىلا قوبۇل قىلىنمايدۇ. چۈنكى قوبۇل بولۇش ئۈچۈن ئىمان بىرىنچى شەرتتۇر، بۇ ئىمان سىلەردە يوق. يەنە مەجبۇرىي يوسۇندا، ياقتمىغان ھالدا سەرپ قىلغان نەرسە، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەسلا قوبۇل قىلىنمايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان توغرا نىيەت سىلەردە يوق. بۇ ئايەتتىكى ئۇسلۇب سۈرە تەۋبىنىڭ 80 - ئايەتىدىكى ئۇسلۇبغا ئوخشاشتۇر: ﴿(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۈچۈن مەيلى مەغپىرەت تەلەپ قىل، مەيلى مەغپىرەت تەلەپ قىلما (بەربىر ئوخشاش)﴾.

④ بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ سەدىقىسىنىڭ قوبۇل بولماسلىقىدىكى ئۈچ سەۋەب ۋە دەلىل بايان قىلىندى: بىرىنچىسى، ئۇلارنىڭ كۇفرلىقى ۋە پاسىقلىقى. ئىككىنچىسى، ئۇلارنىڭ نامازنى ھۇرۇنلۇق بىلەن خۇش ياقمىغاندەك ئوقۇيدىغانلىقى، يەنى ئۇلارنىڭ نامازدىن ساۋاب ئۈمىد قىلمايدىغانلىقى ۋە ئۇنى تەرك ئېتىش جازاسىدىنمۇ قورقمايدىغانلىقى. چۈنكى، ئاللاھتىن ساۋاب ئۈمىد قىلىش ۋە ئەمەلنىڭ قوبۇل بولماسلىقىدىن قورقۇش ئىماننىڭ ئالامىتى بولۇپ، ئۇلاردا بۇ سۈپەت يوقتۇر. ئۈچىنچىسى، مەجبۇرىي

يوسۇندا، ياقتۇرمىغان ھالدا پۇل - مال سەرپ قىلىدىغانلىقىدۇر. چىن دىل بىلەن رازى بولۇپ قىلمىغان ئەمەل قانداقمۇ قوبۇل بولسۇن؟ ھەرھالدا بۇ ئۈچ خىل سەۋەبىنىڭ قايسىبىرى تېپىلسا، ئەمەلنىڭ قوبۇل بولماسلىقىغا يېتەرلىكتۇر. ئەگەر بىر ئەمەلدە بۇ ئۈچ خىل سەۋەب بىرلىشىپ كەلسە، ئۇنداق ئەمەلنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولماسلىقىدا ھېچ شەك يوقتۇر.

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُمْ مِّنكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرُقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلَجًا أَوْ مَعْرَتًا أَوْ مَدَّخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكى ۋە پەرزەنتلىرى سېنى ئەجەبلەندۈرمىسۇن^①، پەقەت ئاللاھ ئۇلارنى دۇنيا ھاياتىدا شۇ نەرسىلەر بىلەن ئازابلاشنى^② ۋە ئۇلارنىڭ كاپىر پېتى جان ئۈزۈشىنى ئىرادە قىلىدۇ^③ [55]. ئۇلار: «بىز ئەلۋەتتە سىلەردىنمىز (يەنى سىلەرگە ئوخشاش مۇسۇلمانلارمىز)» دەپ، ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار سىلەردىن ئەمەس، بەلكى ئۇلار (سىلەردىن) قورقىدىغان (شۇڭا ئۆزىنى مۇسۇلماندەك كۆرسىتىدىغان) قەۋمدۇر^④ [56]. ئەگەر ئۇلار بىرەر پاناھگاھ ياكى غار ۋە ياكى گەمىنى تاپسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلار شۇ تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈشكەن بولاتتى^⑤ [57].

① چۈنكى بۇ نەرسىلەر ئۇلارغا سىناق ئۈچۈن بېرىلگەن. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿بىز (كۇففارلاردىن) تۈرلۈك جامائەنى بەھرىمەن قىلغان دۇنيانىڭ نېمەتلىرى ۋە زىبۇزىننەتلىرىگە كۆز سالغىن، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى سىنايمىز﴾. (سۈرە تاھا 131 - ئايەت) يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلار) بىزنىڭ ئۇلارغا مال - مۈلۈك ۋە ئەۋلاتلارنى بەرگەنلىكىمىزنى ئۆزلىرىگە تېز ياخشىلىق قىلغانلىق دەپ ئويلايدۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار ئوقمايدۇ﴾. (سۈرە مۇئەممۇن 55 - ، 56 - ئايەت) يەنى ئۇلارغا بېرىلگەن مال - مۈلۈك ۋە ئەۋلاد ئاللاھنىڭ سىنىقىدۇر.

② ئىمام ئىبنى كەسىر ۋە ئىمام ئىبنى جەرىر تەبەرى بۇ يەردىكى ئازابلاشنى ئۇلاردىن زاكات ئېلىش ۋە ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىش ئۈچۈن پۇل - مال ئېلىش دەپ تەپسىر قىلغان. يەنى ئۇ مۇناپىقلارنىڭ دۇنيادا ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئازابلىنىشى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ (ساۋاب ئۈمىد قىلماستىن، ئۆزلىرىنى مۇسۇلمان كۆرسىتىش ئۈچۈن كۆڭۈللىرى بىئارام بولغان ھالدا بېرىدىغان) زاكات ۋە سەدىقىلىرى ئېلىنىشى كېرەك.

③ يەنە ئۇلارنىڭ كاپىر ھالەتتە جان ئۈزۈشىنى خالايدۇ. چۈنكى ئۇلار ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى چىن دىلىدىن قوبۇل قىلمىغان ۋە كۇفۇرىدا ۋە مۇناپىقلىقتا چىڭ تۇرغانلاردۇر.

④ مۇشۇ قورقۇنچ ۋە خەۋپ سەۋەبىدىن ئۇلار يالغاندىن قەسەم قىلىپ، ﴿بىز ئەلۋەتتە سىلەردىنمىز﴾ دەپ ئۆزلىرىنى مۇسۇلمان كۆرسەتمەكچى بولىدۇ.

⑤ يەنى ئۇلار تېز يۈگۈرگەن ھالدا شۇ پاناھگاھلارغا قاراپ كەتكەن بولاتتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ سىلەر بىلەن قىلغان ھەرقانداق ئالاقىسى سىلەرنى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن ئەمەس، بەلكى يامان كۆرگەنلىكىدىندۇر.

وَمِنْهُمْ مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رِضْوَانًا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسَخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ ئارىسىدا شۇنداق بىرلىرى باركى، ئۇلار سەدىقىلەرنىڭ (ۋە غەنىمەتلەرنىڭ تەقسىمات) ئىشلىرىدا سېنى ئەيىبلەيدۇ^①، ئۇلارغا ئۇنىڭدىن بېرىلسە، رازى بولىدۇ؛ ئۇنىڭدىن بېرىلمىسە، دەرھال نارازى بولۇپ كېتىدۇ^② [58]. ئەگەر ئۇلار ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبىرىنىڭ ئۆزلىرىگە بەرگىنىگە رازى بولغان ۋە: «ئاللاھ بىزگە يېتەرلىكتۇر، ئاللاھ بىزگە يېقىندا ئۆز پەزىلىدىن (يەنە) بېرىدۇ، ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىزگە (ئۇنى تەقسىم قىلىپ) بېرىدۇ. ھەقىقەتەن بىز ئاللاھتىنلا ئۈمىد كۈتكۈچىلەرمىز» دېسە ئىدى (ئەلۋەتتە، ئۆزلىرى ئۈچۈن ياخشى بولاتتى) [59].

① بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ يەنە بىر چوڭ خاتالىقىنى بايان قىلدىكى، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدەك ئېسىل پەزىلەتلىك زاتنى غەنىمەتلەرنى تەقسىم قىلىشتا ئادىل ئەمەس (بۇنداق سۆزدىن ئاللاھ پاناھ بەرسۇن) دەپ بىلجىرىلىدى. مەسىلەن: بىر ھەدىستە ئىبنى زۇلخۇۋەيسىرە ھەققىدە مۇنداق كەلگەن: ئۇ بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غەنىمەتلەرنى تەقسىم قىلىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ: «ئادىل تەقسىم قىلغىن!» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ساڭا ۋاي! مەن ئادىللىق قىلمىسام، كىم ئادىللىق قىلىدۇ؟» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 3610 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 1064 - ھەدىس)

② ئۇلارنىڭ تۆھمەت چاپلاپ ئەيىبلىشىدىكى مەقسىتى ئىقتىسادىي مەنپەئەتكە ئېرىشىش ئىدى. مۇناپىقلار شۇنداق قىلسا، مۇسۇلمانلار ئۇلارنىڭ پىتىنىسىدىن قورقۇپ، ئۇلارغا كۆپ مىقداردا نېسەۋە بېرىدۇ. ھەقىقەت بولسۇن ياكى بولمىسۇن، چوقۇم بىر نەرسە بېرىدۇ، دەپ ئويلايتتى.

﴿ إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَاةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

سەدىقىلەر (يەنى پەرز زاكات) پەقەت پېقىرلارغا^①، مسكىنلەرگە، زاكات خادىملىرىغا، دىللىرىنى (ئىسلامغا) مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا، قۇللارنى ئازاد قىلىشقا، (قايتۇرالمىدىغان) قەرزدارلارغا، ئاللاھنىڭ يولىغا، (يول خىراجىتىدىن ئايرىلىپ قالغان) مۇساپىرلارغا بېرىلىدۇ^②، بۇ (ھەق - ھوقۇقلار) ئاللاھ تەرىپىدىن پەرز قىلىنغاندۇر، ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ مەنپەئەتىنى) ئوبدان بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [60].

① بۇ ئايەتتە مەزكۇر ئەيىبلەش ۋە تەنە قىلىش يوللىرىنى ئېتىش ئۈچۈن سەدىقىگە لايىق كىشىلەر بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بۇ يەردىكى ﴿ الصَّدَقَاتُ ﴾ «سەدىقىلەر» دېگەندىن پەرز سەدىقە يەنى زاكات كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئايەت چەكنى بىلدۈرۈش ۋە خاسلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ﴿ إِنَّمَا ﴾ بىلەن باشلانغان بولۇپ، زاكاتنىڭ ھەممە كىشىلەرگە ئەمەس پەقەت ساناقلىق مەلۇم كىشىلەرگىلا بېرىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿ الصَّدَقَاتُ ﴾ دىكى «ال: ئەلىق، لام» تۈرنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى ئايەتتىكى سەدىقنىڭ بىر تۈرى بولغان زاكات سەككىز تۈرلۈك كىشىلەردىن باشقىلارغا بېرىلمەيدۇ. زاكاتنى مەزكۇر سەككىز تۈرلۈك كىشىلەردىن باشقىلارغا بېرىش توغرا ئەمەس، دېمەكتۇر.

زاكاتنى سەككىز تۈرلۈك كىشىلەرنىڭ ھەممىگە تەقسىم قىلىش لازىمۇ ياكى زاكات بەرگۈچى ياكى زاكاتقا مەسئۇل خادىم ھەر قايسى تۈردىكى كىشىلەرنىڭ ئىھتىياجىغا قاراپ بىر ياكى بىر نەچچە تۈردىكى كىشىلەرگە تەقسىم قىلىشقا بولامدۇ؟ بۇ ھەقتە ئىلىم ئەھلىنىڭ ئارىسىدا ئىككى خىل قاراش بار. ئىمام شافىئىي قاتارلىق ئۆلىمالار بىرىنچى خىل قاراشنى قوللايدۇ. ئىمام مالىك ۋە ئىمام ئەبۇ ھەنىفە قاتارلىق ئۆلىمالار ئىككىنچى خىل قاراشنى قوللايدۇ. ئىككىنچى خىل قاراش ئەڭ توغرا ھېسابلىنىدۇ. بىرىنچى قاراش بويىچە زاكاتنى سەككىز تۈرلۈك كىشىلەرنىڭ ھەممىگە تەقسىم قىلىپ بېرىش لازىم. يەنى مەنپەئەت ۋە ئىھتىياجنىڭ دەرىجىسىگە قارىماستىن زاكات پۇلىنى سەككىز قىسىمغا بۆلۈپ، سەككىز تۈرلۈك كىشىلەرگە بېرىش كېرەك. ئىككىنچى قاراشقا ئاساسەن مەنپەئەت ۋە ئىھتىياجنى ئېتىبارغا ئېلىش زۆرۈردۇر، قايسىبىر تۈردىكى كىشىلەرنىڭ زاكاتقا بولغان ئىھتىياجى زور بولسا ياكى قايسى بىر تۈردىكى كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتى جىددى زاكاتقا قاراشلىق بولۇپ قالغان بولسا، شۇ ئىھتىياج ۋە مەنپەئەتكە قاراپ زاكاتنى بېرىش لازىم، بۇ تەقسىماتتا بىر تۈرگە زاكات بېرىپ، باشقا تۈرلەرگە ئاشمىسىمۇ جايىز بولىدۇ. بۇ قاراشتىكى تەقسىمات ئەقىلگە مۇۋاپىق بولۇپ، بىرىنچى قاراشتا بۇ نۇقتا نەزەردە تۇتۇلمىغان.

② زاكات بېرىلىدىغان 8 تۈرلۈك كىشىلەرنىڭ قىسقىچە بايانى تۆۋەندىكىچە:

1 - ۋە 2 - پېقىر ۋە مسكىنلەر. بۇ ئىككىسى بىر - بىرىگە مەندە يېقىن سۆزلەر بولۇپ، پېقىرنى مسكىن، مسكىننى پېقىر دەپ ئاتاشقا بولىدۇ. بۇ ئىككى سۆزنىڭ مەنىسىنى ئايرىم - ئايرىم بايان قىلغاندا ئازغىنە پەرق كۆرۈلىدۇ. ئەمما ئوقۇم جەھەتتىن ھەر ئىككىسىنىڭ ئۆزىنىڭ ئاساسلىق ئىھتىياجىنى قاندۇرالمىغان، تۇرمۇش زۆرۈرىيەتلىرىنى قامداشتا يېتەرلىك پۇل - مېلى بولمىغان كىشىلەر ئىكەنلىكىدە شەك يوق، مانا بۇلار پېقىرلار ۋە مسكىنلەر دەپ ئاتىلىدۇ. مسكىنلەر ھەققىدە

ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئايلىنىپ يۈرۈپ كىشىلەردىن بىر نەرسە تىلەيدىغان (ھەربىر ئادەمدىن) بىر، ئىككى لوقما يېمەك ۋە بىر ئىككى تال خورمىغا ئېرىشىدىغان ئادەم مىسكىن ھېسابلانمايدۇ» دېگەندە، ساھابىلار: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئۇنداققا مىسكىن قانداق ئادەم؟» دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مىسكىن شۇنداق ئادەمكى، ئۇ ئۆزىنىڭ ھاجىتىنى قامدىغىدەك بىر نەرسە تاپالمايدۇ. كىشىلەر ئۇنىڭ موھتاج ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي قالىدۇ - دە، ئۇنىڭغا زاكات بەرمەيدۇ. ئۇ تارتىنىپ كىشىلەردىن بىر نەرسە سورىمايدۇ» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 1479 - ھەدىس ۋە سەھىھۇ مۇسلىم 1039 - ھەدىس) مانا بۇ مىسكىننىڭ سۈپەتلىرىدۇر، ئەمما پېقىرنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس، مۇجاھىد، ھەسەن بەسرى ۋە ئىبنى زەيد قاتارلىقلاردىنمۇ پېقىرنىڭ سەدىقىغە ئەڭ ئېھتىياجلىق كىشى ئىكەنلىكى رىۋايەت قىلىندى. ئىبنى جەرىر قاتارلىق بىر قانچە مۇپەسسىرلەر: «پېقىر دېگەن نۇمۇسچان، كىشىلەردىن بىر نەرسە سورىمايدىغان ئادەمدۇر.» دەپ بايان قىلدى. (ئىبنى كەسىر)

3 - زاكات خادىملىرى. ھۆكۈمەت تەرەپتىن زاكات يىغىشقا ۋە تەقسىم قىلىشقا بەلگىلەنگەن كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار زاكاتقا ئالاقىدار ھېساب - كىتاب ئىشلىرىنى باشقۇرىدۇ.

4 - دىللىرىنى (ئىسلامغا) مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلار. بۇلار مۇنداق بىر قانچە قىسىمغا بۆلۈنىدۇ:

● ئىسلامغا ئازراق مايىل كاپىر كىشىلەر، ئۇلارغا ياردەم قىلىش ئارقىلىق ئىسلامغا كىرىشىدىن ئۈمىد قىلىنىدۇ.

● يېڭى مۇسۇلمان بولغان كىشىلەر، ئۇلارنى ئىسلامدا مۇستەھكەم تۇرىدىغان قىلىش ئۈچۈن ياردەم قىلىش زۆرۈر بولۇپ قالغانلار.

● مۇسۇلمانلارغا باشقىلاردىن كېلىدىغان ھۇجۇمنى توسۇشقا ياردەم قىلىشى ئۈمىد قىلىنىدىغان كىشىلەر، ئۇلارغا ياردەم قىلىش بىلەن ئاجىز مۇسۇلمانلارنى ھىمايە قىلىش ئۈمىد قىلىنىدۇ.

● ئۇنىڭدىن باشقا ئىسلامغا كىرىشى ئۈمىد قىلىنغان كىشىلەر، گەرچە باي بولسىمۇ، ئۇلارغا زاكات بەرسە بولىدۇ. ھەر دەۋردە ۋەزىيەت - شارائىتقا قاراپ بۇ تۈردىكىلەرگە زاكات بېرىش جايىزدۇر.

5 - قۇللارنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن زاكات بېرىلىدۇ، بەزى ئۆلىمالار بۇنىڭدىن خوجايىنلىرى بىلەن مۇئەييەن مىقداردا پۇل تېپىپ بېرىپ، ئازاد بولۇشقا توختاملاشقان قۇللار كۆزدە تۇتۇلغان دەپ قارايدۇ. باشقا ئۆلىمالار زاكاتنى خوجايىنى بىلەن توختاملاشقان ۋە توختاملاشمىغان ھەر ئىككى خىل قۇلنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىش كۆزدە تۇتۇلغان دەپ قارايدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇشۇ قاراشنى قۇۋۋەتلىگەن.

6 - قەرزدارلار. بۇلار بىر قانچە قىسىمغا بۆلۈنىدۇ.

بىرىنچى، ئائىلىسىنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجىنى قامداش يولىدا قەرز بولۇپ قالغان، قولىدا نەخ پۇل بولمىغان، سېتىپ قەرزنى تۆلەشكە مال - بېساتى بولمىغان كىشىلەردۇر.

ئىككىنچى، باشقىلارغا كېپىل بولۇش يولىدا تۆلەمگە قېلىپ، قەرزدار بولۇپ قالغان كىشى ياكى قەرزگە كېپىل بولغان، ئاندىن ئۇنى تۆلەشكە توغرا كېلىپ پۈتۈن مال - مۈلكىدىن ئايرىلىپ قالغان كىشى ياكى زىرائەتلىرى، مال - مۈلكى ئاپەتكە ئۇچراپ زىيان تارتقان، شۇ سەۋەبتىن قەرزدار بولۇپ قالغان كىشىدۇر. بۇ خىلدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىگە زاكاتتىن بېرىش جايىزدۇر.

7 - فى سەبىللىلاھ، ئاللاھنىڭ يولىغا. ئاللاھنىڭ يولى دېگەندە جىھاد كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى جەڭگە

كېرەكلىك نەرسىلەرنى سېتىۋېلىشقا ۋە مۇجاھىدقا (گەرچە ئۇ باي بولسىمۇ) زاكاتنى بېرىش جايزدۇر. ھەدىسلەردە «ھەج ۋە ئۆمرىمۇ فى سەبىللىلاھقا كىرىدۇ» دېيىلگەن. شۇنىڭدەك يەنە بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، دەۋەت ۋە تەبلىغ ئىشلىرىمۇ فى سەبىللىلاھقا كىرىدۇ، چۈنكى بۇنىڭدىكى مەقسەت جىھادنىڭ مەقسىتىگە ئوخشاش ئاللاھنىڭ كەلىمىسىنى ئۈستۈن قىلىشتۇر.

8 - يول خىراجىتىدىن ئايرىلىپ قالغان مۇساپىر. يەنى ھەر قانداق بىر مۇساپىر سەپىرىدە ئېھتىياجلىق بولغان نەرسىلىرى تۈگەپ كەتكەن بولسا، گەرچە ئۇ ئۆز يۇرتىدا باي كىشى بولسىمۇ، ئۇنىڭغا زاكاتتىن بېرىلىدۇ.

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤَدُّونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أَدْنَىٰ قُلُوبِنَا خَيْرٌ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤَدُّونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَن يُجَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَخْرِعُوا إِنَّا اللَّهُ مُخْرِجُ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

ئۇلارنىڭ (يەنى مۇناپىقلارنىڭ) ئارىسىدا پەيغەمبەرگە (سۆزى ۋە ھەرىكىتى ئارقىلىق) ئەزىيەت يەتكۈزۈپ: «ئۇ (ئاڭلىغان نەرسىسىنىڭ ھەممىسىگە ئىشىنىۋېرىدىغان) قۇلاقتۇر» دەيدىغانلىرى بار. ئېيتقىنىكى، «(دۇرۇس، ئۇ) سىلەر ئۈچۈن ياخشى (پايدىلىق بولغان) سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئىشىنىدىغان قۇلاقتۇر^①. ئۇ ئاللاھقا ئىشىنىدۇ، مۇئمىنلەرگە (ئۇلارنىڭ ئىخلاسىنى بىلگەنلىكتىن) ئىشىنىدۇ، ئۇ سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئىمان ئېيتقانلار ئۈچۈن رەھمەتتۇر». ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرگە ئەزىيەت يەتكۈزىدىغانلارغا قاتتىق ئازاب بار [61]. ئۇلار سىلەرنى رازى قىلىش ئۈچۈن (پەيغەمبەرگە ئەزىيەت بېرىدىغان گەپنى قىلمىدۇق دەپ) ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىدۇ، ھالبۇكى، ئەگەر ئۇلار راستتىنلا مۇئمىن بولىدىغان بولسا، رازى قىلىشى ئۈچۈن ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئەڭ ھەقىق ئىدى [62]. كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە قارشىلىق كۆرسىتىدىكەن، ئۇنىڭ چوقۇم دوزاخقا كىرىدىغانلىقىنى ۋە دوزاختا مەڭگۈ قالدىغانلىقىنى ئۇلار بىلمەمدۇ؟ ئەنە شۇ چوڭ رەسۋالىقتۇر [63]. مۇناپىقلار ئۆزلىرى توغرىسىدا بىرەر سۈرە نازىل بولۇپ، ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكىنى (يەنى نىفاقنى) مۇئمىنلەرگە پاش قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيدۇ. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «سىلەر (ئاللاھنىڭ دىنىنى) مەسخىرە قىلىۋېرىڭلار، سىلەر (پاش بولۇشتىن) ئەنسىرەيدىغان نەرسىنى (يەنى مۇناپىقلىقنى) ئاللاھ چوقۇم ئاشكارا قىلىدۇ» [64].

① بۇ ئايەتتە يەنە مۇناپىقلار ھەققىدە سۆز بولۇۋاتىدۇ، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قۇلىقى يۇمشاق، يەنى كىم ئۇنىڭغا ھەرىبە دەپسە، ئۇنىڭغا ئىشىنىۋېرىدۇ دەپ ئۇنىڭغا تىل تەككۈزدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئەپۋىچانلىقى، كەڭ قورساقلىقى، ئېسىل پەزىلىتى بىلەن ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىماسقا سالغانلىقى ئۇلارنى ئالداپ قويغان بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا بۇ يەردە دەپىلىدىكى، ئۇنداق ئەمەس، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز يامانلىق ۋە بۇزغۇنچىلىق خاراكتېرىدىكى سۆزلەرگە قۇلاق سالمايدۇ، ئۇ سىلەرگە پايدىلىق ۋە ياخشىلىق ئېلىپ كېلىدىغان سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئىشىنىدۇ.

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولَنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَعَائِيَّتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنَّ نَعْفَ عَن طَائِفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبُ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنْفِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾

ئەگەر سەن ئۇلاردىن (نېمە ئۈچۈن مەسخىرە قىلغانلىقىنى) سورىساڭ، ئۇلار: «بىز پەقەت چاقچاق قىلغان ۋە ئوينىشىپ قويغان ئىدۇق» دەيدۇ. (ئۇ مۇناپىقلارغا): «سىلەر ئاللاھنىڭ دىنىنى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى (يەنى كىتابىنى) ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى مەسخىرە قىلىدىڭلارمۇ؟» دېگەن ① [65]. (ئى مۇناپىقلار!) سىلەر (يالغاندىن) ئۆزرە ئېيتماڭلار، سىلەر ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن (پەيغەمبەرنى مەسخىرە قىلىش بىلەن) كاپىر بولدۇڭلار ②، سىلەردىن (سەمىمى تەۋبە قىلغان) بىر گۇرۇھنى ئەپۇ قىلساقمۇ ③، يەنە بىر گۇرۇھنى گۇناھكار بولغانلىقى (يەنى مۇناپىقلىق بىلەن گۇناھنى داۋاملاشتۇرغانلىقى) ئۈچۈن جازالايىمىز ④ [66]. مۇناپىق ئەرلەر بىلەن مۇناپىق ئاياللار (مۇناپىقلىقتا ۋە ئىماندىن يىراق بولۇشتا) بىر - بىرىگە ئوخشايدۇ ⑤، ئۇلار يامانلىققا بۇيرۇيدۇ، ياخشىلىقتىن توسىدۇ، ئۇلار قوللىرىنى يۇمۇۋالىدۇ (يەنى بېخىللىق قىلىپ سەدىقە بەرمەيدۇ) ⑥. ئۇلار ئاللاھنى ئۇنتۇدى (يەنى ئاللاھنىڭ تائىتىنى تەرك ئەتتى)، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھمۇ ئۇلارنى ئۇنتۇدى (يەنى ئاللاھ ئۇلارنى مەرھەمەتتىن مەھرۇم قىلدى) ⑦. شۈبھىسىزكى، مۇناپىقلار پاسىقلارنىڭ دەل ئۆزىدۇر [67].

① مۇناپىقلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مازاق قىلىدۇ، مۇئمىنلەرنى مەسخىرە قىلىدۇ، ھەتتا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ھەققىدە نالايىق سۆزلەرنى قىلىشتىن يانمايدۇ، ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشلىرى مۇسۇلمانلارغا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يېتىپ، بۇ ھەقتە ئۇلاردىن سورالغاندا، ئۇلار ئىنكار قىلىپ: بىز پەقەت ئۆزئارا چاقچاق قىلىشقان ئىدۇق، دەيدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەر ئاللاھنىڭ دىنىنى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى (يەنى كىتابىنى) ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى مەسخىرە قىلىدىڭلارمۇ؟﴾ ئەگەر ئاراڭلاردا چاقچاق قىلىپ دېگەن بولساڭلار، نېمىشقا ئاللاھنى، ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى ۋە رەسۇلىنى مەسخىرە ئويىپكىتى قىلىۋالسىلەر؟ بۇ چوقۇم سىلەرنىڭ دىلىڭلاردىكى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ۋە پەيغەمبىرىگە قارىتا بولغان دۈشمەنلىك ۋە مۇناپىقلىقنىڭ ئىپادىسىدۇر.

② يەنى سىلەر زاھىرەن ئىماننى ئىزھار قىلساڭلارمۇ، ئاللاھ ۋە رەسۇلىنى مازاق قىلغانلىقىڭلار سەۋەبلىك ئۇنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمىدى. سىلەرنىڭ ئىمانىڭلار باشتىلا نىپاق ئاساسىغا قۇرۇلغان ئىدى، شۇ ئىمان سەۋەبىدىن سىلەر كۆرۈنۈشتە مۇسۇلمانلار بىلەن بىر قاتاردا سانىلاتتىڭلار، ئەمدى ئۇنداق سانىلىدىغان شارائىت قالمىدى.

③ بۇنىڭدا ئۆز خاتالىقىنى تونۇغان، تەۋبە قىلىپ، سەمىمى مۇسۇلمان بولغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

④ بۇلار تەۋبە قىلىش نېسىپ بولمىغان، مۇناپىقلىق بىلەن كۇفرىنى داۋاملاشتۇرغان كىشىلەردۇر. شۇڭا بۇ يەردە ئۇلارنىڭ جازاغا لايىق بولۇشىنىڭ سەۋەبى ئۇلارنىڭ گۇناھكار بولغانلىقى ئىكەنلىكى بايان قىلىندى.

⑤ مۇناپىقلار قەسەم ئېچىپ، مۇسۇلمانلارغا «بىز سىلەردىنمىز» دەپ دەۋا قىلاتتى، بۇ يەردە ئۇلارغا رەددىيە بېرىلىپ دېيىلىدىكى، ئۇلارنىڭ مۇئمىنلەر بىلەن قانداقمۇ مۇناسىۋىتى بولسۇن؟ ئۇلار مەيلى ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن ھەممىسى ئوخشاش مۇناپىقلاردۇر، يەنى كۇفرىلىق ۋە مۇناپىقلىقتا بىر - بىرىدىن

بەتتەردۇر. تۆۋەندە ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىندۇ، ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرى مۇئمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرىنىڭ دەل ئەكسىدۇر.

⑥ يەنى مۇئمىننىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇ ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىدۇ؛ مۇناپىقنىڭ سۈپىتى ئۇنىڭ دەل ئەكسىچە بولۇپ، ئۇ بېخىللىق قىلىدۇ، يەنى ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىشقا ئۇنىمايدۇ.

⑦ يەنى ئاللاھ تائالامۇ ئۇلارغا، گويا ئۇلارنى ئۇنتۇغاندەك، مۇئامىلە قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ سىلەرنىڭ مۇشۇ كۈندىكى مۇلاقانى ئۇنتۇغانلىقىڭلارغا ئوخشاش، بۈگۈن سىلەرنى ئۇنتۇيمىز (يەنى سىلەرنى ئازابقا تاشلاپ قويۇپ ئۇنتۇپ قالغاندەك مۇئامىلە قىلىمىز) ﴾. (سۈرە جاسىيە 34 - ئايەت) دېمەك، ئۇلار دۇنيادا ئاللاھنىڭ ئەمرىنى تەرك ئەتكەندەك، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۆز پەزىلى - مەرھىمىتىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. بۇ يەردە ئىستىلىستىكىلىق سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلى بويىچە ئۇنتۇش دېگەن سۈپەت ئاللاھ تائالاغا مەنسۇپ قىلىنغان، بولمىسا، ئاللاھ تائالانىڭ زاتى ئۇنتۇپ قىلىشتىن پاكىتۇر. (فەتھۇلقەدىر)

وَعَدَ اللَّهُ الْمُنْفِقِينَ وَالْمُنْفِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٦٨﴾ كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَدًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلْقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾

ئاللاھ مۇناپىق ئەرلەرگە، مۇناپىق ئاياللارغا ۋە (بارلىق) كاپىرلارغا دوزاخ ئوتىنى ۋەدە قىلدى، ئۇلار (دوزاخقا كىرىدۇ، دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ. دوزاخ (ئۇلارنى ئازابلاشقا) يېتەرلىكتۇر، ئاللاھ ئۇلارغا لەنەت قىلدى، ئۇلارغا مەڭگۈلۈك ئازاب بار [68]. (ئى مۇناپىقلار ۋە كاپىرلار جامائەسى! قىلمىش ۋە ئاقىۋەت جەھەتتە) سىلەر ئۆزۈڭلەردىن ئىلگىرىكى (ھالاك بولغان قەۋم)لەرگە ئوخشاشسىلەركى ①، ئۇلار كۈچ - قۇۋۋەتتە سىلەردىن كۈچلۈك ئىدى، ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكى ۋە ئەۋلادى سىلەرنىڭكىدىن كۆپ ئىدى. ئۇلار (دۇنيانىڭ لەززەتلىرى ۋە دىن جەھەتتىكى) نېسىۋىسىدىن بەھرىمەن بولغان ئىدى. سىلەردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەر (دۇنيانىڭ لەززەتلىرى ۋە دىن جەھەتتىكى) نېسىۋىسىدىن بەھرىمەن بولغاندەك، سىلەرمۇ نېسىۋەڭلاردىن بەھرىمەن بولدۇڭلار ②، ئۇلار باتىلغا چۆمگەندەك، سىلەرمۇ باتىلغا چۆمدۇڭلار ③، ئەنە شۇلارنىڭ (ياخشى) ئەمەللىرى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئېتىبارسىزدۇر، ئەنە شۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر ④ [69].

① يۇقىرىدىكى ئايەتلەردە ئۈچىنچى شەخسكە خىتاب قىلىنغان ئىدى، ئەمدى بۇ ئايەتتىن باشلاپ ئىككىنچى شەخس بولغان مۇناپىقلارغا خىتاب قىلىنىۋاتىدۇ. مەسلەن: ئى مۇناپىقلار! سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلارمۇ ئەمەل ۋە نەتىجە ئېتىبارى بىلەن ئىلگىرىكى كاپىرلارنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشايدۇ.

② ﴿خَلَقَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى دۇنيادىكى نېسىۋە دېمەكتۇر. يەنى سىلەرنىڭ تەقدىرىڭلارغا دۇنيادا قانچىلىك نېسىۋە يېزىلغان بولسا، ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولدۇڭلار، خۇددى سىلەردىن ئىلگىرىكىلەر ئۆز نېسىۋىلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ ئاندىن ئۆلۈم ياكى ئازابقا دۇچار بولغاندەك.

③ بۇنىڭ بىر مەنىسى، ئىلگىرىكىلەر ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ۋە پەيغەمبەرلىرىنى مەسخىرە قىلىپ، ئىنكار قىلغاندەك، سىلەرمۇ مەسخىرە قىلىپ، ئىنكار قىلىدىڭلار. يەنە بىر مەنىسى، ئىلگىرىكىلەر دۇنيانىڭ لەززەتلىرى، مەنپەئەتلىرى ۋە ئويۇن - تاماشالىرىغا چۆمۈپ كەتكەندەك، سىلەرمۇ چۆمدۇڭلار.

ئايەتتىكى «بۇرۇن ئۆتكەنلەر» دېگەندە ئەھلى كىتاب، يەنى يەھۇدىي ۋە ناسارالار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن ئىدى: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەر ئۆزۈڭلاردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنىڭ يوللىرىغا ئەلۋەتتە غېرىچمۇ غېرىچ، گەزمۇ گەز ئەگىشىپ كېتىسىلەر، ھەتتا ئۇلار كېلەننىڭ كامىرىغا كىرىپ كەتسىمۇ، سىلەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن شۇ كامارغا كىرىپ كېتىسىلەر». ساھابىلار: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئۇلار كىملەر، ئەھلى كىتابمۇ؟» دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلار بولماي كىم بولاتتى» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 7320 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2669 - ھەدىس)

④ ﴿أُولَئِكَ﴾ «ئەنە شۇلار» دېگەن مەزكۇر خاراكتېر ۋە سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەرنى يەنى ئوخشىغۇچىلارنى ۋە ئوخشىتىلغۇچىلارنىمۇ كۆرسىتىدۇ. دېمەك ئەنە شۇلار زىيان تارتقۇچى بولغاندەك سىلەرمۇ زىيان تارتقۇچى بولىسىلەر. ھالبۇكى، ئۇلار سىلەردىن كۈچلۈك، بالىلىرى ۋە مال - مۈلكى سىلەرنىڭكىدىن كۆپ ئىدى. شۇنداق تۇرۇپ، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلالمىغان يەردە، سىلەر ئۇلاردىن ھەر جەھەتتە ئاجىز

تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ جازاسىدىن قانداقمۇ قېچىپ قۇتۇلالايسىلەر؟

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

ئۇلارغا ئۆزلىرىدىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرنىڭ، نۇھ، ئاد ۋە سەمۇد قەۋملىرىنىڭ، ئىبراھىم قەۋمىنىڭ، مەدەيەن ئاھالىسىنىڭ، دۈم كۆمتۈرۈۋېتىلگەن شەھەرلەرنىڭ (يەنى لۇت ئەلەيھىسسالام قەۋمىنىڭ شەھەرلىرىنىڭ) خەۋەرلىرى كەلمىدىمۇ؟^① ئۇلارغا پەيغەمبەرلىرى ئويۇچۇق مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى (ئۇلار پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن ھالاك بولدى)^②. ئاللاھ ئۇلارغا زۇلۇم قىلمىدى، لېكىن ئۇلار (كاپىر بولۇش ۋە گۇناھ قىلىش بىلەن) ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى^③ [70].

① بۇ ئايەتتە شام دىيارلىرىدا ياشىغان ئالتە قەۋمنىڭ ئاقىۋىتى تىلغا ئېلىندى. ئۇلار ئەرەب دىيارىغا يېقىن جايلاردا ياشىغانلار بولۇپ، مەككىدىكىلەر ئاتا - بوۋىلىرىدىن ئۇلارنىڭ ھالاك بولغانلىقى ھەققىدە ئاز - تولا مەلۇمات ئاڭلىغان بولسا كېرەك. مەسىلەن: نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى تۇپاندا غەرق قىلىندى. ئاد قەۋمى كۈچ - قۇۋۋەتتە ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرۇپمۇ، شىددەتلىك قارا بوران بىلەن ھالاك قىلىندى. سەمۇد قەۋمى ئاسماندىن كەلگەن قاتتىق ئاۋاز بىلەن ھالاك قىلىندى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام قەۋمىنىڭ پادىشاھى نەمرۇد ئىبنى كەنئان ئىبنى كوشنى پاشا چېقىپ ھالاك قىلدى. شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى مەدەيەن ئاھالىسى قاتتىق ئاۋاز ۋە سايە كۈنىنىڭ ئازابى بىلەن ھالاك قىلىندى. دۈم كۆمتۈرۈۋېتىلگەن شەھەرلەردە ياشايدىغانلار لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى بولۇپ، ئۇ شەھەرلەرنىڭ نامى «سەدۇم» ئىدى. باشتا ئۇلارغا ئاسماندىن تاش ياغدۇرۇلدى، ئاندىن ئۇ شەھەرلەر ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، زېمىنغا دۈم تاشلاندى، نەتىجىدە ئاستى ئۈستۈن بولۇپ كەتتى. شۇڭا ئۇلار دۈم كۆمتۈرۈۋېتىلگەن شەھەرلەر دەپ ئاتالدى.

② ئۇ قەۋملەرنىڭ ھەربىرىگە شۇ قەۋمنىڭ ئۆزىدىن بولغان بىر پەيغەمبەر كەلدى. لېكىن ئۇلار پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالمىدى، ھەتتا ئۇلارنىڭ دەۋىتىنى ئىنكار قىلدى ۋە كۇفرىدا چىڭ تۇردى، نەتىجىدە ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولدى.

③ يەنى بۇ ئازاب ئۇلارغا ھەق دىننى ئىنكار قىلىش ۋە پەيغەمبەرلەرگە ئاسىيلىق قىلىش بىلەن ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى ئىزچىل زۇلۇم قىلغانلىقتىن كەلدى. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئازابىغا سەۋەبسىزلا دۇچار بولغىنى يوق.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَّ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَمَسْكِنٍ طَيِّبَةٍ فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

مۇئىمىن ئەرلەر، مۇئىمىن ئاياللار بىر - بىرى بىلەن دوستتۇر^①، ئۇلار (كىشىلەرنى) ياخشىلىققا بۇيرۇيدۇ، يامانلىقتىن توسىدۇ^②، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدۇ، زاكات بېرىدۇ، ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ بەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدۇ^③، ئەنە شۇلارغا ئاللاھ رەھىم قىلىدۇ، شەكسىزكى، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [71]. ئاللاھ مۇئىمىن ئەرلەر ۋە مۇئىمىن ئاياللارغا ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان، ئۇلار مەڭگۈ تۇرىدىغان جەننەتلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ دائىملىق قارارگاھى بولغان جەننەتلەردىكى ئېسىل تۇرالغۇلارنى ۋەدە قىلدى^④. ئاللاھنىڭ (ئۇلاردىن) رازى بولۇشى (جەننەت نېمەتلىرىنىڭ) ئەڭ كاتتىسىدۇر^⑤، مانا بۇ چوڭ بەختتۇر (كاتتا مۇۋەپپەقىيەتتۇر) [72].

① بۇ ئايەتتە مۇناپىقلارنىڭ ناچار سۈپەتلىرىنىڭ قارىشىدا مۇئىمىنلەرنىڭ ئېسىل سۈپەتلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بىرىنچى سۈپىتى شۇكى، مۇئىمىنلەر ئۆزئارا بىر - بىرىگە غەمخور، دوست ۋە ياردەمچىدۇر. بۇ ھەقتە بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مۇئىمىنلەر بىر - بىرىگە ياردەم بېرىش جەھەتتە خۇددى بىر خىش يەنە بىر خىشنى چىڭ تۇتۇپ تۇرغان بىنانىڭ تاملرىغا ئوخشايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 481 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2585 - ھەدىس) بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ مىسالنى قوللىنىپ بارماقلىرىنى بىر - بىرىگە گىرەلەشتۈرۈپ تۇرۇپ كۆرسەتتى. يەنە بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېدى: «مۇئىمىنلەر بىر - بىرىنى دوست تۇتۇشتا، بىر - بىرىگە مېھىر - شەپقەت قىلىشتا، بىر - بىرىگە كۆيۈنۈشتە خۇددى بىر تەننىڭ مىسالغا ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۇ تەننىڭ بىرەر ئەزاسى ئاغرىسا، قالغان ئەزالىرىمۇ شۇ ئاغرىقنىڭ تەسىرىدە قىزىيدۇ ۋە ئۇيقۇسىرايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6011 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2586 - ھەدىس)

② بۇ مۇئىمىنلەرنىڭ يەنە بىر خاس سۈپىتىدۇر. ﴿الْمَعْرُوفِ﴾ «ياخشىلىق» دېگەن شەرىئەت ياخشى ئىش، توغرا ھەرىكەت دەپ كۆرسەتكەن ئەمەلدۇر. ﴿الْمُنْكَرِ﴾ «يامانلىق» دېگەنمۇ شەرىئەت يامان ئىش، ناتوغرا ھەرىكەت دەپ كۆرسەتكەن قىلمىشتۇر. كىشىلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا بىر ئىشنى ياخشىلىق ياكى يامانلىق دەپ بەلگىلىۋالغىنى ئەمەس.

③ ناماز ئاللاھنىڭ ھەقىقىي ئىچىدە ئەڭ مۇھىم ھەقتۇر. زاكات بەندىلەرنىڭ ھەقىقىي ئىچىدە ئاللاھقا ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا ھەر ئىككىسى ئايرىم - ئايرىم تىلغا ئېلىنىپ دېيىلدىكى، مۇئىمىنلەر ھەر قانداق ئىشتا ئاللاھقا ۋە رەسۇلىغا ئىتائەت قىلىدۇ.

④ جەننەتنىڭ سارايللىرى مەرۋايىت بىلەن ياقۇتتىن ياسالغاندۇر. ﴿عَدْنٍ﴾ دېگەن سۆزنىڭ بىر قانچە مەنىلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى مۇقىم تۇرىدىغان، يەنى مەڭگۈلۈك تۇرىدىغان جەننەت دېمەكتۇر.

⑤ ھەدىستە جەننەتتىكى نېمەتلەرنىڭ ئەڭ كاتتىسى ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. «ئاللاھ تائالا: مەن سىلەرگە رازىلىقىمنى چۈشۈرمەن. شۇنىڭدىن كېيىن سىلەرگە ھەرگىز غەزەپلەنمەيمەن، دەيدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6549 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2829 - ھەدىس)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ جَاهَدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

ئى پەيغەمبەر! كاپرلارغا ۋە مۇناپىقلارغا قارشى جىھاد قىلغىن، ئۇلارغا (قارشى غازات قىلىش ۋە قورقۇنۇش سېلىش بىلەن) قاتتىق مۇئامىلە قىلغىن. ①، ئۇلارنىڭ جايى جەھەننەمدۇر. ②، ئۇ نېمىدېگەن يامان جاي! [73] ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار پەيغەمبەرگە قارشى ھېچنېمە) دېمىگەنلىكى توغرىسىدا ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلار ھەقىقەتەن كۇفۇرى سۆزنى ئېيتتى. ③، ئىسلامغا كىرگەندىن كېيىن كاپىر بولدى؛ ئۇلار (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قەست قىلىشتىن ئىبارەت) ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئىشنى قىلىشقا ئورۇندى. ④. ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئۇلارنى ئۆز پەزىلىدىن باي قىلغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇلار (تۈزكۈرلۈك قىلىپ، پەيغەمبەرنى) يامان كۆردى. ⑤، ئەگەر ئۇلار (مۇناپىقلىقتىن) تەۋبە قىلسا، ئۆزلىرى ئۈچۈن ياخشى بولىدۇ، ئەگەر ئۇلار (ئىماندىن داۋاملىق) يۈز ئۆرۈسە، ئاللاھ ئۇلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازاب بىلەن جازالايدۇ، يەر يۈزىدە ئۇلارغا (ئۇلارنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرىدىغان) بىرەر دوست ۋە بىرەر مەدەتكار تېپىلمايدۇ. [74].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كاپرلارغا ۋە مۇناپىقلارغا قارشى جىھاد قىلىشقا ۋە ئۇلارغا قاتتىق قول بولۇشقا بۇيرۇۋاتىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن بۇ بۇيرۇق ئۇنىڭ ئۈمىتىگە چۈشىدۇ. كاپرلارغا قارشى جىھاد قىلىش بىلەن بىرگە مۇناپىقلارغىمۇ قارشى جىھاد قىلىشقا قارىتا ئۆلىمالار ئارىسىدا ھەر خىل قاراش بار: بىرىنچى قاراش، ئەگەر مۇناپىقلارنىڭ خىيانەتلىرى ۋە سۈيىقەست - پىلانلىرى ئېنىقلانسا، ئۇلارغا قارشى كاپرلارغا جىھاد قىلغاندەك جىھاد قىلىش لازىم. ئىككىنچى قاراش، مۇناپىقلارغا قارشى جىھاد تىل ئارقىلىق، ۋەز - نەسەت بىلەن بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىرىگە خىلاپ بولغان جىنايەتلەرنى سادىر قىلسا، ئۇلارنى شەرىئەت بويىچە جازالاش كېرەك. ئۈچىنچى قاراش، بۇ يەردىكى جىھاد قىلىش بۇيرۇقى كاپرلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك؛ قاتتىق مۇئامىلە قىلىش بۇيرۇقى مۇناپىقلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، بۇ كاپرلارغا قارشى جىھاد قىلىش ۋە مۇناپىقلارغا قاتتىق قول بولۇشنى كۆرسىتىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: يۇقىرىدا دېيىلگەن سۆزلەرنىڭ ئارىسىدا ھېچ زىتلىق يوق. چۈنكى ئوخشىمىغان ئەھۋال ۋە شارائىتلارغا ئاساسەن يۇقىرىدىكى قاراشلارنىڭ قايسىبىرىگە ئەمەل قىلىش جايىزدۇر.

﴿ اَغْلُظْ ﴾ دېگەن " غَلْظَةٌ " دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، يۇمشاق، مۇلايىم بولۇش دېگەن مەنىدىكى " رَأْفَةٌ " نىڭ ئەكسىدۇر. شۇنىڭغا ئاساسەن ﴿ اَغْلُظْ ﴾ نىڭ مەنىسى، دۈشمەنلەرگە قارشى قوپال ۋە قاتتىق بولۇش دېگەن بولىدۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن نوقۇل تىلنىڭ قوپاللىقى مەقسەت قىلىنمىغان. چۈنكى قوپاللىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاق - پەزىلىتىگە زىتتۇر. مۇلايىملىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەبىئىتىدە ئەزەلدىن بار خاراكتېر بولغاچقا، ئاللاھ تائالا ئەمىر قىلمىسىمۇ ھەممىگە سىلىق مۇئامىلە قىلاتتى. مەقسەت مۇناپىقلارغا قاتتىق مۇئامىلە قىلغىن دېمەكتۇر.

② كاپرلارغا ۋە مۇناپىقلارغا قارشى جىھاد قىلىش ۋە ئۇلارغا قاتتىق مۇئامىلە قىلىش بۇيرۇقى مۇشۇ دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئاخىرەتتە ئۇلارغا جەھەننەمدىن ئىبارەت ئەڭ يامان جاي تەييارلانغان.

③ مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە بىر قانچە ۋەقەلەرنى نەقىل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا مۇنداق كەلگەن: مۇناپىقلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە نالايىق سۆزلەرنى قىلغان، ئۇنى مۇسۇلمانلاردىن بىر قانچە كىشى ئاڭلاپ قېلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ مۇناپىقلاردىن بۇ ھەقتە سورىغاندا، ئۇلار تېنىۋېلىپ، بىز بۇنداق سۆزلەرنى قىلمىدۇق دەپ قەسەم قىلغان، شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت چۈشكەن. بۇنىڭدىن ئايان بولدىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە نالايىق سۆزلەرنى قىلىش كۇفرلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە نالايىق سۆزلەرنى قىلغان ئادەم ئىسلامدىن چىقىپ كېتىدۇ.

④ بۇ ھەقتىمۇ بىر نەچچە ۋەقەلەر نەقىل قىلىنغان. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەبۇك غازىتىدىن قايتىۋاتقان چاغدا، بىر گۇرۇھ مۇناپىقلار ئۇنى قەستلەپ ئۆلتۈرمەكچى بولغان. لېكىن مۇۋەپپەقىيەت بولالمىغان. ئۇلار 10 نەچچە ئادەم بولۇپ، بىر كېچىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام لەشكەرلەردىن ئۇزاقلاپ كەتكەن پەيتتە، بىر ھۇجۇم بىلەن ئۇنى يوقاتماقچى بولۇشقان ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ سۇيىقەستى ۋەھىي ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بىلدۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ سۇيىقەستىدىن ئامان قالدى.

⑤ مۇسۇلمانلار مەدىنىگە ھىجرەت قىلغاندىن كېيىن، مەدىنە چوڭ بىر مەركىزىي شەھەرگە ئايلاندى، شۇ ۋەجىدىن ھۈنەر - كەسپ ۋە سودا - تىجارەتمۇ راۋان بولدى. نەتىجىدە مەدىنىلىكلەرنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىمۇ ناھايىتى ياخشى بولۇپ كەتتى. مەدىنە مۇناپىقلىرىمۇ خېلى ئوبدان پايدىغا ئېرىشتى. شۇڭا بۇ ئايەتتە دېيىلدىكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۆز پەزلى - مەرھىمىتى بىلەن باي قىلغانلىقىغا ئۇلار نارازى بولامدۇ؟ يەنى بۇ نارازى بولىدىغان ۋە غەزەپلىنىدىغان ئىش ئەمەس. بەلكى ئۇلار ئۆزلىرىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، باياشاتلىققا ئېرىشتۈرگەن ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئادا قىلىشى لازىم.

ئەسكەرتىش: بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا بىلەن ئۇنىڭ رەسۇلى بىرلىكتە تىلغا ئېلىندى. چۈنكى ئۇلار ئېرىشكەن بايلىق ۋە باياشاتلىقنىڭ زاھىرىي سەۋەبچىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىدى. ئەمما ھەقىقەتتە باي قىلغۇچى پەقەت ئاللاھ تائالا ئىدى. شۇڭا بۇ ئايەتتە ﴿مِنْ فَضْلِهِ﴾ «ئۆز پەزلىدىن» دىكى ئالماش بىرلىك شەكىلدە كېلىپ، ئاللاھ تائالانى كۆرسەتتى. يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۆز پەزلى - مەرھىمىتى بىلەن باي قىلدى.

﴿ وَمِنْهُمْ مَّنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنِ آتَيْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَتَصَّدَّقَنَّ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا آتَيْنَاهُمْ مِّنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِءِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

يەنە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بەزىلەر: «ئەگەر ئاللاھ بىزگە ئۆز پەزىلىدىن (بايلىق) ئاتا قىلسا (يەنى رىزقىمىزنى كەڭ قىلسا)، بىز ئەلۋەتتە سەدىقە بېرەتتۇق، ئەلۋەتتە ياخشىلاردىن بولاتتۇق» دەپ ئاللاھقا ۋەدە بەردى [75]. ئاللاھ ئۇلارغا ئۆز پەزىلىدىن (بايلىق) ئاتا قىلغان چاغدا، ئۇلار بېخىللىق قىلىشتى، (ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشتىن) يۈز ئۆرۈپ، (ۋەدىلىرىدىن) يېنىۋالدى ① [76]. ئۇلار (سەدىقە قىلىمىز، ياخشىلاردىن بولىمىز دەپ) ئاللاھقا بەرگەن ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى، (ئۆزلىرىنى مۇسۇلمان دەپ) يالغانچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھقا مۇلاقات بولىدىغان (قىيامەت) كۈنىگە قەدەر ئۇلارنىڭ دىللىرىدا مۇناپىقلىقنىڭ داۋاملىق تۇرۇشىنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ (قىلمىشىنىڭ) جازاسى قىلدى [77]. ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى، (ئۆزئارا قىلىشقان) يوشۇرۇن سۆزلىرىنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى، غەيبىلەرنى تولۇق بىلىدىغانلىقىنى ئۇلار ئۇقمامدۇ؟ ② [78]

① بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەت سەئەبە ئىبنى ھاتەب ئەنسارى دېگەن ساھابە ھەققىدە چۈشكەن دەپ قارايدۇ. لېكىن ئۇ قاراش ھەدىس رىۋايەت قىلغۇچىلار نۇقتىسىدىن توغرا ئەمەس. توغرىسى شۇكى، بۇ ئايەتتە مۇناپىقلارنىڭ يەنە بىر يامان سۈپىتى بايان قىلىندى.

② بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالاغا ۋەدە بېرىپ، ئاندىن ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىدىغان مۇناپىقلارغا قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بار. بۇ مۇناپىقلار ئۆزلىرىنىڭ دىللىرىدىكى مەخپىيەتلىكىنى ۋە سىرلارنى ئاللاھ تائالا بىلمەيدۇ، دەپ ئويلايدۇ. ھالبۇكى، ئاللاھ تائالا ھەممىنى بىلىدۇ. چۈنكى ئۇ غەيبىلەرنى بىلگۈچىدۇر، بارلىق ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن نەرسىلەردىن خەۋەرداردۇر.

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ أَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾

ئۇلار (مۇناپىقلار) مۇئمىنلەرنىڭ ئارىسىدىكى مەردلىك بىلەن ئۆزى خالاپ (كۆپ) سەدىقە قىلغۇچىلارنى، قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە (يەنى كەمبەغەل بولغانلىقتىن ئاز بولسىمۇ) سەدىقە قىلغۇچىلارنى ئەيىبلەيدۇ، ئۇلارنى مەسخىرە قىلىدۇ^①، ئاللاھ ئۇلارغا مەسخىرە قىلغانلىقىنىڭ جازاسىنى بېرىدۇ^②، ئۇلارغا قاتتىق ئازاب بار [79]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۈچۈن مەيلى مەغپىرەت تەلەپ قىل، مەيلى مەغپىرەت تەلەپ قىلما (بەربىر ئوخشاش)، ئۇلار ئۈچۈن 70 قېتىم مەغپىرەت تەلەپ قىلساڭمۇ، ئاللاھ ئۇلارنى ھەرگىز مەغپىرەت قىلمايدۇ^③. چۈنكى ئۇلار ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلدى^④، ئاللاھ (مۇنداق) پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ^⑤ [80].

① ﴿الْمُطَّوِّعِينَ﴾ نىڭ مەنىسى پەرز بولغان سەدىقىدىن يەنى زاكاتتىن باشقا ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئاللاھ يولىغا پۇل - مال خەجلىگۈچىلەر دېمەكتۇر. ﴿جُهْدًا﴾ نىڭ مەنىسى تىرىشماق، ئەمگەك قىلماق، يەنى ئۆزى باي بولمىسىمۇ، ئەمگەك قىلىپ، مۇشەققەتتە تاپقان ئازغىنە مال - دۇنياسىنى ئاللاھ يولىدا خەجلىدىغانلار دېمەكتۇر. بۇ ئايەتتە مۇناپىقلارنىڭ ناھايىتى قەبىھ بىر قىلمىشى بايان قىلىنىۋاتىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇرۇشقا چىقىش ئالدىدا ۋە باشقا ئىقتىسادىي ياردەم زورۇر بولغان ئەھۋالدا مۇسۇلمانلاردىن ئىئانە قىلىشنى ئىلتىماس قىلاتتى، مۇسۇلمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلتىماسىغا ئاۋاز قوشۇپ، قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە ئىئانە قىلاتتى، مال - مۈلۈكى كۆپ كىشىلەر چىقراق، قول ئىلكىدە ئاز كىشىلەر ئازراق بېرەتتى. ئەمما مۇناپىقلار ھەر ئىككى خىل كىشىلەرنى ئەيىبلەپ تەنە قىلاتتى، كۆپ بەرگۈچىلەرنى رىياكارلىق قىلىپ بەردى دېسە، ئاز بەرگۈچىلەرگە: سېنىڭ بۇنچىلىك ياردىمىڭ نېمىگە يارايدۇ؟ ئاللاھ تائالا سېنىڭ بۇ سەدىقەڭدىن بەھاجەت دەيتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 4668 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1018 - ھەدىس) مۇناپىقلار مۇشۇ تەرىقىدە مۇسۇلمانلارنى مەسخىرە قىلىپ، ئەيىبلەيتتى.

② يەنى مۇئمىنلەرنى مەسخىرە قىلغانلىقىنىڭ جازاسىنى ئۇلارغا شۇنداق بېرىدۇكى، ئۇلارنى خار ۋە رەسۋا قىلىدۇ. بۇ يەردىكى ئۇسۇلۇمۇ ئىستىلىستىكا قائىدىسى بويىچە سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلى ياكى بىر خىل بەددۇئا بولۇپ، ئاللاھ تائالامۇ ئۇلارغا مۇسۇلمانلارنى مەسخىرە قىلغاندەك مەسخىرىدە مۇئامىلە قىلىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

③ «70» دېگەن سان بۇ يەردە كۆپلۈكنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى ئۇلار ئۈچۈن ھەر قانچە كۆپ مەغپىرەت تەلەپ قىلساڭمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ھەرگىز مەغپىرەت قىلمايدۇ. دېمەك بۇ ئىبارە يەتمەش قېتىمدىن ئارتۇق مەغپىرەت تەلەپ قىلىنسا، مەغپىرەت قىلىنىدۇ دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ.

④ كىشىلەر ھېچكىمنىڭ شاپائىتىگە ئۈمىد باغلىماستىن، پەقەت ئىمانى ۋە ياخشى ئەمەلى بىلەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ھازىر بولسۇن دەپ، بۇ ئايەتتە مەغپىرەت قىلماسلىقىنىڭ سەۋەبى بايان قىلىندى. كىمدە ئاخىرەت سەپىرىنىڭ ئوزۇقى (ئىمان ۋە ياخشى ئەمەل) بولمىسا، ئۇنداق كاپىرلار ۋە ئىتائەتسىزلەرنى ھېچكىم شاپائەت قىلمايدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۇنداق كىشىلەرنى شاپائەت قىلىشقا

رۇخسەت قىلمايدۇ.

⑤ بۇ يەردىكى «ھىدايەت» دېگەندىن ئىنساننى مەقسىتىگە (يەنى ئىمانغا) يەتكۈزىدىغان ھىدايەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بولمىسا ھىدايەت دېگەن يېتەكلەش، توغرا يول تۇتۇش، توغرا يۆنىلىش دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ توغرا يۆنىلىش دۇنيادا ھەربىر مۇئمىن ۋە كاپىرغا كۆرسىتىلگەن. ﴿شۈبھىسىزكى، ئۇنىڭغا بىز (پەيغەمبەر ئەۋەتتىش بىلەن ياخشى - يامان) يولنى كۆرسەتتۇق، ئۇ مۇئمىن بولۇپ ياخشى يولدا مېڭىپ (ئاللاھنىڭ نېمىتىگە) شۈكۈر قىلغۇچىدۇر، ياكى (فاجىر بولۇپ يامان يولدا مېڭىپ) كۇفرلىق قىلغۇچىدۇر﴾. (سۈرە دەھر 3 - ئايەت) ﴿ئۇنىڭغا ياخشى يول بىلەن يامان يولنى كۆرسەتمىدۇقمۇ؟﴾. (سۈرە بەلەد 10 - ئايەت)

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكِوْا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَعِذْ نُوْكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَلِيفِينَ ﴿٨٣﴾

ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرگە خىلاپلىق قىلىپ (تەبۇك غازىتىغا چىقىشتىن) قېلىپ قالغانلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۆيلىرىدە بەخىرامان ئولتۇرغانلىقى بىلەن خۇشال بولۇشتى ①، ئۇلار ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - ماللىرى بىلەن، جانلىرى بىلەن جىھاد قىلىشنى ياقتۇرمىدى. ئۇلار (بىر - بىرىگە): «ئىسسىقتا چىقماڭلار» دېيىشتى. (ئى پەيغەمبەر! ئۇ مۇناپىقلارغا) ئېيتقىنىكى، «جەھەننەمنىڭ ئوتى تېخىمۇ قىزىقتۇر» ②. ئەگەر ئۇلار (بۇنى) چۈشەنگەن بولسا ئىدى (ئىسسىقتا جىھادقا چىقىشتىن قېلىپ قالمىغان بولاتتى) [81]. ئۇلار قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى ئۈچۈن، ئاز كۈلسۇن، كۆپ يىغلىسۇن ③ [82]. ئەگەر ئاللاھ سېنى (تەبۇك غازىتىدىن) قايتۇرۇپ (ئۆزىرىسىز قېلىپ قالغان مۇناپىقلاردىن) بىر تۈركۈمى بىلەن ئۇچراشتۇرسا ④، ئۇلار (بۇنىڭدىن كېيىنكى غازاتلارغا) چىقىش ئۈچۈن سەندىن ئىجازەت سورىسا ⑤، (ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «سىلەر مەن بىلەن بىللە مەڭگۈ (غازاتقا) چىقماڭلار، ھەرگىز مەن بىلەن بىللە (چىقىپ) دۈشمەنگە قارشى ئورۇش قىلماڭلار! چۈنكى، سىلەر دەسلەپكى قېتىمدا (غازاتقا چىقماي، ئۆيۈڭلاردا بەخىرامان) ئولتۇرۇشقا رازى بولغان ئىدىڭلار، ئەمدى (غازاتقا چىقماي) قېلىپ قالغۇچىلار (يەنى ئاياللار، كىچىك بالىلار) بىلەن ئولتۇرۇڭلار» ⑥ [83].

① بۇ ئايەتتە يالغان ئۆزرە ئېيتىپ رۇخسەت سوراپ، تەبۇك غازىتىغا قاتناشمىغان مۇناپىقلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىندى. ﴿ خِلَافَ مَعْنَى كَعَيْنِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ نىڭ مەنىسى كەينىدە قالماق ياكى خىلاپلىق قىلماق دېمەكتۇر. يەنى ئۇ مۇناپىقلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەبۇك غازىتىغا ماڭغاندا ئۇنىڭ كەينىدە قالدى ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىلاپلىق قىلىپ، مەدىنىدە ئولتۇرۇۋالدى.

② ئەگەر ئۇلار دۇنيا ئوتىنىڭ ھارارىتىنىڭ جەھەننەم ئوتىنىڭ ھارارىتىگە قارىغاندا ھېچنەرسە ئەمەسلىكىنى چۈشەنگەن بولسا ئىدى، ھەرگىزمۇ قېلىپ قالمىغان بولاتتى. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئادەم ئەۋلادى دۇنيادا ياندۇرۇۋاتقان ئوت جەھەننەم ئوتىنىڭ يەتمىش ھەسسىسىدىن بىر ھەسسىدۇر.» (سەھىھۇل بۇخارى 3256 - ھەدىس) يەنى جەھەننەمنىڭ ئوتى دۇنيانىڭ ئوتىدىن 69 ھەسسىسى ئارتۇقتۇر.

③ ﴿ قَلِيلًا ﴾ ۋە ﴿ كَثِيرًا ﴾ بۇ ئىككى سۆزنىڭ قوش زەۋەرلىك كېلىشى بەلكىم سۆز تومۇرى بولغانلىقى ئۈچۈن " ضِحْكًَا قَلِيلًا وَبُكَاءً كَثِيرًا " (يەنى ئۇلار ئاز كۈلۈشى ۋە كۆپ يىغلىشى كېرەك) ياكى ئورۇنپەيت كېلىش بولۇپ كەلگەنلىكى ئۈچۈندۇر. " زَمَانًا قَلِيلًا وَزَمَانًا كَثِيرًا " (يەنى ئاز ۋاقىت كۈلۈشى، كۆپ ۋاقىت يىغلىشى كېرەك). بۇ يەردىكى ئىككى بۇيرۇق جۈملىدە خەۋەر بولۇپ كەلگەن. يەنى ئۇلار قىلمىشلىرى سەۋەبىدىن ئاز كۈلسۇن ۋە كۆپ يىغلىسۇن، دېمەكتۇر.

④ يەنى ئەگەر ئاللاھ تائالا سېنى تەبۇكتىن سالامەت قايتۇرۇپ، مەدىنىدە ئۆزىرىسىز قېلىپ قالغان بىر تۈركۈم مۇناپىقلارنىڭ يېنىغا ئېلىپ بارسا.

⑤ يەنى ئۇلار قايسىبىر كەلگۈسى غازاتقا بىللە چىقىش ئارزۇسىنى ئىزھار قىلسا.

- ⑥ كەلگۈسىدە غازاتقا بىللە ئېلىپ چىقماسلىقنىڭ سەۋەبى شۇكى، سىلەر دەسلەپكى قېتىمدا بىللە چىقمىغان، شۇ ۋەجىدىن ئەمدى سىلەر ھەرقانداق بىر غازاتقا بىللە چىقىشقا لايىق ئەمەس.
- ⑦ ئەمدى سىلەر ئۇرۇشقا قاتناشماي ئۆيدە ئولتۇرىدىغان ئاياللار، بالىلار، ياشانغانلار بىلەن بىللە ئولتۇرۇڭلار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بۇ شەكىلدە بۇيرۇق قىلىنىشنىڭ سەۋەبى ئۇرۇشقا چىقمىغانلىق سەۋەبىدىن ئۇلاردا پەيدا بولغان غەم ۋە پۇشايماننى تېخىمۇ زىيادە قىلىش ئۈچۈندۇر (ئەگەر پۇشايمان قىلغان بولسا).

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ ۗ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَمَاتُوا وَهُمْ فَسِفُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ ۗ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئۆلگەن ھېچبىر ئادەمنىڭ نامىزىنى ھەرگىز چۈشۈرمىگەن، (دەپنە، زىيارەت ياكى دۇئا قىلىش ئۈچۈن) ئۇنىڭ قەبرىسى ئۈستىدىمۇ تۇرمىغىن^①، چۈنكى، ئۇلار ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلدى ۋە پاسىق پېتى ئۆلدى (يەنى ئۆلگۈچە ئىتائەتسىزلىك قىلدى) [84]. ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرى ۋە پەرزەنتلىرى سېنى ئەجەبلەندۈرمىسۇن. ئاللاھ دۇنيادا پەقەت شۇلار (يەنى پۇل - مال ۋە پەرزەنتلەر) ئارقىلىق ئۇلارنى جازالاشنى ۋە ئۇلارنىڭ كاپىر پېتى جان ئۈزۈشىنى ئىرادە قىلىدۇ^② [85].

① بۇ ئايەت گەرچە مۇناپىقلارنىڭ باشلىقى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ھەققىدە چۈشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئومۇمىي بولۇپ، مۇناپىقلىق ۋە كۇفرلىق بىلەن ئۆلگەن ھەر قانداق ئادەمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە ئىمام بۇخارى، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئۆلگەندە ئۇنىڭ ئوغلى ئابدۇللاھ ئىبنى ئابدۇللاھ (ئوغلنىڭ ئىسمى ئاتىسىنىڭ ئىسمى بىلەن ئوخشاش ئىدى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، باشتا ئۇنىڭدىن (بەرىكەت تەلەپ قىلىش يۈزىسىدىن) كۆڭلىكىنى بېرىشنى، بۇ كۆڭلەك بىلەن ئاتىسىنى كېپەنلەيدىغانلىقىنى سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا كۆڭلىكىنى بەردى. ئاندىن ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاتىسىنىڭ جىنازا نامىزىنى ئوقۇپ بېرىشنى سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ جىنازا نامىزىنى ئوقۇشقا ماڭدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پېشىدىن تارتىپ تۇرۇپ: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! سەن ئۇنىڭ نامىزىنى ئوقۇمىسەن؟ پەرۋەردىگارىڭ سېنى ئۇنداق كىشىلەرنىڭ نامىزىنى ئوقۇشتىن ۋە ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تەلەپ قىلىشتىن توسقانغۇ؟» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالا مېنى توسمىدى، بەلكى ماڭا تالاش ئىختىيارى بېرىپ ﴿ئى پەيغەمبەر!﴾ ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۈچۈن مەيلى مەغپىرەت تەلەپ قىل، مەيلى مەغپىرەت تەلەپ قىلما (بەربىر ئوخشاش)، ئۇلار ئۈچۈن 70 قېتىم مەغپىرەت تەلەپ قىلساڭمۇ، ئاللاھ ھەرگىز ئۇلارنى مەغپىرەت قىلمايدۇ ﴿دېگەن، مەن 70 قېتىمدىن ئارتۇق مەغپىرەت تەلەپ قىلمەن﴾ دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ جىنازا نامىزىنى چۈشۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلىپ، كەلگۈسىدە مۇناپىقلار ھەققىدە مەغپىرەت تەلەپ دۇئا قىلىشنى ئۈزۈل - كېسىل چەكلىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4670 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2774 - ھەدىس)

② مانا بۇ ئۇلارنىڭ جىنازە نامىزىنى ئوقۇماسلىق ۋە ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تەلەپ قىلماسلىقنىڭ سەۋەبىدۇر. دېمەك، كۇفرى ۋە مۇناپىقلىق ئۈستىدە ئۆلگەنلەرنىڭ جىنازە نامىزىنى ئوقۇش جايىز بولمىغاندەك، ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تەلەپ دۇئا قىلىشۇمۇ جايىز ئەمەستۇر. يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قەبرىستانلىققا يېتىپ بارغاندا، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي دەپنە قىلىنىپ بولغان ئىدى، ئۇنى قەبرىسىدىن چىقىرىپ، دەم سالدى (سۈپكۆچلىدى) ۋە ئۇنىڭغا كۆڭلىكىنى كەيدۈردى». (سەھىھۇل بۇخارى 1270 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2773 - ھەدىس) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئىماندىن مەھرۇم قالغان ئادەمنى دۇنيادىكى ئەڭ كاتتا شەخس دۇئا قىلىپ تىلىۋالسىمۇ، ئۇنىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ.

وَإِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

قاچانكى، بىرەر سۈرە نازىل قىلىنىپ: «ئاللاھقا ئىمان ئېيتىڭلار ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلى بىلەن بىللە جىھاد قىلىڭلار» دېيىلسە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بايلار سەندىن (غازاتتىن قېلىپ قېلىشقا) رۇخسەت سورايدۇ، ئۇلار: «بىزنى قوي، (غازاتقا چىقماي، ئۆيلىرىدە) ئولتۇرغۇچىلار بىلەن بىللە بولايلى» دەيدۇ ① [86]. ئۇلار ئۆيلىرىدە قالغۇچىلار (يەنى ئاياللار، ئاجىزلار ۋە بىمارلار) بىلەن بىللە قېلىشقا رازى بولدى، (بۇ سەۋەبتىن) ئۇلارنىڭ دىللىرى پېچەتلەندى ②. شۇڭا ئۇلار (جىھادتىكى پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىشتىن كېلىدىغان بەخت - سائادەتنى) چۈشەنمەيدۇ [87]. ئەمما پەيغەمبەر ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىمان ئېيتقانلار پۇل - ماللىرى بىلەن، جانلىرى بىلەن جىھاد قىلدى، ئەنە شۇلار (ئىككىلا دۇنيادا) ياخشىلىقلارغا نائىل بولىدۇ، ئەنە شۇلار مەقسەتكە يەتكۈچىلەردۇر ③ [88]. ئاللاھ ئۇلارغا ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرنى تەييارلىدى. ئۇلار ئۇنىڭدا مەڭگۈ قالىدۇ، بۇ چوڭ ئۇتۇقتۇر [89].

① بۇ ئايەت باھانە كۆرسىتىپ، غازاتقا چىقماي مەدىنىدە قېلىشنى تاللىۋالغان مۇناپىقلارنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىدۇ. ﴿أُولُوا الطَّوْلِ﴾ دېگەندە يۈز - ئابرويلۇق پۇلدار تەبىقە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ تەبىقە غازاتتىن قالماسلىقى لازىم ئىدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىلكىدە ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ھەممە نەرسە بار ئىدى. ﴿الْقَاعِدِينَ﴾ دېگەندە قول ئىلكىدە بولمىغانلىق سەۋەبىدىن ئامالسىز ئۆيدە ئولتۇرۇپ قالغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، تۆۋەندىكى ئايەتتە ئۇ پۇلدار تەبىقەنىڭ ﴿الْخَوَالِفِ﴾ جىھادقا چىقماي ئۆيلىرىدە قالغۇچى ئاياللار بىلەن بىللە قېلىشقا رازى بولغانلىقى بايان قىلىندى. ﴿الْخَوَالِفِ﴾ دېگەن سۆز "خَالِفَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، «ئۆيدە قالغۇچى ئاياللار» دېگەن مەنىدە.

② ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك، دىللارغا مۆھۈر بېسىلىش، گۇناھنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرغانلىقىنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن ئىنسان چۈشىنىش ۋە تەپەككۈر قىلىش ئىقتىدارىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ.

③ ئۇ مۇناپىقلارنىڭ ئەكسىچە مۇئىمىنلەرنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جانلىرى ۋە ماللىرى بىلەن ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلىدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - ماللىرى ۋە جانلىرىنىڭ زىيانغا ئۇچرىشىغا پەرۋا قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئاللاھنىڭ ئەمرى ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. ﴿ئەنە شۇلار ياخشىلىقلارغا نائىل بولىدۇ﴾ نىڭ مەنىسى ئاخىرەتنىڭ ياخشىلىقلىرى ۋە جەننەتنىڭ نېمەتلىرى ئەنە شۇ مۇئىمىنلەر ئۈچۈندۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: دىن ۋە دۇنيانىڭ پايدىلىرى ئەنە شۇلار ئۈچۈندۇر، شۇنداق كىشىلەرلا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكۈچى ۋە مەقسەتلىرىگە يەتكۈچىلەردۇر.

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى الصُّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾

ئەتراپلاردىن ئۆزرە ئېيتقۇچىلار (جىھادقا چىقماستىن) رۇخسەت سوراپ كەلدى. (ئىماننى دەۋا قىلىپ) ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە يالغان سۆزلىگەنلەر (ئۆيلىرىدە) ئولتۇرۇپ قالدى (يەنى ئەتراپلاردىن يەنە بىر تۈركۈمى جىھادقا چىقىمىدى، ئۆزرە ئېيتتىمۇ كەلمىدى). ئۇلاردىن كاپىر بولغانلار قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ ﴿90﴾. ئاجىزلار (يەنى ياشانغان بوۋايىلار)، بىمارلار، (جىھادقا چىقىشقا) خىراجەت تاپالمىغانلار ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە سادىق بولسىلا، (جىھادقا چىقىمىغانلىقى سەۋەبلىك) ئۇلارغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. سەمىمىي بولغانلارنى ئەيىبلەشكە يول يوق ﴿91﴾، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [91].

① بۇ «ئۆزرە ئېيتقۇچىلار» ھەققىدە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار بار. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇلار شەھەردىن يىراقتا ياشايدىغان ئەتراپلار بولۇپ، ئۇلار يالغان ئۆزىلەرنى بايان قىلىپ، جىھادقا چىقماستىن رۇخسەت ئالدى. ئىككىنچى بىر تۈركۈمدىكى ئەتراپلار جىھادقا چىقىمىدى، ئۆزرە بايان قىلىپمۇ كەلمىدى. شۇنىڭدەك بۇ ئايەتتە مۇناپىقلارنىڭ ئىككى گۇرۇھى تىلغا ئېلىندى، قاتتىق ئازاب ھەر ئىككى گۇرۇھقا ۋەدە قىلىندى. «ئۇلاردىن كاپىر بولغانلار قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ» دېگەنگە يالغان ئۆزرە بايان قىلغانلار ۋە جىھادقا چىقماي ئولتۇرۇۋالغانلارمۇ كىرىدۇ. يەنە بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، «ئۆزرە بايان قىلغۇچىلار» دېگەندە راست ئۆزىلىرى بار بولغانلىقتىن رۇخسەت سورىغان شەھەر سىرتىدىكى مۇسۇلمانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇلارنىڭ دەلىلى شۇكى، ﴿الْمُعَذِّرُونَ﴾ نىڭ ئەسلىسى " الْمُعَذِّرُونَ " بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى ھەقىقىي ئۆزرە ئېيتقۇچىلار دېمەكتۇر. بۇ دەلىلگە ئاساسەن بۇ ئايەتتىكى بىرىنچى جۈملە مۇناپىقلار ھەققىدە كەلگەن، مەزكۇر ئايەتتە ئىككى گۇرۇھ تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، بىرىنچى جۈملىدە راست ئۆزىلىك مۇسۇلمانلار، ئىككىنچى جۈملىدە ئۆزىمۇ بايان قىلماستىن ئولتۇرۇۋالغان مۇناپىقلار كەلگەن. ئەمما ئايەتنىڭ ئاخىرىدىكى ۋەدە قىلىنغان ئازاب ئىككىنچى گۇرۇھ بولغان مۇناپىقلار ئۈچۈندۇر. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

② بۇ ئايەتتە ئۆزىسى راست ۋە ئېنىق بولغان كىشىلەر تىلغا ئېلىندى، مەسىلەن، 1 - ئاجىزلار، يەنى ياشىنىپ قالغان كىشىلەر، بۇلارنىڭ قاتارىغا قارىغۇ، توكۇر ۋە مېيىپ كىشىلەرمۇ كىرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇلارنى بىمارلارنىڭ قاتارىغا كىرىدۇ، دەپ قارايدۇ. 2 - بىمارلار، يەنى كېسەللىك سەۋەبىدىن چىقالمىغانلار. 3 - جىھادقا چىقىشقا ئىقتىسادىي جەھەتتىن قانداق بولالمىغان كىشىلەر، ئەينى ۋاقىتتا بەيتۇلمالىدۇمۇ (يەنى دۆلەت خەزىنىسىدىمۇ) ئۇلارنىڭ خىراجەتلىرىنى كۆتۈرگىدەك پۇل يوق ئىدى.

﴿ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە سادىق بولسىلا﴾ دېگەن جىھاد قىلىش ئارزۇسى دىللىرىدا يالقۇنچاپ تۇرسا، مۇجاھىدلارنى چىن دىلىدىن ياخشى كۆرسە، ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ دۈشمەنلىرىگە دۈشمەن بولسا، قولىدىن كېلىشىچە ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلسا، ئەنە شۇنداق ياخشى ئىش قىلغۇچىلار جىھادقا چىقماي ئۆيلىرىدە ئولتۇرسىمۇ، ئۇلارغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾ *
 إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَعِذُّونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رِضْوَانًا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

يەنە (جەھادقا چىقىش ئۈچۈن) ئۇلاغ سوراپ كەلگەن بولسىمۇ، (سەن ئۇلارغا) «مەن سىلەرنى تەمىنلەيدىغان ئۇلاغ تاپالمايمەن» دېگەندە، (جەھادقا چىقىشقا) سەرپ قىلىدىغان نەرسە تاپالمايدىغانلىقى ئۈچۈن غەمكىن، كۆزلىرىدىن ياش تۆككەن ھالدا قايتىشقان كىشىلەرنىمۇ (ئەيىبلەشكە يول يوق) ① [92]. ئۆزلىرى باي تۇرۇپ، سەندىن (جەھادقا چىقىشقا) رۇخسەت سورايدىغانلارنىلا ئەيىبلەشكە يول بار. (چۈنكى) ئۇلار (ئاياللار، بىمارلار ۋە ئاجىزلاردىن ئىبارەت) ئۆيلىرىدە قالغۇچىلار بىلەن بىللە قېلىشقا رازى بولدى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى پېچەتلىۋەتتى، (شۇڭا) ئۇلار (ئاللاھنىڭ ئەمرىنى) بىلمەيدۇ ② [93].

① بۇ مۇسۇلمانلار ئىچىدىكى يەنە بىر گۇرۇھ كىشىلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ جەھادقا مىنىپ چىقىشى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئات - ئۇلاغلىرىمۇ يوق ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئۇلارغا ئات - ئۇلاغ تېپىپ بېرەلمەيدىغانلىقىنى دەپ ئۆزرە ئېيتقاندا، بۇ گەپ ئۇلارغا قاتتىق ئېغىر كەلگەن ۋە ئىختىيارسىز كۆزلىرىدىن ياشلار ئېقىپ چۈشكەن ئىدى. (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) بۇ سەمىمىي مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىسى ھەر جەھەتتىن ئورۇنلۇق ئىدى. ئاللاھ تائالا ئاشكارا ۋە مەخپىي ھەر قانداق نەرسىدىن خەۋەردار زات بولغاچقا، ئۇلارنى جەھادقا قاتنىشىشتىن مۇستەسنا قىلدى ۋە ئۇلارنى جەھادقا قاتناشقانلارنىڭ ساۋابىغا شېرىك قىلدى. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەزكۇر ئۆزىلىك كىشىلەر ھەققىدە جەھادقا قاتناشقانلارغا مۇنداق دېدى: «شەك - شۈبھىسىزكى، مەدىنىدە بىر گۇرۇھ ئادەملەر قېلىپ قالدى. سىلەر مەيلى قايسىبىر جىلغىنى كېسىپ ئۆتۈڭلار، مەيلى قايسىبىر يولدا مېڭىڭلار، ئۇلار سىلەر بىلەن بىللەدۇر ۋە ئەجىر - ساۋابتا سىلەر بىلەن ئوخشاشتۇر.» ساھابىلار: «ئۇلار مەدىنىدە قالغان تۇرسا؟» دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە، شۇنداق. لېكىن ئۇلارنىڭ ئۆزىسى بولغانلىقى ئۈچۈن جەھادقا چىقالمىدى» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 2839 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 1911 - ھەدىس)

② بۇ 86 - ، 87 - ئايەتلەردە تىلغا ئېلىنغان مۇناپىقلار بولۇپ، بۇ يەردە ئۇلار سەمىمىي مۇسۇلمانلارنىڭ قارشىسىدا سېلىشتۇرۇلۇپ، قايتا تىلغا ئېلىندى. چۈنكى شەيئەلەر زىتى بىلەن تونۇلىدۇ. ﴿الْخَوَالِفِ﴾ بولسا "خَالِفَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئۆيدە قالدىغان ئاياللارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ قاتارىغا بالىلار، ئۆزىلىك كىشىلەر، بىمارلار ۋە ياشنىپ قالغانلىقتىن ئۇرۇشقا قاتنىشالمايدىغانلارمۇ كىرىدۇ. ﴿لَا يَعْلَمُونَ﴾ «ئۇلار بىلمەيدۇ» يەنى ئۇلار كەينىدە قېلىشنىڭ نەقەدەر چوڭ گۇناھ ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. ئەگەر بىلگەن بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە غازاتقا چىققان بولاتتى.

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ فُلَا تَعْتَذِرُوا لَنْ تُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأْنَا اللَّهَ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُدْرُونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ وَمَآؤُهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر) ئۇلارنىڭ يېنىغا (يەنى مەدىنىگە تەبۇك غازىتىدىن) قايتىپ كەلگەن چاغدا، ئۇلار سىلەرگە (غازاتتىن قېلىپ قالغانلىقىنى توغرىسىدا) ئۆزى ئېيتىدۇ، ئۇلارغا: «سىلەر بىكارغا ئۆزى ئېيتماڭلار، سىلەرگە ھەرگىز ئىشەنمەيمىز، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلارنى (ۋە دىلىڭلاردىكى مۇناپىقلىقنى) بىزگە خەۋەر قىلدى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى سىلەرنىڭ (بۇنىڭدىن كېيىنكى) ئەمەلىڭلارنى كۆرۈپ تۇرىدۇ (مۇناپىقلىقتىن تەۋبە قىلامسىلەر؟ ياكى ئۇنىڭدا چىڭ تۇرامسىلەر؟)، ئاندىن كېيىن (يەنى ئۆلگىنىڭلاردىن كېيىن)، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشلارنى بىلگۈچى (ئاللاھ) نىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر، ئاللاھ سىلەرگە بارلىق قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىدۇ» دېگىن [94]. ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) نىڭ يېنىغا قايتىپ بارغىنىڭلاردا، ئۇلار سىلەرنىڭ ئەيىبلەمەسلىكىڭلار ئۈچۈن (يالغان ئۆزىلەرنى ئېيتىپ)، ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىدۇ، ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈڭلار، چۈنكى ئۇلار نىجىستۇر، قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر [95]. سىلەرنىڭ رازىلىقىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئۇلار سىلەرگە قەسەم ئىچىپ بېرىدۇ، سىلەر ئۇلاردىن رازى بولغان تەقدىردىمۇ (بۇ ئۇلارغا پايدا بەرمەيدۇ)، ئاللاھ بۇنداق پاسىق قەۋمدىن ھەرگىز رازى بولمايدۇ ﴿96﴾.

① بۇ ئۈچ ئايەتتە تەبۇك غازىتىغا مۇسۇلمانلار بىلەن بىللە چىقمىغان مۇناپىقلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلگەن ھامان، بۇ مۇناپىقلار ئۆزى بايان قىلىپ، مۇسۇلمانلارغا ئۆزلىرىنى ۋاپادار كۆرسىتىشمەكچى بولغانىدى. بىرىنچى ئايەتنىڭ مەزمۇنىدا دېيىلدىكى، سىلەر ئۇلارنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلگەن چىغىڭلاردا، ئۇلار سىلەرگە ئۆزى بايان قىلىدۇ، سىلەر ئۇلارغا ئېيتىڭلارنى، بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئۆزى بايان قىلغاننىڭ پايدىسى يوق. چۈنكى ئاللاھ سىلەرنىڭ ئەسلى قىياپىتىڭلارنى بىزگە كۆرسىتىپ قويدى، ئەمدى سىلەرنىڭ يالغان سۆزۈڭلەرگە بىز قانداقمۇ ئىشىنىمىز؟ ئەلۋەتتە بۇ ئۆزىلەرنىڭ ھەقىقىتى پات يېقىندا تېخىمۇ ئېنىق بولىدۇ، سىلەرنىڭ ئەمەلىڭلارنى ئاللاھ كۆرۈپ تۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىمۇ ئەمەلىڭلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىدۇ. سۆزۈڭلارنىڭ راست - يالغانلىقىنى ئاللاھ ئۆزى ئاشكارىلايدۇ. ئەگەر ھازىر سىلەر رەسۇلۇللاھنى ۋە مۇسۇلمانلارنى ئالداشتا ۋە كۆز بويامچىلىق قىلىشتا غەلبە قىلدۇق دەپ ئويلىغان بولساڭلار، ئاخىرى بىر كۈن كېلىدۇ، ئۇ كۈندە بارلىق يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشلارنى بىلىپ تۇرغۇچى ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ھازىر بولسىلەر. سىلەر ئاللاھنى ھەر قانداق ئۇسۇل بىلەن ئالدىيالىمىسىلەر. ئاللاھ سىلەرگە پۈتۈن قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىككىنچى ئايەتتە دېدىكى، ﴿ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) نىڭ يېنىغا قايتىپ بارغىنىڭلاردا، ئۇلار سىلەرنىڭ ئەيىبلەمەسلىكىڭلار ئۈچۈن (يالغان ئۆزىلەرنى ئېيتىپ)، ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىدۇ، ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈڭلار، چۈنكى ئۇلار نىجىستۇر، قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر﴾ ئاندىن ئۈچىنچى ئايەتتە دېدىكى، ﴿سىلەرنىڭ رازىلىقىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئۇلار سىلەرگە قەسەم ئىچىپ بېرىدۇ، سىلەر ئۇلاردىن رازى بولغان تەقدىردىمۇ (بۇ ئۇلارغا پايدا بەرمەيدۇ)، ئاللاھ بۇنداق پاسىق قەۋمدىن ھەرگىز رازى بولمايدۇ﴾ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنمىغان ۋە غازاتتىن قاچقان پاسىق

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٧﴾ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَابِّ ۗ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨﴾

ئەتراپلارنىڭ كۆفرلىقى ۋە مۇناپىقلىقى تېخىمۇ قاتتىقتۇر^①، ئۇلار ئاللاھ پەيغەمبەرگە نازىل قىلغان (شەرىئەت ئەھكاملىرى)نى بىلمەسلىككە تېخىمۇ يېقىندۇر^②، ئاللاھ (مەخلۇقاتنىڭ ئەھۋالىنى) بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [97]. ئەتراپلاردىن بەزىلىرى^③ (ئاللاھ يولىدا) بەرگەن نەرسىلىرىنى جەرىمانە (ئالۋان - سېلىق) ھېسابلايدۇ^④، سىلەرنىڭ ھادىسىلەرگە (يەنى كۈلپەتلەرگە) ئۇچرىشىڭلارنى كۈتىدۇ^⑤، (ئۇلار كۈتكەن) يامان ھادىسە ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە كەلسۇن!^⑥، ئاللاھ (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچى، (ئىشلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [98].

قەۋمىدىن ئاللاھ قانداقمۇ رازى بولسۇن؟

① مەزكۇر ئايەتلەردە مەدىنە شەھىرىدىكى مۇناپىقلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىندى، يەنە بىر قىسىم مۇناپىقلار بار ئىدى، ئۇلار مەدىنىنىڭ سىرتىدىكى يېزا - قىشلاقلاردا ياشايتتى. بۇ يېزا - قىشلاقلاردا ياشايدىغان كىشىلەر ئەتراپ دەپ ئاتىلاتتى، بۇ ئەتراپى دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، سەھىرىلىق ئەرەب دېگەن مەنىدە. شەھەرلىكلەرگە قارىغاندا ئەتراپلارنىڭ ئەخلاقى ناچار ۋە باغرى قاتتىق ئىدى، ئۇلاردا ناچار ئىللەتلەر كۆپرەك تېپىلاتتى. شۇنىڭدەك يەنە ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى كۆفرى ۋە نىپاق شەھەرلىكلەرگە قارىغاندا ئېغىر ئىدى، يەنە شەرىئەت ئەھكاملىرىنىمۇ ئانچە بىلىپ كەتمەيتتى. بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ مەزكۇر خاراكتېرى زىكر قىلىندى. بىر ھەدىستە ئۇلارنىڭ باغرى قاتتىقلىقى مۇنداق بايان قىلىنغان: «بىر كۈنى بىر قىسىم ئەتراپلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: كىچىك بالىلىرىڭلارنى سۆيەمسىلەر؟ دېدى. ساھابىلەر: ھەئە، دەپ جاۋاب بەردى. ئەتراپلار: ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، بىز ئۇلارنى سۆيەيمىز، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، دېدىكى، ئەگەر ئاللاھ سىلەرنىڭ قەلبىڭلاردىن رەھىم - شەپقەت تۇيغۇسىنى چىقىرىۋەتكەن بولسا، بۇنىڭغا مېنىڭ ئامالىم يوق.» (سەھىھۇل بۇخارى 5998 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2317 - ھەدىس)

② بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار شەھەردىن يىراقتا ياشايدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇشقا پۇرسەت بولمايدۇ.

③ ئەمدى سەھرا ئەرەبلىرىنىڭ ئىككى خىل تۈرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ بىرىنچى خىل تۈرى.

④ ﴿مَغْرَمًا﴾ جەرىمانە، ئالۋان - سېلىق دېگەن مەنىدە، يەنى ئىنسانغا ئېغىر كېلىدىغان، ئامالسىزلىقتىن تاپشۇرىدىغان پۇل.

⑤ ﴿الدَّوَابِّ﴾ "دَائِرَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، دائىرە، گەردىش، زامانىنىڭ چاقى، گەردىشى يەنى دەرد - ئەلەم، كۈلپەت، مۇشكۈلات، دېگەن مەنىدە. دېمەك ئۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ مۇشكۈللۈكلەرگە دۇچار بولۇپ، قېيىن ئەھۋالدا قېلىشىنى كۈتىدۇ.

⑥ بۇ بىر خىل بەددۇئا بولۇپ، يامانلىق، كۈلپەت، ھالاكەت، بالايى - ئاپەت ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە كەلگەي، دېگەن مەنىدە. چۈنكى ئۇلار شۇنىڭغا لايىقتۇر.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَتًا عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَّا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾ وَالسَّيْفُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

ئەتراپلارنىڭ بەزىلىرى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىدۇ، (ئاللاھ يولىدا) بەرگەن نەرسىلىرىنى ئاللاھقا يېقىن بولۇشنىڭ ۋە پەيغەمبەرنىڭ دۇئاسىغا ئېرىشىشنىڭ ۋاسىتىسى قىلىدۇ^①. بىلىڭلاركى، (ئۇلارنىڭ ئاللاھ يولىدا بەرگەنلىرى) راستتىنلا ئۇلارنى ئاللاھقا يېقىن قىلىدۇ، ئاللاھ ئۇلارنى ئۆزىنىڭ رەھمىتى دائىرىسىگە كىرگۈزىدۇ^②، شەكسىزكى، ئاللاھ (مۇئىن بەندىلىرىگە) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) تولىمۇ مېھرىباندۇر [99] ھەممىدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلاردىن، ھەمدە ئۇلارغا (ئېتىقادتا، ئەمەلدە ۋە گەپ - سۆزدە ئىخلاس بىلەن) مۇكەممەل رەۋىشتە ئەگەشكەنلەردىن^③ ئاللاھ رازى بولدى،

① بۇ ئەتراپلارنىڭ يەنە بىر خىل تۈرى بولۇپ، شەھەردىن يىراق تۇرسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئىمان ئېيتىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلغان. ئىمان ئېيتقانلىقتىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنى سەھرادا ئومۇملاشقان جاھالەتتىن قۇتقۇزغان. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئاللاھ يولىدا خەجلىگەن پۇل - ماللىرىنى جەرىمانە دەپ قارىماستىن بەلكى ئاللاھقا ۋە رەسۇلغا يېقىنلىشىشنىڭ ۋاسىتىسى دەپ قارايدۇ. بۇ ئايەت يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سەدىقە قىلغۇچىلار ھەققىدە قىلىپ تۇرىدىغان دۇئاسىغا ئىشارەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا خەيرلىك تىلەپ، دۇئا قىلىپ تۇراتتى. ھەدىستە سەدىقە ئېلىپ كەلگەن بىر كىشىگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دۇئا قىلغان: «ئى ئاللاھ، ئەبى ئەۋفا جەمەتىگە مەغپىرەت قىلغىن». (سەھىھۇل بۇخارى 1497 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1078 - ھەدىس)

② بۇ ئۇلارنىڭ ئاللاھقا يېقىن بولغانلىقى ۋە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق بولغانلىقىنىڭ بېشارىتىدۇر.

③ بۇ ئايەتتە ئۈچ گۇرۇھ تىلغا ئېلىندى: بىرىنچىسى، مۇھاجىرلار گۇرۇھى بولۇپ، ئۇلار دىننى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن، ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ بۇيرۇقى بويىچە مەككە قاتارلىق جايلاردىن ھەممە نەرسىلىرىنى تاشلاپ مەدىنىگە ھىجرەت قىلغانىدى. ئىككىنچىسى، ئەنسارلار گۇرۇھى بولۇپ، ئۇلار مەدىنىدىكى يەرلىك كىشىلەر ئىدى، ئۇلار ھەر قانداق شارائىتتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ھىمايە قىلغان ۋە ئۇنىڭغا ياردەم قىلغان، يەنە مەدىنىگە كەلگەن مۇھاجىرلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ، ئۇلارغا بارلىقىنى ئاتىغانىدى. بۇ يەردە ھەر ئىككى گۇرۇھ ھەممىدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقانلار دەپ ئاتالدى، يەنى بۇ ئىككى گۇرۇھتىكىلەر ئىسلامنى دەسلەپتە ھەممىدىن بۇرۇن قوبۇل قىلغانلاردۇر. ئەمدى «ھەممىدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقانلار» نى بەلگىلەشتە ئۆلىمالار ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار بار: بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە: ئۇلار ھەر ئىككى قىبلىگە قاراپ ناماز ئوقۇغانلار، يەنى قىبلە ئۆزگەرتىلىشتىن ئىلگىرى مۇسۇلمان بولغان مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلاردۇر. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە: ھۇدەيبىيە بەيئىتىگە قاتناشقان ساھابە كىراملاردۇر (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن). بەزىلەرنىڭ قارىشىچە: بەدى غازىتىغا قاتناشقانلاردۇر. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: يۇقىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى دەسلەپتە ئىمان ئېيتقانلار قاتارىدىن ساناشقا بولىدۇ. ئۈچىنچىسى، مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلارغا سەمىمىيلىك بىلەن ئەگەشكەن كىشىلەردۇر. بەزى ئۆلىمالار بۇلاردىن تابىئىنلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېگەن. تابىئىنلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرمىگەن، ئەمما ساھابە كىراملارنىڭ سۆھبىتىگە مۇشەررەپ بولغان كىشىلەردۇر. بەزى ئۆلىمالار ئۈچىنچى گۇرۇھنى ئومۇمىي مەنىدە ئېلىپ، قىيامەت كۈنىگە قەدەر مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلارنى ياخشى كۆرگەن ۋە ئۇلارنىڭ

وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ
وَمِنَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النَّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾

ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولدى. ئاللاھ ئۇلارغا ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرنى تەييارلىدى، ئۇلار ئۇ جەننەتلەردە مەڭگۈ تۇرىدۇ، ①. بۇ كاتتا ئۇنۇقتۇر [100]. ئەتراپىڭلاردىكى ئەتراپىڭلاردىن مۇناپىقلار بار، مەدىنە ئاھالىسىدىنمۇ مۇناپىقلىققا ئادەتلىنىپ كەتكەنلەر بار، ②. ئۇلارنى سەن بىلمەيسەن، ③. بىز بىلىمىز، ئۇلارنى ئىككى قېتىم (يەنى دۇنيادا قەتل قىلىش ۋە ئەسىر ئېلىش بىلەن، ئۆلگەندە گۆر ئازابى بىلەن) جازالايمىز، ④. ئاندىن ئۇلار (ئاخىرەتتە) چوڭ ئازابقا (يەنى دوزاخ ئازابىغا) قايتۇرۇلىدۇ [101].

يولدا ماڭغان مۇسۇلمانلارنىمۇ ئۇلارنىڭ قاتارىدىن ھېسابلايدۇ ۋە تابىئىنلارنىمۇ شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن سانايدۇ.

① «ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولدى» دېگەننىڭ مەنىسى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنى قوبۇل قىلدى، ئۇلارنىڭ ئىنسانىي كەمچىلىكلىرىنى ئەپۇ قىلدى، ئۇلاردىن نارازى بولمىدى، دېگەن بولىدۇ. چۈنكى، ئەگەر ئۇنداق بولمىغان بولسا، نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا بۇ ئايەتتە جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرى بىلەن بېشارەت بېرىدۇ؟ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، بۇ يەردىكى ئاللاھنىڭ رازىلىقى ۋاقىتلىق ئەمەس، بەلكى مەڭگۈلۈكتۇر. ئەگەر ساھابە كىراملار رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمدىن كېيىن مۇرتەد بولۇپ كېتىدىغان بولسا (بىر ئازغۇن پىرقە دەۋا قىلغاندەك)، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا جەننەت بىلەن بېشارەت بەرمىگەن بولاتتى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ بارلىق كەمچىلىكلىرىنى ئەپۇ قىلىۋەتكەن تۇرسا، ئەمدى قوپۇپ، ئۇلارنىڭ كەمچىلىكلىرىنى تەنقىدلىش ۋە ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرىدىغان سۆزلەرنى قىلىش ھېچقانداق بىر مۇسۇلمانغا لايىق ئەمەس. شۇنى ھەم بىلىۋېلىش لازىمكى، ئۇلارنى سۆيۈش ۋە ئۇلارغا ئەگىشىش ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىشنىڭ ۋاستىسىدۇر. ئەمما ئۇلارنى يامان كۆرۈش ۋە ئۇلارغا ئەگەشمەسلىك ئاللاھنىڭ رازىلىقىدىن مەھرۇم قىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ. ﴿ئەگەر بىلسەڭلار (ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، بىز ۋە سىلەردىن ئىبارەت) بۇ ئىككى پىرقىدىن زادى قايسىمىز (ئاخىرەتنىڭ ئازابىدىن) ئەڭ خاتىرجەم بولۇشقا تېگىشلىك؟﴾. (سۈرە ئەنئام 81 - ئايەت)

② " مَرَدٌ، تَمَرَدٌ " نىڭ مەنىسى سىلىق، پارقىراق، خالىي، دېمەكتۇر. مەسىلەن: ياپراقلىرى بولمىغان شاخ، تۈكلىرى يوق ئات، ساقىلى يوق ئەرمۇ " أَمْرٌ " دەپ ئاتىلىدۇ. ئۈستىدە ھېچ نەرسە يوق، پاكىز ئەينەك ﴿صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ﴾ يەنى " مَجْرَدٌ " دەپ ئاتىلىدۇ. ﴿ مَرَدُوا عَلَى النَّفَاقِ ﴾ " تَجَرَّرُوا عَلَى النَّفَاقِ " گويا ئۇلار پۈتۈنلەي نىفاققا بېرىلىپ كەتكەن، ئۆزلىرىنى مۇناپىقلىققا ئاتىۋەتكەن، يەنى مۇناپىقلىقتا چىڭ تۇرغان ۋە داۋاملاشتۇرغانلاردۇر. (نەتىجىدە مۇناپىقلىقتا ئۈستىلىشىپ كەتكەن ۋە مۇناپىقلىق ئۇلارنىڭ تەبىئىتىگە سىڭىپ كەتكەن).

③ بۇ ئايەتتە ناھايىتى ئوچۇق سۆزلەر بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقى بايان قىلىندى. بۇنىڭ بىلەن بىدئەتچىلەرگە قۇرئاننى چۈشىنىش نېسىپ بولغاي.

④ بۇ ئايەتتىكى ئىككى قېتىملىق جازالاشنى بەزى مۇپەسسىرلەر، ئۇلار دۇنيادا خار ۋە رەسۋا قىلىنىدۇ، ئاندىن ئاخىرەتتە ئازابقا دۇچار قىلىنىدۇ، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە، ئۇلار دۇنيادىلا ئىككى قېتىم جازالىنىدۇ: بىرى، خەلق ئارىسىدا رەسۋا قىلىنىدۇ. يەنە بىرى، قەبرىدە ئازابقا دۇچار قىلىنىدۇ.

وَعَاخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَعَاخِرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٣٢﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ
صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ
عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٣٤﴾

گۇناھلىرىنى ئېتىراپ قىلغان (يەنى باشقىلارغا ئوخشاش جىھادقا چىقىمىغانلىقىغا يالغان ئۆزرە ئېيتىمىغان) ① ۋە ياخشى ئىشنى يامان ئىش بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قىلغان ② يەنە بىر تۈركۈم كىشىلەر باركى، ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىشى ئۈمىدلىكتۇر ③، چۈنكى ئاللاھ (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [102]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرىنىڭ بىر قىسمىنى سەدىقە ھېسابىدا ئالغىنىكى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى (گۇناھلىرىدىن) پاكلىغايىسەن ۋە (ياخشىلىقلىرىنى) كۆپەيتكەيسەن، ئۇلارغا دۇئا قىلغىن ④، چۈنكى سېنىڭ دۇئايىڭ ئۇلارغا خاتىرجەملىك ئېلىپ كېلىدۇ، ئاللاھ (ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچى، (نىيەتلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [103]. ئۇلار (يەنى تەۋبە قىلغۇچىلار) ئاللاھنىڭ بەندىلىرىدىن تەۋبىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى، (خالىس نىيەتلىك كىشىلەردىن) سەدىقەلەرنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى ⑤ ۋە ئاللاھنىڭ تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلىدىغان، ناھايىتى مېھرىبان ئىكەنلىكىنى بىلمەمدۇ؟ [104].

① بۇلار ساداقەتمەن مۇسۇلمانلار بولۇپ، ئۆزىسى يوق ئەمما غازاتقا سەل قارىغانلىقتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە تەبۇققا بارمىغان ئىدى، كېيىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقلىرىنى ھېس قىلدى، ھەمدە گۇناھلىرىنى ئېتىراپ قىلدى.

② بۇ يەردىكى «ياخشى ئىش» دېگىنى ئۇلار مۇشۇ غازاتتىن قېپ قېلىشتىن ئىلگىرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ياخشى ئەمەللەرنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئىلگىرىكى غازاتلارغا تولۇق قاتنىشىپ كەلگەن ئىدى. «يامان ئىش» دېگىنى مۇشۇ تەبۇق غازىتىغا چىقىمىغانلىق خاتالىقىنى كۆرسىتىدۇ.

③ ئاللاھنىڭ كالامدا كەلگەن ئۈمىد جەزمەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىنى تەۋبە قىلغانلىق دەپ قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى ئەپۇ قىلدى.

④ بۇ ئومۇمىي ھۆكۈمدۇر. بۇ يەردىكى سەدىقەدىن ھەم پەرز سەدىقە يەنى زاكات ھەم نەپلە سەدىقە كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى مۇمكىن. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مۇسۇلمانلارنىڭ پۇل - ماللىرىدىن سەدىقە ئېلىش ئارقىلىق ئۇلارنى گۇناھلىرىدىن پاكلاشقا بۇيرۇۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، زاكات ۋە سەدىقە بېرىش ئىنساننىڭ ئەخلاقىنى ۋە ئەمىلىنى پاك قىلىدىغان بىر مۇھىم ۋاستىدۇر. خەير - ساخاۋەتنىڭ " صَدَقَةٌ " (ئەسلىدە راستچىللىق، ساداقەت دېگەن مەنىدە) سەدىقە دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، سەدىقە بولسا ساخاۋەتچىنىڭ ئىماندا سادىق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. يەنە بىر مەسىلە ئايان بولىدىكى، سەدىقەنى تاپشۇرۇپ ئالغۇچى سەدىقە بەرگەن ئادەم ھەققىدە خەيرلىك دۇئا قىلىشى لازىم. مەسىلەن: بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىنى دۇئا قىلىشقا بۇيرۇدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇئا قىلدى. بۇنىڭدىن يەنە زاكاتنى تاپشۇرۇپ ئېلىش ھەر دەۋردىكى مۇسۇلمان ھاكىمنىڭ ۋەزىپىسى ئىكەنلىكىگە دەلىل ئېلىشقا بولىدۇ. كىمكى زاكاتنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئەبۇ بەكرى سىدىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە باشقا ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) نىڭ تۇتقان يولىغا ئاساسەن، ئۇنىڭغا قارشى جىھاد قىلىش زۆرۈردۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ «سەدىقەلەرنى قوبۇل قىلىدۇ» دېگەننىڭ مەنىسى (ھالالدىن تاپقان بولۇش شەرتى بىلەن) ئۇ سەدىقەلەرنى

كۆپەيتىپ بېرىدۇ يەنى سەدىقىسى بېرىلگەن مالغا بەرىكەت ئاتا قىلىدۇ ۋە سەدىقە بەرگۈچىگە كۆپلەپ ساۋاب بېرىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ سەدىقنى ئوڭ قولى بىلەن قوبۇل قىلىدۇ. ئاندىن ئۇنى سىلەرنىڭ بىرىڭلارغا، خۇددى سىلەرنىڭ بىرىڭلار تايچىقىنى بېقىپ چوڭ قىلغاندەك چوڭايتىپ بېرىدۇ. ھەتتا بىر خورما چاغلىق نەرسىمۇ ئوھۇد تېغىدەك چوڭىيىپ كېتىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 1410 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 662 - ھەدىس)

وَقُلْ أَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ وَعَاخِرُونَ
مَرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

(ئۇ مۇناپىقلارغا) ئېيتقىنىكى، «سىلەر (خالغىنىڭلارنى) قىلىۋېرىڭلار، قىلمىشىڭلارنى ئاللاھ كۆرىدۇ، ئۇنىڭ رەسۇلى ۋە مۇئمىنلەرمۇ (كۆرىدۇ). ئاندىن يوشۇرۇن ۋە ئاشكارىنى بىلگۈچى (ئاللاھ) نىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر، ئاللاھ قىلمىشىڭلارنى سىلەرگە ئېيتىپ بېرىدۇ» [105]. يەنە بىر قىسىم (جىھادقا چىقىمىغان) كىشىلەر (نىڭ ئىشى) ئاللاھنىڭ ئەمرىگە قالدۇرۇلدى، ②، ئاللاھ ئۇلارنى يا (تەۋبە قىلمىسا) جازالایدۇ، ③، يا تەۋبە قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلىدۇ (ۋە مەغپىرەت قىلىدۇ) ④. ئاللاھ (ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [106].

① بۇ يەردىكى ﴿يَرَى﴾ كۆرىدۇ ۋە بىلىدۇ دېگەن مەنىدە، يەنى سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلارنى ئاللاھ تائالا بىلىپ تۇرىدۇ، ئاندىن ئۆز ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا (ۋەھىي ئارقىلىق) بىلدۈرىدۇ، ئاندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇئمىنلەرگە بىلدۈرىدۇ. (بۇ سۆز مۇناپىقلارغا قارىتىلىپ ئېيتىلىۋاتىدۇ) بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنىپ بولغان ئىدى، ئەمما بۇ يەردە مۇئمىنلەر قوشۇلدى، يەنى مۇئمىنلەرمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق سىلەرنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ، يەنە رىئاللىقتىنمۇ بىلىپ تۇرىدۇ.

② تەبۇك غازىتىغا چىقماي قېلىپ قالغانلار ئۈچ قىسىم بولۇپ، بىرىنچى قىسىمى مۇناپىقلار ئىدى. قالغان ئىككى قىسىمى ئۆزىسىز قېلىپ قالغانلار بولۇپ، ئىخلاسەن مۇسۇلمانلاردىن ئىدى، شۇڭا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقلىرىنى ئېتىراپ قىلدى. بۇ ئىككى قىسىمنىڭ بىر قىسىمى ئەبۇ لۇبابە قاتارلىق ئالتە ساھابە ئىدى. يەنە بىر قىسىمى ئەپۇ قىلىنىشى كېچىكتۈرۈلگەن ئۈچ ساھابە ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەبۇكتىن قايتىپ مەدىنىگە كەلگەندە مەزكۇر ئالتە ساھابە ئۆزلىرىنى مەسجىد نەبەۋىينىڭ تۈۋرۈكلىرىگە باغلىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ باغلاقلق ساھابىلەرنىڭ يېنىغا كەلگەندە بۇلار كىملىرى؟ دەپ سورىدى. ساھابىلەر: بۇلار تەبۇك غازىتىغا چىقماي قېلىپ قالغانلار، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى مۇشۇنداق باغلاپتۇ، رەسۇلۇللاھ بىزنىڭ ئۆزىمىزنى قوبۇل قىلىپ، مۇبارەك قولى بىلەن يېشىۋەتسە، دېگەن ئۈمىد تە كۈتۈپ تۇرۇپتۇ، دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئۇلار ھەققىدە ئاللاھ تائالا تەرەپتىن ھۆكۈم چۈشمىگۈچە ئۇلارنى يەشمەيمەن، دېدى. شۇنىڭ

بىلەن ﴿وَأَخْرُوجُ الَّذِينَ ظَلَمُوا بِدُونِهِمْ..﴾ گۇناھلىرىنى ئېتىراپ قىلغان (يەنى باشقىلارغا ئوخشاش جىھادقا چىقىمىغانلىقىغا يالغان ئۆزرە ئېيتىمىغان) ۋە ياخشى ئىشنى يامان ئىش بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قىلغان يەنە بىر تۈركۈم كىشىلەر باركى ﴿دېگەن ئايەت چۈشتى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى يېشىۋەتتى. ئۇلار تەۋبىلىرىنىڭ قوبۇل بولغانلىقىغا خۇشال بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى سەدىقە قىلىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ سەدىقلىرىنى ئالغىلى ئۈنىمىدى. شۇنىڭ بىلەن ﴿ئى پەيغەمبەر!﴾ ئۇلارنىڭ ماللىرىنىڭ بىر قىسىمىنى سەدىقە ھېسابىدا ئالغىنىكى ﴿دېگەن ئايەت چۈشتى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى ئېلىپ، سەدىقە قىلىۋەتتى. (تەپسىر تەبەرى ۋە تەپسىر ئىبنى ھاتم) ئۈچ كىشىدىن تەركىپ تاپقان يەنە بىر قىسىمى بولسا، ئىخلاسەنلەردىن ئىدى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تۈۋرۈكلەرگە مۇ باغلىمىدى، پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقلىرىنى ئېتىراپ قىلدى. بۇ ئايەتتە ئەنە شۇ ئەپۇ قىلىنىشى كېچىكتۈرۈلگەنلەر تىلغا ئېلىندى. (بۇلارنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندە كېلىدۇ)

③ ئەگەر ئۇلار خاتالىقلىرىدا چىڭ تۇرسا ۋە تەۋبە قىلمىسا، ئاللاھ ئۇلارنى جازالايىدۇ.

④ ئەگەر ئۇلار سەمىمىي تەۋبە قىلسا، ئاللاھ ئۇلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَٰٓةَ
وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٧٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا
وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴿١٧٨﴾

(يەنە ئاشۇ مۇناپىقلارنىڭ ئارىسىدىن مۇئمىنلەرگە) زىيان يەتكۈزۈش، كۇفرلىقنى كۈچەيتىش، مۇئمىنلەرنىڭ ئارىسىنى بۆلۈش، ئىلگىرى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە قارشى تۇرغان ئادەم (يەنى ئەبۇئامر راھىب) نىڭ كېلىشىنى كۈتۈش مەقسىتىدە مەسجىد بىنا قىلغانلار بار^①، ئۇلار: «بىز پەقەت ياخشىلىقنىلا ئىرادە قىلدۇق» دەپ چوقۇم قەسەم قىلىدۇ. ئاللاھ گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، ئۇلار چوقۇم يالغانچىلاردۇر^② [107]. (ئى مۇھەممەد!) ئۇ مەسجىد تە مەڭگۈ ناماز ئوقۇمىغىن^③، بىرىنچى كۈندىن تارتىپلا تەقۋا ئاساسىغا قۇرۇلغان مەسجىد ئەلۋەتتە ئىچىدە (ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن) تۇرۇشۇڭغا ئەڭ لايىقتۇر^④، ئۇنىڭدا (گۇناھلاردىن) پاك بولۇشنى سۆيىدىغان كىشىلەر بار^⑤، ئاللاھ (ئىچكى ۋە تاشقى جەھەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ [108].

① بۇ ئايەتتە مۇناپىقلارنىڭ ناھايىتى قەبىھ بىر ھەرىكىتى بايان قىلىندى. ئۇلار بىر مەسجىد ياسىدى، ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ: بىز بۇ مەسجىدنى يامغۇر ياغقاندا، سوغۇق بولغاندا ۋە قاراڭغۇدا يىراققا بارالمايدىغان ئاجىزلار ۋە بىمارلارنىڭ قىيىنچىلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ سالدۇق دەپ، سەۋەب كۆرسەتتى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بەرىكەت بولسۇن ئۈچۈن ئۇ مەسجىدكە كېلىپ ناماز ئوقۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ چاغدا تەبۈك غازىتىغا مېڭىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: سەپەردىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ناماز ئوقۇپ بېرىشنى ۋەدە قىلدى. لېكىن ئۇ تەبۈك غازىتىدىن قايتىپ كېلىۋاتقاندا، ئاللاھ تائالا ۋەھىي ئارقىلىق مۇناپىقلارنىڭ ھەقىقىي مۇددىئالىرىنى پاش قىلىپ، ئۇ مەسجىدنى ياساشتا مۇئمىنلەرگە زىيان يەتكۈزۈش، كۇفرنى كۈچەيتىش، مۇئمىنلەر ئارىسىدا تەپرىقە پەيدا قىلىش، ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ دۈشمەنلىرى ئۈچۈن بىر جەمگاھ تەييارلاشتىن ئىبارەت يامان غەرەزلىرى بارلىقىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بىلدۈردى.

② يەنى ئۇلار يالغان قەسەملىرى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئالدىماقچى بولغان ئىدى. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۇلارنىڭ قەسەملىرىنىڭ يالغانلىقى ۋە غەرەزلىرىنىڭ يامانلىقىنى ۋەھىي ئارقىلىق ئۇقتۇردى. شۇ تەرىقىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇلارنىڭ مىكرىدىن ساقلاپ قالدى.

③ شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناماز ئوقۇپ بېرىش ئۈچۈن ئۇ مەسجىدكە بارمىدى، ھەتتا ساھابىلەرنى ئەۋەتىپ ئۇنى چاقتۇرۇۋەتتى.

④ بۇنىڭدىن قايسى مەسجىد كۆزدە تۇتۇلغان؟ بۇ ھەقتە ھەر خىل قاراشلار بار. بەزى ئۆلىمالار ئۇنى قۇبا مەسجىدى دېسە، يەنە بەزىلەر پەيغەمبەر مەسجىدى دەپ قارايدۇ. ئىلگىرىكى سەلەف ئۆلىمالىرىدىن بىر قىسمى ئۇنىڭدىن ھەر ئىككى مەسجىد كۆزدە تۇتۇلغان دەپ قارايدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر بۇ ئايەتتىن قۇبا مەسجىدى مەقسەت قىلىنغان بولسا، بەزى ھەدىسلەردە پەيغەمبەر مەسجىدى «تەقۋا ئاساسىغا قۇرۇلغان مەسجىد» دېيىلگەن، بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق زىتلىق يوق. چۈنكى ئەگەر قۇبا مەسجىدىدە بىرىنچى كۈندىن تارتىپلا تەقۋا ئاساسىغا قۇرۇلغان دېگەن سۈپەت تېپىلىدىغان بولسا، پەيغەمبەر مەسجىدىدەمۇ بۇ سۈپەت ئەلۋەتتە تېپىلىدۇ، ئۇمۇ بۇ شەرتكە تولۇق چۈشىدۇ.

⑤ بىر ھەدىستە بۇ «پاك بولۇشنى سۆيىدىغان كىشىلەر» نىڭ قۇبا ئەتراپىدا ياشايدىغانلار ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت چۈشكەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (قۇبا ئەتراپىدا ياشايدىغان) ئۇۋەيم ئىبنى سائىدە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئادەم ئەۋەتىپ: «ئاللاھ تائالا سىلەرنى «پاك بولۇشنى سۆيىدىغان كىشىلەر» دەپ ماختىدى. سىلەر قانداق پاكىزلىق قىلىسىلەر؟» دەپ سورىدى. ئۇلار: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىزدە ھەر قانداق ئەر - ئايال تەرەت قىلغاندا، چالما بىلەن تازىلىغاندىن كېيىن سۇ بىلەن ئىستىنجا قىلىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ماختاشنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇدۇر»، دېدى. (مەجمەئۇزەۋائىد، 217 - ھەدىس) ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت بىنا قىلىنىشىدىن تارتىپلا ھېچ شېرىكى يوق يالغۇز ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن سېلىنغان قەدىمىي مەسجىدلەردە ناماز ئوقۇشنىڭ ساۋابلىق ئەمەل ئىكەنلىكىگە دەلىلدۇر. شۇنداقلا نامازنى كىيىم - كېچەكلىرىنى پاك تۇتىدىغان ۋە تاھارەتنى مۇكەممەل ئېلىشقا ئەھمىيەت بېرىدىغان سالىھلار بىلەن جامائەت بولۇپ ئوقۇشمۇ ساۋابلىق ئەمەلدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٍ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾ * إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقْتُلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ ۗ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ ۗ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

ئۆزىنىڭ (ھايات) بىناسىنى ئاللاھتىن قورقۇش ۋە ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەش ئاساسىغا قۇرغان ئادەم ياخشىمۇ ياكى ئۇنى يىقىلاي دەپ قالغان يارىنىڭ لېۋىگە قۇرۇپ، ئۆزىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە دوزاخ ئوتىغا ئورۇلۇپ چۈشكەن ئادەم ياخشىمۇ؟ ① ئاللاھ زالىم قەۋمنى توغرا يولغا يېتەكلىمەيدۇ [109]. تاكى ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرى پارە - پارە بولۇپ ئۆلمىگۈچە ②، ئۇلارنىڭ سالغان بىناسى (يەنى زىرار مەسجىدى) دىللىرىدىكى گۇمان (مۇناپىقلىق) نىڭ يىلتىزى بولۇپ قىلىۋېرىدۇ، ئاللاھ (مۇناپىقلارنىڭ ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، (ئۇلارنىڭ يامان نىيىتىگە ئاساسەن، ئۇلارنى جازالاشتا) ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [110]. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ مۇئمىنلەردىن ئۇلارنىڭ جانلىرىنى، پۇل - ماللىرىنى ئۇلارغا جەننەتنى بېرىش بەدىلىگە سېتىۋالدى ③. ئۇلار ئاللاھ يولىدا ئۇرۇش قىلىپ (دۈشمەنلەرنى) ئۆلتۈرىدۇ ۋە ئۆلتۈرۈلىدۇ (يەنى دۈشمەنلەر بىلەن جىھاد قىلىپ شېھىت بولىدۇ)، بۇ (يەنى جىھاد قىلغۇچىلارغا جەننەتنى بېرىش) تەۋراتتا، ئىنجىلدا ۋە قۇرئاندا بايان قىلىنغان (ئاللاھنىڭ) راست ۋە دەسسىدۇر، ۋە دەسسىگە ئاللاھتىنمۇ بەك ۋاپا قىلغۇچى كىم بار؟ (يەنى ئاللاھتىنمۇ ۋاپادار ھېچكىم يوقتۇر) ④ (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئاللاھ بىلەن قىلغان بۇ سوداڭلاردىن خۇشال بولۇڭلار ⑤، بۇ زور مۇۋەپپەقىيەتتۇر [111].

① بۇ ئايەتتە مۇئمىن بىلەن مۇناپىقنىڭ ئەمەللىرىگە مىسال كەلتۈرۈلدى. مۇئمىن بولسا تەقۋادار بولۇش ۋە ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئەمەل قىلىدۇ؛ مۇناپىق بولسا رىياكارلىق بىلەن يامان غەرەزدە ئەمەل قىلىدۇ. بۇنىڭ مىسالى ئاستىنى سۇ ئېقىتىپ كېتىپ، ئىچى كاۋاك بولۇپ قالغان بىر پارچە توپىلىق يەرگە ئوخشايدۇ، كىمكى ئۇ يەرنىڭ ئۈستىگە ئۆي سالسا، ئۆي ئورۇلۇپ چۈشىدۇ. بۇ مۇناپىقلارنىڭ ياسىغان مەسجىدىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش بولۇپ، ئۇلارنى جەھەننەمگە بىرگە ئېلىپ چۈشىدۇ.

② يۈرەكلىرى پارە - پارە بولۇشنىڭ مەنىسى ئۇلار ئۆلگۈچە يەنى ئۆلۈم كەلگۈچە ياسىغان بىناسىنى ئۇلارنىڭ دىللىرىدا شەك ۋە مۇناپىقلىقنى زىيادە قىلىدىغان ۋاسىتە بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ، خۇددى موزايغا ئىبادەت قىلغۇچىلارنىڭ دىللىرىغا ئۇنى ياخشى كۆرۈش ئورناپ كەتكەندەك.

③ بۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كاتتا بىر مەرھەمەتتىن بايان قىلىپ، جانلىرىنى ۋە پۇل - ماللىرىنى ئاللاھ يولىدا تەقدىم قىلغان مۇئمىن بەندىلىرىگە جەننەتنى بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئاللاھ بەندىلىرىگە جاننى ۋە پۇل - مالنى ئۆزى ئاتا قىلغان تۇرۇپ، يەنە ئۇنىڭ بەدىلىگە قىممەتلىك جەننەتنى ۋەدە قىلدى.

④ ئاللاھنىڭ بۇ ھەق ۋەدەسىنىڭ ئىلگىرىكى كىتابلاردىمۇ ۋە قۇرئاندىمۇ تىلغا ئېلىنغانلىقى بۇ سودىدا شەك يوق ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ. ۋە دەسسىگە ئاللاھتىنمۇ بەك ۋاپا قىلغۇچى كىم بار؟ (سۆزىدە، ۋە دەسسىدە ئاللاھتىنمۇ سادىق ھېچكىم يوق).

⑤ بۇ سۆز مۇسۇلمانلارغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارمۇ بۇ سودىنى قوبۇل كۆرگەندە يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا جانلىرىنى ۋە پۇل - ماللىرىنى قۇربان قىلىشتا ئىككىلەنمىگەندە، ئاندىن خۇشال بولۇشقا لايىق بولىدۇ.

الْتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

ئۇلار (يەنى بۇ سودىنى قىلغان مۇئمىنلەر) تەۋبە قىلغۇچىلار، (ئىخلاس بىلەن) ئىبادەت قىلغۇچىلار، (ئاللاھقا) ھەمدۇسانا ئېيتقۇچىلار، روزا تۇتقۇچىلار، رۇكۇ قىلغۇچىلار، سەجدە قىلغۇچىلار، ياخشى ئىشلارغا دەۋەت قىلىپ، يامان ئىشلاردىن توسقۇچىلار، ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلغۇچىلار ① (يەنى ئاللاھنىڭ بېكىتكەن پەرزلىرىنى ئادا قىلىپ، چەكلىگەنلىرىدىن يانغۇچىلار) دۇر؛ (ئى پەيغەمبەر! يۇقىرىدىكى سۈپەتلەرگە ئىگە) مۇئمىنلەرگە (جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگىن ② [112].

① بۇ ئايەتتە جانلىرىنى ۋە پۇل - ماللىرىنى ئاللاھ تائالا سېتىۋالغان مۇئمىنلەرنىڭ قوشۇمچە سۈپەتلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار ھەممە گۇناھلىرىدىن تەۋبە قىلغۇچىلار، ئىخلاس بىلەن رەببىگە ئىبادەت قىلغۇچىلار، تىلى بىلەن ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتقۇچىلاردۇر. ئۇلار يەنە يۇقىرىدىكى ئايەتتە تىلغا

ئېلىنغان سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەردۇر. بۇ يەردىكى ﴿السَّائِحُونَ﴾ نى كۆپىنچە تەپسىر شۇناسلار روزا تۇتقۇچىلار دەپ تەپسىر قىلغان، ھەتتا ئىمام ئىبنى كەسىرمۇ بۇنى ئەڭ توغرا ۋە مەشھۇر سۆز دەپ قارىغان. بەزى ئۆلىمالار ئۇنىڭدىن جىھاد قىلغۇچىلار دېگەن مەنانى ئالغان. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2486 - ھەدىس) ئەلۋەتتە بەزىلەر چۈشەنگەندەك بۇ سۆزنىڭ لۇغەت مەنىسىدىكى ساياھەت يەنى زېمىندا ساياھەت قىلىش كۆزدە تۇتۇلمايدۇ. شۇنىڭدەك يەنە بۇنىڭدىن ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن چۆل - باياۋانلارغا ۋە تاغلارغا چىقىپ كېتىش، غارلاردا ئۇزۇن مۇددەت تۇرۇپ قېلىش مەقسەت قىلىنمايدۇ، چۈنكى راھىبلىق ۋە تەركى دۇنيا بولۇش ئىسلامدىن ئەمەس. ئەمما پىتنە - پىساق بولۇپ كەتكەن كۈنلەردە دىننى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن شەھەر ۋە قىشلاقلارنى تاشلاپ، چۆل - باياۋانلارغا ۋە جاڭگالغا كېتىپ ياشاشقا رۇخسەت قىلىنغان. (سەھىھۇل بۇخارى 19 - ھەدىس)

② دېمەك كامىل مۇئمىن دېگەن شۇنداق كىشىكى، ئۇ سۆز - ھەرىكەتلىرىدە ئىسلام تەلىماتلىرىنىڭ جانلىق ئۆلگىسى بولىدۇ، ئاللاھ چەكلىگەن نەرسىلەردىن ئۆزىنى قاقچۇرىدۇ، ئۇ ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىنى بۇزىدىغانلار بىلەن ئەمەس، بەلكى قوغدايدىغانلار بىلەن بىللە بولىدۇ، ئاشۇنداق كامىل مۇئمىن خۇش خەۋەرگە لايىقتۇر. مانا بۇ قۇرئان كەرىم قايتا - قايتا تەكىتلىگەن ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان﴾ دېگەن ئايەتلەردىكى سۈپەتلەردۇر. بۇ يەردە ياخشى ئەمەللەر قىسقىچە بايان قىلىندى.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أَوْلَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ أَسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا أَيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

(كاپىر ھالىتىدە ئۆلگەن) مۇشرىكلارنىڭ دوزاخ ئەھلى ئىكەنلىكى پەيغەمبەرگە ۋە مۇئمىنلەرگە ئېنىق مەلۇم بولغاندىن كېيىن، مۇشرىكلار ئۇلارنىڭ تۇققىنى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ مۇشرىكلارغا مەغپىرەت تىلىشى ھەرگىز دۇرۇس ئەمەس ① [113]. ئىبراھىمنىڭ ئۆزىنىڭ ئاتىسىغا مەغپىرەت تىلىشى پەقەت ئۇنىڭغا ئىلگىرى قىلغان ۋەدىسىنى ئورۇنلاش يۈزىسىدىن ئىدى. ئۇنىڭغا ئۆز ئاتىسىنىڭ ئاللاھنىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكى ئېنىق مەلۇم بولغاندىن كېيىن، ئۇ ئاتىسىدىن ئادا - جۇدا بولدى ②. شەكسىزكى، ئىبراھىم ئاللاھقا كۆپ ئىلتىجا قىلغۇچى (يەنى دىلى يۇمشاق)، ئەپۈچان ئىدى ③ [114]. ئاللاھ بىرەر قەۋمنى ھىدايەت قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارغا ساقلىنىشقا تېگىشلىك ئىشلارنى بايان قىلماي تۇرۇپ ④، ئۇلارنى گۇمراھ قىلمايدۇ (يەنى گۇمراھلىققا ھۆكۈم قىلمايدۇ ۋە جازالىمايدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەر نەرسىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [115].

- ① بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى سەھىھۇل بۇخارىدا مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاغىسى ئەبۇتالىبنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى ئۇنىڭ يېنىغا كىردى. ئۇنىڭ يېنىدا ئەبۇجەھىل بىلەن ئابدۇللاھ ئىبنى ئەبۇئۇمەييە بار ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى تاغا! ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ يەنى «بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق» دەپ شاھادەت ئېيتتى. مەن غالىب ۋە بۈيۈك ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا بۇ ئېيتقان شاھادىتىڭنى سېنىڭ مەنپەئەتنىڭ ئۈچۈن پاكىت قىلىپ سۈنمەن» دېدى. ئەبۇجەھىل بىلەن ئابدۇللاھ ئىبنى ئەبۇئۇمەييە: ئى ئەبۇتالىب! سەن ئابدۇل مۇتەللىبنىڭ دىنىدىن يۈز ئۆرۈمەسەن؟ دېدى. (يەنى سەن ئۆلۈم ئالدىدا نېمە قىلماقچىسەن؟ ئاتا - بوۋىلار مۇشۇ دىندا تۇرۇپ ۋاپات بولغان ئىدى) شۇنىڭ بىلەن ئەبۇتالىب: مەن ئابدۇل مۇتەللىبنىڭ دىنىدىمەن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن ساڭا مەغپىرەت تىلەشتىن چەكلەنمەسەملا، ساڭا چوقۇم مەغپىرەت تىلەيمەن» دېدى. ئاندىن بۇ ئايەت نازىل بولۇپ، ئۇنى مۇشرىكلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلەپ دۇئا قىلىشتىن چەكلىدى». (سەھىھۇل بۇخارى 1360 - ھەدىس) يەنە سۈرە قەسەستىكى ﴿شۈبھىسىزكى، سەن خالىغان ئادىمىڭنى ھىدايەت قىلالمايسەن، لېكىن ئاللاھ ئۆزى خالىغان ئادەمنى ھىدايەت قىلىدۇ﴾ دېگەن ئايەتمۇ مۇشۇ ھەقتە نازىل بولدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىمۇ رىۋايەت قىلغان. يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن پەرۋەردىگارىمدىن ئانامغا مەغپىرەت تەلەپ قىلىشقا رۇخسەت قىلىشنى سورىدىم، ماڭا رۇخسەت بېرىلمىدى.» دېگەن. (سەھىھۇل مۇسلىم 976 - ھەدىس) ئەمما پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇشرىك قەۋمى ئۈچۈن «ئى ئاللاھ قەۋمىمنى مەغپىرەت قىلغىن، چۈنكى ئۇلار بىلمەيدۇ» دەپ دۇئا قىلغانلىقى بۇ ئايەتكە زىت كەلمەيدۇ. چۈنكى، بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قەۋمى ئۈچۈن ھىدايەت تەلەپ قىلماقچى يەنى ئۇلار مېنىڭ مەرتىۋەمنى بىلمەيدۇ، ئۇلارنى ھىدايەت قىلغىن، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مەغپىرەتكە لايىق بولسۇن، دېمەكچى ئىدى. بۇنىڭغا ئاساسەن ھايات يۈرگەن كاپىر ۋە مۇشرىكلار ئۈچۈن ھىدايەت تەلەپ قىلىپ دۇئا قىلىش جايىزدۇر.
- ② يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دوزىخى ۋە ئاللاھنىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكى ئېنىق مەلۇم بولغاندىن كېيىن، ئاتىسىدىن ئادا - جۇدا بولدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن مەغپىرەت تىلەپ دۇئا قىلمىدى.
- ③ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دەسلەپتە ئاتىسى ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىشى ئۇنىڭ تەبىئىتىدىكى مېھىر -

شەپقەت ۋە ئەپۋانلىقتىن ئىدى.

④ ئاللاھ تائالا مۇشرىكلارغا مەغپىرەت تىلەشنى چەكلىگەندە، نەچچە ۋاقىتتىن بىرى مۇشرىكلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلەپ كەلگەن بەزى ساھابىلەر، بىز خاتا ئىش قىلدۇقمۇ - نېمە؟ دېگەن ئەندىشىگە چۈشتى. شۇڭا بۇ يەردە دېيىلدىكى، ئاللاھ تائالا ھېچبىر قەۋمنى ساقلىنىشقا تېگىشلىك ئىشلاردىن ۋاقىپلاندىرماي تۇرۇپ، جازالىمايدۇ ۋە گۇمراھلىققا ھۆكۈم قىلمايدۇ، ئەمما كىمكى چەكلەنگەن ئىشلار بايان قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئۇ ئىشلارنى قىلىشتىن يانمىسا، ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇنى گۇمراھلىققا ھۆكۈم قىلىدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن بۇ ھۆكۈم چۈشۈشتىن ئىلگىرى ئۆزىنىڭ مۇشرىك تۇغقانلىرىغا مەغپىرەت تىلگەنلەر جازاغا تارتىلمايدۇ، چۈنكى ئۇلار ئىلگىرى بۇنى بىلمەيتتى.

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٧﴾ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ
وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِن بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾

شۈبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئۇ (ئۆزىلا) ھاياتلىق بېغىشلايدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر دوست ۋە مەدەتكار يوقتۇر [116]. ئاللاھ ھەقىقەتەن پەيغەمبەرنىڭ ۋە ئۇنىڭغا قىيىنچىلىق بەيتىدە ئەگەشكەن مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلدى ①. (ئەينى زاماندا) ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ دىللىرى ھەقتىن بۇرۇلۇپ كېتىشىگە تاس قالغاندىن كېيىن ②، ئاللاھ ئۇلارنى تەۋبىگە مۇۋەپپەق قىلدى. ئاللاھ ئۇلارغا تولىمۇ مەرھەمەتلىك، ناھايىتى مېھرىباندۇر [117].

① تەبۇك غازىتىغا چىقىش سەپىرى «قىيىنچىلىق پەيتى» دەپ ئاتالدى. چۈنكى تەبۇك غازىتى قىيىن شارائىتقا توغرا كەلگەن ئىدى: بىرىنچىدىن، ھاۋا قاتتىق ئىسسىق ئىدى، ئىككىنچىدىن، مول - ھوسۇل يىغىدىغان چاغ ئىدى، ئۈچىنچىدىن، بۇ بەك ئۇزۇن سەپەر ئىدى، تۆتىنچىدىن، سەپەر لازىمەتلىكلىرى كەمچىل ئىدى، شۇڭا بۇ قوشۇن «قىيىنچىلىقتىكى قوشۇن» دەپ ئاتالدى. بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جىھاد چاقىرىقىغا ئىككىلەنمەستىن دەسلەپتە ئاۋاز قوشقان بىرىنچى تۈركۈمدىكى مۇھاجىر ۋە ئەنسارلارنىڭ تەۋبىسىنىڭ قوبۇل قىلىنغانلىقى تىلغا ئېلىندى. تەۋبە قىلىش ئۈچۈن ئىلگىرى گۇناھ قىلغان بولۇشى شەرت ئەمەس، گۇناھ قىلمىغان بولسىمۇ، دەرىجىلەرنىڭ ئۈستۈن بولۇشى ئۈچۈن ھەتتا تۇيماستىن قىلىپ سالغان كەمچىللىكلەر ئۈچۈنمۇ تەۋبە قىلىشقا بولىدۇ.

② بۇ ئىككىنچى بىر تۈركۈم كىشىلەر بولۇپ، ئۇلاردا مەزكۇر سەۋەبلەر تۈپەيلى باشتا بىر قارارغا كېلەلمەي ئارىسالدى بولغان بولسىمۇ، كېيىن ئاكتىپ ھالەتكە كېلىپ، غازاتقا قىزغىنلىق بىلەن قاتناشقانلار ئىدى. بۇ يەردىكى «دىللىرى ھەقتىن بۇرۇلۇپ كېتىشىگە تاس قالغان» دېگەننىڭ مەنىسى دىندىن شەكلەنگەن ياكى ئېتىقاددا تەۋرىنىش بولغان دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى مەزكۇر شەرت - شارائىت تۈپەيلى غازاتقا قاتنىشىش ياكى قاتناشماسلىق ھەققىدە بىر قارارغا كېلەلمەي ئىككىلىنىپ قالغان دېمەكتۇر.

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّىٰ إِذَا صَافَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَصَافَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾

ۋە (جىھادتىن) قېلىپ قالغان ئۈچ كىشىنىڭ (تەۋبىسىنىمۇ ئاللاھ قوبۇل قىلدى) ①. شۇنچە كەڭ زىمىن ئۇلارغا تار تۇيۇلغان، ئۇلارنىڭ جانلىرى سىقىلغان ②، ئۇلار ئاللاھقا تەۋبە قىلماي تۇرۇپ ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن قۇتۇلۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە جەزم قىلغان ئىدى. ئاندىن ئۇلارنىڭ تەۋبە قىلغۇچىلاردىن بولۇشى ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنى تەۋبىگە مۇۋەپپەقىيەت قىلدى ③. چۈنكى ئاللاھ تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچىدۇر، (بەندىلىرىگە) ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [118]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، راستچىلار بىلەن بىللە بۇلۇڭلار ④ [119].

① ﴿خُلِّفُوا﴾ ۋە ﴿مُرْجُونَ﴾ ھەر ئىككىسى «جىھادتىن قېلىپ قالغانلار، جىھادقا چىقمىغانلار» دېگەن مەنىدە بولۇپ، تەۋبىسىنىڭ قوبۇل بولۇشى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە تاپشۇرۇلغانلار ئىدى، ئۇلارنىڭ تەۋبىسى 50 كۈندىن كېيىن قوبۇل قىلىندى. ئۇلار كەئب ئىبنى مالىك، مەرارە ئىبنى رەبىئ ۋە ھىلال ئىبنى ئۇمەييە (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) قاتارلىق ئۈچ ساھابە ئىدى. ئۇلار ناھايىتى ئىخلاسمەن ساھابىلەردىن ئىدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ھېچبىر غازاتتىن قالماي قاتنىشىپ كەلگەن ئىدى. ئۇلار تەبۇك غازاتىغا ھورۇنلۇق ۋە سۇسۇلۇق سەۋەبىدىنلا قاتنىشالمىغان ئىدى. كېيىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ خاتا قىلغانلىقلىرىنى ھېس قىلىشتى. ئۇلار: غازاتقا چىقماي قېلىپ قالغان خاتالىققۇ بىزدىن سادىر بولدى، ئەمدى مۇناپىقلارغا ئوخشاش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يالغان ئۆزۈرلەرنى بايان قىلىپ، يەنە بىر خاتالىق سادىر قىلساق بولمايدۇ، دەپ ئويلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقلىرىنى ئېتىراپ قىلدى ۋە جازالىنىشىنى تەلەپ قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ مەسلىسىنى ئاللاھنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا قالدۇردى. ئۇلار ھەققىدە ئاللاھ تائالادىن بىر ھۆكۈم چۈشۈشنى كۈتتى. شۇ ئارىلىقتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابە كىراملارنى ئۇلار بىلەن ئالاقە قىلماسلىققا، ھەتتا ئۇلار بىلەن گەپ - سۆز قىلىشماسلىققا بۇيرىدى، قىرىق كېچە ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلار ئاياللىرىدىنمۇ يىراق تۇرۇشقا بۇيرۇلدى. ئاياللىرىدىن ئايرىلىپ يەنە ئون كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىندى ۋە مەزكۇر ئايەت نازىل بولدى. بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتى كەئب ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزى رىۋايەت قىلغان ھەدىستە بار. (سەھىھۇل بۇخارى 4418 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2769 - ھەدىسكە قارالسۇن)

② بۇ مەزكۇر ئىجتىمائىي بايقۇت سەۋەبىدىن ئۇلار باشتىن كەچۈرگەن دىشۋارلىق كۈنلەرنىڭ تەسۋىرىدۇر.

③ يەنى ئەللىك كۈندىن كېيىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئاھ - زارىنى ۋە تەۋبىسىنى قوبۇل قىلدى.

④ راستچىللىقى سەۋەبىدىن ئاللاھ تائالا بۇ ئۈچ ساھابىنىڭ خاتالىقلىرىنى ئەپۇ قىلىش بىلەن بىرگە ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قۇرئان ئايىتى سۈپىتىدە نازىل قىلدى. (ئاللاھ ئۇلاردىن، ئۇلار ئاللاھتىن رازى بولسۇن) شۇنىڭ ئۈچۈن مۇئمىنلەرگە: ﴿ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، راستچىلار بىلەن بىللە بولۇڭلار﴾ دېگەن بۇيرۇق كەلدى. ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، كىمنىڭ قەلبىدە تەقۋالىق بولىدىكەن (يەنى ئاللاھتىن قورقۇش بولىدىكەن)، ئۇ راستچىلدۇر، كىمنىڭ قەلبىدە يالغانچىلىق بولىدىكەن، ئۇنىڭ دىلى تەقۋالىقتىن خالىيدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەدىستە: «مۇئمىن كەمچىلىك - خاتالىقلارنى سادىر قىلىدۇ، ئەمما يالغانچىلىق قىلمايدۇ» دېيىلگەن.

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ

مەدىنە ئاھالىسى ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى ئەتراپلارنىڭ رەسۇلۇللاھ بىلەن جىھادقا بىللە چىقىشتىن قېلىپ قېلىشى ①، ئۆز جانلىرىنى ئۇنىڭ جېنىدىن ئەۋزەل (ئارتۇق) كۆرۈشى ئۇلارغا ياراشمايتتى ②. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۇركى ③، ئۇلار ئاللاھنىڭ يولىدا ئۇچرىغان ھەربىر ئۇسسۇزلۇق، تارتقان جاپا - مۇشەققەت ۋە ئاچلىق، ئۇلارنىڭ كاپىرلارنى غەزەپلەندۈرىدىغان ھەربىر قەدىمى ④، دۈشمەن ئۈستىدىن (غالب كېلىپ) قولغا كەلتۈرگەن ھەربىر مۇۋەپپەقىيەت ئۈچۈن ⑤ ئۇلارغا (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) ياخشى ئەمەل (يەنى ساۋاب) يېزىلىدۇ.

① تەبۇك غازىتىغا قاتنىشىشقا ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش قىلىنغان ئىدى، شۇڭا ئۆزىلىكلەر، ياشانغانلار ۋە باشقا شەرىئەتكە ئۇيغۇن ئۆزىسى بارلاردىن باشقا ھەممە كىشىنىڭ بۇ غازاتقا قاتنىشىشى زۆرۈر ئىدى. شۇنداقتىمۇ مەدىنە ئەھلىدىن ۋە مەدىنە سىرتىدىكىلەردىن بىر قىسىم كىشىلەر بۇ جىھادقا قاتناشمىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلارنى ئەيىبلەپ، ﴿رەسۇلۇللاھ بىلەن جىھادقا بىللە چىقىشتىن قېلىپ قېلىشى ئۇلارغا ياراشمايتتى﴾ يەنى ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشى توغرا ئەمەس ئىدى، دېدى.

② يەنى ئۆز جانلىرى بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ ھاياتىنى قوغداشنى خىيالغىمۇ كەلتۈرمەسلىكى ھەم ئۇلارغا ياراشمايتتى. بەلكى ئۇلار رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم بىلەن بىللە تۇرۇپ، ئۇنى ئۆزلىرىدىنمۇ بەكرەك قوغدىشى لازىم ئىدى.

③ بۇ يەردە جىھادتىن قالماسلىقنىڭ سەۋەبى بايان قىلىنىۋاتىدۇ، يەنى شۇنىڭ ئۈچۈن جىھادتىن قالماسلىق لازىمكى، غازاتچىلارغا ئاللاھ يولىدا ئۇچرىغان ھەر قانداق قىيىنچىلىق، ئۇسسۇزلۇق، جاپا - مۇشەققەت، ئاچلىق ياكى كاپىرلارنى خاپىلىققا سالىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرىدىغان ھەربىر ھۇجۇم ۋە ھەرىكەت، يەنە دۈشمەنلەرنى ئۆلتۈرۈش ۋە ئەسىر ئېلىش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى ياخشى ئەمەل جۈملىسىدىن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ساۋاب يېزىلىدۇ. مەسجىدتە ئولتۇرۇپ ياكى بىر ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىدا ئولتۇرۇپ، نەپلە ناماز ئوقۇش، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، زىكىر ئېيتىشنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەل قاتارىغا كىرمەيدۇ، بەلكى جىھادتا دۇچ كەلگەن ھەربىر مۇشەققەت ۋە پەرىشانلىق ھەتتا دۈشمەنلەرنىڭ دىلىدا قورقۇنۇچ پەيدا قىلىدىغان ھەر قانداق بىر ھەرىكەتمۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ياخشى ئەمەل قاتارىدا يېزىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئادەمنىڭ پەقەت ئىبادەت قىزغىنلىقىدا جىھادتىن قېلىپ قېلىشى توغرا بولمىغان يەردە، ئۆزىسىز جىھادقا چىقماسلىقى قانداقمۇ توغرا بولسۇن؟

④ بۇنىڭدىن يوللاردا پىيادە ياكى ئاتلارغا مىنىپ، قەدەملىرىدىن ۋە ئاتلىرىنىڭ تۇياقلىرىدىن چاڭ - توزانلار چىقىرىپ يۈرۈش ئارقىلىق دۈشمەنلەرنىڭ يۈرەكلىرىنى قورقۇنۇشتىن لەرزىگە سېلىش ۋە ئۇلارنى بىئارام قىلىدىغان ئىشلارنى قىلىش دېگەن ئۇقۇمۇ چىقىدۇ.

⑤ ﴿دۈشمەن ئۈستىدىن (غالب كېلىپ) قولغا كەلتۈرگەن ھەربىر مۇۋەپپەقىيەت﴾ دېگەندە دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى ئۆلتۈرمەك، ئەسىر ئالماق ياكى مەغلۇپ قىلىپ غەنىمەتكە ئېرىشمەك ۋە ئاخبارات ئىگىلىمەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًّا إِلَّا كَتَبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾ * وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۗ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

چۈنكى ئاللاھ (ئۆزىنىڭ ئەمىرى - پەرىمانلىرىنى) مۇكەممەل ئادا قىلغۇچىلارنىڭ ئەجرىنى ھەرگىز بىكار قىلىۋەتمەيدۇ [120]. ئۇلارنىڭ (ئاللاھنىڭ يولىدا) مەيلى كىچىك بولسۇن ياكى چوڭ بولسۇن، سەرپ قىلغان نەرسىسى ۋە جىھاد ئۈچۈن باسقان ھەربىر مۇساپىسى ئۈچۈن ① (ئۇلارنىڭ نامىغا ئەجر - ساۋاب) يېزىلىدۇ. (بۇ) ئاللاھنىڭ ئۇلارنى ئەڭ ياخشى قىلغان ئەمەللىرى بويىچە مۇكاپاتلىشى ئۈچۈندۇر [121]. مۇئمىنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ جىھادقا چىقىشى لايىق ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەر بىر جامائەتتىن بىر تۈركۈمى (جىھادقا چىقىپ)، (يەنە بىر تۈركۈمى) دىندا ئالىم بولۇپ، قەۋمى (جىھادتىن) قايتىپ كەلگەندە، ئۇلارنىڭ (ئاللاھتىن) قورقۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسىتىدە، نېمىشقا (دىننى ئۆگىنىشكە) قېلىپ قالدى؟ ② [122]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! كاپىرلاردىن ئۆزۈڭلارغا يېقىن جايدىكىلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىڭلار (يەنى سىلەرگە خەتەر بولماسلىقى ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئەتراپىڭلاردىكى كاپىرلارنى ئۇجۇقتۇرۇڭلار) ③، ئۇلار سىلەردىن قاتتىق قوللۇقنى كۆرسۈن (يەنى ھېس قىلسۇن) ④، بىلىڭلاركى، ئاللاھ تەقۋادارلار بىلەن بىللەدۇر (يەنى ئاللاھ تەقۋادارلارغا مەدەتكاردۇر) [123].

① ﴿وَإِيَّا﴾ دەريا بويلاپ سوزۇلغان ياكى تاغلار ئارىسىدىكى كەڭ تۈزلەڭلىك ۋادى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن يولۇچىلار بېسىپ ئۆتىدىغان يۇرت - ماكانلار، تاغ يوللىرى ۋە مۇساپە مەقسەت قىلىنغان. يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا ئاز - كۆپ قانچىلىك چىقىم قىلساڭلار، شۇنىڭدەك قانداق بىر ۋادى ياكى يولدىن ئۆتسەڭلار (يەنى جىھاد ئۈچۈن ئۇزۇن ياكى قىسقا سەپەر قىلساڭلار)، بۇ ياخشى ئەمەللەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا سىلەرنىڭ نامە - ئەمەللىرىڭلارغا يېزىلىدۇ، بۇنىڭغا ئاساسەن ئاللاھ تائالا سىلەرگە ئېسىل مۇكاپات بېرىدۇ.

② بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتمۇ جىھاد بىلەن مۇناسىۋەتلىك. دېمەك ئىلگىرىكى ئايەتلەردە جىھادقا چىقماي قېلىپ قالغانلار قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇلغان ۋە ئەيىبلەنگەندە ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) قاتتىق ئېھتىيات قىلىدىغان بولغان، جىھادقا چىقىدىغان ئىش بولسىلا، ھەممىسى تەڭ قاتنىشىشقا تىرىشقان. بۇ ئايەت ئۇلارغا شۇنى ئوچۇقلىدىكى، ھەربىر جىھاد تۈر ۋە خاراكتېر جەھەتتىن ئوخشىمايدىغان بولغاچقا، ھەممە ئادەمنىڭ قاتنىشىشى زۆرۈر بولمايدۇ، (مەسىلەن تەبۇك غازىتىغا ھەممە ئادەمنىڭ قاتنىشىشى زۆرۈر ئىدى، ئەمما ھەممە غازات ئۇنداق بولمايدۇ) بەلكى بىر جامائە كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا قاتنىشىشى كۇپايە قىلىدۇ. ئۇ مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە «ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەر بىر جامائەتتىن يەنە بىر تۈركۈمى دىنىي ئالىم بولۇپ» دېگەندە جىھادقا چىقماي قېلىپ قالغان بىر تۈركۈم كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى بىر تۈركۈم كىشىلەر جىھادقا چىقسۇن، "وَتَّبِعْ طَائِفَةٌ" يەنە بىر تۈركۈمى قېلىپ قالسۇن (بۇ ئىبارە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان بولىدۇ)، ئۇلار دىنىي ئىلىم ھاسىل قىلسۇن، جىھادقا كەتكەنلەر قايتىپ كەلگەندە ئۇلارغا دىن ئەھكاملىرىنى يەتكۈزسۇن، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرسۇن. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر تەپسىرى شۇكى، بۇ ئايەت جىھاد بىلەن مۇناسىۋەتسىز، بەلكى ئۇنىڭدا ئىلىم ھاسىل قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە يولى بايان قىلىنغان، ھەم ئۇنىڭغا تەرغىب قىلىنغان. ھەربىر جامائەتتىن ياكى قەبىلىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر دىنىي ئىلىم ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ئۆيلىرىدىن ئايرىلىپ، ئىلىم -

مەرىپەت يۇرتلىرىغا بارسۇن، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قەۋمىگە ۋەز - نەسەھەت قىلسۇن دېمەكتۇر. «دېندا ئالىم بولۇپ» دېگەن شەرىئەتتە بۇيرۇلغان ۋە چەكلەنگەن ئىشلارغا ئالاقىدار ئىلىملەرنى ھاسىل قىلىپ، ئۆزى ئاللاھنىڭ پەرمانلىرىنى بەجا كەلتۈرسۇن ۋە چەكلىمىلىرىدىن يىراق تۇرسۇن ۋە قەۋمنىڭ ئىچىدىمۇ ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلسۇن دېمەكتۇر.

③ بۇ ئايەتتە، كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشنىڭ بىر مۇھىم ئۇسۇلى بايان قىلىنىپ، " الْأَوَّلُ فَالْأَوَّلُ، الْأَقْرَبُ فَالْأَقْرَبُ " يېقىندىكىلەرنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش پىرىنسىپىغا ئاساسەن دەسلەپكى قەدەمدە ئەڭ يېقىن جايدىكى كاپىرلار بىلەن جىھاد قىلىشقا تەرغىب قىلىندى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىھاد قىلىشنى ئاۋۋال ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى مۇشرىكلاردىن باشلىدى. ئۇلار مۇسۇلمان بولۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا مەككە، مەدىنە، تائىف، يەمەن، يەمامە، ھىجر، خەيبەر، ھەزرىمەۋت ۋە باشقا جايلاردا غەلبە ئاتا قىلدى. بارلىق ئەرەب قەبىلىلىرى ئىسلامغا توپ - توپ بولۇپ كىردى. ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەھلى كىتابقا قارشى جىھاد قىلىشنى باشلىۋەتتى. ھىجرىيەنىڭ 9 - يىلى ئەرەب يېرىم ئارىلىغا يېقىن بولغان رىملىقلار بىلەن جىھاد قىلىش ئۈچۈن تەبۇققا باردى. شۇنىڭغا بىنائەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن تۆت خەلىپە ئاۋۋال رىمدىكى خرىستىئانلارغا قارشى ئاندىن ئىراندىكى مەجۇسىيلارغا قارشى جىھاد قىلدى.

④ يەنى ئۇرۇش ئۈستىدە ئۇلارغا قاتتىق قول بۇلۇڭلار، ئۇلارغا ئىچىڭلار ئاغرىمىسۇن، دېمەك مۇسۇلمانلارنىڭ دىللىرىدا كاپىرلارغا قارىتا شەپقەت ئەمەس، قاتتىقلىق بولۇش لازىم. مەسىلەن، ساھابىلەرنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنغان ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿مۇھەممەد ئاللاھنىڭ رەسۇلىدۇر، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغان مۇئمىنلەر كۇففارلارغا قاتتىقتۇر، ئۆز - ئارا كۆيۈمچاندۇر﴾. (سۈرە فەتھ 29 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) يەنە مۇئمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنغان ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿مۇئمىنلەرگە كۆيۈنىدىغان، كاپىرلارغا شەپقەتسىز﴾. (سۈرە مائىدە 54 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هُدًىٰ ۖ إِيْمَانًا ۖ فَمَا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيْمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾

قاچان (قۇرئاندىن) بىر سۈرە نازىل قىلىنسا، ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) نىڭ ئارىسىدا (مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن): «بۇ (سۈرە) قايسىڭلارنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتتى؟»^① دەيدىغانلار بار، مۇئمىنلەرگە كېلىدىغان بولساق، (ھەر سۈرىدە يېڭى دەلىل - ئىسپاتلار بولغانلىقى ئۈچۈن) بۇ (سۈرە) ئۇلارنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتتى (ئىمانغا ئىمان قوشتى)، ئۇلار (بۇنىڭدىن سۆيۈنۈپ) خۇشال بولىدۇ^② [124]. دىللىرىدا كېسەل بارلار (يەنى مۇناپىقلار)غا كېلىدىغان بولساق، (بۇ سۈرە) ئۇلارنىڭ كۇفرلىقىغا كۇفرلىق قوشتى (يەنى ئۇلار مۇناپىقلىقتا تېخىمۇ ئەزۋەيلەيدى، تېخىمۇ گۇمراھلاشتى)، ئۇلار كاپىر پېتى ئۆلدى^③ [125].

① بۇ سۈرىنىڭ بېشىدا مۇناپىقلارنىڭ خاراكتېرى ۋە قىلمىشلىرى پاش قىلىنغانىدى، بۇ ئايەتلەردە ئۇنىڭ داۋامى سۆزلىنىدۇ. بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ئەھۋالى تەسۋىرلىنىۋاتىدۇ، مۇناپىقلار يوق ۋاقىتتا بىرەر سۈرە ياكى سۈرىنىڭ بىر قىسمى نازىل بولغان بولسا، ئۇلار ئۇنى بىلگەندىن كېيىن مازاق قىلىش يۈزىسىدىن بىر - بىرىگە: ﴿بۇ (يەنى سۈرە) قايسىڭلارنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتتى﴾ دەيدۇ.

② بۇ يەردە ئۇلارغا جاۋابەن دېيىلدىكى، قانداقلا بىر سۈرىنىڭ نازىل بولۇشى مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانىنى چوقۇم كۈچەيتىدۇ، ئۇلار ئىمانىنىڭ كۈچەيگەنلىكىدىن خۇشال بولىدۇ. بۇ ئايەتمۇ ئىماننىڭ كۈچىيىدىغانلىقى ۋە ئاجىزلايدىغانلىقىغا دەلىلدۇر.

③ «دىللىرىدا كېسەل بارلار» دېگەن دىللىرىدا مۇناپىقلىق كېسىلى بارلارنى ۋە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىغا قارىتا شەك - شۈبھىدە بولغانلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە دېيىلدىكى، بۇ سۈرە مۇناپىقلارنىڭ مۇناپىقلىقىنى ۋە پەسكەشلىكىنى تېخىمۇ زىيادە قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مۇناپىقلىقتا تېخىمۇ ئەزۋەيلەيدۇ ۋە تېخىمۇ گۇمراھلىشىدۇ، ھەتتا ئۇلار گۇمراھلىقتا شۇ دەرىجىگە بېرىپ يېتىدۇكى، ئۇلارغا تەۋبە قىلىش نېسىپ بولمايدۇ، ئۇلارغا كۇفرلىق ئۈستىدىلا ئۆلۈم كېلىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە بايان قىلغاندەك: ﴿بىز مۇئمىنلەرگە (يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا) شىپا ۋە رەھمەت بولىدىغان قۇرئان ئايەتلىرىنى نازىل قىلىمىز، قۇرئان كاپىرلارغا زىياندىن باشقىنى زىيادە قىلمايدۇ (يەنى ئۇلار قۇرئاننى تەستىق قىلمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ كۇفرلىقى تېخىمۇ ئاشىدۇ)﴾. (سۈرە ئىسرا 82 - ئايەت). مانا بۇ ئۇلارنىڭ بەتەختلىكىنىڭ چېكىگە يەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. خۇددى نورمال ئادەملەر غىزالانسا، قۇۋۋەت ۋە لەززەت بېرىدىغان تاماق ئاشقازىنى بۇزۇلغان ئادەمگە بېرىلسە، ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كېتىشىگە سەۋەب بولغاندەك، كىشىلەرنىڭ دىللىرىنى ھىدايەتكە باشلايدىغان نەسىھەتلەر ئۇلارنىڭ تېخىمۇ گۇمراھ بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ.

أَوْ لَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَكَّرُونَ ﴿١٣٦﴾ وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرِيكُمْ مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣٧﴾ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٣٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٣٩﴾

ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھەر يىلى بىر قېتىم ياكى ئىككى قېتىم سىنىلىدىغانلىقىنى ① (يەنى ئۇلار توغرىسىدا ۋەھىي نازىل بولۇپ، سىرلىرىنىڭ پاش قىلىنىدىغانلىقىنى) بىلمەمدۇ؟ شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇلار تەۋبە قىلمايدۇ (يەنى نىپاقتىن قايتمايدۇ)، ئىبرەتمۇ ئالمايدۇ [126]. (ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدىكى چاغدا، ئۇلارنىڭ ئەيىبىنى ئاچىدىغان قۇرئاندىن) بىرەر سۈرە نازىل قىلىنسا، ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ: «سىلەرنى بىر كىم كۆرۈپ قالارمۇ» دېيىشىپ تىكىۋېتىدۇ ②، ئۇلار (ھەقىقەتنى) چۈشەنمەيدىغان قەۋم بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى (ئۇنىڭدىن) بۇرۇۋەتتى ③ [127]. (ئى ئىنسانلار!) ھەقىقەتەن، سىلەرگە ئۆزۈڭلاردىن (يەنى ئۆز تىپىڭلاردىن) بىر رەسۇل كەلدى ④. سىلەرنىڭ كۈلپەت چېكىشىڭلار ئۇنىڭغا ئېغىر تۇيۇلىدۇ ⑤، ئۇ سىلەرگە (يەنى ھىدايەت تېپىشىڭلارغا) ھېرىستۇر ⑥، مۇئىنلەرگە بەكمۇ شەپقەتلىكتۇر، ناھايىتى كۆيۈمچاندۇر ⑦ [128]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ئۇلار سەندىن (يەنى ساڭا ئىمان ئېيتىشتىن) يۈز ئۆرۈسە ⑧، سەن: «ئاللاھ ماڭا يېتەرلىكتۇر ⑨، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئۇنىڭغىلا تەۋەككۈل قىلدىم (يەنى ئاللاھقىلا تاياندىم، ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمدىن ئۈمىد كۈتمەيمەن ۋە ھېچكىمدىنمۇ قورقمايمەن)، ئۇ بۈيۈك ئەرشنىڭ ئىگىسىدۇر ⑩» دېگەن [129].

① ﴿يُفْتَنُونَ﴾ نىڭ مەنىسى ئۇلار سىنىلىدۇ، بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى، ئۇلار ئاچارچىلىق ۋە قەھەتچىلىك قاتارلىق ئاپەتلەر بىلەن سىنىلىدۇ (ئەمما بۇ ئۇقۇم جۈملىنىڭ سىياقىدىن يىراق). يەنە بىر مەنىسى، جىسمانىي كېسەللىكلەر ۋە كۈلپەتلەر بىلەن ياكى غازاتلارغا قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلىنىش بىلەن سىنىلىدۇ. (بۇ ئۇقۇم جۈملىنىڭ سىياقىغا بەكرەك ماس كېلىدۇ، شۇڭا توغرىغا ئەڭ يېقىندۇر).

② يەنى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدىكى چاغدا ئۇنىڭغا مۇناپىقلارنىڭ رەزىللىكلىرىنى پاش قىلىدىغان بىرەر سۈرە نازىل قىلىنسا، ئۆزلىرىنى مۇسۇلمانلار كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ، غىپىدە تىكىۋېتىدۇ. ③ يەنى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ھەققىدە تەپەككۈر قىلمىغانلىقى، چۈشۈنۈشكە ئۇرۇنمىغانلىقى سەۋەبتىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ھىدايەتتىن ۋە ياخشىلىقتىن بۇرۇۋەتتى.

④ سۈرىنىڭ ئاخىرىدا ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىبارەت كاتتا نېمەت ئاتا قىلغانلىقىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچى سۈپىتى شۇكى، ئۇ سىلەرنىڭ ئۆز تىپىڭلاردىن يەنى ئادەم ئەۋلادى ۋە ئىنسانلار جۈملىسىدىندۇر. (بەزى ئەقىدىسى بۇزۇق كىشىلەر دەۋا قىلغاندەك نۇر ياكى باشقا نەرسىدىن يارىتىلغان ئەمەس)

⑤ "عَنْكَ" ئىنسانغا جاپا - مۇشەققەت ئېلىپ كېلىدىغان نەرسىلەر دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇنىڭغا دۇنيادىكى مۇشەققەت ۋە ئاخىرەتتىكى ئازابمۇ كىرىدۇ. دېمەك بۇ پەيغەمبەرگە سىلەرنىڭ ھەر قانداق جاپا - مۇشەققەت تارتىشىڭلار ئېغىر كېلىدۇ. ئۇ مۇنداق دېگەندى: «مەن توغرا، ئاسان دىن بىلەن ئەۋەتلىدىم». (مۇسئەدى ئەھمەد 5 توم، 266 بەت، 6 - توم، 233 - بەت) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، بۇ دىن ئاسانلىق ئۈستىگە قۇرۇلغاندۇر». (سەھەۋۇل بۇخارى 39 - ھەدىس)

⑥ ئۇ سىلەرنىڭ ھىدايەت تېپىشىڭلارغا، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى بەخت - سائادەتكە ئېرىشىشىڭلارغا ناھايىتى ھېرىستۇر. سىلەرنىڭ جەھەننەمگە كىرىپ كېتىشىڭلارنى خالىمايدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن سىلەرنىڭ بەلبېغىڭلاردىن تۇتۇپ تارتىمەن، سىلەر خۇددى پەرۋانە ئۆزىنى ئوتقا ئۇرغاندەك، جەھەننەمگە ئۆزۈڭلارنى ئاتىسىلەر». (سەھىھۇل بۇخارى 6483 - ھەدىس)

⑦ بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆتىنچى سۈپىتىدۇر. بۇ سۈپەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ گۈزەل ئەخلاق ۋە يۈكسەك پەزىلەتلىرىنىڭ ئالامەتلىرىدۇر. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ئېسىل ئەخلاققا ئىگىدۇر. (ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ سالامى ۋە رەھىمىتى بولسۇن)

⑧ يەنى سەن ئېلىپ كەلگەن شەرىئەت ۋە مەرھەمەتلىك دىندىن يۈز ئۆرۈسە.

⑨ يەنى ئاللاھ مېنى كاپىرلار ۋە ھەقتىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنىڭ ھىيلە - مېكرىدىن ساقلايدۇ.

⑩ ئەبۇددەردا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى بۇ ئايەتنى ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا يەتتە قېتىم ئوقۇسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ غەم - ئەندىشلىرى (غەم ۋە مۈشكۈلاتلىرى) گە كۇپايە قىلىدۇ». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 5081 - ھەدىس)

(10) سۈرە يۇنۇس مەككىيە 109 آيە

(10) سۈرە يۇنۇس مەككىدە چۈشكەن 109 آيەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الرَّ تِلْكَ ءَايٰتِ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ۝ اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَا اِلٰى رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِيْنَ ءَامَنُوْۤا اَنْ لَهُمْ قَدَمٌ صٰدِقٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ الْكٰفِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسَجْرٌ مُّبِيْنٌ ۝

ئەلىف، لام، را. بۇلار ھېكمەتلىك ① كىتاب (يەنى قۇرئان) ئايەتلىرىدۇر [1]. ئىنسانلار ئىچىدىن بىر ئەر كىشىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا): «ئىنسانلارنى (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرغىن، ئىمان ئېيتقانلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا (قىلغان ياخشى ئەمەللىرى ئۈچۈن) يۇقىرى مەرتىۋە بارلىقى ② بىلەن خۇش خەۋەر بەرگىن» دەپ ۋەھىي قىلغانلىقىمىز ئۇلار ئۈچۈن ئەجەبلىنەرلىك ئىش بولۇپ قاپتۇمۇ؟ ③ كاپىرلار: «بۇ ھەقىقەتەن ئوپتۇچۇق سېھىرگەردۇر» ④ دەپى [2].

★ بۇ سۈرە مەككىدە چۈشكەن، ئۇنىڭ ئىككى ئايىتى، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۈچ ئايىتى مەدنىدە چۈشكەن. (فەتھۇلقەدىر)

① ﴿الْحَكِيْمِ﴾ دېگەن سۆز كىتابنىڭ يەنى قۇرئان كەرىمنىڭ سۈپىتى، ھېكمەتلىك كىتاب دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭ يەنە بىر قانچە مەنىسى بار: بىرىنچى مەنىسى، "الْمُحْكَمُ" يەنى ھالالنى، ھارامنى، جازا كېلىدىغان جىنايەتلەرنى ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرىنى پۇختا ۋە ئوچۇق بايان قىلغان كىتاب. ئىككىنچى مەنىسى، ھۆكۈم قىلغۇچى مەنىسىدىكى "حَكِيْمٌ" يەنى كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىختىلاپ قىلىشقان مەسىلىلەرگە ھۆكۈم قىلغۇچى كىتاب. (سۈرە بەقەرە 23 - ئايەتتە كەلگەندەك) ئۈچىنچى مەنىسى، ﴿الْحَكِيْمِ﴾ بۇ يەردە "مَحْكُوْمٌ فِيْهِ" مەنىسىدە كەلگەن، يەنى ئاللاھ تائالا بۇ كىتابتا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم قىلغان.

② ﴿قَدَمٌ صٰدِقٌ﴾ جەننەت، يۇقىرى مەرتىۋە، كاتتا ئەجىر ۋە ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا كۆتۈرۈلىدىغان ياخشى ئەمەل دېگەن مەنىدە.

③ بۇ يەردىكى سوئال ئۇلارنىڭ ئەجەبلەنگەنلىكىنى ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن بىر خىل ئەيىبلەش چىقىپ تۇرىدۇ، يەنى ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلار ئىچىدىن بىر ئادەمنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەنلىكىگە ئەجەبلەنمەسلىكى لازىم ئىدى، چۈنكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ ئۇلارغا ئوخشاش ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا توغرا يېتەكچىلىك قىلالايتتى. ئەگەر ئۇ ئىنسان بولماي، باشقا بىر تىپتىن بولغان بولسا، پەرىشتە ياكى جىننىدىن بولغان بولسا، ئۇ چاغدا بىرىنچىدىن: پەيغەمبەرلىكنىڭ ئەسلى مەقسىتى ھاسىل بولمايتتى، چۈنكى ئىنسانلار ئۇنىڭ بىلەن چىقىشالماي، غەيرىيلىك ھېس قىلاتتى. ئىككىنچىدىن: ئۇلار ئۈچۈن ئۇنى كۆرۈش ئىمكانىيىتى بولمايتتى. ئەگەر بىر جىن ياكى پەرىشتە ئىنسان شەكلىدە ئەۋەتىلسە، ئۇ چاغدا ئىنسانلار يەنە بۇ بىزگە ئوخشاش بىر ئىنسان ئىكەن دەپ ئېتىراز بىلدۈرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئەجەبلىنىشى ئەقىلگە ئۇيغۇن ئەمەس.

④ كاپىرلار ئىنكار قىلىدىغانغا ھېچقانداق باھانە تاپالمىغان چاغدا بۇ سېھىرگەر ئىكەن دەپ ئۆزلىرىنىڭ مەيدانىنى قوغدايدۇ، تەرسالق قىلىدۇ. (ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن)

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ پەرۋەردىگار ئىنسانلارنى، زېمىننى ئالتە كۈندە ياراتقان، ئاندىن ئەرش ئۈستىگە (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئىستىۋا قىلغان ① ئاللاھتۇر. ئۇ (ھەممە) ئىشنى (ئۆز ھېكمىتىگە مۇۋاپىق) ئىدارە قىلىپ تۇرىدۇ ②، ئۇنىڭ ئىجازىتى بولماستىن ھېچكىم شاپائەتچى بولالمايدۇ ③، ئەنە شۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ رەببىڭلاردۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار ④. (شۇنداق تۇرسىمۇ) سىلەر ۋەز - نەسەھەت ئالماسىلەر؟ [3].

① بۇ نۇقتا سۈرە ئەئراف 54 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

② يەنى ئاللاھ تائالا ئاسمان ۋە زېمىننى يارىتىپ، ئۇلارنى مۇنداقلا تاشلاپ قويمىدى، بەلكى پۈتۈن كائىنات نىزامىنى بىر خىل رەۋىشتە ئىدارە قىلىپ، باشقۇرۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. ھازىرغا قەدەر ئۇلار ئارىسىدا ھېچقانداق توقۇنۇش يۈز بەرمىدى. ھەر بىر مەۋجۇدات ئۇنىڭ ئەمرى بويىچە ئۆزىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىنى ئادا قىلىش بىلەن مەشغۇلدۇر.

③ بۇ ئايەت مۇشربىكلار ۋە كاپىرلارغا قارىتىلغان، ئۇلار ئۆزلىرى چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بىزگە شاپائەت قىلىدۇ، بىزنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلاتتى. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ئاللاھنىڭ رۇخسىتىسىز كىممۇ ئاللاھنىڭ ئالدىدا شاپائەت قىلالىسۇن؟﴾. (سۈرە بەقەرە 255 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) ﴿ئاسمانلاردا نۇرغۇن پەرىشتىلەر بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ شاپائىتى ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدۇ، پەقەت ئاللاھ ئۆزى خالىغان ۋە رازى بولغان ئادەمگە شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت قىلسىلا (ئاندىن) ئۇلارنىڭ شاپائىتى ئەسقاتىدۇ﴾. (سۈرە نەجم 26 - ئايەت) ﴿ئۇلار ئاللاھ رازى بولغانلارغا شاپائەت قىلىدۇ﴾. (سۈرە ئەنبىيا 28 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) ﴿ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئاللاھ ئۆزى رۇخسەت بەرگەن ئادەمدىن باشقا ھېچكىمنىڭ شاپائىتى پايدا بەرمەيدۇ﴾. (سۈرە سەبەئە 23 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

④ يەنى ئۇ شۇنداق ئاللاھتۇركى، پۈتۈن كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى، ئىدارە قىلغۇچىسى ۋە باشقۇرغۇچىسىدۇر، كائىناتنى تەسەررۇپ قىلىش ھوقۇقى ئۇنىڭغا مەنسۇپ، ئۇ ھەممىنىڭ ئىگىسى، ئۇ ئۆزىلا ئىبادەت قىلىنىشقا لايىقتۇر.

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

(قىيامەت كۈنى) ھەممىڭلارنىڭ قايتىدىغان جايى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر، ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر، چۈنكى ئۇ مەخلۇقاتنى دەسلەپتە (يوقتىن) يارىتىدۇ، ئاندىن ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلغانلارنى ئادىللىق بىلەن مۇكاپاتلاش ئۈچۈن، (ئۇلارنى ئۆلگەندىن كېيىن) تىرىلدۈرىدۇ. كاپىرلارغا كەلسەك، ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ كاپىرلىقى تۈپەيلىدىن، ناھايىتى قىزىق سۇدىن ئىچمىلىك ۋە دەردلىك ئازاب بار ﴿١﴾ [4]. ئاللاھ قۇياشنى نۇر چاچقۇچى ۋە ئايىنى نۇرلۇق قىلغان ﴿٢﴾، يىللارنىڭ سانىنى ۋە (ۋاقىتلارنىڭ) ھېسابىنى بىلىشىڭلار ئۈچۈن ﴿٣﴾ ئايغا مەنزىلەرنى (يەنى بۇرۇچلارنى) بەلگىلىگەن زاتتۇر. ئاللاھ ئۇلارنى پەقەتلا ھېكمەت بىلەن ياراتتى. (يارىتىشتىكى ھېكمەتنى) بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن، ئاللاھ ئايەتلىرىنى تەپسىلىي بايان قىلىدۇ [5].

① بۇ ئايەتتە قىيامەتنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى، بارلىق مەخلۇقاتنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا جەم بولۇشى ۋە ئۇ يەردىكى مۇكاپات ۋە جازا بايان قىلىندى. بۇ تېما قۇرئان كەرىمدىكى كۆپ سۈرىلەردە ھەر خىل ئۇسۇلدا بايان قىلىندى.

② ﴿ضِيَاءً﴾ دېگەن "ضوء" بىلەن بىر مەنىدە. بۇ يەردە ﴿ضِيَاءً﴾ ۋە ﴿نُورًا﴾ سۆزىگە ئۇلىشىپ كېلىدىغان بىر ئېنىقلىغۇچى بار دەپ ئالغاندا، جۈملە بۇ شەكىلدە كېلىدۇ: "الشَّمْسُ ذَاتُ ضِيَاءٍ وَالْقَمَرُ ذَا نُورٍ" مەنىسى ئاللاھ تائالا قۇياشنى نۇر چاچقۇچى ۋە تارقاتقۇچى، ئايىنى نۇرلۇق (نۇر قايتۇرغۇچى) قىلىپ ياراتتى، دېگەن بولىدۇ، چۈنكى ﴿ضِيَاءً﴾ دېگەن ئەسلىي ئۆزىدە بار نۇرنى بىلدۈرىدۇ. ﴿نُورًا﴾ دېگەن سىرتتىن قوبۇل قىلىنغان نۇرنى كۆرسىتىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۆلمىلەر مۇنداق دەيدۇ: قۇياشنىڭ نۇرى ئۆزىدە ئەسلىدىن بار، ئەمما ئايىنىڭ نۇرى قۇياشتىن ئېلىنغان يەنى قايتقان نۇردۇر. (فەتھۇلقەدر) دېمەك ئاي ئۆزى نۇر چىقارمايدۇ، پەقەت قۇياشنىڭ نۇرىنى قايتۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئاسمان - زېمىننى يارىتىش ۋە ئۇنى باشقۇرۇش توغرىسىدىكى ئايەتلەردىن كېيىن، كائىناتتىكى ئەڭ مۇھىم سەييارىلەردىن قۇياش بىلەن ئايىنى مىسال سۈپىتىدە كەلتۈرۈۋاتىدۇ. قۇياشنىڭ ھارارىتى، ئىسسىقى ۋە نۇرىنىڭ نەقەدەر زۆرۈرلىكى ھەربىر ئەقىل ئىگىسىگە مەلۇم. شۇنىڭدەك ئايىنىڭ نۇرىدىكى سالقىنلىق ۋە ئۇنىڭ پايدىلىرىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. (ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر)

③ يەنى بىز ئايغا سەير قىلىدىغان مەنزىلەرنى بەلگىلىدۇق. بۇ مەنزىلەردىن ئاي بىر كېچە - كۈندۈزدە باسىدىغان مۇساپە مەقسەت قىلىنىدۇ. ئاي ئۆزىگە خاس ھەرىكەت ۋە سەير قىلىش بىلەن باسىدىغان بۇ مەنزىلەر جەمئىي 28 مەنزىلدۇر، ئاي ھەر كېچىسى بىر مەنزىلگە يېتىدۇ، ئۇ يولدا ھەرگىز خاتالىشىپ قالمايدۇ. ئاي دەسلەپكى مەنزىللىرىدە كىچىك ۋە ئىنچىكە بولىدۇ، كېيىن ئاستا - ئاستا چوڭىيىپ ئون تۆتىنچى كېچە ياكى ئون تۆتىنچى مەنزىلگە يەتكەندە مۇكەممەل تولۇپ، تولۇن ئاي بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كىچىكلەشكە ۋە ئىنچىكلەشكە باشلايدۇ، ھەتتا ئاخىرىدا بىر ياكى ئىككى كېچە يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ، ئاندىن يەنە يېڭى ھىلال بولۇپ زاھىر بولىدۇ. بۇ سەير قىلىشنىڭ پايدىسى شۇكى، سىلەر قۇياش بىلەن ئاي ئارقىلىق يىللارنىڭ ۋاقتىنى ھېسابلايسىلەر. يەنى ئايىنىڭ مەنزىلەر ئارىسىدا سەير

قىلىشىدىن ئايلار ۋە يىللار ھاسىل بولىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن سىلەرگە ھەر نەرسىنى ھېسابلاش ئاسان بولىدۇ. يەنى بىر يىل ئون ئىككى ئاي، بىر ئاي 29 ياكى 30 كۈن. بىر كۈن 24 سائەت بولۇپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ مۇددىتىدۇر. كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭ بولغان كۈنلەردە كېچە ئون ئىككى سائەت، كۈندۈزمۇ ئون ئىككى سائەت بولىدۇ، كېچە قىشتا ئۇزۇن، يازدا قىسقا بولىدۇ. دۇنيادىكى سودا - سانائەت ۋە ئالاقە - مۇناسىۋەت ئىشلىرىلا ئاينىڭ مەنزىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئەمەس بەلكى دىنىي ئەمەل - ئىبادەتلەرمۇ ئۇلار ئارقىلىق مەلۇم بولىدۇ. مەسىلەن: ئايغا قاراپ ئۇرۇش ھارام قىلىنغان ئايلار، ھەج قىلىش، روزا تۇتۇش قاتارلىق ئىبادەتلەرنىڭ ۋاقتى بەلگىلىنىدۇ. بۇ ئىشلار ھەربىر مۇئمىن ئۈچۈن زور ئەھمىيەتكە ئىگىدۇر.

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعَوْهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَنَحْيَتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَعَآخِرُ دَعْوَاهُمْ
أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

شەكسىزكى، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، ئاللاھ ئاسماندا ۋە زېمىندا ياراتقان شەيئەلەردە (ئاللاھتىن) قورقىدىغان قەۋم ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، (ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [6]. شۈبھىسىزكى، بىز بىلەن مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلمايدىغانلار (يەنى ئاللاھقا مۇلاقات بولۇشنى كۆزلىمەيدىغانلار)، دۇنيا تىرىكچىلىكىدىن بەھرىمەن بولۇش بىلەنلا رازى بولغانلار ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئارام تاپقانلار، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزدىن غايىل بولغانلار [7]، - ئەنە شۇلارنىڭ جايى قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن دوزاخ بولىدۇ [8]. شۈبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئۇلارنىڭ ئىمانى يۈزىسىدىن رەببى (ئۇلارنىڭ مۇرادى بولغان جەننەتنىڭ يولىغا) يېتەكلەيدۇ، نازۇنپەتلىك جەننەتلەردە ئۇلارنىڭ (قەسىرلىرىنىڭ) ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدۇ [9]. ئۇلارنىڭ جەننەتتىكى دۇئاسى: «ئى رەببىمىز! بىز سېنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلىمىز» ② دېيىش، ئۇلارنىڭ جەننەتتە (بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا) بېرىدىغان سالامى: «ئامان بولۇڭلار!» ③ (يەنى ئەسسالامۇئەلەيكۇم) دېيىش، ئۇلارنىڭ دۇئاسىنىڭ ئاخىرى: «جىمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھقا خاستۇر!» دېيىشتىن ئىبارەتتۇر [10].

- ① بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى، دۇنيادا ئېيتقان ئىماننىڭ سەۋەبى بىلەن قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلار ئۈچۈن پىلسىراتتىن ئۆتۈشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. ئۇ چاغدا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دىكى "ب" ھەرىپى بۇ يەردە سەۋەب مەنىسىدە كەلگەن بولىدۇ. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە "ب" بۇ يەردە ياردەمچى ھەرپ بولۇپ كەلگەن، مەنىسى سۈرە ھەدىدە كەلگەندەك: ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى ئۇلارغا ئوڭ ۋە ئالدى تەرەپلىرىدە چاقناپ تۇرىدىغان نۇر ئاتا قىلىدۇ، ئۇلار ئۇنىڭ يورۇقىدا ماڭىدۇ، دېگەن بولىدۇ.
- ② جەننەت ئەھلى بولغانلار ھەر ۋاقىت ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىپ تۇرىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا جەننەت ئەھلىگە تەسبىھ ۋە ھەمدۇسانا ئېيتىشنى، ئۇلارغا خۇددى نەپەس ئېلىشنى ئىلھام قىلغاندەك ئىلھام قىلىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2835 - ھەدىس) يەنى ھەمدۇسانا جەننەت ئەھلىنىڭ تىلىغا خۇددى نەپەس ئالغاندەك ئىختىيارسىز كېلىپ تۇرىدۇ.
- ③ يەنى بىر - بىرىگە مۇشۇ يوسۇندا سالام قىلىدۇ، شۇنىڭدەك پەرىشتىلەرمۇ ئۇلارغا سالام قىلىدۇ.

* وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتَعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَفُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجْلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾ وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

ئەگەر ئىنسانلار ياخشىلىقنىڭ تېز كېلىشىگە ئالدىرىغاندەك ئاللاھمۇ ئۇلارغا يامانلىقنى تېز چۈشۈرۈشكە ئالدىرىغان بولسا ئىدى، ئۇلارنىڭ ئەجلى چوقۇم ئاخىرلاشقان بولاتتى (يەنى ھالاك بولاتتى) ①. بىز بىلەن ئۇچرىشىشقا ئىشەنمەيدىغانلارنى ئازغۇنلۇقتا تېڭىرقاپ يۈرۈشكە قويۇپ بېرىمىز [11]. ئىنسانغا بىرەر زىيان - زەخمەت يەتسە، ئۇ ياتسىمۇ، ئولتۇرسىمۇ، ئۆرە تۇرسىمۇ، (ئۇنىڭدىن قۇتۇلدۇرۇپ قويۇشىمىزنى تىلەپ) بىزگە دۇئا قىلىدۇ ②؛ ئۇنىڭغا يەتكەن زىيان - زەخمەتنى كۆتۈرۈۋەتسەك، ئۇ گويى ئۇنى كۆتۈرۈۋېتىشىمىزنى تىلەپ بىزگە دۇئا قىلمىغاندەكلا ئۆتۈپ كېتىدۇ (يەنى يامان ئىشنى يەنە داۋاملاشتۇرىدۇ)، ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنىڭ قىلمىشلىرى ئۇلارغا مۇشۇنداق چىرايلىق كۆرسىتىلدى ③ [12].

① بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، ئىنسانلار ياخشىلىقنى تەلەپ قىلىشتا ئالدىرىغاندەك، يامانلىقنى (ئازابىنى) تەلەپ قىلىشتىمۇ ئالدىراقسانلىق قىلىدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئېيتىدۇ: ئەگەر سىلەر سۆزۈڭلاردا راستچىل بولساڭلار، بىزنى ئاگاھلاندۇرغان ئازابىنى كەلتۈرۈڭلار. ئۇلارغا جاۋابەن دېيىلىدۇكى، ئەگەر بىز ئۇلارنىڭ تەلپى بويىچە ئالدىراپ ئازاب كەلتۈرسەك، ئۇلار ئاللىقاچان ھالاك بولغان بولاتتى. لېكىن بىز ئۇلارغا مۆھلەت بېرىش ئارقىلىق ئۇلارغا يېتەرلىك پۇرسەت بېرىمىز. بۇ ئايەتنىڭ ئىككىنچى مەنىسى شۇكى، ئىنسان ئۆزى ئۈچۈن ياخشىلىق تىلەپ خەيرلىك دۇئا قىلىدۇ، بىز ئۇنى ئىجابەت قىلىمىز. شۇنىڭدەك ئىنسان ئاچچىقلانغان ياكى سىقىلغان چاغدا ئۆزى ۋە بالىلىرى ئۈچۈن بەتدۇئا قىلىدۇ، بىز ئۇنىڭ تىلى بىلەن ھالاكەت تىلىگەن بىلەن، دىلىدا ئۇنداق نىيەت يوق ئىكەنلىكىنى بىلىمىز، شۇڭا ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىشقا ئالدىرمايمىز. ئەگەر بىز ئىنسانلارنىڭ بەتدۇئالىرىغا ئاساسەن ئۇلارنى دەرھال ھالاك قىلساق، كىشىلەر تېزلا ئۆلۈم ۋە ھالاكەتكە دۇچار بولۇپ كەتكەن بولاتتى. شۇڭا ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئۆزۈڭلارنىڭ، بالىلىرىڭلارنىڭ ۋە ماللىرىڭلارنىڭ زىيىنىغا دۇئا قىلماڭلار، دۇئالىرىڭلار ئاللاھ تائالانىڭ ئىجابەت قىلىدىغان سائىتىگە توغرا كېلىپ قالسا، ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ قىلغان بەتدۇئايىڭلارنى ئىجابەت قىلىۋېتىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 3009 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1532 - ھەدىس)

② بۇ ئايەتتە كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتكەن بىر خاتالىق سۆزلىنىدۇ. چۈنكى خېلى كۆپ مۇسۇلمانلار بۇ خاتالىقنى سادىر قىلىدۇ. مەسىلەن: ئۇلار قىيىنچىلىققا يولۇققان چاغدا ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىدۇ، كۆپ دۇئا قىلىدۇ، گۇناھلىرىنىڭ مەغپىرەت بولۇشىنى تىلەيدۇ. لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن قىيىنچىلىقنى كۆتۈرۈۋەتكەن چاغدا ئاللاھقا سېغىنىپ دۇئا قىلىشتىن غاپىل بولۇپ قالىدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلغانلىقتىن بالا - قازا كۆتۈرۈلگەن تۇرسىمۇ، ئۇنىڭغا شۈكۈر ئادا قىلىشنى ئۇنتۇيدۇ.

③ يامان ئەمەللەرنىڭ چىرايلىق كۆرسىتىلىشى سىناق سۈپىتىدە ۋە مۆھلەت شەكلىدە ئاللاھ تەرەپتىنمۇ بولىدۇ؛ ۋەسۋەسە ئارقىلىق شەيتان تەرەپتىنمۇ بولىدۇ، يەنە ئىنساننى ياخشىلىق ۋە يامانلىققا تەرغىب قىلىدىغان ئۆز نەپسى تەرىپىدىنمۇ بولىدۇ. ﴿ نەپس دېگەن نەرسە ھەقىقەتەن يامان ئىشلارغا كۆپ بۇيرۇيدۇ ﴾. (سۈرە يۈسۈف 53 - ئايەت) دېمەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلەرلا ئەنە شۇنداق ئىشلارغا دۇچار بولىدۇ. بۇ

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونََ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلْقًا فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا آتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

شۈبھىسىزكى، سىلەردىن ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە پەيغەمبەرلىرى ئوپئوچۇق مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، (ئۇلار مۆجىزىلەرنى ئىنكار قىلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغاندا (يەنى كاپىر بولغاندا، گۇمراھلىقتا ھەددىدىن ئاشقاندا)، ھەقىقەتەن بىز ئۇلارنى ھالاك قىلدۇق. زادى ئۇلار ئىمان ئېيتمايدىغان قەۋم ئىدى. بىز گۇناھكار قەۋمنى ئەنە شۇنداق جازالايىمىز ﴿13﴾. ئاندىن سىلەرنىڭ قانداق قىلىدىغانلىقىڭلارنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن، ئۇلار (يەنى ئۆتكەن ئۈممەتلەرنى ھالاك قىلغان) دىن كېيىن، بىز سىلەرنى يەر يۈزىدە ئۇلارنىڭ ئورنىغا دەسسەتتۇق (ئورۇنباىسار قىلدۇق) ﴿14﴾. ئۇلارغا بىزنىڭ روشەن ئايەتلىرىمىز تىلاۋەت قىلىنسا، ﴿بىزگە مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلمايدىغانلار (يەنى قىيامەتكە ئىشەنمەيدىغانلار): «بۇنىڭدىن باشقا بىر قۇرئاننى كەلتۈرگىن ياكى ئۇنى ئۆزگەرتكىن» ﴿4﴾ (يەنى ئازابقا دائىر ئايەتنى رەھمەت ئايىتىگە ئۆزگەرت، ئىلاھلىرىمىزنى سۆككەننىڭ ئورنىغا مەدھىيە، ھارامنى ھالال قىل)» دېدى. (ئۇلارغا) «مەن ئۇنى ئۆزۈمچە ئۆزگەرتەلمەيمەن» ﴿5﴾، مەن پەقەت ماڭا قىلىنغان ۋەھىيىگە ئەگىشىمەن. ئەگەر مەن پەرۋەردىگارغا ئاسىيلىق قىلسام، ئەلۋەتتە، بۈيۈك بىر كۈننىڭ (يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ) ئازابىدىن قورقىمەن ﴿6﴾» دېگىن [15].

ئايەتتىن مۇنداق ئوقۇم چىقىدۇ: دۇئا قىلماسلىق، ئاللاھقا شۈكۈر قىلىشتىن غەپلەتتە قىلىش، نەپسىنىڭ خاھىشلىرىغا ئەگىشىپ كېتىش قاتارلىق قىلمىشلار ئۇلارغا چىرايلىق كۆرسىتىلدى.

① بۇ مەككىدىكى كاپىرلارغا بېرىلگەن ئاگاھلاندىرۇشتۇر، يەنى سىلەرمۇ ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە ئوخشاش ھالاكەتكە دۇچار بولۇپ قالسىلەر.

② ﴿خَلِيفٌ﴾ "خَلِيفَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مەنىسى: ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ئورۇنباىسارى ياكى بىر - بىرىنىڭ ئورۇنباىسارى دېمەكتۇر.

③ يەنى ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ ئىلاھلىقى ۋە يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدىغان ئايەتلەر تىلاۋەت قىلىنسا.

④ يەنى بۇ قۇرئاننىڭ ئورنىغا باشقا بىر قۇرئان كەلتۈرگىن ياكى بۇ قۇرئاننى بىزنىڭ خاھىشىمىز بويىچە ئۆزگەرتىپ بەرگىن، دەيدۇ.

⑤ يەنى مېنىڭ قولۇمدىن بۇنىڭ ھېچقايسىسى كەلمەيدۇ، مەندە ئۇنى ئۆزگەرتىش ھوقۇقى يوق.

⑥ بۇنى تېخىمۇ تەكىتلەپ دېدىكى، مەن پەقەت ئاللاھ تەرەپتىن ماڭا نازىل قىلىنغان ۋەھىيىگە ئەگىشىمەن، ئەگەر مەن ئۇنىڭغا بىر نەرسىنى قوشسام ياكى ئېلىۋەتسەم، ئەلۋەتتە، بۈيۈك بىر كۈننىڭ يەنى قىيامەتنىڭ ئازابىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايمەن.

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُمْ عَلَيْهِمْ وَلَا آدْرَأْتُمْ بِهِمْ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

«ئەگەر ئاللاھ ئىرادە قىلسا ئىدى، سىلەرگە ئۇنى (يەنى قۇرئاننى) تىلاۋەت قىلماس ئىدىم، ئاللاھمۇ ئۇنى (مەن ئارقىلىق) سىلەرگە بىلدۈرمەس ئىدى»^①. ئاراڭلاردا ئۇنىڭدىن (يەنى قۇرئان نازىل بولۇشتىن) ئىلگىرى ئۇزۇن زامان تۇردۇم، (مۆجىزە بولغان بۇ قۇرئاننىڭ پەقەت ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغانلىقىنى بىلىشكە) ئەقىللىقلارنى ئىشلەتمەمسىلەر؟^②» دېگەن [16]. ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇغان ياكى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ گۇناھكارلار ھەرگىز بەخت - سائادەتكە ئېرىشەلمەيدۇ [17].

① يەنى ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق. ئەگەر ئاللاھ خالىسا، مەن سىلەرگە نە قۇرئاننى تىلاۋەت قىلماس ئىدىم، نە سىلەرگە ھېچنەرسە بىلدۈرۈلمەس ئىدى. ﴿أَذْرَأْتُمْ بِهِمْ﴾ نىڭ مەنىسى "أَعْلَمَكُم بِهِ عَلَىٰ لِسَانِي" مېنىڭ تىلىم ئارقىلىق سىلەرگە قۇرئاندىن ھېچنەرسىنى بىلدۈرمەس ئىدى.

② مەن پەيغەمبەر بولۇشتىن ئىلگىرىكى قىرىق يىلنى سىلەر بىلەن ئۆتكۈزدۈم، سىلەر بۇنى ئوبدان بىلىسىلەر. مەن بىرەر ئۇستازدىن بىر نەرسە تەلىم ئالمىدىم، سىلەرمۇ مېنىڭ راستچىل ئىكەنلىكىمگە قايىل بولۇپ كەلدىڭلار، ئەمدىلىكتە مېنىڭ ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇشۇم مۇمكىنمۇ؟ دېمەك قۇرئان پەقەت ئاللاھ چۈشۈرگەن كىتاب، مەن ئۇنى نە بىر كىشىدىن ئاڭلىغىنىم ياكى ئۆگەنگىنىم يوق، نە يالغاننى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلغىنىم ي

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَنْبِئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

ئۇلار ئاللاھنى قويۇپ ①، ئۆزلىرىگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنىدۇ ②، «بۇلار (يەنى بۇتلار) ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بىزگە شاپائەت قىلغۇچىلار» دېيىشىدۇ ③، ئەجەبا، ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا ئاللاھ بىلمەي قالغان بىر نەرسە (يەنى ئاللاھنىڭ شېرىكى ياكى شاپائەت قىلغۇچى) بولۇپ، سىلەر ئۇنى ئاللاھقا ئېيتىپ بەرمەكچىمۇ؟ ④ ئاللاھ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن پاكىتۇر ۋە يۈكسەكتۇر ⑤ [18]. ئىنسانلار (ئەسلىدە) بىر ئۈممەت (بىر دىندا) ئىدى. كېيىن ئۇلار (دىندا ئىختىلاپ قىلىشىپ) بۆلۈنۈپ كەتتى ⑥. ئەگەر پەرۋەردىگارنىڭ ئالدىنلا ئېيتقان سۆزى (يەنى جازالاشنى قىيامەتكە قالدۇرۇشتىن ئىبارەت تەقدىرى) بولمىسا ئىدى، ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەر ئۈستىدە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەلۋەتتە ھۆكۈم چىقىرىلغان بولاتتى ⑦ (يەنى دىندا ئىختىلاپ قىلىشقانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا بۇ دۇنيادىلا جازا بېرىلەتتى) [19].

① يەنى مۇشرىكلار ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتتى. ئۇلار ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنى پۈتۈنلەي تاشلىۋەتكەن ئەمەس، چۈنكى ئۇلار ئاللاھقا ئىبادەت قىلاتتى ۋە ئاللاھتىن غەيرىگە ھەم ئىبادەت قىلاتتى.

② مەبۇددا بولۇشقا تېگىشلىك ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىك شۇكى، ئۇ ئىتائەت قىلغانلارغا مۇكاپات ۋە بويسۇنمىغانلارغا جازا بېرىشكە قادىر بولۇشتۇر.

③ يەنى ئۇلارنىڭ شاپائىتى ئارقىلىق بىزنىڭ تەلەپلىرىمىز ئورۇندىلىدۇ، ئىشلىرىمىز تۈزىلىدۇ، دۈشمىنىمىزنىڭ سۈيىقەستلىرى بەربات قىلىنىدۇ. يەنى مۇشرىكلارمۇ ئۆزلىرى ئىبادەت قىلىدىغان ئاللاھتىن باشقا مەبۇدلىرىنى پايدا - زىيان يەتكۈزۈشتە مۇستەقىل ھوقۇققا ئىگە دەپ قارىمايتتى، بەلكى ئۇلارنى ئۆزلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ۋاسىتە دەپ قارايتتى.

④ يەنى ئاللاھ ئۆزىنىڭ شېرىكى بارلىقىنى ياكى ئۆزىنىڭ دەرگاھىدا شاپائەت قىلغۇچىنىڭمۇ بارلىقىنى بىلمەي قالغانمۇ؟ مۇشرىكلار ئاللاھ تائالاغا بۇ ئىشنى خەۋەر قىلىپ، بىلدۈرۈپ قويماقچىمۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس.

⑤ ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رەددىيە بەردى، يەنى مۇشرىكلار ئېيتقان بۇ سۆزلەرنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن پاكىتۇر ۋە يۈكسەكتۇر.

⑥ يەنى شېرىك بولسا كىشىلەر ئۆزلىرى ئويدۇرۇپ چىقارغان نەرسە بولۇپ، ئىلگىرى ئەسلا مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. ھەممە كىشىلەر پەقەت بىر دىن ۋە بىر يولدا يەنى ئىسلام دىنىدا ئىدى، ئۇنىڭ مۇھىم ئاساسى تەۋھىد يەنى ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش ئىدى، ھەممە كىشى ئاللاھنىڭ بىرلىكىدە ئىتتىپاق بولۇپ، ئىختىلاپ قىلىشمايتتى. كىشىلەر نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىگە كەلگۈچە مەزكۇر تەۋھىد ئېتىقادىدا ئىزچىل تۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر ئارىسىدا ئىختىلاپ پەيدا بولۇپ، ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرنىمۇ مەبۇد، ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى ۋە مۈشكۈللەرنى ئاسان قىلغۇچى دەپ ئېتىقاد قىلىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر مۇئىمىن ۋە كاپىر دەپ ئايرىلدى.

⑦ يەنى ئەگەر ئاللاھ تائالانىڭ پاكىتى تۇرغۇزۇشتىن ئىلگىرى جازالىماسلىقتىن ئىبارەت قارارى بولمىسا ئىدى، شۇنىڭدەك يەنە مەخلۇقاتلارغا مۇئەييەن ۋاقىت بەلگىلىمىگەن بولسا ئىدى، شەكسىزكى، ئىختىلاپ قىلىشقانلارنىڭ ئارىسىدا ئاللىقاچان ھۆكۈم چىقىرىپ، مۇئىنلەرنى بەخت - سائادەتكە ئېرىشتۈرگەن ۋە كاپىرلارنى ئازاب ۋە مۇشەققەتكە مۇپتىلا قىلىپ بولغان بولاتتى.

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِذَا أَدْقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ
ضُرَاءِ مَسْتَهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي آيَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٥١﴾

ئۇلار (يەنى مەككىلىك كاپىرلار): «نېمىشقا ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن (بىز تەلەپ قىلغان مۆجىزىلەردىن) بىرەر مۆجىزە چۈشۈرۈلمىدى» دەيدۇ. ①. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «غەيب (نى بىلىش) پەقەت ئاللاھقا خاستۇر ② (مۆجىزىلەرنى ئاللاھ كەلتۈرىدۇ، مەن پەقەت دەۋەت قىلغۇچىمەن). ئەمدى سىلەر (ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىنى) كۈتۈڭلار، مەنمۇ ئەلۋەتتە سىلەر بىلەن بىللە كۈتكۈچىلەردىنمەن» [20]. ئىنسانلارغا زىيان - زەخمەت يەتكەندىن كېيىن، (بىز تەرەپتىن) بىرەر رەھمەت (نىڭ تەمى) نى تېتىتىپ قويساق ③، ئۇلار (مەغرۇرلىنىپ) بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز ھەققىدە ھىيلە - مېكر ئىشلىتىشكە (يەنى ئىنكار قىلىشقا) ئالدىرايدۇ ④. ئېيتقىنكى، «ئاللاھ ھىيلە - مېكرگە ئەڭ تېز جازا بەرگۈچىدۇر» ⑤. شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئەلچىلىرىمىز (يەنى پەرىشتىلىرىمىز) قىلىۋاتقان ھىيلە - مېكرلىرىڭلارنى يېزىپ تۇرىدۇ [21].

① يەنى ئاللاھ تائالا سەمۇد قەۋمىگە تۈگىنى مۆجىزە قىلىپ كۆرسەتكەندەك، نېمىشقا مۇھەممەدكە چوڭ ۋە روشەن بىر مۆجىزە چۈشۈرۈلمىدى؟ دەيدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىگىمۇ بىرەر كاتتا مۆجىزە كۆرسىتىشنى يەنى سەفا تېغىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ بېرىشنى ياكى مەككىنىڭ تاغلىرىنى يوق قىلىۋېتىپ، ئورنىغا ئوتتۇرىسىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان باغلارنى بىنا قىلىپ بېرىشنى ئارزۇ قىلىدۇ.

② يەنى ئەگەر ئاللاھ خالىسا، ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىگە ئاساسەن مۆجىزە كەلتۈرۈپ كۆرسىتىشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر. لېكىن ئەگەر ئۇلار شۇنىڭدىن كېيىنمۇ، ئىمان ئېيتمىسا، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئەزەلدىن يۈرگۈزۈپ قانۇنىيىتى بويىچە ئۇنداق قەۋمنى دەرھال ھالاك قىلىۋېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قايسى قەۋمگە ئۇلارنىڭ خاھىشى بويىچە مۆجىزە ئاتا قىلىش پايدىلىق ياكى پايدىسىز بولىدىغانلىقىنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. شۇنىڭدەك يەنە قايسى قەۋمگە تەلەپ قىلغان مۆجىزە كەلتۈرۈلمىگەن ئەھۋالدا، قانچىلىك مۆھلەت بېرىشنىمۇ پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن كېيىنكى ئايەتتە: ﴿سىلەر (ئاللاھنىڭ ئارىمىزدا ھۆكۈم چىقىرىشنى) كۈتۈڭلار، شۈبھىسىزكى، مەنمۇ سىلەر بىلەن (شۇنى) كۈتكۈچىلەردىنمەن﴾ دېدى.

③ زىيان - زەخمەتتىن كېيىنكى رەھمەت ۋە نېمەت دېگەن قىيىنچىلىقتىن كېيىنكى ئاسانلىق، قاتتىقچىلىقتىن كېيىنكى مەمۇرچىلىق ۋە قۇرغاقچىلىقتىن كېيىنكى يامغۇرنى كۆرسىتىدۇ.

④ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، ئۇلار بىز ئاتا قىلغان نېمەتلەرنى قەدىرلىمەيدۇ، ئۇ نېمەتلەرگە شۈكۈر ئادا قىلمايدۇ، بەلكى كۇفۇرلۇق ۋە شېرىك كەلتۈرۈش بىلەن تۈزكۈرلۈك قىلىدۇ. مانا بۇ ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە جاۋابەن مېكر ئىشلەتكەنلىكىدۇر.

⑤ يەنى ئاللاھنىڭ تەدبىرى ئۇلارنىڭكىدىن تېز ئەمەلگە ئاشىدۇ. يەنە ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جازالاشقا قادىر، خالىغان چاغدا جازالىيالايدۇ. ئەگەر خالىسا، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىمۇ جازالايدۇ ياكى ئۆزىنىڭ ھېكمەت - ئىرادىسى بويىچە كېچىكتۈرۈپمۇ جازالايدۇ. «مېكر» ئەرەب تىلىدا مەخپىي پىلان، تەدبىر، يىراقنى كۆزلەپ تۈزۈلگەن لايىھە دېگەن مەنىدە، بۇ سۆز ياخشى ئىش ئۈچۈنمۇ، يامان ئىش ئۈچۈنمۇ (يەنى ئىجابىي ۋە سەلبىي مەنىدە) ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يەردە ئاللاھنىڭ جازاسى «مېكر» دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەندى.

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنِ أَخَّرْنَا مِنْ هَٰذِهِ لَتَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٢٢﴾

ئاللاھ سىلەرنى قۇرۇقلۇقتا، دېڭىزدا سەپەر قىلدۇرىدىغان زاتتۇر^①، سىلەر كېمىلەردە بولغان، كېمىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىكى يولۇچىلارنى ئېلىپ مەيىن شامالدا مېڭىۋاتقان ۋە يولۇچىلار (بۇ) شامالدىن خۇشاللىنىۋاتقان ئەسنادا، بىردىنلا كېمىگە قاتتىق بوران كېلىدۇ، ئۇلارغا ھەر تەرەپتىن دولقۇنلار كېلىدۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قورشۇپلىنىغانلىقىغا (يەنى ھالاك بولىدىغانلىقىغا) جەزم قىلىدۇ^②، (شۇ چاغدا چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىنى تاشلاپ قويۇپ): «ئى ئاللاھ! ئەگەر سەن بىزنى بۇنىڭدىن (يەنى بالادىن) قۇتقۇزساڭ، بىز چوقۇم (ساڭا) شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز» دەپ چىن ئىخلاسى بىلەن ئاللاھقا دۇئا قىلىدۇ^③ [22].

① ﴿يُسَيِّرُكُمْ﴾ ئاللاھ سىلەرنى ماڭدۇرىدۇ ياكى سەپەر قىلدۇرىدۇ ياكى سەپەر ۋە سەپەر قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلىدۇ، يەنى «قۇرۇقلۇقتا» ئاللاھ تائالا سىلەرگە بەرگەن پۇت بىلەن ماڭىسىلەر ۋە ئاتا قىلغان ئۇلاغلارنى مىنىپ سەپەر قىلىسىلەر. «دېڭىزدا» بولسا ئاللاھ تائالا سىلەرگە كېمە ۋە پاراخوتلارنى ياسايدىغان ئەقىل ۋە ئىلىم بەردى، سىلەر شۇ ئەقىل ۋە ئىلىم بىلەن كېمە ۋە پاراخوتلارنى ياسايسىلەر ۋە ئۇلارغا ئولتۇرۇپ دېڭىزلاردا سەپەر قىلىسىلەر.

② ﴿أُحِيطَ بِهِمْ﴾ نىڭ مەنىسى شۇكى، دۈشمەنلەر بىر قەۋم ياكى شەھەرنى قورشىۋالغاندا، ئۇ قەۋمنىڭ تەقدىرى دۈشمەنلەرنىڭ رەھىم - شەپقىتىگە باغلىق بولۇپ قالغاندەك، ئۇلار تەرەپ - تەرەپتىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان دېڭىز دولقۇنلىرى ۋە قاتتىق بوران - چاپقۇنلار ئىچىدە قالغاندا، ئۆلۈم ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە كۆرۈنىدۇ.

③ يەنى ئۇلار ئادەتتىكى ئەھۋالدىكىدەك ئاللاھتىن باشقىنى دۇئاغا قوشۇۋالمايدۇ. ئادەتتىكى ئەھۋالدا ئۇلار بىر قىسىم كىشىلەرنى ئۇلۇغلاپ، «بۇ بۇزۇقۇنلارمۇ ئاللاھنىڭ بەندىلىرى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغىمۇ ئىقتىدار ۋە ئىمتىياز ئاتا قىلغان، بىز پەقەت ئۇلار ئارقىلىقلا ئاللاھقا يېقىنلىشىشنى ئىستەيمىز»، دەيدۇ، ئەمما ئېغىر كۈلپەت ئىچىدە قالغاندا بولسا، مەزكۇر شەيتانىي پەلسەپىلەرنى ئۇنتۇيدۇ، پەقەت بىر ئاللاھلا يادىغا كېلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئىلتىجا قىلىدۇ. بۇنىڭدىن ئىنساننىڭ تەبىئىتىدە بىر ئاللاھقا يېقىنلىشىش تۇيغۇسى ئەزەلدىن بارلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئىنسان ئۆز ئەتراپىدىكى شەرت - شارائىتتىن تەسەرلەنگەندە بۇ تەبىئىي تۇيغۇ ئاجىزلىشىدۇ، لېكىن قاتتىق مۇشكۈلاتقا دۇچ كەلگەندە بۇ تۇيغۇ كۈچىيىدۇ ۋە ئەسلىي ھالىتىگە قايتىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، تەۋھىد ئىنسان تەبىئىتىدە ئەزەلدىن بار نەرسە بولۇپ، ئىنسان ئۇنىڭدىن بۇرۇلۇپ كەتمەسلىكى لازىم. چۈنكى ئۇنىڭدىن بۇرۇلۇپ كېتىش تەبىئىيلىكتىن، ئۆز ئەسلىدىن بۇرۇلۇپ كەتكەنلىك بولىدۇ، بۇ ئوچۇق - ئاشكارا گۇمراھلىقتۇر. بۇنىڭدىن يەنە بىر ئۇقۇم مەلۇم بولىدىكى، مۇشرىكلار مۇشۇنداق قاتتىق دىشۋارچىلىققا يولۇققاندا ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىۋالغان باتىل مەبۇدلىرىغا ئىلتىجا قىلماي، يالغۇز ئاللاھقا ئىلتىجا قىلاتتى. بۇنىڭ بىر مىسالى ئەبۇ جەھلىنىڭ ئوغلى ئىكرىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋەقەسىدە ئايان بولىدۇ، ئۇ مەككە فەتىھى قىلىنغان كۈنى مەككىدىن قاچىدۇ، يىراق جايلارغا كېتىش ئۈچۈن كېمىگە چىقىدۇ، كېمىدە كېتىۋېتىپ قاتتىق بورانلىق دولقۇنغا دۇچ كېلىدۇ. كېمىچى كېمىدىكىلەرگە خىتاب قىلىپ، بىر ئاللاھقا دۇئا قىلىڭلار، بۈگۈن بۇ بالادىن

بىزنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم قۇتقۇزالمىدۇ، دەيدۇ. ئىكرىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «مەن، دېڭىزدا نىجاتلىق ئاتا قىلغۇچى پەقەت بىر ئاللاھ بولسا، قۇرۇقلۇقتا نىجاتلىق بېرىدىغانمۇ جەزمەن شۇ بىر ئاللاھ، بۇ دەل مۇھەممەد چاقىرىۋاتقان ئاللاھ ئەمەسمۇ؟ دەپ ئويلىدىم. ئاندىن ئەگەر مەن بۇ بالا - قازادىن سالامەت قۇتۇلسام، مەككىگە قايتىپ بېرىپ ئىسلامنى قوبۇل قىلىمەن دەپ قەسەم ئىچتىم». ئۇ دېگىنى بويىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، مۇسۇلمان بولىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن. (سۈنەنى نەسائى، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2683 - ھەدىس، ئالبانىي سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى 1723 - ھەدىس)

فَلَمَّا أَنْجَلْنَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْعُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ يَأْتِيهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَعَيْتُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾ إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَدِرُونَ عَلَيْهَا أَتَيْنَاهَا أَمْرًا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٤﴾

ئاللاھ ئۇلارنى (ئۇ بالادىن) قۇتقۇزغاندىن كېيىن، ئۇلار يەنە يەر يۈزىدە يولسىزلىق بىلەن بۇزغۇنچىلىق قىلىدۇ. ①. ئىنسانلار! بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئۇلارنىڭ ۋابالى پەقەت ئۆزۈڭلارغا بولىدۇ، (سىلەر) بۇ دۇنيا ھاياتىنىڭ مەنپەئەتلىرىدىن (يەنى ئۇنىڭ ئۆتكۈنچى نېمەتلىرىدىن ئاز - تولا) بەھرىمەن بولسىلەر (بۇنىڭ ھەسرەتلىك ئاخىرىگە قالدۇ). ئاندىن سىلەرنىڭ قايتىدىغان جايىڭلار بىزنىڭ دەرگاھىمىزدۇر. شۇ چاغدا بىز سىلەرگە قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىمىز [23]. دۇنيا ھاياتىنىڭ مىسالى (تېز ئۆزگۈرۈشىدە، نېمەتلىرىنىڭ ئۆتكۈنچى بولۇشىدا، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ بىلەن مەغرۇر بولۇشىدا) بىز ئاسماندىن چۈشۈرگەن (يامغۇر) سۈيىگە ئوخشايدۇكى، ئۇنىڭ بىلەن زېمىننىڭ ئىنسانلار، ھايۋانلار يەيدىغان تۈرلۈك ئۆسۈملۈكلىرى (ئۈنۈپ چىقىپ) بىر - بىرى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن، ھەتتا زېمىن گۈزەل تۈسكە كىرگەن، چىرايلىق ياسانغان، زېمىن ئىگىلىرى ئۇنىڭدىن مول ھوسۇل ئېلىشقا جەزم قىلىپ تۇرغان چاغدا، ئۆستۈمۈتۈ كېچىسى ياكى كۈندۈزى ئۇنىڭغا ئەمىرىمىز (قازايمىز، ئاپتىمىز) يەتتى - دە، ئۇنى (يەنى زىرائەتلەرنى) تۈنۈگۈن (يەنى ئىلگىرى) يوقىتىپ، (يىلتىزدىن) ئورۇپ تاشلانغان بىر ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويدۇ (يەنى نابۇت قىلىپ، يوق قىلدۇ) ③. پىكىر يۈرگۈزىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلىي بايان قىلىمىز [24].

① بۇ يۇقىرىدىكى 12 - ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ئىنساننىڭ نېمەتنى ئۇنتۇپ قالىدىغان ناشۇكۈرلۈك ئادىتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ نۇقتا قۇرئان كەرىمدە باشقا بىر نەچچە ئورۇندا بايان قىلىنغان.

② يەنى سىلەر تۆت كۈنلۈك ھاياتلىقتىن پايدىلىنىپ، تۈزكۈرلۈك ۋە بويۇنتاۋلىق قىلىۋاتىسىلەر، ھامىنى بىر كۈنى سىلەر بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىسىلەر، بىز سىلەرگە قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىمىز، يەنى قىلمىشىڭلارغا ئاساسەن جازا ئېلىمىز ياكى مۇكاپاتلايمىز.

③ ﴿ حَصِيدًا ﴾ بۇ سۆز " فَعِيلٌ " ۋەزىندە " مَفْعُولٌ " يەنى " مَحْصُودٌ " مەنىسىدە كەلگەن بولۇپ، زىرائەتلىرى ئورۇۋېتىلگەن، ھېچنېمە قالمىغان بىر ئېتىزلىقنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا دۇنيا ھاياتىنى مۇشۇنداق بىر زىرائەتكە ئوخشىتىش ئارقىلىق، ئۇنىڭ مەڭگۈلۈك ئەمەس، بەلكى ۋاقىتلىق ئىكەنلىكىنى ھەم باقاسىزلىقىنى روشەنلەشتۈرۈپ بەردى. ئايان بولىدىكى، زىرائەتمۇ يامغۇر سۈيىدە كۆكلەپ ئۆسىدۇ، زېمىن ياپ - يېشىل گۈزەل تۈسكە كىرىدۇ، ئەمما زىرائەتلىرى ئورۇۋېتىلگەندىن كېيىن ئىلگىرى ھېچنەرسە يوقىتىپ قۇرۇق زېمىن بولۇپ قالىدۇ. دۇنيا ھاياتىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش باقاسىزدۇر.

وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٠﴾ * لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥١﴾ وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ يَمِثِلُهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۚ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۗ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥٢﴾

ئاللاھ (بەندىلىرىنى) ئامانلىق يۈرتىغا (يەنى جەننەتكە) دەۋەت قىلىدۇ ۋە خالىغان ئادەمنى توغرا يولغا مۇۋەپپەق قىلىدۇ [25]. (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغانلار ئەڭ ياخشى مۇكاپاتقا (جەننەتكە) ۋە يەنە زىيادىسىگە (ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە) نائىل بولىدۇ^①، ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى قارىلىق ۋە خارلىق قاپلىمايدۇ (يەنى ئۇلارغا غەم - قايغۇ ۋە پەرىشانلىق يۈزلەنمەيدۇ). ئەنە شۇلار جەننەت ئەھلىدۇر، ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر [26]. (دۇنيادا) يامان ئىشلارنى قىلغۇچىلار بولسا، (قىلغان يامانلىقىغا) ئوخشاش (يەنى شۇنىڭغا لايىق) جازاغا تارتىلىدۇ^②، ئۇلارنى خارلىق قورشىۋالىدۇ، ئۇلارنى ئاللاھتىن (كېلىدىغان ئازابتىن) قۇتۇلدۇرغۇچى زادى بولمايدۇ^③، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى گويا قاراڭغۇ كېچىنىڭ پارچىلىرى بىلەن ئورالغاندەك قارىيىپ كېتىدۇ^④، ئۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر، ئۇلار دوزاخقا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر [27].

① بۇ ئايەتتىكى ﴿ زِيَادَةٌ ﴾ «زىيادىسى» دېگەن سۆزنىڭ بىر نەچچە مەنىسى بار بولۇپ، ھەدىستە ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈش دەپ تەپسىر قىلىنغان، «جەننەت ئەھلى جەننەتكە، دوزاخ ئەھلى دوزاخقا كىرگەن چاغدا، ئاللاھ تەرىپىدىن بىر جاكارچى: ئى جەننەت ئەھلى! چوقۇم سىلەر ئۈچۈن ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدە قىلغان مۇكاپاتى بار، ئاللاھ ئۇ ۋەدىگە ۋاپا قىلىپ مۇكاپاتنى تولۇق بېرىشنى خالايدۇ، دەپ جاكارلايدۇ. جەننەت ئەھلى: بىزگە قىلغان ئۇ ۋەدە قايسى؟ ئاللاھ بىزنىڭ ياخشى ئەمەل تارازىمىزنى ئېغىر ۋە يۈزلىرىمىزنى نۇرانە قىلمىدىمۇ؟ بىزنى جەننەتكە كىرگۈزۈپ دوزاختىن قۇتقۇزمىدىمۇ؟ دەيدۇ. دەل شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇلارغا جامالىنى كۆرسىتىدۇ، ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ جامالىنى كۆرىدۇ. ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، جەننەت ئەھلى ئۈچۈن ئاللاھ تائالانىڭ جامالىنى كۆرۈشتىن ئارتۇق كۆڭۈل خۇرسەن بولىدىغان ئېسىل نېمەت بولمايدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 181 - ھەدىس)

② ئالدىنقى ئايەتتە جەننەت ئەھلىنىڭ ئەھۋالى، ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى نەچچە ھەسسە زىيادە بېرىلىدىغانلىقى يەنە ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان ئىدى، بۇ ئايەتتە يامانلىقنىڭ جازاسى شۇنىڭغا ئوخشاش يامان (قاتتىق جازا) بولىدىغانلىقى بايان قىلىندى. ﴿ السَّيِّئَاتِ ﴾ كۇفرى، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە باشقا گۇناھلارنى كۆرسىتىدۇ.

③ مۇئمىنلەرگە كەلسەك، ئۇلارنىڭ قۇتۇلدۇرغۇچىسى ئاللاھ تائالا بولغاچقا، ئۇلارغا قىيامەت كۈنى ئۆزىنىڭ خاس مەرھەمىتىنى ياغدۇرىدۇ، يەنە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ خاس بەندىلىرىگە شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت بېرىدۇ، ئاندىن ئۇلارنىڭ شاپائىتىنى قوبۇل قىلىدۇ.

④ بۇ مىسال ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنىڭ نەقەدەر قارىيىپ كېتىدىغانلىقىنى تەسۋىرلەپ بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەكسىچە مۇئمىنلەرنىڭ يۈزلىرى ئاپئاق بولۇپ، چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ شۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) بەزى يۈزلەر (يەنى مۇئمىنلەرنىڭ يۈزلىرى) ئاقىرىدۇ، بەزى يۈزلەر (يەنى كۇففارلارنىڭ يۈزلىرى) قارىيىدۇ ﴾. (سۈرە ئەبەسە، 38 - دىن 41 - ئايەتكىچە، يەنە سۈرە قىيامەتتىمۇ شۇنداق كەلگەن)

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَائِكُمْ فَزَيْلَنَا بَيْنَهُمُ ۖ وَقَالَ شُرَكَائُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ ﴿٣٨﴾ فَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغْفِيلِينَ ﴿٣٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُغُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ ۗ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقُّ ۖ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٤٠﴾

شۇ (قىيامەت) كۈنىدە (خالايقنىڭ) ھەممىسىنى يىغىمىز^①، ئاندىن مۇشرىكلارغا: «سىلەر (ئاللاھقا) شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىڭلار بىلەن ئورنۇڭلاردا جىم تۇرۇڭلار» دەپ، ئۇلارنى بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىمىز^②، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرى ئېيتىدۇ: «سىلەر بىزگە چوقۇنمايتتىڭلار (بەلكى نەپسى خاھىشىڭلارغا چوقۇناتتىڭلار)»^③ [28]. سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا گۇۋاھ بولۇشقا ئاللاھ كۇپايدۇركى، سىلەرنىڭ (بىزگە) چوقۇنغانلىقىڭلاردىن بىز ھەقىقەتەن غاپىل (خەۋەرسىز) ئىدۇق^④» [29]. ئەنە شۇ ماقامدا (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ھەربىر جان ئىگىسى ئىلگىرى قىلغان ئەمەللىرىدىن خەۋەر تاپىدۇ^⑤ (يەنى ياخشىمۇ - يامانمۇ، ئۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ)، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى - ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئويدۇرغان نەرسىلىرى (شاپائەتچىلىرىمىز دەپ دەۋا قىلغان مەبۇدلىرى) كۆزلىرىدىن غايىب بولىدۇ^⑥ [30].

① بۇ يەردىكى ﴿جَمِيعًا﴾ «ھەممىسى» دېگەن سۆز ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ تاكى قىيامەتكىچە ئۆتكەن ئىنسانلار ۋە جىنلاردىن بولغان بارلىق زىمىن ئەھلىنى كۆرسىتىدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى توپلايدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ئۇلارنى (يەنى ئىنسانلارنى) (ھېساب مەيدانغا) يىغىمىز، ئۇلاردىن ھېچكىمنى قالدۇرۇپ قويمايمىز﴾. (سۈرە كەھف 47 - ئايەت)

② مۇئمىنلەرنى مۇشرىكلاردىن بىر تەرەپكە ئايرىۋېتىمىز، يەنى مۇئمىنلەر ۋە كاپىرلار، مۇشرىكلاردىن ئىبارەت ئىككى گۇرۇھ بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿گۇناھكارلارغا) «ئى گۇناھكارلار! بۈگۈن (بىر تەرەپكە) ئايرىلىڭلار» (دېيىلىدۇ)﴾. (سۈرە ياسىن 59 - ئايەت) ﴿بۇ كۈندە ئۇلار (نىڭ) بىر پىرقىسى جەننەتكە، بىر پىرقىسى جەھەننەمگە) ئايرىلىدۇ﴾. (سۈرە رۇم 43 - ئايەت) يەنى ئىككى پىرقىگە بۆلۈنۈپ كېتىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ دۇنيادىكى مۇناسىۋىتى بۇزۇلىدۇ، ئۇلار بىر - بىرىدىن ئادا - جۇدا بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان مەبۇدلىرى شۇنى ئىنكار قىلىپ ئېيتىدۇكى، بىز سىلەرنىڭ بىزگە چوقۇنغانلىقىڭلارنى، مەدەت تىلەپ چاقىرغانلىقىڭلارنى ۋە بىزگە ئاتاپ نەزىر - چىراق قىلغانلىقىڭلارنى بىلمەيتتۇق ھەم بىلەلمەيتتۇق.

④ ئىنكار قىلىشنىڭ سەۋەبى شۇكى، بىز سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن خەۋەرسىز ئىدۇق يەنى بىلمەيتتۇق. ئەگەر يالغان سۆزلىگەن بولساق، ئارىمىزدا گۇۋاھ بولۇشقا ئاللاھ كۇپايدۇر. ئۇنىڭ گۇۋاھلىقى بار جايدا ھېچقانداق دەلىل - ئىسپاتقا ئورۇن قالمايدۇ. بۇ ئايەت شۇنداق بىر نۇقتىنى ئوچۇق بايان قىلىپ بەردىكى، مۇشرىكلار مەدەت تىلەپ چاقىرىدىغان مەبۇدلار پەقەت تاشتىن ياسالغان ھەيكەل بولماستىن، بەلكى ئىلگىرى ئۆتكەن ئەقلى - ھوشى بار كىشىلەر ئىدى، ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن مۇشرىكلار ئۇلارنىڭ ھەيكەللىرىنى ياساپ، چوقۇنۇشقا باشلىغان ئىدى. (بۈگۈنكى قەبرىگە چوقۇنغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ قىلمىشلىرىنىڭ جايىزلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مۇشۇنداق ئايەتلەرنى پەقەت بۇتلارغا چوقۇنۇشقا قارىتىلغان دەپ دەۋا قىلىدۇ) بۇ خۇددى سەھىھۇل بۇخارىدا بايان قىلىنغان نۇھ

ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ ئىلگىرى ئۆتكەن ياخشى كىشىلەرنى ئەسلەپ تۇرۇش يۈزىدىن ئۇلارنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ ئېسىپ قويغان ۋە ئۇلارنى ئۇلۇغلىغان، كېيىنكى ئەۋلادلار ئۇ ھەيكەللەرگە چوقۇنغانلىقىغا ئوخشاشتۇر.

بۇ ئايەتتىن يەنە بىر نۇقتا ئايان بولىدىكى، ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىن، گەرچە ئۇ ھەر قانچە ياخشى ئادەم بولسىمۇ، ھەتتا پەيغەمبەر بولسىمۇ، بۇ دۇنيادا بولۇۋاتقان ئىشلارنى بىلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ۋە ئىخلاسەنلىرى ئۇنىڭدىن مەدەت تىلەپ دۇئا قىلسۇن، نەزىر - چىراغ قىلسۇن ياكى ئۇنىڭ قەبرىسى بېشىدا ھەرقانداق بىر مۇراسىم ئۆتكۈزسۇن، قەبرىدىكى ئۆلۈك ئۇ ئىشلارنى بىلمەيدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇ ئۆلۈكلەر ئەنە شۇنداق قىلمىشلارنىڭ ھەممىنى ئىنكار قىلىدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە ئەھقابنىڭ 5 - ، 6 - ئايەتلىرىدىمۇ بايان قىلىنىدۇ.

⑤ ئۇ يەردە ھەربىر جان ئىگىسى ئۆز قىلمىشلىرىنىڭ قانداق نەتىجە بېرىدىغانلىقىنى بىلىپ يېتىدۇ يەنى مۇكاپاتقا ياكى جازاغا لايىق ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئېرىشكەن نەتىجىنىڭ تەمىنى تېتىدۇ.

⑥ يەنى ئۇلارنىڭ شاپائەت قىلىدۇ دەپ چوقۇنغان نەرسىلىرى ئۇلاردىن ئۆزلىرىنى چەتكە ئالىدۇ. ھېچقانداق بىر مەبۇد ۋە «ھاجەت راۋا قىلغۇچى، شاپائەتچى» ئۇ يەردە ئەسقاتمايدۇ. ھېچكىم ھېچكىمنىڭ مۈشكۈللىرىنى ئاسان قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالَةُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ

(ئى مۇھەممەد! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنىكى، «سىلەرگە ئاسماندىن (يامغۇر ياغدۇرۇپ) ۋە زېمىندىن (گىياھ ئۈندۈرۈپ) كىم رىزىق بېرىدۇ؟ سىلەرنىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قابىلىيىتىڭلارنى كىم باشقۇرىدۇ؟ تىرىكنى ئۆلۈكتىن، ئۆلۈكنى تىرىكتىن كىم چىقىرىدۇ؟ (كائىناتنىڭ) ئىشىنى كىم ئىدارە قىلىدۇ؟». ئۇلار (جاۋاب بېرىپ چوقۇم): «ئاللاھ» دەيدۇ. ① ئېيتقىنىكى، «ئۇنداقتا، (ئاللاھتىن غەيرىگە چوقۇنۇش بىلەن ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قورقمامسىلەر؟ [31]. ئەنە شۇ (يۇقىرىقىدەك چوڭ ئىشلارنى قىلغۇچى) ئاللاھ سىلەرنىڭ ھەقىقىي رەببىڭلاردۇر. ھەقىقەتتىن باشقىسى پەقەتلا گۇمراھلىقتۇر. شۇنداق تۇرۇقلۇق، سىلەر قانداقمۇ (ئىماندىن گۇمراھلىققا) بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟» ② [32]. پەرۋەردىگارىڭىزنىڭ ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتقانلار توغرىسىدىكى «ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ» دېگەن سۆزى (يەنى ھۆكۈمى) مانا شۇنداق راست بولۇپ چىقتى ③ [33]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «سىلەرنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىڭلار ئىچىدە مەۋجۇداتنى يوقلۇقتىن بار قىلىپ (ئاندىن يوق قىلىپ)، ئاندىن ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدىغانلار بارمۇ؟»

① بۇ ئايەتتىنمۇ ئايان بولىدىكى، مۇشرىكلار ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى، ھەممىنىڭ ئىگىسى، ياراتقۇچىسى، پەرۋەردىگارى ۋە باشقۇرغۇچىسى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلاتتى، شۇنداق تۇرۇپمۇ، ئۇنىڭ ئىلاھلىقىغا باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالاتتى، شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جەھەننەمگە يېقىلغۇ قىلدى. بۈگۈنكى بىر قىسىم شېرىك ئەقىدىگە گىرىپتار بولغانلارمۇ ئاللاھنى ئىلاھلىقتا بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشنى ئىنكار قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ دىللىرى بىر - بىرىنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. (ئاللاھ ئۇلارنى ھىدايەت قىلسۇن)

② يەنى سىلەر ئۆزۈڭلار ھەممىنىڭ ياراتقۇچىسى، ئىگىسى، رەببى، پەرۋەردىگارى دەپ ئېتىراپ قىلغان ئاللاھ ھەقىقىي مەبۇددۇر. سىلەر بۇ مەبۇدنى قويۇپ باشقا مەبۇد ياساپ ئاۋارە بولامسىلەر؟ بۇ قىلمىشڭلار گۇمراھلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. سىلەر نېمىشقا بۇنى چۈشەنمەيسىلەر؟ سىلەر نەدە تېڭىرقاپ يۈرىسىلەر؟

③ يەنى بۇ مۇشرىكلار ھەممىنى ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپمۇ، ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشنى تاشلىمىدى. بۇنىڭدىن رەببىڭىزنىڭ «ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ» دېگەن سۆزىنىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئايان بولدى. چۈنكى بۇلار ئۆزلىرى خاتا يولنى تاشلاپ، توغرا يولغا كىرىشنى خالىمىسا، ئىمان ۋە ھىدايەت ئۇلارغا قانداقمۇ نېسىپ بولسۇن؟ بۇ نۇقتىنى ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلغان: ﴿كاپىرلار دوزاخقا كىرىدۇ دېگەن) ئازاب ھۆكۈمى (بىزدەك) كاپىرلارغا تېڭىشلىك بولدى» دەيدۇ ﴿. (سۈرە زۇمەر 71 - ئايەت)

قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنْتَ تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

ئېيتقنكى، «ئاللاھ مەۋجۇداتنى يوقلۇقتىن بار قىلىپ (ئاندىن يوق قىلىپ)، ئاندىن ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ. ئەمەلىيەت شۇنداق تۇرسا، سىلەر نېمىشقا (ھەقتىن باتىل تەرەپكە) بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟» [34]. ئېيتقنكى، «سىلەرنىڭ (ئاللاھقا قوشۇۋالغان) شېرىكلىرىڭلارنىڭ ئارىسىدا ھەق يولغا يېتەكلىيەلەيدىغانلىرى بارمۇ؟» ئېيتقنكى، «ئاللاھ ھەق يولغا يېتەكلىيەلەيدۇ، ② ھەق يولغا يېتەكلىيەلەيدىغان زات بويسۇنۇشقا تېگىشلىكمۇ؟ ياكى ھەق يولغا يېتەكلىيەلمەيدىغان، پەقەت ئۆزى باشقىلارنىڭ يېتەكلىشىگە موھتاج بولغان (نەرسىلەر) بويسۇنۇشقا تېگىشلىكمۇ؟ ③ سىلەرگە نېمە بولدى؟ قانداقسىغا مۇنداق (باتىل) ھۆكۈم چىقىرىسىلەر؟» [35]. ئۇلارنىڭ تولىسى پەقەت گۇمانغىلا ئەگىشىدۇ (يەنى پەرەزگىلا تايىنىدۇ)، گۇمان (پەرەز) دېگەن ھەقىقەتنى ئىسپاتلاشتا ھېچ نەرسىگە يارمايدۇ. ⑤ شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر ⑥ [36].

① مۇشربىكلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشتىكى ھاماقەتلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن ئۇلاردىن سورىلىۋاتىدۇ: ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ! سىلەر ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلەر كائىناتنى دەسلەپتە يوقتىن بار قىلىپ، ياراتقانمۇ؟ ياكى ئۇنى يوق قىلىپ، قايتا يارىتىشقا قادىرمۇ؟ ياق، ئەلۋەتتە قادىر ئەمەس. كائىناتنى دەسلەپتە ياراتقۇچىمۇ ئاللاھ تائالادۇر، قىيامەت كۈنى ھەممە مەخلۇقاتنى تىرىلدۈرگۈچىمۇ ئەنە شۇ ئاللاھ تائالادۇر. ھەقىقەت شۇ تۇرسا، ئەمدى سىلەر ھىدايەت يولىنى تاشلاپ، يەنە نەلەردە تېڭىرقاپ يۈرىسىلەر؟

② ئازغان كىشىلەرنى توغرا يولغا باشلايدىغان زاتمۇ ۋە دىللارنى گۇمراھلىقتىن ھىدايەت تەرەپكە بۇرايدىغان زاتمۇ پەقەت ئاللاھ تائالادۇر. مۇشربىكلارنىڭ ئاللاھقا قوشۇۋالغان شېرىكلىرى بۇ ئىشلارنى قىلىشقا قادىر ئەمەس.

③ يەنى بويسۇنۇشقا كىم ئەڭ لايىق؟ كۆرىدىغان، ئاڭلايدىغان ۋە كىشىلەرنى توغرا يولغا باشلىيالايدىغان زاتمۇ؟ ياكى قارىغۇ ھەم گاچا بولغانلىقتىن باشقىلار يېتىلەپ ماڭمىسا، ئۆزى يولىنى تېپىپ ماڭالمايدىغانلارمۇ؟

④ يەنى سىلەرنىڭ ئەقلىڭلار قەيەرگە كەتتى؟ ئاللاھ بىلەن ئۇنىڭ مەخلۇقلىرىنى قانداقمۇ باراۋەر ئورۇنغا قويسىلەر؟ ئاللاھ تائالاغا ۋە بۇتلارغا قانداقمۇ بىرلىكتە ئىبادەت قىلىسىلەر؟ بۇ پاكىتلار سىلەردىن بىر ئاللاھنىلا مەبۇد دەپ ئېتىقاد قىلىشنى ۋە بارلىق ئىبادەتلەرنى ئاللاھ تائالاغىلا خالىس قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ.

⑤ لېكىن ئىنسانلار نوقۇل گۇمان ۋە خىيالىي پەرەزلەرگە ئەگىشىدۇ، ھالبۇكى، دەلىل - پاكىتلار ئالدىدا پەرەز، گۇمان ۋە خىيالىنىڭ ھېچ قىممىتى بولمايدۇ. قۇرئان كەرىمدە ﴿الظَّنَّ﴾ دېگەن سۆز ئىشەنچ ۋە گۇمان (پەرەز) دىن ئىبارەت ئىككى خىل مەنىدە ئىشلىتىلگەن، بۇ يەردە ئىككىنچى مەنىدە كەلگەن.

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ تەرسالىقىغا قارىتا جازا بېرىدۇ. چۈنكى ئۇلار دەلىل - ئىسپاتى يوق تۇرۇپمۇ،

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾
 أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَعْتَمْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلَمِهِ ۖ وَلَمَّا
 يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ ۚ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

بۇ قۇرئاننىڭ ئاللاھتىن (ۋەھىي كەلمەستىن) باشقىسى تەرىپىدىن توقۇلۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس (باشقىسى تەرىپىدىن ۋۇجۇدقا چىقىرىلىشى ئەقىلگە سىغمايدۇ، چۈنكى قۇرئاننى ھېچ ئىنسان ئىجاد قىلالمايدۇ). ئەكسىچە، (بۇ قۇرئان) ئۆزىدىن ئىلگىرىكى (تەۋرات، ئىنجىل قاتارلىق ساماۋىي) كىتابلارنى تەستىق قىلغۇچىدۇر^①، ئاللاھ بەلگىلىگەن ئەھكاملارنى بايان قىلغۇچىدۇر^②، ئۇنىڭدا ھېچ شەك يوقتۇر^③، (ئۇ) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر^④ [37]. ئۇلار: «قۇرئاننى (مۇھەممەد) ئۆزى ئويدۇرۇپ چىققان» دېيىشمەمدۇ؟ ئېيتقىنكى، «ئەگەر (بۇ سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئاللاھتىن باشقا (ياردەمگە) چاقىراالايدىغانلىكى كىشىلىرىڭلارنى چاقىرىپ، قۇرئانغا ئوخشاش بىرەر سۈرىنى كەلتۈرۈپ بېقىڭلار^⑤» [38]. ئەكسىچە، ئۇلار قۇرئاننىڭ مەنىسىنى تولۇق چۈشەنمەي^⑥ ۋە ھەقىقىتىگە تېخى ئەقلى يەتمەي تۇرۇپ^⑦ ئۇنى ئىنكار قىلىشتى. ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرمۇ (پەيغەمبەرلىرىنى) مۇشۇلارغا ئوخشاش يالغانغا چىقارغان ئىدى. زالىملارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىن!^⑧ [39].

قۇرۇق پەرەز ۋە گۇمانلارغا ئەگەشتى، ئەقىل بىلەن ئىش قىلمىدى.

- ① قۇرئان كەرىمنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىرىلمىغانلىقى ئۇنىڭ توقۇلغان كىتاب ئەمەس، بەلكى ئىلگىرىكى كىتابلارنى چۈشۈرگەن ئاللاھ نازىل قىلغان كىتاب ئىكەنلىكىگە دەلىلدۇر.
- ② يەنى بۇ قۇرئان ھالال ۋە ھارام، جايىز ۋە جايىز ئەمەس نەرسىلەرنى تەپسىلىي بايان قىلغۇچىدۇر.
- ③ قۇرئان كەرىم بايان قىلغان ئەھكاملار، قىسسە - ۋەقەلەر ۋە كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان ئىشلاردا ھېچ شەك يوقتۇر.
- ④ بۇ پاكىتلارنىڭ ھەممىسى قۇرئان كەرىمنىڭ ئۆتكەنكى ۋە كەلگۈسى زامانلارنى بىلىدىغان ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن نازىل قىلىنغانلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ.
- ⑤ بارلىق دەلىل ۋە ھەقىقەتلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، يەنە بۇ قۇرئاننى مۇھەممەد توقۇپ چىققان دەپ بىلجىرلىساڭلار، مۇھەممەدمۇ سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنساندۇر. سىلەرنىڭ تىلىڭلارمۇ ئۇنىڭ تىلىغا ئوخشاش ئەرەب تىلى، ئۇ بولسا يالغۇز، سىلەر بولساڭلار كۆپ. ئەگەر سىلەر بۇ قۇرئان مۇھەممەد تەرىپىدىن توقۇلغان دېگەن دەۋايىڭلاردا راستچىل بولساڭلار، سىلەرمۇ پۈتۈن دۇنيادىكى پاساھەت ۋە بالاغەتتە كامالەتكە يەتكەن ئەدىبلەر، ئىلىم ۋە قەلەم ئەھلىنى توپلاپ، بۇ قۇرئاننىڭ كىچىك بىر سۈرىسىگە ئوخشايدىغان بىرەر سۈرىنى كەلتۈرۈپ بېقىڭلار. قۇرئان كەرىم ئېلان قىلغان بۇ جەڭ ھازىرغا قەدەر داۋاملاشماقتا، ھېچكىم ئۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمىدى. بۇنىڭدىن ئايان بولدىكى، قۇرئان كەرىم بىرەر ئىنساننىڭ تىرىشچانلىقىنىڭ نەتىجىسى ئەمەس، بەلكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان ئاللاھنىڭ كالامىدۇر.

⑥ يەنى ئۇلار قۇرئاننىڭ ئايەتلىرى ھەققىدە تەپەككۈر قىلماستىن، ئايەتنىڭ مەنىلىرىنى چۈشەنمەستىنلا ئىنكار قىلىشتى.

⑦ يەنى قۇرئان كەرىم ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئەھۋالى ۋە كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلار ھەققىدە بايان قىلغان ھەقىقەتلەرنى ئۇلار چۈشەنمەستىنلا ئىنكار قىلىشقا باشلىدى ياكى ئۇلار قۇرئان كەرىمنى يېتەرلىك تەتقىق قىلماستىنلا ئىنكار قىلدى. ئەگەر ئۇلار توغرا رەۋىشتە قۇرئاننىڭ ئاللاھنىڭ كالىمى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىللەر ھەققىدە تەپەككۈر قىلغان ۋە تەتقىق قىلغان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇلار قۇرئاننىڭ چوڭقۇر مەنىلىرىنى چۈشەنگەن ۋە ھەقىقىتىگە يەتكەن بولاتتى دېمەكتۇر. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا ﴿تائىلە﴾ نىڭ مەنىسى قۇرئان كەرىمنىڭ چوڭقۇر بىلىملىرى، سىرلىرى ۋە مەنىلىرىنى بىلىش ۋە چۈشۈنۈش دېگەن بولىدۇ.

⑧ بۇ ئايەت كاپىرلارغا ۋە مۇشرىكلارغا بېرىلگەن تەنبىھ ۋە ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. سىلەرگە ئوخشاش ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ قانداق ھالدا بولغانلىقىغا قاراڭلار! ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىشتىن يانمىساڭلار، سىلەرگە كېلىدىغان ئازابمۇ ئۇلارغا كەلگەن ئازابتىن پەرقلەنمەيدۇ.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يُؤْمِنُ بِهِءَ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِءَ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾ وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾

ئۇلارنىڭ ئىچىدە قۇرئانغا ئىشىنىدىغانلارمۇ بار، ئىشەنمەيدىغانلارمۇ بار، پەرۋەردىگارىڭ بۇزغۇنچىلارنى ھەممىدىن ئوبدان بىلىدۇ ﴿40﴾. ئەگەر ئۇلار يەنە سېنى يالغانغا چىقارسا: «مېنىڭ قىلغان ئەمەلىم ئۆزۈم ئۈچۈندۇر، سىلەرنىڭ قىلغان ئەمەلىڭلارمۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر، سىلەر مېنىڭ قىلغان ئەمەلىمدىن جاۋابكار ئەمەس، مەنمۇ سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلاردىن جاۋابكار ئەمەس» دېگەن ﴿41﴾. ئۇلارنىڭ ئىچىدە (قۇرئان ئوقۇغىنىڭدا) ساڭا قۇلاق سالىدىغانلار بار، ئەمما سەن گاسلارغا ئۇلار ھېچ نەرسىنى چۈشەنمىسىمۇ (ئاڭقىرالمىسىمۇ) ئاڭلىتالامسەن؟ (شۇنىڭدەك ئاشۇ مۇشرىكلارنىمۇ ئاللاھ خالىمىسا ھىدايەت قىلالمايسەن) ﴿42﴾.

① ئاللاھ كىمنىڭ ھىدايەتكە لايىق ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ ۋە ئۇنى توغرا يولغا باشلايدۇ. يەنە كىمنىڭ ئازغۇنلۇققا لايىق ئىكەنلىكىنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئازغۇنلۇق يولىنى ئېچىپ بېرىدۇ. ئاللاھ ئادىلدۇر، ئۇنىڭ ھېچبىر ئىشىدا قىلچە زۇلۇم تېپىلمايدۇ، كىم نېمىگە لايىق بولسا، ئۇنىڭغا شۇنى بېرىدۇ. ② يەنى شۇنداق كۆپ دەلىللەرنى كەلتۈرۈپ، چۈشەندۈرگەندىن كېيىنمۇ، ئۇلار يەنە ئىنكار قىلىشتىن باش تارتىمىسا، ئۇلارغا: مېنىڭ ۋەزىپەم پەقەت دەۋەت قىلىش ۋە يەتكۈزۈپ قويۇش ئىدى، مەن ۋەزىپەمنى ئادا قىلىپ بولدۇم، ئەمدى مەن سىلەرنىڭ قىلغان ئەمەلىڭلارغا جاۋابكار ئەمەس، سىلەرمۇ مېنىڭ قىلغان ئەمەلىمگە جاۋابكار ئەمەس، ھەممىمىز ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا جەم بولىمىز، ئۇ يەردە ھەربىر شەخس ئۆزىنىڭ قىلغان ياخشى ياكى يامان ئەمەلىگە جاۋابكار بولىدۇ. مانا بۇ سۈرە كافرۇندىكى جاۋابنىڭ دەل ئۆزىدۇر، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! سېنى بۇتلارغا چوقۇنۇشقا ئۈندىگۈچى كاپىرلارغا) ئېيتقىنكى، «ئى كاپىرلار! سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارغا مەن چوقۇنمايمەن.﴾ ﴿ئىبراھىم ئەلەيھىسسالاممۇ مۇشۇ مەزمۇندا ئۆز قەۋمىنىڭ مۇشرىكلىرىغا مۇنداق دېگەن ئىدى: ﴿ھەقىقەتەن بىز سىلەردىن ۋە سىلەر ئاللاھنى قويۇپ ئىبادەت قىلىۋاتقان بۇتلىرىڭلاردىن ئادا - جۇدامىز، بىز سىلەرنى (خاتا ئېتىقادىڭلارنى) ئىنكار قىلدۇق﴾. (سۈرە مۇتەھەننە 4 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

③ يەنى ئۇلار كۆرۈنۈشتە قۇرئاننى ئاڭلايدۇ، ئەمما ئاڭلاشتىكى مەقسىتى ھىدايەت تەلەپ قىلىش ئەمەس، شۇڭا گاسقا گەپ پايدا قىلمىغاندەك، قۇرئان ئۇلارغىمۇ پايدا قىلمايدۇ، خۇسۇسەن ئەقلىدىن ئاداشقان گاسقا پايدىسى بولمايدۇ، چۈنكى ئەقىللىق گاس ھەر ھالدا ئىشارەت ئارقىلىقمۇ بىر نەرسىنى چۈشۈنەلەيدۇ. ئەمما بۇلار ئەقىلسىز گاسلارغا ئوخشاش بولغاچقا، ھېچ نەرسىدىن پايدا ئالالمايدۇ.

وَمِنْهُمْ مَّن يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٦﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٧﴾
 وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٨﴾

ئۇلارنىڭ ئىچىدە ساڭا قارايدىغانلار بار (ئۇلار كورلاردۇر). كورلار (ھەقىقەتنى) كۆرمەيدىغان تۇرسىمۇ سەن ئۇلارغا يول كۆرسىتەلمەسەن؟ ① [43]. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئىنسانلارغا قىلچە زۇلۇم قىلمايدۇ، لېكىن ئىنسانلار (كۆپىرى ۋە گۇناھ ئارقىلىق) ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلىدۇ ② [44]. ئاللاھ ئۇلارنى (مەھشەرگە ھېساب ھېساب ئېلىش ئۈچۈن) يىغىدىغان كۈندە، (ئۇلارغا دۇنيادا تۇرغان مۇددىتى) گويا كۈندۈزنىڭ ئاز قىسمىدىلا تۇرغاندەك (قىسقا) بىلىنىدۇ ③. ئۇلار ئۆزئارا تونۇشىدۇ ④، ئۆزىنىڭ ئاللاھنىڭ ئالدىغا بارىدىغانلىقىنى (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشىنى) ئىنكار قىلغان ۋە توغرا يولغا ئەگەشمىگەنلەر چوقۇم زىيان تارتىدۇ [45].

① شۇنىڭدەك يەنە بەزى كىشىلەر ساڭا قارايدۇ، ئۇلارنىڭ مەقسىتى باشقا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارمۇ كور پايدا ئالالمىغاندەك، ھېچقانداق پايدا ئالالمايدۇ، بولۇپمۇ كۆزى كور بولۇش بىلەن بىرگە دىلىمۇ كور بولغان بولسا. چۈنكى، كىمنىڭ دىلى كور بولمىسا، كۆزى كۆرمەس بولسىمۇ، خېلى كۆپ نەرسىلەرنى چۈشۈنەلەيدۇ. ئەمما بۇ مۇشربكلار ھەم كۆزى ھەم دىلى كورلارغا ئوخشاشتۇر. بۇ سۆزلەردىن مەقسەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىشتۇر. بۇنىڭ مىسالى شۇكى، بىر بىمار ئادەم كېسىلىنى داۋالاشقا چىن كۆڭلىدىن قىزىقىمىسا، دوختۇر بەرگەن دورىنى يېمىسە، دوختۇر بۇ ئەھۋالنى بىلسە، ئۇنى داۋالاشقا ئەھمىيەت بەرمەيدۇ، ھەتتا ئۇنداق كېسەلنى داۋالاشقا ۋاقتىنى زايە قىلىشىنىمۇ خالىمايدۇ.

② يەنى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا بارلىق ئىقتىدار ۋە سالاھىيەتلەرنى ئاتا قىلدى، كۆرىدىغان كۆز بەردى، ئاڭلايدىغان قۇلاق بەردى، ھەق بىلەن باتىلنى، راست بىلەن يالغاننى ئايرىيالايدىغان ئەقىل بەردى. ئەگەر ئۇلار بۇ ئىقتىدار ۋە سالاھىيەتلەرنى توغرا ئىشلىتىپ، ھەق يولنى تاللىمىسا، ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلغان بولىدۇ، ئۇلارغا ئاللاھ تائالا زۇلۇم قىلغان بولمايدۇ.

③ ئۇلار قىيامەت كۈنىنىڭ دەھشىتىنى كۆرۈپ، دۇنيادىكى بارلىق لەززەتلىرىنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ، ئۇلارنىڭ دۇنيادىكى ھاياتى پەقەت بىر سائەت ياكى يېرىم سائەتتەكلا بولىدۇ. ﴿ئۇلار قىيامەتنى كۆرگەن كۈندە، گويا ئۆزلىرىنى (دۇنيادا) پەقەت بىر كەچقۇرۇن ياكى بىر ئەتىگەن تۇرغاندەك (گۇمان قىلىدۇ)﴾. (سۈرە نازىئات 46 - ئايەت)

④ قىيامەت كۈنىدە كىشىلەر ھەر خىل ھالەتلەردە بولىدۇ، بۇنى قۇرئان كەرىم بىر نەچچە جايدا بايان قىلدى: بىرىنچى ھالەت، ئۇلار ئۆزئارا تونۇشىدۇ. ئىككىنچى ھالەت، ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە ئازدۇرغانلىق جىنايىتىنى ئارتىشىدۇ. ئۈچىنچى ھالەت، ئۇلار ياتلىشىدۇ، ئۇرۇق - تۇغقانلار بىر - بىرىدىن قاچىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئەھۋالنى مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ: ﴿سۇر چىلىنغان كۈندە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تۇغقانچىلىق مەۋجۇت بولماي قالىدۇ. بىر - بىرىنىڭ (ئەھۋالىنىمۇ) سورايدۇ﴾. (سۈرە مۇئىمىنۇن 101 - ئايەت)

وَأَمَّا نُرْيُوكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَقَّعُكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

(ئى پەيغەمبەر!) بىز ئۇلارغا ۋەدە قىلغان ئازابنىڭ بىر قىسمىنى (ئۇلارنى ئازاپلاش بىلەن) ساڭا كۆرسەتسەكمۇ ياكى (ئۇنىڭدىن ئىلگىرى) سېنى ۋاپات قىلدۇرساقمۇ، ئۇلارنىڭ بارار جايى بىزنىڭ دەرگاھىمىزدۇر (مەيلى بالدۇر بولسۇن، مەيلى كېيىن بولسۇن، ئۇلارنى چوقۇم جازالايمىز)، ئاندىن ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىغا گۇۋاھتۇر ① [46]. (تۆتكەن) ھەربىر ئۈممەتكە پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن. (قىيامەت كۈنى) ئۇلارنىڭ پەيغەمبىرى كەلگەندە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ ②، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ [47].

① بۇ ئايەتتە دېيىلىۋاتىدۇكى، ئەگەر ئۇلار كۇفرى ۋە شېرىكتە چىڭ تۇرۇۋالسا، ئىلگىرىكى قەۋملەرگە ئازاب چۈشكەندەك، ئۇلارغىمۇ ۋەدە قىلىنغان ئازاب چۈشۈشى مۇمكىن. ئى پەيغەمبەر! ئەگەر بىز ئۇ ئازابنىڭ بىر قىسمىنى سەن ھايات چېغىڭدىلا چۈشۈرسەك، بۇمۇ ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس، بۇنىڭدىن سەن خۇرسەن بولۇشۇڭ مۇمكىن، ئەمما ئەگەر بىز سېنى ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ۋاپات قىلدۇرساق، بۇنىڭدىمۇ مەسىلە يوق. ئۇ كاپىرلار ئاخىرى بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەھۋالى ۋە قىلمىشلىرىدىن تولۇق خەۋەردارىمىز، ئۇ يەردە ئۇلار بىزنىڭ ئازابىمىزدىن قانداقمۇ ساقلىنىپ قالالىسۇن؟ يەنى دۇنيادىكى چاغدا كەڭچىلىك تەدبىرىمىز سەۋەبىدىن ئازابتىن ساقلىنىپ قېلىشى مۇمكىن، لېكىن ئاخىرەتتە ئۇلارغا بىزنىڭ ئازابىمىزدىن ساقلىنىپ قېلىشقا ھېچ ئىمكان بولمايدۇ، چۈنكى قىيامەتنىڭ بولۇشىدىكى مەقسەت بويىسىغا ئۇلارنى مۇكاپاتلاش، بويىسىغا ئۇلارنى جازالاشتۇر.

② بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، بىز ھەربىر ئۈممەتكە پەيغەمبەر ئەۋەتىپ تۇردۇق، ئۇ پەيغەمبەر ئۆزىنىڭ ئەلچىلىك ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلدۇق، يەنى پەيغەمبەرنى ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلارنى ساقلاپ قالدۇق، قالغانلارنى ھالاك قىلدۇق. چۈنكى ﴿پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ (ھېچ ئادەمنى) جازالىغىنىمىز يوق﴾. (سۈرە ئىسرا 15 - ئايەت) بۇ ھۆكۈمدە ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمىغان بولىدۇ، چۈنكى گۇناھ قىلمىسىمۇ جازالانغان بولسا، ياكى دەلىل - ئىسپات تۇرغۇزۇلماي تۇرۇپ، جازالانغان بولسا، ئاندىن زۇلۇم قىلىنغان بولاتتى. (فەتھۇلقەدر) بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، بۇ ئايەت قىيامەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك، يەنى قىيامەت كۈنى ھەربىر ئۈممەت ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈلگەندە، ئۇلارغا ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەر، ئۇلارنىڭ نامە - ئەمەل دەپتەرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ياخشى - يامان ئەمەللىرىنى يازغان پەرىشتىلەرمۇ گۇۋاھلىق بېرىش ئۈچۈن ھازىر بولىدۇ. ھەربىر ئۈممەت ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە قىيامەت كۈنى تۇنجى بولۇپ ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بىز دۇنياغا كېلىشتە ئاخىرقى ئۈممەت بولساقمۇ، قىيامەت كۈنىدىكى ھېساب بېرىشتە ھەممىنىڭ ئالدىدا بولىمىز ۋە بارلىق مەخلۇقاتتىن بۇرۇن بىزگە ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 856 - ھەدىس)

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَعْجِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيِّنَاتٍ أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ أَلَمْ يَأْتِ إِذَا مَا وَقَعَ ءَامَنْتُمْ بِهِ ءَأَلْتَنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

(ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلار) «بۇ ۋەدە قاچان ئىشقا ئاشىدۇ؟ ئەگەر سىلەر راستچىل بولساڭلار (جاۋاب بېرىڭلارچۇ)» دەيدۇ [48]. ئېيتقىنىكى: «ئاللاھ خالىماي تۇرۇپ، مەن ئۆزۈمنىڭ پايدا - زىيىنىغىمۇ ئىگە بولالمايمەن. ھەر بىر ئۈمىمەتنىڭ بىر ئەجلى (ھالاك بولىدىغان مەلۇم ۋاقتى) بولىدۇ، شۇ ئەجەل (ۋاقتى) يېتىپ كەلگەندە، ئۇلار (ئۇنى) بىردەممۇ كېچىكتۈرەلمەيدۇ، بىردەممۇ ئىلگىرى سۈرەلمەيدۇ» [49]. ئېيتقىنىكى: «دەپ بېقىڭلارچۇ! ئەگەر ئاللاھنىڭ ئازابى سىلەرگە كېچىسى ياكى كۈندۈزى كەلسە (نېمە قىلارسىلەر؟) گۇناھكارلار (بۇ ئازابنىڭ) قايسىبىرىگە ئالدىرايدۇ؟» [50]. ئازاب كەلگەندىن كېيىن ئاندىن ئۇنىڭغا ئىشەندىڭلارمۇ؟» [51]. ئاندىن كېيىن (كۈنۈمۈزگە قىلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلارغا: «سىلەر مەڭگۈلۈك ئازابنى تېتىڭلار، سىلەرگە پەقەت قىلمىشىڭلارنىڭلا جازاسى بېرىلىدۇ» دېيىلىدۇ [52].

① بۇ ئايەت ئىلاھىي ئازابنىڭ تېزىرىك كېلىشىنى تىلگەن مۇشرىكلارغا جاۋابەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق تەۋسىيە قىلىدۇ: ئۇلارغا ئېيتقىنىكى، مەن ئۆزۈمگىمۇ پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە قادىر ئەمەس تۇرسام، قانداقمۇ باشقىلارغا پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيمەن؟! بارلىق كۈچ - قۇدرەت ۋە ئىختىيار ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئۇ ئۆز ئىرادىسى بويىچە ھەر كىمگە پايدا ياكى زىيان يەتكۈزۈشنى بەلگىلەيدۇ. يەنە ئۇ ھەر بىر ئۈمىمەت ئۈچۈن مۇئەييەن بىر ۋاقىت ۋە مۇددەت بەلگىلەپ قويغان بولۇپ، شۇ مۇددەت توشقۇچە ئۇلارغا مۆھلەت بېرىدۇ. ئۇ مۇددەت توشقاندا، ئۇلارنىڭ ئەجلى بىردەممۇ كېچىكتۈرۈلمەيدۇ، بىردەممۇ ئىلگىرى سۈرۈلمەيدۇ.

ئاگاھلاندىرۇش: بۇ يەردە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ناھايىتى مۇھىم بىر نۇقتا بار، ئۇ بولسىمۇ، خالايقنىڭ ئەۋزىلى، پەيغەمبەرلەرنىڭ خوجىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىر كىمگە پايدا ياكى زىيان يەتكۈزۈشكە قادىر بولالمايدىغان تۇرسا، ئۇنىڭدىن باشقا ئىنسانلار مۈشكۈللەرنى ئاسان قىلىشقا ۋە ھاجەتلەرنى راۋا قىلىشقا قادىر بولالامدۇ؟ ئەلۋەتتە، قادىر بولالمايدۇ. شۇڭا ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدىن مەدەت تىلەش، ئۇنىڭدىن ياردەم تەلەپ قىلىش، «يا رەسۇلۇللاھ مەدەت!»، ۋە «ئى رەسۇلۇللاھ مېنى قۇتقۇزغىن!» دېگەندەك ئىبارىلەر بىلەن دۇئا قىلىش ھەرگىزمۇ جايىز ئەمەس. چۈنكى ئاللاھنىڭ غەيرىدىن مەدەت تىلەش قۇرئاننىڭ مەزكۇر ئايىتى ۋە بۇ تېمىغا مۇناسىۋەت باشقا روشەن دەلىل - پاكىتلارغا خىلاپتۇر، ھەتتا ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك ھېسابلىنىدۇ. (ئاللاھ بىزنى بۇنىڭدىن ساقلىسۇن)

② يەنى ئازاب دېگەن ناھايىتى قورقۇنچىلۇق، دەھشىتىدىن يۈرەكلەر تىترەيدىغان، ئىنساننىڭ تەبىئىتى ياقىتۇرمايدىغان نەرسە تۇرسا، نېمىشقا ئۇلار ئازابنىڭ تېزىرىك كېلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ؟

③ ئەمدى ئازاب كېلىپ بولغاندا ئېيتقان ئىماننىڭ نېمە پايدىسى بار؟

* وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قُلُوبًا أَمْ لَمْ يَأْتِ الْبُرْهَانَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمْتُمْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِمْ وَأَسْرُوا
الْتَدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَفُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٨﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٩﴾

ئۇلار سەندىن: «ئۇ (يەنى ۋەدە قىلىنغان جازا، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش) راستمۇ؟» دەپ سورىدى ۋە ①، سەن: «ھەئە، رەببىمنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇ ئەلۋەتتە راستتۇر، سىلەر (ئۇنىڭدىن) قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر» دېگەن [53]. شەكسىزكى، (كۆپىدىن چىڭ تۇرۇش ئارقىلىق ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغان ھەربىر ئادەم ئەگەر يەر يۈزىدىكى ھەممە نەرسىگە ئىگە بولىدىغان بولسا، (ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن) ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ھەممىسىنى قىدىيە قىلىپ بېرىۋېتەتتى ②، ئۇلار ئازابىنى كۆرگەن چاغدا ھەسرەت - نادامەتلىرىنى يوشۇرىدۇ (يەنى دۇنيادىكى قىلمىشلىرىغا ئىچىدە پۇشايمان قىلىدۇ). ئۇلارنىڭ (يەنى خالايقنىڭ) ئارىسىدا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ [54]. بىلىڭلاركى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى بارلىق نەرسە ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭدۇر، شۇنىمۇ بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ (كاپىرلارنى جازالاش ھەققىدىكى) ۋەدىسى ھەقىقەتەن راستتۇر، لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ [55]. ئاللاھ تىرىلدۈرىدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ، سىلەر ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىشىلەر ③ [56].

① يەنى ئۇلار: ۋەدە قىلىنغان ئازاب ۋە ئىنسانلار تۇپراققا ئايلىنىپ كەتكەندىن كېيىن قىيامەت كۈنى تىرىلدۈرۈلىدىغانلىقى راستمۇ؟ دەپ سورىدى. ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرى ئارقىلىق ئۇلارغا جاۋاب بېرىدۇ: سىلەرنىڭ تۇپراققا ئايلىنىپ كەتكەنلىكىڭلار ئاللاھ تائالانىڭ سىلەرنى قايتا تىرىلدۈرۈشنى قىيىنلاشتۇرمايدۇ، ئاللاھ تائالا سىلەرنى قايتا تىرىلدۈرۈشتىن ئاجىز كەلمەيدۇ. شۇڭا بۇ قىيامەت چوقۇم بولىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: قۇرئاندا بۇ ئايەتكە ئوخشىشىدىغان ئىككىلا ئايەت بار. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتلەردە قىيامەتنى ئىنكار قىلغان كىشىلەرگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى پەرۋەردىگارىنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىپ جاۋاب بېرىشكە بۇيرۇيدۇ، بىرىنچىسى، سۈرە سەبەئ 3 - ئايەت، ئىككىنچىسى، سۈرە تەغابۇن 7 - ئايەتتۇر.

② يەنى قىيامەت بولغاندا كاپىرلار زېمىن توشقىچە ئالتۇن بېرىپ بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ، لېكىن ئۇ يەردە ئۇلاردا بەرگىدەك ھېچنېمە بولمايدۇ. دېمەك ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇشقا ھېچ يول يوقتۇر.

③ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتلەردە ئۆزىنىڭ ئاسمان ۋە زېمىننىڭ پادىشاھى ئىكەنلىكىنى، ۋەدىسىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى، ھاياتلىق بىلەن ئۆلۈمنىڭ ئۆز ئىلكىدە ئىكەنلىكىنى، ھەممە مەخلۇقاتنىڭ قايتىدىغان جايى ئۆزىنىڭ دەرگاھى ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. بۇنىڭدىن مەقسەت يۇقىرىدىكى سۆزلەرنى كۈچلەندۈرۈش ۋە شۇنى روشەنلەشتۈرۈش ئۈچۈنكى، بۇ قەدەر قۇدرەتلىك ۋە بۈيۈك زاتتىن قېچىپ كىم، نەگە بارالايدۇ؟ ئۇ زات ھېساب ئۈچۈن بەلگىلىگەن كۈننى كىم كەينىگە سۈرەلەيدۇ؟ شەكسىزكى، ئاللاھ تائالانىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر، بۇنىڭدا ھېچ شەك يوقتۇر، ئۇ كۈن چوقۇم كېلىدۇ ۋە ھەربىر ياخشى ۋە يامانغا ئەمىلىگە يارىشا مۇكاپات ياكى جازا بېرىلىدۇ.

يَأْتِيهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ ءَآلِلَّهِ أَزِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾

ئى ئىنسانلار! سىلەرگە پەرۋەردىگارنىڭلار تەرىپىدىن نەسەت ①، دىللاردىكىلەرگە (يەنى دىللاردىكى شەك ۋە نادانلىققا) شىپا ②، مۇئىمىنلەرگە ھىدايەت ۋە رەھمەت بولغان (قۇرئان) كەلىدى ③ [57]. ئېيتقىنىكى، «ئۇلار ئاللاھنىڭ بۇ پەزلى ۋە رەھمىتىدىن خۇشال بولسۇن ④، (بۇ) ئۇلارنىڭ يىغقان (مال - دۇنيا) لىرىدىن ئەلۋەتتە ياخشىدۇر» [58]. ئېيتقىنىكى، «دەپ بېقىڭلارچۇ! ئاللاھ سىلەرگە چۈشۈرگەن رىزىقتىن بىر قىسمىنى ھارام، (يەنە بىر قىسمىنى بولسا) ھالال قىلىۋالدىڭلار» ⑤. ئېيتقىنىكى: «ئاللاھ سىلەرگە (مۇشۇنداق قىلىشقا) رۇخسەت بەرگەنمۇ؟ ياكى ئاللاھنىڭ نامىدىن يالغاننى توقۇۋاتامسىلەر؟» [59].

① يەنى قۇرئان - ئۇنى چىن دىلى بىلەن ئوقۇغان ۋە مەنىسىنى تەپەككۈر قىلغان كىشى ئۈچۈن نەسەتتۇر. ۋەز - نەسەتنىڭ مەنىسى بىر ئىشنىڭ ئاقىۋىتى ۋە نەتىجىسى ھەققىدە ئەسكەرتىش دېمەكتۇر، مەيلى ئۇ رىغبەتلەندۈرۈش يولى بىلەن بولسۇن ياكى ئاگاھلاندۇرۇش يولى بىلەن بولسۇن. نەسەت قىلغۇچى دوختۇرغا ئوخشاش بىمارنى سالامەتلىكىگە زىيانلىق نەرسىلەردىن چەكلەيدۇ. شۇنىڭدەك قۇرئان كەرىم رىغبەتلەندۈرۈش ۋە ئاگاھلاندۇرۇش ئارقىلىق ئىنسانلارغا نەسەت قىلىدۇ ۋە ئاللاھقا ئىتائەت قىلماسلىقتىن كېلىپ چىقىدىغان ئاقىۋەتتىن ئاگاھلاندۇرىدۇ، ئىنساننىڭ ئاخىرەتتىكى ھاياتىنى نابۇت قىلىدىغان ئىشلاردىن چەكلەيدۇ.

② يەنى قۇرئان كەرىم دىللاردا پەيدا بولغان ئەقىدىگە ئالاقىدار گۇمان ۋە شەك - شۈبھىلەرنى يوقىتىدۇ ۋە كۇفرى - نىپاقنىڭ كىرلىرىنى تازىلايدۇ.

③ بۇ قۇرئان مۇئىمىنلەر ئۈچۈن رەھمەت ۋە ھىدايەتكە ئېرىشىش ۋاسىتىسىدۇر. ئەسلىدە قۇرئان كەرىم پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن ھىدايەت ۋە رەھمەتكە ئېرىشىشنىڭ ۋاسىتىسىدۇر، ئەمما ئۇنىڭدىن پەقەت مۇئىمىنلەرلا مەنپەئەت ئالىدىغان بولغاچقا، ئۇلارغا رەھمەت ۋە ھىدايەت دەپ بەلگىلەندى. بۇ نۇقتا قۇرئان كەرىمدە (سۈرە ئىسرا 82 - ئايەت، سۈرە ئەلىق لام سەجىدە 44 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىنغان). سۈرە بەقەرە 2 - ئايەتتىكى ﴿ (ئۇ) تەقۋادارلارغا ھىدايەتتۇر (يەنى يېتەكچىدۇر) ﴾ دېگەن ئايەتنىڭ تەپسىرىمۇ دەل مۇشۇ نۇقتىنى تەكىتلەيدۇ.

④ خۇشاللىق دېگەن تەلەپ قىلغان نەرسىگە ئېرىشكەن چاغدا ئىنسان دىلىدا ھېس قىلىدىغان بىر خىل كەيپىيات. بۇ يەردە مۇئىمىنلەرگە دېيىلىۋاتىدۇكى، قۇرئان كەرىم ئاللاھنىڭ خاس پەزلى ۋە مەرھەمىتى بولغانلىقى ئۈچۈن مۇئىمىنلەر بۇنىڭ بىلەن خۇشال بولۇشى لازىم، يەنى دىللىرىدا خاتىرجەملىك ۋە خۇرسەنلىك كەيپىياتى بولۇشى لازىم. بۇنىڭ مەنىسى خۇشاللىقنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن يوللارغا چىراغلارنى ئېسىپ، ھەر خىل مۇراسىملارنى ئۆتكۈزۈپ، پۇل - مالنى ئىسراپ قىلىش دېگەنلىك ئەمەس. بۈگۈنكى بىدئەتچىلەر بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، «مەۋلۇت ئۆتكۈزۈش» (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەپ مۇراسىم ئۆتكۈزۈش، مەۋلۇت ئوقۇش) ۋە ئۇنىڭغا ئالاقىدار خاتا پائالىيەتلەرنى جايىز قىلىپ كۆرسىتىدۇ.

⑤ بۇنىڭدىن مۇشرىكلار بۇتلىرىنىڭ نامىغا ئاتاپ بەزى ھاياتلارنى ھارام قىلغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭ

وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٦﴾ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦٧﴾

ئاللاھنىڭ نامىدىن يالغاننى توقۇيدىغانلار قىيامەت كۈنىدە قانداق (جاۋاب بېرىمىز دەپ) ئويلايدىغاندۇ؟
 ① (يەنى جازاغا تارتىلمايمىز، دەپ ئويلامدۇ؟) شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئىنسانلارغا ناھايىتى مەرھەمەتلىكتۇر ② (شۇڭا ئۇلارغا بولىدىغان ئازابنى كېچىكتۈرىدۇ)، لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (ئاللاھقا) شۈكۈر قىلمايدۇ ③ [60]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن قايسى ھالەتتە بولساڭ، قورئاندىن قايسى ئايەتنى ئوقۇساڭ، (ئى ئىنسانلار!) سىلەر قانداقلا بىر ئىشنى قىلساڭلار، ئۇنىڭ بىلەن بولۇۋاتقان ۋاقىتلىقلاردا ھامان بىز سىلەرنى كۆزىتىپ تۇرىمىز، ئاسمان - زېمىندىكى زەررە چاغلىق نەرسە رەببىڭنىڭ ئىلمىدىن چەتتە قالمايدۇ، ئۇنىڭدىن كىچىك ياكى چوڭ نەرسە بولسۇن، روشەن كىتابتا (لەۋھۇلمەھپۇردا) خاتىرىلەنگەندۇر ④ [61].

تەپسىلاتى سۈرە ئەنئامدا بايان قىلىندى.

① يەنى ئۇلار، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۆزلىرىگە قانداق مۇئامىلە قىلىدۇ دەپ، ئويلايدىغاندۇ؟

② ئاللاھ تائالا مەرھەمەتلىك زات بولغاچقا ئىنسانلارنى دۇنيادا دەرھال جازالىمايدۇ، بەلكى جازالاش ئۈچۈن مۇئەييەن بىر كۈننى بەلگىلەپ قويدۇ. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، دۇنيانىڭ نېمەتلىرىنى مۇئەييەن ۋە كاپىر دەپ ئايرىماستىن ھەممىگە بېرىدىغانلىقى ئۇنىڭ مەرھەمەتلىدۇر. يەنە ئىنسانلارغا پايدىلىق ۋە زۆرۈر بولغان نەرسىلەرنى ھارام قىلماستىن، ھالال قىلىپ بەرگەنلىكىمۇ ئۇنىڭ مەرھەمەتلىدۇر.
 ③ يەنى ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلمايدۇ ياكى ئاللاھ ھالال قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ھارام قىلىۋالىدۇ.

④ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە مۇئمىنلەرگە خىتاب قىلىپ، بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى، ھەر ۋاقىت ۋە ھەر لەھزىدە ئۇلارنى كۆزىتىپ تۇرىدىغانلىقىنى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى چوڭ - كىچىك ھەر قانداق نەرسە ئۇنىڭ ئىلمى ۋە كۆرۈپ تۇرۇشىدىن سىرتتا قالمايدىغانلىقىنى بايان قىلدى. بۇ نۇقتا سۈرە ئەنئامنىڭ 59 - ئايىتىدە بايان قىلىنغان مەزمۇننىڭ دەل ئۆزى بولۇپ، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ غەيبىنىڭ خەزىنىلىرى (ئاچقۇچلىرى) ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر، ئۇنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدۇ، قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ بىلىدۇ، (دەرەختىن) تۆكۈلگەن ياپراقتىن ئاللاھ بىلمەيدىغان بىرەر نەرسەمۇ يوق، مەيلى قاراڭغۇ يەر ئاستىدىكى بىرەر دانە ئۇرۇق بولسۇن، مەيلى ھۆل ياكى قۇرۇق نەرسە بولسۇن، ھەممىسى (ئاللاھقا مەلۇم بولۇپ) لەۋھۇلمەھپۇردا يېزىقلىقتۇر ﴾. شۇنىڭدەك سۈرە ئەنئامنىڭ 38 - ئايىتى، سۈرە ھۇدنىڭ 6 - ئايىتىدەمۇ ئوخشاش مەزمۇن بايان قىلىندى. ھەقىقەت شۇكى، ئاللاھ تائالا ئاسمان - زېمىندىكى بارلىق مەۋجۇداتنىڭ ھەرىكىتىنى بىلىپ تۇرىدىغان تۇرسا، ئىبادەتكە بۇيرۇلغان ئىنسانلارنىڭ ۋە جىنلارنىڭ ھەرىكەتلىرى ۋە ئەمەللىرىدىن خەۋەرسىز قېلىشى مۇمكىنمۇ؟

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزَنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾

بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ دوستلىرىغا ① (ئاخىرەتتە) قورقۇنۇش يوقتۇر، ئۇلار (دۇنيادا قويۇپ كەتكەنلىرىگە) ھەرگىز قايغۇرمايدۇ ② [62]. ئۇلار ئىمان ئېيتقان ۋە تەقۋادارلىق قىلغانلاردۇر [63]. ئۇلارغا دۇنيادىكى ھاياتىدا ۋە ئاخىرەتتە خۇش خەۋەر بېرىلىدۇ ③، ئاللاھ ۋە دەستىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ، ئەنە شۇ كاتتا ئۇتۇقتۇر [64]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ سۆزى سېنى قايغۇغا سالمىسۇن، شەكسىزكى، پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋەت ئاللاھقا مەنسۇپتۇر (ئاللاھ ساڭا مەدەتكاردۇر). ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [65].

① ئاللاھ تائالا ئىتائەتسىزلىرىنى بايان قىلغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ دوستلىرى بولغان ئىتائەتمەن كىشىلەرنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ﴿أَوْلِيَاءَ﴾ "ۋەلىي" دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى يېقىن دېمەكتۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن ئاللاھنىڭ ئەۋلىيا بەندىلىرى دېگەن ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان، چەكلىگەن ئىشلاردىن ساقلانغان، ئۇنىڭغا يېقىن بولغان، راستچىل ۋە سەمىمىي مۇئەمىنلەر بولىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۆزى تۆۋەندىكى ئايەتتە ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرىنى ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە تەقۋادارلىق قىلغانلاردۇر﴾ دەپ بايان قىلدى. پەقەت ئىمان ئېيتىش ۋە تەقۋادارلىق قىلىشلا ئاللاھقا يېقىن بولۇشنىڭ ئاساسى ۋە ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىسىدۇر. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا ھەربىر تەقۋادار مۇئەمىن ئاللاھنىڭ دوستى (ئەۋلىيا) بولالايدۇ. بەزى كىشىلەر ئەۋلىيا بولۇش ئۈچۈن كارامەت كۆرسىتىش لازىم دەپ قارايدۇ ۋە ئۆزلىرى ئەۋلىيا دەپ ئاتىۋالغان كىشىلەرنىڭ يالغان كارامەتلىرىنى دەلىل قىلىشىدۇ. بۇ بىر خاتا كۆز قاراش بولۇپ، ئەۋلىيا بولۇش ئۈچۈن كارامەت كۆرسىتىش زۆرۈر ئەمەس ھەم ئۇنىڭ شەرتىمۇ ئەمەس. ئەگەر بىر كىشىدىن بىر كارامەت زاھىر بولسا، بۇ ئۇ شەخسنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئەمەس بەلكى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولغان بولىدۇ. ئومۇمەن قايسىبىر تەقۋادار مۇئەمىن ۋە سۈننەتكە ئەگەشكۈچىدىن بىرەر كارامەت زاھىر بولسۇن ياكى بولمىسۇن ئۇنىڭ ئەۋلىيا ئىكەنلىكىدە ھېچ شەك يوق.

② قورقۇش كەلگۈسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، قايغۇرۇش (غەم) ئۆتكەن زامان بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئۇلار ھاياتىنى ئاللاھتىن قورقۇش بىلەن ئۆتكۈزگەنلىكى ئۈچۈن قىيامەتنىڭ دەھشىتىدىن باشقىلار قورققاندىكى قورقۇپ كەتمەيدۇ، بەلكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىمانى ۋە تەقۋادارلىقى سەۋەبىدىن ئاللاھنىڭ رەھمىتى ۋە پەزىلىتىدىن چەكسىز ئۈمىدۋار بولۇپ، ئىجابىي قاراش بىلەن ياشايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇلار ھاياتى دۇنيادا قېلىپ قالغان نەرسىلىرى ياكى دۇنيادا ئېرىشەلمىگەن ھالاۋەتلىرى ئۈچۈن غەم قىلىپمۇ ئولتۇرمايدۇ. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار دۇنيادا يېتەلمىگەن ئارزۇ - ئارمانلىرىغا قارىتا غەم - ئەندىشە ۋە پۇشايماق ئىزھار قىلمايدۇ، چۈنكى ئۇلار بۇنىڭ ئاللاھنىڭ قازا ۋە تەقدىرى ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇڭا قايغۇرۇش بىلەن كۆڭۈللىرىنى بىئارام قىلمايدۇ، بەلكى ئاللاھ بەلگىلىگەن تەقدىر - قىسمەتتىن رازى ۋە خۇرسەن بولغان ھالدا خاتىرجەم ياشايدۇ.

③ دۇنيادىكى «خۇش خەۋەر» دېگەندىن قۇرئان ۋە ھەدىستە بايان قىلىنغاندەك راست چۈش ياكى مۇئەمىن بەندە سەكراتتىكى چاغدا پەرىشتە ئارقىلىق ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىدىغانلىقى بىلەن بېرىلىدىغان خۇش خەۋەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾
هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُسْمِعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ هُوَ الْعَزِيزُ
لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطٰنٍ بِهٰذَا أُنْتَقَلُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

ئۈنتۈمۇئاڭلارنى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، بەندىسىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر). ئاللاھنى قويۇپ، ئاللاھتىن باشقىغا (ساختا ئىلاھلارغا) چوقۇنىدىغانلار نېمىگە ئەگىشىۋاتىدۇ؟ ئۇلار پەقەت گۇمانغىلا ئەگىشىۋاتىدۇ (يوقلاڭ پەرەزگىلا تايىنىۋاتىدۇ) ①، ئۇلار پەقەت (ئاللاھ نامىدىن) قالايمىقان بىلجىرلاۋاتىدۇ [66]. ئاللاھ ئارام ئېلىشىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە كېچىنى يارىتىپ بەرگەن، (تىرىكچىلىك قىلىشىڭلار ئۈچۈن) كۈندۈزنى يورۇق قىلىپ بەرگەن زاتتۇر. شەكسىزكى، (ئىبىرەت قۇلىقى بىلەن) ئاڭلايدىغان قەۋم ئۈچۈن بۇنىڭدا ئەلۋەتتە (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [67]. ئۇلار (يەنى كاپىرلار): «ئاللاھنىڭ بالىسى بار» دېيىشتى، ئاللاھ (بۇنىڭدىن) پاكىتۇر، ئۇ (بالىدىن) بەھاجەتتۇر ②، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر ③. (ئاللاھنىڭ بالىسى بار دېگەن) بۇ سۆزۈڭلارغا سىلەرنىڭ ھېچقانداق پاكىتىڭلار يوق، ئۆزۈڭلار بىلمەيدىغان نەرسىنى يالغاندىن ئاللاھقا چاپلامسىلەر؟ [68].

① يەنى ئۇلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشى بىرەر دەلىلگە ئاساسەن ئەمەس. بەلكى، قۇرۇق پەرەز، گۇمان، تەخمىن، خىيالىي قىياسقا تايانغاندۇر. ئەگەر بۈگۈن ھەربىر ئىنسان ئۆزىدىكى ئەقىل - ئىدراكنى توغرا ئىشلەتسە، شەكسىزكى، ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ ھېچ شېرىكى يوق ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئاسمان ۋە زېمىننى يارىتىشتا يەككە - يېگانە ۋە ھېچ شېرىكى يوق تۇرسا، ئىبادەت قىلىنىشتا قانداقسىگە ئۇنىڭ شېرىكى بار بولۇپ قالىدۇ؟

② ھېچكىمگە موھتاج بولمىغان زاتقا ئەۋلادىڭمۇ زۆرۈرىيىتى يوقتۇر، چۈنكى، ئەۋلاد ئېھتىياج ۋە ياردەم ئۈچۈن زۆرۈر بولىدۇ، ئۇ زات ياردەمگە موھتاج بولمىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئەۋلادنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى بار؟

③ ئاسمان ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئۇنىڭ مۈلكى ۋە بارلىق مەخلۇقات ئۇنىڭ قولى ۋە بەندىلىرى تۇرسا، ئۇنىڭغا ئەۋلادنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى بولسۇن؟ ئەۋلاد دېگەن ياردەمچىسى يوق ۋە مەدەتكارى يوق كىشىگە زۆرۈر بولىدۇ. يەنە ئۆزى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن مال - مۈلكىگە ۋارىس بولىدىغان پەرزەنتى بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىغان كىشىگە زۆرۈر بولىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ زاتى بولسا ھەرگىز يوقالمايدۇ، ئۇ مەڭگۈ ھاياتتۇر. شۇ ۋەجىدىن «ئاللاھنىڭ بالىسى بار» دېيىش ناھايىتى قاتتىق گۇناھتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بۇ سۆزنىڭ (يامانلىقىدىن) ئاسمانلار پارچىلىنىپ كەتكىلى، يەر يېرىلىپ كەتكىلى، تاغلار گۇمران بولۇپ كەتكىلى تاس قالدى. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار «رەھماننىڭ بالىسى بار» دەپ بىلجىرلىدى ﴿. (سۈرە مەريەم 90 - ، 91 - ئايەتلەر)

قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَّعَ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ * وَأَنْتَ عَلَيْهِمْ نَبَأٌ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَفْقَهُمْ إِنْ كَانَتْ كِبَرٌ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «ئاللاھقا يالغاننى چاپلايدىغانلار» ① ھەرگىز مۇۋەپپەقىيەتكە (نجاتلىققا) ئېرىشەلمەيدۇ» [69]. (ئۇلار) بۇ دۇنيادىن (ئازغىنە) بەھرىمەن بولىدۇ، ئاندىن ئۇلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىدۇ، ئاندىن كاپىر بولغانلىقى تۈپەيلىدىن، ئۇلارغا قاتتىق ئازابنى تېتىتىمىز [70]. ئۇلارغا نۇھنىڭ قىسسىسىنى ئوقۇپ بەرگىن، ئۆز ۋاقتىدا نۇھ قەۋمىگە: «ئى قەۋمىم! ئەگەر سىلەرگە مېنىڭ ئىچىڭلاردا تۇرۇشۇم ۋە سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئەسلىتىشىم ئېغىر كەلگەن بولسا، (شۇنى ياخشى بىلىڭلاركى) مەن يالغۇز ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدىم (يەنى ئاللاھقا تاياندىم، سىلەرگە پەرۋا قىلمايمەن). سىلەرمۇ (ئاللاھقا قوشۇۋالغان) شېرىكلىرىڭلار بىلەن بىرلىكتە (ماڭا قارشى) ئىشىڭلارنى قارار قىلىۋېرىڭلار» ③، ئىشىڭلار سىلەرگە ئېنىقسىز (تۇتۇق) بولۇپ قالمىسۇن ④ (يەنى مېنى قەستلەيدىغان ئىشىڭلار ئۆزۈڭلارغا ئاشكارا بولسۇن)، ئاندىن ماڭا ھېچقانداق مۇھەتەمۇ بەرمەي، قىلىدىغىنىڭلارنى قىلىۋېرىڭلار [71].

- ① ﴿يَفْتَرُونَ﴾ نىڭ مەنىسى يالغان سۆزلەش، بوھتان چاپلاش، ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ﴿الْكُذِبَ﴾ مۇ يالغان سۆزلەش دېگەن مەنىدە، بۇ ئىككىنچى سۆز ئالدىنقىسىنى تەكىتلەش ئۈچۈن كەلگەن.
- ② بۇ ئايەتتىكى مۇۋەپپەقىيەت ئاخىرەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتنى كۆرسىتىدۇ، يەنى ئاللاھنىڭ غەزىپى ۋە ئازابىدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئۆزى نجاتلىق ۋە مۇۋەپپەقىيەتتۇر، نوقۇل دۇنيانىڭ ۋاقتلىق خۇشاللىقىغا مۇۋەپپەقىيەت ئەمەس. مەسىلەن: كۆپ ئادەملەر كاپىرلارنىڭ ۋاقتلىق خۇشاللىقىنى كۆرۈپ، گۇمان ۋە شۈبھىلەردە بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا كېيىنكى ئايەتتە دېدىكى: ﴿(ئۇلار) بۇ دۇنيادىن (ئازغىنە) بەھرىمەن بولىدۇ. ئاندىن ئۇلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىدۇ﴾ يەنى بۇ دۇنيا ھاياتى ئاخىرەتتىكى ھاياتقا قارىغاندا ناھايىتى ئاز، ساناققىمۇ ئېلىنمايدىغان بىر نەرسىدۇر. ئاندىن ئۇلار قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ. شۇنى بىلىۋېلىش لازىمكى، كاپىرلار، مۇشرىكلار ۋە ئاللاھقا ئىتائەت قىلمىغانلارنىڭ دۇنيادىكى خۇشاللىقى ۋە ماددىي تەرەققىياتلىرى ئۇلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتكە ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكەنلىكىنىڭ دەلىلى ئەمەس. بۇ ماددىي مۇۋەپپەقىيەتلەر ئۇلارنىڭ ئىزچىل تۈردە تىرىشقانلىقىنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، مەلۇم زاھىرىي سەۋەب - ئامىللارنى ھازىرلىغان ھەر قانداق بىر قەۋم ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەيدۇ. كىمكى يېتەرلىك سەۋەب - ئامىللارنى ھازىرلاپ، ئۇلاردەك مېھنەت قىلسا، مەيلى ئۇ مۇئىمىن بولسۇن ياكى كاپىر بولسۇن، چوقۇم مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇلار ئېرىشكەن بۇ ۋاقتلىق مۇۋەپپەقىيەتلەر ئاللاھ تائالانىڭ كېچىكتۈرۈپ جازالاش قانۇنىيىتىنىڭ نەتىجىسى بولۇشىمۇ مۇمكىن.

③ يەنى سىلەرمۇ ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈپ چوقۇنۇۋاتقان بۇتلىرىڭلاردىن ياردەم سوراڭلار، (ئەگەر ئۇلار - سىلەرنىڭ قارىشىڭلار بويىچە - سىلەرگە ياردەم قىلالايدىغان بولسا).

④ ﴿غُمَّةً﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى تۇتۇق، مۇبھەم، مەخپىي. يەنى سىلەرنىڭ ماڭا قارشى ھەرىكەتلىڭلار ئۆزۈڭلارغا غۇۋا ۋە ئېنىقسىز بولۇپ قالمىسۇن بەلكى ئوچۇق - ئاشكارا بولسۇن.

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ
وَجَعَلْنَاهُمْ خَلِيفَ وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءَهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ نَنْظُرُ عَلَى قُلُوبِ الْمُتَعْتِدِينَ ﴿٧٤﴾

ئەگەر سىلەر (مېنىڭ دەۋىتىمدىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار، مەن سىلەردىن ھېچبىر ھەق سورىغىنىم يوق^①، مەن ئەجرىمنى پەقەت ئاللاھتىن كۈتمەن، مەن مۇسۇلمانلاردىن بولۇشقا بۇيرۇلدۇم^②» دېدى [72]. لېكىن ئۇلار نۇھنى ئىنكار قىلدى^③. بىز ئۇنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن كېمىدە بىللە بولغانلارنى قۇتقۇزدۇق ۋە ئۇلارنى (يەر يۈزىدە) ئورۇنباشارلار قىلدۇق^④، دەلىل - پاكىتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى بولسا (توپان بالاسى بىلەن) غەرق قىلدۇق، (ئى مۇھەممەد!) ئاگاھلاندىرۇلغانلار (يەنى پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلار) نىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىن! [73]. نۇھتىن كېيىن نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئۆزلىرىنىڭ قەۋملىرىگە ئەۋەتتۇق، ئۇلار ئۇ قەۋملەرگە ئوپىچۇق مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلدى^⑤، (ئەمما) ئۇلار ئىلگىرى ئىنكار قىلغان نەرسىگە ئىمان ئېيتىمىدى^⑥. (كۆپىدىن) ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنىڭ دىللىرىنى ئەنە شۇنداق بېجەتلىمىز^⑦ [74].

① ئەگەر سىلەر ماڭا، پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىشتىكى مەقسىتى مال - مۈلۈك توپلاش دەپ، تۆھمەت چاپلىماقچى بولساڭلار، مەن سىلەردىن ھەق سورىغىنىم يوق.

② نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ سۆزىدىنمۇ مەلۇم بولىدىكى، بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ دىنى ئىسلام بولغان، گەرچە ئۇلارنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرى ۋە تۇتقان يوللىرى ئوخشاش بولمىسىمۇ. بۇ نۇقتا سۈرە مائىدە 48 - ئايەتتە ئېنىق بايان قىلىنغان: ﴿ئى ئۆمەتلەر!﴾ سىلەردىن ھەربىر ئۆمەتكە بىر خىل شەرىئەت ۋە ئوچۇق يول تەيىن قىلدۇق. ئەمىلىيەتتە بارلىق ئۆمەتلەرنىڭ دىنى ئىسلام ئىدى. تۆۋەندىكى ئايەتلەرگە قارالسۇن: سۈرە نەملە 91 - ئايەت، سۈرە بەقەرە 131 -، 132 - ئايەتلەر، سۈرە يۈسۈف 101 - ئايەت، سۈرە يۈنۈس 84 - ئايەت، سۈرە ئەئراف 126 - ئايەت، سۈرە نەملە 44 - ئايەت، سۈرە مائىدە 44 ۋە 111 - ئايەت، سۈرە ئەنئام 162 -، 163 - ئايەتلەر.

③ يەنى نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا تۈرلۈك ۋەز - نەسەتلەرنى قىلغان بولسىمۇ، ئۇلار ئۇنى ئىنكار قىلىشتىن باش تارتىمىدى. ئاخىرىدا ئاللاھ تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرگەنلەرنى بىر كېمىگە سېلىپ، قۇتقۇزدى، قالغانلارنىڭ ھەممىنى ھەتتا نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ئوغلانىمۇ غەرق قىلىۋەتتى.

④ يەنى يەر يۈزىدە بىز قۇتقۇزغان كىشىلەرنى ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئورۇنباشارلىرى قىلدۇق. ئاندىن ئىنسانلارنىڭ كەلگۈسىدىكى نەسلى مۇشۇ كىشىلەردىن خۇسۇسەن نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈچ ئوغلانىنىڭ نەسلىدىن داۋاملاشتى. شۇ ۋەجىدىن نۇھ ئەلەيھىسسالام «ئىككىنچى ئادەم ئاتا» دەپ ئاتىلىدۇ.

⑤ ئۇ پەيغەمبەرلەر قەۋملىرىگە ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھ ئەۋەتكەن بەرھەق پەيغەمبەرلەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىل - پاكىت ۋە مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلدى، يەنى ئۆزلىرىنىڭ كىشىلەرنى توغرا يولغا باشلاش ۋە يېتەكلەش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

⑥ لېكىن بۇ ئۆمەتلەر پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋىتىگە ئىمان كەلتۈرمىدى، بىردىنبىر سەۋەب شۇكى، بۇ پەيغەمبەرلەر ئۇلارغا دەسلەپتە كەلگەندە، ئۇلار بۇ پەيغەمبەرلەرنى ھېچ ئويلىنماستىن دەرھال ئىنكار قىلغان

ئىدى، كېيىنمۇ ئىنكار قىلدى. ئىلگىرىكى ئىنكار قىلغانلىقى كېيىنمۇ ئىنكار قىلىشقا ئېلىپ باردى. بىرىنچى قېتىم ئىنكار قىلغانلىقى كېيىنمۇ ئىمان ئېيتىشقا باشتىنئاخىر توسالغۇ بولۇپ تۇردى. ئۇلار: «بىز ئىلگىرى ئىنكار قىلىپ بولۇپ، ئەمدى ئىمان ئېيتساق قانداق بولىدۇ؟» دەپ ئويلىدى. نەتىجىدە ئىماندىن مەھرۇم قالدى.

⑦ يەنى ئىلگىرىكى قەۋملەرنىڭ دىللىرى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىق سەۋەبىدىن پېچەتلىنىپ كەلگەندەك، كەلگۈسىدىمۇ قانداق بىر قەۋم ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلسا، ئۇلارنىڭ دىللىرىمۇ پېچەتلىنىپ تۇرىدۇ، نەتىجىدە ئۇلار ئىلگىرىكىلەر ھىدايەتتىن مەھرۇم قالغاندەك، ھىدايەتتىن مەھرۇم قالدۇ.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِۦ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّحَرُونَ ﴿٧٧﴾

ئۇلاردىن كېيىن بىز مۇسا بىلەن ھارۇننى ① پىرئەۋنگە ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرىغا نۇرغۇن مۆجىزىلەرنى بىلەن ئەۋەتتۇق. ئۇلار (ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىشتىن) بويۇنتاۋلىق قىلدى. ئۇلار گۇناھكار قەۋم ئىدى ③ [75]. ئۇلارغا بىز تەرەپتىن ھەقىقەت كەلگەن چاغدا ئۇلار: «بۇ ئەلۋەتتە ئوبىئۇچۇق سېھىردۇر» دېدى ④ [76]. مۇسا: «سىلەرگە ھەقىقەت كەلسە، سىلەر ئۇنى (سېھىر) دەمىسىلەر؟ (ئەجەبا) بۇ سېھىرمۇ؟ ھالبۇكى، سېھىرگەرلەر مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدۇ» دېدى ⑤ [77].

① يۇقىرىدا پەيغەمبەرلەر ئومۇمىي شەكىلدە تىلغا ئېلىنغاندىن كېيىن، مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملار ئايرىم تىلغا ئېلىنىۋاتىدۇ، ۋەھالەنكى، مەزكۇر پەيغەمبەرلەر جۈملىسىگە بۇلارمۇ كىرەتتى. ئەمما بۇلار يۇقىرى مەرتىۋىلىك پەيغەمبەرلەردىن بولغاچقا، بۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئېلىندى.

② مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ مۆجىزىلىرى، بولۇپمۇ سۈرە ئىسرانىڭ 101 - ئايىتىدە تىلغا ئېلىنغان توققۇز مۆجىزە مەشھۇردۇر.

③ يەنى ئۇلار چوڭ - چوڭ گۇناھلار ۋە جىنايەتلەرگە ئادەتلىنىپ كەتكەن ئىدى، شۇڭا ئۇلار ئاللاھ تائالا ئەۋەتكەن پەيغەمبەرگىمۇ (بويۇنتاۋلىق) تەكەببۇرلۇق بىلەن مۇئامىلە قىلدى. چۈنكى بىر گۇناھ ئىككىنچى بىر گۇناھقا تۈرتكە بولىدۇ، بىر گۇناھتا چىڭ تۇرۇش ئىنساندا تېخىمۇ چوڭ گۇناھلارنى ئۆتكۈزۈشكە جۈرئەت پەيدا قىلىدۇ.

④ ئۇلار ئىنكار قىلىشقا ئەقىلگە ئۇيغۇن دەلىل تاپالمىغاندا، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن «بۇ سېھىركەن» دەپ تۇرىۋالدى.

⑤ مۇسا ئەلەيھىسسالام دېدىكى، ئويلاپ سۆزلەڭلار، سىلەر ھەقىقەتكە چاقىرىلغان دەۋەتنى ۋە توغرا سۆزنى سېھىر دەمىسىلەر؟ ئەجەبا بۇ سېھىرمۇ؟ سېھىرگەر دېگەن ئەسلا مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدۇ. يەنى كۆزلىگەن مەقسەتكە يېتەلمەيدۇ، يامان ئاقىۋەتتىن ساقلىنىشقىمۇ مۇۋەپپەقىيەت بولالمىدۇ. مەن بولسام، ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، مېنىڭ مەدەتكارىم ئاللاھتۇر، ئۇ ماڭا روشەن مۆجىزىلەرنى ئاتا قىلغان تۇرسا، سېھىر ۋە سېھىرگەرلىككە مېنىڭ نېمە ئېھتىياجىم بولسۇن؟ ئاللاھ ئاتا قىلغان مۆجىزىلەر ئالدىدا ئۇنىڭ نېمە قىممىتى بولسۇن؟

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِتْنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ أَأَنْتَوْنِي بِنْتِ
سَجْرِ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ إِلَّا السَّحَرُ إِنَّ اللَّهَ سَبَّطِلُهُ
إِنَّ اللَّهَ لَا يَصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

ئۇلار: «سەن بىزگە ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ دىنىدىن بىزنى ۋاز كەچتۈرۈش ۋە (بۇ) زېمىن (يەنى مىسىر زېمىنى) نىڭ سەلتەنتىنى ئىككىڭلارنىڭ قىلىۋېلىش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ؟» ① بىز ئىككىڭلارغا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» دېدى [78]. پىرئەۋن: «مېنىڭ ئالدىمغا بارلىق ئۇستا سېھىرگەرلەرنى ئېلىپ كېلىڭلار» دېدى [79]. سېھىرگەرلەر يېتىپ كەلگەندە، مۇسا ئۇلارغا: «تاشلىماقچى بولغىنىڭلارنى تاشلاڭلار» دېدى [80]. ئۇلار (ھاسا ۋە ئارغامچىلىرىنى) تاشلىغاندا، مۇسا: «سەلەرنىڭ كۆرسەتكىنىڭلار سېھىردۇر، ئاللاھ چوقۇم ئۇنى بەربات قىلىدۇ» ②. چۈنكى، ئاللاھ بۇزغۇنچىلارنىڭ ئىشىنى تۈزىمەيدۇ» ③ دېدى [81]. گۇناھكارلار ياقىتۇرمىغان تەقدىردىمۇ، ئاللاھ ئۆزىنىڭ سۆزلىرى (پاكتىلىرى) ④ ئارقىلىق ھەقىقەتنى ئىسپاتلايدۇ (يەنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ) [82].

① بۇ ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ دەلىل - ئىسپات كەلتۈرۈشتىن ئاجىز كەلگەندە كۆرسەتكەن باھانىلىرى تۆۋەندىكىچە بولدى: بىرىنچىسى، سەن بىزنى ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ يولىدىن چىقارماقچى. ئىككىنچىسى، سەن بىزنىڭ قولىمىزدىكى ھوقۇق - مەنەپنى تارتىۋېلىپ، ئۆزۈڭنىڭ قىلىۋالماقچى. شۇڭا بىز سەلەرگە ھەرگىز ئىمان ئېيتمايمىز. يەنى ئاتا - بوۋىلارغا ئەگىشىشتە چىڭ تۇرۇش ۋە دۇنيادىكى ھوقۇق - مەنەپنى ھەممىدىن ئەلا بىلىش خاھىشى ئۇلارنى ئىمان ئېيتىشتىن توسۇپ قويدى. بۇ ئايەتتىن كېيىنكى تېما پىرئەۋن بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى ھەققىدە داۋاملىشىدۇ. ئۇنىڭدا پىرئەۋننىڭ سېھىرگەرلەرنى چاقىرغانلىقى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن سېھىرگەرلەرنىڭ كۈچ سىناشقانلىقى بايان قىلىنىدۇ، بۇ ۋەقەنىڭ بىر قىسمى سۈرە ئەئرافتا بايان قىلىنغان ئىدى، يەنە سۈرە تاھادىمۇ تەپسىلىي بايان قىلىنىدۇ.

② ھەقىقەتتە شۇنداق بولدى. باتىل ھەقىقەتنىڭ ئالدىدا قانداقمۇ غەلبە قىلالىسۇن؟ سېھىرگەرلەر ئۆز ھۈنەرلىرىدە ھەر قانچە كامالەتكە يەتكەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ كۆرسەتكىنى سېھىر ئىدى، ئۇ كۆز بويامچىلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ھاسسىنى تاشلىغاندا، ئۇلارنىڭ بارلىق سېھىرلىرىنى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بەربات قىلدى.

③ بۇ سېھىرگەرلەرمۇ بۇزغۇنچىلاردىن ئىدى، ئۇلار پەقەت مال - دۇنيا توپلاش ئۈچۈن سېھىر ئۆگەنگەن بولۇپ، سېھىرگەرلىك قىلىپ، كىشىلەرنى ئالدايتتى. ئاللاھ ئۇلارنىڭ بۇزغۇنچىلىققا ياتىدىغان ئىش - ھەرىكەتلىرىنى قانداقمۇ تۈزەپ بەرسۇن؟

④ بۇ يەردىكى ﴿كَلِمَاتِهِ﴾ «سۆزلىرى» دېگەندىن ئاللاھ تائالا كىتابلىرىدا نازىل قىلغان ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئاتا قىلغان دەلىل - ئىسپاتلار ياكى ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى بىلەن پەيغەمبەرلەرنىڭ قوللىرىدا ۋۇجۇدقا چىققان مۆجىزىلەر ياكى ئاللاھ تائالانىڭ «بول» دېگەن ئەمرى بىلەن ئىجرا قىلىنىدىغان كەسكىن بۇيرۇقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾
 وَقَالَ مُوسَىٰ يَاقَوْمِ إِن كُنتُمْ ءَامَنُتُمْ بِاللَّهِ فَاعْلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾

مۇساغا (دەۋىتىنىڭ ئەۋۋىلىدە) پەقەت ئۇنىڭ قەۋمىدىن ئاز بىر تۈركۈم كىشىلەر ① پىرىئەۋن ۋە ئۆزلىرىنىڭ ھاكىملىرىنىڭ زىيانكەشلىك قىلىشىدىن قورققان ھالدا ② ئىمان ئېيتتى. چۈنكى، پىرىئەۋن يەر يۈزىدە (يەنى مىسىر زېمىنىدا) ھەقىقەتەن زوراۋان ئىدى، يەنە تېخى ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردىن ئىدى ③ [83]. مۇسا: «ئى قەۋمىم! ئەگەر ئاللاھقا ئىمان ئېيتقان ۋە بويىسۇنغان بولساڭلار، ئۇنىڭغىلا تەۋەككۈل قىلىڭلار ④ (يەنى ھەممە ئىشىڭلارنى ئاللاھقا تاپشۇرۇڭلار، ھەرقانداق ئەھۋالدا ئاللاھقا تايىنىڭلار)» دېدى [84]. ئۇلار ئېيتتى: «ئاللاھقىلا تەۋەككۈل قىلدۇق، ئى پەرۋەردىگارمىز! زالىم قەۋمنى بىزگە زىيانكەشلىك قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلمىغىن [85].»

① «ئۇنىڭ قەۋمىدىن» دېگەندىكى ئالماشنىڭ كىمنى كۆرسىتىدىغانلىقى ھەققىدە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار بار. بەزىلەر «ئۇنىڭ» دېگەن ئالماش مۇسا ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ، چۈنكى ئالماشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنغان، يەنى «مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدىن ئاز بىر تۈركۈم كىشىلەر ئىمان ئېيتتى» دېگەن بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. لېكىن، ئىمام ئىبنى كەسىر ۋە باشقا مۇپەسسىرلەر ئۇ ئالماش پىرىئەۋننى كۆرسىتىدۇ، يەنى «پىرىئەۋننىڭ قەۋمىدىن ئاز بىر تۈركۈم كىشىلەر ئىمان ئېيتتى» دېگەن بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن دەلىلى شۇكى، ئىسرائىل ئەۋلادى ئۆزلىرىنى پىرىئەۋننىڭ ئاسارىتىدىن قۇتقۇزغۇچى بىر نىجاتكارنى كۈتۈۋاتاتتى، كۈتكىنى بويىچە ئۇلارغا مۇسا ئەلەيھىسسالام كەلدى. شۇ ۋەجىدىن (قارۇندىن باشقا) بارلىق ئىسرائىل ئەۋلادى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان ئىدى. شۇنىڭغا ئاساسەن «ئۇنىڭ قەۋمىدىن ئاز بىر تۈركۈم كىشىلەر» دېگەننى «پىرىئەۋن قەۋمىدىن ئاز بىر تۈركۈم كىشىلەر ئىمان ئېيتتى» دەپ ئالماش، توغرا بولىدۇ. ئەنە شۇ «ئاز بىر تۈركۈم كىشىلەر» ئىچىدە پىرىئەۋن جەمەتىدىن بىر كىشى، يەنە پىرىئەۋننىڭ ئايالى (ھەزرىتى ئاسىيە) ۋە خەزىنە باشقۇرغۇچى بىلەن ئايالىمۇ بار ئىدى.

② بۇ ئايەتمۇ ئىمان ئېيتقان ئاز بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ پىرىئەۋن قەۋمىدىن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. چۈنكى بۇ ئاز بىر تۈركۈم كىشىلەر پىرىئەۋننىڭ ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ چوڭلىرى ھەمدە ھاكىملارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراشتىن خەۋپسىرەيتتى. ئىسرائىل ئەۋلادى بولسا، خېلى ئۇزۇن زاماندىن بىرى پىرىئەۋننىڭ ھۆكىمى ئاستىدا ئېزىلگەن ۋە قۇللۇققا مەھكۇم بولغان ھالدا ياشاۋاتاتتى، بۇلارنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقانلىقى سەۋەبتىن تېخىمۇ قاتتىق ئېغىرچىلىقتا قىلىش ئەندىشىسى يوق ئىدى.

③ بۇ مۇئمىنلەر پىرىئەۋننىڭ ئەنە شۇنداق زوراۋانلىقى ۋە زۇلۇم قىلىشتا ھەددىدىن ئېشىپ كېتىدىغان ئادىتىدىن قورقاتتى.

④ ئىسرائىل ئەۋلادى پىرىئەۋن زۇلمى ئاستىدا خارلىناتتى، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا پەيغەمبەر بولۇپ كەلگەندىن كېيىنمۇ خارلىق كېمەيمىدى، شۇڭا ئۇلار پەرىشان ئىدى، ھەتتا ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامغا سەن بىزگە كېلىشتىن بۇرۇنمۇ، كەلگەندىن كېيىنمۇ ھامان خارلىنىپ كەلدۇق دېگەن ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «ئاللاھتىن مەدەت تىلەڭلار، سەۋ قىلىڭلار». يەنە «رەببىڭلار دۈشمىنىڭلارنى ھالاك قىلىدۇ» دېدى. (سۈرە ئەئراف 128 - ، 129 - ئايەتلەرگە قارالسۇن) بۇ يەردىمۇ مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا

تەلىم بېرىپ: ﴿ ئى قەۋمىم! ئەگەر ئاللاھقا ئىمان ئېيتقان ۋە بويسۇنغان بولساڭلار، ئۇنىڭغىلا تەۋەككۈل قىلىڭلار (يەنى ھەممە ئىشىڭلارنى ئاللاھقا تاپشۇرۇڭلار، ھەرقانداق ئەھۋالدا ئاللاھقا تايىنىڭلار) ﴾ دېدى.

وَنَحْنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّءَ الْقَوْمَ كَمَا بِمِصْرَ بَيْوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَئَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ
عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَأَشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

رەھىمىتىڭ بىلەن بىزنى ئۇ كاپىر قەۋمدىن قۇتقۇزغىن» ① [86]. بىز مۇسا بىلەن ئۇنىڭ قېرىندىشىغا: «قەۋمىڭلار ئۈچۈن مىسىردا ئۆيلەر ياساڭلار، ئۆيلىرىڭلارنى ناماز ئوقۇيدىغان جاي قىلىڭلار» ②، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار، (ئى مۇسا!) مۇئمىنلەرگە (دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن غەلبە قىلىدىغانلىقى بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگىن» دەپ ۋەھىي قىلدۇق [87]. مۇسا ئېيتتى: «ئى پەرۋەردىگارىمىز! سەن پىرئەۋنگە ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرىغا دۇنيا ھاياتىدا زىننەت بۇيۇملىرىنى، تۈرلۈك مال - مۈلۈكلەرنى بەردىڭ، ئى پەرۋەردىگارىمىز! ئۇلار (بۇ نېمەتلەر بىلەن ئىنسانلارنى) يولۇڭدىن ئازدۇرۇۋاتىدۇ. ئى پەرۋەردىگارىمىز! ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى يوق قىلىۋەتكىن، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى قاتتىق قىلغىن» ③، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار دەردلىك ئازابىنى كۆرگەنگە قەدەر ئىمان ئېيتىمىسۇن» ④ [88].

① ئۇلار ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا دۇئامۇ قىلدى. ئەلۋەتتە دۇئا مۇئمىنلەر ئۈچۈن ئەڭ چوڭ قورال ۋە مۇھىم ۋاستىدۇر.

② بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ئىبادەتخانىلارغا بارساڭلار، پىرئەۋن تەرىپىدىن خەۋپ يېتىشتىن ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنىڭ زۇلمىغا ئۇچراشتىن قورقساڭلار، ئۆيلىرىڭلارنى مەسجىد قىلىۋېلىڭلار، ئۆيلىرىڭلاردا ناماز ئوقۇغاندا قىبلىگە يەنى بەيتۇلمۇقەددەسكە يۈزلىنىڭلار.

③ مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىغا ۋەز - نەسەھەتنىڭ ھېچقانداق تەسىرى بولمىغانلىقى، ھەتتا مۆجىزىلەرنى كۆرۈپمۇ ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا ھېچقانداق بىر ئۆزگىرىش پەيدا بولمىغانلىقىنى ھېس قىلغاندىن كېيىن، ئۇلار ھەققىدە بەددۇئا قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئاللاھ تائالا بۇ يەردە كەلتۈردى.

④ يەنى ئازابىنى كۆرمىگىچە ئىمان ئېيتىمىسۇنكى، ئۇلارغا ئازابىنى كۆرگەندە ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىسى بولمىسۇن. بۇ يەردە مۇنداق بىر سوئال پەيدا بولۇشى مۇمكىن: پەيغەمبەر دېگەن قەۋمنىڭ ھالاكىتى ئۈچۈن ئەمەس بەلكى ھىدايىتى ئۈچۈن دۇئا قىلىدۇ، بۇ يەردە نېمە ئۈچۈن بەددۇئا قىلدى؟ بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، پەيغەمبەر ھەر خىل دەلىل - پاكىتلارنى كەلتۈرۈپ، دەۋەتنى يەتكۈزگەندىن كېيىن، قەۋمنىڭ ئىمان ئېيتىشىدىن ئۈمىد قالمىغان چاغدا، ئەڭ ئاخىرقى چارە ئۇلارنىڭ ئىشى ئاللاھقا تاپشۇرۇلىدۇ. پەيغەمبەرنىڭ تىلى بىلەن ئىختىيارسىز چىققان سۆزلەر ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن چىققان بولىدۇ. بۇ خۇددى نۇھ ئەلەيھىسسالاممۇ توققۇز يۈز ئەللىك يىل دەۋەت قىلغاندىن كېيىن، ئاخىرى قەۋمى ھەققىدە بەددۇئا قىلغانغا ئوخشايدۇ. ﴿نۇھ ئېيتتى: پەرۋەردىگارم يەر يۈزىدە كاپىرلارنىڭ بىرىنىمۇ قويمىغىن. ئەگەر ئۇلارنى قويساڭ، شۈبھىسىزكى، بەندىلىرىڭنى ئازدۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ تاپقان بالىلىرىمۇ پەقەت فاجىر، كاپىر بولىدۇ﴾ (سۈرە نۇھ 26 - ، 27 - ئايەت)

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَعْوَتُكُمْ فَاَسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ * وَجَوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْعَرْقُ قَالَ ءَأَمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي ءَأَمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾

ئاللاھ ئېيتتى: «ئىككىڭلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت قىلىندى، دەۋىتىڭلارنى داۋاملاشتۇرۇڭلار، ①، نادانلارنىڭ يولىغا ئەگەشمەڭلار» ② [89]. بىز ئىسرائىل ئەۋلادىنى دېڭىزدىن ئۆتكۈزۈۋەتتۇق ③، پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى زۇلۇم ۋە زوراۋانلىق قىلىش ئۈچۈن دەرھال ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىدى ④. پىرئەۋن غەرق بولىدىغان چاغدا «ئىمان ئېيتتىمكى، ئىسرائىل ئەۋلادى ئىمان ئېيتقان ئىلاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، مەنمۇ مۇسۇلمانلاردىنمەن» دېدى [90].

① بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، سىلەر قىلغان بەددۇئايىڭلاردا چىڭ تۇرۇڭلار، گەرچە دۇئانىڭ نەتىجىسى كېچىكسىمۇ. چۈنكى سىلەرنىڭ تىلىڭلار ئىجابەت قىلىندى. ئەمما ئۇنى قاچان ئەمەلگە ئاشۇرۇش بىزنىڭ ئىرادىمىز ۋە ھېكمىتىمىزگە باغلىقتۇر. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ بايان قىلىشىچە مۇشۇ بەددۇئادىن قىرىق يىل كېيىن پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمى ھالاك قىلىندى. بەددۇئاغا ئاساسەن پىرئەۋن غەرق بولۇپ كېتەي دەپ قالغان چاغدا ئىمان ئېيتقانلىقىنى ئېلان قىلدى، بۇ چاغدىكى ئىماننىڭ ئۇنىڭغا ھېچقانداق پايدىسى بولمىدى. ئىككىنچى مەنىسى شۇكى، سىلەر ئىسرائىل ئەۋلادىنى دەۋەت قىلىش، ھىدايەتكە باشلاش ۋە ئۇلارنى پىرئەۋننىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلدۇرۇشتا داۋاملىق چىڭ تۇرۇڭلار.

② يەنى ئاللاھنىڭ قانۇنىيىتى ۋە ھېكمىتىنى چۈشەنمەيدىغان نادانلاردەك بولماڭلار، ئەڭ ياخشىسى چىدامچانلىق بىلەن سەۋر قىلىڭلار، غەلبىنى كۈتۈڭلار، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ھېكمەتلىك تەدبىرى بويىچە دەرھال ياكى مەلۇم مۇددەتتىن كېيىن، ۋەدىسىنى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ، چۈنكى ئۇ ۋەدىسىگە ھەرگىز خىلاپلىق قىلمايدۇ.

③ يەنى دېڭىزنى كېسىپ، قۇرۇق يول پەيدا قىلىپ بەردۇق ﴿سۈرە بەقەرە 50 - ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك﴾ (ئۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە شۇئەرادە كېلىدۇ) يەنى سىلەرنى دېڭىزنىڭ بىر قىرغىقىدىن يەنە بىر قىرغىقىغا يەتكۈزدۇق.

④ يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ قەۋمى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ياسالغان مۆجىزىلىك قۇرۇق يول بىلەن يۈرۈپ، دېڭىزدىن بىخەتەر ئۆتتى. پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قوشۇنلىرىمۇ قارشى قىرغاققا ئۆتۈش ئۈچۈن دېڭىزغا كىردى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى مۇسا ئەلەيھىسسالام قۇللۇقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كېچىلەپ ئېلىپ چىقىپ كەتكەن ئىسرائىل ئەۋلادىنى قايتىدىن قۇللۇققا قايتۇرۇش ئىدى. پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قوشۇنلىرى دېڭىزغا تولۇق كىرىپ بولغاندا، ئاللاھ تائالا دېڭىزنى ئىلگىرىكى ھالىتىگە قايتىشقا ئەمر قىلدى. نەتىجىدە پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ بارلىق قوشۇنى دېڭىزغا غەرق بولدى.

ءَالْتَنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلَ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأً صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾

(ئۇنىڭغا شۇنداق دېيىلدى) «ئەمدىمۇ؟» (يەنى ھاياتتىن ئۈمىد ئۈزگىنىڭدە ئەمدى ئىمان ئېيتامسەن؟) ھالبۇكى، ئىلگىرى (ئاللاھقا) ئاسىيلىق قىلغان ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلاردىن ئىدىڭ ① [91]. سېنىڭ كېيىنكىلەرگە ئىبەرەت بولۇشۇڭ ئۈچۈن ②، بۈگۈن سېنىڭ جەستىڭنى قۇتقۇزىمىز (يەنى سېنىڭ جەستىڭنى دېڭىزدىن چىقىرىپ قويىمىز)». شەكسىزكى، نۇرغۇن كىشىلەر بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزدىن غاپىلدۇر [92]. شۈبھىسىزكى، بىز ئىسرائىل ئەۋلادىنى (ئۇلارنىڭ دۈشمەنلىرىنى ھالاك قىلغاندىن كېيىن) ياخشى جايغا ئورۇنلاشتۇردۇق، ئۇلارنى شېرىن نەرسىلەر بىلەن رىزىقلاندۇردۇق، ئۇلارغا (تەۋراتتىن ئىبارەت) ئىلىم كەلگەندىن كېيىن، ئۇلار (دىن ئىشىدا) ئىختىلاپ قىلىشتى ③. قىيامەت كۈنى پەرۋەردىگارنىڭ ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەر ئۈستىدە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەلۋەتتە ھۆكۈم چىقىرىدۇ [93]. (ئى پەيغەمبەر!) مۇبادا بىز ساڭا نازىل قىلغان كىتابتىن شەكلىنەنەڭ، سەندىن ئىلگىرى (بىز نازىل قىلغان) كىتاب (تەۋرات)نى ئوقۇيدىغانلاردىن سوراپ باققىن، شۈبھىسىزكى، ساڭا پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن ھەق (قۇرئان) كەلدى. شۇڭا سەن ھەرگىز شەكلىنەنەنەڭلەردىن بولمىغىن ④ [94].

① ئاللاھ تەرەپتىن جاۋاب بېرىلدىكى، ئەمدى ئېيتقان ئىماننىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق، ئىلگىرى ئىمان ئېيتىدىغان چاغلاردا بولسا، ئىتائەتسىزلىك ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلاردىن بولدۇڭ.

② پىرئەۋن غەرق بولۇپ كەتكەندىن كېيىن، خېلى كۆپ كىشىلەر ئۇنىڭ راست ئۆلگەنلىكىدىن شەكلىنىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئاللاھ تائالا دېڭىزغا ئۇنىڭ جانىنى جەستىنى دېڭىز ساھىلىدىكى قۇرۇق زېمىنغا چىقىرىپ بېرىشكە بۇيرۇدى. بۈگۈنگە قەدەر ئۇنىڭ جەستى مىسىر مۇزىيىدا ساقلانغان ئاتقانلىقى مەلۇم. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

③ يەنى ئۇلار ئاللاھقا شۈكۈر قىلىشنىڭ ئورنىغا ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشقا باشلىدى، يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ ئىختىلاپ قىلىشىمۇ جاھالەت ۋە بىلىمسىزلىك سەۋەبىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇلارغا ئىلىم كەلگەندىن كېيىن سادىر بولدى، دېمەك ئۇلارنىڭ ئىختىلاپ قىلىشى تەكەببۇرلۇق ۋە تەرسالىقتىن كېلىپ چىققانىدى.

④ بۇ يەردىكى خىتاب ئارقىلىق ئومۇمىي ئىنسانلارغا ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئومۇمىي يوليورۇق بېرىلىۋاتىدۇ، چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەھىي ھەققىدە شەكلى بولۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ﴿سەندىن ئىلگىرى (بىز نازىل قىلغان) كىتاب (تەۋرات)نى ئوقۇغانلاردىن سوراپ باققىن﴾ دېگەندىن مەقسەت قۇرئان كەرىمدىن ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلار (تەۋرات بىلەن ئىنجىل ۋە باشقا كىتابلار) كىملىرىدە بولسا، شۇلاردىن قۇرئان ھەققىدە سوراپ باققىن، چۈنكى ئۇ كىتابلاردا قۇرئان كەرىمنىڭ ئالامەتلىرى، مەلۇماتلىرى ۋە ئاخىرقى پەيغەمبەرنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنغان.

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾ فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ لَمَّا ءَامَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾

سەن ھەرگىز ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغۇچىلاردىن بولمىغىن، (ئۇنداق قىلساڭ) زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالسىەن ① [95]. شۈبھىسىزكى، رەببىڭنىڭ (كۇفرى ئۈستىدە ئۆلىدۇ دېگەن) سۆزى تېگىشلىك بولغانلار ئىمان ئېيتمايدۇ [96]. ئۇلارغا پۈتۈن مۆجىزىلەر كۆرسىتىلگەن تەقدىردىمۇ، قاتتىق ئازابنى كۆرمىگىچە ② (ئىمان ئېيتمايدۇ) [97]. (ھالاك بولغان شەھەرلەر) ئاھالىلىرى ئىچىدە يۈنۈس قەۋمىدىن باشقىسىغا ③ (ئازابنىڭ شەپسىنى كۆرۈپ) ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىسى بولغىنى يوق، يۈنۈس قەۋمى ئىمان ئېيتىۋىدى، رەسۋا قىلىدىغان ئازابنى دۇنيا ھاياتىدا ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن كۆتۈرۈۋەتتۇق، ئۇلارنى مەلۇم ۋاقىتتىكىچە (ھاياتلىقتىن) بەھرىمەن قىلدۇق ④ [98].

① بۇ ئايەتتىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق پۈتۈن ئۈممەتكە خىتاب قىلىنىپ، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدىغانلىقى ئەسكەرتىلىۋاتىدۇ.

② ئۇلار كۇفرغا ۋە گۇناھ - مەئسىيەتكە شۇ قەدەر چوڭقۇر چۆكۈپ كەتكەن كىشىلەركى، ئۇلارغا ۋەز - نەسەھەت تەسىر قىلمايدۇ، دەلىل - ئىسپاتلار كار قىلمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئىتائەتسىزلىكنى داۋاملاشتۇرۇۋەرگەنلىكى ئۈچۈن ئۆزلىرىدىكى ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىدىغان تەبىئىي مايىللىق ۋە سالاھىيەتنى يوقاتقان. شۇڭا ئۇلار قاتتىق ئازابنى كۆرمىگىچە ھوشىنى تاپمايدۇ، ئۇ چاغدىكى ئىمان ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل قىلىنمايدۇ. ﴿بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا ئېيتقان ئىماننىڭ ئۇلارغا پايدىسى بولمىدى﴾. (سۈرە غافىر 85 - ئايەت)

③ رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلدىغان ﴿لَوْلَا﴾ بۇ يەردە "ھَلَّا" «نېمە ئۈچۈن» دېگەن مەنىدە كەلگەن، شۇنىڭغا ئاساسەن ئايەتنىڭ شەرھىسى مۇنداق بولىدۇ: بىز ھالاك قىلغان شەھەرلەر ئاھالىلىرى ئىچىدە نېمە ئۈچۈن ئىمان ئېيتىپ، ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىسىنى كۆرگەن بىرەر شەھەر ئاھالىسى بولمىدى؟ ئەگەر شۇنداق ئىمان ئېيتقانلار بولسا، ھالاكەتتىن ساقلىنىپ قالار ئىدى. شۇنداقلاردىن پەقەت يۈنۈس ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىلا ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىسىنى كۆردى. ئىمان ئېيتقانلىقى سەۋەبتىن ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن ئازابنى كۆتۈرۈۋەتتى. بۇ ئىشنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى مۇنداق: ئۆز ۋاقتىدا يۈنۈس ئەلەيھىسسالام قەۋمىگە قىلغان دەۋەت - تەبلىغلىرىنىڭ ھېچ تەسىرى بولمىغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇلارغا: پالانى كۈنى سىلەرگە ئازاب كېلىدۇ، دەپ ئېلان قىلدى. ئاندىن ئۆزى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇلار پەيغەمبىرى ئاگاھلاندىرغان ئازابنىڭ ئالامەتلىرىنى ئۆز - كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن چاغدا، بالا - چاقىلىرىنى ھەتتا چارۋا - ماللىرىنى بىر مەيدانغا يىغىپ، ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇپ دۇئا قىلىشقا ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئاجىزلىقلىرىنى ئىزھار قىلىپ، تەۋبە - ئىستىغپار ئېيتىشقا باشلىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلاردىن ئازابنى كۆتۈرۈۋەتتى. يۈنۈس ئەلەيھىسسالام كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان يولۇچىلاردىن قەۋمىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ تۇراتتى، ئۇ ئازابنىڭ ئۆز قەۋمىدىن كۆتۈرۈۋېتىلگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزىنى ئىنكار قىلغان قەۋمنىڭ يېنىغا قايتىشنى خىسسالامدى، بەلكى ئۇلاردىن نارازى بولۇپ، باشقا تەرەپكە راۋان بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كېمىدە كېتىۋاتقاندا بېلىق يۇتۇپ كېتىش ۋە قەسى يۈز بەردى.

(فەتھۇلقەدەر) (بۇنىڭ تەپسىلاتى ئۆز ئورنىدا بايان قىلىنىدۇ) يۈنۈس ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى قاچان ئىمان ئېيتقان؟ بۇ ھەقتە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ئىككى خىل قاراش بار: بىرىنچى قاراش بويىچە ئۇلار ئازابنى كۆرۈپ ئىمان ئېيتقان، ۋەھالەنكى، بۇ چاغدا ئېيتقان ئىمان پايدا بەرمەيتتى. لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۆزىنىڭ مەزكۇر قانۇنىدىن مۇستەسنا قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىمانىنى قوبۇل قىلدى. ئىككىنچى قاراش بويىچە ئۇلار ئىمان ئېيتقان چاغدا ئازاب تېخى كەلمىگەن ئىدى، يەنى ئۇلار ئىمان پايدا بەرمەيدىغان باسقۇچقا تېخى يەتمىگەن چاغدا ئىمان ئېيتقان ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىڭ ئىمانى پايدا بەردى، قوبۇل بولدى. ئەمما قۇرئان كەرىم ﴿إِلَّا﴾ دېگەن ئىستىسنا سۆزى بىلەن يۈنۈس ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنى مۇستەسنا قىلدى. بۇ قاراش بىرىنچى قاراشتىكى تەپسىرنى كۈچلەندۈرىدۇ. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

④ قۇرئان كەرىم دۇنيادىكى ئازابنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىنىڭ ئۈچۈك بايان قىلدى، ئەمما ئاخىرەتتىكى ئازاب ھەققىدە ھېچنېمە دېمىدى. شۇ ۋەجىدىن بەزى مۇپەسسىرلەر: ئاخىرەتتىكى ئازاب ئۇلاردىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكىنى يوق دەپ قارىدى. لېكىن قۇرئان كەرىم دۇنيادىكى ئازابنىڭ ئىمان كەلتۈرگەنلىك سەۋەبىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىنى بايان قىلغاندىن كېيىن، ئاخىرەتتىكى ئازاب ھەققىدە ئايرىم چۈشەنچە بېرىشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ. چۈنكى ئاخىرەتتىكى ئازاب ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتقان ياكى ئېيتمىغانلىقىغا ئاساسەن بەلگىلىنىدۇ. ئەگەر يۈنۈس ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن ئىماندا ئىزچىل تۇرغان بولسا (بۇ يەردە ئۇ ھەقتە مەلۇمات يوق)، ئەلۋەتتە ئاخىرەتتىكى ئازابتىنمۇ ئامان قالىدۇ. ئەمما ئەگەر ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۇلار پەقەت دۇنيادىلا ئازابتىن ساقلىنىپ قالغان بولىدۇ. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ
وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

ئەگەر پەرۋەردىگارنىڭ خالىسا ئىدى، يەر يۈزىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتاتتى ①، سەن ئىنسانلارنى مۇئمىن بولۇشقا زورلاپ، ئىمان ئېيتقۇزالامسەن؟ [99]. ۋەھالەنكى، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بولماستىن ھېچكىم ئىمان ئېيتمايدۇ، ئەقلىنى ئىشلەتمەيدىغانلارنى ئاللاھ (كۇفرى ۋە ئازابتىن ئىبارەت) پاسكىنچىلىققا گىرىپتار قىلىدۇ ② [100].

① لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇنداق بولۇشنى خالىمىدى. چۈنكى ئۇنداق قىلىش ئۇنىڭ ھېكمەتلىك تەدبىرىگە ئۇيغۇن ئەمەس ئىدى، بۇنىڭ ھەقىقىتىنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. بۇ سۆزنىڭ دېيىلىشىكى سەۋەب شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بارلىق ئىنسانلارنىڭ مۇسۇلمان بولۇشنى تولمۇ ئارزۇ قىلاتتى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا، ئىشلارنىڭ ئۇ ئارزۇ قىلغاندەك بولمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى، چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى چوڭقۇر ھېكمەت ۋە ئومۇمىي مەنپەئەتنى ئاساس قىلىدىغان بولغاچقا، ئۇنداق قىلىش ھېكمەتنىڭ تەقەززاسى ئەمەس ئىدى. شۇڭا كېيىنكى ئايەتتە دېيىلدىكى: ﴿سەن ئىنسانلارنى مۇئمىن بولۇشقا زورلاپ، ئىمان ئېيتقۇزالامسەن؟﴾ سەن ئۇنداق قىلىشقا بۇيرۇلغانمۇ ئەمەس، ھەم سېنىڭ بۇنىڭغا كۈچۈڭ يەتمەيدۇ.

② بۇ يەردىكى ﴿الرَّجْسَ﴾ «پاسكىنچىلىق» دېگەندىن كۇفرى ياكى ئازاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەيدىغان كىشىلەر كۇفرىغا مۇپتىلا بولۇپ ياشايدۇ، نەتىجىدە ئازابقا لايىق بولىدۇ.

قُلْ أَنْظَرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُعْجِبُ الْآيَاتِ وَالْتُدْرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٣١﴾ فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَاَنْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٣٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نَجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٣﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّكُمُ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٤﴾

ئېيتقىنىكى، «ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا نېمىلەرنىڭ بارلىقىنى كۆزىتىڭلار. (ئەمما بۇلاردىكى) دەلىللەر ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلار ئىمان ئېيتمايدىغان قەۋمگە پايدا بەرمەيدۇ [101]. ئۇلار پەقەت ئۆزىدىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرگە كەلگەن (ئازابلىق) كۈنلەرنى كۈتىدۇ». (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «سىلەر (ئاللاھنىڭ ئازابىنى) كۈتۈڭلار، مەنمۇ ئەلۋەتتە سىلەر بىلەن بىللە كۈتكۈچىلەردىنمەن» [102]. ئاندىن كېيىن پەيغەمبەرلىرىمىزنى ۋە مۇئمىنلەرنى (ئازابتىن) قۇتقۇزىمىز، بىز مۇئمىنلەرنى ئەنە شۇنداق قۇتقۇزىمىز، بۇ بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر [103]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «ئى ئىنسانلار! ئەگەر سىلەر مېنىڭ دىنىمدىن گۇمانلانساڭلار، (شۇنى بىلىڭلاركى) مەن سىلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلارغا چوقۇنمايمەن» [103]. لېكىن مەن سىلەرنىڭ جېنىڭلارنى ئالدىدىغان ئاللاھقا ئىبادەت قىلىمەن» [104]. مەن مۇئمىنلەردىن بولۇشقا بۇيرۇلدۇم» [104].

① يەنى بۇ ھېچبىر دەلىل ۋە ئاگاھلاندۇرۇش تەسىر قىلمايدىغان بىر قەۋمدۇر، شۇڭا ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ. ئۇلارغىمۇ تارىخ تەكرارلىنىپ، ئىلگىرىكى ئۈمىتلىرىگە كەلگەن ئازابلىق كۈنلەرنىڭ ئۆزلىرىگە كېلىشىنى كۈتمەيدۇ؟ يەنى ئىلگىرىمۇ مۇئمىنلەر ئامان قېلىپ، (كېيىنكى ئايەتتە بايان قىلىنىدۇ) باشقىلار پۈتۈنلەي ھالاك قىلىناتتى. ئەگەر شۇ كۈننى كۈتىدىغان بولساڭلار، بوپتۇ، سىلەرمۇ كۈتۈڭلار، مەنمۇ سىلەر بىلەن بىرلىكتە كۈتمەن.

② بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئاخىرقى پەيغەمبىرى مۇھەممەد رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمگە ئەمىر قىلىۋاتىدۇكى، سەن بارلىق ئىنسانلارغا: مېنىڭ تۇتقان يولۇم مۇشرىكلارنىڭ تۇتقان يولىغا ئوخشىمايدۇ، ئىككىسى ئايرىم - ئايرىم يولىدۇر، دەپ ئۇقتۇرۇش قىلغىن.

③ يەنى ئەگەر سىلەر بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىنىدىغان، بىردىنبىر توغرا دىن بولغان - مېنىڭ دىنىمدىن گۇمانلانساڭلار، بىلىڭلاركى، مەن سىلەر چوقۇنۇۋاتقان مەبۇدلارغا ھەر قانداق ئەھۋالدا ھەرگىزمۇ چوقۇنمايمەن.

④ يەنى ئۆلۈم ۋە ھاياتلىق ئۇنىڭ ئىلكىدە، شۇڭا ئۇ خالىغان ۋاقىتتا سىلەرنى ھالاك قىلالايدۇ، چۈنكى پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ جانلىرى ئۇنىڭ ئىلكىدە.

وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنْ الظَّالِمِينَ ﴿١٦﴾ وَإِنْ يَمَسُّكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٧﴾

يەنە (ماڭا): «(باتىل دىنلاردىن بۇرۇلۇپ) توغرا دىنغا يۈزلەنگىن ①، مۇشرىكلاردىن بولمىغىن [105]. ئاللاھ نى قويۇپ، ساڭا پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنمىغىن، ئەگەر ئۇلارغا چوقۇنساڭ، ئۇ چاغدا سەن چوقۇم (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولۇپ قالسىن ② [106]. ئەگەر ئاللاھ ساڭا بىرەر زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈشنى ئىرادە قىلسا، يالغۇز ئاللاھتىن باشقا ئۇنى كۆتۈرۈۋەتكۈچى يوقتۇر، ئەگەر (ئاللاھ) ساڭا بىرەر ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا، ئاللاھنىڭ بۇ مەرھىمىتىنى قايتۇرۇۋەتكۈچى يوقتۇر ③، ئاللاھ مەرھىمىتىنى بەندىلىرىدىن خالىغان ئادەمگە يەتكۈزىدۇ، ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ گۇناھىنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) تولىمۇ مېھرىباندۇر» (دەپ ۋەھىي قىلىندى) [107].

① ﴿حَنِيفًا﴾ نىڭ مەنىسى خاتا يوللاردىن بۇرۇلۇپ، توغرا يولغا يۈزلىنىش، يەنى بارلىق دىنلارنى تاشلاپ، پەقەت ئىسلام دىنىنى تاللاش ۋە ئۇنىڭغا يۈزلىنىش، بارلىق يوللارنى تاشلاپ، پەقەت ئاللاھ تەرەپكە يۈزلىنىش دېمەكتۇر.

② يەنى ئەگەر ئاللاھقا ئىلتىجا قىلماي، ھېچكىمگە پايدا ياكى زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان مەبۇدلارغا دۇئا قىلساڭلار، زۇلۇم قىلغان بولسىلەر. زۇلۇمنىڭ مەنىسى ھەر قانداق بىر نەرسىنى ئۆز ئورنىغا قويماسلىق دېمەكتۇر. ئىبادەت پەقەت پۈتۈن كائىناتنى ياراتقان، ھاياتلىقنىڭ بارلىق ئېھتىياجلىرىنى تولۇقلاپ بېرىۋاتقان ئاللاھنىڭ ھەقىقىي بولغاچقا، ئىبادەتكە لايىق زاتنى تاشلاپ، باشقا نەرسىلەرگە چوقۇنۇش، ئىبادەتنى ئۆز جايىغا قىلمىغانلىق بولىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ئەڭ چوڭ زۇلۇم دەپ ئاتالدى. بۇ يەردىمۇ گەرچە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىنغان بولسىمۇ، ئەسلىدە بۇ خىتاب پۈتۈن ئىنسانلارغا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە قارىتىلغاندۇر.

③ بۇ يەردە ياخشىلىق ئاللاھنىڭ پەزلى - مەرھىمىتى دەپ ئاتالدى، چۈنكى ياخشىلىق ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە كۆرسەتكەن مەرھىمىتىدۇر، گەرچە ئۇلار مەرھەمەتكە لايىق بولمىسىمۇ. ئاللاھ تائالا ئۆز پەزلى - مەرھىمىتى بىلەن ئىنسانلارنىڭ ئەمەللىرىگە قارىماستىن ئۇلارغا رەھىم - شەپقەت قىلىدۇ. بۇ ئۇنىڭ پەزلى - كەرىمىدۇر.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٨﴾ وَأَتَّبِعْ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ وَأَصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ ۗ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٩﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئى ئىنسانلار! سىلەرگە پەرۋەردىگار ئىنسانلار تەرىپىدىن ھەق (دىن) كەلدى ①، ئەمدى كىمكى ھىدايەت تاپىدىكەن، ئۇ پەقەت ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن ھىدايەت تاپقان بولىدۇ ②، كىمكى ئازىدىكەن، ئۇ پەقەت ئۆزىنىڭ زىيىنى ئۈچۈن ئازغان بولىدۇ ③، مەن سىلەرگە ھامى ئەمەسمەن ④» [108]. (ئى پەيغەمبەر!) ساڭا قىلىنغان ۋەھىيگە ئەگەشكىن (يەنى ئۇنىڭغا ئۆزۈڭ ئەمەل قىلىپ، باشقىلارغا ئۇنى يەتكۈزگىن). ئاللاھ (سەن بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) ھۆكۈم چىقارغۇچە (دىنغا دەۋەت قىلىش يولىدىكى مۇشەققەتلەرگە) سەۋر قىلغىن ⑤، ئاللاھ ھۆكۈم چىقارغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر ⑥ [109].

① بۇ يەردىكى ﴿ الْحَقُّ ﴾ «ھەق» دېگەندىن قۇرئان كەرىم ۋە ئىسلام دىنى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش ناھايىتى زۆرۈردۇر.

② يەنى ئۇنىڭ پايدىسى ئۆزىگە بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىپ قالىدۇ.

③ يەنى ئۇنىڭ زىيىنى ئۆزىگە بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قىيامەت كۈنى جەھەننەمنىڭ ئوتىدا كۆيىدۇ. گويا كىمكى ھىدايەت يولىنى تاللىسا، ئۇنىڭ بىلەن ئاللاھنىڭ كۈچ - قۇدرىتى زىيادە بولۇپ قالمىغاندەك، كىمكى كۇفرى ۋە گۇمراھلىق يولىنى تاللىسا، ئۇنىڭ بىلەن ئاللاھنىڭ قۇدرىتىدىن ھېچنەرسە كەم بولۇپ قالمايدۇ. شۇنىڭدەك ئىمان ۋە ھىدايەت يولىغا تەرغىب قىلىش، كۇفرى ۋە گۇمراھلىقتىن ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ پايدىسىمۇ ئىنسانلارنىڭ ئۆزلىرىگە بولىدۇ. بۇنىڭ ئاللاھقا ھېچ پايدىسى يوقتۇر.

④ يەنى ماڭا سىلەرنى قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن مۇسۇلمان قىلىش مەجبۇرىيىتى يۈكلەنگەن ئەمەس، بەلكى مەن پەقەت سىلەرگە بېشارەت بەرگۈچى، سىلەرنى ئاگاھلاندۇرغۇچى، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزگۈچى ۋە دەۋەت قىلغۇچىمەن. مېنىڭ ۋەزىپەم پەقەت مۇئمىنلەرگە خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش، ناپەرمانلىق قىلغانلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرۇش، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت. كىمكى بۇ دەۋەتكە ئىشەنسە، پايدىسى ئۆزىگە؛ كىمكى ئۇنىڭغا ئىشەنمىسە، مەن ئۇنى مەجبۇرىي شەكىلدە ئىشەندۈرۈشكە بۇيرۇلغان ئەمەسمەن.

⑤ ئاللاھ ساڭا ۋەھىي قىلغان نەرسىگە چىڭ تېسىلغىن. بۇيرۇغان نەرسىنى بەجا كەلتۈرگىن. چەكلىگەن نەرسىدىن ساقلانغىن. بۇ ئىشلاردا بىپەرۋالىق قىلمىغىن. ۋەھىيگە ئەگىشىشتە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە، قارشىلاشقۇچىلار تەرەپتىن كەلگەن كۈلپەتلەرگە، دەۋەت قىلىش جەريانىدا دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارغا سەۋر قىلغىن ۋە بۇ يولدا مۇستەھكەم تۇرۇپ كۆرەش قىلغىن.

⑥ چۈنكى، ئۇ ئىلىمى چەكسىز، كۈچ - قۇدرىتى تەڭداشسىز، رەھىمىتى ھەممىگە ئورتاق زات تۇرسا، ئۇنىڭدىن ياخشىراق ھۆكۈم چىقىرىدىغان يەنە كىم بار؟

(11) سۈرە ھۇد مۇكە 123 آية

(11) سۈرە ھۇد مەككىدە چۈشكەن 123 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الرَّ كِتَابٌ أَحْكَمْتُ عَآيَتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ۝ وَإِنْ أَسْتَعْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَّتَّعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ۚ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ۝ إِلَىٰ اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝

ئەلىق، لام، را. بۇ، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، ھەممىدىن خەۋەردار ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ① ئايەتلىرى (ھەر جەھەتتىن) پۇختا تۈزۈلگەن ②، ئاندىن (ئەقىدە، ئەھكام، ۋەز ۋە قىسسەلەر) تەپسىلىي بايان قىلىنغان ③ كىتابتۇر [1]. (بۇ كىتاب) سىلەرنىڭ پەقەت ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشىڭلار ئۈچۈن (نازىل قىلىندى). (ئى پەيغەمبەر ئېيتقىنكى،) «(ئى ئىنسانلار!) شۈبھىسىزكى، مەن سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئاگاھلاندۇرغۇچى ۋە خۇش خەۋەر بەرگۈچىمەن [2]. سىلەر پەرۋەردىگارڭلاردىن مەغپىرەت تىلەڭلار، ئاندىن ئۇنىڭغا تەۋبە قىلىڭلار، (ئەگەر شۇنداق قىلساڭلار) ئاللاھ سىلەرنى مۇئەييەن مۇددەتكىچە (يەنى ئۆمرۈڭلار ئاخىرلىشىپ، ئەجىلڭلار يەتكۈچە ھاياتى دۇنيادىن) ئوبدان بەھرىمەن قىلىدۇ ④، ھەربىر ياخشى ئىش قىلغۇچىغا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىدۇ، ئەگەر (ئىماندىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار، مەن سىلەرنىڭ چوڭ كۈنىڭ ⑤ ئازابىغا قېلىشىڭلاردىن ئەنسىرەيمەن [3]. سىلەرنىڭ (ئۆلگەندىن كېيىن) قايتىدىغان جايڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر» [4].

★ بۇ سۈرىدىمۇ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ۋە پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولغان قەۋملەرنىڭ تارىخ بەتلىرىدىن خاتا ھەرپ ئۆچۈرۈلگەندەك ئۆچۈرۈلگەنلىكى ياكى تارىخ بەتلىرىدە ئىبىرەت ئۈچۈن قالدۇرۇلغانلىقى بايان قىلىنىدۇ. شۇڭا ئىمام تىرمىزى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! چېچىڭ ئاقىرىپ كېتىپتۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «چېچىمنى ھۇد، ۋاقىئە، مۇرسالات، نەبە ۋە تەكۋىر سۈرىلىرى ئاقارتىۋەتتى» دېدى. يەنە بىر رىۋايەتتە: «سۈرە ھۇد ۋە ئۇنىڭغا مەزمۇنداش سۈرىلەر چېچىمنى ئاقارتىۋەتتى» دېگەن. (سۈنەنى تىرمىزى 329 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى ئەلبانى 3 - توم، 113 - ھەدىس)

① يەنى ئۇنىڭ سۆزلىرى ھېكمەتكە تولغاندۇر، شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان سۆزلەر ھېكمەتتىن خالى ئەمەس. ئۇ يەنە بارلىق ئىشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتىدىن تولۇق خەۋەردار بولۇپ تۇرغۇچىدۇر. دېمەك بۇ قۇرئان ھېكمەتلىك ۋە ھەممىدىن خەۋەردار ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان بولغاچقا، پەقەت ئۇنىڭ ئەھكاملىرىغا ئەمەل قىلغان كىشىلا يامان ئاقىۋەتتىن ساقلىنىپ قالالايدۇ.

② يەنى سۆز - ئىبارىلىرى شۇ قەدەر پۇختا، تەرتىپلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، جۈملىلەرنىڭ تەركىبى ۋە مەنىلىرىدە ھېچقانداق خاتالىق يوقتۇر.

③ يەنە بۇ ئەقىدە، ئەھكام، شەرىئەتلەر، ۋەز - نەسىھەتلەر، قىسسەلەر، ئىمان ئەركانلىرى، ئەدەپ - ئەخلاق

شۇ قەدەر تەپسىلىي بايان قىلىنغان كىتابتۇركى، ئىلگىرىكى كىتابلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭدەك كىتاب بولغان ئەمەس.

- ④ قۇرئان كەرىم ئومۇمەن دۇنيا تىرىكچىلىكىنى ﴿مَتَاعُ الْعُزْرِ﴾ غاپىل ئادەم ئالدىنىپ بەھرىمەن بولىدىغان نەرسە دەپ ئاتىغان ئىدى. بۇ ئايەتتە بولسا ﴿مَتَاعًا حَسَنًا﴾ ئوبدان بەھرىمەن بولىدىغان نەرسە دېدى. بۇنىڭ مەنىسى، كىمكى ئاخىرەتتىن غاپىل بولغان ھالدا دۇنيادىن بەھرىمەن بولىدىكەن، ئۇنىڭغا نىسبەتەن دۇنيا غاپىل ئادەم ئالدىنىپ بەھرىمەن بولىدىغان نەرسە بولىدۇ، چۈنكى ئۇ كىشى ئاخىرەتتە يامان ئاقىۋەتكە قالىدۇ. كىمكى ئاخىرەتنىڭ تەييارلىقىنى قىلغان ھالدا دۇنيادىن بەھرىمەن بولىدىكەن، ئۇنىڭغا نىسبەتەن بۇ بىر قانچە كۈنلۈك دۇنيا ئوبدان بەھرىمەن بولىدىغان نەرسە بولىدۇ. چۈنكى ئۇ مال - دۇنيانى ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تاپىدۇ ۋە شۇ بويىچە سەرپ قىلىدۇ.
- ⑤ «چوڭ كۈن»دىن قىيامەت كۈنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتُونُ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَعْشُونَ نِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾

بىلىڭلاركى، ئۇلار (كۆڭلىدىكىنى) ئاللاھتىن يوشۇرۇش ئۈچۈن تۈگۈلىۋالدىدۇ^①، بىلىڭلاركى، ئۇلار كىيىملىرى بىلەن چۈمكىنىۋالغان چاغلىرىدىمۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ يوشۇرغان ۋە ئاشكارا قىلغان نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىلىپ تۇرىدۇ، چۈنكى ئاللاھ دىللاردىكىنى بىلگۈچىدۇر [5].

① بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇت، شۇ ۋەجىدىن ئايەتنىڭ ئوقۇمىدىمۇ ئوخشاشماسلىق پەيدا بولغان. سەھىھۇل بۇخارىدا بايان قىلىنغان سۈرە ھۇدىنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدىكى ھەدىستىن مەلۇم بولۇشىچە بۇ ئايەت شۇنداق بىر قىسىم كىشىلەر ھەققىدە نازىل بولغانىكى، ئۇلار «ئاللاھ تائالا بىزنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ» دەپ، قاتتىق ھايا قىلغانلىقتىن ھاجەت قىلغاندا ياكى ئايالى بىلەن بىر يەردە بولغاندا كىيىملىرىنى سېلىپ، يالڭاچ بولۇشنى ياقتۇرمايتتى. بۇنداق چاغدا ئەۋرەتلىرىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن مەيدىلىرىنى تۆۋەنگە قىلىۋالاتتى يەنى تۈگۈلىۋالاتتى. شۇڭا بۇ يەردە دېيىلدىكى، ئۇلار كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقىدا كىيىملىرى ۋە يېپىنچىلىرى بىلەن چۈمكىنىۋالغانلىرىدىمۇ، ئاللاھ ئۇلارنى كۆرۈپ تۇرىدۇ، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ. دېمەك شەرمى - ھايا تۇيغۇسى ئۆز جايىدا ۋە لايىقىدا بولغان ياخشى، ئەمما ھايا قىلىدىم دەپ بەكلا چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىش توغرا ئەمەس. چۈنكى، ھېچكىم ئاللاھتىن ھېچنەرسىنى يوشۇرالمىدۇ. ئەمما ئايەتنىڭ سىياقىدىن قارىغاندا، تېما مۇشرىكلار بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ خاتا ئېتىقادى بويىچە، ئاللاھ بىزنىڭ يوشۇرغانلىرىمىزنى بىلمەيدۇ، دەپ قارايتتى. بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ خاتا قاراشلىرى ئەيىبلەندى. (تەپسىر ۋەست، تەنتاۋى)

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۗ وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾

يەر يۈزىدىكى ھەربىر جانلىققا رىزىق بېرىشنى ئاللاھ (مەرھەمەت يۈزىسىدىن) ئۈستىگە ئالغان ①، ئاللاھ ئۇ جانلىقنىڭ تۇرار جايىنى ۋە (ئۆلگەندىن كېيىن) كۆمۈلىدىغان (ساقلىنىدىغان) جايىنى ② بىلىدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى روشەن كىتابتا مەۋجۇتتۇر (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىلغاندۇر) [6]. ئاللاھ سىلەرنىڭ قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن ③ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە ياراتقان زاتتۇر. (ئاسمان - زېمىننى يارىتىشتىن ئىلگىرى) ئاللاھنىڭ ئەرشى سۇ ئۈستىدە ئىدى ④. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر سەن (كاپىرلارغا): «سىلەر ئۆلگەندىن كېيىن چوقۇم تىرىلدۈرۈلسىلەر!» دېسەڭ، كاپىر بولغانلار چوقۇم: «بۇ پەقەت ئوپىئوچۇق سېھىردۇر» دەيدۇ [7].

① يەنى ھەربىر جانلىقنىڭ رىزىقى ئاللاھنىڭ زىمىنىدە ۋە كاپالىتىدە بولىدۇ. زېمىندا يۈرگەن ھەر قانداق مەخلۇق، مەيلى ئىنسان بولسۇن ياكى جىن بولسۇن، مەيلى ھايۋانلار بولسۇن ياكى ئۇچار - قۇشلار بولسۇن، مەيلى ئۇلار قۇرۇقلۇقتا ياشايدىغان بولسۇن ياكى دېڭىزدا ياشايدىغان بولسۇن، چوڭ بولسۇن ياكى كىچىك بولسۇن، ھەربىر تۈرنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئاللاھ تائالا ھەممىگە رىزىق بېرىپ تۇرىدۇ.

② مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ﴿مُسْتَقَرَّ﴾ ۋە ﴿مُسْتَوْدَع﴾ نى تونۇشتۇرۇشتا ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇت. مەسىلەن، بەزى مۇپەسسىرلەر: زېمىننىڭ چېكى (مېڭىپ - مېڭىپ ئاخىرلىشىدىغان جاي) نى ﴿مُسْتَقَرَّ﴾، نەرسە ساقلايدىغان ئامبارنى ﴿مُسْتَوْدَع﴾ دېسە، يەنە بەزىلەر: ئانىنىڭ رەھىمىنى ﴿مُسْتَقَرَّ﴾، ئاتىنىڭ سولبىنى ﴿مُسْتَوْدَع﴾ دەيدۇ، يەنە بەزى مۇپەسسىرلەر: ئىنسانلار ۋە ھايۋانلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى تۇرار جايىنى ﴿مُسْتَقَرَّ﴾ ۋە ئۆلگەندىن كېيىن كۆمۈلىدىغان جايىنى ﴿مُسْتَوْدَع﴾ دەپ قارايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: ﴿مُسْتَوْدَع﴾ دېگەن ئانىنىڭ رەھىمى ياكى تۇخۇمغا ئوخشاش ئىچىدە بىر نەرسە ساقلىنىدىغان جايىنى، ﴿مُسْتَقَرَّ﴾ دېگەن زېمىننىڭ ئۈستىدە ئولتۇراقلىشىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ دەلىلى تۆۋەندىكى ئايەتتۇر: ﴿وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ﴾ ﴿يەر يۈزىدە ۋاقىتلىق (ئەجلىڭلار توشقۇچە) يەرلىشىڭلار ۋە (نېمەتلەردىن) بەھرىمەن بولۇڭلار﴾. (سۈرە بەقەرە 36 - ئايەت) ھەر ھالدا قايسىبىر ئۇقۇم ئېلىنسۇن، ئايەتنىڭ مەنىسى ئېنىق. چۈنكى ئاللاھ تائالا ھەربىر جانلىقنىڭ تۇرار جايىنى ۋە ئۆلگەندىن كېيىن كۆمۈلىدىغان جايىنى بىلگۈچى ۋە شۇ يەرگە ئۇنىڭ رىزىقىنى يەتكۈزۈپ بېرىشكە قادىر ھەم رىزىق بېرىشنى ئۈستىگە ئالغۇچىدۇر. ئاللاھ ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئىشنى ناھايىتى مۇكەممەل دەرىجىدە ئادا قىلغۇچىدۇر.

③ بۇ سۆز سەھىھ ھەدىسلەردىمۇ بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا مەخلۇقاتلارنىڭ تەقدىرىنى ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىشتىن 50 مىڭ يىل ئىلگىرى يازغان. ئۇ چاغدا ئاللاھ تائالانىڭ ئەرشى سۇ ئۈستىدە ئىدى». (سەھىھ مۇسلىم 2653 - ھەدىس

④ يەنى ئاللاھ تائالا ئاسمان - زېمىننى بىكاردىنلا، مەقسەتسىز ياراتقان ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى يارىتىشتىن مەقسەت ئىنسانلار ۋە (جىنلار) دىن كىمنىڭ ئەمەلىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناشتۇر. ئەسكەرتىش: ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە «سىلەرنىڭ قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن» دېدى؛ قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى كۆپ ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن دېمىدى. چۈنكى، ھەر قانداق ئەمەل بىرىنچىدىن: پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ رىزالىقى ئۈچۈن بولسا، ئىككىنچىدىن: سۈننەتكە مۇۋاپىق بولسا، ياخشى ئەمەل ھېسابلىنىدۇ. ھەر قانداق ئەمەلدە بۇ ئىككى شەرتنىڭ بىرى كەم بولسا، ئۇ ئەمەل ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا ھېچقانداق قىممىتى بولمايدۇ ۋە ياخشى ئەمەل ھېسابلانمايدۇ.

وَلَيْنَ آخَرْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيْقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨﴾
 وَلَيْنَ آدُقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَكَيْفُوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَيْنَ آدُقْنَاهُ نِعْمَاءً بَعْدَ ضَرَاءٍ مَسْتَه لَيْقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتِ عَنِّي
 إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾

ئەگەر بىز ئۇلارغا چۈشىدىغان ئازابنى چەكلىك (يەنى ساناقلىق) ۋاقىت كېچىكتۈرسەك، ئۇلار چوقۇم (مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن): «ئۇنى نېمە توسۇپ قالغاندۇ؟» دەيدۇ، بىلىڭلاركى، ئۇلارغا ئاللاھنىڭ ئازابى چۈشكەن كۈندە، ئۇ ئازاب ئۇلاردىن قايتۇرۇلمايدۇ، ئۇلارنى ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان ئازاب قورشۇۋالىدۇ ﴿٨﴾ [8]. ئەگەر بىز ئىنسانغا ئۆز تەرىپىمىزدىن بىر رەھمەتنى تېتىتىپ، ئاندىن شۇ نېمەتنى ئۇنىڭدىن تارتىۋالساق، ئۇ چوقۇم بەك ئۈمىدسىز ۋە تۈزكۈر بولۇپ كېتىدۇ ﴿٩﴾ [9]. ئەگەر بىز ئۇنىڭغا (پېقىرلىق، كېسەللىك، قاتتىقچىلىقتىن ئىبارەت) بېشىغا كەلگەن كۈلپەتتىن كېيىن بىر نېمەتنى تېتىتساق، ئۇ چوقۇم: «مەندىن يامانلىقلار (يەنى بالا - كۈلپەتلەر كۆتۈرۈلۈپ) كەتتى (ئەمدى كەلمەيدۇ)» ﴿١٠﴾ دەپ شەك - شۈبھىسىز كۆرۈنۈپ، مەغرۇرلىنىپ كېتىدۇ ﴿١٠﴾ [10].

① ئۇلارنىڭ ئازابى تېزراق كەلسۇن دەپ ئالدىراتقانلىقى مەسخىرە قىلغانلىق ئىدى. چۈنكى ئۇلار مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن ئالدىرتاتتى ۋە يۇقىرىقىدەك سۆزلەرنى قىلاتتى. ھەر ھالدا بۇ يەردە بىلدۈرۈپ قويۇش مەقسەت قىلىنغان نۇقتا شۇكى، ئازاب ئاللاھ تەرەپتىن كېچىكتۈرۈلگەن بولسا، ئىنسان غەپلەتكە پېتىپ قالماسلىقى لازىم. چۈنكى ئاللاھ ئۇنى ھەر قانداق بىر ۋاقىتتا جازالاشقا قادىردۇر. (فەتھۇلقەدر)

﴿أُمَّةٍ﴾ دېگەن سۆزنىڭ ھەر خىل مەنىلىرى بار، بۇ سۆز قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە سۈرىدە ھەر خىل مەنىلەردە كەلگەن. ئۇ "أُمَّ" دېگەن سۆز يىلتىزىدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، مەقسەت قىلماق، يۈزلەنمەك، كۆزلىمەك دېگەن مەنىدە. بۇ سۈرىنىڭ 8 - ئايىتىدىكى ﴿أُمَّةٍ﴾ دېگەن سۆز «مەلۇم ۋاقىت ۋە ساناقلىق مۇددەت» مەنىسىدە كەلگەن. (فەتھۇلقەدر) يەنە سۈرە يۈسۈف 45 - ئايەتتىمۇ مۇددەت مەنىسىدە كەلگەن: ﴿وَإِذْ كَرَبْنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ﴾ ﴿ئۇزاق مۇددەتتىن كېيىن (يۈسۈفنى) ئېسىگە ئالغان بىرى﴾. ئۇنىڭدىن باشقا ئىمام ۋە پېشۋا مەنىسىدەمۇ كەلگەن، مەسىلەن: ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً﴾ ﴿شەكسىزكى، ئىبراھىم ئاللاھقا ئىتائەت قىلغۇچى بىر پېشۋا ئىدى﴾. (سۈرە نەھل 120 - ئايەت) يەنە يول ۋە دىن مەنىسىدە كەلگەن. مەسىلەن: ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ﴾ ﴿بىز ھەقىقەتەن ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ بىر خىل دىنغا ئېتىقاد قىلغانلىقىنى بىلىمىز﴾. (سۈرە زۇخروف 23 - ئايەت) جامائە ۋە كىشىلەر توپى مەنىسىدەمۇ كەلگەن. مەسىلەن: ﴿وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ﴾ ﴿مۇسا مەدىيەندىكى بىر بۇلاقنىڭ يېنىغا كەلگەندە (ماللىرىنى) سۇغىرىۋاتقان بىر توپ كىشىلەرنى كۆردى﴾. (سۈرە قەسەس 23 - ئايەت) ﴿وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٍ﴾ ﴿مۇسانىڭ قەۋمىنىڭ ئىچىدە... بىر جامائە بار﴾. (سۈرە ئەئراف 159 - ئايەت) قاتارلىقلار. يەنە پەيغەمبەر ئەۋەتلىگەن خاس بىر قەۋم ياكى گۇرۇھ دېگەن مەنىدە كەلگەن. ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ﴾ ﴿ئۆتكەن ئۈممەتلەرنىڭ ھەر بىرىگە رەسۇل (يەنى پەيغەمبەر) ئەۋەتىلگەن﴾. (سۈرە يۇنۇس 47 - ئايەت) بۇ پەيغەمبەر ئەۋەتلىگەن ئۈممەت، دەۋەت كەلگەن ئۈممەت دەپمۇ ئاتىلىدۇ، يەنە پەيغەمبەرگە ئىمان ئېيتقانلارمۇ ئۈممەت، ئەگەشكۈچى ئۈممەت، دەۋەتكە ئاۋاز قوشقۇچى ئۈممەت دەپ ئاتىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسر)

② بۇ ئايەتتە ۋە تۆۋەندىكى ئايەتتە ئىنسانلاردا ئومۇمەن تېپىلىدىغان ناچار ئىللەتلەر بايان قىلىندى. ئۈمىدسىزلىك كەلگۈسى زامان بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا؛ تۈزكۈرلۈك ئۆتكەنكى ۋە ھازىرقى زامان بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.

③ قىيىنچىلىق دەۋرى ئۆتۈپ كەتتى، ئەمدى ماڭا ھېچبىر يامانلىق يەتمەيدۇ دەپ ئويلايدۇ.

④ يەنى ئۆزىگە بېرىلگەن نېمەتلەر بىلەن خۇشاللىنىپ ھەم پەخىرلىنىپ باشقىلار ئالدىدا كۆرەڭلەيدۇ. ئەمما ياخشى ئەمەل قىلىدىغان مۇئمىنلەر بولسا مەزكۇر ناچار ئىللەتلەردىن يىراقتۇر. بۇ نۇقتا كېيىنكى ئايەتتە بايان قىلىندۇ.

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كِتَابٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُوا مَنِ اسْتَعْظَمَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾

پەقەت (بالاغا ئۇچرىغاندا) سەۋر قىلغان ۋە (نېمەتكە يولۇققاندا) ياخشى ئىشلارنى قىلغان كىشىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئەنە شۇلارغا (ئاخىرەتتە) مەغپىرەت ۋە كاتتا ئەجىر بار ﴿11﴾. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنىڭ (يەنى مۇشۇلارنىڭ) «نېمىشقا ئۇنىڭغا بىرەر خەزىنە چۈشمىدى؟ ياكى ئۇنىڭ بىلەن بىللە (ئۇنى تەستىقلايدىغان) بىرەر پەرىشتە كەلمىدى؟» دەيدىغانلىقىدىن (ئەنسىرەپ، بەلكىم) ساڭا نازىل قىلىنغان ۋەھىينىڭ بىر قىسمىنى يەتكۈزگۈك كەلمەيدىغاندۇ ۋە (بۇنى يەتكۈزۈشتىن) يۈرىكىڭ سىقىلىدىغاندۇ. سەن پەقەتلا بىر ئاگاھلاندىرغۇچىسىەن ﴿2﴾، ئاللاھ ھەممە نەرسىگە ھامىيدۇر ﴿12﴾. ياكى ئۇلار: «قۇرئاننى (مۇھەممەد) ئۆزى ئويدۇرۇپ چىققان دېيىشمەيدۇ؟» ئېيتقىنىكى، «ئەگەر سىلەر (بۇ سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئاللاھتىن باشقا چاقىرايدىغانلىكى كىشىلىرىڭلارنى (ياردەمگە) چاقىرىپ، (پاساھەت ۋە بالاغەت جەھەتتىن) قۇرئاندىكىگە ئوخشايدىغان ئون سۈرە توقۇپ كەلتۈرۈپ بېقىڭلار! ﴿3﴾» ﴿13﴾.

① يەنى مۇئمىنلەر راھەت - پاراغەتتە بولسۇن ياكى قىيىنچىلىق - كۈلپەتتە بولسۇن، ھەر ھالەتتە ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە ئىش قىلىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئاللاھ تائالا مۇئمىن ئۈچۈن قانداق بىر ھۆكۈم قىلسا، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىلىق بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا ئاسايىشلىق يەتسە، ئاندىن ئۇ ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلسا، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىلىقتۇر. (ساۋابقا ئېرىشىشكە سەۋەب بولىدۇ). ئەگەر ئۇنىڭغا قىيىنچىلىق يەتسە، ئاندىن ئۇ سەۋر قىلسا، بۇمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىلىقتۇر (ساۋابقا ئېرىشىشكە سەۋەب بولىدۇ). بۇنىڭغا مۇئمىن ئادەمدىن باشقا كىشى ئېرىشەلمەيدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم 2999 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مۇئمىن ئادەمگە يەتكەن غەم - قايغۇ، جاپا - مۇشەققەت، بىئاراملىق، ھەتتا ئۇنىڭغا سانجىلغان بىر تال تىكەن ئۈچۈنمۇ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ.» (مۇسنەدى ئەھمەد 3 - توم، 4 - بەت) سۈرە مەئارىجنىڭ 19 - ، 22 - ئايەتلىرىدەمۇ مۇشۇ نۇقتا بايان قىلىنغان.

② مۇشۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتى ھەققىدە مۇنداق دەيتتى: ﴿ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئاگاھلاندىرغۇچى بولۇش ئۈچۈن ئاللاھ ئۇنىڭغا نېمىشقا بىر پەرىشتە ئەۋەتمىدى. يا ئۇنىڭغا بىر خەزىنە بېرىلمىدى؟﴾. (سۈرە فۇرقان 8 - ئايەت) يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿بىز ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن يۈرىكىڭنىڭ سىقىلىۋاتقانلىقىنى ئوبدان بىلىمىز﴾. (سۈرە ھىجر 98 - ئايەت) بۇ ئايەتتە مەزكۇر نۇقتىلار نەزەردە تۇتۇلغان ئاساستا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دېيىلىۋاتىدۇكى، ئى پەيغەمبەر! بەلكىم ئۇلارنىڭ سۆزلىرى ئۈچۈن يۈرىكىڭ سىقىلىدىغاندۇ، مۇشۇلارغا ئېغىر كېلىدىغان ۋەھىيلەرنىڭ بىر قىسمىنى يەتكۈزگۈك كەلمەيدىغاندۇ، يەنى يەتكۈزۈشتىن يۈرىكىڭ سىقىلىدىغاندۇ. سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت ئاگاھلاندىرۇش ۋە دەۋەت - تەبلىغ قىلىشتىن ئىبارەت، بۇ ۋەزىپىنى ھەر زامان ئورۇنلىشىڭ لازىم.

③ ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق يازىدۇ: ئاللاھ تائالا دەسلەپتە ئۇلارغا جەڭ ئېلان قىلدى، ئەگەر سىلەر قۇرئاننى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزى يازغان دېگەن سۆزۈڭلاردا راستچىل بولساڭلار، ياردەمگە

چاقىرايلىغانلىكى كىشىلىرىڭلارنى چاقىرىپ، قۇرئانغا ئوخشايدىغان بىر كىتابنى يېزىپ كۆرسىتىڭلار. لېكىن سىلەر ھەرگىزمۇ ئۇنداق قىلالمايسىلەر. ﴿ئېيتقىنىكى، «ئەگەر ئىنسانلار، جىنلار بۇ قۇرئاننىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىغىلىپ، بىر - بىرىگە ياردەملەشكەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ.﴾ (سۈرە ئىسرا 88 - ئايەت) ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاھ تائالا ئۇلارغا جەڭ ئېلان قىلىپ، پۈتۈن بىر قۇرئان كەلتۈرەلمىسە، ئون سۈرە بولسىمۇ كەلتۈرۈپ بېقىشىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ دېدىكى، ﴿قۇرئاندىكىگە ئوخشايدىغان ئون سۈرە توقۇپ كەلتۈرۈپ بېقىڭلار!﴾ يۇقىرىدىكى ئايەتكىگە ئوخشاش. ئۈچىنچى قېتىم جەڭ ئېلان قىلىپ دېدىكى: ﴿قۇرئانغا ئوخشاش بىرەر سۈرىنى كەلتۈرۈپ بېقىڭلار!﴾ (سۈرە يۇنۇسنىڭ 38 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) يەنە سۈرە بەقەرەنىڭ 23 - ئايىتىدىمۇ شۇنداق دېدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

فَالَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَلَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبِطُلَّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

ئەگەر ئۇلار سىلەرگە جاۋاب بېرەلمىسە، بىلىڭلاركى، (قۇرئان) پەقەت ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن نازىل بولغاندۇر ۋە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. سىلەر ئەمدىغۇ مۇسۇلمان بولارسىلەر؟ ﴿14﴾. كىمكى دۇنيا ھاياتىنى ۋە ئۇنىڭ زىننىتىنى كۆزلەيدىكەن، مۇنداقلارنىڭ ئەمەللىرىنىڭ (ئەجرىنى) بۇ دۇنيادىلا تولۇق بېرىمىز، دۇنيادا (ئۇلارنىڭ ئەجرىدىن ھېچنەرسە) كېمەيتىلمەيدۇ. ﴿15﴾. ئەنە شۇلارغا ئاخىرەتتە دوزاختىن باشقا ھېچقانداق نەرسە يوقتۇر، ئۇلارنىڭ (دۇنيادا ياخشىلىق دەپ) قىلغانلىرى يوققا چىقىرىلىدۇ. ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرى بىكاردۇر ﴿16﴾.

① يەنى سىلەر ئۇنىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈشتىن ئاجىز كەلگەندىن كېيىنمۇ يەنە قۇرئاننىڭ يالغۇز ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكىگە قايىل بولمامسىلەر؟ يەنە مۇسۇلمان بولماي تۇرامسىلەر؟
 ② بۇ ئىككى ئايەتتە سۈپەتلەنگەن كىشىلەر ھەققىدە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا بىر نەچچە خىل قاراش بار، بىرىنچىسى: ئۇلاردىن رىياكارلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئىككىنچىسى: ئۇلاردىن يەھۇدىي ۋە ناسارالار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۈچىنچىسى: دۇنيالىقنىلا تەلپ قىلىدىغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى دۇنيالىقنىلا كۆزلەيدىغانلارمۇ بەزى ياخشى ئەمەللەرنى قىلىدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇ ئەمەللەرنىڭ مۇكاپاتىنى دۇنيادىلا بېرىۋېتىدۇ، ئاخىرەتتە ئۇلارغا ئازابتىن باشقا ھېچ نەرسە بولمايدۇ. (بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمنىڭ سۈرە ئىسرا 18 -، 21 - ئايەتلىرىدە ۋە سۈرە شۇرا 20 - ئايەتتە بايان قىلىندى).

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كَتَبْتُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِّنَ الْأَحْزَابِ
فَالْتَأَمُّ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

پەرۋەردىگارنى تەرىپىدىن كەلگەن روشەن دەلىلگە ئاساسلانغان، پەرۋەردىگارنى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا ياندىشىپ كەلگەن بىر گۇۋاھچى ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى يېتەكچى ۋە رەھمەت سۈپىتىدە مۇساغا بېرىلگەن كىتاب (مۇ يولىنىڭ توغرىلىقىغا) گۇۋاھلىق بەرگەن ئادەم (ھەقىقەتتىن دەلىلى يوق ئادەم بىلەن ئوخشاشمۇ؟) ① ئەنە ئاشۇنداق كىشىلەر قۇرئانغا (ھەقىقىي) ئىشىنىدۇ، ② (ھەرقايسى) پىرقىلەردىن كىمكى قۇرئاننى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا ۋەدە قىلىنغان جاي دوزاختۇر، ③ قۇرئانغا شەك كەلتۈرمىگەن، ئۇ ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن (كەلگەن) ھەقىقەتتۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى (بۇ ھەقىقەتكە) ئىشەنمەيدۇ ④ [17].

① بۇ ئايەتتە كاپىرلار ۋە ئىنكارچىلارنىڭ قارىشىدا ساغلام ئەقىلگە ئىگە، توغرا تەبىئەتلىك مۇئىمىنلەر تىلغا ئېلىنىۋاتىدۇ، پەرۋەردىگارنى تەرىپىدىن كەلگەن روشەن دەلىل ﴿ ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىراپ قىلىدىغان ئىنساننىڭ ئەسلىي تەبىئىتى ۋە ئۇنىڭدىكى ساغلام ئەقىلگە قارىتىلغان بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى شۇنداق تەبىئەت ۋە دىن ئۈستىدە ياراتقان، شۇنىڭغا ئاساسەن ئىنسانلار ئاللاھنى بىر دەپ تونۇيدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندا: «يېڭى تۇغۇلغان ھەر قانداق بوۋاق ئىسلام (فىتىرىتى) دىنى ئۈستىدە (يەنى ئىسلامنى قوبۇل قىلىدىغان بىر تەبىئەتتە) تۇغۇلىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇنى يەھۇدىي ياكى خرىستىئان ياكى ئوتتۇرىسى قىلىدۇ (قىلىۋېتىدۇ).» (سەھىھۇل بۇخارى 1359 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2658 - ھەدىس) ﴿ يَتْلُوهُ ﴾ نىڭ مەنىسى ئۇنىڭغا ئەگىشىدۇ، ئۇنىڭ كەينىدە بولىدۇ، ياندىشىپ كېلىدۇ يەنى ئۇنىڭ كەينىدە ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن بىر گۇۋاھچىسى بولغان، بۇ يەردىكى «گۇۋاھچى» توغرا دىنغا دەۋەت قىلىدىغان ۋە يېتەكلەيدىغان قۇرئان ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. قۇرئاندىن ئىلگىرى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان تەۋراتمۇ يېتەكچى ھەم رەھمەتكە بائىس بولغۇچى كىتاب ئىدى، يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ كىتابىمۇ قۇرئانغا ئىشىنىشكە تەرغىب قىلغۇچىدۇر. دېمەك ئىككى ئادەم بولۇپ، بىرى كاپىر؛ يەنە بىرى ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن دەلىلگە ئاساسلانغۇچى مۇئىمىن، ئۇنىڭ (قۇرئان كەرىم ياكى ئىسلام پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) دىن ئىبارەت گۇۋاھچىسىمۇ بار، قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل بولغان كىتاب «تەۋرات»مۇ ئۇنىڭ يېتەكچىلىكىنى ئېتىراپ قىلغان، ئۇ ئادەم يەنە تەۋراتقىمۇ ئىمان ئېيتىدۇ، بۇ ئىككى ئادەم باراۋەر بولالامدۇ؟ ئەلۋەتتە باراۋەر بولالمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئىككى ئادەمنىڭ بىرى مۇئىمىن يەنە بىرى كاپىردۇر. بىرى مۇكەممەل دەلىلگە ئىگە؛ يەنە بىرىدە ھېچ دەلىل يوقتۇر.

② يەنى مەزكۇر سۈپەتلەر تېپىلغان كىشىلەر قۇرئان كەرىم ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەقىقىي ئىمان كەلتۈرىدۇ.

③ «پىرقىلەر» دېگەندىن دۇنيادىكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتمايدىغان بارلىق گۇرۇھلار، يەھۇدىي، خرىستىئان، زەردۇشت، بۇددىست، ئاتەشپەرەس، مۇشرىك، كاپىر قاتارلىقلار كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ جايى جەھەننەم بولىدۇ. مانا بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە بايان قىلغان مەزمۇنىنىڭ دەل ئۆزىدۇر: «جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بۇ ئۈمەتتىن مەيلى يەھۇدىي بولسۇن ياكى خرىستىئان بولسۇن، بىرەر كىشى مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمنى ئاڭلاپ تۇرۇپ

ماڭا ئىمان كەلتۈرمىسە، ئۇ دوزاخقا كىرىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 153 - ھەدىس) بۇ مەزمۇن ئىلگىرى سۈرە بەقەرە 62 - ئايەت، سۈرە نىسا 150 - ، 152 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى.

④ بۇ قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا بايان قىلىنغان مەزمۇندۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن گەرچە كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا ھېرىسمەن بولساڭمۇ، (لېكىن) ئۇلارنىڭ تولىسى ئىمان ئېيتمايدۇ﴾. (سۈرە يۈسۈف 103 - ئايەت) يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىبلىس ئۇلارنى (ئازدۇرۇشتىن ئىبارەت) گۇمانىنى (ئويى ۋە تەخمىننى) ھەقىقەتەن ئىشقا ئاشۇردى. چۈنكى بىر تۈركۈم مۇئمىنلەردىن باشقا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىبلىسقا ئەگىشىپ كەتتى﴾. (سۈرە سەبەئە 20 - ئايەت)

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضْعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾

ئاللاھنىڭ نامىدىن يالغانى توقۇغان ئادەمدىنمۇ زالىم كىم بار؟ ① ئەنە شۇنداقلا (قىيامەت كۈنى) پەرۋەردىگارىنىڭ ھۇزۇرىغا توغرىلىنىدۇ (چىقىرىلىدۇ)، گۇۋاھچىلار: «بۇلار پەرۋەردىگارى نامىدىن يالغانى توقۇغانلاردۇر» دەيدۇ. بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ لەنتى زالىملارغا بولىدۇ (يەنى ئاللاھ زالىملارنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلىدۇ) ② [18]. ئۇلار (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن (يەنى ئىسلام يولىدىن) توسىدىغان ۋە ئۇ يولنىڭ ئەگرى بولۇشىنى تىلەيدىغانلاردۇر ③، يەنە ئاشۇلارلا ئاخىرەتنى (قاتتىق) ئىنكار قىلغۇچىلاردۇر [19]. ئەنە شۇلار زىمىندا ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، ئۇلارغا ئاللاھتىن باشقا (ئىگە بولىدىغان ياردەمچى) مەدەتكارلارمۇ بولمايدۇ، ئۇلارغا (جەھەننەمدە) ئازاب قاتمۇقات ئاشۇرۇلىدۇ، چۈنكى ئۇلار (ئاخىرەتنى قاتتىق ئىنكار قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن قۇرئان ئايەتلىرىنى) ئاڭلاشقا تاقەت قىلالمىغان ۋە (كائىنات دەللىرىنى) كۆرەلمىگەن ئىدى ④ [20].

① يەنى «ئاللاھنىڭ نامىدىن يالغانى توقۇش» دېگەن ئاللاھ تائالا كائىناتنى باشقۇرۇشقا ياكى ئاخىرەتتە شاپائەت قىلىشقا سالاھىيەت بەرمىگەن كىشىلەرنى ئۇلۇغلاپ، ئاللاھ تائالا بۇلارغا ئەنە شۇنداق سالاھىيەتلەرنى ئاتا قىلغان دەپ ئېتىقاد قىلىش دېمەكتۇر.

② بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «شەك - شۈبھىسىزكى، قىيامەت كۈنى ئاللاھ مۇئمىنگە گۇناھلىرىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: پالان گۇناھىڭنى، پالان گۇناھىڭنى، پالان گۇناھىڭنى تونۇمسەن، دەيدۇ. مۇئمىن ئۇ گۇناھلىرىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا: مەن ئۇ گۇناھلىرىڭنى دۇنيادىكى چېغىڭدا يوشۇرغان ئىدىم، بۈگۈنمۇ ئۇ گۇناھلىرىڭنى مەغپىرەت قىلىمەن - دەيدۇ.» ئەمما كاپىرلارغا گۇۋاھچىلار كەلتۈرۈلىدۇ، ئۇ گۇۋاھچىلار گۇۋاھلىق بېرىپ: «بۇلار پەرۋەردىگارى نامىدىن يالغانى توقۇغانلاردۇر» دەيدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 2441 - ھەدىس)

③ يەنى ئۇلار كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسۇش ئۈچۈن، باھانە ئىزدەيدۇ ۋە كىشىلەرنى ھەق يولغا ئۆچ قىلىدۇ.

④ يەنى ئۇلار ھەقتىن يۈز ئۆرۈشتە شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەن ئىدىكى، ھەقىنى ئاڭلاش ياكى كۆرۈشكە تاقەت قىلالمايتتى. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا قۇلاق ۋە كۆز بەردى، بىراق ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى ھەقىنى ئاڭلىمىدى، كۆزلىرى ھەقىنى كۆرمىدى. خۇددى ئاللاھ ئېيتقاندەك: ﴿ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى، كۆزلىرى، دىللىرى ئۇلارغا ھېچنەرسىگە ئەسقاتمىدى﴾ (سۈرە ئەھقاف 26 - ئايەت)، چۈنكى ئۇلار ھەقىنى ئاڭلاشتىن گاس ۋە ھەقىنى كۆرۈشتىن كور بولۇپ ياشىغانىدى. دوزاخقا كىرگەن چاغدا: ﴿ئۇلار: «ئەگەر بىز (پەيغەمبەرنىڭ سۆزلىرىگە) قۇلاق سالغان ياكى ئەقىلمىزنى ئىشلەتكەن بولساق، دوزاخ ئەھلىنىڭ قاتارىدىن بولماس ئىكەنمىز» دەيدۇ﴾ (سۈرە مۇلك 10 - ئايەت)

أُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١١﴾ لَا جَرَمَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْأَخْسَرُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْتَبُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٣﴾ * مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصْمَىٰ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِلَىٰ قَوْمِهِ إِذِي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنَّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ أَلِيمٍ ﴿١٦﴾

ئەنە شۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زىيان سالغانلاردۇر. ئۇلارنىڭ ئويدۇرۇپ چىقارغان (ساختا مەبۇد) لىرى ئۇلاردىن ئۆزلىرىنى چەتكە ئالدى (غايىب بولدى) [21]. شەك يوقكى، ئۇلارلا ئاخىرەتتە ئەڭ كۆپ زىيان تارتقۇچىلاردۇر [22]. شۈبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ۋە رەببىگە چىن كۆڭلىدىن ئىخلاس قىلغانلارغا كەلسەك، ئەنە شۇلار جەننەت ئەھلىدۇر، ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر [23]. (كاپىرلار ۋە مۇئمىنلەردىن ئىبارەت) ئىككى پىرقە بار، (بىر پىرقە) ئەمەلگە ۋە گاسقا ئوخشايدۇ، (يەنە بىر پىرقە بولسا) كۆزى كۆرىدىغان، قۇلىقى ئاڭلايدىغان ئادەمگە ئوخشايدۇ^①، بۇ ئىككى پىرقىنىڭ ئەھۋالى باراۋەر بولامدۇ؟ (بىر - بىرىگە ئوخشامدۇ؟) ئىبارەت ئالمامسىلەر؟ [24]. شۈبھىسىزكى، بىز نۇھنى ئۆز قەۋمىگە (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، ئۇ: «شەكسىزكى، مەن سىلەرگە ئويۇچۇق بىر ئاگاھلاندىرغۇچىمەن [25]. بىر ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلماڭلار^②، مەن راستتىنلا سىلەرنىڭ قاتتىق كۈنىنىڭ ئازابىغا قىلىشىڭلاردىن ئەنسىرەۋاتىمەن^③» دېدى [26].

① ئالدىنقى ئايەتلەردە مۇئمىنلەر ۋە كاپىرلار، سائادەتمەنلەر ۋە بەختسىزلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغان ئىدى، ئەمدى بۇ ئايەتتە مىسال ئارقىلىق بۇ ئىككى پىرقىنىڭ ھەقىقىتى تېخىمۇ ئېنىق بايان قىلىنىۋاتىدۇ، بىرىنچىسى كاپىر پىرقە بولۇپ، ئۇ كور ۋە گاس ئادەمگە ئوخشايدۇ، يەنە بىرى مۇئمىن پىرقە بولۇپ، كۆرەلەيدىغان ۋە ئاڭلىيالايدىغان ئادەمگە ئوخشايدۇ. كاپىر دۇنيادا ھەقىقەتنىڭ نۇرىنى كۆرۈشتىن مەھرۇم ياشايدۇ، ئاخىرەتتىكى نىجاتلىققا ئېرىشىشتىن مەھرۇم قالىدۇ، شۇنىڭدەك ھەقىقەتنىڭ دەلىل - پاكىتلىرىنى ئاڭلاشتىن مەھرۇم بولالمايدۇ. شۇڭا ئۆزىگە پايدىلىق بولغان سۆزلەردىن مەھرۇم قالىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە مۇئمىن ھەقىقىي ئاڭلايدىغان ۋە چۈشىنىدىغان كېلىدۇ، ئۇ ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىيالايدۇ. شۇڭا ئۇ ھەقىقەتكە ئەگىشىدۇ، دەلىل - پاكىتلارغا قۇلاق سالىدۇ، ئېرىشكەن چۈشەنچىسى ئارقىلىق شۈبھىلەردىن يىراق تۇرىدۇ، باتىلدىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. بۇ ئىككىسى يەنى مۇئمىن بىلەن كاپىر باراۋەر بولالامدۇ؟ بۇ سوئال ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى ئۇ ئىككىسى باراۋەر بولالمايدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿دوزاخ ئەھلى بىلەن جەننەت ئەھلى (قىيامەت كۈنى) باراۋەر بولمايدۇ، جەننەت ئەھلى بولسا مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾. (سۈرە ھەشر 20 - ئايەت) يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿كور ئادەم بىلەن كۆزى ساق ئادەم (يەنى كاپىر بىلەن مۇئمىن) باراۋەر بولمايدۇ. زۇلمەت بىلەن نۇر (يەنى باتىل بىلەن ھەق) باراۋەر بولمايدۇ﴾. (سۈرە فاتىر 19 - ، 20 - ئايەت)

② مانا بۇ ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز قەۋمىگە ئېلىپ كەلگەن تەۋھىد دەۋىتى ئىدى. ئاللاھ تائالا ئېيتقاندەك:

﴿ئى پەيغەمبەر! سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: «مەندىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ماڭلا ئىبادەت قىلىڭلار» دەپ ۋەھىي قىلدۇق﴾. (سۈرە ئەنبىيا 25 - ئايەت)

③ يەنى مەن ئەنسىرەيمەنكى، ئەگەر ماڭا ئىمان ئېيتىمىساڭلار ۋە تەۋھىد دەۋىتىگە ئاۋاز قوشمىساڭلار، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلالمىسىلەر.

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَكْنَا إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا تَرَكْنَا إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادْيِ الرَّأْيِ وَمَا تَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَنْظُرُكُمْ كَذِبِينَ ﴿٢٧﴾

ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ كاپىر كاتتىباشلىرى: «بىزنىڭچە، سەن پەقەت بىزگە ئوخشاشلا بىر ئىنسان ①، ھەمدە ساڭا ئارىمىزدىكى (چولتا پىكىرلىك) تۆۋەن تەبىقىنىڭ (يەنى پەس ئادەملەرنىڭ) ② ئويلىنىمىغا (يەڭگىلىك بىلەن) ③ ساڭا ئەگەشكەنلىكىنى كۆرۈۋاتىمىز. بىزنىڭچە، سىلەرنىڭ بىزدىن بىرەر ئارتۇقچىلىقىڭلار يوق. بەلكى، بىز سىلەرنى يالغانچى دەپ ئويلايمىز» دېدى [27].

① بۇ ئىلگىرى بىر قانچە سۈرلەردە رەددىيە بېرىلگەن شۈبھىلەردىن بىرىدۇر، كاپىرلارنىڭ نەزىرىدە پەيغەمبەرلىكنىڭ ئىنسانغا بېرىلىشى ھەيران قالارلىق بىر ئىش ئىدى، خۇددى بۈگۈنكى بىدئەتچىلەرگىمۇ پەيغەمبەرنىڭ ئىنساندىن بولغانلىقى ھەيران قالارلىق ئىش بولغاندەك. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىنسانلار جۈملىسىدىن ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىدۇ.

② بۇ ھەق دىننىڭ تارىخىدا يۈز بېرىپ تۇرغان ئىشلارنىڭ بىرىدۇر، دەسلەپتە دىننىڭ دەۋىتىگە ئاۋاز قوشقانلار ئومۇمەن جەمئىيەتتىكى كەمبەغەل ۋە تۆۋەن تەبىقىدىكى كىشىلەر بولغان؛ يۈز - ئابىرۇيۇق ۋە باياشات ياشايدىغان يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر ئۇنىڭدىن مەھرۇم قالغان، ھەتتا بۇ ئىش پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ بەلگىسى بولۇپ قالغان. بۇنىڭ بىر مىسالى شۇكى، رۇم پادىشاھى ھىرەقلى ئەبۇسۇفياندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا: «ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەر يۇقىرى تەبىقىدىكى كىشىلەرمۇ ياكى تۆۋەن تەبىقىدىكى كىشىلەرمۇ؟» دەپ سورىغان. ئەبۇسۇفيان: «ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەر تۆۋەن تەبىقىدىكى كىشىلەر» دەپ جاۋاب بەرگەن. شۇ چاغدا ھىرەقلى: «پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئەنە شۇنداق كىشىلەر بولىدۇ» دېگەن ئىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 7 - ھەدىس) قۇرئان كەرىمدە يۇقىرى تەبىقىدىكى دۆلەتمەن ئادەملەرنىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىپ كەلگەنلىكى بايان قىلىنىدۇ. ﴿ شۇنىڭدەك (ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئىلگىرى قانداقلا بىر شەھەرگە ئاگاھلاندىرغۇچى (پەيغەمبەر) ئەۋەتسەكلا، ئۇ شەھەرنىڭ دۆلەتمەن ئادەملىرى: «بىز ھەقىقەتەن ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ بىر خىل دىنغا ئېتىقاد قىلىپ كەلگەنلىكىنى بىلىمىز، شەكسىزكى، بىزمۇ ئۇلارنىڭ ئىزلىرىنى بېسىپ ماڭغۇچىلارمىز» دېيىشەتتى. ﴿ (سۈرە زۇخۇرۇق 23 - ئايەت) مۇئمىنلەرنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا قاراپ، كاپىرلار ئۇلارنى تۆۋەن كۆرەتتى، ھەقىقەت شۇكى ھەق دىنغا ئەگەشكۈچىلەر ئىقتىسادىي جەھەتتىن تۆۋەن بولغان تەقدىردىمۇ، ئەزىز ۋە ھۆرمەتلىكتۇر، ھەق دىننى ئىنكار قىلغۇچىلار ئىقتىسادىي جەھەتتىن يۇقىرى بولسىمۇ خار ۋە ئېتىبارسىزدۇر.

③ مۇئمىنلەر ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ بۇيرۇقلىرىنى بەجا كەلتۈرۈشتە ئۆزلىرىنىڭ ئەقلى ۋە رايىنى ئۈستۈن ئورۇنغا قويىۋالمايدىغان بولغاچقا، كاپىرلار ئۇلارنى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى نېمىگە بۇيرىسا، ئويلىنىمىغا (يەڭگىلىك بىلەن) شۇنى قىلىدىغان؛ نېمىدىن چەكلىسە، ئويلىنىمىغا شۇنىڭدىن ياندىغان ئاڭسىزلار دەپ قارايدۇ. ئەمىلىيەتتە بۇ مۇئمىنلەرنىڭ گۈزەل خىسلىتى ھەتتا ئىماننىڭ تەقەززاسىدۇر. لېكىن كاپىرلارنىڭ نەزىرىدە بۇ خىسلىتەمۇ «كەمچىلىك» ھېسابلىنىدۇ.

قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِّن رَّبِّي وَءَاتَنِي رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهِ فَفَعَيْتَ عَلَيْكُمْ أَنْزِلْ مُكْمُوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَرِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقَوْمِ لَا
أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّهُمْ مُلْقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرْكُم قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾

نۇھ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! ئېيتىڭلارچۇ، مەن پەرۋەردىگارم تەرىپىدىن (دەۋىتىمىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدىغان) ئېنىق دەلىلگە ئاساسلانغان تۇرسام ۋە ئۇ ماڭا ئۆز تەرىپىدىن رەھمەت (يەنى پەيغەمبەرلىك) ئاتا قىلغان تۇرسا ①، بۇ (ھەقىقەت) سىلەرگە كۆرۈنمىگەن بولسا ②، سىلەر ئۇنى يامان كۆرسەڭلارمۇ، بىز سىلەرنى ئۇنىڭغا (يەنى ئۇنى قوبۇل قىلىشقا) مەجبۇرلامدۇق؟ ③ [28]. ئى قەۋمىم! ئۇنىڭغا (يەنى سىلەرگە دىننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) سىلەردىن پۇل - مال تەلەپ قىلمايمەن ④، مېنىڭ ئەجرىم (نى بېرىش) پەقەت ئاللاھقا ئائىتتۇر، مەن ئىمان ئېيتقان كىشىلەرنى (يېنىمىدىن) قوغلىۋەتمەيمەن ⑤، چۈنكى ئۇلار پەرۋەردىگارى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. ئەمما مەن سىلەرنى نادان بىر قەۋم دەپ قارايمەن ⑥ [29].

① ﴿بَيْتَةٍ﴾ دېگەن سۆز ئىمان، ئېنىق دەلىل، پاكىت، ھۆججەت، ﴿رَحْمَةً﴾ دېگەن سۆز پەيغەمبەرلىك مەنىسىدە كەلگەن. بۇ ئىككىسى ئاللاھ تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلغان پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى ۋە ئۇنىڭ دەلىل - ئىسپاتى ئىدى.

② يەنى سىلەر ئۇنى كۆرۈشتىن ئەمما بولساڭلار، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قەدرىنى بىلەلمىسەڭلار ياكى ئۇنى قوبۇل قىلىشقا ئۇنىمىساڭلار، ھەتتا ئۇنى يالغانغا چىقىرىشقا ۋە رەت قىلىشقا ئالدىرىساڭلار.

③ سىلەرنىڭ پوزىتسىيەڭلار مۇنداق تۇرسا، ھىدايەت ۋە رەھمەت سىلەرگە قانداقمۇ نېسىپ بولسۇن؟

④ سىلەر مېنىڭ پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىمگە قارىتا، بۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى دەۋا قىلىشتىكى مەقسىتى پۇل - مال توپلاش، دەپ ئويلاپ قالماڭلار. مەن بۇ دەۋەت ۋەزىپىسىنى پەقەت ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ۋە ئۇنىڭ رىزالىقى ئۈچۈنلا قىلىۋاتىمەن. ماڭا ئاللاھ ئۆزى ئەجر - ساۋاپ بېرىدۇ.

⑤ بۇ ئايەتتىن نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرى مۇئمىنلەر بىلەن بىللە ئولتۇرۇشتىن نۇمۇس قىلىپ، ئۇنىڭدىن مۇئمىنلەرنى ئۆز مەجلىسىدىن ياكى يېنىدىن قوغلىۋېتىشنى تەلەپ قىلغانلىقى چىقىپ تۇرىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا مەككىنىڭ كاتتىلىرىمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئۇلارغا ئوخشاش بىر ئىشنى تەلەپ قىلغان ئىدى. ئۇنىڭغا قارىتا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتلەرنى نازىل قىلدى: ﴿ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى دەپ ئەتىگەندە، ئاخشامدا پەرۋەردىگارغا ئىبادەت قىلىدىغانلارنى سەن (يېنىڭدىن) قوغلىۋەتمىگىن﴾. (سۈرە ئەنئام 52 - ئايەت) ﴿سەن پەرۋەردىگارنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ، ئەتىگەن - ئاخشامدا ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىدىغانلار (يەنى ئاجىز، كەمبەغەل مۇسۇلمانلار) بىلەن سەۋرچان بولغان ھالدا بىللە بولغىن، دۇنيا ھاياتىنىڭ زىبۇزىننىتىنى (يەنى دۇنيانىڭ شان - شەرىپى، مۇشەرىك كاتتىباشلارنىڭ سۆھبىتىنى) دەپ، ئۇلارنى كۆزگە ئىلماي قالمىغىن (كۆزلىرىڭ ئۇلاردىن باشقىلار تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمىسۇن)﴾. (سۈرە كەھف 28 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

⑥ يەنى ئاللاھ ۋە رەسۇلغا ئەگەشكۈچىلەرنى تۆۋەن كۆرۈش ۋە ئۇلارنى پەيغەمبەرنىڭ سۆھبىتىدىن قوغلىۋېتىشنى تەلەپ قىلىشنىڭ ئۆزى سىلەردىكى نادانلىقتۇر. بۇلار قوغلىنىشقا ئەمەس بەلكى قەدىرلىنىشكە ۋە ھۆرمەتلىنىشكە لايىق كىشىلەردۇر.

وَيَقَوْمٌ مَّنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا يَبْنَوحُ قَدْ جَدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدْلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾

ئى قەۋمىم! ئەگەر مەن ئۇلارنى قوغلىۋەتسەم، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن مېنى كىم قۇتقۇزالايدۇ؟^① ئويلاپ باقماسىلەر؟ [30]. مەن سىلەرگە مەندە ئاللاھنىڭ خەزىنىلىرى بار، مەن غەيبنى بىلىمەن دېمەيمەن، مەن ئەلۋەتتە ئۆزۈمنى پەرىشتىمۇ دېمەيمەن، ھەمدە سىلەر كۆزگە ئىلمايدىغان كىشىلەر توغرىلىق ئاللاھ ئۇلارغا ھەرگىز ياخشىلىق ئاتا قىلمايدۇ، دېمەيمەن^②، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. (ئەگەر مەن شۇنداق دېسەم) ئۇ چاغدا مەن چوقۇم ئۆزۈمگە زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولۇپ قالمايمەن^③ [31]. ئۇلار (يەنى نۇھنىڭ قەۋمى): «ئى نۇھ! سەن بىز بىلەن جېدەللەشتىڭ، جېدەللەشكەندىمۇ كۆپ جېدەللىشىپ كەتتىڭ^④. ئەگەر راستچىلاردىن بولساڭ، بىزگە تەھدىت سېلىۋاتقان شۇ ئازابنى بىر كەلتۈرۈپ باققىنە!» دېدى^⑤ [32]. نۇھ ئېيتتى: «ئەگەر خالىسا ئۇنى (يەنى ئازابنى) سىلەرگە پەقەت ئاللاھ كەلتۈرەلەيدۇ. (ئۇ چاغدا) سىلەر (ئۇنىڭدىن) قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر^⑥ [33].»

① يەنى مۇنداق كىشىلەرنى يېنىمدىن قوغلىۋېتىش ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ۋە نارازىلىقىغا سەۋەب بولىدۇ.

② ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئىماندىن ئىبارەت كاتتا ياخشىلىق ۋە نېمەت ئاتا قىلدى. بۇنىڭغا ئاساسەن ئۇلار ئاخىرەتتە جەننەتنىڭ نېمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. دۇنيادىمۇ ئاللاھ خالىسا، يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشىدۇ. سىلەرنىڭ ئۇلارنى كەمسىتىشى ئۇلارنىڭ دەرىجىسىنى تۆۋەنلىتىۋېلىدۇ. ئەمما سىلەر ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى مەرتىۋىسى يۇقىرى كىشىلەرنى كەمسىتىشى ئۇچۇن، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا گۇناھكار ھېسابلىنىشى.

③ ئەگەر مەن ئۆزۈم بىلمەي تۇرۇپ، ئۇلار ھەققىدە ھۆكۈم چىقارسام، زالىملاردىن بولۇپ قالمايمەن. ئۇلارنىڭ دىلىدىكى ئاللاھ ئوبدان بىلگۈچىدۇر.

④ شۇنداقسىمۇ بىز ساڭا ئىمان ئېيتىمىدۇق.

⑤ مانا بۇ گۇمراھ قەۋملەردىن سادىر بولۇپ كېلىۋاتقان ھاماقەتلىك بولۇپ، ئۇلار پەيغەمبەرلىرىگە: ئەگەر راستچىلاردىن بولساڭ، بىزگە ئازابنى چۈشۈرۈپ، ھالاك قىلغىن، دەيتتى. ھالبۇكى ئۇلاردا ئەقىل بولىدىغان بولسا، پەيغەمبەرلىرىگە: ئەگەر راستچىلاردىن بولساڭ، راستتىنلا ئاللاھنىڭ ئەلچىسى بولساڭ، بىز ئۇچۇن دۇئا قىلغىن، ئاللاھ قەلبىمىزنى ئېچىۋەتسۇن، شۇنىڭ بىلەن بىز دەۋىتىڭنى قوبۇل قىلايلى، دېگەن بولاتتى.

⑥ يەنى ئازابنىڭ كېلىشى پەقەت ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق. ئازاب مېنىڭ ئىختىيارىم بويىچە كەلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئازاب ئەۋەتىشىنى قارار قىلغان ياكى ئازابنى ئەۋەتكەن چاغدا، ھېچكىم ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَيْنَاهُ قُلْ إِنْ أَفْتَرَيْنَاهُ فَعَلَىٰ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرَمُونَ ﴿٣٥﴾ وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدَّ أَمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

مەن سىلەرگە نەسەھەت (خەيرخاھلىق) قىلماقچى بولسام، ئاللاھ سىلەرنى ئازدۇرماقچى بولسا، (ئۇ چاغدا) مېنىڭ قىلغان نەسەھەتمنىڭ (يەنى خەيرخاھلىقنىڭ) سىلەرگە پايدىسى بولمايدۇ^①، ئاللاھ سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر^②، سىلەر ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر» [34]. ياكى ئۇلار «بۇ دىننى (نۇھ ئاللاھ نامىدىن) توقۇپ چىققان» دېيىشەمدۇ؟ ئېيتقىنكى، «ئەگەر مەن ئۇنى توقۇپ چىققان بولسام، گۇناھىم ئۆزۈمگىدۇر. مەن سىلەرنىڭ گۇناھىڭلاردىن ئادا - جۇدا مەن (يەنى جاۋابكار ئەمەسمەن)» دېگىن^③ [35]. نۇھقا (مۇنداق دەپ) ۋەھىي قىلىندى: «ئېنىقكى، سېنىڭ قەۋمىڭ ئارىسىدىن ئىلگىرى ساڭا ئىمان ئېيتقانلاردىن باشقا يەنە ھېچكىم ئىمان ئېيتمايدۇ، شۇڭا سەن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى سەۋەبلىك قايرغۇرمىغىن^④ [36].

① ﴿أَنْ يُغْوِي﴾ گۇمراھ قىلىش دېگەن مەنىدە، يەنى سىلەردىكى كۇفرلىق ۋە ئىنكار قىلىش شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، ئۇنىڭدىن قايتىپ، ھىدايەت يولىغا كىرىش مۇمكىن ئەمەس بولۇپ قالدى. بۇ خىل كىشىلەر «ئاللاھ تەرەپتىن دىللىرى پېچەتلىۋېتىلگەنلەر» دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ دەرىجىگە يەتكەنلەرنىڭ ھىدايەتكە يولغا مېڭىشىدىن ھېچ ئۈمىد قالمايدۇ. دېمەك، ئەگەر سىلەرمۇ شۇنداق خەتەرلىك بىر باسقۇچقا كېلىپ بولغان بولساڭلار، مەن سىلەرگە خەيرخاھلىق قىلماقچى بولسام، يەنى سىلەرنى ھىدايەت يولىغا باشلاش ئۈچۈن ھەر قانچە تىرىشچانلىق كۆرسەتسەممۇ، ئۇنىڭ سىلەرگە پايدىسى بولمايدۇ، چۈنكى سىلەر گۇمراھلىقنىڭ ئاخىرقى چېكىگە يېتىپ بولدۇڭلار.

② ھىدايەت قىلىش ۋە گۇمراھ قىلىش ئاللاھنىڭ ئىلكىدە. سىلەر چوقۇم ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر، ئۇ سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىڭلارغا يارىشا مۇكاپات بېرىدۇ. ياخشىلارغا مۇكاپات، يامانلارغا جازا بېرىدۇ.

③ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتتىكى دىئالوگ نۇھ ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ قەۋمى ئارىسىدا بولۇپ ئۆتكەن سۆھبەتتىن ئىبارەت. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ بىر قىستۇرما جۈملە بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن مەككە مۇشرىكلىرى ئارىسىدا بولغان دىئالوگدىن ئىبارەت بولۇپ، مەنىسى، ئەگەر بۇ قۇرئاننى مەن توقۇغان بولسام ۋە ئۇنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىشتا يالغانچى بولسام، بۇ مېنىڭ جىنايىتىم ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ جازاسى ماڭا بولىدۇ. ئەمما سىلەر قىلىۋاتقان ئىشلاردىن مەن ئادا - جۇدا مەن، بۇنىمۇ سىلەر بىلىسىلەر. سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىڭلارنىڭ ۋابالى ماڭا ئەمەس، ئۆزۈڭلارغا بولىدۇ، بۇنى سىلەر ئويلاپ باقتىڭلارمۇ؟

④ بۇ ۋەھىي نۇھ ئەلەيھىسسالامغا ئۇنىڭ قەۋمى ئازاب كەلتۈرۈشنى تەلپ قىلغان ۋاقىتتا چۈشۈرۈلگەن. ئۆز ۋاقتىدا نۇھ ئەلەيھىسسالام قەۋمىنى 950 يىل توغرا دىنغا دەۋەت قىلغاندىن كېيىن ئاللاھ تائالاغا ئىلتىجا قىلىپ، مۇنداق دېگەن ئىمدى: ﴿ئى پەرۋەردىگار! يەر يۈزىدە كاپىرلارنىڭ بىرىنىمۇ قويمىغىن﴾ شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالامغا مۇشۇنداق ۋەھىي قىلدى. يەنى ئەمدى بۇندىن كېيىن ھېچكىم ئىمان ئېيتمايدۇ، شۇڭا ئۇلاردىن قايرغۇرمىغىن.

وَأَصْنَعُ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخْطِبْنِي فِي الْأَدِينِ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

سەن بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ۋەھىمىز بويىچە كېمە ياسىغىن ① ۋە (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلار توغرىسىدا ماڭا سۆز ئاچمىغىن (يەنى ئۇلارغا شاپائەت تىلىمىگىن)، ئۇلار چوقۇم (توپان بالاسىدا) غەرق قىلىنىدۇ» ② [37]. نۇھ كېمە ياساشقا باشلىدى، قەۋمنىڭ كاتتىباشلىرى قاچانلا ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتسە ئۇنى مەسخىرە قىلىشتى ③، نۇھ ئېيتتى: «ئەگەر سىلەر (بۈگۈن) بىزنى مەسخىرە قىلساڭلار، شەكسىزكى (كېلەچەكتە سىلەر غەرق قىلىنغاندا)، سىلەر بىزنى مەسخىرە قىلغاندەك، بىزمۇ سىلەرنى چوقۇم مەسخىرە قىلىمىز [38]. خار قىلغۇچى ئازاب (يەنى توپان بالاسى بىلەن غەرق بولۇش) نىڭ كىمىنىڭ ئۈستىگە كېلىدىغانلىقىنى، دائىمىي ئازابنىڭ ④ كىمگە چۈشىدىغانلىقىنى يېقىندا بىلىپ قالسىلەر» [39].

① «بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا» بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالاغا «كۆز» مەنسۇپ قىلىندى. بۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈش زۆرۈردۇر. «ۋەھىمىز بويىچە» يەنى كېمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ۋە كەڭلىكىنى بىزنىڭ ئۆگەتكىنىمىز بويىچە ياسىغىن. مۇشۇ ئورۇندا بەزى مۇپەسسىرلەر كېمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى، كەڭلىكى، قانچە قەۋەتلىكى، قانداق ياغاچ - ماتېرىياللار ئىشلىتىلگەنلىكى قاتارلىق تەپسىلاتلارنى بايان قىلغان بولۇپ، ئىشەنچلىك مەنبەلەردىن ئېلىنغان ئەمەس. ئۇنىڭ ئېنىق تەپسىلاتىنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ.

② بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «(ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلار» دېگەندىن نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ۋە ئايالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، چۈنكى ئۇلار ئىمان ئېيتىمىغانلىقتىن غەرق بولىدىغانلارنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى، دەپ قارايدۇ. ئەمما بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇلاردىن غەرق بولىدىغان پۈتۈن قەۋم كۆزدە تۇتۇلغان دەپ قارايدۇ. خۇلاسە شۇكى، ئۇلار ئۈچۈن مۆھلەت تەلەپ قىلمىغىن، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھالاك بولىدىغان ۋاقتى كەلدى ياكى ئۇلارنىڭ ھالاك بولۇشىغا ئالدىرىمىغىن، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ھەممىسى غەرق بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

③ ئۇلار: ھەي نۇھ! بەيغەمبەر ئىدىڭ، ئەمدى ياغاچچى بولۇپ قالدىڭمۇ؟ ھەي نۇھ! نېمىشقا كېمە ياسايسەن؟ كېمە قۇرۇقلۇقتا قانداق ماڭىدۇ؟ دېگەندەك سۆزلەرنى دەيتتى.

④ بۇنىڭدىن جەھەننەمدىكى مەڭگۈلۈك ئازاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ، بۇ دۇنيادىكى ئازابتىن كېيىن ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرغان ئازابتۇر.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا أَحْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ ءَامَنَ وَمَا ءَامَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٥١﴾ * وَقَالَ أَرْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ حَرْبُنَا وَمُرْسَهًا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٢﴾

نەھايەت (توپان بالاسى توغرىسىدىكى) بىزنىڭ بۇيرۇقىمىز يېتىپ كەلگەن ۋە تونۇر قاينىغان (يەنى يەر يۈزىدىن سۇ ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىغان) ① چاغدا، نۇھقا دېدۇقكى: «(جانلىقلارنىڭ) ھەر تۈرىدىن (ئەركەك - چىشى بولۇپ) بىر جۈپنى ②، ئائىلەڭدىكى (غەرق بولىدىغانلىقى ھەققىدە) ھۆكۈم قىلىنىپ بولغانلاردىن باشقىلارنى ③ ۋە ئىمان ئېيتقانلارنى كېمىگە ئېلىۋالغىن» ④ دېدۇق. ئۇنىڭ بىلەن پەقەت ئازغىنە كىشى ئىمان ئېيتقان ئىدى ⑤ [40]. نۇھ (ئىمان ئېيتقان تەۋەلىرىگە) ئېيتتى: «كېمىگە چىقىڭلار، ئۇنىڭ مېڭىشى ۋە توختىشى ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن بولىدۇ» ⑥، شۇبھىسىزكى، مېنىڭ پەرۋەردىگارم (تەۋبە قىلغۇچىلارنىڭ گۇناھىنى) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (مۇئمىنلەرگە) ناھايىتى مېھرىبانىدۇر» [41].

① بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «تونۇر» نان ياقىدىغان تونۇرنى كۆرسىتىدۇ دېسە، بەزىلەر بۇلاقلارنى، يەنە بەزىلەر زېمىن يۈزىنى كۆرسىتىدۇ دەپ قارايدۇ. ھاپىز ئىبنى كەسىرنىڭ قارىشىچە، يەر يۈزى بۇلاقلارغا ئايلىنىپ، بۇلدۇقلاپ سۇ چىققان، ئاسماندىن يامغۇر قۇيۇلغان، شۇنىڭ بىلەن ھەممە جاي سۇغا تولغان.

② بىر جۈپ دېگەندىن ئەركەك - چىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى كېمىگە ھەر بىر جانلىقنىڭ ئەركەك چىشىسىدىن بىر جۈپتىن ئېلىۋېلىندى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، كېمىگە ئۆسۈملۈكلەرنىڭمۇ ئەركەك - چىشىسىدىن بىر جۈپتىن سېلىندى. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

③ بۇنىڭ مەنىسىنى ئاللاھنىڭ تەقدىرىدە غەرق بولىدىغانلىقى بەلگىلىنىپ بولغانلار دەپ ئالغاندا، ئومۇمەن كاپىرلارنى كۆرسىتىدۇ ياكى بۇ يەردىكى مۇستەسنا ھالاك بولىدىغانلىقى ھەققىدە ھۆكۈم قىلىنىپ بولغانلارنى كۆرسىتىدۇ دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى، كېمىگە ئائىلەڭدىكىلەرنى ۋە قەۋمىڭدىن ئىمان ئېيتقانلارنى سالغىن، ئائىلەڭدىكىلەردىن ئاللاھ تائالاغا ئىمان ئېيتمىغان ۋە ھالاك بولۇشى ھۆكۈم قىلىنىپ كەتكەنلەرنى كېمىگە سالمىغىن، دېگەن بولىدۇ. يەنى ئۇلار نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى (كەنئان ياكى يام) ۋە ئايالى (ۋائىلە) بولۇپ، ھەر ئىككىسى كاپىر ئىدى. بۇ ئىككىلەن كېمىگە سېلىنىدىغانلاردىن ئايرىۋېتىلدى.

④ يەنى بارلىق مۇئمىنلەرنى كېمىگە سالغىن.

⑤ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: ئىمان ئېيتقانلارنىڭ سانى ئاياللار بىلەن قوشۇلۇپ 80 كىشى ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىنمۇ ئاز ئىدى دەيدۇ. ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئىچىدە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈچ ئوغلى سام، ھام، يافەس ۋە ئۇلارنىڭ ئاياللىرى بار ئىدى. تۆتىنچى ئوغلى يام كاپىر ئىدى، ئەمما ئۇنىڭ ئايالى مۇسۇلمان بولغانلىقى ئۈچۈن كېمىگە چىققانلار جۈملىسىدىن ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑥ يەنى كېمىنىڭ سۇ يۈزىدە مېڭىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمى بىلەن بولىدۇ ۋە ئاخىرىدا توختىشىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمى بىلەن بولىدۇ. بۇنىڭدىن مەقسەت مۇئمىنلەرگە تەسەللى بېرىش ۋە رىغبەتلەندۈرۈش بولۇپ، ئۇلار كېمىدە خەۋپسىز مەستىن خاتىرجەم ئولتۇرۇشى ئۈچۈن، ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ كېمىنى

ھىمايە قىلىدىغانلىقى، ئۇنىڭ ئەمرى بىلەن ماڭىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئەمرى بىلەن توختايدىغانلىقى بىلدۈرۈلدى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن بىلەن بىللە بولغان مۇئمىنلەر بىلەن كېمىگە چىققان چىغىڭدا: «جىمى ھەمدۇسانا بىزنى زالىم قەۋمدىن قۇتقۇزغان ئاللاھقا خاستۇر» دېگىن. ھەمدە: «ئى پەرۋەردىگار! مېنى مۇبارەك مەنزىلگە چۈشۈرگىن، سەن (دوستلىرىڭنى) ئەڭ ياخشى ئورۇنلاشتۇرغۇچىسەن دېگىن.﴾ (سۈرە مۇئمىنۇن 28 - ، 29 - ئايەتلەر) شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلىمالار: كېمىگە

چىقىش، ئات - ئۇلاققا مىنىش ۋە باشقا قاتناش قوراللىرىغا چىقىشقا باشلىغاندا ﴿بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرِبَهَا وَمُزْسِمَهَا﴾ نى ئوقۇشنى مۇستەھەپ دەيدۇ. ھەدىستە بۇ ئايەتتىكى دۇئانى ئوقۇش تەۋسىيە قىلىنغان: ﴿بىزگە بۇنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەن زات پاكىتۇر، بىز ئۇنىڭغا (مىنىشكە) قادىر ئەمەس ئىدۇق، بىز ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارمىزنىڭ دەرگاھىغا قايتقۇچىلارمىز.﴾ (سۈرە زۇخرۇف 14 - ئايەت)

وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَعَنَا وَلَا تَكُن مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَأُوْبَىٰ إِلَىٰ جِبَلٍ يَّعَصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾

كېمە ئۇلارنى ئېلىپ تاغدەك دولقۇنلار ئىچىدە ئۈزۈپ باراتتى ①، نۇھ ئۆزىدىن يىراقتا تۇرغان ئوغلنى: «ئى ئوغلۇم! ② بىز بىلەن بىللە كېمىگە چىقىۋالغىن، كاپىرلار بىلەن بىللە بولمىغىن!» دەپ توۋلىدى [42]. ئۇ: «مېنى سۇدىن ساقلاپ قالدىغان بىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغىن» ③ دېدى. نۇھ: «بۈگۈن ئاللاھ رەھىم قىلغان ئادەمدىن باشقا ھېچكىم ئۇنىڭ جازالىشىدىن قۇتۇلۇپ قالالمايدۇ» دېدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىنى دولقۇن ئايرىۋەتتى - دە، ئۇ غەرق بولۇپ كەتكەنلەردىن بولدى ④ [43].

① يەنى بۇ كېمە نۇھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنى ئېلىپ پۈتۈن يەر يۈزىنى ھەتتا ئېگىز تاغلارنىمۇ قاپلىۋالغان سۇ يۈزىدە ئاللاھ تائالانىڭ ئىزى بىلەن ئۇنىڭ ھىمايىسى، كۆزىتىشى ۋە قوغدىشى ئاستىدا ئۈزۈپ باراتتى. ئاللاھنىڭ ھىمايىسى بولمىغان بولسا، بۇ بىر كېمە بۈيۈك توپاننىڭ ئالدىدا ھېچنېمە ئەمەس ئىدى. شۇڭا يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۇنى بىر نېمەت سۈپىتىدە بايان قىلدى: ﴿ شۈبھىسىزكى، (نۇھنىڭ زامانىدا) چوڭ سۇ يامراپ كەتكەن چاغدا، سىلەرنى (يەنى ئەجدادىڭلارنى) بىز كېمىگە سالدۇق، سىلەرگە ئۇنى ئىبەرەت قىلىش ئۈچۈن، تۇتۇۋالدىغان قۇلاقلارنىڭ ئۇنى تۇتۇۋېلىشى ئۈچۈن (بىز شۇنداق قىلدۇق)﴾. (سۈرە ھاققە 11 - ، 12 - ئايەتلەر) ﴿ نۇھنى تاختا ۋە مىخلار بىلەن ياسالغان كېمىگە سالدۇق. كېمە بىزنىڭ ھىمايىمىز ئاستىدا ماڭاتتى، ئىنكار قىلىنغاننى (يەنى نۇھنى) مۇكاپاتلاش ئۈچۈن (نۇھنىڭ قەۋمىنى غەرق قىلدۇق)﴾. (سۈرە قەمەر 13 - ، 14 - ئايەتلەر)

② بۇ نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆتىنچى ئوغلى ئىدى، ئۇنىڭ تەخەللۇسى كەئنان، ئىسمى يام ئىدى. نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئىمان ئېيتىشقا ۋە ئۆزى بىلەن بىللە كېمىگە چىقىشقا، كاپىرلارغا ئوخشاش سۇغا غەرق بولۇپ كەتمەسلىكىگە چاقىردى.

③ ئۇ نادانلىقىدىن، توپان بالاسىنىڭ سۈيى تاغلارنىڭ چوققىسىغا چىقالمايدۇ، ئەگەر مەن بىرەر تاغنىڭ چوققىسىغا چىقىۋالسام، ئۇ جاي مېنى سۇغا غەرق بولۇشتىن ئەلۋەتتە ساقلاپ قالىدۇ، دەپ ئويلىدى.

④ ئاتا - بالا ئوتتۇرىسىدا مۇشۇ گەپ بولۇۋاتقان چاغدا، ئۇلارنىڭ ئارىسىنى دولقۇن ئايرىۋەتتى - دە، ئۇنى سۇغا غەرق قىلىۋەتتى.

وَقِيلَ يَا رَأْفُ أْبَلَعِي مَاءَكَ وَيَسْمَأَاءُ أَفْلَحِي وَغِيصَ الْمَاءِ وَفُضِيَ الْأَمْرُ وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَبْنَوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾

«ئى زىمىن! سۈيۈڭنى يۇتقىن»^①، ئى ئاسمان! سۈيۈڭنى تۇتقىن» دېيىلدى، (توپاندىن ھاسىل بولغان) سۇ سىڭدۈرۈلدى، (كاپىرلارنى غەرق قىلىشتىن ئىبارەت ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن) ھۆكۈم ئىجرا قىلىندى^②، كېمە «جۇدى» تېغىنىڭ ئۈستىدە توختىدى^③، «زالىم قەۋم ھالاك بولسۇن» دېيىلدى^④[44]. نۇھ پەرۋەردىگارغا ئىلتىجا قىلىپ: «پەرۋەردىگار! شەكسىزكى، ئوغلۇم مېنىڭ ئائىلەمدىندۇر (سەن ماڭا ئائىلەمدىكىلەرنى قۇتقۇزۇش ھەققىدە ۋەدە بەرگەن)، سېنىڭ ۋەدەڭ ئەلۋەتتە ھەقتۇر، سەن ھەقىقەتەن ئەڭ توغرا ھۆكۈم قىلغۇچىسەن»^⑤ دېدى [45]. ئاللاھ ئېيتتى: «ئى نۇھ! ئۇ ھەرگىز سېنىڭ ئائىلەڭدىن ئەمەس»^⑥، ئۇنىڭ قىلمىشى ھەقىقەتەن ياماندۇر^⑦، سەن ئېنىق بىلمىگەن نەرسىنى مەندىن سورىمىغىن^⑧، مەن ساڭا جاھىللار قاتارىدىن بولماسلىقىڭ ئۈچۈن نەسىھەت قىلىۋاتمەن»^⑨ [46].

① يۇتماق دېگەن بۇ سۆز ئەرەب تىلىدا قۇشنىڭ ئاغزىدىكى داننى يۇتقانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئايەتتە سۇنىڭ قۇرۇپ كېتىشى يۇتۇش دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەندى، بۇنىڭدىكى ھېكمەت شۇكى، ئەسلىدە سۇ تەدرىجىي قۇرۇپ كەتمىگەن بەلكى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن زىمىن بارلىق سۇنى بىر دەم تارتىپلا، خۇددى قۇش داننى يۇتقاندەكلا، يۇتۇۋەتكەن ئىدى.

② يەنى يەر يۈزىدىكى بارلىق كاپىرلاردىن بىرىنىمۇ قالدۇرماي ھالاك قىلىش ھۆكۈمى ئىجرا قىلىندى.

③ جۇدى تېغىنى بەزى مۇپەسسىرلەر ئىراقتىكى مۇسۇل شەھىرىدىكى بىر تاغنىڭ ئىسمى دېگەن. نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىمۇ مۇشۇ جايغا يېقىن بىر رايوندا ياشىغان ئىدى.

④ ﴿بُعْدًا﴾ يەنى ھالاك بولسۇن ۋە ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدىن يىراق بولسۇن، دېگەن مەنىدە. بۇ ئىبارە قۇرئان كەرىمدە ئاللاھنىڭ غەزىپىگە لايىق بولغان قەۋملەر ئۈچۈن بىر نەچچە جايدا ئىشلىتىلگەن.

⑤ نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغللىغا بولغان ئاتىلىق مېھىر - شەپقىتى غالىپ كېلىپ، ئاللاھ تائالاغا مۇشۇنداق ئىلتىجا قىلغان. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئوغللىنىڭ مۇسۇلمان بولۇشىنى ئارزۇ قىلىپ، مۇشۇنداق دۇئا قىلغان.

⑥ نۇھ ئەلەيھىسسالام ئاتا - بالىلىق مۇناسىۋەت ۋە تۇغقانچىلىقنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنى ئوغلۇم دەپ ئاتىدى، لېكىن ئاللاھ تائالا ئىمان ئاساسىغا قۇرۇلغان دىن جەھەتتىكى تۇغقانچىلىقنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭ قارىشىنى تۈزىتىپ: ﴿ئۇ ھەرگىز سېنىڭ ئائىلەڭدىن ئەمەس﴾ دېدى. چۈنكى پەيغەمبەرنىڭ ئەسلىي ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلاردۇر. كىمكى ئىمان ئېيتىمسا، پەيغەمبەرنىڭ دادىسى بولسۇن ياكى ئوغلى ياكى ئايالى بولسۇن، پەيغەمبەرنىڭ ئائىلە ئەزالىرىدىن ئەمەس.

⑦ بۇ ئىبارىدە ئاللاھ تائالا ﴿ئۇ ھەرگىز سېنىڭ ئائىلەڭدىن ئەمەس﴾ دېگەننىڭ سەۋەبىنى بايان قىلدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، كىمدە ئىمان بىلەن ياخشى ئەمەل بولمايدىكەن، ئۇنى ئاللاھنىڭ

ئازابىدىن پەيغەمبەرمۇ قۇتقۇزالمىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە بەزى كىشىلەر پىر - ئىشانلار، قەلەندەرلەر ۋە تەركى دۇنيا دەرۋىشلەرگە مۇرىت بولۇشنى نىجات تېپىش ئۈچۈن كۇپايە قىلىدۇ دەپ قاراپ، ياخشى ئەمەلنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق دەپ ئويلايدۇ. ھالبۇكى، ياخشى ئەمەل بولمىسا، پەيغەمبەرنىڭ نەسەب جەھەتتىكى تۇغقانلىقىمۇ پايدا بەرمەيدىغان تۇرسا، پىر - مۇرىت مۇناسىۋىتى قانداقمۇ پايدا بەرسۇن؟

⑧ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، پەيغەمبەر غەيبىنى بىلمەيدۇ، ئۇ پەقەت ئاللاھ تائالا ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرگەندىن باشقىنى بىلمەيدۇ. ئەگەر نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۆز تىلىكىنىڭ قوبۇل قىلىنمايدىغانلىقىنى ئالدىن بىلگەن بولسا ئىدى، ئېنىقكى، ئۇنداق تىلەكنى تىلىمىگەن بولاتتى.

⑨ بۇ ئاللاھ تائالانىڭ نۇھ ئەلەيھىسسالامغا قىلغان نەسەپتى بولۇپ، ئۇنىڭدىن مەقسەت نۇھنى ئىلىمىگە ئەمەل قىلغان ئۆلىمالار ئۈچۈن تەييارلانغان ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى يۇقىرى مەرتىۋىگە يەتكۈزۈش ئىدى.

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُن مِّنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥٧﴾ قِيلَ يٰنُوحُ أَهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِّمَّن مَّعَكَ وَأُمَمٌ سَنُنَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥٨﴾ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَقِيبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٥٩﴾

نۇھ ئېيتتى: «ئى رەببىم! شۈبھىسىزكى، مەن ساڭا سېغىنىپ، (ھەقىقىتىنى) بىلمىگەن نەرسىنى سەندىن تىلەشتىن پاناھ تىلەيمەن. ئەگەر مېنى كەچۈرمىسەڭ ۋە ماڭا رەھىم قىلمىساڭ، مەن زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالمايمەن» ① [47]. دېيىلدىكى (يەنى ئاللاھ دېدى): «ئى نۇھ! ساڭا ۋە سەن بىلەن (كېمىدە) بىللە بولغان ئۈممەتلەرگە (ئۇلارنىڭ بىر قىسىم ئەۋلادىغا) ② بىز تەرەپتىن كەلگەن ئامانلىق ۋە بەرىكەتلەر بىلەن (كېمىدىن) چۈشكىن ③، (ئۇلارنىڭ نەسلىدىن) يەنە بىر قىسىم ئۈممەتلەر (ئەۋلادلار) بولىدۇكى، ئۇلارنى (دۇنيا ھاياتىدىن) بەھرىمەن قىلىمىز، ئاندىن ئۇلار (كۆپرەلىكى تۈپەيلىدىن) بىزنىڭ قاتتىق ئازابىمىزغا ئۇچرايدۇ» ④ [48]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەنە شۇ (قىسسە) بىز ساڭا ۋەھىي قىلىپ بېرىۋاتقان غەيبكە ئائىت خەۋەرلەردىندۇر. سەن ۋە سېنىڭ قەۋمىڭ بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۇنى بىلمەيتتىڭلار ⑤. شۇڭا سەن (قەۋمىڭنىڭ ئەزىيەتلىرىگە) سەۋر قىلغىن، شۈبھىسىزكى، ياخشى ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپتۇر ⑥ [49].

① نۇھ ئەلەيھىسسالام سورىغان سوئالنىڭ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەسلىكىنى سەزگەندىن كېيىن، دەرھال ئۇنىڭدىن ياندى ۋە ئاللاھ تائالادىن رەھىم - شەپقەت ۋە مەغپىرەت تىلىدى.

② بۇنىڭدىن نۇھ ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە كېمىگە چىققان ئۈممەتلەر ياكى ئۇلارنىڭ نەسلىدىن كەلگۈسىدە ۋۇجۇدقا كېلىدىغان ئەۋلادلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، كېيىنكى جۈملىگە قارىغاندا ئىككىنچى ئۇقۇم توغرىدۇر.

③ بۇ يەردىكى چۈشۈش كېمىدىن ياكى كېمە ئۈستىدە توختىغان تاغدىن چۈشۈشنى كۆرسىتىدۇ.

④ بۇلار كېمىدە ئامان قالغانلارنىڭ نەسلىدىن قىيامەتكىچە دۇنياغا كېلىدىغان ئەۋلادلاردۇر. دېمەك بۇ ئەۋلادلاردىن كاپىر بولغانلارغا تۆت كۈنلۈك ھاياتى دۇنيادا ياشىشى ئۈچۈن مال - مۈلۈك ۋە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى چوقۇم بېرىمىز. لېكىن ئۇلار ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا ئۇچرايدۇ.

⑤ بۇ يەردە ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىۋاتىدۇ، ھەمدە ئۇنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقىنى بايان قىلىۋاتىدۇ، بۇ غەيبكە ئائىت خەۋەرلەرنى ساڭا بىز ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرۋاتىمىز، بولمىسا سەنمۇ ۋە سېنىڭ قەۋمىڭمۇ ئىلگىرى ئۇنىڭدىن خەۋەرسىز ئىدىڭلار.

⑥ يەنى قەۋمىڭ سېنى يالغانچىغا چىقىرىۋاتىدۇ ۋە ساڭا ئەزىيەت يەتكۈزۋاتىدۇ، سەن بۇنىڭغا سەۋر قىلغىن. بىز ئۆز ھىمايىمىز بىلەن ساڭا ياردەم بېرىمىز ۋە سېنى قوغدايمىز. بىز ياخشى ئاقىۋەتنى

ساڭا ۋە ساڭا ئەگەشكەنلەرگە ۋە تەقۋادارلىق سۈپىتىنى ئۆزلەشتۈرگەنلەرگە نېسىپ قىلىمىز. ﴿الْعَاقِبَةُ﴾ ئاقىۋەت دېگەن سۆز دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى ياخشى نەتىجىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەتتە تەقۋادارلار ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ خۇش خەۋەر بار. پەقەت شۇلارلا دەسلەپتە ھەرقانچە قىيىنچىلىقلارغا دۇچار بولسىمۇ، ئاخىرىدا ئاللاھنىڭ نۇسرەتىگە لايىق بولغۇچى ۋە غەلبىگە ئېرىشكۈچىلەردىن بولىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿شەك - شۈبھىسىزكى، بىز پەيغەمبەرلىرىمىزگە ۋە مۇئمىنلەرگە ھەم

دۇنيا ھاياتىدا ھەم (پەرىشتە، پەيغەمبەر ۋە مۇئمىنلەردىن بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىگە گۇۋاھ بولىدىغان) گۇۋاھچىلار ھازىر بولىدىغان (قىيامەت) كۈنىدە ئەلۋەتتە ياردەم بېرىمىز ﴿. (سۇرە مۇئمىن 51 - ئايەت) يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىزنىڭ ئەۋەتكەن پەيغەمبەر بەندىلىرىمىزگە قىلغان سۆزىمىز (يەنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن بەرگەن ۋەدىمىز) ئالدىنلا ئېيتىلغان. ئۇلار چوقۇم ياردەمگە ئېرىشكۈچىلەردۇر. بىزنىڭ قوشۇنىمىز چوقۇم غەلىبە قىلغۇچىلاردۇر ﴿. (سۇرە ساففات 171 - ئايەتتىن 173 - ئايەتكىچە)

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَعْبَدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَتَقَوْمَ لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۚ إِنَّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾

ئاد قەۋمىگە ئۇلارنىڭ قېرىندىشى ① ھۇدنى (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، ئۇ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، سىلەر (ئاللاھتىن غەيرىگە چوقۇنۇش بىلەن) پەقەت (ئاللاھقا) يالغاننى توقۇغۇچىلارسىلەر» ② [50]. «ئى قەۋمىم! مەن ئۇنىڭغا (يەنى دىننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) سىلەردىن ھەق تەلەپ قىلمايمەن، ماڭا ئەجىر بېرىشنى مېنى ياراتقان ئاللاھ ئۈستىگە ئالغان، سىلەر ئەقىلڭلارنى ئىشلەتمەيسىلەر!» ③ [51].

① بۇ يەردە «ئۇلارنىڭ قېرىندىشى» دەپ كەلگەنلىكى ھۇد ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىنىڭ بىر ئادىمى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

② يەنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ئارقىلىق ئۇنىڭغا يالغاننى چاپلاۋاتىسىلەر.

③ يەنى مەن سىلەردىن ھەق تەلەپ قىلماستىن سىلەرنى ئاللاھ تەرەپكە چاقىرىۋاتىمەن، مەن سىلەرگە خەيرخاھلىق قىلىشنى خالايمەن، سىلەر بۇنى چۈشەنمەيسىلەر؟ بۇ ئايەتتىكى «ئى قەۋمىم!» دېگەن چاقىرىقتىن دەۋەت قىلىشنىڭ بىر ئۇسۇلى ئايان بولىدۇ. ھۇد ئەلەيھىسسالام قەۋمىگە «ھەي كاپىرلار!»، «ھەي مۇشرىكلار!» دېمەستىن «ئى قەۋمىم!» دەپ خىتاب قىلدى.

وَيَقَوْمِ أَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِهِ فَكَيْدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونَ ﴿٥٥﴾

«ئى قەۋمىم! پەرۋەردىگارنىڭلاردىن مەغپىرەت تىلەڭلار، ئاندىن ئۇنىڭغا تەۋبە قىلىڭلار (شۇنداق قىلساڭلار)، ئۇ سىلەرگە كۆپ يېغىن ياغدۇرۇپ بېرىدۇ، سىلەرگە تېخىمۇ كۈچ - قۇۋۋەت بېرىدۇ» ①. سىلەر گۇناھقا پاتقان ھالدا (مېنىڭ دەۋىتىمدىن) يۈز ئۆرۈمەڭلار» ② [52]. ئۇلار ئېيتتى: «ئى ھۇد! سەن بىزگە (ئۆزۈڭنىڭ راستلىقىنى كۆرسىتىدىغان) ھېچقانداق روشەن دەلىل كەلتۈرمىدىڭ، بىز سېنىڭ سۆزۈڭگە كىرىپ ئىلاھلىرىمىزنى تاشلىغۇچى ئەمەسمىز، سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگىمۇ ئىشەنمەيمىز» ③ [53]. بىز (سەن توغرىلۇق) پەقەت «بەزى ئىلاھلىرىمىز سېنى ساراڭ قىلىپ قويۇپتۇ» ④ دەپلا ئېيتتىمىز. ھۇد ئېيتتى: «مەن ھەقىقەتەن ئاللاھنى گۇۋاھ قىلىمەن، سىلەرمۇ گۇۋاھ بولۇڭلاركى، مەن سىلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ شېرىك كەلتۈرگەن بۇتلىرىڭلاردىن ئادا - جۇدامەن» ⑤، قېنى ھەممىڭلار ماڭا سۇيىقەست قىلساڭلار قىلىۋېرىڭلار، ماڭا مۆھلەتمۇ (ئاراممۇ) بەرمەڭلار» ⑥ [54 - 55].

① ھۇد ئەلەيھىسسالام قەۋمىنى ئىلگىرى قىلغان گۇناھلىرىنىڭ كەچۈرۈلۈشى ئۈچۈن مەغپىرەت تەلەپ قىلىشقا بۇيرۇدى، ھەمدە تەۋبە قىلغان قەۋم ئېرىشىدىغان پايدا ۋە مەنپەئەتلەرنى بايان قىلدى. قۇرئان كەرىمدە مەغپىرەت تەلەپ قىلىشنىڭ پايدىسى بىر نەچچە جايدا بايان قىلىندى. (سۈرە نۇھ 11 - ئايەتكە قارالسۇن) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «كىمكى مەغپىرەت تەلەپ قىلىشنى ئۆزىگە ئۆزلەشتۈرسە، ئاللاھ ئۇنى بارلىق غەمدىن خالاس قىلىدۇ، ھەر قانداق بىر قىيىنچىلىقتىن چىقىش يولى كۆرسىتىدۇ، ئويلىمىغان يەردىن رىزق بېرىدۇ.» (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1518 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3819 - ھەدىس)

② يەنى مەن سىلەرنى دەۋەت قىلىۋاتقان ھەقتىن يۈز ئۆرۈمەڭلار ۋە كۇفرىدا چىڭ تۇرىۋالماڭلار، ئەگەر كۇفرىدا چىڭ تۇرىۋالساڭلار، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا جىنايەتچى ۋە گۇناھكار بولۇپ قالسىلەر.

③ ھەر بىر پەيغەمبەردە يېتەرلىك دەلىل - ئىسپات بولىدۇ، لېكىن ئۇ ئەقلى كەمتۈك كىشىلەرگە كۆرۈنمەيدۇ. ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىمۇ ئەنە شۇنداق كالتە پەملىك بىلەن: سېنىڭ دەلىل - ئىسپاتىڭ سۆزۈڭگە بويسۇنۇپ، مەبۇدلىرىمىزنى تاشلىۋېتەمدۇق؟ دېدى

④ يەنى سەن ئىلاھلىرىمىزنى، ھۆرمەتسىزلىك قىلىنىشىمۇ، ھېچنېمە قىلالمايدۇ دەپ ئەيىبلەنگەن ئىدىڭ، ئەمدى مەلۇم بولدىكى، ئەيىبلەنگەنلىكىڭ ئۈچۈن ئىلاھلىرىمىز سېنى ساراڭ قىلىپ قويۇپتۇ ۋە ئەقىلدىن ئاداشتۇرۇپتۇ، دېدى. بۇ خۇددى بۈگۈنكى بەزى مۇسۇلمانلارنىڭ سادىر قىلىۋاتقان ئېتىقاد خاتالىقىغا ئوخشايدۇ. ئۇلارغا: ئۆلگەنلەرنىڭ قولىدىن ھېچنەرسە كەلمەيدۇ، دېيىلسە، ئۇلار: بۇنداق دېسەڭلار، بۇزۇڭلارغا ھۆرمەتسىزلىك قىلغان ۋە ئۇلارنى ئەيىبلەنگەن بولسىلەر، ئۇلار ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلارنى راۋاج تاپتۇرمايدۇ، دەيدۇ. ئاللاھقا سېغىنىپ، بۇ خىلدىكى خۇراپاتلاردىن پاناھ تىلەيمىز.

⑤ يەنى مەن پۈتۈن بۇتلاردىن ۋە مەبۇدلىرىڭلاردىن ئادا - جۇدامەن. سىلەرنىڭ: «بەزى ئىلاھلىرىمىز سېنى ساراڭ قىلىپ قويۇپتۇ» دېگەن قارىشىڭلار، پۈتۈنلەي خاتادۇر. ئۇلاردا سەۋەبتىن تاشقىرى بىر كىمگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلەيدىغان قۇدرەت يوق.

⑥ ئەگەر مېنىڭ سۆزۈمگە ئىشەنمىسەڭلار، ھەمدە مۇشۇ بۇنلارنىڭ قولىدىن بىر ئىش كېلىدۇ دەپ قارىساڭلار، مانا مەن تەييار، سىلەر بۇتلىرىڭلار بىلەن بىرلىشىپ ماڭا قارشى بىر ئىش قىلىپ بېقىڭلار. پەيغەمبەرنىڭ بۇ ئۇسلۇبىدىن ئۇنىڭ نەقەدەر ئىلىمدە يېتۈك ۋە ئۆزىنىڭ ھەقىقەت ئۈستىدە ئىكەنلىكىگە ئىشەنچىسى كامىل ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ.

إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هِيَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

شەكسىزكى، مەن مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ۋە سىلەرنىڭمۇ پەرۋەردىگارلىرىڭلار بولغان ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىدىم، ئاللاھنىڭ باشقۇرۇشىدا بولمىغان بىر مۇمخۇلۇق يوقتۇر^①؛ پەرۋەردىگارىم ھەقىقەتەن توغرا يولدىدۇر (يەنى ئادىلدۇر، ھېچكىمگە زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەستۇر)^② [56]. ئەگەر سىلەر (مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلىشتىن) يۈز ئۈرۈسەڭلار (يۈز ئۈرۈگىنىڭلارنىڭ ماڭا زىيىنى يوق)، مەن سىلەرگە پەرۋەردىگارىمنىڭ دىنىنى يەتكۈزۈپ قويدۇم^③ (پەيغەمبەرنىڭ ۋەزىپىسى پەقەت دىننى يەتكۈزۈشتۇر)، پەرۋەردىگارىم (سىلەرنى ھالاك قىلىپ) ئورنۇڭلارغا باشقا بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ، سىلەر ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيسىلەر^④، پەرۋەردىگارىم ھەقىقەتەن ھەربىر نەرسىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر»^⑤ [57].

① يەنى پۈتۈن مەخلۇقاتنى باشقۇرۇش ئىلكىدە بولغان زاتلا مېنىڭ ۋە سىلەرنىڭ رەببىڭلاردۇر. مەن ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلىمەن. ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ سۆزى دېيىشتىكى مەقسىتى شۇكى، سىلەر ئاللاھنىڭ شېرىكى دەۋالغان نەرسىلەرمۇ ئاللاھنىڭ باشقۇرۇشى ۋە ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىدۇر، ئاللاھ ئۇلارنى نېمە قىلىمەن دېسە، قىلالايدۇ. ئەمما ئۇلار ھېچكىمگە ھېچنېمە قىلالايدۇ.

② يەنى ئۇ چاقىرىۋاتقان تەۋھىد يولى شەكسىز توغرا يولدىدۇر. بۇ يولدا ماڭغانلار نىجاتلىققا ۋە مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدۇ. ئەمما توغرا يولدىن بۇرۇلۇپ كەتكەن ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۈرۈگەنلەر ھالاكەتكە دۇچار بولىدۇ.

③ يەنى ئەمدى مېنىڭ يەتكۈزۈش ۋەزىپەم ئاياغلاشتى، سىلەرگە قارشى دەلىل - ئىسپات تۇرغۇزۇلۇپ بولدى.

④ يەنى پەرۋەردىگارىم سىلەرنى ھالاك قىلىپ، زېمىنىڭلارنى باشقىلارغا بېرىدۇ، ماللىرىڭلارغا باشقىلارنى ئىگە قىلىدۇ. چۈنكى ئۇ شۇنداق قىلىشقا قادىردۇر. سىلەر ئاللاھ تائالاغا ھېچقانداق زىيان كەلتۈرەلمەيسىلەر. بەلكى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بويىچە، مۇشۇنداق قىلىپ تۇرىدۇ.

⑤ شەكسىز ئۇ مېنى سىلەرنىڭ ھىيلە - مېكر ۋە سۈپقەستىڭلاردىن قوغدايدۇ، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىدىن ساقلايدۇ. يەنە ئۇ ھەر ياخشىلىققا مۇكاپات؛ ھەر يامانلىققا جازا بېرىدۇ.

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَحْنُ حَٰمِدُونَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَحْنُ نَحْنُ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ ءَايَاتُ الْقُرْآنِ الَّتِي نُنزِّلُهَا عَلَيْكَ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لَعَلَّكَ تَأْتِي بِلِقَاءِ رَبِّكَ وَعَصَا رُسُلِهِ وَاتَّبِعُوا أَمْرًا كُلَّ جِبَارٍ عِنْدِي ﴿٥٩﴾ وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ ءَادَا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّءَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

بىزنىڭ (ئازابلان) بۇيرۇقىمىز كەلگەندە، ھۇدىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۇئمىنلەرنى دەرگاھىمىزدىن (خاس) بىر مەرھەمەت بىلەن قۇتقۇزدۇق، ئۇلارنى قاتتىق ئازابتىن خالاس قىلدۇق ﴿58﴾. ئەنە شۇ ئاد قەۋمى پەرۋەردىگارىنىڭ مۆجىزىلىرىنى ئىنكار قىلدى، پەيغەمبەرلىرىگە ﴿2﴾ ئاسىيلىق قىلدى ۋە ئۇچىغا چىققان تەرسا، زوراۋان (يەنى ھەقىقە قارشىلىق قىلىپ جىدەللەشكۈچى) لارنىڭ بۇيرۇقىغا ئەگەشتى ﴿59﴾. ئۇلارغا بۇ دۇنيادا لەنەت قىلىندى، قىيامەت كۈنىمۇ ئۇلارغا لەنەت قىلىندۇ ﴿4﴾، بىلىڭلاركى، ئاد قەۋمى راستتىنلا پەرۋەردىگارىنى ئىنكار قىلدى. بىلىڭلاركى، ھۇدىنىڭ قەۋمى بولغان ئاد ھالاک بولسۇن! ﴿60﴾.

① بۇ يەردىكى «قاتتىق ئازاب» يۇقىرى سۈرئەتلىك «يامان بوران» نى كۆرسىتىدۇ، ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئەنە شۇ «يامان بوران» بىلەن ھالاک قىلىندى. ھۇد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى قاتتىق ئازابتىن ساقلاپ قىلىندى.

② ئاد قەۋمىغا پەقەت بىر پەيغەمبەر يەنى ھۇد ئەلەيھىسسالاملا ئەۋەتىلگەن ئىدى، ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ﴿ پەيغەمبەرلىرىگە ئاسىيلىق قىلدى ﴾ دەپ پەيغەمبەرلەرنى كۆپلۈك شەكىلدە كەلتۈردى. بۇنىڭدىن بىر قانچە نۇقتىنى ئىزاھلاش مەقسەت قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن: بىرىنچى، بىر پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغانلىق ھەممە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان بىلەن ئوخشاش ئىكەنلىكىنى بايان قىلىش ئۈچۈن، چۈنكى ھەممە پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ۋاجىبتۇر. ئىككىنچى، ئاد قەۋمى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىشتا شۇ قەدەر ھەددىدىن ئاشقان ئىدىكى، ئەگەر ئۇلارغا ھۇد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن كۆپ پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلگەن تەقدىردىمۇ، ھەممىنى ئىنكار قىلغان بولاتتى، ئۇلارنىڭ ھېچبىر پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈشىدىن ئۈمىد قالمىغان ئىدى. ئۈچىنچى، ئىبھتىمال ئىلگىرى ئۇلارغا كۆپ پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلگەن، ئۇلار ھەممىنى ئىنكار قىلغان بولۇشى مۇمكىن.

③ يەنى ئاد قەۋمى ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىمۇ ئىنكار قىلدى، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە قارشى چىققان سەركەش ۋە زوراۋان كىشىلەرگىمۇ ئەگەشتى.

④ ﴿ لَعْنَةٌ ﴾ لەنەت قىلىنىش - ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراق ۋە ياخشىلىقتىن مەھرۇم قىلىنىش، ئىنسانلارنىڭ نەپىتىگە قېلىش دېمەكتۇر. بۇ لەنەتكە دۇچار بولغۇچى دۇنيادا مۇئمىنلەرنىڭ ئارىسىدا ياخشى نام بىلەن ئاتالمايدۇ، داۋاملىق ئەيىبلەنىشكە دۇچار بولىدۇ. قىيامەت كۈنى بارلىق خالايىقنىڭ ئالدىدا خار ۋە رەسۋا بولۇش بىلەن بىرگە ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ.

⑤ ﴿ بُعْدًا ﴾ دېگەن سۆزمۇ يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك لەنەت ۋە ھالاک بولسۇن دېگەن مەنىدە.

* وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنِّ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَأَسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوا لَهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦٦﴾ قَالُوا يَصْلِحْ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّآ لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٧﴾

سەمۇد قەۋمىگە ئۇلارنىڭ قېرىندىشى سالىھنى (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق ①، ئۇ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر» ②، ئۇ سىلەرنى زېمىندىن (يەنى تۇپراقتىن) ياراتتى ③، سىلەرنى زېمىندا ئاۋاتلاشتۇرغۇچى قىلدى ④، ئۇنىڭدىن مەغپىرەت تىلەڭلار، ئاندىن ئۇنىڭغا تەۋبە قىلىڭلار، چۈنكى پەرۋەردىگارم (ئۆزىگە يۈزلەنگەن كىشىگە) يېقىندۇر، (دۇئالارنى) ئىجابەت قىلغۇچىدۇر» [61]. ئۇلار: «ئى سالىھ! بۇنىڭدىن بۇرۇن سەن ئارىمىزدا ئۈمىد كۈتۈلگەن كىشى ئىدىڭ (يەنى بۇ سۆزنى ئېيتىشىڭدىن بۇرۇن ئارىمىزدا چوڭ ئادەم بولۇپ قېلىشىڭنى ئۈمىد قىلاتتۇق)، (ئەمدى) بىزنى ئاتا - بوۋىلىرىمىز چوقۇنۇپ كەلگەن نەرسىلەرگە چوقۇنۇشتىن توسامسەن؟ شەك شۈبھىسىزكى، بىز سەن دەۋەت قىلىۋاتقان ئىش (تەۋھىد دىنى) توغرىلىق چوڭقۇر شەك ئىچىدىمىز» دېيىشتى ⑤ [62].

① ﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ﴾ سەمۇدقا دېگەن ئىبارە ئىلگىرىكى ئايەتكە باغلىنىدۇ يەنى "وَأَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ" «سەمۇدقا ئۇلارنىڭ قېرىندىشى سالىھنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق» دېگەن بولىدۇ. سەمۇد قەۋمى تەبۇك بىلەن مەدىنە مۇنەۋۋەر ئارىسىدىكى مەدائىن سالىھ (ھىجر) شەھەرلىرىدە ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر ئىدى. ئۇلار ئاد قەۋمىدىن كېيىن ياشىغان ئىدى. سالىھ ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەتتىمۇ سەمۇدنىڭ قېرىندىشى دەپ ئاتالدى، چۈنكى ئۇ سەمۇد قەۋمى ۋە قەبىلىسىنىڭ بىر ئەزاسى يەنى ئادىمى ئىدى.

② سالىھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى تەۋھىدكە يەنى يالغۇز ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلدى. بۇ بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋىتىنىڭ ئاساسى ئىدى.

③ يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرنى دەسلەپتە تۇپراقتىن ياراتتى، شۇنىڭدەك ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ يارىتىلىشىمۇ تۇپراقتىن ئىدى. بارلىق ئىنسانلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن يارىتىلدى، دېمەك بارلىق ئىنسانلارنىڭ يارىلىشى ئەسلىدە تۇپراقتىن بولدى. يەنە بىر مەنىسى: سىلەر يەۋاتقان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى زېمىندىن چىقىدۇ، يېگەن ئوزۇقتىن ئىسپىرما پەيدا بولىدۇ، ئىسپىرما ئايالنىڭ رەھىمىگە كىرىپ، ئىنساننىڭ يارىلىشىغا سەۋەب بولىدۇ.

④ يەنى سىلەردە زېمىننى ئاۋاتلاشتۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدىغان ئىقتىدار ۋە سالاھىيەت ئاتا قىلدى. سىلەر زېمىندا تۇرىدىغان ئۆيلەرنى ياسايسىلەر، ئوزۇقلىنىش ئۈچۈن ھەر خىل زىرائەتلەرنى تېرىيسىلەر، يەنە باشقا تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى ھازىرلاش ئۈچۈن، ھۈنەر - كەسپ قىلىسىلەر.

⑤ يەنى پەيغەمبەر ئۆز قەۋمى ئىچىدە ئەخلاق - پەزىلەتلىك، ئامانەتدار، پاك - دىيانەتلىك كېلىدۇ، شۇڭا قەۋمى ئۇنىڭدىن چوڭ ياخشىلىقلارنى كۈتىدۇ، مۇشۇ نۇقتىدىن سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى مەزكۇر سۆزنى قىلدى. ئەمما تەۋھىدكە دەۋەت قىلغان ھامان، ئۆز ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنىڭ نىشانى بولغان كىشى كۆزلىرىگە قالدغان تىكەندەك بولۇپ قالدى ۋە ئۆزلىرىنىڭ سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋھىد دەۋىتىگە قارىتا گۇماندا ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىشتى.

قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِّن رَّبِّي وَعَآئِنِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ^ط فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَقَوْمِ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرِ مَكْدُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِن خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾

سالھ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! ئېيتىڭلارچۇ، ئەگەر مەن پەرۋەردىگارم تەرىپىدىن نازىل بولغان ئېنىق دەلىلگە ئاساسلانغان بولۇپ تۇرۇپ ۋە ئۇنىڭ رەھىمىتىگە سازاۋەر بولغان تۇرۇپ،^① ئۇنىڭغا ئاسىيلىق (ئىتائەتسىزلىك) قىلسام،^② ئاللاھ (نىڭ ئازابى) دىن مېنى كىم قۇتقۇزىدۇ؟ ئۇ چاغدا سىلەر ماڭا زىيان يەتكۈزۈشتىن باشقا ھېچ نەرسە قىلىپ بېرەلمەيسىلەر»^③ [63]. ئى قەۋمىم! بۇ ئاللاھنىڭ (تاشتىن چىقارغان) چىشى تۆگىسى سىلەرگە بىر مۆجىزىدۇر، ئۇنى قويۇۋېتىڭلار ئاللاھنىڭ زېمىنىدا (ئىختىيارى) ئوتلىسۇن، ئۇنىڭغا قىلچە زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەڭلار، بولمىسا سىلەرنى يېقىندا كېلىدىغان بىر ئازاب ھالاک قىلىدۇ»^④ [64]. ئەمما ئۇلار (بۇ ئاگاھلاندىرۇشقا قۇلاق سالماي) چىشى تۆگىنى پۇتلىرىنى كېسىپ ئۆلتۈردى، سالھ ئېيتتى: «يۈرتۇڭلاردا (ھاياتلىقتىن) ئۈچ كۈن بەھرىمەن بولۇۋېلىڭلار (ئاندىن ھالاک بولىسىلەر). بۇ يالغان ئەمەس ۋەدىدۇر»^⑤ [65]. بىزنىڭ (ئازاب قىلىش) ئەمرىمىز كەلگەندە^⑥، سالھنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىمان ئېيتقانلارنى رەھىمىتىمىز بىلەن (ھەم ئۇ ئازابتىن ھەم) شۇ كۈننىڭ شەرمەندىچىلىكىدىن قۇتقۇزدۇق، شۇبھىسىزكى، پەرۋەردىگارنىڭ كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر [66].

① ﴿بَيْنَةٍ﴾ روشەن ئاساس، ھۆججەت، ئىمان، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە ئاتا قىلغان دەلىل ئىسپات دېمەكتۇر، رەھىمەت دېمەك پەيغەمبەرلىكنى كۆرسىتىدۇ.

② «ئاسىيلىق (ئىتائەتسىزلىك) قىلسام» يەنى سىلەرنىڭ رايىڭلار بويىچە ئەگەر مەن سىلەرنى ھەقىقەت تەرەپكە ۋە يالغۇز ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىشنى تاشلىسام، دېمەكتۇر.

③ يەنى ئەگەر مەن سىلەر دېگەندەك قىلسام، سىلەر ماڭا ھېچقانداق پايدا يەتكۈزەلمەيسىلەر. بەلكى، ماڭا زىيان كەلتۈرىسىلەر.

④ بۇ تۆگە ئۇلارنىڭ تەلىۋى بويىچە ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا بىر تاغدىن ياكى تاشتىن چىقىرىلدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇ ﴿نَاقَةُ اللَّهِ﴾ «ئاللاھنىڭ چىشى تۆگىسى» دەپ ئاتالدى، چۈنكى بۇ تۆگە ئادەتتىكى تۇغۇلۇش يولى بىلەن ئەمەس بەلكى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن مۆجىزىلىك تەرىقىدە يارىتىلغانىدى. يەنە تۆگىگە ئازار بەرمەسلىك تەكىتلەندى، بولمىسا، ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولىدىغانلىقى ئەسكەرتىلدى.

⑤ لېكىن زالىملار بۇ كاتتا مۆجىزىنى كۆرۈپ ئىمان كەلتۈرۈشكە ئۇنىمىدى، ھەتتا ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئوچۇق - ئاشكارا قارشىلىق قىلىپ، تۆگىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارغا ئۈچ كۈن مۆھلەت بېرىلىدىغانلىقى، مۆھلەت توشقاندىن كېيىن ئازاب كېلىپ، ئۇلارنى ھالاک قىلىدىغانلىقى ئۇقتۇرۇلدى.

⑥ بۇ مەزكۇر ۋەدە بويىچە تۆتىنچى كۈنى كەلگەن ئازابنى كۆرسىتىدۇ. سالھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلاردىن باشقا ھەممە ئادەم بۇ ئازاب بىلەن ھالاک قىلىندى.

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيارِهِمْ جاثِمِينَ ﴿١٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا إِنَّ تُمُودًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعِدًا لِّتُمُودَ ﴿١٨﴾ وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا سَلَمًا قَالَ سَلَمٌ قَالُوا لَيْتَ أَن جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيدٍ ﴿١٩﴾

ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلارغا دەھشەتلىك ئاۋاز يۈزلەندى - دە ①، ئۇلار تۇرغان يەرلىرىدە دۈم چۈشۈپ قېتىپ قالدى ② [67]. ئۇلارنىڭ ماكانلىرى گويا ئۇلار تۇرمىغاندەك (يەنى ئۇلارنىڭ تۇرغان جايلىرى ئادەمزات تەرىپىدىن ئاۋات قىلىنمىغاندەك) بولۇپ قالدى ③، بىلىڭلاركى، سەمۇد قەۋمى راستتىنلا پەرۋەردىگارنى ئىنكار قىلدى، بىلىڭلاركى، سەمۇد قەۋمى ھالاك بولسۇن! [68]. شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئەلچىلىرىمىز (بولغان پەرىشتىلەر) ئىبراھىمغا خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدى ④ ۋە: «ساڭا ئامانلىق تىلەيمىز» ⑤ دېدى. ئىبراھىم: «سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمەن» ⑥ دېدى. ئۇ ئۇزاققا قالماي بىر موزايىنى كاۋاپ قىلىپ ئېلىپ كەلدى ⑦ [69].

① بۇ ئازاب قاتتىق ۋاقىرىغان (چىرقىرىغان ئاۋاز، گۈلدۈرماما) ئاۋازدەك كەلدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاقىرىغان ئاۋازى ئىدى، بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئاسماندىن كەلگەن ئاۋاز ئىدى. ئاۋازنىڭ قاتتىقلىقىدىن ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرى پارە - پارە بولۇپ، ھالاك بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ياكى دەل شۇ ۋاقىتتا قاتتىق يەر تەۋرىدى. نەتىجىدە ھەممىسى ھالاك بولدى. سۈرە ئەئرافنىڭ 78 - ئايىتىدە ﴿ شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا قاتتىق زىلزىلە (يەر تەۋرەش) يۈزلەندى - دە، ئۇلار (ھالاك بولۇپ) تۇرغان يېرىدە دۈم چۈشۈپ قېتىپ قالدى ﴾ دەپ كەلگەن.

② ئۆلۈك قۇش يەردە توپىغا مېلىنىپ ياتقاندەك، ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىمۇ ئېغىر - بۇرۇنلىرى توپىغا مېلىنگەن، يەرگە دۈم چۈشكەن ھالدا قېتىپ قالدى.

③ سەمۇد قەۋمى ياكى ئۇلارنىڭ تۇرغان جايلىرى ياكى ھەممىسى زېمىن يۈزىدىن، خۇددى خەرىتىدىن ئۆچۈرۈلگەندەك، ئۆچۈرۈلدى، ئۇلارنىڭ ماكانلىرى ئىلگىرى ئادەمزات ياشىمىغاندەك بولۇپ قالدى.

④ بۇ ئەسلىدە لۇت ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ قەۋمىگە ئالاقىدار قىسسەنىڭ بىر قىسمىدۇر. لۇت ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ جىيەن ئوغلى ئىدى، ئۇ ئۆلۈك دېڭىزنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىدە ياشايتتى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بولسا، پەلەستىندە ياشايتتى. لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنى ھالاك قىلىش بەلگىلەنگەن چاغدا، ئۇلار تەرەپكە پەرىشتىلەر ئەۋەتىلدى، پەرىشتىلەر لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى تەرەپكە كېتىۋېتىپ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭغا بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بەردى.

⑤ " سَلَمًا عَلَيْكَ سَلَامًا " يەنى ئەسسالامۇ ئەلەيكوم، ساڭا ئامانلىق تىلەيمىز، دېدى.

⑥ ئالدىنقى سالام سۆزىنىڭ قوش زەۋەرلىك ئوقۇلۇشى ئالدىدىكى بار دەپ قارالغان پېئىل سەۋەبىدىن ئىدى. بۇ ئايەتتە سالام سۆزىنىڭ قوش پىش بىلەن ئوقۇلۇشى ئۇنىڭ باش كېلىش ياكى خەۋەر بولغانلىقى سەۋەبىدىندۇر. شۇنداق بولغاندا ئىبارە مۇنداق بولىدۇ: " أَمْزُكُمْ سَلَامٌ " ياكى " عَلَيْكُمْ سَلَامٌ " يەنى «سىلەرگىمۇ ئامانلىق تىلەيمەن».

⑦ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام تولىمۇ مېھماندوست ئىدى. ئىنسان سۈرىتىدە كەلگەن بۇ كىشىلەرنىڭ پەرىشتىلەر ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇلارنىڭ يېمەك - ئىچمەككە ھاجىتى يوق ئىكەنلىكىنى بىلمەستىن، ئۇلارنى مېھمان دەپ ئويلىدى - دە دەرھال مېھمانلار ئۈچۈن دەپ تەييارلاپ قويۇلغان موزاي گۆشىنى

ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، مېھماندىن سوراپ ئولتۇرماستىنلا، نېمە تەييار بولسا، شۇنى ئالدىغا قويۇش مېھماندارچىلىق ئۇسۇلىدۇر.

فَلَمَّا رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ لُّوطٍ ﴿٧٠﴾ وَأَمْرُهُمْ قَائِمَةٌ فَضَحِكْتُمْ
فَبَشِّرْنَهَا يَأْسَحِقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَوَيْلَ لِقَىٰ ءَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾

(ئىبراھىم) ئۇلارنىڭ (يەنى پەرىشتىلەرنىڭ) ئۇنىڭغا قول ئۇزاتمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى (خاتا چۈشىنىپ) ياقتۇرمىدى ۋە ئۇلاردىن قورقۇنچ ھېس قىلدى ①. ئۇلار: «قورقمىغىن، شەكسىزكى، بىز پەرىشتىلەرمىز، شۇڭا تاماق يېمەيمىز) لۇتنىڭ قەۋمى (نى ھالاك قىلىش) ئۈچۈن ئەۋەتىلدى» ② دېدى [70]. ئۇنىڭ ئايالى (يەنى سارە بىر تەرەپتە) ئۆرە تۇراتتى، (بۇنى ئاڭلاپ) كۈلدى ③. بىز ئۇنىڭغا (يەنى سارەگە) ئىسھاق (ئاتلىق پەرزەنتى بولىدىغانلىقى) بىلەن ۋە ئىسھاقتىن كېيىن كېلىدىغان يەئقۇب (ئاتلىق نەۋرىسى بولىدىغانلىقى) بىلەن خۇش خەۋەر بەردۇق [71]. ئۇ (يەنى سارە): «ۋىيەي! مەن بىر موماي تۇرسام، ئېرىم بىر بوۋاي تۇرسا، مەن ئەمدى تۇغامدەن؟ بۇ ھەقىقەتەن قىزىق ئىشقا!» ④ دېدى [72].

① ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام مېھمانلارنىڭ تاماققا قول ئۇزاتمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئىچىدە بىر ئاز قورقۇنچ ھېس قىلدى. ئۇلارنىڭ ئادىتىدە ئەگەر مېھمان تاماق يېمەي ئولتۇرۇۋالسا، ئۇنىڭ ياخشى نىيەت بىلەن كەلمىگەنلىكىنى بىلدۈرەتتى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرى غەيبىنى بىلمەيدۇ. ئەگەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام غەيبىنى بىلگەن بولسا، پەرىشتىلەرنىڭ ئالدىغا موزاي گۆشى كەلتۈرمىگەن ۋە ئۇلاردىن قورقمىغان بولاتتى.

② ئۇنىڭ قورقۇنچىسىنى پەرىشتىلەر تۇيۇپ قالدى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قورققانلىقى ئۇنىڭ چىرايىدىن ياكى ئۇنىڭ گەپ - سۆزلىرىدىن مەلۇم بولۇپ قالغان ئىدى. سۈرە ھىجر 52 - ئايەتتە مۇنداق كەلگەن، ﴿ئىبراھىم: «بىز ھەقىقەتەن سىلەردىن قورقۇۋاتىمىز» دېدى. ئۇلار: «قورقمىغىن، (بىز پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئەلچىلىرىمىز)» دېدى﴾.

③ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى سارە نېمە ئۈچۈن كۈلگەن؟ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، سارە لۇت قەۋمىنىڭ بۇزغۇنچىلىقلىرىدىن خەۋەردار ئىدى، ئۇلارنىڭ ھالاك بولىدىغانلىقى خۇش خەۋىرىنى ئاڭلاپ كۈلگەن ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئاسماندا بۇ قەۋمنىڭ ھالاك بولىدىغانلىقى قارار قىلىنىپ بولغان تۇرسا، ئۇلارنىڭ تېخىچە غەپلەتتە يۈرگەنلىكىنى ئويلاپ كۈلگەن. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: جۈملىدە ئىلگىرى - كېيىنلىك مەۋجۇت، يەنى كۈلۈش باشتا، بېشارەت كېيىن كەلگەن. ئەسلىدە بۇ ياشىنىپ قالغان ئايالغا ئوغلى بولىدىغانلىقى ھەققىدە بېشارەت بېرىلگەنلىكتىن كۈلگەن ئىدى. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

④ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى سارە قېرىپ قالغان ئىدى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۆزىمۇ ياشىنىپ قالغان ئىدى. شۇڭا بۇ ئاجايىپ خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ، ھەيران قالغانلىقىنى ئىزھار قىلدى.

قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٧٢﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ
الْبَشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لوطٍ ﴿٧٣﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٧٤﴾ يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ
عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٥﴾ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لوطًا سَاءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٦﴾

پەرىشتىلەر: «ئاللاھنىڭ ئەمىرىدىن (يەنى قۇدرىتىدىن) ئەجەبلىنىۋاتامسىز؟» ① ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ۋە بەرىكەتلىرى سىلەرگە بولسۇن ئى ئۆي ئەھلى! (ئى ئىبراھىمنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر!) ②. شەكسىزكى، ئاللاھ مەدھىيەلەشكە لايىقتۇر، ئۇلۇغلاشقا سازاۋەردۇر» دېدى [73]. ئىبراھىمدىن قورقۇنۇپ يوقالغان ھەمدە خۇش خەۋەر ئۇنىڭغا يەتكەن چاغدا، ئۇ بىز بىلەن (يەنى پەرىشتىلىرىمىز بىلەن) لۇتنىڭ قەۋمى توغرىسىدا مۇنازىرىلىشىشكە (كىرىشتى) ③ [74]. ئىبراھىم بولسا ھەقىقەتەن كۆڭلى - كۆكسى كەڭ، كۆپ ئاھ چەككۈچى (يەنى دىلى يۇمشاق)، دائىم ئاللاھقا ئىلتىجا قىلغۇچى ئىدى [75]. (پەرىشتىلەر ئېيتتى) «ئى ئىبراھىم! بۇنىڭدىن (يەنى لۇت قەۋمى توغرىسىدا مۇنازىرىلىشىشتىن) ۋاز كەچكىن. چۈنكى، پەرۋەردىگارنىڭ (ئۇلارنى ھالاك قىلىش توغرىسىدىكى) ئەمرى ئاللىقاچان كېلىپ بولدى، ئۇلارغا چوقۇم (مۇنازىرىلىشىش ياكى شاپائەت قىلىش بىلەن) قايتۇرغىلى بولمايدىغان بىر ئازاب چۈشمەكچى» ④ [76]. بىزنىڭ ئەلچىلىرىمىز (بولغان پەرىشتىلەر ئىنسان سۈرىتىدە) لۇتنىڭ يېنىغا كەلگەن چاغدا (لۇت ئۆز قەۋمىنىڭ ئۇلارغا چىقىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ) قىيىن ئەھۋالدا قالدى، ئۇلار توغرىسىدا يۈرىكى سىقىلدى ۋە: «بۇ بىر دىشۋار كۈندۈر» دېدى ⑤ [77].

① بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىدىن قانداقمۇ ئەجەبلىنىسىز؟ ھالبۇكى ئۇنىڭغا ھېچنەرسە مۈشكۈل ئەمەستۇر. ئۇ سەۋەب - ۋاستىغا موھتاج ئەمەس، نېمىنى خالىسا، «بول» دەيدۇ - دە ئۇ ئىش ۋۇجۇدقا چىقىدۇ.

② ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىنى پەرىشتىلەر بۇ ئايەتتە ﴿أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ (ئىبراھىم ئائىلىسىدىكىلەر، ئۆي ئەھلى) دەپ ئاتىدى، يەنە ئىككىنچى شەخس كۆپلۈك ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ﴿عَلَيْكُمْ﴾ سۆزىنى ئىشلەتتى. بۇنىڭدىن ئىككى نەرسىنى چۈشىنىمىز: بىرىنچىسى، ﴿أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ «ئۆي ئەھلى، ئائىلىسى» دېگەنگە ھەممىدىن بۇرۇن ئەرنىڭ ئايالى كىرىدۇ. ئىككىنچىسى، ﴿أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ دېگەن سۆز ئۈچۈن ئىككىنچى شەخس ئەرلىك كۆپلۈك ئالماشنى ئىشلىتىشكە بولىدۇ. بۇنىڭ يەنە بىر مىسالى شۇكى، سۈرە ئەھزابنىڭ 33 - ئايىتىدە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىنى ﴿أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ «ئەھلى بەيت، ئۆي ئەھلى» دەپ ئاتىدى، ئاندىن ئۇلارغا ئىككىنچى شەخس ئەرلىك كۆپلۈك ئالماشنى ئىشلىتىپ خىتاب قىلدى.

③ بۇ مۇنازىرىدىن مەقسەت شۇكى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پەرىشتىلەرگە مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇ شەھەردە لۇت بارغۇ (يەنى لۇتقا ئوخشاش بىر ياخشى پەيغەمبەر تۇرۇۋاتقان شەھەر ئاھالىسىنى قانداقمۇ ھالاك قىلىسىلەر؟) دېۋىدى. پەرىشتىلەر: «بۇ شەھەردە بار كىشىلەرنى بىز (يەنى لۇتنى ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن مۇئمىنلەرنى) ئوبدان بىلىمىز، بىز لۇتنى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنى (ئۇنىڭغا ئەگەشكەن مۇئمىنلەر بىلەن) ئەلۋەتتە قۇتقۇزىمىز، پەقەت ئايالى (كۇفرىدا قەۋمىگە ھەمىنەپەس بولغانلىقى ئۈچۈن) بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئۇ ھالاك بولغۇچىلار ئىچىدە قالدۇ» ﴿. (سۈرە ئەنكەبۇت 32 - ئايەت)

④ پەرىشتىلەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا: ئەمدى بۇ ھەقتە مۇنازىرىلىشىشنىڭ ھېچ پايدىسى يوقلىقىنى، ئاللاھنىڭ ئۇلارنى ھالاك قىلىش توغرىسىدىكى ھۆكۈمى چۈشۈپ بولغانلىقىنى، بۇ ئىش ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا شۇنداق تەقدىر قىلىنغانلىقىنى، ئېيتتى. يەنى بۇ ئازاب بىر شەخسنىڭ مۇنازىرىلىشىشى بىلەن توختاپ قالمايدۇ، دۇئا قىلىشى بىلەن يانمايدۇ.

⑤ لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ قەدەر قاتتىق پەرىشان بولغانلىقى سەۋەبىنى مۇپەسسىرلەر مۇنداق بايان قىلىدۇ: پەرىشتىلەر ئۇنىڭ ئالدىغا يۈزلىرى چىرايلىق، بۇرۇتلىرى خەت تارتىمىغان، كېلىشكەن يىگىتلەر سۈرىتىدە كەلدى. ئۇلارنىڭ كېلىشى لۇت ئەلەيھىسسالامنى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇ قەۋمنىڭ يامان ئادىتىنى بىلگەچكە، مېھمانلارغا چېقىلىپ قويۇشىدىن قاتتىق ئەنسىرىگەن ئىدى. ئۇ يىگىتلەرنىڭ مېھمان ئەمەس بەلكى بۇ قەۋمنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئەۋەتكەن پەرىشتىلەر ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى.

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَاقَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزُونِ فِي ضَيْفِي ۗ أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكُمْ مِنْ حَقِّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾

(لۇتنىڭ ئۆيىگە مېھمان كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان) قەۋمى ئۇنىڭ قېشىغا ئالدىراپ كېلىشتى، ئۇلار بۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ (بەچچىۋازلىقتىن ئىبارەت بۇ) يامان ئىشلارنى قىلىشقا ئادەتلىنىپ قالغان ئىدى ①. لۇت ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! مانا بۇلار مېنىڭ قىزلىرىمدۇر (ئۇلارغا ئۆيلىنىڭلار)، بۇلار سىلەرگە ئەڭ پاكتۇر ②، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، مېنى مېھمانلىرىم ئالدىدا ئوسال قىلماڭلار، ئاراڭلاردا (قەبىھ ئىشتىن توسىدىغان) ئەقلى جايدا بىرەر ئادەم يوقمۇ؟» ③ [78]. ئۇلار (لۇتقا) ئېيتتى: «قىزلىرىڭغا ھاجىتىمىز يوق ئىكەنلىكىنى سەن ئوبدان بىلىسەن، شۇنىڭدەك بىزنىڭ نېمىنى مەقسەت قىلىۋاتقانلىقىمىزنىمۇ ئوبدان بىلىسەن» ④ [79].

① بەچچىۋازلىققا ئادەتلىنىپ قالغانلار لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىگە بىر نەچچە ياش يىگىتنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، يۈگۈرگەن پېتى ئالدىراپ - تېنەپ كېلىشتى. ئۆزلىرىنىڭ يامان غەرىزىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن مېھمانلارنى ئېلىپ كېتىشتە چىڭ تۇرۇۋالدى.

② يەنى جىنسىي ھەۋەسنى قاندۇرۇش مەقسىتىڭلار بولسا، مېنىڭ قىزلىرىم بار، شۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئېلىڭلار. بۇ سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر. مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: «قىزلىرىم» دېگەندىن ئومۇمىي ئاياللار كۆزدە تۇتۇلغان. ئۇنداقتا بۇ يەردە نېمە ئۈچۈن ئۇلارنى «قىزلىرىم» دەپ ئاتىغان؟ چۈنكى پەيغەمبەر ئۆز ئۈمىتىنىڭ ئاتىسى ئورنىدا بولغانلىقى ئۈچۈن، قەۋمى ئىچىدىكى ئاياللارنى قىزلىرىم دەپ ئاتىغان. يەنى جىنسىي ھەۋەسنى ئاياللار بىلەن قاندۇرۇڭلار، ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئالساڭلار، مەقسىتىڭلارغا يېتىسىلەر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ يەنى مېنىڭ ئۆيۈمگە كەلگەن مېھمانلارغا چىقىلىپ، مېنى ئوسال قىلماڭلار. ئاراڭلاردا ساھىبخانلىقنىڭ تەقەززاسى ۋە مېھماندارچىلىقنىڭ ھۆرمىتىنى چۈشىنىدىغان، سىلەرنى يامان ئىشلاردىن توسىدىغان بىرەر ئاڭلىق ئادەم يوقمۇ؟ لۇت ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزلەرنى، مېھمانلارنىڭ ئەسلىدە پەرىشتىلەر ئىكەنلىكىنى بىلمەستىن، ئۇلارنى يېڭى كەلگەن مۇساپىرلار دەپ قارىغانلىقتىن، قىلغان. شۇڭا باشتىن - ئاخىر ئۇلارنى قوغداشنى ئۆزىنىڭ ئىززەت - ئابروۋىنى قوغداش دەپ قاراپ كەلگەن. قۇرئان كەرىم بىزگە تەسۋىرلەپ بەرگەن بۇ جەريانغا قارايدىغان بولساق، لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقى ئايان بولىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ پەرىشتە ئىكەنلىكىنى ئالدىن بىلگەن بولسا ياكى غەيبىنى بىلگەن بولسا ئىدى، بۇ قەدەر قىيىن ئەھۋالدا قالمىغان بولاتتى.

④ يەنى ئۇلار بىر تەبىئىي ھەم قانۇنلۇق بولغان يولنى رەت قىلدى. تەبىئىي بولمىغان قەبىھ قىلمىشتا چىڭ تۇردى. بۇنىڭدىن ئۇ قەۋمنىڭ نەقەدەر كور بولۇپ كەتكەنلىكىنى ھەمدە ھاياسزلىقتا ھەددىدىن ئېشىپ، قايسى دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىكىنى پەرەز قىلغىلى بولىدۇ.

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوَى إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِبْ بِهَٰلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرَاتُكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَىٰهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

لۇت ئىيتتى: «كاشكى مېنىڭ سىلەرگە (قارشى تۇرغىدەك) كۈچ - قۇۋۋىتىم ياكى تايانغۇدەك كۈچلۈك تۇۋرۇك (جەمەتم) بولغان بولسۇن!» ﴿٨٠﴾ [80]. (پەرىشتىلەر): «ئى لۇت! شۈبھىسىزكى، بىز پەرۋەردىگارنىڭ ئەلچىلىرىمىز، ئۇلار ھەرگىزمۇ ساڭا زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، ئائىلەڭدىكىلەرنى ئېلىپ كېچىنىڭ ئاخىرىدا (ئۇلارنىڭ ئىچىدىن) چىقىپ كەتكىن، سىلەردىن ھېچ كىشى ئارقىسىغا قارىمىسۇن. ئايالنىڭ بۇنىڭدىن مۇستەسنا. چۈنكى ئۇلارغا يەتكەن (ئازاب) ئۇنىڭغىمۇ يېتىدۇ. شۈبھىسىزكى، ئۇلارغا ۋەدە قىلىنغان (ئازاب چۈشىدىغان) چاغ تاڭ ۋاقتىدۇر، تاڭ ۋاقتى يېقىن ئەمەسمۇ؟» دېدى ﴿٨١﴾ [81]. بىزنىڭ (جازالاش) ئەمرىمىز كەلگەندە، ئۇلارنىڭ يۇرتلىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتۇق (يەنى دۈم كۆمۈرۈۋەتتۇق)، ئۇ يۇرتلارغا بىز ئۈستى - ئۈستىلەپ ساپال تاشلارنى ياغدۇردۇق [82]. ئۇ ساپال تاشلارغا پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىدا بەلگە سېلىنغان ئىدى، ئۇ (يۇرتلار) بۇ زالىملاردىن يىراق ئەمەس ﴿٨٣﴾ [83].

① بۇ يەردىكى ﴿قُوَّةٌ﴾ قۇۋۋەت ئۆزىنىڭ بىلىكى كۈچلۈك، ۋاستىسى كۈچلۈك ياكى ئەۋلادى كۈچلۈك دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ﴿رُكْنٍ شَدِيدٍ﴾ «مۇستەھكەم تۇۋرۇك» دېگەندىن جەمەت، قەبىلە ياكى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش كۈچلۈك ئارقا تېرەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى لۇت ئەلەيھىسسالام ناھايىتى قىيىن ئەھۋالدا قالغانلىقتىن مۇنداق ئارزۇ قىلىدۇ: كاشكى مېنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىم بولغان بولسا ياكى كۈچلۈك بىر جەمەت ياكى قەبىلە مېنى قوللايدىغان بولسا، بۈگۈن بۇ بەتئىيەتلەرگە قاتتىق زەربە بېرەتتىم، مېھمانلار سەۋەبلىك قىيىن ئەھۋالدا قالمايتتىم، ئۇلارنى قوغداپ قالاتتىم. لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ئارزۇسى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىش ۋە تايىنىش پىرىنسىپىغا زىت كەلمەيدۇ. بەلكى بۇ زاھىرىي سەۋەبلەرگە ئۇيغۇندۇر. ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىشنىڭ توغرا ئۇقۇمى ۋە تەلىپى شۇكى، باشتا زاھىرىي سەۋەب - ۋاستىلەرنى ھازىرلاپ، ئاندىن ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىش لازىم. ھېچقانداق سەۋەب قىلماستىن قول قوۋۇشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ، بىز ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدۇق، دېيىش خاتادۇر. شۇڭا لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىيتقانلىرى زاھىرىي سەۋەبلەرنى ئېتىبارغا ئالغاندا تامامەن توغرا. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى (بۈگۈنكى بەزى كىشىلەر ئېتىقاد قىلغاندەك) غەيبىنى بىلگۈچىمۇ ئەمەس، شۇنداقلا خالىغىنىنى قىلالايدىغان ئىختىيارغىمۇ ئىگە ئەمەس. ئەگەر پەيغەمبەر دۇنيادا خالىغىنىنى قىلىدىغان قۇدرەتكە ئىگە بولسا ئىدى، لۇت ئەلەيھىسسالام قەۋمى ئالدىدا قىيىن ئەھۋالدا قالمايغان ۋە مەزكۇر ئارزۇلىرىنى ئىزھار قىلمىغان بولاتتى.

② پەرىشتىلەر لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قىيىن ئەھۋالدا قالغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ ئوساللىقىنى كۆرگەندىن كېيىن دېدىكى: ئى لۇت! قورقۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق، ئۇلار بىزگىلا ئەمەس، ساڭمۇ ھەرگىزمۇ زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، كېچىنىڭ ئاخىرىدا ئايالڭدىن باشقا ئائىلەڭدىكىلەر ۋە ساڭا ئىمان ئىيتقان كىشىلەرنى ئېلىپ بۇ شەھەردىن چىقىپ كەتكىن، بۇ يۇرت ئەھلى تاڭ ئاتقان ھامان ھالاك قىلىندۇ.

③ بۇ ئايەتتىكى ﴿هِيَ﴾ «ئۇ» دېگەن ئالماش بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، لۇت قەۋمىنىڭ ئۈستىگە

تاشلانغان بەلگىلىك تاشلارنى كۆرسىتىدۇ، يەنى ئۇ تاشلارنىڭ بۇ زالىملارنىڭ ئۈستىگىمۇ يېغىشى ئانچە يىراق ئەمەس. بەزىلەرنىڭ قارشىچە، شام بىلەن مەدىنە ئارىسىدىكى مەزكۇر ھالاك قىلىنغان يۇرتلارنى كۆرسىتىدۇ، يەنى ئۇ ھالاك قىلىنغان يۇرتلار بۇ زالىملاردىن ئانچە يىراق ئەمەس. بۇ يەردىكى «زالىملار» دېگەندىن مەككە مۇشرىكلىرى ۋە باشقا دىننى ئىنكار قىلغۇچىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ يەردە ئۇلارنى تىلغا ئېلىشتىكى مەقسەت ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇشتۇر، يەنى سىلەرگىمۇ ئىلگىرىكى قەۋملەرگە كەلگەن ئازاب كېلىپ قالىدۇ، دېمەكتۇر.

* وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنِّ إِلَهِ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرٰكُمْ بٰخِيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيْطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَقَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿٨٥﴾

مەدەيەن ① (ئاهالىسى) گە ئۇلارنىڭ قەبرىدىشى شۇئەيبىنى (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، ئۇ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا كەم بەرمەڭلار ②. مەن ھەقىقەتەن سىلەرنى بايلىق ئىچىدە كۆرۈۋاتىمەن ③، مەن راستتىنلا سىلەرنىڭ (ھەممىنى) قورشىغۇچى كۈننىڭ ئازابىغا ئۇچراپ قېلىشىڭلاردىن ئەنسىرەيمەن ④ [84]. ئى قەۋمىم! سىلەر ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا ئادىللىق بىلەن تولۇق ئۆلچەپ، توغرا تارتىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلەرنى كەم بەرمەڭلار ⑤، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ پىتنە - پاسات (قالايىمقانچىلىق) تېرىماڭلار ⑥ [85].

① ﴿مَدْيَنَ﴾ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولغان بىر كىشىنىڭ ئىسمى ئىدى، كېيىن ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن بولغان قەبىلىنىڭ ئىسمى ۋە ئۇلار تۇرغان جاينىڭ ئىسمىمۇ مەدەيەن دەپ ئاتالغان. دېمەك، مەدەيەن ھەم قەبىلە ھەم يۇرتنىڭ نامىدۇر. مەدەيەن ئاهالىسى ھەققىدە سۈرە ئەئرافى 85 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن.

② شۇئەيب ئەلەيھىسسالام قەۋمىنى تەۋھىدكە دەۋەت قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە يامراپ كەتكەن ناچار ئەخلاق ۋە ئۆلچەمدە كەم بېرىش قاتارلىق ئىللەتلەردىن ئۇلارنى چەكلەشكە باشلىدى. بۇ قەۋمدە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بىر جىنايەت شۇ ئىدىكى، ئۇلار نەرسە سېتىۋالغاندا ئۆلچەمدىن ئارتۇق ئېلىۋالاتتى، ساتقان چاغدا سېتىۋالغۇچىغا بەلگىلەنگەن ئۆلچەمدىن كەم بېرەتتى، تارازىغىمۇ ھىيلە ئىشلىتەتتى.

③ ئاللاھ تائالا سىلەرگە مەرھەمەت قىلىپ، سىلەرنىڭ تۇرمۇشۇڭلار پاراۋان ۋە رىزىقلىرىنى كەڭ قىلغان تۇرسا، نېمە ئۈچۈن مۇنداق قەبىھ ئىشلارنى قىلىسىلەر؟ بۇ مەزكۇر چەكلىمىنىڭ بىرىنچى سەۋەبىدۇر.

④ ئىككىنچى سەۋەبى شۇكى، ئەگەر سىلەر بۇ قىلمىشتىن قول ئۈزمىسەڭلار، قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلالمايسىلەر. مەن مۇشۇ تەرەپتىن ئەنسىرەيمەن. «(ھەممىنى) قورشىغۇچى كۈن» قىيامەت كۈنىنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ كۈندە ھېچبىر گۇناھكار بەندە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن نە قېچىپ كېتەلمەيدۇ، نە يوشۇرۇنۇۋالمايدۇ.

⑤ بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋىتى ئىككى مۇھىم ئاساسنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: 1 - ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش، 2 - بەندىلەرنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش. بىرىنچىسىنىڭ دەلىلى ﴿ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار﴾، ئىككىنچىسىنىڭ دەلىلى ﴿ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا كەم بەرمەڭلار﴾ دېگەن ئايەتتۇر. بۇ ئايەتتىمۇ ئاللاھ تائالا تەكىتلەپ تۇرۇپ، ئۇلارنى ئىنساپ بىلەن توغرا ئۆلچەشكە بۇيرىدى ۋە كىشىلەرگە نەرسىلەرنى كەم بېرىشتىن چەكلىدى. چۈنكى بۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ چوڭ جىنايەت ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا پۈتۈن بىر سۈرىدە بۇ جىنايەتنىڭ قەبىھلىكى ۋە ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى جازاسىنى بايان قىلدى. ﴿(ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا) كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي! ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا، تولۇق ئالىدۇ. كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا، كەم بېرىدۇ﴾. (سۈرە مۇتەففىن 1 - ئايەتتىن 3 - ئايەتكىچە)

⑥ شۇئەيب ئەلەيھىسسالام قەۋمىنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەتسىزلىك قىلىشتىن چەكلىدى، خۇسۇسەن بەندىلەرنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىغا ئالاقىدار ئىشلاردىن، مەسىلەن: بۇ يەردە تارازا ۋە ئۆلچەمدە كەم بېرىشتىن چەكلىدى، چۈنكى ئۇنىڭ سەۋەبىدىن زېمىندا بۇزغۇنچىلىق، چىرىكلىك ۋە پىتنە - پاسات پەيدا بولىدۇ.

بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَشْعَبُ أَصْلَوْتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرِكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾

ئەگەر سىلەر مۇئمىن بولساڭلار، ئاللاھ قالدۇرغان (ھالال پايدا) سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر^①. مەن سىلەرگە مۇھاپىزەتچى (كۆزەتچى) ئەمەسمەن»^② [86]. ئۇلار (مەسخىرە قىلغان ھالدا): «ئى شۇئەيب! سېنىڭ نامىزىڭ^③ (يەنى دىنىڭ) سېنى ئاتا - بوۋىلىرىمىز چوقۇنۇپ كېلىۋاتقان نەرسىلەرنى (يەنى بۇتلارنى) تاشلىشىمىزغا ياكى پۇل - ماللىرىمىزنى خالىغىنىمىزچە تەسەررۇپ قىلماسلىقىمىزغا^④ بۇيرۇمدۇ؟ سەن تازىمۇ كۆڭلى - كۆكسى كەڭ، تازىمۇ توغرا يول تاپقان بىر ئادەمسەن - دە»^⑤ دېدى [87].

① ﴿بَقِيَّتُ اللَّهِ﴾ «ئاللاھ قالدۇرغان ھالال پايدا» دېگەن ئۆلچەمدە كەم بەرمەستىن، پاك - دىيانەتلىك بىلەن قىلغان تىجارەتتىن ئالغان پايدىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى مۇشۇنداق پايدا ھالال ۋە پاك بولىدۇ، بەرىكەتمۇ شۇنىڭدا بولىدۇ. شۇڭا ئۇ ﴿بَقِيَّتُ اللَّهِ﴾ «ئاللاھ قالدۇرغان ھالال پايدا ۋە رىزىق» دەپ ئاتالدى.

② يەنى مەن پەقەت سىلەرگە دەۋەت قىلالايمەن، بۇنىمۇ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بويىچە قىلىمەن. لېكىن سىلەرنى يامان ئىشتىن توختاتماق ياكى جازالىماق مېنىڭ ئىلكىمدە ئەمەس. بۇ پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر.

③ ﴿صَلْوَتُكَ﴾ «نامىزىڭ» يەنى دىنىڭ، ئىبادىتىڭ، دەۋىتىڭ ياكى تىلاۋىتىڭ دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

④ بۇنىڭدىن بەزى مۇبەسسەرلەرنىڭ قارىشىچە ھەر بىر ساماۋى دىن بۇيرۇغان زاكات ۋە سەدىقە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاللاھ بۇيرۇغان زاكات ۋە سەدىقلەرنى بېرىش ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمايدىغانلارغا تولىمۇ ئېغىر كېلىدۇ. ئۇنداق كىشىلەر: بىز بۇ پۇلنى ئۆز ئىقتىدارىمىزغا تايىنىپ، جاپا چېكىپ تاپقان تۇرساق، ئۇنى تەسەررۇپ قىلىش ياكى قىلماسلىق ھەققىدە نېمە ئۈچۈن بىزگە چەكلىمە قويۇلىدۇ؟ نېمىشقا بىز مەلۇم مۇددەت ئىچىدە تاپقان پۇلنىڭ بىر قىسمىدىن زاكات بېرىشكە مەجبۇرلىنىمىز؟ دەپ ئويلايدۇ. شۇنىڭدەك كەسپ ۋە تىجارەتتە ھالال ۋە ھارامغا دىققەت قىلىش، دۇرۇس ياكى دۇرۇس ئەمەس ئۇسۇللارنى ئايرىپ ئىش قىلىش ئەنە شۇنداق كىشىلەرگە قىيىن تۇيۇلىدۇ. بۇ قەۋم تارازا ۋە ئۆلچەمدە كەم بېرىشتىن چەكلەنگەندە بۇنى ئۆزلىرىنىڭ مالىيە ئىشلىرىغا دەخلى قىلغانلىق دەپ چۈشەنگەن بولۇشى مۇمكىن، ھەمدە مەزكۇر ئىبارىلەر بىلەن ئىنكار قىلغان بولۇشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس. مەزكۇر ئىككى چۈشەنچىنىڭ ھەر ئىككىسى توغرىدۇر.

⑤ ئۇلار بۇ سۆزلەرنى شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنى مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن ئېيتتى.

قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكُمْ إِلَيَّ مَا أَنهَكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا
 الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلَ مَا أَصَابَ
 قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمٌ لَّوِطٍ مِّنكُمْ بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا
 يَشُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرُّكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعِيزٌ ﴿٩١﴾

شۇئەيب ئېيتتى: «ئى قەۋم! دەپ بېقىڭلارچۇ، مەن پەرۋەردىگارم تەرىپىدىن (بېرىلگەن) ئوپچۇق دەلىلگە ئاساسلانغان تۇرسام ۋە ئۇ مېنى ئۆز تەرىپىدىن گۈزەل بىر رىزىق ① بىلەن رىزىقلاندۇرغان تۇرسا، (ئەمدى مەن شۇنداق نېمەتلەرنى ئاتا قىلغان پەرۋەردىگارمىنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلامدەن؟) مەن سىلەرنى توسقان ئىشنى ئۆزۈمۈ قىلىشنى خالىمايمەن ②، مەن پەقەت (سىلەرنى) قولۇمدىن كېلىشىچە ئىسلاھ قىلىشنىلا خالىمايمەن ③، (مېنىڭ بۇ ئىشتا) مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىم پەقەت ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەنلا بولىدۇ ④، مەن (ھەممە ئىشتا) ئۇنىڭغىلا تەۋەككۈل قىلدىم ۋە ئۇنىڭغىلا يۈزلىنىمەن [88]. ئى قەۋم! سىلەرنىڭ ماڭا بولغان قارشىلىقلىرى ھەرگىز سىلەرنى نۇھنىڭ قەۋمى ياكى ھودنىڭ قەۋمى ۋە ياكى سالىھنىڭ قەۋمى دۇچار بولغان ئازابقا دۇچار قىلمىسۇن. (ھالدا قىلىنغان) لۇت قەۋمى (نىڭ دىيارى) مۇسلىھەتتىن يىراق ئەمەس ⑤ [89]. سىلەر پەرۋەردىگارنىڭ ئىرادىسىدىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىڭلار، ئاندىن ئۇنىڭغا تەۋبە قىلىڭلار، شەكسىزكى، مېنىڭ پەرۋەردىگارم (تەۋبە قىلغۇچىلارغا) ناھايىتى مەرھەمەتلىكتۇر، (مۇئەمىنلەرنى) دوست تۇتقۇچىدۇر» [90]. ئۇلار: «ئى شۇئەيب! بىز سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭنىڭ كۆپلىرىنى چۈشەنمەيمىز ⑥. بىز ئەلۋەتتە سېنى ئارىمىزدا كۈچسىز بىر ئادەم دەپ قارايمىز ⑦، سېنىڭ قەۋم - قېرىنداشلىرىڭ بولمىسا ئىدى، بىز سېنى چوقۇم چالما - كېسەك قىلىۋېتەتتۇق ⑧، سەن بىزگە ئەتىۋارلىق ئەمەسمەن» ⑨ دەيدى [91].

① ﴿رِزْقًا حَسَنًا﴾ «گۈزەل بىر رىزىق» دېگەندىن يەنە پەيغەمبەرلىك شەرىپىمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

② يەنى مەن سىلەرنى توسقان يامان ئىشنى ئۆزۈم قىلىپ، سۆزۈمگە خىلاپلىق قىلغۇچى ئەمەسمەن.

③ يەنى مەن سىلەرنى بۇيرۇغان ۋە توسقان ئىشلاردا تاقىتىمنىڭ يېتىشىچە سىلەرنى تۈزەشنىلا مەقسەت قىلىمەن.

④ يەنى مېنىڭ ھەقىقەتكە يېتىشتىكى مەقسىتىم پەقەت ئاللاھ مۇۋەپپەق قىلغاندىلا ئەمەلگە ئاشىدۇ. شۇڭا مەن ھەر ئىشتا ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىمەن ۋە ئۇنىڭغىلا مۇراجىئەت قىلىمەن.

⑤ يەنى ئۇلارنىڭ يۇرت - ماكانى سىلەرنىڭ يۇرتۇڭلاردىن يىراق ئەمەس. يەنە بىر مەنىسى، ئۇلارنى ئازابقا لايىق قىلغان سەۋەب سىلەردىن يىراق ئەمەس، دېمەكتۇر.

⑥ ئۇلارنىڭ «چۈشەنمەيمىز» دېيىشىدە ئىككى خىل ئېھتىماللىق بار: بىرىنچىسى، ئۇلار بۇ سۆزنى كەمسىتىش ۋە مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن دېگەن بولۇشى مۇمكىن، ھالبۇكى شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى ئۇلار چۈشەنەلمىگەندەك دەرىجىدە قىيىن ئەمەس ئىدى. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇلارنىڭ «چۈشەنمەيمىز» دېگەنلىكى مەجاز بولغان بولىدۇ. ئىككىنچىسى، ئۇلارنىڭ «چۈشەنمەيمىز» دېگەنلىكى غەيبكە ئالاقىدار نەرسىلەرگە قارىتىلغان بولسا، مەسىلەن: ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش،

مەھشەرگاھقا جەم بولۇپ ھېساب بېرىش، جەننەت ۋە دوزاخ قاتارلىقلارنى چۈشەنمىگەن بولۇشى مۇمكىن، بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلارنىڭ چۈشەنمىگەنلىكى مەجاز ئەمەس، بەلكى راست بولغان بولىدۇ.

⑦ بۇ يەردىكى «كۈچسىز» لىك جىسمانىي جەھەتتىن ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ۋىجىك ياكى ئورۇق ئىدى ياكى قارشىلاشقۇچىلارغا ئۆزى يالغۇز تاقابىل تۇرغۇدەك كۈچلۈك ئەمەس ئىدى، شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ئۇنى «كۈچسىز» دېگەن ئىدى.

⑧ ئىيتىشلارغا قارىغاندا شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ جەمەتى ئۇنىڭغا يان باسمايتتى، لېكىن ئۇنىڭ جەمەتى كۇفرىدا ئۆز قەۋمى بىلەن بىر بولغانلىقى ئۈچۈن بىر - بىرىگە يول قويايتتى. شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ جەمەتى شۇئەيب ئەلەيھىسسالامغا باشقىلارنىڭ قاتتىق قوللۇق قىلىشى ۋە زىيان يەتكۈزۈشكە توسالغۇ بولاتتى.

⑨ بىراق، بىز جەمەتنىڭ ھۆرمىتى ۋە يۈز - خاتىرىنى نەزەردە تۇتۇپ سېنى ئۆز ھالىڭغا قويۇپ بېرىۋاتىمىز.

قَالَ يَقَوْمِ أَرَهَيْتُمُ اللَّهَ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وِرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾ وَيَقَوْمِ أَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَذِبٌ وَأَرْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾

شۇئەيب ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! مېنىڭ قەۋم - قېرىنداشلىرىم سىلەرگە ئاللاھتىنمۇ ئەتىۋارلىقمۇ؟ سىلەر ئۇنى (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى) ئارقاڭلارغا چۆرۈۋەتتىڭلار. ①. شەكسىزكى، پەرۋەردىگارم سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىڭلاردىن ئەلۋەتتە تولۇق خەۋەرداردۇر [92]. ئى قەۋمىم! سىلەر ئۆز يولۇڭلار بويىچە ھەرىكەت قىلىڭلار، مەنمۇ ئەلۋەتتە (ئۆز يولۇم بويىچە) ھەرىكەت قىلاي! سىلەر ئۇزاققا قالماي كىمنىڭ رەسۋا قىلغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقى ۋە كىمنىڭ يالغانچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالسىلەر. (ئىشىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىنى) كۈتۈڭلار! مەنمۇ ئەلۋەتتە سىلەر بىلەن بىللە كۈتۈۋاتىمەن» ② [93].

① سىلەر ماڭا جەمەتمىنىڭ يۈز - خاتىرىسىنى قىلىپ، ئېتىبار قىلىۋاتىسىلەر، لېكىن مېنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە يۈكسەكلىكىنى قىلچە ھۆرمەت قىلمايۋاتىسىلەر، ئۇنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلمايۋاتىسىلەر. بۇ ئايەتتە شۇئەيب ئەلەيھىسسالام: مېنىڭ قەۋم - قېرىنداشلىرىم سىلەرگە مەندىنمۇ ئەتىۋارلىقمۇ؟ دېگەننىڭ ئورنىغا ﴿مېنىڭ قەۋم - قېرىنداشلىرىم سىلەرگە ئاللاھتىنمۇ ئەتىۋارلىقمۇ؟﴾ دېدى. مۇنداق دېيىشتىن مەقسەت شۇكى، پەيغەمبەرنى كۆزگە ئىلمىغانلىق ئەسلىدە ئاللاھنى كۆزگە ئىلمىغانلىق بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر. چۈنكى پەيغەمبەرنى ئاللاھ ئەۋەتكەندۇر. شۇنىڭدەك يەنە ھەقىقىي ئۆلىمالارنى تۆۋەن كۆرۈشمۇ ئاللاھنىڭ دىنىنى تۆۋەن كۆرگەنلىك ۋە كۆزگە ئىلمىغانلىق ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ نامايەندىلىرىدۇر. ﴿وَإِتَّخَذْتُمُوهُ﴾ دىكى ئالماش ئاللاھ تائالانى كۆرسىتىدۇ. دېمەك سىلەر مېنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن ئاللاھنى چوڭ بىلىمىدىڭلار، ئۇلۇغلىمىدىڭلار، ئۇنىڭ ئەمرىگە پەرۋا قىلمىدىڭلار.

② شۇئەيب ئەلەيھىسسالام قەۋمىنىڭ كۇفرىدا چىڭ تۇرغانلىقىنى ھەمدە ۋەز - نەسەپتەلەرنىڭ تەسىر قىلمايۋاتقانلىقىنى كۆرگەن چاغدا، دېدىكى: ئۇنداقتا سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ خاھىشى بويىچە ئىش قىلىۋېرىڭلار، ئۇزاققا قالماي سىلەرگە كىمنىڭ خار قىلغۇچى ئازابقا لايىق بولىدىغانلىقى، كىمنىڭ يالغانچى ۋە كىمنىڭ راستچىللىقى ئايان بولىدۇ.

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَحْنُ شُعَبِيًّا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيرِهِمْ جَثِيْمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِّمَدِيْنٍ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُوْدُ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَآئِهِ فَاتَّبَعُوْا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيْدٍ ﴿٩٧﴾ يَفْقَهُمْ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُوْدُ ﴿٩٨﴾

بىزنىڭ (ئۇلارنى ھالاك قىلىش توغرىسىدىكى) پەرمانىمىز چۈشكەن چاغدا، شۇئەيىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىمان ئېيتقانلارنى بىز تەرەپتىن (خاس) بىر مەرھەمەت بىلەن قۇتقۇزدۇق، (ئىمان ئېيتماي) ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغانلارغا قاتتىق ئاۋاز (دىن پەيدا بولغان زىلزىلە) ① يۈزلەندى - دە، ئۇلار ئۆز ئۆيلىرىدە دۈم چۈشۈپ قېتىپ قالدى [94]. گويا ئۇلار ئۆيلىرىدە تۇرمىغاندەك (يەنى ئۇلارنىڭ تۇرغان جايلىرىدا ئادەمزاڭ ياشىمىغاندەك) بولۇپ قالدى. ئاگاھ بولۇڭلاركى، مەدەيەن ئاھالىسى خۇددى سەمۇد قەۋمى ھالاك بولغاندەك ھالاك بولسۇن! ② [95]. شەكسىزكى، بىز مۇسائى ئايەتلىرىمىز (مۆجىزىلىرىمىز) ۋە روشەن دەلىللەر ③ بىلەن پىرئەۋنگە ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرىغا ④ (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، ئەمما ئۇ كاتتىباشلار پىرئەۋننىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇندى، پىرئەۋننىڭ بۇيرۇقى توغرا ئەمەس ئىدى ⑤ [96 - 97]. پىرئەۋن قىيامەت كۈنى قەۋمىگە باشلامچىلىق قىلىپ، ئۇلارنى دوزاخقا باشلاپ كىرىدۇ، ئۇ (باشلاپ بارىدىغان) جاي نېمىدېگەن يامان! ⑦ [98].

① بۇ قاتتىق ئاۋاز بىلەن تەڭ ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرى پارە - پارە بولدى - دە ھالاك بولدى، قاتتىق ئاۋاز بىلەن تەڭلا يەرمۇ تەۋرىدى. بۇ نۇقتا سۈرە ئەتراپى 91 - ئايەت ۋە سۈرە ئەنكەبۇت 370 - ئايەتتە بايان قىلىندى.

② يەنى لەنەتكە دۇچار بولسۇن! ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن مەھرۇم بولسۇن!

③ بەزى مۇپەسسىرلەر: ﴿بَايْتًا﴾ «ئايەتلىرىمىز» دېگەندىن تەۋرات، ﴿سُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ﴾ «روشەن دەلىللەر» دېگەندىن مۆجىزىلەر مەقسەت قىلىنغان دېسە، بەزىلەر ﴿بَايْتًا﴾ دېگەندىن توققۇز مۆجىزە، ﴿سُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ﴾ «روشەن دەلىللەر» دېگەندىن ھاسا مەقسەت قىلىنغان، گەرچە ھاسا توققۇز مۆجىزىنىڭ جۈملىسىدىن بولسىمۇ، بۇ ئەڭ چوڭ مۆجىزە بولغانلىقتىن ئايرىم تىلغا ئېلىنغان، دەيدۇ.

④ ﴿مَلَآئِيْهٖ﴾ قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرى ۋە ئىلغارلىرىنى كۆرسىتىدۇ. (ئىلگىرىمۇ بايان قىلىنغاندەك) پىرئەۋن بىلەن ئۇنىڭ ئوردىسىدىكى كاتتىباشلارنىڭمۇ تىلغا ئېلىنىشىدىكى سەۋەب شۇكى، قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرىلا ھەر ئىشقا مەسئۇل بولىدۇ، قەۋم ئۇلارغا ئەگىشىدۇ. ئەگەر ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان بولسا، ئېنىقكى پىرئەۋننىڭ بارلىق قەۋمىمۇ ئىمان ئېيتقان بولاتتى.

⑤ ﴿رَشِيْدٍ﴾ توغرىغا يېتەكلىگۈچى، ھىدايەتكە باشلىغۇچى دېگەن مەنىدە. يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى ھىدايەتكە باشلايدىغان توغرا سۆز ئىدى. لېكىن ئۇلار ئۇنى رەت قىلدى. پىرئەۋننىڭ سۆزىدە ھىدايەت ۋە توغرىلىق يوق ئىدى، ئەمما كىشىلەر ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

⑥ يەنى دۇنيادىكى چاغدا پىرئەۋن ئۆز قەۋمىنىڭ رەھبىرى ۋە باشلامچىسى ئىدى، قىيامەت كۈنىمۇ قەۋمىگە باشلامچىلىق قىلىپ، ئۇلارنى جەھەننەمگە باشلاپ كىرىدۇ.

⑦ ﴿وَرْدٌ﴾ سۇ ئىچىدىغان كۆلنى كۆرسىتىدۇ، يەنى ئۇسساپ كەتكەن ئادەم بېرىپ ئۇسسۇزلۇقنى

قاندۇرىدىغان جاي. لېكىن بۇ يەردە جەھەننەم ﴿وَرِئْدٌ﴾ دەپ ئاتالدى. ﴿الْمَوْزُونُ﴾ دېگەنمۇ جاي ياكى كۆل يەنى جەھەننەمدىكى كىشىلەر ئېلىپ بېرىلىدىغان جايدۇر. دېمەك جايىمۇ يامان؛ ئېلىپ بېرىلىدىغان كىشىلەرمۇ ياماندۇر. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةَ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتَابِعٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾

ئۇلار بۇ دۇنيادىمۇ، قىيامەت كۈنىدىمۇ لەنەتكە ئۇچراپ تۇرىدۇ^①، ئۇلارغا بېرىلگەن (ئىككىلا دۇنيادا لەنەتكە ئۇچراشتىن ئىبارەت) بۇ سوۋغا نېمىدىگەن يامان! ^② [99]. مانا بۇلار (ئاھالىسىنى بىز ھالاك قىلغان) يۇرتلارنىڭ خەۋەرلىرىدىن بىرى، بىز ئۇنى ساڭا (ۋەھىي ئارقىلىق) بايان قىلىپ بېرىۋاتىمىز. ئۇ يۇرتلاردىن (سەمۇد قەۋمىنىڭ يۇرتلىرىدەك) ئىزى قالغانلىرىمۇ بار، (ئاد قەۋمىنىڭ يۇرتلىرىدەك) ئىزى قالمىغانلىرىمۇ بار ^③ [100]. بىز ئۇلارغا زۇلۇم قىلىمىدۇق ^④، لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى ^⑤. پەرۋەردىگارىڭنىڭ (ئۇلارنى ھالاك قىلىش) پەرمانى كەلگەندە، ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان مەبۇدلىرى ئۇلارغا قىلچە ئەسقاتمىدى، (ئەكسىچە) ئۇلارغا زىيان سېلىشتىن باشقىسىغا يارىمىدى ^⑥ [101]. پەرۋەردىگارىڭ (كۇفرلىق قىلىپ) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلارنىڭ يۇرتلىرىنى ۋەيران قىلسا، ئەنە شۇنداق ۋەيران قىلىدۇ، شەكسىزكى، ئاللاھنىڭ ئازابى بەكمۇ دەردلىك ۋە تولىمۇ قاتتىقتۇر ^⑦ [102].

① لەنەتكە دۇچار بولىدۇ، ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن يىراق ۋە مەھرۇم بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئىمان ئېيتىمسا، دۇنيادىمۇ ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن مەھرۇم بولىدۇ، ئاخىرەتتىمۇ مەھرۇم قالىدۇ.

② ﴿الرِّفْدُ﴾ سوۋغا ۋە ھەدىيە دېگەن مەنىدە. بۇ يەردە لەنەت ﴿الرِّفْدُ﴾ دەپ ئاتالدى، چۈنكى ئۇ ئەڭ يامان سوۋغا دېيىلدى. ﴿الرِّفْدُ﴾ مۇ باشقىلارغا بېرىلىدىغان سوۋغات ۋە ھەدىيەنى كۆرسىتىدۇ، بۇ ﴿الرِّفْدُ﴾ سۆزىنى تەكىتلەش ئۈچۈن كەلگەن.

③ ﴿قَائِمٌ﴾ دېگەندىن بىنالىرى بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان يۇرتلار، ﴿حَصِيدٌ﴾ "مُخْصُودٌ" مەنىسىدە بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئورۇۋېتىلگەن زىرائەتتەك ۋەيران قىلىنغان يۇرتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىز سىلەرگە ئىلگىرىكى يۇرتلارنىڭ خەۋەرلىرىنى بايان قىلدۇق، ئۇ يۇرتلارنىڭ بەزىلىرى ھازىرمۇ بار، ئۇلارنىڭ ئىزى ۋە ئاسارەتلىقلىرى ئىبىرەت بەلگىسىدۇر. بەزىلىرى يەر يۈزىدىن تامامەن يوقالدى، ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلىقىنىڭ ۋەقەلىرى پەقەت تارىخ بەتلەرىدەلا قالدى.

④ بىز ئۇلارغا ئازاب ئەۋەتىپ ھالاك قىلىش بىلەن ئۇلارغا زۇلۇم قىلىمىدۇق.

⑤ ئۇلار بىزنىڭ پەيغەمبەرلىرىمىزنى يالغانچىغا چىقىرىش ۋە ئۇلارنى ئىنكار قىلىش ئارقىلىق ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى.

⑥ ئۇلار مەبۇدلىرىنى ئۆزلىرىگە پايدا يەتكۈزەلەيدۇ، زىياندىن ساقلايدۇ دەپ ئېتىقاد قىلاتتى. لېكىن ئاللاھنىڭ ئازابى كەلگەندە، ئېتىقادىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ھېچكىمگە پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە قادىر ئەمەسلىكى ئىسپاتلاندى.

⑦ يەنى ئاللاھ تائالا ئىلگىرى ئۆتكەن زالىم قەۋملەرنى ھالاك قىلغاندەك، كەلگۈسىدىمۇ زالىملارنى ئەنە شۇنداق ھالاك قىلىشقا قادىردۇر. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا زالىمغا ئەلۋەتتە مۆھلەت بېرىدۇ. مۆھلەتنى توشقاندا، ئۇنى تۇيۇقسىز جازالايدۇ. جازالانغاندا ھەرگىزمۇ بوش قويۇۋەتمەيدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4686 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَن خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٣٢﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٣٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٣٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَمِنَ الَّذِينَ شَقُوا فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٣٦﴾ خَلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ

مانا بۇنىڭدا ئاخىرەت ئازابىدىن قورقىدىغان ئادەم ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئىبىرەت باردۇر^①، ئەنە شۇ (ئاخىرەت كۈنى) پۈتۈن ئىنسانلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) يىغىلىدىغان كۈندۈر، ئەنە شۇ كۈن ھەممە ھازىر بولىدىغان كۈندۈر^② [103]. بىز ئۇنى (يەنى قىيامەت كۈنىنى) مۇئەييەن مۇددەتكىچىلا تەخىر قىلىمىز (كېچىكتۈرىمىز)^③ [104]. ئۇ كۈن كەلگەندە، ئاللاھنىڭ ئىجازىتىسىز ھېچكىم سۆز قىلالمايدۇ^④، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بەختسىز بولىدۇ، بەزىلىرى سائادەتمەن بولىدۇ [105]. بەختسىزلىرىگە كەلسەك، ئۇلار (ئۇ كۈنى) دوزاختا بولىدۇ، ئۇلار دوزاختا (ئېشەك ھاڭرىغاندەك) توۋلاپ نالە - پەرياد چېكىدۇ [106]. ئاسمانلار بىلەن زېمىن مەۋجۇت بولۇپلا تۇرىدىكەن^⑤.

2583 - ھەدىس)

① يەنى ئاللاھنىڭ جازالىشىدا ياكى مەزكۇر ۋەقەلەردە ئىبىرەت ۋە نەسىھەتلەر بار.

② ھېساب بېرىش ئۈچۈن، جازا ياكى مۇكاپات ئۈچۈن جەم بولىدىغان كۈندۈر.

③ يەنى قىيامەت كۈنىنى كېچىكتۈرۈشتىكى سەۋەب شۇكى، ئاللاھ تائالا ئۇ كۈن ئۈچۈن مۇئەييەن بىر ۋاقىت بەلگىلىگەن، ئۇ ۋاقىت توشقاندا، بىر سېكۇنتمۇ كېچىكتۈرۈلمەيدۇ.

④ «سۆز قىلالمايدۇ» دېگەندىن مەقسەت، ھېچكىم ئاللاھ تائالاغا سۆز قىلىشقا ياكى شاپائەتكە ئېغىز ئېچىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. پەقەت ئاللاھ رۇخسەت قىلغاندىن كېيىن، رۇخسەت قىلىنغان كىشىلەرلا سۆز قىلالايدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 806 - ھەدىس ۋە سەھىھۇل مۇسلىم 299 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائەت قىلىش ھەققىدىكى ئۇزۇن ھەدىسنىڭ بىر قىسمىدا مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «شۇ كۈندە پەقەت پەيغەمبەرلەرلا سۆزلەيدۇ. پەيغەمبەرلەرنىڭ شۇ كۈندىكى دۇئاسى: ئى ئاللاھ! سالامەت قىلغىن، سالامەت قىلغىن، دېگەندىن ئىبارەت بولىدۇ».

⑤ بۇ ئىبارىدىن بەزى كىشىلەر جەھەننەمنىڭ ئازابى كاپىرلارغا مەڭگۈلۈك ئەمەس بەلكى ۋاقىتلىق بولىدۇ دەپ خاتا چۈشەنگەن، يەنى كاپىرلار ئاسمانلار بىلەن زېمىن مەۋجۇت بولۇپلا تۇرغانغا قەدەر جەھەننەمدە تۇرىدۇ، دەپ قارىغان. لېكىن بۇ چۈشەنچە توغرا ئەمەس. چۈنكى بۇ ئايەت ﴿ئاسمانلار بىلەن زېمىن مەۋجۇت بولۇپلا تۇرىدىكەن﴾ دەپ، ئەرەبلەرنىڭ بىرەر نەرسىنىڭ مەڭگۈ داۋام قىلىدىغانلىقىنى ئىپادىلىمەكچى بولسا " هَذَا دَائِمٌ دَوَامَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ " «بۇ نەرسە ئاسمانلار بىلەن زېمىن داۋام قىلغانغا قەدەر داۋام قىلىدۇ» دەپ ئىپادىلەيدىغان تىل ئادىتى ۋە ئىدىيۇمى بويىچە نازىل بولغان. ئەرەبلەر بۇ خىل ئىبارە بىلەن شۇ نەرسىنىڭ مەڭگۈ داۋام قىلىدىغانلىقىنى مەقسەت قىلاتتى. بۇ ئىبارە ۋە ئىدىيۇم قۇرئان كەرىمدە ئىشلىتىلدى، دېمەك كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، بۇ نۇقتا قۇرئان كەرىمدە ﴿خَلِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ ﴿ئۇلار جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ﴾ دېگەن ئىبارە بىلەن بىر نەچچە جايدا بايان قىلىنغان. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى: بۇ ئايەتتىكى ئاسمان - زېمىن تۈرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن بولۇپ، مۇتلەق ئاسمان - زېمىننى كۆرسىتىدۇ، يەنى دۇنيادىكى ئاسمان - زېمىن يوقىلىدۇ، لېكىن ئاخىرەتتە

باشقا ئاسمان ۋە باشقا زېمىن بولىدۇ. قۇرئان كەرىم ئۇنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: ﴿ئۇ كۈندە زېمىنمۇ باشقا بىر زېمىنغا، ئاسمانلارمۇ باشقا بىر ئاسمانلارغا ئايلىنىدۇ﴾. (سۈرە ئىبراھىم 48 - ئايەت) ئاخىرەتتىكى ئاسمان ۋە زېمىن، جەننەت ۋە دوزاختەك مەڭگۈ قالىدۇ. بۇ ئايەتتە دۇنيادىكى يوقىلىدىغان ئاسمان - زېمىن ئەمەس، بەلكى ئاخىرەتتىكى ئاسمان - زېمىن كۆزدە تۇتۇلغان. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇ ئىككى ئۇقۇمنىڭ قايسىسىنى ئالساق، مەسىلە ھەل بولىدۇ، مەزكۇر خاتا چۈشەنچە يوقىلىدۇ. ئىمام شەۋكانى بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر نەچچە ئۇقۇمنى فەتھۇلقەدىردە بايان قىلغان.

إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٧﴾ * وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ۗ عِظَاءً غَيْرِ مُجْدُوذٍ ﴿١٨﴾

ئۇلار دوزاختا داۋاملىق تۇرىۋېرىدۇ، پەرۋەردىگارنىڭ خالىغان كىشىلەر (يەنى مۇئمىنلەردىن بولغان گۇناھكارلار) بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ①. (ئى پەيغەمبەر!) ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارنىڭ خالىغىنىنى قىلغۇچىدۇر [107]. سائادەتمەنلەرگە كەلسەك، ئۇلار جەننەتتە بولىدۇ، ئاسمانلار بىلەن زېمىن مەۋجۇت بولۇپلا تۇرىدىكەن، ئۇلار جەننەتتە داۋاملىق تۇرىۋېرىدۇ، پەرۋەردىگارنىڭ خالىغان كىشىلەر (يەنى مۇئمىنلەردىن بولغان گۇناھكارلارنىڭ دوزاختا قالغان مۇددىتى) بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ②. (بۇ ئۇلارغا بېرىلگەن) ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان ئىنئامدۇر. ③ [108].

① بۇ يەردىكى ئىستىسنا يەنى مەلۇم مۇددەتتىن كېيىن دوزاختىن چىقىدىغانلار ھەققىدە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا بىر نەچچە خىل قاراش مەۋجۇت، ئەڭ توغرىسى شۇكى، ئاللاھ تائالانى بىر ۋە بار دەپ ئېيتىنقاد قىلغان ئىمانى بار كىشىلەر دوزاختا مەڭگۈ قالمايدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن ئالدىنقى ئايەتتىكى «بەختسىزلەر» ئومۇمىي سۆز بولۇپ، كاپىرلارنىمۇ ۋە گۇناھكارلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ۋە ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾ تىكى "ما" "مَنْ" مەنىسىدە دەپ ئېلىنىدۇ، يەنى ﴿پەرۋەردىگارنىڭ خالىغان كىشىلەرلا﴾ دوزاختا مەڭگۈ قالمايدۇ دېگەن بولىدۇ، كاپىرلاردىن گۇناھكار مۇئمىنلەر مۇستەسنا بولىدۇ.

② بۇ يەردىكى ئىستىسنا ھەم مۇئمىنلەر ئىچىدىكى گۇناھكارلار ئۈچۈندۇر، يەنى بۇ گۇناھكار مۇئمىنلەر، باشقا جەننىتىيلەر بىلەن بىرگە، باشتا جەننەتكە كىرمەيدۇ، بەلكى دەسلەپتە مەلۇم مۇددەت جەھەننەمدە تۇرىدۇ، كېيىن پەيغەمبەرلەر ۋە مۇئمىنلەرنىڭ شاپائىتىگە ئېرىشىدۇ - دە، جەھەننەمدىن چىقىرىلىپ، جەننەتكە كىرگۈزۈلىدۇ. بۇ سەھىھ ھەدىسلەر بىلەن ئىسپاتلانغان مەسىلىدۇر.

③ ﴿غَيْرِ مُجْدُوذٍ﴾ تۈگمەيدىغان، ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان نېمەتلەر دېگەن مەنىدە. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، دوزاختىن چىقىرىلىپ، جەننەتكە كىرگەن كىشى ئۇنىڭدا ۋاقىتلىق ئەمەس بەلكى مەڭگۈ قالىدۇ. جەننەتكە داخىل بولغان بارلىق مۇئمىنلەر داۋاملىق ئاللاھ ئاتا قىلغان ئىنئاملاردىن بەھرىمەن بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇلارغا بېرىلگەن ئىنئاملار ۋە نېمەتلەر ھەرگىز ئۈزۈلۈپ قالمايدۇ.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّا لَمُوقِفُوهُمْ نَصِيبُهُمْ عَيْرٍ مَنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَآخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكِّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَإِنَّ كَلَامَنَا لَيُوقَفِيهِمْ رَبُّكَ أَعْمَلَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ فَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطَّعُوا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾

شۇڭا (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىنىڭ (باتىللىقىدىن) قەتئىي شەكىلەنمىگەن، ئۇلار پەقەت ئىلگىرى ئاتا - بوۋىلىرى (دەلىل - پاكىتىسىز) چوقۇنغانغا ئوخشاشلا چوقۇنىدۇ. شەكسىزكى، بىز ئۇلارنىڭ (ئازابىتىن) تېگىشلىك بولغان نېسىۋىسىنى ئەلۋەتتە كېمەيتىمەستىن تولۇق بېرىمىز ① [109]. شۈبھىسىزكى، بىز مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋرات)نى بەردۇق، ئاندىن ئۇنىڭدىمۇ ئىختىلاپ قىلىندى ② (يەنى ئۇنىڭ قەۋمى بۇ كىتاب ئۈستىدە ئىككى پىرقە بولدى). پەرۋەردىگارنىڭ (ئۇلارنى جازالاشنى كېچىكتۈرۈش ھەققىدىكى) ئالدىن ئېيتىلغان سۆزى بولمىسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا (مۇشۇ دۇنيادىلا ياخشىغا ياخشىچە، يامانغا يامانچە) ھۆكۈم چىقىرىغان بولاتتى ③. شەكسىزكى، ئۇلار (يەنى سېنىڭ قەۋمىڭ ئىچىدىكى كاپىرلار) ئۇنىڭدىن (يەنى قۇرئاندىن) چوڭقۇر شەك ئىچىدىدۇر [110]. شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارنىڭ ھەممە ئادەمگە قىلغان ئەمەللىرىنىڭ مۇكاپات - جازاسىنى تولۇق بېرىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىدىن تولۇق خەۋەرداردۇر [111]. ئۇنداقتا سەن (ئى پەيغەمبەر!) بۇيرۇلغىنىڭدەك (توغرا يولدا) بەرقارار (راۋۇرۇس) بولغىن، سەن بىلەن بىرلىكتە تەۋبە قىلغانلارمۇ (شۇنداق بولسۇن). (مەنىنى قىلىنغان ئىشلارنى قىلىپ) چەكتىن ئېشىپ كەتمەڭلار ④. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [112].

- ① بۇ يەردىكى «نېسىۋە» ئۇلار لايىق بولغان ئازابىنى كۆرسىتىدۇ، بۇ ئازاب ھەرگىز كېمەيتىلمەيدۇ.
- ② يەنى بۇ كىتابقا ئىمان ئېيتقانلارمۇ بولدى ۋە كاپىر بولغانلارمۇ بولدى. بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللى بېرىلىۋاتىدۇ، ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرمۇ شۇنداق پوزىتسىيىگە ئۇچراپ كەلگەن، بىر قىسىم كىشىلەر ئۇلارغا ئىمان ئېيتقان، يەنە بىر قىسىم كىشىلەر ئۇلارنى ئىنكار قىلغان. شۇڭا، سەن ئۇلارنىڭ سېنى ئىنكار قىلىشىدىن بىئارام بولمىغىن.
- ③ بۇنىڭدىن مەقسەت شۇكى، ئەگەر پەرۋەردىگارنىڭ ئازابىنى ئۇلاردىن كېچىكتۈرۈشكە ئالدىنلا بەلگىلەپ قويغان ۋاقتى بولمىسا ئىدى، ئۇلارنى دەرھال ھالاك قىلىپ تاشلايتتى.
- ④ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋە مۇئمىنلەرنى بىرىنچىدىن: توغرا يولدا ئىزچىل ۋە مۇستەھكەم تۇرۇشقا بۇيرۇۋاتىدۇ. چۈنكى بۇ دۈشمەنلەر ئۈستىدىن غەلبە قىلىشتا ئەڭ مۇھىم رول ئوينايدىغان قورالدۇر. ئىككىنچىدىن: ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ھەددىدىن ئېشىشتىن توسۇۋاتىدۇ. چۈنكى چەكتىن ئاشماسلىق مۇئمىنلەرنىڭ ئەخلاقىي قىممىتى ۋە بۇرچى ھېسابلىنىدۇ، چەكتىن ئېشىپ كېتىش ھەتتا دۈشمەن بىلەن مۇئامىلە قىلغان ۋاقىتتىمۇ جايىز بولمايدۇ.

وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١٣﴾ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّكِرِينَ ﴿١٤﴾ وَأَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٥﴾

زالملارغا مايىل بولماڭلار، بولمىسا دوزاخ ئوتى سىلەرنى كۆيدۈرىدۇ. سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا (دوزاختىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ياردەمچىلەر بولمايدۇ^①. ئاندىن سىلەر ھېچبىر ياردەمگە ئېرىشەلمەيسىلەر [113]. كۈندۈزنىڭ ئىككى تەرىپىدە (يەنى ئەتىگەندە ۋە كەچقۇرۇن ۋاقتلىرىدا) ۋە كېچىنىڭ دەسلەپكى ۋاقتلىرىدا ناماز ئۆتىگىن^②. شۈبھىسىزكى، ياخشى ئىشلار ئارقىلىق يامان ئىشلار يۇيۇلىدۇ^③. بۇ ئىبەرەت ئالدىدىغانلار ئۈچۈن بىر نەسەھەتتۇر [114]. (ئى پەيغەمبەر! نامازنى داۋاملاشتۇرۇشتا) چىداملىق بولغىن، شەكسىزكى، ئاللاھ (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنىڭ ئەجىرىنى زايە قىلىۋەتمەيدۇ [115].

① دېمەك زالملارغا يۇمشاقلىق ۋە خۇشامەت قىلىپ تۇرۇپ، ئۇلاردىن مەدەت تىلىمەڭلار، ئۇنداق قىلساڭلار، ئۇلارنىڭ باشقا ئىشلىرىنىمۇ ياقىتۇرۇپ قالغاندەك تەسىر بېرىپ قويسىلەر، شۇنىڭ بىلەن گۇناھقا قەدەم قويغان ھېسابلىنىپ، ئۇلار بىلەن بىرگە جەھەننەمگە لايىق بولۇپ قىلىشىڭلار مۇمكىن. بۇنىڭدىن زالىم ھۆكۈمران بىلەن ئالاقە ۋە مۇناسىۋەت ئورنىتىشنىڭ چەكلىنىدىغانلىقى چىقىدۇ. پەقەت ئومۇمىنىڭ مەنپەئەتى ياكى دىنىي مەنپەئەت تەقەززا قىلغان سەۋەبتىن، دىلدا نارازى بولغان ھالدا ئۇلار بىلەن ئالاقە ۋە مۇناسىۋەت ئورناتسا جايىز بولىدۇ. بۇ نۇقتا سەھىھ ھەدىسلەردە ئوچۇق بايان قىلىنغان.

② كۈندۈزنىڭ ئىككى تەرىپىدە دېگەندىن بەزى مۇپەسسىرلەر ئەتىگەن ۋە كەچقۇرۇن ۋاقتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ دېسە، يەنە بەزىلەر خۇپتەن نامىزى بىلەن شام نامىزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت ئىسرا كېچىسى بەش ۋاخ نامازنىڭ پەرز بولۇشتىن ئىلگىرى نازىل بولغان بولۇشىمۇ ئېھتىمالغا يېقىندۇر. چۈنكى بەش ۋاخ ناماز پەرز بولۇشتىن ئىلگىرى كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى ۋە كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن ئوقۇلىدىغان ئىككى ۋاخ ناماز پەرز ئىدى. كېچىدە ناماز ئوقۇشۇمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئومۇمىتىگە ۋاجىب ئىدى. كېيىن ئومۇمىتىدىن ساقىت قىلىنىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋاجىب قىلىنغان پېتى بىر مەزگىل قالدى. ئاندىن بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ دەلىللىرىگە قارىغاندا ئۇنىڭ ۋاجىبلىقى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىنمۇ ساقىت قىلىندى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

③ ھەدىسلەردىمۇ بۇ نۇقتا ئېنىق بايان قىلىنغان. ئىمام مۇسلىم ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئەگەر بىر ئىنسان چوڭ گۇناھلارنى قىلمىغان بولسا، بەش ۋاخ ناماز بىر نامازدىن يەنە بىر نامازغىچە، جۈمە نامىزى بىر جۈمەدىن يەنە بىر جۈمەگىچە، رامزاننىڭ روزىسى، بىر رامزاندىن يەنە بىر رامزانغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئۆتكۈزۈلگەن گۇناھلارنى يۇيىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 233 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ ئىشىكى ئالدىدا سۈيى لىق ئېقىپ تۇرىدىغان ئۆستەڭ بولسا، ئۇ ئادەم ھەركۈنى بەش قېتىم ئۆستەڭدە يۇيۇنسا، ئۇنىڭ بەدىنىدە كىردىن ئەسەر قالامدۇ؟» ساھابىلار: «ياق، ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى!» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بەش ۋاخ نامازمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇ نامازلار بىلەن گۇناھلارنى ۋە خاتالىقلارنى ئۆچۈرىدۇ» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَنَّهُوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمُ ۗ وَأَتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۗ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ ۗ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لِأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

سىلەردىن بۇرۇن ئۆتكەن ئۈمەتلەرنىڭ ئارىسىدا نېمىشقا (ئىنسانلارنى) يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىشتىن توسىدىغان پەزىلەتلىك كىشىلەر بولمىدى؟ ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن (بۇزغۇنچىلىقنى توسقانلىقى ئۈچۈن) بىز نىجاتلىققا ئېرىشتۈرگەن ئازغىنە كىشىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ①. ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار ئەيش - ئىشرەتلىك تۇرمۇشنى قوغلىشىپ كەتتى، ئۇلار گۇناھكار ئادەملەر ئىدى ② [116]. پەرۋەردىگارىڭ ئاھالىسى (ئۆزلىرىنى ۋە باشقىلارنى) ئىسلاھ قىلغۇچى بولۇپ تۇرغان يۇرتلارنى ئورۇنسىز ۋەيران قىلىۋەتمەيدۇ [117]. ئەگەر پەرۋەردىگارىڭ خالىسا ئىدى، پۈتۈن ئادەملەرنى ئەلۋەتتە (ئىسلامغا ئېتىقاد قىلىدىغان) بىر ئۈمەت (يەنى بىر دىندا) قىلاتتى، ئۇلار داۋاملىق (دىن توغرىسىدا) ئىختىلاپ قىلىشىدۇ (يەنى ھەر خىل دىنلاردا بولىدۇ). پەقەت پەرۋەردىگارىڭنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشكەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئاللاھ ئۇلارنى شۇنىڭ ئۈچۈن ياراتتى ③. پەرۋەردىگارىڭنىڭ: «مەن چوقۇم دوزاخنى پۈتۈن جىنلار ۋە ئىنسانلار (نىڭ گۇناھكارلىرى) بىلەن توشقۇزمەن» دېگەن سۆزى بېكىتىلىپ بولدى ④ [118 - 119].

528 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 667 - ھەدىس)

① يەنى ئىلگىرىكى ئۈمەتلەرنىڭ ئارىسىدا يامانلار ۋە بۇزغۇنچىلارنى يامانلىقتىن ۋە بۇزغۇنچىلىقتىن توسىدىغان ئىسلاھ قىلغۇچىلار نېمىشقا بولمىدى؟ ئاندىن مۇستەسنا قىلىنىپ دېيىلىدىكى، شۇنداق كىشىلەر بولدى، ئەمما ناھايىتى ئاز بولدى. بىز باشقىلارغا ئازاب ئەۋەتىپ ھالاك قىلغان چاغدا، ئۇلارغا نىجاتلىق ئاتا قىلدۇق.

② يەنى بۇ زالىملار ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇپ، گۇمراھلىقلىرىدا مەستخۇش بولۇپ كەتكەندە، ئۇلارغا ئازاب كەلدى.

③ ﴿ شۇنىڭ ئۈچۈن ياراتتى ﴾ دىكى كۆرسىتىش ئالماشنى بەزى مۇپەسسىرلەر دىن توغرىسىدا ئىختىلاپلىشىشقا قارىتىلغان دەپ ئالسا، بەزىلەر ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە قارىتىلغان دەپ ئالىدۇ. يەنە بەزىلەر ھەر ئىككىسىگە قارىتىلغان دەپ ئېلىپ، مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ رەھمەت ئەھلىنى، رەھمىتىگە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن: ئىختىلاپ ئەھلىنى ئىختىلاپ قىلىشى ئۈچۈن ياراتتى، دېمەك ئاللاھ تائالا بىر پىرقىنىڭ جەننەتكە، يەنە بىر پىرقىنىڭ دوزاخقا كىرىشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ھەر خىل تەبىئەتتە ياراتتى. («تەپسىر ۋەست» تەنتاۋى، تەپسىرى زەرىفى) ئومۇمەن بۇنىڭدىن مۇنداق ئۇقۇم چىقىدۇ: ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى سىناق ئۈچۈن ياراتتى. كىمكى ھەق دىننى تاشلاپ، ئىختىلاپ يولىنى يەنى باشقا دىنلارنى تاللىسا، سىناقتىن ئۆتەلمىگەن بولىدۇ. كىمكى ھەق دىننى چىڭ تۇتسا، سىناقتىن ئۆتكەن ۋە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق بولغان بولىدۇ.

④ يەنى تەقدىردە بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ جەننەتكە لايىق بولىدىغانلىقى ۋە يەنە بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ دوزاخقا لايىق بولىدىغانلىقى، جەننەت بىلەن دوزاخنىڭ جىنلار ۋە ئىنسانلار بىلەن توشقۇزۇلىدىغانلىقى پۈتۈلگەن. ئەبۇھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «جەننەت بىلەن دوزاخ مۇنازىرىلىشىپ قالدى. جەننەت: ماڭا پەقەت ئاجىز

ۋە بىچارە ئىنسانلار كىرىدۇ، دېدى. دوزاخ: ماڭا تەكەببۇر ۋە زالىم ئادەملەر كىرىدۇ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا جەننەتكە: سەن مېنىڭ رەھمىتىم، سەن بىلەن ئۆزۈم خالىغان كىشىگە مەرھەمەت قىلىمەن، دېدى. دوزاخقا: سەن مېنىڭ ئازابىم، سەن بىلەن ئۆزۈم خالىغان كىشىدىن ئىنتىقام ئالىمەن. ھەر ئىككىڭلار توشقۇزۇلسىلەر، دېدى. جەننەتكە كەلسەك، ئۇنىڭدا ھەرقاچان ئارتۇق جاي بولىدۇ. تاكى ئاللاھ تائالا جەننەت ئۈچۈن ئۇنىڭ ئارتۇق يېرىدە ئولتۇراقلىشىدىغان مەخلۇقاتلارنى يارىتىدۇ. دوزاخقا كەلسەك، ئۇنىڭغا كىرگەنلەر شۇنچە كۆپ بولسىمۇ، ئۇ ھەمىشە: يەنە بارمۇ؟ دەپ تۇرىدۇ. ھەتتا ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ قەدىمىنى ئۇنىڭ ئۈستىگە قويدۇ. شۇنىڭ بىلەن دوزاخ: سېنىڭ ئىززىتىڭ بىلەن قەسەمكى، بولدى، بولدى! تولۇپ كەتتىم! دەيدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4850 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 2848 - ھەدىس)

وَكَلَّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَمِلُونَ ﴿١٢٣﴾ وَانظُرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأُمُورُ كُلُّهُ فَاَعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ
 عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٥﴾

(ئى پەيغەمبەر!) پەيغەمبەرلەرنىڭ خەۋەرلىرىدىن سېنىڭ كۆڭلۈڭنى تىندۈرىدىغان ھەربىر خەۋەرنى ساڭا بايان قىلىپ بېرىۋاتىمىز، بۇنىڭدا (بۇ سۈرىدە) ساڭا ھەقىقەت، مۇئىنلەر ئۈچۈن ۋەز - نەسھەت ۋە بىر ئاگاھلاندىرۇش كەلدى [120]. ئىمان ئېيتمايدىغانلارغا ئېيتقىنكى، «سىلەر ئۆز يولۇڭلار بويىچە ئىش قىلىڭلار، بىزمۇ (ئۆز يولىمىز بويىچە) ئىش قىلماقتىمىز [121]. سىلەر (ئىشىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىنى) كۈتۈڭلار، بىزمۇ ئەلۋەتتە (شۇنى) كۈتىمىز» ① [122]. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيب (نى بىلىش) ئاللاھقا خاستۇر ۋە ھەممە ئىش ئاللاھقا قايتۇرۇلىدۇ، شۇڭا سەن ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن ۋە ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلغىن (يەنى ھەممە ئىشىڭنى ئاللاھقا تاپشۇرغىن). پەرۋەردىگارىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭلاردىن غاپىل ئەمەستۇر [123].

① يەنى ياخشى ئاقىۋەتنىڭ كىمگە مەنسۇپ بولىدىغانلىقى پات يېقىندا سىلەرگە مەلۇم بولىدۇ. يەنە سىلەرگە زالىملارنىڭ نىجات تاپالمايدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ھەقىقەتتە بۇ ۋەدە تېزلا ئەمەلگە ئاشتى، ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا غەلبە ئاتا قىلدى، پۈتۈن ئەرەب يېرىم ئارىلى ئىسلامغا كىردى.

(12) سورة يوسف مكية 111 آية

(12) سۈرە يۈسۈف مەككىدە چۈشكەن 111

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن

الرَّ تِلْكَ ءَايَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٣﴾ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾

ئەلىقى، لام، را. بۇلار روشەن كىتابنىڭ ئايەتلىرىدۇر [1]. شۈبھىسىزكى، سىلەرنى چۈشەنسۇن دەپ، ئۇنى ئەرەبچە قۇرئان قىلىپ نازىل قىلدۇق ﴿1﴾ [2]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز بۇ قۇرئاننى ساڭا ۋەھىي قىلىش ئارقىلىق ئەڭ ئېسىل قىسسىنى ساڭا بايان قىلىپ بېرىمىز ﴿2﴾، ئەلۋەتتە سەن بۇنىڭدىن ئىلگىرى (بۇ قىسسىدىن) خەۋەرسىز قالغانلاردىن ئىدىڭ ﴿3﴾ [3]. ئۆز ۋاقتىدا يۈسۈف ﴿4﴾ ئاتىسىغا: «ئى ئاتا! مەن ھەقىقەتەن (چۈشۈمدە) 11 يۇلتۇزنىڭ ۋە ئاي بىلەن كۈننىڭ ﴿5﴾ ماڭا سەجدە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم» دېدى [4].

① ساماۋى كىتابلارنىڭ چۈشۈرۈلۈشىدىكى مەقسەت كىشىلەرنى توغرا يولغا يېتەكلەش ۋە رەھبەرلىك قىلىشتۇر. بۇ مەقسەت پەقەت ئۇ كىتاب شۇ كىشىلەر چۈشەنەلەيدىغان تىلدا بولغاندىلا ئەمەلگە ئاشىدۇ. شۇڭا ھەربىر ساماۋى كىتاب توغرا يولغا يېتەكلەش نىشان قىلىنغان قەۋمنىڭ تىلىدا چۈشۈرۈلگەن ئىدى. قۇرئان كەرىم دەسلەپتە خىتاب قىلغان قەۋم ئەرەبلەر بولغانلىقى ئۈچۈن قۇرئانمۇ ئەرەب تىلىدا چۈشۈرۈلدى. ئەرەب تىلى دۇنيادىكى ئەڭ پاساھەتلىك، ئەڭ راۋان، سۆزلۈككە ئەڭ باي، مەقسەتنى ئىپادىلەشتە ئەڭ كۈچلۈك بولغان مۆجىزىلىك بىر تىلدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئەڭ شەرەپلىك كىتاب قۇرئاننى، ئەڭ شەرەپلىك تىل (ئەرەب تىلى) بىلەن ئەڭ شەرەپلىك پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەڭ شەرەپلىك پەرىشتە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاسىتىسى ئارقىلىق نازىل قىلدى. قۇرئان كەرىم يەر يۈزىدىكى ئەڭ شەرەپلىك شەھەر مەككە مۇكەررىمىدە، يەنە يىللارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ شەرەپلىك ئاي رامزان ئېيىدا نازىل بولۇشقا باشلىدى.

② ئەرەب تىلىدا "قَصَصٌ" دېگەن سۆز تومۇرى بولۇپ، مەنىسى بىر نەرسىنىڭ كەينىدىن ماڭماق، ئىزغا چۈشمەك، ئەگەشمەك. بۇ ئايەتتىكى مەنىسى ۋەقەلىكى قىزىقارلىق قىسسە دېمەكتۇر. نوقۇل ھېكايە، پوۋېست، ئەپسانە ياكى توقۇلما چۆچەك قىسسە دەپ ئاتالمايدۇ، بەلكى ئىلگىرى ئۆتكەن ۋەقەنىڭ بايانى (يەنى ۋەقەنىڭ ئىزغا چۈشۈش، كۆزىتىش ۋە تەقبىلەش) قىسسە دەپ ئاتىلىدۇ. دېمەك قىسسە ئىلگىرىكىلەرنىڭ راست بولغان ۋەقەلىرىنىڭ بايانىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ۋەقەدە ھەسەتخورلۇق ۋە ئۆچمەنلىكنىڭ ئاقىۋىتى، ئىلاھىي ياردەمنىڭ كېلىش جەريانى، يامانلىققا بۇيرۇغۇچى نەپسىنىڭ ۋەسۋەسىلىرى، تەنتەكلىكنىڭ نەتىجىسى، ئىبرەتلىك ساۋاقلار ۋە ئىنسان دۇچ كېلىدىغان ۋەقە - ھادىسىلەر جەلپ قىلارلىق شەكىلدە بايان قىلىنغان. شۇڭا قۇرئان كەرىم بۇ ۋەقەنى ﴿أَحْسَنَ الْقَصَصِ﴾ «ئەڭ ئېسىل قىسسە» دەپ ئاتىدى.

③ قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئىبارىلىرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلگۈچى ئەمەسلىكى مەلۇم بولدى، ئۇنداق بولمىغاندا ئاللاھ تائالا ئۇنى ﴿خەۋەرسىز قالغانلاردىن ئىدىك﴾ دېمىگەن بولاتتى. ئىككىنچىدىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ راستچىل بەرھەق پەيغەمبىرى بولغاچقا، ئۇنىڭغا بۇ راست بولغان ۋەقە ۋەھىي ئارقىلىق بايان قىلىندى. ئۇ بىراۋنىڭ شاگىرتى ۋە ئوقۇغۇچىسى ئەمەس ئىدى، نە بىر ئۇستازدىن تەلىم ئالغان ئەمەس، نە بىر كىمدىن ئاڭلىۋېلىپ، بايان قىلغان ئەمەس. ئۇنىڭ تارىخىي ۋەقەلەرنى بۇ قەدەر تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىدىغان بىرەر كىشى بىلەن ئالاقىسى بولغانمۇ ئەمەس. شەكسىزكى، بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ مەزكۇر ۋەقەنى ۋەھىي ئارقىلىق پەيغەمبەرگە نازىل قىلغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

④ يەنى ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭگە يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسىنى سۆزلەپ بەرگىن. ئۆز ۋاقتىدا يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئاتىسىغا كۆرگەن چۈشنى ئېيتىپ بەردى. ئۇنىڭ ئاتىسى يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ئىدى. ئۇنىڭ نەسەبى ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: «ئۆزى، ئاتىسى، بوۋىسى، بوۋىسىنىڭ دادىسىمۇ ئالىجاناب كىشىلەردۇر يەنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالام يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلىدۇر، يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلىدۇر، ئىسھاق ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلىدۇر.» (مۇسنەدى ئەھمەد، 2 - توم، 96 - بەت)

⑤ بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: 11 يۇلتۇز يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ 11 قېرىندىشىنى ۋە كۈن بىلەن ئاي بولسا، ئۇنىڭ ئاتىسى بىلەن ئانىسىنى كۆرىتىدۇ. بۇ چۈش 40 يىلدىن كېيىن ئەمەلىيەتتە يۈز بەردى. ئۇ چۈش كۆرۈپ 40 يىل بولغاندا ياكى قىرىنچى يىلى ئاتا - ئانىسى بىلەن قېرىنداشلىرى مىسىرغا كېلىپ، ئۇنىڭغا ھۆرمەت يۈزىدىن تازىم قىلغاندا ئەمەلگە ئاشتى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرىنىڭ ئاخىرىدا كېلىدۇ.

قَالَ يَبْنَؤَى لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَيَّ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٥﴾ وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

ئاتىسى (يەنى يەئقۇب ئەلەيھىسسالام): «ئى ئوغلۇم! چۈشۈننى قېرىنداشلىرىڭغا ئېيتمىغىن، ساڭا سۇيقەست قىلىپ قويىمىسۇن» ①، چۈنكى شەيتان ئىنسانغا ئوپئوچۇق دۈشمەندۇر ② [5]. شۇنىڭدەك (يەنى ساڭا بۇ چۈشۈننى كۆرسەتكىندەك) پەرۋەردىگارىڭ سېنى (پەيغەمبەرلىككە) تاللايدۇ، ساڭا چۈشلەرنىڭ تەبىرىنى ئۆگىتىدۇ ③، ئىلگىرى ئەجدادلىرىڭ ئىبراھىم، ئىسھاقلارغا (پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلىپ) نېمىتىنى تاماملىغىنىغا ئوخشاش، ساڭمۇ ④ ۋە يەئقۇب ئائىلىسىگەمۇ ⑤ (پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلىش بىلەن) نېمىتىنى تاماملايدۇ. شۇبھىسىزكى، پەرۋەردىگارىڭ (ئۆز مەرھەمەتتىگە كىمىنىڭ لايىق ئىكەنلىكىنى) ئوبدان بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر» دېدى [6].

① يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ئوغللىنىڭ كۆرگەن چۈشىدىن كەلگۈسىدە ئۇنىڭ كاتتا ئەرباب بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىدى. شۇڭا يەئقۇب ئەلەيھىسسالام، يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرىغا بۇ چۈشۈننى سۆزلەپ بەرسە، قېرىنداشلىرىنىڭمۇ ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى بىلىپ قىلىپ، ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرىدى. شۇڭا ئۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى چۈشۈننى قېرىنداشلىرىغا سۆزلەپ بېرىشتىن چەكلىدى.

② بۇ يەردە قېرىنداشلىرىنىڭ سۇيقەست قىلىش سەۋەبىكارى شەيتان ئىكەنلىكى بايان قىلىندى، چۈنكى شەيتان ئىنسانغا ئەزەلدىن دۈشمەندۇر. ئۇ ئىنسانلارنى ئازدۇرۇپ، گۇمراھلىققا باشلاش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھەسەتخورلۇق ۋە ئاداۋەت ئۇرۇقىنى تېرىشقا ھەر ۋاقىت تەييار تۇرىدۇ. بۇ شەيتانغا ئەڭ ياخشى پۇرسەت كەلگەن ۋاقىت ئىدى، شۇڭا ئۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا قارشى قېرىنداشلىرىنىڭ قەلبىگە ھەسەتخورلۇق ۋە ئۆچمەنلىك ئوتىنى ياقىتى. نەتىجىدە ئۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا زىيانكەشلىك قىلدى. يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەندىشىسى توغرا بولۇپ چىقتى.

③ يەنى رەببىڭ ساڭا ئۇلۇغ چۈش كۆرسەتكىنىگە ئوخشاش، ساڭا يۈكسەكلىك ئاتا قىلىدۇ، سېنى پەيغەمبەرلىككە تاللايدۇ، ساڭا چۈشلەرگە تەبىر بېرىشنى ئۆگىتىدۇ. ﴿تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ نىڭ ئەسلىي مەنىسى سۆز - ئىبارىلەرنىڭ تېگىگە يېتىش، چوڭقۇر مەنىلىرىنى بىلىش دېگەن بولىدۇ. بۇ يەردە چۈشلەرنىڭ تەبىرى دېگەن مەنىدە كەلگەن.

④ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلىنغان «نېمەت» بولسا پەيغەمبەرلىك ياكى مىسىردا ئۇنىڭغا بېرىلگەن نېمەتلەردىن ئىبارەت.

⑤ «يەئقۇب ئائىلىسى» دېگەندە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى يەنى كېيىنكى دەۋردە يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىدىن ئاللاھنىڭ ئىنئامىغا لايىق بولغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

* لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّالِفِينَ ﴿٧﴾ إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهَ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوْه فِي غَيْبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

يۈسۈفنىڭ ۋە ئۇنىڭ قېرىنداشلىرىنىڭ (قىسسىسىدە) سورىغۇچىلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئەلۋەتتە نۇرغۇن ئالامەتلەر بار ① [7]. ئۆز ۋاقتىدا يۈسۈفنىڭ قېرىنداشلىرى: «يۈسۈف ۋە ئۇنىڭ قېرىنداشى ② (يەنى بۇنىيىمىن) ئاتىمىزغا بىزدىنمۇ سۆيۈملۈكتۇر، ھالبۇكى، بىز (كۈچلۈك) بىر توپ جامائەدۈرمىز ③، ئېنىقكى، ئاتىمىز ئەلۋەتتە روشەن خاتالىق ئىچىدىدۇر» دېيىشتى ④ [8]. (ئۇلار ئۆز ئارىسىدا) «يۈسۈفنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار، ياكى ئۇنى يىراق (نامەلۇم) بىر جايغا تاشلىۋېتىڭلار، (شۇنداق قىلساڭلار) ئاتاڭلارنىڭ مۇھەببىتى سىلەرگىلا قالدۇ، بۇ (گۇناھ) تىن كېيىن (تەۋبە قىلىپ) ياخشى ئادەم بولۇپ كېتىسىلەر» (دېيىشتى) ⑤ [9]. ئۇلاردىن بىرى: «يۈسۈفنى ئۆلتۈرمەڭلار، ئۇنى قۇدۇقنىڭ تېگىگە تاشلىۋېتىڭلار ⑥، ئۇنى يولدىن ئۆتكەن كارۋانلاردىن بەزىسى تېپىۋالسىن، ئەگەر (ئۇنى) ئاتىمىزدىن يىراق) قىلماقچى بولساڭلار، مۇشۇنداق قىلىڭلار» دېدى ⑦ [10].

① يەنى بۇ قىسسىدە ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈك قۇدرىتى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنىڭ روشەن بەلگىلىرى بار. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردە يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرىنىڭ ناملىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالىنىمۇ بايان قىلىدۇ.

② «ئۇنىڭ قېرىنداشى» بۇنىيىمىننى كۆرسىتىدۇ. (يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بىلەن بۇنىيىمىن بىر ئانىدىن تۇغۇلغان ئىدى)

③ يەنى بىز ئون قېرىنداش، سانى كۆپ، كۈچلۈك جامائە تۇرساق (بۇ ئون قېرىنداشنىڭ ئانىلىرى باشقا ئىدى)، يۈسۈف ۋە بۇنىيىمىن ئاران ئىككى تۇرسىمۇ، ئاتىمىز ئۇلارنى ئارتۇق كۆرۈپ، كۆز قارچۇغى ۋە يۈرەك پارىسى دەپ بىلىدۇ.

④ بۇ يەردىكى «روشەن خاتالىق» دېگەندىن ئۇلارنىڭ قارىشى بويىچە ئاتىسىدىن سادىر بولغان يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ قېرىنداشى بۇنىيىمىننى زىيادە ياخشى كۆرۈشتىن ئىبارەت خاتالىق كۆزدە تۇتۇلدى.

⑤ يەنى تەۋبە قىلىۋېتىسىلەر، ئۇنى قۇدۇققا تاشلىۋېتىپ ياكى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ئاللاھتىن بۇ گۇناھنى كەچۈرۈم قىلىشنى تىلەيسىلەر.

⑥ ﴿الْجُبِّ﴾ قۇدۇقنى. ﴿غَيْبَتِ﴾ ئۇنىڭ تېگىنى، ئاستىنى ۋە چوڭقۇرلۇقىنى بىلدۈرىدۇ. قۇدۇق ئادەتتە چوڭقۇر بولىدۇ، ئۇنىڭغا چۈشۈپ كەتكەن نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. بۇ يەردە ﴿﴾ ئۇنى قۇدۇقنىڭ تېگىگە تاشلىۋېتىڭلار دېگەن ئىبارە بىر خىل مۇبالىغە تۈسىنى ئالغان.

⑦ ئۇنى بۇ تەرەپكە كېلىپ - كېتىپ تۇرغان يولۇچىلار سۇ ئىزدەپ قۇدۇق بېشىغا كەلگەندە، قۇدۇققا چۈشۈپ كەتكەن ئادەم بارلىقىنى سېزىپ قالسا، بەلكىم ئۇنى قۇدۇقتىن چىقىرىپ، ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ كېتەر. بۇ پىكىرنى قېرىنداشلىرىدىن بىرى رەھىم - شەپقەت يۈزىسىدىن ئوتتۇرىغا قويدى. ئۆلتۈرۈۋېتىشكە قارىغاندا قۇدۇققا تاشلىۋېتىش ھەقىقەتەن رەھىم - شەپقەت قىلغانلىق بولاتتى.

قېرىنداشلىرىنىڭ ھەسەت ئوتلىرى شۇ قەدەر كۈچىيىپ كەتكەن ئىدىكى، شۇ ۋەجىدىن ئۇ بۇ پىكىرنى قورقۇپ تۇرۇپ ئوتتۇرىغا قويدى ۋە قوشۇمچە: «ئەگەر بۇ ئىشنى قىلماقچى بولساڭلار، مۇشۇ تەرىقىدە قىلىڭلار» دېدى.

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَصِحُونَ ﴿١١﴾ أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَزْتَعِ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذَهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَسِرُونَ ﴿١٤﴾

ئۇلار ئېيتتى: «ئى ئاتىمىز! نېمىشقا يۈسۈف توغرىسىدا بىزگە ئىشەنمەيسەن؟ ھالبۇكى، بىز ئۇنىڭغا راستتىنلا خەيرخاھ كىشىلەرمىز» ① [11]. ئەتە ئۇنى بىزگە قوشۇپ قويغىن، يەپ - ئىچىپ، ئويناپ - كۈلۈپ كەلسۇن» ②، ئۇنى بىز چوقۇم ياخشى مۇھاپىزەت قىلىمىز» [12]. يەنە ئۇنى «سەلەر ئۇنى (يەنى يۈسۈفنى) ئېلىپ كەتسەڭلار، مەن راستتىنلا خاتىرجەم بولالمايمەن، سەلەر غەپلەتتە قېلىپ، ئۇنى بۆرە يەپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيمەن» دېدى [13]. ئۇلار: «بىز (كۈچلۈك) بىر توپ جامائە تۇرۇپ، ئۇنى بۆرگە يېگۈزۈپ قويساق، ئۇ چاغدا بىز ئەلۋەتتە، زىيان تارتقۇچى (يارامسىز) لاردىن بولۇپ قالغىمىز» ③ دېدى [14].

① بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئىلگىرىمۇ ئۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى سىرتقا بىللە ئېلىپ چىقىشقا تىرىشقان، ئاتىسى بۇنىڭغا قوشۇلمىغاندەك تۇردۇ.

② ئويۇن ۋە كۆڭۈل ئېچىش ئىنسان تەبىئىتىدە ئەزەلدىن بار. شۇڭا جايىز بولغان ئويۇن ۋە كۆڭۈل ئېچىشقا ئاللاھ تائالا ھېچ بىر دەۋردە چەكلىمە قويمىغان. ئىسلامدىمۇ بۇ ئىش جايىز ئەمما شەرتى بار، يەنى شەرىئەتتە چەكلەنگەن بولماسلىق ياكى ھارامغا ئېلىپ بارىدىغان ۋاستە بولماسلىق شەرتى بىلەن جايىزدۇر. شۇڭا يەنە ئۇنى ئەلەيھىسسالاممۇ ئويناپ كېلىشكە قارىتا ھېچقانداق ئېتىراز بىلدۈرمىدى، ئەمما سەلەر ئويۇن بىلەن مەشغۇل بولۇپ كېتىپ، يۈسۈفنى بۆرە يەپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيمەن دەپ ئۆزىنىڭ ئەندىشىسىنى ئىزھار قىلدى. چۈنكى ئۇلار ئوينىدىغان تۈزلەڭلىكلەر ۋە سەھرالارغا كۆپ چاغلاردا بۆرە كېلىپ تۇراتتى.

③ ئۇلار ئاتىسىنى قايىل قىلىش ئۈچۈن: بىز بىر توپ قېرىنداشلار بىللە تۇرساق، ئۇنى قانداقمۇ بۆرە يەپ كېتەلسۇن؟ دېيىشتى.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَن يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَاءُوا آبَاهُمْ عِشَاءً
يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتْعِنَا فَاكْذِبْ مَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَاءُوا
عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

(قېرىنداشلىرى) ئۇنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن ۋە ئۇنى قۇدۇقنىڭ تېگىگە تاشلاشنى بىردەك قارار قىلىشقان (ئاندىن يۈسۈفكە قىلىدىغان ئەسكىلىكلەرنى قىلىپ، ئۇنى قۇدۇققا تاشلىغان) چاغدا، بىز يۈسۈفكە: «سەن چوقۇم (كەلگۈسىدە) ئۇلارغا بۇ ئىشنى ئۇلار (سېنىڭ يۈسۈف ئىكەنلىكىنى) ئوقمايدىغان بىر پەيتتە (بىر - بىرلەپ) ئېيتىپ بېرىسەن» دەپ ۋەھىي قىلدۇق ﴿15﴾. ئۇلار كەچتە ئاتىسىنىڭ ئالدىغا يىغلاپ كېلىشتى ﴿16﴾. ئۇلار: «ئى ئاتىمىز! يۈسۈفنى نەرسە - كېرەكلىرىمىزنىڭ يېنىدا قويۇپ يۈگۈرۈشكىلى كېتىپ قاپتۇق، (ئەپسۇسكى) ئۇنى بۆرە يەپ كېتىپتۇ، راست گەپ قىلساقمۇ سەن بىزگە ئىشەنمەيسەن» دېيىشتى ﴿17﴾. ئۇلار يۈسۈفنىڭ كۆڭلىكىنى يالغاندىن قانغا بويىپ ئېلىپ كېلىشكەن ئىدى ﴿18﴾. يەئقۇب: «بەلكى (ئىش سىلەر دېگەندەك ئەمەس)، نەپسىڭلار سىلەرگە قەبىھ بىر قىلمىشنى چىرايلىق كۆرسىتىپتۇ. مەن پەقەت چىرايلىقچە سەۋرە قىلىمەن، سىلەر تەسۋىرلىگەن بۇ ئىشلارغا (سەۋر قىلىشىم ئۈچۈن ماڭا) ئاللاھ مەدەتكاردۇر» دېدى ﴿18﴾.

① قۇرئان كەرىم بۇ ۋەقەنى ناھايىتى قىسقارتىپ بايان قىلىۋاتىدۇ. دېمەك ئۇلار ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ تۈزۈشكەن پىلانلىرى بويىچە يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى چوڭقۇر قۇدۇقنىڭ تېگىگە تاشلىۋەتكەن چاغدا، ئاللاھ تائالا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىش ۋە رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن شۇنداق ۋەھىي قىلدى، يەنى ئى يۈسۈف! سەن دۇچ كەلگەن بۇ ئىشلاردىن قايغۇرما، ساڭا بۇ ئەھۋالدىن قۇتۇلۇشنىڭ ياخشى بىر چارىسى تېپىلىدۇ، ئاللاھ ئۇلارغا قارشى ساڭا ياردەم بېرىدۇ. سېنى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرىدۇ. مەرتىۋەڭنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. كەلگۈسىدە ئۇلار سېنىڭ ئالدىڭغا ياردەم سوراپ كېلىدۇ، سەن ئۇلارغا: سىلەر ئىلگىرى بىر قېرىنداشىڭلارغا شەپقەتسىزلىك قىلغان ئىكەنسىلەر، دەپ قىلمىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىسەن. ئۇلار بۇنى ئاڭلاپ ھەيران قالىدۇ ھەم پۇشايىمان قىلىدۇ. يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۇ چاغدا كىچىك بولسىمۇ، كەلگۈسىدە پەيغەمبەر بولىدىغان بولغاچقا، كىچىكىدىلا ۋەھىي كېلىشكە باشلىغان. ئۆز ۋاقتىدا ئىيسا ۋە يەھيا ئەلەيھىسسالاملارغىمۇ كىچىكىدە ۋەھىي كەلگەن ئىدى.

② يەنى ئەگەر بىز سېنىڭچە راستچىللاردىن بولغان بولساقمۇ، يۈسۈفنىڭ ئىشىدا سەن بىزگە ئىشەنمەيتتىڭ، ھازىر بىز گۇماندار ئورۇندا بولغاچقا، بىزنىڭ سۆزىمىزگە ئەلۋەتتە ئىشەنمەيسەن.

③ ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇلار بىر قوزنى بوغۇزلاپ، ئۇنىڭ قېنى بىلەن يۈسۈفنىڭ كۆڭلىكىنى بويىغان. لېكىن ئۇلار ئۇنىڭ كۆڭلىكىنى يىرتىۋېتىشنى ئۇنتۇغان. ئەگەر يۈسۈفنى بۆرە يېگەن بولسا، كۆڭلىكى يىرتىلغان بولاتتى. كۆڭلەكنىڭ ساق ئىكەنلىكىنى كۆرگەن يەئقۇب ئەلەيھىسسالام، ئوغلىنىڭ كۆرگەن چۈشى ھەم ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىك زاكائىتى بىلەن مۇلاھىزە قىلىپ، ئىشنىڭ ئۇلار ئېيتقاندەك ئەمەسلىكىنى پەملىدى. كۆڭلەكنىڭ ساقلىقى يۈسۈفنىڭ ساقلىقىنىڭ ئىسپاتى ئىدى. يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: بۇ ئىش سىلەر بايان قىلغاندەك ئەمەس، بەلكى بۇ سىلەر ئۆزۈڭلار توقۇۋالغان ۋەقەدۇر، مەن سىلەرنىڭ بۇ يالغان سۆزلىرىڭلارغا قارىتا ئاللاھ تائالادىن ياردەم تىلەيمەن، دېدى. چۈنكى

بولدىغان ئىش بولۇپ بولغان ئىدى، يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ئىشنىڭ تەپسىلاتىدىن خەۋەرسىز ئىدى. شۇڭا سەۋر قىلىشتىن باشقا چارە يوق ۋە ئاللاھتىن باشقا مەدەتكار يوق ئىدى.

④ ئۆز ۋاقتىدا مۇناپىقلار ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا تۆھمەت چاپلىغاندا، ئۇمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇ ھەقتە قىلغان سۆزىگە جاۋابەن مۇنداق دېگەن ئىدى: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مېنىڭ دەيدىغان سۆزۈم يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسى دېگەن سۆزگە ئوخشاشتۇر، ئۇمۇ: ﴿ مەن پەقەت چىرايلىقچە سەۋرە قىلىمەن، سىلەر تەسۋىرلىگەن بۇ ئىشلارغا (سەۋر قىلىشىم ئۈچۈن ماڭا) ئاللاھ مەدەتكاردۇر ﴿ دەپ، چىرايلىقچە سەۋر قىلغان ئىدى» يەنى ماڭمۇ سەۋر قىلىشتىن باشقا چارە يوق. (سەھىھۇل بۇخارى 2661 - ھەدىس)

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَبُشْرَىٰ هَذَا غُلْمٌ وَأَسْرُوهُ بَصْعَةً ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٠﴾ وَشَرَّوهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَتْهُ مِنْ مِصْرَ لَا مَرَاتِيَهٗ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۗ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ ۗ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٢﴾

بۇ يەردىن بىر كارۋان ئۆتتى، ئۇلار سۇچىسىنى (سۇ ئېلىپ كېلىشكە) ئەۋەتتى، ئۇ سوغىسىنى (قۇدۇققا) ساڭگىلاتتى ۋە (يۈسۈفنى كۆرۈپ): «خۇش خەۋەر! مانا بىر ئوغۇل بالا»^① دېدى. ئۇلار ئۇنى تىجارەت مېلى سۈپىتىدە مەخپىي تۇتۇشتى^②. ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر^③ [19]. ئۇلار يۈسۈفنى ساناقلىق بىر قانچە تەڭگىگە ئەرزىان باھادا سېتىۋەتتى^④، ئۇلار يۈسۈفكە قىزىقمىغان ئىدى^⑤ [20]. ئۇنى سېتىۋالغان مىسىرلىق ئادەم ئايالغا^⑥: «ئۇنى ياخشى كۈتكىن، بىزگە ئەسقىتىپ قالار ياكى بالا قىلىۋالارمىز» دېدى. شۇنىڭدەك (يەنى يۈسۈفنى قۇدۇقتىن قۇتقۇزغىنىمىزدەك) يۈسۈفنى (ئادالەتلىك ھۆكۈم سۈرۈشى ئۈچۈن) ۋە ئۇنىڭغا چۈش تەبىرىنى بىلدۈرۈشمىز ئۈچۈن ئۇ يەرگە (مىسىرغا) يەرلەشتۈردۈك^⑦. ئاللاھ (ئۆزى ئىرادە قىلغان) ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا قادىردۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ [21].

① ﴿وَارِدٌ﴾ كارۋاننىڭ ئىچىدىغان سۈيى ۋە چۈشىدىغان جايىنى بەلگىلەش ئۈچۈن ھەممىنىڭ ئالدىدا مېڭىپ، مۇۋاپىق جاي تېپىلسا، كارۋاننى شۇ يەردە چۈشكۈن قىلدۇرىدىغان كىشىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ كىشى (يەنى كارۋاننىڭ سۇچىسى) قۇدۇقنىڭ بېشىغا كېلىپ چېلەكنى قۇدۇققا تاشلىۋېدى، يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئارغامچىسىغا ئېسىلدى، سۇچى ئارغامچىنى تارتقاندا بىر چىرايلىق بالىنى كۆردى - دە ئۇنى قۇدۇقتىن چىقاردى، ھەمدە ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى.

② ﴿بِضَاعَةٍ﴾ تىجارەت مېلىنى بىلدۈرىدۇ. «ئۇنى مەخپىي تۇتۇشتى» دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسى كىم؟ يەنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى تىجارەت مېلى سۈپىتىدە مەخپىي تۇتقانلار زادى كىم؟ بۇ ھەقتە بىر نەچچە قاراش بار. ھاپىز ئىبنى كەسىر: ئۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرى، دەپ قارايدۇ. دېمەك يۈسۈف ئەلەيھىسسالام چېلەك بىلەن قۇدۇقتىن چىقىرىلغاندا ئۇلار قۇدۇقنىڭ بېشىدا بار ئىدى. يەنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرى ئۇنىڭ ئىشىنى مەخپىي تۇتۇشتى يەنى ئۇنىڭ ئۆزلىرىنىڭ قېرىنداشى ئىكەنلىكىنى يوشۇردى. يۈسۈف ئەلەيھىسسالاممۇ قېرىنداشلىرىنىڭ ئۆلتۈرۈۋېتىشىدىن قورقۇپ، ئۆزىنىڭ قېرىنداشلىقىنى يوشۇردى ۋە سېتىلىشنى ئىختىيار قىلدى. ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى كارۋاننىڭ سۇچىسىغا يۈسۈفنىڭ سېتىلىدىغان بالا ئىكەنلىكىنى ئېيتقاندىمۇ گەپ قىلماي جىم تۇردى. سۇچى ھەمراھلىرىغا: بۇ يەردە بىر بالا سېتىلىدىكەن، دەپ خۇش خەۋەر بەردى. ئەمما بۇ يەردە ۋەقەنىڭ جەريانى بىز ئاز جىپىسلاشمىغاندەك كۆرۈنىدۇ. چۈنكى ئىمام شەۋكانى ئۇنى ئەكسىچە بايان قىلىدۇ: «ئۇنى مەخپىي تۇتۇشتى» دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسى سۇچى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى، يەنى ئۇلار بالىنىڭ قۇدۇقتىن چىققانلىقىنى كارۋان ئەھلىدىن مەخپىي تۇتۇشتى، ئەگەر ئاشكارا قىلغان بولسا، ئۇلارمۇ «تىجارەت مېلى» گە شېرىك بولىۋالاتتى. شۇڭا ئۇلار كارۋان ئەھلىگە: قۇدۇقنىڭ ئىگىسى بۇ بالىنى مىسىرغا ئاپىرىپ سېتىۋېتىڭلار دەپ بىزگە تاپشۇردى، دېدى.

ئەڭ توغرىسى شۇكى، كارۋان ئەھلى بالىنى تىجارەت مېلى سۈپىتىدە مەخپىي تۇتۇشتى. ئۇلار بالىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئىزدەپ كېلىپ قالسا، بالىنى ئېلىۋالماستىكى ئۈچۈن شۇنداق قىلغان ئىدى.

چۈنكى بىر كىچىك بالىنىڭ قۇدۇقتىن تېپىلىشى ئۇنىڭ مۇشۇ ئەتراپتا ياشايدىغان بىر ئائىلىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكى ۋە ئويناۋېتىپ قۇدۇققا چۈشۈپ كەتكەنلىكى ئېھتىمالغا يېقىن ئىدى.

③ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان ئىشلارنى ئاللاھ تائالا بىلىپ تۇراتتى. لېكىن ئاللاھ تائالا ئىشلارنىڭ مۇشۇ يۈسۈف داۋاملىشىشىغا يول قويدى، چۈنكى ئۇنىڭ تەقدىرى مۇشۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئىچىدە ئىدى. بۇنىڭدا يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈچۈنمۇ تەسەللىي بار، يەنى خۇددى ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە دەۋاتقاندا، قەۋمنىڭ ساخا ئەزىيەت يەتكۈزۈۋاتىدۇ، مەن ئۇلارنى توسۇشقا ئەلۋەتتە قادىرمەن. ئۇلارغا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرىغا مۆھلەت بەرگەندەك مۆھلەت بېرىۋاتىمەن. ئاخىرىدا مەن يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى مىسىرنىڭ پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرغۇزدۇم، قېرىنداشلىرىنى ئاجىز ۋە بىچارە ھالدا ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرغۇزدۇم. ئۇ پەيغەمبەر! بىر ۋاقىت كېلىدۇ، سەنمۇ ئۇنىڭدەك غالىب ھۆكۈمران بولسەن، بۇ قۇرەيش سەردارلىرى سېنىڭ بىر قول ئىشارىتىڭ ۋە بىر كەلىمە سۆزۈڭگە تەلۈمۈرۈپ تۇرىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىش ئۇزۇن ئۆتمەي مەككە فەتىھى قىلىنغان چاغدا ئەمەلگە ئاشتى. (تەپسىر ئىبنى جەرىر تەبەرى فەتھۇلقەدىردىن ئېلىنغان)

④ شۇنداق قىلىپ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرى ياكى ئىككىنچى تەپسىرگە ئاساسەن كارۋان ئەھلى ئۇنى سېتىۋەتتى.

⑤ چۈنكى ئىنساننىڭ قولىغا ئاسانلا كېلىپ قالغان نەرسە، گەرچە قىممەتلىك بولسىمۇ، ئۇنىڭغا نىسبەتەن قىممىتى بولمايدۇ.

⑥ ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇ چاغدا مىسىرغا رەيىيان ئىبنى ۋەلىد ئىسىملىك بىر كىشى ھۆكۈمران ئىدى، يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى سېتىۋالغان ئەزىزى مىسىر ئۇنىڭ مالىيە ۋەزىرى ئىدى، ئۇنىڭ ئايالىنىڭ ئىسمىنى بەزى مۇپەسسىرلەر رائل دېسە، بەزىلەر زۇلەيخا دەپ قارايدۇ. توغرىسىنى ئاللاھ ئوبدان بىلگۈچىدۇر.

⑦ يەنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى قۇدۇقتىن ۋە زالىم قېرىنداشلىرىدىن قۇتقۇزغىنىمىزدەك، ئۇنى مىسىر زېمىنىدا ياخشى بىر جايغا يەرلەشتۈردۇق.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَحْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ وَرَوَدَتْهُ الْمَتَّىٰ هُوَ فِي بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِ ءَوَعَلَّتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ ءَوَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَن رَّءَا بُرْهَانَ رَبِّهٖ

يۈسۈف قىرانغا يەتكەندە، ئۇنىڭغا ھېكمەت بىلەن ئىلىم ئاتا قىلدۇق^①، بىز (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى شۇنداق مۇكاپاتلايمىز [22]. يۈسۈف ئۆيىدە تۇرۇۋاتقان ئايال (يەنى زۇلەيخا) يۈسۈفنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتىشقا ئۇرۇندى، ئۇ ئىشىكلەرنى تاقىۋېتىپ: «بېرى كەل!» دېدى. يۈسۈف: «ئاللاھ پاناھ بەرسۇن! شۈبھىسىزكى، ئۇ (يەنى سىزنىڭ ئېرىڭىز) مېنىڭ خوجايىنىمدۇر، ئۇ مېنى ياخشى كۈتتى. (خىيانەت قىلىپ) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن نىجاتلىققا ئېرىشەلمەيدۇ»^② دېدى [23]. ئۇ (يەنى زۇلەيخا) يۈسۈفكە (يېقىنچىلىق قىلىشقا) نىيەت قىلدى. يۈسۈفمۇ ئۇنىڭغا (ئىنسانلىق ئېتىبارى بىلەن ئازراق) مايىل بولدى^③. ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەلىلىنى كۆرمىگەن بولسا (گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولاتتى)^④.

① يەنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالام چوڭ بولۇپ ئەقلى توشقان چاغدا ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك ياكى پەيغەمبەرلىكتىن ئىلگىرىكى ھېكمەت ۋە ھۆكۈم چىقىرىش قابىلىيىتى ئاتا قىلدۇق.

② بۇ يەردە يۈسۈف ئەلەيھىسسالام يېڭى بىر سىناققا دۇچ كەلدى. ئەزىز ئايالغا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا ياخشى قاراشقا تەۋسىيە قىلغان ئىدى. بۇ ئايال يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل چىرايىغا ئاشىق بولۇپ قالدى ۋە ئۇنى ئۆزى بىلەن گۇناھ ئىش قىلىشقا چاقىردى، يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ تەلىۋىنى رەت قىلدى.

③ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: «پەرۋەردىگارىنىڭ دەلىلىنى كۆرمىگەن بولسا» دېگەن شەرتلىك جۈملە ئەرەبچە ئايەتتىكى ئالدىنقى «يۈسۈفمۇ ئۇنىڭغا (ئىنسانلىق ئېتىبارى بىلەن ئازراق) مايىل بولدى» دېگەن جۈملە بىلەن مۇناسىۋەتسىز. بەلكى ئۇ شەرتنىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىدە مۇنداق: " لَوْلَا أَن رَّءَا بُرْهَانَ رَبِّهٖ لَفَعَلَّ مَا هَمَّتْ بِهٖ " مەنىسى: «ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەلىلىنى كۆرمىگەن بولسا، نىيەت قىلغان ئىشنى قىلىپ تاشلىغان بولاتتى». بۇ شەرىھى كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ تەپسىرىگە ئۇيغۇندۇر.

بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئىبارىنى «پەرۋەردىگارىنىڭ روشەن دەلىلىنى كۆرمىگەن بولسا» دېگەن شەرتلىك جۈملە بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۇ ئىشنى نىيەت قىلمىغان دەپ شەرھىلىگەن. ئەمما باشقىلار بۇنداق شەرھىلەشنى ئەرەب تىلىنىڭ ئۇسلۇبىغا ماس كەلمەيدۇ دەپ قارىغان ۋە مۇنداق شەرھىلىگەن: يۈسۈف ئەلەيھىسسالاممۇ ئۇ ئىشنى نىيەت قىلغان يەنى ئازراق مايىل بولغان، ئەمما بىرىنچىدىن، بۇ ئىش ئۇنىڭ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئەمەس، بەلكى زۇلەيخاننىڭ رىغبەتلەندۈرۈشى ۋە بېسىم ئىشلىتىشى بىلەن بولغان. ئىككىنچىدىن، گۇناھنى نىيەت قىلىش مەسۇملۇققا زىت كەلمەيدۇ، بەلكى نىيەت قىلغان ئىشنى ئەمەلدە قىلىش مەسۇملۇققا زىت كېلىدۇ. (فەتھۇلقەدەر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر)

باشقا تەتقىقاتچى مۇپەسسىرلەر مۇنداق شەرھىلىگەن: يۈسۈفمۇ ئۇ ئىشنى نىيەت قىلاتتى. ئەگەر پەرۋەردىگارىنىڭ دەلىلىنى كۆرمىگەن بولسا، دېمەك ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەلىلىنى كۆرگەن ئىدى، شۇڭا ئەزىز مىسىرنىڭ ئايالىغا يېقىنچىلىق قىلىشنى نىيەت قىلمىدى، بەلكى گۇناھقا چاقىرغان ھامان ﴿

ئاللاھ پاناھ بەرسۇن!... دەپ جاۋاب بەردى. ئەمما «نىيەت قىلمىدى» دېگەنلىك ئۇنىڭ ھېسسىياتى قوزغالمىدى، ئىچكى دۇنياسىدا بىر ھەرىكەت پەيدا بولمىدى، دېگەنلىك ئەمەس. ھېسسىياتى قوزغۇلۇش، ھاياجانلىنىش باشقا بىر مەسىلە، نىيەت قىلىش ئايرىم گەپ. ھەقىقەت شۇكى، ئەگەر پەقەتلا ھاياجانلىنىش ۋە ھەرىكەت پەيدا بولمىغان بولسا، ئۇنداق كىشىنىڭ گۇناھتىن ساقلىنىشى كامالەت ھېسابلانمايدۇ. كىشىنىڭ ئىچىدە ھېسسىيات ۋە ھەرىكەت پەيدا بولسا، ئۇنى كونترول قىلىپ، گۇناھتىن ساقلىنسا، ئاندىن كامالەت ھېسابلىنىدۇ. يۈسۈف ئەلەيھىسسالام مانا بۇ كامالى سەۋر - تاقەت ۋە نەپسىنى كونترول قىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى نەمۇنىسىنى ياراتتى.

④ بۇ يەردە يۇقىرىدىكى بىرىنچى تەپسىلىگە ئاساسەن ﴿لَوْلَا أَنْ تَرَاهَانَ رِبِّيَّ﴾ ﴿پەرۋەردىگارنىڭ دەلىلىنى كۆرمىگەن بولسا﴾ دېگەن شەرتلىك جۈملىنىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. ئۇ بولسىمۇ "لَفَعَلْ مَا هَمَّ بِهِ" (نىيەت قىلغان ئىشنى قىلىپ تاشلىغان بولاتتى، گۇناھ ئىشنى قىلىپ تاشلىغان بولاتتى) دېگەن ئىبارىدۇر. بۇ ئايەتتىكى ئۇ كۆرگەن «دەلىل» نېمە ئىدى؟ بۇ ھەقتە بىر نەچچە خىل قاراش بار. خۇلاسە شۇكى، ئۇنىڭغا رەببى تەرىپىدىن شۇنداق بىر نەرسە كۆرسىتىلدىكى، ئۇنى كۆرگەندىن كېيىن يۈسۈف ئەلەيھىسسالام نەپسىنى كونترول قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولدى. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلىرىنى ئەنە شۇنداق ساقلايدۇ.

كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿١٤﴾ وَأَسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصُهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾ قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿١٦﴾

بىز يامانلىقنى ۋە سەتچىلىكنى ئۈنىڭدىن يىراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەنە شۇنداق (دەلىلىمىزنى كۆرسەتتۇق) ①. چۈنكى ئۇ بىزنىڭ تاللانغان بەندىلىرىمىزدىن ئىدى [24]. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى (يۈسۈف چىقىپ كېتىش ئۈچۈن، زۇلەيخا ئۇنى قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن) ئىشىككە قاراپ يۈگۈرۈشتى ②. (بۇ چاغدا) ئۇ (يەنى زۇلەيخا) يۈسۈفنىڭ كۆڭلىكىنى ئارقىسىدىن (تارتىپ) يىرتىۋەتتى، ئىككىلىسى ئىشىك ئالدىدا ئۇنىڭ (يەنى زۇلەيخاننىڭ) خوجىسى (يەنى ئېرى) بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىشتى. ئۇ (يەنى زۇلەيخا): «سېنىڭ ئەھلىيەڭگە يامانلىق قىلماقچى بولغان ئادەمنى پەقەت زىندانغا تاشلاش ياكى قاتتىق قىيىناش بىلەن جازالاش كېرەك» دېدى ③ [25]. يۈسۈف: «ئۇ (يەنى زۇلەيخا) مېنى ئۆزىگە تارتماقچى بولدى» دېدى ④. ئۇ (يەنى زۇلەيخا) نىڭ ئائىلىسىدىكىلەردىن بىرى گۇۋاھلىق بېرىپ ⑤: «يۈسۈفنىڭ كۆڭلىكى ئالدىدىن يىرتىلغان بولسا، ئايال (يەنى زۇلەيخا) راست سۆزلىگەن بولىدۇ، يۈسۈف يالغانچىلاردىن بولىدۇ» [26].

① يەنى بىز يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا دەلىل - پاكىت كۆرسىتىپ، ئۇنى يامانلىقتىن ياكى ئۇ نىيەت قىلغان ئىشتىن ساقلىغىنىمىزدەك، بىز ئۇنى ھەر ئىشتا يامانلىقتىن ۋە سەت ئىشلاردىن يىراقلاشتۇردۇق. چۈنكى ئۇ بىزنىڭ خىللانغان بەندىلىرىمىزدىن ئىدى.

② يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۇ ئايالنىڭ تەلپىدە چىڭ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، سىرتقا قېچىش ئۈچۈن ئىشىك تەرەپكە يۈگۈردى، ئايال ئۇنى ياندۇرۇپ ئەكىرىش ئۈچۈن ئارقىسىدىن قوغلىدى، ھەر ئىككىسى ئىشىكنىڭ يېنىغا يۈگۈرگەن پېتى كەلدى.

③ يەنى ئۇ ئايال يۈسۈفنى قوغلاپ ئىشىك ئالدىغا چىققاندا ئېرى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى. ئۇ ئېرىنى كۆرۈپلا دەرھال مەسۇم قىياپەتكە كىرىۋالدى. ھەتتە ھىيلە - مېكر بىلەن ئۆزىنىڭ جىنايىتىنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا ئارتىپ، ئۇنىڭغا جازا بەلگىلەپ ئۈلگۈردى، ھالبۇكى ئىش دەل بۇنىڭ ئەكسىچە، ئايال ئۆزى جىنايەتچى ئىدى. يۈسۈف ئەلەيھىسسالام گۇناھسىز ھەتتا بۇ يامان ئىشنى قىلىشتىن ئۆزىنى ساقلىغۇچى ۋە ئۈنىڭدىن سىرتقا قاچقۇچى ئىدى.

④ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بۇ ئايالنىڭ بارلىق گۇناھىنى ئۆزىگە ئارتىپ قويۇۋاتقانلىقى، ناھەق تۆھمەت قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئاقلاپ: ئۇ مېنى بۇ يامان ئىشقا مەجبۇرلىدى، مەن ئۈنىڭدىن قېچىپ دەرۋازىنىڭ سىرتىغا قېچىپ چىقتىم، دېدى.

⑤ بۇ ئائىلىدىكىلەرنىڭ ئىچىدە بىر ئاخلىق ئادەم بار ئىدى، ئۇ مۇشۇنداق ھۆكۈم قىلدى. بۇ ئايەتتە «ھۆكۈم قىلىپ» دېگەن سۆز «گۇۋاھلىق بېرىپ» دەپ ئىپادىلەندى، چۈنكى بۇ ئىشنى تەكشۈرۈش ۋە پاكىت تېپىش زۆرۈر ئىدى. بۇ ھەقتە كەلگەن «گۇۋاھچى بۆشۈكتىكى كىچىك بالا ئىدى» دېگەن قاراش سەھىھ رىۋايەتلەردە يوق. سەھىھۇل بۇخارى ۋە مۇسلىمدا بۆشۈكتىكى ئۈچ كىچىك بالىنىڭ سۆزلىگەنلىكى ھەققىدە ھەدىس بار. ئەمما بۇ بالا ئۇلارنىڭ تۆتىنچىسى ئەمەس. راست بولغان بولسا، تىلغا ئېلىنىشقا ئەرزىيتتى.

وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ ذُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدًّا مِنْ ذُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرَ لِذُنُوبِهِ إِذْ كُنْتَ مِنْ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾ * وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾

ئەگەر يۈسۈفنىڭ كۆڭلىكى ئارقىسىدىن يىرتىلغان بولسا، ئايال يالغان سۆزلىگەن بولىدۇ، يۈسۈف راستچىلاردىن بولىدۇ» دېدى [27]. ئۇ (يەنى زۇلەيخاننىڭ ئېرى) يۈسۈفنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ئارقىسىدىن يىرتىلغانلىقىنى كۆرۈپ، ئايالغا: «ئەي ئاياللار جامائەسى! بۇ چوقۇم سىلەرنىڭ ھىيلەڭلاردۇر، سىلەرنىڭ ھىيلەڭلار ھەقىقەتەن چوڭدۇر» ① [28]. «ئى يۈسۈف! بۇنى دەپ يۈرمىگەن ②. (ئى ئايال! سەن ئۆز گۇناھىڭغا كەچۈرۈم سورىغىن، چۈنكى، سەن گۇناھكارلاردىن بولىدۇڭ» دېدى ③ [29]. شەھەردىكى (بەزى) ئاياللار: «ئەزىز (يەنى مىسىرنىڭ ۋەزىرى) نىڭ خوتۇنى ئۆزىنىڭ قولىغا كۆيۈپ قېلىپ، ئۇنى ئۆزىگە تارتماقچى بوپتۇ، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە ئويۇنچۇق ئازغۇنلۇقتا كۆرۈۋاتىمىز» دېيىشتى ④ [30].

① بۇ مىسىر ئەزىزىنىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇ ئايالنىڭ قىلمىشىنى كۆرۈپ، ئاياللار ھەققىدە شۇنداق دېگەن. بۇ نە ئاللاھنىڭ سۆزى ئەمەس، نە بۇ سۆزنى ھەربىر ئايالغا قارىتىشۇ توغرا ئەمەس. بەزى كىشىلەر بۇ سۆزنى ئاياللارغا قارىتىشقا ئۇرۇنىدۇ، بۇ خاتا قىلمىشتۇر. چۈنكى بۇ سۆزنى ھەربىر ئايالغا قارىتىش ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن ئاياللارنى ھىيلىگەر دەپ سۈپەتلەش ھەرگىزمۇ قۇرئاننىڭ مەقسىتى ئەمەس.

② يەنى ئۇنى ھېچكىمگە دېمىگەن.

③ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، مىسىر ئەزىزىگە يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ پاكلىقى ئايان بولغان.

④ خۇشبۇي نەرسىنى پەردە بىلەن يوشۇرغىلى بولمىغاندەك، بۇ مەپتۇنلۇق ۋەقەسىنىمۇ يوشۇرغىلى بولمىدى. مىسىر ئەزىزى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا بۇ ئىشنى ھېچكىمگە دېمەسلىكىنى تاپىلىغان، شۇڭا يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بۇ ئىشنى مۇبارەك تىلى بىلەن ھېچكىمگە تىنمىغان ئىدى. شۇنداقتىمۇ بۇ ۋەقە ئورمانغا ئوت كەتكەندەك يامراپ، مىسىر ئاياللىرىنىڭ ئىچىدە پۇر كەتتى. ئۇ ئاياللار ھەيران بولغان ھالدا: ئەزىزنىڭ خوتۇنى ئۆزىنىڭ قولىغا مەپتۇن بولۇپ قاپتۇ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتىشقا ئۇرۇنۇپتۇ. بۇ ھەقىقەتەنمۇ چوڭ نادانلىق ۋە ئازغۇنلۇقتۇر، دېيىشتى.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكِنًا وَعَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

ئۇ (يەنى زۇلەيخا) ئۇلارنىڭ مىكرلىك سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، (چاقىرىپ كېلىش ئۈچۈن) ئۇلارغا ئادەم ئەۋەتتى ①. ئۇلارغا (يۆلىنىدىغان) تەكشۈرۈش - ياستۇقلار (ۋە كېسىپ يەيدىغان يېمەكلىكلەرنى) تەييارلىدى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە بىردىن پىچاق بەردى ②. (زۇلەيخا يۈسۈفكە) «ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىققىن» دېدى ③. ئۇلار يۈسۈفنى كۆرۈپلا ھاڭ - تاڭ بولۇپ قېلىشتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىنى كېسىۋېلىشتى ④. ئۇلار: «(بۇنداق چىرايلىق ئىنساننى ياراتقان) ئاللاھ پاكىتۇر! بۇ ئادەمزات ئەمەس، بىر پەقەت بىر ئېسىل پەرىشتە ئىكەنغۇ» دېيىشتى ⑤ [31].

① مىسىردىكى ئاياللارنىڭ زۇلەيخا توغرىسىدا دېگەن سۆز - چۆچەكلىرى ۋە تەنە - مالا مەتلىرى بۇ يەردە «مىكرلىك سۆزلەر» دەپ ئاتالدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق بايان قىلىدۇ: ئۇ ئاياللارغىمۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق كېلىشكەن بىر يىگىت ئىكەنلىك خەۋىرى يېتىپ بولغان ئىدى، ئۇلارمۇ ئۇنىڭ جامالىنى بىر كۆرۈشكە تەشنا ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار زۇلەيخاننىڭ ئۆزلىرىنى سارىيىغا چاقىرىتىشقا قىزىقتۇرۇش مەقسىتىدە ئۇشۇ سۆز - چۆچەكلەرنى تارقاتقان ئىدى، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرى غەلبە قىلدى، مىسىر ئەزىزىنىڭ ئايالىمۇ ئۇلارغا، ئۆزى مەپتۇن بولغان كىشىنىڭ بىر قۇل ياكى ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس، بەلكى كۆرگەن كىشىنىڭ دىلىنى مەپتۇن قىلىدىغان، ئىچىمۇ ۋە تېشىمۇ گۈزەل بىر يىگىت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ قويۇش ھەمدە ئۆزىنىڭ خاتا قىلمىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن، ئۇلارنى سارىيىغا زىياپەتكە چاقىردى.

② كۆرۈنمەلەرنىڭ كەينىگە يۆلىنىپ ئولتۇرىدىغان ياستۇقلار تىزىلغان بىر سورۇن تەييارلىدى، ئاندىن كېسىپ يەيدىغان مېۋىلەرنى تىزدى. بۈگۈنكى ئەرەبلەرنىڭ ئۆيلىرىدىمۇ ھەتتا مېھمانخانىلار ۋە رېستورانلاردىمۇ تەكشۈرۈش بىلەن كۆرپە سېلىنىدىغان ئادەت ئومۇملاشقان.

③ مىسىر ئەزىزىنىڭ ئايالى زۇلەيخا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى باشتا يوشۇرۇپ قويغان ئىدى، كېيىن ھەممە ئاياللار قوللىرىغا پىچاق ئالغاندا، زۇلەيخا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى ئۇلارنىڭ سورۇنىغا كىرىشكە بۇيرىدى.

④ ئۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرۈپ، بىرىنچىدىن، ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە قايىل بولۇشتى، ئىككىنچىدىن، ئۇنىڭ بەك چىرايلىقلىقىدىن خۇدلىرىنى يوقاتتى ھەتتا ئۆزلىرىمۇ سەزمىگەن ھالدا قوللىرىدىكى مېۋە كېسىۋاتقان پىچاقلار بىلەن قوللىرىنى كېسىۋېلىشتى. كېسىلگەن قوللاردىن قانلار ئېقىشقا باشلىدى.

بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈچىنچى قەۋەت ئاسماندا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىدىن ئۆتكەنلىكىنى سۆزلەپ: «ئۇنىڭغا ھەقىقەتەن پۈتۈن گۈزەللىكىنىڭ يېرىمى بېرىلىپتۇ» دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 259 - ھەدىس)

⑤ بۇنىڭ مەنىسى پەرىشتىلەر شەكىل ۋە گۈزەللىكتە ئىنسانلاردىن چىرايلىق ياكى ئەۋزەل دېگەنلىك ئەمەس. چۈنكى ئىنسانلار پەرىشتىلەرنى كۆرۈپ باققانمۇ ئەمەس. يەنە ئىنسان توغرىسىدا ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە: ﴿بىز ئىنساننى ھەقىقەتەن ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە ياراتتۇق﴾ دېدى. (سۈرە تىن 4

- ئايەت) بۇ ئاياللارنىڭ ئۇنى «بۇ ئادەمزات ئەمەس» دېيىشىدىكى سەۋەب، ئۇلار ئىنسانلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭدەك گۈزەل بىر ھۆسن - جامال ئىگىسىنى كۆرۈپ باقمىغانلىقى ئۈچۈندۇر. ئۇلارنىڭ «بۇ پەقەت بىر ئېسىل پەرىشتە ئىكەنغۇ» دېيىشىدىكى سەۋەب، ئادەتتىكى كىشىلەر پەرىشتىلەرنىڭ يارىتىلىشى ۋە ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىنسانلارنىڭكىدىن ئۈستۈن دەپ چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈندۇر. يەنە بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، پەيغەمبەرلەرگە بېرىلگەن ئادەتتىن تاشقىرى ئالاھىدىلىك ۋە ئىمتىيازىلارغا ئاساسەن ئۇلارنى ئادەمزاتلىقتىن چىقىرىپ، «نۇرلۇق مەخلۇق» دەپ قاراش ھەر دەۋردە پەيغەمبەرلىك ۋە ئۇنىڭ ماقامىنى چۈشەنمەيدىغان كىشىلەرنىڭ ئادىتى بولۇپ كەلگەن.

قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِينَ لُمْتُنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَودتُهُ عَن نَّفْسِيهِ فَاستَعصَمَ وَلَين لَّم يَفْعَلْ مَا ءَامرُهُ لِيُسَجَنَنَّ وَلَيَكُونَا مِنَ الصَّغِيرِينَ ﴿٣٢﴾
 قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاستَجَابَ لَهُ رَبُّهُ
 فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

ئۇ (يەنى زۇلەيخا): «مانا بۇ سىلەرنىڭ مېنى ئەيىبلەشنىڭلارغا سەۋەب بولغان ھېلىقى ئادەم ①، مەن ئۇنى ئۆزۈمگە تارتماقچى بولدۇم، لېكىن ئۇ ئۆزىنى (چىڭ) ساقلىدى. ئەگەر ئۇ يەنىلا بۇيرۇقۇمغا ئۇنىمسا، چوقۇم زىندانغا تاشلىنىدۇ، چوقۇم خار ئادەملەردىن بولۇپ قالىدۇ» دېدى ② [32]. يۈسۈف: «ئى پەرۋەردىگار! ماڭا ئۇلار ئۈندىگەن نەرسىدىن كۆرە زىندان سۆيۈملۈكتۈر، ئەگەر سەن ئۇلارنىڭ ھېلىقىنى مەندىن توسمىساڭ، (ئىنسانچىلىقتا) ئۇلارغا مايىل بولۇپ كېتىپ نادانلاردىن بولۇپ قالمەن» دېدى ③ [33]. پەرۋەردىگارى ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھېلىقىنى ئۇنىڭدىن توستى. ئاللاھ (ئىلتىجا قىلغۇچىلارنىڭ دۇئاسىنى) ھەقىقەتەن ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [34].

① ئەزىزىنىڭ ئايالى ھېلىقىنىڭ كۈتكىنىدەك ئۈنۈم بېرىۋاتقانلىقى ۋە ئاياللارنىڭ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۆسنى - جامالىدىن بىخۇد بولۇپ، ئۆزلىرىنى يوقىتىپ قويۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دېدىكى، سىلەر ئۇنى بىر قېتىم كۆرۈپلا مۇشۇنداق كەيپىياتقا كەلدىڭلار، ئەمدى مېنىڭ ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالغانلىقىمنى ئەيىبلەمسىلەر؟ مانا مۇشۇ يىگىت سەۋەبىدىن سىلەر مېنى ئەيىبلەنگەن ئىدىڭلار.

② ئاياللارنىڭ قىزغىنلىق كەيپىياتى ۋە قايىللىقنى كۆرۈپ، مىسر ئەزىزىنىڭ ئايالى تېخىمۇ ئېچىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى. ئۇ شەرمى - ھايپا پەردىسىنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ يامان نىيىتىنى يەنە بىر قېتىم ئىزھار قىلدى.

③ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بۇ دۇئانى ئىچىدە ئوقۇدى. چۈنكى دۇئامۇ مۇئەممىنىڭ بىر قورالىدۇر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھنىڭ سايىسىدىن باشقا ھېچقانداق سايە بولمايدىغان قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ ئۆز سايىسىگە ئالىدىغان يەتتە تۈرلۈك ئادەم بار: ئۇلارنىڭ بىرى، مەرتىۋىلىك چىرايلىق ئايال ئۆزىگە چاقىرسا، «مەن ئاللاھتىن قورقىمەن» دەپ رەت قىلغان كىشىدۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 660 - ھەدىس، مۇسلىم 1031 - ھەدىس)

ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيْسَ جُنْدَهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبَأٌ وَبِإِيلَهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكَمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾

ئاندىن ئۇلار (يۈسۈفنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىگە دائىر) پاكىتلارنى كۆرگەندىن كېيىن، (سۆز - چۆچەك بېسىقلىقىغا قەدەر) ئۇنى بىر مەزگىل قاماپ قويۇشنى لايىق تاپتى ① [35]. زىندانغا يۈسۈف بىلەن ئىككى يىگىت بىللە كىرگەن ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرى: «مەن (ئۆزۈمدىن) مەي سىقىۋېتىپ چۈش كۆرۈپتىمەن» دېدى. ئىككىنچىسى: «مەن چۈشۈمدە بېشىمدا نان كۆتۈرۈپ تۇرغىدەكمەن، ناننى قۇشلار يەۋاتقۇدەك، بۇنىڭ تەبىرىنى بىزگە ئېيتىپ بەرسەڭ. چۈنكى، بىز سېنى (ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىمۇ، ئىنسانلارغا مۇئامىلە قىلىشتىمۇ) ياخشى كىشىلەردىن دەپ قارايمىز» دېدى ② [36]. يۈسۈف ئېيتتى: «ئىككىڭلارغا رىزىقلىنىشقا سىرتتىن تاماق كېلىدىغانلا بولسا، ئۇ كېلىشتىن بۇرۇن، ئۇنىڭ نېمە (تاماق) ئىكەنلىكىنى سىلەرگە ئېيتىپ بېرەلەيمەن، بۇ پەرۋەردىگار بىم ماڭا بىلدۈرگەن بىلىملەردىندۇر ③. شۇبھىسىزكى، مەن ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان، ئاخىرەتنى ئىنكار قىلىدىغان قەۋمنىڭ دىنىنى تاشلىدىم (يەنى قوبۇل قىلىدىم) ④ [37].

① يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ گۇناھسىز، ئىپتىدائىي ۋە پاك ئىكەنلىكى ئاشكارا بولغان تۇرۇپ، ئۇنى زىندانغا سولاپ قويۇشتا، مىسىر ئەزىزى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى ئايالىدىن يىراق قىلىشنى ئويلىغان بولسا كېرەك. شۇنداق قىلغاندا ئايالىغا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى ئۆزىگە تارتىش ئىمكانىيىتى بولمايتتى. چۈنكى ئۇ ئايالىنىڭ يامان غەرىزىنى بىلەتتى.

② ھەر ئىككى يىگىت پادىشاھ ئوردىسىدىكى خادىملار بولۇپ، بىرى پادىشاھنىڭ ساقىيسى، يەنە بىرى ناۋىيى ئىدى. ئۇلار ئۆز قىلمىشلىرى سەۋەبىدىن زىندانغا تاشلانغانلار ئىدى. يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بولسا ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى بولغانلىقتىن زىنداندىكى بارلىق مەھبۇسلاردىن ئىبادەت، تەقۋادارلىق، راستچىلىق ۋە ئەخلاقىي جەھەتتە ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. ئۇ بۇ يەردە دەۋەت ۋە تەبلىغ ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان چۈشكە تەبىر بېرىش ئىلمى بىلەن زىنداندىكىلەرنىڭ چۈشلىرىگە تەبىر بېرەتتى. بۇ ئىككىسى چۈش كۆرۈپ، ئۇدۇل يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، ﴿بىز سېنى (ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىمۇ، ئىنسانلارغا مۇئامىلە قىلىشتىمۇ) ياخشى كىشىلەردىن دەپ قارايمىز﴾، بىز كۆرگەن چۈشكە تەبىر بېرىشىڭنى سورايمىز دېدى. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿الْمُحْسِنِينَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسىنى «چۈشكە ياخشى تەبىر بېرەلەيدىغانلار» دەپ شەرھىلىگەن.

③ يەنى مەن سىلەرنىڭ چۈشۈڭلارغا تەبىر بېرىمەن، بۇ تەبىر كاھىنلار ۋە مۇنەججىملەرنىڭ سۆزىدەك گۇمان ۋە پەرەزگە ئاساسلىنىپ بېرىلگەن ئەمەس، چۈنكى پەرەزگە ئاساسلىنىپ ئېيتىلغان سۆز خاتا بولۇشىمۇ ياكى توغرا بولۇشىمۇ مۇمكىن. مېنىڭ تەبىرىم ئاللاھ تائالا تەرەپتىن بېرىلگەن شەكسىز ئىلىمگە ئاساسلىنىدۇ. بۇنىڭ خاتا بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەس.

④ ئۇ ئىلاھىي ئىلىم ۋە ئىلھامنىڭ ئۆزىگە نېمە سەۋەبتىن بېرىلگەنلىكىنى بايان قىلىپ، دېدىكى: مەن ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان، ئاخىرەتنى ئىنكار قىلىدىغان قەۋمنىڭ دىنىنى تاشلىغانلىقىم (قوبۇل

وَأَتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَصْلِحِ الصَّيْحَانِ الْعَجَبُ أَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾

مەن ئەجدادلىرىم ① – ئىبراھىم، ئىسھاق، يەئقۇبلارنىڭ دىنىغا ئەگەشتىم، ھېچقانداق نەرسىنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش بىزگە لايىق ئەمەس ②، بۇ ئاللاھنىڭ بىزگە ۋە ئىنسانلارغا قىلغان مەرھەمەتدۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولسى شۈكۈر قىلمايدۇ [38]. ئى زىندانداشلىرىم! ③ تارقاق كۆپ مەبۇدلار ياخشىمۇ؟ ④ ياكى قۇدرەتلىك بىر ئاللاھمۇ؟ [39].

قىلمىغانلىقىم ئۈچۈن، بۇ ئىلھام ۋە ئىلىم ماڭا ئاللاھ تەرەپتىن ئىنئام قىلىندى.

- ① يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئەجدادلىرى يەنى بوۋىلىرىنى ﴿آبَائِي﴾ ئاتىلىرىم دەپ ئاتىدى. چۈنكى ئۇلارمۇ ئەسلىدە ئاتىلاردۇر. تەرجىمىدە «ئەجدادلىرىم» دەپ ئېلىنغان. تەرتىپ بويىچە ئەڭ چوڭ بوۋا (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام) ئاندىن كېيىنكى بوۋا (ئىسھاق ئەلەيھىسسالام)، ئاندىن ئاتىسى (يەئقۇب ئەلەيھىسسالام) نى تىلغا ئالدى. يەنى باشتا بىرىنچى ئەسلىي نەسەبىنى، ئاندىن ئىككىنچى ئەسلىي نەسەبىنى، ئاندىن ئۈچىنچى ئەسلىي نەسەبىنى بايان قىلدى.
- ② مانا بۇ تەۋھىدكە چاقىرىش ۋە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەسلىككە دەۋەت قىلىش ھەر بىر پەيغەمبەرنىڭ ئاساسىي شوئارى ۋە تۇنجى قېتىم چاقىرىدىغان دەۋىتى ئىدى.
- ③ «ئى زىندانداشلىرىم!» دەپ ئاتاشتىكى سەۋەب ئۇلار بىرلىكتە ئۇزۇن ۋاقىتتىن بىرى تۈرمىدە بىللە تۇرۇۋاتاتتى.
- ④ تارقاقلىق زات، سۈپەت ۋە سان جەھەتتىن بولىدۇ، يەنى ئۇ مەبۇدلار بولسا زات جەھەتتىن بىر – بىرىدىن ئايرىم، سۈپەتلىرىمۇ بىر – بىرىگە زىت... يەنە سانمۇ پەرقلىق بولغان مەبۇدلاردۇر. ئۇلار ياخشىمۇ؟ ياكى زاتىدا ۋە سۈپەتلىرىدە يەككە – يېگانە، ھېچقانداق شېرىكى يوق، ھەممىدىن غالب ۋە ھەممىگە ھۆكۈمران بىر ئاللاھ ياخشىمۇ؟

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاءُكُمْ مِمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ
ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ يَصْحَبِي السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمْ فَيسَقِي رَبَّهُ حَمْرًا وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ
فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤٢﴾

سىلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقىنىڭلار پەقەت سىلەر ئۆزۈڭلار ۋە ئاتا - بوۋاڭلار ئاتىۋالغان (بۇتلارنىڭ ۋە باشقا ساختا ئىلاھلارنىڭ) ناملىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئاللاھ ئۇلارغا (چوقۇنۇش) توغرىسىدا ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرگەن ئەمەس ①. بارچە ھۆكۈم پەقەت ئاللاھقا خاستۇر. ئۇ سىلەرنى پەقەت ئۆزىڭلار ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇغان، بۇ توغرا دىندۇر ②. لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ ③ [40]. ئى زىندانداشلىرىم! ④ (كۆرگەن چۈشۈڭلارغا كەلسەك)، سىلەرنىڭ بېرىڭلار (زىنداندىن چىقىپ، بۇرۇنقىدەك) خوجايىنىغا مەي قويۇپ بېرىدۇ ⑤ (يەنى ساقىيلىق ۋە زىپىسىنى ئۆتەيدۇ)، يەنە بېرىڭلار دارغا ئېسىلىدۇ، كالىسىنى قۇشلار يەيدۇ ⑥، سىلەر سورىغان ئىشلار توغرىسىدا (مۇشۇنداق) ھۆكۈم قىلىنىپ بولدى» ⑦ [41].

① بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى، سىلەر چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلەرنى ئۆزۈڭلار مەبۇد دەپ ئاتىۋالغان، ھالبۇكى ئۇ نەرسىلەر مەبۇد ئەمەس، ئۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا ھېچبىر دەلىل چۈشۈرگەن ئەمەس. يەنە بىر مەنىسى، بۇ مەبۇدلارغا ھەر خىل ئىسىملارنى ئۆزۈڭلار قويۇۋالغان. ئاللاھ ئۇلارنىڭ مەبۇدلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ھېچقانداق پاكىت چۈشۈرگىنى يوق.

② مەن سىلەرنى چاقىرىۋاتقان بۇ دىندا پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىنىدۇ، بۇ ئاللاھ تائالا ئۆزى بۇيرۇغان توغرا دىندۇر.

③ شۇ ۋەجىدىن كۆپ كىشىلەر ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ تولىسى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ تۇرۇپ ئىشىنىدۇ (يەنى ئاللاھنى ياراتقۇچى، رىزىق بەرگۈچى دەپ ئىقرار قىلىش بىلەن بىللە، بۇتلارغىمۇ چوقۇنىدۇ)﴾. (سۈرە يۈسۈف 106 - ئايەت)، يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن گەرچە كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا ھېرىس بولساڭمۇ، (لېكىن) ئۇلارنىڭ تولىسى ئىمان ئېيتمايدۇ﴾. (سۈرە يۈسۈف 103 - ئايەت)

④ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى تەۋھىدكە دەۋەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ كۆرگەن چۈشىگە تەبىر بېرىشكە باشلىدى.

⑤ بۇ ئۆزۈمدىن مەي سىقىپ چۈش كۆرگەن ئادەمنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن يۈسۈف ئەلەيھىسسالام يەنە بىرىنىڭ غەم - ئەندىشىگە مۇپتىلا بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن دارغا ئېسىلىدىغان ئادەمنى مۇئەييەنلەشتۈرمەي ئېنىقسىز قالدۇردى.

⑥ بۇ بېشىدا نان كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭدىن قۇشلار يەپ چۈش كۆرگەن ئادەمنى كۆرسىتىدۇ.

⑦ يەنى بۇ ئىشلار تەقدىردە ئەزەلدىن شۇنداق پۈتۈلگەن بولۇپ، چوقۇم يۈز بېرىدۇ. مەسىلەن: بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «(كۆرۈلگەن) چۈش - تەبىر بېرىلمىسە، قۇشنىڭ پۈتتە ئېسىپ قويۇلغان ھالەتتە تۇرىدۇ، يەنى رېئاللىققا ئايلىنمايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا تەبىر بېرىلسە، رېئاللىققا ئايلىنىدۇ.» (مۇسنەدى ئەھمەد، مۇئاۋىيە ئىبنى ھەيدەدىن رىۋايەت قىلغان)

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُتُبَلَاتٍ خُضِرٍ وَأُخْرَى يَابِسَاتٍ يَأْتِيهَا الْمَلَأُ أَفْتُونًا فِي رُعْيَىٰ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّعْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٤﴾ قَالُوا أَضْغَثٌ أَحْلَمٌ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَمِ بِعَلَمِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٦﴾

يۈسۈف ئۇ ئىككىسىنىڭ ئىچىدىكى قۇتۇلۇشى مۇمكىن دەپ قارىغان بىرىگە (يەنى ساقىغا): «خوجايىنىڭنىڭ ئالدىدا مېنىڭ گېپىمنى قىلىپ قويغىن» دېگەن ئىدى. ئەمما خوجايىنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ گېپىنى قىلىپ قويۇشنى شەيتان ئۇنىڭغا ئۇتۇلدۇردى، بۇ سەۋەبتىن يۈسۈف زىنداندا (يەنە) بىر نەچچە ① يىل يېتىپ قالدى [42]. پادىشاھ ئېيتتى: «مەن راستتىنلا چۈشۈمدە يەتتە ئورۇق كالىنىڭ يەتتە سېمىز كالىنى يەپكەتكەنلىكىنى ۋە يەتتە يېشىل باشاق بىلەن يەتتە قۇرۇق باشاقنى كۆرۈپتىمەن، ئى كاتتىباشلار! سىلەر ئەگەر چۈش تەبىرىنى بىلسەڭلار، بۇ چۈشۈمگە تەبىر بېرىپ بېقىڭلار» [43]. ئۇلار ئېيتتى: «بۇ بىر قالايمىقان چۈش ئىكەن، بىز (مۇنداق) قالايمىقان چۈشكە تەبىر بېرىشنى بىلمەيمىز» ② [44]. ھېلىقى ئىككىسىنىڭ (زىنداندىن) قۇتۇلغان ۋە ئۇزاق مۇددەتتىن كېيىن (يۈسۈفنى) ئېسىگە ئالغان بىرى: «مەن سىلەرگە ئۇنىڭ تەبىرىنى خەۋەر قىلىمەن، مېنى (دەرھال زىندانغا) ئەۋەتىڭلار!» دېدى ③ [45].

① ﴿يُضْعُ﴾ ئۈچتىن توققۇزغىچە بولغان ساننى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ۋەھب ئىبنى مۇنەببەھ مۇنداق دەيدۇ: ئەيىۈب ئەلەيھىسسالام سىنالغان كۈلپەت ئىچىدە 7 يىل تۇردى. يۈسۈف ئەلەيھىسسالام زىنداندا يەتتە يىل تۇردى. بۇختىننەسەرنىڭ ئازابلىرىمۇ 7 يىل داۋاملاشقان ئىدى. ئەمما بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە يۈسۈف ئەلەيھىسسالام زىنداندا 12 يىل، يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشىچە 14 يىل تۇرغان. توغرىسىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ.

② ﴿أَضْغَاثٌ﴾ "ضِغْثٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى، ئورۇلغان كۆكتات، ئوت - چۆپ دېگەن مەنىدە. ﴿أَخْلَامٌ﴾ "جَلْمٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، چۈشنى كۆرسىتىدۇ. ﴿أَضْغَاثٌ أَخْلَامٌ﴾ بۇ ئىككى سۆز بىرلەشكەندە قالايمىقان چۈش، تەبىر بەرمەك قىيىن، چېچىلغان خىياللار دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ چۈشنى كۆرگەن كىشى شۇ زاماندىكى مىسىرنىڭ پادىشاھى بولۇپ، ئەزىزى ئۇنىڭ ۋەزىرى ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ چۈش ئارقىلىق يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى زىنداندىن ئازات قىلماقچى ئىدى. شۇڭا پادىشاھنىڭ ئوردىسىدىكى دۆلەت ئەربابلىرى، كاھىنلار ۋە پالچىلار بۇ قالايمىقان چۈشكە تەبىر بېرىشتىن ئاجىز ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىشتى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، پالچىلار سۆزىدە تەبىر ئىلىمىنى ئىنكار قىلمىغان، يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار تەبىر ئىلىمىدىن بىخەۋەر ئەمەس ئىدى، شۇڭا ئۇنى ئىنكار قىلمىدى، ئۇلار پەقەت مۇشۇ چۈشكە تەبىر بېرىشنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىشتى.

③ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ئىككى مەھبۇس ھەمراھىدىن بىرىنىڭ قۇتۇلىدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا: مېنىڭ ئەھۋالىمنى پادىشاھقا بىلدۈرۈپ قويغىن، مېنىڭمۇ زىنداندىن قويۇپ بېرىلىشىمگە پايدىسى بولۇپ قالار، دېگەن ئىدى. چۈش تەبىرى توغرىلۇق سۆز بولۇۋاتقان چاغدا ئۇ

(ساقىي) تۇيۇقسىز يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى ئېسىگە ئالدى - دە، پادىشاھقا ۋە بۇ چۈش توغرىلۇق يىغىلغان ئەربابلارغا: ماڭا يۈسۈفنىڭ يېنىغا بېرىشقا رۇخسەت قىلىڭلار، مەن قايتىپ كېلىپ، سىلەرگە بۇ چۈشنىڭ تەبىرىنى قىلىمەن، دېدى. ئۇ ئوردىدىن چىقىپ، ئۇدۇل يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلدى، ئۇنىڭغا پادىشاھ كۆرگەن چۈشنى سۆزلەپ بېرىپ، تەبىرىنى سورىدى.

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَعْيِ بَقَرَاتِ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَعْبٌ عِجَافٌ وَسِعَ سُنْبُلَاتِ خُضْرٍ وَأُخْرٍ يَابِسَاتٍ لَعَلَّيْ أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَعْيَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرَوْهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَعْيٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾

(ئۇنى ئەۋەتشتى، ئۇ زىندانغا بېرىپ يۈسۈفنىڭ يېنىغا كىردى - دە) «يۈسۈف! ئى راستچىل كىشى! يەتتە ئورۇق كالىنىڭ يەتتە سېمىز كالىنى يەپ كەتكەنلىكىنى ۋە يەتتە يېشىل باشاق بىلەن يەتتە قۇرۇق باشاق (كۆرۈپ چۈشىگەن چۈش) توغرىسىدا بىزگە تەبىر بەرگىن. ئۈمىدىكى، مەن كىشىلەرگە (توغرا تەبىر بىلەن) قايتسام، ئۇلار (سېنىڭ قەدرىڭنى) بىلگەي» دېدى [46]. يۈسۈف ئېيتتى: «يەتتە يىل ئۈزۈلدۈرمەي تېرىقچىلىق قىلىڭلار، ئالغان ھوسۇلۇڭلاردىن ئۆزۈڭلار يەيدىغان ئاز بىر قىسمىدىن باشقىسىنى (يەنى كۆپىنچىسىنى مەتە چۈشۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) باشقى بىلەن قويۇڭلار [47]. شۇنىڭدىن كېيىن قەھەتچىلىك بولىدىغان يەتتە يىل كېلىدۇ، (بۇ يىللاردا) ئىلگىرى توپلىۋالغان ئاشلىقنىڭلاردىن (ئورۇقلۇق ئۈچۈن) ساقلاپ قويۇلىدىغان ① ئاز بىر قىسمىدىن باشقىسىنى يەيسىلەر ② [48].

① ﴿مِمَّا تَحْصِنُونَ﴾ ئورۇقلۇق ئۈچۈن ساقلايدىغان ئاشلىقنىڭلار دېگەن مەنىدە.

② ئاللاھ تائالا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا چۈشكە تەبىر بېرىدىغان ئىلىم ئاتا قىلغان ئىدى، شۇڭا ئۇ چۈشنىڭ تېگىگە دەرھال يەتتى. يۈسۈف ئەلەيھىسسالام يەتتە سېمىز كالىغا مول - ھوسۇل كۆپ بولىدىغان يەتتە يىل دەپ تەبىر بەردى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، يەتتە ئورۇق كالىغا قەھەتچىلىك بولىدىغان يەتتە يىل دەپ تەبىر بەردى. شۇنىڭدەك يەتتە يېشىل باشاق - يەتتە يىل زېمىندىن كۆپ مول - ھوسۇل چىقىدىغانلىقىنى، يەتتە قۇرۇق باشاق - يەتتە يىل زېمىندىن مول - ھوسۇل چىقمايدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ دەپ تەبىر بەردى. ئاندىن ئۇنىڭ تەدبىرىنىمۇ بايان قىلىپ دېدىكى، سىلەر يەتتە يىل ئىزچىل تېرىقچىلىق قىلىڭلار، ئالغان ھوسۇلۇڭلارنى ئۇزاق ساقلاشقا پايدىلىق بولۇشى ئۈچۈن باشقى بىلەن ساقلاپ قويۇڭلار. ئاچارچىلىق بولغان يەتتە يىلدا ساقلىۋالغان بۇ باشاقلاردىن پايدىلىنىسىلەر.

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُعَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ ﴿٥١﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُتُونِي بِهِ؟ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسَأَلَهُ مَا بَالَ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٢﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنِ نَفْسِهِ؟ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْكَيْنُ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥٣﴾

شۇنىڭدىن كېيىن (مولچىلىق) بىر يىل كېلىدۇ، ئۇنىڭدا ھۆل - يېغىن كۆپ بولىدۇ، كىشىلەر (مېۋىلەردىن تۈرلۈك ئىچمىلىكلەرنى) سىقىپ چىقىرىدۇ» ① [49]. (بۇلارنى ئاڭلىغان) پادىشاھ: ئۇنى ئالدىغا ئېلىپ كېلىڭلار» دېدى ②. ئەلچى يۈسۈفنىڭ يېنىغا بارغاندا، (يۈسۈف ئۇنىڭغا): «سەن خوجايىنىڭنىڭ يېنىغا قايتىپ بېرىپ، ئۇنىڭدىن قوللىرىنى كېسىۋالغان ھېلىقى ئاياللارنىڭ دەردى نېمىكەن؟ سوراپ باققىن» ③. شەكسىزكى مېنىڭ پەرۋەردىگارم ئۇلارنىڭ ھېلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ» دېدى [50] پادىشاھ (ھېلىقى ئاياللارنى يىغىپ): «سىلەر يۈسۈفنى ئۆزۈڭلارغا تارتماقچى بولغاندا، ھەقىقىي ئەھۋال قانداق بولغان؟» دەپ سورىدى. ئۇلار: «ئاللاھ پاكىتور، بىز ئۇنىڭدا ھېچقانداق بىر گۇناھ بارلىقىنى بىلمىدۇق» دېدى ④. ئەزىزىنىڭ ئايالى: «ئەمدى ھەقىقەت ئايدىڭلاشتى، مەن ئۇنى ئۆزۈمگە تارتماقچى بولغان ئىدىم، ئۇ ھەقىقەتەن راستچىلاردىن ئىدى» ⑤ دېدى [51].

① قۇرغاقچىلىق بولغان يەتتە يىلدىن كېيىن يامغۇر كۆپ ياغدىغان يىل كېلىدۇ، نەتىجىدە مول - ھوسۇل كۆپ بولىدۇ. ئۇ چاغدا سىلەر ئۆزۈمدىن شەرىپەت، زەيتۇندىن ياغ ۋە چارۋىلاردىن سۈت چىقىرىسىلەر. چۈشكە بېرىلگەن بۇ تەبىرىنىڭ چۈشتىكى ۋەقە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى شۇ قەدەر ماسلاشقان ئىدىكى، بۇنداق چۈشكە پەقەت ئاللاھ تائالا ئېستېتىك زوق، ساغلام ئىدراك ۋە پۇختا ماھارەت ئاتا قىلغان ئادەملا تەبىرى بېرەلەيتتى. بۇ ئادەم دەل يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئىدى.

② دېمەك ساقىي چۈشنىڭ تەبىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنى پادىشاھقا يەتكۈزدى. پادىشاھ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ بەرگەن تەبىرى ۋە كۆرسەتكەن تەدبىرىدىن قاتتىق تەسەرلەندى. ھەمدە ئۇزاق ۋاقىتتىن بىرى زىنداندا يېتىۋاتقان بۇ شەخسنىڭ ئارتۇقچىلىقى، ئالاھىدە ئىلمى ۋە قابىلىيەتلىك ئادەم ئىكەنلىكىنى تونۇدى - دە، ئۇنى دەرھال ئالدىغا ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى.

③ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام پادىشاھنىڭ ئۆزىگە ئىنايەت قىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى، ئۇ مۇنداقلا بىر ئىلتىپات بىلەن زىنداندىن چىقىپ كېتىشنى خالىمىدى. بەلكى كىشىلەرگە ئۆزىنىڭ يۈكسەك پەزىلىتى ۋە دىيانىتىنىڭ ئايان بولۇشىنى ۋە گۇناھسىزلىقىنىڭ ئىسپاتلىنىشىنى ئەۋزەل كۆردى. چۈنكى ئاللاھقا دەۋەت قىلغۇچى ئۈچۈن پاك - دىيانەتلىك ۋە ئەخلاق - پەزىلەتلىك بولۇش ئىنتايىن مۇھىمدۇر.

④ پادىشاھنىڭ سۈرۈشتە قىلىشى بىلەن ھېلىقى ئاياللار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ پاكلىقىنى ئېتىراپ قىلىشتى.

⑤ مىسر ئەزىزىنىڭ ئايالى (زۇلەيخا) ئەمدى خاتالىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولدى ۋە مۇنداق دېدى: بۇ پەرىشتە سۈپەت ئىنسان گۇناھسىز، بۇ خاتالىق مەندىن سادىر بولغان، ئۇنىڭدا ھېچ گۇناھ يوق.

ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

(ئەزىزىنىڭ ئايالى ئىبتىتى) «بۇ (يەنى يۈسۈفنى ئاقلاپ، ئۆز گۇناھىمنى ئىبتىراپ قىلىشىم) يۈسۈف يوق چاغدا، مېنىڭ ئۇنىڭغا خىيانەت قىلمىغانلىقىمنى ① ۋە ئاللاھنىڭ خائىنلارنىڭ ھىيلىسىنى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرمەيدىغانلىقىنى ② (ئۇنىڭغا) بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن ئىدى» [52].

① بەزى مۇپەسسىرلەر ۋە تەتقىقاتچىلار مەزكۇر سۆزلەرنى ئەزىزىنىڭ ئايالىنىڭ سۆزى دەپ قارايدۇ، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ بىر مەنىسى، مەن يۈسۈف يوق جايدىمۇ ئۇنىڭغا تۆھمەت چاپلاپ، خىيانەت قىلمايمەن، بەلكى راستچىللىق بىلەن خاتالىقىمنى ئىبتىراپ قىلىمەن. يەنە بىر مەنىسى، ئېرىم يوق چاغدا ئۇنىڭغا خىيانەت قىلمىدىم، ئەپسۇسلانغۇدەك بىرەر چوڭ گۇناھمۇ يۈز بەرمىدى. ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ قاراشنى توغرا دەپ قارايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ سۆزلەرنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا مەنسۇپ قىلىپ، ئۇ زىنداندىكى چاغدا يۇقىرىدىكى ئىشلار ئۇنىڭغا يەتكۈزۈلگەندە ئىبتىقان ياكى پادىشاھنىڭ ئالدىغا بارغاندا ئىبتىقان، دەپ قارايدۇ.

② خائىنلارنىڭ ھىيلى - مىكرلىرى غەلبە قىلغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئۇنىڭ نەتىجىسى چەكلىك ھەم ۋاقىتلىق بولىدۇ. ئاخىرىدا ھەقىقەت ۋە ھەقىقەتچىلەرلا غەلبە قىلىدۇ، ھەقىقەتچىلەر دۇچ كېلىدىغان قىيىنچىلىقلارمۇ ۋاقىتلىق بولىدۇ.

* وَمَا أَبْرِي نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَجِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ أَجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ

(ئەزىزىنىڭ ئايالى يەنە دېدىكى): «(مەن بۇنىڭ بىلەن) ئۆزۈمنى ئاقلماقچىمۇ ئەمەسمەن ①. چۈنكى نەپس دېگەن ھەقىقەتەن يامان ئىشلارغا كۆپ بۇيرىغۇچىدۇر ②. پەقەت پەرۋەردىگارمىز رەھىم قىلىپ (ساقلىغان) ئادەم بۇنىڭدىن مۇستەسنا ③. مېنىڭ پەرۋەردىگارمىز ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، بەكمۇ مېھرىباندۇر» [53]. پادىشاھ: «يۈسۈفنى ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار، ئۇنى ئۆزۈمنىڭ خاس ئادىمىم قىلىمەن» ④ دېدى. ئاندىن ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ كۆرۈپ: «ھەقىقەتەن سەن بۈگۈن بىزنىڭ ئالدىمىزدا يۇقىرى مەرتىۋىلىك ⑤ ۋە ئىشەنچلىك ئادەمسەن» دېدى [54]. يۈسۈف: «مېنى (مىسىر) زېمىنىنىڭ خەزىنىلىرىنى ⑥ باشقۇرۇشقا تەيىنلىگىن،

① بۇ سۆزلەرنىمۇ (ئىبنى كەسىرنىڭ قارىشى بويىچە) مىسىر ئەزىزىنىڭ ئايالىنىڭ سۆزى دەپ ئالغاندا، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولىدۇ، چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى ئۆزىگە تارتىشقا ئۇرۇنغانلىق ۋە تۆھمەت قىلغانلىق گۇناھىنى تولۇق ئېتىراپ قىلغان ئىدى. ئەگەر بۇ سۆزلەرنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى دەپ ئالغاندا، ئۇ بۇ سۆزلەرنى ئۆزىنىڭ كەمتەرلىكىنى ئىزھار قىلىپ ئېيتقان، دېيىشكە توغرا كېلىدۇ. (بۇ ئايەتنىڭ سىياقىدىن يىراق)، چۈنكى، ئۇنىڭ پاكلىقى ۋە گۇناھسىزلىقى ئاللىقاچان ئىسپاتلىنىپ بولغان، شۇڭا ئۇنىڭ بۇنداق ئۇسلۇبتا سۆز قىلىشىنىڭ زۆرۈرىيىتى يوقتۇر.

② ئۇ ئايال ئۆز خاتالىقىنىڭ سەۋەبى ياكى سەۋەبچى ئامىلىنى بايان قىلىپ، نەپس ئىنساننى يامان ئىشقا ئۈندەيدۇ ۋە ئۇنىڭغا تەرغىب قىلىدۇ، دېدى.

③ يەنى نەپسنىڭ يامانلىقىدىن ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشكەن ئادەملا ساقلىنىپ قالىدۇ، خۇددى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ تائالا ساقلاپ قالغاندەك.

④ پادىشاھ (رەببىي ئىبنى ۋەلىد) يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسمى ۋە پەزىلىتى، ھەمدە يۈكسەك ئەخلاققا ئىگە، پاك - دىيانەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، بۇيرۇق چۈشۈرۈپ دېدىكى: ئۇنى ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار! ئۇنى ئۆزۈمگە ھەمراھ ۋە مەسلىھەتچى قىلىۋالىمەن.

⑤ ﴿مَكِينٌ﴾ مەرتىۋىلىك، ﴿أَمِينٌ﴾ يەنى مەملىكەتنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى دېمەكتۇر.

⑥ ﴿خَزَائِنِ﴾ "خَزَائِنُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بايلىقنى ساقلايدىغان جاي، خەزىنە دېگەن مەنىدە. «زېمىننىڭ خەزىنىلىرى» دېگەندىن ئاشلىق ساقلايدىغان ئامبار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئاشلىقنى باشقۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىش ئارزۇسى بارلىقىنى ئىزھار قىلىشتا، چۈشنىڭ تەبىرىگە ئاساسەن كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان قەھەتچىلىك يىللاردىكى قىيىنچىلىقلارنى يېڭىش ئۈچۈن، پۇختا تەييارلىق قىلىۋېلىش ۋە يېتەرلىك ئاشلىق ساقلىۋېلىشنى مەقسەت قىلغان ئىدى. گەرچە ئومۇمىي ئەھۋالدا ھوقۇق - مەنەپىنى تەلەپ قىلىش جايىز ئەمەس بولسىمۇ، لېكىن يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆكرەك كىرىپ مەيدانغا چىقىشىدىن مەلۇم بولىدىكى، ۋەتەن ۋە مىللەت خەتەرگە دۇچ كېلىۋاتقان پەيتتە، ھەر كىم ئۆزىدە شۇ خەتەرگە قارشى تۇرالايدىغان ئىقتىدار بارلىقىنى ھېس قىلسا، باشقىلاردا ئۇنداق ئىقتىدار بولمىسا، ئۆزىنىڭ ئىقتىدارغا يارىشا، مەخسۇس ھوقۇق ۋە مەنەپىنى تەلەپ قىلىپ ئالسا، جايىز بولىدۇ. شۇنداقسىمۇ، يۈسۈف ئەلەيھىسسالام دەسلەپتەلا پادىشاھتىن ھوقۇق - مەنەپى تەلەپ قىلمىدى، ئەمما مىسىر پادىشاھى

ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئۇنى مەسلەھەتچى قىلىۋالماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئىزھار قىلغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئۇنىڭ بۇ ساھەدە ۋەتەن ۋە مىللەتكە پايدىلىق خىزمەتنى قىلالايدىغانلىقىغا تولۇق ئىشەنچىسى بار ئىدى.

إِنِّي حَفِیْطٌ عَلَیْمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَا أَجْرَ الْأَخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾ وَجَاءَ إِخْوَةَ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٥٨﴾

چۈنكى مەن ئۇنى ئوبدان ساقلايدىغان ۋە (باشقۇرۇش يوللىرىنى) بىلىدىغان ئادەممەن ﴿٥٥﴾ دېدى [55]. شۇنىڭدەك، بىز يۈسۈفكە ئۇ يەردە (ئىشلارنى) خالىغانچە بىر تەرەپ قىلىدىغان (شۇنداق) سالاھىيەتنى بەردۇق ﴿٥٦﴾، بىز رەھىمىتىمىزنى خالىغان كىشىگە نېسىپ قىلىمىز، (ياخشى ئەمەللەرنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنىڭ ئەجرىنى بىكار قىلىۋەتمەيمىز ﴿٥٧﴾. [56]. ئاخىرىنىڭ مۇكاپاتى ئىمان ئېيتقان ۋە تەقۋادارلىق قىلغانلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە ياخشىدۇر [57]. يۈسۈفنىڭ قېرىنداشلىرى كېلىپ ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا كىردى. يۈسۈف ئۇلارنى تونۇدى، ھالبۇكى، ئۇلار ئۇنى تونۇمىدى ﴿٥٨﴾ [58].

① ﴿ حَفِیْطٌ ﴾ مەن خەزىنىنى زۆرۈر بولمىغان ئورۇنلارغا خىراجەت قىلماستىن مۇھاپىزەت قىلىمەن. ﴿ عَلَیْمٌ ﴾ ئاشلىقنى توپلاش، ساقلاش ۋە تەقسىم قىلىشقا دائىر بىلىمنى ياخشى بىلىمەن.

② يەنى بىز يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا شۇنداق ئىقتىدار ۋە سالاھىيەت ئاتا قىلدۇقكى، پادىشاھنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرىنىمۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بەلگىلەيتتى. ئۇ مىسىر زېمىنىدا، ئىنسان ئۆز ئۆيىدە خالىغانچە تەسەررۇپ قىلغاندەك، تەسەررۇپ قىلاتتى. نەدە خالىسا، شۇ يەردە تۇراتتى. پۈتۈن مىسىر ئۇنىڭ ئىلكىدە ئىدى.

③ يەنى بۇ ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى تەرىپىدىن كەلگەن ئەزىيەتكە سەۋر قىلغانلىقى، زۇلەيخاننىڭ گۇناھقا چاقىرىغان تەلپىنى رەت قىلىشتىكى جەسۇرلىقى، زىنداندا كۆرسەتكەن غەيرىتى ۋە دەۋىتى ئۈچۈن ئۇنىڭغا بېرىلگەن مۇكاپات ئىدى. يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى سېتىۋالغان ئەزىزى مىسىرنىڭ ئورنىغا ۋەزىر بولدى. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە پادىشاھ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتى ئارقىلىق مۇسۇلمان بولغان. بەزى مۇپەسسىرلەر: مىسىر ئەزىزىنىڭ ئىسمى ئەتفىر ئىدى، ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن زۇلەيخا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ نىكاھىغا ئۆتتى، ئۇنىڭدىن ئىككى بالا تۇغدى، بىرىنىڭ ئىسمى ئىفرايىم، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى مېشا ئىدى، ئىفرايىم بولسا، يۈشەئى ئىبنى نون، ئۇ ئەيىۋب ئەلەيھىسسالامنىڭ رەھىمدىل ئايالىنىڭ ئاتىسى ئىدى، دەيدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئەمما بۇ سۆز سەھىھ رىۋايەتلەردە مەۋجۇت ئەمەس. شۇنىڭدەك زۇلەيخاننىڭ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ نىكاھىغا ئۆتكەنلىك ھەققىدىكى رىۋايەتمۇ توغرا ئەمەس. ئۇنىڭدىن باشقا زۇلەيخادىن سادىر بولغان ئىشلار تۈپەيلى ئۇنىڭ بىر پەيغەمبەرنىڭ ئايالى بولۇشى مۇناسىپ ئەمەس، ئەلۋەتتە.

④ بۇ مولچىلىق يەتتە يىل ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىنكى قۇرغاقچىلىق بولىدىغان يەتتە يىل باشلانغان مەزگىل ئىدى. قەھەتچىلىك پۈتۈن مىسىر دىيارىنى قاپلاپ، ھەتتا يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ بالىلىرى ئولتۇراقلاشقان كەنئان دىيارىغىمۇ يەتكەن ئىدى. شۇ چاغدا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قەھەتچىلىك يىللاردىكى ئاشلىق مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن تۈزگەن پىلانى غەلبە قىلىشقا باشلايدۇ، باشقا يۇرتلاردىن كىشىلەر ئاشلىق سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ تۇرىدۇ. مىسىر پادىشاھىنىڭ ئاشلىق سېتىپ بېرىۋاتقانلىق خەۋىرى كەنئانغىمۇ يېتىپ بارىدۇ. يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرى ئاتىسى يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئاشلىق سېتىۋېلىش ئۈچۈن سەرمايىلىرى ۋە ئۆيىدىكى قىممىتى بار مال - مۈلۈكلىرىنى ئېلىپ مىسىرغا كېلىدۇ. ئۇلار پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كىرگەندە يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بىر قاراپلا ئۇلارنى تونۇۋالىدۇ. ئۇلار بولسا، يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى تونۇيالمايدۇ.

وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ قَالِ اٰتُّونِي بِاٰخِ لَكُمْ مِّنْ اٰيِكُمْ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّيْ اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِيْنَ ﴿٥٩﴾ فَاِنْ لَّمْ تَأْتُوْنِيْ بِهٖ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِيْ وَلَا تَقْرُبُوْنِ ﴿٦٠﴾ قَالُوْا سُبُوْدُ عِنْتَهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُوْنَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيٰنِهٖ

يۈسۈف ئۇلارغا ئېھتىياجلىق ئاشلىقنى تەييارلاپ بەرگەندىن كېيىن ئېيتتى: «سىلەر مېنىڭ ئالدىغا ئاتا بىر ئۇكاڭلارنى (يەنى بۇنىيەمنى) ئېلىپ كېلىڭلار، مېنىڭ (ئاشلىقنى) تولۇق ئۆلچەپ بېرىۋاتقانلىقىمنى ۋە ناھايىتى مېھماندوست ئىكەنلىكىمنى كۆرمىدىڭلارمۇ؟» ① [59]. ئەگەر ئۇنى مېنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلمىسەڭلار، سىلەرگە بېرىدىغان ئاشلىق يوق، مېنىڭ يېنىمغا يېقىن يولماڭلار» ② [60]. ئۇلار: «بىز ئۇنى ئاتىسىدىن سوراپ (سېنىڭ ئالدىڭغا ئېلىپ كېلىشكە) تىرىشىمىز، بىز بۇنى چوقۇم قىلىمىز» دېدى ③ [61]. يۈسۈف خىزمەتچىلىرىگە ④:

① يۈسۈف ئەلەيھىسسالام قېرىنداشلىرىنى تونۇمىغان بولۇۋېلىپ، ئۇلاردىن بىر نەچچە سوئال سورىدى، ئۇلار ئەھۋالنى بايان قىلىپ: بۇ يەرگە ئون قېرىنداش كەلدۇق، باشقا ئانىدىن بولغان يەنە ئىككى قېرىنداشىمىزمۇ بار ئىدى، بىرى چۆلدە ئۆلۈپ كەتكەن، يەنە بىرىنى ئاتىسى كۆڭلىنى تەسەللىي تاپتۇرۇش ئۈچۈن يېنىدا ئېلىپ قالدى، بىزگە قوشۇپ ئەۋەتمىدى، دېدى. يۈسۈف ئەلەيھىسسالام: كېلەر قېتىم ئۇنىمۇ بىللە ئېلىپ كېلىڭلار، ﴿مېنىڭ (ئاشلىقنى) تولۇق ئۆلچەپ بېرىۋاتقانلىقىمنى ۋە ناھايىتى مېھماندوست ئىكەنلىكىمنى كۆرمىدىڭلارمۇ؟﴾ دېدى.

② رىغبەتلەندۈرۈش بىلەن بىرگە ئۇلارنى قورقۇتۇپ دېدىكى، ئەگەر ئون بىرىنچى قېرىنداشىڭلارنى ئالدىغا ئېلىپ كەلمىسەڭلار، سىلەرگە يۈز - خاتىرە قىلمايمەن، ئاشلىقىمۇ بەرمەيمەن.

③ يەنى بىز ئاتىمىزنى قايىل قىلىپ، ئۇنى سېنىڭ ئالدىڭغا ئېلىپ كېلىشكە تىرىشىمىز، بۇ ئىشتا غەلبە قىلىشقا ئۈمىدىمىز بار.

④ بۇ يەردىكى ﴿فَتَيِّنِهٖ﴾ «يېڭىتلەر» دېگەندىن شاھ ئوردىسىدا خىزمەت قىلىدىغان خادىملار، خىزمەتچىلەر ۋە چاكارلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

أَجْعَلُوا بِضَعَّتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا أُنْقَلِبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانًا نَّكَتَلُ وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا ءَامَنُتُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَأَلَّهٖ خَيْرٌ حَفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتْعَهُمْ وَجَدُوا بِضَعَّتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَعَّتِنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا

«ئۇلارنىڭ (بىزدىن ئاشلىق سېتىۋالغان) پۇل - ماللىرىنى يۈك - تاقلارنىڭ ئارىسىغا سېلىپ قويۇڭلار!»، ئۇلار ئائىلىسىگە قايتىپ بارغاندا، ئۇنى تونۇپ قايتىپ كېلىشى مۇمكىن» دېدى [62]. ئۇلار ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قايتىپ بارغاندا: «ئى ئاتىمىز! بىزگە قايتا ئاشلىق بېرىلمەيدىغان بولدى»²، ئۆكۈمىز (بۇنىيەت) نى بىز بىلەن بىللە ئەۋەتكەن، (شۇنداق قىلساڭ) ئاشلىق ئالالايدىكەنمىز، ئۇنى بىز چوقۇم ئوبدان مۇھاپىزەت قىلىمىز» دېدى [63]. (يەنقۇب) ئۇلارغا ئېيتتى: «ئۇ توغرىسىدا مەن ئىلگىرى سىلەرگە پەقەت ئۇنىڭ قېرىندىشى (يۈسۈف) نىڭ ئىشىدا ئىشەنگەندەك ئىشەنمەن؟»³ (ئۇنى مەن پەقەت ئاللاھقا ئامانەت قىلىمەن) ئاللاھ ئەڭ ياخشى ساقلىغۇچىدۇر، ئۇ رەھىم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ رەھىم قىلغۇچىسىدۇر»⁴ [64]. ئۇلار يۈكلىرىنى ئاچقاندا (ئاشلىق سېتىۋالغان) پۇل - ماللىرىنىڭ ئۆزلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىلگەنلىكىنى كۆردى، ئۇلار: «ئى ئاتىمىز! بىز (بۇنىڭدىن ئارتۇق) يەنە نېمە تەلەپ قىلىمىز؟»⁵ بۇ پۇل - ماللىرىمىز بىزگە قايتۇرۇپ بېرىلىپتۇ،

① بۇ بۇيەردىكى «پۇل - ماللىرى» دېگەندىن يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرى ئاشلىق سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن سەرمايىلىرى، پۇل - ماللىرى ۋە قىممىتى بار نەرسە - كېرەكلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿رِحَالٍ﴾ دېگەن ئۇلارنىڭ يۈك - تاقلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرى مەخپىي يوسۇندا يۈك - تاقلارنىڭ ئارىسىغا سېلىپ قويۇلدى، بۇنىڭدىن مەقسەت ئۇلارنىڭ باشقا پۇل - ماللىرى بولماي قېلىپ، ئاشلىق سېتىۋېلىش ئۈچۈن قايتا كېلەلمەي قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئىدى.

② يەنى بۇندىن كېيىنكى ئاشلىق سېتىۋېلىش بۇنىيەتتىكى ئەۋەتمىشنى شەرت قىلىدۇ، ئۇ بىللە بارمىسا، ئاشلىق بېرىلمەيدۇ. ئۇنى بىزگە قوشۇپ قويغىن، يەنە ئىلگىرىكىدەك كۆپ ئاشلىق ئېلىپ كېلىمىز، بۇ قېتىم يۈسۈفتىن ئەنسىرىگەندەك ئەندىشە قىلمىغىن، بىز ئۇنى چوقۇم ئوبدان مۇھاپىزەت قىلىمىز.

③ يەنى سىلەر يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىمۇ مۇشۇنداق ۋەدە قىلغان ئىدىڭلار. لېكىن نېمە قىلغىنىڭلار ئۆزۈڭلارغا ئايان. ئەمدى مەن سىلەرگە قانداقمۇ ئىشەنمەن؟

④ يەنقۇب ئەلەيھىسسالام بۇنىيەتتىن ئەنسىرىسىمۇ، ئاشلىققا بولغان ئېھتىياج جىددىي ۋە زۆرۈر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىپ، ئۇنى ئاكىلىرى بىلەن بىللە مىسىرغا ئەۋەتىشكە ماقۇل بولدى.

⑤ يەنى پادىشاھ بىزگە ياخشى مۇئامىلە قىلدى، بىزنى ئاللاھدە ئىززەتلىدى يەنە پۇل - ماللىرىمىزنىمۇ ئۆزىمىزگە قايتۇرۇپ بېرىپتۇ، بىز بۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە تەلەپ قىلىمىز؟

وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلاَّ أَن يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَبْنَئِي لَأَ تَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِن أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ

(ئۆكۈمىزنى ئېلىپ يەنە بارساق) ئائىلىمىزگە ئاشلىق ئېلىپ كېلەلەيمىز، بىز ئۆكۈمىزنى (ئوبدان) مۇھاپىزەت قىلىمىز، بىر تۆگە ئاشلىقىنى ئارتۇق ئالالايمىز^①. بۇ (يەنى بىر تۆگە ئاشلىق پادىشاھقا نىسبەتەن) ئازغىنە ئاشلىقتۇر» دېدى^② [65]. يەئقۇب ئېيتتى: «سېلىر قورشىلىپلا قالماساڭلار (يەنى چارسىز ھالغا چۈشۈپلا قالماساڭلار)^③ ئۇنى (بۇنىيىمىنى) چوقۇم ماڭا قايتۇرۇپ ئېلىپ كېلىشكە ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىپ چىن ۋەدە بەرمىگۈچە، ئۇنى سېلىر بىلەن بىللە ئەۋەتمەيمەن». ئۇلار (يەنى ئوغۇللىرى) ئۇنىڭغا قەسەم قىلىپ چىن ۋەدە بەرگەندىن كېيىن، يەئقۇب: «بىزنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىمىزگە ئاللاھ گۇۋاھتۇر» دېدى [66]. (ئۇ يەنە) «ئى ئوغۇللىرىم! (شەھەرگە) ھەممىڭلار بىر دەۋرۋازىدىن كىرمەي، باشقا - باشقا دەۋرۋازىلاردىن كىرىڭلار^④. ئەمما مەن سېلىردىن ئاللاھتىن (كېلىدىغان) ھېچ نەرسىنى توسۇپ قالالمايمەن،

① چۈنكى ھەربىر ئادەمگە بىر تۆگە كۆتۈرەلگۈدەك ئاشلىق بېرىلەتتى. ئۇلار بۇنىيىمىنى ئېلىپ بارسا، بىر تۆگە ئاشلىقىنى ئارتۇق ئالاتتى.

② بۇنىڭ بىر مەنىسى: بىر تۆگە ئاشلىق پادىشاھقا نىسبەتەن ئازغىنە ئاشلىق، ھېچنەرسە ئەمەس. ئىككىنچى مەنىسى: ئېلىپ كەلگەن ئاشلىق ئازغىنە ئاشلىقتۇر. ﴿يَسِيرٌ﴾ دېگەن ئاز دېمەكتۇر، يەنى بىز ئېلىپ كەلگەن ئاشلىق ئاز، بۇنىيىمىنى ئېلىپ بارساق، تېخىمۇ كۆپ ئاشلىق ئالالايمىز، شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ ئېھتىياجىمىز تېخىمۇ تولۇقلىنىدۇ.

③ يەنى سېلىرگە ئومۇميۈزلۈك بىر مۇسبەت كېلىپ ياكى ھەممىڭلار تەڭ ھالاكەتكە دۇچار بولۇپ ياكى زىندانغا چۈشۈپ قىلىپ، ئۇنى قۇتقۇزۇشقا ئامالسىز قالساڭلار، بۇ باشقا گەپ، ئۇ چاغدا سېلىر ئۆزۈڭلۈك بولغان بولسىلەر.

④ بۇنىيىمىن قاتارلىق 11 قېرىنداش مىسىرغا ماڭىدىغان چاغدا يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا كۆز تېگىشتىن قورقۇپ شۇنداق دېگەن ئىدى. چۈنكى ئۇلار بىر ئاتىدىن بولغان 11 ئوغۇل بولۇپ، چىرايلىق، كېلىشكەن ۋە قەددى - قامەتلىك يىگىتلەر ئىدى. ئۇلار بىرلا ۋاقىتتا بىر ئىشىكتىن كىرسە، كىشىلەر ئۇلارغا ھەيرانلىق ۋە ھەسەت نەزىرى بىلەن قاراپ قالسا، ئومۇمەن كۆز تېگىشكە سەۋەب بولاتتى. شۇڭا يەئقۇب ئەلەيھىسسالام يامان كۆزدىن ساقلىنىش ئۈچۈن شۇنداق بۇيرۇغان ئىدى. بۇنىڭ مىسالى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «كۆز تېگىش راستتۇر» (سەھىھۇل بۇخارى 5740 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2188 - ھەدىس) كۆز تېگىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈمىتىگە بىر نەچچە دۇئالارنى تەلىم بەرگەن. مەسىلەن: «سېلىرگە بىر نەرسە چىرايلىق كۆرۈنسە، بارىكالاھ دەڭلار». (موۋەتتەئۇ ئىمام مالىك 428 - بەت، ئەلبانى 4487 - ھەدىس) «كىمگە كۆز تەگكەن بولسا، كۆزى تەگكەن كىشىدىن غۇسۇل قىلىشنى تەلەپ قىلسۇن، ئۇ غۇسۇل قىلغان سۇنى بەدىنىگە قويسۇن». (سەھىھ مۇسلىم 2182 - ھەدىس) يەنە ﴿مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ﴾ نى ئوقۇش قۇرئاندا كۆرسىتىلگەن. (سۈرە كەھف 39 - ئايەت) «يامان كۆزدىن ساقلىنىش ئۈچۈن سۈرە فەلىق بىلەن سۈرە ناسىنى داۋاملىق ئوقۇپ تۇرۇش لازىم». (سۈنەنى تىرمىزى 2058 - ھەدىس)

إِن الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُسُفَ عَاوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

ھۆكۈم پەقەت ئاللاھقا خاستۇر. ① مەن ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدىم، تەۋەككۈل قىلغۇچىلار ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسۇن!» دېدى [67]. ئۇلار ئاتىسىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە (شەھەرگە باشقا - باشقا دەرۋازىلاردىن) كىرگەندە، (بۇ تەدبىر) يەئقۇبنىڭ كۆڭلىدىكى تىلەكنى ئورۇنداشتىن باشقا ئاللاھتىن كەلگەن ھېچنەرسىنى ئۇلاردىن توسۇپ قالالمايدۇ. ② شۇبھىسىزكى، ئۇ ھەقىقەتەن ئىلىم ئىگىسى ئىدى، چۈنكى ئۇنىڭغا بىز بىلدۈرگەن ئىدۇق، لېكىن كىشىلەرنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ. ③ [68]. ئۇلار (يەنى يەئقۇبنىڭ بالىلىرى) يۈسۈفنىڭ ئالدىغا كىرگەندە، يۈسۈف ئۆكسىنى قۇچاقلىدى ۋە: «مەن ھەقىقەتەن سېنىڭ ئاكاڭ بولمەن، ئۇلارنىڭ (بىزگە) قىلغانلىرىدىن قايغۇرمىغىن» دېدى [69].

① يەنى بۇ يەردىكى تەكىتلەش پەقەت زاھىرىي سەۋەب، پىلان ۋە ئېھتىيات يۈزىسىدىن ئېيتىلغان بولۇپ، گەرچە ئۇ ئاللاھ بەلگىلىگەن قازا ۋە قەدەرنى ئۆزگەرتەلمىسىمۇ، ئىنسانلار شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇلغان. ئاخىرىدا ئىش يەنىلا ئۇنىڭ تەقدىرى بويىچە بولىدۇ.

② يەنى بۇ تەدبىر ئاللاھنىڭ قازاسىنى توسۇپ قالالمايتتى، شۇنداقتىمۇ يەئقۇب ئەلەيھىسسالام بالىلىرىغا يامان كۆز تېگىشتىن ئەنسىرەپ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇدى.

③ يەنى بۇ تەدبىر ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرۈلگەن ئىدى، يەنە «ئېھتىيات تەدبىرلىرى تەقدىرنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ» دەيدىغان ئەقىدىمۇ ئاللاھ تائالا بىلدۈرگەن ئىلىمنى ئاساس قىلاتتى، ئەمما كۆپىنچە كىشىلەر بۇنى بىلمەيدۇ.

④ بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇلاردىن ھەر ئىككى ئادەم بىر ياتاققا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. شۇ تەرىقىدە بۇنىيەت يالغۇز قالغاندا، ئۇنىڭغا ئايرىم ياتاق بېرىلدى، بۇ ياتاققا يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ھەمراھ بولدى، خىلۋەتتە ئۇ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ھەممىنى ئۆكسىغا سۆزلەپ بېرىپ دېدىكى، ئۇلارنىڭ ماڭا قىلغان قىلمىشلىرىغا قايغۇرمىغىن. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بۇنىيەتنى ئېلىپ قىلىش ئۈچۈن تۈزگەن تەدبىرنى، ئەندىشىدە قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئالدىن ئۇقتۇرۇپ قويدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيُّهَا الْعَيْرُ إِنَّكُمْ لَسَرِقُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧٢﴾ قَالُوا نَقِيدُ صَوَاعِ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ هِمْلٌ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٣﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا فَمَا جَزَاءُؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٥﴾

يۈسۈف ئۇلارنى ئېھتىياجلىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلىگەندىن كېيىن، بىر سۇ قاچىسىنى ① ئۇكىسىنىڭ يۈكى ئىچىگە (تۈيدۈرماي) سېلىپ قويدى. ئاندىن بىر جاكارچى چىقىپ: «ئى كارۋانلار! ② سىلەر چوقۇم ئوغرى ئىكەنسىلەر» ③ دەپ توۋلىدى. [70]. (يۈسۈفنىڭ قېرىنداشلىرى) ئۇلارغا قاراپ: «نېمەڭلارنى يوقىتىپ قويدۇڭلار؟» دېدى [71]. ئۇلار: «پادىشاھنىڭ (تامغىسى بېسىلغان) سۇ قاچىسىنى يوقىتىپ قويدۇق، ئۇنى تېپىپ كەلگەن كىشىگە بىر تۈگە ئاشلىق (مۇكاپات) بېرىلىدۇ، مەن بۇنىڭغا كېپىل» دېدى ④ [72]. (يۈسۈفنىڭ قېرىنداشلىرى): «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەر بىلىسىلەر، بىز بۇ يەرگە بۇزغۇنچىلىق قىلىش ئۈچۈن كەلمىدۇق، بىز ئوغرى ئەمەسمىز» ⑤ دېدى [73]. ئۇلار (يەنى يۈسۈفنىڭ خىزمەتچىلىرى): «ئەگەر سىلەر يالغانچى چىقىپ قالساڭلار، ئۇ چاغدا (سىلەرنىڭ شەرىئەتتىڭلاردا) ئوغرىنىڭ جازاسى قانداق بولىدۇ؟» ⑥ دېدى [74].

① مۇپەسسەرلەر مۇنداق بايان قىلىدۇ: بۇ سۇ ئىچىدىغان قاچا ئالتۇن ياكى كۈمۈشتىن ياسالغان ئىدى، سۇ ئىچكەندىن باشقا ئاشلىق ئۆلچەپ بېرىشكىمۇ ئىشلىتىلەتتى. بۇ قەدەھ ئۇلارغا بىلىندۈرمەستىن بۇنىيەمنىڭ يۈك - تاقىسىغا سېلىپ قويۇلدى.

② ﴿الْعَيْرُ﴾ ئەسلىدە ئۈستىگە ئاشلىق ئارتىلغان تۈگە، ئېشەك ۋە خېچىر قاتارلىقلارغا قارىتىلغان. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن "أَصْحَابُ الْعَيْرِ" يەنى كارۋان ئەھلى كۆزدە تۇتۇلدى.

③ ئۇلارنى ئوغرى دەپ ئاتاش ئۆز ئورنىدا توغرا ئىدى، چۈنكى چاقىرغۇچى بۇ ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھىيلە - مېكىردىن خەۋەرسىز ئىدى ياكى ئۇنىڭ مەنىسى: سىلەر ئوغرى ئوخشايسىلەر، پادىشاھنىڭ سۇ قاچىسى ئۇنىڭ رۇخسىتىسىز سىلەرنىڭ يۈك - تاقىڭلارغا كىرىپ قاپتۇ، دېگەن بولىدۇ.

④ يەنى مەن شۇنداق كېپىللىك بېرىمەنكى، تەكشۈرۈشتىن ئىلگىرى كىم پادىشاھنىڭ قاچىسىنى بىزگە تاپشۇرسا، ئۇنىڭغا بىر تۈگە ئاشلىق مۇكاپات بېرىلىدۇ.

⑤ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرى بۇ ھىيلە - مېكىردىن خەۋەرسىز ئىدى، شۇڭا ئۇلار قەسەم ئىچىپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئوغرى ئەمەسلىكى ۋە زېمىندا پىتنە - پاسات پەيدا قىلىدىغانلاردىن ئەمەسلىكىنى بايان قىلدى.

⑥ يەنى ئەگەر سۇ قاچىسى يۈكۈڭلاردىن چىقىپ قالسا، ئۇنىڭ جازاسى نېمە بولىدۇ؟

قَالُوا جَزَاءُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاءُؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾
* قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُ مِنْ قَبْلُ

(يۈسۈفنىڭ قېرىنداشلىرى): «ئۇنىڭ جازاسى (ئوغرىلانغان نەرسە) كىمنىڭ يۈكىدىن تېپىلسا، ئاشۇ (ئادەمنى قۇل قىلىش) ئۇنىڭ جازاسىدۇر» ①، (ئوغرىلىق قىلىپ ئۆزىگە ئۆزى) زۇلۇم قىلغۇچىلارغا بىز مۇشۇنداق جازا بېرىمىز» ② دەيدى [75]. يۈسۈف ئۆكسىنىڭ يۈكىنى ئاخشۇرۇشتىن ئىلگىرى، ئۇلارنىڭ (يەنى ئاكىلىرىنىڭ) يۈكىنى ئاخشۇرۇشقا باشلىدى، ئاندىن ئۆكسىنىڭ يۈكىدىن سۇ قاقچىسىنى تېپىپ چىقتى ③. بىز يۈسۈفكە مۇشۇ تەدبىرنى كۆرسەتتۇق ④، (چۈنكى) پادىشاھنىڭ قانۇنى بويىچە ئۇ ئۆكسىنى ئېلىپ قالالمايتتى ⑤، ئاللاھ ئۇنىڭ شۇنداق قىلىشىنى خالىدى. بىز خالىغان ئادەمنى (يۈسۈفنى كۆتۈرگەندەك) يۇقىرى دەرىجىلەرگە كۆتۈرىمىز ⑥، ھەر بىر بىلىملىك ئۈستىدە ئۇنىڭدىنمۇ بىلىملىك بىرى بار ⑦ [76]. ئۇلار: «ئەگەر ئۇ ئوغرىلىق قىلغان بولسا (بۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس)، ئۇنىڭ قېرىندىشىمۇ (يەنى يۈسۈفمۇ) ئىلگىرى ئوغرىلىق قىلغان ئىدى» ⑧ دېيىشتى.

① يەنى يەتقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدە ئوغرى مالنىڭ ئىگىسىگە مەلۇم مۇددەتكىچە قۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىشكە تاپشۇرۇلاتتى. شۇڭا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرى شۇنداق جازا بەرسە بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

② بۇمۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرىنىڭ سۆزى ھېسابلىنىدۇ. ئەمما بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇلار: ﴿ (ئوغرىلىق قىلىپ ئۆزىگە ئۆزى) زۇلۇم قىلغۇچىلارغا بىز مۇشۇنداق جازا بېرىمىز ﴾، دېگەن. بىراق ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ﴿ (چۈنكى) پادىشاھنىڭ قانۇنى بويىچە يۈسۈف ئۆكسىنى ئېلىپ قالالمايتتى ﴾ دېگەن ئايەت ئۇنداق ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. دېمەك بۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىنداشلىرىنىڭ سۆزىدۇر.

③ ئۇ ئالدىن پىلانلانغان ئىش ئىكەنلىكىنى چاندۇرماسلىق ئۈچۈن ئاۋۋال ئاكىلىرىنىڭ يۈكىنى ئاخشۇرۇشقا باشلىدى، ئاخىرىدا بۇنىيەمنىڭ يۈكىنى ئاخشۇردى.

④ يەنى بىز يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي ئارقىلىق مۇشۇ تەدبىرنى كۆرسەتتۇق. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ھەر قانداق بىر توغرا مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەنە شۇنداق قارماققا ھىيلە - مىكىرغا ئوخشايدىغان ئۇسۇللارنى قوللىنىش جايىزدۇر، شەرتى شۇكى، قوللانغان ئۇسۇل شەرىئەتنىڭ ھېچبىر بەلگىلىمىسىگە خىلاپ بولمىسۇن. (فەتھۇلقەدىر)

⑤ يەنى مىسىر پادىشاھىنىڭ قانۇنى بويىچە بۇنىيەمنى ئېلىپ قېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، شۇڭا ئۇلار كارۋان ئەھلىدىن سورىدى: ئۆزۈڭلار دەپ بېقىڭلار، سىلەرنىڭ شەرىئەتتىڭلار بويىچە ئوغرىنىڭ جازاسى قانداق بولىدۇ؟

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا ئۆز پەزىلى ۋە مەرھىمىتى بىلەن يۇقىرى مەرتىۋە ئاتا قىلغاندەك، خالىغان كىشىلەرنى يۇقىرى دەرىجىلەرگە كۆتۈرىدۇ.

⑦ يەنى ھەر بىر ئىلىم ئىگىسىنىڭ ئۈستىدە ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە بىلىملىك يەنە بىر ئالىم بولىدۇ. شۇڭا ھەر قانداق ئىلىم ئىگىسى مەن ھازىرقى دەۋرىدە ھەممىدىن بىلىملىك دەپ ئۆزىگە تەمەننا قويماسلىقى لازىم. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: ھەر بىر ئىلىم ئىگىسىنىڭ

ئۈستىدە ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى بىر زات بار، ئۇ زات بولسا ئاللاھ تائالادۇر.

⑧ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پاكلىقى ۋە يۈكسەك پەزىلەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن شۇنداق دېدى. چۈنكى يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بىلەن بۇنىيەمنىڭ ئانىسى باشقا بولۇپ، ئۆزلىرى بىلەن بىر قورساق قېرىنداشلاردىن ئەمەس ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر يۈسۈف ئەلەيھىسسالاممۇ كىچىك ۋاقتىدا ئوغۇرلۇق قىلغان دېگەندەك ئاساسى يوق سۆزلەرنى نەقىل قىلغان، ئۇ ئىشەنچلىك مەنبەلەردىن ئېلىنمىغان. ئەڭ توغرىسى شۇكى، ئۇلار ئۆزلىرىنى ناھايىتى ئەخلاقلىق ۋە شەرەپلىك كۆرسەتكەن، يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بىلەن بۇنىيەمنى كەستىپ، ئوغرى ۋە ئىشەنچسىز قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇنغان.

فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَّعْنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذَا لَطَلِمُونَ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ

يۈسۈف بۇنى ئىچىدە ساقلىدى، ئۇلارغا چاندۇرمىدى، (ئىچىدە): «سەلەرنىڭ مەۋقەيىڭلار ئەڭ ياماندۇر»^①، سەلەر تەسۋىرلىگەننى (يەنى يۈسۈف ۋە ئۇنىڭ ئۈكۈسى توغرىسىدا قىلغان سۆزۈڭلارنىڭ يالغانلىقىنى) ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ» دېدى [77]. ئۇلار: «ئى ئەزىز! ② ھەقىقەتەن ئۇنىڭ (ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايدىغان) ياشىنىپ قالغان بىر ئاتىسى بار، ئۇنىڭ ئورنىغا بىزنىڭ بىرىمىزنى ئېلىپ قالغىن، شەكسىزكى، بىز سېنى ياخشىلىق قىلغۇچىلاردىن دەپ قارايمىز»^③ دېدى [78]. يۈسۈف: «نەرسىمىزنى يۈكۈدىن تاپقان كىشىدىن باشقىسىنى ئېلىپ قېلىشىمىزدىن ئاللاھ ساقلىسۇن! (ئەگەر شۇنداق قىلساق) ئۇ چاغدا بىز چوقۇم زالىملاردىن بولۇپ قالمايمىز»^④ دېدى [79]. ئۇلار ئۇنىڭدىن (يەنى يۈسۈفنىڭ ماقۇل بولۇشىدىن) تامامەن ئۈمىدسىزلەنگەندىن كېيىن، چەترەك بىر يەرگە بېرىپ مەخپىي مەسلىھەتلەشتى^⑤، ئۇلارنىڭ چوڭى ئېيتتى:

① يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ سۆزىدىنمۇ مەلۇم بولىدۇكى، ئۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى ئىلگىرى ئوغۇرلۇق قىلغان دەپ، ئوپپوچۇق يالغانچىلىق خاتالىقى سادىر قىلدى.

② ئۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا «ئى ئەزىز!» دەپ خىتاب قىلدى. بۇنىڭ سەۋەبى، شۇ چاغدا بارلىق ھوقۇق يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىدا ئىدى. پادىشاھ بولسا، ئاتاققا مىسىرنىڭ ھۆكۈمدارى ئىدى.

③ دېمىسىمۇ ئاتىسى ياشىنىپ قالغان ئىدى. لېكىن بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ئەسلىي مەقسىتى بۇنىيەمنى قۇتۇلدۇرۇش ئىدى. ئۇلارنىڭ كالىسىدا يۈسۈف ئەلەيھىسسالام توغۇرلۇق ئاتىلىرىدىن ئاڭلىغان سۆز بار ئىدى. ئەگەر بىز ئاتىمىزنىڭ ئالدىغا بۇنىيەمنى ئالماي بارساق، ئاتىمىز: سەلەر ئوغلۇم بۇنىيەمنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى يوقاتقاندا يوق قىلىپسىلەر، دەيدۇ، دەپ ئويلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا يالۋۇرۇپ، ئۇنى ياخشىلىق قىلغۇچى دەپ سۈپەتلەپ تۇرۇپ: بىزگە ياخشىلىق قىلىش يۈزىدىن، بۇنىيەمنى قويۇپ بەرگىن، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىرىمىزنى ئېلىپ قالغىن، دېدى.

④ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق جاۋاب بېرىشتىكى مەقسىتى بۇنىيەمنى ئېلىپ قىلىش ئىدى.

⑤ چۈنكى بۇنىيەمنى تاشلاپ كېتىش ئۇلارغا ناھايىتى ئېغىر كېلەتتى، ئاتىلىرىنىڭ ئالدىغا بېرىشقا يۈزى قالماتتى. شۇڭا ئۇلار جەم بولۇپ، قانداق قىلىش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىشكە باشلىدى.

أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَن أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِىَ أَبِي أَوْ يَحْكَمَ اللَّهُ لىَ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾ أَرْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ أَبْنَاكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسَأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتى كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتى أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾

«ئاتاڭلارنىڭ سىلەردىن ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلدۇرۇپ چىن ۋەدە ئالغانلىقىنى ۋە ئىلگىرى يۈسۈف توغرىسىدا كەتكۈزۈپ قويغىنىڭلارنى بىلمەمسىلەر؟ ئەمدى ئاتام ماڭا رۇخسەت قىلمىغۇچە ① ياكى ئاللاھ مەن ئۈچۈن ھۆكۈم چىقارمىغۇچە بۇ يەردىن ھەرگىز ئايرىلمايمەن، ئاللاھ ھۆكۈم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر [80]. سىلەر ئاتاڭلارنىڭ يېنىغا قايتىپ بېرىپ ئېيتىڭلاركى، ئى ئاتىمىز! سېنىڭ ئوغلۇڭ (بۇنىيەمىن) راستتىنلا (ئۇ يەردە) ئوغرىلىق قىلدى، بىز پەقەت بىلگەن نەرسىمىز ئۈستىدىلا گۇۋاھلىق بەردۇق ③، بىز غەيبىنى بىلمەيتتۇق ④ [81]. بىز تۇرغان شەھەر (مىسىردىكىلەر) دىن ۋە بىز بىلەن بىللە ماڭغان كارۋاندىن سوراپ باققىن، بىز ھەقىقەتەن راستچىلىمىز ⑤» [82].

① قېرىنداشلارنىڭ چوڭى بۇ ئەھۋالدا ئاتىسىنىڭ ئالدىغا بېرىشقا پىتىنالمىدىغانلىقىنى ھېس قىلدى - دە، كۆڭلىدىكىنى ئوچۇقلا بايان قىلدى: ئاتام ئۆزى تەكشۈرۈپ مېنىڭ گۇناھسىزلىقىمنى ئىسپاتلىمىغۇچە ۋە قايتىشىمغا رۇخسەت قىلمىغۇچە، مەن بۇ يەردىن كەتمەيمەن.

② ﴿ياكى ئاللاھ مەن ئۈچۈن ھۆكۈم چىقارمىغۇچە﴾ نىڭ بىر مەنىسى: مىسىر ئەزىزى بۇنىيەمنى قويۇپ بېرىپ، مەن بىلەن كېتىشكە رۇخسەت قىلمىغۇچە، يەنە بىر مەنىسى: ئاللاھ تائالا ماڭا بۇنىيەمنى قىلىچ بىلەن قۇتقۇزۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلمىغۇچە.

③ بۇنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، بىز ساڭا ۋەدە بەرگەن چېغىمىزدا ئۇنى سالامەت قايتۇرۇپ كېلىمىز دەپ، ئۆزىمىزنىڭ ئىلىمىگە ئاساسەن ۋەدە بەرگەن ئىدۇق. ئويلىمىغان يەردىن بۇ ۋەقە يۈز بېرىپ، بۇنىيەمنى بىللە ئېلىپ كېلەلمىدۇق. بۇنداق بولارنى خىيالىمىزغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدۇق. يەنە بىر مەنىسى: «ئوغرى مالنىڭ ئىگىسىگە مەلۇم مۇددەتكىچە قۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلىدۇ» دېگەن جازانىمۇ، ئۆزىمىزنىڭ ئىلىمىگە ئاساسەن ئوتتۇرىغا قويغان ئىدۇق، ئۇنىڭدا ھېچقانداق يامان غەرەز يوق ئىدى. لېكىن، تەكشۈرۈشتە ئويلىمىغان يەردىن ئوغرىلانغان نەرسە بۇنىيەمنىڭ يۈكىدىن چىقىپ قالدى.

④ يەنى بىز كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان ئىشلارنى بىلمەيتتۇق، دېمەك بىز ساڭا ۋەدە بەرگەن چېغىمىزدا ئۇنىڭ ئوغرىلىق قىلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتۇق.

⑤ ﴿الْقَرْيَةَ﴾ «شەھەر» دېگەندە ئۇلار ئاشلىق ئالغىلى بارغان مىسىر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى مىسىر ئەھلىدىن سوراپ باققىن دېمەكچى. شۇنىڭدەك ﴿الْعِيرَ﴾ «كارۋان» دېگەندە "أَصْحَابُ الْعِيرِ" يەنى كارۋان ئەھلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى مىسىرغا بېرىپ، مىسىر ئەھلىدىن ۋە بىز بىلەن بىللە كەلگەن كارۋان ئەھلىدىن سوراپ باققىن، بىز ساڭا ئېيتقان سۆزلەرنىڭ ھەممىسى راست، بۇنىڭ ھېچ يالغىنى يوق.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَأَبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتُونَا تَذَكَّرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾

يەئقۇب ئېيتتى: «ئۇنداق ئەمەس، نەپىسئىلار سىلەرگە بىر (قەبىھ) ئىشنى چىرايلىق كۆرسىتىپتۇ، مەن پەقەت چىرايلىقچە سەۋر قىلىمەن، ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ (يەنى ئۈچ ئوغلۇمنىڭ) ھەممىسىنى ماڭا كەلتۈرۈپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. ②. شەكسىزكى، ئاللاھ (مېنىڭ ھالىمنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر» [83]. يەئقۇب ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈپ: «ئاھ يۈسۈف! ③» دېدى. قايغۇدىن (كۆپ يىغلاپ) ئىككى كۆزى ئاقىرىپ كەتتى ④، ئۇ تولۇپ تاشقان ئاچچىقنى ئىچىگە يۇتقان ئىدى [84]. ئۇلار: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەن يۈسۈفنى ئويلاۋېرىپ (ھەسرەتتىن) ئۆزۈڭنى يوقىتىپ قويىدىغان ياكى ھالاك قىلىدىغان بولىدۇڭ!» ⑤ دېدى [85].

① يەنە بىر مەنىسى، سىلەر بۇ سۆزنى ئۆزۈڭلار توقۇۋالغان، دېمەكتۇر. چۈنكى، يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ھەقىقىي ئەھۋالدىن خەۋەرسىز ئىدى. ئاللاھ تائالامۇ ۋەھىي ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئەھۋالنى بىلدۈرمىگەن ئىدى. شۇڭا ئۇ، مېنىڭ ئوغۇللىرىم بۇنىيەمنىڭمۇ يۈسۈفكە قىلغانغا ئوخشاش بىر ئىش قىلدى، يۈسۈف ھەققىدە يالغاننى توقۇغاندەك بۇنىيەمنى ھەققىدىمۇ يالغاننى توقۇدى، دەپ گۇمان قىلدى. ئۇلارنىڭ بۇنىيەمنىڭ قانداق مۇئامىلە قىلغانلىقىنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، يۈسۈفنىڭ ۋەقەسىگە قىياس قىلىپ تۇرۇپ شۇنداق شەك - شۈبھىگە چۈشۈپ قالغان ئىدى.

② ئەمدى ئۇنىڭغا سەۋر قىلىشتىن باشقا چارە قالمىغان ئىدى، شۇنداقلا سەۋر قىلىش بىلەن بىرگە ئۈمىدىنىمۇ ئۈزۈمگەن ئىدى. ﴿جَمِيعًا﴾ «ھەممىسىنى» دېگەندىن يۈسۈف ئەلەيھىسسالام، بۇنىيەمنى ۋە قايتىپ كېتىشتىن خىجىل بولۇپ، ئاتام رۇخسەت قىلمىغۇچە ياكى بۇنىيەمنى بىر ئامال قىلىپ قۇتۇلدۇرۇپ چىقىمىغۇچە كەتمەيمەن دەپ مىسىردا قالغان چوڭ ئوغلى كۆزدە تۇتۇلدى.

③ يەنى بۇ يېڭى قايغۇ - ھەسرەت يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۈچۈن چېكىۋاتقان كونا ھەسرەتنى ئويغاتتى.

④ يەنى كۆزىنىڭ قارىسى غەم - قايغۇ دەستىدىن ئاقىرىپ كەتكەن ئىدى.

⑤ ﴿حَرَضًا﴾ دېگەن پىراقتىن، قېرىلىقتىن ياكى ئارقا - ئارقىدىن ئىنساننىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەردىن پەيدا بولغان ۋاقىتلىق جىسمانىي ئاجىزلىقنى ياكى ئەقىل - ھوشنى بىلمەسلىكنى كۆرسىتىدۇ. يۈسۈفنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ قېرىنداشلىرىنىڭ ھەسرەت ئوتى قايتىدىن ياندى ۋە ئاتىلىرىغا بۇ سۆزنى قىلدى.

قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِي وَحُرِّزَ إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَبْنِي أَدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْيِسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْيِسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضْعَةٍ مُزْجَجَةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾

يەئقۇب ئېيتتى: «مەن قاينۇ - ھەسرەتمنى پەقەت ئاللاھقا ئېيتىمەن، ئاللاھنىڭ بىلدۈرۈشى بىلەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن» ① [86]. ئى ئوغۇللىرىم! بېرىڭلار، يۈسۈفنى ۋە ئۇنىڭ ئوكسىنى ئىزدەڭلار، ②، ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار، شۈبھىسىزكى، پەقەت كاپىر قەۋملا ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلىنىدۇ» ③ [87]. (يۈسۈفنىڭ قېرىنداشلىرى مىسىرغا قايتا كېلىپ) ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ، دېدىكى ④: «ئى ئەزىز! بىزگە ۋە ئائىلىمىزگە ئاچارچىلىق يەتتى. (ئالدىڭغا) ناچار ئۆتمەس ماللار بىلەن كېلىپ قالدۇق» ⑤، سەن بىزگە (بۇرۇن بەرگەندەك) ئاشلىقنى تولۇق بەرگىن ⑥، بىزگە سەدىقە (ياخشىلىق) قىلغىن ⑦، چۈنكى ئاللاھ سەدىقە (ياخشىلىق) قىلغۇچىلارنى مۇكاپاتلايدۇ» [88]. يۈسۈف: «سىلەر نادان ۋاقىتڭلاردا يۈسۈفكە ۋە ئۇنىڭ ئوكسىغا نېمىلەر قىلغانلىقىڭلارنى بىلمەسلىرىڭلار؟» ⑧ دېدى [89].

① بۇنىڭ بىر مەنىسى، ئۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام كۆرگەن چۈشنىڭ چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىغا ۋە ئۆزىنىڭ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنچىسى كامىل ئىدى. يەنە بىر مەنىسى، ئۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات ئىكەنلىكىگە ۋە ھايات ۋاقتىدا چوقۇم ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىغا ئىشەنەتتى.

② شۇڭا ئۇ بۇ ئىشەنچىسىدىن روھلىنىپ، ئوغۇللىرىغا مۇشۇنداق بۇيرۇق قىلدى.

③ شۇنىڭدەك يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭ رەھمىتىدىن گۇمراھلاردىن باشقا كىممۇ نائۇمىد بولار؟﴾. (سۈرە ھىجر 56 - ئايەت) دېمەك مۇئمىنلەر ھەر قانچە ئېغىر ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن تەقدىردىمۇ، سەۋر قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىد ئۈزمەسلىك لازىم.

④ بۇ ئۇلارنىڭ ئۈچىنچى قېتىم مىسىرغا بېرىپ، يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كىرىشى ئىدى.

⑤ يەنى ئاشلىق سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن پۇل - ماللىرىمىز ناھايىتى ئاز ۋە ئەرزىمەس نەرسىلەردۇر.

⑥ يەنى بىزنىڭ ئەرزىمەس نەرسىلىرىمىزگە قارىمىغىن، بىزگە ئۇنىڭ بەدىلىگە يېتەرلىك ئاشلىق بەرگىن.

⑦ يەنى ئازغىنە نەرسىلىرىمىزنى قوبۇل قىلىپ، بىزگە سەدىقە ۋە خەير - ئېھسان قىلغىن، بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق ئىزاھلايدۇ: قېرىندىشىمىز بۇنىيەمنى ئازات قىلىش بىلەن بىزگە ئېھسان (يەنى ياخشىلىق) قىلغىن.

⑧ ئۇلار ناھايىتى تۆۋەنچىلىك بىلەن خەير - ئېھسان ياكى قېرىندىشىنى ئازات قىلىشنى سورىدى ھەمدە ئاتىسىنىڭ ياشىنىپ، ئاجىزلاپ قالغانلىقىنى، بالىسىنىڭ پىراقىدا قاينۇ - ھەسرەتكە چۆمگەنلىكىنىمۇ ئېيتتى. بۇنىڭدىن يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ دىلى يۇمشاپ، كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش ئاقتى. ئۆزىنى ئاشكارىلاشقا مەجبۇر بولدى. ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ قىلمىشلىرىنى ئەسكەرتىش بىلەن گۈزەل پەزىلىتىنى ئىزھار قىلىپ، سىلەر ئۇ ئىشلارنى قىلغان چاغدا نادان ئىدىڭلار، دېدى.

قَالُوا أَيْنَكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَازَتْكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيْبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ أَذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا

ئۇلار: «سەن راستتىنلا يۈسۈفمۇ؟» دېدى. ئۇ: «(ھەئە) مەن يۈسۈف، بۇ مېنىڭ ئىنىم. ئاللاھ ھەقىقەتەن بىزگە مەرھەمەت قىلدى. چۈنكى كىمكى تەقۋالىق قىلىدىكەن ۋە سەۋر قىلىدىكەن، شەكسىزكى، ئاللاھ ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنىڭ مۇكاپاتىنى بىكار قىلىۋەتمەيدۇ»^② دېدى [90]. ئۇلار «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئاللاھ سېنى ھەقىقەتەن بىزدىن ئارتۇق قىلىپتۇ، بىز جەزمەن خاتا قىلىپتۇق» دېيىشتى^③ [91]. يۈسۈف ئېيتتى: «بۈگۈن سىلەر ئەيىبلەشكە ئۇچرىمايسىلەر»^④، ئاللاھ سىلەرنى كەچۈرسۇن! ئۇ رەھىم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ رەھىم قىلغۇچىسىدۇر [92]. سىلەر مېنىڭ بۇ كۆڭلىكىمنى ئېلىپ بېرىپ ئاتامنىڭ يۈزىگە تاشلاڭلار (يېپىڭلار)، كۆزى ئېچىلىدۇ (يەنى كۆرىدىغان بولىدۇ)^⑤.

① ئۇلار مىسىر ئەزىزىنىڭ ئاغزىدىن ئۆزلىرى كېچىك ۋاقتىدا كەنئاندىكى قاراڭغۇ قۇدۇققا تاشلىۋەتكەن يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەقەسىنى ئاڭلاپ ھەم ھەيران بولدى ھەم بۇ سۆزلەۋاتقان پادىشاھ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بولۇپ قالمىسۇن يەنە دەپ تېخىمۇ دىققەت بىلەن قاراشقا مەجبۇر بولدى. بۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزى بولمىسا، بۇ ۋەقەنى قانداق بىلىدۇ؟ دەپ ئويلىدى ۋە سەن يۈسۈفمۇ؟ دەپ سورىدى.

② يۈسۈف ئەلەيھىسسالام سوئالغا جاۋاب بېرىش بىلەن بىرگە ئاللاھ تائالانىڭ پەزىلى - مەرھەمىتى، سەۋرچانلىق ۋە تەقۋالىقنىڭ ياخشى نەتىجىسىنىمۇ بايان قىلدى ۋە ئۇلارغا: سىلەر مېنى ئۆلتۈرۈشكە تاس قالغان ئىدىڭلار، ئاللاھ تائالا ماڭا مەرھەمەت قىلىپ قۇدۇقتىن قۇتقۇزدى، يەنە تېخى مىسىر ئەزىزى قىلدى، مانا بۇ ئاللاھ تائالا مېنى مۇۋەپپەقىيەت قىلغان سەۋرچانلىق ۋە تەقۋالىقنىڭ نەتىجىسىدۇر.

③ ئۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن شان - شەۋكەتنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ خاتالىقلىرىنى ئېتىراپ قىلىشتى.

④ يۈسۈف ئەلەيھىسسالاممۇ پەيغەمبەرگە خاس پەزىلىتى بىلەن ئۇلارنى ئەپۇ قىلدى ۋە ئۇلارغا: ئەمدى بولغۇلۇق بولدى، بۈگۈن سىلەرگە ھېچ مالاھەت قىلىنمايدۇ، دېدى. ئۆز ۋاقتىدا مەككە پەتھى قىلىنغان كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ مەككىدىكى كاپىرلار ۋە قۇرەيش كاتتىباشلىرىغا مەزكۇر سۆزلەرنى قىلىپ، گەرچە ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تۈرلۈك ئەزىيەت يەتكۈزگەن ھەتتا ئۆلتۈرمەكچى بولۇشقان بولسىمۇ، ئۇلارنى ئەپۇ قىلغان ئىدى.

⑤ كۆڭلەكنى يۈزىگە تاشلاش بىلەن كۆزنىڭ ساقىيىشى بىر مۆجىزە ۋە كارامەت ئىدى.

وَأَتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تَفَنَّيْتُمْ ﴿٣٤﴾ قَالُوا تَأَلَّهَ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ قَالُوا يَا بَنَاتَنَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٣٧﴾ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٣٨﴾

پۈتۈن ئائىلەڭلەردىكىلەرنى ئېلىپ مېنىڭ يېنىمغا كېلىڭلار» ① [93]. كارۋان (مىسىردىن) قوزغالغان چاغدا، ئۇلارنىڭ ئاتىسى (يېنىدىكىلەرگە): «مەن ھەقىقەتەن يۈسۈفنىڭ ھىدىنى ئېلىۋاتىمەن، ئەگەر سىلەر مېنى ئالغىچە قايتۇرۇپ بەرمەيدىغان بولساڭلار (مەن ئۇنى ھايات دەيتتىم)» ② دېدى [94]. ئۇلار (يەنى يەئقۇبنىڭ يېنىدىكىلەر): «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەن تېخىچە بۇرۇنقى قايىمۇقۇشۇڭدا ئىكەنسەن» ③ دېدى [95]. خۇش خەۋەرچى كېلىپ كۆڭلەكنى يەئقۇبنىڭ يۈزىگە تاشلىۋىدى، دەرھال ئۇنىڭ كۆزى ئېچىلدى ④، يەئقۇب: «مەن سىلەرگە ئاللاھنىڭ بىلدۈرۈشى بىلەن سىلەر بىلىمگەن نەرسىلەرنى بىلىمەن، دېمىگەنمىدىم» ⑤ دېدى [96]. ئۇلار: «ئى ئاتىمىز! گۇناھلىرىمىز ئۈچۈن بىزگە (ئاللاھتىن) مەغپىرەت تىلىگەن. چۈنكى بىز راستتىنلا گۇناھكارلاردىن بويىتمىز» دېيىشتى [97]. يەئقۇب: «پات يېقىندا پەرۋەردىگارمىدىن سىلەرگە مەغپىرەت تىلەيمەن» ⑥. ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبان دۇر» دېدى [98].

① يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئائىلىسىنى مىسىرغا كېلىشكە دەۋەت قىلدى.

② بۇ تەرەپتە كارۋان مىسىردىن كۆڭلەكنى ئېلىپ يولغا چىقتى، ئۇ تەرەپتە يەئقۇب ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرەپتىن بولغان بىر مۆجىزە سۈپىتىدە يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ خۇشبوۋى ھىدى كېلىشكە باشلىدى. بۇنىڭدىن ئايان بولدىكى، ئاللاھ تەرەپتىن مەلۇمات كەلمىسە، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىمۇ، ئۆزى تۇرۇۋاتقان شەھەرگە تەۋە قۇدۇقتىكى ئوغلنىڭ خەۋىرىنىمۇ بىلەلمەيدۇ. ئەگەر ئاللاھ بىلدۈرۈشنى خالىسا، مىسىردەك يىراق جايدىنمۇ، ئوغلنىڭ خۇشبوۋى ھىدى كېلىدۇ.

③ ﴿صَلِّ﴾ «قايىمۇقۇش» دېگەن يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك ئوغلى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتى ۋە پىراق ئوتىدا بىگانە بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدىكى نەۋرىلىرى ۋە باشقىلار: سەن تېخىچە بۇرۇنقى خاتالىقىڭدا يەنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ مېھىر - مۇھەببىتىدە تۇرۇپسەن، شۇنچە يىللار ئۆتۈپ كەتسىمۇ، ئۇنى ياخشى كۆرۈش دىلىڭدىن كەتمەپتۇ، دېدى.

④ يەنى خۇش خەۋەر يەتكۈزگۈچى كېلىپ، كۆڭلەكنى يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ يۈزىگە تاشلىغان (ياپقان) چاغدا، مۆجىزە يۈز بېرىپ، ئۇنىڭ كۆزى ئەسلىگە كەلدى.

⑤ چۈنكى مەن ۋەھىي ئارقىلىق سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن. دېمەك ئاللاھ تائالا شارائىت ۋە كەلتۈرىدىغان پايدا - زىيانغا قاراپ، ۋەھىي ئارقىلىق پەيغەمبەرلىرىنى ئۆزى خالىغان مەلۇماتلار بىلەن ۋاقىپلاندىرۇپ تۇرىدۇ.

⑥ يەئقۇب ئەلەيھىسسالام دەرھال دۇئا قىلماستىن «پات يېقىندا» يەنى كېيىنرەك دۇئا قىلىشقا ۋەدە قىلدى. بۇنىڭدىن مەقسەت دۇئا قىلىشنى كېچىنىڭ ئۈچتىن بىرى قالغان چاغدىكى ئاللاھ تائالا خاس بەندىلىرىنىڭ دۇئالىرىنىڭ ئىجابەت قىلىدىغان ۋاقتقا كېچىكتۈرگەن بولۇشى مۇمكىن ياكى بۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا زۇلۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاۋۋال ئۇنىڭدىن بىر مەسلىھەت سوراڭىز لازىم دەپ قاراپ، دەرھال دۇئا قىلماي، ئۇنى كېچىكتۈرگەن بولۇشى مۇمكىن.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَأْتَبَتْ هَذَا تَأْوِيلُ رُءُوسِي مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِن بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ

ئۇلار يۈسۈفنىڭ ئالدىغا كىرگەندە، يۈسۈف ئاتا - ئانىسىنى قۇچاقلدى ① ۋە: «ئاللاھ خالىسا، مىسرغا ئامان - ئېسەن كىرىڭلار!» دېدى [99]. (يۈسۈف) ئاتا - ئانىسىنى تەختىدە (يېنىدا) ئولتۇرغۇزدى ②، ئۇلار (ھەممىسى) يۈسۈفكە (ھۆرمەت بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن) سەجدە قىلىشتى ③. ئۇ: «ئى ئاتا! مانا بۇ بۇرۇن (كىچىك ۋاقىتتا) كۆرگەن چۈشۈمنىڭ تەبىرىدۇر ④. پەرۋەردىگارم ئۇ چۈشۈمنى ھەقىقەتەن راستقا چىقاردى. شەيتان قېرىنداشلىرىم بىلەن مېنىڭ ئارامنى بۇزغاندىن كېيىن ⑤، پەرۋەردىگارم مېنى زىنداندىن چىقىرىش ⑥ ۋە سىلەرنى سەھرادىن ⑦ بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىش بىلەن ماڭا ئېھسان قىلدى، پەرۋەردىگارم خالىغىنىنى (ئىشقا ئاشۇرۇشقا) ھەقىقەتەن تەدبىرلىكتۇر،

- ① يەنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن ئۇلارغا ئۆز يېنىدىن جاي بەردى ۋە ئالاھىدە ھۆرمەت بىلدۈردى.
- ② بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆگەي ئانىسى بولۇپ، ئانا تەرەپ ھاممىسى ئىدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئۆز ئانىسى بۇنىيەمنىڭ تۇغۇتىدىن كېيىن ئۆلۈپ كەتكەن ئىدى، يەئىقۇب ئەلەيھىسسالام ئايالى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھەمىشىسىنى نىكاھقا ئالغان. مانا مۇشۇ ھاممىسى يەئىقۇب ئەلەيھىسسالام بىلەن مىسرغا كەلگەن ئىدى. (فەتھۇلقەدىر) ئەمما ئىمام ئىبنى جەرىر: ئۇنىڭ ئەكسىچە: ئۇنىڭ ئانىسى ھايات ئىدى، مىسرغا كەلگەن دەل ئۇنىڭ ئۆز ئانىسى ئىدى، دەپ تەپسىر قىلدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)
- ③ بەزى كىشىلەر بۇ ئايەتنى، «ئۇلار ئەدەپ ۋە ھۆرمەت يۈزىسىدىن يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا تازىم قىلدى» دەپ تەرجىمە قىلغان لېكىن ﴿ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا ﴾ دېگەن ئايەتنىڭ لەۋزى ئۇلار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلدى دەپ ئېنىق كۆرسىتىپ تۇرىدۇ، يەنى بۇ سەجدە ئەلۋەتتە سەجدە مەنىسىنى كۆرسىتىدۇ. بىراق بۇ ئىبادەت سەجدىسى ئەمەس، ھۆرمەت سەجدىسىدۇر. ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن سەجدە قىلىش يەئىقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدە جايىز ئىدى. ئىسلامدا شېرىكىنى چەكلەش ۋە ئۇنىڭ يولىنى توسۇش ئۈچۈن، ھۆرمەت سەجدىسىمۇ ھارام قىلىندى، شۇڭا ھازىر ھېچكىمگە ھۆرمەت سەجدىسى قىلىش جايىز بولمايدۇ.
- ④ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام كۆرگەن چۈشۈشنىڭ تەبىرى تالاي مۇشەققەتلەرنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن ئەمەلگە ئاشتى. ئاللاھ تائالا ئۇنى شاھلىق تەختىدە ئولتۇرغۇزدى، ئاتا - ئانىسى ۋە قېرىنداشلىرى ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ سەجدە قىلدى.
- ⑤ يەنە قېرىنداشلىرىنى ئازراقمۇ خىجالەتتە قالدۇرماسلىق ئۈچۈن گۇناھنى ئۇلارغا يۈكلىمەي، سەۋەبكار بولغان شەيتانغا يۈكلىگەنلىكىمۇ، يۈسۈف ئەلەيھىسسالامدىكى ئەخلاق - پەزىلەت ۋە ئالىيجانابلىقنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

⑥ قېرىنداشلىرىنىڭ يۈزىنى قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلىرىدىن «قۇدۇقتىن چىقارغانلىق» نېمىتىنى تىلغا ئالمىدى. مانا بۇ پەيغەمبەر ئەخلاقىدۇر.

⑦ مىسىردەك شەھەرلەشكەن چوڭ بىر مەملىكەتكە سېلىشتۇرغاندا كەنئان بىر سەھرا ھېسابلىناتتى، شۇڭا بۇ يەردە ﴿ الْبَدْوِ ﴾ «سەھرا» دېگەن سۆز ئىشلىتىلدى.

إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠١﴾ * رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمَلِكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠٢﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٣﴾

چۈنكى، ئۇ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [100]. ئى پەرۋەردىگارم! ماڭا ھەقىقەتەن پادىشاھلىقتىن (نېسۋە) ئاتا قىلدىڭ، چۈش تەبىرىنى بىلدۈردۈڭ، ئى ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچى زات! سەن دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە مېنىڭ ئىگەمسەن، جېنىمنى مۇسۇلمان پېتىمچە ئالغىن، مېنى ياخشى كىشىلەر قاتارىغا قوشقىن، دېدى [101]. (ئى پەيغەمبەر!) مانا بۇلار (يەنى يۈسۈف قىسسسى) غەيب خەۋەرلىرىدىن بولۇپ، بىز ئۇنى ساڭا ۋەھىي قىلىۋاتىمىز. ئۇلار (يەنى يۈسۈفنىڭ قېرىنداشلىرى) ھىيلە - مېكر بىلەن ئىشلىرىنى قارارلاشتۇرغاندا، سەن ئۇلارنىڭ يېنىدا يوق ئىدىڭ، [102].

① يەنى ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك ئۇ مىسىرنىڭ ئەزىزى، شاھنىڭ ۋەزىرى بولغان ئىدى.

② يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ئىدى، ئۇنىڭغا ئاللاھ تەرەپتىن ۋەھىي نازىل بولاتتى، ئۇنىڭغا خاس ئىلىم ۋە ئالاھىدە مەلۇماتلار بىلدۈرۈلەتتى. پەيغەمبەرگە خاس بىلىملەردىن يەنە چۈشكە تەبىر بېرىش ئىلىمىنى ياخشى بىلەتتى، شۇڭا چۈشكە توغرا تەبىر بېرەلەيتتى. ئۇ چۈشكە تەبىر بېرىشتە ئاللاھىدە ماھارەتكە ئىگە ئىدى، مەسىلەن، ئۇ زىندانداشلىرىنىڭ چۈشكە ۋە پادىشاھنىڭ يەتتە سېمىز كالىنى كۆرگەن چۈشكە توغرا تەبىر بەردى.

③ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىگە ئاتا قىلغان نېمەتلەرنى تىلغا ئېلىش بىلەن بىرگە ئاللاھ تائالانىڭ باشقا سۈپەتلىرىنىمۇ تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ دۇئا قىلدى، ئۇنىڭ تىلىكى: ماڭا ئۆلۈم كەلگەندە مېنى مۇسۇلمان ھالىتىدە ۋاپات قىلغىن ۋە مېنى «ياخشى كىشىلەر» قاتارىغا قوشقىن، دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. بۇ يەردىكى «ياخشى كىشىلەر» يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىدىن ئىبراھىم ۋە ئىسھاق ئەلەيھىسسالاملارنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر، يۈسۈف ئەلەيھىسسالام «ئۆز ئۆلۈمىنى تىلەپ» دۇئا قىلغان بولسا كېرەك، دەپ خاتا چۈشەنگەن، ھالبۇكى بۇ ئۆلۈم تىلەپ قىلغان دۇئا ئەمەس، بەلكى ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىسلامدا مۇستەھكەم تۇرۇشنى تىلەپ قىلغان دۇئادۇر.

④ يەنى بۇ يەردە ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىۋاتىدۇ: ئى پەيغەمبەر! يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى قېرىنداشلىرى قۇدۇققا تاشلىۋېتىپ كەلگەندە، سەن ئۇلارنىڭ يېنىدا ئەمەس ئىدىڭ ياكى ئۇلار يەتقۇب ئەلەيھىسسالامغا يالغان ئېيتىپ، يۈسۈفنى بۆرە يەپ كەتتى دەپ، قانغا مىلەنگەن كۆڭلەكنى ئېلىپ كەلگەندە، سەن ئۇلارنىڭ يېنىدا ئەمەس ئىدىڭ يەنى ئۇ ئىشلارنى سەن ئىلگىرى بىلمەيتتىڭ. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقىنى بايان قىلدى. ئەمما بۇنىڭ مەنىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مۇتلەق ھېچنەرسىنى بىلمەيدۇ، دېگەنلىك ئەمەس، چۈنكى ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋەھىي ئارقىلىق مەزكۇر ۋەقەلەردىن ۋاقىپلاندۇردى. بۇ يەردىكى مەنىي جۈملە كۆز بىلەن كۆرگەنلىكىنى ئىنكار قىلىپ كەلگەن، يەنى سەن ئۇ يەردە يوق ئىدىڭ. شۇنىڭدەك يەنە سەن بۇ ۋەقەنى باشقىلاردىن باققانمۇ ئەمەس. بۇ غەيب خەۋىرىنى پەقەت ئاللاھ تائالا ئۆزى ساڭا ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈردى، بۇ سېنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىڭنىڭ دەلىلىدۇر، چۈنكى ساڭا ئاللاھ تەرەپتىن ۋەھىي نازىل بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا بىر قانچە سۈرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقى ۋە تارىخىي ۋەقەلەرنى كۆزى بىلەن كۆرمىگەنلىكىنى بايان قىلدى. (مەسىلەن: سۈرە ئال ئىمران 7 - ، 44 - ، سۈرە

قەسەس 45 - ، 46 - ، سۈرە ساد 69 - ، 70 - ئايەتلەرگە قارالسۇن)

وَمَا أَكْثَرَ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١١٣﴾ وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿١١٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١١٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُونَ ﴿١١٦﴾

سەن گەرچە كىشىلەرنىڭ تولسى - سەن ھېرىسمەن بولساڭمۇ، (لېكىن) ئۇلارنىڭ تولسى ئىمان ئېيتمايدۇ ① [103]. سەن بۇنىڭغا (يەنى قۇرئاننى يەتكۈزگەنلىكىڭگە) ئۇلاردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايسەن ②، ئۇ (قۇرئان) پەقەت دۇنيا ئەھلى ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەتتۇر ③ [104]. ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىگە دالالەت قىلىدىغان) نۇرغۇن ئالامەتلەر باركى، ئۇلار ئۇ ئايەتلەردىن يۈز ئۆرۈپ ئۆتۈپ كېتىدۇ ④ [105]. ئۇلارنىڭ تولسى ئاللاھقا ئىشەنمەيدۇ، ئىشەنگەندىمۇ (ئاللاھقا) شېرىك كەلتۈرىدۇ ⑤ (يەنى ئاللاھنى ياراتقۇچى، رىزىق بەرگۈچى دەپ ئىقرار قىلىپ تۇرۇپ، يەنە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدۇ) [106].

① يەنى ئاللاھ تائالا كىشىلەرنى ئىبىرەت ئالسۇن، پەيغەمبەرلەرنىڭ يولىنى تۇتۇپ، مەڭگۈلۈك نىجاتلىققا ئېرىشىشكە لايىق بولسۇن دەپ، سېنى ئىلگىرى ئۆتكەنلەرنىڭ خەۋەرلىرىدىن ۋاقىپلاندىردى، شۇنداق تۇرۇقلۇق كىشىلەرنىڭ تولسى ئىمان ئېيتمايدۇ، چۈنكى، ئۇلار ئىلگىرىكى قەۋملەرنىڭ ۋەقەلىرىنى تىڭشايدۇ، ئەمما ئىبىرەت ئېلىش ئۈچۈن ئەمەس، پەقەت ئىچ پۇشۇقنى چىقىرىش، كۆڭلىنى خوش قىلىش ئۈچۈنلا تىڭشايدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئىماندىن مەھرۇم قالىدۇ.

② ئۇلارنىڭ سېنى پۇل - مال توپلاش ئۈچۈن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلدى دەپ شۈبھىلەنگەندەك، قۇرئاننى يەتكۈزگەنلىكىڭگە ئۇلاردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايسەنكى.

③ يەنى قۇرئان كەرىم - پۈتۈن دۇنيا ئەھلى توغرا يول تاپسۇن، ئۆزلىرىنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى تۈزىسۇن ۋە ئىسلاھ قىلسۇن دەپ كەلگەن ۋەز - نەسەھەتتۇر. ئەمدى دۇنيا ئادەملىرى ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈسە، ئۇنىڭدىن ھىدايەت تاپمىسا، بۇ ئۇلارنىڭ خاتالىقى ۋە بەختسىزلىكىدۇر. قۇرئان كەرىم ھەقىقەتتە دۇنيا ئەھلىگە ھىدايەت ۋە نەسەھەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەندۇر. «كۈندۈزدە كۆرۈڭ كۆرمىسە، قۇياشتا نېمە گۇناھ؟» (گۈلىستان - سەئىدى)

④ ئاسمان - زېمىننىڭ يارىتىلىشى، ئۇلاردىكى چەكسىز مەۋجۇدات ئۇلارنى يوقتىن بار قىلغان بىر ياراتقۇچىغا ۋە باشقۇرۇپ تۇرغۇچىغا دالالەت قىلىدۇكى، ئۇ ئەسىرلەردىن بېرى پۈتۈن كائىناتنى ئۆز ئوربىتىسىدا بىر خىل تۈزۈمدە ماڭدۇرۇپ كەلمەكتە. بۇ كائىناتتىكى مەۋجۇداتلار ئارىسىدا سوقۇلۇپ كېتىش ياكى چۈشۈپ كېتىش ھادىسىسىنىڭ يۈز بەرمىگەنلىكىمۇ ئۇنىڭ قۇدرىتىگە دالالەت قىلىدۇ. لېكىن كىشىلەرنىڭ تولسى ئۇلارنى كۆرۈپ تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزمەي ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئۇلار ئارقىلىق رەببىنى تونۇشنىڭ يوللىرىنى ئىزدەيمەيدۇ.

⑤ مانا بۇ قۇرئان كەرىم كۆپ ئايەتلەردە ئېنىق بايان قىلغان ھەقىقەت بولۇپ، مۇشرىكلار ئاللاھ تائالانى ئاسمان - زېمىننىڭ ياراتقۇچىسى، ئىگىسى، رىزىق بەرگۈچى، ھەممىنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچى دەپ تونۇيدۇ. لېكىن شۇنداق تۇرۇقلۇق ئىبادەتتە ئاللاھ تائالاغا باشقا نەرسىلەرنى شېرىك قىلىۋالىدۇ، شۇ تەرىقىدە كۆپ كىشىلەر مۇشرىك بولىدۇ، يەنى ھەر دەۋردە كىشىلەر ئاللاھ تائالانىڭ پەرۋەردىگارىلىقتا يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىگە قايىل بولۇپ كەلگەن ئەمما ئاللاھ تائالانى ئىلاھلىقتا يەككە - يېگانە دەپ قوبۇل قىلىشقا ئۇنىمىغان. بۈگۈنكى مازارغا چوقۇنغۇچىلارمۇ ئەنە شۇلارغا ئوخشاش شېرىك كەلتۈرىدۇ، ئۇلار مازارغا كۆمۈلگەن بۇزۇكلارنى ئۇلۇغلاپ، ئىلاھلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ، ئۇلاردىن مەدەت تىلەيدۇ، يەنە ئىبادەت نامىدا ئۇلار ئۈچۈن ھەر خىل مۇراسىملارنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئاللاھ بىزنى ئۇلاردىن ساقلىسۇن.

أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٧٧﴾ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٧٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٧٩﴾

ئۇلار ئۆزلىرىگە ئاللاھنىڭ قورشىغۇچى (ئومۇمىي) ئازابلىرىدىن بىر ئازابنىڭ چۈشۈشىدىن ياكى ئۆزلىرى سەزمەستىن قىيامەتنىڭ تۇيۇقسىز كېلىپ قېلىشىدىن خاتىرجەم بولدىمۇ؟ [107]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «بۇ مېنىڭ يولۇمدۇر، مەن (كىشىلەرنى) ئاللاھقا دەۋەت قىلىمەن، مەن ۋە ماڭا ئەگەشكەنلەر روشەن دەلىل - ئىسپاتقا ئاساسلىنىمىز^①. ئاللاھ پاكىتۇر^②، مەن مۇشۇرىكلاردىن ئەمەسمەن» [108]. بىز سەندىن ئىلگىرى پەقەت شەھەر ئاھالىسىدىن بولغان ئەرلەرنى پەيغەمبەر قىلىپ، ئۇلارغا ۋەھىي نازىل قىلدۇق^③، ئۇلار (يەنى پەيغەمبەرگە چىنىۋىتىلگۈچىلەر) يەر يۈزىدە كېزىپ يۈرۈپ ئۆزلىرىدىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆزەتمىدىمۇ؟ ئاخىرەت يۇرتى تەقۋادارلىق قىلغانلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە ياخشىدۇر. سىلەر تېخىچە ئەقىللىقلارنى ئىشلەتمەمسىلەر؟ [109].

① يەنى بۇ تەۋھىد يولى مېنىڭ يولۇمدۇر، ھەتتا بۇ ئىلگىرىكى ھەربىر پەيغەمبەرنىڭمۇ يولى بولۇپ كەلگەن. مەن ۋە مېنىڭ چاقىرىقىمغا ئاۋاز قوشقانلار ئىنسانلارنى ئاللاھ تەرەپكە چاقىرىشتا ئەقلىي پاكىت ۋە شەرىئى دەلىللەرگە ئاساسلىنىمىز.

② مەن ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈكلۈكى ۋە مۇقەددەسلىكىنى بايان قىلىمەن، ئاللاھ بىردۇر، ئۇنىڭ ھېچ شېرىكى يوقتۇر، ئۇنىڭغا ئوخشاش ھېچبىر ئىلاھ يوق، ئۇنىڭ ۋەزىرى ۋە مەسلىھەتچىسى يوق، ئايالى ۋە بالىلىرى يوق، ئۇ ھەممە ئەيىب - نۇقساندىن پاكىتۇر.

③ بۇ ئايەتتىن يەنە پەيغەمبەرلەرنىڭ پەقەت ئەرلەر بولغانلىقى ۋە ئاياللاردىن پەيغەمبەر بولمىغانلىقىغا دەلىل چىقىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇ پەيغەمبەرلەر شەھەر ئاھالىسىدىن بولغان ئىدى. ﴿الْقُرَى﴾ دېگەن "قَرِيَّةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مەنىسى يېزا، ناھىيە، شەھەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ھېچقايسىسى سەھراللىق (چەت يېزىلاردىن) ئەمەس ئىدى. چۈنكى سەھرادا ياشايدىغانلارنىڭ تەبىئىتى شەھەردىكىلەرگە قارىغاندا قوپالراق ۋە توغراق كېلىدۇ، شەھەرلىكلەر بىر قەدەر يۇمشاق، ھايالىق، ئەخلاقلىق كېلىدۇ، بۇ خىسلەتلەر پەيغەمبەر ئۈچۈن ئىنتايىن زۆرۈردۇر.

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٤﴾

ھەتتا پەيغەمبەرلەر ئۈمىدسىزلىنىشكە باشلىغان ① ۋە (قەۋمنىڭ ئادەملىرى) ئۆزلىرىگە (ئازاب) يالغان ۋەدە قىلىنغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ تۇرغان چاغدا ②، ئۇلارغا بىزنىڭ ياردىمىمىز يېتىپ كەلدى ③، بىز خالىغان كىشىلەر قۇتقۇزۇلدى ④، بىزنىڭ ئازابىمىز گۇناھكار قەۋمدىن قايتۇرۇلمايدۇ [110]. ئۇلارنىڭ (يەنى بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ) قىسسلىرىدە ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئىبەرەت بار. (بۇ قۇرئان) توقۇپ چىقىرىلغان سۆز ئەمەس. بەلكى، ئۇ ئۆزىدىن ئىلگىرى كەلگەن (ساماۋى كىتابلار) نى تەستىقلىغۇچىدۇر، ھەممە نەرسىنى تەپسىلىي بايان قىلغۇچىدۇر، ئىمان ئېيتىدىغان قەۋم ئۈچۈن ھىدايەتتۇر ۋە رەھمەتتۇر ⑤ [111].

① يەنى پەيغەمبەرلەر قەۋملىرىنىڭ ئىمان ئېيتىشىدىن ئۈمىدسىزلىنىگەن ۋە مەيۈسلەنگەن چاغدا.

② مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتتىكى ﴿ كُذِبُوا ﴾ دېگەن پېئىلنىڭ ئوقۇلىشىدىكى پەرق ئېتىبارى بىلەن ئايەتنىڭ بىر قانچە خىل مەنىلىرىنى بايان قىلغان، بۇ مەنىلەر ئىچىدە مۇناسىپ كۆرۈلگىنى شۇكى، ﴿ ظَنُّوا ﴾ دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسىنى قەۋمنىڭ ئادەملىرى يەنى كاپىرلار دەپ ئېلىشتۇر. يەنى كاپىرلار باشتا ئازابنىڭ قەھرىدىن قورققان، لېكىن ئازاب كەلمەي، كۆپ كېچىكىپ كەتكەنلىكتىن، ئەمدى ئازاب كەلمەيدىغان ئوخشايدۇ دەپ خىيال قىلغان، يەنى پەيغەمبەرنىڭ سۆزى يالغان ئوخشىمامدۇ، ئازابنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيدۇ، پەيغەمبەرلەرگە يالغان ۋەدە قىلىندىمۇ يا؟ دېگەندەك گۇمانلاردا بولغان. مەقسەت بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىشتۇر، ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭگە كېلىدىغان ئازاب كېچىكىپ قېلىۋاتىدۇ، بۇنىڭدىن ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق، ئىلگىرىكى قەۋملەرگىمۇ ئازاب ناھايىتى كېچىكىپ كەلگەن، ئاللاھنىڭ ھېكمەتلىك تەدبىرى ۋە ئىرادىسىگە ئاساسەن ئۇلارغا ئۇزۇن مۆھلەت بېرىلگەن ئىدى، ھەتتا پەيغەمبەرلەرمۇ قەۋملىرىنىڭ ئىمان ئېيتىشىدىن ئۈمىدسىزلىنىگەن ۋە كىشىلەر بەلكىم ئازاب كېلىدىغانلىقى مۇنداقلا دەپ قويغان گەپ ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قالغان ئىدى. ئۈمىدسىزلىك ئۇلارنى شۇ قەدەر خەۋپلىك ۋەسۋەسە ۋە ئەندىشىگە ئېلىپ بارغاندا، بىزنىڭ نۇسرىتىمىز كەلدى، ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى شۈبھىلەر يوقالدى.

③ بۇ ئايەت ئەسلىدە ئىتائەتسىز بەندىلەرگە بېرىلىدىغان ئاللاھ تائالانىڭ مۆھلەت قانۇنىيىتىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلىرىنىڭ خاھىشىغا باقماستىن ھەددىدىن زىيادە مۆھلەت بېرىۋېتىدۇ، ھەتتا بەزىدە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىمۇ ئازابنىڭ كېلىشىدىن ئۈمىدسىزلىنىپ، ئازاب كېلىدىغانلىقى يالغانمىدۇ دېگەندەك خىيالغا كېلىپ قالىدۇ. شۇنىسى ئېنىقكى، بۇنداق خىياللارنى قىلىش ئىمانغا زىت كەلمەيدۇ.

④ بۇ يەردىكى قۇتقۇزۇلغان كىشىلەر پەقەت مۇئمىنلەردىن ئىبارەت ئىدى.

⑤ يەنى بۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ۋە باشقا قەۋملەرنىڭ ۋەقەلىرى بايان قىلىنغان قۇرئان توقۇلغان سۆز ئەمەس، بەلكى ئىلگىرىكى كىتابلارنى تەستىق قىلغۇچى كىتابتۇر. ئۇنىڭدا دىنغا ئالاقىدار بارلىق مۇھىم ئىشلار ئىنچىكە ۋە تەپسىلىي بايان قىلىنغاندۇر، ئىمان ئېيتىدىغان قەۋم ئۈچۈن ھىدايەت ۋە رەھمەتتۇر.

(13) سورة الرعد مدنية 43 آية

(13) سۈرە رەئىد مەدىنىدە چۈشكەن 43 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن

الْمَرَّةَ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدِيرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾

ئەلىق، لام، مەم، را. بۇلار كىتاب (يەنى قۇرئان) نىڭ ئايەتلىرىدۇر. (ئى پەيغەمبەر!) ساڭا پەرۋەردىگارنىڭ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان (بۇ قۇرئان) ھەقتۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى (ئۇنىڭغا) ئىشەنمەيدۇ [1]. ئاللاھ سىلەر كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان ئاسمانلارنى تۈۋرۈكسىز ئىگىز ياراتقان، ئاندىن ئەرەبىنىڭ ئۈستىگە (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئۆرلىگەن ①، كۈن بىلەن ئايىنى (بەندىلەرنىڭ مەنپەئەتىگە) بويسۇندۇرۇپ بەرگەن زاتتۇر. ئۇلارنىڭ ھەربىرى مۇئەييەن مۇددەتكىچە (يەنى دۇنيانىڭ تۈگەيدىغان ۋاقتىغىچە) سەپ قىلىدۇ ②، ئاللاھ (ئۆز ھېكمىتى ۋە قۇدرىتى بىلەن) مەخلۇقاتنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ تۇرىدۇ، سىلەرنى پەرۋەردىگارنىڭ مۇلاقات بولۇشقا ئىشەنسۇن دەپ، (قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىنى تەپسىلىي بايان قىلىدۇ [2].

① ئەرەب ئۈستىگە ئۆرلەش توغرىسىدىكى ئۇقۇم ئىلگىرى بايان قىلىنىپ بولغان ئىدى. بۇ يەردىمۇ ئۇنىڭدىن ئاللاھ تائالانىڭ ئەرەب ئۈستىدە ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە قارار ئالغان دېگەن مەنە چىقىدۇ. مانا بۇ ھەدىسشۇناسلارنىڭ تۇتقان يولىدۇر، ئۇلار بۇنى ئىزاھلىمايدۇ. بىر تۈركۈم پىرقىلەر بۇنى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ باشقا ئىسىم - سۈپەتلىرىنى ئىزاھلايدۇ. ئەمما ھەدىسشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، ئۇنىڭ قانداقلىقىنى بايان قىلىشقا بولمايدۇ، ھەمدە ئۇنى ھېچنەرسىگە ئوخشىتىشقا ھەم بولمايدۇ. ﴿ھېچ شەيئى ئاللاھقا ئوخشاش ئەمەستۇر، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾. (سۈرە شۇرا 11 - ئايەت)

② بۇ جۈملىنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، كۈن بىلەن ئاي بەلگىلەنگەن مۇددەتكە قەدەر يەنى قىيامەتكىچە ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن سەپ قىلىپ تۇرىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كۈن بەلگىلەنگەن جايغا قاراپ سەپ قىلىدۇ، بۇ، غالب، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھنىڭ ئالدىنلا بەلگىلىگەن ئىشىدۇر﴾. (سۈرە ياسىن 38 - ئايەت) يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئاي ۋە كۈن ھەر ئىككىسى ئۆزىنىڭ مەنزىلىنى سەپ قىلىپ تۇرىدۇ. يەرشارىنىڭ كۈن ئەتراپىنى ئايلىنىشىغا بىر يىل كېتىدۇ، ئايىنىڭ يەرشارى ئەتراپىنى ئايلىنىشىغا بىر ئاي كېتىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئايغا سەپ قىلىدىغان مەنزىلەرنى بەلگىلىدۇق﴾. (سۈرە ياسىن 39 - ئايەت) كائىناتتا چەكسىز سەييارە يۇلتۇزلار بولسىمۇ، بۇ ئايەتتە ئىنسانلارغا يەتكۈزىدىغان پايدىسى زور بولغان كۈن بىلەن ئاي تىلغا ئېلىندى. كۈن بىلەن ئاي ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنغان يەردە باشقا يۇلتۇزلارنىڭمۇ ئۇنىڭغا بويسۇنۇشى تەبئىي. بۇ سەييارىلەر ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنغان ئىكەن، ئۇلار مەبۇد بولالمايدۇ، پەقەت ئۇلارنى بويسۇندۇرغۇچى مەبۇد بولالايدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قۇياشقا سەجدە قىلماڭلار، ئايغىمۇ سەجدە قىلماڭلار، ئۇلارنى ياراتقان ئاللاھقا سەجدە قىلماڭلار، ئەگەر پەقەت ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار﴾. (سۈرە فۇسسەلەت 37 - ئايەت) قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنى ئۆزىنىڭ ئەمرىگە بويسۇندىغان قىلىپ ياراتقان ئاللاھتۇر﴾. (سۈرە ئەئراف 54 - ئايەت).

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رِزْقًا لِّكُلِّ شَيْءٍ يُغْثِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُّتَجَوِّرَاتٌ وَجَنَّتْ مِنْ أَعْتَابٍ وَرِزْقٌ وَخَيْلٌ صِنَوَانٌ وَعَيْرٌ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضِلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

ئۇ زېمىننى (ئۈزۈنسىغا ۋە توغرىسىغا) سوزۇپ كەڭ يايغان، ئۇنىڭدا مۇستەھكەم تاغلارنى ۋە دەريالارنى بەرپا قىلغان ①، ئۇنىڭدا يەنە مېۋىلەردىن ھەربىر تۈرنى جۈپ (ئىككى يەنى ئەركەك - چىشى قىلىپ) ياراتقان زاتتۇر ②، ئۇ كۈندۈزنى كېچە بىلەن يېپىپ تۇرىدۇ (يەنى كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقىنى ياپىدۇ). شەكسىزكى، بۇلاردا تەپەككۈر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [3]. يەر يۈزىدە بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن (پارچە) يەرلەر ③، ئۈزۈملۈك باغلار، شاخلىغان ۋە شاخلىمىغان (بىر ئۇرۇقتىن بىر قانچە تال ئۈنۈپ چىققان، بىر ئۇرۇقتىن پەقەت بىر تال ئۈنۈپ چىققان) خورما دەرەخلىرى بار ④، (ئۇلارنىڭ ھەممىسى) بىر خىل سۇ بىلەن سۇغىرىلىدۇ، (ئەمما ئۇلارنىڭ) بەزىسىنى بەزىسىدىن تەملىك قىلىمىز ⑤، شەكسىزكى، بۇلاردا ئەقىلىنى ئىشلىتىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [4].

① زېمىن يۈزىنىڭ ئۈزۈنلۈكى ۋە كەڭلىكىنى ئۆلچەش ئادەتتىكى كىشىلەر ئۈچۈن مۇشكۈلدۇر. ئاللاھ تائالا يەر يۈزىنى ئىنتايىن كەڭ يارىتىپ، ئۇنىڭغا ئېگىز تاغلارنى قوزۇق قىلدى، ئۇنىڭدا دەريالارنى، ئۆستەڭلەرنى ۋە بۇلاقلارنى ياراتتى، ئۇلاردىن چىققان سۇنى ئىنسانلار ئىچىدۇ ۋە زىرائەتلىرىنى سۇغۇرىدۇ، شۇ سۇ بىلەن رەڭگى، شەكلى ۋە تەمى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ھەر تۈرلۈك مېۋىلەر ۋە زىرائەتلەر ئۈنىدۇ.

② بۇنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا مېۋىلەرنى ئەركەك - چىشىدىن ئىبارەت بىر جۈپ قىلىپ ياراتتى، ھازىرقى تەتقىقاتلارمۇ بۇنى ئىسپاتلايدۇ. يەنە بىر مەنىسى، جۈپلۈك قىلىپ ياراتتى يەنى ئاللاھ تائالا مېۋىلەرنى ئاچچىق - تاتلىق، ئىسسىق - سوغۇق، ئاق - قارا، تەملىك - تەمسىز، ھەر خىل ۋە بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان شەكىلدە ياراتتى.

③ ﴿مُتَجَوِّرَاتٌ﴾ بىر - بىرىگە يېقىن، تۇتىشىپ كەتكەن، يەنى زېمىننىڭ بەزى يەرلىرى مۇنبەت بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھەر خىل مول - ھوسۇل چىقىدۇ، بەزى يەرلىرى شورلۇق بولۇپ، ئۇ يەرلەردىن ھېچقانداق زىرائەت ئۈنمەيدۇ.

④ ﴿صِنَوَانٌ﴾ نىڭ بىر مەنىسى بىر - بىرى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن دەرەخلەر. ﴿عَيْرٌ صِنَوَانٍ﴾ ئايرىم - ئايرىم گىرەلەشمىگەن دەرەخلەرنى كۆرسىتىدۇ، يەنە بىر مەنىسى، ئانار، ئەنجۈر، خورما دەرەخلىرىگە ئوخشاش غولى بىر، شاخلىرى كۆپ دەرەخلەرنى كۆرسىتىدۇ. ﴿عَيْرٌ صِنَوَانٍ﴾ بىر غوللۇق، شاخلىرى كۆپ بولمىغان دەرەخلەرنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ يەنى زېمىن بىر، سۇ ۋە ھاۋا بىر خىل لېكىن ئۇنىڭدىن چىققان زىرائەت ۋە مېۋىلەر ھەر خىل بولۇپ، تەمى ۋە شەكلى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ.

وَإِنْ تَعَجَبَ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَعِزَّا لَنَا لَمَّا خَلَقَ جَدِيدًا أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ الْأَعْلَىٰ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَعْفَرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر (بىرەر نەرسىدىن) ئەجەبلىنىدىغان بولساڭ، كاپىرلارنىڭ: «بىز (ئۆلۈپ) توپا بولۇپ كەتكەندىن كېيىن يېڭىدىن تىرىلمەمدۇق؟» دېگەن سۆزى ئەجەبلىنىشكە تېگىشلىكتۇر. ئەنە شۇلار پەرۋەردىگارىنى ئىنكار قىلغانلاردۇر، ئەنە شۇلار (قىيامەت كۈنى) بويۇنلىرىغا تاقاقلار سېلىنىدىغانلاردۇر، ئەنە شۇلار دوزاخ ئەھلى بولۇپ، دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر [5]. (يەنە بىر ئەجەبلىنىشكە ئىش شۇكى) ئۇلار سەندىن ياخشىلىقتىن ئىلگىرى يامانلىقنىڭ (يەنى جازانىڭ) چاپسانراق چۈشۈشىنى تەلەپ قىلىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلاردىن ئىلگىرى نۇرغۇن (ئىبىرەتلىك) جازالار (نىڭ مىساللىرى) ئۆتتى ② (ئۇلار نېمە ئۈچۈن شۇلاردىن ئىبىرەت ئالمايدۇ؟). ئىنسانلار يولسىزلىق قىلىسىمۇ ③، (تەۋبە قىلسا) پەرۋەردىگارىڭ ھەقىقەتەن ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت ئىگىسىدۇر. (تەۋبە قىلمىسا) پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئازابى تولىمۇ قاتتىقتۇر ④ [6].

① شەيئەلەرنى دەسلەپتە يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرگەن زات ئۈچۈن ئۇنى يېڭىدىن يارىتىش ھەرگىز قىيىن ئەمەستۇر. لېكىن كاپىرلارنىڭ: ﴿بىز (ئۆلۈپ) توپا بولۇپ كەتكەندىن كېيىن يېڭىدىن تىرىلمەمدۇق؟﴾ دېگەن سۆزى ھەقىقەتەن ئەجەبلىنىشلىكتۇر.

② يەنى ئاللاھ تائالا ئەۋەتكەن جازا بىلەن ھالاك بولغان بىر نەچچە قەۋم ۋە شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ مىساللىرى ئىلگىرى ئۆتتى، شۇنداق تۇرسىمۇ، ئۇلار ئازابىنىڭ تېزراق كېلىشىنى تەلەپ قىلامدۇ؟ بۇ سۆز كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەرگە: ئەگەر سەن راستچىلاردىن بولساڭ، بىزنى ئاگاھلاندۇرغان ئازابىنى كەلتۈرگىن، دېگەن سۆزىگە بېرىلگەن جاۋابتۇر.

③ يەنى ئىنسانلار يولسىزلىق بىلەن، گۇناھ ئىشلارنى سادىر قىلىپ تۇرسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ، بەلكى ئۇلارغا مۆھلەت بېرىدۇ، بەزىدە شۇ قەدەر ئۇزۇن مۆھلەت بېرىدۇكى، ھەتتا جازانى كېچىكتۈرۈپ، قىيامەت كۈنىگە قالدۇرىدۇ. مانا بۇ ئاللاھ تائالانىڭ مەرھىمىتى، ئەپۈچانلىقى ۋە جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان پەزىلىتىنىڭ ئىپادىسىدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى دەرھال جازالايدىغان ۋە ئۇلارغا تەخىرىسز ئازاب ئەۋەتىدىغان بولسا، زېمىندا ياشايدىغان ئادەم قالمىغان بولاتتى. ﴿ئەگەر ئاللاھ ئىنسانلارنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن جازالايدىغان بولسا، يەر يۈزىدە ھېچبىر جانلىقنى قويمىغان بولاتتى﴾. (سۈرە فاتىر 45 - ئايەت)

④ بۇ ئاللاھ تائالانىڭ يەنە بىر سۈپىتىدۇر. ئىنسان بىر نەرسىنى بىر نۇقتىدىنلا كۆزەتمەي، يەنە بىر نۇقتىدىنمۇ كۆزىتىپ تۇرۇشى لازىم. چۈنكى، بىر نەرسىنىڭ بىر تەرىپىنى بىر نۇقتىدىنلا كۆزىتىپ تۇرسا، ئۇنىڭ باشقا تەرەپلىرى كۆرۈنمەي قالىدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمدە قەيەردە ئاللاھ تائالانىڭ شەپقەتلىك ۋە كەچۈرۈم قىلغۇچى دېگەن سۈپىتى بايان قىلىنسا، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئاللاھنىڭ ﴿الْقَهَّارُ﴾ (غالب، قەھر قىلغۇچى) ۋە ﴿الْجَبَّارُ﴾ (تىزگىنلەپ تۇرغۇچى) دېگەن سۈپەتلىرىمۇ بايان قىلىنىدۇ. بۇ ئايەتتىمۇ ئۈمىد بىلەن قورقۇنچىنىڭ ئىككى تەرىپى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئىنسان پەقەت ئۈمىدكە تايانسا، غەپلەت ئىچىدە گۇناھقا پېتىپ قالىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ دىلىنى داۋاملىق قورقۇنچ ۋە ئەندىشە قاپلىۋالسا، ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلىنىپ قالىدۇ. بۇ ئىككىسى بىر - بىرىدىن ئايرىلسا، ئىنسان ھالاكەتكە دۇچار بولىدۇ. شۇڭا «ئىمان ئۈمىد بىلەن قورقۇنچ ئارىسىدا بولىدۇ» يەنى بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىكى مۇۋازىنەت ۋە تەڭپۇڭلۇق ئىمان دەپ ئاتىلىدۇ. ئىنسان

نە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقۇشتىن بىپەرۋا بولۇپ قالماسلىقى، نە ئۇنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەسلىكى لازىم. (بۇ ھەقتە سۈرە ئەنئامنىڭ 47 - ئايىتى، سۈرە ئەئرافنىڭ 167 - ئايىتى، سۈرە ھىجر 49 - 50 - ئايەتلىرىگە مۇراجىئەت قىلسۇنلەر)

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنْ مَّا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾

كاپىر بولغانلار: «ئۇنىڭغا پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن (بىز تەلەپ قىلغاندەك) بىرەر مۆجىزە چۈشۈرۈلسە بولماسمىدى؟» دېيىشىدۇ. (ئى پەيغەمبەر!) سەن پەقەت بىر ئاگاھلاندىرغۇچىسەن ①. ھەربىر قەۋمنىڭ بىر يېتەكچىسى (يەنى پەيغەمبىرى) بولىدۇ ② (مۆجىزىلەرگە كەلسەك. ئۇ ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر) [7]. ھەربىر چىشىنىڭ نېمىگە ھامىلدار بولغانلىقىنى ③، بالىياتقۇلارنىڭ نېمىنى كېمەيتىپ، نېمىنى زىيادە قىلىدىغانلىقىنى ④ (يەنى ھامىلىنىڭ مۇددىتى توشماي ياكى مۇددىتى ئېشىپ تۇغۇلىدىغانلىقىنى) ئاللاھ بىلىدۇ. ئۇنىڭ دەرگاھىدا ھەممە نەرسە ئۆلچەم بىلەندۇر ⑤ [8]. ئاللاھ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن بۈيۈكتۇر، ھەممىدىن ئۈستۈندۇر [9].

① ئاللاھ تائالا ھەربىر پەيغەمبەرگە شارائىت ۋە ئېھتىياجىغا قاراپ ئۆزىنىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمەتلىك تەدبىرى بويىچە بىر قىسىم مۆجىزىلەرنى ئاتا قىلىدۇ. لېكىن كاپىرلار ئۆز تەبىئىتى بويىچە مۆجىزە تەلەپ قىلىپ تۇرىدۇ، مەسىلەن، مەككە مۇشرىكلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سەفا تېغىنى بىزگە ئالتۇن قىلىپ بەرگىن، تاغلارنىڭ ئورنىنى گۈلزارلىق، ئېرىق - ئۆستەڭدە سۇلار ئاقىدىغان جايلار قىلىپ بەرگىن... دېگىنىگە ئوخشاش. ئەگەر ئۇلارنىڭ تەلۋىگە لايىق مۆجىزە كۆرسىتىلمىسە، ئۇلار: ئۇنىڭغا پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن نېمىشقا بىرەر ئالامەت (مۆجىزە) چۈشۈرۈلمىدى؟ دەيدۇ. شۇڭا دېيىلدىكى: ئى پەيغەمبەر! سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت ئاگاھلاندىرۇش ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشتۇر، ئۇلار قوبۇل قىلسۇن ياكى قىلمىسۇن، سەن دەۋىتىڭنى داۋاملاشتۇرغىن، ئۇلارنىڭ قوبۇل قىلماسلىقى بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، چۈنكى ھىدايەت بېرىش بىزنىڭ ئىشىمىزدۇر، سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ يول كۆرسىتىشتۇر. ئەمما بۇ يولغا باشلاش ۋە ھىدايەت قىلىش سېنىڭ ئەمەس، بىزنىڭ ئىشىمىزدۇر.

② يەنى ئاللاھ تائالا ھەر قەۋمنى ھىدايەت قىلىش ۋە توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن چوقۇم بىر يېتەكچى ئەۋەتكەن. ئەمما ئۇ قەۋملەرنىڭ ھىدايەت يولىنى تاللىغان ياكى تاللىمىغانلىقى، قوبۇل قىلغان ياكى قىلمىغانلىقى بۇ باشقا گەپ. لېكىن توغرا يولنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ھەربىر قەۋمگە پەيغەمبەر كەلگەندۇر. ﴿قانداقلا بىر ئۈمەت بولسۇن، ئۇنىڭغا پەيغەمبەر كەلگەن﴾. (سۈرە فاتىر 24 - ئايەت)

③ ئانىنىڭ قورسىقىدىكى تۆرەلمە ئوغۇلمۇ - قىزىمۇ، بىرمۇ - كۆپمۇ، چىرايلىقمۇ - سەتمۇ، بەختلىكمۇ - بەختسىزمۇ، ئۆمرى ئۇزۇنمۇ - قىسقىمۇ، ھەممىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ.

④ بۇنىڭدىن ھامىلىنىڭ مۇددىتى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئادەتتە توققۇز ئاي بولىدۇ. بەزىدە بۇ مۇددەتتىن ئېشىپ كېتىپ ئون ئاي، بەزىدە قىسقىراپ يەتتە - سەككىز ئاي بولۇپ قالىدۇ، بۇ مۇددەتنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ.

⑤ كىم قانچە ياش ئۆمۈر كۆرىدۇ؟ ئۇنىڭغا قانچىلىك رىزق بېرىلىدۇ؟ بۇنى بەلگىلەش ئاللاھ تائالاغا خاستۇر.

سَوَاءٌ مِّنْكُمْ مَّنْ أَسَرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١١﴾ لَهُ مَعْقِبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ ۗ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ ﴿١٢﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٣﴾ وَيَسِيحُ الرِّعْدُ بِحَمْدِهِ ۗ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ ۗ وَيُرْسِلُ الرِّيحَ قَيْصِيبًا فِيهَا مَن يَشَاءُ ۗ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٤﴾

سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىن يوشۇرۇن سۆز قىلغان، ئاشكارا سۆز قىلغان، كېچىسى يوشۇرۇنغان، كۈندۈزى ئاشكارا يۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسى (ئاللاھنىڭ ئىلىمىگە نىسبەتەن بەربىر) ئوخشاشتۇر (يەنى ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ) [10]. ھەربىر ئادەمنىڭ ئالدى - كەينىدە ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە ئۇنى كۆزىتىپ (مۇھاپىزەت قىلىپ) تۇرىدىغان نۆۋەتچى پەرىشتىلەر بار. ① شەكسىزكى، ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىدىكىنى ئۆزگەرتىمىگۈچە (يەنى ئاللاھنىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلىپ گۇناھلارغا چۆمىگۈچە) ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىمەيدۇ ② (يەنى ئاللاھ ئۇلارغا بەرگەن نېمەت، خاتىرجەملىك ۋە ئىززەت - ھۆرمەتنى ئېلىپ تاشلىمايدۇ)، ئاللاھ قانداقلا بىر قەۋمگە بىرەر يامانلىقنى ئىرادە قىلسا (يەنى جازالىماقچى بولسا)، ئۇنى قايتۇرۇش مۇمكىن بولمايدۇ، ئۇلارغا ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ئىگىمۇ چىقمايدۇ [11] ئۇ (ئاللاھ) قورقۇتۇش ۋە ئۈمىدلىنىدۇرۇش ئۈچۈن ③ سىلەرگە چاقماقنى كۆرسىتىدىغان ۋە (قۇدرىتى بىلەن) قويۇق ئېغىر بۇلۇتلارنى پەيدا قىلىدىغان زاتتۇر ④ [12]. گۈلدۈرماما ئاللاھنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ، پەرىشتىلەرمۇ ئاللاھتىن ئەيمىنىپ تەسبىھ ئېيتىدۇ ⑤، ئاللاھ چاقماق چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزى خالىغان ئادەمنى ھالاك قىلىدۇ ⑥. كاپىرلار ئاللاھ توغرىسىدا دەتالاش قىلىشىدۇ، ھالبۇكى، ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر ⑦ [13].

① ﴿مَعْقِبَاتٌ﴾ "مَعْقِبَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بىر - بىرىنىڭ ئارقىسىدىن كەلگۈچى، نۆۋەتچى دېگەن مەنىدە، بۇنىڭدىن ئارقا - ئارقىدىن كېلىدىغان نۆۋەتچى پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كۈندۈزنىڭ پەرىشتىلىرى كەتسە، كېچىنىڭ پەرىشتىلىرى كېلىدۇ، كېچىنىڭ پەرىشتىلىرى كەتسە، كۈندۈزنىڭ پەرىشتىلىرى كېلىدۇ.

② يەنى بىرەر قەۋم نېمەتكە كۇفرلىق قىلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى - پەرمانلىرىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاقى ۋە ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىۋالماقچى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا نېمەتلىرىنىڭ دەۋرىلىرىنى تاقىۋەتمەيدۇ. تەپسىلاتىنى سۈرە ئەنفال 53 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدىن كۆرگەيسىز.

③ يامغۇردىن يولۇچى قورقىدۇ. مۇقىم كىشىلەر ۋە دېھقانلار يامغۇردىن بەرىكەت ۋە مەنپەئەت ئۈمىد قىلىدۇ.

④ «قويۇق ۋە ئېغىر بۇلۇتلار» يامغۇر سۈيى يۈكلەنگەن ئېغىر بۇلۇتلارنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿يەتتە ئاسمان، زېمىن ۋە ئۇلاردىكى بارلىق مەۋجۇدات ئاللاھنى پاك دەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ، ئاللاھنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتمايدىغان ھېچ نەرسە يوقتۇر﴾. (سۈرە ئىسرا 44 - ئايەت)

⑥ يەنى چاقماق بىلەن ئۆزى خالىغان ئادەمنى ھالاك قىلىدۇ.

⑦ ﴿المِحَالُ﴾ نىڭ قۇۋۋەت، جازالاش، تەدبىر دېگەن مەنىلىرى بار، يەنى ئاللاھ ناھايىتى كۈچلۈك، جازاسى ناھايىتى قاتتىق، تەدبىرى تولمۇ پۇختا زاتتۇر.

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبْسِطٍ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَلِيغٍ مِمَّا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْعُدْوِ وَالْأَصَالِ ﴿١٥﴾

ئۇنىڭغا دۇئا قىلىش ھەقتۇر ①. ئۇنىڭدىن باشقىسىغا دۇئا قىلىدىغانلارنىڭ مەبۇدلىرى ئۇلارنىڭ ھېچقانداق دۇئاسىنى ئىجابەت قىلالمايدۇ (ھاجىتىنى راۋا قىلالمايدۇ). ئۇلار (يەنى كاپىرلار) ئاغزىغا سۇ يەتسۇن دەپ ئىككى ئالىقنىنى (يىراقتىن) سۇغا قارىتىپ ئېچىپ تۇرغان ئادەمگىلا ئوخشايدۇ. ھالبۇكى، سۇ (ئاڭلىمايدىغان، ھېس قىلمايدىغان نەرسە بولغاچقا) ھەرگىز ئۇنىڭ ئاغزىغا يەتمەيدۇ ②، كاپىرلارنىڭ (مەبۇدلىرىغا قىلغان) دۇئاسى پۈتۈنلەي بىكار دۇر ③ [14]. ئاسمانلاردىكىلەر ۋە زېمىندىكىلەر (يەنى بارلىق مەخلۇقاتنىڭ بەزىسى) ئىختىيارى ۋە (بەزىسى) مەجبۇرىي يوسۇندا ئاللاھقا بويسۇنىدۇ، ئەتىگەن - ئاخشامدا (يەنى داۋاملىق تۈردە) ئۇلارنىڭ سايلىرىمۇ بويسۇنىدۇ ④ [15].

① يەنى ئۈمىد ۋە قورقۇنۇش ۋاقتىدا شۇ بىر ئاللاھقا دۇئا قىلىش ھەق ۋە دۇرۇستۇر، چۈنكى پەقەت ئاللاھ ئۆزى ھەر كىمنىڭ قىلغان دۇئاسىنى ئاڭلايدۇ ۋە ئىجابەت قىلىدۇ. ئەگەر بۇ يەردىكى «دۇئا» نى ئىبادەت مەنىسىدە كەلگەن دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش ھەق ۋە دۇرۇستۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم ئىبادەتكە لايىق ئەمەس، چۈنكى كائىناتنى ياراتقۇچى، ئۇنىڭ پادىشاھى، تەدبىر قىلغۇچى پەقەت ئاللاھ تائالادۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىبادەتمۇ پەقەت ئۇنىڭغا ھەققىدۇر، دېگەن بولىدۇ.

② كىمكى ئاللاھنى قويۇپ، باشقىلاردىن مەدەت تىلەيدىكەن، ئۇلارنىڭ مىسالى يىراقتىن ئىككى قولىنى سوزۇپ، سۇغا قاراپ: ئاغزىمغا كىر! دەپ چاقىرغان ئادەمگە ئوخشايدۇ. سۇ ھېس - تۇيغۇسىز نەرسە بولغانلىقى ئۈچۈن، قولىنى سوزۇپ چاقىرغۇچىنىڭ نېمە ھاجىتى بارلىقىنى بىلمەيدۇ، ئۆزىنىڭ چاقىرغۇچىنىڭ ئاغزىغا كىرىشىنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ، ئۇنىڭدا ئۆز جايىدىن قوزغىلىپ، ئۇنىڭغا ئاغزىغا كىرگۈدەك قۇدرەتمۇ بولمايدۇ. شۇنىڭدەك مۇشۇرىكلار ئاللاھتىن باشقا مەبۇدلاردىن مەدەت تىلەيدۇ، ئۇلارنىڭ مەدەت تىلىگەن مەبۇدلىرى ئۆزلىرىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن چاقىرىلىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ، ئۇلارنىڭ قانداق ھاجىتى بارلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ، نە ئۇلاردا ھاجەتنى راۋا قىلغۇدەك قۇدرەتمۇ بولمايدۇ.

③ يەنى پايدىسىزدۇر، چۈنكى ئۇ مەبۇدلاردىن ئۇلارغا ھېچقانداق مەنپەئەت كەلمەيدۇ.

④ بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ كاتتىلىقى ۋە قۇدرىتىنى بايان قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەممە نەرسىگە ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچىدۇر. ھەممە نەرسە ئاللاھ تائالانىڭ كونتروللۇقى ئاستىدا بولۇپ، ئۇنىڭغا بويسۇنغان ھالدا سەجدە قىلىدۇ، مەيلى مۇئمىنلەردەك ئىتائەتمەنلىك بىلەن سەجدە قىلسۇن ياكى كاپىرلاردەك مەجبۇرىي يوسۇندا سەجدە قىلسۇن، چوقۇم سەجدە قىلىدۇ، ھەتتا ئۇ شەيئىلەرنىڭ سايلىرىمۇ ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا سەجدە قىلىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ئۇلار ئاللاھ ياراتقان شەيئىلەرنىڭ سايلىرىنىڭ بويسۇنغان ھالدا ئاللاھقا سەجدە قىلىش يۈزىسىدىن ئوڭ - سولغا مايىل بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرمىدىمۇ؟ ﴾. (سۈرە نەھل 48 - ئايەت). بۇ سەجدىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ قايسى رەۋىشتە سەجدە قىلىدىغانلىقىنى ئاللاھ ئۆزى ئوبدان بىلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى مۇنداق: بارلىق مەخلۇقلار ھەتتا كاپىرلارمۇ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنىدۇ، ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭغا بويسۇنۇشتىن باش تارتىشقا ئىمكانى بولمايدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا كىمگە ساغلاملىق ئاتا قىلسا ياكى ئۇنى كېسەل قىلسا، ئۇنى باي قىلسا ياكى كەمبەغەل قىلسا، بىر كىمگە ھاياتلىق ئاتا قىلسا ياكى ئۇنى ئۆلۈمگە دۇچار قىلسا، ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭغا بويسۇنماقتىن ئۆزگە

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى
وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَبَّهُوا خَلْقَهُ قُلِ اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ
الْوَحِيدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا

(ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلاردىن) «ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ پەرۋەردىگارى كىم؟» دەپ سورىغىن ۋە «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بەرگىن. ①. (يەنە ئۇلارغا) «(شۇنداق تۇرسىمۇ) سىلەر ئاللاھنى قويۇپ ئۆزىڭمۇ پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرنى ئىگە (ھىمايىچى) قىلىۋالدىڭلارمۇ؟» ② دەپگىن. «كور بىلەن كۆزى كۆرىدىغان ئادەم باراۋەر بولامدۇ؟ ياكى قاراڭغۇلۇقلار بىلەن نۇر باراۋەر بولامدۇ؟» ③ دەپگىن، ياكى ئۇلار (ئۆزلىرى) ئاللاھ ياراتقانغا ئوخشاش مەخلۇقلارنى «ياراتقان» دەۋالغان مەبۇدلىرىنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋېلىپ، ئاللاھنىڭ ياراتقنى بىلەن مەبۇدلىرىمىز «ياراتقان» دەۋالغان نەرسىنى ئايرىيالمىي قالدۇمۇ؟ ئېيتقىنكى، «ئاللاھ ھەممىنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر، ئۇ بىردۇر» ④، ھەممىگە غالىبتۇر [16]. ئاللاھ ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇردى، (يامغۇر سۈيى) جىلغىلاردا لىقمۇلىق ئاقتى ⑤.

چارىسى بولمايدۇ. دېمەك بۇ ئىلاھىي قۇدرەتكە خاس ئىشلارنى ھەرقانداق بىر كاپىر ئىنكار قىلالمايدۇ.

① بۇ ئايەتتە يۇقىرىدىكى سوئالغا پەيغەمبەرنىڭ تىلى بىلەن جاۋاب بېرىلگەن، ئەمما قۇرئان كەرىمدىكى باشقا ئايەتلەردە مۇشرىكلارنىڭمۇ شۇنداق جاۋاب بەرگەنلىكى بايان قىلىنغان.

② يەنى سىلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى پەرۋىش قىلغۇچى ۋە ئۇلارنى ئىدارە قىلىشتا ھېچكىم بىلەن شېرىكچىلىكى يوق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشىلەر، شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە نېمە ئۈچۈن ئاللاھ تائالانى قويۇپ، ئۆزلىرىڭمۇ ھېچقانداق پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرنى دوست تۇتىشىلەر؟ نېمە ئۈچۈن ئۇلارنى ھىمايىچى دەپ قارايسىلەر؟

③ كور ئادەم بىلەن كۆزى كۆرىدىغان ئادەم باراۋەر بولالمىغاندەك، مۇۋەھھىد (ئاللاھنى بىردەپ ئېتىقاد قىلغۇچى مۇئىمن) بىلەن كاپىر باراۋەر بولمايدۇ. چۈنكى مۇۋەھھىدنىڭ قەلبى تەۋھىد نۇرىغا تولغان بولىدۇ. مۇشرىك بولسا ئۇنىڭدىن مەھرۇمدۇر. مۇۋەھھىدنىڭ كۆزى تەۋھىد نۇرىنى كۆرىدۇ، مۇشرىككە بۇ تەۋھىد نۇرى كۆرۈنمەيدۇ، شۇڭا ئۇ كور ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭدەك، يەنى قاراڭغۇلۇقلار بىلەن نۇر باراۋەر بولالمىغاندەك، قەلبى ھىدايەت نۇرىغا تولغان، ئاللاھقا يۈزلەنگۈچى مۇئىمن بىلەن ۋەھىمە ئىچىدە جاھالەت قاراڭغۇلىقىدا گاڭگىراپ يۈرگەن مۇشرىك باراۋەر بولمايدۇ.

④ يەنى ئۇلار بۇنى ئايرىيالمىي قالغان ئەمەس، بەلكى ئۇلار ھەر نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسى پەقەت بىر ئاللاھ ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ.

⑤ ﴿بِقَدَرِهَا﴾ يامغۇر سۈيى ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدىكى ۋادىنىڭ سىغىمچانلىقىغا ئاساسەن لىقمۇلىق ئاقىدۇ يەنى ۋادى تار بولسا، سۇنى ئاز سىغدۇرىدۇ؛ كەڭ بولسا، سۇنى كۆپ سىغدۇرىدۇ. يەنى بۇ ئايەتتە ھىدايەت ۋە ھېكمەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قۇرئاننىڭ نازىل بولۇشى يامغۇرنىڭ چۈشۈشىگە ئوخشىتىلغان. چۈنكى قۇرئاننىڭ پايدىسى يامغۇرنىڭ پايدىسىغا ئوخشاش ئومۇمىي بولىدۇ. بۇ يەردە جىلغىلار دىللارغا ئوخشىتىلغان، چۈنكى سۇلار كېلىپ جىلغىلاردا توختايدۇ. شۇنىڭدەك قۇرئان ۋە ئىمان مۇئىمنلەرنىڭ دىللىرىدا توختايدۇ.

فَأَحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلَهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿٧﴾

كەلكۈن سۇ ئۆزىنىڭ ئۈستىدە كۆپۈكلەرنى لەپىلتىپ ئاقتى ①. كىشىلەرنىڭ زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ ياكى ئەسۋاب ياساش ئۈچۈن ئوتقا سېلىپ ئېرىتكەن مەدەنلىرىنىڭمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش كۆپۈكى بار (يەنى كۆپۈكمۇ خۇددى كەلكۈن سۇنىڭ كۆپۈكىگە ئوخشاش پايدىسىزدۇر) ②. ئاللاھ ھەق بىلەن باتىلنى ئەنە شۇنداق مىسال بىلەن بايان قىلىدۇ ③، كۆپۈك بولسا ئۇچۇپ كېتىدۇ (يوقىلىدۇ) ④، ئەمما ئىنسانلارغا پايدىلىق نەرسە زېمىندا قېلىپ قالىدۇ ⑤، ئاللاھ مىساللارنى ئەنە شۇنداق بايان قىلىدۇ ⑥ [17].

① بۇ سۇ ئۈستىگە لەپىلەپ چىقىپ تۈگەيدىغان، شامال ئۇچۇرۇپ كېتىپ يوقىلىدىغان كۆپۈك خۇددى كۇفرىغا ئوخشايدۇ، كۇفرىمۇ كۆپۈكتەك يوق بولۇپ كېتىدۇ.

② بۇ ئىككىنچى مىسالدۇر، يەنى زىننەت بۇيۇملىرىنى ياساش ئۈچۈن ئوتتا ئېرىتىلگەن مىس، ئالتۇن، كۈمۈشلەردىنمۇ كۆپۈك چىقىدۇ. بۇ كۆپۈك ئۇ مەدەنلەرنىڭ كىرى ھېسابلىنىدۇ. ئېرىتىلگەندىن كېيىن ئۈستىگە چىقىدۇ ۋە ئاستا - ئاستا يوقىلىدۇ، مەدەن ساپ ۋە ئەسلىي ھالىتىگە كېلىدۇ.

③ يەنى ھەق بىلەن باتىل بىر يەرگە جەم بولسا ۋە توقۇنۇشۇپ قالسا، خۇددى سۇنىڭ كۆپۈكى ياكى ئالتۇن - كۈمۈش ۋە باشقا مەدەنلەرنىڭ كۆپۈكى ئۇزۇن تۇرالمايدىغاندەك باتىلمۇ ئۇزۇن تۇرالماي، يوقىلىدۇ. كەلكۈن سۇيىدىن پەيدا بولغان كۆپۈك سۇ بىلەن بىللە تۇرالمايدۇ، مەدەنلەرنى ئېرىتكەندە چىققان كۆپۈكمۇ مەدەنلەر بىلەن بىللە تۇرالمايدۇ، بەلكى ئېرىپ تۈگەپ كېتىدۇ.

④ يەنى كەلكۈندىكى سۇنىڭ كۆپۈكى ھېچنەرسىگە مەنپەئەت قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇ سۇ بىلەن ياكى مەدەن بىلەن بىرگە قالمايدۇ، بەلكى ئاستا - ئاستا تىتىلىپ يوقىلىدۇ ياكى شامال ئۇنى ئۇچۇرتۇپ تۈگىتىدۇ. باتىلمۇ خۇددى كۆپۈككە ئوخشاشتۇر.

⑤ يەنى سۇ، ئالتۇن، كۈمۈش، تۆمۈر، تۇچ ۋە مىس قاتارلىق كىشىلەرگە پايدىسى يېتىدىغان نەرسىلەر قېلىپ قالىدۇ، ئۇ نەرسىلەردىن كىشىلەر پايدىلىنىدۇ. شۇنىڭدەك ھەق مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇنىڭ مەۋجۇدىيىتى ھەرگىز يوقالمايدۇ، پايدىسىمۇ دائىمىي بولىدۇ.

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا ھەقنى چۈشەندۈرۈش ۋە بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئەنە شۇنداق مىساللارنى بايان قىلىدۇ. بۇ يەردىمۇ ئىككى مىسالنى بايان قىلدى، سۈرە بەقەرەنىڭ بېشىدىمۇ مۇناپىقلارنىڭ مىساللىرىنى بايان قىلغان ئىدى. شۇنىڭدەك سۈرە نۇرنىڭ 39 - ، 40 - ئايەتلىرىدىمۇ كاپىرلارنىڭ ئەمەللىرى ھەققىدە ئىككى مىسالنى كەلتۈردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىسلىرىدە مىساللار ئارقىلىق كىشىلەرگە ھەقنى چۈشەندۈردى.

لَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ اَلْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مِّثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهٖۗ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ سُوۡءُ اَلْحِسَابِ وَمَا وُجِّهَتْ جَهَنَّمُ وَّبِئْسَ اَلْمِهَادُ ﴿١٨﴾ * اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّ مَا اُنزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ اَلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰىۗ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوۡا۟ اَلْاَلْبَابِ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ يُوۡفُوۡنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُوۡنَ اَلْمِيۡثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُوۡنَ مَاۤ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖۗ اَنْ يُّوۡصَلَ وَيَخْشَوۡنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُوۡنَ سُوۡءَ اَلْحِسَابِ ﴿٢١﴾

رەببىنىڭ ئەمرىنى قوبۇل قىلغانلار ئۈچۈن ئەڭ ئوبدان مۇكاپات بار. ئۇنى قوبۇل قىلمىغانلارغا كەلسەك، ئەگەر يەر يۈزىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى، يەنە شۇنىڭ بىر ھەسسىسى ئۇلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولسا، ئۇلار (ئاخىرەتنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن)، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ ھەممىسىنى قىدىيە قىلىپ بېرىۋەتكەن بولاتتى ①. ھېسابنىڭ ئەڭ قاتتىقى ئەنە شۇلارغا بولىدۇ ②، ئۇلارنىڭ بارىدىغان جايى دوزاختۇر، (دوزاخ) نېمىدىگەن يامان جاي! [18]. (ئى پەيغەمبەر!) رەببىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان نەرسىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىدىغان ئادەم (ئۇنى بىلمەيدىغان دىلى) كور ئادەم بىلەن ئوخشاش بولامدۇ؟ ③ (بۇنىڭدىن) پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا نەسەھەت ئالىدۇ ④ [19]. ئۇلار ئاللاھقا بەرگەن ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىدۇ ⑤، (بەرگەن) ۋەدىسىنى بۇزمايدۇ ⑥ [20]. ئۇلار ئاللاھ ئۇلاشقا بۇيرۇغان نەرسىنى (يەنى ئاللاھ بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى، تۇغقانچىلىق ۋە دىنىي قېرىنداشلىق رىشتىسىنى) ئۇلايدۇ ⑦، رەببىدىن قورقىدۇ ۋە قاتتىق ھېساب ئېلىنىشتىن قورقىدۇ [21].

① بۇ نۇقتا ئىلگىرىمۇ ئىككى - ئۈچ جايدا بايان قىلىندى.

② چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەر قانداق چوڭ - كىچىك ئەمەلىدىن ھېساب ئېلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەھۋالى بۇ ھەدىستىكىدەك بولىدۇ: «كىمكى ھېساب بېرىشتە سوراققا تارتىلسا (ئۇنىڭ نىجات تېپىشى قىيىن بولىدۇ) ئازابقا دۇچار بولىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6536 - ھەدىس) شۇڭا ھېسابتىن كېيىن ﴿ئۇلارنىڭ بارىدىغان جايى دوزاختۇر﴾ دەپ كەلدى.

③ يەنى قۇرئاننىڭ ھەق ۋە راست ئىكەنلىكىگە شەكسىز ئىشىنىدىغان ئادەم بىلەن ئۇنىڭغا شەك كەلتۈرىدىغان ئادەم باراۋەر بولالامدۇ؟ بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى باراۋەر بولالمايدۇ. خۇددى كۆپۈك بىلەن سۇ، ئالتۇن ۋە مىس بىلەن ئۇنىڭ دېتى ۋە كۆپۈكى باراۋەر بولالمىغاندەك، بۇ ئىككى خىل ئادەم باراۋەر بولالمايدۇ.

④ يەنى كىمدە ساغلام قەلب، دۇرۇس ئەقىل بولمىسا، دىلى گۇناھلىرىنىڭ كىرلىرى بىلەن داتلىشىپ كەتكەن، ئەقلى بۇلغانغان بولسا، بۇ قۇرئاندىن ۋەز - نەسەھەت ئالالمايدۇ.

⑤ بۇ يەردە ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. «ئاللاھقا بەرگەن ۋەدە» دېگەندىن ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرى (بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلىرى) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىدۇ، چەكلىمىلىرىدىن ياندى. ياكى بۇ يەردىكى «ئاللاھقا بەرگەن ۋەدە» دېگەندىن ئۆز ۋاقتىدا ئاللاھ تائالا: «مەن سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار ئەمەسمۇ؟» دېگەن چاغدىكى (يەنى روزى مىساقىتىكى) ئەلەستۇ ئەھدىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەئراف 172-ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

⑥ بۇ يەردىكى «ۋەدە» ئادەتتە ئىنسانلار ئۆزئارا قىلىشقان ۋەدە ۋە ئەھدىنامىلەر ياكى بەندىلەر بىلەن پەرۋەردىگارى ئارىسىدىكى ئەھدىنى كۆرسىتىدۇ.

⑦ يەنى ئۇرۇق - تۇغقانلىق رىشتىسىنى ئۈزۈۋېتىدۇ، ھەتتا ئۈزۈلگەن بولسا ئۇلايدۇ، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلىدۇ.

وَالَّذِينَ صَبَرُوا أَبْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَعُونَ بِالْحَسَنَةِ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِن آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَّمَ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

ئۇلار رەببىنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ (يەتكەن كۈلپەتلەرگە) سەۋر قىلغان ①، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلغان ②، بىزنىڭ بەرگەنلىرىمىزدىن (ئاللاھ يولىدا) يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا يوسۇندا خەجلىگەن ③ ۋە ياخشى ئەمەلى ئارقىلىق يامانلىقنى توسىدىغان كىشىلەردۇر (يەنى بىلمەستىن يامان ئىش قىلىپ قالسا، ئارقىدىن ياخشى ئىش قىلىدىغانلار، يامانلىق قىلغۇچىلارغا كەڭ قورساق بولۇپ، ياخشى مۇناسىۋەتتە بولىدىغانلاردۇر) ④. ئەنە شۇلار ئاخىرەتتە گۈزەل ئاقىۋەتكە ئېرىشىدۇ ⑤ [22]. (گۈزەل ئاقىۋەت) مەڭگۈ تۇرىدىغان جەننەتلەردۇر، ئۇلار ئۇ يەرگە كىرىدۇ ⑥ ۋە ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى، ئاياللىرى ۋە ئەۋلادلىرى ئىچىدىكى ياخشىلارمۇ (جەننەتكە كىرىدۇ) ⑦. پەرىشتىلەر (جەننەتنىڭ) ھەربىر دەۋۋازىسىدىن (مۇبارەكلەش ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ يېنىغا كىرىدۇ [23]. (ئۇلارغا): «سەۋر قىلغانلىقىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن! ئاخىرەتتىكى گۈزەل ئاقىۋەت (يەنى جەننەت) نېمىدېگەن ياخشى!» دەيدۇ [24].

① ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشتىن ۋە گۇناھلاردىن ساقلىنىش سەۋرىنىڭ بىر تۈرىدۇر. مۇشەققەتلەرگە ۋە سىناقلارغا سەۋر قىلىش سەۋرىنىڭ ئىككىنچى تۈرىدۇر. ئەقىل ئىگىلىرى ھەر ئىككى خىل سەۋرنى ئۆزلىرىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەنلەردۇر.

② يەنى نامازنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە، ۋاقىتلىرىغا، رۇكۇلىرىغا، سەجدىلىرىگە ۋە نامازدا ئاللاھ تائالادىن قورقۇپ تۇرۇشقا رىئايە قىلىپ، ئۆزى خالىغانچە ئەمەس، بەلكى نامازنى شەرىئەتكە ئۇيغۇن شەكىلدە ئادا قىلغانلاردۇر.

③ يەنى قاچان، قەيەردە پۇل - مالغا ئېھتىياجلىق كىشىلەر تېپىلسا، مەيلى ئۇرۇق - تۇغقانلار بولسۇن، ياكى يات كىشىلەر بولسۇن، ئۇلارغا يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا يوسۇندا پۇل - مال بەرگەنلەردۇر.

④ يەنى ئۇلار يامانلىقنى ياخشىلىق بىلەن قايتۇرىدۇ، ئەگەر بىرەر ئادەمدىن ئەزىيەت يەتسە، ئۇنىڭغا سەۋر قىلىپ چىرايلىقچە ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ ياكى ئۇنى كەچۈرۈۋېتىدۇ ۋە ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ. خۇددى ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە ئېيتقاندەك: ﴿ياخشى خىسلەت ئارقىلىق (يامان خىسلەتكە) تاقابىل تۇرغىن، (شۇنداق قىلساڭ) سەن بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ئاداۋەت بار ئادەم گويىا سىرداش دوستۇڭدەك بولۇپ قالىدۇ﴾. (سۈرە سەجدە 34 - ئايەت)

⑤ يەنى كىمكى مەزكۇر ئېسىل ئەخلاقىغا ئىگە بولۇپ، ئۇ خىسلەتلەرنى ئۆزلەشتۈرسە، ئۇلار ئۈچۈن مەڭگۈلۈك جەننەت بار.

⑥ ﴿عَدْنٍ﴾ نىڭ مەنىسى تۇرالغۇ، يەنى داۋاملىق تۇرىدىغان باغ.

⑦ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىنىڭ خۇرسەن بولۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى يېقىن تۇغقانلىرى بىلەن جەم قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا تۆۋەن دەرىجىگە ئېرىشكەنلەرنىڭ دەرىجىسىنى يۇقىرى دەرىجىگە ئېرىشكەنلەرنىڭ دەرىجىسىگە كۆتۈرىدۇ. ئۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئۆزلىرى ئىمان ئېيتقان، ئەۋلادلىرىمۇ ئەگىشىپ ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئەۋلادلىرىنى ئۇلار بىلەن تەڭ دەرىجىدە قىلىمىز. ئۇلارنىڭ (ياخشى) ئەمەللىرىدىن قىلچىمۇ كېمەيتىۋەتمەيمىز﴾. (سۈرە تۇر 21 - ئايەت) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھ تائالا سالھىلاردىن بولغان ئۇرۇق - تۇغقانلارنى جەننەتتە بىر يەرگە جەم قىلىدۇ. يەنە مەلۇم بولىدىكى، كىمنىڭ ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلدىن دەسمايىسى بولمىسا، جەننەتكە كىرمەيدۇ، گەرچە ئۇنىڭ ئەڭ

يېقىن بىر تۇغقنى جەننەتكە كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ. چۈنكى جەننەتكە كىرىش سالاھىيىتىگە نەسەب ۋە تۇغقاندارچىلىققا ئاساسەن ئەمەس، بەلكى ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلگە ئاساسەن ئېرىشىدۇ. «كىمنى ئەمىلى كەينىدە قالدۇرۇپ قويغان بولسا، نەسەبى ئۇنى ئىلگىرلىتەلمەيدۇ» (سەھىھ مۇسلىم 2699 - ھەدىس)

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ
الْدَارِ ﴿٣٦﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَعٌ ﴿٣٦﴾

ئاللاھقا مۇستەھكەم ۋەدە بەرگەندىن كېيىن ۋەدىسىنى بۇزىدىغان، ئاللاھ ئۇلاشقا بۇيرۇغان نەرسىنى (يەنى ئاللاھ بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى، تۇغقانچىلىق ۋە دىنىي قېرىنداشلىق رىشتىسىنى) ئۈزۈپ قويدىغان ۋە يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان كىشىلەر – ئەنە شۇلار لەنەتكە ئۇچرايدۇ ۋە (ئۇلارنىڭ) ئاخىرەتلىكى يامان بولىدۇ ① [25]. ئاللاھ (ئۆزىنىڭ ھېكمىتىگە ئاساسەن) خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ ۋە (خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى) تار قىلىدۇ ②. (كاپىرلار) دۇنيا ھاياتى بىلەن مەستخۇش بولۇپ (كۆرەڭلەپ) كەتتى ③. ھالبۇكى، دۇنيا ھاياتى ئاخىرەتكە قارىغاندا (ۋاقىتلىق) مەنپەئەتتىن باشقا نەرسە ئەمەس ④ [26].

① ئىنسانلار يامان ئاقىۋەتتىن ساقلىنىشقا تىرىشىشۇن دەپ ئاخىرەتلىكى ياخشى بولىدىغانلار بايان قىلىنغاندىن كېيىن، ئاخىرەتلىكى يامان بولىدىغانلار ۋە ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرىمۇ بايان قىلىندى.

② كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ ئاخىرەتلىكى يامان بولىدىغانلىقى تىلغا ئېلىنسا، زېھنىمىزدە، نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا دۇنيادا ھەر تۈرلۈك راھەت – پاراغەت ۋە باياشاتلىق بېرىلىدۇ؟ دېگەن سوئال پەيدا بولىدۇ. يۇقىرىدىكى ئايەت بۇ سوئالغا مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ: دۇنيادىكى رىزق ۋە تىرىكچىلىك ئىمكانىيەتلىرىنىڭ ئاز – كۆپ بولۇشى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر، ئۇ ئۆزىنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بويىچە بەزىلەرگە ئاز، بەزىلەرگە كۆپ رىزق بېرىدۇ. بۇنىڭ ھەقىقىتىنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. بىر ئادەمنىڭ رىزقىنىڭ كەڭ بولغانلىقى ئاللاھنىڭ ئۇنىڭدىن رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرمەيدۇ، شۇنداقلا رىزقىنىڭ تار بولغانلىقىمۇ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭدىن نارازى دېگەنلىك ئەمەس.

③ قايسىبىر كىشىگە، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىدىغان تۇرسىمۇ، كۆپ مال – دۇنيا بېرىلگەن بولسا، ئۇ خۇشاللىنىپ كەتمەسلىكى لازىم. چۈنكى بۇ مال – دۇنيا ئۇنى بىخۇتلاشتۇرۇپ تەدرىجىي ھالداك قىلىش ۋە مۆھلەت بېرىش يۈزىسىدىن بېرىلگەندۇر. بۇ مۆھلەتنىڭ قاچان تۈگەيدىغانلىقىنى ۋە قاچان ئاللاھنىڭ جازاسىغا يولۇقىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

④ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «دۇنيا، ئاخىرەتكە نىسبەتەن سىلەرنىڭ بىرىڭلار بارمىقىنى دېڭىزغا چىلاپ چىقارغاندا دېڭىز سۈيىگە نىسبەتەن بارمىقىغا يۇققان سۇنىڭ مىقدارىدەك نەرسىدۇر، ئۇ بارمىقىغا دېڭىز سۈيىدىن قانچىلىك يۇققانلىقىغا قارىسۇن. » (سەھىھ مۇسلىم 2858 – ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى قۇلىقى تۈۋىدىن كېسىۋېتىلگەن بىر ئۆلۈك ئوغلاقنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بۇ ئوغلاق ئىگىسىنىڭ نەزىرىدە ئەرزىمەس نەرسە بولغانلىقى ئۈچۈن تاشلىۋېتىلگىنىدەك، دۇنيا ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ئۇنىڭدىنمۇ ئەرزىمەس نەرسىدۇر. » (سەھىھ مۇسلىم 2957 – ھەدىس)

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن أُنَابَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَتَابٍ ﴿٢٩﴾ كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابٌ ﴿٣٠﴾

كاپىر بولغانلار: «ئېمىشقا ئۇنىڭغا رەببىدىن (مۇسالىنىڭ ۋە ئىيسانىڭ مۆجىزىسىدەك) بىرەر مۆجىزە چۈشۈرۈلمىدى؟» دەيدۇ. (ئى پەيغەمبەر!) «(ئىش ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، مېنىڭ ئىلكىمدە ئەمەس) شەكسىزكى، ئاللاھ خالىغان ئادەمنى (ئۆزىنىڭ ئاسىيلىقى تۈپەيلىدىن) ئازدۇرىدۇ. ئۆزى تەرەپكە قايتقان ئادەمنى توغرا يولغا باشلايدۇ» دېگىن [27]. ئۇلار (يەنى ئاللاھ توغرا يولغا باشلايدىغان كىشىلەر) ئىمان ئېيتقان، دىللىرى ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدىغان كىشىلەردۇر. بىلىڭلاركى، دىللار ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ ① [28]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا خۇشاللىق ② ۋە گۈزەل قارارگاھ (يەنى جەننەت) بار [29]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز ساڭا ۋەھىي قىلغان كىتابنى ئۇلارغا ئوقۇپ بېرىشنىڭ ئۈچۈن، سەندىن ئىلگىرى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەندەك، سېنى شۇنداق بىر ئۈمىدكە ③ ئەۋەتتۈكى، ئۇنىڭدىن بۇرۇن نۇرغۇن ئۈمىدتلەر ئۆتكەن، ھالبۇكى، ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) رەھمان (مەرھەمەتلىك) ئاللاھنى ئىنكار قىلماقتا ④. ئېيتقىنكى، «ئۇ مېنىڭ رەببىمدۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر ⑤، ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلدىم ۋە ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتىمەن» [30].

① بۇ يەردىكى «ئاللاھنى ياد ئېتىش» دېگەندىن مۇشرىكلارنىڭ دىللىرىدا سىقىلىش پەيدا قىلىدىغان تەۋھىد يەنى ئاللاھنىڭ بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى مۇئمىنلەرنىڭ مەنئىيىتىنى ئاشۇرىدىغان ئىبادەت، قۇرئان تىلاۋىتى، نەپلە ئەمەللەر، دۇئا ۋە مۇناجاتلار ياكى ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىغا ئىتائەت قىلىش ۋە ھۆكۈملىرىنى ئىجرا قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدىغان بولۇپ، ئۇنىڭسىز مۇئمىنلەرنىڭ دىللىرى تەسكىن تاپمايدۇ.

② ﴿طُوبَىٰ﴾ نىڭ بىر نەچچە مەنىسى بار: خۇشاللىق، ياخشىلىق، كارامەت، بەخت، جەننەتتىكى بىر دەرەخ ياكى مەخسۇس جاي قاتارلىقلار. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش بىر ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. يەنى جەننەتتىكى ئېسىل تۇرالغۇ ۋە ئۇنىڭدىكى نازۇ - نېمەتلەر.

③ يەنى سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈمىدتلەرگە پەيغەمبەرلەر ئەۋەتكەندەك، بىز سېنى ئەمر - پەرمانلىرىمىزنى يەتكۈزۈشۈڭ ئۈچۈن، بۇ ئۈمىدكە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق. ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرمۇ سەن ئىنكار قىلىنغاندەك، ئىنكار قىلىنغان ئىدى. بىز پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلارغا قاتتىق ئازاب چۈشۈردۇق. مۇشرىكلار ئىلگىرىكىلەرگە چۈشكەن ئازابنىڭ ئۆزلىرىگىمۇ چۈشۈپ قېلىشىدىن ھەزەر ئەيلىشى لازىم.

④ مەككە مۇشرىكلىرى ئاللاھ تائالانىڭ «ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان» دېگەن سۈپىتىنى يامان كۆرەتتى. شۇڭا ئۇلار ھۇدەيبىيەدە سۈلھى قىلغان كۈنى كېلىشىمنامىنى «ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن» دەپ يېزىشقا ئۇنىماي: بىز «ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان» دېگەن ئىسمىنى بىلمەيمىز، دېيىشتى. (سەھىھ مۇسلىم 1784 - ھەدىس)

⑤ يەنى ﴿الرَّحْمَنِ﴾ «مەرھەمەتلىك، شەپقەتلىك» ئاللاھ مېنىڭ رەببىمدۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر.

وَلَوْ أَنَّ قُرْعَانًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ بَل لَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَأْتِيسِ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَن لَّو يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْأَمْعَادَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ أَسْتَهْزِئُ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمَلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

مۇبادا بىر قۇرئان (يەنى ساماۋى كىتاب) بولۇپ، ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن تاغلار يۆتكەلگەن ياكى يەر يېرىلغان ۋە ياكى ئۆلۈكلەر سۆزلىگەن تەقدىردىمۇ (ئۇلار بەربىر ئىمان ئېيتمايتتى). ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر^①، ئەگەر ئاللاھ خالىسا، ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىنى جەزمەن ھىدايەت قىلىدىغانلىقىنى مۇئىنلەر بىلىدىمۇ؟ ئاللاھنىڭ (مۇئىنلەرگە بەرگەن) ۋەدىسى ئەمەلگە ئاشقانغا قەدەر^②، كاپىرلار ئۆز قىلمىشلىرى سەۋەبلىك، ھامان تۈرلۈك بالايىئاپەتلەرگە ئۇچراپ تۇرىدۇ ياكى بالايىئاپەت ئۇلارنىڭ يۇرتىغا يېقىن بىر جايغا چۈشىدۇ^③، شەكسىزكى، ئاللاھ ۋەدىسىگە ھەرگىز خىلاپلىق قىلمايدۇ [31]. سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرمۇ ھەقىقەتەن مەسخىرە قىلىندى (شۇڭا قايغۇرمىغىن). كاپىرلارغا بېرىلىدىغان ئازابىنى بىر مۇددەت كېچىكتۈردۈم، ئاندىن ئۇلارنى جازالىدىم، ئۇلارغا بەرگەن جازايىم قانداق ئىكەن؟^④ [32].

① ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ھەر قانداق ساماۋى كىتاب قۇرئان دەپ ئاتىلىدۇ. بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلىغا تىلاۋەت قىلىش ئىنتايىن يەڭگىل قىلىندى. ئۇ ئېتىنى ئىگەرلەشكە بۇيرۇۋېتىپ، ئاندىن ئېتى ئىگەرلىنىپ بولۇشتىن بۇرۇن قۇرئاننى (يەنى زەبۇرنى) تىلاۋەت قىلىپ تۈگىتىپ بولاتتى، داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئۆز ئەمگىكىدىنلا يەيتتى». (سەھىھۇل بۇخارى 3417 - ھەدىس) بۇ ھەدىستە زەبۇر «قۇرئان» دەپ ئاتالغان. ﴿مۇبادا بىر قۇرئان (يەنى ساماۋى كىتاب) بولۇپ، ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن تاغلار يۆتكىلىدىغان بولسا﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، مۇبادا ئىلگىرى بىر ساماۋى كىتاب نازىل قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ تىلاۋىتىنى ئاڭلاش بىلەن تاغلار ئورنىدىن يۆتكىلىپ كېتىدىغان ياكى يەر يېرىلىپ كېتىدىغان ياكى قەبرىلەردىكى ئۆلۈكلەر تۇرۇپ، سۆزلەپ كېتىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە شۇ سۈپەتلەر بىرىنچى بولۇپ قۇرئان كەرىمدە تېپىلغان بولاتتى، چۈنكى بۇ قۇرئان مۆجىزە ۋە بالاغەت جەھەتتە ئىلگىرىكى بارلىق كىتابلاردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. بەزى ئۆلىمالار مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: ئەگەر بۇ قۇرئان كەرىم ئارقىلىق مەزكۇر مۆجىزىلەر كۆرسىتىلگەن تەقدىردىمۇ، بۇ كۇففارلار ئىمان ئېيتمايتتى، چۈنكى ئىمان ئېيتىش ياكى ئېيتماسلىق مۆجىزىلەرگە باغلىق ئەمەس بەلكى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە باغلىقتۇر. شۇڭا ﴿ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر﴾

② يەنى قىيامەت بولغانغا قەدەر ياكى مۇسۇلمانلار تولۇق غەلبىگە ئېرىشكەنگە قەدەر.

③ ئۇلارنىڭ ئىبىرەت ئېلىشى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى جايلارغا بالايىئاپەتلەر چۈشۈپ تۇرىدۇ، ئۇلار ئۇ بالايىئاپەتلەردىن ۋاقىپ بولۇپ تۇرىدۇ ياكى كۆرۈپ تۇرىدۇ.

④ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ زالىمغا ئەلۋەتتە مۆھلەت بېرىدۇ، ئۇنى جازالىغان چاغدا ھەرگىز بوش قويۇۋەتمەيدۇ.» ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەتنى ئوقۇدى: ﴿پەرۋەردىگارىڭ زالىم يۇرتلار (ئاھالىسى) نى ھالاک قىلسا، ئەنە شۇنداق ھالاک قىلىدۇ، ئاللاھنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن تولىمۇ قاتتىقتۇر﴾. (سۈرە ھۇد 102 - ئايەت). (سەھىھۇل بۇخارى 4686 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2583 - ھەدىس)

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلُوبًا قَلِيلٌ سَمُوهُمْ أَمْ تُبَيِّنُونَ لَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ يَظَاهِرُونَ الْقَوْلَ بَلْ زَيْنَ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرَهُمْ وَضُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

ھەربىر كىشىنىڭ قىلغان ئەمەلىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچى زات (ئاللاھ ئۇلارنىڭ بۇتلىرىغا ئوخشامدۇ؟) ①،
ئۇلار ئاللاھقا شېرىكلەر قىلىۋالدى. ئۇلارغا: «بۇتلارنىڭ ناملىرىنى ئاتا پېقىتۇڭلار» ②، يەر يۈزىدە ئاللاھ
بىلمەيدىغان (نەرسىلەر باردەك، ئۇ) نەرسىلەرنى سىلەر ئاللاھقا ئېيتىپ بەرمەكچىمۇ؟ ياكى (ئاساسى يوق)
قۇرۇق گەپ قىلىۋاتامسىلەر؟ (يەنى دەلىلسىزلا ئۇلارنى ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى دەپ ئاتاۋاتامسىلەر؟) ③،
دېگىن. بەلكى كاپىرلارغا ئۇلارنىڭ مىكرى چىرايلىق كۆرسىتىلدى ④، ئۇلار توغرا يولدىن مەنئى
قىلىندى. ئاللاھ كىمنى ئازدۇرسا، ئۇنىڭغا ھېچبىر ھىدايەت قىلغۇچى يوقتۇر ⑤ [33].

① بۇ يەردىكى سوئالنىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان، يەنى مۇشرىكلار چوقۇنۇۋاتقان، ھېچكىمگە
نە پايدا، نە زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان، ھېچنەرسىنى كۆرمەيدىغان، چۈشەنمەيدىغان، ئەقىل -
ئىدراكتىن خالىي، باتىل مەبۇدلار بۈيۈك ئاللاھ بىلەن باراۋەر بولالامدۇ؟

② يەنى ئۇ بۇتلارنىڭ ناملىرىنى بىزگىمۇ ئېيتىپ بېرىڭلار، ئۇلارنىڭ كىملىكىنى بىزمۇ تونۇۋالايلى!
چۈنكى ئۇلار ھەقىقەتتە مەۋجۇت ئەمەس. شۇ ۋەجىدىن كېيىنكى ئايەتتە ﴿يەر يۈزىدە ئاللاھ بىلمەيدىغان
(نەرسىلەر باردەك، ئۇ) نەرسىلەرنى سىلەر ئاللاھقا ئېيتىپ بەرمەكچىمۇ؟﴾ دېيىلدى. يەنى ئاللاھنىڭ ھېچ
شېرىكى مەۋجۇت ئەمەس. ئەگەر مەۋجۇت بولىدىغان بولسا، ئاللاھ ئۇنى ئەلۋەتتە بىلگەن بولاتتى. چۈنكى،
ئاللاھ تائالاغا ھېچنەرسە مەخپىي ئەمەستۇر. (فەتھۇلقەدر)

③ بۇ يەردىكى ﴿يَظَاهِرُونَ الْقَوْلَ﴾ قۇرۇق گۇمان مەنىسىدە. يەنى ياكى بۇ پەقەت سىلەرنىڭ گۇمانى
قاراشلىرىڭلاردۇر. دېمەك سىلەر ئۆز گۇمانىڭلار بويىچە بۇتلار پايدا يەتكۈزەلەيدۇ، زىيان كەلتۈرەلەيدۇ دەپ
ئويلاپ، ئۇلارغا چوقۇنۇنۇۋاتامسىلەر؟ ئۇ بۇتلارنى سىلەر ئۆزۈڭلار مەبۇد دەپ ئاتىۋالغان ئەمەسمۇ؟ ﴿بۇ بۇتلار
پەقەت سىلەر ۋە ئاتا - بوۋاڭلار ئاتىۋالغان قۇرۇق ناملاردىنلا ئىبارەت، ئاللاھ بۇنى ئىسپاتلايدىغان ھېچبىر
دەلىل - پاكىت چۈشۈرگىنى يوق، ئۇلارغا پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن شەك - شۈبھىسىز ھىدايەت (يەنى
پەيغەمبەر ۋە قۇرئان) كەلگەن تۇرۇقلۇق، ئۇلار پەقەت گۇمانغىلا ۋە نەپسىلىرىنىڭ خاھىشىغىلا ئەگىشىدۇ
﴾. (سۈرە نەجم 23 - ئايەت)

④ ﴿مَكْرَهُمْ﴾ «ئۇلارنىڭ مىكرى» دېگەندە ئۇلارنىڭ خاتا ئېتىقاد ۋە ئەمەللىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، شەيتان
گۇمراھلارغا ئۇلارنىڭ خاتا ئەمەللىرىنى چىرايلىق كۆرسىتىپ، ئۇلارنى زالالەتتە قالدۇردى.

⑤ شۇنىڭدەك يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھ بىر كىمنىڭ گۇمراھلىقىنى ئىرادە
قىلسا، سەن ئۇ كىشى ئۈچۈن ئاللاھقا قارشى ھېچ نەرسە قىلالمايسەن (يەنى ھېچكىم ئۇ ئادەمدىن
گۇمراھلىقىنى توسۇشقا قادىر بولالمايدۇ)﴾. (سۈرە مائىدە 41 - ئايەت) ﴿سەن ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىغا
ھېرىس بولساڭمۇ، ئاللاھ ئۆزى گۇمراھ قىلغان كىشىنى ھىدايەت قىلمايدۇ، ئۇلارغا (ئاللاھتىن باشقا)
ھېچقانداق مەدەتكار بولمايدۇ﴾. (سۈرە نەھل 37 - ئايەت)

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾ * مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
أَكْلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ
مَنْ يُنْكِرْ بَعْضَهُ فُلٌ إِمَّا أَمْرَتْ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَإِلَيْهِ مَتَابٌ ﴿٣٦﴾

ئۇلارغا دۇنيا ھاياتىدا ئازاب بار ①، يەنە ئاخىرىنىڭ ئازابى تېخىمۇ قاتتىقتۇر ②، ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قوغداپ قالىدىغان ھېچكىم يوقتۇر [34]. تەقۋادارلارغا ۋەدە قىلىنغان جەننەتنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇنىڭ ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدۇ، مېۋىلىرى تۈگىمەيدۇ، ھەمىشە سايە چۈشۈپ تۇرىدۇ. ئەنە شۇ تەقۋادارلارنىڭ ئاقىۋىتىدۇر: كاپىرلارنىڭ ئاقىۋىتى بولسا دوزاختۇر ③ [35]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز كىتاب بەرگەنلەر ④ ساڭا نازىل قىلىنغان قۇرئان بىلەن خۇشاللىنىدۇ ⑤. پەقەت (ساڭا قارشى) ئىتتىپاق تۈزگەنلەرنىڭ ئارىسىدا (ھەقىقىنى بىلىپ تۇرۇپ گەدەنكەشلىكتىن) قۇرئاننىڭ بەزى جايلىرىنى ئىنكار قىلىدىغانلارمۇ بار ⑥. ئېيتقىنىكى، «مەن پەقەت (يالغۇز) ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا، ئۇنىڭغا (ھېچ نەرسىنى) شېرىك كەلتۈرمەسلىككە بۇيرۇلدۇم، مەن (ئىنسانلارنى) پەقەت شۇنىڭغا دەۋەت قىلىمەن، مېنىڭ قايتىدىغان يېرىم ئاللاھنىڭلا دەرگاھىدۇر» [36].

① يەنى كاپىرلار دۇنيادا مۇئمىنلەر بىلەن بولغان ئۇرۇشتا ئۆلتۈرۈلىدۇ ۋە ئەسىر ئېلىنىدۇ.

② شۇنىڭدەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ بىر - بىرىگە لەنەت ئېيتىشقۇچى ئەر - خوتۇنلارغا مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، دۇنيانىڭ ئازابى ئاخىرىنىڭ ئازابىغا قارىغاندا بەك يەڭگىلدۇر». دۇنيانىڭ ئازابى (ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ) ۋاقىتلىق بولۇپ، مەلۇم مۇددەت ئىچىدە تۈگەيدۇ. بىراق ئاخىرىنىڭ ئازابى داۋاملىق بولۇپ، ھەرگىز تۈگىمەيدۇ. يەنە جەھەننەم ئوتىنىڭ ھارارىتى دۇنيا ئوتىنىڭ ھارارىتىگە نىسبەتەن 69 ھەسسە ئارتۇقتۇر. يەنە ئوتتىن باشقا ئازابلارمۇ بولىدۇ. شۇڭا ئازابنىڭ قاتتىق بولىدىغانلىقىدا شەك يوقتۇر.

③ مۇئمىنلەرنى جەننەتكە كىرىشكە قىزىقتۇرۇش ۋە رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن كاپىرلارنىڭ يامان ئاقىۋىتى بىلەن بىرگە تەقۋادارلارنىڭ ياخشى ئاقىۋىتى بايان قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جەننەتنى سۈپەتلىگەن بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «جەننەت ئەھلى جەننەتتە يەيدۇ، ئىچىدۇ. مىشقىرمايدۇ، چوڭ - كىچىك تەرەت قىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ يېگەن - ئىچكەنلىرى ئىپار - ئەنبىرنىڭ پۇرىقىغا ئوخشاش پۇراققا ئايلىنىپ كېتىدۇ. ئۇلارغا نەپەس ئېلىش ئىلھام قىلىنغاندەك، ئاللاھ تائالاغا تەسبىھ ئېيتىش ۋە ئۇنى ئۇلۇغلاش ئۇلارغا ئىلھام قىلىنىدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم 2835 - ھەدىس)

④ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇلاردىن قۇرئاننىڭ تەلىپى بويىچە ئەمەل قىلىدىغان مۇسۇلمانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑤ يەنى ئۇلار قۇرئاننىڭ راستلىقىنى كۈچلەندۈرىدىغان دەلىل - پاكىتلارنى كۆرۈپ تېخىمۇ خۇشال بولىدۇ.

⑥ «ئىنكار قىلىدىغانلار» دېگەندە يەھۇدىيلار، ناسارالار، كۇففارلار ۋە مۇشرىكلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتتىكى «كىتاب» تىن تەۋرات ۋە ئىنجىل كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەنە شۇلاردىن مۇسۇلمان بولغانلار قۇرئاننىڭ نازىل بولۇشىدىن خۇرسەن بولىدۇ. قۇرئاننى ئىنكار قىلغانلار بولسا، مۇسۇلمان بولمىغان يەھۇدىي ۋە ناسارالاردۇر.

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنَّ أَتَّبَعْتَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً

شۇنىڭدەك (يەنى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە ئۆز تىلىدا كىتاب چۈشۈرگىنىمىزدەك)، قۇرئاننى ئەرەب تىلىدا (كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئىجرا قىلىنىدىغان) ھۆكۈم قىلىپ نازىل قىلدۇق ①، ناۋادا ساڭا ئىلىم كەلگەندىن كېيىن ②، ئۇلارنىڭ (يەنى ئەھلى كىتابنىڭ) نەپسى خاھىشلىرىغا ③ ئەگىشىپ كېتىدىغان بولساڭ، ساڭا ھېچقانداق ياردەم بەرگۈچى ۋە سېنى ئاللاھ (نىڭ ئازابى)دىن قوغداپ قالغۇچى بولمايدۇ ④ [37]. شەكسىزكى، بىز سەندىن ئىلگىرىمۇ نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن، ئۇلارغا ئاياللار ۋە بالىلارنى بەرگەن ئىدۇق ⑤.

① يەنى سەندىن ئىلگىرى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىپ، ئۇلارغا ئاسماندىن شۇلارنىڭ تىلىدا كىتابلارنى نازىل قىلغىنىمىزدەك، ساڭا قۇرئاننى ئەرەب تىلىدا، كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدىغان قىلىپ نازىل قىلدۇق. چۈنكى سەن تۇنجى بولۇپ دەۋىتىڭنى يەتكۈزىدىغانلار ئەرەب تىلىدىن باشقا تىلنى بىلمەيدىغان قەۋمدۇر. ئەگەر بۇ قۇرئان باشقا بىر تىلدا نازىل قىلىنغان بولسا، ئۇلار چۈشەنەلمىگەن بولاتتى، ھىدايەتنى قوبۇل قىلماسلىققا ئۆزرە قىلىۋالاتتى. بىز قۇرئاننى ئەرەب تىلىدا چۈشۈرۈپ، ئۆزىگە ئورۇن قالدۇرمىدۇق.

② بۇ ئايەتتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي ئارقىلىق ئاتا قىلىنغان ئىلىم كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئەھلى كىتابنىڭ خاتا ئېتىقادلىرىمۇ ئۇنىڭغا ئېنىق چۈشەندۈرۈلگەن.

③ بۇنىڭدىن ئەھلى كىتابنىڭ بىر قىسىم خاھىشلىرى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇلار ئاخىر زامان پەيغەمبىرىنى ئۆزلىرىنىڭ خاھىشى بويىچە ئىش قىلىشنى خالايتتى، مەسىلەن: ئۇنىڭدىن بەيتۇلمۇقەددەسنى ئىزچىل تۈردە قىبلە تۇتۇشنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەقىدىسىگە مۇخالپەتچىلىك قىلماسلىق قاتارلىقلارنى كۈتەتتى.

④ شۈبھىسىزكى بۇ ئايەت ئىلىم ئىگىلىرىگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇشتۇركى، ئۇلار دۇنيادىكى ۋاقىتلىق مەنپەئەتنى كۆزلەپ، قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ ئوچۇق ئەھكاملىرىغا زىت كېلىدىغان خاھىشلارغا ئەگەشمەسۇن، ئەگەر ئۇلار كىشىلەرنىڭ خاھىشلىرىغا ئەگىشىپ كەتسە، ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلاپ قالدىغان ھېچكىم بولمايدۇ.

⑤ يەنى سەندىن ئىلگىرى كەلگەن ئەلچىلەر ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ساڭا ئوخشاش ئىنسان ئىدى. ئۇلارنىڭمۇ قەبىلىسى، ئائىلىسى ۋە خوتۇن - بالىلىرى بولغان. ئۇلار پەرىشتىمۇ ئەمەس، ئىنسان شەكلىدە كەلگەن نۇرلۇق مەخلۇقمۇ ئەمەس ئىدى. بەلكى ئىنسانلار جۈملىسىدىن بولغان ئادەمات ئىدى. ئەگەر ئۇلار پەرىشتە بولغان بولسا، ئىنسانلار بىلەن چىقىشالمىغان ۋە ئۇلارغا يېقىنلىشىشمۇ مۇمكىن بولمىغان بولاتتى، نەتىجىدە پەيغەمبەر ئەۋەتىشتىكى مەقسەتمۇ ئادا بولمىغان بولاتتى. ناۋادا پەرىشتىلەر ئىنسان بولسا، دۇنيادا نە ئۇلارنىڭ مىللىتى، جەمەتى، نە خوتۇن - بالىلىرى بولمىغان بولاتتى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، بارلىق پەيغەمبەرلەر ئادەمات ئىدى، ئىنسان شەكلىدىكى پەرىشتىمۇ ئەمەس ياكى نۇرلۇق مەخلۇقمۇ ئەمەس ئىدى. مەزكۇر ئايەتتىكى «ئاياللار» دېگەن سۆز تەركى دۇنيا بولۇپ كېتىشكە رەددىيەدۇر. شۇنىڭدەك «بالىلار» دېگەن سۆز پىلانلىق تۇغۇتقا رەددىيەدۇر. چۈنكى «بالىلار» دېگەن سۆز كۆپلۈك شەكلىدە كەلگەن بولۇپ، ئاز دېگەندە ئىككىدىن ئارتۇق ساننى كۆرسىتىدۇ.

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ مَا وَعَدَهُ وَأُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ مَا نُزِّلَتْكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَقَّعُكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾

ھېچبىر پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئىجازىتىسىز مۆجىزە كەلتۈرەلمەيدۇ^①، ھەربىر مۇددەتنىڭ (يېزىلغان) ھۆكۈمى بولىدۇ^② [38]. ئاللاھ (ئەھكاملاردىن) خالىغىنىنى ئۆچۈرىدۇ (بىكار قىلىدۇ)، خالىغىنىنى ئۆز پېتى قالدۇرىدۇ. لەۋھۇلمەھپۇز ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر^③ [39]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز ئۇلارغا ۋەدە قىلغان (ئازاب) نىڭ بىر قىسمىنى (ئۇلارغا چۈشۈرۈش بىلەن سېنىڭ ھايات ۋاقتىڭدا) ساڭا كۆرسەتسەكمۇ ياكى سېنى (مۇشربىكلارغا ئازاب كېلىشتىن بۇرۇن) ۋاپات قىلدۇرساقمۇ، سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ پەقەتلا دىننى يەتكۈزۈشتۇر، بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز ھېساب ئېلىشتۇر [40].

① يەنى مۆجىزە كەلتۈرۈش پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش ئەمەس، ئۇلار قەۋملىرى قاچان مۆجىزە تەلەپ قىلسىلا، شۇئان مۆجىزە كۆرسىتىشكە قادىر ئەمەس. بۇ پۈتۈنلەي ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بويىچە مۆجىزە كەلتۈرۈش زۆرۈرۈمۇ - يوق؟ ئەگەر زۆرۈر بولسا، قاچان ۋە قانداق كۆرسىتىش كېرەكلىكى ھەققىدە ئۆزى قارار قىلىدۇ.

② يەنى ئاللاھ تائالا قايسىبىر ئىشقا ۋەدە قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا مۇئەييەن بىر ۋاقىت بەلگىلەيدۇ، ئۇ ئىش بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا چوقۇم ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ جۈملىدە ئىلگىرى - كېيىنلىك مەۋجۇت. ئەسلىي ئىبارە مۇنداق: " لِكُلِّ كِتَابٍ أَجَلٌ " ھەربىر ھۆكۈمنىڭ (يېزىلغان، بەلگىلەنگەن) ۋاقتى ۋە مۇددىتى بولىدۇ، يەنى ئاللاھ تائالا يازغان ھەربىر ھۆكۈمنىڭ بەلگىلەنگەن ۋاقتى بولىدۇ، دېمەك ئىش كۇففارلارنىڭ ئىرادىسى ۋە خاھىشى بويىچە ئەمەس بەلكى پەقەت ۋە پەقەت ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە بويىچە بولىدۇ.

③ بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى مۇنداق: ئاللاھ تائالا خالىغان ھۆكۈمنى بىكار قىلىدۇ، خالىغىنىنى ئۆز پېتى قالدۇرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى: ئاللاھ ئۆزى يازغان تەقدىرنىڭ بەزىسىنى ئۆچۈرىدۇ، بەزىسىنى ئۆز پېتى قالدۇرىدۇ، يەنى ئۇنى ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ، چۈنكى، لەۋھۇلمەھپۇز ئۆزىنىڭ ئىلكىدىدۇر. بۇ مەزمۇنى تۆۋەندىكى ھەدىسلەر كۈچلەندۈرىدۇ: «ئادەم گۇناھلىرى سەۋەبىدىن رىزىقتىن مەھرۇم قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ تەقدىرىنى پەقەت دۇئالا ئۆزگەرتەلەيدۇ ۋە سىلە - رەھىم قىلىش ئۇنىڭ ئۆمرىنى زىيادە قىلىدۇ» (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 277 - بەت) بەزى ساھابىلەرنىڭ مۇنداق دۇئا قىلغانلىقى نەقىل قىلىنغان: «ئى ئاللاھ! مېنىڭ ئىسمىم بەختلىكلەر قاتارىدا بولسا، ئۇنى ئۆز پېتى قالدۇرغىن. ئەگەر ئىسمىم بەختسىزلەر قاتارىدا بولسا، ئۇنى ئۆچۈرۈۋېتىپ، بەختلىكلەرنىڭ قاتارىغا كىرگۈزگىن». ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما تاۋاپ جەريانىدا يىغلاپ تۇرۇپ مۇنداق دۇئا قىلغان: «ئى ئاللاھ! ئەگەر مېنىڭ تەقدىرىمگە بەختسىزلىكنى ياكى گۇناھنى يازغان بولساڭ ئۇنى ئۆچۈرۈپ، ئورنىغا بەخت - سائادەت ۋە مەغپىرەت يېزىپ قويغىن. ھەقىقەتەن سەن خالىغان نەرسىنى ئۆچۈرسەن ۋە خالىغان نەرسىنى ئۆز پېتى قالدۇرسەن. (ھەممە نەرسە يېزىلىدىغان) لەۋھۇلمەھپۇز سېنىڭ دەرگاھىڭدىدۇر.» (تەپسىرات ئىبنى كەسىر)

بۇ چۈشەنچە «قەلەم قىيامەتكىچە بولىدىغان بارلىق ئىشلارنى يېزىپ، رەڭلىرى قۇرۇپ بولدى» دېگەن (سەھىھۇل بۇخارى 5076 - ھەدىس) بىلەن توقۇنۇشۇپ قالمادۇ؟ دېيىلسە، جاۋابى شۇكى، يېزىلغاننى ئۆچۈرۈش ۋە ئۆز پېتى قالدۇرۇشۇمۇ قازا ۋە قەدەر جۈملىسىدىندۇر. (فەتھۇلقەدىر)

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفْرُ لِمَنْ عَقَبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

ئۇلار بىزنىڭ زېمىنى ئەتراپىدىن تارايتىپ كېلىۋاتقانلىقىمىزنى (يەنى كاپىرلارنىڭ زېمىنىنى قەدەممۇ قەدەم پەتھى قىلىپ، ئىسلام يۇرتىغا قوشۇۋاتقانلىقىمىزنى) كۆرمەيۋاتامدۇ؟ ① ئاللاھ (خالغانچە) ھۆكۈم قىلىدۇ، ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىنى ھېچكىم قايتۇرالمىدۇ. ② ئاللاھ تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر [41]. ئۇلار (يەنى قۇرەيش كاپىرلىرى) دىن ئىلگىرىكىلەرمۇ (پەيغەمبەرلىرىگە قارشى) ھىيلە - مېكر ئىشلەتكەن ئىدى. (ئۇلارنىڭ بارلىق ھىيلە - مېكرلىرىنى بەربات قىلىدىغان) تەدبىرلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر. ③، ئاللاھ ھەربىر كىشىنىڭ قىلىۋاتقان (ياخشى - يامان) ئەمەللىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ④، كاپىرلار كىمنىڭ ئاخىرەتلىكى ياخشى بولغانلىقىنى پات يېقىندا بىلىپ قالىدۇ [42]. (ئى پەيغەمبەر!) كاپىرلار: «سەن پەيغەمبەر ئەمەسەن» دەيدۇ. ئېيتقىنكى، «(مېنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىمگە) سىلەر بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا ئاللاھنىڭ ⑤ ۋە ئىلكىدە كىتابنىڭ ئىلمى بولغانلار (يەنى ئەھلى كىتاب ئۆلىمالىرىدىن ئىمان ئېيتقانلار) نىڭ گۇۋاھلىقى ⑥ يېتەرلىكتۇر» [43].

① يەنى ئەرەب مۇشرىكلىرىنىڭ زېمىنلىرى تەدرىجى تارىيىۋاتىدۇ، ئىسلام كۈنسىپى غەلبىدىن غەلبىگە يۈكسىلىۋاتىدۇ. ئۇلار بۇنى كۆرمەيۋاتامدۇ؟

② يەنى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىنى ھېچكىم رەت قىلالمايدۇ.

③ يەنى مەككە مۇشرىكلىرىدىن ئىلگىرىمۇ كىشىلەر پەيغەمبەرلەرگە قارشى ھىيلە - مېكر ئىشلىتىپ كەلگەن، لېكىن ئاللاھ تائالانىڭ تەدبىرى ئالدىدا ئۇلارنىڭ ھىيلە - مېكرلىرى ئەمەلگە ئاشمىغان. شۇنداقلا كەلگۈسىدەمۇ ئۇلارنىڭ ھىيلە - مېكرلىرى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە ھەرگىز توسالغۇ بولالمىدۇ.

④ يەنى ئاللاھ تائالا ھەربىر كىشىنىڭ قىلغان ئەمەلگە قارىتا مۇكاپات ۋە جازا بەرگۈچىدۇر. ياخشىغا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى ۋە يامانغا يامانلىقنىڭ جازاسىنى بېرىدۇ.

⑤ ئاللاھ گۇۋاھكى، مەن بولسام ئۇنىڭ راست ئەلچىسى ۋە ئۇنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزگۈچىمەن ۋە سىلەر بولساڭلار يالغانچىسىلەر.

⑥ بۇ يەردىكى ﴿ الْكِتَابِ ﴾ تۈرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن تەۋرات ۋە ئىنجىلغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئەھلى كىتابتىن مۇسۇلمان بولغانلار، مەسىلەن: ئابدۇللاھ ئىبنى سالام، سەلمان فارىسى ۋە تەمم دارىي قاتارلىقلار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) يەنى ئەنە شۇلار مېنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىمنى بىلىدۇ. ئەرەب مۇشرىكلىرى بەزى ئىشلاردا ئەھلى كىتابقا مۇراجىئەت قىلاتتى ۋە ئۇلاردىن مەسىلە سورايتتى. ئاللاھ تائالا بۇيەردە ئۇلارنى ئەھلى كىتابتىن سوراپ بېقىشقا بۇيرۇۋاتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ يەردىكى «كىتاب» دېگەندىن قۇرئان كەرىم، «ئىلكىدە كىتابنىڭ ئىلمى بولغانلار» دېگەندىن مۇسۇلمانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر «كىتاب» دېگەندىن لەۋھۇلمەھپۇز كۆزدە تۇتۇلىدۇ، لەۋھۇلمەھپۇزدىكى ئىلىمنى بىلگۈچى پەقەت ئاللاھ تائالادۇر، دەيدۇ. ئەمما بىرىنچى ئوقۇم ئەڭ توغرا دەپ قارىلىدۇ.

(14) سورة إبراهيم مكية 52 آية

(14) سۈرە ئىبراھىم مەككىدە چۈشكەن 52 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾ اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ

ئەلىق. لام. را. (ئى پەيغەمبەر! بۇ قۇرئان شۇنداق بىر) كىتابتۇركى، بىز ئۇنى ساڭا كىشىلەرنى رەببىڭنىڭ ئىرادىسى بىلەن ① قاراڭغۇلۇقلاردىن (يەنى كۇفرىدىن) يورۇقلۇققا (يەنى ئىمانغا) ② - ھەممىدىن غالىب، (ھەممە تىللاردا) مەدھىيەلىنىدىغان ئاللاھنىڭ يولىغا چىقىرىشنىڭ ئۈچۈن نازىل قىلدۇق [1]. ئۇ شۇنداق ئاللاھكى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئۇنىڭ ئىلكىدىدۇر. قاتتىق ئازابقا ئۇچرايدىغان كاپىرلارنىڭ ھالىغا ۋاي! [2]. ئۇلار دۇنيا ھاياتىنى ئاخىرەتتىن ئارتۇق كۆرىدۇ (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن (يەنى ئىسلام دىنىدىن) توسىدۇ، ئاللاھنىڭ يولىنىڭ ئەگرى بولۇشىنى تىلەيدۇ ③، ئەنە شۇلار چوڭقۇر گۇمراھلىقتىدۇر ④ [3]. قانداقلا بىر پەيغەمبەر ئەۋەتەيلى، بىز ئۇنى ئۆز قەۋمىگە (ئاللاھنىڭ شەرىئىتىنى) بايان قىلىپ بەرسۇن دەپ، ئۆز قەۋمىنىڭ تىلىدا (سۆزلەيدىغان قىلىپ) ئەۋەتتۇق ⑤.

① پەيغەمبەرنىڭ ۋەزىپىسى ھىدايەت يولىنى كۆرسىتىپ قويۇشتىنلا ئىبارەت. ئەگەر بىر ئادەم ھىدايەت يولىنى تاللىغان بولسا، بۇ پەقەت ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئىرادىسى بىلەن بولغان بولىدۇ، چۈنكى ئەسلىي ھىدايەت قىلغۇچى ئاللاھ تائالادۇر. ئەگەر ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بولمىسا، پەيغەمبەر ھەر قانچە ۋەز - نەسىھەت قىلسىمۇ، كىشىلەر ھىدايەت يولىغا كىرمەيدۇ. بۇنىڭ مىساللىرى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەقەلىرىدە كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆزىنىڭ كۆيۈمچان تاغىسى ئەبۇ تالىپنىڭ مۇسۇلمان بولۇشىنى شۇنچە ئارزۇ قىلغان بولسىمۇ، ئۇنى مۇسۇلمان قىلالمدى.

② ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ئاللاھ مۇئمىنلەرنىڭ ئىگىسىدۇر، ئۇلارنى (كۇفرىنىڭ) زۇلمەتلىرىدىن (ئىماننىڭ) يورۇقلۇقىغا چىقىرىدۇ ﴾. (سۈرە بەقەرە 257 - ئايەت) ﴿ سىلەرنى (كۇفرىنىڭ) زۇلمەتلىرىدىن (ئىماننىڭ) نۇرىغا چىقىرىش ئۈچۈن، ئاللاھ بەندىسىگە روشەن ئايەتلەرنى نازىل قىلدى ﴾. (سۈرە ھەدىد 9 - ئايەت).

③ بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى: كاپىرلار ئىسلامنىڭ ئەھكاملىرىنى كىشىلەرگە يامان كۆرسۈتۈش ئۈچۈن قۇسۇر ئىزدەيدۇ ۋە ئىسلامنىڭ ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈپ كۆرۈسۈتۈشكە ئۇرۇنىدۇ. ئىككىنچى مەنىسى: ئۇلار ئىسلامنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۆزلىرىنىڭ خاھىشى ۋە يامان غەرەزلىرىگە ماسلاشتۇرۇپ ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنىدۇ.

④ چۈنكى ئۇلاردا مەزكۇر ئىللەتلەر جەملەنگەن، مەسىلەن: دۇنيا ھاياتىنى ئاخىرەت ھاياتىدىن ئارتۇق كۆرۈش، كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسۇش ۋە ئىسلامدىن قۇسۇر ئىزدەش قاتارلىقلار.

⑤ ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا مېھىر - شەپقەت قىلىش يۈزىسىدىن، ئۇلارنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن كىتابلارنى چۈشۈردى ۋە پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى. ئەنە شۇ مېھىر - شەپقەتنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ، كىشىلەرنىڭ توغرا يولىنى چۈشىنىشتە قىيىنلىق قالماسلىقى ئۈچۈن، ھەرىر پەيغەمبەرنى ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىدا سۆزلەيدىغان قىلىپ ئەۋەتتى.

فَيُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُم بِآيَاتِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَدْعُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٍ ﴿٦﴾

ئاللاھ خالىغان ئادەمنى ئازغۇن قىلىدۇ، خالىغان ئادەمنى ھىدايەت قىلىدۇ ﴿١﴾ (يەنى پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسى پەقەت دىننى يەتكۈزۈش بولۇپ، ھىدايەت قىلىش ئىشى ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر). ئاللاھ غالىبتۇر ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [4]. شەكسىزكى، بىز مۇسانى «قەۋمىڭنى قاراڭغۇلۇقلاردىن (يەنى كۇفردىن) يورۇقلۇققا (يەنى ئىمانغا) چىقارغىن» ﴿٢﴾، ئۇلارغا ئاللاھنىڭ كۈنلىرىنى (يەنى نېمەتلىرىنى) ئەسلەتكىن ﴿٣﴾ دەپ مۆجىزىلىرىمىز بىلەن ئەۋەتتۇق. شەكسىزكى، بۇنىڭدا ھەربىر (بالاغا) سەۋر قىلغۇچى، (نېمەتكە) شۈكۈر قىلغۇچى ئۈچۈن ئەلۋەتتە نۇرغۇن ئىبىرەتلەر بار ﴿٤﴾ [5]. مۇسا ئۆز ۋاقتىدا قەۋمىگە: «ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ئەسلەڭلار. ئاللاھ ئۆز ۋاقتىدا سىلەرنى پىرىئەۋن قەۋمىدىن قۇتقۇزدى، ھالبۇكى، ئۇلار سىلەرگە ئازابنىڭ ئەڭ قاتتىقىنى تېتىتاتتى، ئوغۇللىرىڭلارنى بوغۇزلاپ، ئاياللىرىڭلارنى (قىزلىرىڭلارنى خىزمەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن) ھايات قالدۇراتتى. بۇنىڭدا رەببىڭلار تەرىپىدىن (سىلەرگە) چوڭ بىر سىناق بار ئىدى ﴿٥﴾» دېگەن ئىدى [6].

① بۇ قەدەر ئوچۇق بايان ۋە چۈشەندۈرۈشلەر تۇرسىمۇ، ھىدايەت يەنىلا ئاللاھ خالىغان كىشىگە نېسىپ بولىدۇ.

② يەنى ئى مۇھەممەد! بىز ئىنسانلارنى قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا چىقىرىش ئۈچۈن سېنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكىنىمىز ۋە ساڭا قۇرئاننى نازىل قىلغىنىمىزدەك، مۇساغا دەلىل ۋە مۆجىزە بېرىپ، قەۋمنى كۇفىرى ۋە جاھالەت قاراڭغۇلۇقلىرىدىن ئىماننىڭ يورۇقلۇقىغا چىقىرىش ئۈچۈن پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق. بۇ يەردىكى ﴿آيَتٍ﴾ دېگەندىن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلىنغان مۆجىزىلەر ياكى سۈرە ئىسرادا تىلغا ئېلىنغان توققۇز مۆجىزە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ ﴿آيَمِ اللَّهِ﴾ دېگەندىن ئاللاھ تائالانىڭ بەنى ئىسرائىلغا ئاتا قىلغان نېمەتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ نېمەتلەر ئىلگىرى تەپسىلىي بايان قىلىندى. يەنە بىر مەنىسى، بۇ يەردىكى ﴿آيَمِ﴾ نى كۈنلەر، ۋەقە - ھادىسىلەر مەنىسىدە كەلگەن دەپ ئالساق، ئۇلارغا ئۇلار بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ۋەقە ۋە كۈنلەرنى ئەسلەتكىنىكى، ئۇ كۈنلەردە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئالاھىدە نېمەتلەرنى ئاتا قىلغان ئىدى، دېگەن ئۇقۇم چىقىدۇ. بۇ نېمەتلەرنىڭ بەزىسى بۇ يەردە بايان قىلىنىدۇ.

④ سەۋر قىلىش بىلەن شۈكۈر قىلىش ناھايىتى مۇھىم ئىككى خىسلەت بولۇپ، ئىمان شۇ ئىككىسىنىڭ ئوربىتىسى ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئايەتتە پەقەت مەزكۇر ئىككى سۈپەت ئاشۇرما دەرىجىدە كەلگەن، ﴿صَبَّارٍ﴾ ناھايىتى كۆپ سەۋر قىلغۇچى، ﴿شَكُورٍ﴾ ناھايىتى كۆپ شۈكۈر قىلغۇچى دېگەن مەنىدە. چۈنكى شۈكۈر سەۋرنىڭ نەتىجىسىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن مۇئمىننىڭ ھەممە ئىشى ئەجەبلىنەرلىكتۇر. ئاللاھ تائالا مۇئمىنگە قايسىبىر ئىشتا بىر ھۆكۈم قىلسا، ئۇ ھۆكۈم ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئەگەر ئۇ مۇئمىنگە بىرەر قاتتىقچىلىق يەتسە، سەۋر قىلىدۇ. ئۇنىڭ سەۋر قىلغانلىقى ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئەگەر ئۇ مۇئمىنگە ياخشىلىق يەتسە، شۈكۈر قىلىدۇ. ئۇنىڭ شۈكۈر قىلغانلىقىمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىدۇر». (سەھىھ مۇسلىم 2999 - ھەدىس)

⑤ يەنى بۇ بىر چوڭ سىناق بولغاندەك، ئۇنىڭدىن نىجاتلىق ئاتا قىلىشىمۇ، ئاللاھنىڭ چوڭ بىر

نېمىتى ئىدى. شۇ ۋەجىدىن بەزى تەرجىمانلار ﴿بَلَاءٌ﴾ نى سىناق دەپ تەرجىمە قىلسا، بەزىلىرى نېمەت دەپ تەرجىمە قىلغان.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ إِنَّ تَكْفُرًا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَأِنَّ اللَّهَ لَعَنِي حِمِيدٌ ﴿٨﴾

ئۆز ۋاقتىدا رەببىڭلار: «ئەگەر شۈكۈر قىلساڭلار، سىلەرگە (بېرىۋاتقان نېمىتىمنى) تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن. ①. ئەگەر تۈزكۈرلۈك (كۇفرانى نېمەت) قىلساڭلار، شەكسىزكى، مېنىڭ ئازابىم بەكمۇ قاتتىقتۇر» ② دەپ جاكارلىدى ③ [7]. مۇسا (ئۆز قەۋمىگە): «ئەگەر سىلەر ۋە پۈتۈن يەر يۈزىدىكىلەر كاپىر بولۇپ كەتسەڭلارمۇ (ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيسىلەر). چۈنكى ئاللاھ (ھەممىدىن) بەھاجەتتۇر، مەدەھىيەگە لايىقتۇر» ④ دەپدى [8].

① يەنى مېنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىمگە شۈكۈر قىلساڭلار، سىلەرگە نېمىتىمنى تېخىمۇ زىيادە قىلىپ بېرىمەن.

② دېمەك نېمەتكە تۈزكۈرلۈك قىلىش (يەنى شۈكۈر قىلماسلىق) ئاللاھ ياقىتۇرمايدىغان ئىشلاردىن بولۇپ، ئۇنىڭغا قاتتىق ئازاب ۋەدە قىلىنغان. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاياللارنىڭ كۆپىنچىسى ئەللىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلغانلىقى سەۋەبىدىن جەھەننەمگە كىرىپ كېتىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2577 - ھەدىس)

③ ﴿تَأَذَّنَ﴾ «جاكارلىدى» نىڭ مەنىسى "أَعْلَمَكُم بِوَعْدِي لَكُمْ" يەنى ئاللاھ ئۆز ۋەدىسىنى سىلەرگە بىلدۈردى ۋە ئاگاھلاندۇردى. يەنە قەسەم قىلىش مەنىسىدەمۇ كېلىش ئېھتىمالى بار، يەنى ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارنىڭ ئۆز ئىززىتى ۋە كاتتىلىقى بىلەن قەسەم قىلىپ دېدىكى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ دېمەك ئىنسان ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر ئادا قىلسا، پايدىسى ئۆزىگە بولىدۇ. ئەگەر تۈزكۈرلۈك قىلسا، ئاللاھقا نېمە زىيان؟ ئەگەر پۈتۈن يەر يۈزىدىكى كىشىلەر كاپىر بولۇپ كەتسىمۇ، ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، چۈنكى ئاللاھ ھەممىدىن بەھاجەتتۇر. ھەدىس قۇددىسىدا مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى بەندىلىرىم! ئەگەر سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەنلىرىڭلار ۋە كېيىن كېلىدىغانلىرىڭلار، ئىنسانلىرىڭلار ۋە جىنلىرىڭلارنىڭ ھەممىسىنىڭ دىلى ئەڭ تەقۋادار بىر ئادەمنىڭ دىلىدەك بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، مېنىڭ مۈلۈكۈمدىن ھېچ نەرسىنى زىيادە قىلالمايدۇ. ئى بەندىلىرىم! ئەگەر سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەنلىرىڭلار ۋە كېيىن كېلىدىغانلىرىڭلار، ئىنسانلىرىڭلار ۋە جىنلىرىڭلارنىڭ ھەممىسىنىڭ دىلى ئەڭ پاسىق بىر ئادەمنىڭ دىلىدەك بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، مېنىڭ مۈلۈكۈمدىن ھېچ نەرسىنى كېمەيتەلمەيدۇ. ئى بەندىلىرىم! ئەگەر سىلەرنىڭ ئىلگىرى ئۆتكەنلىرىڭلار ۋە كېيىن كېلىدىغانلىرىڭلار، ئىنسانلىرىڭلار ۋە جىنلىرىڭلار بىر تۈزلەڭلىكتە تۇرۇپ مەندىن تىلىسە، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە تىلىگىنىنى بەرسەممۇ، خۇددى دېڭىزغا سېلىنغان بىر تال يىڭنە سۇدىن ئېلىپ چىقىلغاندا دېڭىزنىڭ سۈيىدىن ھېچنېمىنى كېمەيتەلمىگەندەك، مېنىڭ مۈلۈكۈمدىن ھېچنېمە كېمىيپ قالمايدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2577 - ھەدىس) ئاللاھ تائالا پاكىتۇر، يۈكسەكتۇر، ھەممە نەرسىدىن بەھاجەتتۇر ۋە مەدەھىيەلەرگە لايىقتۇر.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿١﴾ * قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا

سىلەردىن ئىلگىرىكىلەردىن نۇھ، ئاد ۋە سەمۇد قەۋملىرىنىڭ ۋە ئۇلاردىن كېيىن كەلگەن، (سانىنى) پەقەت ئاللاھلا بىلىدىغان ئۈممەتلەرنىڭ خەۋىرى سىلەرگە يەتمىدىمۇ؟ ئۇلارغا پەيغەمبەرلىرى مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى، ئەمما ئۇلار قوللىرى بىلەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئېغىزلىرىغا ئىشارەت قىلىپ ① (يەنى ئۇلارنىڭ سۈكۈت قىلىشىنى كۆرسىتىپ): «بىز سىلەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭلارنى راستتىنلا ئىنكار قىلىمىز، بىز سىلەر دەۋەت قىلىۋاتقان ئىشتىن ھەقىقەتەن چوڭقۇر شەك ئىچىدىمىز» ② دەپدى [9]. پەيغەمبەرلىرى: «ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچى ئاللاھتا (يەنى ئۇنىڭ بىرلىكىدە) شەك بارمۇ؟ ھالبۇكى، ئۇ سىلەرنىڭ گۇناھلىرىڭلاردىن بىر قىسمىنى مەغپىرەت قىلىش ۋە سىلەرنى مەلۇم مۇددەتكىچە (يەنى ئەجىللىڭلار يەتكۈچە) ياشتىش ئۈچۈن سىلەرنى (ئىمانغا) دەۋەت قىلىۋاتىدۇ» ③ دەپدى. ئۇلار: «سىلەرمۇ پەقەت بىزگە ئوخشاشلا ئىنسان ④،

① مۇپەسسەلەر بۇ ئىبارىنىڭ بىر نەچچە مەنىسىنى بايان قىلدى: بىرىنچىسى، پەيغەمبەرلەر ئۇلارنى ئاللاھ تائالانىڭ دىنىغا چاقىرغاندا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىنى ئېغىزلىرىغا تىقىپ، پەيغەمبەرلەرگە: سىلەرگە بېرىدىغان جاۋابىمىز پەقەت بىرلا، بىز سىلەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭلارنى ئىنكار قىلىمىز، دەپدى. ئىككىنچىسى، ئۇلار قوللىرى بىلەن ئېغىزلىرىغا ئىشارەت قىلىپ، گەپ قىلماڭلار! پەيغەمبەر تەرەپكە يۈزلەنمەڭلار! دەپدى. ئۈچىنچىسى، ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىنى ئېغىزلىرىغا تىقتى، خۇددى بىر كىشى كۈلكىسىنى بېسىش ئۈچۈن قولنى ئاغزىغا ئېلىپ بارغاندەك. تۆتىنچىسى، ئۇلار قوللىرىنى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئېغىزلىرىغا تەڭلەپ تۇرۇپ، دەۋەت قىلىشتىن توختاڭلار! سۈكۈت قىلىڭلار! دەپدى. بەشىنچىسى، ئۇلار پەيغەمبەرلەرگە ئاچچىقى كەلگەنلىكتىن قوللىرىنى چىشلىدى. بۇ خۇددى مۇناپىقلارنىڭ يەنە بىر ئايەتتىكى ئەھۋالغا ئوخشايدۇ. ﴿سىلەرگە بولغان ئاچچىقىدىن بارماقلىرىنى چىشلەيدۇ﴾. (سۈرە ئال ئىمران 119 - ئايەت). ئىمام شەۋكانى ۋە ئىمام تەبەرى مۇشۇ ئاخىرقى ئۇقۇمنى توغرا دەپ قارىغان.

② ﴿مُرِيبٍ﴾ يەنى ئىنساننىڭ كۆڭلىنى قاتتىق بىئارام ۋە ئىزتىراپ قىلىدىغان شەك ۋە گۇمان.

③ يەنى سىلەر ئاسمان - زېمىننىڭ ياراتقۇچىسى ئاللاھ تائالا ھەققىدە شەك - شۈبھىدە بولامسىلەر؟ ئۇ سىلەرنى گۇناھلىرىڭلاردىن پاك قىلىش ئۈچۈن ئىمانغا ۋە تەۋھىدكە دەۋەت قىلىۋاتىدۇ. شۇنداق تۇرسىمۇ، سىلەر ئاسمان - زېمىننىڭ ياراتقۇچىسى ئاللاھقا ئىمان ئېيتماي، ئۇنىڭ دەۋىتىنى ئىنكار قىلىۋاتامسىلەر؟

④ ئىنسان قانداقمۇ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى بولۇشقا لايىق بولالايدۇ؟ دېگەن بۇ سوئال كاپىرلارغا توسالغۇ بولۇپ، ئىدىيەسىدىن ئۆتمەي كەلگەن بىر مەسىلىدۇر.

تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا آذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

سىلەر بىزنى ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئىبادەت قىلىپ كېلىۋاتقان نەرسىلەرگە چوقۇنۇشتىن توسماقچى بولۇۋاتسىلەر، ①، ئۇنداقتا، (راستلىقىڭلارغا) بىزگە ئېنىق پاكىت كۆرسىتىڭلار! ②» دېدى [10]. پەيغەمبەرلىرى ئۇلارغا: «(توغرا) بىزمۇ سىلەرگە ئوخشاشلا ئىنسانمىز، لېكىن ئاللاھ بەندىلىرىدىن خالىغان كىشىلەرگە (پەيغەمبەرلىكىنى) مەرھەمەت قىلىدۇ، ③، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بولماستىن سىلەرگە ھېچقانداق پاكىت كۆرسىتەلمەيمىز، ④، مۇئمىنلەر (ھەممە ئىشتا) ئاللاھقىلا تەۋەككۈل قىلسۇن ⑤ (يەنى ھەممە ئىشلىرىنى ئاللاھقا تاپشۇرسۇن) [11] ئاللاھ بىزنى (مېڭىشقا تېگىشلىك) يوللىرىمىزغا يېتەكلىگەن تۇرسا، نېمىشقا ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلمايمىز؟ سىلەر بىزگە يەتكۈزگەن ئەزىيەتلەرگە ئەلۋەتتە سەۋر قىلىمىز، تەۋەككۈل قىلغۇچىلار پەقەت ئاللاھقىلا تەۋەككۈل قىلسۇن ⑥» دېدى [12].

① بۇ ئىككىنچى مەسىلە بولۇپ، ئۇلار: بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىز چوقۇنۇپ كېلىۋاتقان بۇ مەبۇدلارنى قانداقمۇ تاشلايمىز؟ سىلەرنىڭ مەقسىتىڭلار بىزنى ئۇلارغا ئىبادەت قىلىشتىن ۋاز كەچكۈزۈپ، بىر ئىلاھقا ئىبادەت قىلىشقا قايتۇرۇشتىن ئىبارەت.

② پاكىتلار ۋە مۆجىزىلەر ھەربىر پەيغەمبەرگە كەلگەن ئىدى. بۇ يەردىكى «ئېنىق پاكىت» تىن ئۇلار كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغان مۆجىزە كۆزدە تۇتۇلىدۇ، مەسىلەن: مەككە مۇشرىكلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەر خىل مۆجىزىلەر تەلەپ قىلغان ئىدى، بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئىسرادا كېلىدۇ.

③ پەيغەمبەرلەر ئۇلارنىڭ بىرىنچى مەسىلىسىگە جاۋابەن دېدىكى، توغرا، بىزمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئىنسان، ئەمما سىلەرنىڭ ئىنسان پەيغەمبەر بولالمايدۇ، دېگەن قارىشىڭلار خاتادۇر، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ھىدايەت قىلىش ئۈچۈن ئىنسانلار ئىچىدىن بىر قىسىم كىشىلەرنى پەيغەمبەرلىككە تاللايدۇ، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىن بىزنى ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلىك بىلەن شەرەپلەندۈردى.

④ ئۇلارنىڭ پاكىت ۋە مۆجىزە تەلەپ قىلغان سوئالغا قارىتا پەيغەمبەرلەر جاۋاب بېرىپ دېدىكى، مۆجىزە كەلتۈرۈش بىزنىڭ ئىلىكىمىزدىكى ئىش ئەمەس، بۇ پەقەت بىر ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر.

⑤ بۇ يەردىكى «مۇئمىنلەر» بىرىنچى بولۇپ، پەيغەمبەرلەرنى كۆرسىتىدۇ، يەنى بىز پەيغەمبەرلەر پەقەت ئاللاھقىلا تەۋەككۈل قىلىشىمىز لازىم. شۇنىڭدەك كېيىنكى ئايەتتە ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: ﴿ نېمىشقا ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلمايمىز؟﴾

⑥ چۈنكى ئاللاھ ئۆزى كاپىرلارنىڭ ئەزىيەتلىرى ۋە يامانلىقلىرىدىن بىزنى ساقلىغۇچىدۇر. بۇ ئايەتنى مۇنداق چۈشىنىشكىمۇ بولىدۇ: بىزدىن مۆجىزە تەلەپ قىلماڭلار! ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىڭلار! ئەگەر ئۇ خالىسا، مۆجىزە ئەۋەتىدۇ، خالىمىسا، ئەۋەتمەيدۇ.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِّنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهَلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ
الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَأَسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾

كاپىرلار پەيغەمبەرلىرىگە: «سىلەرنى يۇرتىمىزدىن چوقۇم ھەيدەپ چىقىرىمىز، ياكى سىلەر چوقۇم بىزنىڭ دىنىمىزغا قايتىشىڭلار كېرەك» دېدى. رەببى ئۇلارغا: «زالىملارنى چوقۇم ھالاک قىلىمىز» [13]. ئۇلارنى ھالاک قىلغاندىن كېيىن، (ئۇلارنىڭ) زېمىنىدا چوقۇم سىلەرنى تۇرغۇزىمىز^②، مانا بۇ (يەنى غەلبە) مېنىڭ ئالدىمدا (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) تۇرۇشتىن ۋە ئازابىمدىن قورققانلار ئۈچۈندۇر^③» دەپ ۋەھىي قىلدى [14]. ئۇلار ئاللاھتىن نۇسرەت تىلىدى^④، ھەر بىر ئۇچىغا چىققان مۇتەكەببىر، شەپقەتسىز (يەنى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشقا گەدەنكەشلىك قىلىپ ھەقىقەتتىن باش تارتقۇچى) ھالاک بولدى [15].

① ئاللاھ تائالا باشقا سۈرىلەردىمۇ مۇشۇنداق ۋەدە قىلدى: ﴿شەكسىزكى، بىزنىڭ ئەۋەتكەن پەيغەمبەر بەندىلىرىمىزگە قىلغان سۆزىمىز (يەنى غەلبىگە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن بەرگەن ۋەدىمىز) ئالدىنقى ئاللاھقا ئېيتىلغان. ئۇلار چوقۇم نۇسرەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر. بىزنىڭ قوشۇنىمىز چوقۇم غەلبە قىلغۇچىلاردۇر.﴾ (سۈرە ساففات 171 - ئايەتتىن 173 - ئايەتكىچە) ﴿ئاللاھ (لەۋھۇلمەھپۇزغا): «مەن ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم چوقۇم غەلبە قىلىمىز» دەپ يازدى﴾. (سۈرە مۇجادەلە 21 - ئايەت)

② بۇ مەزمۇنىمۇ ئاللاھ تائالا بىر نەچچە جايدا بايان قىلدى، مەسىلەن: ﴿بىز لەۋھۇلمەھپۇزدا (ئەزەلدە) يازغاندىن كېيىن، (داۋۇدقا نازىل قىلىنغان) زەبۇردا زېمىنغا ھەقىقەتەن مېنىڭ ياخشى بەندىلىرىم ۋارىسلىق قىلىدۇ دەپ يازدۇق﴾. (سۈرە ئەنبىيا 105 - ئايەت) (تەپسىلىي مەلۇمات ئۈچۈن سۈرە ئەئرافنىڭ 128 - ئايەتتىن 137 - ئايەتكىچە قارالسۇن) دېگەندەك ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نۇسرەت ئاتا قىلدى، ئۇ مەككىدىن ئامالسىزلىقتىن چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ، بىر قانچە يىلدىن كېيىن مەككىنى فەتھى قىلىپ كىردى. ئۇنى چىقىپ كېتىشكە مەجبۇرلىغان زالىم مۇشرىكلار ئۇنىڭغا باش ئېگىپ، ئۇنىڭ بىر ئىشارەت بىلەن ھۆكۈم چىقىرىشىغا بىچارلەرچە قاراپ تۇراتتى، ئەمما ئۇ ئۆزىنىڭ گۈزەل پەزىلىتى ۋە ئەپۋانلىقى بىلەن ئۇلارغا: «بۈگۈن سىلەر ھېچقانداق ئەيىبلەشكە ئۇچرىمايسىلەر» دەپ ھەممىسىنى ئەپۋ قىلدى. (ئاللاھنىڭ سالامى ۋە رەھىمىتى ئۇنىڭغا بولسۇن)

③ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿رەببىنىڭ ماقامىدىن (يەنى رەببىنىڭ ھۇزۇرىدا تۇرۇپ سوراققا تارتىلىشتىن) قورقىدىغان، ئۆزىنى نەپسى خاھىشىغا بېرىلىشتىن (يەنى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) چەكلىگەن ئادەمگە كەلسەك، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ جايى جەننەت بولىدۇ﴾. (سۈرە نازىئات 40 - ، 41 - ئايەتلەر) ﴿پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ (ھېساب بېرىشتىن) قورققان ئادەمگە ئىككى جەننەت بار﴾. (سۈرە رەھمان 46 - ئايەت).

④ ﴿اسْتَفْتَحُوا﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى، «ئۇلار ئاللاھتىن ھۆكۈم تەلەپ قىلدى» دېگەن بولىدۇ، بۇ ئەھۋالدا پېئىلنىڭ ئىگىسى مۇشرىك زالىملار بولىدۇ، ئۇلار ئاخىرى ئاللاھتىن ھۆكۈم تەلەپ قىلدى، يەنى ئەگەر بۇ پەيغەمبەر ھەق بولسا، ئاللاھ بىزگە ئازاب ئەۋەتىپ ھالاک قىلسۇن! دېدى. بۇ مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ بۇ سۆزىگە ئوخشايدۇ: ﴿ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار: «ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولىدىغان بولسا، ئاسماندىن ئۈستىمىزگە تاش ياغدۇرغىن، ياكى بىزنى قاتتىق ئازاب بىلەن جازالىغىن!» دېدى﴾. (سۈرە ئەنفال 23 - ئايەت) يەنە بەدىر غازىتى بولغان چاغدىمۇ مەككە مۇشرىكلىرى مۇشۇنداق ئارزۇدا بولغان ئىدى. بۇ نۇقتىنى ئاللاھ تائالا سۈرە ئەنفالنىڭ 19 - ئايىتىدە تىلغا ئالدى. يەنە بىر مەنىسى، «پەيغەمبەرلەر ئاللاھتىن نۇسرەت تەلەپ دۇئا قىلدى» بۇ ئەھۋالدا

مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمَ وَيُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أََعْمَلُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُعْتَدُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ

ئۇنىڭ ئالدىدا جەھەننەم تۇرىدۇ، جەھەننەمدە ئۇ يىرىڭ ئارىلاش سۇ بىلەن سۇغۇرۇلىدۇ ﴿16﴾. (ئۇنىڭ ئاچچىقلىقىدىن) ئۇنى يۇتۇملاپ ئېچىپ تەسلىكتە يۇتىدۇ، ئۆلۈم ئۇنى ھەر تەرەپتىن قورشىۋالىدۇ، لېكىن ئۇ ھەرگىز ئۆلمەيدۇ ﴿2﴾، شۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ ﴿17﴾. رەببىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ (ياخشىلىق دەپ قىلغان) ئەمەللىرى بورانلىق كۈندە شامال ئۇچۇرۇپ كەتكەن بىر دۆۋە كۈلگە ئوخشايدۇ ﴿3﴾، ئۇلار قىلغان ئەمەللىرىدىن ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمەيدۇ، بۇ قاتتىق ئازغۇنلۇقتۇر (يەنى چوڭ زىياندۇر) ﴿18﴾. ئاللاھنىڭ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھەق (ھېكمەت) بىلەن ياراتقانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئەگەر ئاللاھ خالىسا، (ئى ئىنسانلار!) سىلەرنى يوق قىلىۋېتىپ (ئورنۇڭلارغا) يېڭى بىر خەلقنى كەلتۈرىدۇ ﴿19﴾. بۇ ئاللاھقا (ھەرگىز) قىيىن ئەمەس ﴿20﴾. (قىيامەت كۈنى مەخلۇقاتنىڭ) ھەممىسى ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا چىقىدۇ ﴿5﴾، ئاجىزلىرى (يەنى ئەگەشكۈچىلىرى) مۇتەكەببىرلىرىگە (يەنى ئەگەشتۈرگۈچىلىرىگە): «شۈبھىسىزكى، بىز سىلەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىڭلار ئىدۇق، سىلەر بىزدىن ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئازراقىنى بولسىمۇ كۆتۈرۈۋېتەلەمسىلەر؟» دەيدۇ.

يېقىنلىق ئىگىسى پەيغەمبەرلەر بولىدۇ، يەنى پەيغەمبەرلەر ئاللاھتىن نۇسرەت تىلىۋىدى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىلدى، ئۇلارغا نۇسرەت بەردى.

﴿صَدِيدٍ﴾ دوزىخىلەرنىڭ گۆش ۋە تېرىلىرىدىن ئاققان قان - يېرىڭنى كۆرسىتىدۇ. ھەدىسلەردە ئۇ «دوزىخىلەرنىڭ جىسمىدىن سىقىپ چىقىرىلغان سۇ» (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 171 - بەت) دەپ كۆرسىتىلگەن. بەزى ھەدىسلەردە ئۇ قان - يىرىڭ قايناقسۇدەك ئىنتايىن قىزىق بولۇپ، دوزىخى ئادەم ئۇنى ئاغزىغا يېقىن ئەكەلسە، قىزىقلىقى يۈزىنى كۆيدۈرۈۋېتىدۇ، بىر يۈتۈم ئىچسە، ئۈچەيلىرى پارە - پارە بولۇپ، كەينى مەقئەتتىن چىقىپ كېتىدۇ. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

﴿2﴾ يەنى ئۇ ھەر خىل ئازابلارنى چېكىپ، قىيىنلىقتىن ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىدۇ، ئەمما ئۇ يەردە ئۆلۈم بولمايدۇ. ئۇ يەردە داۋاملىق ئازاب بولىدۇ.

﴿3﴾ قىيامەت كۈنى رەببىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئەمەللىرىنىڭ نەتىجىسى مۇشۇنداق بولىدۇ، ئۇلارغا ھېچقانداق ساۋاپ بېرىلمەيدۇ.

﴿4﴾ يەنى ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ناپەرمانلىق قىلىشتىن يانمىساڭلار، ئاللاھ تائالا سىلەرنى ھالاك قىلىۋېتىپ، ئورنۇڭلارغا باشقا بىر قەۋمنى يارىتىشقا ئەلۋەتتە قادىردۇر. (بۇ مەزمۇن سۈرە فاتىر 15 - ، 17 - ئايەتلەر، يەنە سۈرە مۇھەممەد 38 - ، سۈرە مائىدە 54 - ، سۈرە نىسا 133 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىندى)

﴿5﴾ يەنى بارلىق مەخلۇقات مەھشەر مەيدانىدا ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىغا جەم بولىدۇ، ھېچكىم يوشۇرۇنۇۋالمايدۇ.

قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَّحِيصٍ ﴿١٦﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي

ئۇلار: «ئەگەر ئاللاھ بىزنى ھىدايەت قىلغان بولسا ئىدى، بىزمۇ ئەلۋەتتە سىلەرنى توغرا يولغا باشلىغان بولاتتۇق، بىز نالە - پەرياد قىلساقمۇ، سەۋر قىلساقمۇ، بەربىر ئوخشاش، بىزگە ھېچقانداق قاچىدىغان جاي يوق» ① دەيدۇ [21]. ئىش پۈتكەندە (يەنى ھېساب تۈگەپ، جەننەتتىلەر بىلەن دوزىخىلار ئايرىلىپ بولغاندا)، شەيتان ②: «ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە (ئىتائەت قىلغۇچىنى مۇكاپاتلاش، ئاسىيلىق قىلغۇچىنى جازالاشتىن ئىبارەت) راست ۋەدىنى قىلغان ئىدى، (ئۇنىڭغا ۋاپا قىلدى)، مەن سىلەرگە (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش ساۋاب، جازا دېگەنلەر يوق، دەپ يالغان) ۋەدە قىلغان ئىدىم، مەن (ۋەدەمگە) خىلاپلىق قىلدىم ③، مېنىڭ سىلەرگە ھۆكۈمرانلىق قىلغۇدەك (يەنى كۇفرغا، گۇناھقا زورلىغۇدەك) كۈچۈم يوق ئىدى ④. مەن پەقەت سىلەرنى (كۇفرلىققا) دەۋەت قىلدىم، سىلەر دەۋەتمىنى قوبۇل قىلدىڭلار ⑤.

① بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: دوزىخىلار ئۆزئارا مۇنداق دېيىشىدۇ: جەننەتتىلەر ئاللاھقا يىغلاپ، نالە - زارە قىلىش ئارقىلىق جەننەتكە ئېرىشتى، كېلىڭلار! بىزمۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا نالە - زارە قىلايلى! دەپ، تازا يىغلاپ نالە قىلىشىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. ئاندىن ئۇلار: جەننەتتىلەر سەۋر قىلىش ئارقىلىق جەننەتكە ئېرىشكەن، بىزمۇ سەۋر قىلايلى دەپ، ئۆزلىرىنىڭ سەۋرچانلىقىنى نامايەن قىلىشىدۇ. ئەمما بۇنىڭمۇ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ. ئاخىرى ئۇلار: بىز مەيلى نالە - پەرياد قىلايلى، مەيلى سەۋر قىلايلى، بەربىر ئوخشاش ئىكەن، ئەمدى بىزگە ھېچقانداق قاچىدىغان جاي يوق ئىكەن، دەيدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ پاراڭلىرى جەھەننەمدە بولىدۇ. قۇرئان كەرىمدە بۇ نۇقتا بىر نەچچە جايدا بايان قىلىنغان. مەسىلەن: (سۈرە مۇئەمىن 47 - ، 48 - ئايەتلەر، سۈرە ئەئراف 38 - ، 39 - ئايەتلەر، سۈرە ئەھزاب 6 - ، 68 - ئايەتلەر). ئۇلار خۇسۇمەت قىلىشىپ، بىر - بىرىگە ئازدۇرغانلىق جىنايىتىنى ئارتىشىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «بۇ خۇسۇمەت مەھشەرگاھتا بولىدۇ.» تەپسىلاتى سۈرە سەبەئ 31 - ، 33 - ئايەتلەردە كېلىدۇ.

② مۇئەمىنلەر جەننەتكە: كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار دوزاخقا كىرىپ بولغاندا، شەيتان دوزىخىلارغا شۇنداق دەيدۇ.

③ يەنى ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلىرىنىڭ تىللىرى ئارقىلىق: «نجاتلىق مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىمگە ئەگەشكەنلەرگە بولىدۇ» دەپ ۋەدە قىلغان ئىدى. ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ۋەدىسى ھەق ۋە راست ئىدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە مېنىڭ ۋەدەم پۈتۈنلەي يالغان ۋە ئالدامچىلىقتىنلا ئىبارەت ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شەيتان ئۇلارغا (يالغان) ۋەدىلەرنى بېرىدۇ ۋە ئۇلارنى خام خىيالغا سالىدۇ (يەنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشمايدىغان ئارزۇلارنى كۆڭلىگە سالىدۇ)، شەيتان ئۇلارغا پەقەت يالغاننىلا ۋەدە قىلىدۇ﴾. (سۈرە نىسا 120 - ئايەت).

④ ئىككىنچىدىن مېنىڭ سۆزلىرىمنىڭ دەلىل - ئىسپاتى يوق ئىدى، مەن سىلەرگە بېسىمۇ قىلمىغان ئىدىم.

⑤ مەن پەقەت سىلەرنى ئاشۇ نەرسىلەرگە دەۋەت قىلىپلا قويغان ئىدىم. سىلەر مېنىڭ دەلىلسىز سۆزلىرىمنى قوبۇل قىلدىڭلار، ئەمما پەيغەمبەرلەرنىڭ دەلىل - پاكىتلىق سۆزلىرىنى پۈتۈنلەي رەت قىلىۋەتتىڭلار.

فَلَا تَلْمُزُونِي وَلَوْ مَوَّأَ أَنفُسِكُمْ مَّا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٣﴾ وَأَدْخِلِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿١٤﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿١٥﴾ تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا

شۇنىڭ ئۈچۈن، سىلەر مېنى ئەيىبلەمەڭلار، ئۆزۈڭلارنى ئەيىبلەڭلار^①، (بۈگۈن) مەن سىلەرنىڭ قۇتقۇزغۇچىڭلار ئەمەس، سىلەرمۇ مېنىڭ قۇتقۇزغۇچۇم ئەمەس^②، مەن سىلەرنىڭ بۇرۇن مېنى ئاللاھقا (ئىبادەتتە) شېرىك قىلغانلىقىڭلارنى ئېتىراپ قىلمايمەن^③، شۈبھىسىزكى، (كۇفرلىقنى تاللاپ ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان) زالىملارغا قاتتىق ئازاب بار^④» دەيدۇ [22]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار^⑤ رەببىنىڭ ئىرادىسى بىلەن، ئاستىدىن ئۈستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرىدۇ، بۇ جەننەتلەردە ئۇلار مەڭگۈ تۇرىدۇ، ئۇلارغا ئۇ يەردە (ئاللاھ، پەرىشتىلەر ۋە مۇئمىنلەر تەرىپىدىن) «سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن» دەپ سالام بېرىلىدۇ^⑥ [23]. (ئى پەيغەمبەر!) ئاللاھنىڭ مۇنداق بىر مىسال كەلتۈرگەنلىكىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ياخشى سۆز (كەلىمە تەيىبە) يىلتىزى (يەرنىڭ ئاستىدا) مۇستەھكەم بولغان، شېخى ئاسمانغا تاقاشقان [24]. رەببىنىڭ ئىرادىسى بىلەن ۋاقتى - ۋاقتىدا مېۋە بېرىپ تۇرىدىغان ئېسىل بىر دەرەخكە ئوخشايدۇ^⑦.

① شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ پۈتۈنلەي ئۆزۈڭلارنىڭ خاتالىقىدۇر، چۈنكى سىلەر ئەقىل - ئىدراك بىلەن ئىش قىلىمىدىڭلار، روشەن دەلىللەرنى كۆزگە ئىلمىدىڭلار، مۆجىزىلەرگە قارايمۇ قويمىدىڭلار، دەلىلسىز قۇرۇق گەپكە ئەگەشتىڭلار.

② يەنى مەنمۇ سىلەر دۇچار بولغان ئازابتىن سىلەرنى قۇتقۇزالمايمەن، سىلەرمۇ ئاللاھنىڭ قەھرى - غەزىپىدىن مېنى قۇتقۇزالمايسىلەر.

③ مەن يەنە سىلەرنىڭ مېنى ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىۋالغانلىقىڭلاردىن تانمەن. ئەگەر سىلەر مېنى ياكى باشقا بىرنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان بولساڭلار، بۇ ئۆزۈڭلارنىڭ خاتالىقى ۋە نادانلىقىدىن بولغان. ئۇ ئۇلۇغ ئاللاھ پۈتۈن كائىناتنى يارىتىپ، ئۇنى ئۆزى يالغۇز باشقۇرۇپ كەلگەن تۇرسا، ئۇنىڭ قانداقمۇ شېرىكى بولسۇن؟

④ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ جۈملىمۇ شەيتاننىڭ يۇقىرىدىكى سۆزىنىڭ ئاخىرىدۇر. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئاللاھنىڭ كالامدۇر. شەيتاننىڭ سۆزى «ئېتىراپ قىلمايمەن» دېگەن جايدا تامام بولغان.

⑤ بۇ ئايەتتە بەختسىز كاپىرلارنىڭ قارىشىدا بەختلىك مۇئمىنلەر تىلغا ئېلىندى. ھەر ئىككىسىنى بىر يەردە كەلتۈرۈشتىن مەقسەت كىشىلەرنى مۇئمىنلەرنىڭ ئېسىل خىسلەتلىرىگە رىغبەتلەندۈرۈشتۇر.

⑥ يەنى جەننەتتە ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە دەيدىغان ھۆرمەت سۆزى: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» ساڭا ئامانلىق تەلەيمەن، دېيىشتىن ئىبارەتتۇر. يەنە پەرىشتىلەرمۇ ھەر قايسى ئىشىكلەردىن كىرىپ، ئۇلارغا سالام بېرىدۇ.

⑦ بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، مۇئمىن ياز پەسلىدىمۇ ۋە قىش پەسلىدىمۇ مېۋە بېرىدىغان ئېسىل دەرەخكە ئوخشايدۇ. شۇنىڭدەك مۇئمىننىڭ ياخشى ئەمەللىرى كېچە - كۈندۈز، ھەر ۋاقىت، ھەر بىر لەھزىدە

ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. ﴿كَلِمَةً طَيِّبَةً﴾ دېگەن سۆزدىن ئىسلام دىنى ياكى ئىمان كەلىمىسى " لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ " كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «ئېسىل دەرەخ» تىن خورما دەرەخى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ نۇقتا سەھىھ

ھەدىسلەردە كەلگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 72 - ھەدىس، سەھىھۇ مۇسلىم 2811 - ھەدىس)

وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٥٦﴾ يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٥٧﴾

ئاللاھ ئىنسانلارنىڭ پەندە - نەسەھەت ئېلىشى ئۈچۈن، ئۇلارغا شۇنداق مىساللارنى كەلتۈرىدۇ [25]. يامان سۆز (يەنى كۇفرى سۆز) يەرنىڭ ئۈستىدىن قومۇرۇپ تاشلانغان، يىلتىزى يوق ناچار دەرەخكە ئوخشايدۇ ① [26]. ئاللاھ مۇئمىنلەرنى مۇستەھكەم ئىمان بىلەن دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە مەھكەم تۇرغۇزىدۇ ②. ئاللاھ زالىملارنى گۇمراھ قىلىدۇ (يەنى ھەقىقەتتىن بۇرۇۋېتىدۇ)، ئاللاھ خالىغىنىنى قىلىدۇ [27].

① ﴿كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ﴾ دىن كۇفرى سۆزى ۋە ﴿شَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ﴾ دىن قامغاق دەرىخى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ يىلتىزى يەرنىڭ ئۈستىدە بولغاچقا، يەڭگىل ئىتتىرىپ قويسىلا، ئۆرۈلۈپ كېتىدۇ، شۇنىڭدەك كاپىرنىڭ ئەمەللىرى پۈتۈنلەي پايدىسىز بولۇپ، نە ئاسمانغا ئۆرلىمەيدۇ، نە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇللۇق دەرىجىسىگە ئېرىشەلمەيدۇ.

② بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۇسۇلمان قەبرىسىدە سوئال سورالغاندا بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بېرىدۇ. مانا بۇ ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئاللاھ مۇئمىنلەرنى مۇستەھكەم ئىمان بىلەن دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە مەھكەم تۇرغۇزىدۇ﴾ دېگەن ئايىتىنىڭ مەنىسىدۇر.» (سەھىھۇل بۇخارى 4699 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2871 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە «بىر بەندە قەبرىگە قويۇلۇپ، ئۇنىڭ ھەمراھلىرى قەبرە بېشىدىن قايتقاندا، ئۇ بەندە ئۇلارنىڭ ئاياق تاۋۇشىنى ئاڭلايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككى پەرىشتە كېلىپ ئۇنى ئولتۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭدىن: بۇ ئادەم توغرىسىدا نېمە دەيسەن؟ دەپ سورايدۇ. ئۇ مۇئمىن: ھەقىقەتەن بۇ ئادەم ئاللاھ تائالانىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى دەپ گۇۋاھلىق بېرىمەن، دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا: دوزاختىكى ئورنۇڭغا قارا، ئاللاھ تائالا ساڭا ئۇ جاينىڭ ئورنىغا جەننەتتىن بىر جاينى ئالماشتۇرۇپ بەردى، دەيدۇ. ئاندىن ئۇ مۇئمىن جەننەت بىلەن دوزاختىكى ھەر ئىككى جاينى كۆرىدۇ، ئۇنىڭ قەبرىسى 70 گەز كېڭەيتىلىدۇ، ئۇ قەبرە قىيامەتكە قەدەر نېمەتلەردىن بەھرىمەن قىلىنىدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم 2870 - ھەدىس) ۋە ئۇنىڭ گۆرى نۇرلۇق قىلىپ بېرىلىدۇ. يەنە بىر ئەسەردە مۇنداق كەلگەن: بەندىدىن قەبرىدە: سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ كىم؟ دىنىڭ نېمە؟ پەيغەمبەرنىڭ كىم؟ دەپ سورىلىدۇ. دەل شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇنى مۇستەھكەم تۇرغۇزىدۇ، ئۇ تەمتىرمەيلا: پەرۋەردىگارىم ئاللاھ، دىنىم ئىسلام ۋە پەيغەمبەرىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، دەپ جاۋاب بېرىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

* أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصَلَوْنَهَا وَيَبْسُ الْقَرَارَ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ ۗ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَالَ ﴿٣١﴾

ئاللاھنىڭ نېمىتىگە شۈكۈر قىلىشنىڭ ئورنىغا تۈزكۈرلۈك قىلغان ۋە ئۆز قەۋمىنى (ئازدۇرۇپ) ھالاكەت يۈرتىغا باشلاپ بارغانلارنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ﴿28﴾. (ھالاكەت يۈرتى) جەھەننەمدۈركى، ئۇلار جەھەننەمگە كىرىدۇ، ئۇ نېمىدىگەن يامان جاي! ﴿29﴾. ئۇلار (ئىنسانلارنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن (يەنى ئىسلام دىنىدىن) ئازدۇرۇش ئۈچۈن، ئاللاھقا شېرىكلەرنى قىلىۋالدى. ئۇلارغا: «(دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن) بەھرىمەن بولۇۋېلىڭلار، شەكسىزكى، سىلەرنىڭ بارىدىغان جايىڭلار دوزاختۇر» ﴿30﴾ دېگەن. ئىمان ئېيتقان بەندىلىرىمگە ئېيتقىنكى، ئۇلار نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلسۇن، ئېلىم - سېتىمىمۇ، دوستلۇقىمۇ بولمايدىغان (قىيامەت) كۈنى كېلىشتىن بۇرۇن، بىز ئۇلارغا ئاتا قىلغان (پۇل - مال) لىرىمىزدىن (ئاللاھ يولىدا) يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا يوسۇندا سەرپ قىلسۇن ﴿31﴾.

① بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى سەھىھۇل بۇخارىدا كەلگەن بولۇپ، ئايەتتە مەككە كاپىرلىرى كۆزدە تۇتۇلغان. (سەھىھۇل بۇخارى 4700 - ھەدىس) ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلغان، بەدرى غازىتىدا مۇسۇلمانلار بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ قەۋم - قېرىنداشلىرىنى ھالاكەتكە باشلىغانلاردۇر. شۇنداقتىمۇ بۇ ئايەت ئۇقۇم ئېتىبارى بىلەن كاپىرلارنىڭ ھەممىسىگە ئومۇمىدۇر، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: شەكسىزكى، ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەھلى جاھانغا رەھمەت ۋە ئىنسانىيەتكە نېمەت قىلىپ ئەۋەتتى، بۇ نېمەتنى قوبۇل قىلىپ، شۇكرانىسىنى ئادا قىلغان كىشى جەننەتتى بولىدۇ. بۇ نېمەتنى رەت قىلىپ، كۇفرلىقنى تاللىغان كىشى دوزخى بولىدۇ.

② بۇ ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئەيىبلەش يۈزىسىدىن دېيىلگەن ئىبارىدۇر، يەنى سىلەر دۇنيادا نېمىنى خالىساڭلار، شۇنى قىلىڭلار! لېكىن قاچانغىچە شۇنداق قىلالايسىلەر؟ ئاخىرى بارىدىغان جايىڭلار جەھەننەمدۇر!

③ ئايەتتىكى «نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلسۇن» دېگەن ئىبارىدىن، نامازنى ۋاقتىغا، رۇكۇ، سەجدە ۋە باشقا قائىدىلىرىگە تولۇق رىئايە قىلىپ، ئاللاھتىن قورققان ۋە ئەيمەنگەن ھالدا، سۈننەتكە ئۇيغۇن رەۋىشتە ئوقۇسۇن دېگەننى كۆرسىتىدۇ. «سەرپ قىلسۇن» دېگەننىڭ مەنىسى، پەقەت ئۆزىنىڭ شەخسىي ئېھتىياجىغا ھېسابلىشىپ ئولتۇرماستىن ئايماي خىراجەت قىلسۇن دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى زاكاتنى ئادا قىلسۇن، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلسۇن ۋە ھاجەتمەنلەرگە خەير - ئېھسان قىلسۇن ۋە ئاللاھ تائالا كۆرسەتكەن جايلارغا پۇل خەجلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرمىسۇن، دېگەننى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى قىيامەت كۈنىدە ئېلىم - سېتىم بولمايدۇ، دوستلۇقىمۇ ئەسقاتمايدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇئمىنلەر! سودا - سېتىق، دوستلۇق ۋە (ئاللاھنىڭ رۇخسىتىسىز) شاپائەت بولمايدىغان كۈنى (يەنى قىيامەت كۈنى) يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن، سىلەرگە بىز رىزق قىلىپ بەرگەن مال - مۈلۈكلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىڭلار﴾. (سۈرە بەقەرە 254 - ئايەت)

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَعَاتَبَكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ بەرگەن، شۇ سۇ بىلەن سىلەرگە رىزىق قىلىپ نۇرغۇن مېۋىلەرنى ئۆستۈرۈپ بەرگەن، سىلەرگە كېمىلەرنى ئۆز ئەمرى بويىچە دېڭىزدا قاتنايدىغان قىلىپ (بويىسۇندۇرۇپ) بەرگەن ۋە سىلەرگە دەريالارنى بويىسۇندۇرۇپ بەرگەن زاتتۇر ① [32]. ئۇ سىلەرگە كۈن بىلەن ئاينى مۇنتىزىم ئايلىنىپ تۇرىدىغان قىلىپ بويىسۇندۇرۇپ بەرگەن ②، يەنە سىلەرگە كېچە بىلەن كۈندۈزنى بويىسۇندۇرۇپ بەرگەن زاتتۇر ③ [33]. ئۇ سىلەرگە سورىغان نەرسەڭلارنىڭ ھەممىسىنى بەرگەن زاتتۇر ④، سىلەر ئاللاھنىڭ نېمىتىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر ⑤، شەكسىزكى، ئىنسان ھەقىقەتەن ئۆزىگە بەك زۇلۇم قىلغۇچىدۇر، ئىنتايىن تۈزكۈردۈر ⑥ [34].

① ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە، ئۆزىنىڭ مەخلۇقاتىغا ئاتا قىلغان بىر قىسىم نېمەتلىرىنى ئەسلىتىۋاتىدۇ، ئاللاھ تائالا ئاسماننى بىخەتەر ئۆگزە، زېمىننى تۆشەك قىلىپ ياراتتى، ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن رەڭگى، شەكلى، تەمى، پۇرىقى ۋە پايدىسى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ھەر خىل زىرائەت، مېۋە ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈرۈپ بەردى. ئاللاھ تائالا ئۆز ئەمرى بىلەن پاراخوت ۋە كېمىلەرنى دېڭىز دولقۇنلىرىدا قاتنايدىغان قىلىپ بويىسۇندۇرۇپ بەردى، كېمىدە سەپەر قىلغۇچىلارنىڭ بىر يۇرتتىن يەنە بىر يۇرتقا قاتناپ، شۇ يۇرتلاردىكى مەھسۇلاتلارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردى. ئۇ يەنە ئۆزۈڭلارنىڭ ئىچىشى ۋە ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاناتلارنى سۇغىرىش ئۈچۈن، زېمىننى يېرىپ بۇلاقلارنى چىقاردى، تاغلاردىن دەريالارنى ئاقتۇردى.

② يەنى ئاي بىلەن كۈن تەرتىپ بىلەن ئىزچىل ئايلىنىپ تۇرىدۇ، نە كۈندۈز، نە كېچە ھېچ ۋاقىت توختاپ قالمايدۇ، دېمەك، كۈن ۋە ئاي بىر - بىرىگە ئەگىشىپ سەپەر قىلىپ تۇرىدۇ، ئەمما ھېچقاچان بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇپ كەتمەيدۇ.

③ كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ مۇددىتى ئۇزۇن - قىسقا بولۇپ تۇرىدۇ، بەزىدە كۈندۈز كېچىنىڭ بىر قىسمىنى ئېلىپ، ئۇزۇن بولىدۇ ۋە بەزىدە كېچە كۈندۈزنىڭ بىر قىسمىنى ئېلىپ، ئۇزۇن بولىدۇ. بۇ دەۋر قىلىش كائىنات بىنا بولغاندىن تارتىپ بىر خىل داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭدا ھېچ ئۆزگىرىش بولغىنى يوق.

④ ئاللاھ تائالا سىلەرگە، سىلەر سورىغان بارلىق زۆرۈر نەرسىلەرنى تەييارلاپ بەردى. بەزى مۇپەسسەرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا سىلەر سورىغان نەرسىلەرنىمۇ بېرىدۇ، يەنە سىلەر سورىمىغان ئەمما سىلەرگە زۆرۈر بولىدىغان نەرسىلەرنىمۇ بېرىدۇ، چۈنكى ئاللاھ سىلەرنىڭ ئېھتىياجىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ. دېمەك ئاللاھ تۇرمۇشتا كىشىلەرگە لازىم بولىدىغان بارلىق نەرسىلەرنى ئاتا قىلىدۇ ۋە ھەر ئىشتا ئاسانلىق يارىتىپ بېرىدۇ.

⑤ بەندىلەر پەرۋەردىگارى ئاتا قىلغان نېمەتلەرنىڭ شۈكرانىسىنى ئادا قىلىش ئۇپاقتا تۇرسۇن، ئۇ نېمەتلەرنىڭ سانىنى ساناپ بولۇشتىن ئاجىز كېلىدۇ. بىر ئەسەردە مۇنداق كەلگەن. داۋۇد ئەلەيھىسسالام: «ئى پەرۋەردىگارىم! مېنىڭ ساڭا شۈكۈر قىلغانلىقىمۇ ماڭا بەرگەن نېمەتلىرىڭ جۈملىسىدىن تۇرسا، مەن ساڭا قانداق شۈكۈر ئېيتسام بولار؟!» دېدى. ئاللاھ تائالا: «ئى داۋۇد! مانا ئەمدى ماڭا شۈكۈر ئېيتتىڭ» دېدى. يەنى شۈكۈر ئېيتىشقا ئاجىز كەلگەنلىكىڭنى ئېيتىپ قىلغانلىقىڭ ماڭا شۈكۈر ئېيتقانلىقىڭدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّوا كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ

ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئېيتتى: «ئى رەببىم! بۇ شەھەرنى (يەنى مەككىنى) تىنچ - ئامان (جاي) قىلىپ بەرگىن ①، مېنى ۋە مېنىڭ پەرزەنتلىرىمنى بۇتلارغا چوقۇنۇشتىن يىراق قىلغىن [35]. ئى رەببىم! ئۇلار (يەنى بۇتلار) ھەقىقەتەن نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇردى ②. كىمكى ماڭا ئەگەشسە، ئۇ مېنىڭ دىنىمدىدۇر. كىمكى (مۇشرىكلىكتىن باشقا گۇناھ قىلىپ) ماڭا ئاسىيلىق قىلسا، سەن ھەقىقەتەن (ئۇنىڭغا) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىسەن ۋە ناھايىتى مېھرىبانسەن [36]. ئى رەببىمىز! ئەۋلادىمىڭ بىر قىسمىنى ③ سېنىڭ ھۆرمەتلىك ئۆيۈڭ (كەئبە) نىڭ قېشىدىكى ئېكىنسىز بىر ۋادىغا ئورۇنلاشتۇردۇم، ئى رەببىمىز! (بۇ ئىشنى) ئۇلار نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلسۇن (دەپ قىلدىم) ④. ئى رەببىمىز! ئىنسانلاردىن بىر قىسمىنىڭ ⑤ دىللىرىنى ئۇلارغا مايىل قىلغىن،

⑥ ئىنسان ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر ئادا قىلىشتىن غەپلەتتە قىلىش بىلەن ئۆزىگە زۇلۇم قىلىدۇ. بولۇپمۇ كاپىر شۇنداق قىلىدۇ، ئۇ ئاللاھتىن پۈتۈنلەي غاپىلدۇر.

① «بۇ شەھەر» يەنى بۇ مەككە شەھىرىنى ئامان جاي قىلىپ بەرگىن. باشقا تىلەكلەرنى تىلەشتىن ئىلگىرى مەككىنى تىنچ - ئامان قىلىپ بېرىشنى تىلدى. چۈنكى ئەمىنلىك بولسا، ئاندىن باشقا نېمەتلەردىن ھەقىقىي بەھرىمەن بولغىلى بولىدۇ، ئەمىنلىك ۋە خاتىرجەملىك بولمىسا، ھەر قانداق قولاي شارائىت ۋە پاراۋانلىق ئەسلىھەلىرى بولسىمۇ، قورقۇنۇچ ۋە ئەندىشە ئىچىدە ئىنسان پەرىشانلىقتا قالىدۇ. بۈگۈنكى جەمئىيەتنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاش. سەئۇدى ئەرەبىستاندىن باشقا ھەممە يەردە خاتىرجەمسىزلىك كۆپ. سەئۇدى ئەرەبىستان مەزكۇر دۇئانىڭ بەرىكىتى ۋە ئىسلام شەرىئىتىنى تەتبىقلىغانلىقتىن بۈگۈنگىچە نەمۇنىلىك بىر ئەمىنلىكتە تۇرۇۋاتىدۇ. ئاللاھ بۇ دۆلەتنى يامانلىقتىن ۋە پىتنە - پىسەنتتىن ساقلىغاي. بۇ ئايەت تىنچلىقنى ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلىرىنىڭ جۈملىسىدىن ساناپ، قۇرەيشلەرنىڭ بۇ نېمەتلەردىن غاپىل ئىكەنلىكىگە، يەنە ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ خۇسۇسىي نېمىتى بولغان مەككىدە تىنچ - ئامان شەھەرنىڭ ئاھالىسى قىلغانلىقىدىنمۇ غاپىل ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىدۇ.

② ﴿أَصْنَامَ﴾ «بۇتلار» "صَمَمٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئىككى خىل مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ: بىرىنچىسى، مىس، گەج، ياغاچ، ياكى تاش قاتارلىق نەرسىلەردىن ياسىلىدىغان ھەيكەل ۋە بۇتلار. مۇشرىكلار ئاللاھقا يېقىنلىشىش ئۈچۈن ئۇ بۇتلارغا چوقۇناتتى. ئىككىنچىسى، ئاللاھتىن باشقا كىشىلەر چوقۇنغان ھەر قانداق نەرسىمۇ بۇت دەپ ئاتىلىدۇ. ئىمام راغب مۇنداق دەيدۇ: ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ سۆزىدىكى بۇتتىن ئىككىنچى مەنە مەقسەت قىلىنغان. (قۇرئان كەرىم سۆزلۈكى، 493 - بەت، بۇت ئاتالغۇسى ماددىسى) شۇڭا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئازدۇرۇش قىلمىشىنى ئۇلارغا مەنسۇپ قىلدى، چۈنكى ئۇلار ئازغۇنلۇقنىڭ سەۋەبكارلىرى ئىدى.

③ ﴿مِن ذُرِّيَّتِي﴾ دىكى "مِنْ" كۆپتىن بىر قىسمىنى ئايرىش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى ئەۋلادىمىڭ بىر قىسمىنى، يەنى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى دېمەكچى. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ سەككىز ئوغلى بار بولۇپ، ئۇلاردىن پەقەت ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى بۇ جايغا يەرلەشتۈرگەن. (فەتھۇلقەدر)

④ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دۇئاسىدا ئىبادەتلەردىن پەقەت نامازنى تىلغا ئالدى، بۇنىڭدىن ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنىڭ ناھايىتى زور ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ.

⑤ بۇ ئايەتتە "مِنْ" كۆپتىن بىر قىسمىنى ئايرىش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى «ئىنسانلاردىن بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ دىللىرىنى ئۇلارغا مايىل قىلغىن»، بۇ بىر قىسىم كىشىلەردىن مۇسۇلمانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇڭا قارايدىغان بولساق، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى ھەج قىلىش ئۈچۈن مەككە مۇكەررەمىگە جەم بولىدۇ، ھەج ئايلىرىدىن باشقا ۋاقتلاردىمۇ مۇسۇلمانلار ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن مەككەگە كېلىپ - كېتىپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ كۆڭۈللىرىنى مايىل قىلىپ بەرگىن، دەپ دۇئا قىلغان بولسا، چوقۇم مەجۇسىي، يەھۇدىي، ناسارا قاتارلىق بارلىق ئىنسانلار مەككەگە كەلگەن بولاتتى. لېكىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام: «ئىنسانلاردىن بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ» دەپ، مەككەگە كۆڭۈللەرنىڭ مايىل بولۇشىنى پەقەت مۇسۇلمانلارغا خاس قىلدى. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

وَأَرْزُقُهُمْ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٢٧﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٨﴾
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٢٩﴾ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ
 دُعَاءِ ﴿٣٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٣١﴾

ئۇلارنىڭ شۈكۈر قىلىشى ئۈچۈن، ئۇلارنى تۈرلۈك مېۋىلەر بىلەن رىزىقلاندۇرغىن ﴿37﴾. ئى رەببىمىز!
 سەن بىزنىڭ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا قىلغانلىرىمىزنى بىلىپ تۇرىسەن. ئاسمان - زېمىندىكى ھېچ نەرسە
 ئاللاھقا مەخپىي ئەمەس ﴿38﴾. بارلىق ھەمدۇسانا ياشانغان چېغىمدا ماڭا ئىسمائىل بىلەن ئىسھاقنى
 بەرگەن ئاللاھقا خاستۇر! شەكسىزكى، مېنىڭ رەببىم دۇئانى ناھايىتى بەك ئاڭلىغۇچىدۇر (يەنى دۇئا
 قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلغۇچىدۇر) ﴿39﴾. ئى رەببىمىز! مېنى ۋە مېنىڭ نەسلىمدىن
 كېلىدىغانلارنى نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدىغان قىلغىن ﴿39﴾، ئى رەببىمىز! دۇئايمنى قوبۇل قىلغىن
 ﴿40﴾. ئى رەببىمىز! ھېساب ئالىدىغان كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ماڭا، ئاتا - ئانامغا ﴿41﴾ ۋە مۇئمىنلەرگە
 مەغپىرەت قىلغىن» ﴿41﴾.

① ئەمىلىيەتتە بۇ دۇئانىڭ ئىجابەت بولغانلىقىنىمۇ رىئاللىقتىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ، مەككىدەك
 ئاستىدىن سۇ چىقمايدىغان، گىياھ ئۈنمەيدىغان، مېۋىلىك دەرەخ بولمىغان بىر شەھەردە دۇنيادىكى
 بارلىق مېۋىلەر كەڭتاشا بولۇپ، ئېشىپ - تېشىپ تۇرىدۇ. ھەتتا ھەج ئايلىرىدا نەچچە مىليون
 ھاجى بىر ۋاقىتتا كەلسىمۇ، يېمەك - ئىچمەك، مېۋە - چېۋە ۋە كۆكتاتلار كەم بولۇپ قالمايدۇ. مانا
 بۇ ئاللاھ تائالانىڭ كۆيۈمچانلىقى، سېخىيلىقى، رەھمىتى ۋە بەرىكىتىدىن ئىبارەت رىزىقلار دوستى
 ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر. تىلەكلەرنىڭ مەزكۇر
 تەرتىۋىگە قارىغاندا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ تىلەكنى كەئبىنى بىنا قىلىپ بولغاندىن كېيىن
 تىلگەنلىكى ئايان بولىدۇ. يۇقىرىدىكى ﴿ئى رەببىمىز! بۇ شەھەرنى (يەنى مەككىنى) تىنچ - ئامان (جاي)
 قىلىپ بەرگىن﴾ دېگەن دۇئانى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئايالى ھاجەر ۋە بوۋاق بالىسى ئىسمائىلنى
 ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن مەككىدە قويۇپ قايتىدىغان چېغىدا، يەنى كەئبە بىنا بولۇشتىن بۇرۇن
 قىلغانلىقى مەلۇم. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى مېنىڭ تىلىكىمنىڭ مەقسىتىنى سەن ياخشى بىلىسەن، بۇ شەھەر ئەھلى ئۈچۈن سورىغان
 تىلىكىمنىڭ مەقسىتى سېنىڭ رىزالىقىڭدۇر، سەن ھەر نەرسىنىڭ ھەقىقىتىنى ئوبدان بىلىسەن،
 ئاسمان ۋە زېمىندىكى ھېچ نەرسە ساڭا مەخپىي ئەمەس.

③ ئۆزىگە دۇئا قىلىش بىلەن بىرگە بالىلىرى ئۈچۈنمۇ دۇئا قىلدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ ئۆزى ۋە
 بالىلىرى ئۈچۈن مۇنداق دۇئا قىلغان ئىدى: ﴿مېنى ۋە مېنىڭ ئەۋلادلىرىمنى بۇتلارغا چوقۇنۇشتىن
 يىراق قىلغىن﴾ بۇ دۇئانىڭ مەزمۇنىدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھنىڭ دىنىغا دەۋەت قىلغۇچىلار
 ئۆزلىرىنىڭ بالا - چاقىلىرىغا تەلىم - تەربىيە قىلىشى لازىم، بۇ ئىشتا بىپەرۋالىق قىلماسلىق،
 ھەتتا دەۋەت قىلىشتا ئۇلارنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش لازىم. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئاخىرقى
 پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ شۇنداق بۇيرۇغان: ﴿يېقىن خىش - ئەقرباللىرىڭنى
 ئاگاھلاندۇرغىن﴾. (سۈرە شۇئەرا 214 - ئايەت)

④ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ دۇئانى قىلغان ۋاقىتتا ئاتىسىنىڭ ئاللاھنىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكى
 ئۇنىڭغا تېخى ئايان بولمىغان ئىدى، ئاتىسىنىڭ ئاللاھنىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكى ئايان بولغان
 ھامان ئۇنىڭدىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. شۇڭا ھەرقانچە يېقىن ئۇرۇق - تۇغقان
 بولسىمۇ، مۇشربىكلارغا مەغپىرەت تىلەپ دۇئا قىلىش جائىز بولمايدۇ.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَفْلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا آخِرْنَا إِلَىٰ آجَلٍ قَرِيبٍ نَحْبُ دَعْوَتِكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ لَوْلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسْكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

زالمىلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئاللاھنى بىخەۋەر دەپ ئويلىمىغىن! ئاللاھ ئۇلارنى (يەنى ئۇلارنى جازالاشنى دەھشىتىدىن) كۆزلەر چەكچىيىپ قالىدىغان كۈنگىچە (يەنى قىيامەت كۈنىگىچە) كېچىكتۈرىدۇ ① [42]. (ئۇ كۈندە) ئۇلار باشلىرىنى كۆتۈرۈپ، (چاقىرىلغان تەرەپكە قاراپ) تېز يۈگۈرىدۇ ②، كۆزلىرى ئېچىلىپ قالىدۇ، (قورققانلىقتىن) دىللىرى (ئەقىل - ئىدراكتىن) خالىي بولۇپ قالىدۇ ③ [43]. (ئى پەيغەمبەر!) كىشىلەرنى ئازاب كېلىدىغان كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) دىن ئاگاھلاندۇرغىن، ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلار (بۇ كۈندە): «ئى رەببىمىز! (بىزنى دۇنياغا قايتا ئەۋەتىپ) قىسقىغىنا ۋاقىت بولسىمۇ بىزگە مۆھلەت بەرگىن، دەۋىتىڭنى قوبۇل قىلايلى، پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشەيلى» دەپ يالۋۇرىدۇ. (ئۇلارغا دېيىلىدۇكى) «سىلەر ئىلگىرى «بىز ھەرگىز يوقالمايمىز»، دەپ قەسەم ئىچمىگەنمىدىڭلار؟ ④ [44]. سىلەر ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغانلارنىڭ (يەنى زۇلۇم سەۋەبىدىن ھالاك بولغانلارنىڭ) يۇرتلىرىدا ماكانلاشقان ئىدىڭلار (ئۇلاردىن ئىبىرەت ئالساڭلارچۇ)، ئۇلارنى قانداق جازالىغانلىقىمىز سىلەرگە ئېنىق بولدى. سىلەرگە نۇرغۇن مىساللارنىمۇ كەلتۈرگەن ئىدۇق ⑤ (يەنى پەيغەمبەرلەرگە چىنىپۈتمىگەنلەرنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلغان ئىدۇق) [45].

① ئەگەر ئاللاھ تائالا بىر ئادەمگە دۇنيادا ئۇزۇن مۆھلەت بېرىپ، ئۇنى ئەجلى يەتكۈچە جازالىمىغان بولسا، ئۇ قىيامەت كۈنىدىكى ئاللاھنىڭ جازاسىدىن قۇتۇلالمايدۇ، ئۇ كۈن كاپىرلار ئۈچۈن شۇ قەدەر دەھشەتلىك بولىدۇكى، كۆزلەر چەكچىيىپلا قالىدۇ.

② ﴿مُهْطِعِينَ﴾ تېز يۈگۈرىدۇ، يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار چاقىرغۇچىنىڭ ئالدىغا بويۇنلىرىنى سوزغان ھالدا يۈگۈرىدۇ﴾. (سۈرە قەمەر 8 - ئايەت) ﴿مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ﴾ ھەپىرەتتە قالغانلىقتىن باشلىرىنى كۆتۈرگەن ھالدا يۈگۈرىدۇ.

③ يەنى ئۇلار قورقۇنچلۇق ھالەتنى كۆرۈپ، ئۆز جانلىرى توغرىسىدا قاتتىق ئەندىشىگە چۈشىدۇ، قورقۇنچنىڭ دەھشەتلىكىدىن كۆزلىرى بىردەممۇ يۇمۇلمايدۇ، يۈرەكلىرى ئۆز جايلىرىدىن قوزغىلىپ بوغۇزلىرىغا كەپلىشىپ قالىدۇ. يەنى قورقۇنچتىن يۈرەكلىرى جىغىلدايدۇ.

④ يەنى سىلەر دۇنيادىكى چاغدا قەسەم ئىچىپ تۇرۇپ، ھېساب - كىتاب يوق، جەننەت ۋە دوزاخ يوق، قايتا تىرىلىش يوق، دەيتىڭلارغۇ؟

⑤ يەنى ئىبىرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن قەۋملەرنىڭ ۋەقەلىرىنى بايان قىلغان ئىدۇق، ئۇلارنىڭ يۇرتلىرىدا ھازىر سىلەر تۇرۇۋاتىسىلەر، ئۇلارنىڭ خارابە جايلىرىمۇ سىلەرنى ئويلىنىشقا دەۋەت قىلىۋاتىدۇ، شۇنداق تۇرۇقلۇق سىلەر يەنىلا ئۇلاردىن ئىبىرەت ئالمىساڭلار، ئۇلارغا ئوخشاش ئاقىۋەتكە دۇچار بولۇشتىن ساقلىنىش ھەققىدە ئويلانمىساڭلار، ئۆزۈڭلارنىڭ ئىختىيارى. سىلەرمۇ ئۇلارغا ئوخشاش ئاقىۋەتكە تەييار بولۇڭلار!

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفًا وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو
 أَنْتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾

ئۇلار ھەقىقەتەن (پەيغەمبەرلەرگە ۋە مۇئمىنلەرگە) چوڭ مىكرلەرنى ئىشلەتتى. ئاللاھ ئۇلارنىڭ مىكرلىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ ① ئۇلارنىڭ مىكرلىرى تاغلارنى ئورۇنلىرىدىن قوزغىۋەتكۈدەك ئەمەس ئىدى ②، [46]. ئاللاھنى پەيغەمبەرلىرىگە قىلغان ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىدۇ دەپ ئويلىمىغان ③، شەكسىزكى، ئاللاھ مۇتلەق غالىبتۇر، (زالملاردىن) ئىنتىقام ئالغۇچىدۇر ④ [47]. ئۇ كۈندە زېمىنمۇ باشقا بىر زېمىنغا، ئاسمانلارمۇ باشقا بىر ئاسمانلارغا ئايلاندۇرۇلىدۇ ⑤، ئۇلار (يەنى بارچە خالاپلىق قەبىرلىرىدىن چىقىپ) يېگانە، قۇدرەتلىك ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا (يەنى مەھشەرگاھىدا) ھازىر بولىدۇ [48]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇ كۈندە گۇناھكارلار (يەنى كۇففارلار) نى زەنجىرلەر بىلەن بىر - بىرىگە چېتىلىپ باغلانغان ھالدا كۆرسەن [49].

① بۇ جۈملە ھالەت بولۇپ كەلگەن، يەنى بىز ئۇلارغا ئۇلار قىلغاننى قىلدۇق، ئۇلار باتىلنى كۈچلەندۈرۈپ، ھەقىقىي رەت قىلىش ئۈچۈن تاقەتلىرىنىڭ بېرىچە چوڭ ھىيلە - مىكرلەرنى ئىشلەتتى، ھالبۇكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ مىكرلىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ، يەنى ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرلىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا خاتىرىلەنگەن بولۇپ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ جازاسىنى بېرىدۇ.

② ﴿ إِنَّ ﴾ بۇ يەردە مەنپىي مەنىدە كەلگەن دەپ ئالغاندا، ئۇنىڭدىن مۇنداق مەنە چىقىدۇ: تاغلار ئورۇنلىرىدىن قوزغۇلۇپ كەتسە، جايدا مۇقىم تۇرمايدۇ، ھالبۇكى ھەممە تاغلار ئۆز جايلىرىدا مۇقىم تۇرماقتا. ﴿ إِنَّ ﴾ نى مەنپىي مەنىدە ئەمەس، " إِنَّ " نىڭ يەڭگىللىكتە شەكلى دەپ ئالغاندا، مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ مىكرلىرى تاغلارنىمۇ ئورۇنلىرىدىن قوزغىۋەتكۈدەك چوڭ ئىدى. ئۇلارنىڭ مىكرلىرىنى ئاللاھ تائالا بەربات قىلدى. بۇ خۇددى مۇشرىكلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەنلىكىگە قارىتا ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە كەلتۈرگەن مىسالغا ئوخشايدۇ: ﴿ بۇ سۆزنىڭ (يامانلىقىدىن) ئاسمانلار پارچىلىنىپ كەتكىلى، يەر يېرىلىپ كەتكىلى، تاغلار گۇمىران بولۇپ كەتكىلى تاس قالدى. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ بالىسى بار دەپ دەۋا قىلدى ﴾. (سۈرە مەرىيەم 90 - ، 91 - ئايەتلەر) يەنە بىر مەنىسى شۇكى، گەرچە ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرلىرى مەھكەملىكتە تاغلارنى ئورنىدىن قوزغىۋەتكۈدەك چوڭ بولغان تەقدىردىمۇ، تاغلار ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرلىرى بىلەن يوق بولۇپ كەتمەيدۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرلىرىگە قاتتىق جازا بېرىدۇ.

③ يەنى ئاللاھ تائالا دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە پەيغەمبەرلىرىگە ياردەم بېرىدىغانلىقىدىن ئىبارەت قىلغان ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ، ئۇنىڭ ۋەدىسى راستتۇر، ئۇنىڭ ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس.

④ يەنى دوستلىرى ئۈچۈن دۈشمەنلىرىدىن ئىنتىقام ئالغۇچىدۇر.

⑤ ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتە ھەر ئىككى خىل ئېھتىماللىق مەۋجۇت: ئاسمان ۋە زېمىننىڭ ئۆزى ئۆزگىرىدۇ ياكى سۈپىتى ئۆزگىرىدۇ، يەنى ئاسمان ۋە زېمىننىڭ سۈپىتى ئۆزگىرىدۇ ياكى ئاسمان ۋە زېمىننىڭ زاتىدا ئۆزگىرىش بولىدۇ، يەنى بۇ ئاسمان ۋە زېمىن يوق بولىدۇ، باشقا بىر ئاسمان ۋە باشقا بىر زېمىن كەلتۈرۈلىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىنسانلار قىيامەت كۈنىدە قىلچىلىكمۇ ئېگىز - پەس ۋە ئويمان - چوڭقۇرى بولمىغان، تۈپتۈز، يورۇق بىر زېمىنغا توپلىنىدۇ، ئۇ يەردە ھېچكىمنىڭ (بايرىقى) بەلگىسى بولمايدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2790 -

ھەدىس) ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئاسمان ۋە زېمىن باشقا بىر ئاسمان ۋە باشقا بىر زېمىنغا ئايلانغان چاغدا ئىنسانلار نەدە بولىدۇ؟ دەپ سورىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «پىلسىرات كۆۋرۈكى ئۈستىدە بولىدۇ» دېگەن. (سەھىھ مۇسلىم 2791 - ھەدىس) مەزكۇر مەنبەدە: بىر يەھۇدىيىنىڭ بۇ ھەقتە سورىغان سوئالىغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جاۋاب بېرىپ: «ئىنسانلار زۇلمەت ئىچىدىكى كۆۋرۈكتە بولىدۇ» دېگەن. (سەھىھ مۇسلىم 315 - ھەدىس)

سَرَابِيلُهُمْ مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْتَنِي وُجُوهُهُمْ النَّارُ ﴿٥٥﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥٦﴾ هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذِرُوا بِهِ ۗ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌُ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٧﴾

ئۇلارنىڭ كۆڭلىكى قەتىران (يەنى قاراماي)دىن بولىدۇ^①، ئوت ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى ئورنىۋالدى [50]. ئاللاھ ھەر كىمگە قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى بېرىش ئۈچۈن (شۇنداق قىلىدۇ). ئاللاھ ئەلۋەتتە تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر [51]. بۇ^② (قۇرئان) ئىنسانلارغا ئۇلارنىڭ ئاگاھلاندىرۇلۇشى، ئاللاھنىڭ يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىنى بىلىشى، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز - نەسەھەت ئېلىشى ئۈچۈن (چۈشۈرۈلگەن) ئۇقتۇرۇشتۇر (يەنى كىشىلەرگە ھەقىقىي ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن نازىل قىلىنغاندۇر) [52].

① يەنى دەرھال ئوت ئالىدىغان مايلىق كىيىم بولىدۇ، ئوت ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى كۆيدۈرۈپ، چىرايىنىمۇ بۇزۇۋېتىدۇ.

② «بۇ» دېگەن ئالماش قۇرئاننى كۆرسىتىدۇ ياكى يۇقىرىدىكى ﴿ زالمىلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئاللاھنى بخەۋەر دەپ ئويلىمىغىن ﴾ دېگەن ئايەتتىن كېيىن كەلگەن تەپسىلىي بايانلارنى كۆرسىتىدۇ.

(15) سورة الحجر مكية 99 آية

(15) سۈرە ھىجر مەككىدە چۈشكەن 99 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾

ئەلىف، لام، را. بۇلار كىتابنىڭ ۋە (ھەر نەرسىنى) روشەن بايان قىلغۇچى قۇرئاننىڭ ئايەتلىرىدۇر ﴿١﴾ [1].

① ﴿الْكِتَابِ﴾ ۋە ﴿قُرْآنٍ مُّبِينٍ﴾ دېگەندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن قۇرئان كەرىم مەقسەت قىلىنىدۇ، يەنە بىر ئايەتتە ﴿قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾ ﴿سەلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن نۇر ۋە روشەن كىتاب (يەنى قۇرئان) كەلدى﴾. (سۈرە مائىدە 15 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتتىكى «نۇر ۋە روشەن كىتاب» تىن قۇرئان كەرىم مەقسەت قىلىنىدۇ. بۇ يەردە ﴿قُرْآنٍ مُّبِينٍ﴾ ئالدى قوشۇلغۇچى ئەلىف لامسىز كەلدى، بۇ ئۇنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە بۈيۈكلۈكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر، يەنى بۇ قۇرئان مۇكەممەل، ناھايىتى ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەس كىتابتۇر.

رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرَّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِمُهُمُ الْأَمْلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرِيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَعْجِرُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا يَتَأْتِيهَا الَّذِي نَزَّلَ عَلَيْهِ الدِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِيْنَا بِالْمَلَأِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنزِّلُ الْمَلَأِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذَا مُنظَرِينَ ﴿٨﴾

كۆپ ھاللاردا كاپىرلار كاشكى بىز مۇسۇلمان بولغان بولساقچۇ، دەپ ئارزۇ قىلىپ كېتىدۇ ① [2]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنى (ئۆز مەيلىگە) قويۇپ تۇرغىن، ئۇلار يەپ - ئىچىپ، (دۇنيا لەززەتلىرىدىن) بەھرىمەن بولۇپ تۇرسۇن، (بەھۇدە) ئارزۇلار بىلەن (مەشغۇل) بولۇۋەرسۇن، ئۇلار (قىلمىشلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى) ئۇزاققا قالماي بىلىپ قالىدۇ ② [3]. بىز (پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغان) ھېچقانداق بىر شەھەر (ئاھالىسى)نى ئۇلارنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ۋاقتى كەلمەي تۇرۇپ ھالاك قىلىمدۇق [4]. ھېچبىر ئۈمەت ئەجلىنى ئىلگىرى سۈرەلمەيدۇ، ھەم كېچىكتۈرەلمەيدۇ ③ [5]. ئۇلار ئېيتتى: «ئى قۇرئان نازىل قىلىنغان ئادەم! سەن راستتىنلا مەجنۇنسىن [6]. ئەگەر سەن (مەن رەسۇلۇللاھ دېگەن سۆزۈڭدە) راستچىلاردىن بولساڭ، (پەيغەمبەرلىكىڭگە گۇۋاھلىق بېرىدىغان) پەرىشتىلەرنى ئالدىمىزغا ئېلىپ كەلسەڭچۇ؟» ④ [7]. بىز پەرىشتىلەرنى (كاپىرلارغا) ھەق (لىق بولغان ئازاب) بىلەنلا چۈشۈرمىز، بۇ چاغدا ئۇلارغا مۆھلەت بېرىلمەيدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ئازابى كېچىكتۈرۈلمەيدۇ) ⑤ [8].

① ئۇلار قانداق ئەھۋالدا شۇنداق ئارزۇ قىلىدۇ؟ ئەجەل كەلگەندە، پەرىشتىلەر ئۇلارغا جەھەننەمنىڭ ئوتىنى كۆرسەتكەندە ياكى جەھەننەمگە كىرگەندە، ياكى گۇناھكار مۇسۇلمانلارنىڭ گۇناھى تۈگەپ دوزاختىن چىقىۋاتقان ھالىتىنى كۆرگەندە ياكى مەھشەرگاھتا ھېساب ئېلىنىۋاتقان ھالەتنى كۆرگەندە، مۇسۇلمانلارنىڭ جەننەتكە كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندە، كاپىرلار: «كاشكى بىزمۇ دۇنيادىكى چېغىمىزدا مۇسۇلمان بولغان بولساقچۇ!» دەپ ئارزۇ - ئارمان قىلىپ كېتىدۇ. ﴿رُبَّمَا﴾ ئادەتتە كۆپىنچە دېگەن مەنىدە كېلىدۇ، لېكىن بەزىدە ئازلىقنى ئىپادىلەش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار ھەر جايدا يۇقىرىقىدەك ئارزۇ - ئارماندا بولىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ.

② بۇ ئايەت كاپىرلار ئۈچۈن قاتتىق تەنبىھ ۋە ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. ئەگەر كاپىرلار كۇفرىدىن، مۇشرىكلار شېرىكتىن يانمىسا، ئۇلارنى مەيلىگە قويۇۋەتكىن، دۇنيانىڭ لەززەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ئارزۇ - ئارمان دۇنياسىدا غەپلەتتە يۈرۈۋەرسۇن! ئۇلار پات يېقىندا كۇفرلىق ۋە شېرىكنىڭ ئاقىۋىتىنى بىلىپ قالىدۇ.

③ ئاللاھ تائالا بىرەر شەھەر ئاھالىسىنى ئىتائەتسىزلىكى سەۋەبلىك ھالاك قىلماقچى بولسا، دەرھال ھالاك قىلمايدۇ، بەلكى ھالاك قىلىش ئۈچۈن مۇئەييەن مۇددەت بەلگىلەيدۇ، ئۇلارغا مۇئەييەن ۋاقىتقا قەدەر مۆھلەت بېرىدۇ، بەلگىلەنگەن مۆھلەت توشقاندا، ھالاك قىلىدۇ، ئۇ چاغدا ئۇلارنى كېچىكتۈرمەيدۇ ۋە ئىلگىرىمۇ سۈرمەيدۇ.

④ بۇ ئايەتتە كاپىرلارنىڭ كۇفرلىقى ۋە تەرسالىقى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مەجنۇن دېدى، ئاندىن يەنە (ئى مۇھەممەد!) ئەگەر سەن راستچىلاردىن بولساڭ، پەرۋەردىگارنىڭ ئېيتقىن، بىزگە پەرىشتىلەرنى ئەۋەتسۇن، ئۇلار كېلىپ سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە گۇۋاھلىق بەرسۇن ياكى بىزنى ھالاك قىلسۇن، دېگەندەك سۆزلەرنى قىلدى.

⑤ يەنى بىز پەرىشتىلەرنى پەقەت ھەق ئاساسدا چۈشۈرمىز، يەنى ھېكمەت ۋە ئىرادىمىز ئازاب نازىل قىلىشىمىزنى تەقەززا قىلغان چاغدىلا، پەرىشتىلەرنى چۈشۈرمىز، ئۇ چاغدا ئۇلارغا مۆھلەت

بېرىلمەيدۇ، دەرھال ھالاك قىلىنىدۇ.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شَيْعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾ كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز نازىل قىلدۇق ۋە ئۇنى ئەلۋەتتە ئۆزىمىز قوغدايمىز ① [9]. (ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، سەندىن ئىلگىرى بۇرۇنقى ئۈممەتلەر ئىچىدىمۇ نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن ئىدۇق [10]. ئۇلار ئۆزلىرىگە قانداقلا بىر پەيغەمبەر كەلسە ئۇنى مەسخىرە قىلىشتى ② [11]. بىز ئۇنى (يەنى كۇفرلىق ۋە مەسخىرە قىلىشنى) گۇناھكارلارنىڭ دىللىرىغا ئەنە شۇنداق سالدىمىز ③ [12]. ئاللاھنىڭ (پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلارنى جازالاشتىكى) قانۇنىيىتى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەردە ئۆتكەن تۇرۇقلۇق، ئۇلار قۇرئانغا ئىشەنمەيدۇ ④ [13].

① يەنى قۇرئاننى ھەرقانداق تاجاۋۇز، ئۆزگەرتىلىش ۋە بۇرمىلىنىشتىن ساقلاش بىزنىڭ ۋەزىپىمىزدۇر. شۇنداق بولغاچقا قۇرئان كەرىم بۈگۈنگىچە قانداق چۈشۈرۈلگەن بولسا، شۇ پېتى ساقلىنىپ كەلدى. بەزى گۇمراھ پىرقىلەر ئۆزلىرىنىڭ خاتا ئېتىقادلىرىنى كۈچلەندۈرمەك ئۈچۈن، قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ مەنىلىرىنى بۇرمىلاپ كەلدى، ھازىرمۇ بۇرمىلاۋاتىدۇ، ئەمما ئىلگىرىكى كىتابلارنىڭ ئەكسىچە، قۇرئان كەرىمنىڭ لەۋزى، ئىبارىسى، ئەسلىي تېكىستى ئۆزگەرتىلىشتىن ساقلانغاندۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ھەقىقەت يولىدا ماڭىدىغان ئۆلىمالار جامائەسىمۇ ھەر دەۋردە قۇرئان كەرىمنى مەنە جەھەتتىن بۇرمىلىغانلارنىڭ قىلمىشلىرىنى پاش قىلىپ، ئۇلارنىڭ خاتا ئېتىقاد، ناتوغرا دەلىل كەلتۈرۈشلىرىگە رەددىيە بېرىپ كەلدى، ھېلىمۇ ئۇلارنىڭ بۇ ساھەدىكى خىزمىتى داۋام قىلماقتا. يەنە بىر دىققەتنى تارتىدىغان نۇقتا شۇكى، بۇ ئايەتتە قۇرئان ﴿الذِّكْر﴾ زىكىر (نەسەھەت) دەپ ئاتالدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، قۇرئاننىڭ پۈتۈن جاھان ئەھلىگە «ۋەز - نەسەھەت» بولغانلىقىدىن ئىبارەت ئىمتىيازى ساقلانغاندەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىش - ئىزلىرى ۋە قىممەتلىك سۆزلىرىمۇ قىيامەتكىچە ساقلىنىپ قالىدۇ. دېمەك قۇرئان كەرىم ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى ئارقىلىق كىشىلەرنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىش يولى مەڭگۈلۈك ئوچۇقتۇر. بۇ قەدەر يۈكسەك مۇھاپىزەت ۋە شەرەپ ماقامى ئىلگىرىكى ھېچبىر كىتاب ۋە پەيغەمبەرگە نېسىپ بولغان ئەمەس.

② گويا بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇكى، پەقەت سەنلا ئەمەس، سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرمۇ مەسخىرە قىلىنغان ئىدى يەنى ئىنكار قىلىنغان ۋە يالغانچىغا چىقىرىلغان ئىدى.

③ يەنى بىز گۇناھكارلارنىڭ دىللىرىغا كۇفرلىق ۋە پەيغەمبەرلەرنى مەسخىرە قىلىشنى سالدىمىز ياكى بىكىتىمىز. بۇ يەردە «سېلىش» پېئىلىنى ئاللاھ تائالا ئۆزىگە مەنسۇپ قىلدى، چۈنكى ھەر نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسى پەقەتلا ئاللاھ تائالادۇر. ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشى ئۆزلىرىنىڭ ئىزچىل گۇناھ سادىر قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ۋۇجۇدقا چىققان.

④ يەنى ئىنكارچىلارنى ھالاك قىلىشتىكى قانۇنىيەتنى ئاللاھ تائالا ئەزەلدە بەلگىلەپ قويغان، شۇنىڭغا ئاساسەن، پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان ۋە مەسخىرە قىلغان قەۋمنى ھالاك قىلىپ كەلگەن.

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾

بىز ئۇلارغا ئاسماندىن بىر ئىشىك ئېچىپ بەرگەن ۋە ئۇلار ئۇنىڭدىن ئاسمانغا ئۆرلىگەن تەقدىردىمۇ [14].
ئۇلار چوقۇم: «كۆزلىرىمىز مەست قىلىنغان (يەنى باغلانغان)، بەلكىم بىز سېھىرلەنگەن قەۋم بولساق كېرەك» دېيىشىدۇ ① [15]. بىز ئاسماندا بۇرۇچلارنى ياراتتۇق ② ۋە قارىغۇچىلار ئۈچۈن ئاسماننى (يۇلتۇزلار بىلەن) بېزىدۇق [16]. بىز ئاسماننى ھەربىر قوغلاندى شەيتاندىن قوغدىدۇق ③ [17].

① يەنى ئۇلارنىڭ كۆڭۈلى ۋە تەرسالىقى شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنكى، پەرىشتىلەرنىڭ چۈشۈشى بىر تەرەپتە تۇرۇپ تۇرسۇن، ھەتتا ئۇلار ئۈچۈن ئاسماندىن ئىشىك ئېچىپ بېرىلگەن، ئۇلار بۇ ئارقىلىق ئاسمانغا چىقىپ - چۈشكەن تەقدىردىمۇ، ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمەستىن پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتمايدۇ، يەنە تېخى ئۇلار: كۆزلىرىمىز پەردىلەنگەن ياكى بىزگە سېھىر قىلىنغان بولسا كېرەك، شۇڭا، رىئاللىق ئۇنداق بولمىسىمۇ، بىزگە ئاسمانغا چىققاندا بىلىنىپ كېتىۋاتقان ئوخشايدۇ، دېيىشىدۇ.

② ﴿بُرُوجًا﴾ "بۇرۇچ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئاشكارا بولماق ۋە زاھىر بولماق دېگەن مەنىدە. "نَبْرَجٌ" دېگەن سۆزمۇ مەزكۇر سۆز بىلەن يىلتىزداش بولۇپ، ئايالنىڭ زىننىتىنى ئىزھار قىلىشى، سىرتقا ياسىنىپ چىقىشى دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئايەتتە ئاسماندىكى يۇلتۇزلار ﴿بُرُوجًا﴾ دەپ ئاتالدى، چۈنكى ئۇلار يۇقىرى ئاسماندا زاھىر بولىدۇ. بۇرۇچ - قۇياشنىڭ يىللىق ھەرىكەت يولىنى بويلاپ جايلاشقان ئون ئىككى يۇلتۇزلار تۈركۈمىنىڭ جىمىسى ۋە ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: بۇرۇچ دېگەن قۇياش، ئاي ۋە باشقا سەييارىلەرنىڭ بەلگىلەنگەن مەنزىللىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ بۇرۇچلارنىڭ سانى ئون ئىككى بولۇپ، تەرتىۋى تۆۋەندىكىچە: ھەمەل، سور، جەۋزا، سەرەتان، ئەسەد، سۇمبۇل، مىزان، ئەقەب، قەۋس، جەدى، دەلۋە ۋە ھوتتىن ئىبارەت. ئەرەبلەر مەزكۇر سەييارىلەرنىڭ مەنزىللىرى ۋە بۇرۇچلار ئارقىلىق ھاۋارايىدىن مەلۇمات ئالاتتى، بۇنىڭدا ھېچ خاتالىق يوق ئەلۋەتتە. ئەمما ئۇلارغا قاراپ، ھازىرقى بىر قىسىم جاھىل مۇنەججىملەردەك، كەلگۈسىدە يۈز بەرمەكچى بولغان ۋەقە - ھادىسىلەرنى بىلىمەن دەپ دەۋا قىلىش باتىلدۇر. شۇنىڭدەك جاھىل كىشىلەرنىڭ ئۆز تەقدىر - قىسمىنى بۇرۇچلارغا قاراپ كۆرگەن ۋە چۈشەنگەنلىكىنى دەۋا قىلىشىمۇ ئاساسسىزدۇر. چۈنكى، بۇرۇچلارنىڭ دۇنيادا يۈز بەرمەكچى بولغان ۋەقە - ھادىسىلەر بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق. ھەر قانداق بىر ۋەقە يۈز بەرسە، پەقەت ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەنلا يۈز بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە، مەزكۇر بۇرۇچ ۋە يۇلتۇزلارنى ئۆزىنىڭ چەكسىز قۇدرىتى ۋە مىسلىسىز سەنئىتى سۈپىتىدە تىلغا ئالدى يەنە ئۇلارنى ئاسماننىڭ زىننىتى قىلغانلىقىنى بايان قىلدى.

③ ﴿رَجِيمٍ﴾ "مَرْجُومٌ" مەنىسىدە، "رَجْمٌ" نىڭ مەنىسى چالما - كېسەك قىلماق، تاش ئاتماق دېمەكتۇر، شەيتاننىڭ ﴿رَجِيمٍ﴾ (تاش ئېتىلغۇچى) دەپ ئاتىلىشىنىڭ سەۋەبى ئۇ ھەر قاچان ئاسمانغا ئۆرلەشكە ئۇرۇنسا، كۆيدۈرگۈچى نۇرلۇق ئاقار يۇلتۇز ئۇنىڭغا ئېتىلىپ قوغلايدۇ. ﴿رَجِيمٍ﴾ يەنە "مَلْعُونٌ وَمَرْذُومٌ" يەنى مەلئۇن ۋە قوغلاندى دېگەن مەنىدەمۇ كېلىدۇ، چۈنكى چالما - كېسەك قىلىنغۇچىغا ھەر تەرەپتىن تىل - ئاھانەتلەرمۇ ياغدۇرىلىدۇ. شۇڭا بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿بىز ئاسماننى ھەربىر قوغلاندى شەيتاندىن قوغدىدۇق﴾ يەنى ئاسماننى يۇلتۇزلار بىلەن قوغدىدۇق، بۇ يۇلتۇزلار شەيتانلارنى قوغلاپ، قېچىشقا مەجبۇر قىلىدۇ.

إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ وَشَهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعْيِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُوَ بَرِّزِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِلُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾

لېكىن (شەيتانلاردىن) كىمكى ئوغرىلىقچە (ئاسمان خەۋەرلىرىگە) قۇلاق سالماقچى بولىدىكەن، روشەن ئاقار يۇلتۇز ئۇنى قوغلاپ يېتىدۇ ① [18]. زېمىننى سوزدۇق (يەنى يېيىپ كەڭ قىلدۇق)، ئۇنىڭغا (مۇستەھكەم) تاغلارنى ئورناتتۇق، ئۇنىڭدا ھەر نەرسىدىن ئۆلچەملىك (مەلۇم مىقداردا) ئۈندۈردۈق ② [19]. ھەمدە ئۇنىڭدا بىز سىلەر ئۈچۈن ۋە سىلەر رىزقىنى بېرەلمەيدىغانلار ئۈچۈنمۇ ③ تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى بار قىلدۇق ④ (ئۇلارنىڭ رىزقىنى سىلەر ئەمەس، بىز يارىتىمىز) [20]. ھەر قانداق نەرسە بولسۇن، ئۇنىڭ خەزىنىلىرى (يەنى خەزىنىلەرنىڭ ئاچقۇچلىرى) بىزنىڭ دەرگاھىمىزدىدۇر ⑤، بىز ئۇنى پەقەت مەلۇم مىقداردا چۈشۈرۈپ تۇرىمىز [21].

① ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاسماننىڭ خەۋەرلىرىگە ئوغرىلىقچە قۇلاق سېلىش ئۈچۈن ئۆرلىگەن شەيتانلارنى نۇرلۇق ئاقار يۇلتۇزلار قوغلاپ، بەزىسىنى كۆيدۈرۈپ ھالاك قىلىدۇ، بەزىسى قېچىپ قۇتۇلىدۇ، بەزىسى ئازراق خەۋەر ئاڭلاپ كېلىدۇ. بۇ جەريان ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ئاسماندا بىرەر ئىشقا ھۆكۈم قىلغاندا، پەرىشتىلەر ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنۇپ، (ئاجىزلىقى ۋە كەمتەرلىكىنى ئىزھار قىلىش يۈزىدىن) قاناتلىرىنى بىر- بىرىگە ئۇرىدۇ. بۇنىڭدىن چىققان ئاۋاز خۇددى سىلىق تاش ئۈستىگە ئۇرۇلغان زەنجىرنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدۇ. ئاندىن ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قورقۇنچ كۆتۈرۈلگەندە ئۇلارنىڭ بەزىسى - بەزىسىگە: پەرۋەردىگارنىڭ نېمە دېدى؟ دېيىشىدۇ. ئۇلار: پەرۋەردىگارمىزنىڭ سۆزى ھەقتۇر، پەرۋەردىگارمىز بۈيۈك ۋە يۈكسەكتۇر، دەيدۇ، (ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە ھەممە پەرىشتىلەرگە ئېلان قىلىنىدۇ). مۇشۇ ۋاقىتتا شەيتانلار بەزى سۆزلەرنى ئوغرىلىقچە ئاڭلايدۇ، ئۇ سۆزنى ئاڭلىغان شەيتانلار، ئاستىدىكى شەيتانلارغا يەتكۈزىدۇ، ئۇلارمۇ ئاستىدىكىلەرگە يەتكۈزىدۇ، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئۈستىدە مەلۇم ئارىلىق قالدۇرۇپ تۇرىدۇ، ئاستىدىكى شەيتان ئاڭلىغان سۆزنى ئۆزىنىڭ ھەمراھىغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن كۆيدۈرگۈچى ئاقار يۇلتۇز ئۆلگۈرۈپ كېلىپ قالسا، ئۇ شەيتان كۆيدۈرۈۋېتىلىدۇ. بەزىدە قۇلاق سالغۇچى شەيتان ئاڭلىغان سۆزنى ئۆزىنىڭ ئاستىدا تۇرغان شەيتانغا يەتكۈزۈپ بەرگۈچە كۆيدۈرگۈچى نۇرلۇق ئاقار يۇلتۇز يېتىشىپ كېلەلمەي قالسا، ئۇ شەيتان ئوغرىلىقچە ئاڭلىۋالغان سۆزنى ئاستى تەرەپتىكى شەيتانلارغا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. ھەتتا ئۇ سۆز زېمىنغىچە شۇنداق يەتكۈزۈلىدۇ. ئوغرىلىقچە ئاڭلىغان ئۇ سۆز زېمىنغا يېتىپ سېھىرگەر ياكى كاھىنغا يەتكۈزۈپ بېرىلىدۇ. ئاندىن ئۇ سېھىرگەر ياكى كاھىن ئۇ سۆزگە يۈز يالغاننى قېتىپ بايان قىلىدۇ. (سەھەۋۇل بۇخارى سۈرە ھىجر تەپسىرىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى)

② ﴿مَوْزُونٍ﴾ مەلۇم ياكى تەكشى، ئۆلچەملىك دېگەن مەنىدە، يەنى ئۆسۈملۈكلەرنى ئېھتىياجغا قاراپ مەلۇم مىقداردا ئۈندۈردۈق.

③ ﴿مَعَايِشٍ﴾ "مَعْيِشَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مەئىشەت، مائاش، تىرىكچىلىك مەنبەسى، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى دېگەن مەنىدە. يەنى زېمىندا سىلەرنىڭ تۇرمۇش كەچۈرۈشىڭلار ئۈچۈن، ساناقسىز سەۋەب - ۋاسىتىلەر ۋە تىرىكچىلىك مەنبەلىرىنى يارىتىپ بەردۇق.

④ بۇنىڭدىن كىشىلەرنىڭ قول ئاستىدىكى ئىشچى، قۇل، چاكار، ۋە ھايۋانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى ھايۋانلارنى سىلەرگە بويسۇندىغان قىلدۇق، سىلەر ئۇلارغا مىنىسىلەر، ئۈستىگە يۈك - تاقاڭلارنى ئارتىسىلەر، تېخى سويۇپ گۆشنى يەيسىلەر. چاكار ۋە دېدەكلەرنى خىزمىتىڭلارغا سالىسىلەر. گەرچە ئۇلار سىلەرنىڭ قول ئاستىڭلاردا بولسىمۇ، سىلەر ئۇلارغا يېمەك - ئىچمەك بەرسەڭلارمۇ، ئەمما

ھەقىقەتتە ئۇلارغا رىزىق بەرگۈچى سىلەر ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالادۇر. سىلەر ئۆزۈڭلارنى ئۇلارغا رىزىق بەرگۈچى، ئۇلارغا بىز تاماق بەرمىسەك ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالىدۇ دەپ ئويلاپ قالماڭلار!

⑤ بىر قىسىم مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى خەزىنىلەردىن يامغۇر كۆزدە تۇتۇلغان دەپ ئالىدۇ، چۈنكى ئۇلار يامغۇرسىز زىرائەت ئۈنمەيدۇ، دەپ قارايدۇ، لېكىن ئەڭ توغرىسى شۇكى، ئۇنىڭدىن كائىناتتىكى بارلىق خەزىنىلەر كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇنى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بويىچە مەلۇم مىقداردا يوقىتىپ بارلىققا كەلتۈرۈپ تۇرىدۇ.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاحٍ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٧﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ تَارِ السَّمُومِ ﴿٢٨﴾

بىز (ئۆسۈملۈكلەر ۋە بۇلۇتلارنى) چاڭلاشتۇرغۇچى شاماللارنى ئەۋەتتۇق ①، ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن سىلەرنى سۇغاردۇق، ئۇنى ساقلاشقا سىلەر قانداق ئەمەس ② [22]. شەكسىزكى، بىزلا (يوقنى يارىتىپ) تىرىلدۈرىمىز، (ئەجىلى توشقانى) ئۆلتۈرىمىز ۋە (ئاخىرىدا ھەممىگە) بىز ۋارىسلىق قىلىمىز [23]. شەكسىزكى، بىز سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرنىمۇ بىلىمىز ۋە (قىيامەتكە قەدەر) كېلىدىغانلارنىمۇ ئەلۋەتتە بىلىمىز [24]. شەكسىزكى، رەببىڭ (قىيامەت كۈنى ھېساب ئېلىش ۋە جازالاش ئۈچۈن) ئۇلارنى يىغىدۇ. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر [25]. شەكسىزكى، بىز ئىنسان (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام) نى (چەكسە) ئاۋاز چىققۇدەك قۇرۇغان قارا لايدىن ياراتتۇق ③ [26]. جىنلار (يەنى شەيتانلار ۋە ئۇلارنىڭ باشلىقى ئىبلىس) نى ئىلگىرى تۇتۇنسىز ئوت يالقۇنىدىن ④ ياراتقان ئىدۇق [27].

① يەنى شاماللارنىڭ بۇلۇتلارنى چاڭلاشتۇرۇشى بىلەن بۇلۇتلاردىن يامغۇر ياغىدۇ، دەرەخلەرنى چاڭلاشتۇرۇشى بىلەن دەرەخ شاخلىرىدىن چېچەكلەر ئېچىلىدۇ. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق رىۋايەت قىلىندى: ئەۋەتلىگەن شاماللار ئاسماندا ئىچىدە سۇ بار بۇلۇتلارنى كۆتۈرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇلۇتلاردىن ھامىلىدار تۈگىدىن سۈت ئاققانداك يامغۇر چۈشىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) قورسىقىدا بوتىلىقنى كۆتۈرۈپ يۈرگەن ھامىلىدار تۈگىمۇ " لَقْحَةٌ " كۆتۈرگۈچى دەپ ئاتىلىدۇ.

② يەنى بىز چۈشۈرىۋاتقان سۇنى سىلەر ئامبارلاشتۇرۇپ، زاپاس ساقلاشقىمۇ قانداق ئەمەس. بىز بۇ سۇنى بۇلاقلار، قۇدۇقلار، كۆللەر، دەريالار ۋە باشقا سۇ ساقلاش مەنبەلىرىدە ساقلاپ بېرىمىز، بۇ بىزنىڭ قۇدرىتىمىز ۋە رەھىمىتىمىزنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئەگەر بىز خالىساق سۇ يۈزىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ئۇنى يەر ئۈستىدىن شۇ قەدەر تۆۋەنگە چۈشۈرۈپتەتتۇقكى، سىلەرگە بۇلاق ۋە قۇدۇقلاردىن سۇ ئېلىش مۇمكىن بولماي قالاتتى. مەسىلەن، ئاللاھ تائالا گاھىدا بەزى يۇرتلاردا شۇنداق قىلىش ئارقىلىق ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ قويدۇ. ئى ئاللاھ، بىزنى سۇسىزلىقتىن ساقلىغىن.

③ تۇپراقنىڭ ھەر خىل ھالەتلىرىگە ئاساسەن ئاتىلىشىمۇ ھەر خىل بولىدۇ، مەسىلەن: ﴿ تُرَابٌ ﴾ قۇرۇق تۇپراق، ﴿ طِينٌ ﴾ ھۆل لاي، ﴿ حَمَإٍ مَسْنُونٌ ﴾ قۇرۇق لاي، سېسىق پۇرايدىغان خېمىردەك يۇغۇرۇلغان لاي قاتارلىقلار. مۇشۇ (سېسىق پۇرايدىغان لاي) قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن چەكسە ئاۋاز چىقسا، ﴿ صَلْصَالٌ ﴾ قۇرۇتۇلغان لاي دەپ ئاتىلىدۇ، ئەگەر ئوتقا سېلىپ پىشۇرۇلسا ﴿ فَخَّاءٌ ﴾ ساپال دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە بايان قىلغان ئىنساننى يارىتىش ماددىسىدىن مەلۇم بولىدۇكى، ئادەم قۇرۇق توپا ﴿ حَمَإٍ مَسْنُونٌ ﴾، (لاي قىلىنغان، كۆيدۈرۈلگەن، سېسىق تۇپراق) تىن ياسالغان، ئۇ قۇرۇپ چەكسە جاراڭلايدىغان ﴿ صَلْصَالٌ ﴾ بولغاندا، ئۇنىڭغا روھ كىرگۈزۈلگەن. مۇشۇ چەكسە جاراڭلايدىغان ﴿ صَلْصَالٌ ﴾ يەنە بىر ئايەتتە ﴿ الْفَخَّاءُ ﴾ ساپالغا ئوخشىتىلغان بولۇپ، ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ (ئاللاھ) ئىنساننى (يەنى) ئاتاڭلار ئادەمنى (چەكسە جاراڭلايدىغان) ساپالدەك قۇرۇق لايدىن ياراتتى. جىنلارنى ئوتنىڭ يالقۇنىدىن ياراتتى ﴾. (سۈرە رەھمان 14 - ئايەت)

④ ﴿الْجَانَّ﴾ «جىنلار» كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان بولغاچقا جىن دەپ ئاتالغان، سۈرە رەھماندا ﴿جىنلارنى ئوتنىڭ يالقۇنىدىن ياراتتى﴾ دېيىلگەن. سەھىھ مۇسلىمنىڭ بىر ھەدىسىدە «پەرىشتىلەر نۇردىن يارىتىلغان، جىنلار ئوتنىڭ يالقۇنىدىن يارىتىلغان، ئادەم سىلەرگە سۈپەتلەپ بېرىلگەندەك نەرسىدىن يارىتىلغان» دېيىلگەن. (سەھىھ مۇسلىم 2996 - ھەدىس) بۇنىڭغا ئاساسەن ئوتنىڭ شولىسى ۋە ئوتنىڭ يالقۇنى ئوخشاش بىر مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ إِنِّي خَلِيقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ أَن يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَأَخْرِجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

رەببىڭ ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە ئىيتتى: «مەن ھەقىقەتەن (چەكسە) ئاۋاز چىققۇدەك قۇرۇغان قارا لايدىن ئىنسان (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامنى) يارىتمەن [28]. مەن ئۇنى تولۇق ياراتقان (يەنى ئۇنى يارىتىپ سۈرەتكە كىرگۈزۈپ، ئەزالىرى تولۇق ۋە مۇكەممەل ئىنسان ھالىتىگە كەلتۈرگەن) ۋە ئۇنىڭغا روھىدىن بۆلگەن (يەنى جان كىرگۈزگەن) چاغدا، سىلەر ئۇنىڭغا سەجدە قىلىڭلار!» ① [29]. پەرىشتىلەرنىڭ بىرىمۇ قالماي ھەممىسى (ئادەم ئەلەيھىسسالامغا) سەجدە قىلدى [30]. پەقەت ئىبلەسلا ئۇلار بىلەن بىللە سەجدە قىلىشتىن باش تارتتى [31]. ئاللاھ: «ئى ئىبلەس! سەن نېمىشقا سەجدە قىلغۇچىلار بىلەن بىللە سەجدە قىلمىدىڭ؟» دېدى [32]. ئىبلەس: «(چەكسە) ئاۋاز چىققۇدەك قۇرۇغان قارا لايدىن يارىتىلغان ئىنسان مېنىڭ سەجدە قىلىشىمغا لايىق ئەمەس» دېدى ② [33]. ئاللاھ ئىيتتى: «سەن جەننەتتىن يوقال، ھەقىقەتەن سەن قوغلاندى بولدىڭ [34]. شەكسىزكى، قىيامەت كۈنىگە قەدەر ساڭا لەنەت يېغىپ تۇرىدۇ» [35].

① بۇ ئايەتتىكى سەجدە قىلىشقا بېرىلگەن بۇيرۇق ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇنى ھۆرمەتلەش يۈزىدىن ئىدى. چۈنكى بۇ ئاللاھنىڭ ئەمرى ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭ پەرزلىكىدە ھېچ شەك يوقتۇر. بىراق مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدە ھەر قانداق كىشىگە ھۆرمەت يۈزىدىنمۇ سەجدە قىلىش جايز ئەمەس.

② شەيتان سەجدە قىلماسلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ لايدىن يارىتىلغانلىقى ۋە ئۇنىڭ ئىنسان بولغانلىقى دەپ كۆرسەتتى. بۇ شۇنى بىلدۈرىدۇكى، ئىنساننى ئۇنىڭ ئادەمزات ۋە ئىنسان بولغانلىقىغا ئاساسەن تۆۋەن كۆرۈش شەيتاننىڭ پەلسەپىسىدۇر، ھەقىقەت ئەھلىنىڭ ئەقىدىسى ئۇنداق ئەمەس. شۇڭا ھەقىقەت ئەھلى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىنسانلاردىن بولغانلىقىنى ئىنكار قىلمايدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىنسان ۋە ئادەمزات ئىكەنلىكىنى قۇرئان كەرىم ئۆزى ئوچۇق بايان قىلغان. دېمەك پەيغەمبەرلەرنىڭ ئادەمزاتى بولغانلىقى بىلەن ئۇلارنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە قىممىتى تۆۋەنلەپ كەتمەيدۇ.

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾

ئىبلىس: «ئى رەببىم! ماڭا (مەخلۇقات) تىرىلدۈرۈلىدىغان كۈنگە قەدەر مۆھلەت بەرگىن (يەنى مېنى ھايات قالدۇرغىن)» دېدى [36]. ئاللاھ: «سەن چوقۇم مەلۇم ۋاقىتقىچە مۆھلەت بېرىلىدىغانلاردىن سەن» دېدى [37-38]. ئىبلىس ئېيتتى: «ئى رەببىم! سەن مېنى ئازدۇرغانلىقىڭ ئۈچۈن، يەر يۈزىدە ئادەم بالىلىرىغا (گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى) ئەلۋەتتە چىرايلىق كۆرسىتىمەن، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى چوقۇم ئازدۇرغىمەن [39]. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پەقەت تاللانغان بەندىلىرىڭلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا (يەنى ئۇلارنى ئازدۇرالمىمەن)» [40]. ئاللاھ ئېيتتى: «بۇ ماڭا ئېلىپ بارىدىغان ئەڭ توغرا يولدۇر» [41]. شەكسىزكى، مېنىڭ بەندىلىرىم ئۈستىدە سېنىڭ ھېچقانداق ھۆكۈمرانلىقىڭ يوق (يەنى ئۇلارنى ئازدۇرۇشقا سېنىڭ كۈچۈڭ يەتمەيدۇ) [2]. پەقەت ئازغۇنلاردىن ساڭا ئەگەشكەنلەرلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا (ئۇلارغا سېنىڭ كۈچۈڭ يېتىدۇ) [42]. شەكسىزكى، دوزاخ ئۇلار (يەنى ئىبلىس ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرى) نىڭ ھەممىسىگە ۋەدە قىلىنغان جايدۇر [43].

① يەنى سىلەر ھەممىڭلار ئاخىرى مېنىڭ دەرگاھىمغا قايتىسىلەر، كىمكى ماڭا ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىمگە ئىتائەت قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا كاتتا مۇكاپات بېرىمەن؛ كىمكى شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ، گۇمراھلىق يولىدا ماڭغان بولسا، ئۇنىڭغا قاتتىق جازا بېرىمەن، ئۇ جازا ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان جەھەننەمدۇر.

② يەنى مېنىڭ سالىھ بەندىلىرىمنى ئازدۇرۇشقا سېنىڭ كۈچۈڭ يەتمەيدۇ. بۇنىڭ مەنىسى ئۇلاردىن ھېچقانداق گۇناھ سادىر بولمايدۇ دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى ئۇلاردا گۇناھتىن كېيىن پۇشايمان قىلىش ۋە تەۋبە قىلىش ئىستىكى پەيدا بولىدۇ، دېگەنلىكتۇر. دېمەك ئۇلاردىن بىر قىسىم گۇناھلار سادىر بولسىمۇ، ئۇلار ئۇنىڭغا پۇشايمان قىلىدۇ، تەۋبە قىلىدۇ. ئىنساننى ھالاكەتكە باشلاشقا سەۋەب بولىدىغان گۇناھ شۇكى، ئۇنى سادىر قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئىنساندا نە پۇشايمان ئالامىتى كۆرۈلمەيدۇ، نە تەۋبە قىلىپ ئاللاھقا قايتىش ئىستىكى پەيدا بولمايدۇ، ئەنە شۇنداق گۇناھتىن كېيىن ئىنسان گۇناھ ئۈستىگە گۇناھ قىلىپ كېتىۋېرىدۇ. ئاخىرىدا مەڭگۈلۈك ھالاكەت ۋە زاۋاللىققا دۇچار بولىدۇ. سالىھ مۇئمىنلەرنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇلار گۇناھتا چىڭ تۇرۇۋالمايدۇ، بەلكى گۇناھ قىلىپ سالسا، دەرھال تەۋبە قىلىپ، كەلگۈسىدە ئۇنىڭدىن ساقلىنىشقا تىرىشىدۇ.

③ يەنى سېنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىڭنىڭ ھەممىسى جەھەننەمگە ئوتۇن بولىدۇ.

لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ءَامِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غَلِيٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ * تَبَيَّنَ عِبَادِي أَيْ أَنَا الْعَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾

جەھەننەمنىڭ يەتتە دەرۋازىسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ھەربىر دەرۋازىدىن كىرىدىغان مۇئەييەن بىر گۇرۇھ بار ① [44]. تەقۋادارلار ئەلۋەتتە جەننەت باغچىلىرىدا ۋە (سۇ، ھەسەل، سۈت ۋە مەي ئېقىپ تۇرىدىغان) بۇلاقلارنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ ② [45]. (ئۇلارغا) «جەننەتكە ئامان - ئېسەن، تىنچ كىرىڭلار!» دېيىلىدۇ ③ [46]. ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى دۈشمەنلىكنى چىقىرىپ تاشلايمىز ④، ئۇلار ئۆزئارا قېرىنداش بولغان ھالدا تەختلەر ئۈستىدە بىر - بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرىدۇ [47]. جەننەتتە ئۇلارغا چارچاش بولمايدۇ، ئۇلار جەننەتتىن ئەسلا چىقىرىۋېتىلمەيدۇ [48]. (ئى پەيغەمبەر!) مېنىڭ (مۇئەممىن) بەندىلىرىمگە خەۋەر قىلغىنىكى، مەن تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىمەن، ناھايىتى رەھىم قىلغۇچىمەن [49].

① يەنى ئۇ جەھەننەمنىڭ ھەربىر دەرۋازىسى مۇئەييەن بىر گۇرۇھ كىشىلەرگە خاس بولىدۇ، مەسىلەن: بىر دەرۋازا يەھۇدىيلار ئۈچۈن، يەنە بىر دەرۋازا خرىستىئانلار ئۈچۈن، شۇنىڭدەك مۇشرىكلار، سابىئىنلار، مەجۇسىيلار، مۇناپىقلار ۋە ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلغان گۇناھكارلار ئۈچۈنمۇ ئايرىم دەرۋازا بولىدۇ، ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلغان گۇناھكار مۇئەممىنلەر ئەپۇ قىلىنىپ، جەھەننەمدىن چىقىدۇ، باشقىلار ھەرگىز ئەپۇ قىلىنمايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ياكى يەتتە دەرۋازا دېگەندىن يەتتە قەۋەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەڭ ئۈستۈنكى قەۋەت جەھەننەم دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاستىدىكىسى لەزا، ئۇنىڭ ئاستىدا ھۆتەمە، سەئىر، سەقەر، جەھىم، ھاۋىيە بولىدۇ. ھەممىدىن ئۈستۈنكى قەۋەتتىكى جەھەننەمگە ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلغان گۇناھكارلار كىرىدۇ. ئۇلار گۇناھىغا لايىق ئازابلانغاندىن كېيىن ياكى شاپائەتكە ئېرىشىپ ئۇنىڭدىن چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئاستىدىكى قەۋەتكە يەھۇدىيلار، شۇ تەرتىپ بويىچە خرىستىئانلار، سابىئىنلار، مەجۇسىيلار، مۇشرىكلار، مۇناپىقلار كىرىدۇ. ئەڭ ئۈستىدىكى قەۋەتنىڭ نامى جەھەننەم، ئۇنىڭ ئاستىدىكى قەۋەتلەرنىڭ ناملىرى يۇقىرىدىكى تەرتىپ بويىچە بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

② بۇ ئايەت دوزاخ ۋە دوزىخىلەرنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلغاندىن كېيىن، جەننەتكە رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، جەننەت ئەھلىنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ﴿الْمُتَّقِينَ﴾ دېگەندە شېرىكتىن ئۆزىنى ساقلىغۇچىلار، ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلغۇچىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بارلىق گۇناھلاردىن ئۆزىنى ساقلىغان مۇئەممىنلەر ھەم مەزكۇر تەقۋادارلارنىڭ جۈملىسىدىن ھېسابلىنىدۇ. ﴿جَنَّاتٍ﴾ دېگەندىن باغلار، ﴿عُيُونٍ﴾ دېگەندىن ئېقىپ تۇرىدىغان بۇلاقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ يەردىكى باغلار ۋە بۇلاقلار بارلىق تەقۋادارلار ئۈچۈن ئورتاق بولىدۇ ياكى ھەر بىرى ئۈچۈن ئايرىم باغلار ۋە بۇلاقلار بولىدۇ، ياكى ھەر بىر كىشىگە بىر باغ ۋە بىر بۇلاق بېرىلىدۇ.

③ يەنى ھەر تۈرلۈك ئاپەتلەردىن سالامەت بولغان ۋە ھەر خىل قورقۇنچتىن ئەمىن بولغان ھالدا جەننەتكە كىرىڭلار! ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى بىر مۇسۇلمان يەنە بىر مۇسۇلمانغا ياكى پەرىشتىلەر جەننەت ئەھلىگە سالامەتلىك تىلەپ دۇئا قىلىدۇ ياكى ئاللاھ تەرەپتىن ئۇلارغا سالامەتلىك ۋە ئەمىنلىك بېرىلىدىغانلىقى ئېلان قىلىنىدۇ.

④ دۇنيادا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھەسەت ۋە ئاداۋەت بولغان بولسا، ئۇلارنىڭ دىللىرىدىن چىقىرىپ تاشلىنىدۇ، ھېچبىر ئادەمنىڭ قەلبىدە يەنە بىر ئادەمگە قارىتا غۇم بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ دىللىرى ئەينەكتەك سۈزۈك ۋە پاك بولىدۇ.

وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾ وَتَبَيَّنَهُمْ عَنْ صَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلِّمًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا لَا تَوَجَّلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشْرُتُمُونِي عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ الْفٰئِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنُطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾

(شۇنىڭ بىلەن بىرگە) مېنىڭ ئازابىمۇ ھەقىقەتەن ئەلەملىك ئازابتۇر [50]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارغا ئىبراھىمنىڭ مېھمانلىرى توغرىلىق خەۋەر بەرگىن [51]. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار ئىبراھىمنىڭ يېنىغا كىرىپ سالام بەرگەن ئىدى، ئىبراھىم: «بىز ھەقىقەتەن سىلەردىن قورقۇۋاتىمىز» دېدى ① [52]. ئۇلار: «قورقمىغىن، بىز ھەقىقەتەن ساڭا (ئۆسۈپ چوڭ بولغىنىدا) ناھايىتى بىلىملىك (بولدىغان) بىر ئوغۇل (يەنى ئىسھاق) بىلەن خۇش خەۋەر بېرىمىز» دېدى [53]. ئىبراھىم: «مەن قېرىپ كەتكەن تۇرسام، ماڭا خۇش خەۋەر بەردىڭلارمۇ؟ ماڭا نېمە بىلەن خۇش خەۋەر بېرىۋاتىسىلەر؟» دېدى [54]. ئۇلار: «بىز ساڭا راست ئىش بىلەن خۇش خەۋەر بەردۇق، ئۈمىدسىزلىرىدىن بولمىغىن» دېدى ② [55]. ئىبراھىم: «رەببىنىڭ رەھمىتىدىن گۇمراھلاردىن باشقا كىممۇ نائۇمىد بولار؟» دېدى ③ [56]. ئىبراھىم: «ئى ئەلچىلەر! (يەنە باشقا) نېمە ئىش بىلەن كەلدىڭلار؟» دېدى ④ [57]. ئۇلار ئېيتتى: «بىز ھەقىقەتەن گۇناھكار بىر قەۋمگە (ئۇلارنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن) ئەۋەتىلدۇق [58].

① ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرىشتىلەردىن قورققانلىقىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام تەييارلىغان سېمىز موزاي كاۋىپىنى يېمىگەن ئىدى. بۇ نۇقتا سۈرە ھۇددا تەپسىلىي بايان قىلىندى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغ پەيغەمبەرلىرىمۇ غەيبىنى بىلمەيدۇ، ئەگەر پەيغەمبەر غەيب ئىلىمىنى بىلىدىغان بولسا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەلگەن مېھمانلارنىڭ پەرىشتىلەر ئىكەنلىكىنى بىلەر ئىدى ۋە ئۇلارغا تاماق تەييار قىلىپمۇ ئولتۇرمايتتى، چۈنكى پەرىشتىلەر ئىنسانلاردەك يېمەك - ئىچمەككە موھتاج ئەمەستۇر.

② چۈنكى بۇ خىلاپلىق قىلىنمايدىغان ئاللاھنىڭ ۋەدىسىدۇر. ئۇ ھەر نەرسىگە قادىردۇر، ھېچقانداق ئىش ئۇنىڭ ئىقتىدارىنىڭ سىرتىدا ئەمەستۇر. ئۇنىڭ دەرگاھىدا مۇمكىن بولمايدىغان ئىش يوقتۇر.

③ يەنى ماڭا بىر ئوغۇل بېرىلىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بەرگىنىڭلارغا ھەيران قالغانلىقىم پەقەت ئۆزۈمنىڭ قېرىپ قالغانلىقىمدىندۇر، رەببىمنىڭ رەھمىتىدىن نائۇمىد بولغانلىقىمدىن ئەمەس. رەببىمنىڭ رەھمىتىدىن پەقەت گۇمراھ كىشىلەرلار نائۇمىد بولىدۇ.

④ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پەرىشتىلەر بىلەن سۆزلەشكەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ پەقەت بىر ئوغۇل بىلەن بېشارەت بېرىش ئۈچۈنلا كەلمىگەنلىكىنى يەنە باشقا بىر مەقسەتتە كەلگەنلىكىنى پەملىدى - دە ئۇلاردىن يەنە نېمە ئىش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى سورىدى.

إِلَّا عَالِ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا أَمْرًا تَهُدُّ قَدَرْنَا إِنَّمَا لِمَنِ الْغَيْرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ عَالَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِبْ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَاءَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾

پەقەت لۇتنىڭ ئائىلىسىلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا، بىز ئۇلار (يەنى لۇتنىڭ تەۋەلىرى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر) نىڭ ھەممىسىنى (ئازابتىن) چوقۇم قۇتقۇزىمىز [59]. پەقەت لۇتنىڭ خوتۇنىلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا، بىز ئۇنىڭ چوقۇم ئازابتا قالغۇچىلاردىن بولۇشنى ئالدىن بېكىتىۋەتتۇق» [60]. ئەلچىلەر لۇتنىڭ ئائىلىسىگە كەلگەن چاغدا ① [61]. لۇت: «سىلەر ھەقىقەتەن ناتونۇش ئادەملەرغۇ؟» دېدى [62]. ئۇلار ئېيتتى: «ئۇنداق ئەمەس (بىز ئاللاھنىڭ ئەلچىلىرىمىز)، بىز سېنىڭ ئالدىڭغا ئۇلار (يەنى سېنىڭ قەۋمىڭ) شەكلىنىۋاتقان نەرسىنى (يەنى ئازابنى) ئېلىپ كەلدۇق» ② [63]. بىز ساڭا ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلدۇق، بىز ئەلۋەتتە (سۆزىمىزدە) راستچىلىمىز ③ [64]. كېچىنىڭ ئاخىرىدا ئائىلەڭدىكىلەرنى ئېلىپ يولغا چىققىن، ئۆزۈڭ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ماڭغىن ④، سىلەردىن ھېچبىر ئادەم ئارقىسىغا قارىمىسۇن، سىلەر بۇيرۇلغان يەرگە قاراپ ئىلگىرىلەۋېرىڭلار» [65]. لۇتقا: «سەھەردە بۇلارنىڭ يىلتىزى قۇرۇتۇلىدۇ (يەنى تەلتۈكۈس ھالاك قىلىنىدۇ)» دېگەن ھۆكۈمنى ۋەھىي قىلدۇق ⑤ [66]. (سەدۇم) شەھەر ئاھالىسى (يەنى لۇتنىڭ قەۋمى) خۇشال بولغان ھالدا يېتىپ كېلىشتى ⑥ [67].

① پەرىشتىلەر لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا يۈزلىرى چىرايلىق، كېلىشكەن يىگىتلەر سۈرىتىدە كەلگەن ئىدى، ئۇلار لۇت ئەلەيھىسسالامغا ناتونۇش ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنى تونۇمىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى.

② يەنى قەۋمىڭ شەكلىنىۋاتقان ئاللاھنىڭ ئازابىنى ئېلىپ كەلدۇق.

③ بۇ ئايەتتىكى ﴿ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلدۇق﴾ دېگەندىن ئۇلارغا ئەۋەتىلگەن ئازاب كۆزدە تۇنۇلغان، شۇڭا ئۇلار: ئازابىڭ كېلىدىغانلىقى ھەققىدىكى سۆزىمىز راستتۇر، ئەمدى بۇ قەۋمنىڭ ھالاك بولىدىغان ۋاقتى يېقىنلاپ قالدى، دېدى.

④ يەنى كەينىدە قالغانلارنى توپقا يېتىشتۈرۈپ ماڭغىن، مۇئمىنلەردىن ھېچكىم كېيىن قالمىسۇن.

⑤ يەنى لۇت ئەلەيھىسسالامغا قەۋمنىڭ تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن تەلتۈكۈس ھالاك قىلىنىدىغانلىقى ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرۈلدى. ﴿دېر﴾ نى قېلىپ قالغان ئاخىرقى ئادەم دېگەن مەنىدە ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى، ئۇ ئاخىرقى ئادەم سەھەرگىچە ھالاك قىلىنىدۇ، دېگەن بولىدۇ.

⑥ بۇ تەرەپتە لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىدە قەۋمنىڭ ھالاك بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى سۆزلەر بولۇۋاتتى، ئۇ تەرەپتە بولسا، لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئۇنىڭ ئۆيىگە چىرايلىق، كېلىشكەن يىگىتلەرنىڭ مېھمان بولۇپ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، لىۋاتە (بەچچىۋازلىق) غەرەزلىرى سەۋەبلىك ناھايىتى خۇش بولۇۋاتتى، ئۇلار شۇ خۇشلۇقىدا لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ئۇنىڭدىن يىگىتلەرنى ئۇلارغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى، ئۇلار بىلەن نومۇسىز ھەۋەسلىرىنى قاندۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيَّفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَوْلَمَ نَنْهَكَ عَنِ الْعَلَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَعَلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

لۇت ئېيتتى: «بۇلار ھەقىقەتەن مېنىڭ مېھمانىم، (ئۇلارغا چېقىلىپ قويۇپ) مېنى رەسۋا قىلماڭلار! ﴿68﴾. ئاللاھتىن قورقۇڭلار، (مېھمانىمنى خارلاپ) مېنى خىجالەتتە قويماڭلار» ﴿69﴾. ئۇلار: «بىز سېنى كىشىلەردىن (يەنى ئۇلارنى ھىمايە قىلىشتىن) توسمىغانمىدۇق؟» دېدى ﴿70﴾. لۇت: «ئەگەر (ئويلىغىنىڭلارنى) قىلماقچى بولساڭلار، بۇلار (يەنى قەۋمىنىڭ خوتۇن - قىزلىرى) مېنىڭ قىزلىرىمدۇر، (ئۇلارنى نىكاھلاپ ئېلىڭلار)» دېدى ﴿71﴾. (ئى مۇھەممەد!) سېنىڭ ئۆمرۈڭ (ھاياتىڭ) بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئەلۋەتتە ئازغۇنلىقىدا تېڭىرقاپ يۈرۈشىدۇ ﴿72﴾.

① لۇت ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا چۈشەندۈرۈشكە تىرىشىپ، بۇلار مېنىڭ مېھمانلىرىم تۇرسا، قانداقمۇ سىلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىمەن، بۇ دېگەن مېنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىمگە مۇناسىۋەتلىك ئىش تۇرسا، دېدى.

② ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ رەزىللىكى ۋە ئەخلاقسىزلىقىنى ئىزھار قىلىپ مۇنداق دېدى: ئى لۇت! سەن بۇ يات ئادەملەرنىڭ نېمىسى؟ نېمە ئۈچۈن ئۇلارنى ھىمايە قىلىسەن؟ بىز سېنى يات كىشىلەرنى ھىمايە قىلىشتىن توسمىغانمىدۇق؟ لۇت ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى قەۋمىگە بۇ يات مېھمانلارنىڭ ئاللاھ تائالا ئەۋەتكەن پەرىشتىلەر ئىكەنلىكىنى ۋە بۇ نومۇسىز قەۋمنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى بىلىشتىن بۇرۇن دېگەن ئىدى. بۇ نۇقتا سۈرە ھۇددا تەپسىلىي بايان قىلىندى. بۇ ئايەتتە بولسا، ئۇلارنىڭ پەرىشتىلەر ئىكەنلىكى ئىلگىرى تىلغا ئېلىندى.

③ يەنى سىلەر ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئېلىڭلار. بۇ ئايەتتەمۇ لۇت ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىنىڭ ئاياللىرىنى ئۆزىنىڭ قىزلىرى دەپ ئاتىدى، يەنى سىلەر شۇ ئاياللارنى نىكاھىڭلارغا ئېلىڭلار ياكى ئەمىرىڭلاردىكى ئاياللار بىلەن جىنسىي خاھىشىڭلارنى قاندۇرۇڭلار.

④ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ، ئۇنىڭ ئۆمرى ۋە ھاياتى بىلەن قەسەم قىلىۋاتىدۇ، بۇنىڭدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇقىرى مەرتىۋە ۋە شەرەپكە ئىگە ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. ھېچكىمگە ئاللاھ تائالادىن باشقا بىرىنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىش جايىز ئەمەس. ئاللاھ تائالا ھاكىم مۇتلەقتۇر، ئاللاھ كىمنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىشنى خالىسا، ئۆزىنىڭ ئىختىيارىدۇر. «تېڭىرقاپ يۈرۈشىدۇ» يەنى ھاراق ئېچىپ مەست بولغان ئادەم ئەقىلدىن ئاداشقان دەك، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قايمۇقىشى ۋە گۇمراھلىقىدا شۇقەدەر تېڭىرقاپ، سەرگەردان يۈرگەن ئىدىكى، لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنچىلىك ئەقىلگە ئۇيغۇن سۆزلىرىنىمۇ چۈشىنەلمەي قالدى.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٦﴾ فَجَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٥﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٤﴾ وَإِنَّهَا لِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ ﴿٧٨﴾

كۈن چىقار ۋاقتىدا ئۇلارغا قاتتىق بىر ئاۋاز يۈزلەندى ① [73]. بىز ئۇ شەھەرنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتتۇق ② (يەنى دۈم كۆمتۈرۈۋەتتۇق) ۋە ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ساپال تاش ياغدۇردۇق ③ [74]. شەكسىزكى، بۇنىڭدا (يەنى ئۇلارغا نازىل بولغان ئازابتا) كۆزەتكۈچىلەر ④ ئۈچۈن ئەلۋەتتە نۇرغۇن ئىبىرەت بار [75]. ئۇ (شەھەر خارابىسى) ھېلەم يول ئۈستىدە تۇرماقتا ⑤ [76]. بۇنىڭدا مۇئمىنلەر ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئىبىرەت بار [77]. ئەيىكەلىكلەرمۇ ھەقىقەتەن (ھەددىدىن ئاشقان) زالىملار ئىدى ⑥ (يەنى كۇفرىدا ھەددىدىن ئاشقانلار ئىدى) [78].

① كۈن چىققان چاغدا ئۇلارغا قاتتىق بىر ئاۋاز يۈزلەندى - دە ھەممىسىنى ھالاك قىلدى، بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ قاتتىق ئاۋاز جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاۋازى ئىدى.

② بۇ شەھەر زېمىندىن كۆتۈرۈلۈپ، ئاسمانغا ئېلىپ چىقىلدى، ئاندىن زېمىنغا دۈم كۆمتۈرۈپ تاشلاندى. دېمەك بۇ شەھەرنىڭ ئۆگزىسى ئاستىغا دۈم كۆمتۈرۈلۈپ، زېمىنغا چۆكتۈرۈۋېتىلدى.

③ ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ساپال تاشلار ياغدۇرۇلدى، دېمەك ئۇلارغا ئۈچ تۈرلۈك ئازاب چۈشۈرۈلۈپ، ئىبىرەت نىشانى قىلىندى.

④ چوڭقۇر كۆزەتكۈچىلەر ۋە تەپەككۈر قىلغۇچىلار ﴿مُتَوَسِّمِينَ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ، ھەقىقەتەن كۆزەتكۈچىلەر ئۈچۈن بۇ ۋەقەدە نۇرغۇن ئىبىرەت ۋە بەلگە بار.

⑤ ئۇنىڭدىن ئاممىۋىي چوڭ يول كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى لۇت قەۋمىنىڭ شەھەرلىرى مەدىنىدىن شامغا بارىدىغان چوڭ يول ئۈستىگە توغرا كېلىدۇ، يولۇچىلار شامغا بېرىپ - كېلىشتە بۇ شەھەرلەردىن ئۆتمەي ماڭالمايدۇ.

⑥ «ئەيىكە» دېگەن قويۇق ئورمانلىقنى كۆرسىتىدۇ. بۇ شەھەردە ئورمانلىق كۆپ بولغاچقا، ئۇ يەردە ياشايدىغانلار ئەسھابۇلئەيىكە (ئورمانلىق ئەھلى) دەپ ئاتالغان. ئۇنىڭدىن شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ ياشىغان دەۋرى لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ زامانىسىدىن كېيىن بولۇپ، ئورنىمۇ ھىجاز بىلەن شام ئارىلىقىدا لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ شەھەرلىرىگە يېقىن ئىدى. ئۇلارنىڭ يۇرتى مەدىيەن دەپ ئاتىلاتتى، مەدىيەن ئەسلىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ياكى نەۋرىسىنىڭ نامى ئىدى، كېيىن ئۇنىڭ نامى بۇ شەھەرنىڭ نامى بولۇپ قالغان. ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش ئۇلارنىڭ گۇناھى ئىدى، يولدىن ئۆتكەن كارۋانلارنى بۇلاش ئۇلارنىڭ ھۈنرى ۋە ئۆلچەم - تارازىدا كەم بېرىش ئۇلارنىڭ ئادىتى ئىدى. ئۇلارغا ئازاب كەلگەندە بىر بۇلۇت ئۇلارغا سايە بولۇپ، قاتتىق ئاۋاز ۋە زىلزىلە قاتارلىق ئازابلار بىرلىكتە كېلىپ، ئۇلارنى ھالاك قىلدى.

فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحَجْرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَعَاتَيْنَهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا يَنْجِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَا أَعْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾

(شۇئەيبنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن) بىز ئۇلاردىنمۇ ئىنتىقام ئالدۇق، (لۇت قەۋمىنىڭ شەھىرى بىلەن ئەيكەلىكلەرنىڭ شەھىرى) ھەر ئىككىسى (نىڭ خارابىلىرى) ھېلىھەم ئاشكارا يول ئۈستىدەدۇر ① (ئى مەككە ئاھالىسى! ئۇلاردىن ئىبىرەت ئالماسىلەر؟) [79]. شەكسىزكى، ھىجرلىكلەرمۇ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى ② (يەنى ئۇلارنىڭ سالىھ ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلغانلىقى باشقا پەيغەمبەرلەرنىمۇ ئىنكار قىلغانلىقىدۇر) [80]. بىز ئۇلارغا مۆجىزىلىرىمىزنى كەلتۈرگەن ئىدۇق (يەنى تاشتىن چىشى تۆگە چىقىرىشتەك قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان مۆجىزىلەرنى ئۇلارغا كۆرسەتكەن ئىدۇق)، ئۇلار ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈدى ③ [81]. ئۇلار (ئازابتىن) ئەمىن بولغان ھالدا تاغلارنى تېشىپ (بۇ بىزنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلاپ قالدۇ دەپ) ئۆيلەرنى ياسايتتى ④ [82]. لېكىن ئۇلارنى قاتتىق بىر ئاۋاز سەھەردىلا ھالاك قىلدى ⑤ [83]. ئۇلارنىڭ (ئۆزىنى قوغداش ئۈچۈن) قىلغانلىرى ئۆزلىرىگە ئەسقاتمىدى (يەنى ئۇلارنىڭ سالغان بىنالىرى ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلاپ قالالمىدى) [84]. بىز ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلاردىكى نەرسىلەرنى پەقەت ھەق ئاساسىدا ياراتتۇق ⑥، قىيامەتنىڭ بولۇشى چوقۇمدۇر. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) چىرايلىق مۇئامىلە قىلىپ تۇرغىن [85].

① ﴿إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾ نىڭ مەنىسى كېچە - كۈندۈز كىشىلەر مېڭىپ تۇرىدىغان چوڭ ئاممىۋى يول ئۈستىدە دېمەكتۇر، ئىككى شەھەر دېگەندىن لۇت قەۋمىنىڭ شەھىرى «سەدۇم» ۋە شۇئەيب قەۋمىنىڭ تۇرار جايى «مەدىيە» كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، بۇ ئىككى شەھەر بىر - بىرىگە يېقىن ئىدى.

② ﴿الْحَجْرِ﴾ سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى سەمۇدىنىڭ يۇرت نامى ئىدى، ئۇ قەۋم ﴿أَصْحَابِ الْحَجْرِ﴾ ھىجرلىقلار دەپ ئاتالدى، بۇ شەھەر مەدىنە بىلەن تەبۇك ئارىسىغا جايلاشقان ئىدى. (ھازىر ئۇ يۇرتقا يېقىن ئەلئۇلا دەپ ئاتىلىدىغان بىر ئاۋات شەھەر بار، ﴿الْحَجْرِ﴾ ھازىر «مەدائىن سالىھ» دېگەن نام بىلەن مەشھۇردۇر) ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبىرى سالىھ ئەلەيھىسسالامنى يالغانغا چىقاردى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ھىجرلىكلەر ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى﴾. «پەيغەمبەرلەر» كۆپلۈك شەكىلدە كەلدى. چۈنكى بىر پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغانلىق ھەممە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانغا ئوخشاشتۇر.

③ ئۇلارنىڭ تەلۋىگە ئاساسەن ئاللاھ تائالا سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئا قىلىشى بىلەن قاتتىق قۇرام تاشتىن تۆگە چىقىرىپ، مۆجىزە كۆرسەتكەن ئىدى، لېكىن بۇ زالىملار ئۇ تۈگىنىمۇ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

④ يەنى ئۇلار قورقۇنچىسى يوق ياكى ئېھتىياجى يوق بولسىمۇ تاغلارنى تېشەتتى. ھىجرىيەنىڭ 9 - يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەبۇققا كېتىۋېتىپ ھىجر جىلغىسىدىن ئۆتكەندە، بېشىغا بىر لاتنى ئورنىتىپ، ئۇلۇغنى تېزلەتتى ۋە ساھابىلىرىگە مۇنداق دېدى: «ئازاب چۈشكەن قەۋمنىڭ ماكانىغا يىغىلغان ھالدا كىرىڭلار، ئەگەر يىغىلىالمىساڭلار، ئۇلارغا يەتكەن ئازابنىڭ سىلەرگە يېتىپ قېلىشىدىن قورقۇپ يىغلاڭلار». (سەھىھۇل بۇخارى 4419 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2980 - ھەدىس) يەنە بىر رىۋايەتتە «ساھابىلەر ئۇ شەھەردىكى قۇدۇقلاردىن سۇ ئېلىۋالغان، ئۇنىڭ بىلەن خېمىرمۇ يۇغۇرغان ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: سۇنى تۆكۈۋېتىڭلار، خېمىرنى تۆگىلەرگە بېرىۋېتىڭلار، دەپ ئەمر قىلدى». (سەھىھ مۇسلىم 2981 - ھەدىس)

⑤ سالىھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: ئۈچ كۈندىن كېيىن سىلەرگە ئازاب كېلىدۇ، دېگەن ئىدى، دېگەندەك تۆتىنچى كۈنى سەھەردە ئۇلارغا مەزكۇر ئازاب كەلدى.

⑥ ﴿ھەق ئاساسىدىلا﴾ دېگەندىن ئاسمان - زېمىننى يارىتىشتىن مەقسەت قىلىنغان پايدا - مەنپەئەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى ئۇنىڭدىن سالىھلارغا ياخشىلىقلىرىغا يارىشا مۇكاپات بېرىش، يامانلارغا قىلمىشلىرىغا يارىشا جازا بېرىشتىن ئىبارەت يارىتىشتىكى مەقسەت ۋە ھېكمەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ، مەسىلەن يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەر ئاللاھنىڭدۇر، ئاللاھ (ئۇلارنى) يامانلىق قىلغانلارنى قىلمىشلىرىغا قاراپ جازالاش، (تائەت - ئىبادەتلەرنى) مۇكەممەل قىلغانلارنى (مۇكاپاتلارنىڭ) ئەڭ ياخشىسى (بولغان جەننەت) بىلەن مۇكاپاتلاش ئۈچۈن (ياراتتى)﴾. (سۈرە نەجم 31 - ئايەت)

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلْقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَأخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ إِنِّي أَنَا الْتَذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

شەكسىزكى، رەببىڭ ھەممىنى ياراتقۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [86]. شەكسىزكى، بىز ساڭا (نامازدا) تەكرار ئوقۇلۇپ تۇرىدىغان يەتتە ئايەتنى ﴿١﴾ (يەنى سۈرە فاتىھەنى) ۋە (ئۈنمۈ ئۆز ئىچىگە ئالغان) ئۇلۇغ قۇرئاننى ئاتا قىلدۇق [87]. بىز ئۇلاردىن (يەنى كاپىرلاردىن) بەزىسىنى بەھرىمەن قىلغان نەرسىلەرگە كۆز سالمىغىن، (ئىمان ئېيتىمىدى دەپ) ئۇلار ئۈچۈن قايغۇرمىغىن، مۇئمىنلەرگە كەمتەر بولغىن ﴿٢﴾ [88]. «مەن ھەقىقەتەن ئوپىئوچۇق بىر ئاگاھلاندىرغۇچىمەن» دېگىن [89]. (ئىلاھىي كىتابى ئۇنىڭ بىر قىسمىغا ئىشىنىپ، يەنە بىر قىسمىنى ئىنكار قىلىش ئارقىلىق) بۆلۈۋەتكۈچىلەرگە (تەۋرات بىلەن ئىنجىلنى) نازىل قىلغاندەك، (ساڭا قۇرئاننى نازىل قىلدۇق) [90]. ئۇ بۆلۈۋەتكۈچىلەر قۇرئاننىمۇ (بىر قىسمىغا ئىشىنىپ، بىر قىسمىنى ئىنكار قىلىپ) بۆلەكلەرگە بۆلۈۋەتتى ﴿٣﴾ [91].

﴿١﴾ تەكرار ئوقۇلۇپ تۇرىدىغان يەتتە ئايەت ﴿تەن نېمە مەقسەت قىلىنغان؟ بۇ ھەقتە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ھەر خىل كۆز قاراشلار بار. كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇنىڭدىن ھەر نامازدا ۋە نامازنىڭ ھەر رەكئەتلىرىدە تەكرار ئوقۇلۇپ تۇرىدىغان سۈرە فاتىھە مەقسەت قىلىنغان. "مَثَانِي" نىڭ مەنىسى (قايتا - قايتا تەكرارلىنىدىغان دېمەكتۇر) بۇ نۇقتىنى تۆۋەندىكى ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، ئۇ نامازدا تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان يەتتە ئايەتتۇر ۋە ماڭا بېرىلگەن كاتتا قۇرئاندىر» (سەھىھۇل بۇخارى 4703 - ھەدىس)، يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «قۇرئاننىڭ جەۋھىرى سۈرە فاتىھە، نامازدا تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان يەتتە ئايەتتۇر ۋە ئۇلۇغ قۇرئاندىر». (سەھىھۇل بۇخارى 4704 - ھەدىس) سۈرە فاتىھە قۇرئاننىڭ بىر قىسمى بولغانلىقى ئۈچۈن «ئۇلۇغ قۇرئان» دېگەن سۆز بىلەن بىرگە تىلغا ئېلىنغان.

﴿٢﴾ يەنى بىز ساڭا سۈرە فاتىھە ۋە ئۇلۇغ قۇرئاندىك نېمەتلەرنى ئاتا قىلدۇق، شۇڭا سەن دۇنيانىڭ زىنىتى ۋە ئەھلى دۇنياغا كۆز قىرىغىنى سالمىغىن، تېزلا تۈگەپ كېتىدىغان ۋاقىتلىق نازۇنېمەتلەرنى ئۇلارغا بىز ئاتا قىلدۇق. ئۇلارنىڭ سېنى يالغانغا چىقارغانلىقىغا قايغۇرمىغىن. ﴿وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، مۇئمىنلەرگە بىلىكىڭنى تۆۋەن قىلغىن يەنى ئۇلارغا مۇلايىم ۋە مېھرىبان بولغىن. ئايەتتىكى ﴿جَنَاح﴾ ئەسلىدە قانات دېگەن مەنىدە، بۇ ئەرەب تىلىدىكى بىر خىل ئىپادىلەش ئۇسۇلىدۇر، مەسىلەن: قۇش بالىلىرىنى چاقىرماقچى بولسا، قاننىنى ئاچىدۇ، بالىلىرى قاننىنىڭ ئاستىغا كىرگەندە قاننىنى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ياپىدۇ، دېمەك بۇ ئىبارە يۇمشاق مۇئامىلە قىلىش، (قاتنا ئاستىغا ئېلىش)، مېھىر - مۇھەببەت يەتكۈزۈش دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ.

﴿٣﴾ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ نەزىرىدە «نازىل قىلدۇق» دېگەن ئۆتۈملۈك يېنىلدىن كېيىن كېلىدىغان چۈشۈم كېلىش «ئازاب» جۈملىسىدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى: «مەن سىلەرنى ئاللاھ بۆلۈۋەتكۈچىلەرگە چۈشۈرگەن ئازابقا ئوخشاش ئازابتىن ئوپىئوچۇق بىر ئاگاھلاندىرغۇچىمەن». «بۆلۈۋەتكۈچىلەر» كىم؟ ئۇلار ئاللاھنىڭ كىتابىنى بۆلەكلەرگە بۆلۈۋەتكەنلەردۇر. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئۇلار قۇرئاننى قەبىلىسى بولۇپ، ئۇلار قۇرئاننى بۆلەكلەرگە بۆلۈۋەتكەن، ئۇلار قۇرئاننىڭ بىر قىسمى بۆلەكلىرىنى سېھىر دېگەن، يەنە بىر قىسمىنى شېئىر، كاھىننىڭ سۆزى يەنە بىر قىسمىنى ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئەپسانىلىرى دېگەن ئىدى. يەنە بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتتىكى

«قۇرئان» دېگەندىن تەۋرات ۋە ئىنجىل، «بۆلۈۋەتكۈچىلەر» دېگەندىن ئەھلى كىتاب كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇلار ساماۋى كىتابلارنى پارچە بۆلەكلەرگە بۆلۈپ، ئۆزگەرتكەن، بۇرمىلىغان، ئاندىن ئۇنى باشقا بىر كىتاب قىلىۋەتكەنلەر ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر دېدىكى، «بۆلۈۋەتكۈچىلەر» سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدۇر، ئۇلار ئۆز ئارا قەسەم ئىچىشىپ سالىھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنى كېچە قاراڭغۇسىدا ئۆلتۈرمەكچى بولۇشقان ئىدى، ﴿ئۇلار: «ئۆزئارا ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىڭلار» دېدى. ئۇلار ئېيتتى: «بىر كېچىدە سالىھنى ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرىنى چوقۇم ئۆلتۈرەيلى»﴾. (سۈرە نەمل 49 - ئايەت) ﴿عَفِيفٌ﴾ «قۇرئاننى بۆلەكلەرگە بۆلۈۋەتتى» دېگەننىڭ يەنە بىر مەنىسى قۇرئاننىڭ بەزىسىگە ئىشىنىپ ۋە بەزىسىنى ئىنكار قىلدى دېمەكتۇر.

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَأَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

(ئى پەيغەمبەر!) رەببىڭنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى قىلمىشلىرى توغرىسىدا سوراققا تارتىمىز [92 - 93]. ساڭا بۇيرۇلغانى (يەنى ھەق دەۋەتنى) ئوچۇق - ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويغىن ①. مۇشربىكلارغا پەرۋا قىلمىغىن [94]. سېنى مەسخىرە قىلغۇچىلارغا بىز چوقۇم تېتىمىز [95]. ئۇلار باشقا مەبۇدلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلدۇ، ئۇلار ئۇزاققا قالماي (قىلمىشنىڭ ئاقىۋىتىنى) بىلىپ قالدۇ [96]. بىز ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن يۈرىكىڭنىڭ سىقىلىۋاتقانلىقىنى ئەلۋەتتە بىلىمىز [97]. رەببىڭنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتقىن، ھەم سەجدە قىلغۇچىلاردىن بولغىن [98]. ساڭا ئۆلۈم كەلگەنگە (يەنى ئەجلىڭ يەتكەنگە) قەدەر رەببىڭگە ئىبادەت قىلغىن ② [99].

① ﴿فَاصْدَعْ﴾ نىڭ مەنىسى ئوچۇق - ئاشكارا دەۋەت قىلغىن دېمەكتۇر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەت چۈشكىچە مەخپىي شەكىلدە دەۋەت ئېلىپ بارغان ئىدى. بۇ ئايەت چۈشكەندىن كېيىن ئاشكارا دەۋەتكە ئۆتتى. (فەتھۇلقەدر)

② مۇشربىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى سېھىرگەر، مەجنۇن، كاھىن دەيتتى، ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ سۆزدىن ئۇنىڭ كۆڭلى بىئارام بولاتتى. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا تەسەللىي بەردى، يەنى ئى پەيغەمبەر! سەن ئاللاھ تائالاغا زىكر قىلىش، ھەمدۇسانا ئېيتىش، تەسبىھ ئېيتىش ۋە ئىبادەت قىلىش بىلەن مەشغۇل بولغىن. ئۇنىڭدىن خاتىرجەملىك ھېس قىلسەن، كۆڭلۈڭ تەسكىن تاپىدۇ، ساڭا ئاللاھتىن مەدەت كېلىدۇ. بۇ يەردىكى سەجدە قىلغۇچىلار دېگەندىن ناماز ئوقۇغۇچىلار، ﴿الْيَقِينُ﴾ دېگەندىن ئۆلۈم مەقسەت قىلىنغان.

(16) سورة النحل مكية 128 آية

(16) سۈرە نەھل مەككىدە چۈشكەن 128 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾ يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾

ئاللاھنىڭ ئەمرى (بولغان قىيامەت) چوقۇم كېلىدۇ، ئۇنىڭغا ئالدىراپ كەتمەڭلار^①، ئاللاھ ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن پاكىتۇر ۋە ئۈستۈندۇر [1]. ئاللاھ ئۆز ئىرادىسى بويىچە خالىغان بەندىلىرىگە^② پەرىشتىلەرنى: «(ئىنسانلارنى) ئاگاھلاندۇرۇڭلاركى، مەندىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، شۇڭا مەندىنلا قورقۇڭلار» دېگەن ۋەھىي^③ بىلەن چۈشۈرىدۇ [2]. ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھېكمەت بىلەن ياراتتى^④، ئاللاھ ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن ئۈستۈندۇر [3].

① بۇ ئايەتتىكى ﴿أَمْرُ اللَّهِ﴾ «ئاللاھنىڭ ئەمرى» دېگەندىن قىيامەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى سىلەر يىراق دەپ ئويلىغان قىيامەت يېقىن كېلىپ قالدى، ئەمدى ئۇنىڭغا ئالدىراپ كەتمەڭلار! ياكى ئۇنىڭدىن مۇشرىكلار تەلەپ قىلغان ئازاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ چاغدا مەنىسى «ئاللاھنىڭ ئازابى يېقىن كېلىپ قالدى» دېگەن بولىدۇ. بۇ ئايەتتە، كەلگۈسىدە بولىدىغان قىيامەت ئۈچۈن كېلىدىغان زامان ئىشلىتىلمەي ئۆتكەن زامان پېئىلى ئىشلىتىلدى، چۈنكى ئۇنىڭ بولۇشى شەكسىزدۇر.

② «خالىغان بەندىلىرىگە» دېگەندىن پەيغەمبەرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇلارغا ئاللاھ تەرەپتىن ۋەھىي نازىل بولىدۇ، ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى قەيەرگە ئورنىتىشنى (يەنى كىمىنىڭ ئۇنىڭغا لايىق بولىدىغانلىقىنى) ئوبدان بىلىدۇ﴾. (سۈرە ئەنئام 124 - ئايەت)، ﴿ئۇ ھەممە خالايق ئۇچرىشىدىغان (قىيامەت) كۈنىدىن ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئۆز ھۆكۈمى بويىچە بەندىلىرىدىن خالىغان ئادەمگە ۋەھىي نازىل قىلىدۇ﴾. (سۈرە مۇئەمىن 15 - ئايەت)

③ ﴿الرُّوح﴾ دېگەندىن ۋەھىي مەقسەت قىلىنغان. مەسىلەن، قۇرئان كەرىمنىڭ باشقا بىر ئايىتىدە مۇنداق كەلگەن: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا ۗ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ ۗ مَهْنَسِي ۗ شُونىڭدەك (يەنى سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلغىنىمىزدەك) ساڭىمۇ ئەمىرىمىز بويىچە قۇرئاننى ۋەھىي قىلدۇق، سەن (بۇنىڭدىن ئىلگىرى) قۇرئاننىڭ ۋە ئىماننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئوقمايتتىڭ﴾. (سۈرە شۇرا 52 - ئايەت)

④ يەنى بەھۇدە ياكى ئويناپ يارىتىپ قويغان ئەمەس، بەلكى بۈيۈك بىر مەقسەت ئۈچۈن ياراتقان، ئۇ بولسىمۇ ياخشىلارنى مۇكاپاتلاش ۋە يامانلارنى جازالاشتۇر.

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ تُطْفَةِ إِذًا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿١﴾ وَاللَّعْنَةُ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٣﴾ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤﴾ وَالْحَيْلُ وَالْبِغَالُ وَالْحَمِيرُ لَتَرَكَّبُوهَا وَزِينَةً

ئۇ ئىنساننى ئابىمەنىدىن ياراتتى، ئەمدىلىكتە ئۇ بىردىنلا (ئاللاھقا) ئاشكارا خۇسۇمەتچى بولدى ﴿١﴾ [4]. ئاللاھ چارۋا ماللارنى سىلەر ئۈچۈن ياراتتى ﴿٢﴾، ئۇلاردا (يۇڭى ۋە تېرىسىگە ئوخشاش) سىلەر ئىسسىندىغان نەرسىلەر ۋە (نەسلى، سۈتى، سۆڭىكى ۋە قىغىغا ئوخشاش) نۇرغۇن مەنپەئەتلەر بار. ئۇلار (نىڭ گۆشلىرى) دىن يەيسىلەر [5]. (بۇ چارۋا ماللارنى) كەچتە ئوتلاقتىن قايتۇرۇپ كەلگەن ۋە ئەتىگەندە ئوتلاققا ئېلىپ چىققان ۋاقىتتىكىلاردا، ئۇلار سىلەرگە گۈزەل مەنزىرە ئاتا قىلىدۇ ﴿٣﴾ [6]. ئۇلار يۈك - تاقلارنىڭ سىلەر جاپا - مۇشەققەت بىلەن ئاران يېتىپ بارالايدىغان جايلارغا كۆتۈرۈپ بارىدۇ، شەكسىزكى، رەببىڭلار سىلەرگە ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر ۋە تولىمۇ مېھرىباندۇر [7]. ئاللاھ ئاتنى، خېچىرنى ۋە ئېشەكنى مىنىشىڭلار ئۈچۈن ۋە زىننەت ئۈچۈن ياراتتى ﴿٤﴾،

﴿١﴾ يەنى ئاللاھ تائالا ئىنساننى بىر جانلىقنىڭ ئىچىدىن چىقىدىغان جانسىز نەرسىدىن يەنى ئابىمەنىدىن ياراتتى، ئۇنى ھەر خىل باسقۇچلاردىن ئۆتكۈزۈپ چىرايلىق مۇكەممەل بىر شەكىلگە كىرگۈزدى. ئاندىن ئۇنىڭغا روھىدىن پۈۋىلدى، ئاندىن ئۇنى ئانىنىڭ قورسىقىدىن چىقىرىپ، دۇنياغا كۆز ئاچقۇزدى. ئۇنىڭغا بۇ دۇنيادا ياشاش پۇرسىتى بەردى. بىراق ئۇ چوڭ بولۇپ، بىر نەرسىنى ھېس قىلالايدىغان تۇيغۇغا ئىگە بولغاندا، ئۆزىنىڭ پەرۋەردىگارىغا خۇسۇمەتچى بولدى، ئۇنى ئىنكار قىلدى ياكى ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈردى.

﴿٢﴾ ئاللاھ تائالا مەزكۇر نېمەتلەر بىلەن بىرگە يەنە باشقا نېمەتلەرنىمۇ تىلغا ئالدى. تۆگە، كالا، ئۆچكە ۋە قوي قاتارلىق چارۋا - ماللارنى بەندىلىرىنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ياراتتى. ئۇلارنىڭ يۇڭلىرى، تىۋىت ۋە چۈپۈرلىرىدىن سوغۇقتىن ساقلىنىدىغان كىيىملەرنى تىكىپ كىيىسىلەر. ئۇنىڭدىن باشقا ئىشلاردىمۇ پايدىلىنىسىلەر، مەسىلەن: چارۋا - ماللارنىڭ سۈتلىرىنى ئىچىسىلەر، ئۈستىگە يۈك ئارتىسىلەر، ئۇلارنى يەر ھەيدەشكە سالىسىلەر، ئۇلار بىلەن ئېتىزلارنى سۇغۇرىسىلەر. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇلارنىڭ نۇرغۇن پايدا - مەنپەئەتلىرى بار.

﴿٣﴾ ئۇلارنى كەچتە ئوتلاقتىن قايتۇرۇپ كەلگەندە، ﴿تَسْرَحُونَ﴾ ئەتىگەندە ئوتلاققا ئېلىپ چىققاندا، بۇ ئىككى ۋاقىتتا، سىلەر ئۇلارغا قاراپ زوقلىنىسىلەر، خۇشاللىقنىڭ تېخىمۇ ئاشىدۇ. بۇ ئىككى ۋاقىتتىن باشقا چاغلاردا ئۇلار كۆزدىن يىراق تۇرىدۇ، ياكى ئېغىللىرىدا سولاقلىق تۇرىدۇ.

﴿٤﴾ يەنى ئۇلارنى يارىتىشتىن مەقسەت ۋە يەتكۈزۈلىدىغان مەنپەئەت ئەسلىدە ئۇلارغا مىنىشتۇر، يەنە ئۇلار كىشىلەرگە زىننەت، راھەت ۋە سالاپەت بېغىشلايدۇ. بۇ ئايەتتە ئات، خېچىر ۋە ئېشەكلەرنىڭ ئايرىم زىكىر قىلىنىشىغا قاراپ، بەزى فۇقەھالار ئۇنى دەلىل قىلىپ كەلتۈرۈپ، ئېشەك ۋە خېچىر ھارام بولغاندەك ئاتمۇ ھارام دەپ قارىغان، ئۇنىڭ سەۋەبىنى بايان قىلغاندا، يېيىشكە بولىدىغان چارۋا - ماللار ئىلگىرى تىلغا ئېلىنىپ بولدى، بۇ ئايەتتە پەقەت مىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئۈچ ھايۋان تىلغا ئېلىندى، دەپ دەلىل كەلتۈرگەن. بۇ دەلىل توغرا ئەمەس، چۈنكى ئات گۆشىنىڭ ھالالىقى سەھىھ ھەدىسلەر بىلەن ئىسپاتلانغان. «جابر ئىبنى ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېشەكنىڭ گۆشىنى يېيىشتىن توستى. ئاتنىڭ گۆشىنى يېيىشكە رۇخسەت قىلدى». (سەھىھۇل بۇخارى 5520 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 1941 - ھەدىس)

«جابر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: بىز خەيبەر كۈنىدە ئات، خېچىر ۋە ئېشەكلەرنى بوغۇزلىدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خېچىر بىلەن ئېشەكنىڭ گۆشىنى يېيىشتىن توستى. لېكىن، ئاتنىڭ گۆشىنى يېيىشتىن توسمىدى. (سەھىھ مۇسلىم 1941 - ھەدىس، مۇسنەدى ئىمام ئەھمەد 3 - توم، 356 - بەت، سۈنەن ئەبى داۋۇد 3789 - ھەدىس) بۇ ھەدىسلەرگە ئاساسەن كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار، ئۈچ ئىمام، سەلەف (ئىلگىرىكى) ۋە كېيىنكى ئۆلىمالارنىڭ كۆپىنچىسى ئات گۆشىنى ھالال دەپ قارايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

ئۇنىڭدىن باشقا ھەنەفىي فىقھى كىتابلىرىدىمۇ ئات گۆشىنىڭ ھالاللىقىغا ئوچۇق دەلىللەر بار. ئات كۆپىنچە مىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بولغاچقا، بۇ يەردە مىنىدىغان ئۇلاغلارنىڭ قاتارىدا تىلغا ئېلىنغان. ئات پۈتۈن دۇنيادا قەدىرلىك ۋە قىممەت بولغاچقا، يېيىش ئۈچۈن ناھايىتى ئاز ئىستېمال قىلىنىدۇ. قوي ۋە ئۆچكىلەردەك يېيىش ئۈچۈن كۆپ بوغۇزلانمايدۇ.

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجْرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾

ئۇ يەنە سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنىمۇ يارىتىدۇ ﴿٨﴾ [8]. توغرا يول كۆرسىتىشنى ئاللاھ ئۆز ئۈستىگە ئالغان ﴿٩﴾. بەزى يوللار ئەگرى بولىدۇ، مۇبادا ئاللاھ خالىسا ئىدى، سىلەرنىڭ ھەممىڭلارنى ئەلۋەتتە توغرا يولغا سالغان بولاتتى ﴿١٠﴾ [9]. ئاللاھ سىلەرگە ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ بەرگەن زاتتۇر. سىلەر ئۇنىڭدىن ئىچىسىلەر ۋە ئۇنىڭدىن ئۆسكەن دەل - دەرەخلەر بىلەن چارۋاڭلارنى باقىسىلەر [10].

① زېمىننىڭ ئاستىنقى قەۋەتلىرىدە، شۇنىڭدەك دېڭىزدا، سۇسىز، گىياھسىز چۆللەردە، سەھرالاردا ۋە جاڭگاللاردا ئاللاھ تائالا ھەر خىل مەخلۇقاتنى يارىتىپ تۇرىدۇ، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. يۇقىرىدىكى ئاللاھ يارىتىپ تۇرىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئىچىگە ئىنسانلار ياسىغان ۋە ياساۋاتقان نەرسىلەرمۇ كىرىدۇ. ئىنسانلار ئۇ نەرسىلەرنى ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ئەقىل ۋە ئىقتىدارنى ئىشلىتىپ، ئاللاھ ياراتقان شەيئەلەرنى بىر - بىرىگە كىرىشتۈرۈپ ياسايدۇ. مەسىلەن: ئاپتوموبىل، ئاپتۇۋۇز، پويىز، پاراخوت، ئايروپىلان قاتارلىقلارغا ئوخشاش قاتناش ۋاسىتىلىرى ۋە ياسىلىۋاتقان ساناقسىز ئۆسكۈنىلەر ۋە كەلگۈسىدە ۋۇجۇدقا چىقىدىغان تەرەققىياتلار ۋە ھاكازا.

② ﴿ توغرا يول كۆرسىتىشنى ئاللاھ ئۆز ئۈستىگە ئالغان ﴾ دېگەن ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى توغرا يولنى بايان قىلىپ بېرىشنى ئاللاھ ئۆز ئۈستىگە ئالغان دېمەكتۇر. ھەقىقەتەن ئاللاھ توغرا يولنى كۆرسەتتى، ھىدايەت بىلەن زالالەت ھەر ئىككىسىنى ئوچۇق بايان قىلدى، شۇڭا ئۇنىڭدىن كېيىنكى جۈملىدە دېدىكى: ﴿ بەزى يوللار ئەگرى بولىدۇ ﴾ يەنى گۇمراھلىق يوللىرى شۇنداق ئەگرى بولىدۇ.

③ ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا، ئىنسان مەجبۇرلانغان بولاتتى، ئۇنى سىناش بولمايتتى، شۇڭا ئاللاھ ئۆز ئىرادىسى بويىچە ھەممە ئىنسانلارنى مەجبۇر قىلمىدى، بەلكى ھەر ئىككى يولنى بايان قىلىپ، ئىنسانغا تاللاش ئىختىيارىنى بەردى.

يُنْبِتْ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَنُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

ئاللاھ سىلەرگە شۇ سۇ بىلەن زىرائەتلەرنى، زەيتۇن، خورما، ئۈزۈم ۋە تۈرلۈك مېۋىلەرنى ئۆستۈرۈپ بېرىدۇ ①. چوڭقۇر تەپەككۈر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن بۇنىڭدا ئەلۋەتتە (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) چوڭ بىر ئالامەت بار [11]. ئاللاھ كېچىنى، كۈندۈزنى، كۈننى، ئاينى سىلەر (نىڭ مەنپەئەتلىرى) ئۈچۈن بويىسۇندۇرۇپ بەردى، يۇلتۇزلارمۇ ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن بويىسۇندۇرۇلغاندۇر. شەكسىزكى، ئەقلىنى ئىشلىتىدىغان قەۋم ئۈچۈن بۇنىڭدا نۇرغۇن ئالامەتلەر بار ② [12]. ئاللاھ يەنە يەر يۈزىدە سىلەر ئۈچۈن ياراتقان رەڭگارەڭ نەرسىلەرنى (سىلەرگە بويىسۇندۇرۇپ بەردى). ۋەز - نەسەھەت ئالدىدىغان قەۋم ئۈچۈن بۇنىڭدا ئەلۋەتتە (ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) چوڭ بىر ئالامەت بار ③ [13]. ئاللاھ سىلەرنى دېڭىز (ھاياۋانلىرى) نىڭ يېڭى گۆشلىرىنى يېسۇن، (ئۈنچە - مارجان قاتارلىق) تاقايدىغان زىننەت بۇيۇملىرىنى چىقارسۇن دەپ، سىلەرگە دېڭىزنى بويىسۇندۇرۇپ بەرگەن زاتتۇر. سەن كېمىلەرنىڭ دېڭىزدا دولقۇن يېرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرسەن. (بۇلارنىڭ ھەممىسى) ئاللاھنىڭ پەزىلىدىن (رىزىقىلارنى) تەلەپ قىلىشىڭلار ۋە ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر ④ [14].

① بۇ ئايەتتە ھەربىر ئادەم كۆرگەن ۋە تەجربە قىلىپ باققان يامغۇرنىڭ مەنپەئەتلىرى بايان قىلىندى. شۇڭا مەزكۇر پايدا - مەنپەئەتلەرنى چۈشەندۈرۈش ھاجەتسىز.

② كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن - قىسقا بولۇشىدا، كۈن بىلەن ئاينىڭ ئۆز مەنزىللىرىگە قاراپ، توختىماي ئايلىنىپ تۇرۇشىدا، ئايلىنىش جەريانىدا بالدۇر كېلىپ ياكى كېچىكىپ قالماسلىقىدا، قاراڭغۇ كېچىلەردە تەمتىرەپ يۈرگەن يولۇچىلارنىڭ يول تېپىپ مېڭىشى ئۈچۈن، ئاسمانلارنىڭ ئەتراپىدا يۇلتۇزلارنىڭ نۇر چېچىپ تۇرۇشىدا، يۇلتۇزلارنىڭ ئاسمانلارغا زىننەت بولۇپ تۇرۇشىدا ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈك سەلتەنىتى ۋە كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان نۇرغۇن دەلىل ۋە ئالامەتلەر بار.

③ يەنى ئاللاھ تائالا يەر يۈزىدە بەندىلەر ئۈچۈن نېمەت قىلىپ بەرگەن ھاياۋانلار، مەدەنلەر، ئۆسۈملۈكلەر، جانسىز نەرسىلەر ۋە ئۇ نەرسىلەردىن ئېلىنىدىغان ئومۇمىي ۋە خۇسۇسىي مەنپەئەتلەردىمۇ ۋەز - نەسەھەت ئالدىدىغان قەۋم ئۈچۈن نۇرغۇن بەلگە - ئالامەتلەر بار.

④ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە دولقۇنلۇق دېڭىزنى بويىسۇندۇرۇپ بەرگەنلىكىنى بايان قىلىش بىلەن بىرگە ئۇنىڭ ئۈچ تۈرلۈك پايدىسىنىمۇ بايان قىلدى: بىرىنچى، سىلەر دېڭىزدىكى بېلىق قاتارلىق جانلىقلارنىڭ يېڭى گۆشلىرىنى يەيسىلەر. (دېڭىزدىكى جانلىقلارنىڭ مەيلى تىرىكى ياكى ئۆلۈكى بولسۇن ھالالدىر، ئېھراملىق ھالەتتەمۇ، بېلىق تۇتۇش جايىزدۇر). ئىككىنچى، سىلەر دېڭىزنىڭ ئاستىدىن مەرۋايىت، مارجان ۋە قىممەت باھالىق جەۋھەرلەرنى سۈزۈپ ئېلىپ، ئۇنىڭدىن زىبۇزىننەت ياسايسىلەر. ئۈچىنچى، سىلەر دېڭىزدا كېمە ۋە پاراخوتلارنى ھەيدەپ، بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە بارىسىلەر، تىجارەت قىلىپ، مال توشۇپ ئاللاھنىڭ پەزىلى - مەرھەمىتى بىلەن كۆپ پايدىغا ئېرىشىسىلەر. بۇ نېمەتلەر ئۈچۈن سىلەر ئاللاھقا شۈكۈر قىلىشىڭلار لازىم.

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَّمَتِ وَاللَّجَمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾ أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَعَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾

زېمىننىڭ سىلەرنى تەۋرىتىۋەتمەسلىكى ئۈچۈن ①، ئاللاھ ئۇنىڭغا مۇستەھكەم تاغلارنى ئورۇنلاشتۇردى، (سۇ ئېھتىياجىڭلار ئۈچۈن) ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى، ئېزىپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈن يوللارنى بەرپا قىلدى ② [15]. ۋە يەنە (يوللارغا) بەلگىلەرنى قىلدى. ئۇلار (كېچىسى قۇرۇقلۇقتا ۋە دېڭىزلاردا) يۇلتۇزلار بىلەن يول تاپىدۇ [16]. (پۈتۈن كائىناتنى) ياراتقان ئاللاھ بىلەن ھېچ نەرسىنى يارىتالمايدىغان (بۇتلار) ئوخشاش بولامدۇ؟ (بۇنى) ئويلاپ باقماسىلەر ③ [17]. ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ (ئاتا قىلغان) نېمىتىنى سانسىڭلار، ئۇنىڭ ھېسابىنى ئېلىپ بولالمايسىلەر. شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [18]. ئاللاھ سىلەرنىڭ يوشۇرغان ۋە ئاشكارا قىلغانلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ ④ [19].

① بۇ ئايەتتە تاغلارنىڭ پايدىسى بايان قىلىنىۋاتىدۇ، بۇ تاغلارمۇ ئاللاھنىڭ كاتتا نېمەتلىرىنىڭ جۈملىسىدىندۇر، چۈنكى ئەگەر زېمىن تەۋرەپ، سىلكنىپ تۇرسا، ئۇنىڭدا ياشاش مۇمكىن بولمايدۇ، بۇنى بىر نەچچە سېكۇنت تەۋرىگەن يەرنىڭ كەلتۈرگەن زىيىنىدىن پەرەز قىلغىلى بولىدۇ، يەر قاتتىق تەۋرەپ قالسا، ھەر قانچە ئېگىز ۋە پۇختا بىنالارنىمۇ كۈمپەيكۈم قىلىۋېتىدۇ، شەھەرلەرنى خارابىلىققا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

② يەنى ئاللاھ تائالا زېمىندا ياراتقان چاتما دەريالار ۋە ئۇلارنىڭ يەر يۈزىگە ئورۇنلاشتۇرۇلشىمۇ ئاجايىپ بىر مۇجىزىدۇر. ئۇ دەريالار بىر ئىقلىمدىن ئېقىپ چىقىپ يەنە بىر ئىقلىمغا، ئوڭ - سول، جەنۇب - شىمال، شەرق - غەرب تەرەپلەرگە ئېقىپ بېرىپ، ئېقىپ ئۆتكەن جايلاردىكى كىشىلەرگە مەنپەئەت بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە سىلەر ئۈچۈن يوللارنى ياراتتى، سىلەر ئۇ يوللار بىلەن يۈرۈپ كۆزلىگەن مەنزىلىڭلارغا يېتىپ بارىسىلەر.

③ ئاللاھ تائالا بۇ يەردە بارلىق نېمەتلەر ئىچىدىن تەۋھىد نېمىتىنى ھەمدە ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنى تىلغا ئالدى. ئاللاھ يۇقىرىدىكى بارلىق نەرسىلەرنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر، ئەمما سىلەر ئۇنى قويۇپ، چوقۇنۇۋاتقان نەرسەڭلار بىرەر نەرسە يارىتىپ باقتىمۇ؟ ياق، بەلكى ئۇ نەرسىلەر ئۆزى يارىتىلغان مەخلۇقتۇر. ياراتقۇچى بىلەن يارىتىلغۇچى قانداقمۇ باراۋەر بولسۇن؟ سىلەر بولساڭلار، ئۇ نەرسىلەرنى مەبۇد قىلىۋېلىپ، ئاللاھ بىلەن باراۋەر ئورۇندا كۆرۈۋاتىسىلەر؟ ئازراقمۇ ئويلاماسىلەر؟

④ شۇ بىلگىنى بويىچە قىيامەت كۈنى جازا ياكى مۇكاپات بېرىدۇ، ياخشىغا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىدۇ؛ يامانغا يامانلىقنىڭ جازاسىنى بېرىدۇ.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرٌ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَزْمَ لَنَا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرى ھېچ نەرسىنى يارىتالمايدۇ، بەلكى ئۇلار يارىتىلغان نەرسىلەردۇر ﴿20﴾. ئۇ نەرسىلەر تىرىك ئەمەس، ئۆلۈكتۇر ﴿21﴾، ئۇ نەرسىلەر ئۆزلىرىنىڭ (ياكى چوقۇنغۇچىلىرىنىڭ) قاچان تىرىلدۈرۈلىدىغانلىقىنى ئوقمايدۇ ﴿21﴾. سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار بىرلا ئىلاھتۇر، ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلارنىڭ دىللىرى (بۇ ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىدۇر، ئۇلار (ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن) باش تارتقۇچى (يەنى چوڭچىلىق قىلغۇچى) لاردۇر ﴿22﴾. شەكسىزكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ يوشۇرغانلىرىنى ۋە ئاشكارا قىلغانلىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ، ئاللاھ مۇتەكەببىرلىك قىلغۇچىلارنى ئەسلا ياخشى كۆرمەيدۇ ﴿23﴾.

① بۇ ئايەتتە ئۇ نەرسىلەرنىڭ ئاجىزلىقىنى ئىسپاتلايدىغان مۇھىم بىر نۇقتا بايان قىلىندى، يەنى «يارىتىش» تىن ئىبارەت كامالەت سۈپىتى ئۇلاردىن مەنپىي قىلىنىش بىلەن بىرگە كەمتۈكلۈك سۈپىتى بولغان «يارىتالماسلىق» ئىسپاتلاندى. (فەتھۇلقەدر)

② «ئۆلۈك» دېگەندىن جانسىز (تاشقا ئوخشاش) ھېس - تۇيغۇسى يوق شەيئىلەر يەنە ئۆلۈپ كەتكەن سالىھ كىشىلەرمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ، چۈنكى ئايەتتىكى «تىرىلدۈرۈلۈش» دېگەن سۆز ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرۈلىدىغان سالىھ كىشىلەرگە تازا تۇيغۇن كېلىدۇ؛ ئاڭلىيالمىدىغان، كۆرەلمەيدىغان، جانسىز نەرسىلەرگە تۇيغۇن كەلمەيدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى پەقەت «ئۆلۈكتۇر» دېمىدى، بەلكى تېخىمۇ ئوچۇق بايان قىلىش ئۈچۈن «ئۇلار تىرىك ئەمەس» دېگەننى قوشۇپ كەلتۈردى. مانا بۇ ئايەت مازارغا چوقۇنغۇچىلارغىمۇ ئوچۇق رەددىيە بولالايدۇ. ئۇلار: قەبرىدىكىلەر ئۆلۈك ئەمەس، تىرىكتۇر، بىز ئۆلۈكلەرگە ئەمەس، تىرىكلەرگە دۇئا قىلىۋاتىمىز، دەپ دەۋا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ بۇ كۆرسەتمىسىدىن مەلۇم بولىدىكى، ئۆلگەنلەرنىڭ دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسى پۈتۈنلەي ئۈزۈلگەن بولىدۇ، ئۇلاردىن ھېچكىمگە دۇنيا ھاياتىدىن بەھرىمەن بولۇش نېسىپ بولمايدۇ.

③ ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، ئۇلاردىن قانداقمۇ مەنپەئەت، ساۋاب ۋە مۇكاپات ئۈمىد قىلغىلى بولىدۇ؟!

④ يەنى ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش مۇشربىكلار ۋە ئىنكارچىلار ئۈچۈن قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان ناھايىتى مۈشكۈل بىر ئىشتۇر، ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ نۇرغۇن ئىلاھلارنى بىر ئىلاھ قىلماقچىمۇ؟ بۇ ھەقىقەتەن غەلىتە ئىش﴾. (سۈرە ساد 5 - ئايەت) يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يالغۇز ئاللاھ تىلغا ئېلىنسا، ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلارنىڭ دىللىرى سىقىلىپ كېتىدۇ. ئاللاھتىن باشقا مەبۇدلار تىلغا ئېلىنسا، ئۇلار خۇش بولۇپ كېتىدۇ﴾. (سۈرە زۇمەر 45 - ئايەت)

⑤ ﴿مُسْتَكْبِرُونَ﴾ ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ، توغرىنى ۋە ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغۇچىلار، باشقىلارنى تۆۋەن كۆرۈپ، كەمسىتىۋېتىشچىلەر، ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىشتىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتقۇچىلار دېگەن مەنىدە. كىبىرنىڭ بۇ ئۇقۇمى ھەدىستىمۇ بايان قىلىنغان، بۇ خىل كىبىر ۋە تەكەببۇرلۇقنى ئاللاھ قاتتىق يامان كۆرىدۇ، ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «قەلبىدە زەررە مىقدارى كىبىر بولغان ئادەم جەننەتكە كىرمەيدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم 147 - ھەدىس)

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أُنزِلَ رَبُّكُمْ قَالُوا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِمَّنْ أُوذِرَ الَّذِينَ يُولُونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِلَّا سَاءَ مَا يَزُرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَحَرَّ عَلَيْهِمُ الْسَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَنَّهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

ئۇلارغا (يەنى مۇشرىكلارغا): «رەببىڭلار (پەيغەمبەرگە) نېمىلەرنى نازىل قىلدى؟» دېيىلسە، ئۇلار (مەسخىرە قىلىپ): «قەدىمكىلەرنىڭ ئەپسانىلىرىنى (نازىل قىلدى)» دېيىشىدۇ ﴿24﴾. ئۇلار قىيامەت كۈنى ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى تولۇق كۆتۈرۈشى ۋە بىلمەستىن ئۆزلىرى ئازدۇرغانلارنىڭ بىر قىسىم گۇناھلىرىنىمۇ كۆتۈرۈشى ئۈچۈن (شۇنداق دەيدۇ). ئاگاھ بولۇڭلاركى، ئۇلارنىڭ كۆتۈرۈۋالغان (گۇناھ) لىرى نېمىدېگەن يامان! ﴿25﴾. ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرمۇ (ئۆز پەيغەمبەرلىرىگە) ھىيلە - مېكر ئىشلەتكەن ئىدى (يەنى ئاللاھنىڭ نۇرىنى ئۆچۈرمەكچى بولغان ئىدى). (ئاخىرى) ئاللاھ ئۇلارنىڭ (ھىيلە - مېكر) بىنالىرىنى ئۇللىرىدىن يىقىتىپ تاشلىدى، (نەتىجىدە) تورۇسلار ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئورۇلۇپ چۈشتى ﴿3﴾. بۇ ئازاب ئۇلارغا، ئۇلار ئويلىمايدىغان يەردىن كەلدى ﴿26﴾.

① يەنى مۇشرىكلار ۋە ئىنكارچىلار ھەقتىن يۈز ئۆرۈش ۋە ئۇنى مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن جاۋاب بېرىپ: ئاللاھ تائالا ھېچ نەرسىنى چۈشۈرمىدى، مۇھەممەد بىزگە ئوقۇپ بېرىۋاتقان نەرسىلەر نامەلۇم يەرلەردىن ئاڭلىۋالغان ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئەپسانىلىرىدىن ئىبارەت، دەيدۇ.

② يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىغا قوشۇپ باشقىلارنىڭ گۇناھلىرىنىمۇ كۆتۈرۈشى ئۈچۈن شۇنداق دەپ جاۋاب بېرىدۇ، شۇڭا ئاللاھ تائالا بۇ گەپلەرنى ئۇلارغا ئۆز ئېغىزلىرى بىلەن سۆزلەتتى. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى باشقىلارنى ھىدايەتكە چاقىرسا، ئۇ ئادەمگە شۇ ھىدايەتكە ئەگەشكەن بارلىق كىشىلەرنىڭ ساۋابى بېرىلىدۇ؛ كىمكى گۇمراھلىققا چاقىرسا، شۇ گۇمراھلىققا ئەگەشكەن بارلىق كىشىلەرنىڭ گۇناھى چاقىرغۇچى ئادەمنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ.» (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4609 - ھەدىس)

③ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى ھىيلە - مېكر ئىشلەتكەنلەر نەمۇدە ياكى بۇختۇنەسىرنى كۆرسىتىدۇ، چۈنكى ئۇ ئىككىسى ئاسمانغا چىقىش ئۈچۈن ئېگىز بىنا ياساپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە قارشى ھىيلە - مېكر ئىشلەتكەن، نەتىجىدە غەرەزلىرى ئىشقا ئاشماي بىنالىرى گۇمراڭ بولغان، دەيدۇ. باشقا مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ بىر مىسال بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئاللاھ تائالاغا باشقا نەرسىلەرنى شېرىك كەلتۈرگەنلەرنىڭ ئەمەللىرى خۇددى ئۇلى تەۋرەپ، تورۇسى ئورۇلۇپ ۋەيران بولغان ئۆيدەك بەربات بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈش مەقسەت قىلىنغان.

ئەمما ئەڭ توغرىسى شۇكى، بۇ ئايەت ئومۇمىي بولۇپ، پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشتا چىڭ تۇرۇۋالغان قەۋملەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقى، ئاخىرىدا ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولۇپ، تۇرۇۋاتقان ئۆيلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ھاللاك بولغانلىقىنى بىلدۈرۈش مەقسەت قىلىنغان. مەسىلەن: ئاد قەۋمى، لۇت قەۋمى ۋە باشقىلار ھاللاك بولغاندەك. مىسالى، ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلارغا ئاللاھنىڭ ئازابى ئۇلار ئويلىمىغان يەردىن كەلدى﴾. (سۈرە ھەشر 2 - ئايەت)

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشْتَقُونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٧﴾
 الَّذِينَ تَتَوَقَّعُهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقَوْا السَّلَامَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٨﴾ فَادْخُلُوا أَبْوَابَ
 جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبَلِيسٌ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٩﴾

ئاندىن كېيىن ئاللاھ ئۇلارنى قىيامەت كۈنى رەسۋا قىلىدۇ ۋە (ئۇلارغا كايىپ): «مېنىڭ شېرىكلىرىم قەيەردە؟ سىلەر ئۇلار توغرىسىدا (پەيغەمبەرلەر بىلەن) مۇنازىرىلىشەتتىڭلارغۇ؟» دەيدۇ. ① ئىلىم بېرىلگەنلەر بولسا: «بۈگۈن رەسۋالىق ۋە ئازاب ئەلۋەتتە كاپىرلارغا تېگىشلىكتۇر» دەيدۇ. ② [27]. ئۇلار (كۈفرىلىق قىلىپ) ئۆزلىرىگە زىيان قىلىۋاتقان پەيتتە پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ جانلىرىنى ئالىدۇ. ئۇلار: «بىز ھېچقانداق يامان ئىش قىلمىغان ئىدۇق» دېيىشىپ، بويسۇنغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ③ ئۇنداق ئەمەس، شەكسىزكى، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلارنى تولۇق بىلگۈچىدۇر. ④ [28]. سىلەر مەڭگۈ قالىدىغان جەھەننەمنىڭ دەرۋازىلىرىدىن كىرىڭلار. ⑤، مۇتەكەببىرلەرنىڭ بارىدىغان جايى نېمىدېگەن يامان! [29].

① يەنى بۇ بولسا ئۇلارغا دۇنيادا كەلگەن ئازاب ئىدى، قىيامەت كۈنى بولسا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى شۇنداق خار ۋە رەسۋا قىلىدۇكى، ئۇلارغا كايىپ: سىلەرنىڭ ھېلىقى ماڭا تەڭداش قىلىۋالغان شېرىكلىرىڭلار قەيەردە؟ سىلەر شۇلار توغرىسىدا مۇسۇلمانلار بىلەن دەتالاش قىلاتتىڭلارغۇ؟ دەپ سورىيدۇ.

② يەنى دىندا ئالىم بولغان ۋە دىننىڭ ئەھكاملىرىغا رىئايە قىلغانلار شۇنداق جاۋاب بېرىدۇ.

③ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە، ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچى مۇشرىكلارنىڭ ئۆلۈشتىن ئىلگىرىكى ئەھۋالىنى بايان قىلىۋاتىدۇ، پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ جانلىرىنى ئالغىلى كەلگەندە، ئۇلار تەسلىمچى ۋە ئىتائەتمەن بولىدۇ يەنى بويسۇنغانلىقىنى ۋە ئاجىزلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ ۋە دەيدۇكى: ﴿بىز ھېچقانداق يامان ئىش قىلمىغان ئىدۇق﴾. شۇنىڭدەك ئۇلار قىيامەت كۈنىدەمۇ ئاللاھنىڭ ئالدىدا يالغان قەسەم قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشرىك بولمىغان ئىدۇق﴾. (سۈرە ئەنئام 23 - ئايەت) يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى تىرىلدۈرىدىغان كۈندە، ئۇلار سىلەرگە (دۇنيادىكى چاغلىرىدا «بىز مۇسۇلمانمىز» دەپ يالغاندىن) قەسەم ئىچكەندەك ئاللاھقىمۇ قەسەم ئىچىدۇ﴾. (سۈرە مۇجادەلە 18 - ئايەت)

④ پەرىشتىلەر جاۋاب بېرىپ دەيدۇ: ئۇنداق ئەمەس، يەنى سىلەر يالغان سۆزلەۋاتىسىلەر، سىلەرنىڭ پۈتۈن ئۆمرۈڭلار گۇناھ ئىشلار بىلەن ئۆتتى، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بارلىق قىلمىشىڭلار خاتىرىلىنىپ ساقلىنغان تۇرسا، ئەمدى تېنىۋالغىنىڭلارنىڭ نېمىگە پايدىسى بار؟

⑤ ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار ئۆلگەن ھامان روھلىرى جەھەننەمگە كىرىپ كېتىدۇ، تەنلىرى قەبرىلىرىدە قالىدۇ، قەبرىدە روھ تەندىن ئايرىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئاللاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەلۇم مىقداردا مۇناسىۋەت قالدۇرۇلۇپ، ئازاب قىلىنىدۇ. ئاندىن قىيامەت كۈنى بولغاندا روھلىرى تەنلىرىگە قايتىپ كېلىدۇ ۋە مەڭگۈلۈك دوزاخقا كىرگۈزۈلىدۇ. ﴿ئۇلار ئەتىگىنى - ئاخشىمى ئوتقا توغرىلىنىپ تۇرىدۇ، قىيامەت قايمى بولغان كۈندە: «ئى پىرىئەۋن جامائەسى! ئازابىڭ ئەڭ قاتتىقىغا (دوزاخ ئوتىغا) كىرىڭلار!﴾ (دېيىلىدۇ). ﴿(سۈرە غافىر 46 - ئايەت)

* وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّتْ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَقَّعُهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرٌ رَبِّكَ

تەقۋادارلارغا: «رەببىڭلار (پەيغەمبەرگە) نېمىلەرنى نازىل قىلدى؟» دېيىلسە، ئۇلار: «ياخشى سۆزلەرنى (نازىل قىلدى)» دېيىشىدۇ. بۇ دۇنيادا ياخشى ئەمەل قىلغۇچىلارغا (دۇنيادا نۇسرەت ۋە كەڭ رىزىق دېگەندەك) مۇكاپات بار، ئاخىرەت يۇرتى بولسا ئەلۋەتتە (ھەممىدىن) ياخشىدۇر. تەقۋادارلارنىڭ يۇرتى (بولغان جەننەت) نېمىدېگەن گۈزەل! [30]. ئۇلار ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان ۋە دائىملىق تۇرالغۇ بولغان جەننەتلەرگە كىرىدۇ، ئۇلارغا ئۇ يەردە كۆڭلى خالىغان نەرسىلەر بار، ئاللاھ تەقۋادارلارنى ئەنە شۇنداق مۇكاپاتلايدۇ [31]. پەرىشتىلەر ئۇلارنى (كۆرىدىن) پاك ھالىتىدە ۋاپات قىلدۇرۇپ، (ئۇلارغا): «سالام سىلەرگە!» ① قىلغان ئەمەللىرى يۈزىدىن جەننەتكە كىرىڭلار» ② دەيدۇ [32]. كاپىرلار پەقەت (جان ئالغۇچى) پەرىشتىلەرنىڭ كېلىشىنى ياكى رەببىڭنىڭ ئەمرىنىڭ (يەنى ئازابىنىڭ) كېلىشىنىلا كۈتىدۇ ③.

① بۇ ئايەتلەردە زالىم مۇشرىكلارنىڭ دەل ئەكسىچە مۇئىمىنلەر ۋە تەقۋادارلارنىڭ سۈپىتى ھەمدە ئۇلار ئېرىشىدىغان بەخت - سائادەت بايان قىلىندى.

② سۈرە ئەئرافنىڭ 43 - ئايىتىنىڭ تەپسىرىدە ئاللاھ تائالانىڭ مەرھىمىتى بولمىسا، قىلغان ئەمەل - ئىبادەتلىرىڭلار سىلەرنى ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرگۈزەلمەيدۇ، دەپ كەلگەن ئىدى. ئەمما بۇ ئايەتتە ﴿ قىلغان ئەمەللىرىڭلار يۈزىدىن جەننەتكە كىرىڭلار ﴾ دەپ كەلدى، بۇنىڭدا ھېچقانداق زىتلىق يوق، چۈنكى ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ياخشى ئەمەللەر كېرەك، يەنى ياخشى ئەمەل ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشىشكە تۈرتكە بولىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئەمەلنىڭ ئەھمىيىتىمۇ ئۆز ئورنىدا ئېتىراپ قىلىنىدۇ، چەتكە قېقىلمايدۇ، ئۇنىڭسىز ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ، بۇنىڭغا ئاساسەن مەزكۇر ھەدىسنىڭ ئۇقۇمىمۇ ئۆز جايىدا توغرا ۋە ئەمەلنىڭ زۆرۈرلىكىمۇ ئۆز جايىدا بەرقاراردۇر. شۇڭا يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ شەكلىڭلارغا ۋە مال - مۈلۈكۈڭلارغا قارىمايدۇ، بەلكى سىلەرنىڭ قەلبىڭلارغا ۋە ئەمەللىرىڭلارغا قارايدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم، 2564 - ھەدىس)

③ يەنى ئۇلارمۇ جانلىرىنى ئالىدىغان پەرىشتىلەرنىڭ كېلىشىنى كۈتۈۋاتامدۇ ياكى رەببىڭنىڭ ئەمرىنىڭ (يەنى ئازابىنىڭ ياكى قىيامەتنىڭ) كېلىشىنى كۈتۈۋاتامدۇ؟

كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَا ءَابَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرمۇ ئەنە شۇنداق قىلغان ئىدى ①. ئاللاھ ئۇلارغا زۇلۇم قىلمىدى ②، لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلغان ئىدى ③ [33]. ئۇلار يامان قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تارتتى، ئۇلارنى ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان ئازاب قورشىۋالدى ④ [34]. مۇشرىكلار: «ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، بىزمۇ ۋە ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ ئاللاھنى قويۇپ ھېچ نەرسىگە چوقۇنمىغان بولاتتۇق ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈمىسىز (ھارام قىلىنمىغان) ھېچ نەرسىنى ھارام دېمىگەن بولاتتۇق» دېدى. ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرمۇ ئەنە شۇنداق قىلغان ئىدى. پەيغەمبەرلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى دىننى ئوچۇق - ئاشكارا يەتكۈزۈشتىنلا ئىبارەتتۇر ⑤ (ھىدايەت قىلىش بولسا ئاللاھنىڭ ئىشىدۇر) [35].

① يەنى ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرمۇ بۇلارغا ئوخشاش بويۇنتاۋلىق ۋە ئاسىيلىق قىلغانلىقتىن ئاللاھنىڭ غەزىپىگە لايىق بولغان ئىدى.

② چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئۆزرە ئېيتىش ئۈچۈن ھېچبىر يول قالدۇرمىدى، پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىپ، كىتابلارنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق ئۇلارغا قارشى دەلىل - ئىسپات تۇرغۇزدى.

③ يەنى ئۇلار پەيغەمبەرلەرگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش ۋە ئۇلارنى ئىنكار قىلىش بىلەن ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى.

④ يەنى قاچانكى پەيغەمبەر ئۇلارغا: ئەگەر ئىمان ئېيتىمىساڭلار، سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئازابى كېلىدۇ، دەپ ئاگاھلاندۇرسا، ئۇلار مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن پەيغەمبەرگە: سەن بېرىپ رەببىڭگە دېگىن، بىزگە ئازاب ئەۋەتىپ ھالاك قىلسۇن، دەيتتى. ئەمدى ئۇلار مەسخىرە قىلغان ئازاب ئۆزلىرىنى قورشىۋالغاندا بولسا، ئۇنىڭدىن قېچىشقا ھېچ چارە تاپالماي قالدى.

⑤ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇشرىكلاردىكى بىر خاتا چۈشەنچىگە تۈزىتىش ۋە ئىزاھات بېرىۋاتىدۇ، ئۇلار مۇنداق قارايتتى: بىز ئاللاھنى قويۇپ باشقا نەرسىلەرگە چوقۇنۇۋاتىمىز ياكى ئۇنىڭ ئەمرى بولماستىن بەزى نەرسىلەرنى ئۆزىمىزگە ھارام قىلىۋاتىمىز، ئەگەر بۇ قىلغانلىرىمىز خاتا بولغان بولسا، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كامالى قۇدرىتى بىلەن نېمىشقا بىزنى ئۇ قىلمىشلاردىن توساپ قويمايدۇ؟ ئەگەر ئۇ خالىمىغان بولسا، بىز بۇ ئىشلارنى قىلالمىغان بولاتتۇق. ئاللاھنىڭ بىزنى توسمىغانلىقى ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىمىزدىن رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ يەنى قىلىۋاتقانلىرىمىز ئۇنىڭ خاھىشىغا مۇۋاپىق بولغان. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ بۇ خاتا چۈشەنچىسىگە ئىزاھات بېرىپ دېدىكى: ﴿ پەيغەمبەرلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى دىننى ئوچۇق - ئاشكارا يەتكۈزۈشتىنلا ئىبارەتتۇر ﴾. دېمەك سىلەرنىڭ ئاللاھ بىزنى توسمىدى دېگەن قارىشىڭلار خاتا. ئاللاھ تائالا سىلەرنى مەزكۇر شېرىك ئەمەللەردىن ناھايىتى قاتتىق توستى، چۈنكى، ئۇ ھەربىر قەۋمگە پەيغەمبەر ئەۋەتىپ، كىتابلارنى چۈشۈرۈپ تۇردى، ھەر پەيغەمبەر كەلگەندە ھەممىدىن بۇرۇن ئۆز قەۋمىنى شېرىكتىن توسۇشقا تىرىشتى. بۇنىڭدىن ئايان بولدىكى، ئاللاھ تائالا كىشىلەرنىڭ مۇشرىك بولۇشىنى ۋە شېرىك ئىشلارنى قىلىشىنى ئەسلا ياقىتۇرمايدۇ، ئەگەر ئۇنى ياقىتۇرىدىغان بولسا، نېمە ئۈچۈن كىشىلەرنى شېرىكتىن چەكلەشكە پەيغەمبەر ئەۋەتىدۇ؟ شۇنداق تۇرسىمۇ، سىلەر يەنە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىپ، شېرىكنىڭ يولىنى تالىدىڭلار. ئاللاھ ئۆزىنىڭ تەكۋىنى ئىرادىسى بويىچە سىلەرنى ئۇنىڭدىن مەجبۇرىي شەكىلدە توسمىغان بولسا، بۇ ئۇنىڭ دانالىقى ۋە ھېكمىتىنىڭ جۈملىسىدىندۇر، ئىنسانلارغا تاللاش

ئىختىيارى ۋە ئىرادە ئەركىنلىكى بېرىشمۇ ئەنە شۇ ھېكمەتنىڭ تەقەززاسىدۇر، چۈنكى ئەركىنلىك بەرمەي تۇرۇپ، ئىنسانلارنى سىناش مۇمكىن بولمايتتى. پەيغەمبەرلىرىمىز سىلەرگە ئەمىرىمىزنى يەتكۈزگەندە سىلەرگە: ئەركىنلىكنى خاتا ئىشلەتمەڭلار، بەلكى ئاللاھنىڭ رىزالىقىغا ئۇيغۇن ئىشلىتىڭلار، دەپ چۈشەندۈرۈپ تۇردى، پەيغەمبەرلىرىمىز قولىدىن كېلىدىغىنىنى قىلدى، ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتى شۇ قەدەر ئىدى. ئەمما سىلەر ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ، ئەركىنلىكنى خاتا ئىشلەتتىڭلار، ئۇنىڭ جازاسى دائىمىي ئازابتۇر.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الزُّطُورَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ إِنْ تَحَرَّصَ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مِنْ يَمُوتَ بَلَىٰ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

بىز ھەقىقەتەن ھەربىر ئۈمىدەتكە: «ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ساختا ئىلاھلاردىن (يەنى شەيتانغا، بۇتلارغا، كاھىنلارغا ئوخشاش ھەرقانداق مەبۇدقا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق تۇرۇڭلار» دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاللاھ ھىدايەت قىلغانلىرىمۇ بار، ئازغۇنلۇققا تېگىشلىك بولغانلىرىمۇ بار^①. يەر يۈزىدە كېزىپ يۈرۈپ (پەيغەمبەرلەرنى) ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆزىتىڭلار [36]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىغا ھېرىسمەن بولساڭمۇ، ئاللاھ ئۆزى ئازغۇن قىلغان كىشىنى ھىدايەت قىلمايدۇ، ئۇلارغا (ئاللاھتىن باشقا) ھېچبىر مەدەتكار بولمايدۇ^② [37]. ئۇلار: «ئاللاھ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرمەيدۇ» دەپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قاتتىق قەسەم ئىچىشتى^③، ياق (ئاللاھ ئۇلارنى تىرىلدۈرىدۇ)، ئاللاھ ۋەدىسىنى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ^④ [38].

① مەزكۇر خاتا چۈشەنچىنى تۈزىتىش ۋە ئىزاھات بېرىش ئۈچۈن يەنە دېيىلدىكى، بىز ھەربىر قەۋمگە پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق، پەيغەمبەر ئارقىلىق قەۋمىگە: «بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، تاغۇتتىن يىراق تۇرۇڭلار» دېگەن پەرماننى يەتكۈزدۈق. ئەمما گۇمراھلىققا تېگىشلىك بولغانلار بۇ پەرمانغا پەرۋا قىلمىدى.

② بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە خىتاب قىلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئى پەيغەمبەر! سەن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ھىدايەت تېپىشىنى تولمۇ خالايسەن، لېكىن تاللاش ئىختىيارى ۋە ئىرادە ئەركىنلىكىنى توغرا ئىشلەتمەستىن گۇمراھلىق يولىنى تاللىغانلارنى سەن ھىدايەت يولىغا كىرگۈزەلمەيسەن، ئۇنداق ئادەملەر قىلمىشلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆرىدىغان مەنزىلگە يېتىپ بېرىپ توختايدۇ، ئۇ يەردە ئۇلارغا ھېچبىر مەدەتكار بولمايدۇ.

③ چۈنكى ئۇلار تۇپراققا ئايلىنىپ كەتكەندىن كېيىن تىرىلىشىنى مۇمكىن ئەمەس دەپ قارايتتى، شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش ھەققىدە سۆز قىلسا، تەستىقلىماستىن ئۇنى ئىنكار قىلاتتى، ھەتتا ئۆزلىرىنىڭ تىرىلدۈرۈلمەيدىغانلىقىغا جەزم قىلىپ، قاتتىق قەسەم ئىچەتتى.

④ مانا مۇشۇ جاھالەت ۋە بىلىمسىزلىكى سەۋەبىدىن ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى ۋە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشىنى ئىنكار قىلىدۇ، ئۇلارغا مۇخالىپەتچىلىك قىلىپ، كۇفرى دېڭىزغا تېخىمۇ چوڭقۇر چۆكىدۇ.

لِيُيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَذِبِينَ ﴿٣٦﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٧﴾
وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جَزَاءَ الْآخِرَةِ أَكْبَرَ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

ئاللاھ ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان ھەقىقەتنى ئۇلارغا ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىش ۋە كاپىرلارغا ئۆزلىرىنىڭ يالغانچى ئىكەنلىكلىرىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن (ئۇلارنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرىدۇ) ① [39]. بىز بىرەر شەيئىنى (يارىتىشنى) ئىرادە قىلساق، ئۇنىڭغا: «بول» دەيمىز - دە، ئۇ شۇ ھامان بولىدۇ ② [40]. زۇلۇمغا ئۇچرىغاندىن كېيىن ئاللاھ يولىدا ھىجرەت قىلغانلارنى ③ دۇنيادا چوقۇم ياخشى جايغا ئورۇنلاشتۇرىمىز ④، ئاخىرىنىڭ مۇكاپاتى تېخىمۇ چوڭدۇر. كاشكى، ئۇلار (يەنى ھىجرەتتىن قېلىپ قالغۇچىلار بۇ ھەقىقەتنى) بىلسە ئىدى (ھەرگىز قېلىپ قالمايتتى) ⑤ [41].

① بۇ ئايەتتە قىيامەتنىڭ بولۇشىدىكى ھېكمەت ۋە سەۋەب بايان قىلىنىۋاتىدۇ، ئۇ كۈندە ئاللاھ تائالا كىشىلەر ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەر ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىپ، ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىپ بېرىدۇ، ھەقىقەت ئەھلى بولغان مۇئمىنلەر ۋە تەقۋادارلارنى مۇكاپاتلايدۇ، كاپىرلار ۋە پاسىقلارنى قىلمىشلىرىغا ئاساسەن جازالايدۇ. يەنە ئۇ كۈندە كاپىرلارغا ئۆزلىرىنىڭ: «ئاللاھ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرمەيدۇ» دەپ ئىچكەن قەسەملىرىدە يالغانچى ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ.

② يەنى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە قىيامەتنىڭ بولۇشى ناھايىتى قىيىن ياكى مۇمكىن بولمايدىغان بىر ئىشتەك كۆرۈنىشىمۇ، لېكىن ئاللاھ ئۈچۈن ھېچ قىيىن ئەمەستۇر. ئاللاھ تائالا ئاسمان ۋە زېمىننى بۇزۇش ئۈچۈن ئېنېرژىيىلەر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە ئۇلاردىن باشقا ھەرقانداق ۋاسىتە ۋە ئۈسكۈنىلەرگىمۇ موھتاج ئەمەس، ئۇنىڭ پەقەت ﴿بول﴾ دېگەن ئەمرى بىلەن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە قىيامەت قايم بولىدۇ. ﴿قىيامەتنىڭ قايم بولۇشى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ تېزدۇر﴾. (سۈرە نەھل 77 - ئايەت)

③ ھىجرەت - ئاللاھنىڭ دىنى ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ئۆز يۇرتى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ۋە دوستلىرىدىن ئايرىلىپ، ئاللاھنىڭ دىنىغا بىمالال ئەمەل قىلالايدىغان جايغا كۆچۈش دېمەكتۇر. بۇ ئايەتتە ئەنە شۇنداق مەقسەتتە ھىجرەت قىلغۇچىلارنىڭ پەزىلىتى بايان قىلىندى، ئۇنىڭدىكى ھۆكۈم ئومۇمىي بولۇپ، بارلىق مۇھاجىرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئايەت يەنە مەككىدە ئۆز قەۋمى تەرىپىدىن قاتتىق ئەزىيەت تارتقانلىقتىن، ھەبەشىستانغا ھىجرەت قىلغان مۇسۇلمانلار توغرىسىدا چۈشكەن بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. ئۇلار ئەر - ئايال بولۇپ 100 ياكى 100 دىن ئارتۇق كىشى ئىدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئۇنىڭ ئايالى يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى رۇقىيەمۇ بار ئىدى.

④ بۇ ئايەتتىكى ﴿دۇنيادا چوقۇم ياخشى جايغا ئورۇنلاشتۇرىمىز﴾ دېگەن ئىبارىنى بەزى ئۆلىمالار: ياخشى رىزىققا ئىگە قىلىمىز، دەپ تەپسىر قىلدى. بەزىلەر: مەدىنىگە ئورۇنلاشتۇرىمىز، دەپ تەپسىر قىلدى، چۈنكى مەدىنە شۇنىڭدىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئىسلام مەركىزىگە ئايلاندى، دېدى. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئىككى تەپسىردە بىر - بىرىگە زىتلىق يوق، چۈنكى ئۆزلىرىنىڭ ماكانلىرى ۋە ماللىرىنى تاشلاپ ھىجرەت قىلغانلارغا ئاللاھ تائالا دۇنيادىلا ئۇنىڭدىنمۇ ياخشى نەرسىلەرنى تولۇقلاپ بەردى، ياخشى رىزىققىمۇ ئىگە قىلدى يەنە ئۇلارنى پۈتۈن ئەرەبلەرگە ھۆكۈمران قىلدى.

⑤ ئېيتىلىشىچە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارلارغا مائاش بەلگىلىگەن ئىدى، ئۇ ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مائاش بېرىدىغان چاغدا: «بۇ ساڭا ئاللاھ تائالا دۇنيادا ۋەدە قىلغان مۇكاپات، ئەمما سەن ئۈچۈن ئاخىرەتتە ساقلاپ قويغىنى بۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ياخشىدۇر»، دەيتتى. (تەپسىر

ئىبنى كەسىر

الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَّرُوا السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقْلُيبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

ئۇلار (ئېغىرچىلىقلارغا) سەۋر قىلىدىغان، (ھەر ئىشتا) رەببىگىلا تەۋەككۈل قىلىدىغان كىشىلەردۇر (يەنى رەببىگىلا تايىنىدىغانلاردۇر) [42]. (ئى پەيغەمبەر!) سەندىن ئىلگىرى بىز پەقەت ئەرلەرگىلا ۋەھىي قىلىپ، ئۇلارنى (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، (ئى مۇشرىكلار! ئۇنى) بىلمىسەڭلار، ئىلىم ئەھلىلىرىدىن سوراڭلار ① [43]. (ئۇ پەيغەمبەرلەرنى) ئويۇچۇق مۆجىزىلەر ۋە مۇقەددەس كىتابلار بىلەن (ئەۋەتتۇق)، بىز ساڭا بۇ قۇرئاننى ئىنسانلارغا چۈشۈرۈلگەن (ئەھكاملار) نى بايان قىلىپ بېرىشىڭ ۋە ئۇلارنىڭ (بۇ قۇرئاننى) تەپەككۈر قىلىشى (ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسەھەت ئېلىشى) ئۈچۈن نازىل قىلدۇق [44]. ھىيلە - مېكر ئىشلىتىپ يامانلىق قىلغانلار ئاللاھنىڭ ئۆزلىرىنى يەرگە يۇتقۇزۇۋېتىشىدىن ياكى ئۆزلىرىگە ئويلىمىغان يەردىن ئازاب كېلىشىدىن قورقمامدۇ؟ [45]. ياكى ئۆزلىرىنىڭ سەپەر ئۈستىدىكى چاغلىرىدا جازاغا ئۇچرىشىدىن قورقمامدۇ؟ ② (ئۇ چاغدا) ئۇلار قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ [46].

① ﴿أَهْلَ الذِّكْرِ﴾ دېگەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەھۋالى ۋە تارىخىنى بىلىدىغان ئەھلى كىتاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دېمەك بىز ئەۋەتكەن بارلىق پەيغەمبەرلەر ئەرلەردىن يەنى ئىنسانلاردىن ئىدى، مانا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ بىر ئىنسان. ئۇنىڭ ئىنسان بولغانلىقى سەۋەبىدىن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلغان بولساڭلار، ئەھلى كىتابتىن سوراپ بېقىڭلار! ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەر ئىنسانمىدى ياكى پەرىشتىلەرمىدى؟ ئۇلارمۇ ئىنسان ئىدى، ئۇنداقتا، نېمە ئۈچۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئۇنىڭ ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن ئىنكار قىلىشىلەر؟ (تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە ئەنبىيا 7 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

② بۇ ئايەتنىڭ ﴿تَقْلُيبٍ﴾ «بېرىپ - كېلىپ يۈرگەن، سەپەر ئۈستىدە بولغان» دېگەن ئىبارىنىڭ بىر نەچچە خىل ھالەت مەنىسى بار، مەسىلەن: 1. ئۇلار تىجارەت ئۈچۈن كېتىۋاتقان سەپەردە، 2. تىجارەتتە تېخىمۇ كۆپ پايدىغا ئېرىشىش ئۈچۈن ھەر خىل ھىيلە - مېكر ئىشلىتىۋاتقان ھالەتتە، 3. كەچتە ئارام ئېلىش ئۈچۈن ياتقان ھالەتتە ئاللاھنىڭ جازاسىغا ئۇچراشتىن قورقمامدۇ؟ ھەر قانداق ھالەتتە ئاللاھ ئۇلارنى جازالاشقا قادىردۇر.

أَوْ يَأْخُذْهُمْ عَلَىٰ خَوْفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَّلُهُ عَنِ الِّيمِينِ وَالسَّمَآءِ لِ سُجْدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾ * وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلِهَيْنِ أُثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَإِنِّي فَأَرْهَبُونَ ﴿٥١﴾

ياكى (ئاللاھنىڭ) ئۆزلىرىنى ئازابتىن قاتتىق قورقۇتۇپ (تەدرىجى ياكى بىراقلا) جازالىشىدىن قورقمامدۇ؟ ① سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئەلۋەتتە كۆيۈمچاندۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر (شۇڭا سىلەرنى ئالدىراپ جازالىمىدى) ② [47]. ئۇلار ئاللاھ ياراتقان شەيئەلەرنىڭ سايلىرىنىڭ ئاللاھقا بويسۇنغان ھالدا سەجدە قىلىش يۈزىدىن ئوڭ - سولغا مايىل بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرمىدىمۇ؟ ③ [48]. ئاسمانلاردىكىلەر ۋە زېمىندىكى بارچە جانلىقلار، پەرىشتىلەر ئاللاھقا سەجدە قىلىدۇ، ئۇلار (ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن) چوڭچىلىق قىلمايدۇ [49]. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئۈستىدىكى رەببىدىن قورقۇدۇ، ④ ئۆزلىرىگە بۇيرۇلغاننى قىلىدۇ ⑤ [50]. ئاللاھ (ئىنسانلارغا): «ئىككى ئىلاھ تۇتماڭلار (ئىلاھنى ئىككى قىلىۋالماڭلار)، ئۇ پەقەت بىرلا ئىلاھتۇر» ⑥، مەندىنلا قورقۇڭلار» دېدى [51].

① ﴿تَخَوُّفٍ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى، بۇرۇندىنلا قەلبتە ئازاب ۋە جازادىن قورقۇش ۋە ئەنسىرەش بولغاننى كۆرسىتىدۇ، مەسىلەن: بىر ئادەم چوڭ بىر گۇناھنى قىلىپ تاشلاپ، ئارقىدىن ئەمدى ئاللاھ مېنى جازالامۇ، قاچان جازالار؟ دەپ قورقۇپ، ئەنسىرەپ يۈرگەندە جازالانغاندەك. بەزىدە شۇنداقمۇ جازالاش بولىدۇ.

② شۇڭا ئاللاھ تائالا كىشىلەردىن گۇناھ سادىر بولغان ھامان ئۇلارنى جازالىمايدۇ، بەلكى ئۇلارغا مۆھلەت بېرىدۇ، شۇ مۆھلەت ئىچىدە نۇرغۇن كىشىلەر تەۋبە قىلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىپ قالىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ كاتتىلىقى، بۈيۈكلىكى، ئۇلۇغلىقى، كائىناتتىكى بارلىق جانلىق ۋە جانسىز نەرسىلەر، ئىنسانلار، جىنلار ۋە پەرىشتىلەرنىڭ ئۇنىڭغا بويسۇنۇپ، باش ئىگىدىغانلىقى، يەنە ئوڭ - سولغا سايە تاشلاپ تۇرىدىغان بارلىق نەرسىلەرنىڭ ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا ئۆز سايىسى بىلەن ئۇنىڭغا سەجدە قىلىدىغانلىقى تەسۋىرلەندى. ئىمام مۇجاھىد رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: كۈن قايرىلغان چاغدا ھەممە نەرسە غالىب ۋە بۈيۈك ئاللاھ تائالاغا سەجدە قىلىدۇ.

④ يەنى ئاللاھتىن قورقۇپ، تىتىرگەن ھالدا تۇرىدۇ.

⑤ ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمايلىق قىلمايدۇ، بەلكى نېمىگە بۇيرىسا، شۇنى بەجا كەلتۈرىدۇ، نېمىدىن چەكلىسە، شۇنىڭدىن يىراق تۇرىدۇ.

⑥ چۈنكى بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوقتۇر. ناۋادا ئاسمان ۋە زېمىندا ئىككى ئىلاھ بولغان بولسا، كائىناتنىڭ نىزامى بىر خىل تۇرالمىغان، بەلكى ئاللىقاچان بۇزۇلغان ۋە خاراب بولغان بولاتتى. ﴿ئەگەر ئاسمان - زېمىندا ئاللاھتىن باشقا ئىلاھلار بولسا ئىدى، (كائىناتنىڭ تەرتىپى) ئەلۋەتتە بۇزۇلاتتى﴾. (سۈرە ئەنبىيا 22 - ئايەت) بۇنىڭغا ئاساسەن مەجۇسىيلارنىڭ (ئىككى ئىلاھ) ئەقىدىسى ۋە مۇشرىكلارنىڭ (كۆپ ئىلاھ) ئەقىدىسى باتىلدۇر. ئەگەر كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى بىر بولسا، ئۇ شېرىكسىز، ئۆزى يالغۇز كائىناتنىڭ تەرتىپى ۋە نىزامىنى باشقۇرىۋاتقان بولسا، مەبۇدۇمۇ شۇ يالغۇز ئىلاھ بولىدۇ، ئۇ يەككە - يىگانە بولىدۇ، ئەسلا ئىككى بولمايدۇ.

وَلَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا يَكُفُّ عَنْكُمْ مِنْ تَعْمَةِ فَمَنْ أَلَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمْ الضَّرُّ فَالْيَهُ تَجَرُّونَ ﴿٥٣﴾
ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضَّرَّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا ءَاتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭدۇر، ھەمىشە ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىش لازىمدۇر^①، سىلەر ئاللاھتىن باشقا بىرىدىن قورقاسىلەر؟ [52]. سىلەر بەھرىمەن بولۇۋاتقان ھەرقانداق نېمەت ئاللاھتىندۇر^②، ئاندىن سىلەرگە بىرەر زىيان - زەخمەت يەتسە، ئۇنىڭغىلا يالۋۇرۇپ دۇئا قىلىسىلەر^③ [53]. ئاللاھ سىلەردىن زىيان - زەخمەتنى كۆتۈرۈۋەتسە، ئاراڭلاردىن بىر بۆلۈك ئادەم شۇ ھامان رەببىگە شېرىك كەلتۈرىدۇ [54]. ئۇلار بىزنىڭ بەرگەن نېمىتىمىزگە ناشۈكۈرلۈك قىلىش ئۈچۈن (شۇنداق قىلىدۇ)^④، (سىلەر ئەجىللىڭلار يەتكۈچە دۇنيا ھاياتىدىن) بەھرىمەن بولۇپ تۇرۇڭلار، (ئىشىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىنى) ئۇزاققا قالماي بىلىپ قالسىلەر^⑤ [55].

① يەنى ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىش ھەمىشە لازىمدۇر. ﴿وَاصِبًا﴾ ھەمىشە، دائىم دېگەن مەنىدە، ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ﴾ ﴿ئۇلار (ئاخىرەتتە) دائىملىق ئازابقا قالدۇ﴾. (سۈرە ساففات 9 - ئايەت) باشقا ئايەتتىمۇ مۇشۇ مەزمۇن بايان قىلىنغان ﴿دېننىڭنى شېرىكتىن (ۋە رىيادىن) ساپ قىلغىنىڭ ھالدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن. بىلىڭلاركى، (شېرىكتىن ۋە رىيادىن) ساپ دىن ئاللاھقا خاستۇر﴾. (سۈرە زۇمەر 2 - ، 3 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

② بارلىق نېمەتلەرنى بەرگۈچى پەقەت بىر ئاللاھ تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭدىن باشقىسىغا ئىبادەت قىلىسىلەر؟

③ بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان ئەقىدە بىر ئىنساننىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان بولسا، ھەر تەرەپنى ئۈمىدسىزلىك تۇمانلىرى قاپلاپ كەتكەن ۋاقىتتا، نامايەن بولىدۇ، يەنى شۇنداق ۋاقىتتا تەۋرەنمەستىن، مەيۈسلەنمەستىن بىر ئاللاھقا تەلپۈنىدۇ ۋە ئۇنىڭدىنلا مەدەت تىلەيدۇ.

④ لېكىن ئىنسان نېمە دېگەن ناشۈكۈر ۋە ئۇنۇتقۇچى ھە! ئاللاھ تائالا ئۇنىڭدىن قىيىنچىلىق (كېسەللىك، بىئاراملىق، زىيان - زەخمەت، مۇسبەت قاتارلىقلار) نى كۆتۈرۈۋەتسە، يەنە رەببىگە شېرىك كەلتۈرۈشكە باشلايدۇ.

⑤ بۇ ئايەتتىكى ئۇقۇم ئىلگىرى بايان قىلىنغان تۆۋەندىكى ئۇقۇمغا ئوخشايدۇ ﴿ئۇلارغا: «(دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن) بەھرىمەن بولۇۋېلىڭلار، شەكسىزكى، سىلەرنىڭ بارىدىغان جايىڭلار دوزاختۇر» دېگىن﴾. (سۈرە ئىبراھىم 30 - ئايەت) بۇ ئەيىبلەش ۋە تەھدىت تەرىقىسىدە ئېيتىلغان سۆزدۇر.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيْبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ ۗ تَاللَّهِ لَلَّذِينَ لَئْسَ لَنَّا عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحٰنَهُ ۚ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾
 وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي
 التُّرَابِ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾

ئۇلار بىز بەرگەن رىزىقتىن ئۆزلىرى (ماھىيىتىنى) بىلمەيدىغان نەرسىلەرگە (يەنى بۇتلارغا) نېسىۋە قالدۇرىدۇ، (ئى مۇشرىكلار!) ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەر ئۆزۈڭلار ئويدۇرۇپ چىقارغان نەرسىلەردىن چوقۇم سوراقتا تارتىلىسىلەر ﴿56﴾. ئۇلار قىزلارنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىدۇ (يەنى ئاللاھنىڭ قىزلىرى بار دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ). ئاللاھ ئەلۋەتتە (بۇنداق بوھتاندىن) پاكىتۇر، ئۇلار ئۆزلىرىگە بولسا ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان (ئوغۇللار)نى مەنسۇپ قىلىدۇ ﴿57﴾. ئۇلارنىڭ بىرەرسىگە قىز بالىسى بولغانلىق خۇش خەۋىرى يەتكۈزۈلسە، قاتتىق غەزەپلىنىپ، چىرايى قارىداپ كېتىدۇ ﴿58﴾. يەتكۈزۈلگەن خەۋەرنى يامان كۆرگەنلىكتىن، ئۆز قەۋمىگە كۆرۈنمەي يوشۇرۇنۇۋالىدۇ. ئاندىن ئۇ نومۇسقا چىداپ قىزنى ساقلاپ قالمىدۇ؟ ياكى ئۇنى تۇپراققا (تىرىك) كۆمۈۋېتەمدۇ؟ (شۇ ھەقتە ئويلىنىدۇ) قاراڭلار! ئۇلار چىقارغان ھۆكۈم (يەنى ئوغۇللارنى ئۆزلىرىگە مەنسۇپ قىلىپ، قىزلارنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلغانلىقى) نېمىدېگەن قەبىھ! ﴿59﴾.

① يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇمانچە ھاجىتىمىزنى راۋا قىلىدۇ، مۇشكۈللىرىمىزنى ئاسان قىلىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلغان مەبۇدلىرى تاشتىن ياسالغان بۇتلار ياكى جىن - شەيتانلار بولۇپ، بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەقىقىتىنى ئۇلار بىلمەيدۇ، شۇنىڭدەك قەبرىگە كۆمۈلگەن كىشىلەرگە قانداق مۇئامىلە قىلىنغانلىقىنىمۇ ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشكەنلەردىنمۇ ياكى غەزىپىگە لايىق بولغانلاردىنمۇ؟ بۇنىمۇ ھېچكىم بىلمەيدۇ. لېكىن بۇ زالىملار ئۇلارنىڭ ماھىيىتىنى بىلمەي تۇرۇپلا، ئۇلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالىدۇ. ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلىرىدىن بۇتلىرىغا (ئاتاپ نەزىر قىلىش ئۈچۈن) نېسىۋە ئايرىيدۇ، ئاللاھ تائالا ئۈچۈن ئايرىغان نېسىۋە كەم بولسا بولىدۇكى، لېكىن بۇتلىرى ئۈچۈن ئايرىغان نېسىۋىنى ھەرگىز كەم قىلمايدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە ئەنئامنىڭ 136 - ئايىتىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى.

② سىلەر ئاللاھنىڭ شېرىكى ياكى شېرىكلىرى بار دەپ ئۇنىڭغا چاپلىغان بوھتانلىرىڭلار ھەققىدە قىيامەت كۈنى سوراقتا تارتىلىسىلەر.

③ ئەرەبلەر ئىچىدىكى (خۇزائە ۋە كەنانە) قەبىلىلىرى پەرىشتىلەرنى ئاللاھنىڭ قىزلىرى دەپ ئېتىقاد قىلىپ، ئۇلارغا چوقۇناتتى. دېمەك ئۇلار ئىككى جەھەتتە چەكتىن ئېشىپ ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلدى: بىرىنچىدىن، ئۇلار ئاللاھ تائالاغا ئەۋلاد مەنسۇپ قىلدى، ھالبۇكى ئاللاھ تائالانىڭ ھېچ بالىسى يوقتۇر. ئىككىنچىدىن، ئاللاھ تائالاغا ئەۋلاد مەنسۇپ قىلغاندىمۇ ئۆزلىرى ياقىتۇرمايدىغان قىزلارنى مەنسۇپ قىلدى. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ئى مۇشرىكلار جامائەسى! (سىلەرچە ياخشى ھېسابلانغان) ئوغۇل بالا سىلەرگە خاس بولۇپ، (سىلەرچە يامان ھېسابلانغان) قىز بالا ئاللاھقا خاسمۇ؟ ئۇنداقتا بۇ ئادالەتسىز تەقسىماتتۇر﴾. (سۈرە نەجم 21 - ، 22 - ئايەتلەر) يەنى سىلەر پەرزەنتىڭلارنىڭ ئوغۇل بولۇشىنى ياقىتۇرىسىلەر، ئەمما قىز بولۇشىنى ياقىتۇرمايسىلەر.

④ يەنى ئۇلار قىز تۇغۇلغانلىق خەۋەرنى ئاڭلىسا، چىرايى ئۆزگىرىپ، كۆڭلى يېرىم بولۇپ كېتىدۇ - يۇ، ئاللاھ تائالاغا قىزلارنى مەنسۇپ قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ بۇ ھۆكۈمى نېمىدېگەن يامان! بۇ ئايەتتىن ئاللاھ تائالامۇ ئوغۇللارغا قارىغاندا قىزلارنى تۆۋەن كۆرىدىكەن دەپ خاتا چۈشۈنۈپلىشىكە بولمايدۇ. ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە قىز ۋە ئوغۇل باراۋەردۇر، بالىنىڭ جىنسىگە قاراپ تۆۋەن ياكى

ئارتۇق كۆرۈش يوقتۇر. بۇ يەردە پەقەت ئەرەبلەرنىڭ ئاللاھ تائالاغا قارىتا تۇتقان خاتا پوزىتسىيەسىنى ۋە ئەقىل قوبۇل قىلمايدىغان ئادالەتسىزلىكىنى بايان قىلىش مەقسەت قىلىنغان. ۋەھالەنكى ئۇلار ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە ئۈستۈنلۈكىنى ئېتىراپ قىلاتتى، بۇنىڭ مەنتىقلىق نەتىجىسى بويىچە ئۇلار ئۆزلىرى يامان كۆرگەننى ئاللاھقىمۇ مەنسۇپ قىلمىسا بولاتتى، لېكىن ئۇلار ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىش قىلدى. دېمەك بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ ئەنە شۇ نائىنساپلىقى بايان قىلىندى.

لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ
وَأَلَكِن يُّؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فِإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَجِزُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾

ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلار (ئوغۇلنى ياخشى كۆرۈپ، قىزنى يامان كۆرۈش، خوتۇنى ئوغۇل تۇغسا خۇشال بولۇپ، قىز تۇغسا ئاچچىقى كېلىش، ئار - نومۇس ۋە كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ، قىزلارنى تىرىك كۆمۈشكە ئوخشاش) يامان سۈپەتكە ئىگىدۇر^①، ئاللاھ بولسا ئەڭ ئېسىل سۈپەتلەرگە ئىگىدۇر، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر^② [60]. ئەگەر ئاللاھ ئىنسانلارنى ئۇلارنىڭ (كۇفرلىق قىلىپ ئۆزلىرىگە سالغان) زۇلۇمى تۈپەيلىدىن (دەرھال) جازالايدىغان بولسا، يەر يۈزىدە ھېچبىر جان ئىگىسىنى قويمىغان بولاتتى^③، لېكىن ئاللاھ ئۇلارنى (جازالاشنى) مۇئەييەن ۋاقىتقا قەدەر كېچىكتۈرىدۇ^④، ئۇلارنىڭ (جازالاشنى) ۋاقتى كەلگەندە ئۇلار قىلچە كېچىكتۈرەلمەيدۇ، ئالدىغىمۇ سۈرەلمەيدۇ [61].

① بۇ ئايەتتە كاپىرلارنىڭ يامان ئەمەللىرى بايان قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ناچار سۈپەتلەرگە ئىگە، ئەيىب - نۇقسانلىرى كۆپ، يامانلارنىڭ مىسالى ۋە ئۆرنىكى ئىكەنلىكى بىلدۈرۈلدى. يەنى ئۇلار جاھالەت ۋە كۇفرلىقتىن ئىبارەت يامان سۈپەتلەرگە ئىگىدۇر. يەنە بىر مەنىسى، ئاخىرەتنى ئىنكار قىلىدىغانلارنىڭ ئاللاھقا خوتۇن ۋە ئەۋلاد مەنسۇپ قىلغانلىقى يامان قىلمىشتۇر، ئەنە شۇلار يامان سۈپەتلىك كىشىلەردۇر.

② يەنى ئاللاھنىڭ ھەربىر سۈپىتى مەخلۇقنىڭ سۈپىتىگە سېلىشتۇرغاندا ئەڭ ئەۋزەل ۋە ئۈستۈندۈر، مەسىلەن: ئۇنىڭ ئىلىمى چەكسىز، كۈچ - قۇدرىتى مىسلىسىز، ئۇنىڭ ئاتا قىلغانلىرى ھېسابسىزدۇر. بۇ ئۆلچەمگە ئاساسەن يۇقىرىدىكى ئىبارىنىڭ بىر مەنىسى، ئاللاھ بولسا ھەممىگە قادىردۇر، ئۇ ياراتقۇچى، رىزق بەرگۈچى، ئاڭلاپ تۇرغۇچى ۋە كۆرۈپ تۇرغۇچى قاتارلىق ئېسىل سۈپەتلەرگە ئىگىدۇر. (فەتھۇلقەدىر) يەنە بىر مەنىسى، ﴿ئەڭ ئېسىل سۈپەتلەر ئاللاھقا خاستۇر﴾ يەنى ھەر جەھەتتىن مۇتلەق كامالەت ئاللاھقا خاستۇر؛ ﴿ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلار يامان سۈپەتكە ئىگىدۇر﴾ يەنى ئۇلارنىڭ ئەيىب - نۇقسانلىرى، خاتالىقلىرى كۆپ، دېمەكتۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ ئاللاھ تائالا جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زات بولغاچقا، ئىشلارنى ھېكمەت بىلەن يىراقنى كۆزلەپ قىلىدۇ، بەندىلەرنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىغا بويسۇنمىغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ، نە نېمەتلىرىنى تارتىۋالمايدۇ، نە دەرھاللا جازالاشقا ئەرزەيدۇ. ئەگەر ئۇ بەندىلەرنى گۇناھ ئۆتكۈزگەن ھامان جازالايدىغان بولسا ئىدى، كۇفرى - شېرىك ۋە گۇناھ - مەئسىيەتنىڭ كۆپلۈكىدىن يەر يۈزىدە ھېچبىر جانلىق قالمىغان بولاتتى. چۈنكى گۇناھ - مەئسىيەت ئومۇملىشىپ كەتسە، كېلىدىغان ئازابمۇ ئومۇمىي بولىدۇ، ئۇنىڭدا ياخشىلارمۇ يامانلار بىلەن بىللە ھالدا قىلىنىدۇ، ئاخىرەتتە ئۇلار نىيەت ۋە ئەمەللىرىگە ئاساسەن بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. بۇ نۇقتا ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالا بىر قەۋمگە چۈشۈرسە، ئازاب ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەممىنى ھالدا قىلىدۇ، ئاندىن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەمەللىرىگە ئاساسەن تىرىلدۈرۈلىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى، 7108 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2879 - ھەدىس)

④ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا مەلۇم مۇددەتكىچە مۆھلەت بېرىدۇ، بۇنىڭدا ئىككى ھېكمەت بولىدۇ: بىرىنچىسى، ئۇلارغا ھېچقانداق ئۆزرە قالدۇرمايلىق ئۈچۈن ئۇلارنى كېچىكتۈرىدۇ. ئىككىنچىسى، ئاللاھنىڭ ئىلىمىدە ئۇلارنىڭ پۇشتىدىن تۇغۇلىدىغان مۇسۇلمان ئەۋلاد بار بولۇپ، ئۇلار تۇغۇلىۋالسا بولسا، مۆھلەت بېرىدۇ.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُّفْرَطُونَ ﴿٦٦﴾ تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٧﴾ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٨﴾

ئۇلار ئۆزلىرى يامان كۆرىدىغان نەرسىنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىدۇ^①، ئۇلارنىڭ تىللىرى «ئەڭ ياخشى ئاقىۋەت (يەنى ئاخىرەتتىكى نىجاتلىق) بىزگە مەنسۇپتۇر» دەپ يالغان سۆزلەيدۇ^②، شەكسىزكى، ئۇلارغا ئەلۋەتتە دوزاخ بار، ئۇلار ئۇ ئوتقا تۇنجى بولۇپ تاشلىنىدىغانلاردۇر^③ [62]. ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈممەتلەرگىمۇ ئەلۋەتتە (پەيغەمبەرلەرنى) ئەۋەتكەن ئىدۇق، شەيتان ئۇلارنىڭ (يامان) ئەمەللىرىنى ئۆزلىرىگە چىرايلىق كۆرسەتتى^④، شەيتان بۈگۈنمۇ ئۇلارنىڭ دوستىدۇر^⑤. ئۇلارغا ئاخىرەتتە ئەلەملىك ئازاب بار [63]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز ساڭا كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) پەقەت كىشىلەرگە ئۇلار (دىن بارىسىدا) ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەرنى بايان قىلىپ بېرىشكە^⑥ ۋە ئىمان ئېيتىدىغان قەۋمگە ھىدايەت ھەم رەھمەت بولسۇن ئۈچۈنلا نازىل قىلدۇق [64].

① يەنى ئۇلار ئۆزلىرى ياقتۇرمايدىغان قىزىلارنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىدۇ. بۇ نۇقتا تەكىتلەش يۈزىسىدىن تەكرارلاندى.

② بۇ ئۇلارنىڭ يەنە بىر يامان سۈپىتىدۇر. ئۇلار ئاللاھقا تائالاغا ئائىنسابلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ تىللىرى يالغان سۆزلەپ: ئەڭ ياخشى ئاقىۋەت ئۆزلىرىگە مەنسۇپ بولىدىغانلىقىنى، دۇنيادا ياخشىلىققا ئېرىشكەندەك، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىققا ۋە نىجاتلىققا ئېرىشىدىغانلىقىنى جۈپلۈيدۇ.

③ يەنى شەكسىزكى، «ئەڭ ياخشى ئاقىۋەت» ئۇلارغا مەنسۇپتۇر، ئۇ بولسىمۇ، جەھەننەمنىڭ ئوتىدۇر. ﴿مُفْرَطُونَ﴾ نىڭ بىر مەنىسى، ئۇلار دوزاخقا ھەممىنىڭ ئالدىدا كىرىدىغانلاردۇر. "فَرَطٌ" نىڭ بۇ مەنىسى ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: "أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْخَوْضِ" «مەن ھەۋزى كەۋسەرگە سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا بارىمەن.» (سەھىھۇل بۇخارى، 6575 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 2290 - ھەدىس) ﴿مُفْرَطُونَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار دوزاخقا تاشلىنىپ ئۈنۈملۈك كەتكۈچىلەردۇر (دوزاخقا تاشلىنىپ قالغۇچىلاردۇر).

④ شۇ ۋەجىدىن ئۇلارمۇ پەيغەمبەرلەرنى يالغانغا چىقاردى. شۇنىڭدەك ئى پەيغەمبەر! مەككە مۇشرىكلىرىمۇ سېنى يالغانغا چىقىرىۋاتىدۇ.

⑤ ﴿الْيَوْمَ﴾ «بۈگۈن» دېگەندىن تەرجىمىدە كەلگەندەك بۇ دۇنيا كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى ئۇنىڭدىن ئاخىرەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېمەك ئۇ يەردىمۇ شەيتان ئۇلارنىڭ دوستى بولىدۇ. يەنە بىر تەپسىردە ﴿وَالْيَوْمَ﴾ «ئۇلارنىڭ دوستى» دىكى «ئۇلارنىڭ» دېگەن ئالماش مەككە كاپىرلىرىنى كۆرسىتىدۇ، يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنى ئازدۇرغان بۇ شەيتان بۈگۈنمۇ مەككە كاپىرلىرىنىڭ دوستىدۇر، ئۇ مەككە كاپىرلىرىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلىشقا زورلاۋاتىدۇ.

⑥ بۇ ئايەتتە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەزىپىسى ۋە مەسئۇلىيىتى بايان قىلىندى. يەنى سېنىڭ ۋەزىپەڭ ھەق بىلەن باتىلنىڭ كىشىلەرگە ئېنىق بولۇشى، ھەقكە ئەگىشىپ، باتىلدىن ساقلىنىشى ئۈچۈن، يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالار ئارىسىدىكى، مەجۇسىيلار بىلەن مۇشرىكلار ئارىسىدىكى ۋە باشقا دىنلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئارىسىدىكى ئەقىدە ۋە شەرىئى ئەھكاملارغا ئالاقىدار مەسئۇلىيەتتە ئۆزئارا ئىختىلاپلاشقان نۇقتىلارنى تەپسىلىي بايان قىلىشتۇر.

وَأَللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِيُقِظَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٦﴾ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا

ئاللاھ ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن زېمىنغا (سۇسىزلىقتىن) ئۆلگەندىن كېيىن ھاياتلىق بەردى (يەنى تۈرلۈك زىرائەتلەرنى ئۈندۈردى)، بۇنىڭدا (ھەق سۆزى) ئاڭلايدىغان قەۋم ئۈچۈن، (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە) ئەلۋەتتە دەلىل بار [65]. شەكسىزكى، چارۋىلاردىمۇ سىلەر ئۈچۈن ئەلۋەتتە (چوڭ) ئىبرەت بار^①، بىز سىلەرنى ئۇلارنىڭ قارىندىكى ژىن ۋە قان ئارىسىدىن (ئايىرلىپ چىققان) ۋە ئىچكۈچىلەرگە سىڭىشلىك ساپ سۈت بىلەن سۇغىرىۋاتىمىز^② [66]. (سىلەر ئۈچۈن يەنە بۇنداق ئىبرەتمۇ باركى) سىلەر خورمىلاردىن، ئۈزۈملەردىن مەس قىلغۇچى ئىچمىلىك (شاراب)^③ ۋە پاك رىزىق (پاكىز يېمەكلىكلەر) ياسايسىلەر، بۇنىڭدا ئەقلىنى ئىشلىتىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئەلۋەتتە (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان چوڭ) دەلىل بار [67]. رەببىڭ ھەسەل ھەرىسىگە ۋەھىي قىلدىكى (يەنى دىلىغا سالدىكى)^④: «تاغلارغا، دەرەخلەرگە ۋە (ئىنسانلار) ياسىغان ساندۇقلارغا ئۇۋا تۈزگىن [68]. ئاندىن كېيىن، تۈرلۈك مېۋىلەر (يەنى گۈل - چېچەكلەر) دىن يېگىن، رەببىڭ (ساڭا) ئوڭايلاشتۇرۇپ بەرگەن يوللاردا يۈرگىن».

① ﴿الْأَنْعَامِ﴾ «چارۋىلار» دېگەندە تۈگە، كالا، ئۆچكە ۋە قوي قاتارلىق چارۋا ماللار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② بۇ «چارۋىلار» يېگەن نەرسە ئاشقازانغا كىرىدۇ، ئاشقازاندا ھەزىم بولغاندا، ئۇنىڭدىن سۈت، قان، ماي، تېزەك ياسىلىدۇ، ئاندىن ئۇلاردىن ھەرىسى ئۆز ئورنىغا قاراپ ماڭىدۇ، يەنى قان تومۇرغا، سۈت يېلىنىغا، سۈيدۈك سۈيدۈك خالتىسىغا ۋە گەندە پېشەپكە قاراپ ماڭىدۇ. بىرى يەنە بىرىگە ئارىلىشىپ كەتمەيدۇ، سۈتكە قاننىڭ رەڭگى قېتىلىپ كەتمەيدۇ، سۈيدۈككە چوڭ تەرەتنىڭ پۇرىقى ئارىلىشىپ كەتمەيدۇ. ئۇنىڭدىن ئاق ۋە سۈزۈك سۈت ئايىرلىپ چىقىدۇ، ئۇنى ئىچكەندە، ئىنساننىڭ گېلىدە تۇرۇپ قالماي، ئاسانلا ئۆتۈپ كېتىدۇ.

③ بۇ ئايەت ھاراق - شاراب ھارام قىلىنىشتىن بۇرۇن چۈشكەن ئىدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇمۇ ھالال نەرسىلەر بىلەن بىرگە تىلغا ئېلىندى. لېكىن بۇ ئايەتتە ﴿سَكَرًا﴾ «مەس قىلغۇچى ئىچمىلىك (شاراب)» تىن كېيىن ﴿رِزْقًا حَسَنًا﴾ «پاك رىزىق» نىڭ ئايرىم كەلگەنلىكى شارابنىڭ «پاك رىزىق» ئەمەسلىكىگە ئىشارە قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ مەككىدە نازىل بولغان سۈرىلەر جۈملىسىدىن بولۇپ، ئۇ سۈرىلەردە شارابنىڭ ياخشى نەرسە ئەمەسلىكى تىلغا ئېلىندى، كېيىن مەدىنىدە نازىل بولغان سۈرىلەردە تەدرىجىي ھارام قىلىندى.

④ «وَحْيٍ» ۋەھىي، ئىلھام، بۇيرۇق، يوشۇرۇن بىلدۈرمەك، دىلىغا سالماق دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ئاللاھ تائالا تەبىئىي زۇرۇرىيەتلەرنىڭ ئورۇنلىنىشى ۋە پۈتتۈرۈلىشى ئۈچۈن ھاياتلارغىمۇ ۋەھىي چۈشۈرىدۇ يەنى ئەمىر - پەرمانلارنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا سالىدۇ (ئىلھام قىلىدۇ).

يَخْرُجُ مِنْ بَطْنِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْتَكِرُونَ ﴿٦٩﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾

ئۇنىڭ (يەنى ھەسەل ھەرىسىنىڭ) قارىنىدىن ئىنسانلارغا شىپا ① بولىدىغان خىلمۇخىل رەڭلىك ② ئىچىملىك (يەنى ھەسەل) چىقىدۇ ③. بۇنىڭدىمۇ (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ چوڭلۇقىنى) تەپەككۈر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن (كاتتا) ئىبرەت بار [69]. ئاللاھ سىلەرنى ياراتتى، ئاندىن (ئەجىللىقلار پۈتكەندە) سىلەرنىڭ جېنىڭلارنى ئالىدۇ، ئاراڭلاردا ئۆمۈرنىڭ ئەڭ ناچار (قېرىلىق) باسقۇچىغا ئۆلىشىدىغانلارمۇ بار، ئۇلار ھەتتا بۇرۇن بىلگەنلىرىنى بىلمەس بولۇپ قالىدۇ ④ (يەنى ئىلگىرى بىلىدىغانلىرىنى ئۇنتۇپ، كۈچ - قۇۋۋىتى تۈگەپ، ئەقلى كېمىيىپ كىچىك بالىغا ئوخشاپ قالىدۇ). ئاللاھ ھەقىقەتەن (مەخلۇقاتنى باشقۇرۇشنى) بىلگۈچىدۇر، (ئۆزى ئىرادە قىلغان نەرسىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا) قادىردۇر [70].

① ﴿شِفَاءٌ﴾ دېگەن سۆزنىڭ ئەلىق - لامسىز، قوش پىشلىق كەلگەنلىكى كاتتىلىق ۋە چوڭلۇقنى بىلدۈرىدۇ، ئومۇمىيلىقنى بىلدۈرمەيدۇ، يەنى ھەسەلدە كۆپ كېسەللىكلەرگە كاتتا شىپالىق بار دېمەكتۇر. بۇ مۇتلەق ھەر قانداق كېسەلگە شىپا بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس. تېبابەت ساھەسىدىكى دوختۇرلارمۇ ھەسەلنىڭ ھەقىقەتەن شىپالىق، تەبىئىي ئىچىملىك ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ، پەقەت بەلگىلىك كېسەللەرگە شۇنداق، ھەممە كېسەلگە ئەمەس. ھەسەل ھەققىدە مۇنداق ھەدىسلەر كەلگەن: ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاتلىق نەرسىلەرگە ۋە ھەسەلگە ئامراق ئىدى». (سەھىھۇل بۇخارى 5614 - ھەدىس) ئىمام بۇخارى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئۈچ ئىشتا شىپا بار: قان ئېلىشتا، ھەسەل ئىچىشتە ۋە ئوت بىلەن داغلاشتا. مەن ئۈمىتىمنى ئوت بىلەن داغلاشتىن توسمەن». (سەھىھۇل بۇخارى 5683 - ھەدىس) ئەبۇسەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: قېرىندىشىمنىڭ ئىچى سۈرۈپ كەتتى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنىڭغا ھەسەل بەرگىن» دېدى. ئۇ ئادەم بېرىپ ئۇنىڭغا ھەسەل بەردى (شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىچىدىن تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەر چىقىپ كەتتى). ئاندىن قايتىپ كېلىپ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئۇنىڭغا ھەسەل بەردىم، بىراق ئۇنىڭ ئىچى تېخىمۇ سۈرۈپ كەتتى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قېرىندىشىڭغا يەنە ھەسەل بەرگىن» دېدى. ئاندىن ئۇ ئادەم بېرىپ قېرىندىشىغا ھەسەل بەردى. (بۇ قېتىم تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەر چىقىپ كەتتى، قېرىندىشى ئۇنىڭ كېسىلى تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ قارىدى) ئاندىن قايتىپ كېلىپ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! قېرىندىشىمغا ھەسەل بەرسەم، ئۇنىڭ ئىچى تېخىمۇ سۈرۈپ كەتتى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالا راست ئېيتتى، لېكىن سېنىڭ قېرىندىشىڭنىڭ قورسىقى يالغان ئېيتتى. بېرىپ قېرىندىشىڭغا يەنە ھەسەل بەرگىن» دېدى. ئۇ بېرىپ قېرىندىشىغا يەنە ھەسەل بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئۈچىنچى قېتىمدا ئۇنىڭ قېرىندىشىنىڭ قورسىقى ساقايدى». (سەھىھۇل بۇخارى 5614 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2217 - ھەدىس)

② يەنى ھەسەل ھەرىلىرى تۈرلۈك ئۆسۈملۈكلەردىن شىرنە توپلىغانلىقتىن چىقارغان ھەسەللىرىمۇ ئاق، سېرىق، قىزىل ۋە باشقا رەڭلەردە بولىدۇ، ھەتتا ھەسەللەرنىڭ تەملىرىمۇ ھەر خىل بولىدۇ.

③ ھەسەل ھەرىلىرى ئاۋۋال ئۇۋىلىرىنى تاغلارغا، دەرەخلەرگە، بىنالارغا ھېچقانداق يېرى ئوچۇق قالمايدىغان دەرىجىدە، ئالتە بۇرجەك شەكىلدە، ناھايىتى پۇختا ۋە مۇستەھكەم ياسايدۇ. ئاندىن باغلار، ئورمانلار، دالىلار، جىلغىلار ۋە تاغلاردا ئوچۇپ يۈرۈپ، ھەر خىل گۈل - چېچەكلەرنىڭ شىرنىلىرىنى قورساقلىرىغا توپلايدۇ. ئاندىن كەلگەن يول بىلەن ئېزىپ كەتمەستىن ئۆز ئۇۋىلىرىغا قايتىپ كېلىدۇ،

ئاندىن قورسقىدىن قۇرئان كەرىم ﴿شَرَابٌ﴾ ئىچملىك دەپ ئاتىغان ھەسەلنى چىقىرىدۇ. يەنى بۇ روھنى كۆتۈرىدىغان ئىچملىكتۇر.

④ ئىنسانغا قېرىلىق يەتكەندە ئۇنىڭ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى ۋە ئەقلى ئىقتىدارى ئاجىزلايدۇ، سۆز - ھەرىكەتلىرى كېچىك بالغا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ، مانا بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇئالىرىدا پاناھ تىلىگەن قېرىلىقنىڭ دەل ئۆزىدۇر.

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِي رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِعِزَّةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ بَيْنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِعِزَّةِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾

ئاللاھ سىلەرنىڭ بەزىڭلارنى بەزىڭلاردىن رىزىقتا ئۈستۈن قىلدى، رىزىقتا ئۈستۈن قىلىنغانلار ئۆزلىرىنىڭ رىزىقىنى رىزىقتا باراۋەر بولۇش ئۈچۈن قول ئاستىدىكى قۇللارغا ھەرگىز بەرمەيدۇ؟^①، ئۇلار (بۇنداق قىلىشقا رازى بولمايدىغان تۇرۇپ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ئارقىلىق) ئاللاھنىڭ نېمىتىنى ئىنكار قىلىشامدۇ؟^② [71]. ئاللاھ سىلەر (نىڭ ئۈنسى - ئۆلپەت ئېلىشىڭلار) ئۈچۈن ئايالىڭلارنى ئۆز تىپىڭلاردىن ياراتتى، سىلەر ئۈچۈن ئۇلاردىن ئوغۇللارنى ۋە نەۋرىلەرنى ياراتتى. سىلەرگە تۈرلۈك شېرىن نەرسىلەرنى رىزىق قىلىپ بەردى. (شۇنداق تۇرسىمۇ) ئۇلار باتلىغا ئىشىنىپ^③، ئاللاھنىڭ نېمىتىگە كۈفرلىق قىلامدۇ؟ [72]. ئۇلار ئاللاھنى قويۇپ، ئۆزلىرىگە ئاسمانلاردىن ۋە يەردىن ھېچقانداق رىزىق تېپىپ (يەنى ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇپ ۋە يەردىن زىرائەت ۋە دەرەخلەرنى ئۆستۈرۈپ) بېرەلمەيدىغان، (ئۇنداق قىلىشقا ھەرگىز) قۇدرىتى يەتمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنامدۇ؟^④ [73]. سىلەر ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى ئوخشاتماڭلار (يەنى ئاللاھقا بۇتلارنى ئوخشاتماڭلار، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەڭلار)^⑤. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىنى بىلىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر [74].

① يەنى قۇلللىرىڭلارنىڭ ئىقتىسادى جەھەتتە سىلەر بىلەن باراۋەر بولۇشىغا رازى بولمايسىلەر - يۇ، ئاللاھنىڭ قولى بولغان بىر قانچە كىشىنى ئاللاھنىڭ شېرىكى دەپ، ئۇنىڭ بىلەن باراۋەر ئورۇنغا قويۇشۇڭلارغا ئاللاھ قانداقمۇ رازى بولسۇن؟ بۇ ئايەتتىن يەنە بىر مەسىلە ئايان بولدىكى، كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىقتىسادىي پەرق ئاللاھ تائالا ياراتقان تەبىئىي قانۇنىيەتكە ئۇيغۇن بولۇپ، ئۇنى مەلۇم جەمئىيەت قانۇنلىرى ئارقىلىق مەجبۇرىي يوق قىلغىلى بولمايدۇ، مەسىلەن: سوتسىيالىستىك تۈزۈمدە ھەممىنى ئىقتىسادىي جەھەتتە باراۋەر قىلىشقا مەجبۇرلىغاندەك. يەنى غەيرى تەبىئىي بولغان ئىقتىسادىي جەھەتتىكى باراۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلغاننىڭ ئورنىغا ئىقتىسادىي مەيداندا تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن ھەر كىمگە باراۋەر ھوقۇق ۋە ئەمگەك قىلىش شارائىتى ھازىرلاپ بېرىش لازىم.

② ئاللاھ تائالا بەرگەن پۇل - مالنى ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئاتاپ نەزىر قىلىپ، شۇ تەرىقىدە نېمەتكە تۈزكۈرلۈك قىلىشامدۇ؟

③ يەنى مەزكۇر ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ نېمەتلىرىنى ئەسلىتىپ بولغاندىن كېيىن سوراۋاتىدۇ: ھەممىنى بەرگۈچى ئاللاھ تائالا ئۆزى تۇرسا، ئۇلار ئاللاھنى قويۇپ، باشقىلارغا ئىبادەت قىلامدۇ ۋە باشقىلارنىڭ سۆزلىرىنى قوبۇل قىلامدۇ؟

④ يەنى ئاللاھنى قويۇپ، ھېچنەرسىگە كۈچى يەتمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنامدۇ؟

⑤ مۇشربىكلار مىسال كەلتۈرۈپ: كىم پادىشاھ بىلەن كۆرۈشمەكچى بولسا ياكى ئۇنىڭغا ھاجىتى چۈشكەن بولسا، ئۇنىڭ بىلەن بىۋاسىتە كۆرۈشەلمەيدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋۋال پادىشاھنىڭ يېقىنلىرى بىلەن ئالاقىلىشىشقا توغرا كېلىدۇ. شۇلار ئارقىلىق ئاندىن پادىشاھقا يەتكىلى ۋە كۆرۈشكىلى بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئاللاھنىڭ زاتىمۇ ناھايىتى يۇقىرى ۋە ئۈستۈندۇر، شۇڭا ئۇنىڭغا يېتىش ئۈچۈن باشقا مەبۇدلار ۋە بۇزۇڭلارنى ۋاسىتە قىلىشىمىز كېرەك، دەيدۇ. ئۇلارغا جاۋابەن بۇ يەردە دېيىلدىكى، سىلەر

ئاللاھ تائالانى ئۆزۈڭلارغا قىياس قىلماڭلار، ئاللاھ بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى بەندىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتكە سېلىشتۇرماڭلار ۋە بۇنداق مىساللارنىمۇ كەلتۈرمەڭلار، چۈنكى ئۇ يەككە - يېگانىدۇر، ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان ھېچ شەيئە مەۋجۇت ئەمەس. ئۇ مەبۇدلار ۋە پادىشاھلار غەيبىنى بىلگۈچى ئەمەس، نە ھازىر - نازىر ئەمەس، نە ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى ۋە كۆرۈپ تۇرغۇچىمۇ ئەمەس، ئۇلار ھېچقانداق بىر ۋاسىتىسىز ۋە باشقىلارنىڭ ياردىمىسىز خەلقنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولالمايدۇ. ئەمما ئاللاھ تائالا بولسا ئاشكارا، مەخپىي، كۆزگە كۆرۈنىدىغان ۋە كۆرۈنمەيدىغان ھەممە نەرسىنى بىلىپ تۇرىدۇ، قاراڭغۇ كېچىلەردە يۈز بېرىۋاتقان ئەھۋاللارنىمۇ كۆرۈپ تۇرىدۇ، ھەربىر شەخسنىڭ نالە - پەريادىنى ئاڭلاشقا ھەم قادىردۇر. ئاللاھ تائالانى ئىنسانلاردىن بولغان پادىشاھ ۋە ھاكىم بىلەن قانداقمۇ تەڭلەشتۈرگىلى ۋە سېلىشتۇرغىلى بولىدۇ؟

* ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ ۗ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمٌ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

ئاللاھ مۇنداق بىر مىسال كەلتۈرىدۇ: ھېچقانداق ئىشنى ئۆز ئالدىغا بىر تەرەپ قىلالمايدىغان، باشقىسىنىڭ مۈلۈكى بولغان بىر قۇل بىلەن بىز تەرەپتىن ئوبدان رىزىققا ئېرىشكەن ۋە ئۈنىڭدىن يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا يوسۇندا سەدىقە قىلىپ تۇرىدىغان (ھۆر - ئەركىن) ئادەم باراۋەر بولامدۇ؟ ① بارلىق ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر! بەلكى ئۇلار (يەنى كاپىرلار) نىڭ تولىسى (ھەمدۇساناغا ئاللاھ لايىق ئىكەنلىكىنى، بۇتلارنىڭ ھەمدۇساناغا ۋە ئىبادەتكە لايىق ئەمەسلىكىنى) بىلمەيدۇ [75]. ئاللاھ يەنە مۇنداق ئىككى كىشىنى مىسال كەلتۈرىدۇ: ②: ئۇلارنىڭ بىرى ھېچ ئىش قىلالمايدىغان ۋە ئىگىسىگە يۈك بولۇپ قالغان بىر گاچا بولۇپ، ئىگىسى ئۇنى مەيلى قەيەرگە ئەۋەتسۇن، ئۇ ھېچقانداق بىر پايدا ئېلىپ كېلەلمەيدۇ، يەنە بىرى بولسا ئۆزى توغرا يولدا ماڭغان ۋە (كىشىلەرنى) ھەققانىي بولۇشقا بۇيرۇيدىغان ئادەمدۇر، بۇ ئىككى ئادەم ئوخشاش بولامدۇ؟ (يەنى بۇ گاچا بىلەن ئۆزى توغرا يولدا تۇرۇپ پاساھەتلىك سۆزلەيدىغان، ئۆزى قۇرئان نۇرى بىلەن نۇرلانغان ئادەم بىر - بىرىگە ئوخشامدۇ؟ ئەقىللىق ئادەمنىڭ ئۇلارنى ئوخشاش ئورۇنغا قويىمىغاندەك، بۇت ۋە تاشنى ھەممىنى بىلگۈچى قۇدرەتلىك ئاللاھ بىلەن ئوخشاش ئورۇنغا قويغىلى بولمايدۇ) ③ [76].

① مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ بىر قۇل بىلەن يەنە بىر ئەركىن ئادەمنىڭ مىسالىدۇر، ئىككىسىنىڭ بىرى قۇل يەنە بىرى ئەركىن - ھۆر ئادەم بولۇپ، بۇ ئىككىسى باراۋەر بولالمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ مۇئىن بىلەن كاپىردىن ئىبارەت ئىككى كىشىنىڭ مىسالى بولۇپ، بۇ ئىككىسىمۇ باراۋەر بولالمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ ئاللاھ تائالا بىلەن بۇتلار (باتىل مەبۇدلار) نىڭ مىسالى بولۇپ، بۇ ئىككىسى ئەسلا باراۋەر بولالمايدۇ. ئاللاھ تائالا بولسا ياراتقۇچى؛ ئۇ باتىل مەبۇدلار مەخلۇق تۇرسا، قانداقمۇ باراۋەر بولسۇن؟ دېمەك بىر قۇل بىلەن بىر ئەركىن ئادەم ھەر ئىككىسى ئىنسان ۋە ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتى تۇرۇپ، يەنە تېخى ئۇلار ئارىسىدا نۇرغۇن ئورتاقلىقلار تۇرۇپمۇ، شان - شەرەپ، پەزىلەت ۋە مەرتىۋە جەھەتتىن ئۆزئارا باراۋەر بولالمايدىغان تۇرسا، ئاللاھ تائالانىڭ زاتى بىلەن سىلەرنىڭ باتىل مەبۇدلىرىڭلار ۋە مازارلىقتىكى ئۆلۈكلەر قانداقمۇ باراۋەر بولسۇن؟

② بۇ ئىلگىرىكىسىدىن تېخىمۇ ئوچۇق ۋە ئېنىق بايان قىلىنغان يەنە بىر مىسالدۇر.

③ يەنى ھەممە ئىشنى قىلالايدىغان، سۆزلەيدىغان ۋە چۈشۈنىدىغان، ھەم توغرا يولدا بولغان، يەنى توغرا دىندا بولغان، تارىخى گۈزەل، ھەر ئىشتا كەمتۈكلۈك ۋە ئاشۇرۇۋېتىشتىن خالىي بىر ئىنسان بىلەن قولدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىغان گاچا قانداقمۇ باراۋەر بولسۇن؟ بۇ ئىككى ئادەم باراۋەر بولالمايدىغاندەك ئاللاھ تائالا بىلەن كىشىلەر ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلەر ئەلۋەتتە باراۋەر بولالمايدۇ.

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِّنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيب (نى بىلىش) ئاللاھقا خاستۇر^①، قىيامەتنىڭ قايىم بولۇشى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ تېزدۇر. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر^② [77]. ئاللاھ سىلەرنى ئاناڭلارنىڭ قورسىقىدىن ھېچنەرسىنى بىلمەيدىغان ھالىتىڭلار بىلەن چىقاردى^③، سىلەرگە قۇلاق، كۆز ۋە يۈرەكلەرنى ئاتا قىلدى^④، سىلەر شۈكۈر قىلغايىسىلەر^⑤ [78].

① يەنى ئاسمان - زېمىندا چەكسىز غەيب نەرسىلەر بار بولۇپ، قىيامەتنىڭ قاچان بولۇشىمۇ شۇ غەيبىلەر جۈملىسىدىندۇر، ئۇ غەيبىلەرنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. شۇڭا ئىبادەتكە لايىق زاتمۇ پەقەت شۇ بىر ئاللاھتۇر. بۇتلار ۋە ئۆلۈپ كەتكەن بۇزۇقلار ئىبادەتكە ئەسلا لايىق ئەمەستۇر، ئۇلار ئىلىم ئىگىسىمۇ ئەمەس، ھېچكىمگە پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكۈمۇ قادىر ئەمەستۇر.

② يەنى مۇشۇنداق چوڭ، چەكسىز كەڭ كائىناتنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە گۇمران بولۇپ قىيامەتنىڭ قايىم بولۇشى ئۇنىڭ قۇدرىتىنىڭ چەكسىزلىكىگە دەلىلدۇر. بۇ مۇبالىغە ئەمەس، بەلكى شەكسىز ھەقىقەتتۇر، چۈنكى ئاللاھنىڭ قۇدرىتى شۇ قەدەر چەكسىز بولۇپ، ئۇنى بىز تەسەۋۋۇرمۇ قىلىپ بولالمايمىز. ئۇنىڭ ﴿كُنْ﴾ «بول» دېگەن بىر سۆزى بىلەن ئۇ خالىغان نەرسە دەرھال ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. قىيامەتمۇ ئاللاھنىڭ ﴿كُنْ﴾ «بول» دېگەن بىر سۆزى بىلەنلا بولىدۇ.

③ ﴿شَيْئًا﴾ دېگەن سۆزنىڭ ئەلىقى - لامسىز كەلگەنلىكى ئومۇمىيلىقنى بىلدۈرىدۇ، يەنى سىلەر ھېچنەرسىنى بىلمەيتتىڭلار، بەخت - سائادەت نېمە، شاقاۋەت (بەختسىزلىك) نېمە، پايدا نېمە، زىيان نېمە؟ بىلمەيتتىڭلار.

④ ئاللاھ تائالا سىلەرگە ئاۋازلارنى ئاڭلايدىغان قۇلاق، نەرسىلەرنى كۆرىدىغان كۆز ۋە تەپەككۈر قىلىدىغان دىل (چۈنكى ئەقىلنىڭ مەركىزى دىلدۇر) يەنى ئەقىل ئاتا قىلدى. سىلەر شۇ ئەقىل بىلەن شەيئەلەرنى پەرقلەندۈرەلەيسىلەر، پايدا - زىياننى ئايرىيالايسىلەر. ئىنساننىڭ سەزگۈ ئەزالىرى ياشنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ كۈچىيىدۇ، ئەقلى ئىقتىدارىمۇ ئاشىدۇ، تاكى قىرانغا يەتكەنگە قەدەر مۇكەممەللىشىپ بارىدۇ.

⑤ ئىنسانغا مەزكۇر ئاڭلاش، كۆرۈش، تەپەككۈر قىلىش ئىقتىدارى ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ئاتا قىلىنىشىدىكى سەۋەب، ئىنسان بۇ ئەزالارنى ئاللاھ رازى بولىدىغان ئىشلارغا ئىشلەتسۇن ۋە بۇ ئەزالار ئارقىلىق ئاللاھقا ئىبادەت ۋە ئىتائەت قىلسۇن ئۈچۈندۇر. شۇنداق قىلغان ئىنسان ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە ئەمەلىي شۈكۈر قىلغان بولىدۇ. بىر ھەدىس قۇدىسىدا مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: كىمكى مېنىڭ دوستۇمغا تاجاۋۇز قىلىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن ماڭا ئۇرۇش ئاچقان بولىدۇ. مەن پەرز قىلغان ئەمەللەرنى قىلىش ئارقىلىق بەندەمنىڭ ماڭا يېقىنلاشقانلىقىدىنمۇ ئارتۇق يېقىنلىشىش بولمايدۇ. بەندەم نەپلە ئىبادەتلەرنى قىلىش ئارقىلىقمۇ ماڭا تېخىمۇ يېقىنلىشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالمەن. ئەگەر مەن ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالسام، مەن ئۇنىڭ ئاڭلايدىغان قۇلقى، كۆرىدىغان كۆزى، تۇتىدىغان قولى ۋە ماڭىدىغان پۇتى بولۇپ بېرىمەن. ئۇ مەندىن بىر نەرسە سورىسا، مەن ئۇنى چوقۇم ئۇنىڭغا بېرىمەن. ئەگەر ئۇ ماڭا دۇئا قىلسا، ئۇنىڭ دۇئاسىنى چوقۇم ئىجابەت قىلىمەن. ئەگەر ئۇ ماڭا بىرەر نەرسىدىن سېغىنىپ پاناھ تىلىسە، مەن ئۇنىڭغا چوقۇم پاناھلىق بېرىمەن.» (سەھىھۇل بۇخارى 6502 - ھەدىس) بىر قىسىم كىشىلەر بۇ ھەدىستىن خاتا چۈشەنچە ئېلىپ، ئاللاھنىڭ ئەۋلىيا بەندىلىرىنى ئىلاھىي قۇدرەتكە ئىگە دەپ قارايدۇ. ھالبۇكى، بۇ ھەدىس بايان قىلغان ئۇقۇم شۇكى، بەندە تائەت -

ئىبادەتنى پەقەت ئاللاھ ئۈچۈن خالىس قىلسا، ئۇنىڭ ھەربىر ئىش - ھەرىكىتى ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن بولىدۇ. قۇلىقى بىلەن پەقەت ئاللاھ رۇخسەت قىلغان نەرسىنى ئاڭلايدۇ، كۆزى بىلەن پەقەت ئاللاھ كۆرۈشكە ئىجازەت بەرگەن نەرسىنى كۆرىدۇ، قولى بىلەنمۇ شەرىئەتكە ئۇيغۇن نەرسىنىلا تۇتىدۇ، پۇتى بىلەن ماڭغان يولمۇ، پەقەت شەرىئەت راۋا كۆرگەن يول بولىدۇ. ئۇ مەزكۇر نېمەتلەرنى ئاللاھ چەكلىگەن يوللارغا ئەمەس، بەلكى ئاللاھ بۇيرىغان يوللارغىلا ئىشلىتىدۇ. نەتىجىدە ئاللاھ ئۇنىڭ ياردەمچىسى ۋە مەدەتكارى بولىدۇ.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الظَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْ السَّمَاءِ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَتْنَا وَمَتَعْنَا إِلَى

حِينَ ﴿٨٠﴾

ئۇلار قۇشلارنىڭ ئاسمان بوشلۇقىدا بۇيسۇندۇرۇلغان ھالدا (ئۇچۇۋاتقانلىقىنى) كۆرمىدىمۇ؟ ئۇلارنى (چۈشۈپ كېتىشتىن) پەقەت ئاللاھ تۇتۇپ تۇرىدۇ، بۇنىڭدا ئىمان ئېيتىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن ئالامەتلەر بار [79]. ئاللاھ سىلەرگە ئۆيۈڭلارنى ئارام ئالىدىغان جاي قىلىپ بەردى، سىلەرگە يەنە چارۋىلارنىڭ تېرىلىرىدىن كۆچكەن كۈنۈڭلاردىمۇ، تۇرغان كۈنۈڭلاردىمۇ ئوڭايلا توشۇپ كېتەلەيدىغان ئۆيلەرنى (چېدىرلارنى) قىلىپ بەردى ۋە قويىلارنىڭ يۇڭلىرىدىن، تۆڭگىلەرنىڭ تىۋىتىلىرىدىن، ئۆچكىلەرنىڭ چۈپۈرلىرىدىن تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى ھەم مەلۇم مۇددەتكىچە (ئۆلۈم كەلگۈچە ياكى ئۇلار كونسراپ تۈگىگىچە) پايدىلىنىدىغان نەرسىلەرنى قىلىپ بەردى ۋە [80].

① قۇشلارنى ئاسمان بوشلۇقىدا ئەنە شۇنداق ئۇچالايدىغان ئىمكانىيەتكە ئىگە قىلغان ۋە ھاۋانى قۇشلارنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئۇچۇشىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدىغان قىلىپ بەرگەن زات ئاللاھ تائالادۇر.

② يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرگە سەپەرلەردە كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن چارۋا ماللارنىڭ تېرىلىرىدىن چېدىرلەرنى قىلىپ بەردى. ئۇ چېدىرلەردە سىلەر ھەر پەسلىنىڭ ئىسسىق - سوغۇق ۋە بوران - يامغۇرلىرىدىن ئۆزۈڭلارنى قوغدايسىلەر.

③ "صُوتٌ" نىڭ كۆپلۈكى ﴿أَصْوَاتٍ﴾ قوينىڭ يۇڭلىرى، "وَبَرٌّ" نىڭ كۆپلۈكى ﴿أَوْبَارٍ﴾ تۆڭگىنىڭ تىۋىتلىرى، "شَعْرٌ" نىڭ كۆپلۈكى ﴿أَشْعَارٍ﴾ ئۆچكىنىڭ يۇڭى ۋە چۈپۈرلىرى دېگەن مەنىدە. يەنى سىلەر مەزكۇر يۇڭلاردىن ھەر خىل مەھسۇلاتلارنى ياسايسىلەر، ئۇلاردىن ئىقتىسادىي كىرىم مۇ قىلىسىلەر، ھەم مەلۇم مۇددەتكىچە پايدىلىنىسىلەر.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمُ بَأْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلٰىكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلٰىكَ الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُوْنَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُوْنَهَا وَاكْثَرُهُمْ اَلْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿٨٤﴾

ئاللاھ سىلەرگە ئۆزى ياراتقان نەرسىلەر (يەنى دەرەخلەر، تاغلار ۋە بىنالار) دىن (كۈننىڭ ھارارىتىدىن ساقلىنىدىغان) سايىلەرنى قىلىپ بەردى ①. تاغلاردىن سىلەرگە (غار، ئۆڭكۈرگە ئوخشاش) تۇرالغۇ قىلىدىغان جايلارنى ھازىرلاپ بەردى. سىلەرنى ئىسسىقتىن (ۋە سوغۇقتىن) ساقلايدىغان كىيىملەرنى، ئۇرۇشتا سىلەرنى مۇداپىئە قىلىدىغان ساۋۇتلارنى تەييارلاپ بەردى ②. ئاللاھ سىلەرنى ئىتائەت قىلسۇن دەپ، سىلەرگە ئەنە شۇنداق مۇكەممەل نېمەتلەرنى بېرىدۇ [81]. (ئى پەيغەمبەر! شۇنداق تۇرۇقلۇق) ئەگەر ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار ئىماندىن) يۈز ئۆرۈسە (سەن ئۇنىڭغا غەمكىن بولمىغىن)، سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت دىننى ئوچۇق - ئاشكارا يەتكۈزۈشتۇر [82]. ئۇلار ئاللاھنىڭ نېمىتىنى تونۇيدۇ، ئاندىن (ئاللاھتىن باشقا بىرىگە ئىبادەت قىلىش بىلەن) ئۇ نېمەتلەرنى ئىنكار قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ تولىسى كاپىرلاردۇر ③ [83]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا قىيامەتنى ئەسلىتىشكى) ئۇ كۈندە ھەر ئۈممەتتىن بىر گۇۋاھچى (يەنى پەيغەمبەر) كەلتۈرىمىز ④، ئاندىن كاپىرلارغا (ئۆزى ئېيتىشقا) رۇخسەت قىلىنمايدۇ ھەمدە ئۇلاردىن (رەببىنى) رازى قىلىشۇمۇ تەلەپ قىلىنمايدۇ [84].

① يەنى شۇ دەرەخلەردىن ھاسىل بولغان سايىلەردىن مەنپەئەتلىنىسىلەر.

② يۇڭ ۋە پاختىدىن ئىشلەنگەن كىيىملەرنى ئادەتتىكى ۋاقىتتا كىيىسىلەر، تۆمۈر پارچىلىرىدىن ياسالغان ساۋۇتلارنى جەڭلەردە كىيىسىلەر.

③ يەنى ئۇلار بارلىق نېمەتلەرنى ياراتقۇچى ۋە ئۇلارنى قوللىنىشچان مەھسۇلات قىلىپ تەييارلاشقا ئىقتىدار ئاتا قىلغۇچى پەقەت ئاللاھ تائالا دەپ تونۇيدۇ، شۇنداق تۇرۇپمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ، كۆپىنچە تۈزكۈرلۈك قىلىدۇ، يەنى ئاللاھنى قويۇپ، باشقىلارغا ئىبادەت قىلىدۇ.

④ ھەر بىر ئۈممەتكە شۇ ئۈممەتنىڭ پەيغەمبىرى ئۇلارغا ئاللاھنىڭ ئەمرى - پەرمانىنى يەتكۈزگەنلىكى ئەمما ئۇلارنىڭ ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىغانلىقىغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ. (بۇ نۇقتا 89 - ئايەتنىڭ شەرھىسى ۋە سۈرە نىسا 41 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى) قىيامەت كۈنى ئۇ كاپىرلارغا ئۆزى ئېيتىشقا رۇخسەتمۇ قىلىنمايدۇ، چۈنكى ئەمىلىيەتتە ئۇلاردا ھېچقانداق ئۆزرە ياكى ھۆججەت بولمايدۇ. ئۇلاردىن خاتالىقنى يۇيۇش ياكى كۇفرىدىن قايتىشىمۇ تەلەپ قىلىنمايدۇ، چۈنكى ئۇ چاغدا ئۇنىڭ زۆرۈرىيىتىمۇ قالمايدۇ. ناۋادا بىرسىگە مەلۇم مۇددەتكىچە پۇرسەت بېرىلىدىغان ئىش بولسا ئىدى، ئاندىن ئۇنىڭدىن كۇفرىدىن قايتىشنى تەلەپ قىلىش زۆرۈر بولاتتى. ﴿وَاللّٰهُ يُسْتَعْتَبُونَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇ چاغدا ئۇلارغا رەببىنى رازى قىلىشقا پۇرسەت بېرىلمەيدۇ. چۈنكى مەزكۇر پۇرسەت ئۇلارغا دۇنيادا بېرىلىپ بولغان، دۇنيا بولسا، دارۇلئەمەل - ئەمەل قىلىدىغان جاي؛ ئاخىرەت بولسا، دارۇلئەمەل ئەمەس، بەلكى دارۇلجازا - جازالىنىدىغان ياكى مۇكاپاتلىنىدىغان جايدۇر. ئۇ يەردە دۇنيادا قىلغان ئەمەللەرنىڭ مۇكاپاتى بېرىلىدۇ، ئۇ يەردە ھېچكىمگە ئەمەل قىلىشقا پۇرسەت بېرىلمەيدۇ.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفِّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شَرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَائُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ فَأَلْقُوا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَالْقَوْلُ إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَامُ وَصَلَّى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾

(كۆفرلىقنى تاللاپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلار ئازابىنى كۆرگەن چاغدا، (ئازاب) ئۇلاردىن يېنىكلىتىلمەيدۇ ۋە كېچىكتۈرۈلمەيدۇ ① [85]. مۇشرىكلار ئۆزلىرىنىڭ شېرىكلىرىنى (يەنى ئاللاھقا شېرىك قوشۇۋالغان نەرسىلىرىنى) كۆرگەن چاغدا: «ئى رەببىمىز! بۇلار بىزنىڭ سېنى قويۇپ چوقۇنغان شېرىكلىرىمىز (يەنى بۇتلىرىمىز)دۇر» دەيدۇ، شېرىكلىرى ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ: «شەكسىزكى، سىلەر ھەقىقەتەن يالغانچىسىلەر» دەيدۇ ② [86]. شۇ كۈندە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھقا باش ئەگكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، ئۇلارنىڭ (دۇنيادىكى چاغلىرىدا: «مەبۇدلار بىزگە شاپائەت قىلىدۇ» دەپ) ئويدۇرغان نەرسىلىرى يوققا چىقىدۇ [87].

① «يېنىكلىتىلمەيدۇ» نىڭ مەنىسى، ئۇلارغا بىردەممۇ ئارام بېرىلمەستىن، توختىتىپ قويۇلماستىن، داۋاملىق ئازاب بولۇپ تۇرىدۇ. «كېچىكتۈرۈلمەيدۇ» نىڭ بىر مەنىسى، تېز سۈرئەتتە ئۇلار تۇرغان ئورنىدىلا كوكۇلىسىدىن تۇتۇلۇپ، زەنجىرلەر بىلەن باغلىنىپ، جەھەننەمگە تاشلىنىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، تەۋبە قىلىشقا پۇرسەت بېرىلمەيدۇ، چۈنكى ئاخىرەت ئەمەل قىلىدىغان جاي ئەمەس بەلكى جازالىنىدىغان ياكى مۇكاپاتلىنىدىغان جايدۇر.

② باتىل مەبۇدلارغا يەنى بۇتلارغا چوقۇنغان مۇشرىكلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ دەۋاسىدا يالغانچى بولمايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۆز ئېتىقادىدا ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى دەپ چوقۇنغان بۇتلىرى ئۇلارنى: «سىلەر ھەقىقەتەن يالغانچىسىلەر» دەيدۇ. شېرىكلىرىنىڭ ئۇلارنى «يالغانچىسىلەر» دېيىشىدىكى سەۋەب، بىر بولسا، شېرىكچىلىكنى ئىنكار قىلىش يۈزىسىدىن بولىدۇ، يەنى بىزنى ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى دېگەن سۆزۈڭلاردا يالغانچىسىلەر، بىزدىن كىممۇ ئاللاھنىڭ شېرىكى بولالسىن؟ دېمەكچى. ياكى باتىل مەبۇدلار ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە چوقۇنغانلىقىدىن خەۋەرسىز بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى «يالغانچىسىلەر» دەيدۇ. بۇ نۇقتا قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە ئايەتتە بايان قىلىنغان: ﴿سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا گۇۋاھ بولۇشقا ئاللاھ كۇپايىكى، سىلەرنىڭ بىزگە چوقۇنۇشۇڭلاردىن بىز غاپىل ئىدۇق (يەنى بىز كۆرمەيدىغان، ئاڭلىمايدىغان، ھېس قىلمايدىغان جانسىز ئىدۇق)﴾. (سۇرە يۇنۇس 29 - ئايەت) (تېخىمۇ تەپسىلىي مەزمۇنىنى بىلىش ئۈچۈن سۇرە ئەھقاف 5 - ، 6 - ئايەتلەر، سۇرە مەريەم 81 - ، 82 - ئايەتلەر، سۇرە ئەنكەبۇت 25 - ئايەت، سۇرە كەھف 52 - ئايەت ۋە باشقا ئايەتلەرگە قارالسۇن) ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى مۇنداق بولۇشى مۇمكىن: بىز سىلەرگە ھېچقاچان بىزگە چوقۇنۇڭلار دېگەن ئەمەس، شۇڭا ئۆزۈڭلار يالغانچىسىلەر. ئەگەر ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرى تاش ۋە دەرەخ بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا سۆزلەش ئىقتىدارى ئاتا قىلىدۇ. ئەگەر ئۇلار جىن - شەيتانلار بولسا، ئۇلارمۇ سۆزلەيدۇ. ئەگەر ئۇلار ياخشى بەندىلەر بولسا، مەسىلەن: كىشىلەر ئۇلۇغلايدىغان، قەبرىلىرىگە بېرىپ، خۇددى مەبۇدقا چوقۇنغاندەك قورقۇنۇپ ۋە ئۈمىدكە تولغان ھالدا تازىم قىلىدىغان، ئۇلارنىڭ نامىغا ئاتاپ نەزىر قىلىدىغان بۇزۇڭ، سالىھ، تەقۋادار، ئەۋلىيا بەندىلەر بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىنى مەھشەر مەيدانىغا جەم قىلىپ سۆزلىتىدۇ، ئۇلارغا چوقۇنغانلارنى جەھەننەمگە تاشلايدۇ. سۇرە مائىدەنىڭ ئاخىرىدا كەلگەن ئاللاھ تائالانىڭ ئىيسا ئەلەيھىسسالامدىن سورىغان سوئالى ۋە ئۇنىڭ بەرگەن جاۋابى بۇ نۇقتىنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ بېرىدۇ.

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِّنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيِينًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ * إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

(ھەق دىنى) ئىنكار قىلغان ۋە (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن (يەنى دىندىن) توسقانلارنى ئۇلارنىڭ قىلغان بۇزغۇنچىلىقلىرى ئۈچۈن ئازاب ئۈستىگە ئازاب قوشۇپ جازالايىمىز ﴿٨٨﴾. (ئى پەيغەمبەر! شۇنى ئەسلىگىنىكى) ئۇ كۈندە بىز ھەربىر ئۈممەتكە ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئۆزلىرىگە قارشى (گۇۋاھلىق بېرىدىغان) بىر شاھىت (يەنى پەيغەمبەر) كەلتۈرىمىز. (شۇ كۈندە) سېنىمۇ بۇلارغا (يەنى ئۈممىتىڭگە) شاھىت قىلىپ كەلتۈرىمىز ﴿٨٩﴾. بىز ساخا كىتابىنى (يەنى قۇرئاننى) ھەممە نەرسىنى (يەنى كىشىلەر موھتاج بولىدىغان دىنىي ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى) چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان ﴿٩٠﴾، (دىللارغا) ھىدايەت، (بەندىلەرگە) رەھمەت ۋە مۇسۇلمانلارغا (مەڭگۈلۈك سائادەت بولغان جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر قىلىپ نازىل قىلدۇق ﴿٨٩﴾. شەكسىزكى، ئاللاھ ئادالەتلىك بولۇشقا، (بۇيرۇلغان ھەر ئىشنى) مۇكەممەل قىلىشقا، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا (ياردەم) بېرىشكە بۇيرۇيدۇ، قەبىھ (سۆز - ھەرىكەتلەر) دىن، يامان ئىشلاردىن ۋە زۇلۇم قىلىشتىن توسىدۇ ﴿٩٠﴾. نەسەھەتنى قوبۇل قىلىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە پەند - نەسەھەت قىلىدۇ ﴿٩٠﴾.

① مۇئمىنلەرنىڭ جەننەتتىكى دەرىجىلىرى پەرقلىق بولغاندەك كاپىرلارنىڭمۇ دوزاختىكى ئازابلىرى پەرقلىق بولىدۇ. كىمكى ئۆزى گۇمراھ بولۇپ، باشقىلارنىڭمۇ گۇمراھ بولۇشىغا سەۋەب بولغان بولسا، ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان ئازاب باشقىلارنىڭكىدىن قاتتىقراق بولىدۇ.

② يەنى ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز ئۈممىتىگە گۇۋاھچى بولىدۇ. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ ئۈممىتى پەيغەمبەرلەر ھەققىدە: ئۇلار راست ئېيتىدۇ، شەكسىزكى، ئۇلار سېنىڭ ئەمرىڭنى بىزگە يەتكۈزدى، دەپ گۇۋاھلىق بېرىدۇ.

③ «كىتابىنى» دېگەندىن ئاللاھنىڭ كىتابى قۇرئان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قۇرئاننى شەرھىلەپ ئېيتقان سۆزلىرى (ھەدىسلىرى) مەقسەت قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ ھەدىسلىرىنىمۇ «ئاللاھنىڭ كىتابى» دەپ ئاتىدى، ئەسقى قىسسىسى ۋە باشقا ھەدىسلەردە كەلگەندەك (سەھىھۇل بۇخارى، 6859 - ھەدىسكە قارالسۇن) ﴿ ھەممە نەرسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان ﴾ يەنى ئىلگىرى بولۇپ ئۆتكەن ۋە كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلار توغرىسىدا مۇھىم ۋە پايدىلىق بىلىملەرنى بايان قىلىپ بېرىدىغان، شۇنىڭدەك ھالال ۋە ھارامنىڭ تەپسىلاتىنى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە كىشىلەر موھتاج بولىدىغان، دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بارلىق ئىشلارنى بايان قىلىپ بېرىدىغان دېمەكتۇر. قۇرئان ۋە ھەدىستە بۇلارنىڭ ھەممىسى روشەن بايان قىلىنغاندۇر.

④ ﴿الْعَدْلُ﴾ دېگەن سۆزنىڭ تونۇلغان مەنىسى، ئىنساپ قىلىش دېمەكتۇر. يەنى ئۆزىنىڭ يېقىنلىرىغا ۋە ياتلارغا، ھەممىگە ئادىل بولۇش، ئىنساپ بىلەن مۇئامىلە قىلىش، دۈشمەنلىك، ئاداۋەت، ياخشى كۆرگەنلىك ياكى تۇغقاندارچىلىق سەۋەبىدىن ئادالەتنى مەجرۇھ قىلماسلىق، ناھەق تەرەپكە يان باسماسلىقتۇر. يەنە بىر مەنىسى، مۆتىدىل ۋە ئوتتۇرھال بولۇش، يەنى ھېچبىر ئىشتا كەمتۈكلۈك ياكى چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىش بولماسلىق، ھەتتا دىنىي ئەھكاملارنى ئىجرا قىلىشتىمۇ ئوتتۇرھال بولۇش. چۈنكى دىندا چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىشنىڭ نەتىجىسى ھەددىدىن ئېشىشقا ئېلىپ بارىدۇ، بۇ قاتتىق ئەيىبلەنگەن بىر ئىشتۇر، دىندا سۇسۇلۇق قىلىپ، ئەمەلنى كەمتۈك قىلىشىمۇ توغرا ئەمەستۇر.

﴿الْحَسَانِ﴾ نىڭ بىر مەنىسى ياخشىلىق قىلىش، كەچۈرۈم قىلىش، ساخاۋەت قىلىش، بىر ئىشنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلىش. يەنە بىر مەنىسى ئارتۇق بېرىشتۇر، يەنى بەلگىلەنگەن ھەقتىن ئارتۇق بېرىش، ۋەزىپىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنداش. مەسىلەن: بىر مۇلازىمەتكە بەلگىلەنگەن ئىش ھەققى 100 سوم بولسا، ئۇنىڭغا 10 - 20 سوم ئارتۇق بېرىش. دېمەك خىزمەتچىگە بەلگىلەنگەن ئىش ھەققىنى بېرىش پەرز ھەم ئادالەت ھېسابلاڭاندا، 10 - 20 سوم ئارتۇق بېرىش ئېھسان ھېسابلىنىدۇ. ئادالەت بىلەن جەمئىيەتتە مۇقىملىق ۋە خاتىرجەملىك بەرپا بولسا؛ بۇ خىل ئېھسان بىلەن ئىنساننىڭ رازىمەنلىك تۇيغۇسى ئاشىدۇ، ئۆزىدىن باشقىلارنى ئەۋزەل بىلىش ۋە پىداكارلىق روھى تېخىمۇ يۈكسىلىدۇ. شۇنىڭدەك پەرز ئەمەللەرنى قىلىش بىلەن بىرگە نەپلە ئىبادەتلەرگىمۇ ئەھمىيەت بېرىش بەلگىلەنگەن ۋاجىبتىن ئارتۇق ئەمەل بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئاللاھقا خۇسۇسىي يېقىنلىق ھاسىل قىلغىلى بولىدۇ. ئېھساننىڭ ئۈچىنچى مەنىسى، ئەمەلدە سەمىمىي بولۇش، ئىبادەتتە تەلەپكە لايىق بولۇش دېمەكتۇر، ئېھساننىڭ مەنىسى ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھقا خۇددى ئۇنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقاندا ك ئىبادەت قىلىش.»

(سەھىھۇل بۇخارى، 4777 - ھەدىس) ﴿إِنِّي زِي الْقُرْبَى﴾ «ئۇرۇق - تۇغقانلارغا (ياردەم) بېرىش» يەنى ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش ۋە ئۇلارغا ياردەم قىلىش دېمەكتۇر. «ئۇرۇق - تۇغقانلارغا (ياردەم) بېرىش» ھەدىسلەردە خىش - ئەقربالارغا سىلە - رەھىم قىلىش دەپ ئاتالغان بولۇپ، قاتتىق تەكىتلەنگەن ئەمەلدۇر. بۇ ئايەتتە ئادالەت بىلەن ئېھساندىن كېيىن ئۇرۇق - تۇغقانلارغا ياردەم

بېرىشنىڭ ئايرىم كەلتۈرۈلگەنلىكىمۇ ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنىڭ زور ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ﴿الْفَحْشَاءُ﴾ دېگەن قەبىھ سۆز - ھەرىكەتنى كۆرسىتىدۇ، بۇ كۈنلەردە ھاياسزلىق شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، ئۇنىڭغا مەدەنىيەت، تەرەققىيات، سەنئەت دېگەندەك چىرايلىق ناملار قويۇلدى ياكى «كۆڭۈل ئېچىش» نى باھانە قىلىپ، جايىز دەپ قوبۇل قىلىندى، ھالبۇكى بىر نەرسىگە چىرايلىق ماركا چاپلاپ قويۇش ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. ئىسلام شەرىئىتى زىنانى ھارام قىلغاندەك ئۇنىڭغا ئېلىپ بارىدىغان ئامىللاردىن ئۇسسۇل ئويناش، ھىجىپسىز يۈرۈش، مودا قوغلىشىش، ئەر - ئاياللارنىڭ قويۇق ئارىلىشىشى قاتارلىق ھەر خىل خۇراپاتلىقلارنى ھاياسزلىق ۋە قەبىھ سۆز - ھەرىكەت نۇقتىسىدىن چەكلىگەن. ئۇلارغا ھەر قانچە چىرايلىق ئىسىملارنى قويۇۋالسىمۇ، غەرىبتىن ئىمپورت قىلىنغان چىرىكىن ئىللەتلەر ھەرگىز جايىزلىق دەرىجىسىگە يېتەلمەيدۇ. ﴿الْمُنْكَرِ﴾ شەرىئەت جايىز

ئەمەس دەپ چەكلىگەن ھەرقانداق ئىش - ھەرىكەتنى كۆرسىتىدۇ. ﴿الْبَغْيِ﴾ نىڭ مەنىسى زۇلۇم قىلىش ۋە ھەددىدىن ئېشىش دېمەكتۇر. بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «سىلە - رەھىمنى ئۇزۇش ۋە زۇلۇم قىلىش بولسا، ئاللاھ تائالا ياقۇتۇرمايدىغان گۇناھلاردىن بولۇپ، (سادىر قىلغانلار) ئاخىرەتتىكى ئازابتىن باشقا دۇنيادىمۇ ئاللاھنىڭ جازاسىغا دۇچار بولۇش ئېھتىمالى چوڭدۇر.» (سۈنەنى ئىبنى ماجە 4211 - ھەدىس)

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

سىلەر ئەھدە تۈزۈشكەندە، ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار ۋە قەسىمىڭلارنى (ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ) پۇختىلىغاندىن كېيىن بۇزماڭلار، (ئۇنتۇماڭلارنى) سىلەر ئاللاھنى گۇۋاھچى قىلىدىڭلار^①. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ [91].

① قەسەم ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرىنچىسى: كىشىلەر قانداق بىر ئىشقا ۋەدە قىلغان، ئەھدە قىلغان ۋە كېلىشىم تۈزگەن چاغدا ئۇنى كۈچلەندۈرۈش ۋە كېلىشىمگە سادىق بولىدىغانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن قىلغان قەسەمدۇر. ئىككىنچىسى: ھەر قاچان ئىنسان ئۆزلىكىدىن بىر ئىش قىلىشنى ئىرادە قىلغان چاغدا، مۇشۇ ئىشنى چوقۇم قىلىمەن ياكى قىلمايمەن دەپ قىلغان قەسەمدۇر. بۇ ئايەتتە بىرىنچى تۈردىكى قەسەم كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، سىلەر قەسەم قىلىپ، ئەھدەڭلەرگە ئاللاھنى گۇۋاھ قىلىدىڭلار، ئەمدى ئۇنى بۇزساڭلار بولمايدۇ، ئەمدى قىلغان ئەھدىگە ۋاپا قىلىشىڭلار لازىم، دېيىلدى. ئىككىنچى تۈردىكى قەسەم ھەققىدە مۇنداق ھەدىسلەر كەلگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شەك - شۈبھىسىز ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، مەن بىرەر ئىش توغرىسىدا قەسەم ئىچىپ ئاندىن باشقا بىر ئىشنى ئۇ ئىشتىن ياخشىراق دەپ قارىسام، ياخشىراق دەپ قارىغان ئىشنى قىلىمەن ۋە قەسەمدىن ۋاز كېچمەن، يەنە بىر رىۋايەتتە، قەسىمنىڭ كاپارىتىنى بېرىمەن». (سەھىھ مۇسلىم 1650 - ھەدىس) مانا بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇتقان يولى ئىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 6649 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1649 - ھەدىسكە قارالسۇن)

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَقَصَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۗ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۗ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

سىلەر بىر جامائەنىڭ (سان ۋە مال - مۈلۈك جەھەتتە) يەنە بىر جامائەدىن كۆپ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ①، قەسىمىڭلارنى ئاراڭلاردا ئالدامچىلىقنىڭ ۋاستىسى قىلىۋېلىپ ②، (مۇستەھكەم ئەھدىنى بۇزۇپ) پىششىق ئېگىرگەن يىپىنى چۇۋۇۋەتكەن خوتۇندەك بولماڭلار ③، شەكسىزكى، ئاللاھ سىلەرنى بۇنىڭ (يەنى ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ئەمرى) بىلەن سىنايدۇ، سىلەر دەتالاش قىلىۋاتقان نەرسىلەرنى قىيامەت كۈنى سىلەرگە چوقۇم بايان قىلىپ بېرىدۇ [92]. ئەگەر ئاللاھ خالىغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە سىلەرنى (يەنى پۈتۈن ئىنسانلارنى) بىر ئۈممەت (يەنى بىر دىندا) قىلاتتى، لېكىن (ئاللاھنىڭ ھېكمىتى ئۇلارنى ئۆز ئىختىيارغا قويۇۋېتىشىنى تەقەززا قىلدى) ئاللاھ خالىغان ئادەمنى ئازدۇرىدۇ، خالىغان ئادەمنى ھىدايەت قىلىدۇ، سىلەر (قىيامەت كۈنى) ھەربىر قىلمىشڭلار ئۈستىدە چوقۇم سوراققا تارتىلىسىلەر [93].

① ﴿أَرْبَىٰ﴾ كۆپرەك دېگەن مەنىدە. يەنى سىلەرنىڭ سانىڭلار باشقىلاردىن كۆپرەك بولۇپ كەتسە، ئۆزۈڭلارنى كۈچلۈك ھېسابلاپ ئەھدىنى بۇزىسىلەر، ۋەھالەنكى باشقىلار ئەھدىنى تۈزگەندە ئاز ۋە ئاجىز ئىدى، لېكىن ئاجىز بولسىمۇ، ئەھدە بولغانلىقى ئۈچۈن خاتىرجەم ئىدى، بىزگە زىيان - زەخمەت يەتمەيدۇ، دەپ ئويلايتتى، ئەمما سىلەر ئالدامچىلىق بىلەن ئەھدىنى بۇزۇش ئارقىلىق ئۇلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈسىلەر. جاھىلىيەت دەۋرىدە بۇ خىلدىكى ئەھدىگە ۋاپا قىلماسلىقتەك ناچار قىلمىشلار كۆپ ئىدى. مۇسۇلمانلار ئۇنىڭدىن چەكلەندى.

② قەسەمنى ئالدامچىلىق ۋە ھىيلە - مېكرنىڭ ۋاستىسى قىلىۋالسىلەر.

③ يەنى چىڭ ئەھدە قىلىپ، قەسەم ئىچكەندىن كېيىن ئۇنى بۇزۇش، خۇددى يىپىنى ئېگىرىپ بولغاندىن كېيىن بۇزۇۋېتىدىغان ئايالنىڭ قىلمىشىغا ئوخشايدۇ. بۇ چىڭ ئەھدە بېرىپ، ئۇنى قەسەم بىلەن تەكىتلەپ بولغاندىن كېيىن، ئەھدىنى بۇزغان كىشى ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن بىر مىسالدۇر.

وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا أَلْسُوَةَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أَنَّىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

قەسىمىڭلارنى ئۆز ئاراڭلاردا ئالدامچىلىقنىڭ ۋاسىتىسى قىلىۋالماڭلار، بولمىسا قەدىمىڭلار (ئىسلامدا) مۇستەھكەم بولغاندىن كېيىن تېيىلىپ كېتىدۇ، (يامان ئۆرنەك بولۇپ، كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسقانلىقىڭلار ئۈچۈن (دۇنيادا) جازاسىنى تېتىسىلەر، (ئاخىرەتتە بولسا) چوڭ ئازابقا قالسىلەر ① [94]. سىلەر ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىنى ئەرزىمەس نەرسىگە سېتىۋەتمەڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى (مۇكاپات) ھەققىدەن سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر [95]. سىلەرنىڭ ئىلكىڭلاردىكى نەرسىلەر تۈگەيدۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى نەرسىلەر تۈگىمەستۇر. (ۋەدىگە ۋاپا قىلىش قاتارلىق شەرىئەت كۆرسەتمىلىرىگە ئەمەل قىلىشتا) چىداملىق بولغۇچىلارغا قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ئەڭ ياخشىسى بويىچە مۇكاپات بېرىمىز [96]. ئەز بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن، كىمكى مۇئىمىلىك ھالىتىدە تۇرۇپ ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە (دۇنيادا قانائەتچانلىق، ھالال رىزىق ۋە ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەقىيەت قىلىپ) كۆڭۈللۈك بىر ھاياتتا ياشىتىمىز ② ۋە ئۇلارنى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ئەڭ ياخشىسى بويىچە چوقۇم مۇكاپاتلايمىز [97]. سەن قۇرئان ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، قوغلاندى شەيتان (نىڭ ئازدۇرۇشى) دىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن ③ [98].

① بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلار يەنە مەزكۇر ئەھدىنى بۇزۇشتىن چەكلىنىۋاتىدۇ، يەنى سىلەرنىڭ ئەھدىنى بۇزغانلىقىڭلار، باشقىلارنىڭ تەۋرىنىپ كېتىشىگە سەۋەب بولمىسۇن، كاپىرلار بۇ ئەخلاقسىزلىقنى كۆرۈپ، ئىسلامنى قوبۇل قىلىشتىن يالتىيىپ قالمىسۇن، شۇ تەرىقىدە سىلەر كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسقۇچى گۇناھكار بولۇپ، ئۇنىڭ جازاسىغا لايىق بولۇپ قالماڭلار. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتىكى ﴿أَيْمَانٌ﴾ "يَمِينٌ" «قەسەم» نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قىلغان بەيئەت مەقسەت قىلىنىدۇ، يەنى پەيغەمبەرگە قىلغان بەيئەتنى بۇزۇپ، مۇرتەد بولۇپ كەتمەڭلار، سىلەرنىڭ دىندىن يانغانلىقىڭلارنى كۆرگەن باشقا كىشىلەر ئىسلامنى قوبۇل قىلىشتىن يالتىيىپ قالمىسۇن! ئۇنداق قىلساڭلار، ئىككى ھەسسە ئازابقا لايىق بولۇپ قالسىلەر. (فەتھۇلقەدر)

② بۇ ئايەتتىكى ﴿حَيٰوةً طَيِّبَةً﴾ «كۆڭۈللۈك بىر ھاياتتا ياشىتىمىز» دېگەن دۇنيادا ئوبدان ياشىتىشنى كۆرسىتىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئاخىرەتتىكى ساۋاب ئۇنىڭدىن كېيىنكى جۈملىدە ئايرىم بايان قىلىندى. دېمەك مۇئىمىنلەردىن كىمكى ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ بەدىلىگە دۇنيادا پاك ياشاشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ. پاك ياشاش دېگەن ھالال رىزىق، قانائەتچانلىق، ھەقىقىي ئىززەت، ئەمىنلىك، خاتىرجەملىك، پاك قەلب، ئاللاھنىڭ مۇھەببىتى، تائەتنىڭ لەززىتى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت، يەنى ئىمان ۋە ياخشى ئەمەل بىلەن ئاخىرەت ھاياتىلا ئەمەس بەلكى دۇنيا ھاياتىمۇ ناھايىتى كۆڭۈللۈك ۋە خاتىرجەم ئۆتىدۇ. ئۇنداق خاتىرجەملىككە كاپىر ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرىنى تۇتمايدىغانلار ئېرىشەلمەيدۇ. گەرچە ئۇلار دۇنيادىكى بارلىق قولاي شارائىتلارغا ئىگە بولسىمۇ، بىر خىل ئەندىشە ۋە ئىزتىراپ ئىچىدە ياشايدۇ. ﴿كىمكى مېنىڭ زىكرىمدىن يۈز ئۆرۈپىدىكەن، ئۇنىڭ ھاياتى تار (يەنى خاتىرجەمسىز) بولىدۇ﴾. (سۈرە تاھا 124 - ئايەت)

③ يەنى قۇرئان ئوقۇشتىن ئىلگىرى ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ قوغلاندى شەيتاننىڭ ۋەسۋەسى قىلىشىدىن پاناھ تىلىگىن، يەنى ﴿أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ نى ئوقۇغىن. گەرچە خىتاب بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارىتىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھۆكۈمى پۈتۈن ئۈممەتكە ئومۇمىيىدۇر.

إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا بَدَلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنزِلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

شەكسىزكى، ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ۋە رەببىگىلا تەۋەككۈل قىلغۇچىلار (يەنى تايانغۇچىلار) نىڭ ئۈستىدىن شەيتان ھۆكۈمرانلىق قىلالمايدۇ (يەنى رەببىگە چىن يۈلەنگەن مۇئمىنلەرگە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسى تەسىر قىلالمايدۇ) [99]. شەيتان پەقەت ئۆزىنى دوست تۇتىدىغانلار ۋە ئۆزىنىڭ (ئادۇرۇشى) بىلەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگۈچىلەر ئۈستىدىنلا ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ [100]. بىز بىر ئايەتنى يەنە بىر ئايەتنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرغىنىمىزدا (يەنى بىر ھۆكۈمنى بىكار قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىر ھۆكۈمنى چۈشۈرگىنىمىزدە)، - ئاللاھ ئۆزىنىڭ نازىل قىلىدىغان ئايەتلىرىنى (يەنى شۇ ھۆكۈمدە بەندىگە نېمە مەنپەئەت ۋە ھېكمەت بارلىقىنى) ئۆزى ئوبدان بىلىدۇ - ئۇلار: «پەيغەمبەرگە) سەن ئويدۇرمىچىسەن» دەيدۇ، ئۇنداق ئەمەس، ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇنداق قىلىشىمىزدىكى ھېكمەتنى) بىلمەيدۇ ① [101]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، ئۇنى (يەنى قۇرئاننى) روھلۇقۇدۇس (يەنى جىبرىل) ② ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئىمانىنى مۇستەھكەم قىلىش ③، مۇسۇلمانلارنى توغرا يولغا باشلاش ۋە ئۇلارغا خۇش خەۋەر بېرىش ئۈچۈن ④، رەببىڭنىڭ دەرگاھىدىن راستچىللىق بىلەن ئېلىپ چۈشتى [102].

① يەنى ئاللاھ تائالا بىر ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئورنىغا باشقا بىر ھۆكۈم نازىل قىلغان بولسا، ئۇنىڭ ھېكمىتىنى ئاللاھ ئۆزى ئوبدان بىلىدۇ، شۇڭا ئۇ ئۆز ھېكمىتى بويىچە ئەھكاملىرىنى ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ. كاپىرلار: ئى مۇھەممەد! بۇ ئۆزۈڭ توقۇۋالغان كالام ئىكەن، ئاللاھ مۇنداق قىلمايدۇ، دەيدۇ. بۇ يەردە ئۇلارغا رەددىيە بېرىپ، دېيىلىدىكى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى بىلمىسىز بولغانلىقى ئۈچۈن ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشتىكى ئاللاھنىڭ ھېكمىتىنى ۋە پايدىسىنى ئوقمايدۇ. (تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە بەقەرە 106 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

② يەنى بۇ قۇرئان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن توقۇلغان كالام ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئىشەنچلىك، پاك، ئۇلۇغ پەرىشتە جىبرىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدىن راستچىللىق بىلەن ئېلىپ چۈشكەندۇر. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاگاھلاندىرغۇچىلاردىن بولۇشۇڭ ئۈچۈن، ئىشەنچلىك جىبرىل ئۇنى سېنىڭ قەلبىڭگە ئېلىپ چۈشتى﴾. (سۈرە شۇئەرا 193 - ، 194 - ئايەتلەر)

③ شۇ ۋەجىدىن ئىمان ئېيتقانلار ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان ئايەت ۋە ئۇنىڭ ئورنىغا چۈشكەن ئايەت ھەممىسى ئاللاھ تەرەپتىن دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ، ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشتىكى ھېكمەتنى چۈشەنگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئىمانى كۈچىيىپ، ئىسلام يولىدا تېخىمۇ مۇستەھكەم تۇرىدۇ.

④ بۇ قۇرئان مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ھىدايەت ۋە بېشارەت بېرىدىغان كىتابتۇر، چۈنكى قۇرئانمۇ يامغۇرغا ئوخشاش بولۇپ، يامغۇر چۈشكەن بىر قىسىم يەرلەردىن ئوبدان زىرائەتلەر ئۈنۈپ چىقسا؛ يەنە بىر قىسىم يەرلەردىن ئوت - چۆپتىن باشقا ھېچنەرسە ئۈنمەيدۇ. مۇئمىننىڭ دىلى پاك ۋە يورۇق بولۇپ، قۇرئاننىڭ بەرىكىتى ۋە ئىماننىڭ نۇرى بىلەن پارلاپ تۇرىدۇ؛ كاپىرنىڭ دىلى شور باسقان يەرگە ئوخشاش بولۇپ، ئۇنى كۇفرى - زالالەت قاراڭغۇلىقى قاپلىغان بولىدۇ، ئۇنىڭغا قۇرئاننىڭ نۇرىمۇ تەسىر قىلمايدۇ.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكٰذِبُونَ ﴿١١٥﴾ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مَظْمُومٌ بِالْإِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكَفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٦﴾

بىز ئۇلارنىڭ: «قۇرئاننى ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەدكە) بىر ئىنسان ئۆگىتىپ تۇرىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئويدان بىلىمىز^①. ئۇلار (مۇھەممەدكە ئۆگىتىپ تۇرىدۇ) دەۋاتقان ئادەمنىڭ تىلى (ئەرەبچە ئەمەس) ئەجەمچىدۇر، ھالبۇكى بۇ (قۇرئان) بولسا ئېنىق ئەرەب تىلىدۇر^② [103]. شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە (يەنى قۇرئانغا) ئىشەنمەيدىغانلارنى ئاللاھ ھىدايەت قىلمايدۇ، ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) ئەلەملىك ئازاب بار [104]. پەقەت ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە ئىشەنمەيدىغانلارلا (ئاللاھ نامىدىن) يالغاننى توقۇيدۇ، ئەنە شۇلار يالغانچىلارنىڭ دەل ئۆزىدۇر^③ [105]. كىمكى ئاللاھقا ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن ئىماندىن يېنىۋالدىكەن (ئۇ ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ). قەلبى ئىمان بىلەن مۇستەھكەم تۇرۇپ، مەجبۇرلاش ئاستىدا (ئاغزىدىلا) ئىماندىن يانغانلىقىنى بىلدۈرگەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا^④، لېكىن، كىمكى كۆڭلىنى كۇفرغا ئاچىدىكەن (يەنى ئىختىيارى يوسۇندا ئىماندىن يېنىۋالدىكەن)، ئۇلار ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ ۋە چوڭ ئازابقا قالدۇ^⑤ [106].

① تەۋرات ۋە ئىنجىلدىن خەۋىرى بار بىر قۇل خىزمەتكار بولۇپ، ئىلگىرى يەھۇدىي ياكى خىرىستىئان ئىدى، كېيىن مۇسۇلمان بولغان، ئەمما ئۇنىڭ تىلى ئەرەبچە ئەمەس، ئەرەبچىنىمۇ ئۇ قەدەر پاساھەتلىك بىلمەيتتى. مەككە مۇشرىكلىرى ئەنە شۇ قۇل مۇھەممەدكە قۇرئاننى ئۆگىتىپ تۇرىدۇ، دەپ بىلجىرىلدى.

② ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رەددىيە بەردى. يەنى ئۇلار نامىنى تىلغا ئالغان ئادەم ياكى ئادەملەر ئەرەب تىلىنى پاساھەت بىلەن سۆزلىيەلمەيدۇ. ھالبۇكى قۇرئان بولسا ئوچۇق ئەرەب تىلىدا، بالاغەت ۋە پاساھەتتە تەڭداشسىزدۇر. قۇرئاننىڭ سۈرىسىگە ئوخشايدىغان بىر سۈرىنى مەيدانغا كەلتۈرۈپ بېقىش ئەرەبلەردىن تەلەپ قىلىنسا، پۈتۈن دۇنيادىكى تىلشۇناسلار ۋە ئەدىبلەر جەم بولسىمۇ، بىر سۈرىنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ. ئەرەبلەر ئەرەبچىنى قاندىسى بىلەن توغرا سۆزلىيەلمەيدىغان ئادەمنى ئەجەم (كېكەچ) دەپ ئاتايدۇ. ئومۇمەن تىلى ئەرەبچە بولمىغان كىشىلەر ئەجەم دەپ ئاتىلىدۇ. ئەجەم تىللىرى پاساھەت ۋە بالاغەتتە ئەرەب تىلى بىلەن تەڭداش ۋە باراۋەر بولالمايدۇ.

③ بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز مۇئمىنلەرنىڭ سەردارى ۋە يولباشچىسى تۇرسا، ئۇ قانداقمۇ ئاللاھقا يالغاننى چاپلاپ، بۇ كىتاب ئاللاھ تەرەپتىن نازىل بولغان ئەمەس دېيەلسۇن؟ ئۇ، بۇ كىتاب ئاللاھ تەرەپتىن ماڭا نازىل قىلىندى، دېدىغۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز يالغانچى ئەمەس. بەلكى قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرەپتىن نازىل قىلىنغانلىقىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئۆزى يالغانچىلاردۇر.

④ بۇ ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن مەسىلە بولۇپ، كىمكى كۇفرغا مەجبۇرلانسا، جېنىنى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن قەلبى ئىمان بىلەن مۇستەھكەم تۇرغان ۋە ئۇنىڭغا قوشۇلمىغان ھالدا كۇفرغا ئالاقىدار سۆز ياكى ھەرىكەتنى قىلغان بولسا، ئۇ كىشى كاپىر بولمايدۇ، ئايالىمۇ نىكاھىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ، باشقا كۇفرغا ئالاقىدار ئەھكاملارمۇ ئۇنىڭغا تەتبىقلانمايدۇ. بۇ سۆزنى ئىمام قۇرتۇبى ئېيتقان. (فەتھۇلقەدر)

⑤ بۇ دىندىن يېنىۋالغان مۇرتەدنىڭ جازاسى بولۇپ، ئۇ ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ۋە قاتتىق ئازابقا لايىق

بولدۇ. ئۇنىڭغا دۇنيادا بېرىلدىغان جازا ھەدىسىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن ئۆلۈم جازاسىدۇر. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سۈرە بەقەرە 217 - ئايەت ۋە 256 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمِعِهِمْ وَأَبْصَرِهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْعَقِيلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثَمَّ جَاهِدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٠﴾ * يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوْفَىٰ

بۇ (يەنى ئازاب) ئۇلارنىڭ دۇنيا تىرىكچىلىكىنى ئاخىرەتتىن ئارتۇق كۆرگەنلىكى ۋە ئاللاھنىڭ كاپىر قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدىغانلىقى ئۈچۈندۇر ① [107]. ئەنە شۇلار ئاللاھ تەرىپىدىن دىللىرى، قۇلاقلىرى ۋە كۆزلىرى پېچەتلىۋېتىلگەن كىشىلەردۇر، ئەنە شۇلار غاپىللاردۇر ② [108]. شۈبھىسىزكى، ئۇلار ئاخىرەتتە چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردۇر [109]. ئاندىن (ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، زىيانكەشلىككە ئۇچرىغاندىن كېيىن (مەدىنىگە) ھىجرەت قىلغان. ئاندىن (ئاللاھنىڭ يولىدا) جىھاد قىلغان ۋە (جىھادنىڭ مۇشەققەتلىرىگە) سەۋر قىلغانلارغا رەببىڭ (مەدەتكاردۇر). رەببىڭ شۇ ئىشلاردىن (يەنى ئۇلار ھىجرەت، جىھاد ۋە سەۋر قىلغاندىن) كېيىن ئۇلارغا ئەلۋەتتە كۆپ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى رەھىم قىلغۇچىدۇر ③ [110]. (ئى پەيغەمبەر! شۇ قىيامەت كۈنىنى ئەسلىگىنىكى) ئۇ كۈندە ھەر ئادەم (ئۆزىنى ئاقلاش كويىدىلا بولۇپ) ئۆزى ھەققىدە مۇنازىرلىشىدۇ ④.

① بۇ يەردە ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن كۇفرىنى تاللاش (مۇرتەد بولۇش) نىڭ سەۋەبلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ، ئۇ سەۋەبلەرنىڭ بىرىنچىسى: دۇنيا تىرىكچىلىكىنى ھەممىدىن ئارتۇق كۆرۈش، ئىككىنچىسى: ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھىدايەتكە لايىقەتلىك بولماسلىق.

② شۇ ۋەجىدىن ئۇلار نە ۋەز - نەسەھەتنى ئاڭلىمايدۇ، نە ئۇنى چۈشەنمەيدۇ، نە ئۆزلىرىنى ھەققە ئېلىپ بارىدىغان ئايەت ۋە ئالامەتلەرنى كۆرمەيدۇ، ئۇلار شۇ قەدەر غەپلەتكە مۇپتىلا بولىدۇكى، بۇ غەپلەت ئۇلارنىڭ ھىدايەتكە ماڭىدىغان يولىنى توسۇپ قويدۇ.

③ بۇ ئايەتتە مەككىدىكى بىر قىسىم ئاجىز مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالى تىلغا ئېلىندى. ئۇلار مۇسۇلمان بولغانلىقى سەۋەبلىك كاپىرلارنىڭ زۇلۇم - سىتەملىرىگە دۇچار بولغان ئىدى. ئاخىرى ئۇلار ھىجرەت قىلىشقا بۇيرۇلدى، ئۇلار ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى، يۇرتلىرىنى، ئۆي - زېمىنلىرىنى ۋە مال - مۈلۈكلىرىنى تاشلاپ ھەبەشسىتانغا ۋە مەدىنىگە ھىجرەت قىلدى. كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش باشلانغاندا باتۇرلۇق بىلەن كاپىرلارغا قارشى ئۇرۇش قىلدى، جىھادقا تولۇق قاتناشتى، باشتىن - ئاخىر بۇ يولدىكى ئېغىرچىلىقلارغا سەۋر قىلدى ۋە قىيىنچىلىقلارنى يېڭىشتە چىداملىق بولدى. ئەنە شۇ ئىشلاردىن كېيىن يەنى ئۇلار ھىجرەت قىلغان، جىھادقا قاتناشقان، بۇ يولدىكى مۇشەققەتلەرگە چىدامچان بولغاندىن كېيىن، رەببىڭ ئۇلارغا چوقۇم مەغپىرەت قىلغۇچى ۋە رەھىم قىلغۇچىدۇر. دېمەك رەببىڭنىڭ مەغپىرىتىگە ۋە رەھمىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئىمان ۋە ياخشى ئەمەل ئىنتايىن زۆرۈردۇر، بۇنىڭ مىسالى شۇكى، مەزكۇر مۇھاجىرلار ئىمان ۋە ئەمەلدە ئەلا نەمۇنە تەقدىم قىلغانلىقتىن ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ۋە مەغپىرىتىگە ئېرىشتى. (ئاللاھ ئۇلاردىن، ئۇلار ئاللاھتىن رازى بولسۇن)

④ يەنى ھېچكىم ھېچكىمنى ھىمايە قىلمايدۇ، ئۇ كۈندە ھېچكىم نە دادىسىنى، نە بالىسىنى، نە قېرىندىشىنى، نە ئايالىنى ھىمايە قىلمايدۇ، بەلكى بىر - بىرىدىن قاچىدۇ، قېرىنداش قېرىنداشتىن، بالا ئاتا - ئانىسىدىن، ئەر ئايالىدىن قاچىدۇ، ھەر ئادەم پەقەت ئۆزى بىلەن بولۇپ كېتىپ، باشقىلار بىلەن كارى بولمايدۇ. ﴿ئۇ كۈندە ھەر ئادەمنىڭ بىر ھالى بولىدۇكى، ئۇنىڭ باشقىلارغا قارشىغا (شۇ ھالى) يار بەرمەيدۇ﴾. (سۈرە ئەبەسە 37 - ئايەت)

كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهْمًا لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ ءَامِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾

ھەر ئادەمگە قىلغان ئەمەلىنىڭ مۇكاپاتى تولۇق بېرىلىدۇ، ئۇلارغا (ھەگىز) زۇلۇم قىلىنمايدۇ ① [111]. ئاللاھ مۇنداق بىر شەھەرنى مىسال قىلىپ كەلتۈرىدۇ: بۇ شەھەر (ئەسلىدە) تىنچ - خاتىرجەم ئىدى. ئۇنىڭ رىزقى تەرەپ - تەرەپتىن كەڭتاشا كېلىپ تۇراتتى، (شۇنداق تۇرسىمۇ، ئۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسى) ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلارغا قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ئاچلىقنىڭ ۋە قورقۇنچنىڭ ئەلىمىنى تېتىتى ② [112]. ئۇلارغا ھەقىقەتەن ئۆز ئىچىدىن بىر پەيغەمبەر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) كېلىۋىدى، ئۇنى ئۇلار ئىنكار قىلدى. ئۇلار (ھەق دىنغا دۈشمەنلىك قىلىشتىن ئىبارەت) زۇلۇمنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقان پەيتتە ئازاب ئۇلارنى قورشىۋالدى ③ [113].

① يەنى ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى كېمەيتىلمەيدۇ، ئۇلارنىڭ يامانلىقلىرىغا بېرىلىدىغان جازاغا ئارتۇق جازا قوشۇپ قويۇلمايدۇ دېمەك ئۇلارغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ. يامانلىقنىڭ جازاسى پەقەت يامانلىقنىڭ مىقدارىغا قارىتا بولىدۇ، ئەمما ياخشى ئەمەلنىڭ مۇكاپاتىنى ئاللاھ تائالا نەچچە ھەسسە كۆپەيتىپ بېرىدۇ. بۇ ئاللاھنىڭ قىيامەت كۈنى مۇئمىنلەرگە ئاتا قىلىدىغان مەرھەمەتنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئاللاھ بىزنى شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن قىلىسۇن.

② كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «شەھەر» دىن مەككە كۆزدە تۇتۇلغان دەپ ئالىدۇ، يەنى بۇ ئايەتتە مەككە ۋە مەككە ئاھالىسىنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىندى. بۇ دەل ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككە ئاھالىسى ئۈچۈن بەددۇئا قىلغان ۋاقىت ئىدى: «ئى ئاللاھ، ئۇلارغا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدەك ئاچارچىلىقنى كەلتۈرگىن.» (سەھىھۇل بۇخارى 1007 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2798 - ھەدىس) يەنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا مىسىردا يۈز بەرگەن قەھەتچىلىككە ئوخشاش بالانى ئەۋەتكىن دەپ بەددۇئا قىلدى. نەتىجىدە ئاللاھ تائالا مەككىدىكى ئەمىنلىكنى قورقۇنچقا، باياشاتلىقنى ئاچارچىلىققا ئۆزگەرتىۋەتتى، ھەتتا ئاچارچىلىق شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، ئۇلار سۆڭەك ۋە دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىنى يېيىشكە مەجبۇر بولدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتتىكى «شەھەر» مۇئەييەن بىر شەھەر ئەمەس، بەلكى بۇ ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلغانلار قاچان ۋە قەيەردە بولسا، ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن ئومۇمىي بىر مىسالدۇر. گەرچە ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ نەزىرىدە خاس بولسىمۇ، بۇ ئايەتنىڭ ئومۇمىيلىقىنى ئۇلارمۇ ئىنكار قىلمايدۇ. چۈنكى قائىدە بويىچە سەۋەبىنىڭ خاسلىقى ئەمەس، ئايەتنىڭ لەۋزىدىكى ئومۇمىيلىق ئېتىبارغا ئېلىنىدۇ.

③ بۇ يەردىكى «ئازاب» يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان قورقۇنچ ۋە ئاچارچىلىق ئازابىنى كۆرسىتىدۇ ياكى كاپىرلارنىڭ بەدىر غازىتىدا مۇسۇلمانلارنىڭ قولىدا ھالاك قىلىنغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَلًا طَيِّبًا وَأَشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنَّ كُنتُمْ لِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۗ

ئاللاھ سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن ھالال، شېرىن يېمەكلىكلەردىن يەڭلار، ئەگەر (راستتىنلا) ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار، ئۇنىڭ نېمىتىگە شۈكۈر قىلىڭلار ﴿14﴾. ئاللاھ سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننى، قانىنى، چوشقا گۆشىنى، ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋاننى (يېيىشنى) ھارام قىلدى ②.

① ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ھالال ۋە پاك نەرسىلەرنى قويۇپ، ھارام ۋە ناپاك نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىش، ئاللاھنى قويۇپ، باشقىلارغا چوقۇنۇش ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلغانلىق بولىدۇ. شۇنىڭدەك كىرىم قىلىشتا ھارام ۋاسىتىلەرنى تاللاش ۋە ناتوغرا ئۇسۇللارنى ئىشلىتىشىمۇ نېمەتكە تۈزكۈرلۈك قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ. ھالال يول تۇرسا، ھارامنى تاللاش ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلمىغانلىق ۋە ئۇنىڭغا تايانمىغانلىقنىڭ بەلگىسىدۇر. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

② مەزكۇر ھارام قىلىنغان نەرسىلەر ئىلگىرى (سۈرە بەقەرە 173 - ئايەت، مائىدە 3 - ئايەت، ئەنئام 145 - ئايەتلەردە) ئۈچ قېتىم تىلغا ئېلىندى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى بۇ يەردە تۆتىنچى قېتىم بايان قىلدى. ﴿إِنَّمَا﴾ دېگەن قوشۇمچە مۇئەييەنلەشتۈرۈش، چەكلەش، دائىرىگە ئېلىش ئۈچۈن كېلىدۇ، ئەمما بۇ يەردە ھەقىقىي مۇئەييەنلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى قوشۇمچە بولۇپ كەلگەن. ئەگەر ھەقىقىي مۇئەييەنلەشتۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن بولسا، ھارام قىلىنغان نەرسىلەر پەقەت مۇشۇ نەرسىلەردىنلا ئىبارەت، دېگەن ئۇقۇم چىقاتتى، بۇ يەردە خىتاب قىلىنغۇچىلارنىڭ ئەقىدە ۋە ئىدىيەسى نەزەردە تۇتۇلۇپ، ﴿إِنَّمَا﴾ بىلەن مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن. بولمىسا، ئۇنىڭدىن باشقا ھارام قىلىنغان ھايۋانلار ۋە يىرتقۇچىلارمۇ بار ئەلۋەتتە. بۇ ئايەتتىن ئاللاھ تائالانىڭ مۇسۇلمانلارنى مەزكۇر تۆت ھارام نەرسىدىن ساقلاپ قالماقچى ئىكەنلىكىنى تەكىتلەۋاتقانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئۇلارنىڭ تەپسىلىي شەرھىسى ئىلگىرى بايان قىلىنىپ بولدى، ئەمما بۇ يەردە پەقەت مەزكۇر ھارام قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ تۆتىنچىسى ﴿ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋان﴾ تەپسىلىي بايان قىلىنىدۇ. چۈنكى، بىر قىسىم ئازغۇن پىرقىلەر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى توغرا چۈشەنمەي خاتا مۇلاھىزە قىلىپ، نىشاندىن يىراقلاشقان، ھەتتا ئۇنى دەلىل قىلىپ شېركىي ئەمەللەرگە باھانە كۆرسىتىشكە ئۇرۇنغان. شۇ ۋەجىدىن بۇ نۇقتىنى تېخىمۇ تەپسىلىي بايان قىلىش زۆرۈر بولۇپ قالدى. ئاللاھتىن باشقىسىغا ئاتالغان ھايۋان (مال)نىڭ بىر نەچچە خىل شەكلى بار: بىرىنچىسى، بەزى مۇشرىكلار ئاللاھنىڭ غەيرىگە يېقىنلىشىش ۋە ئۇنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن مال بوغۇزلايدۇ، بوغۇزلايدىغان ۋاقىتتىمۇ شۇ بۇتنىڭ ياكى بۇزۇكنىڭ نامىنى تىلغا ئالىدۇ. مەقسەت پەقەت ئۇنى خۇشال قىلىش بولىدۇ. ئىككىنچىسى، مال بوغۇزلاشتىن مەقسىتى ئاللاھنىڭ غەيرىگە يېقىنلىشىش بولىدۇ، ئەمما بوغۇزلايدىغان ۋاقىتتا ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئالىدۇ، بۇ ئەھۋال قەبرىگە چوقۇنغۇچىلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ، ئۇلار مالنى بۇزۇكلارغا ئاتايدۇ، مەسىلەن: بۇ قوينى پالانى پىرىمغا، بۇ كالىنى پالانى خوجامغا ئاتىدىم، بۇ مال ئون بىرىنچى ئىمام ئابدۇلقادىر جىلانى ئۈچۈن دېگەندەك، ئاندىن ئۇلار مالنى «بىسىمىلاھ» دەپ بوغۇزلايدۇ. شۇڭا ئايەتنى خاتا چۈشەنگەنلەر: «بىرىنچى شەكىلنى شەكسىز ھارام، ئەمما ئىككىنچىسى ھارام ئەمەس، بەلكى جايىز، چۈنكى ئۇ ئاللاھنىڭ غەيرىنىڭ نامىنى ئاتاپ بوغۇزلانمىغان» دەپ، شېرىك ئەمەلگە يول ئېچىپ بېرىدۇ. ھالبۇكى فىقھىشۇناس ئۆلىمالار بۇ ئىككىنچى شەكىلنىمۇ ھارام دەپ ھۆكۈم قىلغان، چۈنكى بۇمۇ ﴿ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋان﴾ قاتارىغا كىرىدۇ.

تەپسىر بەيزاۋىينىڭ ھاشىيەسىدە مۇنداق كەلگەن: «ھەر قانداق مال ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامىغا ئاتالسا، ھارامدۇر، گەرچە بوغۇزلايدىغان چاغدا ئاللاھنىڭ نامى تىلغا ئېلىنسىمۇ. شۇڭا ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن مەسىلە شۇكى، ھەر قانداق مۇسۇلمان ئاللاھنىڭ غەيرىگە يېقىنلىشىش ئۈچۈن مال بوغۇزلىسا، ئۇ مۇرتەد بولغان بولىدۇ، ئۇنىڭ بوغۇزلىغان مېلىمۇ مۇرتەدنىڭ بوغۇزلىغان مېلى ھېسابلىنىدۇ. ھەنەفىي فىقھىسىنىڭ مەشھۇر كىتابى دوررۇلمۇختاردىمۇ: بىر ھاكىمنىڭ ياكى بىر كاتتا شەخسنىڭ كېلىشىگە ئاتاپ (شەرىئەتكە ئۇيغۇن ئىززەت - ئېكرام ۋە زىياپەت نىيىتىدە ئەمەس، بەلكى شۇ كىشىنىڭ رىزالىقى ۋە ھۆرمىتى ئۈچۈن) مال بوغۇزلىنسا، ئۇمۇ ھارام بولىدۇ، چۈنكى ئۇ ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلىغان ھايۋان ﴿ قاتارىغا كىرىدۇ، گەرچە بوغۇزلايدىغان چاغدا ئاللاھنىڭ نامى تىلغا ئېلىنسىمۇ. ئەللامە شامى ھەم بۇھۇكۇمنىڭ توغرىلىقىنى تەكىتلىگەن. («شامى پەتىۋالىرى» بوغۇزلىغان ماللار بۆلۈمى، قەدىمكى باسما، ھىجرىيە 1277 - يىل، 277 - بەت، 5 - توم، 203 - بەت، مىسىر مەيەنە باسمىسى) ئەمما بەزى فىقھىشۇناس ئۆلىمالار ﴿ئاللاھتىن باشقىسىنىڭ نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلىغان ھايۋان ﴿ دېگەن ئايەت ئىككىنچى شەكىلگە دەلىل بولالمايدۇ، دەپ قارايدۇ. ئەمما ئاللاھنىڭ غەيرىگە يېقىنلىشىشتىن ئىبارەت ئورتاق سەۋەبكە ئاساسەن ئىككىنچى شەكىلنىمۇ ھارام دەپ قارايدۇ. دېمەك ئىككىنچى شەكىلنىڭ ھاراملىقىدا ئىختىلاپ يوق. ئەمما دەلىل كەلتۈرۈش ۋە ئۇسۇلدا ئىختىلاپ مەۋجۇت. باشقا بىر دەلىل نۇقتىسىدىن قارىغاندا بۇ ئىككىنچى شەكىل ﴿ بۇتلارغا ئېلىپ بېرىلىپ ئۇنىڭ يېنىدا بوغۇزلىغان ھايۋانلار ھارام قىلىندى ﴿ دېگەن سۈرە مائىدەنىڭ ئۈچىنچى ئايىتىدە تىلغا ئېلىنغان ھارام نەرسىلەر قاتارىغا كىرىدۇ. يەنە ھەدىسلەردىن مەلۇم بولىدىكى، خانىقالارغا، مازارلىقلارغا، ئوداملارغا ئېلىپ بېرىلىپ بوغۇزلىغان ماللار ھارامدۇر. چۈنكى ئۇ يەرلەرگە ئاپىرىپ بوغۇزلاش ياكى شۇ يەرلەرگە ئاپىرىپ تەقسىم قىلىشتىكى مەقسەت ئاللاھنىڭ غەيرىگە يېقىنچىلىق قىلىش (ئاللاھتىن باشقا بىرىنىڭ رىزالىقىغا ئېرىشىش ۋە يېقىنلىق ھاسىل قىلىش) ھېسابلىنىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ، مەن بۇۋانە دېگەن جايدا بىر تۆگە بوغۇزلاشنى نىيەت قىلغان ئىدىم، بۇ ئىشنى قىلسام بولامدۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئۇ يەر جاھىلىيەت دەۋرىدىكى بىرەر بۇتنىڭ ماكانى بولغان بولۇپ، شۇنى خاتىرىلەش ئۈچۈن تۆگە بوغۇزلىماقچىمۇ؟ دېدى. كىشىلەر: ياق، ئۇ يەر بۇتلار ماكانى بولمىغان، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: ئۇ يەر جاھىلىيەت دەۋرىدىكى بايراملاردىن بىرەر بايرام پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلگەن جايىمۇ؟ دەپ سورىدى. كىشىلەر: ئۇنداقمۇ ئەمەس، دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سوئال سورىغۇچىغا: ئۇ يەرگە بېرىپ تۆگە بوغۇزلاش نىيىتىڭگە ئەمەل قىلساڭ بولىدۇ. دېدى. (سۈنەن ئەبى داۋۇد، 3313 - ھەدىس) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، بۇتلار ئېلىۋېتىلگەندىن كېيىنمۇ خارابىلىككە بېرىپ مال بوغۇزلاش جايىز ئەمەس. ئۇنىڭ ئورنىغا ماللارنى يېتىمخانا ۋە غېرىپ - مىسكىنلەر توپلاشقان جايلارغا ئاپىرىپ بوغۇزلاپ تارقاقسا ۋە سەدىقە قىلسا، جايىز بولىدۇ. ئاللاھ بىزنى شېرىك ئەمەلدىن ساقلىسۇن.

فَمَنْ أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَلٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِيَتَفَتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَّعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾

كىمكى (ئۇلارنىڭ گۆشىدىن) ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئەمەس، پەقەت ئىلاجسىزلىقتىن، ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك مىقداردا (يېسە گۇناھ بولمايدۇ)، شەكسىزكى، ئاللاھ (ئۇنى) ناھايتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇنىڭغا) بەك مېھرىباندۇر [115]. سىلەر ئاغزىڭلارغا كەلگەن يالغاننى سۆزلەپ (ھېچقانداق دەلىلسىز) «بۇ ھالال، بۇ ھارام» دېمەڭلار^①، چۈنكى (مۇنداق دېسەڭلار) ئاللاھ نامىدىن يالغاننى ئويدۇرغان بولسىلەر، شەكسىزكى، ئاللاھ نامىدىن يالغاننى ئويدۇرغۇچىلار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) مەقسىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ [116]. (ئۇلارنىڭ دۇنيادا ئېرىشىدىغان نەرسىسى) ئازغىنا مەنپەئەتتۇر، (ئاخىرەتتە) ئۇلارغا قاتتىق ئازاب بار [117].

① بۇ ئايەت بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتاپ ۋەقپە قىلىنغان ھاياۋانلارغا قارىتىلغان بولۇپ، كاپىرلار ئۆزلىرىچىلا ئۇلارنى يېيىشنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋالاتتى، مەسىلەن: بەھىرە، سائىبە، ۋەسىلە ۋە ھام دەپ ئاتالغان ھاياۋانلارغا ئوخشاش. (بۇ نۇقتا سۈرە مائىدە 103 - ئايەت، سۈرە ئەنئام 139 - ، 141 - ئايەتلەرنىڭ تەپسىرىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى)

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهْلَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَعَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِأَنْعَمِهِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَءَاتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أُوحِيَ إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾

(ئى پەيغەمبەر!) بىز ئىلگىرى ساڭا بايان قىلغان نەرسىلەرنى يەھۇدىيلارغا ھارام قىلغان ئىدۇق ①، بىز (بۇلارنى ھارام قىلىش بىلەن) ئۇلارغا ئۇۋال قىلمىدۇق، لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى ئۇۋال قىلدى [118]. شەكسىزكى، بىلمەستىن يامان ئىشلارنى قىلىپ سالغاندىن كېيىن تەۋبە قىلغان ۋە (ئۆزىنى ۋە قىلمىشىنى) تۈزەتكەنلەرگە شۇنىڭدىن كېيىن رەببىڭ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، تولىمۇ مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر [119]. شەكسىزكى، ئىبراھىم ئاللاھقا ئىتائەتمەن، ھەق دىنغا پۈتۈنلەي يۈزلەنگەن بىر پېشىۋا ئىدى ②. ئۇ مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى [120]. ئۇ ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلغۇچى ئىدى. ئاللاھ ئۇنى (پەيغەمبەرلىككە) تاللىدى ۋە ئۇنى توغرا يولغا يېتەكلىدى [121]. ئۇنىڭغا دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلدۇق، شەك - شۈبھىسىزكى، ئۇ ئاخىرەتتىمۇ ئەلۋەتتە ياخشىلار قاتارىدا بولىدۇ [122]. (ئى پەيغەمبەر!) ئاندىن ساڭا: «ھەق دىنغا پۈتۈنلەي يۈزلەنگەن ئىبراھىمنىڭ دىنىغا ئەگەشكىن ③، ئۇ مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى» دەپ ۋەھىي قىلدۇق [123].

① ئۇ ھارام قىلىنغان نەرسىلەر سۈرە ئەنئام 146 - ئايەتتە بايان قىلىندى: ﴿يەھۇدىيلارغا توم تۇياقلىق (يەنى تۆگە، تۆگىقۇشقا ئوخشاش ئاچا تۇياقلىق بولماي توم تۇياقلىق بولغان) ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىنى ھارام قىلدۇق، ئۇلارغا كالا ۋە قويلارنىڭ دۈمبىسىدىكى ياكى ئۈچەيلىرىدىكى ياكى سۆڭىكىگە چاپلىشىقلىق ياغلىرىدىن باشقا ياغلىرىنى ھارام قىلدۇق﴾ بۇ ئايەتنىڭ شەرھىسى ئۇنىڭ تەپسىرىدە ئىزاھلاندى، ھارام قىلىنغانلىق سەۋەبلىرى سۈرە نىسا 160 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

② ﴿أُمَّةٌ﴾ ئۈممەت دېگەن سۆزنىڭ پېشىۋا، رەھبەر دېگەن مەنىسىمۇ بار، ئايەتنىڭ تەرجىمىسىدە كەلگەندەك. بۇ سۆز يەنە ئۈممەت مەنىسىدەمۇ كېلىدۇ، بۇ ئېتىبار بىلەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۆزى پۈتۈن بىر ئۈممەتكە ۋەكىللىك قىلاتتى. بۇ سۆزنىڭ بىر قانچە مەنىلىرى سۈرە ھۇد 8 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى.

③ ﴿مِلَّةٌ﴾ نىڭ مەنىسى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بىر پەيغەمبىرى ئارقىلىق كىشىلەر ئۈچۈن يولغا قويغان ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىش زۆرۈر دەپ بەلگىلىگەن دىن دېمەكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تامامى پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋە ھەممە ئادەم بالىلىرىنىڭ پېشىۋاسى ۋە سەردارى تۇرۇشلۇق، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىغا ئەگىشىشكە بۇيرۇلدى، بۇنىڭدىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىمتىيازى ۋە خۇسۇسىي پەزىلەتلىرى ئايان بولىدۇ. ئەسلىدە بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ شەرىئىتى ۋە دىنى بىر بولۇپ كەلگەن، ئۇلارنىڭ دەۋەتلىرىدە، پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش ۋە ئاخىرەتكە ئىشىنىش ئاساس ئىدى.

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ أَحْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾ أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَدِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوِقْتُمْ بِهِ وَلَيْنَ صَدَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّادِقِينَ ﴿١٢٦﴾ وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

شەنبە كۈنى (نى ئۇلۇغلاش) پەقەت ئۇنىڭ توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشقان (يەھۇدىي)لار ئۈچۈنلا بەلگىلەندى ①. شەكسىزكى، رەببىڭ قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان ئىشلار ئۈستىدە چوقۇم ھۆكۈم چىقىرىدۇ [124]. (ئى پەيغەمبەر!) رەببىڭنىڭ يولغا (يەنى ئىسلام دىنىغا) ھېكمەتلىك ئۇسلۇبتا ياخشى ۋەز - نەسەت بىلەن دەۋەت قىلغىن، ئۇلار (يەنى مۇخالىپەتچىلىك قىلغۇچىلار) بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن ②. شەكسىزكى، سېنىڭ رەببىڭ ئۇنىڭ يولىدىن ئازغانلارنى ئوبدان بىلىدۇ، ھىدايەت تاپقۇچىلارنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ ③ [125]. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئەگەر (ئۆزۈڭلارغا يەتكەن زىيان - زەخمەت ئۈچۈن) ئىنتىقام ئالماقچى بولساڭلار، ئۆزۈڭلارغا يەتكەن زىيان - زەخمەت قانچىلىك بولسا، شۇنچىلىك ئىنتىقام ئېلىڭلار (يەنى ئاشۇرۇۋەتمەڭلار)، ئەگەر سەۋر قىلساڭلار (يەنى ئىنتىقام ئالماي كەچۈرسەڭلار)، بۇ سەۋر قىلغۇچىلار (يەنى كەچۈرگۈچىلەر) ئۈچۈن (ئەلۋەتتە) ياخشىدۇر ④ [126]. (ئى پەيغەمبەر!) (ئاللاھنىڭ يولىدا ساڭا يەتكەن ئەزىيەتلەرگە) سەۋر قىلغىن، سېنىڭ سەۋرچانلىقىڭ پەقەت ئاللاھ (نىڭ ياردىمى) بىلەنلا قولغا كېلىدۇ. (ئىمان ئېيتىمىدى دەپ) ئۇلار ئۈچۈن قايغۇرمىغىن. ئۇلارنىڭ ھىيلە - مەكرلىرىدىن يۈرىكىڭ سىقىلمىسۇن ⑤ [127]. شەكسىزكى، ئاللاھ تەقۋادارلار ۋە (بۇيرۇلغان ھەر ئىشنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلار بىلەن بىللىدۇر [128].

① بۇ قايىسى تۈردىكى ئىختىلاپ ئىدى؟ بۇنىڭ تەپسىلاتىدا ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇت: بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىسرائىل ئەۋلادىغا جۈمە كۈنىنى ئىبادەت ئۈچۈن بەلگىلىگەن ئىدى، ئەمما ئۇلار ئۇنىڭ بىلەن ئىختىلاپلاشتى ۋە شەنبە كۈنىنى ئۇلۇغ كۈن ۋە ئىبادەت ئۈچۈن تاللىدى. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ئى مۇسا! ئۇلار تاللىغان كۈنىنى ئۇلارغا قويۇپ بەرگىن. يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشىچە: ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ھەپتىنىڭ كۈنلىرىدىن بىر كۈنىنى ئۇلۇغلاش ئۈچۈن تاللاشقا ئەمر قىلغان ئىدى. تاللاش جەريانىدا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىختىلاپ بولدى، شۇنىڭ بىلەن يەھۇدىيلار ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىھادى بويىچە شەنبە كۈنىنى ۋە ناسارالار يەكشەنبە كۈنىنى تاللىدى. جۈمە كۈنىنى ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا خاس قىلدى. بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: ناسارالار يەكشەنبە كۈنىنى يەھۇدىيلارغا ئوخشاپ قالماسلىق ئۈچۈن تاللىغان ئىدى، شۇنىڭدەك ئىبادەتتىمۇ يەھۇدىيلاردىن ئايرىم بولۇش ئۈچۈن بەيتۈلمەقدىستىكى تاش گۈمبەزنىڭ شەرق تەرىپىنى ئۆزلىرىنىڭ قىبلىسى قىلىپ بېكىتتى. جۈمە كۈنىنىڭ مۇسۇلمانلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن خاس قىلىنغانلىقى ھەققىدە ھەدىسلەر مەۋجۇت. (سەھىھۇل بۇخارى، 876 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم، 20 - ۋە 855 - ھەدىس)

② بۇ ئايەتتە تەبلىغ ۋە دەۋەتنىڭ ئۇسۇلى بايان قىلىندى. بۇ ئۇسۇل ھېكمەت بىلەن، گۈزەل ۋەز - نەسەتلەر بىلەن، مۇلايىملىق بىلەن، چىرايلىق ئۇسلۇب بىلەن دەۋەت قىلىشنى تەكىتلەيدۇ. «چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلىشىش» دېگەن سۆھبەت ۋە مۇنازىرىلىشىشقا توغرا كەلسە، مۇنازىرىنى ئومۇمەن مۇلايىملىق بىلەن، مېھرى - مۇھەببەت بىلەن ئېلىپ بېرىش كېرەك. ئۇنىڭدا تاپا - تەنە، تىللاش، ھاقارەتلەش ۋە قوپال سۆزلەر بولماسلىقى لازىم.

③ يەنى سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ مەزكۇر ئۇسۇل بويىچە دەۋەت قىلىشتۇر، ھىدايەت يولغا سېلىش ۋە

ئۇنىڭدا ماڭدۇرۇش پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر. ئاللاھ كىمنىڭ ھىدايەتىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى ۋە كىمنىڭ قوبۇل قىلمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

④ بۇ ئايەتتە ئىنتىقام ئېلىشقا رۇخسەت قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ شەرتكە ئۇيغۇن بولۇشى تەلەپ قىلىندى، شەرتى شۇكى، ئىنتىقام ئالغۇچى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك لازىم، بولمىسا، ئۇ ئۆزى زالىمغا ئايلىنىپ قالىدۇ. ئاخىرىدا ئەپۇ قىلىۋېتىش ۋە سەۋر قىلىش ھەممىدىن ئەۋزەل دەپ كۆرسىتىلدى.

⑤ چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرلىرىگە قارشى ﴿ تەقۋادارلار ۋە (بۇيرۇلغان ھەر ئىشنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلار بىلەن بىللەدۇر ﴾. ئاللاھ كىم بىلەن بىللە بولسا، دۇنيا ئەھلىنىڭ ھىيلە - مىكر ۋە سۇيىقەستلىرى ئۇنىڭغا قىلچە زىيان - زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ.

(17) سورة بني اسرائيل مكية 111 آية

(17) سۈرە ئىسرا مەككىدە چۈشكەن 111 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

سُبْحٰنَ الَّذِیْ اَسْرٰی بِعَبْدِهٖ لَیْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِی بَرَكْنَا حَوْلَهٗ وَاٰیَاتِنَا

قۇدرىتىمىزنىڭ بىر قىسىم نەمۇنىلىرىنى كۆرسىتىپ دەپ ① بەندىسى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام)نى كېچىدە ② مەسجىدى ھەرەمدىن ئەتراپىنى بەرىكەتلىك ③ قىلغان مەسجىدى ئەقساغا ④ ئېلىپ كەلگەن ئاللاھ (بارچە نۇقساندىن) پاكىتۇر ⑤

★ بۇ سۈرە مەككىدە نازىل بولغان بولۇپ، سۈرە بەنى ئىسرائىل دەپمۇ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭدا ئىسرا (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېچىدە مەسجىدى ئەقساغا ئېلىپ بېرىلغان) ۋە قەسى تىلغا ئېلىنىدۇ. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئىسرا، كەھف ۋە مەريەم سۈرىلىرى ئەڭ ئۇلۇغ ئەۋۋەلقى سۈرىلەر ۋە مەن ئەڭ ئاۋۋال ئۆگەنگەن سۈرىلەر جۈملىسىدىندۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 4708 - ھەدىس) تە كەلگەن "عِتَاقُ" دېگەن سۆز "عَتِيقُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قەدىمىي دېگەن مەنىدە، "تِلَاقُ" دېگەن سۆزمۇ "تِلَاقُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قەدىمكى مال دېگەننى بىلدۈرىدۇ. يەنى بۇ سۈرىلەر مەككىدە ھەممىدىن بۇرۇن چۈشكەن قەدىمكى سۈرىلەر ۋە مەن ھەممىدىن ئاۋۋال يادلىۋالغان سۈرىلەر ئىدى. ھەدىستە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر كېچە سۈرە ئىسرائىنى ۋە سۈرە زۇمەرنى ئوقۇيتتى». (مۇسنەدى ئەھمەد، 6 - توم، 68 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 3405 - ھەدىس، ئەلبانى سەھىھ ھەدىسلەر جۈملىسىدىن سانغان، 2 - توم، 641 - ھەدىس)

① يەنى بۇ سەپەردىن مەقسەت بەندىمىزگە ئاجايىپ - غارايىپلارنى ۋە بۈيۈك مۆجىزىلەرنى كۆرسىتىشتىن ئىبارەت. بۇ مۆجىزىلەرنىڭ بىرى، شۇنداق ئۇزۇن سەپەرنىڭ كېچىنىڭ ئاز بىر قىسمىدا پۈتكەنلىكىدۇر. يەنە شۇ كېچىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مېراج سەپىرى بولغان ئىدى، يەنى ئۇ ئاسمانلارغا ئېلىپ چىقىلدى، ئاسمانلارنىڭ ھەربىر قېتىدا پەيغەمبەرلەر بىلەن كۆرۈشتى. ئەرشنىڭ ئاستىدىكى يەتتىنچى قات ئاسماندا سىدرە تۇلمۇنتەھادا ئاللاھنىڭ ۋەھىيسى ئارقىلىق ناماز ۋە باشقا ئەمەللەر پەرز قىلىندى. بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتى سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىندى. ساھابە ۋە تابىئىنلەر زامانىدىن تارتىپ بۈگۈنگىچە بارلىق ئۆلىما ۋە فۇقەھالار بۇ مېراج سەپىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىسمى بىلەن ئويغاق ھالەتتە قىلغانلىقىنى تەكىتلەپ كەلدى. بۇ چۈشىدە ياكى روھى بىلەن قىلغان خىيالىي سەپەر ئەمەس ئىدى بەلكى ئاللاھ تائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن پەيغەمبىرىنى ئويغاق ھالەتتە سەپەر قىلدۇرغان ئىدى. بۇ سەپەرنىڭ ئالدىنقى بۆلىكى ئىسرا دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ مەسجىدى ھەرەمدىن مەسجىدى ئەقساغا قىلغان سەپەرنىڭ نامىدۇر. ئۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پۈتۈن پەيغەمبەرلەرگە ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇدى. كېيىنكى بۆلىكى مېراج دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەيتۇلمۇقەددەستىن ئاسمانغا ئېلىپ چىقىلغان سەپەرنىڭ نامىدۇر. بۇ مېراج سەپىرى سۈرە نەجمدە قىسقىچە بايان قىلىنغان بولۇپ، تەپسىلاتى سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان. ئومۇمەن بۇ پۈتۈن سەپەر "مِعْرَاجُ" دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇ سەپەر قىلىش دېگەن مەنىدە بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ "عُرِجَ بِيْ اِلَى السَّمَاءِ" (مېنى ئاسمانغا ئېلىپ باردى، مېنى

ئېلىپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى) دېگەن سۆزدىن ئېلىنغان. بۇ سەپەرنىڭ كېيىنكى بۆلىكى ئالدىنقىسىدىن مۇھىم ۋە بۈيۈك بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ ۋەقە ﴿مېراج سەپىرى﴾ دېگەن نام بىلەن مەشھۇر بولغان. بۇ ۋەقەنىڭ قايسى تارىختا يۈز بەرگەنلىكى ھەققىدە ئىختىلاپ بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھىجرەتتىن ئىلگىرى بولغانلىقىغا ھەممە ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن. بەزىلەر ھىجرەتتىن بىر يىل ئىلگىرى بولغان دېسە، بەزىلەر بىر نەچچە يىل ئىلگىرى بولغان دەپ قارايدۇ، يەنە يۈز بەرگەن ئاي ۋە كۈن ھەققىدە بىر نەچچە خىل قاراش بار: بەزىلەر رەببىئۇل ئەۋۋەلنىڭ 17 - كۈنى دېسە، بەزىلەر 27 - كۈنى دەيدۇ، بەزىلەر رەجەپنىڭ 17 - كۈنى بولغان دېسە، بەزىلەر باشقا ئاي ۋە كۈنلەردە بولغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) ئەمما مېراج ۋەقەسىنىڭ راست بولغانلىقىدا شەك يوق، ئەمما ئاي - كۈنى ئېنىق بەلگىلەنمىگەن.

② ﴿أَشْرَى﴾ نىڭ مەنىسى كېچىدە يۈرۈش، بىر جايدىن يەنە بىر جاىغا ئېلىپ بېرىش. ئۇنىڭدىن كېيىن ﴿لَيْلًا﴾ نىڭ تىلغا ئېلىنىشى كېچىنىڭ ئاز بىر قىسمىنى ئىپادىلەش ئۈچۈندۇر. شۇڭا ئۇ قوش زەۋەرلىك ھەم ئېنىقسىز شەكىلدە كەلگەن. ﴿لَيْلًا﴾ يەنى كېچىنىڭ بىر قىسمى ياكى ئاز بىر قىسمىدا دېگەن مەنىدە. دېمەك قىرىق كېچە ۋاقىت ئالدىغان بۇ ئۇزۇن مۇساپىنى پۈتۈن بىر كېچىدە ئەمەس، بەلكى، كېچىنىڭ ئاز بىر قىسمىدا باسقىلىق.

③ بۇ يۇرت تەبىئىي سۇ ئېقىنلىرى جىق، مېۋە - چېۋىلەر كۆپ بولىدىغان، پەيغەمبەرلەر ياشىغان ۋە دەپنە قىلىنغان جاي بولغانلىقى ئۈچۈن «ئەتراپىنى بەرىكەتلىك قىلغان» جاي دەپ ئاتالغان.

④ " أَقْصَا " يىراق دېمەكتۇر. يەنى پەلەستىننىڭ قۇددۇس (قەدىمكى ئىسمى ئىلىيا) شەھىرىدىكى بەيتۇلمۇقەددەس مەسجىدى، مەككىدىن قىرىق كۈنلۈك يول بولغاچقا، ھەرەم مەسجىدىدىن بەيتۇلمۇقەددەس ئارىلىقىدىكى ئۇزۇن مۇساپە نەزەردە تۇتۇلۇپ، «مەسجىدى ئەقسا» يەنى ئەڭ يىراق مەسجىد دەپ ئاتالغان.

⑤ ﴿سُبْحَانَ﴾ " سَبْحٍ يَسْبِغُ " نىڭ سۆز يىلتىزى بولۇپ، مەنىسى " أَنْزَلَهُ اللَّهُ تَنْزِيلًا " يەنى «مەن ئاللاھنى ھەر قانداق ئەيىب - نۇقساندىن پاك دەپ ئېتىقاد قىلىمەن» دېمەكتۇر. ئادەتتە بۇ سۆز ئەھمىيىتى زور بولغان بۈيۈك ۋەقەلەرنى بايان قىلىدىغان جايلاردا ئىستېمال قىلىنىدۇ. مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىكى تاشقى كۆرۈنمە سەۋەب - ئامىللارغا ئاساسەن بۇ مېراج ۋەقەسى ئەسلا مۇمكىن بولمايدىغان ئىشلاردىن بولسىمۇ، ئاللاھقا مۈشكۈل ئەمەس، چۈنكى ئاللاھنىڭ ئەمرى سەۋەب - ئامىللارغا باغلىق ئەمەستۇر. ئاللاھ تائالا «بول» دېگەن بىر سۆز بىلەن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە خالىغان ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ. سەۋەب - ئامىللارغا پەقەت ئىنسانلار موھتاج بولىدۇ، ئەمما ئاللاھ تائالا ئۇلار موھتاج بولىدىغان سەۋەب - ئامىل ۋە ئەيىب - نۇقسانلاردىن پاك ۋە بەھاجەتتۇر.

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾ وَعَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكَيْلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةً مِّن حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبَدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

ھەقىقەتەن ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [1]. بىز مۇساغا كىتابنى (يەنى تەۋراتنى) ئاتا قىلدۇق، كىتابنى ئىسرائىل ئەۋلادىغا «مەندىن باشقىنى ھامىي (يەنى پەرۋەردىگار) قىلىۋالماڭلار!» دەپ يېتەكچى قىلدۇق [2]. ئى بىز نۇھ بىلەن بىللە كېمىگە چىقارغانلارنىڭ (يەنى توپان بالاسىدىن قۇتقۇزغانلارنىڭ) ئەۋلادلىرى! (ئاللاھنىڭ نېمىتىگە شۈكۈر قىلىڭلار). چۈنكى، نۇھ كۆپ شۈكۈر قىلغۇچى بەندە ئىدى ﴿١﴾ [3].

﴿١﴾ توپان بالاسىدىن كېيىنكى ئىنسانلارنىڭ نەسلى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ كېمىسىدە ھايات قالغان ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ نەسلىدىن بولغان ئىدى، شۇ ۋەجىدىن ئىسرائىل ئەۋلادىغا خىتاب قىلىنغاندا، سىلەرنىڭ ئاتاڭلار – نۇھ ئەلەيھىسسالام – ئاللاھقا كۆپ شۈكۈر قىلىدىغان بەندە ئىدى، سىلەرمۇ ئاتاڭلاردەك شۈكۈر قىلىڭلار ۋە بىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق، ئۇنى ئىنكار قىلىش بىلەن نېمەتكە تۈزكۈرلۈك قىلماڭلار! دېيىلدى.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿١﴾ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَتَأُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٢﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَيْنَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٣﴾ إِنَّ أَحْسَنَكُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسْتَوُوا وَجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ﴿٧﴾

ئىسرائىل ئەۋلادىغا كىتابتا (يەنى تەۋراتتا): «يەر يۈزىدە چوقۇم ئىككى قېتىم بۇزغۇنچىلىق قىلىسىلەر ۋە چوڭچىلىق قىلىپ بەكمۇ ھەددىڭلاردىن ئېشىپ كېتىسىلەر» دەپ خەۋەر بەرگەن ئىدۇق [4]. ئالدىن خەۋەر بېرىلگەن بىرىنچى قېتىملىق بۇزغۇنچىلىقنىڭ (جازاسى) ۋەدە قىلىنغان ۋاقتى كەلگەندە، (سىلەرنى جازالاش ئۈچۈن) سىلەرگە كۈچلۈك بەندىلىرىمىزنى ئەۋەتتۇق، (ئۇلار سىلەرنى ئۆلتۈرۈش، بۇلاڭ - تالاڭ قىلىش ئۈچۈن) ئۆيلەرنىڭ ئىچىگىچە ئاختۇرۇپ كىردى. بۇ (يەنى سىلەرگە دۈشمەننى مۇسەللەت قىلىش) چوقۇم ئىشقا ئاشىدىغان بىر ۋەدە ئىدى ① [5]. ئاندىن (يەنى تەۋبە قىلغىنىڭلاردىن) كېيىن سىلەرنىڭ ئۇلاردىن ئۈستۈنلۈكۈڭلارنى ئەسلىگە كەلتۈردۇق (يەنى دۈشمىنىڭلارنى ھالاك قىلدۇق، سىلەرنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غالىب قىلدۇق)، سىلەرگە نۇرغۇن مال - مۈلۈك ۋە ئەۋلادلارنى ئاتا قىلدۇق، سانىڭلارنى كۆپەيتتۇق ② [6]. (ئى ئىسرائىل ئەۋلادى!) ئەگەر ياخشى ئىش قىلساڭلار، ئۆزۈڭلار ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلغان بولىسىلەر، ئەگەر يامان ئىش قىلساڭلار، بۇمۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر. ئالدىن خەۋەر بېرىلگەن ئىككىنچى قېتىملىق بۇزغۇنچىلىق (جازاسى) نىڭ ۋەدە قىلىنغان ۋاقتى كەلگەندە، (دۈشمىنىڭلارنىڭ خارلىشى بىلەن) يۈزۈڭلاردا قايغۇ ئالامەتلىرى كۆرۈلۈشى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ مەسجىد (يەنى بەيتۇلمۇقەددەس) كە دەسلەپكى قېتىمدا كىرگەندەك كىرىشى ئۈچۈن، ئىشغال قىلغانلىكى يەرنى ۋەيران قىلىشى ئۈچۈن ③ (ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىن غالىب قىلدۇق) [7].

① بۇ ئايەت مەسىھ ئەلەيھىسسالامدىن 600 يىللار ئىلگىرى بابىلىنىڭ پادىشاھى بوختونەسەرنىڭ ئېرۇسالىمدا يەھۇدىيلارغا سالغان زۇلۇم - سىتەملىرى ۋە خارلاپ - ئەزگەنلىكلىرىگە ئىشارەت قىلىدۇ. ئۇ نۇرغۇن يەھۇدىيلارنى ئۆلتۈرگەن ۋە بىر تۈركۈمنى قۇل قىلغان ئىدى. بۇ ۋەقە يۈز بەرگەن ۋاقىت يەھۇدىيلار ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى شۇئىيا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرگەن ياكى ئەرمىيا ئەلەيھىسسالامنى سولاپ قويغان، تەۋراتنىڭ ئەھكاملىرىغا خىلاپلىق قىلغان، زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، گۇناھقا پاتقان مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا يەھۇدىيلارنى جازالاش ئۈچۈن بوختونەسەرنىڭ ئورنىغا جالۇتنى ئۇلارغا مۇسەللەت قىلدى، جالۇت ئۇلارغا چەكسىز زۇلۇم سالىدى. بۇ زۇلۇم تاكى تالۇتنىڭ قوماندانلىقى ئاستىدا داۋۇت ئەلەيھىسسالام جالۇتنى ئۆلتۈرگەنگە قەدەر داۋاملاشتى. بۇ ۋەقە «سۈرە بەقەرەنىڭ 251 - ئايىتىدە» بايان قىلىندى.

② يەنى بوختونەسەر ياكى جالۇت ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن بىز سىلەرگە يەنە مال - مۈلۈك، ئەۋلاد، ھوقۇق - مەنسەپ ۋە ئىززەت ئاتا قىلدۇق، بۇ نېمەتلەر ئىلگىرى سىلەردىن تارتىۋېلىنغان ئىدى. سىلەرگە قايتىدىن كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ئۈستۈنلۈك ئاتا قىلدۇق.

③ ئىككىنچى قېتىم ئۇلار يەنە بۇزغۇنچىلىق قىلدى، زەكەرىيا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈردى، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىمۇ ئۆلتۈرمەكچى بولۇشقان ئىدى، ئاللاھ تائالا ئۇنى تىرىك ھالەتتە ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ قۇتقۇزۇۋالدى. نەتىجىدە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رېم پادىشاھى تىتوسنى مۇسەللەت قىلدى، ئۇ ئېرۇسالىمغا ھۇجۇم قىلىپ، نۇرغۇن كىشىلەرنى ئۆلتۈردى، شەھەر ئۆلۈكلەر بىلەن تولدى، يەنە نۇرغۇن

ئادەملەرنى ئەسىر ئالدى، مال - مۈلۈكلىرىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلدى، دىنىي كىتابلارنى دەسسەپ خارلىدى، بەيتۇلمۇقەددەس ۋە سۇلايمان ھەيكىلىنى تالان - تاراج قىلدى، ئۇلارنى بەيتۇلمۇقەددەستىن پۈتۈنلەي ھەيدەپ چىقاردى، ئۇلار ۋەتەنسىزلىك ۋە خارلىقنىڭ دەردىنى يەتكىچە تارتتى. بۇ بالا - قازا ئۇلارنىڭ بېشىغا مىلادىيە 70 - يىلى كەلدى.

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُّمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْإِنْسَانَ بِالْثَّرِ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾

(ئەگەر تەۋبە قىلساڭلار) پەرۋەردىگارنىڭ سىلەرگە رەھىم قىلىشى مۇھەققەق بېقىندۇر، ئەگەر سىلەر (يەنە بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا) قايتساڭلار، بىزمۇ (سىلەرنى جازالاشقا) قايتىمىز. ①. جەھەننەمنى كاپىرلار ئۈچۈن زىندان قىلدۇق ② [8]. شەكسىزكى، بۇ قۇرئان (ئىنسانلارنى) ئەڭ توغرا يولغا باشلايدۇ، ياخشى ئىشلارنى قىلىدىغان مۇئمىنلەرگە ئۇلارنىڭ كاتتا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بېرىدۇ [9]. (يەنە شۇنداق خەۋەر بېرىدۇكى) ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلارغا بىز قاتتىق ئازاب تەييارلىدۇق [10]. ئىنسان (ئۆزىگە ۋە بالا - چاقىلىرىغا) خەيرلىك دۇئا قىلغاندەك، (ئاچچىقى كەلگەندە) بەتدۇئا قىلدۇ، ئىنسان بەكمۇ ئالدىراقسان كېلىدۇ ③ [11].

① بۇ ئۇلارغا بېرىلگەن بىر ئاگاھلاندىرۇشتۇركى، ئەگەر ئۆزۈڭلارنى ئىسلاھ قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە لايىق بولىسىلەر. ئۇنىڭ مەنىسى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى ئۈستۈنلۈك ۋە غەلبە دېمەكتۇر، ئەگەر يەنە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلساڭلار، ئىلگىرى ئىككى قېتىم قىلغان مۇئامىلىگە ئوخشاش بىز سىلەرنى يەنە خارلىققا دۇچار قىلىمىز. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى. يەھۇدىيلار ئۆز قىلمىشلىرىدىن يانمىدى، ئۇلار يەنە مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئىشلەتكەن ھىيلە - مېكرىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىمۇ ئىشلەتتى. نەتىجىدە بۇ يەھۇدىيلار مۇسۇلمانلارنىڭ قولىدا يەنە خارلىققا دۇچار بولدى. ئاخىرى ئۇلار خار ھالدا مەدىنە ۋە خەيبەردىن چېقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

② يەنى بۇ دۇنيادىكى خارلىقتىن كېيىن ئۇلارغا ئاخىرەتتىكى جازا يەنى جەھەننەمدە ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرغان ئازاب بولىدۇ.

③ ئىنسان ئالدىراخغۇ ۋە سەۋرىسىز بولغانلىقتىن ئۇنىڭغا بىر قىيىنچىلىق يەتسە، ئۆزىنىڭ ھالەك بولۇشى ئۈچۈن، خۇددى ياخشىلىقنى تىلەپ دۇئا قىلغاندەك بەتدۇئا قىلىدۇ. ئاللاھ ئۆزىنىڭ پەزىلى - مەرھەمىتى بىلەن ئۇنىڭ بەتدۇئاسىنى قوبۇل قىلمايدۇ. (بۇ نۇقتا سۈرە يۈنۇسنىڭ 11 - ئايىتىدە بايان قىلىندى).

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ
وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلَمْنَهُ لَطْفًا مِّن رَّبِّهِ وَفِي عُنُقِهِ عِزَّةٌ وَنُحْرُجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾ أَقْرَأَ كِتَابَكَ كَفَى
بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾ مَن أَهْتَدَىٰ فَأَيَّمَا يَهْتَدَىٰ لِنَفْسِهِ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

كېچە بىلەن كۈندۈزنى (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان) ئىككى ئالامەت قىلدۇق، رەببىڭلارنىڭ پەزىلىنى تەلەپ قىلىشىڭلار (يەنى تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى تېپىش يولىدا ئىش - ھەرىكەت قىلىشىڭلار) ئۈچۈن، يىللارنىڭ سانىنى ۋە ھېسابىنى بىلىشىڭلار ئۈچۈن، كېچىنىڭ ئالامىتى (بولغان ئاينىڭ نۇرىنى) ئۆچۈرۈپ (كېچىنى قاراڭغۇ قىلدۇق)، كۈندۈزنىڭ ئالامىتى (بولغان قۇياش)نى يورۇتقۇچى قىلدۇق ﴿١٣﴾. (بىز) ھەممە نەرسىنى تەپسىلىي بايان قىلدۇق ﴿١٢﴾ [12]. ھەربىر ئىنساننىڭ (ياخشى - يامان) ئەمەللىرىنى ئۇنىڭ بويىغا (كىتاب شەكلىدە) ئېسىپ قويدۇق (يەنى ئىنساننىڭ قىلغان ھەرقانداق ئەمەلى خۇددى بويۇنچاق بويۇندىن ئايرىلمىغاندەك ئۇنىڭدىن ھەرگىز ئايرىلمايدۇ، شۇنىڭغا يارىشا جازا بېرىلىدۇ) ﴿١٣﴾، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا نامە - ئەمالىنى چىقىرىپ بېرىمىز، ھەر ئىنسان ئۇنى ئېچىلغان ھالدا كۆرىدۇ [13]. (ئۇنىڭغا) «نامە - ئەمالىڭنى ئوقۇغىن! بۈگۈن ئۆزۈڭدىن ھېساب ئېلىشقا ئۇزۇڭ يېتەرلىك» (دەيمىز) [14]. كىمكى ھىدايەت تاپسا، پەقەت ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن ھىدايەت تاپىدۇ؛ كىمكى ئازىدىكەن، ئۆزىنىڭ زىيىنى ئۈچۈن ئازىدۇ. ھېچبىر گۇناھكار باشقا بىرىنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ ﴿١٤﴾.

① يەنى كۈندۈزدىكى ھارغىنلىقتىن ئوبدان ئارام ئېلىشىڭلار ئۈچۈن كېچىنى نۇرسىز ۋە قاراڭغۇ قىلدۇق، ئاللاھنىڭ پەزىلىنى تەلەپ ھۈنەر - كەسىپ ۋە تىرىكچىلىك قىلىشىڭلار ئۈچۈن كۈندۈزنى يورۇق قىلدۇق. ئۇنىڭدىن باشقا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشىدا سىلەرگە كۈنلەر، ھەپتىلەر، ئايلار، يىللارنىڭ سانىنى بىلىش ھەم ۋاقىتنى ھېسابلاش قاتارلىق نۇرغۇن پايدىلىرى بار. ئەگەر كېچىدىن كېيىن كۈندۈز ۋە كۈندۈزدىن كېيىن كېچە كەلمەي، داۋاملىق كېچە ياكى داۋاملىق كۈندۈز بولسا، سىلەرگە دەم ئېلىش ياكى تىرىكچىلىك قىلىشقا پۇرسەت قالمىغان بولاتتى، شۇنىڭدەك ئايلار ۋە يىللارنىڭ سانىنى ھېسابلاش مۇمكىن بولمىغان بولاتتى.

② بىز ئىنسانلار ئۈچۈن دىن ۋە دۇنياغا مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ئىشلارنى ئوچۇق بايان قىلىپ بەردۇق، يەنى ئىنسانلار ئۇلاردىن پايدىلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ دۇنيا ھاياتىنىمۇ رەتكە سالسۇن، يەنە ئاخىرەت ئۈچۈن پىلان تۈزۈپ، تەييارلىق قىلسۇن دەپ شۇنداق تەپسىلىي بايان قىلدۇق.

③ ﴿طَبْرَهُ﴾ قۇش، ﴿عُنُقُ﴾ بويۇن دېمەكتۇر. ئىمام ئىبنى كەسىر «قۇش» دېگەندىن ئىنساننىڭ ئەمەلى دېگەن مەنىنى ئالغان. ﴿طَبْرَهُ فِي عُنُقِهِ﴾ دېگەن ئىنساننىڭ ياخشى ياكى يامان ئەمەلى بولۇپ، ئىنسان ئۇنىڭغا ئاساسەن مۇكاپاتلىنىدۇ ياكى جازالىنىدۇ، ئۇنىڭ ئەمەلى خۇددى بويۇنچاق بويۇندىن ئايرىلمىغاندەك ئۇنىڭدىن ھەرگىز ئايرىلمايدۇ يەنى ئۇنىڭ ھەربىر ئەمەلى خاتىرىلىنىپ ماڭىدۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ تولۇق ئارخىپى ساقلىنىپ تۇرىدۇ. قىيامەت كۈنى شۇنىڭغا ئاساسەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: قۇش دېگەندىن ئىنساننىڭ تەقدىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇنى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئىلىمىغا ئاساسەن بۇرۇنلا يېزىپ قويغان، كىمنىڭ بەختلىك ۋە ئاللاھقا ئىتائەتمەن بولىدىغانلىقى ئەزەلدىن ئاللاھقا مەلۇم ئىدى، كىمنىڭ ئىتائەتمەن بولمايدىغانلىقىمۇ ئاللاھقا مەلۇم ئىدى، مانا مۇشۇ تەقدىر - قىسمەت (بەختلىك بولۇش ياكى بەختسىز بولۇش، ئەقلىي ئىقتىدار، ئۆمۈر، ئەمەل ۋە رىزق) ئىنساننىڭ بويىغا ئېسىلغان بويۇنچاققا

ئوخشاش ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەمەللىرىمۇ شۇ تەقدىر بويىچە بولىدۇ، قىيامەت كۈنى شۇ ئەمەللىرى بويىچە ھۆكۈم قىلىنىدۇ.

④ ئەلۋەتتە كىمكى " صَالٌ " ئازغۇچى ھەم " مُضِلٌّ " ئازدۇرغۇچى بولسا، ئۆزىنىڭ گۇناھىنى ۋە ئۆزى ئازدۇرۇۋەتكەن كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى (ئۇلارنىڭ ئېزىپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولغانلىقى ئۈچۈن) ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ، لېكىن (بۇنداق قىلىش بىلەن) ئېزىپ كەتكۈچىلەرگە (ئېزىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن) يۈكلەنگەن گۇناھلار كېمىيىپ كەتمەيدۇ. بۇ ئەسلىدە باشقىلارنى ئازدۇرغانلىقى ئۈچۈن يۈكلەنگەن ئۆزىنىڭ گۇناھى ھېسابلىنىدۇ. قۇرئاننىڭ باشقا ئايەتلىرىدە ۋە ھەدىسلەردە بۇ نۇقتا ئېنىق بايان قىلىنغان.

پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ (ھېچكىمنى) ئازابلىغىنىمىز (يەنى جازالىغىنىمىز) يوق ① [15]. بىرەر شەھەر (ئاھالىسى) نى ھالاك قىلماقچى بولساق، ئۇنىڭدىكى ھاكاۋۇر دۆلەتمەن ئادەملەرنى (بىزگە ئىتائەت قىلىشقا) بۇيرۇيمىز، ئۇلار ئۇ يەردە ئىتائەتسىزلىك (قىلىپ بىزگە ئاسىيلىق) قىلىدۇ - دە، ئۇلارغا ئازابىمىز تېگىشلىك بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ شەھەرنى قاتتىق ۋەيران قىلىپ (ئاھالىسىنى ھالاك قىلىپ) تاشلايمىز ② [16].

① قۇرئان كەرىمنىڭ باشقا ئايەتلىرىدىنمۇ مەلۇمكى، ئاللاھ تائالا كىشىلەردىن: سىلەرگە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم كەلمىگەنمىدى؟ دەپ سورىيدۇ، ئۇلار: كەلگەن دەپ جاۋاب بېرىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەۋەتمەي ۋە كىتاب نازىل قىلماي تۇرۇپ، ھېچكىمنى جازالىمايدۇ. قانداق بىر قەۋم ياكى شەخسكە ئۇنىڭ ئەمرى يەتمىگەن بولسا، ئۇنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ، قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئۆزى ئۇلار ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىدۇ، ئۇ يەردە ھېچكىمگە زۇلۇم قىلىنمايدۇ. شۇنىڭدەك گاس، گاچا، ساراڭ، ئەقلىنى يوقاتقان كىشىلەر ۋە پەيغەمبەر كېلىشتىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەنلەر توغرىسىدىمۇ ئاللاھ ھۆكۈم چىقىرىدۇ. ئەنە شۇنداق كىشىلەر ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەردە مۇنداق دېيىلگەن: قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا پەرىشتىلەرنى ئەۋەتىدۇ. پەرىشتىلەر ئۇلارغا: دوزاخقا كىرىڭلار، دەيدۇ. ئەگەر ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، دوزاخقا كىرسە، دوزاخ ئۇلارغا سالقىن ۋە خاتىرجەم بىر جايغا ئايلىنىدۇ، دوزاخقا كىرگىلى ئۇنىمىغانلار، ئۇنىڭغا سۆرەپ كىرگۈزۈلىدۇ. (مۇسنەدى ئىمام ئەھمەد 4 - توم، 24 - بەت، سەھىھ ئىبنى ھىببان - توم، 226 - بەت، ئەلبانى سەھىھۇل جامىئە سەغىر 881 - ھەدىس) كىچىك ۋاقتىدا ئۆلۈپ كەتكەن بالىلار ھەققىدە ئىختىلاپ بار. مۇسۇلمانلارنىڭ كىچىك ئۆلۈپ كەتكەن بالىلىرى جەننەتكە كىرىدۇ، ئەمما كاپىرلارنىڭ كىچىك ئۆلۈپ كەتكەن بالىلىرى ھەققىدە ئىختىلاپ بار، بەزى ئۆلىمالار ئۇلارنى جەننەتكە كىرىدۇ، دېسە، بەزىلەر جەھەننەمگە كىرىدۇ، دەيدۇ، يەنە بەزىلەر ئۇلار ئارىلىقتا تۇرۇپ قالىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: مەھشەرگاھتا ئۇلاردىن ئىمتىھان ئېلىنىدۇ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنغانلار جەننەتكە كىرىدۇ، بويسۇنمىغانلار جەھەننەمگە كىرىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ سۆزنى كۈچلەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ، بۇ سۆز مۇشۇ ھەقتە كەلگەن ھەر خىل رىۋايەتلەرنى بىرلەشتۈرىدۇ. (تەپسىلاتىنى تەپسىراتى ئىبنى كەسىردىن كۆرگەيسىز). ئەمما سەھىھۇل بۇخارىنىڭ رىۋايىتىدىن مەلۇم بولىدۇكى، مۇشرىكلارنىڭ بالىلىرىمۇ جەننەتكە كىرىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى ۋە فەتھۇلبارى 312 - ، 1385 - ھەدىس)

② بۇ ئايەتتە شۇنداق بىر پىرىنسىپ بايان قىلىنىدىكى، شۇنىڭغا ئاساسەن قەۋملەرنىڭ ھالاك قىلىنىشى قارار قىلىنىدۇ. ئۇ پىرىنسىپ شۇكى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى دۆلەتمەن ئادەملەر ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشقا باشلايدۇ، باشقا كىشىلەر ئۇلارغا ئەگىشىدۇ، شۇ تەرىقىدە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىش ئەۋج ئالىدۇ، نەتىجىدە ئۇلار ئازابقا ھەقىقەت بولىدۇ.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾ مَن كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ

لِمَنْ تُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كَلَّا نُمِدُّ هُنُوْلًا وَهُنُوْلًا مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلِلْآخِرَةِ الْكِبْرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

نۆھتىن كېيىن، نۇرغۇن ئۈمىمەتلەرنى (كۇفۇرلىقى سەۋەبلىك) ھالاك قىلدۇق ①، پەرۋەردىگارنىڭ بەندىلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى تولۇق بىلىپ تۇرۇشتا، كۆرۈپ تۇرۇشتا يېتەرلىكتۇر [17]. كىمكى بۇ تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان (دۇنيا مەنپەئەتلىرى) نى كۆزلەيدىكەن، بىز دۇنيادا (ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن) ئۆزىمىز خالىغان ئادەمگە ئۆزىمىز خالىغانى بېرىمىز، ئاندىن ئۇنىڭغا جەھەننەمنى (تەيىن) قىلىمىز، ئۇ خارلانغان، (رەھىمىتىمىزدىن) قوغلانغان ھالدا جەھەننەمگە كىرىدۇ ② [18]. كىمكى ئاخىرەتنى كۆزلەيدىكەن ۋە مۇئىمن بولۇپ ئاخىرەت ئۈچۈن لايىقىدا ئەمەللەرنى قىلىدىكەن، ئەنە شۇلارنىڭ ئەمەلى (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) قوبۇل قىلىنىدۇ ③ [19]. مۇشۇ ئىككى گۇرۇھنىڭ ھەربىرىگە رەببىڭنىڭ ئاتا - ئېھسانلىرىدىن بېرىمىز. رەببىڭنىڭ ئاتا - ئېھسانى (دۇنيادا ھېچكىمگە) چەكلەنگەن ئەمەس ④ [20]. ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن قانداق ئۈستۈن قىلغانلىقىمىزغا قارىغىن. ئاخىرەتتىكى دەرىجىلەر تېخىمۇ چوڭدۇر، (ئۇنىڭدىكى) ئۈستۈنلۈك تېخىمۇ كاتتىدۇر ⑤ [21].

① بۇلارمۇ مەزكۇر ھالاك قىلىش پىرىنسىپىغا ئاساسەن ھالاك قىلىندى.

② يەنى دۇنيانى تەلەپ قىلغان ھەر قانداق كىشىگە دۇنيا بېرىلمەيدۇ، ئۇنى پەقەت بىز كىمگە خالىساق، شۇنىڭغا بېرىمىز، يەنە ئۇنىڭغا ئۇ قانچىلىك خالىسا، شۇنچىلىك بېرىلمەيدۇ، بىز قانچىلىك بېرىشنى قارار قىلساق، شۇنچىلىك بېرىمىز. پەقەت دۇنيانىلا تەلەپ قىلغاننىڭ نەتىجىسى خار ھالدا جەھەننەمدە مەڭگۈ قېلىش بولىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قەدەر - قىممىتى بولىدىغان ئۈچ نەرسە بايان قىلىندى، 1 - ئاخىرەتنى كۆزلەش يەنى ئىخلاص، سەمىمىيلىك، ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى كۆزلەش، 2 - لايىقىدا ئەمەل قىلىش يەنى ئەمەلنىڭ سۈننەتكە ئۇيغۇن بولۇشى، 3 - ئىمان، چۈنكى ئىمانسىز تۇرۇپ قىلغان ھەر قانداق ئەمەل ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. يەنى ئەمەلنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن ئىمان بىلەن بىرگە سەمىمىي بولۇش ۋە سۈننەتكە ئۇيغۇن بولۇش شەرتتۇر.

④ يەنى دۇنيادىكى رىزىق ۋە ياخشى شارائىتلارنى مۇئىمن ۋە كاپىر دەپ ئايرىماستىن دۇنيانى كۆزلەيدىغانلارغىمۇ ۋە ئاخىرەتنى كۆزلەيدىغانلارغىمۇ بېرىمىز. رەببىڭنىڭ نېمەتلىرى ھېچكىمدىن چەكلەنمەيدۇ.

⑤ دۇنيانىڭ بۇ نېمەتلىرى بەزىلەرگە ئاز، بەزىلەرگە كۆپ تېگىدۇ، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ھېكمىتى بىلەن ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئەنە شۇنداق رىزىق تەقسىم قىلىدۇ. ئەمما ئاخىرەتتىكى دەرىجىلەر ۋە ئۈستۈنلۈكلەر ئارىسىدىكى پەرق ناھايىتى چوڭ ۋە تېخىمۇ كۆرۈنەرلىك بولىدۇ. ئۇ پەرق شۇكى، مۇئىمىنلەر جەننەتكە كىرىدۇ؛ كاپىرلار دوزاخقا كىرىدۇ.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَحْدُورًا ﴿٢٢﴾ * وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ

أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾

ئاللاھقا باشقا مەبۇدى (شېرىك) قىلمىغىن، (ئۇنداق قىلساڭ) ئەيىبلەنگەن، خارلانغان ھالەتكە چۈشۈپ قالسىن [22]. پەرۋەردىگارنىڭ پەقەت ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا - ئاناڭلارغا (قىلىشقا تېگىشلىك خىزمەتنى) ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلىشىڭلارنى پەرز قىلدى. ئۇلارنىڭ بىرى، يا ئىككىلىسى سېنىڭ يېنىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالغان بولسا، ئۇلارغا، ئۇق! دېمىگىن (يەنى مالاللىقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك گەپنىمۇ قىلمىغىن). ئۇلارغا قوپاللىق قىلمىغىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن ① [23]. ئۇلارغا چوڭقۇر مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر، مۇلايىم بولغىن ② ۋە: «ئى پەرۋەردىگارم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە (مېھرى بىلەن) تەربىيىلىگەندەك، سەن ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن» دېگىن [24].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشقا ئەمىر قىلغاندىن كېيىنلا ئىككىنچى رەتتە ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرىدى، بۇنىڭدىن ئاتا - ئانىغا بويسۇنۇش، ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىش، ئۇلارغا ئەدەپ ۋە ئېھتىرام بىلەن مۇئامىلە قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى ئايان بولىدۇ، يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاتا - ئانىغا بويسۇنۇش ئىنتايىن مۇھىمدۇر، ھەدىسلەردىمۇ بۇنىڭ ئەھمىيىتى ئالاھىدە تەكىتلەندى ھەم ئۇنىڭ زۆرۈرلىكى ئوچۇق بايان قىلىندى. ھەتتا ياشىنىپ قالغان ۋاقىتتا ئۇلارغا نارازىلىقنى بىلدۈرىدىغان ئوھۇي چاغلىق سۆزنى قىلىش، ئۇلارغا كايىش ۋە سۆز - ھەرىكەتلىرىنى ئەيىبلەش چەكلەندى. چۈنكى ئاتا - ئانا قېرىغاندا ئاجىز، ئالدىراقسان ۋە تېرىككەك بولۇپ قالىدۇ. بالىلار بولسا، كۈچلۈك، ئاكتىپ، تۇرمۇش لازىمەتلىرىنى باشقۇرىدىغان ۋە تەسەررۇپ قىلىدىغان بولىدۇ، ياشلاردىكى گۆدەكلىك ۋە ھېسسىياتچانلىق ياشانغانلاردىكى ئىسسىق - سوغۇق تەجرىبىلەر بىلەن زىتلىشىپ قالىدۇ، دەل مۇشۇنداق ئەھۋالدا ئاتا - ئانىغا ئەدەپ - ئېھتىرام بىلەن سۆز قىلىش ئىنتايىن مۇھىمدۇر، ئاتا - ئانىسىنىڭ ھەقىقىي لايىقىدا ئادا قىلغانلار، خىزمىتىنى قىلغانلار، ئىتائەت قىلغانلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەزىز بولىدىغانلاردۇر.

② ﴿جَنَاح﴾ يەنى قۇش بالىسىغا مېھرىبانلىق قىلىش يۈزىسىدىن قاننىنى تۆۋەن قىلىدۇ، سەنمۇ ئاتا - ئاناڭغا كەمتەر بولغىن، مېھىر - شەپقەت يەتكۈزگىن، خۇددى قۇش بالىلىرىنى ئاسرىغاندەك، ئۇلارنى ئاسرىغىن. ياكى ئۇنىڭ مەنىسى مۇنداق: قۇش ئۇچىدىغان چاغدا قاننىنى يايىدۇ، پەسكە چۈشىدىغاندا قاننىنى تۆۋەن قىلىدۇ، بۇنىڭغا ئاساسەن قاننىنى تۆۋەن قىلىش دېمەك ئاتا - ئانىنىڭ ئالدىدا كەمتەر ۋە مۇلايىم بولۇشنى كۆرسىتىدۇ.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۚ إِنَّ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾ وَعَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ

وَلَا تُبَدِّرْ تَبَدِيرًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾ وَإِنَّمَا تُعْرَضُونَ عَنْهُمْ أَيْغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾

پەرۋەردىگارنىڭ دىلىڭلاردىكى ئوبدان بىلگۈچىدۇر، ئەگەر سىلەر ياخشى بولساڭلار (يەنى ئاتا - ئاناڭلارنى قاخشاتقۇچى بولمىساڭلار)، شەكسىزكى، ئاللاھ تەۋبە قىلىپ تۇرغۇچىلارنى ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر [25]. تۇغقانغا، مىسكىنگە، (ئىقتىسادىدىن ئايرىلىپ قالغان) مۇساپىرغا (خەيرى - ساخاۋەتتىن) ھەققىنى بەرگىن ①، (پۇل - مېلىڭنى ناتوغرا يوللارغا) ئىسراپ قىلمىغىن [26]. ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارغا بەكمۇ تۈزكۈر بولغان ئىدى ② [27]. ئەگەر (سەن بىر نەرسە بېرىدىغان شارائىتتا بولمىغانلىقتىن) رەببىڭدىن كۈتۈۋاتقان رەھمەت (رىزىق) نى كۆزدە تۇتۇپ، (ھازىرچە ئۇ موھتاجلارنى) قۇرۇق قول قايتمۇرماقچى بولساڭ، ئۇلارغا چىرايلىق گەپ قىلغىن ③ [28].

① قۇرئان كەرىمنىڭ مەزكۇر لەۋزىلىرىدىن مەلۇم بولىدىكى، كەمبەغەل ئۇرۇق - تۇغقانلارغا، مىسكىنلەرگە ۋە ئېھتىياجلىق مۇساپىرلارغا ياردەم قىلغانلىقى ئۇلارغا ئېھسان قىلغانلىق دەپ قارىماسلىق كېرەك. چۈنكى، بۇ ياردەم ئۇلارغا ئېھسان قىلغانلىق ھېسابلانمايدۇ، بەلكى بۇ بايلارنىڭ پۇل - ماللىرىدا مەزكۇر موھتاجلار ئۈچۈن ئاللاھ تائالا بەلگىلىگەن ھەقتۇر، ئەگەر پۇلدار كىشى بۇ ھەقنى ئادا قىلمىسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا گۇناھكار بولىدۇ، يەنى ھەقنى ئادا قىلمىغانلىقى ئۈچۈن گۇناھكار بولىدۇ، ئېھسان قىلمىغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس. ئايەتتە ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ئاۋۋال تىلغا ئېلىنغانلىقىمۇ ئۇلارنىڭ بىرىنچى دەرىجىدە ياردەم قىلىنىشقا تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش ۋە ئۇلارغا شەپقەت قىلىش سىلە - رەھىم دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلىش ئىسلامدا قاتتىق تەكىتلەنگەن ئەمەلدۇر.

② ﴿تَبَدِيرًا﴾ دېگەن سۆزنىڭ يىلتىزى "بَدْرٌ" (ئۇرۇق) دېگەن سۆزدىن كەلگەن بولۇپ، بۇ سۆز دېھقان زېمىنغا ئۇرۇق چاچقاندا ئۇرۇقنىڭ بەلگىلەنگەن جايغا چۈشكەن ياكى چۈشمىگەنلىكىگە قارىماي، نەگە چۈشسە - چۈشسۇن دەپ ئۇرۇق چاچقانى كۆرسىتىدۇ. ﴿تَبَدِيرًا﴾ يەنە ئىقتىسادنى بۇزۇپ - چېچىش، ئېھتىياجىدىن ئارتۇق خىراجەت قىلىشنى، يەنى ئىنسان ئۆزىنىڭ پۇلىنى ئۇرۇقنى چاچقانداك چېچىپ، شەرىئەت بەلگىلىگەن چەكتىن ئاشۇرۇپ پۇل خەجلەشنى كۆرسىتىدۇ. بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ئاز بولسىمۇ دۇرۇس بولمايدىغان ئىشلارغا پۇل سەرپ قىلىش بۇزۇپ - چېچىش ۋە ئىسراپ قاتارىغا كىرىدۇ. ئومۇمەن ھەر ئىككى ئەھۋال يۇقىرىدىكى «ئىقتىسادنى بۇزۇپ - چېچىش» قا كىرىدۇ. ئىسراپخورلۇق شۇ قەدەر چوڭ گۇناھ بولۇپ، ئىسراپخور شەيتانغا ئوخشاشتۇر، ھەر قانداق بىر سۈپەتتە شەيتانغا ئوخشاپ قىلىشتىن ۋە شەيتاننىڭ ئىلتىنى يۇقتۇرۇۋېلىشتىن ساقلىنىش ۋاجىپتۇر. شەيتان يەنە نېمەتكە تانغۇچى، تۈزكۈر دەپ ئاتالدى. بۇ ئۇنىڭغا ئوخشاپ قىلىشتىن تېخىمۇ يىراق تۇرۇشنىڭ لازىملىقىنى تەكىتلەيدۇ. يەنى ئەگەر سىلەر شەيتانغا ئوخشاش ئىش قىلساڭلار، سىلەرمۇ نېمەتكە تانغان تۈزكۈر بولۇپ قالسىلەر. (فەتھۇلقەدر)

③ يەنى قولۇڭدا يېتەرلىك ئىقتىساد بولمىغاچقا پەرۋەردىگارنىڭدىن مەرھەمەتتىن نازىل قىلىشنى ئۈمىد قىلىپ، كۈتۈپ تۇرغاندا، ياردەم سوراپ كەلگەن پېقىر ئۇرۇق - تۇغقانلار، مىسكىنلەر ۋە مۇساپىرلاردىن ئۆزۈڭنى قاچۇرماقچى بولساڭ، يەنى ئۇلارغا ئۆزرە ئېيتىشقا توغرا كەلسە، ئۇلارغا يۇمشاق سۆزلەر بىلەن

چىرايلىقچە ئۆزرە ئېيتقىن. يەنى ئۇلارغا مۇلايىملىق بىلەن، مېھىر - شەپقەت ئىبارىلىرى بىلەن جاۋاب بەرگىن، يەنى بىر قىسىم كىشىلەر موھتاج بولۇپ كەلگەن پېقىر - مىسكىنلەرگە قوپاللىق قىلغاندەك قوپال مۇئامىلە قىلمىغىن.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَسِيَةً إِمْلَاقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطَاً كَبِيرًا ﴿٣١﴾

قولۇڭنى بوينۇڭغا باغلىۋالمىغن (يەنى بېخىللىق قىلمىغن) قولۇڭنى تولمۇ ئېچىۋەتمىگن (يەنى ئىسراپ قىلمىغن)، (بولمىسا) مالاھەتتە، پۇشايماغا قالسىن ① [29]. شۇبھىسىزكى، سېنىڭ پەرۋەردىگارىڭ خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ، (خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى) تار قىلىدۇ ②، چۈنكى ئاللاھ بەندىلىرىنى (ۋە ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى، مەنپەئىتىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [30]. كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ بالىلىرىڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار. ئۇلارنىڭمۇ، سىلەرنىڭمۇ رىزقىڭلارنى بىز بېرىمىز. شەكسىزكى، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش چوڭ گۇناھتۇر ③ [31].

① ئالدىنقى ئايەتتە چىرايلىقچە ئۆزرە ئېيتىش ۋە يۇمشاق مۇئامىلە قىلىشتىكى ئەدەپ ۋە قائىدە بايان قىلىنغان ئىدى، بۇ ئايەتتە خىراجەت قىلىشنىڭ ئەدەپ - قائىدىلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇ قائىدە شۇكى، ئىنسان بېخىللىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ ۋە ئائىلە ئەزالىرىنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجلىرىغا خىراجەت قىلماي تۇرۇۋالمىسۇن، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي ئېھتىياجىنى ۋە ئۈستىگە پەرز بولغان ھوقۇقلىرىنى چەكلەپ قويمىسۇن؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىسراپخورلۇق قىلىپ، ئۆزىنىڭ كىرىمىگە قارىماي پۇل - مالنى ئارتۇقچە خەجلىۋەتمىسۇن. بېخىللىقنىڭ نەتىجىسىدە ئىنسان مالاھەتتە قالىدۇ، يەنى ئەيىبلەنىشكە ۋە كەمسىتىلىشكە دۇچار بولىدۇ. ئىسراپخورلۇقنىڭ نەتىجىسىدە ئىنسان ئىقتىسادىي جەھەتتىن زەئىپلىشىپ قالىدۇ، ﴿مَحْسُورًا﴾ (ھېرىپ چارچىغان، ھەسرەتتە قالغان) تولا مېڭىپ چارچاپ كەتكەن، ئۆلتۈرۈپ قالغان دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ھەددىدىن زىيادە خىراجەت قىلغان ئىسراپخورمۇ ئاخىرى قۇرۇق قول ئۆلتۈرۈپ قالىدۇ. ئەرەب تىلىدىكى «قولۇڭنى بوينۇڭغا باغلىۋالمىغن» يەنى بېخىل بولۇۋالمىغن دېگەننى، «قولۇڭنى تولمۇ ئېچىۋەتمىگن» يەنى ئىسراپ قىلمىغن دېگەننى ئىپادىلەيدىغان ئىدىئوملۇق ئىبارىلەردۇر. ﴿مَلُومًا مَّحْسُورًا﴾ بۇ ئىككى سۆز بىرلىكتە كەلگەن بولسىمۇ، ئالدىنقى ئىككى چەكلىمىنىڭ ئاقىۋىتىنى بىلدۈرىدۇ، يەنى مالاھەت بېخىللىقنىڭ، پۇشايما ئىسراپخورلۇقنىڭ ئاقىۋىتىدۇر.

② بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرگە تەسەللىي بېرىلگەنكى، ئۇلارنىڭ رىزقىنىڭ كەڭ بولمىغانلىقى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۇلارنىڭ دەرىجىسىنىڭ تۆۋەنلىكىنى بىلدۈرمەيدۇ، بەلكى رىزقىنىڭ تار ياكى كەڭ بولۇشى بەندىنىڭ مەنپەئەتىنى ئوبدان بىلگۈچى ئاللاھنىڭ ھېكمىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭدىكى سىر - ھېكمەتنى ئۇ ئۆزى بىلىدۇ. ئۇ خالىسا، ئۆزىنىڭ دۈشمەنلىرىنى قارۇندەك باي قىلىۋېتىدۇ، خالىسا، ئۆزىنىڭ مۇئمىن بەندىلىرىگە ئاران تۇرمۇش كەچۈرگىدەك رىزىق بېرىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئىرادىسى ۋە خاھىشىغا باغلىقتۇر. ئاللاھنىڭ بىر شەخسكە كۆپ رىزىق بەرگەنلىكى ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ، شۇنىڭدەك بىر شەخسكە ئاران كۈن كەچۈرگىدەك رىزىق بەرگەنلىكىمۇ ئۇنى يامان كۆرىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ.

③ بۇ چەكلىمە سۈرە ئەنئامنىڭ 151 - ئايىتىدىمۇ بايان قىلىنغان ئىدى. ھەدىستە بالىنى ئۆلتۈرۈۋېتىش ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشتىن قالسا ئەڭ چوڭ گۇناھ سانالغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بالاڭنىڭ سەن بىلەن بىللە تاماق يېيىشىدىن (يەنى ئۇنىڭ تاماق يېيىشى بىلەن يېقىر بولۇپ قېلىشىدىن) قورقۇپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنىڭ ئەڭ چوڭ گۇناھلار جۈملىسىدىن» دېگەن. (سەھىھۇل

بۇخارى 4761 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 141 - ، 86 - ھەدىس) بۈگۈنكى كۈندە بالىلارنى ئۆلتۈرۈشنىڭ يېڭى بىر شەكلى ئوتتۇرىغا چىقتى، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا كىشىلەر «پىلانلىق تۇغۇت» دېگەن چىرايلىق نام بىلەن قانۇنلۇق شەكىلدە بۇ ئېغىر جىنايەتنى سادىر قىلىۋاتىدۇ، ئەرلەر «سۈپەتلىك تەربىيەلەش» دېسە، ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ «گۈزەللىكىنى» ئاسراش باھانىسى بىلەن بالىلارنى ئومۇميۈزلۈك ئۆلتۈرۈۋاتىدۇ. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

وَلَا تَقْرُبُوا الزَّيْنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطٰنًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ

زىناغا يېقىنلاشماڭلار، چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر ① [32]. ئاللاھ ئۆلتۈرۈشنى ھارام قىلغان جاننى ناھەق ئۆلتۈرمەڭلار ②، ئەمما ھەقىقەت رەۋىشتە (شەرىئەت پەتىۋاسى بىلەن قىساس ئۈچۈن) ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. كىمكى ناھەق ئۆلتۈرۈلدىكەن، (قاتىلدىن قىساس ئېلىش، يا دىيەت ئېلىش، يا كەچۈرۈم قىلىشتىن ئىبارەت) تولۇق ھوقۇقنى ئۇنىڭ يېقىن تۇغقىنىنىڭ (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسىنىڭ) قولىدا قىلدۇق، ئۇ قىساس ئېلىشتا چەكتىن ئاشمىسۇن (يەنى قاتىلدىن غەيرىنى ئۆلتۈرۈش، يا ئۇنىڭ ئەزالىرىنى كېسىش، بىر ئادەم ئۈچۈن ئىككى ئادەمنى ئۆلتۈرۈش قاتارلىق ئىشلارنى قىلمىسۇن)، ئۇ (قىساس ئېلىشتا ئاللاھ تەرەپتىن) ھەقىقەتەن ياردەمگە ئېرىشكۈچىدۇر ③ [33]. يېتىمنىڭ مال - مۈلۈكىگە يېقىنلاشماڭلار، بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر ④ (ئۇنىڭ پايدىسى ئۈچۈن) ئەڭ ئۇيغۇن ئۇسۇلدا يېقىنلىشىش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار.

① ئىسلامدا زىنا ئەڭ چوڭ جىنايەت ھېسابلىنىدۇ، شۇ ۋەجىدىن توي قىلغان ئەر ياكى ئايال بۇ جىنايەتنى سادىر قىلسا، شەرىئەت بەلگىلىگەن شەرتكە ئاساسەن ئۇنىڭ راستلىقى ئىسپاتلانسا، ئۇنىڭ ئىسلامىي جەمئىيەتتە ياشاش ھوقۇقى بولمايدۇ، ئۇنى قېلىچ بىلەن چېپىپ تاشلاش يېتەرلىك ئەمەس، بەلكى ئۇنى جەمئىيەتتە كىشىلەرگە ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈم قىلىنىدۇ. شۇڭا بۇ ئايەتتە ﴿زىناغا يېقىنلاشماڭلار﴾ دەپ كەلدى، يەنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بارىدىغان سەۋەب ۋە ئامىللاردىن يىراق تۇرۇڭلار، مەسىلەن: نامەھرەم ئاياللارغا قاراش، ئۇلار بىلەن ئارىلىشىش ۋە پاراڭلىشىش يەنە ئاياللارنىڭ ھىجابسىز گىرىم قىلىپ سىرتقا چىقىشى قاتارلىق ئامىللاردىن ساقلىنىش كېرەك، شۇنداق قىلغاندا زىنانىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

② «ھەقىقەت رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش» دېگەن قىساس ئېلىش ئۈچۈن ئۆلتۈرۈشنى كۆرسىتىدۇ، چۈنكى قىساس جەمئىيەتتە ئامانلىق ۋە خاتىرجەملىك بەرپا قىلىشقا سەۋەب بولىدۇ. شۇنىڭدەك توي قىلغان تۇرۇپ زىنا قىلغانلارنى ئۆلتۈرۈش ۋە دىندىن يېنىۋالغان مۇرتەدىنى ئۆلتۈرۈش ھەقىقەت رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش ھېسابلىنىدۇ.

③ يەنى شەرىئەت قازىسى تەرىپىدىن ھۆكۈم چىقىرىلغاندىن كېيىن ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرى قاتىلدىن قىساس ئېلىش ياكى دىيەت ئېلىش ياكى ئەپۇ قىلىشقا ھوقۇقلۇقتۇر، ئۇلارغا بۇ ئىشتا ئىختىيار بېرىلگەندۇر. ئەگەر ئۇلار پەقەت قىساس ئېلىشنى ئىختىيار قىلسا، بۇنىڭدا چەكتىن ئاشمىسۇن، بىر ئادەمنىڭ بەدىلىگە ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئادەمنى ئۆلتۈرمىسۇن، قاتىلنى قىيىنماي ئۆلتۈرسۇن، جەستىنى پارچىلىمىسۇن. ئۇلار ﴿ھەقىقەتەن ياردەمگە ئېرىشكۈچىدۇر﴾ يەنى ھاكىملار ناھەق ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا ياردەم قىلىشقا ئالاھىدە بۇيرۇلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھقا كۆپ شۈكۈر قىلىش كېرەككى ھەددىدىن ئېشىپ، ناشۈكۈرلۈك قىلماسلىق لازىم.

④ ئاللاھ تائالا يۇقىرىدا ھەر قانداق جان ئىگىسىنى ناھەق ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن چەكلىگەندىن كېيىن، بۇ ئايەتتە بولسا مال - مۈلۈكنى زايە قىلىۋېتىشتىن چەكلەۋاتىدۇ. مال - مۈلۈكلەر ئىچىدە يېتىمنىڭ مال - مۈلۈكى ئەڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا يېتىملارنىڭ مال - مۈلۈكىنى ئۇلار چوڭ بولۇپ، بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر ئۇلارغا پايدا بولىدىغان ئورۇنلارغا سەرپ قىلىشقا بۇيرىدى،

يەنى يېتىملەرنىڭ مال - مۈلۈكىنى پايدا - زىيىنىنى ئويلاشمايلا زىيان تارتىدىغان تىجارەتكە مەبلەغ سېلىۋەتمەڭلار ياكى يېتىملەر چوڭ بولۇشتىن بۇرۇن ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكىنى بۇزۇپ - چېچىۋەتمەڭلار.

إِنَّ أَلْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كُنْتُمْ بِالْقَسَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾ ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾

چۈنكى، (قىيامەتتە) ئەھدىنىڭ سوريى بار ① [34]. ئۆلچىگەن ۋاقىتىڭلاردا تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىڭلار. بۇنداق قىلىش (سەلەرگە دۇنيادا) تولمۇ ياخشىدۇر ②، ئاقىۋىتى تېخىمۇ ئوبداندۇر [35]. ئۆزۈڭ بىلمەيدىغان نەرسىگە ئەگەشمە ③ (يەنى بىلمىگەننى بىلىدىم، كۆرمىگەننى كۆردۈم، ئاڭلىمىغاننى ئاڭلىدىم دېمە)، چۈنكى قۇلاق، كۆز، دىل قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى سوراققا تارتىلىدۇ ④ [36]. سەن زېمىندا غادىيىپ ماڭمىغىن، چۈنكى سەن (ھاكاۋۇرلۇقتىن ئايىغىڭ بىلەن) يەرنى تېشىۋېتەلمەيسەن، (ھەرقانچە غادايساڭمۇ) ئېگىزلىكتە تاغلارغا تەڭلىشەلمەيسەن ⑤ [37]. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا يامان كۆرۈلىدىغان قەبىھ ئىشلاردۇر ⑥ [38]. بۇلار پەرۋەردىگارىڭ ساڭا ۋەھىي قىلغان ھېكمەتلەرنىڭ بىر قىسمىدۇر، ئاللاھقا باشقا مەبۇدىنى شېرىك قىلمىغىن، (بولمىسا) مالاھەت قىلىنغان، (ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن) قوغلانغان ھالدا جەھەننەمگە تاشلىنىسەن [39].

① «ئەھدە» دېگەندىن ئاللاھ بىلەن بەندە ئوتتۇرىسىدىكى ئەھدە - مىساق يەنە ئىنسانلار ئۆز ئارا قىلىشقان ئەھدىنامە ۋە كېلىشىملەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ھەر ئىككى خىل ئەھدىگە ۋاپا قىلىش زۆرۈردۇر. كىمكى ئەھدىنى بۇرسا، سوئال - سوراققا تارتىلىدۇ.

② ئەجىر - ساۋاب جەھەتتىنمۇ ياخشىدۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ئۆلچەمدە تولۇق بېرىش دىيانەتلىكنىڭ ئالامىتى بولۇپ، كىشىلەرنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىش ئۈچۈنمۇ پايدىلىقتۇر.

③ "قَفَا، يَقْفُو" ئەگەشتى، ئەگىشىدۇ دېگەن مەنىدە، ﴿لَا تَقْفُ﴾ سەن ﴿ئۆزۈڭ بىلمەيدىغان نەرسىگە ئەگەشمە﴾ يەنى يامان گۇمان قىلما، باشقىلاردىن ئەيىب ئىزدەمە، بىلمەيدىغان ئىشنى قىلما.

④ يەنى سەن ئەگەشكەن نەرسە توغرىسىدا مەزكۇر ئەزالار سوراققا تارتىلىدۇ، قۇلاقتىن ئۇنى ئاڭلىغانمۇ؟ دەپ سورىلىدۇ، كۆزدىن ئۇنى كۆرگەنمۇ؟ دەپ سورىلىدۇ، دىلدىن ئۇنى بىلگەنمۇ؟ دەپ سورىلىدۇ، چۈنكى بۇ ئۈچ ئەزا بىلىم ھاسىل قىلىش ۋاسىتىلىرىدۇر، يەنى مەزكۇر ئەزالارغا ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى سۆزلەش ئىقتىدارى ئاتا قىلىدۇ ئاندىن ئۇلارنى سوراققا تارتىدۇ.

⑤ ھاكاۋۇرلارچە كىرىلىپ مېڭىشنى ئاللاھ تائالا قاتتىق يامان كۆرىدۇ. قارۇن مۇشۇ سەۋەبتىن ئۆيى ۋە خەزىنىلىرى بىلەن قوشۇلۇپ يەرگە يۇتقۇزۇلدى. (بۇ نۇقتا سۈرە قەسەس 81 - ئايەتتە بايان قىلىندى).

ھەدىستە مۇنداق كەلدى: «سەلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن كىشىلەردىن بىرى ئىككى توننى كىيىپ، ئۆزىچە ھاكاۋۇرلارچە مېڭىپ كېتىۋاتتى، توساتتىن ئۇنى زېمىن يۇتۇپ كەتتى، ئۇ، تاكى قىيامەت كۈنىگىچە زېمىننىڭ ئىچىدە ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇپ يۈرىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 5789 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 2088 - ھەدىس) ئاللاھ تائالا كەمتەرلىكنى ياقتۇرىدۇ، ئۇ ئۆزىنى تۆۋەن تۇتقانلارنىڭ مەرتىۋىسىنى كۆتۈرىدۇ.

⑥ يەنى مەزكۇر چەكلەنگەن ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ ياقتۇرمايدىغان قىلمىشلاردۇر.

أَفَأَصْفَكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنْتًا إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُوَّ ءَالِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذَا لَابَتَّغُوا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٣﴾ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٤﴾

ئەجەبا رەببىڭلار سىلەرگە ئوغۇللارنى خاس قىلىپ، پەرىشتىلەرنى ئۆزىنىڭ قىزلىرى قىلىۋالغانمۇ؟ شەكسىزكى، سىلەر (ۋابالى تولىمۇ) چوڭ بىر سۆزنى قىلىۋاتسىلەر (ئىزاھات: بۇ پەرىشتىلەر «ئاللاھنىڭ قىزلىرى» دېگۈچىلەرگە قارىتىلغان) [40]. شەكسىزكى، ئۇلارنى ئىبرەت ئالسۇن دەپ بۇ قۇرئاندا (ھەر خىل مەزمۇنلارنى) تۈرلۈك شەكىلدە بايان قىلدۇق^①، بۇ ئۇلارغا (ھەقىقەتتىن) يىراقلىشىشتىن باشقىسىنى زىيادە قىلمايۋاتىدۇ [41]. ئېيتقىنىكى، ئەگەر ئۇلار ئېيتقاندا، ئاللاھ بىلەن بىرگە يەنە باشقا ئىلاھلار بولغان بولسا ئىدى، ئۇلار ئەلۋەتتە ئەرشنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللاھقا (قارشىلىق كۆرسىتىش ئۈچۈن) يول ئىزدىگەن بولاتتى^② [42]. ئاللاھ ئۇلارنىڭ بوھتانلىرىدىن ئەلۋەتتە پاكىتۇر ۋە ئىنتايىن يۈكسەك دەرىجىدە ئۈستۈندۇر^③ [43].

① يەنى بىز ۋەز - نەسىھەتلەر، ھۆججەت - پاكىتلار، دەۋەت، تەرغىبات، ئاگاھلاندۇرۇش، مىساللار ۋە قىسسەلەرنى ھەر خىل شەكىل ۋە ئۇسلۇبتا قايتا - قايتا چۈشەندۈردۈق، لېكىن ئۇلار كۆپىرى - شېرىكىنىڭ قاراڭغۇلۇقىغا شۇ قەدەر كىرىپ كەتكەنكى، ھەق تەرەپكە يېقىنلىشىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭدىن تېخىمۇ يىراقلاشتى. چۈنكى ئۇلار قۇرئان كەرىمنى سېھىر، جادۇ، شېئىر دەپ قارىغان ئىدى. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇلار قۇرئاندىن قانداقمۇ ھىدايەت ۋە توغرا يول ھاسىل قىلالىسۇن؟

② ئۇنىڭ بىر مەنىسى مۇنداق: بىر پادىشاھ يەنە بىر پادىشاھقا قارشى لەشكەر تارتىپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلىشقا ئۇرۇنغاندا، بۇ مەبۇدلارمۇ ئاللاھنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلىش ئۈچۈن چوقۇم بىرەر يول ئىزدىگەن بولاتتى. ھالبۇكى، ئۇ مەبۇدلارغا چوقۇنۇلغىنىغا نەچچە ئەسىرلەر ئۆتۈپ كەتتى، ھازىرغا قەدەر ئۇنداق ئەھۋال كۆرۈلۈپ باقمىدى، بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق مەبۇد يوق، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچبىر كۈچ - قۇدرەت ئىگىسى يوق، پايدا ۋە زىيان يەتكۈزگۈچى ھەم يوق. ئىككىنچى مەنىسى: ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا، مۇشرىكلار ھازىرغا قەدەر ئاللاھقا يېقىنلىق ھاسىل قىلىپ بولغان بولاتتى، بۇ مۇشرىكلار «بىزنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدۇ» دەپ ئېتىقاد قىلغان مەبۇدلىرىمۇ ئۇلارنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرۇپ بولغان بولاتتى.

③ يەنى ھەقىقەت شۇكى، مۇشرىكلارنىڭ ئاللاھ تائالا ھەققىدە «ئۇنىڭ شېرىكى بار» دەپ قىلغان بوھتانلىرىدىن ئاللاھ تائالا پاكىتۇر ۋە ئۈستۈندۇر.

تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾
وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَجَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾

يەتتە ئاسمان، زېمىن ۋە ئۇلاردىكى بارلىق مەۋجۇداتمۇ ئاللاھنى پاك دەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ، ئاللاھنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتمايدىغان ھېچ نەرسە يوقتۇر. لېكىن سىلەر (تېلىڭلار ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ (ئېيتقان) تەسبىھىنى چۈشەنمەيسىلەر^①، شەكسىزكى، ئاللاھ جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر، (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر [44]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن قۇرئان تىلاۋەت چېغىڭدا ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلار سېنىڭ ئاراڭدا يوشۇرۇن بىر پەردە پەيدا قىلدۇق^② [45].

① يەنى ھەممە مەخلۇقات ئاللاھ تائالاغا بويسۇنىدۇ، ھەربىرى ئۆز تەرىقىسى بويىچە ئاللاھ تائالاغا مەدھىيە ۋە تەسبىھ ئېيتىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. ئەمما بىز ئۇلارنىڭ قانداق تەسبىھ ۋە ھەمدە ئېيتقانلىقىنى بىلەلمەيمىز. بۇ نۇقتىنى قۇرئاندىكى باشقا ئايەتلەرمۇ كۈچلەندۈرىدۇ، مەسىلەن: داۋۇد ئەلەيھىسسالام ھەققىدە مۇنداق كەلگەن: ﴿بىز ھەقىقەتەن تاغلارنى (داۋۇدقا) بويسۇندۇرۇپ بەردۇق، ئۇلار داۋۇد بىلەن ئەتىگىنى - ئاخشىمى تەسبىھ ئېيتاتتى﴾. (سۈرە ساد 18 - ئايەت). بىر قىسىم تاشلار ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿تاشلار ئارىسىدا ئاللاھتىن قورقۇپ (تاغ چوققىلىرىدىن) دومىلاپ چۈشىدىغانلىرىمۇ بار﴾. (سۈرە بەقەرە 74 - ئايەت). بۇ ھەقتە ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «بىز (بىر نەچچە قېتىم) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن تاماق يەۋاتقاندا، تاماقنىڭ تەسبىھ ئېيتقانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدۇق». (سەھىھۇل بۇخارى 3579 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «چۈمۈلىلەرمۇ ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 3019 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2241 - ھەدىس) «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇتبە ئوقۇغاندا خورما ياغىچىدىن ياسالغان بىر تۇۋرۇككە يۆلىنەتتى. ياغاچتىن مۇنبەر ياسالغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى تاشلاپ، مۇنبەرگە چىقىپ خۇتبە ئوقۇشقا باشلىدى، خۇتبە ئوقۇۋاتقاندا، ئۇ تۇۋرۇكتىن كىچىك بالغا ئوخشاش يىغلىغان ئاۋاز كەلدى». (سەھىھۇل بۇخارى 3584 - ھەدىس) «مەككىدە بىر تاش بار ئىدى، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سالام قىلىپ تۇراتتى». (سەھىھ مۇسلىم 2277 - ھەدىس) مەزكۇر ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن مەلۇم بولىدىكى، جانسىز نەرسىلەر ۋە ئۆسۈملۈكلەردىمۇ بىر خىل ھېس - تۇيغۇ بولۇپ، ئۇلارمۇ شۇ ھېس - تۇيغۇلىرى بىلەن ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىدۇ، ئەمما ئۇنى بىز چۈشەنمەيمىز. بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ئۇ نەرسىلەر دالالەت يۈزىسىدىن تەسبىھ ئېيتىدۇ، يەنى ئۇ نەرسىلەر ئاللاھنىڭ پۈتۈن كائىناتىنىڭ ياراتقۇچىسى ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدۇ ۋە ھەر نەرسىگە قادىر ئىكەنلىكىنى نامايەن قىلىپ تۇرىدۇ. بېيىت:

ھەر نەرسىدە باردۇر ئۇنىڭ ئالامىتى،

بىر ئىلاھلىق ئۇلۇغ سۈپەت كارامىتى.

لېكىن توغرىسى شۇكى، بۇ ئايەتتىكى تەسبىھ دالالەت يۈزىسىدىن ئەمەس، بەلكى ھەقىقىي مەنىدە كەلگەن.

② ﴿مَسْتُورًا﴾ ئېنىق ئىسىم "سَاتِرٌ" (توسقۇچى) مەنىسىدە كەلگەن، ياكى "مَسْتُورٌ عَنِ الْبَصَائِرِ" (كۆزلەردىن توسۇلغان ۋە پەردىلەنگەن) دېگەن مەنىدە. دېمەك كۆز بىلەن ھىدايەت ئارىسىنى توسۇپ تۇرغان پەردە

بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار ئۇنى كۆرەلمەيدۇ.

وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَوَّاعًا عَلَىٰ آذَانِهِمْ نُفُورًا ﴿٦٦﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٦٧﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٦٨﴾ وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظْمًا وَرَفْتًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٦٩﴾ * قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حديدًا ﴿٧٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ

قۇرئاننى چۈشەنمەيلا كەتسۇن دەپ، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى پەردىلىدۇق، (ئۇنى ئاڭلىيالمىسۇن دەپ) ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرىنى ئېغىر قىلدۇق، سەن قۇرئان (ئوقۇغان)دا رەببىڭنىڭ بىر ئىكەنلىكىنى تىلغا ئالساق، ئۇلار ئۈركۈپ ئارقىغا قېچىپ كېتىدۇ ① [46]. ئۇلار ساڭا (يەنى تىلاۋىتىڭگە) قۇلاق سالغاندا ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن (يەنى مەسخىرە ئۈچۈن) قۇلاق سالىدىغانلىقىنى ۋە بۇ زالىملارنىڭ (سەن توغرىلۇق) ئۆزئارا پىچىرلاشقاندا (مۇئەمىنلەرگە): «سىلەر پەقەت سېھىرلەنگەن ② بىر ئادەمگىلا ئەگىشىۋاتىسىلەر» دېگەنلىكىنى بىز ئوبدان بىلىمىز [47]. ئۇلارنىڭ سەن توغرىلۇق قانداق ئوخشىتىشلارنى كەلتۈرۈۋاتقانلىقىغا (يەنى بىردەم سېھىرگەر، بىردەم شائىر ۋە بىردەم مەجنۇن دېگەنلىكىگە) قارىغىن، ئۇلار بۇ (بوھتانلارنى چاپلاش) سەۋەبتىن ئېزىپ كەتتى، شۇڭا ئۇلار (توغرا) يول تاپالمايدۇ ③ [48]. ئۇلار: «بىز قۇرۇق سۆڭەك ۋە چىرىپ توپا بولۇپ كەتكەندىن كېيىن، چوقۇم تىرىلىپ يېڭىدىن ئادەم بولامدۇق؟» دېيىشىدۇ ④ [49]. (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «سىلەر تاش ياكى تۆمۈر ياكى سىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرۇڭلاردىكى ئەڭ كاتتا بىر جانلىق بولۇپ كەتسەڭلارمۇ ⑤ (ئاللاھ سىلەرنى چوقۇم تىرىلدۈرىدۇ).

① ﴿ اَكِنَّةٌ ﴾ " كىئان " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، دىللارنى ئوراپ ئالغان پەردە دېگەن مەنىدە. ﴿ وَقْرًا ﴾ قۇلاقنىڭ ئېغىرلىقى ياكى قۇرئاننى ئاڭلاشقا توسالغۇ بولغان نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك ئۇلارنىڭ دىللىرى قۇرئاننى چۈشۈنۈشتىن ئاجىز كەلگەن، قۇلاقلىرى قۇرئاننى ئاڭلاپ، ھىدايەتنى قوبۇل قىلىشتىن ئاجىز كەلگەن. ئۇلار ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشتىن ئۆزلىرىنى شۇ قەدەر قاپۇرىدۇكى، ئۇنىڭ بىرلىكىنى ئاڭلاپ قالسا، ئۈركۈپ قېچىپ كېتىدۇ. بۇ ئايەتتە دىللارنى پەردىلىۋېتىش ۋە قۇلاقلىرىنى ئېغىر قىلىشتىن ئىبارەت پېئىللارنىڭ ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىنغانلىقى ئۇنىڭ ھەممىنى ياراتقۇچى بولغانلىقىدىندۇر. ئەمىلىيەتتە ئۇلارنىڭ ھىدايەتتىن مەھرۇم قالغانلىقى ئۆزلىرىنىڭ تەرسالىقى ۋە جاھىللىقنىڭ نەتىجىسى ئىدى.

② يەنى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى سېھىرلەنگەن دەپ قارايتتى، شۇنداق چۈشەنچە بىلەن قۇرئاننى تىڭشايتتى ۋە ئۆزئارا پىچىرلىشاتتى، شۇ ۋەجىدىن ھىدايەتتىن مەھرۇم قالدى.

③ ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى گاھى سېھىرگەر دېسە، گاھى سېھىرلەنگەن دەيتتى، بەزىدە ساراڭ، مەجنۇن دېسە، بەزىدە كاھىن دەيتتى. ئۇلار مۇشۇنداق گۇمراھلىققا چۆمۈپ كېتىۋاتقان تۇرسا، قانداقمۇ ھىدايەت تاپالسىن؟

④ تاش ۋە سۆڭەكتىنمۇ قاتتىق نەرسە بولۇپ كەتسەڭلەرمۇ ياكى سىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرۇڭلاردا قايتا ھايات ھالىتىگە قايتۇرۇش ئەڭ مۇشكۈل دەپ قارايدىغان بىر مەخلۇق بولساڭلارمۇ، ئاللاھ سىلەرنى تىرىلدۈرىدۇ.

⑤ يەنى سىلەر تەسەۋۋۇر قىلالايدىغان ھەر قانچە قاتتىق نەرسە بولۇپ كېتىپ، «ئەمدى بىزنى كىم تىرىلدۈرىدۇ؟» دېسەڭلارمۇ، سىلەرنى يەنىلا ئاللاھ تىرىلدۈرىدۇ.

فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾ وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿٥٣﴾

ئاندىن ئۇلار: «بىزنى كىم تىرىلدۈرىدۇ؟» دەيدۇ، (ئۇلارغا جاۋابەن): «سىلەرنى دەسلەپتە ياراتقان زات تىرىلدۈرىدۇ» دېگىن، ئۇلار (مەسخىرە بىلەن) ساڭا باشلىرىنى چايقاپ تۇرۇپ ①: «ئۇ قاچان بولىدۇ؟» دېيىشىدۇ، (سەن) «بەلكىم، ئۇ يېقىندا بولىدۇ» ② دېگىن [50-51]. شۇ كۈندە ئاللاھ سىلەرنى چاقىرىدۇ ③، سىلەر ئۇنىڭغا مەدھىيە ئېيتىپ ئاۋاز قوشسىلەر ۋە (دۇنيادا) پەقەت ئازغىنە ۋاقىت تۇرغاندەك ئويلاپ قالسىلەر ④ [52]. بەندىلىرىمگە ئېيتقىنكى، ئۇلار (گەپ قىلغاندا ۋە مۇنازىرىلەشكەندە) ئەڭ ياخشى سۆزلەرنى قىلسۇن ⑤، شەكسىزكى، شەيتان ئۇلارنىڭ ئارىسىنى بۇزماقچى بولىدۇ ⑥، چۈنكى شەيتان ئىنسانغا ئوپۇچۇق دۈشمەندۇر [53].

① "أَنْغَضُ، يُنْغِضُ" مەنىسى باش لىڭشىتماق، باش چايقىماق، يەنى ئۇلار مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن باشلىرىنى چايقاپ، قايتا تىرىلىش قاچان بولىدۇ؟ دەيدۇ.

② ﴿قَرِيبًا﴾ نىڭ مەنىسى كېلىشى مۇقەررەر بولغان نەرسە. كېلىشى مۇقەررەر بولغان ھەر قانداق نەرسە يېقىن بولىدۇ، كېلىۋاتقان ھەرقانداق نەرسە ئاخىرى يېتىپ كېلىدۇ. ﴿عَسَى﴾ دېگەن سۆزمۇ قۇرئاندا شەكسىز، چوقۇم يۈز بېرىدىغان ئىش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن، دېمەك، قىيامەتنىڭ بولۇشى مۇقەررەر ۋە شەكسىزدۇر.

③ «چاقىرىدۇ» دېگەننىڭ مەنىسى، ئاللاھ سىلەرنى قەبىرلەردىن چىقىرىپ، ئۆزىنىڭ دەرگاھىغا ھازىر قىلىدۇ، دېمەك سىلەر ئۇنىڭغا ھەمدە ئېيتقان ھالدا چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئۇنىڭغا بويسۇنسىلەر ياكى ئۇنى تونۇغان ھالدا دەرگاھىغا ھازىر بولىسىلەر.

④ يەنى ئۇ يەردە دۇنيا ھاياتى ناھايىتى ئاز ۋاقىتتەك بىلىنىدۇ. ﴿ئۇلار قىيامەتنى كۆرگەن كۈندە، گويا ئۆزلىرىنى (دۇنيادا) پەقەت بىر كەچقۇرۇن ياكى بىر ئەتگەن تۇرغاندەك (گۇمان قىلىدۇ)﴾. (سۈرە نازىئات 13 ، - 14 - ئايەتلەر) بۇ نۇقتا يەنە سۈرە تاھا 102 ، - 104 - ئايەتلەر، سۈرە رۇم 55 - ئايەت، سۈرە مۇئەمىنۇن 112 ، - 113 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىنغان. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى مۇنداق ئىزاھلايدۇ: بىرىنچى قېتىملىق سۇر چىلىنغاندا، بارلىق ئۆلۈكلەر تىرىلدۈرۈلۈپ، قەبىرلىرىدىن چىقىرىلىدۇ، ئىككىنچى قېتىم سۇر چىلىنغاندا، مەھشەر مەيدانىغا ھېساب ئېلىش ئۈچۈن جەملىنىدۇ. ئىككى سۇرنىڭ ئارىسىدا قىرىق يىل مۇددەت بولىدۇ، بۇ ئارىلىقتا ئۇلارغا ھېچقانداق ئازاب بولمايدۇ، ئۇلار ئۇخلايدۇ، ئىككىنچى قېتىملىق سۇر چىلىنغاندا ئۇلار: ﴿ۋاي ئىست! بىزنى ئۇخلاۋاتقان يېرىمىزدىن كىم ئويغاتتى؟﴾ دەيدۇ. (سۈرە ياسىن 52 - ئايەت) (فەتھۇلقەدىر) ئالدىنقى ئىزاھات ئەڭ توغرىدۇر.

⑤ يەنى ئۆزئارا سۆزلەشكەندە ئازار بېرىدىغان سۆزلەرنى قىلىشتىن ئېھتىيات قىلسۇن، ياخشى گەپلەرنى قىلسۇن. شۇنىڭدەك كاپىرلار، مۇشرىكلار ۋە ئەھلى كىتاب بىلەن مۇنازىرىلەشكەندىمۇ مۇلايىم بولۇپ، گۈزەل ئۇسلۇب بىلەن سۆزلەشسۇن.

⑥ تىلدىن سادىر بولغان كىچىككىنە خاتالىقتىنمۇ سىلەرنىڭ ئوچۇق ۋە ئەزەلىي دۈشمىنىڭلار

بولغان شەيتان ئاراڭلاردا ئاداۋەت ۋە پىتنە پەيدا قىلالايدۇ ياكى كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ دىللىرىدا سىلەرگە قارىتا زىيادە ئۆچمەنلىك پەيدا قىلالايدۇ. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھېچ قايسىڭلار ئۆزىنىڭ (مۇسۇلمان) قېرىندىشىغا تىغ تەڭلىمىسۇن. چۈنكى ئۇ، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسى بىلەن تىغنى قولىدىن چىقىرىۋىتىپ (مۇسۇلمان قېرىندىشىنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپ)، شۇ سەۋەب بىلەن ئۆزىنىڭ دوزاخنىڭ ئازگىلىغا چۈشۈپ كېتىشىنى بىلمەيدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 7072 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2617 - ھەدىس)

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنَّ يَشَأُ يَرْحَمَكُمْ أَوْ إِنْ يَشَأُ يُعَذِّبْكُمْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكَيْلًا ﴿٥٥﴾ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ
وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ وَعَاتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿٥٦﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضَّرِّ عَنْكُمْ
وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ
مَحْدُورًا ﴿٥٧﴾

رەببىڭلار سىلەرنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر، خالىسا سىلەرگە رەھىم قىلىدۇ، خالىسا سىلەرنى ئازابلايدۇ ①، بىز سېنى ئۇلارغا ھامىي قىلىپ ئەۋەتكىنىمىز يوق ② [54]. رەببىڭ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى جىمى مەخلۇقاتنىڭ ئەھۋالىنى ھەممىدىن ئوبدان بىلگۈچىدۇر. بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن ئۈستۈن قىلدۇق ③، داۋۇتقا زەبۇرنى ئاتا قىلدۇق [55]. (ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنىكى، سىلەر ئاللاھنى قويۇپ ئىلاھ دەۋالغان نەرسەڭلارغا يالۋۇرۇپ بېقىڭلارچۇ، ئۇلار سىلەردىن بالانى كۆتۈرۈۋېتىشكىمۇ ۋە ئۇنى (باشقىلارغا) يۆتكەپ قويۇشقىمۇ قادىر ئەمەس [56]. ئۇلارنىڭ (ئىلاھ دەپ) چوقۇنۇۋاتقان ئۇ كىشىلىرى (ئىيسا، ئۈزەير ۋە پەرىشتىلەر) قانداق قىلساق ئاللاھقا يېقىن بولارمىز دەپ رەببىڭگە (ۋەسەلە) يېقىن بولۇش يولىنى ئىزدەپ دۇئا قىلىدۇ، رەببىڭنىڭ رەھىمىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئازابىدىن قورقىدۇ ④. رەببىڭنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن ساقلىنىشقا تېگىشلىكتۇر [57].

① بۇ يەردىكى خىتاب ئەگەر مۇشرىكلارغا قارىتىلغان بولسا، «رەھىم قىلىدۇ» دېگەننىڭ مەنىسى: سىلەرنى ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ. «ئازاب قىلىدۇ» دېگەننىڭ مەنىسى: مۇشرىك ھالەتتە ۋاپات قىلدۇرىدۇ، شۇنىڭغا ئاساسەن ئازابقا لايىق بولىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ يەردىكى خىتاب ئەگەر مۇئمىنلەرگە قارىتىلغان بولسا، «رەھىم قىلىدۇ» دېگەننىڭ مەنىسى: ئاللاھ سىلەرنى كاپىرلاردىن ھىمايە قىلىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ. «ئازاب قىلىدۇ» دېگەننىڭ مەنىسى: كاپىرلارغا مۇسۇلمانلار ئۈستىدىن غەلبە ئاتا قىلىدۇ، ئۇلارنى مۇسۇلمانلارغا مۇسەللەت قىلىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ.

② يەنى سەن ئۇلارنى چوقۇم كۇفرىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن چىقىرىۋېتىشكە ياكى ئۇلارنىڭ كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلىقىغا جاۋابكار ئەمەس.

③ بۇ نۇقتا ﴿ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن ئۈستۈن قىلدۇق﴾. (سۈرە بەقەرە 253 - ئايەت) تە ئىلگىرى بايان قىلىنىپ بولغان ئىدى، بۇ ئايەتتە مەككە كاپىرلىرىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن قايتا تەكرارلىنىۋاتىدۇ، ئۇلار: ئاللاھقا پەيغەمبەرلىككە تاللاشقا مۇشۇ مۇھەممەدتىن باشقىسى تېپىلمىغانمىدۇ؟ دېگەن ئىدى. بۇ يەردە ئۇلارغا رەددىيە بېرىلدى، يەنى پەيغەمبەرلىككە كىمنى تاللاش ۋە بىر پەيغەمبەرنى يەنە بىر پەيغەمبەردىن ئۈستۈن قىلىش ئاللاھنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىشتۇر.

④ مەزكۇر ئايەتتىكى ﴿ئاللاھنى قويۇپ ئىلاھ دەۋالغان نەرسەڭلار﴾ دېگەندىن مۇشرىكلار چوقۇنۇپ كەلگەن پەرىشتىلەر، بۇتلار ۋە بۇزۇڭلارنىڭ ھەيكەللىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى يەھۇدىي ۋە ناسارالار ئاللاھنىڭ ئوغلى ۋە ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان ئۈزەير ۋە مەسسىھ (ئىيسا) ئەلەيھىسسالاملار ياكى بىر تۈركۈم جىنلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ جىنلار مۇسۇلمان بولغان ئىدى، ئىلگىرى مۇشرىكلار ئۇلارغا چوقۇناتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 4714 - ھەدىستە كەلگەندەك) شۇڭا بۇ ئايەتتە بايان قىلىنىۋاتىدۇكى، ئۇشبۇ مەبۇدلارمۇ رەببىڭگە يېقىن بولۇشنىڭ كويىدا يۈرىدۇ. ئۇنىڭ رەھىمىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئازابىدىن

قورقىدۇ، بۇنداق سۈپەتلەر جانسىز نەرسىلەردە بولمايدۇ. بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلىنغان نەرسىلەر ئىچىدە پەقەت تاشتىن ياسالغان بۇتلارلا بولماستىن، بەلكى يەنە ئاللاھنىڭ بەندىلىرىدىن بىر قىسىم پەرىشتىلەر، سالىھ كىشىلەر، پەيغەمبەرلەر ۋە جىنلارمۇ بار ئىدى. بۇ ئايەتتە تەكىتلەنگەن نۇقتا شۇكى، ئۇلارنىڭ قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ، ئۇلار نە بىر كېسەلدىن ئاغرىقنى كۆتۈرۈۋېتەلمەيدۇ، نە بىر ئىنساننىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. ﴿ ئۇلارنىڭ (ئىلاھ دەپ) چوقۇنۇۋاتقان ئۇ كىشىلىرى قانداق قىلساق ئاللاھقا يېقىن بولارمىز دەپ رەببىگە (ۋەسىلە) يېقىن بولۇش يولىنى ئىزدەپ دۇئا قىلىدۇ ﴾ دېگەننىڭ مەنىسى ئۇلارمۇ ياخشى ئەمەللىرى ئارقىلىق رەببىگە يېقىن بولۇشنى تىلەيدۇ يەنى ياخشى ئەمەللىرىنى ئاللاھقا يېقىن بولۇشقا ۋەسىلە قىلىدۇ. مانا بۇ قۇرئان كۆرسەتكەن ۋەسىلىدۇر، قەبرىگە چوقۇنغۇچىلار دەۋا قىلغان ۋەسىلە ئەمەس. ئۇلار ئۆلۈپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ نامىغا ئاتا نەزىر قىلىشنى، ئۇلارنىڭ قەبرىسىگە يوپۇق يېپىشنى، مازارلىققا بېرىپ تاۋاپ قىلىش، توپلۇشۇپ پائالىيەت قىلىش، قەبرىدىكى مۇردىلاردىن مەدەت ۋە ياردەم تىلەشنى ۋەسىلە دەپ قارايدۇ، بۇ ۋەسىلە قىلغانلىق ئەمەس بەلكى ئىبادەت قىلغانلىق ۋە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. ئاللاھ ھەر مۇسۇلماننى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

وَإِنْ مِنْ قَرِيْبَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوْهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوْهَا عَذَابًا شَدِيْدًا كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُوْرًا ﴿٥٨﴾ وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ

(كۇفرلىق قىلىپ ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان) ھەرقانداق بىر يۇرت بولسۇن، ئۇنى بىز قىيامەت كۈنىدىن بۇرۇن ھالاك قىلىمىز ياكى ئۇنى قاتتىق ئازابلايمىز، بۇ كىتابتا (لەۋھۇلمەھپۇزدا) پۈتۈلۈپ كەتكەن (ھۆكۈم) دۇر ① [58]. (مۇشرىكلار تەلەپ قىلغان) مۆجىزىلەرنى ئەۋەتمەسلىكىمىز پەقەت بۇرۇنقىلارنىڭ مۆجىزىلەرنى يالغانغا چىقارغانلىقى سەۋەبىدىندۇر ②.

① بۇ يەردىكى ﴿ الْكِتَابِ ﴾ دېگەندىن لەۋھۇلمەھپۇز كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېمەك ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بەلگىلىنىپ بولغان ۋە لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىلىپ بولغان ھۆكۈم شۇكى، بىز كاپىرلارنىڭ ھەربىر يۇرتىنى يەنى يۇرت ئەھلىنى ياكى ئۆلۈم بىلەن ھالاك قىلىمىز ياكى قاتتىق ئازاب بىلەن ئازابلايمىز. بۇ يەردىكى يۇرت دېگەن شۇ يۇرتتا ياشايدىغانلارنى كۆرسىتىدۇ. ھالاك قىلىشنىڭ سەۋەبى بولسا ئۇلارنىڭ كۇفرلىقى، ئاللاھقا شېرىك قوشقانلىقى، زۇلۇم قىلغانلىقى ۋە ھەددىدىن ئاشقانلىقىدۇر. يەنە بىر مۇھىم نۇقتا شۇكى، بۇ ھالاكەت قىيامەتتىن بۇرۇن بولىدۇ. بولمىسا، قىيامەت بولغان چاغدىكى ھالاك قىلىشتا ھەرقانداق بىر يۇرت كاپىر ۋە مۇسۇلمان دەپ ئايرىلماستىن گۇمراڭ قىلىنىدۇ.

② بۇ ئايەت چۈشكەن ۋاقىت دەل مەككە كاپىرلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سافا تېغىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ بېرىشىنى ۋە زىرائەت تېرىش ئۈچۈن مەككە تاغلىرىنى باشقا يەرگە يۆتكىۋېتىشىنى تەلەپ قىلغان ۋاقىت ئىدى. ئىمام ئەھمەد، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەككىلىكلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سافا تېغىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ بېرىشىنى ۋە زىرائەت تېرىشلىرى ئۈچۈن (مەككىنىڭ قېشىدىكى) تاغلارنى باشقا يەرگە يۆتكىۋېتىشىنى تەلەپ قىلدى. ئاندىن (ئاللاھ تەرەپتىن ۋەھىي ئارقىلىق) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئەگەر خالىساڭ ئۇلارغا مۆھلەت بېرىمىز، خالىساڭ ئۇلارغا تەلەپ قىلغانلىرىنى قىلىپ بېرىمىز. ئەگەر ئۇلار (تەلەپ قىلغانلىرىغا ئېرىشىپ بولۇپ يەنە) ئىمان ئېيتمىسا، ئىلگىرىكى ئۈمىمەتلەر ھالاك قىلىنغاندەك ھالاك قىلىنىدۇ، دېيىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئى ئاللاھ، ئۇلارغا مۆھلەت بەرگىن» دېدى. (مۇسنەدى ئەھمەد 1 - توم، 258 - بەت، 2333 - ھەدىس، ئەھمەد شاكىر بۇ ھەدىسنى سەھىھ دېگەن) بۇ ئايەتتىمۇ مەزكۇر نۇقتا بايان قىلىنىپ دېيىلدىكى، ئۇلارنىڭ تەلپىگە لايىق مۆجىزە چۈشۈرۈش بىز ئۈچۈن قىيىن ئەمەس. لېكىن بىزنىڭ ئالدىراپ مۆجىزە چۈشۈرمەسلىكىمىزنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئىلگىرىكى قەۋملەرمۇ ئۆز خاھىشلىرى بويىچە مۆجىزە تەلەپ قىلغان ئىدى. ئۇلار مۆجىزە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنمۇ ئىمان ئېيتىمىدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ھالاك قىلىندى.

وَعَاتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِي آرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُحُوفُهُمْ مَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

بىز سەمۇد قەۋمىگە ئوپئوچۇق بىر مۆجىزە سۈپىتىدە چىشى تۆگىنى بەردۇق، ئۇلار بولسا ئۇنى ئىنكار قىلدى ① (شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى ھالاك قىلدۇق)، بىز مۆجىزىلەرنى پەقەت قورقۇتۇش ئۈچۈنلا ئەۋەتمىز [59]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۆز ۋاقتىدا بىز ساڭا «رەببىڭ ھەقىقەتەن ئىنسانلارنى (ئىلمى ۋە قۇدرىتى بىلەن) قورشاپ تۇرىدۇ» ② دەپ ئېيتقان ئىدۇق. بىز ساڭا (مېراج كېچىسى) كۆرسەتكەن كۆرۈنۈشنى، قۇرئاندىكى لەنەت قىلىنغان دەرەخ (زەققۇم دەرەخى) نى پەقەت ئىنسانلار ئۈچۈن سىناق قىلدۇق ③. بىز ئۇلارنى قورقۇتتىمىز. بىزنىڭ قورقۇتۇشىمىز ئۇلارغا چوڭ بىر يولسىزلىقتىن باشقىسىنى زىيادە قىلمايدۇ ④ [60]. ئۆز ۋاقتىدا بىز پەرىشتىلەرگە: «ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار!» دېدۇق، ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى. ئىبلىس: «سەن لايدىن ياراتقان ئادەمگە سەجدە قىلامدىمەن؟» دېدى [61].

① بۇ ئايەتتە سەمۇد قەۋمى مىسال ئۈچۈن كەلتۈرۈلدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ تەلىۋى بويىچە تاشتىن تۆگە چىقىرىپ كۆرسىتىلگەن ئىدى، لېكىن بۇ زالىملار ئىمان كەلتۈرمەستىن تۆگىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلارغا ئۈچ كۈندىن كېيىن ئازاب كەلدى.

② يەنى ئىنسانلار ھەر ۋاقىت ئاللاھنىڭ باشقۇرۇشى، كونتروللىقى ۋە تەسەررۇپى ئاستىدا بولىدۇ، شۇڭا ئىشلار ئىنسانلار خالىغان بويىچە ئەمەس، ئاللاھ خالىغان بويىچە بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسىدە بۇ يەردىكى «ئىنسانلار» دېگەندىن ئەھلى مەككە كۆزدە تۇتۇلغان دەپ ئېلىنىدۇ، يەنى مەككە ئەھلى ئاللاھنىڭ كونتروللۇقى ۋە باشقۇرۇشى ئاستىدا، شۇڭا سەن قورقماستىن دەۋەت قىلىۋەرگىن، ئۇلار ساڭا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ، بىز سېنى ئۇلاردىن قوغدايمىز. يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ تائالا بەدرى غازىتىدا ۋە مەككە فەتىھى قىلىنغاندا مەككە كاپىرلىرىنى ئىبىرەت بولغۇدەك مەغلۇبىيەتكە دۇچار قىلغان ئىدى، بۇ يەردە شۇ نۇقتا بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

③ ساھابىلەر ۋە تابىئىنلار بۇ يەردىكى كۆرۈنۈشنى ئويغاق ھالەتتە كۆزى بىلەن كۆرگەن دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن مېراج ۋەقەسى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، بۇ ۋەقە بەزى ئىمانى ئاجىز كىشىلەرگە ئېغىر سىناق بولدى، ئۇلار سىناقتىن ئۆتەلمەي مۇرتەد بولۇپ كەتتى. بۇ يەردىكى دەرەختىن زەققۇم دەرەخى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى مېراج كېچىسى جەھەننەمدە كۆرگەن. ﴿ الْمَلْعُونَةَ ﴾ يەنى ئۇ دەرەختىن يېگۈچى دوزىخى مەلئۇندۇر يەنى لەنەت قىلىنغۇچىدۇر. (ئەيسە تەپاسىر) يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ زەققۇم دەرەخى ھەقىقەتەن گۇناھكارلارنىڭ تامىقىدۇر ﴾. (سۈرە دۇخان 43 - ، 44 - ئايەت)

④ يەنى كاپىرلار دىللىرىدىكى رەزىللىك ۋە تەرسالىق سەۋەبىدىن مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ ئىمان ئېيتىشنىڭ ئورنىغا، تەرسالىقتا تېخىمۇ ئەزەۋەيلەيدۇ.

قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنِ أَخَّرْتَنِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأُحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٣٦﴾ قَالَ أَذْهَبُ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا ﴿٣٧﴾ وَأَسْتَفْزِرُّ مِنْ أَسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجْلِكَ وَشَارِكُكُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدَّهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٣٨﴾

ئىبلىس: «ماڭا ئېيتىپ بەرگىنە، سەن مەندىن ئۈستۈن قىلغان (ئادەم) مۇشۇمۇ؟ ئەگەر ماڭا قىيامەتكىچە مۆھلەت بېرىدىغان بولساڭ، ئۇنىڭ ئەۋلادىنىڭ كۆپ قىسمىنى (ئازدۇرۇپ) تۈپ يىلتىزىدىن قۇرۇتۇۋېتىمەن (يەنى ئۇلارنى خالىغانچە يېتىلەيمەن)» ① دېدى [62]. ئاللاھ (ئىبلىسقا) ئېيتتى: «بارغىن (ساڭا مۆھلەت بەردىم)، ئۇلاردىن (يەنى ئادەم بالىلىرىدىن) كىمكى ساڭا ئەگىشىدىكەن، جەھەننەم سىلەرگە بېرىلىدىغان يېتەرلىك جازادۇر [63]. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن قوزغىتالايدىغانلىكى ئادىمىڭنى ئاۋازىڭ بىلەن (يەنى گۇناھقا چاقىرىشنىڭ بىلەن) قوزغىغىن ②، ئاتلىق ۋە پىيادە قوشۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا ھۇجۇم قىلغىن ③، ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرىغا ۋە بالىلىرىغا شېرىك بولغىن ④، ئۇلارغا (يالغان) ۋەدىلەرنى بەرگىن ⑤ - شەيتاننىڭ ئۇلارغا بېرىدىغان ۋەدىسى پەقەتلا ئالدامچىلىقتۇر ⑥ [64].

① يەنى ئۇلارنىڭ بۇرىدىن يېتىلەپ، خالىغانچە ئازدۇرىمەن. ئەمما ئاز بىر قىسىم كىشىلەر مېنىڭ ئازدۇرىشىمدىن ساقلىنىپ قالىدۇ. ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ئىبلىسنىڭ قىسسىسى ئىلگىرى (سۈرە بەقەرە 36 - 34، سۈرە ئەئراف 11، 18، سۈرە ھىجر 29 - 39 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى)، بۇ يەردە تۆتىنچى قېتىم بايان قىلىنىۋاتىدۇ. (بۇنىڭدىن كېيىن يەنە سۈرە كەھف 50 - ئايەت، سۈرە تاھا 116، 117 - ئايەت، سۈرە ساد 73، 85 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىنىدۇ).

② «ئاۋازىڭ» دېگەندىن گۇناھقا چاقىرىلغان ئاۋاز، شەيتاننىڭ ھىيلە - مېكرى، ۋەسۋەسىلىرى، ناخشا - مۇزىكا ۋە بىھۇدە ئويۇن - كۈلكە ئۈسكۈنىلىرى قاتارلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، شەيتان بۇ نەرسىلەر ئارقىلىق كۆپ كىشىلەرنى ئازدۇرىۋاتىدۇ.

③ بۇ يەردىكى قوشۇندىن ئىنسانلار ۋە جىنلاردىن شەيتانغا ئەگەشكەن ۋە ئۇنىڭغا مەدىكار بولغان، خۇددى شەيتانغا ئوخشاش كىشىلەرنى ئازدۇرىدىغان ئاتلىق ۋە پىيادە ئەسكەرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ياكى ئۇنىڭدىن شەيتان كىشىلەرنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن قوللىنىدىغان بارلىق ئۇسۇل - ۋاسىتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

④ شەيتاننىڭ پۇل - مالغا شېرىك بولۇشى ئۇنىڭ كىشىلەرنى ھارام يول بىلەن پۇل تېپىشقا ۋە ھارام يولغا خەجلەشكە قىزىقتۇرىشىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭدەك يەنە بۇھەيرە ۋە سائىبە قاتارلىقلارغا ئوخشاش چارۋا - ماللارنى بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتاپ ئايرىم بېقىشمۇ شۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر. شەيتاننىڭ بالىلارغا شېرىك بولۇشى دېگەننىڭ مەنىسى: زىناخورلۇق، ھارامدىن بالا تېپىش، بالىلارغا ئابدۇللات ۋە ئابدۇلئۇززا دېگەندەك بۇتلارنىڭ ئىسمىنى قويۇش، ئۇلارنى غەيرى ئىسلامىي تەرىقىدە تەربىيەلەپ، ئەخلاقسىز بەتنىيەت ئادەم قىلىپ يېتىشتۈرۈش، ئۇلارنى باقالماسلىقتىن قورقۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىش، تىرىك كۆمۈۋېتىش، بالىلارنى مەجۇسىي، يەھۇدىي، ناسارا - خرىستىئان قىلىپ تەربىيەلەش قاتارلىقلار. مۇشۇنداق ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسىدە شەيتاننىڭ شېرىكچىلىكى بولغان بولىدۇ. ئىمام ئىبنى جەرىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتە شەيتاننىڭ شېرىكچىلىكى مۇئەييەن بىر مەنىگە قارىتىلمىغان، بۇ ئومۇمىي بولۇپ، ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىشتىن كېلىپ چىققان ياكى شەيتاننىڭ دېگىنى ئورۇندالغان، بالىلار ۋە پۇل - مالغا مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق ئىش بولسا، شۇ ئىشتا شەيتاننىڭ

شېرىكچىلىكى بار ھېسابلىنىدۇ.

⑤ يەنى جەننەت، دوزاخ يوق ياكى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش يوق، دېگەندەك سۆزلەرنى قىل.

⑥ ﴿عُرُورًا﴾ يەنى «ئالدامچىلىق» دېگەن بىر يامان ئىشنى چىرايلىق كۆرسىتىپ، ئۇنى توغرا ۋە جايىز دەپ قارايدىغان قىلىۋېتىش.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَنٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾ رَبُّكُمْ الَّذِي يُرْسِلُ لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَاهًا فَلَمَّا نَجَّيْكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْصِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾

شەكسىزكى، مېنىڭ (ئىخلاسمەن مۇئىمن) بەندىلىرىم ئۈستىدە سېنىڭ ھېچبىر ھۆكۈمرانلىقىڭ يوقتۇر. ①. (ئى پەيغەمبەر! مۇئىمنلەرگە) ھامىي بولۇشقا رەببىڭ يېتەرلىكتۇر» ② [65]. رەببىڭلار سىلەرنى ئۆز پەزىلىدىن (رىزىق) ئىزدىسۇن دەپ، كېمىلەرنى سىلەر ئۈچۈن دېڭىزدا ماڭدۇرۇپ بېرىدىغان زاتتۇر، ئۇ ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر ③ [66]. سىلەر دېڭىزدا بىرەر ئاپەتكە يولۇققان چېغىڭلاردا، ئېسىڭلارغا سىلەر چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلار كەلمەي، پەقەت ئاللاھلا كېلىدۇ (يەنى ئىنسان مۇنداق چاغدا ئاللاھتىن باشقىغا ئىلتىجا قىلمايدۇ)، ئاللاھ سىلەرنى (غەرق بولۇشتىن) قۇتقۇزۇپ، (ئامان - ئېسەن) قۇرۇقلۇققا چىقارغاندا (سىلەر ئۇنىڭدىن) يۈز ئۆرۈيسىلەر (يەنى ئىخلاسىڭلار تۈگەپ ئاۋۋالقى ھالىتىڭلارغا قايتىۋالسىلەر). ئىنسان ئىنتايىن تۈزكۈردۇر ④ [67]. (دېڭىزدا غەرق بولۇپ كېتىشتىن قۇتۇلغىنىڭلار بىلەن) سىلەر ئاللاھنىڭ سىلەرنى يەرگە يۇتقۇزۇۋېتىشىدىن ياكى سىلەرگە ئاسماندىن تاش ياغدۇرۇشىدىن ⑤، ئاندىن ئۆزۈڭلارغا (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلايدىغان) ھېچبىر ھامىي تاپالماي قېلىشىڭلاردىن خاتىرجەم مۇ سىلەر؟ (ئەنسىرىمەمسىلەر؟) [68]

① بۇ يەردە ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى ئۆزىگە مەنسۇپ قىلىپ «بەندىلىرىم» دەپ كەلتۈرگەنلىكى ئۇلارنى ئېززەت - ئىكرام قىلغانلىقىدىندۇر. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھنىڭ خاس بەندىلىرىنى شەيتان ئازدۇرۇشقا مۇۋەپپەقىيەت بولالمايدۇ.

② يەنى كىمكى توغرا مەنىدىكى بەندىلىك سالاھىيىتىگە ئىگە بولۇپ، پەقەت ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسا، ئاللاھمۇ ئۇنىڭ دوستى ۋە ھامىيسى بولىدۇ.

③ ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە قىلغان مېھرىبانلىقى ۋە رەھمىتىنىڭ جۈملىسىدىن دېڭىزنى ئىنسانلارغا بويسۇندۇرۇپ، كېمە ۋە پاراخوتلارنى ئۇنىڭدا ماڭدۇرۇپ بەرگەنلىكى ۋە بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە بېرىپ كېلىپ، تىجارەت قىلىش شارائىتى ھازىرلاپ بەرگەنلىكىدۇر. يەنە بەندىلىرىگە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش يوللىرىنى كۆرسەتكەنلىكىمۇ ئۇنىڭ مېھرىبانلىقىدىندۇر.

④ بۇ نۇقتا ئىلگىرى بايان قىلىنغان، (سۈرە يۇنۇس 22 - 23 - ئايەتلەرنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن).

⑤ يەنى سىلەر دېڭىزدىن چىققاندىن كېيىن ئاللاھنى ئۇنتۇپ قالسىلەر، سىلەر ئاللاھنىڭ قۇرۇقلۇقتىمۇ سىلەرنى جازالىيالايدىغانلىقىنى بىلمەمسىلەر؟ ئاللاھ يەرنى يېرىپ سىلەرنى يەرگە يۇتقۇزۇۋېتەلەيدۇ ياكى ئاسماندىن تاش ياغدۇرۇپ، ئىلگىرىكى قەۋملەرنى ھالاك قىلغاندەك سىلەرنىمۇ ھالاك قىلىۋېتەلەيدۇ.

أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ * وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْوَبْرِ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

ياكى سىلەرنىڭ كۆفرىلىق قىلغانلىقىڭلار تۈپەيلىدىن، ئاللاھنىڭ سىلەرنى دېڭىزدا قايتا قاتناقتۇرۇپ، (دېڭىزدىكى چېغىڭلاردا) ئۈستۈڭلارغا قارا بوراننى ئەۋەتىپ غەرق قىلىۋېتىشىدىن، ئاندىن ئۆزۈڭلار ئۈچۈن بىزدىن ئىنتىقام ئېلىپ بېرىدىغان ھېچكىمنى تاپالماي قېلىشىڭلاردىن ئەنسىرىمەمسىلەر؟ (سىلەر بۇنىڭدىن خاتىرجەممۇ؟) ① [69] شەكسىزكى، بىز ئادەم بالىلىرىنى ئەزىز قىلدۇق ②، ئۇلارنى قۇرۇقلۇقتا (تۈرلۈك قاتناش ۋاستىلىرىغا مىندۈردۈق)، دېڭىزدا (كېمە ۋە پاراخوتلارغا) چىقاردۇق ③، ئۇلارنى شېرىن يېمەكلىكلەر بىلەن رىزىقلاندۇردۇق ④، ئۇلارنى مەخلۇقاتلىرىمىزنىڭ نۇرغۇنىدىن ئالاھىدە ئۈستۈن قىلدۇق ⑤ [70].

① ﴿قَاصِفًا﴾ دېڭىزدا كېمىلەرنى ئۆرۈپ، چۆكتۈرۈۋېتىدىغان يۇقىرى سۈرئەتلىك قاتتىق سوغۇق بوران، ﴿تَبِيعًا﴾ ئىنتىقام ئالغۇچى، كەينىدىن ئەگەشكۈچى، ھىمايە قىلغۇچى دېگەن مەنىدە، جۈملىنىڭ مەنىسى: سىلەر دېڭىزغا چۆكۈپ كەتكەندىن كېيىن، بۇلارنى نېمىشقا چۆكتۈرۈۋەتتىڭ؟ دەپ بىزنى سوراق قىلىدىغان ھېچكىم بولمايدۇ، دېگەنلىكتۇر. بىر قېتىم دېڭىزدىن بىخەتەر چىقىپ بولغاندىن كېيىن سىلەرگە قايتا دېڭىزدا سەپەر قىلىش زۆرۈرىيىتى بولمامدۇ؟ ئۇ يەردە ئاللاھ سىلەرنى قايتا خەتەرگە دۇچار قىلالامدۇ؟

② بۇ ئىززەت ۋە ھۆرمەت ھەربىر ئىنسانغا بېرىلگەن، مەيلى ئۇ مۇئمىن بولسۇن ياكى كاپىر بولسۇن. چۈنكى ھايۋانلار، ئۆسۈملۈكلەر، جانسىز نەرسىلەر ۋە باشقا مەۋجۇداتلارغا نىسبەتەن ئىنسان شەرەپتە ئۈستۈن ۋە ھۆرمەتلىكتۇر. بۇ ئىززەت ھەر جەھەتتىن بولۇپ، ئاللاھ ئىنسانغا گۈزەل شەكىل، چىراي، قەددى - قامەت ۋە قىياپەت ئاتا قىلغان، بۇ نېمەت باشقا مەخلۇقاتلاردا مەۋجۇت ئەمەس، مەسىلەن: ئىنسان ئۆزىگە بېرىلگەن ئەقىل بىلەن ئۆزىنىڭ راھەت - پاراغىتى ئۈچۈن ساناقسىز نەرسىلەرنى كەشىپ قىلدى، ھايۋانلار بولسا، ئۇنداق نېمەتلەرگە ئېرىشەلمىدى. ئىنسان ئەقلى بىلەن توغرا بىلەن خاتانى، پايدىلىق بىلەن پايدىسىزنى، چىرايلىق بىلەن كۆرۈمىسىزنى ئايرىشقا قادىر، ئەقىل ئارقىلىق ئاللاھنىڭ باشقا مەخلۇقاتلىرىنى باشقۇرۇپ، ئۇلاردىن پايدىلىنىدۇ. ئۇ ئەقلىنى ئىشلىتىپ ئىسسىقتىن ۋە سوغۇقتىن ساقلايدىغان كىيىملەرنى تىكىدۇ، بىنالارنى ياسايدۇ، ھەر خىل ئۈسكۈنىلەرنى كەشىپ قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە كائىناتتىكى بارلىق شەيئىلەرنى ئىنساننىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ياراتتى، مەسىلەن: كائىناتتا ئاي، قۇياش، سۇ، ھاۋا قاتارلىق ساناقسىز نەرسىلەر بار، ئۇلاردىن ئىنسان پايدىلىنىۋاتىدۇ.

③ ئاللاھنىڭ مەرھىمىتى بىلەن ئىنسانلار قۇرۇقلۇقتا ئات، خېچىر، ئىشەك، تۆگە قاتارلىق ھايۋانلارغا ۋە ئۆزلىرى ياسىغان (ئاپتوموبىل، پويىز، ئاپتوبۇس، ئايروپىلان، ۋېلسىپىت، موتوسىكىلىت قاتارلىق) قاتناش ۋاستىلىرىغا مىنىدۇ، شۇنىڭدەك دېڭىزدا كېمە ۋە پاراخوتلارغا چىقىپ سەپەر قىلىدۇ ۋە يۈك توشۇيدۇ.

④ ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ ئوزۇقلۇقى ئۈچۈن ھەر خىل زىرائەت، سەي - كۆكتات ۋە مېۋىلەرنى ياراتتى، ئۇ نېمەتلەرنىڭ تەركىۋىدە ھەر خىل تەم، قۇۋۋەت ۋە پايدىلىق ماددىلارنى مەۋجۇت قىلدى. بۇ ھەر خىل يېمەكلىكلەر، مەنپەئەتلىك غىزالار، تەملىك مېۋىلەر، قۇۋۋەتلىك ئوزۇقلۇقلار ۋە ئىچمىلىكلەر ئىنساندىن باشقا مەخلۇقاتلارغا بېرىلگەنمۇ؟

⑤ مەزكۇر تەپسىلاتتىن ئىنسانلارنىڭ باشقا مەخلۇقاتلاردىن ئارتۇقچىلىقى ۋە ئۈستۈنلۈكى ئايان بولدى.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمْهَمِّمْ فَمَنْ أَوْحَىٰ كِتَابُهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾ وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أُوحِيَآ إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَةً وَإِذَا لَا تَخْذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدَّتْ تَرَكُّنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذَا لَأَذُقْنَاكَ ضَعْفَ الْحَيَاةِ وَضَعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

(ئى پەيغەمبەر! قىيامەت كۈنىنى ئەسلىگىنىكى) ئۇ كۈندە ھەممە ئادەمنى نامە - ئەمالى بىلەن چاقىرىمىز^①، كىمىنىڭ نامە - ئەمالى ئوڭ قولغا بېرىلسە، ئەنە شۇلار ئۆزلىرىنىڭ نامە - ئەمالىنى (خۇشاللىق ئىچىدە) ئوقۇيدۇ، ئۇلارغا قىلچە ئۇۋال قىلىنمايدۇ^② [71]. بۇ دۇنيادا (دىلى) كور بولغان ئادەم ئاخىرەتتىمۇ كور ۋە تېخىمۇ يولدىن ئازغان بولىدۇ^③ [72]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار ھەقىقەتەن سېنى بىز ساڭا ۋەھىي قىلغان (قۇرئان)دىن يۈز ئۈرۈتۈپ، ئۇنىڭدىن باشقىسىنى بىزنىڭ نامىزدىن ئويدۇرۇپ چىقارغۇزۇشقا تاس قالدى، (ئەگەر شۇنداق قىلغان بولساڭ) ئۇ چاغدا ئەلۋەتتە ئۇلار سېنى دوست قىلىۋالغىلى [73]. بىز سېنى (ھەقىقەتە تۇرۇشتا) مۇستەھكەم قىلمىغان بولساق، سەن ئۇلارغا ئازراق مايىل بولۇپ كەتكىلى تاس قالغان ئىدىڭ^④ [74]. ئەگەر شۇنداق قىلغان بولساڭ، ئەلۋەتتە ساڭا دۇنيانىڭ قاتمۇقات ئازابىنى ۋە ئاخىرەتنىڭ قاتمۇقات ئازابىنى تېتىتىغان بولاتتۇق^⑤. ئاندىن سەن ئۆزۈڭگە بىزگە قارشى ھېچقانداق ياردەم بەرگۈچى تاپالمايتتىڭ [75].

① ﴿إِمَامٍ﴾ پېشۋا، باشلىق، رەھبەر دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە ئۇنىڭدىن نېمىنىڭ كۆزدە تۇتۇلغانلىقى ھەققىدە ھەر خىل قاراشلار بار: بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇنىڭدىن پەيغەمبەر كۆزدە تۇتۇلغان. يەنى ھەر ئۈممەتنى ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن چاقىرىمىز. بەزىلەر ئۇنىڭدىن پەيغەمبەرلەرگە چۈشۈرۈلگەن ساماۋى كىتاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى ئى ئەھلى تەۋرات! ئى ئەھلى ئىنجىل! ئى ئەھلى قۇرئان! دېگەندەك ناملار بىلەن چاقىرىلىدۇ، دەيدۇ. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئۇنىڭدىن نامە - ئەمەل دەپتىرى يەنى ھەر ئىنساننىڭ قىلمىشلىرى خاتىرىلەنگەن كىتاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ. يەنى ھەر شەخس ئۆزىنىڭ نامە - ئەمەلى بىلەن چاقىرىلىدۇ، چۈنكى ھەر ئىنسان بىلەن ئۇنىڭ نامە - ئەمالى بىللە بولىدۇ ۋە نامە - ئەمالغا ئاساسەن ئۇنىڭغا ھۆكۈم قىلىنىدۇ. بۇ قاراشنى ئىمام ئىبنى كەسىر ۋە ئىمام شەۋكانى ئەڭ توغرا دەپ قارىغان.

② ﴿فَتِيلًا﴾ دېگەن خورمىنىڭ ئۇرۇقىدىكى كىچىككىنە يىپ، يەنى شۇ يىپچە ھەم ئۇۋال قىلىنمايدۇ.

③ ﴿أَعْمَى﴾ (كور، ئەما) دېگەندىن دىلى كور ئادەم كۆزدە تۇتۇلغان، دۇنيادا ھەقىقىي كۆرۈشتىن، چۈشىنىشتىن ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن مەھرۇم قالغان كىشى ئاخىرەتتىمۇ كور بولىدۇ يەنى رەببىنىڭ خاس پەزلى - كەرىمى ۋە رەھمىتىدىن مەھرۇم قالىدۇ.

④ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تەرەپتىن پەقەت پەيغەمبەرلىرىگە ئاتا قىلىنىدىغان پاكلىق ۋە مەسۇملۇق بايان قىلىنىۋاتىدۇ، بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، گەرچە مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مايىل قىلماقچى بولغان بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنى ساقلاپ قالغان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىلچىمۇ ئۇلار تەرەپكە مايىل بولمىغان. بۇ ماقام ۋە ھىمايە پەيغەمبەرلەردىن باشقا ھېچكىمگە بېرىلمەيدۇ.

⑤ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، جازانىڭ ئېغىر ياكى يەڭگىل بولۇشى ئىناۋەت ۋە مەرتىۋە بويىچە بولىدۇ.

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّوكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةٌ مَن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِكَ الشَّمْسِ إِلَى عَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

(ئۇ كاپىرلار) سېنى (مەككە) زېمىنىدىن چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن ①، ئۇ يەردە سېنى (خاتىرجەم) تۇرغۇزمىغىلى تاس قالدى، شۇنداق بولغاندا، سەن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار پەقەت ئازغىنە ۋاقىتلا تۇرالايتتى ② (يەنى ئازغىنە ۋاقىتتىن كېيىن ھالاك بولاتتى) [76]. (بۇ) سەندىن ئىلگىرى بىز ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلىرىمىز ھەققىدىكى قانۇنىيەتتۇر ③، بىزنىڭ قانۇنىيەتتىمىزدە ئۆزگىرىش تاپالمايسەن ④ [77]. (ئى پەيغەمبەر!) كۈن قايرىلغان ۋاقىتتىن تارتىپ قاراڭغۇ چۈشكەن ۋاقىتقا قەدەر (بەلگىلەنگەن ۋاقىتلاردا) ⑤ ناماز ئوقۇغىن. بامدات نامىزىنىمۇ ئوقۇغىن، شەكسىزكى، بامدات نامىزىغا (كېچە ۋە كۈندۈزنىڭ پەرىشتىلىرى) ھازىر بولىدۇ ⑥ [78].

① بۇ ئايەت قۇرەيشلەرنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مەككىدىن چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن تۈزگەن ھىيلە - مېكەر ۋە سۈيىقەستلىرىگە قارىتىلغان بولۇپ، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇلاردىن قوغداپ قالغان ئىدى.

② يەنى ئەگەر ئۇلار پىلان بويىچە سېنى مەككىدىن چىقىرىۋەتسە، ئۇلارمۇ سەن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئانچە ئۇزۇن تۇرالايتتى، يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولاتتى.

③ يەنى سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە ئىجرا قىلىنىپ كەلگەن قانۇنىيەت شۇكى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋەتەندىن ھەيدەپ چىقارغان ياكى چىقىپ كېتىشكە مەجبۇرلىغان ھەرقانداق قەۋم ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولماي قالمايدۇ.

④ ئەمەلىيەتتەمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن ھىجرەت قىلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئارىلىقتا پەقەت بىر يېرىم يىل ئۆتتى - دە، مەككە ئەھلى بەدرىدە مەغلۇبىيەتكە دۇچار بولدى. ھەيۋىسى چۈشۈپ، باشقىلارغا ئىبرەت بولغىدەك خارلىققا قالدى. ئالتە يىلدىن كېيىن ھىجرەتنىڭ 8 - يىلى مەككە فەتىھى قىلىندى، ئۇلار بۇ مەغلۇبىيەتتىن كېيىن قايتا باش كۆتۈرۈشكە قادىر بولالمىدى.

⑤ ﴿ذُكْرُكَ﴾ نىڭ مەنىسى زاۋال ۋاقتى (كۈن قايرىلغان ۋاقىت)، ﴿عَسَقِ﴾ نىڭ مەنىسى قاراڭغۇلۇق. كۈن قايرىلغاندىن كېيىن پېشىن ۋە ئەسىر نامىزىنىڭ ۋاقتى، قاراڭغۇ چۈشكەندىن باشلاپ شام ۋە خۇپتەن نامىزىنىڭ ۋاقتى كىرىدۇ، ﴿قُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ دېگەن بامدات نامىزىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە قۇرئان ناماز مەنىسىدە كەلگەن، قۇرئاننىڭ ناماز دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، بامدات نامىزىدا قۇرئاندىن ئۇزۇن سۈرە ۋە ئايەتلەر ئوقۇلىدۇ. دېمەك بۇ ئايەتتە بەش ۋاخ ناماز ۋە ئۇلارنىڭ ۋاقىتلىرى ئىخچام شەكىلدە بايان قىلىندى. ئۇلارنىڭ تەپسىلاتى ھەدىسلەردە كېلىدۇ ۋە ئۈممەتنىڭ بۇ ھەدىسلەرگە ئەۋلادىمۇ - ئەۋلاد بۈگۈنگىچە بىر خىل شەكىلدە ئەمەل قىلىپ كەلگەنلىكىمۇ نامازنىڭ بەش ۋاخ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ.

⑥ يەنى بۇ پەرىشتىلەر چۈشىدىغان ۋاقىت يەنى بامدات نامىزى كۈندۈز پەرىشتىلىرى بىلەن كېچە پەرىشتىلىرى نۆۋەت ئالماشتۇرىدىغان ۋاقىتتۇر. (سەھىھۇل بۇخارى 4717 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سەلەرنىڭ ئىچىڭلاردا كېچىنىڭ ۋە كۈندۈزنىڭ پەرىشتىلىرى ئالمىشىپ تۇرىدۇ، ئۇلار بامدات نامىزى بىلەن ئەسىر نامىزىدا بىر يەرگە توپلىشىدۇ، ئاندىن كېچىدە سەلەر

بىلەن بىللە بولغان پەرىشتىلەر كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ، رەببى سىلەرنىڭ (ئەھۋالىڭلارنى) بىلىپ تۇرۇپ، ئۇلاردىن: بەندىلىرىمنى قايسى ھالدا قالدۇرۇپ چىقتىڭلار؟ دەپ سورايدۇ، ئۇلار: بىز ئۇلارنىڭ قېشىغا بارغاندا ئۇلار ناماز ئوقۇۋاتقانكەن، ئۇلارنى تاشلاپ قايتىپ چىققىنىمىزدىمۇ ئۇلار يەنىلا ناماز ئوقۇپ قالدى، دەپ جاۋاب بېرىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 555 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 632 - ھەدىس)

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَأَجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾

ساڭا نەپلە (ئىبادەت) بولۇشى ئۈچۈن ①، كېچىنىڭ بىر قىسمىدا ئويغىنىپ، ناماز ئوقۇغىن ②، رەببىڭنىڭ سېنى مەدھىيەلىنىدىغان ماقامغا (يەنى بۈيۈك شاپائەت ماقامغا) كۆتۈرىدىغانلىقى ئېنىقتۇر ③ [79]. سەن «ئى رەببىم! مېنى كىرىدىغان يېرىمگە ئوڭۇشلۇق كىرگۈزگىن، چىقىدىغان يېرىمدىن ئوڭۇشلۇق چىقارغىن، دەرگاھىڭدىن ماڭا ياردەم بېرىدىغان كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلغىن» ④ دېگىن [80].

① بەزى مۇپەسسىرلەر تەھەججۇد نامىزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خاس بىر قوشۇمچە پەرز ئىدى، دېدى، يەنى تەھەججۇد نامىزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خۇددى بەش ۋاقىت ناماز پەرز بولغاندەك پەرز ئىدى، ئەمما ئۈمىتى ئۈچۈن تەھەججۇد نامىزى پەرز ئەمەس. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: تەھەججۇد نامىزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەرىجىسىنى تېخىمۇ ئۈستۈن قىلىدىغان قوشۇمچە نەپلە ئىبادەتتۇر، چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىپ بولغان، ئەمما تەھەججۇد نامىزى ئۈمىتىنىڭ گۇناھلىرىنى يۈيىدىغان كاپارەت ۋە قوشۇمچە ياخشى ئەمەل جۈملىسىدىندۇر. يەنە بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ﴿نَافِلَةٌ﴾ نەپلە، زىيادە، ئارتۇق دېگەن مەنىدە بولۇپ، نە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پەرز ئەمەس، نە ئۈمىتلىرىگە پەرز ئەمەس. بۇ بىر زىيادە ئىبادەت بولۇپ، ئۇنىڭ پەزىلىتى ناھايىتى كۆپتۇر. ئاللاھ تائالا كېچىنىڭ ئاخىرىدا قىلىنغان ئىبادەتتىن ناھايىتى خۇرسەن بولىدۇ. دېمەك بۇ ناماز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پەرز ئەمەس، شۇنىڭدەك ئۈمىتىڭمۇ پەرز ئەمەس.

② ﴿تَهَجَّدْ﴾ دېگەن سۆزنىڭ تومۇرى "هُجُودٌ" بولۇپ، بەزى لۇغەتشۇناسلار بۇ بىر - بىرىگە قارشى ئىككى خىل مەنىگە ئىگە سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇخلاش دېگەن مەنىسىمۇ، كېچىدە ئويغۇنۇش دېگەن مەنىسىمۇ بار، دەيدۇ. بۇ يەردە ئىككىنچى مەنىدە كەلگەن. يەنە بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: ئەسلىدە "هُجُودٌ" نىڭ مەنىسى ئۇخلاش، ئەمما ئۇ سۆز "تَفَعَّلَ" بابىغا كىرىپ، پېئىل ۋەزنى ئۆزگەرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا "تَجَجَّبَ" (ئويقۇدىن ساقلىنىش) دېگەن مەنا قوشۇلغان، مەسىلەن "تَأْتَمُّ" (گۇناھتىن ساقلىنىش) دېگەن پېئىلغا ئوخشاش، ئۇنىڭ ئەسلىسى "إِئْتَمُّ" (گۇناھ) ئىدى. شۇنىڭدەك "تَهَجَّدْ" نىڭ مەنىسى ئويقۇدىن ساقلىنىش دېگەن بولىدۇ. "مَهَجَّدٌ" كېچىدە ئويقۇدىن ساقلىنىپ، نامازغا تۇرغان كىشىنى بىلدۈرىدۇ. دېمەك تەھەججۇد دېگەن كېچىنىڭ ئاخىرىدا قوپۇپ نەپلە ناماز ئوقۇشنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما پۈتۈن كېچە ئۇخلىماي ناماز ئوقۇش سۈننەتكە خىلاپتۇر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچىنىڭ ئەۋۋەلقى قىسمىدا ئۇخلايتتى، ئاخىرىدا قوپۇپ تەھەججۇد ئوقۇيتتى، مانا بۇ ئەۋزەل سۈننەتتۇر.

③ بۇ شاپائەت ماقامىنى ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلىدۇ، مۇشۇ بۈيۈك ماقامدا تۇرۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نۇرغۇن كىشىلەرگە شاپائەت قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەردىن ھېساب ئېلىنىدۇ.

④ بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن چىقىپ، مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشقا توغرا كەلگەن چاغدا چۈشكەن ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئى رەببىم! مېنى راستچىللىقم بىلەن ۋاپات تاپقۇزغىن ۋە قىيامەت كۈنى

مېنى راستچىللىقىم بىلەن تىرىلدۈرگىن»، بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ: «مېنى قەبرىگە راستچىل ھالەتتە كىرگۈزگىن، قىيامەت كۈنى قەبرىدىن چىقىرىدىغان ۋاقىتتىمۇ راستچىل ھالەتتە چىقارغىن». ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئومۇمىي دۇئا بولغانلىقتىن مەزكۇر مەنىلەرنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يُغُوسًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ فَرُبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا ﴿٨٤﴾

«ھەق (يەنى ئىسلام دىنى) كەلدى، باتىل (يەنى كۇفرى) يوقالدى. چۈنكى باتىل ئەزەلدىن تېز يوقالغۇچىدۇر» دېگەن ① [81]. بىز قۇرئاندىن مۇئمىنلەرگە (يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا) شىپا ۋە رەھمەت بولىدىغان ئايەتلەرنى نازىل قىلىمىز. (بۇ قۇرئان) زالىملارغا زىياندىن باشقىنى زىيادە قىلمايدۇ (يەنى ئۇلار قۇرئاننى تەستىق قىلمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ كۇفرى تېخىمۇ ئاشىدۇ) ② [82]. ئىنسانغا نېمەت بەرگەن چېغىمىزدا (ئۇ بىزدىن) يۈز ئۆرۈپ يىراقلىشىدۇ، ئۇنىڭغا بىرەر يامانلىق يەتسە، ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ ③ [83]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى «ھەر ئادەم (ھىدايەت ۋە گۇمراھلىقتا) ئۆز يولى بويىچە ئىش قىلىدۇ، رەببىڭلار كىمنىڭ توغرا يولدا ئىكەنلىكىنى ئويىدا بىلىدۇ» ④ [84].

① بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككە فەتھى قىلىنغاندىن كېيىن كەبىگە كىرگەندە ئۇنىڭ ئىچىدە 360 دانە بۇت بار ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قولىدىكى ھاسسى بىلەن ئۇلارنى ئۈرۈپ - چىقىپ ماڭغىچ بۇ ئايەتلەرنى ئوقۇدى: «ھەق (يەنى ئىسلام دىنى) كەلدى، باتىل (يەنى كۇفرى) يوقالدى... يەنە بۇ ئايەتنىمۇ ئوقۇدى: ﴿باتىل ھەقىقەتەن ئوڭاي يوقىلىدۇ، باتىل (بىرەر مەخلۇقنى) پەيدا قىلالمايدۇ، (يوقالغان بىرەر مەخلۇقنى) ئەسلىگە كەلتۈرەلمەيدۇ﴾. (سۈرە سەبەئە 49 - ئايەت)». (سەھىھۇل بۇخارى 4720 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1781 - ھەدىس)

② يەنى قۇرئان كەرىم دىللاردا پەيدا بولغان ئەقىدىگە ئالاقىدار گۇمان ۋە شەك - شۈبھىلەرنى يوقىتىدۇ ۋە كۇفرى - نىپاقنىڭ كىرلىرىنى تازىلايدۇ. بۇ مەزمۇن سۈرە يۈنۇسنىڭ 57 - ئايىتىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى.

③ بۇ ئايەتتە ئىنسان خۇشال بولغان ۋە قىيىنچىلىقتا قالغان ۋاقىتتا مۇپتىلا بولىدىغان ھالەت ۋە كەيپىيات بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئىنسانغا خۇشاللىق يەتسە، ئاللاھنى ئۇنتۇپ قالىدۇ، قىيىنچىلىق يەتسە ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ. ئەمما مۇئمىنلەر ھەر ئىككى ئەھۋالدا بىر خىل تۇرىدۇ. (بۇ تېما سۈرە ھۇد 9 - ، 10 - ئايەتلەرنىڭ شەرھىسىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى)

④ بۇ ئايەتتە مۇشرىكلارغا تەنبىھ ۋە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكى ئايەتلەردە كەلگەن ئۇقۇمغا ئوخشايدۇ: ﴿ئىمان ئېيتمايدىغانلارغا ئېيتقىنكى، «سىلەر ئۆز يولۇڭلار بويىچە ئىش قىلىڭلار، بىزمۇ (ئۆز يولىمىز بويىچە) ئىش قىلماقتىمىز. سىلەر (ئىشىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىنى) كۈتۈڭلار، بىزمۇ ئەلۋەتتە (شۇنى) كۈتمىز»﴾. (سۈرە ھۇد 121 - ، 122 - ئايەتلەر) ﴿شَاكِلَةٌ﴾ نىڭ مەنىسى نىيەت، دىن، يول ۋە تەبىئەت - مىزاج دېمەكتۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتە كاپىرلار ئۈچۈن تەنقىد ۋە ئەيىبلەش بار، مۇئمىنلەر ئۈچۈن مەدھىيە بار، چۈنكى ھەر ئىنسان ئۆزىنىڭ تەبىئىتى ۋە ئادىتىگە ئايلانغان ئەخلاقى بويىچە ئىش قىلىدۇ، دېمەكتۇر.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾ وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُلْ لَئِنْ أَجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾

ئۇلار سەندىن روھ ھەققىدە سورىشىدۇ. دېگىنىكى، «روھ (نىڭ ماھىيىتىنى بىلىش) رەببىمگە خاس ئىشتۇر، سىلەرگە پەقەت ئازغىنە ئىلىم بېرىلگەن» ﴿85﴾. ئەگەر خالىساق، بىز ساڭا ۋەھىي قىلغان (قۇرئان)نى ئەلۋەتتە (دىللاردىن ۋە سەھىپىلەردىن) كۆتۈرۈۋېتەتتۇق ﴿86﴾، ئاندىن (ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن) بىزگە قارشى ھېچقانداق ياردەمچى تاپالمايتتىڭىز ﴿87﴾. پەقەت رەببىڭ رەھمەت قىلىش يۈزىسىدىن (ئۇنى كۆتۈرۈۋەتمىدى) ﴿88﴾ ئاللاھنىڭ مەرھەمىتى ساڭا ھەقىقەتەن چوڭ بولدى ﴿87﴾. ئېيتقىنىكى، «ئەگەر ئىنسانلار ۋە جىنلار بۇ قۇرئاننىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىغىلىپ بىر - بىرىگە ياردەملەشكەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەيدۇ» ﴿88﴾.

① روھ ھېچكىمگە كۆرۈنمەيدىغان بىر نەرسىدۇر، ئەمما ھەر قانداق بىر جانلىقنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى ئەنە شۇ روھتىن كېلىدۇ. ئۇنىڭ ھەقىقىتى ۋە ماھىيىتى قانداق؟ بۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. بىر قېتىم يەھۇدىيلارمۇ بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىغان ئىدى، بۇ ئايەت نازىل بولدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4721 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2794 - ھەدىس) ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، سىلەرنىڭ ئىلىمىڭلار، ئاللاھنىڭ ئىلىمىگە سېلىشتۇرغاندا ناھايىتى ئازدۇر، سىلەر روھ توغرىسىدا سوراۋاتىسىلەر، بۇ ھەقتىكى ئىلىمنى ئاللاھ تائالا ھېچكىمگە ھەتتا پەيغەمبەرلەرگىمۇ بىلدۈرمىگەن. شۇنى بىلىڭلاركى، بۇ رەببىمنىڭ ئەمرىدۇر ياكى بۇ رەببىمگە خاس ئىلىمدۇر، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى پەقەت رەببىم بىلىدۇ.

② يەنى ۋەھىي ئارقىلىق ساڭا ئازغىنە ئىلىم بېرىلدى، ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئۇنىمۇ تارتىپ ئالاتتى يەنى ئۇنى دىللاردىن ياكى كىتابتىن ئۆچۈرۈۋېتەتتى.

③ يەنى كۆتۈرۈۋېتىلگەن ۋەھىينى قايتۇرۇپ كېلىشكە ساڭا ھېچكىم ياردەم قىلالمىغان بولاتتى.

④ شۇ ۋەجىدىن رەببىڭ ساڭا نازىل قىلغان ۋەھىينى تارتىۋالمايدى، يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ تائالا ساڭا ۋەھىي ئاتا قىلىش ئارقىلىق سېنى ئەزىز قىلدى.

⑤ قۇرئان كەرىم بىلەن مۇناسىۋەتلىك بۇ جەڭ ۋە رىقابەت ئېلانى ئىلگىرىمۇ بىر نەچچە ئايەتلەردە تىلغا ئېلىندى. بۇ جەڭ ئېلانى ھازىرغا قەدەر جاۋاب كۈتمەكتە.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجَّرَ الْأَنْهَارُ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِي بَالِلًا وَالْمَلَكِ كَيْفَ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرِفٍ أَوْ تَرْقٍ فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُؤْيَاكَ حَتَّى تُنزِلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرُؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾

شەكسىزكى، بىز بۇ قۇرئاندا ئىنسانلار ئۈچۈن تۈرلۈك مىساللارنى خىلمۇخىل شەكىلدە بايان قىلدۇق، (شۇنداقتىمۇ) ئىنسانلارنىڭ تولىسى كۈفۈرلىقتىن باشقىسىغا ئۈنمىدى ﴿٨٩﴾. ئۇلار ئېيتتى: «تاكى سەن بىزگە يەر ئاستىدىن بىر بۇلاقنى ئېتىلدۈرۈپ چىقارمىغۇچە، ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز» ﴿٩٠﴾. ياكى سېنىڭ خورما، ئۈزۈملەر ئۆسكەن ۋە ئوتتۇرىسىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان بىر بېغىڭ بولمىغۇچە ﴿٩١﴾. ياكى سەن ئېيتقاندەك ئۈستىمىزگە ئاسماننى پارچە _ پارچە قىلىپ چۈشۈرمىگۈچە، ياكى (راستچىللىقنىڭغا) گۇۋاھچى قىلىپ ئاللاھنى ۋە پەرىشتىلەرنى ئالدىمىزغا كەلتۈرمىگۈچە ﴿٩٢﴾. ياكى سېنىڭ ئالتۇندىن ئۆيۈڭ بولمىغۇچە ﴿٩٣﴾، ياكى سەن ئاسمانغا چىقمىغۇچە (بىز ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز)، تاكى (ئاللاھ تەرىپىدىن سېنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىڭ يېزىلغان) بىز ئوقۇيالايدىغان بىر كىتابنى ﴿٩٤﴾ ئېلىپ چۈشمىگۈچە سېنىڭ ئاسمانغا چىققانلىقىڭمۇ ئىشەنمەيمىز». (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «رەببىم پاكىتۇر، مەن پەقەت بىر پەيغەمبەر ئىنسانمەن (ئاللاھنىڭ ئىزنى بولمىسا ھېچ ئادەم بىرەر مۆجىزە كەلتۈرەلمەيدۇ)» ﴿٩٥﴾. ﴿٩٣﴾.

① بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ئۇشۇبۇ سۈرىنىڭ بېشىدا بايان قىلىنىپ بولدى.

② مەككىدىكى قۇرەيشلەر ئىمان كەلتۈرۈش ئۈچۈن مەزكۇر تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى.

③ يەنى ئۇلار بىزنىڭ ئالدىمىزغا كېلىپ ئۆرە تۇرسۇن، بىز ئۇلارنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرەيلى.

④ ﴿رُؤْيَا﴾ نىڭ ئەسلىي مەنىسى زىننەت دېمەكتۇر. "مُرْحُوتٌ" دېگەن زىننەتلەنگەن، بېزەلگەن دېگەن مەنىدە. ئەمما بۇ يەردە ئالتۇن مەنىسىدە كەلگەن.

⑤ يەنى بىزنىڭ ئىچىمىزدىن ھەر قانداق ئادەم ئۇنى ئۆزى توغرا ئوقۇيالايدىغان كىتاب بولسۇن.

⑥ دېمەك مېنىڭ رەببىم ھەر نەرسىگە قادىر، ئەگەر ئۇ خالىسا، سىلەرنىڭ تەلەپلىرىڭلارنى "كُن" «بول» دېگەن بىر ئېغىز سۆز بىلەن ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈۋېتەلەيدۇ. ئەمما مەن بولسام سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنسانمەن، بىر ئىنسان سىلەر تەلەپ قىلغان ئىشلارنى قىلىشقا قادىر بولالامدۇ؟ مەن يەنە ئاللاھنىڭ ئەلچىسىمەن، لېكىن ئەلچىنىڭ ۋەزىپىسى پەقەت ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشتۇر، شۇڭا مەن ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى سىلەرگە يەتكۈزدۈم ۋە يەتكۈزۈۋاتىمەن. كىشىلەرنىڭ تەلەپلىرى بويىچە مۆجىزە كەلتۈرۈش ئەلچىلىك خىزمىتىنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس. ئەگەر ئاللاھ خالىسا، پەيغەمبەرنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مۆجىزە كۆرسىتىدۇ، ئەلۋەتتە. بىراق كىشىلەرنىڭ ھەر بىر تەلۋى بويىچە مۆجىزە كەلتۈرگىلى تۇرسا، بۇنداق تەلەپلەرنىڭ ئاخىرى چىقمايدۇ، ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ خاھىشى بويىچە يېڭى - يېڭى مۆجىزىلەرنى كۆرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ، پەيغەمبەر بۇ ئىش بىلەن مەشغۇل بولسا، دەۋەت ۋە تەبلىغ قىلىشتىن ئىبارەت ئاساسلىق ۋەزىپە تاشلىنىپ قالىدۇ. شۇڭا مۆجىزە پەقەت ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ، ئۇنىڭ ئىرادىسى ھېكمەت ۋە مەنپەئەتنى

ئاساس قىلىدۇ، ئۇنىڭ ھېكمىتىنى ئالاھىتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ، مەنمۇ ئۇنىڭ ئىرادىسىگە ئارىلىشالمايمەن.

وَمَا مَعَ النَّاسِ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْسُونَ مُطَمِّئِينَ لَنَزَلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَن تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمًى وَبُكْمًا وَصُمًّا

(ئىمان ئېيتىمىغان) ئىنسانلارغا ھىدايەت كەلگەن چاغدا، ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا توسالغۇ بولغان نەرسە، پەقەت ئۇلارنىڭ «ئاللاھ بىر ئىنساننى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتپتىمۇ؟» دېگەنلىكى ئىدى ① [94]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «مۇبادا يەر يۈزىدە (يەنى سىلەردەك) خاتىرجەم مېڭىپ يۈرۈپىدىغان (يەنى مۇقىم ئولتۇراقلاشقان) پەرىشتىلەر بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا ئاسماندىن پەرىشتىنى پەيغەمبەر قىلىپ چۈشۈرەتتۇق» ② [95]. ئېيتقىنكى، «ئاللاھ مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا (مېنىڭ راستچىللىقىمغا) گۇۋاھ بولۇشقا يېتەرلىكتۇر» ③. شەكسىزكى، ئاللاھ بەندىلىرى (نىڭ ئەھۋالى) نى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر» [96]. ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلسا، ئۇ ھەقىقىي ھىدايەت تاپقۇچىدۇر، ئاللاھ كىمنى ئازدۇرسا، ئۇلارغا ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ھىمايىچىلەرنى تاپالمايسەن ④، قىيامەت كۈنى ئۇلارنى يۈزچە (يەنى دۈم ياتقۇزۇپ) سۈرەپ ⑤، كور، گاچا، گاس ھالىتىدە ⑥ يىغمىز،

① يەنى بىر ئىنساننىڭ پەيغەمبەر بولغانلىقى كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارغا ناھايىتى ھەيران قالارلىق بىر ئىش ئىدى، ئۇلار: بىزگە ئوخشاش مېڭىپ يۈرىدىغان، بىزگە ئوخشاش يەپ - ئىچىدىغان، بىزگە ئوخشاش ئىجتىمائىي پائالىيەت قىلىدىغان بىر ئىنسان قانداقمۇ پەيغەمبەر بولسۇن؟ دەپ ئىنساننىڭ پەيغەمبەر بولغانلىقىنى ئېتىراپ قىلمىدى. ئۇلارنىڭ بۇ خاتا قارىشى ئۇلارنى ئىماندىن توسۇپ قويدى.

② يەنى زېمىندا ياشايدىغانلار ئىنسان بولغاچقا، ئۇلارنى توغرا يولغا باشلايدىغان پەيغەمبەرمۇ ئەلۋەتتە ئىنسانلاردىن بولىدۇ-دە. ئىنسانلاردىن بولمىغان پەيغەمبەر ئۇلارنى قانداقمۇ توغرا يولغا يېتەكلىيەلسۇن؟ ناۋادا زېمىندا پەرىشتىلەر ياشايدىغان بولسا ئىدى، ئۇلارغا ئەۋەتلىدىغان پەيغەمبەرمۇ چوقۇم پەرىشتىلەردىن بولاتتى.

③ يەنى مېنىڭ ۋەزىپەم دەۋەت قىلىش ۋە دىننى يەتكۈزۈش ئىدى، مەن ۋەزىپەمنى ئادا قىلدىم، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزدۈم، بۇنىڭغا گۇۋاھ بولۇشقا بىزنىڭ ئارىمىزدا ئاللاھ ئۆزى يېتەرلىكتۇر، چۈنكى ئۇ ھەممە نەرسىگە ھۆكۈم قىلغۇچىدۇر.

④ يەنى مېنىڭ دەۋىتىمگە كىم ئىمان كەلتۈرىدۇ، كىم كەلتۈرمەيدۇ، بۇمۇ ئاللاھنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىشتۇر، مېنىڭ ۋەزىپەم پەقەت دىننى يەتكۈزۈشتۇر.

⑤ بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! (قىيامەت كۈنى) كىشىلەر دۈم ياتقۇزۇلۇپ قانداق يىغىلىدۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلارنى پۈتلىرىچە ماڭدۇرغان زات، ئۇلارنى دۈم ياتقۇزۇپ ماڭدۇرۇشقىمۇ قادىردۇر» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4760 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2806 - ھەدىس)

⑥ يەنى ئۇلار دۇنيادا ھەقىقەتنى كۆرۈشتىن كور، ئۇنى سۆزلەشتىن گاچا، ئۇنى ئاڭلاشتىن گاس بولۇپ ياشىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جازاسى قىيامەت كۈنىمۇ كور، گاچا، گاس بولۇشتۇر.

مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ كَمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا وَقَالُوا أَإِذَا كُنَّا عِظْمًا وَّرَقًا أَعِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ * أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾

ئۇلارنىڭ جايى جەھەننەم بولىدۇ، ھەرقاچان (جەھەننەمنىڭ ئوتى) پەسلەپ قالسا، ئۇلارغا ئوتنىڭ يالقۇنىنى تېخىمۇ ئاشۇرىمىز [97]. مانا بۇ ئۇلارغا بېرىلگەن جازادۇر. بۇ ئۇلارنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە «بىز چىرىگەن سۆڭەك ۋە توپىغا ئايلىنغانىمىزدىن كېيىن راستتىنلا تېرىلىپ، يېڭىدىن ئادەم بولامدۇق؟» دېگەنلىكى ئۈچۈندۇر ① [98]. ئۇلار ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان ئاللاھنىڭ ئۆزلىرىگە ئوخشاش ئىنسانلارنى يارىتالايدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ؟ ② ئاللاھ ئۇلار ئۈچۈن (يەنى ئۇلارنىڭ ئۆلۈشى ۋە تىرىلىشى ئۈچۈن) مۇئەييەن مۇددەت بەلگىلىدىكى، ئۇنىڭدا ھېچ شەك - شۈبھە يوقتۇر ③، (ھەقىقەت شۇنداق ئېنىق تۇرسىمۇ) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار كۇفرىدىن باشقىسىغا ئۇنمايدۇ [99].

① ئۇلارغا جەھەننەمدە شۇنداق جازانىڭ بېرىلىشى شۇ ۋەجىدىكى، ئۇلار بىز نازىل قىلغان ئايەتلەرنى تەستىق قىلمىدى، كائىناتتىكى چەكسىز مەۋجۇدات ۋە روشەن دەلىللەر ھەققىدە تەپەككۈر قىلمىدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار قىيامەتنىڭ بولۇشى ۋە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشىنى مۇمكىن ئەمەس دەپ خىيال قىلدى ھەمدە سۆڭەكلىرىمىز چىرىپ توپىغا ئايلىنغاندىن كېيىن بىز قانداقمۇ تىرىلىپ يېڭىدىن ئادەم بولىمىز؟ دېدى.

② ئۇلارغا بېرىلگەن جاۋاب شۇكى، ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان ئاللاھ ئۇنداقلارنى قايتىدىن يارىتىشىمۇ ياكى تىرىلدۈرۈشىمۇ قادىردۇر، چۈنكى ئۇلارنى تىرىلدۈرۈش ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىشتىن كۆپ ئاساندىر. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىش ئەلۋەتتە ئىنسانلارنى يارىتىشتىن كۆپ قىيىندۇر﴾. (سۈرە مۇئەمىن 57 - ئايەت) بۇ مەزمۇنى ئاللاھ تائالا سۈرە ئەھقاف 33 - ئايەت ۋە سۈرە ياسىن 81 - ، 82 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلغان.

③ بۇ يەردىكى «مۇئەييەن مۇددەت» تىن ئۆلۈش ۋاقتى ياكى قىيامەت مەقسەت قىلىنىدۇ، شۇڭا ئايەتتىكى جۈملىنىڭ سىياقىغا ماسلاشتۇرۇپ قىيامەت مەنىسىنى ئېلىش توغرا بولىدۇ، يەنى بىز ئۇلارنى تىرىلدۈرۈپ، قەبرىلىرىدىن چىقىرىش ئۈچۈن مۇئەييەن ۋاقىت بەلگىلىدۇق.

قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَنُورًا ﴿١٣٠﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۖ فَسَأَلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٣١﴾

«رەببىمنىڭ رەھمەت خەزىنىلىرى ئەگەر سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئۇنى خىراجەت قىلىشتىن (ئاخىرى تۈگەپ كېتىشىدىن) قورقۇپ، چوقۇم بېخىللىق قىلاتتىڭلار، ئىنسان ئەزەلدىن بېخىلدۇر» دېگەن ① [100]. بىز مۇساغا ناھايىتى روشەن توققۇز مۆجىزە ئاتا قىلدۇق ②، (ئى پەيغەمبەر!) ئىسرائىل ئەۋلادىدىن سورىغىنىكى، مۇسا (پەيغەمبەر بولۇپ) ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلگەن چاغدا، پىرىئەۋن ئۇنىڭغا: «ئى مۇسا! مەن سېنى چوقۇم سېھىرلەنگەن دەپ ئويلايمەن» دېدى [101].

① ﴿خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ﴾ «خىراجەتتىن قورقۇپ» دېگەن "خَشْيَةُ أَنْ يُفْفِقُوا فَيُفْتَقِرُوا" يەنى چىقىم قىلىپ نامرات ھالغا چۈشۈپ قىلىشتىن قورقۇپ دېمەكتۇر. ھالبۇكى ئاللاھنىڭ خەزىنىسى ھەرگىز تۈگەپ قالمايدۇ، ئەمما ئىنسان بېخىل بولغاچقا پىخسىقلىق بىلەن ئىش قىلىدۇ، ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿يَا كُفَّارُ نُنزِّلُ الْغَيْثَ لَكُمْ لِيُحْيِيَ الْبَلَائَ الْكُفَّارِ وَاللَّاهُ يَكْفُرُ بِالْكَافِرِينَ﴾ (سۈرە نۇسرا 53 - ئايەت) ﴿تَقْيِيرٌ﴾ خورمىنىڭ ئۇرۇقىدىكى كېچىك بىر چېكىتنى كۆرسىتىدۇ يەنى ئۇلار شۇنچىلىك نەرسىنىمۇ بەرمەيدۇ. ئاللاھ كەرەملىك ۋە مېھرىبان زات بولغاچقا خەزىنىلىرىنىڭ ئىشكىلىرىنى كىشىلەرگە ئىچىۋەتكەن. بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالانىڭ خەزىنىسى نېمەتلەرگە تولۇپ تۇرغان بولىدۇ، ئۇنى مەخلۇقاتلىرىغا كېچە - كۈندۈز توختىماي بېرىپ تۇرىدۇ، لېكىن شۇنداق بەرسىمۇ يەنىلا ئازلاپ قالمايدۇ. ئاللاھ تائالا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقاندىن باشلاپ نېمەتلىرىنى مەخلۇقاتىغا شۇنچە كۆپ ئاتا قىلىپ تۇرغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ خەزىنىسى كەملىپ قالغىنى يوق» (سەھىھۇل بۇخارى 7419 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 993 - ھەدىس)

② ئۇ توققۇز مۆجىزە: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىنىڭ ئاق بولۇشى، ھاسىنىڭ يىلانغا ئايلىنىشى، قەھەتچىلىك، زىيارەت ۋە مېۋىلەر ھوسۇلىنىڭ كېمىيىپ كېتىشى، سۇ ئايتى، چېكەتكە، پىت، پاقا ۋە قان ئايەتلىرىدىن ئىبارەت. ئىمام ھەسەن بەسىرى مۇنداق دەيدۇ: قەھەتچىلىك بىلەن ھوسۇلنىڭ كېمىيىپ كېتىشى ئىككىسى بىر مۆجىزە ھېسابلىنىدۇ، توققۇزىنچىسى مۇسا ئەلەيھىسسالام ھاسىسى بىلەن تاشنى ئۇرۇپ سېھىرگەرلەرنىڭ سېھىرىنى بەربات قىلغانلىقىدۇر. مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بۇلاردىن باشقا مۆجىزىلەرمۇ بېرىلگەن ئىدى، مەسىلەن: مۇسا ئەلەيھىسسالام ھاسىسى بىلەن تاشنى ئۇرغاندا ئۇنىڭدىن ئون ئىككى بۇلاق ھاسىل بولۇپ، سۇنىڭ ئېتىلىپ چىقىشى، بۇلۇتلارنىڭ سايىۋەن بولۇپ بېرىشى، تەرەنجىۋىل بىلەن بۆدۈننىڭ چۈشۈرۈلۈپ بېرىلىشى قاتارلىق مۆجىزىلەر. لېكىن، بۇ يەردە بايان قىلىنغان توققۇز مۆجىزە بولسا پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمى كۆرگەن مۆجىزىلەردىن ئىبارەت. شۇ ۋەجىدىن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما دېڭىزنىڭ يېرىلىشىنى توققۇز مۆجىزىنىڭ جۈملىسىدىن ساناپ، قەھەتچىلىك بىلەن ھوسۇلنىڭ كېمىيىپ كېتىشىنى بىر مۆجىزە دەپ ھېسابلىغان. سۈنەنى تىرمىزى رىۋايەت قىلغان 3144 - ھەدىستە بۇ توققۇز مۆجىزىنىڭ تەپسىلاتى باشقىچە بايان قىلىنغان، ئەمما ئۇ ھەدىسنىڭ سەنەدى زەئىپتۇر، خۇلاسى شۇكى توققۇز مۆجىزە بۇ يەردە بايان قىلىنغان مۆجىزىلەردىن ئىبارەت.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٣﴾ فَأَرَادَ أَنْ يَنْتَفِرَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَعْرَفْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا ﴿١٤﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٥﴾ وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَّلَهُ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٦﴾ وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٧﴾

مۇسا: «ئى پىرئەۋن!» بۇلار (يەنى توققۇز مۆجىزە) نى پەقەت ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پەرۋەردىگارى (مېنىڭ راستلىقىمنى ئىسپاتلايدىغان) دەلىل قىلىپ نازىل قىلغانلىقىنى سەن ئەلۋەتتە، (گەرچە تىلىڭدا ئىقرار قىلمىساڭمۇ دىلىڭدا) ئوبدان بىلىسەن، ئى پىرئەۋن! مەن سېنى چوقۇم ھالاک بولىدۇ، دەپ قارايمەن» دېدى [102]. پىرئەۋن ئۇلارنى (مىسىر) زېمىندىن چىقىرىۋەتمەكچى بولۇۋىدى، بىز پىرئەۋننى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغانلارنىڭ ھەممىسىنى (دېڭىزغا) غەرق قىلىۋەتتۇق [103]. پىرئەۋننى غەرق قىلىۋەتكەندىن كېيىن، بىز ئىسرائىل ئەۋلادىغا: «زېمىندا تۇرۇڭلار! ①، ئاخىرەت ۋەدىسى (بولغان قىيامەت) كەلگەن چاغدا سىلەرنى (قەبرەڭلاردىن مەھشەرگاھقا كاپىرلار بىلەن مۇئىمىنلەرنى) ئارىلاش توپلاپ ئېلىپ كېلىمىز» دېدۇق [104]. بىز قۇرئاننى ھەقىقەت ئاساسىدا نازىل قىلدۇق ②، قۇرئانمۇ ھەقىقەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا نازىل بولدى، بىز سېنى پەقەت خۇشخەۋەر بەرگۈچى، ئاگاھلاندىرغۇچى قىلىپلا ئەۋەتتۇق ③ [105]. (ئى پەيغەمبەر!) سېنىڭ قۇرئاننى كىشىلەرگە توختاپ - توختاپ (يەنى دانە - دانە) ئوقۇپ بېرىشىڭ ئۈچۈن، بىز ئۇنى بۆلەكلەرگە بۆلدۇق ④ ۋە تەدرىجىي نازىل قىلدۇق [106].

① بۇ يەردىكى زېمىندىن قارىماققا پىرئەۋن مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنى چىقىرىۋەتمەكچى بولغان مىسىر زېمىنى كۆزدە تۇتۇلغاندەك بىلىنىدۇ، لېكىن تارىخ ئىسپاتلىغان ھەقىقەت شۇكى، بەنى ئىسرائىل مىسىردىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن قايتا مىسىرغا كەتمىگەن، بەلكى ئۇلار تېھ چۆلىدە قىرىق يىلنى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن پەلەستىنگە كىرگەن، بۇنىڭغا سۈرە ئەئرافنىڭ 137 - ئايىتى دەلىل بولىدۇ. توغرىسى شۇكى، بۇ يەردىكى زېمىندىن پەلەستىن زېمىنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② يەنى قۇرئان ساڭا مۇھاپىزەت قىلىنغان ھالدا چۈشۈرۈلدى، چۈشۈش جەريانىدا كەم - زىيادە بولۇپ قالمىدى، ئۆزگەرتىلمىدى ۋە ئۇنىڭغا ھېچقانداق نەرسە ئارىلىشىپ قالمىدى، چۈنكى، ئۇنى ئېلىپ چۈشكەن پەرىشتە ﴿شَهِدُ الْقَوْمَ﴾ كۈچلۈك، ﴿الْأَمِينُ﴾ ئىشەنچلىك، ﴿مَكِينٌ﴾ مەرتىۋىلىك ۋە ﴿مُطَاعٌ﴾ ئىتائەتمەن پەرىشتە ئىدى. بۇ جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ قۇرئاندا بايان قىلىنغان سۈپەتلىرىدۇر.

③ ﴿مُبَشِّرًا﴾ ساڭا بويسۇنغان مۇئىمىنلەرگە بېشارەت بەرگۈچى ۋە ﴿نَذِيرًا﴾ ساڭا ئاسىيلىق قىلغان كاپىرلارنى ئاگاھلاندىرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتۇق.

④ ﴿فَرَقْنَاهُ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى "يَيْتَاهُ وَأَوْصَحْنَاهُ" بىز ئۇنى ئوچۇق ۋە روشەن بايان قىلدۇق، دەپمۇ تەپسىر قىلىنغان.

قُلْ ءَامِنُوا بِهِ ؕ اَوْ لَا تُؤْمِنُوْا اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ ؕ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٧﴾ وَيَقُوْلُوْنَ سُبْحٰنَ رَبِّنَا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُوْلًا ﴿١٨﴾ وَيَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُوْنَ وَيَزِيْدُهُمْ خُشُوْعًا ﴿١٩﴾ قُلْ اَدْعُوْا اللّٰهَ اَوْ اَدْعُوْا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَّا تَدْعُوْا فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰى

ئېيتقىنىكى، «(ئى مۇشرىكلار! مەيلى قۇرئانغا) ئىمان ئېيتىڭلار ياكى ئىمان ئېيتماڭلار، (مەيلى، چۈنكى ئىمان ئېيتىشىڭلار ئۇنىڭغا كامالەت، ئىمان ئېيتماسلىقىڭلار ئۇنىڭغا نۇقسان ئېلىپ كەلمەيدۇ) ھەقىقەت شۇكى، بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئىلىم بېرىلگەنلەر ئۆزلىرىگە (بۇ قۇرئان) تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا، ئۇلار (ئۇنىڭدىن تەسىرلىنىپ) دەرھال سەجدىگە بارىدۇ» ① [107]. ئۇلار: «رەببىمىز پاكىتۇر، رەببىمىزنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ» دەيدۇ» ② [108]. ئۇلار يىغلىغان ھالدا سەجدە قىلىشقا يىقىلىدۇ (قۇرئاننى ئاڭلاش ئۇلارنىڭ ئاللاھتىن) ئەيمىنىشىنى (قورقۇنچىسى ۋە ئىخلاسىنى) تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ» ③ [109]. (ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارغا) «ئاللاھ دەپ ئاتىساڭلارمۇ، رەھمان دەپ ئاتىساڭلارمۇ، قايسىسىنى ئاتىساڭلار بولۇۋېرىدۇ. چۈنكى، ئاللاھنىڭ (نۇرغۇن) گۈزەل ئىسىملىرى بار» ④ دېگەن،

① يەنى قۇرئان نازىل بولۇشتىن ئىلگىرىكى كىتابلارنى ئوقۇغان ۋە پەيغەمبەرلىك ئالامەتلىرىنى تونۇغان ھەم ۋەھىينىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەنگەن ئۆلىمالار سەجدىگە بارىدۇ، ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزلىرىنى ئاخىرقى پەيغەمبەرنى تونۇشقا ۋە ئىمان كەلتۈرۈشكە مۇۋەپپەقىيەت قىلغانلىقىغا ھەمدە قۇرئانغا بويسۇنۇش شەرىپىگە ئىگە قىلغانلىقىغا ئاللاھقا شۈكۈر ئادا قىلىدۇ.

② ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، بۇ ھەممە نەرسىدىن غاپىل مەككە كاپىرلىرى ئىمان كەلتۈرمىسە، سەن ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىغىن، چۈنكى ئىلىم ئەھلى بولغانلار، ۋەھىينىڭ ھەقىقىتى ۋە پەيغەمبەرلىكنىڭ راستلىقىنى بىلىدىغان كىشىلەر ئىمان كەلتۈردى، بەلكى ئۇلار قۇرئاننى ئاڭلاپلا ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئىلتىجا قىلىپ، سەجدىگە باش قويدى. ئەنە شۇلار رەببىنى پاك دەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ ۋە ئۇنىڭ ۋەدىسىگە ئىشىنىدۇ.

③ بۇ يەردە ئاز بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ قايتا سەجدىگە باش قويغانلىقى يەنە بىر قېتىم تىلغا ئېلىندى، چۈنكى ئۇلار ئاۋۋال رەببىگە ھۆرمەت بىلدۈرۈش ۋە شۈكۈر ئېيتىش يۈزىدىن سەجدە قىلغان ئىدى، كېيىن قۇرئاننى ئاڭلاپ دىللىرى ئېرىپ قورقۇش پەيدا بولغانلىقتىن، بۈيۈك مۆجىزىلەردىن تەسىرلەنگەن ھالدا سەجدىگە باش قويدى.

④ ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك مەككە مۇشرىكلىرى ئاللاھ تائالانىڭ «رەھمان» ۋە «رەھىم» دېگەن سۈپەتلىرىنى ئاڭلاپ باقمىغان ئىدى. بەزى ئەسەرلەردە مۇنداق كەلگەن: بىر قىسىم مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك ئاغزىدىن سەجدىدە تۇرۇپ «ئى رەھمان! ئى رەھىم!» دەپ تىلەك تىلەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ: ئۇ بىزگە، بىر ئاللاھقىلا دۇئا قىلىڭلار، دەۋاتاتتى، ئۆزى ئىككى مەبۇدقا دۇئا قىلىۋاتىدىغۇ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت نازىل بولدى. (تەپسىراتى ئىبنى كەسىر)

وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الدُّنْيَا وَكَبْرَهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

نامىزىڭدا ئاۋازىڭنى بەك يۇقىرىمۇ قىلمىغىن، بەك تۆۋەنمۇ قىلمىغىن. بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئوتتۇرا يول تۇتقىن ⑤ [110]. (ئى پەيغەمبەر!) «جىمى ھەمدۇسانا بالىسى بولۇشتىن پاك بولغان، سەلتەنتىدە شېرىكى بولمىغان، ئاجىزلىقتىن ساقلايدىغان بىرەر مەدەتكارغا موھتاج بولمىغان ئاللاھقا خاستۇر!» دېگىن ۋە ئاللاھنى ئەڭ مۇكەممەل رەۋىشتە ئۇلۇغلىغىن [111].

⑤ بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدە يوشۇرۇنۇپ يۈرگەن ۋاقتىدا چۈشكەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىغا ناماز ئوقۇپ بەرگەندە قۇرئاننى يۇقىرى ئاۋازدا ئوقۇيتتى، مۇشرىكلار قۇرئاننى ئاڭلاپ قالسا، قۇرئاننى ۋە ئاللاھنى تىللايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى، يەنى مۇشرىكلار ئاڭلاپ قۇرئانغا تىل تەگكۈزمەسلىكى ئۈچۈن يۇقىرى ئاۋاز بىلەنمۇ ئوقۇمىغىن، ساھابىلەر ئاڭلىماي قالماسلىقى ئۈچۈن ئۈنچە پەس ئاۋاز بىلەنمۇ ئوقۇمىغىن. (سەھىھۇل بۇخارى 7490 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 446 - ھەدىس) بۇ ھەقتە مۇنداق بىر ۋەقە يۈز بەرگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كېچىسى ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ پەس ئاۋازدا قىرائەت قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردى، كېيىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يۇقىرى ئاۋازدا قىرائەت قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى چاقىرىپ، سەۋەبىنى سورىغاندا، ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: مەن دۇئا قىلىۋاتقان زات، ئاۋازىمنى ئاڭلاپ تۇرىدۇ، دېدى، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: مەن ئۇخلاۋاتقانلارنى ئويغىتىش ۋە شەيتاننى قاچۇرۇش ئۈچۈن يۇقىرى ئاۋاز بىلەن قىرائەت قىلغان ئىدىم، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: ئاۋازىڭنى بىر قەدەر يۇقىرى قىلغىن، دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: ئاۋازىڭنى بىر ئاز پەس قىلغىن، دېدى. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1329 - ھەدىس) ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: بۇ ئايەتتىكى «ناماز» دىن دۇئا مەقسەت قىلىنىدۇ، دەيدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى، سۈرە بەنى ئىسرائىل تەپسىرى) يەنى يۇقىرى ئاۋاز بىلەنمۇ ئەمەس، تۆۋەن ئاۋاز بىلەنمۇ ئەمەس، نورمال ئاۋاز بىلەن دۇئا قىلغىن دېگەن بولىدۇ. لۇغەتتە "صَلَاةٌ" دېگەن دۇئا مەنىسىدەمۇ كېلىدۇ. يەنە بىر نەرسىنىڭ پۈتۈن گەۋدىسىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭ بىر بۆلىكىنى مەقسەت قىلىدىغان مەجاز - كۆچمە قائىدىسى بويىچە ھەم شۇنداق مەنە بېرىشكە بولىدۇ.

(18) سورة كهف مكة 110 آية

(18) سۈرە كەھف مەككىدە چۈشكەن 110

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۗ ۝١ قَيِّمًا لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ۝٢ مَّكِيثِينَ فِيهِ أَبَدًا ۝٣ وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۝٤

جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇركى، ئۇ (ئىنسانلارنى) ئۆز تەرىپىدىن كېلىدىغان ① قاتتىق ئازابتىن ئاگاھلاندۇرۇش، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان مۇئمىنلەرگە (جەننەتتىن ئىبارەت) ئوبدان مۇكاپات بېرىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئۇ جەننەتتە مەڭگۈ تۇرىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بېرىش، ئاللاھنىڭ بالىسى بار دېگەنلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ②، بەندىسى (مۇھەممەد) گە ھېچقانداق ئەگرىلىك (يەنى ئىختىلاپ، زىددىيەت) بولمىغان ئەڭ توغرا ③ كىتاب (قۇرئان) نى نازىل قىلدى [1 - 4].

★ ﴿الْكَهْف﴾ نىڭ مەنىسى غار دېمەكتۇر. بۇ سۈرىدە ئەسھابۇلكەھفىنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغانلىقى ئۈچۈن سۈرە كەھف دەپ ئاتالغان. بۇ سۈرىنىڭ بېشىدىكى ئون ئايەت ۋە ئاخىرىدىكى ئون ئايەتنىڭ پەزىلىتى ھەدىسلەردە مۇنداق كەلگەن: «كىمكى ئۇ ئايەتلەرنى يادلىسا ۋە ئوقۇسا دەججالنىڭ پىتىنىسىدىن ئامان تاپىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 809 - ھەدىس) سەھىھ مۇسلىمدا باشتىكى ۋە ئاخىرىدىكى ئون ئايەت ھەققىدە ھەدىسلەر بار، ئەمما شەيخ ئەلبانى ئەۋۋەلقى ئون ئايەت تىلغا ئېلىنغان ھەدىسلەرنى ئەڭ توغرا ۋە ئەۋزەل دەپ قارىغان. (سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى 2 - توم، 123 - بەت، 582 - ھەدىس، سالىھلار باغچىسى، شەيخ ئەلبانى تەتقىق قىلغان نۇسخىسى 393 - بەت) «كىمكى سۈرە كەھفىنى جۈمە كۈنى ئوقۇسا، ئۇ سۈرە يەنە بىر جۈمە كۈنى بولغىچە ئارىلىقتا ئۇ كىشى ئۈچۈن نۇر بولىدۇ». (سۈنەنى ھاكىم 2 - توم، 368 - بەت، 3391 - ھەدىس، شەيخ ئەلبانى جامى سەھىھ سەغىردە سەھىھ دەپ باھالىغان ھەدىس 6470 - ھەدىس)

بۇ سۈرە ئوقۇلغان ئۆيگە خاتىرجەملىك ۋە بەرىكەت نازىل بولىدۇ. بىر قېتىم بىر ساھابە سۈرە كەھفىنى ئوقۇۋاتقان ئىكەن، ئۇنىڭ قورۇسىدىكى ئۇلاغ ئۈركۈشكە باشلاپتۇ. ئۇ دىققەت بىلەن ئاسمانغا قارىغۇدەك بولسا بىر بۇلۇت ئۆزىنى ئورۇۋالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ بۇ ئىشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دەپ بەرگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «قۇرئاننى ئوقۇپ تۇرغىن، چۈنكى، قۇرئان ئوقۇلغاندا خاتىرجەملىك چۈشىدۇ.» دېگەن (سەھىھۇل بۇخارى 5011 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 795 - ھەدىس)

① ﴿مِن لَّدُنْهُ﴾ ئاللاھ ئۆز تەرىپىدىن چۈشىدىغان قاتتىق ئازابتىن ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن.
② يەنى «پەرىشتىلەرنى ئاللاھنىڭ قىزلىرى» دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان يەھۇدىيلار، ناسارالار ۋە بىر قىسىم مۇشرىكلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن.

③ يەنە بىر مەنىسى ئاللاھ تائالا قۇرئاننى ھېچقانداق قىغىغىلىقى يوق، ئوتتۇراھاللىقتىن چەتنىمىگەن كىتاب قىلدى. ﴿قَيِّمًا﴾ «ھەر جەھەتتىن توغرا» نىڭ يەنە بىر مەنىسى قوغدىغۇچى يەنى ئاللاھ تائالا قۇرئاننى بەندىلەرنىڭ دىنى ۋە دۇنياۋى مەنپەئەتلىرىگە رىئايە قىلىدىغان ۋە ئۇ مەنپەئەتلەرنى قوغدايدىغان كىتاب قىلدى.

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنَّ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾ فَلَعَلَّكَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ تَفْسَاكُ عَلَىٰ آثَرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِيُنبَأُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا ﴿٨﴾ أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾

ئۇلار ۋە ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى (ئاللاھنىڭ بالىسى بار دېگەن) بۇ بوھتان توغرىسىدا ① ھېچقانداق بىلىمگە ئىگە ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىدىن چىققان سۆز نېمىدېگەن چوڭ (كۆفرلىق)! ئۇلار پەقەت يالغاننىلا ئېيتىدۇ [5]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ئۇلار بۇ سۆزگە (قۇرئانغا) ② ئىمان ئېيتىمسا، سەن ئۇلارنىڭ (ئىماندىن) يۈز ئۈرۈگەنلىكىدىن ئەپسۇسلىنىپ، ئۆزۈڭنى ھالاك قىلىۋېتىدىغاندەك تۇرىسەن [6]. ئىنسانلارنىڭ قايسىسىنىڭ قىلغان ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، بىز يەر يۈزىدىكى شەيئەلەرنى ھەقىقەتەن يەر يۈزىنىڭ زىننىتى قىلدۇق [7]. يەنە بىز چوقۇم يەر يۈزىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى يوق قىلىپ ③، (يەر يۈزىنى) تۈپتۈز باياۋانغا ئايلاندۇرىمىز ④ [8]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن راستتىنلا ئەسھابۇلكەھفىنى ۋە رەقىم (يەنى ئەسھابۇلكەھفىنىڭ ئىسىملىرى يېزىلغان تاختا)نى بىزنىڭ (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئالامەتلىرىمىز ئىچىدىكى ئەڭ ھەيران قالارلىقى دەپ ئويلاپ قالدىڭمۇ؟ ⑤ [9].

① بۇ ﴿كَلِمَةً﴾ ئۇلارنىڭ بوھتان سۆزى يەنى ئاللاھنىڭ بالىسى بار دېگەن سۆزى چوڭ بوھتان ۋە يالغان سۆزدۇر.

② ﴿بِهَذَا الْحَدِيثِ﴾ «بۇ سۆز» دېگەندىن قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشۇ كىتابنىڭ ئىمان ئېيتىشىنى تولمۇ ئارزۇ قىلاتتى، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئىماندىن يىراقلىشىپ كەتكەنلىكىگە قاتتىق ئەپسۇسلانغان ئىدى. بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى غەمكىن كەيپىياتى بايان قىلىندى.

③ يەر يۈزىدىكى بارلىق ھايۋانلار، ئۆسۈملۈكلەر، تاغلار، مەدەنلەر، يەر ئاستىدىكى بايلىقلار ۋە دۇنيانىڭ گۈزەللىكى ۋە زىننىتى بولغان نەرسىلەرنى يوق قىلىمىز.

④ ﴿صَعِيدًا﴾ تۈپتۈز يەر يۈزى ﴿جُرُزًا﴾ دەل - دەرەخسىز چۆل - باياۋان، يەنى بىر ۋاقىت كېلىدۇ بۇ دۇنيا ئۆزىنىڭ بارلىق گۈزەللىكى ۋە زىننەتلىرى بىلەن يوقىلىدۇ. يەر يۈزى بىر باياۋان ۋە تۈپتۈز مەيداندەك بولۇپ قالىدۇ. ئاندىن بىز ياخشىلارغا ۋە يامانلارغا قىلمىشلىرىغا قارىتا مۇكاپات ۋە جازا بېرىمىز.

⑤ يەنى پەقەت بۇ بىرلا ئالامەت ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ بارلىق ئالامەتلىرىمىز ھەيران قالارلىقتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەر بار. مەسىلەن: ئاسمانلارنى ۋە زېمىنلارنى يارىتىش، ئۇلارنى سىستېمىلىق باشقۇرۇش، قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنى ئايلاندۇرۇش، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشى ۋە بۇلاردىن باشقا چەكسىز ئالامەتلەر ئۇنىڭدىنمۇ بۈيۈك ۋە ھەيران

قالارلىقتۇر. ﴿الْكَهْفِ﴾ تاغدىكى ئۆڭكۈر دېمەكتۇر، ﴿الرَّقِيمِ﴾ رەقىم بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە مەزكۇر ياشلار بارغان كەنتىنىڭ ئىسمىدۇر، بەزىلەر ئۇنى ئۆڭكۈر جايلاشقان تاغنىڭ ئىسمى دەپ قارايدۇ. يەنە بەزىلەر رەقىم دېگەن مەرقۇم يەنى ئەسھابۇلكەھفىنىڭ ئىسىملىرى يېزىلغان تۆمۈر ياكى مىستىن ياسالغان تاختىنىڭ ئىسمى، ئۈستىگە خەت يېزىلغان بولغاچقا رەقىم دەپ ئاتالغان دەيدۇ. يېڭى

تەتقىقاتلاردىن مەلۇم بولۇشىچە ئالدىنقى سۆز ئەڭ توغرىدۇر. رەقىم دېگەن مەزكۇر ئۆتكۈر جايلاشقان تاغقا يېقىن بىر كەنت بولۇپ، ھازىر ئۇ كەنت "الرَّقِيْبُ" ئەرەقىيىب دەپ ئاتىلىدۇ. زاماننىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ﴿الرَّقِيْمُ﴾ دېگەن سۆزنىڭ تەلەپپۇزىدا ئۆزگىرىش بولۇپ "الرَّقِيْبُ" بولۇپ قالغان.

إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١١﴾ فَضَرَبْنَا عَلَىٰ عَادَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَىٰ لِمَا لَبِئُوا أَمَدًا ﴿١٣﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٤﴾

(ئى پەيغەمبەر شۇنى ئەسلىگىنكى) ئۆز ۋاقتىدا (مۇئىمن) يىگىتلەر غارغا بېرىپ پاناھلاندى ۋە: «رەببىمىز! بىزگە ئۆز دەرگاھىڭىزدىن رەھمەت ئاتا قىلغىن، بىزنىڭ ئىشلىرىمىزنى تۈزەپ، بىزنى ھىدايەت تاپقۇچىلاردىن قىلغىن» دېدى ① [10]. شۇنىڭ بىلەن بىز غاردا ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرىنى (قاتتىق ئۇيقۇ بىلەن) ئۇزۇن يىللار پەردىلىدۇق (يەنى ئۇلارنى ئۇزۇن يىللار ئۇخلىتىپ قويدۇق) ② [11]. ئاندىن (ئەسھابۇلكەھف ئىچىدىكى) ئىككى گۇرۇھتىن (غاردا) تۇرغان مۇددىتىنى قايسىسىنىڭ ئەڭ ئىنچىكە ھېسابلايدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش ئۈچۈن ئۇلارنى ئويغاتتۇق ③ [12]. بىز ساڭا ئۇلارنىڭ قىسسىسىنى ئەينەن ئېيتىپ بېرىمىز، ئۇلار ھەقىقەتەن رەببىگە ئىمان ئېيتقان يىگىتلەر ئىدى، بىز ئۇلارنىڭ ھىدايىتىنى كۈچەيتكەن ئىدۇق ④ [13].

① مانا بۇلار ئەسھابۇلكەھف دەپ ئاتالغان ياشلارنىڭ دەل ئۆزىدۇر، تەپسىلاتى تۆۋەندە كېلىدۇ. ئۇلار دىننى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن ئۆڭكۈرنى پاناھ جاي قىلغاندا بۇ دۇئانى ئوقۇغان. ئەسھابۇلكەھفنىڭ بۇ قىسسىسىدە ياشلار ئۈچۈن مۇھىم ساۋاق بار، بۈگۈنكى ياشلارنىڭ كۆپىنچە ۋاقىتلىرى پايدىسىز ئىشلارغا كېتىۋاتىدۇ، ئاللاھ تەرەپكە ئىنتىلىش يوق، كاشكى بۈگۈنكى مۇسۇلمان ياشلار «ياشلىقتا قىلغان تەۋبە، پەيغەمبەرلىكتىن بىر نېسىۋە» دېگەن ماقالغا ئاساسەن ياشلىق باھارنى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشقا ئاتىغان بولسا - ھە؟

② سىرتتىن كەلگەن ئاۋازلاردىن ئويغىنىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرىنى پەردە بىلەن توسۇپ قويدۇق، يەنى بىز ئۇلارغا قاتتىق ئۇيقۇ بەردۇق.

③ بۇ يەردىكى ئىككى گۇرۇھتىن ئىختىلاپ قىلىشقان ئىككى گۇرۇھ كۆزدە تۇنۇلىدۇ، ئۇلار شۇ دەۋردە ياشىغان كىشىلەر بولۇشى مۇمكىن ياكى پەيغەمبەرلىك زامانىدىكى مۇئىمنلار ۋە كاپىرلاردىن ئىبارەت ئىككى گۇرۇھ بولۇشى مۇمكىن، بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئىختىلاپ قىلىشقان ئىككى گۇرۇھ ئەسھابۇلكەھف ئۆزلىرى ئىدى، ئۇلار ئۆزئارا ئىككى گۇرۇھ بولۇپ، بىر گۇرۇھ ئۇزۇن مۇددەت ئۇخلىدۇق، دېسە، يەنە بىرى ئۇنى ئىنكار قىلىپ: ياق، بىز ئاز ئۇخلىدۇق، دەيتتى.

④ ئىخچام بايان قىلىنغاندىن كېيىن ئەمدى تەپسىلىي بايان قىلىنىۋاتىدۇ، بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ ياشلار خىرىستىئان دىنىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئىدى، دېسە، يەنە بەزىلەر: ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى ياشىغان كىشىلەردۇر، دېدى، ھافىز ئىبنى كەسىرمۇ بۇ پىكىرنى ئەڭ توغرا دەپ قارىدى ۋە مۇنداق دېدى: دەقيانۇس ئىسىملىك بىر پادىشاھ بار ئىدى، ئۇ كىشىلەرنى بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشقا ۋە ئۇلارغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىشقا تەرغىب قىلاتتى. ئاللاھ تائالا بىر تۈركۈم ياشلارنىڭ دىللىرىغا «ھەقىقىي ئىبادەت قىلىشقا لايىق زات ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان بىر ئاللاھتۇر» دېگەن ئەقىدىنى سالىدى. " ۋَيْتِيَّةٌ " ئۈچتىن توققۇزغىچە بولغان ساننى بىلدۈرىدىغان كۆپلۈك بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ سانىنىڭ توققۇز ياكى ئونىڭدىن ئاز ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. بۇلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا باشلايدۇ، ئاستا - ئاستا كىشىلەر ئارىسىدا ئۇلارنىڭ ئەقىدىسى تارىلىدۇ، بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان پادىشاھ ئۇلارنى ئوردىغا چاقىرىپ، نېمە ئىش

قىلىۋاتقانلىقىنى سورايدۇ، ئۇلار ئىككىلەنمەستىنلا بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىۋاتقانلىقىنى بايان قىلىدۇ. كېيىن ئۇلار پادىشاھ ۋە قەۋمىدىن قورقۇپ، دىنىنى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن شەھەردىن يىراق بىر تاغنىڭ ئۆتكۈرگە كىرىپ پاناھلىنىدۇ، ئۆتكۈردە ئاللاھ تائالا ئۇلارنى قاتتىق ئۇخلىتىدۇ. ئۇلار 309 يىلغىچە ئۇ يەردە ئۇخلايدۇ.

وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوهُ مِن دُونِهِ ۗ إِلَٰهًا لَّقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ ۗ ءَالِهَةً ۗ لَّوَلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطٰنٍ بَيِّنٍ فَمَن أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَىٰ اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾ وَإِذْ أَعْتَزَلْتُمُوهُمْ ۖ وَمَا يَعْجُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْوًا إِلَىٰ الْكَهْفِ يَنشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم مِّن رَّحْمَتِهِ ۖ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا ﴿١٦﴾

ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار (ئىمانسىز زالىم پادىشاھ ئالدىدا) دەس تۇرغاندا ①، بىز ئۇلارنىڭ دىللىرىنى (يەنى ئىرادىسىنى) مۇستەھكەم قىلغان ئىدۇق ②، شۇڭا ئۇلار (قەتئىيلىك بىلەن پادىشاھقا) دېدىكى: «بىزنىڭ رەببىمىز ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ رەببىدۇر، بىز ھەرگىزمۇ ئۇنىڭدىن باشقىسىنى ئىلاھ دېمەيمىز، ئەگەر بىز شۇنداق دېسەك، ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئاشقان بىر سۆزنى قىلغان بولىمىز» ③ [14]. بىزنىڭ قەۋمىمىز ئاللاھتىن باشقىلىرىنى ئىلاھ قىلىۋالدى، ئۇلار نېمىشقا (ئىتىقادىنىڭ توغرىلىقىغا) ئېنىق بىر دەلىل كەلتۈرەلمەيدۇ؟ ئاللاھقا بوھتان چاپلىغان ئادەمدىنمۇ زالىم كىم بار؟» ④ [15]. (ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرى دېدىكى) «سىلەر ئۇلاردىن ۋە ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ، چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىدىن ئايرىلغان ئىكەنسىلەر، غارنى پاناھ جاي قىلىڭلاركى ④، رەببىڭلار سىلەرگە ئۆز رەھمىتىنى كەڭ قىلىدۇ ۋە سىلەرگە (قىيىن) ئىشىڭلاردىن ئوڭايلىق يارىتىپ بېرىدۇ» [16].

① بۇ ئايەتتىكى دەس تۇرۇش كۆپىنچە مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە، يىگىتلەر پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا چاقىرىلغان چاغدا، ئۇنىڭ ئالدىدا دەس تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ يەككە - يىگانە ئىكەنلىكىنى بۇ ئايەتتىكىدەك سۆزلىگەنلىكىگە قارىتىلغان. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇنى يىگىتلەر شەھەر سىرتىغا چىقىپ، ئۆزئارا بىر يەرگە جەم بولغاندا دەس تۇرۇپ، بىر - بىرىگە ئاللاھنىڭ يەككە - يىگانە ئىكەنلىكىنى ئېيتىشقانلىقىغا قارىتىلغان، شۇ چاغدا ئۇلاردىن ھەر بىرىنىڭ دىلىغا ئايرىم - ئايرىم شەكىلدە ئاللاھ تەرەپتىن تەۋھىد ئېتىقادى كىرگۈزۈلگەن ئىدى، مۇشۇ تەرىقىدە تەۋھىد ئەھلى بىر يەرگە جەم بولغان ئىدى، دەيدۇ.

② يەنى ئۇلار جۈرئەت ۋە باتۇرلۇق بىلەن ھەقىقىي سۆزلىسۇن دەپ، شۇنداقلا ئۆزلىرىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ۋە باياشات تۇرمۇشتىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولۇشتىن ئىبارەت روھىي زەربىگە بەرداشلىق بەرسۇن دەپ ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى مۇستەھكەم قىلدۇق.

③ ﴿شَطَطًا﴾ نىڭ مەنىسى يالغانچىلىق، زۇلۇم قىلىش، ھەددىدىن ئېشىپ كېتىش، ھەقتىن يىراقلاپ كېتىش دېمەكتۇر.

④ يەنى سىلەر قەۋمىڭلارنىڭ مەبۇتلىرىدىن ئايرىلغان ئىكەنسىلەر، ئەمدى ئۇلاردىن تەنلىرىڭلار بىلەنمۇ ئايرىلىڭلار. بۇ سۆزنى ئەسھابۇلكەھف ئۆزئارا بىر - بىرىگە دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار غارغا كېرىپ يوشۇرۇندى. يىگىتلەرنىڭ يوقالغانلىق خەۋىرى كەلگەندە، پادىشاھ ئۇلارنى ئىزدىدى، ئەمما ئۇلارنى تۇتۇشقا مۇۋەپپەقىيەت بولالمىدى، خۇددى مەككە مۇشرىكلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يوشۇرۇنغان سۇر ناملىق ئۆڭكۈرگە قەدەر ئىز قوغلاپ كېلىپمۇ، ئۇلارنى تۇتۇشقا مۇۋەپپەقىيەت بولالمىغاندەك.

* وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزْوُرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَن يُضِلِّ لَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾ وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقِلَبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُم بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمْ تَكُنْ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾ وَكَذَلِكَ بَعَثْنَا لُوَا بَيْنَهُمْ قَالِ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ

سەن كۈن چىققان چاغدا، كۈننىڭ ئۇلار تۇرغان غارنىڭ ئوڭ تەرىپىگە مايىل بولۇپ كەتكەنلىكىنى، كۈن پاتقان چاغدا، كۈننىڭ غارنىڭ سول تەرىپىگە (ئۇلارغا چۈشمەيلا) ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرسەن. ئۇلار بولسا غارنىڭ (ئوتتۇرىسىدىكى) بوشلۇقتىدۇر (يەنى غارنىڭ ئىشكى شىمال تەرەپتە بولغانلىقتىن كۈننىڭ نۇرى غارنىڭ ئىككى تەرىپىگە چۈشۈپ تۇرىدۇ، ئاللاھ ئۇلارنى ھۆرمەتلىگەنلىكتىن، كۈن چىققاندىمۇ، پاتقاندىمۇ ئۇنىڭ نۇرى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە چۈشمەيدۇ) ①، بۇ ئاللاھنىڭ (قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئالامەتلەردىندۇر ②. ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلسا، ئۇ ھەقىقىي ھىدايەت تاپقۇچىدۇر، ئاللاھ (قىلمىشى سەۋەبلىك) كىمنى ئازدۇرسا، سەن ئۇنىڭغا يول كۆرسىتىدىغان بىر دوستنى ھەرگىز تاپالمايسەن ③ [17]. (مۇبادا ئۇلارنى كۆرىدىغان بولساڭ، كۆزلىرىنىڭ ئوچۇقلىقى ۋە ئۆرۈلۈپ تۇرىدىغانلىقتىن) ئۇلارنى ئويغاق دەپ ئويلايسەن، ھالبۇكى، ئۇلار ئۇيقۇدىدۇر ④، ئۇلارنى بىز ئوڭ ۋە سول تەرەپكە ئۆرۈپ تۇرىمىز ⑤. ئۇلارنىڭ ئىتى (غار) نىڭ بوسۇغىسىدا ئىككى پۈتتى سوزۇپ ياتىدۇ، ئەگەر ئۇلارنى كۆرىدىغان بولساڭ، ئەلۋەتتە ئۇلاردىن قاتتىق قورقۇپ كېتىپ، چوقۇم ئارقاڭغا بۇرۇلۇپ قاچقان بولاتتىڭ ⑥ [18]. شۇنىڭدەك (يەنى ئۇلارنى ئۇخلاقتىنمىزدەك، ئۆزلىرىنىڭ غاردا قانچىلىك تۇرغانلىقىنى) ئۆزئارا سوراشسۇن دەپ (ئۆلۈمگە ئوخشاش ئۇزاق ئۇيقۇدىن) ئۇلارنى ئويغاتتۇق ⑦، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرى «(بۇ غاردا) قانچە ئۇزۇن تۇردۇڭلار!» دېدى. (ئۇلارنىڭ بەزىسى): «بىر كۈن ياكى بىر كۈندىنمۇ ئاز تۇردۇق» دېيىشتى ⑧.

① يەنى كۈن چىققان چاغدا غارنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئاپتاپ چۈشىدۇ، كۈن پاتقان چاغدا غارنىڭ شىمال تەرىپىگە ئاپتاپ چۈشىدۇ، ھەر ئىككى ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئاپتاپ چۈشمەيدۇ، ھالبۇكى، ئۇلار غارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كەڭ بوشلۇقتا ياتىدۇ. ﴿فَجْوَةٍ﴾ دېگەن كەڭ جاي، بوشلۇق دېگەن مەنىدە.

② يەنى كۈن مۇشۇنداق چىقىپ، پېتىپ كەتكىچە ئۇلار ئوچۇق جايدا تۇرىمۇ، ئۈستىگە ئاپتاپ چۈشمىگەنلىكى ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەردىندۇر.

③ مەسىلەن: دەقيانۇستەك پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ھىدايەتتىن مەھرۇم قالدى، ھېچكىم ئۇلارنى ھىدايەتكە باشلىيالمىدى.

④ ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئويغاق ئادەمنىڭ كۆزىگە ئوخشاش ئوچۇق ئىدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئويغاق تەك بىلىنەتتى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: زىيادە ئۆرۈلۈپ تۇرىدىغانلىقىدىن ئۇلار ئويغاق تەك كۆرۈنەتتى. بۇ يەردىكى ﴿أَيْقَاظًا﴾ "يَقَظٌ" «ئويغاق» نىڭ كۆپلۈك شەكلى، ﴿رُقُودٌ﴾ "رُقُودٌ" «ئۇخلاۋاتقان» نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر.

⑤ سەۋەبى ئۇلارنىڭ جىسمىنى يەر يەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈندۇر.

⑥ ئاللاھ تائالا ئۇلارنى قوغداش يۈزىسىدىن، ئۇلارغا ھېچكىم يېقىنلىشالمىسۇن دەپ شۇنداق ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى.

- ⑦ ئۇلارنى ئۆز قۇدرىتىمىز بىلەن ئۇخلاقتىنمىزدەك، ئۈچ يۈز توققۇز يىلدىن كېيىن بىز ئۇلارنى ئويغاتتۇق، ئۇلارنى ئەۋۋەلقى ئۇخلىغان ۋاقىتتىكىدەك تەنلىرى ساق - سالامەت ھالدا ئويغاتتۇق. شۇڭا ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىدىن ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەردە قانچىلىك تۇرغانلىقىنى سوراشتى.
- ⑧ ئۇلارنىڭ غارغا كىرگەن ۋاقتى ئەتىگەن بولۇپ، ئويغانغان ۋاقتى كەچقۇرۇن ئىدى. شۇڭا ئۇلار بىر كۈن ياكى بىر كۈندىنمۇ ئاز ئۇخلاپتۇق، دەپ ئويلاپ قالدى.

قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَيْتُمُ فَاَبْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ﴿١١﴾ إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا ﴿١٢﴾ وَكَذَلِكَ أَعْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ

(يەنە بەزىسى) دېدىكى، «قانچە ئۇزۇن تۇرغانلىقىڭلارنى رەببىڭلار ئوبدان بىلىدۇ» ① (بۇنى سۈرۈشتۈرۈشنىڭ پايدىسى يوق، بىز ھازىر ئاچ). سىلەر (ئىچىڭلاردىكى) بىرىڭلارنى بۇ تەڭگىلىرىڭلار بىلەن شەھەرگە ئەۋەتىڭلار، ئۇ قاراپ بېقىپ، قايسى تاماق ئەڭ پاكىز بولسا ②، ئۇنىڭدىن سىلەرگە بىر ئاز ئېلىپ كەلسۇن، ئۇ (شەھەرگە كىرىشتە ۋە تاماق سېتىۋېلىشتا) ئېھتىيات قىلسۇن، سىلەرنى ھېچ كىشىگە تۇيدۇرمىسۇن ③ [19]. ئەگەر ئۇلار ئۈستۈڭلاردىن غالىپ كەلسە (يەنى سىلەرنى تۇتۇۋالسا)، سىلەرنى چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرىدۇ ياكى سىلەرنى ئۆزلىرىنىڭ دىنىغا كىرىشكە مەجبۇرلايدۇ. (ئەگەر ئۇلارنىڭ دىنىغا كىرسەڭلار) ئۇ ھالدا سىلەر ھەرگىزمۇ نىجاتلىققا ئېرىشەلمەيسىلەر» ④ [20]. شۇنىڭدەك (ئۇلارنى ئۇخلىتىپ ئويغاتقىنىمىزدەك)، يەنە ئىنسانلارغا ئاللاھنىڭ (قايتا تىرىلدۈرۈش توغرىسىدىكى) ۋەدىسىنىڭ ھەقىقىتىنى ⑤

① يىگىتلەر جىق ئۇخلىغانلىقتىن قانچىلىك ئۇخلىغانلىقىغا بىر نەرسە دېيەلمەي ئىككىلىنىپ قالدى. ئاخىرى ئۇلار بۇ ئىشنى ئاللاھقا تاپشۇردى، قانچىلىك ئۇخلىغانلىقىڭلارنى پەرۋەردىگارىڭلار ئوبدان بىلىدۇ، دېدى.

② ئۇلار ئۇيقۇدىن ئويغانغاندىن كېيىن ئىنساننىڭ ئەڭ مۇھىم ئېھتىياجى بولغان يېمەك - ئىچمەك مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا كىرىشتى.

③ ئۇلارنىڭ ئېھتىيات قىلىشى ۋە ھېچ كىشىگە تۇيدۇرماي تاماق ئەكەلمەكچى بولغانلىقى يەنىلا ئۇلارنىڭ شەھەردىن چىقىپ بۇ ۋەيرانە غاردا تۇرۇشقا سەۋەب بولغان ئېتىقادى ئىدى. شەھەردىكىلەر بىزنىڭ تۇرۇۋاتقان ئورنىمىزنى بىلىپ قالمىسۇن، بولمىسا، بىز چوڭ بىر بالاغا قالمىز دەپ، ئاللاھىدە تەكىتلىدى.

④ يەنى بىز ئاخىرەتتىكى مۇۋەپپەقىيەت ئۈچۈن بۇ قەدەر كۈلپەت، قىيىنچىلىق ۋە مۇشەققەتلەرگە بەرداشلىق بېرىۋاتىمىز، ئەگەر شەھەردىكىلەر بىزنىڭ ئورنىمىزنى بىلىپ قالسا، ئۇلار بىزنى ئەجدادلارنىڭ دىنىغا قايتىشقا مەجبۇرلايدۇ، ئۇ چاغدا بىز ئاساسىي مەقسىتىمىزگە يېتەلمەيمىز، تارتقان جاپالىرىمىزمۇ بىكارغا كېتىدۇ، ئۇ چاغدا بىزنىڭ نە دىنىمىز، نە دۇنيالىقىمىز قالمايدۇ، ئاخىرەتتىكى نىجاتلىقىمۇ ئېرىشەلمەيمىز.

⑤ يەنى بىز ئۇلارنى ئۇخلاتقان ۋە ئويغاتقاندا، كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلدۈردۈق. بەزى رىۋايەتلەرگە ئاساسەن ئۇلارنىڭ ئەھۋالى كىشىلەرگە مۇنداق بىلدۈرۈلگەن: ئەسھابۇلكەھفىنىڭ ئىچىدىن بىرى يېمەك - ئىچمەك سېتىۋالماقچى بولۇپ، ئۈچ يۈز يىل ئىلگىرى دەقيانۇسنىڭ زامانىدا سوقۇلغان تەڭگىلەرنى ئېلىپ شەھەرگە كىردى، ئۇ يېمەك - ئىچمەك ساتىدىغان دۇكاننىڭ ئالدىغا بېرىپ يېنىدىكى تەڭگىنى دۇكانچىغا تەڭلەپ تاماق سېتىپ بېرىشنى سورىدى. دۇكانچى تەڭگىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى، ئۇنى قېشىدىكى دۇكانچىغا كۆرسەتتى، ئۇمۇ ھەيران قالدى، «ئەسھابۇلكەھفى» تىن كەلگەن يىگىت: مەن مۇشۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسى، تۈنۈگۈن بۇ يەردىن چىقىپ كەتكەن، دېدى، لېكىن ئۇ دېگەن «تۈنۈگۈن» گە ئۈچ ئەسىر ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. كىشىلەر ئۇنىڭ سۆزىگە قانداقمۇ ئىشەنسۇن؟ ئۇلار بۇ

يىگىت خەزىنە تېپىۋاپتۇ، دەپ گۇمان قىلدى، بۇ ئىشنى شۇ ۋاقىتنىڭ پادىشاھىغا يەتكۈزدى. پادىشاھ بۇ يىگىتنىڭ يول باشلىشى بىلەن ئۆڭكۈرگە باردى ۋە ئەسھابۇلكەھف بىلەن كۆرۈشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنى شۇ ئۆڭكۈردە ۋاپات قىلدۇردى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْنَا رُبُّهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿١١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ

ۋە قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىدا شەك - شۈبھە يوقلىقىنى ① بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئىنسانلارنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلدۇق، ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار ئۆز ئىشى (يەنى قىيامەت) توغرىلىق ئۆزئارا دەتالاش قىلىشىۋاتاتتى ②. بەزىلەر: «(ئۇلارنىڭ يېنىغا ھېچ كىشىنىڭ كىرمەسلىكى ئۈچۈن) غارنىڭ ئىشىكىگە بىر ئىمارەت سېلىڭلار» دېدى ③، ئاللاھ ئەسھابۇلكەھفىنىڭ ئەھۋالىنى ھەممىدىن ئوبدان بىلىدۇ ④، گېپى ئۆتىدىغانلار (يەنى پادىشاھ ۋە شەھەر كاتتىباشلىرى): «غارنىڭ ئەتراپىغا (يەنى غارنىڭ ئىشىكى ئالدىغا) چوقۇم بىر مەسجىد سالايلى» دېدى ⑤ [21]. بەزىلەر: «ئەسھابۇلكەھفى ئۈچ بولۇپ، تۆتىنچىسى ئۇلارنىڭ ئىتىدۇر» دەيدۇ، بەزىلەر: «ئۇلار بەش بولۇپ، ئالتىنچىسى ئۇلارنىڭ ئىتىدۇر» دەيدۇ ⑥.

① ئەسھابۇلكەھفىنىڭ بۇ قىسسىسىدىن قىيامەتنىڭ چوقۇم بولىدىغانلىقى ۋە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشنىڭ ھەق ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشنى ئىنكار قىلغۇچىلار ئۈچۈن بۇ قىسسىدە ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان بۈيۈك بىر نەمۇنە باردۇر.

② بۇ يەردىكى ﴿إِذْ﴾ ئايەتنىڭ بېشىدىكى ﴿أَعْتَرْنَا﴾ «خەۋەردار قىلدۇق» دېگەن پېئىلنىڭ ۋاقتى ۋە ھالىتىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كەلگەن دەپ ئالغاندا، ئۇنىڭ مەنىسى: كىشىلەر ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش ياكى قىيامەت توغرىسىدا دەتالاش قىلىۋاتقان چاغدا، بىز ئۇلارنى ئەسھابۇلكەھفىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلدۇق، دېگەن بولىدۇ. ياكى بۇ يەردە "أُكْرُ" ئەسلىگىن، دېگەن سۆز جۈملىسىدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنى بار دەپ ئالغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى: كىشىلەر قىيامەت توغرىسىدا ئۆزئارا دەتالاش قىلىۋاتقان چاغنى ئەسلىگىن، دېگەن بولىدۇ.

③ بۇ سۆزنى دېگەنلەر كىم ئىدى؟ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار شۇ ۋاقىتتىكى ئەھلى ئىمان كىشىلەر ئىدى، بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كىشىلەر ئىدى، ئۇلار غارغا بېرىپ يىگىتلەر بىلەن كۆرۈشكەن ئىدى. ئاندىن ئاللاھ تائالا يىگىتلەرنى يەنە ئۇخلىتىپ قويدى، پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى: ئۇلارنى قوغداش ئۈچۈن بىر ئىمارەت بىنا قىلايلى! دېدى.

④ تالاش - تارتىش قىلغانلارغا ئاللاھ تائالا دېدىكى: بۇ ھەقتىكى توغرا ئىلىمنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ.

⑤ بۇ يەردىكى گېپى ئۆتىدىغان باشلىقلار مۇئمىنلەردىكى ياكى كاپىرلاردىكى؟ ئىمام شەۋكانى: مۇئمىنلەر ئىدى، دېدى؛ ئىبنى كەسىر: كاپىرلار ئىدى، دېدى، چۈنكى سالىھلارنىڭ قەبرىسىگە مەسجىد سېلىشنى ئاللاھ ياقىتۇرمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا يەھۇدىي ۋە ناسارالارغا لەنەت قىلسۇن، ئۇلار پەيغەمبەرلىرىنىڭ ۋە سالىھ كىشىلىرىنىڭ قەبرىلىرىنى مەسجىد قىلىۋالدى.» (سەھىھۇل بۇخارى 1330 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 529 - ھەدىس) ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خىلاپەت زامانىدا ئىراقتا دانيال ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى تېپىلغان ئىدى، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، كىشىلەر پالانى قەبرە پالانى پەيغەمبەرنىڭ دەپ ئۇنىڭغا چوقۇنۇپ قالمىسۇن ئۈچۈن، ئۇنى كىشىلەرگە بىلدۈرمەي مەخپىي تۇتۇشقا ۋە ئادەتتىكى قەبرىلەرگە ئوخشاش ياساپ قويۇشقا بۇيرۇغان ئىدى. (تەپسىرات ئىبنى كەسىر)

⑥ بۇ سۆزنى دېگەنلەر ۋە ئەسھابۇلكەھفنىڭ سانى ھەققىدە ھەر خىل سۆز قىلغانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى مۇسۇلمانلار ۋە كاپىرلار ئىدى، خۇسۇسەن ئۇلار ئەھلى كىتاب بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنى ساماۋى كىتاب بېرىلگەن ئەھلى ئىلىم دەپ دەۋا قىلاتتى.

رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبَعَةَ وَأَمْنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِيْشَاءَ إِيَّيَ فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

بۇ پۈتۈنلەي ئاساسسىز، قارىسىغا (ئېيتىلغان سۆزدۈر) ①. يەنە بەزىلەر: «ئۇلار يەتتە بولۇپ، سەككىزىنچىسى ئۇلارنىڭ ئىتىدۇر» دەيدۇ ②. (ئى پەيغەمبەر!) «ئۇلارنىڭ سانىنى رەببىم ئوبدان بىلىدۇ، (رەببىمدىن باشقا) پەقەت ئازغىنە كىشىلەرلا بىلىدۇ» ③ دېگەن. شۇڭا سەن ئۇلار توغرىسىدا (ئەھلى كىتاب بىلەن) پەقەت يۈزەكلا مۇنازىرىلەشكەن ④ (يەنى بۇ ھەقتە مۇنازىرىلەشكۈچىلەرنى تەستىقمۇ قىلمايدىغان، يالغانغىمۇ چىقارمايدىغان دەرىجىدە مۇنازىرىلەشكەن). ئۇلارنىڭ ھېچبىرىدىن (ئەسھابۇلكەھف قىسسىسىنى) سورىمىغان ⑤ [22]. سەن بىرەر ئىشنى قىلماقچى بولساڭ، «ئەتە شۇ ئىشنى چوقۇم قىلىمەن» دېمەي [23]، «ئاللاھ خالىسا» دېگەن سۆزنى قوشۇپ دېگەن (يەنى ئاللاھ خالىسا قىلىمەن دېگەن) ⑥.

① ئۇلارنىڭ ھېچ قايسىسىدا ئەسھابۇلكەھفنىڭ سانى توغرىلۇق ھېچقانداق بىلىم يوقتۇر، ئۇلار بۇ ھەقتە ھېچنەرسىنى نىشانلىماي تاش ئاتقان ئادەمدەك قارىسىغا سۆزلەيدۇ.

② ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە پەقەت ئۈچ خىل قاراشنىلا تىلغا ئالدى، ئالدىنقى ئىككى خىل قاراشنى ئۆزىنىڭ: ﴿ بۇ پۈتۈنلەي ئاساسسىز، قارىسىغا (ئېيتىلغان سۆزدۈر) ﴾ دېگەن سۆزى بىلەن ئاجىز قاراشقا چىقاردى. ئاندىن ﴿ ئۇلار يەتتە بولۇپ، سەككىزىنچىسى ئۇلارنىڭ ئىتىدۇر ﴾ دېگەن ئۈچىنچى قاراشنى تىلغا ئالدى. شۇنى دەلىل كەلتۈرۈپ تۇرۇپ بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى سۆزنىڭ سىياقى ۋە ئۇسلۇبى ئۈچىنچى قاراشنىڭ توغرىلىقىغا دەلىلدۇر، ھەقىقەتتە ئۇلارنىڭ سانى شۇنچىلىك ئىدى، دېدى. (تەپسىرات ئىبنى كەسىر)

③ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېدى: مەن ئۇلارنىڭ سانىنى بىلىدىغان ئاشۇ ئازغىنە كىشىلەرنىڭ قاتارىدىن ئۆتمەي، ئۈچىنچى قاراشتا ئېيتىلغىنىدەك ئەسھابۇلكەھفنىڭ سانى يەتتەدۇر. (تەپسىرات ئىبنى كەسىر)

④ يەنى سەن پەقەت ئاللاھ تائالا ساڭا ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرگەن سۆزلەرنىلا دېگەن. يەنە بىر مەنىسى: ئۇلارنىڭ سانىنىڭ قانچە ئىكەنلىكى ھەققىدە مۇنازىرە قىلمىغان. دېمەكچى بولساڭ پەقەت: ئۇلارنىڭ سانىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان ھېچبىر دەلىل يوق، دېگەن.

⑤ دەتالاش قىلغانلاردىن ئەسھابۇلكەھف ھەققىدە ھېچ نەرسە سورىمىغان، چۈنكى سورالغۇچىدا سورىغۇچىدىن زىيادە بىلىم بولۇشى كېرەك. ھالبۇكى، ئىش دەل بۇنىڭ ئەكسىچە، ئۇلاردا بىلىم يوق. سەندە بولسا ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرۈلگەن شەكسىز ئىلىم بار، ئەمما باشقىلاردا بولسا گۇمان ۋە تەخمىننى باشقا ھېچنەرسە يوقتۇر.

⑥ مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۈچ سوئال سورىغان ئىدى، روھنىڭ ماھىيىتى نېمە؟ ئەسھابۇلكەھف ۋە زۇلقەرنەين كىم؟ مەزكۇر سوئاللار بۇ سۈرنىڭ نازىل بولۇشىغا سەۋەب بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «سىلەرنىڭ بۇ سوئاللىقلارغا ئەتە جاۋاب بېرەي» دېگەن ئىدى، بىراق 15 كۈنگىچە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ۋەھىي ئېلىپ كەلمىدى. كېيىن كەلگەندە بولسا ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ئايەتتىكى ﴿ ئىنشائاللاھ «ئاللاھ خالىسا» دېگەن سۆزنى قوشۇپ دېگەن ﴾ دېگەن ئەمرىنى ئېلىپ چۈشتى. ئايەتتىكى «ئەتە» دېگەندىن كەلگۈسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى يېقىن ياكى

يىراق كەلگۈسىدە بىر ئىش قىلماقچى بولساڭ، چوقۇم «ئاللاھ خالسا» دېگىن، چۈنكى ئىنسان بىلمەيدۇكى، ئۇ قىلماقچى بولۇۋاتقان ئىش ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇنمۇ ياكى ئۇيغۇن ئەمەسمۇ، ئۇ ئىشنى قىلىشقا مۇۋەپپەق بولالامدۇ-يوق؟

وَأَذْكُر رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾ وَلَيُثُوًّا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَيُثُوًّا لَهُمْ عَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ ۖ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾

ئەگەر ئۇنتۇپ قالساڭ، (ئېسىڭگە كەلگەن ھامان) رەببىڭنى ياد ئەتكىن ① (يەنى «ئاللاھ خالسا» نى ئېسىڭگە كەلگەندە ئېيتقىن) ھەمدە: «رەببىمنىڭ مېنى بۇنىڭدىنمۇ (يەنى ئەسھابۇلكەھف قىسسىسىدىنمۇ) يېقىن (ۋە روشەن دەلىللەرنى بېرىش ئارقىلىق) توغرا يولغا باشلىشىنى (يەنى دىنىم، دۇنيايىمدا مېنى ئەڭ تۈزۈك ئىشلارغا مۇۋەپپەقىيەت قىلىشىنى) ئۈمىد قىلىمەن» دېگىن ② [24]. ئۇلار (يەنى ئەسھابۇلكەھف) ئۆز غارىدا ئۈچ يۈز توققۇز يىل تۇردى ③ [25]. ئېيتقىنكى، «ئۇلارنىڭ قانچىلىك تۇرغانلىقىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ، ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى غەيب (نى بىلىش) ئاللاھقا خاستۇر. ئاللاھنىڭ كۆرۈشى نېمىدېگەن ئۆتكۈر! ئاڭلىشى نېمىدېگەن مۇكەممەل! ④ ئۇلارغا ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر مەدەتكار يوقتۇر، ئاللاھ ئۆز پادىشاھلىقىغا ھېچكىمنى شېرىك قىلمايدۇ» [26].

① يەنى ئەگەر بىر سۆزنى دېگەندە ياكى بىر ئىشقا ۋەدە بەرگەندە «ئاللاھ خالسا» دېيىشىنى ئۇنتۇپ قالساڭ، ئېسىڭگە كەلگەن ھامان «ئاللاھ خالسا» دېگىن. بۇ يەردىكى «رەببىڭنى ياد ئەتكىن» دېگەننىڭ يەنە بىر مەنىسى، رەببىڭگە تەسبىھ، ھەمدۇسانا ۋە ئىستىغپار ئېيتقىن، چۈنكى ئۇنتۇپ قىلىش شەيتاندىندۇر، ئاللاھنى ياد ئېيتىش بىلەن ئۇنتۇلغان نەرسە ئىنساننىڭ يادىغا كېلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى رەببىمنىڭ مېنى مەن قىلماقچى بولغان ئىشتىنمۇ پايدىلىقراق ۋە ياخشىراق بىر ئىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

③ كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەر بۇ ئىبارىنىڭ ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈردى. ئۇلارنىڭ ئۆڭكۈردە تۇرغان ۋاقتى قەمەرىيە كالىپىندارى بويىچە 309 يىل بولۇپ، شەمسىيە كالىپىندارى بويىچە ھېسابلىغاندا 300 يىلغا تەڭ كېلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ ئىبارە مەزكۇر رەقەمگە زىت پىكىر قىلغانلارنىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇلارنىڭ دەلىلى ئاللاھنىڭ: «ئېيتقىنكى، «ئۇلارنىڭ قانچىلىك تۇرغانلىقىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ» دېگەن ئايىتى بولۇپ، ئۇلار مەزكۇر مۇددەتنى مەنپىي مەنىدە ئالىدۇ. لېكىن كۆپ ساندىكى تەپسىرلەردىن ئېلىنغان ئۇقۇم تۆۋەندىكىدەك: ئەھلى كىتاب بولسۇن ياكى باشقىلار بولسۇن، كىمكى يۇقىرىدا دېيىلگەن مۇددەتكە خىلاپ سۆز قىلسا، ئۇلارغا ئېيتقىنكى، سىلەر ياخشى بىلەمسىلەر ياكى ئاللاھمۇ؟ ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۆڭكۈردە ئۈچ يۈز توققۇز يىل تۇردى، دېدى، مانا مۇشۇ توغرىدۇر، چۈنكى پەقەت ئاللاھلا ئۇلارنىڭ ئۆڭكۈردە قانچىلىك تۇرغانلىقىنى بىلىدۇ.

④ بۇ ئىبارە ئاللاھنىڭ ھەر ۋاقىت كۆرۈپ تۇرغۇچى ۋە ئاڭلاپ تۇرغۇچى دېگەن سۈپەتلىرىنى ئىزاھلاپ كەلگەن.

وَأَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٧﴾ وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ
وَالْعِيشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ
فُرْطًا ﴿٨﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن رەببىڭنىڭ كىتابىدىن ساڭا قىلىنغان ۋەھىينى ئوقۇغىن ①، ئاللاھنىڭ سۆزلىرىنى ھېچ كىشى ئۆزگەرتەلمەيدۇ، (ئەگەر سەن ۋەھىيگە ئەمەل قىلمىساڭ)، سەن ھەرگىزمۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىن بۆلەك ئىلتىجاگاھ تاپالمايسەن ② [27]. سەن رەببىڭنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ، ئەتىگەن - ئاخشامدا ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىدىغانلار بىلەن سەۋرچان بولغان ھالدا بىللە بولغىن ③، دۇنيا ھاياتىنىڭ زىبۇزىننىتىنى (يەنى دۇنيانىڭ شان - شەرىپى، مۇشۇ كاتتىباشلارنىڭ سۆھبىتىنى) دەپ، ئۇلارنى كۆزگە ئىلماي قالمىغىن (كۆزلىرىڭ ئۇلاردىن باشقىلار تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمىسۇن) ④، (ئاسىيلىق سەۋەبلىك) بىز دىلىنى زىكرىمىزدىن غەپلەتتە قالدۇرغان، نەپسى خاھىشىغا ئەگەشكەن، ئىشى ھەددىدىن ئاشقان ئادەمگە ئەگەشمىگىن ⑤ [28].

① يەنە بىر تەرەپتىن بۇ بىر ئومۇمىي بۇيرۇق بولۇپ، ھەر قانداق بىر ئىش ھەققىدە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە ۋەھىي نازىل قىلسا، ئۇنى ئوقۇغىن، كىشىلەرگە يەتكۈزگىن، دەپ بۇيرۇيدۇ. ئەمما ئەسھابۇلكەھفنىڭ قىسسىسىنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق بۇيرۇق قىلىشىنىڭ مەقسىتى مۇنداق بولۇشى ئېھتىمال: ئەسھابۇلكەھف ھەققىدە كىشىلەر نېمە دېسە دېسۇن، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كىتابىدا ئۇلار ھەققىدە بايان قىلغانلىرىلا ھەق ۋە توغرىدۇر. مانا مۇشۇ ھەقىقەتنى كىشىلەرگە ئوقۇپ ئاڭلاتقىن، ئۇنىڭدىن باشقا سۆزلەرگە پەرۋا قىلمىغىن.

② يەنى ئەگەر سەن ئۇنى بايان قىلىشتىن ئۆزۈڭنى قاچۇرساڭ ۋە بۇرۇلۇپ كەتسەڭ ياكى ئۇنىڭ ئىبارىلىرىنى ئۆزگەرتىشكە ۋە بۇرمىلاشقا ئۇرۇنساڭ، ئاللاھتىن باشقا ئۆزۈڭنى قوغدايدىغان ھېچبىرىنى تاپالمايسەن. گەرچە خىتاب بۇ يەردە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قىلىنغان بولسىمۇ، ئەسلىي خىتاب قىلىنغۇچى ئۇنىڭ ئۈمىتىدۇر.

③ بۇ ئىلگىرى سۈرە ئەنئامنىڭ 52 - ئايىتىدە بايان قىلىنغان ھۆكۈمگە ئوخشايدۇ. بۇلاردىن ساھابە كىراملار ئىچىدىكى ئاجىز ۋە كەمبەغەللەر كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، قۇرۇش كاتتىلىرى ئۇلار بىلەن بىر مەجلىستە ئولتۇرۇشنى خالىمايتتى. سەئىد ئىبنى ئەبى ۋەققاس مۇنداق دەيدۇ: بىز ئالتە كىشى يەنى مەن، ئىبنى مەسئۇد، ھۈزەيل قەبىلىسىدىن بىر كىشى، بىلال ۋە يەنە ئىككى ساھابە (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا ئىدۇق. مۇشۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: سەن بۇلارنى يېنىڭدىن قوغلىۋەتسەڭ، بىز سەن بىلەن ئولتۇرۇپ، سۆزۈڭنى ئاڭلىساق، دېدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆڭلىدە ئەگەر شۇنداق قىلسام، ئۇلار مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاپ، دىللىرى ئىمانغا مايىل بولۇپ قالار دېگەننى ئويلاپ قالدى بولغاي، دەل شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرنى شۇنداق قىلىشتىن چەكلەپ بۇ ئايەتنى چۈشۈردى. (سەھىھ مۇسلىم 2413 - ھەدىسنىڭ مەزمۇنى)

④ يەنى ئاجىز ۋە كەمبەغەللەرنى كەتكۈزۈۋېتىپ، كاتتىباشلار ۋە بايلارنى ئۆزۈڭگە يېقىنلاشتۇرمىغىن.

⑤ ﴿فُرْطًا﴾ نى "إِفْرَاطٌ" دېگەن سۆز يىلتىزىدىن تۈرلەنگەن دەپ ئالغاندا، مەنىسى: ئىشى ھەددىدىن ئاشقان ئادەمگە ئەگەشمىگىن، دېگەن بولىدۇ؛ ئەگەر "تَفْرِيطٌ" دېگەن سۆز يىلتىزىدىن تۈرلەنگەن دەپ ئالغاندا،

مەنسى: ئىشنى چالا، كەمتۈك قىلىپ، نەتىجىدە زىيان تارتقان ۋە ھالاكەتكە دۇچار بولغان ئادەمگە ئەگەشمىگىن، دېگەن بولىدۇ.

وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢١﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٢٢﴾
 أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِن أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِن سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسَنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٣﴾

(ئى پەيغەمبەر!) «ئېيتقىنكى، بۇ (قۇرئان) رەببىڭلار تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەتتۇر، شۇڭا كىم خالىسا، ئىمان ئېيتسۇن! كىم خالىسا، كاپىر بولسۇن!» (كاپىر بولۇپ) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلارغا بىز ھەقىقەتەن تۈتۈن پەردىلىرى ئۇلارنى ئوربۇالدىغان ئوتنى (يەنى دوزاخنى) تەييارلىدۇق، ئۇلار (تەشنىلىقتىن) سۇ تەلەپ قىلسا، ئۇلارغا مەدەن ئېرىتمىسىگە ئوخشاش، يۈزلەرنى كۆيدۈرۈۋېتىدىغان ناھايىتى قىزىق سۇ بېرىلىدۇ، بۇ نېمىدېگەن يامان ئىچىملىك! جەھەننەم نېمىدېگەن يامان جاي! [29]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا كەلسەك ① (بىز ئۇلارنىڭ مۇكاپاتىنى تولۇق بېرىمىز)، بىز قېتىرقىنىپ ئەمەل قىلغانلارنىڭ ئەجرىنى ھەرگىز زايەت قىلىۋەتمەيمىز [30]. ئەنە شۇلارغا (قەسىرلىرىنىڭ) ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان، دائىملىق تۇرالغۇ بولغان جەننەتلەر بار، جەننەتتە ئۇلار ئالتۇن بىلەيزۈكلەرنى سالىدۇ ②، نېپىز ۋە قېلىن يىپەكتىن ئىشلەنگەن يېشىل كىيىملەرنى كىيىدۇ ③. (ئالتۇن ۋە ئېسىل رەختلەر بىلەن قاپلانغان) تەختلەرگە يۆلىنىپ ئولتۇرىدۇ. بۇ نېمىدېگەن ياخشى مۇكاپات! جەننەت نېمىدېگەن گۈزەل جاي! [31]

① قۇرئان كەرىمنىڭ بايان قىلىش ئۇسلۇبى بويىچە دوزىخىلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغاندىن كېيىن، كىشىلەرنىڭ قەلبىدە جەننەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن رىغبەت ۋە ئىنتىلىش پەيدا بولسۇن ئۈچۈن جەننەتلىلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىندى.

② قۇرئان چۈشكەن زاماندا ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى زامانلاردىمۇ پادىشاھلار، بەگلەر ۋە قەبىلە كاتتىۋاشلىرى بىلەكلىرىگە ئالتۇن بىلەيزۈك سېلىۋالاتتى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلار باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. جەننەت ئەھلىمۇ جەننەتتە بىلەكلىرىگە ئالتۇن بىلەيزۈكلەرنى سالىدۇ.

③ ﴿سُنْدُسٍ﴾ نېپىز يىپەك، ﴿إِسْتَبْرَقٍ﴾ قېلىن يىپەكنى كۆرسىتىدۇ. دۇنيادا ئالتۇن بىلەن يىپەك ئەرلەرگە چەكلەنگەن. بۇ چەكلىمىگە ئەمەل قىلىپ، دۇنيادا مەزكۇر ھارام نەرسىلەردىن ساقلانغان كىشىلەرگە جەننەتتە بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بېرىلىدۇ. ئۇ يەردە ھېچ نەرسە چەكلەنگەن ئەمەس، جەننەت ئەھلى نېمىنى خالىسا، شۇ نەرسە تەييار بولىدۇ. ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهُوْنَ أَفْسُكُمُ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ﴾ جەننەتتە سىلەر ئۈچۈن كۆڭلۈڭلار تارتقان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ۋە تىلىگەن نەرسىڭلارنىڭ ھەممىسى بار. (سۈرە فۇسسەلەت 31 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

* وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَبٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زُرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمِ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ وَتَمْرٌ فَقَالَ لِضَجِيبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ﴿٣٥﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارغا مۇنداق (بىرى مۇئىمن، بىرى كاپىر بولغان) ئىككى ئادەمنى مىسال قىلىپ كەلتۈرگەن^①: ئۇلارنىڭ بىرىگە (يەنى كاپىرغا) بىز ئۈزۈملۈك ئىككى باغ ئاتا قىلىپ، ھەر ئىككى باغنىڭ ئەتراپىنى خورما دەرەخلىرى بىلەن ئوربدۇق^②، ئوتتۇرىسىنى ئېكىنزارلىق^③ قىلدۇق [32]. ھەر ئىككىلىسى كەم - كۈتسىز، تولۇق مېۋە بېرىدىغان باغلار بولۇپ^④، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئېقىپ تۇرىدىغان ئۆستەڭنى بەرپا قىلدۇق^⑤ [33]. باغ ئىگىسى مېۋىلەرگە (يەنى مەھسۇلاتقا يەنە باشقا كىرىملەرگەمۇ) ئىگە ئىدى، (بىر كۈنى) ئۇ بۇرادىرى بىلەن مۇنازىرلىشىپ^⑥: «مەن پۇل - مالدا سەندىن باي، ئادەم سانىدىمۇ سەندىن ئۈستۈن تۇرىمەن^⑦» دېدى [34]. ئۇ (شۇ كۆرۈڭلىكى بىلەن) بېغىغا كىرىپ، ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان ھالدا ئېيتتى: «بۇ باغ مەڭگۈ يوقالمايدۇ دەپ ئويلايمەن [35].

① مۇپەسسەرلەر ئارىسىدا بۇ ئىككى ئادەمنىڭ كىم ئىكەنلىكى ھەققىدە ئىختىلاپ مەۋجۇت، ئاللاھ تائالا بۇ ئىككى ئادەمنى مىسال تەرىقىسىدە كەلتۈرگەنمۇ ياكى ئەمىلىيەتتە شۇنداق ئىككى شەخس ئۆتكەنمۇ؟ ئەگەر شۇنداق ئىككى شەخس ئۆتكەن بولسا، ئۇلار بەنى ئىسرائىلدا ئۆتكەن كىشىلەرمۇ ياكى مەككىدە ئۆتكەن كىشىلەرمۇ؟ ئۇلاردىن بىرى مۇئىمن؛ يەنە بىرى كاپىر ئىدى.

② ئادەتتە ھەر قانداق بىر باغنىڭ ئەتراپى تۆت تام بىلەن مۇھاپىزەت قىلىنغاندەك، بۇ باغلارنىڭ تۆت ئەتراپىنى خورما دەرەخلىرى ئوراپ تۇراتتى، بۇ دەرەخلەر تۆت تام ۋە توسۇققا ئوخشاش باغلارنى تۆت تەرەپتىن توسۇپ تۇراتتى.

③ يەنى ھەر ئىككى باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېكىنزارلىق بار بولۇپ، باغلارنىڭ ئىگىسى زىرائەتلەردىن مول - ھوسۇل ئالاتتى، دېمەك بۇ ئىككى باغدا تۈرلۈك زىرائەتلەر ۋە مېۋىلەر بار ئىدى.

④ باغلاردىن تولۇق مول - ھوسۇل چىقاتتى، ھېچ كەم بولۇپ قالمايتتى.

⑤ باغلارنى سۇغىرىشتا سۇ ئۈزۈلۈپ قالماسلىقى ۋە يامغۇر ياغمىسا قۇرۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن باغلارنىڭ ئارىسىدا ئېقىپ تۇرىدىغان ئۆستەڭنى بەرپا قىلدۇق.

⑥ باغلارنىڭ ئىگىسى كاپىر ئىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ مۇئىمن بۇرادىرىغا پەخىرلىنىپ شۇنداق دېدى.

⑦ ﴿نَفَرًا﴾ ﴿ئادەم سانىدىمۇ سەندىن ئۈستۈن﴾ دېگەندە بالىلىرىم، خىزمەتكارلىرىم، ياردەمچىلىرىم كۆپ دېگەننى كۆرسىتىدۇ.

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّدِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾

قىيامەتنىمۇ بولمايدۇ دەپ ئويلايمەن، ناۋادا (قىيامەت بولۇپ) مەن رەببىمنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ، چوقۇم بۇ باغدنىمۇ ياخشىراق جاينى تاپالايمەن» ① [36]. مۇئمىن بۇرادىرى ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلەشكەن (ۋە ئۇنىڭغا ۋەز - نەسەھەت قىلغان) ھالدا مۇنداق دېدى: «سېنى (ئەسلىدە) تۇپراقتىن، ئاندىن ئابىمەنىدىن يارىتىپ، ئاندىن سېنى راۋرۇس ئەر قىلغان زاتنى ئىنكار قىلامسەن؟» ② [37] لېكىن (مەن دەيمەنكى) ئۇ مېنىڭ رەببىم ئاللاھتۇر، رەببىمگە ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمەيمەن ③ [38].

① يەنى ئۇ كاپىر ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ، مەغرۇرلىنىپ كەتتى، ئۇنىڭ كەلگۈسى ھەققىدىكى چەكسىز ئارزۇ ۋە شېرىن خىياللىرى ئۇنى ئاللاھنىڭ جازاسىدىن پۈتۈنلەي غەپلەتتە قالدۇردى، ئۇ تېخى قىيامەتنىمۇ ئىنكار قىلدى، ئۇ قىلچە ئەندىشە قىلماستىن، ئەگەر قىيامەت قايم بولىدۇ دېگەن تەقدىردىمۇ، يەنە ئۇ يەردە مەن تېخىمۇ ياخشى پۇرسەتكە ئېرىشمەن، دېدى. كۇفرىدا ھەددىدىن ئاشقانلار مەست ئادەملەردەك ئەنە شۇنداق تەكەببۇرانە سۆزلەرنى قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇشۇ خىلدىكى كىشىلەرنىڭ سۆزىنى باشقا بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلدى: ﴿مۇبادا (قىيامەت بولۇپ) مەن پەرۋەردىگارمغا قايتۇرۇلغاندىمۇ ئۇنىڭ دەرگاھىدا چوقۇم جەننەتكە ئېرىشمەن» دەيدۇ﴾. (سۈرە ھامىم سەجەدە 50 - ئايەت) ﴿بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ۋە ماڭا (ئاخىرەتتە) ئەلۋەتتە مال - مۈلۈك، ئەۋلاد بېرىلىدۇ دېگەن ئادەمنى كۆزدۈڭمۇ؟﴾. (سۈرە مەرىيەم 77 - ئايەت)

② ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلىغان مۇئمىن بۇرادىرى ئۇنىڭغا ۋەز - نەسەھەت قىلغان ئاساستا چۈشەندۈرۈپ، سەن، سېنى ياراتقان ئاللاھنى ئىنكار قىلىۋاتىمەن، ئۇ سېنى تۇپراقتىن ئاندىن تامچە سۇ (ئابىمەنى)دىن ياراتتى، دېدى. مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى ئادەم ئەلەيھىسسالام تۇپراقتىن يارىتىلغان بولغاچقا، ئىنسانلارنىڭ ئەسلى تۇپراقتىن يارىتىلغان بولىدۇ، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇنىڭ نەسلى ئابىمەنىدىن داۋاملاشتى. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە «تۇپراقتىن ياراتتى» دېگەننىڭ مەنىسى، ئىنساننىڭ يېمەكلىكلىرى زېمىندىن چىقىدۇ، يەنى تۇپراقتىن ھاسىل بولىدۇ، شۇ يېگەن ئوزۇقتىن مەنى ھاسىل بولىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ھەر ئىنسان ئەسلىدە تۇپراقتىن پەيدا بولغان بولىدۇ. مۇئمىن بۇرادىرى بۇ ناشۇكۇر ئىنسانغا ئۆزىنىڭ ئەسلىدە نېمىدىن يارىتىلغانلىقىنى ئەسلىتىپ، ئۇنى ياراتقۇچى رەببىگە مايىل قىلىشقا تىرىشىپ دېدىكى: سەن ئۆزۈڭنىڭ ئەسلى زاتىڭ ھەققىدە تەپەككۈر قىلغىن، رەببىڭنىڭ ساڭا ئاتا قىلغان نېمەتلىرىگە قارىغىن، ئۇ سەن ئۈچۈن نېمە دېگەن كۆپ نېمەت ۋە پۇرسەت - شارائىتلارنى ھازىرلاپ بەرگەن؟ ئۇنىڭ پۈتۈن مەۋجۇداتنى يارىتىشىدا ھېچبىر ياردەمچىسى ۋە شېرىكى يوقتۇر، ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچى پەقەتلا يالغۇز ئاللاھتۇر، سەن ئۇنى ئىنكار قىلىش بىلەن تۈزكۈرلۈك قىلامسەن؟

③ يەنى مەن سەن دېگەندەك دېمەيمەن، بەلكى مەن ئاللاھ تائالانىڭ بار ۋە بىرلىكىنى، پەرۋەردىگارلىقىنى ئېتىراپ قىلىمەن، ئۇنىڭغا ئىشىنىمەن. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئۇنىڭ بۇرادىرى يەنى باغ ئىگىسى مۇشېرىك ئىدى.

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنَّ تَرْنِ أْنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٦﴾ فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحُ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٣٧﴾ أَوْ يُصْبِحُ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُوَ طَلَبًا ﴿٣٨﴾ وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَا أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا

سەن بېغىڭغا كىرگەن چېغىڭدا، (ئۇنىڭدىن خۇشاللانساڭ): «ماشائاللاھ! يەنى ئاللاھنىڭ خالىغىنى بولىدۇ، ئاللاھنىڭ ياردىمى بولمىسا قولۇمدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ» ① دېسەڭچۇ! سېنىڭ قارىشىڭچە، مېنىڭ پۇل - مېلىم ۋە ئەۋلادىم سېنىڭدىن ئاز بولسىمۇ، رەببىم ماڭا سېنىڭ بېغىڭدىنمۇ ياخشىسىنى ئاتا قىلىشى ②، سېنىڭ بېغىڭغا بولسا ئاسماندىن بىر ئاپەت يۈزلەندۈرۈشى بىلەن بېغىڭنىڭ تۈپتۈز قاقاس يەرگە ئايلىنىپ قېلىشى ③ ياكى ئۇنىڭ سۈيى (يەرگە چوڭقۇر) سىڭىپ كېتىپ، ئۇنى ئىزدەپ تېپىش (يەنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش) سېنىڭ قولۇڭدىن كەلمەسلىكى مۇمكىن ④ [39 - 41]. (دېگەندەك) ئۇنىڭ مېۋىلىرى (يەنى بېغى) پۈتۈنلەي ۋەيران قىلىندى ⑤، تېلىنىڭ بىدىشلىرى يەرگە يىقىلدى ⑥، ئۇ باغقا سەرپ قىلغان چىقىملىرىغا (ھەسرەت چېكىپ) ئىككى ئالقىنىنى ئۇۋۇلغىلى تۇردى ⑦

① مۇئمىن بۇرادىرى ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىشنىڭ ئۇسۇلىنى سۆزلەپ بېرىپ دېدىكى، سەن بېغىڭغا كىرگەن چېغىڭدا كۆرەڭلەش ۋە مەغرۇرلىنىشنىڭ ئورنىغا: ﴿ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ﴾ دېسەڭچۇ! يەنى ھەر قانداق ئىش ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە خاھىشى بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ خالىغان نەرسىنى قالدۇرىدۇ، خالىغان نەرسىنى يوق قىلىدۇ، دېسەڭ بولمامدۇ؟ شۇڭا بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: كىمگە ئۆزىنىڭ ھال - ئەھۋالى، مال - مۈلۈكى ياكى بالا - چاقىلىرى ياخشى كۆرۈنۈپ ئۇنى خۇرسەن قىلدۇرسا، ﴿ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ﴾ دېسۇن. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «كىمكى ئۆزىنىڭ قېرىندىشىنىڭ ئىلكىدە خۇشاللىنارلىق بىر نېمەتنى كۆرسە، ئۇنىڭغا بەرىكەت تىلەپ دۇئا قىلسۇن، چۈنكى كۆز تېگىش راستتۇر». (سۈنەنى ئىبنى ماجە 3509 - ھەدىس، سەھىھۇل جامى سەغىر 4020 - ھەدىس)

② يەنى رەببىم ماڭا دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە ياكى ھەر ئىككىلىسىدە سېنىڭ بېغىڭدىنمۇ ياخشىراق نەرسە ئاتا قىلىشى مۇمكىن.

③ ﴿ حُسْبَانًا ﴾ دېگەن سۆز "عُقْرَان" ۋە "بُطْلَان" ۋەزىنىدە كەلگەن، ئۇ "جِسَاب" سۆزىدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، كىشىنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلى كەلگەن ئازاب ۋە جازا دېگەن مەنىدە. ئىمام زۇجاج ئۇنى ھېساب مەنىسىدە ئېلىپ، مۇنداق دەيدۇ: يەنى ئاللاھ ئاسماندىن بىر ئازاب ئەۋەتىش ئارقىلىق ھېساب ئېلىشى مۇمكىن. ئازاب ئەۋەتىلسە، بۇ بوستانلىق ھېچنېمە ئۈنمەيدىغان گىياھسىز يەرگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

④ ياكى باغلارنىڭ ئارىسىدىكى ئۆستەڭنىڭ سۈيى تارتىپ چىقىرىش مۇمكىن بولمىغىدەك دەرىجىدە يەرگە سىڭىپ كېتىشى مۇمكىن. ئەگەر سۇ يەرگە بەك چوڭقۇر سىڭىپ كەتسە، خېلى كۈچلۈك موتور ۋە سۇ تارتىش ماشىنىلىرىمۇ ئۇنى تارتىپ چىقىرالمايدۇ.

⑤ بۇ ئىبارە ھالاك بولدى ۋە يوقالدى دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ، يەنى ئۇنىڭ بېغى پۈتۈنلەي ۋەيران قىلىندى.

⑥ ئۈزۈملەرنىڭ بارلىق تەگ ۋە تال - باراڭلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشتى ۋە مەھسۇلاتنىڭ ھەممىسى ۋەيران بولدى.

⑦ يەنى باغنى ياساش، پەرۋش قىلىش، كۆچەت تىكىش ۋە زىرائەت تېرىش قاتارلىقلارغا سەرپ قىلغان خىراجەتلىرىگە ئەپسۇسلىنىپ ئىككى ئالىقنىنى ئۇۋۇلىدى. ئىككى ئالىقنىنى ئۇۋۇلاش نادامەت چەككەنلىكنىڭ بىر خىل ئىپادىسىدۇر.

وَيَقُولُ يَلَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُن لَّهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾ وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا آتَى أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾

ھەمدە ئۇ: «كاشكى رەببىمگە ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمىگەن بولسامچۇ!» دەپ قالدى ① [42]. ئۇنىڭغا ئاللاھتىن باشقا ياردەم قىلىدىغان (يەنى ئۇنىڭدىن بۇ بالانى كۆتۈرۈۋېتىدىغان) ھېچبىر جامائە چىقمىدى ②، ئۆزىمۇ ئۆزىگە ياردەم قىلالىدى [43]. بۇ يەردە (يەنى مۇنداق دەھشەتلىك ئورۇن ۋە ھالەتتە) مەدەتكار بولۇش پەقەت بەرھەق ئاللاھقا خاستۇر ③، ئاللاھ (ئۆزىگە ئىمان ئېيتقۇچىلارغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) ياخشى مۇكاپات بەرگۈچىدۇر، ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتىنى ئەڭ ياخشى قىلغۇچىدۇر ④ [44]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارغا (يەنى كىشىلەرگە) دۇنيا ھاياتى ھەققىدە مۇنداق بىر مىسالنى كەلتۈرگىن: (دۇنيا ھاياتىنىڭ گۈزەللىكى ۋە تېز زاۋال تېپىشى) بىز ئاسماندىن چۈشۈرگەن سۇغا ئوخشايدۇكى، شۇ سۇ بىلەن زېمىننىڭ ئۆسۈملۈكلىرى بىر - بىرىگە چىرمىشىپ بولۇق ئۆستى، كېيىن ئۇ (قۇرۇپ) تۆكۈلۈپ، شاماللىرى (تەرەپ - تەرەپكە) ئۇچۇرۇپ يۈرىدىغان ئوت - چۆپكە ئايلىنىپ قالدى. ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر ⑤ [45].

① ئەمدى ئۇ ئاللاھقا باشقا بىرنى شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ زىيىنىنى، نېمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ تۇرۇپ، ئەمىر - پەرمانلىرىنى ئىنكار قىلىش ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىشنىڭ ئىنسانغا ئەسلا ياراشمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى، لېكىن بۇ چاغدا پۇشايمان قىلىپ، نادامەت چەككەننىڭ ھېچ پايدىسى يوق ئىدى. قۇشلار زىرائەتنى يەپ بولغاندا، قارانچۇق قويغاننىڭ نېمە پايدىسى؟

② ئۇ پەخىرلەنگەن ياردەمچىلىرى، خىزمەتكارلىرى ۋە بالا - چاقىلىرى ئۆزىگە ئەسقاتمىدى، ھەتتا ئۆزىمۇ ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلىدىغان بىرەر ئامال تاپالمىدى.

③ ﴿الْوَالَايَةُ﴾ نىڭ مەنىسى مەدەتكار بولۇش ۋە ياردەم بېرىش دېمەكتۇر، يەنى بۇنداق ھالەتتە ھەربىر مۇئمىن ۋە كاپىرغا ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمنىڭ مەدەتكار بولۇشقا ۋە ئازابتىن ساقلاشقا قادىر ئەمەسلىكى ئايان بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئەنە شۇنداق قىيىن ئەھۋالغا دۇچار بولغاندا ھەرقانداق زالىم ۋە ھەددىدىن ئاشقۇچىلارمۇ ئىمان ئېيتىشقا مەجبۇر بولىدۇ، لېكىن بۇنداق ۋاقىتتا ئېيتقان ئىمان مەقبۇل ئەمەستۇر. مەسىلەن: قۇرئان كەرىم ئازاب كەلگەندە ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىسى بولمايدىغانلىقىغا مىسال سۈپىتىدە پىرىئەۋننىڭ سۆزىنى نەقىل قىلىدۇ: ﴿پىرىئەۋن غەرق بولىدىغان ۋاقىتتا: «ئىمان ئېيتتىمكى، ئىسرائىل ئەۋلادى ئىمان ئېيتقان ئىلاھتىن باشقا ئىلاھ يوقتۇر، مەنمۇ مۇسۇلمانلاردىن» دېدى.﴾ (سۈرە يۇنۇس 90 - ئايەت) باشقا كاپىرلار ھەققىدە مۇنداق مىسال كەلتۈرىدۇ: ﴿ئۇلار بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا: «بىز بىر ئاللاھقا ئىمان ئېيتتۇق ۋە ئىلگىرى ئۇنىڭغا شېرىك قىلغان نەرسىلىرىمىزنى ئىنكار قىلدۇق» دېدى.﴾ (سۈرە غافىر 84 - ئايەت) ئىككىنچى خىل قىرائەتكە ئاساسەن ﴿الْوَالَايَةُ﴾ دىكى "و" ھەرىپى زىر ئوقۇلغاندا بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: «بۇ يەردە (يەنى مۇنداق دەھشەتلىك ئورۇن ۋە ھالەتتە) ھۆكۈم چىقىرىش ھوقۇقى پەقەت بەرھەق ئاللاھقا خاستۇر»، دېگەن بولىدۇ. (تەپسىراتى كەسىر)

④ يەنى ئاللاھ ئۆزىنىڭ دوستلىرىغا ئەڭ ياخشى مۇكاپات بەرگۈچى ۋە پارلاق ئىستىقبالغا مۇۋەپپەق قىلغۇچىدۇر.

⑤ بۇ ئايەتتە دۇنيا ھاياتى تېز يوقىلىشىدا ۋە باقاسزلىقىدا بىر ئېتىزنىڭ مىسالى ئارقىلىق بايان قىلىندى. مىسال شۇكى، ئېتىزدىكى ئۆسۈملۈكلەر ۋە دەرەخلەرگە ئاسماندىن يامغۇر ياغسا، سۇغا قېنىپ تازا كۆكلەيدۇ، ئۆسۈملۈكلەر ۋە دەرەخلەرگە يېتىدىن جان كىرگەندەك ياپپېشىل بولۇپ كېتىدۇ. لېكىن مەلۇم مۇددەتتىن كېيىن، يېتەرلىك سۇ بولمىغانلىقتىن ياكى كۈز پەسلى كەلگەنلىكتىن قۇرۇپ قالىدۇ. قۇرۇپ قالغان ئۆسۈملۈكلەرنى شامالار بىر دەم ئوڭغا، بىر دەم سولغا ئۇچۇرۇپ يۈرۈيدۇ. دۇنيا ھاياتىمۇ بىر قېتىملىق ئۆتكۈنچى شامال ياكى بىر قېتىملىق يامغۇر ياكى ياپپېشىل ئېتىزغا ئوخشاش بىر قانچە كۈنلۈك باھاردەك ئىللىقلىق كۆرسىتىپلا يوق بولۇپ كېتىدۇ. يۇقىرىدىكى بارلىق ئىشلارنى باشقۇرۇش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش ھەر نەرسىگە قادىر ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر. ئاللاھ دۇنيا ھاياتى ھەققىدە قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە مىساللارنى بايان قىلغان بولۇپ، ئۇلار سۈرە يۇنۇس 25 - ئايەت، سۈرە زۇمەر 21 - ئايەت، سۈرە ھەدىد 50 - ئايەتلەردە ئۇچرايدۇ.

الْمَالِ وَالْبُنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿٦٦﴾ وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٦٧﴾

پۇل - ماللار ۋە بالىلار دۇنيا ھاياتىنىڭ زىننىتىدۇر^①، مەڭگۈ قالدىغان ياخشى ئەمەللەرنىڭ^② مۇكاپاتى رەببىڭنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ياخشىدۇر. (ساۋابىنى) ئۈمىد قىلىش جەھەتتىنمۇ ئەڭ ياخشىدۇر [46]. ئۇ (قىيامەت) كۈنىدە بىز تاغلارنى (ئورۇنلىرىدىن قوزغاپ) يۈرگۈزۈمىز^③، زېمىننىڭ تۈپتۈز بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرسەن (يەنى ئۇنى توسۇپ تۇرىدىغان تاغ، دەرەخ، بىنا بولمايدۇ)، بىز ئۇلارنى (يەنى ئىنسانلارنى) (ھېساب مەيدانىغا) يىغىمىز، ئۇلاردىن ھېچكىمنى قالدۇرۇپ قويمايمىز^④ [47].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا دۇنيانىڭ زىننەتلىرىدىن مال - مۈلۈك، قەبىلە، ئائىلە ۋە بالا - چاقىلىرى بىلەن پەخىرلىنىدىغان ئەھلى دۇنيا كىشىلەرگە تەنبىھ بېرىپ، بۇ نەرسىلەر يوق بولۇپ كېتىدىغان ۋاقىتلىق زىننەتتۇر، ئاخىرەتتە بۇ نەرسىلەر ھېچنەرسىگە ئەسقا تاپمايدۇ، دەپ كۆرسەتتى. شۇ ۋەجىدىن بۇ ئايەتنىڭ كەينىدىنلا: ئاخىرەتتە پايدىسى بولىدىغان نەرسە ﴿مەڭگۈ قالدىغان ياخشى ئەمەللەر﴾ دۇر، دەپ كەلتۈردى.

② ﴿مەڭگۈ قالدىغان ياخشى ئەمەللەر﴾ دېگەن قانداق ئەمەللەرنى كۆرسىتىدۇ؟ بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى ناماز دېدى، بەزىلەر زىكرى - تەسبىھ، يەنى "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، سُبْحَانَ اللَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، اللَّهُ أَكْبَرُ" دېيىش، دېدى، بەزىلەر خەيرلىك ئىشلار، دېدى. لېكىن توغرىسى شۇكى، بۇ ئومۇمىي بولۇپ، بارلىق ياخشى ئەمەللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بارلىق پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت ۋە نەپلە ئەمەللەر مەڭگۈ قالدىغان ياخشى ئەمەللەردۇر، ھەتتا چەكلەنگەن نەرسىلەردىن يىراق تۇرۇشمۇ بىر ياخشى ئەمەل ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئاللاھ تائالا ساۋاب بېرىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە، قىيامەت كۈنى يۈز بېرىدىغان بۈيۈك ۋە قورقۇنچلۇق ئەھۋاللار تەسۋىرلەندى. ﴿تاغلارنى (ئورۇنلىرىدىن قوزغاپ) يۈرگۈزۈمىز﴾ نىڭ مەنىسى تاغلارنى زېمىننىڭ ئۈستىدىن ئېلىپ تاشلايمىز، يەنى تاغلار ئۆز ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ كېتىدۇ، ئېتىلغان يۈڭدەك تۈزۈپ يوقىلىدۇ. ﴿تاغلار ئېتىلغان يۈڭدەك بولۇپ كېتىدۇ﴾. (سۈرە ئەلقارئە 5 - ئايەت) (تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە تۇر 9 - ، 10 - ئايەتلەر، سۈرە نەمل 88 - ئايەت، سۈرە تاھا 105 - ، 108 - ئايەتلەرگە قارىسۇنلەر) زېمىندىن شۇ قەدەر مۇستەھكەم ئېگىز تاغلار يوق بولۇپ كەتكەن يەردە، ئۆي - ماكان، دەل - دەرەخ قاتارلىق نەرسىلەر قانداقمۇ ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ قالالسا؟ شۇڭا ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئايەتتە ﴿زېمىننىڭ تۈپتۈز بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرسەن﴾، دېيىلدى.

④ يەنى ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى بارلىق قەۋملەرنى، چوڭ - كىچىك، كاپىر - مۇئمىن ھەممىنى مەھشەرگاھقا جەم قىلىمىز. ھېچكىم زېمىننىڭ ئاستىدا قېلىپ قالمايدۇ، ھېچكىم قەبرىدىن چىقىپ بىر يەرگە يوشۇرۇنۇپ قالالمايدۇ.

وَعَرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا ﴿١٨﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظِلُّمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿١٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۗ

ئۇلار (يەنى جىمى خالايق) سەپ - سەپ بولۇشۇپ پەرۋەردىگارنىڭغا توغرىلىنىدۇ ①، (كاپىرلارغا) «سەپلەر بىزنىڭ ئالدىمىزغا بىز سەپلەرنى دەسلەپتە قانداق ياراتقان بولساق، شۇ ھالەتتە (مالسىز، بالسىز، يالغۇچ) كەلدىڭلار، بەلكى سەپلەر (دۇنيادىكى ۋاقىتلىقلاردا) بىزنى سەپلەر ئۈچۈن (مۇنداق بىر ئۇچرىشىش) ۋاقتىنى بېكىتمەيدۇ دەپ ئويلىغان ئىدىڭلار (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، ھېساپ بېرىش، جازاغا تارتىلىش يوق دەپ ئويلىغان ئىدىڭلار)» (دەيمىز) [48]. كىشىلەرنىڭ نامە - ئەمالى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ، گۇناھكارلارنىڭ ئۇنىڭدا خاتىرىلەنگەنلەردىن قورققانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلار: «ۋاي ئىستى بىزگە! بۇ قانداق كىتاب؟ چوڭ - كىچىك ھېچبىر ئىشنى چالا قويماي تولۇق خاتىرىلەپتىغۇ؟» دەيدۇ، ئۇلار قىلغان - ئەتكەنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ نامە - ئەمالىغا خاتىرىلەنگەنلىكىنى كۆرىدۇ، رەببىڭ ھېچ ئادەمگە زۇلۇم قىلمايدۇ [49]. ئۆز ۋاقتىدا بىز پەرىشتىلەرگە: «ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار» دېدۇق، ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى، ئىبلىس جىنلاردىن ئىدى ②. شۇنىڭ بىلەن ئۇ رەببىنىڭ ئىتائىتىدىن چىقتى ③.

① بۇنىڭ بىر مەنىسى، بارلىق مەخلۇقات ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا بىرلا سەپ بولۇپ تۇرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىدا سەپ - سەپ بولۇپ تۇرىدۇ.

② قۇرئان كەرىم بايان قىلغان بۇ ھەقىقەتتىن ئايان بولدىكى، شەيتان پەرىشتىلەردىن ئەمەس ئىدى، ئەگەر پەرىشتە بولغان بولسا، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىغان بولاتتى، چۈنكى ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئۆزۈڭلارنى ۋە ئەھلى - ئەۋلادىڭلارنى يېقىلغۇسى ئىنسان ۋە تاش بولىدىغان دوزاختىن ساقلاڭلار. ئۇنىڭ بېشىدا رەھىم قىلمايدىغان، قاتتىق قول پەرىشتىلەر بولىدۇ، ئۇ پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقمايدۇ، نېمىگە بۇيرۇلسا شۇنى ئىجرا قىلىدۇ﴾. (سۈرە تەھرىم 6 - ئايەت) ئۇنداق بولسا، يەنە بىر مەسىلە چىقىدۇ، ئەگەر ئۇ پەرىشتە بولمىسا، ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە خىتابى ئۇنىڭغا قارىتىلمىغان بولىدۇ، چۈنكى خىتاب پەرىشتىلەرگە قارىتىلغان ۋە ئۇلارلا سەجدە قىلىشقا ئەمر قىلىنغان ئىدى. «روھۇلمەئانى» نىڭ يازغۇچىسى مۇنداق دەيدۇ: توغرا، ئۇ پەرىشتىلەردىن ئەمەس ئىدى، بىراق پەرىشتىلەر بىلەن بىرگە تۇراتتى ۋە شۇلار بىلەن بىرگە سانىلاتتى، شۇڭا ئۇمۇ ﴿ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار﴾ دېگەن بۇيرۇق ئاستىغا كىرەتتى، ئۇ بۇيرۇقنىڭ ئۇنىڭغىمۇ قارىتىلغانلىقى شەكسىز ھەقىقەتتۇر. بۇنىڭغا ئاللاھنىڭ سۆزى دەلىلدۇر: ﴿قَالَ مَا مَنَّكَ إِلَّا تَسْجُدًا إِذْ أَمَرْتُكَ﴾ ﴿ئاللاھ (ئىبلىسقا) «سېنى سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغان چىغىمدا نېمىشقا سەجدە قىلىمىدىڭ؟» دېدى﴾. (سۈرە ئەئراف 12 - ئايەت)

③ ﴿فَسَقَّ﴾ نىڭ مەنىسى چىقماق، ئىتائەتتىن چىقماق. چاشقان ئۇۋىسىدىن چىقتى دېگەن ئىبارە ئەرەبچىدە " فَسَقَّتْ الْفَأْرَةُ مِنْ جُحْرِهَا " دېيىلىدۇ. شەيتانمۇ سەجدە قىلىشقا ئۇنىماي، رەببىنىڭ ئىتائىتىدىن چىقتى.

أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ * مَا أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُمْ تُتَّخَذُ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَائِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴿٥٢﴾

(ئى ئىنسانلار!) سىلەر مېنى قويۇپ ئىبلسىنى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىنى دوست قىلىۋالامسىلەر؟ ھالبۇكى، ئۇلار سىلەرگە دۈشمەندۇر^①، بۇ (يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنىڭ ئورنىغا شەيتانغا ئىتائەت قىلىش) زالىملار ئۈچۈن نېمىدېگەن يامان ئالماشتۇرۇش! ﴿50﴾ مەن ئۇلارنى (يەنى ئىبلسى ۋە ئەۋلادلىرىنى) ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىغا، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ يارىتىلىشىغا ھازىر قىلغىنىم يوق^③. مەن ئاشۇ ئازدۇرغۇچىلارنى ئەزەلدىن ياردەمچى قىلىپ تۇتقىنىم يوق^④ [51]. شۇ كۈندە ئاللاھ (مۇشربكلارغا) ئېيتىدۇ: «سىلەر ماڭا شېرىك قىلىۋالغان نەرسەڭلارنى چاقىرىپ بېقىڭلار». ئۇلار چاقىرىدۇ - يۇ، لېكىن ئۇ نەرسىلەر ئۇلارغا جاۋاب بېرەلمەيدۇ. بىز ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھالاكەتلىك جاينى پەيدا قىلىمىز^⑤ [52].

① يەنى سىلەرگە ئاللاھنى قويۇپ، ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ دۈشمىنى، ئۆزۈڭلارنىڭ دۈشمىنى، ۋە رەببىڭلارنىڭ دۈشمىنى بولغان ئىبلسىنى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىنى دوست تۇتۇش توغرا بولامدۇ؟ سىلەر ئاللاھنى قويۇپ شەيتانغا ئىتائەت قىلامسىلەر؟

② بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى مۇنداق: ﴿زالىملار تاللىغان بەدەل (ئالماشتۇرۇش) نېمىدېگەن يامان!﴾ يەنى ئاللاھنى دوست تۇتۇش ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنۇشنى قويۇپ، شەيتاننى دوست تۇتۇش ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنۇش زالىملار تاللىغان ئەڭ يامان ئالماشتۇرۇشتۇر.

③ يەنى ئاسمانلارنى ۋە زېمىنلارنى يارىتىش ۋە ئۇلارنى باشقۇرۇشتا ھەتتا شۇ شەيتانلارنى يارىتىشتا ئۇلاردىن ياكى ئۇلارنىڭ بىرەرسىدىن ھېچبىر ياردەم ئالغىنىم يوق. ئۇلار ئۇ چاغدا ئەسلا مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. شۇنداق تۇرسا، سىلەر نېمە ئۈچۈن شەيتان ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىغا چوقۇنسىلەر؟ نېمە ئۈچۈن ئۇلارغا بويسۇنسىلەر؟ ماڭا ئىبادەت قىلىش ۋە بويسۇنۇشتىن نېمىشقا قاچىسىلەر؟ ھالبۇكى، بۇلار بولسا مەخلۇقلار؛ مەن بولسام ھەممىنىڭ ياراتقۇچىسىدۇرمەن.

④ ئەگەر بۇ مۇمكىن ئەمەس ئىشنى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىپ تۇرۇپ، مەن بىرىنى ياردەمچى قىلىپ يارىتىدىغان بولسام، ئۇنى قانداق يارىتاتتىم؟ ئۇنى بەندىلىرىمنى ئازدۇرۇپ، جەننىتىم ۋە رىزالىقىمدىن توسىدىغان قىلىپ يارىتاتتىم؟

⑤ ﴿مَوْبِقًا﴾ نىڭ مەنىسى ھىجاب، پەردە، توساق دېمەكتۇر، يەنى ئۇلار ئۆزئارا ئاداۋەتتە بولغانلىقتىن مەھشەر كۈنى بىر - بىرىنى كۆرەلمىسۇن دەپ ئۇلارنىڭ ئارىسىنى توسۇپ تۇرىدىغان پەردە ۋە پاسىل بەرپا قىلىندۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ «ھالاكەتلىك جاي» جەھەننەمدىكى قان - يېرىڭ بىلەن تولغان مەخسۇس بىر ۋادىنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە بۇ سۆز ئايەتنىڭ تەرجىمىسىدە كەلگەندەك «ھالاكەتلىك جاي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، يەنى مۇشربكلار دۇنيادا ئىلاھلىرىمىز دەپ ئويلىغان ئاتالمىش مەبۇدلىرى بىلەن كۆرۈشەلمەيدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھالاكەتلىك جاي ۋە قورقۇنچلۇق نەرسىلەر بولىدۇ.

وَرَعَا الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرَفًا ﴿٥٤﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٥﴾ وَمَا مَعَ النَّاسِ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةٌ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٦﴾ وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَيَجْعَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَطْلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٧﴾

گۇناھكارلار دوزاخنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا چوقۇم كىرىدىغانلىقىغا جەزم قىلىدۇ، دوزاختىن قاچىدىغان جاي تاپالمايدۇ ﴿53﴾. شەكسىزكى، بىز بۇ قۇرئاندا ئىنسانلارغا تۈرلۈك مىساللارنى بايان قىلدۇق. ئىنسان ئەڭ كۆپ دەتالاش قىلغۇچىدۇر (يەنى كۆپ جېدەللىشىش ئىنساننىڭ تەبىئىتىدۇر) ﴿54﴾. ئىنسانلارغا ھىدايەت كەلگەن چاغدا، ئۇلارنىڭ ئىمان ئېتىماسلىقلىرى ۋە رەببىدىن مەغپىرەت تەلەپ قىلماسلىقلىرى پەقەت (ئاللاھنىڭ) بۇرۇنقىلارغا تۇتقان يولىنى (يەنى ھالاک قىلىشنى كۈتىدىغانلىقلىرى) ﴿55﴾ ياكى ئازابنىڭ ئۆزلىرىگە روبرو كېلىشىنى (ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈشنى كۈتىدىغانلىقلىرى) ئۈچۈندۇر ﴿55﴾. بىز پەيغەمبەرلەرنى پەقەت (ئىمان ئېيتقۇچىلارغا) خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپلا ئەۋەتمىز. كاپىرلار باتىل سۆزلىرى ئارقىلىق (پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن) ھەقىقەتنى يوققا چىقىرىش ئۈچۈن (ئۇلار بىلەن) مۇنازىرلىشىدۇ، ئۇلار مېنىڭ ئايەتلىرىمنى ۋە ئۇلارغا بېرىلگەن ئاگاھلاندۇرۇشلارنى مەسخىرە (تېمىسى) قىلىۋالغان ﴿56﴾.

① شۇنىڭدەك بەزى رىۋايەتلەرگە ئاساسەن كاپىرمۇ قىرىق يىللىق مۇساپىدىن، ئۆزىنىڭ جەھەننەمگە كىرىدىغانلىقىنى جەزم قىلىدۇ. (مۇسنەدى ئەھمەد 3 - توم، 75 - بەت)

② يەنى بىز ئىنسانلارغا ھەق يولىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن قۇرئاندا تۈرلۈك ئۇسۇللارنى قوللاندىق، بىز ئۇلارغا تۈرلۈك ۋەز - نەسەھەتلەر، مىساللار، قىسسەلەر، دەلىل - پاكىتلارنى ھەر خىل شەكىل ۋە ئۇسلۇب بىلەن قايتا - قايتا بايان قىلدۇق. شۇنداق تۇرسىمۇ ئۇلار يەنە كۆپ جېدەللىشىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئۇلارغا نە ۋەز - نەسەھەت تەسىر قىلمايدۇ، نە دەلىل - پاكىتلار پايدا قىلمايدۇ.

③ يەنى ھەقىقىي ئىنكار قىلغان ئەھۋالدا، ئىلگىرىكىلەرگە كەلگەن ئازابنىڭ ئۆزلىرىگەمۇ كېلىشىنى كۈتكەنلىكى ئۈچۈندۇر.

④ يەنى ئەھلى مەككە ئىمان كەلتۈرۈش ئۈچۈن بۇ ئىككى ئىشنىڭ بىرىنى كۈتۈۋاتىدۇ. لېكىن بۇلار ئىككى ئىشنىڭ بىرى كەلگەندە ئېيتقان ئىماننىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ؟ ياكى ئىككى ئىشنىڭ بىرى كەلگەندىن كېيىن، ئۇلارغا ئىمان ئېيتقىدەك پۇرسەت بولامدۇ؟

⑤ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مازاق قىلىش ئىنكار قىلىشنىڭ ئەڭ قەبىھ بىر شەكلى ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭدەك «باتىل سۆزلەر ئارقىلىق جېدەللىشىش ۋە مۇنازىرلىشىش» يەنى باتىل ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، ھەقىقەتنى باتىل قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇشۇمۇ ناھايىتى رەزىل بىر ھەرىكەتتۇر. بۇنىڭ يەنە بىر شەكلى كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەرلەرگە ﴿سەلەر پەقەت بىزگە ئوخشاشلا ئىنسان﴾. (سۇرە ياسىن 15 - ئايەت) يەنى سەلەر بىزگە ئوخشاش ئىنسان تۇرساڭلار، بىز سەلەرنى قانداقمۇ پەيغەمبەر دەپ ئېتىراپ قىلىمىز؟ دەپ ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلغانلىقىدۇر. ﴿لِيُدْحِضُوا﴾ ئەسلىدە "دَحْض" دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، تېپىلماق مەنىسىدە ئىشلىتىلەتتى، مەسىلەن: "دَحْضَتْ رِجْلُهُ" (پۇتى تېپىلىپ كەتتى) دېگەندەك، كېيىن بۇنىڭ مەنىسى كېڭىيىپ، بىر نەرسىنىڭ زاۋال تېپىشى،

يوق بولۇشى، باتىل بولۇشى دېگەن مەنىدەمۇ ئىشلىتىلىدىغان بولدى، مەسلەن: " دَخَصَتْ حُجَّتُهُ دُخُومًا يَعْنِي بَطْلًا " (ئۇنىڭ پاكىتى بىكار بولدى). شۇنىڭغا ئاساسەن " اُدْحَضْنَ، يُدْحِضْنَ " نىڭ مەنىسى بىكار قىلىش، يوققا چىقىرىش بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ الْعَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ط لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَلْ لَهُمُ الْعَذَابُ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْيلاً ﴿٥٨﴾

رەببىنىڭ ئايەتلىرى بىلەن پەندە - نەسىھەت قىلىنغان تۇرۇپمۇ، ئۇ ئايەتلەردىن يۈز ئۆرۈگەن ۋە ئۆزىنىڭ ئىلگىرى قىلغان گۇناھلىرىنى ئۇنتۇغان كىشىدىنمۇ زالىم كىشى بارمۇ؟ شەكسىزكى، بىز ئۇلارنىڭ دىللىرىغا قۇرئاننى چۈشىنىشكە توسقۇنلۇق قىلىدىغان پەردىلەرنى تارتتۇق، قۇلاقلىرىنى ئېغىر قىلدۇق. سەن ئۇلارنى ھىدايەتكە چاقىرىپ تۇرساڭمۇ، ئۇلار ھەرگىز ھىدايەت تاپمايدۇ (يەنى ئۇلارنى ئىمانغا، قۇرئانغا دەۋەت قىلساڭمۇ، ئۇلار دەۋىتىڭنى ھەرگىز قوبۇل قىلمايدۇ) ① [57]. رەببىڭ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، رەھىم - شەپقەت ئىگىسىدۇر. ئەگەر ئاللاھ ئۇلارنى قىلمىشلىرى سەۋەبلىك (دەرھال) جازالايدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇلارغا ئازابنى تېزلەتكەن بولاتتى، لېكىن ئۇلارغا بەلگىلەنگەن بىر ۋاقىت بار، (ئۇ ۋاقىت كەلگەندە) ئۇلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىن باشقا پاناھگاھ تاپالمايدۇ ② [58].

① يەنى ئۇلار مۇشۇنداق زۇلۇم قىلغانلىقى سەۋەبلىك رەببىنىڭ ئايەتلىرىدىن يۈز ئۆردى، ئۆزلىرىنىڭ خاتا قىلمىشلىرىنى تۇيماي كېتىۋەردى، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ دىللىرى پەردىلەندى، قۇلاقلىرى ئېغىر بولۇپ قالدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلارغا قۇرئاننى ئاڭلاش، چۈشۈنۈش، ئۇنىڭدىن ھىدايەت قوبۇل قىلىش مۇمكىن بولمىدى. ئۇلارنى ھىدايەت تەرەپكە ھەر قانچە دەۋەت قىلساڭمۇ، ئۇلار ھەرگىز ھىدايەت تەرەپكە ماڭمايدۇ.

② يەنى سېنىڭ رەببىڭ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچى ۋە رەھىم قىلغۇچى زات بولغاچقا، گۇناھكارلارنى دەرھال جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ، بەلكى ئۇلارغا مۆھلەت بېرىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولماي، ھەر ئىنساننى ئۇنىڭ خاتالىقىغا ئاساسەن دەرھال جازالايدىغان بولسا، خاتالىقى سەۋەبلىك ھەربىر ئىنسان ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولغان بولاتتى. ئەمما ھامان ئەمەلگە ئاشىدىغان ھەقىقەت شۇكى، ياخشى ئەمەل قىلىۋېلىشقا بېرىلگەن مۆھلەت توشقان ۋە ئاللاھ بەلگىلىگەن ھالاك بولىدىغان ۋاقىت كەلگەن چاغدا، گۇناھكارلارغا قاچىدىغان ھېچبىر يول ۋە ساقلىنىدىغان پاناھگاھ قالمايدۇ. ﴿مَوْيلاً﴾ پاناھگاھ ۋە قاچىدىغان جاي دېگەن مەنىدە.

وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْتَهُم لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِم مَّوْعِدًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتْنِهِ لَآ أَبْرُحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

شۇ شەھەرلەرنىڭ ئاھالىلىرى (يەنى ئۆتكەنكى ئۈممەتلەر ھەقىقىي ئىنكار قىلىپ ئۆزلىرىگە) زۇلۇم قىلغان چاغدا، بىز ئۇلارنى ھالاك قىلدۇق، ئۇلارنىڭ ھالاك بولۇشىغا مۇئەييەن ۋاقىت بەلگىلىگەن ئىدۇق ﴿59﴾. ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ياش شاگىرتىغا ﴿2﴾: «ئىككى دېڭىز قوشۇلىدىغان جايغا ﴿3﴾ يەتمىگۈچە مېڭىشىمنى توختاتمايمەن، (شۇ جايغا يەتكەنگە قەدەر) ئۇزاققىچە مېڭىۋېرىمەن» دېگەن ئىدى ﴿4﴾ [60]. ئۇلار ئىككى دېڭىز قوشۇلىدىغان جايغا يېتىپ بارغاندا، بېلىقنى ئۇنتۇپ قالدى، بېلىق دېڭىزغا (تونىغا ئوخشاش) يول ئېچىپ كىرىپ كەتكەن ئىدى [61].

① بۇ يەردىكى «شۇ شەھەرلەرنىڭ ئاھالىلىرى» ھۇد، سالىھ، شۇئەيب ۋە لۇت ئەلەيھىسسالام قاتارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ قەۋملىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ھىجاز ئەھلىگە يېقىن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆتىدىغان يوللىرىغا يېقىن جايلاردا ياشايتتى. گەرچە ئۇلار زۇلۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن ھالاك قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ھالاك قىلىنىشتىن ئىلگىرى ئۇلارغا ئۇزۇن مۇددەت پۇرسەت بېرىلگەن ئىدى. ئۇلار زۇلۇم قىلىش ۋە ھەددىدىن ئېشىشتا ھىدايەت يولى پۈتۈنلەي ئېتىلىدىغان بىر چەككە بېرىپ يەتكەن ۋە ئۇلارنىڭ ياخشىلىنىشىدىن ئۈمىد قالمىغان چاغدا، ئۇلارنىڭ ئەمەل مۆھلىتى توشۇپ، ھالاك بولىدىغان ۋاقتى باشلاندى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خاتا ھەرىكەت ئۆچۈرۈلگەندەك، زېمىن يۈزىدىن ئۆچۈرۈلۈپ تاشلاندى ياكى دۇنيا ئەھلىگە ئىبەرەت قىلىندى. بۇ ئايەت ئەسلىدە مەككە ئەھلىگە شۇنداق بىر نۇقتىنى چۈشەندۈرۈۋاتىدۇكى، سىلەر بىزنىڭ پەيغەمبەرلىرىمىز ئىچىدىكى ئەڭ شەرەپلىك ۋە ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىۋاتسىلەر، سىلەرگە ئۇزۇن مۆھلەت بېرىلگەنلىكنىڭ مەنىسى، سىلەردىن ھېساب ئالدىغان ھېچكىم يوق دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى بۇ ئاللاھ تائالانىڭ قانۇنىيىتى بولۇپ، ئۇ ھەربىر شەخس، گۇرۇھ ۋە قەۋمگە مەلۇم مۇددەتكىچە مۆھلەت بېرىدۇ. سىلەرگە بېرىلگەن مۆھلەت تۈگەشتىن بۇرۇن كۇفرىدىن يانمىساڭلار، سىلەرنىڭ ئاقىۋىتىڭلار ئىلگىرىكى قەۋملەرنىڭ ئاقىۋىتىدىن پەرقلىنمەيدۇ.

② بۇ ياش شاگىرت يۈشەۋ ئىبنى نۇن ئەلەيھىسسالام بولۇپ، مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئورۇنباشار بولغان.

③ بۇ جاينىڭ ئورنى تېخىچە ئېنىق بولغىنى يوق، ئايەتنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ئۇقۇملارنى بىرلەشتۈرۈپ تەتقىق قىلغاندا، ئۇ يەر سىنا چۆلىنىڭ باش جەنۇب تەرىپىگە توغرا كېلىدىغان، ئۇقبە ئارىلى بىلەن سۇۋەيس ئارىلى بىرلىشىدىغان جاي بولۇپ، شۇ يەردىن قىزىل دېڭىزغا قوشۇلۇپ كېتىدۇ.

④ ﴿حُقُبًا﴾ بىر مەنىسى 80 يىل، يەنە بىر مەنىسى ئېنىق بەلگىلەنمىگەن مۇددەتنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە ئىككىنچى مەنىسى ئېلىنغان، يەنى ئىككى دېڭىز قوشۇلىدىغان جايغا يەتمىگۈچە مېڭىشىمنى داۋاملاشتۇرىمەن، يەنى شۇ جايغا يەتكەنگە قەدەر ئۇزاققىچە مېڭىۋېرىمەن، ھەر قانچە ئۇزۇن ۋاقىت كەتسىمۇ، توختىماي مېڭىۋېرىمەن. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ سەپەرگە چىقىشىنىڭ سەۋەبى مۇنداق ئىدى: «مۇسا ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ئىسرائىل ئەۋلادىغا ۋەز سۆزلەۋاتقاندا، ئۇنىڭدىن: ئىنسانلار ئىچىدە كىم ئەڭ بىلىملىك؟ دېگەن بىر سوئال سورالدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام: مەن ھەممىدىن بىلىملىك، دەپ

جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ (ئىنسانلار ئىچىدە كىمنىڭ ئەڭ بىلىملىك ئىكەنلىكىنى) ئاللاھ تائالا ئۆزى بىلىدۇ، دېمىگەنلىكى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا كايىپ، ئۇنىڭغا ئىككى دېڭىزنىڭ قوشۇلىدىغان يېرىدە مېنىڭ سەندىن بىلىملىككە بىر بەندەم بار، ئۇنىڭ قېشىغا بارغىن، دەپ ۋەھىي قىلدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام: ئى پەرۋەردىگار! مەن ئۇنى قانداق تاپالايمەن؟ دېدى. ئاللاھ تائالا: بىر بېلىقنى سېۋەتكە سېلىپ ئېلىۋالغىن، بېلىقنى قەيەردە يوقىتىپ قويساڭ، ئۇ شۇ يەردە، دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 2547 - ھەدىس) شۇڭا ئۇلار بىر بېلىقنى ئېلىپ، سەپەرگە چىققان ئىدى.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتْنِهِ آتَيْنَا عَبْدًا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ﴿١٣﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿١٤﴾ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ فَأَرْثَدْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿١٥﴾

ئۇلار (ئىككى دېڭىزنىڭ قوشۇلىدىغان جايىدىن) ئۆتۈپ بولغاندا مۇسا ياش شاگىرتىغا: «ئەتىگەنلىك تامىقىمىزنى ئېلىپ كەلگىن، بۇ سەپىرىمىزدە ھەقىقەتەن چارچاپ كەتتۇق» دېدى [62]. ياش شاگىرت: «قارىمامسەن؟ بىز چوڭ تاشنىڭ ئاستىدا ئارام ئالغان ۋاقىتىمىزدا، بېلىققا بولغان ئەھۋالنى (ساڭا ئېيتىشنى) ئۈنتۈپتىمەن. ئۇنى ساڭا ئېيتىشمنى پەقەتلا شەيتان ئۈنتۈلدۈرۈپتۇ، بېلىق (شۇ چاغدا) ھەيران قالارلىق ھالدا دېڭىزغا يول ئېلىپ كىرىپ كەتكەن ئىدى» ① دېدى [63]. مۇسا: «بىزنىڭ ئىزدەيدىغىنىمىز دەل مۇشۇ ئىدى» دېدى - دە، ئىككىسى كەلگەن ئىزى بويىچە كەينىگە قايتتى ② [64].

① يەنى بېلىق تىرىلىپ، دېڭىزغا كىرىپ كەتتى، ئاللاھ تائالا بېلىقنىڭ سۇدىكى ئىزىنى خۇددى سۇغا تاش چۈشكەندەك كاۋاك قالدۇردى. يۈشەۋ ئەلەيھىسسالام بېلىقنىڭ دېڭىزغا كىرىپ كەتكىنىنى ۋە ئىز قالدۇرغىنىنىمۇ كۆردى، ئەمما بۇ ئەھۋالنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا دېيىشنى ئۈنتۈپ قالدى، ئارام ئېلىپ بولغاندىن كېيىن يەنە سەپەرنى داۋام قىلدى. شۇ كۈنى ۋە ئاخشىمى يۈرۈپ، ئەتىسى مۇسا ئەلەيھىسسالام ھارغىنلىق ھېس قىلدى، قورساق ئېچىپ كەتكەن ئىدى، ئۇ ياش شاگىرتىغا: ئەتىگەنلىك تامىقىمىزنى ئېلىپ كەلگىن، دېدى. ياش شاگىرت: بىز چوڭ تاش ئاستىدا ئارام ئېلىۋاتقاندا بېلىق تىرىلىپ، ھەيران قالارلىق ئىز قالدۇرۇپ دېڭىزغا كىرىپ كەتكەن ئىدى. بۇنى مەن ساڭا ئېيتىشنى ئۈنتۈپتىمەن، بۇنى ماڭا شەيتان ئۈنتۈلدۈرۈپتۇ، دېدى.

② مۇسا ئەلەيھىسسالام: ھەي ئاللاھنىڭ بەندىسى! بېلىق تىرىلىپ، غايىب بولىدىغان جاي، بىزنىڭ مەنزىلىمىز ئىدى، بىز شۇ جايىنى كۆزلەپ يول يۈرۈۋاتىمىز ئەمەسمۇ؟ دېدى - دە، كەلگەن ئىزىنى بويلاپ كەينىگە قايتتى ۋە ئىككى دېڭىز قوشۇلىدىغان يەرگە كەلدى. ﴿قَصَصًا﴾ نىڭ مەنىسى كەينىدىن مېڭىش، كەينىدىن ئەگىشىش، يەنى ئۇلار ئۆزلىرى قالدۇرغان قەدەم ئىزىنى بويلاپ، كەينىگە مېڭىپ كەتتى.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا ءَاتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ هَلْ أَتَيْتَكَ عَلَيَّ أَنْ تَعْلَمَ مِنِّي مِمَّا عَلَّمْتَ رُسُلَنَا ﴿٦٦﴾ قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ ۗ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾

ئاندىن ئۇ ئىككىسى (شۇ چوڭ تاشنىڭ يېنىدا) بەندىلىرىمىزدىن بىزنىڭ ئالاھىدە مەرھەمەتلىرىمىزگە ئېرىشكەن ① ۋە بىز دەرگاھىمىزدىن (خاس) ئىلىم ② بىلدۈرگەن بىر بەندىنى ③ (يەنى خىزىرنى) ئۇچراتتى [65]. مۇسا ئۇنىڭغا: «ساڭا بىلدۈرۈلگەن ئىلىملەردىن ماڭا توغرىنى كۆرسىتىدىغان ئىلىمنى ئۆگىتىشىڭ ئۈچۈن ساڭا ئەگەشسەم بولامدۇ؟» دېدى [66]. ئۇ ئېيتتى: «سەن مەن بىلەن بىللە بولۇشقا سەۋر - تاقەت قىلىپ تۇرالمىسەن [67]. سەن (ھەقىقىتىنى) چوڭقۇر تونۇپ يەتمىگەن ④ (يەنى قارىماققا يامان، ئەمما ماھىيىتىنى سەن چۈشەنمىگەن) ئىشقا قانداقمۇ سەۋر - تاقەت قىلىپ تۇرالمىسەن؟» [68]. مۇسا ئېيتتى: «ئاللاھ خالىسا مېنىڭ سەۋرچان ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قالسىن، سېنىڭ بۇيرۇقۇڭغا خىلاپلىق قىلمايمەن» [69]. ئۇ ئېيتتى: «ئەگەر سەن ماڭا ئەگەشسەڭ، (يولۇققان ئىش توغرىسىدا) مەن ساڭا سۆزلەپ بەرگۈچە مەندىن ھېچ نەرسە ھەققىدە سوئال سورىما (يەنى ئۆزۈم سۆزلەپ بەرمىگۈچە قىلغان ئىشلىرىمدىن سورىما)» [70].

① بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «مەرھەمەت» تىن ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ مۇشۇ خاس بەندىسىگە ئاتا قىلغان ئالاھىدە نېمەتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ ئالىدۇ، ئەمما كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن پەيغەمبەرلىك كۆزدە تۇتۇلغان، دەپ ئالىدۇ.

② خىزىر ئەلەيھىسسالامدا پەيغەمبەرلىك ئىلىمىدىن باشقا ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا بىلدۈرگەن بىر قىسىم تەكۋىنىي ئىشلارغا خاس ئىلىم بار ئىدى، مۇسا ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلىك ئىلىمىنى بىلىسىمۇ، ئۇ ئىلىمنى بىلمەيتتى. بەزى سوپىلار بۇ ئايەتنى دەلىل قىلىپ مۇنداق دەۋا قىلىدۇ: «ئاللاھ بەزى پەيغەمبەر بولمىغان كىشىلەرگە ئىلمى لەدۇن ئاتا قىلىدۇ، بۇ ئىلىم بەندىگە بىر ئۈستازدا تەلىم ئالماستىن، پەقەت ئاللاھنىڭ پەزىلى - كەرەمىگە ئېرىشىش بىلەنلا ھاسىل بولىدۇ، بۇ باتىنى (ئىچكى) ئىلىم دەپ ئاتىلىدۇ؛ قۇرئان - ھەدىس ئىلمى بولغان شەرىئەت ئىلمى زاھىرى (تاشقى) ئىلىمدۇر، باتىنى ئىلىم بولسا شەرىئەت ئىلىمىدىن پەرقلىقتۇر، ھەتتا گاھدا ئۇنىڭغا قارشى ۋە زىت بولىدۇ». بىراق بۇ خىل دەلىل كەلتۈرۈش توغرا ئەمەس، چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۆزى خىزىر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە ئۇنىڭغا خاس ئىلىم بېرىلگەنلىكىنى ئوچۇق بايان قىلدى، ئۇنىڭدىن باشقا بىرىگە مۇنداق ئىلىم بېرىلگەنلىكى ھەققىدە ھېچبىر دەۋە، ھېچبىر مەنۇ شۇ ئىلىمنى بىلمەن دەپ دەۋا قىلىپ قوپىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئاشۇنداق دەۋا قىلىدىغان ئالدامچى سېھىرگەرلەر ئاز ئەمەس. شۇڭا بۇنداق دەۋالارنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوقتۇر.

③ «بىر بەندىنى» دېگەن خىزىر ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ بەندىنىڭ خىزىر ئەلەيھىسسالام ئىكەنلىكى سەھىھ ھەدىسلەردە ئېنىق بايان قىلىنغان. "خِزْرُ" نىڭ مەنىسى ئوت - چۆپ، كۆكتاتتەك يېشىل دېمەكتۇر. «ئۇ بىر قېتىم قۇرۇق يەردە ئولتۇرغاندا، ئۇنىڭ ئاستىدىن ياپىيىشىل ئوت - چۆپلەر ئۈنۈپ چىقىپ لەپىلدەشكە باشلىغان، ئۇ شۇ ۋەجىدىن خىزىر (يېشىل) دەپ ئاتالغان». (سەھىھۇل بۇخارى 3402 - ھەدىس)

④ يەنى سەن ھەقىقىتىنى تولۇق بىلمىگەن ئىشقا قانداقمۇ چىداپ تۇرالايسەن؟

فَأَنْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَأَنْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَاقْتَلَهُ قَالَ اقْتُلْتَنِي نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٧٤﴾

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككىسى بىرلىكتە مېڭىپ كېلىپ بىر كېمىگە چىقىشتى، ئۇ (خىزىر) كېمىنى تېشىۋەتتى، مۇسا (ئۇنىڭغا): «كېمىدىكىلەرنى غەرق بولۇپ كەتسۇن دەپ كېمىنى تېشىۋەتتىڭمۇ؟ سەن راستتىنلا قورقۇنچلۇق (غەلىتە) بىر ئىش قىلدىڭ» دېدى ① [71]. ئۇ (خىزىر): «سەن مەن بىلەن بىللە بولۇشقا ھەرگىز سەۋر - تاقەت قىلىپ تۇرالماسەن دېمىدىممۇ؟» دېدى [72]. مۇسا ئېيتتى: «ۋەدەمنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىم ئۈچۈن مېنى ئەيىبلەمە، (سەن بىلەن بىللە بولۇش) ئىشىمدا مېنى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويما» ② [73]. ئۇ ئىككىسى يەنە بىرلىكتە ماڭدى، ئۇلار بىر بالىنى ئۇچراتتى ③، ئۇ (خىزىر) ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويدى. مۇسا: «سەن بىر بىگۇناھ جاننى ناھەق ئۆلتۈردۈڭ، سەن راستتىنلا چوڭ بىر (گۇناھ) ئىشنى قىلدىڭ» ④ [74].

① مۇسا ئەلەيھىسسالام خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېمىنى تېشىۋېتىشتە ئاساسلانغان تەكۋىنىي ئىلمىنى بىلمەيدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭغا سەۋر قىلالماي، ئۆزىنىڭ ئىلمى ۋە چۈشەنچىسى بويىچە ئۇنىڭ قىلغىنىنى ناھايىتى قورقۇنچلۇق بىر ئىش دەپ ھۆكۈم قىلدى. ﴿إِمْرًا﴾ مەنىسى "الدَّاهِيَةُ الْعَظِيمَةُ" (چوڭ قورقۇنچلۇق بىر ئىش، غەلىتە، خەتەرلىك ئىش) دېمەكتۇر.

② يەنى ماڭا يۇمشاق مۇئامىلە قىلغىن، قوپاللىق قىلمىغىن ياكى ئىلمىڭدىن ئۆگىنىۋېلىشنى ئاسانلاشتۇرغىن، قىيىنلاشتۇرمىغىن.

③ ﴿غُلَامًا﴾ بالاغەتكە يەتكەن چوڭ بالا ياكى بالاغەتكە يەتمىگەن كىچىك بالا بولۇشىمۇ مۇمكىن.

④ ﴿نُكْرًا﴾ يەنى "فَظِيمًا مُنْكَرًا لَا يُعْرَفُ فِي الشَّرِّعِ" شەرىئەتتە قەتئىي قىلىشقا بولمايدىغان مۇنكەر يامان ئىش. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇنى ئالدىنقى مۇنكەردىنمۇ بەتتەر، كېمىنى تەشكەندىنمۇ ئېغىر گۇناھ، دەپ تەپسىر قىلىدۇ، سەۋەبىنى ئادەم ئۆلتۈرۈش دېگەن ئورنىنى تولدۇرۇۋالغىلى ۋە ئوڭشىۋالغىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس، ئەمما تېشىلگەن كېمىنى ئوڭشىۋالغىلى بولىدۇ، دەپ بايان قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭغا ئالدىنقىدىن كەم ۋە زىيىنى ئازراق دەپ مەنە ئېيتىدۇ، چۈنكى بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈش كېمىدىكىلەرنىڭ ھەممىنى غەرق قىلىۋېتىشكە قارىغاندا ئازدۇر (فەتھۇلقەدر) لېكىن بىرىنچى ئۇقۇم ئەڭ توغرا دەپ قارىلىدۇ، چۈنكى مۇسا ئەلەيھىسسالام شەرىئەت ئىلمىنى بىلگەچكە خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلمىشىنى شەرىئەتكە خىلاپ دەپ قاراپ، دەرھال ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈردى ۋە ئۇ ئىشنى چوڭ مۇنكەر ئىش دەپ ھۆكۈم قىلدى.

* قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ إِنْ سَأَلْتِكِ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَلِّبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِن لَدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَأَنْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَظَعَا أَهْلُهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ

(خىزىر) ئېيتتى: «ساڭا مەن بىلەن بىللە بولۇشقا ھەرگىز سەۋر - تاقەت قىلىپ تۇرالمايسەن دېمىدىممۇ؟» [75]. (مۇسا) ئېيتتى: «بۇنىڭدىن كېيىن يەنە سەندىن بىرەر ئىش توغرىلۇق سورىسام (يەنى قىلغان ئىشىڭغا ئېتىراز بىلدۈرسەم)، سەن مېنى ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىلمىغىن، سەن مېنى ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىلماسلىقتا) مەندىن ئۆزۈرە ئېيتىدىغان يەرگە (يەنى چەككە) يەتتىڭ» ① [76]. ئۇ ئىككىسى يەنە بىللە مېڭىپ بىر شەھەرگە يېتىپ كېلىپ، شەھەر ئاھالىسىدىن تاماق سورىۋىدى، شەھەر ئاھالىسى ئۇلارنى مېھمان قىلغىلى ئۈنمىدى ②، ئۇلار بۇ شەھەردە ئۆرۈلۈپ چۈشەي دەپ قالغان بىر تامنى ئۇچراتتى، ئۇ (خىزىر) ئۇنى تۈزلەپ قويدى ③. مۇسا ئېيتتى: «ئەگەر خالساڭ بۇ ئىش ئۈچۈن سەن ئەلۋەتتە ئىش ھەققى ئالغان بولاتتىڭ» ④ [77]. (خىزىر) ئېيتتى: «بۇ، سەن بىلەن مېنىڭ ئايرىلىش (ۋاقتىمىزدۇر)» ⑤.

① يەنى ئەمدى ئەگەر سەندىن يەنە سوئال سورىسام، مېنى ئۆزۈڭگە ھەمراھ قىلىش شەرىپىدىن مەھرۇم قىلساڭ بولىدۇ، بۇنىڭغا مەن ئېتىراز بىلدۈرمەيمەن، چۈنكى سەندە بۇنىڭغا يېتەرلىك ئۆزۈرە بولىدۇ.

② يەنى بۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرى بېخىل ئىدى، بۇ شەھەر ئاھالىسى ئۇلارنى مېھمان قىلىشتىن باش تارتتى، ۋەھالەنكى مۇساپىرلارغا تاماق بېرىش ۋە مېھماندارچىلىق ھەر شەرىئەتنىڭ تەلىماتلىرى ئىچىدە مۇھىم ئەخلاقىي بۇرچ بولۇپ كەلگەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مېھماننى ھۆرمەتلەش ئىماننىڭ تەقەززاسى ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن، مېھماننى ھۆرمەتلىسۇن». (سەھىھۇل بۇخارى 6476 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 14 - ، 48 - ھەدىس، 1727 - ھەدىستىن ئىلگىرى)

③ خىزىر بۇ ئۆرۈلۈپ چۈشەي دەپ قالغان تامنى قولى بىلەن سىلاپ قويدى، ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن مۆجىزە يۈز بېرىپ، تام تۈز بولۇپ قالدى. بۇ ۋەقە سەھىھۇل بۇخارى 4726 - ھەدىستە بايان قىلىنغان.

④ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ شەھەر ئاھالىسىنىڭ قوپال مۇئامىلىسى سەۋەبلىك باشتىنلا كۆڭلى بىئارام ئىدى، خىزىرنىڭ بۇ بەدەلسىز خىزمىتىگە سۈكۈت قىلىپ تۇرالمىدى - دە سۆزلەپ تاشلىدى. ئۇ: بىزنىڭ مېھمان، ھاجەتمەن ھەم مۇساپىر ئىكەنلىكىمىزگە قىلچىمۇ ئېتىبار قىلمىغان بۇ شەھەر ئاھالىسى بۇ قەدەر خىزمەت قىلىشقا لايىق ئەمەس، دېدى.

⑤ خىزىر مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: مانا سەن ئۈچىنچى قېتىممۇ سەۋر قىلالىدىڭ، مانا ئەمدى ئۆزۈڭنىڭ دېگىنى بويىچە سېنى ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلىشتىن ئۆزۈرە ئېيتىمەن.

سَأْتِيكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرْدَتْ أَنْ أَعْيِبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنِينَ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾

مەن ساڭا سەن سەۋر - تاقەت قىلىپ تۇرالمىغان ئىشلارنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەندۈرۈپ قويماي ① [78]. كېمىگە كەلسەك، ئۇ دېڭىزدا ئىشلەيدىغان بىرقانچە كەمبەغەلنىڭ كېمىسى ئىدى، مەن ئۇنى تېشىپ ئەيىبلەك قىلىپ قويماقچى بولدۇم، (چۈنكى) ئۇلارنىڭ ئالدىدا (يەنى بارىدىغان يوللىرىدا) ھەرقانداق (ساق) كېمىنى ئىگىسىدىن زورلۇق بىلەن تارتىۋالدىغان بىر پادىشاھ بار ئىدى [79]. ھېلىقى بالغا كەلسەك، ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى مۇئمىن ئىدى. ئۇنىڭ (چوڭ بولغاندا) گۈمراھلىق بىلەن كۇفرلىقنى ئاتا - ئانىسىغا تېڭىشىدىن ئەنسىرىدۇق [80].

① خىزىر ئايرىلىشتىن بۇرۇن، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ خاتا چۈشەنچە بىلەن كېتىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا مەزكۇر ئۈچ ۋەقەنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ قويۇشنى زۆرۈر دەپ قارىدى. شۇنداق قىلغاندا مۇسا ئەلەيھىسسالام خاتا چۈشەنچە بىلەن كېتىپ قالمايتتى يەنە ئۆزىگە بېرىلگەن پەيغەمبەرلىك ئىلمى بىلەن ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بويىچە خىزىرغا بېرىلگەن تەكۋىنىي ئىلمىنىڭ پەرقى ۋە ئۇنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغانلىقى ئايان بولاتتى. چۈنكى خىزىرنىڭ ئەنە شۇ تەكۋىنىي ئىلمىگە ئاساسەن قىلغان ئىشلىرى شەرىئەت ئىلمى نۇقتىسىدىن جايىز ئەمەس ئىدى، شۇ ۋەجىدىن مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇ ئىشلارغا سۈكۈت قىلىپ تۇرالمىغان ئىدى. كائىناتتىكى تەكۋىنىي ئىشلار يەنى تەقدىر - ئىرادىگە ئالاقىدار مەزكۇر ئىشلارنى بەجا كەلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن بەزى ئۆلىمالار خىزىرنى ئادەمزاى ئەمەس دەپ قارايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭدا ئىنسانلارغا بېرىلگەن پەيغەمبەرلىك، ئەلچىلىك ۋە ئەۋلىيالىق ماقامى مەۋجۇت ئەمەس، بۇ مەنەسپ ۋە ماقاملار پەقەت ئىنسانلارغا خاس بولۇپ كەلگەن. ئۇلار يەنە: خىزىر پەرىشتە ئىدى، دەيدۇ. لېكىن ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ قايسىبىر پەيغەمبەرگە تەقدىر - ئىرادىگە ئالاقىدار بەزى ئىلىملەرنى بىلدۈرۈپ، ئۇ ئارقىلىق بەزى ئىشلارنى قىلدۇرماقچى بولسا، بۇ مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئەمەس. ئۆزىگە ۋەھىي نازىل بولغان كىشى يەنى خىزىر ئۆزى مەن بۇ ئىشنى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن قىلدىم دېگەن تۇرسا، زاھىرى جەھەتتىن ئۇ ئىش شەرىئەتكە خىلاپتەك كۆرۈنسىمۇ، ئۇ ئاللاھنىڭ تەقدىر - ئىرادىسىگە ئالاقىدار ئىش بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جايىز ياكى جايىز ئەمەسلىكى ھەققىدە تالاش - تارتىش قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق،

تەقدىر - ئىرادىگە ئالاقىدار ئەھكاملاردا قايسىبىر ئادەم كېسەل بولۇپ قالىدۇ، بىرى ئۆلۈپ كېتىدۇ، يەنە بىرىنىڭ تىجارىتى ۋەيران بولىدۇ، قەۋملەرگە ئازاب كېلىدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ بەزىسىنى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن پەرىشتىلەر ئورۇندايدۇ، مانا بۇ ھازىرغا قەدەر ھېچكىمنىڭ نەزىرىدە شەرىئەتكە خىلاپ كۆرۈنمىگەن ئىشلاردۇر. شۇنىڭدەك خىزىر ئارقىلىق يۈز بەرگەن ۋەقەلەرمۇ تەكۋىنىي يەنى تەقدىر - ئىرادىگە ئالاقىدار ئىشلارنىڭ جۈملىسىدىندۇر، شۇڭا ئۇ ئىشلارنى شەرىئەت تارازىسىدا ئۆلچەش توغرا ئەمەس. ھازىرقىدەك ۋەھىي نازىل بولۇش ۋە پەيغەمبەر ئەۋەتىش ئىشلىرى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشقان بىر ۋاقىتتا ھەرقانداق بىر شەخسنىڭ خىزىر قىلغاندەك ئىشلارنى قىلىمەن ياكى تەكۋىنىي ئىلمىنى بىلىمەن دەپ دەۋا قىلىپ چىقىشى ھەرگىز توغرا ئەمەس، ئۇنى قەتئىي قوبۇل قىلىشقا بولمايدۇ. خىزىرنىڭ ۋەقەسى قۇرئان كەرىمنىڭ ئايىتى بىلەن كەلگەن بولغاچقا ئۇنىڭدا ھېچ شەك يوق. ناۋادا بۈگۈنكى كۈندە كىم ئاشۇنداق ئىشلارنى قىلسا ياكى تەكۋىنىي ئىلمىنى بىلىمەن دەۋا قىلسا، ئۇنى ئىنكار قىلىش

كېرەك، چۈنكى ھازىر ئۇنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ھېچبىر ئىشەنچلىك ۋاستە يوق.

فَارَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقَرْيَتَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾

شۇنىڭ ئۈچۈن بىز رەببىنىڭ ئۇلارغا ئۇ بالدېنمۇ پاك ۋە بەك كۆيۈمچان پەرزەنت ئاتا قىلىشىنى ئىرادە قىلدۇق [81]. تامغا كەلسەك، ئۇ شەھەردىكى ئىككى يېتىم بالىنىڭ ئىدى، تام ئاستىدا ئۇلارنىڭ (ھەقىقى بولغان) خەزىنىسى بار ئىدى (تام ئورۇلۇپ كەتسە، خەزىنىسى ئېچىلىپ قېلىپ كىشىلەر ئۇنى ئېلىپ كېتەتتى)، ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىسى ياخشى ئادەم ئىدى. رەببىڭ (ئۇلارغا) رەھىم قىلغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ چوڭ بولغاندا تام ئاستىدىكى خەزىنىسىنى چىقىرىۋېلىشىنى ئىرادە قىلدى. ئۇ ئىشلارنى (يەنى يۇقىرىقى ئۈچ ئىشنى) مەن ئۆز خاھىشىم بويىچە قىلمىدىم (بەلكى ئۇنى ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئىلھامى بىلەن قىلدىم) ①، سەن سەۋر - تاقەت قىلىپ تۇرالمىغان ئىشلارنىڭ ھەقىقىتى ئەنە شۇدۇر» [82]. ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) سەندىن زۇلقەرنەين توغرىلىق سورىشىدۇ ②. «مەن سىلەرگە ئۇنىڭغا ئائىت قىسسىلەرنىڭ بىر قىسمىنى ئوقۇپ بېرى» دېگەن [83].

① خىزىرنى پەيغەمبەر دەپ قارايدىغانلارنىڭ يەنە بىر دەلىلى شۇكى، پەيغەمبەر بولمىغان ھېچبىر كىشىگە بۇ خىل ۋەھىي كەلمىگەن ۋە غەيبىي كۆرسەتمىگە ئاساسەن بۇ قەدەر مۇھىم ئىشلارنى قىلالىغان ئەمەس. پەيغەمبەر بولمىغان ھەر قانداق بىر شەخسكە غايىبىتىن خەۋەر كەلسە، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشقا بولمايدۇ. خىزىرنىڭ پەيغەمبەرلىكى ھەققىدە ئىختىلاپ بولغاندەك، ئۇنىڭ ھايات ئىكەنلىكى ھەققىدەمۇ ئىختىلاپ مەۋجۇت. ئۇنىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى قوللايدىغانلار كۆپ كىشىلەرنىڭ خىزىر بىلەن كۆرۈشكەنلىكىنى دەلىل قىلىدۇ ھەمدە ئۇنى تېخىچە ھايات دەپ قارايدۇ. لېكىن خىزىرنىڭ ھايات ئىكەنلىكىگە ئوچۇق شەرئىي دەلىل يوق. شۇنىڭدەك كىشىلەرنىڭ ئۇنى چۈشىدە كۆرگەنلىكى ياكى ئويغاق ھالەتتە ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەنلىكى ھەققىدىكى دەۋالارىمۇ دەلىل بولۇشقا يارىمايدۇ. ئۇنىڭ سۈپەتلىرى ئىشەنچلىك مەنبەلەردىن نەقىل قىلىنمىغان تۇرسا، قانداقمۇ ئۇنىڭ راستلىقىنى ئېنىقلىغىلى بولسۇن؟ ئۇنى كۆردۈق دەپ داۋا قىلغان بۇزۇكلارنىڭ سۆزلىرىگە قانداقمۇ ئىشەنگىلى بولسۇن؟ كىم بىلىدۇ؟ ئۇلار خىزىرنىڭ نامىنى سۇيىئىستېمال قىلىپ كىشىلەرنى ئالدىماقچىمۇ؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «ھەر يۈز يىلنىڭ ئاخىرىدا شۇ يۈز يىل ئىچىدە ياشىغانلار ۋاپات بولۇپ تۈگەيدۇ» دېگەن ھەدىسىگە ئاساسەن خىزىرنىڭ ئاللىقاچان ۋاپات بولغان دەپ قارىلىدۇ. (سەھىھ مۇسلىم 2537 - ھەدىس) تەپسىلاتى ئۈچۈن مەزكۇر ئايەتنىڭ «روھۇلمەئانى» دېگەن كىتابتىكى تەپسىرىگە قارالسۇن.

② بۇ مۇشربكلار سورىغان ئۈچىنچى سوئالنىڭ جاۋابى بولۇپ، ئۇلار مەزكۇر سوئاللارنى يەھۇدىيلارنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە سورىغان ئىدى. «زۇلقەرنەين» دېگەن ئىككى مۇڭگۈزلۈك دېگەن مەنىدە. بۇ ئىسىم ئۇنىڭغا راستتىنلا ئىككى مۇڭگۈزى بولغانلىقى ئۈچۈن ياكى ئۇ شەرق تەرەپكە بېرىپ قۇياش چىقىدىغان جايدىن قۇياشنىڭ بىر مۇڭگۈزىنى يەنى شولسىنى كۆرگەن ۋە غەرب تەرەپكە بېرىپ، قۇياش پاتىدىغان جايدىكى قۇياشنىڭ يەنە بىر مۇڭگۈزىنى يەنى شولسىنى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن زۇلقەرنەين دەپ ئاتالغان. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭ بېشىدىكى چاچ ئىككى بوغما قىلىپ چېگىلگەن بولغاچقا

شۇنداق ئاتالغان، يەنى ئۇنىڭ ئىككى ئۆرۈمە چېچى بار ئىدى، دەيدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇ ئىككى ئۆرۈمە چاچلىق، ئىككى مۇڭگۈزلۈك دەپ ئاتىلىپ قالغان. ئىلگىرىكى مۇپەسسىرلەر ئۇنى مەشرىق ۋە مەغربىلەرنى فەتىھ قىلغان رۇملۇق ئىسكەندەر دەپ قارىغان ئىدى. ئەمما يېقىنقى دەۋردىكى مۇپەسسىرلەر يېڭى تارىخىي مەلۇماتلارغا ئاساسەن ئۇ پىكىرگە قوشۇلمايدۇ، خۇسۇسەن مەرھۇم مەۋلانە ئەبۇلكالام ئازاد، ئۇ كىشى بۇ ھەقتە كۆپ تەتقىقات ئېلىپ بارغان بولۇپ، ئۇنىڭ تەتقىقات خىزمەتلىرى ھەقىقەتەنمۇ تەقدىرلەشكە ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭ تەتقىقات نەتىجىسى تۆۋەندىكىچە:

- 1 - قۇرئان كەرىمنىڭ ئوچۇق باياندا زۇلقەرنەين بىر ھۆكۈمران بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا مۇۋەپپەقىيەتنىڭ يوللىرىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگەن.
- 2 - ئۇ غەرب ۋە شەرق مەملىكەتلىرىنى ئىستېلا قىلىپ يۈرۈپ، ئاخىرى يەجۇج ۋە مەجۇجىلەر ياشايدىغان بىر تاغنىڭ باغرىغا يېتىپ بارغان.
- 3 - ئۇ يەجۇج - مەجۇجىلەرنى توسۇپ تۇرىدىغان پۇختا بىر توسما بەرپا قىلغان.
- 4 - ئۇ ئاللاھقا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرگەن ئادىل كىشى ئىدى.
- 5 - ئۇ شەخسىيەتچىلىك قىلمىغان، مال - دۇنياغا ھېرىس بولمىغان ئىدى. (ئۇنىڭ تەپسىلاتىنى بىلمەك ئۈچۈن تەپسىرات تەرجىمانۇل قۇرئان 1 - توم، 399 - ، 430 - بەتلەرگە قارالسۇن)

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَءَاتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَاتَّبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا

بىز ئۇنىڭغا زېمىندا ھەقىقەتەن كۈچ - قۇدرەت ئاتا قىلدۇق، ئۇنىڭغا ھەر ئىشتا مەقسەتكە يېتىشنىڭ پۈتۈن يوللىرىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردۇق ① [84]. زۇلقەرنەين (ئاللاھ ئۇنىڭغا ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگەن) بىر يولغا ماڭدى ② [85]. ئۇ كۈنپېتىش تەرەپكە يېتىپ بارغاندا، كۈنى قارا لايلىق بۇلاققا يېتىپ كېتىۋاتقاندا ھېس قىلدى ③. بۇلاقنىڭ يېنىدا ئۇ بىر قەۋمنى ئۇچراتتى.

① ﴿سَبَبًا﴾ نىڭ ئەسلى مەنىسى ئارغامچا دېمەكتۇر. بۇ سۆز بىر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن دەستەك ئورنىدا قوللىنىدىغان سەۋەب - ۋاستىلەرگىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن ﴿سَبَبًا﴾ نىڭ مەنىسى: بىز ئۇنىڭغا شۇنداق سەۋەب - ۋاستە ۋە قورال - ياراقلارنى بەردۇقكى، ئۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن مەملىكەتلەرنى ئىستېلا قىلدى، دۈشمەنلىرىنى مەغلۇپ قىلدى، زالىم پادىشاھلارنى ھالاك قىلدى، دېگەن بولىدۇ.

② ﴿سَبَبًا﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى سەۋەب، يول، ۋاستە دېمەكتۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ئاللاھ بەرگەن ۋاستىلەرنى ئىشلىتىپ تېخىمۇ كۆپ ۋاستىلەرنى پەيدا قىلدى دېگەن بولىدۇ. خۇددى كىشىلەر ئاللاھ ياراتقان تۆمۈردىن ھەر خىل سايمانلارنى ۋە بىر قىسىم خام ئەشيانىلاردىن نۇرغۇن پايدىلىق ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەرنى ياسىغاندەك.

③ ﴿عَيْنٍ﴾ دېگەن بۇلاق ياكى دېڭىز مەنىسىدە. ﴿حَمِئَةٍ﴾ خېچىر، دۇلدۇل مەنىسىدە، بۇ يەردە ئۇنىڭدىن قارا لايلىق دېگەن مەنە كۆزدە تۇتۇلغان. ﴿وَجَدَ﴾ تاپتى، كۆردى، ھېس قىلدى دېگەن مەنىدە. دېمەك زۇلقەرنەين غەربتە بىر مەملىكەتتىن كېيىن يەنە بىر مەملىكەتنى پەتھى قىلىپ يۈرۈپ، زېمىننىڭ ئەڭ چەت يېرىدە ياشايدىغان بىر قەۋمنىڭ دىيارغا باردى. ئۇ يەردە بىر بۇلاق ياكى دېڭىز بار بولۇپ، ئاستى قارا كۆرۈنەتتى، زۇلقەرنەينگە قۇياش شۇ دېڭىزغا يېتىپ كېتىۋاتقاندا مەلۇم بولدى، يەنى قۇياش ئۇنىڭغا دېڭىزغا كىرىپ كېتىۋاتقاندا بىلىندى. دېڭىز ساھىلىغا بارغان ھەر قانداق كىشىگە قۇياش خۇددى دېڭىزغا كىرىپ كەتكەندەك كۆرۈنىدۇ. ئەمەلىيەتتە قۇياش ئۆزىنىڭ ئاسماندىكى ئوربىتىسىدىن ئايرىلمايدۇ.

فُلْنَا يَدَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ نَعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ نَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾

بىز: «ئى زۇلقەرنەين! سەن ئۇلارنى جازالىغىن ياكى ئۇلارغا ياخشىلىق قىلغىن» ① دېدۇق ② [86]. زۇلقەرنەين ئېيتتى: «كىمكى (كۈفرلىقتىن يانماي ئۆزىگە) زۇلۇم قىلسا، بىز ئۇنى جازالايمىز» ③، ئاندىن ئۇ رەببىنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدۇ، رەببى ئۇنى قاتتىق جازالايدۇ [87]. ئەمما كىمكى ئىمان ئېيتسا ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلسا، ئۇنىڭغا ئەڭ ياخشى مۇكاپات بار، ئۇنى ئوڭاي ئىشقا بۇيرۇيمىز» [88]. ئاندىن زۇلقەرنەين (ئاللاھ ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگەن يەنە) بىر يولغا ماڭدى ④ [89]. ئۇ كۈنچىقىش تەرەپكە بارغاندا، بىز كۈننىڭ (كۈننىڭ ھارارىتىدىن) ساقلىنىدىغان (كىيىم، ئىمارەت قاتارلىق) نەرسىلەرنى ئاتا قىلمىغان بىر قەۋمنىڭ ئۈستىگە چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆردى ⑤ [90]. (ئەھۋال بۇ يەردىمۇ) شۇنداق بولدى (يەنى زۇلقەرنەين كۈنچىقىش تەرەپتىكى كىشىلەرگىمۇ كۈنچىقىش تەرەپتىكى كىشىلەرگە قىلغان مۇئامىلىنى قىلدى). بىز ئۇنىڭ ئىلكىدىكى نەرسىلەردىن تولۇق خەۋەردار ئىدۇق ⑥ [91].

① يەنى بىز ئۇنىڭغا بۇ قەۋم ئۈستىدىن غەلبە ئاتا قىلدۇق، ئۇنىڭغا ئەگەر خالىسا، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش ياكى ئەسىر ئېلىش ياكى خالىسا ياخشىلىق قىلىش يۈزىسىدىن قويۇپ بېرىش ياكى فىدىيە ئېلىپ قويۇپ بېرىش ئىختىيارىنى بەردۇق.

② ﴿فُلْنَا﴾ يەنى بىز ئۇنىڭغا (ۋەھىي ئارقىلىق) دېدۇق. بۇنى بەزى مۇپەسسىرلەر زۇلقەرنەيننىڭ پەيغەمبەرلىكىگە دەلىل قىلىدۇ. ئۇنى پەيغەمبەر ئەمەس دەپ قارايدىغان مۇپەسسىرلەر: بىز ئۇنىڭغا شۇ ۋاقىتتىكى پەيغەمبەر ئارقىلىق دېدۇق، دەپ تەپسىر قىلىدۇ.

③ يەنى كىمكى كاپىرلىقىدا ۋە مۇشرىكلىكىدە داۋام قىلسا، بىز ئۇنى جازالايمىز، دېمەك ھېچكىم ئىلگىرىكى خاتالىقلىرىغا بىنائەن جازالانمايدۇ.

④ يەنى ئۇ ئەمدى غەربتىن شەرققە قاراپ يۈرۈش قىلىشقا باشلىدى.

⑤ يەنى ئۇ زېمىننىڭ كۈنچىقىش جايى دەپ ئاتىلىدىغان شەرقىتىكى ئەڭ چەت بىر دىيارغا باردى، ئۇ يەردە ئۆي - ماكانسىز، كەڭ تۈزلەڭلىكتە ياشايدىغان، ھەتتا كىيىملىرىمۇ يوق بىر قەۋمنى كۆردى. ئۇلار بىلەن كۈننىڭ ئارىسىدا توسالغۇ بولىدىغان ھېچنەرسە يوق ئىدى، يەنى ئۇلارنى كۈننىڭ ھارارىتىدىن ساقلايدىغان ئىمارەت ۋە سايە بولىدىغان نەرسە يوق ئىدى. كۈننىڭ نۇرى ئۇلارنىڭ يالىڭاچ بەدەنلىرىگە چۈشۈپ تۇراتتى.

⑥ يەنى زۇلقەرنەيننىڭ ۋەقەسىنى شۇنداق بايان قىلدۇقكى، ئۇ باشتا غەرب تەرەپتىكى ئەڭ چەت رايونغا ئاندىن شەرق تەرەپتىكى ئەڭ چەت رايونغا باردى، بىز ئۇنىڭ ئەسكىرىي كۈچى، ئىقتىدارى، قورال - ياراقلىرى ۋە بارلىق ئەسلىھەلىرىنى ئوبدان بىلەتتۇق.

ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَّا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٧﴾ قَالُوا يَا قَرْنِينَ إِنَّ يَا جُوجَ وَمَاجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٨﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٩﴾ ءَاتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا

ئاندىن ئۇ (ئاللاھ ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگەن يەنە) بىر يولغا ماڭدى ① [92]. زۇلقەرنەين ئىككى سېپىل (تاغ) ② ئارىسىغا يېتىپ بارغاندا، ئۇ ئىككى سېپىلنىڭ باغرىدا (ئۆز تىلىدىن باشقا) ھېچقانداق سۆزنى ئوڭايلىق بىلەن چۈشەنمەيدىغان بىر قەۋمنى ئۇچراتتى ③ [93]. ئۇلار: «ئى زۇلقەرنەين! ④ يەجۇج بىلەن مەجۇج يەر يۈزىدە ھەقىقەتەن بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلاردۇر» ⑤، بىز بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىغا بىر توسما سېلىپ بېرىشنىڭ ئۈچۈن، ساڭا (باغچا ئوخشاش) پۇل تۆلىسەك بولامدۇ؟» دېدى [94]. زۇلقەرنەين ئېيتتى: «رەببىمنىڭ ماڭا ئاتا قىلغانلىرى (يەنى كۈچ - قۇۋۋەت ۋە پادىشاھلىق سىلەرنىڭ ماڭا بەرمەكچى بولغان نەرسەڭلاردىن) ياخشىدۇر، ماڭا ئادەم كۈچى بىلەن ياردەم قىلىڭلار» ⑥، ئۇلار بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلارغا مۇستەھكەم بىر توسما سېلىپ بېرى [95]. سىلەر ماڭا تۆمۈر پارچىلىرىنى ئەكىلىپ بېرىڭلار»، ئىككى تاغنىڭ ئارىسى (تۆمۈر پارچىلىرى بىلەن توشۇپ) تەكشى بولغاندا ⑦، زۇلقەرنەين: «كۆرەكلەر بىلەن پۈۋلەڭلار» دېدى.

① يەنى ئۇ ئەمدى باشقا بىر يۆنىلىشكە قاراپ ماڭدى.

② بۇ يەردىكى ئىككى سېپىلدىن بىر - بىرىگە قاراپ تۇرىدىغان ئىككى تاغ كۆزدە تۇتۇلىدۇ، بۇ ئىككى تاغنىڭ ئارىلىقىدا يوپۇق بار ئىدى، شۇ يوپۇقتىن يەجۇج - مەجۇجىلەر چىقىپ، بۇ يەردە بۇزغۇنچىلىق ئېلىپ باراتتى، ئادەملەر ۋە ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈپ، يۇرتىنى ۋەيران قىلاتتى.

③ يەنى بۇ ئۆزىنىڭ تىلىدىن باشقا ھېچكىمنىڭ تىلىنى بىلمەيدىغان بىر قەۋم ئىدى.

④ زۇلقەرنەين ئۇلار بىلەن تەرجىمان ئارقىلىق سۆزلەشكەن بولۇشى مۇمكىن ياكى ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئالاھىدە ئىقتىدار ھەم ۋەسىلىلەرنى ئاتا قىلغان بولغاچقا، ھەر خىل تىللارنىمۇ بىلگەن، ئۇلار بىلەن بىۋاسىتە سۆزلەشكەن بولۇشىمۇ ئېھتىمالغا يېقىن.

⑤ يەجۇج ۋە مەجۇج - بۇلار ئىككى قەۋم بولۇپ، سەھىھ ھەدىسلەرگە ئاساسەن ئۇلارمۇ ئادەم نەسلىدىندۇر. ئۇلارنىڭ سانى باشقا ئىنسانلارنىڭ سانىدىن كۆپ بولىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ كۆپلۈكىدىن دوزاخ توشۇپ كېتىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 6530 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 379 - ، 222 - ھەدىس)

⑥ ﴿يَقُوتٌ﴾ دېگەن سىلەر ماڭا ئادەم كۈچى بىلەن ياردەم قىلىڭلار، ماڭا تۆمۈر پارچىلىرى تەييارلاپ بېرىڭلار.

⑦ ﴿بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ﴾ ئىككى تاغنىڭ چوققىلىرى ئارىسىدىكى بوشلۇق تۆمۈر پارچىلىرى بىلەن تولدۇرۇلغاندا.

حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ ءَأْتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَعْمُوا أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِن رَّبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾

تۆمۈر پارچىلىرى (قىزىپ) ئوتتەك بولغاندا، ئۇ: «ماڭا ئېرىتىلگەن مىسنى كەلتۈرۈڭلار، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۆكەي» دېدى ① [96]. ئۇلارنىڭ (يەنى يەجۈج بىلەن مەجۈجنىڭ) ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىشقىمۇ، ئۇنى تېشىشكىمۇ كۈچى يەتمەي قالدى [97]. زۇلقەرنەين: «بۇ (يەنى توسمىنىڭ بەرپا قىلىنىشى) رەببىمدىن بىر مەرھەمەتتۇر، رەببىمنىڭ ۋەدىسى ئىشقا ئاشقاندا، ئۇ ئۇنى تۈپتۈز قىلىۋېتىدۇ» ②، رەببىمنىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر» دېدى [98].

① ﴿قِطْرًا﴾ كۆيۈك، ئېرىتىلگەن مىس ياكى تۆمۈر، يەنى تۆمۈر پارچىلىرىنى تازا قىزىتىپ ئۇنىڭغا كۆيۈك، ئېرىتىلگەن تۆمۈر ياكى مىسنى تۆكتى. شۇنىڭ بىلەن ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدا ناھايىتى مۇستەھكەم بىر توسما يەنى پۇختا بىر تام ياسالدى. يەجۈج - مەجۈجىلەرگە بۇ توسمىدىن ئۆتۈش مۇمكىن بولمىدى.

② يەنى گەرچە بۇ توسما ناھايىتى پۇختا ياسالغان بولسىمۇ، يەجۈج - مەجۈجىلەر ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئارتىلىپ ياكى ئاستىدىن تۆشۈك ئىچىپ بۇ تەرەپكە ئۆتۈشى مۇمكىن ئەمەس، ئەمما رەببىم ۋەدە قىلغان ۋاقىت كەلگەندە ئۇنى كۆكۈم - تالقان قىلىۋېتىدۇ. بۇ ۋەدە ئىشقا ئاشىدىغان ۋاقىت قىيامەت يېقىن بولغان چاغدىكى يەجۈج - مەجۈجىلەرنىڭ چىقىدىغان ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەقتىكى ھەدىسلەر تۆۋەندىكىچە: بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پىتىننىڭ يېقىنلاشقانلىقىدىن خەۋەر بېرىپ، مۇنداق دېدى: «بۈگۈن يەجۈج - مەجۈجىلەرنىڭ توسمىسىدىن مۇنچىلىك ئېچىلىپ كېتىپتۇ، دەپ كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن باشبارمىقىنى ھالقا قىلىپ كۆرسەتتى.» (سەھمۇل بۇخارى 7059 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2880 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «يەجۈج - مەجۈجىلەر ھەر كۈنى تاغنى تېشىش ئۈچۈن كولايدۇ، تېشىلىشكە ئاز قالغاندا ئۇلارنىڭ باشلىقى: قالغىنىنى ئەتە قىلايلى، دەيدۇ، ئەتىسى ئاللاھ تائالا ئۇنى ئەسلىدىكى ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويدۇ، ئەمما ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئۇلارنىڭ چىقىدىغان ۋاقتى كەلگەندە، ئۇلار ئاللاھ خالىسا ئەتە تېشىپ چىقىمىز، دەيدۇ، ئەتىسى ئۇلار تاغنى تېشىپ چىقىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولىدۇ، ئۇلار زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىدۇ، كىشىلەر قەلئەلەرگە كىرىۋالىدۇ، ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ ئاسمانغا نەيزىلىرىنى ئاتىدۇ، نەيزىلەر قانغا بويالغان ھالدا چۈشىدۇ، ئاخىرى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ گەدەنلىرىدە قۇرۇتلارنى پەيدا قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھالاك بولىدۇ.» (مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 511 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 3153 - ھەدىس، سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى ئالبانى 1735 - ھەدىس) يەنە سەھىھ مۇسلىمدە نەۋاس ئىبنى سەئان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە يەجۈج - مەجۈجىلەرنىڭ چىقىشى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئاسماندىن چۈشۈپ، دەججالىنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ھايات ۋاقتىدا بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. (سەھىھ مۇسلىم 2937 - ھەدىس) بۇ ھەدىس، تارىختىكى مۇسۇلمانلارغا ھۇجۇم قىلغان موڭغۇللارنى ياكى تۈركلەر ۋە موڭغۇللاردىن تەركىپ تاپقان چىڭگىزخان قوشۇنىنى ياكى چىن ۋە روس قەۋملىرىنى يەجۈج - مەجۈجىلەردىن ساناپ، ئۇلارنى ۋۇجۇدقا چىقىپ بولدى دەيدىغان بىر قىسىم كىشىلەرگە رەددىيە بولالايدۇ. يەنە ھازىر دۇنيادا غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنى ئىگەللەپ تۇرغان غەربلىكلەر يەجۈج - مەجۈجىلەر دەپ قارايدىغانلارغىمۇ رەددىيە بولىدۇ. بۇنداق قاراش پۈتۈنلەي خاتادۇر. چۈنكى

ئۇلارنىڭ غەلبىسىدىن سىياسىي غەلبە مەقسەت قىلىنغان ئەمەس، بەلكى ئۆلتۈرۈش، قىرغىنچىلىق ۋە بۇزغۇنچىلىقتىن ئىبارەت ۋاقىتلىق غەلبە مەقسەت قىلىنغان بولۇپ، ئۇ چاغدا مۇسۇلمانلاردا يەجۇج - مەجۇجىلەرگە تاقابىل تۇرغىدەك كۈچ بولمايدۇ. ئاقىۋەتتە يەجۇج - مەجۇجىلەرنىڭ ھەممىسى قۇرۇت ۋاباسى بىلەن بىر ۋاقىتتىلا ئۆلۈپ تۈگەيدۇ.

* وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجٌ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾ الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنِ ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ

ئۇ كۈندە (يەنى ۋەدىمىز ئىشقا ئاشقان قىيامەت كۈندە) ئىنسانلارنى بىر - بىرىگە گىرەلەشكەن ھالدا تەرك ئېتىمىز، سۈر چىلىنىدۇ، (ئاندىن) ئۇلارنى (ھېساب مەيدانىغا) يىغىمىز [99]. ئۇ كۈندە جەھەننەمنى كاپىرلارنىڭ ئالدىغا كەلتۈرىمىز [100]. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى (دۇنيادىكى چاغدا) مېنى يادىغا سالىدىغان دەلىللەرنى كۆرۈشتىن پەردىلەنگەن ئىدى، ئۇلار (ھەق دىننىڭ دەۋىتىنى) ئاڭلاشقا تاقەت قىلالمايتتى [101]. كاپىرلار مېنى قويۇپ بەندىلىرىمنى مەبۇد قىلىۋېلىشنى توغرا دەپ ئويلايدۇ؟ شەكسىزكى، بىز جەھەننەمنى كاپىرلار ئۈچۈن (چۈشىدىغان) مەنزىلگاھ قىلىپ تەييارلىدۇق ① [102]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «سىلەرگە (قىلغان) ئەمەللىرىدە ئەڭ كۆپ زىيان تارتىدىغانلارنى ئېيتىپ بېرىلىمۇ؟» [103]. ئۇلار دۇنيا ھاياتىدا قىلغان ئەمەللىرى يوققا چىققان، ئەمما ئۆزلىرى ئوبدان ئىش قىلدۇق دەپ ئويلىغان ئادەملەردۇر ② [104]. ئەنە شۇلار رەببىنىڭ ئايەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭغا مۇلاقات بولۇشنى ئىنكار قىلغان ③. نەتىجىدە قىلغان ئەمەللىرى بىكار بولۇپ كەتكەن كىشىلەردۇر».

① ﴿حَسِبَ﴾ "ظَنَ" گۇمان قىلدى، ئويلىدى دېگەن مەنىدە. ﴿عِبَادِي﴾ «بەندىلىرىمنى» دېگەندىن كىشىلەر ھاجىتىمىزنى راۋا قىلغۇچى ۋە مۇشكۈللىرىمىزنى ئاسان قىلغۇچى دەپ ئويلاپ چوقۇنىدىغان پەرىشتىلەر، مەسىھ ئەلەيھىسسالام ۋە باشقا سالھ بەندىلەر كۆزدە تۇتۇلدى. يەنە بۇلارنىڭ ئىچىگە كىشىلەر چوقۇنىدىغان جىن - شەيتانلارمۇ كىرىدۇ. بۇ يەردە سوئال ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئەيىبلەش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى ئاللاھتىن غەيرىگە چوقۇنغۇچىلار مېنى قويۇپ، مېنىڭ بەندىلىرىمگە ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ھىمايىسىدە مېنىڭ ئازابىمدىن قۇتۇلىمىز دەپ ئويلايدۇ؟ ياق، بۇ مۇمكىن ئەمەس، بىز ئۇنداق كاپىرلارغا جەھەننەمنى تەييارلاپ قويدۇق، ئۇلار چوقۇنغان ۋە ھىمايىچىمىز دەپ ئويلىغان بەندىلەر ئۇلارنى جەھەننەمدىن قوغداپ قالالمايدۇ.

② يەنى ئۇلار ئەمەللىرى ئاللاھقا يارىمىغان، ئەمما ئۇلار ئۆز خاھىشى بويىچە، بىز ناھايتى ئوبدان ئىش قىلدۇق، دەپ ئويلىغان كىشىلەردۇر. بۇلار زادى كىملەر؟ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار يەھۇدىيلار ۋە خىرىستىئانلاردۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇلار خەۋارجلار ۋە بىدئەتچىلەر، دەپ قارايدۇ، بەزىلەر: ئۇلار مۇشرىكلار، دەيدۇ. توغرىسى شۇكى، بۇ ئايەت مەزكۇر سۈپەت تېپىلىدىغان ھەر قانداق شەخس ۋە گۇرۇھقا ئومۇمىيىدۇر. تۆۋەندە ئەنە شۇنداق كىشىلەرگە تېخىمۇ قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلىدۇ.

③ «رەببىنىڭ ئايەتلىرى» دېگەندىن كائىناتقا يېپىلغان ئاللاھنىڭ بىر ۋە بارلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئالامەتلىرى، دەلىل - پاكىتلىرى ۋە ئۆزىنىڭ كىتابلىرىدا نازىل قىلغان ۋە پەيغەمبەرلەر كىشىلەرگە يەتكۈزگەن ئىلاھىي قانۇن ۋە شەرىئەت كۆزدە تۇتۇلدى. «ئۇنىڭغا مۇلاقات بولۇشنى ئىنكار قىلغان» دېگەن ئاخىرەت ھاياتىنى ۋە ئۆلگەندىن كېيىن قايتا تىرىلىشىنى ئىنكار قىلغان دېمەكتۇر.

فَلَا نُفِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزَنًا ﴿١٠٥﴾ ذَلِكَ جَزَاءُهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا وَتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾

قىيامەت كۈنى ئۇلارنى (يەنى شۇنداق كىشىلەرنى) قىلچە ئېتىبارغا ئالمايمىز ① [105]. كاپىر بولغانلىقى، مېنىڭ ئايەتلىرىمنى ۋە پەيغەمبەرلىرىمنى مەسخىرە قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ جازاسى جەھەننەمدۇر [106]. شەكسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ مەنزىلگاھى فەردەۋس جەننەتلىرى بولىدۇ ② [107]. ئۇلار فەردەۋس جەننەتلىرىدە مەڭگۈ تۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن يۆتكىلىشىنى خالىمايدۇ ③ [108]. ئېيتقىنىكى، «رەببىمنىڭ سۆزلىرىنى ④ يېزىش ئۈچۈن، ئەگەر دېڭىز (سۈيى) سىياھ بولغان، بىز يەنە شۇنچىلىك دېڭىز (سۈيى) سىياھ قىلىپ كەلتۈرگەن تەقدىردىمۇ، رەببىمنىڭ سۆزلىرى تۈگىمەي تۇرۇپ، دېڭىز (سۈيى) چوقۇم تۈگەپ كەتكەن بولاتتى» [109].

① يەنى بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا ئۇلارنىڭ ھېچقانداق قەدەر - قىممىتى بولمايدۇ ياكى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى مېزىغا سېلىپ ئولتۇرمايمىز، چۈنكى مېزىغا ئەھلى تەۋھىد كىشىلەرنىڭ ئەمەللىرى سېلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ نامە - ئەمالىدا ياخشىلىقىمۇ ۋە يامانلىقىمۇ بولىدۇ. ئەمما قىلغان ئەمەللىرىدە ئەڭ كۆپ زىيان تارتىدىغانلارنىڭ نامە - ئەمالىدا ياخشىلىقتىن ھېچنەرسە بولمايدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قىيامەت كۈنى قاۋۇل، سېمىز بىر ئادەم كېلىدۇ، ئۇ ئادەمنىڭ ئاللاھ ھۇزۇرىدا پاشىنىڭ قانتىچىلىكىمۇ ۋەزىنى بولمايدۇ» دېدى، ئاندىن بۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4729 - ھەدىس)

② فەردەۋس جەننەتلىرى جەننەتلەرنىڭ ئەڭ ئېسىلى ۋە ئالىسىدۇر. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر ئاللاھ تائالادىن سورىساڭلار، فەردەۋسنى سورىڭلار. چۈنكى، فەردەۋس جەننەتتىكى جەننەتنىڭ ئەڭ ئالىسىدۇر ۋە ئەڭ ئېسىلىدۇر، جەننەتلەرنىڭ ئۆستەڭلىرى فەردەۋس جەننەتىدىن ئېتىلىپ (ئېقىپ) چىقىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 7423 - ھەدىس)

③ يەنى جەننەت ئەھلى جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇنىڭ نېمەتلىرىدىن زېرىكىپ قالمايدۇ، ئۇ يەردىن باشقا يەرگە كۆچۈپ كېتىشىنىمۇ خالىمايدۇ.

④ ﴿كَلِمَاتٍ﴾ دېگەندىن ئاللاھ تائالانىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىلىم - ھېكمەتلىرى ۋە ئۇنىڭ بىر ۋە بارلىقىغا دالالەت قىلىدىغان ئالامەتلەر، دەلىل - پاكىتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىنى بىلىشكە ئىنسانلارنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ، ھەتتا پۈتۈن دۇنيادىكى دەرەخلەر قەلەم بولسىمۇ، بارلىق دېڭىزلارنىڭ سۈيى ۋە يەنە شۇنچىلىك دېڭىز سۈيى قەلەمگە سىياھ بولۇپ بەرسىمۇ، بۇلار يېزىلىپ بولماي تۇرۇپ، دېڭىز سۈيى چوقۇم تۈگەپ كېتىدۇ، ئەمما ئاللاھ تائالانىڭ سۆزلىرى ۋە ھېكمەتلىرىنى يېزىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. چۈنكى، ئاللاھنىڭ كالامى خۇددى ئاللاھنىڭ ئىلىمدەك چەكسىزدۇر. بۇ، ئاللاھنىڭ ئىلىمىنىڭ چەكسىزلىكىگە كەلتۈرۈلگەن مىسالدۇر.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَىٰ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ ۚ
 أَحَدًا ﴿١٥﴾

«ئى پەيغەمبەر! (ئىتتىقنىكى، «مەن پەقەت سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنسانمەن»^①. ماڭا ۋەھىي قىلىنىدۇكى، سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار يېگانە بىر ئىلاھتۇر»^②. كىمكى پەرۋەردىگارغا مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن (ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ ئازابىدىن قورقىدىكەن)، ياخشى ئىش قىلسۇن»^③. رەببىگە قىلىدىغان ئىبادەتكە ھېچكىمنى شېرىك قىلىۋالمىسۇن» [110].

① مەنمۇ ئىنسان بولغانلىقىم ئۈچۈن رەببىمنىڭ سۆزلىرىنىڭ ھەممىنى بىلىپ بولالمايمەن.

② ئەمما ماڭا بېرىلگەن ئىمتىياز ۋە سالاھىيەت شۇكى، ئاللاھ ماڭا ۋەھىي نازىل قىلدى، ۋەھىي ئارقىلىق ماڭا غارغا كىرىۋالغان يىگىتلەرنىڭ قىسسسىنى ۋە زۇلقەرنەينىڭ قىسسسىنى بىلدۈردى، مەن شۇ ۋەھىيگە ئاساسەن سىلەرگە يىراق ئۆتمۈشتە يۈز بەرگەن، ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن چىنلىقتىن ئەپسانىگە ئايلىنىپ قىلىشقا تاس قالغان ۋەقەلەرنى بايان قىلدىم. ماڭا نازىل قىلىنغان ئەڭ مۇھىم ۋەھىي شۇكى، سىلەر ھەممىڭلارنىڭ مەبۇدى پەقەت بىر ئاللاھتۇر.

③ «ياخشى ئىش قىلسۇن» دېگەن سۈننەتكە ئۇيغۇن ئەمەل قىلسۇن دېمەكتۇر. يەنى رەببىگە مۇلاقات بولۇشقا جەزمەن ئىشەنگەن كىشى ھەر ئەمەلنى سۈننەتكە ئۇيغۇن قىلىشى ۋە ئاللاھقا ھېچنەرسىنى شېرىك قىلماسلىقى لازىم، چۈنكى شېرىك ۋە بىدئەتلەر ياخشى ئەمەللەرنىڭ بىكار بولۇپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى ھەر ئىككىسىدىن ساقلىسۇن.

(19) سورة مريم مكية 98 آية

(19) سۈرە مەرىم مەككىدە چۈشكەن 98 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

كَهَيْعَصَ ① ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدُهُ زَكِرِيَّا ②

كاف، ھا، يا، ئەين، ساد [1]. بۇ، رەببىڭنىڭ بەندىسى زەكەرىياغا ① قىلغان مەرھەمەتنىڭ بايانىدۇر [2].

★ مۇسۇلمانلارنىڭ مەككىدىن ھەبەشىستان (ھازىرقى ئېفىئوپىيە)غا ھىجرەت قىلغانلىقىغا ئائىت قىسسىدە جەئفەر ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ سۈرىنىڭ بېشىدىكى ئايەتلەرنى ھەبەشىستاننىڭ پادىشاھى نەجاشى ۋە ئۇنىڭ يېنىدىكى ئادەملىرىگە ئوقۇپ بەرگەندە، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياش ساقاللىرىنى ھۆل قىلىۋەتكەن ئىدى، شۇ چاغدا نەجاشى: قورئان ۋە ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن نەرسە ھەر ئىككىسى بىر مەنبەدىن كەلگەن، دېگەن ئىدى. (فەتھۇلقەدىر)

① زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىچىدىكى كاتتا بىر پەيغەمبەردۇر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام ياغاچچى ئىدى. ئۇ ياغاچچىلىق قىلىپ تاپقان پۇلى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرەتتى». (سەھىھ مۇسلىم 2379 - ھەدىس)

إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَّ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ عَالِ يَعْقُوبَ وَأَجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يَزَكِّرِيَا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾

ئۇ ئۆز ۋاقتىدا رەببىگە پەس ئاۋازدا مۇناجات قىلدى ① [3]. ئۇ ئېيتتى: «ئى رەببىم! سۆڭەكلىرىم بوششاپ كەتتى، چېچىم ئاقىرىپ كەتتى ②. ئى رەببىم! ساڭا دۇئا قىلىپ، مەھرۇم (ئۈمىدسىز) بولۇپ قالغىنىم يوق ③ [4]. مەندىن كېيىن تۇغقانلىرىمنىڭ ئورنۇمنى باسالماي قېلىشىدىن (يەنى دىننى قولدىن بېرىپ قويۇشىدىن) راستتىنلا ئەنسىرەيمەن ④، مېنىڭ ئايالىم تۇغماستۇر، شۇڭا، سەن ماڭا ئۆز پەزىلىڭدىن ماڭا ۋارىس بولىدىغان، يەئقۇب ئەۋلادىغىمۇ ۋارىس بولىدىغان بىر (ياخشى) پەرزەنت ئاتا قىلغىن ⑤ [4-5]. ئى رەببىم! ئۇنى سېنىڭ رازىلىقىڭغا ئېرىشىدىغان (بەندە) قىلغىن» [6]. (ئاللاھ ئېيتتى) «ئى زەكەرىيە! بىز ھەقىقەتەن ساڭا (پەرىشتىلەر ئارقىلىق) يەھيا ئىسىملىك بىر ئوغۇل بىلەن خۇش خەۋەر بېرىمىز، ئىلگىرى ھېچ ئادەمنى ئۇنىڭغا ئىسىمداش قىلمىغان ئىدۇق» ⑥ [7].

① پەس ئاۋازدا دۇئا قىلىشنىڭ سەۋەبى، بىرىنچىدىن: ئاللاھ تائالا پەس ئاۋازدا قىلىنغان دۇئانى ياخشى كۆرىدۇ، چۈنكى ئۇنىڭدا بويسۇنۇش، كەچۈرۈم سورا، يېلىنىش، يالۋۇرۇش تولۇق ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ئىككىنچىدىن: كىشىلەرنىڭ ئۇنى مەسخىرە قىلىپ: پەرزەنت كۆرۈش ئىمكانىيىتىدىن قالغان تۇرۇپ، قېرىغاندا پەرزەنت تەلەپ قىلىۋاتىدۇ دەپ سۆز - چۆچەك قىلىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

② خۇددى ئوتۇن ئوتنىڭ يالقۇنىنى ئۇلغايىتقاندەك ئاق چاپلار بېشىمنى قاپلىدى، يەنى ئۇ ئۆزىنىڭ قېرىپ، ئاجىزلاپ قالغانلىقىنى مۇشۇنداق ئىزھار قىلدى.

③ شۇڭا زاھىرىي سەۋەبلەر قالمىغان بولسىمۇ، سەندىن پەرزەنت تىلەۋاتمەن.

④ يەنى ئەگەر مېنىڭ ئۆز پۇشتۇمدىن بولغان بىر ۋارىسىم كىشىلەرگە يولباشچى بولۇپ، ۋەز - نەسەت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالمىسا، تۇغقانلىرىمنىڭ ئىچىدە بۇ ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالالايدىغان ھېچكىم يوق. ۋارىسىم بولمىسا، تۇغقانلىرىمۇ سېنىڭ يولۇڭدىن يىراقلاپ كېتىشى مۇمكىن.

⑤ «ئۆز پەزىلىڭدىن» دېگەننىڭ مەنىسى شۇكى، زاھىرىي سەۋەبلەر قالمىدى، شۇنداقتمۇ، ئۆزۈڭنىڭ خاس پەزىلى - مەرھەمەتتىڭدىن ماڭا بىر پەرزەنت ئاتا قىلغىن.

⑥ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىلىپلا قالماستىن يەنە بالغا قويۇلىدىغان ئىسىمنىمۇ بەلگىلەپ بەردى.

قَالَ رَبِّ أُنَى يَكُونُ لِي عُلْمٌ وَكَانَتْ أُمْرَاتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَتْ آيَاتُكَ إِلَّا تُكَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا

زەكەرىيا ئېيتتى: «ئى رەببىم! ئايالىم تۇغماس تۇرسا، مەنمۇ قېرىپ مۇكچىيىپ كەتكەن تۇرسام، مېنىڭ قانداقمۇ ئوغلۇم بولىدۇ؟» ﴿٨﴾ [8]. (ئىدا قىلغان پەرىشتە) ئېيتتى: «ئوغلۇ شۇنداق، (ئەمما) رەببىڭ ئېيتتىكى: بۇ مەن ئۈچۈن ئاساندۇر، سەنمۇ بۇرۇن يوق ئىدىڭ، سېنى مەن ياراتتىم (يەنى سېنى يوقتىن بار قىلغاندەك، يەھيانى ئىككىڭلاردىن تۆرەلدۈرۈشكە قادىرمەن)» ﴿٩﴾ [9]. زەكەرىيا ئېيتتى: «ئى رەببىم! (ئايالىمنىڭ ھامىلدار بولغانلىقىغا) ماڭا بىرەر بەلگە بەرسەڭ». ئاللاھ ئېيتتى: «ساڭا بېرىلىدىغان بەلگە (شۇكى)، ساق تۇرۇپ ئۈچ كېچە - كۈندۈز كىشىلەرگە گەپ قىلالمايسەن» ﴿١٠﴾ [10]. زەكەرىيا نامازگاھىدىن ﴿١١﴾ قەۋمىنىڭ ئالدىغا چىقىپ،

﴿١١﴾ ياشىنىپ قالغانلىقتىن بالا تۇغۇشتىن قالغان ئايالىنى كۆرسىتىدۇ يەنە ئۆمۈر بويى تۇغمىغان تۇغماس ئايالغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يەردە ئىككىنچى مەنىسى ئېلىنغان، چۈنكى ﴿كَلِمَاتٌ﴾ دېگەن ئۆتكەن زاماندا باشلىنىپ داۋاملىشىۋاتقان ئىش - ھەرىكەتنى بىلدۈرىدۇ. ﴿عِتِيًّا﴾ بەك قېرىپ كەتكەنلىكتىن سۆڭەك قۇرۇپ، چۈرۈكلەشپ كەتكەن دېگەن مەنىدە، يەنى ئىنسان قېرىلىقىنىڭ ئاخىرقى چېكىگە يەتكەندە سۆڭەكلىرى بوشىشىپ كېتىدۇ. دېمەك ئايالىم ياش ۋاقتىدىن تارتىپ تۇغماس، مەن بولسام بەكلا قېرىپ كەتتىم، بۇنداق ئەھۋالدا پەرزەنتلىك بولۇش قانداق مۇمكىن بولىدۇ؟ ئېيتىلىشىچە زەكەرىيا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىنىڭ ئىسمى ئەشائە بىنتى فاقۇد ئىبنى مىيل بولۇپ، ئۇ مەريەمنىڭ ئانىسى ھىننە بىنتى فاقۇدنىڭ ھەمىشىسى ئىدى، بۇنىڭغا ئاساسەن يەھيا ئەلەيھىسسالام مەريەمنىڭ ھامىسىنىڭ بالىسى بولۇپ قالدى، ئەمما ئەڭ توغرا رىۋايەت قۇتەيبىنىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: ئەشائەمۇ مەريەمنىڭ ئاتىسى ئىمراننىڭ قىزى ئىدى، دېمەك يەھيا ئەلەيھىسسالام بىلەن ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئىككى ئاچا - سىڭىلىنىڭ بالىلىرى، يەنى بىر نەۋرە قېرىنداشلاردۇر. سەھىھ ھەدىس بۇنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. (فەتھۇلقەدر)

﴿١٢﴾ پەرىشتىلەر زەكەرىيا ئەلەيھىسسالامدىكى تەئەججۈپلىنىشنى يوقىتىش ئۈچۈن دېدىكى، ئاللاھ تائالا ساڭا بىر ئوغلۇ پەرزەنت ئاتا قىلىشىنى قارار قىلدى، ئەمدى ساڭا چوقۇم بىر ئوغلۇ بېرىلىدۇ، شەكسىزكى، بۇ ئىش ئاللاھ تائالاغا مۇشكۈل ئەمەس. چۈنكى، ئۇ سېنى ئىلگىرى يوقتىن بار قىلغاندەك زاھىرىي سەۋەبلەر بولمىسىمۇ، ئوغلۇ بېرىشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر، دېدى.

﴿١٣﴾ «ئۈچ كېچە» دېگەندە ئۈچ كېچە - كۈندۈز كۆزدە تۇتۇلىدۇ، چۈنكى سۈرە ئال ئىمراننىڭ 41 - ئايىتىدە ﴿ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ﴾ «ئۈچ كۈن» دېيىلگەن. ﴿سَوِيًّا﴾ تېنىڭ ساغلام تۇرۇپمۇ، يەنى ھېچقانداق كېسەل ئەمەس تۇرۇپمۇ تىلىڭ گەپ قىلىشتىن توختاپ قالىدۇ. كېسەل بولماي تۇرۇپمۇ تىلىڭدىن گەپ چىقىمىغانلىقىنى بېشارەتنىڭ يېقىنلاشقانلىقى دەپ چۈشەنسەڭ بولىدۇ.

﴿١٤﴾ «المِحْرَابِ﴾ «نامازگاھ» بىر ھۇجرا بولۇپ، ئۇنىڭدا زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام ئىبادەت قىلاتتى، بۇ سۆز "

حَرْبٌ "دەن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، مەنىسى ئۇرۇش دېمەكتۇر. ﴿الْمَحْرَابِ﴾ مېھراب دېگەن ماكان ئىسمى بولۇپ، ئۇرۇش قىلىدىغان جاي دېگەن مەنىدە، يەنى نامازگاھتا تۇرۇپ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش خۇددى ئۇ يەردە شەيتان بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقاندەك بىر ئىشتۇر.

بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾ يَيْحَيِّ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَءَاتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلَّمْ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾

ئۇلارغا ئەتىگەن - ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار دەپ ئىشارەت قىلدى ① [11]. (يەھيا تۇغۇلۇپ سۆزنى چۈشىنىدىغان ياشقا كەلگەندە ئۇنىڭغا) «ئى يەھيا! كىتابقا ② (يەنى تەۋراتقا) چىڭ ئېسىلغىن» (دېدۇق). ئۇنىڭغا بالىلىق چېغىدىلا ئەقىل - پاراسەت ئاتا قىلدۇق ③ [12]. بىز ئۇنىڭغا دەرگاھىمىزدىن مېھرىبانلىق ۋە پاكلىق ئاتا قىلدۇق ④، ئۇ تەقۋادار ئىدى [13]. ئۇ ئاتا - ئانىسىغا كۆيۈمچان ئىدى، ئۇ مۇتەكەببىر (يەنى ئاتا - ئانىسىنى قاشخاتقۇچى) ۋە (پەرۋەردىگارغا) ئاسىيلىق قىلغۇچى ئەمەس ئىدى ⑤ [14]. ئۇ تۇغۇلغان كۈنىدە، ۋاپات بولغان كۈنىدە، تىرىلىپ (قەبرىدىن) تۇرغۇزۇلغان كۈنىدە (ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بولغان) ئامانلىققا ئېرىشىدۇ ⑥ [15].

① ئەتىگەن - ئاخشام دېگەندىن بامدات نامىزى بىلەن ئەسىر نامىزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى مۇشۇ ئىككى ۋاقىتتا ئاللاھقا ھەمدۇسانا ۋە تەسبىھ ئېيتىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىڭلار دېمەكتۇر.

② ئاللاھ تائالا زەكەرىيا ئەلەيھىسسالامغا يەھيا ئەلەيھىسسالامنى ئاتا قىلدى، يەھيا ئەلەيھىسسالام ئازراق چوڭ بولغاندا، گەرچە ئۇ كىچىك بالا بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنى كىتابنى چىڭ تۇتۇشقا يەنى ئۇنىڭ ھۆكۈمىگە ئەمەل قىلىشقا بۇيرىدى. بۇ يەردىكى كىتابتىن تەۋرات مەقسەت قىلىنغانلىقىغا مۇپەسسىرلەر بىرلىككە كەلگەن.

③ ﴿الْحُكْمُ﴾ دېگەندىن دانالىق، ئەقىل - ئىدراك، ئىلىم بىلەن بىرلەشكەن ئەمەل، كىتابتىكى دىنىي ئەھكاملارنى چۈشىنەلەيدىغان ئىقتىدار ياكى پەيغەمبەرلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتىكى ﴿الْحُكْمُ﴾ مەنىسىگە مەزكۇر ئۇقۇملارنىڭ ھەممىسى كىرىدۇ، بۇنىڭغا ھېچ توسالغۇ يوقتۇر.

④ ﴿حَنَانًا﴾ شەپقەت، مېھرىبانلىق دېمەكتۇر. يەنى بىز ئۇنىڭغا ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا مېھىر - شەپقەت قىلىدىغان كۆيۈمچانلىق ئاتا قىلدۇق، يەنە ئۇنىڭ نەپسىنى يامان خاھىش ۋە گۇناھلاردىن پاك قىلدۇق.

⑤ يەنى يەھيا ئەلەيھىسسالام رەببىگە ۋە ئاتا - ئانىسىغا بويسۇنىدىغان ئىتائەتمەن ئوغۇل ئىدى. دېمەك ئاللاھ تائالا كىمنىڭ قەلبىگە ئاتا - ئانىسىغا بويسۇنىدىغان، ياخشىلىق قىلىدىغان، مېھىر - شەپقەت قىلىدىغان ۋە خىزمىتىدە بولىدىغان روھ ۋە قىزغىنلىق ئاتا قىلغان بولسا، ئاللاھنىڭ خۇسۇسىي پەزىلى - كەرىمىگە نائىل بولغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە كىمدە ئۇنداق روھ ۋە قىزغىنلىق بولمىسا، بۇ ئاللاھنىڭ پەزىلى - كەرىمىدىن مەھرۇم قالغانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر.

⑥ ئىنسان ئۈچ ئورۇندا قاتتىق قورقىدۇ: بىرىنچىسى، ئانىسىنىڭ قورسقىدىن چىققان چاغدا شەيتان ئۇنى نوقۇپ قويغانلىقتىن قورقىدۇ. ئىككىنچىسى، سەكراتقا چۈشكەندە، ئۆلۈم ئۇنى ئوراپ ئالغاندا قورقىدۇ. ئۈچىنچىسى، تىرىلىپ قەبرىدىن چىقىرىلغان كۈنى مەھشەرگاھىنىڭ دەھشىتىدىن قورقىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە يەھيا ئەلەيھىسسالامنىڭ مەزكۇر ئۈچ ئورۇندا ئامانلىققا ۋە خاتىرجەملىككە ئېرىشىدىغانلىقىنى بايان قىلدى. بەزى بىدئەتچىلەر بۇ ئايەتتىكى «تۇغۇلغان كۈنىدە» دېگەن ئىبارىنى

دەلىل كەلتۈرۈپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەشنى جايىز دەپ قارايدۇ، ئۇنداق بولسا ۋاپات بولغان كۈنىنىمۇ «ۋاپات كۈنى» دەپ خاتىرىلەش زۆرۈر بولۇپ قالمامدۇ؟ چۈنكى ئايەتتە ﴿سَلِّمْ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ﴾ يەنى «تۇغۇلغان كۈنىدە ئامانلىققا ئېرىشىدۇ» دېيىلگەن بولسا، «ۋاپات بولغان كۈنىدىمۇ ئامانلىققا ئېرىشىدۇ» دەپ كەلگەن. ئەگەر ﴿سَلِّمْ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ﴾ دېگەن ئىبارىدىن تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش جايىز بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭدىن ئۆلگەن كۈنىنىمۇ «ۋاپات كۈنى» دەپ خاتىرىلەشكە توغرا كېلىدۇ ئەمەسمۇ؟ ئەپسۇسكى، بۇ خىل قاراشتىكى پىرقىلەر ئەزەلدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئىنكار قىلىدىغان بولغاچقا، ئۆلگەن كۈنىنى خاتىرىلەشكە قايىل بولمايدۇ، بۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئىنكار قىلغانلىقى قۇرئاننىڭ ئايىتىنى ئىنكار قىلغانلىقى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ دەلىل كەلتۈرۈش نۇقتىسىدىن قارىغاندىمۇ، ئۇلار ئايەتنىڭ بىر قىسمىنى قوبۇل قىلىدۇ، ئۆزلىرى تۇتقان يولغا زىت كەلگەن ئايەتنىڭ يەنە بىر قىسمىنى ئىنكار قىلىدۇ. ﴿سَلِّمْ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ﴾ كىتابنىڭ (يەنى تەۋراتنىڭ) بىر قىسىم ئەھكاملىرىغا ئىشىنىپ، بىر قىسىم ئەھكاملىرىنى ئىنكار قىلامسىلەر؟ ﴿. (سۈرە بەقەرە 85 - ئايەت)

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ انْتَبَدَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾
قَالَتْ إِنَّيَأَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ
يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾

(ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭگە) قۇرئاندىكى مەرىم (قىسسسى)نى ئوقۇپ بەرگىن، ئۆز ۋاقتىدا مەرىم ئائىلىسىدىن ئايرىلىپ شەرق تەرەپتىكى بىر جايغا كەتكەن ئىدى ① [16]. مەرىم ئۇلار (يەنى ئۆزى بىلەن ئائىلىسى ۋە باشقىلار) ئارىسىدا پەردە تۇتتى (يەنى كۆرۈنمەيدىغان بولدى)، شۇ چاغدا ئۇنىڭغا بىزنىڭ روھىمىز (جىبرىل)نى ئەۋەتتۇق، ئۇ مەرىمگە بېجىرىم ئادەم سۈرىتىدە كۆرۈندى ② [17]. مەرىم ئېيتتى: «مەن ھەقىقەتەن مەرھەمەتلىك ئاللاھقا سېغىنىپ سېنىڭ چىقىلىشىڭدىن پاناھ تىلەيمەن، ئەگەر سەن تەقۋادار بولساڭ (ماڭا چىقىلمىغىن)» [18]. جىبرىل ئېيتتى: «مەن ساڭا بىر پاك ئوغۇل بېرىش ئۈچۈن رەببىڭنىڭ ئەۋەتكەن ئەلچىسىمەن» [19]. مەرىم ئېيتتى: «ماڭا ھېچبىر ئادەم يېقىنلاشمىغان تۇرسا، مەن ئىپتىمىنى ساقلاپ كەلگەن تۇرسام، قانداقمۇ مېنىڭ ئوغلۇم بولىدۇ؟» [20].

① ئۇنىڭ كىشىلەردىن ئايرىلىپ، پەردە تارتىپ تۇرۇشى ئايرىم ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ئىدى. ئۆزىنىڭ ئىبادىتىنى باشقىلار كۆرمىسۇن دەپ يالغۇز قىلماقچى ئىدى. ئۇ كەتكەن جاي بەيتۇلمۇقەددەسنىڭ شەرق تەرىپىدىكى بىر جاي ئىدى.

② ﴿رُوحَنَا﴾ «روھىمىز» دېگەندىن جىبرىل ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ بېجىرىم بىر ئىنسان سۈرىتىدە مەرىم تەرەپكە ئەۋەتىلگەن ئىدى، مەرىم ئۆزى يالغۇز تۇرىۋاتقان بىر ئورۇندا يات بىر ئادەمنىڭ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرگەندە، يامان نىيەتلىك ئادەممىدۇ، دېگەن گۇمان بىلەن ئۇنىڭدىن قورقۇپ كەتتى. جىبرىل ئەلەيھىسسالام دېدى: مەن رەببىڭ تەرىپىدىن ساڭا ئەۋەتىلگەن ئەلچىمەن، مەن ساڭا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن كەلدىم، ئاللاھ ساڭا بىر پاك ئوغۇل ئاتا قىلىدۇ. زاھىرىي سەۋەب يۈزىسىدىن جىبرىل ئۇنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىغا پۈۋلىۋىدى، ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن ئۇنىڭ قورسىقىدا ھامىلە پەيدا بولدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇ «مەن ساڭا بىر پاك ئوغۇل بېرىش ئۈچۈن» دېگەن سۆزىدە بېرىشنى ئۆزىگە مەنسۇپ قىلدى. ياكى بۇمۇ ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇ ئاللاھنىڭ سۆزىنى نەقىل قىلىپ، ئېيتىپ بېرىۋاتقان بولۇشىمۇ مۇمكىن. بۇنىڭغا ئاساسەن بۇ يەردىكى بار دەپ مۆلچەرلەنگەن ئىبارە مۇنداق بولىدۇ: "أَرْسَلْنِي، يُفُوْلُ لَكَ أَرْسَلْتُ رَسُولِي إِلَيْكَ لِأَهَبَ لَكَ" مەنىسى: ئاللاھ تائالا مېنى ساڭا خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئەۋەتتى ۋە دېدىكى: مەن ساڭا بىر پاك ئوغۇل ئاتا قىلىش ئۈچۈن ئەلچى ئەۋەتتىم. (ئەيسە تەپاسىر) بۇنىڭغا ئوخشاش ئىبارىنىڭ بىر قىسمى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان ۋە ئۇنى بار دەپ تۇرۇپ مەنە ئېيتىدىغان ئەھۋاللار قۇرئان كەرىمدە كۆپ ئۇچرايدۇ.

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴿١١﴾ * فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَدَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿١٢﴾
فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَلَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا ﴿١٣﴾ فَنَادَاهَا مِن تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ
تَحْتِكَ سَرِيًّا ﴿١٤﴾ وَهَزَيْتِ إِلَيْكَ جِذْعَ النَّخْلَةِ تُسْقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا جَنِيًّا ﴿١٥﴾

جىبرىل ئىيتتى: «ئۇغۇ شۇنداق ①، (ئەمما) رەببىڭ ئىيتتىكى: ئۇ ماڭا ئاساندۇر. ئۇنى كىشىلەرگە (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان) دەلىل ② ۋە بىز تەرەپتىن بولغان مەرھەمەت قىلىمىز ③، بۇ تەقدىر قىلىنىپ بولغان ئىشتۇر» ④ [21]. ئاندىن مەرىم ھامىلدار بولدى، شۇ ۋەجىدىن (ئائىلىسىدىن يىراق) چەت بىر جايغا كەتتى [22]. تولغاقنىڭ قاتتىقلىقى ئۇنى بىر خورما دەرىخىنىڭ غولىغا (يۆلىنىۋېلىشكە) مەجبۇر قىلدى. مەرىم ئىيتتى: «كاشكى مەن بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتسەمچۇ! ئۇنتۇلۇپ كەتكەنلەردىن بولۇپ كەتسەمچۇ!» ⑤ [23]. جىبرىل ئۇنىڭغا خورما دەرىخىنىڭ ئاستىدىن نىدا قىلدى: «غەم قىلمىغىن، رەببىڭ سېنىڭ ئاستىڭدىن (ئېقىپ تۇرىدىغان) بىر ئېرىق پەيدا قىلدى [24]. خورما دەرىخىنىڭ غولىنى ئۆز تەرىپىڭگە ئىرغىتىقن، ئالدىڭغا پىشقان يېڭى خورمىلار تۆكۈلىدۇ» ⑥ [25].

① يەنى ئىيتتىنىڭ توغرا، ھېچبىر ئەر سېنى توغرا ياكى ناتوغرا يول بىلەن تۇتۇپ باققىنى يوق يەنى ساڭا ھېچكىم قول تەككۈزۈپ باققىنى يوق. ئادەتتە ھامىلە ئۈچۈن ئەر بولمىسا بولمايدۇ.

② يەنى مەن زاھىرىي سەۋەبكە موھتاج ئەمەس، بۇ ئىش مەن ئۈچۈن ناھايىتى ئاسان. بىز ئۇنى كىشىلەرگە يارىتىشتىكى قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان بەلگە قىلماقچىمىز. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى بىز سىلەرنىڭ ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ئەر ۋە ئايالىسىز ياراتتۇق، ئاناڭلار ھاۋانى ئايالىسىز ئەردىنلا ياراتتۇق ۋە بارلىق مەخلۇقاتنى ئەر بىلەن ئايالدىن ياراتتۇق، مانا ئەمدى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئەر سىز ئايالدىنلا يارىتىپ، ئۆزىمىزنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان تۆتىنچى خىل يارىتىشنى تولۇقلىماقچىمىز. بىز ئىنساننى تۆت خىل ئۇسۇلدا يارىتىشقا قادىرمىز.

③ بۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ خاس رەھىمىتى بولغان پەيغەمبەرلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ، بۇ پەيغەمبەرلىككە ئىمان كەلتۈرگەنلەر ئۈچۈنمۇ رەھمەتتۇر.

④ بۇ جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ باشتا مەرىمگە قىلغان سۆزىنىڭ داۋامى بولۇپ، ئۇ ئاللاھنىڭ سۆزىنى مەرىمگە يەتكۈزدى، يەنى «بۇ مۆجىزە خاراكتېرلىك يارىتىش» ئاللاھنىڭ ئىرادىسى، قۇدرىتى، ئىلمى بويىچە تەقدىر قىلىنىپ بولغان ئىشتۇر.

⑤ ئۇنىڭ ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىشى شۇنداق بىر ئەندىشە ۋەجىدىن ئىدىكى، ئۇ: مەن بۇ بالىنى كىشىلەرگە نېمە دەپ چۈشەندۈرىمەن، مېنىڭ سۆزلىرىمگە كىممۇ ئىشىنەر؟ دېگەن ئەندىشىدە قالغان ئىدى، يەنە: مەن كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ئىبادەت قىلغۇچى تەقۋادار دەپ تونۇلۇپ قالغان ئىدىم، ئەمدى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە يامان ئىش قىلىدىغان ئايال دېگەن بەتنامغا قالارمەنمۇ؟ دېگەن ئەندىشە ئۇنىڭ كالىسىنى چىرمۇۋالغان ئىدى.

⑥ ﴿سَرِيًّا﴾ ئېرىق ياكى سۇ چىقىدىغان قۇدۇق دېگەن مەنىدە. ئاللاھ تائالا مۆجىزە ۋە كارامەت سۈپىتىدە مەرىمىنىڭ پۇتىنىڭ ئاستىدىن ئىچىش ئۈچۈن سۇ ۋە يېيىش ئۈچۈن قۇرۇپ قالغان دەرەختىن يېڭى پىشقان خورما ئانا قىلدى. نىدا قىلغۇچى جىبرىل ئەلەيھىسسالام بولۇپ، ئۇنىڭغا جىلغىنىڭ ئاستىدىن

ئىدا قىلغان ئىدى. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارشىچە، ﴿سَرِيًّا﴾ سەردار دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئىسا ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ ئانىسى مەرىمگە ئاستىدىن ئىدا قىلغان ئىدى.

فَكُلِي وَأَشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرِينِ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾ فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِيلُهُ قَالُوا يَمْرُومٌ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَاأَخْتِ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ أَمْرًا سَوْءًا وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْأَمْهِدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ءَاتَنِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾

(بۇ خورمىدىن) يېگىن، (بۇ سۇدىن) ئىچكىن ۋە (بوۋىقىگىدىن) شاتلانغىن ①، ئەگەر سەن بىرەر ئادەمنى كۆرسەڭ (ئۇ بالا توغرىلۇق سورىسا): «مەن ھەقىقەتەن سۆز قىلمايمەن دەپ (روزا تۇتۇپ) مەرھەمەتلىك ئاللاھقا ۋەدە بەرگەن ئىدىم، شۇڭا بۈگۈن ھېچكىمگە سۆز قىلمايمەن» دېگىن ② «[26]. نىھايەت، مەرىمە بوۋاقنى (يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى) كۆتۈرۈپ قەۋمنىڭ ئالدىغا كەلدى، ئۇلار ئېيتتى: «ئى مەرىمە! سەن ھەقىقەتەن غەلىتە بىر ئىش قىلىپ قويدۇڭ [27]. ئى ھارۇننىڭ ھەمىشىسى! ③ سېنىڭ ئاتاڭ ناچار ئادەم ئەمەس ئىدى، ئاناڭمۇ يولدىن چىققان ئايال ئەمەس ئىدى» [28]. مەرىمە (گەپ قىلماي، بۇنىڭدىن سوراڭلار دېگەندەك) بوۋاقنى كۆرسىتىپ قويدى، ئۇلار: «بۆشۈكتىكى بوۋاققا قانداق گەپ قىلىمىز؟» دېدى [29]. بوۋاق ئېيتتى: «شەكسىزكى، مەن ئاللاھنىڭ بەندىسىمەن، ماڭا كىتابنى (يەنى ئىنجىلنى) بەردى ۋە مېنى پەيغەمبەر قىلدى ④ [30].

① يەنى خورمىدىن يېگىن، سۇدىن ئىچكىن، بالغا قاراپ، ئۆزۈڭنى خاتىرجەم قىلغىن.

② ئۇ بۇ گەپلەرنى تىل بىلەن ئەمەس بەلكى ئىشارەت ئارقىلىق دېگەن ئىدى. ئۇلارنىڭ شەرىئىتىدە يېمەك - ئىچمەكتىن ھەتتا گەپ - سۆز قىلىشتىن پەرھىز تۇتۇش ئارقىلىقمۇ روزا تۇتۇش بار ئىدى.

③ بۇ يەردىكى ھارۇندىن مەرىمەنىڭ ئۆز ياكى ئۆگەي قېرىندىشى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشى مۇمكىن. بەزىلەر بۇ ھارۇندىن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىندىشى ھارۇن ئەلەيھىسسالام مەقسەت قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن، چۈنكى ئەرەبلەر ئادەتتە "يَا أَخَا تَمِيمٍ! يَا أَخَا الْعَرَبِ!" ئى تەمىمنىڭ قېرىندىشى! دېگەندەك ئىبارىلەر بىلەن قېرىنداشلىق مۇناسىۋەتنى ئىپادىلەيدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇ قاراش توغرا ئەمەس، چۈنكى سەھىھ مۇسلىمنىڭ ھەدىسىدە بۇ يەردىكى ھارۇننىڭ ھارۇن پەيغەمبەر ئەمەسلىكى بەلكى مەرىمەنىڭ ئۆز ياكى ئۆگەي قېرىندىشى ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان (سەھىھ مۇسلىم 2135 - ھەدىس، تەپسىر تەبەرى) ياكى پاكلىق، ئىبادەت ۋە تەقۋادارلىقتا ھارۇن ئەلەيھىسسالامغا ئوخشىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ھارۇننىڭ ھەمىشىسى دەپ ئاتالغان بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىن. بۇنداق مىساللار قۇرئان كەرىمدە كۆپ ئۇچرايدۇ. (ئەيسەر تەپسىر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ يەنى تەقدىر ئەزەلىدە ئاللاھ تائالا ماڭا كىتاب بېرىدىغانلىقى ۋە مېنى پەيغەمبەر قىلىدىغانلىقىنى بەلگىلەپ بولدى.

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَنِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾

قەيەردىلا بولسام، مېنى بەرىكەتلىك قىلدى ①، ھاياتلا بولسام، ناماز ئوقۇشۇمنى، زاكات بېرىشىمنى تەۋسىيە قىلدى [31]. مېنى ئانامغا كۆيۈمچان قىلدى ②، مېنى مۇتەكەببىر ۋە ئاسىي قىلمىدى ③ [32]. مەن تۇغۇلغان كۈندە، ۋاپات بولغان كۈندە ۋە تىرىلىدىغان كۈندە (ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن) ماڭا ئامانلىق بولىدۇ» [33]. ئەنە شۇ مەرىم ئوغلى ئىيسا (قىسسىسى) دۇر. ئۇلار شەك قىلىۋاتقان ھەق سۆز (مۇشۇ) دۇر ④ [34].

① يەنى مېنى دىندا مۇستەھكەم تۇرىدىغان قىلدى ياكى ھەر قانداق ئېرىشكەن نەرسەمدە بەرىكەتنى زىيادە قىلدى، ماڭا ھەر ئىشتا غەلبە، مۇۋەپپەقىيەت ۋە ئۈستۈنلۈك نېسىپ قىلدى ياكى كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان، خەيرلىك ئىشلارنى تەلىم بېرىدىغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسىدىغان قىلدى. (فەتھۇلقەدر)

② پەقەت ئانامغا كۆيۈمچان قىلغانلىقىنى تىلغا ئالغانلىقىدىنمۇ ئايان بولىدۇكى، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسىز تۇغۇلغانلىقى كاتتا بىر مۆجىزە ئىدى، بولمىسا، ئىيسا ئەلەيھىسسالام «مېنى ئانامغا كۆيۈمچان قىلدى» دېمەيتتى، بەلكى يەھيا ئەلەيھىسسالامغا مۇناسىۋەتلىك ئايەتتە «ئاتا - ئانىسىغا ياخشىلىق قىلغۇچى (قىلدى)» دېيىلگەندەك، مېنى ئاتا - ئانامغا كۆيۈمچان قىلدى، دېگەن بولاتتى.

③ دېمەك كىمكى ئاتا - ئانىسىغا بويسۇنمايدىغان مۇتەكەببىر، خىزمىتىنى قىلمايدىغان ئاسىي بولسا، ئۇنىڭ تەبىئىتىگە سەركەشلىك، قىسمىتىگە بەختسىزلىك يېزىلغان بولىدۇ. ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ يۇقىرىدىكى بارلىق سۆزلىرىدە ﴿ئىئى﴾ «بەردى»، ﴿جَعَلَنِي﴾ «قىلدى» دەپ ئۆتكەن زامان پېئىلىنى ئىشلەتتى، ھالبۇكى بۇلارنىڭ ھەممىسى كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلار ئىدى، ئۇمۇ تېخى بوۋاق ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، بۇ ئاللاھ تائالا تەقدىردە بەلگىلەپ بولغان، شەكسىز ۋۇجۇدقا چىقىدىغان ئىشلاردىن ئىدى. گەرچە ئۇ ئىشلار تېخى ۋۇجۇدقا چىقىمىغان بولسىمۇ، يىقىن كەلگۈسىدە ۋۇجۇدقا چىقىشى خۇددى ئۆتكەن زاماندا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر شەك - شۈبھىدىن خالىي بولغاندەك شەكسىز ئىدى.

④ يەنى مانا بۇ ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەقىقىي سۈپەتلىرىدۇر. ئۇ ناسارالارنىڭ ھەددىدىن ئاشۇرۇپ سۈپەتلىگەندەك ئىلاھلىق ئىمتىيازغىمۇ ئىگە ئەمەس، شۇنداقلا يەھۇدىيلارنىڭ ئۇنى كەمسىتىش يۈزىدىن بوھتان چاپلاپ ئېيتقانلىرىدەكىمۇ ئەمەس. مانا بۇ ھەقىقەتتۇر، بۇ توغرىلۇق كىشىلەر سەۋەپسىزلا شەك قىلىپ ئىختىلاپلىشىدۇ.

مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَأَخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ قَوْلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدٍ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾ أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾

ئاللاھنىڭ بالىسى بولۇشى (ئۇنىڭ شەنىگە) لايىق ئەمەس، ئۇ (مۇنداق بولۇشتىن) پاكىتۇر، ئۇ بىرەر ئىشنى ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭغا «بول!» دەيدۇ - دە ئۇ شۇ ھامان بولىدۇ ﴿35﴾. (ئىيسا قەۋمىگە مۇنداق دېدى: «ئاللاھ ھەقىقەتەن مېنىڭ رەببىمدۇر، سىلەرنىڭمۇ رەببىڭلاردۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن، سىلەر ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار، بۇ توغرا يولدۇر» ﴿36﴾. شۇنداق تۇرۇقلۇق (يەھۇدىي ۋە خرىستىئان) پىرقىلەر ئۆز ئارىسىدا (ئىيسا توغرىلۇق) ئىختىلاپ قىلىشتى ﴿2﴾، بۇ كاپىرلارنىڭ ھەممە ھازىر قىلىنىدىغان بۈيۈك (قىيامەت) كۈنىدىكى ھالىغا ۋاي! ﴿37﴾ ئۇلار بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا كەلگەن كۈندە، (ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى) نېمىدېگەن سەزگۈر! (كۆزلىرى) نېمىدېگەن ئۆتكۈر! ﴿4﴾ لېكىن زالىملار بۈگۈنكى كۈندە بولسا ئوپىئوچۇق ئازغۇنلۇقتا تۇرۇۋاتىدۇ ﴿38﴾. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنى (يەنى خالايدىغىنى) ھەسرەت كۈنىدىن ﴿5﴾ ئاگاھلاندىرغىن، ئۇ چاغدا ھەممە ئىش بىر تەرەپ قىلىنغان بولىدۇ ﴿6﴾. ھالبۇكى، ئۇلار غەپلەتتە تۇرىدۇ، ئۇلار (قىيامەتكە) ئىشەنمەيدۇ ﴿39﴾.

① ئاللاھ تائالا شۇ قەدەر ئۇلۇغ ۋە قۇدرەتلىك تۇرسا، ئۇنىڭغا بالىنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ شۇنىڭدەك ئىنساننى ئاتىسىز يارىتىشۇمۇ ئۇنىڭغا ھېچقانچە مۈشكۈل ئىش ئەمەسقۇ؟ ئاللاھنىڭ بالىسى بار دېگەنلەر ياكى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسىز يارىتىلغانلىقىدىكى مۆجىزىنى ئىنكار قىلغانلار ھەقىقەتتە ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى ئىنكار قىلغانلاردۇر.

② بۇ ئايەتتىكى ﴿الْحَزَابُ﴾ دېگەندىن ئەھلى كىتاب پىرقىلىرى ۋە خرىستىئانلار ئىچىدىكى پىرقىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ پىرقىلەر ئىيسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشىپ، ھەر خىل قاراشلاردا بولدى: يەھۇدىيلار ئۇنى سېھىرگەر ۋە زىنادىن بولغان، يەنى يۈسۈف نەجىرنىڭ بالىسى دېگەن بولسا؛ ناسارالارنىڭ نىستورىيە (پروتستېنت) پىرقىسى ئۇنى ئاللاھنىڭ ئوغلى دېدى. مۈلكىيە ياكى سۇلتانىيە (كاتولىك) پىرقىسى، ئىيسا ئۈچ ئىلاھنىڭ ئۈچىنچىسى، دېدى، يەنە يەئقۇبىيە پىرقىسى (ئارتودېكس)، ئۇنى ئىلاھ دەپ دەۋا قىلدى. دېمەك يەھۇدىيلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى بەكلا كەمسىتتى. ناسارالار ئۇنى مەدھىيەلەشتە ھەددىدىن ئېشىپ، ئىلاھلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈۋەتتى. (ئەيسەر تەپاسىر ۋە فەتھۇلقەدر)

③ ئىيسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە ئىختىلاپلىشىپ، ئۇنى كەمسىتكەن ۋە مەدھىيەلەشتە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەن كاپىرلارنىڭ ھالىغا ۋاي! يەنە بىر مەنىسى: ئۇلار دوزاختىكى «ۋەيلۇن» دېگەن ۋادىغا كىرىدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇلارغا ھالاكەت ۋە نادامەتتىن باشقا نەرسە يوق.

④ يەنى بۇ تەئەججۈپلىشىنى ئىپادىلەيدىغان جۈملىدۇر. يەنى ئۇلار دۇنيادا ھەقنى كۆرۈشتىن كور، ھەقنى ئاڭلاشتىن گاس بولۇپ ياشىغان ئىدى. لېكىن ئاخىرەتتە ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى تازا ئاڭلايدىغان، كۆزلىرى تازا كۆرىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئەمما ئۇ يەردە كۆرۈش ۋە ئاڭلاشنىڭ پايدىسى بارمۇ؟

⑤ بۇ ئايەتتە قىيامەت كۈنى «ھەسرەت كۈنى» دەپ ئاتالدى. چۈنكى ئۇ كۈندە ھەممە ئادەم ھەسرەت چېكىدۇ. يامان ئىش قىلغانلار - كاشكى يامان ئىش قىلمىغان بولساقچۇ؟ دەپ ھەسرەت چەكسە؛ ياخشى ئىش قىلغانلار - نېمىشقا تېخىمۇ كۆپرەك ياخشى ئىش قىلمىغان بولغىتتۇق؟ دەپ ھەسرەت

چېكىدۇ.

⑥ يەنى ھېساب ئاخىرلاشقاندىن كېيىن سەھىپىلەر قاتلىنىدۇ. جەننتىيلەر جەننەتكە، دوزخىيلار جەننەتكە ماڭىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «جەننەتكە كىرىدىغانلار جەننەتكە، دوزاخقا كىرىدىغانلار دوزاخقا كىرىپ بولغان ۋاقتىدا ئۆلۈم كەلتۈرۈلىدۇ، ئۇ خۇددى (رەڭگى) ئاق - قارا ئارىلاش ئالا قوچقارغا ئوخشايدۇ. ئاندىن ئۇ جەننەت بىلەن دوزاخنىڭ ئارىلىقىدىكى يەرگە ئېلىپ كېلىنىپ تۇرغۇزۇپ قويۇلىدۇ. ئاندىن جەننەتكە كىرگەنلەردىن: ئى جەننەت ئەھلى! بۇنى تونۇمسىلەر؟ دەپ سورىلىدۇ. ئۇلار بويۇنلىرىنى سوزۇپ (ئۇنىڭغا) قاراپ: ھەئە، (تونۇيمىز)، بۇ بولسا ئۆلۈم، دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئاندىن دوزاخقا كىرگەنلەردىن: ئى دوزاخ ئەھلى! بۇنى تونۇمسىلەر؟ دەپ سورىلىدۇ، ئاندىن ئۇلار بويۇنلىرىنى سوزۇپ (ئۇنىڭغا) قاراپ: ھەئە، تونۇيمىز، بۇ بولسا ئۆلۈم، دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئاندىن ئۇنى (بوغۇزلاشقا) بۇيرۇق قىلىنىدۇ، ئۇ بوغۇزلىنىدۇ. (جەننەتتىكىلەرگە): ئى جەننەت ئەھلى! (سىلەر جەننەتتە) مەڭگۈ قالسىلەر (بۇنىڭدىن كېيىن) ئۆلۈش يوقتۇر. (دوزاختىكىلەرگە): ئى دوزاخ ئەھلى! (سىلەر دوزاختا) مەڭگۈ قالسىلەر (بۇنىڭدىن كېيىن) ئۆلۈش يوقتۇر، دەپ جاكارلىنىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4730 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2850 - ھەدىس)

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِنَّا يُرْجَعُونَ ﴿٤١﴾ وَأُذْكَرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٤٢﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿٤٣﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٤﴾

زېمىنغا ۋە زېمىن ئۈستىدىكى بارلىق مەۋجۇداتقا پەقەت بىز ۋارىسلىق قىلىمىز. ئۇلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلىدۇ [40]. (ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭگە) كىتابتىكى (يەنى قۇرئاندىكى) ئىبراھىم (قىسسىسى) نى بايان قىلغىن، ئۇ ھەقىقەتەن تولىمۇ راستچىل پەيغەمبەر ئىدى ① [41]. ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئاتىسىغا ئېيتتى: «ئى ئاتا! سەن نېمىشقا ئاڭلىمايدىغان، كۆرمەيدىغان ۋە ساڭا ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنسىن؟» [42]. ئى ئاتا! ماڭا سەن بىلمەيدىغان ئىلىملەر كەلدى ②، سەن ماڭا ئەگەشكىن، مەن سېنى توغرا يولغا باشلايمەن ③ [43].

① ﴿صِدِّيقًا﴾ دېگەن "صِدْقُ" (راستچىللىق) تىن تۈرلىنىپ چىققان سۈپەتنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسى، ناھايىتى راستچىل يەنى سۆزى ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇن، راستچىللىق ئۈلگىسى دېگەن مەنىدە. سىددىق – راستچىللىق ماقامى بولۇپ، پەيغەمبەرلىكتىن قالسا ئەڭ يۇقىرى ماقام ۋە مەرتىۋە ھېسابلىنىدۇ. ھەربىر پەيغەمبەر ۋە رەسۇل ئۆز ۋاقتىدىكى سىددىق ئەڭ راستچىل كىشى ۋە راستچىللىق نەمۇنىسىدۇر، شۇڭا ئۇ ھەم پەيغەمبەر ھەم سىددىق بولىدۇ. ئەمما ھەربىر سىددىق بولغان كىشىنىڭ پەيغەمبەر بولۇشى ناتايىن. قۇرئان كەرىم مەرىمەنى سىددىققە دەپ ئاتىدى، چۈنكى ئۇ تەقۋادارلىق، پاكلىق ۋە راستچىللىقتا ئەڭ يۇقىرى ماقامغا يەتكەن ئىدى، ئەمما پەيغەمبەر ئەمەس ئىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمەتلىرى ئىچىدە سىددىقلار كۆپ، ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بولۇپ، پەيغەمبەرلەردىن قالسا ئۈمەت ئىچىدىكى ئەڭ ياخشى ئىنسان دەپ ئېتىراپ قىلىنغان. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن.

② مەن بۇ ئىلىم بىلەن ئاللاھنى تونۇدۇم ۋە ئۇنىڭغا شەكسىز ئىشەندىم، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش ۋە ئاللاھنىڭ غەيرىگە چوقۇنغۇچىلارنىڭ مەڭگۈلۈك ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقىنى بىلىدىم.

③ بۇ يول سېنى مەڭگۈلۈك سائادەتكە ۋە نىجاتلىققا ئېلىپ بارىدۇ.

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَا أَبَتِ إِنَّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾
 قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنِ الْهَيْبَةِ يَا إِبْرَاهِيمُ لِمَ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَأَهْجُرَنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَّمَ عَلَيْكَ

ئى ئاتا! شەيتانغا چوقۇنمىغىن، شەيتان رەھمان ئاللاھقا ھەقىقەتەن ئاسىيلىق قىلدى ① [44]. ئى ئاتا! سېنىڭ رەھمان ئاللاھنىڭ ئازابىغا قېلىشىڭدىن، شەيتاننىڭ ھەمراھىغا ئايلىنىپ قېلىشىڭدىن ئەنسىرەيمەن» ② [45]. ئۇ (يەنى ئاتىسى) ئېيتتى: «ئى ئىبراھىم! سەن مېنىڭ ئىلاھلىرىمدىن يۈز ئۆرۈمەكچىمۇ؟ ئەگەر سەن (بۇنىڭدىن) يانمىساڭ، چوقۇم سېنى چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرىمەن، سەن ئۇزاق زامان مەندىن يىراق تۇرغىن» ③ [46]. ئىبراھىم ئېيتتى: «ساڭا ئامانلىق بولسۇن» ④.

① شەيتاننىڭ ۋەسۋەسى قىلىپ ئازدۇرۇشى بىلەن سەن ئاڭلاش ۋە كۆرۈش ئىقتىدارى بولمىغان، پايىدا - زىيان يەتكۈزۈشكە قۇدرىتى يەتمەيدىغان بۇتلارغا چوقۇنۇۋاتسەن، بۇ قىلمىشنىڭ ھەقىقەتتە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئاسىيلىق قىلغان شەيتانغا چوقۇنغانلىق بولىدۇ. شەيتان باشقىلارنىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئاسىي - گۇناھكار قىلىش ئۈچۈن توختىماي ھەرىكەت قىلىدۇ.

② ئەگەر سەن شېرىك ۋە كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالساڭ، شۇ ھالەتتە ساڭا ئۆلۈم كەلسە، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن سېنى ھېچكىم قۇتقۇزالمىدۇ. سەن دۇنيادىمۇ ئازابقا دۇچار بولۇپ قالدىڭ، شەيتاننىڭ ئەگەشكۈچىسى بولغانلىقتىن ئاخىرەتتىمۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوغلاندى بولۇپ قالدىڭ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاتىسىغا ئەدەپ - ئېھتىرام بىلەن، سەمىمىي مېھىر - شەپقىتىنى ئىزھار قىلىپ، گۈزەل ئۇسلۇب بىلەن ۋەز - نەسەھەت قىلدى. لېكىن تەۋھىد ھەققىدىكى دەۋەت ھەرقانچە مۇلايىم ۋە يۇمشاق سۆزلەر بىلەن بايان قىلىنسىمۇ، مۇشرىكلارغا ناھايىتى قاتتىق تۇيۇلىدۇ. نەتىجىدە مۇشرىك ئاتا شۇ قەدەر يۇمشاق ۋە مېھىر - مۇھەببەتكە تولغان نەسەھەتكە جاۋابەن قاتتىق ۋە قوپال رەددىيە بېرىپ، ئۆزىنىڭ تەۋھىدچى ئوغلىغا: ئەگەر سەن مېنىڭ ئىلاھلىرىمغا قارشى چىقىشتىن يانمىساڭ، مەن سېنى چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، دېدى.

③ ﴿مَلِيًّا﴾ ئۇزۇن مۇددەت، بىر مەزگىل دېگەن مەنىدە. بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى، ساق - سالامەت: مېنى ئۆز ھالىمغا قويغىن، ساڭا قولۇم تېگىپ كەتمىسۇن، ساق - سالامەت يەنى چىرايلىقچە مەندىن ئايرىلغىن.

④ بۇ بىر مۇسۇلمان يەنە بىر مۇسۇلمانغا قىلىدىغان سالام ئەمەس، بەلكى مۇنازىرىلىشىشنى يەنى چىرايلىقچە ئايرىلىشىشنى ئىزھار قىلىش ئىپادىسىدۇر. تۆۋەندىكى ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿رەھمان ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا (ياقتۇرمايدىغان) سۆز قىلسا، ئۇلار: «سىلەرگە ئامانلىق تەلەيمىز» دەيدۇ (يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ)﴾. (سۈرە فۇرقان 63 - ئايەت) بۇ مۇئمىنلەرنىڭ نادانلارغا بېرىدىغان جاۋابى ۋە رەت قىلىش ئۇسلۇبىدۇر.

سَأَسْتَعْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٥٧﴾ وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٥٨﴾ فَلَمَّا
 أَعْتَزَلْتَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُمْ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٥٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ
 عَلِيًّا ﴿٦٠﴾

رەببىمدىن ساڭا مەغپىرەت تىلەيمەن^①، ئاللاھ ماڭا ھەقىقەتەن مېھرىباندۇر [47]. مەن سىلەردىن ۋە
 سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلەردىن يىراق تۇرىمەن، رەببىمگە دۇئا قىلىپ تۇرىمەن، (سەن
 ئۈچۈن) رەببىمگە دۇئا قىلىش بىلەن بەختسىز (مەھرۇم) بولۇپ قالماستىكىمنى ئۈمىد قىلىپ ئۈنىڭغا
 يالۋۇرىمەن» [48]. ئۇ ئۇلاردىن ۋە ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىدىن يىراقلاشقان چاغدا،
 ئۈنىڭغا بىز ئىسھاق بىلەن يەئقۇبنى ئاتا قىلدۇق^② ھەمدە ئۇلارنىڭ ئىككىلىسىنى پەيغەمبەر قىلدۇق
 [49]. ئۇلارغا بىزنىڭ رەھمىتىمىزدىن ئىنئام قىلدۇق^③، ئۇلارغا ياخشى نام (يەنى يۇقىرى شان - شەرەپ)
 ئاتا قىلدۇق^④ [50].

① ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى مۇشرىك ئۈچۈن مەغپىرەت تەلپ قىلىشنىڭ چەكلەنگەنلىكىنى
 بىلمىگەن ۋاقىتتا قىلغان ئىدى، ئۇنى بىلگەندىن كېيىن مۇشرىك ئاتىسى ئۈچۈن مەغپىرەت تەلپ
 دۇئا قىلمىدى. سۈرە تەۋبە 114 - ئايەتتە مۇشۇ نۇقتا بايان قىلىندى.

② يەئقۇب ئەلەيھىسسالام ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىدى. يەنى ئىبراھىم
 ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىسى ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ نەۋرىسىنى ئوغلى بىلەن بىرلىكتە خۇددى
 ئوغلىدەك بىر يەردە تىلغا ئالدى. دېمەك ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىمەن
 دەپ ئاتىسىنى، ئۆيىنى، ۋەتىنىنى تاشلاپ، قۇددۇسقا ھىجرەت قىلغان ئىدى. بىز ئۈنىڭدىكى
 ئاتىسىدىن ئايرىلىشتىن پەيدا بولغان روھىي زەربىنى يەڭگىللىتىش، پەرزەنت بىلەن كۆڭلىنى تەسكىن
 تاپقۇزۇش ئۈچۈن ئۈنىڭغا ئىسھاق ۋە يەئقۇب ئەلەيھىسسالاملارنى ئاتا قىلدۇق.

③ يەنى بىز ئۈنىڭغا پەيغەمبەرلىكتىن باشقا نۇرغۇن نېمەتلەرنى ئاتا قىلدۇق. مەسىلەن: مال - دۇنيا،
 كۆپ ئەۋلاد، يەنە ئۇنىڭ نەسلىدىن كۆپ پەيغەمبەرلەرنى كەلتۈرۈشمۇ ئۈنىڭغا ئاتا قىلىنغان ئەڭ كاتتا
 نېمەت ۋە مەرھەمەت ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاتىسى ئاتالدى.

④ ﴿لِسَانَ صِدْقٍ﴾ دېگەن گۈزەل مەدھىيە ۋە ياخشى نام ئىگىسى دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە "لِسَانَ" (تىل)
 نى "صِدْقٍ" (راستچىللىق) قا قوشۇپ، ئۇنى "عُلُو" (يۈكسەك، يۇقىرى) دېگەن سۈپەت بىلەن بىللە كەلتۈردى.
 بۇ ئىبارە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام جەمەتى ھەققىدە كىشىلەرنىڭ تىللىرىدا قالغان ياخشى نام ۋە
 مەدھىيەلەرگە ئۇلارنىڭ ھەقىقەتەن لايىق ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە كۆرۈۋالغىلى
 بولىدۇكى، بارلىق ساماۋى دىنلارغا ئەگەشكۈچىلەر ھەتتا مۇشرىكلارمۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە
 ئۇنىڭ ئەۋلادىنى ھازىرغا قەدەر ناھايىتى ئەدەب - ئېھتىرام بىلەن ياد ئېتىدۇ. بۇ پەيغەمبەرلىك ۋە
 ئەۋلاد نېمەتلىرىدىن كېيىن تىلغا ئېلىنغان يەنە بىر نېمەت بولۇپ، ئاللاھ يولىدا ھىجرەت
 قىلغانلىق سەۋەبىدىن ئۈنىڭغا بېرىلگەن ئىدى.

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥١﴾ وَنَذَرْنَاهُ مِنَ الْجَانِبِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾

(ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭگە) كىتابتىكى (يەنى قۇرئاندىكى) مۇسا (قىسىسى) نى بايان قىلغىن، شەكسىزكى، ئۇ تاللانغان زات ئىدى، ھەم رەسۇل ① (ئەلچى)، ھەم نەبى (پەيغەمبەر) ئىدى [51]. ئۇنىڭغا بىز تۇر تېغىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن نىدا قىلدۇق، ئۇنى مۇڭداشقۇچى قىلىپ (ئۆزىمىزگە) يېقىنلاشتۇردۇق [52]. بىز ئۇنىڭغا مەرھەمەت قىلىپ قېرىندىشى ھارۇننى (پەيغەمبەر قىلىپ) بەردۇق [53]. (ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭگە) كىتابتىكى (يەنى قۇرئاندىكى) ئىسمائىل (قىسىسى) نى بايان قىلغىن، ئۇ ھەقىقەتەن ۋەدىسىدە راستچىل، ھەم رەسۇل (ئەلچى)، ھەم نەبى (پەيغەمبەر) ئىدى [54]. ئۇ ئائىلىسىدىكىلەرنى ناماز ئوقۇشقا، زاكات بېرىشكە بۇيرۇيتتى، رەببىنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكەن (ياخشى كۆرۈلگەن) بىرسى ئىدى [55]. (ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭگە) كىتابتىكى (يەنى قۇرئاندىكى) ئىدرىس (قىسىسى) نى بايان قىلغىن، ئۇ ھەقىقەتەن تولمۇ راستچىل پەيغەمبەر ئىدى ② [56]. ئۇنى بىز يۇقىرى ئورۇنغا كۆتۈردۇق [57].

① ﴿مُخْلَصًا﴾ "مُصْطَفَى"، "مُجْتَبَى"، "مُخْتَارًا" بۇ تۆت سۆز ئوخشاش بىر مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يەنى ئەلچىلىككە تاللانغان شەخس، سۆيۈملۈك كىشى. ﴿رَسُولًا﴾ "مُرْسَلٌ" (ئەۋەتلىگۈچى، ئەۋەتىلگەن ئەلچى) دېگەن مەنىدە. ﴿نَبِيًّا﴾ ئاللاھنىڭ ئەمرىنى كىشىلەرگە يەتكۈزگۈچى، ئىلاھىي ۋەھىيدىن خەۋەر بەرگۈچى دېگەن مەنىدە. دېمەك ئۇقۇم جەھەتتىن ھەر ئىككى سۆزنىڭ مەنىسى ئوخشاش يەنى ئاللاھ تائالا كىمنى كىشىلەرنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن تاللىغان بولسا، ئۇنىڭغا ۋەھىي نازىل قىلىدۇ، ئۇ كىشى رەسۇل ۋە نەبى دەپ ئاتىلىدۇ. قەدىمدىن تارتىپ ئىلىم ئەھلىنىڭ ئارىسىدا بۇ ئىككى سۆزنىڭ مەنىسى بىرمۇ ياكى پەرقلىقمۇ؟ ئەگەر پەرقلىق بولسا، زادى قانداق پەرقى بار؟ دېگەن تېمىدا تالاش - تارتىش داۋام قىلىپ كەلگەن. پەرقى بار دېگەنلەر ئومۇمەن مۇنداق دەيدۇ: كىمگە كىتاب نازىل بولغان ياكى ئايرىم شەرىئەت كەلگەن بولسا، ئۇ ھەم رەسۇل ھەم نەبى دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمما ئۆزىدىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرگە كەلگەن كىتاب ياكى شەرىئەتكە كىشىلەرنى دەۋەت قىلغان بولسا، ئۇ پەقەت نەبى دەپ ئاتىلىدۇ، رەسۇل دەپ ئاتالمايدۇ. شۇنداقتىمۇ قۇرئان كەرىمدە بۇ ئىككى سۆز كىتاب بېرىلگەن پەيغەمبەرگىمۇ ۋە بېرىلمىگەن پەيغەمبەرگىمۇ ئورتاق ئىشلىتىلگەن. بەزى ئايەتلەردە ئايرىم ئىشلىتىلگەن. مەسىلەن: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ﴾ ﴿بىز سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتكەن قايسىبىر رەسۇل، قايسىبىر پەيغەمبەر بولسۇن...﴾. (سۈرە ھەج 52 - ئايەت)

② ئىدرىس ئەلەيھىسسالام ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى تۇنجى پەيغەمبەر ئىدى. ئۇ نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ياكى ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ چوڭ دادىسى ئىدى. ئۇ تۇنجى بولۇپ كىيىم تىكىشنى ئۆگەتكەن كىشىدۇر. بۇ ئايەتتىكى ﴿ئۇنى بىز يۇقىرى ئورۇنغا كۆتۈردۇق﴾ دېگەندىن نېمە مەقسەت قىلىنغان؟ بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن دەپ چۈشەنگەن، لېكىن ئايەتنىڭ لەۋزى بۇ چۈشەنچىنى ئېنىق ئىپادىلىمەيدۇ. بۇ نۇقتا بىرەر سەھىھ ھەدىستىمۇ بايان قىلىنمىغان، ئەمما بىر قىسىم بەنى ئىسرائىل رىۋايەتلىرىدە تىلغا ئېلىنغان ئۇنىڭ ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەنلىكى ھەققىدىكى سۆزلەر بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلاشقا دەلىل بولالمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن

ئايەتنىڭ مەنىسىنى: بىز ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئاتا قىلىش بىلەن مەرتىۋىسىنى ئۈستۈن قىلدۇق، دەپ چۈشەنسەك ئەڭ توغرا بولغان بولىدۇ. (ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر)

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِن ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾ * فَخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾

ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەر ئادەم (ئەلەيھىسسالام) نىڭ نەسلىدىندۇر، بىز نۇھ بىلەن بىللە كېمىگە چىقارغانلارنىڭ نەسلىدىندۇر، ئىبراھىمنىڭ نەسلىدىندۇر، ئىسرائىل (يەئقۇب) نىڭ نەسلىدىندۇر، بىز ھىدايەت قىلغان، (پەيغەمبەرلىككە) تاللىغانلاردىندۇر، ئۇلارغا رەھمان ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا، ئۇلار سەجدە قىلغان ۋە يىغلىغان ھالدا سەجدىگە يېقىلىدۇ ﴿58﴾. ئۇلاردىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئورنىنى باسقان يامان بىر ئەۋلاد بولدىكى، ئۇلار نامازنى زايە قىلدى، نەپسى - خاھىشلىرىغا ئەگەشتى، ئۇلار يېقىندا ئازغۇنلۇقنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ ﴿59﴾. تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا، ئەنە شۇلار جەننەتكە كىرىدۇ، ئۇلارغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ ھەققىدىن ھېچنەرسە كېمەيتىلمەيدۇ) ﴿60﴾.

① يەنى ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ كالامىنى ئاڭلىغان چاغدا، كۆزلىرىگە ياش ئالىدۇ، ئاللاھنىڭ بۈيۈك قۇدرىتى ئالدىدا باشلىرىنى سەجدىگە قويدۇ، مانا بۇ تەقۋادار بەندىلەرنىڭ خاس ئالاھىدىلىكى ۋە بەلگىسىدۇر. يۇقىرىقىدەك سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغان ۋە ئاڭلىغاندا ئوقۇلىدىغان، ھەدىستە كۆرسىتىلگەن دۇئا شۇكى، " سَجْدًا وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ " «مېنىڭ يۈزۈم ئۆزىنى ياراتقان، چىرايلىق شەكىلگە كىرگۈزگەن ۋە قۇدرىتى بىلەن كۆزۈم بىلەن قۇلىقىمنى ساغلام قىلغان زات - ئاللاھقا سەجدە قىلدى» (سۈنەن ئەبى داۋۇد 1414 - ھەدىس، جامى تىرمىزى 580 - ھەدىس، سۈنەن نەسائى 1130 - ھەدىس) بەزى رىۋايەتلەردە دۇئانىڭ ئاخىرىدا ﴿ فَبَارِكْ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴾ «ئەڭ ماھىر ياراتقۇچى ئاللاھ ھەممە جەھەتتىن ئەلۋەتتە ئۇلۇغدۇر» دېگەن جۈملىمۇ بار (ئەۋنۇلمەئبۇد 1 - توم، 203 - بەت، 1411 - ھەدىس)

② ئاللاھنىڭ نېمىتىگە سازاۋەر بولغان بەندىلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغاندىن كېيىن، ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىدىن غەپلەتتە قالغان ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرگەن كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئايەتتە ﴿ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ ﴾ «نامازنى زايە قىلدى» يەنى تەرك ئەتتى، قولىدىن كەتكۈزۈپ قويدى، دەپ كەلدى، ئەگەر ئۇنىڭدىن نامازنى پۈتۈنلەي تەرك ئېتىش كۆزدە تۇتۇلغان بولسا، بۇ كۇفۇرلۇق ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن نامازنىڭ ۋاقتىنى زايە قىلغانلىق كۆزدە تۇتۇلغان بولسا، يەنى نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇماسلىق، خالىسا ئوقۇپ، خالىسا ئوقۇماسلىق ياكى ئۆزىسىز بىر نەچچە ۋاخ نامازنى بىر ۋاقتتا جەملەپ ئوقۇش، بەزىدە بىر ۋاخ، بەزىدە ئىككى ۋاخ، بەزىدە تۆت ۋاخ، بەزىدە بەش ۋاخ ئوقۇش دېگەندەك، بۇلارنىڭ ھەممىسى نامازنى زايە قىلغانلىق ۋە قولىدىن كەتكۈزۈپ قويغانلىق بولىدۇ. بۇنداق قىلغانلار ئېغىر گۇناھكار بولىدۇ، ئايەتتە بايان قىلىنغان جازاغا لايىق بولۇپ قالىدۇ. ﴿ عَذَابًا ﴾ دېگەن جازا، ھالاكەت، يامان ئاقىۋەت ياكى جەھەننەمدىكى بىر ۋادىنىڭ ئىسمىدۇر. شۇنداق بولغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇلار ھالاكەتكە، يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولىدۇ ياكى جەھەننەمدىكى ﴿ عَذَابًا ﴾ دېگەن ۋادىغا كىرىدۇ، دېگەن بولىدۇ.

③ يەنى كىمكى نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇماسلىقتىن ۋە نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگىشىشتىن تەۋبە قىلسا، ھەمدە

ياخشى ئەمەللەرنى بىرىنچى ئورۇندا قويۇپ ئادا قىلسا، مەزكۇر يامان ئاقىۋەتتىن ساقلىنىپ قالىدۇ ۋە جەننەتكە كىرىشكە ھەقلىق بولىدۇ.

جَنَدَتِ عَدْنِ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلْمًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَاشِيًا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

(ئۇ جەننەتلەر) رەھمان ئاللاھ بەندىلىرىگە غايىبانە ۋەدە قىلغان (ئۇلارمۇ كۆرمەي تۇرۇپ ئىشەنگەن) دائىملىق تۇرالغۇ بولغان جەننەتلەردۇر^①، ئاللاھنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئىشقا ئاشىدۇ [61]. ئۇلار جەننەتتە بەھۋەدە گەپلەرنى ئاڭلىمايدۇ، بەلكى سالامنى (ھۇزۇر ۋە ئامان - ئېسەنلىك بېغىشلايدىغان سۆزلەرنى) ئاڭلايدۇ^②، ئۇلار جەننەتتە ئەتىگەن - ئاخشامدا (كۆڭلى تارتقان) رىزىققا ئىگە بولۇپ تۇرىدۇ^③ [62]. بەندىلىرىمىز ئىچىدىكى تەقۋادارلارغا بىز مىراس قىلىپ بېرىدىغان جەننەت ئەنە شۇدۇر [63]. (جىبرىل مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئېيتتى): بىز (دۇنياغا) پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئەمرى بىلەنلا چۈشمىز^④، بىزنىڭ ئالدىمىزدىكى، ئارقىمىزدىكى ۋە شۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر، رەببىڭ (ھېچنەرسىنى) ئۇنتۇمايدۇ [64].

① يەنى ئۇلارنىڭ ئاللاھقا بولغان ئىشەنچىسى شۇ قەدەر كۈچلۈك ۋە مۇستەھكەم بولۇپ، ئۇلار جەننەتنى كۆرمىگەن بولسىمۇ، پەقەت ئاللاھنىڭ غايىبانە ۋەدىسىگە ئىشىنىپلا، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئىمان ۋە تەقۋادارلىق يولىنى تاللىدى.

② يەنى پەرىشتىلەرمۇ ئۇلارغا ھەر تەرەپتىن سالام قىلىدۇ يەنە جەننەت ئەھلىمۇ بىر - بىرىگە ھەمىشە سالام قىلىپ تۇرىدۇ.

③ ئىمام ئەھمەد بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: جەننەتتە كېچە ۋە كۈندۈز بولمايدۇ، پەقەت يورۇقلۇق، ھەمىشە يورۇق بولىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «جەننەتكە تۇنجى بولۇپ كىرىدىغان كىشىلەرنىڭ سۈرەتلىرى نۇرلۇقلۇقتا خۇددى 14 كۈنلۈك تولۇن ئايغا ئوخشايدۇ. ئۇلار (جەننەتتە) تۈكۈرىدىغان، مىشقىرىدىغان ۋە ھاجەت قىلىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ قاچىلىرى ۋە تاغاقلىرى ئالتۇن - كۈمۈشتىن بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىسرىق قاچىسىغا پۇراق چىقىرىش ئۈچۈن سېلىنىدىغان نەرسىلىرى پۇرىقى مەزىلىك بولغان ياغاچتۇر. ئۇلاردىن چىققان تەر ئىپاردۇر. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەربىر ئەر كىشىگە ئىككىدىن ئايال بېرىلىدۇ. ئۇ ئاياللارنىڭ چىرايلىقلىقىدىن ئۇلارنىڭ پاچىقىنىڭ يىلىكى گۆشنىڭ ئۈستىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۆچ - ئاداۋەت ۋە دۈشمەنلىك بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ دىللىرى بىر كىشىنىڭ دىلىدەك بولىدۇ، ئۇلار ئەتىگىنى - ئاخشىمى ئاللاھ تائالاغا تەسبىھ ئېيتىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 3245 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2834 - ھەدىس)

④ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قېتىم جىبرىل ئەلەيھىسسالامدىن پات - پات ۋە كۆپرەك ئۇچرىشىپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلغان ئىدى، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئايەت نازىل بولدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4731 - ھەدىس)

رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾ وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَعَدَّا مَا مِثُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾
أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾ فَوَرَبِّكَ لَاحْشَرُ لَهُمْ وَالشَّيْطَانِ ثُمَّ لَنَحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾

ئۇ ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىكى شەيئەلەرنىڭ رەببىدۇر، سەن ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغىن، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتا چىداملىق بولغىن، سەن ئۇنىڭ ئىسمىدىشى (يەنى شېرىكى) بار دەپ قارامسەن؟ ① [65]. (كاپىر) ئىنسان ②: «مەن ئۆلگەندىن كېيىن، راستتىنلا تىرىلىپ (قەبرەمدىن) چىقىرىلامدەن؟» ③ دەيدۇ [66]. ئۇ ئىنسان بىزنىڭ ئۇنى ئىلگىرى يوقتىن بار قىلغانلىقىمىزنى ئەسلىمەمدۇ؟ (ئويلاپ باقمادۇ؟) ④ [67]. پەرۋەردىگارىڭ بىلەن قەسەمكى، بىز ئۇلارنى ئەلۋەتتە (ئۇلارنى ئازدۇرغان) شەيتانلار بىلەن قوشۇپ (ھېساب مەيدانغا) يىغىمىز، ئاندىن ئۇلارنى تىزلىغان ھالدا جەھەننەمنىڭ چۆرىسىدە ئەلۋەتتە ھازىر قىلىمىز ⑤ [68].

① ياق، يەنى ئۇنىڭ شېرىكى يوقتۇر. شېرىكى يوق بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن باشقا بىرىگە ئىبادەت قىلىشۇمۇ جايىز ئەمەستۇر.

② بۇ يەردىكى ئىنسان دېگەندىن كاپىر مەقسەت قىلىنغان، ئۇ قىيامەتكە ئىشەنمەيدىغان ۋە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشىگە قايىل بولمايدىغان كىشىدۇر.

③ بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن يەنى مەن ئۆلۈپ توپىغا ئارىلىشىپ كەتكەندىن كېيىن قانداقمۇ ماڭا قايتا يېڭى جىسىم بېرىلىدۇ؟ يەنى ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

④ ئۇ سوئالغا ئاللاھ تائالا ئۆزى جاۋاب بەردى، يەنى تۇنجى قېتىم ئىنساننى ھېچبىر نەمۇنىسىز بىز ياراتقان تۇرساق، ئۇنى ئۆلگەندىن كېيىن قايتا يارىتىش بىزگە قانداقمۇ قىيىن بولسۇن؟ تۇنجى قېتىم يارىتىش قىيىنمۇ ياكى ئۆلگەندىن كېيىن ئىككىنچى قېتىم يارىتىش قىيىنمۇ؟ ئىنسان نېمە دېگەن نادان ۋە ئەسلىنى ئۇنۇتقان ھە؟! ئۇنىڭ ئۆز ئەسلىنى ئۇنۇتقانلىقى ئاللاھنى ئۇنۇتۇشقا ئېلىپ باردى.

⑤ ﴿ جِثِيًّا ﴾ "جاث" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ "جثايجثو" دېگەن پېئىلدىن تۈرلەنگەن. "جاث" تىزلىنىشى دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە ھالەت بولۇپ كەلگەن. يەنى بىز ئۇلارنىلا ئەمەس بەلكى ئۇلارنى ئازدۇرغان شەيتانلارنى ياكى ئۇلار چوقۇنغان نەرسىلەرنى تىرىلدۈرىمىز. ئاندىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى جەھەننەمنىڭ ئەتراپىغا توپلايمىز، ئۇلار مەھشەرگاھنىڭ دەھشتىدىن ۋە ھېسابتىن قورقۇپ تىزلىنىغان ھالەتتە تۇرىدۇ. ھەدىس قۇددىسىدا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «ئادەم بالىسى مېنى يالغانچىغا چىقاردى. ئۇنىڭ مېنى يالغانچىغا چىقىرىشى ئۇنىڭغا لايىق ئەمەس ئىدى، ئادەم بالىسى ماڭا ئازار بەردى، ئۇنىڭ ماڭا ئازار بېرىشى ئۇنىڭغا لايىق ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ مېنى يالغانچىغا چىققانلىقى ئۇنىڭ: ئاللاھ تائالا مېنى ئىلگىرى يوق يەردىن ياراتقانغا ئوخشاش (ئۆلگەندىن كېيىن ئىككىنچى قېتىم) ھەرگىز تىرىلدۈرەلمەيدۇ، دېگەن سۆزدۇر. ئۇنى (يوق يەردىن) تۇنجى قېتىم يارىتىش ئۇنى ئۆلگەندىن كېيىن ئىككىنچى قېتىم يارىتىشتىن ئوڭاي ئەمەس (يەنى ماڭا ئۇنى ئىككىنچى قېتىم يارىتىش بىرىنچى قېتىم ياراتقاندىن ئوڭايدۇر). ئەمما ئۇنىڭ ماڭا ئازار بەرگەنلىكى ئۇنىڭ: ئاللاھ تائالانىڭ بالىسى بار، دەپ ماڭا بالىنى مەنسۇپ قىلغانلىقىدۇر. مەن يالغۇزدۇرمەن، ھەممە ماڭا موھتاجدۇر. مەن بالا تاپقانمۇ ۋە تۇغۇلغانمۇ ئەمەسمەن. ھېچكىم ماڭا تەڭداش بولالمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4974 - ھەدىس)

ثُمَّ لَنَزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَإِنْ مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾ وَإِذَا تُنزِلْنَا عَلَيْهِنَّ آيَاتِنَا بِبَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾

ئاندىن ھەرىبەر گۇرۇھنىڭ ئىچىدىن رەھمان ئاللاھقا ئەڭ ئاسىي بولغانلىرىنى تارتىپ چىقىرىمىز ﴿69﴾. ئاندىن بىز دوزاخ ئازابىغا ئەڭ لايىق بولغانلارنىمۇ ئەلۋەتتە ئوبدان بىلىمىز ﴿70﴾. سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن دوزاخقا بارمايدىغان بىرەر كىشىمۇ قالمايدۇ، بۇ رەببىڭنىڭ ئۆزگەرمەس ھۆكۈمىدۇر ﴿71﴾. ئاندىن تەقۋادارلارنى قۇتقۇزىمىز، زالمىلارنى جەھەننەمدە تىزلىنىپ ئولتۇرغان پېتى (قالدۇرۇپ) قويىمىز ﴿72﴾. ئۇلارغا بىزنىڭ روشەن ئايەتلىرىمىز (يەنى ھەقىقەتنىڭ ئويۇنچۇق دەلىللىرى) تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا، ئۇ كاپىرلار مۇئمىنلەرگە: «ئىككى گۇرۇھتىن قايسىسىنىڭ ئورنى ياخشى، سورۇنى (يەنى مەجلىس خانىسى) گۈزەل؟» دېدى ﴿73﴾.

① ﴿عِتِيًّا﴾ "عِتَا يَعْتُو" پېئىلىدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، "عَاتٍ" ئۇنىڭ كۆپلۈك شەكلى، ناھايىتى سەركەش، بويسۇنماس، ئىتائەت قىلمايدىغان دېگەن مەنىدە. دېمەك ھەرىبەر گۇمراھ پىرقىنىڭ ئەڭ ئاسىي بولغانلىرى ۋە باشلامچىلىرىنى جەم قىلىپ، جەھەننەمگە تاشلايمىز. چۈنكى باشلامچىلار ئەگەشكۈچىلىرىگە قارىغاندا ئېغىر ۋە قاتتىق ئازاب چېكىدۇ. تەپسىلاتى كېيىنكى ئايەتتە كېلىدۇ.

② ﴿صِلِيًّا﴾ "صَلَى يَصْلِي" دېگەن پېئىلىنىڭ تومۇرى، كىرىش، داخىل بولۇش دېگەن مەنىدە. يەنى كىمىنىڭ جەھەننەمگە كىرىدىغانلىقى ۋە كىمىنىڭ ئۇنىڭدا قاتتىق ئازابقا ئەڭ لايىق ئىكەنلىكىنى بىز ئوبدان بىلىمىز.

③ بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى سەھىھ ھەدىسلەردە مۇنداق بايان قىلىنغان: جەھەننەمنىڭ ئۈستىگە ئىنچىكىلىكتە قىلىچنىڭ بىسىغا ئوخشاش كۆۋرۈك قويۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىدىن ھەر قانداق بىر مۇئمىن ۋە كاپىر ئۆتمەي قالمايدۇ. مۇئمىنلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەمەللىرىگە قارىتا تېز ياكى ئاستا ئۆتىدۇ، بەزىلەر يىقىلىپ قويۇپ تەستە ئۆتىدۇ، بەزىلەر چاقماق تېزلىكىدە، بەزىلەر شامالنىڭ تېزلىكىدە، بەزىلەر ئۇچار قۇشلاردەك، بەزىلەر ئارغىماقنىڭ تېزلىكىدە ۋە ئارغىماقتىن باشقا ھايۋانلارنىڭ ئەڭ تېز يۈگۈرۈشىدەك ئۆتىدۇ، بەزىلەر بىخەتەر سالامەت ئۆتسە، بەزىلەر زەخمىلەنگەن ھالدا ئۆتىدۇ، بەزىلەر جەھەننەمگە چۈشۈپ كېتىدۇ، ئۇلار كېيىن شاپائەت ئارقىلىق جەھەننەمدىن چىقىرىلىدۇ، ئەمما كاپىرلار كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە مۇۋەپپەقىيەت بولالمايدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى جەھەننەمگە چۈشۈپ كېتىدۇ. بۇ نۇقتىنى تۆۋەندىكى ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ: «مۇسۇلمان بىر كىشىنىڭ نارەسىدە ئۈچ بالىسى ئۆلۈپ كەتكەن بولسا، ئۇ دوزاخقا ھەرگىز كىرمەيدۇ، (كىرگەن تەقدىردە) پەقەت ئاللاھ ئۆزىنىڭ قەسمنى ئەمەلگە ئاشۇرغانچىلىك مۇددەت كىرىدۇ» (سەھىھۇل بۇخارى 1251 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2632 - ھەدىس) يەنى ئۇ پىلسىرات كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچىلىك مۇددەت دوزاخقا كىرىدۇ، دېمەك ئۇ دوزاخقا كىرمەيدۇ. پەقەت ئاللاھنىڭ قەسمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يۈزىسىدىن قىسقا مۇددەتتە دوزاخ ئۈستىگە قويۇلغان كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كېتىدۇ. چۈنكى ئاللاھنىڭ قەسمنى بۇ ئايەتتە ﴿حَتْمًا مَّقْضِيًّا﴾ «ئۆزگەرمەس ھۆكۈم» دېيىلدى. (تەپسىلاتى ئۈچۈن ئىبنى كەسىر ۋە ئەيسە تەپسىرىگە قارالسۇن)

④ يەنى مەككە كاپىرلىرى قۇرئاننىڭ دەۋىتىگە قارشى تۇرۇپ، ئۇنى ماددىي نەرسىلەر بىلەن، پېقىر مۇسۇلمانلارنى قۇرەيشنىڭ بايلىرى بىلەن، مۇسۇلمانلارنىڭ توپلىشىدىغان مەجلىس خانىسىنى ئۆزلىرىنىڭ مەجلىس خانىسى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ خاتا يولىنى توغرا قىلىپ كۆرسەتمەكچى بولدى. مەسىلەن: ئۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ ئىچىدىكى بلال، ئەممار ۋە سۇھەيب (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) قاتارلىق پېقىر مۇسۇلمانلارنى كاپىرلار ئىچىدىكى ئەبۇ جەھل، نەزىر ئىبنى ھارس، ئۇتبە ۋە شەيبە قاتارلىق قۇرەيش كاتتىباشلىرى ۋە ھەشەمەتلىك ساراي ئىگىلىرىگە سېلىشتۇرسا: «دار شۇرا» مۇسۇلمانلارنىڭ كېڭەش قىلىدىغان ماكانى «دار ئەرقەم» نى كاپىرلارنىڭ يىغىن ئاچىدىغان چوڭ مەجلىس خانىسى «دار نەدۋە» گە سېلىشتۇرۇپ، كىمنىڭ ئورنى ۋە مەجلىس خانىسى ئەڭ گۈزەل؟ دېدى.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثْنًا وَرِعِيًّا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَقِيَّةُ الصَّلِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾ أَفَرَعَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾

بىز ئۇلاردىن ئىلگىرى بايلىقتا ۋە چىراي - شەكىلدە ئۇلاردىن ئۈستۈن نۇرغۇن ئۈممەتلەرنى (ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن) ھالاک قىلىۋەتتۇق ① [74]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «كىمكى گۇمراھلىقتا بولىدىكەن، رەھمان ئاللاھ ئۇنىڭغا تازا ئۇزۇن مۆھلەت بېرىدۇ، ھەتتا (شۇ ۋاقىتقا قەدەر مۆھلەت بېرىدۇكى) ئۇلار ئازاب ياكى قىيامەتتىن ئىبارەت ئۆزلىرىگە ۋەدە قىلىنغان نەرسىنى كۆرۈپ بولىدۇ، شۇ چاغدا ئۇلار كىمنىڭ ئورنى يامان ۋە كىمنىڭ لەشكىرى ئاجىز ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ» ② [75]. ئاللاھ ھىدايەت تاپقانلارنىڭ ھىدايىتىنى زىيادە قىلىدۇ ③، مەڭگۈ قالىدىغان ياخشى ئەمەللەر ساۋاب جەھەتتىن ۋە ئاقىۋەت جەھەتتىن پەرۋەردىگارىڭىزنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ياخشىدۇر ④ [76]. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ۋە «ماشا (ئاخىرەتتە) ئەلۋەتتە مال - مۈلۈك، ئەۋلاد بېرىلىدۇ» دېگەن ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ [77].

① يەنى دۇنيانىڭ بۇ نەرسىلىرى پەخىرلەنگۈدەك چوڭ نەرسە ئەمەس ياكى بىراۋنىڭ بايلىقىغا قاراپ ئۇنىڭ ماڭغان يولىنى ھەق ياكى باتىل دەپ ھۆكۈم قىلىشۇ توغرا ئەمەس. چۈنكى بۇ نەرسىلەر سىلەردىن ئىلگىرىكى ئۈممەتلەردىمۇ بار ئىدى. ئۇلار ھەقىقىي ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ھالاک قىلىندى. ئۇلارنىڭ بايلىقى ۋە چىراي - شەكلى ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلاپ قالالمىدى.

② ئۇنىڭدىن باشقا بۇ مال - مۈلۈك كاپىرلار ۋە گۇمراھلارغا مۆھلەت يۈزسىدىنمۇ بېرىلىدۇ. شۇڭا كۆپ بايلىق بېرىلگەنلىكىمۇ توغرا يولدا بولغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئۆلچەم ئەمەس. كىمنىڭ سالىھ ۋە كىمنىڭ ئازغۇن ئىكەنلىكى ئۇلارغا ئەمەل قىلىش مۆھلەتى تۈگىگەن ۋە ئاللاھنىڭ ئازابى ئۇلارنى ئوراپ ئالغان چاغدا بىلىنىدۇ ياكى ئۇلار بۇ ئىشلارنى قىيامەت قايىم بولغان چاغدا بىلىدۇ. لېكىن ئۇ چاغدا بىلگەننىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ يەردە زىياننىڭ ئورنىنى تولۇقلاشقا ۋە خاتانى تۈزىتىشكە ھېچقانداق پۇرسەت بولمايدۇ.

③ بۇ ئايەتتە يەنە بىر قائىدە بايان قىلىندى، بۇ قۇرئان مۇئىمىنلەرنىڭ دىللىرىدىكى ئىماننى كۈچەيتىپ، ھىدايەتنى تېخىمۇ زىيادە قىلغاندەك، دىللىرىنى كۇفرى، شېرىك ۋە گۇمراھلىق قاپلىغان كىشىلەرنىڭ گۇمراھلىقىنى تېخىمۇ زىيادە قىلىدۇ.

④ بۇ ئايەتتە پېقىر مۇسۇلمانلارغا تەسەللى بېرىلىۋاتىدۇ. كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار پەخىرلەنگەن مال - دۇنيانىڭ باقاسى يوق، ئۇ مال - دۇنيا ھامان يوقىلىدۇ، ئەمما سىلەر قىلىۋاتقان ياخشى ئەمەللەر مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇ ئەمەللەرنىڭ ساۋابى ۋە مۇكاپاتى سىلەرگە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بېرىلىدۇ. ياخشى ئەمەللەرنىڭ يوقالماس پايدىسى ۋە نەتىجىسى سىلەرگە قايتىدۇ. بۇ مۇكاپات ھەممىدىن ياخشىدۇر.

أَطَّلَعَ الْغَيْبِ أَمْ أَتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِيَّهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾
وَأَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهًا لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

ئۇ غەيبىنى بىلگەنمۇ؟ ياكى رەھمان ئاللاھتىن (بۇ ھەقتە) بىرەر ئەھدە ئالغانمۇ؟ [78]. ھەرگىز ئۇنداق بولغان ئەمەس، ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى خاتىرىلەپ قويمىز، ئۇنىڭغا بېرىدىغان ئازابىنى (تۈگمەيدىغان قىلىپ) ئۇزارتىپ تۇرىمىز [79]. ئۇ تىلغا ئېلىۋاتقان نەرسىلەرنى (يەنى پۇل - ماللىرى ۋە ئەۋلادلىرىنى) بىز ئىگىلەيمىز، ئۇ بىزنىڭ ئالدىمىزغا تەنھا كېلىدۇ ① [80]. ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) ئىززەتكە ئېرىشىمىز دېگەن خام خىيال بىلەن (يەنى بۇتلىرىنىڭ شاپائىتى بىلەن ئاللاھنىڭ ئالدىدا ئىززەتلىك بولىمىز دەپ)، ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرنى ئىلاھ قىلىۋالدى [81]. ئىش ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار (يەنى چوقۇنغان ئىلاھلىرى ئۇلارغا ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمەيدۇ، ئەكسىچە) ئۇلارنىڭ (يەنى مۇشرىكلارنىڭ) چوقۇنغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ دۈشمىنىگە ئايلىنىدۇ ② [82].

① بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق رىۋايەت بار. ئەمرۇ ئىبنى ئاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئاتىسى ئاس ئىبنى ۋائىل ئىسلامغا قاتتىق ئۆچمەنلىك قىلىدىغان بىر ئادەم ئىدى. ئۇ توغرىلۇق خەبىب ئىبنى ئەرت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «مەن مەككىدە تۆمۈرچىلىك قىلاتتىم. مەن ئاس ئىبنى ۋائىلغا بىر قىلچ سوقۇپ بېرىپ، ئۇنىڭدىن قىلچىنىڭ پۇلىنى ئالغىلى باردىم. ئۇ ماڭا ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەن مۇھەممەدنى ئىنكار قىلمىغۇچە مەن سېنىڭ پۇلۇڭنى بەرمەيمەن، دېدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇنىڭغا: ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سەن ئۆلۈپ قايتا تىرىلسەڭمۇ، مەن مۇھەممەدتىن تانمايمەن، دېدىم. ئۇ: مەن ھەقىقەتەن ئۆلۈپ ئاندىن تىرىلگەن ۋاقتىمدا، مېنىڭ مال - مۈلكۈم ۋە بالام بولىدۇ. (شۇ چاغدا) مېنىڭ قېشىمغا كەلگىن، ئاندىن ئېلىشىڭنى بېرەي، دېدى». (سەھىھۇل بۇخارى 4732 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2795 - ھەدىس) بۇ يەردە دېيىلدىكى، ئۇنىڭ دەۋا قىلغىنىدەك ئۇ غەيبىنى بىلەمدۇ؟ ئۇ يەردە ئۇنىڭ مېلى ۋە بالىلىرى بولامدۇ؟ ياكى ئۇ ئاللاھتىن بۇ ھەقتە ئەھدە ئالغانمۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق بولغان ئەمەس، ئۇ چوڭچىلىق قىلىپ، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مەسخىرە قىلىۋاتىدۇ، ئۇ گېپىنى قىلىۋاتقان مال - مۈلۈك ۋە بالىلارغا بىز ۋارىسلىق قىلىمىز. يەنى ئۇ ئۆلگەندىن كىيىن ئۇلار بىلەن بولغان ئالاقىسى پۈتۈنلەي ئۈزۈلىدۇ، ئۇ دەرگاھىمىزغا يالغۇز كېلىدۇ، ئۇنىڭ ئىلكىدە نە مال - دۇنيا، نە ئەۋلادى بولمايدۇ، قولىدا ھېچ نەرسە يوق كېلىدۇ. ئۇ يەردە ئۇنى ئازاب كۈتۈپ تۇرىدۇ، ئۇ ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش كىشىلەرگە ئازابىنى كۈچەيتىپ تۇرىمىز.

② ﴿عِزًّا﴾ نىڭ مەنىسى ئۇلار بۇ مەبۇدلارنى ئىززەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن سەۋەبچى ۋە ياردەمچى بولىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلدى. ﴿ضِدًّا﴾ نىڭ مەنىسى ئۇلارغا زىت، دۈشمەن، ئۇلارغا قارشى دۈشمەنلەرگە ياردەم قىلغۇچى. يەنى بۇ مەبۇدلار ئۇلارنىڭ ئويلىغىنىنىڭ ئەكسىچە ئۇلارنى ھىمايە قىلماستىن، ئۇلارغا قارشى دۈشمەن ۋە ئۇلارنى ئىنكار قىلغۇچى بولىدۇ.

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٧﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَذَابًا ﴿٨٨﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا ﴿٨٩﴾
 وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٩٠﴾ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفْعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٩١﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا ﴿٩٣﴾ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٤﴾ أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ﴿٩٥﴾

(ئى پەيغەمبەر!) كاپىرلارنىڭ ئۈستىگە شەيتانلارنى ئەۋەتكەنلىكىمىزنى بىلىدىغۇمۇ؟ شەيتانلار ئۇلارنى (ئاسىيلىققا) تازا قىزىقتۇرىدۇ ① [83]. سەن ئۇلارنىڭ ھالاك بولۇشىغا ئالدىراپ كەتمىگەن ②، بىز (ئۇلارنىڭ كۈنلىرىنى) بىر - بىرلەپ ساناپ تۇرىمىز [84]. بىز شۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) تەقۋادارلارنى رەھمان ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئىززەت - ئىكرام بىلەن يىغىمىز [85]. گۇناھكارلارنى بولسا (سۇغا) تەشنا بولغان ھالىتىدە جەھەننەمگە ھەيدەيمىز ③ [86]. رەھمان ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەھدىگە ئېرىشكەنلەردىن باشقىلارنىڭ قولىدىن شاپائەت قىلىش كەلمەيدۇ ④ [87]. ئۇلار (يەنى ئەھلى كىتاب ۋە مۇشرىكلار): «ئاللاھنىڭ بالىسى بار» دېيىشتى [88]. سىلەر شەك - شۈبھىسىزكى، ئىنتايىن قەبىھ بىر سۆزنى قىلىدىڭلار [89]. بۇ سۆزنىڭ (قەبىھلىكىدىن) ئاسمانلار پارچىلىنىپ، يەر يېرىلىپ، تاغلار گۇمران بولۇپ كەتكىلى تاس قالدى [90]. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار «رەھمان (ئاللاھ) نىڭ بالىسى بار» دەپ بىلجىرىلىدى ⑤ [91].

① يەنى شەيتان ئۇلارنى تازا ئازدۇرىدۇ، گۇناھ ئىشلارنى قىلىشقا قىزىقتۇرىدۇ ۋە شۇ تەرەپكە تارتىپ كېتىدۇ.

② ئۇلارغا بېرىلگەن مۆھلەت تۈگىگەن چاغدا، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئاللاھنىڭ ئازابى چۈشىدۇ، شۇڭا سېنىڭ ئالدىراپ كېتىشىڭنىڭ زۆرۈرى يوق.

③ ﴿ وَفْدًا ﴾ دېگەن " وَاْفِدٌ " نىڭ كۆپلۈك شەكلى، " رَاكِبٌ " نىڭ كۆپلۈكى " رَاكِبٌ " بولغاندەك، مەنىسى «ئۆمەك» يەنى ھۆرمەتلىك تەقۋادارلار ئۆمىكى ۋە توپى دېگەن مەنىدە. ئۇلار نۇردىن بولغان ئېسىل دۈلدۈللەرگە مىندۈرۈلۈپ، ناھايىتى ئىززەت - ئىكرام بىلەن جەننەت تەرەپكە ئېلىپ بېرىلىدۇ؛ ئۇلارنىڭ دەل ئەكسىچە، گۇناھكارلار ئاچ ۋە ئۈسسۈز ھالەتتە جەھەننەمگە ھەيدىلىدۇ. ﴿ وَرْدًا ﴾ ئۈسسۈز دېگەن مەنىدە.

④ بۇ يەردىكى «ئەھدىگە ئېرىشكەنلەر» ئاللاھقا ئىمان ئېيتقان، سالىھ ئەمەللەرنى قىلغان تەقۋا كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ، يەنى ئەنە شۇ ئەھلى ئىمان ۋە ئەھلى تەقۋا بولغان كىشىلەردىن ئاللاھ تائالا كىملىرىگە شاپائەت قىلىشقا ئىجازەت بەرسە، ئەنە شۇلار شاپائەت قىلالايدۇ، ئۇلاردىن باشقا ھېچكىمگە شاپائەت قىلىشقا ئىجازەت بېرىلمەيدۇ.

⑤ ﴿ إِذَا ﴾ نىڭ مەنىسى ناھايىتى سەت ۋە قەبىھ ئىش، " دَاهِيَةٌ " نىڭ مەنىسى ئېغىر كۈلپەت ۋە چوڭ بالا - قازا دېمەكتۇر. يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك، ئاللاھقا ئەۋلاد مەنسۇپ قىلىش شۇ قەدەر قاتتىق گۇناھكى، ئۇنىڭ يامانلىقىدىن ئاسمان - زېمىن يېرىلىپ كەتكىلى ۋە تاغلار پارە - پارە بولۇپ كەتكىلى تاس قالىدۇ.

وَمَا يَتَّبِعِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِيَ الرَّحْمَنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَقَدْ أَحْصَيْنَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّن قَرْنٍ هَلْ نُحِيسُ مِنْهُمْ مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

بالسلىق بولۇش رەھمان ئاللاھقا لايىق ئەمەستۇر [92]. ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا رەھمان ئاللاھقا بەندە بولۇپ (بويىسۇنۇپ) كەلمەيدىغان بىرمۇ مەخلۇق يوقتۇر ① [93]. شەكسىزكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەممىنى (ئىلمى بىلەن) قورشىغان ۋە ساننىمۇ تولۇق ساناپ قويغاندۇر ② [94]. قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا تەنھا كېلىدۇ ③ [95]. شەكسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ئۈچۈن، رەھمان ئاللاھ (دىللاردا) مۇھەببەت پەيدا قىلىدۇ ④ [96]. (ئى پەيغەمبەر!) سېنىڭ تەقۋادارلارغا خۇش خەۋەر بېرىشنىڭ ۋە سەركەش ⑤ قەۋمنى ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ ئۈچۈن، بىز قۇرئاننى سېنىڭ تىلىڭ بىلەن ئوڭايلاشتۇرۇپ بەردۇق ⑥ [97]. بىز ئۇلاردىن ئىلگىرى نۇرغۇن ئۈمەتلەرنى ھالاک قىلدۇق، سەن ئۇلاردىن بىرەر كىشىنى كۆرەلمەسەن؟ (تاپالامسەن؟) ياكى ئۇلارنىڭ تىۋىشىنى (يەنى ئۇلارغا ئائىت بىرەر پەس ئاۋازنى بولسىمۇ) ئاڭلىيالمىسەن؟ (يەنى ئۇلار شۇنداق تەلتۆكۈس ھالاک قىلىندىكى، ئۇلاردىن كۆرگىلى ۋە ئاۋازىنى ئاڭلىغىلى ھېچكىم قالمىدى) ⑦ [98].

① بارلىق مەخلۇقات ئاللاھنىڭ قولى ۋە ئاجىز بەندىلىرى تۇرسا، ئۇنىڭغا بالىنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى بار؟ بالىلىق بولۇش ئۇنىڭغا ھەم لايىق ئەمەستۇر.

② يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن تارتىپ قىيامەت كۈنىگە قەدەر ياشايدىغان بارلىق ئىنسانلار ۋە جىنلارنىڭ سانى خاتىرىلەپ قويۇلغان، ھەممىسى ئاللاھنىڭ كونتروللۇقى ئاستىدا، ھەممە مەخلۇقات ئۇنىڭ ئىلكىدىدۇر. ھېچبىر مەخلۇق ئۇنىڭ كونتروللىقىدىن چىقىپ كەتكەن ياكى يوشۇرۇنۇۋالغان ئەمەس، نە يوشۇرۇنۇۋالمايدۇ.

③ يەنى ھېچكىم ھېچكىمگە ياردەم قىلالمايدۇ، نە مال - مۈلۈك ئۇ يەردە ئەسقاتمايدۇ. ﴿ئۇ كۈنى (ھېچ كىشىگە) پۇل - مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ﴾. (سۈرە شۇئەرا 88 - ئايەت) ھەر شەخس يەككە ھالدا ئۆزىنىڭ قىلمىشىدىن ئۆزى ھېساب بېرىشكە توغرا كېلىدۇ، ئىنسان دۇنيادا ئۈمىد كۈتكەن، قىيامەتتە مەدەتكار بولىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلغان كىشىلەرنى ئۇ يەردە تاپالمايدۇ، ھېچكىم ھېچكىمگە ياردەم بېرىشكە كەلمەيدۇ.

④ يەنى شۇ ياخشى ئەمەل سەۋەبىدىن دۇنيادا كىشىلەرنىڭ دىللىرىدا ئۇلارغا نىسبەتەن مۇھەببەت پەيدا قىلىدۇ، كىشىلەر ئۇلارنى ياخشى كۆرىدىغان بولىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالا بىر (سالھ) بەندىنى ياخشى كۆرسە، جىبرىئىلنى چاقىرىپ: مەن ھەقىقەتەن پالان بەندىنى ياخشى كۆردۈم، سەنمۇ ئۇنى ياخشى كۆرگىن، دەيدۇ. جىبرىئىل ئۇ بەندىنى ياخشى كۆرىدۇ، ئاندىن ئۇ ئاسماندىكىلەرگە ئېلان قىلىدۇ، (ئاسماندىكىلەر ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ). ئاندىن ياخشى كۆرۈش زېمىنىدىكى كىشىلەرگە چۈشۈرۈلىدۇ، (ئاندىن ئۇ زېمىندىكى كىشىلەرنىڭ قەلب تۈرىدىن ئورۇن ئالىدۇ)». (سەھەۋۇل بۇخارى 6040 - ھەدىس)

⑤ ﴿لُدًّا﴾ دېگەن سۆز "اللُدُّ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قاتتىق سەركەش ئادەملەر دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭدىن كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار مەقسەت قىلىنغان.

⑥ قۇرئاننى ئوڭايلاشتۇرۇپ بەرگەنلىكنىڭ مەنىسى ئۇنى پەيغەمبەر بىلىدىغان تىلدا نازىل قىلغانلىقى يەنى ئەرەب تىلىدا چۈشۈرگەنلىكى ۋە ئۇنىڭ مەنىسىنى ئوچۇق، چۈشىنىشلىك ۋە ئېنىق قىلغانلىقىدۇر.

⑦ ﴿تُحِشُّ﴾ "الإِذْرَاكَ بِالْحِشِّ" ھېس ئاساسىدا ھاسىل بولغان ئىدراك يەنى ھېس - تۇيغۇ بىلەن بىلمەك دېگەن مەنىدە. يەنى سەن ئۇلارنى كۆزۈڭ بىلەن كۆرەلمەسەن؟ ياكى قولۇڭ بىلەن تۇتالامسەن؟ بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار قىلىش تەرىقىسىدە كەلگەن، ئۇلار دۇنيادا مەۋجۇت ئەمەس، شۇڭا سەن ئۇلارنى كۆرەلمەيسەن ھەم تۇتالمايسەن. ﴿رَكْرَا﴾ دېگەن پەس ئاۋاز دېگەن مەنىدە. ئۇلارنىڭ پەس ئاۋازىنىمۇ ھېچ يەردىن ئاڭلىيالمايسەن.

(20) سورة طه مكية 135 آية

(20) سۈرە تاھا مەككىدە چۈشكەن 135 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

طه ﴿١﴾ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى ﴿٢﴾ إِلَّا تَذِكْرَةً لِّمَن يَخْشَى ﴿٣﴾ تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى ﴿٤﴾

تاھا [1]. (ئى مۇھەممەد!) قۇرئاننى ساڭا سېنى جاپاغا سېلىش ئۈچۈن ئەمەس^①، پەقەت (ئاللاھتىن) قورقىدىغانلارغا ۋەز - نەسەھەت قىلىش ئۈچۈن نازىل قىلدۇق [2-3]. بۇ (قۇرئان) زېمىننى ۋە ئېگىز ئاسمانلارنى ياراتقان زات تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر [4].

★ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئىسلامغا كىرىشىگە سەۋەب بولغان بىر نەچچە ئامىللار بار، تارىخ ۋە تەرجىمىھال ئەسەرلىرىدە بايان قىلىنىشىچە، ئۇ ھەمىشەرىسىنىڭ ئۆيىدە سۈرە تاھانىڭ تىلاۋىتىنى ئاڭلىغان ۋە ئۇنىڭدىن تەسىرلىنىپ مۇسۇلمان بولغان. (فەتھۇلقەدىر)

① يەنى بىز قۇرئاننى ساڭا كاپىرلارنىڭ كۇفرىدا چىڭ تۇرىۋالغانلىقىغا ئەپسۇسلىنىپ، ئىمان ئېيتىمىغانلىقىغا قايغۇرۇپ، ئۆزۈڭنى جاپاغا سېلىشىڭ ۋە پەرىشان بولۇشۇڭ ئۈچۈن نازىل قىلمىدۇق. تۆۋەندىكى ئايەتتىمۇ بۇ نۇقتىغا ئىشارەت قىلىنغان. ﴿ئى مۇھەممەد! ئەگەر ئۇلار بۇ سۆزگە (قۇرئانغا) ئىمان ئېيتىمسا، سەن ئۇلارنىڭ (ئىماندىن) يۈز ئۆرۈگەنلىكىدىن ئەپسۇسلىنىپ، ئۆزۈڭنى ھالاک قىلىۋېتىدىغاندەك تۇرىسەن﴾. (سۈرە كەھف 6 - ئايەت) بەلكى بىز قۇرئاننى كىشىلەرگە ۋەز - نەسەھەت قىلىش ئۈچۈن نازىل قىلدۇق، ئۇنىڭ بىلەن ھەربىر پىكىرلىك ئىنساننىڭ قەلبىدىكى تەۋھىد ئۇچقۇنى نامايەن بولغاي. بۇ يەردىكى ﴿لِتَشْقَى﴾ " شَقَاءٌ يَعْزِي عَنَاءٌ وَتَعَبٌ " كۈلپەت ۋە جاپا - مۇشەققەت مەنىسىدە كەلگەن.

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ﴿٥﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ﴿٦﴾ وَإِنْ تَجَهَّرَ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ﴿٧﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ﴿٨﴾ وَهَلْ أُنْتِكَ حَدِيثٌ مُوسَى ﴿٩﴾ إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٌ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾

رەھمان ئاللاھ ئەرش ئۈستىگە (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئۆرلىدى ① [5]. ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ۋە يەر ئاستىدىكى ② شەيئەلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىدۇر، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدۇر) [6]. ئەگەر سەن ئاشكارا سۆزلىسەڭمۇ (ياكى يوشۇرۇن سۆزلىسەڭمۇ، ئاللاھ ئۈچۈن بەربىردۇر)، چۈنكى ئاللاھ (ھەرقانداق) سىرنى ۋە ئەڭ مەخپىي ئىشلارنى بىلىپ تۇرىدۇ ③ [7]. ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بار ④ [8]. (ئى پەيغەمبەر!) ساڭا مۇسانىڭ قىسسىسى كەلدىمۇ؟ [9]. ئۆز ۋاقتىدا مۇسا (بىر جايدا) ئوتنىڭ يورۇقىنى كۆرۈپ، ئائىلىسىدىكىلەرگە: «سەلەر (بۇ يەردە) تۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن بىر ئوتنىڭ يورۇقىنى كۆرۈپ قالدۇم، مەن بېرىپ (ئۇنىڭدىن) بىرەر تال چوغ ئېلىپ كېلىشىم ياكى ئوت بار يەردە بىرەر يول باشلىغۇچىنى ئۇچىرتىشىم مۇمكىن» دېدى ⑤ [10].

① ئەمما ئۇنىڭ قانداق ۋە قايسى تەرىقىدە ئۆزلىگەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سۈرە بەقەرە 29 - ئايەت، سۈرە ئەئراف 54 - ئايەت، سۈرە رەئد 2 - ئايەت ۋە سۈرە زۇمەر 67 - ئايەتلەرنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

② ﴿الْأَرْضِ﴾ نىڭ مەنىسى زېمىننىڭ ئەڭ ئاستى، يەنى زېمىننىڭ ئاستىدىكى نەرسىلەرمۇ ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر.

③ يەنى ئاللاھقا زىكر ئېيتىش ۋە دۇئا قىلىشتا ئاۋازنى بەك يۇقىرى كۆتۈرۈشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. چۈنكى ئاللاھ ئەڭ تۆۋەن ئاۋاز ۋە ئەڭ مەخپىي نەرسىلەرنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ. ﴿أَخْفَى﴾ دېگەن سۆزنى ئۆتكەن زامان پېئىلى دەپ ئالغاندا مەنىسى، ئاللاھ بەندىلەرنىڭ تەقدىرىگە يېزىلغان ۋە ھازىرغا قەدەر كىشىلەردىن مەخپىي تۇتقان بارلىق ئىشلارنى بىلىدۇ. يەنى قىيامەتكە قەدەر يۈز بېرىدىغان ۋەقەلەرنى بىلىدۇ، دېگەن بولىدۇ. بۇ سۆزنى سېلىشتۇرما دەرىجىدىكى سۈپەت دەپ ئالغاندا مەنىسى، ﴿ئۇنىڭدىنمۇ مەخپىيرەك ئىشلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾، دېگەن بولىدۇ.

④ يەنى ئاللاھمۇ ئەنە شۇدۇر، مەزكۇر سۈپەتلەرگە ئىگىدۇر، ئەڭ گۈزەل ئىسىملارمۇ ئۇنىڭغا خاستۇر، ئۇ شۇ گۈزەل ئىسىملار بىلەن چاقىرىلىدۇ ۋە دۇئا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد يوقتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىمنىڭ ئۇنداق گۈزەل ئىسىم - سۈپەتلىرىمۇ يوقتۇر. شۇڭا ئۇنى توغرا رەۋىشتە تونۇپ، ئۇنىڭدىنلا قورقۇش، ئۇنىلا سۆيۈش، ئۇنىڭغا ئىشىنىش، پەقەت ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش لازىم. شۇنداق قىلغاندا ئىنسان رەببىنىڭ دەرگاھىغا قايتىپ بارغاندا، شەرمەندە بولۇپ قالمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭ رەھمىتى ۋە مەغپىرىتىگە ئېرىشىپ خۇرسەن بولىدۇ، رىزالىقىغا ئېرىشىپ سائادەتمەن بولىدۇ.

⑤ بۇ ۋەقە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئايالى بىلەن (بىر رىۋايەتكە ئاساسەن ئايالى شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ بەختلىك قىزى ئىدى) مەدىيەندىن مىسىردىكى ئانىسىنىڭ يېنىغا كېتىۋاتقاندا يۈز بەرگەن، ئۇ قاراڭغۇ

بىر كېچىدە يولدىن ئېزىپ كەتكەن ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ سۆزى بويىچە ئايالىنىڭ تۇغىدىغان ۋاقتى يېقىنلاپ قالغان ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئىسسىنىشقا موھتاج ئىدى ياكى ئۇ قىش پەسلى بولغاچقا ئوت يېقىپ ئىسسىنماقچى بولغان ئىدى، شۇ پەيتتە يىراقتىن ئوتنىڭ يورۇقى كۆرۈندى. ئۇ ئائىلىسىدىكىلەرگە: «سەلەر (بۇ يەردە) تۇرۇپ تۇرۇڭلار...» دېدى، بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتە پېئىلنىڭ كۆپلۈك شەكلى ئىشلىتىلدى، چۈنكى ئۇنىڭ ئائىلىسىدە ئايالى، بالىسى ۋە خىزمەتكارى بار ئىدى.

فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ يَمُوسَىٰ ﴿١١﴾ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ وَأَنَا أَخْتَرُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ﴿١٣﴾ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾

مۇسا ئوتنىڭ يېنىغا كەلگەندە، نىدا قىلىندى: ① «ئى مۇسا! مەن ھەقىقەتەن سېنىڭ رەببىڭمەن، كەشىڭنى سالغىن ②، چۈنكى سەن (ھازىر) مۇقەددەس تۇۋا ۋادىسىدا تۇرۇۋاتىسەن ③ [11-12]. مەن سېنى تاللىدىم ④، سەن ۋەھىيگە قۇلاق سالغىن [13]. مەن ھەقىقەتەن ئاللاھمەن، مەندىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، سەن ماڭىلا ئىبادەت قىلغىن ⑤، مېنى ياد ئېتىش ئۈچۈن ناماز ئوقۇغىن ⑥ [14].

① مۇسا ئەلەيھىسسالام ئوت بار يەرگە كەلگەندە، بىر دەرەختىن ئاۋاز كەلدى، سۈرە قەسەس 30 - ئايەتتە كەلگەندەك.

② كەشىنى سېلىشقا بۇيرۇشتىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ تۇۋا ناملىق مۇقەددەس ۋادىغا كېلىپ قالغاچقا، تۇرۇۋاتقان ئورۇننى ھۆرمەتلەش ۋە كەمتەرلىكىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن كەشىنى سېلىشقا بۇيرۇلغان. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇنىڭ كەشى ئاشلانمىغان ئېشەكنىڭ تېرىسىدىن تىكىلگەنلىكى ئۈچۈن سېلىشقا بۇيرۇلغان، چۈنكى ھايۋاننىڭ تېرىسى ئاشلانمىغۇچە پاك بولمايدۇ. بۇ سۆزنى تېخىمۇ تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئاشلانمىغان تېرىدە قانداقمۇ ئاياغ تىككىلى بولسۇن؟ بۇ يەردە ۋادىنىڭ پاكلىقى ئاساسلىق سەۋەب ئىدى، قۇرئاننىڭ ئايىتىمۇ بۇ نۇقتىنى ئېنىق كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن بۇ بۇيرۇقنى ئىككى خىل نۇقتىدىن چۈشىنىشكە بولىدۇ: بىرىنچى، بۇ ۋادى ئۇلۇغ جاي بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىككىنچى، مۇسا ئەلەيھىسسالام يالاڭ ئاياغ بولغاندا ۋادىنىڭ پاكلىقى ئۇنىڭغا تېخىمۇ تەسىر قىلىپ، قىزغىنلىقى تېخىمۇ ئاشسۇن دەپ كەشىنى سېلىشقا بۇيرۇلغان. توغرىسىنى ئاللاھ ئوبدان بىلگۈچىدۇر.

③ ﴿طُوًى﴾ دېگەن سۆز ۋادىنىڭ ئىسمى بولۇپ، بەزى لۇغەتشۇناسلار ئۇنى گىرامماتىكا نۇقتىسىدىن ئاخىرى ئۆزگىرىدىغان ئىسىم دېسە، بەزىلەر ئاخىرى ئۆزگەرمەيدىغان ئىسىم دەپ قارايدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

④ يەنى مەن سېنى ئەلچىلىك، پەيغەمبەرلىك ھەم بىۋاستە سۆزلىشىشكە تاللىدىم.

⑤ ئىبادەت قىلىش شەرىئەت بۇيرۇغان ئەھكاملار ئىچىدىكى ئەڭ ئاۋۋالقى ۋە ھەممىدىن مۇھىم بۇيرۇق بولۇپ، ھەربىر ئىنساندىن تەلەپ قىلىنىدۇ. ھەقىقىي ئىلاھلىققا لايىق زات ئاللاھتۇر، شۇڭا ئاللاھلا ئىبادەتكە لايىقتۇر، ئىبادەت قىلىنىش ئۇنىڭ ھەققىدۇر.

⑥ ئىبادەتتىن كېيىن ناماز ئوقۇشقا ئاللاھدە ئەمر قىلدى، ۋەھالەنكى نامازمۇ ئىبادەتكە كىرەتتى، ئاللاھدە تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۇنىڭ زۆرۈرلۈكىنى بىلدۈرىدۇ. ﴿لِذِكْرِي﴾ نىڭ بىر مەنىسى: مېنى ياد ئېتىش ئۈچۈن نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلغىن دېمەكتۇر. چۈنكى ياد ئېتىشنىڭ ئۇسۇلى ئىبادەتتۇر، ئىبادەتلەر ئىچىدە ناماز ئاللاھدە پەزىلەت ۋە ئەھمىيەتكە ئىگىدۇر. ئىككىنچى مەنىسى: مېنى ياد ئەتكەندە ناماز ئوقۇغىن دېمەكتۇر. يەنى غەپلەت ياكى ئۇيقۇ سەۋەبلىك بوشىشىپ قالغان بولساڭ، ئاكتىپ ھالەتكە كەلگەندە ياكى ئۇيقۇدىن تۇرغاندا مېنى ياد ئەتسەڭ، ناماز ئوقۇغىن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ناماز ۋاقتىدا ئۇخلاپ قالغان بولسا ياكى ئۇنى ئوقۇشنى ئۇنتۇپ

پارە

قالغان بولسا، بۇ خاتالىقنى يۇيىدىغان كاپارەت ئۇنى ئېسىگە كەلگەندە دەرھال ئوقۇشتۇر. بۇنىڭدىن باشقا بۇ خاتالىقنى يۇيىدىغان نەرسە يوقتۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 597 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 684 - ھەدىس) يەنە بىر مەنىسى: نامازنى خالىس مەن ئۈچۈن مۇكەممەل رەۋىشتە ئادا قىلغىن.

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَحْفِيهَا لِجَزَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا تَسَعَىٰ ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَن لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَىٰ ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَمُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأُشُّقُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَنَآرِبُ أُخْرَىٰ ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقَاهَا يَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾ وَأَضْمُمُ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجُ بَيِّضَاءَ مِن غَيْرِ سَوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَىٰ ﴿٢٣﴾

قىيامەت چوقۇم بولىدۇ، ھەركىم ئۆزىنىڭ ئەمەلىگە يارىشا مۇكاپاتلىنىشى ياكى جازالىنىشى ئۈچۈن، مەن ئۇنىڭ ۋاقتىنى بەك مەخپىي تۇتمەن [15]. قىيامەتكە ئىشەنمەيدىغان ۋە نەپسى خاھىشىغا ئەگەشكەن ئادەم سېنى ئۇنىڭدىن (يەنى قىيامەتكە تەييارلىق قىلىشتىن) توسۇپ قويىمىسۇن، ئۇنداقتا، ئۆزۈڭ ھالاک بولۇپ كېتىسەن ① [16]. ئى مۇسا! ئوڭ قولۇڭدىكى نېمە ئۇ؟» [17]. مۇسا ئېيتتى: «ئۇ مېنىڭ ھاسام، ئۇنىڭغا تايىنىمەن، ئۇنىڭ بىلەن قويلرىمغا غازاڭ قېقىپ بېرىمەن، ئۇنىڭدا مېنىڭ يەنە باشقا ئېھتىياجلىرىمۇ بار» [18]. ئاللاھ: «ئى مۇسا! ئۇنى (يەرگە) تاشلىغىن» دېدى [19]. مۇسا ئۇنى تاشلىۋىدى، ئۇ شۇ ھامان تېز مېڭىۋاتقان بىر يىلانغا ئايلاندى [20]. ئاللاھ ئېيتتى: «ئۇنى ئال! قورقمىغىن! بىز ئۇنى دەسلەپكى (يەنى ھاسىلىق) ھالىتىگە قايتۇرىمىز» ② [21]. قولۇڭنى قوينۇڭغا سالغىن (ئاندىن چىقارغىن)، ئۇ ئاپئاق (نۇرلۇق بولۇپ) چىقىدۇ، (بۇ) بىرەر ئەيىب (ۋە كېسەللىك) تىن بولمىغان ③ يەنە بىر مۆجىزىدۇر [22]. (بۇنداق قىلىش) ساڭا چوڭ مۆجىزىلىرىمىزدىن بەزىسىنى كۆرسىتىشىمىز ئۈچۈندۇر [23].

① چۈنكى ئاخىرەتكە ئىشىنىشتىن قانچىدىن ياكى ئۇنى ئېسىگە ئېلىش ۋە ئۇ ھەقتە ئويلىنىشتىن ئۆزىنى قاچۇرىدىغان ئادەم ھالاکەتكە دۇچار بولۇپ قالىدۇ.

② مانا بۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلىنغان مەشھۇر ھاسا مۆجىزىسىدۇر.

③ يەنى قولنىڭ ئاپئاق نۇرلۇق بولۇپ چىقىشى ئاق كېسەل ياكى باشقا بىر ئەيىب - نۇقساندىن ئەمەس بەلكى بۇ بىز ساڭا ئاتا قىلغان يەنە بىر مۆجىزىدۇر. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە ھەر ئىككى مۆجىزىنى تىلغا ئېلىپ مۇنداق دېدى: ﴿بۇ ئىككىسى پىرىئەۋنگە (ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ) چوڭلىرىغا پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن كەلگەن دەلىل - پاكىتتۇر﴾. (سۈرە قەسەس 32 - ئايەت)

أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾ وَأَخْلَلْ عُقَدَةَ مِنَ لِسَانِي ﴿٢٧﴾ يَقْفَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾ وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾ هَارُونَ أَخِي ﴿٣٠﴾ أَشَدُّ بِهِ أَرْزَىٰ ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي ﴿٣٢﴾

پىرىئەۋننىڭ يېنىغا بارغىن، ئۇ ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى» ① [24]. مۇسا ئېيتتى: «ئى رەببىم! مېنىڭ كۆڭلى - كۆكسۈمنى كەڭ قىلغىن [25]. مېنىڭ ئىشىمنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگىن [26]. تىلىمدىن كېكەچلىكنى (ئېغىرلىقنى) كۆتۈرۈۋەتكىن [27]. ئۇلار مېنىڭ سۆزۈمنى چۈشەنسۇن [28]. ماڭا ئائىلەمدىن قېرىندىشىم ھارۇننى ياردەمچى قىلىپ بەرگىن [29-30]. ئۇنىڭ بىلەن مېنى تېخىمۇ كۈچەيتكىن [31]. مېنىڭ ئىشىمغا ئۇنى شېرىك قىلغىن» ② [32].

① بۇ يەردە پىرىئەۋننىڭ تىلغا ئېلىنىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى بولغان

پارە

ئىسرائىل ئەۋلادىنى قۇل قىلىۋالغان ئىدى، ئۇلارغا ھەر تۈرلۈك زۇلۇم سالاتتى، ئۇ زۇلۇم-سىتەم ۋە ئىستىبداتلىقتا تولىمۇ ھەددىدىن ئاشقان ئىدى، ھەتتا ئۇ: ﴿مەن سىلەرنىڭ بۈيۈك پەرۋەردىگارىڭلار﴾ دەپ دەۋا قىلغان ئىدى. (سۈرە نازىئات 24 - ئايەت)

② رىۋايەت قىلىنىشىچە مۇسا ئەلەيھىسسالام كىچىكىدە پىرئەۋننىڭ قەسىرىدە تەربىيىلىنىۋاتقان مەزگىلدە، ئالدىغا خورما بىلەن چوغ قويۇلغان ۋاقتىدا خورمىنى ئالماي، چوغنى ئېلىپ ئاغزىغا سالغانلىقى سەۋەبلىك تىلى كۆيگەن ۋە ئازراق كېكەچ بولۇپ قالغان ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئاللاھ تائالا ئۇنى پىرئەۋننىڭ قېشىغا بېرىپ، ئەمرىمنى يەتكۈز دەپ بۇيرۇغان چاغدا ئۇنىڭ كاللىسىغا ئىككى ئىش كەلدى: بىرىنچىسى، بۇ پىرئەۋن بىر مۇتەكەببىر زالىم پادىشاھ، تېخى ئۇ ئۆزىنى ئىلاھ دەپ دەۋا قىلىدۇ. ئىككىنچىسى، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىلگىرى پىرئەۋننىڭ قەۋمىدىن بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغان، شۇ ۋەجىدىن ئۇ ئۆزىنىڭ جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، ئۇ يەردىن قېچىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان ئىدى. دېمەك ئۇ بىر تەرەپتىن پىرئەۋننىڭ تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ، بويسۇنماسلىقىدىن ئەنسىرسە: يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزى سادىر قىلغان ۋەقەنىڭ سورتى بولۇپ قىلىشتىن ئەندىشە قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تىلىنىڭ ئازراق كېكەچلىكىمۇ ئۈچىنچى بىر مەسىلە ئىدى. شۇڭا مۇسا ئەلەيھىسسالام دۇئا قىلدى: «ئى پەرۋەردىگارىم! پەيغەمبەرلىكنىڭ يۈكىنى كۆتۈرەلەيدىغان بولۇشۇم ئۈچۈن مېنىڭ قەلبىمنى كەڭ قىلغىن. مېنىڭ ئىشىمنى ئاسانلاشتۇرغىن يەنى ۋەزىپەمنى ئادا قىلىشتا ماڭا ياردەم قىلغىن. پىرئەۋننىڭ ئالدىدا سېنىڭ ئەمرىڭنى ئوچۇق بايان قىلالايدىغان بولۇشۇم ئۈچۈن ۋە زۆرۈر تېپىلغاندا ئۆزۈمنىمۇ قوغدۇشۇم ئۈچۈن تىلىمدىن كېكەچلىكنى كۆتۈرۈۋەتكىن. ماڭا قېرىندىشىم ھارۇننى ياردەمچى قىلىپ بەرگىن. ئۇنىڭ بىلەن مېنى تېخىمۇ كۈچەيتكىن. مېنىڭ ئىشىمغا ئۇنى شېرىك قىلغىن.» (ھارۇن ئەلەيھىسسالام ياشتا مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن چوڭ ئىدى) ﴿وَزَيْرًا﴾ دېگەن "مۇزىرًا" (ئېغىرلىقنى كۆتۈرگۈچى) مەنىسىدە كېلىدۇ. خۇددى ۋەزىر پادىشاھنىڭ يۈكىنى كۆتۈرۈپ، مەملىكەت ئىشلىرىدا ئۇنىڭ ياردەمچىسى بولغاندەك، ھارۇن ئەلەيھىسسالاممۇ مېنىڭ مەسلىھەتچىم ۋە ياردەمچىم بولسۇن.

كَيْ تُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَتَذُكَّرُ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ فَذُوتِيت سُوْلَكَ يَمُوْسَى ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَّآ عَلَیْكَ مَرَّةً اٰخَرٰی ﴿٣٧﴾ اِذْ اَوْحٰیْنَا اِلٰی اَمٰیكَ مَا يُوحٰی ﴿٣٨﴾ اَنْ اَقْدِفِیْهِ فِی التَّابُوْتِ فَاَقْدِفِیْهِ فِی الْاِیْمِ فَلِیْلِقِهِ الْاِیْمُ بِالْاِسْحٰلِ یَاْخُذُهُ عَدُوُّ لِی وَعَدُوُّ لَهٗ وَالْقَیْتُ عَلَیْكَ مِحْبَةً مِّمِّیْ وَلِتُصْنَعَ عَلٰی عَیْنِیْ ﴿٣٩﴾

بۇنىڭ بىلەن بىز ساڭا كۆپ تەسبىھ ئېيتقايمىز [33]. ساڭا كۆپ زىكىر ئېيتقايمىز ① [34]. شەكسىزكى، سەن بىزنى كۆرۈپ تۇرغۇچىسەن» ② [35]. ئاللاھ ئېيتتى: «ئى مۇسا! سورىغانلىرىڭ ھەقىقەتەن ساڭا بېرىلدى ③ [36]. بىز ھەقىقەتەن (بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ) ساڭا باشقا بىر نېمەت ئاتا قىلغان ئىدۇق ④ [37]. ئۆز ۋاقتىدا بىز ئاناڭغا ساڭا دېيىلىۋاتقان نەرسىلەرنى ئىلھام قىلغان ئىدۇق» [38]. (ئېيتتۇقكى)

«ئۇنى (يەنى بالىنى) ساندۇققا سېلىپ دەرياغا قويۇپ بەرگىن، شۇنىڭ بىلەن دەريا ئۇنى قىرغاققا چىقىرىپ قويسۇن، ئۇنى مېنىڭمۇ دۈشمىنىم، ئۇنىڭمۇ دۈشمىنى ⑤ ئېلىۋالسۇن!». (ئى مۇسا! سېنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن ياخشى كۆرۈلۈشۈڭ)، مېنىڭ كۆز ئالدىمدا تەرىپىيەلەننىشىڭ ئۈچۈن ⑥، ساڭا ئۆز تەرىپىمدىن مېھرى ئىسسىقلىق ئاتا قىلدىم ⑦ [39].

- ① بۇ ئايەتتە دۇئانىڭ سەۋەبى بايان قىلىندى، پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىش بىلەن بىرگە ساڭا كۆپلەپ زىكىر - تەسبىھ ئېيتقايمىز.
- ② سەن ھەممە ئەھۋالىمىزنى بىلىپ تۇرغۇچىسەن، كېچىكىمىزدىن تارتىپ بىزگە ئېھسان قىلىپ كەلدىڭ، ھېلىمۇ بىزنى رەھمىتىڭدىن مەھرۇم قىلمىغىن.
- ③ بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تىلىدىكى كېكەچلىكىنى پۈتۈنلەي ساقايتىۋەتكەن، شۇ ۋەجىدىن بەزىلەرنىڭ بۇ ھەقتە: مۇسا ئەلەيھىسسالام تىلىدىكى كېكەچلىكىنى پۈتۈنلەي ساقايتىۋېتىشىنى تىلىمىگەن، شۇڭا پىرىئەۋنىڭ: ﴿مەن ئوچۇق گەپ قىلالمايدىغان بۇ ئەرزىمەس ئادەمدىن (يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن) ياخشىمەن﴾. (سۈرە زۇخۇرۇق 52 - ئايەت) دېگەن سۆزىگە ئاساسەن ئۇنىڭدا ئازراق كېكەچلىك قالغان، دەپ قارىشى توغرا ئەمەس. چۈنكى پىرىئەۋن بۇ سۆزنى ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ئەھۋالىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئېيتقان ئىدى. (ئەيسەر تەپاسىر)
- ④ ئاللاھ بۇ ئايەتتە ئۇنىڭ دۇئاسىنىڭ قوبۇل بولغانلىقىغا بېشارەت بېرىش بىلەن بىرگە ئۇنى تېخىمۇ رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا كىچىك ۋاقتىدا ئاتا قىلغان مەرھەمەتلىرىنى بايان قىلدى. ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى ئۇنىڭ قەتل قىلىنىشىدىن ئەنسىرەپ ئاللاھنىڭ ئەمرى (يەنى ئىلاھىي ئىلھام) ئارقىلىق بوۋاقتىنى ساندۇققا سېلىپ دەرياغا تاشلىغان ئىدى.
- ⑤ بۇنىڭدىن پىرىئەۋن كۆزدە تۇتۇلغان، ئۇ ئاللاھنىڭمۇ دۈشمىنى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭمۇ دۈشمىنى ئىدى. يەنى ياغاچتىن ياسالغان بۇ ساندۇق ئېقىپ بېرىپ، پادىشاھ ئوردىسىنىڭ يېنىدىكى دەريا بويىغا كېلىپ قالدى، ئوردىنىڭ ئادەملىرىنى ساندۇقنى سۇدىن چىقاردى، ئېچىپ قارىسا، ئىچىدە بىر مەسۇم بوۋاق تۇراتتى. پىرىئەۋن ئايالىنىڭ تەلىپى بويىچە بوۋاقتىنى ئوردىدا بېقىشقا ئېلىپ قالدى.
- ⑥ ئاللاھنىڭ كامالى قۇدرىتى، ساقلىشى ۋە ھىمايە قىلىشتىكى ھېكمىتىگە قاراڭلار! پىرىئەۋن مۇشۇ پەيغەمبەر بولىدىغان بوۋاقتى ھايات قالدۇرماسلىق ئۈچۈن سانسىز بوۋاقلارنى ئۆلتۈرۈپ بولغان ئىدى، مانا ئەمدى دەل شۇ بوۋاقتى ئاللاھ تائالا پىرىئەۋننىڭ ئائىلىسىدە باقتۇرۇۋاتىدۇ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئانىسى ئېمىتىۋاتىدۇ، تېخى ئېمىتكەن ھەققىنىمۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دۈشمىنى بولغان پىرىئەۋندىن ئېلىۋاتىدۇ. «ئاللاھ پاكىتۇر، بۈيۈك قۇدرەت ئىگىسى، ھەممىدىن غالىب ۋە ھەممىنىڭ پادىشاھىدۇر».
- ⑦ يەنى پىرىئەۋننىڭ دىلىغا ياكى ئومۇمىي ئىنسانلارنىڭ دىلىغا سېنىڭ ئىسسىق مېھرىڭ ۋە مۇھەببىتىڭ سېلىندى.

إِذْ تَمْثِيْلُ أَحْنٰكُ فَتَقُوْلُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلٰى مَن يَكْفُلُهُۥ فَرَجَعْنَاكَ اِلٰى اٰمِكَ كَمْ تَقَرَّرَ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنْ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ

وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يٰمُوسَىٰ ﴿٤٠﴾

ئۆز ۋاقتىدا سېنىڭ ھەمشىرەڭ (پىرئەۋنىڭ ئائىلىسىگە) بېرىپ: «سىلەرگە ئۇنى باقىدىغان بىر كىشىنى كۆرسىتىپ قويايمۇ؟» دېدى ①. بىز سېنىڭ ئاناڭنى خۇش بولسۇن، قايغۇرمىسۇن دەپ سېنى ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بەردۇق، سەن بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغان ئىدىڭ ②، سېنى بىز غەمدىن خالاس قىلدۇق، سېنى (تۈرلۈك كۈلپەتلەر بىلەن كۆپ قېتىم) ئوبدان سىندۇق ③، سەن مەدىيەلىكلەر ئارىسىدا كۆپ يىللار تۇردۇڭ ④. كېيىن، ئى مۇسا! تەقدىر بىلەن (مەدىيەندىن تۇرسىناغا) كەلدىڭ ⑤ [40].

① بۇ ۋەقە مۇنداق يۈز بەرگەن: ئانا ساندۇقنى دەرياغا تاشلىغاندىن كېيىن قىزىغا دېدى: بۇ ساندۇققا ئەگىشىپ ماڭغىن، قايسى قىرغاققا توختاپ، قانداق ئەھۋالغا يولۇقىدۇ، بىلىپ كەلگىن. ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ساندۇق ئېقىپ بېرىپ پىرئەۋنىڭ قەسىرىگە كىرىپ قالدى، ئۇلار بوۋاقنى ئېلىپ قالدى، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاق بولغانلىقتىن ئانا سۈتىگە موھتاج ئىدى، شۇڭا ئىنىك ئانا ۋە ئېمىتىپ بېرىدىغان ئاياللارنى چاقىردى، لېكىن مۇسا ئەلەيھىسسالام ھېچكىمنىڭ سۈتىنى ئېغىزىغا ئالمىدى، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاچىسى تەمكىنلىك بىلەن ئەھۋالنى باشتىن ئاخىر كۆزىتىپ تۇراتتى، ئاخىرى ئۇلارغا: مەن سىلەرگە بۇ بوۋاقنى ئېمىتەلەيدىغان بىر ئىنىك ئانا تېپىپ بېرەيمۇ؟ دېدى، ئۇلار ماقۇل بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئانىسى يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىنى چاقىرىپ كەلدى، ئانا ئەمچىكىنى بالىسىنىڭ ئاغزىغا ئەكەلگەن ھامان ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە تەدبىرى بىلەن تىنماستىن ئېمىشكە باشلىدى.

② بۇ ئايەتتە يەنە بىر نېمەت بايان قىلىنىۋاتىدۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرئەۋن تەۋەلىرىدىن بىر ئادەمنى مەقسەتسىزلا بىر ئۇرۇشى بىلەن ئۆلۈپ قالغان ئىدى. بۇ قىسسە سۈرە قەسەستە كېلىدۇ.

③ ﴿فُتُونًا﴾ "فۇتۇن" ۋە "خۇرجا" گە ئوخشاش سۆزنىڭ تومۇرى، يەنى "إِبْتِلَاءًا" يەنى بىز سېنى ئوبدان سىندۇق، ياكى بۇ "فُتْنَةً" دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلى بولسىمۇ بولىدۇ، خۇددى "خُجْرَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى "خُجْرٌ" ۋە "بَدْرَةٌ" نىڭ "بُدْرٌ" بولغاندەك. يەنى بىز سېنى بىر قانچە قېتىم قايتا - قايتا سىندۇق ۋە تۈرلۈك قىيىنچىلىق ۋە سىناقلىرىدىن مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكۈزدۇق. مەسىلەن: بوۋاقلار ئۆلتۈرۈلىدىغان يىلدا سېنى ياراتتۇق، ئاناڭغا سېنى دەرياغا تاشلاشقا ئەمر قىلدۇق، ئاناڭ كېلىشتىن ئىلگىرى سېنى ئىنىك ئانىلارنى ئېمىشتىن توستۇق. سەن پىرئەۋنىڭ ساقىلىنى يۇلغانلىقتىن ئۇ سېنى ئۆلتۈرمەكچى بولغاندا، سەن بىر قېتىم ئۆلتۈرۈپ قويغاندا ۋە سەن دۇچ كەلگەن بارلىق قىيىنچىلىق ۋە سىناقلىرىدا ساڭا ياردەم بېرىپ، مەدەتكار بولۇپ تۇردۇق.

④ يەنى سەن پىرئەۋن قەۋمىدىن بولغان بىر ئادەمنى قەستەنلىك بولماستىن ئۆلتۈرۈپ قويغىنىڭدىن كېيىن، ئۇ يەردىن چىقىپ كېتىپ مەدىيەنگە بېرىپ كۆپ يىللار تۇردۇڭ.

⑤ يەنى سەن بۇ يەرگە مەن سېنى پەيغەمبەر قىلىش ۋە مەن بىلەن سۆزلىشىشىڭنى قارار قىلغان ۋە ئۇنى ئەزەلدە تەقدىر قىلغان بىر ۋاقىتتا كەلدىڭ. ياكى ﴿قَدَرٍ﴾ دېگەندىن پەيغەمبەر بولۇش يېشى - قىرىق ياش مەقسەت قىلىنىدۇ. ئۆمۈر بۇ باسقۇچقا يەتكەندە پەيغەمبەر بولۇش شەرتى ھازىرلانغان

بولدۇ. يەنى سەن بۇ يەرگە تەقدىردە بەلگىلەنگەن قىرىق ياشقا يەتكەندە كەلدىڭ.

وَأَصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾ أَذْهَبَ أَنْتَ وَأُخُوكَ بِأَيَّتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾ أَذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴿٤٣﴾ فَقَوْلَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَعَلَّهُ
يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴿٤٤﴾ قَالَ رَبَّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقَوْلَا إِنَّا
رَسُولَا رَبِّكَ فَارْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى ﴿٤٧﴾

مەن سېنى ئۆزۈم ئۈچۈن (يەنى ئۆزۈمگە يېقىن قىلىش، پەيغەمبەر قىلىش ئۈچۈن) يېتىشتۈرۈپ چىقتىم [41]. (ئى مۇسا!) سەن ۋە قېرىندىشىڭ (ھارۇن) مېنىڭ مۆجىزىلىرىمنى ئېلىپ بېرىڭلار، مېنى ياد ئېتىشتە سۇسۇلۇق قىلىپ قالماڭلار ① [42]. سىلەر پىرئەۋننىڭ يېنىغا بېرىڭلار، ئۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى [43]. ئۇنىڭغا يۇمشاق (سلىق) سۆز قىلىڭلار ②، ئۇ ئەقلىنى تېپىشى (ۋەز - نەسەھەتنى قوبۇل قىلىشى) ياكى (ھەددىدىن ئاشقانلىقىنىڭ ئاقىۋىتىدىن) قورقىشى مۇمكىن [44]. ئۇلار: «ئى رەببىمىز! بىز ھەقىقەتەن (بىز پاكىتلارنى ئوتتۇرىغا قويۇشتىن بۇرۇن) ئۇنىڭ بىزگە ئالدىراپ قول سېلىشىدىن ياكى تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كېتىشىدىن قورقىمىز» دېيىشتى [45]. ئاللاھ ئېيتتى: «سىلەر قورقماڭلار! مەن ھەقىقەتەن سىلەر بىلەن بىللە، (ئۇنىڭ جاۋابىنى) ئاڭلاپ تۇرىمەن، (مۇئامىلىسىنى) كۆرۈپ تۇرىمەن ③ [46]. سىلەر پىرئەۋننىڭ يېنىغا بېرىپ، «بىز ئىككىمىز ھەقىقەتەن رەببىڭنىڭ ئەلچىسى بولىمىز، ئەمدى ئىسرائىل ئەۋلادىنى بىز بىلەن قويۇۋەتكىن، ئۇلارنى قىيىنمىغىن. بىز ساڭا ھەقىقەتەن رەببىڭدىن مۆجىزە ئېلىپ كەلدۇق، توغرا يولغا ئەگەشكەنلەرگە سالام (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئامانلىق) بولىدۇ ④ [47].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھنىڭ دىنىغا دەۋەت قىلغۇچىلار ئۈچۈن مۇھىم ساۋاق بار، ئۇلار ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىپ، زىكر ئېيتىپ تۇرۇشى لازىم.

② يۇمشاق سۆز قىلىش دەۋەتچىلەر ئۈچۈن تولىمۇ زۆرۈردۇر. چۈنكى قوپال سۆزنى كىشىلەر ياقىتۇرمايدۇ، قوپال ئادەمدىن كىشىلەر قاچىدۇ، ھىدايەتنى قوبۇل قىلىش رىغبىتى بولسىلا، يۇمشاق سۆز، مۇلايىم ئادەمگە يېقىنلىشىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن تەسىرلىنىدۇ.

③ پىرئەۋننىڭ قېشىغا بېرىپ نېمە دېگىنىڭلارنى ۋە ئۇنىڭ قانداق جاۋاب بەرگەنلىكىنى مەن ئاڭلاپ تۇرىمەن، ئەھۋالڭلارنى كۆرۈپ تۇرىمەن، سىلەرگە غەلبە ئاتا قىلىمەن، ئۇنىڭ ھىيلە - مېكرىنى بەربات قىلىمەن، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىڭلار، ئەمدى ئەنسىرىشىڭلارنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق.

④ ﴿وَالسَّلَامُ﴾ بۇ يەردىكى سالام بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلمانغا قىلىدىغان سالامى ئەمەس، بەلكى ئامانلىق ۋە نىجاتلىق تەرەپكە قىلىنغان دەۋەتتۇر. مەسىلەن: بۇ جۈملە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رۇمنىڭ كاتتىسى ھىرەقلىگە ئەۋەتكەن مەكتۇپتىكى ئىبارىگە ئوخشايدۇ: "السَّلَامُ تَسْلَمُ" يەنى مۇسۇلمان بولغىن، ئامان بولسىن. يەنە مەكتۇپنىڭ بېشىدا مۇنداق يېزىلغان: ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى﴾ يەنى «توغرا يولغا ئەگەشكەن كىشىگە سالام يەنى ئامانلىق بولىدۇ». (تەپسىر ئىبنى كەسىر) دېمەك مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە خەت ئارقىلىق ياكى بىر مەجلىستە سۆز قىلماقچى بولغاندا، مەزكۇر ئىبارە بىلەن سالام قىلىش كېرەك، چۈنكى سالامنىڭ شەرتى توغرا يولغا ئەگىشىشتۇر.

إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَمُوسَىٰ ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ وُتِّمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾
 قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَىٰ ﴿٥٢﴾

بىزگە شەكسىز ۋەھىي قىلىندىكى، «ئازاب (ھەقىقەتنى) يالغان دېگەن ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەن ئادەمگە بولىدۇ» دەڭلار» [48]. (ئۇلار پىرئەۋنگە كېلىپ ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ۋەھىي قىلىنغان نەرسىلەرنى يەتكۈزگەندىن كېيىن) پىرئەۋن: «ئى مۇسا! سىلەرنىڭ رەببىڭلار كىم؟» دېدى [49]. مۇسا ئېيتتى: «بىزنىڭ رەببىمىز ھەممە نەرسىگە (ئۆزىگە خاس) شەكىل (ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەت) ئاتا قىلغان، ئاندىن (ھەربىر مەخلۇقنى ئاتا قىلغان نەرسىلەردىن پايدىلىنىش يوللىرىغا) يېتەكلىگەن زاتتۇر» ① [50]. پىرئەۋن ئېيتتى: «ئۇنداقتا، ئۆتۈپ كەتكەن ئۈممەتلەرنىڭ ھالى قانداق؟ (يەنى قانداق بولىدۇ؟)» ② [51]. مۇسا ئېيتتى: «ئۇلار توغرىسىدىكى مەلۇمات رەببىمنىڭ دەرگاھىدىكى كىتاب (لەۋھۇلمەھپۇردا) خاتىرىلەنگەندۇر. رەببىم خاتالاشمايدۇ ۋە ئۇنتۇمايدۇ» ③ [52].

- ① مەسىلەن: ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ئۆزىگە مۇناسىپ كېلىدىغان شەكىل ۋە سۈرەت ئاتا قىلغاندەك، جانلىقلارغىمۇ ئۆزىگە مۇناسىپ كېلىدىغان شەكىل ۋە سۈرەت ئاتا قىلدى. «پايدىلىنىش يوللىرىغا يېتەكلىدى ۋە يول كۆرسەتتى» يەنى ھەربىر مەخلۇققا ئۇنىڭ تەبىئىي ئېھتىياجىغا مۇناسىپ كېلىدىغان ياشاش، ئوزۇقلىنىش ۋە نەسل قالدۇرۇش يوللىرىنى كۆرسەتتى. ھەربىر مەخلۇق ئەنە شۇ ئۇسۇل بىلەن تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامدايدۇ ۋە بۇ ۋاقىتلىق ھاياتتىن بەھرىمەن بولۇپ ياشايدۇ.
- ② پىرئەۋن سۆزىنىڭ تېمىسىنى باشقا تەرەپكە بۇراش ئۈچۈن بۇ سوئالنى سورىدى، يەنى ئىلگىرىكى ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرگە چوقۇنۇپ دۇنيادىن كەتكەنلەرنىڭ ھالى قانداق بولىدۇ؟
- ③ مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ دېدى: ئۇلار ھەقىقىدىكى مەلۇماتنى سەنمۇ بىلمەيسەن، مەنمۇ بىلمەيمەن، ئەمما ئۇنى رەببىم بىلىدۇ، ئۇ مەلۇمات رەببىمنىڭ دەرگاھىدا خاتىرىلەپ قويۇلغان، شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇلارنى مۇكاپاتلايدۇ ياكى جازالايدۇ. ئۇنىڭ ئىسمى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندۇر، ھەر قانداق ئىش مەيلى كىچىك بولسۇن ياكى چوڭ بولسۇن ئۇنىڭ نازارىتى ئاستىدا بولىدۇ، ئۇنىڭ سىرتىدا قالمايدۇ، ئۇ ھەرگىز ئۇنتۇمايدۇ. ئەمما مەخلۇقنىڭ ئىسمىدە ھەر ئىككى خىل كەمتۈكلۈك بولىدۇ. بىرىنچىدىن: ئۇنىڭ ئىسمى ھامان چەكلىك ۋە كەمتۈك بولىدۇ، مۇكەممەل بولمايدۇ. ئىككىنچىدىن: ئۇ بىلگەن نەرسىنى ئۇنتۇيدۇ، مېنىڭ رەببىم مەزكۇر ئىككى كەمتۈكلۈكتىن پاكتۇر. تۆۋەندە ئاللاھنىڭ تېخىمۇ كۆپ سۈپەتلىرى بايان قىلىندۇ.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتَّى ﴿٥٣﴾ كَلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ * مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى ﴿٥٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى ﴿٥٧﴾

ئۇ زېمىننى سىلەرگە بسات قىلىپ بەرگەن، سىلەر ئۈچۈن يوللارنى ئېچىپ بەرگەن، بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگەن زاتتۇر. ئۇنىڭ بىلەن (رەڭدە، شەكىلدە، پۇراقتا ۋە تەمدە) بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان ھەر تۈرلۈك ئۆسۈملۈكلەرنى چىقاردۇق» [53]. سىلەر (ئۇلاردىن) يەڭلار ۋە مال چارۋىلىرىڭلارنى بېقىڭلار ①. شەكسىزكى، بۇنىڭدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار ② [54]. بىز سىلەرنى زېمىندىن ياراتتۇق، (ئۆلگىنىڭلاردىن كېيىن) سىلەرنى يەنە ئۇنىڭغا قايتۇرىمىز، (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن) سىلەرنى يەنە بىر قېتىم ئۇنىڭدىن چىقىرىمىز ③ [55]. شەكسىزكى، بىز (پىرىئەۋنگە) مۆجىزىلىرىمىزنىڭ ھەممە تۈرىنى كۆرسەتكەن ئىدۇق. ئۇ (يەنىلا) ئىنكار قىلدى ۋە (ئىمان ئېيتىشقا) ئۇنىمىدى [56]. پىرىئەۋن ئېيتتى: «ھەي مۇسا! سەن سېھرىڭگە تايىنىپ بىزنى يۇرتىمىزدىن چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ؟» ④ [57].

① يەنى بۇ ھەر خىل نېمەتلەرنىڭ بىر قىسمى سىلەر ئۈچۈن يېمەك - ئىچمەك، لەززەت ۋە ھالاۋەت بولىدۇ، يەنە بىر قىسمى سىلەرنىڭ مال - چارۋىلىرىڭلار ۋە جانىۋالىرىڭلار ئۈچۈن ئوزۇق بولىدۇ.

② ﴿الطُّي﴾ دېگەن سۆز "ئۇيە" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەقىل مەنىسىدە كېلىدۇ. ﴿لأولئط﴾ ئەقىل ئىگىسى دېمەكتۇر. ئەرەبچىدە ئەقىلنى "ئۇيە" دەپ ئاتىسا، ئەقىل ئىگىسىنى "دۇئۇيە" دەپ ئاتايدۇ. بۇنداق ئاتاشتىكى سەۋەب شۇكى، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ پىكىر - تەكلىپلىرى بىلەن مەسىلىلەر ھەل قىلىنىپ، ناھايەتكە يېتىدۇ ياكى "يُتْهُزَنُ النَّفْسُ عَنِ الْقَبَائِحِ" ئەقىل نەپسىنى قەبىھ ئىشلاردىن چەكلەپ تۇرىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

③ بەزى ھەدىسلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مېيىتنى دەپنە قىلغاندىن كېيىن، قەبرىگە ئۈچ قېتىم (ئۈچ سىقىم) توپا تاشلاپ، بۇ ئايەتنى ئوقۇغانلىقى بايان قىلىنىدۇ. لېكىن بۇ رىۋايەتلەر زەئىپ ھەدىسلەردىن ئېلىنغان، ئايەت ئوقۇماستىن ئۈچ سىقىم توپا تاشلاش ھەققىدىكى ئىبنى ماجەنىڭ رىۋايىتىدە كەلگەن ھەدىس سەھىھدۇر. شۇڭا مېيىتنى دەپنە قىلغاندىن كېيىن، ئىككى قول بىلەن ئۈچ قېتىم توپا تاشلاشنى ئۆلىمالار مۇستەھەپ دەپ بەلگىلىگەن. (سۈنەنى ئىبنى ماجە 1565 - ھەدىس، ئىرۋائۇلغەلىل 3 - توم، 200 - بەت، 751 - ھەدىس)

④ مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرىئەۋننىڭ ئالدىدا ھاسنى تاشلاپ يىلانغا ئايلىنىدىغانلىقىدىن ۋە قولىنى قولتۇقىغا تىقىپ، ئۇنى ئاپئاق نۇرلۇق ھالدا چىقارغانلىقىدىن ئىبارەت ئاللاھ ئاتا قىلغان روشەن مۆجىزىلەرنى كۆرسەتكەندىن كېيىن، پىرىئەۋن ئۇنى سېھىر دەپ ئويلاپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: سەن بىزنى سېھىرنىڭ كۈچى بىلەن يۇرتىمىزدىن چىقىرىۋەتمەكچىمۇ؟ دېدى.

فَلَتَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرِ مِثْلِهِ فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ
الْإِنْسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾ فَتَوَلَّى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ
خَابَ مَنْ افْتَرَى ﴿٦١﴾ فَتَنَزَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى ﴿٦٢﴾

(بىلىپ قويغىنىكى،) بىزمۇ ساڭا شۇنىڭغا ئوخشاش سېھىر بىلەن تاقابىل تۇرىمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن سەن بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا يىغىلىدىغان ۋاقىتنى ۋە مۇناسىپ جايىنى بەلگىلەپ بەرگىن ①، سەنمۇ، بىزمۇ ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلمايلى، ئۇچرىشىدىغان جايىمۇ تۈپتۈز (ئۇيغۇن) يەر بولسۇن ② «[58]. مۇسا ئېيتتى: «سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان چاغ بايرام كۈنى بولسۇن ③، كىشىلەر چاشكاھ ۋاقتىدا يىغىلسۇن» [59]. پىرىئەۋن قايتىپ كېتىپ ھىيلىسىنى (يەنى سېھىرگەرلىرىنى) توپلىدى. ئاندىن ئۇ (ۋەدىلەشكەن ۋاقىتتا) كەلدى ④ [60]. مۇسا ئۇلارغا ئېيتتى: «سىلەرنىڭ ھالىڭلارغا ۋاي! ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇماڭلار (يەنى سېھىرڭلار ئارقىلىق ئاللاھنىڭ مۆجىزىلىرىگە تاقابىل تۇرۇشنى دەۋا قىلماڭلار)، ئۇنداق قىلساڭلار، ئاللاھ سىلەرنى قاتتىق ئازاب بىلەن ھالاك قىلىۋېتىدۇ، ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇغان ئادەم چوقۇم مەغلۇب بولىدۇ (زىيان تارتىدۇ)» ⑤ [61]. ئۇلار ئۆز ئىشى (يەنى مۇسا ۋە ھارۇننىڭ ئىشى) ئۈستىدە دەتالاش قىلىشتى ۋە قىلغان دەتالاشنى يوشۇرۇشتى ⑥ [62].

① ﴿مَوْعِدًا﴾ «ۋەدىلەش» دېگەن پېئىلنىڭ تومۇرىدۇر ياكى ئەگەر ئۇنى ئورۇن كېلىش ھەم ۋاقىت كېلىش بولۇپ كەلگەن دەپ ئالغاندا ئۇنىڭدىن زامان ۋە ماكان ھەر ئىككىسى كۆزدە تۇتۇلغان بولىدۇ، يەنى يىغىلىدىغان مۇئەييەن بىر جاي ۋە ۋاقىتنى بەلگىلەپ بەرگىن.

② ﴿مَكَانًا سُوًى﴾ «تۈپتۈز يەر» يەنى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان جاي، مۇسابىقىنى ھەممە ئادەم ئاسان كۆرەلەيدىغان ياكى ھەر ئىككى تەرەپ ئاسان بارالايدىغان جاي دېمەكتۇر.

③ ئۇنىڭدىن نورۇزغا ئوخشاش يىللىق بايرام ياكى ھەممە ئادەم جەم بولۇپ پائالىيەت قىلىدىغان كۈن مەقسەت قىلىنىدۇ.

④ يەنى پىرىئەۋن ھەر قايسى شەھەرلەردىن داڭلىق سېھىرگەرلەرنى توپلاپ، يىغىلىش مەيدانىغا كەلدى.

⑤ پىرىئەۋن مەيداندا سېھىرگەرلەرگە مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بەسلىشىپ، ئۇنى يېڭىۋالسا، ئۇلارغا كۆپ ئىنئام بېرىدىغانلىقى ۋە ئۇلارنى ئۆزىنىڭ خاس يېقىنلىرىدىن قىلىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىۋاتقان چاغدا، مۇسا ئەلەيھىسسالاممۇ ئۇلارغا بەسلىشىشتىن بۇرۇن ۋەز - نەسەت قىلدى، قارشىلىشىشنىڭ ئاقىۋىتى ۋە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئۇلارنى ئاگاھلاندۇردى.

⑥ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسەتتىكى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئاز ئىختىلاپ پەيدا بولدى، بەزىلىرى بۇ راستتىنلا ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىمۇ نېمە؟ ئۇنىڭ گەپ - سۆزلىرى پەيغەمبەرنىڭ سۆزىدەك قىلىدۇ، ھېچ سېھىرگەرلەرنىڭ سۆزىگە ئوخشىمايدۇ دېسە، يەنە بەزىلىرى ئۇنىڭ ئەكسىچە پىكىر بايان قىلدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئىختىلاپلىق قاراشلىرىنى يوشۇرۇن تۇتۇشتى.

قَالُوا إِنْ هَذَا لَسَجْرَيْنِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَّى ﴿٦٣﴾ فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ آتُوا صَفًّا
وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى ﴿٦٤﴾ قَالُوا يَمُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْفَى وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوْلَ مَنْ أَلْفَى ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ أَلْفُوا بِإِذَا حَبَالُهُمْ وَعَصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ
إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى ﴿٦٦﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ﴿٦٧﴾

ئۇلار ئېيتتى: «بۇ ئىككىسى راستتىنلا سېھرىگەر بولۇپ، سېھىر بىلەن سىلەرنى زىمىنىڭلاردىن چىقىرىۋەتمەكچى ۋە سىلەرنىڭ ئەڭ توغرا دىنىڭلارنى يوقاتماقچى ① [63]. سىلەر ھىيلەڭلارنى (بارلىق سېھىرلىرىڭلارنى) جەملەڭلار (يەنى پۈتۈن چارە - تەدبىرلىرىڭلارنى بىر نۇقتىغا يىغىپ بىر ياقىدىن باش چىقىرىڭلار)، ئاندىن (قارىغۇچىلارغا ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈش ئۈچۈن مەيدانغا) سەپ تارتىپ كېلىڭلار. بۈگۈن ئۈستۈنلۈك قازانغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا ئېرىشىدۇ» [64]. ئۇلار ئېيتتى: «ئى مۇسا! (ھاساڭنى) سەن ئاۋۋال تاشلامسەن؟ ياكى (ئارغامچا، ھاسىلىرىمىزنى) بىز ئاۋۋال تاشلامدۇق؟» [65]. مۇسا: «ياق، سىلەر ئاۋۋال تاشلاڭلار!» دېدى ②. (ئۇلار تاشلىۋىدى) شۇ ھامان ئۇلارنىڭ ئاغامچىلىرى، ھاسىلىرى ئۇلارنىڭ سېھىرىدىن (يەنى سېھىرنىڭ تەسىرىدىن) ئۇنىڭغا ھەرىكەتلىنىپ مېڭىۋاتقان (يىلانلار) دەك تۈيۈلدى ③ [66]. (بۇنىڭدىن) مۇسا بىردىنلا ئۆزىدە قورقۇنچ ھېس قىلدى [67].

① ﴿الْمُثَلَّى﴾ دېگەن ﴿بَطْرِيقَتِكُمْ﴾ نىڭ سۈپىتى، "أُمَّتٌ" نىڭ مۇئەننەس چىشى جىنسىلىق شەكلى بولۇپ، ھەممىدىن ئەۋزەل ۋە ئەڭ توغرا دېگەن مەنىدە. دېمەك ئۇلار: ئەگەر بۇ ئىككى قېرىنداش ئۆزلىرىنىڭ «سېھىرىدە» غەلبە قىلىپ كەتسە، خوجايىنلار ۋە كاتتىباشلارنىڭ ھەممىسى ئۇلار تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىدۇ، نەتىجىدە بىزنىڭ كۈچىمىز ئاجىزلىشىدۇ، ئۇنىڭ كۈچى تېخىمۇ ئېشىپ كېتىدۇ، يەنە بىزنىڭ «ئەڭ توغرا» يولىمىز ياكى دىنىمىز يوق بولىدۇ، دېيىشتى. دېققەت قىلىدىغان بولساق، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ شېرىك قاپلاپ كەتكەن دىنىنى «ئەڭ توغرا» دەپ سۈپەتلىدى. خۇددى بۈگۈنكى ھەرقانداق بىر باتىل دىن ۋە پىرقىگە ئەگىشىدىغانلارمۇ ئەنە شۇنداق خاتا ئىدىيەنى ئۆزىگە دەستەك قىلىۋالغان بولۇپ، ئۇلار ئۆزىنىڭ تۇتقان يولىنى ھەممىدىن توغرا دەپ خۇشاللىنىدۇ. ئاللاھ تائالا راست ئېيتقان: ﴿(ئۇلاردىن) ھەر پىرقە ئۆز قارىشى بىلەن خۇشاللىنىدۇ﴾. (سۈرە رۇم 32 - ئايەت)

② مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ئۆز سېھىرلىرىنى ئاۋۋال كۆرسىتىشكە يول قويدى. بۇنىڭدىن مەقسەت بىرىنچىدىن: پىرقە ئېلىپ كەلگەن بۇ قەدەر كۆپ سېھىرگەرلەرنىڭ ھىيلە - نەيرەڭ ۋە سېھىرلىرىدىن قورقۇپ قالمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش. ئىككىنچىدىن: ئۇلارنىڭ سېھىر ۋە كۆز بويامچىلىقلىرىنى خەلقنىڭ كۆز ئالدىدا ئىلاھىي مۆجىزىنىڭ كۈچى بىلەن يوق قىلىش ئىدى. شۇنداق قىلغاندا بۇ غەلبىنىڭ تەسىرى تېخىمۇ زور بولاتتى. ئۇنى كۆرگەن سېھىرگەرلەرمۇ ئامالسىز بۇ سېھىر ئەمەس بەلكى ھەقىقەتەن ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن مۆجىزە ئىكەن، بىر ھاسا بىزنىڭ بارلىق ئارغامچا - ھاسىلىرىمىزنى يۈتۈۋەتتى، دېيىشكە مەجبۇر بولاتتى.

③ قۇرئاننىڭ مەزكۇر ئىبارىلىرىدىن مەلۇم بولدىكى، ئۇلارنىڭ ئارغامچا - ھاسىلىرى راست يىلانغا ئايلىنىمىغان ئىدى. بەلكى سېھىرنىڭ كۈچى بىلەن شۇنداق تۇيغۇ بېرەتتى. ئۇلار كىشىلەرنى ئۆزلىرىگە مەپتۇن قىلىش ئارقىلىق مەستخۇش قىلىپ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى پەردىلىگەن ئىدى. ئۇنىڭ تەسىرىدە

قارىغۇچىلارغا ۋاقىتلىق بولسىمۇ قورقۇنچلۇق بىر ھالەت كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ بىلەن بىر شەيئەنىڭ ئەسلىي ماھىيىتى ئۆزگەرمەيتتى. يەنە بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولدىكى، سېھىر ھەر قانچە يۇقىرى دەرىجىدە بولسىمۇ، بىر نەرسىنىڭ ماھىيىتىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ.

قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ﴿٧٨﴾ وَالْقِيَامَ فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَجِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى ﴿٧٩﴾ فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سُجَّدًا قَالُوا ءَامَنَّا بِرَبِّ هَرُونَ وَمُوسَى ﴿٨٠﴾

بىز (ئۇنىڭغا) ئېيتتۇقكى، «قورقمىغىن! شەكسىزكى، سەن چوقۇم ئۈستۈنلۈك قازىنىسەن» ﴿68﴾، ئوڭ قولۇڭدىكىنى (ھاسىنى) تاشلىغىنكى، ئۇ ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن سېھىرلىرىنى (دەم تارتىپ) يۇتۇۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن سېھىرگەرلەرنىڭ ھىيلىسىدۇر، سېھىرگەرلەر قەيەرگە بارسا مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدۇ» ﴿69﴾. (مۇسا ھاسىنىنى تاشلىۋىدى، ھاسا ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن سېھىرلىرىنى دەم تارتىپ يۇتۇۋەتتى) شۇنىڭ بىلەن سېھىرگەرلەر دەرھال سەجدە قىلغان ھالدا (يۈزلىرىچە يەرگە تاشلىنىپ): «ھارۇن بىلەن مۇسا نىڭ رەببىگە ئىمان ئېيتتۇق» دېيىشتى ﴿70﴾.

① مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇ دەھشەتلىك ھالەتنى كۆرۈپ قورقۇنچ ھېس قىلغان بولسا، بۇ بىر تەبىئىي ئەھۋال بولۇپ، نە پەيغەمبەرلىك مەرتىۋىسىگە، نە پاكلىقىغا زىت كەلمەيتتى، چۈنكى پەيغەمبەرمۇ ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن ئىنساندىكى تەبىئىي خۇسۇسىيەت ۋە خاراكتېرلاردىن خالىي ئەمەس، ئەلۋەتتە. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، پەيغەمبەرلەرمۇ باشقا ئىنسانلار يولۇقىدىغان پاجىئەلەرگە يولۇقىدۇ ياكى شۇنداق نەرسىلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. شۇنىڭدەك سېھىرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىشىمۇ ئېھتىمالغا يېقىن. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغىمۇ يەھۇدىيلار سېھىر قىلغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ تەسىرىنى بىر ئاز ھېس قىلغان ئىدى، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىك مەرتىۋىسىگە تەسىر يەتمىگەن. چۈنكى سېھىر پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىگە تەسىر يەتكۈزەلمەيدۇ، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرنى قوغدايدۇ، سېھىرنىڭ ۋەھىيگە ياكى پەيغەمبەرلىك مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىشقا دەخلى يەتكۈزۈشىگە ھەرگىز يول قويمىدۇ. ئېھتىمال ئۇ قولدىكى ھاسىنى تاشلاشتىن بۇرۇن كىشىلەرنىڭ سېھىرگەرلەر كۆرسەتكەن سېھىرگە ئالدىنىپ، ئېزىپ كېتىشىدىن قورققان بولۇشى مۇمكىن. ئومۇمەن قورقۇنچنىڭ سەۋەبى مۇنداق ئىدى: سېھىرگەرلەر سېھىرنى ئارغامچا ۋە ھاسىلار بىلەن كۆرسەتكەن ئىدى، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قولدىمۇ ھاسا بار ئىدى، ئۇنى يەرگە تاشلىماقچى ئىدى، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئويلاپ قالدىكى، كۆرۈپ تۇرۇۋاتقانلار ھەر ئىككى تەرەپ ئوخشاش تۈردىكى سېھىر كۆرسەتتى دەپ قاراپ، سېھىر بىلەن مۆجىزىنىڭ پەرقىنى ئايرىيالماي قالارمۇ؟ ئۇلار كىمنىڭ غالىب ۋە كىمنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى ئايرىيالماي قالارمۇ؟ مۇھىمى ئۇلارغا سېھىر بىلەن مۆجىزىنىڭ پەرقىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىش كېرەك، ئەگەر ئۇلار خاتا چۈشىنىۋالسا، نەتىجە قانداق بولار؟ دەپ ئەندىشە قىلغان ئىدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، پەيغەمبەرلەرمۇ بەزىدە ئۆزلىرىنىڭ قولى بىلەن قايسى تۈردىكى مۆجىزىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىرىلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ، ھەتتا ئۇلار ئۆز ئالدىغا مۆجىزە كەلتۈرۈشكە قادىر ئەمەس. بۇ پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىش بولۇپ، پەيغەمبەرلىرى ئارقىلىق مۆجىزىلەرنى ئاللاھ ئۆزى ۋۇجۇتقا چىقىرىدۇ. ھەر ھالدا مۇسا ئەلەيھىسسالامدىكى بۇ خىل قورقۇنچ ۋە ئەندىشەنى يوق قىلىش ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئەمىر قىلدى. ئى مۇسا! ھەر جەھەتتىن قورقۇشنىڭ

پارە

زۆرۈرىيىتى يوق، سەن چوقۇم غەلبە قىلسەن. بۇ ئىبارە ئۇنىڭدىكى تەبىئىي قورقۇنچ ۋە باشقا ئەندىشىلەرنى يوقاتتى، ھەقىقەتتە شۇنداق بولدى، كېيىنكى ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك.

قَالَ ءَاَمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرٌ كُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَا قَطْعَانَ أَيَدَيْكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ وَلَا صَلْبَتَكُمْ فِي جُدُوعِ اللَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى ﴿٧١﴾ قَالُوا لَنْ نُؤْتِيكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾

پىرئەۋن ئېيتتى: «سەلەر مەن رۇخسەت بېرىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتتىڭلارمۇ؟ شەكسىزكى، ئۇ چوقۇم سەلەرگە سېھىر ئۆگەتكەن چوڭۇڭلار ئىكەن. ئەمدى چوقۇم سەلەرنىڭ قوللىرىڭلارنى، پۇتلىرىڭلارنى ئوڭ - سول قىلىپ كېسىپ تاشلايمەن»^①، سەلەرنى چوقۇم خورما دەرەخلىرىگە ئاسمەن، سەلەر (مەن بىلەن مۇسانىڭ رەببىدىن) قايسىمىزنىڭ ئازابىنىڭ ئەڭ قاتتىق ۋە ئەڭ ئۇزۇن ئىكەنلىكىنى چوقۇم بىلىپ قالسىلەر» [71]. ئۇلار ئېيتتى: «بىز سېنى بىزگە كەلگەن (مۇسانىڭ راستلىقىنى كۆرسىتىدىغان) ئوپۇچۇق مۆجىزىلەردىن ۋە بىزنى ياراتقان ئاللاھتىن ھەرگىز ئارتۇق كۆرمەيمىز (ئاللاھنى قويۇپ سېنى تاللىمايمىز)^②. سەن (بىزنىڭ ھەقىقىمىزدە) قانداق ھۆكۈم قىلغۇڭ كەلسە، شۇنداق ھۆكۈم قىلىۋەر!»^③ سېنىڭ ھۆكۈمۈڭ پەقەت بۇ دۇنيادىلا ئۆتىدۇ [72]. بىز ھەقىقەتەن خاتالىقلىرىمىزنى ۋە سېنىڭ مەجبۇرلىشىڭ ئارقىسىدا سېھىر كۆرسەتكەنلىك گۇناھىمىزنى مەغپىرەت قىلسۇن دەپ رەببىمىزگە شەكسىز ئىمان ئېيتتۇق^④، ئاللاھ (مۇكاپاتى) ئەڭ ياخشى، (جازاسى) دائىمىي بولغان زاتتۇر» [73].

① ﴿مِنْ خِلَافٍ﴾ (تەتۈر، ئوڭ - چەپ) يەنى ئوڭ قول بىلەن سول پۇتنى، ئوڭ پۇت بىلەن سول قولنى كېسىپ تاشلايمەن.

② ﴿وَالَّذِي فَطَرَنَا﴾ دېگەن جۈملە ﴿مَا جَاءَنَا﴾ دېگەن جۈملەگە باغلاپ تەرجىمە قىلىنغان، بۇ تەرجىمىمۇ توغرا. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿وَالَّذِي فَطَرَنَا﴾ نى قەسەم دەپ قارايدۇ. ئۇ چاغدا تەرجىمىسى مۇنداق بولىدۇ: «بىزنى ياراتقان ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، بىز سېنى بىزگە كەلگەن (مۇسانىڭ راستلىقىنى كۆرسىتىدىغان) ئوپۇچۇق مۆجىزىلەردىن ھەرگىز ئارتۇق كۆرمەيمىز (يەنى ئاللاھنى قويۇپ سېنى تاللىمايمىز)».

③ يەنى سېنىڭ كۈچۈڭ نېمىگە يەتسە، شۇنى قىلىۋەر! بىز بىلىمىزكى، سېنىڭ ھۆكۈمۈڭ پەقەت مۇشۇ دۇنيادىلا ئاقىدۇ، بىز ئىمان ئېيتقان ئاللاھنىڭ ھۆكۈمى دۇنيادا ھەم ئاخىرەتتە ئاقىدۇ. بىز ئۆلگەندىن كېيىن سېنىڭ ھۆكۈمۈڭ ۋە زۇلمىڭدىن ساقلىنىپ قالغىمىز. چۈنكى روھ جىسمىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن سېنىڭ كۈچۈڭ ھېچنېمىگە يەتمەيدۇ. ئەگەر بىز رەببىمىزنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلساق، ئۆلگەندىن كېيىنمۇ رەببىمىزنىڭ كونتروللۇقىدىن چىقىپ كېتەلمەيمىز، ئۇ بىزگە قاتتىق ئازاب ئەۋەتىشكە قادىردۇر.

رەببىگە ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن بىر مۇئىمىنىڭ ھاياتىدا قانداق ئۆزگىرىش بولۇشى كېرەك، دۇنيانىڭ باقاسىزلىقى ۋە ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك ھاياتقا بولغان ئىشەنچى قانداق بولۇشى كېرەك، ئەقىدە ۋە ئىمان يولىدا كەلگەن كۈلپەتلەرگە قانداق سەۋر قىلىش لازىم، دىندا مۇستەھكەم تۇرۇشتىكى ئىرادە نەقەدەر كۈچلۈك بولۇش كېرەك بولسا، سېھىرگەرلەر بۇ ھەقتە ئەڭ ياخشى ئۆلگە

پارە

ياراتتى. ئۇلار ئىمان ئېيتىشتىن ئىلگىرى پىرئەۋننىڭ مۇكاپاتى ۋە دۇنيالىق ھوقۇق - مەنسەپ كويىدا بولغان ئىدى. لېكىن ئۇلار ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن ھېچبىر تەرغىب ۋە مۇكاپات ئۇلارنىڭ قەدىمىنى بۇرپالمىدى، نە قاتتىق ئازابلاش تەھدىتلىرى ئۇلارنى ئىماندىن ياندۇرالمىدى.

④ بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى مۇنداق: بىز رەببىمىزگە ئىمان ئېيتتۇق، ئۇ بىزنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قارشى سېنىڭ مەجبۇرلىشىڭ ئارقىسىدا سېھىر كۆرسەتكەنلىكىمىزدىن ئىبارەت خاتالىقلىرىمىزنىمۇ مەغپىرەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. بۇ ئەھۋالدا ﴿ وَمَا أَكْرَهْتَنَا ﴾ «سېنىڭ مەجبۇرلىشىڭ ئارقىسىدا» دېگەن ئىبارە ﴿ خَطِيئًا ﴾ «خاتالىقلىرىمىز» گە باغلانغان بولىدۇ.

⑤ بۇ پىرئەۋننىڭ ﴿ سىلەر (مەن بىلەن مۇسانىڭ رەببىدىن) قايسىمىزنىڭ ئازابىنىڭ ئەڭ قاتتىق ۋە ئەڭ ئۇزۇن ئىكەنلىكىنى چوقۇم بىلىپ قالسىلەر ﴾ دېگەن سۆزىگە بېرىلگەن جاۋابتۇر. ئى پىرئەۋن! سەن بىزگە قاتتىق ئازاب بىلەن تەھدىت سېلىۋاتسەن، بىلىپ قالغىنكى، ئاللاھنىڭ بىزگە بېرىدىغان ئەجىر - ساۋابى سەن بىزگە ۋەدە قىلغان نەرسىلەردىن نەچچە ھەسسە ياخشى ۋە ئەۋزەلدۇر. يەنى ئاللاھنىڭ (ساۋابى سېنىڭ مۇكاپاتىڭدىن) ئارتۇقتۇر؛ ئاللاھنىڭ (ئازابى سېنىڭ جازايىڭدىن) دائىمىدۇر.

إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيُعْفِرَ لَنَا خَطِيئَتَنَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿٧٢﴾ إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ﴿٧٤﴾ وَمَن يَأْتِهِ مُمِيتًا فَدَعِمِلِ الصَّلِيحَتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى ﴿٧٥﴾ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَن تَزَكَّى ﴿٧٦﴾ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَىٰ مُوسَىٰ أَن أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمُ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَفُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى ﴿٧٧﴾

ھەققەت شۇكى، كىمكى رەببىنىڭ ھۇزۇرىغا گۇناھكار ھالدا بارىدىكەن، ئۇنىڭ جايى جەھەننەم بولىدۇ. جەھەننەمدە ئۇ يا ئۆلمەيدۇ، ياكى (ئوبدان) ياشمايدۇ① [74]. كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان بىر مۇئمىن ھالىتىدە رەببىنىڭ ھۇزۇرىغا بارسا، ئەنە شۇلارغا ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلەر بار [75]. ئۇ (دەرىجىلەر) دائىمىي تۇرالغۇ بولغان جەننەتلەر بولۇپ، (قەسىرلىرىنىڭ ۋە دەل - دەرەخلىرىنىڭ) ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدۇ، ئۇلار ئۇ جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، ئەنە شۇ (كۇفرىدىن ۋە گۇناھتىن) پاك بولغان ئادەمنىڭ مۇكاپاتىدۇر② [76]. شەكسىزكى، بىز مۇساغا: «سەن مېنىڭ بەندىلىرىمنى كېچىلەپ (مىسىردىن) ئېلىپ چىقىپ كەتكىن③، (ھاساڭنى) دېڭىزغا ئۇرۇپ ئۇلارغا بىر قۇرۇق يول ئېچىپ بەرگىن④، (پىرئەۋن قوشۇنلىرىنىڭ قوغلاپ) يېتىشىۋېلىشىدىن قورقمىغىن، (دېڭىزغا غەرق بولۇپ كېتىشتىنمۇ) ئەنسىرىمىگىن»⑤ دەپ ۋەھىي قىلدۇق [77].

① يەنى ئازابقا چىدالماي ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلغان بىلەنمۇ، ئۆلمەيدۇ، كېچە - كۈندۈز ئازابلىنىپ تۇرىدۇ. زەققۇم دەپ ئاتىلىدىغان ئاچچىق دەرەخ ۋە دوزىخىلارنىڭ بەدەنلىرىدىن چىققان قان - يىرىڭلار ئۇلارنىڭ يېمەك - ئىچمىكى بولىدۇ، بۇ نېمە دېگەن ئېچىنىشلىق ئاقىۋەت؟ (ئى ئاللاھ بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن)

② دوزىخىلار ئەھۋالىنىڭ ئەكسىچە، مۇئمىنلەر بولسا راھەت - پاراغەتلىك جەننەتتە بولىدۇ، بۇ ئايەتتە جەننەتكە كىرىشكە شەرتى توشىدىغانلارنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىندى: ئۇلار ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن ئىمان تەقەززا قىلغان شەرتلەرنىمۇ تولۇق ھازىرلايدۇ يەنى ياخشى ئەمەللەرنى قىلىدۇ، ئۆزلىرىنى گۇناھتىن پاك تۇتىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئىمان دېگەن ئاغزىدا بىر نەچچە كەلىمىنى ئېيتىپ قويۇشلا ئەمەس، بەلكى ئەقىدە بىلەن ئەمەلنىڭ بىرلەشمىسىدۇر.

③ پىرئەۋن ئۆزىمۇ ئىمان ئېيتقىلى ئۇنىمىغان يا ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئازات قىلىشقىمۇ قوشۇلمىغان چاغدا، ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا مۇشۇنداق بۇيرۇق چۈشۈردى.

④ بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە شۇئەرادا كېلىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ھاسسىنى دېڭىزغا ئۇردى، نەتىجىدە دېڭىزدا ماڭىدىغان قۇرۇق يول پەيدا بولدى.

⑤ پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ قوغلاپ يېتىشىۋېلىشىدىنمۇ ۋە سۇغا غەرق بولۇپ كېتىشتىنمۇ قورقمىغىن.

فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ جُبُودًا ۖ فَغَشِيَهُمْ مِّنَ اللَّيْلِ مَا عَشِيَهُمْ ۖ وَأَصَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ ﴿٧٨﴾ يَبْنِي إِسْرَائِيلَ ۖ قَدْ أَخْيَيْنَاكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ
وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰنَ وَالسَّلْوَىٰ ﴿٧٩﴾ كَلُومًا مِّنْ طَيِّبَاتٍ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْعَمُوا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ
عَضِيًّا ۖ وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ عَضِيٌّ فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨٠﴾

پىرئەۋن لەشكەرلىرى بىلەن ئۇلارنى قوغلاپ كېلىۋىدى، دېڭىز سۈيى ئۇلارنى (يەنى پىرئەۋن بىلەن ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنى) دەھشەتلىك بىر شەكىلدە ئوربۇۋالدى (يەنى غەرق قىلىۋەتتى) ① [78]. پىرئەۋن ئۆز قەۋمىنى ئازدۇردى، ئۇلارنى توغرا يولغا باشلىمىدى ② [79]. ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! بىز ھەقىقەتەن سىلەرنى دۈشمىنىڭلاردىن قۇتقۇزدۇق، (مۇناجات ئۈچۈن ۋە مۇساغا تەۋراتنى نازىل قىلىش ئۈچۈن) سىلەرگە (تۇرسىنا تېغى) نىڭ ئوڭ تەرىپىنى (شۇ يەردە ئۇچرىشىشنى) ۋەدە قىلدۇق ③، سىلەرگە تەرەنجىۋىل (ھالۋىسى) بىلەن بۆدۈنە (كاۋىپى) نى چۈشۈرۈپ بەردۇق ④ [80]. (ئېيتتۇقكى) «بىز سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن پاك - ھالال نەرسىلەردىن يەڭلار، بۇ ھەقتە چەكتىن ئاشماڭلار ⑤، ئۇنداق قىلساڭلار سىلەرگە غەزىپىم چۈشىدۇ، مېنىڭ غەزىپىم كىمگە چۈشىسە، ئۇ چوقۇم ھالاك بولىدۇ ⑥ [81].

① يەنى پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى بۇ قۇرۇق يولغا كىرگەندە، ئاللاھ تائالا دېڭىزغا ئىلگىرىكى ھالىتىڭىزگە قايتقىن، دەپ ئەمر قىلدى، شۇ ھامان دېڭىزدىكى قۇرۇق يول سۇ دولقۇنلىرىغا ئايلاندى، پىرئەۋن لەشكەرلىرى بىلەن سۇغا غەرق بولدى. ﴿فَغَشِيَهُمْ﴾ نىڭ مەنىسى "عَلَاهُمْ وَأَصَابَهُمْ" يەنى دېڭىزنىڭ سۈيى ئۇلار ئۈستىدىن غالىپ كەلدى، ئۇلارنى ئوراپ ئالدى، ﴿مَا عَشِيَهُمْ﴾ بۇ ئۇنىڭ دەھشەتلىك بولغانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن تەكرارلانغان پېئىل بولۇپ، مەنىسى: دەھشەتلىك بىر ھالەت ئۇلارنى ئوربۇۋالدى، دەھشەتلىك بىر شەكىلدە ئوربۇۋالدى دېمەكتۇر.

② چۈنكى دېڭىزغا غەرق بولۇش ئۇنىڭ قىسمىتى ئىدى.

③ ﴿وَعَدْنَاكُمْ﴾ «سىلەرگە... ۋەدە قىلدۇق» بۇ يەردىكى ئىككىنچى شەخس ئالماشنىڭ كۆپلۈك شەكىلدە كەلگەنلىكى، سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا مۇسا بىلەن سۆزلىشىشىمىز ئۈچۈن، مۇسا تۇرسىنا تېغىغا سىلەرنى يەنى سىلەرنىڭ ۋەكىللىرىڭلارنىمۇ بىللە ئېلىپ كەلسۇن، دېگەننى بىلدۈرىدۇ ياكى ئىككىنچى شەخس ئالماشنى كۆپلۈك شەكىلدە كەلتۈرۈشنىڭ سەۋەبى، مۇسаны تۇرسىنا تېغىغا چاقىرىش ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئىززەتلەش ۋە ئۇلارغا توغرا يول كۆرسىتىش ۋە يوليۇرۇق بېرىش ئۈچۈن ئىدى، دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

④ ﴿الْمَنَّ وَالسَّلْوَى﴾ تەرەنجىۋىل بىلەن بۆدۈنە چۈشۈرگەن ۋەقە سۈرە بەقەرەنىڭ بېشىدا بايان قىلىندى. ﴿الْمَنَّ﴾ «تەرەنجىۋىل (ھالۋىسى)» دېگەن ئاسماندىن چۈشىدىغان رەڭگى ئاق، تاتلىق بىر يېمەكلىك ئىدى. ﴿وَالسَّلْوَى﴾ «بۆدۈنە» ئۇلارنىڭ يېنىغا كۆپ كېلىدىغان بىر قۇش ئىدى، ئۇلار ئېھتىياجى بويىچە ئۇ قۇشنى تۇتۇپ، بوغۇزلايتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ "طُغْيَانٌ" ھەددىدىن ئېشىش دېگەن مەنىدە. يەنى ھالال ۋە رۇخسەت قىلىنغان نەرسىلەرنى تاشلاپ، ھارام ۋە رۇخسەت قىلىنمىغان نەرسىلەرگە ئۆتۈش بىلەن ھەددىڭلاردىن ئاشماڭلار. يەنە بىر مەنىسى،

پارە

ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى ئىنكار قىلىش ياكى نېمەتگە تۈزكۈرلۈك قىلىش ياكى نېمەت ئاتا قىلغۇچىغا ئىتائەتسىزلىك قىلىش بىلەن ھەددىڭلاردىن ئاشماڭلار. مەزكۇر قىلمىشلارنىڭ ھەممىسى ھەددىدىن ئاشقانلىققا كىرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇنىڭ مەنىسى، ئېھتىياجىدىن ئارتۇق قۇش تۇتماڭلار، يەنى قۇشلارنى ئېھتىياجىڭلارغا يەتكۈدەك تۇتۇڭلار، بۇ ھەقتە چەكتىن ئاشماڭلار، دېمەكتۇر.

⑥ ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇ جەھەننەمدىكى ﴿ ھَاوِيَّةٌ ﴾ گە ئەڭ چوڭقۇر جايغا كىرىدۇ يەنى جەھەننەمنىڭ ئەڭ ئاستى قىسمىغا كىرىشكە لايىق بولىدۇ.

وَإِنِّي لَعَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ أَهْتَدَى ﴿٨٢﴾ * وَمَا أَعْجَلَكَ عَن قَوْمِكَ يَمُوسَى ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ أَوْلَاءٌ عَلَيَّ أَتْرَى وَعَجَلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ﴿٨٤﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾

شەكسىزكى، مەن تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، ئاندىن توغرا يولدا ماڭغان ئادەمگە ھەقىقەتەن بەك مەغپىرەت قىلغۇچىمەن» ① [82]. «ئى مۇسا! ئالدىراپ (تۇرسىناغا) قەۋمىڭدىن ئىلگىرى كېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟» دېدۇق [83]. مۇسا ئېيتتى: «ئۇلارمۇ كەينىمدىن كېلىۋاتىدۇ، ئى رەببىم! سېنى رازى بولسۇن دەپ بۇ يەرگە ئالدىراپ كەلدىم» ② [84]. ئاللاھ ئېيتتى: «سەندىن (يەنى سەن قەۋمىڭنىڭ يېنىدىن كەتكەندىن) كېيىن، بىز قەۋمىڭنى ھەقىقەتەن سىنىدۇق، ئۇلارنى سامىرى ئازدۇردى» ③ [85].

① ئاللاھنىڭ مەغپىرىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن تۆت ئىشنى قىلىش كېرەك. كۇفىرى، شېرىك ۋە گۇناھلاردىن تەۋبە قىلىش، ئىمان ئېيتىش، سالىھ ئەمەل قىلىش، توغرا يولدا ئىزچىل مېڭىش يەنى دىندا مۇستەھكەم تۇرۇش ھەتتا ئۆلۈم كەلگىچە ئىماندىن قايتماسلىق لازىم. ئەگەر ئۇنداق قىلماي، تەۋبە قىلىپ ئىمان كەلتۈرگەندىن كېيىنمۇ، كۇفىرى - شېرىك يولىنى تاللىسا، ھەتتا كۇفىرى ۋە شېرىك ئۈستىدە ئۆلسە، ئاللاھنىڭ مەغپىرىتىگە ئېرىشەلمەيدۇ، بەلكى ئازابقا لايىق بولىدۇ.

② مۇسا ئەلەيھىسسالام دېڭىزدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ كاتتىباشلىرىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنى ئېلىپ، تۇر تېغى (تۇرسىنا) تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بىراق رەببى بىلەن سۆزلىشىش ئىشتىياقىدا ناھايىتى تېز مېڭىپ كەتتى، ھەمراھلىرىنى كەينىدە قالدۇرۇپ، تۇر تېغىغا ئۆزى يالغۇزلا يېتىپ باردى. ئالدىراپ قەۋمىدىن ئىلگىرى كېلىشىنىڭ سەۋەبى سورالغاندا، جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى: «ئۇلارمۇ كەينىمدىن كېلىۋاتىدۇ، ئى رەببىم! سېنى رازى بولسۇن دەپ بۇ يەرگە ئالدىراپ كەلدىم». بەزى مۇپەسسەسلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇنىڭ دېمەكچى بولغىنى «ئۇلارمۇ كەينىمدىن كېلىۋاتىدۇ» ئەمەس، بەلكى ئۇلار كەينىمدە تۇرسىناغا ماڭا يېقىن يەردە، مېنىڭ قايتىشىمنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، دېمەكچى.

③ مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇر تېغىغا كەتكەندە سامىرى ئىسىملىك بىر كىشى ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئازدۇرۇپ، ئۇلارنى موزايغا ئىبادەت قىلىشقا سالىدى. ئاللاھ تائالا تۇر تېغىدا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا سامىرىنىڭ قەۋمىنى ئازدۇرۇپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر بەردى. ئاللاھ تائالا ياراتقۇچى بولۇش سۈپىتى بىلەن سىنىغانلىقىنى ئۆزىگە مەنسۇپ قىلدى. بولمىسا، بۇ ئازغۇنلۇقنىڭ سەۋەبكارى پەقەت سامىرى ئىدى. «أَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ» «ئۇلارنى سامىرى ئازدۇردى» دېگەن ئايەتتىن ئايان بولغاندەك.

فَرَجَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا أَفْتَالًا عَلَيْكُمْ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَّوْعِدِي ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حُمِلْنَا أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾

مۇسا (بۇنى ئاڭلاپ) قەۋمىنىڭ يېنىغا غەزەپلەنگەن، ئەپسۇسلانغان ھالدا قايتىپ كەلدى، ئۇ ئېيتتى: «ئى

قەۋمىم! سىلەرگە پەرۋەردىگارنىڭ چىرايلىق ۋەدە قىلمىغانىدى؟ ① (سىلەر ئەھدىنى ئۇنتۇغۇدەك بۇنىڭغا) شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت بولۇپ كەتتىمۇ؟ ② ياكى سىلەر ئۇزۇنلارغا رەببىڭلارنىڭ غەزىپى چۈشۈشىنى خالىغانلىقتىن، شۇڭا ماڭا بەرگەن ۋەدەڭلارغا خىلاپلىق قىلدىڭلارمۇ؟ ③ [86]. ئۇلار ئېيتتى: «ساڭا بەرگەن ۋەدىگە بىز ئۆزلۈكىمىزدىن خىلاپلىق قىلغىنىمىز يوق» ④، لېكىن بىزگە (پىرئەۋن) قەۋمىنىڭ زىننەت بويۇملىرىدىن زور مىقداردا يۈكلەنگەن ئىدى، (سامىرنىڭ بۇيرۇقى بويىچە) ئۇلارنى (ئوتقا) تاشلىدۇق، سامىرىمۇ تاشلىدى» [87]. سامىرى (ئېرتىلگەن زىننەت بويۇملىرىدىن) ئۇلار ئۈچۈن (يەنى قەۋمى ئۈچۈن) ئىچىدىن مۆرىگەندەك ئاۋاز چىقىدىغان بىر موزاي ھەيكىلى ياساپ چىقتى. ئۇلار (يەنى سامىرى ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرى): «بۇ سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلاردۇر، مۇسانىڭمۇ ئىلاھىدۇر» ⑤. مۇسا (بۇنى) ئۇنتۇپ قاپتۇ» دېدى [88].

① بۇ يەردىكى «چىرايلىق ۋەدە» دېگەندىن ئەگەر ئۇلار دىندا مۇستەھكەم تۇرسا، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا جەننەت ياكى غەلبە ئاتا قىلىدىغانلىقىدىن ئىبارەت بەرگەن ۋەدىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ياكى ئۇنىڭدىن تەۋرات ئاتا قىلىش ۋەدىسى مەقسەت قىلىنغان بولۇپ، ئەسلىدە ئۇلار تۇر تېغىغا مۇشۇ سەۋەبتىن چاقىرىلغان ئىدى.

② بۇ ئەھدىنى ئۇنتۇغۇدەك ئۇزۇن زامان ئۆتۈپ كەتمىگەن تۇرسا، موزايغا چوقۇنۇشقا باشلىدىڭلارمۇ؟

③ قەۋمى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئۇ تۇر تېغىدىن قايتىپ كەلگىچە ئاللاھقا ئىتائەت ۋە ئىبادەت قىلىشتا مۇستەھكەم تۇرىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بەرگەن ئىدى. يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار: بىزمۇ سېنىڭ ئارقاڭدىن تۇر تېغىغا بارىمىز، دەپ ۋەدە قىلغان ئىدى، لېكىن ئۇلار يول ئۈستىدە توختاپلا، موزايغا چوقۇنۇشقا باشلىدى.

④ يەنى بىز ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن بۇ ئىشنى قىلغان ئەمەس، بەلكى بۇ خاتالىق بىزدىن ئامالسىزلىقتىن سادىر بولۇپ قالدى، دېدى. تۆۋەندە ئۇنىڭ سەۋەبى بايان قىلىنىدۇ.

⑤ ﴿رَبِّئِنَّ﴾ دېگەندىن زىننەت بويۇملىرى ﴿الْقَوْمِ﴾ دېگەندىن پىرئەۋننىڭ قەۋمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار بۇ زىننەت بويۇملىرىنى پىرئەۋننىڭ قەۋمىدىن ئارىيەت ئالغان ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇ نەرسىلەرنى "وَرِيَّةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى ﴿أَوْزَاءًا﴾ (يۈكلەر) دەپ ئاتىدى. چۈنكى ئۇ زىننەت بويۇملىرىنى ئىشلىتىش ئۇلارغا جايىز بولمايتتى. شۇڭا ئۇلار ئۇشبۇ زىننەت بويۇملىرىنىڭ ھەممىسىنى بىر ئورەككە توپلىدى. سامىرىمۇ (بىر قىسىم گۇمراھ پىرقىلەرگە ئوخشاش) بىر گۇمراھ كىشى ئىدى، ئاندىن ئۇ مەزكۇر ئورەككە جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىزىدىن ئېلىۋالغان بىر ئۇچۇم توپىنى چاچتى. ئاندىن ئۇ زىننەت بويۇملىرىنى ئېرتىپ، بىر موزايىنىڭ ھەيكىلىنى ياسىدى، موزايىنىڭ ئىچىگە كىرگەن ۋە چىققان ھاۋانىڭ تەسىرىدە ئۇنىڭدىن بىر خىل ئاۋاز چىقاتتى، سامىرى بۇ ئاۋاز بىلەن ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئازدۇردى. ئۇ كىشىلەرگە: مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلمەستىن ئاللاھ بىلەن كۆرۈشمەن دەپ تۇرسىناغا كەتتى. ھالبۇكى، سىلەرنىڭ ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلاھى بۇ يەردە تۇرۇپتۇ، دېدى.

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ صَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَنكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾ قَالَ يَهْتَرُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي ﴿٩٣﴾

ئۇلار ئۇ موزايىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ سۆزىگە جاۋاب بېرەلمەيدىغانلىقىنى، ئۇلارغا پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى ئۇقمامدۇ؟ ① [89]. شەكسىزكى، ھارۇن ئۇلارغا (مۇسا قايتىپ كېلىشتىن) بۇرۇن: «ئى قەۋمىم! سىلەر ئۇ (موزايى ھەيكىلى) بىلەن سىنالىدىڭلار، شەكسىزكى، سىلەرنىڭ رەببىڭلار رەھمان ئاللاھتۇر، ماڭا ئەگىشىڭلار، (موزايىغا چوقۇنۇشنى تەرك ئېتىش بىلەن) بۇيرۇقۇمغا ئىتائەت قىلىڭلار!» دېگەن ئىدى ② [90]. ئۇلار: «مۇسا قايتىپ كەلگەنگە قەدەر ئۇنىڭغا چوقۇنۇپىرمىز» دېيىشتى ③ [91]. مۇسا (قايتىپ كېلىپ) ئېيتتى: «ئى ھارۇن! ئۇلارنىڭ ئازغانلىقىنى كۆرگەن چېغىڭدا، ماڭا ئەگىشىشىڭگە (كەينىمدىن مېنىڭ يېنىمغا كېلىشىشىڭگە) نېمە توسالغۇ بولدى؟ مېنىڭ بۇيرۇقۇمغا خىلاپلىق قىلىدىڭمۇ؟» ④ [92-93].

① ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئۇلاردىكى جاھىللىق ۋە نادانلىقىنى بايان قىلدى. بۇ ئەقلى كور بولغانلار موزايىنىڭ سوئالغا جاۋاب بېرەلمەيدىغانلىقى، ئۇلارغا پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە قادىر ئەمەسلىكىدەك كىچىك ئىشنىمۇ بىلمەمدۇ؟ ۋەھالەنكى، مەبۇد دېگەن ھەربىر شەخسنىڭ پەريادىنى ئاڭلاشقا، پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە ۋە ھاجەتلەرنى راۋا قىلىشقا قادىر بولىدۇ.

② ھارۇن ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى قەۋمى سامىرىنىڭ كەينىگە كىرىپ، موزايىغا ئىبادەت قىلىشقا باشلىغاندا دېگەن ئىدى.

③ ئىسرائىل ئەۋلادىغا بۇ موزايىچاق شۇ قەدەر ياراپ كەتتىكى، ئۇلار ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىگە پەرۋا قىلماي، موزايىنى ئۇلۇغلاش ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن يانغىلى ئۇنىمىدى.

④ يەنى ئۇلار سېنىڭ سۆزۈڭنى ئاڭلىمىغان چاغدا، دەرھال مېنىڭ كەينىمدىن تۇر تېغىغا بېرىپ ئەھۋالنى ماڭا خەۋەر قىلىشىڭ لازىم ئىدى، سەنمۇ مېنىڭ بۇيرۇقۇمغا پەرۋا قىلماپسەن يەنى مۇئاۋىن پەيغەمبەرلىك مەسئۇلىيىتىڭنى توغرا ئادا قىلماپسەن.

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ۖ إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَمِيرِيُّ ﴿٩٥﴾
قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ ۖ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾

ھارۇن ئېيتتى: «ئى قېرىندىشىم! مېنىڭ ساقلىمىنى ۋە چېچىمنى تارتمىغىن ①، مەن راستتىنلا سېنىڭ مېنى (سەن ئىسرائىل ئەۋلادىنى بۆلۈۋېتىپسەن، مېنىڭ سۆزۈمگە رىئايە قىلماپسەن) دېيىشىڭدىن قورقتۇم» ② [94]. مۇسا ئېيتتى: «ئى سامىرى! سېنىڭ بۇنداق قىلىشتىكى غەرىزىڭ نېمە؟» [95]. سامىرى ئېيتتى: «مەن ئۇلار كۆرمىگەننى كۆردۈم، ئەلچى (جىبرىل) نىڭ ئىزىدىن بىر چاڭگال توپىنى ئالدىم - دە، ئۇنى (موزايىغا) چاچتىم، (ئۇنىڭدىن موزايىنىڭ ئاۋازىدەك ئاۋاز چىقتى) ③، مۇشۇنداق قىلىشنى ماڭا نەپسىم چىرايلىق كۆرسەتتى» [96].

پارە

① مۇسا ئەلەيھىسسالام قەۋمىنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكىدىن ئىبارەت ئېغىر ئازغۇنلۇقتا كۆرۈپ قاتتىق غەزەپلەندى ۋە بۇ ئىشنى ئۆزى ئورۇنباشار قىلىپ قويۇپ كەتكەن قېرىندىشى ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ سۇسۇلۇق قىلغانلىقىدىن بولغان دەپ قارىدى. شۇ ۋەجىدىن ئاچچىقىدا ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ ساقىلى ۋە بېشىدىن تۇتۇپ قاتتىق سوراق قىلىشقا باشلىغان ئىدى. ھارۇن ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن ئۆزىگە بۇنداق قاتتىق مۇئامىلە قىلماسلىقىنى تەلەپ قىلدى.

② سۈرە ئەئرافتا ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ جاۋابى مۇنداق نەقىل قىلىندى: ﴿ئى قېرىندىشىم! (بۇ) قەۋم مېنى بوزەك تاپتى، مېنى ئۆلتۈرۈۋەتكىلى تاس قالدى. مېنى دۈشمەنلەرگە تاماشا قىلىپ بەرمىگىن؟ مېنى زالىم قەۋم (يەنى موزايغا چوقۇنغانلار) قاتارىدا سانمىغىن.﴾ (سۈرە ئەئراف 150 - ئايەت) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ھارۇن ئەلەيھىسسالام ئۆز مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلغان، ئۇلارغا چۈشەندۈرۈش ۋە ئۇلارنى شېرىك ئەمەلدىن چەكلەشتە ھەرگىز بوشاڭلىق قىلمىغان ئىدى. ئەڭ مۇھىمى ئۇ مەسئۇلنىڭ چوڭىيىپ ئىچكى ئۇرۇش پەيدا بولۇشنىڭ ئالدىنى ئالغان ئىدى. چۈنكى ھارۇن ئەلەيھىسسالام ئۆلتۈرۈلسە، ئۇنىڭ قوللىغۇچىلىرى بىلەن قارشى تۇرغۇچىلار ئارىسىدا قانلىق توقۇنۇش پەيدا بولاتتى، نەتىجىدە ئىسرائىل ئەۋلادى بىر - بىرىنى ئۆلتۈرۈشتىن يانمايدىغان ئىككى چوڭ گۇرۇھقا بۆلۈنۈپ كېتەتتى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزى بۇ يەردە بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ۋەزىيەتنىڭ نازۇك تەرەپلىرىدىن خەۋەرسىز ئىدى، شۇ سەۋەبتىن ھارۇن ئەلەيھىسسالامنى بوشاڭلىق قىلىدىكەن، دەپ ئەيىبلەنگەن ئىدى. مەسئۇلنىڭ سەۋەبى ئېنىقلانغاندىن كېيىن، مۇسا ئەلەيھىسسالام ھەقىقىي جىنايەتچى تەرەپكە يۈزلەندى.

شۇ ۋەجىدىن (بەزىلەر قىلغاندەك) بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىق ۋە بىرلىكنى ساقلاپ قىلىشنى نەزەردە تۇتۇپ، شېرىك ئەمەللەر ۋە باتىل ئىشلارغا سۈكۈت قىلىش توغرا ئەمەس، چۈنكى ھارۇن ئەلەيھىسسالام ئۇنداق قىلمىغان ۋە ئۇنىڭ سۆزىدىنمۇ ئۇنداق مەنە چىقمايدۇ.

③ كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتتىكى ﴿الرَّشُولُ﴾ «ئەلچى» دېگەندىن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام مەقسەت قىلىنغان دەپ قارايدۇ. دېمەك سامىرى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام مىنگەن ئاتنىڭ ئىزىدىن بىر چاڭگال توپىنى ئالغان ۋە ئۇنى ساقلاپ قويغان ئىدى، ئۇنىڭدا بىر خىل مۆجىزە ۋە خاسىيەت بار ئىدى. ئۇ بۇ توپىنى ئېرىتىلگەن زىننەت بويۇملىرى ياكى موزايىنىڭ ئۈستىگە چاچقاندا، موزايىدىن بىر خىل ئاۋاز چىقىشقا باشلىغان ۋە كىشىلەرنى ئازدۇرۇشقا سەۋەب بولغان ئىدى.

قَالَ قَدْ هَبَّ فَيَنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ نُخْلِفَهُ وَانظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنْتَحَرِقَنَّهُ وَنُفَّسَ لَنْتَسِفَنَّهُ فِي الْآيِمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ لَكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾

مۇسا (سامىرىغا) ئېيتتى: «ئۇنداقتا، سەن كەت! چۈنكى ھاياتى دۇنيادا ساڭا بېرىلىدىغان جازا (ئۇچراشقاندا كىشىگە) «ساڭا تەگمەڭلار!» دېيىشىڭدىن ئىبارەت بولىدۇ ① (يەنى سېنىڭ كىشىگە يېقىنلاشماسلىقىڭ، كىشىنىڭ ساڭا يېقىنلاشماسلىقى بۇ دۇنيادا ساڭا بېرىلگەن جازادۇر)، شۇبھىسىزكى (ئاخىرەتتە جازالىنىدىغان) مۇئەييەن بىر ۋاقتىڭ بار، ئۇ ۋەدىگە خىلاپلىق قىلىنمايدۇ ②. سەن ھامان چوقۇنۇپ

كېلىۋاتقان ئىلاھىغا قارىغىن، بىز ئۇنى چوقۇم كۆيدۈرىمىز، ئاندىن ئۇنىڭ (كۈلىنى) دېڭىزغا سورۇۋېتىمىز» ③ [97]. سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار پەقەت ئاللاھتۇركى، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر [98]. (ئى مۇھەممەد!) بىز ساڭا ئۆتكەنكىلەرنىڭ بەزى خەۋەرلىرىنى مانا مۇشۇنداق بايان قىلىپ بېرىۋاتىمىز ④، شەكسىزكى، بىز ساڭا دەرگاھىمىزدىن قۇرئاننى ئاتا قىلدۇق ⑤ [99]. كىمكى قۇرئاندىن يۈز ئۆرۈيدىكەن ⑥، ئۇ چوقۇم قىيامەت كۈنى (چوڭ گۇناھتىن ئىبارەت) ئېغىر بىر يۈكنى كۆتۈرىدۇ ⑦ [100].

① يەنى ئۆمۈر بويى كىشىلەرگە «ماڭا يېقىنلاشماڭلار! مەندىن يىراق تۇرۇڭلار! مېنى تۇتماڭلار!» دەپ ياشايسەن. شۇندىن كېيىن كىم ئۇنى تۇتسا، تۇتقان كىشىمۇ ۋە سامىرىمۇ قىزىتما بولۇپ قالاتتى، شۇڭا ئۇ كىمنى كۆرسە، دەرھال ئۇنىڭغا: مېنى تۇتما! دەپ ۋارقىرايتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇ كىشىلەر ئارىسىدىن چىقىپ، جاڭگالغا كىرىپ كەتكەن، ئۇ يەردە ھايۋانلار بىلەن ھايات كەچۈرگەن. دېمەك ئۇ كىشىلەرگە ئىبەرەت بولۇپ قالغان. كىمكى كىشىلەرنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن قانچىلىك ھىيلە - مىكر ئىشلەتكەن بولسا، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان جازامۇ شۇنچىلىك ئېغىر ۋە ئىبەرەتلىك بولىدۇ. ② يەنى ئۇنىڭدىن باشقا ئاخىرەتنىڭ ئازابىنىمۇ ھەر ھالەتتە تېتىماي قالمايسەن.

③ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، شېرىكنىڭ تەسىرىنى يوقىتىش كېرەك. ھەتتا ئۇ ھەر قانچە ئۇلۇغ زاتلارغا مەنسۇپ قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ نام - نىشانىنى قالدۇرماي ئۆچۈرۈش لازىم. ئۇنداق قىلىش بەزى بىدئەتچى، قەبرىگە چوقۇنغۇچىلار ئېيتقاندەك ئۇلۇغ زاتلارغا ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلىق بولمايدۇ ئەلۋەتتە. بەلكى بۇ تەۋھىدىنىڭ ئاساسىنى ۋە دىننى قوغداش تەقەززا قىلىدىغان مەجبۇرىيەتتۇر. بۇ ۋەقەدە «ئەلچىنىڭ قەدەم ئىزى» غا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلمىدى. گەرچە ئۇنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىدىن بىر خىل روھانىي بەرىكەت چىقىپ تۇرسىمۇ، ئۇنىڭغا دىققەت بېرىلمىدى، چۈنكى ئۇ شېرىككە ۋاسىتە بولۇپ قالغان ئىدى.

④ يەنى بىز ساڭا مۇسا بىلەن پىرئەۋننىڭ قىسسلىرىنى بايان قىلىپ بەرگىنىمىزدەك، بۇرۇن ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەھۋالىنىمۇ ساڭا بايان قىلىپ بېرىۋاتىمىز. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، سەن ئۇلاردىن خەۋەردار بولۇپ، ئۇلارنىڭ قىسسلىرىدىكى ئىبەرەتلىك نۇقتىلارنى كىشىلەرگە بايان قىلىپ بېرىسەن، شۇنداق قىلساڭ، كىشىلەر ئۇلاردىن ئىبەرەت ئېلىپ، ھەق يول ۋە توغرا ئېتىقادنى تاللايدۇ.

⑤ ﴿ذِكْرًا﴾ دېگەندىن قۇرئان كەرىم مەقسەت قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن بەندىلەر رەببىنى ياد ئېتىدۇ، ھىدايەت يولىنى تاللايدۇ، ئۇنىڭدىن نىجاتلىق ۋە سائادەتكە يول تاپىدۇ.

⑥ يەنى كىمكى ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرمەيدىكەن ۋە ئۇنىڭدا كەلگەن يوليورۇقلارغا ئەمەل قىلمايدىكەن.

⑦ يەنى چوڭ گۇناھتىن ئىبارەت ئېغىر بىر يۈكنى شۇنىڭ ئۈچۈن كۆتۈرىدۇكى، ئۇنىڭ نامە - ئەمالى ياخشىلىقتىن خالىي ۋە يامانلىقلار بىلەن توشۇپ كەتكەن بولىدۇ.

خَلِيدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا ﴿١١﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٢﴾ يَتَخَلَّفُونَ بَيْنَهُمْ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴿١٣﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٤﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْحِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٦﴾ لَا تَبْقَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٧﴾

ئۇلار (ئۇنىڭ ئاستىدا) مەڭگۈ قالدۇدۇ^①، قىيامەت كۈنى ئۇلارغا يۈكلەنگەن بۇ يۈك نېمىدېگەن يامان! [101]. ئۇ كۈندە سۇر (ئىككىنچى قېتىم) چېلىنىدۇ^②، بۇ كۈندە گۇناھكارلارنى كۆك كۆز (قارا يۈزلۈك) ھالەتتە (ھېساب مەيدانغا) يىغىمىز [102]. (قىيامەتنىڭ دەھشتىدىن دۇنيادا تۇرغان ۋاقتى قىسقا تۇپلۇپ كېتىپ) ئۇلار بىر - بىرىگە «(دۇنيادا) پەقەت ئون كۈنلا تۇردۇڭلار» دېيىشىپ پىچىرلىشىدۇ^③ [103]. ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشىدىغانلىقىنى بىز ئوبدان بىلىمىز، شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئەڭ توغرا سۆزلەيدىغىنىمۇ: «سىلەر پەقەت بىر كۈنلا تۇردۇڭلار» دەيدۇ^④ [104]. ئۇلار سەندىن (قىيامەت كۈنى) تاغلار (نىڭ قانداق بولىدىغانلىقى) توغرىلىق سورايدۇ، ئېيتقىنىكى، «رەببىم ئۇلارنى تۈزۈتۈپ سورۇيدۇ [105]. ئاندىن (ئۇلارنىڭ ئورنىنى) تۈزلەڭلىككە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ [106]. سەن ئۇ تۈزلەڭلىكتە نە چوڭقۇرلۇقنى، نە ئېگىزلىكنى كۆرمەيسەن» [107].

① ئۇلار ئۇنىڭدىن ئۆزلىرىنى قۇتقۇزالمىدۇ، نە قېچىپ كېتەلمەيدۇ. يەنى ئۇلار گۇناھلىرى ئۈچۈن بېرىلگەن ئازابىنى مەڭگۈ تارتىدۇ.

② ﴿الصُّور﴾ دېگەندىن (مۇڭگۈز) يەنى ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن چالىدىغان سۇر كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، سۇر چېلىنغان ھامان قىيامەت قايمى بولىدۇ. (مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 192 - بەت) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سۇرنىڭ ئىگىسى (يەنى ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام) سۇرنى چېلىش ئۈچۈن ئاغزىغا ئېلىپ، پەسكە قاراپ، ئاللاھتىن رۇخسەت بېرىلىشىنىلا كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، رۇخسەت بېرىلگەن ھامان سۇرنى چالىدۇ». (سۈنەنى تىرمىزى 2431 - ھەدىس) ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن بىرىنچى قېتىم سۇرنى چالغاندا بارلىق مەخلۇقات ئۆلىدۇ. ئىككىنچى قېتىم چالغاندا ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ھەممە جانلىق تىرىلىپ، مەھشەر مەيدانىغا جەم بولىدۇ. بۇ ئايەتتە سۇرنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق چېلىنىشى كۆزدە تۇتۇلغان.

③ ئۇلار قىيامەتنىڭ دەھشتىدىن قورقۇپ كەتكەنلىكتىن بىر - بىرى بىلەن تۆۋەن ئاۋازدا گەپلىشىدۇ.

④ يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەممىدىن ئەقىللىق، ئاڭلىق ۋە توغرا سۆزلەيدىغىنى شۇنداق دەيدۇ. دېمەك دۇنيا ھاياتى ئۇلارغا بىر نەچچە كۈندەك بەلكى بىر - ئىككى سائەت ياشىغاندەكلا بولىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قىيامەت قايمى بولغان كۈندە مۇشرىكلار (دۇنيادا) پەقەت ئازغىنە ۋاقىت تۇرغانلىقىغا قەسەم قىلىدۇ﴾. (سۈرە رۇم 55 - ئايەت) بۇ نۇقتا قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە ئايەتلەردە بايان قىلىنغان. مەسىلەن: (سۈرە فاتىر 34 - ئايەت، سۈرە مۇئىمىنۇن 112 - 114 - ئايەتلەر ۋە سۈرە نازىئات 46 - ئايەت ۋە باشقىلار). بۇنى بايان قىلىشتىن مەقسەت، پانىي دۇنيا ھاياتىنى مەڭگۈلۈك ھاياتتىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويماڭلار، دېمەكتۇر.

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٢٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنفَعُ الشَّفَعَةُ إِلَّا مَنْ أِذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٢٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١٣٠﴾

بۇ كۈندە ئىنسانلار بىر چاقىرغۇچىغا (ئىسرافلىغا) ئەگىشىپ ماڭىدۇ،^① قىغىر كەتمەيدۇ،^② رەھمان ئاللاھنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ، بارلىق ئاۋازلار بېسىقلىنىدۇ، پىچىرلىشىشتىن باشقىنى ئاڭلىمايسەن^③ [108]. بۇ كۈندە رەھمان ئاللاھ رۇخسەت بەرگەن ۋە سۆزىدىن رازى بولغان ئادەمدىن باشقا ھېچقانداق ئادەمنىڭ شاپائىتى پايدا بەرمەيدۇ^④ [109]. ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئالدىدىكىنى ۋە كەينىدىكىنى (يەنى ئۆتمۈشلىرىنى ۋە كېلەچەكلىرىنى) بىلىدۇ، ئۇلار بولسا ئۇنى بىلمەيدۇ^⑤ [110].

① يەنى ئۇ كۈنى زېمىندا نە ئېگىز دۆڭ، نە تاغ، نە ۋادى، نە ئاسمان - پەلەك بىنلار قالمايدۇ، ھەممىسى تەكشى تۈزلەڭلىككە ئايلىنىدۇ، دېڭىزلار ۋە دەريالار قۇرۇپ كېتىدۇ. پۈتۈن يەر يۈزى ھېچ نەرسە يوق بىر مەيدانغا ئوخشاپ قالىدۇ، شۇ چاغدا بىر ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ، ھەممە كىشىلەر شۇ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ يۈگۈرەيدۇ، يەنى چاقىرغۇچى تەرەپكە يۈزلىنىدۇ.

② يەنى چاقىرغۇچى چاقىرغان تەرەپتىن باشقا تەرەپكە ماڭمايدۇ.

③ يەنى پۈتۈن جاھاننى جىمجىتلىق قاپلايدۇ، ئاياغ تېۋىشلىرى ۋە پىچىرلىشىشلاردىن باشقىسى ئاڭلانمايدۇ.

④ ئۇ كۈندە بىر كىمنىڭ شاپائىتى يەنە بىر كىمگە پايدا بەرمەيدۇ، پەقەت رەھمان ئاللاھ رۇخسەت قىلغان كىشىلا شاپائەت قىلالايدۇ، ئۇ كىشىمۇ ھەر قانداق ئادەمنى شاپائەت قىلالمايدۇ، پەقەت ئاللاھ خالىغان كىشىلەرنىلا شاپائەت قىلالايدۇ. ئۇنداقتا شاپائەتكە لايىق بولىدىغانلار قانداق كىشىلەر؟ ئۇلار پەقەت تەۋھىد ئەھلى بولۇپ، شېرىك ئەمەللەردىن يىراق تۇرغانلاردۇر. بۇ نۇقتا قۇرئان كەرىمدە كۆپ ئايەتلەردە بايان قىلىنغان. مەسىلەن: سۈرە نەجىم 26 - ئايەت، سۈرە ئەنبىيا 28 - ئايەت، سۈرە سەبەئ 23 - ئايەت، سۈرە نەبە 38 - ئايەت ۋە سۈرە بەقەرەدىكى ئايەتلەكۈرسى قاتارلىقلار.

⑤ ئالدىنقى ئايەتتە شاپائەتنىڭ شەرتى بايان قىلىنغان ئىدى، بۇ ئايەتتە ئۇنىڭ سەۋەبى بايان قىلىندى. چۈنكى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم كىمنىڭ قانداق ئاقىۋەتكە دۇچار بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. كىمنىڭ جىنايىتى قانچىلىك، ئۇ شاپائەتكە لايىقمۇ ياكى ئەمەسمۇ؟ كىم پەيغەمبەرلەر ۋە سالھلارنىڭ شاپائىتىگە ئېرىشىش شەرتىگە چۈشىدۇ؟ بۇ ھەقتە ئاللاھ ئۆزى ھۆكۈم چىقىرىدۇ. ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ئۇنى بىلىشكە قادىر ئەمەس. چۈنكى ھەر شەخسنىڭ گۇناھىنىڭ تۈرىنى ۋە قانداق سادىر قىلغانلىقىنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ، بۇ ئىشلارنى ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ ھەم بىلمەيدۇ.

* وَعَنْتِ الْأُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ حَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحَدِّثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ

بارلىق يۈزلەر (يەنى بەندىلەر) مەخلۇقاتنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچى مەڭگۈ ھايات ئاللاھ ئۈچۈن ئېگىلىدۇ. ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلەر چوقۇم زىيان تارتىدۇ ① [111]. مۇئىن بولغان ھالدا ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار (گۇناھنىڭ) كۆپىيىپ كېتىشىدىن ۋە (ساۋابنىڭ) كېمىيىپ كېتىشىدىن ئەنسىرمەيدۇ ② [112]. بىز شۇنىڭدەك، ئۇلارنى (گۇناھلاردىن) ساقلىنىش ③ ياكى ئۇلاردا (نەسىھەتنى قوبۇل قىلىدىغان) ئاڭ - پىكىر پەيدا بولسۇن ④ دەپ، بۇ قۇرئاننى ساڭا ئەرەبچە نازىل قىلدۇق ۋە ئۇنىڭدا تۈرلۈك ئاگاھلاندۇرۇشلارنى بايان قىلدۇق [113]. ئاللاھ (زاتى، سۈپىتى جەھەتتە بارلىق مەخلۇقاتتىن) ئۈستۈندۇر، ھەق پادىشاھتۇر ⑤، (ئى پەيغەمبەر!) قۇرئاننىڭ ساڭا ۋەھىي قىلىنىۋاتقان قىسمى تولۇق نازىل قىلىنىپ بولمىغۇچە ئۇنى ئوقۇشقا ئالدىراپ كەتمىگىن ⑥.

① چۈنكى ئۇ كۈندە ئاللاھ تائالا مۇكەممەل ئادالەت بەرپا قىلىدۇ، ھەربىر ھەق ئىگىسىگە ئۇنىڭ ھەققىنى ئېلىپ بېرىدۇ، ھەتتا بىر مۇڭگۈزلۈك قوي يەنە بىر مۇڭگۈزسىز قوينى ئۈسۈپ زۇلۇم قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىپ بېرىدۇ. (سەھىھ مۇسلىم 2582 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 235 - بەت) شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەزكۇر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «ھەربىر ھەق ئىگىسىگە ئۇنىڭ ھەققىنى چوقۇم قايتۇرۇڭلار». بولمىسا، قىيامەت كۈنى تۆلەشكە مەجبۇر بولىسىلەر. يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «زۇلۇم قىلىشتىن يىراق تۇرۇڭلار، چۈنكى زۇلۇم قىيامەت كۈنى زۇلمەتلەرگە سەۋەب بولىدۇ، (يەنى دەھشەتلىك قاراڭغۇلۇققا دۇچار قىلىدۇ)». ئۇ يەردە ھەممىدىن كۆپ زىيان تارتقۇچى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن كىشى بولىدۇ، چۈنكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ئەڭ چوڭ زۇلۇمدۇر، ھەم ئەپۇ قىلىنمايدىغان گۇناھتۇر.

② «(گۇناھنىڭ) كۆپىيىپ كېتىشى» شۇكى، بىر ئادەمگە باشقىلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئارتىپ قويۇش. «(ساۋابنىڭ) كېمىيىپ كېتىشى» شۇكى، ياخشى ئەمەللەرگە بېرىلىدىغان مۇكاپاتنى كېمەيتىۋېتىش. دېمەك قىيامەت كۈنى ھەر ئىككى خىل زۇلۇم بولمايدۇ.

③ يەنى ئىنسانلار پەرھىزكار بولۇپ، گۇناھتىن، ھارامدىن ۋە يامان ئىشلاردىن قول ئۈزسۇن دەپ قۇرئاندا تۈرلۈك ئاگاھلاندۇرۇشلارنى بايان قىلدۇق.

④ يەنى ئىنسانلارنىڭ قەلبىدە ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش، ئۇنىڭغا يېقىنلىق ھاسىل قىلىشقا ھېرىسمەنلىك پەيدا بولسۇن دەپ. يەنە بىر مەنىسى: ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ئەھۋالى ۋە ئاقىۋىتىدىن ئىبەرەت ئالىدىغان، ئاڭ - پىكىر ۋە قىزغىنلىق پەيدا بولسۇن دەپ، قۇرئاندا ئاگاھلاندۇرۇشلارنى ھەر خىل شەكىلدە بايان قىلدۇق.

⑤ يەنى ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر، تەھدىت - ئاگاھلاندۇرۇشلىرىمۇ ھەقتۇر، جەننەت - دوزاخمۇ ھەقتۇر، ئۇنىڭ ھەممە سۆزى ھەقتۇر.

⑥ جىبرىل ئەلەيھىسسالام ۋەھىي ئېلىپ كېلىپ، ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئوقۇپ

بېرۋاتقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن بىر كەلىمىنىمۇ چۈشۈرۈپ قويماي تولۇق يادلىۋېلىش ئۈچۈن، جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىلەن تەڭ تېز - تېز ئوقۇيتتى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇنداق قىلىشتىن چەكلىدى. ئاۋۋال ۋەھىينى دىققەت بىلەن ئاڭلاشنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. ھەمدە ئۇنى ئوقۇپ چۈشەندۈرۈپ بېرىش ۋە قەلبىگە ئورۇنلاشتۇرۇش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر، دېدى. بۇنىڭ ئىزاھاتى سۈرە قىيامەتتە بايان قىلىنىدۇ.

وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ عَاهَدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِن قَبْلِ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ ﴿١١٦﴾

«ئى رەببىم! ئىلىمىنى زىيادە قىلغىن!» دېگىن ① [114]. ئىلگىرى بىز ئادەمگە (مەلۇم دەرىجىدىكى مېۋىسىنى يېمەسلىكىنى) تەۋسىيە قىلغان ئىدۇق، ئۇ بۇنى يادىدىن چىقاردى، بىز ئۇنىڭدا مۇستەھكەم ئىرادە كۆرمىدۇق ② [115]. ئۆز ۋاقتىدا بىز پەرىشتىلەرگە: «ئادەمگە سەجدە قىلغىنلار» دېگەندۇق، ئۇلار سەجدە قىلدى، لېكىن ئىبلىس سەجدە قىلغىلى ئۇنىمىدى [116].

① يەنى ئاللاھتىن ئىلىمىنى زىيادە قىلىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرغىن. بۇ ئايەتتە ئۆلىمالار ئۈچۈنمۇ شۇنداق تەلىمات باركى، ئۇلار پەتىۋا بېرىشتىن ئىلگىرى چوڭقۇر تەتقىقات ئېلىپ بېرىش، ئالدىراپ پەتىۋا پىچماسلىق ۋە ھەر جەھەتتىن ئىلىمنى ئاشۇرۇپ تۇرۇش لازىم. بۇ يەردىكى ئىلىمدىن قۇرئان ۋە ھەدىس ئىلىمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، شۇنىڭ ئۆزى قۇرئان كەرىمدە ئىلىم دەپ ئاتالغان. ئۇ ئىلىمنى ھاسىل قىلغانلار ئۆلىما دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئىنسان تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن ھاسىل قىلىدىغان ئىلىملەرنىڭ ھەممىسى ھۈنەر - كەسپ، سانائەت ۋە تېخنىكىدىن ئىبارەت. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تىلىگەن ئىلىم ۋەھىي ئىلىمدۇر. بۇ ئىلىم قۇرئان ۋە ھەدىستە ساقلانغاندۇر. بۇ ئىلىم ئىنسان بىلەن ئاللاھنىڭ ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى باغلايدۇ، ئالاقىنى كۈچەيتىدۇ. ئىنساننىڭ ئەخلاقىنى تۈزەيدۇ، ئاللاھ نېمىدىن رازى بولىدۇ، نېمىگە نارازى بولىدۇ، ئۇنى مۇشۇ ئىلىم بىلەن بىلگىلى بولىدۇ. مۇشۇ تۈردىكى دۇئالارنىڭ ئىچىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوقۇپ تۇرىدىغان مۇنداق بىر دۇئامۇ بار: «ئى ئاللاھ، مېنىڭ ئىلىمىم بىلەن ماڭا مەنپەئەت ئاتا قىلغىن، ماڭا مەنپەئەتلىك ئىلىمنى بىلدۈرگىن، ئىلىمىمنى زىيادە قىلغىن، ھەر ھالەتتە ئاللاھقا ھەمدىلەر بولسۇن». (سۈنەنى ئىبنى ماجە 251 - ھەدىس)

② " نَسِيَانٌ " ئۇنتۇماق، ئېسىدىن چىقماق دېگەن مەنىدە بولۇپ، ھەربىر ئىنساننىڭ تەبىئىتىدە تېپىلىدىغان بىر ئىشتۇر. شۇنىڭدەك ئىرادىنىڭ ئاجىز بولۇشىمۇ ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتىدە بار. ئىنساندىكى مۇشۇ ئىككى ئاجىزلىق شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە ئالدىنىپ كېتىشكە سەۋەب بولىدۇ. ئەگەر بىر ئىنساندا بۇ ئىككى ئاجىزلىق بولۇپ، ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە قارشى تۇرۇش مەقسىتى بولمىسا، يەنە قەستەن ئاللاھ ئەمرىگە بويسۇنماسلىق غەربىزى بولمىسا، ئۇنتۇپ قىلىش ۋە ئىرادىنىڭ ئاجىزلىقى سەۋەبىدىن سادىر بولغان خاتالىق پەيغەمبەرلىك ۋە پاكلىققا تەسىر كۆرسەتمەيدۇ. چۈنكى، خاتالىق سادىر بولغاندىن كېيىن ئىنسان دەرھال پۇشايمان قىلىپ، ئاللاھقا يالۋۇرغان ھالدا سەجدىگە باش قويدۇ ۋە تەۋبە قىلىپ، ئاللاھتىن كەچۈرۈم سورايدۇ. (ئادەم ئەلەيھىسسالاممۇ شۇنداق قىلغان ئىدى) ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامغا چۈشەندۈرۈپ: شەيتان سىلەرگە ئوچۇق - ئاشكارا دۈشمەن، ئۇ سىلەرنى جەننەتتىن چىقىرەتمىسۇن دەپ، ئاللاھىدە تەكىتلىگەن ئىدى. مەزكۇر تەكىتلەنگەن ئىش بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسىگە ئاساسەن ﴿عَاهَدْنَا﴾ «بىز ئادەمدىن ئەھدە ئالدۇق» دەپ ئىپادىلەندى. ئادەم ئەلەيھىسسالام بۇ «ئەھدىنى» نى ئۇنتۇدى. ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى بىر دەرەخكە يېقىنلىشىشتىن يەنى ئۇنىڭدىن يېيىشتىن چەكلىگەن ئىدى، ئادەم ئەلەيھىسسالاممۇ ئۇشبۇ دەرەخكە

يېقىنلاشما سېلىقىنى كۆڭلىگە پۈككەن ئىدى، لېكىن شەيتان قەسەم ئېچىپ تۇرۇپ، ئۇ دەرهختىن يېگەن ئادەم مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ ۋە زاۋال تاپماس پادىشاھلىققا ئېرىشىدۇ دەپ، ۋەسۋەسە قىلغاندا ئىرادىسىدە تۇرالماي قالدى، ئىرادىسى بوشاپ كەتكەنلىكتىن شەيتانغا ئالدىنى.

فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ﴿١١٧﴾ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى ﴿١٢٠﴾ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن رَّرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ﴿١٢١﴾ ثُمَّ أَجْبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى ﴿١٢٢﴾

بىز دېدۇق: «ئى ئادەم! بۇ (شەيتان) ھەقىقەتەن سېنىڭ ۋە ئايالىڭنىڭ دۈشمىنىدۇر. ئۇ سىلەر ئىككىڭلارنىڭ جەننەتتىن چىقىپ كېتىشىڭلارغا سەۋەبچى بولۇپ قالمىسۇن، ئۇ چاغدا سەن جاپا - مۇشەققەتتە قالسىن» ① [117]. شەكسىزكى، جەننەتتە سەن ئاچ قالمىسەن، يالىڭاچمۇ قالمىسەن [118]. ھەمدە ئۇنىڭدا ھەرگىز ئۇسساپ كەتمەيسەن، ئىسسىپمۇ كەتمەيسەن» [119]. شەيتان ئۇنىڭغا ۋەسۋەسە قىلىپ: «ئى ئادەم! مەن ساڭا (مېۋىسىنى يېگەن ئادەم ئۆلمەيدىغان) ئەبەدىلىك دەرىخىنى ۋە قولدىن كەتمەس پادىشاھلىقنى كۆرسىتىپ قويايمۇ؟» دېدى [120]. نىھايەت ئىككىسى ئۇ دەرهخنىڭ مېۋىسىنى يېدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئۇياتلىق يەرلىرى ئېچىلىپ قالدى، ئۇلار جەننەت (دەرەخلىرىنىڭ) يوپۇرماقلىرى بىلەن ئۇ يەرلىرىنى يۆگەشكە كىرىشتى. ئادەم رەببىنىڭ (ئەمرىگە) خىلاپلىق قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاداشتى ② [121]. ئاندىن رەببى ئۇنى (تەۋبىگە مۇۋەپپەق قىلىپ) رەھمىتىگە ئېرىشتۈردى، شۇنىڭ بىلەن تەۋبىسىنى قوبۇل قىلدى ۋە ئۇنىڭغا توغرا يولنى كۆرسەتتى ③ [122].

① بۇ يەردىكى ﴿تَشْقَى﴾ "شَقَاؤُهُ" جاپا - مۇشەققەت مەنىسىدە، يەنى جەننەتتە يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، تۇرالغۇ جاي ھەممىسى ھېچقانداق جاپا تارتماستىن ئاسانلا قولغا كېلىدۇ. جەننەتتىن چىققاندا بۇ نەرسىلەرگە ئېرىشىش ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەت تارتىشقا توغرا كېلىدۇ، خۇددى دۇنيادا ھەربىر ئىنسان مەزكۇر تۈپ ئېھتىياجلىرىنى تولۇقلاش ئۈچۈن، جاپا تارتىشقا توغرا كېلىۋاتقاندا. يەنە بىر دېققەت قىلىدىغان نۇقتا شۇكى، بۇ يەردە پەقەت ئادەم ئەلەيھىسسالامغا «سەن جاپا - مۇشەققەتتە قالسىن» دېيىلدى، ھەر ئىككىڭلار جاپا - مۇشەققەتتە قالسىلەر، دېيىلمىدى، ۋەھالەنكى دەرهخنىڭ مېۋىسىنى ھەر ئىككىسى يېگەن ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبى ئائىلىنىڭ ئاساسلىق ئېھتىياجىنى قامداش ئەرنىڭلا زىممىسىگە يۈكلەنگەن مەسئۇلىيەت بولغانلىقتىن، بۇ يەردىكى خىتاب ئادەم ئەلەيھىسسالامغا قارىتىلغان. شۇڭا ئائىلىنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش ئايالنىڭ مەسئۇلىيىتى ئەمەس، بەلكى، ئەرنىڭ مەسئۇلىيىتىدۇر. ئاللاھ تائالا ئايالنى جاپا - مۇشەققەتتىن ساقلاپ، ئۆي خانىشى بولۇش شەرىپىگە ئىگە قىلدى، ئۇنى ئاسراپ ئىززەتلىدى. لېكىن بۈگۈنكى ئاياللارغا مەزكۇر «ئىلاھىي ئىززەت» خۇددى «قوللۇق زەنجىرى» دەك كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى، ئۇلار بۇنىڭدىن ئازات بولۇش ئۈچۈن تىنىم تاپماي، چېپىپ يۈرمەكتە. ئاھ! شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرى شۇ قەدەر گۈزەل ۋە جەلپكارمىدۇ؟ ئۇنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرى ھېلىھەم ئاياللارنى ئازدۇرۇپ كەلمەكتە.

② يەنى ئۇ دەرهخنىڭ مېۋىسىنى يەپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلدى، نەتىجىدە توغرا يولدىن ياكى نىشانىدىن ئاداشتى.

پارە

③ بەزى كىشىلەر بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، مەزكۇر گۇناھ ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك كېلىشتىن ئىلگىرى سادىر بولغان، دەيدۇ. لېكىن بىز ئالدىنقى بەتتە بۇ «گۇناھ» نىڭ ھەقىقىتى ۋە ئۇنىڭ پاكلىققا زىت كەلمەيدىغانلىقىنى بايان قىلدۇق. چۈنكى بۇنىڭدەك ئۇنتۇپ قىلىش ۋە سەۋەنلىكلەر پەيغەمبەرلىك، شەرىئەت ۋە دەۋەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولماي، شەخسىي خاراكتېر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا، يەنە گۇناھنىڭ سەۋەبى ئىرادىنىڭ ئاجىزلىقىدىن بولغان بولسا، ئۇ چاغدا بۇ ئاللاھنىڭ غەزىپىگە لايىق قىلىدىغان گۇناھ ھېسابلانمايدۇ. بۇ يەردە ئۇنى «رەببىنىڭ (ئەمرىگە) خىلاپلىق قىلدى، يەنى گۇناھ ئىش قىلدى» دەپ ئاتاشتىكى سەۋەب ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە مەرتىۋىسىنىڭ ئۈستۈن بولغانلىقىدىن بولغان. چۈنكى، چوڭلاردىن سادىر بولغان ئادەتتىكى كەمچىلىكمۇ چوڭ خاتالىق دەپ چۈشىنىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئايەتنىڭ مەنىسى «ئاندىن رەببى ئۇنى (پەيغەمبەرلىككە) تاللىدى» ئەمەس، بەلكى، «ئۇ قىلمىشىغا پۇشايمان ۋە تەۋبە قىلغانلىقى ئۈچۈن رەببى ئۇنى ئىلگىرىكى پاكلىق ماقامىغا يەتكۈزدى، رەھمىتىگە ئېرىشتۈردى»، دېگەن بولىدۇ. ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋانى زىمىنغا چۈشۈرۈشمۇ ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بويىچە بولغان ئىدى. بۇنى ئاللاھ تائالانىڭ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا غەزەپ قىلغانلىقىدىن بولغان دەپ چۈشۈنۈش توغرا بولمايدۇ.

قَالَ أَهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَتْهَا كَذَلِكَ الْيَوْمِ تَنْسَى ﴿١٢٦﴾ وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى ﴿١٢٧﴾

ئاللاھ (ئۇلارغا) ئېيتتىكى: «سەلەر ھەممىڭلار جەننەتتىن بىر - بىرىڭلارغا دۈشمەن بولغان ھالدا چۈشۈڭلار! (ئى ئادەم ئەۋلادى!) سەلەرگە مېنىڭ تەرىپىمدىن ھىدايەت كەلگەندە، كىمكى مېنىڭ ھىدايىتىمگە ئەگەشسە، ئۇ ئازمايدۇ ۋە بەختسىزلىككە ئۇچرىمايدۇ [123]. كىمكى مېنىڭ زىكرىم (بولغان قورئان) دىن يۈز ئورۇيدىكەن، ئۇنىڭ ھاياتى جاپالىق (يەنى خاتىرجەمسىز) ① بولىدۇ، قىيامەت كۈنى بىز ئۇنى كور ھالىتىدە تىرىلدۈرىمىز» ② [124]. ئۇ: «ئى رەببىم! نېمىشقا مېنى كور ھالەتتە تىرىلدۈردۈڭ، ھالبۇكى، (دۇنيادىكى چاغدا) مېنىڭ كۆزۈم كۆرەتتىغۇ؟» دەيدۇ [125]. ئاللاھ ئېيتىدۇ: «سېنى شۇنداق (كور ھالەتتە تىرىلدۈردۈم)، ساڭا بىزنىڭ (روشن) ئايەتلىرىمىز كەلگەن تۇرۇقلۇق، سەن ئۇلارنى (كۆزگە ئىلماي) تاشلاپ قويغان ئىدىڭ. بۈگۈن سەنمۇ شۇنىڭدەك (دوزاختا) تاشلىنىپ قالسىن» [126]. ھەددىدىن ئاشقان ۋە رەببىنىڭ ئايەتلىرىگە ئىمان ئېيتىمىغانلارغا ئەنە شۇنداق جازا بېرىمىز، ئاخىرەتنىڭ ئازابى تېخىمۇ قاتتىقتۇر، تېخىمۇ مەڭگۈلۈكتۇر [127].

① بۇ يەردىكى «جاپالىق» دېگەندىن بەزى مۇپەسسىرلەر قەبرە ئازابى دېگەن مەنىنى ئالسا، بەزىلەر قايىمۇقۇش، چۈشكۈنلۈك، ئىچى سىقىلىش، خاتىرجەمسىزلىك، غەم - ئەندىشە ۋە تەشۋىشلىك خىياللاردىن خالىي بولالماسلىق دېگەن مەنىنى ئالىدۇ، بۇنداق ئەھۋاللارغا كۆپىنچە ئاللاھنى ئەسلىشتىن غاپىل كاتتا پۇلدارلار يولۇقۇپ تۇرىدۇ.

② بۇنىڭدىن ئەمەلىيەتتە كۆزنىڭ كور بولۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئۇنىڭ ئەقىل كۆزى كور بولىدۇ، يەنى ئۇ يەردە ئازابتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، بىرەر باھانە ۋە پاكىت كۆرسىتىش ئۇنىڭ ئەقىلگە كەلمەيدۇ.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمَا أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْفُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسْجِدِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿١٣٠﴾

ئۇلار بىزنىڭ ئۆزلىرىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن (پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان) نۇرغۇن ئۈمەتلەرنى ھالاك قىلغانلىقىمىزنى ئوقمامدۇ؟ ئۇلار شۇ ئۈمەتلەرنىڭ ماكانلىرىدا كېزىپ يۈرىدۇ. ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئۇنىڭدا ئەلۋەتتە نۇرغۇن ئىبرەتلەر بار [128]. ئەگەر رەببىڭ تەرىپىدىن (گۇناھكارلارنىڭ جازاسىنى كېچىكتۈرۈش ھەققىدە) ئىلگىرى بېرىلگەن بىر سۆز (ھۆكۈم) ۋە ئالدىن بەلگىلەنگەن مۇئەييەن ۋاقىت بولمىسا ئىدى، ئۇلار دەرھال ھالاك بولغان بولاتتى ① [129]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە سەۋر قىلغىن، كۈن چىقىشتىن بۇرۇن، كۈن پېتىشتىن ئىلگىرى رەببىڭنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتقىن، كېچىلەردە ۋە كۈندۈزنىڭ دەسلەپكى ھەم ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا (رەببىڭگە) تەسبىھ ئېيتقىن ②، (شۇنداق قىلساڭ، رەببىڭ بېرىدىغان ساۋاب بىلەن) مەمنۇن بولسىن ③ [130].

① يەنى بۇ ئىنكارچىلار ۋە مەككە مۇشرىكلىرى ئۆزلىرىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈمەتلەرنىڭ ئەھۋالىغا قارىمامدۇ؟ بۇلار ئۇلارنىڭ ئورۇنباسارلىرى بولۇپ، ئۇلار ياشىغان يۇرتلاردىن ئۆتۈپ تۇرىدۇ. بىز ئۇلارنى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ھالاك قىلدۇق. ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئىبرەت ۋە ساۋاقتۇر. لېكىن مەككە ئەھلى ئۇلاردىن ئىبرەت ئالماستىن ئىلگىرىكىلەر ھالاك بولغان يولنى تاللىۋالدى. ئەگەر ئاللاھ تائالانىڭ پاكىت تۇرغۇزماي ۋە بەلگىلىگەن مۇددەت توشماي تۇرۇپ ھېچبىر قەۋمنى ئازابلىماسلىقتىن ئىبارەت ھۆكۈمى بولمىسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا خېلى بۇرۇنلا ئازاب كەلگەن ۋە ئاللىقاچان ھالاك قىلىنغان بولاتتى. دېمەك ئۇلار پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىشىمۇ، تېخىچە ئازاب كەلمىگەن بولسا، ئۇنىڭ مەنسى بۇندىن كېيىنمۇ ئازاب كەلمەيدۇ، دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى ئۇلارغا ھازىرچە ئاللاھ تەرەپتىن مۆھلەت بېرىلگەن، ئادەتتە ئاللاھ تائالا ھەربىر قەۋمغا شۇنداق مۆھلەت بېرىدۇ. شۇ ئەمەل قىلىش مۆھلىتى توشقاندا ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ھېچكىم قۇتقۇزالمىدۇ.

② بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «تەسبىھ ئېيتقىن» دېگەندىن ناماز ئوقۇغىن دېگەن مەنىنى ئالىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار بۇ ئايەتتىن بەش ۋاخ ناماز كۆزدە تۇتۇلغان، دەپ قارايدۇ. مەسىلەن: «كۈن چىقىشتىن بۇرۇن» دېگەن بامدات نامىزىنى، «كۈن پېتىشتىن ئىلگىرى» دېگەن ئەسىر نامىزىنى، «كېچىلەردە» دېگەن كېچە ۋاقىتلىرىدىكى شام بىلەن خۇپتەن نامىزىنى، «كۈندۈزنىڭ دەسلەپكى ھەم ئاخىرقى ۋاقىتلىرى» دېگەن پېشىن نامىزىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى پېشىننىڭ ۋاقتى كۈندۈزنىڭ دەسلەپكى قىسمىنىڭ ئاخىرىغا ۋە ئاخىرقى قىسمىنىڭ بېشىغا توغرا كېلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ ئايەتتىن مەزكۇر ۋاقىتلاردا ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ۋە تەسبىھ ئېيتىش مەقسەت قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئىچىگە ناماز، تىلاۋەت، زىكىر، دۇئا، مۇناجات ۋە باشقا نەپلە ئەمەللەرمۇ كىرىدۇ. مەقسەت شۇكى، (ئى پەيغەمبەر!) سەن مۇشرىكلارنىڭ سېنى ئىنكار قىلغانلىقىغا بىئارام بولمىغىن، ئاللاھقا زىكىر - تەسبىھ ئېيتىپ تۇرغىن، ئاللاھ خالىغان چاغدا، ئۇلارنى جازالايدۇ، دېمەكتۇر.

③ بۇ ئىبارە «تەسبىھ ئېيتقىن» بىلەن مۇناسىۋەتلىك. يەنى مەزكۇر ۋاقىتلاردا، ئاللاھ مېنى ئۆز

دەرگاھىدىكى مەن مەنۇن بولىدىغان ماقامغا يەتكۈزىدۇ، دېگەن ئۈمىد بىلەن تەسبىھ ئېيتقىن .

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾ وَأَمْرٌ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ
وَأَصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا لَّحْنٌ نَّرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ أَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةٌ مَا فِي الصُّحُفِ
الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾

بىز (كاپىرلاردىن) تۈرلۈك جامائەلەرنىڭ بەزىسىنى بەھرىمەن قىلغان دۇنيا ھاياتىنىڭ زىبۇزىننەتلىرىگە كۆز سالمايغىن ①، بىز ئۇلارنى (بۇ ئارقىلىق) سىنايمىز. رەببىڭنىڭ (ئاتا قىلىدىغان) رىزقى ھەممىدىن ياخشىدۇر ۋە مەڭگۈلۈكتۈر ② [131]. (ئى پەيغەمبەر!) ئائىلەڭدىكىلەرنى (ۋە ئۈمىتىڭنى) نامازغا بۇيرۇغىن ③، ئۆزۈڭمۇ (ئۇنى ئادا قىلىشتا) چىداملىق بولغىن، سەندىن بىز رىزىق تەلەپ قىلمايمىز. بىز ساڭا رىزىق بېرىۋاتىمىز، ياخشى ئاقىۋەت پەقەت تەقۋادارلارغا خاستۇر [132]. ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار): «(مۇھەممەد) رەببى تەرىپىدىن بىزگە بىرەر مۆجىزە كەلتۈرسىچۇ!» دەيدۇ ④، ئۇلارغا بۇرۇنقى كىتابلاردىكى ھەقىقەتنى ئوچۇق بايان قىلىپ بېرىدىغان روشەن دەلىل (قۇرئان) كەلمىدىمۇ؟ ⑤ [133].

① ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ كاپىرلارنىڭ (موللۇق ئىچىدە) شەھەرمۇ - شەھەر كېزىپ يۈرۈشلىرى سېنى ئالداپ قويمايىن. بۇ ئازغىنە بەھرىمەن بولۇشتۇر، كەلگۈسىدە ئۇلارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ نېمە دېگەن يامان جاي! ﴿. (سۈرە ئال ئىمران 196 - ، 197 - ئايەت) يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىنسانلارنىڭ قايسىسىنىڭ قىلغان ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، بىز يەر يۈزىدىكى شەيئەلەرنى ھەقىقەتەن يەر يۈزىنىڭ زىننىتى قىلدۇق﴾. (سۈرە كەھف 7 - ئايەت) بۇ مەزمۇن سۈرە ھىجر 88 - ئايەتتىمۇ بايان قىلىندى.

② بۇنىڭدىن ئاخىرەتتىكى ئەجىر - ساۋاپ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاخىرەتنىڭ ساۋابى دۇنيادىكى مال - مۈلۈك ۋە باشقا نەرسىلەردىن ئەۋزەل ھەم مەڭگۈلۈكتۈر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئىچىگە خورما دەرەخىنىڭ يۇمشاق قوۋزاقلىرى تىقىلغان بىر ياستۇقنى بېشىغا قويۇپ، بىر پارچە بورىنىڭ ئۈستىدە ياتقانلىقىنى كۆردى. (بورا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك بەدەنلىرىگە پېتىپ كەتكەن ئىدى). ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئىككى پارچە تىرىدىن باشقا ھېچنەرسە يوق ئىدى. بۇلارنى كۆرۈپ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش تۆكۈلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «ئى ئۆمەر! نېمىگە يىغلايسەن؟» دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! كىسرا بىلەن قەيسەر باياشات تۇرمۇشتا ياشاۋاتىدۇ. سەن ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ھۆرمەتلىك كىشى تۇرۇقلۇق مۇشۇنداق تۇرمۇشتا ياشامسەن؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئۆمەر! سەن تېخىچە شەكلىنىۋاتامسەن؟ ئۇلار بولسا، باياشاتلىقى پەقەت مۇشۇ دۇنيادىلا بېرىلىدىغان كىشىلەردۇر» دېدى. يەنى ئۇلارغا ئاخىرەتتە ھېچنېمە يوق. (سەھىھۇل بۇخارى 4913 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1479 - ھەدىس)

③ بۇ خىتابتىكى بۇيرۇقتا پۈتۈن ئۈمىت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىدۇ، بۇيرۇق ئۇلارغىمۇ چۈشىدۇ، يەنى ھەربىر مۇسۇلمان ئۆزىمۇ نامازغا قاتتىق ئەھمىيەت بېرىشى ۋە ئائىلىسىدىكىلەرنىمۇ

پارە

نامازغا سۇسلۇق قىلماسلىققا تەرغىب قىلىپ تۇرۇشى لازىم.

④ يەنى ھەر قەۋمگە ئۇلارنىڭ تەلىۋى بويىچە مۆجىزە بېرىلگەندەك، يەنى سەمۇد قەۋمىنىڭ تەلىۋى بويىچە سالھ ئەلەيھىسسالامغا تۆگە بېرىلگەندەك، بىزگىمۇ بىرەر مۆجىزە كەلتۈرسىچۇ؟

⑤ «بۇرۇنقى كىتابلار» دېگەندىن تەۋرات، ئىنجىل، زەبۇر قاتارلىق كىتابلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئۇ كىتابلاردىكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان سۈپەتلىرى ئۇلارغا كەلمىدىمۇ؟ يەنە بىر مەنىسى، بۇرۇنقى ئۈممەتلەرنىڭ ئۆز خاھىشلىرى بويىچە مۆجىزە تەلەپ قىلغانلىقى، مۆجىزە كۆرسىتىلگەندىن كېيىنمۇ ئىمان ئېيتىمىغانلىقتىن ھالاك قىلىنغانلىق خەۋىرى ئۇلارغا يەتمىدىمۇ؟

وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِن قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْرَى ﴿١٣٥﴾ قُلْ كُلُّ مُتَرَبِّصٍ فَتَرَبِّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنِ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى ﴿١٣٥﴾

ئەگەر بىز ئۇلارنى ئۇنىڭدىن ① ئىلگىرى بىرەر ئازاب بىلەن ھالاک قىلغان بولساق، ئۇلار چوقۇم: «ئى رەببىمىز! بىزگە بىرەر پەيغەمبەر ئەۋەتكەن بولساڭچۇ! (ئەگەر شۇنداق قىلغان بولساڭ)، بىز خار ۋە رەسۋا بولۇشتىن ئىلگىرى سېنىڭ ئايەتلىرىڭگە ئەگىشەتتۇق ئەمەسمۇ؟!» دەيتتى [134]. (ئى پەيغەمبەر! ئاشۇ مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، ھەر كىم (ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى) كۈتمەكتە ②. سىلەرمۇ كۈتۈڭلار، كىملىرىڭ توغرا يول ئىگىلىرى ئىكەنلىكىنى ۋە كىملىرىڭ ھىدايەت تاپقانلىقىنى يېقىندا بىلىپ قالسىلەر» ③ [135].

① «ئۇنىڭدىن» دېگەندە ئاخىر زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىز ئۇلارنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتىن ئىلگىرى ھالاک قىلغان بولساق.
② يەنى مۇسۇلمانلار ۋە كاپىرلار ھەممىسى: «كۈفۈرى غەلبە قىلامدۇ ياكى ئىسلام غەلبە قىلامدۇ؟» دەپ كۈتۈپ تۇرماقتا.

③ ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەن غەلبىنىڭ كىمگە نېسىپ بولىدىغانلىقى سىلەرگە يېقىن كەلگۈسىدە مەلۇم بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ غەلبە مۇسۇلمانلارغا نېسىپ بولدى، بۇنىڭدىن ئايان بولىدىكى، پەقەت ئىسلاملا توغرا يولدۇر، ئۇنىڭ يولىدا ماڭغانلارلا ھىدايەت تاپقانلاردۇر.

(21) سورة الأنبياء مكية 112 آية

(21) سۈرە نەبىيا مەككىدە چۈشكەن 112 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

أَقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِمْ مُّحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَّاهِيَةً قُلُوبُهُمْ
وَأَسْرَأُوا السَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾

ئىنسانلارنىڭ ھېساب (بېرىدىغان) ۋاقتى ① (يەنى قىيامەت) يېقىنلاشتى، ھالبۇكى، ئۇلار غەپلەت ئىچىدە (قىيامەت توغرىلىق ئويلىنىشتىن) يۈز ئۆرۈمەكتىدۇر ② [1]. ئۇلارغا رەببى تەرىپىدىن (قۇرئاندا) يېڭى ۋەز - نەسھەت كەلسىلا، ئۇلار ئۇنىڭغا مەسخىرە قىلغان ھالدا قۇلاق سېلىشىدۇ ③ [2]. ئۇلارنىڭ دىللىرى (ئاللاھنىڭ كالامىدىن) غەپلەتتىدۇر. بۇ زالمىلار (ئۆزئارىسىدا): «بۇ (مۇھەممەد) پەقەت سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنسان تۇرسا، سىلەر قاراپ تۇرۇپ سېھىرنى قوبۇل قىلامسىلەر؟» دەپ پىچىرلىشىدۇ ④ [3]. (پەيغەمبەر) ئېيتتى: «پەرۋەردىگارم ئاسمان، زېمىندا (دېيىلگەن ھەرىس) سۆزنى بىلىپ تۇرىدۇ، ۋە ئۇ (سۆزلىرىڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر» ⑤ [4].

① «ئىنسانلارنىڭ ھېساب (بېرىدىغان) ۋاقتى» دېگەندە، سائەتمۇ - سائەت يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقان قىيامەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەر قانداق كەلمەكچى بولغان نەرسە يېقىن بولىدۇ، ھەرىس ئىنساننىڭ ئۆلۈمى ئۇنىڭ ئۆزى ئۈچۈن قىيامەتتۇر، يەنە ئۆتۈپ كەتكەن زامان جەھەتتىنمۇ قىيامەت يېقىندۇر، چۈنكى ئۆتۈپ كەتكەن زامانغا قارىغاندا قالغان زامان ئازدۇر.

② يەنى ئىنسانلار قىيامەتكە تەييارلىق قىلىشتىن غەپلەت ئىچىدۇر، ئۇلار دۇنيانىڭ راھەت - پاراغەتلىرىگە چۆمۈپ كەتكەن ۋە ئىمان تەقەززا قىلغان ئەمەللەردىن غاپىلدۇر.

③ يەنى قۇرئان ئايەتلىرى ۋەزىيەتنىڭ ئەھۋالى ۋە ئېھتىياجىغا قاراپ ۋاقتى - ۋاقتىدا چۈشۈپ تۇرىدۇ، گەرچە قۇرئان ئىنسانلارغا ۋەز - نەسھەت بولسۇن ئۈچۈن چۈشۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار قۇرئانغا غاپىللىق ئىچىدە مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن قۇلاق سالىدۇ، يەنى ئۇنىڭ ئايەتلىرى ھەققىدە تەپەككۈر قىلمايدۇ.

④ يەنى پەيغەمبەرنىڭ ئادەمىزات بولغانلىقى ئۇلارغا نىسبەتەن قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان بىر ئىشتۇر. ئۇلار: بۇنىڭ بىر سېھىرگەر ئىكەنلىكىنى كۆرمىدىڭلارمۇ؟ ئۇنىڭ سېھىرنى كۆرۈپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئەگىشەمسىلەر؟ دەپ پىچىرلىشىدۇ.

⑤ رەببىم بارلىق بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرىدۇ، پۈتۈن مەخلۇقاتنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار، سىلەر توقۇغان يالغاننىمۇ ئاڭلاپ تۇرىدۇ، مېنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىمنى ۋە مەن سىلەرگە قىلغان دەۋەتنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ.

بَلْ قَالُوا أَضْغَثٌ أَحْلَمٍ بَلِ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوْلُونَ ﴿٦﴾ مَا ءَامَنَتْ قَبْلَهُمْ مِّن قَرِيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾

(كاپرلار: قۇرئان سېھردۇر دەپلا قالماستىن): «بەلكى ئۇ (مۇھەممەد كۆرگەن) قالايىمقان چۈشلەردۇر، بەلكى ئۇنى ئۆزى ئويدۇرۇپ چىققاندۇر، بەلكى ئۇ شائىردۇر»^①، (ئەگەر ئۇنداق بولمىسا) بىزگە ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭكىگە ئوخشايدىغان بىرەر مۆجىزە كەلتۈرسۇن^②» دېيىشتى [5]. ئۇلاردىن ئىلگىرى بىز ھالاک قىلغان شەھەرلەر ئاھالىسىدىن ھېچقايسىسى (مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ) ئىمان ئېيتمىغان تۇرسا، بۇلار ئىمان ئېيتامدۇ؟^③ [6]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز سەندىن ئىلگىرى (پەرىشتىلەردىن ئەمەس) پەقەت (ئىنسانلاردىن) ئەرلەرنىلا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىپ، ئۇلارغا ۋەھىي نازىل قىلغان ئىدۇق^④، ئەگەر (بۇنى) بىلمىسەڭلار، (ئەھلى كىتابنىڭ) ئىلىم ئەھلىلىرىدىن سوراڭلار^⑤ [7].

① بۇ زالىملار ئۆزئارا پىچىرلاشقاندا قۇرئان سېھردۇر دېيىش بىلەن بولدى قىلماستىن يەنە قۇرئاننى مۇھەممەدنىڭ قالايىمقان چۈشلىرى، دېدى. گاھى ئۇنى ئۆزى توقۇپ چىققان دېسە، گاھى ئۇنى شائىر دېدى. گاھى قۇرئان ھىدايەت كىتابى ئەمەس، شېئىر دېسە، گاھى ئۇنى سېھىر دېدى. يەنى ئۇلار بىر سۆزدە مۇقىم تۇرمىدى. ھەر كۈنى مەۋقە ۋە پوزىتسىيە ئالماشتۇرۇپ، يېڭى - يېڭى بوھتانلارنى چاپلىدى.

② يەنى ئىلگىرى سالىم ئەلەيھىسسالامغا تۈگە، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ھاسا ۋە ئاپئاق قول قاتارلىق مۆجىزىلەر بېرىلگەندەك.

③ يەنى ئۇلاردىن ئىلگىرى بىز كۆپ شەھەر ئاھالىلىرىنى ھالاک قىلدۇق. چۈنكى، ئۇلار ئۆز خاھىشلىرى بويىچە كۆرسىتىلگەن مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، ئىمان ئېيتمىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ھالاکەتكە دۇچار بولدى. ئىش شۇنداق تۇرسا، ئەگەر مەككە ئەھلىگە ئۇلارنىڭ خاھىشى بويىچە بىرەر مۆجىزە كۆرسىتىلسە، ئۇلار ئىمان ئېيتارمۇ؟ ياق، ئۇلار ھەرگىز ئىمان ئېيتمايدۇ. ئۇلارمۇ ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىشتا ئىلگىرىكىلەرنىڭ يولىدا ماڭىدۇ.

④ يەنى بارلىق پەيغەمبەرلەر ئىنسانلاردىن بولغان ئەرلەر ئىدى. ئىنساندىن باشقا بىر مەخلۇقتىن پەيغەمبەر كەلگىنى يوق. ئايال كىشىنىڭمۇ پەيغەمبەر بولغىنى يوق. پەيغەمبەرلىك پەقەت ئىنسانلار ئىچىدە ئەرلەرگە خاس بولۇپ كەلگەن. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، ئاياللاردىن ھېچكىم پەيغەمبەر بولمىغان. چۈنكى پەيغەمبەرلىكمۇ ئاياللارنىڭ خاراكتېرى ۋە تەبىئىتى دائىرىسىگە كىرمەيدىغان ۋەزىپىلەر جۈملىسىدىندۇر.

⑤ ﴿أَهْلَ الذِّكْرِ﴾ «ئىلىم ئەھلىلىرى» ساماۋى كىتابلار ئىلمىنى بىلىدىغان ئەھلى كىتابنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلاردىن سوراپ باققىنىكى، ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەر ئىنسانلارمىدى ياكى ئىنسانلار ئەمەسمىدى؟ ئۇلار سىلەرگە: بارلىق پەيغەمبەرلەر ئىنسانلار ئىدى، دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾ وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَبْرٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا أَحْسَسُوا بِأَسْنَانَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾

پەيغەمبەرلەرنى (يەنى ئۇلارنىڭ جىسمىنى) تاماق يېمەيدىغان تەن قىلغىنىمىز يوق ھەمدە ئۇلار (دۇنيادا) مەڭگۈ قالغۇچىلارمۇ ئەمەس ① [8]. ئاندىن بىز ئۇلارغا (ياردەم بېرىش، ئىنكار قىلغانلارنى ھالاك قىلىشتىن ئىبارەت بەرگەن) ۋەدىمىزنى ئەمەلگە ئاشۇردۇق، ئۇلارنى ۋە بىز خالىغان كىشىلەرنى قۇتقۇزدۇق، (كۇفرىدا ۋە زۇلۇمدا) ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنى ھالاك قىلدۇق ② [9]. ھەقىقەتەن سىلەرگە سىلەرنىڭ شان - شەرىپىڭلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كىتابىنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلىپ بەردۇق. سىلەر يەنىلا (بۇنى چۈشۈنۈش ئۈچۈن) ئەقىللىڭلارنى ئىشلەتمەمسىلەر؟ [10]. بىز (كۇفرىنى تاللاش ئارقىلىق ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغان نۇرغۇنلىغان شەھەر ئاھالىسىنى ھالاك قىلدۇق ③. ئۇلار (ھالاك بولغان)دىن كېيىن باشقا قەۋملەرنى پەيدا قىلدۇق [11]. ئۇلار بىزنىڭ ئازابىمىزنى ھېس قىلغان چاغدا (ئۇ يەردىن) بار كۈچى بىلەن قېچىشقا ئۇرۇنۇشتى ④ [12].

① يەنى ئۇلارمۇ تاماق يەيدىغان ئادەملەر ئىدى، ئۆلۈم كېلىپ باقىي دۇنياغا كەتتى. بۇ ئايەت پەيغەمبەرلەرنىڭ ئادەمئىزاتى ئىكەنلىكىنى دەلىللەۋاتىدۇ.

② يەنى ۋەدىمىزگە ئاساسەن پەيغەمبەرلەرگە ۋە مۇئمىنلەرگە نىجاتلىق ئاتا قىلدۇق. ھەددىدىن ئاشقانلارنى يەنى كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارنى ھالاك قىلدۇق.

③ "قَصَمَ" نىڭ مەنىسى سۇندۇردى، پارچە - پارچە قىلىپ تاشلىدى. بۇ يەردىكى ﴿كَمْ﴾ كۆپ سانلىقنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى بىز قانچىلىغان شەھەرلەرنى ھالاك قىلدۇق يەنى پارچە - پارچە قىلىۋەتتۇق. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿نُوهْتِن كَيْبِىن﴾ (پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان) نۇرغۇن ئۈمەتلەرنى ھالاك قىلدۇق ﴿﴾. (سۈرە بەنى ئىسرائىل 17 - ئايەت)

④ "إِحْسَاسٌ" نىڭ مەنىسى سەزگۈ ئەزالار ئارقىلىق سېزىش ۋە بىلىش دېمەكتۇر. يەنى ئۇلار ئازابىنى ياكى ئازابىنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن چاغدا ياكى گۈلدۈرمەمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئازابىنىڭ يېقىنلاپ قالغانلىقىنى بىلگەن چاغدا ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قاچىدىغان جاي ئىزدەشكە باشلىدى. "رُكُضٌ" نىڭ مەنىسى ئات قاتارلىق ئۇلاغلارغا مىنىپ، ئۇنى تېز چاپتۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىش دېمەكتۇر، بۇ يەردە قېچىش دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلگەن.

لَا تَرْكُضُوا وَأَرْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسْكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَمِيدِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَعِينِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهَا لَاتَّخِذْتَهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾

(بۇ چاغدا ئۇلارغا مەسخىرىلىك تەلەپپۇزدا) قاچماڭلار! ① سىلەردىن سوئال سورۇلۇشى ئۈچۈن ②، باياشات تۇرمۇشۇڭلارغا ۋە تۇرالغۇ جايلىرىڭلارغا قايتىڭلار! ③ (دېيىلىدۇ) [13]. ئۇلار: «ۋاي ئىستى بىزگە! بىز ھەقىقەتەن ئۆزىمىزگە زۇلۇم قىپتۇق» دېيىشتى [14]. ئۇلارنى ئورۇلغان زىرائەتتەك ھالەك قىلىپ، جانلىرىنى ئالغىنىمىزغا قەدەر ④، ئۇلار يۇقىرىقى پەريادىنى تەكرارلاپ تۇردى ⑤ [15]. بىز ئاسماننى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئويۇن - تاماشا قىلىش ئۈچۈن ياراتمىدۇق (يەنى ئۇلارنى بىكار ياراتمىدۇق، بەلكى قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ياراتتۇق) ⑥ [16]. ئەگەر بىز ئويۇن - تاماشا قىلالى دەپسەك، ئەلۋەتتە ئۇنى ئۆز دەرگاھىمىزدىن تاللىغان بولاتتۇق ⑦، ئەگەر (شۇنى) ئىرادە قىلغان بولساق ⑧ (ئەمما ئۇنداق قىلمىدۇق) [17].

① يەنى ئۇلارغا پەرىشتىلەر تەرىپىدىن ياكى مۇئمىنلەر تەرىپىدىن مەسخىرە تەلەپپۇزىدا شۇنداق دېيىلىدۇ.
 ② ئازابتىن كېيىن سىلەرنىڭ ھال - ئەھۋالىڭلار سورۇلۇشى ئۈچۈن، يەنى سىلەرگە نېمە بولدى، قانداق بولدى، نېمە ئۈچۈن بولدى؟ دېگەندەك ياكى سىلەردىن مەسلىھەت سورۇلۇشى ياكى نەرسە سورۇلۇشى ئۈچۈن. بۇ سوئال ئىبارىسى مەسخىرە ۋە مازاق ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن. چۈنكى، ئازاب باشلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئۇلار سوئالغا جاۋاب بەرگىدەك ھالەتتە بولمايدۇ.
 ③ يەنى سىلەرنىڭ كۇفۇرلۇق ۋە سەركەشلىك قىلىشىڭلارغا سەۋەب بولغان نېمەتلەرگە، باياشات تۇرمۇشۇڭلارغا ۋە پەخىرلىنىپ يۈرگەن ئېسىل تۇرالغۇ جايلىرىڭلارغا قايتىڭلار.
 ④ يەنى ئۇلار جىسىملىرىدا ھاياتلىقتىن ئەسەر قالغانغا قەدەر، ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ تۇردى.
 ⑤ ﴿حَصِيدًا﴾ ئورۇپ يانتۇرۇۋېتىلگەن زىرائەت ﴿خَمِيدِينَ﴾ ئۆچۈپ قالغان ئوت دېگەن مەنىدە. يەنى ئاخىرى ئۇلار ئورۇپ يانتۇرۇۋېتىلگەن زىرائەتتەك ۋە ئۆچۈپ قالغان ئوتتەك جانسىز جەسەت بولۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى تەلتۈكۈس ھالەك بولغانلىقتىن ئۇلاردىن ھېچ ئاۋاز چىقمىدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە مىدىرلايدىغان بىرمۇ جان ئىگىسى قالمىدى.

⑥ بەلكى ئۇلارنى يارىتىشتا مەلۇم مەقسەت ۋە ھېكمەتلەر بار. مەسىلەن: بەندىلەر شۈكۈر قىلىپ، زىكىر ئېيتسۇن ئۈچۈن، ياخشىلارغا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى، يامانلارغا يامانلىقنىڭ جازاسىنى بېرىش ئۈچۈن ۋە باشقىلار...

⑦ يەنى دەرگاھىمىزدىكى شەيئىلەردىن بىر نەرسىلەرنى يارىتىپ، شۇنىڭ بىلەن ئويۇن - تاماشا قىلاتتۇق. بۇ قەدەر كاتتا كائىناتنى يارىتىش ۋە ئۇنىڭدا روھ ۋە ھېسسىياتقا ئىگە مەخلۇقلارنى يارىتىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى.

⑧ ﴿ئەگەر (شۇنى) ئىرادە قىلغان بولساق﴾ دېگەن ئىبارە ئەرەب تىلىنىڭ ئۇسلۇبىغا ئاساسەن «بىز ئۇنداق قىلمىدۇق» دېگەن ئىبارىدىن توغرا ۋە جانلىق دەپ قارىلىدۇ. (فەتھۇلقەدەر)

بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَن فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَن عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِّنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾

بەلكى بىز باتىلغا ھەق بىلەن زەربە بېرىمىز، ھەق باتىلنى ئېزىپ تاشلايدۇ، باتىل شۇ ھامان زاۋال تاپىدۇ^①، (ئى مۇشرىكلار!) سىلەر (ئاللاھنى نالايىق سۈپەتلەر بىلەن) سۈپەتلىگەنلىكىڭلار تۈپەيلىدىن دەھشەتلىك ئازابقا قالىسىلەر^② [18]. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر^③، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكىلەر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن چوڭچىلىق قىلمايدۇ^④ ۋە ھېرىپمۇ قالمايدۇ [19]. ئۇلار كېچە - كۈندۈز تەسبىھ ئېيتىدۇ، بوشاشمايدۇ [20]. ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) زېمىندىكى نەرسىلەرنى ئىلاھ قىلىۋالدى، بۇ نەرسىلەر ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرەلمەيدۇ؟!^⑤ [21]. ئەگەر (ئاسمان - زېمىن) ئىككىسىدە ئاللاھتىن باشقا ئىلاھلار بولسا ئىدى، ئۇ ئىككىسى (نىڭ ۋە كائىناتنىڭ نىزامى) ئەلۋەتتە بۇزۇلاتتى^⑥، دېمەككى، ئەرشنىڭ رەببى ئاللاھ ئۇلارنىڭ سۈپەتلىگەن نەرسىلىرىدىن ئەلۋەتتە پاكىتۇر [22].

① يەنى كائىناتنى يارىتىشتىكى مەقسەتلەردىن بىر مۇھىم مەقسەت شۇكى، بىز ھەق بىلەن باتىل ئارىسىدىكى پىكرى ئۇرۇش، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئارىسىدىكى توقۇنۇشتا ھەقنى ۋە ياخشىلىقنى غالىپ ئورۇنغا چىقىرىپ، باتىل ۋە يامانلىقنى مەغلۇبىيەت ئورنىغا چۈشۈرىمىز. ھەقىقەتەن بىز ھەق بىلەن باتىلغا، راستچىللىق بىلەن ساختىلىققا، ياخشىلىق بىلەن يامانلىققا زەربە بېرىمىز. بۇنىڭ بىلەن ساختىلىق، يامانلىق ۋە باتىل ھالاك بولىدۇ. ﴿يَكْمُغْ﴾ باشنى مېڭە بىلەن قوشۇپ ئېزىپ تاشلاشنى كۆرسىتىدۇ. ﴿زَاهِقٌ﴾ ھالاك بولۇش، نابۇت بولۇش، گۇمران بولۇپ كېتىش دېگەن مەنىدە.

② يەنى سىلەرنىڭ ئاللاھقا نالايىق سۆزلەرنى مەنسۇپ قىلغانلىقىڭلار ياكى ئاللاھ تائالانى نالايىق سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلىگەنلىكىڭلار، «مەسىلەن: ئاللاھ كائىناتنى مۇنداقلا ئويۇندەك يارىتىپ قويغان، بۇ دۇنيا ئويىناپ - كۈلۈپ ياشايدىغان جاي، ئاللاھنىڭ بالىسى بار» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلغانلىقىڭلار ئۆزۈڭلارنىڭ ھالاكىتىگە سەۋەب بولىدۇ. چۈنكى سىلەر بۇ كائىناتنى ئويۇن - تاماشا دەپ قارىغانلىقىڭلار سەۋەبىدىن ھەقىقەت قانچىدىغان ۋە باتىلنى ئىختىيار قىلىشتا قىلچە ئەيمىنىش ۋە قورقۇنۇچ ھېس قىلمايدىغان بولۇپ قالسىلەر، نەتىجىدە ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە دۇچار قىلىسىلەر.

③ كائىناتتىكى ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭ مۈلكى ۋە بارلىق ئىنسانلار ئۇنىڭ قولىدۇر. سىلەر بىر قولىنى ئۆزۈڭلارنىڭ بالىسى قىلىشقا ۋە بىر چۆرىنى ئۆزۈڭلارنىڭ خوتۇنى قىلىشقا رازى بولمايسىلەر - يۇ، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ قولىرىدىن بەزىسىنى ئۆزىگە بالا قىلىشى ۋە بەزىسىنى خوتۇن قىلىشى قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟

④ «ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكىلەر» دېگەندىن پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارمۇ ئاللاھنىڭ قۇللىرى ۋە بەندىلىرىدۇر. بۇ ئىبارىدىن ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسىنىڭ ئۈستۈن ئىكەنلىكى، شەرەپلىك ماقامغا ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. مۇشرىكلار ئېتىقاد قىلغاندەك پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ قىزلىرى ئەمەس.

⑤ بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى تىرىلدۈرەلمەيدۇ. ئۇنداق بولسا، ئۇلار نېمە

ئۈچۈن قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىغان نەرسىلەرنى ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىۋالدىمۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئۇ نەرسىلەرگە ئىبادەت قىلىدۇ؟

⑥ يەنى ئەگەر راستتىنلا ئاسمان - زېمىندا ئىككى ئىلاھ بولغان بولسا، كائىناتنى باشقۇرىدىغان ئىككى كۈچ بولغان بولاتتى، ھەر ئىككىسى ئۆزىنىڭ ھېسسىياتى ۋە ئىختىيارى بىلەن بۇيرۇق چۈشۈرگەن بولاتتى. ئەگەر كائىنات نىزامى بۇ ئىككى كۈچنىڭ ئىرادىسى ۋە ھۆكۈمى بىلەن باشقۇرۇلىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ھازىرغا قەدەر بىرخىل تەرىزدە ماڭمىغان بولاتتى، كائىنات يارىتىلغاندىن تارتىپ بىر سېكۇنتمۇ توختاپ قالماي تەرتىپلىك ۋە ئىنتىزاملىق شەكىلدە مېڭىۋاتىدۇ. ئىككى ئىلاھ بولغان ئەھۋالدا بىرىنىڭ ئىرادىسى يەنە بىرىنىڭ ئىرادىسى بىلەن زىتلىشىپ، بىرىنىڭ خالىغىنىنى يەنە بىرى خالىماي، ئۆز ئارا توقۇنۇش كېلىپ چىققان بولاتتى، ھەر بىرى ئۆزىنىڭ ھوقۇقىنى يەنە بىرىگە قارشى ئىشلەتكەن بولاتتى، نەتىجىدە ئېغىر توقۇنۇش ۋە تالاپەت كېلىپ چىققان بولاتتى. بۈگۈنگە قەدەر ئۇنداق ئەھۋال بولمىدى، بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، كائىناتنى باشقۇرۇۋاتقان پەقەت بىر زاتلا بار، پەقەت ئۇنىڭ ئىرادىسى ۋە ھۆكۈمى يۈرگۈزۈلىدۇ، ھەر قانداق ئىش پەقەت ئۇنىڭ ئەمرى بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. ئۇ زات كىمگە بىر نەرسە ئاتا قىلسا، ھېچكىم ئۇنى توسۇۋالمايدۇ، ئۇ كىمدىن مەرھەمەتنى ئۈزۈپ قويسا، ئۇنىڭغا مەرھەمەت قىلىدىغان ھېچكىم بولمايدۇ.

لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ ﴿١٣﴾ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرٌ مِنْ مَعِيَ وَذِكْرٌ مِنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿١٤﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَ اللَّهِ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ﴿١٦﴾

ئاللاھ قىلغانلىرىدىن سورالمايدۇ، ئۇلار بولسا سوئال - سوراق قىلىنىدۇ [23]. بەلكى ئۇلار ئاللاھتىن باشقا ئىلاھلارنى قىلىۋالدى. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى: «(ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ بارلىقىغا) دەلىل - ئىسپاتىڭلارنى كۆرسىتىڭلار، مانا بۇ مەن بىلەن بىللە بولغانلارنىڭ كىتابىدۇر ۋە مەندىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ كىتابىدۇر ① (بۇنىڭدا ئاللاھتىن باشقىسىنى ئىلاھ قىلىۋېلىشقا دائىر دەلىل - ئىسپات يوقتۇر)». ئۇلارنىڭ تولىسى بۇ ھەقىقەتنى بىلمەيدۇ، شۇڭا ئۇلار (ئۇنىڭدىن) يۈز ئۆرۈيدۇ [24]. (ئى پەيغەمبەر!) سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: «مەندىن باشقا (ھەقىقىي) ئىلاھ يوقتۇر، ماڭىلا ئىبادەت قىلىڭلار» دەپ ۋەھىي قىلدۇق ② [25]. مۇشرىكلار: «ئاللاھنىڭ (پەرىشتىلەردىن) بالىسى بار» دېيىشتى. «ئاللاھ (بۇنىڭدىن) پاكىتۇر، ئەمەلىيەتتە (پەرىشتىلەر) ھۆرمەتلىك بەندىلەردۇر [26].

① ﴿ذِكْرٌ مِنْ مَعِيَ﴾ دېگەندىن قۇرئان كەرىم، ﴿وَذِكْرٌ مِنْ قَبْلِي﴾ دېگەندىن ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلار مەقسەت قىلىنىدۇ. دېمەك قۇرئاندا ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى بارلىق كىتابلاردا پەقەت بىر ئىلاھنىڭلا مەبۇد ۋە ئىلاھ ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت تەۋھىد ئەقىدىسى سۆزلەنگەن. لېكىن، مۇشرىكلار بۇ ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىشقا ئۇنىمايدۇ ۋە بۇ تەۋھىدىتىن پۈتۈنلەي يۈز ئۆرۈيدۇ.

② يەنى بارلىق پەيغەمبەرلەرمۇ دەل مۇشۇ تەۋھىد دەۋىتىنى ئېلىپ كەلگەن.

لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى وَهُمْ مِنَ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ * وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِّنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾

ئۇلار ھېچقانداق سۆزدە ئاللاھنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالمايدۇ ۋە ئۇنىڭ ئەمرى بويىچە ئىش قىلىدۇ ① [27]. ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلغانلىرىنى ۋە قىلماقچى بولغانلىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ، ئۇلار ئاللاھ رازى بولغان كىشىلەرگىلا شاپائەت قىلىدۇ ②، ئۇلار ئاللاھتىن قورققانلىقتىن تىترەپ تۇرىدۇ [28]. ئۇلاردىن كىمكى مەن ئاللاھتىن باشقا ئىلاھمەن دەيدىكەن، بىز ئۇنى دوزاخ بىلەن جازالايمىز ③، بىز زالىملارنى شۇنداق جازالايمىز [29]. كاپىرلار بىلمەمدۇكى ④، ئاسمانلار بىلەن زېمىن بىر - بىرىگە تۇتاش ئىدى ⑤، بىز ئۇلارنى ئايرىۋەتتۇق، ھەممە جانلىقنى سۇدىن ياراتتۇق ⑥، ئۇلار يەنىلا (بىزنىڭ قۇدرىتىمىزگە) ئىشەنمەمدۇ؟ [30].

① بۇ ئايەتتە «پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ قىزلىرى» دەپ بوھتان چاپلىغان مۇشرىكلارغا رەددىيە بېرىلىپ، دېيىلدىكى، پەرىشتىلەر قىزلار ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ھۆرمەتلىك ۋە ئىتائەتچان بەندىلىرىدۇر. موھتاجلىق ئالمىدە ئىنسان قېرىپ ئاجىزلاشقان چاغدا قىز - ئوغۇل پەرزەنتلەرگە ئېھتىياجى چۈشىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا قىز - ئوغۇل پەرزەنتلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇشى ئىنتايىن زۆرۈر. شۇ ۋەجىدىن پەرزەنتلەر ئاتا - ئانىلارغا يانتايىق دېيىلىدۇ. زەئىپلىك، قېرىلىق، ئاجىزلىق پەقەت ئىنسان دۇچ كېلىدىغان ھادىسە. ئەمما ئاللاھ تائالانىڭ زاتى ھەر قانداق كەمچىللىك ۋە ئاجىزلىقتىن پاكىتۇر ۋە ئۈستۈندۇر، شۇڭا ئۇ بالىلارغا ياكى ھەرقانداق بىر ياردەمگە موھتاج ئەمەس. مۇشۇ ۋەجىدىن قۇرئان كەرىمدە ئاللاھنىڭ بالىسى يوق ئىكەنلىكى قايتا - قايتا تەكىتلەنگەن.

② بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، پەيغەمبەرلەر ۋە سالھىلاردىن باشقا يەنە پەرىشتىلەرمۇ شاپائەت قىلىدۇ. بۇ نۇقتىنى سەھم ھەدىسلەر ھەم كۈچلەندۈرىدۇ. ئەمما شاپائەت پەقەت ئاللاھ ئۆزى رازى بولىدىغان ۋە ياقتۇرىدىغان كىشىلەرگىلا نېسىپ بولىدۇ. ئېنىقكى، ئاللاھ تائالا شاپائەتنى ئۆزىنىڭ ئىتائەتسىز بەندىلىرىگە ئەمەس، بەلكى پەقەت گۇناھكار، ئەمما ئىتائەتمەن بەندىلىرىگە يەنى ئەھلى ئىمان ۋە ئەھلى تەۋھىد بەندىلىرىگە ئاتا قىلىشنى ياقتۇرىدۇ.

③ يەنى شۇ پەرىشتىلەردىنمۇ كىمكى مەن ئىلاھ دەپ دەۋا قىلىدىكەن، ئۇنىمۇ دوزاخقا تاشلايمىز. بۇ يۈز بېرىشى مۇمكىن بولمايدىغان بىر شەرتلىك جۈملە بولۇپ، شېرىكىنى رەت قىلىش ۋە تەۋھىدنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن، بۇنداق جۈملىلەر قۇرئان كەرىمدە كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن: ﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، (پەرەز قىلايلىق) ئەگەر رەھمان ئاللاھنىڭ بالىسى بولسا ئىدى، مەن ئۇنىڭغا (يەنى ئۇ بالىغا) ئىبادەت قىلغۇچىلارنىڭ ئەۋۋىلى بولاتتىم (ئەمما ئاللاھنىڭ بالىسى يوقتۇر)﴾. (سۈرە زۇخروف 81 - ئايەت) ﴿(پەرەز قىلايلىق) ئەگەر سەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرسەڭ، سېنىڭ ئەمەلىڭ ئەلۋەتتە بىكار بولۇپ كېتىدۇ﴾. (سۈرە زۇمەر 65 - ئايەت) بۇلار شەرتلىك جۈملىلەر بولۇپ، ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

④ ﴿أَوَلَمْ يَرَ﴾ «كۆرمەمدۇ، بىلمەمدۇ» دېگەندىن كۆز بىلەن كۆرۈش ئەمەس بەلكى قەلبى بىلەن كۆرۈش مەقسەت قىلىنىدۇ. يەنى ئۇلار تەپەككۈر قىلمامدۇ؟ ياكى ئۇلار بىلمەمدۇ؟ دېگەن مەنىدە.

⑤ ﴿رَتْقًا﴾ پۈتۈك، چاپلىشىپ تۇرغان دېگەن مەنىدە. "فَتَّقْ" پارچىلىماق، ئاجراتماق، ئايرىم - ئايرىم

قىلماق، ئاچماق دېگەن مەنىدە. يەنى ئىلگىرى ئاسمانلار بىلەن زېمىن بىر - بىرىگە چاپلىشىپ تۇراتتى، يەنى بىر - بىرىگە تۇتىشىپ تۇراتتى، بىز ئۇلارنى بىر - بىرىدىن ئايرىدۇق، ئاسمانلارنى ئۈستى تەرەپكە چىقىرىپ، ئۇنىڭدىن يامغۇر ياغدۇردۇق ۋە زېمىننى ئاستىدا قالدۇرۇپ، ئۇنىڭدىن زىرائەت ئۈنىدىغان قىلدۇق.

⑥ بۇ يەردىكى سۇدىن يامغۇر سۈيى ۋە بۇلاقلارنىڭ سۈلىرى كۆزدە تۇتۇلغان دەپ ئالساق، ئۇنىڭ مەنىسى سۇ بىلەن زېمىن ياشىرىدۇ، كۆكلەيدۇ، سۇ ھەرىس جانلىققا ھاياتلىق بەخش ئېتىدۇ، دېگەن بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن ئابمەنى كۆزدە تۇتۇلغان دەپ ئالساقمۇ يەنىلا مەنىسى يىراقلاپ كەتمەيدۇ، چۈنكى ھەرىس جانلىقنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىگە سەۋەب بولغانمۇ ئەنە شۇ بىر قەترە سۇدۇر.

وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

يەنە يەر تەۋرەپ ئۇلارنى سىلكىۋەتمەسلىكى ئۈچۈن، بىز زېمىندا مۇستەھكەم تاغلارنى ياراتتۇق ①، ئۇلارنى كۆزلىگەن جايلىرىغا بارالسۇن دەپ، ئۇنىڭدا ② كەڭ يوللارنى ياراتتۇق [31]. ئاسماننى بىز بىخەتەر تورۇس قىلدۇق ③، ھالبۇكى، مۇشربىكلار ئاسماندىكى (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلەردىن يۈز ئۆرۈيدۇ [32]. ئاللاھ كېچىنى ۋە كۈندۈزنى، كۈننى ۋە ئاينى ياراتقان زاتتۇر ④. ئۇلارنىڭ ھەربىرى (بەلگىلەنگەن) ئوربىتىسىدا ئۈزىدۇ (يەنى سەير قىلىدۇ) ⑤ [33].

① يەنى ئەگەر زېمىننىڭ ئۈستىدە كاتتا ئەزىم تاغلار بولمىغان بولسا، زېمىن تېنىمىسىز تەۋرەپ تۇرغان بولاتتى، شۇنداق بولسا، زېمىن ئىنسانلار ۋە ھايۋانلار ئۈچۈن ئولتۇراقلىشىدىغان ۋە ھايات كەچۈرىدىغان جاي بولماي قالاتتى، بىز زېمىننى تەۋرەپ، سىلكىنىپ كېتىشتىن ساقلاش ئۈچۈن، ئۈستىگە ئېغىر تاغلارنى قوزۇق قىلدۇق. يەنى بىز زېمىننىڭ ئۈستىگە ئېغىر تاغلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئۇنى تەۋرەش ۋە سىلكىنىشتىن ساقلىدۇق.

② ﴿فِيهَا﴾ «ئۇنىڭدا» دېگەندىن زېمىن ياكى تاغلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى زېمىندا كەڭ يوللارنى ياراتتۇق ياكى بىر جايدىن يەنە بىر جاىغا بېرىش ئاسان بولسۇن ئۈچۈن تاغلارنىڭ ئارىسىدا يوللارنى ياراتتۇق. ﴿يَهْتَدُونَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى مۇنداق بولۇشى مۇمكىن: كىشىلەرنىڭ بېرىش - كېلىش، قاتناش ۋە تىرىكچىلىك ئىشلىرى ئاسان بولسۇن ئۈچۈن كەڭ يوللارنى ياراتتۇق.

③ چېدىر ۋە قۇبىينىڭ تورۇسى بولغاندەك ئاسماننى زېمىن ئۈچۈن ﴿سَقْفًا مَحْفُوظًا﴾ «بىخەتەر تورۇس» قىلدۇق. ﴿مَحْفُوظًا﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى «مۇھاپىزەت قىلىنغان، ساقلانغان، قوغدىلغان» دېمەكتۇر. يەنى بىز ئاسماننى زېمىنغا چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلىدۇق، بولمىسا ئاسمان زېمىنغا چۈشۈپ كېتىپ، زېمىننىڭ پۈتۈن نىزامى بۇزۇلۇپ، قالايمىقان بولۇپ كېتەتتى. يەنە بىر مەنىسى، بىز ئاسماننى شەيتانلاردىن ساقلىدۇق، دېگەن بولىدۇ، بۇ ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿ھەر بىر قوغلاندى شەيتاندىن ئاسماننى قوغدىدۇق﴾. (سۈرە ھىجر 17 - ئايەت)

④ يەنى ئاللاھ تائالا كېچىنى ئارام ئالدىغان ۋە كۈندۈزنى تىرىكچىلىك قىلىدىغان قىلىپ ياراتتى، ئىنسانلار ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم بولغان ئايلارنىڭ ۋە يىللارنىڭ سانىنى ھېسابلىشى ئۈچۈن قۇياشنى كۈندۈزنىڭ، ئاينى كېچىنىڭ بەلگىسى قىلدى.

⑤ ﴿يَسْبَحُونَ﴾ ئەسلىدە سۇ ئۈزىدۇ دېگەن مەنىدە. دېمەك سۇ ئۈزگۈچى سۇ يۈزىدە ئۈزگەندەك ئاي بىلەن كۈنمۇ ئۆزىنىڭ ئوربىتىسىدا ئۈزىدۇ، يەنى سەير قىلىپ تۇرىدۇ.

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنَّ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبَلُّوكُم بِالْشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِنَّا تُرْجَعُونَ ﴿٣٧﴾
 وَإِذَا رَعَاكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٨﴾ خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ
 عَجَلٍ سَأُورِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەندىن ئىلگىرىمۇ (ئىنسانلاردىن) ھېچ كىشىنى مەڭگۈ ياشاتقىنىمىز يوق، سەن ئۆلسەڭ، ئۇلار مەڭگۈ ياشامدىكەن؟ ① [34]. ھەربىر جان ئۆلۈمنى تېتىغۇچىدۇر. بىز سىلەرنى يامانلىققا مۇپتىلا قىلىش ۋە ياخشىلىق ئاتا قىلىش ئارقىلىق سىنايمىز. ②. سىلەر بىزنىڭ دەرىجىمىزغا قايتۇرۇلسىلەر ③ [35]. (ئى پەيغەمبەر!) كاپىرلار سېنى كۆرگەن چاغدا: «سىلەرنىڭ مەبۇدلىرىڭلارنى ئەيىبلەيدىغان ئادەم مۇشۇمۇ؟» (دېيىشىپ) سېنى مەسخىرە قىلىشىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلار رەھمان (ئاللاھ) نىڭ زىكرى (بولغان قۇرئان) نى ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ دەل ئۆزىدۇر ④ [36]. ئىنسان ئالدىراغغۇ يارىتىلغان، مەن سىلەرگە ئالامەتلىرىمنى (يەنى ئازابىمنى) كۆرسىتىمەن. شۇڭا (ئۇنىڭ ۋاقتى - سائىتىدىن بۇرۇن) مېنى ئالدىرتىپ كەتمەڭلار ⑤ [37].

① بۇ ئايەت كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە: «ئۇ ھامان بىر كۈنى ئۆلىدۇ» دېگەن سۆزلىرىگە رەددىيە بەردى. ئۇلارغا دېيىلدىكى، ئۆلۈم ھەربىر ئىنساننىڭ بېشىغا كېلىدۇ. بۇ مۇقەررەر ئۆلۈمدىن مۇھەممەد (سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم) مۇ سىرتتا قالمايدۇ. چۈنكى ئۇمۇ بىر ئىنساندۇر، بىز ھېچبىر ئىنساننى مەڭگۈ ياشايدىغان قىلىمىدۇق. ئەجەب، بۇ سۆزنى دېگەنلەرنىڭ ئۆزى ئۆلمەي قالارمۇ؟ بۇ ئايەت يەنە بۇرۇنكىلار، پەيغەمبەرلەر، ئەۋلىيالارنى ھايات دەپ قارايدىغان بۇتپەرەسلەرگىمۇ رەددىيە بەردى، بۇ قاراشقا ئاساسەن بۇتپەرەسلەر ئۇلارنى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى ۋە مۇشكۈللەرنى ئاسان قىلغۇچى دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. (قۇرئان كەرىمگە زىت كېلىدىغان بۇنداق بۇزۇق ئەقىدىدىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلەيمىز.)

② يەنە بىر ئىبارە بىلەن ئىپادىلىگەندە: بىز سىناش يۈزىدىن سىلەرنى يامانلىققا ۋە ياخشىلىققا مۇپتىلا قىلىپ تۇرىمىز، يەنى بىز ئىنسانلارنى بەزىدە كۈلپەتلەرگە دۇچار قىلىش بىلەن، بەزىدە تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىش بىلەن، بەزىدە ساغلاملىق، پاراۋانلىق بىلەن، بەزىدە قىيىنچىلىق ۋە كېسەللىك بىلەن، بەزىدە بايلىق، بەزىدە نامراتلىق بىلەن سىناپ تۇرىمىز: كىم شۈكۈر قىلىدۇ، كىم تۈزكۈرلۈك قىلىدۇ، كىم سەۋر قىلىدۇ، كىم سەۋرسىزلىك بىلەن شىكايەت قىلىدۇ؟ قارايمىز. شۈكۈر قىلىش بىلەن سەۋر قىلىش ئاللاھنىڭ رىزالىقىغا يەتكۈزىدۇ؛ سەۋرسىزلىك ۋە نېمەتكە تۈزكۈرلۈك قىلىش ئاللاھنىڭ غەزىپىگە دۇچار قىلىدۇ.

③ ئۇ يەردە سىلەرنى قىلغان ئىشىڭلارغا قاراپ مۇكاپاتلايمىز ياكى جازالايمىز. سالىھلار ياخشىلىققا ئېرىشىدۇ؛ گۇناھكارلار يامان ئاقىۋەتكە قالىدۇ. ﴿كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ﴾. (سۈرە زەلزەلە 7 - ، 8 - ئايەتلەر)

④ شۇنداق تۇرۇپمۇ ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى مازاق قىلىشىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلار سېنى كۆرسىلا مەسخىرە نىشانى قىلىۋېلىپ: «ئاللاھ پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن ئادەم مۇشۇمۇ؟» (دەيدۇ)﴾. (سۈرە فۇرقان 41 - ئايەت)

⑤ بۇ كاپىرلارنىڭ ئازابىنى تېزراق كەلتۈرۈشنى تەلەپ قىلغانلىقىغا بېرىلگەن جاۋابتۇر. چۈنكى ئالدىراڭغۇلۇق ئىنساننىڭ تەبىئىتىدە ئەزەلدىن مەۋجۇتتۇر. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار پەيغەمبەرنىمۇ ئالدىرىتىپ، ئۇنىڭغا: رەببىڭگە ئېيتىپ، بىزگە تېزراق ئازاب چۈشۈرگىن دەپ تەلەپ قىلىدۇ. ئۇلارغا جاۋاب بېرىلدىكى: ﴿ سىلەرگە ئالامەتلىرىمنى (يەنى ئازابىمنى) كۆرسىتىمەن. شۇڭا (ئۇنىڭ ۋاقتى) - سائىتىدىن بۇرۇن) مېنى ئالدىرىتىپ كەتمەڭلار ﴾ بۇ يەردىكى ئالامەتلەردىن ئازاب كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىل - پاكىتلار كۆزدە تۇتۇلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُونُ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ أَسْتَهْزَيْتَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤١﴾

ئۇلار: «ئەگەر (سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، بۇ ۋەدە (يەنى ئازاب) قاچان (ئەمەلگە ئاشىدۇ)؟» دېيىشىدۇ [38]. ئەگەر بۇ كاپىرلار يۈزلىرىدىن، دۈمبىلىرىدىن ئازابنى توسۇپ قالالمايدىغان ۋە ھېچقانداق ياردەمگە ئېرىشەلمەيدىغان بىر ۋاقىتنىڭ (كېلىدىغانلىقىنى) بىلسە ئىدى ① (ئازابنىڭ تېز كېلىشىنى تەلەپ قىلمىغان بولاتتى) [39]. لېكىن قىيامەت ئۇلارغا تۇيۇقسىز كېلىدۇ - دە، ئۇلارنى ئالاقزادە قىلىۋېتىدۇ ②، ئۇ چاغدا ئۇلار قىيامەتنى كەينىگە سۈرەلمەيدۇ، ئۇلارغا مۆھلەتمۇ بېرىلمەيدۇ ③ [40]. نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر سەندىن ئىلگىرى ھەقىقەتەن مەسخىرە قىلىنغان ئىدى، ئۇ پەيغەمبەرلەرنى مەسخىرە قىلغانلارنى ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان ئازاب قورشىۋالدى ④ [41].

① ئايەتتىكى شەرتنىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان يەنى ئەگەر كاپىرلار ئۇنى بىلگەن بولسا ئىدى، ئازابنىڭ بالدۇر يۈز بېرىشىنى تەلەپ قىلمايتتى ياكى قىيامەتنىڭ چوقۇم بولىدىغانلىقىغا ئىشەنگەن بولاتتى ياكى كۇفردا چىڭ تۇرۇۋالماي ئىمان ئېيتقان بولاتتى.

② يەنى ئۇلار نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇرۇپلا قالىدۇ.

③ ئۇلارغا تەۋبە قىلىش ۋە ئۆزرە ئېيتىش ئۈچۈن مۆھلەتمۇ بېرىلمەيدۇ.

④ بۇ ئايەتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ. مۇشرىكلارنىڭ سېنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە مەسخىرە قىلغانلىقىغا قايغۇرۇپ كەتمىگەن، بۇ بىر يېڭى ئىش ئەمەس، سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرمۇ مەسخىرە قىلىنغان ئىدى، ئاخىرىدا كېلىشىنى يىراق سانغان ئازاب ھەقىقىي مەسخىرە قىلغان كاپىرلارنى قورشىۋالدى. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿سەندىن بۇرۇن ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنكار قىلىندى، ئۇلار ئىنكار قىلىنغانلىقىغا ۋە ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلدى، ئاخىرى ئۇلار بىزنىڭ ياردىمىمىزگە ئېرىشتى﴾. (سۈرە ئەنئام 34 - ئايەت) بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىش بىلەن بىرگە مۇشرىكلارغا تەھدىت ۋە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىدۇ.

قُلْ مَنْ يَكْلُؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ ءَالِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِتَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَءَابَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصَّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذِرُونَ ﴿٤٥﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئۇ كاپىرلارغا) «سىلەرنى كېچىدە ۋە كۈندۈزدە رەھمان ئاللاھنىڭ ئازابىدىن كىم قوغداپ قالالايدۇ؟» دېگەن. بەلكى ئۇلار پەرۋەردىگارنىڭ كالامىدىن يۈز ئۈرۈگۈچىلەردۇر [42]. ياكى ئۇلارنىڭ بىزدىن باشقا ئۆزلىرىنى (كۈلپەت ۋە ئازابتىن قوغدايدىغان) مەبۇدلىرى بارمۇ؟ (ئۇلارنىڭ ئىلاھ دەۋالغان نەرسىلىرى) ئۆزلىرىنى قوغداشقىمۇ قانداق بولالمايدۇ، بىزنىڭ ئازابىمىزدىنمۇ ساقلىنىپ قالالمايدۇ؟ [43]. بەلكى بىز بۇلارنى (يەنى بۇ مۇشرىكلارنى) ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرىنى (دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن) بەھرىمەن قىلدۇق، ھەتتا (شۇ نېمەت ئىچىدە) ئۇلارنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولدى. بىزنىڭ زېمىن ئەتراپىنى قەدەممۇقەدەم تارايىتىپ كېلىۋاتقانلىقىمىزنى ئۇلار بىلمەمدۇ؟ [44]. (مۇشۇنداق ئەھۋالدا) ئۇلار غالب ھېسابلىنامدۇ؟ (ياكى يېڭىلىگۈچى ھېسابلىنامدۇ؟) [44]. (ئى مۇھەممەد!) «مەن پەقەت سىلەرنى ۋەھىي ئارقىلىق ئاگاھلاندۇرمامەن» دېگەن. گاسلار (يەنى ھەقىقەتنى قوبۇل قىلمايدىغان كاپىرلار) ئاگاھلاندۇرۇلغان چاغدا دەۋەتنى ئاڭلىمايدۇ؟ [45].

① يەنى سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلار سەۋەبىدىن كېچە ياكى كۈندۈزنىڭ مەلۇم بىر سائىتىدە سىلەرگە ئازاب كېلىشى مۇمكىن، بۇ ئازابتىن كېچىدە ياكى كۈندۈزدە سىلەرنى كىم قوغداپ قالالايدۇ؟ سىلەرنى ئازابتىن قوغدىيالايدىغان ئاللاھتىن باشقا بىرى بارمۇ؟

② ئۇنىڭ مەنىسى "وَلَا هُمْ يُجَاؤُونَ مِنْ عَدَائِنَا" «ئۇلار بىزنىڭ ئازابىمىزدىن قۇتۇلالمايدۇ» يەنى ئۇلار ئۆزلىرىگە ياردەم قىلىشقا ۋە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىشقا قانداق ئەمەس تۇرسا، باشقىلارغا قانداق ياردەم قىلالايدۇ؟ باشقىلارنى ئازابتىن قانداق قۇتقۇزالايدۇ؟

③ ئۇلارنىڭ ياكى ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ھاياتى باياشات ئۆتكەن بولسا، ئۇلار بۇنى ئۆزلىرىنىڭ ياكى ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ توغرا يولدا ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىسى دەپ قارامدۇ؟ كەلگۈسىدىمۇ ئۇلارغا ھېچ ئىش بولمامدۇ؟ ياق، ئۇنداق ئەمەس، بەلكى بۇ بىر قانچە كۈنلۈك راھەت - پاراغەت بىزنىڭ مۆھلەت بېرىش قانۇنىيىتىمىزنىڭ بىر قىسمىدۇر. بۇنىڭدىن ھېچكىم غەپلەتتە يۈرۈپ، قايىمۇقۇپ قالماسلىقى لازىم.

④ يەنى ئۇلار كۆرمەمدۇكى، كاپىرلارغا تەۋە زېمىن يەنى دىيارلار تەدرىجىي تارىيىۋاتىدۇ، ئىسلامغا تەۋە بولغان يەرلەر كۈنسېرى كېڭىيىۋاتىدۇ. كاپىرلار دەسسەپ تۇرغان يەرلەر تارىيىپ كېتىۋاتىدۇ، ئىسلامنىڭ غەلبىسى ئېشىپ مېڭىۋاتىدۇ، مۇسۇلمانلار شەھەرمۇ - شەھەر فەتىھى قىلىپ، ئالغا ئىلگىرلەۋاتىدۇ.

⑤ يەنى كاپىرلار كۇفرىنىڭ چۆكۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى، ئىسلامنىڭ غەلبە تەرەپكە ئىلگىرلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، ئۆزلىرىنى غالب دەپ قارامدۇ؟ بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار ئۈچۈن، يەنى ئۇلار غالب ئەمەس، مەغلۇبىيەتچىدۇر، فاتىھ (يەڭگۈچى) ئەمەس، مەفتۇھ (يېڭىلىگۈچى) دۇر، ئەزىز ئەمەس، خار ۋە زەبۇندۇر.

⑥ يەنى مەن سىلەرگە قۇرئاننى ئوقۇپ بېرىپ، ۋەز - نەسەھەت قىلىۋاتىمەن، بۇ مېنىڭ ۋەزىپەم ۋە مەجبۇرىيىتىمدۇر. لېكىن، ئاللاھ تائالا قۇلاقلىرىنى ھەقىقىي ئاڭلاشتىن گاس قىلىۋەتكەن، كۆزلىرىنى

ھەقىقىي كۆرۈشتىن پەردىلىۋەتكەن ۋە دىللىرىنى پىچەتلىۋەتكەن كىشىلەرگە بۇ قۇرئاننىڭ ۋە نەسىھەتنىڭ ھېچ تەسىرى بولمايدۇ.

وَلَيْنَ مَسْتَهْمُ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولَنَّ يَوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

ئەگەر ئۇلارغا رەببىڭنىڭ ئازابىدىن ئازراق بىر نەرسە يەتسىمۇ، ئۇلار چوقۇم: «ۋاي ئىستى بىزگە! (ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلىپ) راستتىنلا (ئۆزىمىزگە) زۇلۇم قىلغۇچى بولۇپتۇق» دەپ كېتىدۇ ① [46]. بىز قىيامەت كۈنى (ئەمەللەرنى ئۆلچەمەك ئۈچۈن) ئادالەت تارازىلىرىنى ئورنىتىمىز، ھېچكىمگە قىلچە ئۇۋال قىلىنمايدۇ (يەنى ياخشى ئادەمنىڭ ياخشىلىقى كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ، يامان ئادەمنىڭ يامانلىقى ئاشۇرۇۋېتىلمەيدۇ). ئەگەر ئۇنىڭ بىر تال قىچا چاغلىق ئەمەلى بولسىمۇ، ئۇنى كەلتۈرمىز، (بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىدىن) ھېساب ئېلىشقا بىز يېتەرلىكىمىز ② [47].

① يەنى ئۇلارغا ئازابىنىڭ يەڭگىل بىر ئۇچقۇنى ياكى كىچىككىنە بىر قىسمى يەتسىمۇ، پۇشايمان قىلغانلىقتىن ۋايساپ كېتىدۇ ۋە دۇنيادا ئۆزلىرىگە ئۆزلىرىنىڭ زۇلۇم قىلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا باشلايدۇ.

② ﴿ الْمَوَازِينَ ﴾ " مِيزَان " (تارازا) نىڭ كۆپلۈك شەكلى. قىيامەت كۈنى ئەمەللەرنى ئۆلچەش ئۈچۈن كۆپ مىزانلار بولىدۇ ياكى بىرلا مىزان بولىدۇ. بۇ يەردە ئۇ مىزاننىڭ كاتتىلىقىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن ياكى ئەمەللەرنىڭ كۆپلۈكى نەزەردە تۇتۇلۇپ، مىزاننىڭ كۆپلۈك شەكلى ئىشلىتىلگەن. ئىنساننىڭ ئەمەللىرى بولسا كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان مەۋھۇم نەرسە يەنى زاھىرىي ۋۇجۇدى، ۋەزنى ياكى جىسمى يوق نەرسە تۇرسا، ئۇنى قانداق ئۆلچىگىلى بولىدۇ؟ بۇ سوئال ئىلگىرىكى زاماندا سورالغان بولسا، بەلكىم مۇمكىن بولمايدىغان ئىشتەك ئاڭلىناتتى، ئەمما ھازىرقى زاماندا ئىلىم - پەن تەرەققىي قىلىپ، يېڭى - يېڭى كەشپىياتلار مەيدانغا كەلدى. بۇ كەشپىياتلار جىسمى يوق، مەۋھۇم نەرسىلەرنىمۇ ئۆلچەشكە بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ھازىرقى تېخنىكا ئۈسكۈنىلىرى بىلەن ھەر قانداق ۋەزنى ۋە جىسمى يوق نەرسىلەرنىمۇ ئۆلچىگىلى بولىدىغان بولدى. ئىنسانلار بۇ ئىشلارنى قىلىشقا قادىر بولغان يەردە، ئاللاھ تائالاغا ۋەزنى يوق ئەمەللەرنى ئۆلچەش قانداقمۇ مۇشكۈل بولسۇن؟ چۈنكى، ئاللاھ تائالا ھەر نەرسىگە قادىردۇر. ئۇنىڭدىن باشقا بىر ئېھتىماللىق شۇكى، كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۇ ۋەزنى يوق ئەمەللەرنى جىسمىغا ئايلاندۇرۇپ، ئاندىن مىزاندا ئۆلچەپ باھالىشىمۇ مۇمكىن. چۈنكى، بەزى ئەمەللەرنىڭ جىسمىغا يەنى ئادەمگە ئايلىنىدىغانلىقىنىڭ ئىسپاتى ھەدىسلەردە ئۇچرايدۇ. مەسىلەن: قۇرئاننى يادلىغان كىشىگە قۇرئان كەرىم بىر چىرايلىق يىگىت شەكىلدە كېلىدۇ، ئۇ سەن كىم؟ دەپ سورايدۇ، ئۇ مەن، سەن كېچىلىرى (تەھجۇد نامازلىرىدا) ئۇيقۇنى تەرك ئېتىپ، كۈندۈزلىرى ئۈسسۈز قىلىپ تۇرۇپمۇ مېنى ئوقۇيدىغان قۇرئان بولمەن، دەيدۇ. (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 347 - بەت، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3781 - ھەدىس) شۇنىڭدەك ياخشى ئەمەل مۇئىننىڭ قەبرىسىگە خۇشچىراي، خۇشبۇي بىر يىگىت شەكىلدە كېلىدۇ، كاپىر ۋە مۇناپىقنىڭ ئەمەلى ئۇنىڭ ئەكسىچە كۆرۈمىسىز بىر ئادەم شەكىلدە كېلىدۇ. (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 287 - بەت) تەپسىلاتى سۈرە ئەئراف 7 - ئايەتنىڭ شەرھىسىدە بايان قىلىندى. ﴿ الْقِسْطَ ﴾ ئادالەت، ئىنساپ دېگەن مەنىدە بولۇپ، مىزاننىڭ سۈپىتى بولۇپ كەلگەن، يەنى ئادالەت تارازىلىرى يەنى ئادالەت بىلەن ئۆلچەيدىغان تارازىلار دېمەكتۇر.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٥٠﴾ * وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾

شەكسىزكى، بىز مۇسا بىلەن ھارۇنغا فۇرقانى (يەنى ھەق بىلەن باتىلنى، ھالال بىلەن ھارامنى، ھىدايەت بىلەن گۇمراھلىقنى ئايرىغۇچى تەۋراتنى)، نۇرنى، تەقۋادارلار ئۈچۈن (پايدىلىق) ۋەز - نەسەھەتنى ئاتا قىلدۇق ﴿48﴾. (ئۇ تەقۋادارلار) خىلۋەتتە رەببىدىن قورقىدىغان، قىيامەتتىنمۇ قورقۇپ تىترەيدىغان كىشىلەردۇر ﴿49﴾. مانا بۇ بىز نازىل قىلغان مۇبارەك قۇرئاندۇر. (شۇنداق تۇرسىمۇ) سىلەر ئۇنى يەنە ئىنكار قىلامسىلەر؟ ﴿50﴾. (مۇسا، ھارۇنلاردىن) بۇرۇنلا بىز ئىبراھىمغا (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ياخشىلىق يوللىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ھىدايەت ئاتا قىلغان ئىدۇق ﴿4﴾، بىز ئۇنى (يەنى پەيغەمبەرلىككە لايىق ئىكەنلىكىنى) ئوبدان بىلەتتۇق ﴿51﴾. ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئاتىسىغا ۋە قەۋمىگە: سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇ بۇتلار نېمە؟ (يەنى نېمە ئۈچۈن بۇ بۇتلارغا چوقۇنسىلەر؟) دېدى ﴿52﴾.

① بۇ يەردە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن تەۋراتنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىندى، ئۇنىڭدىمۇ تەقۋادارلار ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەت بار ئىدى، شۇنىڭدەك قۇرئان كەرىمىمۇ ﴿ تەقۋادارلار ئۈچۈن ھىدايەتتۇر ﴾ دەپ سۈپەتلەندى (سۈرە بەقەرە 2 - ئايەت). چۈنكى كىمنىڭ قەلبىدە ئاللاھتىن قورقۇش ۋە تەقۋالىق بولمىسا، ئۇ ئاللاھنىڭ كىتابىغا كۆڭۈل بۆلمەيدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا، ساماۋى كىتاب قانداقمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن نەسەھەت بولۇپ، ھىدايەت تېپىشىغا سەۋەبچى بولسۇن؟ نەسەھەت ئېلىش ياكى ھىدايەت تېپىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈش ۋە ئۇنىڭ ئايەتلىرى ھەققىدە قىزغىنلىق بىلەن تەپەككۈر قىلىش زۆرۈردۇر.

② بۇ تەقۋادارلارنىڭ سۈپەتلىرى بولۇپ، سۈرە بەقەرەنىڭ بېشىدا ۋە ئۇنىڭ باشقا سۈرىلەردىمۇ تەقۋادارلارنىڭ يەنە بىر قانچە سۈپەتلىرى بايان قىلىندى.

③ بۇ قۇرئان ۋەز - نەسەھەتنى قوبۇل قىلىدىغان دىلى ئويغاقلار ئۈچۈن نەسەھەت ۋە ئەسكەرتىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان خەيرلىك ھەم بەرىكەتلىك كىتابتۇر. ئۇنىمۇ بىز نازىل قىلدۇق. سىلەر قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكىنى نېمە ئۈچۈن ئىنكار قىلىسىلەر؟ ھالبۇكى، سىلەر تەۋراتنى ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن دەپ ئېتىراپ قىلىسىلەر!

④ ﴿مِنْ قَبْلِ﴾ «بۇرۇن» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنىڭ بىر مەنىسى، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋرات بېرىلىشتىن بۇرۇن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ھىدايەت (يەنى ھوشيارلىق، پاراسەت) ئاتا قىلغان ئىدۇق، دېگەن بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك بېرىلىشتىن بۇرۇنلا ھىدايەت (يەنى ھوشيارلىق، پاراسەت) ئاتا قىلغان ئىدۇق، دېگەن بولىدۇ. يەنى پەيغەمبەر بولۇشتىن ئىلگىرى كىچىك ۋاقتىدىلا ئۇنىڭغا ھىدايەت ئاتا قىلىپ، قەۋمى مۇبتىلا بولغان كۇفىرى - زالالەتتىن ساقلىغان ئىدۇق.

⑤ بىز ئىبراھىمنىڭ ھىدايەتكە لايىق ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنى توغرا ئىشلىتىدىغانلىقىنى بىلەتتۇق.

⑥ ﴿التَّمَاثِيلُ﴾ "تَمَثَالٌ" (ھەيكەل، تىمسال) نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. بۇ سۆز ئەسلىدە بىر نەرسىنىڭ سۈرىتىنى ئەينەن نەقىل قىلىشنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن: تاشقا ئويۇلغان ھەيكەل، قەغەزگە ياكى تامغا

سوزىلغان بىراۋنىڭ سىماسى ۋە سۈرىتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى مەبۇد قىلىۋالغان ۋە چوقۇنغان بۇتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿عِكْفُونَ﴾ "عِكْفُونَ" دىن تۈرلىنىپ چىققان ئېنىقلىغۇچى ئىسىم بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى، باش چۆكۈرۈپ ئىشلىگۈچى، بىر جايدا ئېتىكاپ قىلىپ ئولتۇرغۇچى، بىر ئىشقا ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگۈچى، مۇقىم ئولتۇرغۇچى دېمەكتۇر. "إِعْتِكَافٌ" ئېتىكاپ دېگەن سۆزمۇ شۇنىڭدىن چىققان. ئېتىكاپ قىلغۇچى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن مەسجىد تە ئولتۇرىدۇ، كىشىلەردىن ئايرىلىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللاھقا ئىنتىلىدۇ ۋە يېلىنىدۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن بۇتلارغا تازىم قىلىش، چوقۇنۇش ۋە بۇتلارغا كىرىۋېلىپ، راھىب ۋە خادىم بولۇپ ئولتۇرۇش مەقسەت قىلىنىدۇ. ئەنە شۇنداق ھەيكەللەر (يەنى بۇتلار ۋە سۈرەتلەر) نى ئۇلۇغلاش بۈگۈنكى كۈندىمۇ قەبرىگە ۋە پىرغا چوقۇنىدىغانلار ئىچىدە خېلى كۆپ بولۇپ، ئۇلار سۈرەتلەرنى ئۇلۇغلاپ، بەرىكەت تاماسىدا ئۆيلىرىگە ۋە دۇكانلىرىغا ئېسىۋالىدۇ. ئاللاھ ئۇلارغا توغرا چۈشەنچە ئاتا قىلسۇن.

قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عِبْدِينَ ﴿٥٦﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٥٧﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِينَ ﴿٥٨﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٩﴾ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَمَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَجَعَلَهُمْ جُنَادًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٦١﴾

ئۇلار: «بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئۇلارغا چوقۇنۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلىمىز (يەنى ئۇلارغا ئاتا - بوۋىلىرىمىزغا تەقلىد قىلىپ چوقۇنىمىز)» دېدى ① [53]. ئىبراھىم: «سىلەرمۇ، ئاتا - بوۋاڭلارمۇ (پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان، ئاڭلىمايدىغان جانسىز بۇتلارغا چوقۇنغانلىقىڭلار ئۈچۈن) ئويۇنچۇق بىر ئازغۇنلۇقتا ئىكەنسىلەر» دېدى [54]. ئۇلار: «سەن راست دەۋاتامسەن ياكى چاقچاق قىلىۋاتامسەن؟» دېدى ② [55]. ئىبراھىم ئېيتتى: «(چاقچاق قىلغىنىم يوق) بەلكى سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ رەببىدۇركى، ئۇلارنى ئۇ ياراتقان، مەنمۇ ئۇنىڭغا گۇۋاھلىق بەرگۈچىلەردىنمەن ③ [56]. ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەر قايتىپ كەتكەندىن كېيىن چوقۇم بۇتلىرىڭلارغا (قارشى) بىر تەدبىر قوللىنىمەن» ④ [57]. ئىبراھىم بۇتلارنى چېقىپ پارچە - پارچە قىلىۋەتتى، ئۇلارنىڭ قايتىپ كېلىپ (بۇتلارنى كىمىنىڭ چاققانلىقىنى) سۈرۈشتە قىلىشى ئۈچۈن، پەقەت چوڭ بۇتنى (چاقماي) قالدۇردى ⑤ [58].

① شۇنىڭدەك بۈگۈنمۇ جاھالەت ۋە خۇراپاتلارغا گىرىپتار بولغان بىر قىسىم مۇسۇلمانلارغا بىدئەت ۋە خۇراپىي ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ئۆزگەرتىش توغرىلۇق دەۋەت قىلىنسا، ئۇلار: بۇ ئاتا - بوۋىلىرىمىز بۇرۇندىن قىلىپ كەلگەن ئىشلار تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ تاشلايمىز؟ دەپ جاۋاب بېرىدۇ. بۇنداق جاۋاب بېرىدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ روشەن دەلىللىرىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ تۇتقان يولى ۋە خۇراپىي ئۆرپ - ئادەتلىرىدە چىڭ تۇرۇشنى زۆرۈر دەپ قارايدىغانلاردۇر.

② ئۇلارنىڭ بۇنداق سوئال سورىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇلار ئىلگىرى تەۋھىد ھەققىدە ئاڭلاپ باقمىغان ئىدى، شۇڭا ئۇلار ئىبراھىم بىزگە چاقچاق قىلىپ، شۇنداق دەۋاتقان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قالدى.

③ يەنى مەن چاقچاق قىلىمىدىم، بەلكى مەن شەكسىز پاكىت بىلەن بىلگەن ئىلىمغا ئاساسەن سىلەرگە بۇ ھەقىقەتنى بايان قىلىۋاتمەن، ئۇ بولسىمۇ سىلەرنىڭ مەبۇدىڭلار بۇتلار ئەمەس، بەلكى سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ ئىگىسى ۋە ياراتقۇچىسى بىر ئاللاھتۇر.

④ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ ئىشنى كۆڭلىگە پۈكتى ۋە ئىچىدە شۇنداق دېدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇ بۇ سۆزنى بەزى كىشىلەرگە ئاڭلىتىش ئۈچۈن تۆۋەن ئاۋازدا دېدى. (ئاللاھ ئەڭ ئوبدان بىلگۈچىدۇر) ﴿لَاكِيدَنَّ﴾ «تەدبىر قوللىنىمەن» دېگەننىڭ بۇ يەردىكى مەنىسى، تەدبىرنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش بولۇپ، تىل بىلەن ۋەز - نەسەھەت قىلغاندىن كېيىن مۇنكەرنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن ئەمەلىي بىر ئىش قىلماقچى يەنى بۇتلارنى چاقماقچى بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

⑤ شۇنداق قىلىپ، ئۇلارنىڭ بايرام كۈنى ياكى ئۇلار بىر مۇراسىمغا قاتنىشىش ئۈچۈن سىرتقا چىقىپ كەتكەن كۈنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، بۇتلارنى چېقىپ، پارچە - پارچە قىلىۋەتتى. پەقەت چوڭ بۇتنى قالدۇرۇپ قويدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ ئېيتىشىچە: كىشىلەر كەلگەندە سورىسۇن دەپ، پالتىنى چوڭ بۇتنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويدى.

قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتَى يَدْعُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ دَاعٍ اِبْرَاهِيمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأَتُوا بِهِ عَلَى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوا اءَأَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا اِبْرَاهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾

ئۇلار (قايتىپ كېلىپ): «ئىلاھلىرىمىزنى مۇنداق (پارچە - پارچە) قىلغان كىم؟ ئۇ چوقۇم زالىملاردىن ئىكەن» دېدى ① [59]. ئۇلار (نىڭ بەزىسى): «بىز ئىبراھىم دېيىلىدىغان بىر يىگىتنىڭ ئۇلارنى تىلغا ئالدىغانلىقىنى (يەنى ئىلاھلىرىمىزنى ئەيىبلەيدىغانلىقىنى) ئاڭلىغان ئىدۇق (يەنى شۇ قىلغان بولۇشى مۇمكىن)» دېيىشتى ② [60]. ئۇلار (يەنى نەمرۇد ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ چوڭلىرى): «ئۇنداقتا، ئىبراھىمنى كۆپچىلىكنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىڭلار، (ئىبراھىمنىڭ بۇتلارنى ئەيىبلەنگەنلىكىگە) ئۇلار گۇۋاھلىق بەرسۇن» دېدى ③ [61]. ئۇلار: «ئىبراھىم! ئىلاھلىرىمىزنى مۇشۇنداق قىلغان سەنمۇ؟» دېدى. [62] (ئىبراھىم: «(ياق) بەلكى ئۇنى بۇتلارنىڭ مۇشۇ چوڭى قىلدى، ئەگەر ئۇلار سۆزلىيەلسە، (كىمنىڭ چاققانلىقىنى) ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىن سوراپ بېقىڭلار!» دېدى ④ [63].

① ئۇلار مۇراسىمدىن قايتىپ كېلىپ، بۇتلارنىڭ چېقىۋېتىلگەنلىكىنى كۆرگەندە: بۇ ئىشنى قىلغان بىر چوڭ زالىم ئادەم ئىكەن، دېيىشتى.

② ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەر دېدىكى، ئىبراھىم ئاتلىق بىر يىگىت بار، ئۇ بۇتلارغا قارشى گەپ - سۆزلەرنى قىلىدۇ، بۇ ئىشنى شۇ قىلغان بولۇشى مۇمكىن.

③ يەنى كەلگۈسىدە ھېچكىم مۇنداق ئىشنى قىلماسلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ جازالانغانلىقىنى كىشىلەر كۆرسۇن. يەنە بىر مەنىسى، كىشىلەر ئۇنىڭ بۇتلارغا قارشى گەپ - سۆز قىلغانلىقىنى ئاڭلىغانلىقىغا ياكى بۇتلارنى چاققانلىقىنى كۆرگەنلىكىگە گۇۋاھلىق بەرسۇن.

④ ئاخىرى ئۇلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كىشىلەر توپلاشقان جايغا ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭدىن مەزكۇر سوئالنى سورىدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ: بۇ ئىشنى قىلغان ئاۋۇ چوڭ بۇت. ئەگەر بۇلار (يەنى چېقىلغان بۇتلار) سۆزلىيەلسە، كىمنىڭ چاققانلىقىنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىن سوراپ بېقىڭلار! دېدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىلەرنى دەلىل بىلەن قايىل قىلىش مەقسىتىدە، سۆزلىيەلمەيدىغان ۋە بىر نەرسىنى چۈشىنىش ئىقتىدارى بولمىغان بۇتلارنىڭ مەبۇد بولۇشقا يارمايدىغانلىقىنى ھەتتا ئۇ بۇتلارنى ئىلاھ دەپ ئاتاشمۇ توغرا بولمايدىغانلىقىنى ئۇلارغا بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن شۇنداق دېدى.

بىر سەھىھ ھەدىستە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ﴿ بەلكى ئۇنى بۇتلارنىڭ مۇشۇ چوڭى قىلدى ﴾ دېگەنلىكى يالغان سۆزلىگەنلىك دەپ ئىپادىلەندى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۆمرىدە پەقەت ئۈچ قېتىملا يالغان سۆزلەپ باققان ئىدى. بۇ ئۈچ يالغان سۆزنىڭ ئىككىسى ئاللاھ ئۈچۈن بولغان. بىرىنچىسى، سۈرە ساففاتتىكى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ: ﴿ مەن ھەقىقەتەن كېسەل بولۇپ قالمەن ﴾ دېگەن سۆزى. ئىككىنچىسى، بۇ ئايەتتىكى سۆزى. ئۈچىنچىسى، ئايالى سارەنى ھەمىشە دېگەنلىكى ئىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 3358 - ھەدىس) ھازىرقى زاماندىكى بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ سەھىھ ھەدىسنى قۇرئانغا زىت كەلگەن دەپ قاراپ، ئىنكار قىلدى ۋە ئۇنىڭ سەھىھ ئىكەنلىكىدە چىڭ تۇرغانلارنى چەكتىن ئاشقانلار ۋە رىۋايەتپەرەسلەر دەپ سۈپەتلىدى. ئەمما بۇ پىكىر توغرا ئەمەس، چۈنكى ھەقىقەت نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئۇنىڭ سۆزىنى يالغانچىلىق دېيىشكە بولمايدۇ. لېكىن سۆزنىڭ زاھىرىغا قاراپ ئۇنى

يالغانچىلىق دائىرىسىدىن چىقىرىۋېتىشكىمۇ بولمايدۇ. يەنە كېلىپ بۇ يالغانچىلىق ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا جازالىنىشقا تېگىشلىك ئەمەس، چۈنكى ئۇ سۆز ئاللاھ ئۈچۈن دېيىلگەن. ۋەھالەنكى ھېچقانداق بىر گۇناھ ئاللاھ ئۈچۈن بولمايدۇ. شۇنداق قاراشقا بولىدۇكى، گەرچە ئۇ تاشقى كۆرۈنۈشىدىن يالغانچىلىق بولسىمۇ، ھەقىقەتتە يالغانچىلىق ئەمەس. مەسىلەن: ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ خاتا قىلمىشى ئۈچۈن قۇرئان كەرىمدە ﴿عَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ﴾ «ئادەم رەببىنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلدى» ۋە ﴿غَوَىٰ﴾ «ئازدى» دېگەن سۆزلەر ئىشلىتىلدى ۋەھالەنكى قۇرئاننىڭ ئۆزىدە ئۇنىڭ چەكلەنگەن دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېيىشى ئۇنتۇپ قالغانلىق ۋە ئىرادىسىنىڭ ئاجىزلىقىنىڭ نەتىجىسى دەپمۇ بايان قىلىندى. دېمەك ھەر قانداق ئىشنىڭ ئىككى تەرىپى بولىدۇ يەنى ھەر ئىشنى ئىككى نۇقتىدىن كۆزىتىشكە بولىدۇ: بىرى ماھىيەتتىكى ياخشىلىق ۋە ئارتۇقچىلىق نۇقتىسىدىن، يەنە بىرى تاشقى كۆرۈنۈشتىكى يامانلىق ۋە كەمچىلىك نۇقتىسىدىن. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ سۆزىمۇ مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا كۆرۈنۈشتە يالغانچىلىق بولۇپ، ئەمەلىيەتكە زىت ئىدى. بۇلارنى ئۇ ئۆزى چاققان ئىدى. لېكىن ئۇنى چوڭ بۇتقا ئارتىپ قويدى. چۈنكى ئۇنىڭ مەقسىتى دەلىل ئارقىلىق ئۇلارنى قايىل قىلىش ۋە ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ئىسپاتلاش ئىدى. شۇڭا ھەقىقەت نۇقتىسىدىن بىز ئۇ سۆزنى يالغانچىلىق ئەمەس بەلكى دەلىلنى كۈچەيتىشنىڭ ئۇسۇلى، مۇشۇلارنىڭ ئەقىلىنى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشنىڭ بىر چارىسى دەپ قارايمىز. يەنە ھەدىستە مەزكۇر يالغانچىلىق قايسى تەرىپىدە تىلغا ئېلىندى، بۇ ھەم ئويلىنىپ بېقىشقا ئەرزىيدىغان بىر نۇقتا. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دۇنيادىكى ۋاقتىدا ئۈچ بېھۇدە سۆز قىلىپ سالغانلىقى سەۋەبلىك قىيامەت كۈنى مەھشەر مەيدانىدا ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا يۈزتۇرانە تۇرۇپ، كىشىلەرگە شاپائەت تەلەپ قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. ھالبۇكى، ئۇ بېھۇدە سۆز ئەمەس يەنى ھەقىقەت ۋە مەقسەت نۇقتىسىدىن يالغانچىلىقمۇ ئەمەس، شۇنداق تۇرۇپ ئۇ ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە قۇدرىتىدىن قورقۇپ، مەزكۇر سۆزلەرنىڭ يالغانچىلىققا ئوخشاپ كەتكەنلىكىدىن جازاغا لايىق بولۇپ قىلىشتىن ئەندىشە قىلىدۇ. بۇ ھەدىستە مەقسەت قىلىنغىنى ھەرگىزمۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ يالغانچىلىقىنى ئىسپاتلاش ئەمەس، بەلكى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىيامەت كۈنى ئاللاھتىن قورققانلىقتىن بېشىغا چۈشكەن غەم - ئەندىشە ۋە پەرىشانلىقنى ئىزھار قىلىشتۇر.

فَرَجُوا إِلَيَّ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نَكِسُوا عَلَى رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆزىگە كېلىپ (قايل بولدى، ئاندىن بىر - بىرىگە كايغان ھالدا): «ئەسلى زالمىلار سىلەر ئىكەنسىلەر!» دېيىشتى ① [64]. ئاندىن ئۇلار بۇرۇنقى تەرسالىقىغا قايتىپ: «ئۇلارنىڭ گەپ قىلالمايدىغانلىقىنى سەن ئوبدان بىلسەنغۇ؟» دېدى ② [65].

① ئۇلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ، ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمەي بىر - بىرىگە قارىشىپ، سىلەر ھەقىقىي زالم ئىكەنسىلەر، ئۆزىگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈۋاتقان ئادەمگە قارشى تۇرالمىدىغان ھەتتا قولىنى تۇتۇۋېلىشقىمۇ قادىر بولالمىدىغان بۇتلار قانداقمۇ ئىبادەتكە لايىق بولسۇن؟ دېيىشكە باشلىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسىنى مۇنداق بايان قىلدى: ئۇلار مەبۇدلىرىنى قوغدىمىغانلىقى ئۈچۈن بىر - بىرىگە ملامەت قىلىشتى ۋە ئۇلارنى ئوبدان ساقلىمىغانلىقى ئۈچۈن بىر - بىرىنى زالم دېيىشتى.

② ئاندىن ئۇلار دېدىكى، ئىبراھىم! سەن ئۇلارنىڭ سۆزلەش ئىقتىدارىغا ئىگە ئەمەس ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن بىزگە: ئەگەر ئۇلار سۆزلىيەلسە، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىن سوراپ بېقىڭلار، دەيسەن؟

قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أَفِ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّفُوهُ
وَأَنْصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَبْنَؤُا كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾ وَجَعَلْنَاهُ
وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾

ئىبراھىم ئىبتىتى: «سەلەر ئاللاھنى قويۇپ ئۆزۈڭلارغا ھېچقانداق پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسەلەرگە چوقۇنامسىلەر؟ [66]. ئىست! سەلەرگە ۋە سەلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلارغا! سەلەر ئەقىلڭلارنى ئىشلەتمەيسىلەر؟» ① [67]. ئۇلار: «ئەگەر سەلەر راستتىنلا ئىلاھلىرىڭلارغا ياردەم بەرمەكچى بولساڭلار، ئىبراھىمنى (ئوتقا تاشلاپ) كۆيدۈرۈپ، ئۇلارغا ياردەم بېرىڭلار» دېدى ② [68]. بىز ئوتقا: «ئى ئوت! ئىبراھىمغا سوغۇق ۋە ئامانلىق (بەخش ئىتىدىغان) بولۇپ بەرگىن» دېدۇق [69]. ئۇلار ئىبراھىمغا زىيانكەشلىك قىلماقچى بولۇۋىدى، بىز ئۇلارنى ئەڭ زىيان تارتقۇچىلاردىن قىلىۋەتتۇق [70]. بىز ئىبراھىم بىلەن لۇتنى (ئۇ جايدىن) قۇتقۇزۇپ، ئۇلارنى بىز جاھان ئەھلى ئۈچۈن بەرىكەتلىك قىلغان زېمىنغا يەتكۈزدۈدۇق ③ [71]

① يەنى ئۇلار ئۆزى مەبۇدلىرىنىڭ ئىقتىدارسىزلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولغان ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ ئەقىلسىزلىكىگە ئەپسۇسلانغان ھالدا: «سەلەر ئاللاھنى قويۇپ مۇشۇنداق قولدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىغان نەرسەلەرگە ئىبادەت قىلامسىلەر؟» دېدى.

② ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پاكىت كۆرسىتىش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ گۇمراھلىقى ۋە ئەقىلسىزلىكىنى ئۆزلىرىگە شۇنداق ئېنىق ئاشكارىلاپ بەردىكى، ئۇلار پاكىتلار ئالدىدا جاۋابسىز قالدى. بۇلار ھىدايەتكە مۇۋەپپەقىيەت بولۇشتىن مەھرۇم قالغان، كۇفىرى ۋە شېرىكىنىڭ قارا داغلىرى دىللىرىنى ئوربۇۋالغان بولغاچقا، شېرىكتىن قايتىشىنىڭ ئورنىغا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا قارشى قاتتىق تەدىر قوللانماقچى بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆز مەبۇدلىرىدىن مەدەت تىلەپ تۇرۇپ، ئوت يېقىشنىڭ تەييارلىقىغا چۈشۈپ كەتتى. ئۇلار زور مىقداردا ئوتون يىغىپ ئوت ياقىتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى مەنچەناققا سېلىپ، ئوتقا ئاتتى. ئەمما ئاللاھ تائالا ئوتقا بۇيرۇق بېرىپ: ﴿ئى ئوت! ئىبراھىمغا سوغۇق ۋە ئامانلىق (بەخش ئىتىدىغان) بولۇپ بەرگىن﴾ دېدى. مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر ئاللاھ تائالا ﴿سوغۇق بولۇپ بەرگىن﴾ [دەپ] «ئامانلىق (بەخش ئىتىدىغان) بولۇپ بەرگىن» ﴿دېمىگەن بولسا، ئوتنىڭ سوغۇقلىقى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى توغلىتىپ قويغان بولاتتى. ھەر ھالدا بۇ ئاسمان - يەلەك ئۆرلىگەن ئوتنىڭ گۈلزارلىققا ئايلانغانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلغان كاتتا مۇجىزىسى ئىدى. ئاللاھ تائالا بەندىسىنى دۈشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ئەنە شۇنداق ساقلىدى.

③ بۇ يەردىكى بەرىكەتلىك زېمىندىن كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە شام زېمىنى كۆزدە تۇتۇلدى. ئۇ يەرلەردە پەيغەمبەرلەر ياشىغانلىقتىن يېشىللىققا پۈركەنگەن، مېۋىلىرى كۆپ، دەريالاردا سۇ ئېقىپ تۇرغان زېمىن ئىدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇ يەرلەر «بەرىكەتلىك زېمىن» دەپ ئاتالدى.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۗ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَبِيدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلَوْ طَآءَتْ يَتْنَهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرِيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبِيثَاتِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَسِيقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾

بىز ئىبراھىمغا ئىسھاقنى بەردۇق، يەنە (نەۋرىسى) يەئقۇبنى ئارتۇق بەردۇق (يەنى يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنى نەۋرە قىلىپ، ئۇنىڭ تەلىۋىدىن زىيادە قىلىپ بەردۇق) ①، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى سالىھ كىشىلەر قىلدۇق [72]. بىز ئۇلارنى ئەمىر بويىچە (كىشىلەرنى توغرا يولغا) يېتەكلەيدىغان پېشۋالار (يەنى پەيغەمبەرلەر) قىلدۇق، بىز ئۇلارغا ياخشى ئىشلارنى قىلىشنى، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىشنى، زاكات بېرىشنى ۋەھىي قىلدۇق، ئۇلار بىزگىلا (خالىس) ئىبادەت قىلىدىغان كىشىلەر ئىدى [73]. يەنە بىز لۇتقىمۇ پەيغەمبەرلىك ۋە ئىلىم ئاتا قىلدۇق، ئۇنى (ئىھالىسى بەچچىۋازلىق، قاراقچىلىق قاتارلىق) يامان قىلىقلارنى قىلىدىغان شەھەردىن قۇتقۇزدۇق، چۈنكى ئۇلار ناچار پاسىق قەۋم ئىدى [74]. بىز ئۇنى رەھىمىمىز دائىرىسىگە كىرگۈزدۇق، چۈنكى ئۇ ياخشىلاردىن ئىدى ② [75]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن نۇھنىڭ قىسسىسىنى بايان قىلغىن، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ (مەزكۇر پەيغەمبەرلەردىن) بۇرۇن (قەۋمنىڭ ھالاكىتىنى تىلەپ) بەتدۇئا قىلغان ئىدى، بىز ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدۇق، ئۇنى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنى (ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان مۇئمىنلەرنى) بۈيۈك بالادىن (يەنى توپان بالاسىدا غەرق بولۇشتىن) قۇتقۇزدۇق (يەنى نۇھنى قەۋمنىڭ شەرىدىن قۇتقۇزۇپ، ئۇلارنى ھالاك قىلدۇق) [76].

① ﴿نَافِلَةً﴾ زىيادە، ئارتۇق دېگەن مەنىدە، يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پەقەت بىر ئوغۇل تىلەپ دۇئا قىلغان ئىدى، بىز ئۇنىڭغا ئىسھاقنى بەردۇق ۋە تىلىمىگەن بولسىمۇ بىر نەۋرىنى ئارتۇق بەردۇق.

② لۇت ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر تۇغقىنىنىڭ ئوغلى (جىيەن ئوغلى) ئىدى. ئۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرگەن ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىراقتىن شامغا ھىجرەت قىلغانلار جۈملىسىدىن ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغىمۇ ئىلىم، ھېكمەت يەنى پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلدى. ئۇ پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن رايوننىڭ ئىسمى ئەمۇرە ۋە سەدۇم دەپ ئاتىلاتتى. بۇ جاي پەلەستىننىڭ بۇھەيرە مەردار دېگەن زېمىنىغا تۇتىشىدىغان ئىئوردانىيە تەرەپتىكى يېشىللىققا پۈركەنگەن بىر شەھەر ئىدى، بۇ جاينىڭ كۆپ قىسمى ھازىر بۇھەيرە مەردارنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ قەۋمى يوللاردا ئولتۇرۇپ يولۇچىلارغا تىل - ھاقارەتلەر بىلەن ئازار بېرىدىغان تاش ئاتىدىغان، بەچچىۋازلىق ۋە قاراقچىلىق قىلىدىغان كىشىلەر ئىدى. ئۇلار ئەنە شۇنداق يامان ئىللەتلەر بىلەن تونۇلغان قەۋم بولغاچقا، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلارنى «يامان قىلىقلارنى قىلىدىغان» پاسىق قەۋم دەپ ئاتىدى. ئاخىرى ئاللاھ تائالا لۇت ئەلەيھىسسالامنى ئۆز رەھىمىتى دائىرىسىگە كىرگۈزۈپ، ئەگەشكۈچىلىرى بىلەن بىللە ئۇلاردىن قۇتۇلدۇردى. ئاندىن پاسىق قەۋمنىڭ بىرىنىمۇ قويماي ھالاك قىلدى.

وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمٍ سَوِيًّا فَأَعْرَفْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَمَمٌ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾

ئۇنى بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان قەۋمدىن قوغدىدۇق، ئۇلار ھەقىقەتەن يامان قەۋم ئىدى. ئۇلارنىڭ (بىرىنىمۇ قويماي) ھەممىسىنى غەرق قىلدۇق [77]. داۋۇد بىلەن سۇلايمان (نىڭ قىسسىسىنى بايان قىلغىن). ئۆز ۋاقتىدا بىر قەۋمنىڭ قوبى كېچىسى زىرائەتنى يەپ (بۇزۇۋەتكەندە)، ئۇ ئىككىسى زىرائەت توغرىسىدا ھۆكۈم چىقارغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ھۆكۈمىنى بىز كۆزىتىپ تۇرغان ئىدۇق [78]. (بۇ مەسىلە ھەققىدە) قانداق ھۆكۈم قىلىشنى بىز سۇلايمانغا چۈشەندۈردۇق ①، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ھۆكۈمدارلىق (قابىلىيىتى) ۋە ئىلىم ئاتا قىلدۇق، بىز تاغلارنى ② ۋە قۇشلارنى ③ داۋۇد بىلەن بىللە تەسبىھ ئېيتىشقا بويسۇندۇردۇق، بۇلارنى بىز قىلدۇق ④ [79].

① مۇپەسسىرلەر بۇ قىسسىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: بىر ئادەمنىڭ قويلرى كېچىسى يەنە بىر ئادەمنىڭ بېغىغا كىرىپ، زىرائەتلىرىنى يەپ كەتكەن ئىدى، ئۇلار دەۋالاشىپ داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلدى. داۋۇد ئەلەيھىسسالام شۇ ۋاقىتتىكى پەيغەمبەر ھەم ھاكىم بولغاچقا، بۇ ھەقتە ھۆكۈم چىقىرىپ، بۇزۇلغان زىرائەتنىڭ زىيىنىنى تۆلەش ئۈچۈن قويلارنى باغ ئىگىسىگە بۇيرۇپ بەردى. سۇلايمان ئەلەيھىسسالام بۇ مەسىلىگە باشقىچىرەك قارايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، مۇنداق ھۆكۈم قىلدى: باغ بىر مەزگىل قوي ئىگىسىگە بېرىلىدۇ، قوي ئىگىسى ئۇنى بۇرۇنقىدەك ئوڭشاپ بېرىدۇ، بۇ مەزگىلدە ئۇ زىرائەتتىن پايدىلىنىدۇ. قوي بىر مەزگىل باغ ئىگىسىگە بېرىلىدۇ. باغ ئىگىسى باغ بۇرۇنقىدەك ئەسلىگە كېلىپ بولغۇچە ئۇ قويلاردىن پايدىلىنىپ تۇرىدۇ. باغ ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن باغمۇ، قويلارمۇ ئۆز ئىگىلىرىگە قايتۇرۇلىدۇ. بىرىنچى ھۆكۈمگە قارىغاندا ئىككىنچى ھۆكۈمنىڭ ئەۋزەللىكى شۇ يەردە ئىدىكى ھېچكىم ئۆز مۈلكىدىن ئايرىلىپ قالمايتتى. بىرىنچى ھۆكۈم بويىچە بولغاندا قوي ئىگىسى قويلرىدىن ئايرىلىپ قالاتتى. شۇنداقتىمۇ ئاللاھ تائالا داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىمۇ ۋە سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىمۇ ماختىدى ۋە ھەر ئىككىسىگە ئىلىم ۋە ھېكمەت ئاتا قىلدۇق، دېدى. بەزى كىشىلەر بۇ نوقتىنى دەلىل كەلتۈرۈپ ھەر قانداق مۇجتەھىد (فىقىھى مەسىلىلەردە ئىجتىھات قىلغۇچى) چىقارغان ھۆكۈمدە توغرا قىلغان بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئىمام شەۋكانى: بۇنداق قاراش توغرا ئەمەس، بىر مەسىلىدە ئوخشىمايدىغان (بىر - بىرىگە زىت) ئىككى خىل ھۆكۈم چىقارغان ئىككى مۇجتەھىدنىڭ ھەر ئىككىسى توغرا ھۆكۈم چىقارغان بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ بىرىسى توغرا ھۆكۈم چىقارغان بولىدۇ، يەنە بىرىسى خاتا ھۆكۈم چىقارغان بولىدۇ، بىر ۋاقىتتا ئىككىلىسى توغرا بولمايدۇ. ئەمما ھەدىستە كەلگەن «مۇجتەھىد خاتا قىلغان بولسىمۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا گۇناھكار ھېسابلانمايدۇ، ھەر ھالەتتە ئۇنىڭغا بىر ئەجىر بېرىلىدۇ» دېگەن سۆز باشقا بىر گەپ ئەلۋەتتە. (فەتھۇلقەدىر)

② بۇ يەردە داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەسبىھ ئېيتقاندىكى ئاۋازىدىن تاغلارنىڭ ئەكس سادا قايتۇرغانلىقى مەقسەت قىلىنمايدۇ، ئۇنداق بولغاندا، ئۇنى مۆجىزە دەپ ئاتىغىلى بولمايدۇ. ئادەتتىكى قاتتىق ئاۋازدىنمۇ تاغلاردىن ئەكس سادا كېلىدۇ. بەلكى بۇ يەردە داۋۇد ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە تاغلارنىڭمۇ تەسبىھ ئېيتقانلىقى مەقسەت قىلىنىدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن تاغلارنىڭ تەسبىھ ئېيتقانلىقى كۆچمە مەنىدە ئەمەس، بەلكى، ھەقىقىي مەنىدە كەلگەن بولىدۇ.

- ③ يەنى قۇشلارمۇ داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېقىملىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ، تەسبىھ ئېيتىپ كېتەتتى. ﴿وَالطَّيْرِ﴾ زەۋەر ئوقۇلسا، ئۇ چاغدا بۇ يەردىكى باغلىغۇچى ﴿الْجِبَالِ﴾ نى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر ﴿وَالطَّيْرِ﴾ پىشلىق ئوقۇلسا، ئۇ چاغدا خەۋىرى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان ئىگە بولغان بولىدۇ، يەنى ﴿وَالطَّيْرِ مَسْحَرَاتٌ﴾ بولىدۇ، مەنىسى، قۇشلارمۇ داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا بويسۇندۇرۇپ بېرىلگەن ئىدى، بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)
- ④ يەنى ئۇلارغا قانداق ھۆكۈم قىلىشنى بىلدۈرۈش، ھېكمەت ئاتا قىلىش ۋە شەيئەلەرنى بويسۇندۇرۇپ بېرىش قاتارلىقلارنى ئاتا قىلغان بىز ئىدۇق. شۇڭا بۇ ئىشقا ھەيران قىلىش ياكى ئىنكار قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق، چۈنكى بىز نېمىنى خالىساق، شۇنى قىلىشقا ئەلۋەتتە قادىرمىز.

وَعَلَّمَنَّهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَسَلِيْمَنَ الرِّيْحِ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِ رَبِّهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكَتْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ ﴿٨١﴾ وَمِنَ الشَّيْطَانِ مَنْ يَغْوُصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَفِظِينَ ﴿٨٢﴾

جەڭلەردە (دۈشمەننىڭ زەربىسىدىن) سىلەرنى ساقلاش مەقسىتىدە، داۋۇدقا سىلەر ئۈچۈن ساۋۇت ياساشنى ئۆگەتتۇق^①، سىلەر (بۇنىڭغا) شۈكۈر قىلىۋاتامسىلەر؟ (يەنى شۈكۈر قىلىڭلار ۋە نېمەتنىڭ قەدرىنى بىلىڭلار!) [80]. بىز سۇلايمانغا قاتتىق چىقىدىغان شامالنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەن ئىدۇق^②، شامال سۇلايماننىڭ ئەمرى بويىچە، بىز بەرىكەتلىك قىلغان زېمىنغا (يەنى شامغا) باراتتى، بىز ھەممىنى بىلگۈچىمىز [81]. سۇلايمانغا غەۋۋاسلىق (قىلىپ دېڭىزدىن ئۈنچە - مارجان سۈزۈش قاتارلىق ئىشلارنى قىلىدىغان)، يەنە (ئېگىز سارايلارنى سېلىشتەك) باشقا ئىشلارنىمۇ قىلىدىغان بىر قىسىم شەيتانلارنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەن ئىدۇق^③، بىز ئۇلارنى (سۇلايماننىڭ ئىتائىتىدىن چىقىشتىن) ساقلايتتۇق^④ [82].

① يەنى بىز تۆمۈرنى داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا يۇمشاق قىلىپ بەرگەن ئىدۇق، ئۇ تۆمۈر ھالقىلارنى بىر - بىرىگە تەكشى ئۇلاپ، جەڭلەردە سىلەرنى قوغدايدىغان ساۋۇتلارنى ۋە جەڭ كىيىملىرىنى ياسىدى. قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: ھەقىقەتەن داۋۇد ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى جەڭلەردە ئىشلىتىدىغان ساۋۇت ھالقىسىز ھالەتتە ئىدى. داۋۇد ئەلەيھىسسالام بىرىنچى بولۇپ ساۋۇتنى تەكشى ھالقىلىق قىلىپ ياسىغان كىشى بولدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا تاغلار ۋە قۇشلار بويسۇندۇرۇپ بېرىلگەندەك، سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا شامال بويسۇندۇرۇپ بېرىلگەن ئىدى. سۇلايمان ئەلەيھىسسالام چوڭ بىر تەختنىڭ ئۈستىدە پۈتۈن دۆلەت ئەربابلىرى بىلەن ئولتۇراتتى، قەيەرگە بارماقچى بولسا، شامالغا بۇيرۇيتتى، شامال بۇ تەختنى ئۇچۇرۇپ، خالىغان جايلارغا ئاپىراتتى، نەچچە ئايلىق مۇساپىنى كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە باساتتى. بۇ يەردىكى بەرىكەتلىك زېمىندىن شام دىيارى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ جىن - شەيتانلارمۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش قىلاتتى، ئۇنىڭ ئەمرى بىلەن دېڭىزلارغا چۆكۈپ، ئۈنچە - مەرۋايىت ۋە گۆھەرلەرنى سۈزۈپ چىقاتتى، بىناكارلىق ئىشلىرىنىمۇ قىلاتتى. دېمەك قايسى ئىشقا بۇيرۇسا، شۇ ئىشنى قىلاتتى.

④ يەنى جىن - شەيتانلارنىڭ تەبىئىتىدە ئىتائەتسىزلىك ۋە بۇزغۇنچىلىق خاراكتېرى بار ئىدى، بىز سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنى ئۇلارنىڭ سەركەشلىكىدىن ساقلىدۇق، شۇڭا ئۇلار سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ باشقۇرىشىدىن چىقىپ كېتىشكە ئامال تاپالمىغان ئىدى.

* وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨٢﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَفَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرِّهِ وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَى لِلْعَبِيدِينَ ﴿٨٣﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْلَبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾

ئەيىۋوب (نىڭ قىسسىسىنى بايان قىلغىن). ئۆز ۋاقتىدا ئۇ رەببىگە: «ھەقىقەتەن ماڭا بالا (يەنى كېسەل) تەگدى، سەن رەھىم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ رەھىمدىلىسىن» دەپ دۇئا قىلدى [83]. بىز ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدۇق ۋە ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن بالانى كۆتۈرۈۋەتتۇق. يەنە ئۇنىڭغا رەھىم قىلغانلىقىمىزدىن، ئىبادەت قىلغۇچىلارغا ئۈلگە بولسۇن دەپ، ئۇنىڭغا ئائىلىسىنى ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش بىر باراۋىرىنى ئاتا قىلدۇق ① (يەنى ئۇنىڭ ئۆلگەن بالىلىرىنىڭ ۋە يوقالغان ماللىرىنىڭ ئورنىغا بىر ھەسسە كۆپ بالا - چاقا، بىر ھەسسە كۆپ مال - مۈلۈك بەردۇق) [84]. ئىسمائىل، ئىدرىس ۋە زۇلكىفل ② (نىڭ قىسسىسىنى بايان قىلغىن). ئۇلارنىڭ ھەممىسى (تائەت - ئىبادەتتە) چىدامچان كىشىلەر ئىدى (يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتا چىداملىق ئىدى ۋە گۇناھلار ئالدىدا ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالاتتى) [85] ئۇلارنى رەھىمىتىمىز دائىرىسىگە كىرگۈزدۇق، ئۇلار ھەقىقەتەن ياخشىلاردىن ئىدى [86]. بېلىق ساھىبى يۇنۇس ③ (نىڭ قىسسىسىنى بايان قىلغىن). ئۆز ۋاقتىدا ئۇ (قەۋمنىڭ ئىمان ئېيتىمىغانلىقىدىن) رەنجىپ (شەھىرىدىن) چىقىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ بىزنى (بېلىقنىڭ قارىنىدا) ئۆزىنى قىسمايدۇ دەپ ئويلىدى (ئۇنى بېلىق يۇتتى)، ئۇ قاراڭغۇ زۇلمەتلەر ئىچىدە ④: «ئى رەببىم!» سەندىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، سەن (جىمى كەمچىلىكلەردىن) پاك تۇرسەن، مەن ھەقىقەتەن ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولدۇم» دەپ ئىلتىجا قىلدى [87].

① قۇرئان كەرىمدە ئەيىۋوب ئەلەيھىسسالام سەۋرچان دەپ سۈپەتلەندى (سۈرە ساد 44 - ئايەت) بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەر شۇ قەدەر ئېغىر بولسىمۇ، سەۋر قىلىش بىلەن شۈكۈر قىلىشنى تەرك ئەتمىگەن. ئۇنىڭغا يەتكەن كۈلپەت ۋە سىناقلارنىڭ تەپسىلاتى ھەققىدە ئىشەنچلىك مەلۇمات يوق. شۇنداقسىمۇ قۇرئان كەرىمنىڭ بايانىدىن مەلۇم بولىدۇكى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا كۆپ مال - مۈلۈك، بالا - چاقا قاتارلىق كۆپ نېمەتلەرنى ئاتا قىلغان، كېيىن سىناش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن مەزكۇر نېمەتلەر تارتىۋېلىنغان، ھەتتا جىسمانىي ساغلاملىقىنىمۇ ئايرىلىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان. ئاخىرى، رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئون سەككىز يىل داۋاملاشقان كۈلپەت ۋە سىناقلاردىن كېيىن، ئۇ ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلغان، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلغان، كېسەلگە شىپالىق ئاتا قىلغان، مال - مۈلۈكى ۋە بالا - چاقىلىرىنى ئىلگىرىكىدىن بىر ھەسسە ئارتۇق قىلىپ قايتۇرۇپ بەرگەن. (ئۇنىڭ تەپسىلاتى سەھىھ ئىبنى ھىباندا 4 - توم 244 - بەت، مەجمەئۇز زەۋائىد 208 - بەتتە تېپىلىدۇ) شىكايەت ۋە مالاھەت سەۋرگە زىت كېلىدىغان بولغاچقا، ئۇ پەقەت شىكايەت قىلىپ باقمىغان، ئەمما دۇئا قىلىش سەۋر قىلمىغانلىق ھېسابلايدۇ ئەلۋەتتە. شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ قىلغان دۇئاسىغا قارىتا ئاللاھ تائالا ﴿بىز ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدۇق﴾ دېگەن ئىبارىنى ئىشلەتتى.

② زۇلكىفلنىڭ پەيغەمبەرلىكى ھەققىدە ئىختىلاپ بار، بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى پەيغەمبەر ئىدى دېسە، بەزىلەر ئۇنى ئەۋلىيا ئىدى، دەيدۇ. ئىمام ئىبنى جەرر ئۆز تەپسىرىدە بۇ ھەقتە سۈكۈت قىلىشنى تاللىدى. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: زۇلكىفلنىڭ قۇرئان كەرىمدە باشقا پەيغەمبەرلەر بىلەن بىر

يەردە تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى كۆرسىتىدۇ. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

③ ﴿ذَٰلِئِذْ﴾ «بېلىق ساھىبى» دېگەندىن يۇنۇس ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ ئىمان ئېيتقىلى ئۇنىمىغان قەۋمىدىن نارازى بولۇپ، ئۇلارغا ئاللاھ تەرەپتىن بىر ئازابنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن ئاگاھلاندىرۇش بېرىپ قويۇپلا، ئاللاھنىڭ رۇخسىتىنىمۇ ئالمىدىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئۇنى جازالاش يۈزىدىن بېلىقنىڭ قارىغا كىرگۈزۈۋەتتى. بۇ قىسىمنىڭ بىر قىسمى سۈرە يۇنۇستە بايان قىلىنغان ئىدى، داۋامى سۈرە ساففاتتا كېلىدۇ.

④ ﴿الظُّلْمِ﴾ "ظُلْمَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى، زۇلمەتلەر، قاراڭغۇلۇقلار دېگەن مەنىدە. يۇنۇس ئەلەيھىسسالام قاتمۇقات قاراڭغۇلۇقلارنىڭ ئىچىدە قالدى، ئۇ قاراڭغۇلۇقلار كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقى، دېڭىز ئاستىنىڭ قاراڭغۇلۇقى ۋە بېلىقنىڭ قورسىقىدىكى قاراڭغۇلۇق ئىدى.

فَأَسْتَجِبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَأَسْتَجِبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَسْحَاقَ وَأَصْلَحْنَا لَهُ وَزَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْحَيَرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَعَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَلِيعِينَ ﴿٩٠﴾

(شۇنىڭ بىلەن) بىز ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدۇق، ئۇنى غەمدىن خالاس قىلدۇق، بىز مۇئمىنلەرنى (ئېغىرچىلىقلاردىن) ئەنە شۇنداق قۇتقۇزىمىز ﴿88﴾. زەكەرىيا (نىڭ قىسسىسىنى بايان قىلغىن). ئۆز ۋاقتىدا ئۇ رەببىگە: «ئى رەببىم! مېنى (بالىسىز، ۋارىسىز) يالغۇز قويىمىغىن، سەن ئەڭ ياخشى ۋارىسىسەن (يەنى ھەممە ئادەم ئۆلىدۇ، سەنلا باقى قالسىن)» دەپ نىدا قىلدى ﴿89﴾. بىز ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدۇق ﴿90﴾، ئۇنىڭغا يەھيانى ئاتا قىلدۇق، ئۇنىڭغا ئايالنى ئىسلاھ قىلىپ (يەنى تۇغىدىغان قىلىپ) بەردۇق ﴿91﴾. (يۇقىرىقى پەيغەمبەرلەرنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىشىمىز) شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدىكى، ئۇلار ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرايتتى، (رەھىمىتىمىزنى) ئۈمىد قىلىپ، (ئازابىمىزدىن) قورقۇپ بىزگە دۇئا قىلاتتى، بىزگە ۋايىغا يەتكەن كەمتەرلىك بىلەن ئىبادەت قىلاتتى ﴿90﴾.

① يەنى بىز يۈنۈس ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدۇق، ئۇنى قاراغۇلۇقلاردىن ۋە بېلىقنىڭ قارىندىن قۇتقۇزدۇق. ھەر بىر مۇئمىن مۇشۇنداق قىيىنچىلىق ۋە كۈلپەتكە يولۇققاندا بىزگە دۇئا قىلسا، بىز ئۇنىڭغا نىجاتلىق ئاتا قىلىمىز. بۇ دۇئا ھەدىستىمۇ بايان قىلىنغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەر قانداق مۇسۇلمان يۈنۈس ئەلەيھىسسالام قىلغان بۇ دۇئانى ئوقۇپ ھاجىتىنى سورىسا، ئاللاھ ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىدۇ». (سۈنەنى تىرمىزى 3505 - ھەدىس، ئەلبانى سەھىھ دەپ باھالىغان ھەدىس)

② زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام ياشانغان ۋاقتىدا ئاللاھ تائالادىن پەرزەنت تىلدى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ، بىر ئوغۇل ئاتا قىلدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە مەرىيەمنىڭ بېشىدا ۋە سۈرە ئال ئىمراندا بايان قىلىندى. بۇ ئايەتمۇ مەزكۇر ۋەقەلىككە ئىشارە قىلدى.

③ يەنى ئۇنىڭ ئايالى تۇغماس ئىدى. بىز ئۇنى تۇغىدىغان قىلىپ، ئۇنىڭغا بىر سالھ ئوغۇل ئاتا قىلدۇق.

④ دۇئانىڭ ئىجابەت بولۇشى ئۈچۈن بۇ يەردە ئاللاھىدە تىلغا ئېلىنغان نۇقتىلارغا ئەھمىيەت بېرىش لازىم. مەسىلەن: دۇئادا يېلىنىش، يالۋۇرۇش، ئىلتىجا قىلىش، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا تەلپۈنۈپ، مۇناجات قىلىش، ئالدىن ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقۇپ، رەھىمىتىدىن ئۈمىد قىلىپ تۇرۇپ تىلەش، ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقى ۋە كەمتەرلىكىنى ئىزھار قىلغان ھالدا دۇئا قىلىش.

وَأَلَّتِ أَحْصَنْتَ فَرَجَهَا فَفَنَحْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾ إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلُّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرِّمْنَا عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾

ئىپتىنى ساقلىغان ئايال (مەريەمنىڭ قىسسىسىنى بايان قىلغىن). ئۇنىڭغا بىزنىڭ دەرگاھىمىزدىن بولغان بىر روھنى پۈۋىلدۈق (پۈۋىلەنگەن روھ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئىيساغا ھامىلدار بولدى)، ئۇنى ۋە ئوغلى (ئىيسا) نى ئالەملەر ئۈچۈن (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان) دەلىل قىلدۇق ﴿٩١﴾ [91]. (ئى ئىنسانلار!) شەكسىزكى، سىلەرنىڭ دىنىڭلار (ئىسلامدىن ئىبارەت) بىرلا دىندۇر ﴿٩٢﴾. مەن سىلەرنىڭ رەببىڭلارمەن، شۇڭا سىلەر ماڭا ئىبادەت قىلىڭلار [92]. ئۇلار ئۆز ئارىسىدا (دىن) ئىشىدا پىرقە - پىرقىلەرگە بۆلۈنۈپ كەتتى ﴿٩٣﴾، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتقۇچىلاردۇر [93]. كىمكى مۇئىمن بولغان ھالدا، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىدىكەن، ئۇنىڭ تىرىشچانلىقى (يەنى قىلغان ياخشى ئىشى) زايى بولۇپ كەتمەيدۇ. بىز ئۇنى (يەنى نامە - ئەمالنى) چوقۇم يېزىپ تۇرىمىز [94]. بىز ھالاك قىلغان شەھەر (ئىھالىسى) نىڭ دۇنياغا قايتىشى مۇمكىن ئەمەس ﴿٩٥﴾ [95].

① بۇ ئايەت مەريەم ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەقەسىگە قارىتىلغان بولۇپ، تەپسىلاتى ئىلگىرى بايان قىلىندى.

② ﴿أُمَّةً﴾ دېگەندىن بۇ يەردە دىن ياكى مىللەت مەقسەت قىلىنىدۇ. يەنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار ياكى مىللەتلىڭلار بىردۇر. دىن بولسا، تەۋھىدىنى تەرغىب قىلىدىغان، بارلىق پەيغەمبەرلەر دەۋەت قىلغان دىندۇر. مىللەت بولسا، ئىسلام مىللەتنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ مىللەتنى بولۇپ كەلگەن. چۈنكى ئىسلام ئەزەلدىن بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئورتاق دىنى بولۇپ كەلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىز پەيغەمبەرلەر جامائەسى ئاتا بىر، ئانا باشقا قېرىنداشلارمىز، بىزنىڭ دىنىمىز بىردۇر». (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ يەنى ئىنسانلار تەۋھىد دىنىنى ۋە بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنى تەرك ئېتىپ، ھەر خىل پىرقە ۋە گۇرۇھلارغا بۆلۈنۈپ كەتتى. بىر پىرقە مۇشرىكلار ۋە كاپىرلار پىرقىسى بولدى. يەنە رەسۇل ۋە پەيغەمبەرلەرگە ئەگەشكۈچىلەرمۇ ھەر خىل پىرقىلەرگە بۆلۈندى. بەزىسى يەھۇدىي پىرقىسى، بەزىسى ناسارا پىرقىسى بولدى، بەزىسى باشقا بىر پىرقە بولدى. ئەپسۇسكى مۇسۇلمانلار ئارىسىدىمۇ ھەر خىل گۇرۇھ ۋە پىرقىلەر پەيدا بولدى، ئۇلارمۇ كۆپ پىرقىلەرگە ئايرىلدى. بۇ بارلىق پىرقىلەر ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىغا قايتقاندا ئاللاھ ئۆزى ئۇلار ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىدۇ.

④ بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، بىز كۇفۇرلىقى ۋە زالىملىقى سەۋەبلىك ھالاك قىلغان شەھەر ئىھالىسىنىڭ بۇ دۇنياغا قايتىشى ﴿حَرِّمْنَا﴾ ھارامدۇر، يەنى مۇمكىن ئەمەستۇر. بۇنىڭدا ﴿لَا يَرْجِعُونَ﴾ دىكى ﴿لَا﴾ ئارتۇق بولغان بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، بىز ھالاك قىلغان شەھەر ئىھالىسىنىڭ دۇنيادا قىلغان ئەمەللىرىنىڭ جازاسىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئاخىرەتكە قايتماسلىقى مۇمكىن ئەمەس، ئۇلار چوقۇم ئاخىرەتكە قايتىدۇ.

حَتَّىٰ إِذَا فُجِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِّنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَرُ الَّذِينَ كَفَرُوا يُؤْيَلْنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصْبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَرِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ ءَالِهَةً مَّا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾

يەجۇج - مەجۇج (توسمىسى) ئېچىۋېتىلگەندە، ئۇلار زېمىننىڭ ھەربىر تۆپىلىكلىرىدىن ئالدىراپ چىقىپ كېلىدۇ ① [96]. ھەق ۋەدە (يەنى قىيامەت) يېقىنلاشتى، ئۇ كۈندە كاپىرلارنىڭ كۆزلىرى بىردىنلا چەكچىيىپ قالدۇ ②، (ئۇلار) «ۋاي ئىسىت بىزگە! بىز بۇنىڭدىن غەپلەتتە قاپتۇق، بەلكى بىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز زۇلۇم قىپتۇق» (دەپ كېتىدۇ) [97]. (ئى مۇشرىكلار!) شەكسىزكى، سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلار دوزاخنىڭ يېقىلغۇسى بولسىلەر، سىلەر دوزاخقا كىرىسىلەر ③ [98]. ئەگەر (سىلەر چوقۇنۇۋاتقان) ئاشۇ نەرسىلەر ئىلاھ بولدىغان بولسا، دوزاخقا كىرمىگەن بولاتتى (چوقۇنغۇچى ۋە چوقۇنۇلغۇچى) ھەممىسى دوزاخقا مەڭگۈ قالدۇ ④ [99].

① يەجۇج - مەجۇج ۋە قەسى سۈرە كەھفنىڭ ئاخىرىدا تەپسىلىي بايان قىلىندى. ئۇلار قىيامەتكە يېقىن ئىيسا ئەلەيھىسسالام بار چاغدا تاغ توسمىلىرىدىن چىقىدۇ. ئۇلارنىڭ سانىنىڭ كۆپلىكى ۋە تېز سۈرئەتتە ئىلگىرىلىشىدىن خۇددى ئېگىز تۆپىلىكلەردىن يۈگۈرۈپ چۈشكەندەك بىلىنىدۇ. يەجۇج - مەجۇجلارنىڭ زېمىنىدا ئېلىپ بارغان بۇزغۇنچىلىقلىرىدىن مۇسۇلمانلار قاتتىق بىئارام بولۇپ كېتىدۇ. ھەتتا ئىيسا ئەلەيھىسسالام مۇئمىنلەرنى ئېلىپ تۇر تېغىدا پاناھلىنىدۇ. ئاندىن ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بەتدۇئا قىلىشى بىلەن ھالاك بولىدۇ. ھەممە جاينى يەجۇج - مەجۇجنىڭ جەسەتلىرى ۋە سېسىق پۇراقلىرى قاپلايدۇ، بۇ چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇلارغا قۇشلارنى ئەۋەتىدۇ. ئۇ قۇشلار ئۇلارنىڭ جەسەتلىرىنى كۆتۈرۈپ دېڭىزغا تاشلايدۇ. ئاندىن ئاللاھ تائالا ناھايىتى مول يامغۇر ياغدۇرىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن پۈتۈن زېمىن پاكلىنىدۇ. (بۇنىڭ تەپسىلاتى سەھىھ ھەدىسلەردە ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىردە بايان قىلىنغان)

② يەنى يەجۇج - مەجۇج چىققاندىن كېيىن شەكسىز بولىدىغان قىيامەت تېخىمۇ يېقىنلاشقان بولىدۇ. قىيامەت بولغاندا ئۇنىڭ دەھشىتىدىن كاپىرلارنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ قالىدۇ.

③ بۇ ئايەت مەككە مۇشرىكلىرى ھەققىدە نازىل بولغان بولۇپ، ئۇلار لات، مانات، ئۇززا ۋە ھۈبەل ناملىق بۇتلارغا چوقۇناتتى. ئۇ بۇتلارنىڭ ھەممىسى تاشتىن ياسالغان بولۇپ، ئەقىل - ئىدراكتىن خالىي، جانسىز نەرسىلەر ئىدى. شۇ ۋەجىدىن بۇ يەردە ﴿مَاتَعْبُدُونَ﴾ دېگەن سۆز ئىشلىتىلدى. "ما" دېگەن قوشۇمچە ئەرەب تىلىدا ئەقىلسىز نەرسىلەرگە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئايەت شۇنى بايان قىلىۋاتىدۇكى، سىلەرمۇ ۋە سىلەر ئۆزۈڭلار ياساپ، چوقۇنغان مەبۇدلىرىڭلارمۇ دوزاخنىڭ يېقىلغۇسى بولسىلەر. گەرچە تاشتىن ياسالغان بۇتلارنىڭ ئەقلى ۋە ھېس - تۇيغۇسى يوق بولغانلىقتىن ھېچ خاتالىقى بولمىسىمۇ، ئۆزلىرىنىڭ چوقۇنغۇچىلىرى بىلەن بىللە دوزاخقا تاشلىنىدۇ. بۇنىڭدىن مەقسەت مۇشرىكلارنى تېخىمۇ خار قىلىش ھەمدە ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ چوقۇنغان ۋە چوڭ بىلگەن مەبۇدلىرىنىڭ ئۆزلىرى بىلەن بىللە دوزاخقا يېقىلغۇ بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر.

④ يەنى ئۇ بۇتلار راستتىنلا مەبۇد بولغان بولسا، خالىغىنىنى قىلالايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە بولغان بولاتتى ۋە سىلەرنى جەھەننەمگە كىرىشتىن توسۇپ قالاتتى. لېكىن ئۇ بۇتلارمۇ ئىبىرەت سۈپىتىدە جەھەننەمگە تاشلىنىۋاتسا، سىلەرنى ئۇنىڭدىن قانداقمۇ قوتقۇزالمىسۇن؟ خۇلاسىە شۇكى، چوقۇنغۇچى ۋە

چوقۇنۇلغۇچىلارنىڭ ھەممىسى جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ.

لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠١﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا
أَشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّوهُمْ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ
كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْهَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٥﴾

ئۇلار دوزاختا ھەمىشە پەرياد چېكىپ تۇرىدۇ، (ئازابنىڭ قاتتىقلىقىدىن) ئۇلار دوزاختا ھېچ نەرسىنى ئاڭلىمايدۇ ﴿100﴾. شەكسىزكى، بىز تەرەپتىن سائادەتكە تېگىشلىك بولىدىغانلىقى ئالدىن بېكىتىلگەنلەر بولسا دوزاختىن يىراق قىلىنىدۇ ﴿101﴾. ئۇلار دوزاخنىڭ شەپسىنىمۇ ئاڭلىمايدۇ، كۆڭلى تارتقان نازۇنپەتلەر ئىچىدە مەڭگۈ قالىدۇ ﴿102﴾. (ئۇ كۈندىكى) ئەڭ چوڭ دەھشەتمۇ ﴿103﴾ ئۇلارنى ۋەھىمگە سالمايدۇ، پەرىشتىلەر: «مانا بۇ سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان (بەختلىك) كۈنۇڭلاردۇر» دەپ ئۇلارنى (جەننەتنىڭ دەرۋازىلىرى ئالدىدا) قارشى ئالىدۇ ﴿103﴾. ئۇ كۈندە بىز ئاسماننى (خۇددى پۈتۈكچى) خەت يېزىلغان قەغەزنى يۆگىگەندەك يۆگەيمىز ﴿104﴾. مەخلۇقاتنى دەسلەپتە قانداق ياراتقان بولساق، شۇ ھالىتىدە ئەسلىگە قايتۇرىمىز. (بۇ) بىز ئۈستىمىزگە ئالغان ۋەدىدۇر، بىز (ئۇنى) چوقۇم ئىشقا ئاشۇرىمىز ﴿104﴾.

① يەنى بۇلارنىڭ ھەممىسى قاتتىق ئەلەم ۋە قايغۇ سەۋەبىدىن نالە - پەرياد قىلىپ تۇرىدۇ، نالە - پەريادنىڭ قاتتىقلىقىدىن ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئاۋازىنىمۇ ئاڭلىيالمايدۇ.

② بەزى كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا مۇنداق بىر سوئال پەيدا بولۇشى مۇمكىنكى، ئىيسا ۋە ئۆزەير ئەلەيھىسسالاملار، پەرىشتىلەر ۋە باشقا سالھ كىشىلەرمۇ چوقۇنۇلغان، ئۇنداق بولغاندا ئۇلارمۇ چوقۇنغۇچىلىرى بىلەن دوزاخقا تاشلىنامدۇ؟ ئۆز ۋاقتىدا مۇشۇ كىشىلەرمۇ مۇشۇنداق بىر سوئالنى سورىغان ئىدى. بۇ ئايەت مەزكۇر سوئالغا جاۋاب بەردىكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ سالھ بەندىلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرى سەۋەبلىك ئاللاھ ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈك سائادەتكە ئېرىشىشىنى قارار قىلىپ بولدى ھەمدە جەننەت بىلەن بېشارەت بېرىپ بولدى، ئۇلار دوزاخقا كىرمەيدۇ.

بۇ ئىبارە شۇنى بىلدۈرىدۇكى، دۇنيادا ئۆزىنىڭ كىشىلەر تەرىپىدىن چوقۇنۇلۇشىنى ئارزۇ قىلغانلار، ھەتتا قەبرىلىرىگە گۈمبەز ياسىلىپ، كىشىلەر ئۆزلىرىنى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى دەپ ئېتىقاد قىلىشىنى، ئۆزلىرىنىڭ نامىغا ئاتاپ نەزىر - چىراغ قىلىنىشىنى پىلانلىغانلار جەھەننەمگە يېقىلغۇ بولىدۇ، چۈنكى ئاللاھنىڭ غەپرىگە چوقۇنۇشقا چاقىرىغانلار ئايەتتىكى «سائادەتكە تېگىشلىك بولىدىغانلىقى ئالدىن بېكىتىلگەنلەر» قاتارىغا قەتئىي كىرمەيدۇ.

③ «ئەڭ چوڭ دەھشەت» دېگەندىن ئىسراپىل سۇر چالغان چاغدىكى دەھشەتلىك ھالەت ياكى قىيامەتتىكى دوزىخىيلار دوزاخقا تاشلانغان ۋاقىتتىكى دەھشەتلىك ھالەت ياكى بەندىلەر ھالىمىز نېمە بولار دەپ ئەنسىرەپ قورقۇنۇپ ئىچىدە تۇرغان ھالەت ياكى ئۆلۈمنىڭ دوزاخ بىلەن جەننەت ئارىسىدا بوغۇزلانغان ۋاقىتتىكى قورقۇنچلۇق ھالەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. جۈملىنىڭ سىياقىغا ئاساسەن ئىسراپىل سۇر چالغان ھامان قىيامەت قايىم بولغان چاغدىكى دەھشەتلىك ھالەت كۆزدە تۇتۇلسا، ئەڭ توغرا بولىدۇ.

④ يەنى خۇددى پۈتۈكچى خەتنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن قەغەزنى ياكى دەپتەرنى قاتلىغاندەك. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿وَالسَّمُوتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ﴾ ﴿ئاسمانلار ئاللاھنىڭ ئوڭ قولىدا قاتلىنىپ تۇرىدۇ

﴿سۈرە زۇمەر 67 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى﴾ ﴿السَّجِّدِ﴾ سەھىپە ۋە خاتىرە دەپتەر دېگەن مەنىدە. ﴿الْكَتُبِ﴾ دىكى "لام" "علی" مەنىسىدە كەلگەن يەنى "عَلَى الْكُتُبِ بِمَعْنَى الْمَكْتُوبِ" يەنى ئۈستىگە خەت يېزىلغان قەغەز، مەكتۇپ دېگەن مەنىدە. (تەپسىراتىنى كەسىر) دېمەك، پۈتۈنچىگە خەت يېزىلغان قەغەزلەرنى قاتلاش ئاسان بولغاندەك، ئاللاھ تائالا ئۈچۈنمۇ كەڭ ئاسماننى قولدا قاتلاپ تۇتۇش ھېچ مۈشكۈل ئەمەس.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٥﴾ إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٦﴾

بىز لەۋھۇلمەھىپۇزدا (ئەزەلدە) يازغاندىن كېيىن، (داۋۇدقا نازىل قىلىنغان) زەبۇردا ﴿١٥﴾ «زېمىنغا چوقۇم مېنىڭ سالىھ بەندىلىرىم ۋارىسلىق قىلىدۇ» دەپ يازدۇق [105]. شەكسىزكى، بۇ قۇرئاندا (بايان قىلىنغان ۋەز - نەسەھەتلەردە، ئاللاھقا لايىقىدا) ئىبادەت قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئەلۋەتتە يېتەرلىك ئىبرەت بار ﴿١٦﴾ [106].

① ﴿الزُّبُرِ﴾ دېگەندىن داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن زەبۇر. ﴿الذِّكْرِ﴾ دېگەندىن ۋەز - نەسەھەت كۆزدە تۇتۇلدى. يەنى ﴿بىز ۋەز - نەسەھەتتىن كېيىن، زەبۇردا «زېمىنغا چوقۇم مېنىڭ سالىھ بەندىلىرىم ۋارىسلىق قىلىدۇ» دەپ يازدۇق﴾. يەنە بىر مەنىسى ﴿الزُّبُرِ﴾ دېگەندىن ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلار، ﴿الذِّكْرِ﴾ دېگەندىن لەۋھۇلمەھىپۇز كۆزدە تۇتۇلدى. ﴿بىز لەۋھۇلمەھىپۇزدا (ئەزەلدە) يازغاندىن كېيىن، زەبۇردا (يەنى ساماۋى كىتابلاردا) «زېمىنغا چوقۇم مېنىڭ سالىھ بەندىلىرىم ۋارىسلىق قىلىدۇ» دەپ يازدۇق﴾. دېمەك بۇ سۆزلەر ھەممىدىن ئىلگىرى لەۋھۇلمەھىپۇزغا يېزىلغان ئاندىن ساماۋى كىتابلارغىمۇ يېزىلىپ تۇرغان، ئۇ بولسىمۇ «زېمىنغا ھەقىقەتەن مېنىڭ سالىھ بەندىلىرىم ۋارىسلىق قىلىدۇ» دېگەن سۆزلەردىن ئىبارەت. بۇ ئايەتتىكى «زېمىن» دېگەندىن بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە جەننەت زېمىنى، بەزىلەرنىڭ قارىشىچە كاپىرلار زېمىنى كۆزدە تۇتۇلدى. يەنى ئاللاھنىڭ سالىھ بەندىلىرى زېمىندا ھۆكۈمران بولىدۇ. ھېچ شەك يوقكى، قاچانغىچە مۇسۇلمانلار «ئاللاھنىڭ سالىھ بەندىلىرى» دېگەن سۈپەتنى ساقلاپ قالىدىكەن، دۇنيادا ھۆكۈمران ۋە كۈچلۈك بولىدۇ، يەنە ئاخىرەتتىمۇ ئاللاھنىڭ ۋەدىسىگە ئاساسەن جەننەت زېمىنغا ۋارىس بولىدۇ. شۇڭا مۇسۇلمانلارنىڭ ھاكىمىيەتتىن مەھرۇم قالغان ھازىرقى ھالىتىنى بۇنىڭدىن باشقا سەۋەبكە باغلىماسلىق لازىم. بۇ ۋەدىنىڭ شەرتى بەندىلەرنىڭ «سالىھ» بولۇشىدۇر. "إذا فات الشرط فات المشروط" «شەرت يوقالسا، شەرت قىلىنغان نەرسىمۇ يوقىلىدۇ» دېگەن پرىنسىپقا ئاساسەن مۇسۇلمانلار «سالىھ» دېگەن سۈپەتتىن ئايرىلغانلىقتىن ھاكىمىيەتتىنمۇ ئايرىلغان. بۇ ئايەتتە ھاكىمىيەتكە ئېرىشىشنىڭ يولى بايان قىلىندى، ئۇ بولسىمۇ «سالىھ» ياخشى بەندە بولۇش يەنى ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئەمرى بويىچە ھايات كەچۈرۈش ۋە چەكلىمىلىرىدىن ساقلىنىپ ياشاشتۇر.

② ﴿فِي هَذَا﴾ «بۇنىڭدا» دېگەن بۇ سۈرىدە ھەر خىل ئۇسلۇبتا بايان قىلىنغان يوليورۇق، ئۇقتۇرۇش، دەلىل، ۋەز - نەسەھەت ۋە ئاگاھلاندۇرۇش بار دېگەننى كۆرسىتىدۇ. ﴿بَلِّغْ﴾ يېتەرلىك ۋە پايدىلىق دېگەن مەنىدە، يەنى ئۇ ۋەز - نەسەھەتلەر يېتەرلىك ۋە پايدىلىقتۇر. يەنە بىر مەنىسى «بۇنىڭدا» دېگەن قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ، يەنى قۇرئان كەرىمدە مۇسۇلمانلار ئۈچۈن پايدىلىق ھەم يېتەرلىك ۋەز - نەسەھەت، ئىبرەت بار دېمەكتۇر. ﴿عَبِيدِينَ﴾ دېگەندىن پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋە چىن قەلبى بىلەن ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىدىغان، شەيتانغا ۋە نەپسى خاھىشىغا بويسۇنۇشتىن ئاللاھ تائالاغا بويسۇنۇشنى ئەلا بىلىدىغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلدى.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٧﴾ قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌُ وَاحِدٌ فَعَلَّيْتُ أَنتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَعَلَّيْتُ ءَأَذْنُكُم مَّ عَلَىٰ سَوَآءٍ وَإِن أَدْرَيْتِ أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ ﴿١٩﴾ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٠﴾

(ئى مۇھەممەد!) سېنى بىز پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق ① [107]. (مۇشۇ كىتابقا) «ماڭا» سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار پەقەت بىرلا ئىلاھتۇر، دەپ ۋەھىي كېلىپ تۇرىدۇ، ئەمدى سىلەر مۇسۇلمان (ئۇنىڭغا بويسۇنغۇچى) بولامسىلەر؟» دېگەن ② [108]. ئەگەر ئۇلار (يەنىلا ئىسلامدىن) يۈز ئۆرۈسە، ئېيتقىنكى، «مەن (ئاللاھنىڭ ئەمرىنى) ھەممىڭلارغا ئوخشاش ئۇقتۇردۇم ③، سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان نەرسە يېقىنمۇ ياكى يىراقمۇ؟ بىلمەيمەن ④ [109]. شەكسىزكى، ئاللاھ ئاشكارا سۆزىنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ، سىلەرنىڭ يوشۇرغانلىرىڭلارنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ [110].

① ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، كىمكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرسە، بۇ رەھمەتنى قوبۇل قىلغان ھەمدە ئاللاھنىڭ بۇ نېمىتىگە شۈكۈر ئادا قىلغان بولىدۇ. نەتىجىدە دۇنيا - ئاخىرەتتە بەخت - سائادەتكە ئېرىشىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن جاھانغا پەيغەمبەر ۋە ئەلچى بولۇپ ئەۋەتىلگەن بولغاچقا، ئۇ پۈتۈن جاھان ئۈچۈن رەھمەت يەنى ئەمىر - پەرمانلىرى ئارقىلىق كىشىلەرنى دىن ۋە دۇنيانىڭ بەخت - سائادىتىگە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن بولىدۇ. بەزى ئۆلىمالار بۇنى ئېتىبارغا ئېلىپ دېدىكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈنمۇ رەھمەتتۇر. چۈنكى ئۇنىڭ رەھمەت بولغانلىقى سەۋەبلىك بۇ ئۈمىت ئومۇميۈزلۈك ھالدا قىلىنىشتىن ساقلىنىپ قالغان. ئىلگىرىكى ئۈمىتتەر بولسا خاتا يېزىلغان ھەرپ ئۆچۈرۈلگەندەك، زېمىن يۈزىدىن ئۆچۈرۈلۈپ تۇرغان. شۇ ۋەجىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگە ئۇلارنى پۈتۈنلەي ھالدا قىلىدىغان ئازاب كەلمەيدۇ (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى دەۋەتكە ئاۋاز قوشقان ھەم دەۋەت قىلغۇچى بولغانلىق ئېتىبارى بىلەن بارلىق ئىنسانلار توپىنى كۆرسىتىدۇ). ھەدىسلەردىن مەلۇم بولىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇشۇ كىتاب ئۈچۈن بەتدۇئا قىلمىغانلىقىمۇ ئۇنىڭ رەھمەت قىلىنىپ ئەۋەتىلگەنلىكىدىن ئىدى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن لەنەت تىلەپ بەتدۇئا قىلىدىغان قىلىنىپ ئەۋەتىلمىدىم. بەلكى رەھمەت قىلىنىپ ئەۋەتىلدىم» دېگەن. (سەھىھ مۇسلىم 2599 - ھەدىس) يەنە مۇنداق دېگەن: «ئاچچىقىمدا ئۈمىتىمدىن بىرەر كىشىنى تىلاپ تاشلىغان بولسام، مەنمۇ ئادەم بالىسى، باشقىلارغا ئوخشاش غەزەپلىنمەن، ئاللاھ مېنى ئالەملەرگە رەھمەت قىلىپ ئەۋەتكەن، شۇ ۋەجىدىن ئۇ كىشىنىڭ قىيامەت كۈنىدىكى ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشىگە دۇئا قىلىمەن». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4659 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد، 5 - توم، 437 - بەت، ئەلبانى سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى 1758 - ھەدىس) ئۇنىڭ شۇنداق دۇئا قىلىشىمۇ ئۇنىڭ رەھمەت ئىكەنلىكى ۋە رەھىمدىللىكىنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. بۇ نۇقتىنى يەنە بىر ھەدىس تېخىمۇ كۈچلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن ئاللاھ تەرەپتىن پۈتۈن ئەھلى جاھان ئۈچۈن ھەدىيە، رەھمەت نەمۇنىسى قىلىنىپ ئەۋەتىلدىم». (سەھىھۇل جامى سەغىر 1 - توم، 463 - بەت، 2345 - ھەدىس)

② بۇ ئايەت ئالدىنقى ئايەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭدا مۇھىم بىر نۇقتا بايان قىلىندىكى، ئەسلىي رەھمەت ئاللاھنى بىر دەپ بىلىش ۋە شېرىكتىن ساقلىنىشتۇر.

③ يەنى مەن بىلىدىمكى، سىلەر مەن چاقىرغان تەۋھىد ۋە ئىسلامدىن يۈز ئۆرۈپ، ماڭا دۈشمەن بولىدۇڭلار، سىلەرمۇ بىلىپ قىلىڭلاركى، شۇ ۋەجىدىن مەنمۇ سىلەرگە دۈشمەن بولىدۇم، ئەمدى ئارىمىزدا سۈلھى يوق،

بەلكى ئۇرۇش بولىدۇ.

④ بۇ ۋەدىدىن قىيامەت، ئازاب ياكى ئاللاھنىڭ ئىسلامنى ۋە مۇسۇلمانلارنى غەلبىگە ئېرىشتۈرىدىغانلىقى ھەققىدىكى ۋەدىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ماڭا ئاللاھ تەرەپتىن سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلىشقا رۇخسەت بېرىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى ۋەدىسى يېقىنمۇ، يىراقمۇ؟ بىلمەيمەن.

وَإِنْ أَدْرَى لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾ قُلْ رَبِّ أَحْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

مەن بىلمەيمەن، بەلكىم ئۇ (يەنى سىلەرگە بېرىلىدىغان جازانىڭ كېچىكتۈرۈلۈشى) سىلەر ئۈچۈن بىر سىناق ۋە ۋاقىتلىق پايدىلىنىش بولسا كېرەك» [111]. (پەيغەمبەر) ئېيتتى: «ئى رەببىم! (بىز بىلەن مۇشرىكلارنىڭ ئارىسىدا) ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقارغىن»^①، بىزنىڭ رەببىمىز رەھمان ئاللاھتۇر، ئۇ سىلەرنىڭ بوھتان سۆزلىرىڭلارغا قارشى ياردەم تىلىنىدىغان زاتتۇر»^② [112].

① يەنى ئاللاھنىڭ ۋەدىسىنىڭ كېچىكتۈرۈلۈشى سىلەر ئۈچۈن بىر سىناقمۇ ياكى مەلۇم ۋاقىتقا قەدەر پايدىلىنىش ئۈچۈن بېرىلگەن مۆھلەتمۇ؟ بۇنى مەن بىلمەيمەن.

② يەنى سىلەرنىڭ مەن توغرىلىق قىلغان ھەر خىل سۆزلىرىڭلار ياكى ئاللاھنىڭ بالىسى بار دېگەن بوھتان سۆزلىرىڭلارغا قارشى رەببىمىز ئاللاھ بار، ئۇ ناھايىتى شەپقەت قىلغۇچى ۋە ياردەم بەرگۈچىدۇر.

(22) سورة الحج مدنية 78 آية

(22) سۈرە ھەج مەدىنىدە چۈشكەن 78 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوُنَّهَا تُذْهِلُ كُلَّ مَرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾

ئى ئىنسانلار! رەببىڭلاردىن (يەنى ئازابىدىن) قورقۇڭلار، قىيامەتنىڭ زىلزىلىسى ھەقىقەتەن چوڭ ئىشتۇر (يەنى دەھشەتلىك بىر ھادىسىدۇر) [1]. سىلەر ئۇ زىلزىلىنى كۆرىدىغان كۈندە، ھەر بىر ئېمىتكۈچى (ئايال قاتتىق قورققىنىدىن) ئېمىۋاتقان (بوۋىقىنى) ئۇنتۇيدۇ، ھەر بىر ھامىلىدارنىڭ بويىدىن ئاجراپ كېتىدۇ (يەنى ھامىلىسى چۈشۈپ كېتىدۇ)، ئىنسانلارنى مەست ھالەتتە كۆرىسەن، ھالبۇكى، ئۇلار ئەمەلىيەتتە مەست ئەمەس، لېكىن ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر (شۇڭا ئۇلار ئاشۇنداق بولۇپ قالىدۇ) [2].

★ بۇ سۈرىنىڭ مەككىدە ياكى مەدىنىدە چۈشكەنلىكى ھەققىدە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ئىختىلاپ بار، توغرىسى شۇكى، بۇ سۈرىنىڭ بىر قىسمى مەككىدە يەنە بىر قىسمى مەدىنىدە چۈشكەن. قۇرتۇبى شۇنداق دېگەن. (فەتھۇلقەدر) بۇ قۇرئان كەرىمدىكى ئىككى سەجدە ئايىتى بار بىردىنبىر سۈرە ھېسابلىنىدۇ.

① مەزكۇر ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان زىلزىلىنىڭ نەتىجىسى ئىككىنچى ئايەتتە بايان قىلىندى. ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، كىشىلەر قاتتىق قورقۇنۇپ ۋە دەھشەتكە دۇچار بولۇپ، تېڭىرقاپلا قالىدۇ. بۇ دەھشەتلىك ئەھۋال قىيامەتتىن بۇرۇن يۈز بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇ پانىي دۇنيا يوقىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ دەھشەتلىك ئەھۋال قىيامەتتىن كېيىن كىشىلەر قەبرىلىرىدىن چېقىپ، مەھشەر مەيدانىغا جەم بولغاندا يۈز بېرىدۇ. كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەر ئالدىنقى قاراشنى توغرا دېسە، بەزىلەر كېيىنكىسىنى توغرا دەپ قارايدۇ. بۇ ئىككىنچى قاراشنى كۈچلەندۈرىدىغان ھەدىسلەر بار، مەسىلەن: «قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئەمر قىلىپ، بالىلىرىڭدىن بىر قىسمىنى ھەر 1000 كىشىدىن 999 كىشىنى دوزاخقا ئايرىغىن، دەيدۇ. بۇنى ئاڭلاپ ھەر بىر ھامىلىدار ئايالنىڭ بويىدىن ئاجراپ كېتىدۇ، ياشلار قېرىپ كېتىدۇ، ئىنسانلار مەستلەردەك بېھۇش بولۇپ كېتىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار مەست ئەمەس، بەلكى ئازابىنىڭ دەھشىتى ئۇلارنىڭ ئەس - ھوشىنى كەتكۈزۈۋەتكەن بولىدۇ. بۇ گەپ ساھابىلەرگە بەك ئېغىر كەلدى، ھەتتا ئۇلارنىڭ چىرايلىرى ئۆڭۈپ، يىغلاپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: (پەرىشان بولماڭلار) «بۇ 999 كىشى يەجۇج - مەجۇدىن (يەنە باشقا كاپىرلاردىن) بولىدۇ ۋە بىرى سىلەردىن بولىدۇ، سىلەرنىڭ (سانىڭلار) باشقا ئۈمەتلەرگە نىسبەتەن قىزىل ئۆكۈزنىڭ بېقىنىدىكى قارا تۈك ياكى قارا ئۆكۈزنىڭ بېقىنىدىكى ئاق تۈكتەك بولىدۇ. ھەقىقەتەن مەن سىلەرنىڭ جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولغانلارنىڭ تۆتتىن بىرى ياكى ئۈچتىن بىرى ياكى يېرىمى بولۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن» دېدى. بۇنى ئاڭلاپ ساھابىلەر (ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتىشىپ كەتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 4741 - ھەدىس) ئالدىنقى قاراشمۇ دەلىلسىز ئەمەس، ئۈنۈمۈ بەزى زەئىپ ھەدىسلەر كۈچلەندۈرىدۇ. شۇڭا بۇ يەردىكى زىلزىلە ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسىدىن قورقۇنۇپ ۋە دەھشەتنىڭ قاتتىقلىقى مەقسەت قىلىنغان بولسا، (قارىماققا شۇنداق تەك تۇرىدۇ) دەھشەتلىك قورقۇنۇپ ھەر ئىككى جايدا بولىدۇ دېگەن گەپ. شۇ ۋەجىدىن ھەر ئىككى

قاراشنى توغرا دېيىشكە بولىدۇ، چۈنكى بۇ ئايەتتە ۋە سەھىھۇل بۇخارىدىكى ھەدىستە بايان قىلىنغاندەك، ھەر ئىككى جايدا كىشىلەر قاتتىق دەھشەتكە دۇچار بولىدۇ.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ
السَّعِيرِ ﴿٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّظْفَةٍ ثُمَّ مِّن عِلْقَةٍ ثُمَّ مِّن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَعَجِيرٍ
مُّخَلَّقَةٍ لِّنَبِّئَنَّ لَكُمْ

بەزى كىشىلەر ئاللاھ (نىڭ قۇدرىتى ۋە سۈپەتلىرى) توغرىسىدا ھېچقانداق دەلىلسىز مۇنازىرىلىشىدۇ^①، ھەربىر سەركەش شەيتانغا (يەنى ھەقتىن توسقۇچى كاپىرلارنىڭ كاتتىباشلىرىغا) ئەگىشىدۇ [3]. ئۇ (شەيتان) توغرىلىق شۇنداق بەلگىلەنگەنكى^②، «كىم شەيتانغا ئەگىشىدىكەن، شەيتان ئەلۋەتتە ئۇنى ئازدۇرىدۇ ۋە جەھەننەمنىڭ ئازابىغا سۆرەيدۇ» [4]. ئى ئىنسانلار! ئەگەر سىلەر ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشتىن شەكلەنسەڭلار (گۇمانىڭلارنىڭ توغرىسى ئۈچۈن ئەسلىدىكى يارىتىلىشىڭلارغا قاراڭلار ۋە بىلىڭلاركى)، بىز سىلەرنى (دەسلەپتە) تۇپراقتىن، ئاندىن ئابىمەنىدىن، ئاندىن (بالىياتقۇغا ئېسىلغان) لەختە قاندىن، ئاندىن شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن ۋە كىرگۈزۈلمىگەن گۆش پارچىسىدىن ياراتقۇق^③، (بۇ) سىلەرگە (قۇدرىتىمىزنى) بايان قىلىشىمىز ئۈچۈندۇر^④.

① مەسىلەن: ئۇلار مۇنازىرىلىشىپ، ئاللاھ تىرىلدۈرۈشكە قانداق ئەمەس ياكى ئۇنىڭ بالىلىرى بار دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىدۇ.

② يەنى شەيتان توغرىلىق ئىلاھىي تەقدىردە شۇنداق يېزىلغانكى.

③ يەنى ﴿نُظْفَةٍ﴾ بالىياتقۇغا چۈشكەن بىرتامچە ئىسپىرما 40 كۈندىن كېيىن ﴿عِلْقَةٍ﴾ (بالىياتقۇغا ئېسىلغان) قىزىل لەختە قانغا ئايلىنىدۇ. بۇ قىزىل لەختە قان ﴿مُضْغَةٍ﴾ شەكىلگە كىرگۈزۈلمىگەن بىر پارچە گۆشكە ئايلىنىدۇ. ﴿مُخَلَّقَةٍ﴾ دېگەن شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن تۆرەلمە. ئۇنىڭدا باش، ئىككى قول، كۆكرەك، قورساق، ئىككى يوتا، ئىككى پۇت ۋە باشقا ئەزالار پەيدا بولغان بولىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا جان كىرگۈزۈلۈپ، ۋاقتى - سائىتى توشقاندا تۇغۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە ﴿عَجِيرٍ مُّخَلَّقَةٍ﴾ دېگەن شەكىلگە كىرگۈزۈلمىگەن، يەنى باش، قول ۋە پۇت ئەزالىرى تېخى شەكىللەنمىگەن، جان كىرگۈزۈلمىگەن تۆرەلمىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ بەزىدە تۇغۇلۇشتىن بۇرۇن چۈشۈپمۇ كېتىدۇ. سەھىھ ھەدىسلەردىمۇ تۆرەلمىنىڭ قورساقتىكى ئەھۋالى بايان قىلىنغان. مەسىلەن: بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ يارىتىلىشى مۇنداق تۇر: ئۇ ئانىسىنىڭ قورسقىدا قىرىق كۈن ئىسپىرما ھالىتىدە توپلىنىدۇ. ئاندىن قىرىق كۈن لەختە قان ھالىتىدە تۇرىدۇ، ئاندىن قىرىق كۈن بىر چىشلەم گۆش ھالىتىدە تۇرىدۇ، ئاندىن بىر پەرىشتە ئەۋەتىلىپ رىزقىنى، ئەجلىنى، ئەمەلىنى ۋە بەختلىك ياكى بەختسىز بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت تۆت سۆزنى يېزىشقا بۇيرۇلىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا جان كىرگۈزۈلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى، 6594 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2643 - ھەدىس) يەنى تۆت ئاي بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا جان كىرگۈزۈلىدۇ، بۇ چاغدا تۆرەلمە شەكىلگە كىرىپ بولغان بولىدۇ.

④ يەنى بىز سىلەرگە يارىتىشتىكى كامالى قۇدرىتىمىزنى مۇشۇنداق بايان قىلىمىز.

وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُتَوَقَّىٰ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

ۋە بىز (تۇغۇلشنى) خالىغان تۈرەلمىنى بالىياتقۇدا مۇئەييەن مۇددەتكىچە قالدۇرىمىز^①، ئاندىن سىلەرنى (ئاناڭلارنىڭ قارىدىن) بوۋاقلق ھالىتىڭلاردا چىقىرىمىز. ئاندىن سىلەرنى (كامالەت يېشى) قىران ۋاقتىڭلارغا يېتىشىڭلار ئۈچۈن (ئاستا - ئاستا كۈچ - قۇۋۋەتكە تولدۇرىمىز)، بەزىڭلار (ياش تۇرۇپلا) ۋاپات بولۇپ كېتىشىڭلار^②، بەزىڭلار (ئىلگىرى) بىلگەن نەرسىدىن ھېچ نەرسىنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالغۇدەك قېرىپ كەتكۈچە ھايات قالدۇرۇلىشىڭلار^③. (ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان يەنە بىر دەلىل شۇكى) سەن زېمىننى قاقاس ھالەتتە كۆرسەن، ئۇنىڭغا بىز يامغۇر ياغدۇرساق ئۇ جانلىنىدۇ ۋە كۆپىدۇ ۋە تۈرلۈك چىرايلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۈندۈرۈپ بېرىدۇ^④ [5].

① شۇنىڭ بىلەن ئۇ تۈرەلمە چۈشۈپ كەتمەي تۇرۇپ قالىدۇ.

② يەنى بەزىڭلار قىران يەنى كامالەت يېشىدىن بۇرۇن ۋاپات بولۇپ كېتىشىڭلار. كامالەت يېشى دېگەندىن بالاغەت يېشى ياكى ئەقلى كامالەت ۋە كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغان 30 بىلەن 40 ياش ئارىسىدىكى ئۆمۈرنىڭ باسقۇچى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ بۇنىڭدىن قېرىغاندا ئىنساننىڭ جىسمانىي كۈچ - قۇۋۋىتىنىڭ ئاجىزلىشىدىغانلىقى، ئەقلىي ئىقتىدارىنىڭمۇ ئاجىزلاپ، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى تۆۋەنلەپ كىچىك بالدەك بولۇپ قالىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە ياسىن 68 - ئايەتتە ﴿بىز ئۆمۈرنى ئۇزۇن قىلغان ئادەمنىڭ تېنىنى ئاجىزلىتىۋېتىمىز (يەنى ياشلىق، قىرانلىق ۋاقتىدىكىدىن ئاجىزلايدۇ، قېرىدۇ)﴾، بۇ ھالەت سۈرە تىيىن 5 - ئايەتتە ﴿ئاندىن ئۇنى تۆۋەن بولغۇچىلارنىڭ ئەڭ تۆۋىنىگە قايتۇردۇق﴾ دەپ ئىپادىلەندى.

④ بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان ئىككىنچى دەلىلدۇر. بىرىنچى دەلىل شۇ ئىدىكى، ئاللاھ تائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن بىر تامچە ئەرزىمەس سۇدىن مانا مۇشۇنداق قەددى - قامەتلىك ئىنساننى يارىتالايدىغان، ئۇنىڭغا گۈزەل شەكىل ۋە چىراي ئاتا قىلالايدىغان، ئاندىن ئۇنى ئۆمۈرنىڭ ھەر قايسى باسقۇچلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ، جىسمى، زېھنى ھەتتا ئەقلىي ئىقتىدارىمۇ ئاجىزلاپ كېتىدىغان قېرىلىق باسقۇچىغا يەتكۈزەلەيدىغان زاتتۇر. شۇ قەدەر ئۇلۇغ زات ئىنساننى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئەمەسمۇ؟ ئەلۋەتتە قادىردۇر. ئىنساننى يوقىتىن بار قىلىپ، ئۆمۈرنىڭ باسقۇچلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ ياشاتقان ئاللاھ، ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭغا يېڭى ۋۇجۇد ۋە شەكىل ئاتا قىلالايدۇ، ئەلۋەتتە. ئىككىنچى دەلىل شۇكى، قۇرغاقچىلىقتىن خۇددى ئۆلگەندەك قاقاسلىشىپ كەتكەن زېمىندىن ھېچ نەرسە ئۈنمەيدۇ، لېكىن يامغۇردىن كېيىن قايتا تىرىلگەندەك ياشنايدۇ، ئاستىدىن ھەر خىل زىرائەتلەر ئۆسۈپ، يەر يۈزى مېۋە، كۆكتات ۋە ھەر خىل ئوت - چۆپ، گۈل - چېچەكلەرگە تولدۇ. دەل شۇنىڭغا ئوخشاش ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى ئىنسانلارنىمۇ قەبرىلىرىدىن تىرىلدۈرۈپ چىقىرىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بىر ساھابە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىدى: ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى قانداق تىرىلدۈرىدۇ؟ مەخلۇقات ئىچىدىن بىر مىسال كەلتۈرۈپ چۈشەندۈرۈپ قويۇشۇڭنى سورايمەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن: سەن ھېچ نەرسە ئۈنمىگەن قۇرۇق بىر يەردىن ئۆتكەنمۇ؟ كېيىن ئۇ يەرنىڭ كۆكلەپ يېشىللىققا پۈركەنگەنلىكىنى كۆرۈپ باققانمۇ؟ دەپ سورىدى، ئۇ: ھەئە دەپ، جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: ئىنسانلارمۇ ئەنە شۇنداق تىرىلدۈرۈلىدۇ، دېدى.» (مۇسنەدى ئەھمەد 4

- توم، 11 - بەت، سۈنەنى ئىبنى ماجە 180 - ھەدىس)

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾
وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنبِئٍ ﴿٨﴾ ثَانِي عَظِيمٍ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾

بۇ (يەنى ئاللاھ تائالانىڭ ئىنساننى ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى يۇقىرىقىدەك يارىتىشى)، ئاللاھنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى، ئۆلۈكلەرنى چوقۇم تىرىلدۈرۈپلەيدىغانلىقىنى ۋە ھەر نەرسىگە ئەلۋەتتە قادر ئىكەنلىكىنى (سىلەرگە) بىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر [6]. شۇنداقلا قىيامەتنىڭ كېلىشىدە قىلچە شەك يوق ئىكەنلىكىنى، قەبرىلەردىكى ئۆلۈكلەرنى (ئۆلۈك زېمىنى ئۆسۈملۈكلەرنى ئۈندۈرۈش بىلەن تىرىلدۈرۈگەندەك) ئاللاھنىڭ تىرىلدۈرۈپلەيدىغانلىقىنى (بىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر) [7]. ئىنسانلاردىن شۇنداق كىشى باركى، (توغرا تونۇشقا ئېلىپ بارىدىغان) ھېچ ئىلمىسىز، ھىدايەتسىز ۋە نۇرلۇق كىتابسىز تۇرۇپ، ئاللاھ توغرىسىدا (مەغرۇرانە) مۇنازىرىلىشىدۇ، (ئۇنىڭ مۇنازىرىلىشىشى نوقۇل نەپسى - خاھىشى ۋە تەرسالىقىدىندۇر) [8]. ئۇ (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرۇش ئۈچۈن (تەكەببۇرلۇق بىلەن) بوينىنى تولغايدۇ^①، ئۇ دۇنيادا خارلىققا دۇچار بولىدۇ، ئاخىرەتتە ئۇنىڭغا كۆيدۈرگۈچى ئوتنىڭ ئازابىنى تېتىتىمىز [9]. (ئۇنىڭغا): «ئەنە شۇ (خارلىق بىلەن ئازاب) سېنىڭ قىلمىشلىرىڭ (يەنى كۇفرىڭ بىلەن گۇمراھلىقنىڭ) تۈپەيلىدىندۇر، ئاللاھ بەندىلىرىگە ھەرگىز ئۇۋال قىلغۇچى ئەمەستۇر» (دېيىلىدۇ) [10].

① ﴿ثَانِي عَظِيمٍ﴾ نىڭ مەنىسى تەكەببۇرلۇق بىلەن ھەقتىن بۇرۇلغۇچى. بۇ ئايەتتە ھېچقانداق بىر ئەقلىي يا نەقلىي دەلىلگە ئاساسلانماي تۇرۇپ، ئاللاھ تائالا ھەققىدە مۇنازىرە قىلىدىغان ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىپ ھەقتىن يۈز ئۆرۈپ، بوينىنى بۇراپ يۈرگەن كىشىنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىندى. باشقا ئايەتلەردە ئۇنىڭ ئەھۋالى مۇنداق تەسۋىرلەندى: ﴿ئەگەر ئۇنىڭغا بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز ئوقۇپ بېرىلسە، گويا ئۇنى ئاڭلىمىغاندەك، ئىككى قۇلنى ئېغىرلىشىپ قالغاندەك (ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە قۇلاق سېلىشتىن) تەكەببۇرلۇق بىلەن يۈز ئۆرۈيدۇ﴾. (سۈرە لوقمان 7 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) ﴿ئۇلارنىڭ تەكەببۇرلۇق قىلغان ھالدا (دەۋەت قىلىنغان نەرسىدىن) يۈز ئۆرۈگەنلىكىنى كۆرسەن﴾. (سۈرە مۇنافىقۇن 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) ﴿ئىنسانغا نېمەت بەرگەن چېغىمىزدا، ئۇ (بىزدىن) يۈز ئۆرۈپ يىراقلىشىدۇ﴾. (سۈرە ئىسرا 83 - ئايەت)

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَٰلِكَ هُوَ
الْحُسْرَانُ الْمُمِينُ ﴿١١﴾ يَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا لَمَن ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِن نَّفْعِهِ
لَيْسَ الْمَوْلَىٰ وَلَيْسَ الْعَشِيرُ ﴿١٣﴾

يەنە ئىنسانلاردىن شۇنداق كىشى باركى، ئاللاھقا (قىردا تۇرغاندەك) شەك - شۈبھە بىلەن (يەنى تۇراقسىز ھالدا) ئىبادەت قىلىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭغا ياخشىلىق يەتسە، خاتىرجەم (بولۇپ دىنىدا) تۇرىدۇ (بۇنداق ئادەم ئاللاھقا دىلى بىلەن ئەمەس، پەقەت تىلى بىلەن ئىبادەت قىلىدۇ)، ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر سىناق كەلسە، دىنىدىن يېنىۋالىدۇ^①، ئۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان تارتىدۇ، بۇ ئوپىئوچۇق زىياندۇر [11]. ئۇ ئاللاھنى قويۇپ ئۆزىگە ھېچبىر پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرگە دۇئا قىلىدۇ (چوقۇنىدۇ). مانا بۇ (ھەقىقەتتىن تامامەن) يىراقلاشقان بىر ئازغۇنلۇقتۇر [12]. ئۇ پايدىسىدىن زىيىنى يېقىن بولغان نەرسىگە (باتىل مەبۇدقا) دۇئا قىلىدۇ، ئۇ (چوقۇنغان مەبۇد) راستتىنلا يامان مەدەتكاردۇر، راستتىنلا يامان ھەمراھتۇر^② [13].

① ﴿حَرْفٍ﴾ نىڭ مەنىسى، تەرەپ، چەت ياكى گىرۋەك ۋە قىر دېمەكتۇر. قىرنىڭ ئۈستىدە تۇرغان ئادەم مۇستەھكەم تۇرالمىدۇ يەنى سابىتلىق بولالمىدۇ، مۇقىم تۇرالمىدۇ. شۇنىڭدەك دىن ھەققىدە شەك - شۈبھە بىلەن يۈرۈيدىغان ئادەم ئۇنىڭدا بەرقارار تۇرالمىدۇ، ئۇنداق ئادەمگە دىندا مۇستەھكەم تۇرۇش نېسىپ بولمايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ غەربى پەقەت دۇنيالىق مەنپەئەت بولىدۇ. مەنپەئەت يېتىپ تۇرسا، دىندا تۇرىدۇ، بولمىسا ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ دىنىغا يەنى كۇفىرى ۋە شېرىك تەرەپكە قايتىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، راستچىل مۇسۇلمان ئىماندا دادىل بولۇپ، قەتئىي ئىشەنچ بىلەن ياشايدۇ. ئاسايىشلىق بولسۇن ياكى مۇشەققەتكە يولۇقسۇن ھەرھالەتتە دىندا مۇستەھكەم تۇرىدۇ. نېمەتلەردىن بەھرىمەن بولغاندا، شۈكۈر ئادا قىلىدۇ، كۈلپەتلەرگە يولۇققاندا سەۋر قىلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە كەلگەن ھەدىستە بىر تۇراقسىز شەخسنىڭ مىسالى بايان قىلىنغان: «مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەن بىر كىشى بار ئىدى، ئەگەر ئۇنىڭ ئايالى ئوغۇل تۇغسا، ئېتى قۇلۇنلىسا، بۇ ياخشى دىن ئىكەن دەيتتى؛ ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، بۇ يامان دىن ئىكەن دەيتتى». (سەھىھۇل بۇخارى 4742 - ھەدىس) بەزى رىۋايەتلەردە بۇ ئەھۋال يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغان ئەتراپلارنىڭ خاراكتېرىدە كۆرۈلگەنلىكى بايان قىلىنغان. (فەتھۇلبارى)

② بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ يەردىكى ﴿يَدْعُوا﴾ دېگەن پېئىل "يُقُولُ" «دەيدۇ» مەنىسىدە كەلگەن. يەنى ئاللاھنى قويۇپ باشقا نەرسىلەرگە چوقۇنغۇچى قىيامەت كۈنى مۇنداق دەيدۇ: زىيىنى پايدىسىدىن يېقىن بولغان مەدەتكار ۋە ھەمراھ راستتىنلا ياماندۇر، يەنى ئۇ ئۆزى چوقۇنغان مەبۇدلىرى ھەققىدە شۇنداق دەيدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ مەبۇدلاردىن كۆتكەن ئۈمىد - ئارزۇلىرى كۆپۈككە ئايلىنىدۇ. ئۇ: بۇتلار مېنى ئازابتىن ساقلاپ قالدۇ، ماڭا شاپائەت قىلىدۇ، دەپ ئويلايتتى، ئەمما ئۇ يەردە شۇ مەبۇدلارمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە جەھەننەمگە ئوتۇن بولىدۇ. ﴿الْمَوْلَىٰ﴾ نىڭ مەنىسى ۋەلى ۋە مەدەتكار. ﴿الْعَشِيرُ﴾ نىڭ مەنىسى ھەمراھ، يولداش، يېقىن دوست، بىر تۇغقان دېمەكتۇر. مەدەتكار ۋە ھەمراھ دېگەن كۈلپەت كەلگەندە ياردەم قىلىدۇ، بىراق بۇ مەبۇدلار ئۆزلىرى ئازابقا مەھكۇم بولغان تۇرسا، قانداقمۇ باشقىلارغا ياردەم قىلالىسۇن؟ شۇ ۋەجىدىن ئۇلار يامان ھەمراھ ۋە يامان مەدەتكار دەپ ئاتالدى. ئۇلارغا ئىبادەت

قىلىش زىياندىن باشقا نەرسە ئېلىپ كەلمەيدۇ، پايدىدىن ئۇنىڭ ھېچقانداق نېسىۋىسى بولمايدۇ. شۇڭا بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ پايدىسىدىن زىيىنى يېقىنراق دېيىلدى، يەنە بىر ئايەتتە مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىبارە كەلگەن: ﴿شۈبھىسىزكى، بىز (يەنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرگۈچىلەر) ياكى سىلەر (ئىنكار قىلغۇچىلار) - (يەنى ئىككى تەرەپنىڭ بىرى يا) چوقۇم ھىدايەت ئۈستىدە يا ئوپئوچۇق گۇمراھلىقتىدۇر﴾. (سۈرە سەبە 24 - ئايەت) شۇنىسى ئېنىقكى، ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرگەنلەرلا ھىدايەت ئۈستىدە بولغان بولىدۇ. لېكىن بۇ نۇقتا ئايەتتە ئاددىي ئىبارە بىلەن ئىپادىلەنمەستىن، كىنايە ۋە سوئال تەرىقىسىدە ئىپادىلەندى. چۈنكى، بەدىئىي ئۇسلۇب ئىشلىتىلگەن جۈملە ئاڭلىغۇچىغا ئالاھىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ياكى بولمىسا، بۇ يەردىكى پايدا ۋە مەنپەئەتنى دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ئۇ چاغدا مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: ئاللاھتىن غەيرىگە چوقۇنۇشتىن دەرھال كۆرۈلىدىغان زىيان شۇكى، ئىنسان ئىماندىن ئايرىلىپ قالىدۇ، بۇ ئەڭ يېقىن زىياندۇر، ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى زىيىنى مۇقەررەردۇر.

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ ﴿١٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالصَّرِيَّ وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴿١٧﴾

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۈستىگە ئالار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن خالىغىنىنى قىلىدۇ [14]. كىمكى ئاللاھ پەيغەمبەرگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھەرگىز ياردەم بەرمەيدۇ دەپ ئويلايدىكەن، ئۇ تورۇسقا ئارغامچا سېلىپ بوغۇلۇۋالسۇن، ئاندىن قاراپ باقسۇنكى، ئۇنىڭ (بۇ) تەدبىرى غەزىپىنى باسالامدىكىن؟ ① (يەنى كىمكى ئاللاھ، پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ياردەم بەرمەيدۇ دەپ ئويلايدىكەن ئۇ تورۇسقا ئارغامچا باغلاپ ئېسىلۋالسۇن، ئەگەر بۇ ئۇنىڭ خاپىلىقىنى باسالمايدىغان بولسا. چۈنكى ئاللاھ پەيغەمبەرگە چوقۇم ياردەم بېرىدۇ) [15]. شۇنىڭغا ئوخشاش (يەنى ئىلگىرىكى كىتابلارنى نازىل قىلغىنىمىزغا ئوخشاش)، بىز قۇرئاننى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) روشەن ئايەتلەر قىلىپ نازىل قىلدۇق، ھەقىقەت شۇكى، ئاللاھ خالىغان ئادەمنى ھىدايەت قىلىدۇ (يەنى ئاللاھتىن باشقا ھېچ ھىدايەت قىلغۇچى يوق، ئاللاھ خالىغان ئادەمنى توغرا يولغا باشلايدۇ) [16]. شەكسىزكى، مۇئمىنلەر، يەھۇدىيلار، سابئىيلار، خرىستىئانلار، مەجۇسىيلەر (يەنى ئاتەشپەرەسلەر) ② ۋە مۇشرىكلار ③ ئارىسىدا ئاللاھ قىيامەت كۈنى ھۆكۈم چىقىرىدۇ، (يەنى ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەر بىلەن مەزكۇر بەش پىرقە ئارىسىدا توغرا ھۆكۈم چىقىرىپ، مۇئمىنلەرنى جەننەتكە، كاپىرلارنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ) ④.

① بۇ ئايەتنىڭ مۇنداق ئىككى خىل مەنىسى بار، بىرىنچىسى: كىمكى پەيغەمبەرنىڭ غەلبىسىگە چىدىمىغانلىقتىن، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە ياردەم قىلمىسىكەن، دەپ ئارزۇ قىلىدىكەن، ئۇ ئۆز ئۆيىنىڭ تورۇسغا ئارغامچا ئېسىپ، بوينىنى ئۇنىڭغا باغلاپ، ئارغامچىنى كېسىۋەتسۇن، يەنى ئېسىلىپ ئۆلۈۋالسۇن. ئاندىن قارىسۇنكى، شۇنداق شەكىلدە ئۆلۈۋېلىش - پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۈندىن كۈنگە غەلبە قىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قەلبىدە پەيدا بولغان ئاچچىغىنى باسالامدىكىن؟ مۇشۇ بىرىنچى مەنىگە ئاساسەن ئايەتتىكى ﴿السَّمَاءِ﴾ نىڭ مەنىسى ئۆيىنىڭ تورۇسى بولغان بولىدۇ. ئىككىنچى مەنىسى: ئۇ بىر ئارغامچا بىلەن ئاسمانغا ئۆرلىسۇن ۋە ئاسماندىن كېلىۋاتقان ۋەھىي ۋە ياردەمنى ئۈزۈۋەتسۇن (ئەگەر قولىدىن كەلسە)، ئاندىن قارىسۇنكى، بۇنىڭ بىلەن ئاچچىقى بېسىلامدۇ - يوق؟ ئىمام ئىبنى كەسىر بىرىنچى مەنىنى ۋە ئىمام شەۋكانى ئىككىنچى مەنىنى ئەۋزەل دەپ قارىغان. جۈملىنىڭ سىياقىدىن قارىغاندا ئىككىنچى مەنە توغرىغا ئەڭ يېقىندۇر.

② ﴿الْمَجُوسَ﴾ دېگەندىن ئىراندىكى ئىككى ئىلاھ بار دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان ئاتەشپەرەسلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بۇ ئىككى ئىلاھنىڭ بىرى زۇلمەتنى ياراتقۇچى بولۇپ، ئۇلار ئۇنى ئەھىرەمەن دەپ ئاتايدۇ يەنە بىرى نۇرنى ياراتقۇچى بولۇپ، ئۇلار ئۇنى يەزدان دەپ ئاتايدۇ.

③ بۇلارنىڭ قاتارىغا مەزكۇر گۇمراھ پىرقىلەردىن باشقا ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىغان بارلىق پىرقىلەرمۇ كىرىدۇ.

④ ئۇلارنىڭ ئىچىدە كىمنىڭ ھەق ئۈستىدە ۋە كىمنىڭ باتىل ئۈستىدە بولغانلىقى ئاللاھ تائالا قۇرئان

كەرىمدە نازىل قىلغان دەلىللەر ئارقىلىق ئايان بولىدۇ، ئاللاھ تائالا ئاخىرقى پەيغەمبەرنىمۇ مۇشۇ مەقسەتتە ئەۋەتكەن ئىدى. ﴿ئاللاھ ھەق دىننى پۈتۈن دىنلاردىن ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن، پەيغەمبەرنى ھىدايەت بىلەن ۋە ھەق دىن بىلەن ئەۋەتتى﴾. (سۈرە ھەتھ 28 - ئايەت) بۇ ئايەتتىكى ھۆكۈم دېگەندىن ئاللاھ تائالا گۇمراھ پىرقىلەرگە قىيامەتتە بېرىدىغان جازا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ جازادىنمۇ دۇنيادا كىمنىڭ ھەق ئۈستىدە بولغانلىقى ۋە كىمنىڭ باتىل ئۈستىدە بولغانلىقى ئايان بولىدۇ.

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ
وَالْدَوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ﴿٨﴾

شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى تولۇق كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر (شاھىتتۇر) ① [17]. بىلمەمسەنكى، ئاسماندىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر)، زېمىندىكىلەر (يەنى ئىنسانلار، جىنلار ۋە زېمىندا ياشايدىغان بارلىق مەخلۇقاتلار)، كۈن، ئاي، يۇلتۇزلار، تاغلار، دەرەخلەر، ھايۋانلار ② ۋە ئىنسانلاردىن نۇرغۇنى ئاللاھقا (بويىسۇنۇپ) سەجدە قىلىدۇ ③، يەنە نۇرغۇنى (كۆپرەكلىق قىلىپ) ئازابقا لايىق بولدى ④.

① قىيامەت كۈنى ھاكىمىيەتنىڭ زورى بىلەن ئەمەس بەلكى ئادالەت ۋە ئىنساپ بىلەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ، چۈنكى ھۆكۈم چىقىرىدىغان زات ھەممىدىن خەۋەردار ۋە ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

② بەزى مۇپەسسىرلەر، بۇ سەجدىدىن ئەقلىي ئىقتىدارغا ئىگە بولغانلارغا خاس بولغان ئىبادەت ۋە ئىتائەت سەجدىسى ئەمەس بەلكى بارلىق مەخلۇقاتنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويىسۇنۇشىنى كۆرسىتىدۇ. ھېچبىر مەخلۇق ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويۇنمايلىق قىلالمايدۇ دەپ قارايدۇ. ئەمما باشقا مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭ كۆچمە مەنىسىنى ئەمەس ھەقىقىي مەنىسىنى ئېلىپ، ھەر بىر مەخلۇق ئۆزىگە خاس رەۋىشتە ئاللاھ تائالاغا سەجدە قىلىدۇ، دەپ قارايدۇ. مەسىلەن: ﴿مَنْ فِي السَّمَوَاتِ﴾ «ئاسماندىكىلەر» دېگەندىن پەرىشتىلەر، ﴿وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ «زېمىندىكىلەر» دېگەندىن ئىنسانلار، جىنلار ۋە تۈرلۈك ھايۋانلار، ئۇچار - قۇشلار ۋە باشقا نەرسىلەر مەقسەت قىلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزىگە خاس رەۋىشتە ئاللاھقا سەجدە قىلىدۇ ۋە تەسبىھ ئېيتىدۇ، دەيدۇ. ﴿يەتتە ئاسمان، زېمىن ۋە ئۇلاردىكى بارلىق مەۋجۇداتمۇ ئاللاھنى پاك دەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ، ئاللاھنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتمايدىغان ھېچ نەرسە يوقتۇر. لېكىن سىلەر (تىلىڭلار ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ (ئېيتقان) تەسبىھىنى چۈشەنمەيسىلەر﴾. (سۈرە ئىسرا 44 - ئايەت). بۇ يەردە كۈن، ئاي ۋە يۇلتۇزلار ئايرىم تىلغا ئېلىنغانلىقىدىكى سەۋەب شۇكى، مۇشرىكلار ئۇلارغا چوقۇناتتى. يەنى مۇشرىكلارغا دېيىلدىكى، سىلەر ئۇ نەرسىلەرگە سەجدە قىلىسىلەر، ئەمما ئۇ نەرسىلەر ئاللاھقا سەجدە قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئەمرىگە بويىسۇنىدۇ. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿كېچە بىلەن كۈندۈز، كۈن بىلەن ئاي ئاللاھنىڭ (بىرلىكىنى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر، قۇياشقا سەجدە قىلماڭلار، ئايغىمۇ سەجدە قىلماڭلار، ئۇلارنى ياراتقان ئاللاھقا سەجدە قىلىڭلار﴾. (سۈرە فۇسسىلەت 37 - ئايەت) بىر سەھىھ ھەدىستە ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا: «كۈننىڭ قەيەرگە كېتىدىغانلىقىنى بىلمەسەن؟» دېدى، مەن: ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئوبدان بىلىدۇ، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كۈن ئەرشنىڭ ئاستىدا (ئاللاھ تائالاغا) سەجدە قىلغىلى كېتىدۇ، ئاندىن بۇيرۇق كۈتىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا (مەشرىقتىن چىقىشقا) بۇيرۇق بېرىلىدۇ. بىر كۈن كېلىدۇ، كۈنگە كەلگەن تەرىپىڭدىن قايتقىن دەپ (غەربتىن چىقىشقا) بۇيرۇق بېرىلىدۇ. بۇنىڭغا ئاز قالدى» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 3199 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 250 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە بىر ساھابە چۈشىدە بىر دەرەخنىڭ سەجدە قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان. (سۈنەنى تىرمىزى 579 - ھەدىس، تۇھفەتۇلئەھۋەزى 3 - توم، 159 - بەت، 579 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 1053 - ھەدىس) تاغلارنىڭ ۋە دەرەخلەرنىڭ سەجدە قىلغانلىقىغا ئۇلارنىڭ سايلىرىنىڭ ئوڭ ۋە سولغا مايىل بولغانلىقى ۋە ئىگىلىگەنلىكىمۇ كىرىدۇ. بۇنىڭ دەلىلى شۇكى، ﴿ئۇلار ئاللاھ ياراتقان شەيئەلەرنىڭ سايلىرىنىڭ بويىسۇنغان ھالدا ئاللاھقا سەجدە قىلىش يۈزىدىن ئوڭ -

سولغا مايىل بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرمىدىمۇ؟ ﴿ (سۈرە نەھل 48 - ئايەت) يەنە سۈرە رەئدنىڭ 15 - ئايىتىمۇ دەل مۇشۇ نۇقتىغا قارىتىلغان .

③ يەنى بۇ ئىتائەت ۋە ئىبادەت سەجدىسىدۇر، ئىنسانلاردىن نۇرغۇنى ئاللاھقا بويسۇنۇپ، ئىتائەت ۋە ئىبادەت سەجدىسىنى قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھنىڭ رىزاسىغا لايىق بولىدۇ.

④ ئازابقا لايىق بولغانلار بولسا، ئىتائەت سەجدىسىنى ئىنكار قىلىپ، كۇفرىنى تالىغانلاردۇر، بولمىسا، يوقتىن بار قىلغۇچىغا مەجبۇرىي شەكىلدە باش ئېگىش سەجدىسى قىلىشنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ.

وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾ * هَذَا خِصْمَانِ احْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّنْ تَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقْمِعٌ مِّنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٢٢﴾

ئاللاھ خار قىلغان ئادەمنى ھېچكىم ئەزىز قىلالمايدۇ، ①، شەكسىزكى، ئاللاھ خالىغىنىنى قىلىدۇ [18]. بۇ رەببى توغرىسىدا جېدەللەشكەن (كاپىرلار بىلەن مۇئىمىنلەردىن ئىبارەت) ئىككى پىرقىدۇر (يەنى مۇئىمىنلەر بىلەن كاپىرلار ئاللاھنىڭ دىنى ئۈستىدە بەس - مۇنازىرە قىلىشىپ، مۇئىمىنلەر ئاللاھنىڭ دىنىغا ياردەم بەرمەكچى بولدى، كاپىرلار ئاللاھنىڭ نۇرىنى ئۆچۈرمەكچى بولدى) ②. كاپىرلارغا ئوتتىن كىيىملەر پىچىلىدۇ، ئۇلارنىڭ باشلىرى ئۈستىدىن يۇقىرى ھارارەتلىك قايناقسۇ قويۇلىدۇ [19]. ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئىچ - باغرى ۋە تېرىلىرى ئېرىتىلىدۇ [20]. ئۇلار تۆمۈر - توقماقلار بىلەن ئۇرۇلىدۇ [21]. ھەر قاچان ئۇلار غەم - قايغۇنىڭ قاتتىقلىقىدىن دوزاختىن چىقىشقا ئۇرۇنسا، ئۇلار دوزاخقا قايتۇرۇلىدۇ ۋە (ئۇلارغا): «كۆيدۈرگۈچى ئازابنى تېتىڭلار!» (دېيىلىدۇ) ③ [22].

① كۇفرىنى تاللىغاننىڭ نەتىجىسى خارلىق، چۈشكۈنلۈك ۋە ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك ئازابتۇر، بۇ ئازابتىن كاپىرلارنى قۇتقۇزۇپ، ئىززەتكە ئېرىشتۈرىدىغان ھېچكىم بولمايدۇ.

② ﴿ هَذَا خِصْمَانِ ﴾ «بۇ بىر - بىرىگە دۈشمەن بولغان ئىككى پىرقە» بۇنىڭدا ھەر ئىككى سۆز ئىككىلىك شەكىلدە كەلگەن. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن مەزكۇر گۇمراھ پىرقىلەر بىلەن ئۇلارغا زىت بولغان يەنە بىر پىرقە مۇسۇلمانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ دەپ ئالىدۇ. ھەر ئىككى پىرقە رەببى ھەققىدە دەتالاش قىلىشىدۇ. مۇسۇلمانلار بولسا ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ۋە ئۇنىڭ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىكىگە ئىمان كەلتۈرىدۇ. ئەمما باشقا پىرقىلەر بولسا ئاللاھ ھەققىدە ھەر خىل خاتا ئېتىقادقا مۇبتىلا بولغانلاردۇر. بۇ ئىككى پىرقىگە بەدرى غازىتى باشلىنىش ئالدىدا يەكەمۇيەك ئېلىشىش ئۈچۈن مەيدانغا چۈشكەن مۇسۇلمانلار ۋە كاپىرلارمۇ كىرىدۇ. شۇ چاغدا مەيدانغا چۈشكەنلەر ئىچىدە مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن ئەلى، ھەمزە ۋە ئۇبەيدە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمىلار؛ كاپىرلار تەرىپىدىن ئۇلار رەقىبلىرى شەيبە ئىبنى رەبىئە، ئۆتبە ئىبنى رەبىئە ۋە ۋەلىد ئىبنى ئۆتبە قاتارلىقلار بار ئىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4744 - ھەدىس) ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: مەزكۇر ئىككى ئۇقۇم توغرا ۋە ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا ئۇيغۇندۇر.

③ بۇ ئايەتتە دوزىخىلارنى كۈتۈپ تۇرغان ئازابنىڭ تەپسىلاتى بايان قىلىندى.

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُجْلُونَ فِيهَا مِنْ أَسْوَرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾ وَهُدُوا إِلَى الصَّيْبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا إِلَى صِرَاطٍ أَحْمَدٍ ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاطِفِ فِيهِ وَالْبَادِ

شەكسىزكى، ئاللاھ مۇئمىنلەرنى ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇلار جەننەتلەردە ئالتۇن بىلەن زۇكلىرىنى ۋە مەرۋايىتلاردىن (ياسالغان زىننەت بۇيۇملىرىنى) تاقايدۇ، ئۇلارنىڭ كىيىمى يىپەكتىن بولىدۇ ① [23]. ئۇلار ياخشى سۆزگە يېتەكلەندى ② ۋە مەدەھىيەگە لايىق ئاللاھنىڭ يولىغا يېتەكلەندى ③ [24]. شەكسىزكى، كاپىرلارغا، (ئىنسانلارنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسقۇچىلارغا ④، مەيلى ئۇلار ئولتۇرۇشلۇق بولسۇن ياكى سىرتتىن كەلگەنلەر بولسۇن، بىز ئىنسانلارغا ئورتاق ئىبادەتگاھ قىلغان مەسجىدى ھەرەمدىن توسقۇچىلارغا (يەنى ھەج پەرزىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن مەسجىدى ھەرەمگە كەلگەن مۇئمىنلەرنى توسقۇچىلارغا) ⑤ (قاتتىق ئازابنى تېتىتىمىز).

① ئەمدى دوزىخىيلارنىڭ قارشىسىدا جەننەت ئەھلى ۋە جەننەتتىكى مۇئمىنلەرگە تەييارلانغان نېمەتلەر بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

② يەنى گۈزەل، ياخشى سۆزلەر بولىدىغان؛ بەھۇدە، يامان سۆزلەر بولمايدىغان جەننەتكە يېتەكلەندى.

③ يەنى ئۇلار ھەر تەرەپتىن ھەمدۇسانا ئاۋازى ئاڭلىنىپ، دىللارنى خۇرسەن قىلىدىغان ئېسىل ماكانغا يېتەكلەندى. ئەگەر بۇ ئايەتنى دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ ئالغاندا مەنىسى، مۇئمىنلەر قۇرئانغا ۋە ئىسلامغا يېتەكلەندى، دېگەن بولىدۇ.

④ «توسقۇچىلار» دېگەندىن مەككە كاپىرلىرى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇلار ھىجرىيەنىڭ 6 - يىلى مەدىنىدىن مەككەگە كەلگەن مۇسۇلمانلارنى ئۆمرە قىلىشتىن توسقان، شۇ ۋەجىدىن مۇسۇلمانلار ھۇدەيبىيە دېگەن جايدىن قايتىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان ئىدى.

⑤ «مەسجىدى ھەرەم» دېگەندىن خانە كەئبە مەقسەت قىلىنمايدۇ ياكى پۈتۈن ھەرەم چېگراسى ئىچىدىكى مەككە مەقسەت قىلىنمايدۇ؟ بۇ ھەقتە ئىختىلاپ مەۋجۇت. چۈنكى قۇرئان كەرىمدە بەزى ئايەتلەردە پۈتۈن مەككىمۇ مەسجىدى ھەرەم دەپ ئاتالغان، يەنى ھەرەمنىڭ بىر قىسمى تىلغا ئېلىنىپ، ئۇنىڭدىن پۈتۈن مەككە مەقسەت قىلىنغان. مەسجىدى ھەرەمگە مۇناسىۋەتلىك ھەممە ئىتتىپاققا كەلگەن بىر مەسىلە بار، ئۇ بولسىمۇ ئۇنىڭدا ياشاۋاتقان مەيلى يەرلىك كىشىلەر بولسۇن ياكى سىرتتىن كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغانلار بولسۇن ياكى ئىقامەت بىلەن تۇرۇۋاتقان چەتئەللىكلەر بولسۇن ھېچكىمنى ئايرىماستىن ۋە خاس قىلماستىن ھەممىسى كېچە ياكى كۈندۈز ھەر قانداق ۋاقىتتا ھەرەمگە كىرىپ ئىبادەت قىلىشقا ھەقلىق، بۇ ھوقۇقتا ھەممىسى باراۋەردۇر. ھېچكىمنىڭ بىر مۇسۇلماننى ھەرەمدە ئىبادەتتىن توسۇشقا ھەققى يوق، بۇنىڭغا رۇخسەتمۇ قىلىنمايدۇ. ئەمما «مەسجىدى ھەرەم» دېگەندىن پۈتۈن ھەرەم چېگراسى ئىچىدىكى مەككە مەقسەت قىلىنىدۇ دېگەن قاراشنى ياقلايدىغان ئۆلىمالارنىڭ رايى شۇكى، پۈتۈن ھەرەم چېگراسى ئىچىدىكى مەككە بارلىق مۇسۇلمانلارغا مەنسۇپ، ئۇنىڭ جاي - زېمىنلىرى ھېچكىمنىڭ مۈلكى ئەمەس. شۇ ۋەجىدىن ھەرەمنىڭ جاي - زېمىنلىرىنى ئېلىپ - سېتىش ۋە ئىجارىگە بېرىش ئۇلارنىڭ قارىشىچە جايىز ئەمەس. كىمكى ھەج يا ئۆمرە ئۈچۈن دۇنيانىڭ قايسىبىر مەملىكىتىدىن ھەرەمگە كەلسە، ئۇنىڭ بۇ يەردىكى خالىغان جاي ۋە ئۆيدە تۇرۇش ھەققى بار، ھەرەمدە ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ

كەلگەن ھاجىلارنى ئۆز ئۆيلىرىدە تۇرغۇزۇش مەجبۇرىيىتى بار، ئۇلارنى ئۆيگە كىرىشتىن چەكلەش ھوقۇقى يوق. ئىككىنچى خىل قاراشتىكىلەرنىڭ رايى شۇكى، ھەرەمنىڭ جاي - زىمىنلىرى كىشىلەرنىڭ خۇسۇسىي مۈلكى بولسا، بولىدۇ، ھەر كىم ئۆزى ئىگىدارچىلىق قىلغان ئۆيىنى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلسا، يەنى ساتسا ياكى ئىجارىگە قويسا، جايىزدۇر. ئەمما ھەج ئەمەل - ئىبادەتلىرى ئېلىپ بېرىلىدىغان جايلار مەسىلەن: مېنا، مۇزدەلىفە ۋە ئەرەفات مەيدانلىرى ئومۇمىيەتنىڭ ۋەقپىسى ھېسابلىنىدۇ، بۇ جايلارنى ھېچكىم ئۆز شەخسىي مۈلكى قاتارىغا قوشۇۋالسا بولمايدۇ، بۇ جايىز ئەمەس. بۇ مەسىلە قەدىمقى فۇقۇھالارنىڭ ئارىسىدا ئىختىلاپلىق مەسىلە بولۇپ كەلگەن، ئەمما ھازىرقى دەۋردىكى بارلىق ئۆلىمالار ھەرەم ئىچىدە شەخسىي ئىگىدارچىلىقنى قوللايدىغان بولدى. بۇ مەسىلە ئەمدى ئىختىلاپلىق مەسىلە ئەمەس. مەرھۇم مەۋلانا مۇفتى مۇھەممەد شەفىئۇ ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ۋە باشقا فۇقۇھالارنىڭ تۇتقان يولىمۇ مەزكۇر قاراشنى توغرا دەپ ھۆكۈم قىلغان. (مەئارىفۇل قۇرئان، 4 - توم، 253 - بەتكە قارالسۇن)

وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٥٥﴾ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهَّرَ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿٥٦﴾

يەنە كىمكى مەسجىدى ھەرەمدە دەھرىيلىك بىلەن يولدىن چىقماقچى بولىدىكەن^①، ئۇنىڭغا قاتتىق ئازابنى تېتىتىمىز^② [25]. ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىمغا بەيتۇللاھنىڭ ئورنىنى تەيىنلەپ بەردۇق^③، (ئۇنىڭغا ئېيتتۇقكى) «ماڭا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمىگىن^④، تاۋاپ قىلغۇچىلار، قىيامدا تۇرغۇچىلار، رۇكۇ قىلغۇچىلار ۋە سەجدە قىلغۇچىلار ئۈچۈن مېنىڭ ئۆيۈمنى پاك تۇتقىن^⑤ [26].

① ﴿الْحَادِ﴾ گۇناھ، ھەقىقەتتىن چەتنەش، دىندىن يۈز ئۆرۈش، دەھرىيلىك قىلىش دېمەكتۇر. ئۇ سۆز بۇ يەردە كۇفىرى، شېرىك قاتارلىق ھەر خىل گۇناھلارغا ئومۇمىي ئاتالغۇ بولۇپ كەلگەن. ھەتتا بەزى ئۆلىمالار قۇرئاننىڭ لەۋزى ئىبارىلىرىنى نەزەردە تۇتۇپ، كىمكى ھەرەمدە قانداق بىر گۇناھ قىلىشنى ئىرادە قىلسا (گەرچە ئۇنى قىلالمىسىمۇ) بۇ ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ ئاستىغا كىرىدۇ، دەپ قارايدۇ. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە: پەقەت ئىرادە قىلغانغىلا جازالانمايدۇ، بۇ قاراشنى كۈچلەندۈرىدىغان باشقا دەلىللەرمۇ بار. ئەمما بىر گۇناھنى قىلىشنى ئىرادە قىلىپ ئۇنى ئىجرا قىلىشتا چىڭ تۇرسا، ئاندىن جازاغا لايىق بولۇپ قالىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

② بۇ قاتتىق ئازاب ھەرەمدە دەھرىيلىك قىلغان ۋە يۇقىرىدىكى گۇناھلارنى سادىر قىلغانلارغا تېگىشلىك بولىدۇ.

③ يەنى بەيتۇللاھنىڭ ئورنىنى كۆرسەتتۇق ۋە ئۇ يەرگە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئەۋلادىنى يەرلەشتۈردۇق. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، نۇھ ئەلەيھىسسالام تۇپاندا ۋەيران بولغان خانە كەئبە تۇنجى بولۇپ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قولى بىلەن قايتا ياسالغان. سەھىھ ھەدىسىمۇ بۇ نۇقتىنى كۈچلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تۇنجى سېلىنغان مەسجىد توغرىسىدا سورىغان سوئالغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېگەن: «يەر يۈزىدە ئەڭ ئاۋۋال سېلىنغان مەسجىد ھەرەم مەسجىدىدۇر، ئەقسا مەسجىدى ھەرەم مەسجىدىدىن 40 يىل كېيىن سېلىنغان». (سەھىھ مۇسلىم 520 - ھەدىس)

④ بۇ ئايەتتە خانە كەئبىنىڭ ياسىلىشىدىكى مەقسەت بايان قىلىنىدۇ. ئاللاھنىڭ ئەمرى شۇكى، ئۇنىڭدا پەقەت ماڭلا ئىبادەت قىلىنىدۇ. بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ قويۇش مەقسەت قىلىنغانكى، مۇشرىكلارنىڭ كەئبىنىڭ ئىچىگە بۇتلارنى تىزىپ، ئۇلارغا ئىبادەت قىلىشى ئوچۇق ئاشكارا زۇلۇمدۇر، بۇ يەردە پەقەت ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا بولىدۇ، بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشقا بولمايدۇ.

⑤ يەنى مېنىڭ ئۆيۈمنى كۇفىردىن، بۇتقا چوقۇنۇشتىن ۋە ناپاك نەرسىلەردىن پاك تۇتقىن. بۇ يەردە پەقەت ناماز ئوقۇغۇچىلار ۋە تاۋاپ قىلغۇچىلار تىلغا ئېلىندى، چۈنكى بۇ ئىككى ئىبادەت بولسا خانە كەئبىگە مۇناسىۋەتلىك خاس ئەمەللەردىندۇر، نامازدا يۈزلىنىدىغان قىبلىمۇ خانە كەئبىدۇر، تاۋاپمۇ پەقەت كەئبىنىڭ ئەتراپىدا ئادا قىلىنىدۇ. ئەپسۇسكى، بىر قىسىم بىدئەتچىلەر قەبرىلەرنىمۇ تاۋاپ قىلىدىغان جاي قىلىۋالدى، بەزىلەر شۇ قەبرىلەرنى نامازلىرىدا يۈز كەلتۈرىدىغان «قىبلە» قىلىۋالدى. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٧﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٨﴾ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَلِيَطَّوَفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٩﴾

كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا (ئۇلارنى) ھەجگە چاقىرىپ نىدا قىلغىن، ئۇلار پىيادە ۋە ئورۇق تۆگىلەر ئۈستىدە ① يىراق - يىراق يەرلەردىن سېنىڭ قېشىڭغا كېلىدۇ ② [27]. ئۇلار (ھەج جەريانىدا) ئۆزلىرىگە تېگىشلىك بولغان (دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك) مەنپەئەتلەرنى كۆرسۈن (يەنى ھاسىل قىلسۇن) ③، بەلگىلەنگەن كۈنلەردە (يەنى قۇربانلىق كۈنلىرىدە) ئاللاھ ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن چارۋا ماللارنى (يەنى تۆگە، قوي، ئۆچكىلەرنى ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن) ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ قۇربانلىق قىلسۇن ④. سىلەر قۇربانلىقنىڭ گۆشىدىن يەڭلار، قىيىن ئەھۋالدىكى پېقىر - موھتاجلارغا بېرىڭلار [28]. ئاندىن ئۇلار (بەدەنلىرىدىكى) كىرىلىرىنى تازىلىسۇن (يەنى ئېھرامدىن چىققاندىن كېيىن چاچلىرىنى، تىرىناقلىرىنى ئالسۇن) ⑤، ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئىبادەتلىرىنى ئادا قىلسۇن ⑥، قەدىمىي ئۆيىنى (يەنى كەئبىنى) تاۋاپ قىلسۇن ⑦ [29].

① «ئورۇق تۆگىلەر» دەپ ئاتىلىشتىكى سەۋەب شۇكى، تۆگىلەر ئوزۇقلۇقنىڭ يېتەرسىزلىكى، سەپەرنىڭ ئۇزۇنلىقى ۋە ھارغىنلىقتىن ئاجىزلاپ، ئورۇقلاپ كېتىدۇ.

② ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن مەككە تاغلىرى ئارىسىدىكى ئانچە ئېگىز بولمىغان بىر تاغدا تۇرۇپ قىلىنغان تۆۋەن ئاۋازدىكى بۇ نىدا دۇنيانىڭ جاي - جايلىرىغا يەتكۈزۈلدى. ئۇنىڭ نەتىجىسىنى ھەج ۋە ئۆمرىگە بارغان ھەر قانداق بىر كىشى كۆرەلەيدۇ.

③ يەنى ھاجىلارغا تېگىشلىك مەنپەئەتلەر ھەم دۇنيالىق ھەم ئاخىرەتلىك بولىدۇ. ئاخىرەتلىك مەنپەئەتلەر بولسا ناماز، تاۋاپ، ھەج ۋە ئۆمرە ئارقىلىق ئېرىشىدىغان ئاللاھنىڭ مەغپىرىتى ۋە رىزاسىدىن ئىبارەت. دۇنيالىق مەنپەئەتلىرى بولسا تىجارەت، ھەر خىل كەسىپ ۋە مۇلازىمەت ئارقىلىق ئېرىشىدىغان پۇل - مالدىن ئىبارەت.

④ ﴿بَهِيمَةَ الْأَنْعَامِ﴾ «چارۋا ماللار» تۆگە، كالا، قوي ۋە ئۆچكىلەرنى كۆرسىتىدۇ. ﴿ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ قۇربانلىق قىلسۇن﴾ يەنى مەزكۇر چارۋا ماللار پەقەت ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئاتا تۇرۇپلا قۇربانلىق قىلىنىدۇ، بوغۇزلىنىدۇ. «بەلگىلەنگەن كۈنلەر» - قۇربانلىق كۈنلىرى بولۇپ، «أَيَّامُ تَشْرِيقٍ» دەپ ئاتىلىدۇ. قۇربانلىق قىلىنىدىغان كۈنلەر زۇلھەججىنىڭ ئونىنچى كۈنىدىن ئون ئۈچىنچى كۈنگىچە يەنى زۇلھەججىنىڭ 10 - ، 11 - ، 12 - ، 13 - كۈنلىرى بولۇپ، پەقەت مۇشۇ تۆت كۈندە قۇربانلىق قىلىش بەلگىلەنگەندۇر. قۇرئان كەرىمدە ئومۇمەن ﴿أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ﴾ «بەلگىلەنگەن كۈنلەر» دېگەندىن زۇلھەججىنىڭ دەسلەپكى ئون كۈنى، ﴿أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ﴾ «ساناقلىق كۈنلەر» دېگەندىن قۇربانلىق كۈنلىرى مەقسەت قىلىنىدۇ. ئەمما بۇ ئايەتتىكى ﴿أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ﴾ دېگەن سۆزنىڭ جۈملىدىكى سىياقى قۇربانلىق كۈنلىرىنى كۆرسىتىدۇ. (ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر)

⑤ يەنى ھاجىلار زۇلھەججىنىڭ ئونىنچى كۈنى جەمەرە كۇبراغا (جەمەرە ئەقەبە دەپمۇ ئاتىلىدۇ) تاش ئاتقاندىن كېيىن قىسمەن ئېھرامدىن چىقىدۇ، شۇنىڭدىن كېيىن ھاجىلار ئېھراملىرىنى سېلىۋەتسە بولىدۇ، ئايالغا يېقىنچىلىق قىلىشتىن باشقا ئېھرام ھالىتىدە چەكلەنگەن ھەممە ئىشلار جايىز

بولدۇ. «كىملىرىنى تازىلىسۇن» دېگەندىن ئېھرامدىن چىقىپ، چېچىنى ئالدۇرۇش، تىرناقلىرىنى ئېلىش قاتارلىق شەخسىي تازىلىق ۋە ئادەتتىكى كېيىملىرىنى كېيىپ، خۇشبۇي بويۇملارنى ئىشلىتىش قاتارلىقلار مەقسەت قىلىنىدۇ.

⑥ ئەگەر بىر ياخشى ئىش قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككەن بولسا، مەسىلەن: ئەگەر ئاللاھ ماڭا بەيتۇللاھنى زىيارەت قىلىشقا نېسىپ قىلسا، مۇنداق خەيرلىك ئىشلارنى قىلىمەن دەپ نىيەت (ۋەدە) قىلغان بولسا، شۇ ئىشنى قىلسۇن دېمەكتۇر.

⑦ ﴿عَتِيقٌ﴾ قەدىمىي دېگەن مەنىدە بولۇپ، خانە كەئبىنى كۆرسىتىدۇ. چاچنى چۈشۈرتۈپ ياكى قىسقارتىپ بولغاندىن كېيىن ئىفادە تاۋاپى قىلىنىدۇ. بۇ زىيارەت تاۋاپى دەپمۇ ئاتىلىدىغان بولۇپ، ھەجنىڭ بىر رۇكنىدۇر. بۇ تاۋاپ ئەرەپاتتىن قايتىپ، جەمرە كۇبراغا تاش ئېتىپ بولغاندىن كېيىن قىلىنىدۇ، دەسلەپ كەلگەندە قىلىنىدىغان تاۋاپ «تاۋاپى قۇدۇم» دەپ ئاتىلىدۇ. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە بۇ تاۋاپ ۋاجىب يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشىچە سۈننەتتۇر، ئەمما ۋېدالىشىش تاۋاپى تەكىتلەنگەن سۈننەت (ياكى ۋاجىب) ھۆكۈمدە بولۇپ، كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە ئۆزرە بولۇپ قالسا، گەدەندىن ساقىت بولىدۇ. مەسىلەن: ھەيزدار ئايالدىن ۋېدالىشىش تاۋاپى ساقىت بولىدۇ، بۇ ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن مەسىلىدۇر. (ئەيسەر تەپسىر)

ذَٰلِكَ ۖ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرْمَتَ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۖ وَأَجَلْتُ لَكُمْ الْأَنْعُمَ إِلَّا مَا يَنْتَلِي عَلَيْكُمْ فَأَجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ
وَأَجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾ حُنْفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ۚ

(ھەج ئىبادىتى) ئەنە شۇدۇر، كىمكى ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۇلۇغلىسا (يەنى ھەج جەريانىدا ئاللاھنىڭ بۇيرۇغانلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، مەنى قىلغان ئىشلىرىدىن چەكلەنسە) ①، بۇ (ئۇلۇغلاش)، رەببىنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ ئۆزى ئۈچۈن ياخشىدۇر، سىلەرگە ھايۋانلارنىڭ ئىچىدىن (قۇرئاندا ھاراملىقى) بايان قىلىنغانلىرىدىن باشقىلىرى ھالال قىلىندى ②. بۇتلاردىن ئىبارەت نىجىستىن ساقلىنىڭلار (يەنى يىراق تۇرۇڭلار) ③، يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتىن ساقلىنىڭلار ④ [30]. ئاللاھقا (ھېچ نەرسىنى) شېرىك كەلتۈرمەي، (تائەت - ئىبادەتلەر بىلەن) خالىس ئۇنىڭغىلا يۈزلىنىڭلار ⑤.

① بۇ ئەھكاملاردىن ھەجنىڭ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئەمەل - ئىبادەتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنى ئۇلۇغلاش دېگەن ئۇ ئەمەللەرنى قانداق بۇيرۇلغان بولسا، شۇ تەرىقىدە ئادا قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇ ئەھكاملارغا خىلاپلىق قىلىپ، ھۆرمىتىنى دەپسەندە قىلماسلىق دېمەكتۇر.

② يەنى ھاراملىقى بايان قىلىنغان ھايۋانلار سۈرە مائىدە 3 - ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە: ﴿ سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان، قان، چوشقا گۆشى، ئاللاھتىن غەيرىنىڭ (يەنى بۇتلارنىڭ) نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋان، بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، (ئېگىزدىن) يىقىلىپ ئۆلگەن ھايۋان، ھايۋانلار (تەرىپىدىن ئۈسۈپ) ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، يىرتقۇچ ھايۋانلار ئۆلتۈرۈپ، يېرىپ يېگەن ھايۋان (نىڭ گۆشىنى يېيىش) ھارام قىلىندى ﴾.

③ ﴿ رِجْسٌ ﴾ ناپاك، پاسكىنا، نىجىس دېگەن مەنىدە. بۇ يەردە ئۇ ياغاچ، تۆمۈر ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسالغان بۇتنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك ئاللاھنى قويۇپ باشقا نەرسىلەرگە ئىبادەت قىلماڭلار، ئۇنداق قىلىش نىجىستۇر، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە دۇچار بولۇشقا سەۋەبچىدۇر، ئۇنىڭدىن ساقلىنىڭلار.

④ يالغان گۇۋاھلىق بېرىش دېگەنگە يالغان قەسەم قىلىشمۇ كىرىدۇ (يالغان قەسەم قىلىش ھەدىستە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاتا-ئانىنى نارازى قىلىشتىن قالسا، ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان گۇناھى كەبىرەلەر جۈملىسىدىن سانالغان) ھەممىدىن چوڭ يالغانچىلىق ئاللاھ ھەممىدىن پاك تۇرسا، ئۇنىڭغا بوھتان چاپلاشتۇر. مەسىلەن: ئاللاھنىڭ بالىسى بار دېيىش، پالانى شەخس ئاللاھنىڭ ئىشلىرىغا شېرىك دەپ قاراش ياكى پالانى ئىشنى قىلىشقا ئاللاھ قانداقمۇ قادىر بولالايدۇ دېيىش قاتارلىقلار. مەسىلەن: كاپىرلار ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە ئىشەنمەي كەلگەن بولۇپ، ھېلەممۇ ئىشەنمەيدۇ، ياكى ئۆز ئالدىغا ئاللاھ ھالال قىلغان نەرسىلەرنى ھارام ۋە ھارام قىلغان نەرسىلەرنى ھالال قىلىۋېلىش، خۇددى مۇشربىكلار بەھىرە، سائىبە، ۋەسىلە ۋە ھام قاتارلىق ھايۋانلارنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلىۋالغاندەك. بۇلارنىڭ ھەممىسى يالغانچىلىق قاتارىغا كىرىدۇ، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش لازىمدۇر. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سۈرە مائىدە 103 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن)

⑤ ﴿ حُنْفَاءٌ ﴾ "حَنِيفٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بىر تەرەپكە مايىل بولۇش، بىر تەرەپتە بولۇش، بىر يولدا بولۇش دېگەن مەنىدە. يەنى شېرىكتىن تەۋھىد تەرەپكە مايىل بولغان، كۇفىرى ۋە باتىلدىن ئىسلامغا ۋە ھەق دىنغا مايىل بولغان ھالدا ئاللاھقا سەمىمىيلىك بىلەن ئىبادەت قىلىڭلار ياكى بىر تەرەپكە بۇرۇلۇپ، پەقەت ئاللاھقا خالىس ئىبادەت قىلىڭلار، دېمەكتۇر.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا حَرَّمَ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَى بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾ ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمِ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحْلَاهَا إِلَىٰ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾

كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ گويا ئاسماندىن تاشلىنىپ، قۇشلار ئۇنى ئېلىپ قاچقاندىكە ياكى ئۇنى بوران يىراق جايغا تاشلىۋەتكەندەك بولۇپ قالىدۇ ﴿31﴾. (ئاللاھنىڭ بۇيرىغىنى) مانا مۇشۇدۇر. كىمكى ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ (سىمۋوللۇق) ئالامەتلىرىنى (جۈملىدىن ھەجنىڭ ئەمەللىرىنى، قۇربانلىقلارنى) ئۇلۇغلايدىكەن، شەكسىزكى، بۇ دىللارنىڭ تەقۋادارلىقىدىندۇر ﴿32﴾. سىلەر (ھەرەمگە ھەدىيە قىلىدىغان) ماللاردىن بەلگىلەنگەن بوغۇزلاش ۋاقتىغىچىلىك پايدىلانساڭلار بولىدۇ ﴿33﴾، ئاندىن ئۇنى بوغۇزلاشقا تېگىشلىك جاي بەيتۇللاھنىڭ يېنىدۇر (يەنى ھەرەمدۇر) ﴿33﴾.

① يەنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگۈچى خۇددى چوڭ قۇشلار تېزلىك بىلەن ئۇچۇپ كېلىپ كىچىك جانلىقلارنى تۇتۇپ، يەپ كەتكەندەك ياكى بوران ئۇنى ئۇچۇرۇپ يىراق جايلارغا تاشلىۋەتكەندەك، ئاندىن ئۇنى ھېچكىم قۇتۇلدۇرالمىغاندەك بولۇپ قالىدۇ، ھەر ئىككى خىل ئەھۋالدا ئۇنىڭ ھالاك بولۇشى مۇقەررەر. شۇنىڭدەك پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلغان ئىنسان نەپسى پاك، تەبىئىتى تۈز بولغانلىقتىن پاكلىقنىڭ يۇقىرى ماقامىغا يېتىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن ئىنسانمۇ ئۆزىنى ئېگىز جايدىن تۆۋەنگە ۋە پاك جايدىن نىجاسەتكە تاشلىۋالغان ئادەمگە ئوخشايدۇ.

② ﴿ شَعَائِرُ ﴾ " شَعَائِرُ " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بەلگە، نىشان دېگەن مەنىدە، جەڭلەردە ئىشلىتىلىدىغان مەخپى بەلگە (كىملىكىنى پەرقلىنىدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان سىرلىق سۆز) " شَعَائِرُ " دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ سۆز ئارقىلىق ئەسكەرلەر بىر-بىرىنى تونۇيدۇ. مۇشۇ ئىتتىبار بىلەن ﴿ شَعَائِرُ اللَّهِ ﴾ دېگەن دىننىڭ بەلگىلىرى يەنى ئىسلامنى نامايەن قىلىدىغان (سىمۋوللۇق) بەلگىلىك ئەھكاملار دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇلار مۇسۇلماننىڭ كىملىك بەلگىسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بۇ ئەھكاملار ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە خاراكتېرىنى بەلگىلەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقا دىندىكىلەردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ساپا ۋە مەرۋە تاغلىرىمۇ ﴿ شَعَائِرُ اللَّهِ ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى مۇسۇلمانلار ھەج ۋە ئۆمرە قىلغاندا بۇ ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدا سەئىي قىلىدۇ يەنى يەتتە قېتىم بېرىپ - كېلىدۇ. بۇ ئايەتتە ھەجنىڭ باشقا ئەمەللىرىمۇ ھەتتا قۇربانلىق قىلىنىدىغان ماللارمۇ ﴿ شَعَائِرُ اللَّهِ ﴾ دەپ ئاتالدى. ئەمدى «ئۇلارنى ئۇلۇغلاش» دېگەن قۇربانلىق قىلىدىغان مالنى ئوبدان تاللاپ، سېمىز ۋە سۈپەتلىكىنى قۇربانلىق قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك مەزكۇر دىننىڭ بەلگىلىرى ۋە بەلگىلىمىلىرىنى ئۇلۇغلاش دىلىدىكى تەقۋادارلىقنىڭ ئىپادىسى يەنى تەقۋادارلىق ئاساسىغا قۇرۇلغان ئەمەللەر جۈملىسىدىندۇر.

③ يەنى بۇ چارۋا ماللارنىڭ سۈتىدىن، يۇڭىدىن، تىۋىتىدىن پايدىلىنىشقا ھەتتا ئۇلارنى نەسىللەندۈرۈشكە، تۇغدۇرۇشقا ۋە مىنىشكە بولىدۇ. بەلگىلەنگەن ۋاقتىغىچە يەنى قۇربانلىق قىلىدىغان ۋاقىت كەلگۈچە مەزكۇر پايدىغا ئېرىشىلسە، بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، قۇربانلىق قىلىنىدىغان ماللاردىن بوغۇزلايدىغان ۋاقىت كەلگەنگە قەدەر پايدىلىنىش جايىز. بىر سەھىھ ھەدىس بۇ نۇقتىنى كۈچلەندۈرىدۇ: «پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام بىر تۆگىنى ھەيدەپ مېڭىۋاتقان كىشىنى كۆرۈپ، ئۇ كىشىگە: «ئۇنىڭغا مىنىۋالغىن» دېدى، ئۇ كىشى: بۇ قۇربانلىق قىلىش ئۈچۈن ئاتالغان تۆگە ئىدى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككىنچى قېتىم يەنە: «ئۇنىڭغا مىنىۋالغىن»، دېدى. ئۇ كىشى يەنە: «بۇ قۇربانلىققا

ئاتىغان تۆگە ئىدى» دېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈچىنچى قېتىمدا: «ۋاي ساڭا! ئۇنىڭغا مىنىۋالغىن» دېدى». (سەھىھۇل بۇخارى 1690 - ھەدىس)

④ ﴿مَجْلُهَا﴾ بوغۇزلاش ھالال بولىدىغان جايىنى كۆرسىتىدۇ يەنى ھاجىلار ئەرەپاتتىن قايتقاندىن كېيىن بۇ چارۋا ماللارنى مەككىدە يەنى ھەرەم چېگراسىنىڭ ئىچىدە ئاللاھنىڭ نامىنى ئاتاپ بوغۇزلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئالىدىغان مەزكۇر پايدىلارمۇ توختايدۇ. شۇنداقلا بۇ ماللار ھەرەم ئۈچۈن ھەدىيە بولۇپ، ھەرەمنىڭ دائىرىسى ئىچىدىلا بوغۇزلىنىدۇ، ئۇ ماللارنىڭ گۆشلىرى مەككىدىكى پېقىر - مىسكىنلەرگە تەقسىم قىلىنىدۇ.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِّنْ بَيْمَاتٍ الْأَنْعَامِ فَإِنَّهُمْ إِلَى اللَّهِ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ ۗ

ھەر ئۈممەت، ئاللاھ ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن چارۋىلارنى (بوغۇزلىغاندا) ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئېيتسۇن دەپ، ئۇلارغا قۇربانلىقنى بەلگىلىدۇق^①، (بىلىڭلاركى) سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار بىر ئىلاھتۇر، ئۇنىڭغىلا بويسۇنۇڭلار. (ئى پەيغەمبەر!) ئاللاھقا چىن قەلبىدىن بويسۇنغۇچىلارغا (جەننەت بىلەن) بېشارەت بەرگەن [34]. ئۇلار شۇنداق كىشىلەركى، ئاللاھ ياد ئېتىلىسە، قورقۇپ دىللىرى تىترەيدۇ، ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلىدۇ، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدۇ، ئۇلارغا بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ئاللاھ بۇيرىغان يوللارغا) خەجلەيدۇ [35]. قۇربانلىق تۈگىلىرىنىمۇ^② ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ (سىمۋولىق) ئالامەتلىرىدىن (يەنى ھەجنىڭ ئەھكاملىرىدىن) قىلىدۇق، ئۇلاردا سىلەر ئۈچۈن كۆپ مەنپەئەتلەر بار، ئۇلارنى (يەنى ئۇلارنىڭ ئالدى سول پۈتىنى باغلاپ، ئۈچ پۈت بىلەن) تۇرغۇزۇپ بوغۇزلىغىنىڭلاردا ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئاتاڭلار (يەنى بىسىمىلاھ دەڭلار)^③.

① ﴿مَنْسَكٌ﴾ "نَسَكٌ، يَنْسِكُ" دېگەن پېئىلنىڭ يىلتىزى بولۇپ، ئاللاھقا يېقىنلىشىش ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىش دېگەن مەنىدە. "ذَبِيحَةٌ" (بوغۇزلانغان ھايۋان) مۇ "نَسِيكَةٌ" دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇ سۆزنىڭ كۆپلۈكى "نَسَكٌ" بولىدۇ، ئۇنىڭ يەنە ئىتائەت ۋە ئىبادەت دېگەن مەنىلىرىمۇ بار. چۈنكى ئاللاھنىڭ رىزالىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن مال قۇربانلىق قىلىش مۇ ئىبادەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھتىن غەيرىنىڭ نامىغا ئاتاپ ياكى ئۇلارنى خۇش بولسۇن دەپ مال بوغۇزلاش ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلغانلىق بولىدۇ. ﴿مَنْسَكٌ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، (سىن ھەرىپى زەۋەرلىك ياكى زىرلىك كەلسۇن) شۇ پېئىل يۈز بېرىدىغان ماكاننى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: "مَنْسَكٌ - مَوْضِعٌ نَحْرًا وَمَوْضِعٌ عِبَادَةٍ" (بوغۇزلايدىغان ياكى ئىبادەت قىلىدىغان جاي) دېگەنگە ئوخشاش، "مَنْسَكٌ حَجٌّ" دېگەن سۆزمۇ ئاشۇ ۋەزىدە كەلگەن بولۇپ، ھەج ئەمەل - ئىبادەتلىرى ئېلىپ بېرىلىدىغان ئەرەپات، مۇزدەلىفە، مىنا، مەككە قاتارلىق جايلارنى كۆرسىتىدۇ. ھەجنىڭ ۋاجىبلىرى ۋە رۈكنىلىرىمۇ "مَنْسَكٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئايەت بايان قىلغان ئۇقۇم شۇكى، ئاللاھ تائالا ئىلگىرىكى قەۋملەرگىمۇ ئۆزىگە يېقىنلىق ھاسىل قىلىپ تۇرسۇن ئۈچۈن مال بوغۇزلاش ۋە ئىبادەتنىڭ يوللىرىنى بەلگىلەپ بېرىپ كەلگەن. ئۇنىڭدىكى ھېكمەت شۇكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئالسۇن يەنى "بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ" دەپ بوغۇزلسۇن ۋە ئاللاھقا زىكر ئېيتسۇن.

② ﴿بُدْنٌ﴾ «تۈگىلەر» "بُدْنَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئومۇمەن قۇربانلىق ئۈچۈن يېقىلىدۇ. ئۇنىڭ گۆشى ساپ ھەم سېمىز بولىدۇ. شۇڭا ئۇ "بُدْنَةٌ" (سېمىز مال) دەپ ئاتىلىدۇ. بەزى لۇغەتشۇناسلارنىڭ قارىشىچە بۇ سۆز تۈگە ۋە كالا ھەر ئىككىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما بەزىلەر ئۇنى پەقەت تۈگىگە خاس قىلىپ قويغان. بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە بۇ سۆز ئىشلىتىلگەن: «كىمكى جۈمە نامىزىغا بىرىنچى سائەتتە بالدۇر بارسا، ئۇنىڭغا بىر "بُدْنَةٌ" تۈگە قۇربانلىق قىلغاننىڭ ساۋابى بېرىلىدۇ، ئەگەر

ئىككىنچە سائەتتە بارسا، ئۇنىڭغا بىر " بَقْرَةُ " كالا قۇربانلىق قىلغاننىڭ ساۋابى بېرىلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 881 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 850 - ھەدىس) جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى قۇربانلىق ماللارنىڭ ئىچىدىن تۆگە ۋە كالىغا يەتتە كىشىنىڭ شېرىكلىشىشىمىزگە بۇيرۇيتتى». (سەھىھ مۇسلىم 1318 - ھەدىس) «ھەج دە قىلىنىدىغان قۇربانلىق ئۈچۈن كالىمۇ تۆگىگە ئوخشاش يەتتە كىشىگە كۇپايە قىلىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 1318 - ھەدىس، تەپسىر قۇرتۇبى، روھۇلمەئانى، ئەلمىسباھ ئەلمۇنىر) دېمەك قۇربانلىق ئۈچۈن ھەرەمگە ئېلىپ بېرىلغان تۆگە ۋە كالىلارمۇ ﴿شَعَائِرَ اللَّهِ﴾ غا كىرىدۇ. يەنى بۇلارمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ كىملىكى ۋە ئىمتىيازى خۇسۇسىيەتلىرىنى كۆرسىتىدىغان ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ (سىمۋولىق) بەلگىلىرى ۋە ئەھكاملىرىدۇر.

③ ﴿صَوَاتٍ﴾ " مَصْفُؤَةٌ " (سەپتە تۇرغان، قاتار تۇرغۇزۇلغان) دېگەن مەنىدە. تۆگىلەر ئەنە شۇنداق تۇرغۇزۇلىدۇ يەنى تۆگىنىڭ ئالدى سول پۇتىنى باغلاپ، ئۈچ پۇت بىلەن تۇرغۇزۇپ بوغۇزلىنىدۇ.

فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾

ئۇلارنىڭ يانلىرى يەرگە يىقىلىپ، جېنى چىققاندا^①، ئۇلاردىن يەڭلار^②، قانائەتچان موھتاجلارغا ۋە سائىللارغا بېرىڭلار^③، سىلەرنى شۈكۈر قىلسۇن دەپ ئۇ تۈگىلەرنى سىلەرگە شۇنداق بويسۇندۇرۇپ بەردۇق [36].

① يەنى قېنى تولۇق چىقىپ بولغاندىن كېيىن جانسىز بولۇپ، يەرگە يىقىلغان چاغدا ئۇنى پارچىلىساڭلار بولىدۇ. چۈنكى جېنى بار مالنىڭ گۆشىنى پارچىلاپ يېيىش چەكلەنگەن. «ھايۋاندىن تىرىك تۇرغۇزۇپ كېسىۋېلىنغان بىر پارچە گۆش ئۈلۈك ھېسابلىنىدۇ» يەنى ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋانغا ئوخشاش ھۆكۈمدە بولىدۇ. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد، 2858 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 1480 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3216 - ھەدىس)

② بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە بۇ يەردىكى «يەڭلار» دېگەن بۇيرۇق ۋاجىپلىقنى بىلدۈرىدۇ. يەنى قۇربانلىق قىلغان گۆشتىن يېيىش قۇربانلىق قىلغۇچىغا ۋاجىپ يەنى يېيىشى زۆرۈردۇر. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە ئۇ بۇيرۇق مۇستەھەب ھۆكۈمدە بولۇپ، جايىزلىقنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى ئەگەر قۇربانلىق قىلغۇچى ئۇ گۆشتىن يېسە، ياخشى (مۇستەھەب)، يەنى يېسە جايىز بولىدۇ. ئەگەر ئازراقمۇ يېمەي ھەممىنى سەدىقە قىلىۋەتسىمۇ، ھېچ گۇناھ بولمايدۇ.

③ ﴿الْقَانِعَ﴾ نىڭ بىر مەنىسى سائىل يەنە بىر مەنىسى قانائەت قىلغۇچى، يەنى قۇربانلىقنىڭ گۆشىنى بىر نەرسە سورىمايدىغان قانائەتچان كىشىلەرگە بېرىڭلار، بەزى ئۆلىمالار ﴿وَالْمُعْتَرَّ﴾ نى بىر نەرسە تىلىمەستىن كىشىلەرنىڭ ئالدىغا كېلىدىغانلار دەپ تەپسىر قىلىدۇ، بەزىلەر ﴿قَانِعَ﴾ نى سائىل، سوراپ كەلگۈچى، ﴿وَالْمُعْتَرَّ﴾ نى زىيارەتكە كەلگۈچى، كۆرۈشۈش ئۈچۈن كەلگەنلەر دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ھەر ھالدا ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، قۇربانلىق گۆش ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ، بىر قىسىمنى قۇربانلىق قىلغۇچى ئۆزى يەيدۇ، يەنە بىر قىسىمنى مېھمانلارغا ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلارغا قويىدۇ، ئۈچىنچى بىر قىسىمنى جەمئىيەتتىكى پېقىر، موھتاجلارغا بېرىدۇ، دېدى. بۇ نۇقتىنى تۆۋەندىكى ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن مەن سىلەرنى قۇربانلىقنىڭ گۆشىنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلاشتىن توسقان ئىدىم، ئەمدى سىلەر ئۇنىڭ گۆشىدىن يەڭلار ۋە ساقلىغىنىڭلارچە ساقلاڭلار». بىر رىۋايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۇنىڭ گۆشىدىن يەڭلار، ساقلاڭلار ۋە سەدىقە قىلىڭلار» يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېگەن: «ئۇنىڭ گۆشىدىن يەڭلار، (باشقىلارغا) يېگۈزۈڭلار ۋە سەدىقە قىلىڭلار». (سەھىھۇل بۇخارى 5569 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 1971 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2812 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 1510 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3160 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 4436 - ھەدىس) بەزى ئۆلىمالار قۇربانلىقنىڭ گۆشىنى ئىككى قىسىمغا بۆلۈپ، يىرىمنى ئۆزى يەيدۇ، يىرىمنى سەدىقە قىلىدۇ، دەپ، مەزكۇر ئايەتنى دەلىل قىلىپ كەلتۈرىدۇ. ئەمما ھەقىقەت شۇكى، ھېچبىر ئايەت ياكى ھەدىستىن قۇربانلىق گۆشىنى ئىككى ياكى ئۈچ قىسىمغا بۆلۈشكە ھۆكۈم چىقمايدۇ، بەلكى ئۇنى يېيىش ۋە يېگۈزۈشكە مۇتلەق ھۆكۈم بار، شۇڭا بۇ مۇتلەق ھۆكۈمنى ئۆز جايىدا قويۇش كېرەك ھەمدە ھەر خىل تەقسىملەش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىشنى زۆرۈرىيەت ئورنىغا چىقىرىپ قويماسلىق لازىم. ئەمما قۇربانلىقنىڭ تېرىسى ھەققىدە ھەممە بىرلىككە كەلگەن بولۇپ، ئۇنى ئۆزى ئىشلىتىش ياكى سەدىقە

قىلىش كېرەك، سېتىش جايىز ئەمەس. (مۇسنەدى ئىمام ئەھمەد 4 - توم، 15 - بەت) بەزى ئۆلىمالار تېرىنى ئۆزى سېتىپ، پۇلىنى پېقىرلەرگە تارقىتىپ بېرىشكە رۇخسەت قىلغان. (تەپسىرات ئىبنى كەسىر) مۇھىم ئىزاھات: قۇرئان كەرىمدىكى بۇ ئايەتتە قۇربانلىق ھەج ئەھكاملىرى بىلەن بىر جايدا كەلدى، بۇنى ھەدىس ئىنكارچىلىرى دەلىل قىلىپ تۇرۇپ، قۇربانلىق پەقەت ھاجىلارغا خاس، باشقا مۇسۇلمانلارغا قۇربانلىق قىلىش لازىم كەلمەيدۇ دەپ قارايدۇ، بۇ قاراش توغرا ئەمەس. قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرۇلغان مۇتلەق ھۆكۈم باشقا ئايەتتەمۇ كەلگەن. ﴿پەرۋەردىگارنىڭ ئۈچۈن ناماز ئوقۇغىن ۋە قۇربانلىق قىلغىن﴾. (سۈرە كەۋسەر 2 - ئايەت) بۇ ھۆكۈمنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن قىلىپ كۆرسەتكەن. ئۇ مەدەنىدە ھەر يىلى زۇلھەججىنىڭ ئونىنچى كۈنى قۇربانلىق قىلىپ كەلگەن ۋە مۇسۇلمانلارنىمۇ قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرىغان، ساھابە كىراملارمۇ قۇربانلىق قىلىپ كەلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە قۇربانلىق قىلىشنىڭ ۋاقتى ۋە قائىدىلىرىنى تەلىم بەرگەن، ئۇ مۇنداق دېگەن: «زۇلھەججىنىڭ ئونىنچى كۈنى بىزنىڭ بىرىنچى بولۇپ قىلىدىغان ئىشىمىز ھېيت نامىزىنى ئوقۇش. ئاندىن نامازدىن قايتىپ قۇربانلىق قىلىش. كىمكى مۇشۇنداق قىلسا، بىزنىڭ سۈننىتىمىزنى ئادا قىلغان بولىدۇ، كىمكى ھېيت نامىزىنى ئوقۇشتىن بۇرۇن قۇربانلىق قىلىدىكەن، ئۇ قۇربانلىق ھېسابلانماستىن، بەلكى يېيىشكە ئالدىراپ سويۇلغان گۆش ھېسابلىنىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 968 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1961 - ھەدىس) بۇ ھەدىستىن مەلۇم بولىدىكى، قۇربانلىق ھەرىس مۇسۇلمانغا بۇيرۇلغان ئەمەلدۇر، ئۇ قەيەردە بولسۇن، قۇربانلىق قىلىدۇ. ھاجىلار مىنادا ھەج ئەمەللىرى بىلەن مەشغۇل بولغانلىقى ئۈچۈن قۇربان ھېيت نامىزى ئوقۇمايدۇ. بۇنىڭدىن ئاين بولىدۇكى، بۇ ھۆكۈم ھەج قىلىۋاتقانلار ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇلاردىن باشقا مۇسۇلمانلارغا قارىتىلغاندۇر. قۇربانلىق قىلىشنىڭ ھۆكۈمى پەرز ئەمەس بەلكى تەكىتلەنگەن سۈننەتتۇر. باشقىلارغا كۆرسىتىپ قويۇش نىيىتى بىلەن بىر قانچە مالنى قۇربانلىق قىلىدىغان ئادەتمۇ سۈننەتكە خىلاپتۇر. ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن بىر ئائىلە ئەزالىرى بىر مال قۇربانلىق قىلسا، يېتەرلىك بولىدۇ، بۇ ئىش ساھابىلەرنىڭ ئەمەللىرىگە ئۇيغۇندۇر. (سۈنەنى تىرمىزى 1505 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3147 - ھەدىس)

لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ الْقَتْلُ مِنْكُمْ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِئُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْتُمْ وَيَشِيرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾
 * إِنَّ اللَّهَ يَدْفَعُ عَنِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾ اذِنَ لِلَّذِينَ يُقْتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾
 الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبَّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنَّا لَنَرُنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ يَوْمَئِذٍ عَزِيزٌ ذَا قُوَّةٍ

ئاللاھقا ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ گۆشلىرى ۋە قانلىرى يېتىپ بارمايدۇ، ئاللاھقا يېتىپ بارىدىغىنى پەقەت سىلەرنىڭ تەقۋادارلىقىڭلاردۇر. ئاللاھنىڭ سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقىغا (تەكبىر ئېيتىپ) ئاللاھنى ئۇلۇغلىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنى سىلەرگە ئەنە شۇنداق بويسۇندۇرۇپ بەردى. (ئى پەيغەمبەر! تائەت - ئىبادەتنى) قېتىرقىنىپ قىلغۇچىلارغا (ئاخىرەتتە بەختكە ئېرىشىدىغانلىقى بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگىن [37]. ئاللاھ (ھەقىقىي) مۇئمىنلەرنى چوقۇم قوغدايدۇ^①، ئاللاھ ھەرقانداق خىيانەتچى، تۈزكۈر بەندىنى قەتئىي ياخشى كۆرمەيدۇ [38]. (كاپىرلار تەرىپىدىن) ھۇجۇم قىلىنغۇچى (مۇسۇلمان) لارغا زۇلۇمغا ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن، (قارشىلىق كۆرسىتىشكە) رۇخسەت قىلىندى^②. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئۇلارغا ياردەم بېرىشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر [39]. ئۇلار پەقەت «رەببىمىز ئاللاھتۇر» دېگەنلىكى ئۈچۈنلا، ئۆز يۇرتلىرىدىن ناھەق ھەيدەپ چىقىرىلغانلاردۇر. ئەگەر ئاللاھ ئىنسانلارنى بەزىسىنى بەزىسى بىلەن توسۇپ تۇرمىسا، راھىبلارنىڭ ئىبادەتخانىلىرى، چېركاۋلار، يەھۇدىيلارنىڭ ئىبادەتخانىلىرى ۋە ئاللاھنىڭ نامى كۆپ زىكر قىلىنىدىغان مەسجىدلەر ئەلۋەتتە ۋەيران قىلىناتتى، ئاللاھنىڭ دىنىغا ياردەم بەرگەنلەرگە ئەلۋەتتە ئاللاھ ياردەم بېرىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ ناھايىتى كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر [40].

① ھىجرىيەنىڭ 6 - يىلى كاپىرلار ئۆزلىرىنىڭ غەلبىسىنى پەش قىلىپ تۇرۇپ، مۇسۇلمانلارنى مەككىگە كىرىپ ئۆمرە قىلىشقا رۇخسەت قىلمىغان ئىدى. ئاللاھ تائالا ئىككى يىلدىن كېيىنلا كاپىرلارنىڭ غەلبىسىنى مەغلۇبىيەتكە ئۆزگەرتىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ دۈشمەنلىرىنى يوقاتتى، مۇسۇلمانلارنى غالىپ ئورۇنغا چىقاردى.

② كۆپ ساندىكى سەلەپ ئۆلىمالىرى دەيدۇكى، بۇ ئايەتتە ھەممىدىن بۇرۇن جىھاد قىلىشقا ئەمىر قىلىنىپ، ئاندىن ئۇنىڭ ئىككى تۈرلۈك غايىسى بايان قىلىندى. ئۇ بولسىمۇ زۇلۇمغا خاتىمە بېرىش ۋە ئاللاھنىڭ كەلىمىسىنى ئۈستۈن قىلىشتۇر. شۇ ۋەجىدىن زۇلۇمغا ئۇچرىغانلارغا ياردەم قىلىنمىسا، ئۇلارنىڭ نالىسىغا قۇلاق سېلىنمىسا، كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى، قوراللىقلار قورالسىزلارنى خاتىرجەم ياشىغىلى قويمايدۇ، نەتىجىدە دۇنيا زۇلۇمغا تولدۇ، پىتتە - پاسات كۆپىيىدۇ. شۇنىڭدەك ئاللاھنىڭ كەلىمىسىنى ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن كۆرەش قىلىنمىسا، باتىلنى يوق قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىنمىسا، باتىل كۈچىيىپ دۇنيادا ئەمىنلىك ۋە خاتىرجەملىك قالمايدۇ، ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئالدىغانلارغا ئىبادەت قىلىدىغان جاي قالمايدۇ. (تەپسىلاتى سۈرە بەقەرە 251 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى) ﴿صَوْمِعُ﴾ دېگەن "صَوْمِعَةُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، كىچىك چېركاۋ مەنىسىدە، ﴿بَيْعُ﴾ دېگەن "بَيْعَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، چوڭ چېركاۋ دېگەن مەنىدە، ﴿صَلَوْتُ﴾ بولسا، يەھۇدىيلارنىڭ ئىبادەتخانىلىرى، ﴿مَسْجِدُ﴾ مەسجىدلەر مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادەتگاھىدۇر.

الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾

ئۇلار (يەنى ئاللاھنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىدىغانلار) شۇنداق كىشىلەرنى، ئەگەر بىز ئۇلارنى يەر يۈزىدە ئۈستۈنلۈككە ئىگە قىلساق، ئۇلار نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدۇ، زاكات بېرىدۇ، كىشىلەرنى ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ^①. ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتى ئاللاھقا مەنسۇپتۇر^② [41].

① بۇ ئايەتتە ئىسلامىي ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسلىق غايە - مەقسەت ۋە نىشانلىرى بايان قىلىندى. بۇ غايە - مەقسەتلەرنى توغرا يول تۇتقان خەلىپىلەر ۋە ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدە قۇرۇلغان ئىسلامىي ھۆكۈمەتلەر ئەمەلگە ئاشۇرغان. ئۇلار مەزكۇر غايىلەرنى بىرىنچى دەرىجىدە ئىجرا قىلىنىدىغان ئەڭ مۇھىم ئىشلار قاتارىغا قويغان ئىدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىڭ ھۆكۈمىتى ئەمىنلىك ۋە خاتىرجەملىك ئىچىدە ئۆتتى، كىشىلەرمۇ باياشات ۋە خۇشال ياشىدى، مۇسۇلمانلار ئەزىز ۋە كۈچلۈك بولدى. بۈگۈنمۇ سەئۇدى ئەربەستان ھۆكۈمىتى ئاللاھنىڭ پەزىلى بىلەن مەزكۇر ئىشلارغا ئەھمىيەت بېرىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بەرىكەتىدىن بۇ دۆلەت ھازىرمۇ ئەمىنلىك ۋە باياشاتلىق جەھەتتە دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى ۋە ئۆلگىلىك بىر دۆلەت ھېسابلىنىدۇ. ھازىر ئىسلامىي دۆلەتلەردە باياشات دۆلەت قۇرۇپ چىقىش ھەققىدە قۇرۇق گەپ ۋە غەۋغا كۆپ بولۇپ كەتتى، رەئىسلىك مەنسىپىگە چىققاچى بولغان ياكى چىققان ھەربىر ھاكىم دۆلەتنى ئەمىنلىك ۋە باياشاتلىققا ئېرىشتۈرىدىغانلىقىنى دەۋا قىلىۋاتىدۇ، لېكىن بۇ دۆلەتلەردە خاتىرجەملىك، پارخورلۇق، ئوغۇرلۇق، بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق قاتارلىق جىنايەتلەر كۆپ يۈز بېرىۋاتىدۇ، كىشىلەر خار ۋە زەبۇنلۇقتا ياشاۋاتىدۇ، بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار ئاللاھ كۆرسەتكەن يولنى تاللىماي، غەرىپنىڭ جۇمھۇرىيەت ۋە دىنسىز نىزامى ئارقىلىق باياشاتلىققا ئېرىشمەكچى بولىۋاتىدۇ، بۇ خۇددى ئاسماننى ئېتەك بىلەن ياپماقچى بولغاندەك، شامالنى مۇشت بىلەن توسماقچى بولغاندەكلا بىر ئىشتۇر. مۇسۇلمان دۆلەتلەر قۇرئان كەرىم كۆرسەتكەن پىرىنسىپكە ئاساسەن ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش، ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇشقا ئەھمىيەت بەرمىسە، ئەمەلدارلاردىكى شەخسىيەتچىلىك، ئۆز مەنپەئەتى ياكى جەمەتكە چوڭ تارتىش، چېرىكلىك، پارخورلۇق، ھورۇنلۇق، ھارامدىن قورقماستىلىق ۋە ئىلمىسىزلىكتىن ئىبارەت شەرىئەت چەكلىگەن بۇ ئىشلارغا خاتىمە بېرىپ، دۆلەتنى ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكا، مائارىپ جەھەتتىن كۈچلەندۈرۈپ، خەلقنىڭ مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن ساپاسىنى ئومۇميۈزلۈك يۇقۇرى كۆتۈرمىسە ۋە بۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ كەسپى ۋە دىنىي مەجبۇرىيىتى دەپ بىلمىسە، شۇنداقلا بۇ ئەھكاملارنى ئۆزلىرىنىڭ بىرىنچى بولۇپ قىلىدىغان مۇھىم ئىشلىرى قاتارىغا كىرگۈزمىسە، باياشات دۆلەت قۇرۇشقا ھەرگىز مۇۋەپپەقىيەت بولالمايدۇ.

② يەنى ھەر ئىشنىڭ ئاقىۋىتى ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئۇنىڭ ھېكمەتلىك تەدبىرىگە قايىتىدۇ. ئۇنىڭ ئەمرى بولماستىن كائىناتتا بىر تال ياپراقمۇ مىدىرلىمايدۇ. شۇنىڭدەك ھېچكىم ئاللاھنىڭ ئەھكامى ۋە پىرىنسىپلىرىدىن چەتنەپ، ھەقىقىي مۇۋەپپەقىيەت ۋە بەخت - سائادەتكە ئېرىشەلمەيدۇ.

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾

مَشِيدٌ ﴿٤٥﴾

ئەگەر ئۇلار سېنى يالغانغا چىقارسا (بۇنىڭغا بىئارام بولمىغىن)، ئۇلاردىن بۇرۇن نۇھنىڭ قەۋمى، ئاد ۋە سەمۇد قەۋملىرى، ئىبراھىمنىڭ قەۋمى، لۇتنىڭ قەۋمى ۋە مەدىيەن ئاھالىسىمۇ (پەيغەمبەرلىرىنى) يالغانغا چىقارغان، مۇسامۇ يالغانغا چىقىرىلغان. كاپىرلارغا مۆھلەت بەردىم، ئاندىن ئۇلارنى جازالىدىم ①، مېنىڭ (ئۇلارغا بەرگەن) جازايىم قانداق ئىكەن؟ ② [42-44]. بىز نۇرغۇنلىغان شەھەرلەرنى ئاھالىلىرى (كۇفرىلىق قىلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلىۋاتقان پەيتتە ھالاک قىلدۇق. شۇنىڭ بىلەن (ئۇ جايلاردا) ئۆيلىرىنىڭ ئۆگزىلىرى ئۆرۈلۈپ، تامللىرى ئۈستىگە يىقىلغان نۇرغۇن شەھەرلەر، نۇرغۇن تاشلاندىق قۇدۇقلار ۋە (ئاھالىسىز قالغان) ئېگىز قەسىرلەر قالدى [45].

① بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ. بۇ مەككىدىكى كاپىرلار سېنى ئىنكار قىلغان بولسا، بۇ بىر يېڭى ئىش ئەمەس، ئىلگىرىكى قەۋملەرمۇ ئۆز پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان ئىدى، مەنمۇ ئۇلارغا مۆھلەت بېرىپ تۇردۇم، كېيىن مۆھلەتنى توشقاندا ئۇلارنى ھالاک قىلدىم. بۇ ئايەتتە مەككە مۇشرىكلىرىغا كىنايە تەرىقىسىدە دېيىلىۋاتىدۇكى، سىلەر ھەقىقىي ئىنكار قىلساڭلارمۇ ھازىرغا قەدەر ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىپ قالغان بولساڭلار، بۇنى بىزدىن ھېساپ ئالدىغان ھېچكىم يوق ئىكەن دەپ چۈشىنىپ قالماڭلار، بەلكى بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ھەر قەۋمغا بېرىدىغان مۆھلەتتۇر. كىمكى بۇ مۆھلەتتىن پايدىلىنىپ ئاللاھقا ئىتائەت قىلىدىغان يولنى تاللىۋالمىسا، كېيىن ئۇ ھالاکەتكە ياكى مۇسۇلمانلارنىڭ قولىدا مەغلۇبىيەتكە دۇچار قىلىنىدۇ، خارلىققا قالىدۇ.

② يەنى ئۇلارنى نېمە تىلرەمدىن مەھرۇم قىلىپ، ھالاکەت ئازابىغا دۇچار قىلغانلىقىم قانداق ئىكەن؟

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرِيَةٍ أَمَلَيْتَ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتَهَا وَاللَّيْلِ الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٩﴾

ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار قەدىمىي شەھەر خارابىلىرىنى كۆرۈپ ئىبىرەت ئېلىش ئۈچۈن) يەر يۈزىنى كەزمىدىمۇ؟ (شۇنداق قىلغان بولسا) ئۇلارنىڭ چۈشىنىدىغان ئەقىللىرى ياكى ئاڭلايدىغان قۇلاقلىرى بولاتتى. ئەمما ھەقىقەت شۇكى، كۆزلەرلا كور بولمايدۇ، بەلكى كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر (ھەقىقەتنى كۆرۈشتىن) كور بولىدۇ (يەنى ھەقىقىي كورلۇق كۆزنىڭ كورلۇقى ئەمەس، دىلىنىڭ كورلۇقىدۇر، كور ئادەم ئىبىرەت ئالمايدۇ ۋە چۈشەنمەيدۇ) ① [46]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار (مەسخىرە تەرزىدە) سەندىن ئازابنىڭ تېز چۈشۈشىنى تەلەپ قىلىدۇ (ئازاب چوقۇم نازىل بولىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ نازىل بولۇشىنىڭ مۇئەييەن ۋاقتى - سائىتى بولىدۇ)، ئاللاھ ۋەدىسىگە ھەرگىز خىلاپلىق قىلمايدۇ (ئۇنى چوقۇم چۈشۈرىدۇ، ئاللاھ بەندىلىرىنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ)، ھەقىقەتەن رەببىڭنىڭ دەرگاھىدىكى بىر كۈن سىلەر سانايدىغان مىڭ يىلچىلىكتۇر ② [47]. نۇرغۇن شەھەر ئاھالىلىرى زالىم بولسىمۇ، ئۇلارغا مەن مۆھلەت بەردىم (ئۇلار بۇ مۆھلەتكە مەغرۇر بولۇپ كەتتى)، ئاندىن (يەنى ئۇلارغا ئۇزاق مۇددەت مۆھلەت بەرگىنىدىن كېيىن) ئۇلارنى جازالىدىم، ئاخىر قايتىدىغان جاي مېنىڭ دەرگاھىمدۇر ③ [48]. (ئى پەيغەمبەر! ئاللاھنىڭ ئازابىنىڭ تېز چۈشۈشىنى تەلەپ قىلغۇچىلارغا) ئېيتقىنكى، «ئى ئىنسانلار! مەن پەقەت سىلەرگە (ئەۋەتلىگەن) ئوپىچۇق ئاگاھلاندىرغۇچىمەن» ④ [49].

① ھەرقانداق بىر قەۋم ئازغۇنلۇقتا چەكتىن ئېشىپ، ئىبىرەت ئېلىش ئىقتىدارىنىمۇ يوقىتىپ قويسا، ھىدايەت يولىنى تاپالماستىن، ئىلگىرىكى قەۋملەردەك ھالاكەت ۋە يامان قىسمەتكە قالىدۇ. بۇ ئايەتتە چۈشىنىش ۋە ئەقىل ئىشلىتىش دىلغا مەنسۇپ قىلىندى، بۇنىڭدىن ئەقىلنىڭ ئورنى دىل دېگەنگە دەلىل چىقىدۇ، بەزىلەر ئەقىلنىڭ ئورنى مېڭە دەپ قارايدۇ، يەنە بەزىلەر: بۇ ئىككى خىل قاراشتا زىتلىق يوق، چۈنكى ئىدراك ۋە چۈشىنىش ھاسىل قىلىشتا مېڭە بىلەن دىل ھەر ئىككىسى مۇھىم رول ئوينايدۇ، بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا چوڭقۇر باغلىنىش ۋە مۇناسىۋەت بار، دەپ قارايدۇ. (فەتھۇلقەدىر ۋە ئەيسەر تەپسىر)

② شۇڭلاشقا ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ ھېسابى بويىچە ئالدىرايدۇ، لېكىن ئاللاھ تائالانىڭ ھېسابى بويىچە بىر كۈن مىڭ يىلغا تەڭدۇر، بۇنىڭغا ئاساسەن ئەگەر ئۇ بىر ئىنسانغا بىر كۈن (24 سائەت) مۆھلەت بەرسە، مىڭ يىل مۆھلەت بەرگەن بولىدۇ، يىرىم كۈن مۆھلەت بەرسە، 500 يىل، ئەگەر ئالتە سائەت مۆھلەت بەرسە، 250 يىل مۆھلەت بەرگەن بولىدۇ ۋە شۇ قەدەر ئازابقا دۇچار بولىدۇ، قالغىنى مۇشۇ تەرىقىدە ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭدەك بىر ئادەمگە ئاللاھ تەرەپتىن بىر سائەت مۆھلەت بېرىلگەن بولسا، ئۇنىڭغا قىرىق يىل مۆھلەت بېرىلگەن بولىدۇ، دېمەكتۇر. (ئەيسەر تەپسىر) بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى مۇنداق: ئاللاھنىڭ تەقدىرىدە بىر كۈن مىڭ يىلغا باراۋەردۇر. شۇڭا مۆھلەتنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە كېچىكتۈرۈشنىڭ ھېچ پەرقى يوق. ئىنسانلار تېزراق بولسىكەن دەپ ئالدىرىتىدۇ. ئاللاھ بولسا كېچىكتۈرىدۇ. ھەقىقەت شۇكى، ئاخىرىدا ئاللاھ ۋەدىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرماي قويمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ «كۈن» نى ئاخىرەتتىكى كۈن دەپ ئېلىپ، قىيامەتنىڭ دەھشتىدىن بىر كۈن كىشىلەرگە مىڭ يىلدەك بەلكى 50 مىڭ يىلدەك بىلىنىدۇ، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر:

ئاخىرەتنىڭ كۈنى راستتىنلا مىڭ يىل بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئاللاھ ھەممىدىن بەك بىلگۈچىدۇر، يۈكسەكتۇر.

③ شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۆھلەت قانۇنىيىتىنى يەنە بايان قىلدى: مەن تەرەپتىن كېلىدىغان ئازاب ھەر قانچە كېچىكىپ كەتسىمۇ، جازادىن ھېچكىم قۇتۇلالمايدۇ، ھەم قېچىپ كېتەلمەيدۇ. ھەركىم ئاخىرى مېنىڭ دەرگاھىمغا كېلىدۇ.

④ بۇ يەردە ئازاب تەلەپ قىلغان كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارغا دېيىلىۋاتىدۇكى، مېنىڭ ۋەزىپەم بېشارەت بېرىش ۋە ئاگاھلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. ئازاب ئەۋەتىش بولسا، ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر. ئازابنى دەرھال ئەۋەتىش ياكى تەخىر قىلىپ ئەۋەتىش ئۇنىڭ ئۆز ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بىلەن بولىدۇ. بۇ توغرىدىكى مەلۇماتنىمۇ ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. گەرچە بۇ خىتاب ئەسلىدە مەككە ئەھلىگە قارىتىلغان بولسىمۇ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دۇنيادىكى بارلىق ئىنسانلارغا رەھبەر ۋە پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەنلىكى ئۈچۈن ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ «ئى ئىنسانلار!» دېگەن ئىبارە ئىشلىتىلدى. دېمەك بۇ خىتاب بارلىق ئىنسانلارغا قارىتىلغان بولۇپ، بۇنىڭغا قىيامەتكىچە كېلىدىغان مەككە ئەھلىگە ئوخشاش يول تۇتىدىغان بارلىق كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار كىرىدۇ.

فَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي ءَايَاتِنَا مُعْجِزِينَ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾ وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُوْلٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّا اِذَا تَمَتَّى اَلْقَى الشَّيْطٰنُ فِيْ اُْمْنِيَّتِهٖ فَيَنسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطٰنُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ ءَايَاتِهٖ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٥٢﴾

ئىمان ئېيتقانلار ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا مەغپىرەت ۋە ئېسىل رىزىق بار [50]. بىزنى جازالىمايدۇ دەپ قاراپ، ئايەتلىرىمىزنى يوققا چىقىرىش ئۈچۈن ئۇرۇنغۇچىلار ① – ئەنە شۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر [51]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتكەن قايسىبىر رەسۇل، (كىتاب بېرىلگەن پەيغەمبەر)، قايسىبىر نەبى (كىتاب بېرىلمىگەن پەيغەمبەر) بولسۇن، ئۇ (ئاللاھ نازىل قىلغان ئايەتلەرنى) تىلاۋەت قىلغاندا، شەيتان ئۇنىڭ تىلاۋىتىگە (شەك – شۈبھىلەرنى) تاشلايتتى. ئاللاھ شەيتان تاشلىغان شەك – شۈبھىلەرنى بەربات قىلغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئايەتلىرىنى مۇستەھكەم قىلىدۇ. ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر ②، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [52].

① ﴿مُعْجِزِينَ﴾ يەنى بىزنى ئاجىز ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويىمىز، ھاردۇرۇمىز ۋە بىزنى ئۆزلىرىنى جازالىمايدۇ دەپ ئويلاپ، ئايەتلىرىمىزنى يوققا چىقىرىش ئۈچۈن ئۇرۇنغۇچىلار دوزخىدۇر. چۈنكى، ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشىنى ۋە ھېساب بېرىشىنى ئىنكار قىلاتتى.

② ﴿تَمَّتْ﴾ نىڭ بىر مەنىسى، ئارزۇ قىلدى ياكى كۆڭلىدە بىر ئىشنى خىيال قىلدى. ئىككىنچى مەنىسى، ئوقۇدى ياكى تىلاۋەت قىلدى. بۇنىڭغا ئاساسەن ﴿اُمْنِيَّتِهٖ﴾ ئارزۇ، خىيال ياكى تىلاۋەت دەپ تەرجىمە قىلىنىدۇ. بىرىنچى مەنىگە ئاساسەن مۇنداق ئۇقۇم چىقىدۇ: پەيغەمبەرنىڭ ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشمىسۇن دەپ شەيتان ئۇنىڭغا توسالغۇ بولىدۇ. رەسۇل ۋە نەبىنىڭ ئارزۇسى تېخىمۇ كۆپ كىشىلەرنىڭ مۇسۇلمان بولۇشىدىن ئىبارەت. شەيتان ئۇنىڭغا توسالغۇ بولۇپ، كۆپ كىشىلەرنى ئىمان ئېيتىشتىن توسماقچى بولىدۇ. ئىككىنچى مەنىگە ئاساسەن مۇنداق ئۇقۇم چىقىدۇ: قاچانكى بىر رەسۇل ياكى نەبىي ۋەھىي قىلىنغان كالىمنى ئوقۇسا ۋە تىلاۋەت قىلسا، شەيتان ئۇنىڭ ئوقۇغىنىغا ۋە تىلاۋىتىگە ئۆزىنىڭ سۆزىنى ئارىلاشتۇرۇپ تىشكە ئۇرۇنىدۇ ياكى ئۇنىڭ تىلاۋىتى ھەققىدە كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە شۈبھە تاشلايدۇ ۋە تۇخۇمدىن تۈك ئۈندۈرۈشكە ئۇرۇنىدۇ. ئاللاھ تائالا شەيتاننىڭ توسالغۇلىرىنى يوق قىلىپ ياكى تىلاۋەتكە سۆز ئارىلاشتۇرۇشقا مۇناسىۋەتلىك ئۇرۇنۇشلىرىنى مەغلۇپ قىلىپ ياكى شەيتان پەيدا قىلغان شەك – شۈبھىلەرنى بەربات قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئايەتلىرىنى تېخىمۇ روشەن ۋە مۇستەھكەم قىلىدۇ. بۇ ئايەتتىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلۋاتىدۇ. شەيتاننىڭ توسقۇنلۇقلىرىغا سەنلا ئەمەس، سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرمۇ ئۇچرىغان. سەن بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتمىگەن، شەيتاننىڭ شەرىرى، كاشىلىسى ۋە توسقۇنلۇقلىرىدىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنى ساقلاپ كەلگەندەك، سېنىمۇ چوقۇم ساقلايمىز. شەيتان ھەر قانچە توسقۇنلۇق قىلسىمۇ، ئاللاھ ئۆزىنىڭ كالىمنى ھامان ئۈستۈن ۋە مۇستەھكەم قىلىدۇ.

لَيَجْعَلَ مَا يُلْقَى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ وَالْقَاسِيَةَ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾

(ئاللاھنىڭ شەيتانغا مۇنداق يول قويۇشى) دىللىرىدا (شەك ۋە مۇناپىقلىق) كېسىلى بارلارنى، دىللىرى قېتىپ كەتكەنلەرنى (يەنى ئاللاھنىڭ زىكرىگە دىلى ئېرىمەسلەرنى) شەيتاننىڭ تاشلىغان شۈبھىسى بىلەن سىناش ئۈچۈندۈر^①، شەكسىزكى، بۇ زالىملار (ھەقتىن) تامامەن يىراق، (ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە) قارشىلىق ئىچىدىدۇر [53]. (ئاللاھ تائالانىڭ بۇنداق قىلىشى) ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ قۇرئاننىڭ رەببىنىڭ تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى بىلىشى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا ئىمان ئېتىشى ۋە دىللىرىنىڭ ئۇنىڭغا تولۇق بويسۇنۇشى ئۈچۈندۈر^②. شەكسىزكى، ئاللاھ مۇئمىنلەرنى ھەقىقەتەن توغرا يولغا باشلىغۇچىدۇر^③ [54]. كۆڭۈلدىكى چىڭ تۇرۇۋالغانلار تاكى ئۇلارغا قىيامەت ئۈستۈمۈتۈ كەلگەنگە ياكى ئۇلارغا تۇغماس كۈننىڭ ئازابى يەتكەنگە قەدەر قۇرئاندىن ئىزچىل شەكلىنىپ تۇرىدۇ^④ [55].

① يەنى شەيتان كىشىلەرنى گۇمراھ قىلىش ئۈچۈن مۇشۇنداق ھەرىكەتلەرنى قىلىدۇ، ئۇنىڭ قىلىتىقىغا دىلىدا كۆڭۈرى ۋە مۇناپىقلىق كېسىلى بار كىشىلەر ياكى كۆپ گۇناھ قىلىپ دىللىرى قېتىپ كەتكەن كىشىلەر چۈشىدۇ.

② يەنى شەيتاننىڭ سالغان شۈبھىسى ئەسلىدە ئۇنىڭ ۋەسۋەسىسى ۋە ئازدۇرىشىدۇر. بۇ شۈبھە بىر تەرەپتىن دىللىرىدا مۇناپىقلىق ۋە شەك بولغانلارنى يەنى كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارنى سىناش ۋاستىسى بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئىلىم - مەرىپەت ئەھلىنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتىشكە ۋە ئىشەنچسىنى ئاشۇرۇشقا سەۋەب بولىدۇ، نەتىجىدە ئۇلاردا ئاللاھ نازىل قىلغان قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە بولغان ئىمان تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ ۋە دىللىرى ئۇنىڭغا بويسۇنىدۇ.

③ يەنى ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى دۇنيادىمۇ ۋە ئاخىرەتتىمۇ توغرا يولغا يېتەكلىگۈچىدۇر. دۇنيادا توغرا يولغا يېتەكلىشى شۇكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ھەقىقەت تەرەپكە باشلايدۇ، ئۇلارنى ھەقنى قوبۇل قىلىشقا ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىشكە مۇۋەپپەق قىلىدۇ. ئۇلارغا باتىلنى تونۇيدىغان ئاڭ ھەم چۈشەنچە ئاتا قىلىدۇ ۋە ئۇلارنى ئۇنىڭدىن ساقلاپ قالىدۇ. ئاخىرەتتە توغرا يولغا يېتەكلىشى شۇكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابتىن ۋە جەھەننەمدىن ساقلايدۇ، ئۇلارنى جەننەتكە داخىل قىلىدۇ، جەننەتتە ئۇلارنى ئۆزىنىڭ نېمەتلىرىدىن بەھرىمەن قىلىدۇ ۋە ئۇلارغا دىدارىنى كۆرسىتىدۇ. ئى ئاللاھ، بىزنى ئۇلارنىڭ جۈملىسىدىن قىلغىن، ئامىن.

④ ﴿يَوْمٍ عَقِيمٍ﴾ «تۇغماس كۈن» دېگەندە قىيامەت كۈنى مەقسەت قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ «تۇغماس كۈن» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ كۈندىن كېيىن ھېچبىر كۈن بولمايدۇ. بالىسى بولمىغان ئايال «عَقِيمٌ» تۇغماس دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە بىر سەۋەب شۇكى، ئۇ كۈندە كاپىرلارغا رەھىم - شەپقەت قىلىنمايدۇ، ئۇ كۈن ئۇلارغا خەيرلىكتىن خالىي بولغانلىقى ئۈچۈن «تۇغماس كۈن» دەپ ئاتالغان. شۇنىڭدەك ئازاب بولۇپ

كەلگەن بورانمۇ ﴿الرِّيحِ الْعَقِيمِ﴾ «تۇغماس بوران» دەپ ئاتالغان، ﴿وَفِي عَارٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ﴾ ﴿ئادىنىڭ (قىسسەسىدىمۇ) بىر تۈرلۈك ئالامەت بار، ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارغا تۇغماس (يامان) بوراننى ئەۋەتتۇق﴾. (سۈرە

زاريات 41 - ئايەت) «توغماس (يامان) بوران» يەنى ھېچقانداق خەيرلىك بولمىغان بوران ياكى يامغۇردىن بېشارەت بەرمىگەن بوراندۇر.

الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لِيَدْخِلَنَّهُمْ مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

ئۇ كۈندە پادىشاھلىق ئاللاھقا خاستۇر^①، ئاللاھ ئىنسانلار ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدۇ، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار نازۇ - نېمەتلىك جەننەتلەردە بولىدۇ [56]. كاپىر بولغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارغا كەلسەك، ئەنە شۇلار (دوزاختا) خار قىلغۇچى ئازابقا دۇچار بولىدۇ [57]. ئاللاھنىڭ يولىدا ھىجرەت قىلغان^②، ئاندىن (جىھاد مەيدانىدا) ئۆلتۈرۈلگەن ياكى (باشقا جايلاردا) ئۆلگەنلەرگە ئاللاھ چوقۇم ياخشى رىزىق (يەنى جەننەتنىڭ مەڭگۈلۈك نېمەتلىرىنى) ئاتا قىلىدۇ^③. شەكسىزكى، ئاللاھ رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر^④ [58]. ئاللاھ ئۇلارنى ئەلۋەتتە ئۇلار مەمنۇن بولىدىغان جەننەتكە كىرگۈزىدۇ^⑤، شەكسىزكى، ئاللاھ (ئۇلارنى مەمنۇن قىلىدىغان نەرسىلەرنى) بىلگۈچىدۇر، ھەلىمدۇر (يەنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر)^⑥ [59].

① يەنى دۇنيادا ۋاقىتلىق شەكىلدە، ئىنئام ياكى ئىمتىھان يۈزىسىدىن كىشىلەرگە پادىشاھلىق، ھاكىملىق ۋە ھوقۇق - مەنسەپ بېرىلىدۇ، لېكىن ئاخىرەتتە ھېچكىمدە پادىشاھلىق، ھاكىملىق ۋە ھوقۇق - مەنسەپ بولمايدۇ، پەقەت بىر ئاللاھنىڭلا پادىشاھلىقى بولىدۇ، پەقەت ئۇنىڭ ئەمر - پەرمانى يۈرگۈزىلىدۇ، پۈتۈن ھوقۇق ۋە غالبلىق ئۇنىڭغا خاس بولىدۇ. ﴿پادىشاھلىق ئۇ كۈندە مەرھەمەتلىك ئاللاھقا خاستۇر، بۇ كۈن كاپىرلارغا قىيىندۇر﴾. (سۈرە فۇرقان 26 - ئايەت) ﴿بۈگۈن پادىشاھلىق كىمگە خاس؟ غالب بىر ئاللاھقا خاستۇر﴾. (سۈرە غافىر 16 - ئايەت)

② يەنى ھىجرەتتە تۇرغان ۋاقىتتا ئۆلۈپ كەتكەن ياكى شېھىت بولغانلارغا ئاللاھ تائالا كاتتا ئەجىر بېرىدۇ.

③ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ھەرگىز تۈگەپ قالمايدىغان ۋە يوقالمايدىغان جەننەت نېمەتلىرىنى ئاتا قىلىدۇ.

④ چۈنكى ئاللاھ بەرسە، ھېسابسىز، ئەجىرسىز ۋە سورماستىن بېرىدۇ. ئىنسانلار بىر - بىرىگە نەرسە بەرسە، ئەسلىدە ئاللاھنىڭ بەرگىنىدىن بېرىدۇ، چۈنكى ئاللاھ ئەسلىي رىزىق بەرگۈچىدۇر.

⑤ چۈنكى جەننەتنىڭ نېمەتلىرى «كۆز كۆرۈپ باقمىغان، قۇلاق ئاڭلاپ باقمىغان، ئىنساننىڭ كۆڭلىگە كېلىپ باقمىغان نېمەتلەردۇر». بۇنداق نېمەتلەردىن بەھرىمەن بولسا، كىممۇ مەمنۇن بولمىسۇن؟

⑥ ﴿عَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾ ئاللاھ ياخشى ئەمەل قىلغۇچىلارنىڭ ئېرىشىدىغان دەرىجە ۋە مەرتىۋىلىرىنى بىلىدۇ. كۇفىرى ۋە شېرىك ئەمەل قىلىدىغانلار، ئاسىيلار ۋە گۇناھكارلارنى كۆرۈپ تۇرىدۇ، ئەمما ئۇلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ.

* ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُؤٌ غَفُورٌ ﴿٦٦﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦٧﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَطْلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٨﴾

ئىش (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) ئەنە شۇنداقتۇر ①، كىمكى قانچىلىك زۇلۇمغا ئۇچراپ شۇنچىلىك ئىنتىقامىنى ئالغان بولسا، ئاندىن يەنە زۇلۇمغا ئۇچرىسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا چوقۇم ياردەم بېرىدۇ ②، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ③ [60]. بۇ (يەنى شۇ نەرسە ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇركى) ئاللاھ كېچىنى كۈندۈزگە، كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزىدۇ (شۇنىڭ بىلەن كېچە - كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن - قىسقا بولۇشى پەسىللەر بويىچە نۆۋەتلىشىپ تۇرىدۇ) ④، ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالىنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [61]. بۇ (لارنىڭ ھەممىسى) شۇنىڭ ئۈچۈندۇركى، ئاللاھ ھەقتۇر ⑤، مۇشۇرىكلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسىلىرى باتىلدۇر، شەكسىزكى، ئاللاھ (ھەممىدىن) ئۈستۈندۇر، بۈيۈكتۇر [62].

① يەنى ئىش ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا شۇنداق بەلگىلەنگەندۇركى، مۇھاجىرلار مەيلى شېھىت بولسۇن ياكى ئۆز ئەجلى بىلەن ۋاپات بولسۇن، بىز ئۇلارغا بەرگەن ۋەدىمىزنى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرىمىز.

② ﴿عُوقِبَ﴾ "عُقُوبَةٌ" دېگەن سۆزدىن كەلگەن بولۇپ، بىر ئىشنىڭ جازاسى ياكى ئىنتىقامى دېگەن مەنىدە. كىمكى ئۆزى جازالانغان بويىچە جازالىسا يەنى كىمكى بىر كىشىگە زۇلۇم قىلغان بولسا، زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ئۆزىگە قانچىلىك زۇلۇم قىلىنغان بولسا، شۇنچىلىك مىقداردا ئىنتىقام ئېلىشقا ھەقلىقتۇر. ئىنتىقام ئالغاندىن كېيىن زالىم ۋە زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى باراۋەر بولغان بولىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ھېلىقى زالىم يەنە زۇلۇم قىلسا، ئاللاھ تائالا زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىغا چوقۇم ياردەم بېرىدۇ. يەنى زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ ئەپۇ قىلماي ئىنتىقام ئالغانلىقى خاتالىق ھېسابلانمايدۇ، ئەلۋەتتە. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۆزى ئۇنىڭغا ئىنتىقام ئېلىشقا رۇخسەت قىلغان، شۇڭا ئۇ كەلگۈسىدىمۇ ئاللاھنىڭ ياردىمىگە ھەقلىق بولىدۇ.

③ بۇنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، بۇ يەردە ئەپۇ قىلىۋېتىشكە تەرغىب قىلىنىپ دېيىلدىكى، ئاللاھ ناھايىتى ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، سىلەرمۇ ئەپۇچانلىق بىلەن ئىش قىلىڭلار. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئىنتىقام ئېلىشتا زالىمنىڭ قىلغىنىدىن ئاشۇرۇۋەتمەڭلار، قانچىلىك زۇلۇم قىلغان بولسا، شۇنچىلىك ئىنتىقام ئېلىڭلار. ئەنە شۇنچىلىك ئىنتىقام ئېلىشقا ئاللاھ تەرەپتىن رۇخسەت بېرىلگەنلىكى ئۈچۈن ئىنتىقام ئالغۇچى ئەيبىكە بۇيرۇلمايدۇ، جازالانمايدۇ، بەلكى ئەپۇ قىلىنىدۇ. بۇ ئايەتتە شەكىلدەشلىق يۈزىدىن زۇلۇم قىلىش ۋە ئىنتىقام ئېلىشتىن ئىبارەت ھەر ئىككى پېئىل ئۈچۈن يىلتىزى بىر سۆز ئىشلىتىلدى، بولمىسا، ئىنتىقام ئېلىش زۇلۇم قىلىشقا ئەسلا كىرمەيدۇ.

④ يەنى مانا مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلىشقا قادىر ئاللاھ زۇلۇمغا ئۇچرىغان بەندىلىرى ئۈچۈن زالىملاردىن ئىنتىقام ئېلىپ بېرىشكە ھەم قادىردۇر.

⑤ چۈنكى ئۇنىڭ دىنى ھەقتۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش ھەقتۇر، ئۇنىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر، ئۇنىڭ ئۆز دوستلىرىنىڭ دۈشمەنلىرىگە قارشى مەدەت بېرىدىغانلىقىمۇ ھەقتۇر، ئۇلۇغ ئاللاھ تائالانىڭ زاتى، سۈپەتلىرى ۋە ئىش - ھەرىكەتلىرى ھەقتۇر.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ
الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٧﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مِمَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا
بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالتَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿١٩﴾

كۆرمىدىڭمۇ؟ ئاللاھ ئاسماندىن سۇ چۈشۈردى، شۇنىڭ بىلەن زېمىن ياپىپىشل بولۇپ كېتىدۇ. ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مېھرىبان، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر ① [63]. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئەلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىدۇر، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدۇر)، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىدىن بەھجەتتۇر، (ھەمدۇسانا ۋە) مەدھىيەگە لايىقتۇر ② [64]. ئاللاھنىڭ يەر يۈزىدىكى نەرسىلەرنى، ئۆزىنىڭ ئەمرى بويىچە دېڭىزدا يۈرۈۋاتقان كېمىلەرنى سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەرگەنلىكىنى ③، ئاسمان (جىسىملىرى) نى ئۆزىنىڭ ئىزنى بولماستىن زېمىنغا چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلاپ تۇتۇپ تۇرىدىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ④ ئاللاھ ئىنسانلارغا ھەقىقەتەن ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر، تولىمۇ مېھرىبان، ⑤ [65]. ئاللاھ شۇنداق زاتكى، سىلەرگە ھاياتلىق بەردى، ئاندىن كېيىن سىلەرنىڭ جېنىڭلارنى ئالىدۇ، ئاندىن كېيىن سىلەرنى تىرىلدۈرىدۇ، ئىنسان ھەقىقەتەن (ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە) بەكمۇ تۈزكۈرلۈك قىلغۇچىدۇر ⑥ [66].

① ﴿لَطِيفٌ﴾ "نازۇك" دېگەن مەنىدە، يەنى ئۇنىڭ ئىسمى ھەربىر چوڭ - كىچىك نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ يەنى ئەڭ ئىنچىكە، نازۇك نەرسىلەرنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ناھايىتى مۇلايىم، كەرەملىك زات دېمەكتۇر يەنى بەندىلەرگە رىزىق بېرىشتە ئىنتايىن مېھرىبانلىق ۋە كۆيۈمچانلىق بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. ﴿خَبِيرٌ﴾ بەندىلىرىنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىدىكى پىلان - تەدبىر، مەنپەئەت ۋە زىياندىن خەۋەرداردۇر. يەنە بىر مەنىسى، ئۇلارنىڭ مۇھىم ھاجەت ۋە ئېھتىياجلىرىدىن تولۇق خەۋەرداردۇر.

② ھەممە مەۋجۇدات يارىتىلىش ئېتىبارى بىلەنمۇ، مۈلۈك ئېتىبارى بىلەنمۇ ھەم ئۇلارنى تەسەررۇپ قىلىش ئېتىبارى بىلەنمۇ ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر. چۈنكى ھەممە مەخلۇقات ئۇنىڭغا موھتاجدۇر، ئەمما ئاللاھ ھېچكىمگە موھتاج ئەمەس، چۈنكى ئۇ بايدۇر، ھەممىدىن بەھجەتتۇر. ئۇنىڭ زاتى بارلىق كامالەت، ئىختىيار ۋە ئىقتىدارنىڭ مەنبەسىدۇر، ئۇ ئۆزىلا ھەر ھالەتتە مەدھىيەلەشكە لايىق زاتتۇر.

③ مەسىلەن: ھايۋانلار، دەريالار، دەل - دەرەخلەر، زىرائەتلەردىن ئىبارەت ئىنسانلار مەنپەئەتلىنىدىغان چەكسىز نەرسىلەرنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەنلىكىنى كۆرمىدىڭمۇ؟

④ يەنى ئەگەر ئاللاھ خالىسا، ئاسمان زېمىن ئۈستىگە چۈشۈپ كېتىپ، زېمىندىكى ھەممە نەرسىلەرنى ھالاك قىلىدۇ. ئەلۋەتتە قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن ئاسمانمۇ پارچە - پارچە بولۇپ كېتىدۇ.

⑤ ئاللاھ ناھايىتى شەپقەتلىق ۋە مېھرىبان زات بولغاچقا، مەزكۇر نەرسىلەرنى ئىنسانلارغا بويسۇندۇرۇپ بەردى، ئاسماننىمۇ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلىدى. «بويسۇندۇرۇپ بەردى» دېگەننىڭ مەنىسى شۇكى، ئاللاھ ئىنسانلارغا كائىناتتىكى بارلىق نەرسىلەردىن پايدىلىنىش ئىمكانىيىتى يارىتىپ بەردى ياكى پايدىلىنىشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردى.

⑥ ئومۇمەن ئىنسانلار شۇنداق بولىدۇ، بەزى كىشىلەرنىڭ تۈزكۈر بولمىغانلىقى بۇ سۆزگە زىت كەلمەيدۇ، چۈنكى كۆپ ساندىكى ئىنسانلاردا كۇفۇرلۇق، ناشۇكۇرلۇك، تۈزكۈرلۈك، ئىنكارچىلىق تېپىلىدۇ.

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنْزِعُكَ فِي الْأَمْرِ وَأَدْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدَىٰ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٧﴾ وَإِنْ جَدُلُواكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٠﴾

ھەر ئۈممەت ئۈچۈن بىر شەرىئەت بېكىتتۇق^①، ئۇلار شۇ شەرىئەتكە ئەمەل قىلىدۇ. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار شەرىئەت ئىشىدا سەن بىلەن جېدەللەشمسۇن^②، (كىشىلەرنى) رەببىڭنىڭ يولىغا دەۋەت قىلغىن، سەن ھەقىقەتەن توپتوغرا يولدىسەن^③ [67]. ئەگەر ئۇلار سەن بىلەن جېدەللەشسە، ئېيتقىنكى، «ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ» [68]. ئاللاھ قىيامەت كۈنى سىلەر ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەر ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىدۇ»^④ [69]. (ئى پەيغەمبەر!) بىلمەمسەنكى، ئاللاھ ئاسماندىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەرنى بىلىپ تۇرىدۇ، شەكسىزكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى لەۋھۇلمەھپۇزدا (يېزىلغاندۇر)، بۇ (يەنى بۇلارنى بىلىش) ھەقىقەتەن ئاللاھقا ئاسان دۇر^⑤ [70].

① يەنى بىز ھەر دەۋردە كىشىلەرگە بىر شەرىئەت بەلگىلىدۇق، ئۇ شەرىئەت بەزى مەسىلىلەردە بىر - بىرىدىن پەرقلەندۈرۈلۈپ مەسىلەن: تەۋرات مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە، ئىنجىل ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە شەرىئەت قىلىپ بېرىلگەن ئىدى. ھازىر قۇرئان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە يەنى پۈتۈن دۇنيا ئەھلىگە بېرىلگەن شەرىئەت ۋە ھايات نىزامىدۇر.

② يەنى ئاللاھ ساڭا ئاتا قىلغان دىن ۋە شەرىئەتمۇ مەزكۇر ئاساسىي پرىنسىپقا مۇۋاپىقتۇر. شۇڭا، ئىلگىرىكى شەرىئەت يولىدىكىلەر بۇ ھەقتە سەن بىلەن دەتالاش قىلماستىن، ئەمدى سېنىڭ شەرىئەتتىڭگە ئىمان كەلتۈرۈشى لازىمدۇر.

③ يەنى سەن ئۇلارنىڭ جېدەل ۋە دەتالاشلىرىغا پەرۋا قىلمىغىن، بەلكى ئۇلارنى پەرۋەردىگارى تەرەپكە دەۋەت قىلىشنى داۋاملاشتۇرغىن. چۈنكى ھازىر پەقەت سەنلا "صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ" ئۈستىدە، ھەقىقىي توغرا يولدىسەن، يەنى ئىلگىرىكى شەرىئەتلەر ئەمەلدىن قالدى.

④ دەلىل - پاكىتلارنى بايان قىلغاندىن كېيىنمۇ بۇلار جېدەللىشىش ۋە دەتالاشتىن ۋاز كەچمىسە، ئۇلارنىڭ ئىشىنى ئاللاھقا تاپشۇرغىن. ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى سىلەر ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەر ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىدۇ. ئۇ كۈندە ھەق قايسى؟ باتىل قايسى؟ ھەممىسى ئايان بولىدۇ، چۈنكى ئاللاھ شۇنىڭغا ئاساسەن ھەممىگە جازا ياكى مۇكاپات بېرىدۇ.

⑤ بۇ ئايەتتە، ئاللاھ تائالا مەخلۇقاتلارنىڭ ئەھۋالىنى تولۇق بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى بايان قىلدى يەنى ئۆز مەخلۇقاتلىرىنىڭ نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى ئۇلار بارلىققا كېلىشتىن بۇرۇن بىلەتتى. بەندىلەر ئىچىدە كىملىرىنىڭ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ياخشى يولنى تاللايدىغانلىقى ۋە كىملىرىنىڭ ئۆز ئىختىيارى بىلەن يامان يولنى تاللايدىغانلىقى ئۇنىڭغا مەلۇم ئىدى. شۇڭا ئاللاھ ئۆزىنىڭ ئىلىمىگە ئاساسەن ھەممە نەرسىلەرنى لەۋھۇلمەھپۇزغا بۇرۇنلا يېزىپ قويدى. گەرچە بۇ ئىشلار كىشىلەرگە ناھايىتى مۇشكۈلدەك كۆرۈنسىمۇ، ئاللاھ ئۈچۈن ناھايىتى ئاسان دۇر. مانا بۇ ئىمان كەلتۈرۈش زۆرۈر بولغان تەقدىر ئەقىدىسىدۇر. بۇ مەسىلە ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: «شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا بارلىق مەخلۇقاتنىڭ تەقدىرىنى ئاسمان ۋە زېمىنلارنى يارىتىشتىن ئەللىك مىڭ يىل بۇرۇن يازغان، (ئۇ چاغدا) ئاللاھ تائالانىڭ ئەرشى سۇنىڭ ئۈستىدە ئىدى». (سەھىھ مۇسلىم 2653 - ھەدىس) يەنە ھەدىس

كىتابلىرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئاللاھ تائالا تۇنجى بولۇپ قەلەمنى ياراتتى، ئاللاھ تائالا قەلەمگە: ياز، دېدى. قەلەم: نېمىنى يازمەن؟ دېدى. ئاللاھ تائالا: (بۇنىڭدىن كېيىن) بولماقچى بولغان بارلىق نەرسىلەرنى يازغىن، دېدى. شۇنىڭ بىلەن قەلەم تاكى قىيامەتكىچە بولماقچى بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى يازدى». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4700 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 3319 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 317 - بەت).

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزَلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنَ نَّصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا قُلْ أَفَأَنْتُمْ كُفِرْتُمْ بِاللَّهِ وَعَدَاهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَسِّسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

ئۇلار ئاللاھنى قوبۇپ، (مەبۇدلىقى ھەققىدە) ئاللاھ ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرمىگەن نەرسىلەرگە ۋە ئۆزلىرى ھەقىقىتىنى بىلمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنىدۇ^①، زالىملارغا ھېچقانداق مەدەتكار يوقتۇر [71]. ئۇلارغا بىزنىڭ روشەن ئايەتلىرىمىز ئوقۇپ بېرىلسە، كاپىر بولغانلارنىڭ چىرايلىرىدا (قوشۇمىسى تۈرۈلگەنلىكتىن) ئىنكار قىلغانلىق ئالامەتلىرىنى كۆرسەن، ئۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئوقۇپ بەرگۈچىلەرگە ھۇجۇم قىلغىلى تاس قالدۇ^②. ئېيتقىنىكى، «مەن سىلەرگە بۇنىڭدىنمۇ يامانراقىنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ ئۇ بولسىمۇ دوزاختۇر. ئاللاھ ئۇنى كاپىرلارغا ۋەدە قىلدى^③، ئۇلار قايتىپ بارىدىغان جاي نېمىدېگەن يامان!» [72].

① يەنى ئۇلاردا قايسىبىر ساماۋىي كىتابتىن كۆرسىتىدىغان نە نەقلىي دەلىل يوق، نە ئاللاھتىن غەيرىگە ئىبادەت قىلىشنى ئىسپاتلايدىغان ئەقلىي دەلىل يوق.

② يەنى قوللىرى بىلەن ئۇرغىلى ۋە تىللىرى بىلەن ئازار بەرگىلى تاسلا قالدۇ، مۇشرىكلار ۋە گۇمراھلار ئاللاھنىڭ بىرلىكى، پەيغەمبەرنىڭ ھەقىقىي ۋە ئاخىرەت ھەققىدىكى پاكىتلارنى ئاڭلاشقا چىداپ تۇرالمايدۇ، ئۇلارنىڭ نارازىلىقى چىرايىدىن، بەزىدە قوللىرى ۋە سۆزلىرىدىن چىقىپ تۇرىدۇ. بۇ ئەھۋال بۈگۈنكى بىدئەتچى ۋە گۇمراھ پىرقىلەرنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشايدۇ، ئۇلارنىڭ گۇمراھلىقى قۇرئان ۋە ھەدىستىكى دەلىللەر بىلەن بايان قىلىپ بېرىلسە، ئۇلارنىڭ قۇرئان ۋە ھەدىستىكى دەلىللەرگە تۇتقان پوزىتسىيىسى بۇ ئايەتتىكى مۇشرىكلارنىڭ پوزىتسىيىسىگە ئوخشاش بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

③ يەنى ھازىر ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئاڭلاپ، پەقەت چىرايىڭلار ئۆزگىرىپ كېتىۋاتىدۇ، بىر ۋاقىت كېلىدۇ، ئەگەر سىلەر بۇنداق پوزىتسىيەدىن تەۋبە قىلمىساڭلار، ئۇنىڭدىنمۇ يامانراق بىر ھالەتكە دۇچار بولۇشقا توغرا كېلىدۇ، ئۇ بولسىمۇ جەھەننەمنىڭ ئوتىدا كۆيۈشتۈر، ئاللاھ ئۇنى كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارغا ۋەدە قىلدى.

يَأْتِيهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٍ فَاَسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٦﴾ مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٧﴾

ئى ئىنسانلار! (سىلەرگە) بىر مىسال كەلتۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭغا قۇلاق سېلىڭلار، شەكسىزكى، سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلەر ئىكەن (ھەممىسى) يىغىلغان تەقدىردىمۇ، ھەرگىز بىر تال چىۋىنىمۇ يارىتالمايدۇ ① (ئەقلى بار ئادەم قانداقمۇ مۇشۇنداق بۇتلارنى مەبۇد قىلىۋېلىپ ئۇلارغا چوقۇنىدۇ!)، چىۋىن ئۇلاردىن بىر نەرسىنى ئېلىپ قاچسا، ئۇلار ئۇنى چىۋىندىن تارتىۋالالمايدۇ ②. (دېمەك) چوقۇنغۇچىمۇ ۋە چوقۇنۇلغۇچىمۇ ئاجىزدۇر ③ [73]. ئۇلار ئاللاھنى تېگىشلىك رەۋىشتە ئۇلۇغلاشمىدى ④، شەكسىزكى، ئاللاھ ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر [74].

① يەنى سىلەر ئاللاھنى قويۇپ، بىزگە مەدەت بېرىدۇ دەپ چاقىرىۋاتقان باتىل مەبۇدلارنىڭ ھەممىسى بىرلىشىپ، ئىنتايىن ئاجىز ۋە كىچىك بىر مەخلۇق بولغان چىۋىننى ياراتماقچى بولسىمۇ، يارىتالمايدۇ. شۇنداق تۇرسىمۇ، ئۇلارنى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى دەپ ئېتىقاد قىلغىنىڭلار ئەقىلدىن ئازغانلىقتۇر. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، ئاللاھتىن باشقا ئۇلار چوقۇنغان نەرسىلەر پەقەت جانسىز بۇتلارلا ئەمەس ئىدى (بۈگۈنكى قەبرىگە چوقۇنغۇچىلار ئۆز قىلمىشلىرىنى كىشىلەرگە توغرا قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن باھانە قىلغاندەك) بەلكى ئۇلار ئەقىل ۋە ھېسسىياتقا ئىگە ئادەملەر ئىدى يەنى ئاللاھنىڭ سالىھ بەندىلىرى ئىدى، ئۇ سالىھ بەندىلەر ئۆلگەندىن كېيىن كىشىلەر ئۇلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالدى ۋە ھەيكەللىرىنى ياسىۋالدى، شۇڭا ئاللاھ تائالا: «شەكسىزكى، سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلەر ئىكەن (ھەممىسى) يىغىلغان تەقدىردىمۇ، ھەرگىز بىر تال چىۋىنىمۇ يارىتالمايدۇ»، دېدى. دېمەك ئەگەر ئۇلار پەقەت تاشتىن ياسالغان بۇتلار بولسا ئىدى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا بۇنداق جەڭ ئېلان قىلمىغان بولاتتى.

② بۇ ئايەتتە بۇتلارنىڭ تېخىمۇ چارىسىز ۋە يارامسىزلىقى بايان قىلىندى. ئۇلار بىردانە چىۋىننى چوقۇنۇۋالمايدۇ، ھەتتا ئاجىزلىقىدىن چىۋىن ئۇلاردىن ئېلىپ قاچقان نەرسىنى ئۇنىڭدىن تارتىۋېلىشقىمۇ يارىمايدۇ.

③ ﴿الطَّالِبُ﴾ دېگەندىن باتىل مەبۇد، ﴿الْمَطْلُوبُ﴾ دېگەندىن چىۋىن، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ﴿الطَّالِبُ﴾ دېگەندىن چوقۇنغۇچى، ﴿الْمَطْلُوبُ﴾ دېگەندىن چوقۇنۇلغۇچى مەبۇد كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دېمەك ئۇ باتىل مەبۇدلار ناھايىتى ئاجىز ۋە يارامسىزدۇر. ھەدىس قۇدىسىدا مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالا دېدىكى، مەن ياراتقان دەك بىر نەرسە ياراتماقچى بولغان كىشىدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ (ئەگەر ئۇ بىر نەرسە يارىتالايدىغان بولسا) بىر تال تېرىق ياكى بىر تال چىۋىن ياكى بىر تال دان يارىتىپ باقسۇن!» (سەھىھۇل بۇخارى 5953 - ھەدىس)

④ شۇ ۋەجىدىن كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئاجىز مەخلۇقىنى ئۇنىڭ سىردىشى ۋە شېرىكى قىلىۋېلىشتى يەنى ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى، ئۇلۇغلىقىنى، كاتتىلىقىنى، چەكسىز قۇدرەت ساھىبى ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇمىدى. ئەگەر ئۇلار ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە بۈيۈكلىكىنى ھەقىقىي رەۋىشتە بىلگەن ۋە تونۇغان بولسا ئىدى، ئۇنىڭ ئىلاھلىقىغا ھېچكىمنى شېرىك قىلىۋالمىغان بولاتتى.

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾
يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَرْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾

ئاللاھ پەرىشتىلەردىنمۇ (پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي يەتكۈزۈش ئۈچۈن)، ئىنسانلاردىنمۇ (شەرىئەتنى بەندىلەرگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن) ئەلچىلەرنى تاللايدۇ^①، شەكسىزكى، ئاللاھ (بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (قىلمىشلىرىنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر^② [75]. ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئالدىدىكىنىمۇ ۋە ئارقىسىدىكىنىمۇ (يەنى ھازىرقى ئەھۋالنىمۇ ۋە كەلگۈسىدىكى ئەھۋالنىمۇ) بىلىپ تۇرىدۇ. (بارلىق) ئىشلار ئاللاھقا قايتۇرۇلىدۇ (ئاللاھ ئۇلارغا يا مۇكاپات، يا جازا بېرىدۇ)^③ [76]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! نىجاتلىققا ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن^④ رۇكۇ قىلىڭلار، سەجدە قىلىڭلار (يەنى تەزەررۇ بىلەن ناماز ئوقۇڭلار)، رەببىڭلارغا ئىبادەت قىلىڭلار، ياخشى ئىشلارنى (يەنى خىش - ئەقربالارغا سىلە - رەھىم قىلىش، يېتىم - يېسىرلەرنىڭ بېشىنى سىلاش، كېچىسى تەھەججۇد نامىزى ئۆتەش قاتارلىق ئىشلارنى) قىلىڭلار^⑤ [77].

① ﴿رُسُلًا﴾ "رُسُل" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، (ئەلچى، ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر) دېگەن مەنىدە. ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەردىنمۇ پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىيىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئەلچىلەرنى تاللىدى. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي يەتكۈزۈشكە تاللىدى، ئۇ ئارقىلىق پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي چۈشۈردى، ھەمدە ئۇنى قەۋملەرگە ئازاب ئېلىپ چۈشۈشكە ئەۋەتتى. ئاللاھ تائالا ئىنسانلاردىنمۇ ئۆزى خالىغان كىشىلەرنى ئەلچىلىككە تاللىدى ۋە ئۇلارنى ئىنسانلارنى توغرا يولغا باشلاشقا مەسئۇل قىلدى. ئۇ ئەلچى ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ تاللانغان بەندىلىرى ئىدى. ئەمما نېمە ئۈچۈن تاللىدى؟ ئىلاھلىققا شېرىك قىلىش ئۈچۈنمۇ؟ ياق، بەلكى پەقەت ئۆزىنىڭ ئەمرىنى كىشىلەرگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن تاللىدى. ئەپسۇسكى بەزى كىشىلەر بىر قىسىم پەيغەمبەرلەرنى ئاللاھنىڭ شېرىكى دەپ دەۋا قىلدى.

② ئۇ بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر. ﴿بَصِيرٌ﴾ يەنى ئەلچىلىككە كىمىنىڭ لايىق بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن. ﴿ئاللاھ پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى قەيەرگە ئورنىتىشىنى (يەنى كىمىنىڭ ئۇنىڭغا لايىق بولىدىغانلىقىنى) ئوبدان بىلىدۇ﴾. (سۈرە ئەنئام 124 - ئايەت)

③ بارلىق ئىشلار ئاخىرى ئاللاھقا قايتىدىغان تۇرسا، ئىنسان ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، نەگە بارالايدۇ؟ ئۇنىڭ ئازابىدىن قېچىپ كېتەلمەيدۇ؟ ئىنسان ئۈچۈن ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش يولىنى تاللاپ، رىزالىققا ئېرىشىش ئەڭ ياخشى تاللاش ئەمەسمۇ؟ تۆۋەندىكى ئايەتتە بۇ يولنىڭ مۇھىم ئەمەللىرى بايان قىلىنىدۇ.

④ «نىجاتلىق» يەنى مۇۋەپپەقىيەت ۋە بەختكە ئېرىشىش ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتا يەنى ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشتىدۇر. بەزىلەر چۈشۈنۈۋالغاندەك، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتىپ، پەقەت ماددىي لازىمەتلىك ۋە تىرىكچىلىك ۋاسىتىلىرىنى توپلاپ، كۆپەيتىشتە ئەمەس.

⑤ يەنى شەرىئەتتە بەلگىلەنگەن نامازغا ئەھمىيەت بېرىڭلار. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىبادەتكە ئەمىر قىلىندى، ئىبادەتكە نامازمۇ كىرەتتى، لېكىن بۇ يەردە نامازنىڭ ئەھمىيىتى زور ۋە پەزىلىتى يۇقىرى بولغانلىقى

ئۈچۈن ئايرىم كەلتۈرۈلدى.

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِثْلَ مِثْلِكُمْ اِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

ئاللاھنىڭ يولىدا لايىق رەۋىشتە (خالىس نىيەت بىلەن) جىھاد قىلىڭلار^①، ئاللاھ (بۇ ئەمەلگە) سىلەرنى تاللىدى. (ئەڭ مۇكەممەل شەرىئەت ۋە ئۇلۇغ پەيغەمبەرنى سىلەرگە خاس قىلدى) دىندا سىلەرگە ھېچقانداق قىيىنچىلىق قىلمىدى^②. (بۇ) ئاتاڭلار ئىبراھىمنىڭ دىندۇر (بۇ توغرا دىن بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى مەھكەم تۇتۇڭلار)^③، پەيغەمبەرنىڭ سىلەرگە گۇۋاھ بولۇشى ۋە سىلەرنىڭ كىشىلەرگە گۇۋاھ بولۇشۇڭلار^④ ئۈچۈن، ئۇ^⑤ سىلەرنى ئىلگىرى (يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرىكى كىتابلاردا) مۇسۇلمان دەپ ئاتىغان ئىدى. بۇنىڭدىمۇ (يەنى قۇرئاندىمۇ) شۇنداق دەپ ئاتىدى. شۇڭا، سىلەر نامازنى مۇكەممەل ئوقۇڭلار، زاكات بېرىڭلار، ئاللاھقا چىن دىلىڭلار بىلەن باغلىنىڭلار، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئىگەڭلەردۇر، ئاللاھ نېمىدېگەن ياخشى ئىگە! نېمىدېگەن ياخشى مەدەتكار! [78].

① بۇ ئايەتتىكى جىھادتىن بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارغا قارشى ئاللاھنىڭ كەلىمىسىنى ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان جىھادىي ئەكبەر مەقسەت قىلىنىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ ئەمرىنى جان - دىل بىلەن ئادا قىلىش مەقسەت قىلىنىدۇ، چۈنكى بۇ يولدىمۇ ئىنسان ئۆز نەپسىگە ۋە شەيتانغا قارشى جىھاد قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن ھەقىقىي ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرۈش، باتىلنى مەغلۇب قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان ھەر قانداق بىر ھەرىكەت ۋە تىرىشچانلىق مەقسەت قىلىنىدۇ، دەيدۇ.

② يەنى ئاللاھ سىلەرنى كۈچى يەتمەيدىغان مۇشەققەتلىك ئىشقا بۇيرىمىدى. (بولمىسا، ھەر قانداق ئىشتا ئازدۇر - كۆپتۈر مۇشەققەت تارتماي بولمايدۇ) ھەتتا ئىلگىرىكى شەرىئەتلەردىكى بەزى ئېغىر ئەھكاملارنىمۇ ئەمەلدىن قالدۇردى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىلگىرىكى شەرىئەتلەردە بولمىغان كۆپ ئاسانلىقلارنى مۇسۇلمانلارغا بەردى.

③ ئەرەبلەر ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن ئىدى. بۇنىڭغا ئاساسەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئەرەبلەرنىڭ بوۋىسى ئىدى، باشقا ئەرەب ئەمەس قەۋملەرمۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ئۇلۇغ بىر بۇرۇك دەپ تونۇيتتى ۋە خۇددى بالا ئاتىسىنى ھۆرمەتلىگەندەك ھۆرمەتلەيتتى، چۈنكى ئۇ بارلىق كىشىلەرنىڭ ئاتىسى ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئىسلام پەيغەمبىرىنىڭمۇ (ئەرەب بولغانلىقى ئۈچۈن) ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئاتىسى ئىدى، شۇ ۋەجىدىن پۈتۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈممىتىنىڭمۇ ئاتىسى بولدى، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئايەتتە دېيىلدىكى، ئاللاھ سىلەر ئۈچۈن تاللىغان بۇ ئىسلام دىنى ئاتاڭلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىندۇر، ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار.

④ ھەدىستە كۆرسىتىلگەندەك بۇ «گۇۋاھ بولۇش» قىيامەت كۈنى بولىدۇ. (تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە بەقەرە 143 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن).

⑤ ﴿هُوَ﴾ "ئۇ" دېگەن ئالماش بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ نەزىرىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ.

يەنى قۇرئان نازىل بولۇشتىن ئىلگىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام سىلەرنىڭ نامىڭلارنى مۇسۇلمان دەپ ئاتىغان ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئاللاھنى كۆرسىتىدۇ يەنى «ئاللاھ سىلەرنىڭ نامىڭلارنى مۇسۇلمان دەپ ئاتىغان ئىدى».

(23) سورة المؤمنون مكية 118 آية

(23) سۇرە مۇئمىنۇن مەككىدە چۈشكەن 118 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾

مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن (بەختكە ئېرىشىپ) مۇرادغا يەتتى ﴿١﴾ [1]. ئۇلار (شۇنداق مۇئمىنلەركى) نامازلىرىدا (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن) ئەيمىنىپ تۇرغۇچىلاردۇر ﴿٢﴾ [2]. ئۇلار بەھۇدە سۆز - ھەرىكەتتىن يىراق تۇرغۇچىلاردۇر ﴿٣﴾ [3]. ئۇلار زاكات بەرگۈچىلەردۇر ﴿٤﴾ [4]. ئۇلار ئەۋرەتلىرىنى (ھارامدىن) ساقلىغۇچىلاردۇر ﴿٥﴾ [5].

﴿١﴾ "فَلَّاحٌ" دېگەن سۆزنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى يارماق، پارچىلىماق، دېھقانمۇ "فَلَّاحٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئۇ زېمىننى يېرىپ ئۇنىڭغا ئۇرۇغ سالىدۇ. مۈشكۈل ئۆتكەللىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ، مۇراد - مەقسەتكە يەتكەن كىشى "مُفْلِحٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭغا غەلبىنىڭ يوللىرى ئىچىلغان، توسۇلۇپ قالمىغان بولىدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن "مُفْلِحٌ" مۇۋەپپەقىيەت قازانغۇچى، بەختكە ئېرىشكۈچى، مۇرادغا يەتكۈچى دېگەن بولىدۇ. شەرىئەتنىڭ نەزىرىدە مۇۋەپپەقىيەتكە ۋە بەختكە ئېرىشكەن كىشى شۇكى، دۇنيادا ياشاش جەريانىدا رەببىنى رازى قىلىۋالغان، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ۋە مەغپىرىتىگە لايىق بولغان ئادەمدۇر. ئەگەر ئۇ ئادەم دۇنيادىمۇ بەخت - سائادەت ئىچىدە ياشىغان بولسا، بۇ چوڭ نېمەتتۇر. ئۇنداق بولمىغان بولسا، ھەقىقىي بەخت - سائادەت ئاخىرەتتىكى بەخت - سائادەتتۇر. يەنى ئاخىرەتتىكى مۇۋەپپەقىيەت ھەقىقىي مۇۋەپپەقىيەتتۇر. ئۇنىڭ ئەكسىچە دۇنيا ئەھلى دۇنيادا راھەت - پاراغەتلىك تۇرمۇشقا ئېرىشكەنلەرنى مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ۋە مۇرادغا يەتكەنلەر دەپ قارايدۇ. بۇ ئايەت تۆۋەندىكى سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلەنگەن مۇئمىنلەرنى مۇرادغا يەتكەنلەر دەپ بېشارەت بېرىدۇ.

﴿٢﴾ "خُشُوعٌ" «ئەيمىنىپ تۇرۇش» دېگەن بۇ يەردە دىل بىلەن ئەزالارنىڭ بىردەك ماسلىشىپ نامازغا بېرىلىشىنى كۆرسىتىدۇ. دىلى بىلەن بېرىلىش شۇكى، ناماز ئوقۇۋاتقان ھالەتتە پۈتۈن دىققىتىنى يىغىپ، دىلنى ئوي - خىيال ۋە ھەر خىل ۋەسۋەسىلەرنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلاش، ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە بۈيۈكلىكىنى دىلغا يەرلەشتۈرۈشكە تىرىشىش. ئەزالار بىلەن بېرىلىش شۇكى، نامازدا ئۇيان - بۇيانغا قارىماسلىق، بىر نەرسە ئوينىماسلىق، چاچ ۋە كىيىملەرنى تۈزەشتۈرمەسلىك، خۇددى پادىشاھنىڭ ياكى بۈيۈك بىر شەخسنىڭ ئالدىدا تۇرغاندەك، ئەيمىنىش ئىچىدە، ئاجىزلىقنى ئىزھار قىلغان ھالدا تۇرۇش.

﴿٣﴾ «اللَّغْوِ» ھېچ پايدىسى يوق ھەر قانداق سۆز ۋە ھەرىكەت ياكى كىشىنىڭ دىنى ياكى دۇنياسىغا زىيان كەلتۈرىدىغان سۆز ۋە ھەرىكەت دېگەن مەنىدە. ئۇنداق نەرسىلەردىن يىراق تۇرۇش دېگەن ئۇلارنى قىلماسلىق ياكى قوغلاشماسلىق ھەتتا نەزىرىنىمۇ سالماسلىق دېمەكتۇر.

﴿٤﴾ بۇ يەردىكى «زاكات» تىن بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، پەرز زاكات مەقسەت قىلىنىدۇ. (گەرچە زاكات كېلىدىغان ئۆلچەم ۋە بېرىلىدىغان مىقدار قاتارلىق تەپسىلىي ئەھكاملار مەدىنىدە چۈشكەن بولسىمۇ)، مەككىدىكى ۋاقىتتىلا زاكات پەرز قىلىنىپ بولغان ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئايەتتىكى «زاكات» نەپسىنى گۇناھ - مەئسىيەتتىن پاكلايدىغان ۋە ئەخلاقنى گۈزەللەشتۈرىدىغان ئەمەللەرنى قىلىشنى

كۆرسىتىدۇ.

إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٦﴾ فَمَنْ أَتَىٰ ذَاكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾

پەقەت ئۆزىنىڭ ئاياللىرى ۋە چۆرىلىرى بۇنىڭدىن مۇستەسنا. چۈنكى (بۇلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغانلىقى سەۋەبلىك) ئۇلارغا ملامەت قىلىنمايدۇ [6]. كىمكى بۇلارنىڭ باشقىسىدىن (جىنسىي تەلەپنى قاندۇرۇشنى) ئىزدەيدىكەن، ئەنە شۇلار (ئاللاھ بەلگىلىگەن) چەكتىن ئاشقۇچىلاردۇر ① [7]. ئۇ مۇئمىنلەر يەنە ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ئامانەتلەرگە ۋە بەرگەن ئەھدىگە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر ② [8]. ئۇلار نامازلىرىنى مۇھاپىزەت قىلغۇچىلاردۇر ③ [9]. ئەنە شۇلار (يەنى يۇقىرىدىكى سۈپەتلەرگە ئىگە مۇئمىنلەر نازۇنپمەتلىك جەننەتكە) ۋارىس بولغۇچىلاردۇر [10]. ئۇلار (يۇقىرى دەرىجىلىك جەننەت) فەردەۋسكە ۋارىسلىق قىلىدۇ، شۇ فەردەۋستە مەڭگۈ تۇرىدۇ ④ [11]. بىز (تۇنجى) ئىنسان (ئادەم) نى ھەقىقەتەن لايىنىڭ جەۋھىرىدىن ياراتتۇق ⑤ [12].

① بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ۋاقىتلىق نىكاھ ئىسلامدا قەتئىي جايز ئەمەستۇر. جىنسىي ھەۋەسنى قاندۇرىدىغان پەقەت ئىككىلا جايز يول بار: بىرى ئايالى بىلەن؛ يەنە بىرى چۆرىسى بىلەن. ھازىرقى دەۋردە پەقەت ئايالى بىلەن بىرگە بولۇشلا قالدى. چۈنكى، شەرىئەتتە كۆرسەتكەن چۆرە ھازىرقى دەۋردە مەۋجۇت ئەمەس. زامان ئۆزگۈرۈپ يەنە قۇللۇق دەۋرى كېلىپ قالسا، چۆرە بىلەن بىر يەردە بولۇش جايز بولىدۇ.

② ﴿أَمْتٍ﴾ دېگەندىن تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى ئادا قىلىش، ئامانەت قويۇلغان گەپ - سۆز ۋە پۇل - مالنى ساقلاش ۋە قوغداش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنە ئەھدىگە ۋاپا قىلىش مۇ ئامانەتنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، ئۇنىڭغا ئاللاھ بىلەن قىلىنغان ئەھدە - مىساق، ئەلمىساق ئەھدىسى ۋە بەندىلەر بىلەن قىلغان ئەھدە - كېلىشىملەرمۇ كىرىدۇ.

③ ئاخىرىدا يەنە نامازلارنى ۋاقتىدا ئادا قىلىش بەختكە ئېرىشىش ئۈچۈن زۆرۈر دەپ بەلگىلەندى. بۇنىڭدىن نامازنىڭ ئەھمىيىتى ۋە پەزىلىتى نامايەن بولىدۇ.

④ مەزكۇر سۈپەتلەرگە ئىگە مۇئمىنلەرلا بەختكە ئېرىشىدۇ، مۇرادىغا يېتىدۇ، فەردەۋس جەننىتىگە ۋارىس يەنى ھەقىقەت بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر ئاللاھ تائالادىن جەننەت سورىساڭلار، فەردەۋس جەننىتىنى سوراڭلار. چۈنكى، فەردەۋس جەننىتى جەننەتلەرنىڭ ئەڭ ئالىيسى ۋە ئېسىلدۇر. جەننەتلەرنىڭ ئۆستەڭلىرى ئۇنىڭدىن ئېتىلىپ چىقىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدە ئاللاھ تائالانىڭ ئەرشى باردۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 7423 - ھەدىس)

⑤ «لايىنىڭ جەۋھىرىدىن» يەنى تۇپراقتىن يارىتىلغان دېمەكتۇر. ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى ئادەم ئەلەيھىسسالام تۇپراقتىن يارىتىلغان. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئىنسان يەيدىغان يېمەكلىكلەرنىڭ ھەممىسى تۇپراقتىن كەلگەن، بۇنىڭغا ئاساسەن ئىنساننىڭ يارىلىشىغا سەۋەب بولىدىغان مەنىنىڭ ئەسلىي مەنبەسىمۇ تۇپراقتىن كەلگەن.

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقٍ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾

ئاندىن ئۇنى (يەنى ئادەم نەسلنى) ئابىمەنى قىلىپ بىر پۇختا قارارگاھتا (يەنى بالىياتقۇدا) جايلاشتۇردۇق ﴿13﴾. ئاندىن ئابىمەنىنى (بالىياتقۇغا ئېسىلغان) لەختە قانغا ئايلاندۇردۇق، ئاندىن لەختە قاننى بىر پارچە گۆشكە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن بۇ بىر پارچە گۆشنى سۆڭەككە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن سۆڭەككە گۆش قوندۇردۇق ﴿2﴾، ئاندىن ئۇنى باشقىچە بىر (مۆكەممەل شەكىلگە كىرگەن) ئىنسانغا ئايلاندۇردۇق ﴿3﴾، ئەڭ ماھىر ياراتقۇچى ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇلۇغدۇر ﴿4﴾ [14]. ئاندىن شەكسىزكى سىلەر ئاشۇ (باسقۇچلاردىن) كېيىن چوقۇم ئۆلسىلەر [15]. ئاندىن سىلەر قىيامەت كۈنى چوقۇم تىرىلدۈرۈلسىلەر [16]. بىز ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردا يەتتە قات ئاسماننى ياراتتۇق ﴿5﴾، بىز (ھېچبىر) مەخلۇقاتتىن خەۋەرسىز ئەمەسمىز ﴿6﴾ [17].

① «پۇختا قارارگاھ» دېگەندىن ئاننىڭ رەھىمى - بالىياتقۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ يەردە تۆرەلمە توققۇز ئاي بىخەتەر ياتىدۇ ۋە پەرۋىش تاپىدۇ.

② بۇ نۇقتا سۈرە ھەجنىڭ بېشىدا قىسقىچە بايان قىلىنغان ئىدى، بۇ يەردە تەپسىلاتى بايان قىلىندى. سۈرە ھەجىدىكى ﴿مُخَلَّقَةٍ﴾ شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن تۆرەلمە بۇ يەردە ئىزاھلىنىپ، ﴿مُضْغَةٍ﴾ شەكىلگە كىرگۈزۈلمىگەن بىر پارچە گۆشنىڭ سۆڭەككە ئايلاندۇرىلىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا گۆش قوندۇرىلىدىغانلىقى بايان قىلىندى. ﴿مُضْغَةٍ﴾ گۆشنى سۆڭەككە ئايلاندۇرۇشنىڭ مەنىسى، ئىنساننىڭ جىسمىنى پۇختا ئاساس ئۈستىگە قۇرۇپ چىقىشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئەگەر جىسىم پەقەت گۆشتىنلا تەركىپ تاپقان بولسا، گۆشتە ئېغىرلىقنى كۆتۈرگىدەك ئۇ قەدەر قاتتىقلىق ۋە چىدامچانلىق بولمايتتى، ئەگەر جىسىم پەقەت سۆڭەكلەردىن تەركىپ تاپقان بولسا، ئىنساندا ھۆسنى - جامال ۋە گۈزەللىك بولمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن سۆڭەكلەرگە مۇناسىپ مىقدار ۋە ھەجىمدە بەزى جايغا كۆپ، بەزى جايغا ئاز گۆش كەيدۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىنساننىڭ قەددى - قامىتى ئۆلچەملىك ۋە مۇۋازىنەتلىك بىر شەكىلگە كىرىپ، ياراتقۇچىنىڭ قۇدرىتىنى نامايەن قىلىدىغان ھۆسنى - جامالغا ئىگە كېلىشكەن بىر ئىنسان شەكلى ۋۇجۇتقا كەلدى. بۇ نۇقتا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىندى: ﴿بىز ئىنساننى شەك - شۈبھىسىز ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە ياراتتۇق﴾. (سۈرە تىين 4 - ئايەت) يەنى بىز ئىنساننى ئەڭ ياخشى تەركىبلەر بىلەن ياراتتۇق ياكى قەددى - قامىتىنى ئەڭ گۈزەل قىلىپ ياراتتۇق.

③ بۇ توققۇز ئايدىن كېيىن ئالاھىدە بىر سۈرەت ۋە شەكىلگە كىرىپ ئاننىڭ قورسىقىدىن چىقىدىغان بوۋاقنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدا ئاڭلاش، كۆرۈش، بىلىش، ئەقىل - ئىدراك ۋە ھەرىكەت قىلىش ئىقتىدارىمۇ بار بولىدۇ.

④ ﴿الْخَالِقِينَ﴾ بۇ يەردە شەيئەلەرنى مەلۇم مىقداردا بىر - بىرىگە قوشۇش ئارقىلىق بىر نەرسە ياساپ چىققۇچى ماھىرلار دېگەن مەنىدە، يەنى بارلىق ئۇستا ماھىرلار ئىچىدە ئاللاھ ياراتقان ئىنسانغا ئوخشاش گۈزەل بىر مەخلۇقنى ياسىيالايدىغان ئۇستا بارمۇ؟ ھەممىدىن ئۇلۇغ، بەرىكەت ساھىبى بولغان ئاللاھ بار. ئۇ بارلىق ئىنژېنىرلاردىن ئۇستا، بارلىق سەنئەتكار ۋە ھۈنەرۋەنلەردىن ماھىردۇر.

⑤ ﴿طَرَائِقَ﴾ "طَرِيقَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئاسمان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەرەبلەر بىر نەرسىنىڭ ئۈستىدىكى ھەرقانداق نەرسىنىمۇ "طَرِيقَةٌ" دەپ ئاتايدۇ. ئاسمانمۇ ھەممىنىڭ ئۈستىدە بولغانلىقى ئۈچۈن ﴿طَرَائِقَ﴾ دەپ ئاتىغان. ياكى "طَرِيقَةٌ" يول مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. ئۇ چاغدا ئاسمان پەرىشتىلەرنىڭ چۈشۈش ۋە ئۆرلەشتە ئۆتىدىغان يولى ياكى يۇلتۇزلارنىڭ سەپىرىگە بولغانلىقى ئۈچۈن ﴿طَرَائِقَ﴾ دەپ ئاتالغان بولىدۇ.

⑥ ﴿الْخَلْقِ﴾ دېگەندىن مەخلۇقات كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئاسمانلارنى يارىتىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، زېمىندىكى مەخلۇقاتتىن بىخەۋەر بولۇپ قالغىنىمىز يوق، بەلكى زېمىندىكى مەخلۇقات ھالدا بولمىسۇن دەپ ئاسماننى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلىدۇق. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، بىز مەخلۇقلارنىڭ مەنپەئەتى ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجلىرىدىن غاپىل (خەۋەرسىز) بولۇپ قالغىنىمىز يوق. بەلكى ئۇلارنىڭ ئېھتىياجلىرىنى بىز ئورۇنلاشتۇرمىز. (فەتھۇلقەدر) بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق ئىزاھلىدى: ئاللاھ تائالا زېمىنغا كىرىپ كېتىدىغان، زېمىندىن چىقىدىغان، ئاسماندىن چۈشىدىغان ۋە ئاسمانغا ئۆرلەيدىغان بارلىق نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر ۋە ھەممىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر. سىلەر قەيەردە بولماڭلار، ئاللاھ تائالا ئۆز ئىلمى بىلەن سىلەر بىلەن بىللىدۇ، قىلمىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَاوَكُوهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدَّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْأَكْلِيْنَ ﴿٢٠﴾

بىز ئاسماندىن ئۆلچەملىك مىقداردا سۇ چۈشۈردۈق ①، ئۇنى زېمىندا توختاتتۇق ②، ئۇنى يوق قىلىۋېتىشكىمۇ ئەلۋەتتە قادىرىمىز ③ [18]. شۇ سۇ بىلەن سىلەرگە خورما باغلىرى ۋە ئۈزۈم باغلىرىنى يېتىشتۈرۈپ بەردۇق، سىلەر ئۈچۈن ئۇ باغلاردا نۇرغۇن مېۋىلەر بار، سىلەر ئۇلاردىن يەيسىلەر ④ [19]. يەنە (شۇ سۇ بىلەن) بىر تۈرلۈك دەرەخنى ئۆستۈرۈپ بەردۇق، ئۇ دەرەخ تۇرسىنا تېغىدىن چىقىدۇ، ئۇنىڭدىن يېگۈچىلەر ئۈچۈن مايلىق (مېۋە) ۋە (نانغا مېلەپ يەيدىغان) ئوزۇق ئۆسۈپ چىقىدۇ ⑤ [20].

① يەنى سۇنى ۋەيرانچىلىق كەلتۈرگىدەك دەرىجىدە جىق ياكى زىرائەتلەرگە ۋە باشقا ئېھتىياجىلارغا يېتىشمىگىدەك دەرىجىدە ئاز چۈشۈرمىدۇق.

② يەنى بىز سىلەرگە ئاسماندىن چۈشۈرگەن سۇنى تېزلا زېمىنغا سىڭىپ كېتىدىغان ياكى يوق بولۇپ كېتىدىغان قىلمىدۇق، بەلكى بۇلاقلار، ئۆستەڭلەر، دەريالار، كۆللەر ۋە ۋادىلاردا ساقلاپ بەردۇق؛ (چۈنكى ئۇ سۇلارنىڭ ئەسلىي مەنبەسى ئاسماندىن ياغقان يامغۇردۇر) يەنى يامغۇر ياغمىغان ۋاقىتلاردا ياكى يامغۇر كەم ياغدىغان ئەمما سۇغا ئېھتىياج كۆپ بولىدىغان جايلاردا ياشايدىغانلار پايدىلانسۇن دەپ سۇنى زېمىندا توختىتىپ بەردۇق.

③ يەنى بىز سىلەرگە مەرھەمەت قىلىش يۈزىسىدىن سۇدىن پايدىلىنىدىغان قولاي شارائىتلارنى ياراتقىنىمىزدەك، سۇنى زېمىن يۈزىدىن سىلەر ئالالمىغىدەك دەرىجىدە چوڭقۇر يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇشقا ھەم قادىرىمىز.

④ يەنى ئۇ باغلاردا ئۈزۈم ۋە خورمىدىن باشقا يەنە ھەر خىل مېۋىلەر بار. سىلەر ئۇ باغلارنىڭ كۆركەم ۋە چىرايلىقىغا قاراپ ھۈزۈرلىنىسىلەر ۋە ئۇنىڭ مېۋىلىرىدىن يەيسىلەر.

⑤ بۇ يەردىكى دەرەختىن زەيتۇن دەرەخى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ مېۋىسىدىن سىقىپ چىقىرىلغان ياغ چىراغ ياقىدىغان، بەدەننى مايلايدىغان ۋە تاماق ئېتىدىغان ماي ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ مېۋىسى نان بىلەن تائام ئورنىدا ئىستېمال قىلىنىدۇ. ﴿صِبْغٌ﴾ ئەسلىدە كىيىم بويىماق ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بويىق، رەڭ دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. بۇ يەردە نان مېلەپ يەيدىغان سۇيۇق ئوزۇقلۇق مەنبەسىدە كەلگەن. چۈنكى، ناننى زەيتۇن يېغىغا تۆگۈرگەندە ماينىڭ تەسىرىدە نانمۇ بويىغاندەك رەڭلىك بولۇپ قالىدۇ. ﴿طُورِ سَيْنَاءَ﴾ «تۇرسىنا» بىر تاغنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئەتراپىنى ئېسىل سورتلۇق زەيتۇن دەرەخلىرى ئوراپ تۇرىدىغان جايدۇر.

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لَتُسْقِيَكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٦﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿١٧﴾
 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَتَّقُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿١٩﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فْتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٢٥﴾

چارۋىلاردا ھەقىقەتەن سىلەرگە ئىبرەت بار، ئۇلارنىڭ قورسىقىدىكى نەرسە (يەنى سۈت) بىلەن سىلەرنى سۇغىرىمىز، ئۇلاردا سىلەر ئۈچۈن يەنە نۇرغۇن مەنپەئەتلەر بار، ئۇلارنىڭ گۆشىنى يەيسىلەر [21]. (قورۇقلۇقتا) ئۇلارغا مىنسىلەر، (دېڭىزدا) كېمىلەرگە ئولتۇرىسىلەر ① [22]. شەكسىزكى، بىز نۇھنى ئۆز قەۋمىگە (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، نۇھ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! سىلەر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، سىلەر ئاللاھتىن قورقمامسىلەر؟» [23] ئۇنىڭ قەۋمىدىكى كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغان كاتتىباشلار ئېيتتىشى: «بۇ پەقەت سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنساندۇر، ئۇ سىلەردىن ئۈستۈن بولۇۋالماقچى ②، ئەگەر ئاللاھ (پەيغەمبەر ئەۋەتتىشىنى) خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە، پەرىشتىلەرنى ئەۋەتكەن بولاتتى ③، بۇنداق سۆزنى بىز بۇرۇنقى ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن ئاڭلىغان ئەمەسمىز ④ [24]. ئۇ پەقەت بىر مەجنۇن (ئەقلىدىن ئازغان) ئادەمدۇر، سىلەر ئۇنى بىر مەزگىل كۈتۈڭلار» ⑤ [25].

① يەنى سىلەر رەببىڭلارنىڭ بۇ نېمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولىسىلەر، ئەنە شۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ شۈكۈر قىلىشىڭلارغا، ئىتائەت قىلىشىڭلارغا ۋە ئۇنىڭ ئۆزىڭلارغا ئىبادەت قىلىشىڭلارغا لايىق ئەمەسمۇ؟

② يەنى بۇ سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنسان تۇرسا، قانداقمۇ پەيغەمبەر ۋە ئەلچى بولالايدۇ؟ ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكى دەۋا قىلىشتىكى ئەسلىي مەقسىتى سىلەردىن ئۈستۈن ۋە كاتتا بولۇۋېلىشتۇر، دېيىشتى.

③ مۇبادا ئاللاھ تائالا راستتىنلا پەيغەمبەر ئەۋەتتىش ئارقىلىق بىزگە ئۆزىنىڭ ئىبادەتكە لايىق ئىكەنلىكىنى ۋە بىرلىكىنى بىلدۈرمەكچى بولسا ئىدى، ئىنساندىن پەيغەمبەر ئەۋەتمەي، پەرىشتىلەردىن ئەۋەتكەن بولاتتى.

④ يەنى ئۇنىڭ تەۋھىد دەۋىتى مۇستەقىل ئۆزگىچە بىر دەۋەت ئىكەن، بىز زامانلاردىن بىرى ئەجدادلىرىمىزدىن پەيغەمبەرنىڭ ئىنسانلاردىن بولغىنىنى ئاڭلىمىغان ئىدۇق، دەيدۇ.

⑤ يەنى نۇھ بىزنى ۋە ئاتا - بوۋىلىرىمىزنى بۇتلارغا ئىبادەت قىلغانلىقىمىز سەۋەبلىك ئەقىلسىز ۋە ئەخمەق دەپ قارايدۇ. قارىغاندا ئۇ ئۆزى بىر مەجنۇن ئىكەن. سىلەر ئۇنى بىر مەزگىل قويۇپ بېرىڭلار، ئۇ ئۆلسە، ئۇنىڭ دەۋىتىمۇ شۇنىڭ بىلەن تۈگەيدۇ ياكى ساراڭلىقى ئوڭشىلىپ قالسا، دەۋىتىنى تەرك ئېيتىشى مۇمكىن.

قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونَ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَّوْحَيْنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ آتَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِفُونَ ﴿٢٧﴾ فَإِذَا أَسْتَوَيْتِ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكَ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾

نۇھ (ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىشىدىن ئۈمىدىنى ئۈزگەندىن كېيىن): «ئى رەببىم! ئۇلار مېنى يالغانغا چىقارغانلىقى ئۈچۈن، (ئۇلارغا قارشى) ماڭا ياردەم بەرگىن» دېدى ① [26]. بىز نۇھقا: «بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ۋەھىمىز بويىچە كېمە ياسىغىن، بىزنىڭ بۇيرۇقىمىز يېتىپ كەلگەن ② ۋە تونۇردىن سۇ ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىغان چاغدا ③، ھايۋانلاردىن (ئەركەك - چىشى بولۇپ) بىر جۈپتىن ئېلىۋالغىن ④، ئائىلەڭدىكىلەرنىمۇ ئېلىۋالغىن، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھالاك بولۇشقا ھۆكۈم قىلىنغانلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا ⑤. (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلار (نى قوغداپ قېلىش) توغرىسىدا ماڭا سۆز ئاچمىغىن (يەنى ئۇلارغا شاپائەت تىلىمىگىن)، ئۇلار چوقۇم (توپان بالاسىدا) غەرق قىلىنىدۇ» ⑥ دەپ ۋەھىي قىلدۇق [27]. سەن بىلەن بىللە بولغان مۇئمىنلەر بىلەن كېمىگە چىققان چىغىڭدا: «بىزنى زالىم قەۋمدىن قۇتقۇزغان ئاللاھقا شۈكۈرلەر بولسۇن!» دېگىن [28].

① نۇھ ئەلەيھىسسالام 950 يىل دەۋەت ۋە تەبلىغ قىلغاندىن كېيىن، ئاخىرى رەببىگە ئىلتىجا قىلدى: ﴿ئۇ پەرۋەردىگارىغا: «ھەقىقەتەن مەن بوزەك قىلىندىم، ياردەم قىلغىن» دەپ دۇئا قىلدى﴾. (سۈرە قەمەر 10 - ئايەت) ئاللاھ تائالا نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ، ئۇنىڭغا: ﴿بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ۋەھىمىز بويىچە كېمە ياسىغىن﴾ دەپ ئەمر قىلدى.

② يەنى ئۇلارنى ھالاك قىلىش بۇيرۇقىمىز يېتىپ كەلگەن چاغدا.

③ تونۇر توغرىسىدىكى شەرىھى سۈرە ھۇددا بايان قىلىندى. بۇ ئايەتتىكى تونۇر دېگەن ئادەتتە نان ياقىدىغان تونۇر بولماستىن بەلكى ئۇنىڭدىن پۈتۈن يەر يۈزى كۆزدە تۇتۇلغان. ئەينى ۋاقىتتا پۈتۈن يەر يۈزى بۇلاقلارغا ئايلىنىپ كەتكەن، سۇ زېمىننىڭ ئاستىدىن خۇددى بۇلاقتىن چىققانداك ئېتىلىپ چىققان ئىدى. بۇ يەردە نۇھ ئەلەيھىسسالامغا يەر يۈزىدىن سۇ ئېتىلىپ چىققان چاغدا، قىلىدىغان ئىشلار ھەققىدە يوليورۇق بېرىلۋاتىدۇ.

④ يەنى نەسلى قۇرۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ھەر تىپتىكى ھايۋانلار ۋە قۇشلاردىن ئەركەك - چىشى بولۇپ بىر جۈپتىن، يەنە ھەر خىل ئۆسۈملۈكلەر ۋە مېۋىلەردىن ئېلىپ كېمىگە سېلىۋالغىن.

⑤ مۇستەسنا بولغانلار يەنى كۇفرىدا ھەددىدىن ئاشقانلىقى سەۋەبىدىن ھالاك قىلىنىشى ھۆكۈم قىلىنىپ بولغانلار نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ۋە ئوغلى قاتارلىقلار ئىدى.

⑥ يەنى ئازاب چۈشۈشكە باشلىغاندا، سەن بۇ ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلارنىڭ ھېچ بىرىگە شەپقەت قىلىش يۈزىسىدىن شاپائەت تىلىمىگىن، چۈنكى ئۇلارنىڭ توپان بالاسى بىلەن ھالاك بولىدىغانلىقى ھۆكۈم قىلىنىپ بولدى.

وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾

ھەمدە: «ئى رەببىم! مېنى بەرىكەتلىك بىر مەنزىلگە چۈشۈرگىن ①، سەن ئەڭ ياخشى ئورۇنلاشتۇرغۇچىسەن» دېگىن ② [29]. ئەلۋەتتە بۇنىڭدا (ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن) نۇرغۇن ئىبىرەتلەر بار ③، بىز (بەندىلىرىمىزنى) ئەلۋەتتە (مۇشۇنداق) سىنايمىز ④ [30]. ئاندىن (ئۇلارنى ھالاك قىلغاندىن) كېيىن باشقا بىر نەسىل پەيدا قىلدۇق ⑤ [31]. بىز ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىن بىر پەيغەمبەرنى (يەنى ھۇدىنى) ئەۋەتتۇق ⑥. (ئۇ قەۋمىگە ئېيتتى) «ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر ⑦ سىلەر ئاللاھتىن قورقمامسىلەر؟ [32].

① سەن كېمىگە چىققاندا، زالىملارنى تامامەن غەرق قىلىپ، ساڭا ئۇلاردىن نىجاتلىق ئاتا قىلغان ئاللاھقا شۈكۈر ئېيتقىن ۋە كېمىنىڭ بىخەتەر قۇرۇقلۇققا چىقىشى ئۈچۈن دۇئا قىلغىن. ﴿رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ﴾ ئى رەببىم! مېنى مۇبارەك مەنزىلگە چۈشۈرگىن، سەن (دوستلىرىڭنى) ئەڭ ياخشى ئورۇنلاشتۇرغۇچىسەن دېگىن.

② قاتناش قوراللىرىغا ئولتۇرغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا مىنگەندە ئوقۇغان دۇئالار ئوقۇلىدۇ: "اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ". ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ﴾ بىزگە بۇنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەن زات پاكىتۇر، بىز ئۇنىڭغا (مىنىشكە) قادىر ئەمەس ئىدۇق، بىز ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارمىزنىڭ دەرگاھىغا قايتقۇچىلارمىز. (سۈرە زۇخۇرۇف 13 - ، 14 - ئايەتلەر).

③ يەنى نۇھ ئەلەيھىسسالام ۋەقەسىدىكى ئاللاھ تائالانىڭ مۇئىنلەرنى قۇتۇلدۇرۇپ، كاپىرلارنى ھالاك قىلىشىدا، ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن ۋەھىي ئېلىپ كەلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ راستچىل ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان ئالامەتلەر بار. ئۇ بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ھەممىگە قادىردۇر، ئۇ ھەق بىلەن باتىل ئارىسىدىكى بارلىق توقۇنۇشلارنى بىلىپ تۇرىدۇ، بارلىق ۋەقەلەرنى ۋاقتىدا خاتىرلەپ قويدۇ، ئۇلارنى جازالاش ۋاقتى كەلگەندە، شۇنداق جازالایدۇكى، ھېچكىم ئۇنىڭدىن قېچىپ كېتەلمەيدۇ.

④ بىز بەندىلەرنى پەيغەمبەرلەر ۋە ئەلچىلەر ئەۋەتىش ئارقىلىق سىناپ تۇرىمىز.

⑤ كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە، نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدىن كېيىن يارىتىلغان ۋە پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن «باشقا بىر نەسىل» ئاد قەۋمىدۇر. چۈنكى، كۆپ ئايەتلەردە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدىن كېيىنلا ئاد قەۋمى ئورۇنباسار سۈپىتىدە تىلغا ئېلىنىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە بۇ يەردىكى «باشقا بىر نەسىل» سەمۇد قەۋمىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، بۇ قەۋمنىڭ قىسسىسىنىڭ ئايغىدا: ﴿ئۇلار قاتتىق ئاۋاز بىلەن ھالاك بولدى﴾ دەپ كېلىدۇ. قاتتىق ئاۋاز بىلەن ھالاك بولغانلار سەمۇد قەۋمى ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە بۇ قەۋم شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى بولغان مەدىيەن ئاھالىسىدۇر. ئۇلارمۇ قاتتىق ئاۋاز بىلەن ھالاك قىلىنغان ئىدى.

⑥ بۇ پەيغەمبەرنىمۇ بىز ئۇلارنىڭ ئىچىدىن تاللاپ ئەۋەتتۇق، ئۇ پەيغەمبەرمۇ مۇشۇ قەۋمنىڭ ئارىسىدا چوڭ بولغان بولۇپ، ئۇلار ئۇنى ئوبدان تونۇيتتى. ئۇلار ئۇنىڭ ئائىلىسى، تۇرالغۇ جايى ۋە تۇغۇلغان ۋاقتىنى ئوبدان بىلەتتى.

⑦ ئۇ پەيغەمبەر كېلىپ، ئۇلارنى شېرىكى يوق بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا چاقىردى، ئىلگىرى ئۆتكەن ھەربىر پەيغەمبەر دەۋىتىنىڭ باش تېمىسىمۇ دەل شۇ تەۋھىد ئىدى.

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتَرَفْتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَلَيْدُكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظْمًا أَنْكُمْ تُحْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ * هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾

ئۇنىڭ قەۋمىدىن كۆپىدىن چىڭ تۇرغان، ئاخىرى تىكى ئۇچرىشىنى ئىنكار قىلغان ۋە بۇ دۇنيادا بىز باياشات تۇرمۇش ① ئاتا قىلغان كاتىبىشلىرى ② ئېيتتى: «بۇ پەقەت سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنساندۇر، ئۇ سىلەر يېگەننى يەيدۇ، سىلەر ئىچكەننى ئىچىدۇ» ③ [33]. ئەگەر سىلەر ئۆزۈڭلارغا ئوخشاش بىر ئىنسانغا ئىتائەت قىلساڭلار، شەكسىزكى، ئۇ چاغدا سىلەر چوقۇم زىيان تارتقۇچى بولىسىلەر ④ [34]. ئۇ سىلەرنى، «سىلەر ئۆلۈپ توپىغا ۋە قۇرۇق ئۈستىخانغا ئايلانغاندىن كېيىن تىرىلىسىلەر، دەپ ئاگاھلاندۇرمامدۇ؟» [35]. سىلەر ئاگاھلاندۇرۇلغان ئىش تولىمۇ يىراقتۇر ⑤ [36]. بىزنىڭ مۇشۇ دۇنيادىكى ھاياتىمىزدىن باشقا ھايات يوقتۇر، بىز (بىر تەرەپتىن) ئۆلۈپ تۇرىمىز، (يەنە بىر تەرەپتىن) تۇغۇلۇپ تۇرىمىز، بىز تىرىلدۈرۈلمەيمىز [37]. ئۇ پەقەت ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇغان ئادەمدۇر ⑥، بىز ئۇنىڭغا ئىشەنمەيمىز» [38].

① ئاخىرى تىكى ئىشەنمەسلىك ۋە تۇرمۇشنىڭ باياشاتلىقى قەۋملەرنىڭ ئۆزلىرىگە كەلگەن پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرمەسلىكىگە سەۋەب بولغان ئىككى ئاساسلىق ئامىل ئىدى. بۈگۈنمۇ باتىل ئەھلى مەزكۇر ئىككى ئامىل سەۋەبىدىن ھەقىقەتچىلەرگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ھەقىقەتچىلىكىنى چاقىرىغان دەۋىتىدىن ئۆزلىرىنى قاقۇرىدۇ.

② قەۋمنىڭ كاتىبىشلىرى ھەر دەۋردە پەيغەمبەرلەرنى ۋە ھەقىقەتچىلەرنى ئىنكار قىلىشتا ئاكتىپ رول ئويناپ كەلگەن، ئۇلارنىڭ سەۋەبىدىن قەۋم ئىچىدىكى كۆپ سانلىق كىشىلەر ئىمان ئېيتىشتىن مەھرۇم قالغان. سەۋەبى شۇكى، ئۇلارنىڭ قەۋم ئىچىدىكى تەسىرى كۈچلۈك بولغاچقا، كىشىلەر ئۇلار تۇتقان يولغا ئەگەشكەن.

③ يەنى ئۇلار: بۇ بىزگە ئوخشاش يەيدىغان ۋە ئىچىدىغان ئىنسان ئىكەن دەپلا پەيغەمبەرنى يالغانغا چىقىرىۋەتتى. ئاللاھنىڭ ئەلچىسى قانداق بولسا توغرا بولاتتى؟ بۈگۈنمۇ بىر قىسىم پىرقىلەر پەيغەمبەرنىڭ ئادەمىزاتى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغىلى ئۇنمايدۇ.

④ سىلەر ئۆزۈڭلارغا ئوخشاش بىر ئىنساننى پەيغەمبەر دەپ ئېتىراپ قىلىپ، ئۇنى ئۆزۈڭلاردىن ئۈستۈن كۆرسەڭلار، زىيان تارتقان بولىسىلەر، بىر ئىنسان يەنە بىر ئىنساندىن قانداقمۇ ئەۋزەل بولسۇن؟ مانا بۇ پەيغەمبەرنىڭ ئىنسانلىقىنى ئىنكار قىلىدىغانلارنىڭ ئىدىيەسىدىكى خاتا قاراشتۇر. ھالبۇكى، ئاللاھ تائالا ئىنسانلار ئىچىدىن بىر كىشىنى پەيغەمبەرلىككە تاللىسا، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكى باشقا پەيغەمبەر بولمىغان بارلىق ئىنسانلارغا شەرەپ كەلتۈرىدۇ.

⑤ «هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ» يىراق دېگەن مەنىدە. بۇ سۆز تەكىتلەش يۈزىسىدىن ئىككى قېتىم تەكرارلانغان.

⑥ يەنى تىرىلدۈرۈش ۋەدىسى بۇ ئادەمنىڭ ئاللاھقا يالغاننى چاپلاپ تاپقان گېپىدۇر.

قَالَ رَبِّ أَنْصُرْنِي بِمَا كَدَّبْتَنِي ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصِيحُنَّ نَدِيمِينَ ﴿٤٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُرَاءً فَبَعَدَ لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾
 ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ﴿٤٢﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَعْجِرُونَ ﴿٤٣﴾

ھۇد ئېيتتى: «ئى رەببىم! ئۇلار مېنى يالغانغا چىقارغانلىقى ئۈچۈن، (ئۇلارغا قارشى) ماڭا ياردەم بەرگىن» ﴿١﴾
 [39]. ئاللاھ ئېيتتى: «ئۇلار ئۇزۇنغا قالماي چوقۇم نادامەت چېكىدۇ» ﴿٢﴾ [40]. (دېگەندەك) قاتتىق بىر ئاۋاز
 ئۇلارنى ھەقلىق رەۋىشتە ھالاك قىلىۋەتتى ﴿٣﴾. بىز ئۇلارنى لۆجە (سەل سۈپۈرۈپ كەتكەن ئەخلەتلەردەك)
 قىلىۋەتتۇق ﴿٤﴾، بۇ زالىم قەۋم (ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن) يىراق بولسۇن! [41]. ئاندىن (ئۇلارنى ھالاك
 قىلغاندىن) كېيىن، باشقا نەسىللەرنى پەيدا قىلدۇق ﴿٥﴾ [42]. (ئاللاھنى ئىنكار قىلغان ئۈممەتلەردىن)
 ھېچقانداق بىر ئۈممەت (ھالاك بولۇشى ئۈچۈن) بەلگىلەنگەن ۋاقتى كەلمەي تۇرۇپ ھالاك بولمايدۇ، (ھالاك
 بولۇش ۋاقتىدىن) كېچىكىمۇ قالمايدۇ ﴿٦﴾ [43].

① ئاخىرى، نۇھ ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش بۇ پەيغەمبەرمۇ ئاللاھ تائالاغا ئىلتىجا قىلىپ، مەدەت تىلىدى.

② ﴿عَمَّا﴾ دىكى ما ئارتۇق بولۇپ، پەقەت ۋاقىتنىڭ ئاز قالغانلىقىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن. يەنى پات يېقىندا ئۇلارغا ئازاب كېلىدۇ، ئۇ چاغدا بۇلار نادامەت چېكىدۇ، لېكىن ئۇ چاغدا چەككەن نادامەتنىڭ ئۇلارغا ھېچ پايدىسى بولمايدۇ.

③ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ قاتتىق ئاۋاز جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاۋازى ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ بىر كىمنىڭ ئاۋازى ئەمەس، مۇنداقلا بىر ئاۋاز ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن قاتتىق بورانمۇ بار ئىدى. قاتتىق ئاۋاز بىلەن كەلگەن بوران ئۇلارنى ھالاك قىلىپ، سەلنىڭ كۆپۈكلىرىدەك (كېرەكسىز قىلىپ) ياتقۇزۇۋەتتى.

④ ﴿غُرَاءً﴾ «لۆجە» سەل ئېقىتىپ كەلگەن لەش، كۆپۈك ۋە ئەخلەتلەر دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنىڭدا دەرەخنىڭ شاخلىرى، يوپۇرماقلىرى ۋە ھاكازالار بولىدۇ. سەل توختىغاندا بۇ نەرسىلەرمۇ قۇرۇپ، ئەخلەت دۆۋىسىگە ئايلىنىدۇ. مانا بۇ ھەقنى ئىنكار قىلغان ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن تەكەببۇرلۇق قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتىدۇر.

⑤ بۇ يەردىكى «باشقا بىر نەسىللەر» سالىھ ئەلەيھىسسالام، لۇت ئەلەيھىسسالام ۋە شۇئەيب ئەلەيھىسسالاملارنىڭ قەۋملىرىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ۋەقەسى سۈرە ئەئراف ۋە سۈرە ھۇدتا مۇشۇ تەرتىپ بويىچە بايان قىلىنغان. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇلار ئىسرائىل ئەۋلادىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿قُرُونًا﴾ "قۇرۇن" (ئەسىر) نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بۇ يەردە نەسىل، قەۋم مەنىدە ئىشلىتىلگەن.

⑥ يەنى بۇ ئۈممەتلەرنىڭ ھەممىسى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ۋە ئاد قەۋملىرىدەك ھالاك بولۇش ۋاقتى كەلگەن چاغدا، ھالاك قىلىندى، بىر سېكۇنتمۇ كېچىكتۈرۈلمىدى. تۆۋەندىكى ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿ھەر ئۈممەتنىڭ (ھالاك بولىدىغان) مەلۇم ۋاقتى بولىدۇ، شۇ ۋاقىت يېتىپ كەلگەندە، ئۇلار بىردەممۇ كېچىكتۈرۈلمەيدۇ، بىردەممۇ ئىلگىرى سۈرۈلمەيدۇ﴾. (سۈرە يۇنۇس 49 - ئايەت)

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا كُلًّا مَا جَاءَ أُمَّةً رَّسُولَهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعَدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ ۚ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عٰبِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾

ئاندىن بىز پەيغەمبەرلىرىمىزنى ئارقىمۇئارقا ① ئەۋەتتۇق، ھەر ئۈممەتكە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى كەلگەن چاغدا، ئۇلار ئۇنى يالغانغا چىقاردى، شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇلارنى ئارقىمۇئارقا ھالدا قىلدۇق ②، ئۇلار (نىڭ قىسسسى) نى (كېيىنكىلەرگە ئىبەرەت قىلىش ئۈچۈن) ھېكايىلەرگە ئايلاندۇردۇق ③. ئىمان ئېيتمايدىغان قەۋم (ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن) يىراق بولسۇن! [44]. ئاندىن مۇسا ۋە ئۇنىڭ قېرىندىشى ھارۇننى بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز بىلەن ۋە روشەن پاكىت بىلەن ④ پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ كاتتىباشلىرىغا (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، ئۇلار ھاكاۋۇرلۇق قىلىپ (ئىماندىن) باش تارتتى، ئۇلار تەكەببۇر قەۋم ئىدى ⑤ [46-45]. ئۇلار: «بىز ئۆزىمىزگە ئوخشاش ئىككى ئىنسانغا ئىمان ئېيتامدۇق؟ ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ قەۋمى بىزنىڭ (قۇلغا ئوخشاش) خىزمەتچىلىرىمىز تۇرسا» دېيىشتى ⑥ [47]. ئاندىن ئۇلار ئۇ ئىككىسىنى (يەنى مۇسا بىلەن ھارۇننى) يالغانغا چىقاردى. (بۇ سەۋەبتىن) ئۇلار ھالدا بولغۇچىلاردىن بولدى [48].

- ① ﴿تَتْرًا﴾ نىڭ مەنىسى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرى، ئارقىمۇئارقا، كەينى - كەينىدىن دېمەكتۇر.
- ② پەيغەمبەرلەر ئۇلارغا ئارقىمۇئارقا كەلگەندەك، پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن، بۇ قەۋملەرمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئازاپقا دۇچار بولدى ۋە يەر ئۈستىدىن يەر ئاستىغا كىرىپ كەتتى.
- ③ "أَعْجُوبَةً" نىڭ كۆپلۈكى "أَعَاجِيبٌ" بولغاندەك "أَحَادِيثٌ" نىڭ كۆپلۈكى ﴿أَحَادِيثٌ﴾ بولىدۇ. يەنى كىشىلەرنىڭ ئېغىزلىرىدا ئېيتىلىپ تۇرىدىغان ئىبەرەتلىك ۋەقە، ھېكايە ۋە قىسسەلەر دېگەن مەنىدە.
- ④ بۇ يەردىكى «ئايەتلىرىمىز» دېگەندىن سۈرە ئەئرافتا بايان قىلىنغان توققۇز مۆجىزە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿سُلْطٰنٍ مُّبِينٍ﴾ پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ ۋەزىرلىرى جاۋاب بېرىشتىن ئاجىز كەلگەن ئوچۇق دەلىل - ئىسپات ۋە روشەن پاكىتلارنى كۆرسىتىدۇ.
- ⑤ بۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىشتىن باش تارتىشىدىكى ئاساسىي سەۋەبمۇ، ئىلگىرىكى قەۋملەرنىڭ ۋەقەلىرىدە بايان قىلىنغاندەك، ئاخىرەتكە ئىشەنمەسلىك ۋە تۇرمۇشنىڭ باياشاتلىقىدىن كېلىپ چىققان تەكەببۇرلۇقتىن ئىدى.
- ⑥ بۇ ئايەتتىمۇ ئۇلارنىڭ ئىنكار قىلىشتا كەلتۈرگەن دەلىلى مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملارنىڭ «ئىنسان - ئادەم زات بولغانلىقى» ئىدى. شۇ ئادەم زاتلىقنى تەكىتلەش يۈزىسىدىن ئۇلار: بۇ ئىككىسى بىزگە قۇل بولغان بىر قەۋمنىڭ ئادەملىرى تۇرسا، دېدى.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَءَاوَيْنَهُمَا إِلَى رِبْوَةٍ دَاتٍ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٢٠﴾ يَتَأْتِيهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَأَعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢١﴾

ئۇلارنى (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنى) ھىدايەت تاپسۇن دەپ، بىز ھەقىقەتەن مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋراتنى) ئاتا قىلدۇق ① [49]. بىز مەريەمنىڭ ئوغلى (ئىيسا) نى ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنى (قۇدرىتىمىزنىڭ) ئالامىتى قىلدۇق ②، ئۇلارنى تۇپتۇز، ئېقىن سۇلۇق بىر ئېگىز جايغا ③ ئورۇنلاشتۇردۇق [50]. ئى پەيغەمبەرلەر! ھالال نەرسىلەردىن يەڭلار، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىڭلار ④، مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئەمەللىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىمەن [51].

① ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋراتنى پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنى ھالاک قىلىپ بولغاندىن كېيىن چۈشۈردى. ئاللاھ تائالا تەۋراتنى چۈشۈرگەندىن كېيىن، ھېچبىر ئۈمىدەن بىراقلا ئومۇميۈزلۈك ھالاک قىلمىدى، بەلكى ئۇ ئۈمىدەن ئىچىدىكى مۇئەننۇنلارنى كاپىرلار بىلەن جىھاد قىلىشقا بۇيرۇدى.

② چۈنكى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسىز يارىتىلغانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان بىر پاكىت ھەم ئالامەتتۇر. شۇنىڭدەك ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ دادىسىز ۋە ئانىسىز يارىتىلغانلىقى، ھەۋۋا ئانىمىزنىڭ ئايالدىن ئەمەس، بەلكى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قوۋۇرغىسىدىن يارىتىلغانلىقى، ئۇلاردىن باشقا بارلىق ئىنسانلارنىڭ ئەربىلەن ئايالدىن يارىتىلغانلىقى ئاللاھنىڭ كامالى قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرىدۇر.

③ ﴿رَبْوَةٍ﴾ «ئېگىز جاي» دېگەندىن بەيتۇلمۇقەددەس كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇپەسسىرلەردىن بىرىنىڭ سۆزىگە ئاساسەن ﴿مَعِينٍ﴾ «ئېقىن سۇلۇق» دېگەندىن ئىيسا ئەلەيھىسسالام تۇغۇلغان چاغدا، ئاللاھ تائالا مۆجىزە سۈپىتىدە مەريەمنىڭ قەدىمى ئاستىدىن ئېقىتتىپ چىقارغان ئېرىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ۋەقە سۈرە مەريەمدە بايان قىلىندى.

④ ﴿الطَّيِّبَاتِ﴾ پاك ۋە لەززەتلىك نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇ ھالال نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ، دېدى. ھەر ئىككى سۆز ئۆز ئورنىدا توغرا، چۈنكى ھەر قانداق پاك نەرسىنى ئاللاھ ھالال قىلدى. ھەر قانداق ھالال نەرسە پاك ۋە لەززەتلىك بولىدۇ. ناپاك نەرسىلەرنى ئاللاھ تائالا ھارام قىلدى. ئۇ نەرسىلەر تەسىرى ۋە نەتىجىسى جەھەتتىن پاك ئەمەستۇر. ناپاك قەۋملەرگە قىلمىشلىرى ئۆزلىرى تۇرىۋاتقان مۇھىت ۋە ئۆرپ - ئادەتلىرى سەۋەبىدىن گۈزەل ۋە لەززەتلىك بىلىنىدۇ. «ياخشى ئەمەل» دېگەن شەرتتەكە ئۇيغۇن يەنى قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ روھىغا مۇۋاپىق كەلگەن ئەمەلدۇر. كىشىلەر نېمىنى ياخشى دەپ چۈشەنسە شۇ ياخشى ئەمەل بولۇپ قالمايدۇ. چۈنكى كىشىلەرگە بىدئەت ئەمەللەرمۇ ياخشى ئەمەلدەك تۇيۇلىدۇ، ھەتتا بىدئەتچىلەر پەرز، سۈننەت ۋە مۇستەھەب ئەمەللەرگە، ئۆزلىرىنىڭ بىدئەت ئەمەللىرىگە ئەھمىيەت بەرگەندەك، ئەھمىيەت بەرمەيدۇ. بۇ ئايەتتە ھالال يېيىش بىلەن ياخشى ئەمەل بىر يەردە تەكىتلىنىپ كەلدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدە چوڭقۇر باغلىنىش بار. يەنە بۇ ئىككىسى بىر - بىرىگە ياردەمچى بولىدۇ. ھالال يېيىش بىلەن ياخشى ئەمەل ئاسانلىشىدۇ. ياخشى ئەمەل ئىنساننى ھالال يېيىشكە ئۈندەيدۇ ھەم ھالالغا قانائەت قىلىشنى ئۆگىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا بارلىق پەيغەمبەرلەرنى بۇ ئىككى ئىشقا بۇيرىدى. ئەمەلىيەتتە، بارلىق پەيغەمبەرلەر مېھنەت قىلىپ، ھالالدىن كىرىم قىلىش ۋە ھالال يېيىشكە

ئەھمىيەت بېرىپ ياشىغان ئىدى. مەسىلەن: داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز كەسپى بىلەن ئىشلەپ ياشىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق ھەدىس كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئۆز ئەمگىكى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرەتتى». (سەھىھۇل بۇخارى 2072 - ھەدىس) يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەرقانداق بىر پەيغەمبەر (پەيغەمبەر بولۇشتىن بۇرۇن) قوي باققان، مەنمۇ مەككىلىكلەرنىڭ (قويلىرىنى) بىر قانچە تەڭگىگە بېقىپ بېرەتتىم» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 2262 - ھەدىس) بۈگۈنكى كۈندە ساختىپەز، ئالدامچى، قويمىچى، پارخور، جازانخور قاتارلىق ھارامخورلار ئۆز ئەمگىكى بىلەن ھالال تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلارنى تۆۋەن تەبىقە قاتارىدا سانايدىغان بولۇپ كەتتى. ئەمىلىيەتتە ئۇلار ئۆزلىرى تۆۋەن تەبىقىلەردۇر. گەرچە ھارامخورلار قارۇندەك خەزىنىلەرگە ئىگە بولسىمۇ، مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ئۇلارنىڭ ھېچقانداق ئىززەت - ھۆرمىتى بولمايدۇ. ئەسلىي قەدىرلەش ۋە ھۆرمەتلەشكە لايىق كىشىلەر پېقىر بولسىمۇ، ئەمگەك قىلىپ ھالالدىن پۇل تاپىدىغانلاردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھالالدىن ئەمگەك قىلىش ھەققىدە ئالاھىدە تەكىتلەپ مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ھارامدىن پۇل تاپقان كىشىنىڭ سەدىقىسىنى قوبۇل قىلمايدۇ، ئۇنىڭ دۇئاسىنىمۇ ئىجابەت قىلمايدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 1015 - ھەدىس)

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطُّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرَهُمْ فِي عَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾

سىلەرنىڭ دىنىڭلار ھەقىقەتەن بىر دىندۇر^①، مەن سىلەرنىڭ رەببىڭلارمەن، مەندىنلا قورقۇڭلار [52]. ئۇلار (يەنى ئۈممەتلەر) ئۆز ئارىسىدا (ئەسلىي بىر بولغان) دىننى پارچىلاپ، نۇرغۇن پىرقىلەرگە بۆلۈندى، ھەر بىر پىرقە ئۆزىدىكى (ئەقىدە ۋە قاراشلىرى) بىلەن خۇشالدۇر [53]. (ئى پەيغەمبەر! سەنمۇ) ئۇلارنى مەلۇم مۇددەتكىچە ئۆز گۇمراھلىقىدا تەرك ئەتكىن^② [54]. بىزنىڭ ئۇلارغا مال - مۈلۈك ۋە ئەۋلادلارنى بەرگەنلىكىمىزنى ئۇلار ئۆزلىرىگە تېز ياخشىلىق قىلغانلىق دەپ ئويلايدۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار (ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى) ئۇقمايدۇ [55-56]. شەكسىزكى، رەببىنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن (ئەيمىنىپ) تىترەپ تۇرىدىغان كىشىلەر [57]، رەببىنىڭ ئايەتلىرىگە ئىشىنىدىغان كىشىلەر [58]،

① ﴿أُمَّةً﴾ دېگەندە دىن مەقسەت قىلىنىدۇ. «دىنىڭلار بىر» دېگەننىڭ مەنىسى بارلىق پەيغەمبەرلەر كىشىلەرنى بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرغان. لېكىن كىشىلەر تەۋھىد دىننى تاشلاپ، ھەر خىل گۇرۇھ ۋە پىرقىلەرگە بۆلۈنۈپ كەتكەن. شۇڭا ھەر بىر پىرقە، ھەقتىن نەقەدەر يىراقلىشىپ كەتكىنىگە قارىماي، ئۆز ئەقىدىسى ۋە قىلمىشلىرى بىلەن خۇشاللىنىدۇ.

② ﴿عَمْرَةً﴾ ئەسلىدە يەرنى ئوراپ ئالغان كۆپ سۈنى كۆرسىتىدۇ. گۇمراھلىقمۇ قاراڭغۇلۇق قاپلىغان ھاڭغا ئوخشاش بولۇپ، ئۇنىڭغا كىرىپ قالغان ئىنساننىڭ كۆزى ھەقىقىي كۆرۈشتىن ئاجىز كېلىدۇ. ﴿عَمْرَةً﴾ بۇ يەردە غەپلەت، ھەيرەت، زالالەت، گۇمراھلىق دېگەن مەنىدە كەلگەن. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە ھەق دىندىن بۇرۇلۇپ كەتكەن گۇمراھلارغا تەھدىت ۋە تەنبىھ بېرىش يۈزىسىدىن، ئۇلارنى گۇمراھلىقىدا تەرك ئېتىشكە ئەمىر قىلدى. ئۇنىڭ مەنىسى، ۋەز - نەسبەتنى توختاتقىن دېگەنلىك ئەمەس، ئەلۋەتتە.

وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَاوْا وَّ قُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾ أُولَٰئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْحَيَّرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا تَكْلَفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَذَا وَهُمْ أَعْمَلٌ مِّنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَمَلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْعَرُونَ ﴿٦٤﴾

رەببىڭگە شېرىك كەلتۈرمەيدىغان كىشىلەر [59]، رەببىنىڭ دەرگاھىغا قايتىپ بارىدىغانلىقى ئۈچۈن، (قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنىڭ قوبۇل بولماسلىقىدىن) دىللىرى قورقۇپ تۇرۇپ سەدىقە بېرىدىغان كىشىلەر ﴿60﴾، ئەنە شۇلار ياخشى ئىشلاردا ئالدىرىغۇچىلاردۇر، ئۇنىڭدا (باشقىلارنىڭ) ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكۈچىلەردۇر [61]. بىز ھېچكىمنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشقا بۇيرۇمايمىز ﴿2﴾، بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا راست سۆزلەيدىغان كىتاب (نامە - ئەمەل دەپتىرى) بار، ئۇلارغا (ساۋابىنى كېمەيتىۋېتىش ياكى ئازابىنى ئاشۇرۇۋېتىش بىلەن) قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ [62]. كاپىرلارنىڭ دىللىرى بۇ (قۇرئان) دىن غەپلەتتەدۇر، ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن (يەنى كۇفرىدىن) باشقا يەنە نۇرغۇن يامان ئەمەللىرى باركى ﴿3﴾، ئۇلار ئۇنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ [63]. ئۇلارنىڭ دۆلەتمەن ئادەملىرىنى ئازاب بىلەن جازالىغان ۋاقتىمىزدا ﴿4﴾، ئۇلار پەرياد قىلىشقا باشلايدۇ [64].

① يەنى ئۇلار ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىپ تۇرۇپمۇ، بىرەر كەمچىلىك سەۋەبىدىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولماي قېلىشىدىن قورقۇپ تۇرىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بۇ ئايەتتىكى «دىللىرى قورقۇپ تۇرىدىغان كىشىلەر» ئوغرىلىق قىلىدىغان، زىنا قىلىدىغان ۋە ھاراق ئىچىدىغان ئاندىن ئاللاھ تائالادىن قورقۇپ تۇرىدىغان كىشىلەرمۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام: «ئۇنداق ئەمەس. ئۇلار ناماز ئوقۇپ، روزا تۇتۇپ ۋە سەدىقە بېرىپ تۇرۇپمۇ، قوبۇل بولماي قالارمۇ دەپ، قورقۇپ تۇرىدىغان كىشىلەردۇر» دېدى». (سۈنەنى تېرمىزى 3175 - ھەدىس، مۇسنەدى ئىمام ئەھمەد 6 - توم، 205 - بەت)

② ﴿ ئاللاھ ھېچكىمگە قۇربى يەتمەيدىغان ئىشنى يۈكلىمەيدۇ ﴾ بۇ ئايەتنىڭ شەرھىسى سۈرە بەقەرەنىڭ ئاخىرىدا بايان قىلىندى.

③ يەنى ئۇلار شېرىكتىن باشقا گۇناھى كەبىرىلەرنى قىلىدۇ ياكى مۇئمىنلەر قىلىدىغان (ئاللاھتىن قورقۇش، ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش قاتارلىق) سالىھ ئەمەللەرنىڭ ئەكسىنى قىلىدۇ. دېمەك ھەر ئىككىسى ئوخشاش ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ.

④ ﴿ مُتْرَفِيهِمْ ﴾ «دۆلەتمەن ئادەملەر» دېگەن باياشات تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلارنى كۆرسىتىدۇ. ئازاب كەلسە باياشات تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلارغىمۇ ۋە غورىگۈل تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلارغىمۇ ئورتاق كېلىدۇ. لېكىن باياشات تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلارنىڭ ئاللاھىدە تىلغا ئېلىنىشى شۇ ۋەجىدىنكى، ئادەتتە قەۋمنى باشقۇرۇش ھوقۇقى ئۇلارنىڭ قولىدا بولىدۇ. ئۇلار قايسى تەرەپكە باشلىسا، كىشىلەر شۇ تەرەپكە ماڭىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلسا ۋە ئۇنىڭدىن يانمىسا، ئۇلارنى كۆرگەن كىشىلەرمۇ شۇنداق قىلىدۇ، قىلمىشلىرىغا تەۋبە قىلماي كېتىۋېرىدۇ. بۇ ئايەتتىكى ﴿ مُتْرَفِيهِمْ ﴾ دېگەندىن ئىلگىرىكى ئايەتتە تىلغا ئېلىنغاندەك، مال - مۈلۈك، باياشات تۇرمۇش، بالا - چاقىلار ئاتا قىلىنىپ، مۆھلەت بېرىلگەن كاپىرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى ھوقۇقدار ۋە پۇلدار كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ يەردىكى «ئازاب» ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قارىشىچە، مەككە كاپىرلىرى بەدرى غازىتىدا دۇچار بولغان مەغلۇبىيەتنى كۆرسىتىدۇ. ئىمام زەھەبىنىڭ قارىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەتدۇئا قىلىشى بىلەن كەلگەن

ئاچارچىلىق ۋە قەھەتچىلىكنى كۆرسىتىدۇ.

لَا تَجْرُوا أَيُّومَ إِنِّكُمْ مِنَّا لَا تُنْصِرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنْكِبُونَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهٖ سَلْمًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾

(ئۇلارغا ئېيتىلىدۇ) «بۈگۈن پەرياد قىلماڭلار، چۈنكى سىلەر بىزنىڭ ياردىمىمىزگە ئېرىشەلمەيسىلەر»^① [65]. مېنىڭ ئايەتلىرىم سىلەرگە ئوقۇپ بېرىلەتتى^②، سىلەر (ئۇنى ئاڭلاشتىن يۈز ئۆرۈپ) ئارقاڭلارغا چېكىنىۋالاتتىڭلار^③ [66]. ئۇنىڭ بىلەن (يەنى مەككىلىك بولغانلىقىڭلار بىلەن) تەكەببۇرلۇق قىلاتتىڭلار^④، كېچىلىك پاراڭلىرىڭلاردا (قۇرئان توغرىلۇق) يامان سۆزلەرنى قىلاتتىڭلار^⑤ [67].

① يەنى ئۇلار دۇنيادا ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولغاندىن كېيىن، ۋاقىراش - جارقىراش ۋە دات - پەريادلار ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزالمىتتى، شۇنىڭدەك ئاخىرەتنىڭ ئازابىدىنمۇ ئۇلارنى قۇتقۇزىدىغان ھېچبىر مەدەتكار بولمايدۇ.

② «مېنىڭ ئايەتلىرىم» دېگەن قۇرئان كەرىمنى ياكى پەيغەمبەرنىڭ يوليورۇقلىرى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىنى كۆرسىتىدۇ.

③ ﴿تَنْكِبُونَ﴾ نىڭ مەنىسى كەينىگە چېكىنىش، لېكىن كۆچمە مەنىسىنى ئالغاندا، يۈز ئۆرۈش ۋە بۇرۇلۇش دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. يەنى سىلەر ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈيتتىڭلار ۋە قاچاتتىڭلار.

④ ﴿بِهِ﴾ دىكى ئالماس كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە خانە كەبىنى ياكى ھەرەمنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇلار ھەرەمنىڭ خادىمى ۋە قوغدىغۇچىلىرى بولغانلىقىدىن مەغرۇرلىنىپ، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلاتتى. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئالماس قۇرئاننى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇلار قۇرئاننى ئاڭلىغاندا دىللىرىدا پەيدا بولغان كىبىر ۋە مەغرۇرلۇق ئۇلارنى قۇرئانغا ئىمان كەلتۈرۈشتىن توسۇپ قويدى.

⑤ ﴿سَمِرًا﴾ نىڭ مەنىسى كېچىدىكى پاراڭ. بۇ سۆز خۇسۇسەن ئۇلارنىڭ قۇرئان كەرىم ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە قىلىشقان يامان پاراڭلىرىغا قارىتىلغان. شۇڭا ئۇلار ھەق سۆزنى ئاڭلاش ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن قاچاتتى يەنى ھەق سۆزنى تەرك ئېتەتتى. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿تَهْجُرُونَ﴾ نى بەھۇدە، يامان سۆزلەرنى قىلاتتىڭلار، دەپ تەپسىر قىلسا، بەزىلەر ئۇنى قالايمىقان جۆيلۈيتتىڭلار، ئالا - جوقا گەپ قىلاتتىڭلار، دەپ تەپسىر قىلدى. يەنى سىلەر كېچىدە قىلىشقان پاراڭلىرىڭلاردا قۇرئان ھەققىدە ناشايان، بەھۇدە ۋە ھېچ خەيرلىك بولمىغان سۆزلەرنى قىلاتتىڭلار. (فەتھۇلقەدىر، ئەيسەر تەپاسىر)

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوْ اتَّبَعَ أَحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنِ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾

ئۇلار بۇ (ھەق) كالام (قۇرئان) ئۈستىدە چوڭقۇر تەپەككۈر قىلمىدىمۇ؟ ① بەلكى ئۇلارغا (ئاللاھ تەرىپىدىن) بۇرۇنقى ئاتا - بوۋىلىرىغا كەلمىگەن نەرسە كەلدى ② [68]. ياكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبىرى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) نى تونۇماي قالغانلىقتىن، ئۇنى ئىنكار قىلىۋاتامدۇ؟ ③ [69]. ياكى ئۇلار ئۇنى مەجنۇن دېيىشەمدۇ؟ ④ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. ئەمەلىيەتتە ئۇ (پەيغەمبەر) ئۇلارغا ھەقىقەتنى ئېلىپ كەلدى. ھالبۇكى ئۇلارنىڭ تولىسى ھەقىقەتنى يامان كۆرىدۇ ⑤ [70]. ئەگەر ھەقىقەت (يەنى قۇرئان) ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا بويسۇنىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ئاسمانلار، زېمىن ۋە ئۇلاردىكى مەۋجۇداتلار بۇزۇلۇپ تۈگەشكەن بولاتتى ⑥، ئۇنداق بولغىنى يوق. بىز ئۇلارغا شان - شەرەپ (كەلتۈرىدىغان قۇرئاننى) ئاتا قىلدۇق، ئۇلار ئۆزلىرىگە ئاتا قىلىنغان شان - شەرەپتىن يۈز ئۆرۈمەكتە [71].

① بۇ يەردىكى «(ھەق) كالام» قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ، يەنى ئۇلار قۇرئان كەرىم ھەققىدە چوڭقۇر تەپەككۈر قىلغان بولسا ئىدى، ئۇلارغا قۇرئان كەرىمگە ئىمان ئېيتىش نېسىپ بولغان بولاتتى.

② ﴿أَمْ﴾ بۇ يەردە «بەلكى» مەنىسىدە كەلگەن. يەنى جاھالەت دەۋرىدە ئاتا - بوۋىلىرى ئېرىشەلمىگەن دىن ۋە شەرىئەت بۇلارغا كەلدى. ئۇلار بۇ نېمەت ئۈچۈن ئاللاھقا شۈكۈر قىلىشى ۋە ئىسلامنى قوبۇل قىلىشى لازىم ئىدى.

③ بۇ كايىش تەرىقىسىدە دېيىلگەن سۆزدۇر. چۈنكى ئۇلار پەيغەمبەرنىڭ نەسەبى ۋە جەمەتىنى بىلگەندەك، ئۇنىڭ راستچىللىقى، ئامانەتدارلىقى، سەممىيلىكى ۋە گۈزەل ئەخلاقىنى ئوبدان بىلەتتى ھەم ئېتىراپ قىلاتتى.

④ بۇ سۆزمۇ كايىش ۋە ئەيىبلەش تەرىقىسىدە كەلگەن. يەنى بۇ پەيغەمبەر ئۇلارغا پۈتۈن دۇنيا ئوخشىشىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشتىن ئاجىز كەلگەن قۇرئاننى ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ تەلىماتلىرى پۈتۈن ئىنسانلار ئۈچۈن رەھمەت، ئەمىنلىك ۋە خاتىرجەملىككە سەۋەبتۇر. مانا مۇشۇنداق ئۇلۇغ قۇرئان ۋە گۈزەل ئەھكاملارنى مەجنۇن ۋە ئەقىلدىن ئازغان ئادەم ئوتتۇرىغا قويالامدۇ؟

⑤ ئۇلارنىڭ تەكەببۇرلىقى ۋە ھەقتىن يۈز ئۆرۈگەنلىكىنىڭ ئەسلىي سەۋەبى ئۇلارنىڭ ھەقىقەتنى يامان كۆرگەنلىكىدۇر. بۇلار ئۇزۇن ۋاقىتتىن بېرى باتىلنى ئىختىيار قىلىپ تۇرغانلىقىدىن، ھەقىقىي يامان كۆرۈش ئۇلارنىڭ خاراكتېرىگە سىڭىپ كەتكەن.

⑥ بۇ يەردىكى «ھەقىقەت» دېگەندىن قۇرئان، شەرىئەت ۋە دىن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئەگەر دىن ئۇلارنىڭ خاھىشى بويىچە چۈشكەن بولسا، ئاسمان - زېمىننىڭ پۈتۈن نىزامى بۇزۇلغان بولاتتى. مەسىلەن: ئۇلار بىر ئىلاھ بولماي، كۆپ ئىلاھلارنىڭ بولۇشىنى خالايدۇ. ئەگەر راستتىنلا ئۇلارنىڭ خاھىشى بويىچە بىر قانچە ئىلاھ بولسا، كائىناتنىڭ نىزامى مۇقىم تۇرالامدۇ؟ مۇشۇ تەرىقىدە ئۇلارنىڭ باشقا خاھىشلىرىنى پەرەز قىلىشقا بولىدۇ.

أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَّاجٌ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّزَاقِينَ ﴿٧٦﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَيِّبُونَ ﴿٧٨﴾ * وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُوعُ فِي طُعَيْنِهِمْ يَعْصَمُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ ﴿٨٠﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٨١﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ياكى سەن ئۇلاردىن (دىننى يەتكۈزگەنلىكىگە) ھەق بېرىشنى تەلەپ قىلامسەن؟ (يەنى ئۇلار شۇنداق گۇمان قىلامدۇ؟) رەببىڭنىڭ (ساخا ئاتا قىلىدىغان) ئەجرى ھەممىدىن ياخشىدۇر، ئاللاھ رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر [72]. سەن ئەلۋەتتە ئۇلارنى توغرا يولغا دەۋەت قىلىۋاتىسەن [73]. ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلار ھەقىقەتەن بۇ يولدىن چەتنىگۈچىلەردۇر ① [74]. ئەگەر ئۇلارغا رەھىم قىلساق، ئۇلارغا كەلگەن كۈلپەتنى كۆتۈرۈۋەتسەكمۇ، ئۇلار ئەلۋەتتە يەنىلا ئۆزلىرىنىڭ گۇمراھلىقىدا داۋاملىق تېڭىرقاپ يۈرۈشەتتى ② [75]. بىز ئۇلارنى ھەقىقەتەن ئازاب (يەنى قەھەتچىلىك) بىلەن جازالىدۇق، ئۇلار يەنىلا رەببىگە بويسۇنمىدى، (ئۇنىڭغا) ئىلتىجا قىلىپمۇ باقمىدى ③ [76]. تاكى ئۇلارغا قاتتىق ئازابنىڭ دەۋرىسىنى ئاچقان چېغىمىزدا، ئۇلار شۇ ھامان ئۈمىدىنى تامامەن يوقىتىدۇ ④ [77].

① يەنى ئۇلارنىڭ ﴿ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ توغرا يولدىن چەتنىگەنلىكىنىڭ سەۋەبى ئاخىرەتكە ئىشەنمىگەنلىكىتىندۇر.

② ئۇلارنىڭ دىللىرىدا ئىسلامغا قارىتا ئۆچمەنلىك ۋە قارشىلىق بولغاچقا، كۇفرى ۋە شېرىكتىن ئىبارەت گۇمراھلىق پاتقىقىغا تېخىمۇ پېتىپ كەتكەن ئىدى. بۇ ئايەتتە ئەنە شۇ نۇقتا بايان قىلىندى.

③ بۇ يەردىكى ئازابتىن ئىككى خىل ئازاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ، بىرىنچىسى: بەدرى غازىتىدا مەككە مۇشرىكلىرىگە يەتكەن مەغلۇبىيەت ئازابى. ئۇنىڭدا ئۇلاردىن 70 ئادەم ئۆلتۈرۈلگەن ئىدى. ئىككىنچىسى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەتدۇئا قىلغانلىقى سەۋەبتىن ئۇلارغا يەتكەن قەھەتچىلىك ئازابى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا بەتدۇئا قىلىپ: «ئى ئاللاھ! ئۇلارغا يۈسۈفنىڭ زامانىدا بولغان قەھەتچىلىكتەك قەھەتچىلىك ئەۋەتكىن، ئۇلارغا قارشى ماڭا ياردەم بەرگىن» دەپ تىلىگەن ئىدى. (سەھەۋۇل بۇخارى 4842 - ھەدىس، سەھەھ مۇسلىم 295 - ھەدىس) ئەمىلىيەتتە مەككە مۇشرىكلىرى قەھەتچىلىككە دۇچار بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئەبۇسۇفيان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ئى مۇھەممەد! مەن سەندىن ئاللاھ تائالانىڭ نامى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانچىلىقىمىزنىڭ ھۆرمىتى بىلەن ئۆتۈنۈپ سورايمىن، بىز (قەھەتچىلىكتىن) يۇڭ بىلەن قاننىمۇ يېيىشكە مەجبۇر بولۇپ قالدۇق»، دېدى. دەل شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت نازىل بولدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ بۇ يەردىكى «قاتتىق ئازاب» تىن دۇنيادىكى ئازاب كۆزدە تۇتۇلغان بولمىشىمۇ، يەنە ئاخىرەتتىكى ئازاب كۆزدە تۇتۇلغان بولمىشىمۇ مۇمكىن. قەيەردە بولسۇن، ئۇلار ئازابنى كۆرگەن ھامان بارلىق راھەت - پاراغەتتىن مەھرۇم قالىدۇ، مەيۈسلىنىدۇ ۋە ياخشى ئاقىۋەتتىن ئۈمىدى پۈتۈنلەي ئۈزۈلىدۇ.

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا أَأَنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ وَعِبَادُونا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾

ئاللاھ سىلەر ئۈچۈن قۇلاقلارنى، كۆزلەرنى ۋە دىللارنى ياراتقان زاتتۇر، سىلەر ناھايىتى ئاز شۈكۈر قىلىسىلەر ① [78]. ئۇ سىلەرنى زىمىندا (نەسىللەندۈرۈش يولى بىلەن) كۆپەيتىپ (تەرەپ - تەرەپكە) تارقىتىۋەتكەن زاتتۇر، (ئاخىرى ھېساب بېرىش ئۈچۈن) ئۇنىڭ دەرگاھىغا يىغىلىسىلەر ② [79]. ئۇ تىرىلدۈرىدىغان ۋە ئۆلتۈرىدىغان زاتتۇر، كېچە - كۈندۈزنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدىدۇر ③، چۈشەنمەسىلەر؟ ④ [80]. (ئۇلار ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى ئويلاپمۇ كۆرمىدى) بەلكى ئۇلار بۇرۇنقىلار نېمىدىگەن بولسا شۇنى دېدى [81]. ئۇلار ئېيتتىكى: «بىز ئۆلۈپ توپىغا ۋە (چىرىگەن) سۆڭەككە ئايلىنىپ كەتكەندىن كېيىن، چوقۇم تىرىلمەدۇق؟ [82]. ھەقىقەتەن بىز (مۇشۇنداق ئاگاھلاندىرۇلدىق)، بۇنىڭدىن بۇرۇن بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ مۇشۇنداق ئاگاھلاندىرۇلغان ئىدى، بۇ پەقەت قەدىمكىلەردىن قالغان ئەپسانىلەردۇر» ⑤ [83].

① ئاللاھ تائالا سىلەرگە ھەقنى ئاڭلىسۇن، چۈشەنسۇن ۋە قوبۇل قىلسۇن دەپ ئەقىل - ئىدراك، ئاڭلاش ۋە چۈشۈنۈش ئىقتىدارى ئاتا قىلدى. بۇ ئىقتىدارنى ھەقنى تونۇش ئۈچۈن ئىشلەتسەڭلار، نېمەتكە شۈكۈر قىلغان بولىسىلەر. ئەمما ئاراڭلاردا شۈكۈر قىلغۇچىلار يەنى ھەقنى قوبۇل قىلغۇچىلار ئاز.

② بۇ ئايەتتە ئاللاھنىڭ بۈيۈك قۇدرىتى بايان قىلىندى. ئاللاھ سىلەرنى يارىتىپ، زىمىننىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا يەرلەشتۈردى. چىراي - شەكلىڭلارنى بىر - بىرىڭلارغا ئوخشىمايدىغان قىلدى. شۇنىڭدەك تىلىڭلارنى، ئۆرپ - ئادەتلىرىڭلارنىمۇ ھەر خىل قىلدى. بىر كۈن كېلىدۇ، ئۇ كۈندە ئاللاھ ھەممىڭلارنى تىرىلدۈرۈپ، ئۆزىنىڭ دەرگاھىغا توپلايدۇ.

③ يەنى كېچىدىن كېيىن كۈندۈزنىڭ كېلىشى، كۈندۈزدىن كېيىن كېچىنىڭ كېلىشى، يەنە كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن ۋە قىسقا بولۇشى ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە باشقۇرۇشى بىلەن بولىدۇ.

④ بۇنىڭدىن سىلەر شۇنى چۈشۈنەلەيسىلەركى، ھەممە نەرسە شۇ بىر ئاللاھ تەرىپىدىندۇر. ئۇ ھەممىدىن ئۈستۈن ۋە غالىبتۇر. ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا بويسۇنىدۇ.

⑤ ﴿أَسْطُورَةٌ﴾ "ئاسطۇرە" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، يېزىپ قالدۇرۇلغان ھېكايىلەر، ئەپسانىلەر دېگەن مەنىدە. يەنى مۇشۇرىكلار دېدىكى: تىرىلدۈرۈش ۋە دەسى قاچاندىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ؟ ئاتا - بوۋىلىرىمىز زاماندىن تارتىپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ. لېكىن ھازىرغا قەدەر ئەمەلگە ئاشمىدى، دېمەك بۇ ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئەپسانە چۆچەكلىرى بولۇپ، كىتابلارغا يېزىلىپ قالغان، قولدىن قولغا ئۆتۈپ بىزىلەرگە يېتىپ كەلگەن، بۇنىڭ ھېچقانداق ھەقىقىتى يوق.

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾ بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار (ئېيتىپ بېرىڭلارچۇ) زىمىن ۋە ئۇنىڭدىكى مەۋجۇداتلار كىمنىڭ؟» [84]. ئۇلار: «ئاللاھنىڭ» دەيدۇ. «ئۇنداقتا، سىلەر (بۇنىڭدىن) پەند - نەسەھەت ئالمامسىلەر؟» دېگىن [85] ئېيتقىنكى، «يەتتە ئاسماننىڭ ۋە ئۇلۇغ ئەرشنىڭ رەببى كىم؟» [86] ئۇلار «ئاللاھ» دەيدۇ. «(ئۇنداقتا، سىلەر ئۇنىڭدىن) قورقماسسىلەر؟» ① دېگىن [87] ئېيتقىنكى، «ھەممە نەرسىنىڭ ئىگىدارچىلىقى قولدا بولغان، (ئىلتىجا قىلغانلارغا) پاناھ بولىدىغان ② ۋە (ئۇ ھالاك قىلماقچى بولغان بىرىگە) ئۇنىڭغا قارشى ھېچكىم پاناھ بولالمايدىغان ③ زات كىم؟ ئەگەر بىلىدىغان بولساڭلار (ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ؟!)» [88]. ئۇلار: «ئاللاھ» دەيدۇ. ئېيتقىنكى، «(ئۇنداق بولسا) سىلەر قانداقمۇ قايىمۇقتۇرۇلسىلەر؟» ④ [89]. ھەقىقەت شۇكى، بىز ئۇلارغا ھەق سۆزنى كەلتۈردۈق (يەنى يەتكۈزدۈق)، شەكسىزكى، ئۇلار ئەلۋەتتە يالغانچىلاردۇر [90].

① يەنى سىلەر زىمىن ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق شەيئەلەرنىڭ ياراتقۇچىسى بىر ئاللاھ دەپ ئېتىراپ قىلىسىلەر يەنە ئۇنى ئاسمانلارنىڭ ۋە بۈيۈك ئەرشنىڭ ئىگىسى دەپ تونۇيسىلەر، شۇنداق تۇرۇپ يەنە نېمە ئۈچۈن ئىبادەتكە لايىق زاتنىڭمۇ ئەنە شۇ بىر ئاللاھ ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىشتىن بويۇن تولغايسىلەر؟ ئۇنى يەككە - يېگانە دەپ ئېتىراپ قىلىپ، نېمە ئۈچۈن ئازابىدىن ساقلىنىشقا ئەھمىيەت بەرمەيسىلەر؟

② يەنى ئەگەر ئاللاھ بىر كىشىنى ھىمايە قىلىشنى خالاپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ پاناھىغا ئالسا، بىركىم ئۇنىڭغا زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ؟

③ يەنى ئەگەر ئاللاھ بىر كىشىگە زىيان يەتكۈزمەكچى بولسا، كائىناتتا ئاللاھتىن باشقا ئۇنى زىياندىن ساقلايدىغان بىرەر قۇتقازغۇچى بارمۇ؟ ئاللاھقا قارشى كىم ئۇنى ئۆز ھىمايىسىگە ئالالايدۇ؟

④ يەنى سىلەرنىڭ ئەقىللىقلارغا نېمە بولدى؟ مەزكۇر ھەقىقەتلەرنى بىلىپ ۋە ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن ئىبادەتتە باشقىلارنى ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالسىلەر؟ قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ بايانىدىن ئايان بولىدىكى، مەككە مۇشرىكلىرى ئاللاھ تائالانىڭ پەرۋەردىگارىلىقى، ياراتقۇچى ئىكەنلىكى، ھەممىنىڭ ئىگىسى ئىكەنلىكى ۋە رىزىق بەرگۈچى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلمايتتى، بەلكى بۇلارنىڭ ھەممىنى ئېتىراپ قىلاتتى. ئۇلار پەقەت تەۋھىدى ئۆلۈھىيەتنى ئىنكار قىلاتتى يەنى ئىبادەتنى پەقەت بىر ئاللاھ ئۈچۈن قىلماي، ئۇنىڭغا باشقىلارنىمۇ شېرىك قىلاتتى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەبۇدلىرىنى ئاسمان - زىمىننى يارىتىشتا ياكى ئۇلارنى باشقۇرۇشتا ئاللاھقا شېرىك دەپ قارىغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى پەقەت بىر خاتا چۈشەنچىگە ئاساسەن شۇنداق قىلاتتى. ئۇلارنىڭ خاتا چۈشەنچىسى بويىچە: بۇ مەبۇدلارمۇ ئاللاھنىڭ سالىھ بەندىلىرى ئىدى، ئۇلار: ئاللاھ تائالا بۇ مەبۇدلارغىمۇ مەلۇم سالاھىيەت ۋە ئىقتىدار بەرگەن، بىز ئۇلار ئارقىلىق ئاللاھقا يېقىنلىشىمىز، دەيتتى. بۇ خاتا چۈشەنچە ھازىرقى دەۋردە مازاردىكى ئۆلۈكلەرگە چوقۇنغۇچى بىدئەتچىلەردىمۇ تېپىلىدۇ. ئۇلار مەزكۇر خاتا چۈشەنچىگە ئاساسلىنىپ، ئۆلۈكلەردىن مەدەت تىلەيدۇ، ئۇلارنىڭ نامىغا ئاتاپ نەزىر بېرىدۇ، سەدىقە قىلىدۇ. ئۇلارنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتا شېرىك قىلىۋالىدۇ، ھالبۇكى ئاللاھ تائالا ھېچ يەردە، مەن قايسىبىر ئۆلۈپ

كەتكەن بۇزۇك، ۋەلىي ياكى پەيغەمبەرگە ئالاھىدە ئىقتىدار ئاتا قىلدىم، ئۇلار ئارقىلىق ماڭا يېقىنلىشىشقا تىرىشىڭلار ياكى ئۇلاردىن مەدەت تىلەڭلار ياكى ئۇلارنىڭ نامىغا ئاتاپ نەزىر قىلىڭلار، دېگەن ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا تۆۋەندىكى ئايەتتە ئوچۇقلىدىكى، ﴿بىز ئۇلارغا ھەق سۆزنى كەلتۈردۇق (يەنى يەتكۈزدۇق)﴾ شۇنى ئوچۇق بايان قىلىپ بەردۇقكى، بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ مەبۇد يوقتۇر. ئەگەر ئۇلار يەنە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتا باشقىلارنى شېرىك قىلىۋاتقان بولسا، بۇ ئىشتا ئۇلارنىڭ دەلىل - پاكىتى بولغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى پەقەت بىر - بىرىنىڭ شۇنداق قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنلىكى ۋە ئاتا - بوۋىلىرىغا چوقۇنغانلىقىدىن قىلىۋاتقان بولىدۇ. ھەقىقەتتە ئۇلار پاكىتىسىز گەپ قىلىدىغان يالغانچىلاردۇر. ئاللاھنىڭ نە بالىسى، نە شېرىكى بولغان ئەمەس. ئەگەر شېرىكى بار دەپ پەرەز قىلىنسا، ھەربىر شېرىك ئۆزىگە تەۋە بولغان مەخلۇقلارنى ئۆزى خالىغان ئۇسۇل بويىچە باشقۇرماقچى بولاتتى. ھەر بىرى يەنە بىرىنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلىشقا ھەرىكەت قىلاتتى. ھەقىقەتتە ئۇنداق ئەمەس، ئاللاھنىڭ شېرىكى يوقتۇر. شۇ ۋەجىدىن كائىناتنىڭ نىزامىدا قالايمىقانچىلىق بولۇپ باقمىغان، بۇندىن كېيىن ھەم بولمايدۇ. كائىنات نىزامىنىڭ رېتىملىق باشقۇرۇلىۋاتقانلىقى ئاللاھنىڭ شېرىكى يوق ئىكەنلىكى، يەككە - يىگانە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ تائالا مۇشۇرىكلارنىڭ بۇ ھەقتىكى بارلىق بىلجىرلاشلىرىدىن پاك ۋە ئۈستۈندۇر.

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَلِيمِ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَلَّى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٩٢﴾ قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيئِي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ نُرِيكَ مَا
نَعِدُهُمْ لَقَدِيرُونَ ﴿٩٥﴾

ئاللاھ (مەخلۇقاتتىن ھېچبىرىنى) بالا قىلىۋالمدى، ئەزەلدىن ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە باشقا ھېچبىر ئىلاھمۇ بولمىدى. ئەگەر ئۇنداق بولسا ئىدى، ئۇ چاغدا ھەربىر ئىلاھ ئەلۋەتتە ئۆزى ياراتقان نەرسىلەرنى يالغۇز ئىگىلەيتتى، بەزىسى بەزىسىدىن ئۈستۈن كېلەتتى، (كائىناتنىڭ نىزامى بۇزۇلاتتى). ئاللاھ ئۇلارنىڭ سۈپەتلىگەنلىرىدىن پاكىتۇر [91]. ئاللاھ غەيبىنى ۋە ئاشكارىنى بىلگۈچىدۇر، مۇشەرىكلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن ئۈستۈندۇر [92]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئى رەببىم! ئەگەر سەن ئۇلارغا ۋەدە قىلغان ئازابىنى (چۈشۈرۈپ) ماڭا كۆرسىتىدىغان بولساڭ، ئى رەببىم! ئۇ ھالدا مېنى ئۇ زالىم قەۋم ئىچىدە قىلمىغن» ① [93-94]. بىز ئۇلارغا ۋەدە قىلغان ئازابىنى ساڭا كۆرسىتىشكە ئەلۋەتتە قادىرمىز [95].

① شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دۇئا قىلاتتى: «ئى ئاللاھ! ئەگەر سەن بىرەر قەۋمگە سىناق ياكى ئازاب ئەۋەتمەكچى بولساڭ، ئازاب ئەۋەتىشتىن ئىلگىرى مېنىڭ جېنىمنى ئالغىن». (سۈنەنى تەرمىزى 3235 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 243 - بەت)

أَدْفَعْ بِأَلْتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾
حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا

سەن يامانلىققا ئەڭ ياخشى خىسلەت بىلەن تاقابىل تۇرغىن^①، ئۇلارنىڭ (بىز توغرىلۇق) نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئوبدان بىلىمىز [96]. ئېيتقىنكى، «ئى رەببىم! ساڭا سېغىنىپ شەيتانلارنىڭ ۋەسۋەسىلىرىدىن پاناھ تىلەيمەن»^② [97]. ئى رەببىم! ساڭا سېغىنىپ شەيتانلارنىڭ ماڭا ھەمراھ بولۇشىدىن پاناھ تىلەيمەن»^③ [98]. ئۇلارنىڭ (يەنى كاپىرلارنىڭ) بىرىگە ئۆلۈم كەلسە، ئۇ: «ئى رەببىم! مېنى (دۇنياغا) قايتۇرغىن» [99]. مەن قويۇپ كەلگەن (مال - دۇنيا) لىرىم بىلەن ياخشىلىق قىلىشىم مۇمكىن»^④ دەيدۇ. بۇ (يەنى ئۇنىڭ دۇنياغا قايتىشى) مۇمكىن ئەمەس^⑤.

① يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدى: ﴿ياخشى خىسلەت ئارقىلىق (يامان خىسلەتكە) تاقابىل تۇرغىن، (شۇنداق قىلساڭ) سەن بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ئاداۋەت بار ئادەم گويا سىرداش دوستۇڭدەك بولۇپ قالىدۇ﴾. (سۈرە ھامىم سەجىدە 34 - ، 35 - ئايەتلەر)

② شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شەيتاندىن مۇنداق پاناھ تىلەيتتى: «ئانڭلاپ، بىلىپ تۇرغۇچى ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ، قوغلاندى شەيتاننىڭ قەست قىلىشىدىن، ۋەسۋەسىسىدىن ۋە كىبرىسىدىن پاناھ تىلەيمەن» (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 775 - ھەدىس، جامى تىرمىزى 242 - ھەدىس)

③ شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر ئىشنى باشلاشتىن ئىلگىرى ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىشنى يەنى «بىسمىللاھ» دېيىشنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن، چۈنكى ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئالغاندا شەيتان قاچىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى مۇنداق دۇئا قىلاتتى: «ئى ئاللاھ! مەن بەك قېرىپ كېتىشتىن، (تام) بېسىۋېلىپ (ئۆلۈشتىن)، سۇغا چۆكۈپ (ئۆلۈشتىن) ۋە سەكراتتىكى چاغدا شەيتاننىڭ قەست قىلىشىدىن ساڭا سېغىنىپ پاناھ تىلەيمەن». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1552 - ھەدىس) ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن، جازاسىدىن، بەندىلىرىنىڭ يامانلىقىدىن، شەيتانلارنىڭ ۋەسۋەسىلىرىدىن ۋە ئۇلارنىڭ ماڭا ھەمرا بولۇشىدىن ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ سۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا سېغىنىمەن. (مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 181 - بەت، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3893 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 3528 - ھەدىس)

④ ھەربىر كاپىر ئۆلىدىغان چاغدا، قەبرىدىن تىرىلدۈرۈلۈپ چىقىدىغان چاغدا، قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا تۇرغاندا ۋە جەھەننەمگە تاشلىنىدىغان چاغدا، دۇنياغا قايتىشنى ئارزۇ قىلىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. قۇرئان كەرىمدە بۇ مەزمۇن كۆپ ئايەتلەردە بايان قىلىنغان، مەسىلەن: (سۈرە مۇناپىقۇن 10 - ، 11 - ئايەتلەر، سۈرە مۇئەمىن 11 - ، 12 - ئايەتلەر، سۈرە سەجىدە 12 - ئايەت، سۈرە ئىبراھىم 44 - ئايەت، سۈرە ئەئراف 53 - ئايەت، سۈرە ئەنئام 27 - ، 28 - ئايەتلەر، سۈرە شۇرا 24 - ئايەت، سۈرە فاتىر 37 - ئايەت).

⑤ ﴿كَلَّا﴾ قاتتىق رەددىيە بېرىش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى ياق، ئۇنداق بولمايدۇ، ئۇنى دۇنياغا قايتۇرۇش قەتئىي مۇمكىن ئەمەس.

إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠١﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠٢﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٣﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٤﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ

بۇ ئۇنىڭ قۇرۇق گېپىدۇر ①، ئۇلار تىرىلدۈرۈلدىغان كۈنگە قەدەر ئۇلارنىڭ ئالدىدا (ئۇلارنى دۇنياغا قايتىشتىن توسىدىغان) بىر توسما بولىدۇ ② [100]. سۇر چىلىنغان كۈندە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تۇغقانچىلىق رىشتىسى قالمايدۇ، ئۇلار (بىر - بىرىنىڭ ئەھۋالىنىمۇ) سوراشمايدۇ ③ [101]. كىمنىڭ ياخشى ئەمەللىرى (تارازىدا) ئېغىر كەلسە، ئەنە شۇلار نىجاتلىققا ئېرىشكۈچىلەردۇر [102]. كىمنىڭ ياخشى ئەمەللىرى (تارازىدا) يېنىك كەلسە، ئەنە شۇلار ئۆزىنى زىيانغا ئۇچراتقۇچىلاردۇر، جەھەننەمدە مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر [103]. ئۇلارنىڭ يۈزلىرىنى ④ ئوت كۆيدۈرۈپ تۇرىدۇ.

① بۇ ئىبارىنىڭ بىر مەنىسى: بۇ ھەربىر كاپىرنىڭ جان بېرىدىغان ۋاقىتتا دەيدىغان گېپىدۇر. ئىككىنچى مەنىسى: بۇ ئۇلارنىڭ ئەمەل قىلمايدىغان قۇرۇق گېپىدۇر. ئەگەر ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلسىمۇ، يەنىلا ھېچ ياخشى ئەمەل قىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ دېگىنى شۇ پېتى قالىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە ئېيتقانداك: ﴿ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ، مەنئى قىلىنغان ئىشلارنى ئەلۋەتتە يەنە قىلاتتى. شۈبھىسىزكى، ئۇلار يالغانچىلاردۇر﴾. (سۈرە ئەنئام 28 - ئايەت) قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: كاپىرنىڭ دۇنيا قايتىشىنى ئارزۇ قىلىشىدا بىز ئۈچۈن مۇھىم ساۋاق بار. كاپىر ئۆزىنىڭ ئائىلىسى ياكى جەمەتىنىڭ قېشىغا بېرىشىنى كۆزلەپ، دۇنياغا قايتىشىنى ئارزۇ قىلمايدۇ، بەلكى ياخشى ئەمەل قىلىۋېلىشىنى كۆزلەپ دۇنياغا قايتىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. شۇڭا قىيامەتتە ئۇلاردەك ئارزۇدا بولۇپ قالماسلىقىمىز ئۈچۈن، ھاياتلىقنىڭ ھەربىر دەقىقىلىرىنى غەنىمەت بىلىپ، ياخشى ئەمەللەرنى كۆپرەك قىلىۋېلىشىمىز لازىم. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② ئىككى نەرسىنىڭ ئارىسىنى ئايرىپ ۋە توسۇپ تۇرىدىغان نەرسە بەرزەخ (يەنى توسما) دەپ ئاتىلىدۇ. دۇنيا ھاياتى بىلەن ئاخىرەت ھاياتىنى ئايرىپ تۇرىدىغان جاي، يەنە بىر ئىبارە بىلەن ئېيتقاندا، ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا توختايدىغان بېكەت بۇ يەردە بەرزەخ دەپ ئاتالدى. چۈنكى ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسى پۈتۈنلەي ئۈزۈلىدۇ. ئاخىرەت ھاياتى بولسا بارلىق ئىنسانلار تىرىلدۈرۈلگەندە ئاندىن باشلىنىدۇ. بۇ ئارىلىقتىكى قەبرىدە ياكى قۇشلارنىڭ قورسىقىدا ياكى جەستى كۆيدۈرۈلگەن ئەھۋالدا، تۇپراق ئارىسىدا ئۆتمىدىغان ھايات - بەرزەخ ھاياتىدۇر. ئىنساننىڭ جىسمى قەيەردە بولسۇن ۋە قايسى شەكىلدە بولسۇن، توپىغا ئايلىنىپ، تۇپراققا ئارىلىشىپ كەتكەن بولسۇن ياكى كۈلگە ئايلاندۇرۇلۇپ، شامالغا سورىۋېتىلگەن بولسۇن ياكى دەرياغا تاشلاپ ئېقىتىۋېتىلگەن بولسۇن ۋە ياكى ھاياۋانغا يەم بولۇپ كەتكەن بولسۇن، ھەممىگە ئاللاھ تائالا يېڭى بىر جىسىم ئاتا قىلىپ، مەھشەر مەيدانىغا توپلايدۇ.

③ قىيامەتنىڭ دەھشىتىدىن دەسلەپتە شۇنداق بولىدۇ، كېيىن بىر - بىرلىرىنى تونۇيدۇ ۋە ئۆزئارا سۆزلىشىپ، ھال - ئەھۋال سورىشىدۇ.

④ بۇ يەردە يۈزنىڭ ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىشى ئۇنىڭ ئىنسان جىسمىدىكى ئەڭ مۇھىم ۋە شەرەپلىك بىر ئەزا بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. بولمىسا، جەھەننەمنىڭ ئوتى يۈزنىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن جىسمىنى ئوراپ ئالىدۇ.

وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١١٤﴾ أَلَمْ تَكُنْ ءآيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَدِّبُونَ ﴿١١٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١١٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١١٧﴾ قَالَ أَحْسَبُوكُمْ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا ءَامَنَّا فَاعْتَرِفْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سَخَرِيًّا حَتَّىٰ أَنْسَوَكُمُ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَآئِزُونَ ﴿١٢١﴾

جەھەننەمدە ئۇلارنىڭ كالىپۇكلىرى قورۇلۇپ، چىشلىرى ئېچىلىپ (بەتچىراي بولۇپ) قالدۇ. [104].
 (ئۇلارغا) «سەلەرگە (دۇنيادا) مېنىڭ ئايەتلىرىم ئوقۇپ بېرىلگەن، (ئەمما) سەلەر ئۇنى (شۇنچە روشەن تۇرۇقلۇق) ئىنكار قىلغان ئەمەسمىدىڭلار؟» (دېيىلىدۇ) [105]. ئۇلار ئېيتىدۇ: «ئى رەببىمىز! بەتەختلىكىمىز 2 بىزگە غالب كېلىپ، ئازغۇن قەۋم بولۇپ قالغان ئىكەنمىز [106]. ئى رەببىمىز! بىزنى دوزاختىن چىقارغىن (ئاندىن دۇنياغا قايتۇرغىن)، ئەگەر بىز (شۇنىڭدىن كېيىن) يەنە (كۇفرغا) قايتساق، ئۇ چاغدا بىز راستتىنلا (ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز) ئۇۋال قىلغان بولىمىز» [107]. ئاللاھ ئېيتىدۇ: «جەھەننەمدە خارلانغان ھالدا قېلىڭلار، (بۇ ھەقتە) ماڭا سۆز ئاچماڭلار» [108]. شەكسىزكى، بەندىلىرىمدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر: «ئى رەببىمىز! بىز ئىمان ئېيتتۇق، بىزنىڭ گۇناھىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، بىزگە رەھىم قىلغىن، سەن بولساڭ رەھىم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى سەن» دەيتتى [109]. سەلەر بولساڭلار ئۇلارنى مەسخىرە قىلاتتىڭلار، ھەتتا بۇ ئىش سەلەرگە مېنى ياد ئېتىشىنى ئۇنتۇلدۇردى (يەنى ئۇلارنى مەسخىرە قىلىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، ماڭا ئىتائەت قىلىشىنى ئۇنتۇدۇڭلار)، سەلەر (ھەمىشە) ئۇلاردىن (يەنى ئۇلارنىڭ ماڭا بويسۇنۇشلىرىنى زاڭلىق قىلىپ) كۈلەتتىڭلار [110]. ئۇلار (سەلەردىن يەتكەن ئەرزىيەتلەرگە) سەۋر قىلغانلىقى ئۈچۈن، مەن بۈگۈن ئۇلارنى مۇكاپاتلىدىم. شەكسىزكى، ئۇلار مۇراد - مەقسىتىگە يەتكۈچىلەردۇر 3 [111].

① ﴿كَالِحُونَ﴾ كالىپۇكلىرى تارتىشىپ قىسقارغانلىقتىن چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالغان دېگەن مەنىدە. كالىپۇك چىشنى ئوراپ تۇرغان كىيىمنىڭ ئورنىدا بولۇپ، جەھەننەمنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ كەتكەنلىكتىن تارتىشىپ، قىسقىراپ چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىنساننىڭ چىرايى سەتلىشىپ، قورقۇنچۇق بولۇپ قالىدۇ.

② ئىنساننىڭ ئۈستىدىن غالىپ كېلىدىغان ھاۋايى - ھەۋەس ۋە شەھۋەت بۇ ئايەتتە بەدبەختلىك دەپ ئىپادىلەندى. چۈنكى ئۇ ئىشلارنىڭ نەتىجىسى ھەمىشە بەدبەختلىك بولىدۇ.

③ دۇنيادا مۇئمىنلەرگە شۇنداق ئېغىر سىناقلار كېلىدۇكى، ئۇلار دىن ۋە ئىماننىڭ تەقەززاسى بويىچە ئەمەل قىلسا، دىننى بىلمەيدىغان، ئىماننى چۈشەنمەيدىغان ئادەملەر ئۇلارنى مەسخىرە قىلىپ كۈلىدۇ. ئۇلارنى زاڭلىق قىلىش ئوبېكتىغا ئايلاندۇرىۋالىدۇ. بەزى ئىمانى ئاجىز كىشىلەر باشقىلارنىڭ زاڭلىق قىلىشىدىن قورقۇپ، ئاللاھنىڭ خېلى كۆپ ئەمىر - پەرمانلىرىنى ئادا قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. مەسىلەن: ساقالنى مەسخىرە قىلسا، ساقال قويمايدۇ، ھىجابنى ئەيىبلەسە، ھىجاب ئارتمايدۇ، ھەتتا توي مۇراسىملىرىنىمۇ غەيرى دىندىكىلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتى بويىچە ئۆتكۈزىدۇ ۋە ھاكازا... ئەمما شۇنداق تەلەپلىك كىشىلەر باركى، باشقىلارنىڭ ئەيىبلەش ۋە مەسخىرىلىرىگە پەرۋا قىلمايدۇ. ھەر ھالەتتە ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا ئىتائەت قىلىشتىن بۇرۇلۇپ كەتمەيدۇ. ئۇلار ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَالَمَت قىلغۇچىنىڭ مالاىتىدىن قورقمايدۇ﴾ (سۈرە مائىدە 55 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) بۇ ئايەتتە بايان قىلغاندەك، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا

ئەڭ ياخشى مۇكاپات ئاتا قىلىدۇ. ئۇلارنى ئەبەدىي بەخت - سائادەتكە ئېرىشتۈرىدۇ. ئى ئاللاھ! بىزنى ئۇلارنىڭ جۈملىسىدىن قىلغىن.

قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٣﴾ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمِ فَسَلِّ الْعَادِينَ ﴿١١٤﴾ قُلْ إِنْ لَبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٥﴾ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٦﴾ فَتَعَلَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٧﴾

ئاللاھ (ئازابتىكىلەردىن): «سەلەر يەر يۈزىدە قانچىلىك تۇردۇڭلار؟» دەپ سورايىدۇ [112]. ئۇلار: «بىر كۈن ياكى بىر كۈندىنمۇ ئاز تۇردۇق، (بۇنى) ھېسابلاپ تۇرغۇچىلاردىن سورىغىن» دەيدۇ (ئۇلار دوزاختا چېكىۋاتقان ئازاب تۈپەيلىدىن، زېمىندا قانچىلىك تۇرغانلىقىنى ئۈنتۈيدۇ) ① [113]. ئاللاھ: «ئەگەر سەلەر بىلسەڭلار (دۇنيادا) پەقەت ئازغىنە تۇردۇڭلار» دەيدۇ ② [114]. (ئى ئىنسانلار!) سەلەر بىزنى، ئۆزۈڭلارنى بىكار ياراتتى (يەنى سەلەر بىزنى ھايۋاناتلارنى ياراتقىنىمىزدەك، ھېچقانداق ساۋابىمۇ بەرمەيدىغان، جازامۇ بەرمەيدىغان قىلىپ ياراتتى) ۋە ئۆزۈڭلارنى بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلمايمىز، دەپ ئويلاپ قالدىڭلارمۇ؟ [115]. ھەقىقىي پادىشاھ – ئاللاھ ئۈستۈندۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر ③، ئۇ ئۇلۇغ ئەرشنىڭ ئىگىسىدۇر ④ [116].

① «ھېسابلاپ تۇرغۇچىلار» دېگەندىن ئىنساننىڭ نامە – ئەمالى ۋە ئۆمرىنى يېزىشقا مەسئۇل پەرىشتىلەر ياكى ھېسابنى ياخشى بىلىدىغان ئىنسانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قىيامەتنىڭ دەھشىتىدىن ئۇلارنىڭ دۇنيادا كۆرگەن راھەت – پاراغەتلىرى ئېسىدىن چىقىپ كېتىدۇ. ئۇلار دۇنيادا خۇددى بىر كۈن ياكى يېرىم كۈن تۇرغاندەك ھېس قىلىدۇ. شۇڭا ئۇلار: بىر كۈن ياكى ئۈستۈندىنمۇ ئاز تۇردۇق، پەرىشتىلەردىن ياكى ھېساب بىلىدىغانلاردىن سوراپ باققىن، دەيدۇ.

② ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك ھايات ھەقىقەتتە دۇنيادىكى ھاياتقا سېلىشتۇرغاندا ناھايىتى ئازدۇر. لېكىن سەلەر دۇنيادا ئۇنىڭ باقاسىزلىقىنى (ناھايىتى قىسقا چەكلىك ھايات ئىكەنلىكىنى) بىلمىدىڭلار. كاشكى سەلەر يوقىلىپ كېتىدىغان دۇنيانىڭ ھەقىقىتىنى بىلگەن بولساڭلار، بۈگۈن سەلەرمۇ مۇئمىنلەردەك نىجاتلىققا ۋە بەختكە ئېرىشكەن بولاتتىڭلار.

③ يەنى ئاللاھ تائالا سەلەرنى ھېچبىر مەقسەتسىزلا بىكار يارىتىشتىن پاك ۋە ئۈستۈندۇر. سەلەرنى نېمە خالىساڭلار شۇنى قىلىدىغان، سەلەردىن ھېچ ھېساب ئېلىنمايدىغان قىلىپ ياراتقىنى يوق. بەلكى، ئۇ سەلەرنى بىر ئۇلۇغ مەقسەت ئۈچۈن ياراتتى، ئۇ مەقسەت بولسا، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتۇر. شۇڭا كېيىنكى ئايەتتە دېيىلىدىكى، ئىبادەتكە لايىق زات ئاللاھتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد ياكى ئىلاھ يوقتۇر.

④ بۇ يەردە ئۇلۇغ ئەرشنىڭ سۈپىتى بايان قىلىندى، چۈنكى رەھمەت ۋە بەرىكەتلەر ئەنە شۇ ئەرشتىن نازىل بولىدۇ.

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١١٨﴾

كىمكى ھېچقانداق دەلىلى يوق تۇرۇقلۇق، ئاللاھقا قوشۇپ يەنە بىر ئىلاھقا چوقۇنىدىكەن، ئۇ رەببىنىڭ دەرگاھىدا ھېساب بېرىدۇ، كاپىرلار ھەرگىز نىجات تاپالمايدۇ① [117]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئى رەببىم! مەغپىرەت قىلغىن، رەھىم قىلغىن، سەن رەھىم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىسەن» دېگەن [118].

① بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، مۇۋەپپەقىيەت ۋە بەخت - سائادەت دېگەن ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن نىجات تېپىشتۇر. دۇنيانىڭ مال - مۈلكىگە ۋە باياشات تۇرمۇشقا ئېرىشىشنىڭ ئۆزى مۇۋەپپەقىيەت ۋە بەخت - سائادەت ئەمەس. بۇ نەرسىلەرگە دۇنيادا كاپىرلارمۇ ئېرىشىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئۇلارنىڭ نىجات تاپالمايدىغانلىقىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. بۇ شۇنى بىلدۈرىدۇكى، ھەقىقىي بەخت - سائادەت مۇئمىنلەرگە نېسىپ بولىدىغان ئاخىرەتتىكى بەخت - سائادەتتۇر. دۇنيادىكى مال - مۈلۈكنىڭ كۆپ بولۇشى بەخت - سائادەتكە ئېرىشكەنلىك ھېسابلانمايدۇ. چۈنكى مال - مۈلۈك مۇئمىن ۋە كاپىر دەپ ئايرىلماستىن ھەممىگە بېرىلىدۇ.

(24) سورة النور مدنية 64 آية

(24) سۈرە نۇر مەدەنىدە چۈشكەن 64 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١﴾ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

(بۇ) بىز نازىل قىلغان ① ۋە (كۆرسەتمىلىرىگە ئەمەل قىلىشنى) پەرز قىلغان بىر سۈرىدۇر. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەرنىڭ ۋەز - نەسىھەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن، ئۇنىڭدا (شەرىئەت ئەھكاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان) روشەن ئايەتلەرنى نازىل قىلدۇق [1]. (ئۆيلەنمىگەن) زىنا قىلغۇچى ئايال ۋە زىنا قىلغۇچى ئەرنىڭ ھەربىرىنى يۈز دەرىدىن ئۇرۇڭلار ②،

★ سۈرە نۇر، سۈرە ئەھزاب، سۈرە نىسا قاتارلىق ئۈچ سۈرىدە ئاياللارغا خاس مەسىلىلەر ۋە ئىجتىمائىي ھاياتقا مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ئەھكاملار تەپسىلىي بايان قىلىندۇ.

① قۇرئان كەرىمدىكى ھەممە سۈرىلەرنى ئاللاھ تائالا نازىل قىلغان لېكىن مەزكۇر سۈرىنىڭ بېشىدا بۇ ئىبارىنىڭ تىلغا ئېلىنىشى ئۇنىڭدا بايان قىلىنغان ئەھكاملارنىڭ زور ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر.

② پەھىشە قىلغۇچىغا ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە ۋاقىتلىق بىر جازا بەلگىلەنگەن بولۇپ، ئۇ جازا سۈرە نىسانىڭ 15 - ئايىتىدە بايان قىلىندى. ئۇنىڭدا، پەھىشە قىلغان ئاياللارغا مۇقىم بىر جازا بەلگىلەنگەن قەدەر ئۇلارنى ئۆيگە بەند قىلىپ ساقلاشقا، ئەمىر قىلىنغان ئىدى. ئاندىن كېيىن سۈرە نۇرنىڭ بۇ ئايىتى نازىل بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «ئاللاھ تائالا ۋەدىسى بويىچە زىنا قىلغان ئەر ۋە ئايالغا مۇقىم جازا بەلگىلىدى، سىلەر ئۇنى (يەنى ئۇ ھۆكۈمنى) مەندىن ئۈگىنىۋېلىڭلار، ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا زىنا قىلىپ سالغانلارغا بىر چىقىش يولى بەردى. ئۆيلەنمىگەن ئەر بىلەن ياتلىق بولمىغان ئايال زىنا قىلىپ قالسا، جازالاش يۈزىدىن ئۇلارنى 100 دەرىدە ئۇرۇش ۋە بىر يىل پالاشتۇر. ئۆيلەنگەن ئەر بىلەن ياتلىق بولغان ئايال زىنا قىلىپ قالسا، جازالاش يۈزىدىن ئۇلارنى 100 دەرىدە ئۇرۇش بىلەن چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈشتۈر» دېدى. (سەھىھ مۇسلىم، 1690 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھۆكۈمنى تەدبىقلاپ، ئۆيلەنگەن تۇرۇپ، زىنا قىلغانلارغا چالما - كېسەك قىلىش جازاسى بەردى. 100 دەرىدە ئۇرۇش (كېچىك جازا) چوڭ جازا بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆيلەنگەن تۇرۇپ زىنا قىلغانلارغا پەقەت چالما - كېسەك قىلىش جازاسى بېرىدىغان بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىدىن كېيىن توغرا يول تۇتقان خەلىپىلەر ۋە ساھابىلەرمۇ ئوخشاش جازالاش ئۇسۇلىنى قوللاندى. ئۇلاردىن كېيىن كەلگەن بارلىق فۇقۇھا ۋە ئۆلىمالارمۇ ئۇنىڭ توغرىلىقىنى تەستىقلاپ كەلدى. پەقەت خاۋارىجلار بۇ جازانى ئىنكار قىلدى. ھازىرمۇ بۇ جازانى ئىنكار قىلىدىغان بىر قىسىم كىشىلەر مەۋجۇت. بۇنى ئىنكار قىلىش ھەدىسىنى ئىنكار قىلىشتىن كېلىپ چىققان، چۈنكى، چالما - كېسەك قىلىش سەھمە ۋە ناھايىتى كۈچلۈك ھەدىسلەر بىلەن ئىسپاتلانغان. بۇ ھەدىسلەرنى رىۋايەت قىلغۇچىلارنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۆلىمالار ئۇ ھەدىسلەرنى مۇتەۋاتىر دەرىجىدىكى ھەدىسلەر قاتارىغا كىرگۈزگەن. شۇ ۋەجىدىن ھەدىسنىڭ دەلىل - پاكىتلىقىغا ھەمدە شەرىئەتنىڭ مەنبەسى ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەن ئادەم چالما - كېسەك قىلىش جازاسىنى ھەرگىز ئىنكار قىلمايدۇ.

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيَشْهَدُ عَذَابُهُمَا طَآئِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٨﴾

ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىدىغان كىشىلەر بولساڭلار، ئاللاھنىڭ دىنىدا (ھۆكۈم ئىجرا قىلىشتا) ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتماڭلار (يەنى رەھىم قىلماڭلار) ①، ئۇلارنى جازالىغاندا مۇئمىنلەردىن بىر تۈركۈم كىشى ھازىر بولسۇن ② [2]. زىنا قىلغۇچى ئەر پەقەت زىنا قىلغۇچى ئايالنى ياكى مۇشرىك ئايالنىلا ئالىدۇ، زىنا قىلغۇچى ئايال مۇ پەقەت زىنا قىلغۇچى ئەرگە ياكى مۇشرىك ئەرگەلا تېگىدۇ ③، ئۇ (يەنى زىنا) مۇئمىنلەرگە ھارام قىلىندى [3].

① بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئىچ ئاغرىتىش يۈزىسىدىن يۈرگۈزمەكچى بولغان جازانى ئىجرا قىلماي قالماڭلار. ئىنساندا تەبىئىي پەيدا بولغان ئىچ ئاغرىتىش ئىمانغا زىت كەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇ ئىنسان تەبىئىتىدە ئەسلىدىنلا بار بولغان رەھىمدىلىكنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

② جازالاشتىكى ئەسلىي مەقسەت كەڭ دائىرىدە كۆپ كىشىلەرگە ئىبىرەت قىلىشتۇر. ئەپسۇسكى ھازىرقى دەۋردە ئومۇمغا ئىبىرەت بولسۇن دەپ ئېلىپ بېرىلىدىغان جازالارنى ئىنسان ھەقىرىگە خىلاپ دەپ جار سالىدىغانلار چىققۇتىدۇ. بۇ پۈتۈنلەي جاھالەتكە قايتقانلىق، ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە قارشى چىققانلىق، ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ ئىنسانلارغا ئاللاھتىنمۇ مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك بولۇۋالغانلىقتۇر. ھالبۇكى، ئاللاھ تائالادىنمۇ مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك ھېچكىم يوقتۇر.

③ بۇ ئايەتنى چۈشىنىشتە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ئىككى خىل قاراش بار:

1 - بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ھۆكۈم ئومۇمىي ئەھۋالنى نەزەردە تۇتقاندا شۇنداق بولىدۇ، دېمەك ئىستىلى بۇزۇقلار ئومۇمەن ئۆزىگە ئوخشاش ئىستىلى بۇزۇقلارنى تاپىدۇ. ئەمىلىيەتتە زىناخورلار كۆپىنچە پاهىشەلەر بىلەن توي قىلىشنى ياقتۇرىدۇ. بۇنىڭدىن مەقسەت مۇسۇلمانلارنى چوڭ گۇناھ ۋە قەبىھ قىلمىش بولغان زىنادىن ئاگاھلاندۇرۇش. شۇنىڭدەك زىناخورلار بىلەن توي قىلىشنىڭ ھاراملىقىنى ۋە چەكلەنگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر. ئىمام شەۋكانى بۇ قاراشنى ئەڭ توغرا دەپ قارىدى. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە كەلگەن ھەدىسلەر بۇ قاراشنى تېخىمۇ كۈچلەندۈرىدۇ. ساھابىلەردىن بىرى پاهىشە ئايال بىلەن نىكاھلىنىشقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رۇخسەت سوراپ كەلگەندە، بۇ ئايەت نازىل بولغان، شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى پاهىشە بىلەن نىكاھلىنىشتىن چەكلىگەن. بەزى ئۆلىمالار بۇنى دەلىل قىلىپ، ئەر ئۆزى بىلەن زىنا قىلغان ئايالنى نىكاھغا ئېلىشى ياكى ئايال ئۆزى بىلەن زىنا قىلغان ئەرگە نىكاھلىنىشى جايز ئەمەس، دەيدۇ. ئەمما ئۇلار چىن دىلىدىن تەۋبە قىلغان بولسا، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا نىكاھلىنىشى جايز بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

2 - بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتىكى نىكاھ دېگەن سۆزدىن ھەممىگە مەلۇملۇق نىكاھ كۆزدە تۇتۇلمايدۇ. بەلكى ئۇنىڭدىن جىما كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەقسەت زىنانىڭ سەت ۋە ناشايان قىلمىش ئىكەنلىكىنى بايان قىلىشتۇر. دېمەك ئىستىلى بۇزۇق ئەر ئۆزىنىڭ جىنسىي ھەۋسىنى ھارام يول بىلەن قاندۇرۇش ئۈچۈن ئىستىلى بۇزۇق ئايالنى تاپىدۇ، شۇنىڭدەك ئىستىلى بۇزۇق ئايال مۇ ئىستىلى بۇزۇق ئەرنى تاپىدۇ. شۇڭا مۇئمىنلەرگە ئۇنداق قىلىش يەنى زىنا قىلىش ھارام قىلىندى. بۇ يەردە مۇشرىك ئەر ۋە مۇشرىك ئايالنىڭ تىلغا ئېلىنىشى شۇ ۋەجىدىنكى، شېرىكمۇ زىناغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر گۇناھتۇر، خۇددى مۇشرىك ئاللاھنى

قويۇپ، باشقا نەرسىلەرگە ئىگىلىگەندەك، زىناخورمۇ ئايالنى قويۇپ، ئايالمۇ ئېرىنى قويۇپ، باشقىسى بىلەن ئېزىتىشنى بۇلغايدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن مۇشرىك بىلەن زىناخورنىڭ ئارىسىدا ماھىيەت جەھەتتىن بىر خىل مۇناسىۋەت ۋە باغلىنىش تېپىلىدۇ.

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَنِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥١﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٢﴾

ئىپپەتلىك ئاياللارنى زىنا بىلەن قارىلىغان، (بۇنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، ئادالەتلىك) تۆت گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىگەن كىشىلەرنى 80 دەررە ئۇرۇڭلار (يەنى بىراۋغا زىنا بىلەن تۆھمەت چاپلىغان ھەربىر ئادەمنى قامچا ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر بىلەن 80 نى ئۇرۇڭلار، چۈنكى ئۇلار ئىپپەتلىك ئاياللارغا يالغاندىن تۆھمەت چاپلىغان ۋە كىشىلەرنىڭ ئابرويىنى تۆككەن ئادەملەردۇر)، ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىنى (ئۇلار يالغانچىلىق ۋە تۆھمەت چاپلاش مەيدانىدا چىڭ تۇرىدىغانلا بولسا) ھەرگىز قوبۇل قىلماڭلار، ئەنە شۇلار پاسىقلاردۇر (يەنى ئۇلار بوھتان چاپلاشتىن ئىبارەت چوڭ گۇناھنى سادىرى قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ ئىنتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر) ① [4]. شۇنىڭدىن كېيىن تەۋبە قىلغان ② ۋە (قىلمىشلىرىنى) تۈزەتكەنلەر (يەنى ئىپپەتلىك ئاياللارغا قايتا تۆھمەت چاپلىمىغانلار) بۇنىڭدىن مۇستەسنا (ئۇلارنى كەچۈرۈڭلار، گۇۋاھلىقىنى قوبۇل قىلىڭلار). چۈنكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، تولىمۇ مېھرىباندۇر (ئۇلارنى ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلىدۇ) [5].

① بۇ ئايەتتە بوھتان چاپلاشنىڭ جازاسى بايان قىلىندى. كىمكى بىر ئىپپەتلىك ئايال ياكى بىر پاك ئەرگە زىنا قىلدى دەپ بوھتان چاپلىسا، (شۇنىڭدەك بىر ئايال پاك بىر ئەرنى ياكى ئايالنى زىنا قىلدى دەپ قارىلىسا)، سۆزىنىڭ راست ئىكەنلىكىگە تۆت ئادالەتلىك گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىسە، ئۇنىڭغا ئۈچ تۈرلۈك ھۆكۈم بايان قىلىندى. بىرىنچىسى: ئۇنىڭغا سەكسەن قامچا ئۇرۇلىدۇ. ئىككىنچىسى: ئۇنىڭ گۇۋاھلىقى مەڭگۈ قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئۈچىنچىسى: ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ۋە كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە پاسىق دەپ قارىلىدۇ.

② تەۋبە قىلىش بىلەن قامچا جازاسى كەچۈرۈم قىلىنمايدۇ. مەيلى ئۇ تەۋبە قىلسۇن ياكى قىلمىسۇن ھەر ھالەتتە جازا ئىجرا قىلىنىدۇ. ئەمما قالغان ئىككى ھۆكۈم يەنى ئۇنىڭ گۇۋاھلىقىنىڭ قوبۇل قىلىنماسلىقى ۋە ئۇنىڭغا بېرىلگەن پاسىقلىق سۈپىتى كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى ھەققىدە ئۆلىمالار ئارىسىدا ئىختىلاپ مەۋجۇت. بەزى ئۆلىمالار: ئەگەر ئۇ تەۋبە قىلسا، ئۇنىڭدىن پەقەت «پاسىق» دېگەن سۈپەت كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: تەۋبە قىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە «پاسىق» دېگەن سۈپەتمۇ كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ، دەيدۇ. ئىككىنچى قاراشنى ئىمام شەۋكانى ئەڭ توغرا دەپ قارايدۇ. ئۇ ﴿أَبَدًا﴾ (ھەرگىز) نىڭ مەنىسىنى "مَادَامَ قَائِمًا" (ئۇلار تۆھمەت چاپلاشتا چىڭ تۇرىدىغانلا بولسا) دېگەن ئىبارە بىلەن باغلاپ بايان قىلدى. يەنى ئۇ قارىلاش ۋە تۆھمەت چاپلاشنى داۋام قىلىدىغانلا بولسا، گۇۋاھلىقىنى قوبۇل قىلماڭلار، ئەگەر تەۋبە قىلسا، قوبۇل قىلىڭلار، بۇ خۇددى «كاپىرنىڭ گۇۋاھلىقى ھەرگىز قوبۇل قىلىنمايدۇ» دېيىلسە، بۇ يەردىكى «ھەرگىز» نىڭ مەنىسى ئۇ كاپىر ھالىتىدىلا بولىدىكەن، ئۇنىڭ گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ، دېگەننى بىلدۈرگەندەك، ئەگەر ئۇ مۇسۇلمان بولسا، گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنىدۇ، دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَدَتْ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾ وَالْخَمِيسَةَ أَنْ لَعَنَتِ اللَّهُ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرُؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٨﴾ وَالْخَمِيسَةَ أَنْ غَضَبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾

ئاياللىرىنى زىنا بىلەن قارىلىغان ۋە ئۆزىدىن باشقا گۇۋاھچىلىرى بولمىغان ئەرلەرگە كەلسەك، ئۇلارنىڭ ھەربىرى (سۆزىنىڭ راست ئىكەنلىكىنى دەلىللەش ئۈچۈن ۋە ئۆزىدىن تۆھمەت جازاسىنى چۈشۈرۈش ئۈچۈن) ئۆزىنىڭ راستچىلاردىن ئىكەنلىكىگە ئاللاھنىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم قىلىپ، بەشىنچى قېتىمدا: «ئەگەر مەن يالغانچىلاردىن بولسام، ماڭا ئاللاھنىڭ لەنتى بولسۇن» دەپ گۇۋاھلىق بەرسۇن ① [6-7]. (قارىلانغان) ئايال ئېرىنىڭ يالغانچىلاردىن ئىكەنلىكىگە ئاللاھنىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم ئىچىپ، بەشىنچى قېتىمدا، «ئەگەر ئۇ راستچىلاردىن بولسا (يەنى ئېرىمنىڭ گېپى راست بولىدىغان بولسا) ماڭا ئاللاھنىڭ غەزىپى بولسۇن» دەپ ئاللاھنى گۇۋاھ قىلىشى (ئۇنىڭدىن زىنانىڭ) جازاسىنى توسۇپ قالدۇ ② [8-9].

① بۇ ئايەتتە ئۆزىگە لەنتە تىلەش مەسىلىسى بايان قىلىندى، بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، بىر ئەر ئۆز ئايالىنىڭ باشقا بىر ئەر بىلەن زىنا قىلغانلىقىنى كۆرگەن بولسا، بۇ ئىشقا ئۇ ئۆزى گۇۋاھچى بولسىمۇ، زىناخورغا شەرىئەتتە بېرىلىدىغان جازانى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن تۆت ئەرنىڭ گۇۋاھلىقى تەلەپ قىلىنىدىغان بولغاچقا، ئۇ ئەر ئۆزىدىن باشقا يەنە ئۈچ ئەر گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىسە، ئۇ ئايالغا جازا ئىجرا قىلىشقا بولمايدۇ. ئەمما ئەر ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنداق ئىستىلى بۇزۇق ئايال بىلەن ئۆي تۇتۇشمۇ مۇمكىن بولمايدۇ. شۇڭا بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن شەرىئەت مۇنداق يوليورۇق بېرىدۇ: بۇ ئەر مەھكىمىگە ياكى ھاكىمنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۆزىنىڭ ئايالىنى قارىلىغان سۆزىدە راستچىل ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ، ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم ئىچىدۇ، ئەگەر ئايال ھامىلە بولسا ياكى تۇغقان بولسا، بالا مېنىڭ ئەمەس دەپ تۆت قېتىم قەسەم ئىچىدۇ، بەشىنچى قېتىمدا: «ئەگەر يالغانچى بولسام ماڭا ئاللاھنىڭ لەنتى بولسۇن» دەيدۇ.

② يەنى ئېرىنىڭ قەسەمىگە جاۋابەن، ئەگەر ئايالى ئاللاھ تائالانىڭ نامى بىلەن تۆت قېتىم قەسەم ئىچىپ، ئېرىنى ئۆزىگە چاپلىغان بوھتاندا يالغانچى دېسە، بەشىنچى قېتىمدا: «ئەگەر ئۇ دېگەن گېپىدە راستچىل بولسا (ۋە مەن يالغانچى بولسام)، ماڭا ئاللاھ تائالانىڭ غەزىپى بولسۇن» دېسە، بۇ ئەھۋالدا ئۇ زىنانىڭ جازاسىدىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ. شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ ئەر بىلەن ئايالنىڭ نىكاھى بۇزۇلىدۇ. بۇ ئەرگە ئۇ ئايالنى ئېلىش مەڭگۈ ھارام بولىدۇ. بۇنىڭ ئۆزىگە لەنتە تىلەش دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، بۇنىڭدا ھەر ئىككىسى ئۆزىنى يالغان ئېيتقان بولساق، لەنتەكە لايىقىمىز دەپ قەسەم ئىچىشىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا مۇشۇنداق ۋەقەلەر يۈز بەرگەن، ئۇلارنىڭ تەپسىلاتى ھەدىس كىتابلىرىدا مەۋجۇت. ئەنە شۇ ۋەقەلەر بۇ ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبى بولغان.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ

ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ پەزىلى ۋە رەھىمىتى بولمىغان بولسا، ①، ئاللاھ تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچى ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى بولمىغان بولسا ئىدى (ھەقىقەتنى ئاشكارا قىلاتتى، جازاغا تېگىشلىك بولغانلارنى ئۆز ۋاقتىدا جازالىغان بولاتتى، شۇنىڭ بىلەن سىلەر مۇشەققەتتە قالاتتىڭلار) [10].
شۈبھىسىزكى، (ئائىشەگە) بۇ (چوڭ) بوھتاننى ② چاپلىغانلار سىلەردىن بىر گۇرۇھتۇر. ③.

① بۇ شەرتنىڭ جاۋابى ئايەتتىن قالدۇرۇلغان، ئۇ بولسىمۇ، سىلەردىن سادىر بولغان بوھتان سەۋەبىدىن دەرھال ئاللاھنىڭ ئازابى چۈشكەن بولاتتى. ئۇ زات تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچى ھەم ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى بولغانلىقى ئۈچۈن، بىرىنچىدىن: سىلەرنىڭ ئەيىبىڭلارنى ياپتى، بۇنداق قىلىش ئارقىلىق مەزكۇر ۋەقەدىن كېيىن كىم چىن دىلىدىن تەۋبە قىلسا، ئۇنى ئۆز پەزىلى - مەرھەمەتتىگە ئېلىشنى ئىرادە قىلدى. ئىككىنچىدىن: ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى بولۇش سۈپىتى بىلەن غورۇرلۇق ئەركەكلەرگە «لەنەت تىلەش» ھۆكۈمىنى بايان قىلىش ئارقىلىق ناھايىتى ئاسان، ئەقىلغا مۇۋاپىق بىر تەدبىرنى كۆرسىتىپ بەردى.

② ﴿إِفْكِ﴾ دېگەندە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا مۇناپىقلار تەرىپىدىن بوھتان چاپلانغان ۋەقە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار بوھتان ئارقىلىق ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئىپتىتىگە ۋە ئىززەت - شەرىپىگە داغ تەككۈرمەكچى بولۇشقان ئىدى. لېكىن ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ پاكلىقى ھەققىدە مەخسۇس ئايەت نازىل قىلىپ، ئۇنىڭ پاك ۋە ئىپپەتلىك ئايال ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق ئىسپاتلاپ بەردى. بۇ ۋەقەنىڭ قىسقارتىلمىسى تۆۋەندىكىچە: ئاياللارنىڭ ھىجابلىنىشى ھەققىدىكى ھۆكۈم چۈشكەندىن كېيىن يۈز بەرگەن بەنى مۇستەلىق (مۇرەيسە) غازىتىدىن قايتىپ كېلىۋاتقان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنى مەدەنىگە يىقىن بىر جايدا ئارام ئېلىشقا بۇيرىدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «ئەتىگەن سەھەردىلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ يەردىن قوزغىلىشقا بۇيرۇق بەردى. مەن ھاجەت قىلىش ئۈچۈن، يىراقراق بىر يەرگە باردىم. مەن قايتىپ كېلىپ قارىسام، مەيدەمدىكى بۇلاپكام چۈشۈپ قاپتۇ. مەن قايتىپ بېرىپ ئۇنى ئېزدەيمەن دەپ، كېچىكىپ قالدۇم. ئۇنى تېپىپ كەلسەم، كىشىلەر مېنىڭ كاجۇۋامنى مېنى ئىچىدە بار دەپ ئويلاپ، تۆگىنىڭ ئۈستىگە ئارتىپ كېتىپ بولۇپتۇ. مەن، كىشىلەر مېنىڭ يوقلۇقىمنى بىر ئازدىن كېيىن سېزىپ مېنى ئالغىلى كېلىدۇ، دەپ ئويلاپ ئورنۇمدا ئولتۇردۇم. مەن ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتىمەن، كارۋاننىڭ چۈشۈپ قالغان نەرسىلىرىنى يېغىپ ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئورۇنلاشتۇرۇلغان سەفۋان ئىبنى مۇئەتتەل سەلىمى كېلىپ قالدى، ئۇ مېنى كۆرۈپلا تونۇپ ﴿إِنَّ اللَّهَ وَإِنَّا إِلَهِهٖ رَاجِعُونَ﴾ دېدى، ئۇ مېنى مەن ھىجابلىنىشتىن بۇرۇن كۆرگەن ئىدى. مەن ئويغىنىپ، يۈزۈمنى كىيىم بىلەن يۆگىدىم. ئۇ ماڭا بىر ئېغىز مۇگەپ قىلمىدى. ئۇ تۆگىسىنى چۆكتۈرۈپ، بەردى، مەن تۆگىگە مىنىدىم. ئۇ تۆگىنى يىتىلەپ پىيادە ماڭدى. بىز چۈش ۋاقتىغىچە كارۋانغا يېتىشىۋالدۇق». ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا سەفۋان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ئايرىم كەلگەنلىكىنى كۆرگەن مۇناپىقلار پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، بۇ ئىككىسىنىڭ ئايرىم كېلىشىدە چوقۇم بىر سەۋەب بار دەپ، ئۇلار ھەققىدە پىتنە - ئىغۋا تارقىتتى، ھالبۇكى بۇ ئىككىسى ئۇ ئىغۋالاردىن پۈتۈنلەي بىخەۋەر ئىدى. بەزى ئىخلاسمەن مۇسۇلمانلارمۇ مۇناپىقلارنىڭ پىتنە - ئىغۋالىرىدىن تەسلىنىپ قالدى، ئۇلار ھەسسان، مستەھ ئىبنى ئەسەسە ۋە ھىمەنە بىننى جەھشەلەر ئىدى (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ بىر ئايغىچە

يەنى ئاللاھ تائالا ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ پاكلىقى ھەققىدە ئايەت نازىل قىلغۇچە غەمكىن يۈردى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھامۇ ئىشنىڭ تېگى تەكتىدىن خەۋەرسىز ھالدا ئىزتىراپ ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزدى. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا بۇ ۋەقەنى قىسقا ھەم ئىخچام بىر شەكىلدە بايان قىلدى. "إِنَّكَ" نىڭ ئەسلىي مەنىسى، بىر نەرسىنى تەتۈر ئۆرۈش دېمەكتۇر. بۇ ۋەقەدە مۇناپىقلار ئىشنى تەتۈرگە ئۆرۈۋەتكەن ئىدى يەنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئېسىل نەسەب، يۈكسەك ئەخلاق ۋە ئابروي ئىگىسى بولغانلىقتىن مەدھىيىگە لايىق ئىدى، لېكىن زالىملار ئۇنىڭ پاك ۋە ئىپپەتلىك ۋۇجۇدىغا بوھتان تىغلىرىنى سانجىدى.

③ ﴿عُصْبَةٌ﴾ بىر گۇرۇھ، بىر جامائە مەنىسىدە كېلىدۇ. چۈنكى جامائە بىر - بىرىنى قوللاپ، كۈچلەندۈرۈپ تۇرىدۇ.

لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ أَمْرٍ مِّنْهُم مَّا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَقَوْلُوكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمْ الْكَذِبُونَ ﴿١٣﴾

بۇنى ئۆزۈڭلار ئۈچۈن يامانلىق (پايدىلىق) دەپ ھېسابلىماڭلار، بەلكى (سەۋر قىلغانلىقىڭلار سەۋەبلىك ساۋابقا ئېرىشىدىغانلىقىڭلار ئۈچۈن ۋە ئائىشە، سەفۋانلارنىڭ پاكلىقى ئاشكارا بولىدىغانلىقى ئۈچۈن) ئۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىلىقتۇر (پايدىلىقتۇر) ①. بوھتان چاپلىغۇچىلاردىن كىمنىڭ قانچىلىك گۇناھى بولسا، ئۇنىڭغا شۇنچىلىك جازا بېرىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن (باشلامچى بولۇپ) بوھتاننىڭ چوڭ قىسمىغا مەسئۇل بولغان ئادەم ② قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ [11]. بوھتاننى ئاڭلىغان ۋاقتىڭلاردا ئەر - ئايال مۇئمىنلەر بىر - بىرىگە قارىتا نېمىشقا ياخشى ئويىلاردا بولۇپ، «بۇ ئېنىق بوھتاندۇر» دېمىدى؟ ③ [12]. ئۇلار نېمىشقا تۆت گۇۋاھچىنى كەلتۈرمىدى؟ گۇۋاھچىلارنى كەلتۈرەلمىگەن ئىكەن، ئۇلار ئاللاھنىڭ نەزىرىدە يالغانچىلاردۇر [13].

① چۈنكى، بىرىنچىدىن: سىلەرنىڭ چەككەن ئەزىيەت ۋە روھىي ئازابلىرىڭلارغا كاتتا ساۋاب بېرىلىدۇ. ئىككىنچىدىن: ئاسماندىن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى ئاقلاپ چۈشكەن بۇ ئايەت ئۇنىڭ پاكلىقى، ئائىلىسىنىڭ شان - شەرىپى ۋە ئارتۇقچىلىقىنى تېخىمۇ نامايەن قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بۇنىڭدا ئەھلى ئىمان ئۈچۈن خېلى كۆپ ئىبەرەت، نەسىھەت ۋە ساۋاقلار بار.

② بۇ «ئادەم» بوھتاننى تارقىتىشتا ئاساسلىق رول ئوينىغان ۋە پىتىنىگە ئوت ياققان ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئىدى.

③ بۇ ئايەتتىن باشلاپ مەزكۇر ۋەقە ئۆز ئىچىگە ئالغان تەربىيە ۋە ساۋاقلار بايان قىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى: ئەھلى ئىمان بىر تەنگە ئوخشاش تۇرسا، ئۇلار مۇئمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا چاپلانغان بوھتاننى ئاڭلىغان چاغدا، بۇ بوھتاننى ئۆزلىرىگە قىلىنغان تۆھمەت دەپ قاراپ، نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا دەرھال رەددىيە بەرمىدى؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنى ئويۇنچۇق بوھتان دەپ ئىپادە بىلدۈرمىدى؟

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّئًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾

سەلەرگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ پەزلى ۋە مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، سەلەر تارقاقان بۇ بوھتان ئۈچۈن ئەلۋەتتە چوڭ ئازابقا دۇچار بولاتتىڭلار [14]. ئۆز ۋاقتىدا سەلەر بوھتاننى تىلىڭلار بىلەن تارقاقاندىڭلار، بىلمەيدىغان نەرسەڭلارنى ئېغىزىڭلارغا ئالدىڭلار، سەلەر ئۇنى كىچىك ئىش دەپ قارىدىڭلار، ھالبۇكى، ئۇ ئاللاھنىڭ نەزىرىدە چوڭ گۇناھتۇر [15]. سەلەر نېمىشقا ئۇنى ئاڭلىغان چېغىڭلاردا، بۇنداق سۆزلەرنى قىلىش بىزگە مۇناسىپ ئەمەس، (ئى ئاللاھ!) سەن پاك تۇرسەنكى، «بۇ چوڭ بوھتاندىر» دېمىدىڭلار؟ ﴿16﴾.

① ئىككىنچىسى: مۇئىمىنلەرگە دېيىدىكى: بۇ بوھتان ئۈچۈن ئۇلار بىر گۇۋاھچىمۇ كەلتۈرمىدى، ۋە ھالەنكى، ئۇلار تۆت گۇۋاھچىنى كەلتۈرۈشى لازىم ئىدى، شۇنداق تۇرۇپمۇ ئۇلار بۇ بوھتانچىلارنى يالغانچى دېمىدى. شۇڭا بۇ ئايەتلەر نازىل بولغاندىن كېيىن ھەسسان، مستەھ ئىبنى ئەساسە ۋە ھىمىنە بىنتى جەھش (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم) لەرگە بوھتان چاپلاش جازاسى بېرىلدى. (مۇسئەدى ئىمام ئەھمەد 6 - توم، 35 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 3181 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4475 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2567 - ھەدىس) ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەيگە جازا بېرىلمىدى، بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، بىرىنچىدىن: ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە بېرىلىدىغان چوڭ ئازاب كۇپايە دەپ قارالدى. ئىككىنچىدىن: ئۇنىڭ ئارقىسىدا قوللىغۇچىلىرى كۆپ بولۇپ، ئۇنى جازالاشتىن كېلىپ چىقىدىغان خەتەرگە قارشى تۇرۇش ئۇ چاغدىكى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن مۇشكۈل ئىدى، ۋەزىيەتنى كونترول قىلىشتىكى مەنپەئەتنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنىڭغا جازا بېرىشتىن ساقلاندى. مۇئىمىنلەرگە جازا بېرىلىشىنىڭ سەۋەبى ئۇلارنى دۇنيادىلا جازالاپ، گۇناھتىن پاك قىلىش ئىدى. (فەتھۇلقەدر)

ئۈچىنچىسى: مۇئىمىنلەرگە دېيىلدىكى، سەلەرگە ئاللاھنىڭ پەزلى ۋە مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، ئاڭلىغان ئىغۋانى تەكشۈرمەستىنلا باشقىلارغا تارقاقان قىلمىشىڭلار چوڭ ئازابقا دۇچار بولۇشقا سەۋەب بولاتتى. دېمەك ئىغۋا توقۇش ۋە ئۇنى باشقىلارغا تارقىتىش چوڭ گۇناھلار جۈملىسىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىنسان چوڭ ئازابقا لايىق بولۇپ قالىدۇ.

تۆتىنچىسى: بۇ بىۋاسىتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىغا ۋە ئۇنىڭ ئىززەت - ئابرويىغا مۇناسىۋەتلىك ئىش ئىدى، لېكىن سەلەر ئۇنىڭ راست - يالغانلىقىنى تەكشۈرۈشكە ئەھمىيەت بەرمىدىڭلار، بۇ ئىشنى ئاددىي چاغلانغان بىلەن مۇئامىلە قىلدىڭلار. ئۇنىڭدىن يەنە مۇنداق بىر نۇقتىنى چۈشەندۈرۈش مەقسەت قىلىنغانكى، جازاسى يۈز دەرىجە ياكى چالما - كېسەك قىلىش بولغان ئىپپەت - نومۇسقا تېگىشلا چوڭ گۇناھ ئەمەس، بەلكى باشقىلارنىڭ ئىززەت - ئابرويىغا ھۇجۇم قىلىش ۋە قايسىبىر ئىپپەتلىك ئائىلىنىڭ شان - شەرىپىگە نۇقسان يەتكۈزۈش ۋە ئازار بېرىشىمۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ناھايىتى چوڭ گۇناھتۇر. ئۇنىڭغا ھەرگىز سەل قارىماڭلار. شۇڭا تۆۋەندىكى ئايەتتە تېخىمۇ تەكىتلەپ مۇنداق دېيىلدى: سەلەر ئىغۋانى ئاڭلىغان ھامان نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ ئاغزىمىزدىن بۇنداق سۆزلەرنىڭ چىقىشى دۇرۇس ئەمەس، شەكسىزكى، بۇ چوڭ بوھتاندىر، دېمىدىڭلار؟ شۇ ۋەجىدىن ئىمام مالىك مۇنداق دەيدۇ: قانداق بىر مۇسۇلمان ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا پاهىشە دەپ بوھتان چاپلىسا، ئۇ كاپىر بولىدۇ. چۈنكى ئۇ ئاللاھ تائالانى ۋە قۇرئان كەرىمنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ.

(تەپسىلاتىنى بىلمەك ئۈچۈن ئەيسەر تەپسىرغا قارالسۇن)

يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَعُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

ئاللاھ سىلەرگە نەسەھەت قىلىدۇكى، ئەگەر (راستتىنلا) ئىمان ئېيتقان كىشىلەر بولساڭلار، ھەرگىز قايتا بۇنداق سۆزلەرنى قىلماڭلار [17]. ئاللاھ سىلەرگە (شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ۋە گۈزەل ئەدەب - ئەخلاقلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئايەتلەرنى ئوچۇق بايان قىلىدۇ، ئاللاھ (بەندىلەرگە پايدىلىق ئىشلارنىڭ) ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، (تەدبىر قوللىنىشتا ۋە شەرىئىتىنى بەرپا قىلىشتا) ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [18]. مۇئمىنلەر ئارىسىدا (تۆھمەت ۋە زىنا بىلەن قارىلاشقا ئوخشاش) بۇزۇقچىلىقنىڭ ① تارقىلىشىنى ياقتۇرىدىغان ئادەملەر، شەكسىزكى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا قالدۇدۇ، ئاللاھ (سىرلارنى ۋە نىيەتلەرنى) بىلىپ تۇرىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر [19]. ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ پەزىلى ۋە مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى ②، ئاللاھ ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە تولمۇ مېھرىبان (بولمىسا ئىدى)، (ئەمىرگە خىلاپلىق قىلغانلارنى ئەلۋەتتە جازالىغان بولاتتى) [20].

- ① ﴿فَاحِشَةٌ﴾ نىڭ مەنىسى ھاياسىزلىق، نۇمۇسسۇزلىق، بۇزۇقچىلىق دېمەكتۇر. قۇرئان كەرىم زىنانىمۇ ﴿فَاحِشَةٌ﴾ «قەبىھ ئىش» دەپ ئاتىدى. (سۈرە ئىسرا 32 - ئايەت) ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە پاهىشىگە مۇناسىۋەتلىك بىر يالغان خەۋەرنى تارقىتىشىنىمۇ ﴿الْفَاحِشَةُ﴾ دەپ ئاتىدى ۋە بۇ قىلمىشنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا سەۋەب بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بۇنىڭدىن ئىسلامنىڭ ھاياسىزلىققا قارىتا تۇتقان مەيدانى ۋە ئاللاھنىڭ ئىرادىسىنى بىلگىلى بولىدۇ. دېمەك ھاياسىزلىق ھەققىدىكى بىر يالغان خەۋەرنى تارقىتىش ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا شۇ قەدەر ئېغىر جىنايەت بولسا، مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدە كېچە - كۈندۈز تېلىۋۇزۇر، رادىئو، ئېنتېرنىت قاتارلىق مېدىيا ۋاسىتىلىرىدا كېنو - فىلىم، دىراممىلار ئارقىلىق ھاياسىزلىق تارقىتىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قانداق بولار؟ بۇ نەرسىلەرنى توردىن تورغا يۆتكىگەنلەرنىڭ جىنايىتى نەقەدەر ئېغىر بولار؟ ئەنە شۇنداق مېدىيا ئورگانلىرىدا ئىشلىگەن خىزمەتچىلەر ھاياسىزلىق تارقىتىۋاتقان جىنايەتكە بىز شېرىك ئەمەس دېيەلەمدۇ؟ شۇنىڭدەك ئۆيلىرىگە تېلىۋۇزۇر قويۇپ، ئەۋلادلىرىغا ھاياسىزلىق تارقىتىۋاتقان كىشىلەرمۇ، بۇزۇقچىلىق تارقىتىۋاتقان گۇناھكار بولماي قالارمۇ؟ يەنە ھاياسىزلىق ۋە مۇنكەرگە تولغان گېزىت - ژۇرناللارمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش، بۇ ژۇرناللارنى ئۆيگە ئېلىپ كىرگەنلىكمۇ بۇزۇقچىلىق تارقىتىشقا سەۋەبچى بولغانلىق ھېسابلىنىدۇ. بۇمۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا گۇناھ ھېسابلىنىدۇ. مۇسۇلمانلار ئۆز مەسئۇلىيەتلىرىنى ھېس قىلىپ، بۇ ھاياسىزلىق ئاپىتىنى توختىتىش ئۈچۈن قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە تىرىشقان بولسەن كاشكى.
- ② بۇ شەرتنىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان، ئەگەر ئاللاھ تائالانىڭ پەزىلى ۋە مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، ئاللاھنىڭ ئازابى سىلەرنى ئوراپ ئالغان بولاتتى. ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان بولغانلىقتىن خاتالىقنىڭلارنى ئەپۇ قىلدى.

* يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوبَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوبَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَلَا يَأْتِلْ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

ئى ئىمان ئىيتقانلار! شەيتاننىڭ كەينىگە كىرمەڭلار، كىمكى شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىدىكەن، شەيتان ئۇنى قەبىھ ئىشلارغا (يەنى قەبىھ سۆز - ھەرىكەتلەرگە)، يامان ئەمەللەرگە بۇيرۇيدۇ. ئەگەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ پەزلى ۋە مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، سىلەردىن ھېچكىم مەڭگۈ پاك بولالمايتتى، لېكىن ئاللاھ خالىغان بەندىسىنى پاك قىلىدۇ^①، ئاللاھ (سىلەرنىڭ سۆزلىرىڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (نىيەتلىرىڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [21]. ئاراڭلاردا مەرتىۋىلىك ۋە دۆلەتمەن بولغانلار يېقىن تۇغقانلارغا، مەسكىنلەرگە ۋە ئاللاھ يولىدا ھىجرەت قىلغانلارغا (بىر نەرسە) بەرمەسلىككە قەسەم قىلمىسۇن، ئۇلارنى ئەپۇ قىلسۇن، كەچۈرسۇن، ئاللاھنىڭ سىلەرگە مەغپىرەت قىلىشىنى ياقتۇرمامسىلەر؟^② ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [22].

① بۇ ئايەتتە شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىشتىن چەكلەپ بولغاندىن كېيىن دېيىلدىكى، ئەگەر ئاللاھنىڭ سىلەرگە پەزلى ۋە مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، سىلەردىن ھېچكىم گۇناھلاردىن پاك بولالمىغان بولاتتى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، مەزكۇر بوھتان ۋە قەسەمگە چېتىلىپ قىلىشتىن ساقلىنىپ قالغانلار پەقەت ئاللاھنىڭ ئۇلارغا بولغان پەزلى ۋە مەرھەمىتى بىلەن ساقلىنىپ قالدى. بولمىسا، ئۇلارمۇ بىر قىسىم مۇسۇلمانلاردەك جىنايەتكە ئارىلىشىپ قالغان بولاتتى. شۇڭا شەيتاننىڭ دامىغا چۈشمەسلىك ئۈچۈن، بىرىنچىدىن: ئاللاھتىن مەدەت تىلەپ تۇرۇڭلار ۋە ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلىڭلار. ئىككىنچىدىن: خاراكتېرى ئاجىز بولغانلىقتىن شەيتانغا ئالدىنىپ قالغانلارغا كۆپ مالاھەت قىلماڭلار، بەلكى ئۇلارغا خەيرخاھلىق قىلىپ، مۇلايىم ئۇسۇل بىلەن ئۇلارنى ئىسلاھ قىلىشقا تىرىشىڭلار.

② بوھتان ۋە قەسەمگە چېتىلىپ قالغان مىستەھ مۇھاجىرلار ئىچىدىكى كەمبەغەل بىر كىشى ئىدى. ئۇ ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھاممىسىنىڭ بالىسى ئىدى. شۇڭا ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا ئاتىدارچىلىق قىلاتتى. ئۇنىڭ تۇرمۇش ئىشلىرىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان كېپىل ئىدى. ئۇنىڭمۇ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا بوھتان چاپلىغانلارنىڭ قاتارىدا بولغانلىقىنى بىلگەن ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قاتتىق غەزەپكە كەلدى، تەبىئىكى ئۇنىڭ قىلمىشى ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قاتتىق ئېغىر كەلگەن ئىدى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ پاكلىقى ھەققىدە ئايەت چۈشكەندىن كېيىن، ئۇ ئاچچىغدا مىستەھكە ياردەم قىلماسلىققا قەسەم ئىچتى. ئۇنىڭ ئىچكەن قەسىمى گەرچە ئىنسان تەبىئىتىگە ئۇيغۇن بولسىمۇ، ئاللاھ ئۇنى ياقتۇرمىدى. چۈنكى ئۇنىڭ سىددىقلىق سۈپىتى تېخىمۇ يۈكسەك پەزىلەتلىك بولۇشىنى تەقەززا قىلاتتى. شۇڭا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. بۇ ئايەتتە ئۇنىڭ ئالدىراقسانلىق بىلەن ئالغان قەدىمگە ناھايىتى گۈزەل ئۇسلۇب بىلەن ئاگاھلاندىرۇش بەردىكى، سىلەردىن خاتالىقلار سادىر بولۇپ تۇرىدۇ، سىلەر ئاللاھ تائالانىڭ خاتالىقلىرىنى ئەپۇ قىلىپ تۇرىشىنى خالايسىلەر - يۇ، نېمە ئۈچۈن ئۆزئارا بىر - بىرىڭلارنى ئەپۇ قىلمايسىلەر؟ ﴿ئاللاھنىڭ سىلەرگە مەغپىرەت قىلىشىنى ياقتۇرمامسىلەر؟﴾ دېدى. بۇ باياندىكى ئۇسلۇب شۇ قەدەر تەسىرلىك بولدىكى، بۇنى ئاڭلىغان ھامان ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «نېمىشقا ياقتۇرمايمىز؟ ئەلۋەتتە ياقتۇرمىز، ئى رەببىمىز! بىز سېنىڭ مەغپىرىتىڭنى ئەلۋەتتە ياقتۇرمىز» دەپ، ئىختىيارسىز

توۋلاپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئىچكەن قەسىمگە كاپارەت بېرىۋېتىپ، مستەھكە قىلىپ كېلىۋاتقان ماددىي ياردىمىنى ئىلگىرىكىدەك داۋاملاشتۇردى. (فەتھۇلقەدر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر)

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُوقِفُهُمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقُّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾ الْحَخِيئَاتُ لِلْحَخِيثِينَ وَالْحَخِيثُونَ لِلْحَخِيئَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ

(يامان ئىشلاردىن) بىخەۋەر ئىسپەتلىك مۇئىمىن ئاياللارغا قارا چاپلايدىغانلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە چوقۇم لەنەتكە ئۇچرايدۇ (يەنى ئاللاھنىڭ رەھىمىدىن يىراق قىلىنىدۇ)، ئۇلارغا چوڭ ئازاب بار ﴿23﴾. شۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ئۇلارنىڭ تىللىرى، قوللىرى ۋە پۇتلىرى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدىن ئۇلارغا قارشى گۇۋاھلىق بېرىدۇ ﴿24﴾. شۇ كۈندە ئاللاھ ئۇلارغا تېگىشلىك جازاسىنى (ئادالەت بىلەن) تولۇق بېرىدۇ، ئۇلار ئاللاھنىڭ بەرھەقلىقىنى (ۋە ھەق - ئادالەتنى) ئوتتۇرىغا چىقارغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالىدۇ ﴿25﴾. ناپاك ئاياللار ناپاك ئەرلەرگە لايىقتۇر، ناپاك ئەرلەر ناپاك ئاياللارغا لايىقتۇر، پاك ئاياللار پاك ئەرلەرگە لايىقتۇر، پاك ئەرلەر پاك ئاياللارغا لايىقتۇر ﴿3﴾.

① بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا قاتارلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىغا خاس دەپ ئېلىپ، بۇ ئايەتتە مەخسۇس ئۇلارغا قارا چاپلاشنىڭ جازاسى بايان قىلىندى. ئۇ بولسىمۇ، ئۇلارغا قارا چاپلىغانلارنىڭ تەۋبىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ، دېدى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى خاس ئەمەس، بەلكى ئومۇمىي دەپ قارىدى، چۈنكى بۇنىڭدا يۇقىرىدىكى زىنا بىلەن بوھتان چاپلاشقا بېرىلىدىغان جازا بايان قىلىندى. ئەگەر قارا چاپلىغۇچى مۇسۇلمان بولسا، بۇ يەردىكى لەنەتنىڭ مەنىسى شۇكى، ئۇ زىنا بىلەن بوھتان چاپلاشقا بېرىلىدىغان جازاغا لايىق بولغان بولسۇن ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ نەپىتىگە دۇچار بولسۇن. ئەگەر ئۇ قارا چاپلىغۇچى كاپىر بولسا، ئېنىقكى، ئۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە مەلئۇن يەنى ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن مەھرۇم قالىدۇ.

② قۇرئان كەرىمدىكى باشقا ئايەتلەر ۋە ھەدىسلەردىمۇ بۇ نۇقتىنى بايان قىلىدۇ.

③ بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى تەرجىمىدە بايان قىلىنغان ئۇقۇمغا ئوخشايدۇ. بۇ ئەھۋالدا ﴿زىنا قىلغۇچى ئەر پەقەت زىنا قىلغۇچى ئايالنى ياكى مۇشرىك ئايالنىلا ئالىدۇ، زىنا قىلغۇچى ئايال پەقەت زىنا قىلغۇچى ئەرگە ياكى مۇشرىككەلا تېگىدۇ﴾ دېگەن ئايەت بىلەن مەنىداش بولىدۇ. بۇ ئۇقۇمغا ئاساسەن ﴿الْحَخِيئُونَ﴾ زىناخور ئەرلەر، ﴿الْحَخِيئَاتُ﴾ پەھىشە ئاياللار، ﴿الطَّيِّبُونَ﴾ پاك ئەرلەر، ﴿الطَّيِّبَاتُ﴾ پاك ئاياللار دېگەن مەنىدە بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، «يامان سۆزلەر يامان ئەرلەرگە لايىقتۇر، يامان ئەرلەر يامان سۆزلەرگە لايىقتۇر، ياخشى ئەرلەر ياخشى سۆزلەرگە لايىقتۇر. ياخشى سۆزلەر ياخشى ئەرلەرگە لايىقتۇر». دېمەك يامان سۆز قىلىش ئەسلىدە يامان ئەرلەر ۋە يامان ئاياللارنىڭ ئىللىتىدۇر. ياخشى سۆز قىلىش ياخشى ئەرلەر ۋە پاك ئاياللارنىڭ خىسلىتىدۇر. بۇ ئايەت يەنە «ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن گەپ تاپقانلار ناپاك ئەدەملەردۇر، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇلارنىڭ چاپلىغان بوھتانلىرىدىن پاك دەپ تونىغانلار پاك ئەدەملەردۇر»، دېگەن ئۇقۇمغا ئىشارە قىلىدۇ.

أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

ئەنە شۇلار باشقىلارنىڭ بوھتانلىرىدىن پاكتۇر، ئۇلارغا مەغپىرەت ۋە ئېسىل رىزىق بار. ① [26]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىگە ئىجازەت سورىمىغۇچە ۋە ئۆي ئىگىسىگە سالام بەرمىگۇچە كىرمەڭلار. ②، بۇنداق قىلىش سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر. ئۈمىدىكى، سىلەر (بۇنىڭدىن) ۋەز - نەسەھەت ئالغايىسىلەر ③ [27].

① بۇنىڭدىن مۇئمىنلەرگە تەييارلانغان نازۇنپەتلىك جەننەتلەردىكى ئېسىل رىزىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
 ② ئىلگىرىكى ئايەتلەردە زىنا قىلىش ۋە بوھتان چاپلاشقا بېرىلىدىغان جازالار بايان قىلىنغان ئىدى. ئەمدى ئەرلەر بىلەن ئاياللار ئارىسىدا ئارىلىشىش بولمىسۇن دەپ، ئاللاھ تائالا ئۆيلەرگە كىرىشنىڭ ئەدەب - ئەخلاقلىرىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. چۈنكى، ئەر - ئاياللارنىڭ ئارىلىشىشى كۆپ ھاللاردا زىنا ياكى بوھتانغا سەۋەب بولۇپ قالىدۇ. "إِسْتِئْذَانٌ" نىڭ مەنىسى ئالدىن مەلۇمات ئېگەللەش، بىلىش يەنى ئۆيدە كىمنىڭ بارلىقىنى بىلمەي تۇرۇپ، ئۆينىڭ ئىچىدىكى شەخس كىرىشكە رۇخسەت بەرمىگۇچە كىرمەڭلار. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿تَسْتَأْذِنُوا﴾ نى تەرجىمىدە كەلگەندەك "تَسْتَأْذِنُوا" «ئىجازەت سورىمىغۇچە» دېگەن مەنىدە ئالىدۇ. بۇ ئايەتتە كىرىشكە ئىجازەت سوراش ئالدىدا، سالام قىلىش كېيىن تىلغا ئېلىنغان. لېكىن ھەدىسلەردىن مەلۇم بولىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاۋال سالام قىلغان، ئاندىن كىرىشكە ئىجازەت سورىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنداق گۈزەل ئەخلاقى بار ئىدىكى، ئۈچ قېتىم ئىجازەت سورايتتى. ئەگەر ھېچقانداق جاۋاب چىقمىسا، قايتىپ كېتەتتى. ئىجازەت سورىغاندا ئىشىكنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرماي، ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ياكى سول تەرىپىدە تۇراتتى، چۈنكى ئۇ چاغلاردا ئۆيلەرنىڭ پەردىلىرى يوق ئىدى. ئىشىكنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرغاندا نامەھرەمگە كۆزى چۈشۈپ قىلىش ئېھتىمالى بار ئىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 6245 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 3 - توم، 422 - بەت، سۈنەن ئەبى داۋۇد 5185 - ، 5186 - ھەدىس) «رۇخسەتتىڭىز ئۆيۈڭگە كۆز تاشلىغان ئادەمنىڭ كۆزىگە تاش ئېتىپ، كۆزىنى قويۇۋەتسەڭمۇ ساڭا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6902 - ھەدىس، سەھىھۇل بۇخارى 2158 - ھەدىس) جابىر مۇنداق دېگەن: مەن دادامنىڭ ئۈستىدىكى بىر قەرز توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئىشىكنى قاقتىم. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇكىم؟» دېدى. مەن: بۇ مەن، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇددى بۇ سۆزنى يامان كۆرگەندەك: «مەن! مەن!» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 6250 - ھەدىس، سەھىھۇل بۇخارى 2155 - ھەدىس، سۈنەن ئەبى داۋۇد 5187 - ھەدىس) ئايان بولىدىكى، «مەن» دېمەي ئۆزىنى تونۇشتۇرۇش كېرەك.

③ يەنى بۇنىڭغا ئەمەل قىلغايىسىلەر. دېمەك رۇخسەت سوراپ، سالام قىلغاندىن كېيىن كىرىش تۇيۇقسىز كىرگەندىن ياخشىدۇر. بۇ كىرگۈچى ئۈچۈنمۇ ۋە ئۆي ئىگىسى ئۈچۈنمۇ ياخشىدۇر.

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارجِعُوا فَارجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾ قُلِ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَرِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُلِ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ

ئەگەر باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىدە ھېچ ئادەم تاپالمىساڭلار، سىلەرگە ئىجازەت بېرىلمىگۈچە ئۇ ئۆيلەرگە كىرمەڭلار، ئەگەر سىلەرگە قايتىڭلار دېيىلسە، شۇ ھامان قايتىپ كېتىڭلار، بۇنداق قىلىش سىلەر ئۈچۈن ئەڭ پاڭلىقتۇر، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [28]. تۇرالغۇ بولمىغان (يەنى دۇكان - سارايلارغا ئوخشاش) ئىچىدە سىلەرگە مەنپەئەتلىك ئىشلار بار ئۆيلەرگە (ئىجازەت سورىماي) كىرىشىڭلاردا ①، سىلەرگە ھېچ گۇناھ يوقتۇر. ئاللاھ سىلەرنىڭ ئاشكارىلىغىنىڭلارنىمۇ، يوشۇرغىنىڭلارنىمۇ بىلىدۇ ② [29]. (ئى پەيغەمبەر!) مۇئمىن ئەرلەرگە ئېيتقىنىكى، نەزىرىنى تۆۋەن قىلسۇن (يەنى نامەھرىملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن) ③، ئەۋرەتلىرىنى (زىنادىن) ساقلىسۇن ④، مۇنداق قىلىش ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ پاڭلىقتۇر، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىن تولۇق خەۋەرداردۇر [30]. مۇئمىن ئاياللارغىمۇ ئېيتقىنىكى، نەزىرىنى تۆۋەن قىلسۇن (يەنى نامەھرىملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن)، ئەۋرەتلىرىنى (ھارامدىن) ساقلىسۇن (يەنى ئىپتىتىنى ساقلىسۇن) ⑤،

① بۇ ئايەتتە قانداق ئۆيلەرگە رۇخسەتسىز كىرىشكە بولىدىغانلىقى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: مېھمانلار ئۈچۈن ئالاھىدە ھازىرلاپ قويغان ئۆيلەرگە كىرىشتە ساھىبخاننىڭ دەسلەپكى رۇخسەتى كۇپايە قىلىدۇ، ئىككىنچى قېتىمدا رۇخسەت سورىماي كىرىشىمۇ بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: مۇساپىرلار چۈشىدىغان مېھمانخانىلارغا كىرگەندە ياكى سودا مەركىزى ۋە تىجارەت ئورۇنلىرىغا رۇخسەت سورىماي كىرىۋەرسىمۇ بولىدۇ. ﴿مَتَاعٌ﴾ دېگەن مەنپەئەت، پايدىلىنىدىغان نەرسە - كېرەك بار ئۆي مەنسىدە. يەنى سىلەر پايدىلىنىدىغان نەرسە بار ئۆيگە رۇخسەتسىز كىرسەڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ يوقتۇر.

② بۇ ئايەتتە باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرگەندە مەزكۇر ئەدەپ - قائىدىلەرگە رىئايە قىلمايدىغان كىشىلەرگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بار.

③ ئاللاھ تائالا باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىش ئۈچۈن ئىجازەت سوراشنىڭ زۆرۈرلىكىنى بايان قىلغاندىن كېيىن، ئارقىدىنلا ئىجازەت سورىدىغانلارمۇ كۆزلىرىنى كونترول قىلسۇن دەپ، ئۇلارنى كۆزنى يۇمۇش، نەزىرىنى تۆۋەن تۇتۇش ۋە نامەھرىملەرگە قارىماسلىققا ئەمىر قىلدى.

④ يەنى ئەۋرەتنى ھارامدىن ساقلىسۇن ياكى ئۇنى باشقىلارنىڭ كۆرۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن، يېپىپ ساقلىسۇن. بۇ ئىككى خىل ئۇقۇم مەزكۇر ئايەتنىڭ مەنىسى بولالايدۇ، چۈنكى ھەر ئىككىسى تەلپ قىلىنىدۇ. شۇنىڭدەك يەنە كۆزنى نامەھرىمدىن ساقلاش باشتا تىلغا ئېلىندى. چۈنكى، كۆزنى ساقلاشتىكى ئېھتىياتسىزلىق ئەۋرەتنى ساقلىيالماسلىققا ئېلىپ بارىدۇ.

⑤ ئاياللارمۇ نامەھرىمگە قارىماسلىق ۋە ئەۋرەتنى ھارامدىن ساقلاشتا ئالدىنقى ھۆكۈمنىڭ ئىچىگە كىرەتتى. چۈنكى، ئۇ بۇيرۇق بارلىق مۇئمىنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى يەنى مۇئمىن ئاياللارمۇ مەزكۇر ئومۇمىي بۇيرۇقنىڭ ئاستىغا كىرەتتى. شۇنداقتىمۇ يەنە بۇ يەردە ئاياللارغا ئايرىم بۇيرۇق بېرىلدى، بۇ قايتا تەكىتلەش مەزكۇر ھۆكۈمنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. بەزى ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى

دەلىل كەلتۈرۈپ، ئەرلەرنىڭ ئاياللارغا قارىشى چەكلەنگەندەك، ئاياللارنىڭمۇ ئەرلەرگە قارىشى مۇتلەق چەكلەنگەن، دېدى. بەزى ئۆلىمالار: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھېيت كۈنى مەسجىدنىڭ سەيناسىدا نەيزىلىرى بىلەن ئويۇن ئويناۋاتقان ھەبەشلەرنىڭ ئويۇنىنى كۆردى. ئۇ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى ئۇلارنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن توسۇپ تۇراتتى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ئۇلارغا قاراپ، ئۇلارنىڭ ئويۇنلىرىنى كۆردى». ئۆلىمالار بۇ ھەدىسنى پاكىت قىلىپ تۇرۇپ، ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە قارىشى دۇرۇس، ئەمما شەھۋەت نەزىرى بىلەن قاراش دۇرۇس ئەمەس، دېدى.

وَلَا يُبَدِّلُ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبَنَّ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبَدِّلُ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِهِنَّ

كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تاشقى زىننەتلىرىدىن ① باشقا زىننەتلىرىنى ② ئاشكارا قىلمىسۇن، ياغلىقلىرى بىلەن بويۇن ۋە كۆكرەكلىرىنى ياپسۇن (يەنى باشلىرىغا سالغان رومال بىلەن باشلىرىنى، چاچلىرىنى، قۇلاقلىرىنى ۋە كۆكرەكلىرىنى ئوراپ، ياتلاردىن يوشۇرسۇن) ③، (تاشقى زىننەتلىرىدىن باشقا) زىننەتلىرىنى ④ ئەللىرىدىن ⑤، يا ئاتلىرىدىن، يا قېيىنئاتلىرىدىن، يا ئوغۇللىرىدىن، يا ئەللىرىنىڭ ئوغۇللىرىدىن، يا ئۆز قېرىنداشلىرىدىن، يا قېرىنداشلىرىنىڭ ئوغۇللىرىدىن،

① «كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تاشقى زىننەتلىرى» دېگەندىن ئاياللارنىڭ يۈگەش مۇمكىن بولمايدىغان زىننەتلىرى ۋە ئەزالىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: بىر نەرسە ئالغان ۋە بەرگەندە قول ۋە قولدىكى بىلەزۈك، ئۈزۈك، خىنە قاتارلىقلارنىڭ كۆرۈنۈپ قىلىشى، كۆز ۋە كۆزدىكى سۈرمە ۋە قاشنىڭ كۆرۈنۈپ قىلىشى دېگەندەك. زىبۇزىننەتنى ۋە ئىچ كىيىمنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ئۈستىگە كېيىدىغان تاشقى كىيىم، پەلتۇ، رومال، ياغلىق قاتارلىقلارمۇ تاشقى زىننەتلەر ھېسابلىنىدۇ.

② بۇ يەردىكى «زىننەتلىرىنى» دېگەندىن ئاياللارنىڭ ياسىنىش ئۈچۈن تاقايدىغان زىبۇزىننەتلىرى، ئىچ كىيىملىرى ۋە گىرىملىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىسلامدا بۇ زىننەتلەرنى ئۆز ئەللىرىگىلا كۆرسەتسە بولىدىغانلىقى تەكىتلەنگەن. دېمەك بۇ زىننەتلەرنى يات ئەلەرگە كۆرسىتىش چەكلەنگەن تۇرسا، ئوچۇق بەدەنلىرىنى باشقىلارغا كۆرسىتىشكە ئىسلامدا قانداقمۇ رۇخسەت بولسۇن؟ بۇ دەسلەپكى قەدەمدىلا ھارام ۋە چەكلەنگەن بولىدۇ.

③ «بويۇن ۋە كۆكرەكلىرىنى ياپسۇن» يەنى باش، چاچ، بويۇن، كۆكرەك، قۇلاقنى ياپسۇن. يەنە پاچاق ۋە بىلەكنىمۇ ئوراش لازىم، چۈنكى شەرىئەتتە بۇ ئەزالارنى ئوچۇق قويۇشقا رۇخسەت يوق.

④ مانا بۇ يۇقىرىدا كۆرسىتىش چەكلەنگەن زىننەتلەر بولۇپ، ئىچ كىيىم، گىرىم ۋە تاقىغان زىننەت بويۇملىرى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ زىننەتلەر ئادەتتە پەلتۇنىڭ ۋە رومالنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. بۇ يەردە ئۇ چەكلىمىلەر مۇستەسنا قىلىنىپ، زىننەتلەرنى كىملىرىگە كۆرسەتسە جايىز بولىدىغانلىقى بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

⑤ زىننەتنى كۆرسىتىشكە بولىدىغانلارنىڭ بېشىدا ئايالنىڭ ئېرى تۇرىدۇ، نېمە ئۈچۈن ئايالنىڭ ئېرى ھەممىدىن ئىلگىرى تىلغا ئېلىندى؟ چۈنكى ئايالنىڭ ھەممە زىننەتنى ئېرى ئۈچۈن بولىدۇ، ئەر ئۈچۈن ئايالنىڭ پۈتۈن جىسمى ھالال بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا مەھرەملەر، توغقانلار ۋە خىزمەتكارلار ھەر ۋاقىت ئۆيگە كىرىپ - چىقىپ تۇرىدۇ، تۇغقاندارچىلىق مۇناسىۋىتى ياكى باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلى تەبىئىي شەكىلدە مەھرەملەر ئارا جىنسىي مايىللىقمۇ بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار شەھۋەت نەزىرى بىلەن قارىمايدىغان بولغاچقا، پىتىنىگە مۇپتىلا بولۇپ قېلىشتىن ئەندىشە قىلىنمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن شەرىئەت ھېچ خەتىرى يوق كىشىلەرنىڭ ۋە مەھرەملەرنىڭ ئالدىدا زىننەتنى ئاشكارا قىلىشقا رۇخسەت قىلدى. بۇ مەھرەملەرنىڭ ئارىسىدا ئانا تەرەپ ۋە ئاتا تەرەپ تاغىلار تىلغا ئېلىنمىدى. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ قارشىچە ئۆلارمۇ ئالدىدا زىننەتنى ئاشكارا قىلىشقا رۇخسەت قىلىنغان مەھرەملەر جۈملىسىدىندۇر. بەزى ئۆلىمالار ئۆلارنى مەھرەملەر قاتارىدىن سانمايدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

إِخْوَانِهِمْ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِمْ أَوْ نِسَائِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ أَوْ التَّيْبَعِينَ غَيْرِ أُولِي الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوْ الظُّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَتِ
النِّسَاءِ

يا ھەمشىرىلىرىنىڭ ئوغۇللىرىدىن ①، يا دىنداش ئاياللاردىن ②، يا قول ئاستىدىكى چۆرىلەردىن ③، يا خوتۇنلارغا ئېھتىياجى يوق خىزمەتكارلاردىن (يەنى قېرى، دەلدۈش بولغانلىقتىن جىنسىي شەھۋىتى يوقلاردىن) ④، يا ئاياللارنىڭ ئۇياتلىق جايلىرىنى ئۇقمايدىغان (نارەسىدە) بالىلاردىن باشقا ⑤ كىشىلەرگە كۆرسەتمەسۇن،

① ئاتىغا بوۋا ۋە بوۋىنىڭ دادىسىمۇ كىرىدۇ. بۇ ئۈستى تەرەپتىن ئانا تەرەپ ۋە ئاتا تەرەپ بوۋىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنىڭدەك قېيىنئالتىغا ئۇنىڭ ئاتىسى ۋە چوڭ دادىسى ھەم ئۇنىڭ ئۈستىدىكى بوۋىلىرىمۇ كىرىدۇ. ئوغۇللارغا نەۋرىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئوغۇللىرى، ئۇلارنىڭ ئاستىدىكى چەۋرىلەرمۇ كىرىدۇ. ئېرىنىڭ ئوغۇللىرىغا نەۋرىلىرى، ئۇلارنىڭ ئاستىدىكىلەرمۇ كىرىدۇ. قېرىنداشلىرى دېگەنگە ئۈچ خىل (ئۆز، ئۆگەي، ئېمىلدەش) قېرىنداشلار ۋە ئۇلارنىڭ بالىلىرى ھەم ئۇلارنىڭ ئاستىدىكى نەۋرىلىرىمۇ كىرىدۇ. قېرىنداشلىرىنىڭ ئوغۇللىرىغا ئۇلارنىڭ ئوغۇللىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئاستىدىكىلەر ۋە ھەمشىرىلىرىنىڭ ئوغۇللىرىغا ئۈچ خىل (ئۆز، ئۆگەي، ئېمىلدەش) ھەمشىرىلەرنىڭ ئوغۇللىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئاستىدىكىلەرمۇ كىرىدۇ.

② بۇ يەردىكى «دىنداش ئاياللار» دېگەندىن ھەرقانداق بىر ئايالنىڭ زىننىتى، ھۆسنى - جامالى، جىسمانىي ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەرلىرىگە سۈپەتلەپ بېرىشتىن ھەزەر ئەيلەيدىغان مۇسۇلمان ئاياللار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنە مۇسۇلمان ئاياللار كاپىر ئاياللارنىڭ قېشىدا «زىننەت» ئاتالغان يەرلىرىنى ئېچىشى مەنئىي قىلىنىدۇ. بۇ ھۆكۈم ئۆمەر، ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد، ئىمام ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل قاتارلىق مۇپەسسىرلەرنىڭ سۆزلىرىدىن نەقىل قىلىنغان. بەزى مۇپەسسىرلەر «دىنداش ئاياللار» دېگەندىن ئاياللارنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ، ھەر ۋاقىت بىللە تۇرىدىغان ئاياللار مەقسەت قىلىنىدۇ، بۇنىڭغا ئەر قۇللار ۋە چۆرىلەرمۇ كىرىدۇ، دەيدۇ.

③ بەزى مۇپەسسىرلەر «قول ئاستىدىكى چۆرىلەر» دېگەندىن پەقەت چۆرىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېسە، بەزىلەر: پەقەت ئەر قۇل خىزمەتكارلار، دەيدۇ، بەزىلەر ھەر ئىككىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ. چۈنكى ھەدىستىمۇ قولدىن يۈزىنى ياپمىسىمۇ بولىدىغانلىققا دەلىل بار. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4106 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەر: قول ئاستىدىكى خىزمەتكارلار ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن، مۇسۇلمان ۋە كاپىر خىزمەتكارلارنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، دەيدۇ.

④ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇنىڭدىن ئۆيدە بىللە تۇرىدىغان، يېمەك - ئىچمەكتىن باشقا ئېھتىياجى بولمىغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. باشقا مۇپەسسىرلەر: ئۇلار خۇنسا، ئاختا قىلىنغان، بەك قېرىپ كەتكەن ئەرلەردۇر، دېدى. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دېدى: كىمدە قۇرئان كەرىمدە بايان قىلىنغان سۈپەتلەر تېپىلسا، ئۇ مۇشۇلارنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ، باشقىلار كىرمەيدۇ.

⑤ بالاغەتكە يەتكەن ياكى بالاغەتكە يېتىشكە ئاز قالغان بالىلار بۇنىڭ سىرتىدا، چۈنكى ئۇلار ئاياللارغا مۇناسىۋەتلىك بەزى ئىشلارنى چۈشىنىدۇ.

وَلَا يَضْرِبَنَّ بِأَرْجُلَيْهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ ۖ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾ وَأَنْكِحُوا الْأَيْمَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ ۚ إِنَّ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِيهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَسِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾

يوشۇرۇن زىننەتلىرىنى كىشىلەرگە بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئاياغلىرىنى يەرگە ئۈرمىسۇن ﴿٣١﴾، ئى مۇئمىنلەر! بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ھەممىڭلار ئاللاھقا تەۋبە قىلىڭلار ﴿٣١﴾. ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەرلەرنىڭ، ئاياللارنىڭ ﴿٣٢﴾ ۋە ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلىرىڭلارنىڭ ﴿٣٢﴾ بېشىنى ئوڭشاپ قويۇڭلار: ئەگەر ئۇلار يوقسۇل بولسا (ئۇلارنىڭ يوقسۇللىقى سىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ بېشىنى ئوڭشاپ قويۇشۇڭلارغا توسۇق بولمىسۇن)، ئاللاھ ئۇلارنى ئۆز پەزىلى - كەرمى بىلەن باي قىلىدۇ ﴿٣٢﴾، ئاللاھنىڭ پەزىلى - كەرمى كەڭدۇر، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر ﴿٣٢﴾.

① ئەرلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىش ئۈچۈن پۇتلىرىنى يەرگە ئۈرمىسۇن. بىلەزۈك، زەنجىر، مۇنچاق قاتارلىق ئىچكى زىننەتلىرىنى ئەرلەرگە بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن، مىدىرلىتىپ ئاۋاز چىقىرىشىمۇ بۇ چەكلىمىگە كىرىدۇ. شۇنداقلا ئاياللار ئېگىز پاشىلىق ئاياغلىرىنى كېيىپ ماڭغاندا چىقىدىغان ئاۋازمۇ زىبۇزىننەتنىڭ ئاۋازىدىن كەم ئەمەس. يەنە ئاياللارنىڭ ئۆيدىن چىققاندا ئەتىر چېچىپ چىقىشى چەكلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەممە كۆز زىنا قىلغۇچىدۇر. قانداق بىر ئايال ئەتىر چېچىپ ئەرلەرگە پۇرتىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتسە، زىنا قىلغۇچى ھېسابلىنىدۇ». (سۈنەنى تىرمىزى 2786 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4173 - ھەدىس)

② ھىجابلىنىشقا بۇيرۇق قىلغان بۇ ئايەتتە تەۋبە قىلىشقا ئەمىر قىلىشتىن مۇنداق بىر ھېكمەت ۋە بېشارەت ئايان بولىدۇكى، ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇن سىلەر مەزكۇر ئەھكاملارغا زىت ئىشلارنى كۆپ قىلغان. ئەمدى ئىسلامغا كىرگەندىن كېيىن چىن دىلىڭلار بىلەن تەۋبە قىلساڭلار، ھىجاب ئەھكاملىرىغا رىئايە قىلساڭلار، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى نىجاتلىق ۋە بەخت - سائادەت سىلەرگە مەنسۇپ بولىدۇ.

③ ﴿الْأَيْمَىٰ﴾ "أَيْمٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئېرى يوق ئايال دېگەن مەنىدە. بۇنىڭغا توي قىلمىغان قىز، تۇل ئايال ۋە تالاق قىلىنغان ئايالمۇ كىرىدۇ، بويتاق ئەرمۇ "أَيْمٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئايەتتە ۋەلىي بولغۇچىلارغا «بويتاقلارنىڭ بېشىنى ئوڭشاپ قويۇڭلار، نىكاھنى قىلىپ قويۇڭلار» دېيىلدى. ئۇلارنى نىكاھىڭلارغا ئېلىڭلار، دېيىلمىدى. چۈنكى بويتاقلار دېگەن بويتاق ئەرلەر ھەم بويتاق ئاياللارنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئايال كىشى ۋەلىينىڭ رۇخسىتى ۋە رازىلىقىنى ئالماي تۇرۇپ، نىكاھلانسا بولمايدۇ. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2085 - ھەدىس) بۇ ھۆكۈمنى ھەدىسلەر تېخىمۇ تەكىتلەيدۇ. بۇ يەردىكى بۇيرۇق ئىبارىسىنى دەلىل قىلىپ تۇرۇپ، بەزى مۇپەسسىرلەر توي قىلىش ۋاجىب دەيدۇ، بەزىلەر مۇستەھەب دەيدۇ. ئەمما قۇدرىتى يەتكەنلەرگە تەكىتلەنگەن سۈننەت ھەتتا بەزى ئەھۋالدا ۋاجىب دەرىجىسىگە يېتىدۇ. ئەمما قەتئىي توي قىلماسلىق قاتتىق ئاگاھلاندىرۇش بىلەن چەكلەنگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «نىكاھلىنىش مېنىڭ سۈننىتىمدۇر. كىمكى مېنىڭ سۈننىتىمدىن يۈز ئۈرۈيدىكەن، ئۇ مەندىن ئەمەس». (سۈنەنى ئىبنى ماجە 1846 - ھەدىس، سەھىھۇل بۇخارى 5063 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1020 - ھەدىس)

④ بۇ يەردىكى ﴿الصَّالِحِينَ﴾ «ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلىرىڭلار» دېگەندىن قۇل - چۆرىلەرنىڭ ئىماندار

سالھلاردىن بولشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. خوجاين ئۆز قۇلى ۋە چۆرىلىرىنى نىكاھلىنىشقا مەجبۇرلىسا بولامدۇ ياكى بولمامدۇ؟ بۇ ھەقتە ھەر خىل قاراش مەۋجۇت، بەزى ئۆلىمالار مەجبۇرلىسا بولىدۇ، دەيدۇ، بەزىلەر بولمايدۇ، دەيدۇ. ئەمما ناشايان ئىشنىڭ يۈز بېرىپ قىلىشىدىن قورقسا، مەجبۇرلىسا، بولىدۇ، ئۇنداق بولمىسا، مەجبۇرلاش توغرا ئەمەس. (ئەيسە تەپاسىر)

⑤ يەنى نوقۇل نامراتلىق، قول ئىلكىدە پۇل - مال بولماسلىق توي قىلىشقا توسالغۇ بولماسلىقى كېرەك. چۈنكى، ئاللاھ تائالا توي قىلغاندىن كېيىن، ئۆز پەزلى - كەرىمى بىلەن يوقسۇزلۇقنى باياشاتلىققا ئۆزگەرتىپ بېرىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئۈچ خىل كىشىگە ئاللاھ تائالا چوقۇم ياردەم بېرىشنى ئۈستىگە ئالغان. 1 - ئىپپەتلىك بولۇش نىيىتى بىلەن توي قىلغۇچى، 2 - ياخشى نىيەت بىلەن (مەلۇم مىقداردا پۇل تېپىپ بېرىپ، ئازاد بولۇشقا خوجاينى بىلەن) پۈتۈشكەن قۇل، 3 - ئاللاھ تائالانىڭ يولىدا جىھاد قىلغۇچى». (سۈنەنى تىرمىزى 1655 - ھەدىس)

وَلَيْسَتَعْفِيفَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۗ وَآتُوهُمْ مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ ۗ

ئۆيلىنىشكە قادىر بولالمىغانلار ئاللاھ ئۇلارنى ئۆز پەزىلى - كەرىمى بىلەن باي قىلغۇچە، ئۆزلىرىنى ئىپپەتلىك تۇتسۇن ①، قۇللىرىڭلاردىن (ۋە چۆرىلىرىڭلاردىن مۇئەييەن پۇل تۆلەش شەرتى بىلەن ئۆزىنىڭ ئازادلىقىنى ئېلىش ئۈچۈن) توختام تۈزۈشنى تەلپ قىلىدىغانلاردا ياخشىلىقنى (يەنى مۇستەقىل ھايات كەچۈرۈشكە ۋە ئىشلەشكە قايىل ئىكەنلىكىنى) بايقىساڭلار، ئۇلار بىلەن توختام تۈزۈڭلار ②، ئاللاھ سىلەرگە ئاتا قىلغان مال - مۈلۈكتىن (ياردەم تەرىقىسىدە) ئۇلارغىمۇ بېرىڭلار ③،

① ھەدىستە ياشلار توي قىلىشقا شارائىتى يار بەرگىچە ئىپپەتلىك ياشاش ئۈچۈن، نەپلە روزا تۇتۇشقا بۇيرۇلغان. پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئى ياشلار جامائەسى! ئىچىڭلاردىكى توي قىلىشقا ئىمكانىيىتى بارلار توي قىلسۇن. چۈنكى، توي قىلىش كۆزنى (نامەھرەمگە) قاراتمايدۇ ۋە ئەۋرەتنى (زىنا قىلىشتىن) ساقلايدۇ. توي قىلىشقا ئىمكانىيىتى يوقلار (كۆپ نەپلە) روزا تۇتسۇن. چۈنكى، روزا ئۇنى تىزگىنلەيدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 1905 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1400 - ھەدىس)

② "مُكَاتَبٌ" دېگەن ئۆز خوجايىنىغا مەلۇم مىقداردا پۇل تېپىپ بېرىش بەدىلىگە ئازادلىققا ئېرىشمەكچى بولغان قۇلنى كۆرسىتىدۇ. ﴿ياخشىلىقنى بايقىساڭلار﴾ يەنى ئۇلارنىڭ راستچىللىقى ۋە سەمىمىلىكىگە ئىشەنسەڭلار ياكى ئۇلارنىڭ ھۈنىرى ۋە ئىقتىدارىنى بايقىساڭلار، بەلگىلەنگەن پۇلنى تۆلىيەلەيدىغانلىقىغا ئىشەنسەڭلار، ئۇلار بىلەن كېلىشىم تۈزۈڭلار. ئىسلام تېخىمۇ كۆپ ساندىكى قۇللارنىڭ ئازاد بولۇشى ئۈچۈن، ھەر خىل ئۇسۇل ۋە تەدبىرلەرنى قوللانغان ئىدى. شۇ ۋەجىدىن بۇ ئايەتتە خوجايىنلارغا ئالاھىدە تەكىتلەپ، قۇللۇقتىن ئازاد بولۇشنى خالايدىغان قۇللار بىلەن كېلىشىم تۈزۈشتە تەرەددۈتلەنمەڭلار، شەرتى شۇكى، ئۇلاردا بەلگىلەنگەن پۇل ۋە خىزمەتنى ئادا قىلالىغۇدەك ئىمكانىيەت ۋە قابىلىيەت بولسلا. بەزى ئۆلىمالار بۇ يەردىكى بۇيرۇقنى بەجا كەلتۈرۈش خوجايىنلارغا ۋاجىب دەپ قارايدۇ، بەزى ئۆلىمالار ئۇنىڭ ھۆكۈمى مۇستەھەب دەپ قارايدۇ.

③ ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، قۇللۇقتىن ئازاد بولۇش ئۈچۈن توختاملاشقان قۇل پۇلغا موھتاج بولۇپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئۇ كېلىشىمگە ئاساسەن پۇل تۆلەۋاتقان بولسا، سىلەرمۇ ئۇنىڭدىن ئۆتەشكە تېگىشلىك پۇلدىن بىر قىسمىنى ئەپۇ قىلىۋېتىڭلار. چۈنكى، ئاللاھ تائالا سىلەرنى پۇل - مال ئىگىسى ۋە خوجايىن قىلدى. يەنە ئاللاھ تائالا سۈرە تەۋبىنىڭ 60 - ئايىتىدە زاكات بېرىلدىغان سەككىز خىل كىشىنى بايان قىلدى. ئۇلارنىڭ بىرى «قۇللارنى ئازاد قىلىش» بولۇپ، دەل مۇشۇنداق قۇللارنى كۆرسىتىدۇ، يەنى قۇللارنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن، زاكاتقا ئايرىغان پۇلدىن بېرىشكە بولىدۇ.

وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ مُحْصَنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾
وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ * اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىڭلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىسا، دۇنيا ھاياتىنىڭ مەنپەئەتىنى دەپ ئۇلارنى پاهىشىگە مەجبۇرلىماڭلار. ①، كىمكى ئۇلارنى پاهىشىگە مەجبۇرلايدىكەن، مەجبۇرلانغاندىن كېيىن شەكسىزكى، ئاللاھ (ئۇلارنىڭ گۇناھىنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) رەھىم قىلغۇچىدۇر (يەنى پاهىشىگە مەجبۇرلانغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنى جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ، مەجبۇرلىغۇچىلارنى قاتتىق جازالمايدۇ) ② [33]. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) بىز ھەقىقەتەن سىلەرگە (ھەممىنى) بايان قىلىپ بېرىدىغان ئايەتلەرنى، سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈمەتلەردىن مىساللارنى ۋە تەقۋادارلار ئۈچۈن ۋەز - نەسىھەتلەرنى نازىل قىلدۇق [34]. ئاللاھ ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ نۇرىدۇر. ③،

① ئىسلام كېلىشتىن ئىلگىرىكى جاھىلىيەت دەۋرىدە كىشىلەر پۇل - مالنى دەپلا چۆرىلىرىنى پاهىشىگە مەجبۇرلايتتى، بىچارە چۆرىلەر ئامالسىزلىقتىن ئۆزلىرىنىڭ ئىززەت - ئابرويىغا داغ تەككۈزۈۋالاتتى. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى بۇنداق قىلمىشتىن چەكلىدى. ﴿ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىڭلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىسا﴾ دېگەن ئىبارە ئومۇمىي ئەھۋالنى نەزەردە تۇتۇپ دېيىلگەن. بۇنىڭدىن «ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىمىسا، پاهىشىگە سالساڭلار بولىدۇ» دېگەن ئۇقۇم مەقسەت قىلىنمايدۇ ھەم ئۇنىڭدىن بۇنداق ھۆكۈم چىقمايدۇ، بەلكى دۇنيانىڭ ئازغىنا پۇل - مېلىنى كۆزلەپ، چۆرىلىرىڭلارنى پاهىشىگە سالماڭلار، دېگەن ھۆكۈم چىقىدۇ ۋە شۇنى ئۇقتۇرۇپ قويۇش مەقسەت قىلىنىدۇ. چۈنكى بۇنداق يول بىلەن كىرگەن كىرىم ھارامدۇر. بۇنىڭغا ھەدىس كىتابلىرىدا كۆپ دەلىللەر بار.

② يەنى مەجبۇرىي پاهىشىگە سېلىنغان چۆرىلەرنىڭ گۇناھى خوجايىنىغا بولىدۇ يەنى مەجبۇر قىلغۇچىغا بولىدۇ، مەجبۇرلانغۇچىغا گۇناھ بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ ئۈمىتىمدىن قەستەن قىلمىغان، ئۇنتۇلۇپ قېلىپ قىلغان ۋە مەجبۇرلاپ قىلدۇرۇلغان گۇناھلار ئەپۇ قىلىندى». (سۈنەنى ئىبنى ماجە 2043 - ھەدىس)

③ يەنى ئەگەر ئاللاھ بولمىغان بولسا، نە ئاسماندا، نە زېمىندا نۇر بولمىغان بولاتتى. يەنى نە ئاسماندا، نە زېمىندا ھېچكىمگە ھىدايەت نېسىپ بولمىغان بولاتتى. پەقەت ئاللاھ تائالا ئۆزى ئاسمان ۋە زېمىننى يورۇتۇپ تۇرغۇچىدۇر، ئۇنىڭ كىتابى نۇردۇر، ئۇنىڭ پەيغەمبىرى (ئېسىل سۈپەتلىرى بىلەن) نۇردۇر، يەنى چىراغ ۋە لامپىدىن چىققان نۇر ئىنسانلارنىڭ يوللىرىنى يورۇتقاندەك، ئاللاھنىڭ كىتابىنىڭ نۇرى ۋە پەيغەمبىرىنىڭ نۇرى ھاياتىنىڭ زۇلمەتلىك يوللىرىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ ھەمدە توغرا يولغا باشلايدۇ.

ھەدىستىمۇ ئاللاھنىڭ نۇر ئىكەنلىكى بايان قىلىندى: "اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ". «بارلىق ھەمدۇ - سانا ساڭا بولسۇنكى، سەن ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلاردىكى كىشىلەرنىڭ نۇرىدۇرسەن». (سەھىھۇل بۇخارى 1120 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 769 - ھەدىس) «دېمەك ئاللاھ، ئۇنىڭ زاتى نۇردۇر، ئۇنى توسۇپ تۇرغان پەردە نۇردۇر. ئۇ ھەر قانداق زاھىرىي ۋە مەنۋىي نۇرنى ياراتقۇچىدۇر. نۇر ئاتا قىلغۇچى، نۇر تەرەپكە ھىدايەت قىلغۇچى پەقەتلا شۇ بىر ئاللاھتۇر. (ئەيسە تەپاسىر)

مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكُوَةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبْرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَلَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

ئاللاھنىڭ (مۇئمىن بەندىنىڭ قەلبىدىكى) نۇرى خۇددى (چىراغ قويدىغان) تەكچىگە ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدا چىراغ بولۇپ، چىراغ شېشىنىڭ ئىچىدەدۇر، شېشە گويا نۇرلۇق يۇلتۇزدۇر. ئۇ چىراغ مۇبارەك زەيتۇن دەرىخىنىڭ (يېغى) بىلەن يورۇتۇلغان، ئۇ (يەنى زەيتۇن دەرىخى) شەرق تەرەپتىمۇ ئەمەس، غەرب تەرەپتىمۇ ئەمەس (سەھرادا ئوچۇقچىلىقتا بولۇپ، كۈن بويى ئۇنىڭغا كۈن نۇرى چۈشۈپ تۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ مېۋىسى پىشپىپ يېتىلگەن بولغاچقا يېغى سۈزۈك بولىدۇ)، ئۇنىڭ يېغى (سۈزۈكلۈكىدىن) ئوت تەگمىسىمۇ يورۇپ كېتەيلا دەپ قالىدۇ، (يورۇتۇلسا) نۇر ئۈستىگە نۇر قوشۇلىدۇ^①، ئاللاھ خالىغان كىشىنى ئۆزىنىڭ (ھىدايەت) نۇرىغا مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ^②، ئاللاھ (ئىبرەت ئالسۇن دەپ) ئىنسانلارغا (مانا مۇشۇنداق) مىساللارنى (ئۇلارنىڭ پەمىگە يېقىنلاشتۇرۇپ) بايان قىلىدۇ^③، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [35].

① يەنى مەسىلەن: بىر تەكچىدە شېشىنىڭ ئىچىگە سېلىنغان شۇنداق بىر چىراغ بولۇپ، ئۇ چىراغ مۇبارەك زەيتۇن دەرىخىنىڭ سۈزۈك يېغى بىلەن يورۇتۇلغان، سۈزۈكلۈكىدىن ئوت (سەرەڭگە) تەگمىسىمۇ يورۇپ كېتەيلا دەپ قالىدىغان شۇنداق سۈپەتلىك ياغ بىلەن يېقىلغان چىراغنىڭ نۇرى تەكچىگە مەركەزلىشىپ، ناھايىتى كۈچلۈك بىر نۇر مەنبەسىنى شەكىللەندۈرگەن. ئەنە شۇنىڭدەك ئاللاھ تائالا نازىل قىلغان دەلىل ۋە پاكىتلارمۇ شۇنداق ئېنىق ۋە روشەنكى، نۇر ئۈستىگە نۇر قوشۇلغاندەك، بىرى يەنە بىرىنى كۈچلەندۈرىدۇ. ﴿ئۇ شەرق تەرەپتىمۇ ئەمەس، غەرب تەرەپتىمۇ ئەمەس﴾ دېگەننىڭ مەنىسى شۇكى، ئۇ زەيتۇن دەرىخى ئەتراپى تۈزلەڭلىك بولغان كەڭ بىر مەيداندا بولۇپ، پەقەت كۈن چىققاندىلا ۋە كۈن كىرىپ كېتىدىغان چاغدىلا كۈن نۇرى چۈشىدىغان جايدا بولماستىن، بەلكى كۈن چىققاندىن تارتىپ تاكى كىرىپ كەتكۈچە كۈن نۇرى چۈشۈپ تۇرىدىغان ئوچۇق يەردە تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ دەرىخىنىڭ يېغى سۈزۈك ۋە سۈپەتلىك بولىدۇ. مانا بۇ زەيتۇن دەرىخى بولۇپ، ئۇنىڭ مېۋىسى پايدىلىق غىزا، ئۇنىڭدىن سىقىپ چىقىرىلغان ماي ئوزۇق ھەم چىراغ ئۈچۈن ياغ بولىدۇ.

② «نۇر» دېگەندىن ئىمان ۋە ئىسلام مەقسەت قىلىنىدۇ يەنى ئاللاھ تائالا كىمنىڭ قەلبىدە ئىمانغا تەلپۈنۈش ۋە ئىزدىنىشنى كۆرسە، ئۇنى نۇر تەرەپكە باشلايدۇ، ھىدايەت ئاتا قىلىدۇ، بۇ نۇر بىلەن ئۇنىڭغا دىن ۋە دۇنيانىڭ بەخت - سائادەت ئىشىكلىرى ئېچىلىدۇ.

③ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە كەلتۈرگەن مىسالدا، ئۆزىنىڭ ئىمان ۋە ئۇنىڭ مۇئمىن بەندىلىرىنىڭ قەلبىدە مۇستەھكەم ئورۇن ئالغانلىقىدىن، دىللارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار ئىكەنلىكىنى ھەمدە كىمنىڭ ھىدايەتكە لايىق ۋە كىمنىڭ لايىق ئەمەسلىكىنى بىلىدىغانلىقىنى ئوچۇق بايان قىلدى.

فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تَرْفَعَ وَيُذَكِّرَ فِيهَا أَسْمُهُمْ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ
الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾ لِيَجْزِيََهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن
يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾

(ئۇ چىراغ) شۇنداق ئۆيلەردىدۇركى، ئاللاھ تائالا ئۇ ئۆيلەرنىڭ ئۈستۈن بولۇشى (يەنى ئۇلۇغلىنىشى) ۋە ئۇ ئۆيلەردە نامىنىڭ ياد ئېتىلىشىنى بۇيرۇدى ①، ئۇ ئۆيلەردە (مۇئمىنلەر) ئەتىگەن - ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ ② [36]. ئۇلار شۇنداق ئەرلەركى ③، نە تىجارەت، نە سودا - سېتىق ئۇلارنى ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن، ناماز ئوقۇشتىن ۋە زاكات بېرىشتىن غەپلەتتە قالدۇرمايدۇ. ئۇلار (قورقۇنچتىن) دىللار پاراكەندە ۋە كۆزلەر ئالاقزادە بولۇپ كېتىدىغان كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) دىن قورقىدۇ ④ [37]. ئاللاھنىڭ ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ئەمەللىرى بويىچە مۇكاپات بېرىشى ۋە ئۆز پەزىلىدىن ئاشۇرۇپ بېرىشى ئۈچۈن (ئۇلار شۇنداق ئىبادەتلەرنى قىلىدۇ). ئاللاھ خالىغان ئادەمگە ھېسابسىز رىزىق بېرىدۇ ⑤ [38].

① ئاللاھ تائالا يۇقىرىدىكى ئايەتتە مۇئمىننىڭ قەلبىنى ۋە ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئىمان، ھىدايەت ۋە بىلىمنى سۈپسۈزۈك شېشىنىڭ ئىچىدىكى سۈزۈك ياغدىن يورۇتۇلغان چىراغقا ئوخشىتىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئەمدى ئۇ چىراغنىڭ ئورنىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. بۇ چىراغ شۇنداق ئۆيلەردىدۇركى، ئۇ ئۆيلەرنىڭ ئۇلۇغلىنىشى ۋە ئۇ ئۆيلەردە ئاللاھقا زىكىر ئېيتىلىشى بۇيرۇلغاندۇر. ئۇ ئۆيلەر بولسا يەر يۈزىدىكى ئەڭ شەرەپلىك ۋە ئاللاھ تائالا ياخشى كۆرىدىغان جاي - مەسجىدلەردۇر. ﴿ئۇ ئۆيلەرنىڭ ئۈستۈن بولۇشى (يەنى ئۇلۇغلىنىشى)﴾ دېگەن مەسجىدلەرنىڭ ناملىرىنى ئېگىز قىلىپ سېلىشنىلا ئەمەس، بەلكى مەسجىدلەرنى پاك تۇتۇش، مەسجىدلەردە پايدىسىز سۆز - ھەرىكەتلەرنى قىلماسلىق ۋە ھۆرمىتىنى ساقلاشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭدىن يەنە مەسجىدلەرنى ئېگىز بىنالاردەك ھەشەمەتلىك ياساشمۇ مەقسەت قىلىنمايدۇ. چۈنكى ھەدىسلەردە مەسجىدلەرنى بېزەش ۋە ھەر خىل رەڭلەردە سىرلاش چەكلەنگەن. يەنە بىر ھەدىستە ئۇنداق قىلىش قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرىدىن بىر ئالامەت ئىكەنلىكى تىلغا ئېلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىشىلەر مەسجىد سېلىش بىلەن پەخىرلەنمىگۈچە قىيامەت قايمى بولمايدۇ». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 449 - ھەدىس) ئۇنىڭدىن باشقا يەنە مەسجىدلەردە ئېلىم - سېتىم، سودىلىشىش، قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىش، ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلىش ھەتتا يۈتۈپ كەتكەن نەرسىلەرنى ئېلان قىلىشىمۇ چەكلەندۇ. چۈنكى بۇ ئىشلار مەسجىدنىڭ ئەسلىي غايە - مەقسىتى بولغان ئىبادەتكە زىت كېلىدۇ. «ئاللاھنىڭ نامىنى ياد ئېتىش» دېگەنگە ئۇنىڭ نامىنى زىكىر قىلىش، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش، پەقەت ئۇنىڭدىنلا مەدەت تىلەشمۇ كىرىدۇ. ﴿مەسجىدلەر ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھقا قوشۇپ ھېچكىمگە ئىبادەت قىلماڭلار﴾. (سۈرە جىن 18 - ئايەت)

② ﴿يُسَبِّحُ﴾ «تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ» يەنى ناماز ئوقۇپ تۇرىدۇ، دېگەن مەنىدە. ﴿الْأَصَالِ﴾ «أَصِيلٌ» نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، شام ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ يەنى دىللىرى ئىمان ۋە ھىدايەت نۇرى بىلەن نۇرلانغان مۇئمىنلەر مەسجىدلەردە ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى كۆزلەپ ئەتىگەن - ئاخشامدا ناماز ئوقۇيدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىدۇ.

③ گەرچە ئاياللارنىڭ - خۇشپۇراق نەرسىلەرنى ئىشلەتمەي، ئاددىي - ساددا كىيىملەر بىلەن، ھىجابلانغان ھالدا ئۆيىدىن چىقىش شەرتى بىلەن - مەسجىدلەرگە بېرىپ ناماز ئوقۇشى جايىز بولسىمۇ، ئاياللار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە مەسجىدى نەبەۋىيگە نامازغا كەلگەندەك، ئۆلىمالار بۇ

ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، ئاياللارنىڭ نامازنى ئۆيدە ئوقۇشى ئەۋزەل، دېدى. ھەدىسلەردىمۇ شۇنداق بايان قىلىندى. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 570 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 297 - ھەدىس)

④ يەنى قىيامەت كۈنىدىكى قاتتىق ۋەھىمە ۋە دەھشەتتىن ھەممە ئادەم قورقۇنۇپ ئىچىدە قالىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ئۇلارنى قىيامەت كۈنىدىن ئاگاھلاندىرغىن، ئۇ چاغدا دىللار (قورقۇنۇشنىڭ قاتتىقلىقىدىن) بوغۇزلارغا قاپلىشىۋالىدۇ، ئۇلار قايغۇ - ھەسرەتكە تولىدۇ﴾. (سۈرە مۇئىمىن 18 - ئايەت) دەسلەپتە بۇ خىل ئەھۋال ھەممە كىشىلەردە، مۇئمىنلەردىمۇ ۋە كاپىرلاردىمۇ يۈز بېرىدۇ.

⑤ قىيامەت كۈنى مۇئمىنلەرگە ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى نەچچە ھەسسە يەنى ئون ھەسسەدىن يەتتە يۈز ھەسسەگىچە كۆپەيتىپ بېرىلىدۇ. نۇرغۇن مۇئمىنلەر جەننەتكە ھېسابسىز كىرگۈزۈلىدۇ. ئۇ جەننەتتىكى نېمەتلەرنىڭ موللىقى، لەززىتى، ئېسىللىقى ۋە تۈرىنىڭ كۆپلىكىنى تىل بىلەن تەسۋىرلەپ بەرگىلى بولمايدۇ.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَلُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْثَانُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا وَوَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوَفَّاهُ حِسَابَهُ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾ أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾

كاپىرلارنىڭ (ياخشى ئەمەل دەپ ئويلىغان) ئەمەللىرى خۇددى تەشنا ئادەم (يىراقتىن) سۇ دەپ ئويلاپ قالىدىغان، يېنىغا كەلسە (سۇدىن) ھېچبىر ئەسەر تاپالمايدىغان باياۋاندىكى سەرابقا ئوخشاشتۇر. (قىيامەت كۈنى) ئۇ ئۆزىنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كۆرىدۇ، ئاندىن ئاللاھ ئۇنىڭ قىلمىشىغا تېگىشلىك جازا بېرىدۇ^①، ئاللاھ تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر [39]. ياكى ئۇلارنىڭ (ياخشى ئەمەل دەپ ئويلىغان) ئەمەللىرى قاتمۇقات دولقۇنلار ۋە دولقۇنلارنىڭ ئۈستىدىكى قارا بۇلۇتلار قاپلاپ تۇرغان چوڭقۇر دېڭىزدىكى قاراڭغۇلۇقلارغا ئوخشايدۇ. مانا بۇ قاتمۇقات قاراڭغۇلۇقلاردۇر، (بۇنداق قاراڭغۇلۇقلاردا قالغان ئادەم) قولىنى چىقارسا، ئۇنى كۆرەلمەيدۇ^②، ئاللاھ كىمگە نۇر ئاتا قىلمىسا، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھېچ نۇر بولمايدۇ^③ (يەنى ئاللاھ ھىدايەت قىلمىغان ئادەم ھەرگىز ھىدايەت تاپمايدۇ) [40].

① ﴿أَعْمَالٌ﴾ دېگەندىن مۇشرىكلار ۋە كاپىرلار ئۆزلىرىچە ياخشى ئەمەل دەپ قىلىدىغان سەدىقە، ساخاۋەت، سىلە - رەھىم، بەيتۇللاھنىڭ تەمىناتى، ھاجىلارنىڭ خىزمىتى قاتارلىق ئەمەللىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿سَرَابٍ﴾ دېگەن چاقناپ تۇرغان قۇم بولۇپ، قوياشنىڭ نۇرىدا سۇدەك كۆرۈنىدۇ، ﴿سَرَابٍ﴾ ئەسلىدە ئېقىپ تۇرغان دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئېقىپ تۇرغان سۇدەك كۆرۈنگەن قۇم ﴿سَرَابٍ﴾ دەپ ئاتالغان. ﴿قِيعَةٍ﴾ "قاع" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، زېمىننىڭ سۇ توختايدىغان ئويمان يەرلىرى ياكى باياۋان ۋە تۈزلەڭلىك مەنىسىدە كېلىدۇ. بۇ كاپىرلارنىڭ ئەمەللىرىنىڭ مىسالى بولۇپ، سەرابقا ئوخشاش يىراقتىن سۇدەك كۆرۈنىدۇ. ۋەھالەنكى، ئۇ قۇمدىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر. شۇنىڭغا ئوخشاش كاپىرلارنىڭ ئىمانى بولمىغانلىقتىن ئەمەللىرىنىڭ ھېچ ۋەزنى ۋە ئېتىبارى بولمايدۇ، ئۇلارغا ساۋابمۇ بېرىلمەيدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا بارغاندا بارلىق قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ھېسابىنى تولۇق بېرىدۇ.

② بۇ ئىككىنچى مىسالدا كاپىرلارنىڭ ئەمەللىرى قاراڭغۇلۇقلارغا ئوخشىتىلدى. دېمەك ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى مەيلى سەرابقا ئوخشىتىلسۇن ياكى قاراڭغۇلۇقلارغا ئوخشىتىلسۇن بەربىر ساۋاب بېرىلمەيدۇ. يەنە بىر ئۇقۇم شۇكى، بىرىنچى مىسالدا كاپىرلارنىڭ ئەمەللىرى سەرابقا ئوخشىتىلغان ئىدى. ئىككىنچىسىدە بولسا، ئۇلارنىڭ كۇفرلىقى قاتمۇقات قاراڭغۇلۇقلارغا ئوخشىتىلدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، كاپىرلارنىڭ پۈتۈن ھاياتى قاتمۇقات قاراڭغۇلۇقلار ئىچىدە ئۆتىدۇ. ئۇلار كۇفرى - زالالەت قاراڭغۇلىقى، شېرىك ئېتىقاد ۋە يامان قىلمىشلارنىڭ قاراڭغۇلىقى يەنە رەببىدىن ۋە ئاخىرەتتىكى ئازابتىن غاپىللىقىدىن ئىبارەت جاھالەت قاراڭغۇلىقىدا ياشايدۇ. بۇ قاراڭغۇلۇقلاردا ئۇلار ھىدايەت يولىنى تاپالمايدۇ. بۇنداق قاراڭغۇلۇقلاردا ئىنسان ئۆزىنىڭ قولىنىمۇ كۆرەلمەيدۇ.

③ يەنى دۇنيادا ئىمان ۋە ئىسلام نۇرىغا ئېرىشەلمەيدۇ، ئاخىرەتتىمۇ مۇئمىنلەر ئېرىشىدىغان نۇردىن مەھرۇم قالىدۇ.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَيِّجُ لَهٗ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالظَّيْرُ صَفَّتْ كُلُّ قَدِّ عِلْمٍ صَلَاتُهُ وَتَسْبِيحُهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿١١﴾ وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِثْرًا مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ

(ئى پەيغەمبەر!) ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكىلەرنىڭ ۋە قاناتلىرىنى كەرگەن ① (ھالدا ئۈچۈپ كېتىۋاتقان) قۇشلارنىڭ ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟ ھەربىرى ئۆزىنىڭ نامىزىنى ۋە تەسبىھىنى بىلىدۇ ②، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر ③ [41]. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، (ئاخىر) قايتىدىغان جاي ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر ④ [42]. كۆرمەمسەنكى، ئاللاھ بۇلۇتلارنى ھەيدەيدۇ، ئاندىن ئۇلارنى بىر - بىرىگە قوشىدۇ، ئاندىن ئۇلارنى توپلانغان ھالدا كەلتۈرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇلۇتنىڭ ئارىسىدىن يامغۇر ياغقانلىقىنى كۆرسەن، ئاللاھ ئاسمان تەرەپتىن تاغدەك بۇلۇتلاردىن مۆلدۈر ياغدۇرىدۇ ⑤،

① ﴿صَفَّتْ﴾ نىڭ مەنىسى "بَاسِطَاتٍ" «يايغان، كەرگەن» بولۇپ، ئۇنىڭ تولدۇرغۇچىسى "أَجْبَحِيهَا" «قاناتلىرىنى» دېگەن سۆز جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. ﴿مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ «ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكىلەرنىڭ» دېگەن ئىبارىگە قۇشلارمۇ كېرەتتى، لېكىن بۇ يەردە قۇشلار ئايرىم تىلغا ئېلىندى. چۈنكى قۇشلار جانلىقلار ئىچىدە ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئىگە مەخلۇقلار بولۇپ، ئاللاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئاسمان بىلەن زېمىن ئارىسىدىكى بوشلۇقتا پەرۋاز قىلىپ يۈرۈپ، ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىدۇ. قۇشلار ھەم ئۇچالايدۇ، ھەم يەر يۈزىدە ماڭالايدۇ، باشقا مەخلۇقلار ئۇچالمايدۇ.

② يەنى ئاللاھ تائالا ھەربىر مەخلۇققا ئۆزىگە تەسبىھ ئېيتىش يوللىرىنى بىلدۈردى يەنى ئۇلارنىڭ دىلىغا سالدى ۋە ئىلھام قىلدى. دېمەك بۇ مۇنداقلا تاسادىپىي پەيدا بولۇپ قالغان ئىش ئەمەس، بەلكى ئاسمان ۋە زېمىندىكى ھەر قانداق نەرسىنىڭ تەسبىھ ئېيتىشى ۋە نامازنى ئادا قىلىشىمۇ ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ بىر ئالامىتىدۇر. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ بۇ قەدەر گۈزەل شەكىلدە يارىتىلىشىمۇ ئاللاھنىڭ يۈكسەك سەنئىتى ۋە ماھارىتىنىڭ ئىسپاتىدۇر، بۇنىڭغا ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم قادىر ئەمەستۇر.

③ يەنى ئاسمان ئەھلى ۋە زېمىن ئەھلىنىڭ قايسى شەكىلدە ئىتائەت قىلىۋاتقانلىقىنى ۋە قايسى رەۋىشتە تەسبىھ ئېيتىۋاتقانلىقىنى ئاللاھ تائالا بىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ئايەت ئىنسانلار ۋە جىنلارغا مۇنداق بىر ئاگاھلاندۇرۇش بېرىۋاتقاندەك قىلىدۇ: ئاللاھ تائالا سىلەرگە باشقا مەخلۇقلارغا ئانا قىلمىغان ھېس - تۇيغۇ ۋە ئىرادە ئەركىنلىكى ئانا قىلدى، شۇڭا سىلەر ئاللاھ تائالاغا باشقا مەخلۇقاتلاردىن كۆپرەك تەسبىھ ئېيتىشىڭلار ۋە ئىتائەت قىلىشىڭلار كېرەك ئىدى. لېكىن ئىش بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇۋاتىدۇ. باشقا مەخلۇقلار ھەر ۋاقىت ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىش بىلەن مەشغۇل، ئەمما سىلەر ھېس - تۇيغۇ ۋە ئىرادە ئەركىنلىكىدىن بەھرىمەن بولىدىغان بىر مەخلۇق تۇرۇپ، سۇسۇلۇق قىلىۋاتىسىلەر، غەپلەتتە يۈرۈۋاتىسىلەر، بۇنداق قىلساڭلار، شەكسىزكى، ئاللاھنىڭ جازاسىغا لايىق بولۇپ قالسىلەر.

④ پەقەت ئاللاھلا ھەقىقىي ھاكىمدۇر، ئۇنىڭ ھۆكۈمىگە ھېچقانداق ئېتىراز بىلدۈرگۈچى يوقتۇر. ئۇ مەبۇدى بەرھەقتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىمگە ئىبادەت قىلىش جايىز ئەمەستۇر. ئاخىر قايتىدىغان جاي ئۇنىڭ دەرگاھىدۇر. ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا ھەربىر ئىنسان ھەققىدە ئادالەت بىلەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ.

⑤ بۇ ئىبارىنىڭ ئىككى خىل تەپسىرى بار، بىرىنچىسى: ئاسماندا مۆلدۈر تاغلىرى بار، ئاللاھ تائالا ئۇ

تاغلاردىن مۆلدۈر ياغدۇرىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئىككىنچىسى: بۇ يەردىكى "السَّمَاءُ" ئۈستۈنلۈك مەنىسىدە. "چېل" تاغلاردەك چوڭ - چوڭ پارچىلار دېگەن مەنىدە كەلگەن. يەنى ئاللاھ تائالا ئۈستۈنلۈكتىن پەقەت يامغۇرلا ياغدۇرمايدۇ، بەلكى ئۈستۈنلۈكتىن خالىغان چاغدا چوڭ - چوڭ مۇز پارچىلىرىنىمۇ ياغدۇرىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) يەنە بىر مەنىسى تەرجىمىدە كەلگەندەك: «تاغدەك چوڭ بۇلۇتلاردىن مۆلدۈر ياغدۇرىدۇ».

فَيُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَن مَّن يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَرِ ۗ يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَرِ ۗ وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ ۖ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾

ئاللاھ ئۇنىڭ بىلەن خالىغان ئادەمگە زىيان يەتكۈزىدۇ (يەنى ئۇ مۆلدۈر بىلەن خالىغان ئادەمنىڭ زىرائىتى، مېۋىسى ۋە چارۋىلىرىغا زىيان يەتكۈزىدۇ) ۋە خالىغان ئادەمنى ئۇنىڭ (زىيىنى) دىن ساقلايدۇ^①، (بۆلۈتتىكى) چاقماقنىڭ يورۇقى كۆزلەرنى نابۇت قىلىۋەتكىلى تاس قالىدۇ^② [43]. ئاللاھ كېچە بىلەن كۈندۈزنى ئالماشتۇرۇپ تۇرىدۇ^③، بۇنىڭدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئىبرەت بار [44]. ئاللاھ بارلىق جانلىقنى سۇدىن ياراتتى، ئۇلارنىڭ بەزىسى قورسقى بىلەن ماڭىدۇ^④، بەزىسى ئىككى پۇت بىلەن ماڭىدۇ^⑤، بەزىسى تۆت پۇت بىلەن ماڭىدۇ^⑥، ئاللاھ خالىغان مەخلۇقلارنى يارىتىدۇ^⑦. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [45].

① يەنى ئاللاھ تائالا يامغۇر ۋە مۆلدۈرنى رەھىمىتى سۈپىتىدە خالىغان كىشىگە يەتكۈزىدۇ. خالىغان كىشىنى ئۇنىڭدىن مەھرۇم قىلىدۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا مۆلدۈرنى ئازاب سۈپىتىدە نازىل قىلىپ، خالىغان كىشىنى ئۇ ئازابقا دۇچار قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ زىرائىتى ۋە ئېتىزلىقى ۋەيران بولىدۇ؛ رەھىمىتىگە ئېرىشتۈرۈشنى خالىغان كىشىنى بۇ ئازابتىن ساقلاپ قالىدۇ.

② يەنى بۆلۈتلەر ئارىسىدا چېقىلغان چاقماق ئومۇمەن يامغۇردىن بېشارەت بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن چىققان نۇرنىڭ كۈچلۈكلىكى قارىغۇچىلارنى كۆرۈش قۇۋۋىتىدىن ئايرىۋەتكىلى تاس قالىدۇ. بۇمۇ ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنىڭ بىر ئالامىتىدۇر.

③ يەنى بەزىدە كۈندۈزنى ئۇزۇن، كېچىنى قىسقا، بەزىدە كۈندۈزنى قىسقا، كېچىنى ئۇزۇن قىلىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، بەزىدە كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقىنى بۆلۈتلەرنىڭ قاراڭغۇلىقى بىلەن، كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقىنى ئاينىڭ يورۇقلۇقى بىلەن ئالماشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

④ مەسىلەن: يىلان، بېلىق ۋە باشقا ھاشارەتلەر قورسقى بىلەن ماڭىدۇ.

⑤ مەسىلەن: ئىنسان ۋە قۇشلار ئىككى پۇتى بىلەن ماڭىدۇ.

⑥ مەسىلەن: بارلىق چارپايىلار ۋە باشقا تۆت پۇتلۇق ھايۋانلارغا ئوخشاش.

⑦ بۇ ئايەت بەزى ھايۋانلارنىڭ تۆتتىن ئارتۇق پۇتى بارلىقىغا ئىشارەت قىلىدۇ. مەسىلەن: قىسقۇچ پاقا، ئۆمۈچۈك ۋە باشقا قۇرۇت - قوڭغۇزلار.

لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ وَيَقُولُونَ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مِّن بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٥٨﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿٥٩﴾ أَفِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحْيِفَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٠﴾

شۈبھىسىزكى، بىز (سىلەرگە ھەقىقەتنى) ئېنىق بايان قىلىدىغان روشەن ئايەتلەرنى نازىل قىلدۇق، ئاللاھ خالىغان كىشىلەرنى توغرا يولغا مۇۋەپپەق قىلىدۇ ① [46]. (مۇناپىقلار) «ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىمان ئېيتتۇق ۋە ئىتائەت قىلدۇق» دېيىشىدۇ، ئاندىن ئۇلار ئىچىدىكى بىر گۇرۇھ شۇنىڭدىن (يەنى شۇ گەپلەرنى دېگەندىن كېيىن ئىتائەتتىن) يۈز ئۆرۈيدۇ. ئۇلار (ئەمەلىيەتتە) مۇئەممىن ئەمەس ② [47]. (پەيغەمبەرنىڭ) ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىشى ئۈچۈن، ئۇلار ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبەرنىڭ ھۆكۈمىگە چاقىرىلسا، ئۇلاردىن بىر پىرقىسى شۇ ھامان يۈز ئۆرۈگۈچى بولۇۋالىدۇ [48]. (ئەمما) ئەگەر (ئۇلار ئېرىشىدىغان) ھەق ئۆزلىرىنىڭ بولسا (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق ھۆكۈم چىقىرىدىغانلىقىنى بىلىدىغانلىقى ئۈچۈن)، ئۇلار پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلغان ھالدا (يەنى شۇنداق قىياپەتتە يۈگۈرۈپ) كېلىشىدۇ ③ [49]. ئۇلارنىڭ دىللىرىدا ئىللەت بارمۇ؟ يا ئۇلار (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە) شەك قىلامدۇ؟ ياكى ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلىدۇ، دەپ قورقۇمۇ؟ ياق، بەلكى ئاشۇلار (ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبىرىنىڭ ھۆكۈمىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۆزىگە ئۆزى) زۇلۇم قىلغۇچىلاردۇر ④ [50].

① ﴿آيَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ﴾ «روشەن ئايەتلەر» قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدا ئىنساننىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ۋە بەخت - سائادىتىنىڭ ئاساسلىق نېگىزى بولغان دىن ۋە ئەخلاققا مۇناسىۋەتلىك ھەر قانداق نەرسە بايان قىلىنغان. ﴿بىز كىتابتا ھېچ نەرسىنى چۈشۈرۈپ قويمىدۇق (يەنى ھەممىنى تولۇق ۋە ئېنىق بايان قىلدۇق)﴾. (سۈرە ئەنئام 38 - ئايەت) كىمگە ھىدايەت نېسىپ بولغان بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا توغرا ئىدىيە ۋە سەمىمىي قەلب ئاتا قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا ھىدايەت يولى ئېچىلىپ كېتىدۇ. ﴿صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ دېگەندىن بۇ يەردە ھېچقانداق ئەگرىلىك بولمىغان توغرا يول كۆزدە تۇنۇلىدۇ، بۇ يولنى ئىختىيار قىلىش بىلەن ئىنسان ئۆزىنىڭ مۇراد - مەقسىتى بولغان جەننەتكە يېتىپ بارىدۇ.

② بۇ ئايەت مۇناپىقلارنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار تىللىرىدا مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئىزھار قىلاتتى، لېكىن دىللىرىدا كۇفرلىق ۋە جاھىللىق بار ئىدى. يەنى دىللىرى توغرا ئېتىقاتتىن خالىي ئىدى، شۇڭا ئۇلارنىڭ تىل بىلەن ئىزھار قىلغان ئىمانىنى بۇ ئايەت ئىنكار قىلدى.

③ چۈنكى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شەكسىز ئادىل ھۆكۈم قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. يەنە ئۇنىڭ شەرىئەت ھۆكۈمىنى ئىجرا قىلىشتا ھېچكىمگە يۈز - خاتىرە قىلمايدىغانلىقىنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن دەۋاللىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىشتىن ئۆزلىرىنى قاچۇرىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئېرىشىدىغان ھەق ئۆزلىرىنىڭ تەرىپىدە بولۇپ، يەنى دەۋادا ئۆزلىرى ھەقدار بولۇپ، غەلبە قىلىش ئىمكانىيىتى يۇقىرى بولسا، ئۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا خۇشاللىق بىلەن بويسۇنغان ھالدا كېلىدۇ. ﴿مُذْعِنِينَ﴾ - "إِذْعَانٌ" نىڭ مەنىسى باش ئەگمەك، بويسۇنماق، ئىتائەت قىلماق دېمەكتۇر.

④ بۇ يەردە، ئۇلارنىڭ زىيىنىغا ھۆكۈم چىقىرىلىش ئىمكانىيىتى بولسا، چاقىرىقتىن يۈز ئۆرۈشىنىڭ سەۋەبلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. سەۋەبلىرى شۇكى، بىر بولسا ئۇلارنىڭ دىللىرىدا كۇفرلىق ۋە

مۇناپىقلىق كېسىلى بار ياكى ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە شەك قىلىدۇ ياكى ئۇلار ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ. ھالبۇكى ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ زۇلۇم قىلىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، بەلكى ئەسلىدە ئۇلار ئۆزلىرى زالىمدۇر. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر ئىككى تەرەپ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىلىشى ئۈچۈن قۇرئان - سۈننەتنى پۇختا بىلىدىغان ھاكىم ياكى قازىنىڭ ئالدىغا چاقىرىلسا، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىش لازىمدۇر. ئەگەر ھاكىم ياكى قازى قۇرئان - سۈننەت ئىلمىدىن خەۋەرسىز، قۇرئاننى دەلىل - پاكىتلارنى بىلمەيدىغان كىشى بولسا، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىش لازىم كەلمەيدۇ.

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾ * وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلَّ لَأَنْتُمْ أَوْ طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

(پەيغەمبەرنىڭ) مۇئمىنلەرنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىشى ئۈچۈن، ئۇلار ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە چاقىرىلغان چاغدا، ئۇلارنىڭ سۆزلىرى پەقەت: «ئاڭلىدۇق ۋە ئىتائەت قىلدۇق» دېيىشتىنلا ئىبارەتتۇر^①، ئەنە شۇنداق كىشىلەر مەقسەتكە يەتكۈچىلەردۇر [51]. كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلسا، ئاللاھتىن قورقسا ۋە ئۇنىڭغا تەقۋالىق قىلسا، ئەنە شۇنداق كىشىلەر ئۇتۇق قازانغۇچىلاردۇر (نىجات تاپقۇچىلاردۇر)^② [52]. (مۇناپىقلار ساڭا) «ئەگەر سەن بىزنى (جىھادقا) چىقىشقا بۇيرۇساڭ، بىز چوقۇم چىقىمىز» دەپ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن كۈچلۈك قەسەم قىلىدۇ^③. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «(يالغاندىن) قەسەم قىلماڭلار، سىلەرنىڭ ئىتائىتىڭلار (نىڭ ھەقىقىتى) مەلۇمدۇر^④، ئاللاھ قىلمىشلىرىڭلاردىن ھەقىقەتەن خەۋەرداردۇر»^⑤ [53].

① بۇ ئايەتتە كاپىرلار ۋە مۇناپىقلارنىڭ قارشىسىدا مۇئمىنلەرنىڭ ئۇ چاقىرىققا تۇتىدىغان پوزىتسىيىسى ۋە ئەمەللىرى بايان قىلىندى.

② نىجاتلىق، ئۇتۇق - مۇۋەپپەقىيەت ۋە بەخت - سائادەتكە پەقەت شۇنداق كىشىلەر لايىق بولىدۇكى، ئۇلار بارلىق ئىشلىرىدا ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ چىقارغان ھۆكۈملىرىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدۇ. ئۇلارغا ئىتائەت قىلىدۇ. تەقۋادارلىق ۋە ئاللاھتىن قورقۇپ تۇرۇش ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرىدۇر. ئەمما ئۇلاردىن باشقىلار بۇ سۈپەتلەردىن يىراقتۇر.

③ ﴿جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ "يَجْهَدُونَ أَيْمَانَهُمْ جَهْدًا" يەنى ئۇلار جىھادقا چوقۇم چىقىدىغانلىقىنى تەكىتلەش يۈزىسىدىن كۈچىنىڭ بېرىچە قەسەم قىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

④ يەنى سىلەرنىڭ بۇ تەرزە قىلغان قەسەمىڭلار يالغان ۋە بويسۇنۇشۇڭلارمۇ نىپاق ئۈستىگە قۇرۇلغان. بەزى مۇپەسسەسلەر ئۇنىڭ مەنىسىنى مۇنداق شەرھىلىدى: سىلەر پەقەت ساداقەتمەنلىك بىلەن ئىتائەت قىلىشىڭلار لازىم يەنى كۆپ قەسەم قىلماستىن، مۇسۇلمانلار ئىتائەت قىلغاندەك، ئىتائەت قىلىڭلار. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ يەنى ئۇ سىلەرنىڭ بارلىق ئەھۋالىڭلاردىن خەۋەرداردۇر. كىمنىڭ بويسۇنغۇچى ۋە كىمنىڭ بويسۇنغۇچى ئەمەسلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. سىلەر قەسەم قىلىپ تۇرۇپ ئېغىزىڭلاردا بويسۇنىدىغانلىقىڭلارنى ئىزھار قىلىسىلەر، ۋەھالەنكى دىلىڭلاردا ئۇنىڭغا زىت خاھىش بار. سىلەر ئاللاھنى ئالدىيالىمىسىلەر، چۈنكى ئۇ بارلىق مەخپىيەتلىكلەرنى ۋە دىلىڭلاردىكى ئىنچىكە سىرلارنى بىلىدۇ. تىلىڭلار بىلەن باشقىچە ئىپادە قىلساڭلارمۇ، كۆڭلۈڭلارغا كەچكەننىڭ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوا تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾
وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي
ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي

ئېيتقنكى: «ئاللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار، پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئەگەر (ئىتائەت قىلىشتىن) باش تارتساڭلار، پەيغەمبەر (دىننى يەتكۈزۈش) مەسئۇلىيىتىدىن جاۋابكاردۇر^①، سىلەر (ئىتائەت قىلىش ۋە ئەمەل قىلىش) مەسئۇلىيىتىڭلاردىن جاۋابكارسىلەر^②، ئەگەر پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلساڭلار، ھىدايەت تاپسىلەر^③، پەيغەمبەرنىڭ مەسئۇلىيىتى پەقەت دىننى چۈشىنىشلىك قىلىپ يەتكۈزۈشتۇر»^④ [54]. ئاللاھ ئىچىڭلاردىكى ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەرگە، ئۆزلىرىدىن ئىلگىرىكىلەرنى يەر يۈزىدە ھۆكۈمران قىلغاندەك، ئۇلارنىمۇ چوقۇم ھۆكۈمران قىلىشىنى، ئۇلار ئۈچۈن تاللىغان دىننى چوقۇم مۇستەھكەم قىلىپ بېرىشىنى ۋە ئۇلارنىڭ قورقۇنچىسىنى ئامانلىققا ئايلاندۇرۇپ بېرىشىنى ۋەدە قىلدى^⑤، ئۇلار ماڭا ئىبادەت قىلىدۇ،

① يەنى ئۇنىڭ مەسئۇلىيىتى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈش ۋە دەۋەت قىلىشتۇر. ئۇ مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىۋاتىدۇ.

② يەنى سىلەرنىڭ مەسئۇلىيىتىڭلار ئۇنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىش، ئاللاھقا ۋە رەسۇلغا ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ئۇلارغا ئىتائەت قىلىشتۇر.

③ چۈنكى ئۇ سىلەرنى ﴿صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ توغرا يولغا دەۋەت قىلىدۇ.

④ باشقىلار ئۇنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلسۇن ياكى قىلمىسۇن، ئۇ ئۆزىنىڭ دەۋەت ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىش مەسئۇلىيىتى بار. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ پەقەت (دىننى) يەتكۈزۈشتۇر. بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز (قوبۇل قىلمىغانلاردىن) ھېساب ئېلىشتۇر﴾. (سۈرە رەئد 40 - ئايەت)

⑤ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتتىكى ئاللاھنىڭ ۋەدىسىنى ساھابە كىراملارغا ۋە توغرا يول تۇتقان خەلىپىلەرگە خاس دېدى. لېكىن بۇنى خاسلاشتۇرۇشنىڭ ھېچقانداق دەلىلى يوق. قۇرئان كەرىمنىڭ سۆز - ئىبارىلىرى ئومۇمىي مەنىدە كېلىدۇ. بۇ يەردىكى ۋەدە ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلنى شەرت قىلىدۇ. ئەلۋەتتە خەلىپىلەرنىڭ دەۋرى ئىسلام روناق تاپقان ئەڭ ياخشى دەۋر. ئۇلارنىڭ دەۋرىدە ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ئەمەلگە ئاشقان، ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا زور غەلبە - نۇسرەت ئاتا قىلغان، ئۆزى ياخشى كۆرگەن دىنى ئىسلامنى ھۆكۈمران ئورۇنغا چىقارغان، مۇسۇلمانلارنىڭ قورقۇنچىسىنى ئامانلىققا ئايلاندۇرۇپ بەرگەن. ئىلگىرى مۇسۇلمانلار ئەرەب كاپىرلىرىدىن قورقۇپ ياشايتتى. مۇسۇلمانلار غەلبە قىلغاندىن كېيىن ئەھۋال پۈتۈنلەي ئەكسىچە بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسلامنىڭ دۇنياغا كەڭ تارلىدىغانلىقى ھەققىدە بېشارەتلەر بەرگەن ئىدى. بۇ بېشارەتلەرمۇ خەلىپىلەر دەۋرىدە كۆرۈلدى. مەسىلەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: جېنىم قولىدا بولغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلمەنكى، ئاللاھ تائالا بۇ دىننى شۇنداق پەللىگە يەتكۈزىدۇكى، ھەتتا ئاياللار، بىر كىشىنىڭ ھەمراھلىقىسىز ھەرە دېگەن جايدىن يولغا چىقىپ كەبىنى تاۋاپ قىلغىلى كېلەلەيدۇ ۋە سىلەر شەكسىز كىسرا ئىبنى ھورمۇزنىڭ بايلىقلىرىنى ئاچىسىلەر.» (سەھەۋۇل بۇخارى 3595 - ھەدىس) ئەمەلىيەتتە

شۇنداق بولدى. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ماڭا زېمىننى قاتلاپ بەردى. مەن ئۇنىڭ شەرق ۋە غەرب تەرەپلىرىنى كۆردۈم. ئۈممىتىمنىڭ پادىشاھلىقى زېمىننىڭ ماڭا قاتلىنىپ بېرىلگەن يېرىگىچە يېتىدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم 2889 - ھەدىس) ئەمىلىيەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى يىراق قىتئەلەرگىچە يەتتى. پارس، شام، مىسىر، ئافرىقا قاتارلىق دۆلەتلەر فەتىھ قىلىندى، كۇفىرى ۋە شېرىكنىڭ ئورنىنى تەۋھىد ئىگىلىدى، تەۋھىد نۇرى ھەممە جايلارنى يورۇتتى، ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ پارلاق مەشئىلى زۇلمەتلىك دۇنياغا نۇر چاچتى. لېكىن ئاللاھنىڭ مەزكۇر ۋەدىسىنىڭ شەرتى بار ئىدى، مۇسۇلمانلار ئىماندا ئاجىزلاپ، ياخشى ئەمەللەرگە بىپەرۋالىق قىلىش گۇناھى سادىر قىلغاندىن كېيىن، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئەزىزلىكىنى خارلىققا، ھۆكۈمرانلىقىنى قۇللۇققا، ئەمىنلىكىنى قورقۇنچقا ئايلاندۇرۇۋەتتى.

لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفٰلْسِيقُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَءَاتُوا الزَّكٰوةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾

ماڭا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەيدۇ^①، شۇنىڭدىن (يەنى مەزكۇر ۋەدىدىن) كېيىن، كىمكى كاپىر بولىدىكەن، ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر^② [55]. ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى تولۇق بېرىڭلار، پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار^③ [56].

① ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەسلىكىمۇ ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلگە قوشۇلغان يەنە بىر ئاساسىي شەرت بولۇپ، بۇنى ھازىرلىغان مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ ياردىمى ۋە نۇسرىتىگە ھەقىقەت بولىدۇ. ئەگەر بۇ شەرتنى ھازىرلىماي، تەۋھىد ئەقىدىسىدىن يىراقلاشسا، ئاللاھنىڭ نۇسرىتىدىن مەھرۇم قالىدۇ.

② بۇ يەردىكى كاپىر بولۇشتىنمۇ يەنە شۇ ئىمان، ياخشى ئەمەل ۋە تەۋھىد ئەقىدىسىدىن يىراقلىشىش مەقسەت قىلىنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئىنسان ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشتىن چىقىپ كېتىپ، كۇفرلىق ۋە پاسىقلىق دائىرىسىگە كىرىپ قالىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارغا ئاللاھنىڭ نۇسرىتى ۋە رەھمىتىگە ئېرىشىشنىڭ يولى ئالاھىدە تەكىتلەنگەن شەكىلدە بايان قىلىپ بېرىلدى. ئۇ بولسىمۇ ساھابە كىراملار ماڭغان يولدۇر، ئۇلار بۇ يولدا مېڭىپ، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ۋە نۇسرىتىگە ئېرىشكەن.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا أُولَئِكَ إِلَّا نَجْمٌ مُذْتَبَرَةٌ يَتَكَلَّمُونَ بِأَفْوَاهٍ يُبْطِلُونَ كَلِمَاتَ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ يُزَيِّنُونَهَا لِيُحْدِثُوا مِنْهَا كَلِمَاتٍ يُتْلَوْنَ لَكَ فَتَحْسَبَنَّ أَنَّهَا نَزْلٌ مِنَ اللَّهِ وَمَا هِيَ إِلَّا كَلِمَاتُ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ يُفْتَنُوا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٨﴾

(ئى مۇھەممەد) كاپىرلارنى يەر يۈزىدە ئاللاھنىڭ جازاسىدىن قېچىپ قۇتۇلالايدۇ دەپ ئويلىمىغىن ①، ئۇلارنىڭ بارار جايى دوزاختۇر، ئۇ نېمىدېگەن يامان جاي! [57]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەرنىڭ قۇللىرىڭلار، چۆرىلىرىڭلار ۋە ئىچىڭلاردىكى بالاغەتكە يەتمىگەن بالىلار ناماز بامداتتىن بۇرۇن، چۈشتە (ئۇخلاش ئۈچۈن) كىيىمىڭلارنى سالغان چېغىڭلاردا ۋە خۇپتەندىن كېيىن (مۇشۇ) ئۈچ ۋاقىتتا ② (يېنىڭلارغا كىرىمەكچى بولسا) سىلەردىن ئىجازەت سورىسۇن، (بۇ) ئۈچ ۋاقىت سىلەر ئۈچۈن ئەۋرەتتۇر ③ (يەنى ئەۋرەت ئېچىلىپ قالىدىغان ۋاقىتتۇر)، بۇ ئۈچ ۋاقىتتىن باشقا ۋاقىتلاردا (ئۇلار ئىجازەت سورىماي كىرسە) سىلەرگىمۇ، ئۇلارغىمۇ ھېچ گۇناھ بولمايدۇ ④، (ئادەتتە) سىلەر بىر - بىرىڭلارنىڭ يېنىغا كىرىپ - چىقىپ تۇرىسىلەر، ئاللاھ سىلەرگە ئايەتلەرنى (يەنى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى) ئەنە شۇنداق بايان قىلىدۇ، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر ⑤ [58].

① يەنى ئۇ مۇھەممەد! ساڭا قارشى تۇرغانلار ۋە سېنى ئىنكار قىلغانلار قېچىپ يۈرۈپ ئاللاھ تائالانى ئاجىزلاشتۇرىمىز ۋە ھاردۇرىمىز دەپ ئويلاپ قالمىسۇن. ئۇلار ئاللاھ تائالانى ھەرگىز ئاجىزلاشتۇرالمىدۇ، بەلكى ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ھەر قانداق بىر ئۇسۇل بىلەن جازالاشقا قادىردۇر.

② ﴿تِلْكَ مَرْئَاتٍ﴾ ئۈچ ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك بۇ ئۈچ ۋاقىت ئىنسان ئايالى بىلەن بىللە تۇرۇۋاتقان ياكى ئۆزىنى ئىككىنچى بىر شەخسنىڭ كۆرۈپ قېلىشىنى خالىمايدىغان بىر كىيىم بىلەن ياتقان نامۇۋاپىق بىر ۋاقىتتۇر. شۇڭا بۇ ئۈچ ۋاقىتتا خىزمەتكارلار ۋە كىچىك بالىلار ياتاق ئۆيگە رۇخسەت سوراپ كىرىشكە بۇيرۇلدى.

③ ﴿عَوْرَاتٍ﴾ "عَوْرَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەسلىي مەنىسى كەمتۈك، چالا، نۇقسان دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ يەنە كاۋاك دېگەن مەنىسىمۇ بار. كېيىن بۇ سۆز باشقىلارغا كۆرسىتىش ۋە باشقىلارنىڭ كۆرۈشى ياقىتۇرۇلمايدىغان نەرسىگە (ئۇياتلىق ئەزالارغا) ئىشلىتىلىدىغان بولدى. (ئوردۇ تىلىدا) ئايال كىشىنىڭ "عَوْرَاتٍ" دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، بىر ئەرنىڭ ئايالىنى باشقىلارغا كۆرسىتىشى ۋە ئۆزىنىڭمۇ باشقىلارنىڭ ئايالىغا قارىشى شەرىئەتتە جايىز ئەمەستۇر. بۇ ئايەتتە مەزكۇر ئۈچ ۋاقىتمۇ ئەۋرەت دەپ ئاتالدى. يەنى بۇ ئۈچ ۋاقىت سىلەر خىلۋەتتە بولىدىغان ۋاقىتتۇر، بۇ ۋاقىتتا سىلەر مەخسۇس كىيىم بىلەن تۇرغان خۇسۇسىي ھالىتىڭلارنى باشقىلارنىڭ كۆرۈپ قېلىشىنى ياقىتۇرمايسىلەر.

④ يەنى مەزكۇر ئۈچ ۋاقىتتىن باشقا ۋاقىتلاردا خىزمەتكارلار ئۆيگە رۇخسەت سورىماستىن كىرسە بولىدۇ.

⑤ مانا مۇشۇ كىرىپ - چىقىپ تۇرغان سەۋەبتىن ھەدىستە مۇشۇكىنىڭ پاك ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ئۇ (مۇشۇكى) نىجىس ئەمەس، چۈنكى ئۇ سىلەرنىڭ يېنىڭلارغا (ئۆيلىرىڭلارغا) كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغانلاردىندۇر». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 75 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 92 - ھەدىس) خىزمەتكار بىلەن خوجايىن ئارىسىدا ھەرۋاقىت كۆرۈشۈپ تۇرۇش زۆرۈرىيىتى

تۇغۇلىدۇ، ئاللاھ تائالا بۇ زۆرۈرىيەتنى نەزەردە تۇتۇپ بۇنىڭغا ئىجازەت بەردى. چۈنكى ئاللاھ ﴿عَلِيمٌ﴾ كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجلىرىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر ۋە ﴿حَكِيمٌ﴾ «ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر»، يەنى ئۇنىڭ ھەربىر ھۆكۈمىدە بەندىلەر ئۈچۈن كۆپ مەنپەئەت ۋە ھېكمەت باردۇر.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦١﴾

كىچىك بالىلىرىڭلار ① بالاغەتكە يەتكەندە، ئۇلارمۇ ئۆزىدىن ئىلگىرىكىلەر (يەنى چوڭلار ئۆيگە كىرىشتە) ئىجازەت سورىغاندەك، (ھەر ۋاقىت) ئىجازەت سورىسۇن، ئاللاھ ئايەتلىرىنى (دىنىنىڭ ئىشلىرىنى) سىلەرگە شۇنداق بايان قىلىدۇ، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [59]. ياتلىق بولۇشنى خالىمايدىغان ياشانغان ئاياللار زىننەتلىرىنى ئاشكارىلىمىغان ھالدا، (رىدا، نىمچىغا ئوخشاش) تاشقى كىيىملىرىنى سېلىۋەتسە (ئەرلەرنىڭ ئالدىدا ئادەتتىكى كىيىملىرى بىلەن يۈرسە)، ھېچ گۇناھ يوقتۇر ②، (سېلىۋەتمەي) ئىپپەتلىك يۈرۈش ئۇلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە ياخشىدۇر ③. ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [60].

① بۇ يەردىكى «كىچىك بالىلىرىڭلار» دېگەندىن قۇللار ئەمەس، ھۆر بالىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىن، چوڭ ئەرلەرنىڭ ھۆكۈمىدە بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارمۇ باشقىلارنىڭ ئۆيىگە كىرىشتىن ئىلگىرى رۇخسەت سوراپ كىرىشى لازىم.

② بۇلار ياشىنىپ قالغان، ھەيز كۆرۈشتىن توختاپ قالغان ۋە بالا تۇغۇش ئىقتىدارى چېكىنگەن ئاياللاردۇر. ئومۇمەن ياشىنىپ قالغان ئاياللارنىڭ تەبىئىي شەكىلدە ئەرلەرگە بولغان ئىشتىياقى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ ۋە نىكاھلىنىش خاھىشىمۇ بولمايدۇ. ئەرلەردىمۇ ئۇلار بىلەن نىكاھلىنىش خاھىشى بولمايدۇ. بۇنداق ئاياللارنىڭ ھىجابلىنىشىغا قارىتا ياش ئاياللارغا قويۇلغاندەك قاتتىق چەكلىمە يوق. بۇلارنىڭ ھىجابلىنىشىغا قارىتا ھۆكۈم يەڭگىللىتىلگەن. «تاشقى كىيىملىرىنى سېلىۋەتسە» دېگەن ئىشتان بىلەن كۆڭلەكنىڭ ئۈستىگە ھىجابلىنىش ئۈچۈن كىيىدىغان پەلتۇ، رىدا، ئابايە قاتارلىق كىيىملەرنى سېلىۋەتسە، ھېچ گۇناھ يوق دېگەنلىك بولىدۇ. شەرتى شۇكى، زىننىتى ۋە جىسمىنىڭ بوغۇملىرىنى كۆرسەتمىگەي. دېمەك ھەرقانداق بىر ئايال جىنسىي خاھىشى پۈتۈنلەي چېكىنگەن تۇرۇقلۇق، ئۆز جىسمىنىڭ بوغۇملىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ «ئاياللىقى» نى نامايەن قىلىش كېسىلىگە (يەنى شۇندا نەپسى خاھىشقا) مۇپتىلا بولغان بولسا، مەزكۇر يەڭگىللىتىلگەن ھىجاب ھۆكۈمى ئاستىغا كىرمەيدۇ. ئۇنداق ئايال مۇكەممەل شەكىلدە ھىجابلىنىشى كېرەك.

③ يەنى مەزكۇر ياشانغان ئاياللارمۇ تاشقى كىيىملىرىنى سېلىۋەتمەستىن، قائىدە بويىچە پەلتۇ ۋە ئابايىگە ئوخشاش كىيىملىرىنى كېيىپ يۈرسە، ئۆزلىرى ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشىدۇر.

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ
 أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ
 أَوْ مَا مَلَكَتُمْ مَفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَاسْلُمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً
 مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبْرَكَةٌ طَيِّبَةٌ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

(جەھادقا ئوخشاش كۆز، پۈت - قول ۋە بەدەن ساق بولمىسا قىلغىلى بولمايدىغان پەرز ئەمەللەرنى ئۆزىسى
 سەۋەبلىك قىلالمىسا) ئەمما گۇناھ يوقتۇر، توكۇرغا گۇناھ يوقتۇر، كېسەلگە گۇناھ يوقتۇر. (ئى ئىمان
 ئېيتقانلار!) سىلەر ئۆز ئۆيلىرىڭلاردا (شۇنداقلا بالىلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە)، يا ئاتىلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، يا
 ئانىلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، يا قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، يا ھەمىشەرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، يا ئاتاڭلارنىڭ
 قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، يا ئاتاڭلارنىڭ ھەمىشەرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، يا ئاناڭلارنىڭ قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ
 ئۆيلىرىدە، يا ئاناڭلارنىڭ ھەمىشەرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە، يا سىلەرگە ئاچقۇچلىرىنى تاپشۇرغانلارنىڭ ئۆيلىرىدە
 (يەنى ئۆي ئىگىسى سىرتقا چىقىپ كېتىپ، ئۆي بىلەن ئاچقۇچنى سىلەرگە تاپشۇرغانلارنىڭ ئۆيلىرىدە) ①،
 يا دوستلىرىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە (ئىجازەتسىز) بىرەر نېمە يېسەڭلار گۇناھ يوقتۇر ②، توپلىشىپ ياكى ئايرىم -
 ئايرىم يېسەڭلارمۇ سىلەرگە گۇناھ يوقتۇر ③، سىلەر ئۆيلەرگە كىرگەن چېغىڭلاردا، ئاللاھ تەرىپىدىن ئامانلىق
 ۋە بەرىكەت تىلىكى بىلەن ئۆزۈڭلارغا (ۋە ئائىلەڭلاردىكىلەرگە) سالام بېرىڭلار ④، (يەنى ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ
 دەڭلار) ئاللاھ سىلەرنى چۈشەنسۇن دەپ ئايەتلەرنى مۇشۇنداق بايان قىلىدۇ [61].

① بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى مۇنداق: ساھابە كىراملار جەھادقا ماڭغاندا ئۆيلىرىنىڭ ئاچقۇچلىرىنى ئايەتتە
 بايان قىلىنغان ئۆزىڭلار كىشىلەرگە بېرىپ، ئۆيدىكى يېمەك - ئىچمەكلەردىن يېيىشكە رۇخسەت قىلاتتى.
 شۇنداقتىمۇ بۇ ئۆزىڭلار كىشىلەر ئىگىسى يوق ۋاقىتتا ئۆيدىكى يېمەكلىكلەرنى يېيىشنى جايىز ئەمەس
 دەپ قارايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا مەزكۇر كىشىلەرگە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە ياكى
 ئاچقۇچنى تاپشۇرغانلارنىڭ ئۆيلىرىدە تاماق يېيىشكە رۇخسەت قىلدى. بۇنىڭغا ھېچ گۇناھ
 بولمايدىغانلىقىنى بايان قىلدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى،
 تېنى ساق ساھابىلەر مەزكۇر مېيىپ ساھابىلەر بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يېيىشنى
 خالىماسلىقىدىكى سەۋەب شۇكى، مېيىپ ساھابىلەر باشقىلاردەك كۆپ يېيەلمەيدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ
 يېيىشىگە تېگىشلىك بولغان تامىقىنى يەۋىلىپ، ئۇلارغا ئۇۋال قىلىپ سالماسلىق ئىدى. شۇنىڭدەك
 مېيىپ ساھابىلەرنىڭمۇ باشقىلار بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يېيىشنى خالىماسلىقىدىكى سەۋەب
 شۇكى، باشقىلارنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە بولغانلىقىدىن بىئاراملىق ھېس قىلدۇرماسلىق ئىدى. ئاللاھ
 تائالا بۇ ئايەتتە ھەر ئىككى خىل كىشىلەرگە تاماقنى بىللە يېيىشتە ھېچ گۇناھ بولمايدىغانلىقىنى بايان
 قىلدى.

② شۇنداقتىمۇ بەزى ئۆلىمالار مۇنداق ئىزاھات بەردى: بۇنىڭدىن باشقىلار يەپ كەتسە نارازى بولمايدىغان
 ئومۇمىي يېمەكلىكلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمما ئۆي ئىگىسى باشقىلار كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ يوشۇرۇپ
 قويغان خۇسۇسىي يېمەكلىكلەر بولسا ياكى ساقلاپ قويۇلغان ئاشلىق بولسا، ئۇنىڭدىن يەۋىلىش ۋە
 ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش جايىز ئەمەس. (ئەيسەر تەپسىرى) شۇنىڭدەك بۇ ئايەتتە بىر ئىنساننىڭ بالىسىنىڭ
 ئۆيى ئۆزىنىڭ ئۆيى ئىكەنلىكى بايان قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سەن ۋە مال -
 دۇنيالىرىڭ داداڭغا مەنسۇپتۇر». (سۈنەنى ئىبنى ماجە 2291 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 179 -

، 204 - ، 214 - بەتلەر) يەنە بىر ھەدىستە «ئىنساننىڭ بالىسى ئۇنىڭ تاپقان پۇل - ماللىرىنىڭ جۈملىسىدىندۇر». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3529 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2137 - ھەدىس)

③ بۇ ئايەتتە يەنە بىر قىيىنچىلىق كۆتۈرۈۋېتىلدى. بەزى كىشىلەر تامىقىنى يالغۇز يېيىشنى ياقتۇرمايتتى، ئۇلار تاماقنى باشقىلار بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ يېيىش كېرەك دەپ قارايتتى. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رۇخسەت قىلىپ: ﴿توپلىشىپ ياكى ئايرىم - ئايرىم يېسەڭلارمۇ سىلەرگە گۇناھ يوقتۇر﴾ دېگەن ئايەتنى چۈشۈردى. ئەلۋەتتە كۆپچىلىك بىلەن بىللە تاماق يېيىش بەرىكەتلىك بولۇپ، بۇ ھەقتە ھەدىسلەر كەلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر تاماق يېگەندە بىر يەرگە توپلىشىپ ۋە ئاللاھنىڭ ئىسمىنى (يەنى بىسىمىللاھ) دەپ يەڭلار، تامىقىڭلاردا بەرىكەت بولىدۇ». (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ بۇ ئايەتتە ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كىرىشنىڭ ئەدەبلىرى بايان قىلىندى. ئۇ بولسىمۇ كىرگەندە ئۆيدىكىلەرگە سالام قىلىپ كىرىش. ئىنسانغا ئۆزىنىڭ ئايالى ۋە بالىلىرىغا سالام قىلىش ئادەتتە ئانچە مۇھىم بىلىنمەيدۇ. لېكىن مۇئمىنلەر ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە سالام قىلىشى لازىم. سالاممۇ بىر دۇئا ھېسابلىنىدۇ، شۇڭا ھەربىر مۇسۇلمان ئايالى ۋە بالىلىرىنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن قىلىنىدىغان بۇ دۇئادىن ئۇلارنى مەھرۇم قىلماسلىق كېرەك.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا أَسْتَأْذِنُوكَ لِيَعُضَ شَأْنِهِمْ فَأَذِنَ لِمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرَ لَهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا

ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە چىن قەلبىدىن ئىشەنگەن كىشىلەر (ھەقىقىي) مۇئمىنلەردۇر، ئۇلار (مۇسۇلمانلارغا مۇناسىۋەتلىك) بىرەر مۇھىم ئىش ئۈستىدە (مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن) پەيغەمبەر بىلەن جەم بولغان چاغلىرىدا، ئۇنىڭدىن ئىجازەت سورىمىغۇچە ھەرگىز كېتىپ قالمايدۇ^①. (ئى پەيغەمبەر!) سەندىن ئىجازەت سورايدىغان ئاشۇ كىشىلەر ھەقىقەتەن ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە چىن ئىشىنىدىغان كىشىلەردۇر. ئۇلار بەزى شەخسىي ئىشلىرى ئۈچۈن سەندىن ئىجازەت سورىسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن سەن خالىغان ئادەملەرگە ئىجازەت بەرگىن، سەن ئۇلارغا ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇ، ناھايىتى مېھرىباندۇر [62]. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) پەيغەمبەرنى سىلەر بىر - بىرىڭلارنى چاقىرغاندەك چاقىرماڭلار^②.

① يەنى مۇسۇلمانلار ئادەتتە جۈمە، ھېيت نامازلىرىغا ياكى ئىچكى ۋە تاشقى مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن چاقىرىلغان مەجلىس ۋە يىغىنلارغا ھازىر بولىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇلار بىرەر خاس كېڭەش مەجلىسىگە ھازىر بولغاندا، ئۆزىسى چىقىپ قېلىپ قايتماقچى بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رۇخسەت سوراپ قايتىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، مۇناپىقلار بولسا ئۇنداق يىغىنلارغا قاتنىشىشتىن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رۇخسەت سوراشتىن ئۆزلىرىنى قاقچۇرىدۇ.

② بۇ ئايەتنىڭ ئىككى خىل مەنىسى بار: بىرى، سىلەر بىر - بىرىڭلارنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ چاقىرىسىلەر، ئەمما ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنى ئۇنداق چاقىرماڭلار! مەسلىھەت: سىلەر ئۇنى ئى مۇھەممەد! دەپ چاقىرماڭلار، بەلكى ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ياكى ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! دەپ چاقىرىڭلار! (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات ۋاقتىدا ساھابىلار ئۇنى چاقىرماقچى بولسا، شۇنداق چاقىرىشقا بۇيرۇلغان) ئايەتنىڭ ئىككىنچى مەنىسى شۇكى، سىلەر ئۇنىڭ قىلغان بەتدۇئاسىنى باشقىلارنىڭ قىلغان بەتدۇئاسىغا ئوخشاش دەپ ئويلىماڭلار. چۈنكى، ئۇنىڭ قىلغان دۇئاسى ئىجابەتتۇر، شۇڭا ئۇنىڭ بەتدۇئاسىنى ئېلىپ قالماڭلار. بولمىسا، ھالەك بولۇپ كېتىسىلەر.

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَسْتَلُونَ مِنْكُمْ لَوَإِذَا فُلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

سىلەرنىڭ ئارائىلاردىكى (پەيغەمبەرنىڭ سۆھبەتتىن) ئاستا سۇغۇرۇلۇپ غىپىدە چىقىپ كېتىدىغانلارنى ئاللاھ ئەلۋەتتە بىلىدۇ، ①، پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار (دۇنيادا) چوڭ بىر پىتىنگە (يەنى بالاغا) يولۇقۇشتىن، ②، ياكى (ئاخىرەتتە) قاتتىق بىر ئازابقا دۇچار بولۇشتىن قورقسۇن (ھەزەر ئەيلىسۇن) [63]. ئاگاھ بولۇڭلاركى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىدۇر، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدۇر) ③، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ، ④، ئىنسانلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىدىغان كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ئاللاھ ئۇلارغا قىلغان - ئەتكەنلىرىنى ئېيتىپ بېرىدۇ، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [64].

① بۇ مۇناپىقلارنىڭ ئادىتى بولۇپ، ئۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ كېڭەش يىغىنلىرىدىن يوشۇرۇنچە قېچىپ كېتەتتى.

② بۇ يەردىكى «پىتنە» ئىنساننى ئىماندىن ئايرىۋېتىدىغان دىلىنىڭ ئەگرىلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ دىلىنىڭ ئەگرىلىكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلماسلىق ۋە ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىشنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئىماندىن ئايرىلىش، كۇفرى ئۈستىدە ئۇلۇش جەھەننەمدە مەڭگۈ قېلىشقا ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭا ئايەتنىڭ ئاخىردا ﴿ (ئاخىرەتتە) قاتتىق بىر ئازابقا دۇچار بولۇشتىن قورقسۇن (ھەزەر ئەيلىسۇن) ﴾ دەپ كەلدى. شۇ ۋەجىدىن ھەر ئەمەلىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتى ۋە تۇتقان يولىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇش لازىم. بارلىق سۆز - ھەرىكەت سۈننەتكە ئۇيغۇن بولغاندا، ئاندىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولىدۇ، قالغانلىرى رەت قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىزنىڭ ئىشىمىزغا توغرا كەلمەيدىغان ئەمەلىي قىلىدىكەن، ئۇ ئەمەل قوبۇل قىلىنمايدۇ». (سەھەۋۇل بۇخارى 2697 - ھەدىس، سەھەھ مۇسلىم 1718 - ھەدىس)

③ مەخلۇقاتنى يارىتىش جەھەتتىن بولسۇن، ئىگىدارچىلىق جەھەتتىن بولسۇن، باشقۇرۇش جەھەتتىن بولسۇن، بارلىق كائىنات ئاللاھقا تەۋەدۇر. ئىنسان نېمىنى خالىسا، شۇنى قىلسۇن، ئەمما ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشتا ئاللاھتىن قورقسۇن. قورقۇشنىڭ تەقەززاسى شۇكى، ھەر مۇسۇلمان ئاللاھنىڭ ئەلچىسى بۇيرۇغان ھېچبىر ئىشنى تەرك ئەتمىسۇن، ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلمىسۇن، ئۇ چەكلىگەن ئىشنى قەتئىي قىلمىسۇن. چۈنكى، پەيغەمبەر پەقەت ئىتائەت قىلىنىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن.

④ بۇ ئايەتتە پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلارغا ئاگاھلاندىرۇش بېرىلىۋاتىدۇ. سىلەر قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى ئاللاھ بىلمەي قالىدۇ دەپ ئويلاپ قالماڭلار، ئۇ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدىغان زاتتۇر. شۇنىڭغا ئاساسەن قىيامەت كۈنى مۇكاپات ياكى جازا بېرىدۇ.

(25) سورة الفرقان مكية 77 آية

(25) سۇرە فۇرقان مەككىدە چۈشكەن 77 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾ الَّذِي لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا ﴿٢﴾

بەندىسى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) نىڭ پۈتۈن جاھان ئەھلىگە ① ئاگاھلاندىرغۇچى بولۇشى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىغۇچى قۇرئاننى ② نازىل قىلغان، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئۆزىگە خاس بولغان ③، بالىلىق بولمىغان (يەنى ھېچكىمنى بالا قىلىۋالمىغان) ④، پادىشاھلىقىدا شېرىكى بولمىغان ⑤ ۋە ھەممە نەرسىنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا (ئۆز ھېكمىتى بويىچە) مۇناسىپ ئۆلچەم بېكىتكەن ⑥ ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۈر [1 - 2].

① بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، رەسۇلۇللاھنىڭ پەيغەمبەرلىكى خەلقئارالىق، ئالەمشۇمۇلدۇر يەنى پۈتۈن دۇنيا ئەھلى ئۈچۈن بولۇپ، بارلىق ئىنسانلار ۋە جىنلارغا ئەلچى ۋە يولباشچى قىلىپ ئەۋەتىلگەن. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى، «ئى ئىنسانلار! مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ھەممىڭلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئەلچىمەن» (سۇرە ئەئراف 158 - ئايەت) ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن قىزىل، قارا، ھەممىگە پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلدىم» (سەھىھ مۇسلىم 521 - ھەدىس) ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: «ئىلگىرى پەيغەمبەرلەر ئۆز قەۋمىگىلا پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلەتتى، مەن بارلىق ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلدىم». (سەھىھۇل بۇخارى 335 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 523 - ھەدىس). پەيغەمبەرلىك ۋە ئەلچىلىكنىڭ ئالەمشۇمۇللىقى بايان قىلىنغاندىن كېيىن، تەۋھىد ئەھكاملىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. تۆۋەندە ئاللاھ تائالانىڭ تۆت سۈپىتى بايان قىلىنىدۇ.

② ﴿الْفُرْقَان﴾ نىڭ مەنىسى ھەق بىلەن باتىلنىڭ، تەۋھىد بىلەن شېرىكنىڭ، ئادالەت بىلەن زۇلۇمنىڭ ئارىسىنى ئايرىغۇچى دېگەن مەنىدە. قۇرئان كەرىم بۇ نەرسىلەرنىڭ ئارىسىنى ئوچۇق ئايرىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن فۇرقان دەپ ئاتالغان.

③ بۇ ئاللاھ تائالانىڭ بىرىنچى سۈپىتىدۇر. يەنى ئۇ كائىناتنىڭ بىردىنبىر باشقۇرغۇچىسىدۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق باشقۇرغۇچى يوقتۇر.

④ بۇ ئايەتتە پەرىشتىلەرنى ئاللاھنىڭ قىزلىرى دەپ قارايدىغان، ئۇنىڭغا پەرزەنت مەنسۇپ قىلىدىغان ناسارالار، يەھۇدىيلار ۋە بىر قىسىم ئەرەب قەبىلىلىرىگە رەددىيە بېرىلدى.

⑤ بۇ ئايەت بۇتپەرەس مۇشرىكلارغا ۋە ئىككى ئىلاھ (يامانلىق ۋە ياخشىلىق ئىلاھى، زۇلمەت ۋە نۇر ئىلاھى) بار دەپ ئېتىقاد قىلىدىغانلارغا رەددىيەدۇر.

⑥ ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچى پەقەت بىر ئاللاھتۇر، ئۇ ئۆزىنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بويىچە ھەربىر مەخلۇققا ئۆزىگە مۇناسىپ سالاھىيەت ۋە قابىلىيەت بېغىشلىدى، ئۇ مەخلۇقاتنى شۇ قەدەر مۇكەممەل ۋە نەپىس ياراتتىكى، ھەربىرىنىڭ شەكلى، ئەزاسى، ھەر ئەزانىڭ ئورنى، ئۆتەيدىغان ۋەزىپىسى ئۆزىگە مۇۋاپىق

كەلگەن. يەنە بىر مەنسى، ھەربىر مەخلۇقنىڭ ئەجلىنى ۋە رىزقىنى ئالدىن بەلگىلىدى.

وَأَتَّخِذُوا مِن دُونِهِ ءَالِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾
 وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ ءَاخِرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾ وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ أَكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمَلَّى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾ قُلْ أَنزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦﴾

(شۇنداق تۇرسىمۇ) مۇشرىكلار ئاللاھنى قويۇپ، ھېچ نەرسىنى يارىتالمايدىغان ۋە ئۆزلىرى يارىتىلغان، ئۆزلىرىدىن بىرەر زىياننى توسۇپ قالالمايدىغان، ئۆزلىرىگە بىرەر پايدىمۇ كەلتۈرەلمەيدىغان، (تىرىكلەرنىڭ) جېنىنى ئېلىشقا، (ئۆلۈكلەرگە) ھايات بېغىشلاشقا ياكى (ئۆلارنى) تىرىلدۈرۈشكە قادىر بولالمايدىغان (باتىل) ئىلاھلارنى ئۆزلىرىگە مەبۇد قىلىۋالدى ① [3]. كاپىرلار: «بۇ (قۇرئان) پەقەتلا (مۇھەممەد ئۆزى) توقۇپ چىققان يالغان سۆزدۇر، ئۇنىڭ توقۇپ چىقىشىغا باشقا بىر قەۋم (يەنى ئەھلى كىتاب) ياردەم بەرگەن» دەيدۇ ②. شەكسىزكى، ئۇلار (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بوھتان چاپلاش بىلەن ئۇنىڭغا) يولسىزلىق قىلدى ۋە (ئوپىئوچۇق) يالغاننى توقۇدى [4]. ئۇلار ئېيتتى: «(بۇ ئايەتلەر) بۇرۇنقىلارنىڭ ئەپسانىلىرى بولۇپ، ئۇ (مۇھەممەد) ئۇلارنى (باشقىلارغا) يازدۇرۇۋالغان، (ھىپىزى قىلىۋېلىشى ئۈچۈن) ئۇنىڭغا ئەتىگەن - ئاخشامدا ئوقۇپ بېرىلىۋاتىدۇ» [5]. ئېيتقىنىكى، «ئۇنى ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى سىرنى بىلىپ تۇرىدىغان ئاللاھ نازىل قىلدى ③، شەكسىزكى، ئاللاھ ئەزەلدىن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (بەندىلەرگە) ناھايىتى مېھرىباندۇر ④» [6].

① لېكىن زالىملار مۇشۇنداق ئۇلۇغ سۈپەتلەرگە ئىگە رەببىنى قويۇپ، باشقىلارغا پايدا - زىيان يەتكۈزۈش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۆزى ئۈچۈنمۇ ھېچ ئىشقا كارغا كەلمەيدىغان موھتاج كىشىلەرنى ئۆزلىرىگە رەب ۋە ئىلاھ قىلىۋالدى. تۆۋەندىكى ئايەتتە قۇرئاننى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ شەك - شۈبھىلىرىگە رەددىيە بېرىلىدۇ.

② كاپىرلار: مۇھەممەد قۇرئاننى توپلاشقا يەھۇدىيلاردىن ۋە باشقا قەۋمدىن بولغان بىر قىسىم قۇللاردىن (مەسىلەن: ئەبۇ فەككىھە يەسار، ئەدداس ۋە جىبىر قاتارلىقلار) دىن ياردەم ئالغان، دەيدۇ. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە نەھل 103 - ئايەتتە بايان قىلىندى. بۇ ئايەتتە قۇرئان كەرىم مەزكۇر بوھتاننى زۇلۇم، يولسىزلىق ۋە ئوپىئوچۇق يالغان دەپ ئاتىدى. بىر ساۋاتسىز ئادەم باشقىلارنىڭ ياردىمى بىلەن پاساھەت ۋە بالاغەتتە تەڭداشسىز، مۆجىزە خاراكتېرلىك ھەقىقەت ۋە مەرىپەتكە تولغان، ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇشىغا دائىر تەپسىلىي قانۇن ۋە مىسلىسىز ئەھكاملارنى ئۆزى ئىچىگە ئالغان، ئىلگىرىكىلەرنىڭ راست خەۋەرلىرى بىلەن كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان ئىشلارنى ئېنىق بايان قىلغان، راستلىقىنى ھەممە ئېتىراپ قىلغان بىر كىتابنى توقۇيالايدۇ؟

③ بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ يالغانچىلىقى ۋە بوھتانلىرىغا رەددىيە بېرىلىپ دېيىلدىكى، قۇرئاندا نېمە بارلىقىغا قاراڭلار؟ ئۇنىڭدا بىرەر خاتا سۆز ۋە ئەمىلىيەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان بىر نەرسە بارمۇ؟ ئەلۋەتتە يوق. ئۇنىڭ ھەربىر سۆز - ئىبارىسى شەكسىز توغرا ۋە ھەقتۇر. چۈنكى، ئۇنى چۈشۈرگۈچى زات ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەر قانداق مەخپىيەتلىكلەرنى بىلىپ تۇرىدىغان ئاللاھ تائالادۇر.

④ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بەندىلىرىگە ئەپۋانلىق ۋە مېھرىبانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇنداق بولمىغان بولسا، ئۇلارنىڭ قۇرئاننى توقۇلغان دېگەن بوھتانلىرى ئېغىر گۇناھ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى دەرھال جازالىغان بولاتتى.

وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٨﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَلَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَبْطِئُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾

ئۇلار (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مەسخىرە قىلىپ) ئىبتىتى: «بۇ (بىزگە ئوخشاش) تاماق يەيدىغان، بازارلاردا مېڭىپ يۈرىدىغان قانداق پەيغەمبەر؟» ① ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئاگاھلاندىرغۇچى بولۇش ئۈچۈن، نېمىشقا ئۇنىڭغا بىرەر پەرىشتە چۈشۈرۈلمىدى ② [7]. ياكى ئۇنىڭغا بىرەر خەزىنە بېرىلمىدى ③؟ ياكى ئۇنىڭغا مېۋىلىرىدىن يەيدىغان بىرەر باغ بېرىلمىدى؟ ④ بۇ زالىملار (مۇئمىنلەرگە): «سىلەر پەقەت سېھىرلەنگەن بىر ئادەمگە ئەگىشىۋاتىسىلەر» ⑤ دېدى [8]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ سەن توغرىلۇق قانداق مىساللارنى كەلتۈرگەنلىكىگە قارىغىن، بۇ سەۋەبتىن ئۇلار راستتىنلا ئازغۇنلۇققا پاتتى، شۇڭا ئۇلار يول تاپالمايدۇ ⑥ [9].

① ئۇلار قۇرئانغا تۆھمەت قىلغاندىن كېيىن، ئەمدى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە يەنى پەيغەمبەرنىڭ ئىنساندىن بولغانلىقىغا تۆھمەت قىلىۋاتىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ قارىشىچە ئىنسان پەيغەمبەرلىكتىن ئىبارەت بۇ بۈيۈك ۋەزىپىنى كۆتۈرۈشكە لايىق ئەمەس. شۇڭا ئۇلار: بۇ بىزگە ئوخشاش يەيدىغان، ئىچىدىغان، بازارغا بېرىپ - كېلىپ تۇرىدىغان ئىنسان ئىكەن، ۋەھالەنكى پەيغەمبەر ئىنساندىن بولماسلىقى لازىم ئىدى، دېدى.

② مەزكۇر ئىتىرازدىن بىر ئاز يېنىپ دېدىكى، ئۇنداقمۇ بولمىسا، ئۇنىڭ راستچىل ئىكەنلىكىگە گۇۋاھچى، ئاگاھلاندىرغۇچى ھەم ياردەمچى بولۇش ئۈچۈن نېمىشقا بىر پەرىشتە بىللە چۈشۈرۈلمىدى؟

③ شۇنداق بولغان بولسا، ئۇ تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدىن قۇتۇلغان بولاتتى.

④ ھېچ بولمىغاندا بىزدىن بىر قەدەر يۇقىرى ئىمتىيازغا ئىگە بولغان بولاتتى.

⑤ يەنى كاپىرلار مۇئمىنلەرگە: ئەقلىدىن ئازغان ۋە ئىدىيەسى سېھىرلەنگەن بىر ئادەمگە ئەگىشىۋاتىسىلەر، دېيىشتى.

⑥ يەنى ئى پەيغەمبەر! ئۇلار ساڭا ھەر خىل بوھتانلارنى چاپلاپ، سېنى گاھىدا سېھىرگەر دەيدۇ، گاھىدا جىن چاپلىشىۋالغان، سېھىرلەنگەن دەيدۇ، گاھىدا يالغانچى ۋە شائىر دەيدۇ، ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنىڭ ھەممىسى يالغان ۋە تۆھمەتتۇر. ئازراقلا ئەقلى - ھۇشى بار ئادەم بۇ سۆزلەرنىڭ بوھتان ئىكەنلىكىنى بىلەلەيدۇ. ئۇلار مۇشۇنداق سۆزلەرنى قىلىپ يۈرۈپ، ئۆزلىرى توغرا يولدىن يىراقلاپ كېتىدۇ، ئۇلارغا توغرا يول قانداقمۇ نېسىپ بولسۇن؟!

تَبَارَكَ الَّذِي إِن شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ فُضُورًا ﴿١٠﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾ إِذَا رَأَتْهُمْ مِّنْ مَّكَّانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا أَلْفَا مِنْهَا مَكَّانًا صَبَقًا مُّقْرَنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾ لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾

ئاللاھنىڭ بەرىكتى بۈيۈكتۈركى، ئەگەر ئۇ خالسا، ساڭا ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىدىنمۇ ياخشى، ئاستىدىن ئۈستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان باغلارنى ۋە (پۇختا، چوڭ) قەسىر - سارايلارنى ئاتا قىلاتتى ① [10]. ئۇلار (سېنى ئەيىبلەپلا قالمدى) بەلكى قىيامەتنى ئىنكار قىلدى ②، قىيامەتنى ئىنكار قىلغانلارغا بىز دوزاخنى تەييارلىدۇق [11]. دوزاخ ئۇلارنى يىراقتىن كۆرگەن چاغدا، ئۇلار دوزاخنىڭ غەزەپتىن قاينىغان ۋە گۈرۈكىرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلايدۇ ③ [12]. ئۇلار زەنجىر بىلەن باغلىنىپ، دوزاخنىڭ تار يېرىگە تاشلانغان چاغدا، بۇ يەردە ئۇلار (ئۆزلىرىنىڭ) ئۆلۈمىنى تىلەيدۇ [13]. (ئۇلارغا) بۈگۈن سىلەر بىر ئۆلۈمنى ئەمەس، تالاي ئۆلۈملەرنى تىلەڭلار (دېيىلىدۇ) ④ [14]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «شۇ (دوزاخ) ياخشىمۇ ياكى تەقۋادارلارغا ۋەدە قىلىنغان مەڭگۈلۈك جەننەت ياخشىمۇ؟» ⑤ جەننەت تەقۋادارلارغا بېرىلگەن مۇكاپاتتۇر ۋە ئۇلارنىڭ ئاخىرقى بارىدىغان جايدۇر [15].

① يەنى ئۇلار سەندە بولۇشنى تەلەپ قىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىنى قىلىپ بېرىش ئاللاھ تائالاغا مۈشكۈل ئەمەس. ئەگەر ئاللاھ تائالا خالسا، ساڭا دۇنيادا كاپىرلار خىيال قىلغان نەرسىلەردىنمۇ ئېسىل باغلار ۋە سارايلارنى ئاتا قىلالايدۇ. ئەمما ئۇلار بۇ تەلەپلەرنى ھىدايەت تەلەپ قىلىش، نىجاتلىققا ئېرىشىش يۈزىسىدىن ئەمەس، بەلكى ئىنكار قىلىش ۋە تەرسالىق يۈزىسىدىن ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

② ئۇلارنىڭ قىيامەتنى ئىنكار قىلغانلىقى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىشىقىمۇ سەۋەبچى بولدى.

③ يەنى دوزاخ كاپىرلارنى يىراقتىن مەھشەر مەيدانىدا كۆرگەن چاغدا، غەزەپتىن قايناپ كېتىدۇ. ئۇلارنى غەزىپى ئاستىغا ئېلىش ئۈچۈن قاتتىق گۈرۈكىرىدۇ. ئۇلارنى قاتتىق ۋەھىمگە سالدى. دوزاخنىڭ بۇ ئەھۋالىنى ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ: ﴿ئۇلار دوزاخقا تاشلانغان چاغدا، قايناپ تۇرغان دوزاخنىڭ (ئېشەك ھاڭرىغاندەك) سەت ئاۋازىنى ئاڭلايدۇ، دوزاخ غەزەپتىن پارچىلىنىپ كېتىشكە تاس قالىدۇ﴾. (سۈرە مۈلك 7، 8 - ئايەتلەر) جەھەننەمنىڭ كۆرىدىغانلىقى ۋە غەزەپلىنىدىغانلىقى بىر ھەقىقەتتۇر. بۇ ئىبارە كۆچمە ۋە ئىستىئارە ئەمەس. ئاللاھ تائالا ئۈچۈن دوزاخنىڭ خاراكتېرىدە ئەقىل - ئىدراك ۋە ئاڭ - سېزىم قابىلىيىتى يارىتىش ھېچ مۈشكۈل ئەمەستۇر. چۈنكى ئاللاھ خالىغىنىنى قىلالايدۇ. ئاخىرىدا ئاللاھ تائالا دوزاخقا سۆزلەش ئىقتىدارىمۇ ئاتا قىلىدۇ، ئۇ ﴿يەنە بارمۇ؟﴾ دەپ توۋلايدۇ. (سۈرە قاق 30 - ئايەت)

④ يەنى دوزىخىيلار دوزاخنىڭ ئازابىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئۆزلىرىنىڭ ئۆلۈمىنى تىلەيدۇ، ئۆلۈپ بىراقلا يوق بولۇپ كېتىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئۇلارغا: ﴿بۈگۈن سىلەر بىر ئۆلۈمنى ئەمەس، تالاي ئۆلۈملەرنى تىلەڭلار (دېيىلىدۇ)﴾. دەپمەك ئەمدى سىلەر ھەر تۈرلۈك ئازابلار ئىچىدە مەڭگۈ قالسىلەر، يەنى ئەمدى ئۆلۈم يوق، قاچانغىچە ئۆلۈم تىلەيسىلەر كىن!

⑤ بۇ يەردىكى «شۇ» دوزىخىيلار زەنجىر بىلەن باغلانغان ھالدا تاشلىنىدىغان دوزاختىكى مەزكۇر ئازابلارغا ئىشارەتتۇر. يەنى كۇفىرى ۋە شېرىكىنىڭ جازاسى بولغان شۇ دوزاخ ياخشىمۇ ياكى تەقۋادارلارغا ۋەدە قىلىنغان جەننەت ياخشىمۇ؟ بۇ سوئال دوزاختا سورىلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ بۇ يەردە تىلغا ئېلىنىپ، كۆز

بىلەن كۆرگەندەك تەسۋىرلىنىشى كىشىلەر دوزىخىيلارنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئىبرەت ئالسۇن، توغرا يولنى تاللىسۇن، يامان ئاقىۋەتتىن ساقلىنىپ قالسۇن ئۈچۈندۇر.

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا ﴿١٦﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَعَابَاءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾

ئۇلارغا جەننەتتە نېمىنى خالىسا شۇ بار بولىدۇ، ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ تۇرىدۇ. بۇ رەببىڭدىن (ئىشقا ئاشۇرۇش) تىلىنىدىغان ۋەدىدۇر ① [16]. ئاللاھ شۇ كۈندە ئۇلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسىلىرىنى يىغىدۇ. ئاندىن (ئۇلارغا): «مېنىڭ بۇ بەندىلىرىمنى سىلەر ئازدۇرۇڭلارمۇ؟ ياكى (توغرا) يولدىن ئۇلار ئۆزلىرى ئازدىمۇ؟» دەيدۇ ② [17]. (ئۇ چوقۇنۇلغۇچى نەرسىلەر زۇۋانغا كېلىپ) ئېيتىدۇ: «ئى رەببىمىز! سەن پاك تۇرسەن، سېنى قويۇپ باشقىلارنى دوست تۇتۇش (يەنى سەندىن باشقىغا چوقۇنۇش) بىزگە (ۋە سېنىڭ مەخلۇقاتىڭدىن ھېچكىمگە) لايىق ئەمەس ③، لېكىن سەن ئۇلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنى شۇ قەدەر نېمەتكە چۆمدۈردۈڭكى، ئۇلار سېنى ياد ئېتىشىنى ئۇنتىدى. ئۇلار ھالاك بولغۇچى قەۋم بولدى» ④ [18].

① يەنى بۇ قايتۇرۇش تەلپ قىلىنىدىغان قەرز دەك، چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ۋەدىدۇر. بۇ ۋەدىنى ئاللاھ تائالا ئۆز زىممىسىگە پەرز قىلدى. مۇئمىنلەر ئاللاھ تائالادىن ئۇنى تەلپ قىلالايدۇ. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ پەزلى - كەرىمى بولۇپ، مۇئمىنلەرگە شۇنداق ئېسىل مۇكاپات بېرىشىنى ئۆزىگە مەجبۇرىيەت قىلىپ بەلگىلىدى.

② دۇنيادا ئاللاھتىن باشقا چوقۇنۇلغان ۋە كەلگۈسىدە چوقۇنۇلىدىغان نەرسىلەر بار. ئۇلارنىڭ ئىچىدە (تاش، ياغاچ ۋە باشقا ماتېرىياللاردىن ياسالغان ھەيكەل، بۇت قاتارلىق) جانسىز ھەم ئەقىلسىز شەيئىلەرمۇ بار، يەنە ئەقىل ئىگىلىرى بولغان ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرىمۇ بار. مەسىلەن: ئۆزەير ئەلەيھىسسالام، ئىيسا ئەلەيھىسسالام ۋە باشقا سالھ بەندىلەرگە ئوخشاش. ھەتتا چوقۇنۇلغان پەرىشتىلەر ۋە جىنلارمۇ بار. ئاللاھ تائالا ئەنە شۇ ئەقىلسىز شەيئىلەرگە ئەقىل - ئىدراك، ھېس - تۇيغۇ ۋە سۆزلەش ئىقتىدارى ئاتا قىلىدۇ. ئاندىن ئۇ چوقۇنۇلغان مەبۇدلارنىڭ ھەممىسىدىن: سىلەر بەندىلىرىمنى ئۆزۈڭلارغا چوقۇنۇشقا بۇيرۇدۇڭلارمۇ؟ ياكى ئۇلار ئۆز ئىختىيارى بىلەن سىلەرگە چوقۇنۇپ ئازدىمۇ؟ دەپ سورايدۇ.

③ بىز سەندىن باشقىنى ئىبادەتكە لايىق دەپ ئېتىقاد قىلمايدىغان تۇرساق، قانداقمۇ كىشىلەرگە: ئاللاھنى قويۇپ، بىزنى دوست تۇتۇڭلار ۋە بىزگە چوقۇنۇڭلار، دېيەلەيمىز.

④ بەندىلەرنىڭ ئېزىپ كېتىشى ۋە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىشىدىكى سەۋەب شۇكى، دۇنيانىڭ مال - مۈلۈكلىرى ۋە تۇرمۇش پاراۋانلىقى ئۇلارنى سېنى ياد ئېتىشتىن غەپلەتتە قالدۇردى. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى ھالاكەت بولدى.

فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمِ مِّنْكُمْ نُدِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لِيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿١٧﴾

(چوقۇنغۇچىلارغا دېيىلىدۇكى) «سىلەر چوقۇنغان نەرسىلەر سىلەرنىڭ (ئۇلارنى مەبۇد دېگەن) سۆزۈڭلارنى ئىنكار قىلدى، ئەمدى سىلەر ئۆزۈڭلاردىن ئازابنى توسۇپ قالالمايسىلەر ۋە ياردەمگىمۇ ئېرىشەلمەيسىلەر ①، سىلەردىن كىمكى (مۇشربك بولۇپ، ئۆزىگە) زۇلۇم قىلىدىكەن ②، ئۇنىڭغا بىز چوڭ ئازابنى تېتىتىمىز [19]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئەلۋەتتە تاماق يەيتتى ③، بازارلاردا مېڭىپ يۈرەتتى ④. (ئى ئىنسانلار!) بىز بەزىڭلارنى بەزىڭلار بىلەن سىنىدۇق، (بۇ سىناققا) سەۋر قىلامسىلەر؟ (يەنى بەرداشلىق بېرەلمەيسىلەر؟) ⑤ رەببىڭ ئەزەلدىن (ھەممىنى ئېنىق) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر ⑥ [20].

① بۇ ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى بولۇپ، مۇشربكلارغا خىتاب قىلىپ، شۇنداق دەيدۇ: سىلەر ئۆزۈڭلار مەبۇدىمىز دەپ ئويلىغان نەرسىلەر سىلەرنى يالغانچىغا چىقىرىۋەتتى، سىلەر كۆردۈڭلاركى، ئۇلار سىلەردىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىنى ئېلان قىلدى. سىلەر مەدەتكارىمىز دەپ ئويلىغان نەرسىلەرنىڭ مەدەتكار ئەمەسلىكى ئىسپاتلاندى. ئەمدى سىلەردە مېنىڭ ئازابىمنى قايتۇرغىدەك ۋە ئۆزۈڭلارغا ياردەم بەرگىدەك كۈچ بارمۇ؟

② ئايەتنىڭ سىياقىدىن مەلۇم بولىدىكى، بۇ يەردىكى «زۇلۇم» دېگەندىن شېرىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قۇرئاندىكى باشقا ئايەتتىمۇ شېرىك «چوڭ زۇلۇم» دەپ ئاتالغان. مەسىلەن: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ ﴿ شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ زۇلۇمدۇر﴾. (سۈرە لوقمان 13 - ئايەت)

③ يەنى ئۇلارمۇ يىمەك - ئېچمەككە موھتاج ئىنسان ئىدى.

④ يەنى ھالال رىزىق تېپىش ئۈچۈن، كەسىپ ۋە تىجارەتمۇ قىلاتتى. دېمەك بۇ ئىشلار بەزىلەر ئويلىغاندەك پەيغەمبەرلىك مەرتىۋىگە زىت كەلمەيدۇ.

⑤ يەنى بىز بويىسۇنىدىغانلارنى بويىسۇنمايدىغانلاردىن ئايرىش ئۈچۈن، پەيغەمبەرلەرنى ۋە ئۇلار ئارقىلىق ئۇلارغا ئىمان ئېيتقانلارنى سىنىدۇق. سىناققا سەۋر قىلغان ۋە چىدامچانلىق كۆرسەتكەنلەر مۇۋەپپەقىيەتكە ۋە نىجاتلىققا ئېرىشتى، باشقىلار سىناقتىن ئۆتەلمىدى. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ﴿ سىنىدۇق﴾ تىن كېيىنلا ﴿ (بۇ سىناققا) سەۋر قىلامسىلەر؟ (يەنى بەرداشلىق بېرەلمەيسىلەر؟)﴾ دېدى.

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىگە كىمنىڭ لايىق بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿ئاللاھ پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى قەيەرگە ئورۇنلاشتۇرۇشنى (يەنى كىمگە بېرىشنى) ئوبدان بىلىدۇ﴾. (سۈرە ئەنئام 124 - ئايەت) ھەدىستىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا ماڭا پادىشاھ نەبى (كىتاب بېرىلمىگەن پەيغەمبەر) بولۇش ياكى بەندە رەسۇل (كىتاب بېرىلمىگەن پەيغەمبەر) بولۇش ھەققىدە تاللاش ئىختىيارى بەردى، مەن بەندە رەسۇل بولۇشنى تاللىدىم». (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

* وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًا كَبِيرًا ﴿٢١﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حَجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٢٢﴾

بىزگە مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلمايدىغانلار (يەنى مۇشرىكلار): «بىزگە نېمىشقا پەرىشتىلەر چۈشۈرۈلمەيدۇ؟»، ياكى (بىز نېمىشقا) رەببىمىزنى كۆرمەيمىز» دېيىشتى. ②. شۈبھىسىزكى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تولمۇ چوڭ ساناپ كەتتى ۋە بەكمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى ③ [21]. ئۇلار (ئۆزلىرىنىڭ جېنىنى ئېلىش ئۈچۈن چۈشكەن) پەرىشتىلەرنى كۆرىدىغان كۈندە گۇناھكارلارغا خۇش خەۋەر بولمايدۇ ④، پەرىشتىلەر ئۇلارغا: «(جەننەتنىڭ خۇش خەۋىرىنى ئاڭلاش سىلەرگە) قەتئىي ھارامدۇر» دەيدۇ ⑤ [22].

① بۇ ئايەتنىڭ ئىككى خىل مەنىسى بار، بىرىنچىسى: بىر ئىنساننى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەننىڭ ئورنىغا، بىر پەرىشتىنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتسە بولمامدۇ؟ ئىككىنچىسى: پەيغەمبەر بىلەن پەرىشتىمۇ تەڭ ئەۋەتىلگەن بولسا، ئۇ ئىنساندىن بولغان پەيغەمبەرنى تەستىقلىسا، بىزمۇ ئۇنى كۆزىمىز بىلەن كۆرسەك بولمامدۇ؟

② يەنى ئاللاھ بىزنىڭ ئالدىمىزغا كېلىپ، مۇھەممەد مېنىڭ پەيغەمبىرىم، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈڭلار، دېسە بولمامدۇ؟

③ ئۇلارنىڭ بۇنداق تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ھاكاۋۇرلۇق ۋە ھەددىدىن ئاشقانلىقنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسىگە خىلاپتۇر. ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى غەيبكە ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇش ئارقىلىق سىنايدۇ. ناۋادا ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا پەرىشتىلەرنى چۈشۈرسە ياكى ئۆزى زېمىنغا چۈشسە، ئۇ چاغدا سىناق ئېلىشنىڭ ئورنى قالمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ يارىتىشتىكى ھېكمىتى ۋە تەكۋىنى ئىرادىسىگە خىلاپ مۇنداق ئىشنى قىلمايدۇ.

④ ئۇ كۈن ئۆلىدىغان كۈندۈر يەنى بۇ كاپىرلار پەرىشتىلەرنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ لېكىن ئۇلار ئۆلۈشتىن ئىلگىرى سەكرات ھالىتىدە پەرىشتىلەرنى كۆرگەن چاغدا، ئۇلار ئۈچۈن ھېچ خۇشاللىق بولمايدۇ، چۈنكى پەرىشتىلەر ئۇلارغا جەھەننەمنىڭ ئازابىدىن خەۋەر بېرىدۇ. پەرىشتىلەر ھەربىر كاپىرنىڭ جېنىنى ئالىدىغان چاغدا: ئى مەينەت جان! پاسكىنا تەندىن چىق! دەيدۇ. كاپىرنىڭ جېنى چىقىشقا ئۇنىماي، تەننىڭ ئىچىدە قېچىشقا باشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن پەرىشتىلەر كاپىرنى ئۇرىدۇ ۋە جېنىنى ئالىدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە ئەنفال 50 - ئايەت ۋە سۈرە ئەنئام 93 - ئايەتتە بايان قىلىندى. ئەكسىچە سەكراتقا چۈشكەن مۇئمىنلەرنىڭ ھالى كاپىرلارنىڭ ھالىغا ئوخشىمايدۇ. پەرىشتىلەر مۇئمىنلەرگە جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرى بىلەن بېشارەت بېرىدۇ. سۈرە ھامىم سەجدىدە 30 - ئايەتتىن 32 - ئايەتكىچە مۇشۇ نۇقتا بايان قىلىندۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەرىشتىلەر مۇئمىننىڭ جېنىغا: ئى پاك تەندىكى پاك جان! راھەت - پاراغەت، نېمەت تەرەپكە چىققىن، رەببىڭنىڭ رىزالىقى تەرەپكە چىققىن، دەيدۇ». (مۇسنەدى ئىمام ئەھمەد 2 - توم، 364 - ، 365 - بەت، سۈنەنى ئىبنى ماجە 4262 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: كاپىرلارغا خۇشاللىق بولمايدىغان كۈندىن قىيامەت كۈنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ مەنا بىلەن ئىلگىرىكى مەنانىڭ ئارىلىقىدا زىتلىق يوق. چۈنكى، ئىنساننىڭ ئۆلىدىغان كۈنىدىمۇ ۋە قىيامەت كۈنىدىمۇ پەرىشتىلەر چۈشىدۇ، مۇئمىنلەرمۇ ۋە كاپىرلارمۇ ئۇلارنى كۆرىدۇ. پەرىشتىلەر مۇئمىنلەرگە ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ۋە رازىلىقى بىلەن بېشارەت بېرىدۇ. كاپىرلارغا نىجاتلىق بولمايدىغانلىقى ۋە زىيان

تارتىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىدۇ. دېمەك كاپىرلار پەرىشتىلەرنى كۆرگەن كۈندە خۇش خەۋەر ئاڭلىمايدۇ.

⑤ ﴿جَجْر﴾ نىڭ ئەسلى مەنىسى چەكلەش، مەنى قىلىش، توختىتىش. مەسلەن: قازى بىراۋنىڭ تەجرىبىسىنىڭ كەملىكى ياكى يېشىنىڭ كىچىكلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنى ئۆز مال - مۈلكىنى تەسەررۇپ قىلىشتىن چەكلەيدۇ. بۇنى ئەرەبچىدە " حَجَرَ الْقَاضِي عَلَى فُلَانٍ " (قازى پالانىنى تەسەررۇپ قىلىشتىن چەكلەيدۇ) دەپ ئىشلىتىدۇ. مۇشۇ مەنىگە ئاساسەن، خانە كەئبىنىڭ سىرتىدا قالغان، تامنىڭ ئىچىگە ئېلىپ قويۇلغان قىسمى " حِطِيمٌ " دېگەن جايمۇ " حَجْرٌ " دەپ ئاتىلىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا قۇرۇشىلەر بۇ جاينى خانە كەئبىگە قوشمىغان، شۇڭا كەئبىنى تاۋاپ قىلغاندا تامنىڭ ئىچىدىن تاۋاپ قىلىش چەكلىنىدۇ. شۇڭا تامنىڭ سىرتىدىن ئايلىنىپ تاۋاپ قىلىش كېرەك. ئەرەبچىدە ئەقىلمۇ " حَجْرٌ " دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئەقىلمۇ ئىنساننى نالايىق ئىشلاردىن چەكلەيدۇ. دېمەك ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، پەرىشتىلەر كاپىرلارغا: سىلەر تەقۋادارلارغا بېرىلىدىغان خۇش خەۋەردىن چەكلەندىڭلار، دەيدۇ. ﴿حَجْرًا مَّحْجُورًا﴾ يەنى " حَرَامًا مُحَرَّمًا عَلَيْكُمْ " مەنىسى بۈگۈن جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرى سىلەرگە ھارامدۇر، تەقۋادارلار ۋە مۇئمىنلەرلا جەننەتكە كىرىشكە ھەقىقەتتۇر.

وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا ﴿٢٣﴾ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ تَشَقُّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمِّمِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾

بىز ئۇلارنىڭ قىلغان (بارلىق ياخشى) ئەمەللىرىنى بىكار قىلىۋېتىپ، ئۇنى ئۈچۈپ يۈرگەن توزاندەك قىلىۋېتىمىز (يەنى ئۇلار ئىمانسىز بولغانلىقتىن، قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنى يوققا چىقىرىمىز) ① [23]. جەننەت ئەھلى ئۇ كۈندە ئەڭ ياخشى جايدا ۋە ئەڭ ياخشى ئارامگاھتا بولىدۇ ② [24]. شۇ كۈندە ئاسمان بۇلۇت بىلەن بىرلىكتە يېرىلىدۇ ③، پەرىشتىلەر ئارقىمۇ ئارقا چۈشۈرىلىدۇ [25].

① ﴿ هَبَاءً ﴾ دېرىزىنىڭ يوپۇقىدىن كىرگەن قۇياشنىڭ نۇرىدا كۆزگە چىلىقىدىغان ناھايىتى كىچىك زەررە يەنى چاڭ - توزان دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنى قول بىلەن تۇتۇش مۇمكىن بولمايدۇ. كاپىرلارنىڭ ئەمەللىرىمۇ قىيامەت كۈنى ئەنە شۇنداق چاڭ - توزاندەك قىممەتسىز يەنى ساۋابسىز بولىدۇ. چۈنكى ئۇ ئىمانسىز ھالدا قىلىنغان، ئىخلاى بولمىغان ھەم شەرىئەتكە مۇۋاپىق بولمىغان ئەمەللەردۇر. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەمەلنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن ئىككى شەرت تېپىلىشى زۆرۈر: بىرىنچىسى، ئىمان ۋە ئىخلاى. ئىككىنچىسى، شەرىئەتكە ئۇيغۇن بولۇشتۇر. بۇ ئايەتتە كاپىرلارنىڭ ئەمەللىرى قىممىتى يوق چاڭ - توزانغا ئوخشىتىلدى. شۇنىڭدەك باشقا سۈرىلەردىمۇ ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى كۈلگە، سەرابقا، ئۈستىگە توپا - چاڭ قونۇپ قالغان، قاتتىق يامغۇردىن كېيىن (يۇيۇلۇپ) بۇرۇنقىدەك بولۇپ قالغان سىلىق تاشقا ئوخشىتىلدى. بۇ مىساللار ئىلگىرى سۈرە بەقەرە 264 - ئايەت، سۈرە ئىبراھىم 118 - ئايەت، سۈرە نۇر 29 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى.

② بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، مۇئمىنلەر ئۈچۈن قىيامەتتىكى بۇ دەھشەتلىك كۈن شۇ قەدەر قىسقا ۋە ئۇلارنىڭ ھېسابى شۇنداق ئاسان بولىدۇكى، ئۇلار چۈشتىن بۇرۇن بىكار بولۇپ بولىدۇ. چۈشكۈك ئۇيغۇن جەننەتكە كىرىپ ئائىلىسى ۋە ھۆرلەر بىلەن بىللە ئۇخلايدۇ، دەيدۇ. بۇ نۇقتا ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنىدۇ: قىيامەتتىكى ھېساب مۇئمىنلەر ئۈچۈن شۇ قەدەر يەڭگىل بولىدۇكى، دۇنيادا بىر پەرز نامازنى ئادا قىلغۇدەك قىسقا بولىدۇ. (مۇسنەدى ئىمام ئەھمەد 4 - توم، 75 - بەت)

③ دېمەك ئاسمان يېرىلىپ كېتىدۇ، بۇلۇتلار سايىۋەن بولۇپ قالىدۇ. ئاللاھ تائالا مەھشەر مەيدانىغا جەم بولغان بارلىق مەخلۇقاتتىن ھېساب ئېلىش ئۈچۈن، بۇلۇتلارنىڭ سايىسى ئىچىدە كېلىدۇ. پەرىشتىلەرمۇ چۈشىدۇ. سۈرە بەقەرە 210 - ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك.

الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٦﴾ وَيَوْمَ يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَلَيْتَنِي أَخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٧﴾ يَوْمَئِذٍ لَيْتَنِي لَمْ أَخَذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٨﴾ لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَدُولًا ﴿٩﴾ وَقَالَ الرَّسُولُ يَرَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿١٠﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿١١﴾

ئۇ كۈندە ھەقىقىي پادىشاھلىق (ھاكىمىيەت) رەھمان ئاللاھقا خاستۇر، كاپىرلار ئۈچۈن ئۇ تولىمۇ قىيىن بىر كۈن بولىدۇ [26]. شۇ كۈنى زالىم (يەنى كاپىر ئىنسان) ئىككى قولىنى چىشلەپ: «ئىست! كاشكى، مەن پەيغەمبەر بىلەن (نجاتلىق) يولىنى تۇتسامچۇ، ئىست! مەن پالانىنى دوست تۇتمىغان بولسامچۇ؟» ① قۇرئان ماخا يەتكەندىن كېيىن، ئۇ (يەنى پالانى) ھەقىقەتەن مېنى قۇرئاندىن ئازدۇرۇپتىكەن» دەيدۇ، شەيتان ئىنساننى ھەر دائىم (ئازدۇرۇپ، خار ۋە) ياردەمسىز قويدۇ [27-29]. پەيغەمبەر ئېيتىدۇكى: «ئى رەببىم! شۈبھىسىزكى، مېنىڭ قەۋمىم بۇ قۇرئاننى تاشلاندىق (كىتابتەك) قىلىپ قويدى» ② [30]. شۇنىڭدەك (يەنى ساخا قەۋمىنىڭ مۇشرىكلىرىدىن دۈشمەنلەرنى قىلغاندەك) ھەربىر پەيغەمبەرگە گۇناھكارلار ئىچىدىن دۈشمەنلەرنى قىلدۇق ③، (ساخا) يول كۆرسەتكۈچى ۋە ياردەمچى بولۇشقا رەببىڭ يېتەرلىكتۇر ④ [31].

① بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھقا ئىتائەت قىلمايدىغان كىشىلەرنى دوست تۇتماسلىق لازىم، چۈنكى ياخشى ھەمراھ ئىنساننى ياخشى يولغا باشلايدۇ، يامان ھەمراھ ئىنساننى يامان يولغا باشلايدۇ. كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ گۇمراھلىق يولغا كىرىپ قېلىشى ناچار ئادەملەرنى دوست تۇتقانلىقتىن، يامانلارغا ھەمراھ ۋە ھەمسۆھبەت بولغانلىقتىن بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ھەدىستە سالىھلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش، پاسىقلاردىن يىراق تۇرۇش ناھايىتى ئوبرازلىق بىر مىسال بىلەن چۈشەندۈرۈلگەن. (سەھىھ مۇسلىم 2628 - ھەدىسكە قارالسۇن)

② يەنى ئۇلار قۇرئاننى تەرك ئەتتى، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆردى. مۇشرىكلار قۇرئان ئوقۇپ بېرىلىۋاتقاندا قۇرئاننى ئاڭلاتماسلىق ئۈچۈن يۇقىرى ئاۋازدا پاراڭ قىلاتتى. بۇمۇ قۇرئاننى تەرك ئەتكەنلىك، تاشلاندىق قىلىپ قويغانلىق ھېسابلىنىدۇ. يەنە قۇرئانغا ئىشەنمەسلىك ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماسلىقمۇ ئۇنى تەرك ئەتكەنلىك بولىدۇ. قۇرئان ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزمەسلىك، ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرىغا ئەمەل قىلماسلىق، ئۇنىڭ توسقان ئىشلىرىدىن يانماسلىقمۇ ئۇنى تەرك ئەتكەنلىك بولىدۇ. باشقا كىتابلارنى قۇرئاندىن ئەلا بىلگەنلىكمۇ قۇرئاننى تەرك ئەتكەنلىك ھېسابلىنىدۇ. يەنى قۇرئاننى تاشلاندىق (كىتابتەك) قىلىپ قويغانلىق، ئۇنى تاشلىۋەتكەنلىك بولىدۇ. قىيامەت كۈنى بۇنداق قىلغانلارغا قارشى پەيغەمبەر شىكايەت قىلىپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئەرز سۇنىدۇ.

③ يەنى ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭنىڭ ئىچىدىكى قۇرئاننى تاشلاندىق قىلىپ قويغانلار ساخا دۈشمەن بولغاندەك، ئىلگىرىكى ئۈمەتلەرنىڭ ئىچىدىمۇ پەيغەمبەرلىرى بىلەن دۈشمەنلىشىدىغانلار بولغان يەنى ھەربىر پەيغەمبەرگە دۈشمەن بولغانلار بىر قىسىم گۇناھكار كىشىلەر ئىدى. ئۇلار كىشىلەرنى ئازغۇنلۇققا چاقىراتتى. سۇرە ئەنئام 112 - ئايەتتىمۇ مۇشۇ مەزمۇن بايان قىلىندى.

④ يەنى كاپىرلار كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسىدۇ لېكىن سېنىڭ رەببىڭ بىر ئادەمگە ھىدايەت ئاتا قىلغان بولسا، ئۇنى ھىدايەتتىن كىم چەكلىيەلەيدۇ؟ ھەقىقىي يېتەكچى ۋە مەدەتكار سېنىڭ رەببىڭدۇر.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِيُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾ الَّذِينَ يُحْشِرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا أَذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمُ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرَّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودًا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾

كاپىرلار: «نېمىشقا قۇرئان ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەدكە) بىر قېتىمدىلا چۈشۈرۈلمىدى؟» دېدى ①. بىز ئۇنىڭ بىلەن سېنىڭ دىلىڭنى مۇستەھكەم قىلىش ئۈچۈن شۇنداق (قىلدۇق، يەنى ئۇنى بۆلۈپ - بۆلۈپ نازىل قىلدۇق، چۈشىنىش ۋە يادلاشقا ئوڭاي بولسۇن دەپ)، ئۇنى دانە - دانە ئوقۇپ بەردۇق ② [32]. ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) ساڭا قانداق بىر مىسالنى (يەنى ئېتىرازنى) كەلتۈرسە، (ئۇنىڭغا قارىتا) بىز ساڭا ھەق جاۋابنى ۋە ھەممىدىن گۈزەل چۈشەندۈرۈشنى كەلتۈردۇق ③ [33]. ئۇلار جەھەننەمگە يۈزلىرى بىلەن سۆزلىپ توپلىنىدۇ، ئەنە شۇلار ئورنى ئەڭ يامان، يولى ئەڭ ئازغۇن كىشىلەردۇر [34]. شۈبھىسىزكى، بىز مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋراتنى) ئاتا قىلدۇق ھەمدە ئۇنىڭ قېرىندىشى ھارۇننى ئۇنىڭغا ياردەمچى قىلدۇق [35]. ئۇلارغا: «بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان قەۋمنىڭ قېشىغا بېرىڭلار» دېدۇق. (ئۇ قەۋم كۇفرىدا چىڭ تۇرغانلىقتىن) ئۇلارنى يەر بىلەن يەكسان (يەنى دەھشەتلىك تۈردە ھالاک) قىلىۋەتتۇق [36]. نۇھنىڭ قەۋمى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان چاغدا، ئۇلارنى غەرق قىلدۇق ھەمدە ئۇلارنى كىشىلەرگە ئىبەرەت قىلدۇق، (ئۇ) زالىملارغا يەنە (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب تەييارلىدۇق [37]. ئاد قەۋمنى، سەمۇد قەۋمىنى، رەس ئاھالىسىنى ④ ۋە ئۇلارنىڭ زامانلىرى ئارىلىقىدا ياشىغان نۇرغۇن ئۈممەتلەرنىمۇ (كۇفرىدا چىڭ تۇرۇپ، پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ھالاک قىلدۇق) ⑤ [38].

① ئىلگىرىكى تەۋرات، ئىنجىل ۋە زەبۇر قاتارلىق كىتابلار بىر قېتىمدىلا چۈشۈرۈلگەندەك، قۇرئانمۇ نېمىشقا بىر قېتىمدىلا چۈشۈرۈلمىدى؟

② بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ سوئالغا جاۋاب بەردىكى، بىز قۇرئاننى يۈز بەرگەن ئەھۋال ۋە ئېھتىياجغا قارىتا يىگىرمە ئۈچ يىلدا ئاز - ئازدىن چۈشۈردۇق. ئى پەيغەمبەر! بىلگىنىكى بۇنىڭدىن مەقسەت سېنىڭ ۋە مۇئمىنلەرنىڭ دىلىنى قۇرئان بىلەن مۇستەھكەم قىلىش ۋە ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈندۇر. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿قۇرئاننى كىشىلەرگە دانە - دانە ئوقۇپ بېرىشىڭ ئۈچۈن، ئۇنى بۆلۈپ - بۆلۈپ نازىل قىلدۇق، ئۇنى تەدرىجىي نازىل قىلدۇق﴾. (سۈرە ئىسرا 106 - ئايەت) قۇرئان كەرىمنىڭ ئاز - ئازدىن تەدرىجىي نازىل قىلىنىشى پات - پات ياغقان يامغۇرغا ئوخشايدۇ. يامغۇر ياغقاندا ئۆلۈك زېمىندا ھاياتلىق ئالامەتلىرى پەيدا بولىدۇ، ئۇنىڭ بۇ پايدىسى پەقەت يامغۇر پات - پات يېغىپ تۇرغاندىلا كۆرۈلىدۇ، ئەگەر بىر قېتىمدىلا ناھايىتى كۆپ يامغۇر ياغسا، ئۇنداق بولمايدۇ.

③ بۇ ئايەتتە قۇرئان كەرىمنىڭ ئاز - ئازدىن تەدرىجىي نازىل قىلىنىشىدىكى ھېكمەت ۋە سەۋەبلەر بايان قىلىنىۋاتىدۇ: مۇشرىكلار قانداق بىر سوئال ياكى ئېتىراز يا شۈبھىنى ئوتتۇرىغا قويمىسۇن، قۇرئان ئارقىلىق ئۇلارغا جاۋاب بەردۇق، ئېتىراز ۋە شۈبھىگە رەددىيە بەردۇق. بۇ ئۇسۇل بىلەن ئۇلارنىڭ كىشىلەرنى قايمۇقتۇرىشىغا پۇرسەت بەرمىدۇق.

④ ﴿الرِّسِّ﴾ مەنىسى قۇدۇق دېگەن بولۇپ، ﴿أَصْحَابِ الرَّسِّ﴾ قۇدۇق ئىگىلىرى دېگەن بولىدۇ. ئۇنىڭ قايسى قۇدۇق ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتە مۇپەسسىرلەر ھەر خىل قاراشلاردا بولغان. ئىمام

ئىبنى جەرىر تەبەرىي: بۇ سۈرە بۇرۇجدا تلغا ئېلىنغان قۇدۇق ئىگىلىرىنى كۆرسىتىدۇ، دېگەن.

⑤ ﴿قُرُون﴾ نىڭ بىرلىكى ﴿قَرْنٌ﴾ بولۇپ، ئۇنىڭ توغرا مەنىسى بىر ئەسىردە ياشىغان كىشىلەر توپى دېمەكتۇر. بىر ئەۋلاد كىشىلەر تۈگىگەندىن كېيىن كەلگەن يەنە بىر ئەۋلاد كىشىلەر ﴿قَرْنٌ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) مۇشۇ مەنىگە ئاساسەن ھەربىر پەيغەمبەرنىڭ ئۈممىتىمۇ بىر ﴿قَرْنٌ﴾ بولىدۇ.

وَكَلَّا ضَرْبًا لَّهُ الْأَمْتَلُ وَكَلَّا تَبَرَّنَا تَتَّبِعِرَا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرَتِ مَطَرُ السَّوْءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَتَّخِذُونَ نُسُورًا ﴿٤٠﴾ وَإِذَا رَأَوْكَ إِذَا يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهْذًا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِنْ كَادَ لِيُضِلَّنَا عَنْ ءَالِهَتِنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلَّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

ھەربىر قەۋمگە (ھەقىقەتنىڭ دەلىل - پاكىتلىرىنى بايان قىلىپ) مىساللارنى كەلتۈردۇق ①، (نەسھەتنى قوبۇل قىلمىغانلىقى ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ھالاك قىلدۇق ② [39]. ئۇلار (مەككىلىكلەر) ھەقىقەتەن (شامغا بېرىپ كېلىشتە) پالاكەت يامغۇرى (يەنى تاش) ياغدۇرۇلغان شەھەردىن ئۆتۈپ تۇرىدۇ ③، ئەجەبا ئۇلار ئۇنى كۆرمەمدۇ؟ (يەنى ئىبرەت ئالمادۇ؟) بەلكى، ئۇلار (ئاخىرەتتىكى) تىرىلىشىنى ئۈمىد قىلمايدۇ ④ [40]. (ئى يەيغەمبەر!) ئۇلار سېنى كۆرسىلا مەسخىرە نىشانى قىلىۋېلىپ: «ئاللاھ يەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن ئادەم مۇشۇمۇ؟» ⑤ ئەگەر بىز ئىلاھلىرىمىزغا (چوقۇنۇشتا) چىڭ تۇرمىغان بولساق، (مۇھەممەد) بىزنى ئىلاھلىرىمىزدىن ئازدۇرۇۋەتكىلى تاس قالاتتىكەن» (دېيىشتى) ⑥. كىمنىڭ يولىنىڭ ئەڭ ئازغۇن ئىكەنلىكىنى ئۇلار (ئاخىرەتتە) ئازابىنى كۆرگەن چاغدا بىلىپ قالىدۇ ⑦ [41-42].

① يەنى بىز ئۇلارغا دەلىل - پاكىتلار ئارقىلىق ھەقىقەتنى روشەنلەشتۈرۈپ بەردۇق.

② دەلىل - پاكىتلارنى ئوچۇق بايان قىلىپ بەرگەندىن كېيىنمۇ ئىمان ئېيتىمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى ھالاك قىلدۇق.

③ بۇ يەردىكى «شەھەر» لۇت قەۋمى ياشىغان سەدۇم ۋە ئەمۇر قاتارلىق جايلارنى كۆرسىتىدۇ. «پالاكەت يامغۇرى» دېگەن تاش يامغۇرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ شەھەرلىرى دۈم كۆمتۈرۈۋېتىلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ساپال تاشلار ياغدۇرۇلغان ئىدى. بۇ ۋەقە سۈرە ھۇد 82 - ئايەتتە بايان قىلىندى. بۇ شەھەر شام ۋە پەلەستىنگە بارىدىغان يولغا توغرا كېلەتتى، مەككە ئەھلى شامغا بېرىپ - كېلىشتە ئۇ يەردىن ئۆتۈپ تۇراتتى.

④ شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئاھالىسى ھالاك قىلىنغان شەھەر خارابىلىرىنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، ئىبرەت ئالمايدۇ. يەنە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ۋە ئۇنىڭ يەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلىشتىن ۋاز كەچمەيدۇ.

⑤ يەنە بىر سۈرىدە مۇنداق كەلگەن: ﴿سېلىرىنىڭ مەبۇدلىرىڭلارنى ئەيىبلەيدىغان ئادەم مۇشۇمۇ؟﴾ (سۈرە ئەنبىيا 36 - ئايەت) يەنى ئۇ، مەبۇدلىرىڭلارنىڭ قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ، دەۋاتامدۇ؟ شۇنداق دېگەنلىك مۇشرىكلارنىڭ نەزىرىدە مەبۇدلىرىنى كەمسىتكەنلىك ھېسابلىناتتى. بۇ خۇددى بۈگۈنكى قەبرىگە چوقۇنغۇچىلارغا: «قەبرىدە ياتقان بۇرۇكلارنىڭ كائىنات ئىشلىرىدا تەسەررۇپ قىلىش ئىقتىدارى يوق» دېيىلسە، ئۇلار: «بۇ ئەۋلىيالارغا ھۆرمەتسىزلىك قىلغانلىق» دېگىنىگە ئوخشايدۇ.

⑥ يەنى بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ ئەنئەنىۋىي دىنىغا ئەگىشىشتە چىڭ تۇرغانلىقتىن، بۇتلارغا چۈنۈشتىن ۋاز كەچمىدۇق، ئۇنداق بولمىغان بولسا، مۇھەممەد بىزنى ئازدۇرۇۋەتكىلى تاس قالاتتىكەن. ئاللاھ تائالا مۇشرىكلارنىڭ بۇ سۆزىنى نەقىل قىلىش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ شېرىككە قانچىلىك پاتقانلىقىنى، يەنە تېخى ئۇنىڭدىن پەخىرلىنىۋاتقانلىقىنى تەسۋىرلەپ بەردى.

⑦ يەنى بۇ دۇنيادا مۇشرىكلار ۋە ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرگە چوقۇنغۇچىلارغا تەۋھىد ئەھلى گۇمراھ.

كۆرۈنىدۇ، لېكىن ئۇلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا بېرىپ، شېرىك كەلتۈرگەنلىكى ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولۇپ قالغاندا، ئاندىن كىمنىڭ ئازغۇن ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. ئازغۇنلار بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغانلارمۇ ياكى ئاللاھتىن باشقا كۆپ نەرسىلەرگە چوقۇنغۇچىلارمۇ؟ بۇنى ئازابىنى كۆرگەندە بىلىدۇ.

أَرَدَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوْنَهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا ﴿٤٦﴾ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٧﴾ أَلَمْ تَر إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٨﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٩﴾

(ئى پەيغەمبەر!) نەپسى خاھىشىنى ئىلاھ قىلىۋالغان ئادەمنى كۆدۈگۈمۇ؟ سەن ئۇنداق ئادەمگە ھامى بولالامسەن؟ ﴿43﴾. ياكى سەن ئۇلارنىڭ تولىسىنى (ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى) ئاڭلايدىغان ياكى چۈشىنىدىغان ئادەملەر دەپ ئويلايمسەن؟ ئۇلار (چۈشەنمەسلىكتە) پەقەت ھايۋانلارغا ئوخشاشتۇر، بەلكى ئۇلاردىنمۇ بەتتەر گۇمراھتۇر ﴿44﴾. رەببىڭنىڭ سايىنى قانداق سوزغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ﴿3﴾ ئەگەر خالىسا، ئۇنى ئەلۋەتتە مۇقىم قىلاتتى ﴿4﴾، ئاندىن بىز قۇياشنى سايىگە دەلىل قىلدۇق (يەنى كۈننىڭ چىققانلىقىنى سايىنىڭ بارلىقىغا دەلىل قىلدۇق) ﴿45﴾. ئاندىن ئۇنى (يەنى سايىنى) ئۆزىمىز تەرەپكە ئاستا - ئاستا تارتتۇق (يىغىۋالدۇق) ﴿46﴾.

① يەنى نەپسى خاھىشىغا نېمە چىرايلىق كۆرۈنسە، شۇنى ئۆزىنىڭ دىنى ۋە ھايات نىزامى قىلىۋالغان ئادەمنى سەن ھىدايەت قىلالامسەن؟ ياكى ئۇنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرالامسەن؟ يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۆزىنىڭ يامان ئەمەلى چىرايلىق كۆرسىتىلگەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى چىرايلىق ھېسابلىغان كىشى (ھىدايەت تاپقان كىشى بىلەن ئوخشاشمۇ؟) ئاللاھ ھەقىقەتەن خالىغان كىشىنى گۇمراھ قىلىدۇ (خالىغان كىشىنى ھىدايەت قىلىدۇ). شۇڭا سەن ئۇلار ئۈچۈن (يەنى ئىمان ئېتىمىغانلىقى ئۈچۈن) قايغۇرۇپ ئۆزۈڭنى ھالاك قىلىۋالمىغىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.﴾ (سۈرە فاتىر 8 - ئايەت) ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە: ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى دەۋردە ئۆتكەن بىر ئادەم بولۇپ، ئۇ بىر ئاق تاشقا بىر مەزگىل چوقۇناتتى، كېيىن باشقا بىر تاش ئۇنىڭدىن چىرايلىقراق كۆرۈنسە، بۇرۇنقىسىنى تاشلىۋېتىپ، چىرايلىق كۆرۈنگەن تاشقا چۈشۈشقا باشلايتتى، دەپتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) دېمەك ئۇ ئەنە شۇنداق ئەقىل - ئىدراكسىز، نەپسى - خاھىشىنى ئۆزىگە ئىلاھ قىلىۋالغان ئادەمدۇر. ئى پەيغەمبەر! سەن ئۇنى ھىدايەت يولىغا كىرگۈزەلمەسەن؟ ياق، كىرگۈزەلمەيسەن.

② يەنى ھايۋانلار ئۆزلىرىنىڭ نېمە ئۈچۈن يارىتىلغانلىقىنى چۈشىنىدۇ. ئەمما بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن يارىتىلغان ئىنسانلار، پەيغەمبەرلەر ئەسكەرتىپ تۇرسىمۇ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدۇ، ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرگە چوقۇنۇپ يۈرىدۇ. دېمەك مۇشۇ نۇقتىدىن ئەنە شۇنداق ئىنسانلار ھايۋانلاردىنمۇ بەتتەر ۋە ئېغىر ئازغۇنلۇقتا قالغانلاردۇر.

③ بۇ يەردىن باشلاپ تەۋھىدنىڭ دەلىللىرى بايان قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ كائىناتقا سايىنى قانداق سوزغانلىقىغا قاراڭلار! بۇ سايە سۈبھىدىن باشلاپ كۈن چىققۇچە تۇرىدۇ يەنى بۇ ۋاقىتتا ئاپتاپ بولمايدۇ. ئاپتاپ چىقىشى بىلەن سايە قاتلىنىپ، كىچىكلەپ ئاستا - ئاستا يوقىلىشقا باشلايدۇ.

④ يەنى ئەگەر ئاللاھ خالىسا، سايىنى يوقاپ كەتمەي داۋاملىق تۇرىدىغان قىلاتتى، كۈن چىقىشى بىلەن سايە يوق بولۇپ كەتمەيتتى.

⑤ يەنى پەقەت ئاپتاپ ئارقىلىق سايىنىڭ بارلىقى بىلىنىدۇ. ھەر نەرسە ئۆزىنىڭ زىتى بىلەن تونۇلىدۇ. ئەگەر قۇياش چىقمىغان بولسا، كىشىلەر سايىنىڭ بارلىقىنى بىلمەيتتى.

⑥ يەنى ئاندىن بىز ئۇ سايمىنى ئاستا - ئاستا ئۆزۈمىز تەرەپكە تارتىمىز، يىغىمىز. ئۇنىڭ ئورنىنى كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى ئىگىلەيدۇ.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَمًا وَأُنَاسِيًا كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾

ئاللاھ سىلەرگە كېچىنى لباس (يېپىنچا) ①، ئۇيقۇنى (بەدىنىڭلار ئۈچۈن) راھەت ②، كۈندۈزنى (تىرىكچىلىك ئۈچۈن زېمىندا) تارقىلىدىغان ۋاقىت ③ قىلغان زانتۇر [47]. ئاللاھ رەھىمىتى (بولغان يامغۇر) نى ياغدۇرۇش ئالدىدا شامالنى خۇش خەۋەر قىلىپ ئەۋەتكەن زانتۇر، بىز ئۆلۈك زېمىنى تىرىلدۈرۈش ۋە بىز ياراتقان نۇرغۇن ھايۋانلارنى ۋە ئىنسانلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن، ئاسماندىن پاك سۇنى ④ چۈشۈرۈپ بەردۇق [48 - 49]. شۈبھىسىزكى، بىز ئۇلارنى ۋەز - نەسەھەت ئالسۇن دەپ، يامغۇرنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تەقسىم قىلىپ تۇردۇق (يەنى گاھ ئۇ يەرگە، گاھ بۇ يەرگە ياغدۇرۇپ بەردۇق) ⑤. (ئەھۋال شۇنداق تۇرسىمۇ) ئىنسانلارنىڭ تولىسى كۇفۇرلۇقتىن باشقىسىغا ئۈنىمىدى ⑥ [50].

① يەنى كىيىم ۋە يېپىنچا ئىنساننىڭ جىسمىنى ئوراپ ئالغاندەك، كېچە سىلەرنى ئۆز قاراڭغۇلۇقى بىلەن ئوراپ ئالىدۇ.

② ﴿سُبَاتًا﴾ ئۈزۈمك دېگەن مەنىدە. ئۇيقۇ ئىنساننىڭ جىسمىنى ھەرىكەتتىن ئۈزۈپ، ئۇنىڭغا راھەت بېغىشلايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى سوزۇلماق دېگەن مەنىدە ئالىدۇ، ئۇخلىغاندا ئىنسان تۆشكىدە سوزۇلۇپ ياتىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئۇيقۇ ﴿سُبَاتًا﴾ «راھەت، ئارام» دەپ ئاتالغان. (ئەيسەر تەپسىر ۋە فەتھۇلقەدىر)

③ يەنى ئۇيقۇ ئۆلۈمنىڭ قېرىندىشىدۇر، ئىنسان كېچىسى ئۇخلاپ، كۈندۈزى كەسىپ - تىجارەت قىلىش ئۈچۈن ئويغۇنۇپ، ئورنىدىن تۇرىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەتىگەندە ئۇيقۇدىن ئويغانغاندا بۇ دۇئانى ئوقۇيتتى: " اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَحْيَانَا بَعْدَ مَا اَمَاتَنَا وَاِلَيْهِ النُّشُوْرُ " (بىزنى ئۇيقۇ بىلەن ئۆلتۈرگەندىن كېيىن تىرىلدۈرگەن ئاللاھقا ھەمدۇسانا بولسۇن، ئاخىر قايتىدىغان جاي ئۇنىڭ دەرگاھىدۇر)» (سەھىھۇل بۇخارى 6324 - ھەدىس)

④ " طَهُورٌ " نىڭ " ط " ھەرپى زەۋەرلىك ئوقۇلغاندا پەئۇلۇن ۋەزنىگە چۈشىدۇ، مەنىسى ئىش قىلىدىغان سايمان يەنى تازىلىق قىلىدىغان نەرسە دېگەن بولىدۇ. بۇ خۇددى ئەرەب تىلىدا تاھارەت ئالىدىغان سۇنى " وضوء "، يېقىلغۇنى " وقود " دەپ ئاتىغانغا ئوخشايدۇ، مۇشۇ مەنىگە ئاساسەن سۇ " طَاهِرٌ " ئۆزى پاك ھەم " مُطَهَّرٌ " ئۆزىگىنى پاك قىلغۇچى دەپ ئاتىلىدۇ. شۇڭا ھەدىستە: «سۇ پاكىتۇر، ئۇنى ھېچنەرسە ناپاك قىلالمايدۇ» دەپ كەلگەن. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 67 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 66 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 327 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 520 - ھەدىس) ئەمما ئەگەر سۇنىڭ رەڭگى، پۇرىقى، تەمى ئۆزگەرگەن بولسا، ئۇنداق سۇ ناپاك ھېسابلىنىدۇ. بۇ نۇقتىمۇ ھەدىستە بايان قىلىنغان.

⑤ يەنى بىز يامغۇرنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئارىلاپ - ئارىلاپ ياغدۇردۇق. يەنى ئاللاھ تائالا گاھ بىر

شەھەرگە، گاه يەنە بىر شەھەرگە يامغۇر ياغدۇرىدۇ. ھەتتا بەزىدە بىر شەھەرنىڭ بىر بۆلۈكىگە يامغۇر ياغسا، يەنە بىر بۆلۈكىگە ياغمايدۇ، بەزىدە بۇ تەرەپتە يامغۇر ياغسا، يەنە بىر تەرەپتە ياغمايدۇ. بۇنداق قىلىشتا ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بار، ئۇ خالىغان يەرگە يامغۇر ياغدۇرىدۇ، خالىمىغان يەرگە ياغدۇرمايدۇ، بەزىدە بىر مەملىكەتكە يامغۇر ياغدۇرسا، بەزىدە باشقا بىر مەملىكەتكە ياغدۇرىدۇ.

بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿صَفْنَةٌ﴾ دىكى " ھ " ئالماش قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ئۇ چاغدا ئايەتنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: «قۇرئان كەرىمنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بۆلۈپ - بۆلۈپ (ھەر خىل ئۆسۈملۈكلەردە) بايان قىلدۇق».

⑥ يەنە يامغۇرنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ياغدى دېمەستىن، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى كىشىلەردەك، مەلۇم يۇلتۇزلارنىڭ ئايلىنىشى بىلەن ياغدى دېيىشمۇ كۇفۇرلۇق، تۈزكۈرلۈق ۋە ناشۇكۈرلۈكتۇر. ھەدىستە شۇنداق دېيىلگەن.

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِيعُ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾ * وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَىٰ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَىٰ بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَسَلِّ بِهِ خَبِيرًا ﴿٥٩﴾

ئەگەر بىز خالساقتا، ئەلۋەتتە ھەر بىر شەھەرگە بىردىن ئاگاھلاندۇرغۇچى (پەيغەمبەر) ئەۋەتەتتۇق ﴿51﴾. (سېنى زېمىن ئەھلىگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق) شۇنىڭ ئۈچۈن سەن كاپىرلارغا بويسۇنمىغىن، قۇرئان ئارقىلىق ئۇلارغا قارشى (پاكىتلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ) بارلىق كۈچۈڭ بىلەن چوڭ كۈرەش قىلغىن ﴿52﴾. ئاللاھ (قۇدرىتى بىلەن) بىرى شېرىن، تاتلىق، بىرى تۈزلۈك ئاچچىق بولغان ﴿53﴾ ئىككى دېڭىزنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرغۇ بولغان ھالدا قويۇۋەتكەن ۋە (ئارلىشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ ئارىسىدا (كۆرۈنمەيدىغان) توسما ۋە مۇستەھكەم پاسىل بەرپا قىلغان زاتتۇر ﴿54﴾. ئاللاھ ئىنساننى ئابىمەنىدىن يارىتىپ، ئۇنى نەسەبلىك ۋە قۇدا - باجلىق قىلغان زاتتۇر ﴿55﴾، رەببىڭ ئەزەلدىن ھەممىگە قادىردۇر ﴿54﴾. (ئەھۋال شۇنداق تۇرسۇمۇ، مۇشربىكلار) ئاللاھنى قويۇپ ئۆزلىرىگە پايدىمۇ يەتكۈزەلمەيدىغان، زىيانمۇ يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنىدۇ، كاپىر ئىنسان ھەر دائىم رەببىگە قارشى تۇرۇپ (شەيتانغا ياردەمچى بولۇپ) كەلدى ﴿55﴾. (ئى پەيغەمبەر!) بىز سېنى پەقەت خۇش خەۋەر بەرگۈچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى (پەيغەمبەر) قىلىپلا ئەۋەتتۇق ﴿56﴾. سەن (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «مەن بۇنىڭغا (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزگەنلىكىگە) سىلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن، پەقەت خالغان كىشىلەرنىڭ رەببى تەرەپكە يول ئېلىشىنىلا تەلەيمەن» ﴿57﴾. (ھەممە ئىشىڭدا) ھېچ ئۆلمەيدىغان، مەڭگۈ ھايات تۇرىدىغان ئاللاھقا تايانغىن، ئۇنى مەدھىيلەش بىلەن تەسبىھ ئېيتقىن، ئۇ بەندىلەرنىڭ گۇناھلىرىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇشقا يېتەرلىكتۇر ﴿58﴾. ئاللاھ ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئالتە كۈندە ياراتقان، ئاندىن ئەرشنىڭ ئۈستىگە (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئۆرلىگەن زاتتۇر. ئۇ رەھماندۇر. سەن بۇنى بىلىدىغان زاتتىن (يەنى ئاللاھتىن) سورىغىن ﴿59﴾.

① لېكىن بىز ئۇنداق قىلمىدۇق، پەقەت سېنىلا ھەممە شەھەرلەرگە ھەتتا بارلىق ئىنسانلارغا ئاگاھلاندۇرغۇچى (پەيغەمبەر) قىلىپ ئەۋەتتۇق.

② ﴿جَاهِدْهُمْ بِهِ﴾ دىكى "ھ" ئالماش قۇرئاننى كۆرسىتىدۇ يەنى بۇ قۇرئان ئارقىلىق جىھاد قىلغىن يەنى كۈرەش قىلغىن. بۇ ئايەت مەككىدە نازىل بولغاچقا، جىھاد قىلىش بۇيرۇقى تېخى چۈشمىگەن ئىدى. شۇڭا ئايەتنىڭ مەنىسى، قۇرئاننىڭ بۇيرۇقلىرى ۋە چەكلىمىلىرىنى ئوچۇق بايان قىلغىن، كاپىرلارغا تەييارلانغان ئازاب ۋە يامان ئاقىۋەتلەرنى ئوچۇق چۈشەندۈرگىن، دېگەن بولىدۇ.

③ تاتلىق سۇ «فۇرات» دەپ ئاتىلىدۇ. ﴿فُرَاتٌ﴾ نىڭ سۇندۇرۇش ۋە كېسىش دېگەن مەنىسىمۇ بار، چۈنكى تاتلىق سۇ ئۇسسۇزلۇقنى كېسىدۇ يەنى يوق قىلىدۇ. ﴿أُجَاجٌ﴾ ناھايىتى ئاچچىق ياكى چۈچۈمەل دېگەن مەنىدە.

④ بۇ توسما ئىككى دېڭىزنى ئارلىشىپ كېتىشتىن توسۇپ تۇرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿حَجْرًا مَّحْجُورًا﴾ نىڭ مەنىسىنى "حَرَامًا مَحْرَمًا" دەپ ئالىدۇ يەنى تاتلىق سۇنىڭ تۇزلۇق بولۇپ كېتىشى؛ تۇزلۇق سۇنىڭ تاتلىق بولۇپ كېتىشى چەكلەندى، ھارام قىلىندى، دېگەن بولىدۇ، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ﴾ نى "خَلَقَ الْمَائَيْنِ" ئىككى سۇنى ياراتتى، بىرى تاتلىق، يەنە بىرى ئاچچىق دەپ تەپسىر قىلىدۇ. تاتلىق سۇ بولسا دەريالار، قۇدۇقلار ۋە بۇلاقلارنىڭ سۇلىرى بولۇپ، ئىنسانلار ياشايدىغان جايلاردا تېپىلىدۇ، بۇ سۇلار كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قامدايدۇ. تۇزلۇق سۇ بولسا، شەرق ۋە غەربكە يېيىلغان دېڭىز - ئوكيانلارنىڭ سۇلىرىدۇر. زېمىننىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى چوڭ دېڭىز - ئوكيانلار ئىگىلەيدۇ، قالغان بىر قىسمىنى قۇرۇقلۇق ئىگىلەيدۇ، پەقەت مۇشۇ بىر قىسمىدا ئىنسانلار ۋە ھايۋانلار ياشايدۇ. دېڭىز سۈيى ئادەتتە ئاقماي تىنچ تۇرىدۇ، بەزىدە ئاينىڭ تارتىش كۈچى سەۋەبىدىن دېڭىز سۈيى كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ، شامال چىققاندا دولقۇنلار كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ دېڭىز سۈيىنى تۇزلۇق قىلىپ يارىتىشىدا بۈيۈك ھېكمەت بار. تاتلىق سۇ ئۇزۇن مۇددەت بىر يەردە تۇرسا، بۇزۇلۇپ قالىدۇ، سۇنىڭ تەمى، رەڭگى، پۇرىقى ئۆزگىرىدۇ. تۇزلۇق سۇ بۇزۇلمايدۇ، ئۇنىڭ تەمى، رەڭگى، پۇرىقى ئۆزگەرمەيدۇ. ناۋادا ئاقماي تىنچ تۇرغان دېڭىزنىڭ سۈيىمۇ تاتلىق بولغان بولسا، ئۇنىڭدىن پەيدا بولغان سېسىق پۇراقىدىن ئىنسانلار ۋە ھايۋانلار زېمىندا ياشىيالمىغان بولاتتى. دېڭىزلارنىڭ ئىچىدىكى ئۆلۈپ قالغان ھايۋانلارمۇ ئېغىر بۇلغۇنۇش كەلتۈرۈپ چىقارغان بولاتتى. ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتىنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن نەچچە مىڭ ئەسىرلەردىن بىرى دېڭىزلار مەۋجۇت بولۇپ كەلدى، دېڭىزلاردا مىڭلىغان ھايۋانلار ئۆلۈپ تۇردى، بىراق سۇلىرى سېسىپ كەتمىدى. ئاللاھ تائالا بۇ دېڭىزلاردىكى تۇزنىڭ مىقدارىنى شۇنداق ئۆلچەملىك تەڭشىگەنكى، دېڭىزلارنىڭ سۈيىدە ئازراقمۇ سېسىق پۇراق پەيدا بولۇپ قالمايدۇ. دېڭىزدىن كۆتۈرۈلگەن ھاۋامۇ ساپ، سۈيىمۇ پاك، ھەتتا ئۇنىڭدا ئۆلۈپ قالغان جانلىقلارمۇ ھالالدىر. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن دېڭىزنىڭ سۈيى بىلەن تاھارەت ئالساق بولامدۇ؟ دەپ سورالغاندا، ئۇ: «دېڭىزنىڭ سۈيى پاك تۇر. ئۆلۈكى (ئۇنىڭدا ئۆلۈپ قالغان جانلىق) ھالالدىر» دەپ جاۋاب بەرگەن. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 83 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 69 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 333 - ھەدىس ۋە سۈنەنى ئىبنى ماجە 387 - ھەدىس، ئىمام مالىك 47 - ھەدىس)

⑤ ﴿نَسَبًا﴾ نەسەب دېگەن ئاتا ۋە ئانا تەرەپ تۇغقانلارنى كۆرسىتىدۇ. ﴿صِهْرًا﴾ «قۇدا - باجلىق» دېگەن توي قىلغاندىن كېيىنكى ئايال تەرەپ تۇغقانلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ بىزنىڭ تىلىمىزدا قۇدا - باجا بولۇشتىن كېلىپ چىققان تۇغقانلىشىشنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ئىككى خىل تۇغقانچىلىققا مۇناسىۋەتلىك ئەھكاملار سۈرە نىساننىڭ 22 - ، 23 - ئايەتلىرىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى. ئەمما ئېمىلدەشتىن كېلىپ چىققان تۇغقانچىلىق، ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن، نەسەب جەھەتتىكى تۇغقانچىلىقنىڭ قاتارىغا كىرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «نەسەب سەۋەبلىك نىكاھلىنىش ھارام بولغانلار ئېمىلدەش سەۋەبلىك ھارام بولغانلارغا ئوخشاشتۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 2645 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 1444 - ھەدىس)

⑥ يەنى سىلەر رەببىڭلار كۆرسەتكەن يولغا كىرىڭلار، مانا بۇ مېنىڭ تەلىۋمدۇر.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾ تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾

ئۇلارغا (يەنى مۇشرىكلارغا): «رەھمانغا (يەنى مەرھەمەتلىك ئاللاھقا) سەجدە قىلىڭلار!» دېيىلسە، ئۇلار: «رەھمان دېگەن نېمە؟ بىز سەن بۇيرۇغان نەرسىگە سەجدە قىلامدۇق؟» دەيدۇ. (بۇ سۆز) ئۇلارنى (ئىماندىن) تېخىمۇ يىراقلاشتۇرۇۋەتتى ① [60]. ئاسماندا بۇرجلارنى ②، يېنىپ تۇرىدىغان چىراغنى (يەنى قۇياشنى) ۋە نۇرلۇق ئاينى ياراتقان ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۈر [61]. ئاللاھ ئىبرەت ئېلىشنى ياكى شۈكۈر قىلىشنى خالىغانلار ئۈچۈن كېچە بىلەن كۈندۈزنى ③ ئالمىشىپ تۇرىدىغان قىلىپ بەرگەن زاتتۇر [62]. رەھمان ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان سالىھ) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا (نالايىق) سۆزلەرنى قىلسا، ئۇلار: «ئامان بولۇڭلار» دەيدۇ (يەنى گۈزەل سۆزلەرنى قىلىپ ئۆتۈپ كېتىدۇ) ④ [63].

① ﴿الرَّحْمَنُ﴾ (ناھايىتى شەپقەتلىك) ۋە ﴿الرَّحِيمُ﴾ (ناھايىتى مېھرىبان) – ئاللاھ تائالا نىڭ گۈزەل ئىسىم – سۈپەتلىرىنىڭ جۈملىسىدىندۇر، لېكىن جاھىلىيەت دەۋرىدىكى كىشىلەر ئاللاھ تائالانى بۇنداق ئىسىملار بىلەن تونۇمايتتى. مەسىلەن: ھۇدەيبىيە سۈلھىسى تۈزۈلگەن كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كاتىپىغا: «ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن دەپ يازغىن» دېگەندە، مەككە مۇشرىكلىرى: بىز ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان دېگەن ئىسىمنى تونۇمايمىز، سەن خۇددى بۇرۇنقىدەكلا: سېنىڭ ئىسمىڭ بىلەن باشلايمەن ئى ئاللاھ! دەپ يازغىن، دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 1784 – ھەدىس، سىيرەت ئىبنى ھىشام 332 – بەت) تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە ئىسرا 110 – ئايەت، سۈرە رەئدە 30 – ئايەتكە قارالسۇن. بۇ ئايەتتىمۇ ئۇلارنىڭ رەھمان دېگەن ئىسمىنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا سەجدە قىلىشتىن باش تارتقانلىقى بايان قىلىندى.

② ﴿بُرُوجٌ﴾ "بُرُج" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئىلگىرىكى مۇپەسسىرلەر بۇرجلار چوڭ يۇلتۇزلارنى كۆرسىتىدۇ دېگەن. ھەمدە بۇنىڭغا ئاساسەن ئايەتنىڭ مەنىسىنى «ئاسماندا چوڭ يۇلتۇزلارنى، يېنىپ تۇرىدىغان چىراغنى (يەنى كۈننى) ۋە نۇرلۇق ئاينى ياراتقان ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۈر» دەپ تەپسىر قىلغان. كېيىنكى مۇپەسسىرلەر مۇنداق تەپسىر قىلغان: بۇ يەردىكى «بۇرجلار» (يۇلتۇزلار تۈركۈملىرى) دېگەن ئاسترونومىيە ئالىملىرىنىڭ ئاتالغۇسىدىكى بۇرجلارنىڭ دەل ئۆزى بولۇپ، ھازىرغىچە بايقالغان يۇلتۇزلار تۈركۈملىرى جەمئىي 88، بۇلارنىڭ ئىچىدە Zodiak بەلۋىغىغا جايلاشقانلىرى (زودىياك ئائىلىسىگە تەۋە بولغانلىرى) 12 چوڭ يۇلتۇز تۈركۈملىرىدۇر. بۇنىڭدىن يەر شارى بىلەن ئاي قۇياشنىڭ باشقا چوڭ پىلانېتلار بىلەن بىرلىكتە قۇياشنى ئايلىنىش جەريانىدا قۇياشنىڭ بېسىپ ئۆتكەن ۋە يەر شارىدا تۇرۇپ كۆرگىلى بولىدىغان يۇلتۇزلار تۈركۈملىرى كۆزدە تۇتىلىدىغان بولۇپ، بۇلار مۆچەل يۇلتۇز تۈركۈملىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇلار: ھەمەل، سور، جەۋزا، سەرەتان، ئەسەد، سۇمبۇل، مىزان، ئەقرب، قەۋس، جەدى، دەلۋە ۋە ھوت قاتارلىقلاردۇر. بۇ بۇرجلار قۇياش ئۆز پىلانېتلىرى بىلەن بىللە بىر يىل ئىچىدە ئايلىنىپ چىقىدىغان سەييارە يۇلتۇزلارنىڭ مەنزىللىرىدۇر. ئۇ پىلانېتلارنىڭ ئىسمى تۆۋەندىكىچە: مېركۇرىي، ۋېناس، يەر شارى، مارس، يۇپىتېر، ساتۇرن، ئۇرانۇس ۋە نېپتون قاتارلىقلار. بۇ

پىلاننىڭ ئۆزلىرىنىڭ قەسىرلىرى كەبى مەزكۇر بۇرچلارغا چۈشىدۇ. (ئەيسە تەپسىلى)

③ يەنى كېچە كەتسە، كۈندۈز كېلىدۇ، كۈندۈز كەتسە، كېچە كېلىدۇ. ئىككىسى بىر ۋاقىتتا جەم بولمايدۇ، بۇنىڭ پايدا - مەنپەئەتلىرىنى ھەممە كىشى ئوبدان بىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿خَلْفَةً﴾ نىڭ مەنىسى بىرى - بىرىگە ئوخشىمايدىغان مۇخالىپ دەپ قارايدۇ، يەنى كېچە بولسا قاراڭغۇ؛ كۈندۈز بولسا يورۇق.

④ ﴿ئامان بولۇڭلار﴾ دەپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىشتىن بۇ يەردە قۇرۇق پاراڭ ۋە مۇنازىرىنى تەرك ئېتىش، دەتالاشتىن يۈز ئۆرۈش مەقسەت قىلىنىدۇ. يەنى مۇئمىنلەر جاھىللار ۋە ئەقىلسىزلىرى بىلەن گەپ تالىشىپ ئولتۇرمايدۇ بەلكى ئۇنداق ئەھۋالدا چىرايلىقچە تەرك ئېتىش ۋە يۈز ئۆرۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىدۇ، پايدىسىز دەتالاش قىلمايدۇ.

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

ئۇلار كېچىلەرنى رەببىگە سەجدە قىلىش ۋە قىيامدا تۇرۇش بىلەن (يەنى ناماز ئوقۇش بىلەن) ئۆتكۈزىدۇ [64]. ئۇلار (يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان سالىھ بەندىلەر) ئېيتىدۇ: «ئى رەببىمىز! جەھەننەم ئازابىنى بىزدىن يىراق قىلغىن، شەكسىزكى، جەھەننەمنىڭ ئازابى (كاپىرلاردىن ئايرىلمايدىغان) مەڭگۈلۈك ئازابتۇر» [65]. جەھەننەم راستىنلا يامان قارارگاھتۇر، يامان جايدۇر» [66]. ئۇلار (يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان سالىھ بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خىراجەت قىلىدۇ» [67].

① بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، رەھماننىڭ بەندىلىرى بىر تەرەپتىن كېچىلەرنى نامازدا تۇرۇپ، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزۈسە، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ قىلغان ئەمەللىرىدە كەمچىلىك ياكى خاتالىق بولۇپ، شۇ سەۋەبتىن ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولۇپ قىلىشتىن قورقۇپ تۇرىدۇ. شۇ ۋەجىدىن جەھەننەمنىڭ ئازابىدىن پاناھلىق تىلەيدۇ. ئىنسان ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىپ تۇرۇپمۇ، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ۋە جازاسىدىن قورقۇپ تۇرۇش، قىلغان تائەتلىرىگە مەغرۇرلىنىپ كەتمەسلىك لازىم. بۇنداق مۇئىمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرى يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىنغان: ﴿رەببىنىڭ دەرگاھىغا قايتىپ بارىدىغانلىقى ئۈچۈن (قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنىڭ قوبۇل بولماسلىقىدىن) دىللىرى قورقۇپ تۇرۇپ سەدىقە بېرىدىغان كىشىلەر﴾. (سۈرە مۇئىمىنۇن 60 - ئايەت). ئۇلار پەقەت ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ھازىر بولۇشتىنلا ئەمەس، بەلكى بەرگەن سەدىقە ۋە قىلغان ئەمەللىرىنىڭ قوبۇل بولماي قېلىشىدىنمۇ قورقۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى بايان قىلىنغان ھەدىستە: «ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بۇ ئايەت ھەققىدە، بۇلاردىن ھاراق ئىچىدىغان ۋە ئوغۇرلۇق قىلىدىغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلغانمۇ؟ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ياق، ئى ئەبۇ بەكرىنىڭ قىزى! بەلكى بۇلار روزا تۇتىدىغان، ناماز ئوقۇيدىغان، سەدىقە بېرىدىغان كىشىلەردۇر، لېكىن ئۇلار شۇنداق تۇرۇپمۇ ئەمەللىرىنىڭ قوبۇل بولماسلىقىدىن قورقىدۇ، دېدى». (سۈنەنى تىرمىزى 3175 - ھەدىس)

② ئاللاھ چەكلىگەن يولغا خىراجەت قىلىش ئىسراپچىلىق: ئاللاھ بۇيرىغان يولغا خىراجەت قىلماسلىق بېخىللىقتۇر. ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئىتائىتىگە مۇۋاپىق شەكىلدە خىراجەت قىلىش ئايەتتىكى ئوتتۇراھال خىراجەت قىلىشقا كىرىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) شۇنىڭدەك كىشى زىممىسىگە ۋاجىب بولغان خىراجەتلەر بىلەن ئادەتتىكى مۇباھ خىراجەتلەردە ئوتتۇرا ھال چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىشمۇ ئىسراپچىلىق قاتارىغا كىرىپ قالىدۇ، شۇڭا ئاشۇنداق خىراجەتلەردىمۇ بۇزۇپ - چاچماستىن ئوتتۇراھال يول تۇتۇش زۆرۈردۇر.

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾

ئۇلار ئاللاھقا باشقا بىر ئىلاھنى شېرىك قىلمايدۇ، ئاللاھ (ئۆلتۈرۈشنى) ھارام قىلغان جاننى ناھەق ئۆلتۈرمەيدۇ^①، زىنا قىلمايدۇ^②. كىمكى بۇ (گۇناھلاردىن بىرەرسى)نى قىلىدىكەن، ئۇ (ئاخىرەتتە) جازاغا ئۇچرايدۇ [68]. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا ھەسسەلەپ ئازاب قىلىنىدۇ، ئۇ خارلانغان ھالدا ئازاب ئىچىدە مەڭگۈ قالىدۇ [69]. پەقەت (ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بۇ دۇنيادىكى چېغىدا) تەۋبە قىلغان^③، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەرلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئاللاھ ئەنە شۇلارنىڭ يامانلىقلىرىنى ياخشىلىققا ئالماشتۇرىدۇ^④، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، بەكمۇ مېھرىباندۇر [70].

① ئايەتتە «ناھەق ئۆلتۈرمەيدۇ» دەپ كەلدى، ئىسلامدا ھەقىقەت ئادەم ئۆلتۈرۈش مۇنداق ئۈچ خىل ئەھۋالدا بولىدۇ: بىرىنچى، ئىسلامغا كىرىپ بولۇپ، كۇفرغا قايتىۋالغان يەنى مۇرتەد بولغان كىشى. ئىككىنچى، ئايالى بار تۇرۇپ، زىنا قىلغان كىشى. ئۈچىنچى، قاتىللىق قىلىپ ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشى. بۇ ئۈچ خىل ئەھۋالدا، يەنى مەزكۇر ئۈچ ئادەمنى ئۆلتۈرۈش ناھەق بولمايدۇ.

② ھەدىستە مۇنداق كەلگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن قايسى گۇناھ ئەڭ چوڭ؟ دەپ سورالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سېنى ياراتقان ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش» دەپ جاۋاب بەردى. ئاندىن قالسىچۇ؟ دەپ سورالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بالاڭنىڭ سەن بىلەن بىللە تاماق يېيىشىدىن قورقۇپ بالاڭنى ئۆلتۈرۈۋېتىشىڭ» دەپ جاۋاب بەردى. ئاندىن قالسىچۇ؟ دەپ سورالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قوشناڭنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشىڭ» دەپ جاۋاب بەردى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى مەزكۇر ئايەت تەستىقلايدۇ دەپ، بۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4477 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 86 - ھەدىس)

③ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، دۇنيادا سەمىمىي تەۋبە قىلىش بىلەن ھەر قانداق چوڭ گۇناھلارمۇ ئەپۇ قىلىنىدۇ. سۈرە نىسا 93 - ئايەتتىكى: ﴿كىمكى بىر مۇئمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ۋە لەنتىگە دۇچار بولىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب تەييارلايدۇ﴾ دېگەن ھۆكۈم تەۋبە قىلماي ئۆلۈپ كەتكەن قاتلىغا قارىتىلغان. ھەدىستە يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ سەمىمىي تەۋبە قىلغان كىشىنىڭ تەۋبىسىنىڭ قوبۇل قىلىنغانلىقى بايان قىلىنغان. (سەھىھ مۇسلىم 2766 - ھەدىس)

④ بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ھالىنى ئۆزگەرتىدۇ. ئىسلامنى قوبۇل قىلىشتىن ئىلگىرى يامان ئىشلارنى قىلىدىغان بولسا، ئەمدى ياخشى ئىشلارنى قىلىدۇ. ئىلگىرى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىغان بولسا، ئەمدى پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدۇ. ئىلگىرى كاپىرلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلغان بولسا، ئەمدى مۇسۇلمانلار سېپىدە تۇرۇپ، كاپىرلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىدۇ، ۋەھاكازالار... يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى ياخشىلىققا ئالماشتۇرىدۇ، بۇ مەنىنى تۆۋەندىكى ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن دوزاختىن ئەڭ ئاخىرىدا چىقىپ، جەننەتكە ئەڭ ئاخىرىدا كىرىدىغان كىشىنى

ئەلۋەتتە تونۇيمەن. ئۇ ئادەم كەلتۈرۈلدى. ئاللاھ تائالا: ئۇ ئادەمنىڭ چوڭ گۇناھلىرىنى قالدۇرۇپ قويۇپ، ئۇنىڭ كىچىك گۇناھلىرىدىن سوراڭلار، دەيدۇ. ئۇ ئادەمگە: سەن پالانى، پالانى كۈنى ماۋۇ، ماۋۇ گۇناھلارنى قىلدىڭ، سەن پالانى، پالانى كۈنى ماۋۇ، ماۋۇ گۇناھلارنى قىلدىڭ دېيىلىدۇ. ئۇ ئادەم: شۇنداق دەيدۇ. ئۇ، ئۇ گۇناھلاردىن بىرىنىمۇ ئىنكار قىلىشقا پىتىنالمىدۇ. ئۇ ئادەم ئەمدى چوڭ گۇناھلىرىنى كۆرسىتىدىغان بولدى دەپ قورقۇپ تۇرغاندا، ئۇنىڭغا: مۇشۇ گۇناھلىرىڭنىڭ ھەربىرىنىڭ ئورنىغا بىر ياخشىلىق بېرىلدى، دېيىلىدۇ. ئۇ ئادەم ئاللاھنىڭ بۇ قەدەر مېھرىبانلىقىنى كۆرۈپ: ئى رەببىم! مەن نۇرغۇنلىغان گۇناھلارنى قىلغان ئىدىم، ئۇلارنى بۇ يەردە ھېچ كۆرمەيمەنغۇ؟ دەيدۇ» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىسنى بايان قىلىپ بولۇپ، ئېزىق چىشلىرى كۆرۈنگەندەك كۈلۈپ كەتتى. (سەھىھ مۇسلىم 190 - ھەدىس)

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾

كىمكى (گۇناھلىرىغا) تەۋبە قىلىدىكەن ۋە ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، شەكسىزكى، ئۇ ئاللاھقا ھەقىقىي يۈزلەنگەن بولىدۇ (يەنى ئاللاھ ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭدىن رازى بولىدۇ) ① [71]. ئۇلار (يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان سالىھ بەندىلەر) يالغان گۇۋاھلىق بەرمەيدۇ ②، بەھۇدە سۆز - ھەرىكەتلەرگە يولۇققاندا، ئالىجانابلىق بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ ③ [72]. ئۇلارغا رەببىنىڭ ئايەتلىرى بىلەن ۋەز - نەسەت قىلىنسا، گاس ۋە كور بولۇۋالمايدۇ (يەنى ئۇنى بېرىلىپ ئىخلاس بىلەن ئاڭلايدۇ) ④ [73].

① يۇقىرىدىكى ئايەتتە كەلگەن تەۋبە كۇفرى ۋە شېرىكتىن تەۋبە قىلىشقا مۇناسىۋەتلىك ئىدى، بۇ ئايەتتىكى باشقا گۇناھ ۋە خاتالىقلاردىن تەۋبە قىلىشقا مۇناسىۋەتلىكتۇر.

② ﴿الزُّور﴾ يالغان دېگەن مەنىدە، ھەر قانداق باتىل نەرسىمۇ يالغان ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتىن تارتىپ، كۇفرى، شېرىك، ھەر خىل خاتا ئەمەللەر. مەسىلەن: بەھۇدە سۆز، ئويۇن - تاماشا، ناخشا - ئۇسۇل، جاھىلىيەتكە مەنسۇپ خۇراپىي ئۆرپ - ئادەتلەرنىڭ ھەممىسى مەزكۇر يالغاننىڭ ئىچىگە كىرىدۇ. رەھمان ئاللاھنىڭ بەندىلىرىدە تېپىلىدىغان يەنە بىر سۈپەت شۇكى، ئۇلار يالغان ئېيتمايدۇ، يالغان ئېيتىلىدىغان مەجلىس ۋە سورۇنلارغىمۇ بارمايدۇ.

③ شەرئىي جەھەتتىن ھېچقانداق پايدىسى بولمىغان سۆز - ھەرىكەتلەر "لَغْوٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. يەنى ئۇلار شۇنداق يامان سۆز - ھەرىكەتلەرگىمۇ قاتناشمايدۇ. ناۋادا ئۇنىڭغا ئۇچراپ قالسا، يېقىن يولماستىن، ئالىجانابلىق بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ.

④ يەنى ئۇلار نەسەتتىن يۈز ئۆرمىەيدۇ، نەسەتكە غاپىللىق بىلەن مۇئامىلە قىلمايدۇ، ئاڭلىمايدىغان گاستەك ئۆتۈپ كەتمەيدۇ، كۆزى كۆرمەيدىغان كوردەك بولىۋالمايدۇ، بەلكى ئۇنى دېققەت بىلەن كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايدۇ، ئاڭلىغىنىنى تۇنقا ۋە قالقان قىلىپ ياشايدۇ.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فُرَّةً أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِمَنْتَقِينَ إِمَامًا ﴿٧٦﴾ أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا حَيَّةً وَسَلْمًا ﴿٧٥﴾ خَلِيدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

ئۇلار: «ئى رەببىمىز! بىزگە ئاياللىرىمىز ۋە ئەۋلادلىرىمىز ئارقىلىق شادلىق بېغىشلىغىن (يەنى بىزگە ساخا ئىتائەتمەن پەرزەنت ئاتا قىلغىن)»^①، بىزنى تەقۋادارلارنىڭ پېشىۋاسى (يەنى تەقۋادارلارنىڭ نەمۇنىسى، ياخشىلىققا دەۋەت قىلغۇچى) قىلغىن» دەيدۇ^② [74]. ئەنە شۇلار (تائەت - ئىبادەتتە) چىداملىق بولغانلىقى ئۈچۈن جەننەت بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ، ئۇلار جەننەتتە ھۆرمەت ۋە سالام بىلەن قارشى ئېلىنىدۇ [75]. ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ تۇرىدۇ، جەننەت نېمىدېگەن گۈزەل قارارگاھ! نېمىدېگەن گۈزەل جاي! [76]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەرنىڭ (دۇئا ۋە ئىبادەت بىلەن) يالۋۇرۇشۇڭلار بولمىسا، رەببىم سىلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ»^③، (ئى كاپىرلار!) سىلەر (ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلىدىڭلار، شۇڭا سىلەر (ئاخىرەتتە) قۇتۇلمايدىغان ئازابقا قالسىلەر»^④ [77].

① يەنى ئۇلارنى ئۆزۈڭگە ئىتائەت قىلىدىغان ۋە بىزگىمۇ بويسۇنىدىغان قىلىپ بېرىش بىلەن بىزنى شادلاندىرغىن.

② يەنى ئۇلارنى تەقۋالىقتا كىشىلەرگە نەمۇنە قىلغىنكى، ئۇلار ياخشىلىقتا بىز ماڭغان يولدا ماڭسۇن.

③ دۇئا ۋە ئىلتىجا بىلەن يالۋۇرۇش دېگەن ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭدىن مەدەت تىلەش، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش دېمەكتۇر. بۇ يەردە بايان قىلىنغان ئوقۇم شۇكى، سىلەرنىڭ يارىلىشىڭلاردىكى مەقسەت ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتۇر، ئەگەر ئىبادەت قىلمىساڭلار، ئاللاھ سىلەرگە ھېچ پەرۋا قىلمايدۇ. يەنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئىنساننىڭ قەدەر - قىممىتى ئۇنىڭ ئاللاھقا ئىمان ئېيتقانلىقى ۋە ئىبادەت قىلغانلىقى سەۋەبىدىن بولىدۇ.

④ بۇ ئايەتتە كاپىرلارغا خىتاپ قىلىنىۋاتىدۇ، ئى كاپىرلار! سىلەر ئاللاھنى ئىنكار قىلىدىڭلار، ئەمدى ئۇنىڭ جازاسىنى چوقۇم تېتىسىلەر. دۇنيادا بۇ جازا بەدرى غازىتى بولغان كۈنى كاپىرلارنىڭ مەغلۇبىيىتى بىلەن ئەمىلىيەتتە كۆرۈلدى. ئاخىرەتتەمۇ ئۇلار جەھەننەمنىڭ مەڭگۈلۈك ئازابىغا چوقۇم دۇچار بولىدۇ.

(26) سورة الشعراء مكية 227 آية

(26) سۈرە شۇئەرا مەككىدە چۈشكەن 227 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

طَسَمَ ① تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ② لَعَلَّكَ بَخِيعٌ نَفْسِكَ ③ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ④ إِنْ نَشَأْ نُزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ⑤ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدِّثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ ⑥ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَتْبَؤُا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ⑦ أَوْلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَتْبَعْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ⑧

تا، سىم، مىم [1]. بۇ (ھەر نەرسىنى) ئېنىق بايان قىلغۇچى كىتابنىڭ ئايەتلىرىدۇر [2]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىمىغانلىقى سەۋەبلىك ئۆزۈڭنى ھالاک قىلىۋېتىدىغاندەك تۇرسەن ① [3]. ئەگەر بىز خالايدىغان بولساق، ئۇلارغا ئاسماندىن بىرەر مۆجىزە (ئالامەت) چۈشۈرەتتۇق - دە، ئۇلار ئۇنىڭغا (مەجبۇرىي) باش ئەگكەن بولاتتى ② [4]. ئۇلارغا رەھمان ئاللاھ تەرىپىدىن يېڭى بىر نەسھەت كەلسىلا، ئۇلار ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈيدۇ [5]. ئۇلار راستتىنلا (قۇرئاننى) ئىنكار قىلدى (ۋە مەسخىرە قىلدى)، ئۇلار مەسخىرە قىلغان ئىشنىڭ خەۋەرلىرى (يەنى ئازابى) ئۇلارغا ئۇزاققا قالماي كېلىدۇ ③ [6]. ئۇلار زېمىنغا قاراپ، ئۇنىڭدا قانچىلىغان تۈرلۈك پايدىلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈرۈپ بەرگەنلىكىمىزنى كۆرمىدىمۇ؟ ④ [7].

① پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىنسانلارغا كۆيۈمچان ۋە ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىغا تولىمۇ ھېرىسمەن ئىدى، بۇ ئايەتتە ئۇنىڭ بۇ قىزغىنلىقى تەسۋىرلەندى.

② يەنى بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئامالسىز ئىمان ئېيتىشقا مەجبۇر بولاتتى. لېكىن، بىز ئۇنداق قىلمىدۇق، ئۇنداق قىلساق مەجبۇرلاش بولۇپ قالاتتى. بىز ئىنسانلارنى سىناش ئۈچۈن، ئۇلارغا ئىرادە ۋە تاللاش ئەركىنلىكى بەردۇق، شۇ ۋەجىدىن ئۇنداق بىر مۆجىزە ۋە ئالامەتنى چۈشۈرمىدۇق، يەنى بىز سىناش قانۇنىيىتىمىزگە ئاساسەن ئۇنداق قىلمىدۇق. پەقەت پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىش ۋە كىتابلارنى چۈشۈرۈش بىلەنلا كۇپايىلەندۇق.

③ يەنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇزاققا قالماي ئازابىمىز ئۇلارنى ئوراپ ئالىدۇ. ئۇلار بۇ ئازابنىڭ كېلىشىنى مۇمكىن ئەمەس دەپ قاراپ، ئۇنى مەسخىرە قىلدى. بۇ ئازاب ئىلگىرىكى قەۋملەرنى ھالاک قىلغاندەك دۇنيادا كېلىشىمۇ مۇمكىن، ئەگەر دۇنيادا كەلمەي قالسا، ئاخىرەتتە ئۇنىڭدىن ئەسلا قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ. ئايەتتە «يۈز ئۆرگەن ئىشنىڭ خەۋەرلىرى» دېمىدى، بەلكى «مەسخىرە قىلغان ئىشنىڭ خەۋەرلىرى» دېدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، بىرىنچىدىن: مەسخىرە قىلىش يۈز ئۆرۈشنى ۋە ئىنكار قىلىشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىككىنچىدىن: مەسخىرە قىلىش يۈز ئۆرۈشتىن ۋە ئىنكار قىلىشتىنمۇ ئېغىر گۇناھتۇر. (فەتھۇلقەدر)

④ ﴿زَوْجٍ﴾ نىڭ بىر مەنىسى تۈرلۈك دېمەكتۇر. يەنى زېمىندا ھەر تۈرلۈك ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈردۇق، ئۇ ئۆسۈملۈكلەر ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىقتۇر. مەسىلەن: زىرائەتلەر، مېۋىلەر، ھايۋانلار ۋە باشقىلاردىن ئىبارەت. ﴿زَوْجٍ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى جۈپ - جۈپ دېمەكتۇر، يەنى «زېمىندا جۈپ - جۈپ ئېسىل

زىرائەتلەرنى ئۆستۈردۈق».

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾ وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ أُنْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۖ أَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْظِلُّ لِسَانِي فَأُرْسِلْ إِلَىٰ هَارُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَاءٌ ذُنُوبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾

شەكسىزكى، بۇنىڭدا (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) چوڭ ئالامەت بار، ①، ئۇلارنىڭ تولىسى (يەنىلا) ئىمان ئېيتىمىدى ② [8]. سېنىڭ رەببىڭ ھەقىقەتەن (ھەممىگە) غالبتۇر، (بارچە مەخلۇقاتقا) ناھايىتى مېھرىباندۇر ③ [9]. ئۆز ۋاقتىدا رەببىڭ مۇساغا (مۇنداق دەپ) نىدا قىلدى: «سەن زالىم قەۋمنىڭ – پىرئەۋن قەۋمىنىڭ يېنىغا بارغىن ④، ئۇلار (مېنىڭ جازايىمدىن) قورقمامدۇ؟» [10-11]. مۇسا ئېيتتى: «ئى رەببىم! مەن ئۇلارنىڭ مېنى ئىنكار قىلىشىدىن قورقىمەن ⑤ [12]. (ئۇلارنىڭ مېنى ئىنكار قىلسا) يۈرىكىم سىقىلىدۇ، (ئۇنىڭ ئۈستىگە) تىلىم راۋان ئەمەس ⑥، شۇڭا (ماڭا) ھەمكارلىشىشى (ئۈچۈن) ھارۇنغىمۇ (پەيغەمبەرلىك ۋەھىيسى) ئەۋەتكىن ⑦ [13]. ئۇلارنىڭ ئالدىدا مېنىڭ گۇناھىم بار، (بۇ سەۋەبتىن) ئۇلارنىڭ مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىشىدىن قورقىمەن» ⑧ [14].

① يەنى ئۆلۈك زېمىندىن مەزكۇر نەرسىلەرنى ياراتقان ئاللاھ، ئىنسانلارنى ئۆلگەندىن كېيىن قايتا يارىتالمادۇ؟

② يەنى ئۇنىڭ بۈيۈك قۇدرىتىنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، يەنە كۆپلىگەن كىشىلەر ئىمان ئېيتماستىن، ئاللاھ تائالانى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلىدۇ.

③ ئاللاھ ھەممە نەرسىنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچى، ئىنتىقام ئېلىشقا ھەر جەھەتتىن قادىردۇر، ئۇ يەنە ناھايىتى مېھرىبان بولغاچقا ئالدىراپ جازالمىدۇ، بەلكى ئۇزۇن مۆھلەت بېرىدۇ، مۆھلەت توشقىچە ساقلاپ تۇرىدۇ، مۆھلەت توشقاندىن كېيىن جازالايدۇ.

④ بۇ رەببىنىڭ نىداسى بولۇپ، ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ئەلەيھىسسالام ئايالى بىلەن مەدىيەندىن قايتىپ كېلىۋاتاتتى، يول ئۈستىدە ئىسسىنىش ئۈچۈن ئوت ئۈزۈپ تۇر تېغىغا كېلىپ قالدى. ئۇ يەردە غايىبىتىن كەلگەن بىر ئاۋاز ئۇنى قارشى ئالدى، يەنى ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا نىدا قىلدى، ئۇنى پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى بىلەن مۇشەررەپ قىلدى، زالىملارغا ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈش مەسئۇلىيىتىنى ئۇنىڭ زىمىنىگە يۈكلەيدۇ.

⑤ يەنى ئۇ ناھايىتى مۇتەكەببىر، شۇڭا مېنى ئىنكار قىلارمىكى دەپ قورقىمەن. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، تەبئىي قورقۇش پەيغەمبەرلەردىمۇ كۆرۈلىدۇ.

⑥ بۇ يەردە مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ نۇتۇق قابىلىيىتىنىڭ تازا ياخشى ئەمەسلىكىنى بايان قىلىۋاتىدۇ ياكى مۇپەسسىرلەرنىڭ نەقىل قىلىشىچە، ئۇنىڭ تىلىغا چوڭ تېگىپ كەتكەنلىكتىن ئازراق كېكەچ بولۇپ قالغان ئىدى.

⑦ يەنى ئۇنىڭغىمۇ جىبرىل ئارقىلىق ۋەھىي ئەۋەتكىن، ئۇنىمۇ پەيغەمبەر قىلىپ، ماڭا ياردەمچى قىلغىن.

⑧ بۇ جۈملە مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن ئىرادىسىز شەكىلدە سادىر بولغان ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋەقەسىگە

قارىتىلغان بولۇپ، ئۆلتۈرۈلگۈچى قىبىتى پىرئەۋنىنىڭ قەۋمىدىن ئىدى، شۇڭا پىرئەۋن ئۇنىڭ قىساسى ئۈچۈن مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئىدى، بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان مۇسا ئەلەيھىسسالام دەرھال مىسىردىن مەدىيەنگە قېچىپ كەتكەن ئىدى. گەرچە بۇ ۋەقەگە نەچچە يىللار ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، پىرئەۋنىنىڭ ئالدىغا بارسا، قاتىللىق جىنايىتى سادىر قىلغان دەپ تۇتۇپ، ئۆلتۈرۈۋېتىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئەندىشىسىمۇ سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى.

قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٧﴾
قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾

ئاللاھ ئېيتتى: «مۇمكىن ئەمەس (ئۇلار سېنى ھەرگىز ئۆلتۈرەلمەيدۇ)، سىلەر ئىككىڭلار مېنىڭ مۆجىزىلىرىمنى ئېلىپ بېرىڭلار»^①، شەكسىزكى، بىز سىلەر بىلەن بىللىمىز، (ھەممىنى) ئاڭلاپ تۇرىمىز^② [15]. سىلەر پىرئەۋننىڭ يېنىغا بېرىپ: «بىز راستتىنلا ئالەملەرنىڭ رەببىنىڭ ئەلچىسىمىز [16]. ئىسرائىل ئەۋلادىنى بىز بىلەن قويۇۋەتكىن، دەڭلار»^③ [17]. (ئۇلار ئەلچىلىكنى يەتكۈزگەندىن كېيىن) پىرئەۋن (مۇساغا): «سېنى بىز ئائىلىمىزدە كىچىكىڭدىن تەربىيەلەپ چوڭ قىلىمىدۇقمۇ؟»^④ ھاياتىڭدىن ئۇزۇن يىل ئارىمىزدا تۇرمىدىڭمۇ؟»^⑤ [18]. سەن قىلغان قىلغۇلۇقۇڭنى قىلغانغۇ؟ (يەنى ئادەم ئۆلتۈرگەنغۇ؟) سەن تۈزكۈرلاردىن ئىكەنسىن»^⑥ دېدى [19].

① بۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا تەسكىن بەردى، سىلەر ئىككىڭلار ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ، مېنىڭ دەۋىتىمنى يەتكۈزۈڭلار، سىلەر ئەنسىرىگەن ئىشلاردىن بىز سىلەرنى قوغدايمىز. ﴿إِنِّي﴾ دېگەندە ھەر پەيغەمبەرگە بىلدۈرىلىدىغان دەلىل - پاكىتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى ھاسا ۋە ئاق قول قاتارلىق مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن مۆجىزىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② سىلەرنىڭ ئۇنىڭغا قىلغان سۆزلىرىڭلارنى، ئۇنىڭ سىلەرگە بەرگەن جاۋابىنى بىز ئاڭلاپ تۇرىمىز. شۇڭا قورقۇش ۋە ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق. سىلەرگە ئەلچىلىك ۋەزىپىسىنى بىز تاپشۇرغانىكەنمىز، سىلەرنى قوغداشقا ھەم بىز مەسئۇلمىز. بىز سىلەرگە مەدەت بېرىپ تۇرىمىز. بۇ ئايەتتىكى ﴿شەكسىزكى، بىز سىلەر بىلەن بىللىمىز﴾ دېگەن ھەمرا بولۇش مەنىسىدە ئەمەس بەلكى ياردەم بېرىش ۋە كۈچلەندۈرۈش مەنىسىدە كەلگەن.

③ يەنى ئۇنىڭغا دەيدىغان سۆزنىڭ بىرىنچىسى: بىز سېنىڭ ئالدىڭغا ئۆز خاھىشىمىز بىلەن كەلمىدۇق، بەلكى ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ۋە پەيغەمبىرى سۈپىتىدە كەلدۇق. ئىككىنچىسى: سەن (تۆت يۈز يىلدىن بىرى) ئىسرائىل ئەۋلادىنى قۇل قىلىپ كەلدىڭ، ئەمدى ئۇلارنى ئازات قىلغىن، بىز ئۇلارنى شام زېمىنىغا ئېلىپ كېتەيلى. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا شام زېمىنىنى بېرىشنى ۋەدە قىلدى.

④ پىرئەۋن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتى ۋە تەلىۋىنى ئويلىنىپ باقماستىنلا ئۇنى كەمىستىشكە باشلىدى ۋە مۇنداق دېدى: سەن بىزنىڭ ئۆيدە بىزنىڭ ھىمايىمىز ئاستىدا چوڭ بولمىدىڭمۇ؟ ئۇ چاغلاردا بىز ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئوغۇل بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈۋېتەتتۇق؟

⑤ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرئەۋننىڭ قەسىرىدە ئون سەككىز يىل تۇرغان. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئوتتۇز يىل، بەزى رىۋايەتتە قىرىق يىل تۇرغان. يەنى شۇنچە يىللار بىزنىڭ ئۆيدە ياشىغان تۇرۇپ، بىر قانچە يىل ئۆيەر - بۇيەرلەردە تۇرۇپ كېلىپلا، ئەمدى پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىپ قوپتۇڭمۇ؟

⑥ كېيىن سەن بىز بەرگەن مۇشۇ نېمەتلەرنىڭ بەدىلىگە بىزنىڭ مىللىتىمىزدىن بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، قىلغان ياخشىلىقىمىزغا تۈزكۈرلۈك قىلدىڭ.

قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الصَّالِينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

مۇسا ئىيتتى: «مەن ئۇ ئىشنى قىلغان چېغىمدا نادانلاردىن ئىدىم» ① [20]. سىلەردىن قورقۇپ، يېنىڭلاردىن قېچىپ كەتتىم، شۇنىڭدىن كېيىن رەببىم ماڭا ھېكمەت ئاتا قىلدى، مېنى پەيغەمبەرلەردىن قىلدى ② [21]. سەن ئىسرائىل ئەۋلادىنى قۇل قىلىۋالغان تۇرۇپ، سېنىڭ ماڭا مىننەت قىلىدىغان ياخشىلىقىڭ شۇمۇ؟» ③ [22]. پىرئەۋن ئىيتتى: «ئالەملەرنىڭ رەببى دېگەن نېمە؟» ④ [23]. مۇسا ئىيتتى: «ئەگەر سىلەر (ھەقىقەتكە) ئىشىنىدىغان بولساڭلار، ئۇ ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پۈتۈن مەخلۇقاتنىڭ رەببىدۇر» [24]. پىرئەۋن ئەتراپىدىكىلەرگە: «(ئۇنىڭ جاۋابىنى) ئاڭلاۋاتامسىلەر؟» دېدى ⑤ [25]. مۇسا ئىيتتى: «(ئۇ) سىلەرنىڭ رەببىڭلاردۇر، بۇرۇنقى ئاتا - بوۋاڭلارنىڭمۇ رەببىدۇر» [26]. پىرئەۋن ئىيتتى: «سىلەرگە ئەۋەتىلگەن (بۇ) ئەلچى راستتىنلا مەجنۇن ئىكەن» [27]. مۇسا ئىيتتى: «ئەگەر ئەقىللىقلارنى ئىشلەتسەڭلار (بىلىسىلەركى، ئۇ) مەشرىقنىڭ، مەغربىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مەۋجۇداتنىڭ رەببىدۇر» ⑥ [28].

① ئۇنىڭ قىبىتىنى ئۆلتۈرۈشى قەستەن ئەمەس ئىدى، ئۇنى بىر مۇش ئۇرۇشى بىلەنلا ئۆلۈپ قالغان ئىدى، يەنە كېلىپ بۇ پەيغەمبەر بولۇشتىن نەچچە يىللار ئىلگىرى بولغان بىر ئىش ئىدى. شۇڭا ئۇ «نادانلاردىن ئىدىم» دېدى، يەنى ئۇ چاغدا ماڭا تېخى پەيغەمبەرلىك ۋە ئىلىم - ھېكمەت بېرىلمىگەن ئىدى.

② يەنى ئىلگىرى بولغان ئىش ئۆز يولىدا كەتتى. ئەمما، ھازىر مەن ئاللاھنىڭ ئەلچىسى. ئەگەر ماڭا ئىتائەت قىلساڭ، ئامان قالسىەن، بولمىسا، ھالاكەتكە دۇچار بولىسەن.

③ يەنى سەن ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭنى ئەسكەرتىۋاتىسەن. توغرا، سەن مېنى قۇل قىلمىدىڭ، ئەركىن قويۇپ بەردىڭ، لېكىن سەن مېنىڭ پۈتۈن قەۋمىمنى قۇل قىلدىڭ ئەمەسمۇ؟ پۈتۈن ئىسرائىل ئەۋلادىغا سالغان زۇلۇملىرىڭغا سېلىشتۇرغاندا ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭ قانچىلىك قىممىتى بار؟

④ پىرئەۋن بۇ سوئالنى بىر نەرسە بىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى تەكەببۇرلۇق ۋە ئىنكار قىلىش يۈزىسىدىن سورىغان ئىدى. چۈنكى ئۇ: ﴿ئى كاتتىلار! مەن ئۆزۈمدىن باشقا يەنە بىر ئىلاھنىڭ بارلىقىنى بىلمەيمەن﴾ دەپ دەۋا قىلاتتى. (سۇرە قەسەس 38 - ئايەت)

⑤ يەنى سىلەر ئۇنىڭ مەندىن باشقا مەبۇد بار دېگەن سۆزىدىن ئەجەبلەنمەيسىلەر؟

⑥ يەنى ئۇ مەشرىقنى كۈننىڭ چىقىش ئورنى قىلغان، مەغربىنى كۈننىڭ كىرىپ كېتىش ئورنى قىلغان ئاللاھتۇر. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بارلىق كائىناتنىڭ رەببى ۋە ئۇلارنى مۇنتىزىم بىر شەكىلدە باشقۇرۇپ تۇرغۇچىمۇ ھەم شۇ ئاللاھتۇر.

قَالَ لَيْنٍ اتَّخَذَتْ إِلَهًا غَيْرِي لِأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوْلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾
فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّظِيرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ أَنْ
يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾

پىرئەۋن ئېيتتى: «ئەگەر مەندىن باشقىسىنى ئىلاھ قىلىۋالدىغان بولساڭ، سېنى چوقۇم زىندانغا تاشلانغانلار قاتارىدىن قىلىۋېتىمەن» ﴿29﴾. مۇسا ئېيتتى: «ئەگەر (راست) پەيغەمبەرلىكىمنى ئىسپاتلايدىغان (ئوپپۇچۇق بىر دەلىل كەلتۈرسەمچۇ؟) (يەنىلا شۇنداق قىلامسەن؟)» ﴿30﴾. پىرئەۋن: «ئەگەر سەن راستچىلاردىن بولساڭ، دەلىلگىنى كەلتۈرگىن» دېدى ﴿31﴾. مۇسا ھاسسىنى تاشلىۋىدى، ئۇ شۇ ھامان ئېنىق بىر ئەجدىھاغا ئايلاندى ﴿32﴾. مۇسا قولنى (قوينىدىن) چىقىرىۋىدى، شۇ ھامان ئۇ قاراپ تۇرغانلارغا ئاپئاق (نۇر) بولۇپ كۆرۈندى ﴿33﴾. پىرئەۋن ئەتراپىدىكى كاتتىباشلارغا ئېيتتى: «بۇ ھەقىقەتەن ئوستا سېھىرگەر ئىكەن» ﴿34﴾، ئۇ سېھىر ئارقىلىق سىلەرنى زېمىنىڭلاردىن ھەيدەپ چىقارماقچى. سىلەر (بۇ ھەقتە) ماڭا نېمە مەسلىھەت بېرىسىلەر؟» ﴿35﴾ [34-35]

① پىرئەۋن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەر خىل ئۇسۇل بىلەن ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھنىڭ كامالى سۈپەتلىرىنى بايان قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا قانائەتلىنەرلىك پاكىت بىلەن جاۋاب بېرىشكە ئاجىز كەلگەندىن كېيىن، دەلىل - پاكىتلارنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، تەھدىت سېلىشقا باشلىدى ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنى زىندانغا تاشلاش بىلەن قورقۇتتى.

② يەنى ئۆزۈمنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلايدىغان روشەن مۆجىزە كەلتۈرسەممۇ، پەيغەمبەرلىكىمنىڭ راستلىقىغا ئىشەنمەسەن؟

③ بەزى ئايەتلەردە ﴿تُعْبَانٌ﴾ ﴿حَيَّةٌ﴾ دەپ كەلگەن. بەزى ئايەتتە ﴿جَانٌّ﴾ دەپ كەلگەن. ﴿تُعْبَانٌ﴾ چوڭ يىلان، ﴿جَانٌّ﴾ بولسا كېچىك يىلاننى كۆرسىتىدۇ. ﴿حَيَّةٌ﴾ دېگەن چوڭ - كېچىك ھەر قانداق يىلاننى كۆرسىتىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) دېمەك ھاسا باشتا كېچىك بىر يىلانغا ئايلانغان ئاندىن پۇتلىرى، چوڭ ئېغىزى بار قورقۇنچلۇق بىر ئەجدىھاغا ئايلانغان. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

④ يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام قوينىدىن قولنى چىقىرىۋىدى، خۇددى ئاينىڭ پارچىسىدەك ئاپئاق بولۇپ كۆرۈندى. بۇ مۇسا ئەلەيھىسسالام كۆرسەتكەن ئىككىنچى مۆجىزە ئىدى.

⑤ پىرئەۋن بۇ مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىشنىڭ ئورنىغا، ئىنكار ۋە تەرسالىق قىلىشقا يۈزلەندى، ئەتراپىدىكى ئادەملىرىگە: مۇسا سېھىر كۆرسىتىشتە ماھىر ئىكەن، دېدى.

⑥ ئاندىن پىرئەۋن قەۋمنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قارشى تۇرۇشقا ئۈندەش ئۈچۈن مۇنداق دېدى: ئۇ سېھىر ئارقىلىق سىلەرنى زېمىنىڭلاردىن ھەيدەپ چىقىرىپ، سىلەردىن زېمىنىڭلارنى تارتىۋالماقچى. ئەمدى سىلەر ماڭا قانداق مەسلىھەت بېرىسىلەر؟ يەنى ئۇنىڭغا قانداق مۇئامىلە قىلىش كېرەك؟

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَا تَأُتُوكَ بِكُلِّ سَحَابٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجَمَعَ السَّحَرَةَ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٣٨﴾

ئۇلار ئېيتتى: «ئۇنىڭ ۋە قېرىندىشىنىڭ (ئىشىنى ھازىرچە) قويۇپ تۇرغىن، شەھەرلەرگە (سېھىرگەرلەرنى) يىغىدىغان كىشىلەرنى ئەۋەتكىن [36]. ئۇلار سېھىنڭ ھۇزۇرۇڭغا ئەڭ ئۈستى سېھىرگەرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ كەلسۇن» ① [37]. سېھىرگەرلەر مۇئەييەن كۈندىكى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا توپلاندى ② [38].

① يەنى سەن بۇ ئىككىسىنىڭ ئىشىنى ھازىرچە قويۇپ تۇرۇپ، ھەممە شەھەرلەردىن ئۇنىڭغا قارشى تۇرالايدىغان سېھىرگەرلەرنى يىغىقىن، ئۇلار بۇ ئىككىسىنىڭ سېھىرگە لايىق رەددىيە بەرسۇن، شۇنداق قىلساڭ، قوللاشقا ۋە غەلبىگە ئېرىشىسەن، دېدى. مانا بۇ كىشىلەرنىڭ بىر يەرگە جەم بولۇپ، مۆجىزىلەرنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈشى ئاللاھ تەرەپتىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان پىلان بولۇپ، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلىنغان پۇرسەت ئىدى.

② ناھايىتى كۆپ سېھىرگەرلەر توپى مىسىرنىڭ ھەر قايسى شەھەر رايونلىرىدىن ئېلىپ كېلىندى. ئۇلارنىڭ سانى ھەققىدە ھەر خىل رىۋايەتلەر مەۋجۇت، ئۇلارنىڭ سانىنى 12 مىڭ، 17 مىڭ، 19 مىڭ، 30 مىڭ ھەتتا 80 مىڭ دېگەنلەرمۇ بار. ئۇلارنىڭ سانىنىڭ زادى قانچىلىك ئىكەنلىكىنى ئاللاھ تائالا ئۆزى بىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئېنىق سانى ھېچقانداق بىر ئىشەنچلىك مەنبەدە تىلغا ئېلىنمىغان. بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتى ئىلگىرى سۈرە ئەئراف ۋە سۈرە تاھادا بايان قىلىندى. پىرئەۋننىڭ قەۋمى بولغان قىبتىيلار ئاللاھنىڭ نۇرىنى ئېغىزلىرى بىلەن ئۆچۈرمەكچى بولدى، لېكىن ئاللاھ تائالا ئۆز نۇرىنى ئۈستۈن قىلماقچى ئىدى. ئەمىلىيەتتەمۇ كۇفىرى بىلەن ئىماننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش ئەزەلدىن مانا مۇشۇنداق بولۇپ كەلگەن. قاچانكى كۇفىرى ئىمانغا قارشى مەيدانغا چۈشسە، ئاللاھ تائالا ئىمانغا ئۈستۈنلۈك ۋە غەلبە ئاتا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿بەلكى بىز باتىلغا ھەق بىلەن زەربە بېرىمىز، ھەق باتىلنى ئېزىپ تاشلايدۇ، باتىل شۇ ھامان زاۋال تاپىدۇ﴾. (سۈرە ئەنبىيا 18 - ئايەت)

وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّآ نَتَّبِعُ السَّحْرَةَ إِن كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحْرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَإِنَّا لَنَأَجْرَآ إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَى الْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعَصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾

كىشىلەرگە: «سىلەر يىغىلىپ بولدىڭلارمۇ؟» ① ئەگەر سېھىرگەرلەر غالىب كەلسە، ئۇلارغا بويسۇنۇشىمىز مۇمكىن» دېيىلدى [39-40]. سېھىرگەرلەر پىرئەۋنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلگەندە، ئۇلار پىرئەۋنىگە: «ئەگەر غەلبە قىلساق، بىزگە چوقۇم مۇكاپات بېرىلمەيدۇ؟» دېدى [41]. پىرئەۋن: «ھەئە، ئۇ چاغدا (سىلەرگە مۇكاپات بېرىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە) سىلەر چوقۇم مېنىڭ يېقىن ئادەملىرىمدىن بولۇپ قالسىلەر» دېدى [42]. مۇسا ئۇلارغا: «تاشلايدىغان نەرسەڭلارنى تاشلاڭلار!» دېدى ② [43]. ئۇلار: «پىرئەۋنىڭ قۇدرىتى بىلەن قەسەمكى، بىز چوقۇم غەلبە قىلىمىز» دەپ، ئارغامچىلىرىنى ۋە ھاسىلىرىنى تاشلىدى ③ [44].

① يەنى ئاۋامغىمۇ بۇ بىر مەيدان كۈچ سىنىشىدىغان جەڭنى كۆرۈشنىڭ زۆرۈرلىكى تەكىتلىنىپ ئېلان قىلىندى.

② مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سېھىرگەرلەرگە: ماھارىتىڭلارنى سىلەر ئاۋۋال كۆرسىتىڭلار، دېيىشىدە مۇنداق ئىككى ھېكمەت ۋە مەقسەت باردەك قىلىدۇ. بىرىنچىسى: ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنىڭ شۇ قەدەر كۆپ ساندىكى توپلانغان ماھىر سېھىرگەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ سېھىر - نەپىرەڭلىرىدىنمۇ قورقۇپ قالمايدىغانلىقىنى كىشىلەرگە بىلدۈرۈپ قويۇش. ئىككىنچىسى: ئۇلار ھاسا - ئارغامچىلىرىنى تاشلاپ بولغاندىن كېيىن، ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۇلارنىڭ بارلىق نەرسىلىرى بىر ۋاقىتتىلا يوق قىلىۋېتىلسە، كۆرۈپ تۇرغانلارغا ئۈنۈملۈك تەسىرى بولاتتى، نەتىجىدە تېخىمۇ كۆپ كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتىشى مۇمكىن ئىدى. ئەمەلىيەتتەمۇ شۇنداق بولدى، ھەتتا سېھىرگەرلەرنىڭ ھەممىسى ئىمان ئېيتتى.

③ سۈرە ئەئراف ۋە سۈرە تاھادا بايان قىلىنغاندەك، بۇ سېھىرگەرلەر ئۆزلىرىچە ناھايىتى چوڭ سېھىر كۆرسەتتۇق دەپ كۆرەڭلەپ كەتكەن ئىدى. ﴿ئۇلار ھاسا، ئارغامچىلارنى تاشلاپ كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى باغلىدى، ئۇلارنى (يەنى كىشىلەرنى) قاتتىق چۆچۈتۈۋەتتى، ئۇلار (كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىگە) چوڭ (كۆرىنىدىغان) سېھىرنى كۆرسەتتى﴾. (سۈرە ئەئراف 116 - ئايەت) ھەتتا مۇسا ئەلەيھىسسالاممۇ كۆڭلىدە بىر خىل قورقۇنۇچ ھېس قىلدى. ﴿(بۇنىڭدىن) مۇسا ئۆزىدە قورقۇنۇچ ھېس قىلدى﴾. (سۈرە تاھا 67 - ئايەت) ئايەتتىكى سېھىرگەرلەرنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ غەلبە قىلىدىغانلىقىغا تولۇمۇ ئىشىنەتتى. لېكىن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىپ دېيىلدىكى: قورقۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ھاساڭنى يەرگە تاشلىغىن، ئۇنىڭ كارامىتىنى كۆرگىن. ئەمەلىيەتتە ئۇ ھاسىنى تاشلىغان ھامان قورقۇنۇچلۇق بىر ئەجدىھاغا ئايلاندى، ئۇلارنىڭ بارلىق سېھىرلىرىنى بىر - بىردىن پۈتۈنلەي يۈتۈۋەتتى. بۇ ئەھۋال تۆۋەندىكى ئايەتتە بايان قىلىنىدۇ.

قَالَ قُلَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٥٥﴾ قَالَ قُلَىٰ السَّحَرَةُ سَجِدِينَ ﴿٥٦﴾ قَالُوا ءَامَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٧﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿٥٨﴾
 قَالَ ءَامَنَّا لَهُ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ؕ إِنَّهُ لَكَبِيرٌ كُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ
 وَلَا أَصْلَابِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا لَا صَيِّرْ إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿٦٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطِيئَاتِنَا أَن كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦١﴾

مۇسا ھاسسىنى تاشلىۋىدى، شۇ ھامان (ئۇ ئەجدىھاغا ئايلىنىپ) ئۇلارنىڭ ساختا نەرسىلىرىنى يۈتۈۋەتتى [45]. سېھىرگەرلەر دەرھال سەجدىگە باردى [46]. ئۇلار: «ئالەملەرنىڭ رەببىگە – مۇسا ۋە ھارۇننىڭ رەببىگە – ئىمان ئېيتتۇق» دېدى [47-48]. پىرئەۋن: «مەن رۇخسەت قىلىشتىن بۇرۇن سىلەر مۇساغا ئىمان ئېيتتىڭلار. شەكسىزكى، ئۇ سىلەرگە سېھىرنى ئۆگەتكەن چوڭۇڭلار ئىكەن^①، سىلەر (مېنىڭ قانداق جازالايدىغانلىقىمنى) ئۇزۇنغا قالماي بىلىپ قالسىلەر. قولۇڭلارنى، پۈتۈڭلارنى چوقۇم ئوڭ – سول قىلىپ (يەنى ئوڭ قولۇڭلار بىلەن سول پۈتۈڭلارنى ياكى سول قولۇڭلار بىلەن ئوڭ پۈتۈڭلارنى) كېسىمەن، ھەممىڭلارنى چوقۇم (دارغا) ئاسمەن» دېدى^② [49]. سېھىرگەرلەر: «(بۇنىڭدەمۇ بىزگە) ھېچ زىيان يوق^③، بىز ئەلۋەتتە رەببىمىزنىڭ دەرگاھىغا قايتقۇچىلارمىز، بىز مۇساغا ئاۋۋال ئىمان ئېيتقۇچىلار بولغانلىقىمىز ئۈچۈن^④، رەببىمىزنىڭ خاتالىقلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز» دېدى [50-51].

① بۇ ۋەقە پىرئەۋن ئۈچۈن ناھايىتى ھەيران قالارلىق ۋە كۈتۈلمىگەن بىر مەغلۇبىيەت بولدى. ئۇ يىغىپ ئەكەلگەن سېھىرگەرلەردىن «چوڭ غەلبىنى» كۈتۈپ ئولتۇراتتى، ئۇلار مەغلۇپ بولۇپلا قالماستىن يەنە مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتتە مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملارنى مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتكەن رەببىگە ئىمان ئېيتتى. پىرئەۋن بۇ ھەقتە ئوبدان ئويلىنىش ۋە ئىمان ئېيتىشنىڭ ئورنىغا، تەكەببۇرلۇق ۋە تەرسالىق يولىنى تاللىدى. ئۇ سېھىرگەرلەرگە تەھدىت سېلىشقا باشلىدى ۋە مۇنداق دېدى: ئۇ سىلەرگە سېھىرنى ئۆگەتكەن ئۇستازىڭلار ئىكەن، سىلەر ئۇنىڭ شاگىرتى ئىكەنسىلەر، سىلەرنىڭ مەقسىتىڭلار بۇ ئويۇن ئارقىلىق بىزنى مىسىردىن چىقارماقچى ئىكەنسىلەر. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿بۇ چوقۇم سىلەرنىڭ شەھەر (يەنى مىسىر)دىكى چېغىڭلاردا ئاھالىنى شەھەردىن چىقىرىش ئۈچۈن (مۇسا بىلەن بىرلىشىپ) ئالدىن پىلانلىغان ھىيلەڭلار ئىكەن﴾. (سۈرە ئەئراف 123 – ئايەت)

② پۈت – قولنى ئوڭ – سول قىلىپ كېسىش دېگەن ئوڭ قول بىلەن سول پۈتنى، ئوڭ پۈت بىلەن سول قولنى كېسىشنى كۆرسىتىدۇ. پۈت – قوللىرىنى ئوڭ – سول قىلىپ كېسىش بىلەن غەزىبى بېسىقمايدىغان بولغاچقا، خورما دەرەخلىرىگە ئېسىشىنىمۇ قوشۇپ ئېلان قىلدى.

③ ﴿لَا ضَيْرٌ﴾ نىڭ مەنىسى بۇ بىزگە ھېچقانداق زىيان كەلتۈرەلمەيدۇ. بىز بۇنىڭغا پەرۋا قىلمايمىز. يەنى ئەمدى قانداق جازا بەرسەڭ مەيلى، بىزنى ئىماندىن ھەرگىز ياندۇرالماسەن.

④ مۇسۇلمان بولغان سېھىرگەرلەر ئۆزلىرىنى ﴿ئاۋۋال ئىمان ئېيتقۇچىلار﴾ دەپ ئاتاشتىكى سەۋەب شۇكى، پىرئەۋننىڭ قەۋمى مۇسۇلمان بولمىغان ئىدى، بۇلار قىبىتى قەۋمى ئىچىدە ھەممىدىن بۇرۇن ئىمان ئېيتقانلاردىن بولدى.

* وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِيٰ إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَرْسَلْنَا فِرْعَوْنَ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٥٧﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٨﴾ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَازِرُونَ ﴿٦٠﴾ فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٦١﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٦٢﴾ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٦٣﴾

بىز مۇساغا: «سەن كېچىدە بەندىلىرىمنى (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنى) ئېلىپ ئاتلانغىن، چۈنكى سىلەر قوغلىنىسىلەر (يەنى پىرئەۋن ئۆز قەۋمى بىلەن سىلەرنى قوغلاپ چىقىدۇ)» دەپ ۋەھىي قىلدۇق ﴿٥٦﴾ [52]. پىرئەۋن شەھەرلەرگە (ئەسكەر) توپلىغۇچىلارنى ئەۋەتتى [53]. (پىرئەۋن ئېيتتىكى) «بۇلار پەقەتلا بىر ئوچۇم ئادەملەردۇر» ﴿٥٧﴾ [54]. ئۇلار راستتىنلا بىزنىڭ ئاچچىقىمىزنى كەلتۈرۈپ قويدى ﴿٥٨﴾ [55]. بىز بولساق ئەلۋەتتە ھوشيار جامائەتمىز» ﴿٥٩﴾ [56]. بىز ئۇلارنى (يەنى پىرئەۋن بىلەن ئۇنىڭ قەۋمىنى) باغلاردىن، بۇلاقلاردىن، خەزىنىلەردىن ۋە ئېسىل تۇرالغۇلاردىن ئايرىۋەتتۇق ﴿٦٠﴾ [57-58]. شۇنداق قىلىپ ئۇلارنى ئىسرائىل ئەۋلادىغا مىراس قىلىپ بەردۇق ﴿٦١﴾ [59].

① مۇسا ئەلەيھىسسالام مىسىردا خېلى ئۇزۇن تۇرۇپ قالدى، بۇ جەرياندا پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىگە ھەر خىل پاكىتلارنى كۆرسەتتى. شۇنداق تۇرسىمۇ، پىرئەۋن ئىمان ئېيتىشقا ئۇنىمىدى. ئاخىرى ئۇنىڭغا ئازاب ئەۋەتىپ باشقىلارغا ئىبىرەت قىلىشتىن باشقا يول قالمىغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئېلىپ، كېچىدە مىسىردىن چىقىپ كېتىشكە ئەمر قىلدى ۋە پىرئەۋن كەينىڭلاردىن قوغلاپ كېلىدۇ، ئەمما ھەرگىز قورقماڭلار، دېدى.

② پىرئەۋن ئىسرائىل ئەۋلادىنى كەستىكەن تەرزىدە شۇنداق دېدى. ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ سانى ئالتە يۈز مىڭدىن ئارتۇق ئىدى.

③ يەنى ئۇلارنىڭ رۇخسىتىمىزنى ئالماستىن بۇ يەردىن قاچقانلىقى بىزنى قاتتىق غەزەپلەندۈرىدۇ.

④ شۇڭا ئۇلارنىڭ قېچىش ھەرىكىتىنى بىتچىت قىلىش ئۈچۈن، چوقۇم تەييارلىق قىلىشىمىز لازىم.

⑤ پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى ئىسرائىل ئەۋلادىنى قوغلاپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلارغا ئېسىل تۇرالغۇلىرى، باغۇ - بوستانلىرىغا قايتىش نېسىپ بولمىدى. ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بىلەن ئۇلارنى بارلىق نېمەتلەردىن مەھرۇم قىلدى. ئۇ نېمەتلەرنى باشقىلارغا مىراس قىلىپ بەردى.

⑥ يەنى پىرئەۋن ئىگە بولغان پادىشاھلىق ۋە ھاكىمىيەتنى ئۇنىڭدىن تارتىپ ئېلىپ، ئىسرائىل ئەۋلادىغا بەردۇق. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى مۇنداق ئىزاھلايدۇ: بىز ئىسرائىل ئەۋلادىغا مىسىرنىڭ پادىشاھلىقىدەك كاتتا پادىشاھلىق، ھوقۇق - مەنسەپ، شان - شەۋكەت ئاتا قىلدۇق. چۈنكى ئىسرائىل ئەۋلادى مىسىردىن شۇ چىقىپ كەتكەنچە مىسىرغا قايتىپ كەلمىگەن. سۈرە دۇخان

28 - ئايەتتە: ﴿ كَذَٰلِكَ ۗ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخِرِينَ ۗ ﴾ ﴿ شۇنداق قىلىپ، ئۇلارنى باشقىلارغا مىراس قىلىپ بەردۇق ﴾

دەپ كەلدى (ئەيسەر تەپاسىر) گەرچە ﴿ قَوْمًا آخِرِينَ ﴾ دىكى قەۋم ئومۇمىي سۆز بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردە سۈرە شۇئرا نىڭ ئايىتىدە ئىسرائىل ئەۋلادىنى ۋارىس قىلغانلىقى ئېنىق بايان قىلىندى. دېمەك بۇ

يەردىكى قەۋم ئىسرائىل ئەۋلادىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما قۇرئاننىڭ ئوچۇق بايانغا ئاساسەن ئىسرائىل ئەۋلادى مىسىردىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، مۇقەددەس زېمىنغا كىرىشكە بۇيرۇلغان، ئۇلار كىرىشكە ئۇنىمغانلىقتىن تېپىھ چۆلىدە قىرىق يىلغىچە قالدۇرۇلغان. قىرىق يىلدىن كېيىن ئۇلار مۇقەددەس زېمىنغا كىرگەن، شۇڭا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى – ئىسرا ھەدىسىگە ئاساسەن – بەيتۇلمۇقەددەسكە يېقىن بىر جايدا ئىكەنلىكى مەلۇم. توغرا ئۇقۇم شۇكى، مىسىردا پىرئەۋنگە بېرىلگەن نېمەتلەرگە ئوخشاش نېمەتلەر ئەمدى ئىسرائىل ئەۋلادىغىمۇ بېرىلدى، لېكىن مىسىردا ئەمەس، بەلكى پەلەستىندە بېرىلدى. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَا الْجَمْعَانَ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَىٰ إِنَّا لَمُدْرِكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾

(پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قوشۇنى) ئۇلارنى كۈن چىققان چاغدا قوغلاپ چىقتى ① [60]. ئىككى توپ (يەنى پىرئەۋن توپى بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ توپى) بىر - بىرىنى كۆرۈپ تۇرۇشقان چاغدا، مۇسانىڭ ھەمراھلىرى: «بىز چوقۇم تۇتۇلۇپ قالىدىغان بولدۇق» دېدى ② [61]. مۇسا ئېيتتى: «ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ! رەببىم ھەقىقەتەن مەن بىلەن بىللەدۇر، ئۇ ماڭا يول كۆرسىتىدۇ» ③ [62]. بىز مۇساغا: «ھاساڭ بىلەن دېڭىزغا ئۇرغىن» دەپ ۋەھىي قىلدۇق ④، (مۇسا ئۇرۇۋىدى) دېڭىز يېرىلدى، (ھەر بىر يېرىلغان) قىسمى چوڭ تاغدەك بولۇپ قالدى ⑤ [63].

① يەنى تاڭ ئاتقاندا پىرئەۋن ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ كېچىچە مىسىردىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى بايقاپ، ئۆزىنىڭ كاتتا ھۆكۈمرانلىقىغا چوڭ نۇقسان يەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى. كۈن چىققاندا پىرئەۋن ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇلارنى قوغلاپ چىقتى.

② يەنى مۇسانىڭ ئادەملىرى پىرئەۋننىڭ قوغلاپ كەلگەن ئەسكەرلىرىنى كۆرۈپ: ئالدىمىزدا دېڭىز، ئارقىمىزدا پىرئەۋن ئەسكەرلىرى، ئەمدى قېچىش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ ئەمدى يەنە پىرئەۋنگە قۇل بولىدىغان بولدۇق، دېيىشتى.

③ مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا تەسەللىي بېرىپ، سىلەر ئەندىشە قىلغان ئىش ھەرگىز يۈز بەرمەيدۇ، ئەمدى پىرئەۋننىڭ كونتروللىقىغا قايتا چۈشمەيسىلەر. شەكسىزكى، رەببىم ماڭا نىجاتلىق يولنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، دېدى.

④ راستتىنلا ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا يول كۆرسەتتى ۋە ئۇنى ھاسسى بىلەن دېڭىزغا ئۇرۇشقا بۇيرۇدى. ئۇرغان يەردىن يول ھاسىل بولدى، ئوڭ تەرەپتىكى سۇ ئوڭ تەرەپتە، سول تەرەپتىكى سۇ سول تەرەپتە توختاپلا قالدى، ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا يول پەيدا بولدى. رىۋايەتكە ئاساسەن، ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئون ئىككى قەبىلىسىدىن ھەر بىر قەبىلىگە بىردىن جەمئىي ئون ئىككى يول ھاسىل بولدى. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

⑤ ﴿فِرْقٍ﴾ چوڭ دېڭىزنىڭ بىر بۆلۈكى ﴿طَوْدٍ﴾ تاغ دېمەكتۇر. يەنى، ھەر بىر يېرىلغان سۇ چوڭ تاغدەكلا تىكلىنىپ تۇردى. مانا بۇ ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قەۋمنى پىرئەۋندىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئاتا قىلغان مۆجىزە ئىدى. ئاللاھنىڭ ياردىمى بولماستىن پىرئەۋندىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

وَأَرْزَلْنَا ثُمَّ الْآخِرِينَ ﴿١٤﴾ وَأَخْبَيْنَا مُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْآخِرِينَ ﴿١٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾
وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٨﴾ وَآتَىٰ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٠﴾ قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَنْظِلُّ لَهَا
عَلَكِفِينَ ﴿٢١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿٢٢﴾ أَوْ يَنفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿٢٣﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٢٤﴾

ئىككىنچى توپ (پىرئەۋن قوشۇنى) نى بۇ يەرگە يېقىنلاشتۇردۇق ﴿١﴾ [64]. مۇسا ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ ھەممىسىنى قۇتقۇزدۇق [65]. ئاندىن ئىككىنچى توپنى (يەنى پىرئەۋن بىلەن قەۋمىنى سۇغا) غەرق قىلدۇق ﴿٢﴾ [66]. شەكسىزكى، بۇنىڭدا (يەنى پىرئەۋن بىلەن ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ غەرق بولۇشىدا) ئەلۋەتتە (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان چوڭ) ئىبرەت بار. (شۇنداق تۇرسىمۇ، پىرئەۋن قەۋمىنىڭ) كۆپ سانلىقى ئىمان ئېيتىمىدى ﴿٣﴾ [67]. ھەقىقەتەن سېنىڭ رەببىڭ (كاپىرلارنى جازالاشتا) غالىبتۇر، (مۇئمىنلەرنى قۇتقۇزۇشتا) ناھايىتى مېھرىباندۇر [68]. ئۇلارغا ئىبراھىمنىڭ قىسسىسىنى ئوقۇپ بەرگىن [69]. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئاتىسىغا ۋە قەۋمىگە: «سىلەر نېمىگە چوقۇنۇۋاتىسىلەر؟» دېدى [70]. ئۇلار: «بۇتلارغا چوقۇنۇۋاتىمىز، ئۇلارغا چوقۇنۇشنى داۋالاشتۇرىمىز» دېيىشتى ﴿٤﴾ [71]. ئىبراھىم ئېيتتى: «دۇئا قىلغان چېغىڭلاردا ئۇلار (دۇئاڭلارنى) ئاڭلامدۇ؟ [72]. يا سىلەرگە پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ؟ ياكى زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ؟» ﴿٥﴾ [73]. ئۇلار ئېيتتى: «ياق (ئۇنداق قىلالمايدۇ)، لېكىن بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ شۇنداق قىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىدۇق» ﴿٦﴾ [74].

① يەنى پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنى دېڭىزغا يېقىن ئەكەلدۇق يەنى پىرئەۋن بىلەن قوشۇنىنى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئارقىسىدىن دېڭىزغا كىرگۈزدۇق.

② بىز مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان كىشىلەردىن بىرىنىمۇ قالدۇرماي قۇتقۇزدۇق. ئەمما پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنى ئۇلار ماڭغان يولغا كىرگەندە، سۇنى ئىلگىرىكىدەك ئېقىشقا ئەمە قىلدۇق، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ بىرىنىمۇ قالدۇرماي سۇغا غەرق قىلدۇق.

③ گەرچە بۇ ۋەقەدە ئاللاھنىڭ نۇسرىتى ۋە ياردىمىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان شۇنداق ئېنىق ۋە بۈيۈك مۆجىزە تۇرسىمۇ، كۆپىنچە كىشىلەر ئىمان ئېيتىمىدى.

④ يەنى كېچە - كۈندۈز ئۇلارغا چوقۇنىمىز.

⑤ ئەگەر سىلەر ئۇلارغا چوقۇنۇشنى تەرك ئەتسەڭلار، ئۇلار سىلەرگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ؟

⑥ ئۇلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا قايىل قىلارلىق جاۋاب بېرەلمىگەنلىكتىن، مۇشۇ گەپلەرنى باھانە قىلىپ، ئۆزلىرىنى ئوسال ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇردى. بۈگۈنكى كۈندىمۇ كىشىلەرگە قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ يوليورۇقلىرى يەتكۈزۈلسە، «بىزنىڭ جەمەتىمىزدە ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ مۇشۇنداق ئىش قىلىپ كەلگەن، بۇنى تاشلىيالمىمىز» دەپ يۇقىرىقىدەك باھانە كۆرسىتىدۇ.

قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنْتُمْ وَعَابَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٧﴾ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾
وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي يُمَيِّتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ
الَّذِينَ ﴿٨٢﴾

ئىبراھىم ئىبىتى: «سىلەرنىڭ ۋە قەدىمقى ئەجدادلىرىڭلارنىڭ نېمىگە چوقۇنغانلىقىڭلارنى ئويلاپ كۆردۈڭلارمۇ؟» ① [75-76] شەكسىزكى، ئۇلار (يەنى بۇتلار) مېنىڭ دۈشمىنىمدۇر، پەقەت ئالەملەرنىڭ رەببىلا (مەن ئىبادەت قىلىدىغان يېگانە زاتتۇر) ③ [77]. ئۇ مېنى ياراتقان، ماڭ توغرا يولنى كۆرسىتىدىغان زاتتۇر ④ [78]. ماڭا تائام ۋە ئۇسسۇلۇق بېرىدىغان زاتمۇ شۇدۇر ⑤ [79]. ئاغرىپ قالسام مېنى ساقايتىدىغان زاتمۇ شۇدۇر ⑥ [80]. مېنى ۋاپات قىلدۇرىدىغان، كېيىن يەنە تىرىلدۈرىدىغان زاتمۇ شۇدۇر ⑦ [81]. قىيامەت كۈنى خاتالىقلىرىمنى مەغپىرەت قىلىشنى ئۈمىد قىلىدىغان زاتمۇ شۇدۇر ⑧ [82].

① ﴿أَفَرَأَيْتُمْ﴾ نىڭ مەنىسى "فَهَلْ أَبْصَرْتُمْ وَتَفَكَّرْتُمْ" يەنى سىلەر نېمىگە ئىبادەت قىلىۋاتقانلىقىڭلارنى ئويلىۋېلىپ باقتىڭلارمۇ؟ بۇ ھەقتە تەپەككۈر قىلىپ باقتىڭلارمۇ؟

② چۈنكى سىلەر ئاللاھنى قويۇپ، باشقا نەرسىلەرگە چوقۇنۇسىلەر. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى مۇنداق بايان قىلدى: سىلەر ۋە ئاتا - بوۋىلىرىڭلار چوقۇنۇپ كەلگەن مەبۇدلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ دۈشمىنىمدۇر، يەنى مەن ئۇلاردىن ئادا - جۇدامەن.

③ ئاللاھ مېنىڭ دۈشمىنىم ئەمەس، بەلكى ئۇ دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە مېنىڭ ئىگەم ۋە دوستۇمدۇر.

④ يەنى ئۇ مېنى دىن ۋە دۇنيالىق بارلىق ئىشلىرىمدا پايدىلىق بولغان يولغا باشلايدىغان زاتتۇر.

⑤ ھەر خىل تۈردىكى رىزىقلارنى ياراتقۇچى ۋە بىز ئىچىدىغان سۈنى پەيدا قىلغۇچىمۇ دەل شۇ ئاللاھ تائالادۇر.

⑥ كېسەللىكلەردىن شىپالىق ئاتا قىلغۇچىمۇ شۇ ئاللاھتۇر، يەنى دورىلارغا شىپا قىلىش ئىقتىدارىنىمۇ ئاللاھ ئۆزى بېرىدۇ. ئاللاھ شىپالىق بەرمىسە، دورىنىڭ ساقايتىش ئىقتىدارى بولمايدۇ. كېسەللىك گەرچە ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئىرادىسى بىلەن بولىدىغان بولسىمۇ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام مەزكۇر سۆزلىرىدە ئۇنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلمىدى بەلكى ئۆزىگە مەنسۇپ قىلدى، ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئالغاندا ئەدەب ۋە ئېھتىرامغا ئالاھىدە دېققەت قىلدى.

⑦ قىيامەت كۈنى بارلىق ئىنسانلارنى تىرىلدۈرگەندە، مېنىمۇ تىرىلدۈرىدىغان زاتمۇ شۇدۇر.

⑧ بۇ يەردىكى ئۈمىد قىلىش جەزمەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى قانداق بىر چوڭ شەخستىن بىر نەرسىنى ئۈمىد قىلىش ئۇنىڭ چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىغا جەزمەن ئىشىنىشنى بىلدۈرىدۇ. ئاللاھ تائالا ئەڭ بۈيۈك كاتتا زاتتۇر، ئۇنىڭدىن ئۈمىد قىلىنغان نەرسە ئەمەلگە ئاشماي قالمايدۇ.

شۇڭا مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: قۇرئان كەرىمدە قەيەردە ئاللاھ تائالا ئۈچۈن "عسى" ئۈمىد سۆزى ئىشلىتىلسە، ئۇنىڭ جەزمەنلىكىنى، چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ﴿خَطِيئَتِي﴾ سۆزىنىڭ بىرلىك شەكلى بولۇپ، بىر خاتالىق دېگەننى بىلدۈرىدۇ. كۆپلۈكى "خَطَايَا" دەپ كېلىدۇ. پەيغەمبەرلەر

مەسئۇمدۇر، ئۇلاردىن بىرەر چوڭ گۇناھنىڭ سادىر بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، شۇنداقسىمۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەزى ئەمەللىرىنى كەمچىلىكتىن خالىي ئەمەس دەپ قاراپ، ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىدۇ.

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٢﴾ وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٨٤﴾ وَأَغْفِرْ لِأَيِّ
 إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

ئى رەببىم! ماڭا ئىلىم - ھېكمەت ئاتا قىلغىن ①، مېنى ياخشىلارنىڭ قاتارىغا قوشقىن [83].
 كېيىنكىلەر ئارىسىدا ياخشى ناممىنى قالدۇرغىن ② [84]. مېنى نازۇنپەتلىك جەننەتنىڭ
 ۋارىسلىرىدىن قىلغىن [85]. ئاتامغا مەغپىرەت قىلغىن، ئۇ ھەقىقەتەن ئازغۇنلاردىن بولدى ③ [86].
 ئۇلار (يەنى خالايقىلار ھېساب بېرىش ئۈچۈن) تىرىلدۈرىلىدىغان كۈندە مېنى رەسۋا قىلمىغىن ④ [87].
 ئۇ كۈندە (ھېچ كىشىگە) مال - دۇنيا ۋە بالىچاقىلار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ [88]. پەقەت ئاللاھنىڭ
 دەرگاھىغا ساغلام قەلب بىلەن كەلگەن ئادەملا (ئۇلار بىلەن مەنپەئەتلىنىدۇ) ⑤ [89].

① ﴿حُكْمًا﴾ دېگەندىن ھېكمەت، ئىلىم، پاراسەت، ئەقىل - ئىدراك، قارار چىقىرىش ئىقتىدارى، ياكى
 پەيغەمبەرلىك ياكى ئاللاھ تائالانىڭ جازا قانۇنىغا ئائىت ئەھكاملىرىنى بىلىش مەقسەت قىلىنىدۇ.

② يەنى مەندىن كېيىن قىيامەتكە قەدەر كېلىدىغان كىشىلەر مېنىڭ ياخشى ناممىنى تىلغا ئېلىپ
 تۇرسۇن. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى ئاللاھ تائالا مۇشۇ دۇنيادا ياخشى نام
 ۋە مەدھىيەلەر شەكلىدىمۇ ئاتا قىلىدۇ. مەسىلەن: ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ياخشى نامىنى ھەر
 دىندىكى كىشىلەر ئېھتىرام بىلەن تىلغا ئالىدۇ، ھېچكىم ئۇنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە پەزىلىتىنى ئىنكار
 قىلمايدۇ.

③ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ دۇئانى قىلغاندا مۇشۇرىك (ئاللاھنىڭ دۈشمىنى) ئۈچۈن مەغپىرەت
 تىلەپ دۇئا قىلىشنىڭ جايىز ئەمەسلىكى ئۇنىڭغا مەلۇم ئەمەس ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا بۇ
 ئىشنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئۇ ئاتىسىدىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. بۇ نۇقتا سۈرە
 تەۋبە 114 - ئايەتتە ئېنىق بايان قىلىندى.

④ يەنى بارلىق مەخلۇقاتنىڭ ئالدىدا مېنى جازالاش ياكى ئازابلاش بىلەن رەسۋا قىلمىغىن. بۇ
 ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە كەلگەن ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى
 ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دادىسىنى چاڭ - توزاڭ باسقان ۋە قارىداپ كەتكەن ھالىتىدە كۆرۈپ، يەنە
 مەغپىرەت تىلەپ دۇئا قىلىدۇ: ئى رەببىم! بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق رەسۋالىق بولامدۇ؟ ئاللاھ تائالا: مەن
 جەننەتنى كاپىرلارغا ھارام قىلىۋەتكەن، دەيدۇ، ئاندىن ئاتىسى نىجاسەتكە مىلەنگەن بىر قاپلان
 شەكلىدە پۈتىدىن سۆزلىپ دوزاخقا تاشلىنىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 3350 - ھەدىس)

⑤ «ساغلام قەلب» ياكى ئەيىبسىز قەلب دېگەندە شېرىكتىن پاك قەلبنى يەنى مۇئمىننىڭ قەلبىنى
 كۆرسىتىدۇ. چۈنكى كاپىرنىڭ ۋە مۇناپىقنىڭ قەلبى كېسەل بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: ساغلام
 قەلب بولسا، بىدئەتتىن خالىي ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىنى رازىمەنلىك بىلەن قوبۇل
 قىلىدىغان قەلب، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: دۇنيانىڭ مال - مۈلكى ۋە ھەشەمەتلىرىگە مۇھەببەت
 باغلىمايدىغان قەلب، دېسە، بەزىلەر: جاھالەت قاراڭغۇلىقى ۋە ناچار ئىللەتلەردىن پاك قەلبدۇر،
 دەيدۇ. بۇ ئۇقۇملارنىڭ ھەممىسىنى توغرا دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى مۇئمىننىڭ قەلبى مەزكۇر
 ئىللەتلەرنىڭ ھەممىسىدىن ساغلام ۋە پاك بولىدۇ.

وَأَزَلَّتِ الْجَنَّةُ لِلْمَ تَقِينِ ﴿٩٠﴾ وَبَرَزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ أَوْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾ فَكُتِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودَ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَصَلْنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾

جەننەت تەقۋادارلارغا يېقىنلاشتۇرىلىدۇ [90]. دوزاخ گۇمراھلارغا ئوچۇق كۆرسىتىلىدۇ ① [91]. ئۇلارغا: «سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسەڭلار قېنى؟ ئۇلار سىلەرگە ياردەم بېرەلمەيدۇ؟ يا ئۆزلىرى ياردەمگە ئېرىشەلمەيدۇ؟» دېيىلىدۇ ② [92-93]. ئۇلار (يەنى ساختا مەبۇدلار)، گۇمراھلار ۋە ئىبلەسنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ ھەممىسى ④ دوزاخقا ئۈستى - ئۈستىلەپ تاشلىنىدۇ [94-95]. ئۇلار دوزاخقا جېدەللىشىپ ئېيتىدۇ: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، بىز ئوپئوچۇق گۇمراھلىقتا ئۆتكەن ئىكەنمىز [96-97]. (ئى ساختا ئىلاھلار!) ئۆز ۋاقتىدا بىز سىلەرنى (ئىبادەتتە) ئالەملەرنىڭ رەببى بىلەن ئوخشاش ئورۇندا قويغان ئىكەنمىز ⑤ [98]. بىزنى پەقەت ئاشۇ گۇناھكارلارلا ئازدۇرغان ئىكەن ⑥ [99]. شۇڭا ئەمدى بىزگە ھېچقانداق شاپائەت قىلغۇچى يوق [100].

① دېمەك كىرىشتىن ئىلگىرى جەننەت ۋە دوزاخ كىشىلەرگە كۆرسىتىلىدۇ. بۇنىڭدىن كاپىرلار تېخىمۇ غەمگە ياتىدۇ، مۇئمىنلەر تېخىمۇ خۇرسەنلىككە چۆمىدۇ.

② يەنى ئاللاھ تائالانى قويۇپ ئىبادەت قىلغان نەرسىلىرىڭلار، بۈگۈن سىلەرنى ئازابتىن يىراقلاشتۇرالمىدۇ ۋە ئۆزلىرىدىنمۇ قوغداپ قالالمىدۇ.

③ يەنى چوقۇنۇلغان مەبۇدلار ۋە ئۇلارغا چوقۇنغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دوزاخقا ھايۋانلاردەك ئۈستى - ئۈستىلەپ تاشلىنىدۇ.

④ بۇنىڭدىن كىشىلەرنى ئازدۇرىدىغان قوشۇنلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑤ دۇنيادا ھەربىر نەقىش ئويۇلغان ھەيكەل، قەبرە ئۈستىگە ياساپ قويۇلغان چىرايلىق گۈمبەز مۇشرىكلارغا ئىلاھىي كۈچ - قۇدرەتكە ئىگىدەك كۆرۈنۈپ، ئۇلارنى ئاللاھ بىلەن ئوخشاش ئورۇنغا قويىدۇ. لېكىن قىيامەت كۈنى ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئوچۇق گۇمراھلىقتا ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ.

⑥ يەنى قىيامەت مەيدانىغا بارغاندا، ئۇلار بىزنى گۇناھكارلار ئازدۇرۇپتۇ، دەيدۇ. دۇنيادا ئۇلارغا بۇ ئىشنى قىلساڭ، گۇمراھلىققا ئېلىپ بارىدۇ، بۇ ئىش بىدئەت، ماۋۇ ئىش شىپىرىككە ياتىدۇ، دېيىلسە، قوبۇل قىلمايتتى، ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىش ئۈچۈن تەپەككۈرمۇ قىلمايتتى.

وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٣١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٣٤﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٣٦﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٣٧﴾

يېقىن دوستىمۇ يوق ① [101]. كاشكى، بىزگە (دۇنياغا) قايتىش مۇمكىن بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە مۇئمىنلەردىن بولاتتۇق» ② [102]. شەكسىزكى، بۇنىڭدا (يەنى ئىبراھىمنىڭ قىسسسىدە، كېيىنكىلەر ئۈچۈن) ئەلۋەتتە (چوڭ) ئىبرەت بار ③، ئۇلارنىڭ تولىسى ئىمان ئېيتىمىدى ④ [103]. ھەقىقەتەن سېنىڭ رەببىڭ مۇتلەق غالىبتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [104]. نۇھنىڭ قەۋمى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى ⑤ [105]. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارغا قېرىندىشى ⑥ نۇھ: «سىلەر (ئاللاھنىڭ جازاسىدىن) قورقمامسىلەر؟ [106]. مەن ھەقىقەتەن سىلەرگە (ئەۋەتلىگەن) ئىشەنچلىك پەيغەمبەرمەن ⑦ [107].

① گۇناھكار مۇئمىنلەر ھەققىدە ئاللاھ تائالا رۇخسەت بەرگەندىن كېيىن، پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلار خۇسۇسەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام شاپائەت قىلىدۇ. ئەمما كاپىرلار ۋە مۇشرىكلانى شاپائەت قىلىدىغان ھېچكىم بولمايدۇ، ھېچكىمگە ئۇلارنى شاپائەت قىلىشقا رۇخسەتمۇ بېرىلمەيدۇ، ھەم جۈرئەتمۇ قىلالمايدۇ، ئۇ كۈندە دوستلۇقمۇ ئەسقاتمايدۇ.

② كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار قىيامەت كۈنى دۇنياغا قايتىپ بېرىپ، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق ئۇنى رازى قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. لېكىن ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ، مەنئىي قىلىنغان ئىشلارنى ئەلۋەتتە يەنە قىلاتتى﴾. (سۈرە ئەنئام 28 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

③ يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇتلار ھەققىدە قەۋمى بىلەن قىلغان مۇنازىرىسىدە، ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ بار ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان دەلىللەر مەۋجۇت، ئەلۋەتتە ئۇ دەلىل - پاكىتلار ئاللاھ تائالادىن باشقا بىر ئىلاھنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى ئوچۇق ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

④ بەزى مۇپەسسەرلەر: بۇ ئايەتتىكى ئىمان ئېيتىمىغانلار مەككە مۇشرىكلىرى يەنى قۇرەيشلەرنى كۆرسىتىدۇ، دېدى.

⑤ گەرچە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى پەقەت ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرىنى يەنى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىلا ئىنكار قىلغان بولسىمۇ، بىر پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغانلىق بارلىق پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان بىلەن باراۋەر بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئايەتتە ﴿نۇھنىڭ قەۋمى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى﴾ دەپ كەلدى.

⑥ «قېرىندىشى» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب نۇھ ئەلەيھىسسالاممۇ ئۆز قەۋمىنىڭ بىر ئادىمى ئىدى.

⑦ يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئەمرىنى سىلەرگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن مېنى ئەۋەتتى، مەن ئۇنى سىلەرگە كەم - زىيادە قىلماستىن يەتكۈزگۈچى پەيغەمبەرمەن.

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۞ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۞ * قَالُوا أَنْتُمْ مِنْ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ ۞ قَالَ وَمَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۞ إِنْ حَسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ۞ وَمَا أَنَا بِظَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ۞ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ۞

سەلەر ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار ① [108]. مەن بۇنىڭغا (يەنى دىننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) سەلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن، مېنىڭ ئەجرىمنى بېرىدىغان زات پەقەت ئالەملەرنىڭ رەببىدۇر ② [109]. شۇڭا سەلەر ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار» ③ دېگەن ئىدى [110]. ئۇلار: «ئى نۇھ! ساڭا ئەڭ تۆۋەن تەبىقىدىكى ئادەملەر ئەگەشكەن تۇرسا، بىز ساڭا ئىمان ئېيتامدۇق؟» دېدى ④ [111]. نۇھ ئېيتتى: «مەن ئۇلارنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى ئوقمايمەن ⑤ [112]. ئەگەر بىلسەڭلار، ئۇلاردىن ھېساب ئېلىشنى پەقەت رەببىم ئۈستىگە ئالغان ⑥ [113]. مەن مۇئمىنلەرنى (يېنىمدىن) قوغلىۋەتمەيمەن ⑦ [114]. مەن پەقەت ئوچۇق - ئاشكارا ئاگاھلاندىرغۇچىمەن» ⑧ [115].

① يەنى مەن سەلەرنى بىر ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا ھېچكىمنى شېرىك قىلماسلىققا دەۋەت قىلىۋاتىمەن، بۇ ئىشتا ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار.

② مەن سەلەرگە ۋەز - نەسەھەت قىلغانلىقىم ئۈچۈن سەلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن. بۇنىڭ ساۋابى ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ساقلىنىپ تۇرىدۇ، قىيامەت كۈنى مۇكاپاتىنى بېرىدۇ.

③ بۇ ئىبارە ھەم تەكىتلەش ھەم سەۋەبىنى بايان قىلىش يۈزىسىدىن تەكرار كەلدى. يەنى باشتا، مەن راستچىل، ئىشەنچلىك پەيغەمبەرمەن، شۇڭا ﴿ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار﴾ دېگەن بولسا، ئەمدى، مەن تەمەسز، ھەق تەلەپ قىلمايدىغان دەۋەتچىمەن، شۇڭا ﴿ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار﴾ دېدى.

④ ﴿الْأَرْذَلُونَ﴾ "أَرْذَلٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، پۇل - مېلى ۋە ھوقۇق - مەنسىپى بولمىغانلىقتىن جەمئىيەتتە تۆۋەن سانىلىدىغان كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئۇششاق ھۈنەرۋەنلەرمۇ مۇشۇ تۆۋەن سانىلىدىغان كىشىلەر قاتارىغا كىرەتتى.

⑤ يەنى مەن كىشىلەرنىڭ نەسەبى، ئىقتىسادى ئورنى، مەنسىپى، ھۈنەر - كەسىپلىرىنى سۈرۈشتۈرۈشكە بۇيرۇلمىغان، مېنىڭ ۋەزىپەم شۇكى، مەن پەقەت ئاللاھقا ئىمان ئېيتىشقا دەۋەت قىلىمەن، كىمكى دەۋىتىمنى قوبۇل قىلسا، ئۇنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى قانداق بولشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنى ئۆزۈمنىڭ جامائىتىگە قوشىمەن.

⑥ ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە نېمە بارلىقىنى ۋە ئەمەللىرىنى تەكشۈرۈش ئاللاھقا ئائىتتۇر.

⑦ قەۋمنىڭ چوڭلىرى نۇھ ئەلەيھىسسالامدىن: يېنىڭدا تۇرغان تۆۋەن تەبىقىدىكى كىشىلەرنى قوغلىۋەتسەڭ، بىز سېنىڭ جامائىتىڭگە قوشۇلىمىز، دېگەن تەلۋىگە ئاساسەن، نۇھ ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى قىلدى.

⑧ كىمكى ئاللاھتىن قورقۇپ، ماڭا بويسۇنىدىكەن، مەيلى ئۇ دۇنيا ئەھلىنىڭ نەزىرىدە يۈز ئابروۋىلۇق

كشى بولسۇن ياكى ئادەتتىكى كشى بولسۇن ياكى مەرتىۋىلىك كشى بولسۇن ياكى تۆۋەن تەبىقىدىكى كشى بولسۇن، ئۇ ماڭا تەۋە، مەن ئۇنىڭغا تەۋە.

قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنْتَه يَنْتُوْح لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمَرْجُوْمِيْنَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِي كَذَّبُوْنِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْتِي وَيَبِيْنَهُمْ فَتَّحَا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١١٨﴾ فَانْجَيْنَهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ اَعْرَفْنَا بَعْدَ الْبَاقِيْنَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّمَنْ كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿١٢١﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اٰخُوْهُمْ هُوْدُ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿١٢٤﴾

ئۇلار ئېيتتى: «ئى نۇھ! ئەگەر سەن (بۇ دەۋەتتىكىدىن) ۋاز كەچمىسەڭ، سەن چوقۇم چالما - كېسەك قىلىنىپ ئۆلتۈرۈلگۈچىلەردىن بولىسەن» [116]. نۇھ ئېيتتى: «ئى رەببىم! قەۋمىم مېنى ھەقىقەتەن ئىنكار قىلدى [117]. سەن ئۇلار بىلەن مېنىڭ ئارامدا ھۆكۈم چىقارغىن، مېنى ۋە مەن بىلەن بىللە بولغان مۇئمىنلەرنى قۇتقۇزغىن» [118]. بىز (ئادەملەر، ھايۋانلار بىلەن) لىق تولغان كېمىدە ئۇنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغانلارنى قۇتقۇزدۇق [119]. (ئۇلارنى قۇتقۇزغاندىن) كېيىن، ئاندىن قالغانلارنى (سۇدا) غەرق قىلدۇق ① [120]. شەكسىزكى، بۇنىڭدا (كېيىنكىلەر ئۈچۈن) ئەلۋەتتە چوڭ ئىبىرەت بار ئىدى، (ئەمما) ئۇلارنىڭ تولىسى ئىمان ئېيتمىدى [121]. شەكسىزكى، سېنىڭ رەببىڭ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [122]. ئاد قەۋمىمۇ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى ② [123]. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارغا قېرىندىشى ③ ھۇد مۇنداق دېگەن ئىدى: «سەلەر (ئاللاھنىڭ جازاسىدىن) قورقمامسىلەر؟ [124].

① بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتى ئىلگىرى بىر ئاز بايان قىلىنغان، داۋامى كېيىنرەك كېلىدۇ. نۇھ ئەلەيھىسسالام قەۋمىنى 950 يىل دەۋەت قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ قەۋمى ئەخلاقسىزلىق ۋە ھەقىقىي ئىنكار قىلىشتا چىڭ تۇردى، ئاخىرى نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا بەتدۇئا قىلدى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ، ئۇنى كېمە ياساشقا ۋە ئۇنىڭغا مۇئمىنلەرنى، ھايۋانلاردىن بىر جۈپتىن سېلىشقا ۋە باشقا كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىۋېلىشقا بۇيرىدى. شۇ كېمىگە چىققان مۇئمىنلەر ئامان قالدى، ئۇلاردىن باشقا بارلىق ئىنسانلار ھەتتا نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى بىلەن ئوغلى ئىمان ئېيتمىغانلىقى ئۈچۈن، سۇغا غەرق قىلىندى.

② ئاد ئەسلىدە ئۇلارنىڭ چوڭ بوۋىسىنىڭ نامى ئىدى، بۇ نام كېيىن مۇشۇ قەۋمنىڭ نامى بولۇپ قالدى. بۇ يەردە ئاد بىر قەبىلە دەپ قارالغانلىقتىن " كَذَّبَتْ " دېگەن پېئىلنىڭ چىشى جىنس شەكلى ئىشلىتىلدى.

③ ھۇد ئەلەيھىسسالاممۇ ئاد قەۋمىنىڭ قېرىندىشى ئاتالدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز قەۋمىنىڭ بىر ئادىمى، ئەزاسى ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەرمۇ ئۆز قەۋمىگە ئەۋەتىلىدۇ، شۇڭا ھۇد ئەلەيھىسسالام بۇ قەۋمنىڭ قېرىندىشى دەپ ئاتالدى. تۆۋەندىمۇ مۇشۇ تەرىقىدە كېلىدۇ. پەيغەمبەرلەرنىڭ «ئىنساندىن» بولغانلىقىمۇ قەۋملەرنىڭ ئىمان ئېيتماسلىقىغا باھانە بولۇپ كەلدى. ئۇلارنىڭ قارشىچە پەيغەمبەر ئىنساندىن بولماي، ئىنساندىن يۇقىرى دەرىجىدە تۇرىدىغان بىر جىنستىن بولۇشى لازىم ئىدى. بۈگۈنكى كۈندىمۇ مانا بۇ ھەممە ئېتىراپ قىلغان ھەقىقەتتىن خەۋەرسىز كىشىلەر ئىسلام پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىنساندىن يۇقىرى ئورۇنغا كۆتۈرىدۇ، ۋەھالەنكى ئۇ قۇرۇش قەبىلىسىنىڭ بىر ئادىمى بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنى شۇلارنىڭ ئىچىدىن تاللاپ پەيغەمبەر قىلغان ئىدى.

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيحٍ
 آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِينَ
 أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَمٍ وَبَيْنَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّتِ وَعُمُيُونَ ﴿١٣٤﴾

مەن ھەقىقەتەن سىلەرگە (ئەۋەتىلگەن) ئىشەنچلىك پەيغەمبەر مەن [125]. سىلەر ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار [126]. مەن بۇنىڭغا (يەنى دىننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) سىلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن، مېنىڭ ئەجرىمنى بېرىدىغان زات پەقەت ئالەملەرنىڭ رەببىدۇر [127]. سىلەر بىھۇدە ئىش قىلىپ، ھەربىر ئېگىز جايغا بىر قەسىر سالامسىلەر ① [128]. (گويا سىلەر ئۆلمەيدىغاندەك، دۇنيادا) مەڭگۈ قېلىشنى ئۈمىد قىلىپ پۇختا سارايلارنى سالامسىلەر ② [129]. بىراۋنى جازالسائڭلار، زالملارچە جازالايسىلەر ③ [130]. سىلەر ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار ④ [131]. سىلەرگە سىلەر بىلىدىغان (تۈرلۈك) نېمەتلەرنى ئاتا قىلغان ئاللاھتىن قورقۇڭلار [132]. ئاللاھ سىلەرگە چارۋىلارنى، ئوغۇللارنى، باغلارنى ۋە بۇلاقلارنى ئاتا قىلدى [133-134].

① ﴿رِيحٌ﴾ "رِيحٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئېگىز جاي دېگەن مەنىدە. ئاد قەۋمى تاغ، دەريا بويى، دۆڭ، يول بويى دېگەندەك كىشىلەر ئۆتۈپ تۇرىدىغان ئېگىز جايلارغا خاتىرە بولغۇدەك ناھايىتى ئېگىز بىنالارنى سالاتتى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئۇ بىنالاردا تۇرۇش مەقسىتى يوق ئىدى، پەقەت ئويۇن - كۈلكە ئۈچۈنلا سالاتتى. ھۇد ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى بۇ ئارتۇقچە ئىشتىن چەكلىدى، ئۇلارنىڭ ئىسراپچىلىقىنى ئەيىبلەپ دېدىكى، بۇ ۋاقىتنى بىھۇدە ئۆتكۈزگەنلىك، قۇرۇلۇش ئەسلىھەلىرىنى زىيا قىلغانلىق بولىدۇ، بۇنىڭ دۇنيا - ئاخىرەتتە ھېچقانداق پايدىسى يوق. شەكسىزكى، بۇ بىھۇدە ئىشتۇر.

② خۇددى ئۇلار مەڭگۈ ياشايدىغاندەك ناھايىتى پۇختا ھەم ئېگىز بىنالارنى ياسايتتى.

③ بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ زالىم، قاتتىق قول، رەھىمسىز ۋە كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

④ ئۇلارنىڭ دۇنياغا بېرىلىپ كەتكەنلىكى ۋە زۇلۇم قىلىشتا ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكىدىن ئىبارەت ناچار ئىللەتلەرنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنى يەنە ئاللاھتىن قورقۇشقا ۋە ئۆزىگە ئىتائەت قىلىشقا چاقىردى.

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَضْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأُولِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾

مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ بۈيۈك كۈنىنىڭ ئازابىغا قېلىشىڭلاردىن قورقۇمەن» ① [135]. ئۇلار ئېيتتى: «سەن نەسەھەت قىلامسەن ياكى قىلامسەن، بىزگە بەربىر ئوخشاش [136]. بۇ (يەنى بۇتلارغا چوقۇنۇش) پەقەت بۇرۇنقىلاردىن قالغان ئادەت ② [137]. بىز ھەرگىز جازالانمايمىز» ③ [138]. ئۇلار ئۇنى (يەنى ھۇدىنى) ئىنكار قىلىۋىدى، بىز ئۇلارنى ھالاك قىلىۋەتتۇق ④. شەكسىزكى، بۇنىڭدا ئەلۋەتتە چوڭ ئىبەرەت بار ئىدى، ئۇلارنىڭ تولىسى (يەنىلا) ئىمان ئېيتىمىدى [139]. ھەقىقەتەن سېنىڭ رەببىڭ (كاپىرلارنى جازالاشتا) غالىبتۇر، (مۇئمىنلەرگە) ناھايىتى مېھرىباندۇر [140].

① يەنى ئەگەر سىلەر يەنىلا كۇفۇرىدا چىڭ تۇرۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمەتلىرىگە شۈكۈر ئادا قىلمىساڭلار، ئاللاھنىڭ ئازابىغا لايىق بولۇپ قالسىلەر. بۇ ئازاب دۇنيادا كېلىشىمۇ مۇمكىن، ئاخىرەت بولسا ئازاب ياكى ساۋاب بېرىلىدىغان جايدۇر. ئۇ يەردىكى ئازابتىن قېچىپ قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس.

② بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى: سەن بىزگە دەۋاتقان بۇ گەپلەرنى ئىلگىرىكىلەرمۇ دەپ كەلگەن. يەنە بىر مەنىسى: بىز ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ دىن ۋە ئۆرپ - ئادەتلەر ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ دىنى ۋە ئادەتلىرىدۇر. ھەر قانداق ئەھۋالدا بىز ئۇلارنىڭ دىنىنى تاشلىيالمىمىز.

③ ئۇلار ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ دىنىنى تاشلىيالمىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلغانلىقى ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغانلىقى بولاتتى. شۇڭا ئۇلار ئاخىرەتتىكى جازانىمۇ ئىنكار قىلدى. چۈنكى، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ۋە ئاخىرەتتىكى جازانى ئېتىراپ قىلىدىغان ئادەملەر ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقىدۇ.

④ ئاد قەۋمى دۇنيادىكى ئەڭ كۈچلۈك ۋە قاۋۇل ئادەملەر ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلار ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿بۇنداق ئادەملەر باشقا شەھەرلەردە يارىتىلمىغان ئىدى﴾. (سۈرە فەجر 8 - ئايەت) يەنى كۈچلۈكلۈكتە، رەھىمسىزلىكتە ۋە قوپاللىقتا بۇلاردەك ئادەملەر يارىتىلمىغان. شۇڭا ئۇلار: ﴿كۈچ - قۇۋۋەتتە بىزدىن كىم ئارتۇق؟﴾ دەيتتى ﴿. (سۈرە سەجدە 15 - ئايەت) ئەمما بۇلارمۇ كۇفۇرىدىن قول ئۈزىمىدى. ئىمان ۋە تەقۋادارلىق يولىنى تاللىمىدى. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئۇلارغا قاتتىق بوران شەكلىدە ئازاب ئەۋەتتى. بوران يەتتە كېچە، سەككىز كۈندۈز ئۈزۈلمەي چىقىپ تۇردى. سوغۇق بوران ئۇلارنى يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ ھاۋاغا كۆتۈرۈپ ئاندىن بېشىچىلاپ يەرگە ئۇراتتى. نەتىجىدە مېڭىسى چۇۋۇلۇپ، كاللىسىدىن ئاجرايتتى. باشسىز جەسەتلەر خۇددى قومۇرۇۋېتىلگەن خورما كۆتەكلىرىدەك يېتىپ قالاتتى. ئۇلار تاغلارنىڭ ئارىسىغا، ئۆڭكۈرلەرگە، تاغنىڭ كاۋاڭلىرىغا ناھايىتى پۇختا ئىمارەتلەرنى سالغان. چوڭقۇر قۇدۇقلارنى كولاپ، سۇلارنى ئاقتۇرغان، نۇرغۇن باغلارنى ياسىغان ئىدى. لېكىن ئاللاھنىڭ ئازابى كەلگەن چاغدا ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئەسقا تىمىدى. بوران ئۇلارنى يەر يۈزىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلىدى.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ لَهُمُ أَحُوهُمْ صَلِحْ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرًا ﴿١٤٤﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجِرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَلَنْتُمْ عَنْ أَمِينٍ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَّتٍ وَعَيْونِ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَرِهِينَ ﴿١٤٩﴾

سەمۇد قەۋمىمۇ ① پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى [141]. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارغا قېرىندىشى سالىھ مۇنداق دېگەن ئىدى: «سەلەر (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قورقمامسىلەر؟ [142]. مەن ھەقىقەتەن سەلەرگە (ئەۋەتىلگەن) ئىشەنچلىك پەيغەمبەرەن [143]. سەلەر ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار [144]. مەن بۇنىڭغا (يەنى دىننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) سەلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن، مېنىڭ ئەجرىمنى بېرىدىغان زات پەقەت ئالەملەرنىڭ رەببىدۇر [145]. سەلەر بۇ يەرلەردە، باغچىلاردىن، بۇلاقلاردىن، زىرائەتلەردىن ۋە يۇمشاق پىشقان خورمىلاردىن بەھرىمەن بولۇپ ②، خاتىرجەم ھالدا داۋاملىق قالدۇرىلىمىز (دەپ ئويلايمىسىلەر؟) ③ [146-148]. ئۈستىلىق بىلەن (كۆز - كۆز قىلىش يۈزىدىن) تاغلارنى تېشىپ ئۆيلەرنى ياسامسىلەر ④ [149].

① سەمۇد قەۋمىنىڭ يۇرتى «ھىجر» دېگەن جاي بولۇپ، ھىجازنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ئۇ جاي «مەدائىن سالىھ» دەپ ئاتىلىدۇ (ئەيسە تەپاسىر) سەمۇد قەۋمى ئەرەبلەردىن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەبۇكقا كېتىۋېتىپ، ئۇلارنىڭ شەھەرلىرى ئەتراپىدىن ئۆتكەن ئىدى. بۇ نۇقتا ئىلگىرى بايان قىلىندى.

② بۇ ئۇلار بەھرىمەن بولغان نېمەتلەرنىڭ تەپسىلاتىدۇر. ﴿ طَلْعٌ ﴾ خورمىنىڭ يېڭىدىن ئۈنۈپ چىققان چېچىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن " بَلْعٌ " غورا ھالەتكە ئۆتىدۇ، ئاندىن " بُسْرٌ " ئالا بولىدۇ، ئاندىن " تَمْرٌ " خورما بولىدۇ. (ئەيسە تەپاسىر) باغلاردىكى ھەر خىل مېۋىلەرنىڭ ئىچىگە خورمىمۇ كىرەتتى. ئەرەبلەر خورمىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ يەردە ئايرىم تىلغا ئېلىندى. ﴿ هَضِيمٌ ﴾ نىڭ بىر قانچە مەنىسى بار. مەسىلەن: يۇمشاق، سىلىق، نازۇك، يۇمران قاتالىقلار.

③ يەنى بۇ نېمەتلەر سەلەردە داۋاملىق تۇرامدۇ؟ سەلەرگە ئۆلۈم ياكى ئازاب كەلمەيدۇ؟ بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار ۋە كايىش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى ئۇنداق بولمايدۇ، ئاللاھ خالىسا، ئازاب ياكى ئۆلۈم بىلەن سەلەرنى بۇ نېمەتلەردىن مەھرۇم قىلىدۇ. بۇ ئايەت تەرغىب قىلغان نەرسە شۇكى، ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىڭلار ۋە ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈڭلار. بۇ ئايەت ئاگاھلاندۇرغان نەرسە شۇكى، ئەگەر ئىمان ۋە شۈكۈر ئېيتىش يولىنى تاللىمىساڭلار، ئاقىۋىتىڭلار ھالاكەت بولىدۇ.

④ ﴿ فَرِهِينَ ﴾ مەغرۇرلىنىش ۋە پەخىرلىنىش يۈزىدىن ياكى ھۈنەر - ماھارىتىنى كۆز - كۆز قىلىش ئۈچۈن، زۆرۈرىيەتتىن ئارتۇق ئۆي سالىماق، بېزىمەك ۋە زىننەتلىمەكنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: ھازىرقى كىشىلەرمۇ ئۆي سېلىش، ئېگىز بىنالارنى ياساپ ھەر خىل شەكىلدە بېزەش، نەقىش ئويدۇرۇش ئارقىلىق ئۆز سەنئەت ۋە ماھارەتلىرىنى ھەمدە بايلىقلىرىنى تازا كۆز - كۆز قىلىۋاتىدۇ، پەخىرلىنىۋاتىدۇ، شۇ نەرسىلەر بىلەن بىر - بىرىگە چوڭچىلىق قىلىپ، مەغرۇرلىنىۋاتىدۇ.

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۝ وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ۝ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ۝ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ۝ مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بَيِّنَاتٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝ قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ۝ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ فَعَقَرُوهَا

سەلەر ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار [150]. زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان، ئىسلاھ قىلمايدىغان ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنىڭ ① ئەمرىگە ئىتائەت قىلماڭلار» [151-152]. ئۇلار ئېيتتى: «سەن راستتىنلا سېھىرلىنىپ قالغانلاردىن ئىكەنسىن [153]. سەن پەقەت بىزگە ئوخشاش بىر ئىنسانسىن، ئەگەر راستچىلاردىن بولساڭ، بىرەر مۆجىزە كەلتۈرۈپ باققىنە!» [154]. سالىھ ئېيتتى: «بۇ چىشى تۆگە (قۇدۇق سۈيىدىن بىر كۈن) ئىچىدۇ، سەلەرمۇ مۇئەييەن بىر كۈن ئىچىسىلەر» ② [155]. ئۇنىڭغا يامانلىق قىلماڭلار، بولمىسا بۈيۈك كۈننىڭ ئازابىغا قالسىلەر» ③ [156]. ئۇلار چىشى تۆگىنى بوغۇزلىدى ④،

① ﴿الْمُسْرِفِينَ﴾ «ھەددىدىن ئاشقۇچىلار» شېرىككە، كۇفرىغا چاقىرىدىغان ۋە ھەققە قارشى تۇرۇشتا باشلامچى بولىدىغان چوڭلار، باشلىقلار ۋە كاتتىباشلارنى كۆرسىتىدۇ.

② بۇ ئۇلارنىڭ تەلۋى بويىچە بىر قۇرام تاشتىن چىقىرىپ بېرىلگەن مۆجىزىلىك تۆگە ئىدى. سالىھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: قۇدۇقنىڭ سۈيىنى تۆگە بىر كۈن ئىچىدۇ، سەلەر بىر كۈن ئىچىسىلەر، دەپ بەلگىلەپ بەرگەن، ھەمدە ئۇلارغا: تۆگە سۇ ئىچىدىغان كۈنى سەلەر قۇدۇققا كەلمەيسىلەر، سەلەر سۇ ئىچىدىغان كۈنى تۆگە قۇدۇققا كەلمەيدۇ، دېگەن ئىدى.

③ ئىككىنچى ئاگاھلاندىرۇشتا سالىھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا تۆگىگە قول تەككۈزمەڭلار، ئۇنىڭغا زىيان يەتكۈزمەڭلار، ئۇنىڭغا يامانلىق قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ ئازابى كېلىدۇ، دېدى. بۇ تۆگە ئۇلارنىڭ ئىچىدە سۇ ئىچىپ، ئوتلاپ بىر مەزگىل تۇردى. رىۋايەتلەردە كېلىشىچە سەمۇد قەۋمى تۆگىنىڭ سۈتىدىن ئوبدان پايدىلاندى. لېكىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى يامان ئادەملەر بىرلىشىپ، تۆگىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشكە كېلىشتى.

④ يەنى بۇ تۆگە ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ بەلگىسى ۋە سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنىڭ دەلىل - ئىسپاتى ئىدى. شۇنداق تۇرسىمۇ، سەمۇد قەۋمى ئىمان ئېيتىمىدى. كۇفرى ۋە شېرىك يولىدىن يانمىدى. ئۇلار يامانلىقتا ھەددىدىن ئېشىپ شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئالامىتى بولغان تۆگىنىڭ پۈت - قوللىرىنى كېسىپ ئېغىر زەخمىلەندۈردى. تۆگە تۇرالماي يېتىپ قالدى، ئاندىن ئۇلار ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتتى.

فَأَصْحَابُ الْمُدْمِيقِ ۱۵۷ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ۱۵۸ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۱۵۹ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ۱۶۰ إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ لُوطُ أَلَا تَتَّقُونَ ۱۶۱ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۱۶۲ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۱۶۳ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۱۶۴ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ۱۶۵ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَرْوَاحِكُمْ

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پۇشايماندا قالدى ① [157]. (ئاگاھلاندىرۇلغان) ئازاب ئۇلارغا چۈشتى ②، شەكسىزكى، بۇنىڭدا (كېيىنكىلەر ئۈچۈن) چوڭ ئىبىرەت بار ئىدى، ئۇلارنىڭ تولىسى (يەنىلا) ئىمان ئېيتىمىدى [158]. شەكسىزكى، سېنىڭ رەببىڭ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [159]. لۇتنىڭ قەۋمىمۇ ③ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى [160]. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارغا قېرىندىشى لۇت مۇنداق دېگەن ئىدى: «سېلەر (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قورقمامسىلەر؟ [161] مەن ھەقىقەتەن سېلەرگە (ئەۋەتلىگەن) ئىشەنچلىك پەيغەمبەرمەن [162]. سېلەر ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار [163]. مەن بۇنىڭغا (يەنى دىننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) سېلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلپ قىلمايمەن، مېنىڭ ئەجرىمنى بېرىدىغان زات پەقەت ئالەملەرنىڭ رەببىدۇر [164]. رەببىڭلار سېلەر ئۈچۈن ياراتقان ئاياللىرىڭلارنى تاشلاپ قويۇپ، ئەھلى جاھان ئىچىدىن ئەرلەرگە كېلەمسىلەر؟ (بەچچىۋازلىق قىلامسىلەر؟) ④»

① يەنى ئۇلار تۆگىنى ئۆلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن سالىھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: ئەمدى سېلەرگە ئۈچ كۈن مۆھلەت بېرىلىدۇ، تۆتىنچى كۈنى ھالاک قىلىنىسىلەر، دېدى. ئۈچ كۈندىن كېيىن راستتىنلا ئازابنىڭ ئالامەتلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىغاندا، ئۇلار پۇشايمان قىلغانلىقىنى ئىزھار قىلغىلى تۈردى. لېكىن ئازابنىڭ ئالامەتلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن، قىلغان پۇشايمان ۋە تەۋبىنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن؟

② يەنى ئۇلارغا چۈشكەن ئازاب شۇ بولدىكى، ئۇلارنىڭ ئاستىدىن زېمىن قاتتىق تىترىدى، ئۈستىدىن قاتتىق ئاۋاز كەلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھالاک بولدى.

③ لۇت ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىندىشى ھاران ئىبنى ئازەرنىڭ ئوغلى ئىدى. لۇت ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات ۋاقتىدا پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلدى. ئۇنىڭ قەۋمى «سەدۇم» ۋە «ئەمۇرىيە» دېگەن شەھەرلەردە ياشايتتى. بۇ شەھەرلەر شامغا تەۋە جايلار ئىدى.

④ لۇت قەۋمىنىڭ ناھايىتى يامان بىر ئادىتى بار ئىدى. بۇ يامان ئادەت دەسلەپتە لۇت قەۋمىدىن تارقالغان بولغاچقا بۇ يامان قىلىقمۇ لىۋاتە دەپ ئاتالدى. لېكىن ھازىر بۇ قىلىق پۈتۈن دۇنياغا يامراپ كەتتى. ھەتتا ياۋرۇپا ئەللىرىدە قانۇن تەرىپىدىن يوللۇق بىر ئىش سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىندى. دېمەك ئەمدى بۇ قىلىق ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ھەرگىز گۇناھ سانالمايدۇ. تەبىئىتى بۇزۇلغان ئۇ قەۋمنىڭ نەزىرىدە ئەر بىلەن ئايالنىڭ (ئۆز رازىلىقى بىلەن) نىكاھسىز جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشى جىنايەت ھېسابلانمايدىغان تۇرسا، ئىككى ئەرنىڭ بىر - بىرى بىلەن لىۋاتە قىلىشى قانداقمۇ گۇناھ ۋە جىنايەت ھېسابلانسۇن؟ ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَيْنَ لَمْ تَنْتَه يَلُوطَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَيْرِينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٣﴾

سەلەر ھەقىقەتەن (بۇزۇقچىلىقتا) ھەددىدىن ئاشقۇچى بىر قەۋم ئىكەنسىلەر» ① [165-166]. ئۇلار ئېيتتى: «ئى لۇت! ئەگەر (بۇ دەۋىتىڭدىن) ۋاز كەچمىسەڭ، چوقۇم سۈرگۈن قىلىنغۇچىلاردىن بولىسەن» ② [167]. لۇت ئېيتتى: «مەن سەلەرنىڭ قىلىقلىقلاردىن قاتتىق يىرگىنىمەن» ③ [168]. ئى رەببىم! ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن (يەنە شۇ تۈپەيلى ئۇلارغا كېلىدىغان ئازابتىن) مېنى ۋە تەۋەلىرىمنى قۇتقۇزغىن» ④ [169]. بىز ئۇنى ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرىنىڭ ھەممىسىنى قۇتقۇزدۇق [170]. (ئۇنىڭ تەۋەلىرى ئىچىدىن) پەقەت موماي (يەنى لۇتنىڭ ئايالى) ھالاك بولىدىغانلار ئىچىدە (قىلىپ قالدى) ④ [171]. ئاندىن قالغانلارنى ھالاك قىلدۇق [172]. ئۇلارنىڭ ئۈستىگە بىز (تاشتىن) يامغۇر ياغدۇردۇق، ئاگاھلاندىرۇلغۇچىلارغا ياغدۇرۇلغان يامغۇر نېمىدىگەن يامان! ⑤ [173].

① ﴿ غُلُوبٌ ﴾ " غَا " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مەنىسى ھەددىدىن ئاشقۇچى يەنى ھەقنى قويۇپ باتىلنى، ھالانى قويۇپ ھارامنى ئىختىيار قىلغۇچى دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا شەرئى نىكاھ ئارقىلىق ئايال بىلەن ئەرنىڭ جىنسىي مۇناسىۋەت قىلىشىنى ھالال قىلىپ بەردى. بىر ئەر بىلەن يەنە بىر ئەرنىڭ لىۋاتە (بەچچىۋازلىق) قىلىشىنى ھارام قىلدى. لۇت قەۋمى ئاياللارنى تاشلاپ، ئەرلەرنىڭ ئارقىسىغا كېلىش بىلەن ھەددىدىن ئاشتى.

② يەنى لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلغان ۋەز - نەسەپتىگە جاۋابەن دېدىكى، سەن ناھايىتى پاك بىر ئادەمسەن، ئەگەر دەۋىتىڭدىن قايتىمىساڭ، چوقۇم بىز سېنى ئارىمىزدىن قوغلاپ چىقىرىمىز. بۈگۈنمۇ يامانلار غەلبە قىلىپ، گۇناھ ئىشلار كۆپ بولۇپ كەتكەنلىكتىن، ياخشىلار بېشىنى ئىچىگە تېقىپ ياشاشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ. ياخشىلار ئۈچۈن پاك ياشاش يولى تار بولۇپ كەتتى.

③ يەنى مەن بۇ قىلمىشلىرىڭلارنى يامان كۆرىمەن. ئۇنىڭغا رازى بولمايمەن ۋە مەن سەلەردىن ئادا - جۇدامەن.

④ بۇنىڭدىن لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇسۇلمان بولمىغان قېرى ئايالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ مومايمۇ ئاقىۋەتتە قەۋمى بىلەن بىللە ھالاك بولۇپ كەتتى.

⑤ يەنى بىز ئۇلارنىڭ ئۈستىگە بەلگىلىك ساپال تاشلارنى ياغدۇرۇپ ھالاك قىلدۇق، ئۇلارنىڭ شەھىرىنى دۈم كۆمۈرۈۋەتتۇق. تەپسىلاتى سۈرە ھۇد 82 - ، 83 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٧٦﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٧٧﴾ كَذَّبَ أَصْحَابُ لَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٨﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿٧٩﴾ إِيَّاكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿٨٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرًا مِّنْ أَمْرِ رَبِّكُمْ عَلَيْهِ مِنَ الْإِسْلَامِ إِذْ قَالَ لَهُمُ الْمُؤْمِنُونَ أَلَا نُنَادِيكُمْ بِاللَّهِ الْعَلِيمِ ﴿٨١﴾ * أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿٨٢﴾

شەكسىزكى، بۇنىڭدا (كېيىنكىلەر ئۈچۈن) چوڭ ئىبىرەت بار ئىدى، (ئەمما) ئۇلارنىڭ تولسى ئىمان ئېيتىمىدى [174]. شەكسىزكى، سېنىڭ رەببىڭ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [175]. ئەيىكلىكلەرمۇ ① پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى [176]. ئۆز ۋاقتىدا شۇئەيب ئۇلارغا مۇنداق دېگەن ئىدى: «سىلەر (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قورقمامسىلەر؟ [177]. مەن ھەقىقەتەن سىلەرگە (ئەۋەتلىگەن) ئىشەنچلىك پەيغەمبەرمەن [178]. سىلەر ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار [179]. مەن بۇنىڭغا (يەنى دىننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) سىلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن، مېنىڭ ئەجرىمنى بېرىدىغان زات پەقەت ئالەملەرنىڭ رەببىدۇر [180]. (ئۆلچىگەندە) تولۇق ئۆلچەڭلار، (كىشىلەرنىڭ ھەققىنى) كەم بەرگۈچىلەردىن بولماڭلار ② [181].

① "أَيْكَةُ" جاڭگال، ئورمانلىق دېگەن مەنىدە. بۇنىڭدىن شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ۋە ئۇلارنىڭ يۇرتى «مەدىيەن» ئەتراپىدا ياشايدىغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە «ئەيكە» دېگەن بىر دەرەخنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئۇ دەرەخ مەدىيەندىكى كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان يېزىدا ئىدى. ئۇلار شۇ «ئەيكە» دېگەن دەرەخكە چوقۇناتتى. شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋەت قىلىش دائىرىسى مەدىيەندىن باشلاپ ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ يېزىلاردىكى كىشىلەر «ئەيكە» دەرەخىگە چوقۇنغانلىقى ئۈچۈن ئەسھابۇلئەيكە يەنى «ئەيىكلىكلەر» دەپ ئاتالغان. شۇ ۋەجىدىن ئەيىكلىكلەر ۋە مەدىيەنلىكلەرنىڭ پەيغەمبىرى بىر ئىدى، يەنى شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئىدى. بۇلار ھەممىسى بىر پەيغەمبەرنىڭ ئۈمىتى ئىدى. چۈنكى ئەيكە - قەۋمنىڭ ئىسمى ئەمەس بەلكى بىر دەرەخنىڭ ئىسمى بولغانلىقتىن باشقا پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىسىدە ئۇلارنىڭ قېرىندىشى نۇھنى، سالىھنى ۋە لۇتنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق دېگىنىدەك، بۇ يەردە ئۇلارنىڭ قېرىندىشى شۇئەيبنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق دېيىلمىدى. يەنى ئۇنىڭ بىلەن قەۋمنىڭ ئارىسىدىكى قېرىنداشلىق مۇناسىۋەت تىلغا ئېلىنمىدى. ئەمما مەدىيەنلىكلەر تىلغا ئېلىنغاندا شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ قېرىندىشى دەپ تىلغا ئېلىندى. چۈنكى مەدىيەن - قەۋمنىڭ ئىسمى ئىدى. ﴿مەدىيەن (خەلقىگە) ئۇلارنىڭ قېرىندىشى شۇئەيبنى (پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)﴾. (سۈرە ئەئراف 85 - ئايەت) بەزى مۇپەسسىرلەر ئەيىكلىكلەرنى مەدىيەنلىكلەردىن ئايرىم قەۋم، يۇرتلىرىنىمۇ ئايرىم يۇرت دەپ قاراپ، شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئىككى قەۋمگە ئايرىم - ئايرىم پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن. بىر قېتىم مەدىيەنگە، يەنە بىر قېتىم ئەسھابۇلئەيكەگە ئايرىم ئەۋەتىلگەن، دەيدۇ. لېكىن ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: توغرىسى شۇكى، ئەيىكلىكلەر بىلەن مەدىيەنلىكلەر بىر قەۋمدۇر. ئۇلار بىر قەۋم بولغانلىقى ئۈچۈن ئەيىكلىكلەرمۇ خۇددى مەدىيەنلىكلەر بۇيرۇلغىنىدەك ئۆلچەم ۋە تارازىنى تولۇق بېرىشكە بۇيرۇلدى. بۇ ئۇلارنىڭ ئىككى قەۋم ئەمەس، پەقەت بىر قەۋم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ② يەنى سىلەر كىشىلەرگە بەرگەن ۋاقتىڭلاردا، باشقىلاردىن ئالغاندا تولۇق ئالغاندەك، ئۆلچەمنى تولدۇرۇپ بېرىڭلار. ئالغاندىمۇ، بەرگەندىمۇ بىر خىل ئۆلچەم ئىشلىتىڭلار. باشقىلاردىن ئالغاندا تولۇق ئېلىپ، بەرگەندە كەم بېرىدىغان ئىشنى قىلماڭلار.

وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٦﴾ وَلَا تَبْخُسُوا النَّاسَ أَمْشِيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٧﴾ وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْحَبِيلَةَ الْأُولَىٰ ﴿١٨٨﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٩﴾ وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿١٩٠﴾ فَاسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِن كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٩١﴾ قَالَ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٩٢﴾

(نەرسىلەرنى) توغرا تارازىدا تارتىڭلار ① [182]. كىشىلەرگە نەرسىلەرنى (يەنى قايسى يول بىلەن بولسۇن) كىشىلەرنىڭ ھەقىقىتىنى كەم بەرمەڭلار ②، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ پىتتە - پاسات تېرىماڭلار ③ [183]. سىلەرنى ۋە ئىلگىرىكى ئىنسانلارنى ياراتقان ئاللاھتىن قورقۇڭلار ④ [184]. ئۇلار ئېيتتى: «سەن راستتىنلا سېھىرلىنىپ قالغانلاردىن ئىكەنسىن [185]. سەن پەقەت بىزگە ئوخشاشلا بىر ئىنسان، سېنى بىز ئەلۋەتتە يالغانچىلاردىن دەپ قارايمىز ⑤ [186]. ئەگەر (سۆزۈڭدە) راستچىلاردىن بولساڭ، بىزگە ئاسماندىن ئازاب چۈشۈرۈپ باققىن» ⑥ [187]. شۇئەيب ئېيتتى: «رەببىم، سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ» ⑦ [188].

① شۇنىڭدەك تارازغا ھىيلە ئىشلەتمەڭلار، بەلكى تولۇق ۋە توغرا ئۆلچەپ بېرىڭلار.

② كىشىلەرگە بەرگەندە تارازا ۋە ئۆلچەمدە كەم بەرمەڭلار.

③ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەتسىزلىك قىلماڭلار، ئۇنداق قىلساڭلار، زېمىندا پىتتە - پاسات تارىلىدۇ. بەزى مۇپەسسەسلەر بۇنىڭدىن «قاراقچىلىق قىلماڭلار» دېگەن مەنىنى ئالىدۇ. چۈنكى، بۇ قەۋم يەنە يول توسۇپ بۇلاڭچىلىقمۇ قىلاتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ﴿ ھەر يولدا ئولتۇرۇپ ئاللاھقا ئىمان ئېيتقانلارغا تەھدىت سالماڭلار، ئۇلارنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توسماڭلار ۋە ئۇ يولنى ئەگرى كۆرسىتىشكە ئۇرۇنماڭلار ﴾. (سۇرە ئەئراف 86 - ئايەت).

④ ﴿ حَبِيلَةٌ ﴾ ۋە "حَيْلٌ" مەخلۇقلار، كىشىلەر توپى، جامائەت، ئۈممەت دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا شەيتان ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿ وَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ﴾ ﴿ شۇبھىسىزكى، شەيتان سىلەردىن نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇردى ﴾. (سۇرە ياسىن 62 - ئايەت) بۇ سۆز كۆپ كىشىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چوڭ جامائە، كىشىلەر توپى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑤ يەنى سەن، ئاللاھ تائالا ماڭا ۋەھىي نازىل قىلدى، مېنى پەيغەمبەر قىلدى، دەپ دەۋا قىلىۋاتسىن. بىز سېنى بۇ دەۋايىڭدا يالغانچى دەپ قارايمىز. چۈنكى، سەن بىزگە ئوخشاش بىر ئىنسان تۇرساڭ، قانداق بولۇپ ساڭا بۇ شەرەپ نېسىپ بولۇپ قالىدۇ؟

⑥ ئۇلار شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ تەنبىھى ۋە ئاگاھلاندىرۇشلىرىغا جاۋابەن دېدىكى، ئەگەر سۆزۈڭدە راستچىلاردىن بولساڭ، بىزگە ئاسماننىڭ بىر پارچىسىنى ياكى بىر تەرىپىنى چۈشۈرۈپ كۆرسەتكىن. يەنە بىر مەنىسى، بىزگە ئاسماندىن ئازاب چۈشۈرۈپ باققىن، دېمەكتۇر.

⑦ يەنى سىلەرنىڭ كۇفرلىق ۋە شېرىككە ياتىدىغان قىلمىشىڭلارنىڭ ھەممىنى ئاللاھ تائالا بىلىپ تۇرىدۇ ۋە قىلمىشىڭلارنىڭ جازاسىنى بېرىدۇ. ئەگەر خالىسا، دۇنيادىمۇ جازا بېرىدۇ. دۇنيادا جازالاش ياكى ئاخىرەتتە ئازابلانۇش ئۇنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىشتۇر.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾

ئۇلار شۇئەيبنى ئىنكار قىلدى، (شۇنىڭ بىلەن) ئۇلارنى سايە كۈنىنىڭ ئازابى تۇتتى ①. ھەقىقەتەن ئۇ بۈيۈك كۈنىنىڭ ئازابى ئىدى [189]. شەكسىزكى، بۇنىڭدا چوڭ ئىبىرەت بار. ئۇلارنىڭ تولىسى (يەنىلا) ئىمان ئېيتىمىدى [190]. ھەقىقەتەن سېنىڭ رەببىڭ مۇتلەق غالىبتۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [191]. شۈبھىسىزكى، بۇ (قۇرئان) ئالەملەرنىڭ رەببى تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر ② [192].

① ئۇلارمۇ مەككە كاپىرلىرىغا ئوخشاش ئاسماندىن ئازاب چۈشۈرۈشنى تىلەيتتى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ تەلىۋى بويىچە ئاسماندىن ئازاب چۈشۈردى. بەزى رىۋايەتلەرگە ئاساسەن ئۇلارغا كەلگەن ئازابنىڭ جەريانى مۇنداق بولغان: دەسلەپتە ئۇلارغا يەتتە كۈنگىچە كۈچلۈك ئاپتاپ، قاتتىق ئىسسىق مۇسەللەت قىلىنغان. ئاندىن ئۇلارغا سايە تاشلاپ تۇرىدىغان بىر پارچە بۇلۇت ئەۋەتىلگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاپتاپتىن قېچىپ، بۇلۇتنىڭ سايىسى ئاستىغا جەم بولغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇلۇت سايىسىدا بىر ئاز سالىقىنىدىغان. ئۇزاق ئۆتمەي تۇيۇقسىزلا ئۇلارغا ئاسماندىن يالقۇنلۇق ئوت يىغىشقا باشلىغان. زېمىن قاتتىق تەۋرەپ كەتكەن، دەل شۇ چاغدا ناھايىتى قاتتىق بىر ئاۋاز كەلگەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەن، يەنى بىراقلا ئۆلگەن. دېمەك ئۇلارغا بۇلۇت سايە تاشلىغان كۈنى ئۈچ خىل ئازاب كەلگەن. شۇڭا، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە: ﴿ئۇلارنى سايە كۈنىنىڭ ئازابى تۇتتى (يەنى ھالاك قىلدى)﴾ دېدى.

* ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئۈچ جايدا شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنى ھالاك قىلىش جەريانىنى تىلغا ئالدى. ئۈچ جاينىڭ ھەر بىرىدە شۇ جايدىكى ۋەقەگە ماس كېلىدىغان ئايرىم ئازاب چۈشۈرگەنلىكىنى بايان قىلدى. مەسىلەن: سۈرە ئەئراف 88 - ئايەتتە، زېمىن قاتتىق تىترەپ، ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالغانلىقىنى بايان قىلدى. چۈنكى، ئۇلار مۇئمىنلەرنى شەھەردىن ھەيدەپ چىقىرىمىز دەپ، تەھدىت سېلىپ ئۇلارنى تىترەتكەن ئىدى. سۈرە ھۇد 94 - ئايەتتە ئۇلارغا قاتتىق ئاۋاز يۈزلەنگەنلىكى بايان قىلىندى. چۈنكى، ئۇلار شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى مازاق قىلغان ۋە كەمسىتكەن ئىدى. بۇ سۈرە شۇئەرادا ئۇلار: ﴿بىزگە ئاسماندىن ئازاب چۈشۈرۈپ باققىن﴾ دېگەن ئىدى، ئۇلارغا ئاسماندىن ئوت چۈشتى. دېمەك بۇ قەۋمگە ئۈچ خىل ئازاب كەلدى.

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأُولَىٰ ﴿١٩٦﴾ أَوْلَمْ يَكُن لَّهُمْ آيَةً أَن يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِءَ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِءَ حَتَّىٰ يَرُوا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيهِمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئاگاھلاندىرغۇچىلاردىن بولۇشۇڭ ئۈچۈن ①، ئۇنى ئىشەنچلىك (پەرىشتە) جىبرىل سېنىڭ قەلبىڭگە ② روشەن ئەرەب تىلىدا ئېلىپ چۈشتى ③ [193-195]. ھەقىقەتەن ئۇ (قۇرئان) ئىلگىرىكى (ساماۋى) كىتابلاردىمۇ تىلغا ئېلىنغاندۇر ④ [196]. (ئابدۇللا ئىبنى سالام ۋە ئۇنىڭ ئىمان ئېيتقان ھەمراھلىرىغا ئوخشاش) ئىسرائىل ئەۋلادى ئىچىدىكى ئۆلىمالارنىڭ قۇرئاننى بىلىشى مۇشۇرىكلارغا (قۇرئاننىڭ ھەقىقىتىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىل بولالامدۇ؟ ⑤ [197]. ئەگەر بىز قۇرئاننى ئەجەملەرنىڭ بىرىگە (يەنى ئەرەب بولمىغان بىر ئادەمگە) نازىل قىلغان بولساق، ئۇ ئادەم قۇرئاننى ئۇلارغا ئوقۇپ بەرسە، ئۇلار ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئىشەنمەيتتى ⑥ [198-199]. شۇنىڭدەك، گۇناھكارلارنىڭ دىللىرىغا ئىنكارچىلىقنى سېلىۋەتتۇق (ئۇلار قۇرئاننى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ پاساھەت - بالاغىتىنى ۋە مۆجىزە ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ئىمان ئېيتىمىدى) ⑦ [200]. ئۇلار قاتتىق ئازابىنى كۆرمىگۈچە ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ [201]. (ئۇ ئازاب) ئۇلارغا ئۈستۈمتۈت كېلىدۇ، ئۇلار (ئۇنىڭ كەلگەنلىكىنى) تۇيماي قالىدۇ [202].

① بۇ ئىبارە قۇرئاننىڭ نازىل بولۇش سەۋەبىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

② ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە «سېنىڭ قەلبىڭگە» دەپ قەلبىنى ئاللاھقا تىلغا ئالدى. سەۋەبى شۇكى، ئىچكى سەزگۈ ئەزالار ئىچىدە قەلبىنىڭ ئىدراك ۋە ساقلاش ئىقتىدارى ھەممىدىن يۇقىرى بولىدۇ.

③ مەككە كاپىرلىرى قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرەپتىن چۈشۈرۈلگەن ۋەھىي ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلدى. بۇنىڭغا ئاساسەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتى ۋە پەيغەمبەرلىكىنىمۇ يالغانغا چىقاردى. ئاللاھ تائالا بۇ سۈرىدە پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىلىرىنى بايان قىلىش ئارقىلىق قۇرئاننىڭ شەكسىز ئىلاھىي ۋەھىي ئىكەنلىكى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بەرھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئوچۇق بايان قىلدى. چۈنكى، ئەگەر ئۇ راست پەيغەمبەر بولمىسا، خەت ئوقۇشنى ۋە يېزىشنى بىلمەيدىغان تۇرۇپ، قانداقمۇ ئىلگىرىكى قەۋملەرنىڭ ۋەقەلىرىنى بايان قىلىپ بېرەلسۇن؟ بۇ شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، قۇرئان كەرىم ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر، ئۇنى ئىشەنچلىك پەرىشتە جىبرىل ئېلىپ چۈشكەندۇر.

④ يەنى ئاخىرقى زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل سۈپەتلىرى ۋە ئۇنىڭ قايسى شەھەردىن پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلىدىغانلىقى ئىلگىرىكى كىتابلاردا تىلغا ئېلىنغاندەك، قۇرئان كەرىمنىڭ چۈشۈرۈلۈشى ھەققىدىكى بېشارەتمۇ ئىلگىرىكى سەھىپىلەردە بايان قىلىنغان ئىدى. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، قۇرئان كەرىمدىكى ئەھكاملارمۇ بارلىق شەرىئەتلەرگە ئۇيغۇن ھەم بىر يەردىن چىققان بولۇپ، ئىلگىرىكى كىتابلاردىمۇ مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن.

⑤ چۈنكى ئىلگىرىكى كىتابلاردا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە قۇرئان كەرىم تىلغا ئېلىنغان. مەككە كاپىرلىرى دىنىي ئىشلاردا يەھۇدىيلارغا مۇراجىئەت قىلاتتى. بۇنى ئېتىبارغا ئېلىپ دېدىكى، مۇشۇرىكلارغا ئەھلى كىتابنىڭمۇ بۇ ئىشنى بىلىدىغانلىقى ۋە بۇ ھەقتە سۆزلەپ بەرگەنلىكى

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى، يەنە قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرەپتىن نازىل قىلىنغانلىقىغا پاكىت ئەمەسمۇ؟ يەھۇدىيلار ئۇنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتمايدۇ؟

⑥ ئەگەر قۇرئان كەرىم باشقا بىر ئەجەم تىلىدا نازىل قىلىنغان بولسا، ئۇلار: بۇ تىلنى بىز چۈشەنمەيمىز، دەيتتى. سۈرە فۇسسەلەت 44 - ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك.

⑦ يەنى ﴿سَلَكْنَهُ﴾دىكى ئالماش كۇفۇرلۇق، ئىنكار قىلىش، ئىشەنمەسلىك، تەرسالق دېگەنلەرنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا ئازابىنى كۆرمىگۈچە ئىمان ئېيتمايدىغان گۇناھكارلارنىڭ دىللىرىغا ئىنكار قىلىش، كۇفۇرلۇق، ئىشەنمەسلىك ۋە تەرسالقتەك يامان ئىللەتلەرنى سالىدۇ.

فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٣﴾ أَلْبَعْدَ إِنبَاءِ اسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٤﴾ أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٦﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمْتَعُونَ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرِيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿٢٨﴾ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا تَنْزَلَتْ بِهِ الشَّيْطَانُ ﴿٣٠﴾ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٣١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْرُولُونَ ﴿٣٢﴾

(شۇ چاغدا) ئۇلار: «بىزگە (ئىمان ئېيتىۋېلىش ئۈچۈن) مۆھلەت بېرىلمەيدىغاندۇ؟» دېيىشىپ كېتىدۇ ① [203]. (ئەھۋال شۇنداق تۇرسا، يەنىلا) ئۇلار ئازابىمىزنىڭ بۇرۇنراق كېلىشىگە ئالدىراپ كېتىۋاتامدۇ؟ ② [204]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتىپ باققىنا! ئەگەر ئۇلارنى يىللارچە (نېمە تىلرەمىزدىن) بەھرىمەن قىلساق، ئاندىن ئۇلارغا ئاگاھلاندىرۇلغان ئازاب كەلسە، ئۇلار بەھرىمەن بولۇۋاتقان نېمەتلەر (ئۇلاردىن ئازابنى توسۇپ قىلىشتا) نېمىگە ئەسقاتىدۇ ③ [205-207]. قانداقلىكى شەھەر بولسۇن، ۋەز - نەسەھەت قىلىش ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتمەي تۇرۇپ، ئۇنى ھالاك قىلىمدۇق، بىز (ئۇلارنى جازالاشتا) ئەسلا زۇلۇم قىلغۇچى بولمىدۇق ④ [208-209]. قۇرئاننى شەيتانلار ئېلىپ چۈشكىنى يوق [210]. بۇ ئىش ئۇلارغا لايىق ئەمەس (يەنى ئۇ بۇلار قىلىدىغان ئىش ئەمەس). (ئۇنىڭغا) ئۇلارنىڭ زادى كۈچى يەتمەيدۇ [211]. چۈنكى، ئۇلار (يەنى شەيتانلار) ئوغرىلىقچە (ۋەھىينى) تىڭشاشتىن مەنى قىلىنغان ⑤ [212].

① لېكىن ئازابنى كۆرگەندىن كېيىن مۆھلەت بېرىلمەيدۇ، ئۇ چاغدا قىلغان تەۋبىمۇ قوبۇل بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا ئېيتقان ئىماننىڭ ئۇلارغا پايدىسى بولمىدى﴾. (سۈرە غافىر 85 - ئايەت)

② بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ پەيغەمبەردىن ئازابىنىڭ بۇرۇنراق كېلىشىنى سورىغان تەلپىگە ئىشارەت قىلىدۇ: ﴿ئەگەر سەن راستچىلاردىن بولساڭ، بىزگە ئاللاھنىڭ ئازابىنى كەلتۈرگىن﴾. (سۈرە ئەنكەبۇت 29 - ئايەت)

③ يەنى بىز ئۇلارغا ئۇزۇن ۋاقىت مۆھلەت بەرسەك، ئاندىن ئۇلارغا ئازابىمىز كەلسە، ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرى ئۇلارغا ئەسقاتامدۇ؟ يەنى ئۇلاردىن ئازابنى توساپ قالالامدۇ؟ ياق، ئەلۋەتتە، ئۇلاردىن ئازابنى توسۇپ قالالمايدۇ. ﴿ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ئۇلارنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالمايدۇ﴾. (سۈرە بەقەرە 69 - ئايەت) ﴿ئۇ (دوزاخقا) تاشلانغان چاغدا، ئۇنىڭ مېلى ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدۇ﴾. (سۈرە لەيلى 11 - ئايەت)

④ ئەگەر بىر قەۋمغا پەيغەمبەر ئەۋەتمەي، ئالدىن ئاگاھلاندىرۇش بەرمەي تۇرۇپ، ھالاك قىلساق، زۇلۇم قىلغانلىق بولاتتى. بىز ئۇنداق زۇلۇم قىلىمدۇق بەلكى ئادالەتنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئاۋۋال ھەر شەھەر ئەھلىگە پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق. پەيغەمبەر ئۇلارنى ئازابىمىزدىن ئاگاھلاندىردى. ئۇلار پەيغەمبەرنىڭ دەۋىتىنى ئىنكار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇلارنى ھالاك قىلدۇق. بۇ مەزمۇن سۈرە بەنى ئىسرائىل 15 - ئايەت، سۈرە قەسەس 59 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى.

⑤ بۇ ئايەتلەردە قۇرئان كەرىمنىڭ - شەيتاننىڭ دەخلى - تەرۈزلىرىدىن - ساقلانغانلىقى بايان قىلىندى. بىرىنچىدىن: شەيتانلارنىڭ قۇرئاننى ئېلىپ چۈشۈش سالاھىيىتى يوق. چۈنكى ئۇلارنىڭ مەقسىتى يامانلىق، بۇزغۇنچىلىق، پىتنە - پاسات تارقىتىشتىن ئىبارەت. ئەمما قۇرئان كەرىمنىڭ مەقسىتى ياخشىلىققا بۇيرۇش، بارلىق گۇناھ ۋە يامان ئىشلارنىڭ ئىشىكىنى تاقاشتۇر. بۇنىڭدىن بۇ ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىگە قارشى ھەم ئۆزئارا زىددىيەتتە ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

ئىككىنچىدىن: شەيتانلارنىڭ ئۇنداق قىلىشقا قۇدرىتى ھەم يەتمەيدۇ. ئۈچىنچىدىن: قۇرئان چۈشۈۋاتقان چاغدا شەيتانلار ئۇنى ئاڭلاشتىن يىراقلاشتۇرۇلغان ھەم ئۇلارغا ئۇنداق پۇرسەت بېرىلمىگەن. ئاللاھ ئاسماندا يۇلتۇزلارنى قوغدىغۇچى قىلىپ بەلگىلىگەن بولۇپ، قاچان شەيتانلار ئاسمانغا ئۆرلىمەكچى بولسا، بۇ يۇلتۇزلار ئۇلارنىڭ ئۈستىگە بەرق - چاقماق بولۇپ ئۇرۇلىدۇ، ئۇلارنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋېتىدۇ. شۇ تەرىقىدە ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنى شەيتانلاردىن قوغداشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن.

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُكُونَ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ ﴿١٣﴾ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿١٤﴾ وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾
فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنَّي بِرِيءٍ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

(شۇئا) سەن ئاللاھقا باشقا بىر ئىلاھنى قوشۇپ ئىبادەت قىلمىغىن، (ئۇنداق قىلساڭ) ئازابقا قالدىغانلاردىن بولۇپ قالسىن [213]. (ئى پەيغەمبەر! ئاۋۋال) يېقىن تۇغقانلىرىڭنى ئاگاھلاندۇرغىن ① [214]. ساڭا ئەگەشكەن مۇئمىنلەرگە مۇلايىم بولغىن [215]. ئەگەر ئۇلار ساڭا ئاسىيلىق قىلسا: «مەن سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىڭلاردىن ھەقىقەتەن ئادا - جۇدا مەن» دېگىن [216].

① پەيغەمبەرنىڭ دەۋىتى پەقەت ئۇرۇق - تۇغقانلارغا خاس ئەمەس، بەلكى پۈتۈن قەۋمگە ئومۇمىي بولىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتۈن ئىنسانىيەتكە پەيغەمبەر، يولباشچى ۋە رەھبەر بولۇپ كەلگەن ئىدى. يېقىن تۇغقانلارنى ئىمانغا دەۋەت قىلىش ئومۇمىي دەۋەتكە زىت كەلمەيدۇ، بەلكى ئۇنىڭ بىر قىسمى ياكى ئۇنىڭ ئەڭ ئەۋۋەلقى باسقۇچى ھېسابلىنىدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالاممۇ ھەممىدىن بۇرۇن ئۆزىنىڭ ئاتىسى ئازەرنى تەۋھىدكە دەۋەت قىلغان ئىدى. بۇ بۇيرۇق چۈشكەندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سافا تېغىغا چىقىپ، يا ساباھا! دەپ ۋاقىردى. بۇ دۈشمەن تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلغاندا كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۆز ئىدى. بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ كىشىلەر بۇ يەرگە جەم بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئابدۇل مۇتەللىپ جەمەتى! ئى فەھرى جەمەتى! ئى لۇئەي جەمەتى! ئېيتىڭلارچۇ! ناۋادا مەن مۇشۇ تاغنىڭ كەينىدە ئۈستۈڭلارغا ھۇجۇم قىلماقچى بولۇپ تۇرۇۋاتقان بىر ئاتلىق قوشۇن بار دېسەم، سىلەر ماڭا ئىشىنەمسىلەر؟» دېدى. ھەممىسى بىردەك: ھەئە، ئىشىنىمىز، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالا مېنى سىلەرگە ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتى، مەن قاتتىق ئازاب كېلىشتىن بۇرۇن سىلەرنى ئاگاھلاندۇرمىن» دېدى. ئەبۇلھەب قوپۇپ: ساڭا ھالاكەت بولسۇن، سەن بىزنى مۇشۇنىڭ ئۈچۈن چاقىرتقانمىدىڭ؟ دېدى. ئاللاھ تائالا ئەبۇلھەبكە جاۋابەن سۈرە تەبىئەتنى چۈشۈردى. (سەھىھۇل بۇخارى 4973 - ھەدىس) ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق ھەدىس رىۋايەت قىلىدۇ: بۇ ئايەت چۈشكەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇرۇپ: «ئى مۇھەممەدنىڭ قىزى فاتىمە! ئى ئابدۇل مۇتەللىبنىڭ قىزى سەفىيە! ئى ئابدۇل مۇتەللىبنىڭ ئوغۇللىرى! ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۆزۈڭلارنى قۇتقۇزۇشنىڭ ئامالىنى قىلىڭلار. مەن ئۇ يەردە سىلەرگە دال بولالمايمەن» دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 206 - ھەدىس)

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ الَّذِي يَرِنَاكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقْلَبُكَ فِي السَّجْدَيْنِ ﴿٢١٩﴾ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثُرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾ وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ﴿٢٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾

سېنىڭ (نامازغا) تۇرغان ۋاقتىڭدىكى ھالىتىڭنى ۋە ناماز ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىكى (سەجدىگە بارغان، رۇكۇغا تۇرغان ۋە قىيامدا تۇرغان ۋاقتلاردىكى) ھەرىكىتىڭنى كۆرۈپ تۇرىدىغان ① مۇتلەق غالىب، ناھايىتى مېھرىبان ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن [217-219]. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [220]. (ئى مۇھەممەد! سېنى كاھىن دېگەن كاپىرلارغا ئېيتقىنىكى) مەن سىلەرگە شەيتانلارنىڭ كىمگە چۈشىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ [221]. ئۇلار ھەربىر تۆھمەتخور گۇناھكارغا چۈشىدۇ ② [222]. ئۇلار ئۇنىڭغا (ئوغرىلىقچە ئاڭلىۋالغان) گەپلەرنى يەتكۈزىدۇ، ئۇلارنىڭ (يەنى شەيتانلار) تولىسى يالغانچىلاردۇر ③ [223]. شائىرلارغا ئازغۇنلار ئەگىشىدۇ [224]. ئۇلارنىڭ ھەر ۋادىدا تېڭىرقاپ يۈرىدىغانلىقىنى ۋە ئۆزلىرى قىلمايدىغان ئىشلارنى دەيدىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ④ [225 - 226].

① يەنە بىر مەنىسى: ئاللاھ تائالا سېنى سەن يالغۇز نامازغا تۇرغاندىمۇ ۋە جامائەت بىلەن نامازغا تۇرغاندىمۇ كۆرۈپ تۇرىدۇ.

② بۇ قۇرئاننىڭ نازىل بولۇشىغا شەيتان ئارىلاشقان ئەمەس. چۈنكى، شەيتان دېگەن كازىپلار (كاھىن، رەببال، داخان قاتارلىق) پاسىقلارغا چۈشىدۇ. پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلارغا چۈشمەيدۇ.

③ يەنى شەيتانلار ئاسماندا بولۇۋاتقان سۆزلەرگە ئوغۇرلۇقچە قۇلاق سېلىپ بىر - ئىككى ئېغىز سۆزنى ئاڭلاشقا مۇۋەپپەقىيەت بولىدۇ. ئاندىن ئۇلار شۇ بىر - ئىككى ئېغىز سۆزنى ئىنسانلار ئىچىدىكى كاھىنلارغا يەتكۈزىدۇ. كاھىنلار ئۇنىڭغا يۈز يالغاننى قوشۇپ، كىشىلەرگە سۆزلەيدۇ. سەھىھ ھەدىستە شۇنداق بايان

قىلىنغان. (سەھىھۇل بۇخارى 7561 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2228 - ھەدىسكە قارالسۇن) ﴿ يُلْقُونَ

السَّمْعَ ﴾ دىكى ﴿ السَّمْعَ ﴾ دېگەن سۆزنى " مَسْمُوعٌ " ئاڭلانغان سۆزلەر مەنىسىدە كەلگەن دەپ ئالغاندا، ئۇنىڭ مەنىسى: شەيتانلار ئاسماندىن ئاڭلىۋالغان بىر قىسىم سۆزلەرنى كاھىنلارغا يەتكۈزىدۇ، دېگەن بولىدۇ.

ئەگەر ﴿ السَّمْعَ ﴾ دېگەن سۆزنى قۇلاق مەنىسىدە كەلگەن دەپ ئالغاندا، ئۇنىڭ مەنىسى: شەيتانلار ئاسمان تەرەپكە ئۆرلەپ، ئاسماندىكىلەرنىڭ سۆزلىرىگە ئوغۇرلۇقچە قۇلاق سالىدۇ. بىر قىسىم ئاڭلىۋالغان سۆزلەرنى كاھىنلارغا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ.

④ چۈنكى شائىرلارنىڭ كۆپىنچىسى مەدھىيەلەش ۋە تەنقىدلەشتە ئۇسۇل ۋە پىرىنسىپ بويىچە ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ياقتۇرۇش ۋە ياقتۇرماسلىق خاھىشى بويىچە ئىدىيەلىرىنى ئىزھار قىلىدۇ. كۆپ ھاللاردا مەدھىيەلەشكەندە ياكى تەنقىدلەشكەندە مۇبالىغەلەشتۈرۈپ، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

شائىرانە خىياللار ئىلكىدە بىردەم بۇ تەرەپ، بىردەم ئۇ تەرەپ بولۇپ تۇرىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇ يەردە ئۇلارغا ئەگەشكەنلەرمۇ ئازغۇن - گۇمراھلاردۇر، دېيىلدى. ئەنە شۇنداق ئازغۇن شېئىرلار ھەققىدە

مۇنداق ھەدىس كەلگەن: «بىر ئادەمنىڭ باغرى چوغ بىلەن توشقۇزۇلغىنى شېئىر بىلەن

توشقۇزۇلغىنىدىن ياخشىدۇر.» (سەھىھ مۇسلىم 2257 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2851 - ھەدىس)

مەزكۇر ئىشلارنى بايان قىلىشتىكى مەقسەت شۇكى، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز كاھىن ئەمەس، شائىرمۇ ئەمەس، چۈنكى بۇ ئىككى تائىپىدىكىلەر يالغانچى كېلىدۇ. يەنە قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە سۈرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شائىر ئەمەسلىكى ئالاھىدە بايان قىلىنغان. مەسىلەن: سۈرە ياسىن 69 - ئايەتتە، سۈرە ھاققە 40 - ئايەتتە، 43 - ئايەتكىچە.

إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٧﴾

پەقەت ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ①، ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەن، زۇلۇمغا ئۇچرىغاندىن كېيىن ئۆزىنى قوغدىغان شائىرلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا ②، زۇلۇم قىلغۇچىلار ئۇزاققا قالماي، ئۆزلىرىنىڭ قايسى جايغا قايتىدىغانلىقىنى بىلىپ قالدۇ ③ [227].

① ئۇ گۇمراھ شائىرلار قاتارىغا راستچىللىق ۋە ھەققانىيەت يولىنى تۇتقان شائىرلار كىرمەيدۇ. بۇ يەردە مۇستەسنا بولغان شائىرلارنىڭ سۈپەتلىرى ناھايىتى ئېنىق بايان قىلىندىكى، ئۇلار ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدۇ، ياخشى ئەمەل قىلىدۇ، ئاللاھنى كۆپ زىكر قىلىدۇ، گۇمراھ شائىرلاردەك يالغانچىلىق قىلمايدۇ، بىر نەرسىنى ھەددىدىن ئاشۇرۇپ ماختاپ، مۇبالىغىمۇ قىلمايدۇ، ئورۇنسىز تەنقىدلەپ، قىممىتىنى ھەم چۈشۈرۈۋەتمەيدۇ. گۇمراھ شائىرلاردا بۇ مۇئىمىن شائىرلاردا تېپىلغان سۈپەتلەر تېپىلمايدۇ.

② يەنى بۇنداق مۇئىمىن شائىرلار مۇسۇلمانلارنى ھەجۋىيەشتۈرگەن ۋە مەسخىرە قىلغان كاپىر شائىرلارغا رەددىيە بېرىدۇ. مەسىلەن: ھەسسان ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كاپىرلارنىڭ ھەجۋىي شېئىرلىرىغا شېئىر بىلەن رەددىيە بېرەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى ئۇنىڭغا: «كاپىرلارنىڭ ھەجۋىيلىرىگە (شېئىر بىلەن) رەددىيە بەرگىن، جىبرىل سەن بىلەن بىللە!» دەيتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 3213 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2486 - ھەدىس) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، يالغانچىلىق ۋە مۇبالىغە قىلمىغان ئاساستا شېئىر يېزىش جايىز بولىدۇ. شائىر شېئىر ئارقىلىق مۇشرىكلار، كاپىرلار، بىدئەتچىلەر ۋە باتىل يولدىكى كىشىلەرگە رەددىيە بەرسە، ھەق يولنى بايان قىلسا، تەۋھىدكە دەۋەت قىلسا ۋە سۈننەتنى تاراتسا، ئەلۋەتتە توغرا ئىش قىلغان بولىدۇ.

③ يەنى "أَيُّ مَرْجِعٍ يَرْجِعُونَ" قايسى جايغا قايتىدىغانلىقىنى بىلىدۇ، ئۇ جاي بولسا، جەھەننەمدۇر. بۇ ئايەتتە زالىملارغا قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بار. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «زۇلۇم قىلىشتىن ساقلىنىڭلار، چۈنكى، زۇلۇم قىيامەت كۈنى زۇلمەتلەرگە سەۋەب بولىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2578 - ھەدىس)

(27) سورة النمل مكية 93 آية

(27) سورة نەمل مەككىدە چۈشكەن 93 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

طَسَّ تِلْكَ ءَايَاتُ الْقُرْءَانِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ ۝ ۱ هُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝ ۲ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝ ۳ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ۝ ۴ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْأَخْسَرُونَ ۝ ۵ وَإِنَّكَ لَلْغَفَى الْقُرْءَانَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ۝ ۶ إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَاءَتِيبُكُمْ مِنَّهَا يَخْبِرُ أَوْ ءَاتِيكُمْ بِشَهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ۝ ۷

تا، سىين. بۇلار قۇرئاننىڭ ۋە (ھەر نەرسىنى) روشەن بايان قىلغۇچى كىتابنىڭ ئايەتلىرىدۇر [1]. (بۇ ئايەتلەر) نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدىغان، زىكات بېرىدىغان ۋە ئاخىرەتكە چىن ئىشىنىدىغان ① مۇئمىنلەر ئۈچۈن ھىدايەتتۇر ۋە خۇش خەۋەردۇر [2-3]. ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلارغا ئۆزلىرىنىڭ قىلمىشلىرىنى ھەقىقەتەن چىرايلىق كۆرسەتتۇق ②. شۇڭا، ئۇلار (ئازغۇنلۇقلىرىدا) تېڭىرقاپ يۈرۈشىدۇ ③ [4]. ئەنە شۇلار (دۇنيادا) قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ. ئۇلار ئاخىرەتتە ئەڭ زىيان تارتقۇچىلاردۇر [5]. (ئى مۇھەممەد!) ساڭا بۇ قۇرئان ئەلۋەتتە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھ تەرىپىدىن بېرىلمەكتە [6]. ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ئائىلىسىگە: «مەن ھەقىقەتەن بىر ئوت كۆردۈم، مەن (بېرىپ) سىلەرگە ئۇ يەردىن (يول توغۇرلۇق) بىرەر خەۋەر ئوقۇپ كېلەي، ياكى سىلەرنىڭ ئىسسىنىشىڭلار ئۈچۈن (ئوتتىن) بىر پارچە چوغ ئېلىپ كېلەي» ④ دېگەن ئىدى [7].

★ "نَمْلُ" چۈمۈلە دېمەكتۇر. بۇ سۈرىدە چۈمۈللىرىنىڭ ۋەقەسى تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۈچۈن، بۇ سۈرە نەمل دەپ ئاتالغان.

① بۇ مەزمۇن بىر نەچچە جايدا تىلغا ئېلىندى. قۇرئان كەرىم پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ھىدايەت يولىغا باشلاش ئۈچۈن نازىل بولغان بولسىمۇ، ھەقىقەتتە ئۇنىڭدىن ھىدايەت تاپىدىغانلار شۇنداق كىشىلەر بولىدۇكى، ئۇلار ھىدايەتنى تەلەپ قىلىدۇ، ھىدايەتكە قىزىقىدۇ، ھىدايەت ئۈچۈن ئىزدىنىدۇ. ئەمما گۇناھنى كۆپ قىلىپ، دىللىرى قارىداپ كەتكەن، دىلى ۋە ئەقلىنىڭ دېرىزىلىرىنى ھەقنى كۆرۈش ۋە ئاڭلاشتىن ئېتىۋالغانلارنى قۇرئان كەرىم قانداقمۇ ھىدايەت يولىغا سالالسىن؟ ئۇلار قۇياشنىڭ نۇرىدىن بەھرىمەن بولالمىغان كورلارغا ئوخشايدۇ، ۋەھالەنكى قۇياشنىڭ نۇرى پۈتۈن ئالەمنى يورىتىدۇ.

② بۇ قىلمىشلىرى ئۆزىگە چىرايلىق بىلىنگەنلەردىن سادىر بولغان گۇناھنىڭ ۋابالى ۋە جازاسى بولۇپ، ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۇنىڭ ئاساسى سەۋەبىدۇر. بۇ يەردىكى ئىبارىدە چىرايلىق كۆرسىتىشنى ئاللاھ تائالا ئۆزىگە مەنسۇپ قىلدى. چۈنكى ھەر قانداق ئىش ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ. بۇ ئىش «ياخشىلارغا ياخشىلىقنىڭ يوللىرى ئاسانلاشتۇرۇلۇپ بېرىلىدۇ، يامانلارغا يامانلىقنىڭ يوللىرى ئاسانلاشتۇرۇلۇپ بېرىلىدۇ» دېگەن ئاللاھ تائالانىڭ قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن بولغاندۇر. ئەمما ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن ئىبارەت ئىككى يولدىن قايسىبىرىنى تالاش ئىنساننىڭ ئۆزىنىڭ ئىختىيارى ۋە ئىرادىسىغا باغلىقتۇر.

③ يەنى گۇمراھلىق كوچىلىرىدا تېڭىرقاپ يۈرۈپ، مېڭىۋاتقان يولنىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەرسىز قالدۇ، يەنە توغرا نىشانغا باشلايدىغان يول كۆرسەتكۈچىمۇ تاپالمايدۇ.

④ بۇ ۋەقە يۈز بەرگەن ۋاقىت مۇسا ئەلەيھىسسالام ئەھلىيەسى بىلەن مەدىيەندىن قايتىپ كېلىۋاتقان، كېچە قاراڭغۇسىدا يولنى كۆرگىلى بولمايۋاتقان بىر چاغ ئىدى. يەنە ھاۋا سوغۇق بولغانلىقتىن ئىسسىننىش ئۈچۈن ئوت لازىم ئىدى.

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ يَمْوَسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَمْوَسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾

مۇسا ئوتنىڭ يېنىغا كەلگەندە (مۇنداق) ندا قىلىندى: «ئوتتا (تەجەللىسىنى كۆرسەتكەن) زات بەرىكەتلىكتۇر، ئوتنىڭ ئەتراپىدىكىلەرگە بەرىكەت ئاتا قىلىندى. ①. ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھ پاكىتۇر ② [8]. ئى مۇسا! شەكسىزكى، مەن غالب ③، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھتۇرمەن [9]. ھاساڭنى تاشلىغىن!» مۇسا (ھاسسىنى تاشلىغاندىن كېيىن) ھاسسىنىڭ گويا يىلاندىك تېز ھەرىكەتلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ چېكىندى، (قورققىنىدىن) كەينىگە قارىيالىمدى. (ئاللاھ ئېيتتى) «ئى مۇسا! قورقمىغىن ④، شەكسىزكى، مېنىڭ ھۇزۇرۇمدا پەيغەمبەرلەر قورقمايدۇ [10]. لېكىن كىمكى (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلىپ ⑤، ئاندىن (تەۋبە قىلىپ) يامان قىلمىشلىرىنى تاشلاپ، ياخشى ئىش قىلسا، ھەقىقەتەن مەن (ئۇنىڭغا) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىمەن، ناھايىتى مېھرىبانمەن ⑥ [11].

① مۇسا ئەلەيھىسسالام يىراقتىن ئوت يورۇقى كۆرۈنگەن يەرگە يەنى تۇر تېغىغا يېتىپ بارغاندا، ياپ - يېشىل بىر دەرەختىن ئوتنىڭ يورۇقى كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئەسلىدە ئۇ ئوت ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ نۇر تەجەللىسى ئىدى. ئاللاھنىڭ نۇر تەجەللىسى ئوتقا ئوخشاش كۆرۈنگەن ئىدى. بۇ يەردىكى ﴿مَنْ فِي النَّارِ﴾ دىكى ﴿مَنْ﴾ ئاللاھ تائالانى كۆرسىتىدۇ. ﴿النَّارِ﴾ ئاللاھنىڭ نۇرىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿مَنْ حَوْلَهَا﴾ ئوتنىڭ ئەتراپىدىكىلەر دېگەندە مۇسا ئەلەيھىسسالام ۋە پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەدىستە ئاللاھ تائالانىڭ زاتىنى توسۇپ تۇرغان (ھىجاب) پەردە نۇر (يورۇقلۇق) يەنە بىر رىۋايەتتە "نَارٌ" (ئوت) دەپ ئاتالغان. يەنە مۇنداق دېيىلگەن: «ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۆز زاتىنى توسۇپ تۇرغان پەردىنى ئېلىۋەتسە، ئۇنىڭدىن چىققان نۇر پۈتۈن مەخلۇقاتنى كۆيدۈرۈپتۇر» (سەھىھ مۇسلىم 293 - ھەدىس)

② يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزى تەرىپىدىن يارىتىلغان نەرسىلەرگە ئوخشاپ قېلىشتىن پاكىتۇر. بۇ يەردە ئاللاھنىڭ پاكلىقىنى بايان قىلىشتىن مەقسەت شۇكى، بۇ غايىپتىن كەلگەن نىدادىن، مۇشرىكلار ئويلىغاندىكى، ئاللاھ تائالا مۇشۇ ئوتقا ياكى دەرەخنىڭ ئىچىگە چۈشكەن دەپ چۈشىنىش خاتادۇر. بەلكى بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز زاتىنى ئىزھار قىلىشتىكى بىر ئۇسۇلى بولۇپ، ئومۇمەن پەيغەمبەرلەرگە دەسلەپتە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى تاپشۇرغاندا مۇشۇنداق ئۇسۇللارنى قوللىنىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا بەزىدە ئۆزىنىڭ نۇر تەجەللىسى بىلەن، بەزىدە ئۆزى بىۋاسىتە سۆزلەش ئارقىلىق، بەزىدە پەرىشتىلەر ئارقىلىق تاللىغان بەندىلىرىگە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى تاپشۇرىدۇ. بۇ يەردە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا دەل مۇشۇ خىل ئۇسۇل ئىشلىتىلدى.

③ غايىپتىن ندا كەلگەنلىكى مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ھەيرەتتە قالدۇرغان ئىدى. ئاللاھ تائالا دېدىكى: ئى مۇسا! قورقمىغىن، مەن غالب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھمەن.

④ بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، پەيغەمبەر غەيبىنى بىلمەيدۇ. ئەگەر بىلىدىغان بولسا، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ قولىدىكى ھاسسىدىن قورقمىغان بولاتتى. يەنە بىر نۇقتا ئېنىق بولدىكى،

پەيغەمبەردىمۇ تەبىئىي قورقۇنچ بولۇپ تۇرىدۇ، چۈنكى ئۇمۇ ھامان ئىنساندۇر.

⑤ يەنى ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان ئادەم ئەلۋەتتە ئاللاھ تائالانىڭ جازالىشىدىن قورقۇپ تۇرىشى لازىم.

⑥ يەنى ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان ئادەمنىڭ تەۋبىسىنىمۇ قوبۇل قىلىمەن.

وَأَدْخَلَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بِيضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تَسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿١٦﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٧﴾ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ

قولۇڭنى قوينۇڭغا سالغىن، ئۇ بىرەر كېسەلدىن ئەمەس (بەلكى مۆجىزە سۈپىتىدە) ئاپئاق بولۇپ چىقىدۇ، (بۇ ئىككى مۆجىزە) توققۇز مۆجىزىنىڭ ئىچىدىدۇر، (ئۇلارنى ئېلىپ) پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىگە بارغىن، 2. ئۇلار ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققان قەۋم ئىدى» [12]. ئۇلارغا بىزنىڭ مۆجىزىلىرىمىز (ھەقىقەتنى ئويۇنچۇق) نامايان قىلغۇچى بولۇپ 3 كەلگەندە، ئۇلار: «بۇ ئويۇنچۇق سېھىردۇر» دېدى [13]. ئۇلار بۇ مۆجىزىلەرگە دىلىدا شەكسىز ئىشەنگەن (يەنى ئۇلارنىڭ راستلىقىغا جەزم قىلغان) تۇرۇپ، زۇلۇم (يەنى ھەقىقەتكە قارشى چىقىش) ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارنى ئىنكار قىلدى 4. بۇزغۇنچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىغا قارىغىن [14]. ھەقىقەتەن بىز داۋۇدقا ۋە سۇلەيمانغا (دۇنيا ۋە دىن ئىلىملىرىدىن كەڭ) ئىلىم ئاتا قىلدۇق 5، ئۇلار: «جىمى ھەمدۇسانا بىزنى نۇرغۇنلىغان مۇئمىن بەندىلىرىدىن ئارتۇق قىلغان ئاللاھقا خاستۇر!» دېدى [15]. سۇلەيمان (پەيغەمبەرلىكتە، ئىلىمدە، پادىشاھلىقتا ئاتىسى) داۋۇدقا ۋارىسلىق قىلدى 6.

① ئۇ ھېچقانداق ئىللەتسىز ياكى كېسەلسىز ئاپئاق بولۇپ چىقىدۇ. مانا بۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ھاسا بىلەن بىرگە بېرىلگەن يەنە بىر مۆجىزە ئىدى.

② ﴿فِي تَسْعِ آيَاتٍ﴾ يەنى بۇ ئىككى مۆجىزە مەن ساڭا ھەق پەيغەمبەرلىكنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بېرىدىغان توققۇز مۆجىزىنىڭ جۈملىسىدىن. بۇنى ئېلىپ پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ يېنىغا بارغىن. بۇ توققۇز مۆجىزىنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئىسرا 101 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

③ ﴿مُبْصِرَةً﴾ كۆزنى ئاچقۇچى، روشەن، ھەقىقەتنى ئويۇنچۇق نامايان قىلغۇچى دېگەن مەنىدە. بۇ سۆز ئەرەبچىدە ئېنىقلىغۇچى ئىسىم بولۇپ، سۈپەت مەنىسىدەمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

④ يەنى ئۇلارنىڭ ئايەتلەرنى بىلىپ تۇرۇپ ئىنكار قىلغانلىقى زۇلۇم ۋە ھاكاۋۇرلۇقتىن ئىدى.

⑤ سۈرىنىڭ بېشىدا قۇرئاننىڭ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھ تەرىپىدىن بېرىلۋاتقانلىقى بايان قىلىنغان ئىدى. ئۇنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەقەسى قىسقىچە بايان قىلىندى. مانا ئەمدى داۋۇد ئەلەيھىسسالام ۋە سۇلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسىلىرىنى بايان قىلىشتىن مەقسەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بەرھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى دەلىل بىلەن ئىسپاتلاشتۇر. بۇ ئايەتتىكى «ئىلىم» دېگەندە پەيغەمبەرلىك ئىلىمىدىن باشقا يەنە داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن تۆمۈردىن ھەر خىل ئەسۋابلارنى ياسايدىغان سانائەت ئىلمى ۋە سۇلەيمان ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ھايۋانلارنىڭ تىلىنى چۈشىنىدىغان ئىلىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئاتا - بالا پەيغەمبەرلەرگە ئۇنىڭدىن باشقا نۇرغۇن نېمەتلەر ئاتا قىلىنغان بولسىمۇ، بۇ يەردە ئىلىمنىڭ ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۇنىڭ ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ئەڭ بۈيۈك نېمەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

⑥ بۇ يەردىكى مىراس قالغان نەرسە پەيغەمبەرلىك، ئىلىم ۋە پادىشاھلىق بولۇپ، بۇلارغا پەقەت

سۆلەيمان ئەلەيھىسسالاملا ۋارىسلىق قىلغان. بولمىسا، داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا ئوغۇللىرىمۇ بار ئىدى، ئۇلارغا بۇ مىراس بېرىلمىدى. ئەلۋەتتە پەيغەمبەرلەر قالدۇرۇپ كەتكەن مىراس پەقەت ئىلىمدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇلاردىن قالغان مال - مۈلۈك سەدىقە بولۇپ كېتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەھىھ ھەدىستە بايان قىلغاندەك: «بىز پەيغەمبەرلەرنىڭ مىراسى تەقسىم قىلىنمايدۇ. بىز قالدۇرۇپ كەتكەن مال - مۈلۈكلەر سەدىقىدۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 6727 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1758 - ھەدىس)

وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنَظِقَ الظِّيرِ وَأَوْتِينَا مِن كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحَشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودَهُ مِن الْجِنَّ وَالْإِنْسِ وَالظِّيرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ التَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا التَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾

ئۇ: «ئى ئىنسانلار! بىزگە قۇشلارنىڭ تىلى بىلدۈرۈلدى ① ۋە (ئېھتىياجلىق بولغان) ھەممە نەرسە بېرىلدى ②. بۇ ئەلۋەتتە، (ئاللاھتىن كەلگەن) ئوپئوچۇق ئېھساندۇر» دېدى [16]. سۈلەيماننىڭ جىنلاردىن، ئىنسانلاردىن ۋە قۇشلاردىن بولغان قوشۇنلىرى ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا توپلاندى ③. ئۇلار (ھەربىر توپ دەرىجىسى بويىچە) تەرتىپلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى ④ [17]. ئۇلار (شامدىكى بىر) چۈمۈلىلەر ۋادىسىغا يېتىپ كەلگەندە، بىر چۈمۈلە ئېيتتى: «ئى چۈمۈلىلەر! (دەرھال) ئۇۋىلىرىڭلارغا كىرىپ كېتىڭلار، سۈلەيمان ۋە ئۇنىڭ قوشۇنى ئوقماستىن سىلەرنى يانچىۋەتمسۇن» ⑤ [18].

① ئۇنىڭغا بارلىق جانلىقلارنىڭ تىللىرى بىلدۈرۈلگەن ئىدى. لېكىن بۇ يەردە پەقەت قۇشلارنىڭ تىلىغا ئېلىنىشىدىكى سەۋەب قۇشلار دائىم سايە بولۇپ بىرگە تۇرغانلىقىدىن ئىدى. بەزى مۇپەسسەسلەر: ئۇنىڭغا پەقەت قۇشلارنىڭ تىلى بىلدۈرۈلگەن، چۈمۈلىلەرمۇ قۇشلارنىڭ جۈملىسىدىن ھېسابلىنىدۇ، دېدى. (فەتھۇلقەدىر)

② يەنى ئۇنىڭغا زۆرۈر بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بېرىلدى. مەسىلەن: پەيغەمبەرلىك، ئىلىم، ھېكمەت، مال - مۈلۈك يەنە ئىنسانلار، جىنلار، قۇشلار ۋە ھايۋانلارنىڭ بويسۇندۇرۇپ بېرىلىشى قاتارلىقلار.

③ بۇ ئايەتتە سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ شەخسىي خاراكتېرى ۋە ئارتۇقچىلىقى بايان قىلىندى. ئۇنىڭغا پۈتۈن ئىنسانىيەت تارىخىدا كۆرۈلۈپ باقمىغان ئالاھىدە پادىشاھلىق بېرىلدى. ئۇنىڭغا پەقەت ئىنسانلارلا ئەمەس، بەلكى جىنلار، ھايۋانلار، ئۇچار - قۇشلار ھەتتا شامالمۇ بويسۇندۇرۇپ بېرىلگەن ئىدى. ئۇنىڭ لەشكەرلىرى جىنلار، ئىنسانلار، قۇشلار ۋە ھايۋانلاردىن تەركىپ تاپقان زور قوشۇن ئىدى. بۇ يەردە ئۇنىڭ بىر يەرگە بېرىش ئۈچۈن بارلىق لەشكەرلىرىنى توپلىغانلىقى بايان قىلىندى.

④ ﴿يُوزَعُونَ﴾ دېگەن پېئىل "تَوَزِعُ" تەقسىم قىلماق، بۆلمەك دېگەن سۆز تومۇرىدىن تۈرلىنىپ چىققان دەپ ئالغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى: لەشكەرلەر گۇرۇپپىلارغا تەقسىم قىلىنىپ، ھەربىر گۇرۇپپى تەرتىپلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى، دېگەن بولىدۇ. يەنى ئۇ لەشكەرلىرىنى تۈرى بويىچە ئايرىم توپ ۋە گۇرۇپپىلارغا تەقسىم قىلاتتى. مەسىلەن: ئىنسانلار توپى، جىنلار توپى، قۇشلار توپى، ھايۋاناتلار توپى دېگەندەك. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇلار توختاپ - توختاپ ماڭاتتى يەنى لەشكەرنىڭ سانى ناھايىتى كۆپ بولغانلىقتىن، تارىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، يولدا توختاپ - توختاپ، يېتىشتۈرۈپ، رەتكە سېلىپ ماڭاتتى. ﴿يُوزَعُونَ﴾ دېگەن پېئىلنى "وَزَعِ يَزَعُ" دىن تۈرلىنىپ چىققان دەپ ئالغاندا، توختاتماق، توسماق دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. بۇ سۆز بىلەن تۆۋەندە 19 - ئايەتتە كېلىدىغان ﴿أَوْزَعِي﴾ دېگەن سۆزنىڭ تومۇرى بىر بولۇپ، جۈملىدىكى مەنىسى «مېنى ساڭا شۈكۈر قىلىشتىن توسۇپ قويىدىغان ئىشلارنى قىلىشتىن توختىتىۋالغىن ۋە ساقلىغىن» دېگەن بولىدۇ. ئەمما بۇ جۈملە «مۇۋەپپەق قىلغىن» دەپ تەرجىمە قىلىنغان. (فەتھۇلقەدىر، ئەيسەر تەپسىرى، تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ بۇنىڭدىن مۇنداق بىر قانچە ئۇقۇم ئايان بولىدۇ. بىرىنچى: ھايۋاناتلاردىمۇ بىر خىل ھېس - تۇيغۇ بولىدۇ، ئەمما ئىنسانلاردىكى ھېس - تۇيغۇدىن پەرقلىق ھەم تۆۋەن دەرىجىدە بولىدۇ. ئىككىنچى: سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام شۇ قەدەر كاتتا پادىشاھ ۋە قۇدرەتلىك بولسىمۇ، غەيبىنى بىلمەيتتى. شۇڭا چۈمۈللىرىمۇ بۇنى بىلگەنلىكتىن، ئۆزلىرىگە كېلىۋاتقان خەتەرنى ھېس قىلغاندا، ﴿ئۇقماستىن سىلەرنى يانجىۋەتمىسۇن﴾، دېدى. ئۈچىنچى: ھايۋانلارمۇ «غەيبىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ» دېگەن توغرا ئەقىدىنى بىلەتتى. تۆۋەندە ھۆپۈپ ۋە قەسىدە بۇ نۇقتا تېخىمۇ روشەن بولىدۇ. تۆتىنچى: سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام قۇشلارنىڭ تىلىدىن باشقا بارلىق ھايۋاناتلارنىڭ تىلىنى بىلەتتى. بۇ ئىلىم، خۇددى جىنلار ۋە باشقا مەخلۇقلارنىڭ بويسۇندۇرۇپ بېرىلگەنلىكى مۆجىزە بولغاندەك، بىر مۆجىزىلىك ئىلىم ئىدى.

فَتَبَسَّمْ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَأَ أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانَتْ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَنِ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ مَحُظُّ بِهِ

سۇلەيمان چۈمۈلىنىڭ سۆزىدىن تەبەسسۇم قىلىپ كۈلدى ۋە ئېيتتى: «ئى رەببىم! سەن مېنى ماڭا ۋە ئاتا - ئانامغا بەرگەن نېمىتىڭگە شۈكۈر قىلىشقا، سەن رازى بولىدىغان ياخشى ئەمەلنى قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلغىن» ①، رەھىمىتىڭ بىلەن مېنى ياخشى بەندىلىرىڭ قاتارىغا كىرگۈزگىن» ② [19]. ئۇ قۇشلارنى كۆردىن كەچۈرگەندىن كېيىن ئېيتتى: «ماڭا نېمە بولدى؟ ھۆپۈپنى كۆرمەيۋاتمەنغۇ! يا ئۇ كەلىمىگەنلەرنىڭ قاتارىدىنمۇ؟» ③ [20]. ئۇنى چوقۇم قاتتىق جازالاي مەن، يا ئۇنى چوقۇم بوغۇزلىۋېتىمەن ياكى ئۇ چوقۇم (ئۆزىنى كۆرسىتىپ) ماڭا بىرەر روشەن دەلىل كەلتۈرىدۇ» [21]. ئۇزاق ئۆتمەي ھۆپۈپ (كەلدى ۋە) ئېيتتى: «مەن سەن ئىگىلىمىگەن بىر مەلۇماتنى ئىگىلىدىم» ④.

① چۈمۈلىدەك شۇنداق كېچىك مەخلۇقنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن، سۇلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ قەلبىدە بىر خىل شۈكۈر ۋە مەمنۇنىيەت تۇيغۇسى پەيدا بولدى. ئۇ كۆڭلىدە ئاللاھ تائالا ماڭا نەقەدەر بۈيۈك نېمەتلەرنى ئاتا قىلغان ھە! دەپ سۆيۈندى.

② بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، جەننەت پەقەت مۇئمىنلەرنىڭ ماكانىدۇر. ئۇنىڭغا ھېچكىم ئاللاھنىڭ مەرھىمىتىسىز كېرەلمەيدۇ. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «توغرا ئەمەل قىلىڭلار! ھەقتىن يىراقلاشماڭلار! بىلىڭلاركى، سىلەردىن ھېچبىرىڭلارنى پەقەت ياخشى ئەمەللا جەننەتكە كىرگۈزمەيدۇ»، ساھابىلەر: «سەنمۇ شۇنداقمۇ ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى؟ دېگەندە، «ھەئە، مەنمۇ، ئاللاھنىڭ رەھىمىتى بولمىسا، پەقەت ياخشى ئەمەلگە تايىنىپلا جەننەتكە كىرەلمەيمەن» دەپ جاۋاب بەرگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 6463 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2816 - ھەدىس)

③ يەنى بار بولسىمۇ، مەن كۆرمەيۋاتامدەمەن، ياكى ئۇ بۇ يەردە يوقمۇ؟

④ "إِحَاطَةٌ" دېگەن بىر نەرسە ھەققىدە مۇكەممەل مەلۇماتقا ئىگە بولۇش ۋە ئۇنى ئوبدان تونۇش دېمەكتۇر. بۇ يەردە «مەلۇمات ئىگىلىمەك» دەپ تەرجىمە قىلىنغان.

وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبِيٍّ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ إِنِّي وَجَدْتُ أُمَّرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

ساڭا مەن سەبەئدىن ① (يەنى يەمەندىكى سەبەئ شەھىرىدىن) ئىشەنچلىك بىر خەۋەر ئېلىپ كەلدىم [22]. مەن ھەقىقەتەن ئۇلارغا (يەنى سەبەئ ئاھالىسىگە) پادىشاھلىق قىلىۋاتقان بىر ئايالنى (يەنى بىلىقىنى) ئۇچراتتىم ②. ئۇنىڭغا (سەلتەنەتكە كېرەكلىك) ھەممە نەرسە بېرىلگەن بولۇپ، ئۇ چوڭ تەختكە ئىگە ئىكەن ③ [23]. ئۇنىڭ ۋە قەۋمنىڭ ئاللاھنى قويۇپ قۇياشقا چوقۇنۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. (ئېنىقكى) شەيتان ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى (يەنى ئاللاھنى قويۇپ، قۇياشقا چوقۇنۇشنى) چىرايلىق كۆرسىتىپ، ئۇلارنى توغرا يولدىن توسۇپتۇ ④، شۇڭا ئۇلار ھىدايەت تاپالمايدۇ [24]. (شەيتان) ئۇلارنى ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى سىرلەرنى ئاشكارىلىغۇچى ⑤،

① ﴿سَبَإٍ﴾ ئىلگىرى بىر شەخسنىڭ نامى بولۇپ، كېيىن بىر قەۋمنىڭ نامى ھەم ئۇلار ئولتۇراقلاشقان شەھەرنىڭ نامى بولۇپ قالغان. بۇ يەردە شەھەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ شەھەر يەمەننىڭ سەنئە شەھىرىدىن ئۈچ كۈنلۈك يىراقلىققا جايلاشقان. سەبەئنىڭ پايتەختى بولغان مەئرب «مەئربى يەمەن» دېگەن نام بىلەن مەشھۇر ئىدى. (فەتھۇلقەدر)

② يەنى ھۆپۈپ ئۈچۈنمۇ سەبەئ شەھىرىگە بىر ئايالنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغانلىقى ھەيران قالدۇرۇپ بىر ئىش ئىدى. لېكىن ھازىرقى دەۋردە «ئاياللارمۇ ھەر ئىشتا ئەرلەر بىلەن باراۋەر» دەيدىغانلار پەيدا بولدى. ئۇلار: ئەر كىشى پادىشاھ بولسا، بولىدىكەن، ئايال كىشى پادىشاھ بولسا، نېمىشقا بولمايدىكەن؟ دەيدۇ. ھالبۇكى بۇ ئىسلام ئەھكاملىرىغا خىلاپتۇر. بەزى كىشىلەر سەبەئنىڭ ئايال پادىشاھى (بىلىقى) نىڭ بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغانلىقىنى دەلىل كەلتۈرۈپ تۇرۇپ، ئايال كىشى ھاكىم بولسا جايىز، دەيدۇ، ۋە ھالەنكى قۇرئان كەرىم ئۇنى بىر ۋەقە سۈپىتىدە تىلغا ئالدى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ جايىز ياكى جايىز ئەمەسلىكىگە مۇناسىۋەتلىك ھېچقانداق دەلىل چىقمايدۇ. ئەمما ئايال كىشىنىڭ ھاكىم بولىشىنىڭ جايىز ئەمەسلىكىگە دائىر قۇرئان ۋە ھەدىستە ئوچۇق دەلىللەر مەۋجۇت.

③ ﴿عَرْشٌ﴾ دېگەن تەختنى كۆرسىتىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، تەختنىڭ ئۇزۇنلىقى سەكسەن گەز، كەڭلىكى قىرىق گەز، ئېگىزلىكى قىرىق گەز بولۇپ، چوڭ قىزىل ياقۇت ۋە يېشىل زۇمرەتلەر بىلەن نەقىشلەنگەن ئىدى. ۋە لالاھۇ ئەئەلم (فەتھۇلقەدر) بۇ سۆز مۇبالىغىدىن خالىي ئەمەس. ھازىر يەمەندە ساقلىنىپ قالغان بىلىقى سارىيىنىڭ بۇزۇلغان شەكلىگە قارىغاندا ئۇنىڭدا بۇ قەدەر چوڭ تەخت جايلاشقاندا يەر يوق.

④ ئۇنىڭدىن مۇنداق ئۇقۇم چىقىدۇ: قۇشلارمۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىسمى غەيبىتىن خەۋەرسىز ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. مەسىلەن: ھۆپۈپ سۇلەيمان ئەلەيھىسسالامغا: مەن سەن بىلمەيدىغان مۇھىم بىر خەۋەرنى ئېلىپ كەلدىم، دېدى. شۇنىڭدەك ھۆپۈپ ئاللاھنىڭ يەككە - يىگانە ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەتتى. شۇڭا ئۇ ھەيران قالغان ھالدا مۇنداق دېدى: ئايال پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ قەۋمى ئاللاھنى قويۇپ قۇياشقا چوقۇنىدىكەن، ئۇلار شەيتانغا ئەگىشىپ كېتىپتۇ، شەيتان ئۇلارغا قۇياشقا چوقۇنۇشنى چىرايلىق كۆرسىتىپتۇ.

⑤ يەنى ئاللاھ تائالا ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرغۇچى، زېمىندىكى مەخپىي نەرسىلەرنى يەنى ئۆسۈملۈكلەرنى، ھەر خىل مەدەنلەرنى ۋە باشقا يەر ئاستى بايلىقلارنى زاھىر قىلغۇچى ۋە سىرتقا چىقارغۇچىدۇر. "حَبَّءٌ" سۆزىنىڭ تومۇرى بولۇپ، ئۇنىڭ مەفئۇل ۋەزنى "مَحْبُوءٌ" دەپ كېلىدۇ. مەخپىي قىلىنغان، يوشۇرۇلغان نەرسە دېگەن مەنىدە.

وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾ * قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾
 أَذْهَبَ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْفَهٗ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوْا إِنَّيَأَلْقِي إِلَى كِتَابِ كَرِيمٍ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُ مِنْ
 سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَا تَعْلَمُونَ عَلَيَّ وَأُتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾

سەلەرنىڭ يوشۇرىدىغان ۋە ئاشكارا قىلىدىغان (بارلىق) ئىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدىغان ئاللاھقا سەجدە قىلمىسۇن (دەپ شۇنداق ئازدۇرۇپ كېتىپتۇ) ① [25]. ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ بۈيۈك ئەرشنىڭ رەببىدۇر ②» [26]. سۈلەيمان ئېيتتى: «سەن راست دەۋاتامسەن، ياكى يالغانچىلاردىنمۇسەن؟ قاراپ باقىمىز [27]. بۇ خېتىمنى ئېلىپ بېرىپ ئۇلارغا تاشلىغىن، ئاندىن ئۇلاردىن نېرسىراق (جايدا) تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ (ئۆز ئارىسىدا) نېمە دېيىشىدىغانلىقىغا قارىغىن» ③ [28]. (سۈلەيماننىڭ خېتىنى تاپشۇرۇپ ئالغان بىلىقس) ئېيتتى: «ئى كاتتىلار! ماڭا ھەقىقەتەن سۈلەيماندىن بىر پارچە قىممەتلىك خەت كەلدى. (ئۇنىڭدا) «ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن (باشلايمەن) [29-30]. سەلەر ماڭا ھاكاۋۇرلۇق قىلماڭلار، مېنىڭ ئالدىمغا مۇسۇلمان بولغان ھالدا كېلىڭلار، (دەپ يېزىلىپتۇ)» ④ [31].

① ﴿الَّا يَسْجُدُوا﴾ دېگەن يېنىل ﴿زَيْن﴾ بىلەن مۇناسىۋەتلىك. يەنى شەيتان ئۇلارغا ئاللاھقا سەجدە قىلماسلىقىنىمۇ چىرايلىق كۆرسىتىپتۇ، دېگەن بولىدۇ. ياكى بۇ ئايەتتە ﴿لَا يَهْتَدُونَ﴾ بىر ئامىل بولۇپ، ئۇنىڭدىكى "لا" ئارتۇق كەلگەن، يەنى سەجدە قىلىش پەقەت ئاللاھ ئۈچۈنلا بولىدىغانلىقىنى ئۇلار چۈشەنمەپتۇ، دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

② ئاللاھ تائالا كائىناتتىكى بارلىق شەيئەلەرنىڭ ئىگىسى ۋە رەببىدۇر. لېكىن بۇ يەردە ﴿ئۇ بۈيۈك ئەرشنىڭ رەببىدۇر﴾ دەپ ئايرىم كەلتۈرۈلدى. بۇنىڭ سەۋەبلىرى مۇنداق بولۇشى مۇمكىن. بىرىنچىدىن: ئاللاھ تائالانىڭ ئەرشى كائىناتتىكى ئەڭ بۈيۈك ۋە كاتتا نەرسىدۇر، ھەممىدىن ئۈستۈندۇر. ئىككىنچىدىن: شۇنى ئوچۇقلاشتۇرۇش ئۈچۈنكى، ئايال پادىشاھنىڭ تەختىمۇ ناھايىتى چوڭ، لېكىن ئۇ ئاللاھنىڭ بۈيۈك ئەرشىگە نىسبەتەن ھېچنەرسە ئەمەس. ھۆپۈپ سۆزىدە تەۋھىدكە چاقىرىپ، شېرىكىنى رەت قىلدى يەنە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلىقىنى بايان قىلدى. شۇ ۋەجىدىن ھۆپۈپ ھەدىستە ئۆلتۈرۈش چەكلەنگەن تۆت خىل جانلىق قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈمۈلە، ھەسەل ھەرىسى، ھۆپۈپ ۋە ئۆمۈچۈك قۇشتىن ئىبارەت تۆت خىل جانۋارنى ئۆلتۈرۈشتىن توستى». (مۇسەئەدى ئەھمەد 1 - توم، 332 - بەت، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 5267 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3223 - ھەدىس) ئۆمۈچۈك قۇش (ھەيران قۇش بولۇشى مۇمكىن) بېشى چوڭ، دۈمبىسى يېشىل، قورسىقى ئاق قۇش بولۇپ، كىچىك قۇشلارنى ئوۋلايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ يەنى ئۇلاردىن يىراقراق تۇرۇپ، يوشۇرۇنچە كۆزەتكىن ۋە ئۇلارنىڭ قانداق ئىپادە بىلدۈرىدىغانلىقىغا قارىغىن.

④ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ پادىشاھلارغا خەت ئەۋەتەتتى. خەتتە ئۇلارنى ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا دەۋەت قىلاتتى. شۇنىڭدەك سۈلەيمان ئەلەيھىسسالاممۇ بىلىقسىنى ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا دەۋەت قىلىپ خەت ئەۋەتتى.

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا فُؤُوتٍ وَأَوْلُوا بِأَبِيسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ لِلَّيْكِ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةً أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرْسَلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَظِرَةٌ لِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَنَ قَالَ أْتِمِدُونَنِي بِمَالٍ

(بىلىقس) ئېيتتى: «ئى كاتتىلار! مېنىڭ (بۇ) ئىشىم توغرىسىدا ماڭا مەسلىھەت بېرىڭلار، مەن سىلەرنى قاتناشتۇرماي تۇرۇپ ھېچقانداق ئىشنى بېكىتكىنىم يوق» [32]. ئۇلار ئېيتتى: «بىز كۈچلۈك ۋە جەڭگىۋارمىز ①. قانداق قىلىش يەنىلا سېنىڭ ئىختىيارىڭدۇر، بىزنى نېمىگە بۇيرۇيدىغانلىقىڭنى ئۆزۈڭ ئويلاپ كۆرگىن» ② [33]. (بىلىقس) ئېيتتى: «شۇ ئېنىقكى، پادىشاھلار بىرەر شەھەرگە (ھۇجۇم قىلىپ) كىرسە ③، ئۇنى خاراب قىلىدۇ، شەھەرنىڭ مۆتىۋەر ئادەملىرىنى خار قىلىدۇ ④، (بەلكىم) ئۇلارمۇ شۇنداق قىلىدۇ ⑤ [34]. مەن ئۇلارغا سوۋغات ئەۋەتمەن، ئاندىن ئەلچىلەرنىڭ نېمە خەۋەر ئېلىپ كېلىدىغانلىقىغا قارايمەن» ⑥ [35]. ئەلچى سۈلەيماننىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەندە، سۈلەيمان ئېيتتى: «سىلەر ماڭا پۇل - مال بىلەن ياردەم قىلماقچىمۇ؟ ⑦»

- ① يەنى بىزدە قورال - ياراق ۋە باشقا ئەسلىھەلەر يېتەرلىك بار. كۈچىمىز ۋە جەڭگىۋار لەشكەرلىرىمىزمۇ بار. شۇڭا قورقۇش ۋە بويۇن ئىگىشنىڭ زۆرۈرى يوق.
- ② چۈنكى، بىز ساڭا بويسۇنغۇچىلارمىز، سەن بىزنى نېمىگە بۇيرۇساڭ، شۇنى بەجا كەلتۈرىمىز.
- ③ يەنى قورال ۋە ئەسكەر كۈچى بىلەن باستۇرۇپ كىرسە، شەھەر ئەھلىنى خار قىلىدۇ.
- ④ يەنى ئۆلتۈرۈش ۋە ئەسەرگە ئېلىش بىلەن خار قىلىدۇ.
- ⑤ بەزى مۇپەسسەلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئىبارە ئاللاھنىڭ سۆزى بولۇپ، سەبەب پادىشاھنىڭ سۆزىنى كۈچلەندۈرۈپ كەلگەن. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە بۇ بىلىقسىنىڭ سۆزى ۋە ئۇنىڭ داۋامى ھېسابلىنىدۇ. جۈملىنىڭ سىياقىدىن بۇ سۆزنىڭ ئۇنىڭغا تەۋە ئىكەنلىكى بىلىنىدۇ.
- ⑥ سوۋغات ئارقىلىق سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ مال - دۇنياغا ئامراق پادىشاھ ياكى دىنى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرۈشنى مەقسەت قىلغان ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. ئەگەر سوۋغاتنى قوبۇل قىلمىسا، ئۇنىڭ مەقسىتى ئاللاھنىڭ دىنىنى يەتكۈزۈش ۋە ئۇنى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرۈش بولغان بولىدۇ، ئۇ چاغدا بىزگە ئۇنىڭغا بويسۇنماي چارە يوق.
- ⑦ يەنى سىلەر كۆرمەيۋاتامسىلەر؟ ئاللاھ تائالا ماڭا ھەممە نەرسىنى ئاتا قىلدى. سىلەر بۇ سوۋغىتىڭلار بىلەن مېنىڭ مال - مۈلۈكۈمنى قانچىلىك زىيادە قىلارسىلەر؟ بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار تەرىقىسىدە كەلگەن، يەنى ھېچ نەرسىنى زىيادە قىلالمايسىلەر.

فَمَا آتَيْنَا اللَّهَ خَيْرٌ مِّمَّا آتَيْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدْيِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ أَرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ جُنُودٌ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عَفْرَيْتُ مَنِ الْإِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۗ

ئاللاھنىڭ ماڭا بەرگەنلىرى سىلەرنىڭ بېرىدىغانلىرىڭلاردىن ياخشىراق تۇر، بەلكىم سىلەر سوۋغىتىڭلار بىلەن كۆرەڭلەپ كېتىسىلەر ① [36]. (ئى ئەلچى!) سەن (سوۋغىتىڭنى ئېلىپ) ئۇلارنىڭ يېنىغا قايتىپ كەتكىن ②. بىز ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئۇلار ئاقابىل تۇرالمىدىغان بىر قوشۇن بىلەن چوقۇم (باستۇرۇپ) بارىمىز، ئۇلارنى چوقۇم يۇرتىدىن خار، كەمىستىلگەن ھالدا چىقىرىۋېتىمىز» ③ [37]. (ئاندىن سۈلەيمان) ئېيتتى: «ئى كاتتىلار! ئۇلار مېنىڭ ئالدىمغا مۇسۇلمان بولۇپ كېلىشتىن بۇرۇن، قايسىڭلار ئۇنىڭ تەختىنى ھۇزۇرۇمغا ئېلىپ كېلىسىلەر؟» ④ [38]. جىنلاردىن ئەڭ كۈچلۈك بىرى ئېيتتى: «سەن مەجلىسىڭدىن ⑤ تۇرۇشتىن بۇرۇن مەن ئۇنى ھۇزۇرۇڭغا ئەكېلىپ بولىمەن.

① ئۇ بۇ سۆزنى بىر ئاز كايىش تەرىقىسىدە دېدى. يەنى سىلەر بۇ سوغاڭلار بىلەن مەغرۇرلىنىپ، خۇشال بولۇپ كېتىسىلەر، ئەمما مەن ئۇنىڭغا خۇشال بولۇپ كەتمەيمەن. بۇنىڭ سەۋەبى، بىرىنچىدىن: مېنىڭ مەقسىتىم مال - دۇنيا ئەمەس. ئىككىنچىدىن: ئاللاھ تائالا ماڭا دۇنيادا ھېچكىمگە بىرىلمىگەن نەرسىلەرنى ئاتا قىلدى. ئۈچىنچىدىن: ئاللاھ تائالا مېنى پەيغەمبەر قىلدى.

② سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام بۇ جۈملىدە ئىككىنچى شەخسكە قارىتىلغان پېئىلنىڭ بىرلىك شەكلىنى ئىشلەتتى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى جۈملىدە كۆپلۈك شەكلىنى ئىشلەتكەن ئىدى. چۈنكى خىتاب بەزىدە بىر جامائەگە قارىتىلسا، بەزىدە ئۇلارنىڭ باشلىقىغا قارىتىلىدۇ.

③ سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام پەقەت پادىشاھلا ئەمەس، بەلكى يەنە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭدىن كىشىلەرنى خارلايدىغان ئىشلارنىڭ سادىر بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. لېكىن ئۇرۇش بولغان ئىكەن، ئۇنىڭ نەتىجىسىدە قان تۆكۈش ۋە ئەسىر ئېلىش بولماي قالمايدۇ. بۇ يەردىكى «يۇرتىدىن خار، كەمىستىلگەن ھالدا چىقىرىۋېتىش» مۇ دەل ئاشۇ ئۇرۇشنىڭ نەتىجىسىنى كۆرسىتىدۇ. بولمىسا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى سەۋەبسىزلا كىشىلەرنى خارلىمايدۇ ھەم كەمىستەيدۇ. بۇنىڭ تىپىك مىسالى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېلىپ بارغان بارلىق غازاتلىرىدا ئەسىرلەرگە تۇتقان مۇئامىلىسى پۈتۈن دۇنياغا يارقىن ئۈلگە بولۇپ كەلگەن.

④ سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغان ئايال پادىشاھ ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا قارشى تۇرالمىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتى. ھەمدە دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بۇيسۇنغانلىقىنى ئىزھار قىلىشقا كىرىشتى. ئۇلارنىڭ نېمە قىلماقچى بولغانلىقى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزۈلۈپ بولغان ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۇلارغا چوڭ بىر مۆجىزە كۆرسىتىپ قويۇشنى پىلانلىدى. ھەمدە ئۇلار كېلىشتىن بۇرۇن ئايال پادىشاھنىڭ تەختىنى ئەكەلدۈرمەكچى بولدى.

⑤ بۇ يەردىكى مەجلىستىن ئادەتتە سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام خەلقنىڭ دەۋا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن، ئەتىگەندىن باشلاپ كۈن قايرىلغىچە ئولتۇرىدىغان مەجلىسى يەنى ئۇنىڭ قوبۇلخانىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

وَأَيُّ عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّيَ عَنِّي كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ

شەكسىزكى، مەن ئۇنى ئېلىپ كېلىشكە ئەلۋەتتە قادىرمەن، ئىشەنچلىكمەن» ① [39]. (ساماۋى) كىتابتىن مەلۇماتى بار بىر كىشى ② (يەنى ئاسەف ئىبنى بۇرخىيا): «مەن ئۇنى سەن كۆرۈڭنى يۈمۈپ ئاچقۇچە ھۇزۇرۇڭغا ئەكىلىپ بولمەن» دېدى (ئۇ دۇئا قىلىۋېدى، تەخت دەرهاال ئالدىدا ھازىر بولدى). سۈلەيمان تەختنىڭ ئۆزىنىڭ يېنىدا تۇرغانلىقىنى كۆرگەندە: «بۇ رەببىمنىڭ مېنى شۈكۈر قىلامدۇ ياكى تۈزكۈرلۈك قىلامدۇ دەپ سىناش ئۈچۈن ماڭا قىلغان پەزىلىدۇر. كىمكى شۈكۈر قىلىدىكەن، ئۇ ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن شۈكۈر قىلىدۇ، كىمكى تۈزكۈرلۈك قىلىدىكەن، (بىلسۇنكى) ھەقىقەتەن رەببىم (ھەممىدىن) بەھاجەت، پەزىلى - كەرىمى كەڭ زاتتۇر» دېدى [40]. سۈلەيمان (بىلىقىنىڭ ئەقىلىنى سىناش ئۈچۈن، ئادەملىرىگە) ئېيتتى: «ئۇنىڭ تەختىنى ئۆزگەرتىۋېتىڭلار» ③.

① يەنى مەن ئۇنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كېلەلەيمەن، ئۇنىڭ ھېچبىر قىسمىنى بۇرماي، سۇندۇرماي ئېلىپ كېلىمەن.

② بۇ «كىشى» كىم ئىدى؟ بۇ «كىتاب» قايسى كىتاب ئىدى؟ ئۇ كىشى بىلىدىغان ئىلىم زادى قانداق ئىلىم ئىدى؟ بۇ ھەقتە مۇپەسسىرلەر ھەر خىل قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ ئۈچ سوئالنىڭ ھەقىقىي جاۋابىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ. بۇ يەردە ئايەتنىڭ لەۋزىدىن مەلۇم بولىدىغان ئۇقۇم شۇكى، ئۇ كىشى بىر ئىنسان ئىدى. ئۇنىڭدا ئىلاھىي كىتابتىن ھاسىل قىلغان ئىلىم بار ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا مۆجىزە ۋە كارامەت سۈپىتىدە شۇنداق قۇدرەت ئاتا قىلغان بولۇپ، ئۇ كۆزنى يۈمۈپ ئاچقۇچە ئايال پادىشاھنىڭ تەختىنى ئېلىپ كەلدى. مۆجىزە ۋە كارامەت دېگەن زاھىرىي سەۋەب ۋە ئادەتتىكى ئۈسۈل - ۋاسىتىلەر بىلەن ئەمەلگە ئاشمايدىغان، پەقەت ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە ئىرادىسى بىلەن ۋۇجۇتقا چىقىدىغان پەۋقۇلئادە بىر ئىشتۇر. شۇڭا بۇ ئىشتا بىر شەخسنىڭ قۇدرىتىگە ئۇ قەدەر ھەيران قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق، نە مەزكۇر ئىلىمنىڭ قايسى تۈردىكى ئىلىم ئىكەنلىكىنى ئىزدەپ ئولتۇرۇشنىڭمۇ زۆرۈرىيىتى يوق. چۈنكى، بۇ ئىش قارىماققا يۇقىرىدا تونۇشتۇرۇلغان كىشى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشقاندا كۆرۈنسىمۇ، ئەمىلىيەتتە بۇ ھەر ئىشنى كۆزنى يۈمۈپ ئاچقۇچە ۋۇجۇتقا چىقىرايلىدىغان ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ۋۇجۇتقا چىققان ئىدى. سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقىقەتنى ئوبدان چۈشۈنەتتى، شۇ ۋەجىدىن ئۇ تەختنى كۆز ئالدىدا كۆرگەن ھامان «بۇ رەببىمنىڭ پەزىلىدۇر» دېگەن ئىبارىنى ئىشلەتتى.

③ يەنى ئۇنىڭ رەڭگىنى ياكى شەكلىنى ئۆزگەرتىپ قويۇڭلار.

أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قَيْلٌ أَهْكَذَا عَرَشُكَ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأَوْتَيْنَا أَلْعَلَّ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٣﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِيهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِّن قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي

ئۇنى تونۇيالامدۇ ياكى تونۇيالمايدىغانلاردىن بولامدۇ، قاراپ باقايلى» ﴿1﴾ [41]. بىلىقس كەلگەندە (ئۇنىڭغا): «سېنىڭ تەختىڭ مۇشۇنداقمىدى؟» دېيىلدى. ئۇ: «شۇدەك تۇرىدۇ» دېدى ﴿2﴾. ئۇنىڭدىن بۇرۇن بىزگە (ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى بىلدۈرىدىغان) ئىلىم بېرىلدى، بىز مۇسۇلمان بولغان ئىدۇق ﴿3﴾ [42]. ئۇنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسىلىرى ئۇنى (بۈگۈنگىچە ھەق دىندىن) توسۇپ قويغان ئىدى. چۈنكى، ئۇ كاپىر قەۋمىدىن ئىدى ﴿4﴾ [43]. ئۇنىڭغا (يەنى بىلىقسقا): «قەسىرگە كىرىڭ!» دېيىلدى، ئۇ (يەنى بىلىقس) قەسىرنى كۆرگەندە ئۇنى چوڭقۇر سۇ دەپ ئويلاپ (ئېتىكىنى كۆتۈرۈپ) ئىككى پاچىقىنى ئاچتى، (سۈلەيمان ئۇنىڭغا): «بۇ ھەقىقەتەن ئەينەكتىن ياسالغان قەسىردۇر» دېدى ﴿5﴾. (بىلىقس) ئېيتتى: «ئى رەببىم! مەن (سېنى تونۇماي) ھەقىقەتەن ئۆزۈمگە ئۆزۈم زۇلۇم قىپتىكەنمەن،

① بۇ ئايەتنىڭ ئىككى خىل مەنىسى بار. بىرىنچىسى: ئۇ ئۆز تەختىنىڭ ئەكەلدۈرۈلگەنلىكىنى بىلەلمەدۇ ياكى بىلەلمەمدۇ؟ ئىككىنچىسى: ئۇ ھىدايەت يولىغا كىرەمدۇ، يوق؟ يەنى ئۇ شۇ قەدەر بۈيۈك مۆجىزىنى كۆرۈپ، ھىدايەت يولىغا كىرەمدۇ ياكى ئازغۇنلىقىدا تۇرىۋېرەمدۇ؟ بۇنىڭغا قارايمىز.

② تەختنىڭ شەكلى ۋە جايلىشىشى ئازراق ئۆزگەرتىلگەن ئىدى. شۇڭا ئۇ ئوچۇق ئىبارە بىلەن ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ تەختى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپمۇ قىلمىدى. ئازراق ئۆزگەرتىلگەن بولسىمۇ، ئىنسان ئۆزىنىڭ نەرسىسىنى تونۇيالايدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ تەختى ئىكەنلىكىنى ئىنكارمۇ قىلمىدى. شۇڭا ئۇ: «شۇدەك تۇرىدۇ» دېدى. بۇ جاۋابتا نە ئېتىراپ، نە ئىنكار يوق بولۇپ، مۇسبەت ۋە مەنپىيگە ئېھتىمال قالدۇرۇپ بېرىلگەن دانا جاۋاب ئىدى.

③ يەنى بىز بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن سېنىڭ ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىنى بىلگەن ۋە ساڭا بويسۇنغان ئىدۇق، دېگەن بولدى. ئەمما ئىمام ئىبنى كەسىر ۋە شەۋكانى قاتارلىق مۇپەسسىرلەر بۇ سۆزنى سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى دەپ قاراپ، «بىز بۇرۇنلا سەبەئ مەملىكىتى پادىشاھىنىڭ مۇسۇلمان بولۇپ، ھۇزۇرىمىزغا كېلىدىغانلىقىنى بىلگەن ئىدۇق» دەپ تەپسىر قىلغان.

④ بۇ جۈملە ئاللاھ تائالانىڭ سۆزدۇر. ئۇنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسىلىرى توسۇپ قويغان ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبى ئۇنىڭ كېلىپ - چىقىشى كاپىر قەۋمىدىن بولغانلىقىدىن ئىدى. شۇ ۋەجىدىن تەۋھىدنىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەرسىز قالغان ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ سۆزنى ئاللاھقا، بەزىلەر سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامغا مەنسۇپ قىلىپ تەپسىر قىلدى. يەنى ئاللاھ ياكى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلىشتىن توستى، دېگەن بولدى، دېدى. لېكىن ئالدىنقى ئۇقۇم ئەڭ توغرىدۇر. (فەتھۇلقەدر)

⑤ بۇ قەسىر ئەينەكتىن ياسالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ھويلىسىنىڭ سەيناسمۇ ئەينەكتىن ئىدى. ﴿لُجَّةٌ﴾ كۆپ سۇ ياكى كۆل دېمەكتۇر. سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام بىلىقسقا ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى

بىلدۈرىدىغان مۆجىزىنى كۆرسىتىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ بىناكارلىق ۋە سانائەت جەھەتتىكى شان - شەۋكىتىنىمۇ كۆرسىتىپ قويماقچى ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنى ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئىگە بىر پادىشاھ قىلغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويماقچى بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئايال پادىشاھنى قەسرگە كىرىشكە تەكلىپ قىلدى. ئۇ كىرمەكچى بولۇپ، كىيىمنى كۆتۈرۈپ پاچىقىنى ئاچتى. ماڭىدىغان يەرنىڭ ئاستى سۇ، ئۈستى ئەينەك بولغاچقا، ئۇنى سۇ دەپ ئويلاپ، كىيىمى ھۆل بولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن كۆتۈرۈۋالدى.

وَأَسَلْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَتَقَوْمٌ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا أَطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَّيَّرَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ

ئەمدى سۇلەيمان بىلەن بىللە ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھقا بويسۇندۇم (يەنى سۇلەيماننىڭ دىنىغا ئەگىشىپ ئىسلامغا كىردىم)» ﴿٤٤﴾ [44]. بىز ھەقىقەتەن سەمۇد قەۋمىگە (نەسەب جەھەتتىكى) قېرىندىشى سالىھنى «ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار» (دەپ دەۋەت قىلىشى ئۈچۈن پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتكەن ئىدۇق، (ئۇ دەۋەت قىلىۋىدى)، شۇ ھامان ئۇلار ئىككى پىرقىگە بۆلۈنۈپ جىدەللىشىپ كەتتى ﴿٤٥﴾ [45]. سالىھ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! سىلەر نېمىشقا رەھمەتتىن بۇرۇن ئازابنىڭ تېزىرىك كېلىشىنى تىلەيسىلەر؟ ﴿٤٦﴾ سىلەر رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن نېمىشقا ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەيسىلەر؟» [46]. ئۇلار ئېيتتى: «(بېشىمىزغا كەلگەن خاپىلىق) سېنىڭ ۋە سەن بىلەن بىللە بولغانلارنىڭ شۇمۇلۇقىدىن كەلدى» ﴿٤٤﴾. سالىھ ئېيتتى: «بېشىڭلارغا كېلىدىغىنى (يەنى ياخشىلىق ۋە يامانلىق) ئاللاھ تەرىپىدىن كېلىدۇ» ﴿٤٥﴾.

① يەنى ئۇنىڭ سۇ ئەمەس، بەلكى ئەينەك ئىكەنلىكى ئايدان بولغاندىن كېيىن، بىلىقس ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى ئېتىراپ قىلىپ، مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئېلان قىلدى. سۈزۈك پارقىراق تاش ئەرەبچىدە ﴿مُمَرَّدٌ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ. تېخى ساقال - بۇرۇتى چىقىمىغان چىرايلىق ئوغۇلمۇ "أَمْرٌ" دېيىلىدۇ. يوپۇرماقلىرى چىقىمىغان دەرەخمۇ "شَجَرَةٌ مَرْدَاءٌ" دېيىلىدۇ. (فەتھۇلقەدر) لېكىن ﴿مُمَرَّدٌ﴾ بۇ يەردە پارقىراق تۇرغان دېگەن مەنىدە كەلگەن يەنى ئەينەكتىن ياسالغان ياكى ئەينەك بىلەن بېزەلگەن قەسىر.

ئەسكەرتىش: سەبەئنىڭ ئايال پادىشاھى بىلىقس مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن نېمە ئىش بولدى؟ بۇ ھەقتە قۇرئان كەرىمدە ياكى سەھىھ ھەدىسلەردە ئېنىق بىر مەلۇمات يوق. تەپسىرلەردىكى رىۋايەتلەردە سۇلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنى ئەمرىگە ئالغانلىقى تىلغا ئېلىنىدۇ. لېكىن قۇرئان ۋە ھەدىس بۇ ھەقتە بىر نەرسە دېمىگەنلىكى ئۈچۈن سۈكۈت قىلغان ئەۋزەلدۇر. توغرىسىنى ئاللاھ ئۆزى بىلگۈچىدۇر.

② بۇ ئىككى پىرقە مۇئمىنلەر ۋە كاپىرلاردىن ئىبارەت ئىككى پىرقىنى كۆرسىتىدۇ. «جېدەللىشىپ كەتتى» يەنى ھەربىر پىرقە ئۆزىنى ھەقىقەتنىڭ ئۈستىدە دەپ دەۋا قىلدى، دېمەكتۇر.

③ يەنى ئىماننى قوبۇل قىلىشنىڭ ئورنىغا، نېمە ئۈچۈن كۇفرىدا چىڭ تۇرىسىلەر؟ بۇ كۇفىرى سىلەرنى ئازابقا ئېلىپ بارىدۇ ئەمەسمۇ؟ سەمۇد قەۋمى ئۆزلىرىنىڭ تەرسالىقى ۋە جاھىللىقىدىن: بىزگە ئازاب كەلتۈرگىن، دېگەن تەلەپنىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى. ئۇنىڭغا جاۋابەن سالىھ ئەلەيھىسسالام يۇقىرىدىكى سۆزنى قىلدى.

④ ﴿أَطَّيَّرْنَا﴾ ئەسلىدە "طَّيَّرْنَا"، بۇ پېئىلنىڭ تومۇرى "طَّيَّرٌ" بولۇپ، (ئۇچۇش) دېگەن مەنىدە. ئەرەبلەر بىر ئىش قىلماقچى ياكى سەپەرگە چىقماقچى بولسا، بىر قۇشنى ئۇچۇرۇپ پال سالاتتى، ئەگەر قۇش ئوڭ تەرەپكە ئۇچسا، بۇ ياخشىلىقتىن دېرەك بېرىدۇ دەپ قاراپ، ئۇ ئىشنى قىلاتتى ياكى سەپەرگە

چىقاتتى. ئەگەر سول تەرەپكە ئۇچسا، ئۇنىڭدىن شۇم پال ئالاتتى - دە، ئۇ ئىشنى قىلمايتتى ياكى سەپەرگە چىقمايتتى. (فەتھۇلقەدىر) ئىسلامدا بۇ خىل شۇم پال ئېلىش، ساختا بېشارەت، پال سېلىش، پال باقتۇرۇش جايىز ئەمەس. ئەمما ئىشلارنىڭ ياخشى بولۇشىنى تىلەپ، كەلگۈسىگە ئىجابىي قاراشتا بولۇش جايىزدۇر.

⑤ يەنى سىلەرگە كەلگەن قەھەتچىلىككە سىلەر ئويلىغاندەك مۇئىنلەر سەۋەب بولغان ئەمەس. ئۇنىڭ ھەقىقىي سەۋەبى ئاللاھنىڭ ئىلكىدە. چۈنكى قازا ۋە قەدەر، ياخشىلىق ۋە يامانلىق ئۇنىڭ ئىختىيارى بىلەن بولىدۇ. دېمەك بۇ پالاکەت (قەھەتچىلىك ۋە باشقا كۈلپەتلەر) سىلەرگە ئاللاھ تەرەپتىن كەلدى، ئۇنىڭ سەۋەبى سىلەرنىڭ كۇفۇرلۇق قىلغانلىقىڭلاردىندۇر. (فەتھۇلقەدىر)

بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكْرُؤًا مَكْرًا وَمَكْرًا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾

بەلكى سىلەر سىنىلىۋاتقان بىر قەۋمىسىلەر» ﴿47﴾. (ھىجر) شەھىرىدە يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان، ئىسلاھ قىلمايدىغان توققۇز نەپەر (كاتتىباش) كىشى بار ئىدى ﴿48﴾. ئۇلار: «ئۆزئارا ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىشىڭلار، بىز بىر كېچىدە سالىھنى ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرىنى چوقۇم ئۆلتۈرۈۋېتەيلى ﴿2﴾، ئاندىن ئۇنىڭ ۋەلىسىگە (يەنى يېقىن تۇغقانلىرىغا): «بىز (سالىھنىڭ) ئائىلىسى ئۆلتۈرۈلگەن چاغدا ئۇ يەردە يوق ئىدۇق، بىز ھەقىقەتەن راست گەپ قىلىۋاتىمىز، دەيلى» دېيىشتى ﴿3﴾. ئۇلار (سالىھقا قارشى) شۇنداق بىر سۈيىقەست پىلانلىۋىدى ﴿4﴾، بىز ئۇلارنىڭ سۈيىقەستىنى تۈيدۈرمايلا ﴿5﴾ بىتچىت قىلىۋەتتۇق ﴿6﴾. ئۇلارنىڭ سۈيىقەستىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىنىكى، ھەقىقەتەن بىز ئۇلارنى ۋە ئۇلارنىڭ قەۋمىنى پۈتۈنلەي ھالاك قىلىۋەتتۇق ﴿7﴾. ﴿51﴾.

① يەنى گۇمراھلىقنىڭلاردا قويۇپ بېرىلىش بىلەن سىنىلىۋاتىسىلەر.

② يەنى سالىھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ئۆلتۈرۈۋېتەيلى. ئۇلار قەسەم ئىچكەن ۋاقىت، ئۇلار توڭگىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن سالىھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: ئۈچ كۈندىن كېيىن سىلەرگە ئازاب كېلىدۇ، دېگەن خەۋەرنى يەتكۈزگەندىن كېيىن ئىدى. ئۇلار: ئازاب كېلىشتىن ئىلگىرى سالىھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنى پۈتۈنلەي يوقىتىۋېتەيلى، دېيىشكەن ئىدى.

③ يەنى بىز، ئۇلار ئۆلتۈرۈلگەن چاغدا ئۇ يەردە يوق ئىدۇق، ئۇلارنى كىمنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكىنىمۇ بىلمەيمىز، دەيلى.

④ ئۇلار ئۆزئارا قەسەم قىلىشىپ، پىلانلىغان سۈيىقەستى بويىچە كېچە قاراڭغۇلىقىدىن پايدىلىنىپ پىلاننى ئىجرا قىلماقچى بولغان ئىدى، ئۇلار: بىز ئۈچ كۈن مۇددەت توشۇشتىن ئىلگىرى سالىھ ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنى ئۆلتۈرۈپ بولايلى، دېيىشكەن ئىدى.

⑤ ئۇلار ئاللاھنىڭ تەدبىرى (پىلانى) نى تۇيمايلا قالدى.

⑥ يەنى بىز ئۇلارنىڭ سۈيىقەستىنى بىتچىت قىلدۇق، ئۇلارنى ھالاك قىلدۇق. ﴿مَكْرًا مَكْرًا﴾ دېگەن ئىبارە ئۇلارنىڭ ئىبارىسىگە ئوخشاش بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەكسىچە مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

⑦ يەنى بىز مەزكۇر 9 نەپەر كاتتىباشنىلا ئەمەس، ھەتتا ئۇلارنىڭ قەۋمىنىمۇ پۈتۈنلەي ھالاك قىلدۇق. چۈنكى بۇ قەۋم ھالاكەتنىڭ ئەسلىي سەۋەبى بولغان كۇفرلىق ۋە پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىشتا ئۇلار بىلەن بىر سەپتە ئىدى. گەرچە ئۇلار بۇ مەخپىي سۈيىقەستكە قاتناشمىغان بولسىمۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ كۆزلەيدىغىنى ۋە ئارزۇ قىلىدىغىنىمۇ سالىھ ئەلەيھىسسالامنى كۆزدىن يوقىتىش ئىدى. شۇڭا ئۇلارمۇ 9 نەپەر كاتتىباش تەرەپتە سالىھ ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرگە قارشى ئىدى. شۇ ۋەجىدىن پۈتۈن قەۋم ھالاكەتكە لايىق بولدى.

فَيْلِكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَخْيَيْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ
الْفَحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَيْنَكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾ * فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ
قَالُوا أَخْرِجُوا ءَالَ لُوطٍ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَّتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَخْيَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أَمْرَأَتَهُ قَدَّرْنَا لَهَا مِنَ الْغَيْرِ مِثْلَ ٱلْحَبِيبِ ﴿٥٧﴾

مانا ئۇلارنىڭ زۇلۇم قىلغانلىقى سەۋەبلىك، ئادەمسىز قالغان ئۆيلىرى! شەكسىزكى، بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن بۇنىڭدا ئەلۋەتتە (چوڭ) ئىبرەت بار [52]. (سالھ بىلەن) ئىمان ئېيتقان ۋە (ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشتىن) ساقلانغانلارنى قۇتقۇزدۇق [53]. لۇتىنىمۇ (ئۆز قەۋمىگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن ئىدۇق) ① ئۆز ۋاقتىدا ئۇ قەۋمىگە: «سىلەر قاراپ تۇرۇپ قەبىھ ئىشلارنى قىلامسىلەر؟» ② [54]. سىلەر راستتىنلا ئاياللارنى قويۇپ، جىنسىي تەلۋىڭلارنى ئەرلەر بىلەن قاندۇرامسىلەر؟ ③ ھەقىقەت شۇكى، سىلەر ئىنتايىن نادان قەۋم ئىكەنسىلەر» دېگەن ئىدى ④ [55]. ئۇلارنىڭ بىردىنبىر جاۋابى: «لۇتنىڭ تەۋەلىرىنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقىرىڭلار، چۈنكى ئۇلار پاك كىشىلەردۇر» ⑤ دېيىشتىن ئىبارەت بولدى [56]. بىز ئۇنى ۋە ئايالىدىن باشقا تەۋەلىرىنى قۇتقۇزدۇق، تەقدىرىمىز بىلەن ئۇنى (يەنى ئايالىنى) ھالاك بولغۇچىلار قاتارىدىن قىلدۇق ⑥ [57].

① يەنى لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسسىنى ئەسلىگەن. ئۇنىڭ قەۋمى ئەمۇرىيە ۋە سەدۇم دېگەن جايلاردا ياشايتتى.

② بۇنىڭ قەبىھ بىر قىلمىش ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ قىلامسىلەر؟ بۇ يەردىكى ﴿تُبْصِرُونَ﴾ دېگەن سۆز دىلىنىڭ كۆرۈشىنى بىلدۈرىدۇ. ئەگەر زاھىرىي كۆرۈشىنى بىلدۈرىدۇ دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا بۇ ئىشنى قىلامسىلەر، دېگەن بولىدۇ، يەنى سىلەردە بۇزۇقچىلىق شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنكى، قىلمىشىڭلارنى يوشۇرۇپ ئولتۇرماستىن، ئاشكارا قىلىدىغان بولۇپ كېتىپسىلەر.

③ بۇ جۈملە ئۇلارنىڭ خاتا قىلمىشىنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن قايتا تەكرارلانغان. يەنى سىلەر لىۋاتەتتە (بەچچىۋازلىقتا) ھەددىڭلاردىن ئېشىپ، ئاياللىرىڭلارنى قويۇپ، ئەرلەر بىلەن غەپىرى تەبىئىي جىنسىي مۇناسىۋەت قىلامسىلەر؟

④ بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: سىلەر بۇ قىلمىشنىڭ ھاراملىقىنى ياكى بۇ جىنايەتنىڭ جازاسىنى بىلمەيسىلەر. ئەگەر بىلگەن بولساڭلار، ئۇنداق قىلماسلىقىڭلار مۇمكىن ئىدى.

⑤ ئۇلار بۇ سۆزنى تەنە ۋە مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن ئېيتتى.

⑥ «تەقدىرىمىز بىلەن» يەنى ھالاك بولغۇچىلار جۈملىسىدىن بولىدىغانلىقىنى تەقدىر قىلدۇق.

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٥٨﴾ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ۗ ءَآلَهُ خَيْرٌ مَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

بىز ئۇلارنىڭ ئۈستىگە (تاشتىن) يامغۇر ياغدۇردۇق ①. ئاگاھلاندىرۇلغۇچىلارغا ياغدۇرۇلغان يامغۇر نېمىدېگەن يامان! ② [58]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «بارلىق ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر! ئامانلىق ئۇنىڭ (پەيغەمبەرلىككە) تاللىغان بەندىلىرىگە بولسۇن!» ③. ئاللاھ ياخشىمۇ؟ ياكى ئۇلارنىڭ (ئاللاھقا) شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرىمۇ؟ ④ [59].

- ① ئۇلارغا كەلگەن ئازاب ئىلگىرى تەپسىلىي بايان قىلىندى. ئۇلارنىڭ يۇرتلىرى ئۆزلىرى بىلەن قوشۇپ، دۈم كۆمۈتۈرۈۋېتىلدى. ئاندىن ئۇلارغا ئۈستى - ئۈستىلەپ تاش يامغۇر ياغدۇرۇلدى.
- ② يەنى پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق ئاگاھلاندىرۇلغان ۋە ئۇلارغا قارشى دەلىل - پاكىت تۇرغۇزۇلغانلارغا ياغدۇرۇلغان يامغۇر نېمە دېگەن يامان! ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى يالغانچىغا چىقىرىش ۋە ئىنكار قىلىشتىن باش تارتىمىغان ئىدى.
- ③ كىشىلەرنى بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن ئەلچىلىككە تاللىغان بەندىلىرىگە سالام بولسۇن.

④ بۇ يەردىكى سوئال تەستىقلاش ئۈچۈن كەلگەن يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ياخشىدۇر، چۈنكى ئۇ ھەممىنى ياراتقۇچى، ھەممىگە رىزىق بەرگۈچى، ھەممىنىڭ ئىگىسىدۇر. شۇڭا، پەقەت ئاللاھ ئۆزىلا ئىبادەتكە لايىقتۇر. ئۇنىڭدىن باشقىسى نە ياراتقۇچى ئەمەس، نە رىزىق بەرگۈچى ئەمەس، نە ھېچ نەرسىگە ئىگە ئەمەس تۇرسا، قانداقمۇ ئىبادەتكە لايىق بولسۇن؟ ﴿ خَيْرٌ ﴾ دېگەن گەرچە ياخشى دېگەن سۈپەتنىڭ سېلىشتۇرما دەرىجە شەكلى بولسىمۇ، بۇ يەردە سېلىشتۇرما دەرىجە مەنىسىدە ئەمەس، بەلكى مۇتلەق ياخشى دېگەن مەنىدە كەلگەن، چۈنكى باتىل مەبۇدلاردا ئەزەلدىن ياخشىلىق يوقتۇر.

أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ دَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ؕ أَلَيْسَ مَعَ اللَّهِ بَلٌّ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهْرًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيًّا وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ؕ أَلَيْسَ مَعَ اللَّهِ بِلٌّ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

(ئۇلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرى ياخشىمۇ) ياكى ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، سىلەرگە ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ بەرگەن زاتمۇ؟ بىز ئاشۇ سۇ بىلەن دەرەخلىرىنى ئۆستۈرۈش سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن كەلمەيدىغان گۈزەل باغلارنى يېتىدىشىمۇ؟ بەردۇق ①. (بۇ ئىشلارنى قىلىشتا) ئاللاھ بىلەن بىللە بىرەر ئىلاھ بارمۇ؟ (يوق) ②. بەلكى ئۇلار (توغرا يولدىن) بۇرۇلۇپ كېتىدىغان قەۋمدۇر ③ [60]. (ئۇلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرى ياخشىمۇ) ياكى زېمىننى تۇرالغۇ قىلغان، ئۇنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىدە دەريالارنى ئاققۇزغان، ئۇنىڭ ئۈستىدە (تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) مۇستەھكەم تاغلارنى ئورناتقان ④، (بىرىنىڭ سۈيى تاتلىق، يەنە بىرىنىڭ سۈيى تۇزلۇق) ئىككى دېڭىز ئارىسىدا (ئارىلىشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) توسۇق پەيدا قىلغان زاتمۇ؟ ⑤ (بۇ ئىشلارنى قىلىشتا) ئاللاھ بىلەن بىللە بىرەر ئىلاھ بارمۇ؟ (يوق). بەلكى ئۇلارنىڭ تولىسى (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى) بىلمەيدۇ [61].

① بۇ ئايەتتىن باشلاپ ئالدىنقى جۈملىنىڭ شەرىھى ۋە دەلىللىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇكى، ئەنە شۇ ئاللاھ يارىتىش، رىزىق بېرىش ۋە كائىنات ئىشلىرىنى باشقۇرۇش قاتارلىقلاردا يەككە - يېگانىدۇر، بۇ ئىشلاردا ھېچكىم ئۇنىڭغا شېرىك ئەمەس. ئاسمانلارنى شۇ قەدەر ئېگىز ۋە گۈزەل قىلىپ ياراتقان، ئاسمانلاردا نۇرلۇق يۇلتۇزلار، ئاشكارا كۆرۈنگۈچى يۇلتۇزلار توپى ۋە يۇلتۇزلارنىڭ ئوربىتىلىرىنى ئايلىنىپ تۇرغۇچى پلانىتلارنى ياراتقان. شۇندىكىدەك زېمىننى ۋە ئۇنىڭدا تاغلار، دەريالار، بۇلاقلار، دېڭىز - ئوكيانلار، زىرائەتلەر، دەل - دەرەخلەر، مېۋە - چېۋىلەر، تۈرى، شەكلى ۋە رەڭگى ھەرخىل بولغان ئۇچار قۇشلار ۋە ھايۋانلارنى ياراتقان، ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن گۈزەل باغۇ - بوستانلارنى پەيدا قىلغان كىم؟ ئاللاھ ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ بەرمىگەن بولسا، سىلەرنىڭ قولۇڭلاردىن بىر تۈپ دەرەخ ئۆستۈرۈشمۇ كەلمەيتتى. بۇ سۇئالنىڭ جاۋابىغا مۇشۇرىكلارمۇ ئېتىراپ قىلغان ھالدا: ھەممىنى ياراتقۇچى ئاللاھتۇر، دەيدۇ. ﴿ئەگەر سەن ئۇلاردىن «ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆلۈك زېمىننى تىرىلدۈرگەن كىم؟» دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ﴾. (سۈرە ئەنكەبۇت 63 - ئايەت)

② يەنى مەزكۇر مەۋجۇداتلارنى ياراتقان ئاللاھ بىلەن بىللە ئىبادەتكە لايىق يەنە بىر ئىلاھ بارمۇ؟ ياكى ئۇلاردىن بىرەرنى يارىتىشقا قۇدرىتى يېتىدىغان بىرى بارمۇ؟ يوق. يەنى بىر نەرسە ياراتقان ياكى ئىبادەتكە لايىق بولغان ھېچكىم يوق. ﴿أَمَّنْ﴾ دېگەن سۆزنىڭ بۇ ئايەتتىكى ئۇقۇمى شۇكى، بارلىق مەۋجۇداتنى ياراتقان شۇ زات ھېچنەرسە يارىتالمايدىغان شەخسكە ئوخشاشمۇ؟ (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى: ئۇلار ئاللاھقا سىرداش ۋە تەڭداش قوشىدىغان قەۋمدۇر. يەنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىغان قەۋمدۇر.

④ يەنى زېمىندا مۇقىم تۇرىدىغان مۇستەھكەم تاغلارنى ئورناتتى. شۇڭا ئۇلار تەۋرىمەيدۇ ھەم مىدىرلىمايدۇ. ئۇنداق بولمايدىغان بولسا، زېمىننىڭ ئۈستىدە ياشاش مۇمكىن بولمىغان بولاتتى.

زېمىننىڭ ئۈستىدە ئېگىز - ئېگىز تاغلارنى بەرپا قىلىشتىن مەقسەتمۇ زېمىننى تەۋرەپ كېتىش ۋە مېدىرلاپ كېتىشتىن ساقلاشتۇر.

⑤ ئىككى دېڭىز ئارىسىدىكى توسما سۈرە فۇرقان 53 - ئايەتنىڭ شەرھىسىدە تەپسىلىي بايان قىلىندى.

أَمَّن يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ ۗ أَلَيْسَ مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَّا تَدَّكُرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّن يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيْحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۗ أَلَيْسَ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾ أَمَّن يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۗ أَلَيْسَ مَعَ اللَّهِ قُلٌّ هَا تَوَابُ بَرَهْنِكُمْ ۖ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾

(ئۇلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرى ياخشىمۇ) ياكى بېشىغا كۈن چۈشكەن ئادەم دۇئا قىلسا ئىجابەت قىلىدىغان، ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىرچىلىقنى كۆتۈرۈۋېتىدىغان ① ۋە سىلەرنى يەر يۈزىنىڭ ئورۇنباسالرى قىلغان زاتمۇ؟ ② (بۇ ئىشلارنى قىلىشتا) ئاللاھ بىلەن بىللە بىرەر ئىلاھ بارمۇ؟ (يوق). سىلەر تولمۇ ئاز ئىبرەت ئالسىلەر [62]. (ئۇلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرى ياخشىمۇ) ياكى قۇرۇقلۇقنىڭ ۋە دېڭىزنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا سىلەرگە يول كۆرسىتىپ بېرىدىغان ③، رەھىمىتىدىن (يەنى يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىشتىن) ئىلگىرى شاماللىرىنى بېشارەت قىلىپ ئەۋەتىدىغان زاتمۇ؟ ④ (بۇ ئىشلارنى قىلىشتا) ئاللاھ بىلەن بىللە بىرەر ئىلاھ بارمۇ؟ (يوق). ئاللاھ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن ئەلۋەتتە ئۈستۈندۈر [63]. (ئۇلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان نەرسىلىرى ياخشىمۇ) ياكى (مەخلۇقاتنى) دەسلەپتە ياراتقان، ئاندىن ئۇنى تىرىلدۈرىدىغان ⑤، سىلەرنى ئاسماندىن ۋە زېمىندىن رىزىقلاندۇرىدىغان زاتمۇ؟ ⑥ (بۇ ئىشلارنى قىلىشتا) ئاللاھ بىلەن بىللە بىرەر ئىلاھ بارمۇ؟ (يوق). (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئەگەر (ئاللاھنىڭ شېرىكى بار دېگەن سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، دەلىللىرىڭلارنى كەلتۈرۈپ بېقىڭلار» [64].

① يەنى ئەنە شۇ ئاللاھقا قىيىنچىلىق ۋاقىتلاردا ئىلتىجا قىلىنىدۇ. كۈلپەت چۈشكەندە ئۈمىد ئۇنىڭغا باغلىنىدۇ. ﴿مُضْطَرَّ﴾ چارىسىز ئادەم ئۇنىڭ تەرىپىگە تەلپۈنىدۇ. مۈشكۈللۈكنى پەقەت ئۇ ئاسان قىلىدۇ. تەپسىلىي شەرھى سۈرە ئىسرا 64 - ئايەت، سۈرە نەمىل 53 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى.

② يەنى بىر ئۈممەتتىن كېيىن يەنە بىر ئۈممەت، بىر قەۋمدىن كېيىن يەنە بىر قەۋم، بىر ئەۋلادتىن كېيىن يەنە بىر ئەۋلادنى ئورۇنباسالرى قىلىپ يارىتىدۇ. ئەگەر بارلىق ئىنسانلارنى بىرلا ۋاقىتتا ياشايدىغان قىلىپ ياراتقان بولسا، زېمىندا ئولتۇراقلىشىشقا جاي يېتىشمىگەن بولاتتى. تۇرمۇش كەچۈرۈشمۇ قىيىنلىشىپ كەتكەن بولاتتى. نەتىجىدە ھەممە كىشى بىر - بىرىنىڭ پۈتىنى تارتىۋېتىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ كېتەتتى. يەنى ئاللاھنىڭ بىر ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ ئارقىدىن يەنە بىر ئەۋلاد كىشىلەرنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەنلىكى، كېيىنكىلەرنى ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئورۇنباسالرى قىلغانلىقىمۇ ئۇنىڭ كامالى مېھرىبانلىقىدىندۇر.

③ يەنى ئاسمانلاردىكى يۇلتۇزلارغا نۇر ئاتا قىلغان كىم؟ سىلەر يۇلتۇزلار ئارقىلىق قاراڭغۇلۇقلاردا يول تاپسىلەر. بىر - بىرىگە چەك - چېگرا ھەم يول بەلگىسى بولىدىغان تاغلارنى يەنە ۋادىلارنى ياراتقان كىم؟

④ يامغۇردىن ئىلگىرىكى سوغۇق شامال پەقەت يامغۇردىن بېشارەت بېرىپلا قالماستىن يەنە قۇرغاقچىلىقتا قالغان كىشىلەرگە خۇشاللىق ئەلچىسى بولۇپ كېلىدۇ.

⑤ يەنى ئۇ قىيامەت كۈنى سىلەرگە قايتا ھاياتلىق ئاتا قىلىدىغان زاتتۇر.

⑥ يەنى ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇش بىلەن زېمىنگە يوشۇرۇنغان خەزىنىلەر (زىرائەت ۋە مېۋىلەر) نى چىقىرىپ بېرىدىغان، شۇنىڭ بىلەن ئاسمان ۋە زېمىننىڭ بەرىكەت دەۋرۋازلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان زاتتۇر.

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٥٦﴾ بَلِ أَدْرَكَ عَلَيْهِمْ فِي الْآخِرَةِ

يەنە ئېيتقىنىكى، «ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ»^①، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قاچان تىرىلدۈرۈلىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ [65]. ئۇلارنىڭ ئاخىرەت توغرىسىدىكى ئىلمى (پىشىپ) يېتىلدىمۇ؟ (ياق)^②.

① يەنى مەزكۇر ئىشلاردا ئاللاھ تائالا يەككە - يېگانىدۇر. ھېچكىم بىلەن شېرىكچىلىكى يوقتۇر. شۇنىڭدەك غەيب ئىلمىدىمۇ يەككە - يېگانىدۇر. ئۇنىڭدىن باشقا غەيبىنى بىلگۈچى يوقتۇر. ئەلچىلەر ۋە پەيغەمبەرلەرمۇ پەقەت ئاللاھ تائالا ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرگەن ئىلىمنىلا بىلىدۇ. باشقىلارنىڭ تەلىم بېرىشى ئارقىلىق ئىلىم ھاسىل قىلغان ئالىم غەيبىنى بىلگۈچى دەپ ئاتالمايدۇ. غەيبىنى بىلگۈچى شۇنداق زاتتۇركى، ئۇ ھېچقانداق بىر ۋاسىتە ۋە باشقىلارنىڭ ياردىمىسىز ھەممە ئىلىمنى ئەزەلدىن بىلىدۇ. ھەر قانداق ئىشتىن ئۆزى خەۋەردار بولىدۇ. ھەر قانداق مەخپىيەتلىكمۇ ئۇنىڭ ئىلىم دائىرىسىدىن سىرتتا قالمايدۇ. بۇ سۈپەت پەقەت ۋە پەقەت ئاللاھقا خاستۇر. شۇڭا ئۇ ئۆزىلا غەيبىنى بىلگۈچىدۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم بۇ كائىناتتا غەيبىنى بىلمەيدۇ. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلارنى ئالدىن بىلىدۇ دەيدىكەن، ئاللاھقا بوھتان چاپلىغان بولىدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالا: ﴿ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ﴾ دېگەن». (سەھىھۇل بۇخارى 4855 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 287 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 3068 - ھەدىس) قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا يۇلتۇزلارنى ئۈچ مەقسەت ئۈچۈن ياراتقان: ئاسمانغا زىننەت، يول بەلگىسى، شەيتانلارغا تاش ئېتىپ قوغلاش. لېكىن ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىدىن خەۋەرسىز كىشىلەر يۇلتۇزلاردىن غەيب ئىلىمنى ھاسىل قىلدۇق دەپ، ئۇلارنى كاھىنلىقنىڭ ئالدام خالتىسى قىلىۋالدى. مەسىلەن: ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: پالانى يۇلتۇز چىققاندا توي قىلسا، مۇنداق بولىدۇ. پالانى يۇلتۇز چىققاندا سەپەر قىلسا، مۇنداق بولىدۇ. پالانى يۇلتۇز چىققاندا تۇغۇلغان بالا مۇنداق بولىدۇ، دېگەندەك. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالدامچىلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئادەتتە ئىشلار ئۇلار پەرز قىلغاندەك بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا ئۆزى ﴿ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ﴾ دەپ بەلگىلەۋەتكەن تۇرسا، بۇ يۇلتۇزلار، ئۇچار قۇشلار ۋە ھايۋانلاردىن غەيب ئىلىمنى ھاسىل قىلىش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى مۇنداق: ئۇلارنىڭ ئىلمى ئاخىرەت بولىدىغان ۋاقىتنى بىلىشتىن ئاجىز كەلدى ياكى ئۇلارنىڭ ئاخىرەت توغرىسىدىكى ئىلمى باشقىلارنىڭكىدىن ئارتۇق ئەمەس. خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ «قىيامەت قاچان بولىدۇ» دېگەن سوئالىغا بەرگەن جاۋابىدا «قىيامەت ھەققىدە سورالغۇچى سورىغۇچىدىن ئالىم ئەمەس» دېگىنىدەك. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى مۇنداق شەرھىلىگەن: ئۇلارنىڭ ئاخىرەت توغرىسىدىكى ئىلمى يېتەرلىك ئەمەس، ناھايىتى ئاز ۋە ئاجىز. ئۇلارنىڭ ئاخىرەت توغرىسىدىكى ئىلمى يەتمىدى، ھەتتاكى ئۇلارنىڭ ئىلمى تۈگىدى. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى: بەلكى، ئاخىرەتكە بارغاندا، ئۇلار ئاخىرەت ھەققىدە قىلىنغان ۋەدىلەرنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىلمى مۇكەممەل بولىدۇ. لېكىن ئۇ چاغدا بۇ ئىلىمنىڭ

ئۇلارغا ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار دۇنيادا ئۇنى ئىنكار قىلىپ ياشىغان ئىدى. خۇددى ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە دېگەندەك: ﴿ ئۇلار بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا كەلگەن كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) قۇلاقلىرى تازا ئاڭلايدىغان، كۆزلىرى تازا كۆرىدىغان بولىدۇ، لېكىن زالىملار بۈگۈن (يەنى بۇ دۇنيادا) روشەن گۇمراھلىقتۇر ﴾. (سۈرە مەريەم 38 - ئايەت)

بَلْ هُمْ فِي شَكِّ مَنَّهَا بَلْ هُمْ مَنَّهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَعْدَا كُنَّا تُرَبَّا وَعَابَاؤُنَا أَنِنَا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وَعِدْنَا هَذَا نَحْنُ وَعَابَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدْفٌ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

بەلكى ئۇلار ئاخىرەت توغرىلۇق شەك ئىچىدىدۇر، بەلكى ئۇلار بۇ ھەقتە كوردۇر ① [66]. كاپىرلار: «بىز ۋە بىزنىڭ ئاتا — بوۋىلىرىمىز توپا بولۇپ كەتكەندىن كېيىن (تىرىلىپ قەبرىمىزدىن) چوقۇم چىقىرىلامدۇق؟» [67]. ھەقىقەتەن بىزگە ۋە ئاتا — بوۋىلىرىمىزغا ئىلگىرى بۇ ھەقتە ۋەدە قىلىنىپ كەلگەن. بۇ پەقەت بۇرۇنقىلارنىڭ ئەپسانىلىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس» دېدى ② [68]. (ئى پەيغەمبەر! بۇ كاپىرلارغا) «يەر يۈزىنى كېزىپ، گۇناھكارلار (يەنى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغۇچىلار) نىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قاراپ بېقىڭلار» دېگەن ③ [69]. سەن ئۇلار سەۋەبلىك قايغۇرمىغىن، ئۇلارنىڭ ھىيلە — مىكرىدىن ئىچىڭ سىقىلمىسۇن (ئاللاھ سېنى ئۇلارنىڭ شەرىدىن ساقلايدۇ) [70]. ئۇلار: «ئەگەر (سۆزۈڭلاردا) راستچىلاردىن بولساڭلار، (سىلەر بىزگە ۋەدە قىلغان) شۇ ئازاب قاچان چۈشىدۇ؟» دەيدۇ [71]. ئېيتقىنىكى، «سىلەر تېز كېلىشىنى تەلەپ قىلغان ئازابنىڭ بىر قىسمى سىلەرگە يېقىنلاشقان بولۇشى مۇمكىن» دېگەن ④ [72]. شەكسىزكى، رەببىڭ ئىنسانلارغا ھەقىقەتەن كەرەملىكتۇر (شۇڭا ئازابنى كېچىكتۈردى)، ئەمما ئۇلارنىڭ تولىسى شۈكۈر قىلمايدۇ ⑤ [73].

① يەنى ئۇلار دۇنيادا ئاخىرەت توغرىلۇق شەك ئىچىدىدۇر، ھەتتا ئۇلار بۇ ھەقتە كوردۇركى، ئۇلارنىڭ ئەقىل كۆزلىرى ھەقىقەتنى كۆرمىگەچكە ئاخىرەتكە ئىشىنىشتىن مەھرۇم قالغاندۇر.

② يەنى ھازىرغا قەدەر قىيامەتمۇ ۋە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشمۇ بولغىنى يوق، بۇ ۋەدە پەقەت بۇرۇنقىلاردىن ئاڭلىۋېلىنغان ۋە بىر - بىرىگە دەپ بېرىلگەن سۆزلەردۇر.

③ بۇ ئايەت كاپىرلارنىڭ «بۇ پەقەت بۇرۇنقىلارنىڭ ئەپسانىلىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس» دېگەن سۆزىگە جاۋابتۇر. يەنى بۇرۇنقى قەۋملەرگە قاراڭلار، ئۇلارغا ئاللاھنىڭ ئازابى كەلمىدىمۇ؟ ئۇلارغا ئازاب كەلگەنلىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ راستلىقىغا دەلىلدۇر. شۇنىڭدەك قىيامەت ۋە ئاخىرەت ھاياتى ھەققىدە پەيغەمبىرىمىز ئېيتقان سۆزلەرمۇ شەكسىز ھەقىقەتتۇر.

④ بۇ يەردىكى ئازابتىن بەدرى غازىتىدا كاپىرلارنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى ۋە ئەسىرگە ئېلىنغانلىقىدىن ئىبارەت ئازاب ياكى قەبرىدىكى ئازاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿رَبِّتْ﴾ يېقىن دېگەن مەنىدە كەلگەن. مەسىلەن: ئەرەبچىدە ئاتلىق كىشىنىڭ كەينىگە مىنگەشكۈچى "رَبِّيفٌ" دەپ ئاتىلىدۇ.

⑤ يەنى ئازابنىڭ كېچىكىشمۇ ئاللاھنىڭ پەزىلى - كەرىمىنىڭ جۈملىسىدىندۇر. شۇنداق تۇرسىمۇ، كۆپ ساندىكى كىشىلەر ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ، تۈزكۈرلۈق قىلىدۇ.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَفُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَإِنَّهُ لَهْدَىٰ لِرَحْمَةِ الرَّحْمَنِ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَىٰ الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾

ھەقىقەتەن رەببىڭ ئۇلارنىڭ دىللىرىدا يوشۇرغانلىرىنى ۋە ئاشكارا قىلغانلىرىنى (يەنى ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارىتا ئاداۋىتىنى ۋە سۈيىقەستىنى) ئەلۋەتتە بىلىدۇ [74]. ئاسمان - زېمىندا روشەن كىتابقا (لەۋھۇلمەھپۇزغا) يېزىلمىغان ھېچبىر سىر يوق ① [75]. شەكسىزكى، (پەيغەمبەرلەرنىڭ تۈگەنچەسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل بولغان) بۇ قۇرئان ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئۇلارنىڭ ئىختىلاپلاشقان نەرسىلىرىنىڭ نۇرغۇنىنى بايان قىلىپ بېرىدۇ ② [76]. ئۇ (قۇرئان) ئىمان ئېيتقانلار ئۈچۈن ھەقىقەتەن ھىدايەتتۇر ۋە رەھمەتتۇر ③ [77]. (ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، رەببىڭ ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى) نىڭ ئارىسىدا (قىيامەت كۈنى) ئۆزىنىڭ ئادالەتلىك ھۆكۈمىنى چىقىرىدۇ ④، ئاللاھ غالىبتۇر، ھەر نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [78]. (شۇڭا) سەن ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن، شەكسىزكى، سەن ئوپۇچۇق ھەق (دىن) ئۈستىدىسەن ⑤ [79].

① كاپىرلار ئالدىرىتتۇرغان ئازابنىڭ كېلىش ۋاقتىمۇ غەيب ئىلمىنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، ئۇنى ئاللاھ تائالا لەۋھۇلمەھپۇزغا خاتىرلەپ قويغان، ئۇنىڭ ۋاقتىنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. ھالاكىتى بەلگىلەنگەن ۋاقىت كەلگەندە، ئاللاھ ئۇلارنى ھالاك قىلىدۇ. سىلەر نېمە ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن ئىلگىرى ئازابنىڭ كېلىشىنى ئالدىرىتسىلەر؟

② ئەھلى كىتاب يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار ئىختىلاپلىشىپ، ھەر خىل پىرقە ۋە گۇرۇھلارغا بۆلۈندى. ئۇلارنىڭ ئېتىقادىمۇ بىر - بىرىنىڭكىگە ئوخشىماي قالدى. يەھۇدىيلار بولسا ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى كەمسىتتى. ناسارالار بولسا ئۇنى ھەددىدىن زىيادە ئۇلۇغلىدى. ئۇلۇغلاشتا شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، ھەتتا ئۇنى ئاللاھ ياكى ئاللاھنىڭ ئوغلى دەپ ئېتىقاد قىلدى. قۇرئان كەرىم ئۇلار ئىختىلاپ قىلغان نەرسىلەر ھەققىدىكى ھەقىقەتلەرنى ناھايىتى ئوچۇق بايان قىلدى. ئەگەر ئۇلار قۇرئان كەرىم بايان قىلغان ھەقىقەتلەرنى قوبۇل قىلسا، ئۇلارنىڭ ئېتىقادى ئىختىلاپلىرى تۈگەيدۇ ھەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تەپىرقە ۋە بۆلۈنۈشلەر يوقىلىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە قۇرئان مۇئمىنلەر ئۈچۈن ھىدايەت ۋە رەھمەت دېيىلدى. چۈنكى مۇئمىنلەرلا قۇرئاندىن روھىي ئوزۇق ئالىدۇ. قۇرئانغا ئىمان ئېيتقان ئىسرائىل ئەۋلادىمۇ ئۇلارنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

④ قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلىرى ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىپ، ھەق بىلەن باتىل ئارىسىنى ئايرىيدۇ ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن جازا ۋە مۇكاپات بېرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇلارنىڭ ئۆز كىتابلىرىدا ئۆزگەرتكەن ۋە بۇرمىلىغان نەرسىلىرىنى دۇنيادىلا پاش قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدۇ.

⑤ يەنى ھەممە ئىشلىرىڭنى ئاللاھقا تاپشۇرغىن، ھەممە ئىشىڭدا ئاللاھقا تايانغىن، پەقەت ئاللاھلا ساڭا مەدەتكاردۇر. چۈنكى سەن، بىرىنچىدىن: ھەق دىن ئۈستىدىسەن، ئىككىنچىدىن: ئۇلار ئۆلۈكتۇر.

بۇنىڭ سەۋەبى تۆۋەندە كېلىدۇ.

إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تَسْمِعُ الْأَضْمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَنْتَ بِهَدَى الْعَمَىٰ عَن ضَلَالَتِهِمْ إِن تَسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٢٨﴾ * وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ

ئەلۋەتتە سەن ئۆلۈكلەرگە (يەنى قەلبى ئۆلگەن كاپىرلارغا ھەقنى) ئاڭلىتالمايسەن^①، ئارقىسىنى قىلىپ (سەندىن) يۈز ئۆرۈگەن گاسلارغىمۇ دەۋەتنى ئاڭلىتالمايسەن^② [80]. سەن (دىلى) كورلارنى ئازغۇنلىقىدىن (چىقىرىپ) ھىدايەتكە ئېرىشتۈرۈگۈچى ئەمەسسەن^③، سەن (دەۋىتىڭنى) پەقەت بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغانلارغا ئاڭلىتالمايسەن [81]. ئۇلارغا ئالدىنلا ئېيتىلغان سۆز ئەمەلگە ئاشقان چاغدا (يەنى ئازاب ۋە قىيامەت يېقىنلاشقان چاغدا)^④، ئۇلارغا زېمىندىن بىر جانىۋارنى چىقىرىمىزكى^⑤،

① ئىككىنچى سەۋەبى شۇكى، ئۇلار ئۆلۈكتۇر، شۇڭا باشقىلارنىڭ ياخشى سۆزىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭدىن پايدىلىنالمايدۇ ياكى ئۇلار گاستۇر، شۇڭا ئاڭلىمايدۇ، نە چۈشەنمەيدۇ، نە توغرا يولغا كىرمەيدۇ. بۇ ئايەتتە كاپىرلار ھېس - تۇيغۇسى يوق، ئەقىل - ئىدراكىمۇ يوق ئۆلۈكلەرگە ئوخشىتىلدى. يەنە ۋەز - نەسەت ئاڭلىمايدىغان، دەۋەتنىمۇ قوبۇل قىلمايدىغان گاسلارغا ئوخشىتىلدى.

② يەنى ئۇلار ھەقتىن پۈتۈنلەي يۈز ئۆرۈگەن ۋە قاچقان كىشىلەردۇر. چۈنكى گاس ئادەم ھەر قانچە تىرىشىسىمۇ بىر ئېغىز گەپنىمۇ ئاڭلىيالمايدۇ. ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن ئۆزىنى قاپچۇرۇپ، يۈز ئۆرۈگەنلەر بولسا، تېخىمۇ ئاڭلىيالمايدۇ. قۇرئان كەرىمدىكى بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدىكى، «ئۆلۈكلەر ئاۋازلارنى ئاڭلىيالمايدۇ» دەيدىغان قاراش قۇرئانغا زىتتۇر. ئومۇمەن ئۆلۈكلەر ھېچقانداق سۆزنى ئاڭلىيالمايدۇ. ئەمما قۇرئان - ھەدىستە ئوچۇق بايان قىلىنغان بەزى ئەھۋاللار بۇنىڭدىن مۇستەسنا. مەسىلەن: ھەدىستە «مېيىت قەبرىگە قويۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، مېيىت قايتىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئاياق تېۋىشلىرىنى ئاڭلايدىغانلىقى بايان قىلىنغان». (سەھىھۇل بۇخارى 1338 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2870 - ھەدىس) يەنە بىر مىسال شۇكى، بەدى غازىتىدا كاپىرلارنىڭ جەسەتلىرى بىر قۇدۇققا تاشلىۋېتىلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا خىتاب قىلدى، ساھابىلەر: ئۆلۈكلەر سۆزۈڭنى ئاڭلامدۇ؟ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دېدىكى: «ھەئە، سىلەردىن ياخشىراق ئاڭلايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 3976 - ھەدىس) يەنى ئاللاھ تائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن ئۆلۈك كاپىرلارغا پەيغەمبىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىتىدۇ. دېمەك بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن بىر مۆجىزە بولۇپ، بارلىق ئۆلۈكلەرنىڭ ئاڭلايدىغانلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ.

③ يەنى دىلى ھەقنى كۆرۈشتىن كور بولغانلارنى سەن تەلەپكە لايىق ھىدايەتكە باشلىيالمايسەن يەنى ئىمانغا يەتكۈزەلمەيسەن.

④ يەنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسىدىغان ھېچكىم قالمىغان چاغدا.

⑤ بۇ جانىۋار قىيامەت يېقىنلاشقانلىقىنىڭ ئالامەتلىرىدىن بىرى بولۇپ، ھەدىستىمۇ تىلغا ئېلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر 10 خىل ئالامەتنى كۆرمىگىچە قىيامەت بولمايدۇ،

بۇلارنىڭ بىرى، بىر تۈرلۈك جانىۋارنىڭ چىقىشىدۇر» (سەھىھ مۇسلىم 2901 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4311 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2183 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 4055 - ھەدىس) يەنە بىر رىۋايەتتە: «قىيامەتنىڭ دەسلەپكى ئالامەتلىرى شۇكى، كۈن غەربتەن چىقىدۇ، چاشكا ۋاقتىدا بىر جانىۋار چىقىدۇ. ئۇ ئىككىسىدىن قايسىبىرى ئاۋۋال چىقسا، ئىككىنچىسىمۇ ئارقىدىنلا چىقىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2941 - ھەدىس)

تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ قَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِطُوا بِهَا عِلْمًا أَمْ آذًا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾

ئۇ ئۇلارغا ئىنسانلارنىڭ بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىشەنمىگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىدۇ ① [82]. (قىيامەت) كۈنىدە ھەر ئۈممەتنىڭ ئىچىدىن بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلاردىن بىر توپ ئادەمنى (ھېساب ئېلىش ۋە جازالاش ئۈچۈن) توپلايمىز، ئۇلار (ئالدى - كەينى يىغىلغۇچە) توختىتىپ تۇرۇلىدۇ ② [83]. ئۇلار (ھېساب مەيدانىغا) كەلگەن چاغدا، ئاللاھ ئۇلارغا: «سىلەر مېنىڭ ئايەتلىرىمنى تولۇق بىلمەي تۇرۇپ ئىنكار قىلىدىڭلارمۇ؟» ③ سىلەر زادى نېمە قىلىپ يۈرگەن ئىدىڭلار؟» دەيدۇ ④ [84]. ئۇلار (كۇفرىنى تاللاپ ئۆزىگە ئۆزى) زۇلۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا ئازاب تېگىشلىك بولدى. شۇڭا، ئۇلار (ئۆزلىرىنى ئاقلىيالمىدىغانلىقى ئۈچۈن) گەپ قىلالماي قالىدۇ ⑤ [85].

① بۇ يەردە جانىۋارنىڭ چىقىشىدىكى سەۋەب بايان قىلىندى. يەنى كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ۋە ئەھكاملىرىغا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ كەتكەنلىكتىن، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا بۇ ئالامەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ سۆزلەرنى مەزكۇر جانىۋار ئۆز تىلى بىلەن بايان قىلىدۇ. دېمەك بۇ جانىۋار كىشىلەرگە سۆزلەيدۇ، بۇنىڭدا ھېچ شەك يوق، چۈنكى قۇرئان كەرىم بۇنى ئوچۇق بايان قىلدى.

② بۇ ئايەتنىڭ ئىككى خىل مەنىسى بار بولۇپ، بىرىنچىسى: ئۇلار زىناخورلار توپى، ھاراقكەشلەر توپى دېگەندەك ھەر خىل توپلارغا تەقسىم قىلىنىدۇ. ئىككىنچىسى: ئۇلار توختىتىپ تۇرۇلىدۇ، ئۇلار ئوڭ - سول، ئالدى - كەينى تەرەپكە تاراپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، توختىتىپ تۇرۇلىدۇ، ئاندىن ھەممىسى تەرتىپ بىلەن ھېساب مەيدانىغا ھەيدىلىدۇ، ئاندىن جەھەننەمگە تاشلىنىدۇ.

③ يەنى سىلەر مېنىڭ بىرلىك - بارلىقىمنى بىلىشكە، دەۋىتىمنىڭ دەلىللىرىنى چۈشىنىشكە تىرىشىدىڭلار، شۇنداق تۇرۇپ مېنىڭ ئايەتلىرىمنى ئىنكار قىلىپ كەلدىڭلار.

④ يەنى سىلەر مېنىڭ كالامىمنى ئۆگىنىشكە ۋە چۈشىنىشكە پۇرسەت تاپالمىغۇدەك، نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەن ئىدىڭلار؟

⑤ يەنى ئۇلاردا كۆرسەتكۈدەك ھېچقانداق ئۆزرە بولمايدۇ ياكى قىيامەتنىڭ دەھشتىدىن قورقۇپ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قالىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرى پېچەتلىۋېتىلگەن ھالەتنى تەسۋىرلەپ بېرىدۇ.

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا آلَإِيلَ لَيْسَكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ
وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ
شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾

ئۇلار كېچىنى ئارام ئالدىدىغان (ۋاقىت) قىلغانلىقىمىزنى، كۈندۈزنى (ھاياتلىق يولىدا ھەرىكەتلىنىش ئۈچۈن) يورۇق ① قىلغانلىقىمىزنى كۆرمىدىمۇ؟ بۇنىڭدا ئىمان ئېيتىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [86]. ۋە سۇر چىلىنىدىغان كۈندە ② ئاللاھ خالىغانلاردىن باشقا ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممىنى قورقۇنۇپ باسىدۇ ③، ھەممە ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا بويسۇنغان ھالدا كېلىدۇ [87]. سەن تاغلارغا قاراپ ئۇلارنى تۇرغۇن ھالەتتە دەپ ئويلايسەن، ھالبۇكى، ئۇلار بۇلۇتتەك ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدۇ ④، (بۇ) ھەممە نەرسىنى مۇكەممەل ياراتقان ئاللاھنىڭ سەنئىتىدۇر ⑤، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر [88].

① تىرىكچىلىك ۋە رىزىق تەلەپ قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىش دەپ كۈندۈزنى يورۇق قىلغانلىقىمىزنى ئۇلار كۆرمىدىمۇ؟

② سۇر دېگەن ئىسراپىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن پۈۋلەيدىغان بىر مۇڭگۈز بولۇپ، پۈۋلىگەندە ئۇنىڭدىن ئاۋاز چىقىدۇ. سۇر ئايرىم - ئايرىم ئىككى قېتىم ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق چىلىنىدۇ. بىرىنچى قېتىملىق سۇر چىلىنىغاندا پۈتۈن دۇنيا ئەھلى بېھۇش بولىدۇ. ئىككىنچى قېتىم سۇر چىلىنىغاندا بارلىق ئىنسانلار ئۆلىدۇ. ئۈچىنچى قېتىملىق سۇر چىلىنىغاندا ھەممە كىشىلەر قەبرىلىرىدىن تىرىلىپ چىقىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: تۆتىنچى قېتىم سۇر چىلىنىدۇ، ئۇنىڭدا كىشىلەر مەھشەر مەيدانىغا جەم بولىدۇ، دەيدۇ. ئۇنداقتا بۇ يەردىكى سۇر قانچىنچى قېتىملىق سۇرنى كۆرسىتىدۇ؟ ئىمام ئىبنى كەسىر، بىرىنچى قېتىملىق سۇرنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. ئىمام شەۋكانى، بۇ ئۈچىنچى قېتىملىق چىلىنىغان سۇر بولۇپ، ئۇنىڭدا كىشىلەر قەبرىلىرىدىن تىرىلىپ چىقىدۇ، دەيدۇ.

③ بۇ يەردىكى «ئاللاھ خالىغانلاردىن باشقا» كىشىلەر كىم؟ بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، ئۇلار پەيغەمبەرلەر ۋە شېھىتلەر. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، پەرىشتىلەر، بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، بارلىق ئىمان ئەھلىدۇر. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغانلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، چۈنكى مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن قورقۇنۇپتىن ئەمەن تاپىدۇ. (ئۇلار تۆۋەندە بايان قىلىنىدۇ)

④ بۇ ئەھۋال قىيامەت كۈنى بولىدۇ، ئۇ كۈندە تاغلار ئۆز ئورنىدا تۇرمايدۇ، بەلكى بۇلۇتلاردەك ماڭىدۇ ۋە ئۇچىدۇ.

⑤ يەنى بۇ ھەر نەرسىنى پۇختا ۋە مۇكەممەل ياراتقان ئاللاھنىڭ بۈيۈك قۇدرىتى بىلەن بولىدۇ. لېكىن ئاللاھ ھەر قانداق پۇختا قاتتىق نەرسىنىمۇ يۇڭدەك ۋە توزغاقتەك تۈزىتىۋېتىشكە قادىردۇر.

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُمْ مِّنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ ءَامِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ أَنْ عَبَّدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةَ الَّتِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأَمْرُهُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنْ أَتْلُوَ الْقُرْآنَ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِيكُمْ ءَايَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

كىمكى (ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا) ياخشى ئەمەل بىلەن كەلسە، ئۇنىڭغا قىلغان ياخشىلىقىدىن ئوبدانراق مۇكاپات بېرىلىدۇ، ئۇلار بۇ كۈندە قورقۇنچتىن ئەمىن بولىدۇ ﴿89﴾. كىمكى يامان ئىش بىلەن كەلسە، مۇنداقلا يۈزچە دوزاخقا تاشلىنىدۇ، (ئۇلارغا) «سىلەر پەقەت قىلمىشىڭلارغا تېگىشلىك جازالىنىسىلەر» (دېيىلىدۇ) ﴿90﴾. (ئى پەيغەمبەر! ئىنسانلارغا ئېيتقىنكى) «مەن پەقەت ئاللاھ ھۆرمەتلىك قىلغان بۇ شەھەرنىڭ ﴿91﴾ رەببىگىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدۇم، ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭدۇر. مەن مۇسۇلمانلاردىن بولۇشقا ۋە قۇرئاننى (ئىنسانلارغا) ئوقۇپ بېرىشكە بۇيرۇلدۇم». كىمكى (قۇرئاننىڭ ھىدايتىنى قوبۇل قىلىپ) توغرا يولغا كىرىدىكەن، ئۇ پەقەت ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن توغرا يولغا كىرگەن بولىدۇ، كىمكى ئازىدىكەن سەن (ئۇنىڭغا) ئېيتقىنكى، «مەن پەقەت ئاگاھلاندىرغۇچىلاردىنمەن» ﴿91-92﴾. (ئى پەيغەمبەر!) يەنە ئېيتقىنكى، «بارلىق ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ سىلەرگە (قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىنى كۆرسىتىدۇ ﴿93﴾، سىلەر ئۇ دەلىللەرنى (تونۇش پايدا بەرمەيدىغان چاغدا) تونۇيسىلەر ﴿94﴾، رەببىڭ سىلەرنىڭ قىلغان ئەمەللىرىڭلاردىن غاپىل ئەمەستۇر ﴿95﴾».

① يەنى ھەقىقىي ۋە چوڭ قورقۇنچتىن ئەمىن قالىدۇ. ﴿چوڭ قورقۇنچ (يەنى قىيامەتنىڭ دەھشىتىمۇ) ئۇلارنى ۋەھىمگە سالمايدۇ﴾. (سۈرە ئەنبىيا 103 - ئايەت)

② بۇ «شەھەر» دېگەندىن مەككە مۇكەررەمە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ شەھەرنىڭ ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇنىڭدا خانە كەئبە بار. بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەڭ سۆيۈملۈك شەھەر ئىدى. «ھۆرمەتلىك» دېگەننىڭ مەنىسى شۇكى، ئۇنىڭدا قان تۆكۈش، زۇلۇم قىلىش، ئوۋ ئوۋلاش، دەرەخلىرىنى كېسىش ھەتتا تىكەنلىك شاخلارنى كېسىشمۇ ھارامدۇر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بۇ شەھەر مەككىنى ئاللاھ تائالا ئاسمان ۋە زېمىننى ياراتقان كۈندە ھۆرمەتلىك قىلدى. بۇ شەھەر ئاللاھ تائالانىڭ ھۆرمەتلىك قىلىشى بىلەن تاكى قىيامەت كۈنىگىچە ھۆرمەتلىكتۇر. ئۇ شەھەرنىڭ (دەرەخلىرى) تىكەنلىك شاخلىرى كېسىلمەيدۇ، ھايۋانلىرى ئوۋلانمايدۇ، چۈشۈپ قالغان نەرسىنى مەخسۇس تەيىنلەپ قويغان كىشىدىن باشقىسى ئالمايدۇ. بۇ شەھەرنىڭ ئوت - چۆپلىرى يۇلۇنمايدۇ». (سەھەۋۇل بۇخارى 1832 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1354 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 1406 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2017 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3109 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 2879 - ھەدىس)

③ يەنى مېنىڭ ۋەزىپەم پەقەت ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشتۇر. كىمكى مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلىپ، مۇسۇلمان بولسا، ئۇنىڭ پايدىسى ئۆزىگە بولىدۇ ۋە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىپ قالىدۇ. كىمكى مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلمايدىكەن، مەن ئۇنىڭغا مەسئۇل ئەمەس، ئاللاھ تائالا ئۆزى ئۇنىڭدىن ھېساب ئالىدۇ ۋە ئۇنى دوزاخقا تاشلايدۇ.

④ ئاللاھ ھېچكىمنى ئاگاھلاندىرۇش بەرمەي ۋە دەلىل - پاكىت تۇرغۇزماي تۇرۇپ جازالىمايدۇ.

⑤ يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارغا قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغانغا قەدەر، بىز ئۇلارغا (ئاسمان — زېمىن) ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى (قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىپ تۇرىمىز﴾. (سۈرە فۇسسىلەت 53 - ئايەت) كىمكى ھايات ۋاقتىدا بۇ ئالامەتلەرنى كۆرۈپ ئىمان ئېيتىمىسا، ئۆلۈم كەلگەن ۋاقتتا بۇ ئالامەتلەرنى چوقۇم كۆرىدۇ ۋە تونۇيدۇ. لېكىن بۇ ۋاقتتا تونۇغاننىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوق. چۈنكى سەكراتقا چۈشكەندە ئېيتقان ئىمان قوبۇل بولمايدۇ.

⑥ يەنى ئاللاھ ھەممە نەرسىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر. بۇ ئايەتتە كاپىرلارغا قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش ۋە تەھدىت بار

(28) سورة القصص مكية 88 آية

(28) سۇرە قەسەس مەككىدە چۈشكەن 88 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

طَسَمَ ۞ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ۞ نَتْلُو عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۞ إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضِعُّ طَافِقَةً مِنْهُمْ يَدْبَحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ۞

تا، سىين، ميم [1]. بۇ (ھەر نەرسىنى) ئېنىق بايان قىلغۇچى كىتابنىڭ ئايەتلىرىدۇر [2]. ئى پەيغەمبەر! قورئانغا) ئىشىنىدىغان قەۋم (نىڭ ئىبەرەت ئېلىشى) ئۈچۈن، ساڭا مۇسا ۋە پىرئەۋن قىسىمىنىڭ بىر قىسمىنى ئەينەن ئوقۇپ بېرىمىز ① [3]. شۈبھىسىزكى، پىرئەۋن (مىسر) زېمىنىدا (زومىگەرلىكتە) ھەددىدىن ئاشتى ②، ئاھالىسىنى تەبىقىلەرگە بۆلۈپ ③، ئۇلاردىن (ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئىبارەت) بىر تەبىقىنى ④ بوزەك قىلدى. ئۇلارنىڭ ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈپ ⑤، قىزلىرىنى (خىزمەتكە سېلىش ئۈچۈن) تىرىك قالدۇردى. چۈنكى پىرئەۋن بۇزغۇنچىلاردىن ئىدى [4].

① يەنى ئى پەيغەمبەر! بۇ قىسسە سېنىڭ ئاللاھ ئەۋەتكەن ھەق پەيغەمبەرلىكىڭگە دەلىلدۇر. چۈنكى نەچچە ئەسىر ئىلگىرى ئۆتۈپ كەتكەن ۋەقەلەرنى ئۆز پىتى ئەينەن بايان قىلىش ئىلاھىي ۋەھىيدىن باشقا ھەر قانداق بىر تارىخشۇناسنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. يەنى ئاللاھ بايان قىلغاندەك بايان قىلىپ بېرەلمەيدۇ. شۇنداقتمۇ، بۇنىڭدىن قورئانغا ئىشىنىدىغان مۇئمىنلەرلا ئىبەرەت ئالىدۇ. چۈنكى، ئەنە شۇ مۇئمىنلەرلا سېنىڭ سۆزلىرىڭنى تەستىقلايدۇ.

② ئۇ زومىگەرلىكتە تولىمۇ ھەددىدىن ئاشقان ۋە ئۆزىنى «بۈيۈك رەب» دەۋالغان ئىدى.

③ يەنى ئاھالىسىنى ھەر خىل تەبىقە ۋە بۆلەكلەرگە بۆلەتتى. ھەر تەبىقىگە ئايرىم ۋەزىپە بەلگىلەپ، ئىشقا سالاتتى.

④ بۇ يەردىكى تەبىقە ئىسرائىل ئەۋلادىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا ئىسرائىل ئەۋلادى ئەڭ ئەۋزەل قەۋم ئىدى. ئەمما سىناق ۋە ئىمتىھان سۈپىتىدە، پىرئەۋننىڭ قولى ۋە زۇلۇم نىشانى بولۇپ قالغان ئىدى.

⑤ ئوغۇللارنى ئۆلتۈرۈشتىكى سەۋەب شۇكى، پىرئەۋن چۈشىدە بەيتۈلمۇقەددەس تەرەپتىن چىققان بىر ئوتنىڭ كېلىپ، مىسىرنى كۆيدۈرگەنلىكىنى، ئەمما ئىسرائىل ئەۋلادىنى كۆيدۈرمىگەنلىكىنى كۆردى. ئۇ بارلىق سېپەرگەر، كاھىن ۋە مۇنەججىملەرنى يىغىپ، چۈشىگە تەبىر سورىغاندا، ئۇلار پىرئەۋنگە: ئىسرائىل ئەۋلادىدىن تۇغۇلىدىغان بىر ئوغۇل بالىنىڭ قولىدا پىرئەۋن ۋە سەلتەنتىنىڭ زاۋال تاپىدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن پىرئەۋن بۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ھەربىر يېڭى تۇغۇلغان ئوغۇلنى ئۆلتۈرۈشكە ئەمر قىلدى. ۋەھالەنكى، بۇ ئەخمەق ئويلىمىغان ئىدىكى، ئەگەر مۇنەججىملەرنىڭ سۆزى راست بولسا، مەيلى ئوغۇللارنى ئۆلتۈرسۇن ياكى ئۆلتۈرمىسۇن، بۇ ئىش چوقۇم يۈز بېرەتتى. ئەگەر يالغان بولسا، ئۇ چاغدا ئوغۇللارنى ئۆلتۈرۈشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى. (فەتھۇلقەدر) بەزى مۇپەسسىرلەر نىڭ قارىشىچە يەنە سەۋەبى مۇنداق: ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن تارتىپ داۋاملىشىپ كەلگەن مۇنداق بىر بېشارەت بار بولۇپ، ئۇنىڭدا: ئۇنىڭ نەسلىدىن بىر ئوغۇل تۇغۇلىدۇ، مىسىر سەلتەنتى ئۇنىڭ قولىدا

ۋەيران بولىدۇ، دېيىلگەن ئىدى. قىبتييلار بۇ بېشارەتنى ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئاڭلاپ قېلىپ، پىرئەۋننى ئۇنىڭدىن خەۋەرلەندۈرۈپ قويغان، شۇنىڭ بىلەن پىرئەۋن ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈشكە باشلىغان. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ﴿٥﴾ وَنُكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ

بىز (مىسىر) زېمىنىدا بوزەك قىلىنغانلارغا مەرھەمەت قىلىشنى، ئۇلارنى يولباشچى قىلىشنى، ئۇلارنى (زېمىنغا) ۋارىس قىلىشنى ①، ئۇلارنى ئۇ زېمىندا كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە قىلىشنى ②، پىرئەۋنگە، (ۋەزىرى) ھامانغا ۋە ئۇلارنىڭ قوشۇنىغا ئۇلار (ھاكىمىيىتىدىن ئايرىلىپ قېلىش ۋە ھالاك بولۇشتىن ئىبارەت) ئۇلار ئىسرائىل ئەۋلادىدىن (كېلىدۇ دەپ) ئەنسىرىگەن نەرسىسىنى كۆرسىتىشنى ئىرادە قىلغان ئىدۇق ③ [5-6]. مۇسانىڭ ئانىسىغا ئىلھام بىلەن ④ بىلدۈردۈكى: «مۇسانى ئېمىتكىن، ئەگەر ئۇنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىشىدىن ئەنسىرىسەڭ،

① ئەمەلىيەتتە ئىش شۇنداق بولدى. ئاللاھ تائالا بۇ قۇلۇق ئاسارىتىدىكى قەۋمنى ھۆكۈمران ئورۇنغا ئىگە قىلدى. ﴿بوزەك قىلىنغان قەۋمنى (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنى) بىز بەرىكەتلىك قىلغان (شام) زېمىنىنىڭ شەرق تەرەپلىرىگە ۋە غەرب تەرەپلىرىگە (يەنى ھەممە تەرەپكە) ۋارىس قىلدۇق. ئىسرائىل ئەۋلادى سەۋر قىلغانلىقى ئۈچۈن، پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئۇلارغا قىلغان چىرايلىق ۋەدىسى تولۇق ئەمەلگە ئاشتى﴾. (سۈرە ئەئراف 137 - ئايەت) ئۇلارنى يەنە دىندا پېشىۋا، رەھبەر ھەم يولباشچى قىلدى.

② بۇ يەردىكى «زېمىن» دېگەندىن شام دىيارى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ئۇلار كەنئانلىقلارنىڭ زېمىنىغا ۋارىس بولدى. چۈنكى ئىسرائىل ئەۋلادى مىسىردىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مىسىرغا قايتىپ كەتمىگەن ئىدى. (توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر)

③ يەنى ئۇلاردا ئىسرائىل ئەۋلادىدىن چىقىدىغان بىر ئوغۇلنىڭ قولىدا پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ سەلتەنەتى يەنە لەشكەرلىرىمۇ ھالاك بولىدۇ، دەيدىغان بىر ئەندىشە بار ئىدى. بىز ئۇ ئەندىشنى رېئاللىقتا كۆرسەتتۇق.

④ بۇ يەردىكى ﴿أَوْحَيْنَا﴾ دېگەن پېئىلدىن كۆڭۈلگە سېلىش، دىلغا ئىلھام سېلىش، ئىلھام بىلەن بىلدۈرۈش دېگەن مەنە مەقسەت قىلىنىدۇ. بۇ پەيغەمبەرلەرگە پەرىشتە ئارقىلىق چۈشۈرۈلىدىغان ۋەھىي ئەمەس. ئەگەر پەرىشتە ئارقىلىق كەلگەن تەقدىردىمۇ، بۇ بىر ۋەھىي بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىنىڭ پەيغەمبەر بولغانلىقى ئىسپاتلانمايدۇ. چۈنكى، پەرىشتە بەزىدە ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئالدىغىمۇ كېلىدۇ. مەسىلەن: تاز، ئاق كېسەل، ئەمانىڭ يېنىغا پەرىشتىلەرنىڭ كەلگەنلىكى سەھىھ ھەدىستە بايان قىلىنغان. (سەھىھۇل بۇخارى 3464 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2964 - ھەدىس)

فَالْقِيَةِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِ وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾ فَالْتَقَطَهُ آءَالٌ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَمَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتْ عَيْنِي لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ

ئۇنى (ساندۇققا سېلىپ) دەرياغا (يەنى نىل دەرياسىغا) قويۇپ بەرگىن، (ئۇنىڭدىن ھالاك بولارمىكىن دەپ) ئەنسىرىمىگىن ۋە قايغۇرمىگىن^①، ئۇنى چوقۇم ساڭا قايتۇرمىز^② ۋە پەيغەمبەرلەردىن قىلىمىز» [7]. پىرئەۋننىڭ ئائىلىسىدىكىلەر^③ ئاقىۋەت ئۆزلىرىگە دۈشمەن، ۋە خاپىلىق (نىڭ مەنبەسى) بولۇپ قالدىغان مۇسەنى (نىل دەرياسىدىن) سۈزۈۋالدى^④. شۈبھىسىزكى، پىرئەۋن، ھامان ۋە ئۇلارنىڭ قوشۇنلىرى خاتا ئىش قىلغۇچىلار ئىدى^⑤ [8]. پىرئەۋننىڭ ئايالى: «(بۇ بالا) ماڭا ۋە ساڭا (خۇشاللىق بېغىشلايدىغان) كۆز نۇرىدۇر، ئۇنى ئۆلتۈرمەڭلار^⑥،

① ئۇنىڭ دەرياغا چۆكۈپ كېتىشىدىن ياكى يوق بولۇپ كېتىشىدىن قورقىمىغىن، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قىلىشتىنمۇ غەم قىلمىغىن.

② يەنى ئۇنىڭ ئامانلىقىدىن خاتىرجەم بولغىدەك شەكىلدە ساڭا قايتۇرۇپ بېرىمىز. تارىخچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، پىرئەۋننىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئوغۇللىرىنى ئۆلتۈرۈش تۈزۈمى خېلى ئۇزۇن داۋاملاشقان. شۇنىڭ بىلەن قىبىتىيلار ئىسرائىل ئەۋلادىنى زور تۈركۈمدە ئۆلتۈرۈشتىن ئۇلارنىڭ ئەزىزلىرى قالماي، ئۇلار قىلىدىغان جاپالىق ئىشلار ئۆزلىرىنىڭ ئۈستىلىرىگە يۈكلىنىشىدىن قورققان. ئۇلار بۇ ئەندىشىسىنى پىرئەۋنگە ئېيتقاندا، پىرئەۋن يېڭى پەرمان چۈشۈرۈپ، ئوغۇل بوۋاقلارنى بىر يىل ئۆلتۈرۈپ، بىر يىل ئۆلتۈرمەسلىككە بۇيرۇق قىلغان. ھارۇن ئەلەيھىسسالام ئوغۇللار ئۆلتۈرۈلمەيدىغان يىلى تۇغۇلغان. ئەمما مۇسا ئەلەيھىسسالام بولسا دەل ئوغۇللار ئۆلتۈرۈلىدىغان يىلى تۇغۇلغان. لېكىن، ئاللاھ تائالا ئۇنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن مۇنداق تەدبىرلەرنى قوللانغان: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى مۇساغا ھامىلدار بولغاندا، ئۇنىڭدا ھامىلدارلىقنىڭ ئالامەتلىرىنى زاھىر قىلمىغان. نەتىجىدە پىرئەۋننىڭ پايلاقچىلىرى ئۇنىڭ ھامىلدار ئىكەنلىكىنى بىلمەيگەن. شۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى ئۇنى خاتىرجەم تۇغقان. ھۆكۈمەت خادىملىرى ئۇنىڭ تۇغقانلىقىنى بىلمەي قالغان. ئەمما، ئانا تۇغۇتتىن كېيىن بالدېسىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىدىن قاتتىق ئەندىشە قىلغان. بۇنىڭ تەدبىرىنى ئاللاھ تائالا ئۆزى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىنىڭ دېلىغا ئىلھام ئارقىلىق سالغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بالدېسىنى ساندۇققا سېلىپ، نىل دەرياسىغا قويۇپ بەرگەن. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

③ بۇ ساندۇق ئېقىپ بېرىپ، دەريا بويىغا جايلاشقان پىرئەۋننىڭ قەسىرىگە كىرىپ كەتتى. بۇنى كۆرگەن پىرئەۋننىڭ ئائىلىسىدىكىلەر چاكارلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن ساندۇقنى سۈزۈۋالدى.

④ ﴿لِيَكُونَ﴾ دىكى "لام" ئاقىۋەتنى بىلدۈرۈپ كەلگەن بولۇپ، مۇنداق مەنىنىمۇ بىلدۈرىدۇ: ئۇلار ئەسلىدە بۇ بالىنى ئۆزلىرىگە دۈشمەن بولۇشى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ ئوغلى ۋە كۆز قارچۇغى قىلىش ئۈچۈن سۈزۈۋالغان ئىدى. لېكىن ئاخىرىدا بۇ ئىشنىڭ نەتىجىسى شۇ بولدىكى، ئۇ بالا ئۆزلىرىگە دۈشمەن ۋە خاپىلىق مەنبەسى بولۇپ قالدى.

⑤ بۇ جۈملە ئالدىنقى ئىشنىڭ سەۋەبىنى بايان قىلىپ كەلگەن. يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا نېمە ئۈچۈن دۈشمەن بولۇپ قالدى؟ چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمايدىغان، خاتا ئىش قىلغۇچى، گۇناھكار قەۋم ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جازالاش يۈزىسىدىن ئۆزلىرى بېقىۋالغان بالىنى ئۆزلىرىنىڭ ھالاكتىگە سەۋەبچى قىلدى.

⑥ پىرئەۋننىڭ ئايالى بۇ سۆزنى ساندۇقتىكى چىرايلىق ئوماق بوۋاقنى كۆرگەندە دېگەن. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇ، بۇ سۆزنى مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرئەۋننىڭ ساقلىنى يۇلغانلىقتىن پىرئەۋن ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ئەمر قىلغاندا، دېگەن. (ئەيسە تەپاسىر) «ئۆلتۈرمەڭلار» دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكىلدە كەلگەنلىكىدە مۇنداق ئېھتىماللىقمۇ بار، بىر بولسا، پىرئەۋننى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن ياكى ئۇنىڭ ئالدىدا باشقا ئوردا خادىملىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، پىرئەۋننىڭ كۆپلۈك شەكلى قوللىنىلغان.

عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِعًا إِن كَادَتْ لِتُبَدِيَ بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصَّرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١١﴾ * وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَصِیْحُونَ ﴿١٢﴾

بەلكىم ئۇ بىزگە پايدا يەتكۈزەر ياكى ئۇنى بالا قىلىۋالارمىز» ① دېدى. ھالبۇكى، ئۇلار (ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى) ئوقمايتتى ② [9]. مۇسانىڭ ئانىسىنىڭ قەلبىدە (ئوغلنىڭ ھەسرەتتىن باشقا) ھېچنەرسە قالمىدى ③، ئەگەر بىز ئۇنى (ۋەدىمىزگە) ئىشەنگۈچىلەردىن بولسۇن دەپ، ئۇنىڭ قەلبىنى (سەۋر بىلەن) كۈچلەندۈرمىگەن بولساق، ئۇ ئۇنى (يەنى مۇسانىڭ ئۆزىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى) ئاشكارىلاپ قويغىلى تاس قالغان ئىدى ④ [10]. ئانىسى مۇسانىڭ ئاچىسىغا ⑤: «(خەۋەرنى ئۇقۇش ئۈچۈن) ئۇنىڭ كەينىگە چۈشكىن» دېدى. ئاچىسى مۇسانى يىراقتىن كۆزىتىپ ماڭدى ⑥. ھالبۇكى، ئۇلار (ئۇنى) توپمايتتى [11]. (ئۆز ئانىسى كېلىشتىن) ئىلگىرى مۇسانى ئىنىكئانىلارنى ئېمىشتىن چەكلىگەن ئىدۇق ⑦، (مۇسانىڭ ئاچىسى ئۇلارغا) ئېيتتى: «سەلەرگە مۇسانى ھىمايىسىگە ئېلىپ، كۆڭۈل بۆلۈپ بېقىپ بېرىدىغان بىر ئائىلىنى كۆرسىتىپ قويايمۇ؟» ⑧ [12].

① چۈنكى پىرئەۋنىڭ بالىسى يوق ئىدى.

② ئۇلار بېقىۋالماقچى بولغان بۇ ئوغۇل ئۇلار ئۆزلىرى ئۆلتۈرمەكچى بولغان بالىنىڭ دەل ئۆزى بولۇپ، ئۇلار ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن مىڭلىغان گۇناھسىز بالىلارنى ئۆلتۈرگەن ئىدى. ھالبۇكى، ئۇلار بۇنى بىلمەيتتى.

③ يەنى ئۇنىڭ قەلبى ھەر قانداق نەرسىدىن خالىي بولۇپ قالدى. يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىڭ غېمىدىن باشقا ھېچ نەرسە كالىدىسىغا كىرمەيتتى. شۇ ۋەجىدىن ئۇ بىتاقەت بولۇپ، قاتتىق ئەندىشە ئىچىدە قالغان ئىدى.

④ يەنى ئانىسى قاتتىق پەرىشانلىق سەۋەبىدىن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەسلىدە ئۆزىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلاپ قويغىلى تاسلا قالدى. لېكىن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دىلىنى كۈچلەندۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ سەۋرچانلىق بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى ۋە ئاللاھنىڭ مۇسانى قايتۇرۇپ بېرىدىغانلىقى، ئۇنى پەيغەمبەرلەردىن قىلىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ۋەدىسىنىڭ چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىغا جەزمەن ئىشەندى.

⑤ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاچىسىنىڭ ئىسمى مەريەم بىنتى ئىمران ئىدى. خۇددى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسىنىڭ ئىسمى مەريەم بىنتى ئىمران بولغاندەك. بۇ ئىككىسىنىڭ ئىسمى ۋە فامىلىسىدە ئوخشاشلىق بار.

⑥ شۇنىڭ بىلەن ئۇ دەريا بويلىرىدا يۈرۈپ، ساندۇققا ئەگەشتى. ئاخىرى ئىنىسىنىڭ پىرئەۋنىڭ قەسىرىگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى.

⑦ يەنى بىز ئۆز قۇدرىتىمىز ۋە ئىرادە - تەقدىرىمىز بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆز ئانىسىدىن باشقا

ھەرقانداق بىر ئېمىتتەكۈچى ئايالنى ئېمىشتىن چەكلىدۇق. شۇڭا، ھەر قانچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپمۇ، ھېچبىر ئىنىكئانا ئۇنى ئېمىتىشكە ۋە بېقىشقا مۇۋەپپەق بولالمىدى.

⑧ ئۇن چىقارماستىن بارلىق ئەھۋالنى يىراقتىن كۆزىتىپ تۇرغان ئاچىسى ئاخىرى ئۇلارغا: «سىلەرگە بوۋاقتى ئوبدان باقىدىغان، سىلەرگە ئۇنى ياخشى پەرۋىش قىلىپ بېرىدىغان بىر ئائىلىنى كۆرسىتىپ قويايمۇ؟» دېدى.

فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمَمٍ كَثِيرَةٍ عَرَيْنَاهَا ۖ لَآ تَحْزَنَ ۖ وَلَتَعْلَمَنَّ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ ۖ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ ۖ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ ۖ وَاسْتَوَىٰ ۖ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۖ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾

ئاندىسىنىڭ خۇشال بولۇشى ①، قايغۇماسلىقى ۋە ئاللاھنىڭ ۋەدىسىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىشى ئۈچۈن، بىز مۇسالى ئۇنىڭغا قايتۇردۇق ②، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولدىسى (ئاللاھنىڭ ۋەدىسىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى) بىلمەيدۇ ③ [13]. مۇسا ئۆسۈپ يېتىلىپ ئەقلى توشقاندا، ئۇنىڭغا ھېكمەت ۋە ئىلىم ئاتا قىلدۇق ④، بىز (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى مۇشۇنداق مۇكاپاتلايمىز [14].

① ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاچىسىغا ئۇ ئايالىنى دەرھال چاقىرىپ كېلىشكە بۇيرىدى. ئۇ يۈگۈرگىنىچە ئۆيگە بېرىپ، ئانىسى (مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭمۇ ئانىسى) نى چاقىرىپ كەلدى.

② مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆز ئانىسىنى ئېمىشكە باشلىدى. بۇنى كۆرگەن پىرئەۋننىڭ ئايالى ئۇنىڭدىن بالىنى ياخشى پەرۋىش قىلىشقا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ قەسىرىدە تۇرۇپ ئېمىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئانىسى ئۇنىڭ تەلپىگە قوشۇلمىدى. ئۇ: مېنىڭ ئېرىم ۋە بالىلىرىم بار، ھۇزۇرىڭىزدا تۇرالمايمەن، دېدى. ئاخىرى ئۇلار مۇنداق كېلىشتى: مۇسаныڭ ئانىسى بالىنى ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ ئېمىتىدىغان ۋە بېقىپ بېرىدىغان، ئۇنىڭ بارلىق خىراجەتلىرى شاھ خەزىنىسىدىن بېرىلىدىغان بولدى. سۇبھانەللاھ! ئاللاھنىڭ قۇدرىتى نېمە دېگەن ئۇلۇغ! ئانا ئۆزىنىڭ بالىسىنى ئېمىتكەنگە پىرئەۋننىڭ خەزىنىسىدىن مائاش ئالىدىغان بولدى. ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بېرىش ۋەدىسىنى ئەڭ گۈزەل شەكىلدە ئەمەلگە ئاشۇردى. ﴿ ھەر نەرسىنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قولدا تۇتۇۋاتقان زات پاكىتۇر ﴾. (سۈرە ياسىن 83 - ئايەت) بىر مۇرسەل ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ھۈنەرۋەننىڭ مىسالى شۇكى، ئۇ ياسىغان نەرسىگە ئىش ھەققى ئالىدۇ، يەنە ياخشى نىيىتىگىمۇ ئەجىر - ساۋاب ئالىدۇ، شۇنىڭدەك مېنىڭ ئۈمىتىمدىن غازات قىلىدىغانلار ئىش ھەققى ئالىدۇ يەنە ئۇنىڭ بىلەن دۈشمەنلىرىگە قارشى ئۆزلىرىنى كۈچلەندۈرىدۇ، خۇددى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى ئۆزىنىڭ بالىسىنى ئۆزى ئېمىتىپ، ئۇنىڭغا مائاش ئالغاندەك». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد مۇرسەل ھەدىسلىرى 332 - ھەدىس)

③ يەنى كىشىلەرنىڭ تولدىسى نۇرغۇن ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ زادى قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. لېكىن، ئاللاھ تائالا ھەر ئىشنىڭ ئاقىۋىتى ۋە نەتىجىسىنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ سىلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرماسلىقىڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن پايدىلىقتۇر؛ سىلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرۇشۇڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن زىيانلىقتۇر. (سىلەرگە نېمىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى) ئاللاھ بىلىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر ﴾. (سۈرە بەقەرە 216 - ئايەت) ﴿ چۈنكى سىلەر ياقتۇرمايدىغان بىر ئىشتا ئاللاھ كۆپ ياخشىلىقلارنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن ﴾. (سۈرە نىسا 19 - ئايەت) شۇڭا، ئىنساننىڭ ئىستىقبالى ۋە ياخشى ئاقىۋىتى، مەيلى ئۆزى ياقتۇرسۇن ياكى ياقتۇرمىسۇن، ھەر ئىشتا ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇشقا باغلىقتۇر، بۇنىڭدا ئىنسان ئۈچۈن خەيرلىك ۋە ياخشى ئاقىۋەت بار.

④ ئەگەر بۇ يەردىكى «ھېكمەت ۋە ئىلىم» دېگەندىن پەيغەمبەرلىك كۆزدە تۇتۇلغان بولسا، مۇسا

ئەلەيھىسسالام مەزكۇر ماقامغا قانداق يەتكەن؟ بۇنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكى ئايەتلەردە بايان قىلىنىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى «ھېكمەت ۋە ئىلىم» دېگەندىن پەيغەمبەرلىك ئەمەس، بەلكى ئاتا - ئانا ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئارىسىدا ياشاش جەريانىدا تەلىم ئالغان ئەقىل - پاراسەت، ھېكمەت ۋە ئىلىم - مەرىپەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَعَاذَ الَّذِي مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِّلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾

مۇسا شەھەر ئاھالىسى غەپلەتتىكى بىر ۋاقتتا شەھەرگە كىردى ①، ئۇ شەھەردە ئىككى كىشىنىڭ ئۇرۇشۇۋاتقانلىقىنى كۆردى. (ئۇلارنىڭ) بىرى ئۆز قەۋمىدىن بولسا، يەنە بىرى ئۇنىڭ دۈشمىنىدىن ئىدى ②. ئۆز قەۋمىدىن بولغان ئادەم ئۆز دۈشمىنىدىن بولغان ئادەمگە قارشى ئۇنىڭدىن ياردەم سورىدى. مۇسا ئۇنى (مۇشت بىلەن بىرنى) ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويدى. مۇسا ئېيتتى: «بۇ شەيتاننىڭ ئىشىدۇر» ③. شۈبھىسىزكى، شەيتان ئازدۇرغۇچى ئاشكارا دۈشمەندۇر» ④ [15]. مۇسا: «ئى رەببىم! مەن ھەقىقەتەن ئۆزۈمگە زۇلۇم قىلدىم. ماڭا مەغپىرەت قىلغىن» دېدى ⑤. ئاللاھ ئۇنىڭغا مەغپىرەت قىلدى، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، تولىمۇ مېھرىبان دۇر [16]. مۇسا ئېيتتى: «ئى رەببىم! مەن سېنىڭ ماڭا ئاتا قىلغان نېمەتلىرىڭگە ئېرىشىپ تۇرۇپ، ھەرگىز گۇناھكارلارغا ياردەمچى بولمايمەن» ⑥ [17].

① بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ شام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدىكى ۋاقت ئىدى، دېدى. بەزىلەر: كىشىلەر ئارام ئالدىغان چىڭ چۈش ۋاقتى ئىدى، دېدى.

② يەنى پىرىئەۋنىڭ قەۋمى بولغان قىبىتىلاردىن ئىدى.

③ ئۇنىڭ بۇ ئىشنى «شەيتاننىڭ ئىشى» دېيىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئادەم ئۆلتۈرۈش ناھايىتى ئېغىر جىنايەت ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مەقسىتى ھەرگىز ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئەمەس ئىدى.

④ يەنى شەيتاننىڭ ئىنسانغا بولغان دۈشمەنلىكىمۇ ئاشكارا ۋە ئۇنىڭ ئىنساننى ئازدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ھىيلە - مەكرلىرىمۇ مەخپىي ئەمەس.

⑤ بۇ تاسادىپەن سەۋەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈش چوڭ گۇناھلاردىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلىرىنى چوڭ گۇناھلاردىن ساقلايدۇ. شۇنداقسىمۇ، ئۇ بىرىنچىدىن: سەۋەنلىك بىلەن سادىر بولغان بۇ قىلمىشنى مەغپىرەت تىلەش زۆرۈر بولىدىغان بىر گۇناھتەك ھېسابلىدى. ئىككىنچىدىن: ئەگەر پىرىئەۋن بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ قالسا، ئۆلگۈچىنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىدىن قورقتى.

⑥ يەنى ساڭا كاپىر بولغان ۋە بۇيرۇقىڭغا خىلاپلىق قىلغانلارغا ياردەم قىلمايمەن. سەن ماڭا كۆپ نېمەتلەرنى ئاتا قىلدىڭ. شۇڭا مەن كاپىرغا ياردەمچى بولمايمەن. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى نېمەتلەردىن مەقسەت قىبىتىنى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرگەن گۇناھنىڭ مەغپىرەت قىلىنىشى كۆزدە تۇتۇلدى، دېدى.

فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اُسْتَنْصَرُهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِحُهُ قَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّكَ لَعَوِيُّ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْطَشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَمْوسَى أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَنِي نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَمْوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢٠﴾

ئەتسى ئەنگەندە مۇسا شەھەردە قورقۇنچ ئىچىدە ① (خەۋەر) تىگىنلاپ يۈرەتتى، دەل شۇ ۋاقىتتا تۈنۈگۈن ئۈنىدىن ياردەم سورىغان ئادەم (بۇ قېتىم باشقا بىر قېتىمگە قارشى) مۇسادىن يەنە ياردەم سورىدى، مۇسا ئۇنىڭغا: «سەن راستتىنلا ئويۇنچۇق ئازغۇن ئادەم ئىكەنسەن» دېدى ② [18]. مۇسا ئىككىسىنىڭ (ئورتاق) دۈشمىنى بولغان ئادەم (يەنى قېتىمى) گە قول ئۇزاتماقچى بولغاندا ③، ياردەم سورىغان ئادەم (مۇسا مېنى ئۇرىدىغان ئوخشايدۇ دەپ): «ئى مۇسا! سەن تۈنۈگۈن بىر ئادەمنى ئۆلتۈرگەندەك مېنىمۇ ئۆلتۈرمەكچىمۇسەن، سەن زېمىندا ئىسلاھ قىلغۇچىلاردىن بولۇشنى خالىماي، پەقەت زومىگەر بولۇشنىلا خالايدىكەنسەن» دېدى ④ [19]. شەھەرنىڭ ئەڭ چېتىدىن بىر ئادەم تېز كېلىپ ⑤: «ئى مۇسا! شۈبھىسىزكى، كاتتىلار سېنى ئۆلتۈرۈشنى مەسلىھەتلىشىۋاتىدۇ، (شەھەردىن دەرھال) چىقىپ كەتكىن، مەن ئەلۋەتتە، ساڭا سەمىمىي مەسلىھەت بەرگۈچىلەردىنمەن» دېدى [20].

① ﴿خَائِفًا﴾ قورقۇنچ ئىچىدە ﴿يَتَرَقَّبُ﴾ ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئەنسىرەپ، ئەتراپىنى كۆزەتكەن ھالدا كېتىپ باراۋاتتى.

② يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئەيىبلەپ، تۈنۈگۈن تېخى بىر ئادەم بىلەن ئۇرۇشىۋاتتىڭ، بوگۈنمۇ يەنە بىرى بىلەن ئۇرۇشىۋاتىسەن، سەن ھەقىقەتەن بىر يولسىز، جېدەلخور ئادەم ئىكەنسەن، دېدى.

③ يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام جېدەل يوغىناپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، قېتىمىنى تۇتماقچى بولغان ئىدى. چۈنكى، ئۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ دۈشمىنى ئىدى.

④ ھىلىقى ياردەم تەلەپ قىلغۇچى (ئىسرائىل ئەۋلادىدىن بولغان) ئادەم مۇسانى ئۆزىنى ئۇرماقچى ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قېلىپ، ﴿ئى مۇسا! سەن تۈنۈگۈن بىر ئادەمنى ئۆلتۈرگەندەك مېنى ئۆلتۈرمەكچىمۇ سەن؟﴾ دەپ تاشلىدى. بۇ ۋەقەنى پەقەت ئۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالاملا بىلەتتى. ئۇنى ئاڭلاپ قالغان قېتىمى تۈنۈگۈنكى قاتىللىق ۋەقەسىنى سادىر قىلغان قاتىلنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالام ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالدى ۋە دەرھال بېرىپ پىرىئەۋنگە دەپ قويدى. پىرىئەۋن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ قىساسى ئۈچۈن مۇسانى ئۆلتۈرمەكچى بولدى.

⑤ بۇ ئادەم كىم ئىدى؟ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئادەم پىرىئەۋننىڭ قەۋمىدىن بولغان ئىچكى جەھەتتىن مۇساغا سادىق بىر كىشى. ئېنىقكى، باشلىقلارنىڭ كېڭەش يىغىنىدا نېمىلەرنى دېيىشكەنلىكىنى پەقەت مۇشۇنداق كىشىلەر ئارقىلىقلا بىلگىلى بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: بۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسرائىل ئەۋلادى ئىچىدىكى يېقىن تۇغىنى ئىدى. «شەھەرنىڭ ئەڭ چېتى» دېگەن پىرىئەۋننىڭ قەسىرى ۋە ھۆكۈمەت ئورگانلىرى جايلاشقان يەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ يەر شەھەرنىڭ چەت بىر تەرىپىدە ئىدى.

فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿٢٢﴾
وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْكُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا

مۇسا قورقۇنۇچ ئىچىدە ئەتراپىنى كۆزەتكەن ھالدا شەھەردىن چىقىپ كەتتى ①، ئۇ: «ئى رەببىم! مېنى زالىم قەۋمىدىن قۇتقۇزغىن» دېدى ② [21]. مۇسا مەدىيەن تەرەپكە يۈزلەنگەن چاغدا: «رەببىمنىڭ مېنى توغرا يولغا يېتەكلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن» دېدى ③ [22]. ئۇ مەدىيەندىكى بىر بۇلاقنىڭ يېنىغا كەلگەندە (ماللىرىنى) سۇغىرىۋاتقان بىر توپ كىشىنى كۆردى ④. ئۇلاردىن باشقا يەنە (قويلارنى سۇدىن) توسۇپ تۇرغان ئىككى قىزنى كۆردى. مۇسا ئۇلارغا: «سىلەرگە نېمە بولدى؟ (يەنى قويلارنى سۇدىن توسۇپ تۇرۇپسىلەرغۇ؟)» دېدى ⑤،

① مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، پىرئەۋننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن، قورقۇنۇچ ئىچىدە ئەتراپىنى كۆزەتكەن ھالدا شەھەردىن چىقىپ كەتتى.

② يەنى پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئوردىسىدىكىلەر مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈشنى مەسلىھەت قىلغان ئىدى. رىۋايەت قىلىنىشىچە مۇسا ئەلەيھىسسالام مىسىردىن چىققاندا نەگە بېرىشنى بىلمەيتتى. چۈنكى، ئۇ مىسىردىن تۇيۇقسىزلا چىقىپ كەتكەچكە، ئالدىن تۈزگەن پىلانى يوق ئىدى. شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا بىر ئاتلىق پەرىشتىنى ئەۋەتتى. پەرىشتە ئۇنىڭغا يول باشلىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) توغرىسىنى ئاللاھ ئوبدان بىلگۈچىدۇر.

③ شۇنداق قىلىپ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدى ۋە ئۇنى شۇنداق توغرا يولغا باشلىدىكى، ئۇ يول بىلەن مېڭىپ دۇنيادىمۇ ۋە ئاخىرەتتىمۇ زەپەر تاپتى. يەنى ئۇ ئۆزىمۇ ھىدايەت تاپقۇچى ۋە باشقىلارنىمۇ توغرا يولغا يېتەكلىگۈچى بولدى.

④ يەنى ئۇ مەدىيەنگە يېتىپ بارغاندا، بىر بۇلاقنىڭ يېنىدا بىر توپ كىشىنىڭ قويلارنى بەس - بەستە سۇغىرىۋاتقانلىقىنى كۆردى. مەدىيەن بىر قەبىلىنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ جەمەتى ۋە ئەۋلادى ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالام بولسا يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن ئىدى. يەئقۇب ئەلەيھىسسالام بولسا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىسى يەنى ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىدى. دېمەك مەدىيەنلىكلەر بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارىسىدا نەسەب جەھەتتىنمۇ تۇغقانچىلىق بار ئىدى. (ئەيسەر تەپسىر) بۇ جاي شۇنەيب ئەلەيھىسسالام ياشىغان ھەم پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن يۇرت ئىدى.

⑤ مۇسا ئەلەيھىسسالام قويلارنى سۇدىن توسۇپ تۇرغان ئىككى قىزنى كۆرگەن چاغدا، ئۇلارغا ئىچى ئاغرىپ ياردەم قىلغۇسى كەلدى. ئۇلاردىن نېمە ئۈچۈن قويلارنى سۇغا راي تۇرغانلىقىنى سورىدى.

شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْسِيًّا عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا

ئۇلار: «پادىچىلار (ماللىرىنى سۇغىرىپ بولۇپ) كەتمەستىن، بىز سۇغىرىلمايمىز» ①، ئاتىمىز بولسا ياشىنىپ قالغان بوۋايدۇر» دېدى ② [23]. مۇسا ئۇلارغا (قويللىرىنى) سۇغىرىپ بەردى، ئاندىن ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ (بىر دەرەخنىڭ) سايىسىگە بېرىپ (ئولتۇرۇپ): «ئى رەببىم! سەن ماڭا چۈشۈرىدىغان ھەرقانداق بىر ياخشىلىققا مەن ھەقىقەتەن موھتاجمەن» دېدى ③ [24]. ئۇ ئىككى قىزنىڭ بىرى مۇسانىڭ يېنىغا ئۇياتچانلىق ④ بىلەن مېڭىپ كېلىپ: «(قويللىرىمىزنى) سۇغىرىپ بەرگەنلىكىڭنىڭ ھەقىقىتىنى بېرىش ئۈچۈن ئاتام سېنى چاقىرىۋاتىدۇ» دېدى ⑤.

① يەنى ئەرلەرگە ئارىلاشماسلىق ئۈچۈن يىراق تۇرغان ئىدۇق. ﴿الرَّعَاءُ﴾ "رَاعِي" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەر پادىچىلار دېگەن مەنىدە.

② يەنى ئاتىمىز ياشىنىپ قالغان بولغاچقا، قويللىرىنى سۇغىرىش ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلەلمەيدۇ.

③ مۇسا ئەلەيھىسسالام سەپەردە ئۇزۇن يول يۈرۈپ مىسىردىن مەدىيەگە يېتىپ كەلگەندە، يەيدىغان ھېچ نەرسىسى يوق ئىدى. ئۇزۇن يول مېڭىپ تازا چارچىغان ھەم قورسىقى ئاچقان ئىدى. شۇڭا، ئۇ قويللىرىنى سۇغىرىپ بەرگەندىن كېيىن، بىر دەرەخنىڭ ئاستىغا كېلىپ دۇئا قىلىشقا باشلىدى. ﴿خَيْرٍ﴾ دېگەن سۆز رىزىق، ئوزۇقلۇق، ياخشىلىق، ياخشى ئىش، ئىبادەت، قۇۋۋەت، مال - مۈلۈك قاتارلىق خەيرلىك نەرسىلەرگە ئىشلىتىدۇ. (ئەيسەر تەپاسىر) ئۇ سۆز بۇ يەردە ئوزۇقلۇق مەنىسىدە كەلگەن يەنى مەن ھازىر ئوزۇقلۇققا موھتاجمەن.

④ ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىنى قوبۇل قىلدى. بايىقى ئىككى قىزنىڭ بىرى ئۇنى چاقىرغىلى كەلدى. قۇرئان كەرىم ئۇ قىزنىڭ شەرمى - ھايا ۋە ئۇياتچانلىقىنى ئالاھىدە تىلغا ئالدى. ئەلۋەتتە ئۇياتچانلىق ئاياللارنىڭ زىننىتىدۇر. ئاياللارنىڭ ئىزا تارتماي ئەرلەردەك بولىۋېلىشى، ھايا ۋە ھىجابتى تەرك ئېتىشى شەرىئەتكە توغرا كەلمەيدۇ، ئەلۋەتتە.

⑤ بۇ قىزلارنىڭ ئاتىسى كىم ئىدى؟ قۇرئان كەرىم ئۇنىڭ ئىسمىنى ئوچۇق تىلغا ئالمىدى. كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەر ئۇنى مەدىيەن ئاھالىسىگە ئەۋەتىلگەن شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئىدى، دەپ قارىدى. ئىمام شەۋكانىمۇ بۇ سۆزنى توغرا دەپ قارىدى. ئەمما ئىمام ئىبنى كەسىر: شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىك زامانى مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن خېلى ئىلگىرى ئىدى، شۇڭا بۇ كىشى شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادى ياكى ئۇنىڭ قەۋمىدىن بولغان بىر كىشى بولۇشى مۇمكىن، دەيدۇ. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر. ھەر ھالدا مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇ قىزلارغا ياردەم قىلدى، قىزلار بېرىپ ياشىنىپ قالغان ئاتىسىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئاتىسى ئۇنىڭ قىلغان ياخشىلىقىغا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرماقچى ياكى ئۇنىڭ خىزمىتىگە لايىق ھەق بەرمەكچى بولدى.

فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتُ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَنِي حِجَابٌ

مۇسا ئۇ (قىزلارنىڭ ئاتىسى شۇئەيب) نىڭ قېشىغا كېلىپ (بېشىدىن ئۆتكەن) قىسىسنى سۆزلەپ بەردى. (شۇئەيب): «قورقمىغىن، زالىم قەۋمدىن قۇتۇلدۇڭ!» دېدى ① [25]. ئىككى قىزنىڭ بىرى: «ئى ئاتا! سەن ئۇنى ياللاپ ئىشلەتكىن، ھەقىقەتەن سەن ئىشلىتىدىغانلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى (مۇشۇنداق) كۈچلۈك ۋە ئىشەنچلىك بولغىنىدۇر» دېدى ② [26]. ئۇ (يەنى شۇئەيب) ئېيتتى: «ماڭا سەككىز يىل ئىشلەپ بېرىشنىڭ بەدىلىگە ③ بۇ ئىككى قىزىمنىڭ بىرىنى ساڭا بېرىشنى خالايمەن ④».

① يەنى ئۆزىنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى ۋە پىرئەۋنىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىغا قىلىۋاتقان زۇلۇملىرىنى تەپسىلىي بايان قىلدى. بۇنى ئاڭلىغان قىزلارنىڭ ئاتىسى مۇساغا: بۇ جاي پىرئەۋنىڭ ھۆكۈمرانلىق دائىرىسىگە كىرمەيدۇ، شۇڭا قورقۇشنىڭ زۆرۈرى يوق، ئاللاھ سېنى زالىم قەۋمدىن قۇتقۇزدى، دېدى.

② بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ئىككى قىزنىڭ بىرى: ﴿ھەقىقەتەن سەن ئىشلىتىدىغانلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى (مۇشۇنداق) كۈچلۈك ۋە ئىشەنچلىك بولغىنىدۇر﴾ دېگەن چاغدا، ئاتىسى ئۇ قىزدىن: سەن بۇنى نەدىن بىلىدىڭ؟ دەپ سورىدى. قىز ئاتىسىغا: بىز قويللىرىمىزنى سۇغۇرىدىغان بۇلاقنىڭ ئۈستىگە چوڭ ئېغىر بىر تاش قويۇقلۇق ئىكەن، ئۇ ئاشۇ ئون ئەركىشى ئاران كۆتۈرىدىغان تاشنى يالغۇز كۆتۈردى، كېيىن جايغا قويۇپ قويدى. يەنە، مەن ئۇنى چاقىرغىلى بارغاندا، ئۇنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ ماڭغان ئىدىم، ئۇ كەينىمدىن كېلىۋاتتى، يولدا شامال مېنىڭ روملىمنى قايرىۋېتەتتى، شۇ ۋەجىدىن ئۇ ماڭا: سىز ئارقامدىن مېڭىڭ، مەن ئالدىدا ماڭاي، مېنىڭ نەزىرىم سىزنىڭ بەدىنىڭىزگە چۈشۈپ قالمىسۇن، ئەگەر مەن يولدىن ئېزىپ قالغۇدەك بولسام، ئالدى تەرىپىمگە تاش ئېتىڭ، مەن بۇنىڭ بىلەن ماڭىدىغان يولنىڭ قايسى ئىكەنلىكىنى بىلىۋالمايمەن، دېدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇنىڭ قانچىلىك راستلىقىنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ.

③ ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل قىلىپ، ئىش ھەققىنى بېرىپ ئادەم ئىشلىتىش يەنى ئىش ھەققى بېرىپ باشقىلارنىڭ خىزمىتىدىن پايدىلىنىش جايىز، دېدى.

④ بىزنىڭ دىيارىمىزدا قىزنىڭ ئائىلىسى تەرەپتىن بىر كىمگە نىكاھلىنىش تەكلىپىنى قويۇش ئەيب سانىلىدۇ. ئەمما ئاللاھنىڭ شەرىئىتىدە بۇ ئەيب ئەمەس. قىزنىڭ ئائىلىسى ئەخلاق - پەزىلەتلىك يىگىتنى ئۇچرىتىپ قالسا، ئۇنىڭ ئۆزىگە ياكى ئائىلىسىدىكىلەر ئارقىلىق قىزى بىلەن نىكاھلىنىش تەكلىپىنى قويۇش ئەيبلىنىدىغان ئىش ئەمەس، بەلكى مەدھىيەلەشكە ئەرزىيدىغان ياخشى ئىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ساھابە كىراملارنىڭ دەۋرىدەمۇ مۇشۇنداق ئۇسۇل بار ئىدى.

فَإِنْ أَتَمَّمْتَ غَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أَرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلِينَ فَضَيْتَ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾ * فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّا أَتَتْهَا نُودِيَ مِنَ شَاطِئِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبْرَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ

ئەگەر ئون يىلنى توشقۇزۇۋەتسەڭ ئومۇ ئىختىيارىڭ، مەن (ئون يىلنى شەرت قىلىپ) سېنى مۇشەققەتكە سېلىپ قويۇشنى خالىمايمەن^①، ئاللاھ خالىسا، مېنىڭ ياخشى ئادەم ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قالسىەن»^② [27]. مۇسا ئېيتتى: «بۇ ئىككىمىزنىڭ ئارىمىزدىكى توختامدۇر، ئىككى مۇددەت (يەنى سەككىز يىل بىلەن ئون يىل) نىڭ قايسىسىنى توشقۇزسام (توشقۇزاي)، ماڭا ئۇۋال بولۇپ قالمىسۇن^③، ئاللاھ بىزنىڭ سۆزىمىزگە گۇۋاھتۇر»^④ [28]. مۇسا مۇددەتنى^⑤ توشقۇزۇپ، ئائىلىسىنى ئېلىپ (مىسىرغا قاراپ) يولغا چىققان چېغىدا^⑥، ئۇ تۇر تېغى تەرەپتە بىر ئوتنى كۆردى، ئۇ ئائىلىسىگە: «سىلەر (بۇ يەردە) تۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن ھەقىقەتەن (يىراقتىن) بىر ئوتنى كۆرۈپ قالدىم، بەلكىم ئۇ يەردىن سىلەرگە بىرەر خەۋەر ياكى سىلەرنىڭ ئىسسىقلىقىڭلار ئۈچۈن ئوتتىن بىر چوڭ ئېلىپ كېلەرمەن» دېدى (مۇسا ئەلەيھىسسالام ئوتنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئوت ئەمەس، نۇر ئىكەنلىكىنى بىلدى) [29]. مۇسا ئوتنىڭ يېنىغا كەلگەندە، مۇبارەك جايدىكى ۋادىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى دەرەخ تەرەپتىن (مۇنداق) نىدا كەلدى^⑦:

① يەنى ئارتۇق ئىككى يىل ئىشلەش ئېغىر كەلسە، سەككىز يىل ئىشلىگەندىن كېيىن كەتسەڭ بولىدۇ.

② مەن سەن بىلەن دەتالاش قىلمايمەن، ئازار بەرمەيمەن، قاتتىق ئىشلەتمەيمەن.

③ يەنى ماڭا ئارتۇقچە تەلەپ قويۇلمىسۇن، سەككىز يىل ياكى ئون يىلدىن كېيىن كەتمەكچى بولسام، مېنى تېخىمۇ كۆپ مۇددەت تۇرۇشقا مەجبۇرلاشقا بولمايدۇ.

④ بۇ، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىدۇر، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىدۇر. ھەر ئىككىلىسىنىڭ سۆزى بولۇشىمۇ مۇمكىن. چۈنكى بۇ يەردە ئىشلىتىلگەن يېنىلنىڭ كۆپلۈك شەكلى ئۇلارنىڭ بىرلىكتە بۇ ئىشقا ئاللاھنى گۇۋاھ قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ قىزى بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ نىكاھى ئوقۇلدى. قالغان تەپسىلاتنى ئاللاھ تائالا تىلغا ئالمىدى. ئىسلام شەرىئىتىدە نىكاھلىنىش ئۈچۈن ئىككى تەرەپنىڭ رازىلىقى بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىككى ئادىل گۇۋاھچىنىڭمۇ ھازىر بولۇشى شەرت قىلىنىدۇ.

⑤ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇ يەردىكى «مۇددەت» تىن ئون يىللىق مۇددەتنى ئالدى. چۈنكى، بۇ كېلىشكەن مۇددەتنىڭ تولۇقراقى ۋە ئەڭ ياخشىسى (يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قېيىن ئاتىسىنىڭ كۆزلىگەن مۇرادى) ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالاممۇ ئەخلاقلىق زات بولغاچقا بۇ ياشانغان قېيىن ئاتىسىنىڭ ئارزۇسىغا خىلاپ ئىش قىلىشنى خالىمىدى. (فەتھۇلبارى 2684 - ھەدىس)

⑥ بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى ئەر ئايالىنى نەگە بارسا، شۇ يەرگە بىللە ئېلىپ كېتەلەيدۇ.

⑦ يەنى بۇ ئاۋاز غەرب تەرەپتىكى تاغنىڭ ئوڭ تەرىپىگە جايلاشقان ۋادىنىڭ بىر گىرۋىكىدىن كېلىۋاتاتتى. ئۇ يەردە دەرەختىن ئوت شولسى كۆتۈرۈلىۋاتاتتى. بۇ ئوت ئەسلىدە ئاللاھنىڭ تەجەللى نۇرى ئىدى.

أَنْ يَمُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَمُوسَىٰ أَقْبَلْ وَلَا تَخَفْ ۗ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ أَسْلُكَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخَرُّجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَأَضْمَمَ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ ۗ

«ئى مۇسا، (ساخا سۆز قىلىۋاتقان) مەن ھەقىقەتەن ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھمەن ① [30]. سەن ھاساڭنى تاشلىغىن». مۇسا ھاسسىنىڭ گويا يىلاندىكى تېز ھەرىكەتلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاچتى، كەينىگە قارىيالمىدى، (بۇ چاغدا مۇنداق نىدا كەلدى) «ئى مۇسا! (مەن تەرەپكە) كەلگىن، قورقمىغىن. سەن ھەقىقەتەن (قورقۇنچتىن) ئەمەن بولغۇچىلاردىن سەن ② [31]. قولۇڭنى قوينۇڭغا سالغىن، ئۇ بىرەر كېسەلدىن ئەمەس (بەلكى مۆجىزە سۈپىتىدە) ئاپئاق بولۇپ چىقىدۇ ③، قورقۇنچتىن (تەسكىن تېپىش ئۈچۈن) قولۇڭنى كۆكرىكىڭگە قويغىن ④ (يەنى قولتۇقۇڭنىڭ ئاستىغا قويغىن)،

① ئى مۇسا! ساخا گەپ قىلىۋاتقان مەن ئاللاھ، ئالەملەرنىڭ پەرۋەدىگارمەن.

② بۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تۇر تېغىدا پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىگە تەيىنلەنگەندىن كېيىن بېرىلگەن، تۇنجى مۆجىزە ئىدى. مۆجىزە ئومۇمىي ئەھۋالدا يۈز بېرىشى مۇمكىن بولمايدىغان ئادەتتىن تاشقىرى بىر ئىشتۇر. يەنى تاشقى سەۋەبلەرگە باغلىق بولمىغان بىر ئىش بولۇپ، قايسىبىر ئىنساننىڭ ئىختىيارى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئىرادىسى بىلەنلا ۋۇجۇتقا چىقىدۇ. ھەر قانداق يۇقىرى دەرىجىگە ئىگە مۇقەررەب پەيغەمبەرمۇ ئۆزى ئىختىيارى بىلەن مۆجىزە كەلتۈرەلمەيدۇ. شۇ ۋەجىدىن مۇسا ئەلەيھىسسالام قولىدىكى ھاسسىنى يەرگە تاشلىغاندا، ئۇنىڭ تولغىنىدىغان ۋە ھەرىكەت قىلىدىغان بىر يىلانغا ئايلىنىپ قالغانلىقىدىن، ئۆزىمۇ قورقۇپ كەتتى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا بۇنىڭ بىر مۆجىزە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، تەسكىن بەرگەندىن كېيىن قورقۇنچىسى يوق بولدى، ھەمدە راست پەيغەمبەرلىكنىڭ دەلىل - ئىسپاتى سۈپىتىدە بۇ مۆجىزىنى ئۆزىگە ئاللاھنىڭ ئاتا قىلىۋاتقانلىقى ئايان بولدى.

③ ئاپئاق قول ئۇنىڭغا بېرىلگەن ئىككىنچى مۆجىزە ئىدى.

④ ھاسا يىلانغا ئايلىنسا، مۇسا ئەلەيھىسسالامدا بىر خىل قورقۇنچ پەيدا بولاتتى، شۇڭا ئۇنىڭدىكى قورقۇنچنى يوقۇتۇش ئۈچۈن قولىنى كۆكرىكىنىڭ ئۈستىگە قويۇشقا يەنى سول قولتىقىنىڭ يېنىنى بېسىشقا بۇيرۇلدى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئومۇمىي بىر ئۇسۇل بولۇپ، كىمكى قورقۇنچ ھېس قىلغاندا شۇنداق قىلسا، ئۇنىڭدىكى قورقۇنچ يوقايدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ھەر قانداق ئادەم قورقۇنچ ئىچىدە قالغاندا، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىپ، قولىنى كۆكسىگە قويسا، - ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن - ئۇنىڭ دىلىدىكى قورقۇنچ تۈگەيدۇ ياكى پەسىيدۇ.

فَلَذِيكَ بُرْهَانَ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٧﴾ وَأَخِي هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٨﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكَ مَوْلَانَا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا

بۇ ئىككىسى (ھاسا ۋە قول مۆجىزىسى) پىرئەۋنگە ۋە ئۇنىڭ (قەۋمىنىڭ) كاتتىلىرىغا رەببىڭ تەرىپىدىن كەلگەن پاكىتتۇر، ئۇلار ھەقىقەتەن (بىزنىڭ ئىتائىتىمىزدىن چىققۇچى) پاسىق قەۋم ئىدى» ① [32]. مۇسا ئىبىتىتى: «ئى رەببىم! مەن ھەقىقەتەن ئۇلاردىن بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغان ئىدىم، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىشىدىن قورقىمەن» ② [33]. قېرىندىشىم ھارۇننىڭ تىلى مېنىڭكىدىن راۋان، ئۇنى مېنى (قوللاپ پەيغەمبەرلىكىمنى) ئىسپاتلايدىغان ياردەمچى قىلىپ مەن بىلەن ئەۋەتكىن ③، مەن ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ مېنى ئىنكار قىلىشىدىن ئەنسىرەيمەن» ④ [34]. ئاللاھ ئىبىتىتى: «سېنى قېرىندىشىڭ بىلەن كۈچلەندۈرمىز» ④، ئىككىڭلارغا شۇنداق (كۈچلۈك) پاكىت ئاتا قىلىمىزكى، ئۇلار سىلەرگە ھەرگىز زىيانكەشلىك قىلالمايدۇ» ⑤.

① يەنى بۇ ئىككى مۆجىزىنى پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنىڭ ئالدىدا پەيغەمبەرلىكىڭلارنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىت سۈپىتىدە كۆرسىتىڭلار. بۇلار ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىقىپ كەتكەن ۋە ئاللاھنىڭ دىنىغا زىت ئىش قىلىدىغان قەۋمدۇر.

② مانا بۇ دەل مۇسا ئەلەيھىسسالام ئەندىشە قىلىدىغان ئىش ئىدى. چۈنكى ئۇنىڭ قولىدا بىر قىبىتى ئۆلگەن ئىدى.

③ ئىسرائىلىي رىۋايەتلەرگە ئاساسەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلى سۆزلەشتە ئېغىر ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبى، ئۇ كىچىك ۋاقتىدا ئالدىغا بىر تال چوغ بىلەن بىر تال خورمىنى تاللاشقا قويۇلغاندا، ئۇ چوغنى ئېلىپ ئاغزىغا سالغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تىلى كۆيۈپ قالغان ئىدى. بۇ سەۋەب راستمۇ ياكى يالغانمۇ؟ قۇرئان كەرىمنىڭ بۇ ئايىتىدىن مەلۇم بولىدىكى، ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلىغا قارىغاندا بىرقەدەر راۋان ۋە پاساھەتلىك ئىدى. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلىدا ئازراق كېكەچلىك بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پەيغەمبەر بولغاندىن كېيىن تىلىدىن كېكەچلىكنى كۆتۈرۈۋېتىشىنى تىلەپ دۇئا قىلغان ئىدى. ﴿يُرَدِّأ﴾ ياردەمچى، ھەمىنەپەس، كۈچەيتكۈچى دېگەن مەنىدە. يەنى ھارۇن ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ نۇتۇق قابىلىيىتى بىلەن ماڭا ياردەم قىلسۇن.

④ يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى ئىجابەت قىلىندى، ئۇنىڭ تەلىۋى بويىچە ھارۇن ئەلەيھىسسالاممۇ پەيغەمبەرلىك شەرىپىگە نائىل بولۇپ، ئۇنىڭ ھەمراھى ۋە ياردەمچىسى بولدى.

⑤ يەنى بىز سىلەرنى مۇھاپىزەت قىلىمىز، پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى سىلەرگە ھېچقانداق زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ.

بِأَيَّتِنَا أَنْتُمْ وَمَنْ أَتَّبَعَكُمْ أَلْغَلِبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرَى وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾

سېلىر ئىككىڭلار ۋە ئىككىڭلارغا ئەگەشكەن كىشىلەر بىزنىڭ مۆجىزىلىرىمىز ئارقىلىق چوقۇم غەلبە قىلىدىغانلىقىڭىزنى بىلىڭىز» ① [35]. مۇسا ئۇلارغا بىزنىڭ روشەن مۆجىزىلىرىمىزنى ئېلىپ كەلگەن چاغدا، ئۇلار: «بۇ پەقەت ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان سېھىردىن باشقا نەرسە ئەمەس، بىز ئىلگىرىكى ئاتا — بوۋىلىرىمىزنىڭ زامانىدا بۇنداق نەرسىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ باقمىغان ئىدۇق» دېدى ② [36]. مۇسا ئېيتتى: «رەببىم ئۆزىنىڭ دەرگاھىدىن كىمنىڭ ھىدايەت ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ③، ئاخىرىنىڭ ياخشى ئاقىۋىتى كىمگە نېسىپ بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ» ④، شەكسىزكى، (كۆپلىكىنى تاللاپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلار ھەرگىز مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدۇ» ⑤ [37].

① بۇ نۇقتا قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا بايان قىلىندى. مەسىلەن: سۈرە مائىدە 67 - ئايەت، سۈرە ئەھزاب 39 - ئايەت، سۈرە مۇجادەلە 21 - ئايەت، سۈرە مۇئىمىن 51 - ، 52 - ئايەتلەر.

② يەنى كائىناتتا ئىبادەت قىلىشقا لايىق پەقەت بىر ئاللاھ بار دېگەن بۇ دەۋەت بىزگە نىسبەتەن بىر يېڭى نەرسىدۇر. بىز بۇنى ئىلگىرى ئاڭلاپ باقمىغان، ئاتا - بوۋىلىرىمىز مۇ ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشنى بىلمەيتتى. مەككە مۇشرىكلىرىمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەققىدە: ﴿ئۇ نۇرغۇن ئىلاھلارنى بىر ئىلاھ قىلماقچىمۇ؟ بۇ ھەقىقەتەن غەلىتە ئىشتۇر﴾. (سۈرە ساد 5 - ئايەت) دېگەن ئىدى.

③ يەنى ھىدايەتنى مەندىنمۇ ۋە سىلەردىنمۇ ئوبدان بىلگۈچى ئاللاھ تائالادۇر. شۇڭا ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن ھىدايەت ۋە مۆجىزە ئىشىنىشكە ئەڭ لايىق بولامدۇ ياكى سىلەرنىڭ ۋە ئاتا - بوۋاڭلارنىڭ سۆزلىرىمۇ؟!

④ يەنى ئاخىرەتتىكى ئاللاھنىڭ رىزالىقى، رەھىمىتى ۋە مەغپىرىتىگە كىمنىڭ لايىق بولىدىغانلىقىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ. بۇ شەرەپكە پەقەت ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئەڭ لايىق بولىدۇ.

⑤ ﴿الظَّالِمُونَ﴾ دېگەندە شېرىك ۋە كۆپلىكىنى تاللاپ ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچى مۇشرىكلار ۋە كاپىرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى، زۇلۇمنىڭ مەنىسى ھەر نەرسىنى ئۆز ئورنىغا قويماسلىقتۇر. مۇشرىكلارمۇ ئىلاھلىققا لايىق ئەمەس كىشىلەرنى ئىلاھىيەت ماقامىغا قويىۋالىدۇ. شۇنىڭدەك كاپىرلارمۇ رەببىنىڭ بۈيۈك ماقامىنى بىلمەي ياشايدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇنداق كىشىلەر ھەممىدىن چوڭ زالىم ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار مۇۋەپپەقىيەتتىن يەنى ئاخىرەتتىكى ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ۋە مەغپىرىتىدىن مەھرۇم قالىدۇ. بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدىكى، ھەقىقىي مۇۋەپپەقىيەت ئاخىرەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتتۇر. دۇنيادىكى خۇشاللىق، مال - مۈلۈك، راھەت - پاراغەتلەر ھەقىقىي مۇۋەپپەقىيەت ئەمەس. چۈنكى، بۇ ۋاقىتلىق مۇۋەپپەقىيەتكە دۇنيادا كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارمۇ ئېرىشىدۇ. لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدىغانلىقىنى ناھايىتى ئوچۇق بايان قىلدى. بۇ شۇنى بىلدۈرىدۇكى، ھەقىقىي مۇۋەپپەقىيەت دۇنيادىكى بىر قانچە كۈنلۈك خۇشاللىق ۋە ۋاقىتلىق راھەت - پاراغەت ئەمەس، بەلكى ئاخىرەتتىكى ئەبەدىي مۇۋەپپەقىيەتتۇر.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقَدْ لِي بِيَهْمُنْ عَلَى الطِّينِ فَأَجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلَهِي مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٣٨﴾ وَأَسْتَكْبِرُ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمُ الْبَاطِنُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَدْعُونَ إِلَى الْتَارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾

پىرئەۋن ئېيتتى: «ئى كاتتىلار! مەن ئۆزۈمدىن باشقا يەنە بىر ئىلاھنىڭ بارلىقىنى بىلمەيمەن. ئى ھامان! سەن خىش پىشۇرۇپ ① مەن ئۈچۈن ئېگىز بىر بىنا سالغىن، مەن (ئۇنىڭغا چىقىپ) مۇسانىڭ ئىلاھىغا قاراپ باقاي ②، مەن ئۇنى ھەقىقەتەن (ئاسماندا بىرلا ئىلاھ بار دېگەن دەۋاسىدا) يالغانچىلاردىن دەپ ئويلايمەن» ③ [38]. پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قوشۇنى (مىسىر) زېمىنىدا زۇلۇم قىلىپ (ئىمان ئېيتىشتىن) تەكەببۇرلۇق قىلدى ④. ئۇلار ئۆزلىرىنى بىز تەرەپكە قايتۇرۇلمايدۇ (يەنى قىيامەت ۋە قايتا تىرىلىش يوق، ھېساب ئېلىنىشىمۇ، جازاغا تارتىلىشىمۇ يوق) دەپ ئويلاشتى [39]. نىھايەت، بىز پىرئەۋننى ۋە ئۇنىڭ قوشۇنلىرىنى جازالاپ، دېڭىزغا تاشلىۋەتتۇق (يەنى ئۇلارنى دېڭىزدا غەرق قىلىۋەتتۇق، ئۇلاردىن بىر ئادەممۇ ساق قالغىنى يوق) ⑤. (ئى پەيغەمبەر!) زالىملارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا (ئىبەرەت كۆزى بىلەن) قارىغىن [40]. ئۇلارنى بىز دوزاخقا چاقىرىدىغان باشلامچىلار قىلدۇق (يەنى ئۇلارنى بىز دۇنيادا گۇمراھلار ئەگىشىدىغان كۇفرىنىڭ باشلامچىلىرى قىلدۇق) ⑥، قىيامەت كۈنى ئۇلار ياردەمگە ئېرىشەلمەيدۇ (يەنى قىيامەت كۈنى ئۇلاردىن ئازابنى توسىدىغان مەدەتكار بولمايدۇ) [41].

① يەنى ھامان پىرئەۋننىڭ ۋەزىرى، مەسلىھەتچىسى، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئىدى. پىرئەۋن ئۇنى خىش پىشۇرۇشقا بۇيرۇدى.

② يەنى ناھايىتى ئېگىز ۋە پۇختا بىر بىنا سالغىن، مەن ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئاسماندا مەندىن باشقا بىر ئىلاھ بارمۇ - يوق؟ قاراپ باقاي.

③ يەنى مۇسا (ئەلەيھىسسالام) ئاسماندا پۈتۈن كائىناتنى باشقۇرۇپ تۇرىۋاتقان بىر ئىلاھ بار دەپ دەۋا قىلىۋاتىدۇ، مەن ئۇنى يالغانچى دەپ ئويلايمەن.

④ بۇ يەردىكى «زېمىن» دېگەندە پىرئەۋن ھۆكۈمرانلىق قىلغان مىسىر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿أَسْتَكْبِرُ﴾ نىڭ مەنىسى ھېچقانداق سالاھىيىتى بولماي تۇرۇپ، ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش يەنى ئۇلاردا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىرىگە رەددىيە بېرەلگۈدەك دەلىل - پاكىت يوق ئىدى. شۇنداق تۇرۇپمۇ، ھەددىدىن ئېشىپ، بويۇنتاۋلىق بىلەن قارشىلىشىش ۋە ئىنكار قىلىش يولىنى تاللىدى.

⑤ يەنى ئۇلار كۇفرلىق ۋە زۇلۇم قىلىشتا ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى ۋە ھېچبىر شەكىلدە ئىمان ئېيتىشقا ئۇنىمىدى. ئاخىرى بىز ئۇلارنى بىر ئەتىگەندىلا دېڭىزغا غەرق قىلىۋەتتۇق. (بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە شۇئەرادا بايان قىلىندى).

⑥ يەنى ئۇلاردىن كېيىنمۇ ئاللاھنىڭ بىرلىك ۋە بارلىقىنى ئىنكار قىلىدىغانلار كەلسە، ئۇلارنىڭ پېشۋاسى مانا مۇشۇ دوزاخقا چاقىرغۇچى پىرئەۋن بولىدۇ.

أَتَّبَعْنَهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا

بىز ئۇلارنى بۇ دۇنيادا لەنەتكە ئۇچراپ تۇرىدىغان قىلىپ قويدۇق (يەنى ئۇلارغا بۇ دۇنيادا ئاللاھ، پەرىشتىلەر ۋە مۇئمىنلەر لەنەت ئوقۇيدۇ). قىيامەت كۈنى ئۇلار ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراق قىلىنغۇچىلاردىن بولىدۇ ① [42]. شۈبھىسىزكى، بىز ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنى ھالاك قىلغاندىن كېيىن ②، كىشىلەرنى ۋەز - نەسىھەت ئالسۇن دەپ ③، مۇساغا ئۇلار ئۈچۈن (ئەقىل كۆزلىرىنى ئاچىدىغان) نۇر، ھىدايەت ۋە رەھمەت بولغان كىتابنى (تەۋراتنى) بەردۇق ④ [43]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز (تۇر تېغىنىڭ) غەرب تەرىپىدە مۇساغا ۋەھىي نازىل قىلغاندا، سەن يوق ئىدىڭ، (بۇ ۋەقەلىكىنى) كۆرگۈچىلەردىنمۇ ئەمەس ئىدىڭ ⑤ [44]. ئەمما بىز نۇرغۇن ئۈممەتلەرنى (يەنى نەسىللەرنى) بارلىققا كەلتۈردۇق ⑥.

① يەنى ئۇلار دۇنيادىمۇ خارلىق ۋە رەسۋالىق ئىچىدە قالىدۇ. ئاخىرەتتىمۇ ئۇلار ھالى خاراب كىشىلەرنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. يەنى يۈزلىرى قارا، كۆزلىرى كۆك بولىدۇ. بۇ دوزخىيلارنىڭ سۈپىتىدۇر.

② يەنى پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمى ياكى نۇھنىڭ قەۋمى، ئاد، لۇت ۋە سەمۇد قاتارلىق ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنى ھالاك قىلغاندىن كېيىن، مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋراتنى نازىل قىلدۇق.

③ يەنى ئۇلار ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر ئادا قىلسۇن، ئاللاھقا ئىمان ئېيتسۇن ۋە ئۆزلىرىنى ياخشىلىققا، ھىدايەتكە ۋە ھەقىقىي غەلىبىگە باشلايدىغان ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىتائەت قىلسۇن دەپ.

④ يەنى ئۇلار كىتاب ئارقىلىق ھەقىقەتنى تونۇپ، ئۇنىڭغا ئەگەشسۇن ھەمدە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق بولسۇن دەپ تەۋراتنى بەردۇق.

⑤ يەنى ئى پەيغەمبەر! تۇر تېغىدا بىز مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن سۆزلەشكەندە، ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلغاندا، سەن ئۇ يەردە يوق ئىدىڭ، ئۇ ئىشلارنى كۆرگۈچىلەردىنمۇ ئەمەس ئىدىڭ. بۇ غەيبىي ئىشلار جۈملىسىدىن بولۇپ، بىز ساڭا ئۇلارنى ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرۈۋاتىمىز. بۇ ھەقىقەتلەر سېنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىڭنىڭ دەلىلىدۇر. چۈنكى، سەن بۇلارنى بىراۋدىن تەلىم ئالغانمۇ ئەمەس، نە ئۇلارنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرگەنمۇ ئەمەس. بۇ نۇقتا بىر قانچە سۈرلەردە بايان قىلىندى، مەسىلەن: سۈرە ئال ئىمران 44 - ئايەت، سۈرە ھۇد 49 - ، 100 - ئايەت، سۈرە يۇسۇف 102 - ئايەت، سۈرە تاھا 99 - ئايەت قاتارلىقلار.

⑥ ﴿قُرُونٌ﴾ "قُرُونٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەسىر، زامان، دەۋر مەنىسىدە. لېكىن بۇ يەردە ئۈممەتلەر، ئەسىرلەر ياكى شۇ ئەسىرلەردە ياشىغان نەسىللەر، ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملاشقان كىشىلەر توپى مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن. يەنى ئى پەيغەمبەر! سەن بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارىسىدىكى زاماندا نۇرغۇن

ئۈممەتلەرنى - كۆپ نەسىللەرنى ياراتتۇق.

فَتَطَاوَلْ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًّا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ لِئُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَتْهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾

ئۇلارنىڭ مۇددەتلىرى ئۇزۇن بولدى (يەنى ئەۋلادمۇئەۋلاد ئۇزۇن زامان ياشىدى) ①، سەن مەدىيەن ئاھالىسىنىڭ ئىچىدە ئۇلارغا بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئوقۇپ بېرىپ تۇرغانمۇ ئەمەس سەن ②، لېكىن (ئۇلارنىڭ قىسسىسىنى ۋەھىي ئارقىلىق ساڭا) بىز ئەۋەتتۇق ③ [45]. بىز (مۇساغا) نىدا قىلغان چاغدا سەن تۇر تېغىنىڭ يېنىدا يوق ئىدىڭ ④، لېكىن (سېنىڭ پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەنلىكىڭ) سەندىن ئىلگىرى ھېچبىر ئاگاھلاندىرغۇچى كەلمىگەن بىر قەۋمنى ئاگاھلاندىرۇشۇڭ ⑤ ۋە ئۇلارنىڭ ۋەز - نەسىھەت ئېلىشى ئۈچۈن، رەببىڭ تەرىپىدىن (كاتتا) بىر رەھمەتتۇر ⑥ [46].

① يەنى كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن شەرىئەتلەر ۋە ئەھكاملار ئۆزگىرىپ كەتتى. كىشىلەرمۇ دىندىن بىخەۋەر بولۇپ كەتتى. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىنى چوڭ بىلمەيدىغان بولۇپ كەتتى. ئاللاھ بىلەن تۈزگەن ئەھدىلىرىنى بۇزدى. شۇ ۋەجىدىن يېڭى بىر پەيغەمبەر ئەۋەتىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلدى. بۇ جۈملىنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، پەيغەمبەرلەر ئارىسىدىكى مۇددەتنىڭ ئۇزۇن بولغانلىقىدىن كىشىلەر پەيغەمبەرنىڭ تەلىماتلىرىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ قالدى. شۇڭا ئۇلار سېنىڭ پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەنلىكىڭگە ھەيران قېلىۋاتىدۇ، ئۇنى قوبۇل قىلىشقا ئۇنىمايۋاتىدۇ.

② ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدە يۈز بەرگەن ۋەقەلەردىن خەۋەردار بولغان بولاتتىڭ.

③ ئەنە شۇ زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن بىز سېنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق ۋە ساڭا ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ئەھۋالى ۋە قىسسىلىرىنى ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈردۇق.

④ يەنى ئەگەر سەن بەرھەق پەيغەمبەر بولمىغان بولساڭ، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ قىسسىسىنىمۇ بىلمىگەن بولاتتىڭ.

⑤ بۇنىڭدىن مەككە ئەھلى ۋە ئەرەبلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى ھېچبىر پەيغەمبەر كەلمىگەن. چۈنكى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن پەيغەمبەرلىك ئۇنىڭ جەمەتىدىلا داۋاملىشىپ تۇرغان بولۇپ، پەقەت ئىسرائىل ئەۋلادىدا پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلىپ تۇرغان. ئىسمائىل ئەۋلادى يەنى ئەرەبلەردە بولسا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تۇنجى پەيغەمبەر ئىدى. شۇنداقلا ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى ئىدى. ئەرەبلەرگە ئىلگىرى پەيغەمبەر ئەۋەتىلمەسلىكتىكى سەۋەب شۇكى، ئىبھتىمال باشقا پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋەتلىرى ئۇلارغا يېتىپ تۇرغان بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى ئۇنىڭسىز ئۇلاردا كۇفىرلىق ۋە شىركتە تۇرۇشقا ئۆزرە تېپىلغان بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ھېچبىر قەۋم ئۈچۈن بۇنداق ئۆزىگە ئورۇن قالدۇرمىغان.

⑥ يەنى سېنىڭ ئۇ قىسسىلەرنى بىلگەنلىكىڭ كۆرۈش ئارقىلىق ئېرىشكەن بىلىم ئەمەس، بەلكى رەببىڭنىڭ رەھمىتىدۇركى، ئۇ سېنى پەيغەمبەر قىلدى يەنە ۋەھىي چۈشۈرۈش ئارقىلىق ئۇ قىسسىلەرنى ساڭا بىلدۈردى.

وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمْت أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أَوْتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُوسَىٰ أَوْلَمَ يَكْفُرُوا بِمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَافِرُونَ ﴿١٨﴾ قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩﴾

ئۇلارغا قىلمىشلرى تۈپەيلىدىن بىرەر ئازاب - ئوقۇبەت كەلسە، «ئى رەببىمىز! بىزگە بىرەر پەيغەمبەر ئەۋەتكەن بولساڭ، سېنىڭ ئايەتلىرىڭگە ئەگىشەتتۇق ۋە مۇئمىنلەردىن بولاتتۇق» دېمەسلىكى ئۈچۈن (سېنى ئۇلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق) ① [47]. ئەمما ئۇلارغا بىز تەرەپتىن ھەقىقەت (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) كەلگەندە، ئۇلار: «نېمىشقا ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەدكە) مۇساغا بېرىلگەندەك مۆجىزە بېرىلمىدى؟» دېدى ②. ئۇلار ئىلگىرى مۇساغا بېرىلگەن مۆجىزىنى ئىنكار قىلغان ئەمەسمىدى؟ ③ ئۇلار: «(تەۋرات بىلەن قۇرئان) بىر - بىرىنى كۈچلەندۈرىدىغان ئىككى سېھىردۇر» دېدى. ئۇلار يەنە: «بىز ئەلۋەتتە (بۇ ئىككى كىتابنىڭ) ھەر ئىككىسىنى ئىنكار قىلغۇچىلارمىز» دېدى ④ [48]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئەگەر (بۇ سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولىدىغان بولساڭلار، ئاللاھ تەرىپىدىن ئۇ ئىككى كىتابقا قارىغاندا تېخىمۇ توغرا بىرەر كىتاب كەلتۈرۈپ بېقىڭلارچۇ، مەن ئۇنىڭغا ئەگىشەي» ⑤ [49].

① يەنى ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق ئۆزىلىرىگە ئورۇن قالدۇرماسلىق ئۈچۈن سېنى ئۇلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق. چۈنكى بەك ئۇزۇن زامان ئۆتكەنلىكتىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ يوليورۇقلىرى ئۆزگەرتىلگەن، دەۋەتلىرى ئۇنتۇلغان ئىدى. بۇ ئەھۋال يېڭى پەيغەمبەرنىڭ كېلىشىنى تەقەززا قىلاتتى. مۇشۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئاخىر زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنى (قۇرئان ۋە ھەدىس) نى ئۆزگەرتىلىش ۋە بۇرمىلىنىشتىن ساقلاپ قالدى. ئاللاھ تائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن شۇنداق بىر تەدبىر ۋە ئىنتىزام بەلگىلىدىكى، ئۇنىڭ نەتىجىسىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتى دۇنيانىڭ جاي - جايلىرىغا يەتكۈزۈلدى. يېڭى بىر پەيغەمبەرگە ئېھتىياج قالدۇرماسلىق ئۈچۈن، داۋاملىق يەتكۈزۈلىۋاتىدۇ. كىمكى بۇ «ئېھتىياج» نى دەۋا قىلسا، يەنى ئۆزىنى پەيغەمبەر دەپ ئېلان قىلسا، ئۇ چوقۇم يالغانچى بولغان بولىدۇ.

② يەنى ھاسىنىڭ يىلانغا ئايلانغانلىقى، قولىدىن ئاپئاق نۇر چاقىدىغانلىقى قاتارلىق مۇساغا بېرىلگەندەك مۆجىزىلەر نېمە ئۈچۈن مۇھەممەدكە بېرىلمىدى؟

③ يەنى ئۇلار تەلەپ قىلغان مۆجىزىلەر كۆرسىتىلگەن تەقدىردىمۇ، پايدىسى يوق، ئىمان ئېيتمايدىغانلار ھەر تۈرلۈك مۆجىزىلەرنى كۆرسىتمۇ، يەنىلا ئىمان ئېيتمايدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام كەلتۈرگەن مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ پىرئەۋن مۇسۇلمان بولدىمۇ؟ ئۇلار ئۇنى ئىنكار قىلىدىمۇ؟ ياكى ﴿أَوْلَمَ يَكْفُرُوا﴾ دىكى ئىگىلىك ئالماش قۇرەيش كاپىرلىرىنى كۆرسىتىدۇ دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىدىن ئىلگىرى مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلىدىمۇ؟ دېگەن بولىدۇ.

④ بۇ ئايەتنىڭ ئىككى خىل مەنىسى بار. بىرىنچىسى: «ھەر ئىككىسى» دېگەندە مۇسا بىلەن ھارۇن

ئەلەيھىسسالاملار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿سَخِرَٰنِ﴾ "سَاجِرَانِ" (ئىككى سېھىرگەر) دېگەن مەنىدە بولىدۇ. يەنى «ھەر ئىككىسى (يەنى مۇسا بىلەن ھارۇن) بىر - بىرىنى كۈچلەندۈرىدىغان سېھىرگەرلەردۇر» دېگەن بولىدۇ. ئىككىنچىسى: «ھەر ئىككىسى» دېگەندىن قۇرئان بىلەن تەۋرات كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى «ھەر ئىككىسى (يەنى قۇرئان بىلەن تەۋرات) بىر - بىرىنى كۈچلەندۈرىدىغان سېھىرگەرلەردۇر». بىز ھەر ئىككىسىنى يەنى مۇساغا چۈشۈرۈلگەن تەۋراتنى ۋە مۇھەممەدكە چۈشۈرۈلگەن قۇرئاننى ئىنكار قىلغۇچىلارمىز. (فەتھۇلقەدىر)

⑤ ئەگەر سىلەر بۇ ئىككى كىتاب يەنى قۇرئان بىلەن تەۋرات سېھىرگەر دېگەن سۆزۈڭلاردا راستچىل بولىدىغان بولساڭلار، ئۇ ئىككى كىتابقا قارىغاندا تېخىمۇ توغرا يولغا باشلايدىغان بىر ئىلاھىي كىتاب كەلتۈرۈپ بېقىڭلار، مەن ئۇنىڭغا ئەگىشىمەن، چۈنكى مەن توغرا يول ئىزدىگۈچى ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكۈچىمەن.

فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بَعِيرٍ هُدًى مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾
 * وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

ئەگەر ئۇلار ساخا جاۋاب بېرەلمىسە ①، بىلگىنىكى، ئۇلار پەقەت ئۆزلىرىنىڭ نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىدۇ. ئاللاھ ۋەھىي قىلغان توغرا يولنى قويۇپ نەپسى خاھىشىغا ئەگەشكەن ئادەمدىنمۇ ئازغۇن ئادەم بارمۇ؟ ② شەكسىزكى، ئاللاھ زالىم قەۋمنى توغرا يولغا يېتەكلىمەيدۇ ③ [50]. ئۇلارنىڭ ۋەز - نەسبەت ئېلىشى ئۈچۈن ④، كالاممىزنى ئۇلارغا ئۈزۈلدۈرمەي چۈشۈرۈپ تۇردۇق ⑤ [51]. قۇرئاندىن ئىلگىرى بىز كىتاب بەرگەنلەر (ئارىسىدىكى مۇئمىنلەر) قۇرئانغىمۇ ئىمان ئېيتىدۇ ⑥ [52].

① يەنى ئۇلار قۇرئان ۋە تەۋراتتىنمۇ ياخشىراق توغرا يولغا باشلايدىغان كىتاب كەلتۈرەلمىسە، ئەلۋەتتە كەلتۈرەلمەيدۇ.

② يەنى ئاللاھ تەرەپتىن نازىل قىلىنغان ھىدايەتنى قويۇپ، نەپسى خاھىشىغا ئەگەشكەنلىك ھەممىدىن چوڭ ئازغۇنلۇقتۇر. بۇ جەھەتتە مەككە كاپىرلىرى ھەممىدىن چوڭ گۇمراھ ۋە ئازغۇن ھېسابلىنىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ زالىملارغا قارىتا بەلگىلىگەن ھىدايەتتىن مەھرۇم قالدۇرۇش قانۇنىيىتى (بۇ ھەقتە تۇتۇپ كەلگەن يولى) بايان قىلىنىۋاتىدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىش، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن يۈز ئۆرۈش، كۇفرىدا تەرسالق بىلەن چىڭ تۇرۇش شۇنداق بىر جىنايەتكى، ئۇنى سادىر قىلغانلارنىڭ قەلبىدىن ھەقنى قوبۇل قىلىش ئىستىكى ۋە ھەقكە ئەگىشىش قىزغىنلىقى يوق بولۇپ كېتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئىنسان زۇلۇم، ئاسىيلىق، كۇفرى ۋە شېرىك قاراڭغۇلىقلىرىدا گاڭگىراپ يۈرۈيدۇ، ئىماننىڭ نۇرى ئۇنىڭغا نېسىپ بولمايدۇ.

④ مەقسەت شۇ ئىدىكى، كىشىلەر ئىلگىرىكىلەر دۇچار بولغان ئاقىۋەتكە دۇچار بولۇشتىن قورقۇپ، بىزنىڭ كالاممىزدىن ۋەز - نەسبەت ئېلىپ، ئىمان كەلتۈرسۇن.

⑤ يەنى بىر پەيغەمبەردىن كېيىن يەنە بىر پەيغەمبەر، بىر كىتابتىن كېيىن يەنە بىر كىتاب ئەۋەتىپ تۇردۇق، شۇ تەرىقىدە بىز كالاممىزنى پەيدىنپەي ئىزچىل تۈردە كىشىلەرگە يەتكۈزۈپ تۇردۇق.

⑥ ئۇلاردىن ئابدۇللاھ ئىبنى سالامغا ئوخشاش مۇسۇلمان بولغان يەھۇدىيلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ياكى ھەبەشىستاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا ھازىر بولۇپ، ئۇنىڭ مۇبارەك ئاغزىدىن قۇرئان كەرىمنى ئاڭلاپ مۇسۇلمان بولغان خرىستىئانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

وَإِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ قَالُوا ءَامَنَّا بِهِ ؕ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّنَا إِنَّآ كُنَّا مِن قَبْلِهِ ؕ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنآ أَعْمَلُنَا وَلَكُم مَّا أَعْمَلْتُمْ سَلَمٌ عَلَيْكُم لآ نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾

ئۇلارغا قۇرئان تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا، ئۇلار: «بىز قۇرئانغا ئىشەندۈق. شەكسىزكى، ئۇ رەببىمىز تەرىپىدىن نازىل بولغان ھەقىقەتتۇر، بىز بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ مۇسۇلمان ئىدۇق» دەيدۇ^① [53]. ئەنە شۇلارغا سەۋر — تاقىتى يۈزىسىدىن ئىككى ھەسسە مۇكاپات بېرىلىدۇ^②، ئۇلار ياخشىلىق ئارقىلىق يامانلىقنى توسىدۇ^③، بىز ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ئاللاھ يولىدا) خەجلەيدۇ [54]. ئۇلار بەھۇدە سۆزلەرنى^④ ئاڭلىغاندا، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ (يەنى قۇلاق سالماي): «بىزنىڭ ئەمەللىرىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈندۇر، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارمۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر، سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن^⑤، بىز نادانلار بىلەن ئىزدەشمەيمىز» دەيدۇ [55].

① بۇ ئايەت قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە ئورۇندا بايان قىلىنغان بىر ھەقىقەتكە ئىشارەت قىلىدۇ. ئۇ ھەقىقەت شۇكى، ھەر دەۋردە ئۆتكەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرى دەۋەت قىلغان دىننىڭ ئىسلام ئىكەنلىكى ۋە ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋىتى بويىچە ئىمان ئېيتقانلارنىڭ مۇسۇلمان دەپ ئاتىلىدىغانلىقىدۇر. يەھۇدى ۋە خرىستىئان دېگەندەك ئاتالغۇلارنى كىشىلەر كېيىنكى دەۋردە ئۆزلىرى ئويدۇرۇپ چىققان. مۇشۇ ئېتىبار بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرگەن ئەھلى كىتاب (يەھۇدىي ياكى خرىستىئانلار) بىز بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ مۇسۇلمان ئىدۇق دېدى، يەنى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ۋە ئۇلارغا ئىمان ئېيتقانلارنىڭ جۈملىسىدىن ئىدۇق.

② «سەۋر — تاقىتى يۈزىسىدىن» يەنى ھەرقانداق ئەھۋالدا پەيغەمبەرلەرگە ۋە ئاللاھنىڭ كىتابىغا ئىمان كەلتۈرگەنلىك ۋە شۇ يولدا مۇستەھكەم تۇرغانلىقتىن ئۇلارغا قوش ساۋاب بېرىلىدۇ. كىمكى ئىلگىرى نازىل بولغان كىتابقا ئىمان ئېيتقان بولسا، ئاندىن ئىككىنچى بىر كىتاب نازىل بولسا، ئۇنىڭغىمۇ ئىمان ئېيتسا؛ يەنە كىمكى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرگە ئىمان ئېيتقان بولسا، ئاندىن ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن پەيغەمبەرگە ئىمان ئېيتسا، ئۇنىڭغا ئىككى ھەسسە ساۋاب بېرىلىدۇ. ھەدىستىمۇ بۇنىڭ پەزىلىتى بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۈچ تۈرلۈك ئادەمگە، ئىككى ھەسسە مۇكاپات بېرىلىدۇ، بىرىنچىسى: ئەھلى كىتابتىن ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرگە ئىمان ئېيتقان، ئاندىن كېيىن ماڭا ئىمان ئېيتقان ئادەمگە، ئىككىنچىسى: ئاللاھنىڭ ھەققىنى ۋە خوجايىنىنىڭ ھەققىنى ئۆز جايىدا ئادا قىلغان قۇلغا، ئۈچىنچىسى: بىر ئادەمنىڭ قولىدا بىر چۆرە قىز بولۇپ، ئۇنى ياخشى تەربىيىلىگەن، ئاندىن ئۇنى ئازاد قىلغان، ئاندىن ئۇنى نىكاھىغا ئالغان ئادەمگە». (سەھىھۇل بۇخارى 97 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 154 - ھەدىس)

③ يەنى ئۇلارنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇلار يامانلىققا يامانلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرمايدۇ، بەلكى ئەپۇ قىلىدۇ ۋە كەچۈرىدۇ.

④ بۇ يەردىكى ﴿لَغْوٌ﴾ دېگەندىن مۇشۇرىكلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن بولغان دىننى مەسخىرە قىلىش، تىللاش، ئاھانەت قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑤ بۇ يەردىكى ﴿سَلِّمْ عَلَيْنَا﴾ «سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن» كۆرۈشكەندىكى سالام ئەمەس، بەلكى ئارىلاشما سىلىقنى بىلدۈرىدۇ. يەنى بىز سىلەردەك جاھىللار بىلەن بەس - مۇنازىرە قىلىپ ئولتۇرۇشنى راۋا كۆرمەيمىز. جاھىللارغا يىراقتىن سالام قىلىپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىش ئەسلىدە ئۇلارغا ئارىلاشما سىلىق ۋە بىللە تۇرماسلىق خاھىشنى بىلدۈرىدۇ.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوا إِن تَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفَ مِنْ أَرْضِنَا أَوَلَمْ نُمْكِن لَّهُمْ حَرَمًا ءَامِنًا يُجْبَىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِّزْقًا مِّن لَّدُنَّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

(ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، سەن خالىغان ئادىمىڭنى ھىدايەت قىلالمايسەن، لېكىن ئاللاھ ئۆزى خالىغان ئادەمنى ھىدايەتكە مۇۋەپپەق قىلىدۇ، ئاللاھ ھىدايەت تاپقۇچىلارنى ئوبدان بىلىدۇ ① [56]. ئۇلار: «ئەگەر بىز سەن بىلەن بىللە توغرا يولغا ئەگىشىدىغان بولساق، يۇرتىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرىلىمىز» ② دېدى. بىز ئۇلارنى ئۆزىمىز تەرەپتىن رىزىق قىلىپ بېرىلگەن تۈرلۈك مېۋىلەرنىڭ ھەممىسى كەلتۈرۈلىدىغان ③ تىنچ ھەرەمگە يەرلەشتۈرىمىدۇقۇمۇ؟ ④ لېكىن ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ [57].

① بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەمگۈزارى ۋە ھىمايىچىسى بولغان تاغدىسى ئەبۇتالىب ھەققىدە نازىل بولغان. ئەبۇتالىبنىڭ ئەجىلى توشۇپ، سەكراتقا چۈشكەن ۋاقىتتا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى: «ئى تاغا! بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق، دېگىن. مەن بۇ شاھادەت كەلىمىسى بىلەن سېنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا شاپائەت قىلاي». ئۇنىڭ يېنىدا قۇرەيش كاتتىلىرى بار ئىدى، ئۇلار: ئى ئەبۇتالىب! ئابدۇلمۇتەللىبنىڭ دىنىدىن يۈز ئۆرۈمىسەن؟ دېدى. ئۇلارنىڭ سۆزى بىلەن ئەبۇتالىب ئىمان ئېيتىشتىن مەھرۇم قالدى، كۇفرى ئۈستىدە بۇ ئالەمدىن كەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئىشتىن قاتتىق پەرىشان بولدى، شۇنداق بىئارام بولۇپ تۇرغاندا، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلىپ روشەنلەشتۈرۈپ بەردىكى، سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت دەۋەت قىلىش، دىننى يەتكۈزۈش ۋە يېتەكلەشتۈر، ئەمما ھىدايەت يولغا سېلىش بىزنىڭ ئىلكىمىزدىكى ئىشتۇر. ھىدايەت سەن ھىدايەت تېپىشىنى ياقىتۇرىدىغان كىشىگە ئەمەس، بەلكى بىز ھىدايەت ئاتا قىلىشنى خالىغان كىشىگىلا نېسىپ بولىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 4772 - ھەدىس، سەھىھۇ مۇسلىم 24 - ھەدىسنىڭ شەرھىسىگە قارالسۇن)

② يەنى ئەگەر بىز سەن ئېلىپ كەلگەن توغرا يولغا ئەگەشسەك، ئەتراپىمىزدىكى ئەرەب قەبىلىلىرىنىڭ بىزگە ئەزىيەت يەتكۈزۈشىدىن، ھۇجۇم قىلىشىدىن، بىزنى يۇرتىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرىشىدىن قورقىمىز. بەزى كاپىرلار ئىمان ئېيتماستىنلا ئۆزۈر تەرىقىسىدە مۇشۇنداق باھانىلەرنى كۆرسەتتى.

③ بۇ مەككىنىڭ ئالاھىدىلىكى بولۇپ، ھەر يىلى مىليونلىغان ھاجىلار ئۆز كۆزى بىلەن كۆرىدۇ. مەككە زىرائەت ۋە مېۋە چىقمايدىغان بىر شەھەر بولسىمۇ، ھەر خىل مېۋىلەر ھەتتا پۈتۈن دۇنيانىڭ ماللىرى مەككىدە تېپىلىدۇ.

④ ئاللاھ ئۇلارغا جاۋابەن بۇ سۆزنى قىلدى. دېمەك ئۇلارنىڭ بۇ ئۆزىدىكى ئەقىلغا ئۇيغۇن ئەمەس. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ئۇلار تۇرۇۋاتقان بۇ شەھەرنى ئەزەلدىنلا تىنچ - ئامان شەھەر قىلغان تۇرسا، ئەجەبا، ئۇلار ئۈچۈن كاپىر ھالەتلىرىدە تىنچ - خاتىرجەم بولغان بۇ شەھەر، مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن خاتىرجەم بولۇپ قالامدۇ؟!

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرِيْبَةٍ بَطَرَتْ مَعِيْشَتَهَا فَبَلَكَ مَسَكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيْلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِيْنَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِيْ أُمَّهَاتِ رَسُوْلًا يَنْتَلُوْا عَلَيْهِمْ ءَايَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُوْنَ ﴿٥٩﴾ وَمَا أُوْتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّعْ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّهَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ أَفْلا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٠﴾

بىز ئاھالىسى كەيىپ - ساپالىق تۇرمۇشتىن خۇدنى يوقاتقان نۇرغۇن شەھەرلەرنى ھالاك قىلىۋەتتۇق، مانا بۇ ئۇلارنىڭ تۇرالغۇ جايلىرى. ئۇلار (ھالاك بولغان) دىن كېيىن، (ئۇ جايلاردا) ئازغىنە ۋاقىتتىن باشقا چاغلاردا ئادەم تۇرمىدى ①. بىز (ھەممە نەرسىنىڭ ھەقىقىي) ۋارىسى بولدۇق ② [58]. رەببىڭ مەركىزىي شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسىگە ئايەتلىرىمىزنى ئوقۇپ بېرىدىغان بىرەر پەيغەمبەر ئەۋەتمەي تۇرۇپ، ئۇ شەھەرلەرنى ھالاك قىلغان ئەمەس ③. بىز ئاھالىسى (بىزگە ئاسىيلىق قىلىپ ئۆزىگە ئۆزى) زۇلۇم قىلغان شەھەرلەردىن باشقىسىنى ھالاك قىلمىدۇق ④ [59]. سىلەرگە قانداق نەرسە بېرىلسۇن، (ئۇ پەقەت) دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ (ۋاقىتلىق) مەنپەئەتى ۋە ئۇنىڭ زىننىتىدۇر. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى مۇكاپاتلار ئەڭ ياخشىدۇر ۋە مەڭگۈلۈكتۇر، سىلەر ئەقلىڭلارنى ئىشلەتمەمسىلەر؟ ⑤ [60].

① بۇ ئايەتتە مەككە ئەھلىگە ئاگاھلاندىرۇش بېرىلىۋاتىدۇكى، ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا تۈزكۈرلۈك قىلغان ۋە ھەددىدىن ئاشقانلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆرمىدىڭلارمۇ؟ بۈگۈن ئۇلارنىڭ شەھەرلىرى خارابىلىققا ئايلاندى. تارىخ بەتلەردە ئۇلارنىڭ پەقەت نامىلا قالدى. ئۇلارنىڭ جايلىرىدىن ئۆتكەن يولۇچىلار ئۇ يەرلەردە بىر دەم توختىسا توختايدۇكى، ئەمما ئۇلارنىڭ شۇملۇقى ۋە پالاكتىگە يولۇقۇپ قالماسلىق ئۈچۈن، ھېچكىم ئۇ يەردە مۇقىم تۇرۇشنى خالىمايدۇ.

② يەنى ئۇلارنىڭ ئۆي - ماكانلىرى ۋە مال - مۈلۈكلىرىگە ۋارىسلىق قىلىدىغان ھېچكىم قالمىدى.

③ يەنى بىز دەلىل - پاكىت كەلتۈرمەي تۇرۇپ، ھېچكىمنى ھالاك قىلمايمىز. ﴿أُمَّهَاتِ﴾ «شەھەرلەرنىڭ مەركىزى» دېگەن سۆزدىن مەلۇم بولىدىكى، ھەر قانداق بىر چوڭ - كىچىك شەھەرگە پەيغەمبەر كەلگەن ئەمەس، بەلكى چوڭ شەھەرگە، مەركىزىي شەھەرگە پەيغەمبەر كېلىپ تۇرغان، ئەمما ئەتراپتىكى كىچىك شەھەر ۋە يىزا - قىشلاقلار چوڭ شەھەرگە تەۋە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئايرىم پەيغەمبەر كەلمىگەن.

④ يەنى ئۆزلىرىگە پەيغەمبەر كەلگەندىن كېيىن، ئىمان ئېيتىمىغان ۋە كۇفرىدا چىڭ تۇرۇشنى داۋاملاشتۇرغان شەھەر ئاھالىلىرى ھالاك قىلىنىدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە ھۇد 117 - ئايەتتىمۇ بايان قىلىندى.

⑤ يەنى دۇنيا ۋە ئۇنىڭ زىبۇ - زىننەتلىرى ۋاقىتلىق ھەم ئەرزىمەس نەرسىدۇر. ئەمما، ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرگە ئاخىرەتتە تەييارلىغان نېمەتلەر، مۇكاپاتلار، راھەت - پاراغەتلىك تۇرالغۇلار بولسا، مەڭگۈلۈك ۋە ھەممىدىن كاتتىدۇر. سىلەر مۇشۇ ھەقىقەتنىمۇ چۈشەنمەمسىلەر؟ ھەددىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، دۇنيا تىرىكچىلىكى ئاخىرەتنىڭ نېمەتلىرىگە قارىغاندا پەقەت سىلەرنىڭ بىرىڭلار بىر بارمىقىنى دېڭىزغا چۆكۈرۈپ ئالغانچىلىك ئاز نەرسىدۇر. ئاندىن ئۇ بارمىقىغا قانچىلىك سۇ يۇققانلىقىغا قاراپ باقسۇن». (سەھىھ مۇسلىم 2858 - ھەدىس)

أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعَدَّا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾

بىز (جەننەتتىن ئىبارەت) گۈزەل بىر ۋەدىنى قىلغان ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشىدىغان ئادەم بىز دۇنيا ھاياتىنىڭ ھۇزۇر - ھالاۋەتلىرىدىن بەھرىمەن قىلغان، ئاندىن قىيامەت كۈنى (ئازابقا) ھازىر قىلىنغانلار قاتارىدىن بولىدىغان ئادەمگە ئوخشامدۇ؟ ① [61] شۇ كۈنى ئاللاھ ئۇلارغا: «سىلەر ئۆز گۇمانىڭلارچە ماڭا شېرىك دەپ قوشۇۋالغان نەرسىلىرىڭلار قېنى؟» دەپ نىدا قىلىدۇ ② [62]. ئازابقا لايىق بولغانلار ③: «ئى رەببىمىز! ئەنە شۇلار بىز (سېنىڭ يولۇڭدىن) ئازدۇرغان كىشىلەردۇر ④. بىز قانداق ئازغان بولساق، ئۇلارنىمۇ شۇنداق ئازدۇردۇق ⑤. (ئى رەببىمىز!) بىز ئەمدى (ئۇلاردىن) ئادا - جۇدا بولۇپ ساڭا سىغىندۇق ⑥. ئۇلار ئەسلىدە بىزگە چوقۇنمايتتى» دېيىشىدۇ ⑦ [63].

① «(ئازابقا) ھازىر قىلىنغانلار» جازا ۋە ئازابقا لايىق بولغانلارنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك مۇئمىنلەر ئاللاھنىڭ ۋەدىسى بويىچە جەننەت نېمەتلىرىگە ئېرىشىدۇ؛ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغانلار ئازابقا دۇچار بولىدۇ. ئېيتىپ بېقىڭلار! بۇ ئىككىسى باراۋەر بولامدۇ؟

② سىلەر دۇنيادا مېنىڭ ئىلاھلىقىمغا شېرىك كەلتۈرۈپ، مەدەت تىلىگەن ۋە نامغا ئاتاپ نەزىر قىلغان بۇتلار ۋە شەخسلەر بوگۈن قېنى؟ ئۇلار سىلەرگە ياردەم قىلالامدۇ؟ سىلەرنى مېنىڭ ئازابىمدىن قۇتقۇزالامدۇ؟ بۇ سۆز ئاللاھ تائالا تەرەپتىن ئۇلارغا ئەيىبلەش ۋە مالاھەت قىلىش تەرىقىسىدە دېيىلىدۇ. بۇ مەزمۇنى ئاللاھ تائالا سۈرە ئەنئام 94 - ئايەتتە ۋە باشقا سۈرىلەردە بايان قىلغان.

③ يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىغا لايىق بولغانلار مەسىلەن: سەركەش شەيتانلار، شېرىككە ۋە كۇفرلىققا چاقىرغۇچىلار دەيدۇكى...

④ بۇ «كىشىلەر» كۇفرغا، گۇمراھلىققا چاقىرغۇچىلار ۋە شەيتانلار تەرىپىدىن ئازدۇرۇلغان جاھىل ئاۋامنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ يەنى بىز ئۆزىمىز ئازغۇن ئىدۇق، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇلارنىمۇ ئازدۇردۇق. دېمەك بىز ئۇلارنى مەجبۇرلىمىدۇق، پەقەت ئازراقلا ئىشارەت قىلىپ قويۇشىمىز بىلەن ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش گۇمراھلىقنى تاللىۋالدى.

⑥ يەنى بىز ئۇلاردىن ئادا - جۇدا بولىدۇق، ئۇلار بىلەن ھېچقانداق ئالاقىمىز يوق. دېمەك ئۇ يەردە ئەگەشتۈرگۈچىلەر بىلەن ئەگەشكۈچىلەر بىر - بىرىگە دۈشمەن بولىدۇ.

⑦ بەلكى ھەقىقەتتە ئۇلار ئۆز نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشەتتى ۋە چوقۇناتتى. دېمەك كىشىلەر دۇنيادا چوقۇنغان مەبۇدلار قىيامەت كۈنى كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىگە چوقۇنغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە جايدا بايان قىلىندى. مەسىلەن: سۈرە ئەنئام 49 -، سۈرە مەرىيەم 81 -، 82 -، سۈرە ئەھقاف 5 -، 6 -، سۈرە ئەنكەبۇت 25 -، سۈرە بەقەرە 166 -، 167 - ئايەتلەر.

وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُم فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأُوا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾

ئۇلارغا: «(ئاللاھقا قوشۇۋالغان) شېرىكلىرىڭلارنى چاقىرىڭلار» دېيىلىدۇ^①، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار چاقىرىدۇ، ئۇ مەبۇدلار ئۇلارغا جاۋاب بېرەلمەيدۇ، ئۇلار ئازابنى كۆرىدۇ^②، (شۇ چاغدا كاپىر بولغانلىقلىرىغا نادامەت قىلىپ، كاشكى، دۇنيادىكى ۋاقىتىمىزدا) توغرا يولغا ئەگەشكەن بولساقچۇ! دېيىشىپ كېتىدۇ^③ [64]. ئۇ كۈندە ئاللاھ ئۇلارغا نىدا قىلىپ ئېيتىدۇ: «پەيغەمبەرلەرگە نېمە بىلەن جاۋاب بەردىڭلار؟»^④ [65]. ئۇ كۈندە ئۇلارغا (ئۈمىد بېرىدىغان بارلىق) خەۋەرلەر قاراڭغۇ بولىدۇ، (ھەتتا) ئۇلار ئۆزئارا سورىشالمايدۇ^⑤ [66]. تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەل قىلغان ئادەمگە كەلسەك، ئۇ نىجاتلىققا ئېرىشكۈچىلەردىن بولىدۇ [67]. رەببىڭ خالىغىنىنى يارىتىدۇ ۋە (پەيغەمبەرلىككە) تاللايدۇ، ئۇلارنىڭ تاللاش ھوقۇقى بولمايدۇ^⑥، ئاللاھ پاكىتۇر، ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن ئەلۋەتتە ئۈستۈندۇر [68].

① يەنى سىلەر دۇنيادىكى ۋاقىتىڭلاردا ئۇلارنى ياردەمگە چاقىرغاندەك، ئەمدى چاقىرىپ بېقىڭلار، ئۇلار سىلەرگە ياردەم قىلالامدۇ؟ ئۇلار چاقىرىدۇ. لېكىن ئۇ يەردە ھېچكىمدە مەن ياردەم قىلىمەن دېيەلگۈدەك جۈرئەت ۋە كۈچ بولمايدۇ.

② ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دوزاخقا كىرىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرىدۇ.

③ ئۇلار ئازابنى كۆرگەندىن كېيىن ھىدايەتنى ئارزۇ قىلىپ ئېيتىدۇ: كاشكى دۇنيادا ھىدايەت يولىنى تاللىغان بولساق، بۈگۈنكى ئازابتىن ساقلىنىپ قالاركەنمىز. بۇ نۇقتا سۈرە كەھف 52 - ، 53 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى.

④ ئالدىنقى ئايەتلەردىكى سوئال تەۋھىدكە مۇناسىۋەتلىك ئىدى. بۇ ئىككىنچى سوئال ئاللاھنىڭ ئەلچىلىرىگە قانداق مۇئامىلە قىلىش بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. يەنى بىز سىلەرگە ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەرگە نېمە دەپ جاۋاب بەردىڭلار؟ ئۇلارغا قانداق مۇئامىلىدە بولغان ئىدىڭلار؟ ئۇلارنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلغانمىدىڭلار؟ شۇنىڭدەك قەبرىدە «رەببىڭ كىم؟ پەيغەمبىرىڭ كىم؟ دىنىڭ نېمە؟» دەپ سورىلىدۇ، مۇئىن بۇ سوراقلارغا توغرا جاۋاب بېرىدۇ، لېكىن كاپىر ئادەم: ھە - ھە؟ نېمە؟ بىلمەيمەن دەپ قاراپ تۇرىدۇ. شۇنىڭدەك قىيامەت كۈنى بۇ سوراقلارغا ھېچكىمنىڭ سۈكۈت قىلىشتىن باشقا بەرگىدەك جاۋابى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا كېيىنكى ئايەتتە: ﴿ئۇ كۈندە ئۇلارغا بارلىق خەۋەرلەر قاراڭغۇ بولىدۇ﴾ دېدى. يەنى ئۇ كۈندە ئۇلارغا دەلىللەر قاراڭغۇ بولىدۇ، ھېچكىمنىڭ ئەقلىگە بايان قىلغۇدەك دەلىل كەلمەيدۇ. بۇ ئايەتتە دەلىللەر «خەۋەرلەر» دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەنگەنلىكى ئۇلارنىڭ باتىل ئەقىدىسىنى كۈچلەندۈرىدىغان ھېچقانداق دەلىل يوقلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلاردا ئاساسلىنىدىغان توقۇلما ھېكايە ۋە چۆچەكلەردىن باشقا ھېچ نەرسە بولمايدۇ. خۇددى بۈگۈنكى قەبرىگە چوقۇنغۇچىلارنىڭ قولىدا ئاساسلىنىدىغان قۇرۇق كارامەت ھېكايىلىرىدىن باشقا ھېچنېمە بولمىغاندەك.

⑤ چۈنكى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جەھەننەمگە داخىل بولىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈپ بولغان بولىدۇ.

⑥ يەنى پۈتۈن تاللاش ھوقۇقى ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر. ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمدە ئەسلا تاللاش ھوقۇقى يوقتۇر.

وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٦﴾ وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾
 قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهُ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُم بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ
 جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهُ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُم بِاللَّيْلِ تَسْكُونُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ
 لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ

رەببىڭ ئۇلارنىڭ دىللىرىدا يو شۇرغانلىرىنىمۇ ۋە ئا شكارا قىلغانلىرىنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ [69]. ئۇ يەككە - يېگانە ئاللاھتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق مەبۇد يوقتۇر، دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ بارلىق ھەمدۇسانا ئۇنىڭغا خاستۇر، ھۆكۈم چىقىرىش ئۇنىڭغىلا مەنسۇپتۇر. سىلەر پەقەتلا ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر [70]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «دەپ بېقىڭلارچۇ! ئەگەر ئاللاھ كېچىنى سىلەر ئۈچۈن تا قىيامەت كۈنىگە قەدەر سوزۇلىدىغان قىلسا، ئاللاھتىن باشقا قايسى ئىلاھ سىلەرگە يورۇقلۇق كەلتۈرۈپ بېرەلەيدۇ؟ سىلەر (ھەق سۆزنى) ئاڭلىمامسىلەر؟» [71]. ئېيتقىنكى، «دەپ بېقىڭلارچۇ! ئەگەر ئاللاھ كۈندۈزنى سىلەر ئۈچۈن تا قىيامەت كۈنىگە قەدەر سوزۇلىدىغان قىلسا، ئاللاھتىن باشقا قايسى ئىلاھ سىلەرگە ئارام ئالىدىغان كېچىنى كەلتۈرۈپ بېرەلەيدۇ؟ سىلەر (بۇ ھەقىقەتنى) كۆرمەمسىلەر؟» [72]. سىلەرنى كېچىدە ئارام ئالسۇن، كۈندۈزدە (تىرىكچىلىك قىلىپ) ئاللاھنىڭ پەزىلىنى تەلەپ قىلسۇن ①

① كېچە بىلەن كۈندۈز ئاللاھ تائالانىڭ كاتتا نېمەتلىرىدۇر. ئاللاھ تائالا كىشىلەرنىڭ ئارام ئېلىشى ئۈچۈن كېچىنى قاراڭغۇ قىلدى. قاراڭغۇدا ھەربىر جان ئىگىسى ئۇخلاشقا ۋە ئارام ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەگەر ھەر كىم ئارام ئالىدىغان ۋە ئۇخلايدىغان ۋاقىتنى ئۆز ئالدىغا بەلگىلەيدىغان بولسا، ھېچكىم تولۇق ئارام ئېلىشقا پۇرسەت تاپالمىغان بولاتتى. ئىنسان كۈندۈزدە ئاكتىپ ئىشلەش ۋە تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن، كېچىسى ئوبدان ئۇخلاش ئىنتايىن زۆرۈر. ئىنسان كېچىسى يېتەرلىك ئۇخلىمىسا، ھاردۇقى چىقىمىغانلىقتىن كۈندۈزدىكى پائالىيەتكە تەسىر يېتىدۇ. ئەگەر ھەممە ئادەم بىر ۋاقىتتا ئۇخلىماي، كۈندۈزى بەزىلەر ئۇخلاپ، بەزىلەر تىرىكچىلىك بىلەن مەشغۇل بولسا، ئۇيقۇ نىزامىغا دەخلى يېتىدۇ، ئۇخلىغانلارمۇ راھەت ئۇخلىيالمايدۇ، كىشىلەر بىر - بىرىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشەلمەيدۇ، بىرى يەنە بىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالمىدۇ. دۇنيانىڭ نىزامى كىشىلەرنىڭ بىر - بىرى بىلەن ھەمكارلىشىشى ۋە ياردەملىشىشىگە موھتاجدۇر. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا بارلىق مەخلۇقاتنى بىر ۋاقىتتا ئارام ئالسۇن ۋە بىر - بىرىنىڭ ئۇيقۇسىغا دەخلى يەتكۈزمىسۇن دەپ كېچىنى قاراڭغۇ قىلدى. شۇنىڭدەك ئىنسان تىرىكچىلىك پائالىيەتلىرىنى مۇكەممەل شەكىلدە ئېلىپ بارالىشى ئۈچۈن، كۈندۈزنى يورۇق قىلدى. ئەگەر كۈندۈز يورۇق بولمىغان بولسا، قانداق قىيىنچىلىقلارغا دۇچ كېلىدىغانلىقىنى ھەر كىم ئوبدان بىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا نېمەتلىرىنى بايان قىلىش بىلەن ئۆزىنىڭ بىرلىك ۋە بارلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ؟ ئەگەر ئاللاھ بۇ كېچە - كۈندۈز نىزامىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، سىلەرگە داۋاملىق كېچىنى مۇسەللەت قىلسا، ئاللاھتىن باشقا سىلەرگە يورۇقلۇق ئېلىپ كېلەلەيدىغان بىر مەبۇد بارمۇ؟ ياكى سىلەرگە داۋاملىق كۈندۈزنى مۇسەللەت قىلسا، ئاللاھتىن باشقا سىلەرگە ئارام ئالىدىغان قاراڭغۇلۇقنى ئېلىپ كېلەلەيدىغان بىر مەبۇد بارمۇ؟ يوق، ئەلۋەتتە يوق. بۇ پەقەت ئاللاھنىڭ چەكسىز

مېھرىبانلىقىدۇركى، ئۇ كېچە بىلەن كۈندۈز ئۈچۈن شۇنداق مۇكەممەل بىر نىزام بەرپا قىلدىكى، كېچە كەلسە، كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقى غايىب بولىدۇ، بارلىق مەخلۇقات ئارام ئالىدۇ. كېچە كەتسە، كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقى كائىناتتىكى ھەممە نەرسىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئىنسانلار تىرىكچىلىكىنى باشلاپ، ئاللاھنىڭ پەزىلى (رىزىق) نى تەلەپ قىلىدۇ.

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٢﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾ * إِنَّ قُرُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ

ۋە (نېمە تەلەرگە) شۈكۈر قىلسۇن ① دەپ، سىلەر ئۈچۈن كېچە بىلەن كۈندۈزنى ياراتقانلىقى ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن دۇر [73]. ئۇ كۈندە ئاللاھ ئۇلارغا نىدا قىلىپ: «سىلەر ئۆز گۇمانىڭلارچە ماڭا شېرىك دەپ قوشۇۋالغان نەرسىلىرىڭلار قېنى؟» دەيدۇ [74]. (ئۇ كۈندە) بىز ھەر ئۈممەتتىن (ئۆز پەيغەمبىرىنى ئۇلارغا) گۇۋاھچى ② (قىلىپ) چىقىرىمىز، ئاندىن (ئۇ ئۈممەتكە): «قېنى پاكىتىڭلارنى كەلتۈرۈڭلار!» دەيمىز ③، ئۇلار شۇ چاغدىلا ھەقىقەتنىڭ پەقەت ئاللاھقا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ④، ئۇلارنىڭ ئويدۇرۇپ چىققان نەرسىلىرى (ساختا مەبۇدلىرى) ئۇلارنىڭ كۆزىدىن غايىپ بولىدۇ ⑤ [75]. ھەقىقەتەن قارۇن مۇسانىڭ قەۋمىدىن ئىدى. قارۇن ئۇلارغا چوڭچىلىق (يەنى زۇلۇم) قىلدى ⑥،

① شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتىڭلار (بۇ تىل بىلەن شۈكۈر قىلىشتۇر) ۋە ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان مال - مۈلۈك، ئىقتىدار، تالانت، كۈچ - قۇۋۋەتنى ئۇنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىشلىتىڭلار. (بۇ ئەمەلىي شۈكۈر قىلىشتۇر)

② بۇ يەردىكى گۇۋاھچى شۇ ئۈممەتكە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەردۇر يەنى ھەر ئۈممەتنىڭ پەيغەمبىرىنى ئۇلارغا گۇۋاھچى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىرىمىز.

③ يەنى دۇنيادا مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم سىلەرنى تەۋھىدكە چاقىرىپ تۇرسىمۇ، سىلەر ماڭا شېرىك قوشۇۋالغان ئىدىڭلار، ماڭىمۇ ۋە شېرىك قوشۇۋالغان نەرسەڭلەرگىمۇ ئىبادەت قىلغان ئىدىڭلار، ئەمدى ئۇ قىلمىشىڭلارغا دەلىل - پاكىت كۆرسىتىڭلار!

④ يەنى ئۇلار گاڭگىراش ئىچىدە جىم تۇرىدۇ. چۈنكى، ئۇلاردا ھېچقانداق دەلىل بولمايدۇ، جاۋابمۇ بېرەلمەيدۇ.

⑤ يەنى ئۇلارنىڭ ئويدۇرۇپ چىققان نەرسىلىرى ئۇلارغا ھېچقانداق مەنپەئەت يەتكۈزەلمەيدۇ.

⑥ قارۇننىڭ ئۆز قەۋمى بولغان ئىسرائىل ئەۋلادىغا سالغان زۇلۇمى شۇ ئىدىكى، ئۆزىنىڭ مال - مۈلۈكىنىڭ كۆپلىكىدىن كۆرەڭلەپ، ئۇلارنى كەمسىتەتتى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇ ئىسرائىل ئەۋلادىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن، پىرئەۋن تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن بىر بەگ بولۇپ، ئۆز قەۋمىگە زۇلۇم قىلاتتى.

وَأَتَيْنَهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوتُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَأَبْتَعْ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي

بىز ئۇنىڭغا خەزىنىلەردىن شۇنچىلىك كۆپ بەرگەن ئىدۇقكى، ئۇنىڭ (خەزىنىلىرىنىڭ) ئاچقۇچلىرى (نى كۆتۈرۈش) كۈچلۈك بىر جامائەگىمۇ ھەقىقەتەن ئېغىر كېلەتتى^①، ئۆز ۋاقتىدا قەۋمى ئۇنىڭغا ئېيتتى: «كۆرەڭلەپ كەتمە»^②، شەكسىزكى، ئاللاھ كۆرەڭلەپ كەتكۈچىلەرنى ياخشى كۆرمەيدۇ^③ [76]. ئاللاھ ساڭا بەرگەن (مال - دۇنيا) بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى ئىزدىگەن^④، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن^⑤، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەنمۇ (باشقىلارغا) ياخشىلىق قىلغىن^⑥، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىقنى ئىستىمىگەن^⑦، شەكسىزكى، ئاللاھ بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ» [77]. قارۇن: «مەن بۇ بايلىققا پەقەت ئۆزۈمدىكى ئالاھىدە بىلىم بىلەن ئېرىشتىم» دېدى^⑧.

① ﴿ تَنُوتُ ﴾ "تېمىل" (مايىل بولۇش، ئېگىلىش) دېگەن مەنىدە يەنى ئېغىر يۈكنى كۆتۈرگەن ئادەمنىڭ قەددى ئېگىلىپ كەتكەندەك، قارۇن خەزىنىلىرىنىڭ ئاچقۇچلىرى شۇ قەدەر كۆپ ئىدىكى، ئاچقۇچلارنى كۆتۈرۈش بىر جامائە كىشىلەرگىمۇ ئەلۋەتتە ئېغىر كېلەتتى. يەنى ئۇلارنىڭ قەددىنى ئېگىۋەتكۈدەك ئېغىر ئىدى.

② يەنى مال - مۈلۈكنىڭ كۆپلىكىدىن پەخىرلىنىپ، مەغرۇرلىنىپ كەتمە. بەزى ئۆلىمالار ئۇنى بېخىللىق قىلما دەپ تەپسىر قىلغان.

③ يەنى ئاللاھ تائالا پەخىرلىنىپ كەتكۈچىلەرنى ۋە مۇتەكەببىرلەرنى ياقىتۇرمايدۇ ياكى بېخىللىق قىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ.

④ يەنى رەببىڭ ساڭا بەرگەن مال - دۇنيانى ئۇ ياخشى كۆرىدىغان ئىشلارغا، ساڭا ئاخىرەتتە ئەسقاتىدىغان ۋە ساۋاب بولىدىغان يوللارغا ئىشلەتكەن.

⑤ يەنى دۇنيانىڭ مۇباھ ئىشلىرىغا خىراجەت قىلىشتا ئوتتۇرا ھال يول تۇتقىن. دۇنيانىڭ مۇباھ ئىشلىرى قايسى؟ ئۇلار يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، تۇرالغۇ - جاي، نىكاھلىنىش قاتارلىقلاردۇر. دېمەك، سېنىڭ ئۈستۈڭدە ئاللاھ تائالانىڭ ھەققى بار، شۇنىڭدەك ئۆزۈڭنىڭ، پەرزەنتلىرىڭنىڭ، ئايالىڭ، مېھمانلىرىڭنىڭ ۋە باشقىلارنىڭمۇ ھەققى بار. ھەربىر ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى ئۆز جايىدا ئادا قىلغىن.

⑥ ئاللاھ تائالا ساڭا مال - مۈلۈك ئاتا قىلىش بىلەن ياخشىلىق قىلغاندەك، سەنمۇ ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە خەجلىپ بېرىش ئارقىلىق ياخشىلىق قىلغىن.

⑦ يەنى سېنىڭ مەقسىتىڭ يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىش بولمىسۇن. يەنە ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە زىيان يەتكۈزۈش بولمىسۇن، ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلغىن. گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن يىراق تۇرغىن، مەزكۇر گۇناھلارنى سادىر قىلىشتىنمۇ بۇزغۇنچىلىق تارايدۇ.

⑧ قارۇن قەۋمىنىڭ نەسەھەتلىرىگە شۇنداق جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ بىر مەنىسى: «مېنىڭ پۇل تېپىشتا ئالاھىدە ئىقتىدارىم ۋە ھۈنۈرىم بولغانلىقتىن بۇ بايلىققا ئىگە بولدۇم، بۇنىڭ ئاللاھنىڭ پەزلى - كەرىمى بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار؟» ئىككىنچى مەنىسى: «ئاللاھ بۇ بايلىقنى مېنى ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن، يەنە مېنىڭ ئۇنىڭغا ھەقىلىق بولغانلىقىم ئۈچۈن بەرگەن». ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە ئىنسانلارنىڭ يەنە بىر سۆزىنى نەقىل قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئىنسانغا بىرەر مۇسبەت يەتسە، بىزگە دۇئا قىلىپ (ئىلتىجا قىلىدۇ)، ئاندىن ئۇنىڭغا مەرھەمەت قىلىپ بىرەر نېمىتىمىزنى ئاتا قىلساق، ئۇ: «بۇ نېمەت ماڭا ئۆز ئىلىمىدىن (يەنى ئۆز ئەمگىكىدىن، تىرىشچانلىقىدىن ۋە رىزىق تېپىشنىڭ يوللىرىنى بىلگەنلىكىدىن) كەلدى» دەيدۇ﴾. (سۈرە زۇمەر 49 - ئايەت) ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر بىز ئۇنىڭغا كۈلپەتتىن كېيىن رەھىمىمىزنى تېتىتساق، ئۇ چوقۇم: «بۇ مېنىڭ ھەققىدۇر...» دەيدۇ﴾. (سۈرە فۇسسەلەت 50 - ئايەت) يەنى مەن بۇنىڭغا ھەقىلىق ئىدىم دەيدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: قارۇن «تاشنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇش» ئىلىمىنى بىلەتتى، ئۇ بۇ ئىلىمى بىلەن شۇنداق كۆپ مال - دۇنيا توپلىغان ئىدى، لېكىن ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ سۆز پۈتۈنلەي يالغان، ئۇنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق. ھېچكىم بىر نەرسىنىڭ ماھىيىتىنى ئۆزگەرتىشكە قادىر ئەمەس. قارۇننىڭمۇ ماددىلارنىڭ ماھىيىتىنى ئۆزگەرتىپ، ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇشى ۋە بۇ ئارقىلىق بايلىق توپلىشى مۇمكىن ئەمەس.

أَوَلَمْ يَعْلَم أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنْ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ ۖ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قُرُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾

ئۇ ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەردىن ئۆزىگە قارىغاندا تېخىمۇ كۈچلۈك، توپلىغان پۇل - مېلى تېخىمۇ كۆپ بولغانلارنى ئاللاھنىڭ ھالاك قىلىۋەتكەنلىكىنى بىلمىدىمۇ؟^① گۇناھكارلار (بەلگىلىرى ئارقىلىق تونۇلغانلىقى ئۈچۈن) گۇناھلىرىدىن سورايمىدۇ؟^② [78]. قارۇن ئۆز قەۋمىنىڭ ئالدىغا بارلىق زىننىتى بىلەن ھەشەمەتلىك ھالدا چىقتى.^③ دۇنيا تىرىكچىلىكىنى كۆزلەيدىغانلار: «كاشكى بىزگىمۇ قارۇنغا بېرىلگەندەك (بايلىق) بېرىلسىچۇ، شەكسىزكى، ئۇ ھەقىقەتەن (دۇنيالىقتىن) چوڭ بىر نېسىۋىگە ئىگە ئىكەن» دېدى^④ [79].

① يەنى بىر ئادەمدە كۈچ - قۇۋۋەت ۋە پۇل - مالنىڭ كۆپ بولغانلىقى ئۇنىڭ ئىمتىيازلىق ۋە پەزىلەتلىك بولغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا، ئىلگىرىكى قەۋملەر ھالاك بولمىغان بولاتتى. شۇڭا، قارۇننىڭ ئۆز بايلىقى بىلەن پەخىرلىنىشى، ئۇنى تېخى ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئارتۇقچىلىقى بولغانلىقىدىن دەپ دەۋا قىلىشى توغرا ئەمەس.

② يەنى گۇناھكارلارنىڭ گۇناھلىرى ھەددىدىن زىيادە بولغاچقا، ئازابقا لايىق دەپ ھۆكۈم قىلىنىپ بولغان بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن سوراق قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمايدۇ، بەلكى ئۇلار تۇيۇقسىز جازالىنىدۇ.

③ يەنى خىزمەتكارلىرى ۋە قوغدىغۇچىلىرى بىلەن چىرايلىق كىيىنگەن، ئېسىل جابدۇنغان، ئات - ئۇلاغلارغا مىنگەن ھالدا كاتتا ھەشەم ۋە سۆلەت بىلەن چىقتى.

④ بۇ سۆزنى دېگەنلەر كىم ئىدى؟ بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە: ئۇلار قارۇننىڭ بايلىقى ۋە سۆلىتىگە مەپتۇن بولۇپ قالغانلار ئىدى. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە: ئۇلار كاپىرلار ئىدى.

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٧﴾ فَحَسَبْنَا بِهِءَ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ
فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ ﴿٨٨﴾ وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيُكَفِّرُ اللَّهُ
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ

ئىلىملىك كىشىلەر: «ئىست سىلەرگە! ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەلى قىلغان كىشىلەر ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ (بېرىدىغان) مۇكاپاتى (ھەممىدىن) ياخشىدۇر»^①. ئۇنىڭغا پەقەت (تائەت - ئىبادەتتە) چىدامچان بولغان كىشىلەرلا ئېرىشەلەيدۇ^②» دېدى [80]. نىھايەت، قارۇنى ئۇنىڭ ئۆي - جايى بىلەن قوشۇپ يەرگە يۇتقۇزۇۋەتتۇق^③. ئۇنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قوغداپ قالدىغان بىرەر جامائە بولمىدى، قارۇن ئۆزىمۇ ئۆزىنى قوغداپ قالالمىدى [81]. تۈنۈگۈن تېخى قارۇننىڭ ئورنىدا بولۇشنى^④ ئارزۇ قىلغانلار: «مانا، كۆردۈڭمۇ؟ ئاللاھ بەندىلىرىدىن خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدىكەن، خالىغان ئادەمنىڭكىنى تار قىلىدىكەن،

① يەنى دىن ئىلىمىنى ياخشى بىلىدىغان ۋە دۇنيانىڭ ھەقىقىتىنى ئوبدان چۈشىنىدىغان كىشىلەر دېدىكى، بۇ ھېچقانچە بايلىق ئەمەس، ئاللاھ تائالا ئاخىرەتتە مۇئىمىن ۋە ياخشى بەندىلىرىگە تەييارلىغان مۇكاپات ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ياخشىدۇر. ھەدىس قۇدىسىدا مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ياخشى بەندىلىرىمگە كۆز كۆرۈپ باقمىغان، قۇلاق ئاڭلىمىغان، ئىنساننىڭ كۆڭلىگە كېچىپ باقمىغان مۇكاپاتلارنى تەييارلىدىم». (سەھىھۇل بۇخارى 7498 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 189 - ھەدىس)

② ﴿يُلْقَاهَا﴾ دىكى "ھا" ئالماش ئالدىنقى سۆزنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئاللاھنىڭ سۆزىدۇر. ئەگەر ئۇ سۆزنى ئىلىملىك كىشىلەرنىڭ سۆزىنىڭ داۋامى دەپ ئالساق، ئۇ چاغدا ئالماش جەننەتنى كۆرسىتىدۇ. مەنىسى: جەننەت پەقەت دۇنياغا بېرىلىپ كېتىشتىن ساقلىنىدىغان، ئاخىرەتنى كۆزلەيدىغان سەۋرچان كىشىلەرگىلا بېرىلىدۇ، دېگەن بولىدۇ.

③ قارۇننى تەكەببۇرلىقى سەۋەبىدىن ئۆيى ۋە خەزىنىلىرى بىلەن قوشۇپ يەرگە يۇتقۇزۇۋەتتۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم تەكەببۇرلۇق يۈزىسىدىن ئىشتىنىنى يەرگە سۆرۈلۈپ قالغۇدەك ئۇزۇن كىيىپ يۈرگەن ئىدى، (ئۇنىڭ تەكەببۇرلىقىنى ئاللاھ تائالا ياقىتۇرمىدى) ئۇنى تۇيۇقسىز يەر يۈتۈپ كەتتى، ئۇ قىيامەت كۈنىگىچە يەرنىڭ ئاستىغا چۆكۈپ بارىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 5790 - ھەدىس)

④ ﴿مَكَانٌ﴾ دېگەندە دۇنيادا كىشىلەر ۋاقىتلىق ئېرىشىدىغان دۇنيالىق دەرىجە ۋە مەرتىۋە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: قارۇن ئېرىشكەندەك. ﴿بِالْأَمْسِ﴾ تۈنۈگۈننى يەنى يېقىن ئۆتكەن زاماننى بىلدۈرىدۇ. ﴿وَيُكَفِّرُ﴾ ئەسلىدە "وَيْلِكَ إِعْلَمُ أَنَّ" بولۇپ، تىلغا ئوڭاي كەلسۇن ئۈچۈن يەڭگىلەشتۈرۈلگەن. مەنىسى: بىلىشنىڭ كېرەككى، ئەپسۇسكى، ھەيران قالارلىق يېرى شۇكى، دېگەندەك ئىپادىلەرنى بىلدۈرىدۇ. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە: "أَلَمْ تَرَ" كۆرمىدىڭمۇ؟ دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) شۇڭا تەرجىمىدە «مانا، كۆردۈڭمۇ؟» دەپ ئېلىنغان. دېمەك قارۇننىڭ ھەشەمەتلىك ھالىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ

بايلىقىنى ئارزۇ قىلىپ قالغانلار ئۇنىڭ ئىبرەتلىك ئاقىۋىتىنى كۆرگەن چاغدا ئېيتتىكى: كۆرمىدىڭمۇ؟
 بىر ئىنسانغا بېرىلگەن بايلىق ئۇ ئىنساندىن ئاللاھ تائالانىڭ رازى بولغانلىقىنى بىلدۈرمەيدىكەن.
 كۆرمىدىڭمۇ؟ ئاللاھ تائالا خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى تارقىلىدىكەن، خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ
 قىلىدىكەن. دېمەك، بۇ ئىشلار ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ
 ھەقىقىتىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. مال - مۈلۈكنىڭ كۆپلۈكى ئاللاھنىڭ رىزالىقى؛ مال
 - مۈلۈكنىڭ ئازلىقى ئۇنىڭ نارازىلىقىغا دەلىل ئەمەس، نە بۇ بىراۋنىڭ پەزىلىتى، ئارتۇقچىلىقى ۋە
 ئالاھىدىلىكىنى باھالاش ئۆلچىمىمۇ ئەمەس.

لَوْلَا أَن مَّنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَحَسَفَ بِنَا وَيَكَاَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٢﴾ تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

ئاللاھ بىزگە مەرھەمەت قىلمىغان (يەنى ئازۇ قىلغىنىمىزنى بەرگەن) بولسا ئىدى، بىزنىمۇ ئەلۋەتتە يەر يۇتقان بولاتتى ①، مانا كۆردۈڭمۇ؟ كاپىرلار نىجاتلىققا ئېرىشەلمەيدىكەن» ② دېيىشكە باشلىدى [82]. ئەنە شۇ ئاخىرەت يۇرتىدۇركى، بىز ئۇنى يەر يۈزىدە چوڭچىلىق قىلىشنى ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىشنى كۆزلىمەيدىغانلارغا خاس قىلدۇق، (ئەڭ ياخشى) ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپتۇر ③ [83]. كىمكى (بۇ ئاخىرەت يۇرتىغا) ياخشى ئەمەل بىلەن كېلىدىكەن، ئۇ قىلغان ئەمەلىدىنمۇ ياخشىراق مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ ④، كىمكى يامان ئىش بىلەن كېلىدىكەن، يامان ئىشلارنى قىلغانلارغا پەقەت ئۆز قىلمىشلىرىغا يارىشا جازا بېرىلىدۇ ⑤ [84].

① يەنى ئەلۋەتتە بىزنىمۇ قارۇن دۇچار بولغان ئاقىۋەتكە دۇچار بولغان بولاتتۇق.

② يەنى قارۇن ئاللاھنىڭ مەرھىمىتى بىلەن بايلىققا ئېرىشىپ بولۇپ، شۈكۈر قىلىشنىڭ ئورنىغا، تۈزكۈرلۈك قىلىپ، گۇناھ - مەئسسىيەت يولىنى تاللىغان ئىدى. قاراڭلار! ئۇنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولدى؟ ئەمدى بۇنىڭدىن ئىبرەت ئالايلى!

③ ﴿عُلُوًّا﴾ دېگەندە زۇلۇم قىلىش، ھەددىدىن ئېشىش، ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن ۋە ئەۋزەل دەپ قاراش، تەكەببۇرلۇق، پەخىرلىنىش، مەغرۇرلىنىش قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. ﴿فَسَادًا﴾ بۇزغۇنچىلىق دېگەندە كىشىلەرنىڭ مال - مۈلۈكىنى ناھەق يەۋىلىش ياكى چەكلىگەن ئىشلارنى قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەر ئىككى ئىشتىن زىمىندا پىتنە - پاسات، بۇزغۇنچىلىق تارايدۇ. تەقۋادارلار مەزكۇر ناچار ئىللەتلەردىن پاكىتۇر. ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدە تەكەببۇرلۇق، سەركەشلىك ۋە بۇزغۇنچىلىق بولمايدۇ. ئۇلار ئىتائەتمەن ۋە كەمتەر كېلىدۇ، شۇڭا ئاخىرەت يۇرتىدىكى ياخشى ئاقىۋەت ۋە جەننەت ئاشۇنداق تەقۋادارلارغا مەنسۇپتۇر.

④ يەنى ھەر ياخشى ئەمەلنىڭ بەدىلىگە ئاز دېگەندە ئون ھەسسە كۆپ ساۋابقا شەكسىز ئېرىشىدۇ. ئاللاھ خالىسا، ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ، ھەتتا يەتتە يۈز ھەسسەگىچە ئاشۇرۇپ بېرىدۇ.

⑤ يەنى ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىغۇ نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇپ، كۆپەيتىپ بېرىلىدۇ، ئەمما يامانلىقنىڭ جازاسى بىرگە بىر بولىدۇ. ياخشى ئەمەلگە بېرىلىدىغان مۇكاپاتتا ئاللاھ تائالانىڭ پەزلى - كەرىمى نامايەن بولسا؛ يامانلىقنى جازالاشتا ئۇنىڭ ئادىللىقى نامايەن بولىدۇ.

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدُكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ساڭا قۇرئاننى (يەتكۈزۈشنى ۋە ئەمەل قىلىشنى) پەرز قىلغان زات ① ئەلۋەتتە سېنى قايتىدىغان يەر (مەككە)گە قايتۇرىدۇ ②، ئېيتقىنكى، «كىمىڭ ھىدايەت ئېلىپ كەلگەنلىكىنى، كىمىڭ ئوپئوچۇق ئازغۇنلۇقتا ئىكەنلىكىنى رەببىم ئوبدان بىلىدۇ» ③ [85]. سەن (پەيغەمبەر بولۇشتىن ئىلگىرى) قۇرئاننىڭ ساڭا ۋەھىي قىلىنىشىنى ئۈمىد (خىيال) قىلمىغان ئىدىڭ ④، پەقەت رەببىڭ رەھمەت قىلىپ (ساڭا ئۇنى ۋەھىي قىلدى) ⑤، سەن كاپىرلارغا ياردەمچى بولمىغان ⑥ [86].

① يەنى ساڭا قۇرئاننى تىلاۋەت قىلىش، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش، كىشىلەرگە يەتكۈزۈش ۋە دەۋەت قىلىشنى پەرز قىلغان زات.

② يەنى سېنى سەن تۇغۇلغان يۇرت مەككىگە قايتۇرىدۇ. سەن ئۇ يەردىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇرلانغان ئىدىڭ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن (سەھىھۇل بۇخارى 4773 - ھەدىستە) بۇ ئايەت ھەققىدە مەزكۇر تەپسىر نەقىل قىلىندى. دېگەندەك، ھىجرەتتىن سەككىز يىل كېيىن ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ۋەدىسى ئەمەلگە ئاشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرىيەنىڭ سەككىزىنچى يىلى مەككىگە غەلىبە - نۇسرەت بىلەن قايتا كىردى. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿مَعَادٍ﴾ «قايتىدىغان يەر» دېگەندىن قىيامەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ ئالىدۇ. يەنى سېنى قىيامەت كۈنىگە قايتۇرىدۇ ۋە سەندىن ساڭا تاپشۇرۇلغان دىننى يەتكۈزۈش ۋەزىپىسى توغرىسىدا سورايدۇ.

③ بۇ ئايەت مۇشرىكلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ تەقلىدى دىندىن چەتنەپ گۇمراھ بولۇپ كەتتى دېگەن سۆزىگە رەددىيە بېرىدۇ. ئېيتقىنكى، رەببىم كىمىڭ ئازغۇن ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ، مەن كەبى ئاللاھ تەرەپتىن ھىدايەت ئېلىپ كەلگەن ئادەم ئازغۇنمۇ ياكى سىلەردەك ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن ھىدايەتنى قوبۇل قىلمايۋاتقانلارمۇ؟

④ يەنى سەن پەيغەمبەر بولۇشتىن ئىلگىرى ئۆزۈڭنىڭ پەيغەمبەرلىككە تاللىنىدىغانلىقىڭنى ۋە ساڭا ئىلاھى كىتابنىڭ نازىل قىلىنىشىنى ئويلاپمۇ باقمىغان ۋە خىيالىڭغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغان ئىدىڭ.

⑤ ئاللاھ تائالانىڭ سېنى پەيغەمبەرلىككە تاللاپ، ساڭا كىتاب نازىل قىلغانلىقى ئۇنىڭ ساڭا ئاتا قىلغان كاتتا مەرھىمىتىدۇر. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، پەيغەمبەرلىك تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ئېرىشكىلى بولىدىغان ياكى جاپالىق ئىشلەپ ھاسىل قىلغىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى ئۇ پەقەت ئاللاھ تەرىپىدىن ئاتا قىلىنىدىغان ۋەزىپىدۇر. ئەلمىساقىتىن بېرى ئاللاھ تائالا بەندىلىرىدىن ئۆزى خالىغان كىشىنى پەيغەمبەرلىك شەرىپىگە نائىل قىلىپ كەلگەن بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى يەنى پەيغەمبەرلەر شەجەرىسىنىڭ ئاخىرقى ياپرىقى قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەۋەتىشنى توختاتتى.

⑥ ئاللاھ تائالانىڭ ساڭا ئاتا قىلغان بۇ كاتتا نېمىتى ۋە مەرھەمىتىگە شۈكۈر ئادا قىلىش يۈزىسىدىن ئەمدى كاپىرلارغا ھەمنەپەس ۋە يار - يۆلەك بولمىغان.

وَلَا يَصُدُّنَا عَنْ آيَاتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

ساڭا ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى نازىل قىلىنغاندىن كېيىن، (كاپىرلار) سېنى ئۇ ئايەتلەر (گە ئەمەل قىلىش)دىن توسۇپ قويىمىسۇن ①. (كىشىلەرنى) رەببىڭگە (يەنى ئۇنى بىر دەپ بىلىشكە ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشقا) دەۋەت قىلغىن، ھەرگىزمۇ مۇشرىكلاردىن بولمىغىن (يەنى ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ماسلاشمىغىن) [87]. ئاللاھقا قوشۇپ باشقا بىر (ساختا) ئىلاھقا ئىبادەت قىلمىغىن ②. ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر ③. ئاللاھنىڭ يۈزى (يەنى زاتى)دىن باشقا ھەممە نەرسە يوقالغۇچىدۇر، ھۆكۈم پەقەت ئاللاھقا خاستۇر ④، سىلەر ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر ⑤ [88].

① يەنى كاپىرلارنىڭ سۆزلىرى، ساڭا ئازار بېرىشلىرى، دەۋىتىڭگە قىلغان توسقۇنلۇقلىرى سېنى قۇرئاننى تىلاۋەت قىلىش، دەۋەت ۋە تەبلىغ قىلىشتىن توسۇپ قويىمىسۇن. سەن پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ بىلەن بوشىشىپ قالماستىن، ھەق يولدىن تەۋرەنمەستىن كىشىلەرنى رەببىڭنىڭ دىنىغا دەۋەت قىلىشنى داۋاملاشتۇرغىن.

② ئاللاھتىن باشقا ھېچنەرسىگە ئىبادەت قىلمىغىن. مەيلى دۇئا قىلىش بىلەن بولسۇن، مەيلى ياخشى ئەمەلگە بەل باغلاش بىلەن بولسۇن، مەيلى سەدىقە قىلىش ۋە قۇربانلىق قىلىش بىلەن بولسۇن، بۇ ئىبادەتلەر پەقەت ئاللاھ تائالاغا خاستۇر. قۇرئان كەرىمدە ھەر جايدا «ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلما» دېگەن چەكلىمە ﴿لَا تَدْعُ﴾ دۇئا قىلما، چاقىرما دېگەن ئىبارە بىلەن كەلتۈرۈلدى. بۇنىڭدىن مەقسەت سەۋەبتىن تاشقىرى ئىشلاردا ئاللاھنىڭ غەيرىگە دۇئا قىلىش، ئاللاھنىڭ غەيرىدىن مەدەت تىلەش، قۇتقۇزۇشنى تەلەپ قىلىش ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغانلىق بولىدىغانلىقىنى ۋە ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلغانلار مۇشرىك بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر.

③ ﴿وَجْهَهُ﴾ (ئۇنىڭ يۈزى) دېگەندە يۈز (چىراي) سۈپىتىگە ئىگە ئاللاھنىڭ زاتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئاللاھتىن باشقا ھەممە نەرسە يوقىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿زېمىننىڭ ئۈستىدىكى ھەممە يوقىلىدۇ. ئەزىمەتلىك ۋە كەرەملىك رەببىڭنىڭ زاتى مەڭگۈ قالىدۇ﴾. (سۈرە رەھمان 26 - ، 27 - ئايەتلەر)

④ يەنى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىلا ئەمەلگە ئاشىدۇ، ئۇنىڭ ئەمرىلا ئىجرا قىلىنىدۇ.

⑤ ئاندىن ئاللاھ تائالا ياخشىلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىگە مۇكاپات ۋە يامانلارنىڭ يامان قىلمىشلىرىغا جازا بېرىدۇ.

(29) سورة العنكبوت مكية 69 آية

(29) سۈرە ئەنكەبۇت مەككىدە چۈشكەن 69 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْم ۱ أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ۚ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ
الْكَاذِبِينَ ۚ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ۚ

ئەلىق، لام، مەم [1]. ئىنسانلار «ئىمان ئېيتتۇق» دەپ قويۇش بىلەنلا سىنالىماي قېلىۋېرىمىز، دەپ ئويلامدۇ؟ ① [2]. بىز ھەقىقەتەن ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرنىمۇ سىنىغان ②، ئاللاھ (ئىماندا) راستچىلارنى ئەلۋەتتە بىلىدۇ، يالغانچىلارنىمۇ ئەلۋەتتە بىلىدۇ [3]. يامان ئىش قىلىدىغانلار بىزدىن (يەنى ئازابىمىزدىن) قېچىپ قۇتۇلالايمىز دەپ ئويلىدىمۇ؟ ③ ئۇلارنىڭ چىقارغان ھۆكۈمى نېمىدېگەن يامان! ④ [4].

① يەنى ئىنسانلار تىل بىلەن ئىمان ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن، سىنالىماي قالدۇرىلىمىز، دەپ ئويلامدۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. بەلكى چىداملىق چىدامسىزدىن، راستچىل يالغانچىدىن، مۇئىمىن مۇناپىقتىن ئايرىلغانغا قەدەر، ئۇلار جانلىرىغا، پۇل - ماللىرىغا يېتىدىغان كۈلپەتلەر ۋە باشقا ۋاسىتىلەر ئارقىلىق سىنىلىدۇ.

② بۇ ئەزەلدىن داۋاملىشىپ كەلگەن ئاللاھ تائالانىڭ قانۇنىيىتىدۇر. شۇڭا ئاللاھ تائالا ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنى سىنىغاندەك، بۇ ئۈممەتنىڭ مۇئىمىنلىرىنىمۇ سىنايدۇ. بۇ ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدىكى ھەدىسلەردە مۇنداق كەلگەن: ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) مەككە مۇشرىكلىرى تەرىپىدىن يولۇققان زۇلۇم ۋە ئەزىيەتلەر ھەققىدە شىكايەت قىلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭدىن ئاللاھ تالاغا دۇئا قىلىپ، ئۆزلىرىگە ياردەم بېرىشىنى ئىلتىماس قىلدى. بۇ ۋەقەنى خەبىباب ئىبنى ئەرت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ، بىز: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىزگە (ئاللاھتىن) ياردەم تىلەپ دۇئا قىلمايمسەن؟ دېدۇق. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن مۇئىمىنلەرنىڭ بېشىغىمۇ ئېغىر كۈنلەر كەلگەن، كاپىرلار ئۇلاردىن بىرىنىڭ بېشىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ھەرىنى قويۇپ تاپنىغىچە ھەرىدىسىمۇ، ھەتتا ئۇنىڭ گۆشى بىلەن سۆڭىكىنىڭ ئارىلىقىنى تۆمۈر تاغاقلار بىلەن تاردىسىمۇ ئۇنى دىنىدىن قايتۇرالمىتتى. ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، چوقۇم ئاللاھ ئىسلام دىنىنى ئۈستۈنلىككە ئېرىشتۈرىدۇ. ھەتتا سەئادىن ھەزرەمەۋتكىچە ئۇلاغلىق ماڭغان كىشىلەر ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان بولىدۇ. پەقەت قويللىرىنى بۆرە يەپ كېتىشىدىنلا قورقىدۇ. ئەمما، سىلەر ئالدىراپ كېتىۋاتىسىلەر» دەپ، بۇ ئايەتنى ئوقۇدى. (سەھىھۇل بۇخارى 3612 - ھەدىس) ئەمما رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئانىسى سۈمەييە، ئاتىسى ياسر يەنە سۈھەيب، بىلال، مىقداد قاتارلىق ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە ئىمان ئېيتقانلىقى سەۋەبلىك ئېغىر كۈلپەت ۋە ئەزىيەتلەرگە ئۇچرىغان ئىدى. ئۇلارنىڭ كەچۈرمىشلىرى تارىخ بەتلەردىن ئورۇن ئالدى. ئەنە شۇ ۋەقەلەر مەزكۇر ئايەتلەرنىڭ نازىل بولۇشىغا سەۋەب بولغان بولسىمۇ، ئايەتنىڭ ئومۇمىي لەۋزى ئىتىبارى بىلەن قىيامەتكە قەدەر كېلىدىغان مۇئىمىنلەرمۇ سىنىلىدىغانلار

قاتارىغا كىرىدۇ.

③ ئۇلار، بىزدىن قېچىپ قۇتۇلالايمىز ۋە بىزنى جازالاشقا قادىر بولالمايدۇ، دەپ ئويلىدىمۇ؟

④ يەنى ئۇلارنىڭ ئاللاھ ھەققىدە ئويلىغانلىرى نېمىدېگەن يامان! ھالبۇكى، ئۇ ھەر نەرسىگە قادىر ۋە ھەممىدىن خەۋەرداردۇر. ئىش شۇنداق تۇرسا، ئۇنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، ئازابىدىن قېچىپ كېتىش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟

مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَنْ جَاهِدْ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾
وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا

كىمكى ئاللاھقا مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن، (بىلسۇنكى) ئاللاھنىڭ بەلگىلىگەن ۋاقتى چوقۇم يېتىپ كېلىدۇ^①، ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (بەندىلىرىنىڭ تاشقى ۋە ئىچكى ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر^② [5]. كىمكى جىھاد قىلىدىكەن، ئۇ ئۆزى (نىڭ پايدىسى) ئۈچۈن جىھاد قىلغان بولىدۇ، شەكسىزكى، ئاللاھ جاھان ئەھلىدىن بەھاجەتتۇر^③ [6]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ گۇناھلىرىنى چوقۇم ئۆچۈرۈۋېتىمىز ۋە ئەلۋەتتە ئۇلارنى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ئەڭ ياخشىسى بويىچە مۇكاپاتلايمىز^④ [7]. ئىنساننى ئاتا — ئانىسىغا (قىلىشقا تېگىشلىك خىزمەتنى) قېتىرقىنىپ قىلىشقا بۇيرۇدۇق^⑤.

① يەنى ئاخىرەت كۈنىگە شەكسىز ئىشەنگەن ھالدا ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدىكى كاتتا ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ئادەمنىڭ ئارزۇسىنى ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئەمەللىرىگە تولۇق مۇكاپات بېرىدۇ. چۈنكى قىيامەت چوقۇم بولىدۇ، ئاللاھنىڭ ئادالىتى شەكسىز بەرپا بولىدۇ.

② ئۇ بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى ۋە دۇئالىرىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر. ئۇلارنىڭ ئاشكارا ۋە مەخپىي ھەممە ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. شۇنىڭغا ئاساسەن بەندىلىرىنى چوقۇم مۇكاپاتلايدۇ ياكى جازالايدۇ.

③ ئۇنىڭ مەندىسى سۈرە جاسىيە 15 - ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿كىمكى ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، ئۇنىڭ پايدىسى ئۆزى ئۈچۈندۇر﴾ چۈنكى، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنىڭ ئەمەللىرىدىن بەھاجەتتۇر. ئەگەر ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى بىردەك تەقۋادارلاردىن بولۇپ كەتسىمۇ، ئۇلارنىڭ بۇ تەقۋالىقى ئاللاھ تائالانىڭ پادىشاھلىقى ۋە سەلتەنەتگە كۈچ قوشالمايدۇ. ئەگەر ھەممىسى ئىتائەتسىز بولۇپ كەتسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ پادىشاھلىقىدىن بىر نەرسە كەم بولۇپ قالمايدۇ. ئايەتنىڭ لەۋزى كاپىرلارغا قارشى جىھاد قىلىشقا مۇناسىۋەتلىك بولسىمۇ، ئومۇمەن ئۇمۇ ياخشى ئەمەللەر جۈملىسىدىندۇر.

④ يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزى بارلىق مەخلۇقاتتىن بەھاجەت تۇرۇقلۇق، ئۆز پەزىلى - كەرىمى بىلەن مۇئىنلەرنىڭ ياخشى ئەمەللىرىگە ئەڭ ئېسىل مۇكاپاتلارنى ئاتا قىلىدۇ. بىر ياخشىلىققا ئوندىن يەتتە يۈز ھەسسەگىچە زىيادە ساۋاب بېرىدۇ.

⑤ ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە ئايەتلەردە بەندىلىرىنى تەۋھىدكە ۋە ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشقا ئەمر قىلىش بىلەن بىرگە ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىشنىمۇ تەكىتلىدى. بۇنىڭدىن شۇنداق بىر نەرسە ئايان بولىدۇكى، ئاتا - ئانىغا بويسۇنۇش ۋە خىزمىتىنى قىلىشنىڭ تەقەززاسىنى توغرا شەكىلدە چۈشىنىدىغان ۋە بەجا كەلتۈرىدىغان كىشىلەرلا تەۋھىدنىڭ تەقەززاسىنى چۈشىنەلەيدۇ ۋە ئۇنى توغرا شەكىلدە بەجا كەلتۈرەلەيدۇ. ئۆزىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىگە سەۋەبچى بولغان ئاتا - ئانىسىنىڭ قەدر - قىممىتى، تەربىيىسى، پەرۋىشى، مېھرى - شەپقىتىنى چۈشۈنەلمىگەن ۋە ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىش ۋە ئۇلارغا بويسۇنۇشتىن ئىبارەت مەجبۇرىيىتىنى تونۇمىغان ئادەم شەكسىزكى، كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسىنىمۇ تونۇمايدۇ، تەۋھىد ۋە ئىبادەتنىڭ تەقەززاسىنىمۇ بەجا كەلتۈرەلمەيدۇ. شۇ ۋەجىدىن

ھەدىسلەردىمۇ ئاتا - ئانىغا بوي سۇنۇش ۋە خىزمىتىنى قىلىش كۆپ قېتىم تەكىتلەنگەن. بىر ھەدىستە «ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئاتا - ئانىنىڭ رازىلىقىدا، ئاللاھنىڭ نارازىلىقى ئاتا - ئانىنىڭ نارازىلىقىدا» دەپ كۆرسىتىلگەن. (تەرمىزى 1899 - ھەدىس)

وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ ۗ

ئەگەر ئاتا — ئاناڭ سېنى سەن بىلمەيدىغان نەرسىنى ماڭا شېرىك كەلتۈرۈشكە زورلىسا، ئۇلارغا ئىتائەت قىلمىغىن ①، سىلەرنىڭ قايتىشىڭلار مەن تەرەپكەدۇر. شۇ چاغدا مەن سىلەرگە قىلمىشلىرىڭلارنى ئېيتىپ بېرىمەن [8]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەل قىلغانلارنى چوقۇم سالىھلار قاتارىغا كىرگۈزۈمىز ② [9]. بەزى كىشىلەر: «ئاللاھقا ئىمان ئېيتتۇق» دەيدۇ، ئاللاھنىڭ يولىدا بىرەر ئەزىيەت تارتسا، كىشىلەردىن يەتكەن ئەزىيەتنى ئاللاھنىڭ ئازابىغا ئوخشاش قىلىۋالىدۇ (يەنى ۋاپىسىپ كېتىدۇ ۋە ئىماندىن يېنىۋالىدۇ) ③.

① يەنى ئەگەر ئاتا — ئاناڭ سېنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشكە بۇيرۇسا (بۇنىڭغا باشقا گۇناھ ئىشلارمۇ كىرىدۇ)، مەجبۇرلاش يۈزىسىدىن ھەر خىل تەدبىرلەرنى قوللانسىمۇ، ئۇلارغا ھەرگىز ئىتائەت قىلمىغىن. چۈنكى «ئاللاھقا ئاسىي بولۇپ تۇرۇپ، بەندىگە ئىتائەت قىلىشقا بولمايدۇ». (مۇسنەد ئىمام ئەھمەد 5 - توم، 66 - بەت، سەھىھ ئەلبانى 179 - ھەدىس)

بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە سەئىد ئىبنى ۋەققاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق بىر ۋەقەنى بايان قىلىدۇ: مەن مۇسۇلمان بولغاندا ئانام ماڭا: سەن مۇھەممەدنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلمىغۇچە مەن ھېچنەرسە يېمەيمەن، سۇمۇ ئىچمەيمەن، دېدى. سەئىد مۇنداق دەيدۇ: مەن ئانامغا بىر نەرسە يېگۈزگەندە ئۇنىڭ ئېغىزىنى مەجبۇرىي ئېچىپ يېگۈزەتتىم. ئاندىن ئاللاھ بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. (سۈنەن تىرمىزى 3189 - ھەدىس)

② ئەگەر ئاتا — ئانا مۇشېرىك بولسا، مۇئىمىن بالىسى قىيامەتتە ئاتا — ئانىسى بىلەن ئەمەس، بەلكى سالىھلار (ياخشىلار) بىلەن بىرگە بولىدۇ. گەرچە ئۇ دۇنيادا ئاتا — ئانىسىغا ئەڭ يېقىن كىشىلەردىن بولسىمۇ. چۈنكى، «ئىنسان قىيامەت كۈنى دىنىي جەھەتتە ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئادىمى بىلەن بىرگە جەم قىلىنىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6168 - ھەدىس، مۇسلىم 2640 - ھەدىس) بۇنىڭغا ئاساسەن مۇئىمىن پەرزەنت سالىھلار قاتارىغا كىرگۈزۈلىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە مۇناپىقلار ۋە ئىمانى ئاجىز كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. مۇسۇلمان بولغانلىقى سەۋەبلىك ئۇلارغا بىرەر ئەزىيەت يەتسە، خۇددى بۇ ئەزىيەت ئۇلارغا بەرداشلىق بەرگىلى بولمايدىغان ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن ئازابتەك بىلىنىپ كېتىدۇ. نەتىجىدە، سەۋر قىلماي ئىسلامدىن يېنىۋالىدۇ، كۆپ ساندىكى ئاۋامنىڭ دىنىغا قايتىدۇ.

وَلَيْنَ جَاءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولَنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوْلَىٰ آلِلَّهِ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِّن شَيْءٍ ۗ

ئەگەر رەببىڭدىن بىرەر مەدەت كەلسە ①: «بىز ھەقىقەتەن سىلەر بىلەن بىللە ئىدۇق» دەيدۇ ②. ئاللاھ ھەركىمنىڭ قەلبىدىكى ئەڭ ياخشى بىلىدىغان زات ئەمەسمۇ؟ ③ [10]. ئاللاھ مۇئمىنلەرنىمۇ (سناقلار بىلەن) ئايرىپ چىقىدۇ، مۇناپىقلارنىمۇ (سناقلار بىلەن) ئايرىپ چىقىدۇ ④ [11]. (ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ئىنكار قىلغان) كاپىرلار ئىمان ئېيتقانلارغا: «بىزنىڭ يوللىرىمىزغا ئەگىشىڭلار، سىلەرنىڭ گۇناھىڭلارنى بىز ئۈستىمىزگە ئالىمىز» ⑤ دېدى. ئەمەلىيەتتە ئۇلار مۇئمىنلەرنىڭ گۇناھلىرىدىن ھېچ نەرسىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ.

① يەنى ئەگەر مۇسۇلمانلارغا غەلبە - نۇسرەت نېسىپ بولسا، ئەنە شۇ مۇناپىقلار مۇسۇلمانلارغا: «بىز ھەقىقەتەن سىلەر بىلەن بىللە ئىدۇق» دەيدۇ.

② يەنى بىز سىلەرنىڭ دىنىي قېرىندىشىڭلارمىز. بۇ نۇقتا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىنغان: ﴿ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) سىلەرگە ھادىسە كېلىشىنى كۈتىدۇ، ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ نۇسرىتىگە ئېرىشسەڭلار، ئۇلار: «بىز سىلەر بىلەن بىللە ئەمەسمۇ؟» (كاپىرلاردىن ئالغان غەنمەتلەردىن بىزگىمۇ بېرىڭلار)» دەيدۇ. ئەگەر كاپىرلار زەپەر تاپسا، ئۇلار (كاپىرلارغا): «بىز سىلەردىن غالب بولۇپ تۇرۇپ (سىلەرنى ئۆلتۈرمىدۇق) ئەمەسمۇ؟ سىلەرنى مۇئمىنلەردىن ساقلىمىدۇقمۇ؟» دەيدۇ ﴿. (سۈرە نىسا 141 - ئايەت)

③ يەنى گەرچە سىلەر تىلىڭلاردا مۇسۇلمانلار بىلەن بىر دىندا ئىكەنلىكىڭلارنى ئىزھار قىلساڭلارمۇ، ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ دىلىڭلاردا يوشۇرغان نىپاقىنى بىلمەمدۇ؟

④ ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا كىشىلەرنى، مۇئمىننى مۇناپىقتىن ئايرىش ئۈچۈن، ھەرخىل كۈلپەت ۋە نېمەت بېرىپ سىنايدۇ. كىمكى ھەر ئىككى خىل ئەھۋالدا ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلسا، ئۇ ھەقىقىي مۇئمىن بولغان بولىدۇ. كىمكى پەقەت خۇشال ۋاقتىدا ئىتائەت قىلىپ، كۈلپەت كەلگەندە باش تارتسا، ئۇ ئاللاھقا ئەمەس، بەلكى ئۆز نەپسىنىڭ خۇشاللىقىغا ۋە تەلىپىگە ئىتائەت قىلغان بولىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى: ﴿بىز سىلەرنى ئەلۋەتتە (جەھادقا ئەمىر قىلىش ۋە مۇشەققەتلىك ئىشلارغا تەكلىپ قىلىش بىلەن) سىنايمىز، تاكى سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن (ئاللاھنىڭ يولىدا) جەھاد قىلغۇچىلارنى ۋە (جەھادنىڭ مۇشەققەتلىرىگە) بەرداشلىق بەرگۈچىلەرنى بىلگەنگە (ئايرىغانغا)، سىرلىرىڭلاردىن ۋاقىپ بولغانغا قەدەر ﴿. (سۈرە مۇھەممەد 31 - ئايەت) بۇنىڭ ئەمەلىي مەسالى شۇكى، ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا ئېغىر سىناق ۋە ئىمتىھان بولغان ئۇھۇد غازىتىدىن كېيىن مۇنداق دېدى: ﴿ئاللاھ ياماننى (يەنى مۇناپىقنى) ياخشىدىن (يەنى مۇئمىندىن) ئايرىمغۇچە مۇئمىنلەرنى (يەنى سىلەرنى) ھازىرقى پېتىڭلارچە قويمايدۇ ﴿ (سۈرە ئال ئىمران 179 - ئايەت)

⑤ يەنى سىلەر بىز ھازىرغا قەدەر ئېتىقاد قىلىۋاتقان ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ دىنىغا قايتىڭلار، چۈنكى ئەنە شۇ توغرا دىندۇر. ئەگەر بۇ ئەنئەنىۋى دىنغا ئەمەل قىلىشتا سىلەرگە گۇناھ بولىدىغان بولسا، گۇناھىڭلار بىزنىڭ گەدىمىزگە يۈكلەنسۇن، ئۇنىڭ جاۋابكارلىقىنى بىز ئۈستىمىزگە ئالايلى، دېدى.

إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ ۖ وَلَيَسْئَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾

شەكسىزكى، ئۇلار ئوپئوچۇق يالغانچىلاردۇر ① [12]. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى ۋە ئۇنىڭغا قوشۇپ (ئۆزى ئازدۇرغان كىشىلەرنىڭ) گۇناھلىرىنىمۇ ئۆزىگە يۈكلەۋالدىدۇ ②، قىيامەت كۈنى ئۇلار ئۆزلىرى ئويدۇرۇپ چىققان يالغان سۆزلىرى ئۈچۈن ئەلۋەتتە سوراققا تارتىلىدۇ [13]. شەكسىزكى، بىز نۇھنى قەۋمىگە (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، نۇھ (قەۋمنى تەۋھىدكە دەۋەت قىلىپ) ئۇلارنىڭ ئىچىدە 50 يىل كەم 1000 يىل تۇردى ③ (نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى بۇتپەرەس بولۇپ، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە چىنپۈتمىدى). ئۇلار (كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋېلىپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلىۋاتقان پەيتتە ئۇلارنى توپان (بالاسى) ھالاك قىلىۋەتتى [14]. بىز نۇھنى ۋە كېمىدىكىلەرنى (غەرق بولۇپ كېتىشتىن) قۇتقۇزدۇق ۋە ئۇنى پۈتۈن جاھان ئەھلىگە ئىبرەت قىلدۇق [15].

① ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿ شەكسىزكى، ئۇلار ئوپئوچۇق يالغانچىلاردۇر ﴾ قىيامەت كۈنى شۇنداق بىر كۈنكى، ئۇ يەردە ھېچكىم ھېچكىمنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ. ﴿ ھېچبىر گۇناھكار باشقىسىنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ ﴾. (سۈرە فاتىر 18 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) ھەر قانچە يېقىن دوستلار بولسىمۇ، قىيامەت كۈنى ﴿ ھەر ئادەم ئۆز ھالى بىلەن بولۇپ قالىدىغانلىقى ئۈچۈن ﴾ دوست دوستىدىن كۆرۈپ تۇرۇپ (ھال) سورىمايدۇ. ﴿ (سۈرە مائارىج 10 - ئايەت) ھەتتا ئۇرۇق - تۇغقانلارمۇ بىر - بىرىنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ. ﴿ گۇناھى ئېغىر بىر ئادەم باشقا بىراۋنى ئۆز گۇناھىنى ئۈستىگە ئېلىۋېلىشقا چاقىرسا، ئۇ يېقىن تۇغقىنى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئازراق نەرسىنى ئۈستىگە ئېلىۋالمايدۇ. ﴿ (سۈرە فاتىر 18 - ئايەتنىڭ ئاخىرى) بۇ ئايەتتەمۇ ھېچكىم بىراۋنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدىغانلىقى بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

② يەنى كۇفرى ۋە گۇمراھلىققا چاقىرغۇچىلارغا قىيامەت كۈنى ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىلا ئەمەس، بەلكى شۇلارنىڭ سەۋەبىدىن گۇمراھ بولغان كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىمۇ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە يۈكلەندى. بۇ نۇقتا سۈرە نەھل 25 - ئايەتتە بايان قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ھىدايەت يولىغا دەۋەت قىلسا، ئۇ يولغا قىيامەتكىچە ئەگەشكەن كىشىلەرنىڭ ساۋابىدىن ئازراقمۇ كېمەيتىۋېتىلمەستىن، ئۇ ئادەمگە ئۇلارنىڭ ساۋابىغا ئوخشاش ساۋاب بېرىلىدۇ. كىمكى گۇمراھلىق يولىغا چاقىرسا، ئۇ يولغا قىيامەتكىچە ئەگەشكەن كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىدىن ئازراقمۇ كېمەيتىۋېتىلمەستىن، ئۇ ئادەمگە ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىغا ئوخشاش گۇناھلار يۈكلەندى». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4609 - ھەدىس، ۋە سۈنەنى ئىبنى ماجە 203 - ھەدىس) مۇشۇ ئۇسۇل بويىچە «بىرەر ئادەم ناھەق ئۆلتۈرۈلسە، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇنجى ئوغلى قابىلغا بىر كىشىلىك گۇناھ يېزىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ تۇنجى قېتىم ئادەم ئۆلتۈرۈشنى باشلاپ بەرگەن ئادەمدۇر». (مۇسنەدى ئەھمەد 1 - توم، 383 - بەت)

③ قۇرئاننىڭ لەۋزى ئىبارىسىدىن نۇھ ئەلەيھىسسالام قەۋمنى بۇ قەدەر ئۇزۇن مۇددەت تەۋھىدكە دەۋەت قىلغانلىقى مەلۇم بولدى. ئەمما ئۇ ئۆزى تولۇق قانچە ياش ئۆمۈر كۆرگەن؟ بۇ ئېنىق ئەمەس. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭ يېشىنى مۆلچەرلەپ، پەيغەمبەرلىكتىن ئىلگىرىكى قىرىق يىلنى توپان بالاسىدىن كېيىنكى يەتتە يىلغا قوشۇپ، ئۈچ يىل كەم مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرگەن، دەيدۇ. بۇ ھەقتە باشقا بىر قانچە

قاراشلار بار. توغرىسىنى ئاللاھ بىلگۈچىدۇر.

وَإِذْ هَمَّ بِإِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ ۗ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ

ئىبراھىمنىمۇ (قەۋمىگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ قەۋمىگە مۇنداق دېگەن ئىدى: «بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار ۋە ئۇنىڭدىن قورقۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار بۇنداق قىلىش سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر [16]. سىلەر ئاللاھنى قويۇپ بۇتلارغا چوقۇنۇۋاتسىلەر ۋە يالغاننى ئويدۇرۇپ چىقىرىۋاتسىلەر ①، ھەقىقەت شۇكى، سىلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلار (يەنى بۇتلار) سىلەرگە رىزىق بېرىشكە قادىر ئەمەس. شۇڭا، سىلەر رىزىقنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىن تەلەپ قىلىڭلار، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار ۋە ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلىڭلار ②، سىلەر ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر ③ [17] ئەگەر سىلەر (مېنى) ئىنكار قىلساڭلار (ئىنكار قىلغانلىقىڭلار بىلەن ماڭا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيسىلەر، پەقەت ئۆزۈڭلارغا زىيان يەتكۈزىسىلەر)، سىلەردىن ئىلگىرىكى ئۈمەتلەرمۇ (پەيغەمبەرلىرىنى) ئىنكار قىلغان ئىدى (شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا ئاللاھنىڭ ئازابى نازىل بولغان، سىلەرگىمۇ شۇنداق ئازاب نازىل بولىدۇ) ④.

① ﴿أَوْثَانًا﴾ "وئىن" نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. خۇددى "أَصْنَامًا، صَنَمٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولغاندەك. ھەر ئىككىسى بۇت دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: "صَنَمٌ" ئالتۇن، كۈمۈش، مىستىن ياسالغان بۇت ۋە تاشتىن ياسالغان ھەيكەلنى؛ "وئىن" بۇتنى يەنە گەج ۋە ھاك تېشى قاتارلىق ماتېرىياللاردىن ياسالغان بۇتلارنى كۆرسىتىدۇ. ﴿وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا﴾ «يالغاننى ئويدۇرۇپ چىقىرىۋاتىسىلەر» دېگەن مەنىدە. يەنە بىر مەنىسى «يامان غەرەزدە بۇتلارنى ياسايسىلەر ۋە نەقىشلەرنى ئويۇپ ھەيكەل شەكلىگە كىرگۈزىسىلەر». چۈشەنچە ئېتىبارى بىلەن ھەر ئىككى مەنە توغرىدۇر. يەنى سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان بۇتلار تاشتىن ياسالغان، ئۇلار نە ئاڭلىيالايدۇ، نە كۆرەلمەيدۇ، نە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. سىلەر پەقەت ئۇلارغا چىن يۈرىكىڭلاردىن مەپتۇن بولۇپ قالغان. سىلەردە ئۇ بۇتلارنىڭ ئىلاھلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ھېچقانداق بىر دەلىل يوق. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، سىلەر ئۇ بۇتلارنى ئۆز قولۇڭلار بىلەن ياساپ ۋە ئويۇپ، خاس بىر شەكلىگە كىرگەندىن كېيىن، ئەمدى ئۇلاردا ئىلاھىي ئىقتىدار پەيدا بولىدۇ دەپ، ئويلايسىلەر، ئاندىن پۈتۈن ئۈمىدىڭلارنى ئۇلارغا باغلاپ، ھاجەتلىرىمىزنى راۋا قىلىدۇ، مۈشكۈللىرىمىزنى ئاسان قىلىدۇ دەپ دەۋا قىلىسىلەر.

② ھەقىقەت شۇكى، ئۇ بۇتلار سىلەرگە رىزىق يەتكۈزىدىغان ۋاسىتە ۋە سەۋەبلەردىن ھېچبىرىگە ئىگە ئەمەس. ئۇلار يامغۇر ياغدۇرالايدۇ، زېمىندىن زىرائەت ئۈندۈرەلمەيدۇ، قۇياشنىڭ ئىسسىقلىقىنى يەتكۈزۈپ بېرەلمەيدۇ، ھەتتا سىلەرگە زېمىننىڭ بايلىقلىرىنى چىقىرىدىغان ماھارەت ۋە ئىقتىدارمۇ بېرەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر رىزىقنى پەقەت ئاللاھتىن تىلەڭلار، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا شۈكۈر ئادا قىلىڭلار.

③ يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىپ بارىدىغان جاي ئاللاھنىڭ دەرگاھى تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ئۇنى قويۇپ، باشقا نەرسىلەرگە باش ئېگىسىلەر؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنى قويۇپ، باشقىلارغا چوقۇنسىلەر؟ نېمە ئۈچۈن بۇتلارنى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى ۋە مۈشكۈللەرنى ئاسان قىلغۇچى دەپ ئېتىقاد قىلىسىلەر؟

④ بۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىگە ئېيتقان سۆزى بولشىمۇ مۇمكىن ياكى مەككە ئەھلىگە خىتاب قىلىش ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىش يۈزدىسىدىن ئېيتقان ئاللاھنىڭ سۆزى بولشىمۇ مۇمكىن. يەنى مەككە كاپىرلىرىنىڭ سېنى يالغانغا چىقارغانلىقىدىن بىئارام بولمىغىن، ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرمۇ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىش نەتىجىسىدە ھالاكەتكە دۇچار بولغان ئىدى.

وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوْلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾

پەيغەمبەرنىڭ مەسئۇلىيىتى پەقەت (ئاللاھنىڭ ئەمرىنى، دىنى) روشەن (چۈشىنىشلىك قىلىپ) يەتكۈزۈشتۇر» ① [18]. ئۇلار (يەنى ئىنكار قىلغۇچىلار) ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتنى دەسلەپتە قانداق بارلىققا كەلتۈرگەنلىكىنى، ئاندىن ئۇنى (ئۆلگەندىن كېيىن) قانداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى (ئويلاپ) كۆرمىدىمۇ؟ ② بۇ ئاللاھقا تولىمۇ ئاساندۇر ③ [19]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «سىلەر زېمىننى كېزىپ، ئاللاھنىڭ (مەخلۇقاتنى دەسلەپتە يوقلۇقتىن) قانداق بارلىققا كەلتۈرگەنلىكىگە قاراپ بېقىڭلار» ④، ئاندىن ئاللاھ ئۇلارنى (قىيامەتتە) قايتا پەيدا قىلىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىگە قادىردۇر [20]. ئاللاھ خالىغان ئادەمنى جازالايدۇ، خالىغان ئادەمگە رەھمەت قىلىدۇ. (ئاخىر) سىلەر ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر ⑤ [21].

① شۇنىڭ ئۈچۈن سەنمۇ دەۋەتنى داۋاملاشتۇرۇۋەرگىن. دەۋىتىڭنى كىشىلەر قوبۇل قىلامدۇ، قىلامدۇ، بۇ سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ ئەمەس. سەن بۇ ھەقتە جاۋابكارلىققا تارتىلمايسەن. چۈنكى، ھىدايەت بېرىش ياكى بەرمەسلىك پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر. ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ تۇتقان يولى بويىچە كىمنىڭ ھىدايەتكە ئىنتىلىشى سەمىمى بولسا، ئۇنىڭغا ھىدايەت ئاتا قىلىدۇ، قالغانلارنى گۇمراھلىقنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدا تەرك ئېتىدۇ.

② ئاللاھ تائالا يۇقىرىدا تەۋھىدنىڭ ئەھمىيىتى ۋە پەيغەمبەرلىكنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاپ بولغاندىن كېيىن، بۇ يەردە كاپىرلار ئىنكار قىلىدىغان ئاخىرەتتە بەندىلەرنى تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاۋاتىدۇكى، سىلەر ئىلگىرى مەۋجۇد ئەمەس ئىدىڭلار، مەۋجۇد بولمىغانلىقتىن تىلغىمۇ ئېلىنمايتىڭلار، ئاللاھ تائالا سىلەرنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈردى. ئاندىن سىلەرنى ئاڭلايدىغان ۋە كۆرىدىغان قىلدى. ئاندىن كېيىن سىلەر ئۆلۈپ، تۇپراققا ئايلىنىسىلەر. كۆرۈنۈشتە سىلەرنىڭ نام - نىشانىڭلار قالمايدۇ، ئاندىن ئاللاھ تائالا سىلەرنى تىرىلدۈرىدۇ.

③ بۇ ئىش سىلەرگە ناھايىتى مۇشكۈل تۇيۇلغان بىلەن، ئاللاھ تائالاغا ناھايىتى ئاساندۇر. سىلەر بۇنى قانداقمۇ ئىنكار قىلىسىلەر؟ دەسلەپتە يارىتىشقا قادىر بولغان زات ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر.

④ كائىناتقا يېيىلغان ئاللاھ تائالانىڭ مۆجىزىلىرىگە قاراڭلار! زېمىننىڭ قانداق يېيىلغانلىقىغا قاراڭلار! ئۇنىڭدا تاغلار، تۈزلەڭلىكلەر، دەريالار، دېڭىزلارنى ياراتتى، ئۇنىڭدا تۈرلۈك رىزىق، زىرائەت ۋە مېۋىلەرنى ياراتتى، بۇ يارىتىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بىر ياراتقۇچىنىڭ بارلىقى ۋە ياراتقانلىقىغا دالالەت قىلامدۇ؟

⑤ يەنى پەقەت ئاللاھ تائالا ئۆزى مۇتلەق ھاكىمدۇر، خالىغانچە تەسەررۇپ قىلغۇچىدۇر، قىلغان ئىشىدىن سوئال - سوراقمۇ قىلىنمايدۇ. ئۇنىڭ رەھىم قىلىشى ياكى ئازاب قىلىشى سەۋەبىسىز ۋە مەقسەتسىز ئەمەس، بەلكى ئۆزى بەلگىلىگەن قانۇن ۋە پىرىنسىپ بويىچە رەھىم قىلىدۇ ياكى ئازاب قىلىدۇ.

وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ

سەلەر مەيلى زېمىندا بولۇڭلار، مەيلى ئاسماندا بولۇڭلار، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر، سەلەرگە ئاللاھتىن باشقا بىرەر ئىگە بولغۇچىمۇ، بىرەر مەدەتكارمۇ يوق» [22]. ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭغا مۇلاقات بولۇشنى (يەنى ئاخىرەتنى) ئىنكار قىلغانلار – ئەنە شۇلار مېنىڭ رەھىمىدىن ئۈمىد ئۈزگەنلەردۇر ①. ئەنە شۇلارغا قاتتىق ئازاب بار [23]. ئىبراھىم قەۋمىنىڭ جاۋابى: «ئىبراھىمنى ئۆلتۈرۈڭلار ياكى (ئوتقا تاشلاپ) كۆيدۈرۈڭلار!» دېيىشتىنلا ئىبارەت بولدى ②.

① ئاللاھ تائالانىڭ رەھىمىتى دۇنيادا ھەممىگە ئومۇمىي بولۇپ، ئۇنىڭدىن كاپىر ۋە مۇئمىن، مۇناپىق ۋە مۇخلىس، ياخشى ۋە يامان ھەممىسى باراۋەر بەھرىمەن بولىۋاتىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەممىگە دۇنيانىڭ بايلىقلىرى، لازىمەتلىكلىرى ۋە نېمەتلىرىنى كەڭتاشا ئاتا قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ رەھىمىتى ھەممە نەرسىدە نامايەن بولۇپ تۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿مېنىڭ رەھىمىتىم مەخلۇقاتنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق تۇرۇپ﴾. (سۈرە ئەئراف 156 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) ئەمما ئاخىرەت مۇكاپاتلىنىدىغان ياكى جازالىنىدىغان جاي بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىنسان دۇنيادا نېمىنى تېرىغان بولسا، ئۇ يەردە شۇنىڭ مېۋىسىنى ئالىدۇ، دۇنيادا قانداق ئەمەل قىلغان بولسا، نەتىجىسىنى ئۇ يەردە كۆرىدۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھېچ تەرەپكە يان باسمايدىغان ئادىل ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. ئەگەر ئاخىرەتتىمۇ دۇنيادىكىدەك ياخشى بىلەن يامانغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنسا، مۇئمىن بىلەن كاپىر ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن ئوخشاش بەھرىمەن بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا بىرىنچىدىن: قىيامەتنىڭ مەقسىتى ئەمەلگە ئاشمىغان بولىدۇ. ئىككىنچىدىن: بۇ ئاللاھنىڭ ئادىللىق سۈپىتىگە لايىق ئەمەس. ئاللاھ تائالانىڭ قىيامەت كۈنىنى بەرپا قىلىشتىكى مەقسىتى شۇكى، ئۇ يەردە ياخشىلارنى ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى بولغان جەننەتكە كىرگۈزۈش ۋە يامانلارنى يامانلىقنىڭ جازاسى بولغان جەھەننەمگە كىرگۈزۈشتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالانىڭ رەھىمىتى قىيامەت كۈنى پەقەت مۇئمىنلەرگە خاس بولىدۇ. بۇ ئايەتتىمۇ دەل شۇ نۇقتا بايان قىلىنىپ، ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغانلار مېنىڭ رەھىمىتىدىن ئۈمىد بولىدۇ، يەنى ئۇلارغا مېنىڭ رەھىمىتىدىن نېسىۋە يوق، دېدى. بۇ نۇقتا سۈرە ئەئرافتا مۇنداق ئىپادىلەنگەن: ﴿رەھىمىتىمنى (كۇفرىدىن ۋە گۇناھتىن) ساقلاڭلارغا، (پۇل - ماللىرىنىڭ) زاكىتىنى بېرىدىغانلارغا ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتىدىغانلارغا تېگىشلىك قىلىمەن﴾. (سۈرە ئەئراف 156 - ئايەتنىڭ ئاخىرى)

② بۇ ئايەتلەردىن ئىلگىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى سۆزلىنىۋاتقان ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭ داۋامى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئارىلىقتا ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىك - بارلىقى، قۇدرىتى قىستۇرما جۈملە شەكىلدە بايان قىلىندى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: يۇقىرىدىكى بايانلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرىنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى، ئۇ قەۋمىگە تەۋھىد ۋە ئاخىرەت ھەققىدە دەلىل - ئىسپاتلارنى بايان قىلغان. قەۋمى ئۇنىڭغا دەلىل بىلەن جاۋاب بېرىشتىن ئاجىز كەلگەندە چىدىماسلىق قىلىپ، ئۇنىڭغا زالىملارچە قاتتىق قوللۇق بىلەن جاۋاب بەرگەن. ئۇ جاۋاب بۇ ئايەتتىكى: ئىبراھىمنى ئۆلتۈرۈڭلار ياكى كۆيدۈرۈڭلار، دېگەندىن ئىبارەت. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار چوڭ بىر مەيدانغا ئوت يېقىپ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى مەنچاناق بىلەن ئوتقا ئاتقان.

فَأَنجَبَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَأَتُكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٥﴾ * فَأَمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ

ئاللاھ ئۇنى ئوتتىن قۇتقۇزدى ①. شەكسىزكى، بۇنىڭدا ئىمان ئېيتىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [24]. ئىبراھىم ئېيتتى: «سىلەر پەقەت بۇ دۇنيا ھاياتىدىكى ئۆزئارا دوستلۇقنى دەپلا ئاللاھنى قويۇپ بۇتلارنى مەبۇد قىلىۋالدىڭلار» ②، ئاندىن قىيامەت كۈنى بىر - بىرىڭلارنى تونۇماس بولۇۋالسىلەر، بىر - بىرىڭلارغا لەنەت ئوقۇيسىلەر ③، سىلەرنىڭ بارىدىغان جايىڭلار دوزاخ بولىدۇ، سىلەرگە ھېچبىر ياردەمچى بولمايدۇ» [25]. ئىبراھىمغا (بىرىنچى بولۇپ) لۇت ئىمان ئېيتتى ④. ئىبراھىم ئېيتتى: «مەن چوقۇم رەببىم (بۇيرۇغان) تەرەپكە ھىجرەت قىلىمەن (يەنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەش يۈزىسىدىن ۋە تىنىمنى تەرك ئېتىپ، ئاللاھ بۇيرۇغان جايغا ھىجرەت قىلىپ بارىمەن)» ⑤. ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر» [26]. بىز ئىبراھىمغا (ئوغلى) ئىسھاقنى، (نەۋرىسى) يەئقۇبنى ئاتا قىلدۇق (يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ھىجرەت قىلغاندىن كېيىن، ياخشى پەرزەنت ئىسھاقنى بەردۇق ۋە ئىسھاقنىڭ ئوغلى بولغان نەۋرىسى يەئقۇبنى بەردۇق). (شۇنىڭدىن كېيىن) پەيغەمبەرلىكنى، (ساماۋى) كىتابىنى ئۇنىڭ نەسلى (دىن كەلگەنلەر) ئىچىدە قىلدۇق ⑥.

① يەنى ئاللاھ تائالا بۇ ئونى گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇپ، بەندىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ساقلاپ قالدى. بۇ ۋەقە سۈرە ئەنبىيادا تەپسىلىي بايان قىلىندى.

② يەنى سىلەر بۇتلارغا چوقۇنۇشنى ئاراڭلاردىكى دوستلۇقنىڭ ۋە بىرلىكنىڭ ئاساسى قىلىۋالدىڭلار. ھەتتا ئەگەر ئۇ بۇتلارغا چوقۇنۇشنى تەرك ئەتسەڭلار، ئاراڭلاردىكى مىللىي بىرلىك ۋە دوستلۇق بۇزۇلىدىغان دەرىجىگە بېرىپ يەتتى.

③ يەنى قىيامەت كۈنى بىر - بىرىڭلارنى ئىنكار قىلىسىلەر، ئۇ يەردە دوستلۇقنى قايرىپ قويۇپ، بىر - بىرىڭلارنى تىللاپ، لەنەت ئوقۇيسىلەر. ئەگەشكۈچىلەر ئەگەشتۈرگۈچىلەرگە مالاھەت قىلىدۇ. ئەگەشتۈرگۈچىلەر ئەگەشكۈچىلەردىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ.

④ لۇت ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قېرىندىشىنىڭ ئوغلى ئىدى. ئۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقان ئىدى، كېيىن ئۇمۇ «سەدۇم» دېگەن جايغا پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلدى.

⑤ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە ئىمان ئېيتقان لۇت ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە ئۆز يۇرتى "كۇئى" «كەۋسى» دېگەن جايدىن (بۇ جاي كۇفىنىڭ ھىران تەرەپتىكى بىر يۇرت ئىدى) شامغا ھىجرەت قىلدى. ئۇ يەردە ئاللاھقا خاتىرجەم ئىبادەت قىلىش قىيىن بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار بىلەن بىللە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى سارە ھەم ھىجرەت قىلدى.

⑥ يەنى ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى يەئقۇب ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن «بەنى ئىسرائىل» يەنى

ئىسرائىل ئەۋلادى پەيدا بولدى. ئۇلاردىن كۆپ قەبىلىلەر بارلىققا كەلدى. كىيىنكى پەيغەمبەرلەر ئىسرائىل ئەۋلادىدىن كەلدى. ئۇلارغا ساماۋى كىتابلار نازىل بولدى. ئاخىرىدا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ يەنە بىر ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دۇنياغا كەلدى. ئۇنىڭغا قۇرئان كەرىم نازىل بولدى.

وَعَاتَيْنَهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾ وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنِّي أَنبَأَكُم بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ أَيْنَكُم لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقَاطِعُونَ السَّبِيلِ

ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئۇنىڭغا دۇنيادا بەردۇق ①، شەكسىزكى، ئۇ ئاخىرەتتىمۇ ئەلۋەتتە ياخشىلار قاتارىدىن بولىدۇ ② [27]. لۇتتىمۇ (قەۋمىگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ قەۋمىگە ئېيتتى: «سىلەر ھەقىقەتەن قەبىھ ئىش قىلىۋاتىسىلەر» ③، سىلەردىن ئىلگىرى جاھان ئەھلىدىن ھېچكىم (مۇنداق قەبىھ ئىشنى) قىلغان ئەمەس [28]. سىلەر ھەقىقەتەن لۇتتە (بەچچىۋازلىق) قىلامسىلەر؟ ④ يوللارنى توسۇپ بۇلاڭچىلىق قىلامسىلەر؟ ⑤

① بۇ يەردىكى ﴿أَجْرَهُ﴾ دېگەندىن دۇنيادىكى مۇكاپات، رىزىق ھەم ياخشى نام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى دۇنيادا ھەرقانداق بىر دىن ئەھلى (ناسارا، يەھۇدىي ۋە باشقىلار ھەتتا مۇشرىكلارمۇ) ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن تىلغا ئالىدۇ ۋە ھۆرمەتلەيدۇ. مۇسۇلمانلارمۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىغا ئەگەشكۈچىلەر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى چوڭ بىلىدۇ ۋە ھۆرمەتلەيدۇ، ئەلۋەتتە.

② يەنى ئاخىرەتتىمۇ يۇقىرى مەرتىۋىگە نائىل بولىدۇ، ھەمدە سالىھلار يەنى ياخشى بەندىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇنىڭغا دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلدۇق، شەك - شۈبھىسىزكى، ئاخىرەتتە ئۇ ياخشىلار قاتارىدا بولىدۇ﴾. (سۈرە نەھل 122 - ئايەت)

③ بۇ يەردىكى «قەبىھ ئىش» بەچچىۋازلىقنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، بۇ قەبىھ ئىشنى ھەممىدىن ئىلگىرى لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى قىلغان ئىدى. بۇ نۇقتىنى قۇرئان كەرىم ئوچۇق بايان قىلدى.

④ يەنى سىلەردىكى شەھۋەتپەرەسلىك شۇ قەدەر چەكتىن ئاشتىكى، ھەتتا ئۇنى تەبىئىي يول بىلەن قاندۇرۇش يېتەرلىك بولمايدىغان دەرىجىگە بېرىپ يەتتى. سىلەر تەبىئىي بولمىغان يولنى تاللىدىڭلار. ئاللاھ تائالا جىنسىي شەھۋەتنى تەبىئىي يول بىلەن قاندۇرۇش ئۈچۈن، ئاياللىرىڭلار بىلەن بىر يەردە بولۇشنى يولغا قويدى. ئۇنى قويۇپ، ئەرلەرنىڭ ئارقىغا كېلىش ئەخلاق ۋە ئەنئەنىگە يات، غەيرى تەبىئىي قىلمىشتۇر.

⑤ بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، سىلەر يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان يولۇچىلارنى، مۇساپىرلارنى، يېڭى كەلگەنلەرنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇلارغا زورمۇ - زور بەچچىۋازلىق قىلىۋاتىسىلەر. شۇ ۋەجىدىن كىشىلەر خاتىرجەم يول يۈرەلمەيدىغان ۋە ئۆيدىن سىرتقا چىقماستىن ئەمىنلىك دەپ قارايدىغان بولۇپ قالدى. ئىككىنچى مەنىسى شۇكى، سىلەر زومىگەرلىك قىلىپ يولدىن ئۆتكەن - كەچكەنلەرنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋاتىسىلەر، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋاتىسىلەر ياكى ئۇلارغا تاش ئېتىۋاتىسىلەر. ئۈچىنچى مەنىسى شۇكى، سىلەر بۇ قەبىھ قىلمىشنى ئوچۇق - ئاشكارا قىلىۋاتىسىلەر، بۇنىڭدىن ئۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كىشىلەرمۇ نومۇس قىلىدىغان بولۇپ كەتتى. دېمەك، يۇقىرىدىكىدەك قىلمىشلار سەۋەبىدىن يول توسۇلۇپ قالىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: بۇ يەردىكى يول توسۇلۇپ قېلىشىنى مۇئەييەن بىر سەۋەبىگە باغلاش قىيىن. ئەمما، ئۇلار راستتىنلا يول توسۇلۇپ قالغۇدەك قەبىھ ئىشلارنى قىلاتتى. يولنىڭ توسۇلۇپ قېلىشى دېگەندىن نەسىل داۋاملىشىدىغان يولنىڭ توسۇلۇپ قېلىشى دېگەن

مەننى ئېلىشىمۇ بولىدۇ. يەنى سىلەر ئاياللارنىڭ ئالدىغا كېلىشىنىڭ ئورنىغا ئەرلەرنىڭ ئارقىغا كېلىش بىلەن ئۆزۈڭلارنىڭ نەسلى داۋاملىشىدىغان يولنى توسۇپ قويامسىلەر؟ (فەتھۇلقەدىر)

وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَتَيْنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنْ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ إِنْ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أُمَّرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾

سورۇنلارنىڭلاردا ئويۇچۇق قەبىھ ئىشلارنى قىلامسىلەر؟ ① «ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ جاۋابى: «ئەگەر سەن (سۆزۈڭدە) راستچىلاردىن بولساڭ، بىزگە ئاللاھنىڭ ئازابىنى كەلتۈرۈپ باققىن» ② دېيىشتىنلا ئىبارەت بولدى [29]. لۇت: «ئى رەببىم! بۇزغۇنچى قەۋمگە قارشى ماڭا ياردەم بەرگىن» دېدى ③ [30]. بىزنىڭ ئەلچىلىرىمىز (يەنى پەرىشتىلەر) ئىبراھىمغا (پەرزەنت بېرىلىشتىن ئىبارەت) خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگەن چاغدا، ئۇلار: «بىز بۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسىنى چوقۇم ھالاك قىلىمىز» ④. چۈنكى، ئۇنىڭ ئاھالىسى (گۇناھ - مەئسەيەت بىلەن ئۆزىگە ئۆزى) زۇلۇم قىلغۇچىلار ئىدى» دېدى [31]. ئىبراھىم: «ئۇ شەھەردە لۇت بارغۇ (يەنى لۇتقا ئوخشاش بىر ياخشى پەيغەمبەر تۇرۇۋاتقان شەھەر ئاھالىسىنى قانداقمۇ ھالاك قىلىسىلەر؟)» دېۋىدى. پەرىشتىلەر: «بۇ شەھەردە كىملىرىنىڭ بارلىقىنى بىز ئوبدان بىلىمىز» ⑤، بىز لۇتنى ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنى ئەلۋەتتە قۇتقۇزىمىز، پەقەت ئۇنىڭ ئايالى بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئۇ ھالاك بولغۇچىلار ئىچىدە قالدۇ» ⑥ دېدى [32].

① بۇ يەردىكى «قەبىھ ئىشلار» قايسى ئىدى؟ بۇ ھەقتە ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇت. مەسىلەن: كىشىلەرگە تاش ئېتىش، ياقا يۇرتتىن كەلگەن مۇساپىرلارنى كەمسىتىش، مەسخىرە قىلىش، بوزەك قىلىش، ئاممىۋىي سورۇنلاردا يەل قويۇپ بېرىش، باشقىلارنىڭ كۆز ئالدىدا بەچچىۋازلىق قىلىش، شاھماتقا ئوخشاش نەرسىلەر ئارقىلىق قىمار ئويناش، ئەرلەر ئايالچە رەڭلىك كىيىملەرنى كىيىش قاتارلىقلار ئىدى. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنى مەزكۇر ئىشلارنىڭ ھەممىنى قىلمايتتى، دېگىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇلار ھەر قانداق يامان قىلمىشتىن قالمايتتى.

② لۇت ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى مەزكۇر مۇنكەر ۋە قەبىھ قىلمىشلاردىن چەكلىگەندە، ئۇنىڭغا جاۋابەن ئۇلار مۇشۇ سۆزلەرنى دېدى.

③ يەنى لۇت ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىشىدىن ئۈمىد ئۈزگەن چاغدا، ئاللاھ تائالادىن مەدەت تىلەپ مۇشۇنداق دۇئا قىلدى.

④ لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى ئىجابەت قىلىندى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ قەۋمىنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن، پەرىشتىلەرنى ئەۋەتتى. پەرىشتىلەر ئاۋۋال ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنىڭغا ئىسھاق ئەلەيھىسسالام ۋە يەئقۇب ئەلەيھىسسالام بىلەن بېشارەت بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆزلىرىنىڭ لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى ئېيتتى.

⑤ يەنى بىز كىمنىڭ ياخشى، كىمنىڭ يامانلار جۈملىسىدىن ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىمىز.

⑥ ئۇنىڭ ئايالى شەھەردە قېلىپ ئازاب بىلەن ھالاك بولغۇچىلار جۈملىسىدىن بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئايال مۇئەسسەس ئىدى. ئۆز قەۋمىنىڭ تەرەپدارى ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇمۇ ھالاك قىلىندى.

وَلَمَّا أَن جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيقًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَحْزَنْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُونَكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا أُمَّرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾
 إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

بىزنىڭ ئەلچىلىرىمىز لۇتنىڭ يېنىغا كەلگەندە، لۇت (قەۋمىنىڭ ئۇلارغا چېقىلىپ قويۇش—مىدىن) ئەنسىرەپ قايغۇغا پاتتى ۋە يۈرىكى سىقىلدى ①، ئۇلار ئېيتتى: «قورقمىغىن ۋە قايغۇرمىغىن، بىز سېنى ۋە ئايالىڭدىن باشقا كىشىلىرىڭنى چوقۇم قۇتقۇزىمىز» ②، پەقەت ئايالىڭلا ھالاك بولغۇچىلار ئىچىدە قالدۇ» [33]. بۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسى بۇزۇقچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا بىز چوقۇم ئاسماندىن ئازاب چۈشۈرىمىز» ③ [34]. ئەقلىنى ئىشلىتىدىغان قەۋم ئۈچۈن ④ (ئىبرەت قىلىپ)، بىز بۇ شەھەر (خارايبىسنىڭ ئىزلىرى) دىن ئويۇچۇق بىر ئالامەت قالدۇردۇق ⑤ [35].

① ﴿سِيقًا بِهِمْ﴾ نىڭ مەنىسى لۇت ئەلەيھىسسالامغا ئۇنى بىئارام قىلىدىغان نەرسە كەلدى. قەۋمىنىڭ ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلىشىدىن قورقتى. چۈنكى، لۇت ئەلەيھىسسالام ئادەم سۈرىتىدە كەلگەن پەردىشتىلەرنى ئىنسانلار دەپ ئويلاپ قالغان ئىدى. ئەگەر قەۋمىم بۇ چىرايلىق مېھمانلارنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلىپ قالسا، ئۇلارغا مەجبۇرى شەكىلدە چېقىلىپ، مېنى ئوسال قىلمىغىيىتى دەپ قورقتى. ﴿ضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا﴾ ئاجىزلىقنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىدىئوملۇق سۆز بېرىكمىسى بولۇپ، "ضَاقَتْ يَدُهُ" (قولى تار بولۇش يەنى قولى قىسقا بولۇش) دېگەندەك نامراتلىقنى ئىپادىلەش ئىبارىسىگە ئوخشايدۇ. يەنى بۇ چىرايلىق مېھمانلارنى ناچار قەۋمدىن قوغداشقا ھېچقانداق چارە تاپالمىغانلىقىدىن غەمكىن بولۇپ، كۆڭلى پەرىشان بولدى.

② پەرىشتىلەر لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ غەمكىن ھالىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەسەللىي بېرىپ دېدىكى: ئەنسىرمىگىن ۋە قايغۇرمىغىن، بىز ئاللاھ تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن پەرىشتىلەرىمىز. بىزنىڭ مەقسىتىمىز سېنى ۋە ئايالىڭدىن بۆلەك كىشىلىرىڭنى قۇتقۇزۇشتىن ئىبارەت.

③ بۇ يەردىكى ئاسماندىن چۈشۈرۈلگەن ئازاب لۇت قەۋمىنى ھالاك قىلغان ئازابنى كۆرسىتىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ شەھىرىنى زىمىندىن يۇلۇپ، ئاسماننىڭ قەرىگە ئېلىپ چىقتى، ئاندىن ئۇنى دۈم كۆمتۈرۈپ تاشلىدى. ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئۈستى — ئۈستىلەپ ساپال تاشلارنى ياغدۇردى ۋە ئۇلارنىڭ جايلىرىنى پاسكىنا ۋە سېسىق سۇ بىلەن تولغان كىچىك بىر دېڭىزغا ئايلاندۇردى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ چۈنكى چۈشىنىدىغان قەۋم ئۆتكەن ئىشلار ھەققىدە تەپەككۈر قىلىدۇ. سەۋەب — ئامىللارنى تەھلىل قىلىدۇ. نەتىجىسى ۋە ئاقىۋىتى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزىدۇ. ئەمما ئەقىل — ئىدراكتىن خالىي كىشىلەرنىڭ بۇنداق ئىشلار بىلەن كارى يوق. ئۇلار بوغۇزلاش ئۈچۈن قاسساپخانغا ئېلىپ ماڭسىمۇ، ھېچقانداق ھېس — تۇيغۇ ۋە ئىپادە بىلدۈرمەيدىغان ھايۋانلارغا ئوخشايدۇ. بۇ ئىبارە يەنە، مەككە مۇشرىكلىرى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىش بىلەن ئەقىلسىز كىشىلەرنىڭ قىلمىشلىرىدەك ئىش قىلىۋاتىدۇ، دېگەننى ئۇلارغا كىنايە تەرىقىسىدە بىلدۈرىدۇ.

⑤ يەنى دۈم كۆمتۈرۈلگەن شەھەرنىڭ ئورنىدىكى ساپال — تاشلارنىڭ قالدۇقلىرى، ئۇلارنىڭ ئۈستىدىكى

قارا سېسىق سۇ ئىبرەت ئېلىشقا تېگىشلىك بەلگىلەردۇر. بۇ ئىبرەت كىم ئۈچۈن؟ پەقەت ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈندۇر.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جِثِيمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودًا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِّنْ مَّسْكِنِهِمْ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾

مەدەين ① (ئاھالسىگە) گىمۇ ئۇلارنىڭ قېرىندىشى شۇئەيبنى (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتكەن ئىدۇق، شۇئەيب: «ئى قەۋمىم! ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئاخىرەت كۈنىگە ئۈمىد باغلاڭلار» ②، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ يۈرمەڭلار» دېدى ③ [36]. ئۇلار شۇئەيبنى ئىنكار قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا قاتتىق زىلزىلە يۈزلەندى — دە، ئۇلار ئۆيلىرىدە ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قېلىشتى ④ [37]. ئادنى ۋە سەمۇد (قەۋملىرىنىمۇ ھالاك قىلدۇق، ئۇلارنىڭ قانداق ھالاك قىلىنغانلىقى) ئۇلارنىڭ تۇرالغۇ جايلىرىدىن سىلەرگە ئوپتۇچۇق مەلۇم بولۇپ تۇرماقتا ⑤، شەيتان ئۇلارغا ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى چىرايلىق كۆرسىتىپ، ئۇلارنى توغرا يولدىن توستى. ئۇلار ئەسلىدە ئەقىل ئىگىلىرى ئىدى (لېكىن ئەقلىنى ئىشلەتمىدى) ⑥ [38].

① «مەدەين» ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغۇللىرىدىن بىر ئوغۇلنىڭ ئىسمى ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە «مەدەين» ئۇنىڭ نەۋرىسىنىڭ ئىسمى ئىدى. ئوغلىنىڭ ئىسمى مەدىيان ئىدى. بۇ قەبىلىنىڭ ئىسمى ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. چۈنكى قەبىلە ئاھالىسى ئۇنىڭ جەمەتىدىن تەركىپ تاپقان ئىدى. مانا مۇشۇ مەدەين قەبىلىسىگە شۇئەيب ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلدى. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە مەدەين شەھەرنىڭ ئىسمى ئىدى. بۇ شەھەر ياكى قەبىلە لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇرتىغا يېقىن ئىدى.

② ئۇلار ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا ئەمر قىلىنغاندىن كېيىن، ئاخىرەت كۈنىگە ئۈمىد باغلاش ھەققىدە ئەسكەرتىش بېرىلدى. بۇنىڭ بىر سەۋەبى ئۇلار ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغۇچى ئىدى ياكى ئۇلار ئاخىرەتنى ئېسىدىن چىقىرىپ، گۇناھ - مەئسىيەتلەرگە چۆمۈپ كەتكەن ئىدى. ئاخىرەتنى ئېسىدىن چىقارغان قەۋم گۇناھ پاتقىمغا ئوڭايلا پېتىپ كېتىدۇ. خۇددى ھازىرقى كۆپ ساندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاش.

③ ئۇلاردا تارازا ۋە ئۆلچەمدە كەم بېرىش، كىشىلەرنىڭ ھەققىنى تولۇق بەرمەسلىك ئىللىتى ئومۇملىشىپ كەتكەن ئىدى، يەنە ئۇلار قەبىھ گۇناھلارنى ھېچ تەپتارتماستىن قىلىۋېرەتتى، ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى بىلەن زېمىن پىتنە - پاساتقا تولۇپ كەتكەن ئىدى.

④ شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرى ئۇلارغا تەسىر قىلمىدى. ئاخىرى بۇلۇتلار ساپە تاشلىغان بىر كۈندە، جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ قاتتىق بىر ئاۋازى بىلەن تەڭ زېمىندا كۈچلۈك زىلزىلە پەيدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرى ئېغىزلىرىغا قاپلىشىپ قالدى. بۇ دەھشەتلىك كۈننىڭ ئازابى ئۇلارنىڭ جانلىرىنى تەنلىرىدىن جۇدا قىلدى. ئۇلار تۇرغان جايلىرىدا بىر - بىرىنىڭ ئۈستىگە يىقىلغان پېتى قېتىپ قېلىشتى.

⑤ ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئادىمەننىڭ ھەزرەمەۋت دېگەن جايغا تەۋە «ئەھقان» دېگەن شەھەردە

ئولتۇراقلاشقان ئىدى. سالھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى سەمۇد ھىجاز رايونىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان «ھېجر» دېگەن يەردە ئولتۇراقلاشقان ئىدى. ئەرەب كارۋانلىرى ئۇلارنىڭ يۇرتلىرىدىن كۆپ ئۆتۈپ تۇرغاچقا، بۇ ئىككى قەۋمنىڭ تۇرالغۇ جايلىرىنى ئوبدان بىلەتتى.

⑥ يەنى ئۇلار ئاقىل ۋە ھۇشيار قەۋم ئىدى، لېكىن دىن ئىشىغا كەلگەندە ئاقىلانە يول تۇتمىدى. ئۇلارنىڭ ئەقلى ۋە ھۇشيارلىقى پايدا بەرمىدى.

وَقَرُّونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَمَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَأَسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾ فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِمْ فَمِنْهُمْ مَن أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَّنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَّنْ حَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَّنْ أَعْرَفْنَا قِلْدُوقَ ٧.

(دۇنيا — دەپنسى نۇرغۇن) قارۇنى، پىرئەۋنى ۋە (ئۇنىڭ زۇلۇمدا ياردەمچى بولغان ۋەزىرى) ھامانى (ھالاك قىلدۇق)، شۇبھىسىزكى، مۇسا ئۇلارغا روشەن مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى، ئۇلار يەر يۈزىدە چوڭچىلىق قىلدى ①. ئۇلار (ئازابىمىزدىن) قېچىپ كېتەلمىدى ② [39]. بىز ئۇلارنىڭ ھەربىرىنى گۇناھى تۈپەيلىدىن جازالىدۇق ③، ئۇلارنىڭ بەزىسىگە تاش ياغدۇردۇق ④، بەزىسىنى قاتتىق ئاۋاز ھالاك قىلدى ⑤، بەزىسىنى (مال — مۈلۈكى بىلەن قوشۇپ) يەرگە يۇتقۇزدۇق ⑥، بەزىسىنى (سۇدا) غەرق قىلدۇق ⑦.

① كۆرسىتىلگەن مۆجىزە ۋە دەلىللەر ئۇلارغا تەسىر قىلمىدى. ئۇلار ئىلگىرىكى ئادىتى بويىچە تەكەببۇرلۇقتا تۇرىۋەردى. يەنى ئىمان يولىنى تاللاشتىن باش تارتتى.

② يەنى بىز ئەۋەتكەن جازادىن ئامان قالدى، ئازابىمىزغا دۇچار بولۇپ توختىدى. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى «ئۇلار ھەممىدىن بۇرۇن كۇفرلىق قىلغانلار ئەمەس ئىدى» بەلكى ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈممەتلەرمۇ كۇفرلىق ۋە تەرسالىق يولىنى تاللىغان ئىدى.

③ يەنى بىز مەزكۇر قەۋملەرنىڭ ھەربىرىگە گۇناھلىرى سەۋەبلىك جازا بەردۇق.

④ بۇ تاش ياغدۇرۇلغانلار ئاد قەۋمى ئىدى، ئۇلارغا شىددەتلىك ناھايىتى سوغۇق بوران ئازابى كەلدى. بوران يەر يۈزىنىڭ تاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ياغدۇردى. ئاخىرى بوران شۇ قەدەر شىددەتلىك چىقتىكى، ئۇلارنى يەر يۈزىدىن يۇلۇپ كېتەتتى. بوران ئۇلاردىن بىرەر ئادەمنى يۇلۇپ كەتسە، ئۇنى يەردىن ئاسماننىڭ قەرىگە كۆتۈرۈپ ئاندىن بېشىنى تۆۋەن قىلىپ تاشلايتتى، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بېشى گەۋدسىدىن ئايرىلىپ كېتەتتى. ئاخىرىدا ئۇلارنىڭ تەنلىرى قومۇرۇۋېتىلگەن خورما كۆتەكلىرىدەك باشسىز ھالەتتە قالدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ بۇلار سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى سەمۇد ئىدى. ئۇلارنىڭ سالىھ ئەلەيھىسسالامدىن تەلەپ قىلغىنى بويىچە، ئۇلارغا مۆجىزە سۈپىتىدە تاشتىن تۆگە چىقىرىپ كۆرسىتىلدى. ئۇ زالىملار مۇشۇنداق شانلىق مۆجىزىنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، ئىمان ئېيتماستىن، ئۇ تۆگىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. شۇنىڭدىن ئۈچ كۈن كېيىن، قاتتىق بىر ئاۋاز كېلىپ ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ۋە ھەرىكەتلىرىنى جىمىقتۇرۇۋەتتى.

⑥ بۇ يەرگە يۇتقۇزۇلغىنى قارۇن بولۇپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن بايلىق ئاتا قىلىنغان ئىدى. لېكىن ئۇ ئۆزىچە ھەددىدىن ئېشىپ، مەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا سۆيۈملۈك ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغانلىقىم ئۈچۈن بۇ بايلىق ماڭا ئاتا قىلىندى، دەپ پەخىرلىنەتتى ھەمدە ئەمدى مۇساغا ئىمان ئېيتىشىنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق، دەيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇنى سارايللىرى ۋە پۈتۈن خەزىنىلىرى بىلەن قوشۇپ يەرگە يۇتقۇزۇۋەتتى.

⑦ بۇ غەرق قىلىنغىنى پىرئەۋن بولۇپ، مىسىرنىڭ ھاكىمى ئىدى. لېكىن ئۇ ھەددىدىن ئېشىپ ئۆزىنى

ئىلاھ دەپ دەۋا قىلدى. مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىشقا ۋە مەجبۇرىي قۇل قىلىۋالغان ئىسرائىل ئەۋلادىغا ئازادلىق بېرىشكە ئۈنمىدى. ئاخىرى بىر ئەتىگەندە بارلىق قوشۇنى بىلەن قۇلۇم دېڭىزى (قىزىل دېڭىز) غا غەرق قىلىندى.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾

ئاللاھ ئۇلارغا زۇلۇم قىلمىدى، بەلكى ئۇلار ئۆزىگە ئۆزى زۇلۇم قىلدى ① [40]. ئاللاھنى قويۇپ باشقا نەرسىلەرنى مەبۇد قىلىۋالغانلارنىڭ مىسالى ئۆي ياسىغان ئۆمۈچۈكنىڭ مىسالغا ئوخشايدۇ. شەكسىزكى، ئۆيلەرنىڭ ئەڭ ئاجىزى ھەقىقەتەن ئۆمۈچۈكنىڭ ئۆيدۇر ②. ئەگەر ئۇلار (بۇ ھەقىقەتنى) بىلسە ئىدى (ئاللاھتىن باشقا چوقۇنمايتتى) [41]. شەكسىزكى، ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىسىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [42]. بۇ مىساللارنى بىز ئىنسانلار (نىڭ پايدىلىنىشى) ئۈچۈن كەلتۈرۈۋاتىمىز ③. بۇلارنى پەقەت ئىلىم ئىگىلىرىلا چۈشىنەلەيدۇ ④ [43]. ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھېكمەت بىلەن ياراتتى ⑤. ھەقىقەتەن بۇنىڭدا ئىمان ئېيتقانلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىل بار ⑥ [44].

① ئاللاھ تائالا ھېچكىمگە زۇلۇم قىلمايدۇ. ئۇ زالىملىق دېگەن سۈپەتتىن پاكتۇر. ئىلگىرىكى قەۋملەرگە كەلگەن ئازاب ۋە ئۇلارنىڭ ھالاك بولۇشىنىڭ سەۋەبى ئۇلارنىڭ كاپىر بولغانلىقى، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكى، مۆجىزىلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى، گۇناھلارغا چۆمۈپ، ئۆز جانلىرىغا ئۆزلىرى زۇلۇم قىلغانلىقى ئۈچۈن ئىدى.

② يەنى خۇددى ئۆمۈچۈكنىڭ تورى (يەنى ئۆيى) قولىنىڭ يەڭگىل بىر ھەرىكىتى بىلەن بۇزۇلۇپ كېتىدىغان، باقاسىز، ئاجىز بولغاندەك، ئاللاھ تائالانى قويۇپ باشقا نەرسىلەرنى مۈشكۈللۈكنى ئاسان قىلغۇچى، ھاجەتنى راۋا قىلغۇچى مەبۇد دەپ ئېتىقاد قىلىش مۇشۇنىڭغا ئوخشاشتۇر. يەنى پۈتۈنلەي پايدىسىزدۇر. چۈنكى، ئۇ نەرسىلەر يەنى بۇتلار ھېچنەرسىگە ئەسقاتمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھنىڭ غەيرىگە چوقۇنۇش ئۆمۈچۈكنىڭ تورىغا ئېسىلغانغا ئوخشاش پايدىسىزدۇر. ئەگەر پايدىسى بولغان بولسا، ئۇ مەبۇدلار ئىلگىرىكى قەۋملەرنى ھالاكەتتىن قۇتقۇزۇۋالغان بولاتتى. لېكىن، تارىخ ئىسپاتلىدىكى ئۇ مەبۇدلار چوقۇنغۇچىلىرىنى ھېچقاچان قۇتقۇزالمىدى.

③ يەنى ئىنسانلارنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىش، شېرىكتىن ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ھىدايەت يولغا باشلاش ئۈچۈن بۇ مىساللارنى كەلتۈرۈۋاتىمىز.

④ بۇ يەردىكى «ئىلىم» دېگەندىن ئاللاھنى تونۇشقا مۇناسىۋەتلىك ئىلىم، شەرىئەت ئىلىمى يەنە تەپەككۈر قىلغانلارنى ئاللاھنى تونۇشقا ۋە ھىدايەتكە باشلايدىغان ئايەت ۋە دەلىللەر ئىلىمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑤ يەنى بىكاردىن، مەقسەتسىز ياراتمىدى.

⑥ يەنى بۇنىڭدا ئاللاھ تائالانىڭ بارلىقىنى، قۇدرىتىنى، ئىلىم - ھېكمىتىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل بار. ئىنسان بۇ دەلىل ئارقىلىق «كائىناتتا بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، ئۇنىڭدىن باشقا ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى ۋە مۈشكۈللەرنى ئاسان قىلغۇچى يوق» دېگەن نەتىجىگە يېتىدۇ.

أَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٥٥﴾

(ئى پەيغەمبەر!) قۇرئاندىن ساخا ۋەھىي قىلىنغان ئايەتلەرنى تىلاۋەت قىلغىن ① ۋە نامازنى (تەئدىل ئەركان بىلەن) مۇكەممەل ئادا قىلغىن ②، شەكسىزكى، (مۇكەممەل ئادا قىلىنغان) ناماز قەبىھ ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ ③. ئاللاھنى ياد ئېتىش (ئىبادەتلەرنىڭ) ئەك كاتتىسىدۇر، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان (ھەممە) ئىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ ④ [45].

① قۇرئان كەرىمنى تىلاۋەت قىلىش بىر قانچە مەقسەت ئۈچۈن تەلەپ قىلىنىدۇ. مەسىلەن: پەقەت ساۋابقا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئايەتلەرنىڭ مەنىلىرى ۋە مۇراد - مەقسەتلىرى ھەققىدە ئويلۇنۇش ۋە تەپەككۈر قىلىش ئۈچۈن، تەلىم بېرىش، ئۆگىتىش ئۈچۈن، ۋەز - نەسەھەت قىلىش ئۈچۈن. بۇ يەردىكى تىلاۋەت قىلىش بۇيرۇقى يۇقىرىدىكى مەقسەتلەرنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

② چۈنكى (توغرا رەۋىشتە ئادا قىلىنغان) ناماز ئارقىلىق ئىنسان بىلەن ئاللاھ تائالانىڭ ئارىسىدا خۇسۇسىي ئالاقە ئورنىتىلىدۇ. نەتىجىدە ئىنسانغا ھاياتنىڭ ھەر قايسى باسقۇچلىرىدا ئاللاھنىڭ ياردىمى يېتىپ تۇرىدۇ، دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلار ئالدىدا ئىرادىسى مۇستەھكەم بولىدۇ، توغرا يولدا مېڭىشقا مۇۋەپپەق بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن قۇرئان كەرىم مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇئمىنلەر! سەۋر ئارقىلىق ۋە ناماز ئارقىلىق ياردەم تىلەڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىللىدۇر﴾. (سۈرە بەقەرە 153 - ئايەت) ناماز ۋە سەۋر ئېسىلىپ ياردەم ئالغىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەس. مەقسەت ناماز ۋە سەۋر ئارقىلىق ئىنسان رەببى بىلەن خۇسۇسىي ئالاقە ئورنىتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن رەببى ئۇنى ھەربىر قەدەمدە توغرا يولغا يېتەكلەيدۇ، ئىشلىرىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچە جىمجىتلىقىدا يالغۇز ھالەتتە تەھەججۇد نامىزى ئوقۇشقا ئەھمىيەت بېرەتتى. چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈستىگە بۈيۈك ھەم ئېغىر ۋەزىپە يۈكلەنگەن ئىدى، ئۇنى ئورۇنداش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ياردىمى ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى. مانا مۇشۇ سەۋەبتىن ئۇ ھەر قانداق مۇشكۈللۈككە يولۇقسا، دەرھال ناماز ئوقۇشقا ئالدىرايتتى. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1319 - ھەدىس، سەھىھ جامى سەغىر 4703 - ھەدىس)

③ يەنى ناماز قەبىھ ئىشلار ۋە گۇناھلاردىن توسۇلۇشقا ۋە ئۇلاردىن يىراق بولۇشقا سەۋەبچى ھەم ۋاسىتە بولىدۇ. خۇددى دورىلارنىڭ ھەر خىل كېسەللەرگە پايدىسى بولغاندەك. مەسىلەن: پالانى دورا پالانى كېسەلگە شىپا قىلىدۇ، دېيىلىدۇ، ھەقىقەتەن شۇنداق بولىدۇ. لېكىن قاچان؟ ئىككى شەرتنى ھازىرلىغان چاغدا، بىرىنچى: دورىنى دوختۇرنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن ۋاقتىدا ۋە بەلگىلەنگەن مىقدار بويىچە ئىستېمال قىلغاندا. ئىككىنچى: پەرھىز تۇتقاندا. يەنى دورىنىڭ تەسىرىنى يوقىتىدىغان نەرسىلەردىن پەرھىز تۇتقاندا، ئاندىن دورا پايدا قىلىدۇ. شۇنىڭدەك ئاللاھ تائالا نامازدا شۇنداق روھانىي تەسىرنى پەيدا قىلغانكى، ئۇ ئىنساننى گۇناھ ۋە قەبىھ ئىشلاردىن توسىدۇ. نامازنىڭ توغرا شەكىلدە ئادا قىلىنىشى ۋە قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە كۆرسەتكەن قائىدە ۋە شەرتلەرگە رىئايە قىلىش لازىم. ئۇ شەرتلەر تۆۋەندىكىچە، بىرىنچى: ئىخلاس، سەمىمىيلىك. ئىككىنچى: قەلبى ساپ بولۇش. يەنى نامازدا ئاللاھتىن باشقا ھېچ نەرسىگە كۆڭۈل بەرمەسلىك. ئۈچىنچى: جامائەت بىلەن بەلگىلەنگەن ۋاقتىدا ئادا قىلىش. تۆتىنچى: نامازنىڭ رۇكنىلىرى بولغان قىرائەت، رۇكۇ، سەجدە قاتارلىقلارنى ئادا قىلغاندا ئالدىراپ كەتمەسلىك، تەمكىن بولۇش. بەشىنچى: نامازنى

كەمتەرلىك بىلەن، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ، ئاللاھتىن ئەيمىنىپ تۇرۇپ ئادا قىلىش. ئالتىنچى: نامازنى ئىزچىل تۈردە داۋاملىق ئوقۇش. يەتتىنچى: ھالالدىن رىزىق يېيىش. بىزنىڭ نامازلىرىمىز مەزكۇر قائىدە ۋە شەرتلەرگە ئۇيغۇن بولمىغانلىقى ئۈچۈن، نامازنىڭ بۇ ئايەتتە بايان قىلىنغان تەسىرىمۇ ھاياتىمىزدا كۆرۈلمەيۋاتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەت بۇيرۇق شەكىلدە كەلگەن دەپ قارايدۇ. يەنى ئۇنىڭ مەنىسى: ناماز ئوقۇيدىغانلار قەبىھ ئىشلار ۋە گۇناھلاردىن ئۆزىنى چەكلىسۇن، دېگەن بولىدۇ.

④ گۇناھلاردىن توسۇشتا زىكىر ئېيتىشنىڭ تەسىرى نامازدىنمۇ زور بولىدۇ. شۇڭا ئىنسان نامازغا تۇرسا، يامان ئىشلاردىن چەكلىنىپ تۇرىدۇ. ئەمما نامازدىن كېيىن ئۇنىڭ تەسىرى ئاجىزلىشىدۇ. دائىم ئاللاھنى ياد ئېيتىپ تۇرۇش يەنى تىلى بىلەن زىكىر ئېيتىپ تۇرۇش ئىنساننى يامانلىقتىن ھەر ۋاقىت توسۇپ تۇرىدۇ.

* وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا ءَامَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٦٦﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٦٧﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەر ئەھلى كىتاب بىلەن ئەڭ چىرايلىق رەۋىشتىلا مۇنازىرىلىشىڭلار^①، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى زۇلۇم قىلغۇچىلار (يەنى سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلغۇچىلار ۋە فىدىيە بېرىشتىن باش تارتقۇچىلار) بۇنىڭدىن مۇستەسنا^②، ئېيتىڭلاركى، «بىز ئۆزىمىزگە نازىل قىلىنغان (قۇرئان)غا ۋە سىلەرگە نازىل قىلىنغان (كىتابلار)غا ئىمان ئېيتتۇق^③، سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار ۋە بىزنىڭ ئىلاھىمىز بىردۇر، بىز ئۇ ئىلاھقا بويىسۇنغۇچىلارمىز» [46]. (ئى پەيغەمبەر!) شۇنىڭدەك (يەنى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە كىتاب نازىل قىلغاندەك) ساڭمۇ كىتاب نازىل قىلدۇق، بىز كىتاب بەرگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) ئىچىدە قۇرئانغا ئىشىنىدىغانلار بار^④، بۇلار (يەنى ئەرەبلەر) ئىچىدىمۇ قۇرئانغا ئىشىنىدىغانلار بار^⑤، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى پەقەت كاپىرلارلا ئىنكار قىلىدۇ [47].

- ① چۈنكى ئۇلار ئىلىم ئەھلى بولغانلىقتىن، سۆزنى چۈشىنىش ۋە قوبۇل قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە. شۇڭا، ئۇلار بىلەن مۇنازىرىلەشكەندە قاتتىق ۋە سوغۇق گەپ قىلىش مۇناسىپ ئەمەس.
- ② يەنى مۇنازىرىدە ھەددىدىن ئېشىپ، قوپال سۆز قىلغانلارغا قارىتا سىلەرمۇ قاتتىق ئۇسلۇب قوللانساڭلار بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: «ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى زۇلۇم قىلغۇچىلار» دېگەن مۇسۇلمان بولماي تۇرىۋالغان يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى كۆرسىتىدۇ، دېسە، بەزى مۇپەسسىرلەر: مۇسۇلمانلارغا قارشى يامان غەرەزدە بولغان ۋە ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش ئاچقانلارنى كۆرسىتىدۇ دەپ ئالىدۇ. دېمەك سىلەرمۇ ئۇلار مۇسۇلمان بولغانغا قەدەر ياكى جىزيە تۆلىگەنگە قەدەر ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىڭلار.
- ③ يەنى تەۋرات ۋە ئىنجىلغا ئىمان ئېيتتۇق. يەنى بۇ كىتابلارمۇ ئاللاھ تەرەپتىن نازىل قىلىنغان ھەمدە ئىسلام شەرىئىتى كەلگەنگە ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەنگە قەدەر ئىلاھىي شەرىئەت بولۇپ كەلگەن ئىدى.
- ④ بۇلاردىن ئابدۇللاھ ئىبنى سالام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قاتارلىق مۇسۇلمان بولغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «بىز كىتاب بەرگەنلەر» دېگەندە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلغانلارنى كۆرسىتىدۇ. گويا ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىغانلار خۇددى كىتاب بېرىلمىگەنلەردەكتۇر.
- ⑤ بۇلاردىن ئىمان ئېيتقان بىر قىسىم مەككە ئەھلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَحْطُوهُ بِمِثْلِكَ إِذَا لَأَزْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

سەن بۇنىڭدىن ئىلگىرى بىرەر كىتاب ئوقۇپ باقمىغان ئىدىڭ ①، قولۇڭ بىلەن خەتمۇ يېزىپ باقمىغان ئىدىڭ ②، (مۇبادا سەن ئوقۇغان ۋە يازغان بولساڭ) ئۇ چاغدا، ھەقىقەتكە قارشى چىققۇچىلار (قۇرئاننىڭ ئىلاھىي كىتاب ئىكەنلىكىدىن) چوقۇم گۇمانلىناتتى ③ [48]. بەلكى بۇ (قۇرئان) ئىلىم بېرىلگەنلەرنىڭ كۆكرەكلىرىدە ساقلانغان روشەن ئايەتلەردۇر ④. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى پەقەت (ھەقىقەتنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا بوي ئەگمەيدىغان) زالىملارلا ئىنكار قىلىدۇ [49]. ئۇلار: «نېمىشقا رەببى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا (باشقا پەيغەمبەرلەرنىڭكىگە ئوخشايدىغان) مۆجىزىلەر چۈشۈرۈلمىدى؟» دېدى. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «مۆجىزىلەر ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر (مېنىڭ قولۇمدا ئەمەستۇر) ⑤، مەن بولسام پەقەت ئوپىچۇق بىر ئاگاھلاندىرغۇچىمەن» [50]. ئۇلارغا تىلاۋەت قىلىنىپ تۇرىدىغان كىتابنى ساڭا نازىل قىلغانلىقىمىز (مۆجىزە بولۇشقا) كۇپايە قىلمىدىمۇ؟ ⑥ بۇ كىتابتا ئىمان ئېيتقان قەۋم ئۈچۈن شەك - شۈبھىسىز رەھمەت ۋە نەسىھەت بار ⑦ [51].

① چۈنكى سەن ئوقۇشنى بىلمەيتتىڭ.

② چۈنكى خەت يېزىش ئۈچۈنمۇ ئىلىم كېرەك. سەن ئىلگىرى بىر كىمدىن ئىلىم ئۆگەنگەن ئەمەس.

③ يەنى ئەگەر سەن ئوقۇشنى ۋە يېزىشنى بىلگەن بولساڭ ياكى بىرەر ئۇستازدىن ئازراق بىر نەرسە تەلىم ئالغان بولساڭ، كىشىلەر بۇ قۇرئان كەرىم پالانچىنىڭ ياردىمى بىلەن ۋۇجۇدقا چىققان ياكى باشقىلاردىن ئۆگەنگەن ئىلىمنىڭ نەتىجىسى دېگەن بولاتتى.

④ يەنى قۇرئان كەرىم قارىيلارنىڭ دىللىرىدا ساقلىنىدۇ. بۇ قۇرئان كەرىمنىڭ يەنە بىر مۆجىزىلىك تەرىپى بولۇپ، دىللاردا ئايەتمۇئايەت، سۆزمۇسۆز ساقلىنىپ قالىدۇ.

⑤ يەنى بۇ مۆجىزىلەرنى ئاللاھ تائالا ئۆز ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بىلەن بەندىلەردىن كىمگە چۈشۈرۈشنى لايىق كۆرسە، شۇنىڭغا چۈشۈرىدۇ. بۇ تاللاش ئىختىيارى پەقەت ئاللاھقا خاستۇر.

⑥ يەنى ئۇلار مۆجىزە تەلەپ قىلامدۇ؟ بىز ساڭا نازىل قىلغان قۇرئان ئۇلارغا يېتەرلىك مۆجىزە ئەمەسمۇ؟ ئۇلارغا بۇنىڭغا ئوخشاش بىر قۇرئان ھەتتا بىرەر سۈرە بولسىمۇ، كەلتۈرۈپ بېقىڭلار، دەپ جەڭ ئېلان قىلىنغان. ئۇلار بىر سۈرە كەلتۈرۈشتىنمۇ ئاجىز كەلگەن ئەمەسمۇ؟ ئۇلار مۆجىزىگە تولغان مۇشۇنداق قۇرئان كەرىمنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، ئىمان ئېيتىمىغان يەردە، مۇسا ۋە ئىيسا ئەلەيھىسسالاملارغا بېرىلگەندەك مۆجىزىلەر كۆرسىتىلسە ئىمان ئېيتامدۇ؟

⑦ يەنى قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەنلىكىنى تەستىقلايدىغان كىشىلەر ئۈچۈن رەھمەت ۋە نەسىھەت بار. چۈنكى، ئەنە شۇنداق كىشىلەرلا ئۇنىڭغا قۇلاق سالىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن بەھرە ئالىدۇ.

قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا ۖ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٦﴾
وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٧﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ
لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٨﴾

ئېيتقىنكى، «مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا (مېنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىمگە) گۇۋاھ بولۇشقا ئاللاھ يېتەرلىكتۇر» ①، ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ. باتىلغا ئىشەنگەن، ئاللاھنى ئىنكار قىلغانلار ② – ئەنە شۇلار (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) زىيان تارتقۇچىلاردۇر» ③ [52]. ئۇلار سەندىن ئازابنىڭ تېز كېلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ ④، ئەگەر (ئۇلارنىڭ ھالاك بولۇشى ئۈچۈن) ئالدىن بەلگىلەنگەن مۇئەييەن ۋاقىت بولمىسا ئىدى، ئازاب ئەلۋەتتە ئۇلارغا (تەلەپ قىلغان ۋاقىتتىلا) كەلگەن بولاتتى ⑤، ئۇ ئازاب ئۇلارغا چوقۇم ئۇلار خەۋەرسىز تۇرغاندا ئۈشتۈمۈتۈ كېلىدۇ ⑥ [53]. ئۇلار سەندىن ئازابنىڭ تېز كېلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ، (ئۇلار شۇنى بىلىپ قويسۇنكى) جەھەننەم (مۇنداق) كاپىرلارنى چوقۇم قورشاپ تۇرغۇچىدۇر ⑦ [54].

① مېنىڭ ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىمگە، ماڭا نازىل قىلىنغان كىتاب ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەنلىكىگە ئاللاھ ئۆزى يېتەرلىك گۇۋاھتۇر.

② يەنى ئاللاھتىن باشقىنى ئىبادەتكە لايىق دەپ دەۋا قىلغانلار، ھەقىقىي ئىبادەتكە لايىق زات ئاللاھنى ئىنكار قىلغانلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر.

③ چۈنكى بۇلار ئەقىدىدىن ئازغان ۋە خاتا چۈشەنچىگە مۇپتىلا بولغان كىشىلەردۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئىماننىڭ بەدىلىگە كۆپىنچە، ھىدايەتنىڭ بەدىلىگە گۇمراھلىقنى تېگىشىپ، قىلغان سودىسىدا زىيان تارتقۇچىلاردۇر.

④ يەنى ئۇلار پەيغەمبەرنىڭ سۆزىنى تەستىقلاشنىڭ ئورنىغا، ئەگەر راستچىل بولساڭ، بىزگە ئازاب نازىل قىلدۇرغىن، دەيدۇ.

⑤ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ۋە سۆزلىرى سەۋەبىدىن ئەلۋەتتە ئۇلارغا دەرھال ئازاب ئەۋەتىلىپ، زېمىن يۈزىدىن يوق قىلىنىشقا لايىق. لېكىن، بىزنىڭ قانۇنىيىتىمىزدە ھەربىر قەۋمگە مەلۇم مۇددەتكىچە مۆھلەت بېرىلىدۇ. بۇ مۆھلەتنىڭ مۇددىتى توشقان ھامان، ئازابىمىز ئۇلارنى قورشىۋالىدۇ.

⑥ يەنى ئازابنىڭ كېلىشى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ۋاقىت توشقاندا، ئازاب ئۇلارغا ئۈشتۈمۈتۈ كېلىدۇ، ئۇلار بىلمەيلا قالىدۇ. مەككە ئەھلى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ۋاقىت بەدرى غازىتىدا ئۇلارنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى ۋە ئەسىرگە ئېلىنىشى ئىدى. يەنە بىر بەلگىلەنگەن ۋاقىت بولسا، قىيامەتنىڭ بولۇشىدۇر. ئۇ چاغدا كاپىرلارغا ئازابتىن باشقا نەرسە بولمايدۇ.

⑦ باشتىكى ﴿ئۇلار سەندىن ئازابنىڭ تېز كېلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ﴾ دېگەن ئىبارە خەۋەر شەكلىدە كەلگەن ئىدى. ئىككىنچىسى ھەيرانلىقنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كەلدى يەنى ئەجەبىكى، ئازاب بولىدىغان جاي (جەھەننەم) ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى قورشىۋالغان تۇرسىمۇ، ئۇلار ئازابنىڭ تېزراق كېلىشىنى تەلەپ قىلىۋاتامدۇ؟ ھالبۇكى، ھەرقانداق كېلىۋاتقان نەرسە يېقىن بولىدۇ. ئۇلار نېمىشقا ئۇنى يىراق دەپ ئويلايدۇ؟ ياكى بۇ ئىبارە تەكىتلەش ئۈچۈن تەكرار كەلگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن.

يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ دُوْفُوْا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٥٥﴾ يٰعِبَادِىَ الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِنَّ اَرْضِىْ وَاسِعَةٌ فَاِيَّىْ فَاَعْبُدُوْنَ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذٰٓئِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُوْنَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِيْنَ ءَامَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرٰى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا نِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿٥٨﴾ الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿٥٩﴾ وَكَآئِن مِّنْ دٰٓئِبَةٍ

ئۇ كۈندە ئازاب ئۇلارنى ھەم ئۈستىدىن ھەم ئاياغلىرىنىڭ ئاستىدىن ئورنىۋالىدۇ. ئاللاھ ئۇلارغا: «(دۇنيادىكى) قىلمىشىڭلارنىڭ جازاسىنى تېتىڭلار» دەيدۇ ① [55]. ئى ئىمان ئېيتقان بەندىلىرىم! شەكسىزكى، مېنىڭ زېمىنىم كەڭدۇر، شۇڭا سىلەر (ئەدە بولساڭلار) ماڭىلا ئىبادەت قىلىڭلار ② [56]. ھەربىر جان ئىگىسى ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېتىغۇچىدۇر، ئاندىن سىلەر بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلسىلەر ③ [57]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەرنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەت سارايلىرىغا ئورۇنلاشتۇرىمىز ④، ئۇلار ئۇ جايلاردا مەڭگۈ تۇرىدۇ ⑤. (ياخشى) ئەمەللەرنى قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان مۇكاپات نېمىدىگەن ياخشى! [58]. ئۇلار (تائەت - ئىبادەتتە) چىداملىق بولغان ⑥ ۋە (ھەممە ئىشلىرىدا) رەببىڭلا تەۋەككۈل قىلىدىغان كىشىلەردۇر ⑦ [59]. (يەر يۈزىدە) نۇرغۇن ھايۋانلار باركى ⑧.

① بۇ سۆزنى دېگۈچى ئاللاھ تائالا ياكى پەرىشتىلەردۇر. يەنى بۇ سۆز ئۇلارغا تۆت تەرەپتىن ئازاب بولۇۋاتقان چاغدا دېيىلىدۇ.

② بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش ۋە دىننى ساقلاپ قىلىش مۈشكۈل بولغان يۇرتتىن ھىجرەت قىلىشقا بۇيرۇق بار. ئىلگىرى مۇسۇلمان بولغان ساھابىلەر مەككىدىن ھەبەشىستانغا ھىجرەت قىلغان ئىدى. كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن مەدىنىگە ھىجرەت قىلدى.

③ يەنى ئۆلۈمنىڭ ئاچچىق تەمىنى ھەربىر جان ئىگىسى تېتىماي قالمايدۇ. يەنى ھىجرەت قىلساڭلارمۇ ياكى قىلمىساڭلارمۇ ھامان ئۆلۈم كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرگە ۋەتەندىن ئايرىلىش، ئۇرۇق - تۇغقانلاردىن ئايرىلىش، دوست - بۇرادەرلەرنى تەرك ئېتىش ئېغىر كەلمىسۇن. قەيەردە بولساڭلار ئۆلۈم سىلەرنى تاپىدۇ. ئەلۋەتتە ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىپ تۇرۇپ ئۆلسەڭلار، ئاخىرەتنىڭ نېمەتلىرىگە ئېرىشىش بىلەن خۇشال بولىسىلەر. چۈنكى، ئۆلگەندىن كېيىن ھامان ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر.

④ جەننەت ئەھلى ئاستىدىن سۇ، شاراب، ھەسەل، ۋە سۈتتىن ئىبارەت ھەر خىل ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان ئېگىز تۇرالغۇ جايلاردا بولىدۇ. ئۇلار بۇ ئۆستەڭلەرنى خالىغان تەرەپكە ئاقتۇرۇپ ئىشلىتەلەيدۇ.

⑤ ئۇلاردا بۇ نېمەتلەرنىڭ يوق بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەش بولمايدۇ. ئۇ يەردە نە ئۆلۈم ئەندىشىسى، نە بىر جايغا كۆچۈپ كېتىش ئېھتىمالى بولمايدۇ.

⑥ يەنى ئۇلار ئاللاھنىڭ رىزالىقىنىلا كۆزلەپ دىندا مۇستەھكەم تۇرۇشتا سەۋر قىلغان، ھىجرەتنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرىگە بەرداشلىق بەرگەن، ئائىلىسى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، دوست - يارەنلىرىدىن ئايرىلىشتىكى جۇدالىق ئازابىغا سەۋر قىلغانلاردۇر.

⑦ ئۇلار دىن ۋە دۇنيالىق ھەممە ئىشلىرىدا ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىدىغانلاردۇر.

⑧ ﴿كَآئِن﴾ دىكى كاف ئوخشىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ. ﴿اِنَّ﴾ نىڭ مەنىسى قايسى بولۇپ، بۇ ئىككىسى

بىرلىشىپ «نۇرغۇن، كۆپلىگەن ياكى قانچىلىغان» دېگەن مەنىدە كەلگەن.

لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَن مِّنْ خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ

ئۇلار ئۆز رىزقىنى يېنىدا كۆتۈرۈپ يۈرمەيدۇ^①، ئۇلارنىمۇ، سىلەرنىمۇ ئاللاھ رىزقلىنىدۇ^②، ئاللاھ (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەھۋالڭلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر^③ [60]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر سەن ئۇلاردىن: «ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتتى، كۈننى ۋە ئاينى كىم (بەندىلەرنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن) بويسۇندۇرۇپ بەردى؟» دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم: «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ^④، ئۇلار قانداقمۇ (ئاللاھقا ئىمان ئېيتىشتىن) بۇرۇلۇپ كېتىدۇ؟^⑤ [61]. ئاللاھ بەندىلىرىدىن خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ، (خالىغان كىشىگە) تار قىلىپ بېرىدۇ^⑥.

① نۇرغۇن ھايۋانلار ئۆز رىزقىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە قادىر بولالمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇنى ھەم زاپاسلاپ ساقلىۋالالمايدۇ. بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، رىزىق مەخسۇس بىر ئورۇنغا خاس ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالا بەلگىلىگەن رىزىق بارلىق مەخلۇقاتقا ئومۇمىي بولۇپ، قانداق مەخلۇق بولسۇن ۋە قەيەردە بولسۇن، ئاللاھ رىزقىنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا يۇرتلىرىنى تاشلاپ، ھىجرەت قىلىپ كەتكەن ساھابىلەرگە ئىلگىرىكىدىنمۇ زىيادە، كەڭ ۋە پاك رىزىق ئاتا قىلدى. ئاندىن ئۇلارنى بىر مەزگىلدىن كېيىن، باشقا ئەرەب يۇرتلىرىغا ھاكىم قىلدى. ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن رازى بولسۇن.

② يەنى ئاجىز بولسۇن، كۈچلۈك بولسۇن، ھەر خىل ھۈنەر، كەسىپ ۋە ماھارەتلەرگە ئىگە بولسۇن ياكى ئىگە بولمىسۇن، ئۆزى ۋە تەنىدە بولسۇن ياكى ھىجرەتتە بولسۇن ھەممىنىڭ رىزقىنى ئاللاھ يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەرقانداق مەخلۇققا ئۇنىڭ تۇرۇۋاتقان جايىدا رىزىق بېرىدۇ. ھەتتا چۈمۈلىلەرگە يەردىكى تۆشۈكلەردە، ئۇچار - قاناتلارغا ھاۋادا، سۇدا ياشايدىغان جانلىقلار ۋە بېلىقلارغا دېڭىزنىڭ ئاستىدا رىزقىنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. دېمەك پېقىرلىق ۋە مۇھتاجلىق ئەندىشىسى ھىجرەت قىلىشىڭلارغا توسالغۇ بولمىسۇن. چۈنكى، سىلەرنىڭ ۋە بارلىق مەخلۇقاتنىڭ رىزقىغا ئاللاھ تائالا ئۆزى كېپىلدۇر.

③ يەنى ئاللاھ سىلەرنىڭ ئاشكارا ۋە مەخپىي ئىش - ھەرىكەتلىرىڭلارنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. شۇڭا، پەقەت ئۇنىڭدىنلا قورقۇڭلار! ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىمدىن قورقماڭلار! بەخت - سائادەتكە ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش بىلەنلا ئېرىشكىلى بولىدۇ. شاقاۋەت ۋە بەختسىزلىك ئۇنىڭ ئەمرىگە بويسۇنماسلىقتىن كېلىدۇ.

④ يەنى مۇسۇلمانلارغا ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلغانلىقى ئۈچۈنلا ئەزىيەت يەتكۈزۈۋاتقان مۇشرىكلاردىن «ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرگەن، كۈننى ۋە ئاينى ئۆزىنىڭ ئوربىتىسىدا ئايلاندۇرۇۋاتقان كىم؟» دەپ سورىساڭ، ئۇلارنىڭ ھەممىنى ۋۇجۇتقا چىقارغۇچىنىڭ بىر ئاللاھ ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغان ھالدا «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ، ئۇلارنىڭ بۇنى ئېتىراپ قىلماي چارىسى يوقتۇر.

⑤ يەنى دەلىل - ئىسپاتلارنى كۆرۈپ ۋە ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپمۇ، ھەقتىن يۈز ئۆرۈش ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشمەسلىك ھەقىقەتەنمۇ ئەجەبلىنەرلىك بىر ئىشتۇر.

⑥ بۇ ئايەت مۇشرىكلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا «ئەگەر سىلەر ھەقىقەتنىڭ ئۈستىدە بولساڭلار، نېمە ئۈچۈن

كەمبەغەل؟» دېگەن ئېتىراز سۆزلىرىگە جاۋاب بېرىدۇ. يەنى رىزىقنىڭ كەڭ ۋە تار بولۇشى ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر. ئۇ ئۆز ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بويىچە خالىغان كىشىگە كۆپ رىزىق بېرىدۇ، خالىغان كىشىگە ئاز رىزىق بېرىدۇ. رىزىقنى ئاز بېرىش ياكى كۆپ بېرىش ئۇنىڭ رىزالىقى ياكى غەزىپى بىلەن مۇناسىۋەتسىز.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾ وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّيْتَهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾

ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر^① [62]. ئەگەر سەن ئۇلاردىن: «ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆلگەن زېمىننى تېرىلدۈرگەن كىم؟» دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئېيتقىنىكى، «جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر»، ئەمما ئۇلارنىڭ تولىسى ئەقىلسىزدۇر^② [63]. بۇ دۇنيا ھاياتى پەقەت بىخۇتلۇق ۋە ئويۇن - تاماشادىنلا ئىبارەتتۇر^③. شەكسىزكى، ھەقىقىي ھاياتلىق ئاخىرەت يۇرتىدىكى ھاياتلىقتۇر^④. ئەگەر ئۇلار (بۇنى) بىلسە ئىدى (دۇنيالىقنى ئاخىرەتلىكىدىن ئارتۇق كۆرمىگەن بولاتتى)^⑤ [64]. ئۇلار كېمىگە چىقىپ (غەرق بولۇشتىن قورققان) چاغلىرىدا، دىننى ئاللاھقا خاس قىلغان ھالدا ئۇنىڭغا چىن ئىخلاسى بىلەن ئىلتىجا قىلىدۇ، ئاللاھ ئۇلارنى ئامان - ئېسەن قۇرۇقلۇققا چىقارغان چاغدا بولسا (بالا - قازادىن قۇتۇلدۇرغان ئاللاھنى ئۇنتۇپ)، ئۇلار شۇ ھامان (ئاللاھقا) شېرىك كەلتۈرىدۇ^⑥ [65].

① زىيادە رىزىقنىڭ كىم ئۈچۈن ئوبدان، كىم ئۈچۈن ئوبدان ئەمەسلىكىنىمۇ ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ.

② چۈنكى ئەقىل بولغاندا بۇتلارنى ۋە ئۆلۈكلەرنى ئۆز رەببىگە شېرىك قىلىۋالمايدۇ. ئەقىل بولغاندا ئاللاھ تائالانى ياراتقۇچىم ۋە رەببىم دەپ ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا زىت كېلىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ. يەنى بۇتلارنى ئىبادەت قىلىشقا لايىق، ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى دەپ ئېتىقاد قىلمايدۇ.

③ يەنى ئۇلارنى ئاخىرەتنى كۆرۈشتىن كور قىلىپ قويغان ۋە ئاخىرەت ئۈچۈن ئەمەل قىلىشتىن غاپىل قىلىپ قويغان دۇنيا ھاياتى قىسقىغىنا ئويۇن - تاماشادىن باشقا نەرسە ئەمەس. كاپىر دۇنيانىڭ ئىشلىرى بىلەن ئالدىراشلا يۈرۈيدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز مېھنەت قىلىدۇ. ئەمما ئۆلگەندە بولسا، قۇرۇق قول كېتىدۇ. خۇددى كىچىك بالا كەچكە توپىدا لاي ئېتىپ ئويناپ، ئاخشىمى ئۆيگە قۇرۇق قول قايتىپ كېلىپ، ھارغىنلىقتىن باشقا ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىگەندەك.

④ شۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىرەتتە پايدىسى بولىدىغان، قەبرىنى نۇرغا تولدۇرىدىغان ياخشى ئەمەللەرنى تاللاپ قىلىش لازىم.

⑤ ئەگەر ئۇلار بۇنى بىلسە ئىدى، ئەلۋەتتە ئاخىرەتكە بىپەرۋالىق بىلەن قارىمىغان بولاتتى. دۇنيادا گۈمراھلىق يولىنى تاللىمىغان بولاتتى. شۇڭا، ئۇلارغا پايدا بېرىدىغان نەرسە ئىلىمدۇر يەنى شەرىئەت ئىلىمدۇر.

⑥ مۇشربىكلارنىڭ مۇشۇنداق زىددىيەتلىك پوزىتسىيەلىرىنى قۇرئان كەرىم بىر نەچچە جايدا بايان قىلدى. بۇ نۇقتىنى ئوبدان چۈشەنگەن ئىكرىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولدى. ئۇ مۇشربىك ۋاقتىدا مەككە فەتىھى قىلىنغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قولغا چۈشۈپ قىلىشتىن قورقۇپ، مەككىدىن قېچىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ھەبەشىستانغا بارماقچى بولۇپ كېمىگە چىقتى. كېمە قاتتىق دولقۇن ئىچىدە قالغان چاغدا، كېمىدىكى كىشىلەر بىر - بىرىگە: ھەممىڭلار رەببىڭلارغا سەمىمىيلىك بىلەن دۇئا قىلىڭلار، بۇ دېڭىزدا ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق نجاتكار يوق، دېيىشتى. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئىكرىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆز - ئۆزىگە: ئەگەر بۇ دېڭىزدا

ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم نىجاتلىق بېرەلمەيدىغان بولسا، قۇرۇقلۇقتىمۇ ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم نىجاتلىق بېرەلمەيدۇ، دېدى. شۇ پەيتتە ئۇ ئاللاھ تائالاغا ئىلتىجا قىلىپ: ئەگەر مۇشۇ دېڭىزدىن سالامەت ساھىلغا چىقىۋالسام، چوقۇم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بەيئەت قىلىمەن، يەنى مۇسۇلمان بولىمەن، دەپ ئەھدە قىلدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ قۇرۇقلۇققا بىخەتەر چىقىپلا ئىسلامنى قوبۇل قىلدى. ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن. (تەپسىر ئىبنى كەسىرنىڭ سىيرەت مۇھەممەد ئىبنى ئىسھاقتىن ئالغان نەقىلىدىن پارچە)

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبَالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِعِزَّةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

ئۇلار بىزنىڭ بەرگەنلىرىمىزگە تۈزكۈرلۈك قىلىش ئۈچۈن، (نېمە تەلەردىن) بەھرىمەن بولۇش ئۈچۈن (شۇنداق قىلىدۇ) ①، ئۇلار (قىلمىشلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى) يېقىندا بىلىپ قالىدۇ [66]. ئۇلار كۆرمەمدۇكى، بىز ھەرەمنى (يەنى مەككىنى چېقىلىشقا بولمايدىغان) ئامان (جاي) قىلىپ بەردۇق، ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى ئىنسانلار (قاراچىلار تەرىپىدىن) ئېلىپ قېچىلىۋاتىدۇ ②. ئۇلار باتىلغا ئىشىنىپ، ئاللاھنىڭ نېمە تىلىرىنى ئىنكار قىلامدۇ؟ ③ [67]. ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇغان ④ ياكى ھەقىقەت كەلگەندە ئۇنى ئىنكار قىلغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ ⑤ جەھەننەمدە (بۇنداق) كاپىرلارغا جاي يوقمۇ؟ (ئەلۋەتتە بار) [68].

① بۇ يەردىكى «لام» سەۋەبىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن. يەنى ئۇلارنىڭ نىجاتلىققا ئېرىشكەندىن كېيىنمۇ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكى نېمەتكە تۈزكۈرلۈك قىلىش ۋە دۇنيا لەززەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش ئۈچۈندۇر. چۈنكى، ئۇلار تۈزكۈرلۈك قىلمىغان بولسا، سەمىمىي مەۋقەدە تۇراتتى ۋە ئىزچىل تۈردە بىر ئاللاھقا ئىلتىجا قىلاتتى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ «لام» نى ئاقىۋەتنى بىلدۈرۈپ كەلگەن دەپ قارايدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ مەقسىتى تۈزكۈرلۈك قىلىش ئەمەس ئىدى، ئەمما ئاللاھ ئۇلارنى غەرق بولۇشتىن قۇتۇلدۇرۇپ قويغاندىن كېيىنمۇ، ئۇلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكى ئۇلارنى تۈزكۈرلۈققا ئېلىپ باردى، چۈنكى شېرىكنىڭ ئاقىۋىتى ۋە نەتىجىسى ھامان كۈفۈرلۈك ۋە تۈزكۈرلۈك بولىدۇ.

② ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مەككە ئەھلىگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرى ۋە ياخشىلىقلىرىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. يەنى بىز ھەرەمنى كىشىلەر خاتىرجەم ياشايدىغان بىخەتەر جاي قىلدۇق. ھەرەم دائىرىسىدە ياشايدىغانلار ئۇرۇش - جېدەل، قىرغىنچىلىق، ئەسىر بولۇش، بۇلاڭ - تالاڭ قاتارلىقلاردىن خالىي، ئەمىنلىك ئىچىدە تۇرىدۇ. ھالبۇكى، ھەرەمنىڭ ئەتراپىدىكى ئەرەب يۇرتلىرىدا داۋاملىق ئۇرۇش - جېدەل بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇ يەرلەردە تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ تۇرۇش ئادەتتىكى بىر ئەھۋالغا ئايلانغان.

③ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىگە بېرىلگەن بۇ نېمەتلەرگە ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش، بۇتلارغا چوقۇنۇش بىلەن شۈكۈر قىلامدۇ؟ ۋەھالەنكى، نېمەتكە شۈكۈر قىلىش ئۇلاردىن بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنى، ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى تەستىق قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ.

④ يەنى بىر ئادەم دەۋا قىلىپ ئۆزىچە: ماڭا ئاللاھ تەرەپتىن ۋەھىي نازىل قىلىندى دېسە، ۋەھالەنكى، ئۇنىڭغا ھېچنەرسە نازىل قىلىنمىغان بولسا ياكى بىر ئادەم: مەنمۇ ئاللاھ نازىل قىلغان نەرسىگە ئوخشاش نەرسىنى نازىل قىلالايمەن، دېسە، بۇ ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇغانلىق بولىدۇ. ئۇنداق دەۋا قىلغۇچى ئاللاھقا بوھتان چاپلىغۇچى بولىدۇ.

⑤ ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغان ئادەم ئۇنى يالغانغا چىقارغۇچى بولىدۇ. ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغان ۋە ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇغان ئادەم كاپىردۇر. ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەمدۇر.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

بىز ئۈچۈن جىھاد قىلغانلارنى ① ئەلۋەتتە يولسىزغا ② يېتەكلەيمىز، شەكسىزكى، ئاللاھ (بۇيرۇلغان ھەر ئىشنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلار ③ بىلەن بىللەدۇر [69].

① يەنى دىنغا ئەمەل قىلىشتا ئېغىر سىناقلارغا دۇچ كەلگەن، يولۇققان قىيىنچىلىق ۋە مۇشكۈلاتلارغا سەۋر قىلغانلارنى.

② بۇ يەردىكى «يولسىز» دېگەندىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ يولى مەقسەت قىلىنىدۇ، بۇ يول بىلەن ماڭغان ئىنسان ئاللاھنىڭ رىزالىقىغا ئېرىشىدۇ.

③ ﴿الْمُحْسِنِينَ﴾ دىكى "إِحْسَانٌ" نىڭ مەنىسى شۇكى، ھەرقانداق ئىشنى ئاللاھ تائالا كۆرۈپ تۇرىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلىپ، سەمىمىيلىك بىلەن ئادا قىلىش، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە ئۇيغۇن قىلىش، يامانلىق قىلغان كىشىگە ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش، ئاللاھ رىزالىقىنى كۆزلەپ ئۆزىنىڭ ھەقىقىدىن ۋاز كېچىش، باشقىلارغا بەلگىلەنگەن ھەقىقىدىن ئارتۇق بېرىشتۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى "إِحْسَانٌ" نىڭ ئۇقۇم مەنىسىگە يەنى ئاللاھ بۇيرۇغان ھەر ئىشنى مۇكەممەل قىلىشقا كىرىدۇ.

(30) سورة الروم مكية 60 آية

(30) سۇرە روم مەككىدە چۈشكەن 60 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْم ۱ غَلَبَتِ الْأَرْضُ ۲ فِي آدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِّنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيِّغُلْبُونَ ۳ فِي بَضْعِ سِنِينَ ۴ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ۵ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۶

ئەلف، لام، مېم [1]. رىملىقلار يېقىن بىر جايدا يېڭىلدى، ئۇلار يېڭىلىگەندىن كېيىن بىر قانچە يىل ئىچىدە يېڭىدۇ، ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر، بۇ كۈندە مۇئمىنلەر ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەن خۇشال بولىدۇ ①، ئاللاھ خالىغان كىشىلەرگە ياردەم بېرىدۇ، ئاللاھ غالىبتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [2-5].

① پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا دۇنيادا ئىككى چوڭ كۈچ بار ئىدى. بىرى ئىرانلىقلار (پارسىلار) يەنى بىرى رىملىقلار ئىدى. پارسىلار ئوتقا چوقۇناتتى. رىملىقلار بولسا خرىستىئان يەنى ئەھلى كىتاب ئىدى. مەككە مۇشرىكلىرى پارسىلارنىڭ رىملىقلار ئۈستىدىن غەلبە قىلىشىنى خالايتتى. چۈنكى، مۇشرىكلار بىلەن پارسىلار ئارىسىدا ئاللاھنىڭ غەيرىگە چوقۇنۇشتا ئورتاقلىق بار ئىدى. مۇسۇلمانلار رىملىقلارنىڭ پارسىلار ئۈستىدىن غەلبە قىلىشىنى خالايتتى. چۈنكى، ئۇلار مۇسۇلمانلارغا ئوخشاش ئەھلى كىتاب ئىدى، ۋەھىيگە ئىمان كەلتۈرەتتى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئېتىقاد جەھەتتىن ئورتاقلىق مەۋجۇت ئىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك كېلىپ بىر قانچە يىلدىن كېيىن، رىملىقلارنىڭ پارسىلار تەرىپىدىن يېڭىلىگەنلىك خەۋىرى كەلدى. بۇ خەۋەردىن مۇشرىكلار خۇشال بولدى. ئەمما، مۇسۇلمانلار غەمكىن بولدى. دەل شۇ چاغدا بۇ ئايەتلەر نازىل بولدى. ئۇنىڭدا بىر قانچە يىل ئىچىدە رىملىقلار پارسىلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ، مەغلۇپ بولغانلار غەلبە قىلىدۇ، غالىب بولغانلار مەغلۇپ بولىدۇ، دەپ كەلگۈسىدىن كەسكىن خەۋەر بېرىلدى. شۇ ۋاقىتتىكى رىملىقلارنىڭ ئەھۋالىغا قارىغاندا، غەلبە قىلىش مۇمكىن بولمايدىغاندەك بىلىنەتتى. ئەمما، مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ سۆزىگە شەكسىز ئىمان كەلتۈرگەنلىكتىن رىملىقلارنىڭ چوقۇم غەلبە قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. شۇڭا، ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەبۇ جەھىل بىلەن بەش يىل ئىچىدە رىملىقلارنىڭ قايتا غەلبە قىلىدىغانلىقىغا دو تىكىشتى. ئەبۇ بەكرى بۇ ئەھۋالنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئېيتتى، پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالام: «بىلگىنكى، "بُضْعُ" دېگەن سۆز ئۈچتىن توققۇزغىچە بولغان ساننى كۆرسىتىدۇ، سەن بەش يىل دەپ، مۇددەتنى ئاز بەلگىلەپ قاپسەن، مۇددەتنى سەل ئۇزۇنراق بەلگىلىگىن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئەبۇ بەكرى مۇددەتنى ئۇزۇنراق قىلىپ بەلگىلىۋالدى. ئەمەلىيەتتە رىملىقلار توققۇز يىل ئىچىدە يەنى يەتتىنچى يىلى پارسىلار ئۈستىدىن غەلبە قىلدى. بۇنىڭدىن مۇسۇلمانلار ناھايىتى خۇرسەن بولدى. (سۈنەنى تىرمىزى، سۈرە روم تەپسىرى) بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: رىملىقلار غەلبە قىلغان ۋاقىت دەل مۇسۇلمانلارنىڭ بەدرى غازىتىدا كاپىرلار ئۈستىدىن غەلبە قىلغان ۋاقىتقا توغرا كەلدى. بۇنىڭدىن مۇسۇلمانلار كۆپ خۇرسەن بولغان ئىدى. رىملىقلارنىڭ بۇ غەلبىسى قۇرئان كەرىمنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان مۇھىم بىر دەلىلدۇر. ئايەتتىكى «يېقىن بىر جاي» دېگەندىن ئەرەب

دەيارغا يېقىن رايونلار يەنى شام، پەلەستىن قاتارلىق خرىستىئانلار ھۆكۈم سۈرگەن جايلار كۆزدە تۇتۇلدى.

وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿٧﴾
 أَوْلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ

(بۇ) ئاللاھنىڭ ۋەدىسىدۇر ①. ئاللاھ ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ، لېكىن كىشىلەرنىڭ تولسى (بۇنى) بىلمەيدۇ [6]. ئۇلار دۇنيا ھاياتىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىنىلا بىلىدۇ، ئەمما ئاخىرەتتىن (يەنى ئاخىرەت ئىشىدا ئويلىنىشتىن ۋە ئاخىرەت ئۈچۈن ئىشلەشتىن) غەپلەتتىدۇر ② [7]. ئۇلار (ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن) ئۆزلىرى توغرىلۇق پىكىر يۈرگۈزمەيدۇ؟ ئاللاھ ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ھېكمەت بىلەن ۋە مۇئەييەن مۇددەت بىلەن ياراتتى ③.

① يەنى ئى پەيغەمبەر! بىزنىڭ ساڭا يېقىن كەلگۈسىدە رىملىقلارنىڭ پارسىلار ئۈستىدىن غەلبە قىلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى يەتكۈزگەن خەۋىرىمىز راستتۇر. بىلگىنىكى، ئاللاھنىڭ بۇ ۋەدىسى ھەقتۇر، ئۇ ۋەدە بەلگىلەنگەن مۇددەت ئىچىدە چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ.

② يەنى كۆپ ساندىكى كىشىلەر دۇنيا ئىشلىرىنى ئوبدان بىلىدۇ. ئۇلار مەنپەئەتى ۋاقىتلىق ۋە بىر قانچە كۈنلۈك بولغان مال - دۇنياغا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئۆزلىرىنىڭ پۈتۈن ئىقتىدارى ۋە ماھارەتلىرىنى ئىشقا سالىدۇ. لېكىن، ئۇلار ئاخىرەت يۇرتىدا ئەسقاتىدىغان، پايدىسى مەڭگۈلۈك ئىشلاردىن غەپلەتتىدۇر. يەنى دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى ناھايىتى ئوبدان بىلىدۇ، ئەمما دىندىن ھېچ خەۋىرى يوقتۇر.

③ يەنە بىر مەنىسى، مەلۇم مەقسەتتە ۋە ھەقىلىق رەۋىشتە ياراتتى. مەقسەتسىز، بىكارغا ياراتقنى يوق. مەقسەت شۇكى، ياخشىلارنىڭ ياخشىلىقىغا مۇكاپات، يامانلارنىڭ يامانلىقىغا جازا بېرىشتۇر. يەنى ئىنسان ئۆزىنىڭ ۋۇجۇدىغا قاراپ، جىسمىنىڭ قانداق بولۇپ يوقلۇقتىن بارلىققا كەلگەنلىكى ۋە ئۆزىنىڭ بىر تامچە سۇدىن يارىتىلغانلىقى ھەققىدە تەپەككۈر قىلمايدۇ؟ ئاندىن ئاللاھنىڭ ئاسمان ۋە زېمىننى مۇئەييەن بىر مەقسەت ئۈچۈن، كەڭ قىلىپ ياراتقانلىقى ھەققىدە مۇلاھىزە قىلمايدۇ؟ ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇلار ئۈچۈن مۇئەييەن ۋاقىت بەلگىلىدى يەنى قىيامەت كۈنىنى بەلگىلىدى. ئۇ كۈندە بۇلارنىڭ ھەممىسى يوقىلىدۇ. دېمەك، ئەگەر ئۇلار بۇ ھەقتە تەپەككۈر قىلغان بولسا، ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، ئىلاھلىقىدا، پەرۋەردىگەرلىقىدا يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ مۇتلەق كۈچ - قۇدرىتىنى بىلگەن ھەم ئىمان ئېيتقان بولاتتى.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَائِي رَبِّهِمْ لَكٰفِرُونَ ﴿٨﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾
ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا السُّوْءَىٰ ۗ أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾

شەكسىزكى، ئىنسانلارنىڭ تولسى رەببىگە مۇلاقات بولۇشنى (قايتا تىرىلىدىغانلىقىنى، قىلغان ئەمەلگە يارىشا مۇكاپاتلىنىدىغانلىقىنى ياكى جازالىنىدىغانلىقىنى) ئىنكار قىلغۇچىدۇر ① [8]. ئۇلار يەر يۈزىدە كېزىپ ② ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆزەتمىدىمۇ؟ ③ ئىلگىرىكىلەر قۇۋۋەتتە بۇلاردىن كۈچلۈك ئىدى ④. ئۇلار زىرائەت تېرىشتا ⑤، ئىمارەت سېلىشتا ⑥ بۇلاردىن ئۈستۈن ئىدى. ئۇلارغا پەيغەمبەرلىرى ئويۇنچۇق مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى ⑦. ئاللاھ ئۇلارغا زۇلۇم قىلمىدى ⑧، لېكىن ئۇلار ئۆزىگە ئۆزى زۇلۇم قىلدى ⑨ [9]. ئاندىن يامان ئىش قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتى ئەڭ يامان بولدى ⑩. چۈنكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان ۋە داۋاملىق مەسخىرە قىلغان ئىدى [10].

- ① ئۇنىڭ سەۋەبى يەنىلا كائىنات ھەققىدە تەپەككۈر قىلمىغانلىقتىندۇر. بولمىسا، ئۇلاردا قىيامەتنى ئىنكار قىلىشقا ھېچقانداق ئەقىلگە ئۇيغۇن دەلىل يوق.
- ② بۇ ئايەتتە مۆجىزىلەر، روشەن دەلىللەر ۋە ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئىبرەتلىك ئاقىۋىتىنى كۆرۈپمۇ، تەپەككۈر قىلمىغانلار ئەيىبلەنمىگەندۇ. دېمەك، ئۇلار يەر يۈزىدە كېزىپ يۈرۈپ، ئىلگىرىكىلەرنىڭ ھالەك بولغان جايلىرىنى كۆرۈپ بولدى.
- ③ كاپىر بولغانلىقى، ھەقىقىي ئىنكار قىلغانلىقى، پەيغەمبەرلەرنى يالغانغا چىقارغانلىقى سەۋەبىدىن ئاللاھ ھالەك قىلغان كاپىرلارنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆزەتمىدىمۇ؟
- ④ قۇرەيشلەردىن ۋە مەككە ئەھلىدىن كۈچ - قۇۋۋەتتە ئارتۇق ئىدى.
- ⑤ يەنى مەككە ئەھلى دېھقانچىلىق ۋە مېمارچىلىق ئىشلىرىدىن خەۋەرسىز ئىدى. ئەمما، ئىلگىرىكى قەۋملەر بۇ ساھەدەمۇ ئۇلاردىن ئۈستۈن ئىدى.
- ⑥ چۈنكى ئۇلار بۇلاردىن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن ئىدى. جىسمانىي جەھەتتىنمۇ كۈچلۈك بولۇپ، ئۇلاردا تىرىكچىلىك ۋاستىلىرى كۆپ ئىدى. ئۇلار يەنە بىناكارلىقتىمۇ تەرەققىي قىلغان بولۇپ، نۇرغۇن ئىمارەتلەرنى سالغان ۋە دېھقانچىلىق قىلىپ زىرائەتلەردىنمۇ كۆپ مول - ھوسۇل ئالغان ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇلاردىن باشقا كىرىم مەنبەلىرىمۇ بار ئىدى.
- ⑦ لېكىن ئۇلار ئۇ پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتمىدى. نەتىجىدە ئۇلار شۇ قەدەر زور كۈچ - قۇۋۋەت، تەرەققىيات ۋە راھەتلىك تۇرمۇشقا ئىگە تۇرۇپمۇ، ھالەك بولدى.
- ⑧ ئەگەر زۇلۇم قىلغان بولسا، گۇناھ قىلمىسىمۇ ئازابقا دۇچار قىلغان بولاتتى.
- ⑨ يەنى ئۇلار ئاللاھنى ئىنكار قىلىش ۋە پەيغەمبەرلەرنى يالغانغا چىقىرىش بىلەن ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھالەك بولۇشقا تېگىشلىك بولدى.
- ⑩ ﴿سُوْءَىٰ﴾ ئەڭ ئوسال، ئەڭ ناچار دېگەن مەنىدە، يەنى ئۇلار يولۇققان ئاقىۋەت ئەڭ يامان ئاقىۋەت بولدى.

اللَّهُ يَبْدُوُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ مِّنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءُ وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٤﴾

ئاللاھ مەخلۇقاتنى دەسلەپتە (يوقلۇقتىن) بارلىققا كەلتۈرىدۇ، ئاندىن ئۇنى (ئۆلگەندىن كېيىن) تىرىلدۈرىدۇ^①، ئاندىن ھەممىڭلار ئۇنىڭ دەرگاھىغا (ھېساب ئۈچۈن) قايتۇرۇلسىلەر^② [11]. قىيامەت قايم بولغان كۈندە گۇناھكارلار (ئازابتىن قۇتۇلۇشتىن) ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ^③ [12]. ئۇلار (ئاللاھقا) شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىنىڭ ھېچبىرىدىن شاپائەتكە ئېرىشەلمەيدۇ^④. ئۇلار (ئۇ كۈندە) ئۆزلىرى شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن تانىدۇ^⑤ [13]. قىيامەت قايم بولغان كۈندە (مۇئمىنلەر بىلەن كاپىرلار) بىر - بىرىدىن ئايرىلىدۇ^⑥ [14].

① يەنى ئاللاھ تائالا دەسلەپتە مەخلۇقاتنى يوقتىن بار قىلىشقا قادىر بولغاندەك، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرۈشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر. شۇڭا، تىرىلدۈرۈش بىرىنچى قېتىم يارىتىشقا قارىغاندا ئانچە مۇشكۈل ئەمەس.

② يەنى مەھشەر مەيدانىغا، ھېساب بېرىدىغان جايغا كەلتۈرۈلسىلەر، ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم قىلىدۇ.

③ "إِئْتِاسٌ" نىڭ مەنىسى ئۆز مەيدانىنى ئىسپاتلايدىغان بىرەر دەلىل كۆرسىتەلمەسلىك، قايمۇققان ھالدا جىم تۇرۇپ قىلىش. بۇ سۆز ئۈمىدسىزلىككە ھالەتنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئېتىبار بىلەن "مُؤْمِنٌ" نىڭ مەنىسى نا ئۈمىد بولغان ھالدا، جىم تۇرۇپ قالغۇچى، ھېچقانداق دەلىل كەلتۈرەلمەي تۇرۇپ قالغۇچى دېگەن بولىدۇ. قىيامەت كۈنى مۇشرىكلار ۋە كاپىرلارنىڭ ھالىمۇ شۇنداق بولىدۇ. يەنى ئۇلار ئازابىنى كۆرگەندىن كېيىن مەيۈسلىنىپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىدۇ. دەلىل كۆرسىتىشكە قادىر بولالمايدۇ. بۇ يەردىكى «گۇناھكارلار» دېگەندىن مۇشرىكلار ۋە كاپىرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ نۇقتا كېيىنكى ئايەتتە تېخىمۇ ئوچۇق بايان قىلىنىدۇ.

④ ﴿شُرَكَائِهِمْ﴾ مۇشرىكلارنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرى. ئۇلار: بىزگە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا شاپائەت قىلىدۇ، ئازابتىن ساقلاپ قالىدۇ، دەپ چوقۇنغان باتىل مەبۇدلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە شېرىكتىن ئىبارەت بۇ گۇناھنى سادىر قىلغانلارغا ھېچقانداق شاپائەت قىلغۇچى بولمايدىغانلىقىنى ئوچۇق بايان قىلدى.

⑤ يەنى قىيامەت كۈنى ئۇلار باتىل مەبۇدلارنىڭ ئىلاھلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئۇ مەبۇدلارنىڭ ھېچ نەرسىگە يارىمايدىغانلىقىنى، ھېچنەرسىگە قادىر ئەمەسلىكىنى بىلىدۇ. (فەتھۇلقەدر) يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇ مەبۇدلارمۇ ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە ئاللاھنى شېرىك قىلىۋېلىپ، چوقۇنغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلار مۇشرىكلارنىڭ ئۆزلىرىگە چوقۇنغانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى.

⑥ بۇنىڭدىن بىر ئادەمنىڭ يەنە بىر ئادەمدىن ئايرىلىدىغانلىقى ئەمەس، بەلكى مۇئمىنلەرنىڭ كاپىرلاردىن ئايرىلىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇئمىنلەر جەننەتكە كىرىپ كېتىدۇ. كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار جەھەننەمگە تاشلىنىدۇ. ئۇلار بىر - بىرلىرىدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلىدۇ. ئۇلار كېيىن ھەرگىز بىر يەرگە جەم بولالمايدۇ. بۇ ئايرىلىش ھېسابتىن كېيىن بولىدۇ. بۇ نۇقتا كېيىنكى ئايەتتە تېخىمۇ

تەپسىلمى بايان قىلىنىدۇ.

فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٥٦﴾ فَسَبِّحْ لِلَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿٥٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا كەلسەك، ئۇلار (جەننەت) باغچىلىرىدا (دائىملىق نازۇنپەتلەر بىلەن) خۇشاللىققا چۆمدۈرۈلىدۇ ﴿15﴾. (ئاللاھنى) ئىنكار قىلىپ، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ۋە ئاخىرەتتىكى مۇلاقاتنى يالغانغا چىقارغانلارغا كەلسەك، ئەنە شۇلار داۋاملىق ئازابتا قالىدۇ ﴿16﴾. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەر ئاخشامدا ۋە ئەتىگەندە ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىڭلار ﴿17﴾. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى بارلىق ھەمدۇسانلار ئاللاھقا خاستۇر. كەچ ۋە پېشىن ۋاقتلىرىدىمۇ (ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىڭلار) ﴿18﴾. ئاللاھ جانسىزدىن جانلىقنى چىقىرىدۇ، جانلىقتىن جانسىزنى چىقىرىدۇ ﴿4﴾،

① ئۇلار جەننەتتە چەكسىز نېمەتلەرگە ئېرىشىدۇ. ئىززەت - ئىكرامغا نائىل بولىدۇ. بۇنىڭدىن ئۇلار ناھايىتى خۇشال بولىدۇ.

② يەنى ئۇلار داۋاملىق ئازابنىڭ ئىچىدە بولىدۇ.

③ بۇ ئاللاھ تەرىپىدىن ئۆزىنىڭ مۇقەددەس زاتى ئۈچۈن ئېيتىلغان ھەمدۇسانا ۋە تەسبىھتۇر. ئۇنىڭدىن مەقسەت بۇ ۋاقتلاردا بەندىلىرىنى ئۆزىگە تەسبىھ ۋە ھەمدۇسانا ئېيتىشقا يېتەكلەشتۈر. يەنى بىر - بىرىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ كېلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ كامالى قۇدرىتى ۋە بۈيۈكلۈكىنى كۆرسىتىدىغان بۇ ۋاقتلاردا ئۇنىڭغا تەسبىھ ۋە ھەمدۇسانا ئېيتىڭلار. شام ۋاقتىدا كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى پەيدا بولۇشقا باشلايدۇ، سۈبھى ۋاقتىدا تاڭ يورۇشقا باشلايدۇ، كېچىدە ئالەمنى قاراڭغۇلۇق قاپلايدۇ، چۈش ۋاقتىدا پۈتۈن ئالەم يورۇق بولىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىنى ياراتقۇچى زات بارلىق ئەيىب - نۇقساندىن پاكىتۇر. بۇ ۋاقتلارنىڭ ھەر بىرىدە ئۆزىگە خاس پايدا - مەنپەئەت ياراتقان زاتقا چەكسىز ھەمدۇسانا بولسۇن. بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: بۇ يەردىكى تەسبىھ دېگەندىن ناماز كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئىككى ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ۋاقتلار بەش نامازنىڭ ۋاقتلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿تُمْسُونَ﴾ شام بىلەن خۇپتەن نامىزىنى، ﴿تُظْهِرُونَ﴾

ئۇصِحُونَ﴾ بامدات نامىزىنى، ﴿عَشِيًّا﴾ ئەسىر نامىزىنى، ﴿تُظْهِرُونَ﴾ پېشىن نامىزىنى كۆرسىتىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) بىر ھەدىستە بۇ ئىككى ئايەتنى ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا ئوقۇشنىڭ پەزىلىتى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇنى ئوقۇغان كىشىنىڭ ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا قىلغان سەۋەنلىكلىرى ئەپۇ قىلىنىدۇ. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 5076 - ھەدىس)

④ مەسىلەن: تۇخۇمنى توخۇدىن تۇغدۇرىدۇ، توخۇنى تۇخۇمدىن چىقىرىدۇ. ئىنساننى مەنىدىن يارىتىدۇ. مەنىنى ئىنساندىن چىقىرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، مۇئىمىن ئادەمنى كاپىر ئادەمدىن، كاپىر ئادەمنى مۇئىمىن ئادەمدىن دۇنياغا كەلتۈرىدۇ.

وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ نُخْرِجُونَ ۞ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ۞ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَبِرُونَ ۞

(قۇرغاقچىلىقتىن) ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرىدۇ (يەنى ئۆسۈملۈكلەر بىلەن كۆكەرتىدۇ)، سىلەرمۇ (تىرىلدۈرۈلۈپ قەبرەڭلاردىن) شۇنداق چىقىرىلسىلەر ① [19]. ئاللاھنىڭ سىلەرنى تۇپراقتىن ياراتقانلىقى، ئاندىن سىلەرنىڭ ئىنسان بولۇپ (يەر يۈزىدە) تارقىلىپ يۈرۈشۈڭلار ئۇنىڭ (قۇدرىتىنىڭ) ئالامەتلىرىدىندۇر ② [20]. ئاياللاردىن ئۇنىسى - ئۆلپەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن ③، ئاللاھنىڭ ئۇلارنى ئۆز تىپىڭلاردىن يارىتىپ ④، ئاراڭلاردا (يەنى ئەر - خوتۇن ئارىسىدا) مېھىر - مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ⑤ ئۇنىڭ (قۇدرىتىنىڭ) ئالامەتلىرىدىندۇر. پىكىر يۈرگۈزىدىغان قەۋم ئۈچۈن، شەك - شۈبھىسىزكى، بۇنىڭدا (ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [21].

① يەنى ئۆلۈكلەرمۇ شۇنداق تىرىلدۈرۈپ، قەبرىلىرىدىن چىقىرىلىدۇ.

② بۇ ئايەت تۆرەلىمنىڭ پۈتۈن ئىنسان بولۇش جەريانىدا بېسىپ ئۆتىدىغان باسقۇچلارغا ئىشارەت قىلىدۇ. بۇ نۇقتا قۇرئاننىڭ باشقا ئايەتلىرىدە بايان قىلىنغان. ﴿ تَنْتَشِرُونَ ﴾ «يەر يۈزىدە تارقىلىپ يۈرۈشۈڭلار» دېگەن ئىنساننىڭ تىرىكچىلىك قىلىش، ئىشلەش، ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن زېمىندا بېرىپ - كېلىپ يۈرۈشىنى كۆرسىتىدۇ.

③ يەنى ئۇنىسى - ئۆلپەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن، ئاياللارنى ئۆز تىپىڭلاردىن ياراتتى. سىلەرگە جۈپ بولۇش ئۈچۈن، ئۆزۈڭلارنىڭ تىپىدىن ئاياللارنى ياراتتى. ﴿ أَزْوَاجًا ﴾ ئەرەبچىدە جۈپتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئېتىبار بىلەن ئەر ئايالنىڭ، ئايال ئەرنىڭ جۈپتى بولىدۇ. ئايال ئىنساننىڭ ئۆز تىپىدىن بولغان دېگەندە دۇنيادىكى تۇنجى ئايال ھەۋۋا ئانىنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەۋۋانى ئادەمنىڭ سول تەرەپتىكى قوۋۇرغىسىدىن ياراتتى. ئاندىن پۈتۈن ئىنسانلارنى بۇ ئىككىسىنىڭ نەسلىدىن چىقاردى. شۇ تەرىقىدە ئىنسان نەسلىنى داۋاملاشتۇردى.

④ ئەگەر ئاللاھ تائالا ئەر-كەلەرنى يارىتىپ، ئۇلارنىڭ چىشىلىرىنى باشقا بىر تىپتىن قىلىپ يەنى جىندىن ياكى ھايۋاندىن يارىتىپ قويغان بولسا، ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ ئارىسىدىكى بۇ ئۇنىسى - ئۆلپەت چوقۇم ھاسىل بولمىغان بولاتتى، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا نەپەت پەيدا بولغان بولاتتى. شۇڭا، ئىنسانلارنىڭ ئاياللىرىنى ئۇلارنىڭ ئۆز تىپىدىن ياراتقانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ كامالى رەھىمىتىنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

⑤ ﴿ مَوَدَّةً ﴾ «مېھىر - مۇھەببەت» شۇكى، ئەر كىشى خوتۇنىنى ھېچقانداق غەرەزسىز ياخشى كۆرىدۇ، ئۇنىڭغا مېھىر - مۇھەببەتنى يەتكۈزىدۇ، خوتۇنمۇ ئېرىگە شۇنداق قىلىدۇ. دۇنيادا بۇنداق مېھىر - مۇھەببەت ئەر - خوتۇندىن باشقا ھېچقانداق ئىككى شەخسنىڭ ئارىسىدا بولمايدۇ. بۇ يەردە ئاللاھنىڭ رەھىمىتى شۇكى، ئەر خوتۇننىڭ بارلىق ھاجىتىنى راۋا قىلىدۇ، ئۇنىڭغا قولايلىق شارائىتلارنى ھازىرلاپ بېرىدۇ. ئۇنى شۇنداق قىلىشقا ئاللاھ تائالا ئەر قىلغان. ئايالمۇ ئۆزىنىڭ مەسئۇلىيەت دائىرىسى ئىچىدە ئېرىگە شۇنداق شارائىت ھازىرلايدۇ. دېمەك، بۇ ئۇنىسى - ئۆلپەت ۋە مېھىر - مۇھەببەت ئىنسانغا شەرىئەت قانۇنى بويىچە نىكاھلىق بولغان جۈپتىدىن كېلىدۇ. ئىسلام بۇلارنى قانۇنلۇق ئەر - خوتۇن دەپ قارايدۇ. قانۇنسىز جۈپتىلەرنى ئەر - خوتۇن دەپ ئېتىراپ قىلمايدۇ، بەلكى ئۇلارنى زىناخورلار دەپ قارايدۇ.

ۋە ئۇلارغا قاتتىق جازا بەلگىلەيدۇ. بۈگۈنكى كۈندە غەرب مەدەنىيىتىنىڭ شەيتان سۈپەت بايراقدارلىرى ئىسلام جەمئىيىتىدە غەرب جەمئىيىتىدىكى بۇزۇقچىلىقلارنى تارقىتىش مەقسىتىدە، نىكاھسىز جۈپ بولۇۋالغان زىناخورلارنى (Partner, Couple) - بىر جۈپ ئەر - خوتۇن دەپ ئېتىراپ قىلدۇرۇش، ئۇلارغا جازا بېرىشنىڭ ئورنىغا، قانۇنلۇق ئەر - خوتۇنلارغا ئوخشاش ھوقۇققا ئىگە قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ. ئاللاھ ئۇلارنى مەقسىتىگە يەتكۈزمىسۇن.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاجْتِافَ أَلْسِنَتِكُمْ وَاللُّغَمَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَانْتِعَاؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾

ئاللاھنىڭ ئاسمانلارنى، زېمىننى ياراتقانلىقى، تىلىڭلارنىڭ، رەڭگىڭلارنىڭ خىلمۇخىل بولۇشى ئۇنىڭ (قۇدرىتىنىڭ) ئالامەتلىرىدىندۇر. ①. بۇنىڭدا ھەربىر ئىلىم ئىگىسى ئۈچۈن ھەقىقەتەن نۇرغۇن ئىبىرەتلەر بار [22]. سىلەرنىڭ كېچىسى ئۇخلىشىڭلار، كۈندۈزى ئاللاھنىڭ مەرھەمەتىدىن (رىزىقىڭلارنى) ئىزدىشىڭلار ئۇنىڭ (قۇدرىتىنىڭ) ئالامەتلىرىدىندۇر. ②. شەك - شۈبھىسىزكى، بۇنىڭدا ئاڭلايدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [23].

① دۇنيادا بۇ قەدەر كۆپ تىللارنى ياراتقانلىقىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان يەنە بىر چوڭ ئالامەت ۋە بەلگە ھېسابلىنىدۇ. ئەرەبچە، تۈركچە، ئېنگىلىزچە، ئوردۇچە، ھىندىچە، پوشتۇچە، پارىسچە يەنە سىندى، بىلۇچى قاتارلىقلار. ھەربىر تىلدا خىلمۇخىل دىيالېكت ۋە شېۋىلەر بار. بىر ئادەمنى نەچچە مىڭ ۋە نەچچە مىليون ئىنسانلار ئارىسىدىن تىلى ۋە شېۋىسىگە ئاساسەن تونۇغىلى ھەم قايسى دۆلەت ۋە رايونغا تەۋە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. پەقەت تىلى ئارقىلىق ئىنساننى مۇكەممەل تونۇغىلى بولىدۇ. يەنە پۈتۈن ئىنسانلار بىر ئاتا ۋە ئانىدىن (ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋادىن) تۈرەلگەن تۇرۇپمۇ، رەڭگى خىلمۇخىلدۇر. بىرىنىڭ رەڭگى قارا، يەنە بىرىنىڭ سېرىق، بىرى ئاق، يەنە بىرى بۇغداي ئوڭ دېگەندەك. كۆپ ساندىكى ئىنسانلار ئاق ۋە قارا دەپ ئىككى رەڭگە ئايرىلىشىمۇ، يەنە بۇ ئىككى رەڭنىڭ بىر - بىرىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىغان يىگىرىمدىن ئارتۇق ئالاھىدىلىرى بار. يەنە تېخى ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ چىرايى - شەكلى، جىسمى، قەددى - قامىتىدە شۇنداق كۆرۈنەرلىك پەرقلەرنى ياراتقانكى، ئۇنىڭ بىلەن ھەربىر دۆلەتنىڭ ئادەملىرى بىر - بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ھەرقانداق چىراي يەنە بىر چىرايغا ئوخشاپ قالمايدۇ، ھەتتا بىر ئانىدىن تۇغۇلغان ئىككى قېرىنداشمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. مانا بۇ ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرەت كامالىنىڭ بەلگىسى بولۇپ، بىر مىللەت يەنە بىر مىللەتكە ئوخشاپ قالمايدۇ. بىر دۆلەتنىڭ ئادەملىرى يەنە بىر دۆلەتنىڭ ئادەملىرىدىن مەلۇم جەھەتلەردە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ.

② يەنى سىلەرنىڭ كېچىدە ھارغىنلىقنى تۈگىتىش ئۈچۈن، كۈندۈزدە بىر دەم ئارام ئېلىش ئۈچۈن ئۇخلىشىڭلارمۇ ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر. شۇنىڭدەك كۈندۈزدە ئىش - ھەرىكەت ۋە تىجارەت ئارقىلىق ئاللاھ بەلگىلىگەن رىزىقىڭلارنى ئىزدىشىڭلارمۇ ئۇنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر. بۇ نۇقتا بىر قانچە ئايەتتە بايان قىلىندى.

وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُم دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَنِينٌ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

ئاللاھنىڭ سىلەرگە چاقماقنى قورقۇنچ ۋە ئۈمىد قىلىپ كۆرسىتىشى، ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ ئۇنىڭ بىلەن ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرۈشى ئۇنىڭ (قۇدرىتىنىڭ) ئالامەتلىرىدىندۇر^①، شەك - شۈبھىسىزكى، بۇنىڭدا ئەقىلنى ئىشلىتىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [24]. ئاسماننىڭ ۋە زېمىننىڭ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى ئاستىدا تۇرۇشمۇ ئۇنىڭ (قۇدرىتىنىڭ) ئالامەتلىرىدىندۇر. ئاندىن (قىيامەت كۈنى) سىلەرنى (تىرىلدۈرۈش ئۈچۈن، سىلەر كۆمۈلگەن) يەر ئاستىدىن چاقىرسا، دەرھال چىقىسىلەر^② [25]. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىدۇر ۋە ئاللاھنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدۇر). ھەممە ئۇنىڭغا بويسۇنغۇچىدۇر^③ [26]. ئاللاھ مەخلۇقاتنى دەسلەپتە (يوقلۇقتىن) بارلىققا كەلتۈرىدىغان، ئاندىن ئۇنى (ئۆلگەندىن كېيىن) تىرىلدۈرىدىغان زاتتۇر، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن بەكمۇ ئوڭايدۇر. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ئەڭ ئالىي سۈپەت ئاللاھقا خاستۇر^④، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [27].

① يەنى ئاسماندا چاقماق چېقىپ، گۈلدۈرماما پەيدا بولسا، سىلەر چاقماقنىڭ سوقۇۋېتىشىدىن ياكى قاتتىق يامغۇر يېغىپ زىرائەتلىرىڭلارنى ۋەيران قىلىۋېتىشىدىن قورقىسىلەر. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا زىرائەتلىرىڭلارنىڭ ئوبدان ھوسۇل بېرىشى ئۈچۈن، يامغۇرنى ئۈمىد قىلىسىلەر.

② يەنى قىيامەت قايىم بولسا ھازىرغا قەدەر ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئىزچىل داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئاسمان - زېمىن نىزامى ئۆزگىرىدۇ. زېمىنمۇ باشقا بىر زېمىنغا، ئاسمانلارمۇ باشقا ئاسمانلارغا ئايلىنىدۇ. بارلىق ئىنسانلار ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقى بىلەن قەبرىلىرىدىن تىرىلىپ چىقىدۇ.

③ يەنى بۇ ئىلاھىي قانۇنىيەت ۋە قۇدرەتنىڭ ئالدىدا بارلىق ئىنسانلار ئىختىيارى ۋە ئىختىيارسىز باش ئېگىدۇ. ئۆلۈش، ھاياتلىق، كېسەللىك، ساغلاملىق، ئىززەت، خارلىق ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشلاردۇر.

④ يەنى بۇ قەدەر كامالەت ۋە بۈيۈك قۇدرەت ئىگىسى بارلىق ئوخشىتىشلاردىن ئۈستۈندۇر. ﴿ھېچ نەرسە ئاللاھقا ئوخشاش ئەمەستۇر﴾. (سۇرە شۇرا 11 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِّنْ أَنْفُسِكُمْ ۗ هَلْ لَكُمْ مِّنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِّنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا

ئاللاھ سىلەرگە ئۆزۈڭلاردىن بىر مىسال كەلتۈرىدۇ، بىز سىلەرگە ئاتا قىلغان مال - مۈلۈككە قول ئاستىڭلاردىكى قۇللىرىڭلارنىڭ شېرىك بولۇشىغا، بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ سىلەر بىلەن باراۋەر بولۇشىغا ①، ئۇلاردىن ئۆزۈڭلار (يەنى سىلەرگە ئوخشاش ئازاد كىشىلەر) بىر - بىرىڭلاردىن تەپ تارتقاندا تەپ تارتىشقا رازىمۇسىلەر؟ ② ئەقلىنى ئىشلىتىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلىي بايان قىلىمىز ③ [28]. بەلكى (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلار ئىلىمىسىز ھالدا نەپسى خاھىشىغا ئەگەشتى ④. ئاللاھ ئازدۇرغان ئادەمنى كىم ھىدايەت قىلالايدۇ؟ ⑤ ئۇلارغا ھېچبىر ياردەم قىلغۇچى بولمايدۇ؟ ⑥ [29]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن توغرا دىنغا - ئىسلام دىنىغا يۈزلەنگىن ⑦،

① يەنى سىلەرنىڭ قۇللىرىڭلار سىلەرگە ئوخشاش ئىنسان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرىغا سىلەرگە ئوخشاش شېرىك بولۇشىنى ۋە ئۇنى تەسەررۇپ قىلىش ھوقۇقىدا سىلەر بىلەن باراۋەر بولۇشىنى ياقىتۇرمايسىلەر. ئۇنداقتا ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ۋە مەخلۇقاتى بولغان پەرىشتىلەر، پەيغەمبەرلەر، ئەۋلىيا ۋە سالھلار ياكى ياغاچ ۋە تاشتىن ياسالغان بۇتلارنى قانداقمۇ ئاللاھ تائالاغا شېرىك قىلىسىلەر؟ ئۇلارمۇ ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرى ۋە مەخلۇقلىرى ئەمەسمۇ؟ يەنى سىلەرنىڭ بىرىڭلار مال - مۈلۈككە قۇللىنىڭ شېرىك بولۇشىنى ياقىتۇرمىغاندەك، ئاللاھ تائالامۇ مەخلۇقاتلىرىنىڭ ئۆزىگە شېرىك قىلىنىشىنى ياقىتۇرمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھقا باشقا بىرنى قوشۇپ ئىبادەت قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن غەيرىنى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى، مۈشكۈللەرنى ئاسان قىلغۇچى دەپ ئېتىقاد قىلىش چوڭ گۇناھتۇر.

② يەنى سىلەر قول ئاستىڭلاردىكى قۇللىرىڭلاردىن خۇددى ئازاد كىشىلەر بىر - بىرىدىن قورققاندا قورقامسىلەر؟ مەسىلەن: شېرىك تىجارەت قىلغان ئىككى كىشى ئوتتۇرىدىكى ئورتاق سەرمايە ياكى سودىنىڭ پۇلىنى خەجلەشتە بىر - بىرىنىڭ سوئال - سوراق قىلىشىدىن قورققاندا، ئۆز قۇللىرىڭلاردىن قورقامسىلەر؟ دېمەك قورقامسىلەر. چۈنكى، سىلەر ئۇلارنى ئۆز مال - مۈلۈكلىرىغا شېرىك قىلمايسىلەر ۋە ئۇلارنى ئۆزۈڭلار بىلەن باراۋەر سانمايسىلەر، شۇنداق تۇرۇپ، مەخلۇقنى ياراتقۇچىغا باشقىلارنى شېرىك قىلمايسىلەر؟

③ چۈنكى ئۇلار ئەقلىنى ئىشلىتىپ، ئاللاھنىڭ چۈشۈرگەن ئايەتلىرى ۋە ياراتقان مەۋجۇداتلىرى ھەققىدە تەپەككۈر يۈرگۈزىدۇ ۋە ئۇلاردىن توغرا مەنپەئەت ئالىدۇ. ئەمما، ئەقلىنى ئىشلەتمىگەن ۋە تەپەككۈر قىلمىغانلار شۇ قەدەر ئوچۇق ۋە ئېنىق بولغان تەۋھىد مەسىلىسىنىمۇ چۈشەنمەيدۇ.

④ يەنى ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلار ئۆزلىرىنىڭ جاھالەت ۋە گۇمراھلىق پاتقىقىغا يېتىپ كەتكەنلىكىنى بىلمىدى. مۇشۇ بىلىمىسىزلىكى ۋە گۇمراھلىقى تۈپەيلىدىن ئەقلىنى ئىشلىتىش ئىقتىدارىنى يوقاتتى ھەمدە ئۆزىنىڭ نەپسى خاھىشى ۋە خاتا كۆز قارىشىغا ئەگىشىپ كەتتى.

⑤ چۈنكى ئاللاھ تەرەپتىن كېلىدىغان ھىدايەت پەقەت قەلبىدە ھىدايەتكە ئېرىشىش ئارزۇسى بار ۋە ئۇنىڭغا تەلپۈنىدىغان كىشىلەرگە نېسىپ بولىدۇ. سەمىمىيلىك بىلەن ھىدايەت تەلپ قىلمىغان كىشىنى ئاللاھ تائالا گۇمراھلىقىدا تاشلاپ قويىدۇ.

⑥ يەنى بۇ گۇمراھلارنى گۇمراھلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، ھىدايەتكە ئېرىشتۈرىدىغان ھېچ ياردەمچى بولمايدۇ ياكى ئۇلاردىن ئازابنى توسۇپ قالىدىغان ھېچ قۇتقۇزغۇچى بولمايدۇ.

⑦ يەنى ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشقا يۈزلەنگەن. باتىل دىنلار تەرەپكە قارىمىغىن.

فَطَرَتِ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣١﴾ * مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣٢﴾ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٣﴾

(ئۇ مۇھەممەد!) ئاللاھنىڭ دىنىغا (يەنى ئىسلام دىنىغا يۈزلەنگىنىكى) ئاللاھ ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان ①، ئاللاھنىڭ ياراتقىنىنى ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ ②، بۇ توپتوغرا دىندۇر ③، لېكىن ئىنسانلارنىڭ كۆپىنچىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ ④ [30]. (ھەممىڭلار) ئاللاھقا (تەۋبە ۋە ئىخلاص بىلەن) يۈزلەنگۈچىلەر بولۇڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار، مۇشرىكلاردىن بولماڭلار ⑤ [31]. سىلەر دىننى ئۆزگەرتىپ (ئۇنىڭ بىر قىسمىغا ئىشىنىپ، بىر قىسمىنى ئىنكار قىلىپ)، پىرقە - پىرقە بولۇپ كەتكەنلەردىن (بولماڭلار) ⑥. (ئۇلاردىن) ھەربىر پىرقە ئۆزىدىكى (ئەقىدە ۋە قاراشلىرى) بىلەن خۇشالدۇر ⑦ [32].

① ﴿فَطَرَ﴾ نىڭ ئەسلىي مەنىسى "خَلَقَ" «ياراتتى» دېمەكتۇر. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن ئىسلام دىنى (تەۋھىد) كۆزدە تۇتۇلغان. يەنى ھەربىر ئىنسان تۇغۇلغاندا - مەيلى مۇسۇلمان، مەيلى كاپىر بولسۇن - ئىسلام ۋە تەۋھىد ئۈستىدە يەنى ئاللاھنى بار ۋە بىر دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان تەبىئەتتە تۇغۇلىدۇ. دېمەك تەۋھىد ئۇنىڭ فىترىتىدە - يارىتىلىشىدا مەۋجۇت، يەنى ئەسلىي تەبىئىتىدە بار بولىدۇ. بۇ نۇقتىنى «ئەلەستۇ ئەھدىسى» دىنمۇ كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. قۇرئان كەرىم مۇنداق دەيدۇ: ﴿رەببى «مەن سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئەمەسمۇ؟» دېدى (يەنى ئاللاھ ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ رەببى ئىكەنلىكىگە ئادەم بالىلىرىنى گۇۋاھ قىلدۇردى، ئۇلار گۇۋاھلىق بېرىپ بۇنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى). ئۇلار: «ھەئە، سەن بىزنىڭ رەببىمىزدۇرسەن، گۇۋاھلىق بەردۇق» دېدى ﴿. (سۈرە ئەئراف 172 - ئايەت) ئەسلىدە ئاللاھ تائالا ئىنساننى ھەق دىن بىلەن ياراتقان، تۇغۇلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مۇھىت ۋە باشقا ئامىللار ئۇنى تەۋھىد تەرەپكە كېلىشىكە يول قويىمىغان، شۇ ۋەجىدىن ئۇ كۇفرىدا قالغان. بۇ نۇقتا ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق كەلگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەربىر بوۋاق تۇغۇلغاندا، ئىسلام دىنى ئەقىدىسى ئۈستىدە تۇغۇلىدۇ. ئاندىن ئاتا - ئانىسى ئۇنى يەھۇدىي قىلىدۇ ياكى ناسارا قىلىدۇ ياكى مەجۇسىي قىلىپ چوڭ قىلىدۇ». (سەھەۋۇل بۇخارى 4775 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2658 - ھەدىس)

② ئاللاھ تائالانىڭ ياراتقىنىنى (دىنىنى) ئۆزگەرتىۋەتمەڭلار، بالىلارنى توغرا تەربىيە بېرىپ چوڭ قىلىڭلار، ئىمان ۋە تەۋھىد بالىلارنىڭ دىلىدا ۋە ئىدىيەسىدە مۇكەممەل ئورۇن ئالسۇن.

③ يەنى بۇ يۈزلىنىشكە ۋە ئەگىشىشكە بۇيرۇلغان دىندۇر. يەنە بىر مەنىسى، بۇ ئىنساننىڭ تۇغما تەبىئىتى تەقەززا قىلىدىغان توغرا دىندۇر.

④ چۈنكى، ئۇلار ئىسلام ۋە تەۋھىد دېگەننى بىلمەي ياشايدۇ.

⑤ يەنى ئىماندىن، تەقۋالىقتىن ۋە نامازدىن يۈز ئۆرۈپ، مۇشرىك بولۇپ كەتمەڭلار.

⑥ يەنى ئۆزىنىڭ ئەسلىي دىنىنى تاشلاپ ياكى ئۇنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ ھەر خىل پىرقىلەرگە بۆلۈنۈپ كەتكەنلەردىن بولماڭلار. مەسىلەن: بەزىلىرى يەھۇدىي، بەزىلىرى ناسارا، بەزىلىرى مەجۇسىي بولۇپ كەتكەنلەردىن بولماڭلار.

⑦ يەنى ھەربىر پىرقە ۋە گۇرۇھ ئۆزىنى ھەقىقەتنىڭ ئۈستىدە دەپ ئويلاپ، ئۆزىدىن باشقىلارنى بولسا گۇمراھ

دەپ قارايدۇ. ئۆز قاراشلىرىنىڭ توغرىلىقىغا كۆرسىتىدىغان باھانىلىرىنى دەلىل - پاكىت دەپ ئاتايدۇ. ھەمدە ئۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ كېتىپ، غەمسىز يۈرىدۇ. ئەپسۇسكى، ئىسلام ئۈمىتىمۇ ھەر خىل پىرقىلەرگە بۆلۈندى. ھەربىر پىرقە ئۆزىنىڭ باتىل قارىشى بويىچە ئۆزى تۇتقان يولنى توغرا دەپ قارايدۇ. ۋەھالەنكى، ھەقىقەتنىڭ ئۈستىدە پەقەت بىر پىرقە بولىدۇ، ئۇ بولسىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېيتقىنى بويىچە «مەن ۋە مېنىڭ ساھابىلىرىم تۇتۇپ ماڭغان يولنى تۇتقانلاردۇر».

وَإِذَا مَسَّ النَّاسُ ضُرًّا دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا آذَاهُمْ مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يَشْرِكُونَ ﴿٣٨﴾ وَإِذَا آذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِن تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٩﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٤٠﴾

ئىنسانلارغا بىرەر زىيان - زەخمەت يەتكەن چاغدا، ئۇلار دەرھال رەببىگە (تەۋبە ۋە ئىخلاس بىلەن) يۈزلىنىپ، ئىلتىجا قىلىشقا باشلايدۇ، ئاندىن ئاللاھ ئۇلارغا ئۆز دەرگاھىدىن بىر رەھمەتنى تېتىتسا، شۇ ھامان ئۇلاردىن بىر تۈركۈمى رەببىگە شېرىك كەلتۈرىدۇ [33]. ئۇلار بىز بەرگەن نېمەتلەرگە تۈزكۈرلۈك قىلىش ئۈچۈن (شۇنداق قىلىدۇ) ①. (ئى مۇشرىكلار! دۇنيا ھاياتىدا سىلەرگە بەرگەن نېمەتلەرىمىزدىن) بەھرىمەن بولۇۋېلىڭلار، سىلەر (بۇنىڭ ئاقىۋىتىنى) يېقىندا بىلىپ قالسىلەر [34]. ياكى بىز ئۇلارغا ئۇلارنىڭ (ئاللاھقا) شېرىك كەلتۈرۈشىنىڭ (توغرىلىقىنى) سۆزلەيدىغان بىرەر دەلىل - ئىسپات چۈشۈردۈقمۇ؟ (مۇنداق بولغىنى يوق) ② [35]. بىز ئىنسانلارغا بىرەر نېمەتنى تېتىتساق، ئۇلار بۇنىڭدىن خۇشاللىنىپ كېتىدۇ، ئەگەر ئۇلارغا قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يەتسە، دەرھال ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ ③ [36]. ئۇلار بىلمەمدۇكى، ئاللاھ خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ، (خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى) تار قىلىدۇ ④، شەكسىزكى، بۇنىڭدا (رىزىق بەرگەن ئاللاھنىڭ ھېكمىتىگە) ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ ھېكمىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [37].

① ﴿لِيَكْفُرُوا﴾ دىكى «لام» سەۋەبى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى ئۇلار نىجاتلىققا ئېرىشكەندىن كېيىنمۇ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكى نېمەتكە تۈزكۈرلۈك قىلىش ۋە دۇنيا لەززەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش ئۈچۈندۇر. چۈنكى، ئۇلار تۈزكۈرلۈك قىلمىغان بولسا، سەمىمىي مەۋقەدە تۇراتتى ۋە ئىزچىل تۈردە بىر ئاللاھقا ئىلتىجا قىلاتتى. بۇ نۇقتا سۈرە ئەنكەبۇتنىڭ ئاخىرىدىمۇ بايان قىلىندى.

② بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار شەكلىدە كەلگەن بولۇپ، مەنىسى: مۇشرىكلار ھېچقانداق دەلىلگە ئاساسلانماستىن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدۇ ۋە ئۇنىڭ غەيرىگە چوقۇنىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىل چۈشۈرگىنى يوق. ئاللاھ تائالا بارلىق پەيغەمبەرلەرنى شېرىك ئېتىقادى يوق قىلىش، تەۋھىدىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتكەن تۇرسا، قانداقمۇ ئۇنى يوللۇق كۆرسىتىدىغان دەلىل چۈشۈرسۇن؟ ھەقىقەتتە ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز قەۋمىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشقا ۋە ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك قىلماسلىققا چاقىرغان. بۈگۈنكى كۈندە تەۋھىد ئەھلى بولغان مۇسۇلمانلارغىمۇ تەۋھىد ھەققىدە ۋەز - نەسەھەت قىلىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ. چۈنكى، كۆپ ساندىكى مۇسۇلمانلار سۈننەتتىن يىراقلىشىپ، شېرىك ۋە بىدئەتكە مۇپتىلا بولۇپ قالدى. ئاللاھ ئۇلارنى ھىدايەت قىلسۇن.

③ بۇ سۈرە ھۇدىنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىنغان مەزمۇنىنىڭ دەل ئۆزى بولۇپ، كۆپ ساندىكى ئىنسانلارنىڭ خاراكتېرىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. يەنى ئۇلار نېمەتكە ئېرىشكەندە خۇشاللىنىپ كېتىدۇ؛ كۈلپەت يەتكەندە ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ. ئەمما، مۇئمىنلەرنىڭ خاراكتېرى بۇنىڭدىن مۇستەسنا. ئۇلار كۈلپەتكە يولۇققاندا سەۋر قىلىدۇ؛ نېمەتكە ئېرىشكەندە ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىدۇ، يەنى ياخشى ئەمەل قىلىدۇ. ھەر ئىككى خىل ئەھۋال ئۇلار ئۈچۈن ياخشى بولۇپ، كۆپ ساۋابقا ئېرىشىشكە تۈرتكە بولىدۇ.

④ يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ھېكمىتى ۋە تەدبىرى بىلەن بەزى كىشىلەرگە مال - دۇنيانى كۆپ بېرىدۇ،

بەزىلەرگە ئاز بېرىدۇ. مەسىلەن: ئەقلى - ئىقتىدارى ۋە سەرمائىسى ئوخشاش ئىككى ئادەم بىر خىل تۈرگە مەبلەغ سېلىپ، ئۆز ئالدىغا ئىش باشلىسىمۇ، نەتىجىدە بىرى روناق تېپىپ، تىجارەت دائىرىسى كېڭىيىپ كېتىدۇ. ئەمما، يەنە بىرى روناق تاپالماي ئىزىدا تۇرۇپ قالىدۇ، تىجارەت دائىرىسىمۇ چەكلىك بولۇپ، ئىلگىرىلەش نېسىپ بولمايدۇ. بۇنى باشقۇرۇۋاتقان كىم؟ رىزىقنى كەڭ ۋە تار قىلىدىغان ھوقۇق كىمنىڭ ئىلكىدە؟ بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى شېرىكى يوق بىر ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر. ئۇ گاھى مال - مۈلكى كۆپ دۆلەتمەن ئادەمنى موھتاج قىلىپ قويدۇ، گاھى موھتاج ئادەمنى دۆلەتمەن قىلىپ قويدۇ.

فَأَتِذَا الْقُرْبَىٰ حَقُّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا آتَيْتُم مِّن رِّبَا لِّيَرْبُوًّا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوًّا عِنْدَ اللَّهِ

يېقىن تۇغقانلارغا، يوقسۇللارغا، (يول خىراجىتى ئۈزۈلۈپ قالغان) مۇساپىرلارغا (سىلەر - رەھىم ۋە ياخشىلىقتىن تېگىشلىك) ھەققىنى بەرگىن ①، ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەيدىغانلار ئۈچۈن مۇنداق قىلىش ياخشىدۇر ②، ئەنە شۇلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر [38]. سىلەر كىشىلەرنىڭ پۇل - مېلى ئىچىدە كۆپىيىپ قالسۇن دەپ، ئۆسۈم ئۈچۈن بەرگەن ھەرقانداق نەرسە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كۆپەيمەيدۇ ③.

① پۈتۈن رىزىق ۋە تىرىكچىلىك ۋاستىلىرى ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئۇ خالىغان كىشىگە رىزىقنىڭ دەۋرۋازلىرىنى ئېچىۋېتىدۇ، شۇڭا بايلىققا ئىگە بولغانلار ئاللاھ بەرگەن بايلىقتىكى ياردەمگە موھتاج ئۇرۇق - تۇغقانلار، مىسكىنلەر ۋە مۇساپىرلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىپ تۇرۇشى لازىم. بۇ ئايەتتە ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ ھەققى ھەممىدىن بۇرۇن تىلغا ئېلىندى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇنىڭ پەزىلىتى ئارتۇقتۇر. ھەدىستە پېقىر تۇغقانلارغا قىلىنغان ماددىي ياردەم ئۈچۈن ئىككى تۈرلۈك ساۋاب بېرىلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان بولۇپ، بىرى سەدىقنىڭ ساۋابى، يەنە بىرى سىلەر - رەھىم قىلغاننىڭ ساۋابىدۇر. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بۇ يەردە ئۇلارغا قىلىنغان ياردەمنىڭ ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ھەققى ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىندىكى، سىلەر ياردەم قىلىش بىلەن ئۇلارغا ئېھسان قىلغان بولمايسىلەر، بەلكى ئۇلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلغان بولىسىلەر.

② يەنى جەننەتتە ئاللاھ تائالانىڭ جامالىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىغانلار ئۈچۈن مۇنداق قىلىش ياخشىدۇر.

③ يەنى جازانە ۋە ئۆسۈمدە پۇل - مالغا پايدا قوشۇلغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق بولمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭ كاساپىتىدىن جازانخور دۇنيادا ۋەيرانچىلىققا، ئاخىرەتتە ئازابقا دۇچار بولىدۇ. ئىبنى ئابباس

رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما قاتارلىق بىر قانچە ساھابە ۋە تابىئۇنلار بۇ ئايەتتىكى ﴿رَبًّا﴾ دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى «ئۆسۈم (جازانە)» ئەمەس، بەلكى بەدىلىگە كۆپرەك نەرسە ئېلىش مەقسىتىدە بېرىلىدىغان ھەدىيە ۋە سوۋغاتنى بىلدۈرىدۇ دەپ ئالىدۇ. بۇ خۇددى بىر پېقىر ئادەمنىڭ بىر مالدار ئادەمگە، بىر پۇقرانىڭ پادشاھقا ياكى ھاكىمغا، بىر خىزمەتچىنىڭ خوجايىنىغا بېرىدىغان سوۋغىتىغا ئوخشايدۇ. بۇ يەردە

سوۋغاتنىڭ ﴿رَبًّا﴾ «ئۆسۈم» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، سوۋغات بەرگۈچى كۆپرەك ئېلىش مەقسىتىدە بېرىدۇ. گەرچە بۇ خىلدىكى سوۋغات مۇباھ بولسىمۇ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭغا ساۋاب

بېرىلمەيدۇ. ﴿فَلَا يَرْبُوًّا عِنْدَ اللَّهِ﴾ «ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كۆپەيمەيدۇ» دېگەن بۇ ئايەت ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە ساۋاب بېرىلمەيغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن بۇ ئايەتنى مۇنداق تەرجىمە قىلىشقا بولىدۇ: «سىلەرنىڭ كىشىلەر كۆپرەك قايتۇرسۇن دەپ بەرگەن سوۋغىتىڭلارغا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ساۋاب بېرىلمەيدۇ». (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە ئەيسەر تەپسىر)

وَمَا آتَيْنَا مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكَ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٠﴾ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ بەرگەن سەدىقەڭلارغا كەلسەك، ئەنە شۇنداق قىلغان كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ (ساۋابىنى ۋە پۇل - مېلىنى) ھەسسىلەپ كۆپەيتكۈچىلەردۇر. ① [39]. ئاللاھ سىلەرنى ياراتقان، ئاندىن سىلەرگە رىزىق بەرگەن زاتتۇر. ئاندىن ئاللاھ سىلەرنىڭ جېنىڭلارنى ئالىدۇ، ئاندىن سىلەرنى تىرىلدۈرىدۇ. (سىلەر ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالغان) نەرسىلىرىڭلار ئىچىدە بۇ ئىشلاردىن بىرەرسىنى قىلالايدىغان بىرى بارمۇ؟ ئاللاھ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن پاكىتۇر ۋە ئۈستۈندۇر [40]. ئىنسانلارنى (ئاللاھ تەرەپكە) قايتسۇن دەپ، ئۇلارغا بىر قىسىم قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تېتىتىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ سادىر قىلغان گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن، قۇرۇقلۇقتا ۋە دېڭىزدا ئاپەت (يامانلىق) يۈز بەردى ② [41].

① زاكات ۋە سەدىقە بېرىش. بىرىنچىدىن: پۇل - مالىنى مەنئى جەھەتتىن ئاشۇرىدۇ يەنى قالغان پۇل - مالغا ئاللاھ تەرەپتىن بەرىكەت ئاتا قىلىنىدۇ. ئىككىنچىدىن، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ ساۋابى ھەسسىلەپ بېرىلىدۇ. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم ھالال كەسىپتىن بىر تال خورما چاغلىق نەرسىنى سەدىقە قىلسا، شەپقەتلىك ئاللاھ ئۇنى ئوڭ قولى بىلەن قوبۇل قىلىدۇ. ئاندىن ئۇنى خۇددى سىلەرنىڭ بىرىڭلار تېپىنى ياكى موزىيىنى پەرۋىش قىلىپ ئۆستۈرگەندەك ئۆستۈرىدۇ، ھەتتا بۇ سەدىقە ئۇھۇد تېغىدىنمۇ چوڭ بولۇپ كېتىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 1014 - ھەدىس)

② بۇ ئايەتتىكى «قۇرۇقلۇق» دېگەندىن ئىنسانلار ياشايدىغان جايلار. «دېڭىز» دېگەندىن دېڭىز ساھىلىدىكى شەھەرلەر ۋە يېزا قىشلاقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿فَسَاءٌ﴾ «ئاپەت (يامانلىق)» دېگەندىن ئىنسانلار جەمئىيىتىگە، تۇرمۇشىغا، خاتىرجەملىكىگە ۋە تۇرالغۇ جايلارىغا زىيان كەلتۈرىدىغان ھەرقانداق بالا - قازا ۋە بۇزغۇنچىلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇنى ئىنسانلارنىڭ بىر - بىرىگە زۇلۇم قىلىشى، ئاللاھ بەلگىلىگەن جازا قانۇنىنى ئىجرا قىلماسلىق، ئەخلاقىي قىممەتلەرنى پايمال قىلىش، ئادەم ئۆلتۈرۈش، ناھەق قان تۆكۈش قاتارلىق گۇناھ ۋە يامانلىقلارنىڭ ئومۇملىشىپ كېتىشى ئۈچۈنمۇ قوللىنىشقا بولىدۇ. بۇ سۆزنى يەنە قەھەتچىلىك، ئۆلۈم - يېتىمنىڭ كۆپ بولۇشى، يۇرتنى خاتىرجەمسىزلىك قاپلاپ كېتىش، قاتتىق يامغۇر ۋە كەلكۈن قاتارلىق ئاللاھ تەرەپتىن جازا ۋە ئاگاھلاندىرۇش سۈپىتىدە كېلىدىغان بالا - قازا ۋە ئاپەتلەر ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىشكە بولىدۇ. دېمەك، ئەگەر ئىنسانلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋالسا، قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى سۈپىتىدە ئاللاھ تەرەپتىن ئۇلارنىڭ خاراكتېرى ۋە تەبىئىتى يامانلىققا مايىل قىلىنىپ، ئەمەللىرىنىڭ يۆنىلىشى گۇناھ تەرەپكە بۇرۇۋېتىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن زېمىندا پىتنە - پىسات تارىلىدۇ، ئەمىنلىك ۋە خاتىرجەملىك يوقىلىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىنى قورقۇنچ ۋە خاتىرجەمسىزلىك ئىگىلەيدۇ، بۇلاڭ - تالاڭ، ئۇرۇش - جېدەل ئومۇملىشىپ كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاسماندىنمۇ بالا - قازا ياغىدۇ، زېمىندىنمۇ ھەرخىل ئاپەتلەر پەيدا بولىدۇ. بۇ ئاپەتلەردىن مەقسەت كىشىلەرنى ئاگاھلاندىرۇش بولىدۇ. يەنى ئىنسانلار ئاللاھنىڭ ئازابىنى ياكى ئومۇمىي ۋەيرانچىلىقنى كۆرۈپ، گۇناھتىن يانسۇن، تەۋبە قىلسۇن، ئاللاھ تەرەپكە قايتسۇن دەپ ئاپەت كەلتۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە قانداق بىر جەمئىيەتتە ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىش ئومۇملاشسا، ئاللاھنىڭ جازا قانۇنلىرى ئىجرا قىلىنسا، زۇلۇم ئورنىنى ئادالەت ئىگىلىسە، ئۇنداق جەمئىيەتتە

ئەمىنلىك ۋە خاتىرجەملىك بولىدۇ. ئۇلارغا ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ۋە بەرىكىتى نازىل بولىدۇ. بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «زىمىندا ھەد (يەنى شەرىئەت جازا قانۇنى) نىڭ ئىجرا قىلىنىشى ئەھلى زىمىنغا قىرىق كۈن يامغۇر ياغقاندىن ئەلۋەتتە ياخشىدۇر». (سۈنەنى نەسائى 4909 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2538 - ھەدىس) شۇنىڭدەك يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بىر گۇناھكار ئادەم ئۆلسە، ئۇنىڭدىن بەندىلەر، يۇرتلار، دەل - دەرەخلەر ۋە ھايۋانلارمۇ راھەتكە چىقىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6512 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 950 - ھەدىس)

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلُ كَانَ أَكْثَرُهُم مُّشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ
يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يُصَدِّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا نَفْسِهِمْ يُمְهِدُونَ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِن فَضْلِهِ ۗ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾

(ئى پەيغەمبەر! سېنى ئىنكار قىلغانلارغا) «يەر يۈزىدە سەير قىلىڭلار، ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قاراپ بېقىڭلار (ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلغانلارنىڭ جايلىرىغا قاراڭلاركى، ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولغان، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ دىيارلىرىنى خاراپ قىلىپ، ئۇلارنى ئىبىرەت ئالغۇچىلار ئۈچۈن ئىبىرەت قىلدى)، دېگىن. ئۇلارنىڭ تولىسى مۇشۇرىك ئىدى ① [42]. ئاللاھ تەرىپىدىن كېلىدىغان، قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان كۈن (يەنى قىيامەت) كېلىشتىن ئىلگىرى، سەن توغرا دىنغا يۈزلەنگىن ②، بۇ كۈندە (ئىنسانلار پىرقىلەرگە) بۆلۈنىدۇ ③ [43]. كىمكى كاپىر بولغان بولسا، (دوزاختا ئەبەدىي قېلىپ) كاپىرلىقنىڭ جازاسىنى ئۆزى تارتىدۇ، كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان بولسا، مۇنداق كىشىلەر ئۆزلىرى ئۈچۈن (جەننەتتىن) ئورۇن ھازىرلىغان بولىدۇ ④ [44]. (بۇ) ئاللاھنىڭ ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئۆز پەزىلىدىن مۇكاپاتلىشى ئۈچۈندۇر ⑤. شەكسىزكى، ئاللاھ كاپىرلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ [45].

- ① بۇ ئايەتتە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش قەۋملەرنىڭ ھالاك بولۇشىغا سەۋەب بولغان ئەڭ چوڭ گۇناھ ئىكەنلىكى تىلغا ئېلىندى. ئۇ قەۋملەرنىڭ باشقا گۇناھ ۋە يامانلىقلىرىمۇ بار ئىدى، ئەلۋەتتە. چۈنكى، ئۇ گۇناھلارنىمۇ ئىنسان ئۆز نەپسىگە قۇل بولۇشنى ئۆزى تاللاپ سادىر قىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بەزى ئۆلىمالار ئۇنى ئېتىقاتتىكى شېرىكتىن ئايرىپ، ئەمەلدىكى شېرىك دەپ ئاتايدۇ.
- ② يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ كېلىشىنى ھېچكىم توسۇپ قالالمايدۇ. شۇڭا بۇ كۈن كېلىشتىن بۇرۇن ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش يولىنى تاللىغىن، ياخشى ئەمەللەر بىلەن نامە - ئەمالىڭنى تولدۇرۇۋالغىن.
- ③ يەنى ئىككى پىرقىگە بۆلۈنىدۇ: بىرى، مۇئمىنلەر پىرقىسى، يەنە بىرى، كاپىرلار پىرقىسى بولىدۇ. مۇئمىنلەر پىرقىسى جەننەتكە، كاپىرلار پىرقىسى جەھەننەمگە ئايرىلىدۇ.
- ④ " مَهْدٌ " يول ھازىرلاش، بىسات سېلىش، جاي ھازىرلاش دېگەن مەنىدە، يەنى ئۇلار ياخشى ئەمەل ئارقىلىق جەننەتكە كىرىشكە ۋە ئۇ يەردە يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشكە يول ھازىرلىغان بولىدۇ.
- ⑤ ئاللاھنىڭ پەزىلى - مەرھەمىتى بولمىسا، ياخشى ئەمەل بىلەنلا جەننەتكە كىرگىلى بولمايدۇ. شۇڭا، ئاللاھ ئۆز پەزىلى - مەرھەمىتى بىلەن بىر ياخشىلىققا ئون ھەسسىدىن 700 ھەسسىگىچە، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ساۋاب بېرىدۇ.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيَّاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْآفْلَاحُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦٦﴾
 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾

ئاللاھنىڭ (بارلىقنى ۋە بىرلىكنى كۆرسىتىدىغان) دەلىللىرىدىن بىرى شامالارنى (يامغۇردىن) خوش خەۋەر بەرگۈچى قىلىپ ئەۋەتىشىدۇر^①، بۇ ئاللاھنىڭ سىلەرگە ئۆز رەھمىتىدىن تېتىشى ئۈچۈن^②، ئەمىرى بىلەن كېمىلەرنىڭ دېڭىزلاردا مېڭىشى ئۈچۈن^③، (كېمىلەر ئارقىلىق تىجارەت قىلىپ) ئۇنىڭ پەزىلىدىن (رىزىقىلارنى) تەلەپ قىلىشىڭلار ئۈچۈن^④ ۋە شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر^⑤ [46]. (ئى پەيغەمبەر!) شۈبھىسىزكى، سەندىن ئىلگىرى نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئۆز قەۋمىگە (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، ئۇ پەيغەمبەرلەر ئۇلارغا (ئۆزلىرىنىڭ راست پەيغەمبەرلىكلىرىنى ئىسپاتلايدىغان) كۆپلىگەن روشەن مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى (ئۇلار مۆجىزىلەرنى ئىنكار قىلدى). (ئۇلارغا قۇلاق سالماي) گۇناھقا پاتقانلارغا تېگىشلىك جازا بەردۇق. مۇئمىنلەرگە ياردەم بېرىش بىزنىڭ قىلىشىغا تېگىشلىك ئىشىمىزدۇر^⑥ [47].

① يەنى بۇ شامالار يامغۇرنىڭ ئەلچىسى بولۇپ، ئالدىن بېشارەت بېرىدۇ.

② يەنى ئاللاھنىڭ رەھمىتى بولغان يامغۇر بىلەن ئىنسانلارمۇ ھۇزۇرلىنىپ، خۇرسەنلىك ھېس قىلىدۇ، زىرائەتلەرمۇ كۆكلەپ ياشنايدۇ.

③ يەنى كېمىلەرمۇ ئەنە شۇنداق شامالارغا موھتاج بولىدۇ. مەسىلەن: يەلكەنلىك كېمىلەر شامال بىلەن ماڭىدۇ. ھازىرقى دەۋردە ئىنسانلار ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ئەقىل ۋە ماھارەتنى ئىشلىتىپ، موتور بىلەن ماڭىدىغان كېمە ۋە پاراخوتلارنى ياساپ چىقتى. شۇنداقتىمۇ، بۇ پاراخوتلار مۇۋاپىق مىقداردا شامالغا موھتاج بولىدۇ. ئۇ پاراخوتلار ھەر قانچە كۈچلۈك بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا شىددەتلىك دولقۇنلار بىلەن ئۇلارنىمۇ غەرق قىلىۋېتىشكە قادىردۇر.

④ يەنى ئەنە شۇ كېمىلەردە ئولتۇرۇپ، ھەر قايسى دۆلەتلەرگە بېرىپ تىجارەت قىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر.

⑤ ھېچكىم ساناپ بولالمايدىغان، كۆزگە كۆرۈنىدىغان ۋە كۆرۈنمەيدىغان نېمەتلەرگە شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر. يەنى بۇ نېمەتلەرنى ئاللاھ تائالا سىلەرگە شۇ ۋەجىدىن ھازىرلاپ بەردىكى، سىلەر ھاياتىڭلاردا ئۇلاردىن پايدىلىنىپ، ئاللاھقا ئىبادەت ۋە ئىتائەت قىلغايىسىزلىر.

⑥ يەنى ئى پەيغەمبەر! بىز سېنى قەۋمىڭگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەندەك، سەندىن ئىلگىرىمۇ پەيغەمبەرلەرنى قەۋملىرىگە ئەۋەتكەن ئىدۇق. بۇ پەيغەمبەرلەردە يېتەرلىك دەلىل ۋە مۆجىزىلەر بار ئىدى. لېكىن ئۇلارنىڭ قەۋملىرى پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلدى، ئۇلارغا ئىمان ئېيتىمىدى. ئاخىرى پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىق جىنايىتى ۋە باشقا گۇناھلىرى سەۋەبلىك ئۇلارنى ھالاك قىلدۇق، مۇئمىنلەرگە نۇسرەت بېرىش ۋە ئۇلارغا ياردەم قىلىش بىزگە لازىمدۇر. بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان مۇسۇلمانلارغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ. كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ ھەقىقىي ئىنكار قىلىشىدىن قورقۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. بۇ بىر يېڭى ئىش ئەمەس، ئىلگىرىمۇ پەيغەمبەرلەرگە قەۋملىرى شۇنداق مۇئامىلە قىلغان. ئاندىن كاپىرلارغا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلىۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئىمان ئېيتىمىسا، ئاقىۋىتى ئىلگىرىكى قەۋملەرگە ئوخشاش بولىدۇ. چۈنكى ئاخىرىدا ئاللاھنىڭ نۇسرىتى پەقەت مۇئمىنلەرگەلا نېسىپ بولىدۇ. ئاللاھ ئۇلارغا غەلبە - نۇسرەت ئاتا قىلىدۇ. بۇ غەلبە - نۇسرەتكە پەيغەمبەر ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلار ئېرىشمەي قالمايدۇ.

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ وِيسًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنزَلَ عَلَيْهِمْ مِنَ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾ فَاَنْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾

ئاللاھ شۇنداق زاتتۇركى، ئۇ شامالارنى ئەۋەتىپ بۇلۇتنى قوزغايدۇ^①، ئاندىن ئۇنى ئاسماندا خالىغىنى بويىچە تارقىتىدۇ^②، (گاھى) ئۇنى ئۇششاق پارچىلارغا بۆلىدۇ^③، شۇنىڭ بىلەن سەن يامغۇرنىڭ بۇلۇتنىڭ ئارىسىدىن چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆرسەن، ئاللاھ يامغۇرنى خالىغان بەندىلىرىنىڭ ئۈستىگە ياغدۇرغان چاغدا، ئۇلار دەرھال خۇشال بولۇپ كېتىدۇ^④ [48]. ھالبۇكى، ئۇلار ئۆزلىرىگە يامغۇر ياغدۇرۇلىشىدىن بۇرۇن ھەقىقەتەن ئۈمىدسىزلىنىپ كەتكەن ئىدى [49]. ئاللاھنىڭ رەھمىتىنىڭ نەتىجىلىرىگە – زېمىننى ئۆلگەندىن كېيىن قانداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىغا قاراپ باققىن، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئۆلۈكلەرنى چوقۇم (ئاشۇنداق) تىرىلدۈرگۈچىدۇر^⑤. ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر [50]. ئەگەر بىز (زىرائەتكە زىيانلىق) بوراننى ئەۋەتسەك، ئۇلار (بوران سەۋەبلىك) زىرائەتنىڭ سارغىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرسە، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار (ئاللاھنىڭ ئىلگىرىكى نېمەتلىرىگە) تۈزكۈرلۈك قىلىشقا باشلايدۇ^⑥ [51].

① يەنى ئۇ بۇلۇتلار نەدە بولسا، شۇ يەردىن شامالار ئۇلارنى ئېلىپ كېلىدۇ.

② يەنى ئاللاھ بۇلۇتنى ئاسماندا گاھى ماڭدۇرۇپ، گاھى توختۇتۇپ تۇرىدۇ، گاھدا تۆۋەنگە چۈشۈرسە، گاھدا ئۇچۇرۇپ، يىراقلار ئايرىپ قويدۇ. مانا بۇ بۇلۇتلارنىڭ ئاسماندىكى ھەر خىل ھالەتلىرىدۇر.

③ يەنى بۇلۇتلارنى ئاسماندا تارقاتقاندىن كېيىن، گاھدا ئۇلارنى چوڭ – كىچىك پارچىلارغا بۆلىدۇ.

④ ﴿وَدَّق﴾ يامغۇر دېگەن مەنىدە. يەنى ئاللاھ تائالا خالىسا، ئۇ بۇلۇتلاردىن يامغۇر ياغدۇرىدۇ. بۇنىڭدىن يامغۇرغا ئېھتىياجلىق كىشىلەر مەمنۇن بولىدۇ.

⑤ «ئاللاھنىڭ رەھمىتىنىڭ نەتىجىلىرى» دېگەندە يامغۇر سۈيى سۇغۇرغان زىرائەتلەردىن چىققان مول – ھوسۇل ۋە مېۋىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭدىن كىشىلەر ناھايىتى خۇرسەن بولىدۇ. «قاراپ باققىن» يەنى ئىبرەت نەزىرى بىلەن قارىغىن دېمەكتۇر. ئاللاھنىڭ رەھمىتىنىڭ نەتىجىلىرىگە ئىبرەت نەزىرى بىلەن قارىغان ئادەم ئۇنىڭ قۇدرىتىگە ۋە ئۇنىڭ ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرگىنىدەك، قىيامەت كۈنى ئۆلۈكلەرنىمۇ شۇنداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىغا قايىل بولىدۇ.

⑥ يەنى بىز يامغۇر بىلەن ياشارتقان زىرائەتكە ئەگەر قاتتىق (ئىسسىق ياكى سوغۇق) بوراننى ئەۋەتسەك، ياپىيىشل زىرائەت سارغىيىپ كەتسە يەنى ئالىدىغان ھوسۇل نابۇت بولسا، تۈنۈگۈن يامغۇردىن خۇرسەن بولغانلار بۈگۈن ئاللاھقا تۈزكۈرلۈك قىلىشقا باشلايدۇ. دېمەك ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغانلاردا سەۋر – تاقەت ۋە تۇراقلىق مەۋقە بولمايدۇ. ئازراق نېمەتكە ئېرىشسە، خۇشال بولۇپ، تەنتەنە قىلىپ كېتىدۇ. ئازراق كۈلپەت يەتسە، تېزلا ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ. ئەمما، مۇئمىنلەر ھەر ئىككى خىل ئەھۋالدا ئۇلارنىڭ ئەكسىچە يول تۇتىدۇ. بۇ نۇقتا ئىلگىرى بايان قىلىندى.

فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَنْتَ بِهَادٍ الْعُمَىٰ عَنِ ضَلَالَتِهِمْ ۗ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾ * اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِن ضَعْفٍ

شەكسىزكى، سەن ئۆلۈكلەرگە (يەنى قەلبى ئۆلگەن كاپىرلارغا دەۋىتىشنى) ئاڭلىتالمايسەن ①، ئارقىسىنى قىلىپ (سەندىن) يۈز ئۆرۈگەن ② گاسلارغىمۇ دەۋەتنى ئاڭلىتالمايسەن ③ [52]. سەن (دىلى) كورلارنىمۇ ئازغۇنلىقىدىن (چىقىرىپ) ھىدايەتكە ئېرىشتۈرگۈچى ئەمەسسەن ④، سەن (دەۋىتىشنى) پەقەت بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتىدىغانلارغىلا ئاڭلىتالمايسەن ⑤، ئۇلار مۇسۇلمانلاردۇر ⑥ [53]. ئاللاھ سىلەرنى ئاجىز ياراتقان ⑦، ئاندىن ئاجىزلىقتىن كۈچلۈك قىلغان ⑧.

① يەنى ئۆلۈكلەردە ئاڭلاش ۋە چۈشىنىش سېزىمى بولمىغاندەك، بۇ كاپىرلارمۇ سېنىڭ دەۋىتىشىنى چۈشىنىش ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىشتىن ئاجىزدۇر.

② بۇ ئىبارە ئۇلارنىڭ ھەقتىن يۈز ئۆرۈگەنلىكىنى تېخىمۇ روشەن ئىپادىلەپ بەردى. يەنى ئۇلار ئۆلۈك ۋە گاس بولۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەقنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن، ئارقىسىنى قىلىپ يۈز ئۆرۈپ كېتىۋاتسا، ھەق سۆز ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا قانداق كىرىدۇ؟ ئۇلارنىڭ قەلبى ۋە ئىدىيەسىگە قانداق تەسىر قىلىدۇ؟

③ يەنى سېنىڭ ۋەز - نەسەھەتلىرىڭ ئۇلارغا تەسىر قىلمايدۇ. ھەقنى ئاڭلاشتىن قۇلاقلىرى گاس بولغان كىشىلەرگە دەۋىتىشنى ئاڭلىتالمايسەن.

④ چۈنكى ئۇلار كۆزلىرىدىن ھەقىقىي رەۋىشتە پايدىلانمىغانلار ياكى بايقاش ئىقتىدارى (ئەقىل كۆزى) بىلەن ھەقنى پەرق ئېتەلمىگەنلەردۇر. دېمەك، سەن بۇ گۇمراھلىق پاتىقىغا پېتىپ قالغانلارنى ئۇنىڭدىن چىقىرىشقا قادىر بولالمايسەن.

⑤ يەنى بۇلار سۆزۈڭنى ئاڭلاپ ئىمان ئېيتىدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ نەتىجىلىرى ئۈستىدە چوڭقۇر تەپەككۈر قىلىدىغان، ئۇلاردىن ھەقىقىي مەرىپەت ھاسىل قىلىدىغان ۋە ئۇنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن تەسىرلىنىدىغانلاردۇر.

⑥ يەنى بۇلار ھەقىقەت ئالدىدا باش ئېگىدىغان ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىدىغانلاردۇر.

⑦ بۇ ئايەتتىن باشلاپ ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كامالى قۇدرىتىنى ئىزھار قىلىپ، ئىنساننى ھەر خىل باسقۇچلارغا بۆلۈپ ياراتقانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ ھەر باسقۇچتىكى ھالىتىنى بايان قىلىدۇ. بۇ يەردىكى «ئاجىز» دېگەن ئىنساننىڭ ئاجىزلىق ھالىتى يەنى ئابىمەنى ھالىتى ياكى بالىلىق دەۋرىنى كۆرسىتىدۇ.

⑧ يەنى زورايتىپ قورام ھالىتىگە كەلتۈرگەن. بۇ ئىنساننىڭ ئەقلى ۋە جىسمانىي كۈچ - قۇۋۋىتى نامايەن بولىدىغان ياشلىق دەۋرىنى كۆرسىتىدۇ.

ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ

ئاندىن (سىلەرنى) كۈچلۈكلۈكتىن ئاجىز قىلغان ۋە (سىلەرگە) قېرىلىقنى يەتكۈزگەن زاتتۇر. ① ئاللاھ خالىغىنىنى يارىتىدۇ، ② ئۇ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىگە قادىردۇر [54]. قىيامەت ③ قايم بولغان كۈندە گۇناھكارلار (دۇنيادا) پەقەت ئازغىنە ۋاقىت تۇرغانلىقىغا قەسەم قىلىدۇ، ④ ئۇلار (دۇنيادىكى چاغلىرىدىمۇ) ئەنە شۇنداق يالغانچىلىق قىلاتتى ⑤ [55]. (دۇنيادا ئۆزلىرىگە) ئىلىم ۋە ئىمان ئاتا قىلىنغان كىشىلەر (ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق) دەيدۇ: ⑥ «شەكسىزكى، سىلەر ئاللاھنىڭ كىتابىدا (يەنى تەقدىرىدە يېزىلغىنى بويىچە) ⑦ تىرىلىش كۈنىگە قەدەر تۇردۇڭلار، ⑧»

① بۇ يەردىكى «ئاجىز قىلغان» دېگەن ئاجىزلىق ھالەتنى يەنى ئىنساننىڭ ئەقلى ۋە جىسمانىي كۈچ - قۇۋۋىتى ئاجىزلىشىشقا باشلىغان ۋە ئوتتۇرا ياشتىن ھالقىغان دەۋرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردىكى «قېرىلىق» ئىنساننىڭ ياشىنىپ قالغان دەۋرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ دەۋردە ئىنسان ئاجىزلاپ كېتىدۇ، ھىممىتى تۆۋەنلەيدۇ، قول - پۇت ھەرىكەتلىرى زەئىپلىشىپ، بىر نەرسىنى چىڭ تۇتالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ، چاچ ئاقىرىدۇ، تېرە قورۇلىدۇ، ئىچكى ئەزالىرىنىڭ ئىقتىدارىمۇ تۆۋەنلەيدۇ. قۇرئان كەرىم ئىنسان ھاياتىدىكى بۇ مۇھىم تۆت باسقۇچنى بايان قىلدى. بەزى ئۆلىمالار قۇرئان كەرىمدە مۆجىزە سۈپىتىدە ئىخچام بايان قىلىنغان مەزكۇر باسقۇچلارغا باشقا كىچىك باسقۇچلارنى قوشۇپ، تەپسىلىي شەكىلدە بايان قىلدى. مەسىلەن، ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دېدى: ئىنسان بىر باسقۇچتىن يەنە بىر باسقۇچقا، بىر ھالەتتىن يەنە بىر ھالەتكە يۆتكىلىپ تۇرىدۇ. ئىنساننىڭ ئەسلى تۇپراقتىن يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام تۇپراقتىن يارىتىلغان. تۇپراقتىن يارىتىلىشنىڭ يەنە بىر شەكلى شۇكى، ئىنسان يېگەن ئوزۇقلۇقتىن جىسمىدا ئابىمەنىي پەيدا بولىدۇ، بۇ ئابىمەنىي ئاننىڭ رەھىمىگە كىرىپ، بالىنىڭ تۇرىلىشىگە سەۋەب بولىدۇ. بۇ ئوزۇقلۇق تۇپراقتىن ھاسىل بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىنكى باسقۇچتا ئىنسان ئابىمەنىيىدىن لەختە قانغا ئايلىنىدۇ، ئاندىن بىر پارچە گۆشكە، ئاندىن سۆڭەككە ئايلىنىدۇ. ئاندىن سۆڭەككە گۆش قوندۇرۇلىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭغا جان كىرگۈزۈلىدۇ. ئاندىن ئاننىڭ قورسىقىدىن ناھايىتى يۇمشاق، نازۇك، ئاجىز ۋە كۈچسىز ھالەتتە تۇغۇلىدۇ. ئاندىن ئاستا - ئاستا ئۆسۈپ چوڭ بولىدۇ. ئاندىن ئۆسۈملۈك باسقۇچىغا، ئاندىن قىرانغا يېتىپ يىگىتلىك باسقۇچىغا كىرىدۇ. ئاندىن تەدرىجىي ئوتتۇرا ياشقا، ئاندىن قېرىلىق باسقۇچىغا قەدەم قويدۇ، ئاندىن ياشىنىپ قالغاندا ئۆلۈم ئۇنى قوينىغا ئالىدۇ. ② ئاللاھ ياراتقان نەرسىلەر ئىچىدە كۈچلۈكمۇ ۋە ئاجىزمۇ باردۇر. يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك مەزكۇر باسقۇچلاردا كۈچ - قۇۋۋەتمۇ ۋە ئاجىزلىقمۇ بولىدۇ.

③ ﴿السَّاعَةُ﴾ دېگەن ۋاقىت، سائەت، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتكەن ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن قىيامەت كۆزدە تۇتۇلغان. قىيامەتنىڭ «سائەت» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، قىيامەت ئاللاھ خالىغان بىر سائەتتە بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، قىيامەت قايم بولغان سائەت دۇنيانىڭ ئاخىرقى سائىتى بولىدۇ.

④ دۇنيادا ياكى قەبرىلەردە پەقەت ئازغىنە ۋاقىت تۇرغانلىقىغا قەسەم قىلىدۇ. بۇ يەردە ئىككى خىل ئېھتىماللىق بار، بىرىنچىسى: ئۇلار ئۆز ئادىتى بويىچە يالغان قەسەم قىلىپ، دۇنيادا پەقەت ئازغىنە

مۇددەت تۇردۇق، دەيدۇ. ۋەھالەنكى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دۇنيادا قانچىلىك تۇرغانلىقىنى بىلىدۇ. ئىككىنچىسى: قەبرىلەردە پەقەت ئازغىنە مۇددەت تۇردۇق دەپ قەسەم قىلىدۇ، ئەمما بۇ بىلمەي تۇرۇپ قىلغان قەسەم بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلار قەبرىلەردە قانچە مۇددەت تۇرغانلىقىنى بىلمەيدۇ. بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: قىيامەتنىڭ دەھشتىدىن قورقۇپ كەتكەنلىكتىن دۇنيا ھاياتى ئۇلارغا ئازغىنە مۇددەت، قىسقا ۋاقىتتەك بىلىنىدۇ.

⑤ " أَفَكُ الرِّجُلِ " بۇ ئادەم يالغان ئېيتتى، يالغاننى توقۇدى، راستچىللىقتىن بۇرۇلدى دېگەن مەنىدە. دېمەك، ئۇلار راستچىللىقتىن بۇرۇلۇپ كەتكەنلەردەك، دۇنيادىمۇ يالغاننى توقۇپ يۈرەتتى ياكى ئۆزلىرىنى ئالداپ يۈرەتتى.

⑥ دەل مۇشۇ ئىلىم ۋە ئىمان بېرىلگەن كىشىلەر دۇنيادىمۇ ئۇلارغا پاكىت كۆرسىتىپ، ھەقنى چۈشەندۈرۈپ تۇراتتى.

⑦ بۇ يەردىكى ﴿ كِتَابِ اللَّهِ ﴾ «ئاللاھنىڭ كىتابى» دېگەن ئاللاھنىڭ ئىسمى ۋە ھۆكۈمى يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدىكى يېزىلغان تەقدىرنى كۆرسىتىدۇ.

⑧ يەنى سىلەر تۇغۇلغان ۋاقىتتىن باشلاپ، دۇنيادا ۋە قەبرىلەردە قىيامەت كۈنىگىچە قالدىڭلار.

فَهَذَا يَوْمُ الْبُعْثِ وَلَكِنَّا كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِآيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَأَصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفُّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

مانا بۇ تىرىلىش كۈنىدۇر، ئەمما سىلەر (بۇنىڭ ھەقىقىتىنى) بىلمەيتتىڭلار» ① [56]. بۇ كۈندە زالمىلارنىڭ (ئېيتقان) ئۆزىسىنىڭ پايدىسى بولمايدۇ، ئۇلاردىن ئاللاھنى رازى قىلىشىمۇ تەلەپ قىلىنمايدۇ ② [57]. شەك - شۈبھىسىزكى، بىز بۇ قۇرئاندا كىشىلەرگە تۈرلۈك مىساللارنى بايان قىلدۇق ③. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر سەن ئۇلارغا بىرەر ئايەت كەلتۈرسەڭ ④، بۇ كاپىر بولغانلار ئەلۋەتتە: «سىلەر (يەنى سەن ۋە ساڭا ئەگەشكۈچىلەر) پەقەت باتىلغا ئەگىشىۋاتقان ئادەملەرسىلەر (يالغانچىلارسىلەر)» دەيدۇ ⑤ [58]. (دىنىنىڭ ھەقىقىتىنى) بىلمەيدىغانلارنىڭ دىللىرىنى ئاللاھ مۇشۇنداق پېچەتلىۋېتىدۇ [59]. (ئى پەيغەمبەر!) چىداملىق بولغىن، ئاللاھنىڭ ۋەدىسى شەكسىز ھەقتۇر ⑥، (ئاخىرەتكە) چىن ئىشەنمەيدىغانلار (نىڭ قىلمىشى) سېنى ھەرگىز يەڭگىلىك قىلىشقا ئېلىپ بارمىسۇن ⑦ [60].

① يەنى قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىڭلار، ھەتتا ئىنكار قىلىش ۋە مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن قىيامەتنىڭ تېزراق بولۇشىنى تەلەپ قىلاتتىڭلار.

② يەنى ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلۇپ، تەۋبە ۋە ئىتائەت ئارقىلىق ئاللاھنى رازى قىلىشىغا پۇرسەت بېرىلمەيدۇ.

③ ئۇ مىساللار بىلەن ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە پەيغەمبەرلىرىنىڭ راست ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ، شۇنىڭدەك ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشنىڭ ئاقىۋىتى ۋە ئۇنىڭ باتىل ئىكەنلىكى نامايان بولىدۇ.

④ مەيلى ئۇ قۇرئان كەرىم بايان قىلغان بىرەر دەلىل بولسۇن ياكى ئۇلارنىڭ خاھىشى بويىچە كەلتۈرۈلگەن قايسىبىر مۆجىزە بولسۇن، ئۇلار ئۇنى يالغان دەيدۇ، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتمايدۇ.

⑤ يەنى سىلەر سېھىردىن ئىبارەت باتىلغا ئەگىشىۋاتقان ئادەملەرسىلەر، دەيدۇ. دېمەك ئۇلار روشەن دەلىل - پاكىتلارنى ۋە كاتتا مۆجىزىلەرنى كۆرسىمۇ، بەربىر ئىمان ئېيتمايدۇ، نېمە ئۈچۈن؟ بۇنىڭ سەۋەبى تۆۋەندىكى ئايەتتە بايان قىلىندى، سەۋەب شۇكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ دىللىرىنى پېچەتلىۋەتكەن، دىلنىڭ پېچەتلەنگەنلىكى ئۇلارنىڭ كۇفۇرلۇق ۋە ئىتائەتسىزلىكتە ھەددىدىن ئېشىپ ئاخىرقى چەككە يەتكەنلىكىنىڭ ئالامىتى بولۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن ھەق تەرەپكە قايتىدىغان بارلىق يوللار ئۇلار ئۈچۈن توسۇلغان بولىدۇ.

⑥ يەنى ئۇ كاپىرلارنىڭ تەرسالىقى، سېنى رەنجىتىدىغان سۆزلەرنى قىلغانلىقى ۋە سەن بىلەن قارشىلاشقانلىقىغا قارىتا چىداملىق بولغىن. چۈنكى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا قارشى ساڭا ياردەم بېرىش ھەققىدىكى ۋەدىسى شەكسىز ھەقتۇر، ئۇ ۋەدىسىنى ھەر ھالەتتە ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

⑦ يەنى ئۇلار سېنى غەزەپلەندۈرۈپ، سەۋر ۋە چىدامچانلىقىنى تاشلاشقا ياكى مۇرەسسە قىلىشقا مەجبۇر قىلىپ قويىمىسۇن، سەن ئۆز مەۋقەيىڭدە مۇستەھكەم تۇرغىن، ئۇنىڭدىن ئازراقمۇ بۇرۇلۇپ كەتمىگىن.

(31) سورة لقمن مكة 34 آية

(31) سۈرە لوقمان مەككىدە چۈشكەن 34 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْم ﴿ تِلْكَ ءَايٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ﴿ ۱ ۝ هٰدٰى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِيْنَ ﴿ ۲ ۝ الَّذِيْنَ يُقِيْمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُوْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿ ۳ ۝

ئەلفى، لام، مېم ① [1]. بۇ، ھېكمەتلىك كىتابنىڭ ئايەتلىرىدۇر [2]. (دىنغا) مۇكەممەل ئەمەل قىلغۇچىلار ② ئۈچۈن ھىدايەت ۋە رەھمەتتۇر [3]. ئۇلار ئاخىرەت كۈنىگە جەزمەن ئىشەنگەن ھالدا، نامازنى تولۇق ئادا قىلىدىغان، (ئاللاھنىڭ رىزاسىنى تىلەش يۈزىسىدىن كوڭۇل ئازادلىكى بىلەن) زاكات بېرىدىغان كىشىلەردۇر ③ [4].

① بۇ سۈرىنىڭ بېشىدىكى ئۈزۈك ھەرپلەر يەنى ئايرىم - ئايرىم ئوقۇلىدىغان ھەرپلەرنىڭ مەنىلىرىنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭ ئىككى مۇھىم پايدىسىنى بايان قىلدى. بىرىنچىسى: قۇرئان كەرىم ئەنە شۇنداق ئۈزۈك ھەرپلەردىن تەركىپ تاپقان بولسىمۇ، ئەرەبلەر بۇنىڭغا ئوخشاش بىر كىتابنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشتىن ئاجىز كەلگەن. بۇ قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن چۈشۈرۈلگەنلىكىگە، قۇرئان چۈشۈرۈلگەن پەيغەمبەرنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىگە، ئۇ ئېلىپ كەلگەن شەرىئەتكە ئىنسانلارنىڭ موھتاج ئىكەنلىكىگە دەلىللىدۇ. چۈنكى، جەمئىيەتنى ئىسلاھ قىلىش ۋە ئىنسانلارنىڭ بەخت - سائادىتى مۇشۇ شەرىئەت بىلەنلا مۇمكىن بولىدۇ. ئىككىنچىسى: مۇشرىكلار ئۆزلىرىنىڭ دوست - يارەنلىرىنى قۇرئان كەرىمنى ئاڭلاپ مۇسۇلمان بولۇپ قېلىشتىن توسۇپ تۇراتتى. ئاللاھ تائالانىڭ بەزى سۈرىلەرنى مۇشۇنداق ئۈزۈك ھەرپلەر بىلەن باشلىغانلىقى ھېچكىم ئىشلىتىپ باقمىغان بۇ يېڭىچە بايان قىلىش ئۇسلۇبى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ دىققىتىنى قۇرئاننى ئاڭلاشقا تارتىش ئىدى. (ئەيسەر تەپسىر) توغرىسىنى ئاللاھ بىلگۈچىدۇر.

② ﴿ الْمُحْسِنِينَ ﴾ "مُحْسِنٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بىر مەنىسى: ئاتا - ئانىغا، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا، ھاجەتمەنلەرگە، موھتاجلارغا ئېھسان قىلغۇچى، ياخشىلىق قىلغۇچى. ئىككىنچى مەنىسى: ياخشى ئىش قىلغۇچى، يەنى يامان ئىشلاردىن ئۆزىنى قاقچۇرۇپ، ياخشى ئىشنى بىرىنچى بولۇپ قىلغۇچى. ئۈچىنچى مەنىسى: ئاللاھ تائالاغا ناھايىتى سەمىمىيلىك بىلەن، بويسۇنغان ۋە قورققان ھالدا ئىبادەت قىلغۇچى. ئۇنىڭ مەنىسى ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: «ئاللاھ تائالانى كۆرۈپ تۇرغاندەك ئىبادەت قىلسەن، ئەگەر سەن ئاللاھنى كۆرمىسەڭمۇ، ئاللاھ سېنى كۆرۈپ تۇرىدۇ». قۇرئان كەرىم ئومۇمەن پۈتۈن جاھان ئەھلىگە ھىدايەت ۋە رەھمەتتۇر، ئەمما ئۇنىڭدىن ھەقىقىي پايدا ئالىدىغانلار پەقەت ﴿ الْمُحْسِنِينَ ﴾ «(دىنغا) مۇكەممەل ئەمەل قىلغۇچىلار» ۋە ﴿ الْمُتَّقِينَ ﴾ «تەقۋادارلاردۇر». شۇ ۋەجىدىن بۇ ئايەتتە شۇنداق بايان قىلىندى.

③ ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش ۋە ئاخىرەتكە جەزمەن ئىشىنىشتىن ئىبارەت بۇ ئۈچ ئەمەل ئىنتايىن مۇھىم بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ يەردە ئاللاھتە تىلغا ئېلىندى. بولمىسا، ﴿ الْمُحْسِنِينَ ﴾ «(دىنغا) مۇكەممەل ئەمەل قىلغۇچىلار» ۋە ﴿ الْمُتَّقِينَ ﴾ «تەقۋادارلار» مەزكۇر ئۈچ ئەمەلنىلا ئەمەس، بەلكى بارلىق پەرز ۋە سۈننەتلەرنى ھەتتا مۇستەھەپ ئەمەللەرنىمۇ قولدىن بەرمەيدىغانلاردۇر.

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَرَأَىٰ مُمْسِكَبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَسَّرَهُ بَعْدَآبِ أَلْيَسٍ ﴿٧﴾

ئەنە شۇلار (يەنى يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) رەببىنىڭ توغرا يولىدا بولغۇچىلاردۇر، ئەنە شۇلار مەقسەتكە يەتكۈچىلەردۇر ① [5]. بەزى كىشىلەر ھېچبىر ئىلىمگە ئاساسلانماستىن (ئىنسانلارنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرۇش ئۈچۈن، بەھۇدە گەپلەرنى سېتىۋالدى ② ۋە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مەسخىرە قىلىدۇ ③. ئەنە شۇلارغا خارلىغۇچى ئازاب بار ④ [6]. ئۇنىڭغا بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز ئوقۇپ بېرىلگەندە، ئۇ گويا ئۇنى ئاڭلىمىغاندەك، ئىككى قولىنى ئېغىرلىشىپ قالغاندەك تەكەببۇرلۇق قىلغان ھالدا يۈز ئورۇيدۇ ⑤. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇنىڭغا قاتتىق ئازاب بىلەن بېشارەت بەرگىن [7].

① مەقسەتكە يەتكۈچىلەرنىڭ سۈپەتلىرى سۈرە بەقەرە ۋە سۈرە مۇئەننۇننىڭ بېشىدا بايان قىلىندى.
 ② يۇقىرىدا ئاللاھنىڭ كىتابىدىن يول تاپىدىغان ۋە ئۇنى ئاڭلاشتىن ھۇزۇرلىنىدىغان سائادەتمەن كىشىلەرنىڭ سۈپەتلىرى تىلغا ئېلىنغاندىن كېيىن، بۇ يەردە ئاللاھنىڭ كالامىنى ئاڭلاشتىن ئۆزىنى قاچۇرىدىغان بەختسىز كىشىلەرنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بۇنداق كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن يۈز ئورۇيدۇ، ئەمما ناخشا - مۇزىكا، نەغمە - ناۋانى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايدۇ، ئۇ نەرسىلەردىن ھۇزۇر ھېس قىلىدۇ. «سېتىۋالدى» يەنى كۆڭۈل ئېچىش ئۈسكىنىلىرىنى قىزغىنلىق بىلەن سېتىۋېلىپ، ئۆيلىرىگە تىزدۇ ۋە شۇنداق نەرسىلەردىن ھۇزۇر ئالىدۇ. ﴿لَهُوَ الْحَدِيثُ﴾ بەھۇدە گەپلەر دېگەندە ناخشا - مۇزىكا قويدىغان ئۈسكىنىلەر، ئۇنقويغۇ، سىنقويغۇ ۋە چالغۇ ئەسۋابلىرىدىن ئىبارەت ئىنساننى ياخشى ئەمەلدىن توسىدىغان ۋە مەسئۇلىيەتلىرىدىن غەپلەتتە قالدۇرىدىغان ھەرقانداق بىر نەرسە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇلارنىڭ قاتارىغا سېرىق مەزمۇندىكى ھېكايە، چۆچەك، پوۋست، رومان، درامما، گېزىت - ژۇرناللار ۋە شەرم - ھايا دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكەن رادىئو، تېلېۋىزور، ۋې.سى.ئار. ۋىدىئو - فىلىملەر، يېڭى پەيدا بولغان مېدىيا ۋاسىتىلىرى ۋە تور بەتلەرمۇ كىرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە دىنغا قارشى تۇرىدىغان بىر قىسىم ئادەملەر كىشىلەرنىڭ دىللىرىنى ناخشا - مۇزىكا بىلەن مەشغۇل قىلىپ، قۇرئاننى ئاڭلاشتىن ۋە ئىسلامنى چۈشىنىشتىن يىراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتالايدىغان دېدەكلەرنى سېتىۋالاتتى. بۇ ئېتىبار بىلەن مەزكۇر چەكلىمىگە كۈنىمىزدە كىنو چولپىنى، سەنئەتچى (ئەسلىدە سانائەتتە ماھىر دېگەن مەنىدە بولسىمۇ)، مەدەنىيەت ئەلچىسى دېگەندەك «چىرايلىق، جەلپكار» ناملار بىلەن چاقىرىلىدىغان بىر قىسىم ئارتىس، سازچى، ناخشىچىلار ۋە ئۇلارنىڭ فىلىملىرىمۇ كىرىدۇ.

③ مەزكۇر بەھۇدە نەرسىلەر سەۋەبىدىن ئىنسان ئاللاھنىڭ يولىدىن چىقىپ، گۇمراھلىق يولىغا كىرىپ قالىدۇ، يەنە ئۇنىڭدا دىننى مەسخىرە قىلىدىغان خاراكتېر پەيدا بولۇپ قالىدۇ.

④ مەزكۇر «بەھۇدە گەپلەر»نى قوللىغان، رىغبەتلەندۈرگەن ۋە ياردەم بەرگەن ھۆكۈمەت ئەربابلىرى، ئىدارە - ئورگانلار، مەتبۇئات خوجايىنلىرى، قەلەم ئىگىلىرى ۋە سېنارىيىچىلەرمۇ بۇ خارلىغۇچى ئازابقا لايىق بولىدۇ. ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن.

⑤ بۇ مەزكۇر بەھۇدە ئويۇن - تاماشاغا بېرىلىپ كەتكەن ئادەمنىڭ ئەھۋالى بولۇپ، ئۇنىڭغا قۇرئاننىڭ ئايەتلىرى ئاڭلىتىلسا، ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ سۆزلىرى ئوقۇپ بېرىلسە، گويا ئۇنى ئاڭلىمىغاندەك گاس

بولۇۋالدى، ۋاھالەنكى ئۇ گاس ئەمەستۇر. ئۇ شۇ تەرىقىدە ھەقتىن يەنى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە قۇلاق سېلىشتىن يۈز ئۆرۈيدۇ. چۈنكى، ئۇ ھەقنى ئاڭلاشتىن بىئاراملىق ھېس قىلىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭغا ھەقنى ئاڭلاشتىن ھېچ پايدا ھاسىل بولمايدۇ. ﴿وَقَرَأْ﴾ يەنى قۇلاقلىرى ئېغىرلىشىپ قالغاندەك ھەقنى ئاڭلىيالماسلىق دېمەكتۇر.

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ﴿٨﴾ خَالِدِينَ فِيهَا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾

شۈبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ئۈچۈن نازۇ - نېمە تىلىك جەننەتلەر بار [8]. ئۇلار ئۇ جەننەتلەردە مەڭگۈ تۇرىدۇ. بۇ ئاللاھنىڭ ھەق ۋەدىسىدۇر. ①. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [9]. ئاللاھ سىلەر كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان ئاسمانلارنى تۈۋرۈكسىز ياراتتى ②، سىلەرنى تەۋرىتتۈۋەتمىسۇن دەپ، يەر يۈزىدە مۇستەھكەم تاغلارنى ئورناتتى ③، زېمىندا تۈرلۈك جانلىقلارنى تارقاتتى ④. بىز ئاسماندىن سۇ چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن زېمىندا تۈرلۈك پايىدىلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈردۈك ⑤ [10].

① يەنى بۇ ۋەدە چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئاللاھنىڭ ۋەدىسىدۇر. «ئاللاھ ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ».

② ﴿ تَرَوْنَهَا ﴾ (ئۇنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسىلەر) دېگەن پېئىل (تۈۋرۈك) نىڭ سۈپىتى دەپ ئېلىنسا، ئۇ چاغدا ئايەتنىڭ مەنىسى: سىلەر ئاسماننى تۈۋرۈكسىز كۆرۈپ تۇرىۋاتىسىلەر يەنى ئاسماننىڭ تۈۋرۈكلىرى بار، ئەمما سىلەر ئۇلارنى كۆرەلمەيسىلەر، دېگەن بولىدۇ.

③ ﴿ رَوَاسِيَ ﴾ " رَاسِيَّةٌ " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مۇستەھكەم، مۇقىم تۇرىدىغان دېگەن مەنىدە. يەنى زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى، مۇستەھكەم، مۇقىم تۇرۇشى ئۈچۈن، ئۈستىگە ۋەزنى ئېغىر تاغلارنى ئورناتتى. " أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ يَعْني كَرَاهَةً أَنْ تَمِيدَ (تَمِيلَ) بِكُمْ أَوْ لِيَلَّا تَمِيدَ " يەنى زېمىننىڭ سىلەر بىلەن ئوڭ - سول تەرەپكە ئېغىپ كەتمەسلىكى ياكى دومىلاپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن. ئادەتتە دېڭىز ساھىلىغا توختىتىلغان چوڭ پاراخوتلارنىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئۈستىگە چوڭ، ئېغىر لەڭگەرلەر تاشلاپ قويۇلىدۇ، تاغلارمۇ زېمىن ئۈچۈن ئاشۇ لەڭگەرلەرگە ئوخشاشتۇر.

④ يەنى ئاللاھ تائالا يەر يۈزىدە خىلمۇخىل جانلىقلارنى يارىتىپ، زېمىننىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تاراتتى. ئىنسانلار ئۇلارنىڭ گۆشلىرىنى يەيدۇ، ئۈستىگە مىنىدۇ ۋە يۈكلىرىنى ئارتىدۇ. ئۇلارنى زىننەت سۈپىتىدە ھەم كۆرگەزمە قىلىش ئۈچۈن باقىدۇ.

⑤ ﴿ زَوْجٍ ﴾ بۇ يەردە تۈر مەنىسىدە كەلگەن بولۇپ، ﴿ كَرِيمٍ ﴾ «پايىدىلىق» ئۇنىڭ سۈپىتىدۇر. يەنى ئۇ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈرى ھەرخىل، نەپىس، رەڭگى چىرايلىق، مەنزىرىسى گۈزەل، پايىدىسى مول دېگەنگە ئىشارەت قىلىدۇ.

هَذَا خَلَقَ اللَّهُ فَأُرْوِي مَادَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِأَبْنَيْهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾

مانا بۇ ئاللاھنىڭ ياراتقانلىرىدۇر ①. ماڭا كۆرسىتىپ بېرىڭلارچۇ، ئاللاھتىن باشقا مەبۇدلىرىڭلار زادى نېمىلەرنى يارىتىپتۇ؟ ② بەلكى بۇ زالىملار ئويۇنچۇق ئازغۇنلىقتىدۇر [11]. بىز لوقمانغا ھەقىقەتەن ھېكمەت ئاتا قىلدۇق ③، (ئۇنىڭغا ئېيتتۇقكى) «ئاللاھقا شۈكۈر قىلغىن ④، كىمكى شۈكۈر قىلىدىكەن، پەقەت ئۆزى ئۈچۈن شۈكۈر قىلغان بولىدۇ، كىمكى كۈفرىلىق قىلىدىكەن، شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىدىن بەھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر» [12]. ئۆز ۋاقتىدا لوقمان (ھەكىم) ئوغلىغا نەسەھەت قىلىپ: «ئى ئوغۇلچىقىم، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمىگىن ⑤. چۈنكى، شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ زۇلۇمدۇر» ⑥ دېگەن ئىدى [13].

① ﴿ هَذَا ﴾ (مانا بۇ) دېگەن كۆرسىتىش ئالماش يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئاللاھ تائالا ياراتقان نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

② يەنى سىلەر چوقۇنۇۋاتقان ۋە يېلىنىپ مەدەت تىلەۋاتقان بۇتلىرىڭلار ئاسمان ۋە زېمىندا نېمىلەرنى ياراتتى؟ ئۇلار ياراتقان دەپ بىرەر نەرسىنى كۆرسىتىپ بېقىڭلارچۇ؟ دېمەك ھەممىنى ياراتقۇچى پەقەت ۋە پەقەت ئاللاھ تائالادۇر. شۇنداق بولغاندا ئىبادەتكە لايىق زاتمۇ پەقەتلا شۇ ئاللاھتۇر. كائىناتتا ئۇنىڭدىن باشقا ئىبادەتكە ۋە مەدەت تىلەپ دۇئا قىلىشقا لايىق ھېچكىم يوقتۇر.

③ لوقمان ئاللاھنىڭ سالھى بەندىلىرىدىن ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ھېكمەت يەنى ئەقىل - ئىدراك، توغرا ئىدىيە، يىراقنى كۆرىدىغان دىنىي كۆز (ۋە ئىقتىدار) ئاتا قىلغان ئىدى. كىشىلەر ئۇنىڭدىن: سەن بۇ ھېكمەتكە قانداق ئېرىشتىڭ؟ دەپ سورىغاندا ئۇ: راستچىللىق، دىيانەت، كەمسۆزلۈك يەنە پايدىسىز سۆزلەردىن يىراق تۇرۇش بىلەن ئېرىشتىم، دەپ جاۋاب بەرگەن. ئۇنىڭ دانالىقىنى ئىسپاتلايدىغان بىر مەشھۇر ۋەقە بار. ئىمام ئىبنى جەرر، خالىد ئىبنى رەبىئىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: لوقمان بىر قۇل ئىدى. بىر كۈنى خوجايىنى ئۇنىڭغا بۇ قوينى سويۇپ، ئۇنىڭدىكى ئەڭ پاك ئىككى پارچە گۆشنى ئېلىپ كەل، دېدى. لوقمان ئۇنىڭ ئالدىغا تىل بىلەن يۈرەكنى ئېلىپ كەلدى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن خوجايىنى ئۇنىڭغا: بۇ قوينى سويۇپ، ئۇنىڭدىن ئەڭ پاك ئىككى پارچە گۆشنى ئېلىپ كەل، دېدى. لوقمان يەنە تىل بىلەن يۈرەكنى ئېلىپ كەلدى. خوجايىنى ئۇنىڭغا: ساڭا قويدىن ئەڭ پاك ئىككى پارچە گۆشنى ئېلىپ كەل، دەپ بۇيرۇق قىلسام، تىل بىلەن يۈرەكنى ئېلىپ كەلدىڭ، ئۇنىڭدىن ئەڭ پاك ئىككى پارچە گۆشنى ئېلىپ كەل دەپ بۇيرۇسام، يەنە تىل بىلەن يۈرەكنى ئېلىپ كەپسەنغۇ؟ دېدى. لوقمان مۇنداق دېدى: ئەگەر تىل بىلەن يۈرەك پاك بولسا، ئۇنىڭدىن پاك ھېچنەرسە يوق، ئەگەر ئۇ ئىككىسى پاك بولسا، ئۇ ئىككىسىدىن پاك ھېچنەرسە يوق. دەپ جاۋاب بەردى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ شۈكۈر قىلىش دېگەن ئاللاھنىڭ نېمەتلىرى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ھەمدۇسانا ئېيتىش بىلەن بىرگە ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىش دېمەكتۇر.

⑤ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ھەممىدىن بۇرۇن لوقماننىڭ ئوغلىغا قىلغان بىرىنچى نەسەھىتىنى نەقىل

قىلدى: لوقمان بىرىنچى قىلىپ ئوغلىنى ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشتىن چەكلىدى. بۇنىڭدىن ئايان بولدىكى، ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشتىن ساقلاش ئۈچۈن، ھەممىدىن كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى لازىم.

⑥ بۇ ﴿ چۈنكى، شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ زۇلۇمدۇر ﴾ دېگەن جۈملە بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە لوقماننىڭ سۆزىدۇر. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇلار بۇ قاراشنى كۈچلەندۈرىدىغان بىر ھەدىس نەقىل قىلغان، ئۇنىڭدا مۇنداق كەلگەن: ﴿ ئىمان ئېيتقان ۋە ئىمانغا ھېچقانداق بىر زۇلۇمنى (شېرىكنى) ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە كەلسەك، (ئازابتىن) ئەمىنلىك ئەنە شۇلارغا خاستۇر. ئۇلار توغرا يول تاپقۇچىلاردۇر ﴾. (سۈرە ئەنئام 82 - ئايەت) دېگەن ئايەت نازىل بولغان چاغدا، بۇ ئايەت ساھابىلەرگە ئېغىر تۇيۇلدى. ئۇلار: كىم ئىمانغا زۇلۇم ئارىلاشتۇرماسلىقتىن ساقلىنالايدۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (ئۇلارغا ئىزاھات بېرىپ) دېدىكى، «شەكسىزكى، ئۇ سىلەر چۈشەنگەندەك ئەمەس، (يەنى بۇ يەردىكى زۇلۇم شېرىكنى كۆرسىتىدۇ) سىلەر لوقماننىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟»: ﴿ ئى ئوغۇلچىقىم! ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمىگىن، چۈنكى، شېرىك كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ زۇلۇمدۇر ﴾. (سەھىھۇل بۇخارى 4776 - ھەدىس)

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصْلَهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَى الْمَصِيرِ ﴿١٤﴾ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

بىز ئىنساننى ئاتا - ئانىسىغا (قىلىدىغان خىزمەتنى) ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلىشقا بۇيرۇدۇق ①. ئانىسى ئۇنىڭغا قاتمۇقات ئاجىزلاپ يۈرۈپ قورساق كۆتۈردى ②. ئىككى يىلدا ئۇنى ئەمچەكتىن ئايرىدى ③. (بىز ئۇنىڭغا دېدۇقكى) «ماڭا ۋە ئاتا - ئاناڭغا شۈكۈر قىلغىن، ئاخىر قايتىدىغان جاي مېنىڭ دەرگاھىمدۇر [14]. ئەگەر ئاتا - ئاناڭ سېنى سەن بىلمەيدىغان نەرسىنى ماڭا شېرىك كەلتۈرۈشكە زورلىسا، ئۇلارغا ئىتائەت قىلمىغىن، ئۇلارغا دۇنيادا ياخشى مۇئامىلىدە بولغىن (يەنى دىنىڭغا زىيان يەتمەيدىغان ئاساستا ياخشىلىق قىلغىن)، ماڭا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن يۈزلەنگەنلەرنىڭ يولىغا ئەگەشكىن ④، ئاندىن قايتىدىغان جاينىڭلار مېنىڭ دەرگاھىمدۇر، شۇ چاغدا مەن سىلەرگە قىلغان - ئەتكەنلىرىڭلارنى ئېيتىپ بېرىمەن ⑤» [15].

① بۇ يەردە ئاللاھنى يەككە - يىگانە دەپ ئىبادەت قىلىش بىلەن بىرگە ئاتا - ئانىغا (قىلىدىغان خىزمەتنى) ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلىش تەكىتلەندى. بۇنىڭدىن بۇ نەسەھەتنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقى ئايان بولىدۇ.

② دېمەك تۆرەلمە ئانىنىڭ رەھىمدە يوغىنىشقا باشلىغاندا، ئانىنىڭ يۈكۈمۈ ئېغىرلىشىشقا باشلايدۇ. تۆرەلمە يوغىنىغانچە ئانا ئاجىزلىشىشقا باشلايدۇ. بۇ يەردە ئانىنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرى ئالاھىدە تىلغا ئېلىندى. بۇنىڭدىن ئاتا - ئانىنىڭ خىزمىتىنى قىلىشتا ئانىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇشنىڭ مۇھىملىقى، ئانىنىڭ ھەققىنىڭ ئارتۇق ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. بۇ نۇقتىنى ھەدىسلەرمۇ كۈچلەندۈرىدۇ.

③ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، بوۋاقتى ئېمىتىش مۇددىتى ئىككى يىل بولۇپ، ئۇنىڭدىن كۆپ ئەمەس.

④ يەنى مۇئىمىنلەرنىڭ يولىغا ئەگەشكىن.

⑤ يەنى مەن تەرەپكە قايتىدىغان ۋە يۈزلىنىدىغانلارنىڭ (يەنى مۇئىمىنلەرنىڭ) يولىغا ئەگەشىڭلار. چۈنكى، ئاخىرى سىلەر ھەممىڭلار مېنىڭ دەرگاھىمغا قايتىسىلەر، مەن ھەر كىشىگە قىلمىشىغا ئاساسەن مۇكاپات ياكى جازا بېرىمەن. ئەگەر مېنىڭ يولۇمغا ئەگەشسەڭلار، مېنى ياد ئېتىپ تۇرۇپ ھايات كەچۈرسەڭلار، قىيامەت كۈنى مېنىڭ دەرگاھىمدا ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىسىلەر، بولمىسا ئازابقا لايىق بولىسىلەر. يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ تېمىسى لوقماننىڭ نەسەھىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى، ئەمدى يەنە لوقماننىڭ ئوغلىغا قىلغان نەسەھىتى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئارىدا ئىككى ئايەتنى ئاللاھ تائالا قىستۇرما جۈملە شەكلىدە كەلتۈرۈپ، ئاتا - ئانىغا (قىلىدىغان خىزمەتنى) ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلىشنى تەكىتلىدى. بۇنىڭدا بىر قانچە مۇھىم نۇقتا بار، بىرىنچى: بۇ قىستۇرما جۈملە لوقماننىڭ ئوغلىغا قىلغان نەسەھىتى ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ئىنسانلارغا قىلغان خىتابىدۇر. ئىككىنچى: ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىپ ئىبادەت قىلىش بىلەن بىرگە ئاتا - ئانىغا بويسۇنۇش ۋە ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىش زۆرۈردۇر. ئۈچىنچى: شېرىك شۇ قەدەر چوڭ گۇناھكى، ھەتتا ئۇنىڭغا ئاتا - ئانا بۇيرۇسىمۇ، ئۇلارغا بويسۇنماسلىق كېرەك.

يَبْنِيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ حَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَبْنِيَّ أَقِيمِ الصَّلَاةَ وَآمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾

(لوقمان ئېيتتى) «ئى ئوغۇلچىقىم! ئەگەر ئۇ (ئىش) قىچا چاغلىق نەرسە بولۇپ، ئۇ ئۇيۇل تاشنىڭ ئىچىدە (يەنى ئەڭ مەخپىي جايدا) يا ئاسمانلارنىڭ قېتىدا ياكى زېمىننىڭ ئاستىدا بولسىمۇ، ئاللاھ ئۇنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ (يەنى ئۇنىڭ ھېسابىنى ئالىدۇ) ①. شەكسىزكى، ئاللاھ ئىنچىكە كۆزەتكۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر [16]. ئى ئوغۇلچىقىم! نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلغىن، (كىشىلەرنى) ياخشىلىققا بۇيرۇغىن، يامانلىقتىن توسقىن، ساخا يەتكەن كۈلپەتلەرگە سەۋر قىلغىن ② (چۈنكى ھەقىقەتكە دەۋەت قىلغۇچى ئەزىيەتلەرگە ئۇچرايدۇ). شەكسىز(ئىشەنگىن)كى، بۇلار مۇستەھكەم ئىرادە تەلەپ قىلىدىغان (تەكىتلەنگەن) ئىشلاردىندۇر ③ [17].

① «ئۇ (ئىش)» دېگەندىكى ئالماش ياخشى ئىشنى ياكى يامان ئىشنى كۆرسەتسىمۇ مەنىسى ئوخشاش بولىدۇ. دېمەك ئىنسان ياخشى ئىش ياكى يامان ئىشنى ھەر قانچە يوشۇرۇپ قىلسىمۇ، ئۇنى ئاللاھتىن يوشۇرۇپ قالايمىدۇ، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ يەنى ئۇنىڭ بەدىلىنى بېرىدۇ. ياخشى ئەمەل بولسا، مۇكاپات؛ يامان ئەمەل بولسا، جازاسىنى بېرىدۇ. بۇ يەردە قىچىنىڭ دانىسى مىسال سۈپىتىدە كەلتۈرۈلدى. چۈنكى، ئۇ شۇ قەدەر كىچىك ھەم ۋەزىنسىز بولۇپ، تارازىنىڭ پەللىسىنى ئېگەلمەيدۇ. شۇنىڭدەك مىسالغا تىلغا ئېلىنغان ئۇيۇل تاشمۇ (ئىنسانلار ياشايدىغان جايدىن يىراق جاڭگاللاردا ۋە تاغلاردا) ئەڭ بىخەتەر ۋە مەخپىي جايلاردا بولىدۇ. بۇ مەزمۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستىمۇ بايان قىلغان: «ئەگەر سىلەرنىڭ بىرىڭلار تۆشۈكى يوق، ئىشىك ۋە دېرىزىسى يوق ئۇيۇل تاشنىڭ ئىچىدە ئەمەل قىلسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنى كىشىلەرگە ئاشكارا قىلىدۇ، قانداق ئەمەل بولۇشىدىن قەتئىينەزەر». (مۇسنەدى ئىمام ئەھمەد 3 - توم، 28 - بەت) چۈنكى، ئاللاھ تائالا ناھايىتى ئىنچىكە كۆزەتكۈچىدۇر. ئەڭ ئىنچىكە ۋە ئەڭ مەخپىي نەرسىلەرمۇ، ئاللاھنىڭ ئىلمىنىڭ سىرتىدا قالمىدۇ. ئۇ ھەممىدىن خەۋەردار، ھەتتا قاراڭغۇ كېچىدىكى مېڭىپ كېتىۋاتقان چۈمۈلىلەرنىڭ ھەرىكەتلىرىدىنمۇ خەۋەرداردۇر.

② بۇ ئايەتتە ناماز ئوقۇش، ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇش، بۇ يولدا ئۇچرىغان ئەزىيەت ۋە جاپا - مۇشەققەتلەرگە سەۋر قىلىش تەۋسىيە قىلىندى. چۈنكى، بۇ ئۈچ ئەمەل ئەڭ مۇھىم ئىبادەتلەر ۋە ياخشى ئىشلارنىڭ نېگىزىدۇر.

③ يەنى مەزكۇر ئىشلار ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە پەرز قىلغان ۋە ئالاھىدە تەكىتلىگەن ئەمەللەردىندۇر. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، بۇ ئايەتتە مۇستەھكەم ئىرادە تىكلەشكە ۋە غەيرەت قىلىشقا تەرغىب قىلىندى. چۈنكى ئىرادە ۋە غەيرەت بولماستىن مەزكۇر ئىشلارنى قىلغىلى بولمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ﴿ذَلِكَ﴾ ئاۋۇ دېگەن ئالماش سەۋرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇشقا ئەمىر قىلىندى. بۇ يولدا ئومۇمەن ئەزىيەت، مۇشكۈللۈك، تاپا - تەنە ۋە كۈلپەتلەردىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇيرۇقتىن كېيىنلا سەۋر قىلىش تەكىتلەندى. بۇ سەۋر ۋە چىدامچانلىقنىڭ ئىرادە تىكلەش ۋە غەيرەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئەمەللەردىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، سەۋر - تاقەت دېگەن ئىرادىلىك ۋە ھىممەتلىك كىشىلەرنىڭ مۇھىم قورالىدۇر. ئۇنىڭسىز دەۋەت - تەبلىغ پەرزىنى ئادا قىلىش مۇمكىن ئەمەستۇر.

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

تەكەببۇرلۇق قىلىپ كىشىلەردىن يۈز ئۆرۈمىگىن ①، يەر يۈزىدە غادىيىپ ماڭمىغىن. چۈنكى ئاللاھ ھەرقانداق ھاكاۋۇر، ماختانچاقنى ياقتمۇمايدۇ ② [18]. يول يۈرگەندە ئوتتۇراھال بولغىن ③، ئاۋازىڭنى پەسەيتكىن. شەكسىزكى، ئاۋازلارنىڭ ئەڭ يىرگىنچلىكى ھەقىقەتەن ئېشەكلەرنىڭ ئاۋازىدۇر» ④ [19].

① يەنى تەكەببۇرلۇق قىلىپ، كىشىلەرنى كەمسىتىمىگىن، ساڭا سۆز قىلىۋاتقان كىشىلەرگە ئارقاڭنى قىلمىغىن ياكى گەپ ئارىلىقىدا ئاغزىڭنى پۈرۈشتۈرمىگىن. ﴿لَا تُصَعِّرْ﴾ دىكى "صَعْر" دېگەن سۆز ئەسلىدە تۈگىنىڭ بېشى ياكى بوينىدا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك بولۇپ، بۇ كېسەل سەۋەبىدىن ئۇنىڭ بوينى بۇرالمىدىغان بولۇپ قالىدۇ، نەتىجىدە تۈگە ئۆلۈپ كېتىدۇ. بۇ كېسەل سەۋەبىدىن بوينىنى بۇرىيالمىغان تۈگە خۇددى تەكەببۇرلۇق بىلەن بوينىنى ئەگمەي گىدىيىپ تۇرغان ئادەمگە ئوخشايدۇ. ئۇ سۆز بۇ يەردە تەكەببۇرلۇق بىلەن يۈز ئۆرۈش مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

② ئىنسان ئۆزىنىڭ مال - دۇنياسى، ھوقۇق - مەنسىپى ۋەياكى كۈچ - قۇۋۋىتى بىلەن مەغرۇرلىنىپ ماختىنىشى ۋە تەكەببۇرلۇق قىلىشى ئاللاھ ياقتمۇمايدىغان ئىشلادۇر. چۈنكى، ئىنسان ئاجىز ۋە زەئىپ بەندىدۇر. ئاللاھ تائالا بەندىسىنىڭ ئۆز تەبىئىتىگە يارىشا ئاجىزلىق ۋە كەمتەرلىك ئىزھار قىلىشىنى ياقتمۇمايدۇ. ھەددىدىن ئېشىپ تەكەببۇرلۇق قىلىشىنى ياقتمۇمايدۇ. تەكەببۇرلۇق پەقەت ئاللاھ تائالاغا خاس سۈپەتتۇر. ئاللاھ تائالا بارلىق كۈچ - قۇدرەتنىڭ ئىگىسىدۇر. بارلىق ياخشىلىقلارنىڭ مەنبەسىدۇر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «قەلبىدە قىچا مىقدارى كىبىرى بار ئادەم جەننەتكە كىرمەيدۇ». (مۇسنەدى ئىمام ئەھمەد 1 - توم، 412 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 1998 - ھەدىس) «كىمكى تەكەببۇرلۇق قىلىپ، كىيىمنى يەرگە سۆرەپ ماڭدىكەن، ئاللاھ تائالا (قىيامەت كۈنى) ئۇنىڭغا (رەھمەت نەزىرى بىلەن) قارىمايدۇ». (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 9 - ، 10 - بەت، سەھىھۇل بۇخارى 5788 - ھەدىس) ئەمما تەكەببۇرلۇق قىلماستىن ئاللاھ تائالا بەرگەن نېمەتلەرنى كىشىلەرگە سۆزلەپ بېرىش، چىرايلىق كىيىملەرنى كىيىش، ئوبدان تاماقلارنى يېيىش قاتارلىقلار جايىز ئىشلار جۈملىسىدىندۇر.

③ يەنى بىمار ئادەمدەك مىسىلداپ ئاستىمۇ ماڭمىغىن، تەمكىنلىكنى يوقاتقان ئالدىراقسان ئادەمدەك تېزمۇ ماڭمىغىن، بەلكى ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئوتتۇرا ھال ماڭمىغىن. بۇ نۇقتا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىندى: ﴿مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ﴾. (سۈرە فۇرقان 63 - ئايەت)

④ يەنى ۋارقىراپ، يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلمىغىن. بەك يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلىش سۆيۈملۈك بولىدىغان بولسا، ئېشەكنىڭ ئاۋازى ھەممىدىن سۆيۈملۈك بولغان بولاتتى، لېكىن ئۇنداق بولمىدى. بەلكى، ئۇنىڭ ئاۋازى ھەممىدىن يېقىمسىز ۋە زېرىكەرلىكتۇر. شۇ ۋەجىدىن ھەدىستە: «ئېشەكنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالساڭلار، شەيتاندىن پاناھ تىلەڭلار». دېيىلگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 3303 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2729 - ھەدىس)

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَهْرَةَ وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولَئِكَ الَّذِينَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٥١﴾ * وَمَن يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٥٢﴾

كۆرمىدىڭلارمۇكى، ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسىنى سىلەر ئۈچۈن خىزمەتكە سېلىپ بەردى (يەنى سىلەرنىڭ پايدىلىنىشىڭلارغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ بەردى) ①، سىلەرگە ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن نېمەتلەرنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ بەردى ②. بەزى كىشىلەر ھېچ نەرسىنى بىلمەي، ھىدايەتكە ۋە نۇرلۇق كىتابقا ئېرىشمەي تۇرۇپ ئاللاھ ھەققىدە جېدەللىشىدۇ ③ [20]. ئەگەر ئۇلارغا: «ئاللاھ نازىل قىلغان (قۇرئان) غا ئەگىشىڭلار» دېيىلسە، ئۇلار: «ياق، بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ دىنىغا ئەگىشىمىز» دەيدۇ ④، شەيتان ئۇلارنى دوزاخ ئازابىغا چاقىرىغان تۇرسىمۇ (ئۇلار يەنىلا ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ دىنىغا ئەگىشىمدۇ؟) [21]. كىمكى (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغان ھالدا ⑤، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىدىكەن ⑥، ئۇ مەھكەم تۇتقىغا ئېسىلغان بولىدۇ ⑦. ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتى ئاللاھقا مەنسۇپتۇر [22].

① " تَسْحِيحٌ " نىڭ بىر مەنىسى پايدىلىنىش (مەنپەئەت ئېلىش) بولۇپ، بۇ يەردە «مەخلۇقاتنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن خىزمەتكە سېلىپ بېرىش» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلدى. مەسىلەن: ئاسماندىكى ئاللاھ ياراتقان قۇياش، ئاي، يۇلتۇز قاتارلىق مەخلۇقاتنى ئاللاھ تائالا شۇنداق بىر نىزامغا بويسۇنىدىغان قىلىپ ياراتقانكى، ئۇلار شۇ نىزام بويىچە ئىنسانلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، ئىنسانلار ئۇلاردىن پايدىلىنىدۇ. " تَسْحِيحٌ " نىڭ ئىككىنچى مەنىسى بويسۇندۇرۇپ بېرىشتۇر. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا زېمىننى ۋە ئۇنىڭدىكى ھايۋانلارنى ئىنسانلارغا بويسۇندۇرۇپ بەردى. ئىنسانلار بۇ ھايۋانلارنى ئىشلىتىدۇ، زېمىندىن ۋە ئۇنىڭدىن چىققان نەرسىلەردىن پايدىلىنىدۇ. دېمەك " تَسْحِيحٌ " نىڭ مەنىسى شۇ بولدىكى، ئاسمان ۋە زېمىندىكى بارلىق شەيئەلەر ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەتكە سېلىنغان، مەيلى ئۇ نەرسىلەر ئىنسانلارنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدا بولسۇن ۋە ئۇلارغا بىۋاسىتە بويسۇنىدىغان بولسۇن ياكى بولمىسۇن. (فەتھۇلقەدر)

② يەنى «ئاشكارا نېمەتلەر» ئەقىل - ئىدراك ۋە سەزگۈ ئەزالار بىلەن ھېس قىلغىلى بولىدىغان نېمەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. «يوشۇرۇن نېمەتلەر» بولسا ئىنسان سەزگۈ ئەزالىرى بىلەن ھېس قىلالمايدىغان نېمەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئىككى خىل يەنى ماددىي ۋە مەنىۋى نېمەتلەر شۇ قەدەر چەكسىز بولۇپ، ئىنسانلار بۇنى ساناپ بولالمايدۇ.

③ شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە كىشىلەر ئاللاھ تائالا ھەققىدە جېدەللىشىدۇ، بەزىلەر ئۇنىڭ مەۋجۇتلىقى ھەققىدە جېدەللەشسە، بەزىلەر ئۇنىڭ شېرىكى بار دەپ جۆيلۈيدۇ، بەزىلەر ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرى ۋە شەرىئەتلىرى ھەققىدە جېدەللىشىدۇ.

④ يەنى ئۇلار ئاتا - بوۋىلىرىغا قارىغۇلارچە ئەگىشىدۇ. ئۇلاردا ھېچقانداق ئەقلىي دەلىل يوق، نە قولدا بىر ھىدايەتكە باشلىغۇچىنىڭ يوليورۇقى ۋە كۆرسەتمىسى يوق، نە قايسى بىر ساماۋى سەھىپىدىن ئىسپاتى يوق. گويا ئۇلار قولدا قورالى يوق ئۇرۇش قىلىدىغانلاردۇر.

⑤ بۇيرۇلغان نەرسىگە ئەگەشكەن، چەكلەنگەن نەرسىدىن يىراق تۇرغان ھالدا.

⑥ يەنى كىمكى پەقەت ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈنلا ئەمەل قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇنىڭ شەرىئىتىگە ئەگىشىدىكەن.

⑦ يەنى بۇ ئادەم ئاللاھ تائالادىن ئۆزىنى ئازابلىماسلىققا مەزمۇت ۋەدە ئالغان بولىدۇ.

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ ۗ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٣٤﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٥﴾ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَمِيدُ ﴿٣٦﴾

كىمكى كاپىر بولىدىكەن، ئۇنىڭ كاپىرلىقى سېنى قاينغۇغا سالمىسۇن ①، ئۇلارنىڭ قايتىدىغان جايى بىزنىڭ دەرگاھىمىزدۇر. شۇ چاغدا ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىمىز ②، ئاللاھ ھەقىقەتەن دىللىرىدىكىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر ③ [23]. ئۇلارنى (دۇنيالىقتىن) ئازغىنە (مۇددەت) بەھرىمەن قىلىمىز، ئاندىن ئۇلارنى قاتتىق ئازابقا ھەيدەيمىز ④ [24]. ئەگەر سەن ئۇلاردىن: «ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتقان؟» دەپ سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ ⑤. سەن (ئۇلارغا): «ئاللاھقا شۈكرىكى (ئاخىر ئېتىراپ قىلىدىڭلار)» دېگەن ⑥. لېكىن، ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ [25]. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى مەۋجۇداتنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر ⑦. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىدىن بەھاجەتتۇر ⑧، مەدھىيىگە لايىقتۇر ⑨ [26].

① چۈنكى ئىمان سائادىتىگە مۇشەرىپ بولۇش ئۇلارنىڭ نېسىۋىسىدە يوق. سېنىڭ تىرىشچانلىقلىرىڭ ئۆز جايىدا، خاھىشلىرىڭمۇ قەدىرلەشكە لايىق، ئەمما ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە خاھىشى ھەممىنىڭ ئۈستىدىن غالىبتۇر.

② يەنى ئۇلارنى شۇ قىلمىشلىرىغا يارىشا جازالايمىز.

③ ئۇلار ئاللاھ تائالادىن ھېچنەرسىنى يوشۇرالمىدۇ.

④ يەنى ئۇلار دۇنيادا قاچانغىچە ياشايدۇ؟ ئۇلار دۇنيانىڭ ھۇزۇر - ھالاۋەتلىرىدىن قاچانغىچە بەھرىمەن بولىدۇ؟ بۇ دۇنيا ۋە ئۇنىڭ راھەت - پاراغىتى بىر قانچە كۈنلۈكتۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارغا قاتتىق ئازابتىن باشقا نەرسە بولمايدۇ.

⑤ يەنى ئۇلار ئاسمان ۋە زېمىننىڭ ياراتقۇچىسى ئۆزلىرى چوقۇنۇۋاتقان مەبۇدلار ئەمەس، بەلكى ئاللاھ ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ.

⑥ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلارنىڭ ئېتىراپ قىلغانلىقى بىلەن ئۆزلىرىگە قارشى پاكىت تۇرغۇزۇلغان بولدى.

⑦ يەنى ئۇلارنىڭ ياراتقۇچىسىمۇ ئاللاھ، ئىگىسىمۇ ئاللاھ، كائىناتنى باشقۇرۇپ، تەسەۋرۇپ قىلىپ تۇرغۇچىمۇ ئاللاھتۇر.

⑧ ئۆزىدىن باشقا ھەرقانداق نەرسىدىن بەھاجەتتۇر، ھەممە ئۇنىڭغا موھتاجدۇر، ئۇ ھېچكىمگە موھتاج ئەمەس.

⑨ ئاللاھ تائالا ئۆزى ياراتقان بارلىق مەخلۇقات ئىچىدە مەدھىيىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ ياراتقان شەيئىلەر ۋە يولغا قويغان شەرىئەتلەرگە ئاساسەن مەدھىيىلىنىدۇ. ئۇ ھەممە ئىشلاردا مەدھىيىگە لايىقتۇر، ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا ھەمدۇساناغا لايىق زات پەقەت ئاللاھ تائالادۇر.

وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَمٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧﴾ مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةً إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٨﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٩﴾

(ئاللاھنىڭ سۆزلىرىنى يېزىش ئۈچۈن) ئەگەر يەر يۈزىدىكى دەل - دەرەخلەرنىڭ ھەممىسى قەلەم بولغان، دېڭىز - ئوكيان (سىياھ بولغان)، ئۇنىڭغا يەنە يەتتە دېڭىز قوشۇلۇپ (سىياھ بولغان) تەقدىردىمۇ (قەلەملەر سۇنۇپ، سىياھلار قۇرۇپ تۈگەيدۇ)، ئاللاھنىڭ سۆزلىرى ھەرگىز تۈگمەيدۇ^①. ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [27]. (ئى ئىنسانلار!) سىلەرنىڭ (دەسلەپتە) يارىتىلىشىڭلار، (قىيامەت كۈنى) تىرىلدۈرۈلۈشىڭلار (ئوڭايلىقتا) پەقەت بىر ئادەمنىڭ يارىتىلىشى ۋە تىرىلدۈرۈلۈشىگە ئوخشاشتۇر^②. شەكسىزكى، ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئەمەللىرىنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [28]. كۆرمەمسەنكى، ئاللاھ كېچىنى كۈندۈزگە كىرگۈزىدۇ (يەنى كېچىنى قىسقا، كۈندۈزنى ئۇزۇن قىلىدۇ)، كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزىدۇ (يەنى كۈندۈزنى قىسقا، كېچىنى ئۇزۇن قىلىدۇ)^③. ئاللاھ كۈن بىلەن ئاينى (سىلەرنىڭ مەتپەئەتىڭلار ئۈچۈن) بويسۇندۇرۇپ بەرگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەربىرى مۇئەييەن مۇددەتكىچە (ئۆز ئوربىتىدا) سەير قىلىدۇ^④. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر [29].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈكلۈكى، ئۇلۇغلىقى، كاتتىلىقى، گۈزەل ئىسىملىرى، يۈكسەك سۈپەتلىرى ۋە ئۇنىڭ بۈيۈكلىكىگە دالالەت قىلىدىغان سۆزلەر بايان قىلىنىدىكى، ئۇ سۆزلەر شۇ قەدەر كۆپ بولۇپ، ھېچكىم ئۇلارنىڭ سانىنى ئىگىلەپ بولالمايدۇ. ھېچكىم ئۇلارنىڭ ھەقىقىتىنى ۋە ماھىيىتىنى تولۇق بىلىپ بولالمايدۇ، ئۇلارنى ساناپمۇ توڭتەلمەيدۇ. ئەگەر كىشىلەر ئۇلارنى ساناپ، خاتىرىلىمەكچى بولۇپ، يەر يۈزىدىكى جىمى دەرەخلەرنى قەلەم قىلسىمۇ، دېڭىزلارنى سىياھ قىلسىمۇ، ئۇنىڭغا يەنە يەتتە دېڭىزنىڭ سۈيىنى سىياھ قىلىپ قوشقان تەقدىردىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈكلۈكىنى، يۈكسەك سۈپەتلىرىنى، ئۇنىڭ يارىتىش ۋە سانائەتتىكى ئاجايىباتلىرىنى يېزىپ توڭتەپ بولالمايدۇ. بۇ ئايەتتە يەتتە دېڭىزنىڭ تىلغا ئېلىنىشى پەقەت مۇبالىغە ئۈچۈن، دېڭىزلارنىڭ سانىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئەمەس. چۈنكى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ۋە سۆزلىرىنى ساناپ بولغىلى بولمايدۇ. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر) بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنى سۈرە كەھفىنىڭ ئاخىرىسىدىمۇ بايان قىلىندى.

② يەنى ئۇنىڭ قۇدرىتى شۇ قەدەر كاتتا ۋە بۈيۈكتۈركى، سىلەر ھەممىڭلارنى يارىتىش ياكى قىيامەت كۈنى تىرىلدۈرۈش بىر جاننى تىرىلدۈرگەندەك ياكى بىر جاننى ياراتقانچىلىك بىر ئىشتۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالا بىرەر شەيئىنى يارىتىشنى خالىسا، ئۇنى «بول» دېگەن بىر سۆز بىلەنلا كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ.

③ يەنى كېچىنىڭ بىر قىسمىنى كۈندۈزگە قوشىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كۈندۈز ئۇزۇن، كېچە قىسقا بولۇپ قالىدۇ، بۇ ياز پەسلىدە بولىدۇ. ئاندىن كۈندۈزنىڭ بىر قىسمىنى ئېلىپ، كېچىگە قوشۇپ قويىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كېچە ئۇزۇن، كۈندۈز قىسقا بولۇپ قالىدۇ، بۇ قىش پەسلىدە بولىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز قۇدرەت كامالى بىلەن قۇياش، يەر ۋە ئاي شارپلارغا بەلگىلىگەن ھەرىكەت مىزانلىرى بويىچە كەم - كۈتسىز، نۇقسانسىز ھالدا ئەمەلگە ئاشىدۇ.

④ «مۇئەييەن مۇددەتكىچە» نىڭ بىر مەنسى قىيامەتكىچە، يەنى ئاللاھ تائالا ئالدىن بەلگىلەپ قويغان كۈن بىلەن ئاينىڭ چىقىش ۋە پېتىش تەرتىپى قىيامەتكىچە داۋاملىشىدۇ. ئىككىنچى مەنسى: «بىر مۇئەييەن مەنزىلگىچە» يەنى ئاللاھ تائالا كۈن بىلەن ئاينىڭ سەير قىلىشى ئۈچۈن مۇئەييەن بىر مەنزىل ۋە بىر دائىرە بەلگىلەپ بەرگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ سەير قىلىشى شۇ مەنزىلگىچە داۋام قىلىدۇ، ئاندىن ئىككىنچى كۈنى ئۇ يەردىن چىقىپ دەسلەپكى مەنزىلگە بارىدۇ. بۇ نۇقتىنى تۆۋەندىكى ئەبۇزەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسى كۈچلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئەبۇزەر! كۈننىڭ قەيەرگە بارىدىغانلىقىنى بىلمەسەن؟» دەپ سورىدى. مەن: ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلىدۇ، دېدىم. ئۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، ئەرشنىڭ ئاستىغا بېرىپ (ئاللاھ تائالاغا) سەجدە قىلىدۇ. ئاندىن پەرۋەردىگارىدىن (قايتا چىقىشقا) رۇخسەت سورايدۇ (ئاندىن قايتا چىقىدۇ). بىر كۈن كېلىدۇ كۈنگە: كەلگەن جايىڭدىن قايتقىن (يەنى مەغربىتىن چىققىن) دېيىلىدۇ، بۇنىڭغا ئاز قالدى» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 3199 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 250 - ھەدىس) مانا بۇ قىيامەتنىڭ چوڭ ئالامەتلىرىدىن بىرىدۇر.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَطْلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣١﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ ۗ

بۇ (مەزكۇر تەرتىپ - ئىنتىزاملار) شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئاللاھ ھەقتۇر، ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قوبۇپ چوقۇنغان نەرسىلىرى باتىلدۇر^①، ئاللاھ ھەممىدىن ئۈستۈندۇر، ناھايىتى بۈيۈكتۇر^② [30]. كۆرمەمسەنكى، كېمىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ نېمىتى (يەنى مەرھەمىتى ۋە ئەمرى) بىلەن دېڭىزدا يۈرۈشى ئاللاھنىڭ سىلەرگە (ئۆز قۇدرىتىنىڭ) بىر قىسىم دەلىللىرىنى كۆرسىتىشى ئۈچۈندۇر^③.

① يەنى كائىنات نىزامىنى باشقۇرۇۋاتقان زاتنىڭ پەقەت بىر ئاللاھ ئىكەنلىكىنى بىلىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا سىلەرگە ئۇنىڭ تەرتىپ - ئىنتىزاملىرىنى ياكى ئۇنىڭ بەلگە - نىشانلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بىلىشىڭلارنى، ھەممە ئىش ئۇنىڭ ئەمرى ۋە ئىرادىسى بىلەن بولۇۋاتىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ ھەقىقىي ئىلاھتۇر. ئۇنىڭدىن باشقىسى باتىلدۇر، يەنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمدە ھېچقانداق ھوقۇق يوق، بەلكى ھەر نەرسە ئاللاھ تائالاغا موھتاجدۇر. چۈنكى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئاللاھ تائالانىڭ مەخلۇقاتىدۇر، ئۇنىڭ قۇلللىرىدۇر. ئۇلاردىن بىرەرسىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىززىتىگە زەررە چاغلىق نەرسىنى مىدىرلىتىشقا قادىر ئەمەستۇر.

② يەنى ئاللاھ تائالادىن ئۈستۈن بولغان ھېچنەرسە يوق، ھېچكىم ئۇنىڭدىن بۈيۈك ئەمەس. ئاللاھ تائالا ھەرقانداق نەرسىدىن بۈيۈكتۇر، ئۇنىڭ بۈيۈكلۈكى، ئۇلۇغلىقى ۋە كاتتىلىقى ئالدىدا ھەر قانداق نەرسە ئاجىز، تۆۋەن ۋە ئەرزىمەستۇر.

③ يەنى كېمىلەرنىڭ دېڭىزدا يۈرۈشىمۇ ئۇنىڭ مەرھەمىتىنىڭ بىر بەلگىسى، ئۇنىڭ بويسۇندۇرۇپ بېرىش قۇدرىتىنىڭ بىر نەمۇنىسىدۇر. ئاللاھ تائالا شامال بىلەن سۇنى كېمىلەرنىڭ مېڭىشىغا ماسلىشىدىغان مۇناسىپ تەڭپۇڭلۇق ۋە مۇۋازىنەت بىلەن ياراتتى. ئەگەر ئۇنداق قىلمىغان بولسا، كېمىلەر سوغۇق شامال ۋە مەۋج ئۇرۇپ تۇرىدىغان دولقۇنلار ئىچىدە بىخەتەر يۈرەلمىگەن بولاتتى.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوَّجٌ كَالظَّلِيلِ دَعَاؤُا اللَّهِ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَأَخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَن وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِ شَيْئًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿٣٣﴾ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

هەققەتەن بۇنىڭدا (تائەت - ئىبادەتتە) ناھايىتى چىداملىق، (ئاللاھقا) كۆپ شۈكۈر قىلغۇچى ھەربىر (مۇئمىن) بەندە ئۈچۈن ئەلۋەتتە نۇرغۇن دەلىللەر بار ① [31]. (دېڭىزدا) ئۇلارنى تاغلاردەك دولقۇنلار ئوربۇلغان چاغدا، ئۇلار چىن ئىخلاسى بىلەن ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىدۇ ②، ئاللاھ ئۇلارنى (دېڭىز خەتەرلىرىدىن) قۇتۇلدۇرۇپ قۇرۇقلۇققا چىقارغان چاغدا، ئۇلارنىڭ بەزىسى ئوتتۇرىدا تۇرۇۋالدى (يەنى ئاللاھقا لايىقىدا شۈكۈر قىلمايدۇ) ③. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى پەقەت بىۋاپا، تۈزكۈر ئادەملا ئىنكار قىلىدۇ ④ [32]. ئى ئىنسانلار! رەببىڭلاردىن قورقۇڭلار. شۇنداق بىر كۈندىن قورقۇڭلاركى، (ئۇ كۈندە) ئاتا بالىسىغا قىلچە ئەسقاتمايدۇ، بالىمۇ ئاتىسىغا ئەسقاتمايدۇ ⑤. شەكسىزكى، ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ھەقتۇر. شۇڭا، دۇنيا تىرىكچىلىكى سىلەرنى ھەرگىز ئالداپ قويمىسۇن، شەيتان سىلەرنى ئاللاھ (نىڭ) مەغپىرىتىنىڭ كەڭلىكى بىلەن ئالداپ قويمىسۇن [33]. شەكسىزكى، قىيامەتنىڭ ۋاقتى توغرىسىدىكى بىلىم ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر. يامغۇرنى ئاللاھ ياغدۇرىدۇ، بالىياتقۇدىكىلەرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى (يەنى ئوغۇلمۇ، قىزمۇ، بېجىرىمۇ، كەمتۈكمۇ، بەختلىكمۇ، بەختسىزمۇ) ئاللاھ بىلىدۇ، ھېچكىم ئەتە نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى (يەنى ئۇنىڭغا نېمە ئىش بولىدىغانلىقىنى، ياخشى - يامان ئىشلاردىن نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى) بىلمەيدۇ، ھېچكىم ئۆزىنىڭ قەيەردە ئۆلىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ ⑥. شەكسىزكى، ئاللاھ (پۈتۈن ئىشلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، (شەيئىلەرنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى تەرەپلىرىدىن) تولۇق خەۋەرداردۇر [34].

① كۈلپەتكە سەۋر قىلىدىغانلار ۋە راھەت - پاراغەتتە ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىدىغانلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە نۇرغۇن دەلىللەر بار.

② يەنى ئۇلارنىڭ كېمىسىنى تاغلاردەك ۋە بۇلۇتلاردەك دولقۇنلار ئوربۇلغان. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھالاكەت گىردابىغا كېلىپ قالغانلىقىنى كۆرگەن چاغدا، چوقۇنۇۋاتقان مەبۇدلىرى ئېسىدىن چىقىپ كېتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئۇلار ھەقىقىي مەبۇدقا يەنى پەقەت بىر ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىدۇ.

③ بەزى ئۆلىمالار ﴿مُقْتَصِدٌ﴾ نىڭ مەنىسىنى «ئەھدىسىگە ئەمەل قىلغۇچى» دەپ تەپسىر قىلدى. يەنى، ئۇلارنىڭ بەزىسى دولقۇنلار ئارىسىدا قالغان چاغدا، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىش، ئىتائەت قىلىش، ئۇنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشتىن ئىبارەت قىلغان ئەھدىسىگە ئەمەل قىلىدۇ. بۇ مەنىنى توغرا دەپ قارىغان ئۆلىمالار بۇ يەردە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان «ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئەھدىسىگە ئەمەل قىلىدۇ يەنى مۇئمىن بولىدۇ، يەنە بىر قىسمى كاپىر بولىدۇ» دېگەن ئىبارە بار دەپ بايان قىلىدۇ. (فەتھۇلقەدر) يەنە بىر

قىسىم مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ﴿مُقْتَصِدٌ﴾ نىڭ مەنىسى «ئىنكار قىلىش يۈزىسىدىن ئوتتۇرىدا تۇرۇۋالدى». يەنى ئاللاھنىڭ بۈيۈك قۇدرىتىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، شۇ قەدەر چوڭ خەتەردىن قۇتۇلدۇرغان ئاللاھقا مۇكەممەل شەكىلدە ئىتائەت ۋە ئىبادەت قىلماي، ئوتتۇرىدا تۇرۇۋالامدۇ؟ بۇ ئېغىر ھالاكەتتىن قۇتۇلدۇرغان ئاللاھقا ئوتتۇرىدا تۇرۇۋېلىش بىلەن ئەمەس، بەلكى مۇكەممەل شەكىلدە ئىبادەت قىلىش

لازم ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئەمما ئالدىنقى مەنا ئايەتنىڭ سىياقىغا ئەڭ ئۇيغۇن كېلىدۇ.

④ ﴿ خَتَّابٍ ﴾ نىڭ مەنىسى " غَدَّاءٌ " يەنى خىيانەتكار، ۋاپاسىز، ئەھدىگە ۋاپا قىلمايدىغان ئادەم. ﴿ كَفُورٍ ﴾ ناشۈكۈر، تۈزكۈر، نېمەتنى ئىنكار قىلغۇچى دېگەن مەنىدە.

⑤ ﴿ جَازٍ ﴾ " جَزَى يَجْزِي " دىن تۈرلىنىپ چىققان ئېنىقلىغۇچى ئىسىم بولۇپ، بەدەل تۆلەش، پىدا قىلىش، تۆلەم بېرىش دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. دېمەك ئەگەر ئاتا بالىسى ئۈچۈن ئۆزىنى پىدا قىلماقچى، بەدەل تۆلمەكچى بولسا، ياكى بالا ئاتىسى ئۈچۈن ئۆزىنى پىدا قىلماقچى، بەدەل تۆلمەكچى بولسىمۇ، مۇمكىن بولمايدۇ. ھەر شەخس ئۆز قىلمىشىغا ئاساسەن جازالىنىدۇ. ئاتا - بالا بىر - بىرىگە ئەسقاتمىغان يەردە باشقا تۇغقانلار قانداقمۇ ئەسقاتسۇن؟ قانداقمۇ بىر - بىرىگە ياردەم قىلالسۇن؟

⑥ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «غەيبىنىڭ ئاچقۇچلىرى بەشتۇر، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ». (سەھھۇل بۇخارى 4777 - ھەدىس) ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

1 - قىيامەتنىڭ يېقىنلاشقانلىقى ئالامەتلىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بايان قىلغان، ئەمما قىيامەتنىڭ بولىدىغان ئېنىق ۋاقتى توغرىسىدىكى بىلىمنى ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ، ھەتتا ئۇنى كىتاب بېرىلگەن پەيغەمبەرمۇ، ئاللاھنىڭ يېقىن پەرىشتىلىرىمۇ بىلمەيدۇ.

2 - يامغۇرنىڭ قاچان ياغدىغانلىقىنى بەزىلەر ھاۋا كىلىماتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ تەخمىنەن مۆلچەرلىيەلەيدۇ، لېكىن بۇ تەخمىنى مۆلچەر ئۇلارنىڭ تەجرىبىسىگە ئاساسەن بەزىدە توغرا چىقىدۇ، بەزىدە خاتا چىقىدۇ، ھەتتا ھاۋا كىلىماتىنى تەكشۈرۈش ئورگانلىرىنىڭ مەلۇماتىمۇ بەزىدە توغرا چىقمايدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، يامغۇرنىڭ ئېنىق ياغدىغان ۋاقتىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ.

3 - ھازىرقى ئۈسكۈنىلەر ئارقىلىق ھامىلىنىڭ قىز ياكى ئوغۇللىقىنى بىلەلەيدۇ، بىراق بۇ بىلىش پەقەت ھامىلە تۆت ئايلىقتىن ئاشقاندا مۇمكىن بولىدۇ. بۇ يەردىكى بىلەلمەسلىك جان كىرگۈزۈلۈشنىڭ ئالدىدىكى ھالەتنى كۆرسىتىدۇ. يەنە ئانىنىڭ قورسىقىدا ئۆسۈپ - چوڭ بولۇۋاتقان بۇ ھامىلە بېجىرىمۇ، كەمتۈكمۇ، بەختلىكمۇ، بەختسىزمۇ، چىرايلىقمۇ، سەتمۇ قاتارلىق ئىلىمنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ.

4 - ئىنسان ئەتە نېمە ئىش قىلىدۇ؟ دىنغا مۇناسىۋەتلىك ئىش قىلامدۇ ياكى دۇنياغا مۇناسىۋەتلىك ئىش قىلامدۇ؟ ئەتە ئۇنىڭغا نېسىپ بولامدۇ ياكى بولمامدۇ؟ ئەگەر نېسىپ بولسا، ئەتە ئۇ ياخشى ئىش قىلامدۇ ياكى يامان ئىش قىلامدۇ؟ بۇنى بىلمەيدۇ.

5 - ھېچ ئادەم ئۆزىنىڭ قەيەردە ئۆلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ، ئۆلۈم ئۇنىڭغا قەيەردە كېلىدۇ؟ ئۆيدىمۇ ياكى سىرتتىمۇ؟ ئۆز ۋەتىنىدىمۇ ياكى ياقا يۇرتتىمۇ؟ ياشلىقىدىمۇ ياكى قېرىغاندىمۇ؟ ئۆلۈم ئۇنىڭغا ئارزۇ - ئارمانلىرىغا يەتكەندىن كېيىن كېلەمدۇ ياكى ئۇنىڭدىن ئىلگىرى كېلەمدۇ؟ ھېچكىم بىلمەيدۇ.

(32) سورة السجدة مكية 30 آية

(32) سۈرە سەجدە مەككىدە چۈشكەن 30 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْمَ ۞ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَتْهُمْ مِّنْ نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۝

ئەللىق، لام، مىم [1]. (بۇ) كىتاب (يەنى قۇرئان) نىڭ ئالەملەرنىڭ رەببى تەرىپىدىن نازىل قىلىنغانلىقىدا قىلچە شەك يوقتۇر ① [2]. مۇشۇرىكلار: «ئۇنى (قۇرئاننى مۇھەممەد) ئۆزى ئويدۇرۇپ چىققان دېيىشەمدۇ؟» ② (ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس)، بەلكى ئۇ (قۇرئان) سەندىن ئىلگىرى ھېچقانداق بىر پەيغەمبەر كەلمىگەن بىر قەۋمنى ھىدايەت تاپسۇن دەپ، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ ئۈچۈن ③، رەببىڭ تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەتتۇر [3].

★ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە كۈنلىرى بامدات نامىزىدا بىرىنچى رەكئەتتە سۈرە سەجدىنى ۋە ئىككىنچى رەكئەتتە سۈرە دەھرىنى ئوقۇيتتى». (سەھىھ مۇسلىم 879 - ھەدىس، سەھىھۇل بۇخارى 891 - ھەدىس)

يەنە بىر سەھىھ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاخشىمى ئۇخلاشتىن ئىلگىرى سۈرە سەجدە بىلەن سۈرە مۈلكىنى ئوقۇيتتى». (سۈنەنى تىرمىزى 2892 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 3 - توم، 340 - بەت)

① دېمەك بۇ سېھىر، جادۇ، رەمباللىق كىتابى ئەمەس، يالغان قىسسەلەرگە تولغان ھېكايە كىتابىمۇ ئەمەس، نە توقۇلما ئەپسانىمۇ ئەمەس، بەلكى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن ھىدايەت كىتابىدۇر.

② ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى چۈشۈرگەن، بالاغەت ۋە پاساھەتتە ئەڭ يۇقىرى سەۋىيەگە ئىگە قۇرئاننى مۇھەممەد ئۆزى توقىدى، دەمدۇ؟ بۇ ئۇلارنى ئەيىبلەش يۈزىدىن كايىپ ئېيتىلغان سۆزدۇر.

③ بۇ قۇرئان كەرىمنىڭ نازىل قىلىنىشىدىكى سەۋەبتۇر. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، (ئىلگىرىمۇ بايان قىلىنغان ئىدى) ئەرەبلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇنجى پەيغەمبەر ئىدى. بەزى ئۆلىمالار شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىمۇ ئەرەبلەرگە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر دەپ قارايدۇ. توغرىسىنى ئاللاھ بىلگۈچىدۇر. بۇ ئېتىبار بىلەن بۇ يەردىكى قەۋمدىن پەقەت قۇرەيشلەر كۆزدە تۇتۇلغان بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلارغا ئىلگىرى ھېچ پەيغەمبەر كەلمىگەن ئىدى.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۗ مَا لَكُمْ مِّن دُونِهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿١﴾ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٢﴾ ذَلِكَ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٣﴾

ئاللاھ ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئالتە كۈندە ياراتقان، ئاندىن ئەرشنىڭ ئۈستىگە (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئۆرلىگەن زاتتۇر. ①. سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىگە يوق، شاپائەت قىلغۇچىمۇ يوق ②. سىلەر (بۇنىڭدىن) نەسەھەت ئالماسىلەر؟ ③ [4]. ئاللاھ ئاسماندىن زېمىنغىچە بولغان (ھەممە) ئىشنى ئىدارە قىلىدۇ ④، ئاندىن بۇ (ئىشلار) ئۇزۇنلۇقى سىلەر ساناۋاتقان مىڭ يىلدەك كېلىدىغان بىر كۈندە ئۇنىڭ دەرگاھىغا ئۆرلەيدۇ ⑤ [5]. ئەنە شۇ يوشۇرۇننى ۋە ئاشكارىنى بىلگۈچى، مۇتلەق غالىب ۋە ناھايىتى مېھرىبان ئاللاھتۇر [6].

① بۇ مەزمۇن ئىلگىرى سۈرە ئەئراف 54 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىنغان ئىدى. بۇ يەردە قايتا تەكرارلىنىشتىكى مەقسەت، ئاللاھ تائالانىڭ كامالى قۇدرىتى ۋە مەخلۇقاتىدىكى ئاجايىباتنىڭ تىلغا ئېلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان كىشىلەر قۇرئانغا دىققەت بەرسۇن ۋە ئۇنىڭ ئايەتلىرى ئۈستىدە تەپەككۈر قىلسۇن ئۈچۈندۇر.

② ئۇ يەردە سىلەرگە ياردەم قىلالايدىغان ۋە سىلەرنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزىدىغان ھېچبىر دوست بولمايدۇ. شاپائەت قىلىپ سۈرۈۋالىدىغان بىرەر شاپائەتچىمۇ بولمايدۇ.

③ يەنى ئى ئاللاھنىڭ غەيرىگە چوقۇنغۇچىلار! ئى ئاللاھنىڭ غەيرىگە تەۋەككۈل قىلغۇچىلار! سىلەر تېخىچە بۇنىڭدىن ۋەز - نەسەھەت ئالماسىلەر؟

④ ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئەرشى ۋە لەۋھۇلمەھپۇز جايلاشقان ئاسماندىن زېمىنغا تەقدىر ۋە ئۆزى تەدبىر قىلغان ئىشلارنى چۈشۈرىدۇ. يەنى ئىشلارنى يۇقىرىدىن تەدبىر بىلەن باشقۇرىدۇ، ئۇ ئىشلار زېمىندا ئىجرا قىلىنىدۇ. مەسىلەن: ئۆلۈم، ھاياتلىق، ساغلاملىق، كېسەللىك، بايلىق، كەمبەغەللىك، رىزىق، ئاچارچىلىق، ئۇرۇش، تىنچلىق، ئىززەت، خارلىق قاتارلىق ئىشلار. ئاللاھ تائالا ئەرشنىڭ ئۈستىدىن ئۆزى بەلگىلىگەن تەقدىر بويىچە مەزكۇر ئىشلارنى ئىدارە قىلىدۇ.

⑤ يەنى ئاندىن بۇ بىر كۈندە مەزكۇر (ئاللاھ ئىدارە قىلىدىغان) ئىشلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىدۇ. ئۇلارنى پەرىشتىلەر ئېلىپ ئاسمانغا ئۆرلەيدۇ. يەنە بىر مەنىسى: بۇ بىر كۈندە ئەمەللەر دۇنيا ئاسمىنىڭ (يەنى بىرىنچى قەۋەت ئاسماننىڭ) ئۈستىدىكى نامە - ئەماللار ساقلىنىدىغان ئارخىپ دەپتەرگە ئۆرلەيدۇ. دېمەك مەزكۇر ئىشلارنى پەرىشتىلەر زېمىنغا چۈشۈپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىدۇ. پەرىشتىلەردىن باشقىلار ئۈچۈن ئاسماندىن چۈشۈشكە 500 يىل، ئاسمانغا ئۆرلەشكە 500 يىل، جەمئىي مىڭ يىل كېتىدۇ. بۇ بىز ئىنسانلار سانىدىغان مىڭ يىلدۇر. ئەمما، پەرىشتىلەر بۇ مۇساپىنى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە باسىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، بۇ يەردىكى «كۈن» دېگەندىن قىيامەت كۈنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ كۈندە ئىنسانلارنىڭ بارلىق ئەمەللىرى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىغا سۇنۇلىدۇ. بۇ ئايەتتىكى «كۈن» نىڭ زادى قايسى كۈن ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ۋە تەپسىر قىلىشتا مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار بولۇپ كەلگەن. ئىمام شەۋكانى بۇ ھەقتە 15، 16 خىل قاراشنى توپلىغان. ئەيسەر تەپاسىرنىڭ يازغۇچىسى مۇنداق دەيدۇ: بۇ سۆز قۇرئان كەرىمدە ئۈچ جايدا كەلگەن، ھەر بىرىدە ئايرىم - ئايرىم مەنا مەقسەت قىلىنغان. مەسىلەن:

سۈرە ھەج 48 - ئايەتتىكى «كۈن» دېگەندىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى ۋاقىت ۋە مۇددەت مەقسەت قىلىنغان. سۈرە مەئارىج 4 - ئايەتتە ئۇ كۈننىڭ مىقدارى ئەللىك مىڭ يىلدۇر، دېيىلگەن. ئۇنىڭدىن ھېساب كۈنى مەقسەت قىلىنغان. بۇ ئايەتتە كەلگەن كۈندىن بۇ دۇنيا ئاخىرلىشىپ، بارلىق مەۋجۇدات ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىدىغان دۇنيانىڭ ئاخىرقى كۈنى مەقسەت قىلىنغان. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ قاراشلارنى مۇنداق خۇلاسەلىگەن: قىيامەت كۈنىنىڭ مۇددىتى كاپىرلارغا بېرىلىدىغان ئازابنىڭ قاتتىقلىق دەرىجىسىگە ئاساسەن ئەللىك مىڭ يىلمۇ بولىدۇ، مىڭ يىلمۇ بولىدۇ.

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِ. وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾ وَقَالُوا أَعَدَّا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾

ئاللاھ (ئۆزى ياراتقان) ھەر نەرسىنى مۇكەممەل (چىرايلىق) ياراتقان زاتتۇر^①، ئۇ ئىنساننى يارىتىشنى دەسلەپتە لايدىن باشلىدى^② [7]. ئاندىن ئۇنىڭ نەسلىنى ئەرزىمەس سۇنىڭ جەۋھىرى (بولغان مەنىي)دىن ياراتتى^③ [8]. ئاندىن ئۇنى (يەنى ئادەمنى) بېجىرىم (ئىنسان) قىلىپ، ئۇنىڭغا ئۆز روھىدىن پۈۋلىدى (يەنى جان كىرگۈزدى)^④. يەنە سىلەر ئۈچۈن قۇلاقلارنى، كۆزلەرنى ۋە يۈرەكلەرنى ياراتتى^⑤، سىلەر تولىمۇ ئاز شۈكۈر قىلىسىلەر^⑥ [9]. ئۇلار: «بىز يەر ئاستىدا (تۇپراققا ئايلىنىپ) يوقىلىپ كەتكەندىن كېيىن راستىنلا قايتا يارىتىلامدۇق؟» دەيدۇ^⑦، بەلكى ئۇلار رەببىگە مۇلاقات بولۇشنى ئىنكار قىلغۇچىلاردۇر [10].

① يەنى ئاللاھ تائالا ھەر قانداق نەرسىنى ھېكمەت بىلەن ۋە بەندىلەرنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزدە تۇتقان ئاساستا ياراتقان. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ياراتقان شەيئەلەردە بەدىئىي گۈزەللىك ۋە ئالاھىدىلىك جەۋلان قىلىپ تۇرىدۇ. شۇنداقلا ئۇ ياراتقان بارلىق شەيئەلەر چىرايلىق، پۇختا ۋە مۇكەممەلدۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿أَحْسَنَ﴾ دېگەندىن پۇختا ۋە مەزمۇت قىلدى دېگەن مەنىنى ئالسا، بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿أَحْسَنَ﴾ دىن "أَلْهَمَ" «ئىلھام قىلدى، دىلىغا سالىدى» دېگەن مەنىنى ئالغان يەنى ئاللاھ تائالا ھەر بىر مەخلۇققا ئۇ موھتاج بولىدىغان نەرسىنى ئىلھام ئارقىلىق بىلدۈردى.

② يەنى دەسلەپتە تۇنجى ئىنساننى (يەنى ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى ئادەم ئەلەيھىسسالامنى) لايدىن ياراتتى، ئۇنىڭدىن ئىنسانلارنىڭ نەسلى باشلاندى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ھەۋۋانى ئۇنىڭ سول قوۋۇرغىسىدىن ياراتتى. بۇ نۇقتا ھەدىسەلەردە بايان قىلىنغان.

③ قالغان ئىنسانلارنى مەنىي ئارقىلىق نەسل قالدۇرىدىغان قىلدى. دېمەك ئىنسان بىر جۈپ ئەر - ئايال قىلىنىپ يارىتىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ نەسلىنىڭ داۋاملىشىشى ئۈچۈن، بىر قانۇنىيەت بەلگىلىدى. بۇنىڭغا ئاساسەن ئەر بىلەن ئايال نىكاھلىنىدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ جىنسىي مۇناسىۋىتى بىلەن ئايالنىڭ رەھىمىگە كىرگەن مەنىدىن ئىنسان يارىتىلىدۇ. ئىنسانلارنىڭ نەسلى ئەنە شۇنداق داۋام قىلىدۇ.

④ يەنى ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى لايدىن يارىتىپ، ئىنسان شەكىلىگە كىرگۈزگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئۆز روھىدىن پۈۋلىدى. ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ نەسلىنى داۋام قىلىش ئۈچۈن، تۆرەلمىنى ئانىنىڭ قورسىقىدا چوڭ قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئەزالىرىنى يارىتىدۇ، شەكىلگە كىرگۈزىدۇ، جىسمى مۇكەممەل بولغاندا، پەرىشتە ئەۋەتىپ ئۇنىڭغا روھ پۈۋلەيدۇ يەنى جان كىرگۈزىدۇ.

⑤ يەنى ئاڭلاش ئۈچۈن قۇلاقلارنى، كۆرۈش ئۈچۈن كۆزلەرنى، بىلىش ۋە چۈشۈنۈش ئۈچۈن ئەقىل ۋە دىللارنى يارىتىپ، سىلەرنى مۇكەممەل ئىنسان قىلدى.

⑥ يەنى سىلەر ئاللاھ تائالانىڭ شۇ قەدەر چەكسىز نېمەتلىرىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، ناشۈكۈرلۈك قىلىسىلەر ياكى ناھايىتى ئاز شۈكۈر قىلىسىلەر ياكى سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا شۈكۈر قىلغۇچىلار ناھايىتى ئاز.

⑦ ئەرەب تىلىدا بىر نەرسە يەنە بىر نەرسىنىڭ ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، ئۇنىڭ ئىزىنى پۈتۈنلەي

يوقىتىۋەتكىنىنى " ضَلَالَةٌ " (يوق بولۇپ كېتىش) دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ﴿ ضَلَلْنَا ﴾ دېگەن ئىبارە «بەدەنلىرىمىز تىتىلىپ، تۇپراققا ئارىلىشىپ يوقىلىپ كەتكەندىن كېيىن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

* قُلْ يَتَوَقَّكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدًىٰ وَلَٰكِن حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ

ئېيتقنكى، «جېنىڭلارنى ئېلىشقا مەسئۇل قىلىنغان ئۆلۈم پەرىشتىسى سىلەرنىڭ جېنىڭلارنى ئالدىڭىز»، ئاندىن رەببىڭلارنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر» [11]. ئەگەر سەن گۇناھكارلارنىڭ رەببىنىڭ ھۇزۇرىدا: «ئى رەببىمىز! (بىز ھەقىقەتنى) كۆردۈق، ئاڭلىدۇق» 2. بىزنى (دۇنياغا) قايتۇرغىن، بىز ياخشى ئەمەللەرنى قىلايلى، بىز ھەقىقەتەن (ئۆلگەندىن كېيىنكى تىرىلىشكە) قەتئىي ئىشەندۇق» 3 دەپ باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ تۇرغان ۋاقتىدىكى ھالىنى كۆرىدىغان بولساڭ 4 (ئەلۋەتتە قورقۇنچلۇق بىر ھالەتنى كۆرگەن بولاتتىڭىز)» [12]. ئەگەر بىز خالىساق، ھەربىر كىشىگە ئەلۋەتتە ھىدايەت ئاتا قىلاتتۇق 5، لېكىن مېنىڭ «جىنلار ۋە ئىنسانلار (ئارىسىدىكى گۇناھكارلار) نىڭ ھەممىسى بىلەن جەھەننەمنى چوقۇم تولدۇرىمەن» دېگەن ھۆكۈمۈم بېكىتىلىپ بولدى 6 [13]. (ئۇ كۈنى دوزاخ ئەھلىگە مۇنداق دېيىلىدۇ: «مۇشۇ كۈنگە يولۇقىدىغانلىقىڭلارنى ئۇنتۇغانلىقىڭلار ئۈچۈن (بۇ ئازابنى) تېتىڭلار، (بۈگۈن) بىزمۇ ھەقىقەتەن سىلەرنى ئۇنتۇدۇق 7، قىلمىشىڭلار تۈپەيلىدىن مەڭگۈلۈك ئازابنى تېتىڭلار» [14]. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە پەقەت شۇنداق كىشىلەرلا ئىمان ئېيتىدۇكى 8،

① يەنى ئۇ پەرىشتىنىڭ ۋەزىپىسى دۇنيادا ياشايدىغان ۋاقتىڭلار توشقان چاغدا كېلىپ، سىلەرنىڭ جىنىڭلارنى ئېلىشتۇر.

② يەنى بىز يالغانغا چىقارغان نەرسىنىڭ راست ئىكەنلىكىنى كۆردۈق، ئىنكار قىلغان نەرسىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. يەنە بىر مەنىسى: سېنىڭ ۋەدەڭنىڭ راستلىقىنى كۆردۈق، پەيغەمبەرلەرنىڭ راستلىقىنى ئاڭلىدۇق، بىلدۇق، دەيدۇ. لېكىن، ئۇ ۋاقىتتا بىلگەننىڭ ۋە كۆرگەننىڭ ئۇلارغا ھېچ پايدىسى بولمايدۇ.

③ لېكىن ئەمدى ئىشەنگەننىڭ نېمە پايدىسى؟ ئەمدى ئۇلار ئۆزلىرىگە بەلگىلەنگەن ئاللاھنىڭ ئازابىنى تېتىماي باشقا چارە يوق.

④ يەنى ئۆزلىرىنىڭ كاپىر ۋە مۇشرىك بولغانلىقىغا، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، ھايات كەچۈرگەنلىكىگە پۇشايمان قىلغان ھالدا تۇرغانلىقىنى كۆرگەن بولساڭ.

⑤ يەنى دۇنيادا ھىدايەت ئاتا قىلاتتۇق، لېكىن بۇ ھىدايەت مەجبۇرىي بېرىلگەن بولۇپ قالاتتى، ئۇنىڭدا سىناق ئېلىشقا ئورۇن قالمايتتى، يەنى ئۇلارنى سىناش ئۈچۈن شەرت - شارائىت ۋە ئىمكانىيەت بېرىلمىگەن بولاتتى.

⑥ يەنى ئىنسانلار ۋە جىنلاردىن جەھەننەمگە لايىق بولغانلار بىلەن جەھەننەمنى تولدۇرىمەن دېگەن سۆزۈم بېكىتىلىپ بولدى.

⑦ يەنى سىلەرنىڭ دۇنيادا بىزنى ئۇنتۇغانلىقىڭلارغا ئوخشاش، بۈگۈن بىزمۇ سىلەرنى ئۇنتۇيمىز (يەنى سىلەرنى ئازابقا تاشلاپ قويۇپ ئۇنتۇپ قالغاندەك مۇئامىلە قىلىمىز). ئەمەلىيەتتە ئاللاھ تائالا ھېچ

نەرسىنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ.

⑧ ئۇلار ئايەتلىرىمىزنى تەستىقلايدۇ ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدۇ.

إِذَا ذُكِرُوا بِهَا حَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

ئۇلارغا شۇ ئايەتلەر بىلەن ۋەز - نەسەھەت قىلىنغان ھامان سەجدىگە باش قويدۇ^①، رەببىنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ^②. ئۇلار چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتمايدۇ^③ [15]. (كېچىلىرى) ئۇلارنىڭ يانلىرى ئورۇن - كۆرىپىدىن يىراق بولىدۇ^④، ئۇلار رەببىگە (ئازابىدىن) قورققان، (رەھمىتىنى) ئۈمىد قىلغان ھالدا ئىلتىجا قىلىدۇ^⑤، ئۇلار بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىدۇ^⑥ [16]. ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىگە^⑦ مۇكاپات يۈزىسىدىن (ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا) ئۇلار ئۈچۈن مەخپىي ساقلانغان (خۇشال قىلارلىق) ھۇزۇر - ھالاۋەتنى ھېچبىر جان ئىگىسى بىلمەيدۇ^⑧ [17].

① يەنى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئۇلۇغلاپ، ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن يەنە ئۇنىڭ جازاسى ۋە ئازابىدىن قورققان ھالدا سەجدە قىلىدۇ.

② يەنى رەببىنى زاتىغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان سۈپەتلەردىن پاك دەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ. ئۇنىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە ھەمدۇسانا ئېيتىدۇ. بولۇپمۇ ھەممىدىن چوڭ ۋە بۈيۈك نېمەت ئىمانغا ھىدايەت قىلغانلىق نېمىتىگە شۈكۈر ئېيتىدۇ. يەنى سەجدىدە "سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ" ۋە "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ" قاتارلىق دۇئالارنى ئوقۇيدۇ.

③ يەنى بويسۇنۇش ۋە ئىنتائەت قىلىش يولىنى تاللايدۇ، جاھىللار ۋە كاپىرلاردەك تەكەببۇرلۇق قىلمايدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشتىن چوڭچىلىق قىلىش دوزاخقا كىرىشكە سەۋەب بولىدۇ. ﴿شۈبھىسىزكى، مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار خار ھالدا جەھەننەمگە كىرىدۇ﴾. (سۈرە غافىر 60 - ئايەت) ئەمما مۇئمىنلەرنىڭ ئەھۋالى دەل ئەكسىچە بولىدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئالدىدا ھەر ۋاقىت ئاجىزلىقىنى، كەمتەرلىكىنى، زەئىپلىكىنى ئىزھار قىلىپ، ئازابىدىن قورقۇپ، رەھمىتىدىن ئۈمىد قىلغان ھالدا تۇرىدۇ.

④ يەنى كېچىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ نەپلە (تەھەججۇد) نامىزى ئوقۇيدۇ، خاتالىقلىرىغا تەۋبە قىلىدۇ، ئاللاھ تائالادىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىدۇ، ھەمدۇسانا ئېيتىپ، يېلىنىپ تۇرۇپ، ئاھ - زارىنى ئاللاھقا سۈنىدۇ.

⑤ يەنى ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتى، پەزلى - كەرىمىنىمۇ ئۈمىد قىلىدۇ، غەزىپىدىن، جازاسىدىن ۋە ئازابىدىنمۇ قورقىدۇ. پەقەت ئۈمىد قىلىپ ئولتۇرۇپ، (بىر قىسىم ياخشى ئەمەل قىلمايدىغان ۋە يامان ئەمەلنى تاشلىمايدىغان كىشىلەردەك) ئەمەل قىلىشتىن سۇسلۇقمۇ قىلمايدۇ، نە ئۇلار ئازابتىن قاتتىق قورقتۇق دەپ، ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلىنىپمۇ كەتمەيدۇ. چۈنكى، ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن نائۇمىد بولۇشمۇ كۇفۇرلۇق ۋە زالالەت ھېسابلىنىدۇ.

⑥ يەنى «(ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىدۇ» دېگەندىكى ياخشىلىق يوللىرىغا پەرز زاكات، ئومۇمىي سەدىقە ۋە كىشىلەرگە مەنپەئەتى يېتىدىغان خەيرلىك ئىشلارمۇ كىرىدۇ. ئۇ مۇئمىنلەر بۇ ياخشى ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئەھمىيەت بېرىدۇ.

⑦ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق بولۇش ئۈچۈن، ياخشى ئەمەللەرگە ئالاھىدە

ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

⑧ بۇ ئايەتتە ﴿ نَفْسٌ ﴾ «ھېچبىر جان ئىگىسى» نىڭ ئېنىقسىز شەكىلدە كەلگەنلىكى ئومۇمىيلىقنى بىلدۈرىدۇ. يەنى ئۇ (خۇشال قىلارلىق) ھۇزۇر - ھالاۋەتنى ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر جان ئىگىسى بىلمەيدۇ. مەزكۇر مۇئمىنلەر ئۈچۈن ئاللاھ تائالا جەننەتلەردە يوشۇرۇپ ساقلاپ قويغان نېمەتلەرنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئۇلارنى كۆرگەندە مۇئمىنلەر كاتتا خۇشاللىققا چۆمىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە كەلگەن ھەدىس قۇدىسىدا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: «مەن سالھ بەندىلىرىمنى مۇكاپاتلاش ئۈچۈن تەييارلىغان نېمەتلەرنى ھېچبىر كۆز كۆرۈپ باقمىغان، ھېچبىر قۇلاق ئاڭلاپ باقمىغان، ھېچبىر ئىنساننىڭ ئەقلىگە كېلىپ باقمىغاندۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 4779 - ھەدىس)

أَقَمْنَ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ ﴿١٨﴾ أَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾
وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابِ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكْذِبُونَ ﴿٢٠﴾
وَلَنَذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَلَدِّ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾

(ئاللاھقا ئىمان ئېيتىپ) مۇئمىن بولغان ئادەم (توغرا يولدىن چەتنەپ) پاسىق بولغان ئادەمگە ئوخشامدۇ؟^① ئۇلار (ئاخىرەتلىك ساۋابتا) باراۋەر ئەمەس [18]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ قارارگاھى جەننەت بولىدۇ. (جەننەت) ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى مۇكاپاتلاش ئۈچۈن (تەييارلانغان جايدۇر) [19]. ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققانلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ، ئۇلار ھەر قاچان دوزاختىن چىقىشقا تەمشەلسە، دەرھال دوزاخقا قايتۇرۇلىدۇ^② ۋە ئۇلارغا: «سىلەر ئۈزۈڭلار ئىنكار قىلغان دوزاخنىڭ ئازابىنى تېتىڭلار» دېيىلىدۇ^③ [20]. بىز ئۇلارنى (كۆۋرىدىن) يانسۇن دەپ، ئۇلارغا (ئاخىرەتتىكى) ئەڭ چوڭ ئازابتىن^④ ئىلگىرى (بۇ دۇنيادىكى) ئەڭ يېقىن ئازابىنى^⑤ چوقۇم تېتىتىمىز [21].

① بۇ يەردىكى سوئال جۈملە ئىنكار قىلىش مەنىسىدە كەلگەن، يەنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا مۇئمىن بىلەن كاپىر باراۋەر بولالمايدۇ. بەلكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ناھايىتى زور پەرق بولىدۇ. مۇئمىن ئاللاھ تائالانىڭ مېھمانلىرىدىن بولۇپ، ئىززەت - ئىكرامغا سازاۋەر بولىدۇ. پاسىق ۋە كاپىر بولسا زەنجىر - كىشەنلەر بىلەن باغلىنىپ، دوزاخ ئوتىدا كۆيىدۇ. بۇ مەزمۇن سۈرە جاسىيە 21 - ئايەت، سۈرە ساد 28 - ئايەت، سۈرە ھەشر 20 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىنغان.

② دوزاخنىڭ قاتتىق ۋە دەھشەتلىك ئازابىغا چىدىيالماي سىرتقا چىقماقچى بولسا، پەرىشتىلەر ئۇلارنى دوزاخنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇر جايلىرىغا ئىتتىرىدۇ.

③ بۇ سۆز ئۇلارغا پەرىشتىلەر تەرىپىدىن دېيىلىدۇ ياكى ئۇلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن شۇنداق نىدا كېلىدۇ. ھەرھالدا بۇ ئايەتتە ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ خارلىققا دۇچار بولىدىغانلىقى ئېنىق بولدى.

④ ئاخىرەتتىكى «ئەڭ چوڭ ئازابتىن» ئىلگىرى دۇنيادا كىچىك تىپتىكى ئازاب ئەۋەتىشتىكى سەۋەب بەندىلەرنىڭ تەۋبە قىلىشى ئۈچۈن، كۆۋرىدىن، شېرىكتىن، گۇناھتىن قايتىشى ئۈچۈندۇر.

⑤ «ئەڭ يېقىنقى ئازاب» (كىچىك تىپتىكى ئازاب، يېقىنقى بىر قىسىم ئازاب) دېگەندىن دۇنيانىڭ ئازابى ياكى ئۇنىڭدىكى كۈلپەت - مۇسبەتلەر، كېسەللىكلەر، ئاپەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇنىڭدىن بەدرى غازىتىدا كاپىرلارنىڭ ئۆلتۈرۈلىشى ياكى مەككە ئەھلى دۇچار بولغان قەھەتچىلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: «ئەڭ يېقىنقى ئازاب» يۇقىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالالايدۇ.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾

رەببىنىڭ ئايەتلىرى بىلەن ۋەز - نەسەھەت قىلىنغان، ئاندىن ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەن ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ ① شەكسىزكى، بىز گۇناھكارلارنى چوقۇم جازالايمىز [22]. شەك - شۈبھىسىزكى، بىز مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋراتنى) ئاتا قىلدۇق. (ئى پەيغەمبەر!) سەن (مېراج كېچىسىدە) مۇسا بىلەن ئۇچرىشىشتىن شەكلەنمىگىن ②، بىز ئۇنى (يەنى تەۋراتنى) ③ ئىسرائىل ئەۋلادىغا يېتەكچى قىلدۇق [23]. ئۇلار (ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئورۇنداشتا) چىداملىق بولغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە جەزمەن ئىشەنگەن چاغدا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىزنىڭ ئەمرىمىز بىلەن توغرا يول كۆرسىتىدىغان پېشۋالارنى چىقاردۇق ④ [24]. شەكسىزكى، رەببىڭ قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ (ئىچىدىكى مۇئمىنلەر بىلەن كاپىرلار) ئوتتۇرىسىدا ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان (دىنىي) ئىشلىرى ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىدۇ ⑤ [25].

① يەنى ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ۋاجىبتۇر. كىمكى ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇنىڭدىنمۇ چوڭ زالىم ئادەم بولامدۇ؟ ياق، بولمايدۇ، ئۇ ھەممىدىن چوڭ زالىمدۇر.

② بۇ ئايەت مېراج كېچىسى يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاسمانغا ئۆرلىتىلگەن كېچىسى مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بولغان ئۇچرىشىشقا قارىتىلغان بولۇپ، شۇ ئۇچرىشىشتا مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ئاللاھتىن نامازلارنى يەڭگىللىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش ھەققىدە مەسلىھەت بەرگەن ئىدى. يەنە بىر مەنىسى: سەن مۇسانىڭ بىز بەرگەن كىتابنى رازىلىق بىلەن قوبۇل قىلغانلىقىدىن شەكلەنمىگىن ياكى مۇساغا كىتاب ئاتا قىلغىنىمىزدەك، ساڭا ئاتا قىلىدىغان قۇرئاننى ۋەھىي ئارقىلىق تاپشۇرۇپ ئېلىشىڭدىن شەكلەنمىگىن، دېگەن بولىدۇ.

③ بۇ يەردىكى «ئۇنى» دېگەن چۈشۈم كېلىش ئالماشتىن كىتاب يەنى تەۋرات ياكى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزى كۆزدە تۇتۇلۇشىمۇ بولىدۇ. يەنى «بىز مۇسانى ئىسرائىل ئەۋلادىغا يېتەكچى قىلدۇق».

④ بۇ ئايەتتە سەۋر قىلىش ۋە چىداملىق بولۇشنىڭ پەزىلىتى ئايان بولۇپ تۇرىدۇ. سەۋر قىلىش ۋە چىداملىق بولۇش دېگەن ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈشتە، ئاللاھ چەكلىگەن نەرسىلەردىن يىراق تۇرۇشتا، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ئەگىشىش يولىدا دۇچ كەلگەن كۈلپەتلەرگە رازىمەنلىك بىلەن سەۋر قىلىش، چىداملىق بولۇش دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە سەۋرنىڭ نەتىجىسىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار سەۋر قىلغانلىقى، چىداملىق بولغانلىقى ۋە كىتابنىڭ ئايەتلىرىگە ھەقىقىي رەۋىشتە ئىمان كەلتۈرگەنلىكى سەۋەبىدىن بىز ئۇلارنى دىندا پېشۋا ۋە رەھبەر قىلدۇق. كېيىن ئۇلار ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئەكسىچە دىننى قەستەن ئۆزگەرتىشكە ۋە بۇرمىلاشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئۇلارنى رەھبەرلىك ۋە پېشۋالىقتىن ئىبارەت شەرەپلىك مەنەسەپتىن ئېلىپ تاشلىدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ دىللىرى قېتىپ كەتتى، ئاخىرى ئۇلاردا نە ياخشى ئەمەل، نە توغرا ئېتىقاد قالمىدى.

⑤ بۇ يەردىكى «ئىختىلاپ» دېگەندىن ئەھلى كىتابلار ئارىسىدىكى ئىچكى ئىختىلاپلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ قاتارىغا دۇنيادا ئىمان ئەھلى بىلەن كۇفۇر ئەھلى ئارىسىدا يۈز بەرگەن ئىختىلاپلار، ھەقىقەت

ئەھلى بىلەن باتىل ئەھلى ئارىسىدىكى يەنە تەۋھىد ئەھلى بىلەن شېرىك ئەھلىنىڭ ئارىسىدىكى ئىختىلاپلارمۇ كىرىدۇ. چۈنكى، دۇنيادا ھەر گۇرۇھ ئۆزى تۇتقان يولنى توغرا ۋە ھەق يول دەپ قارايدۇ. شۇڭا بۇ ئىختىلاپلار ھەققىدە ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى ھۆكۈم چىقىرىدۇ. دېمەك، ھەقىقەت ئەھلىنى جەننەتكە داخىل قىلىدۇ. كۈفرى ئەھلى بىلەن باتىل ئەھلىنى دوزاخقا تاشلايدۇ.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسْكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوفُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعُمُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٦٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيْمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٦٩﴾

ئۇلار ئۆزلىرىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن قانچىلىغان ئۈمەتلەرنى ھالاك قىلغانلىقىمىزنى بىلمەمدۇ؟ (ھالبۇكى) ئۇلار (ھالاك بولغان) بۇ ئۈمەتلەرنىڭ يۈرتىدىن ئۆتۈپ تۇرىدۇ. ①. شەكسىزكى، بۇنىڭدا (پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە) نۇرغۇن دەلىللەر بار، ئۇلار (بۇنىڭغا) قۇلاق سالمادۇ؟ [26]. ئۇلار كۆرمەمدۇكى، بىز سۇنى قاقاس يەرلەرگە ھەيدەپ ئېلىپ بارىمىز، ئۇ سۇ بىلەن زىرائەتنى ئۈندۈرۈپ چىقىرىمىز، ئۇ زىرائەتتىن ئۇلارنىڭ چارۋىلىرى ۋە ئۆزلىرى يەيدۇ. ②، (بۇنى) ئۇلار يەنىلا كۆرمەمدۇ؟ [27]. ئۇلار (يەنى مەككىلىك مۇشرىكلار ئازابقا ئالدىراپ): «(بىز بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا چىقىرىلىدىغان) بۇ ھۆكۈم قاچان ئەمەلگە ئاشىدۇ؟ ئەگەر (دەۋايىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار (ئېيتىپ بېرىڭلارچۇ)» دەيدۇ. ③ [28]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان كۈندە كاپىرلارنىڭ ئېيتقان ئىمانىنىڭ پايدىسى بولمايدۇ، ئۇلارغا (تەۋبە قىلىۋېلىش ئۈچۈن) مۆھلەتمۇ بېرىلمەيدۇ» ④ [29].

① يەنى ئىلگىرىكى ئۈمەتلەر پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە ئىمان ئېيتىمىغانلىقى سەۋەبىدىن ھالاك قىلىنغان ئىدى. بۈگۈن دۇنيادا ئۇلارنىڭ مەۋجۇدلىقىدىن ئەسەرمۇ يوق، ئەمما ئۇلار ئولتۇراقلاشقان جايلارغا مەككە ئەھلى ۋارىس بولدى، ئۇلار بۇنى كۆرمەمدۇ؟ بۇ يەردە مەككە ئەھلىگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلىۋاتىدۇكى، ئەگەر ئىمان ئېيتىمىساڭلار، سىلەرنىڭ ئاقىۋىتىڭلارمۇ ئۇلارغا ئوخشاش بولىدۇ.

② ﴿ الْمَاء ﴾ بۇ يەردىكى «سۇ» نى يامغۇر سۈيى، بۇلقلار ۋە قۇدۇقلارنىڭ سۈيى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ سۇلارنى ئاللاھ تائالا ئادەملەر ئولتۇراقلاشمىغان، گىياھسىز، قۇرۇپ كەتكەن جايلارغا ئېقىتىپ ئاپىرىدۇ. ئۇ يەرلەردىن زىرائەتلەر ئۈندۈرۈلۈپ، بۇ زىرائەتلەر ئىنسانلار ئۈچۈن ئوزۇقلۇق بولىدۇ، ئۇنىڭ سامىنى ياكى شاخلىرى ھايۋانلارغا ئوزۇق بولىدۇ. بۇ يەردىكى «قاقاس يەرلەر» دېگەندىن مەخسۇس بىر يەر ياكى رايون مەقسەت قىلىنمايدۇ، بەلكى ئۇ ئومۇمىي بولۇپ، ئۇنىڭغا ئادەملەر ئولتۇراقلاشمىغان جايلار، گىياھسىز يەرلەر، چۆل - باياۋانلارمۇ كىرىدۇ.

③ بۇ يەردىكى ﴿ الْفَتْح ﴾ «ھۆكۈم» دېگەندىن مەككە كاپىرلىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن تەلەپ قىلغان ئازاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار: ئى مۇھەممەد! ساڭا ئاللاھنىڭ ياردىمى ۋە ئازابى قاچان كېلىدۇ؟ بىزنى ئۇنىڭدىن قورقۇتۇپلا تۇرۇۋاتىسەن، ۋەھالەنكى، بىز ساڭا ئىمان ئېيتقانلارنى قورققان ھالدا يوشۇرۇنۇپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈۋاتىمىزغۇ؟ دەيتتى.

④ بۇ يەردىكى ﴿ يَوْمَ الْفَتْح ﴾ دېگەندىن ئاخىرەتتىكى ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان كۈن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ كۈندە ئېيتقان ئىمان قوبۇل قىلىنمايدۇ، نە ئۇلارغا مۆھلەتمۇ بېرىلمەيدۇ. بۇ كۈندىن مەككە پەتھى بولغان كۈن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى، مەككە پەتھى بولغان كۈنى " طَلْقَاءُ " كەچۈرۈم قىلىنغانلاردىن 2000 ئەتراپىدا كىشى مۇسۇلمان بولغان ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) " طَلْقَاءُ " دېگەن سۆز مەككە ئەھلىدىن كەچۈرۈم قىلىنغان ۋە قويۇپ بېرىلگەنلەرنى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككە پەتھى بولغان كۈنى مەزكۇر جازالاشقا تېگىشلىك كىشىلەرگە: بۈگۈن سىلەرنىڭ ئىلگىرى قىلغان زۇلۇم ۋە دۈشمەنلىكىڭلاردىن

ئىنتىقام ئېلىنمايدۇ، دەپ ئۇلارنى كەچۈرۈم قىلغانلىقىنى ئېلان قىلغان، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى مۇسۇلمان بولغان ئىدى.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَضِرُونَ ﴿٣١﴾

شۇڭا سەن ئۇلاردىن يۈز ئۆرگىن (يەنى سۆزلىرىگە پەرۋا قىلىپ كەتمىگىن) ①، (ئاللاھنىڭ ئۇلارنى قانداق قىلىدىغانلىقىنى) كۈتكىن ②، ئۇلارمۇ ھەقىقەتەن (ساڭا بىرەر يامانلىق كېلىشىنى) كۈتۈپ تۇرغۇچىلاردۇر ③ [30].

① يەنى ئەنە شۇ مۇشرىكلاردىن يۈز ئۆرگىن، دەۋەت - تەبلىغ قىلىش ۋەزىپەڭنى ئۆز ئۆسلۈبىڭ بويىچە داۋاملاشتۇرغىن، ساڭا چۈشۈرۈلگەن ۋەھىيگە ئەگەشكىن. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ساڭا رەببىڭ تەرىپىدىن ۋەھىي قىلىنغان قۇرئانغا ئەمەل قىلغىن، ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. مۇشرىكلاردىن يۈز ئۆرگىن (ئۇلارغا پەرۋا قىلمىغىن)﴾. (سۈرە ئەنئام 106 - ئايەت).

② يەنى ئاللاھ تائالانىڭ ساڭا بەرگەن ۋەدىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان ۋاقىتنى ۋە ساڭا قارشىلىق قىلغانلارنىڭ ئۈستىدىن ساڭا غەلبە ئاتا قىلىش تۇغرىسىدىكى ۋەدىسىنى كۈتكىن. ئاللاھ تائالا بۇ ۋەدىسىنى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

③ يەنى كاپىرلار سېنىڭ ھادىسىگە ئۇچرىشىڭنى، شۇنىڭ بىلەن دەۋەتنىڭ يوقىلىشىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. ئەمما پۈتۈن دۇنيا كۆردىكى، ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىگە قىلغان ۋەدىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇردى. ئۇنىڭغا ھادىسە كېلىشىنى كۈتۈپ، ئۇنىڭ دەۋىتىگە قارشى تۇرغانلارنى مەغلۇپ قىلدى ياكى ئۇلارنى پەيغەمبىرىگە بويسۇندۇرۇپ بەردى.

(33) سورة الاحزاب مدنية 73 آية

(33) سۈرە ئەھزاب مەدنىدە چۈشكەن 73 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾

ئى پەيغەمبەر! ئاللاھتىن قورقۇپ تۇرغىن (تەقۋالىقنى داۋاملاشتۇرغىن) ﴿١﴾، كاپىرلارغا ۋە مۇناپىقلارغا بويسۇنمىغىن. شەكسىزكى، ئاللاھ (بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر،

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىنى ئىزچىل تۈردە تەقۋالىق قىلىشقا ۋە دەۋەت - تەبلىغ ئىشلىرىدا مۇستەھكەم تۇرۇشقا ئەمر قىلدى. بۇ بۇيرۇق ئاستىغا ئۇنىڭ ئۈمەتلىرىمۇ كىرىدۇ. تەلىق ئىبنى ھەبىب مۇنداق دەيدۇ: تەقۋالىق دېگەن ئاللاھ تائالاغا ئۇنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ تۇرۇپ، ئىتائەت قىلىش، گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى ئاللاھ تائالانىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئازابىدىن قورقۇپ تۇرۇپ، تەرك ئېتىش دېمەكتۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَأَتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٢﴾ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ

ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر ﴿1﴾ [1]. ساڭا رەببىڭ تەرىپىدىن ۋەھىي قىلىنىۋاتقان (قۇرئان)غا ئەگەشكىن ﴿2﴾. شەكسىزكى، ئاللاھ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر ﴿3﴾ [2]. سەن (ھەممە ئىشىڭدا) ئاللاھقا تايانغىن ﴿4﴾، ئاللاھ (ساڭا) ھامىي بولۇشقا يېتەرلىكتۇر ﴿5﴾ [3]. ئاللاھ ھېچقانداق ئادەمنىڭ ئىچىدە ئىككى يۈرەك ياراتقان ئەمەس ﴿6﴾.

① پەقەت ئاللاھ ئۆزى ئىتائەت قىلىشقا لايىق ۋە ھەقلىقتۇر. چۈنكى، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى پەقەت ئاللاھلا بىلىدۇ، ئۇنىڭ بارلىق ئىشلىرى ۋە سۆزلىرى ھېكمەتلىكتۇر.

② يەنى قۇرئانغا ئەگەشكىن، شۇنداقلا ھەدىسلەرگىمۇ ئەگەشكىن. چۈنكى ھەدىسنىڭ لەۋزى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك تىلى بىلەن بايان قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ مەنىسى ۋە مەزمۇنى ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن، شۇ ۋەجىدىن ھەدىس مەخپىي ۋەھىي ياكى تىلاۋەت قىلىنىۋاتقان ۋەھىي دەپ ئاتىلىدۇ.

③ سىلەرنىڭ ھېچبىر سۆزۈڭلار ئۇنىڭغا مەخپىي ئەمەستۇر.

④ بارلىق ئىشلىرىڭنى ۋە ئەھۋالىڭنى ئاللاھقا تاپشۇرغىن، ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلغىن ۋە تايانغىن.

⑤ ئاللاھ تائالا ئۆزىگە تەۋەككۈل قىلغان، ئۆزى تەرەپكە تەۋە بىلەن قايتقانلارغا ھامىي بولۇشقا يېتەرلىكتۇر.

⑥ ھەدىسلەردە رىۋايەت قىلىنىشىچە بىر مۇناپىق بار بولۇپ، ئۇ مەندە ئىككى يۈرەك بار. بىر يۈرەك مۇسۇلمانلار بىلەن، يەنە بىر يۈرەك كاپىرلار بىلەن دەپ دەۋا قىلاتتى. (مۇسنەدى ئەھمەد 1 - توم، 267 - بەت) بۇ ئايەت ئۇنىڭ سۆزىگە رەددىيە بولۇپ چۈشتى. دېمەك بىر يۈرەكتە ئاللاھنى ياخشى كۆرۈش بىلەن ئۇنىڭ دۈشمەنلىرىگە بويسۇنۇش سىغمايدۇ، ئىككىسىنىڭ بىر يۈرەكتە جەم بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: مەككە مۇشرىكلىرى ئىچىدە جەمىل ئىبنى مۇئەممەر فەھرى ئىسىملىك بىر كىشى بار ئىدى. ئۇ ناھايىتى ھوشيار، مەككە ھەم زېرەك ئادەم ئىدى. ئۇ مەندە ئىككى يۈرەك بار. بۇ ئىككى يۈرەك بىلەن تەپەككۈر قىلىمەن ۋە پەم - پاراسەت بىلەن ئىش قىلىمەن. ئەمما مۇھەممەدنىڭ بولسا پەقەت بىرلا يۈرەك بار، دەپ دەۋا قىلاتتى. بۇ ئايەت ئۇنىڭغا رەددىيە بولۇپ نازىل بولدى. (ئەيسە تەپاسىر) بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ تۆۋەندە كېلىدىغان ئىككى مەسىلىنىڭ مۇقەددىمىسىدۇر. يەنى خۇددى بىر ئادەمنىڭ ئىككى يۈرەك بولمىغىنىدەك، ئۇنىڭ ئىككى ئانىسىمۇ بولمايدۇ يەنى ئايالىنى: سېنىڭ ئۇچاڭ مەن ئۈچۈن ئانامنىڭ ئۇچىسىغا ئوخشاش دېگەن سۆزى ئارقىلىق زىھار قىلىشى بىلەن ئايالى ئۇنىڭ ئانىسى بولۇپ قالمايدۇ، ھېچقاچان ئۇنىڭ ئىككى ئانىسى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك بىر ئادەم بىر بالىنى بېقىۋېلىپ، ئۇنى بالام دەپ ئاتىغانلىقى بىلەن، ئۇ بالا ئۇ ئادەمنىڭ ئۆز بالىسى بولۇپ قالمايدۇ، ئۇ بالا مەڭگۈ ئۆز ئاتىسىنىڭلا بالىسى بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئىككى ئاتىسى بولۇپ قالمايدۇ. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

وَمَا جَعَلَ أَرْوَاجَكُمْ أَلْتَى تَظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ۗ اَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ

سەلەر زەھار قىلغان ئاياللىرىڭلارنى سەلەرگە ئانا قىلغانمۇ ئەمەس ①، سەلەر بالا قىلىۋالغانلارنى ئۆز بالاڭلار(نىڭ ھۆكۈمىدە) قىلغانمۇ ئەمەس ②، بۇ (يەنى ئۆز پۇشتۇڭلاردىن بولمىغانلارنى بالام دېيىش) پەقەت ئاغزىڭلاردىكى سۆزۈڭلاردۇر ③، ئاللاھ ھەقىقەتنى ئېيتىدۇ ④، توغرا يولغا باشلايدۇ [4]. ئۇلارنى (يەنى بېقىۋالغان بالىلارنى) ئۆز ئاتىسىنىڭ ئىسمى بىلەن چاقىرىڭلار ⑤، بۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ئادالەتلىكتۇر، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئاتىسىنى بىلمىسەڭلار، ئۇ چاغدا ئۇلار سەلەرنىڭ دىنىي قېرىنداشلىرىڭلار ۋە دوستلىرىڭلاردۇر ⑥، سەلەر سەۋەنلىكتىن قىلىپ سالغان ئىشىڭلاردا سەلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ ⑦،

① بۇ زەھار مەسىلىسى دەپ ئاتىلىدۇ. يەنى كىشى ئايالغا، سېنىڭ ئۇچاڭ مەن ئۈچۈن ئانامنىڭ ئۇچىسىغا ئوخشاش بولۇپ كەتسۇن، دېسە زەھار بولىدۇ. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە مۇجادىلەدە كېلىدۇ.

② بۇنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندە بايان قىلىنىدۇ. ﴿ اَدْعِيَاءٌ ﴾ " دَعِيَ " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بېقىۋالغان بالىلار دېگەن مەنىدە.

③ يەنى بىر ئادەمنىڭ بىر ئايالنى ئانا دېگىنىگە ئۇ ئايال ئۇنىڭ ئانىسى بولۇپ قالمايدۇ. بىر بالىنى بالام دەپ چاقىرىغانغا ئۇنىڭ بالىسى بولۇپ قالمايدۇ. دېمەك ئاغزىدا ئاتىۋالغانغا ئاساسەن ئۇنىڭغا ئانا ۋە بالغا مۇناسىۋەتلىك شەرىئەت ئەھكاملىرى ئىجرا قىلىنمايدۇ.

④ شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ھۆكۈمگە بويسۇنۇڭلار، زەھار قىلىنغان ئايالنى ئانام دېمەڭلار، بېقىۋالغان بالىنى بالام دېمەڭلار. ئەسكەرتىش: بىر بالىنى مېھىر - مۇھەببەت يۈزىسىدىن بالام، ئوغلۇم دەپ چاقىرىش باشقا بىر مەسىلە؛ بېقىۋالغان بالىنى ھەقىقىي بالام دېگەن دەۋا بىلەن ياكى شۇنداق ئېتىقاد بىلەن چاقىرىش باشقا بىر مەسىلىدۇر. ئالدىنقىسى جايىز، كېيىنكىسى چەكلەنگەندۇر. بۇ يەردىكى چەكلەمە كېيىنكىسىگە قارىتىلغان.

⑤ بۇ ھۆكۈم چۈشكەندىن كېيىن جاھىلىيەت دەۋرىدىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان، ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدىمۇ كەڭ ئومۇملاشقان بىر ئۆرپ - ئادەت ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئۇ بولسىمۇ، بېقىۋالغان بالىنى ئۆز پۇشتىدىن بولغان بالا دەپ قاراش ئادىتى ئىدى. ساھابە كىراملار مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بېقىۋالغان ئوغلى زەيد ئىبنى ھارىسە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى (ئەسلىدە ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قولى ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئازاد قىلىپ، ئۆزىگە ئوغۇل قىلىۋالغان ئىدى) كىشىلەر زەيد ئىبنى مۇھەممەد دەپ چاقىرىشقا، بۇ ئايەت نازىل بولغاندىن كېيىن ئۇنداق چاقىرمايدىغان بولدى». (سەھىھۇل بۇخارى 4782 - ھەدىس) بۇ ئايەت نازىل بولغاندىن كېيىن ئەبۇھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمنىڭ ئائىلىسىدىمۇ بىر مەسىلە پەيدا بولدى، ئۇلار سالىمنى بېقىۋالغان ئىدى، بېقىۋالغان بالىنى ئۆز ئوغلۇم دەپ چاقىرىش چەكلەنگەندىن كېيىن، ھۇزەيفەنىڭ ئايالىغا ئۇ ئوغلۇمدىن ھىجابلىنىشىمۇ زۆرۈر بولۇپ قالدى، بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھۇزەيفەنىڭ ئايالىغا: «سالىمنى ئېمىتتۈپتەڭ، شۇنداق قىلىشىڭىز، سىز ئۇنىڭ ئىبنى ئانىسى بولىسىز، ئۇ سىزگە مەھرەم بولىدۇ» دېدى. ئۇلار شۇنداق قىلدى. (سەھىھ مۇسلىم 1453 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2061 - ھەدىس)

⑥ يەنى ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئاتىلىرىنى بىلمەسلىك، ئۇلارنى باشقىلارغا مەنسۇپ قىلماي، پەقەت ئۆز ئاتىلىرىغا مەنسۇپ قىلىش. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئاتىلىرىنى بىلمەسلىك، ئۇلارنى ئۆزۈڭلارنىڭ قېرىنداشلىرى ۋە دوستلىرى قاتارىدا كۆرۈڭلار، بالىلىرىمىز دەپ قارىماڭلار.

⑦ ھەدىسىنىڭ كۆرسەتمىسىدە، سەۋەنلىكتىن ۋە ئۇنتۇغانلىقتىن سادىر بولغان گۇناھلار ئەپۇ قىلىنىدۇ.

وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥﴾ أَلَيْسَ أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾

لېكىن قەستەن قىلغان ئىشىڭلاردا (سىلەرگە گۇناھ بولىدۇ) ①، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [5]. پەيغەمبەر مۇئمىنلەر ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئۆز جېنىدىنمۇ ئارتۇقتۇر ②، (پەيغەمبەر مۇئمىنلەرنىڭ ئاتىسىغا ئوخشاش بولغانلىقتىن) پەيغەمبەرنىڭ ئاياللىرى مۇئمىنلەرنىڭ ئانىلىرىدۇر ③ (شۇڭا، پەيغەمبەردىن كېيىن، ئۇنىڭ ئاياللىرىغا نىكاھلىنىش مۇئمىنلەرگە ھارامدۇر). ئاللاھنىڭ كىتابىدا ئۇرۇق - تۇغقانلار (مىراس ئېلىشتا) بەزىسى بەزىسىگە مۇئمىنلەردىن ۋە مۇھاجىرلاردىن ھەقلىقتۇر ④، لېكىن (مۇئمىنلەردىن ۋە مۇھاجىرلاردىن بولغان) دوستلىرىڭلارغا (بىر نەرسە بېرىشكە) ۋەسىيەت قىلساڭلار (دۇرۇس) بولىدۇ ⑤، بۇلار (لەۋھۇلمەھپۇز دېگەن) كىتابتا يېزىلغاندۇر ⑥ [6].

① يەنى كىمكى بىلىپ تۇرۇپ، قەستەن بالىنى ئاتىسىنىڭ غەيرىگە مەنسۇپ قىلسا، قاتتىق گۇناھكار بولىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «كىمكى بىلىپ تۇرۇپ ئۆزىنى ئاتىسىنىڭ غەيرىگە مەنسۇپ قىلسا، كۇفۇرلۇق قىلغان بولىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 3508 - ھەدىس)

② پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئۈمىتىگە نەقەدەر كۆيۈمچان ۋە رەھىمدىل ئىكەنلىكىنى شەرھىلەش ھاجەتسىز. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئۈمىتىگە تولىمۇ مېھرىبان ئىكەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرگە ئۇنى ئۆز نەپسىلىرىدىنمۇ ئەلا بىلىشنى، ئۇنىڭ ھەقىقىي بارلىق ھەقلىرىدىن ئۈستۈن تۇتۇشنى، ئۇنىڭ ئەمرىنى ئۆزلىرىنىڭ بارلىق خاھىشلىرىدىن مۇھىم بىلىشنى بۇيرىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇئمىنلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۆزلىرىنىڭ جانلىرىدىن ۋە بارلىق ياخشى كۆرىدىغان كىشىلىرىدىن يۇقىرى ئورۇنغا قويۇشى لازىم، ئۆزى موھتاج بولسىمۇ، ئاللاھ يولىدا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرىنى بىرىنچى بولۇپ بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ماللىرىنىمۇ تەقدىم قىلىشى لازىم. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ. ئۇ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سەن ماڭا جېنىمدىن باشقا ھەممە نەرسىدىن سۆيۈملۈكسەن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئى ئۆمەر! مەن ساڭا جېنىڭدىنمۇ سۆيۈملۈك بولۇشۇم كېرەك» دېدى. ئۇ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سەن ماڭا چوقۇم ھەممە نەرسىدىن ھەتتا جېنىمدىنمۇ سۆيۈملۈكسەن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مانا ئەمدى بولدى، ئى ئۆمەر!» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 6632 - ھەدىس) ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر! پەرۋەردىگارىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۆز ئارىسىدىكى دە-تالاشقا سېنى ھۆكۈم چىقىرىشقا تەكلىپ قىلمىغۇچە، ئاندىن سېنىڭ چىقارغان ھۆكۈمىڭگە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى قىلچە غۇم بولسىمۇ يوقالمىغۇچە ۋە ئۇلار پۈتۈنلەي بويسۇنمىغۇچە ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ﴾. (سۈرە نىسا 65 - ئايەت) بۇ ئايەتكە ئاساسەن ئىنسان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۆزىنىڭ بارلىق ياخشى كۆرىدىغانلىرىدىن ئارتۇق كۆرمىگۈچە مۇئمىن بولالمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەرنىڭ بىرىڭلار، مەن ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ جېنىدىن، پۇل - مېلىدىن، ئەۋلادىدىن ۋە پۈتكۈل ئىنسانلاردىن سۆيۈملۈك بولمىغۇچە، ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 15 - ھەدىس) بۇنىڭغا ئاساسەن ئىنسان ئۇنىڭ ئەمرىگە تولۇق بويسۇنمىغۇچە مۇئمىن بولالمايدۇ. ﴿ئى مۇئمىنلەر! ئاللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار، پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئەمەللىرىڭلارنى (كۇفىرى، نىپاق ۋە رىيا بىلەن) بىكار قىلىۋەتمەڭلار﴾. (سۈرە مۇھەممەد 33 -

ئايەت) بۇ ئايەتكە ئاساسەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىشتا كەمتۈكلۈك ۋە بوشاڭلىق قىلماسلىق ۋە «سەلەرنىڭ خاھىشلىرى مەن ئېلىپ كەلگەن نەرسىگە ئۇيغۇن بولمىغۇچە ئىمان ئېيتقان بولمايسىلەر» دېگەن ھەدىسكە مۇۋاپىق ئىش قىلىش كېرەك .

③ يەنى ئىززەت - ئىكرام بىلدۈرۈشتە ۋە نىكاھلىنىشتا ئۆزلىرىنىڭ ئانىلىرىنىڭ ئورنىدا بولىدۇ. شۇڭا، ئۇلار بىلەن نىكاھلىنىشىمۇ ھارامدۇر. چۈنكى، ئۇلار ئەر - ئايال مۇئەمىنلەرنىڭ ئانىلىرى ھېسابلىنىدۇ.

④ يەنى ئەمدى ئىلگىرىكى مۇھاجىرلىق، دوستلۇق ۋە قەسەم بىلەن ئورنىتىلغان قېرىنداشلىق ئاساسىدا مېراس ئالدىغان ھۆكۈم ئەمەلدىن قالىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن مېراسخۇرلۇق پەقەت ھەقىقىي تۇغقانلىق ئاساسىدا بولىدۇ. يەنى ھەقىقىي ئۇرۇق - تۇغقانلار ۋە قېرىنداشلارلا مېراس ئالىدۇ.

⑤ شۇنداق، سەلەر تۇغقاندارچىلىق رىشتىسى بولمىغانلارغا خەير - ئېھسان ۋە ياردەم قىلساڭلار بولىدۇ. ھەتتا ئۇلارغا مال - مۈلۈكىڭلاردىن ئۈچتىن بىر ھەسسەسىنى ۋەسىيەت قىلىپ بەرسەڭلارمۇ بولىدۇ.

⑥ يەنى بۇ ھۆكۈم ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ھۆكۈمدۇر. ئەسلىدە لەۋھۇلمەھپۇزدا شۇنداق يېزىلغاندۇر. ئاللاھ تائالا ئۆز ھېكمىتى بويىچە بۇ ھۆكۈمنى بىر مەزگىل ئىجرا قىلماي، باشقىلارنىمۇ ۋارىس قىلغان ئىدى. لېكىن، ئاللاھ تائالا كەلگۈسىدە ئۇنى بىكار قىلىپ، ئەزەلدە بەلگىلىگەن ھۆكۈمنى ئىجرا قىلىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئەمىلىيەتتە شۇنداق قىلدى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئەسلىي ھۆكۈمنى ئىجرا قىلدى.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾ لَيْسَ لَ الصِّدِّيقِينَ
عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا
وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۆز ۋاقتىدا بىز پەيغەمبەرلەردىن ئەھدە ئالدۇق، (جۈملىدىن) سەندىن، نۇھتىن،
ئىبراھىمدىن، موسادىن، مەريەم ئوغلى ئىيسادىن (دىننى يەتكۈزۈش توغرىلۇق) مەھكەم ئەھدە ئالدۇق ﴿١﴾
[7]. راستچىلاردىن (يەنى پەيغەمبەرلەردىن ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشتىكى) راستچىللىقنى سۈرۈشتۈرۈش
ئۈچۈن، (ئۇلاردىن مەھكەم ئەھدە ئالدۇق) ﴿٢﴾. ئاللاھ كاپىرلارغا قاتتىق ئازاب تەييارلىدى [8]. ئى ئىمان
ئېيتقانلار! ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ئەسلەڭلار، ئۆز ۋاقتىدا ئۈستۈڭلارغا (ئىتتىپاقداش)
قوشۇن (ھۇجۇم قىلىپ) كەلگەن ئىدى. بىز ئۇلارغا قارشى بوران ۋە (پەرىشتىلەردىن ئىبارەت) سىلەرگە
كۆرۈنمەيدىغان قوشۇن ئەۋەتتۇق ﴿٣﴾، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [9].

① بۇ قايسى ئەھدىنى كۆرسىتىدۇ؟ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، سۈرە ئال ئىمران 81 - ئايەتتە
بايان قىلىنغاندەك، پەيغەمبەرلەردىن (ئاللاھنىڭ سالامى ئۇلارغا بولسۇن) ئۆزئارا بىر - بىرىنى
تەستىقلاش، ئىمان ئېيتىش ۋە ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئېلىنغان ئەھدىنى كۆرسىتىدۇ. بەزى
مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، سۈرە شۇرا 13 - ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك، دىننى بەرپا قىلىش ۋە دىندا
بۆلۈنمەسلىك توغرىسىدا ئېلىنغان ئەھدىنى كۆرسىتىدۇ. گەرچە بۇ ئەھدە بارلىق پەيغەمبەرلەردىن
ئېلىنغان بولسىمۇ، بۇ يەردە پەقەت بەش پەيغەمبەرنىڭ نامى ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۇلارنىڭ
ئىرادىلىك ۋە شەرەپلىك پەيغەمبەرلەردىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بولۇپمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام
پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى بولسىمۇ، «سەندىن» دەپ ھەممىدىن بۇرۇن تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۇنىڭ
شەرەپلىك ھەم ئۇلۇغلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

② ﴿لَيْسَ لَ الصِّدِّيقِينَ﴾ دىكى لام " كىي " «ئۈچۈن» يەنى سەۋەبىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كەلگەن. دېمەك پەيغەمبەرلەر
قەۋملىرىگە دەۋەتنى توغرا شەكىلدە يەتكۈزگەنلىكىنى سوراھ ۋە سۈرۈشتۈرۈش ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا
ئۇلاردىن ئەھدە ئالدى. يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەردىن مۇنداق سورايدۇ: قەۋمىڭلار
سىلەرنىڭ دەۋىتىڭلارغا قانداق جاۋاب قايتۇردى، دەۋەتنى قوبۇل قىلدىمۇ ياكى ئىنكار قىلدىمۇ؟
شۇنىڭدەك ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ئەلۋەتتە پەيغەمبەر ئەۋەتلىگەن ئۈمەتلەردىن
(پەيغەمبەرلەر تەبلىخ قىلدىمۇ؟ سىلەر قانداق جاۋاب بەردىڭلار؟ دەپ) سورايمىز، پەيغەمبەرلەردىنمۇ ئەلۋەتتە
(ئاللاھ تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلىدىڭلارمۇ؟ دەپ) سورايمىز ﴿٤﴾. (سۈرە ئەئراق 6 - ئايەت) بۇ ئايەت ھەق
دىنغا دەۋەت قىلغۇچىلارنىمۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا يۈزى يورۇق بېرىش ئۈچۈن دەۋەت خىزمىتىنى جان -
دىلى بىلەن ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا ئاگاھلاندۇرىدۇ. يەنە دەۋەت يەتكۈزۈلگەن كىشىلەرگىمۇ، ئەگەر
دەۋەتنى قوبۇل قىلمىسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا گۇناھكار بولۇپ، جازاغا لايىق بولىدىغانلىقى توغرىسىدا
تەنبىھ بېرىدۇ.

③ بۇ ئايەتلەردە ھىجرىيەنىڭ 5 - يىلى يۈز بەرگەن ئەھزاب غازىتىغا مۇناسىۋەتلىك بەزى ئەھۋاللار
تەپسىلىي بايان قىلىندى. "أَحْزَابُ" - "جَرْبُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، گۈرۈھ دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭ
ئەھزاب غازىتى دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، بۇ غازاتتا بارلىق ئىسلامغا دۈشمەن گۈرۈھلەر

بىرلىشىپ، ئىتتىپاقداش قوشۇن تەشكىللەپ، مۇسۇلمانلارنىڭ مەركىزى بولغان مەدىنىگە ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن ئىدى. مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنى مۇداپىئە قىلىش ۋە دۈشمەنلەرنى مەدىنىگە كىرگۈزمەسلىك ئۈچۈن، مەدىنىنىڭ ئەتراپىغا خەندەك كولىغان ئىدى. شۇ ۋەجىدىن بۇ غازات خەندەك غازىتى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ غازاتنىڭ قىسقىچە تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

كېلىشىمگە ئىزچىل خىلاپلىق قىلغانلىقى تۈپەيلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىدىن ھەيدەپ چىقارغان يەھۇدىيلاردىن بەنى نەزىر قەبىلىسى خەيبەرگە بېرىپ يەرلەشكەن ئىدى. بۇ قەبىلە ئاقساقاللىرى مەككىدىكى كاپىرلارنى مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىشقا كۈشكۈرتتى. ئاندىن بۇلار غەتەفان ۋە نەجد قاتارلىق قەبىلىلەرگە بېرىپ، ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ ياردەم بېرىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىپ، ئۇلارنىمۇ ئۇرۇشقا قاتنىشىشقا ماقۇل كەلتۈردى. مۇشۇ تەرىقىدە يەھۇدىيلار مۇسۇلمانلارنىڭ بارلىق دۈشمەنلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، مەدىنىگە ھۇجۇم قىلدۇرۇشقا مۇۋەپپەقىيەت بولدى. مەككە مۇشرىكلىرى ئەبۇ سۇفيان سەخر ئىبنى ھەزىمنىڭ قوماندانلىقىدا، غەتەفان قەبىلىسى ئۈبەينە ئىبنى ھەسەننىڭ قوماندانلىقىدا تەشكىللەنگەن قوشۇن مەدىنىنىڭ ئەتراپىنى قورشىدى. ئۇلارنىڭ سانى ئون مىڭ ئىدى، مۇسۇلمانلارنىڭ سانى ئۈچ مىڭ ئىدى. مەدىنىنىڭ جەنۇب تەرىپىدە يەھۇدىيلارنىڭ ئۈچىنچى بىر قەبىلىسى بولغان بەنى قۇرەيزە ياشايتتى. شۇ ۋاقىتقا قەدەر ئۇلار بىلەن مۇسۇلمانلار ئارىسىدا كېلىشىم بار ئىدى، كېلىشىم بويىچە ئۇلار مۇسۇلمانلارغا ياردەم بېرىشى شەرت ئىدى، لېكىن ئۇلارنىمۇ بەنى نەزىر قەبىلىسىدىن كەلگەن يەھۇدىي ھۈيەي ئىبنى ئەختەب كۈشكۈرتۈپ، مۇسۇلمانلارغا قارشى ئىتتىپاقداش قوشۇن بىلەن ھەمكارلىشىشقا ماقۇل كەلتۈردى. شۇنداق قىلىپ مۇسۇلمانلار تۆت تەرەپتىن قورشاۋ ئىچىدە قالدى. ئۇلارنىڭ كېلىشىمىدىن ئالدىن خەۋەر تاپقان مۇسۇلمانلار، سەلمان پارىسى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە، مەدىنىنىڭ ئەتراپىغا خەندەك قازدى، شۇ سەۋەبتىن دۈشمەنلەر مەدىنىگە كېرەلمەي، سىرتتا تۇرۇپ قالدى. مەككە مۇشرىكلىرى كېلىپ مەدىنىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئۇھۇد تېغىغا يېقىن بىر يەرگە چۈشتى، يەنە بىر تۈركۈم قوشۇن مەدىنىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى يەرلەرگە ئورۇنلاشتى. شۇنداقتمۇ مۇسۇلمانلار مۇھاسىرە ئىچىدە ئىتتىپاقداش قوشۇندىن قورقۇپ تۇراتتى. بۇ مۇھاسىرە تەخمىنەن بىر ئاي داۋام قىلدى. مۇسۇلمانلار بۇ كۈنلەرنى قاتتىق قورقۇنۇپ ۋە ئىزتىراب ئىچىدە ئۆتكۈزدى. ئاخىرى ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا كۆرۈنمەيدىغان قوشۇن بىلەن نۇسرەت ئاتا قىلدى. بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ قاتتىق ساراسمىگە چۈشكەن ھالىتى ۋە ئاللاھنىڭ نۇسرىتى بايان قىلىندى.

بۇ ئايەتتە ﴿جُنُودٌ﴾ «قوشۇن» دېگەن سۆز ئىككى قېتىم تىلغا ئېلىندى، بىرىنچىسى: كاپىرلاردىن ئويۇشقان ئورۇشماقچى بولغان قوشۇن، ئىككىنچىسى: كۆرۈنمەيدىغان قوشۇن - پەرىشتىلەر ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا يۇقىرى سۈرئەتلىك ۋە قاتتىق سوغۇق بوران ئەۋەتتى. توپان بالاسىدەك كەلگەن كۈچلۈك بوران ئۇلارنىڭ چېدىر - بارىگاھلىرى ۋە قازان - قومۇچلىرىنى ئۇچۇرۇپ كەتتى. ئات - ئۇلاغلىرى باغلانغان ئارغامچىلارنى ئۈزۈپ قېچىشقا باشلىدى. بۇنى كۆرگەن قوشۇنمۇ ئامالسىز قېچىشقا مەجبۇر بولدى. مانا بۇ ھەدىستە بايان قىلىنغان بوراننىڭ دەل ئۆزىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن شەرق بورىنى بىلەن ياردەم بېرىلدىم، ئاد قەۋمى غەرب بورىنى بىلەن ھالاك قىلىندى». (سەھىھۇل بۇخارى 3205 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 900 - ھەدىس) بۇ ئايەتتىكى ﴿سەلەرگە كۆرۈنمەيدىغان قوشۇن﴾ دېگەندىن پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار مۇسۇلمانلار ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ئىدى. ئۇلار كېلىپ، ئىتتىپاقداش قوشۇننىڭ دىللىرىغا ئالاقزادىلىك ۋە قورقۇنۇپ سالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ سېپىدە

تەۋرىنىش پەيدا بولدى ۋە تېزراق قېچىپ كېتىشنى ئامان قېلىشنىڭ ئەڭ ياخشى چارىسى دەپ بىلدى.

إِذْ جَاءُوكُمْ مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونًا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾

ئەينى ۋاقىتتا ئۇلار يۇقىرى تەرىپىڭلاردىنمۇ، تۆۋەن تەرىپىڭلاردىنمۇ^① (ھۇجۇم قىلىپ) كەلگەن ئىدى. بۇ چاغدا كۆزۈڭلار چەكچىيىپ قالغان، يۈرىكىڭلار ئاغزىڭلارغا قاپلىشىپ قالغان، ئاللاھ توغرىلۇق تۈرلۈك گۇمانلاردا بولغان ئىدىڭلار^② [10]. بۇ يەردە مۇئمىنلەر سىنالغان ۋە (بېشىغا كەلگەن كۈننىڭ قاتتىقلىقىدىن گويۇ ئۇلارنى يەر سىلكىگەندەك) قاتتىق تەۋرىنىشكە ئۇچرىغان ئىدى^③ [11]. ئەينى ۋاقىتتا مۇناپىقلار ۋە دىللىرىدا (شەك) كېسىلى بارلار: «ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىزىلەرگە قۇرۇق ۋەدىلەرنى بېرىپتىكەن» دېيىشكەن ئىدى^④ [12]. ئەينى ۋاقىتتا ئۇلاردىن بىر گۇرۇھ ئادەم: «ئى يەسرىبلىكلەر!»^⑤ (بۇ يەردە) سىلەر ئۈچۈن تۇرىدىغان (ئامان) جاي يوق، شۇڭا سىلەر (ئۆيۈڭلەرگە) قايتىڭلار!^⑥» دېدى، ئۇلاردىن يەنە بىر گۇرۇھ ئادەم: «بىزنىڭ ئۆيلىرىمىز ھەقىقەتەن ئوچۇقلىقتا (يەنى ھىمايىسىز ئىدى)» دەپ، پەيغەمبەردىن رۇخسەت سوراشقا باشلىدى^⑦، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى ئوچۇقلىقتا ئەمەس ئىدى، ئۇلار پەقەت قېچىشنىلا ئويلايتتى^⑧ [13].

① يەنى دۈشمەنلەر ھەر تەرەپتىن كەلگەن بولۇپ، ئۈستى تەرەپتىن غەتەفان، ھەۋازىن يەنە نەجد مۇشرىكلىرى، ئاستى تەرەپتىن قۇرەيشلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى كەلگەن ئىدى.

② بۇ ئايەت مۇسۇلمانلارنىڭ شۇ ۋاقىتتا دۇچ كەلگەن ئەھۋالىنى تەسۋىرلەپ بېرىۋاتىدۇ.

③ يەنى مۇسۇلمانلار قورقۇنۇپ، ئۇرۇش، ئاچارچىلىق ۋە مۇھاسىرە ئارقىلىق سىنالدى. بۇ سىناق ئۇلارنى قاتتىق سىلكىدى. بۇنىڭدىن مەقسەت كىمنىڭ مۇناپىق ئىكەنلىكىنى ئايرىش ئۈچۈن ئىدى.

④ يەنى ئاللاھ تەرەپتىن كېلىدىغان نۇسرەت ۋەدىسى قۇرۇق گەپ ئىكەن، دېيىشتى. تەخمىنەن يەتمىش مۇناپىقنىڭ ئاغزىدىن دىللىرىدا مەخپىي تۇتقان بۇ سۆز چىقتى.

⑤ «يەسرىب» پۈتۈن بىر رايوننىڭ نامى بولۇپ، مەدىنە ئۇنىڭ دائىرىسىدىكى بىر شەھەر ئىدى. شۇڭا بۇ يەردە يەسرىب دەپ ئىپادىلەندى. رىۋايەت قىلىنىشىچە، مەدىنەنىڭ «يەسرىب» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئەمالىقەلىك كىشىلەردىن بىرسى بۇ يەردە ياشىغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى يەسرىب ئىبنى ئەمىل ئىدى. (فەتھۇلقەدىر)

⑥ يەنى مۇسۇلمانلار قوشۇنى بىلەن بىللە تۇرۇش خەتەرلىك، ياخشىسى ھەممىڭلار ئۆيلىرىڭلارغا قايتىپ كېتىڭلار! دېدى.

⑦ يەنى بىر گۇرۇھ ئادەم: بەنى قۇرەيزە تەرەپتىن كېلىدىغان ھۇجۇم خەۋپى بار. ئائىلە ۋە مال - مۈلۈكلىرىمىزگە زەرەر يېتىشتىن قورقىمىز، دەپ باھانە كۆرسىتىشكە باشلىدى.

⑧ يەنى ئۇلارنىڭ خەتەر دەپ كۆرسەتكىنى خەتەر ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ باھانىسى ئىدى. ئۇلار شۇنى باھانە قىلىپ قاچماقچى بولغان ئىدى. ﴿عَوْرَةٌ﴾ دېگەن سۆزنىڭ لۇغەت ۋە ئاتالغۇ مەنىسى سۈرە نۇر 58 -

ئايەتنىڭ شەرھىسىدە بايان قىلىندى.

وَلَوْ دَخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سِيلُوا الْفِتْنَةَ لَأَتَتْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهِدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلِ لَا يُؤَلُّونَ الْأَدْبِرَ
وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٦﴾ قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارُ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تَمْتَعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٧﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي
يَعِصُّكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٨﴾ * قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ
مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا

ئەگەر ئۇلارنىڭ ئۈستىگە مەدىنىنىڭ ھەر تەرىپىدىن ھۇجۇم قىلىپ كىرىلسە، ئاندىن ئۇلاردىن ئىماندىن يېنىپ، (مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىش) تەلەپ قىلىنسا ئىدى، ئۇلار بۇ تەلەپكە دەرھال ماقۇل بولاتتى، (ئەگەر ئىككىلىنىپ قالسىمۇ) ناھايىتى ئاز ۋاقىت ئىككىلىنىپ قالاتتى ① [14]. ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) ئىلگىرى (جىھادتىن) ئارقىغا چېكىنمەيدىغانلىقى ھەققىدە ئاللاھقا ۋەدە بەرگەن ئىدى ②. ئاللاھقا بېرىلگەن ۋەدە ئەلۋەتتە سۈرۈشتە قىلىنىدۇ ③ [15]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇ مۇناپىقلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئەگەر سىلەر ئۆلۈمدىن يا ئۆلتۈرۈلۈشتىن (قورقۇپ، جىھادتىن) قاچساڭلار، قېچىشنىڭ سىلەرگە ھېچقانداق پايدىسى يوق، قاچقان تەقدىردىمۇ (بۇ ھاياتتىن) پەقەت ئازغىنە ۋاقىت بەھرىمەن بولالايسىلەر» ④ [16]. ئېيتقىنىكى: «ئەگەر ئاللاھ سىلەرگە بىرەر يامانلىقنى ئىرادە قىلسا، سىلەرنى ئاللاھتىن كىم قوغداپ قالالايدۇ، ياكى ئاللاھ سىلەرگە بىرەر رەھمەتنى تەقدىر قىلسا، (ئۇنى كىم توسۇپ قالالايدۇ؟)» ⑤ ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ئىگە ۋە ھېچبىر ياردەم قىلغۇچى تاپالمايدۇ [17]. ئاللاھ سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى (جىھادتىن) توسقۇچىلارنى ۋە قېرىنداشلىرىغا (يەنى ئۆز تەرەپدارلىرىغا مۇسۇلمانلارنى تەرك ئېتىپ) بىزنىڭ قېشىمىزغا كېلىڭلار ⑥ دېگۈچىلەرنى ئوبدان بىلىدۇ.

① يەنى ئەگەر دۈشمەنلەر مەدىنىگە ياكى ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە تۆت تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ كىرسە، ئاندىن ئۇلاردىن كۇفرىغا ۋە شېرىككە قايتىش تەلەپ قىلىنسا، ئۇلار ئازراقمۇ ئىككىلەنمەستىن كۇفرىغا تېزلا باش ئېگەتتى. ھەتتا ئۆيلىرىمىز ئوچۇقلۇقتا دېگەن ئۆزىمۇ بايان قىلمايتتى. يەنى ئۇلار كۇفرىغا ۋە شېرىككە قىزىقىدۇ ۋە شۇنىڭغا تەلپۈنىدۇ.

② رىۋايەت قىلىنىشىچە بۇ مۇناپىقلار بەدرى غازىتى بولغانغا قەدەر مۇسۇلمان بولمىغان. مۇسۇلمانلار غازاتتا غەلبە قىلىپ، غەنىمەتلەرنى ئېلىپ قايتقانلىقىنى كۆرگەن چاغدا، ئۆزلىرىنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىپلا قالماستىن يەنە كېلەر قېتىم كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش بولۇپ قالسا، مۇسۇلمانلار سېپىدە تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىشقا ئەھدە قىلغان. بۇ يەردە ئۇلارغا مەزكۇر ئەھدىلىرى ئەسكەرتىلدى.

③ يەنى ئۇلاردىن شۇ ئەھدىلىرىگە ۋاپا قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ، ئەگەر ئەھدىلىرىگە ۋاپا قىلمىسا، جازاغا لايىق بولىدۇ.

④ يەنى ھەر قانداق ئەھۋالدا ئۆلۈمدىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، ھەتتا جەڭ مەيدانىدىن قېچىپ كېتىشىڭمۇ ئەجەلنى كېچىكتۈرۈشكە پايدىسى بولمايدۇ، نامەلۇم مۇددەتتىن كېيىن ھامان ئۆلۈمنىڭ شەرىئىتى ئىچمەي ئامال يوق.

⑤ يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرنى ھالاك قىلىش، كېسەل قىلىش، مال - مۈلۈكۈڭلار ۋە تۇرالغۇ -

جايلرىڭلارغا زىيان يەتكۈزۈش ۋە قەھەتچلىككە مۇپتىلا قىلىشنى ئىرادە قىلسا، كىم سىلەرنى ساقلاپ قالالايدۇ؟ ئەگەر ئاللاھ سىلەرگە مەرھەمەت قىلىشنى ئىرادە قىلسا، كىم ئۇنى توسۇپ قالالايدۇ؟
⑥ بۇ سۆزنى دېگەنلەر مۇناپىقلار ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دوستلىرىنىمۇ مۇسۇلمانلار بىلەن بىرگە غاراتقا قاتنىشىشتىن توساتتى.

وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشْحَهَّ عَلَيْكُمْ فَإِذَا جَاءَ الْحَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْحَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشْحَهَّ عَلَى الْحَيِّرِ أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾

ئۇلار (رىيا قىلىپ) جەڭگە ئاندا - ساندا قاتنىشىپ قويدۇ ① [18]. ئۇلار (قاتناشقاندىمۇ) سىلەرگە (ياردەمدە بولۇشقا) بېخىلدۇر ②، ئەگەر (ئۇلارغا دۈشمەن تەرەپتىن) خەۋپ كېلىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ ساڭا سەكراتقا چۈشۈپ قالغان ئادەمدەك (قورقۇنچتىن) كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ قاراۋاتقانلىقىنى كۆرسەن ③. قورقۇنچ كەتكەندە، ئۇلار پۇل - مالغا قارىتا ئاچكۆزلۈك قىلىپ ④ سىلەرنى ئۆتكۈر (ۋە زەھەرلىك) تىللار بىلەن رەنجىتىدۇ ⑤. ئەنە شۇلار (دىلى بىلەن) ئىمان ئېيتقان ئەمەس ⑥. شۇڭا ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى بىكار قىلىۋەتتى ⑦، بۇ ئاللاھ ئۈچۈن ئاساندۇر ⑧ [19].

① چۈنكى، ئۇلار ئۆلۈمدىن قورقىدۇ. شۇڭا ئۇرۇشقا ئانچە قاتناشمايدۇ.

② يەنى سىلەر بىلەن ھەمكارلىشىپ خەندەك كولاشتا ياكى ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مال خەجلەشتە ياكى سىلەر بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىشتا پاسسىپ ۋە بېخىلدۇر.

③ بۇ ئايەت ئۇلاردىكى قورقۇنچاقلىق ۋە غەيرەتسىزلىكنىڭ قايسى ھالەتتە ئىكەنلىكىنى تەسۋىرلەپ بەردى.

④ يەنە بىر مەنىسى، ئۇلاردا ھىممەت يوق، ياخشىلىققا ئىنتىلىشمۇ يوق، يەنى ئۇلاردا مەزكۇر ئىللەت ۋە خاتالىقلار بار، ئەمما ياخشىلىق يوق، دېمەك ئۇلاردا خەيرلىك يوق.

⑤ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلىقى ۋە جەڭگىۋارلىقى ھەققىدە گەپ ساتىدۇ، ئۇلارنىڭ بۇ سۆزلىرى پۈتۈنلەي يالغاندۇر. يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار غەنىيمەت تەقسىم قىلىنغاندا گەپدانلىق بىلەن كىشىلەرنى تەسۋىرلەندۈرىدىغان سۆزلەرنى قىلىپ، غەنىيمەتتىن كۆپرەك ئېلىشقا ئۇرۇنىدۇ. قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار غەنىيمەت تەقسىم قىلىپ بېرىشتە ھەممىدىن بېخىل، ئېلىشتا ھەممىدىن كۆپ نېسىۋە ئالىدىغان، ئۇرۇش قىلىشتا ئەڭ توخۇ يۈرەك بولۇپ، ھەمراھلىرىنى ياردەمسىز تاشلاپ قاچىدىغانلاردۇر.

⑥ يەنى چىن قەلبى بىلەن ئىمان ئېيتىمىغان، شۇڭا ئۇلار مۇناپىقتۇر. چۈنكى، ئۇلارنىڭ دىللىرىغا كۇفرلىق ۋە تەرسالىق ئورناپ كەتكەن.

⑦ چۈنكى ئۇلار كاپىر ۋە مۇشرىكتۇر. كاپىر ۋە مۇشرىكنىڭ ئەمەللىرى بىكار قىلىنىدۇ. ئۇلارغا ھېچ ساۋاب بېرىلمەيدۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ﴿ أَحْبَطَ ﴾ بۇ يەردە "أَظْهَرَ" مەنىسىدە كەلگەن. يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنىڭ بىكار بولغانلىقىنى زاھىر (ئاشكارا) قىلىۋەتتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى ساۋابقا لايىق ئەمەس. شۇڭا ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى (يەنى رىياخورلۇق بىلەن قىلغان جىھادلىرىنى) بىكار قىلىۋەتتى. (فەتھۇلقەدىر)

⑧ ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى بىكار قىلىش ياكى ئۇلارنىڭ مۇناپىقلارچە ئىش - ھەرىكەتلىرىنى بەربات قىلىش ئاللاھ ئۈچۈن ئاساندۇر.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَثْبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٠﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٥١﴾

ئۇلار (قاتتىق قورققانلىقتىن) ئىتتىپاقداش قوشۇنىنى (تېخى) چېكىنمىدى دەپ ئويلايدۇ^①، ئەگەر ئىتتىپاقداش قوشۇن قايتا كەلسە، ئۇلار (سەھرادا) ئەتراپلارنىڭ (يەنى سەھرا ئەرەبلىرىنىڭ) يېنىدا تۇرۇپ سىلەرنىڭ خەۋەرلىرىڭلارنى ئوقۇشقا، (تىنچ يېتىشىنى) ئارزۇ قىلىدۇ^②، ئۇلار (ئۇرۇش ۋاقتىدا) ئاراڭلاردا بولغان تەقدىردىمۇ، (قورققانلىقتىن) جەڭگە (رىيا قىلىپ) ئاندا - ساندا قاتنىشىپ قوياتتى^③ [20]. شەكسىزكى، سىلەرگە - ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئۈمىد باغلىغان ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەنلەرگە^④ رەسۇلۇللاھ (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) ئەلۋەتتە ياخشى ئۈلگىدۇر^⑤ [21].

① يەنى بۇ مۇناپىقلاردىكى قورقۇنچاقلىق، يۈرەكسىزلىك ۋە غەيرەتسىزلىك شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنكى، گەرچە كاپىرلار قوشۇنى مەغلۇپ بولۇپ، مەقسەتلىرىگە يېتەلمەي چېكىنىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇلار ئىتتىپاقداش قوشۇنىنى تېخىچە چېبىر - بارىگاھلىرىدا بار دەپ ئويلايدۇ.

② يەنى پەرەز قىلايلىق، كاپىرلار قوشۇنى قايتا ئۇرۇش قىلماقچى بولۇپ قايتىپ كەلسە، ئۇلار مەدىنە شەھىرىدە بولماي، بەلكى سەھرادا ئەراپىيلارنىڭ يېنىدا بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئۇلار سەھرادا تۇرۇپ كىشىلەردىن سىلەرنىڭ خەۋەرلىرىڭلارنى ئوقۇشماقچى بولۇپ: مۇھەممەد ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى ھالاك بولدىمۇ؟ ئىتتىپاقداش قوشۇن غەلبە قىلدىمۇ - يوق؟ دەپ سوراپ تۇرىدۇ.

③ ئۇلار جەڭگە پەقەت نۇمۇس قىلغانلىقتىن ياكى ۋەتەنداش بولغانلىق يۈزىدىنلا قاتنىشىپ قوياتتى. بۇ ئايەتتە جىھادتىن قاچقان ياكى چېكىنىۋالغان كىشىلەرگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بار.

④ بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۈلگە قىلىدىغانلار پەقەت ئاخىرەتتە ئاللاھقا مۇلاقات بولۇشقا شەكسىز ئىشىنىدىغان ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىدىغان كىشىلەردۇر.

⑤ يەنى ئى مۇسۇلمانلار! ئى مۇناپىقلار! سىلەر ھەممىڭلار ئۈچۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەڭ ياخشى ئۈلگىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر جىھاد قىلىشتا، چىداملىق ۋە سابىتلىق بولۇشتا ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار. پەيغەمبىرىمىز جىھاد مەيدانىدا ئاچ قالدى. ھەتتا قورسىقىغا تاش تېڭىۋېلىشقا مەجبۇر بولدى. يۈزى زەخمىلەندى، چىشى سۇندى، ئۆز قولى بىلەن خەندەك كولىدى. بىر ئايغىچە دۈشمەنگە قارشى ئالدىنقى سەپتە تۇردى. بۇ ئايەت، گەرچە ئەھزاب غازىتى جەريانىدا نازىل بولغان، ئۇنىڭدا جەڭ مەيدانىدا خۇسۇسەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۈلگە قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىشكە ئەمر قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئومۇمىيىدۇر. يەنى مۇسۇلمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆزلىرىنىڭ بارلىق سۆزلىرىدە، ئىش - ھەرىكەتلىرىدە ۋە پۈتۈن ئەھۋالىدا ئۈلگە قىلىشى ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىشى زۆرۈردۇر، مەيلى ئىبادەتكە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار بولسۇن ياكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، ئىقتىساد ياكى سىياسەت بولسۇن، ھاياتىنىڭ بارلىق ساھەلىرىدە ئۇنىڭ يوليورۇقلىرىغا بويسۇنۇش ۋە ئەگىشىش ۋاجىبتۇر. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەيغەمبەر چەكلىگەن نەرسىدىن چەكلىنىڭلار﴾. (سۈرە ھەشىر 7 - ئايەت) يەنە ﴿ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا ئېيتقىنكى، ئەگەر سىلەر ئاللاھنى دوست تۇتىدىغان بولساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلار﴾. (سۈرە ئال ئىمران 31 - ئايەت) بۇ ئايەتلەر يۇقىرىدىكى مەزمۇنى تەكىتلەيدۇ.

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ حُبَّهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

مۇئمىنلەر ئىتتىپاقداش قوشۇنى كۆرگەن چاغدا: «بۇ (يەنى قىيىن ئەھۋالدا قالغاندا دۈشمەن ئۈستىدىن غەلبە قىلىش) ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىزگە ۋەدە قىلغان ئىشتۇر. ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى راست ئېيتقان» دېيىشتى ①. بۇ (ئىتتىپاقداش قوشۇنىنىڭ كەلگەنلىكى) پەقەت ئۇلارنىڭ (ئاللاھقا بولغان) ئىمانىنى ۋە (ئاللاھنىڭ بۇيرۇقلىرىغا بولغان) ئىتائەتمەنلىكىنى تېخىمۇ ئاشۇردى ② [22]. مۇئمىنلەرنىڭ ئىچىدە (رەسۇلۇللاھ بىلەن غازاتقا چىققاندا ساباتلىق بولۇپ، شېھىت بولغانغا قەدەر دادىللىق بىلەن جەڭ قىلىش توغرىلۇق) ئاللاھقا بەرگەن ۋەدىسىنى ئىشقا ئاشۇرغان نۇرغۇن كىشىلەر بار ③. ئۇلارنىڭ بەزىسى (ۋەدىسىگە ۋاپا قىلىپ) شېھىت بولدى ④، بەزىسى (شېھىت بولۇشنى) كۈتكەمكتە، ئۇلار (ۋەدىسىنى) قەتئىي ئۆزگەرتىدى ⑤ [23].

① يەنى مۇناپىقلار ۋەزىيەتنىڭ جىددىيلىكى ۋە دۈشمەنلەرنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ، ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ بەرگەن ۋەدىسى يالغان ئىكەن، دېگەن بولسا؛ ئۇلارنىڭ ئەكسىچە، مۇئمىنلەر: ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ۋەدىسى راستتۇر، ئاللاھ بىزنى سىناق ۋە ئىمتىھانلاردىن ئۆتكۈزۈپ، ئاندىن غەلبە - نۇسرەتكە ئېرىشتۈرىدۇ، دەيدۇ.

② يەنى ۋەزىيەتنىڭ جىددىيلىكى ۋە دەھشىتى ئۇلارنىڭ ئىمانىنى تەۋرىتەلمىدى. بەلكى، ئۇلارنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتىپ، ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش ۋە ئىتائەت قىزغىنلىقىنى تېخىمۇ ئاشۇردى. بۇ ئايەت كىشىلەر دۇچ كەلگەن ھەر خىل ئەھۋال ئېتىبارى بىلەن ئىماننىڭ ئاجىزلاپ ۋە كۈچىيىپ تۇرىدىغانلىقىغا دەلىلدۇر.

③ بۇ ئايەت مەزكۇر غازاتتا باتۇرلۇق كۆرسەتكەن. جەڭگىۋار ۋە ساباتلىق بولغان بىر قىسىم ساھابە كىراملار ھەققىدە نازىل بولدى (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن). ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بەدرى غازاتىغا قاتنىشالماي قالغان ساھابە كىراملارمۇ بار ئىدى. ئۇلار: ئەگەر كەلگۈسىدە ھەر قانداق بىر غازات بولۇپ قالسا، ئۇنىڭغا تولۇق قاتنىشىمىز دەپ، ئەھدە قىلغان ئىدى. ئۇلاردىن بىرى ئەنەس ئىبنى نەزىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىدى. ئۇ غازات قىلىپ يۈرۈپ ئاخىرى ئۇھۇد غازاتىدا شېھىت بولدى. ئۇنىڭ بەدىنىدە ئوق، قىلىچ ۋە نەيزىلەر بىلەن زەخمىلەنگەن 80 دىن ئارتۇق جاراھەت ئېزى بار ئىدى. ئۇ شېھىت بولغاندىن كېيىن ھەمىشە ئۇنى بارماقلىرى ئارىسىدىكى بەلگىلەردىنلا تونۇيالىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 2805 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 3201 - ھەدىس)

④ ﴿نَحْبَهُ﴾ دېگەن ئەھدە قىلماق، بىر ئىشنى قىلىمەن دەپ ئۆزىگە ۋەدە قىلماق، ئۆلمەك دېگەن مەنىدە. ئەنە شۇ سادىق مۇئمىنلەرنىڭ بىر قىسمى ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىسىنى ياكى ئۆزىگە قىلغان ۋەدىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، شېھىت بولدى.

⑤ يەنە بىر قىسمى تېخى شېھىت بولمىدى، ئەمما جىھادقا قاتنىشىپ، شېھىتلىك مەرتىبىسىگە ئېرىشىش ئارزۇسىدا تۇرىۋاتىدۇ. ئۇلار ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىسىنى ئۆزگەرتكىنى يوق.

لَيَجْزِيَّ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنْ أَلَّهَ كَانَ عَفُورًا رَحِيمًا ﴿٤١﴾ وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيمًا ﴿٤٢﴾ وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٤٣﴾ وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِّيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ

ئاللاھ راستچىلارنى راستچىللىقى يۈزسىدىن (ئاخىرەتتە) مۇكاپاتلايدۇ، مۇناپىقلارنى ئەگەر خالىسا ئازابلايدۇ ياكى ئۇلارنى تەۋبىگە مۇۋەپپەقىيەت قىلدۇرۇش. شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، تولىمۇ مېھرىبان دۇر [24]. ئاللاھ كاپىرلارنى (مەدەنىدىن) ئاچچىقتىن ئىچىنى يېگەن (ئۇچرىغان تالاپەت سەۋەبلىك ھەممىدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەن) ھېچقانداق غەلبىگە ئېرىشەلمىگەن ھالدا قايتۇردى، ئاللاھ (بوران ۋە پەرىشتە ئارقىلىق) مۇئمىنلەرنى ئۇرۇشسىز غەلبىگە ئېرىشتۈردى، ئاللاھ كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر [25]. ئاللاھ ئەھلى كىتاب ئىچىدىكى مۇشرىكلارغا ياردەم بەرگەنلەرنى (يەنى رەسۇلۇللاھ بىلەن قىلغان ئەھدىنى بۇزغان بەنى قۇرەيزە يەھۇدىيلەرنى) قورغانلىرىدىن چۈشۈردى، ئۇلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنچ سالدى. (ئى ئىمان ئېيتقانلار! شۇنىڭ بىلەن سىلەر ئۇلارنىڭ) بىر بۆلىكىنى ئۆلتۈردۈڭلار ۋە بىر بۆلىكىنى ئەسىر ئالدىڭلار [26]. ئاللاھ سىلەرنى ئۇلارنىڭ يەر - زېمىنلىرىغا، قورۇ - جايلىرىغا، مال - مۈلۈكىگە ④

① يەنى ئۇلارنى ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلدۇرۇش.

② يەنى بۇ مۇشرىكلار قوشۇنى ھەرقايسى قەبىلىلەردىن تەشكىللىنىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ نام - نشانىنى قالدۇرماي يوقىتىمىز، دەپ كەلگەن ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى مەيۈسلەنگەن ۋە غەزەبلەنگەن ھالدا قايتۇردى. دۇنيادا ئېرىشمەكچى بولغان مال - غەنىمەتلەرگە ئېرىشەلمىدى. ئاخىرەتتىمۇ ئەجىر - ساۋابقا ئېرىشەلمەيدۇ. دېمەك ئۇلار ياخشىلىقتىن ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمىدى.

③ يەنى مۇسۇلمانلارغا ئۇلار بىلەن روبىرۇ ئۇرۇش قىلىش زۆرۈرىيىتىمۇ بولمىدى. بەلكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا قاتتىق بوران ۋە پەرىشتىلەرنى ئەۋەتىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ مۇئىن بەندىلىرىگە نۇسرەت ئاتا قىلدى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «يالىغۇز بىر ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر. ئاللاھ ۋەدىسىنى ئىشقا ئاشۇردى. بەندىسىگە نۇسرەت ئاتا قىلدى. قوشۇنىنى غەلبىگە ئېرىشتۈردى. ئىتتىپاقداش قوشۇنىنى ئۆزى يالىغۇز مەغلۇب قىلدى. ئاللاھ تائالادىن غالىب ھېچنەرسە يوقتۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 1797 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسىلىم 1344 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەج - ئۆمرىدىن، جىھادتىن ۋە سەپەردىن قايتقاندا بۇ دۇئانى ئوقۇيتتى.

④ بۇ ئايەتتە بەنى قۇرەيزە غازىتى تىلغا ئېلىندى. يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك، بەنى قۇرەيزە يەھۇدىيلەرنى ئەھزاب غازىتىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن تۈزگەن ئەھدىنى بۇزۇپ، ئىتتىپاقداش قوشۇندىكى مۇشرىكلار ۋە باشقا يەھۇدىيلەر بىلەن ھەمكارلاشقان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەھزاب غازىتىدىن قايتىپ كېلىپ، ئۆيىگە كىرىپ ئەمدى يۇيۇنۇپ بولۇپ تۇرغان چاغدا، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام كەلدى ۋە دېدىكى: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! قورالنى قويۇپ بولدىڭمۇ؟ بىز پەرىشتىلەر تېخى قوراللىرىمىزنى قويىمىدۇق. ئاللاھ سېنى بەنى قۇرەيزىگە (يەنى ئۇلارنىڭ قەلئەلىرى جايلاشقان يەرگە) قاراپ ئاتلىنىشقا بۇيرۇيدۇ، ئاللاھ مېنى مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ئەۋەتتى، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانلارنى بەنى قۇرەيزىگە يۈرۈش قىلىشقا بۇيرۇدى. تەكىتلەش يۈزسىدىن ئەسىر نامىزىنى بەنى قۇرەيزىدە ئوقۇشنى تاپىلدى. بەنى قۇرەيزە يەھۇدىيلەرنىڭ تۇرار جايى مەدەنىدىن بىر قانچە مىل يىراقلىقتا ئىدى. ئۇلار

قەلئەلىرىگە بېكىنىۋالدى. مۇسۇلمانلار كېلىپ ئۇلارنى سىرتتىن مۇھاسىرىگە ئالدى. مۇھاسىرە 25 كۈنچە داۋاملاشتى.

ئاخىرى ئۇلار (ئۆزلىرىنىڭ ئىلگىرىكى ئىتتىپاقىدىشى بولغان ئۈچىنچى بىر تەرەپ) سەئىد ئىبنى مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئۆزلىرى توغرىسىدا قانداق ھۆكۈم قىلسا، شۇنىڭغا رازى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. سەئىد ئىبنى مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: بەنى قۇرەيزە يەھۇدىيلىرى ئىچىدىكى جەڭچىلىرىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە، ئايال - بالىلىرىنىڭ ئەسىر ئېلىنىشىغا ۋە مال - مۈلۈكىنىڭ ئولجا ئېلىنىشى، مۇسۇلمانلارغا تەقسىم قىلىنىشىغا ھۆكۈم قىلىمەن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ھۆكۈمىنى ئاڭلاپ: «ھەقىقەتەن يەتتە ئاسمان ئۈستىدىكى ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكۈمى بىلەن ھۆكۈم قىلىدىكەن» دېدى. ئۇنىڭ ھۆكۈمى بويىچە بەنى قۇرەيزە يەھۇدىيلىرىنىڭ جەڭچىلىرى ئۆلتۈرۈلدى. مەدىنە ئۇلارنىڭ ناپاك ۋۇجۇدىدىن پاك قىلىندى. (سەھىھۇل بۇخارى 4121 - ھەدىسكە قارالسۇن) ﴿ظَاهِرُهُمْ﴾ ئاللاھ مۇشرىكلارغا ياردەم بەرگەنلەرنى ﴿أَنْزَلَ﴾ قەلئەلىرىدىن، قورغانلىرىدىن تۆۋەنگە چۈشۈردى.

وَأَرْضًا لَمْ تَطَّوْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٧﴾ يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ قُلٌّ لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّتْهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتَّعَنَّ وَأَسْرَحَنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٨﴾ وَإِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنِينَ مِنْكُمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩﴾

ۋە بۇرۇن سىلەر قەدەم بېسىپ باقمىغان زېمىنغا ۋارىس قىلدى (يەنى مىراس قىلىپ بەردى) ①، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [27]. ئى پەيغەمبەر! (ئارتۇق خىراجەت سوراپ ئالدىنغا توپلىشىپ كەلگەن) ئاياللىرىڭغا ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەر بۇ دۇنيالىق ھاياتنى (يەنى پاراۋان تۇرمۇشنى) ۋە ئۇنىڭ زىيىنىنى تىننىلا كۆزلەيدىغان بولساڭلار، كېلىڭلار، سىلەرگە بىر ئاز نەرسە بېرىپ، سىلەرنى چىرايلىقچە قويۇپ بېرى [28]. ئەگەر سىلەر ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى، ئاخىرەت يۇرتىنى ئىختىيار قىلساڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئىچىڭلاردىكى (تائەت ئىبادەتنى) ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلغۇچىلارغا چوڭ مۇكاپات (يەنى كۆز كۆرمىگەن، قۇلاق ئاڭلىمىغان ۋە ئىنساننىڭ كۆڭلىگە كەلمىگەن نازۇنېمەتلەر بار جەننەتنى) تەييارلىدى» ② [29].

① بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتتىكى «قەدەم بېسىپ باقمىغان زېمىن» خەيىر زېمىننى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، خەيىر ھىجرىيەنىڭ ئالتىنچى يىلى ھۈدەيبىيە سۈلھىسىدىن كېيىن فەتىھ قىلىنغان. دەيدۇ. بەزىلەر: ئۇ زېمىن مەككىنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. بەزىلەر: رىم ۋە پارىسلارنىڭ زېمىنلىرىنى كۆرسىتىدۇ، دېسە، بەزىلەر: قىيامەتكە قەدەر مۇسۇلمانلار فەتىھ قىلىدىغان جايلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ.

② فەتىھ - غەلبىلەر نەتىجىسىدە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ئىلگىرىكىدىن خېلى ياخشى بولۇپ قالغان ۋاقىتتا، ئەنسارلار ۋە مۇھاجىرلارنىڭ ئاياللىرىنى كۆرۈپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىمۇ قوشۇمچە نەپىقىلىرىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشقا باشلىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاددى - ساددا تۇرمۇش كەچۈرۈشنى ياقتۇرىدىغان بولغاچقا، ئاياللىرىنىڭ بۇ تەلەپتىن نارازى بولۇپ، ئۇلاردىن ئايرىم تۇرۇشنى قارار قىلدى ۋە بىر ئايغىچە ئۇلاردىن يىراق تۇردى. ئاخىرى ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى چۈشۈردى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىختىيارلىق بېرىشنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن باشلاپ: «مەن ھەقىقەتەن سىزگە بىر ئىشنى ئەسلىمەكچى، ئۇ ئىشتا ئاتا - ئانىڭىزغا مەسلىھەت سالغىچە ئالدىراپ بىر قارارغا كېلىشىڭىزنى ياقتۇرمايمەن» دېدى. ئائىشە: نېمە ئىش ئۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا بۇ ئايەتنى ئوقۇپ بەردى. ئائىشە ئاتا - ئانىمغا سەن توغرىلۇق مەسلىھەت سالامدەم؟ شەكسىزكى، مەن ئاللاھ تائالانى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىختىيار قىلىمەن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ باشقا ئاياللىرىمۇ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئوخشاش جاۋاب بەردى. ئۇلاردىن بىرسىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئايرىلىپ، راھەت - پاراغەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشنى ئىختىيار قىلمىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4786 - ھەدىس)

مۇپەسسىر تائىبىيەتلەردىن ئىكرىمە مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نىكاھىدا توققۇز خوتۇن بار ئىدى. بەشى قۇرەيشتىن بولۇپ، ئۇلار ئائىشە، ھەفسە، ئۇمۇمۇ ھەبىبە، سەۋدە ۋە ئۇمۇمۇ سەلىمە قاتارلىقلار ئىدى (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن). قالغان تۆت ئايالى: بەنى نەزىر قەبىلىسىدىن ھۈيەيىنىڭ قىزى سەفىيە، ھىلال قەبىلىسىدىن ھارىسنىڭ قىزى مەيمۇنە، ئەسەد قەبىلىسىدىن جەھشنىڭ قىزى زەينەب ۋە مۇستەلقىيە قەبىلىسىدىن ھارىسنىڭ قىزى جۇۋەيىرە قاتارلىقلار ئىدى (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن). بەزى ئۆلىمالار، ئەر تەرەپتىن ئايرىلىش ئىختىيارى بېرىلگەنلىك تالاق قىلغانلىق

ھېسابلىنىدۇ، دەپ قارايدۇ. لېكىن، بۇ قاراش توغرا ئەمەس. توغرىسى شۇكى، ئايرىلىش ئىختىيارى بېرىلگەندىن كېيىن، ئەگەر ئايال ئايرىلىشنى خالىسا، ئاندىن تالاق بولىدۇ (بولغاندىمۇ پەقەت يېنىشۋالغىلى بولىدىغان تالاق بولىدۇ، بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارشى بويىچە). ئەگەر ئايال ئايرىلىشنى ئىختىيار قىلمىسا، ئۇ چاغدا تالاق ھېسابلانمايدۇ، ئەلۋەتتە. بۇنىڭ مىسالى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىمۇ ئايرىلىشنى ئىختىيار قىلماي، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرىدە قىلىشنى ئىختىيار قىلدى. ئۇلارنىڭ بۇ تاللىشى تالاق ھېسابلانمىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 5262 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1477 - ھەدىس)

يُنِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَعَفُ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ۖ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

ئى پەيغەمبەرنىڭ ئاياللىرى! ئاراڭلاردىن كىمكى ئوپتۇچۇق بىر قەبىھ ئىشنى قىلىدىكەن^①، ئۇنىڭغا ئىككى ھەسسە ئازاب قىلىنىدۇ، بۇ ئالاھقا ئاساندۇر [30].

① قۇرئاندا ﴿ الْفَاحِشَةُ ﴾ دېگەن سۆز ئەلىف لام بىلەن ئېنىقلىق ھالەتتە كەلسە، زىنا مەنىسىدە كەلگەن بولىدۇ. ئەمما ﴿ فَاحِشَةٌ ﴾ دەپ ئەلىف لامسىز ئېنىقسىز ھالەتتە كەلسە، قەبىھ ئىش دېگەن مەنىدە كەلگەن بولىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ تەرجىمىسىدە كەلگەندەك. ئۇ سۆز بۇ يەردە ئەخلاقسىزلىق، ئەدەبسىزلىك، نامۇۋاپىق مۇئامىلە ۋە ئۇسۇل دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەدەبسىزلىك قىلىش ئۇنىڭغا ئازاب بەرگەنلىك بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭغا ئازاب بېرىش كۇفۇرلۇق بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرى (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئىدى. يۇقىرى مەرتىۋىلىكلەرنىڭ ئادەتتىكى نۇقتىلىرىمۇ چوڭ خاتالىق ھېسابلىنىدىغان بولغاچقا، ئۇلارغا ئىككى ھەسسە ئازاب بىلەن ئاگاھلاندىرۇش بېرىلدى.

* وَمَنْ يَفْنُتْ مِنْكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِيهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يٰنِسَاءَ اَلنَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاٰحِدٍ مِّنَ اَلنِّسَاءِ اِنْ اَتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾

سىلەردىن كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلسا ۋە ياخشى ئەمەل قىلسا، بىز ئۇنىڭغا مۇكاپاتنى ئىككى قاتلاپ بېرىمىز^①، بىز ئۇنىڭغا (جەننەتتە) ئېسىل رىزىق تەييارلىدۇق [31]. ئى پەيغەمبەرنىڭ ئاياللىرى! سىلەر باشقا ئاياللارنىڭ ھېچبىرىگە ئوخشىمايسىلەر^②. ئەگەر ئاللاھتىن قورقساڭلار، (يات ئەلەرگە سۆز قىلغاندا) نازاكەت بىلەن گەپ قىلماڭلار، ئۇنداق قىلساڭلار، كۆڭلىدە بۇزۇقلۇق بار ئادەم (سىلەرگە قارىتا) تەمەدە بولۇپ قالىدۇ^③، (شۇڭا گەپ قىلغاندا گۇماندىن خالىي) ياخشى گەپنى قىلىڭلار^④ [32].

① يەنى ئۇنىڭغا گۇناھنىڭ جازاسى ئىككى ھەسسە بېرىلگەندەك، ياخشى ئەمەلنىڭ ساۋابىمۇ ئىككى ھەسسە بېرىلىدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ دېدىكى: ﴿ (ناۋادا سەن ئۇلارغا ئاز بولسىمۇ مايىل بولغان بولساڭ)، ئۇ چاغدا، ئەلۋەتتە ساڭا دۇنيانىڭ قاتمۇقات ئازابىنى ۋە ئاخىرەتنىڭ قاتمۇقات ئازابىنى تېتىتىغان بولاتتۇق ﴾. (سۈرە نەزەب 75 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

② سىلەرنىڭ ئورنىڭلار ۋە مەرتىۋەڭلار ئادەتتىكى ئاياللارغا ئوخشىمايدۇ، بەلكى ئاللاھ تائالا سىلەرنى ئۆز ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا رەپقە بولۇش شەرىپىگە نائىل قىلدى. شۇ ۋەجىدىن سىلەر ئاللاھتىن ئىمتىيازغا ئىگە. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش سىلەرمۇ ئۈمىدكە نەمۇنە ۋە ئۈلگە بولىسىلەر. بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ يۇقىرى مەرتىۋىسى ئەسكەرتىلگەن ئاساستا ئۇلارغا بىر قىسىم يوليۇرۇقلار بېرىلىۋاتىدۇ. بۇ يەردىكى خىتاب گەرچە مۇئمىنلەرنىڭ ئانىلىرى دەپ ئاتالغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاك ئاياللىرىغا قارىتىلغان بولسىمۇ، بايان ئۇسلۇبىغا قارىغاندا خىتاب پۈتۈن ئىسلام ئۈمىتى ئاياللىرىغا قارىتىلغان. يەنى بۇ يەردە پۈتۈن ئۈمىدنىڭ ئاياللىرىغا چۈشەندۈرۈش ۋە ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسەت قىلىنغان. شۇ ۋەجىدىن بۇ يوليۇرۇقلار پۈتۈن مۇسۇلمان ئاياللار ئۈچۈندۇر.

③ ئاللاھ تائالا ئاياللارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەلەرنى جەلىپ قىلىدىغان جازىبىلىك ئالامەتلىرىنى ياراتقاندا، (ئاياللار ئەلەرنى ئېزىقتۇرۇشقا سەۋەبكار بولۇپ قالمىسۇن دەپ، بۇ ئالامەتلىرىنى كونترول قىلىش ئۈچۈنمۇ يوليۇرۇق بېرىلدى) ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىمۇ تەبىئىي نازاكەت، دىلكەشلىك، مۇلايملىق ۋە يۇمشاقلىقنى ياراتتى. بۇ ئالامەتلىكلەر ئەلەرنى جەلىپ قىلىدۇ. شۇڭلاشقا ئاۋازنى كونترول قىلىش ئۈچۈنمۇ يوليۇرۇق بېرىلدىكى، ئاياللار يات ئەلەرگە سۆز قىلغاندا ئاۋازنىڭ تۈسى ۋە ئاھاڭىنى قەستەن نازاكەتسىز، ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە سەل قوپال قىلىسۇن. بولمىسا، دىلدا يامان غەرىزى بار ئادەم نازاكەتلىك سۆزلەردىن تەسەرلىنىپ قالىدۇ، كۆڭلىدە يامان خىيال پەيدا بولۇپ قالىدۇ.

④ يەنى سۆزنىڭ ئۇسلۇبىغا دىققەت قىلىش بىلەن بىرگە ئاغزىڭلاردىن ئەخلاق ۋە قاندىن - يوسۇنغا زىت كېلىدىغان سۆزنى چىقارماڭلار. ﴿ اِنْ اَتَّقَيْتُنَّ ﴾ «ئەگەر ئاللاھتىن قورقىدىغان بولساڭلار يەنى تەقۋادارلىق ۋە پەرىزكارلىق يولىنى تۇتىدىغان بولساڭلار» دېگەن ئىبارە چۈشەندۈرىدىغان ئۇقۇم شۇكى، بۇ يوليۇرۇقلار ۋە تۆۋەندە بايان قىلىنىدىغان ئەھكاملار تەقۋادار ئاياللار ئۈچۈندۇر. چۈنكى، پەقەت شۇلارلا ئاخىرەتتىكى نېسىۋىسىنىڭ بەربات بولۇپ كېتىشىدىن قورقىدۇ. ئەمما، دىلدا ئاللاھتىن قورقۇش

بولمىغانلارنىڭ بۇ يوليۇرۇقلار بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار؟ ئۇلار قاچان بۇ يوليۇرۇقلار ھەققىدە ئويلىنىدۇ؟

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتَيْنَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾

سېلىر ئۆيۈڭلاردا ئولتۇرۇڭلار،^① (سرتقا) ئىلگىرىكى جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئاياللارنىڭ ياسىنىپ چىققىنىدەك ياسىنىپ چىقماڭلار،^② نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار، ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار،^③ ئى پەيغەمبەرنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر! ^④ ئاللاھ (بۇ تەۋسىيە ئارقىلىق) سېلىردىن گۇناھنى ساقىت قىلىشنى ۋە سېلىرنى تامامەن پاكىز قىلىشنى خالايدۇ [33].

① يەنى ئۆيۈڭلاردا تۇرۇڭلار، زۆرۈرىيەت ۋە ئېھتىياج بولمىسا، ئۆيدىن سىرتقا چىقماڭلار. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى ئاياللارنىڭ خىزمەت ساھەسى سىياسەت ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىمۇ ئەمەس، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىمۇ ئەمەس، بەلكى ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئائىلە ئىشلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشتۇر.

② بۇ ئايەتتە سىرتقا چىقىشنىڭ ئەدەپ - قائىدىلىرى بايان قىلىندى. ئەگەر سىرتقا چىقىش زۆرۈرىيەت بولۇپ قالسا، ياسىنىپ چىقماڭلار، زىننەتلىرىڭلارنى ئاچقان ھالدا يەنى ھىجابسىز سىرتقا چىقماڭلار. باش، يۈز، بىلەك، پاچاق قاتارلىق ئەزالارنىڭ ئوچۇق بولۇشى ئەلەرگە نەزەر سىگنالى بېرىدۇ. شۇڭا، سىرتقا چىققاندا خۇشبۇي نەرسىلەرنى ئىشلەتمەستىن، ئاددىي - ساددا كىيىم بىلەن ھىجابلىنىپ چىقىڭلار.

﴿تَبَرُّجٌ﴾ «ياسىنىپ چىقىش» دېگەن ھىجابلانماستىن زىبۇ - زىننەتلىرىنى ئىزھار قىلىپ سىرتقا چىقىشنى كۆرسىتىدۇ. قۇرئان كەرىم ئوچۇق بايان قىلدىكى، ياسىنىپ چىقىش جاھالەت ۋە قالاڭلىقنىڭ دەل ئۆزىدۇر. يەنى ئىسلامدىن ئىلگىرىكى جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ قىلمىشلىرىدۇر. كىمكى كەلگۈسىدىمۇ ئاشۇنداق ياسىنىپ چىقىش يولىنى تۇتسا، جاھىلىيەتنىڭ يولىنى تۇتقان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىسلام بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق. گەرچە ئۇنى ھەر قانچە گۈزەل ۋە جەلپلىك ناملار بىلەن ئاتىۋالسىمۇ.

③ ئىلگىرىكى يوليۇرۇقلار يامانلىقتىن ساقلىنىشقا مۇناسىۋەتلىك ئىدى. تۆۋەندىكى يوليۇرۇقلار ياخشىلىقنى ئىختىيار قىلىشقا مۇناسىۋەتلىكتۇر.

④ ﴿أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ ئەھلى بەيت - «پەيغەمبەرنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر» دېگەندىن كىملىر كۆزدە تۇتۇلىدۇ؟ بۇلارنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتە ئىختىلاپ مەۋجۇت. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: قۇرئان كەرىم بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاك ئاياللىرىنى «ئەھلى بەيت» دەپ ئاتىدى. قۇرئان كەرىم باشقا ئايەتلەردىمۇ پەيغەمبەرنىڭ ئايالىنى «ئەھلى بەيت» دەپ ئاتىدى. مەسىلەن: سۈرە ھۇدىنىڭ 73 - ئايىتىدە. دېمەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاك ئاياللىرىنىڭ «ئەھلى بەيت» ئىكەنلىكى قۇرئان كەرىمنىڭ ئايىتىدە ئېنىق بايان قىلىندى. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا، ھەسەن ۋە ھۈسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارنى بىر يېپىنچا ئاستىغا ئېلىپ، «ئى ئاللاھ، بۇلار مېنىڭ ئەھلى بەيتىم (مېنىڭ ئائىلىمىدىكىلەر)، بۇلاردىن گۇناھنى ساقىت قىلغىن ۋە ئۇلارنى تامامەن پاك قىلغىن»، دېگەن. (سۈنەنى تىرمىزى 3871 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەر

بۇ ھەدىسكە ئاساسلىنىپ پەقەت ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا، ھەسەن ۋە ھۈسەين رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملارنىلا «ئەھلى بەيت» دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاك ئاياللىرىنى «ئەھلى بەيت» قاتارىدىن چىقىرىۋېتىدۇ. يەنە بەزى مۇپەسسىرلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاك ئاياللىرىنى «ئەھلى بەيت» دەپ سانايدۇ. شۇلار بىلەن بىللە يەنە سەدىقە يېشى ھارام قىلىنغان تۆت جەمەتنى يەنى ئەلىنىڭ، ئەقىلىنىڭ، جەئفەرنىڭ ۋە ئابباسنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنىمۇ ئەھلى بەيت قاتارىدىن سانايدۇ. ئوتتۇراھال يول تۇتۇپ ھۆكۈم قىلغاندا ھەر ئىككى تۈردىكىلەر «ئەھلى بەيت» جۈملىسىدىن بولىدۇ. ئۇلار: بىرىنچى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاك ئاياللىرى قۇرئان كەرىمنىڭ ئايىتىگە ئاساسەن «ئەھلى بەيت» سانىلىدۇ. ئىككىنچى، ئۇنىڭ بالىلىرى، نەۋرىلىرى ۋە كۈيىۋوغلى مەزكۇر سەھىھ ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن «ئەھلى بەيت» قاتارىغا كىرىدۇ. ئۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى بىر يېپىنچا ئاستىغا ئېلىپ، «ئى ئاللاھ! بۇلار مېنىڭ ئەھلى بەيتىم...»، دېگەن، بۇ دۇئانىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئى ئاللاھ! بۇلارنىمۇ ئاياللىرىمغا ئوخشاش ئەھلى بەيت قاتارىغا كىرگۈزگىن، دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ ئۇقۇم باشقا دەلىللەرگىمۇ ئۇيغۇندۇر. (ئىمام شەۋكانىنىڭ فەتھۇلقەدىر تەپسىلى)

وَأَذْكُرَنَّ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَنَاتِينَ وَالْقَنَاتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّالِحِينَ وَالصَّالِحَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

ئۆيۈڭلاردا ئوقۇلۇۋاتقان ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ۋە ھېكمەتنى (ھەدىسلەرنى) ئېسىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار. ①، شەكسىزكى، ئاللاھ (سىلەرگە) ناھايىتى كۆيۈمچاندۇر، (ئەھۋالڭلاردىن) خەۋەرداردۇر [34]. شەكسىزكى، مۇسۇلمان ئەرلەر ۋە مۇسۇلمان ئاياللارغا، مۇئمىن ئەرلەر ۋە مۇئمىن ئاياللارغا، ئاللاھقا ئىتائەت قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاھقا ئىتائەت قىلغۇچى ئاياللارغا، راستچىل ئەرلەر ۋە راستچىل ئاياللارغا، چىدامچان ئەرلەر ۋە چىدامچان ئاياللارغا، ئاللاھتىن قورققۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاھتىن قورققۇچى ئاياللارغا، سەدىقە بەرگۈچى ئەرلەر ۋە سەدىقە بەرگۈچى ئاياللارغا، روزا تۇتقۇچى ئەرلەر ۋە روزا تۇتقۇچى ئاياللارغا، ئىپىتىنى ساقلىغۇچى ئەرلەر ۋە ئىپىتىنى ساقلىغۇچى ئاياللارغا، ئاللاھنى كۆپ ياد قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا مۇكاپات تەييارلىدى ② [35].

① يەنى ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىڭلار. بۇ يەردىكى «ھېكمەت» دېگەندىن ھەدىس شېرىپلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ: ھەدىسلەرمۇ قۇرئانغا ئوخشاش ساۋابقا ئېرىشىش نىيىتى بىلەن ئوقۇلسا بولىدۇ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاك ئاياللىرىنىڭ «ئەھلى بەيت» ئىكەنلىكىگە دەلىلدۇر. چۈنكى، ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ۋەھىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاك ئاياللىرىنىڭ ئۆيىدە، خۇسۇسەن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئۆيىدە نازىل بولغان. بۇ نۇقتىنى سەھىھ ھەدىسلەر كۈچلەندۈرىدۇ.

② ئۈمۈم سەلىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ۋە باشقا ئايال ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: نېمىشقا بىز ئاياللار قۇرئاندا ئەرلەر تىلغا ئېلىنغاندەك تىلغا ئېلىنمايمىز، دەپ سورىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت نازىل بولدى. (مۇسنەدى ئەھمەد 6 - توم، 301 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 3211 - ھەدىس) بۇ ئايەتتە ئاياللارنىڭ كۆڭلى تەسكىن تاپتۇرۇلدى، بولمىسا، بىر قىسىم ئاياللارغا خاس ھۆكۈملەردىن باشقا بارلىق ھۆكۈملەر ئەر - ئاياللارغا ئورتاق تۇر. بۇ ئايەت ۋە باشقا ئايەتلەردىن ئايان بولىدۇكى، ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش ۋە بويسۇنۇش، ئاخىرەتتە ئېرىشىدىغان ساۋاب ۋە دەرىجىلەردە ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق پەرق يوق. ياخشى ئەمەللەرنىڭ دەۋازىسى ئەرلەر ۋە ئاياللار ئۈچۈن بىردەك ئوچۇق بولۇپ، ھەر ئىككىسى ياخشى ئەمەللەرنى كۆپ قىلىپ، كۆپ ساۋابقا ئېرىشەلەيدۇ. جىنسىگە ئاساسەن ئېرىشىدىغان ساۋابى ئاز ياكى كۆپ بولۇپ قالمايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا بۇ يەردە مۇسۇلمان بىلەن مۇئمىننىڭ ئايرىم - ئايرىم تىلغا ئېلىنغانلىقى ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا مەلۇم پەرق بارلىقىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ئايەت ۋە باشقا ھەدىسلەر ئىماننىڭ دەرىجىسى ئىسلامنىڭ دەرىجىسىدىن بىر قەدەر ئۈستۈن ئىكەنلىكىگە دالەت قىلىدۇ.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفَى فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ

ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىرەر ئىش ئۈستىدە ھۆكۈم چىقارسا، ئەر - ئايال مۇئمىنلەرنىڭ شۇ ئىشتا ئىختىيارلىقى بولمايدۇ (يەنى ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى بىرەر ئىشتا ھۆكۈم چىقارغان ئىكەن، ھېچ ئادەمنىڭ ئۇنىڭغا مۇخالپەتچىلىك قىلىشىغا بولمايدۇ) ①، كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلىدىكەن (ئىتائەت قىلمايدىكەن)، شەكسىزكى، ئۇ ئوپئوچۇق ئازغان بولىدۇ [36]. ئۆز ۋاقتىدا سەن ئاللاھ نېمەت بەرگەن، سەنمۇ ئىنئام قىلغان كىشىگە: «ئايالىڭنى (نىكاھىڭدا) تۇتقىن ۋە ئاللاھتىن قورققىن!» دېدىڭ، ئاللاھ ئاشكارىلىماقچى بولغان نەرسىنى كۆڭلۈڭدە يوشۇردۇڭ، كىشىلەرنىڭ تەنە قىلىشىدىن قورقتۇڭ، ھالبۇكى، قورقۇشۇڭغا ئاللاھ ئەڭ ھەقىلىق ئىدى ②.

① بۇ ئايەت زەينەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ توي ئىشى ھەققىدە نازىل بولدى. زەيد ئىبنى ھارىسە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ كېلىپ چىقىشى گەرچە ئەرەبلەردىن بولسىمۇ، باشقىلار ئۇنى كېچىك ۋاقتىدىلا مەجبۇرىي تۇتۇۋېلىپ قۇل ئورنىدا سېتىۋەتكەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى نىكاھىغا ئالغاندىن كېيىن، خەدىجە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۆزىنىڭ قولى زەيدنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېرىۋەتكەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئازات قىلىپ، ئۆزىگە ئوغۇل قىلىۋالغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زەيدنى ئۆيلەپ قويۇش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ئاتا تەرەپ ھاممىسىنىڭ قىزى زەينەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھانى سوراپ ئەلچى ئەۋەتتى. بۇ ئىشقا زەينەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھا ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر: زەيد بىر ئازاد قىلىنغان قۇل تۇرسا، بىز يۇقىرى نەسەبلىك ئائىلە تۇرساق، دەپ ئارىسالدى بولۇپ قالدى. دەل شۇ چاغدا بۇ ئايەت نازىل بولدى. دېمەك ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى بىر ئىشقا ھۆكۈم چىقارغاندىن كېيىن، ھەر قانداق مۇئمىن ئەر ۋە ئايالنىڭ ئۆزى خالىغانچە ئىش قىلىشقا ھەققى يوق. پەقەت چىقارغان ھۆكۈمگە بويسۇنۇشى لازىم. بۇ ئايەتنى ئاڭلاپ زەينەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھا ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ئۆز پىكىرلىرىدە چىڭ تۇرۇۋالدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككىسىنىڭ نىكاھى ئوقۇلدى.

② لېكىن بۇ ئىككىسىنىڭ مېجەز - خاراكتېرى ئوخشىماسلىق سەۋەبلىك ئائىلىدە ئىختىلاپ پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئايالنىڭ نەسەبى ئېسىل، مۆتىۋەر ئائىلىدىن كېلىپ چىققانلىقى، زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قۇللۇقتىن ئازات قىلىنغان بىر ئادەم بولغانلىقى سەۋەبتىن، ئۇلار ئارىسىدا جېدەل - ماجىرا بولۇپ تۇراتتى. ئۇلار مۇشۇ تەرىقىدە بىر يىلدىن ئارتۇق بىرگە ياشىدى. زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ئىشلارنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سۆزلەپ بېرەتتى ۋە تالاق قىلىش قارارىغا كەلگەنلىكىنى ئىزھار قىلاتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى تالاق قىلىشتىن توساتتى، ئۆيىنى بۇزماسلىققا تەۋسىيە قىلاتتى. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئاگاھلاندۇرۇپ، زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زەينەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھانى چوقۇم تالاق قىلىدىغانلىقى، ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز نىكاھىغا ئالىدىغانلىقى، شۇنىڭ بىلەن شەرىئەت ھۆكۈمىدە بېقىۋالغان بالىنىڭ ھەقىقىي بالىغا ئوخشاش بولمايدىغانلىقى ھەمدە ئۇنىڭ قويۇپ بەرگەن خوتۇنىنى نىكاھلاپ ئېلىشنىڭ جايىز بولىدىغانلىقى، بۇ ئارقىلىق جاھىلىيەت ئۆرپ - ئادەتلىرىگە خاتىمە بېرىلىدىغانلىقىنى ئۇنىڭغا ئالدىن بىلدۈرگەن ئىدى.

بۇ ئايەتتە يەنە ئاللاھ تائالانىڭ زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئاتا قىلغان مەرھەمەتلىرى بايان قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنى ئىسلامغا مۇشەررەپ بولۇشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلدى، قۇللۇقتىن ھۆرلۈككە ئېرىشتۈردى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا دىننى تەلىم بەردى، ئۇنى قۇللۇقتىن ئازات قىلىپ، ئۆز ئوغلى سۈپىتىدە بالا قىلىۋالدى. ئۇنى ئۆيلەپ قويۇش ئۈچۈن ھاممىسى ئۈمەيمە بىنتى ئابدۇلمۇتەللىبىنىڭ قىزى بىلەن نىكاھلاندىرۇپ قويدى. ئەمدى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆڭلىدە يوشۇرغان نەرسە شۇ ئىدىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا زەينەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھانى نىكاھقا ئېلىش بۇيرۇقى ۋەھىي ئارقىلىق كەلگەن تۇرسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنىڭ: ئۆز كېلىنى بىلەن توي قىلدى، دەپ سۆز - چۆچەك قىلىشىدىن قورقاتتى. ۋەھالەنكى، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق بۇ ئۆرپ - ئادەتنى ئەمەلدىن قالدۇرماقچى بولغان تۇرسا، كىشىلەردىن قورقۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى. گەرچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قورقۇشى تەبىئىي بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنى ئاگاھلاندىردى. ئاللاھ ئاشكارىلىماقچى بولغان نەرسە شۇ ئىدىكى، بۇ نىكاھ چوقۇم بولىدۇ، بۇ ئىشتىن ھەممە كىشى خەۋەردار بولىدۇ.

فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٧٧﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ

مۇئمىنلەرگە ئۇلارنىڭ بالا قىلىۋالغان ئوغۇللىرىنىڭ قويۇپ بەرگەن خوتۇنلىرىنى نىكاھلاپ ئالسا گۇناھ بولماسلىقى ئۈچۈن ①، زەيد ئايالىنى (يەنى زەينەبىنى) قويۇۋەتكەندىن كېيىن ②، بىز ئۇنى ساڭا نىكاھلاپ بەردۇق ③. ئاللاھنىڭ (زەينەبىنى ساڭا نىكاھلاپ بېرىش توغرىسىدىكى) ئەمرى (ئەنە شۇنداق) ئورۇندالماقچى ئىدى ④ [37]. ئاللاھ پەيغەمبەرگە بۇيرۇغان (بۇ) ئىشتا ئۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ ⑤. (بۇ) ئاللاھنىڭ ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە تۇتقان يولىدۇر ⑥.

① بۇ ئايەتتە زەينەب زەينەب رەزىيەللاھۇ ئەنھانى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا نىكاھلاپ بېرىشنىڭ سەۋەبى بايان قىلىندى. يەنى كەلگۈسىدە ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان ئۆزى بالا قىلىۋالغان ئوغلىنىڭ قويۇپ بەرگەن خوتۇنىنى نىكاھلاپ ئېلىشقا توغرا كەلسە، بۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدىغانلىقى ۋە بىمالال نىكاھلانسا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر.

② يەنى زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ زەينەب رەزىيەللاھۇ ئەنھانى تالاق قىلغان ۋە زەينەب رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئىددىتى توشقاندىن كېيىن، بىز ئۇنى ساڭا نىكاھلاپ بەردۇق.

③ بۇ نىكاھ ئادەتتىكى ئۇسۇل بويىچە ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن روياپقا چىقتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زەينەبكە ۋەلىيىنىڭ رۇخسىتى بولماستىن، نىكاھ ئوقۇماستىن، مەھرى بەرمەستىن، گۇۋاھچىلارنى ھازىر قىلماستىن ئۆيلەندى. چۈنكى، ئاللاھنىڭ ئەمرى شۇنداق ئىدى.

④ يەنى بۇ تەقدىر ئىلاھىدا ئاللىقاچان بەلگىلىنىپ بولغان ئىش ئىدى. بۇ ئىش ھەر قانداق ئەھۋالدا ئاستىدا ۋۇجۇدقا چىقماي قالمايتتى.

⑤ بۇ ئايەت زەينەب رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن نىكاھلىنىشىغا قارىتىلىدۇ. چۈنكى بۇ نىكاھ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھالال قىلىنغان ئىدى. شۇ ۋەجىدىن بۇنىڭدىن بىئەپلىك ھېس قىلىش ھاجەتسىز، گۇناھمىكى دەپ ئەنسىرەشنىڭمۇ ئورنى يوقتۇر.

⑥ يەنى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرمۇ ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان ئىشلارنى ئىجرا قىلغاندا، ھېچ قانداق ئوڭايىسىزلىق ھېس قىلمايتتى، خىجالەت بولۇپ تۇرۇپمۇ قالمايتتى، ھەتتا ئۇ قەۋمنىڭ ئۆرپ - ئادەت، قائىدە - يوسۇنلىرىغا زىت كېلىدىغان ئىش بولسىمۇ.

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَحْشُونَهُ وَلَا يَخْشُونَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ﴿٤٠﴾ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤١﴾

ئاللاھنىڭ ئەمرى ئەزەلدىنلا بېكىتىلىپ كەتكەن (ئۆزگەرمەس) ھۆكۈمدۇر ① [38]. ئۇلار (يەنى پەيغەمبەرلەر) ئاللاھنىڭ ئەمرى - پەرمانلىرىنى يەتكۈزۈپ بەرگەن، ئاللاھتىن قورقۇدىغان، ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمدىن قورقمايدىغان كىشىلەر ئىدى ② (ئى پەيغەمبەر! سەنمۇ ئاللاھتىن غەيرىدىن قورقماسلىقتا شۇ پەيغەمبەرلەرگە ئەگەشكىن)، ئاللاھ ھېساب ئېلىشقا يېتەرلىكتۇر ③ [39]. مۇھەممەد ئاراڭلاردىكى ئەلەردىن ھېچبىرىنىڭ ئاتىسى ئەمەس ④، لېكىن (ئۇ) ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسىدۇر ⑤ (ئاللاھ ئۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلىكىنى ئاخىرلاشتۇرغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق پەيغەمبەر كەلمەيدۇ)، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر (سەلەرنىڭ سۆز - ھەرىكىتىڭلاردىن ھېچ نەرسە ئاللاھقا مەخپىي ئەمەس) [40].

① يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرى ھېكمەت بىلەن، كىشىلەرنىڭ كەلگۈسى مەنپەئەتىنى كۆزلىگەن ئاساستا ئۆزگەرمەس شەكىلدە بەلگىلەنگەن بولىدۇ. دۇنيا ھۆكۈمرانلىرىدەك ۋاقىتلىق مەنپەئەت ۋە جىددىي زۆرۈرىيەتنى كۆزلىگەن ئاساستا بەلگىلەنمەيدۇ. ئاللاھ بەلگىلىگەن ئىشنىڭ ئىجرا بولىدىغان ۋاقتىمۇ مۇقىم بولىدۇ، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا چوقۇم ئىجرا بولىدۇ.

② شۇ ۋەجىدىن ئۇلاردا ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشتە ھېچكىمدىن قورقۇش بولمايتتى. ھېچكىمنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئۇلارنىڭ يولىدا توسالغۇ پەيدا قىلالمايتتى. ئۇلار كىشىلەرنىڭ تاپا - تەنە ۋە مالاھەت سۆزلىرىگىمۇ پەرۋا قىلمايتتى.

③ يەنى ئاللاھ تائالا ئۆز ئىسمى ۋە قۇدرىتى بىلەن ھەر جايدا مەۋجۇتتۇر. شۇڭا ئۇ بەندىلىرىگە ھەر ۋاقىت نۇسرەت بېرىشتە يېتەرلىكتۇر. دىننى يەتكۈزۈشتە دىشۋارچىلىققا ئۇچرىغانلارغا ئاللاھ ئۆزى ياردەم قىلىدۇ، چارىسىز قالغاندا چارە - تەدبىر ئاتا قىلىدۇ، ئۇلارنى دۈشمەنلەرنىڭ قارشىلىقى ۋە سۈيقەستلىرىدىن ساقلايدۇ.

④ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆز كېلىنى بىلەن نىكاھلاندى دەپ تەنە قىلىش ئاساسسىز. چۈنكى، ئۇ زەيد ئىبنى ھارىسە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭمۇ ئۆز ئاتىسى ئەمەس، ھەتتا ھېچبىر ئەرنىڭمۇ ئاتىسى ئەمەس، ئەسلىدە زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بولسا ھارىسەنىڭ ئوغلى بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى بالا قىلىۋالغان ئىدى. ئۇ جاھىلىيەت دەۋرىدىكى قائىدە - تۈزۈم بويىچە زەيد ئىبنى مۇھەممەد دەپ ئاتىلاتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇشتىدىن بولغان ئوغۇل ئەمەس ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ﴿ئۇلارنى ئاتىلىرىنىڭ ئىسىملىرى بىلەن چاقىرىڭلار﴾ دېگەن ئايەت چۈشكەندىن كېيىن، زەيد ئىبنى ھارىسە دەپ چاقىرىلىدىغان بولدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خەدىچە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن تۇغۇلغان قاسم ۋە ئابدۇللاھ ئىسىملىك ئىككى ئوغلى بولۇپ، ئۇلار كىچىك چېغىدىلا ۋاپات بولۇپ كەتكەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يەنە ماريە قىبتييە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن تۇغۇلغان ئىبراھىم ئىسىملىك يەنە بىر ئوغلى بولۇپ، ئۇمۇ ئەمچەكتىكى ۋاقتىدا ۋاپات بولغان. ئوغۇللىرىنىڭ ھېچقايسىسى بالاغەتكە يەتكەندەك ئۆمۈر كۆرمىگەن. دېمەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز پۇشتىدىن بولغان ئوغۇللىرى كىچىك چېغىدىلا ۋاپات بولۇپ، بالاغەت يېشىغا يەتمىگەنلىكتىن، ئۇ ھېچبىر ئەرنىڭ ئاتىسى ئەمەستۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ ﴿ خَاتَمٌ ﴾ ئەسلىدە مۆھۈر دېگەن مەنىدە. بىر ئىشنىڭ ۋە كىتابنىڭ ئاخىرىمۇ " خَاتَمٌ " (خاتىمە) دەپ ئاتىلىدۇ. دېمەك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن پەيغەمبەرلىككە خاتىمە بېرىلدى. يەنى پەيغەمبەرلىك ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەرلىكنى دەۋا قىلغانلار پەيغەمبەر ئەمەس، بەلكى كازىپلار ۋە دەجاللاردۇر. بۇ مەسىلە ھەدىسلەردە تەپسىلىي بايان قىلىنغان. بۇنىڭغا پۈتۈن ئۈمىت ئۆلىمالىرى بىرلىككە كەلگەن. سەھىھ ھەدىسلەرگە ئاساسەن قىيامەت يېقىنلاشقاندا، ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئاسماندىن چۈشىدۇ. ئەمما، پەيغەمبەر سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ئۈمىتى سۈپىتىدە چۈشىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ چۈشۈشى پەيغەمبەرلىكنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىغا زىت كەلمەيدۇ.

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾ يَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيَا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ﴿٤٦﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھنى كۆپ ياد ئېيتىڭلار [41]. ئۇنىڭغا ئەتىگەن - ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار (چۈنكى بۇ ئىككى ۋاقىتتا پەرىشتىلەر چۈشۈپ تۇرغانلىقتىن، ئۇ ۋاقىتلارنىڭ ئەۋزىلى ھېسابلىنىدۇ) [42]. ئاللاھ سىلەرنى (كۆپىنىڭ) قاراڭغۇلۇقلىرىدىن (ئىماننىڭ) يورۇقلۇقىغا چىقىرىش ئۈچۈن، سىلەرگە رەھمەت ياغدۇرۇپ تۇرىدىغان زاتتۇر. ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرى سىلەرگە مەغپىرەت تەلەپ قىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ ئەزەلدىن مۇئمىنلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر [43]. ئۇلار ئاللاھقا مۇلاقات بولغان كۈندە ئۇلارغا يوللىنىدىغان تەبرىك سۆز «سالام» دۇر^①، ئاللاھ ئۇلارغا تولىمۇ ئېسىل مۇكاپات تەييارلىدى [44]. ئى پەيغەمبەر! ھەقىقەتەن بىز سېنى گۇۋاھچى^②، بېشارەتچى، ئاگاھلاندىرغۇچى، ئىرادىمىز بىلەن يوللىمىزغا دەۋەت قىلغۇچى ۋە نۇرلۇق چىراق قىلىپ ئەۋەتتۇق^③ [45-46].

① يەنى جەننەتتە پەرىشتىلەر مۇئمىنلەرگە ياكى مۇئمىنلەر ئۆزئارا بىر - بىرىگە سالام قىلىدۇ.

② بەزى كىشىلەر ﴿شَاهِدًا﴾ شاھىت، گۇۋاھچى دېگەن سۆزنى ھازىر - نازىر يەنى «ھەر جايدا ھازىر بولغۇچى ۋە كۆرۈپ تۇرغۇچى» دەپ ئىزاھلايدۇ. بۇ قۇرئاننىڭ مەنىسىنى بۇرمىلىغانلىقتۇر. ئۇنىڭ توغرا مەنىسى شۇكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز ئۈمىتىگە گۇۋاھچى بولىدۇ يەنە ئۆزىگە ئىمان ئېيتقان ۋە ئىنكار قىلغانلارغىمۇ گۇۋاھچى بولىدۇ. قىيامەت كۈنىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇئمىنلەرنى تاھارەت ئەزالىرىنىڭ يالتىراپ تۇرغانلىقىدىن تونۇۋالىدۇ. شۇنىڭدەك مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام باشقا پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۆز قەۋملىرىگە ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزگەنلىكىگە ھەم گۇۋاھچى بولىدۇ. بۇ گۇۋاھلىق بارلىق پەيغەمبەرلەرنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىكىدىن ئەمەس، بەلكى ئاللاھ ئاتا قىلغان شەكسىز ئىلىمگە ئاساسەن بولىدۇ. ئەمما، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇ پەيغەمبەرلەرنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تۇرغان دەپ ئېتىقاد قىلىش قۇرئاننىڭ ئايىتىگە خىلاپتۇر.

③ چىراغ بار يەردىن قاراڭغۇلۇق يوقالغاندەك، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بار يەردىن كۆپى ۋە شېرىكنىڭ قاراڭغۇلىقى يوقالدى. كىم بۇ چىراغدىن نۇر ھاسىل قىلىپ، بەخت - سائادەتكە يېتىشنى ئىرادە قىلسا، چوقۇم يېتەلەيدۇ. چۈنكى، بۇ چىراغ قىيامەتكە قەدەر نۇر چېچىپ تۇرىدۇ.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِيعِ الْكٰفِرِينَ وَالْمُنٰفِقِينَ وَدَعِ اٰذَنَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلٰى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾
يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْۤا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمْسُوْهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُوْنَهَا فَمَتَّعُوْهُنَّ

(ئى پەيغەمبەر!) مۇئمىنلەرگە ئۇلارنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن بۈيۈك ئېھسانغا ئېرىشىدىغانلىقىدىن خۇش خەۋەر بەرگىن [47]. كاپىرلارغا ۋە مۇناپىقلارغا بويسۇنمىغىن، ئۇلارنىڭ (ساڭا يەتكۈزگەن) ئەزىيەتلىرىگە پەرۋا قىلمىغىن، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن، ئاللاھ (ئۆزىگە تەۋەككۈل قىلغۇچىلارغا) يېتەرلىك ھامىيدۇر [48]. ئى مۇئمىنلەر! سىلەر مۇئمىن ئاياللارنى نىكاھىڭلارغا ئالساڭلار، ئاندىن ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلىشتىن بۇرۇن ئۇلارنى قويۇۋەتسەڭلار، بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ سىلەر ئۈچۈن كۈن ساناپ ئىددەت تۇتۇشى لازىم ئەمەس ①، ئۇلارغا (مەلۇم مىقداردا) بىر نەرسە بېرىڭلار ②.

① نىكاھتىن كېيىن ئېرى بىلەن بىر تۆشەكتە بولۇپ بولغان ئايال تالاق قىلىنسا، ئۇ ئايال ئۈچ ھەپتە ئۆتكۈچە ئىددەت تۇتىدۇ (سۈرە بەقەرە 228 - ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك). بۇ ئايەتتە نىكاھتىن كېيىن ئېرى بىلەن بىر تۆشەكتە بولمىغان ئايال تالاق قىلىنسا، ئىددەت تۇتمايدىغانلىقى بايان قىلىندى. يەنى ئۇ ئايال باشقا بىر كىشى بىلەن توي قىلىشنى خالىسا، ئىددەت تۇتماستىنلا ئۇنىڭغا ياتلىق بولالايدۇ. ئەمما، نىكاھتىن كېيىن بىر تۆشەكتە بولۇشتىن ئىلگىرى ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن ئايال تۆت ئاي 10 كۈن ئىددەت تۇتىدۇ. (فەتھۇلقەدر ۋە ئىبنى كەسىر) «نىكاھغا ئېلىش» دېگەن سۆز ئەرەبچىدە جىما قىلىش يەنە توي قىلىش، خوتۇن ئېلىش، ئەمىرىگە ئېلىش دېگەن مەنىدەمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يەردە خوتۇن ئېلىش دېگەن مەنىدە كەلگەن. ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، نىكاھ قىلىشتىن ئىلگىرى تالاق بولمايدۇ، دېدى. چۈنكى بۇ يەردە تالاق نىكاھتىن كېيىن تىلغا ئېلىندى. بۇ دەلىلگە ئاساسەن فەقىھ ئۆلىمالار: كىمكى مەن پالانى ئايالنى ئالسام، ئۇ تالاق بولسۇن دېسە، ئۇ ئايالنى ئالغان ھامان تالاق بولۇپ كېتىدۇ، دېدى. شۇنىڭدەك بەزىلەر: كىمكى مەن ھەر قانداق ئايال بىلەن توي قىلسام، ئۇ ئايال تالاق بولسۇن دېسە، قايسىبىر ئايال بىلەن توي قىلسا، شۇ ئايال تالاق بولۇپ كېتىدۇ، دەپ قارايدۇ، بۇ قاراش توغرا ئەمەس. چۈنكى، ھەدىس شەرىپتە بۇ نۇقتا ئوچۇق بايان قىلىنىپ: «نىكاھتىن ئىلگىرى تالاق بولمايدۇ» دېيىلگەن. (سۈنەنى ئىبنى ماجە 2048 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە «ئىنسان ئۆزى ئىگە بولمىغان ئايالنى تالاق قىلالمايدۇ» دېيىلگەن. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2190 - ھەدىس، سۈنەنى ترمىزى 1181 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2047 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 3 - توم، 189 - بەت) بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، نىكاھلىنىشتىن ئىلگىرى قىلىنغان تالاق ھېساب ئەمەس. ئۇ بىر بەھۇدە ئىش بولۇپ، شەرىئەتتە ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ.

② بۇ ئايەتتىكى «بىر نەرسە بېرىڭلار» دېگەن ھۆكۈم مەھرى ئالدىن بەلگىلەنگەن بولسا، مەھرىنىڭ يېرىمىنى بېرىشنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر مەھرى تەيىنلەنمىگەن بولسا، مەلۇم مىقداردا بىر نەرسە بېرىشنى كۆرسىتىدۇ.

وَسَرَّحُوهُمْ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ الَّتِي ءَاتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِكَ وَبَنَاتِ عَمَّتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَلَّتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَأَمْرًا مُمِئَةً إِنْ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۗ

ئۇلارنى چىرايلىقچە قويۇپ بېرىڭلار! ① [49]. ئى پەيغەمبەر! سەن مەھرىنى بەرگەن ئاياللىرىڭنى ②، ئاللاھ ساڭا غەنىمەت قىلىپ بەرگەن ئاياللاردىن ئىلكىڭگە ئۆتكەن چۆرىلەرنى ③ بىز ساڭا ھالال قىلدۇق، سەن بىلەن بىللە ھىجرەت قىلىپ كەلگەن ④ ئاتا تەرەپ تاغا - ھاممىلىرىڭنىڭ قىزلىرىنى ۋە ئانا تەرەپ تاغا - ھاممىلىرىڭنىڭ قىزلىرىنىمۇ (ساڭا ھالال قىلدۇق). ئەگەر بىر مۇئمىن ئايال ئۆزىنى پەيغەمبەرگە (مەھرى تەلەپ قىلمايلا) تەقدىم قىلسا ⑤، پەيغەمبەر ئۇنى ئېلىشنى خالىسا، بۇنى مۇئمىنلەرگە ئەمەس، يالغۇز ساڭا (ھالال قىلدۇق) ⑥.

① يەنى ئۇلارنىڭ ئىززىتى بىلەن ھۆرمىتىنى قىلىپ، ھېچقانداق ئازار بەرمەستىن چىرايلىقچە قويۇپ بېرىڭلار.

② بەزى شەرىئەت ئەھكاملىرىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خۇسۇسىي ئىمتىياز بېرىلگەن بولۇپ، ئۇ ئەھكاملار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خاستۇر. مەسىلەن: بىر قىسىم ئۆلىمالار: تەھەججۇد نامىزى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پەرز ئىدى، سەدىقە ئېلىش ھارام ئىدى، دەيدۇ. شۇنىڭدەك يەنە قۇرئان كەرىمدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خاس بەزى ھۆكۈملەر بار بولۇپ، بۇ يەردە نىكاھلىنىشقا مۇناسىۋەتلىك خاس ھۆكۈملەر تىلغا ئېلىندى. مەسىلەن: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەھرى بەرگەن ئاياللار ئۇنىڭغا ھالال قىلىندى، مەيلى سانى قانچە بولسا بولسۇن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سەفىيە ۋە جۇۋەيرىيەلەرنى قۇللۇقتىن ئازات قىلىشنى ئۇلارنىڭ مەھرى قىلىپ بېكىتكەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇ سۇفياننىڭ قىزى ئۇمۇ ھەببەدىن باشقا ھەممە ئاياللىرىغا ئۆزى نەق مەھرى بەرگەن ئىدى. پەقەت ئۇمۇ ھەببەگە پادىشاھ نەجاشى ئۆز يېنىدىن مەھرى بېرىپ ئەۋەتكەن ئىدى.

③ مەسىلەن: سەفىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تېگىشلىك بولغان خەبەر ئولجىلىرىدىن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئازاد قىلىپ، ئازاد قىلىشنى ئۇنىڭ مەھرى قىلىپ ھېسابلىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۇۋەيرىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىمۇ پۇل تۆلەپ، دېدەكلىكتىن ئازاد قىلىپ، ئەمرىگە ئالدى. رەيھانە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن ماريە قىبتييە رەزىيەللاھۇ ئەنھالار دېدەك سۈپىتىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ياشىدى.

④ بۇنىڭ مەنىسى سەن ھىجرەت قىلغاندەك، مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان تاغا - ھاممىلىرىڭنىڭ قىزلىرىنى، دېگەن بولىدۇ. چۈنكى، ھېچبىر ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ھىجرەت قىلمىغان.

⑤ يەنى ئەگەر بىر ئايال ئۆزىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېغىشلىسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئەمرىگە ئېلىشنى خالىسا، ئۇنىڭغا مەھرى بەرمەستىن نىكاھىغا ئالسا، ئۇنىڭغا جايىزدۇر.

⑥ بۇ رۇخسەت پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خاس بولۇپ، باشقا مۇئمىنلەرگە جايىز ئەمەس. ئۇلار چوقۇم ئاياللارغا مەھرى ھەققى بېرىش كېرەك. بولمىسا، نىكاھ جايىز بولمايدۇ.

قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَرْوَاحِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾ * تُرْجَى مَنْ تَشَاءُ مِنْهُمْ وَتُعْرَى إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْنَهُنَّ كُلُّهُنَّ

شەكسىزكى، بىز مۇئمىنلەرگە ئۇلارنىڭ ئاياللىرى ۋە چۆرىلىرى توغرىلۇق بىز پەرز قىلغان ئەھكاملارنى ئوبدان بىلىمىز^①. (بۇ) سېنىڭ تەڭلىكتە قالماسلىقىڭ ئۈچۈندۇر^②. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [50]. (ئى پەيغەمبەر!) ئاياللىرىڭدىن ئۆزۈڭ خالىغان بىرىنىڭ (سەن بىلەن يېتىش) نۆۋىتىنى ئارقىغا سۈرسەڭمۇ^③، خالىغىنىڭ بىلەن (نۆۋىتىدىن باشقا ۋاقىتتا) بىر يەردە بولساڭمۇ، سەن نۆۋىتىنى كېچىكتۈرگەن ئاياللىرىڭدىن خالىغان بىرىنى قايتىدىن تەلەپ قىلساڭمۇ ساڭا گۇناھ بولمايدۇ^④. بۇنداق قىلىش ئۇلارنىڭ خۇشال بولۇشىغا، قايغۇرماسلىقىغا، سېنىڭ تەقسىماتىڭغا ھەممىسىنىڭ رازى بولۇشىغا ئەڭ يېقىندۇر^⑤.

① يەنى بىز پەرز قىلغان نىكاھلىنىش شەرتلىرى ۋە ھەق - ھوقۇقلارنى، مەسىلەن: بىر ۋاقىتتا تۆتتىن ئارتۇق ئايالنى نىكاھقا ئېلىشنىڭ جايىز ئەمەسلىكى، نىكاھ قىلغاندا ۋەلىينىڭ رۇخسىتىنى ئېلىش، گۇۋاھچى ھازىر قىلىش ۋە مەھرى ھەققىنى بېرىش قاتارلىقلارنى بىز ئوبدان بىلىمىز. ئەمما، دېدەكلەردىن كىم قانچىنى ساقلىسا، ھېچ گۇناھ يوق. ھازىرقى دەۋردە دېدەك مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەس.

② بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى ﴿ بىز ساڭا ھالال قىلدۇق ﴾ دېگەن ئايەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك. يەنى مەزكۇر ئاياللاردىن قايسىبىرىنى ئەمىرىڭگە ئالماقچى بولساڭ، تەڭلىكتە قالماسلىقىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھەممىنى ساڭا ھالال قىلدۇق. گۇناھ بولۇپ قالارمۇ دەپ ئىككىلىنىپ قالمىغىن. چۈنكى، بىز سېنى ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئىگە قىلدۇق.

③ بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن يەنە بىر ئىمتىياز بايان قىلىنىۋاتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاياللىرىنىڭ ئارىسىدا نۆۋەت تەقسىم قىلىش ئىختىيارى بېرىلدى. يەنى خالىغان ئايالغا نۆۋەت تەقسىم قىلىش، خالىمىسا تەقسىم قىلماسلىق يەنى نىكاھدا ساقلاش، ئەمما بىر تۆشەكتە بولماسلىق، خالىغىنى بىلەن بىر تۆشەكتە بولۇش ئىختىيارى بېرىلدى.

④ يەنى ئۆزى نۆۋىتىنى كېچىكتۈرگەن ئاياللىرى بىلەن قايتا مۇناسىۋەتنى ئۇلاش ۋە نۆۋەت بەلگىلەش رۇخسىتىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېرىلدى.

⑤ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرى ئۆز نۆۋىتى كېچىكتۈرۈلۈشىمۇ ۋە بىر ئايالى ئۆز نۆۋىتىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يەنە بىر ئايالغا ئۆتۈنۈپ بېرىپ تۇرۇپمۇ، ئاڭلىق ھالدا خۇرسەن بولىدۇ. پەرىشان بولۇپ قالمايدۇ. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن نېمىگە ئېرىشسە، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ، خاتىرجەم ئولتۇرىدۇ. بۇ نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ئىشلارنى ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە رۇخسىتى بىلەن قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىدۇ. شۇڭا، ئۇلار ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە رازىمەنلىك بىلدۈرۈپ، خاتىرجەم تۇرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق بىر ئەمىلىيەتنى نەقىل قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بۇ قەدەر ئىختىيار ۋە ئىمتىياز بېرىلگەن بولسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئىشلەتمىگەن. ئۇ ئاياللىرىدىن ھەر بىرىگە نۆۋەت بەلگىلەن ئىدى. پەقەت سەۋدە

رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن باشقا (ئۇ ئۆزى نۆۋىتىنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۆتۈنۈپ بەرگەن ئىدى) ھەممە ئاياللىرىنى ئۆز نۆۋىتىدە يوقلاپ تۇراتتى ۋە باراۋەر مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇ ئۆلۈپ كېتىشتىن ئىلگىرى كېسەل بولۇپ قالغاندا باشقا ئاياللىرىدىن رۇخسەت ئېلىپ، قالغان كۈنلىرىنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ يېنىدا ئۆتكۈزدى. ﴿ بۇنداق قىلىش ئۇلارنىڭ خۇشال بولۇشىغا... ئەڭ يېقىندۇر ﴾ دېگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇئامىلە ئۇسلۇبى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. گەرچە نۆۋەت تەقسىم قىلىش (باشقىلارغا ۋاجىپ بولغاندەك) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋاجىپ بولمىسىمۇ، ئاياللىرى خۇشال بولسۇن، كۆڭۈللىرى خاتىرجەم بولسۇن، توغرا مۇئامىلە ۋە ئادىل تەقسىماتتىن رازىمەنلىك ھېس قىلسۇن دەپ، ئۆزىگە بېرىلگەن ئالاھىدە ئىمتىيازنى ئىشلىتىشتىن بەكرەك ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن ئىدى.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَلِيْمًا ﴿٥١﴾ لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيْبًا ﴿٥٢﴾

ئاللاھ دىلىڭلاردىكى بىلىپ تۇرىدۇ، ①. ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەلىمدۇر (يەنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر) [51]. (ئى پەيغەمبەر!) بۇنىڭدىن كېيىن (ئىلىكىڭدىكى ئاياللىرىڭدىن باشقا) يەنە خوتۇن ئېلىشىڭ ۋە باشقا ئاياللارنىڭ ھۆسنى - جامالى سېنى قىزىقتۇرغان تەقدىردىمۇ، بۇلارنى يەڭگۈشلىشىڭ ساڭا ھالال بولمايدۇ، ②. پەقەت قول ئاستىڭدىكى چۆرىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا، ③. ئاللاھ ھەممىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر [52].

① يەنى سىلەرنىڭ دىلىڭلاردىكى ھەممە ئاياللىرىڭلارغا تۇتقان مۇھەببەتنىڭ باراۋەر ئەمەسلىكىنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ. چۈنكى، دىلىڭنى مايىللىقنى كونترول قىلىش ئىنساننىڭ ئىلكىدە ئەمەس. شۇ ۋەجىدىن ئاياللار ئارىسىدا نۆۋەت بەلگىلەش، يېمەك - ئىچمەك، نەپقە بېرىش ۋە باشقا تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى تەييارلاپ بېرىش قاتارلىقلارنى ئىنسان قىلالايدۇ. دىلىڭنى مايىللىقنى باشقۇرۇش ئىنساننىڭ ئىختىيارىدا بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئەرلەرنى جازالىمايدۇ. شەرتى شۇكى، دىلىڭنى مايىللىق مۇئامىلىدە ئالاھىدە پەرقلىق بولۇشقا ئېلىپ بارمىسلا. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيتتى: «ئى ئاللاھ! بۇ مېنىڭ مەن ئىگە بولغان نەرسىدە تەقسىم قىلغانلىرىم، سەن ئىگە بولغان، مەن ئىگە بولالمىغان نەرسىدە ماڭا مالاھەت قىلمىغان» (سۈنەنى تىرمىزى 1140 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2134 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 3395 - ھەدىس ۋە سۈنەنى ئىبنى ماجە 1971 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 6 - توم، 144 - بەت)

② پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىغا تالاش ئىختىيارى بېرىلگەن ئايەت چۈشكەندە، ئۇلار دۇنيانىڭ راھەت - پاراغىتى بەدىلىگە ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ، غورىگىل تۇرمۇش كەچۈرسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە ياشاشنى تاللىغان ئىدى. ئۇنىڭ بەدىلىگە، ئۇلارنى مۇكاپاتلاش يۈزىسىدىن ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بۇ ئاياللاردىن باشقا خوتۇن ئېلىشنى (ئۇلارنىڭ سانى شۇ ۋاقىتتا توققۇز ئىدى) ياكى ئۇلارنىڭ قايسىلىرىنى تالاق قىلىپ، ئورنىغا باشقا ئايال بىلەن نىكاھلىشىنى ھارام قىلدى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: كېيىن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا باشقا خوتۇن ئېلىشقا رۇخسەت قىلدى. لېكىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز ئاياللىرىغا قىلغان ياخشىلىقى بولۇپ قالسۇن دەپ، شۇنىڭدىن كېيىن باشقا خوتۇن ئالمىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ يەنى چۆرىلەرنى ساقلاش ياكى ئالماشتۇرۇشتا چەكلىمە يوق. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئومۇمىي ھۆكۈمنى دەلىل كەلتۈرۈپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كاپىر دېدەك ئالسىمۇ رۇخسەت بېرىلگەن ئىدى، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ نەقىل قىلىشىچە، سۈرە مۇمتەھىنە 10 - ئايەتتىكى ﴿ كاپىر ئاياللارنى ئەمىرلاردا ساقلىماڭلار ﴾ دېگەن چەكلىمىگە ئاساسەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمان بولمىغان چۆرىلەرنى ئېلىشنى ئۆزىگە راۋا كۆرمىگەن. (فەتھۇلقەدىر)

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ الَّذِينَ إِلَا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرٍ نَظِيرِينَ إِنَّهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَعْسِبِينَ لِجَدِيتٍ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذَى الَّذِينَ فَيَسْتَجِءُ مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَجِءُ مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

ئى ئىمان ئېيتقانلار! پەيغەمبەرنىڭ ئۆيلىرىگە پەقەت تاماققا چاقىرىلغاندىلا كىرىڭلار، (باشقا ۋاقىتتا رۇخسەت سوراپ كىرگەندە) تاماقنىڭ پىششىقىنى كۈتۈپ ئولتۇرماڭلار، لېكىن چاقىرىلغاندا كىرىڭلار - يۇ، تاماق يەپ بولغاندىن كېيىنلا تارقىلىپ كېتىڭلار، (تاماقتىن كېيىن) پاراڭ سېلىپ ئولتۇرماڭلار، بۇنداق قىلىش پەيغەمبەرنى رەنجىتىدۇ، پەيغەمبەر (بۇنى ئېيتىشقا) سىلەردىن خىجىل بولىدۇ، ئاللاھ ھەقىقىي ئېيتىشتىن تارتىنمايدۇ^①. سىلەر پەيغەمبەرنىڭ ئاياللىرىدىن بىر نەرسە سوراپ ئالماقچى بولساڭلار، پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ سوراپ ئېلىڭلار^②، بۇنداق قىلىش سىلەرنىڭ دىللىرىڭلارنىمۇ، ئۇلارنىڭ دىللىرىنىمۇ ئەڭ پاك تۇتىدۇ^③.

① بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى مۇنداق ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زەينەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا ئۆيلەنگەن چاغدا، ساھابىلەرنى توي زىياپىتىگە چاقىردى. بەزىلەر تاماقتىن كېيىن گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىچى بىر ئاز سىقىلدى. ھاي قىلىپ مېھمانلارنى تۇرۇپ كېتىشكە ئەمر قىلمىدى (سەھىھۇل بۇخارى 4791 - ھەدىس) بۇ ئايەتتە مېھماندارچىلىقنىڭ ئەدەپ - قائىدىلىرى بايان قىلىندى. بىرىنچىسى: تاماق تەييار بولغاندا بېرىش، بەك بۇرۇن بېرىپ ئولتۇرۇۋالماسلىق. ئىككىنچىسى: تاماقتىن كېيىن ئۆيلىرىگە قايتىپ كېتىش، پاراڭ سېلىپ ئولتۇرۇۋالماسلىق. تاماقنىڭ تىلغا ئېلىنىشى ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبىدىن بولغان، بولمىسا، ئۇنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: قاچان سىلەر بىراۋنىڭ ئۆيىگە مەيلى تاماققا ياكى باشقا ئىشقا تەكلىپ قىلىنساڭلار، رۇخسەت قىلىنماستىن ئۆيىنىڭ ئىچىگە كىرمەڭلار.

② بۇ ھۆكۈم ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خاھىشىغا ماس ھالدا نازىل بولغان. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! سېنىڭ يېنىڭغا ياخشى - يامان ھەرخىل ئادەملەر كىرىدۇ، مۇئمىنلەرنىڭ ئانىلىرىنى (يەنى ئاياللىرىڭنى) ھىجابلىنىشقا بۇيرۇغان بولساڭ، ياخشى بولاتتى، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ يوليۇرۇقنى نازىل قىلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4790 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2399 - ھەدىس)

③ بۇ ئايەتتە پەردە بىلەن ھىجابنىڭ ھېكمىتى ۋە سەۋەبى بايان قىلىندى. پەردە ۋە ھىجاب بولغاندا ئەر ۋە ئايال ھەر ئىككىسى دىللىرىدا شەك پەيدا بولۇپ قىلىش ۋە پىتىنىگە چۈشۈپ قىلىشتىن ساقلىنىپ قالىدۇ.

وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾ إِنْ تُبَدُّوا شَيْئًا أَوْ تُخْفَوُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِمْ فِي آبَائِهِمْ وَلَا أَبْنَائِهِمْ وَلَا إِخْوَانِهِمْ وَلَا أُمَّهَاتِهِمْ وَلَا أُمَّهَاتِهِمْ وَلَا نِسَائِهِمْ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ وَأَتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

سەلەرنىڭ رەسۇلۇللاھنى رەنجىتىپ قويۇشۇڭلار دۇرۇس ئەمەس ①، رەسۇلۇللاھتىن كېيىن ئۇنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىشىڭلارمۇ مەڭگۈ دۇرۇس ئەمەس. بۇنداق قىلىش (يەنى رەسۇلۇللاھنى رەنجىتىش ۋە ئۇنىڭ ئاياللىرىنى ئېلىش) ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا چوڭ گۇناھتۇر ② [53]. سەلەر بىرەر نەرسىنى ئاشكارىلىساڭلارمۇ، يا يوشۇرساڭلارمۇ (بەربىردۇر)، چۈنكى ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [54]. ئۇلارغا (يەنى پەيغەمبەرنىڭ ئاياللىرىغا) ئاتىلىرى بىلەن، ئوغۇللىرى بىلەن، قېرىنداشلىرى بىلەن، قېرىنداشلىرىنىڭ ئوغۇللىرى بىلەن، ھەمىشە بىلەن ئوغۇللىرى بىلەن، مۇئىمىن ئاياللار بىلەن، قۇل - چۆرىلىرى بىلەن (پەردىسىز) كۆرۈشۈشتە ھېچبىر گۇناھ يوق ③، (ئى ئاياللار!) ئاللاھتىن قورقۇڭلار! ئاللاھ ھەقىقەتەن (بەندىلىرىدىن سادىر بولىدىغان) ھەربىر ئىشقا گۇۋاھ بولۇپ تۇرغۇچىدۇر ④ [55].

① قايسى جەھەتتىن بولسۇن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئازار بېرىشكە بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۆيىگە رۇخسەتسىز كىرىش، ئۇ ياق تۇرمىسىمۇ ئۆيىدە پاراڭ سېلىپ ئولتۇرۇۋېلىش، ئۇنىڭ پاك ئاياللىرى بىلەن پەردىسىز سۆزلىشىش قاتارلىقلارمۇ ئۇنىڭغا ئازار بېرىشكە سەۋەب بولىدۇ. شۇلاردىنمۇ ساقلىنىڭلار.

② بۇ ھۆكۈم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولىدىغان چاغدا ئۇنىڭ ئەمرىدە بار ئاياللىرى ھەقىقەتە چۈشكەن. ئەمما، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر تۆشەكتە بولغاندىن كېيىن ھايات ۋاقتىدا تالاق قىلغان ئايال بۇ ھۆكۈمنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ ياكى كىرمەيدۇ؟ بۇ ھەقتە ئىككى خىل قاراش بار بولۇپ، بەزى ئۆلىمالار ئۇمۇ بۇ ھۆكۈمنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ، دەپ قارايدۇ، بەزىلەر ئۇنداق قارىمايدۇ. لېكىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىدا تالاق قىلغان ھېچبىر ئايال يوق. شۇڭا، بۇ بىر پەرەزدىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئەمما، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نىكاھىغا ئالغاندىن كېيىن، بىر تۆشەكتە بولۇشتىن ئىلگىرى تالاق قىلغان ئايالنى باشقا بىر كىشى نىكاھىغا ئالسا، بولىدۇ. بۇ ئەمەلىيەتتە يۈز بەرگەن بولۇپ، بۇ ھەقتە ھېچ ئىختىلاپ يوق. (تەپسىراتى ئىبنى كەسىر)

③ ئاياللارنىڭ ھىجابلىنىشى ھەقىقەتە ئايەت نازىل بولغاندىن كېيىن، ئۆيىدىكى يېقىن تۇغقانلار ياكى ھەر ۋاقىت كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغان تۇغقانلاردىنمۇ ھىجابلىنامدۇ ياكى ھىجابلىنامدۇ؟ دېگەن سوئال پەيدا بولغان ئىدى. بۇ ئايەتتە ھىجابلىنامىسىمۇ بولىدىغان ئۇرۇق - تۇغقانلار تىلغا ئېلىندى. ئۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە نۇرنىڭ 31 - ئايىتىدىكى ﴿ زىننەتلىرىنى... كىشىلەرگە كۆرسەتمەسۇن ﴾ دېگەن يوليۇرۇقتا بايان قىلىندى.

④ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئاياللارنى ئاللاھتىن قورقۇش ۋە تەقۋادار بولۇشقا ئەمر قىلىش ئارقىلىق شۇنى ئوچۇقلىدىكى، ئەگەر سەلەرنىڭ دىلىڭلاردا ئاللاھتىن قورقۇش بولسا، نەزەرنى تۆۋەن قىلىش، قەلبىنى پاك تۇتۇش، ئىپپەتنى ساقلاشتىن ئىبارەت ھىجابنىڭ ئەسلىي مەقسىتىگە يەتكەن ۋە ئۇنى ئىجرا قىلغان بولسىلەر. بولمىسا، تاشقى كۆرۈنۈشتە ھىجابلىنىپ قويۇش سەلەرنى گۇناھقا يېتىپ

كېتىشتىن ساقلىيالمىدۇ.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾

شەكسىزكى، ئاللاھ پەيغەمبەرگە رەھمەت يوللايدۇ (يەنى شەننى ئۇلۇغ قىلىدۇ، دەرىجىسىنى ئۈستۈن قىلىدۇ)، پەرىشتىلەرمۇ (ئۇنىڭ ئۈچۈن) مەغپىرەت تىلەيدۇ، ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەرمۇ ئۇنىڭغا دۇرۇد ۋە سالام يوللاپ تۇرۇڭلار (چۈنكى رەسۇلۇللاھنىڭ ئۈستۈنلاردىكى ھەقىقى چوڭدۇر، ئۇ سىلەرنى گۈمراھلىقتىن ھىدايەتكە، زۇلمەتتىن يورۇقلۇققا چىقارغۇچىدۇر) ﴿٥٦﴾ [56].

① بۇ ئايەتتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈستۈنكى ئالەم (ئاسمان)دىكى دەرىجىسى ۋە مەرتىۋىسىنىڭ ئۈستۈنلۈكى ئايان بولدى. بۇنىڭ دەلىلى شۇكى، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى پەرىشتىلەرگە ماختاپ بېرىدۇ، ئۇنىڭغا رەھمەت يوللايدۇ. پەرىشتىلەرمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەرىجىسىنىڭ ئۈستۈن بولۇشى ئۈچۈن دۇئا قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاللاھ تائالا ئاستىنقى ئالەم (زېمىن ئەھلى) نى، ئۈستۈنكى ۋە ئاستىنقى ئالەملەردە ئۇنى بىرلىكتە مەدھىيلەش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا سالام ۋە دۇرۇد يوللاپ تۇرۇشقا ئەمىر قىلىدۇ. سالام ۋە دۇرۇد يوللاشنىڭ ئۇسۇلى سەھىھ ھەدىسلەردە مۇنداق كۆرسىتىلدى، ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىز ساڭا سالام يوللاشنى ھەقىقەتەن بىلدۈق (يەنى بىز نامازدا «تەشەھھۇدتا» ئولتۇرغاندا يەنى ئەتتەھىياتۇدا "السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ" دەيمىز)، ئەمدى دۇرۇدىنى قانداق ئېيتىمىز! دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئاللاھ! ئىبراھىمنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرگە رەھمەت يوللىغىنىڭدەك، مۇھەممەدكە ۋە مۇھەممەدنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرگە رەھمەت يوللىغىن. سەن ھەقىقەتەن مەدھىيەلەشكە لايىقسەن، ئۇلۇغلاشقا لايىقسەن. ئى ئاللاھ! ئىبراھىمنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرگە بەرىكەت ئاتا قىلغىنىڭدەك، مۇھەممەدكە ۋە مۇھەممەدنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرگە بەرىكەت ئاتا قىلغىن، سەن ھەقىقەتەن مەدھىيەلەشكە لايىقسەن، ئۇلۇغلاشقا لايىقسەن، دەڭلار» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4797 - ھەدىس) بۇ بىز نامازلىرىمىزدا ئوقۇيدىغان دۇرۇدنىڭ دەل ئۆزىدۇر. باشقا ھەدىسلەردە دۇرۇدنىڭ بۇنىڭدىن باشقا ئىبارىلىرى ھەم بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇلارنى ئوقۇشۇمۇ جايىزدۇر. شۇنداقلا ئۇنى قىسقارتىپ "صَلَّى اللهُ عَلَى رَسُولِ اللهِ وَسَلَّمَ" دېيىش، ئۇنىڭ نامى تىلغا ئېلىنغاندا "صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" دەپ ئوقۇشۇمۇ جايىز، ئەمما دۇرۇدىنى ئۆزگەرتىپ قىسقىچە: "الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ" دېيىش توغرا ئەمەس. چۈنكى، بۇنىڭدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بىۋاسىتە خىتاب قىلغانلىق بولىدۇ، ھەم بۇ ئىبارە ھەدىسلەردىن نەقىل قىلىنغان ئەمەس. شۇنى ئەسكەرتىپ قويۇش لازىمكى، بىز نامازدا تەشەھھۇدتا ئولتۇرغاندا ئوقۇيدىغان "ئەتتەھىياتۇ"دىكى "السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ" دېگەن ئىبارە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدىن نەقىل قىلىنغان. (سەھىھۇل بۇخارى 3426 - ھەدىس) شۇڭا ئۇنى مۇشۇ ۋاقىتتا ئوقۇش جايىزدۇر. ئەمما ئۇنى شۇ ۋاقىتتىن باشقا ۋاقىتلاردا ئوقۇيدىغانلار: مۇشۇنداق ئوقۇساق، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سالامىمىزنى بىۋاسىتە ئاڭلايدۇ، دېگەن خاتا ئېتىقاد بىلەن ئوقۇيدۇ. بۇ خاتا ئېتىقاد قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ روھىغا خىلاپتۇر. ئەنە شۇنداق ئېتىقاد بىلەن مەزكۇر دۇرۇدىنى ئوقۇشۇمۇ توغرا ئەمەس. شۇنىڭدەك يەنە ئۇنى مۇئەزرىنىڭ ئەزاندىن ئىلگىرى ئوقۇشۇمۇ بىدئەت ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭغا ساۋاب بېرىلمەيدۇ، بەلكى گۇناھ بولىدۇ. ھەدىسلەردە دۇرۇد ئېيتىشنىڭ كۆپ پەزىلەتلىرى بايان قىلىنغان.

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٥٧﴾

شەكسىزكى، ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى رەنجىتىدىغانلار (يەنى ئاللاھ ۋە رەسۇلۇللاھ يامان كۆرىدىغان ئىشلارنى قىلىدىغانلار) نى ئاللاھ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە رەھىمتىدىن يىراق قىلىدۇ ۋە ئۇلارغا خار قىلغۇچى ئازابنى تەييارلايدۇ ① [57].

① ئاللاھ تائالانى رەنجىتىش دېگەن ئۇ ياقىتۇرمايدىغان قىلمىشلارنى سادىر قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. بولمىسا، كىم ئاللاھ تائالانى رەنجىتىشكە قادىر بولالىسۇن؟ مۇشرىكلار، يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارنىڭ ئاللاھقا بالا مەنسۇپ قىلغانلىقىمۇ ئۇنى رەنجىتكەنلىك بولىدۇ. ئاللاھ تائالانى رەنجىتىشنىڭ بىر شەكلى ھەدىس قۇددىسىدا مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تالا مۇنداق دەيدۇ: ئادەم ئەۋلادى مېنى رەنجىتىدۇ، ئۇ زاماننى تىللايدۇ، مەن زاماندۇرمەن، زاماننىڭ كېچە بىلەن كۈندۈزى مېنىڭ ئەمرىم بىلەن ئالمىشىپ تۇرىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4826 - ھەدىس، سەھىھۇ مۇسلىم 2246 - ھەدىس) يەنى يامان زامان بولدى دېيىش ياكى شۇم پەلەك، ۋاپاسىز پەلەك، پەلەكنىڭ كاجلىقىدىن مۇنداق بولدى، دېيىشمۇ توغرا بولمايدۇ. چۈنكى، ھەرقانداق ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغۇچى ئاللاھ تائالادۇر. زامان ياكى پەلەك ئەمەس. ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى رەنجىتىش دېگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلىش، ئۇنى شائىر، كازاپ، سېھىرگەر دېگەن سۆزلەر بىلەن ئاتاشنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭدەك يەنە بەزى ھەدىسلەردە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنى رەنجىتىش، كەمسىتىش، ئۇلارغا ھاقارەت قىلىش قاتارلىقلارمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى رەنجىتكەنلىك ھېسابلىنىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. لەنەتنىڭ مەنىسى ئاللاھنىڭ رەھىمتىدىن يىراق قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن مەھرۇم قىلىش دېمەكتۇر.

وَالَّذِينَ يُؤَدُّونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَعِيرٍ مَا أَكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلْبَابِهِنَّ

مۇئمىن ئەرلەرگە ۋە مۇئمىن ئاياللارغا قىلمىغان ئىشلارنى چاپلاپ ئۇلارغا ئەزىيەت يەتكۈزىدىغانلار چوڭ بىر بوھتاننى ۋە ئوپىئوچۇق گۇناھنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان بولىدۇ ① [58]. ئى پەيغەمبەر! ئاياللىرىڭغا، قىزلىرىڭغا ۋە مۇئمىنلەرنىڭ ئاياللىرىغا ئېيتقىنىكى، (سىرتقا چىققاندا) پۈركەنجە بىلەن بەدىنىنى ئورىۋالسۇن ②.

① يەنى مۇئمىنلەرنىڭ ئوبرازىنى خۇنۇكلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئۇلارغا بوھتان چاپلاش، مەرتىۋىسىنى تۆۋەن كۆرسىتىش، ئىززىتىنى چۈشۈرۈش قاتارلىقلار ئەڭ چوڭ گۇناھلاردىندۇر. مەسىلەن: بۇ گۇناھنى سادىر قىلىدىغانلار ئاساسەن راپىزىلار پىرقىسى بولۇپ، ئۇلار ساھابىلارغا تىل تەگكۈزىدۇ. ساھابىلەر قىلىپ باقمىغان خاتالىقلار بىلەن ئۇلارنى ئەيىبلەيدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: راپىزىلار ئەمەلىيەتتە دىللىرىغا پەسكەشلىك سىڭىپ كەتكەن كىشىلەردۇر. مەدەھىيەلەنگەن كىشىلەرنى ئەيىبلەيدۇ. ئەيىبلەنگەن كىشىلەرنى مەدەھىيەلەيدۇ.

② ﴿جَلْبَابٍ﴾ "جَلْبَاب" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، باش ۋە گەۋدىنى يەنى پۈتۈن بەدەننى يۆگەيدىغان يوغان پۈركەنجىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿پۈركەنجى بىلەن بەدىنىنى ئورىۋالسۇن﴾ دېگەننىڭ مەنىسى پۈركەنجىنى يۈزىنىڭ كۆپ قىسمى يۆگەلگەندەك ئارتىپ، يولنى كۆرگەندەك دەرىجىدە كۆزنى ئوچۇق قويۇشنى كۆرسىتىدۇ. پاكىستان، ھىندىستان ۋە باشقا مۇسۇلمان دۆلەتلەردە ھەر خىل شەكىلدىكى پۈركەنجىلەر مەۋجۇت. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا بۇنداق ھەر خىل پۈركەنجىلەر ئومۇملاشمىغان ئىدى. كېيىنكى دەۋرلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، ساھابىلەر ۋە تابتىنلەر زامانىدىكى ئاددىي - سادىلىق قالمىدى. ئۇ دەۋرلەردە ئاياللار ناھايىتى ئاددىي - ساددا كىيىملەرنى كىيەتتى. ئۇلاردا ياسىنىپ سىرتقا چىقىش ۋە زىبۇزىننەتلىرىنى ئىزھار قىلىش خاھىشى مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. مۇسۇلمان ئاياللار بىر چوڭ پۈركەنجە بىلەنلا بەدىنىنى ئوراپ، ھىجابلىناتتى. لېكىن كېيىنكى زامانلاردا ئاددىي - سادىلىق يوقالدى. ئۇنىڭ ئورنىنى ياسانچۇقلۇق ۋە زىننەتلەنمەك ئىگىلىدى. ئاياللاردا ئېسىل كىيىملىرى ۋە زىننەت بۇيۇملىرىنى كۆز - كۆز قىلىدىغان ئىشلار ئومۇملىشىپ كەتتى. شۇ ۋەجىدىن بىر چوڭ پۈركەنجە بىلەن ھىجابلىنىش ئېغىر كېلىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئورنىنى ھازىرقى ھەر خىل شەكىلدىكى چۈمبەل ۋە ئابايىلەر ئېگىلىدى. پۈركەنجە يۆگەنگەن ئايال بەزىدە خۇسۇسەن ھاۋا ئىسسىق ۋاقىتلاردا ئازراق قىيىنالىسىمۇ، شەرىئەت كۆرسەتكەن تەلەپكە ئۇيغۇن ھىجابلانغان بولىدۇ. ئازراق قىيىنچىلىق تارتىش شەرىئەتنىڭ ھۆرمىتى ئالدىدا ھېچقانچە نەرسە ئەمەس. دېمەك ئايال كىشى ھىجابلىنىش ئۈچۈن چۈمبەلنىڭ ئورنىغا بىر چوڭ پۈركەنجە ئارتسا، پۈتۈن بەدىنىنى ئورىيالايدۇ، يۈزىنىمۇ توغرا شەكىلدە يۆگەيلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھىجاب ئەمرىگە تولۇق ئىتائەت قىلغان بولىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرى، قىزلىرى ۋە ئومۇمىي مۇئمىن ئاياللار سىرتقا چىققاندا ھىجابلىنىشقا ئەمر قىلىندى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ھىجابلىنىش، بەزىلەر دەۋا قىلغاندەك رېئاللىققا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان، ئۆلىمالار ئۆزلىرى ئىجاد قىلىۋالغان نەرسە ئەمەس، بەلكى بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى - پەرمانىدۇر. ئۇنىڭ ھۆكۈمى قورۇن كەرىمنىڭ ئايىتى بىلەن ئىسپاتلانغان. ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈش، ئۇنى ئىنكار قىلىش، ھىجابلانماسلىقتا چىڭ تۇرۇۋېلىش

كۆپلىكىدە ئېلىپ بېرىشى مۇمكىن. بۇ ئايەتتىن يەنە بىر مەسىلە ئايان بولدىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ، راپىزىلار پىرقىسى دەۋا قىلغاندەك بىرلا قىزى يوق، بەلكى قۇرئان كەرىمنىڭ ئايىتىگە ئاساسەن بىردىن ئارتۇق قىزلىرى بار ئىدى. تارىخ، تەرجىمىھال ۋە ھەدىس كىتابلىرىدا بايان قىلىنىشىچە ئۇنىڭ تۆت قىزى بار ئىدى.

ذَلِكَ أَذَىٰ أَنْ يُعْرِفَنَ فَلَا يُؤَدِّينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٩﴾ * لَيْنَ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنْفِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَعُغْرِيَّتكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثُقُفُوا أُحْذَرُوا وَقَتِلُوا قَتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾ يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾

بۇنداق قىلغاندا ئۇلارنىڭ (تەقۋادار ئاياللار ئىكەنلىكى) ئوڭايلا تونۇلىدۇ - دە، باشقىلار ئۇلارغا چىقىلمايدۇ ①. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [59]. ئەگەر مۇناپىقلار، دىللىرىدا (شەك) كېسىلى بارلار، مەدىنىدە يالغان خەۋەر تارقاقچىلار ② (قىلمىشلىرىدىن) يانمىسا، بىز سېنى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە مۇسەللەت قىلىمىز، ئاندىن ئۇلار ئازغىنە مۇددەتنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مەدىنىدە سەن بىلەن تۇرالمىدۇ، لەنەت قىلىنغان ھالدا (مەدىنىدىن چىقىرىلىدۇ)، قەيەردە بايقالسا، شۇ يەردە تۇتۇلىدۇ ۋە ئۆلتۈرۈلىدۇ ③ [60-61]. (بۇ) ئاللاھنىڭ ئۆتكەنكى (ئۈمىد) لەر ئىچىدە (يۈرگۈزۈپ كەلگەن) قانۇندۇر، ئاللاھنىڭ قانۇنىدا ھېچقانداق ئۆزگىرىش تاپالمايسەن [62]. (ئى پەيغەمبەر!) كىشىلەر سەندىن قىيامەتنىڭ ۋاقتىنى سورايدۇ. «ئۇنىڭ ۋاقتىنى بىلىش ئاللاھقا خاستۇر» دېگەن. سەن نەدىن بىلىسەن؟ بەلكىم قىيامەت يېقىن بولۇشى مۇمكىن [63].

① بۇ يەردە ھىجابلىنىشنىڭ ھېكمىتى ۋە ئۇنىڭ پايدىسى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ھىجابلانغان ئايالنىڭ ئىپتىدائىيلىق، ھايالىق، شەرەپلىك ئايال ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇ ھىجابى بىلەن ھاياسىز ۋە پاھىشە ئايالدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ھىجابلىق ئايالنىڭ بىر پەرىھىزكار ئائىلىگە مەنسۇپ ئىكەنلىكى بىلىنىدۇ - دە ھېچكىم ئۇنىڭغا چىقىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئەكسىچە ھىجابسىز سىرتقا چىققان ئايال يامان كۆزلەر ۋە ئاچكۆز نەزەرلەرنىڭ نىشانى بولۇپ قالىدۇ.

② مۇسۇلمانلارنىڭ غەيرىتى ۋە ئىرادىسىنى سۇسلاشتۇرۇش ئۈچۈن، مۇناپىقلار تىللىرىنى ئۇزۇن قىلىپ، ھەرخىل ئىغۋالارنى تارقىتاتتى. مەسىلەن: مۇسۇلمانلار پالانى جايدا مەغلۇپ بولۇپتۇ، زور دۈشمەن قوشۇنى كېلىۋېتىپتۇ، مۇسۇلمانلارغا ھۇجۇم قىلىدىكەن، دېگەندەك سۆزلەرنى پەيدا قىلاتتى.

③ بۇ ئۇلارنى تۇتۇپ، ئۆلتۈرۈشكە بېرىلگەن بۇيرۇق ئەمەس، بەلكى بەتدۇئا ئىبارىسى بولۇپ، بۇ يەردە ئۇنىڭدىن ئەگەر ئۇلار نىفاق ۋە ئىغۋاگەرچىلىكتىن يانمىسا، ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى باشقىلارغا ئىبىرەت بولغۇدەك دەرىجىدە ئېغىر بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش مەقسەت قىلىنغان. بەزى ئۆلىمالار بۇنى بۇيرۇق دەپ قارايدۇ. لېكىن، مۇناپىقلار بۇ ئايەت چۈشكەندىن كېيىن قىلمىشلىرىدىن يانغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا قارشى ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك بۇيرۇق ئىجرا قىلىنمىغان. (فەتھۇلقەدىر)

إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكٰفِرِيْنَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيْرًا ﴿٦٥﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا اَبَدًا لَا يَجِدُوْنَ وِلِيًّا وَلَا نَصِيْرًا ﴿٦٦﴾ يَوْمَ تَقْلَبُ وُجُوْهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُوْلُوْنَ يٰلَيْتَنَا اَطَعْنَا اللَّهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُوْلًا ﴿٦٧﴾ وَقَالُوْا رَبَّنَا اِنَّا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّوْنَا السَّبِيْلًا ﴿٦٨﴾ رَبَّنَا اٰتِهِمْ زُجُجًا مِّنَ الْعَذَابِ وَاَلْعَنَهُمْ لَعْنًا كَبِيْرًا ﴿٦٩﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ ءَادَوْا مُوسٰى فَبَرَّاهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوْا وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيْهًا ﴿٧٠﴾

شۇ ئېنىقكى، ئاللاھ كاپىرلارنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلدى ۋە ئۇلارغا دوزاخنى تەييارلىدى [64]. ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇلار (ئۆزلىرىگە) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق ياردەم قىلغۇچى تاپالمايدۇ [65]. دوزاختا ئۇلارنىڭ يۈزلىرى قورۇلۇپ كېتىدىغان كۈندە، ئۇلار: «كاشكى بىز ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولساقچۇ! پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلغان بولساقچۇ!» دېيىشىپ كېتىدۇ [66]. ئۇلار: «ئى رەببىمىز! بىز ھەقىقەتەن باشلىقلىرىمىزغا، چوڭلىرىمىزغا ئىتائەت قىلدۇق، ئۇلار بىزنى يولدىن چىقاردى ①، ئى رەببىمىز! ئۇلارغا ئىككى ھەسسە ئازاب بەرگىن ۋە ئۇلارنى رەھىمىتىڭدىن تامامەن يىراق قىلغىن» دەيدۇ [67 - 68]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر مۇساغا ئازاب بەرگەنلەردەك بولماڭلار، ئاللاھ مۇسаны ئۇلارنىڭ ئېيتقانلىرىدىن (يەنى تۆھمەتلىرىدىن) ئاقلىدى ②، مۇسا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئابرويلىق ئىدى [69].

① يەنى بىز سېنىڭ پەيغەمبەرلىرىڭگە ۋە ھەقىقەت دەۋەت قىلغۇچىلارغا ئەگەشمەي باشلىقلىرىمىزغا ۋە كاتتىلىرىمىزغا ئەگىشىپتۇق، بۈگۈن مەلۇم بولدىكى، ئۇلار بىزنى سېنىڭ پەيغەمبەرلىڭدىن يىراق تۇتۇپ، سېنىڭ يولۇڭدىن ئازدۇرغان ئىكەن.

ئاتا - بوۋىلارغا قارىغۇلارچە ئەگىشىش، دىنىسىزلىرىنى دوراش بۈگۈنمۇ كىشىلەرنىڭ گۇمراھ بولۇشىغا سەۋەب بولماقتا. كاشكى مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ كالامىنى ئوقۇپ تەپەككۈر قىلغان بولسا، جاھالەت ۋە گۇمراھلىقتىن قايتىپ، قۇرئان ۋە ھەدىس كۆرسەتكەن توغرا يولغا يۈزلەنگەن بولسا، نىجاتلىقنىڭ ماشايخىلارنى، كاتتىلارنى دوراش، ئاتا - بوۋىلارنىڭ خۇراپى ئۆرپ - ئادەتلىرىنى داۋاملاشتۇرۇشتا ئەمەس، پەقەت ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ يولغا ئەگىشىشتە ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسا، نېمە دېگەن ياخشى بولاتتى ھە!

② بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «مۇسا ئەلەيھىسسالام ناھايىتى ھايالىق ئادەم ئىدى. ھاي قىلغانلىقى ئۈچۈن بەدىنىنىڭ ھېچ يېرىنى ئوچۇق قالدۇرمايتتى. ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئۇنىڭغا ئازاب بەرگەنلەر بولدى. ئۇلار: ئۇ بەدىنىدە بىرەر ئەيىب بولغانلىقى ئۈچۈنلا مۇشۇنداق پۈتۈن كىيىنىدۇ. ئۇ ئاق كېسەل ياكى دېڭىلى بولمايدىغان بىرەر كېسەلگە گىرىپتار بولغان، دېيىشتى. غالىب ۋە بۈيۈك ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە دېگەن سۆزلىرىدىن ئۇنى ئاقلاشنى ئىرادە قىلدى. بىر كۈنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزى يالغۇز خىلۋەت بىر جايغا بېرىپ، كىيىمنى بىر تاشنىڭ ئۈستىگە سېلىپ قويۇپ يۈيۈندى. ئۇ يۈيۈنۈپ بولغاندىن كېيىن، كىيىمنى ئېلىش ئۈچۈن تاش تەرەپكە ماڭدى. تاش (ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن) ئۇنىڭ كىيىمنى ئېلىپ قاچتى. مۇسا ھاسسىنى ئېلىپ تاشنىڭ ئارقىدىن قوغلاپ كېلىپ، تۇيماستىن ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ بىر توپ كىشىلىرى ئىچىگە كىرىپ قالدى. ئۇلار ئۇنى ئاللاھ تائالا ياراتقان ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە قىپپالغىچ كۆردى. (شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۇنىڭ جىسمىدە ھېچقانداق ئەيىب يوقلىقىنى بىلدى) شۇ تەرىقىدە ئاللاھ تائالا ئۇنى ئۇلارنىڭ تۆھمەتلىرىدىن ئاقلىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 3404 - ھەدىس) ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇسا ئەلەيھىسسالامنى تىلغا ئېلىش ئارقىلىق مۇئمىنلەرگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىۋاتىدۇ. سىلەر بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىسرائىل ئەۋلادى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئازاب بەرگەندەك ئازاب بەرمەڭلار،

ئۇنىڭ ھەققىدە يامان سۆزلەرنى قىلماڭلار، ئۇنى رەنجىتىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەردىن ساقلىنىڭلار. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غەنىمەتلەرنى تەقسىم قىلغان ئىدى. ئەنسارلاردىن بىر ئادەم: بۇ تەقسىمات ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ئۈچۈن بولمىدى، دېدى. مەن: ئى ئاللاھنىڭ دۈشمىنى! ئېيتقان سۆزۈڭنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا چوقۇم خەۋەر قىلمەن، دېدىم. ئاندىن ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزدۈم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۈزى (غەزەپتىن) قىزىرىپ كەتتى، ئاندىن مۇنداق دېدى: «ئاللاھ مۇساغا رەھمەت قىلسۇن، ئۇ ھەقىقەتەن بۇنىڭدىن جىق ئازار يېگەن تۇرۇپمۇ، سەۋر قىلغان ئىدى» (سەھىھۇل بۇخارى 3150 - ھەدىس، مۇسلىم 1062 - ھەدىس)

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە توغرا سۆزنى قىلىڭلار ① [70]. (شۇنداق قىلساڭلار) ئاللاھ سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارنى تۈزەيدۇ (يەنى سىلەرنى ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلىدۇ) ۋە گۇناھلىرىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ ②. كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلسا، ئۇ زور مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بولىدۇ [71]. شۈبھىسىزكى، بىز (دىنىي مەجبۇرىيەتلەرنى ئورۇنداشتىن ئىبارەت) ئامانەتنى ئاسمانلارغا، زېمىنغا ۋە تاغلارغا تەڭلىۋىدۇق، ئۇلار ئۇنى ئۈستىگە ئېلىشتىن باش تارتتى، ئۇنىڭ (مەسئۇلىيىتى) دىن قورقتى. ئىنسان بولسا ئۇنى ئۈستىگە ئالدى ③، ئىنسان ھەقىقەتەن (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغۇچىدۇر ۋە بەكمۇ ناداندۇر ④ [72]. ئاللاھ مۇناپىق ئەرلەرنى، مۇناپىق ئاياللارنى، مۇشرىك ئەرلەرنى، مۇشرىك ئاياللارنى ئازابلاش، مۇئمىن ئەرلەرنىڭ ۋە مۇئمىن ئاياللارنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن (مەزكۇر ئامانەتنى ئىنساننىڭ ئۈستىگە يۈكلەيدۇ) ⑤، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [73].

① يەنى تەنە ئارىلاشمىغان، يالغان ئارىلاشمىغان، كىشىلەرنى ئالدىمايدىغان تۈز ۋە ھەق گەپنى قىلىڭلار. ﴿سَدِيدٌ﴾ توغرا، مۇۋاپىق، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن سۆز. "تَسَدِيدُ السَّهْمِ" ئوقنىڭ تۈز بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى نىشانغا دەل تېگىشى ئۈچۈن ئوق تۈز قىلىنغاندەك، سىلەرنىڭ تىلىڭلاردىن چىققان سۆزمۇ تۈز ۋە راست بولسۇن، سۆزۈڭلار بىلەن ئەمەلىيىتىڭلار بىردەك سەمىمى بولسۇن، ھەقىقەتتىن ۋە راستچىللىقتىن قىلچە بۇرۇلۇپ كەتمىسۇن.

② ئاللاھتىن قورقۇش ۋە توغرا سۆز قىلىشنىڭ نەتىجىسى شۇكى، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلار تۈزىلىدۇ ۋە ياخشىلىنىدۇ. تېخىمۇ كۆپ نەتىجە ۋە مۇۋەپپەقىيەتكە نائىل بولىسىلەر. ئارىدا كەمچىلىك ۋە يېتەرسىزلىك بولۇپ قالسا، ئاللاھ ئۇنى مەغپىرەت قىلىدۇ.

③ ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتتە ئىتائەت قىلغانلارغا ساۋاب ۋە مۇكاپات بېرىدىغانلىقىنى، بويسۇنمىغانلارنىڭ ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقىنى بايان قىلغاندىن كېيىن، ئەمدى شەرئەت ئەھكاملىرىنىڭ ئېغىر مەسئۇلىيەت ئىكەنلىكىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. بۇ ئايەتتىكى ئامانەتتىن ئادا قىلسا ساۋاب بېرىلىدىغان، ئادا قىلمىسا جازالىنىدىغان شەرئەت ئەھكاملىرى، پەرز، ۋاجىپ ئەمەللەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەزكۇر شەرئەت ئەھكاملىرى ئىنسانغا بېرىلىشتىن ئىلگىرى ئاسمانلارغا، زېمىنغا ۋە تاغلارغا تەڭلىنەن ئىدى، ئۇلار ئۇنى ئۈستىگە ئېلىشتىن قورقتى. ئاندىن ئىنسانغا تەڭلىنەنەندە، ئۇ بەدىلىگە بېرىلىدىغان ساۋاب ۋە پەزىلەتلەرنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۈستىگە ئېلىشقا ماقۇل بولدى. شەرئەت ئەھكاملىرىنىڭ بۇ يەردە ئامانەت دەپ ئاتىلىشى خۇددى ئامانەتنى ئادا قىلىش زۆرۈر بولغاندەك ئۇنى ئادا قىلىشنىڭ ئىنسانلار ئۈستىگە پەرز ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمدى بۇ يەردىكى "تەڭلەش" قانداق بولغان؟ ئاسمان، زېمىن ۋە تاغلار ئۇنىڭغا قانداق جاۋاب بەرگەن؟ ئىنسان ئۇنى قاچان قوبۇل قىلغان؟ بۇنىڭ جەرياننى ۋە قانداق بولغانلىقىنى بىز بىلەلمەيمىز، نە ئۇنى بايان قىلىپ

بېرەلمەيمىز. ئەمما شۇنىڭغا جەزمەن ئىشىنىمىزكى، ئاللاھ تائالا ھەر بىر مەخلۇقتا ئۆزىگە خاس بىر خىل ھېس - تۇيغۇنى ياراتقان بولۇپ، ئۇنىڭ قانداقلىقىنى بىز بىلمەيمىز. لېكىن، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى چۈشىنىشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر. ئېنىقكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا بۇ ئامانەتنى تەڭلىگەن، ئۇلار ئۇنى قوبۇل قىلىشقا ئۇنىمىغان. ئەمما ئۇلارنىڭ ئۇنىمىسىلىقى بويىسىمۇ ئاساسلىق ۋە قارشى تۇرۇش يۈزىسىدىن ئەمەس بەلكى بۇ ئامانەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماي قالسا، قاتتىق جازاغا لايىق بولۇپ قىلىشتىن قورققانلىقتىن بولغان. ئىنسان ئالدىراخۇ بولغانلىقتىن جازالىنىش تەرەپلىرىنى ئويلىماستىنلا مۇكاپاتقا ئېرىشىشكە بولغان ھېرىسمەنلىك يۈزىسىدىن بۇ مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغان.

④ يەنى ئىنسان ئېغىر مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىپ ئۆز نەپسىگە زۇلۇم قىلىش ۋە بۇ مەسئۇلىيەت تەقەززا قىلغان تەلەپلەردىن يۈز ئۆرۈش بىلەن ياكى ئۇنىڭ قەدەر - قىممىتىنى چۈشەنمەسلىك بىلەن نادانلىقىنى ئىزھار قىلدى.

⑤ بۇ ئايەت ﴿ ئۇنى ئىنسان ئۈستىگە ئالدى ﴾ دېگەن ئىبارە بىلەن مۇناسىۋەتلىك يەنى ئىنسانغا بۇ ئامانەتنى يۈكلەشتىن مەقسەت مۇناپىقلارنىڭ خىيانىتى، مۇشرىكلارنىڭ شېرىك ئېتىقادى ۋە مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانىنى ئاشكارا قىلىش، شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇلارنى مۇكاپاتلاش ياكى جازالاش ئۈچۈندۇر.

(34) سورة سبا مكية 54 آية

(34) سۈرە سەبە مەككىدە چۈشكەن 54 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ

جىمى ھەمدۇسانا ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسىنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللاھقا خاستۇر ﴿١﴾. ئاخىرەتتىكى ھەمدۇسانامۇ ئاللاھقا خاستۇر ﴿٢﴾. ئاللاھ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر [1]. ئاللاھ زېمىننىڭ قوينىغا كىرىپ كېتىدىغان نەرسىلەرنى ﴿٣﴾، زېمىندىن چىقىدىغان (ئۆسۈملۈك، بۇلاق ۋە قۇدۇقلارنىڭ سۇلىرى قاتارلىق) نەرسىلەرنى، ئاسماندىن چۈشىدىغان نەرسىلەرنى ﴿٤﴾ ۋە ئاسمانغا ئۆرلەيدىغان نەرسىلەرنى ﴿٥﴾ بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مېھرىبان دۇر، ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر [2]. (ئاخىرەتنى ئىنكار قىلىدىغان) كاپىرلار: «بىزگە قىيامەت كەلمەيدۇ» دەيدۇ، ئېيتقىنىكى، «ئۇنداق ئەمەس، رەببىمىزنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، قىيامەت سىلەرگە چوقۇم كېلىدۇ» ﴿٦﴾. ئاللاھ غەيبىنى بىلگۈچىدۇر، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى زەررە چاغلىق نەرسىمۇ ئۇنىڭ ئىلىمىدىن يىراق ئەمەستۇر ﴿٧﴾.

① يەنى بارلىق نەرسىلەر پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ ئىگىدارچىلىقى ۋە باشقۇرۇشى ئاستىدۇر. بارلىق نەرسىلەردە پەقەت ئۇنىڭ ئىرادىسى ۋە ھۆكۈمى ئىجرا بولىدۇ. ئىنسان ئېرىشكەن ھەر قانداق نېمەتمۇ ئاللاھنىڭ ئېھسانى ۋە ياراتقىنىدىن كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاسمان ۋە زېمىندىكى ھەر قانداق نەرسە مەدھىيەلەنسە، بۇ مەدھىيە ئەسلىدە ئاللاھ تائالغا مەنسۇپ بولىدۇ. چۈنكى، مەدھىيەلىنىشكە لايىق ھەر قانداق نېمەتنى بەرگۈچى ۋە ياراتقۇچى ئاللاھ تائالادۇر.

② بۇ مەدھىيەنى قىيامەت كۈنى مۇئمىنلەر ئوقۇيدۇ. خۇددى بۇ ئايەتلەردە بايان قىلىنغاندەك: ﴿ئۇلار (جەننەتكە كىرىپ ئورۇنلاشقان چاغدا) ئېيتىدۇ: «جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇركى، ئۇ بىزگە قىلغان ۋەدىسىنى ئىشقا ئاشۇردى»﴾. (سۈرە زۇمەر 74 - ئايەت) ﴿جىمى ھەمدۇسانا بىزنى بۇ (نېمەتلەرنى ھاسىل قىلىشقا) يېتەكلىگەن ئاللاھقا بولسۇنكى، ئاللاھ بىزنى يېتەكلىمىگەن بولسا، توغرا يول تاپمىغان بولاتتۇق﴾. (سۈرە ئەئراف 43 - ئايەت) ﴿جىمى ھەمدۇسانا بىزدىن غەم - قايغۇنى كەتكۈزۈۋەتكەن ئاللاھقا مەنسۇپتۇر!﴾. (سۈرە فاتىر 34 - ئايەت) دۇنيادا ئاللاھ تائالغا ھەمدۇسانا ئېيتىش ئىنسانلارنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەن ئىبادەتتۇر. ئاخىرەتتە مۇئمىنلەرنىڭ روھى ئوزۇقى ھەمدۇسانا بولىدۇ، مۇئمىنلەر جەننەتتە ئاللاھ تائالغا ھەمدۇسانا ئېيتىشتىن ھۇزۇرلىنىپ ياشايدۇ. (فەتھۇلقەدر)

③ مەسىلەن: يامغۇرنى، زېمىنغا كۆمۈلگەن ئۆلۈكلەرنى، خەزىنىلەرنى ۋە بايلىقلارنىمۇ بىلىدۇ.

④ ئاسماندىن چۈشىدىغان يامغۇر، قىرو، شەبنەم، گۈلدۈرماما، چاقماق، رىزىق، ئەجەل، بەرىكەت قاتارلىقلارنى يەنە ئاسماندىن چۈشۈرۈلگەن پەرىشتىلەر ۋە كىتابلارنى بىلىدۇ.

⑤ ئاسمانغا ئۆرلەيدىغان پەرىشتىلەر، مەقبۇل دۇئالار ۋە بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ.

⑥ بۇ يەردە قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقى قەسەم بىلەن، جەزمەنلىكنى بىلدۈرىدىغان ئىبارە ۋە تەكىتلەش ئۈچۈن قوللىنىدىغان «لام» ھەرپى بىلەن كۈچلەندۈرۈلۈپ ئىپادىلەندى. قىيامەت نېمىشقا كەلمەيدىكەن؟ ئۇ ھەر ھالەتتە چوقۇم كېلىدۇ.

⑦ ﴿لَا يَعْزُبُ﴾ ھېچ نەرسە ئۇنىڭدىن يىراق ئەمەس، ھېچ نەرسە ئۇنىڭغا مەخپىي ئەمەس، ھېچ نەرسە ئۇنىڭغا غەيب بولۇپ قالمايدۇ. يەنى ئاسمان ۋە زېمىندىكى زەررە چاغلىق نەرسىمۇ ئۇنىڭغا مەخپىي ئەمەس تۇرسا، سىلەرنىڭ سۆڭەكلىرىڭلار چېچىلىپ، تۇپراققا ئارىلىشىپ كەتسىمۇ، ئۇلارنى بىرلەشتۈرۈپ، سىلەرنى تىرىلدۈرۈش ئۇنىڭغا نېمىشقا مۇمكىن بولمىسۇن؟

وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٢﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾
وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي ءَايَاتِنَا مُعْجِزِينَ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزٍ أَلِيمٍ ﴿٥﴾ وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ الْحَقُّ
وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾

مەيلى زەررىدىنمۇ كىچىك ياكى ئۇنىڭدىن چوڭراق نەرسە بولسۇن، ئۇنىڭ روشەن كىتابتا (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا) خاتىرىلەنمىگىنى يوقتۇر»^①[3]. (ھەممە نەرسىنىڭ مۇنداق خاتىرىلەنشى) ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى مۇكاپاتلاش ئۈچۈندۇر^②. ئەنە شۇلارغا مەغپىرەت ۋە ئېسىل رىزىق بار [4]. بىزنى ئۆزلىرىگە ئازاب چۈشۈرۈشكە قادىر ئەمەس دەپ گۇمان قىلىپ، ئايەتلىرىمىزگە كۈچىنىڭ بارىچە قارشى تۇرغانلارغا^③ كەلسەك، ئەنە شۇلار ئۈچۈن ئەڭ قاتتىق ئازاب بار [5]. ئىلىم بېرىلگەنلەر^④ ساڭا رەببىڭ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان (قۇرئان) نىڭ شەكسىز ھەق ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭ مۇتلەق غالىب ۋە مەدھىيەگە لايىق ئاللاھنىڭ يولىغا باشلايدىغانلىقىنى بىلىدۇ^⑤ [6].

① يەنى بۇلارنىڭ ھەممىسى لەۋھۇلمەھپۇزدا خاتىرىلەنگەندۇر.

② بۇ يەردە قىيامەتنىڭ بولۇشىدىكى سەۋەب بايان قىلىندى. يەنى قىيامەت شۇنىڭ ئۈچۈن بەرپا بولىدۇكى ۋە ئاللاھ تائالا بارلىق ئىنسانلارنى شۇنىڭ ئۈچۈن تىرىلدۈرىدۇكى، ئۇ كۈندە ياخشىلارنى قىلغان ياخشىلىقلىرى بەدىلىگە مۇكاپاتلايدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ئۇ كۈننى مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش ئۈچۈن بەلگىلىگەن. ئەگەر ياخشىلارنى مۇكاپاتلايدىغان، يامانلارنى جازالايدىغان كۈن بولمىسا، ياخشىلار بىلەن يامانلار باراۋەر بولۇپ قالىدۇ، بەندىلەرگە خۇسۇسەن ياخشىلارغا زۇلۇم بولىدۇ. بۇ ئاللاھنىڭ ئادالەت سۈپىتىگە پۈتۈنلەي زىت كېلىدۇ. ﴿رەببىڭ بەندىلەرگە زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەستۇر﴾. (سۈرە فۇسسەلەت 46 - ئايەت)

③ يەنى بىزنى ﴿مُجْزَيْن﴾ ئۆزلىرىنى جازالاشتىن ئاجىز قالىدۇ، دەپ ئويلاپ، پەيغەمبەرلىرىمىزگە نازىل قىلغان ئايەتلەرنى ئىنكار قىلىشقا ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا ئورۇنغانلارغا قاتتىق ئازاب بار. بۇ يەردە شۇنداق كىشىلەرگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلدىكى، ئۇلار: بىز ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن چىرىپ، تۇپراققا ئايلىنىپ كېتىدىغان تۇرساق، قانداقمۇ قايتا تىرىلىپ، ھېساب مەيدانغا ھازىر بولىمىز؟ دەپ قارايتتى. ئۇلارنىڭ بۇ چۈشەنچىسى، ئاللاھ بىزنى جازالىيالىمايدۇ، شۇڭا بىز قىيامەتتىن قورقمايمىز، دېگەننى ئېلان قىلغان بولاتتى.

④ بۇ يەردىكى ﴿يَرَى﴾ «كۆرىدۇ» دېگەندىن كۆز بىلەن كۆرىدۇ ئەمەس، بەلكى دىل بىلەن كۆرىدۇ يەنى شەكسىز بىلىدۇ، دېگەن ئۇقۇم مەقسەت قىلىندۇ. «ئىلىم بېرىلگەنلەر» دېگەندە ئەمەل قىلغۇچى ئۆلىمالار، ساھابە كىراملار ياكى ئەھلى كىتابتىن بولغان مۇئمىنلەر ياكى بارلىق مۇئمىنلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دېمەك، مۇئمىنلەر بۇنى ئوبدان بىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا شەكسىز ئىشىنىدۇ.

⑤ بۇ يەردىكى ﴿هُوَ﴾ «ئۇ» دېگەن ئالماش ھەقىقىي كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇلار قۇرئان كەرىمنىڭ ھەممىدىن غالىپ، ھەممە ئىشلىرىدا مەدھىيەگە لايىق ئاللاھنىڭ يولىغا باشلايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئۇ قايسى يول؟ ئۇ بارلىق پەيغەمبەرلەر ئۆز قەۋملىرىنى دەۋەت قىلىپ كەلگەن تەۋھىد يولىدۇر.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنْبِئُكُمْ إِذَا مُرِّقْتُمْ كُلَّ مُمْرِقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾ أَفَتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ جِنَّةٌ ۗ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴿٨﴾ أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۗ

كاپرلار (بىر - بىرىگە) دېدىكى ①: «سىلەرگە سىلەر (قەبرىلەردە چىرىپ) تىتما - تىتما بولۇپ كەتكەندىن كېيىن ②، چوقۇم يېڭىدىن يارىتىلسىلەر دەپ خەۋەر بېرىدىغان ③ بىر ئادەمنى ④ كۆرسىتىپ قويايلىمۇ؟ [7]. ئۇ ئاللاھنىڭ نامىدىن يالغاننى توقۇدىمۇ؟ ياكى ئېلىشىپ قالدۇمۇ؟ (بىلمەيمىز) ⑤» ئىش ھەرگىز ئۇلار دېگەندەك ئەمەس، (ھەقىقەت شۇكى) ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغانلار ئازابتا ۋە چوڭقۇر گۇمراھلىققا مەھكۇمدۇر ⑥ [8]. ئۇلار ئالدىدىكى ۋە ئارقىسىدىكى (ئۆزلىرىنى ئوراپ تۇرغان) ئاسمان بىلەن زېمىننى كۆرمىدىمۇ؟ ⑦

① بۇ مۇئەمىنلەرنىڭ قارشىسىدىكى ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە شۇنداق دېدى.

② يەنى سىلەر ئۆلۈپ، جەستىڭلار تىتما - تىتما بولۇپ، تۇپراققا ئارىلىشىپ كەتكەندىن كېيىن، يېڭىدىن يارىتىلسىلەر، قەبرىلەردىن ئىلگىرىكى تىرىك ھالىتىڭلار بىلەن چىقىسىلەر. ئۇلار بۇ سۆزلەرنى ئۆزئارا پاراخلىرىدا مازاق ۋە مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن دېيىشتى.

③ ئاجايىپ - غارايىپ ۋە چۈشەنمەك قىيىن بولغان خەۋەر يەتكۈزىدىغان.

④ بۇ ئادەمدىن ئۇلارغا ئاللاھ تەرەپتىن پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑤ يەنى ئىككى ئىشنىڭ بىرى چوقۇم راست. بىر بولسا، ئۇ ئۆزىگە ئاللاھ تائالا تەرەپتىن پەيغەمبەرلىك ۋەھىيىسى كەلگەنلىكىنى دەۋا قىلىپ، ئاللاھ نامىدىن يالغاننى توقۇۋاتىدۇ ياكى بولمىسا، ئۇ ئەقىلىدىن ئازغان، شۇڭا مۇشۇنداق قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان گەپلەرنى قىلىۋاتىدۇ.

⑥ ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رەددىيە بەردى. يەنى ئىش ئۇلار گۇمان قىلغاندەك ئەمەس. ھەقىقەت شۇكى، ئۇلار ئۆزلىرى ئەقىلىدىن ئازغان ۋە ھەقىقەتنى چۈشەنمىگەنلەردۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتماي، ئۇنى ئىنكار قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئۇلار بۈگۈن ھەقىقەتتىن يىراقلاشقان ۋە گۇمراھلىققا مۇپتىلا بولغان ھالدا ياشايدۇ. ئاخىرەتتە مەڭگۈلۈك ئازابقا دۇچار بولىدۇ.

⑦ ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئەيىبلەپ شۇنداق دەۋاتىدۇ. ئۇلار بۇ ھەقتە تەپەككۈر قىلمامدۇ؟ ئاخىرەتنى ئىنكار قىلىش ئاسمان ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا تەپەككۈر قىلمىغانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر. شۇ قەدەر ئېگىز ھەم پايانسىز ئاسماننى ياراتقان، ئۇزۇنلۇقى ۋە كەڭلىكى شۇ قەدەر چوڭ زېمىننى ياراتقان قۇدرەتلىك زات ئۈچۈن ئۆزى يوقتىن بار قىلغان نەرسىنى قايتا يارىتىش ۋە ئۇنى ئىلگىرىكى ھالىتىگە قايتۇرۇش نېمىشقا مۇمكىن بولمىسۇن؟!

إِنْ نَشَأْ نُخَسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿١﴾ * وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا
يَجِبَالٍ أَوْيٍ مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَاللَّيْلَ لَهُ الْحَدِيدَ ﴿٢﴾ أَنْ أَعْمَلَ سَبِغَتٍ وَقَدِرَ فِي السَّرِّدِ وَأَعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾

ئەگەر خالىساق ئۇلارنى يەرگە يۇتقۇزىمىز ياكى ئاسماننى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە پارچە - پارچە قىلىپ چۈشۈرىمىز. ﴿١﴾ شەكسىزكى، بۇنىڭدا (تەۋبە قىلىپ) ئاللاھقا قايتقۇچى ھەربىر بەندە ئۈچۈن ئەلۋەتتە (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىل بار [9]. شەكسىزكى، بىز داۋۇدقا دەرگاھىمىزدىن (پەيغەمبەرلىك، پادىشاھلىق ۋە ئىلىم قاتارلىق) ئىمتىياز ئاتا قىلدۇق ﴿٢﴾. «ئى تاغلار! داۋۇد بىلەن بىرلىكتە تەسبىھ ئېيتىڭلار، ئى قۇشلار! (سىلەرمۇ شۇنداق قىلىڭلار) ﴿٣﴾» (دېدۇق). تۆمۈرنى ئۇنىڭغا يۇمشاق قىلىپ بەردۇق ﴿٤﴾ [10]. بىز (ئۇنىڭغا) «مۈكەممەل ساۋۇتلارنى ياسىغىن ﴿٥﴾، ساۋۇتلارنى ياساشتا (ھالقىلىرىنى) ئۆلچەملىك قىلغىن ﴿٦﴾، ھەممىڭلار ياخشى ئىش قىلىڭلار ﴿٧﴾، مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىمەن» (دەپ ۋەھىي قىلدۇق) [11].

﴿١﴾ بۇ ئايەت ئىككى مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بىرىنچىسىدە ئالدىنقى ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ئاللاھ تائالانىڭ كامالى قۇدرىتى بايان قىلىندى. ئىككىنچىسىدە كاپىرلارغا تەنبىھ ۋە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلدى. بىلىڭلاركى، ئاسمان - زېمىننى يارىتىشقا قادىر زات ئاللاھتۇر. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بارلىق نەرسىلەر ئۇنىڭ تەسەۋرۈپى ئاستىدا ۋە ئۇنىڭ كونتروللۇقىدىدۇر. ئۇ خالىغان چاغدا ئۇلارغا ئازاب ئەۋەتىپ، ھەممىنى ھالاك قىلىۋېتەلەيدۇ. قارۇننى ھالاك قىلغاندەك يەرگە يۇتقۇزىۋېتەلەيدۇ ياكى ئەيىكلىكلەرنى جازالىغاندەك ئاسماندىن ئازاپ چۈشۈرۈپ ھالاك قىلالايدۇ.

﴿٢﴾ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك بىلەن بىرگە پادىشاھلىقنىمۇ ئاتا قىلدى. يەنە ئۇنىڭغا زەبۇر ناملىق كىتاب، ساۋۇت ياساش تېخنىكىسى، تاغلار ۋە قۇشلارنى بويسۇندۇرۇپ بېرىش ۋە تۆمۈرنى يۇمشاق قىلىپ بېرىش قاتارلىق ئىمتىيازلىرىنى ئىنئام قىلدى.

﴿٣﴾ ئۇ ئىمتىيازلىرىنىڭ بىرى خۇش ئاۋاز نېمىتى ئىدى. ئۇ تەسبىھ ئېيتسا، قاتتىق تاغلارمۇ تەسبىھ ئېيتاتتى، ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشلارمۇ توختاپ، ئۇنىڭغا جور بولۇپ تەسبىھ ئېيتىپ كېتەتتى. ﴿٤﴾ ئۇنىڭ مەنىسى تەسبىھكە جور بولۇڭلار، ئۇ ئېيتقان تەسبىھنى تەكرارلاڭلار يەنى بىز تاغلار ۋە قۇشلارغا داۋۇد ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە تەسبىھ ئېيتىڭلار، دېدۇق. بۇ يەردىكى ﴿٥﴾ «قۇشلار» نى ئالدىدىكى «تاغلار» غا باغلانغان دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى، تاغلارنى ۋە قۇشلارنى ئۇنىڭ بىلەن تەسبىھ ئېيتىشقا چاقىردۇق، دېگەن بولىدۇ. ئەگەر «قۇشلار» نى يۇقىرىدىكى «ئىمتىياز» غا باغلانغان دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى، بىز قۇشلارنى (بىرلىكتە تەسبىھ ئېيتسۇن دەپ) ئۇنىڭغا بويسۇندۇرۇپ بەردۇق، دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

﴿٤﴾ يەنى داۋۇد ئەلەيھىسسالام تۆمۈرنى ئوتقا سالماستىن، بولغا بىلەن سوقماستىن، قولى بىلەن خۇددى موم، خېمىر ۋە لايىنى مىجىغاندەك مىجىپ، تولغاپ، ئۆزى خالىغان شەكىلگە كىرگۈزەتتى.

﴿٥﴾ «سَبِغَتٍ» ئەسلىدە "دُرُوعًا سَبِغَتٍ" مۈكەممەل ساۋۇتلار بولۇپ، بۇ يەردە سۈپەتلەنگۈچىسى ئېلىۋېتىلگەن سۈپەت شەكلىدە كەلگەن. يەنى ساۋۇتنى جەڭچىنىڭ پۈتۈن جىسمىنى مۇناسىپ شەكىلدە ئوراپ تۇرىدىغان، دۈشمەننىڭ زەربىسىدىن قوغدىيالايدىغان قىلىپ ياسىغىن.

⑥ بۇ يەردە ئاللاھ تائالا داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا ساۋۇتىنى قانداق ياساش ھەققىدە كۆرسەتمە بېرىۋاتىدۇ. ساۋۇتنىڭ ھەجىمى كىچىكمۇ، چوڭمۇ بولمىسۇن، بەك قاتتىق ياكى يۇمشاقمۇ بولمىسۇن، پارچىلارنى باغلايدىغان ھالقىلار بەك ئىنچىكە ياكى بەك چوڭ بولمىسۇن، ئاسان سۇنۇپ كېتىدىغان قوپالمۇ بولمىسۇن، يەنى كىيىش ئاسان ۋە ھەرىكەتلىنىشكە قولاي بولسۇن.

⑦ يەنى بۇ نېمەتلەرگە ئەمەلىي شۈكۈر ئادا قىلىش ئۈچۈن، ياخشى ئەمەل قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىڭلار. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھ تائالا كىمگە دۇنيا نېمەتلىرىدىن يېتەرلىك ئاتا قىلغان بولسا، ئۇ شۇ نېمەتلەرگە لايىق شۈكۈر ئادا قىلىشى لازىم. شۈكۈر قىلىشتا ئەڭ مۇھىمى نېمەت بەرگۈچىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن رازى قىلىشقا تىرىشىش يەنى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش، ئۇ چەكلىگەن نەرسىلەردىن ساقلىنىش لازىم.

وَلَسَلَيْمَنَ الرِّيحِ غُدُوها شَهْرٌ وَرَوَاحُها شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهٖ وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَن آمْرِنَا نُنْفِقهٖ مِن عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِن مَّحْرِبٍ وَتَمَثِيلٍ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَتٍ أَعْمَلُوا ءَالَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾

بىز سۈلەيمانغا شامالنى (بويىسۇندۇرۇپ بەردۇق)، (ئۇ شامال نورمال مېڭىشتا) چۈشتىن ئىلگىرى بىر ئايلىق مۇساپىنى، چۈشتىن كېيىن يەنە بىر ئايلىق مۇساپىنى باساتتى ①، ئۇنىڭغا مىس بۇلىقنى (سەلدەك) ئاققۇزۇپ بەردۇق ②، جىنلارنىڭ بىر قىسمى رەببىنىڭ ئەمرى بويىچە سۈلەيماننىڭ ئالدىدا ئىشلەيتتى، ئۇلاردىن كىمكى بىزنىڭ ئەمرىمىزگە خىلاپلىق قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا بىز دوزاخ ئازابىنى تېتىتمىز ③ [12]. جىنلار سۈلەيمانغا ئۇ خالىغان بويىچە مەسجىدلەرنى، (مىستىن - ئەينەكتىن ئاجايىپ) ھەيكەللەرنى، كۆلدەك چوڭ لېگەنلەرنى، (چوڭلۇقتىن) مىدىراتقىلى بولمايدىغان قازانلارنى ياساپ بېرەتتى ④، (بىز): «ئى داۋۇد ئائىلىسىدىكىلەر! (ئاللاھقا) شۈكۈر قىلىش ئۈچۈن ئەمەل قىلىڭلار، بەندىلىرىمىدىن كۆپ شۈكۈر قىلغۇچىلار ئازدۇر» (دېدۇق) [13].

① يەنى سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ بارلىق دۆلەت ئەربابلىرى ۋە لەشكەرلىرى بىلەن ئولتۇرغان تەخت ۋە گىلەملەرنى ئۇنىڭ بۇيرۇقى بىلەن شامال ئۇچۇرۇپ ماڭاتتى. شۇ قەدەر تېز ئۇچاتتىكى ئەتىگەندىن چۈشكەچە بىر ئايلىق مۇساپىنى بېسىپ بولاتتى. يەنە چۈشتىن كېيىن كەچ كىرگىچە يەنە بىر ئايلىق مۇساپىنى باساتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر كۈندە ئىككى ئايلىق مۇساپىگە ئۇچۇپ باراتتى.

② يەنى بىز داۋۇد ئەلەيھىسسالامغا تۆمۈرنى يۇمشاق قىلىپ بەرگەندەك، سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامغىمۇ مىستىن خالىغان نەرسىنى ياسىسۇن دەپ، مىس چىقىدىغان بۇلاقنى ئېقىتىپ بەردۇق.

③ كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە بۇ قىيامەت كۈنى بېرىلىدىغان جازانى كۆرسىتىدۇ. ئەمما بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ دۇنيادا بېرىلىدىغان جازانى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا بىر پەرىشتىنى جىنلارنى جازالاشقا مۇئەككەل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ قولىدا ئوتتىن بىر قامچا بولاتتى. قايسىبىر جىن سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامغا بويىسۇنمىسا، پەرىشتە ئۇنى قامچا بىلەن ئۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ جىن كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتەتتى. (فەتھۇلقەدر)

④ ﴿مَحَارِبٍ﴾ "مَحَارِبُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئېگىز جاي، كۆركەم ئىمارەت، ئۆيىنىڭ تۆرى، مېھراب، نامازگاھ دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە مەسجىدلەر، ئىبادەتخانىلار ياكى چوڭ قەسىرلەر ۋە ئېگىز بىنالارنى كۆرسىتىدۇ. ﴿تَمَثِيلٍ﴾ "تَمَثَالٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ ھەيكەلنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك ئۇلار جانسىز شەيئەلەرنىڭ ھەيكەللىرىنى ياسايتتى. ئىسلامدا جانلىق نەرسىلەرنىڭ ھەيكىلىنى ياساش قاتتىق چەكلەنگەن. ﴿جِفَانٍ﴾ "جَفْنَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، لېگەن مەنىسىدە. ﴿جَوَابٍ﴾ "جَابِيَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، سۇ جەم بولىدىغان كۆل مەنىسىدە. بۇ يەردە لېگەن، قازان دېگەنلەر كۆپلۈك شەكلىدە كەلدى. بۇ لېگەنلەر تاشلاردىن ياسالاتتى. قازانلارنىڭ چوڭلۇقىدىن ئورنىدىن يۆتكىگىلى بولمايتتى، بۇ قازانلاردا بىر ۋاقىتتا نەچچە مىڭ كىشىلىك تائام ھازىرلىناتتى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى جىنلار قىلاتتى.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَاءَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَن لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ الْعَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾ لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِهُمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ

سۈلەيماننى ۋاپات قىلدۇرغىنىمىزدا ئۇنىڭ ئۆلگەنلىكىدىن جىنلارنى پەقەت ئۇنىڭ ھاسسىنى يىگەن قۇرۇتلار خەۋەردار قىلدى. سۈلەيمان (ھاسسىنى قۇرۇت يەپ) يىقىلغان چاغدا جىنلار (نىڭ غەيبىنى بىلمەيدىغانلىقى ئىنسانلارغا) ئايان بولدىكى، ئەگەر ئۇلار غەيبىنى بىلىدىغان بولسا ئىدى، خار قىلغۇچى ئازابتا (يەنى شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت ئېغىر ئەمگەكتە) قالمىغان بولاتتى ① [14]. شۈبھىسىزكى، سەبەئە قەۋمىنىڭ تۇرىدىغان جايلىرىدا ئۇلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان بۈيۈك) دەلىل بار ئىدى ②، (ئۇ جاينىڭ) ئوڭ ۋە سول تەرىپىدە (بىردىن) ئىككى باغ بار ئىدى ③.

① سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا جىنلار غەيبىنى بىلىدۇ دېگەن ئېتىقاد مەشھۇر بولغان ئىدى. ئاللاھ تائالا سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆلۈمى بىلەن بۇ ئېتىقادنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ كۆرسەتتى.

② «سەبەئە» بىر قەۋمنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئايال پادىشاھى سۈلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا مۇسۇلمان بولغان ئىدى. بۇ مەملىكەتنىڭ نامى قەۋمنىڭ نامى بىلەن «سەبەئە» دەپ ئاتالغان ئىدى. بۈگۈن «يەمەن» دېگەن نام بىلەن مەشھۇردۇر. بۇ مەملىكەتنىڭ ئادەملىرى خۇشال - خۇرام ياشايتتى. قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىز تىجارىتىگىمۇ ماھىر ئىدى. تىرىقچىلىق ۋە باغۋەنچىلىك ئىشلىرىدىمۇ ئىلغار ئىدى. ئومۇمەن تىجارەت بىلەن باغۋەنچىلىك ھەربىر قەۋمنىڭ باياشات تۇرمۇش كەچۈرىشىنىڭ ئاساسى ئىدى. ئەنە شۇ مال - مۈلۈكنىڭ كۆپلۈكى ۋە باياشات تۇرمۇش بۇ يەردە ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان بۈيۈك دەلىل دەپ ئىپادىلەندى.

③ يەنى شەھەر ئىككى تاغنىڭ باغرىغا جايلاشقان بولۇپ، تاغلارنىڭ ئارىسىدىن بۇلاق سۇلىرى ئېقىپ چىقىپ، شەھەرگە كېرەتتى. ئۇلارنىڭ پادىشاھلىرى بۇ ئىككى تاغنىڭ ئارىسىغا توسما بىنا قىلدۇرۇپ، بۇلاق سۇلىرىنى توسما ئارقىلىق تىزگىنلىدى. نەتىجىدە سۇنىڭ ئېقىش يۆنىلىشى مۇقىملاشتى. ئېقىننىڭ ئىككى تەرىپىگە ھەر خىل كۆچەتلەرنى تىكىپ باغلارنى بەرپا قىلدۇردى. باغلارنى بۇلاق سۇلىرى بىلەن سۇغاردى. ئۇ باغلار بۇ ئايەتتە ئوڭ ۋە سول تەرىپتىكى ئىككى باغ دەپ ئىپادىلەندى. بەزى ئۆلىمالار ئىككى باغ دېگەندىن ئىككى باغ ئەمەس ئوڭ ۋە سول تەرەپلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ باغلارنىڭ كۆپلۈكىنى بىلدۈرىدۇ. يەنى ئوڭ تەرەپكە قارىسىمۇ، سول تەرەپكە قارىسىمۇ باغۇ - بوستان بارلىقىنى، جۈملىدىن ھەر تەرەپتە باغ ۋە يېشىللىق كۆرۈنۈپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ، دېدى. (فەتھۇلقەدىر)

كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ، بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبُّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَلْنَاهُم بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجْزِي إِلَّا الْكُفُورَ ﴿١٧﴾

(ئۇلارغا): «رەببىڭلار بەرگەن رىزىقتىن يەڭلار ① ۋە ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلىڭلار ②، (سىلەرنىڭ شەھىرىڭلار تۇپرىقى مۇنبەت، ھاۋاسى ساپ) ياخشى شەھەردۇر ③، رەببىڭلار مەغپىرەت قىلغۇچى زاتتۇر ④» (دېگەن ئىدۇق) [15]. (ئۇلار شۈكۈر قىلىشتىن) باش تارتتى، شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇلارغا كۈچلۈك كەلكۈننى ئەۋەتتى، ئۇلارنىڭ شۇ ئىككى بېغىنى ئاچچىق مېۋىلىك، يۇلغۇنلۇق، ئاز - تولا سىدرلىق (يەنى ياۋا چىلانلىق) ئىككى باغقا ئايلاندۇرۇپ قويدۇق ⑤ [16]. ئۇلار تۈزكۈرلۈق قىلغانلىقى سەۋەبلىك ئۇلارنى مۇشۇنداق جازالىدى، بىز (مۇشۇنداق ئېغىر جازا بىلەن) پەقەت تۈزكۈرلۈق قىلغۇچىلارنىلا جازالايمىز [17].

① بۇ سۆزلەر ئۇلارغا پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق دېيىلگەن ياكى بۇ ئۇلارغا بېرىلگەن نېمەتلەرنىڭ بايانىدۇر.
② يەنى سىلەرگە نېمەت ئاتا قىلغان ۋە ئېھسان قىلغان رەببىڭلارغا بويسۇنۇڭلار، ئۇنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلماڭلار.

③ يەنى بۇ شەھەر باغلىرىنىڭ كۆپلۈكى ۋە مېۋىلىرىنىڭ سەرخىللىقى بىلەن بەلەن جايدۇر. ئېيتىشلارغا قارىغاندا بۇ شەھەر سۇ ۋە ھاۋانىڭ ساپ بولغانلىقىدىن چىۋىن، پاشا دېگەندەك زىيانلىق ھاشاراتلاردىن خالىي ئىدى. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

④ يەنى ئەگەر سىلەر رەببىڭلارغا شۈكۈر قىلىپ تۇرساڭلار، ئۇ سىلەرنىڭ گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. دېمەك ئىنسان تەۋبە قىلىپ تۇرسا، گۇناھى سەۋەبلىك ئومۇمىي ھالاکەتكە دۇچار بولمايدۇ، نېمەتمۇ تارتىۋېلىنمايدۇ، بەلكى ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئەپۋانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. گۇناھنى مەغپىرەت قىلىدۇ.

⑤ ئۇلارنىڭ ئىككى تاغ ئارىسىغا سۇنى تىزگىنلەش ئۈچۈن ياسىغان توسمىسىنى ۋە شۇ سۇ بىلەن سۇغۇرغان باغلىرىنى بىز سوغۇق ۋە شىددەتلىك كەلكۈن بىلەن ۋەيران قىلدۇق. ئەنە شۇ مېۋىلىك باغلار ياۋا يۇلغۇندىن باشقا نەرسە يوق بىر جاڭگالغا ئايلىنىپ قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ باغلاردا مېۋە بولمىدى. بولدى دېگەندىمۇ ئاچچىق، بەتبۇي، تەمسىز، يېڭىلى بولمايدىغان ياۋا مېۋىلەر بولدى. مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ ئورنىنى يۇلغۇن، بىيە، ياۋا چىلان دەرەخلىرى، ئاچچىق مېۋىلىك ئەراك دەرەخلىرى، تىكىنى كۆپ مېۋىسى ئاز دەرەخلەر ئىگىلىدى. ﴿الْعَرِمِ﴾ "عَرِمَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، تۇغان، توسما دېگەن مەنىدە. دېمەك بىز ئۇلارغا شىددەتلىك كەلكۈن ئەۋەتتۇق. كەلكۈن ئۇلارنىڭ توسمىسىنى تېشىۋەتتى. بۇنىڭدىن ھاسىل بولغان شىددەتلىك ئېقىن شەھەرگە بېسىپ كىرىپ، ئالدىغا ئۇچرىغان بىنالارنى، زىرائەتلەرنى، باغلارنى ۋەيران قىلدى. بۇ توسما «سەددى مەئربە» دېگەن نام بىلەن ھېلەم مەشھۇردۇر.

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا قُرَى ظَلِيمَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لِيَالِي وَأَيَّامًا آمِنِينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾

ئۇلار (نىڭ يۇرتى) بىلەن بىز بەرىكەتلىك قىلغان شەھەرلەر ئارىسىدا، كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان (تۇتىشىپ كەتكەن) نۇرغۇن شەھەرلەرنى بەرپا قىلدۇق^①، ئۇلار ئارىسىدىكى قاتناشنى (ئۆتەڭلەر بىلەن) ئۆلچەملىك قىلدۇق^②، (ئۇلارغا): «ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كېچىلەردە ۋە كۈندۈزلەردە تىنچ - ئامان مېڭىڭلار!»^③ (دېدۇق) [18]. ئۇلار: «ئى رەببىمىز! سەپەرلىرىمىز ئارىسىنى (يەنى ئۆتەڭلار ئارىسىدىكى مۇساپىنى) يىراق قىلىپ بەرگىن» دېدى^④ (ۋە كۆپلىق قىلىپ) ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلدى. بىز ئۇلارنى (يەنى ئۇلارنىڭ قىسسىسىنى كېيىنكىلەرگە) ئىبرەت قىلىپ قالدۇردۇق^⑤. ئۇلارنى تىتما - تىتما قىلىپ پارچىلىۋەتتۇق^⑥، شەكسىزكى، بۇنىڭدا (تائەت - ئىبادەتتە) ناھايىتى چىداملىق، (ئاللاھقا) كۆپ شۈكۈر قىلغۇچى ھەرىس (مۇئەمىن) بەندە ئۈچۈن ھەقىقەتەن نۇرغۇن ئىبرەتلەر بار [19].

① «بەرىكەتلىك قىلغان شەھەرلەر» شام شەھەرلىرىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى بىز ئۇلارغا سەبئە (يەمەن)دىن شامغا بارغىچە بىر - بىرىگە تۇتۇشۇپ كەتكەن شەھەرلەر ۋە يېزا - قىشلاقلارنى بەرپا قىلدۇق. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿ظَاهِرَةً﴾ «كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان» يەنى "مُتَوَاصِلَةً" بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن دېمەكتۇر. مۇپەسسىرلەر بۇ شەھەرلەرنىڭ سانى 4700 ئىدى، دەيدۇ. بۇ شەھەرلەر ئۇلارنىڭ تىجارەت ئۈچۈن سەپەر قىلىدىغان چوڭ يول بويىغا جايلاشقان بولۇپ، ئاھالىسى كۆپ ۋە بىر - بىرىگە تۇتاش ئولتۇراقلاشقان ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار سەپەر قىلسا، ئوزۇق - تۈلۈك، سۇ ۋە باشقا لازىمەتلىكلەرنى ئېلىۋېلىش زۆرۈر بولمايتتى. يەنە يول ئەمىن بولغانلىقتىن بۇلاڭچىلىقتىن خالىي، ئۇرۇش - جېدەل ئەندىشىسىمۇ يوق ئىدى.

② يەنى ئارىلىقى يېقىن بولغانلىقتىن بىر شەھەردىن يەنە بىر شەھەرگە بارغىچە بولغان مۇساپە ئېنىق ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار سەپەرلىرىدە جاپا تارتماي، خاتىرجەم سەپەر قىلاتتى. مەسىلەن: ئەتىگەندە سەپەرگە چىقسا، ئالدىدىكى بىر شەھەردە چۈشلۈك تاماق يەپ ئارام ئالاتتى. ئاندىن سەپەرنى داۋام قىلىپ، يەنە بىر شەھەردە قونۇپ قالاتتى.

③ يولنىڭ خەۋپ - خەتەرلىرىدىن خاتىرجەم، شەھەرلەر ئارىسى يېقىن، ئوزۇق - تۈلۈكنىڭ تۈگەپ قىلىشىدىن ئەنسىرەش يوق. كېچە - كۈندۈز قايسى ۋاقىتتا سەپەر قىلماقچى بولساڭلار، سەپەر قىلىڭلار. جان ۋە مالغا خەۋپ يېتىشتىن ئەنسىرەش يوق. يولدا ئېغىر سەپەر جابدۇقلىرىنى كۆتۈرۈپ يۈرۈشىڭمۇ زۆرۈرىيىتى يوق.

④ يەنى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، مۇجاھىد ۋە ھەسەن قاتارلىق مۇپەسسىرلەر دېدىكى، ئۇلار بۇ نېمەتلەرگە تۈزكۈرلۈك قىلىپ، باشقىلارغا ئوخشاش سەپەر مۇساپىسىنى بېسىش ئۈچۈن ئوزۇق - تۈلۈك، ئات - ئۇلاغ بولمىسا بولمايدىغان، ئاپتاپتا چاڭقايدىغان، ئاچ قالىدىغان، ئارىلىقى يېقىن شەھەرلەرنىڭ ئورنىغا يىراق - يىراق سەھرالارنى ۋە قۇملۇقلارنى بېسىپ ئۆتىدىغان، يازدا پىژغىرىم ئاپتاپقا، قىشتا قاتتىق شىۋىرغانغا دۇچار بولىدىغان، تارتقان جاپا - مۇشەققەتلەرنى باشقىلارغا سۆزلەپ بەرگىدەك قىلىپ بەرگىن دەپ تىلىدى. ئۇلارنىڭ بۇ تىلىكى خۇددى ئىسرائىل ئەۋلادى تەرەنجىۋىل ۋە بۇدۇنە قاتارلىق نېمەتلەرنىڭ ئورنىغا پىياز، يېسىمۋېلەك، كۆكتات قاتارلىقلارنى تەلەپ قىلغاندەك بىر ئىش ئىدى. يەنە

بىر مەنىسى، ئۇلارنىڭ ئىش - ھەرىكىتىدىن شۇنداق تىلەك ئىپادىلەنگەن ئىدى.

⑤ يەنى ئۇلارنى شۇ دەرىجىدە ۋەيران قىلىۋەتتۈكى، ئۇلارنىڭ ھالاك بولغانلىقى كىشىلەر ئېغىزلىرىدىن چۈشۈرمەيدىغان ھېكايىگە ئايلاندى. ھەربىر مەجلىس ۋە سورۇننىڭ مۇھىم سۆھبەت تېمىسى بولۇپ قالدى.

⑥ يەنى ئۇلارنى يۇرت - يۇرتلارغا تارقىتىۋەتتۇق. نەتىجىدە سەبئە ئولتۇراقلاشقان مەشھۇر قەبىلىلەر يىراقتىكى ياقا يۇرتلارغا چېچىلىپ كەتتى. بەزىلىرى يەسرىبەككە، بەزىسى مەككىگە بېرىپ ئورۇنلاشتى. بەزىلىرى شام زېمىنلىرىغا يەرلەشتى، بەزىلىرى باشقا جايلارغا كەتتى.

وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُو فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُو عَلَيْهِم مِّن سُلْطٰنٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُّؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُم فِيهَآ مِّن شَرِكٍ وَمَا لَهُو مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَن أَذِنَ لَهُو

ئىبلىس ئۆزىنىڭ ئۇلارنى (ئازدۇرۇش) ھەققىدىكى تەخمىنىنى ھەقىقەتەن راستقا چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن بىر تۈركۈم مۇئمىنلەردىن باشقا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىبلىسقا ئەگىشىپ كەتتى [20]. ھالبۇكى، ئىبلىسنىڭ ئۇلار (يەنى ئەگەشكۈچىلەر) ئۈستىدە ھېچقانداق ھۆكۈمرانلىقى يوق ئىدى. پەقەت بىزنىڭ ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتقۇچىلارنى ئۇنىڭغا شەك كەلتۈرگۈچىلەردىن ئايرىشىمىز ئۈچۈن (ئىبلىسقا ۋەسۋەسە قىلىش پۇرسىتىنى بەردۇق)، رەببىڭ ھەممە نەرسىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر [21]. (ئى پەيغەمبەر! مۇشربكارغا) ئېيتقىنكى، «سىلەر ئاللاھنى قويۇپ ئىلاھ دەۋالغان نەرسىلىرىڭلارنى چاقىرىڭلار»^①، ئۇلار ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا زەررە چاغلىق نەرسىگە ئىگە بولالمايدۇ^②، بۇ ئىككىسى (نىڭ يارىتىلىشى ۋە ئىدارە قىلىنىشى)دا ئۇلارنىڭ ھېچقانداق شېرىكچىلىكى يوق^③، ئۇلاردىن ھېچبىرى ئاللاھقا ياردەمچىمۇ ئەمەس^④» [22]. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئاللاھ ئۆزى رۇخسەت بەرگەن ئادەمدىن باشقا ھېچكىمنىڭ شاپائىتى پايدا بەرمەيدۇ^⑤.

① يەنى سىلەرنىڭ قارىشىڭلار بويىچە ئىلاھ دەپ ئويلىغان نەرسىلىرىڭلارنىڭ ھەممىنى چاقىرىڭلار.

② يەنى ئۇلار نە ياخشىلىقنى تاللاش ئىختىيارىغا ئىگە ئەمەس نە يامانلىقنى. بىر كىمگە پايدا يەتكۈزۈش ياكى زىيان يەتكۈزۈشكۈمۇ قۇدرىتى يەتمەيدۇ. «ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا» دېگەن ئىبارە ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن تىلغا ئېلىندى. چۈنكى، بارلىق تاشقى مەۋجۇداتلارمۇ شۇلارنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. دېمەك ئۇلار ھېچبىر دەھشەتچى نەرسىگە ئىگە ئەمەس.

③ يەنى ئۇلارنىڭ نە ئاسمان - زېمىننى يارىتىشتا، نە ئۇلارغا ئىگىدارچىلىق قىلىشتا، نە ئۇلارنى باشقۇرۇشتا ھېچ شېرىكچىلىكى يوق.

④ ئاللاھ تائالا ھېچبىر ئىشتا باشقىلارنىڭ ياردىمىگە موھتاج بولۇپ قالمايدۇ. پۈتۈن ھوقۇق، كۈچ - قۇدرەت ۋە ئىختىيار ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىدە. ئۇنىڭغا ھېچكىم شېرىك ئەمەس. ئاللاھ تائالا بارلىق ئىشلارنى ھېچكىمنىڭ ياردىمىگە موھتاج بولماستىن ئۆز قۇدرىتى بىلەن ۋۇجۇتقا چىقىرىدۇ.

⑤ «ئاللاھ ئۆزى رۇخسەت بەرگەن ئادەمدىن باشقا» بۇنىڭ بىر مەنىسى: پەقەت پەيغەمبەرلەر، پەرىشتىلەر ۋە سالھىلار شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت بېرىلگەنلەر بولۇپ، شاپائەت قىلالايدۇ، ئۇلاردىن باشقىلار شاپائەت قىلالمايدۇ. شۇڭا، ئۇلاردىن باشقىلارنىڭ شاپائىتى قوبۇل قىلىنمايدۇ. نە ئۇلارغا شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت بېرىلمەيدۇ. ئىككىنچى مەنىسى: شاپائەتكە لايىق بولغانلار يەنى پەيغەمبەرلەر، پەرىشتىلەر ۋە سالھىلارمۇ پەقەت شاپائەتكە لايىق بولغانلارنى شاپائەت قىلالايدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تەرەپتىن پەقەت شاپائەتكە لايىق بولغانلارنىلا شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت بېرىلىدۇ، باشقىلارنى ئەمەس. (فەتھۇلقەدىر) دېمەك ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا پەيغەمبەرلەر، پەرىشتىلەر ۋە سالھىلاردىن باشقا ھېچكىم شاپائەت قىلالمايدۇ. ئۇلارمۇ پەقەت مۇئمىنلەرنىڭ ئىچىدىكى گۇناھكارلارنىلا شاپائەت قىلالايدۇ. ئەمما كاپىرلار، مۇشربكارلار ۋە ئاللاھقا قارشى چىققۇچىلارنى شاپائەت قىلالمايدۇ. قۇرئان كەرىم ئىككى ئايەتتە بۇ نۇقتىنى روشەن بايان قىلدى: ﴿ ئاللاھنىڭ رۇخسەتسىز كىمۇ ئاللاھنىڭ ئالدىدا شاپائەت

قِلَالِلسُّونِ ﴿۲۵۵﴾ (سۈرە بەقەرە 255 - ئايەت) يەنە ﴿ئۇلار ئاللاھ رازى بولغانلارغىلا شاپائەت قىلىدۇ﴾. (سۈرە ئەنبىيا 28 - ئايەت).

حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَن قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿۲۵۵﴾ * قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿۲۵۶﴾ قُلْ لَا تَسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نَسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۲۵۷﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿۲۵۸﴾

(شاپائەت قىلغۇچىلارنىڭ) دىللىرىدىن قورقۇنۇپ كۆتۈرۈلگەن چاغدا، ئۇلار (بىر - بىرىگە): «رەببىڭلار (شاپائەت توغرىلىق) نېمە دېدى؟» دەيدۇ. ①. ئۇلار: «ھەقىقى (دېدى) (يەنى مۇئمىنلەرگە شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت قىلدى)» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئاللاھ ئالىي مەرتىۋىلىكتۇر ۋە (ھەممىدىن) كاتتىدۇر [23]. (ئى يەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «سىلەرگە ئاسمانلاردىن ۋە زېمىندىن رىزىق بېرىپ تۇرۇۋاتقان كىم؟» ئېيتقىنىكى، «ئاللاھتۇر! شۈبھىسىزكى، بىز (يەنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرگۈچىلەر) ياكى سىلەر (ئىنكار قىلغۇچىلار) - (يەنى ئىككى تەرەپنىڭ بىرى يا) چوقۇم ھىدايەت ئۈستىدە يا ئويۇنچۇق گۇمراھلىقتىدۇر» ② [24]. ئېيتقىنىكى، «بىزنىڭ قىلغان گۇناھىمىزدىن سىلەر سوراققا تارتىلمايسىلەر، بىزمۇ سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلاردىن سوراققا تارتىلمايمىز» [25]. ئېيتقىنىكى، «رەببىمىز بىزنى (قىيامەت كۈنى) بىر ئارىغا توپلايدۇ، ئاندىن ئارىمىزدا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ» ③، ئاللاھ ئەڭ ئادالەتلىك ھۆكۈم قىلغۇچىدۇر، (خالايتىڭ ئەھۋالىنى) تولۇق بىلگۈچىدۇر» [26].

① بۇ ئايەتنىڭ بىر قانچە تەپسىرى بار. ئۇنى ئىمام ئىبنى جەرىر ۋە ئىبنى كەسىر ھەدىسكە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ مۇنداق تەپسىر قىلدى: ئاللاھ تائالا ئاسماندا بىر ئىش ھەققىدە ئەمىر (ۋەھىي) قىلسا، پەرىشتىلەر قورققىنىدىن قاناتلىرىنى قاقىدۇ ۋە بەھۇش بولۇپ كېتىدۇ. ئۇلار ھوشىغا كېلىپ، دىللىرىدىكى قورقۇنۇپ كەتكەندە، بىر - بىرىگە: رەببىمىز نېمە دېدى؟ دېيىشىدۇ. ئەرشنى كۆتۈرۈپ تۇرغان پەرىشتىلەر يېنىدىكىلەرگە رەببىنىڭ دېگەن سۆزىنى يەتكۈزىدۇ. پەرىشتىلەر ئاڭلىغانلىرىنى ئۆزلىرىدىن بىر قەۋەت ئاستىدا تۇرغان پەرىشتىلەرگە خەۋەر قىلىدۇ. بۇ خەۋەر شۇ يوسۇندا يەتكۈزۈلۈپ بىرىنچى قەۋەت ئاسماندىكى پەرىشتىلەرگىچە يېتىپ كېلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② گۇمراھلىقتا بولغانلار - ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا مەخلۇقاتقا رىزىق يەتكۈزۈپ بېرىشتە ھېچقانداق شېرىكچىلىكى بولمىغان نەرسىلەرنى مەبۇد دەپ قارايدىغانلاردۇر. نە يامغۇر ياغدۇرالمىدىغان، نە بىر نەرسە ئۈندۈرەلمەيدىغان بۇتلارنى مەبۇد دەپ قارايدىغانلار گۇمراھلاردۇر. شۇڭا پەقەت تەۋھىد ئەھلى ھەقىقەت ئۈستىدەدۇر. دېمەك ئىككى پىرقىنىڭ ھەر ئىككىسى ئەمەس، پەقەت بىرى چوقۇم ھىدايەت تاپقۇچىدۇر.

③ يەنى ئادالەت بىلەن جازالايدۇ ياكى مۇكاپاتلايدۇ. ياخشىلارنى جەننەتكە، يامانلارنى جەھەننەمگە كىرگۈزىدۇ.

قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ أَحَقُّم بِهٖ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾

ئېيتقنكى، «سەلەر ئاللاھنىڭ شېرىكلىرى دەپ ئۇنىڭغا قوشۇۋالغان نەرسىلىرىڭلارنى ماڭا بىر كۆرسىتىپ بېقىڭلارچۇ! ئەمەلىيەت ھەرگىز سەلەر دېگەندەك ئەمەس ①، بەلكى ئۇ غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھتۇر» [27]. سېنى بىز پەقەت پۈتكۈل ئىنسانلار ئۈچۈن خۇش خەۋەر بەرگۈچى ۋە ئاگاھلاندىرغۇچى قىلىپلا ئەۋەتتۇق. ئەمما ئىنسانلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ ② [28]. ئۇلار: «ئەگەر سەلەر (گېپىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، بۇ ۋەدە (قىلىنغان قىيامەت) قاچان بولىدۇ؟» دەيدۇ ③ [29].

① يەنى ئاللاھ تائالانىڭ ھېچبىر ئوخشىشى، نە تەڭدىشى، نە شېرىكى يوقتۇر. ھەر نەرسىنىڭ ئۈستىدىن غالىبتۇر. ئۇنىڭ بارلىق ئىشلىرىدا ۋە سۆزلىرىدە ھېكمەت باردۇر.

② ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئىككى نۇقتىنى بايان قىلدى: بىرى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ئومۇميۈزلۈك پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەنلىكى ۋە ئۇنىڭ بارلىق ئىنسانلارنىڭ رەھبىرى ۋە يول باشلىغۇچىسى ئىكەنلىكى. يەنە بىرى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى توغرا يولغا باشلاشنى ئارزۇ قىلىسىمۇ ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتسىمۇ، كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتمايدىغانلىقى ئىدى. بۇ ئىككى نۇقتا باشقا ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىندى. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەلچىلىكى توغرىلۇق مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر! ئېيتقنكى، ئى ئىنسانلار مەن ھەقىقەتەن سەلەرنىڭ ھەممىڭلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئەلچىمەن﴾. (سۈرە ئەئراف 158 - ئايەت) يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پۈتۈن جاھان ئەھلىنى (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندىرغۇچى بولۇشى ئۈچۈن، بەندىسىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىغۇچى قۇرئاننى نازىل قىلغان ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۇر﴾. (سۈرە فۇرقان 1 - ئايەت) بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ماڭا مەندىن ئىلگىرىكى ھېچبىر پەيغەمبەرگە بېرىلمىگەن بەش ئىش بېرىلدى. ماڭا دۈشمەنلىرىمنىڭ دىلىغا بىر ئايلىق يىراقلىقتىكى مۇساپىدىن قورقۇنۇپ سېلىش بىلەن ياردەم بېرىلدى. ماڭا زېمىننىڭ ھەممە يېرى ناماز ئوقۇشقا بولىدىغان مەسجىد ۋە پاك جاي قىلىپ بېرىلدى. مېنىڭ ئۈمىتىمدىن ھەرقانداق ئادەم قەيەردە نامازنىڭ ۋاقتى كەلسە، شۇ يەردە ناماز ئوقۇسۇن. ئۇرۇشتا ئېلىنغان ئولجىلار ماڭا ھالال قىلىپ بېرىلدى، ئۇ مەندىن ئىلگىرى ھېچكىمگە ھالال قىلىنمىغان ئىدى. ماڭا قىيامەت كۈنى شاپائەت قىلىش ھوقۇقى بېرىلدى. ئىلگىرى ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز قەۋمىگە خاس پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلەتتى، مەن بولسام، پۈتۈن ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلدىم». (سەھەۋۇل بۇخارى 335 - ھەدىس ۋە سەھەھ مۇسلىم 521 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن ئاق ۋە قارا تەنلىك بارلىق ئىنسانلارغا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلدىم» (سەھەھ مۇسلىم 521 - ھەدىس، سۈنەنى دارىمى 183 - ھەدىس) مۇجاھىد بۇ ھەدىسنى جىنلارغىمۇ، ئىنسانلارغىمۇ پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلدىم دەپ شەرھىلىگەن. باشقا مۇپەسسىرلەر: ئەرەبلەرگىمۇ ۋە ئەرەب بولمىغان مىللەتلەرگىمۇ پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلدىم دەپ شەرھىلىگەن. ئىمام ئىبنى كەسىر ھەر ئىككى ئۇقۇم توغرا دەپ قارايدۇ. ئاللاھ تائالا كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ گۇمراھ بولۇپ، ئىمان ئېيتمايدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن گەرچە كىشىلەرنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا ھېرىس بولساڭمۇ، (لېكىن) ئۇلارنىڭ تولىسى ئىمان ئېيتمايدۇ﴾. (سۈرە يۇسۇف 103 - ئايەت) ﴿ئەگەر

سەن يەر يۈزىدىكى كۆپچىلىك كىشىلەرگە (يەنى كاپىرلارغا) ئىتائەت قىلساڭ، ئۇلار سېنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرىدۇ. (سۈرە ئەنئام 116 - ئايەت). يەنى كۆپ سانلىق كىشىلەر گۇمراھ بولىدۇ.

③ كاپىرلار مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن شۇنداق سوئال سورايتتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە قىيامەتنىڭ قايمىم بولۇشى يىراق سانىلىنىدىغان، مۇمكىن ئەمەس بىر ئىش ئىدى.

قُلْ لَكُمْ مِيعَادٌ يَوْمٍ لَا تَسْتَعْجِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَا تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْفُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتَضَعُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعُوا أَنْخُنْ صَدَدْتَكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾

ئىيتقنىكى، «سەلەرگە ۋەدە قىلىنغان بىر كۈن باركى، سەلەر ئۇنىڭدىن بىردەممۇ كېچىكىپ قالالمايسىلەر ۋە بىردەممۇ ئىلگىرى كېتەلمەيسىلەر» ① [30]. كاپىرلار: «بۇ قۇرئانغىمۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى كىتابلارغىمۇ قەتئىي ئىشەنمەيمىز» دەيدۇ ②. ئەگەر سەن زالىملارنى پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىدا توختىتىپ قويۇلغان چاغدىكى بىر - بىرى بىلەن جېدەللىشىۋاتقان ھالىنى بىر كۆرسەڭ ئىدىڭ (ئەلۋەتتە قورقۇنچلۇق بىر ھالەتنى كۆرەتتىڭ) ③، بوزەك قىلىنغانلار چوڭچىلىق قىلغانلارغا ④: «ئەگەر سەلەر بولمىساڭلار، بىز چوقۇم ئىمان ئىيتاتتۇق» دەيدۇ ⑤ [31]. چوڭچىلىق قىلغانلار بوزەك قىلىنغانلارغا: «سەلەرگە ھىدايەت كەلگەندىن كېيىن بىز سەلەرنى ئۇنىڭدىن توستۇقمۇ؟ (ھەرگىز توستۇدۇق) سەلەر ئۆزۈڭلار گۇناھ قىلغۇچى بولدۇڭلار» دەيدۇ ⑥ [32].

① يەنى ئاللاھ تائالا قىيامەت ئۈچۈن بىر كۈننى بەلگىلىگەن، ئۇنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. ۋەدە قىلىنغان ۋاقىت كەلگەندە بىر سائەتمۇ ئىلگىرى - كېيىن بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ شۈبھىسىزكى، ئەگەر بىلسەڭلار، ئاللاھنىڭ (ئىنسانغا بېكىتكەن) ئەجلى كەلگەن چاغدا (ئەجەل) كېچىكتۈرۈلمەيدۇ.﴾ (سۈرە نۇھ 40 - ئايەت)

② يەنى ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى تەۋرات، زەبۇر، ئىنجىل قاتارلىق كىتابلارغا ئىشەنمەيمىز، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ﴿ بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾ «ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى كىتابلار» دېگەن ئاخىرەتنى كۆرسىتىدۇ. كاپىرلار بۇ يەردە ئاخىرەتكىمۇ ئىشەنمەيمىز، دېمەكچى. چۈنكى، بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ تەرسالقى ۋە گۇمراھلىقتا ھەددىدىن ئاشقانلىقى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار شۇنچە كۆپ دەلىل - پاكىتلارنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، قۇرئانغا ۋە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈشكە ئۇنىمايدۇ.

③ يەنى بۇلار دۇنيادىكى چاغدا كۇفرلىق ۋە شېرىكتە بىر - بىرىگە ھەمكارلاشقان ۋە شۇ ئاساستا بىر - بىرى بىلەن دوست بولۇشقانلار ئىدى. لېكىن ئاخىرەتتە ئۇلار بىر - بىرىگە دۈشمەن بولۇپ، خاتالىقلىرىنى بىر - بىرىگە ئارتىشقا ئۇرۇنىدۇ.

④ يەنى دۇنيادا ئاقىۋىتىنى ئويلانماستىن، توغرا بىلەن خاتانى ئايرىماستىن ئومۇمىي ئېقىمغا ئەگىشىپ ماڭغان بۇ كىشىلەر قىيامەت كۈنى ئۆزلىرى دۇنيادا ئەگەشكەن رەھبەرلىرىگە شۇنداق دەيدۇ.

⑤ يەنى سەلەر بىزنى پەيغەمبەرلەر ۋە ھەقىكە دەۋەت قىلغۇچىلارغا ئەگىشىشتىن توسقان ئىدىڭلار، ئەگەر سەلەر توستىمىغان بولساڭلار، بىز چوقۇم ئىمان ئىيتقان بولاتتۇق.

⑥ يەنى بىزدە سەلەرنى ھىدايەتتىن توسىدىغان كۈچ يوق ئىدى. بىز سەلەرنى باتىل يولغا پەقەت دەۋەت قىلىپلا قويدۇق. سەلەر بىزگە ھېچقانداق دەلىل - پاكىتسىز ئەگەشتىڭلار. ئۆزۈڭلارنىڭ نەپسى خاھىشىڭلارغا ئەگىشىپ، ھەقىقىي قوبۇل قىلمىدىڭلار. بۈگۈن بىزنى گۇناھكار قىلامسىلەر؟ ۋەھالەنكى، سەلەر ھەممە ئىشنى ئۆز ئىرادەڭلار بويىچە قىلدىڭلار، شۇڭا بىز ئەمەس، ئۆزۈڭلار گۇناھكار.

وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَعْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٥﴾

بوزەك قىلىنغانلار ھاكاۋۇر بولباشچىلارغا: «ياق! (سىلەرنىڭ ئىشىڭلار بىزنى ئازدۇرۇش ئۈچۈن) كېچە - كۈندۈز قىلغان ھىيلە - مىكر قىلىش ئىدى. سىلەر ھەمىشە بىزنى ئاللاھنى ئىنكار قىلىشقا ۋە ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرۈشكە بۇيرۇيتتىڭلار!» دەيدۇ. ئۇلار ئازابنى كۆرگەن چاغدا، (ھەر ئىككى گۇرۇھ ئىمان ئېيتمىغانلىقىغا) ھەسرەت - نادامەتلىرىنى يوشۇرىدۇ،^② كاپىرلارنىڭ بويۇنلىرىغا تاقاقلارنى سالماق،^③ ئۇلارغا پەقەت قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى بېرىلىدۇ^④ [33]. قانداقلا بىر شەھەرگە بىرەر ئاگاھلاندىرغۇچى (پەيغەمبەر) ئەۋەتسەكلا، ئۇ شەھەرنىڭ دۆلەتمەن ئادەملىرى: «بىز سىلەر ئېلىپ كەلگەن دىننى قەتئىي ئىنكار قىلىمىز»^⑤ دېدى [34].

① بىز پەيغەمبەرلەرنى ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن ئىنكار قىلغان بولساق، ئاندىن گۇناھكار بولغان بولاتتۇق. ئەمىلىيەت شۇكى، سىلەر بىزنى گۇمراھ قىلىش ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز ھىيلە - مىكر قىلاتتىڭلار، بىزنى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئىنكار قىلىشقا، ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرۈشكە تەرغىب قىلاتتىڭلار، نەتىجىدە بىز سىلەرگە ئەگىشىپ ئىماندىن مەھرۇم قالدۇق.

② يەنى ئۇلار بىر - بىرىگە گۇناھنى ئارتىشقا ئۇرۇنىدۇ، لېكىن ھەر ئىككى پىرقە ئۆزلىرىنىڭ ئىمان ئېيتمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلغانلىقىنى ئۆز ئىچىدە بىلىدۇ. تېخىمۇ كۆپ مالاھىتەكە قالماسلىق ئۈچۈن ئىزھار قىلىشقا پىتىنالمىدۇ.

③ يەنى ئۇلارنىڭ قوللىرى زەنجىرلەر بىلەن بويۇنلىرىغا باغلىنىدۇ.

④ يەنى ھەر ئىككى پىرقە قىلغان قىلمىشلىرىغا قارىتا جازالىنىدۇ. ئەگەشتۈرگۈچى رەھبەرلەرگە ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىغا يارىشا جازا بېرىلىدۇ. ئەگەشكۈچىلەرگەمۇ قىلمىشقا يارىشا جازا بېرىلىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ھەممىگە ئىككى ھەسسە ئازاب بېرىلىدۇ، لېكىن سىلەر (ئازابىنىڭ دەھشىتىنى بىلمەيسىلەر). (سۈرە ئەئراف 38 - ئايەت).

⑤ بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلۋاتىدۇ. مەككە كاتتىباشلىرى ۋە ئۇنىڭ دۆلەتمەن ئادەملىرى ئىمان ئېيتماي، ساڭا ئازار بېرىۋاتىدۇ، بۇ يېڭى بىر ئىش ئەمەس، ھەر دەۋرنىڭ دۆلەتمەن ئادەملىرى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىپ كەلگەن. ھەربىر پەيغەمبەرگە ئاۋۋال ئىمان ئېيتقانلار جەمئىيەتتىكى ئاجىز ۋە پېقىر كىشىلەردىن بولغان ئىدى. مەسىلەن: نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى پەيغەمبەرگە مۇنداق دېگەن: ﴿ (ئى نۇھ!) ساڭا تۆۋەن تەبىقىدىكى ئادەملەر ئەگەشكەن تۇرسا، ساڭا بىز ئىمان ئېيتامدۇق؟ ﴾. (سۈرە شۇئەرا 111 - ئايەت) ﴿ بىزنىڭچە، سەن پەقەت بىزگە ئوخشاشلا بىر ئىنسان، ھەمدە ساڭا ئارىمىزدىكى (چولتا پىكىرلىك) تۆۋەن تەبىقىنىڭ (يەنى پەس ئادەملەرنىڭ) ئويلىنىمىغا (يەڭگىلىك بىلەن) ساڭا ئەگەشكەنلىكىنى كۆرۈۋاتىمىز. ﴾. (سۈرە ھۇد 27 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى). باشقا پەيغەمبەرلەرگەمۇ قەۋملىرى شۇنداق گەپلەرنى قىلغان. مەسىلەن: سۈرە ئەئراف 75 - ، سۈرە ئەنئام 53 - ، 133 - ، سۈرە ئىسرا 16 - ئايەتلەردە. ﴿ مۇتۇن ﴾ دۆلەتمەن ۋە ھوقۇقدار كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَدِّيْنَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَن ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الْوَعْدِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾

ئۇلار يەنە: «بىزنىڭ پۇل - ماللىرىمىز ۋە بالىلىرىمىز ئەڭ كۆپ، بىز ئازابقا ئۇچرىمايمىز» دېدى ① [35].
 (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «شەكسىزكى، رەببىم خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ،
 (خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى) تار قىلىدۇ» ②، لېكىن كىشىلەرنىڭ تولىسى (بۇنىڭ بىر سىناق
 ئىكەنلىكىنى) بىلمەيدۇ» [36]. سىلەرنى بىزگە يېقىنلاشتۇرىدىغان نەرسە سىلەرنىڭ پۇل - ماللىرىڭلار
 ياكى بالىلىرىڭلار ئەمەس ③، لېكىن كىمكى ئىمان ئېيتسا ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلسا ④، ئەنە شۇلارغا
 قىلغان ئەمەللىرى ئۈچۈن ھەسسىلەپ مۇكاپات بېرىلىدۇ ⑤، ئۇلار (جەننەتتىكى) ئېسىل سارايلاردا
 خاتىرجەم ھالدا تۇرىدۇ [37].

① يەنى ئۇلار: ئاللاھ تائالا بىزگە دۇنيادا كۆپ مال - مۈلۈك ۋە پەرزەنت ئاتا قىلدى، شۇڭا قىيامەت بولسىمۇ، بىزگە ئازاب بولمايدۇ، دېدى. گويا ئۇلار ئاخىرەتتىمۇ دۇنياغا ئوخشاش كاپىرغىمۇ ۋە مۇئمىنگىمۇ ئاللاھنىڭ نېمەتلىرى باراۋەر بېرىلىدىغان جاي دەپ ئويلاپ قالدى. ۋەھالەنكى، ئاخىرەت بولسا «دارۇلجازا» جازالايدىغان جاي. ئۇ يەردە دۇنيادا قىلىنغان ياخشى ئەمەللەرگە مۇكاپات بېرىلىدۇ، يامان ئەمەللەرگە جازا بېرىلىدۇ. دۇنيا بولسا «دارۇلئىمتىھان» سىنايدىغان جاي. ئاللاھ تائالا دۇنيادا سىناش ئۈچۈن ھەممە بەندىلىرىگە ماددىي ۋە مەنىۋى نېمەتلەرنى ئاتا قىلىدۇ.

ياكى بولمىسا، ئۇلار دۇنيادا ئېرىشكەن مال - مۈلۈك ۋە باياشاتلىقنى ئاللاھنىڭ رىزالىقىنىڭ بەلگىسى دەپ تونۇۋالدى. ھالبۇكى، ئىش ئۇنداق ئەمەس. ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا، ئاللاھ تائالا ئىتائەتمەن بەندىلىرىگە ھەممىدىن كۆپ بايلىق ۋە ئەۋلاد ئاتا قىلغان بولاتتى.

② بۇ ئايەتتە كاپىرلارنىڭ مەزكۇر خاتا چۈشەنچىسىگە رەددىيە بېرىلىۋاتىدۇ. رىزىقنىڭ كەڭ ياكى تار بولۇشى ئاللاھنىڭ رازىلىقى ياكى نارازىلىقىنىڭ بەلگىسى ئەمەس، بەلكى بۇ ئاللاھنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. چۈنكى، ئاللاھ مال - دۇنيانى ياقىتۇرغان بەندىسىگىمۇ بېرىدۇ، ياقىتۇرمىغان بەندىسىگىمۇ بېرىدۇ. خالىغان كىشىنى باي قىلىدۇ، خالىغان كىشىنى كەمبەغەل قىلىدۇ.

③ يەنى بۇ مال - مۈلۈك بىزنىڭ سىلەرنى ياخشى كۆرگەنلىكىمىزنىڭ بەلگىسى ۋە دەلىلىمۇ ئەمەس. نە ئۇ سىلەرنىڭ دەرگاھىمىزدا ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئېرىشىدىغانلىقىڭلاردىن دېرەك بەرمەيدۇ.

④ يەنى بىزنىڭ ياخشى كۆرۈشىمىزگە يەتكۈزىدىغان ۋە بىزگە يېقىنلاشتۇرىدىغان ۋاسىتە پەقەت ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلدىن ئىبارەت. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ تاشقى شەكلىڭلارغا ۋە مال - مۈلۈكۈڭلارغا قارىمايدۇ، بەلكى سىلەرنىڭ دىلىڭلارغا ۋە ئەمەلىڭلارغا قارايدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2564 - ھەدىس)

⑤ ھەتتا ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە كۆپەيتىپ بېرىدۇ. يەنى ئۇلارغا بىر ياخشىلىق ئۈچۈن 10 ھەسسەدىن يەتتە يۈز ھەسسەگىچە، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ ساۋاب بېرىدۇ.

وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ أُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهَذَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾

بىزنىڭ ئازابىمىزدىن قېچىپ قوتۇلۇشنى گۇمان قىلىپ، ئايەتلىرىمىزگە كۈچىنىڭ بارىچە قارشى تۇرغانلارغا كەلسەك، ئۇلار ئازابقا ھازىر قىلىنىدىغانلاردۇر [38]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «شۈبھىسىزكى، رەببىم بەندىلىرى ئىچىدىن خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ، (خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى) تار قىلىدۇ»^①، سىلەر (ئاللاھ يولىدا) نېمىنى بەرسەڭلار، ئاللاھ ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ بېرىدۇ»^②، ئۇ رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر»^③ [39]. ئۇ كۈندە (ئاللاھ ھېساب ئېلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ) ھەممىسىنى يىغىدۇ، ئاندىن پەرىشتىلەرگە: «ئاشۇلار سىلەرگە چوقۇنغانمىدى؟» دەيدۇ^④ [40].

① ئاللاھ تائالا بەزىدە تەدرىجىي جازالاش ئۈچۈن، كاپىرغىمۇ كۆپ مال - مۈلۈك بېرىدۇ. بەزىدە بېرىلىدىغان ساۋابىنى كۆپەيتىپ بېرىش ئۈچۈن، مۇئمىننىڭ رىزقىنى تار قىلىدۇ. شۇڭا، نوقۇل مال - مۈلۈكنىڭ كۆپ بېرىلگەنلىكى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىغا دەلىل بولالمايدۇ. شۇنىڭدەك مال - مۈلۈكنىڭ ئاز بېرىلگەنلىكىمۇ ئۇنىڭ نارازىلىقىغا دەلىل بولالمايدۇ. بۇ نۇقتا تەكىتلەش يۈزىسىدىن تەكرار كەلتۈرۈلدى.

② " إِخْلَاقٌ " تۆلەپ بېرىش، ئورنىنى تولدۇرۇپ بېرىش، بەدىلىنى ئۆتەش دېگەن مەنىدە. ئورنىنى تولدۇرۇش دۇنيادىمۇ مۇمكىن بولىدۇ، ئاخىرەتتە شەكسىز بولىدۇ. بىر ھەدىس قۇددىسىدا «ئاللاھ تائالا بەندىسىگە: سەن مېنىڭ يولۇمدا بايلىقىڭنى سەرپ قىلغىن، مەن ساڭا ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ بېرىمەن، دەيدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4684 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر كىشىگە ھەركۈنى ئىككى پەرىشتە ھەمراھ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى: ئى ئاللاھ! بېخلىنىڭ پۇل - مېلىنى ھالاك قىلغىن! دېسە، يەنە بىرى: ئى ئاللاھ! سېنىڭ يولۇڭدا پۇل - مېلىنى سەرپ قىلغان كىشىگە ئۇنىڭ پۇل - مېلىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ بەرگىن! دەيدۇ» (سەھىھۇل بۇخارى 1442 - ھەدىس)

③ ئەگەر بەندە بىر نەرسە بەرسە، ئۇنىڭ بەرگەنلىكى ئاللاھ تائالانىڭ شۇنىڭغا مۇۋەپپەقىيەت قىلغانلىقى، ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگەنلىكى ۋە ئۇنىڭ تەقدىرى بىلەن بەرگەن بولىدۇ. ھەقىقەتتە بۇ بەرگۈچى ئۇنىڭ رىزىق بەرگۈچىسى ئەمەس. شۇنىڭدەك ئاتا ئۆز بالىلىرىنىڭ كېپىلى ھېسابلىنىدۇ، رىزىق بەرگۈچىسى ئەمەس. پادىشاھمۇ لەشكەرلىرىنىڭ كېپىلى ھېسابلىنىدۇ، رىزىق بەرگۈچىسى ئەمەس. ھەقىقەتتە پادىشاھ، خەلق، چوڭ، كىچىك ھەممىگە رىزىق بەرگۈچى پەقەت ھەممىنى ياراتقان ئاللاھ تائالادۇر. شۇ ۋەجىدىن بەندە ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان بايلىقتىن بىر نەرسە بەرسە، ئۇ پەقەت ئاللاھ بەرگەننى تەسەۋرۇپ قىلغۇچى بولىدۇ، رىزىق بەرگۈچى بولمايدۇ. ھەقىقىي رىزىق بەرگۈچى پەقەتلا ئاللاھ تائالادۇر. ئەمدى ئاللاھ تائالا ئۆزى ئاتا قىلغان بايلىقتىن ئۆزىنىڭ رىزىقىنى كۆزلەپ خەجلىگەنگە ساۋاب بېرىشى بولسا، ئۇنىڭ پەزىلى - كەرىمى ۋە مەرھەمەتتىندۇر.

④ ئاللاھ تائالا مۇشرىكلارنى خالايقنىڭ ئالدىدا خار ۋە زەلىل قىلىش ئۈچۈن، پەرىشتىلەردىن شۇنداق سورايدۇ. بۇ خۇددى ئىيسا ئەلەيھىسسالامدىن سورىغان سوئالغا ئوخشايدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭدىن مۇنداق سورايدۇ: ﴿ئى مەرەپەم ئوغلى ئىيسا! سەن كىشىلەرگە، ئاللاھنى قويۇپ مەن بىلەن ئانامنى ئىككى ئىلاھ قىلىۋېلىڭلار، دېدىڭمۇ؟﴾ ئىيسا ئېيتتى: «(ئى رەببىم!) شەنىڭگە لايىق ئەمەس نەرسىلەردىن سېنى پاك

دەپ ئېتىقاد قىلمەنكى، ماڭا ئېيتىشقا تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنى مەن ئېيتمايمەن ﴿. (سۈرە مائىدە 116 - ئايەت) شۇنىڭدەك ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەردىنمۇ سوۋايدۇ: ﴿ مېنىڭ بۇ بەندىلىرىمنى سىلەر ئازدۇرۇڭلارمۇ؟ يا (توغرا) يولدىن ئۇلار ئۆزلىرى ئازدىمۇ؟﴾ دەيدۇ ﴿. (سۈرە فۇرقان 17 - ئايەت) يەنى ئاشۇ كىشىلەر سىلەرنىڭ بۇيرۇقلىرىغا بويىچە سىلەرگە ئىبادەت قىلغانمىدى؟

قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيِّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تَتَلَا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاءَكُمْ

پەرىشتىلەر ئېيتىدۇ: «سەن پاك تۇرسەن، بىزنىڭ ئىگىمىز ئۇلار ئەمەس، پەقەتلا سەن ①. (ئۇلار بىزگە چوقۇنمايتتى) بەلكى جىنغا چوقۇناتتى ②. ئۇلارنىڭ تولىسى جىنغا ئېتىقاد قىلاتتى» [41]. بۈگۈن سىلەر بىر - بىرىڭلارغا نە پايدا، نە زىيان يەتكۈزەلمەيسىلەر ③، بىز (مۇشۇ بولۇپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلارغا ④: «سىلەر ئىنكار قىلغان دوزاخ ئازابىنى تېتىڭلار» دەيمىز [42]. ئۇلارغا بىزنىڭ روشەن ئايەتلىرىمىز ئوقۇپ بېرىلگەندە، ئۇلار: «بۇ پەقەت سىلەرنى ئاتا - بوۋاڭلار چوقۇنۇپ كېلىۋاتقان نەرسىلەرگە چوقۇنۇشتىن توسماقچى بولغان ئادەمدۇر ⑤» دېدى،

① پەرىشتىلەرمۇ ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش ئاللاھ تائالانىڭ پاكلىقىنى بايان قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ گۇناھسىزلىقىنى بايان قىلىدۇ. ئۇلار ئېيتىدۇكى، بىز سېنىڭ بەندىلىرىڭ، بىزنىڭ ئىگىمىز پەقەتلا سەن، ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ھېچقانداق مۇناسىۋىتىمىز يوق.

② بۇ يەردىكى «جىنلار» دېگەندىن شەيتانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئەسلىدە ئۇلار شەيتانلارغا چوقۇناتتى. چۈنكى، شەيتانلار ئۇلارغا بۇتقا چوقۇنۇشنى چىرايلىق كۆرسىتىپ، ئۇلارنى گۇمراھلىق يولىغا باشلىغان ئىدى. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىندى: ﴿ئۇلار (يەنى مۇشۇلار) ئاللاھنى قويۇپ، پەقەت (ئۆزلىرى) چىشى (ناملار بىلەن ئاتىۋالغان) بۇتلارغا چوقۇنىدۇ، ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن باش تارتقان شەيتانغىلا چوقۇنىدۇ﴾. (سۈرە نىسا 117 - ئايەت)

③ يەنى دۇنيادا سىلەر پايدا يەتكۈزىدۇ. شاپائەت قىلىدۇ، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزىدۇ دېگەن ئېتىقاد بىلەن چوقۇنغان نەرسىلىرىڭلار بۈگۈن سىلەرگە پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھالى بۈگۈنكى پىرىلەرگە ۋە قەبرىلەردىكى بۇزۇكلارغا چوقۇنىدىغانلارنىڭ ھالىغا ئوخشايدۇ. قىيامەت كۈنى پىرىلەر ۋە قەبرىدىكى بۇزۇكلار ھېچنەرسىگە ياردەم بېرەلمەيدۇ.

④ بۇ يەردىكى ئۆزىگە «زۇلۇم قىلغانلار» ئاللاھنىڭ غەيرىگە چوقۇنغانلارنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش چوڭ زۇلۇمدۇر. مۇشۇلار ھەممىدىن چوڭ زالىملاردۇر.

⑤ بۇ يەردىكى «ئادەم» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. ئاتا - بوۋىلارنىڭ دىنى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە توغرا دىن ھېسابلىناتتى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ «جىنايىتىنى» بايان قىلغاندا، ﴿بۇ پەقەت سىلەرنى ئاتا - بوۋاڭلار چوقۇنۇپ كېلىۋاتقان نەرسىلەرگە چوقۇنۇشتىن توسماقچى بولغان ئادەمدۇر﴾ دېدى.

وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِفْكٌ مُّفْتَرَىٰ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِّنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَّغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾ * قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ أَن تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَىٰ نَفْسٍ وَأَن تُفَكَّرُوا بِمَا صَاحِبِكُمْ مِّنْ جَنَّةٍ

ئۇلار يەنە: «بۇ (قۇرئان) توقۇلغان يالغان سۆزدىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر» ① دېدى. كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلار ئۆزلىرىگە ھەقىقەت (يەنى قۇرئان) يېتىپ كەلگەندە: «بۇ پەقەت ئوپىئوچۇق سېھىردۇر» دېدى ② [43]. بىز ئۇلارغا (قۇرئاندىن ئىلگىرى) ئوقۇيدىغان ھېچقانداق كىتاب ئاتا قىلمىدۇق. (ئى پەيغەمبەر!) سەندىن ئىلگىرى ئۇلارغا ھېچقانداق ئاگاھلاندىرغۇچى (پەيغەمبەر) مۇ ئەۋەتمىگەن ئىدۇق ③ [44]. ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرمۇ (پەيغەمبەرلەرنى) ئىنكار قىلغان ئىدى. بۇلار (يەنى مەككىلىكلەر) ئىلگىرىكىلەر ئېرىشكەن (كۈچ - قۇۋۋەت ۋە بايلىق) نىڭ ئوندىن بىرىگىمۇ ئېرىشكىنى يوق. ئىلگىرىكىلەر مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىمنى ئىنكار قىلغان ئىدى. مېنىڭ ئۇلارغا بەرگەن جازايىم قانداق بولدى؟ ④ [45] (ئى پەيغەمبەر! ئاشۇ ئىنكارچىلارغا) ئېيتقىنكى، «مەن سىلەرگە بىر ئىشنى تەۋسىيە قىلىمەن: سىلەر ئاللاھ ئۈچۈن ئىككى - ئىككىدىن، ياكى بىر - بىردىن تۇرۇڭلار، ئاندىن پىكىر يۈرگۈزۈڭلار». ھەمراھىڭلار (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) دا ھېچبىر مەجنۇنلۇق يوق ⑤.

① بۇ يەردىكى ئىككىنچى ﴿ هَذَا ﴾ قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇلار قۇرئان كەرىمنى توقۇلما بوھتان، توقۇلغان يالغان سۆزدۇر، دەيدۇ.

② ئۇلار باشتا قۇرئان كەرىمنى توقۇلغان يالغان سۆز دېگەن ئىدى، بۇ يەردە ئوپىئوچۇق سېھىردۇر، دېدى. باشتىكى قۇرئان كەرىمنىڭ ئوقۇمى ۋە مەقسىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا، كېيىنكىسى ئۇنىڭ مۆجىزىلىك ئۇسلۇبى، نەزمىي تەرتىپى، پاساھەت ۋە بالاغەتتىكى يۈكسەكلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. (فەتھۇلقەدىر)

③ شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئۆزلىرىگىمۇ بىر پەيغەمبەر كەلسەن، ئاسماندىن كىتاب نازىل بولسىكەن، دەپ ئارزۇ قىلاتتى. ئەمما، ئۇلارنىڭ ئارزۇسى بويىچە پەيغەمبەر كەلگەندە بولسا ئۇنى ئىنكار قىلدى.

④ بۇ يەردە مەككە كاپىرلىرىغا ئاگاھلاندىرۇش بېرىلىۋاتىدۇ. سىلەر تاللىغان ئىنكار قىلىش يولى ھەقىقەتەن خەتەرلىك ئاقىۋەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. سىلەردىن ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرمۇ ئەنە شۇنداق يولنى تاللىغانلىقى ئۈچۈن، ھالاک بولۇپ كەتتى. ھالبۇكى، ئۇلار مال - مۈلۈك، كۈچ - قۇۋۋەت جەھەتتە سىلەردىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئىدى. سىلەر ئۇلارنىڭ ئوندىن بىرىگىمۇ يېتەلمەيسىلەر. شۇنداق تۇرۇپمۇ ئۇلار ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلالمىدى. بۇ مەزمۇن سۈرە ئەھقافنىڭ 26 - ئايىتىدىمۇ بايان قىلىندى.

⑤ يەنى مەن سىلەرنى ھازىرقى پوزىتسىيەڭلاردىن ئاگاھلاندىرۇپ، شۇنداق نەسىھەت قىلماقچىمەنكى، سىلەر يەككە ھالدا ياكى ئىككىدىن بولۇپ، پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن، نەپسى خاھىشىڭلارغا بېرىلمەستىن، قارشى پىكىر قىلماستىن، سەمىمىيلىك بىلەن، بىر - بىرىڭلاردىن مۇھەممەد راست مەجنۇنمۇ ياكى ئەمەسمۇ دەپ سوراڭلار، مېنىڭ ھاياتىم ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈڭلار، مەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ياشىدىم، مەن سىلەرنى دەۋەت قىلىۋاتقان نەرسىدە ۋە مەندە مەجنۇنلۇقنى ئىسپاتلايدىغان كىچىككىنە بىر بەلگە بارمۇ؟ ئەگەر سىلەر مەنمەنلىك ۋە مۇتەئەسسەپلىكنى بىر چەتكە قايىرىپ

قويۇپ، تەپەككۈر قىلساڭلار، چوقۇم ھەمرايىڭلارنىڭ مەجنۇنلۇقتىن تولمۇ يىراق ئىكەنلىكىنى بىلىسىلەر.

إِنَّ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنَّ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَمَ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبَدِّئُ الْبَاطِلَ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾

ئۇ پەقەت قاتتىق ئازاب چۈشۈشتىن ئىلگىرى سىلەرگە ئەۋەتىلگەن بىر ئاگاھلاندىرغۇچىدۇر ﴿46﴾. ئېيتقىنى، «مەن (دەننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) سىلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلغىنىم يوق، (ئەگەر تەلەپ قىلغان بولسام) سىلەرنىڭ بولسۇن ﴿47﴾. مېنىڭ ئەجرىمنى بېرىشنى پەقەتلا ئاللاھ ئۈستىگە ئالغان. ئاللاھ ھەممىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر» ﴿47﴾. ئېيتقىنى، «رەببىم، ھەقىقەتەن ھەق (راست ۋەھىي)نى چۈشۈرىدۇ ﴿48﴾، ئاللاھ غەيبىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر» ﴿48﴾. ئېيتقىنى، «ھەق (يەنى ئىسلام) كەلدى (باتىل يوقالدى)، باتىل (بىرەر نەرسىنى) پەيدا قىلالمايدۇ، ئەسلىگىمۇ كەلتۈرەلمەيدۇ» ﴿49﴾.

① يەنى ئۇ پەقەت سىلەرنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن كەلگەن. ئۇ باشلىغان توغرا يولدا ماڭمىغان ئەھۋالدا، سىلەرگە نازىل بولىدىغان قاتتىق ئازابتىن ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى ئاگاھلاندىرىدۇ. بۇ ھەقتە مۇنداق بىر ھەدىس بار: بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەفا تېغىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ: «ئى سەباھا!» دەپ توۋلىدى. بۇنى ئاڭلىغان قۇرەيش ئەھلى ئۇنىڭ يېنىغا يىغلىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ؟ ئەگەر سىلەرگە دۈشمەنلەر ئەتىگەندە ياكى ئاخشامدا ئۈستۈڭلارغا باستۇرۇپ كېلىدۇ دەپ خەۋەر قىلسام، سىلەر ماڭا ئىشىنەمسىلەر؟» دېدى. ئۇلار: ئەلۋەتتە ئىشىنىمىز دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن ھەقىقەتەن قاتتىق ئازاب نازىل بولۇشتىن ئىلگىرى، سىلەرگە ئەۋەتىلگەن بىر ئاگاھلاندىرغۇچىمەن» دېدى. بۇنى ئاڭلىغان ئەبۇلھەب: قولۇڭ قۇرۇپ كەتسۇن! بىزنى مۇشۇ ئىش ئۈچۈن يىغدىڭمۇ؟ دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا: ﴿ئەبۇلھەبىنىڭ ئىككى قولى قۇرۇپ كەتسۇن! (ئەمەلدە) قۇرۇپ كەتتى﴾. (سۇرە لەھەب 1 - ئايەت) دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4801 - ھەدىس)

② مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ يەردە ئۆزىنىڭ غەرەزسىزلىكىنى ۋە دۇنيانىڭ مال - مۈلۈكىگە ئېرىشىشكە قىزىقمايلىقىنى تېخىمۇ روشەن ئىپادىلىدى. بۇنىڭدىن مەقسەت، كىشىلەرنىڭ ئۇنى پۇل - مال توپلاش ئۈچۈن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىۋاتقانمىكىن دەيدىغان شەك - شۈبھىسى بولسا، ئۇنى يوق قىلىش ئىدى.

③ "قَدْ" نىڭ مەنىسى ئوق ئاتماق، تاشلىماق، دىلغا قورقۇنچ سالماق، تۆھمەت قىلماق بولۇپ، يەنە سۆز قىلماق دېگەن مەنىدەمۇ كېلىدۇ. بۇ يەردە ئىككىنچى مەنە ئېلىنغان يەنى ئاللاھ ھەق سۆزنى قىلىدۇ، پەيغەمبەرلىرىگە ۋەھىي چۈشۈرىدۇ. ئۇلار ئارقىلىق كىشىلەرگە ھەقنى ئوچۇقلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ئاللاھ ئۆز ھۆكۈمى بويىچە بەندىلىرىدىن خالىغان ئادەمگە ۋەھىي چۈشۈرىدۇ﴾. (سۇرە مۇئىمىن 15 - ئايەت) يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى: ﴿رەببىم ھەقىقەتەن (باتىلنى ۋە ھەرقانداق سەپسەتنى) ھەقىقەت بىلەن ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ﴾.

④ بۇ يەردىكى «ھەق» قۇرئاننى كۆرسىتىدۇ. «باتىل» كۇفرلىق ۋە شېرىكىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، ئاللاھ تەرەپتىن ئۇنىڭ دەلىلى ۋە قۇرئاننى كەلدى، شۇنىڭ بىلەن باتىل ئۆچتى ۋە يوقالدى، ئەمدى

باتىل باش كۆتۈرەلمەيدىغان ھالغا كەلدى. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: ﴿ بەلكى بىز ھەقىقىي باتىلغا ئاتىمىز (ھۈجۇم قىلىمىز)، ھەق باتىلنىڭ مېڭىسىنى ئېزىۋېتىمىدۇ، باتىل شۇ ھامان تۈزۈپ كېتىدۇ (يوقىلىدۇ) ﴾. (سۈرە ئەنبىيا 18 - ئايەت) ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككە پەتھى بولغان كۈنى كەبىنىڭ ئىچىگە كىرگەندە، تۆت تامغا تىكلەكلىك بۇتلارنى ئوقياسىنىڭ ئۈچى بىلەن ئۈرۈپ تۈرۈپ: ﴿ ھەق (دىن) كەلدى، باتىل يوقالدى ﴾ (سۈرە ئىسرا 81 - ئايەت) نى ئوقۇغان ئىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4287 - ھەدىس)

قُلْ إِنْ صَلَّيْتَ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فِيمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥١﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَرَغُوا فَلَا قُوَّةَ وَأُخِذُوا مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥٢﴾ وَقَالُوا ءَامَنَّا بِهِ ءَأَنَّىٰ لَهُمُ التَّنَاطُوشُ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾

ئېيتقنىكى، «ئەگەر مەن (ھەق يولدىن) ئېزىپ كەتسەم، ئازغانلىقىمنىڭ زىيىنى پەقەت ئۆزۈمگىدۇر، ئەگەر مەن ھىدايەت تاپسام، (بۇ) رەببىم ماڭا ۋەھىي قىلغان (قۇرئاننىڭ) سەۋەبىدىندۇر» ①. شەكسىزكى، ئاللاھ (سەلەرگە دېگەنلىرىمنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، يېقىندۇر» ② [50]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر سەن ئۇلارنىڭ (قىيامەت كۈنى) قورقۇپ قاچىدىغان يەر تاپالمايۋاتقان، دوزاخقا يېقىن بىر جايدا تۇتۇلغان ۋاقىتتىكى ھالىنى بىر كۆرسەڭ (ئاجايىپ قورقۇنچلۇق ھالىنى كۆرگەن بولاتتىڭ) ③ [51]. ئۇلار (ئازابىنى كۆرگەن چاغدىلا): «ئىمان ئېيتتۇق» دەيدۇ. ئۇلار (ئاخىرەتتىن ئىبارەت) يىراق جايدا تۇرۇپ (دۇنيادىكى) ئىماننى قانداقمۇ قولغا كەلتۈرەلەيدۇ» ④ [52].

① يەنى ھەممە ياخشىلىق ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدىن، ئاللاھ نازىل قىلغان ۋەھىيىدىن ۋە روشەن ھەقىقەت قۇرئان كەرىمدىن كېلىدۇ. ئۇنىڭدا ھىدايەت ۋە توغرا يول بار، كىشىلەر توغرا يولنى ئۇنىڭدىنلا تاپىدۇ. كىمكى ئازىدىكەن، ئۇ پەقەت ئۆزىنىڭ كەمچىلىكى ۋە ھاۋايى نەپسىگە ئەگەشكەنلىكىدىن ئازغان بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ۋاپالىمۇ ئۆزىگە بولىدۇ. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزىدىن سورالغان مەسىلىگە جاۋاب بەرگەندىن كېيىن مۇنداق دەيتتى: «مەن بۇ مەسىلىدە ئۆز قارىشىم بويىچە سۆزلەيمەن. ئەگەر ئېيتقانلىرىم توغرا بولسا، بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ماڭا ئاتا قىلغان پەزىلىدىن. ئەگەر خاتا بولسا، ئۇ ئۆزۈمنىڭ خاتالىقى ۋە شەيتاننىڭ مېنى ئازدۇرغانلىقىدىندۇر. ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى مېنىڭ خاتالىقىمىدىن ئادا - جۇدادۇر (پاكتۇر)». (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، سىلەر گاس ياكى يوق نەرسىنى چاقىرىۋاتمايسىلەر. سىلەر دۇئاڭلارنى ئاڭلايدىغان، سىلەرگە يېقىن ۋە دۇئاڭلارنى ئىجابەت قىلىدىغان زاتنى چاقىرىۋاتسىلەر». (سەھىھۇل بۇخارى 6384 - ھەدىس)

③ بۇ مەھشەر مەيدانىدىكى ئەھۋالنىڭ تەسۋىرىدۇر. ﴿فَلَا قُوَّةَ﴾ ئۇلار ھېچ يەرگە قاچالمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار مەھشەرگاھتا ئاللاھ تائالانىڭ كونتروللۇقىدا بولىدۇ.

④ ﴿تَنَاطُوشُ﴾ "تَنَاطُوشُ" بىر نەرسىنى قولغا كەلتۈرمەك، ئېرىشمەك دېگەن مەنىدە. يەنى ئۇلار دۇنيادىكى ۋاقىتتا ئىماندىن ئۆزلىرىنى قاچۇراتتى. ئەمدى ئاخىرەتتە ئىماننى قولغا كەلتۈرۈش ئۇلارغا قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ چۈنكى ئۇلار ئىمان قوبۇل قىلىنىدىغان جاي بولغان دۇنيادىن يىراقلاپ، ئاخىرەت يۇرتىغا كېلىپ بولدى. خۇددى يىراقتىكى نەرسىنى قول سوزۇپ ئېلىش مۇمكىن بولمىغاندەك، يىراق دۇنيادا قوبۇل قىلىنغان ئىماننى ئاخىرەتتە قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن ئەمەستۇر.

وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ وَيَقْدِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

ئۇلار ئىلگىرى ئۇنى (يەنى پەيغەمبەرنى) ئىنكار قىلغان ئىدى. ئۇلار غەيب (ئىشلىرى) توغرىسىدا يىراق جايدىن (ھېچ نەرسە بىلمەي تۇرۇپ) قارىسىغا سۆزلەپ يۈرەتتى ① [53]. ئۇلار بىلەن ئۇلارنىڭ ئارزۇ قىلغان نەرسىسى (يەنى ئىمان ئېيتىش ۋە جەننەتكە كىرىش) ئارىسىدا توسالغۇ پەيدا قىلىنىدۇ ②، ئىلگىرى ئۇلارنىڭ ئوخشاشلىرىغىمۇ شۇنداق قىلىنغان ئىدى ③. ھەقىقەتەن ئۇلار (مۇ ئىلگىرىكىلەردەك، ئاخىرەت توغرىسىدا) چوڭقۇر شەككە ئىدى ④. [54].

① يەنى ئۇلار ئۆز گۇمانىچە قىيامەت يوق، ھېساب ئېلىنىدىغان ئىش يوق دەپ يۈرەتتى ياكى ئۇلار قۇرئان كەرىمنى سېھىر، توقۇلما يالغان، ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئەپسانىلىرى دەيتتى ياكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى شائىر، كاھىن، سېھىرگەر، مەجنۇن دەيتتى. ۋەھالەنكى، ئۇلاردا بۇ ھەقتە ھېچقانداق بىر دەلىل يوق ئىدى.

② يەنى ئاخىرەتتە ئۇلار ئىمان ئېيتىشىنى، ئۇنىڭ قوبۇل بولۇشىنى ۋە ئازابىتىن نىجاتلىق تېپىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. لېكىن، ئۇلار بىلەن ئۇلارنىڭ خاھىشى ئارىسىدا توسالغۇ پەيدا قىلىنىدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ ئارزۇ - خاھىشلىرى رەت قىلىنىدۇ.

③ يەنى ئىلگىرىكى ئۈمىدلىرىنىڭ ئازابىنى كۆرگەن ۋاقىتتا ئېيتقان ئىمانىمۇ قوبۇل قىلىنمىغان ئىدى.

④ شۇڭا ئەمدى ئازابىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىمانى قانداقمۇ قوبۇل بولسۇن؟ قەتئە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ھەقتە مۇنداق دېدى: «شەك كەلتۈرۈشتىن ساقلىنىڭلار! كىمكى شەك ئۈستىدە ئۆلىدىكەن، قىيامەت كۈنى شۇ شەك ئۈستىدە تىرىلدۈرۈلىدۇ. كىمكى ئىشەنچ ئۈستىدە ئۆلىدىكەن، ئۇ قىيامەت كۈنى ئىشەنچ ئۈستىدە تىرىلدۈرۈلىدۇ». (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

(35) سورة فاطر مكية 45 آية

(35) سۇرە فاطر مەككىدە چۈشكەن 45 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَكِئَةَ رُسُلًا أُولِي أجنحةٍ مثنى وَثَلثَ وَرُبَعًا يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾

جىمى ھەمدۇسانا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى (دەسلەپتە) ئۆرنەكسىز ياراتقۇچى ①، پەرىشتىلەرنى ئىككى قاناتلىق، ئۈچ قاناتلىق، تۆت قاناتلىق ئەلچىلەر قىلغۇچى ② ئاللاھقا خاستۇر! ئاللاھ ياراتقىنىدا خالىغىنىنى زىيادە قىلىدۇ ③، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىگە قادىردۇر [1]. ئاللاھ ئىنسانلارغا قانداقلا بىر رەھمەتنى ئاچسا ئۇنى ھېچبىر توسۇپ قالغۇچى يوقتۇر، ئاللاھ قانداق بىر نەرسىنى توسۇپ قالسا، شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇنى ھېچبىر قويۇپ بەرگۈچى يوقتۇر ④. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [2].

① ﴿فَاطِرٍ﴾ نىڭ مەنىسى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچى، ئىختىرا قىلغۇچى، ھەممىدىن بۇرۇن بىر نەرسىنى ئىجاد قىلغۇچى، يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرگۈچى دېمەكتۇر. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىگە قارىتىلغان بولۇپ، ئۇ ئاسمان ۋە زېمىننى ئىلگىرى ھېچبىر ئۆرنەك بولماستىن يوقتىن بار قىلغان تۇرسا، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلارنى تىرىلدۈرۈش قانچىلىك مۈشكۈل ئىش ئىدى؟

② بۇلاردىن جىبرىئىل، مىكائىل، ئىسرافىل ۋە ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام قاتارلىق پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى پەيغەمبەرلىرىگە چۈشۈرىلىدىغان ۋەھىينى تېز يەتكۈزۈش ۋە يەنە باشقا ۋەزىپىلەرنى ئۆتەش ئۈچۈن ياراتقان. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئىككى قاناتلىق، بەزىلىرى ئۈچ قاناتلىق، بەزىلىرى تۆت قاناتلىق بولۇپ، ئۇلار شۇ قاناتلىرى بىلەن ئۇچۇپ زېمىنغا چۈشىدۇ ۋە زېمىندىن ئاسمانغا ئۆرلەيدۇ.

③ يەنى ئاللاھ مەخلۇقاتلىرىدا خالىغان ئەزالارنى زىيادە قىلىدۇ. مەسىلەن: ئۇنىڭ ياراتقانلىرى ئىچىدە قاناتلىرى تۆتتىن ئارتۇق بولغان پەرىشتىلەرمۇ بار. مەسىلەن: بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن ئىسرا كېچىسى (يەنى مېراج كېچىسى) جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنى ئەسلىي ھالىتىدە كۆردىم. ئۇنىڭ 600 قاننى بار ئىكەن. ھەر ئىككى قاننىنىڭ ئارىلىقى شەرق بىلەن غەربنىڭ ئارىلىقىدەك كەڭ ئىكەن». (سەھىھۇل بۇخارى 4856 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەر: ﴿ئاللاھ ياراتقىنىدا خالىغىنىنى زىيادە قىلىدۇ﴾ دېگەننى ئومۇمىي مەنىدە ئېلىپ، ئۇنىڭغا كۆز، يۈز، قۇلاق، بۇرۇن، ئېغىز قاتارلىقلارنى گۈزەل بىر شەكىلدە ياراتقانلىقىمۇ كىرىدۇ، دەيدۇ.

④ ئەنە شۇ رەھمەتنىڭ جۈملىسىدىن ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەنلىكى ۋە كىتابلارنى نازىل قىلغانلىقىدۇر. يەنى ھەر نەرسىنى ئاتا قىلغۇچىمۇ پەقەت ئاللاھتۇر، قايتۇرۇپ ئالغۇچىمۇ ياكى توختىتىپ قويغۇچىمۇ پەقەت ئاللاھتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم بەرگۈچى ۋە نېمەت ئاتا قىلغۇچى ئەمەس. نە چەكلەپ قويغۇچى ۋە توختىتىپ قويغۇچىمۇ ئەمەس. شۇڭا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دۇئا قىلاتتى: «ئى ئاللاھ! سەن ئاتا قىلغان نەرسىنى ھېچبىر توسۇپ قالغۇچى يوق، سەن توسقان نەرسىنى ھېچبىر ئاتا قىلغۇچى يوق». (سەھىھۇل بۇخارى 593 - ھەدىس)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أذْكُرُوا اللَّهَ عَلَيْهِمْ هَلْ مِنْ خَلْقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآئِنِّي تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤﴾

ئى ئىنسانلار! ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمىتىنى ئەسلەڭلار (يەنى تىلىڭلار، دىلىڭلار ۋە ئەمەلىڭلار بىلەن ئاللاھقا شۈكۈر قىلىڭلار)، ئاللاھتىن باشقا سىلەرگە ئاسماندىن ۋە زېمىندىن رىزىق بېرىپ تۇرىدىغان بىرەر ياراتقۇچى بارمۇ؟ ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. (ئەھۋال شۇنداق تۇرسا) سىلەر قانداقمۇ (بۇ ھەقىقەتتىن) بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟ ① [3]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ئۇلار سېنى ئىنكار قىلسا (قاينغۇرۇپ كەتمىگەن)، سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنكار قىلىنغان ئىدى. ھەممە ئىش ئاللاھقا قايتۇرۇلىدۇ ② [4].

① يەنى ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىك ۋە بارلىقى شۇ قەدەر ئېنىق ۋە روشەن بايان قىلىنغاندىن كېيىنمۇ، ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلامسىلەر؟ ﴿تُؤْفَكُونَ﴾ دىكى پېئىلنىڭ ئەسلىي سۆز تومۇرى " أَفَكَ " دىن كەلگەن بولسا، مەنىسى ئايلانماق، چۆرگىلىمەك بولىدۇ. يەنى نەدە ئايلىنىپ يۈرىسىلەر؟ ئەگەر " إِنْكَار " دىن كەلگەن بولسا، مەنىسى يالغان ئېيتىش بولىدۇ. يالغان ئېيتىش راستتىن بۇرۇلغانلىق بولىدۇ. دېمەك سىلەر ئاللاھنىڭ ياراتقۇچى ۋە رىزىق بەرگۈچى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپ، قانداقمۇ ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە ئاخىرەتكە ئىشىنىشتىن بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟ (فەتھۇلقەدىر)

② بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ. ئى پەيغەمبەر! بۇلار سېنى ئىنكار قىلىپ نەگە بارالايدۇ؟ ئاخىرى قايتىدىغان جاي بىزنىڭ دەرگاھىمىزدۇر. بارلىق ئىشلار ھەقىقىدىكى ئاخىرقى ھۆكۈمنى پەقەت بىز چىقىرىمىز. ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرمۇ پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان ئىدى. ئاخىرى ھالاكەتتىن باشقا ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمىدى. ئەگەر بۇ مۇشرىكلارمۇ سېنى ئىنكار قىلىشتىن يانمىسا، ئۇلارنىمۇ ھالاك قىلىۋېتىش بىزگە قىيىن ئەمەس.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا
 إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
 وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا

ئى ئىنسانلار! ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ئەلۋەتتە ھەقتۇر ①، سىلەرنى ھەرگىز دۇنيا ھاياتى ئالداپ قويمىسۇن ②، ئۇ ئالدامچى (شەيتان) سىلەرنى ئاللاھ (نىڭ ئەپۋىسىنىڭ كەڭلىكى بىلەن) ئالداپ كەتمىسۇن ③ [5]. شەيتان ھەقىقەتەن سىلەرگە دۈشمەندۇر، سىلەرمۇ ئۇنى دۈشمەن تۇتۇڭلار ④، ئۇ پەقەت ئۆزىنىڭ گۇرۇھىنى دوزاخ ئەھلىدىن بولۇشقا چاقىرىدۇ [6]. (ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغان) كاپىرلار قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا مەغپىرەت ۋە كاتتا مۇكاپات بار ⑤ [7]. ئۆزىنىڭ يامان ئەمەلى چىرايلىق كۆرسىتىلگەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى چىرايلىق ھېسابلىغان ئادەم (ھىدايەت تاپقان ئادەم بىلەن ئوخشاشمۇ؟) ⑥

① ۋەدە قىلىنغان قىيامەت جەزمەن بولىدۇ. قىيامەتتە ياخشىلارغا مۇكاپات، يامانلارغا جازا بېرىلىدۇ.
 ② يەنى ئاللاھ تائالا ئاخىرەتتە سالىھ بەندىلەرگە ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە تەييارلىغان نېمەتلەردىن غەپلەتتە قالدۇرۇپ قويمىسۇن. مەقسەت دۇنيانىڭ ۋاقىتلىق راھەت - پاراغىتىگە چۆكۈپ كېتىپ، ئاخىرەتنىڭ دائىملىق راھىتىنى قولىدىن بېرىپ قويماڭلار.
 ③ يەنى شەيتاننىڭ ھىيلە - مېكر ۋە ئالدامچىلىقىدىن ساقلىنىڭلار. چۈنكى، ئۇ تولىمۇ يالغانچى ۋە ئالدامچىدۇر. ئۇنىڭ مەقسىتى سىلەرنى ئازدۇرۇپ جەننەتكە كىرىشتىن مەھرۇم قالدۇرۇشتۇر. بۇ نۇقتا سۈرە لوقمان 33 - ئايەتتىمۇ بايان قىلىندى.
 ④ يەنى ئۇنىڭغا بولغان دۈشمەنلىكىڭلار ۋە ئاداۋىتىڭلار قاتتىق بولسۇن. ئۇنىڭ ئالدامچىلىقى، ۋەسۋەسىلىرى ۋە نەپەرەتلىرىدىن دۈشمەندىن ئېھتىيات قىلغاندەك ئېھتىيات قىلىڭلار. يەنە بىر سۈرىدە بۇ نۇقتا مۇنداق بايان قىلىنغان: ﴿مېنى قويۇپ ئىبلىسنى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىنى دوست قىلىۋالامسىلەر؟ ھالبۇكى، ئۇلار سىلەرگە دۈشمەندۇر، ئىبلىس زالىملار ئۈچۈن نېمىدېگەن يامان بەدەل! (يەنى ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشنىڭ ئورنىغا شەيتانغا چوقۇنۇش نېمىدېگەن يامان!)﴾. (سۈرە كەھف 50 - ئايەت)

⑤ مۇئمىنلەر ھېچ ۋاقىت ياخشى ئەمەلدىن غەپلەتتە قالمىسۇن دەپ، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتىمۇ باشقا ئايەتتىكى مەزمۇنلارغا ئوخشاش ئىمان بىلەن ياخشى ئەمەلنى بىللە تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنى روشەنلەشتۈرۈپ بەردى. چۈنكى، ياخشى ئەمەل بىلەن بىللە كەلگەن ئىمانغا مەغپىرەت ۋە كاتتا مۇكاپات ۋەدە قىلىنغاندۇر.

⑥ مەسىلەن: كاپىرلار ۋە پاسىقلار كۇفىرى، شېرىك، گۇناھ - مەئسىيەتلەرنى سادىر قىلىپ، ئۆزلىرىنى توغرا ئىش قىلدۇق دەپ ھېسابلايدۇ. سەندە ئاللاھ گۇمراھ قىلغان مۇشۇنداق كىشىنى قۇتقۇزىدىغان چارە - تەدبىر بارمۇ؟ ياكى مۇشۇنداق گۇمراھ ئادەم ئاللاھ ھىدايەت قىلغان ئادەم بىلەن باراۋەر بولالامدۇ؟ ياق، ئەلۋەتتە ياق.

فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾ وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُفِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا

شەكسىزكى، ئاللاھ خالىغان كىشىنى ئازدۇرىدۇ، خالىغان كىشىنى توغرا يولغا باشلايدۇ^①. شۇڭا، سەن ئۇلار ئۈچۈن (يەنى ئىمان ئېيتمىغانلىقى ئۈچۈن) قايغۇرۇپ ئۆزۈڭنى ھالاك قىلىۋەتمىگەن^②، شەكسىزكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر^③ [8]. ئاللاھ شامالارنى ئەۋەتىپ (ئۇنىڭ بىلەن) بۇلۇتنى قوزغايدىغان زاتتۇر. بىز بۇلۇتلارنى ئۆلۈك (يەنى قاغىراق) بىر يەرگە ھەيدەيمىز - دە، (يامغۇر ياغدۇرىمىز). شۇ يامغۇر بىلەن ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرىمىز. ئۆلۈكلەرنىڭ تىرىلدۈرۈلۈشىمۇ ئەنە شۇنداق بولىدۇ^④ [9]. كىمكى ئىززەتلىك بولۇشنى خالىسا، (ئۇنى ئاللاھتىن تىلىسۇن). چۈنكى، ئىززەتنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا مەنسۇپتۇر (ئۇنىڭ ئىلكىدىدۇر)^⑤.

① ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئادالىتى بىلەن ئەزەلدىن يۈرگۈزۈپ كەلگەن قانۇنىيىتىگە ئاساسەن، ئىزچىل تۈردە يامانلىقنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئۆزىنى شۇنىڭغا لايىق قىلغان ئادەمنى ئازدۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۆز پەزلى - كەرمى بىلەن ھىدايەت تەلەپ قىلىدىغانلارنى توغرا يولغا باشلايدۇ.

② چۈنكى ئاللاھ تائالا ھەر قانداق ئىشنى ھېكمەت بىلەن ۋە مۇكەممەل ئىلىمگە ئاساسەن قىلىدۇ. شۇڭا، سەن گۇمراھ بولغانلارغا ئەپسۇسلىنىپ، ئۆزۈڭنى تۈگەشتۈرۈۋالمىغىن.

③ يەنى ئۇلارنىڭ ھېچبىر ئىشى ياكى سۆزى ئاللاھ تائالاغا مەخپىي ئەمەس. دېمەك، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ھەممىنى بىلگۈچى، ھەممىدىن خەۋەردار، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇ دۇنيا پادىشاھلىرىغا ئوخشىمايدۇ. ئۇلار ئۆز ھوقۇقلىرىنى مەقسەتسىز ۋە قالايمىقان قوللىنىدۇ. گاھى سالام قىلىسىمۇ نارازى بولۇپ كېتىدۇ. گاھى ھاقارەت قىلغانلارنى مۇكاپاتلايدۇ.

④ خۇددى بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ، قۇرغاق (ئۆلۈك) زېمىننى كۆكەرتكەندەك (تىرىلدۈرگەندەك)، قىيامەت كۈنى بارلىق ئۆلۈك ئىنسانلارنىمۇ بىز تىرىلدۈرىمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئادەم ئەۋلادىنىڭ قۇيرۇق سۆڭىكىدىن باشقا ھەممە يېرى چىرىپ تۈگەيدۇ، ئۇ قۇيرۇق سۆڭىكىدىن باشلاپ يارىتىلغان، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭدىن باشلاپ تىرىلدۈرۈلىدۇ» (سەھىھۇل بۇخارى 4814 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2955 - ھەدىس)

⑤ يەنى كىمكى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئىززەتلىك بولۇشنى خالىسا، ئۇ ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلسۇن. شۇنداق قىلغاندىلا ئۇ مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ. چۈنكى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ پادىشاھى ئاللاھ تائالادۇر. ئىززەتنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئىلكىدىدۇر. ئۇ كىمگە ئىززەت ئاتا قىلسا، شۇ ئەزىز بولىدۇ. ئۇ كىمنى خار قىلسا، دۇنيادىكى ھېچقانداق بىر كۈچ ئۇنىڭغا ئىززەت بېرەلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇلار مۇئمىنلەرنى قويۇپ، كاپىرلارنى دوست تۇتىدۇ، ئۇلار كاپىرلارنىڭ قېشىدىن ئىززەت (ۋە قۇدرەت) تەلەپ قىلامدۇ؟ (يەنى كاپىرلارنىڭ دوستلۇقىدىن ئىززەت ۋە غەلبە تىلەمدۇ؟) ئىززەت ۋە قۇدرەتنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا خاستۇر﴾. (سۈرە نىسا 139 - ئايەت)

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ

ياخشى سۆز ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئۆرلەيدۇ ①، ياخشى ئەمەل ئۇنى كۆتۈرىدۇ ②، (ھىيلە - مېكر بىلەن) يامان ئىشلارغا پىلان تۈزىدىغانلار ③ قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ھىيلە - مېكرلىرى بىتچىت بولىدۇ ④ [10]. ئاللاھ سىلەرنى (يەنى ئەسلىڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنى) تۇپراقتىن، ئاندىن ئابىمەنىدىن ياراتتى ⑤. ئاندىن سىلەرنى (ئەر ۋە ئايالدىن ئىبارەت) جۈپلەر قىلدى، ھېچقانداق بىر ئايالنىڭ ھامىلدار بولۇشى ۋە تۇغۇشى ئاللاھنىڭ ئىلمىنىڭ سىرتىدا ئەمەس ⑥.

① ﴿ الْكَلِمُ ﴾ " كَلِمَةُ " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ياخشى سۆز دېگەن مەنىدە. بۇ «ياخشى سۆز» گە ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىش، ھەمدۇسانا ئوقۇش، تەسبىھ ئېيتىش، قۇرئان ئوقۇش، ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىش، ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇش قاتارلىقلار كىرىدۇ. «ئۆرلەيدۇ» دېگەن قوبۇللۇق دەرىجىسىگە ئۆرلەيدۇ ياكى پەرىشتىلەر ئۇنى كۆتۈرۈپ ئاللاھنىڭ مۇكاپات بېرىشى، ئۈچۈن ئاسمانغا ئۆرلەيدۇ، دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

② ﴿ ئۇنى كۆتۈرىدۇ ﴾ دىكى چۈشۈم كېلىش ئالماش «ئۇنى» نېمىنى كۆرسىتىدۇ؟ بۇ ھەقتە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ئىككى خىل قاراش بار. بىرىنچىسى: ﴿ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ ﴾ «ياخشى سۆزنى» كۆرسىتىدۇ. يەنى، ياخشى ئەمەل ياخشى سۆزنى ئاللاھ تەرەپكە كۆتۈرىدۇ. يەنى تىل بىلەن ئېيتقان زىكر - تەسبىھلەر بىلەن ياخشى ئەمەل بىرگە كەلمىسە، يەنى ماس ھالدا ئەھكام ۋە پەرزلەرمۇ ئادا قىلىنمىسا، ئۇنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ئىككىنچىسى: ﴿ كۆتۈرىدۇ ﴾ دېگەن پىئىلنىڭ ئىگىسى ئاللاھ ئۆزىدۇر. دېمەك ئاللاھ تائالا ياخشى ئەمەلنى ياخشى سۆزنىڭ ئۈستىگە كۆتۈرىدۇ. چۈنكى، ياخشى ئەمەلنى قىلىش بىلەن كىشىنىڭ ئاللاھ تائالاغا زىكر - تەسبىھ ئېيتىشتىكى سەمىمىيلىكى ئىسپاتلىنىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) دېمەك، ئەمەلسىز ياخشى سۆزنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قىممىتى يوقتۇر.

③ مەخپىي شەكىلدە باشقىلارغا زىيان يەتكۈزىدىغان سۇيىقەست «مېكر» دەپ ئاتىلىدۇ. كۇفۇرلۇق ۋە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش مېكر ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، بۇ ئاللاھنىڭ يولىغا نۇقسان يەتكۈزگەنلىك، دەخلى - تەرۇز قىلغانلىق بولىدۇ. مەككە ئەھلىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى قىلغان سۇيىقەستلىرىمۇ مېكردۇر. رىياخورلۇقمۇ مېكر ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردىكى مېكر ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولۇپ، بارلىق مېكرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

④ يەنى ئۇلارنىڭ مېكرلىرىمۇ بەربات بولىدۇ، ئۇ مېكرلەرنىڭ ۋابالىمۇ مېكر قىلغانلارنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ھىيلە - مېكرنىڭ ۋابالى پەقەت ھىيلە - مېكر ئىشلەتكەن ئادەمنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ ﴾. (سۈرە فاتىر 43 - ئايەت)

⑤ يەنى دەسلەپتە ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنى تۇپراقتىن ياراتتى. ئاندىن ئۇنىڭ نەسلىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىنساننى ئەرنىڭ ئومۇرتقىسىدىن چىقىپ ئايالنىڭ رەھىمىگە كىرىدىغان ئابىمەنىدىن ياراتتى.

⑥ يەنى ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسە ئاللاھ تائالاغا مەخپىي قالمايدۇ، ھەتتا ﴿ (دەرەختىن) تۆكۈلگەن ياپراقتىن ئاللاھ بىلمەيدىغان بىرەرسىمۇ يوق، مەيلى قاراڭغۇ يەر ئاستىدىكى بىرەر دانە ئۇرۇق بولسۇن، مەيلى ھۆل ياكى قۇرۇق نەرسە بولسۇن، ھەممىسى (ئاللاھقا مەلۇم بولۇپ) لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىقلىقتۇر﴾. (سۈرە ئەنئام 59 - ئايەت)

وَمَا يُعْمَرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَضُ مِنْ عُمْرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شْرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِن كُلِّ تَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَازِرَ لِيَتَّبِعُوا مِنَ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾

ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن ياكى قىسقا بولۇشى كىتابتا (لەۋھۇلمەھپۇزدا) يېزىلغان ①. شەكسىزكى، بۇ ئاللاھقا ئاساندۇر [11]. ئىككى دېڭىز (يەنى دېڭىز بىلەن دەريا) ئوخشاش ئەمەس. بۇنىڭ (يەنى دەريانىڭ) سۈيى تاتلىق، تەملىك ۋە ئىچىشلىكتۇر، بۇنىڭ (يەنى دېڭىزنىڭ) سۈيى ناھايىتى ئاچچىق ۋە تۈزلۈقتۇر. سىلەر ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىدىن (دېڭىز مەھسۇلاتلىرىدىن ئىبارەت) يېغى - يېغى گۆشلەرنى (يەنى بېلىقلارنى) يەيسىلەر ۋە سىلەر تاقايدىغان زىننەت بۇيۇملىرىنى (يەنى ئۈنچە - مارجانلارنى دېڭىزدىن) چىقىرىسىلەر، (ئى يەيغەمبەر!) سەن (يۈك - تاق، يېمەك - ئىچمەكلەر قاچىلانغان) كېمىلەرنىڭ دېڭىزدا (ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن) دولقۇن يېرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرسەن. بۇ سىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ پەزىلىدىن (نېسۋەڭلەرنى) ئىزدىشىڭلار ۋە ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر ② [12]. ئاللاھ كېچىنى كۈندۈزگە كىرگۈزدى، كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزدى (شۇنىڭ بىلەن كېچە - كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن - قىسقا بولۇشى جايلار، پەسىللەر بويىچە نۆۋەتلىشىپ تۇرىدۇ)، ئاللاھ كۈن بىلەن ئاينى (بەندىلىرىنىڭ مەنپەئىتىگە) بويسۇندۇرۇپ بەردى. ئۇلارنىڭ ھەربىرى بەلگىلەنگەن مۇددەتكىچە (يەنى قىيامەتكىچە) سەپ قىلىدۇ، ئەنە شۇ سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئاللاھتۇر ③، پادىشاھلىق ئۇنىڭغا خاستۇر، سىلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلار خورما ئۇرىقىنىڭ قاسرىقىچىلىك نەرسىگىمۇ ئىگە ئەمەس ④ [13].

① دېمەك ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن ياكى قىسقا بولۇشى ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدۇ. يەنە ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن ياكى قىسقا بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىللارمۇ بار. ھەدىسىنىڭ روھىغا ئاساسەن ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلىش قاتارلىق ساخاۋەت ئىشلىرى ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ. شۇنىڭدەك گۇناھ - مەئسىيەتلەر ئۆمۈرنىڭ قىسقا بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ. مەسىلەن: بىر ئادەمنىڭ ئۆمرى 70 يىل بولغان بولسا، ئۆمۈرنى ئۇزارتىدىغان ئەمەللەرنىڭ سەۋەبىدىن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلىدۇ. بەزىدە ئۆمۈرنى قىسقارتىشقا سەۋەب بولىدىغان ئامىللار سەۋەبىدىن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئۆمرىنى قىسقارتىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىلغان. شۇ ۋەجىدىن ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن ياكى قىسقا بولۇشى سۈرە ئەئراق 34 - ئايەتتىكى ﴿ ھەر ئۈمەتنىڭ (ھالاك بولىدىغان) مۇئەييەن ۋاقتى بولىدۇ، (ھالاك بولىدىغان) ۋاقتى يەتكەندە، ئۇلار بىردەممۇ ئىلگىرى - كېيىن بولمايدۇ ﴾ دېگەن بايانغا زىت كەلمەيدۇ. يۇقىرىدىكى ئۇقۇمنى: ﴿ ئاللاھ (ئەھكاملاردىن) خالىغىنىنى بىكار قىلىدۇ، خالىغىنىنى ئۆز جايىدا قالدۇرىدۇ. لەۋھۇلمەھپۇز ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر ﴾ دېگەن ئايەت تەكىتلەيدۇ (سۈرە رەئد 39 - ئايەت). (فەتھۇلقەدر)

② ئاللاھ تائالانىڭ دېڭىز سۈيىنى تۈزلۈك قىلىپ يارىتىشىدا كۆپ ھېكمەتلەر بار. تاتلىق سۇ ئۇزۇن مۇددەت بىر يەردە تۇرسا، بۇزۇلۇپ قالىدۇ، تەمى، رەڭگى، پۇرىقى ئۆزگىرىدۇ. تۈزلۈك سۇ بۇزۇلمايدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ دېڭىزلاردىكى تۈزنىڭ مىقدارىنى شۇنداق ئۆلچەملىك تەڭشىگەنكى، ئۇنىڭ سۈيىدە ئازراقمۇ سېسىق پۇراق پەيدا بولمايدۇ. دېڭىزدىن كۆتۈرۈلگەن ھاۋامۇ ساپ، سۈيىمۇ پاك، ھەتتا ئۇنىڭدا ئۆلۈپ قالغان جانلىقلارمۇ ھالالدىر. بۇ نۇقتا سۈرە فۇرقان 53 - ئايەتنىڭ شەرھىسىدە تەپسىلىي

بايان قىلىندى. ﴿مَوَاجِرَ﴾ دولقۇنلارنى يېرىپ ماڭىدىغان كېمىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

③ يەنى بۇ پايانسىز كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق مەۋجۇداتنى ياراتقۇچى ئاللاھ تائالادۇر.

④ يەنى ئۇ نەرسىلەر شۇ قەدەر كىچىك نەرسىگىمۇ ئىگە ئەمەس، نە ئۇنى يارىتىشقىمۇ قادىر ئەمەس. ﴿

قَطْمِيرٍ﴾ خورما ئۇرۇقىدىكى نېپىز پوستىنى كۆرسىتىدۇ. خورمىنىڭ بۇ نېپىز پوستى ئۇرۇقىنى لىپاپدەك يۆگەپ تۇرىدۇ.

إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾ * يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَالِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾

ئەگەر ئۇلارنى چاقىرساڭلار، سىلەرنىڭ چاقىرغىنىڭلارنى ئاڭلىمايدۇ، ①، ئاڭلىغان تەقدىردىمۇ سىلەرگە جاۋاب قايتۇرالمىدۇ، ②، قىيامەت كۈنى ئۇلار سىلەرنىڭ (ئاللاھقا ئۇلارنى) شېرىك قىلغانلىقىڭلارنى ئىنكار قىلىدۇ، ③، (بۇ ھەقىقەتلەرنى) ھېچكىم ساڭا ھەممىدىن خەۋەردار زاتتەك (يەنى ئاللاھتەك) ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ، ④ [14]. ئىنسانلار! سىلەر ئاللاھقا موھتاجسىلەر، ⑤، ئاللاھ (ھەممىدىن) بەھاجەتتۇر، ⑤، مەدھىيىگە لايىقتۇر، ⑦ [15]. ئەگەر ئاللاھ خالىسا، سىلەرنى ھالاك قىلىۋېتىپ (ئورنۇڭلارغا) يېڭى بىر خەلقنى پەيدا قىلىدۇ، ⑧ [16]. بۇ ئاللاھقا قىيىن ئەمەس [17].

① يەنى سىلەر ئۇلارنى مۇشكۈللۈككە يولۇققاندا چاقىرساڭلار، چاقىرغىنىڭلارنى ئاڭلىمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار جانسىز مۇردىلار، تۇپراققا كۆمۈلگەن ئۆلۈك جىسىملاردۇر.

② ئەگەر ئۇلارنى ئاڭلىدى دەپ پەرەز قىلغاندىمۇ، ھېچ پايدىسى يوق. چۈنكى، ئۇلار سىلەرنىڭ تەلىۋىڭلارنى بەجا كەلتۈرەلمەيدۇ.

③ ئۇ چوقۇنۇلغۇچىلار ئېيتىدۇ: ﴿سىلەر بىزگە چوقۇنمايتتىڭلار﴾. (سۈرە يۇنۇس 28 - ئايەت) كېيىنكى ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ ﴿سىلەرنىڭ بىزگە چوقۇنۇشۇڭلاردىن بىز خەۋەرسىز ئىدۇق﴾. (سۈرە يۇنۇس 29 - ئايەت) بۇ ئايەتتىن يەنە بىر نۇقتا مەلۇم بولىدىكى، چوقۇنۇلغۇچىلار پەقەت بۇتلارلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاقىللار (پەرىشتىلەر، جنلار، شەيتانلار، سالھلار) مۇ بولىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىگە باشقىلارنىڭ چوقۇنغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. بۇنىڭدىن يەنە بىر مۇھىم نۇقتا ئايان بولىدىكى، ئۇلاردىن ھاجەت راۋا قىلىشنى تىلەش شېرىكتۇر.

④ چۈنكى ئۇنىڭدا بار مۇكەممەل ئىلىم ھېچكىمدە يۇقتۇر. ئاللاھ ئۆزى بارلىق ئىشلارنىڭ ھەقىقىتى ۋە ماھىيىتىنى بىلىدۇ، ھەتتا چاقىرىلغۇچى مەبۇدلارنىڭ ئىختىيارسىزلىقى، چاقىرىقنى ئاڭلىمايدىغانلىقى، قىيامەت كۈنى ئۆزلىرىنىڭ چاقىرىلغانلىقى ۋە چوقۇنۇلغانلىقىنى ئىنكار قىلىدىغانلىقىمۇ ئاللاھنىڭ بىلىش دائىرىسىگە كىرىدۇ، ئەلۋەتتە.

⑤ بۇ ئايەتتىكى خىتاب قىلىنغان «ئىنسانلار» ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولۇپ، بۇ خىتابقا بارلىق ئىنسانلار ھەتتا پەيغەمبەرلەر ۋە سالھلارمۇ كىرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا موھتاجدۇر، لېكىن ئاللاھ تائالا ھېچكىمگە موھتاج ئەمەستۇر.

⑥ ئاللاھ شۇ قەدەر بەھاجەتتىكى، ئەگەر بارلىق ئىنسانلار ئۇنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ سەلتەنتىدىن ھېچ نەرسە كەملىپ كەتمەيدۇ. ئەگەر بارلىق ئىنسانلار ئۇنىڭغا ئىتائەتمەن بولۇپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭ قۇدرىتىگە ھېچنەرسىنى قوشۇپ قويايلىدۇ. بەلكى، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىش بىلەن ئىنسانلار ئۆزلىرى زىيان تارتىدۇ، ئۇنىڭغا ئىبادەت ۋە ئىتائەت قىلىش بىلەن ئىنسانلار ئۆزلىرى پايدا ئالىدۇ.

⑦ چەكسىز نېمەتلەرنى ئاتا قىلغانلىقى ئۈچۈن مەدھىيەگە لايىقتۇر. ئۇ بەندىلىرىگە بەرگەن ھەرىر نېمەت ئۈچۈن ھەمدۇساناغا ۋە تەشەككۈرگە لايىقتۇر.

⑧ بۇمۇ ئاللاھنىڭ بۈيۈكلۈكى ۋە ھەممىدىن بەھجەت ئىكەنلىكىنىڭ بىر مىسالىدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا خالىسا، سىلەرنى يوق قىلىۋېتىپ، ئورنۇڭلارغا ئۆزىگە ئىتائەت قىلىدىغان، بويۇنتاۋلىق قىلمايدىغان سىلەردىن باشقا مەخلۇقلارنى يارىتىدۇ. بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، سىلەر بىلمەيدىغان يېڭى بىر دۇنيا بەرپا قىلىپ، ئۇنىڭدا يېڭى مەخلۇقلارنى يارىتىدۇ.

وَلَا تَرُرُّ وَاِزْرَةً وِرْزَرُ اُخْرَىٰ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلَىٰ جَمَلِهَا لَا يُحْمَلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۗ اِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلَاةَ وَاَتَوْا زَكَاةً فَاِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهٖ ۗ وَاِلَىٰ اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿١٨﴾ وَاِنَّمَا يَسْتَوِي الْاَعْمَىٰ وَالْبَصِيْرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظُّلُّ وَلَا الْحُرُوْرُ ﴿٢١﴾

ھېچبىر گۇناھكار ئادەم بىراۋنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ، گۇناھى ئېغىر بىر ئادەم باشقا بىر ئادەمنى ئۆز گۇناھىنى ئۈستىگە ئېلىۋېلىشقا چاقىرسا ①، ئۇ يېقىن تۇغىنى بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ گۇناھىدىن ھېچ نەرسىنى ئۈستىگە ئېلىۋالمايدۇ ②، (ئى پەيغەمبەر!) سەن پەقەت رەببىنى كۆرمەي تۇرۇپ ئۈنىڭدىن قورقىدىغانلارنى، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدىغانلارنى ئاگاھلاندۇرالايسەن ③، كىمكى (گۇناھلاردىن) پاكلىنىدىكەن، ئۇ پەقەت ئۆزى ئۈچۈن پاكلىغان بولىدۇ ④. (ئاخىر) قايتىدىغان جاي ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر [18]. كور ئادەم بىلەن كۆزى ساق ئادەم باراۋەر بولمايدۇ [19]. زۇلمەتلەر بىلەن يورۇقلۇق (باراۋەر بولمايدۇ) ⑤ [20]. ساپە بىلەن ئاپتاپ (باراۋەر بولمايدۇ) ⑥ [21].

① ئەمما، كىمكى باشقىلارنى ئازدۇرغان بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ گۇناھىنىمۇ ۋە ئازدۇرۇلغانلارنىڭ گۇناھىنىمۇ ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ. بۇ نۇقتا يەنە بىر ئايەتتە تېخىمۇ ئېنىق بايان قىلىنغان. مەسىلەن: ﴿ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يۈكلىرىنى ۋە ئۇنىڭغا قوشۇپ باشقا يۈكلىرىنى (يەنى ئۆزلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى ۋە ئازدۇرغانلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى) ئۈستىگە ئالىدۇ ﴾. (سۈرە ئەنكەبۇت 13 - ئايەت) ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «كىمكى يامان بىر ئىشنى باشلاپ، يولغا قويسا، ئۇنىڭغا شۇ يامان ئىشنىڭ گۇناھى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن شۇ يامان ئىشنى داۋاملاشتۇرغانلارنىڭ گۇناھىمۇ يۈكلىنىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 1017 - ھەدىس) بۇنىڭدىن ئايان بولىدىكى، باشقىلارنىڭ گۇناھىمۇ ھەقىقەتتە باشلامچىنىڭ ئۆز گۇناھىدۇر. چۈنكى، باشقىلارنى شۇ باشلامچى ئازدۇرغان ئىدى.

② ﴿ مُثْقَلَةٌ ﴾ " نَفْسٌ مُثْقَلَةٌ " يەنى گۇناھىنى كۆتۈرەلمەي قالغان كىشى دېمەكتۇر. ئۇ ئۆزى كۆتۈرەلمىگەن گۇناھنىڭ بىر قىسمىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى چاقىرسىمۇ، ئۇلار ياردەم قىلىشقا ئۇنىمايدۇ.

③ يەنى سەن قىلغان دەۋەت - تەبلىغدىن پەقەت رەببىدىن قورقىدىغان كىشىلەرلا ۋەز - نەسەھەت ئالىدۇ ۋە پايدا ئالىدۇ، باشقا كىشىلەر ئۇنىڭدىن پايدا ئالمايدۇ. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ سەن پەقەت قۇرئانغا ئەگەشكەن، رەھمان ئاللاھنى كۆرمەي تۇرۇپ قورققان كىشىنى ئاگاھلاندۇرالايسەن (يەنى ئاگاھلاندۇرۇشۇڭنىڭ پايدىسى شۇلارغا بولىدۇ) ﴾. (سۈرە ياسىن 11 - ئايەت) يەنە سۈرە نازىئات 45 - ئايەتتىمۇ مۇشۇ ئۇقۇم تەكىتلەنگەن: ﴿ سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت قىيامەتتىن قورقىدىغان ئادەمنى ئاگاھلاندۇرۇشتۇر ﴾.

④ ﴿ تَزَكَّى ﴾ ۋە " تَطَهَّرَ " پاكلىنىش دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە شېرىك ۋە گۇناھلارنىڭ كىرلىرىدىن پاكلىنىشنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ «كور ئادەم» كاپىرنى كۆرسىتىدۇ. «كۆزى ساق ئادەم» مۇئمىننى كۆرسىتىدۇ. «زۇلمەتلەر» باتىلنى، «يورۇقلۇق» ھەقىقەتنى كۆرسىتىدۇ. باتىلنىڭ تۈرلىرى كۆپ ۋە ھەرخىل بولغاچقا، كۆپلۈك شەكىلدە ﴿ الظُّلُمٰتُ ﴾ دەپ كەلگەن، ھەق پەقەت بىر بولغانلىقى ئۈچۈن بىرلىك شەكلى ئىشلىتىلگەن.

⑥ «سايە بىلەن ئاپتاپ» يەنى ساۋاب بىلەن جازا ياكى جەننەت بىلەن دوزاخ باراۋەر بولمايدۇ.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ۚ إِنَّ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

تىرىكلەر بىلەن ئۆلۈكلەرمۇ (يەنى مۇئمىنلەر بىلەن كاپىرلار) باراۋەر بولمايدۇ^①، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ (ھەق دىنىنىڭ دەۋىتىنى) خالىغان كىشىلەرگە ئاڭلىتىدۇ^②. سەن قەبرىلەردىكىلەرگە (يەنى دىللىرى ئۆلگەن كاپىرلارغا) ئاڭلىتالمايسەن^③ [22]. سەن پەقەتلا بىر ئاگاھلاندۇرغۇچىسىەن^④ [23]. بىز ھەقىقەتەن سېنى ھەق (دىن) بىلەن (مۇئمىنلەرگە) خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (كاپىرلارغا) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتۇق، قانداقلا بىر ئۈمەت بولسۇن، ئۇنىڭغا پەيغەمبەر كەلگەن [24]. ئۇلار سېنى ئىنكار قىلغان بولسا، ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرمۇ ئۆزلىرىگە ئوپىئوچۇق مۆجىزىلەرنى، (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان سەھىپىلەرگە ئوخشاش) سەھىپىلەرنى، (تەۋرات، ئىنجىلدەك) نۇرلۇق كىتابلارنى ئېلىپ كەلگەن پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغان ئىدى^⑤ [25]. ئاندىن كاپىرلارنى جازالىدىم، (ئۇلارغا بەرگەن) ئازابىم قانداق ئىكەن؟^⑥ [26]

- ① ﴿الْأَحْيَاءُ﴾ «تىرىكلەر» دېگەندىن مۇئمىنلەر. ﴿الْأَمْوَاتُ﴾ «ئۆلۈكلەر» دېگەندىن كاپىرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ياكى ئۆلىمالار بىلەن جاھىللار ياكى ئاقىللار بىلەن ئەقىلسىزلىك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
- ② يەنى ئاللاھ ھىدايەت قىلماقچى بولغان ۋە تەقدىرىگە جەننەت پۈتۈلگەن ئادەمنى دەلىل - پاكىتىنى ئاڭلاش ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ.
- ③ يەنى قەبرىلەردىكى ئۆلۈكلەرگە ھېچ گەپنى ئاڭلاتقىلى بولمىغاندەك، كۇفۇرلۇق دىلىنى ئۆلتۈرگەن ئادەملەرگە سەن ھەقىقىي ئاڭلىتالمايسەن. دېمەك، ئۆلۈپ قەبرىلىرىگە قويۇلۇپ بولغان ئۆلۈكلەر دەۋەتتىن ھېچ مەنپەئەت ئالالمىغاندەك، قىسمىتىگە بەتبەختلىك پۈتۈلگەن كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارمۇ دەۋەتتىن ھېچ مەنپەئەت ئالالمايدۇ.
- ④ يەنى سېنىڭ ۋەزىپىڭ پەقەت دەۋەت قىلىش ۋە دىننى يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت. ھىدايەتكە باشلاش ۋە ئازدۇرۇش ئاللاھنىڭ ئىلكىدە.
- ⑤ ھېچبىر قەۋم بىز: «ئىمان ۋە كۇفۇرلىق دېگەننى بىلمەي قاپتۇق، چۈنكى بىزگە پەيغەمبەر كەلمىگەن» دېيەلمەسلىكى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ھەربىر قەۋمگە پەيغەمبەر ئەۋەتتى. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەن پەقەت بىر ئاگاھلاندۇرغۇچى. ھەر قەۋمنىڭ بىر ھىدايەت قىلغۇچىسى (يەنى پەيغەمبىرى) بولىدۇ﴾. (سۈرە رەئد 7 - ئايەت) يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ھەقىقەتەن ھەربىر ئۈمەتكە: «ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، شەيتاندىن (يەنى شەيتانغا، بۇتلارغا، كاھىنلارغا ئوخشاش ھەرقانداق مەبۇدقا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار» دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق﴾. (سۈرە نەھل 36 - ئايەت)

⑥ يەنى ئۇلارغا قانداق قاتتىق ئازاب قىلدىم؟ ئۇلار شۇنداق روشەن مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ، ھەق دىننى ئىنكار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇلارنى قاتتىق ئازاب - ئوقۇبەت بىلەن جازالىدىم، ئۇلارنى پۈتۈنلەي ھالەك قىلىۋەتتىم.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَعَرَايِبٌ سُودٌ ﴿٧٧﴾
 وَمِنَ النَّاسِ وَالذَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٧٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ
 كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ

كۆرمەمسەنكى، ئاللاھ ئاسماندىن سۇ چۈشۈردى. ئۇنىڭ بىلەن تۈرلۈك، رەڭگارەڭ مېۋىلەرنى چىقاردۇق ①. (ئاللاھ تاغلارنى ياراتتى) تاغلارنىڭمۇ ھەر خىل رەڭلىكلىرى، ئاق ۋە قىزىل يوللۇقلىرى، قاپقارلىرى بار ② [27]. شۇنىڭدەك ئىنسانلارنى، ھايۋانلارنى، چارۋىلارنىمۇ رەڭگارەڭ قىلىپ ياراتتى ③، ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ ④، شەكسىزكى، ئاللاھ غالىبتۇر، (بەندىلىرى ئىچىدە تەۋبە قىلغانلارنى) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ⑤ [28]. شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ كىتابىنى تىلاۋەت قىلىپ تۇرىدىغانلار ⑥، نامازنى ئادا قىلىدىغانلار ⑦،

① يەنى ئىنسانلارنىڭ ئىچىدە مۇئمىن ۋە كاپىر، سالھ ۋە پاسىقتىن ئىبارەت ھەر خىل ئادەملەر بولغاندەك، باشقا مەخلۇقاتلاردىمۇ ھەر خىل پەرق ۋە ئوخشىماسلىقلار بار. مەسىلەن: مېۋىلەرنىڭمۇ تەمى، رەڭگى ۋە ھىدى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ھەتتا بىر خىل مېۋىنىڭمۇ ھەر خىل رەڭلىرى ۋە تەملىرى بولىدۇ. مەسىلەن: خورما، ئۈزۈم، ئالما قاتارلىق مېۋىلەرگە ئوخشاش.

② شۇنىڭدەك تاغلارمۇ ھەر خىل بولىدۇ. بەزى تاغلارنىڭ باغرى، يولى ۋە سىزىقلىرى ھەر خىل رەڭلەردە بولىدۇ. بەزىلىرى ئاق، بەزىلىرى قىزىل، بەزىلىرى قاپقارا بولىدۇ. ﴿جُدَدٌ﴾ "جُدَّة" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، يوللار ياكى تۈز ۋە يوللۇق سىزىقلار دېگەن مەنىدە. ﴿عَرَايِبٌ﴾ "عَرَايِبٌ" (قاپقارا) نىڭ كۆپلۈك شەكلى. ﴿سُودٌ﴾ "أَسْوَدٌ" (قارا) نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قاپقارا، توق قارا رەڭنى ئىپادىلەش ئۈچۈن بۇ ئىككى سۆز بىرلىكتە ئىشلىتىلىدۇ.

③ يەنى ئىنسانلار ۋە ھايۋانلارمۇ ئاق، بۇغداي ئۆڭ، قىزىل، سېرىق رەڭلىك بولىدۇ.

④ يەنى ئاللاھ تائالانىڭ مەزكۇر كامالى قۇدرىتى ۋە سانائەتلىرىنى پەقەت ئىلىم ئەھلى ئوبدان بىلىدۇ ۋە چۈشۈنىدۇ. بۇ يەردىكى ئىلىم قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ ئىلمى يەنە ئىلاھىي سىر - ھېكمەت ئىلمىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئاللاھ تائالانى تونۇغانسىرى، ئۇنىڭدىن قورقۇش تېخىمۇ قاتتىق، تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. ئىلىم نەقەدەر زىيادە بولسا، ئاللاھتىن قورقۇشۇمۇ زىيادە بولىدۇ. كىمنىڭ قەلبىدە ئاللاھتىن قورقۇش بولمايدىكەن، بىلگىنىكى ئۇ توغرا ئىلىم ھاسىل قىلالمىغان بولىدۇ. سۇفيان سەۋرى، ئەبۇھەييان تەيمىدىن بىر ئادەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئالىملار ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: بىرىنچىسى، ئاللاھ تائالانى تونۇغان ۋە ئاللاھ تائالانىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى بىلگەن ئالىمدۇر. ئىككىنچىسى، ئاللاھ تائالانى تونۇغان، بىراق ئاللاھ تائالانىڭ ئەمر - پەرمانىنى بىلمىگەن ئالىمدۇر. ئۈچىنچىسى، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى بىلگەن، لېكىن ئاللاھ تائالانى تونۇمىغان ئالىمدۇر. بىرىنچى خىلدىكى ئالىم: ئاللاھ تائالادىن قورقىدۇ، شەرئەت ئەھكاملىرى ۋە پەرزلەرنى بىلىدۇ. ئىككىنچى خىلدىكى ئالىم: ئاللاھ تائالادىن قورقىدۇ. بىراق شەرئەت ئەھكاملىرى ۋە پەرزلەرنى بىلمەيدۇ. ئۈچىنچى خىلدىكى ئالىم: شەرئەت ئەھكاملىرى ۋە پەرزلەرنى بىلىدۇ، ئەمما ئۇنىڭدا ئاللاھتىن قورقۇش بولمايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ بۇ ئالاھىتىن قورقۇشنىڭ نەتىجىسىدۇركى، ئاللاھ بويىسۇنمىغانلارنى جازالاشقا ۋە تەۋبە قىلغانلارنى ئەپۇ قىلىشقا قادىردۇر.

⑥ بۇ يەردىكى «ئاللاھنىڭ كىتابى» قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ. «تىلاۋەت قىلىپ تۇرىدىغانلار» يەنى ئۇنى ئىزچىل تۈردە ئوقۇپ تۇرىدىغانلار.

⑦ «نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىدىغانلار» ئۇلار شۇنداق كىشىلەركى، نامازنى تەلەپكە لايىق ئوقۇيدۇ. يەنى ئۇلار نامازنىڭ ۋاقتىغا رىئايە قىلىدۇ. يەنە قائىدە - تەرتىپلىرىگىمۇ رىئايە قىلغان ئاساستا، ئاللاھتىن ئەيمەنگەن ھالدا، كەمتەرلىكنى ئىزھار قىلىپ تۇرۇپ ئادا قىلىدۇ.

وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرِجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُؤْفِقَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾ وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا

بىز بەرگەن رىزىقتىن يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا سەرپ قىلىدىغانلار ① ھەرگىزمۇ كاساتلاشمايدىغان تىجارەتنى ئۈمىد قىلىدۇ ② [29]. چۈنكى، ئاللاھ ئۇلارغا ئەجرلىرىنى تولۇق بېرىدۇ ۋە ئۇلارغا مەرھەمەتتىن ئاشۇرۇپ بېرىدۇ ③، چۈنكى، ئۇ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ئاز ياخشىلىققا كۆپ ساۋاب بەرگۈچىدۇر ④ [30]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز ساخا ۋەھىي قىلغان كىتاب (يەنى قۇرئان) ھەقتۇر ⑤، ئۆزىدىن ئىلگىرىكى (ساماۋىي) كىتابلارنى تەستىقلىغۇچىدۇر ⑥. شەكسىزكى، ئاللاھ بەندىلىرىنى ئەلۋەتتە تولۇق بىلگۈچىدۇر، كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر ⑦ [31]. ئاندىن بىز كىتاب (قۇرئان)نى بەندىلىرىمىزدىن بىز تاللىغان كىشىلەرگە مىراس قىلىپ بەردۇق ⑧.

① يەنى كېچە - كۈندۈز، يوشۇرۇن ھەم ئاشكارا شەكىلدە ئېھتىياجغا قاراپ پۇل سەرپ قىلىدىغانلار. بەزى مۇپەسسەسلەر بۇ يەردىكى «يوشۇرۇن» دېگەن نەپلە سەدىقنى، «ئاشكارا» دېگەن پەرز سەدىقنى يەنى زاكاتنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ.

② يەنى شەكسىزكى، ئەنە شۇنداق كىشىلەرنىڭ ئەجرى ۋە مۇكاپاتى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا تولۇق ساقلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ «تىجارەتتە» كاساتلىشىش، زىيان تارتىش ۋە پايدىسى كەم بولۇپ قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

③ «ئەجرلىرىنى تولۇق بېرىدۇ» دېگەن ئىبارە «ھەرگىزمۇ كاساتلاشمايدىغان تىجارەت» بىلەن مۇناسىۋەتلىك. يەنى نېمە ئۈچۈن ئۇلارنىڭ تىجارىتى كاساتلاشمايدۇ؟ چۈنكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىگە تولۇق ئەجر ۋە مۇكاپات بېرىدۇ. ياكى ئۇ ئىبارە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان پېئىل بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، مەنىسى، ئۇلارنىڭ مەزكۇر ياخشى ئەمەللىرىنى قىلغانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزلىرىگە ئەجرلىرىنى تولۇق بېرىشى ئۈچۈندۇر. يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى مەزكۇر ياخشى ئەمەللىرىنى قىلىشقا يېتەكلىگەنلىكى ئۇلارغا ئەجرلىرىنى تولۇق بېرىش ئۈچۈندۇر.

④ بۇ ئەجرىنى تولۇق ۋە ئاشۇرۇپ بېرىشنىڭ بائىسى شۇكى، ئاللاھ ئۆزىنىڭ مۇئىن بەندىلىرىگە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر. شەرتى شۇكى، بەندىلەر چىن دىلى بىلەن سەمىمىي تەۋبە قىلىشى كېرەك. يەنە بىر بائىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنىڭ بويسۇنۇشتىكى قىزغىنلىقى ۋە ياخشى ئەمەللىرىنى قەدىرلىگۈچىدۇر. شۇڭا، ئۇ بەندىلىرىنىڭ ئەجرلىرىنى تولۇق بېرىش بىلەنلا كۇپايە قىلماستىن، ئۆز پەزىلى - كەرىمى بىلەن ھەسسەلەپ ئاشۇرۇپ بېرىدۇ.

⑤ يەنى بۇ كىتابقا سەن ۋە سېنىڭ ئۈمىتىڭ ئەمەل قىلىش زۆرۈردۇر.

⑥ يەنى ئۆزىدىن ئىلگىرىكى تەۋرات ۋە ئىنجىل قاتارلىق كىتابلارنى تەستىقلىغۇچىدۇر. بۇ شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ئىلگىرىكى كىتابلارنى نازىل قىلغان ئاللاھ قۇرئان كەرىمنى نازىل قىلغاندۇر. بۇ كىتابلار بىر - بىرىنى تەستىقلايدۇ ۋە كۈچلەندۈرىدۇ.

⑦ ئۇ ھەممىنى بىلىدىغان ۋە ھەممىدىن خەۋەردار زات بولغاچقا، يېڭى بىر كىتاب نازىل قىلدى. چۈنكى، ئۇ ئىلگىرىكى كىتابلارنىڭ بۇرمىلانغان ۋە ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى، ئەمدى ئۇ كىتابلارنىڭ

ھىدايەت مەنبەسى بولۇش سالاھىيىتىدىن قالغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

⑧ بۇ يەردىكى «كىتاب» دېگەندىن قۇرئان كەرىم، «تاللىغان كىشىلەر» دېگەندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىنى بۇ قۇرئاننىڭ ۋارىسى قىلدۇق، باشقا ئۈممەتلەر ئىچىدىن ئۇلارنى تاللىدۇق، ئۇلارغا شەرەپ، ئىمتىياز ۋە پەزىلەت ئاتا قىلدۇق. بۇ ئۇقۇم سۈرە بەقەرە 143 - ئايەتتىكى ﴿ شۇنىڭدەك (يەنى سىلەرنى ئىسلامغا ھىدايەت قىلغاندەك) كىشىلەرگە (يەنى ئۆتكەنكى ئۈممەتلەرگە) شاھىت بولۇشۇڭلار ئۈچۈن ۋە پەيغەمبەرنىڭ سىلەرگە شاھىت بولۇشى ئۈچۈن، بىز سىلەرنى ئادالەتلىك ياخشى ئۈممەت قىلدۇق ﴾ دېگەن ئۇقۇمغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُادِنَ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾

ئۇلارنىڭ بەزىسى (ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماي) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىدۇر^①، بەزىسى ئوتتۇراھالدۇر^②، يەنە بەزىسى ئاللاھنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قىلىشى بىلەن ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىدۇر^③. ئەنە شۇ كاتتا مەرھەمەتتۇر^④ [32]. ئۇلار دائىملىق تۇرالغۇ بولغان جەننەتلەرگە كىرىدۇ^⑤. ئۇلار جەننەتلەردە ئالتۇن بىلە زۇككەر ۋە مەرۋايىتلار بىلەن زىننەتلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ كىيىمى يىپەكتىن بولىدۇ^⑥ [33].

① بۇ ئايەتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى ئىچىدىكى ئۈچ تۈرلۈك كىشىلەر بايان قىلىندى: بىرىنچى تۈردىكىلەر شۇنداق كىشىلەركى، ئۇلار پەرز ئەمەللەردىن بەزىلىرىنى تولۇق ئادا قىلمايدۇ. بىر قىسىم ھارام قىلىنغان ئىشلارنى سادىر قىلىپ قويدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئۇلار كىچىك گۇناھلارنى سادىر قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كەمچىلىكلىرى سەۋەبىدىن باشقا ئىككى تۈردىكى كىشىلەر ئېرىشىدىغان دەرىجىلەرگە ئېرىشەلمەيدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار «ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچى» دەپ ئاتالدى.

② بۇ ئىككىنچى تۈردىكى كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار ياخشى ئەمەلگە گۇناھنىمۇ ئارىلاشتۇرۇپ قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئۇلار پەرز ئەمەللەرنى تولۇق ئادا قىلىدۇ، ھارام ئىشلاردىن ساقلىنىدۇ. ئەمما، بەزى چاغلاردا مۇستەھەپ يەنى ئىسلام دىنىدا ياخشى دەپ قارالغان ئىشلارنى قىلماي قالىدۇ. قىسمەن چاغلاردا مەكرۇھ قىلىنغان ئىشلارنىمۇ قىلىپ سالىدۇ. ئۇلار سالىھ كىشىلەر جۈملىسىدىن سانىلىدۇ، لېكىن ياخشى ئىشلارنى بىرىنچى بولۇپ قىلىدىغانلاردىن ئەمەس.

③ بۇ ئۈچىنچى تۈردىكى كىشىلەر بولۇپ، ئالدىنقى ئىككى قىسىمدىكى كىشىلەرگە قارىغاندا ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقى كۆپرەكتۇر. بۇلار ياخشى ئەمەلنى ھەممىدىن بۇرۇن بىرىنچى بولۇپ قىلىدۇ، گۇناھلاردىن قاتتىق ساقلىنىدۇ، ھەتتا مەكرۇھ ئىشلارغا يولۇقۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، مۇباھ يەنى قىلىسىمۇ ۋە قىلمىسىمۇ بولىدىغان بىر قىسىم ئىشلاردىنمۇ پەرھىز قىلىدۇ.

④ ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ئۈمىتىنى تاللاپ، قۇرئانغا ۋارىس قىلغانلىقى، شەرەپ ۋە پەزىلەتتە ئارتۇق قىلغانلىقى ئۇنىڭ كاتتا مەرھەمەتلىرىدۇر.

⑤ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، جەننەتكە پەقەت ياخشى ئىشقا ئالدىرىغۇچىلارلا كىرىدۇ، لېكىن بۇ قاراش توغرا ئەمەس. بۇ ئايەتنىڭ سىياقىدىن قارىغاندا ئۈچ خىل كىشىلەرنىڭ ھەممىسى جەننەتكە كىرىدۇ. ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىلارنىڭ ھېساب ئېلىنماستىن جەننەتكە كىرىدىغانلىقى ھەقىقەت. ئەمما ئوتتۇرا ھال يول تۇتىدىغانلاردىن ئاسان ھېساب ئېلىنىدىغانلىقى، ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلارنىڭ شاپائەتكە ئېرىشىپ ياكى مەغپىرەتكە سازاۋەر بولۇپ، ئاخىرى جەننەتكە كىرىدىغانلىقى ھەدىسلەردىمۇ بايان قىلىنغان. مەسىلەن: مۇھەممەد ئىبنى ھەنەفىيە مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئاللاھنىڭ مەرھەمەتلىگە سازاۋەر بولغان ئۈمىتتۇر، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلارنى ئاللاھ تائالا مەغپىرەت قىلىۋېتىدۇ. ئوتتۇرا ھال يول تۇتقۇچىلار ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمەتى بىلەن جەننەتكە كىرىدۇ. ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىلار جەننەتتە يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە ئېرىشىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑥ سەھىھ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «يىپەك كىيىم كىيمەڭلار ، كىمكى دۇنيادا يىپەكتىن كىيىم كىيسە، ئۇنى ئاخىرەتتە كىيەلمەيدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 5832 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2073 - ھەدىس)

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٥﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافِرٍ ﴿٣٧﴾ وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ الْتَذِيرُ فذُرُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾

ئۇلار (جەننەتتە شۇنداق) دەيدۇ: «بىزدىن غەم - قايغۇنى كەتكۈزۈۋەتكەن ئاللاھقا شۈكۈرلەر بولسۇن! بىزنىڭ رەببىمىز ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ئاز ياخشىلىققا كۆپ ساۋاب بەرگۈچىدۇر [34]. ئاللاھ ئۆز مەرھەمەتتىن بىزنى دائىملىق تۇرالغۇ بولغان جەننەتتە تۇرغۇزدى. جەننەتتە بىز ھەرگىز جاپا تارتمايمىز، ھەرگىز چارچىمايمىز» [35]. كاپىرلارغا كەلسەك، ئۇلار دوزاخ ئوتىغا مەھكۇم بولىدۇ، ئۇلارنىڭ (ئۆلۈم بىلەن ئارام تېپىپ قالماسلىقى ئۈچۈن) جانلىرى ئېلىنمايدۇ، ئۇلاردىن ئازابمۇ يېنىكلىتىلمەيدۇ، كۆڭلىدە ھەددىدىن ئاشقان ھەرقانداق كاپىرنى ئەنە شۇنداق جازالايمىز [36]. ئۇلار دوزاختا: «ئى رەببىمىز! بىزنى چىقىرىۋەتسەڭ (دۇنيادا) قىلغان ئەمەللىرىمىزدىن باشقىچە ئەمەللەرنى قىلىۋالساق» دەپ يالۋۇرۇپ تۇۋالايدۇ. ① (ئاللاھ ئېيتىدۇ) «سىلەرگە ۋەز - نەسەھەت ئالدىغان ئادەم ۋەز - نەسەھەت ئالالغۇدەك ئۆمۈر بەرمىدۇقمو؟ ② سىلەرگە ئاگاھلاندۇرغۇچى (يەنى پەيغەمبەر) كەلدىغۇ (نېمىشقا ئىمان ئېيتىمىدىڭلار؟) ③، ئەمدى ئازابىنى تېتىڭلار، زالىملارغا ھېچقانداق ياردەم بەرگۈچى يوق» [37].

① يەنى سەندىن باشقا ھېچكىمگە ئىبادەت قىلمىساق، گۇناھلارنىڭ ئورنىغا ياخشى ئەمەللەرنى قىلساق.
② بۇنىڭدىن قانچە يىللىق ئۆمۈر مەقسەت قىلىنىدۇ؟ بۇ ھەقتە مۇپەسسىرلەر ھەرخىل قاراشلارنى بايان قىلدى. بەزى مۇپەسسىرلەر ھەدىسلەردىن دەلىل كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئاتىمىش يىللىق ئۆمۈر مەقسەت قىلىنىدۇ، دېدى. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر) ئەمما ئۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس. چۈنكى، ئۆمۈر ئۇزۇن - قىسقا بولىدۇ. بەزىلەر ياش ۋاقتىدا ۋاپات بولىدۇ، بەزىلەر ئوتتۇرا ياشتا، بەزىلەر قېرىغاندا ۋاپات بولىدۇ. يەنە كېلىپ ئۆمۈرنىڭ ھەر قايسى باسقۇچلىرىمۇ ئۈنچە قىسقا ئەمەس، بەلكى ھەر باسقۇچنىڭ مۇددىتى خېلى ئۇزۇن بولىدۇ. مەسىلەن: ئىنساننىڭ ئۆمرى بالىلىق دەۋرىدىن بالاغەتكە يەتكىچە، بالاغەتكە يەتكەندىن ياشلىق دەۋرىگىچە، ياشلىق دەۋرىدىن قېرىلىق دەۋرىگىچە، ئاندىن ئۆلۈم كەلگىچە داۋاملىشىدۇ. بەزىلەرگە ئويلىنىش، ۋەز - نەسەھەت ھاسىل قىلىش ۋە ئىبىرەت ئېلىش ئۈچۈن بىر نەچچە يىل بېرىلىدۇ، بەزىلەرگە ئۇنىڭدىن كۆپ، يەنە بەزىلەرگە تېخىمۇ كۆپ يىل ۋە ئۆمۈر بېرىلىدۇ. ھەممە كىشىدىن مۇنداق سوئال سوراش ئورۇنلۇق بولىدۇ: بىز سىلەرگە شۇ قەدەر ئۆمۈر بەرگەن، شۇ مۇددەتتە ھەق دىننى چۈشەنمەكچى بولغان بولساڭلار، يېتەرلىك پۇرسەت بار ئىدى، شۇنداق تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ھەقنى چۈشۈنۈشكە ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىشكە تىرىشمىدىڭلار؟

③ بۇ ئاگاھلاندۇرغۇچى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. يەنى سىلەرگە ھەق دىننى يەتكۈزۈش، نەسەھەت قىلىش، ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كەلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن سىلەرگە مۇنبەر ۋە مېھرابنىڭ ۋارىسلىرى بولغان ئۆلىمالار ۋە دەۋەتچىلەر كەلدى، لېكىن سىلەر ئەقىلىڭلارنى ئىشلەتمىدىڭلار، چۈشۈنۈشكە تىرىشمىدىڭلار، ھەق دىنغا چاقىرغۇچىلارنىڭ سۆزلىرىگە كۆڭۈل بۆلمىدىڭلار، ئۇلارنىڭ دەۋىتىگە دىققەت بەرمىدىڭلار.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلْقًا فِي الْأَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ أَمْ آتَيْنَهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّنْهُ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾

شەكسزكى، ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبىنى بىلگۈچىدۇر^①. ئاللاھ ھەقىقەتەن دىللاردىكى سىرلارنى ئېنىق بىلىپ تۇرغۇچىدۇر^② [38]. (ئى ئىنسانلار!) ئاللاھ سىلەرنى يەر يۈزىدە (بىر - بىرىڭلارغا) ئورۇنبا سار قىلغان زاتتۇر. كىمكى كاپىر بولىدىكەن، ئۇنىڭ كاپىرلىقىنىڭ زىمىنى ئۆزىگە بولىدۇ. كاپىرلارنىڭ كۇفرىلىقى رەببىڭنىڭ دەرگاھىدا پەقەت غەزەپنىلا ئاشۇرىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ كۇفرى ئۇلارنى ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن تېخىمۇ يىراقلاشتۇرىدۇ)، كاپىرلارنىڭ كۇفرىلىقى ئۇلار ئۈچۈن پەقەت زىياننىلا كۆپەيتىدۇ^③ [39]. (ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، «سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلارغا قاراپ باقتىڭلارمۇ؟ ماڭا كۆرسىتىپ بېقىڭلار قېنى! ئۇلار زىمىننىڭ قايسى بۆلىكىنى ياراتتى؟ يا ئۇلار ئاسمانلارنى ئاللاھ بىلەن بىرلىكتە ياراتتىمۇ؟ ياكى بىز ئۇلارغا بىر كىتاب بەرگەن بولۇپ، ئۇلار شۇنىڭ دەلىللىرىگە ئاساسلىنامدۇ؟^④» (ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس)، بەلكى (كۇفرى ۋە گۇناھ بىلەن ئۆزىگە ئۇۋال قىلغان) بۇ زالىملار بىر - بىرىگە پەقەت يالغاننىلا ۋەدە قىلىشىدۇ^⑤ [40].

① بۇ يەردە بۇنى بايان قىلىشتا مۇنداق بىر مەقسەت بولۇشىمۇ مۇمكىن: سىلەر دۇنياغا قايتىشنى ئارزۇ قىلىۋاتىسىلەر ۋە قايتقاندىن كېيىن گۇناھنىڭ ئورنىغا ياخشى ئەمەل ۋە شېرىكنىڭ ئورنىغا تەۋھىدىنى ئىختىيار قىلىدىغانلىقىڭلارنى دەۋا قىلىۋاتىسىلەر. لېكىن، بىز سىلەرنىڭ ئۇنداق قىلمايدىغانلىقىڭلارنى بىلىمىز. سىلەرنى دۇنياغا قايتۇرغان تەقدىردىمۇ، سىلەر ئىلگىرى قىلغان ئىشلارنىڭ ئۆزىنى يەنە قىلىسىلەر. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلدى: ﴿ ئۇلار دۇنياغا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ مەنئىي قىلىنغان ئىشلارنى ئەلۋەتتە يەنە قىلاتتى ﴾. (سۈرە ئەنئام 28 - ئايەت)

② بۇ يەردە ئالدىنقى سۆزنىڭ سەۋەبى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. يەنى ئاللاھ تائالاغا ئاسماندا ۋە زىمىندا ھېچ نەرسە مەخپىي ئەمەس. ئۇ بارلىق مەخپىيەتلىكلەرنى بىلىدۇ، ھەتتا دىللاردىكى سىرلارنى، ھەممىدىن مەخپىي كىشىلەرنىڭ خىيالىغا كەچكەن ئويلىرىنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ.

③ يەنى كاپىرلارنىڭ كۇفرىلىقى ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ھېچ پايدا يەتكۈزمەيدۇ، بەلكى ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ غەزىپى ۋە نارازىلىقى تېخىمۇ ئاشىدۇ. نەتىجىدە كاپىرلارنىڭ ئۆزلىرىگە بولىدىغان زىيانمۇ ئاشىدۇ.

④ يەنى بىز ئۇلارغا بىر كىتاب نازىل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا مېنىڭ ئاسمان ۋە زىمىننى يارىتىشتا شېرىكىم بارلىقى تىلغا ئېلىنىپتىمۇ؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس.

⑤ يەنى ئىش ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. بەلكى ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىنى ئالداپ ئازدۇرۇپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ رەھبەرلىرى ۋە بۇرۇۋىلىرى بىر - بىرىگە: بۇ مەبۇدلار بىزگە مەنپەئەت يەتكۈزىدۇ، بىزنى ئاللاھقا يېقىن قىلىدۇ، بىزگە شاپائەت قىلىدۇ، دەيتتى ياكى بۇ سۆزلەرنى شەيتانلار مۇشرىكلارغا دەيتتى. يەنە بىر مەنىسى، بۇ يەردىكى ۋەدە ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلار ئۈستىدىن غەلبە قىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئۆزئارا بىر - بىرىگە قىلىشقان ۋەدىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنداق ۋەدە قىلىش ئارقىلىق ئۇلار بىر - بىرىنى

كۇفرىدا چىڭ تۇرۇشقا رىغبەتلەندۈرۈشەتتى .

* إِنَّ اللَّهَ يُمِصُّكَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أُمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّن بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿١١﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنَ إِحْدَى الْأُمَمِ ۗ

شەكسىزكى، ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى (قۇدرىتى بىلەن) چۈشۈپ كېتىشتىن تۇتۇپ تۇرىدۇ ①. ئەگەر ئۇلار چۈشۈپ كەتسە، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم تۇتۇپ تۇرالمايدۇ ②. شەكسىزكى، ئاللاھ (گۇناھكارلارنى) جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر، (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ③ [41]. ئۇلار ئۆزلىرىگە بىرەر ئاگاھلاندىرغۇچى (يەنى پەيغەمبەر) كەلسە، ئۆزلىرىنىڭ ھەر قانداق ئۈمىدە تەك قارىغاندا، ئەڭ ھىدايەت تاپقۇچى بولىدىغانلىقى توغرىلىق ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قاتتىق قەسەم ئىچىشكەن ئىدى ④.

① ئۇلارنى تۇتۇپ تۇرۇش ئاللاھ تائالانىڭ كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتتۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، مۇشۇ كىتابنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك جىنايىتىنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئاسمان ۋە زېمىن ئۆز ھالىتىدە بەرقارار تۇرالماي، پارچە - پارچە بولۇپ كېتىشكە تاس قالىدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە مەريەم 90 - ، 91 - ئايەتلەردە بايان قىلىنغان ئۇقۇمنىڭ دەل ئۆزىدۇر: ﴿ بۇ سۆزنىڭ (يامانلىقىدىن) ئاسمانلار پارچىلىنىپ كەتكىلى، يەر يېرىلىپ كەتكىلى، تاغلار گۇمران بولۇپ كەتكىلى تاس قالىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ بالىسى بار دەپ دەۋا قىلدى ۗ.﴾

② يەنى ئاللاھ تائالا چەكسىز قۇدرەت ئىگىسى بولۇش بىلەن بىرگە يەنە ناھايىتى مېھرىباندىركى، ئۇ ئاسماننى چۈشۈپ كېتىشتىن ۋە زېمىننى تەۋرەپ كېتىشتىن ساقلاپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئاللاھ ساقلىمىسا، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە كائىناتنىڭ نىزامى بۇزۇلۇپ كېتىدۇ. چۈنكى، ئەگەر ئاللاھ ئۇلارنى تۇتۇپ ۋە قوغداپ تۇرمايدىغان بولسا، ئۇلارنى تۇتۇپ تۇرالايدىغان ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر كۈچ مەۋجۇت ئەمەس. ﴿ إِنَّ أَمْسَكُهُمَا ۗ دىكى " إِنَّ " مەنىسىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كەلگەن. ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بۇ نېمىتى ۋە كامالى قۇدرىتىنىڭ ئالامىتىنى يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىدۇ: ﴿ ئاسماننى ئۆزىنىڭ ئىزنى بولماستىن زېمىنغا چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلاپ، تۇتۇپ تۇرىدىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ۗ.﴾ (سۈرە ھەج 65 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ئاللاھنىڭ ئاسمان - زېمىننى ئۆز ئەمرى بىلەن (مۇئەللىق) تۇرغۇزۇشى ئاللاھنىڭ (كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر ۗ.﴾ (سۈرە رۇم 25 - ئايەت).

③ ئاللاھ تائالا شۇ قەدەر قۇدرەتلىك تۇرۇپمۇ، ﴿ گۇناھكارلارنى) جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر ۗ. بەندىلىرىنىڭ ئۆزىگە شېرىك كەلتۈرگەنلىكى، كۇفۇرلىق ۋە ئاسىيلىق قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ، ئۇلارنى ئالدىراپ جازالمايدۇ، ھەتتا تەۋبە قىلىۋېلىشى ئۈچۈن پۇرسەت بېرىپ، ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلىدۇ. ئاللاھ يەنە ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، تەۋبە قىلىپ، سەجدىگە باش قويغان، قىلمىشىغا پۇشايمان قىلىپ، گۇناھىنىڭ مەغپىرەت بولۇشىنى تىلگەن بەندىلىرىنى ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ.

④ ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلىشتىن ئىلگىرى ئەرەب مۇشۇ كىتابنىڭ قىلغان ئارزۇلىرىنى ۋە قەسەماتلىرىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار قەسەم قىلىپ تۇرۇپ: ئەگەر بىزگە بىرەر پەيغەمبەر كەلسە، ئۇنى قىزغىن قارشى ئالىمىز، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈشتە ھەر قانداق ئۈمىدە تەك ئۈلگە بولغۇدەك پوزىتسىيەدە بولىمىز، دېيىشكەن ئىدى. بۇ نۇقتا سۈرە ئەنئام 156

، 157 - ئايەت، يەنە سۈرە ساففات 168 ، - ، 170 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىندى.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿١٤٣﴾ أَسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرُ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئِ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۗ فَلَن نَّحْدِلُ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَن نَّحْدِلُ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿١٤٤﴾

ئۇلارغا ئاگاھلاندىغۇچى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) كېلىۋىدى ①، بۇ ئۇلارغا (ھىدايەتتىن) تېخىمۇ يىراقلاشتۇرۇۋەتتى [42]. (بۇنداق بولۇشى) ئۇلارنىڭ زېمىندا تەكەببۇرلۇق قىلغانلىقى ② ۋە رەزىل ھىيلە - مىكىرلەرنى ئىشلەتكەنلىكى (ئۈچۈندۈر) ③. ھالبۇكى، رەزىل ھىيلە - مىكىرلەرنى ئىشلەتكەننىڭ ئۇۋالى ئۇنى ئىشلەتكەن ئادەمنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ ④، ئۇلار پەقەت ئىلگىرىكىلەرگە قوللىنىلغان (ئاللاھنىڭ جازالاش) قانۇنىيىتىنىلا كۈتمەيدۇ؟ ⑤ ئاللاھنىڭ (مەخلۇقاتلار ئۈستىدە قوللانغان) قانۇنىيىتىدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش تاپالمايسەن ⑥، ئاللاھنىڭ قانۇنىيىتىدە ھېچقانداق يۆتكىلىش (يەنى ئازابنىڭ ئازابقا تېگىشلىك بولغانلار ئۈستىدىن باشقىلارنىڭ ئۈستىگە يۆتكىلىشىنى) تاپالمايسەن ⑦ [43].

① يەنى كۈتكەن ئارزۇسى بويىچە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا پەيغەمبەر بولۇپ كەلگەندە، ھىدايەتنى قوبۇل قىلمىدى.

② يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان ئېيتىشنىڭ ئورنىغا، تەكەببۇرلۇق ۋە بويۇنتاۋلىق قىلغانلىقتىن، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇش ۋە ئىنكار قىلىش يولىنى تاللىدى.

③ رەزىل ھىيلە - مىكىر يەنى ئالدامچىلىق، كۆز بويامچىلىق ۋە يامان ئەمەللىرى تۈپەيلىدىن ھىدايەتنى قوبۇل قىلمىدى.

④ يەنى كىشىلەر ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىدۇ. لېكىن، ئۇلار رەزىل ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىشنىڭ يامان نەتىجە ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ۋابالى ھىيلە - مىكىر ئىشلەتكۈچىنىڭ ئۆزىگە ياندىغانلىقىنى بىلمەيدۇ.

⑤ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كۇفرلىقىدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى تۇرۇشتا ۋە مۇئمىنلەرگە ئەزىيەت يەتكۈزۈشتە چىڭ تۇرۇش بىلەن ئۆزلىرىنىڭمۇ باشقا ئۈممەتلەرگە ئوخشاش ھالدا قىلىنىشىنى كۈتمەيدۇ؟

⑥ يەنى ئاللاھنىڭ قانۇنىيىتى ئەزەلدىن ئەنە شۇنداق داۋام قىلىپ كەلگەن. ھەر قانداق ئىنكار قىلغۇچىنىڭ ئاقىۋىتى ھالاکەتتۇر. ياكى «ئۆزگىرىش تاپالمايسەن» دېگەننىڭ مەنىسى: ھېچكىم ئاللاھنىڭ ئازابىنى رەھىمىتىگە ئۆزگەرتىشكە قادىر ئەمەس، دېمەكتۇر.

⑦ يەنى ھېچكىم ئاللاھنىڭ ئازابىنى قايتۇرالمىدۇ ياكى ئۇنىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ يەنى ئاللاھ بىر قەۋمگە ئازاب نازىل قىلماقچى بولسا، ئۇنى ھېچكىم باشقا بىر قەۋم تەرەپكە بۇرۇۋېتەلمەيدۇ، ھېچكىمدە ئۇنداق كۈچ يوقتۇر. بۇ يەردە ئاللاھنىڭ قانۇنىيىتى تېخىمۇ روشەن بايان قىلىندى. ئۇنىڭدىن مەقسەت ئەرەب مۇشرىكلىرىنى ئاگاھلاندىرۇشتۇر. ھازىرمۇ پۇرسەت بار، ئۇلار كۇفرى ۋە شېرىكىنى تەرك ئېتىپ، ئىمان كەلتۈرسۇن، بولمىسا، ئۇلار ئاللاھنىڭ جازاسىدىن قېچىپ كېتەلمەيدۇ، بۇ ئىشنى كەينىگە سۈرۈش ئۇلارنى زىيانكارلىققا ئېلىپ بارىدۇ. ھېچكىم ئاللاھنىڭ بۇ قانۇنىيىتىنى ئۆزگەرتىشكە ۋە ئۇنىڭ ئازابىنى باشقا تەرەپكە بۇرۇۋېتىشكە قادىر ئەمەس.

أُولَٰئِكَ يَسِيرُونَ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُونَ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَكُنُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِن شَيْءٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرهَا مِن دَابَّةٍ وَلَكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

ئۇلار يەر يۈزىنى كېزىپ، ئۆزلىرىدىن ئىلگىرىكىلەر (يەنى ھالاك بولغان ئۈممەتلەر) نىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىمىدىمۇ؟ ئىلگىرىكىلەر بۇلاردىن تېخىمۇ كۈچلۈك ئىدى. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھېچ نەرسە ئاللاھنى ئاجىز قىلالمايدۇ. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىگە قادىردۇر [44]. ئەگەر ئاللاھ ئىنسانلارنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن (دەرھال) جازالايدىغان بولسا ئىدى، يەر يۈزىدە ھېچبىر جان ئىگىسىنى قالدۇرمىغان بولاتتى ①. لېكىن، (ئاللاھ) ئۇلار (دىن ھېساب ئېلىش) نى مۇئەييەن ۋاقىتقىچە كېچىكتۈرىدۇ ②، ئۇلار (دىن ھېساب ئېلىش) نىڭ ۋاقتى يېتىپ كەلگەندە (ئۇلارنىڭ جازاسى ئىلگىرى - كېيىن بولمايدۇ). شەكسىزكى، ئاللاھ بەندىلىرىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر ③ [45].

① يەنى ئىنسانلارنى ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن ۋە ھايۋانلارنى ئىنسانلارنىڭ كاساپىتىدىن قالدۇرمىغان بولاتتى. يەنە بىر مەنىسى، ئىنسانلارنى ۋە ئۇلار ئېرىشكەن بايلىق ۋە چارۋا - ماللارنى، جۈملىدىن يەر يۈزىدىكى پۈتكۈل مەخلۇقاتنى ھالاك قىلغان بولاتتى. يەنە بىر مەنىسىنى سەئىد ئىبنى جۇبەير ۋە سۇددى مۇنداق بايان قىلىدۇ: ئاللاھ ئاسماندىن چۈشىدىغان يامغۇرنى توختىتىۋېتەتتى، شۇنىڭ بىلەن يەر يۈزىدىكى بارلىق جانلىقلار ئۆلۈپ كېتەتتى.

② بۇ «مۇئەييەن ۋاقىت» دۇنيادىمۇ بولۇپ قالىدۇ. يەنى دۇنيادا مۇئەييەن بىر ۋاقىتتا ھېساب ئالىدۇ. قىيامەت كۈنىدىكى ھېساب شەكسىز بولىدۇ.

③ شۇ كۈندە ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن ھېساب ئالىدۇ. ھەربىر ئادەمگە قىلغان ئەمەلىگە قارىتا تولۇق مۇكاپات ياكى تولۇق جازا بېرىدۇ. مۇئمىنلەرنى ۋە ئەمرىگە بويسۇنغانلارنى مۇكاپاتلايدۇ. ئاسىيلىق قىلغانلارنى جازالايدۇ. بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەرگە تەسەللىي بېرىلىپ، كاپىرلارغا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلدى.

(36) سورة يس مكية 83 آية

(36) سۈرە ياسىن مەككىدە چۈشكەن 83 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَس ۱ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ۲ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۳

يا، سەيىن ① [1]. ھېكمەتلىك قۇرئان بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ②، (ئى پەيغەمبەر!) ئەلۋەتتە، سەن پەيغەمبەرلەردىن سەن ③ [2-3].

★ سۈرە ياسىننىڭ پەزىلىتى ھەققىدە كۆپ ھەدىسلەر بار. مەسىلەن: «سۈرە ياسىن قۇرئاننىڭ دىلىدۇر، ئۇنى سەكراتقا چۈشكەنلەرگە ئوقۇتۇڭلار»، دېگەندەك. لېكىن، بۇ ھەدىسلەر رىۋايەت قىلغۇچىلار نۇقتىسىدىن سەھىھلىك دەرىجىسىگە يەتمىگەن. بەزىسى توقۇلما ھەدىس ياكى زەئىپ ھەدىسلەردۇر. «سۈرە ياسىن قۇرئاننىڭ دىلى» دېگەن رىۋايەتنى شەيخ ئەلبانى توقۇلما ھەدىس تۈرىگە كىرگۈزگەن. (زەئىپ ھەدىسلەر توپلىمى 169 - ھەدىس)

① بەزى مۇپەسسىرلەر «ياسىن» نىڭ مەنىسى ئەر ياكى ئىنساننى كۆرسىتىدۇ. دېسە، بەزىلەر ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نام - شەرىپى دەيدۇ. ئۇنى ئاللاھ تائالانىڭ گۈزەل - ئىسىم سۈپەتلىرىنىڭ جۈملىسىدىن سانغانلارمۇ بار. لېكىن، بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى دەلىلسىزدۇر. بۇمۇ سۈرلەرنىڭ بېشىدا كېلىدىغان ئۈزۈپ ئوقۇلىدىغان ھەرپلەر جۈملىسىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ.

② ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى «مەھكەم قۇرئان» بولۇپ، تەرتىپ، نەزم ۋە مەنە جەھەتتە مەھكەم يەنى پۇختا كىتاب دېگەننى بىلدۈرىدۇ. بۇ يەردىكى " و " قەسەم ئۈچۈن كەلگەن بولۇپ، تۆۋەندىكى ئۇنىڭ جاۋابىدۇر.

③ بۇ يەردىكى ﴿ إِنَّكَ ﴾ يۇقىرىدىكى قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر. مۇشرىكلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە شەك كەلتۈرەتتى. شۇڭا، ئۇلار ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلىپ: ﴿ سەن پەيغەمبەر ئەمەسسەن ﴾ دەيتتى. (سۈرە رەئد 43 - ئايەت) ئۇلارنىڭ سۆزىگە جاۋابەن ئاللاھ تائالا ھېكمەتلىك قۇرئان بىلەن قەسەم قىلىپ تۇرۇپ: ﴿ (ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، سەن پەيغەمبەرلەردىن سەن ﴾، دېدى. بۇنىڭدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارتۇقچىلىقى ۋە شان - شەرىپىنى ئايدان بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ھېچبىر پەيغەمبەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى تەكىتلەش ئۈچۈن قەسەم قىلغان ئەمەس. ئاللاھ تائالانىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى تەكىتلەش ئۈچۈن قەسەم قىلغانلىقى ئۇنىڭ ئاللاھتە ئىمتىيازغا ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤﴾ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾ لِيُنذِرَ قَوْمًا مَّا أُنذِرَ ءَابَاؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَىٰ أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾

توغرا يولدىسەن ﴿٤﴾ [4]. (بۇ قۇرئان) سېنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ئاگاھلاندىرۇلمىغانلىقتىن (يەنى ئۇلارغا پەيغەمبەر كەلمىگەنلىكتىن)، غاپىل قالغان بىر قەۋمنى ئاگاھلاندىرۇشۇڭ ئۈچۈن ﴿٥﴾، ھەممىدىن غالىب، ناھايىتى مېھرىبان ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر ﴿٦﴾ [5-6]. قەسەم قىلىمەنكى، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىگە (ھەق دىننىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلماي، پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئازاب توغرىسىدىكى) ھۆكۈم ھەقىقەتەن تېگىشلىك بولدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ ﴿٧﴾ [7].

① يەنى سەن ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ يولدىسەن ياكى كۆزلىگەن مەنزىل (جەننەت)گە يەتكۈزىدىغان توغرا يولدىسەن.

② يەنى سەن نېمە ئۈچۈن پەيغەمبەر قىلىندىڭ؟ بۇ كىتاب ساڭا نېمە ئۈچۈن نازىل قىلىندى؟ ئىلگىرى ئاگاھلاندىرغۇچى كەلمىگەن بۇ قەۋمنى ئاگاھلاندىرۇشۇڭ ئۈچۈندۇر. چۈنكى، بۇ قەۋم بىر مەزگىل ھەق دىندىن خەۋەرسىز قالغان ئىدى. ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك، ئەرەبلەرگە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى بىۋاسىتە ھېچبىر پەيغەمبەر كەلمىگەن ئىدى. بۇ ئايەتتەمۇ ئاشۇ مەزمۇن بايان قىلىندى.

③ يەنى ھەممىدىن غالىب ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر. يەنى ئۆزىنى ئىنكار قىلغان ۋە ئەلچىسىنى يالغانغا چىقارغانلاردىن ئىنتىقام ئېلىشقا قادىردۇر. ئۆزىگە ئىمان ئېيتقان ۋە قۇلچىلىق قىلغانلارغا ناھايىتى مېھرىباندۇر.

④ مەسىلەن: ئەبۇ جەھىل، ئۇتبە، شەيبە قاتارلىقلارغا شۇنداق بولدى. «تېگىشلىك بولدى» دېگەننىڭ مەنىسى شۇكى، ئاللاھ تائالانىڭ مۇنداق ئەمر - پەرمانى باركى، ﴿ئەگەر بىز خالىساق، ئەلۋەتتە ھەربىر كىشىگە ھىدايەت ئاتا قىلاتتۇق، لېكىن مېنىڭ «جەھەننەمنى جىنلار ۋە ئىنسانلار (ئارىسىدىكى گۇناھكارلار) نىڭ ھەممىسى بىلەن چوقۇم تولدۇرىمەن» دېگەن ھۆكۈمىم بېكىتىلىپ بولدى﴾. (سۈرە سەجدە 13 - ئايەت)، يەنە ئاللاھ تائالا شەيتانغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿سەن بىلەن ۋە ئۇلاردىن ساڭا ئەگەشكەنلەرنىڭ ھەممىسى بىلەن چوقۇم جەھەننەمنى توشقۇزىمەن﴾. (سۈرە ساد 85 - ئايەت) بۇ شەيتانغا ئەگىشىپ ئۆزلىرىنى جەھەننەمگە لايىق قىلىپ كۆرسەتكەن كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئىرادە ئەركىنلىكى ۋە تاللاش ئىختىيارى بەرگەن ئىدى. ئەمما، ئۇلار ئۇنى خاتا قوللاندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار جەھەننەمگە لايىق بولدى. ئاللاھ ئۇلارنى مەجبۇرىي شەكىلدە ئىماندىن مەھرۇم قىلغىنى يوق. چۈنكى، مەجبۇرلانغان بولسا، ئازابقا لايىق بولمايتتى.

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَاءَ عَلَيْهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْعَلِيمَ ﴿١١﴾ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ

(گويا) بىز ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىغا ئېڭەكلىرىگىچە تاقاقلارنى سالدۇق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار (ھەقىقەتكە) باشلىرىنى ئىگەلمەيدۇ (يەنى ئۇلار ئىمانغا بويسۇنمايدۇ ۋە ئىمانغا باش ئەگمەيدۇ) ① [8]. ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر توسۇق، كەينىدە بىر توسۇق قىلدۇق ②، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى ئوراپ قويدۇق ③، شۇنىڭ ئۈچۈن (يەنى ئىماننىڭ يوللىرى توسۇلۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن) ئۇلار (توغرا يولنى) كۆرەلمەيدۇ [9]. (بۇ ھالەتتە) ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرمامسەن، ئاگاھلاندۇرمامسەن، ئۇلار ئۈچۈن بەربىر ئوخشاش، ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ ④ [10]. سەن پەقەت قۇرئانغا ئەگەشكەن، خىلۋەتتە رەھمان ئاللاھتىن قورققان كىشىنى ئاگاھلاندۇرالايسەن ⑤، سەن ئۇنىڭغا مەغپىرەت ۋە ئېسىل مۇكاپات (يەنى جەننەت) بىلەن خۇش خەۋەر بەرگىن [11]. شۇبھىسىزكى، بىز ئەلۋەتتە ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرىمىز ⑥، ئۇلارنىڭ ئىلگىرى قىلغان ۋە قالدۇرۇپ كەتكەن (ياخشى - يامان) ئەمەللىرىنى يېزىپ تۇرىمىز ⑦.

① شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئۇيان - بۇيان قارىيالمىدۇ، نە بېشىنى ئىگەلمەيدۇ، بەلكى ئۇلارنىڭ باشلىرى ئۈستۈن قىلىنغان، كۆزلىرى ئاستىغا قارىتىلغاندۇر. بۇ ئۇلارنىڭ ھەقىقىي قوبۇل قىلمايدىغانلىقى ۋە ھەق يولغا پۇل سەرپ قىلمايدىغانلىقىغا كەلتۈرۈلگەن مىسالدۇر. ياكى بۇ ئۇلارنىڭ جەھەننەمدىكى ئەھۋالى تەسۋىرلەنگەن بايان بولۇشىمۇ مۇمكىن. (ئەيسەر تەپسىر)

② يەنى دۇنيا ھاياتى ئۇلارغا چىرايلىق كۆرسىتىلدى. بۇ گويا ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى توسۇقتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار دۇنيا لەززىتىدىن باشقا ھېچنەرسىنى كۆرمەيدۇ. بۇ توسۇق ئۇلار بىلەن ئىماننىڭ ئارىسىنى چەكلەپ تۇرىدۇ. يەنە قىيامەتنىڭ بولۇشى ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدا مۇمكىن ئەمەس بىر ئىش قىلىندى. بۇ گويا ئۇلارنىڭ كەينىدىكى توسۇقتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار گۇناھتىن يانمايدۇ، تەۋبە قىلمايدۇ، نەسەھەت ھاسىل قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئاخىرەتتىن قورقۇش يوق.

③ ياكى ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى پەردە بىلەن ياپتۇق يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى دۈشمەن تۇتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ ھەق دەۋىتىدىن ئۆزلىرىنى قاچۇرغانلىقى سەۋەبىدىن كۆزلىرى پەردىلەندى ياكى كۆر قىلىندى، شۇڭا ئۇلار ھەقىقىي كۆرەلمەيدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ھالىنى تەسۋىرلىگەن ئىككىنچى مىسالدۇر.

④ ئۆز قىلمىشلىرى تۈپەيلى گۇمراھلىقتا بۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلەرنى ئاگاھلاندۇرۇشۇمۇ پايدىسىزدۇر.

⑤ يەنى سېنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ مۇشۇنداق كىشىلەرگىلا پايدىلىقتۇر.

⑥ يەنى قىيامەت كۈنى ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرىمىز. بۇ ئايەتتىكى ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈش بايانى ئاللاھ تائالانىڭ كۇفىرى ۋە زالالەت سەۋەبىدىن دىللىرى ئۆلگەن كاپىرلاردىن ئۆزى خالىغان كىشىنىڭ قەلبىنى تىرىلدۈرىدىغانلىقىمۇ ئىشارەت قىلدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قەلبى تىرىلگەن كىشى ھىدايەت ۋە ئىمان يولىنى تاللايدۇ.

⑦ ﴿ مَا قَدَّمُوا ﴾ دېگەندىن ئىنسان ھاياتىدا ئۆزى قىلغان ئەمەللىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿ آثَرَهُمْ ﴾ ئۆزلىرىدىن كېيىنكىلەرگە (ياخشى ياكى يامان) ئۆلگەن قىلىپ قالدۇرغانلىرى، ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن

كىشىلەر ئۇنىڭغا ئەگەشكەن ئىش - ئىزلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن «كىمكى ئىسلامدا بىر ياخشى ئىشنى يولغا قويسا، ئۇنىڭ ساۋابى ئۇ كىشىگە بولىدۇ ۋە ئۇ كىشىدىن كېيىن شۇ ياخشى ئىشقا ئەمەل قىلغان كىشىلەرنىڭ ساۋابىدىن ھېچ نەرسە كېمەيتىۋېتىلمەستىن، ئۇ كىشىگىمۇ ھەربىر كىشىنىڭ ساۋابىدىن بىر ھەسسە ساۋاب بېرىلىدۇ. كىمكى ئىسلامدا بىر يامان ئىشنى يولغا قويغان بولسا، ئۇنىڭ گۇناھى ئۇ كىشىگە بولىدۇ ۋە ئۇ كىشىدىن كېيىن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلغان كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىدىن ھېچ نەرسە كېمەيتىۋېتىلمەستىن، ئۇ كىشىگىمۇ ھەربىر يامان ئىش قىلغان ئادەمنىڭ گۇناھلىرىدىن بىر ھەسسە يېزىلىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 1017 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەگەر ئادەم ئەۋلادى ئۆلسە، ئۇنىڭ ئەمەلى ئۈزۈلىدۇ. (يەنى ئۇنىڭ دۇنيادىكى ياخشى - يامان ئەمەل بىلەن بولغان ئالاقىسى تامامەن ئۈزۈلىدۇ)، پەقەت ئۈچ ئىش بۇنىڭدىن مۇستەسنا: 1. پايدىلىق ئىلىم 2. سالھ پەرزەنتنىڭ ئاتا - ئانىسىغا قىلغان دۇئاسى 3. سەدىقە جارىيە - يەنى ئۇ ئۆلگەندىن كېيىنمۇ كىشىلەر پايدىلىنىپ تۇرىدىغان ساخاۋەتلىك ئىش». (سەھىھ مۇسلىم 1631 -

ھەدىس) ﴿اِنَّهُمُ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى «ئايغ ئىزلىرى» يەنى ئىنسان ياخشى ياكى يامان ئىش قىلىش ئۈچۈن سەپەر قىلغان بولسا ياكى بىر جايدىن يەنە بىر جاىغا بارغان بولسا، ئۇنىڭ ئايغ ئىزلىرىمۇ خاتىرىلىنىدۇ. ئىمام ئەھمەد، جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەسجىدىنىڭ ئەتراپىدا بوش يەر بار ئىدى. بەنۇسەلىمە قەبىلىسىدىكىلەر مەسچىتكە يېقىن دەپ شۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىشمەكچى بولدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا (ئىككى قېتىم): «ئى بەنۇسەلىمە قەبىلىسىدىكىلەر! ئۆز دىيارىڭلاردىن كۆچمەڭلار، (ناماز ئوقۇش ۋە باشقا دىنىي پائالىيەت ئۈچۈن مەسجىدكە باسقان) ئىزلىرىڭلار خاتىرىلىنىپ تۇرىدۇ»، دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 665 - ھەدىس) ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئىككى ئۇقۇمنىڭ ئارىسىدا زىتلىق يوق، بەلكى ئايغ ئىزلىرىنىڭ خاتىرىلىنىپ تۇرۇشى ئەلۋەتتە ئىش - ئىزلىرىنىڭمۇ خاتىرىلىنىپ تۇرىدىغانلىقىنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. چۈنكى، ئايغ ئىزلىرى خاتىرىلىنىپ تۇرغان يەردە، ياخشى ۋە يامان سۆز - ھەرىكەتلەرنىڭمۇ خاتىرىلىنىشى شەكسىزدۇر.

وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿١٢﴾ وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾

ۋە ھەممە نەرسىنى روشەن كىتاب (لەۋھۇلمەھپۇز)دا تولۇق خاتىرىلەپ قويغانمىز ① [12]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇ كاپىرلارغا شەھەر (يەنى ئەنتاكىيە) ئاھالىسىنى مىسال قىلىپ كەلتۈرگەن، ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارغا پەيغەمبەرلەر كەلگەن ئىدى ② [13].

① بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى «روشەن كىتاب» لەۋھۇلمەھپۇزنى كۆرسىتىدۇ، دېسە، بەزىلەر: ئەمەللەر يېزىلىدىغان نامە - ئەمەل دەپتىرىنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ.

② مەككە ئەھلى شۇنى بىلسۇنكى، سەن تۇنجى بولۇپ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر ئەمەس. سەندىن ئىلگىرىمۇ پەيغەمبەرلەر ۋە ئەلچىلەر كېلىپ تۇرغان. بۇ ئەزەلدىن داۋاملىشىۋاتقان بىر ئىشتۇر.

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن لَّمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجِمَنَّكُمْ وَلَيَحْسَبَنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَيَّرْنَاكُمْ مَعَكُمْ أَيْنَ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾

ئەينى زاماندا ئۇلارغا ئىككى پەيغەمبەر ئەۋەتكەن ئىدۇق. ئۇلار ئۇ ئىككى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلدى، ئاندىن ئۈچىنچى پەيغەمبەرنى ئەۋەتىش بىلەن (ئۇ ئىككىسىنى) كۈچلەندۈردۇق. بۇ پەيغەمبەرلەر (ئۇلارغا): «بىز ھەقىقەتەن (ئاللاھ تەرەپتىن) سىلەرگە (يەنى سىلەرنى ھىدايەت قىلىشقا) ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرمىز» دېدى ① [14]. ئۇلار: «سىلەر پەقەت بىزگە ئوخشاش ئىنسان، رەھمان ئاللاھ ھېچ نەرسە چۈشۈرگىنى يوق، سىلەر پەقەت يالغان ئېيتىۋاتىسىلەر» دېدى [15]. پەيغەمبەرلەر: «رەببىمىز بىلىدۇكى، شەك - شۈبھىسىز بىز سىلەرگە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرمىز [16]. بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز پەقەتلا (روشن دەلىللەر بىلەن) دىننى چۈشىنىشلىك قىلىپ يەتكۈزۈشتۇر» دېدى [17]. ئۇلار (پەيغەمبەرلەرگە): «بىز سىلەردىن شۇملۇق ھېس قىلدۇق ②. ئەگەر سىلەر (بۇ دەۋىتىڭلاردىن) ۋاز كەچمىسىڭلار، سىلەرنى چوقۇم چالما - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرىمىز ۋە بىز تەرەپتىن قاتتىق جازاغا ئۇچرايسىلەر» دېدى [18]. پەيغەمبەرلەر: «(كۆپرىڭلار سەۋەبىدىن) سىلەرنىڭ شۇملۇقۇڭلار ئۆزۈڭلار بىلەن بىلىدۇر ③، سىلەرگە ۋەز - نەسەت قىلىنسا، (شۇملۇق ھېس قىلىۋاتامسىلەر؟) بەلكى سىلەر (ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش بىلەن) ھەددىدىن ئاشقان قەۋم ئىكەنسىلەر» دېدى [19]. شەھەرنىڭ ئەڭ چېتىدىن بىر كىشى (يەنى ھەبىب نەججار) ناھايىتى تېز كېلىپ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىڭلار ④ [20]. (دىننى يەتكۈزگەنلىكىگە) سىلەردىن ھەق تەلەپ قىلمايدىغان بۇ كىشىلەرگە ئەگىشىڭلار، ئۇلار توغرا يولدىكى كىشىلەردۇر [21].

① بۇ ئۈچ پەيغەمبەر كىملىرى ئىدى؟ مۇپەسسىرلەر ئۇلارنىڭ ھەر خىل ئىسىملىرىنى بايان قىلغان. ئەمما، ئۇ ئىسىملارنىڭ ئىشەنچلىك رىۋايەتلەردە كەلگەنلىكى ئىسپاتلانمىغان. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەلچىلىرى بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى بىر يۇرتقا دىننى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئىدى، ئۇ يۇرتنىڭ ئىسمى ئانتاكىيە ئىدى.

② ئەھۋالدىن قارىغاندا ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر قىسىم كىشىلەر ئىمان ئېيتقان بولۇشى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئىككى پىرىقىگە بۆلۈنگەن بولۇشى، ئىمان ئېيتمىغانلار پەيغەمبەرلەرنى بالا - قازانىڭ سەۋەبچىسى (نەۋزۇبىللاھ - ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھلىق تىلەيمىز) دەپ قارىغان بولۇشى مۇمكىن. ياكى يامغۇر ياغمىغانلىقتىن قۇرغاقچىلىق بولۇپ كەتكەن بولۇشى، بۇنى ئۇلار پەيغەمبەرلەرنىڭ شۇملۇقىدىن دەپ قارىغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. بۈگۈنكى كۈندىمۇ بىر قىسىم بەتئىيەت، دىن ۋە شەرىئەتتىن يىراق كىشىلەر تەقۋادار مۇئمىنلەرنى «بالا - قازانىڭ سەۋەبچىسى دەپ، ئۇلارنىڭ شۇملۇقىدىن بالا - قازا كەلدى» دەپ قارايدۇ. (ئاللاھقا سېغىنىپ بۇنداق قاراشتىن پاناھ تىلەيمىز)

③ يەنى سىلەرگە كەلگەن بالا - قازا بىزنىڭ سەۋەبچىمىزدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزۈڭلارنىڭ يامان ئەمەلىڭلارنىڭ نەتىجىسىدۇر يەنى ئۆزۈڭلارنىڭ شۇملۇقىدىن كەلگەندۇر.

④ بۇ ئادەم مۇسۇلمان ئىدى، ئۇ قەۋمىنىڭ پەيغەمبەرلەر دەۋىتىنى قوبۇل قىلمايۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، پەيغەمبەرلەرنى ھىمايە قىلىش ۋە قەۋمىنى ئۇلارغا ئەگىشىشكە رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن ئىدى.

وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ ءَالِهَةً إِن يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّي ءَأَمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ ﴿٢٥﴾

مەن مېنى ياراتقان ۋە سىلەر (ئۆلگەندىن كېيىن) دەرگاھىغا قايتۇرۇلدىغان ئاللاھقا نېمىشقا ئىبادەت قىلمايدىكەنمەن؟ ① [22]. مەن ئاللاھتىن باشقىسىنى ئىلاھ قىلىۋالامدىمەن؟ ئەگەر رەھمان ئاللاھ ماڭا بىرەر زىيان - زەخمەتنى ئىرادە قىلسا، ئۇلارنىڭ شاپائىتى ماڭا قىلچە ئەسقاتمايدۇ ۋە مېنى (زىيان - زەخمەتتىن) قۇتقۇزالمىدۇ؟ ② [23]. (ئەگەر شۇنداق بولسا يەنى ئاللاھتىن باشقىسىنى ئىلاھ قىلىۋالدىغان بولسام)، شۈبھىسىزكى، مەن ئۇ چاغدا ئوپىچۇق ئازغۇنلۇقتا قالغان بولمەن ③ [24]. مەن ھەقىقەتەن (سىلەرنى ياراتقان) رەببىڭلارغا ئىمان ئېيتتىم، مېنىڭ سۆزۈمگە قۇلاق سېلىڭلار (ۋە ئۇنىڭغا گۇۋاھ بولۇڭلار)» ④ [25].

① ئۇ ئۆزىنىڭ تەۋھىد يولىنى تاللىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى، مەقسىتى قەۋمنى ھىدايەتكە باشلاش ۋە ياخشى ئاقىۋەتكە ئېرىشتۈرۈش ئىدى. ئېھتىمال قەۋمى ئۇنىڭغا: سەن بىزنىڭ مەبۇدلىرىمىزنى تەرك ئېتىپ، مۇشۇ پەيغەمبەرلەر دەۋەت قىلىۋاتقان بىر مەبۇدقا ئىبادەت قىلامسەن؟ دەپ سورىغان بولۇشى، ئۇلارنىڭ سوئالىغا جاۋابەن ئۇ بۇ سۆزنى ئېيتقان بولۇشى مۇمكىن. مۇپەسسىرلەر بۇ كىشىنىڭ ئىسمىنىڭ ھەبىب نەججار ئىكەنلىكىنى نەقىل قىلغان. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

② بۇ يەردە ئۇنىڭ قەۋمى ئىبادەت قىلىدىغان باتىل مەبۇدلارنىڭ قابىلىيەتسىز ۋە يارامسىزلىقى بايان قىلىندى. مەزكۇر پەيغەمبەرلەر ئۇلارنى مۇشۇنداق شېرىك ۋە گۇمراھلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن ئىدى. «قۇتقۇزالمىدۇ» نىڭ مەنىسى شۇكى، ئەگەر ئاللاھ تائالا ماڭا بىرەر زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈشنى ئىرادە قىلسا، بۇ باتىل مەبۇدلار مېنى زىيان - زەخمەتتىن قۇتقۇزۇپ قالالمىدۇ.

③ يەنى ئەگەر مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئاللاھ تائالانى قويۇپ، بۇ يارامسىز ۋە قابىلىيەتسىز مەبۇدلارغا ئىبادەت قىلىشقا باشلىسام، ئۇ چاغدا مەنمۇ ئوپىچۇق ئازغۇنلۇقتا قالغان بولمەن. ﴿ضَلَلٍ﴾ «ئازغۇنلۇق» بۇ يەردە "خُسْرَانٌ" «زىيانكارلىق» مەنىسىدە كەلگەن دەپ ئېلىشىقىمۇ بولىدۇ. يەنى ئېنىقكى، مەن سودىدا زىيان تارتقان بولمەن.

④ ئۇنىڭ ئاللاھتىن باشقىسىغا ئىبادەت قىلماسلىقتىن ئىبارەت تەۋھىدكە دەۋەت قىلغانلىقى ۋە ئۇنى تەستىقلاپ قوللىغانلىقى سەۋەبىدىن قەۋمى ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان چاغدا، ئۇ پەيغەمبەرلەرگە قاراپ، ئۆزىنىڭ ئىمانىغا ئۇلارنى گۇۋاھ قىلىش مەقسىتىدە بۇ سۆزلەرنى ئېيتقان. ياكى ئۇ ئۆزىنىڭ ھەق دىندا تەۋرەنمەي مۇستەھكەم تۇرغانلىقىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن قەۋمىگە شۇنداق خىتاب قىلغان، يەنى سىلەر خالىغىنىڭلارنى قىلىڭلار، لېكىن بىلىپ قويۇڭلاركى، مەن مېنىڭ ۋە سىلەرنىڭ رەببىڭلار بولغان ئاللاھقا ئىمان ئېيتتىم. مۇپەسسىرلەرنىڭ نەقىل قىلىشىچە: شۇ ۋاقىتتا قەۋمى ئۇنىڭغا بىردەك ئېتىلىپ كېلىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن. ھېچكىم ئۇلارنى بۇ ئىشتىن توسمىغان. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن.

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَلَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ بِمَا عَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٦٧﴾ * وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٦٨﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَمِدُونَ ﴿٦٩﴾ يَحْسَرَةَ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٧١﴾

(قەۋمى ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا) «جەننەتكە كىرگىن» دېيىلدى، ئۇ: «كاشكى قەۋمىم رەببىمنىڭ مېنى كەچۈرگەنلىكىنى ۋە ئىززەت - ئىكرامغا ئېرىشكەنلەرنىڭ قاتارىدىن قىلغانلىقىنى بىلگەن بولسۇچۇ؟» دېدى ① [26-27]. ئۇنىڭدىن كېيىن، بىز ئۇنىڭ قەۋمىنىڭ ئۈستىگە (ئۇلارنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن) ئاسماندىن بىرەر قوشۇن چۈشۈرمىدۇق ② (ھەربىر قەۋمنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن پەرىشتىلەرنى) چۈشۈرگۈچى بولمىدۇق ③ [28]. (ئۇلارنىڭ جازاسى) بىرلا ئاۋاز بولدى، شۇ ھامان ئۇلار قېتىپ قالدى ④ [29]. (ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغۇچى) شۇنداق بەندىلەرگە ئەپسۇسكى ⑤، ئۇلار ئۆزلىرىگە بىرەر پەيغەمبەر كەلسە ئۇنى مەسخىرە قىلىش ئۈچۈن ⑥ [30]. ئۇلار (يەنى مەككە ئاھالىسى) ئۆزلىرىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن نۇرغۇن ئۈمەتلەرنى ھالاك قىلغانلىقىمىزنى - ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ يېنىغا (يەنى دۇنياغا ئەبەدىي) قايتمايدىغانلىقىنى كۆرمىدىمۇ؟ ⑦ (يەنى بۇنىڭدىن ئىبەرەت ئالمىدىمۇ؟) [31].

① يەنى رەببىمنىڭ مېنى ئىماندا مۇستەھكەم تۇرغانلىقىم سەۋەبلىك يۇقىرى ماقامغا ئېرىشتۈرگەنلىكىنى كاشكى قەۋمىم بىلسۇچۇ؟ ئەگەر بىلگەن بولسا، ئۇلارمۇ ئىمان يولىنى تاللاپ، ئاللاھنىڭ مەغپىرىتى ۋە نېمەتلىرىگە لايىق بولار ئىدى. شۇنداق، بۇ كىشى ئۆلگەندىن كېيىنمۇ ئۆز قەۋمىنىڭ غېمىنى يېدى ۋە ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىنى ئارزۇ قىلدى. ھەربىر ئىخلاسمەن مۇئىمىن ئەنە شۇنداق ھەر ۋاقىت ئىنسانلارنىڭ غېمىنى يەيدىغان، ئۇلار ئۈچۈن ياخشى تىلەكلەرنى تىلەيدىغان، يامانلىقنى تىلەيدىغان، ئۇلارنى توغرا يولغا باشلايدىغان، ئازدۇرمايدىغان بولۇشى لازىم. كىشىلەر نېمە دېسە دېسۇن، قانداق جاۋاب قايتۇرسا، قايتۇرسۇن، ھەتتا ئۆلتۈرۈۋەتسىمۇ، بۇ يولدا مۇستەھكەم تۇرۇشى كېرەك.

② يەنى بۇ قەۋم ھەبىب نەججارىنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن ئۇلارنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن بىز ئاسماندىن پەرىشتىلەردىن تەركىپ تاپقان بىرەر قوشۇن چۈشۈرمىدۇق، چۈشۈرۈشنىڭ ھاجىتىمۇ يوق ئىدى. بۇ ئايەت ئاللاھنىڭ بۈيۈك قۇدرىتى ئالدىدا ئۇ قەۋمنىڭ ناھايىتى ئاجىز ۋە كۈچسىز ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار بىر قاتتىق ئاۋاز بىلەنلا ھالاك قىلىندى.

③ يەنى قىسمىتىگە باشقا بىر ئۇسۇلدا ھالاك قىلىنىش يېزىلغان قەۋمگە پەرىشتىلەرنى چۈشۈرمەيمىز.

④ مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام قاتتىق بىر چىقىرىدى، شۇنىڭ بىلەن ھەممىنىڭ جېنى تېنىدىن جۇدا بولدى، ئۇلار تۇرغان جايلىرىدا قېتىپ قىلىشتى، بىر ئاۋاز بىلەن ئۇلار ئۆچكەن چىراغدەك بولۇپ قالدى. خۇددى ئۆلۈم ھاياتلىق چىرىغىنى ئۆچۈرگەندەك، قاتتىق ئاۋاز ئۇلارنىڭ ئۇنىنى ئۆچۈردى.

⑤ بۇنىڭ بىر مەنىسى: ئۇلار قىيامەت كۈنى ئازابىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن چاغدا، كاشكى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنغان بولساقچۇ! دەپ ئۆز ئىچىدە ھەسرەت چېكىدۇ ۋە پۇشايمان قىلىدۇ. يەنە بىر مەنىسى: بەندىلەرگە قانداق بىر پەيغەمبەر كەلسە، ئۇلارنىڭ ئۇ پەيغەمبەرنى مەسخىرە قىلغانلىقىغا ئاللاھ تائالانىڭ ئېچىنغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

⑥ بۇ ئايەتتە مەككە ئەھلى ئۈچۈن بىر ئاگاھلاندىرۇش بار، پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى سەۋەبلىك ئىلگىرىكى قەۋملەر ھالاك بولغان. ئەگەر بۇلارمۇ ئىنكار قىلسا، ئۇلارغا ئوخشاش ھالاك بولىشى مۇمكىن.

وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٧﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٨﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٩﴾

ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ھەممىسى (قىيامەت كۈنى ھېساب ئۈچۈن) ئالدىمىزغا ھازىر قىلىنىدۇ [32]. (سۈسزىلىقتىن قۇرۇپ كەتكەن) ئۆلۈك زېمىننى (يامغۇر بىلەن) تىرىلدۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئۇلار يەيدىغان ئاشلىقنى چىقىرىپ بەرگەنلىكىمىز ئۇلارغا (ئاللاھنىڭ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىلدۇر [33]. بىز ئۇ زېمىندا نۇرغۇنلىغان خورمىلىق ۋە ئۈزۈملۈك باغلارنى بەرپا قىلدۇق [3]. ئۇنىڭدا بۇلقلارنى ئېقىتىپ چىقاردۇق [34]. ئۇلار (يەنى كىشىلەر) ئۇنىڭ (يەنى باغلارنىڭ) مېۋىسىنى يېسۇن [4]، (بۇ مېۋىلەرنى) ئۇلارنىڭ قوللىرى پەيدا قىلغان ئەمەس [5]، (شۇنداق تۇرسىمۇ) ئۇلار (بۇ نېمەتلەرگە) شۈكۈر قىلمايدۇ؟ [35].

① بۇ ئايەتتە ﴿إِنْ﴾ مەنپىي مەنىدە. ﴿لَمَّا﴾ "ئاللاھ" مەنىسىدە كەلگەن. يەنى بارلىق ئىنسانلار يەنى ئىلگىرى ئۆتكەن ۋە كەلگۈسىدە كېلىدىغان ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىغا ھازىر قىلىنىدۇ، ئۇ يەردە ئۇلاردىن ھېساب ئېلىنىدۇ.

② يەنى بۇ ئىنسانلارغا ياراتقۇچىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ كامالى قۇدرىتىنى ۋە ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل ۋە ئالامەتتۇر.

③ يەنى قاغجىراپ كەتكەن ئۆلۈك زېمىننى ياشارتىش بىلەن پەقەت ئاشلىقلا ئەمەس، بەلكى يەنە ئۇلارنىڭ بەھرىمەن بولۇشى ئۈچۈن زور مىقداردا تۈرلۈك مېۋىلەرنىمۇ ئۇندۇرۇپ بەردۇق. بۇ يەردە پەقەت ئىككى خىل مېۋە تىلغا ئېلىندى. چۈنكى، بۇ ئىككى مېۋىنىڭ پايدىسى كۆپ بولۇپ، ئەرەبلەر ياخشى كۆرىدىغان ھەم ئۇلارنىڭ دىيارىدا كۆپ بولىدىغان مېۋىلەردىن ئىدى. بۇ يەردە ئاشلىق مېۋىلەردىن بۇرۇن تىلغا ئېلىندى. چۈنكى، ئۇنىڭدىن چىقىدىغان مەھسۇلات ھەم كۆپ، ھەم ئوزۇقلۇق قىممىتىمۇ يۇقىرىدۇر. يەنە ئىنسان بۇغداي ۋە گۈرۈچ قاتارلىق ئاشلىقلار بىلەن غىزالانمىسا، پەقەت مېۋە - چېۋىلەر بىلەن بەدەننىڭ ئوزۇقلۇق ئېھتىياجى تولۇقلانمايدۇ.

④ يەنى بىر قىسىم يەرلەردە بۇلقلارنى ئېقىتىپ چىقاردۇق، بۇلقلۇق سۇلىرىدىن ھاسىل بولغان باغلارنىڭ مېۋىسىنى كىشىلەر يېسۇن دەپ ئېقىنلار پەيدا قىلدۇق.

⑤ ئىمام ئىبنى جەرىرىنىڭ نەزىرىدە بۇ يەردىكى ﴿مَا﴾ مەنپىي مەنىنى ئىپادىلەپ كەلگەن. يەنى ئاشلىق ۋە مېۋىلەردىن ئېلىنغان مەھسۇلاتلارنىڭ ھەممىسى پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلىرىگە ئاتا قىلىدىغان ئالاھىدە مەرھەمەتتۇر. بۇ ھەرگىز ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى، تەدبىرچانلىقى ۋە مېھنىتىدىن قولغا كەلگەن ئەمەس. شۇنداق تۇرۇپ، ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ بۇ نېمەتلىرىگە نېمە ئۈچۈن شۈكۈر قىلمايدۇ؟ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى ﴿مَا﴾ مەنپىي مەنىدە ئەمەس، بەلكى "الَّذِي" غان، كەن مەنىسىدە كەلگەن. يەنى «ئۇلار ئۇ باغلارنىڭ مېۋىسىنى ۋە ئۆز قوللىرى بىلەن يىتىشتۈرگەن باغلارنىڭ مېۋىسىنى يېسۇن دەپ مۇشۇنداق قىلدۇق»، دېگەنلىك بولىدۇ. ئۆز قولى بىلەن قىلغان ئىشلار قاتارىغا بوز يەر ئېچىش، كۆچەت تىكىش، پەرۋىش قىلىش قاتارلىقلارمۇ كىرىدۇ، دەپ قارايدۇ.

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَعَايَةُ لَهُمْ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ

زېمىندىن ئۈنۈپ چىقىدىغان ئۆسۈملۈكلەردىن، (ئىنسانلارنىڭ) ئۆزلىرىدىن ۋە ئۇلار بىلمەيدىغان مەخلۇقاتلاردىن ھەممىسىنى جۈپ ياراتقان ئاللاھ (بارچە نۇقساندىن) پاكىتۇر ① [36]. كېچىمۇ ئۇلارغا (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) بىر دەلىللىكى، بىز ئۇنىڭدىن كۈندۈزنى ئايرىۋەتكىنىمىزدە (يەنى كۈندۈزنىڭ نۇرىنى يوق قىلىۋەتكىنىمىزدە)، ئۇلار شۇ ھامان قاراڭغۇدا قالدۇ ② [37]. كۈن بەلگىلەنگەن جايغا قاراپ سەير قىلىدۇ ③، بۇ، غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھنىڭ ئالدىنلا بەلگىلەۋەتكەن ئىشىدۇر [38]. بىز ئاي ئۈچۈن سەير قىلىدىغان مەنزىلەرنى بەلگىلىدۇق ④،

① يەنى ئىنسانلارنى ئەركەك - چىشى قىلىپ جۈپ ياراتقىنىمىزدەك، زېمىندىن چىقىدىغان زىرائەتلەرنىمۇ ئەركەك - چىشى قىلىپ ياراتتۇق. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئاسماندا ۋە زېمىننىڭ ئاستىدا سىلەر بىلمەيدىغان ۋە كۆرمەيدىغان نۇرغۇن مەخلۇقلار بار، ئۇلارنىمۇ ئەركەك - چىشى قىلىپ ياراتتۇق. دېمەك، مەخلۇقاتنىڭ ھەممىسىنى جۈپ ياراتتۇق. ئۆسۈملۈكلەردىمۇ ئەركەك - چىشلىق ئالاھىدىلىك بار، ھەتتا ئاخىرەت ھاياتى دۇنيا ھاياتىنىڭ جۈپتى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئاخىرەت ھاياتىنى ئىسپاتلايدىغان يەنە بىر ئەقلىي دەلىلدۇر. پەقەت ئاللاھنىڭ زاتىلا مەخلۇقلاردىكى بۇ سۈپەتتىن خالىي ۋە بارلىق ئەيبى - نۇقساندىن پاكىتۇر. ئۇ جۈپ ئەمەس، تاق، يالغۇز، يەككە - يېگانىدۇر.

② يەنى ئىنسانلارغا ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان دەلىللەردىن بىرى شۇكى، ئۇ كۈندۈزنى كېچىدىن ئايرىۋېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن دەرھال ئەتراپىنى قاراڭغۇلۇق قاپلايدۇ. "سَلْحُ" نىڭ مەنىسى ھاياۋاننىڭ تېرىسىنى سويۇش، جىسمىدىن ئايرىۋېتىش، يەنى تېرىسىنى سويۇش بىلەن ئۇنىڭ گۆشى كۆرۈنۈپ قالىدۇ. شۇنىڭدەك ئاللاھ تائالا كۈندۈزنى كېچىدىن ئايرىۋېتىدۇ. "أَطْلَمُ" قاراڭغۇلۇق كىردى دېگەن مەنىدە. خۇددى "أصبح"، "أمسى"، "أظھر" نىڭ مەنىلىرى سۈبھى ۋاقتى كىردى، شام ۋاقتى كىردى، چۈش ۋاقتى كىردى، بولغاندەك.

③ بۇ ئايەتتىكى ﴿لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا﴾ ﴿بەلگىلەنگەن جايى﴾ دېگەن ئىبارە توغرىسىدا ئۈچ خىل تەپسىر بار. بىرىنچىسى: كۈن ئاللاھ تائالا بەلگىلىگەن يولى (پەلەكى، ئوربىتىسى) دا سەير قىلىپ تۇرىدۇ، شۇ نۇقتىدىن سەير قىلىشنى باشلايدۇ، يەنە شۇ نۇقتىدا ئاخىرلاشتۇرىدۇ. ئۆزىنىڭ يولىدىن بىر قەدەممۇ چىقىپ كەتمەيدۇ، باشقا سەييارىلەر بىلەنمۇ سوقۇشۇپ كەتمەيدۇ. ئىككىنچىسى: «كۈن ئۆزى توختايدىغان جايغا قەدەر سەير قىلىدۇ» دېگەن بولىدۇ. يەنى كۈننىڭ ماكان جەھەتتىكى توختاش بەلگىلەنگەن جايى ئەرشنىڭ ئاستىدۇر. سۈرە ھەج 18 - ئايەتنىڭ شەرھىسىدە بايان قىلىنغاندەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەر كۈنى قوياش پاتقاندىن كېيىن ئەرشنىڭ ئاستىغا كېلىپ سەجدە قىلىدۇ، ئۇ يەردىن قايتا چىقىشقا رۇخسەت سورايدۇ...». (سەھىھۇل بۇخارى 4802

- ھەدىس) دېمەك ﴿لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا﴾ دىكى لام سەۋەبىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن دەپ ئالغاندا، يۇقىرىدىكى ئىككى خىل تەپسىر چىقىدۇ. ئۈچىنچىسى: بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى لام يۆنىلىش كېلىشى بىلدۈرىدىغان "إلى" مەنىسىدە كەلگەن دەپ، ﴿بەلگىلەنگەن جايى﴾ دېگەن كۈننىڭ زامان جەھەتتىكى بەلگىلەنگەن جايىنى كۆرسىتىدۇ يەنى «كۈننىڭ سەير قىلىشى قىيامەت كۈنىگىچە بولىدۇ»، دېگەننى بىلدۈرىدۇ، قىيامەت كۈنى كۈن سەير قىلىشتىن توختايدۇ، دەيدۇ. بۇ ئۈچ خىل تەپسىرنىڭ ھەربىرى ئۆز ئورنىدا توغرا ھېسابلىنىدۇ.

④ ئاينىڭ سەير قىلىدىغان 28 مەنزىلى بار، ھەر كۈنى بىر مەنزىلگە يېتىپ بارىدۇ، يەنى ئاينىڭ ئۆز ئوقىدا

ئايلىنىشى ئۈچۈن، شۇنداقلا يەر شارىنى تولۇق بىر قېتىم ئايلىنىشى ئۈچۈنمۇ ئوخشاشلا 28 كۈنچە ۋاقىت كېتىدۇ. ئاندىن ئىككى كېچە كۆرۈنمەي، ئۈچىنچى كېچىسى چىقىدۇ. يەنى ھېجىرىيە كالىندارىغا ئاساسەن ھەر ئاينىڭ بېشىدا (يېڭى ئاي تۇغۇلغاندا)، بىر - ئىككى كۈن يېڭى ئاينى كۆرگىلى بولمايدۇ. ئەگەر ئاي 30 كۈنلۈك بولسا، ئىككى كېچە كۆرۈنمەيدۇ، ئەگەر ئاي 29 كۈنلۈك بولسا، بىر كېچە كۆرۈنمەيدۇ. بۇ ئايەتتىن ئاينىڭ ھەر ئىككى سەير قىلىشى مەقسەت قىلىنىدۇ.

حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾

ئۇ (ئاخىرقى مەنزىلگە يېتىپ بارغاندا) خورمىنىڭ قۇرۇپ قالغان شېخىغا ئوخشاش (ئىنچىكە) بولۇپ قالدۇ. [39].
 كۈننىڭ ئايغا يېتىشىۋېلىشى (يەنى ئىككىسىنىڭ جەم بولۇپ قېلىشى) ②، كېچىنىڭ كۈندۈزنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىشى (يەنى ۋاقتى كەلمەستىن كۈندۈزنىڭ ئورنىنى ئېلىشى) مۇمكىن ئەمەس ③، ھەر بىرى (ئايىرىم) بىر ئوربىتىدا ئۈزۈپ تۇرىدۇ ④ [40]. (تۇپاندىن كېيىن يەر يۈزىدە ھايات داۋاملاشسۇن دەپ) ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرىنى توشقۇزۇلغان كېمىگە (نۇھنىڭ كېمىسىگە) چىقارغانلىقىمىز ئۇلارغا (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان) يەنە بىر دەلىلدۇر ⑤ [41]. بىز ئۇلار ئۈچۈن شۇنىڭغا (شۇ كېمىگە) ئوخشاش چۈشىدىغان نەرسىلەرنى (يەنى ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سەپەر قىلىدىغان قاتناش ۋاسىتىلىرىنى) ياراتتۇق ⑥ [42].

① يەنى ئاي ئۆزىنىڭ ئاخىرقى مەنزىلگە يەتكىچە، خۇددى قۇرۇپ ئېگىلىپ قالغان كونا خورما شېخىدەك، كىچىكلەپ ئىنچىكە بولۇپ قالدۇ. ئاينىڭ مەنزىللىرى بويىچە سەپەر قىلىشىدىن زېمىن ئەھلى كۈنلەر، ئايلار ۋە يىللارنىڭ ھېسابىنى بىلەلەيدۇ، شۇنىڭغا ئاساسەن ئىبادەت ۋاقتلىرىنى بەلگىلەيدۇ.

② يەنى كۈننىڭ ئايغا يېتىشىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئۆچۈرۈۋېتىشى مۇمكىن ئەمەس. بەلكى، ھەر ئىككىسىنىڭ ئايلاندىغان ئوربىتىسى ۋە مەنزىلى ئايرىم بولىدۇ. كۈن پەقەت كۈندۈزدە چىقىدۇ (كۆرۈنىدۇ)، ئاي پەقەت كېچىدە چىقىدۇ (كۆرۈنىدۇ)، ھەرگىز ئەكسىچە بولمايدۇ. مانا بۇ كائىناتنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچى زاتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىسپاتلايدىغان چوڭ بىر دەلىلدۇر.

③ بەلكى، ئىككىسىنىڭ ھەرىسى يەنە بىرسىنىڭ ئارقىسىدىن تەرتىپ بىلەن ئەگىشىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئىككىسى بەلگىلەنگەن نىزام بويىچە بىر - بىرىنى قوغلىشىپ، سۈرئەتتە ئىلگىرى - كېيىن بولماي ئايلاندىغان بولمىسىمۇ بولغان.

④ ﴿كُلٌّ﴾ ھەممىسى دېگەندىن كۈن، ئاي ياكى ئۇلار بىلەن باشقا سەييارە يۇلتۇزلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەرىسى ئۆز ئوربىتىسىدا ئۆزىدۇ، بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇپ كەتمەيدۇ.

⑤ بۇ ئايەتنىڭ بىر تەپسىرى مۇنداق: ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۆزىنىڭ نېمەتلىرىنى ئەسكەرتىپ ئېيتىدۇكى، ئاللاھ تائالا سىلەر ئۈچۈن دېڭىزدا كېمىلەر بىلەن يۈرۈشنى ئاسان قىلىپ بەردى، ھەتتا سىلەر لىق توشقۇزۇلغان كېمىلەردە بالىلىرىڭلار بىلەن بىرگە ئولتۇرۇپ سەپەر قىلىسىلەر. ئىككىنچى تەپسىرى: بۇ يەردىكى ﴿ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ دېگەن ئەجدادلىرىنى، ﴿الْفُلِّ الْمَشْحُونِ﴾ «توشقۇزۇلغان كېمە» نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ كېمىسىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى بىز نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ كېمىسىگە چىقارغان كىشىلەردىن ئىنسانلارنىڭ نەسلى داۋاملاشتى. بۇ كېمىدىكىلەر ئىنسانلارنىڭ ئەجدادلىرى ئىدى.

⑥ بۇ كېمىگە ئوخشاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سەپەر قىلىدىغان نەرسىلەر يولۇچىلارنى، مال - مۈلۈك ۋە يۈك - تاقىلارنى بىر جايدىن يەنە بىر جاىغا يۆتكەيدىغان قاتناش ۋاسىتىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭغا قىيامەتكە قەدەر ۋۇجۇدقا كېلىدىغان ئايروپىلان، پاراخوت، پويىز، مېترو، ئاپتوموبىل، ئاپتوبۇس قاتارلىق ترانسپورت ۋە قاتناش ۋاسىتىلىرىمۇ كىرىدۇ.

وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيحَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَدُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾

ئەگەر بىز خالىساق ئۇلارنى غەرق قىلىۋېتىمىز - دە، ئۇ چاغدا ئۇلارغا ياردەم بەرگۈچىمۇ بولمايدۇ، ئۇلارنى قۇتقۇزغۇچىمۇ بولمايدۇ [43]. لېكىن بىز رەھىم قىلغانلىقىمىز ۋە ئۇلارنى مۇئەييەن مۇددەتكىچە (ھاياتتىن) بەھرىمەن قىلىدىغانلىقىمىز ئۈچۈنلا (ئۇلارنى غەرق قىلىمدۇق) [44]. ئۇلارغا: «رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئالدىڭلاردىكىدىن (يەنى دۇنيا ئازابىدىن) ۋە ئارقاڭلاردىكىدىن (يەنى ئاخىرەت ئازابىدىن) قورقۇڭلار» دېيىلسە (ئۇلار بۇنى قوبۇل قىلىشتىن يۈز ئۆرۈيدۇ) [45]. ئۇلارغا (پەيغەمبەرنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدىغان) رەببىڭنىڭ ئايەتلىرىدىن بىرەر ئايەت كەلسە، ئۇلار بۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈيدۇ ① [46]. ئەگەر ئۇلارغا: «ئاللاھ سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (پېقىرلارغا) سەدىقە قىلىڭلار» ② دېيىلسە، كاپىرلار مۇئمىنلەرگە قارىتىپ: «ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئۆزى رىزىقلاندۇرىدىغان ئادەمنى بىز باقامدۇق؟ ③ سىلەر پەقەت ئوپىچۇق ئازغۇنلۇقتا ئىكەنسىلەر» دەيدۇ ④ [47]. ئۇلار يەنە: «ئەگەر (سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، بۇ ۋەدە (قىلىنغان قىيامەت) قاچان بولىدۇ؟» دەيدۇ [48]. ئۇلار (دۇنيادا سودا - سېتىق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار ئۈستىدە) بىر - بىرى بىلەن جاڭجاللىشىپ تۇرغان پەيتتە، تۇيۇقسىز كېلىپ ئۇلارنى ھالاك قىلىدىغان بىر ئاۋازنىلا (يەنى ئىسراپىل ئەلەيھىسسالامنىڭ بىرىنچى قېتىملىق چالغان سۇرنىلا) كۈتىدۇ ⑤ [49].

① يەنى قاچان ئۇلارغا ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىك ۋە بارلىقى، پەيغەمبەرنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدىغان بىر دەلىل ياكى ئالامەت كەلسە، ئۆزلىرىگە پايدىلىق تۇرسىمۇ، ئۇ دەلىل ھەققىدە ئويلىنمايدۇ، ئۇنى قوبۇل قىلمايدۇ. ھەر قانداق دەلىل - ئىسپاتتىن يۈز ئۆرۈش ئۇلارنىڭ ئادىتىدۇر.

② يەنى غېرىبىلەر، پېقىر - مىسكىنلەر ۋە ھاجەتمەنلەرگە سەدىقە بېرىڭلار دېيىلسە، بەرمەيدۇ.

③ يەنى ئۇلار: ئاللاھ خالىغان بولسا، ئۇلارنى پېقىر قىلمىغان بولاتتى، بىز ئۇلارغا بىر نەرسە بېرىپ، ئاللاھنىڭ خاھىشىغا خىلاپ ئىش قىلامدۇق؟ دەيدۇ.

④ يەنى سىلەر بىزنى غېرىبىلارغا ياردەم قىلىڭلار دېيىش بىلەن ئوچۇق خاتالىق سادىر قىلىۋاتىسىلەر. ئۇلارنىڭ «پېقىرلىق ۋە موھتاجلىق ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ» دېگەن سۆزى توغرا بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى باھانە قىلىپ ئاللاھنىڭ ئەمرىدىن يۈز ئۆرۈشنى جايىز قىلىۋېلىشى توغرا ئەمەس ئىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇلارغا ياردەم قىلىشقا ئەمرى قىلغۇچىمۇ ئاللاھ ئۆزى ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭ رىزالىقى پېقىر - مىسكىنلەرگە ياردەم قىلىشتا ئەمەسمۇ؟ شۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش لازىمكى، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن رىزالىقى ئىككىسى ئايرىم - ئايرىم نەرسىدۇر. ئاللاھنىڭ ئىرادىسى تەكۋىنىي ئىشلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ تەكۋىنىي ئىرادىسى بويىچە ۋۇجۇدقا چىقىدىغان ئىشلاردىكى ھېكمەت ۋە مەنپەئەتنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا رىزالىقى ئۆزى بەلگىلىگەن شەرىئەت ئەھكاملىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ رىزالىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئۇ ئەھكاملارنى بەجا كەلتۈرۈشكە بۇيرۇلغانىمىز.

⑤ كىشىلەر ئادەتلىرى بويىچە بازارلاردىكى ئېلىم - سېتىم ئىشلىرىدا دەتالاش بىلەن مەشغۇل بولۇپ تۇرغاندا، تۇيۇقسىز سۇر چېلىنىدۇ، ئاندىن قىيامەت قايمىم بولىدۇ. بۇ بىرىنچى قېتىملىق سۇر ھېسابلىنىدۇ. بۇ "نُفَعَةُ نَرَجٍ"

قورقۇتماق ئۈچۈن چېلىنغان سۈر دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككىنچى قېتىملىق سۈر چېلىنىدۇ، بۇ "نَفْحَةُ الصَّغَى" ئۆلمەك ئۈچۈن چېلىنغان سۈر دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئاللاھتىن باشقا بارلىق مەخلۇقات ئۆلىدۇ.

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۗ هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظَلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾ إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهِونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِئُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾

ئۇ (ئاۋاز كەلگەن) چاغدا ئۇلار بىر - بىرىگە ۋەسىيەت قالدۇرۇشقىمۇ، ئائىلىسىگە قايتىشقىمۇ ئۆلگۈرەلمەيدۇ [50]. سۇر چىلىنىغان ① ھامان ئۇلار قەبرىلىرىدىن چىقىپ رەببى تەرەپكە يۈگۈرىدۇ [51]. ئۇلار: «ۋاي ئىسىت بىزگە! بىزنى ئۇخلاۋاتقان يېرىمىزدىن (يەنى قەبرىمىزدىن) كىم ئويغىتىۋەتتى؟» ② دەيدۇ، (پەرىشتىلەر يا مۇئمىنلەر ئۇنىڭغا جاۋابەن) «رەھمان ئاللاھ ۋەدە قىلغان (قىيامەت) مۇشۇدۇر، پەيغەمبەرلەر راست ئېيتقان» (دەيدۇ) [52]. (تىرىلىپ قەبرىلەردىن چىقىش) پەقەت بىر ئاۋاز بىلەنلا بولىدۇ، شۇ (ئاۋاز چىققان) ھامان ئۇلارنىڭ ھەممىسى (ھېساب ئۈچۈن) ھۇزۇرىمىزغا ھازىر قىلىنىدۇ [53]. ئۇ كۈندە ھېچبىر ئىنسانغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ، سىلەرگە پەقەت قىلغان ئىشىڭلارغا يارىشا مۇكاپات ياكى جازا بېرىلىدۇ [54]. شۇبھىسىزكى، جەننەت ئەھلى ئۇ كۈندە نېمەت ئىچىدە ھۇزۇر سۈرىدۇ ③ [55]. ئۇلار ۋە ئۇلارنىڭ جۈپلىرى (جەننەتتىكى) سايىلەر ئاستىدا تەختلەرگە يۆلىنىپ ئولتۇرىدۇ [56]. ئۇلارغا جەننەتتە (تۈرلۈك) مېۋىلەر بار، ئۇلارغا جەننەتتە كۆڭلى تارتقان نەرسىلەر بار [57].

① يۇقىرىدىكى تەپسىرگە ئاساسەن بۇ ئۈچىنچى قېتىملىق سۇر چىلىش ھېسابلىنىدۇ. بۇ سۇر " نَفْحَةُ الْبَعْثِ وَالنُّشُورِ " ئىنسانلارنىڭ تۇپراقنىڭ ئاستىدىن، قەبرىلەردىن تىرىلىپ قوپۇشى ئۈچۈن چىلىنىدىغان سۇر دەپ ئاتىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② بۇ ئايەتتە قەبرىنىڭ «ئۇخلاۋاتقان يېرىمىز» دەپ ئىپادىلەنگەنلىكىنىڭ مەنىسى ئۇلار قەبرىلىرىدە ئازابلانمايدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. بەلكى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئازابنىڭ قاتتىقلىقى ۋە دەھشەتلىك كۆرۈنۈشلەرگە نىسبەتەن قەبرىدىكى ئازاب ئۇلارغا ئۇخلاپ كۆرگەن چۈشتەك بىلىنىدۇ.

③ ﴿ فَكِهِونَ ﴾ نىڭ مەنىسى " فَرِحُونَ " يەنى ئۇلار قاتتىق خۇشاللىق ئىچىدە بولىدۇ.

سَلَّمَ قَوْلًا مِّن رَّبِّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَنَزُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ * أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَبْنَىٰءَادَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنْ أَعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾

رەھىم - شەپقەتلىك رەببى تەرىپىدىن (ئۇلارغا) «سالام» دېيىلىدۇ ﴿58﴾. (گۇناھكارلارغا) «ئى گۇناھكارلار! بۈگۈن (مۇئەمىنلەردىن) ئايرىلىڭلار» (دېيىلىدۇ) ﴿59﴾. مەن سىلەردىن: «ئى ئادەم بالىلىرى! شەيتانغا چوقۇنماڭلار، چۈنكى ئۇ سىلەرگە ئوپچۇق دۈشمەندۇر ﴿3﴾، ماڭلا ئىبادەت قىلىڭلار ﴿4﴾، بۇ توغرا يولدۇر ﴿5﴾» دەپ ئەھدە ئالمىدىممۇ؟ ﴿60﴾ - [61] شۈبھىسىزكى، شەيتان سىلەردىن نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇرۇپ كەتتى، سىلەر ئەقىلڭلارنى ئىشلەتمىدىڭلارمۇ؟ ﴿7﴾ [62]

① ئاللاھ تائالانىڭ سالامىنى پەرىشتىلەر جەننەت ئەھلىگە يوللايدۇ. ئىبنى جۇرەيج، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەھۇما مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا ئۆزى جەننەت ئەھلىگە سالام قىلىدۇ.

② يەنى مۇئەمىنلەردىن ئايرىلىپ تۇرۇڭلار، مەھشەر مەيدانىدا مۇئەمىنلەر كاپىرلاردىن، ئىتائەتمەنلەر گۇناھكارلاردىن ئايرىۋېتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿قىيامەت قايم بولغان كۈندە (مۇئەمىنلەر بىلەن كاپىرلار) بىر - بىرىدىن ئايرىلىدۇ﴾. (سۈرە رۇم 14 - ئايەت) ﴿بۇ كۈندە ئۇلار (نىڭ بىر پىرقىسى جەننەتكە، بىر پىرقىسى جەھەننەتكە) ئايرىلىدۇ﴾. (سۈرە رۇم 43 - ئايەت) يەنە بىر مەنىسى: گۇناھكارلار ئايرىم - ئايرىم گۇرۇھلارغا بۆلىنىدۇ. مەسىلەن: يەھۇدىيلار گۇرۇھى، خىرىستىئانلار گۇرۇھى، سابىئىنلار گۇرۇھى، مەجۇسىيلار گۇرۇھى، زىناخورلار گۇرۇھى ۋە ھاراقكەشلەر گۇرۇھى دېگەندەك ھەرخىل گۇرۇھلارغا بۆلىنىدۇ.

③ يەنى سىلەرنى شەيتانغا چوقۇنۇشتىن ۋە ئۇنىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە ئەگىشىشتىن چەكلەشتىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ سىلەرنى ھەرخىل ئۇسۇللار بىلەن ئازدۇرۇشقا قەسەم ئىچكەن ئوچۇق - ئاشكارا دۈشمەندۇر.

④ يەنى سىلەردىن يەنە ماڭلا ئىبادەت قىلىشقا ۋە ئىبادەتتە ھېچكىمنى ماڭا شېرىك قىلماسلىققا ئەھدە ئالغان ئەمەسمۇ؟

⑤ يەنى پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنىڭ ئۆزى توغرا يولدۇر. بارلىق پەيغەمبەرلەر مۇشۇ يولغا دەۋەت قىلىپ كەلگەن. بۇ مۇراد - مەقسەتكە يەتكۈزىدىغان، جەننەتكە ئېلىپ بارىدىغان يولدۇر.

⑥ بۇ يەردىكى ئەھدىدىن ئۆز ۋاقتىدا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پۇشتىدىن كېلىدىغان ئەۋلادلىرى چىقىرىلغان چاغدا، ئۇلاردىن ئېلىنغان «ئەلەستۇ ئەھدىسى» كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ياكى ئۇنىڭدىن پەيغەمبەرلەرنىڭ تىلى ئارقىلىق كىشىلەرگە يەتكۈزۈلۈپ كەلگەن تەۋسىيە ۋە نەسەھەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇنىڭدىن ئاسمان ۋە زېمىندىكى ئاللاھ تائالا ياراتقان ئەقلىي دەلىللەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑦ يەنى شەيتاننىڭ سىلەرگە دۈشمەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلماسلىق كېرەكلىكىنى بىلەلمىگۈدەك دەرىجىدە ئەقىلڭلار يوقمۇ؟ مەن سىلەرنىڭ رەببىڭلار، مەن سىلەرگە رىزق بېرىمەن، كېچە - كۈندۈز سىلەرنى ھىمايە قىلىمەن، شۇڭا سىلەر مېنىڭ ئەمرىمگە خىلاپلىق قىلماسلىقىڭلار لازىم. سىلەر شەيتاننىڭ دۈشمەنلىكىنى ۋە مېنىڭ ئىبادەت ھەققىمنى چۈشەنمەي، ناھايىتى ئەقىلسىزلىق ۋە نادانلىق قىلىۋاتىسىلەر.

هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ أَصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

مانا بۇ سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان جەھەننەمدۇر [63]. سىلەر (دۇنيادىكى چېغىڭلاردا) كاپىر بولغانلىقىڭلار ئۈچۈن، بۈگۈن ئۇنىڭغا كىرىڭلار! ① [64]. شۇ كۈندە ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىنى پېچەتلىۋېتىمىز، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى قوللىرى بىزگە سۆزلەپ بېرىدۇ، پۇتلىرى گۇۋاھلىق بېرىدۇ (يەنى ھەر ئەزا ئۇنىڭدىن سادىر بولغان ئىشنى سۆزلەپ بېرىدۇ) ② [65]. ئەگەر بىز خالىساق، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى ئەلۋەتتە يوق قىلىۋېتەتتۇق - دە، ئاندىن ئۇلار يولنى تېپىۋېلىشقا ئالدىرايتتى، (لېكىن) ئۇلار قانداقمۇ كۆرەلسۇن؟ ③ [66]. ئەگەر بىز خالىساق، ئۇلارنى تۇرغان يېرىدىلا باشقا نەرسىگە (يەنى مايىمۇن، چوشقا ياكى تاشقا) ئايلاندۇرۇپ قوياتتۇق، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئالدىغىمۇ ماڭالمايتتى، ئارقىغىمۇ قايتالمايتتى ④ [67].

① ئەمدى شۇ ئەقىلسىزلىقنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈڭلار، ئۆزۈڭلارنىڭ كۇفرى سەۋەبلىك جەھەننەمدىكى قاتتىق ئازابىنىڭ تەمىنى تېتىڭلار.

② ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىنى پېچەتلەش شۇ ۋەجىدىن زۆرۈر بولۇپ قالدۇكى، قىيامەت كۈنىمۇ مۇشرىكلار دەسلەپتە يالغان ئېيتىدۇ ۋە قەسەم قىلىپ تۇرۇپ: ﴿رەببىمىز ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشرىك بولمىغان ئىدۇق﴾ دەيدۇ (سۈرە ئەنئام 23 - ئايەت)، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىنى پېچەتلىۋېتىدۇ، ئۇلار ئۆز ئېغىزلىرى بىلەن سۆزلەش ئىقتىدارىدىن قالدۇق. ئەمما، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ باشقا ئەزالىرىغا سۆزلەش ئىقتىدارى ئاتا قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ قوللىرى: سەن بىزنى ئىشلىتىپ پالانى ئىشلارنى قىلغان، دەيدۇ. ئۇلارنىڭ پۇتلىرى: سەن بىز بىلەن ئاشۇ ئىشلارنى قىلىدىغان يەرگە بارغان، دەپ گۇۋاھلىق بېرىدۇ. دېمەك، گۇۋاھلىق بېرىش ۋە ئىقرار قىلىشتىن ئىبارەت ھۆكۈم چىقىرىشتىن ئىلگىرىكى ئىككى شەرت ھازىرلانغان بولىدۇ. ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان جايدا سۆزلىيەلەيدىغان ئېغىزغا قارشى سۆزلىيەلمەيدىغان ئەزالارنىڭ سۆزلەپ گۇۋاھلىق بېرىشى ئەڭ كۈچلۈك دەلىل - ئىسپات ھەم كاتتا مۆجىزە ھېسابلىنىدۇ. (فەتھۇلقەدر) بۇ مەزمۇن ھەدىسلەردىمۇ بايان قىلىنغان. (سەھىھ مۇسلىم 2969 - ھەدىسكە قارالسۇن)

③ يەنى ئۇلار كۆزلىرىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن يولنى قانداقمۇ كۆرەلسۇن؟ لېكىن بىز مەرھەمەت يۈزىسىدىن ئۇنداق قىلىمدۇق.

④ يەنى ئۇلار ئالدىغىمۇ ئىلگىرىلىيەلمەيدىغان، ئارقىغىمۇ چېكىنەلمەيدىغان، تاشقا ئوخشاش بىر جايدىلا تۇرىدىغان بولۇپ قالاتتى. "مَسْخُ" نىڭ مەنىسى ئەسلىي يارىتىلغان شەكلىنى ئۆزگەرتىۋېتىش يەنى ئىنساننى تاشقا ياكى ھايۋانغا ئايلاندۇرۇپ، شەكلىنى ئۆزگەرتىۋېتىش دېمەكتۇر.

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ

بىز كىمنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلساق، ئۇنىڭ تېنىنى (دەسلەپتىكى ئاجىزلىق ھالىتىگە) قايتۇرۇۋېتىمىز^①، ئۇلار (بۇنى) ئويلاپ باقمادۇ؟^② [68]. بىز ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد پەيغەمبەرگە) شېئىر ئۆگەتمىدۇق، ئۇنىڭغا (شېئىر) مۇناسىپمۇ ئەمەس^③.

① يەنى بىز كىمگە ئۇزۇن ئۆمۈر بەرسەك، ئۇنىڭ ياشلىقتىكى پائالىيەتچان ۋە كۈچلۈك ھالىتىنى ئاجىز ۋە زەئىپ ھالەتكە ئۆزگەرتىۋېتىمىز. يەنى ئىنسان بالىلىق ھالەتتىن تەدرىجىي چوڭ بولۇپ، ئەقلى ۋە جىسمانىي جەھەتتىن كۈچلۈك بولۇپ ماڭىدۇ، ھەتتا يىگىتلىك ۋە ئوتتۇرا ياشلىق ھالەتكە يېتىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئەسلىگە قايتىشقا، ئەقلى ۋە جىسمانىي كۈچى ئاجىزلىشىشقا باشلايدۇ، ئاخىرى كىچىك بالىغا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ.

② ئۇلار ئويلاپ باقمادۇكى، بۇ ئىشلارنى قىلىشقا قانداق ئاللاھ، ئىنسانلارنى تىرىلدۈرۈشكە قانداق ئەمەسمۇ؟

③ مەككە مۇشرىكلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلىش ئۈچۈن ھەر خىل بوھتانلارنى توقۇپ تۇراتتى. شۇ بوھتانلارنىڭ بىرىدە ئۇلار: مۇھەممەد شائىر، قۇرئان ئۇنىڭ شېئىرى، دېگەن ئىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ دېگەنلىرىگە رەددىيە بەردى. يەنى مۇھەممەد شائىر ئەمەس، قۇرئان شېئىرلار توپلىمىمۇ ئەمەس، بەلكى بۇ پەقەت ۋەز - نەسەھەتتۇر. شائىرلىقتا كۆپ ھاللاردا ئىشنى مۇبالىغىلەشتۈرۈۋېتىش، كىشىنىڭ دەرىجىسىنى كېمەيتىۋېتىش ياكى ماختاپ ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش، خىيالىي تەسۋىر ۋە پەرەزلەرلا بولىدۇ. شۇ تەرىقىدە شائىرلىق يالغانغا ئاساسلىنىدۇ. يەنە كېلىپ شائىرلار ئىستىلدا ئەمەس، پەقەت گەپ - سۆزدە قەھرىمان بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿بىز ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد پەيغەمبەرگە) شېئىر ئۆگەتمىدۇق، ئۇنىڭغا (شېئىر) مۇناسىپمۇ ئەمەس﴾. يەنى بىز ئۇنىڭغا شېئىر ۋەھىي قىلمىدۇق، ھەتتا بىز ئۇنىڭ مەجەز - خاراكتېرىنى شېئىرغا قىزىقمايدىغان قىلدۇق. شۇ ۋەجىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام گاھدا باشقىلارنىڭ شېئىرىنى يادا ئوقۇماقچى بولسىمۇ ئاغزى كەلمەي ئوقۇيالمىتتى، ئوقۇسىمۇ، شېئىرنىڭ قاپىيە - ۋەزىنلىرى بۇزۇلۇپ كېتەتتى. بۇنىڭ مىساللىرى ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان. ئۇنىڭ شېئىر ئوقۇيالماسلىقى ئۇنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا رەددىيە بولىدۇ، شەكلەنگۈچىلەرنىڭ شۈبھىلىرىنى يوقىتىدۇ، قۇرئان ئۇنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىتى دېيەلمەيدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلمەيدىغانلىقىمۇ يەنى ساۋاتسىزلىقىمۇ، ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ مۇھەممەد قۇرئاننى پالانچىدىن ئۆگىنىپ تۈزۈۋالغان دېيەلمەسلىكى ئۈچۈن كۈچلۈك دەلىلدۇر. بىر - ئىككى قېتىم تاسادىپەن ئۇنىڭ مۇبارەك ئاغزىدىن چىققان ئىبارىنىڭ شېئىرىي قاپىيە ۋە ئارۇز ۋەزىنىگە ئۇيغۇن بولۇپ قىلىشىمۇ، ئۇنىڭ شائىرلىقىغا دەلىل بولالمايدۇ، ئەلۋەتتە. مەسىلەن: ھۇنەين غازىتىدا ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئىختىيارسىز چىققان تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ ئىككى مىسرالىق شېئىردەك بولۇپ قىلىشى تامامەن بىر تاسادىپىيلىق ئىدى:

أنا النبي لا كذب، أنا ابن عبد المطلب.

مەنىسى: يالغىنى يوقكى مەن پەيغەمبەرمەن، شەكسىزكى مەن ئابدۇلمۇتەللىبىنىڭ ئوغلىمەن. يەنە بىر غازاتتا بارمىقى زەخمىلەنگەندە ئېيتقان سۆزلىرى:

هل أنت إلا صبح دميت، وفي سبيل الله ما لقيت.

مەنىسى: سەن بولساڭ قانغان بىر بارماقسەن، ئاللاھنىڭ يولىدا يارىلاندىڭسەن.

(بۇنىڭ تەپسىلاتى سەھىھۇل بۇخارى 2802 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 1796 - ھەدىستە)

إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُّبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِيئَانَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَلِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبٌ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّعَلَّهُم يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾

ئۇنىڭ يەتكۈزۈۋاتقىنى پەقەت (قەلبى) تىرىكلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ①، كاپىرلارغا ئازابنىڭ تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى (بىلدۈرۈش ئۈچۈن نازىل بولغان) ۋەز - نەسەھەتتۈر ۋە روشەن قۇرئاندۇر ② [69-70]. ئۇلار كۆرمەمدۈكى، بىز ئۆز (قۇدرەت) قوللىمىز بىلەن ياسىغان نەرسىلەردىن ③ ئۇلار ئۈچۈن نۇرغۇن چارۋىلارنى (مۇ) ④ يارىتىپ بەردۇق، ئۇلار ئۇ چارۋىلارغا ئىگىدارچىلىق قىلغۇچىلاردۇر ⑤ [71]. ئۇ چارۋىلارنى ئۇلارغا بويسۇندۇرۇپ بەردۇق ⑥، ئۇلار ئۇ چارۋىلارنىڭ بەزىسىنى مىنىدۇ، بەزىسىنى يەيدۇ ⑦ [72]. ئۇلار شۇ چارۋىلاردىن پايدىلىنىدۇ، سۈتلىرىنى ئىچىدۇ ⑦. ئۇلار (بۇ نېمەتلەرگە) شۈكۈر قىلمايدۇ؟ [73]. مۇشۇرىكلار ياردەمگە ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلىپ، ئاللاھنى قويۇپ باشقىلارنى ئىلاھ قىلىۋالدى ⑧ [74]

- ① يەنى ھەقىقىي قوبۇل قىلىدىغان، باتىلنى ئىنكار قىلىدىغان قەلبكە ئىگە كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن. ﴿لِيُنذِرَ﴾ دىكى ئالماش قۇرئاننى كۆرسىتىدۇ. يەنى قۇرئان ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن نازىل بولغاندۇر.
- ② كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغان كاپىرلارغا ئازابنىڭ تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن نازىل بولغاندۇر.
- ③ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا چارۋىلارنى يارىتىشتا باشقىلارنىڭ ھېچ شېرىكچىلىكى بولمىغانلىقىنى بايان قىلىپ، ﴿ئۇلار كۆرمەمدۈكى، بىز ئۆز (قۇدرەت) قوللىمىز بىلەن ياسىغان نەرسىلەردىن ئۇلار ئۈچۈن نۇرغۇن چارۋىلارنى (مۇ) يارىتىپ بەردۇق﴾ دېدى. يەنى ئۇلارنى يارىتىشتا ھېچكىمنىڭ شېرىكچىلىكى يوق.
- ④ ﴿أَنْعَامٌ﴾ "نەم" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدىن نۆگە، كالا، قوي، ئۆچكە قاتارلىق چارۋىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
- ⑤ يەنى ئۇلار ئۇ چارۋىلارنى خالىغانچە باشقۇرىدۇ، چارۋىلارمۇ ئۇلارغا بويسۇنىدۇ. ئەگەر بىز ئۇ چارۋىلارنىڭ خاراكتېرىنى (بىر قىسىم ھايۋانلارغا ئوخشاش) بويسۇنمايدىغان ياۋۇز قىلغان بولساق، يىراقلارغا قېچىپ كېتىپ، تۇتۇق بەرمىگەن بولاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۇ چارۋىلارغا ئىگىدارچىلىق قىلالىمىغان بولاتتى.
- ⑥ يەنى ئاللاھ بويسۇندۇرۇپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلار بۇ چارۋىلاردىن قانداق پايدىلانماقچى بولسا، شۇنداق پايدىلىنالايدۇ، ھەتتا ئۇلارنى بوغۇزلىماقچى بولسىمۇ، ئىگىلىرىگە قارشى تۇرمايدۇ، بويۇن ئېگىپ تۇرىدۇ يەنە تېخى كىچىك بالىلار يېتىلىسىمۇ كەينىدىن ماڭىدۇ.
- ⑦ يەنى ئۇلارغا مىنىش، يۈك ئارتىش، گۆشنى يېيىش ۋە سۈتلىرىنى ئىچىشتىن باشقا يەنە كۆپ مەنپەئەت ئالىدۇ. مەسىلەن: ئۇ چارۋىلارنىڭ يۇڭلىرى ۋە تېرىلىرىدىن كۆپ نەرسىلەر ياسىلىدۇ، ياغلىرىدىن ماي ئېلىنىدۇ، يەنە يەر ھەيدەش ۋە ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىغىمۇ يارايدۇ.
- ⑧ يەنى ئۇلار پايدىلىنىۋاتقان مەزكۇر نېمەتلەرنىڭ ھەممىنى ئاللاھ تائالا ياراتقان تۇرسا، يەنە ئۇنىڭغا تۈزكۈرلۈك قىلمايدۇ؟ ئۇلار بۇ نېمەتلەر ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئادا قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشنىڭ ئورنىغا، ئۈمىدىنى باشقىلارغا باغلاپ، ئۇلارنى ئىلاھ قىلىۋالمايدۇ؟

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظْمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ تُوقَدُونَ ﴿٨٠﴾

(ئۇ ئىلاھلار) ئۇلارغا ياردەم بېرەلمەيدۇ، (شۇنداق تۇرسىمۇ) ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) شۇ ئىلاھلارنىڭ (خىزمىتى ئۈچۈن) ھازىر بولغۇچى قوشۇندۇر ① [75]. (ئى، پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ (كۇفرى) سۆزلىرى سېنى غەمكىن قىلمىسۇن. شەكسىزكى، بىز ئۇلارنىڭ يوشۇرغانلىرىنىمۇ ۋە ئاشكارا قىلغان (سۆز ۋە ھەرىكەت) لىرىنىمۇ بىلىپ تۇرىمىز [76]. ئىنسان بىلمەمدۇكى، بىز ئۇنى ئابىمەنىدىن ياراتقان ئىدۇق. مانا ئەمدى بولسا ئۇ ئاشكارا خۇسۇمەتچى بولۇپ قالدى [77]. ئۇ بىزگە (چىرىگەن سۆڭەكلەرنى) مىسال قىلىپ كۆرسەتتى. ئۆزىنىڭ يارىتىلغانلىقىنى بولسا ئۇنتۇپ: «بۇ چىرىپ كەتكەن سۆڭەكلەرنى كىم تىرىلدۈرەلەيدۇ؟» دېدى [78]. ئېيتقىنىكى، «ئۇنى ئەڭ دەسلەپتە ياراتقان زات تىرىلدۈرىدۇ» ②، ئۇ بارلىق مەخلۇقاتنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر» [79]. ئۇ سىلەر ئۈچۈن يېشىل دەرەختىن ئوت چىقىرىپ بەرگەن زاتتۇر. سىلەر ئۇنىڭدىن ئوت ياقىسىلەر ③ [80].

① ﴿جُنْدٌ﴾ بۇتلارنى ھىمايە قىلىدىغان ۋە قوغدايدىغان قوشۇننى كۆرسىتىدۇ. ﴿مُحْضَرُونَ﴾ دۇنيادا ئۇ بۇتلارنىڭ يېنىغا ھازىر بولىدىغانلارنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، ئۇلار ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان بۇتلار ئۇلارغا ياردەم بېرەلمەيدۇ؟ ياق، ئۇ بۇتلار ئۆزلىرىگە ياردەم قىلىشقىمۇ قادىر ئەمەستۇر. ئەگەر بىر كىم ئۇ بۇتلارنى ئەيىبلەسە ياكى يامان گېپىنى قىلسا، بۇ كىشىلەر جىددىي بىر شەكىلدە ئۇلارنى ھىمايە قىلىش ۋە قوغداشقا ئۆتىدۇ، بۇ چاغدىمۇ ئۇلار ئىلاھ دەپ ئېتىقاد قىلغان بۇتلار ياردەم قىلالماي جىم تۇرىدۇ.

② يەنى ئىنساننى ئەرزىمەس مەنىدىن ياراتقان ئىلاھ، ئۇ ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئەمەسمۇ؟ ئىلاھ تائالانىڭ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشىگە مۇناسىۋەتلىك بىر ۋەقە ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: «بىر ئادەمنىڭ ئەجلى توشۇپ ھاياتتىن ئۈمىدىنى ئۈزگەن چاغدا ئائىلىسىدىكىلەرگە: مەن ئۆلۈپ كەتسەم جەستىمنى كۆيدۈرۈڭلار، كۈلنىڭ يېرىمىنى دېڭىزغا، قالغان يېرىمىنى شامال چىققان كۈندە قۇمغا سورۇپتىڭلار دەپ، ۋەسىيەت قىلدى، ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ دېڭىزىدە قىلدى. ئىلاھ تائالا ئۇنىڭ كۈلنى جەملەپ، قايتا تىرىلدۈردى، ئاندىن ئۇنىڭغا: نېمىشقا مۇنداق قىلدىڭ؟ دېدى. ئۇ ئادەم: ئى رەببىم، سېنىڭدىن قورقۇپ (شۇنداق قىلىم) دەپ جاۋاب بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئىلاھ تائالا ئۇنى مەغپىرەت قىلدى». (سەھىھۇل بۇخارى 6480 - ھەدىس)

③ «يېشىل دەرەخ» دېگەندە ئەرەب زېمىنىدا ئۆسىدىغان «مەرخ ۋە ئەفار» دەپ ئاتىلىدىغان ئىككى خىل دەرەخنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ دەرەختىن ئىككى تال يېشىل شاخچىنى كېسىۋېلىپ بىر - بىرىگە سۈركىسە، ئۇ ئىككى شاخچىنىڭ ئارىسىدىن ئوت چىقىدۇ.

أُولَئِيسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان زات ئۇلارنىڭ ئوخشىشىنى يارىتىشقا قادر ئەمەسمۇ؟^① ئۇ ئەلۋەتتە بۇنىڭغا قادر. ئاللاھ ئاجايىپ ماھىر ياراتقۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر [81]. ئاللاھ بىرەر شەيئىنى (يارىتىشنى) ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭغا پەقەتلا «بول!» دەيدۇ - دە، ئۇ دەرھال بولىدۇ^② [82]. ھەربىر نەرسىنىڭ ئىگىلىك ھوقوقى قولىدا بولغان ئاللاھ پاكىتۇر^③، سىلەر (ئاخىر) ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر^④ [83].

① يەنى ئىنسانلارنىڭ ئوخشىشىنى يارىتىشقا ئەلۋەتتە قادر دۇر. دېمەك، ئىنسانلارنى دەسلەپتە ياراتقاندا ك قايتا يارىتىشقا ۋە تىرىلدۈرۈشكە قادر دۇر. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئاسمان ۋە زېمىندىن ئىبارەت بۈيۈك نەرسىلەرنى يارىتىشنى ئىنسانلارنى يېڭىدىن يارىتىشقا دەلىل قىلىپ كەلتۈردى: ﴿ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىش ئەلۋەتتە ئىنسانلارنى يارىتىشتىن چوڭ بىر ئىشتۇر﴾. (سۈرە مۇئەمىن 57 - ئايەت)، يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلار (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشىنى ئىنكار قىلغۇچى كاپىرلار) بىلمەمدۇكى، ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان ۋە ئۇلارنى يارىتىشتا چارچاپ قالمايغان ئاللاھ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادر ئەمەسمۇ؟ ئەلۋەتتە قادر دۇر. شەكسىزكى، ئۇ ھەممە نەرسىگە قادر دۇر﴾. (سۈرە ئەھقاف 33 - ئايەت).

② يەنى ئۇ ئاللاھ شۇ قەدەر ئۇلۇغ تۇرسا، ئۇنىڭغا بارلىق ئىنسانلارنى تىرىلدۈرۈش قانچىلىك ئىش ئىدى؟

③ "مۇڭ" ۋە ﴿مَلَكُوتٌ﴾ ھەر ئىككىسى ئوخشاش مەنىدە بولۇپ، پادىشاھلىقنى كۆرسىتىدۇ، "رَحْمَةٌ رَحْمَتٌ، رَهْبَةٌ رَهْبَةٌ، جَبْرٌ جَبْرٌ" دېگەنگە ئوخشاش. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى ئاشۇرما دەرىجىدىكى سۈپەت دەپ قارايدۇ يەنى ﴿مَلَكُوتٌ﴾ "مۇڭ" نىڭ ئاشۇرما دەرىجىسىدۇر. (فەتھۇلقەدر)

④ يەنى سىلەرنىڭ جىسمىڭلار تۇپراققا ئايلىنىپ پۈتۈنلەي يوق بولۇپ كەتمەيدۇ. بەلكى، سىلەرگە قايتا جىسىم ئاتا قىلىنىدۇ. سىلەر باشقا بىر يەردىن پاناھلىق تىلەش ئۈچۈن قېچىپمۇ كېتەلمەيسىلەر. سىلەر ھەر ھالەتتە ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا چوقۇم ھازىر بولىسىلەر، ئۇ يەردە سىلەرگە قىلمىشىڭلارغا قارىتا مۇكاپات ياكى جازا بېرىلىدۇ.

(37) سورة الصف مكية 182 آية

(37) سۈرە ساففات مەككىدە چۈشكەن 182 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالصّٰفّٰتِ صَفًّا ۝ فَالزّٰجِرٰتِ زَجْرًا ۝ فَالتّٰلِیٰتِ ذِكْرًا ۝ اِنَّ اِلٰهَكُمْ لَوٰحِدٌ ۝

سەپ - سەپ بولۇپ تۇرغۇچى (پەرىشتىلەر) بىلەن، بۇلۇتلارنى قوزغاتقۇچى (پەرىشتىلەر) بىلەن، ئاللاھنىڭ كىتابىنى تىلاۋەت قىلىپ تۇرغۇچىلار بىلەن قەسەمكى [1 - 3]. سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار ھەقىقەتەن بىر ئىلاھتۇر ① [4].

① "صَفَّتْ، زاجرات، تاليات" بۇ پەرىشتىلەرنىڭ سۈپەتلىرى بولۇپ، ئۇلار "صَفَّتْ" ئاسمانلاردا ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن سەپ تۈزۈپ تۇرغۇچى ياكى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى كۈتۈپ سەپ - سەپ بولۇپ تۇرغۇچى، "زاجرات" ۋەز - نەسەھەت ئارقىلىق كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرغۇچى ياكى بۇلۇتلارنى ئاللاھ بۇيرۇغان جايلارغا ھەيدىگۈچى، "تاليات" ئاللاھقا زىكر ئېيتقۇچى ۋە قۇرئان تىلاۋەت قىلغۇچى پەرىشتىلەردۇر. ئاللاھ تائالا بۇ پەرىشتىلەر بىلەن قەسەم قىلىپ تۇرۇپ، بارلىق ئىنسانلارنىڭ مەبۇدى پەقەت بىر ئىكەنلىكىنى، مۇشرىكلار دەۋا قىلغاندەك بىر قانچە ئەمەسلىكىنى بايان قىلدى. ئادەتتە بىر گەپنى تەكىتلەش، شەك ۋە گۇماننى يوقىتىش ئۈچۈن قەسەم قىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇشرىكلارنىڭ ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە يەككە ئىلاھلىقى ھەققىدە پەيدا قىلغان شەك ۋە گۇمانلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن قەسەم قىلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە كائىناتتىكى ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭ مۈلكى ۋە مەخلۇقىدۇر. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ھەرقانداق بىر نەرسىنى گۇۋاھ قىلىپ قەسەم قىلسا، ئۇنىڭغا جايىزدۇر. لېكىن، ئىنسانلارغا ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق بىر نەرسىنى گۇۋاھ قىلىپ تۇرۇپ، قەسەم قىلىش قەتئىي جايىز ئەمەس، ھارامدۇر. چۈنكى، كىمنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىنغان بولسا، ئۇنى گۇۋاھچى قىلىش مەقسەت قىلىنىدۇ. قەسەمدە ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم گۇۋاھچى بولالمايدۇ، چۈنكى غەيبىنى بىلگۈچى پەقەتلا ئاللاھ تائالادۇر، ئۇنىڭدىن باشقا غەيبىنى بىلگۈچى يوقتۇر.

رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشْرِقِ ۝ إِنَّا زَيْنَا أَلْسَمَاءَ الدُّنْيَا بَرِيَّةَ الْكَوَاكِبِ ۝ وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ ۝ لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَىٰ وَيُقَدِّفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۝ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ۝ إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شَهَابٌ ثَاقِبٌ ۝

(ئۇ) ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ رەببىدۇر، شۇنداقلا مەشرىقلەرنىڭ رەببىدۇر ① [5]. شەكسىزكى، بىز يېقىن ئاسماننى (يەنى دۇنيا ئاسمىنى) يۇلتۇزلار بىلەن زىننەتلىدۇق [6]. ئۇنى ھەربىر سەركەش شەيتاندىن قوغدىدۇق ② [7]. (ئۇ شەيتانلار) ئاسماندىكى پەرىشتىلەر (نىڭ سۆزلىرى)نى ئاڭلاشقا قۇلاق سالالمايدۇ، ئۇلار ھەر تەرەپتىن (ئاڭ قار يۇلتۇزلار بىلەن) ئېتىلىپ قوغلىنىدۇ، ئۇلار ئۈچۈن دائىملىق ئازاب بار [8-9]. لېكىن (پەرىشتىلەرنىڭ سۆزلىرىدىن) ئوغرىلىقچە بىر - ئىككى كەلىمە ئاڭلىۋالغان، ئاندىن ئۇنىڭ كەينىدىن كۆيدۈرگۈچى ئوت قوغلاق بارغان شەيتان بۇنىڭدىن مۇستەسنا [10].

① يەنى ئۇ مەشرىقلەر ۋە مەغربىلەرنىڭ رەببىدۇر. بۇ يەردە مەشرىق كۆپلۈك شەكىلدە ئىشلىتىلدى. بۇنىڭ سەۋەبى ھەققىدە بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: يىلىنىڭ كۈنلىرىنىڭ سانىچە مەشرىق ۋە مەغرب بار، قۇياش ھەركۈنى بىر مەشرىقتىن چىقىدۇ ۋە بىر مەغربكە پاتىدۇ. سۈرە رەھماندا ﴿ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَ رَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴾ ئىككى مەشرىق ۋە ئىككى مەغرب دەپ ئىككىلىك شەكىلدە كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن يازدا ۋە قىشتا كۈن چىقىدىغان ۋە پاتىدىغان ئىككى مەشرىق ۋە ئىككى مەغرب كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىرى ئەڭ يىراقتىكى مەشرىق ۋە مەغربنى كۆرسەتسە، يەنە بىرى ئەڭ يېقىندىكى مەشرىق ۋە مەغربنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر بۇ مەشرىق ۋە مەغرب دېگەن ئىككى سۆز بىرلىك شەكىلدە كەلسە، كۈن چىقىدىغان ياكى پاتىدىغان تەرەپنى كۆرسىتىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

② يەنى يۇلتۇزلارنىڭ يارىتىلىشىدىكى بىر مەقسەت دۇنيا ئاسمىنى زىننەتلەش بولسا، يەنە بىر مەقسەت ئاسماننى سەركەش شەيتانلاردىن قوغداشتۇر. ئەگەر شەيتانلار ئاسماندىكى پەرىشتىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن يۇقىرى ئۆرلىسە، يۇلتۇزلار ئۇلارغا ئېتىلىپ چۈشىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆپ ھاللاردا شەيتانلار كۆيۈپ كېتىدۇ. يۇقىرىدىكى ئايەتتە ۋە باشقا ھەدىسلەردە بايان قىلىنغاندەك. يۇلتۇزلارنىڭ يارىتىلىشىدىكى يەنە بىر مەقسەت كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقىدا كىشىلەرگە يول كۆرسىتىپ بېرىشتۇر. بۇ نۇقتا قۇرئاننىڭ باشقا ئايەتلىرىدە بايان قىلىندى. يۇلتۇزلارنىڭ يارىلىشىدا مەزكۇر ئۈچ مەقسەتتىن باشقا مەقسەت بايان قىلىنمىدى.

فَأَسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنِ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَعِدَّا مِثْنًا وَكُنَّا ثِرَابًا وَعِظْلًا أَعِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوْءَابَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلاردىن (يەنى تىرىلىشنى ئىنكار قىلغۇچىلاردىن) سوراپ باققىن! ئۇلارنى يارىتىش قىيىنمۇ؟ ياكى (ئاسمان - زېمىن ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى چوڭ) مەخلۇقاتنى يارىتىش قىيىنمۇ؟ ① شەكسىزكى، بىز ئۇلارنى (يەنى ئۇلارنىڭ ئاتىسى ئادەمنى) يېپىشقاق لايدىن ياراتتۇق ② [11]. بەلكىم سەن (ئۇلارنىڭ ئىنكارىدىن) ھەيران قالغانسەن، ھالبۇكى ئۇلار بولسا سېنى مەسخىرە قىلىشىدۇ ③ [12]. ئۇلارغا (قۇرئان بىلەن) ۋەز - نەسەھەت قىلىنسا، قوبۇل قىلمايدۇ [13]. ئۇلار بىرەر مۆجىزىنى كۆرسىلا مەسخىرە قىلىشىدۇ [14]. ئۇلار: «بۇ پەقەت ئوپۇچۇق سېھىردۇر ④، بىز ئۆلۈپ توپىغا ۋە قۇرۇق سۆڭەككە ئايلانغاندىن كېيىن راستتىنلا تىرىلەمدۇق؟ بىزنىڭ ئىلگىرىكى ئاتىلىرىمىزمۇ تىرىلەمدۇ؟» دەيدۇ [15-17]. ئېيتقىنكى، «ھەئە، سىلەر خار ھالدا تىرىلىسىلەر» ⑤ [18].

① يەنى بىز زېمىن، پەرىشتىلەر ۋە ئاسمانلاردىن ئىبارەت ھەممى ناھايىتى چوڭ، دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ بولغان نەرسىلەرنى ياراتتۇق. ئىنسانلارنى يارىتىش ۋە ئۇلارنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرۈش مەزكۇر بۈيۈك نەرسىلەرنى يارىتىشتىن قىيىنمۇ؟ ياق، ئەسلا قىيىن ئەمەس.

② يەنى بىز ئۇلارنىڭ ئاتىسى ئادەم ئەلەيھىسسالامنى لايدىن ياراتتۇق. يەنى ئىنسانلار ئۆزلىرى ئىنتايىن ئەرزىمەس ۋە ئاجىز نەرسىدىن يارىتىلغان تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشنى بۇ قەدەر قاتتىق ئىنكار قىلىدۇ؟ ۋە ھالەنكى، ئۇلار ئۆزلىرىدىن نەچچە ھەسسە چوڭ، كۈچلۈك، مۇكەممەل ۋە كاتتا يارىتىلغان نەرسىلەرنى ئىنكار قىلمايدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

③ يەنى سەن ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا ئۆلگەندىن تىرىلىشنىڭ شەكسىزلىكىگە شۇ قەدەر روشەن دەلىللەرنى كۆرسەتكەندىن كېيىنمۇ، ئۇلارنىڭ نەسەھەتنى قوبۇل قىلمايۋاتقانلىقى ۋە قىيامەت ھەققىدە ئېيتقان سۆزلىرىڭنى مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىدىن بەلكىم ئەجەبلىنىۋاتقانسەن.

④ يەنى ئۇلارنىڭ شۇنداق ئادىتى باركى، ئۇلار نەسەھەتنى قوبۇل قىلمايدۇ، ھەرقانداق بىر ئوچۇق مۆجىزە ياكى دەلىل كۆرسىتىلسە، ئۇنى مەسخىرە قىلىدۇ، ھەتتا ئۇنى سېھىر دەپ بىلجىرلايدۇ.

⑤ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە باشقا سۈرىلەردە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ھەممە ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا خار (بويۇن ئەگكەن) ھالدا كېلىدۇ﴾. (سۈرە نەملە 87 - ئايەت) ﴿شۈبھىسىزكى، مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار خار ھالدا جەھەننەمگە كىرىدۇ﴾. (سۈرە غافىر 60 - ئايەت)

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَوَيْلَنَا هَذَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ * أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَأَهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقَفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾

(ئۇ تىرىلىش) قاتتىق بىر ئاۋاز بىلەنلا ئەمەلگە ئاشىدۇ. دە- ① شۇھامان ئۇلار (ھېساب مەيدانغا ھازىر بولۇپ) قارىشىپ تۇرىدۇ ② [19]. ئۇلار: «ۋاي بىزنىڭ ھالىمىزغا! مانا بۇ قىيامەت كۈنىدۇر» دەيدۇ [20]. (ئۇلارغا) بۇ سىلەر ئىنكار قىلغان (ھەق بىلەن باتىلنى) ئايرىش كۈنىدۇر ③ (دېيىلىدۇ) [21]. (ئاللاھ پەرىشتىلىرىگە دەيدۇ) زۇلۇم قىلغانلارنى ④، ئۇلارنىڭ (مۇشرىكىلىكتىكى، كۇفرىدىكى) ھەمراھلىرىنى ⑤ ۋە ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسىلىرىنى (ھېساب مەيدانغا) توپلاڭلار ⑥، ئاندىن ئۇلارنى دوزاخنىڭ يولىغا ھەيدەڭلار [22-23]. ئۇلارنى توختىتىپ تۇرۇڭلار ⑦، چۈنكى ئۇلار (بارلىق سۆزلىرى ۋە ئىشلىرىدىن) سوئال - سوراق قىلىنىدۇ [24].

① ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن بىر پەرمان ۋە ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر سۇر (يەنى ئىككىنچى قېتىملىق سۇر) چېلىشى بىلەنلا ئىنسانلار قەبىرلەردىن تىرىلىپ چىقىدۇ. بۇ ئايەتتە سۇرنىڭ چېلىنىشى ياكى قاتتىق بىر ئاۋاز ﴿ زَجْرَةٌ ﴾ چۆچۈتمەك، قورقۇتماق، ئالاقزادە قىلماق دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەندى. چۈنكى ئۇنىڭدىن مەقسەتمۇ قورقۇتماق ۋە چۆچۈتمەكتۇر.

② يەنى ئۇلار كۆز ئالدىدىكى قىيامەتنىڭ دەھشەتلىك مەنزىرىسى ۋە مەھشەر مەيدانىدىكى مۇشكۈلاتقا قاراپ تۇرىدۇ.

③ ﴿يَوَيْلَنَا﴾ «ۋاي بىزنىڭ ھالىمىزغا!» دېگەن ئىبارە ھالاكەتكە دۇچار بولۇپ، پۇشايماق قىلغاندا ئىشلىتىلىدۇ. يەنى ئۇلار ئازابىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ يامان ئاقىۋەتكە قالغانلىقىنى جەزملەشتۈرگەندە، ۋاي ئىست! بىزنىڭ ھالىمىزغا ۋاي! دەيدۇ. بۇ ئىبارە بىلەن ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پۇشايماق قىلغانلىقىنى ۋە خاتالىقىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىنى ئىزھار قىلغان بولىدۇ. لېكىن، بۇ چاغدا قىلغان پۇشايماق ۋە ئېتىراپنىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارغا جاۋابەن پەرىشتىلەر ۋە مۇئمىنلەر: ﴿بۇ سىلەر ئىنكار قىلغان (ھەق بىلەن باتىلنى) ئايرىش كۈنىدۇر﴾ دەيدۇ. بۇ سۆزنى ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە تاپا - تەنە ۋە مالا مەت قىلىش يۈزىسىدىن ئېيتىشىمۇ مۇمكىن. ④ كۇفرىلىق، مۇشرىكىلىك ۋە ئاسىيلىق بىلەن ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلارنى توپلاڭلار. بۇ بۇيرۇق ئاللاھ تەرەپتىن كېلىدۇ.

⑤ بۇنىڭدىن كۇفرىلىق، مۇشرىكىلىك ۋە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشتا بىرلەشكەن ۋە ھەمكارلاشقانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسەرلەرنىڭ قارىشىچە: بۇنىڭدىن جىن - شەيتانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسەرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئۇلارغا كۇفرىلىق ۋە مۇشرىكىلىكتە ھەمئەپس بولغان ئۇلارنىڭ ئاياللىرىنى كۆرسىتىدۇ.

⑥ يەنى بۇ يەردىكى «چوقۇنغان نەرسىلەر» ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولۇپ، بارلىق مەبۇدلارنى كۆرسىتىدۇ. مەيلى ئۇلار بۇتلار بولسۇن، مەيلى ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرى بولسۇن، ھەممىسى چوقۇنغۇچىلارنى دەلىل - ئىسپات ئالدىدا خار ھالەتكە چۈشۈرۈش ئۈچۈن توپلىنىدۇ. ئەلۋەتتە ئاللاھ تائالا ياخشى بەندىلەرنى جەھەننەمدىن يىراق قىلىدۇ. باشقا مەبۇدلارنى چوقۇنغۇچىلىرى بىلەن قوشۇپ جەھەننەمگە تاشلايدۇ. چوقۇنغۇچىلار ئۇ مەبۇدلارنىڭ ھېچكىمگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىدۇ.

⑦ بۇ بۇيرۇق جەھەننەمگە ئېلىپ بېرىلىشتىن ئىلگىرى بولىدۇ، چۈنكى ئۇلار ھېساب بېرىپ بولغاندىن كېيىنلا جەھەننەمگە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

مَا لَكُمْ لَا تَنَاصِرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمْ أَلْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّا كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طٰغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَأَنۢبِئُونَ ﴿٣١﴾ فَأَعْوَبْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غٰوِبِينَ ﴿٣٢﴾

(ئاندىن ئۇلارغا مالاھەت قىلىش يۈزىسىدىن): «سىلەرگە نېمە بولدى؟ (دۇنيادىكىدەك) بىر - بىرىڭلارغا ياردەم قىلىشمايۋاتسىلەرغۇ؟» (دېيىلىدۇ) [25]. بەلكى ئۇلار بۇ كۈندە (ئاللاھنىڭ ئەمرىگە) بويسۇنغۇچىدۇر [26]. ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ مالاھەت قىلىشىدۇ [27]. ئۇلار (باشلامچىلىرىغا): «سىلەر بىزگە (بىز ياخشىلىق دەپ ئويلايدىغان) ئوڭ تەرەپتىن كېلەتتىڭلار (يەنى بىزنى توغرا يولغا باشلىغاندەك كۆرۈنۈپ ئىماندىن توساتتىڭلار)» دەيدۇ [28]. (باشلامچىلار) ئېيتىدۇ: «ئۇنداق ئەمەس، سىلەر ئۆزۈڭلار مۇئمىن بولىمىدىڭلار» [29]. بىزنىڭ سىلەرنى (بىزگە ئەگىشىشكە) زورلايدىغان كۈچىمىز يوق ئىدى، بەلكى سىلەر (ئۆزۈڭلار) سەركەش قەۋم ئىدىڭلار [30]. رەببىمىزنىڭ (ئازابلاش ھەققىدىكى) ھۆكۈمى بىزگە تېگىشلىك بولدى. شۇڭا بىز (بۇ ئازابنى) چوقۇم تېتىغۇچىلارمىز [31]. سىلەرنى بىز ئازدۇردۇق، چۈنكى ئۆزىمىزمۇ راستىنلا ئازغان ئىدۇق» [32].

① بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى مۇنداق: سىلەر بىزگە دىن ۋە ھەقىقەت نامىدا سۆزلەپ كېلەتتىڭلار، يەنى مۇشۇ توغرا دىن ۋە ھەقىقەت دەپ دەۋا قىلىپ، بىزنى ئازدۇراتتىڭلار. بەزى مۇبەسسەرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى مۇنداق: سىلەر بىزگە ھەر تەرەپتىن كېلەتتىڭلار. شىمال تەرەپ جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. شەيتان ئېيتقاندەك: «ئاندىن ئۇلارغا چوقۇم ئالدىدىن، ئارقىسىدىن، ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرىدىن كېلىمەن». (سۈرە ئەئراف 17 - ئايەت)

② باشلامچى رەھبەرلەر ئەگەشكۈچىلەرگە: سىلەر ئۆزۈڭلار ئۆز ئىختىيارىڭلار بىلەن ئىمان كەلتۈرمىگەن ئىدىڭلار، بۈگۈن ئۇنىڭ مەسئۇلىيىتىنى بىزگە ئارتىۋاتسىلەرغۇ؟ دەيدۇ.

③ ئەگەشتۈرگۈچىلەر بىلەن ئەگەشكۈچىلەر ئارىسىدىكى بۇ سۆھبەت قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە جايدا بايان قىلىندى. ئۇلارنىڭ بىر - بىرلىرىنى مالاھەت قىلىشى قىيامەت كۈنى مەھشەر مەيدانىدىمۇ بولىدۇ، كېيىن جەھەننەمگە كىرگەندىن كېيىن، ئۇ يەردىمۇ بولىدۇ. سۈرە مۇئمىن 47 - ، 48 - ئايەتلەر، سۈرە سەبەئ 31 - ، 32 - ئايەتلەر، سۈرە ئەھزاب 67 - ، 68 - ئايەتلەر، سۈرە ئەئراف 38 - ، 39 - ئايەتلەرگە قارالسۇن.

④ يەنى ئۇلار ئىلگىرى «بىزنىڭ سىلەرنى ئازدۇرۇشقا كۆچىمىز يەتمەيتتى» دەپ ئازدۇرغانلىقىنى ئىنكار قىلغان ئىدى. ئەمدى ئۇنى بۇ يەردە «راست، بىز سىلەرنى ئازدۇرغان ئىدۇق» دەپ ئېتىراپ قىلىۋاتىدۇ. لېكىن ئۇلار ئېتىراپ قىلىش بىلەن بىرگە ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇۋاتىدۇكى، بىزگە بۇ ھەقتە تەنە - مالاھەت قىلماڭلار، چۈنكى بىز ئۆزىمىزمۇ ئازغۇن ئىدۇق، بىز سىلەرنىمۇ ئۆزىمىزگە ئوخشاش ئازغۇن قىلىشقا چاقىردۇق، سىلەر بىزنىڭ يولىمىزغا ئاسانلا ئەگەشتىڭلار. ئۇ كۈندە شەيتانمۇ شۇنداق سۆزلەرنى قىلىدۇ: «ئىش پۈتكەندە (يەنى ھېساب تۈگەپ، جەننەتتىلەر بىلەن دوزىخىلار ئايرىلىپ بولغاندا)، شەيتان: «ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە (ئىتائەت قىلغۇچىنى مۇكاپاتلاش، ئاسىيلىق قىلغۇچىنى جازالاشتىن ئىبارەت) راست ۋەدىنى قىلغان ئىدى، (ۋەدىسىگە ۋاپا قىلدى). مەن سىلەرگە (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، ساۋاب، جازا دېگەنلەر يوق، دەپ يالغان) ۋەدە قىلغان ئىدىم، (ۋەدەمگە) خىلاپلىق قىلدىم، سىلەرگە مېنىڭ (كۇفرىغا، گۇناھقا زورلىغۇدەك) ھۆكۈمرانلىقىم بولغىنى يوق، مەن سىلەرنى پەقەت (گۇمراھلىققا) دەۋەت قىلدىم، سىلەر (دەۋىتىمنى) قوبۇل قىلدىڭلار، شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ئەيىبلەمەڭلار، ئۆزۈڭلارنى ئەيىبلەڭلار. .» دەيدۇ. (سۈرە ئىبراھىم 22 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ
 آئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّكُمْ لَنَاقِبُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ
 تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾

شەكسىزكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇ كۈندە ئازابتا ئورتاقتۇرۇلدى. [33]. بىز ھەقىقەتەن گۇناھكارلارغا مۇشۇنداق (مۇئامىلە) قىلىمىز. [34]. چۈنكى ئۇلار شۇنداق كىشىلەر ئىدىكى، ئۇلارغا: «بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق» (دەڭلار) دېيىلسە، تەكەببۇرلۇق قىلىپ باش تارتاتتى. [35]. ئۇلار: «بىز بىر مەجنۇن شائىر ئۈچۈن (يەنى ئۇنىڭ سۆزى بىلەن) ئىلاھلىرىمىزنى تاشلىۋېتەمدۇق؟» دەيتتى. [36]. (ياق، مۇھەممەد سىلەر بوھتان قىلغاندەك ئەمەس) بەلكى ئۇ ھەق (دىن) نى ئېلىپ كەلدى ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ (ھەقىقىتىنى) ئىسپاتلىدى. [37]. (ئى مۇشرىكلار!) سىلەر چوقۇم قاتتىق ئازابنى تېتىغۇچىسىلەر [38]. (ئى كاپىرلار!) سىلەر پەقەت قىلمىشىڭلارغا يارىشا جازالىنىسىلەر. [39].

① چۈنكى ئۇلارنىڭ جىنايىتىمۇ ئوخشاشتۇر، شېرىك كەلتۈرۈش، گۇناھ - مەئسىيەت، بۇزغۇنچىلىق قاتارلىقلار ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە ئادەتكە ئايلانغان گۇناھلار ئىدى.

② يەنى بىز ھەر تۈردىكى گۇناھكارلارغا مانا شۇنداق مۇئامىلە قىلىمىز. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دوزاختا ئوخشاش ئازابقا قالدۇ.

③ يەنى دۇنيادىكى چاغدا ئۇلارغا: مۇسۇلمانلار بۇ كەلىمىنى ئېيتىپ شېرىك ۋە گۇناھتىن تەۋبە قىلدى، سىلەرمۇ «بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق» دېسەڭلار، دۇنيادا مۇسۇلمانلارنىڭ قەھرى - غەزىپىدىن ساقلىنىپ قالسىلەر، ئاخىرەتتىمۇ ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولمايسىلەر، دېيىلسە، ئۇلار تەكەببۇرلۇق قىلىپ، ئۇنىڭدىن باش تارتاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن كىشىلەر "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" «بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق» دەپ ئىمان ئېيتقۇچە ئۇلارغا قارشى جىھاد قىلىشقا بۇيرۇلدۇم. كىمكى "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" «بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق» دېسە، مەندىن ھەقىقەتەن مېلىنى ۋە جېنىنى ساقلاپ قالدۇ. پەقەت كەلىمە تەۋھىدنىڭ (قانۇنىي بويىچە جازاغا تارتىلىپ قالسا) ساقلاپ قالالمايدۇ. ئۇنىڭ ھېسابى ئاللاھ تائالاغىدۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 2946 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 33 - ھەدىس)

④ يەنى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى شائىر، مەجنۇن دەيتتى، ئۇنىڭ دەۋىتىنى مەجنۇننىڭ جۆيلۈشى، قۇرئاننى شېئىر دەيتتى. ئۇلار تېخى: بىر ئەقىلدىن ئازغان مەجنۇننىڭ جۆيلۈشى بىلەن مەبۇدلىرىمىزنى تاشلىۋېتەمدۇق؟ دېگەن ئىدى. ۋەھالەنكى، بۇ مەجنۇنلۇق ئەمەس، بەلكى دانالىق ئىدى. بۇ شېئىر ئەمەس، بەلكى ھەقىقەت ئىدى. ئۇنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىشتا ئۇلار ئۈچۈن ھالاكەت ئەمەس، بەلكى نىجاتلىق بار ئىدى.

⑤ يەنى سىلەر بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزنى شائىر ۋە مەجنۇن دەيسىلەر، ئەمەلىيەتتە ئۇ ئېلىپ كەلگەن ۋە سىلەرگە تەقدىم قىلغان نەرسە ھەق ۋە راستتۇر. ئۇ ئىلگىرى بارلىق پەيغەمبەرلەر دەۋەت قىلىپ كەلگەن نەرسىنىڭ دەل ئۆزىدۇر. بۇ قانداقسىگە قايسىبىر مەجنۇننىڭ جۆيلۈشى ياكى شائىرنىڭ خىيالىي تەسەۋۋۇرلىرىنىڭ نەتىجىسى بولسۇن؟

⑥ بۇ سۆزلەر دوزخىيلارغا ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىدىن سوراپ تۇرغان ۋاقىتتا دېيىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا

ئۇلارغا ئۇقتۇرۇلدىكى، بۇ زۇلۇم ئەمەس، بەلكى ئادالەتنىڭ دەل ئۆزىدۇر. چۈنكى، بۇنىڭ ھەممىسى ئۆز ئەمەللىرىڭلارنىڭ جازاسىدۇر.

إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ﴿٤٠﴾ أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ وَهُمْ مُكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِّنْ مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بِيضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّرِيبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْدَهُمْ قَصْرَاتٌ آلطَّرَفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾ فَأَقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾

(بۇ جازادىن) ئاللاھنىڭ ئىخلاسمەن بەندىلىرىلا ساقلىنىپ قالىدۇ ﴿40﴾. ئەنە شۇلار مەلۇم رىزىقتىن – تۈرلۈك مېۋىلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا ئىززەت – ئىكرام قىلىنىدۇ ﴿41-42﴾. ئۇلار نازۇنپەتلىك جەننەتلەردە، تەختلەرنىڭ ئۈستىدە بىر- بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرىدۇ ﴿43-44﴾. ئۇلارغا ئېقىپ تۇرغان، ئاپئاق، ئىچكۈچىلەرگە لەززەت بېغىشلايدىغان ② شارابلاردىن تولدۇرۇلغان جاملار ئايلىنىدۇرۇپ تۇرىدۇ ﴿45-46﴾. ئۇنىڭدا ئەقىلنى بۇزىدىغان نەرسە يوق، ئۇلار ئۇنى ئىچىش بىلەن مەست بولمايدۇ ﴿47﴾. ئۇلارنىڭ يېنىدا (ئەرلىرىدىن) باشقىلارغا كۆز قىرىنى سالمايدىغان شەھلا كۆزلۈك (جۈپلەر) بولىدۇ ﴿48﴾. ئۇلار (ئاقلىقتا ۋە سۈزۈكلۈكتە) گويىا (ئەتىۋارلاپ) ساقلىنغان تۇخۇمغا ئوخشايدۇ ﴿49﴾. ئۇلار (يەنى جەننەت ئەھلى) بىر- بىرىگە قارىشىپ پاراڭ سېلىشىدۇ ﴿50﴾.

① يەنى بۇلار ئازابتىن ئامان قالىدۇ، ئۇلارنىڭ كەمچىلىكلىرى بولۇپ قالسا، ئەپۇ قىلىنىدۇ، ئۇلارغا ھەر بىر ياخشى ئەمەلى ئۈچۈن ئون ھەسسىدىن 700 ھەسسىگىچە، ياكى ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ساۋاب بېرىلىدۇ.

② دۇنيانىڭ شارابلىرى ئومۇمەن بەتبۇي، رەڭگى كۆرۈمىسىز بولىدۇ. ئۇنىڭ دەل ئەكسىچە جەننەتنىڭ شارابلىرى تەمى لەززەتلىك، رەڭگى كۆركەم بولىدۇ.

③ ﴿كَأْسٍ﴾ شاراب تولدۇرۇلغان جامنى، "قدح" ئىچىدە ھېچنەرسە يوق پىيالىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿مَعِينٍ﴾ نىڭ مەنىسى ئېقىپ تۇرغان بۇلاق. يەنى جەننەتتە شاراب ئېقىپ تۇرغان بۇلاقتەك ھەر ۋاقىت بار بولىدۇ، ئۈزۈلۈپ قالمايدۇ.

④ يەنى ئۇنى ئىچكەنلەردە دۇنيانىڭ شارابلىرىدەك مەست قىلىپ ئەقىلنى بۇزىدىغان، باشنى ئاغرىتىدىغان، قۇستۇرىدىغان ۋە ئالا – جوقا سۆزلىتىدىغان ئەھۋال بولمايدۇ.

⑤ يەنى شەھلا كۆزلۈك – كۆزنىڭ چوڭ ۋە نۇرلۇق بولۇشى گۈزەللىكنىڭ ئالامىتىدۇر.

⑥ يەنى تۈگىنقۇش تۇخۇملىرىنى قاناتلىرىنىڭ ئاستىدا يوشۇرۇپ ساقلايدۇ. شۇ ۋەجىدىن تۇخۇملىرىغا توپا – چاڭ قونماي پاكىز تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تۇخۇمىنىڭ رەڭگى ناھايىتى چىرايلىق، سېرىققا مايىل ئاق رەڭلىك بولىدۇ، بۇنداق رەڭ دۇنيادا ھۆسن – جامالنىڭ ئەڭ ئۆلچەملىك شەكلى دەپ قارىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇ يەردىكى ئوخشىتىش پەقەت رەڭگىنىڭ ئاقلىقىنىلا ئەمەس، بەلكى رەڭگىنىڭ چىرايلىقلىقى، رەنالىقى ھەمدە ھۆسننىڭ گۈزەللىكىنىمۇ كۆرسىتىدۇ.

⑦ جەننەت ئەھلى جەننەتتە ھەمراھلىرى بىلەن بىر- بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرۇپ، دۇنيادىكى ۋەقەلەرنى ياد ئېتىپ پاراڭ سېلىشىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دۇنيادىكى ئەھۋاللىرىنى بىر- بىرىگە سۆزلەپ بېرىدۇ.

قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَءَنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ مُّظَلِّعُونَ ﴿٥٤﴾ فَأَطَّلَعَ فَرَءَاهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدَّتْ لَتُرْدِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾ أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَدِّيْنَ ﴿٥٩﴾

ئۇلاردىن بىرى ئېيتىدۇ: «مېنىڭ بىر يېقىنىم بار ئىدى، ئۇ: (ماڭا) «سەنمۇ راستتىنلا (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە) ئىشىنىدىغانلاردىنمۇ؟» ﴿٥١﴾ [51-52]. بىز ئۆلۈپ توپىغا ۋە قۇرۇق سۆڭەككە ئايلىنغاندىن كېيىنمۇ، (تىرىلدۈرۈلۈپ) بىزگە مۇكاپات ياكى جازا بېرىلمەيدۇ؟» دەيتتى» ﴿٥٢﴾ [53]. ئۇ (يېنىدىكىلەرگە): «سەن بىلەن دوزاخقا) قاراپ باقامسىلەر؟» دەيدۇ ﴿٥٣﴾ [54]. ئۇ قاراپلا ئۇنى (يەنى كاپىر يېقىنىنى) دوزاخنىڭ ئوتتۇرىسىدا (كۆيۈۋاتقان ھالدا) كۆرىدۇ ﴿٥٥﴾ [55]. ئۇ (مۇئىمىن ئادەم) ئېيتىدۇ: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، سەن مېنى (ئازدۇرۇپ) ھالاك قىلغىلى تاس قالغان ئىكەنسىن» ﴿٥٦﴾ [56]. ئەگەر رەببىمنىڭ (ھىدايەتتىن ئىبارەت) نېمىتى بولمىسا ئىدى، ئەلۋەتتە مەنمۇ (سەن بىلەن بىللە دوزاخقا) ھازىر قىلىنغانلاردىن بولار ئىكەنمەن ﴿٥٧﴾ [57]. بىز بىرىنچى قېتىملىق ئۆلۈمۈمىزدىن باشقا ئەمدى ئۆلمەيمىز ﴿٥٨﴾ ۋە ئازابىمۇ دۇچار بولمايمىزغۇ؟ ﴿٥٩﴾ [58-59].

① يەنى ئۇنىڭ كاپىر يېقىنى ئۇنىڭغا مەسخىرە ۋە مازاق قىلىش يۈزىدىن شۇنداق دەيتتى. ئۇنىڭ مەقسىتى، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش مۇمكىن ئەمەس، سەن مۇشۇنداق مۇمكىن بولمايدىغان نەرسىگە ئىشىنەمسەن؟ دېمەكچى ئىدى.

② يەنى بىز تىرىلدۈرۈلمەيدۇق، بىزدىن ھېساب ئېلىنمايدۇ، ئاندىن شۇ بويىچە بىزگە مۇكاپات ياكى جازا بېرىلمەيدۇ؟

③ يەنى ئۇ مۇئىمىن ئادەم ئۆزىنىڭ جەننەتتىكى ھەمراھلىرىغا: بىز دوزاخقا بىر قاراپ باقامدۇق؟ ماڭا مۇشۇنداق سۆزلەرنى ئېيتقان شەخس كۆرۈنۈپ قالسا، سىلەرگە ئۇنى بىر كۆرسىتىپ قوياي، دەيدۇ.

④ يەنى ئۇ بىر قاراپلا دوزاخنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېلىقى شەخسنى كۆرىدۇ. ئۇنىڭغا خىتاب قىلىپ تۇرۇپ: سەن مېنى ئازدۇرۇپ ھالاكەتكە دۇچار قىلغىلى تاس قالغان ئىدىڭ. ئەگەر ماڭا رەببىمنىڭ مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، ئەلۋەتتە مەنمۇ سەن بىلەن بىللە دوزاخقا قالغان بولاتتىم، دەيدۇ.

⑤ دوزاختىكىلەرنىڭ ئەھۋالىنى كۆرگەندىن كېيىن، بۇ جەننەتتىكى بولغان مۇئىمىننىڭ جەننەتكە بولغان قىزغىنلىقى تېخىمۇ ئاشىدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ: جەننەت ھاياتى ۋە ئۇنىڭدىكى نېمەتلەر بىزگە مەڭگۈلۈك ئەمەسمۇ؟ ئەمدى بىزگە ئۆلۈم كەلمەيدۇ ئەمەسمۇ؟ بۇ يەردىكى سوئاللار تەستىقلاش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى شۇنداق، جەننەتتىكى ھايات ئەبەدىي ھايات، بىز جەننەتتە مەڭگۈ ياشايمىز. كاپىرلارمۇ دوزاخقا مەڭگۈ ياشايدۇ، ئۇلارغا ئۆلۈم كېلىپ دوزاخنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇپ قالمايدۇ، بىزگەمۇ ئۆلۈم كېلىپ جەننەتنىڭ نېمەتلىرىدىن مەھرۇم قىلىمايدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئۆلۈم بىر قوچقار شەكىلدە جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسىغا كەلتۈرۈلۈپ، بوغۇزلىنىدۇ، ئاندىن ئەمدى ئۆلۈم يوق، بۇندىن كېيىن ھېچكىم ئۆلمەيدۇ، دەپ ئېلان قىلىنىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4730 - ھەدىس)

⑥ شۇنداق، بىز دۇنيادا بىر قېتىم ئۆلگەن، ئەمدى بىزگە ئۆلۈم ۋە ئازاب كەلمەيدۇ.

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِيُثَلِّمَ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَمِلُونَ ﴿٦١﴾ أَذَلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾

شەكسىزكى، بۇ (يەنى جەننەت ئەھلى ئېرىشكەن نېمەت) ئەلۋەتتە كاتتا ئۇتۇقتۇر ① [60]. ئىشلىگۈچىلەر مۇشۇنداق (زور ئۇتۇققا ئېرىشىش يولىدا) ئىشلىسۇن» ② [61]. زىياپەت بولۇشقا بۇ (نېمەتلەر) ياخشىمۇ ياكى زەققۇم دەرىخىمۇ؟ ③ [62] بىز زەققۇم دەرىخىنى زالىملار (يەنى گۇمراھلار) ئۈچۈن سىناق ۋاسىتىسى قىلدۇق ④ [63]. شۈبھىسىزكى، ئۇ جەھەننەمنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ئۆسەدىغان دەرەختۇر ⑤ [64]. ئۇنىڭ مېۋىسى گويا شەيتانلارنىڭ باشلىرىغا ئوخشايدۇ ⑥ [65]. ئۇلار چوقۇم شۇ مېۋىلەردىن يەيدۇ، ئۇنىڭ بىلەن قورساقلىرىنى تولدۇرىدۇ ⑦ [66].

① چۈنكى جەھەننەمدىن قۇتۇلۇش ۋە جەننەت نېمەتلىرىگە ئېرىشىشتىنمۇ كاتتا ئۇتۇق ۋە مۇۋەپپەقىيەت بولامدۇ؟
 ② يەنى تىرىشىدىغانلار ئەنە شۇنداق كاتتا نېمەت ۋە كاتتا ئۇتۇققا ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىسۇن! چۈنكى، بۇ پايدىسى ئەڭ كۆپ ۋە كاپالەتكە ئىگە مەڭگۈلۈك تىجارەتتۇر. دۇنيادىكىدەك ۋاقىتلىق ۋە زىيان تارتىدىغان سودا ئەمەستۇر.

③ ﴿زَقُّومٌ﴾ "تَزَقُّمٌ" دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، بەتبۇي، سېسىق دېگەن مەنىدە. ئۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىنى يېيىشمۇ دوزاخ ئەھلى ئۈچۈن ناھايىتى ئېغىر ئازاب بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ مېۋىسى ناھايىتى سېسىق، ئاچچىق ۋە يىرگىنىشلىك بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇ دۇنيادىكى دەرەخلەردىن بولۇپ، ئەرەبلەر ئوبدان بىلىدىغان دەرەختۇر، ئۇ قۇتۇرۇپ دەرىخى دەپ ئاتىلىدىغان بولۇپ، تەھامە تۈزلەڭلىكلىرىدە كۆپ ئۇچرايدۇ. ئەمما بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنداق قارىمايدۇ، ئۇلارنىڭ قارىشىچە: ئۇ دۇنيادىكى دەرەخلەردىن ئەمەس، دۇنيا ئەھلى ئۇنى تونۇمايدۇ. (فەتھۇلقەدىر) لېكىن ئىلگىرىكى سۆز ئەڭ توغرا دەپ قارىلىدۇ. ئۇ زەھىرى بار بىر خىل تىكەنلىك دەرەخ بولۇپ، دۇنيادا مەۋجۇت.

④ ئۇ دەرەخنىڭ سىناق بولۇشىدىكى سەۋەب ئۇنىڭ مېۋىسىنى يېيىشمۇ چوڭ بىر سىناق ھېسابلىنىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر: بىر قىسىم گۇمراھ كىشىلەرنىڭ زەققۇم دەرىخىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلىپ، دوزاخنىڭ ھەممە يېرىدە ئوت كۆيۈپ تۇرسا، دەرەخ قانداق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ؟ دېگەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇنى سىناق دەپ تەپسىر قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: ئى پەيغەمبەر! بىز پەقەت كىشىلەرنى سىناش، كىمنىڭ ھەقىقەت ئىشىنىپ، كىمنىڭ ئىنكار قىلىدىغانلىقىنى ئايرىش ئۈچۈن زەققۇم دەرىخىنىڭ خەۋىرىنى ساڭا يەتكۈزدۇق، دېگەن بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇ ئايەتتىكى «زالىملار» دېگەندىن دوزاخقا لايىق بولغان گۇمراھلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑤ ئۇ دەرەخنىڭ يىلتىزى دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىدا بولۇپ، شاخلىرى ھەر تەرەپكە يېيىلغان بولىدۇ.

⑥ خۇددى كۆركەم چىرايلىق نەرسىلەر پەرىشتىلەرگە ئوخشىتىلغاندەك، ئۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى يىرگىنىشلىك ۋە كۆرۈمىسىزلىكتە شەيتانلارنىڭ باشلىرىغا ئوخشىتىلدى.

⑦ دوزىخىلار ئۇنىڭ مېۋىسىنى سەسكىنىپ تۇرۇپ مەجبۇرىي يەيدۇ، نەتىجىدە قورساقلىرى تولۇپ، ئېغىرلىشىپ كېتىدۇ.

ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٧٧﴾ ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٧٨﴾ إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٧٩﴾ فَهُمْ عَلَىٰ آثَرِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾
وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُّندَرِينَ ﴿٧٢﴾ فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُّندَرِينَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُّخْلِصِينَ ﴿٧٤﴾
وَلَقَدْ نَادَيْنَا نُوْحًا فَلَنِعْمَ الْمُّجِيبُونَ ﴿٧٥﴾

ئاندىن ئۇلارغا زەققۇمنىڭ ئۈستىگە ئارىلاشما قايناقسۇ بېرىلىدۇ ﴿67﴾. ئاندىن ئۇلارنىڭ قايتىدىغان جايى ئەلۋەتتە دوزاخ بولىدۇ ﴿68﴾. چۈنكى، ئۇلار (دۇنيادا) ئاتا - بوۋىلىرىنى ئازغۇن ھالەتتە كۆردى (يەنى ئۇلارمۇ ئازغۇنلۇققا كۆندى) ﴿69﴾. (شۇڭا) ئۇلار ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئىزلىرىدىن يۈگۈرۈپ يۈردى ﴿70﴾. (ئى پەيغەمبەر! سېنىڭ قەۋمىڭدىن) ئىلگىرى، بۇرۇنقىلار (يەنى ئۆتكەنكى ئۈممەتلەر) نىڭ تولىسى ھەقىقەتەن ئازغان ئىدى ﴿71﴾. شەكسىزكى، بىز ئۇلارغا ئاگاھلاندۇرغۇچى (پەيغەمبەر) لەرنى ئەۋەتتۇق ﴿72﴾. سەن بۇ ئاگاھلاندۇرۇلغۇچىلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىن ﴿73﴾. ئۇلاردىن پەقەت ئاللاھنىڭ تاللانغان بەندىلىرىلا مۇستەسنا (ئۇلار ئازابتىن ساقلىنىپ قالدى) ﴿74﴾. نۇھ (قەۋمنىڭ ئىمان ئېيتىشىدىن ئۈمىدى ئۈزۈلگەندىن كېيىن) بىزگە ئىلتىجا قىلدى (بىز ئۇنىڭ ئىلتىجاسىنى قوبۇل قىلدۇق)، بىز نېمىدىگەن ياخشى قوبۇل قىلغۇچى! ﴿75﴾.

① يەنى گۇناھكارلار زەققۇمنى يېگەندىن كېيىن سۇ تەلەپ قىلسا، ئۇلارغا قان - يىرىڭ ياكى زەققۇم ئارىلاشتۇرۇلغان قايناقسۇ بېرىلىدۇ. ئۇنى ئىچكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئۈچەي - باغرىلىرى ئۈزۈلۈپ كېتىدۇ. (سۈرە مۇھەممەد 15 - ئايەتتە كەلگەندەك).

② يەنى ئۇلار زەققۇمنى يەپ، قايناقسۇنى ئىچكەندىن كېيىن، يەنە دوزاخقا تاشلىنىدۇ.

③ بۇ يەردە دوزاختىكى مەزكۇر جازانىڭ سەۋەبى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار ئاتا - بوۋىلىرىنى گۇمراھلىق ئىچىدە كۆرگەن ۋە تاپقان تۇرۇپمۇ، يەنە ئۇلارنىڭ ئېزىلىرىدىن مېڭىۋەردى، دەلىل - پاكىتقا ئەگەشمەي قارىغۇلارچە ئاتا - بوۋىلارغا ئەگىشىش يولىنى تاللىدى. "إِهْرَاعُ" دېگەن "إِسْرَاعُ" مەنىسىدە بولۇپ، قىزغىنلىق بىلەن يۈگۈرمەك، ئالدىرىماق، يۈگۈرۈپ بېرىپ ئېسىلماق ۋە تاللىماق دېمەكتۇر.

④ ئازغانلار پەقەت بۇلارلا ئەمەس، بەلكى ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈممەتلەرنىڭ كۆپىنچىسىمۇ ئازغۇنلۇق ۋە گۇمراھلىق يولىدا ماڭغانلار ئىدى.

⑤ يەنى ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈممەتلەرگە پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق. ئېنىقكى، بۇ پەيغەمبەرلەر ئۇلارغا ھەقىقىي يەتكۈزگەن، قوبۇل قىلمىغاندا ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرغان ئىدى. لېكىن، ئاگاھلاندۇرۇش ئۇلارغا تەسىر قىلمىدى، نەتىجىدە ئۇلار ھالاک قىلىندى. كېيىنكى ئايەتتە ئۇلارنىڭ ئىبىرەتلىك ئاقىۋىتىگە ئىشارە قىلىندى.

⑥ ئىبىرەتلىك ئاقىۋەتتىن پەقەت ئاللاھ ئىمانغا مۇۋەپپەق قىلغانلارلا ساقلىنىپ قالدى. بۇ ئايەتتە ﴿مُخْلِصِينَ﴾ ئازابتىن ساقلىنىپ قالغۇچى تاللانغان بەندىلەر ۋە ﴿مُّندَرِينَ﴾ ئاگاھلاندۇرۇلغۇچىلار يەنى ھالاک بولغۇچى قەۋم ئىخچام بايان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەمدى ﴿مُّندَرِينَ﴾ بىر قانچە ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

⑦ يەنى نۇھ ئەلەيھىسسالام قەۋمىنى 50 يىل كەم 1000 يىل دەۋەت قىلغان بولسىمۇ، ئۇلاردىن پەقەت ئازغىنە كىشىلەر ئىمان ئېيتتى. كۆپ ساندىكى كىشىلەر ئۇنى ئىنكار قىلدى. نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىشىدىن

ئۈمىدى ئۈزۈلگەندە، رەببىگە ئىلتىجا قىلدى. ﴿ئۇ رەببىگە: «ھەقىقەتەن مەن بوزەك قىلىندىم، ياردەم قىلغىن» دەپ دۇئا قىلدى﴾. (سۈرە قەمەر 10 - ئايەت) بىز نۇھنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدۇق، ئۇنىڭ قەۋمىنى تۇپان ئەۋەتىپ ھالاك قىلدۇق.

وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَّمَ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَلَمِينَ ﴿٧٩﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْرِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْآخِرِينَ ﴿٨٢﴾ * وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَإِبْرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾

بىز ئۇنى ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرىنى چوڭ غەمدىن (يەنى تۇپان بالاسىدىن) قۇتقۇزدۇق ① [76]. ئۇنىڭ نەسلىنىلا (يەر يۈزىدە) داۋاملىشىدىغان قىلدۇق ② [77]. كېيىنكىلەر (يەنى كېيىنكى ئەۋلادلار) ئىچىدە ئۇنىڭ (ياخشى) نامىنى قالدۇردۇق ③ [78]. جاھان ئەھلى نۇھقا سالام يوللايدۇ [79]. بىز ھەقىقەتەن (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى ئەنە شۇنداق مۇكاپاتلايمىز ④ [80]. ئۇ ھەقىقەتەن بىزنىڭ مۇئمىن بەندىلىرىمىزدىن ئىدى [81]. ئاندىن بىز باشقىلارنى (يەنى نۇھ قەۋمىنىڭ كاپىرلىرىنى سۇدا) غەرق قىلدۇق [82]. ئىبراھىم مۇ ئەلۋەتتە نۇھنىڭ دىنىغا تەۋە كىشىلەردىن ئىدى ⑤ [83].

① ﴿أَهْلُهُ﴾ «تەۋەلىرى» دېگەندە نۇھ ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ قاتارىغا ئۇنىڭ ئائىلىسىدىن مۇئمىن بولغانلارمۇ كىرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇلارنىڭ ئومۇمى سانى 80 كىشى ئىدى دەيدۇ. نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ۋە بىر ئوغلى ئۇلارنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس. چۈنكى، ئۇلار مۇئمىن بولمىغان ئىدى، ئۇلارمۇ تۇپان بالاسىدا غەرق بولۇپ كەتتى. ﴿الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾ «چوڭ غەم» دېگەن ئۇنىڭ قەۋمى غەرق بولغان چوڭ تۇپان بالاسىنى كۆرسىتىدۇ.

② كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىدى. ئۇلار ھام، سام، يافەس بولۇپ، كېيىنكى ئىنسانلارنىڭ نەسلى ئەنە شۇلاردىنلا كۆپەيگەن ۋە داۋاملاشقان. شۇڭا نۇھ ئەلەيھىسسالام ئىككىنچى ئادەم دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش، ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ئىككىنچى ئادەم، يەنى ئىنسانلارنىڭ ئىككىنچى ئاتىسىدۇر. سامنىڭ نەسلىدىن ئەرەب، پارس، رۇم، يەھۇدىي ۋە ناسارالار كەلگەن. ھامنىڭ نەسلىدىن مەشرىقتىن مەغربىگىچە بولغان قوڭۇر ۋە قارا تەنلىكلەر يەنى سىندىي، ھىندىي، نوپىي، نېگىر، ھەبەش، قىبىتىي ۋە بەربەرىي قاتارلىقلار كەلگەن. يافەسنىڭ نەسلىدىن سەقالىبە (سلاۋىيان)، تۈرك، خەزەر (قەدىمقى تۈركلەر)، يەجۇج - مەجۇج قاتارلىقلار كەلگەن. (فەتھۇلقەدىر) ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

③ يەنى قىيامەتكە قەدەر كېلىدىغان مۇئمىنلەر ئىچىدە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ياخشى نامىنى قالدۇردۇق، بارلىق ئۈممەتلەر ئۇنىڭغا سالام يوللاپ تۇرىدۇ.

④ يەنى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ، ئۇنىڭ نەسلىنى باقىي قالدۇردۇق يەنى داۋاملىشىدىغان قىلدۇق، كېيىنكىلەر ئىچىدە ئۇنىڭ ياخشى نامىنى قالدۇرۇش ئارقىلىق ئۇنى ئىززەت ۋە ھۆرمەتكە ئائىل قىلدۇق. شۇنىڭدەك كىمكى سۆز - ھەرىكەتلىرىدە سادىق بولۇپ، سەمىمىيلىك بىلەن تونۇلسا ۋە بۇ يولدا مۇستەھكەم تۇرسا، بىز ئۇنىمۇ شۇنداق مۇكاپاتلايمىز.

⑤ ﴿شِيعَتِهِ﴾ نىڭ مەنىسى تەۋەلىرى، گۇرۇھىدىكى ئادەملىرى ۋە ئەگەشكۈچىلىرى دېمەكتۇر. يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالاممۇ دىن ئەھلى ۋە تەۋھىد ئەھلىگە تەۋە شۇنداق گۇرۇھقا مەنسۇپتۇركى، ئۇمۇ نۇھ ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش ئاللاھقا قايتىش شەرىپىگە ئائىل بولغان.

إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَيْفَاكَ ءَالِهَةٌ دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾
فَنظَرَ نَظْرَةً فِي التُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾

ئۆز ۋاقتىدا ئۇ رەببىگە ساغلام (يەنى مۇشركلىكتىن، شەكتىن پاك) دىل بىلەن يۈزلەنگەن ئىدى [84]. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئاتىسىغا ۋە قەۋمىگە ئېيتتى: «سەلەر نېمىگە چوقۇنۇۋاتىسىلەر؟» [85]. سەلەر ئاللاھنى قويۇپ ساختا ئىلاھلارغا چوقۇنامسىلەر؟ ① [86]. ئالەملەرنىڭ رەببىنى قانداق گۇمان قىلىۋاتىسىلەر؟» ② [87]. ئۇ يۇلتۇزلارغا بىر قارىۋېتىپ، ئاندىن: «مەن كېسەل بولۇپ قالغىمەن» دېدى ③ [88-89]. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ ئايرىلىشتى (يەنى ئۇنى تاشلاپ كېتىشتى) [90].

① يەنى بۇ ئۆزۈڭلار ياساۋالغان يالغان مەبۇدلاردۇر، سەلەر ئاللاھنى قويۇپ، مۇشۇ نەرسىلەرگە چوقۇنامسىلەر؟ ۋەھالەنكى، بۇ تاشتىن ياسالغان بۇتلارغۇ؟
② بۇ قەدەر ئېغىر گۇناھ قىلساڭلارمۇ، ئاللاھ سەلەرگە غەزەپ قىلمايدۇ، سەلەرنى جازالىمايدۇ، دەپ ئويلاۋاتامسىلەر؟

③ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇلتۇزلارغا قارىشى بىر بولسا قەۋمنىڭ ئادىتى بويىچە پىكىر يۈرگۈزۈش ئۈچۈن يۇلتۇزلارغا قارىغان ياكى پىكىر قىلغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ دىققىتىنى بۇراش ئۈچۈن يۇلتۇزلارغا قارىغان. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ئېتىقادىدا، يۇلتۇزلارنىڭ ھەرىكىتى زامان ھادىسىلىرىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ، دەيدىغان قاراش بار ئىدى. بۇ ۋەقە يۈز بەرگەن ۋاقىت دەل بايرام كۈنىگە توغرا كەلگەن بولۇپ، بۇ كۈندە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ پائالىيەت قىلاتتى، ئۇلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى شۇ بايرام پائالىيىتىگە ئېلىپ چىقماقچى بولۇپ، چاقىرىغىلى كەلگەن ئىدى. ئەسلىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام شەھەردە يالغۇز قېلىپ، ئۇلارنىڭ بۇتلىرىنى پاچاقلاپ تاشلىماقچى ئىدى. پۈتۈن قەۋمنىڭ بايرام پائالىيىتىگە چىقىپ كەتكەن ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىنىڭ پىلاننى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى ئىدى. شۇڭا ئۇ ئاسمانغا بىر قاراپ قويۇپ، مەن كېسەل بولۇپ قالغىمەن ياكى يۇلتۇزلارنىڭ گەردىشىگە قارىغاندا مەن كېسەل بولۇپ قالغۇدەكمەن، دېدى. بۇ سۆز پۈتۈنلەي يالغانمۇ ئەمەس ئىدى. چۈنكى، ھەر ئادەمدە مەلۇم مىقداردا بىرەر كېسەللىك بولىدۇ، يەنى ئادەم كېسەل بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندىمۇ ئۇ قەۋمنىڭ ئاللاھ تائالانى قويۇپ بۇتلارغا چوقۇنغانلىقىدىن دىلى بىئارام بولاتتى، شۇ ۋەجىدىن ئۇ كېسەلدەك پەرىشان يۈرەتتى. دېمەك ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام قاراتمىلىقى باشقىچە بولغان بۇ سۆزى ئارقىلىق ئۆزىنى بايان قىلدى. گەرچە ئۇنىڭ سۆزى يالغان بولمىسىمۇ، ئاڭلىغۇچىغا باشقىچە ئوقۇم بېرىدۇ. «ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پەقەت ئۈچ قېتىم يالغان سۆز قىلغان» دېگەن ھەدىستە ئۇنىڭ بۇ سۆزى مەزكۇر ئۈچ يالغاننىڭ بىرى دەپ كۆرسىتىلگەن. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەنبىيا 63 - ئايەتتە بايان قىلىندى.

فَرَاغَ إِلَىٰ آهَاتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ صَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْجِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالَوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْفُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾

ئىبراھىم ئاستا ئۇلارنىڭ بۇتلىرىنىڭ يېنىغا باردى، (مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارغا): «(ئالدىنقىلارغا قويۇلغان تاماقلاردىن) يېمەمسىلەر؟» ① نېمىشقا گەپ قىلمايسىلەر؟» دېدى [91-92]. ئاندىن (بار كۈچى بىلەن) ئۇلارغا يۈزلىنىپ، ئوڭ قولى بىلەن ئۇلارنى چېقىشقا باشلىدى ② [93]. ئۇلار (يەنى قەۋمى) ئىبراھىمنىڭ يېنىغا ئالدىراپ كېلىشتى ③ [94]. ئىبراھىم: «(ئۆزۈڭلار) ئويۇپ ياسىغان بۇتلارغا چوقۇنامسىلەر؟» [95]. ھالبۇكى، سىلەرنى ۋە ياسىغان نەرسەڭلارنى ياراتقان ئاللاھتۇر» دېدى ④ [96]. ئۇلار: «ئىبراھىم ئۈچۈن بىر قورۇق ياساڭلار، (ئۇنى ئوتۇن بىلەن تولدۇرۇپ ئوت يېقىڭلار، ئوت يانغاندا) ئۇنى (شۇ قورۇق ئىچىدىكى) ئوتقا تاشلاڭلار» دېدى [97].

① يەنى بۇتلارنىڭ ئالدىدا بەرىكەت بولسۇن دەپ قويۇپ قويۇلغان يېمەكلىكلەر تۇراتتى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇتلارنى ئۇ يېمەكلىكلەردىن يېيىشكە تەكلىپ قىلدى. شۇنىسى ئېنىقكى، ئۇلار بۇ يېمەكلىكلەرنى يېمىگەن ئىدى ھەم يېيەلمەيتتى، ھەتتا جاۋاب بېرىشكىمۇ قادىر ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئۇ بۇتلار جاۋابسىز جىم تۇردى.

② ﴿فَرَاغَ﴾ "مَالٌ، ذَهَبٌ، أَقْبَلٌ" بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى مەنىداش بولۇپ، ئۇ بۇتلار تەرەپكە يۈزلەندى دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ﴿صَرْبًا بِالْيَمِينِ﴾ يەنى بۇتلارنى قاتتىق ئۇرۇپ، پارچە - پارچە قىلىۋېتىش ياكى ئوڭ قول بىلەن ئۇرۇش، دېگەننى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى ئوڭ قول بىلەن قاتتىق ئۇرغىلى بولىدۇ.

③ ﴿يَزْفُونَ﴾ "يُشْرِغُونَ" «ئالدىراپ كېلىشتى، يۈگۈرۈپ كېلىشتى» دېگەن مەنىدە. ئۇلار بايرامدىن قايتىپ كەلگەن چاغدا، مەبۇدلىرىنىڭ پاچاقلاپ تاشلانغانلىقىنى كۆردى - دە شۇھامان ئۇلارنىڭ كاللىسىغا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام كەلدى ۋە بۇ ئىشنى ئىبراھىم قىلغان بولسا كېرەك، دېدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەنبىيادا بايان قىلىندى. ئاخىرى ئۇلار ئىبراھىمنى تۇتۇپ، ئاۋامنىڭ ئالدىغا ھۆكۈم قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ كەلدى. ئۇ يەردە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئۇلارنىڭ ئەقىلسىزلىقىنى ۋە بۇتلارنىڭ يارامسىزلىقىنى قەۋمىگە چۈشەندۈرۈش ۋە ئىسپاتلاپ كۆرسىتىش پۇرسىتى تېپىلدى.

④ يەنى بۇ بۇتلار ۋە ھەيكەللەرنى ئۆز قولۇڭلار بىلەن ئويۇپ ياسىۋالغان تۇرۇپ، ئۇلارنى مەبۇد دەپ ئېتىقاد قىلمايسىلەر؟ سىلەرنى ۋە سىلەرنىڭ ھەر قانداق ئەمەلىڭلارنى ياراتقۇچى ئاللاھتۇر. بۇنىڭدىن ئايانكى، بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىنى ياراتقۇچى - ئاللاھ تائالا ئۆزىدۇر. ئەھلى سۈننەت ۋە لىجەمائەمۇ شۇنداق ئېتىقاد قىلىدۇ.

فَارَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾ وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَّهَدِينَ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَبْنَئِي إِنِّي آرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا بَتِئْتَ أَفْعَلُ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّادِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾

ئۇلار (ئىبراھىمنى ئوتقا تاشلاش بىلەن) ئۇنىڭغا سۇيىقەست قىلماقچى بولغان ئىدى، بىز (ئۇنى ئوتتىن سالامەت قۇتقۇزۇش بىلەن) ئۇلارنى ئەڭ زىيان تارتقۇچىلاردىن قىلدۇق ① [98]. ئىبراھىم: «مەن رەببىم (بۇيرۇغان يەر)گە ھىجرەت قىلىمەن، ئۇ مېنى يېتەكلەيدۇ [99]. ئى رەببىم! ماڭا بىر ياخشى پەرزەنت ئاتا قىلغىن» دېدى ② [100]. شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇنىڭغا ناھايىتى مۇلايىم بىر ئوغۇل بىلەن خۇش خەۋەر بەردۇق ③ [101]. ئۇ (ئوغۇل) ئىبراھىمنىڭ ئىش - كۈشلىرىگە يارىغۇدەك بولغان چاغدا ④، ئىبراھىم: «ئى ئوغۇلۇم! مەن سېنى بوغۇزلاپ (قۇربانلىق قىلىشقا ئەمر قىلىنىپ) چۈش كۆرۈپتىمەن (پەيغەمبەرلەرنىڭ چۈشى ھەقىقەتتۇر ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلىرى ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە بولىدۇ)، ئويلاپ باققىنە! قانداق قارايسەن؟» ⑤ دېدى. ئۇ ئېيتتى: «ئى ئاتا! نېمىگە بۇيرۇلغان بولساڭ، شۇنى ئىجرا قىلغىن، ئاللاھ خالىسا مېنىڭ سەۋر قىلغۇچى ئىكەنلىكىمنى بىلىپ قالسىن» ⑥ [102]. ئىككىسى (ئاللاھنىڭ ئەمرىگە) بويىسۇندى، ئىبراھىم ئۇنى (يەنى ئوغلىنى بوغۇزلاش ئۈچۈن) دۈم ياتقۇزدى ⑦ [103].

① يەنى ئوتنى گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇپ، ئۇلارنىڭ سۇيىقەستىنى بەريات قىلدۇق. بەندىلىرى چارسىز قالغاندا ئۇلارغا چىقىش يولى كۆرسىتىپ بېرىدىغان، كۈلپەتنى نېمەتكە، يامانلىقنى ياخشىلىققا ئۆزگەرتىپ بېرىدىغان زات پاكىتۇر.

② ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ۋەقەسى (ئىراقتىكى) بابىل دېگەن جايدا يۈز بەرگەن. كېيىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۇ يەردىن شامغا ھىجرەت قىلغان. ئۇ يەردە ئاللاھ تائالادىن پەرزەنت تىلەپ دۇئا قىلغان. (فەتھۇلقەدر)

③ ئاللاھ تائالا بۇ ئوغۇلنى ﴿حَلِيمٍ﴾ «مۇلايىم» دەپ سۈپەتلەپ، ئۇنىڭ چوڭ بولغاندا ئىتائەتچان بولىدىغانلىقىغا ئىشارەت قىلدى.

④ يەنى يۈگۈر - يېتىم ئىشلارغا يارىغۇدەك بولغاندا ياكى بالاغەتكە يېتىشكە ئاز قالغاندا. بەزى مۇپەسسەرلەر: ئۇ چاغدا بۇ ئوغۇل 13 ياشتا ئىدى، دەيدۇ.

⑤ پەيغەمبەرنىڭ كۆرگەن چۈشى ۋەھىي ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. ئۇ ئوغلىغا مەسلىھەت سېلىش ئارقىلىق ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈشكە بولغان رىغبىتىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلمەكچى ئىدى.

⑥ ئادەمنىڭ يۈزىدىكى قاشتىن چاچقىچە بولغان قىسمى پېشانە بولىدۇ. پېشانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جاي "جَبْهَةٌ" ماڭلاي دەپ ئاتىلىدۇ، شۇ ۋەجىدىن پېشانە ﴿لِلْجَبِينِ﴾ نىڭ توغرا تەرجىمىسى بولۇپ، بۇ ئىبارنى پېشانىسىنى يەرگە قىلىپ «دۈم ياتقۇزدى» دەپ تەرجىمە قىلىش مۇۋاپىق بولىدۇ. يەنى خۇددى مالنى بوغۇزلاش ئۈچۈن يۈزنى قىبلىگە قىلىپ ياتقۇزغاندەك، ئۇنىڭ پېشانىسىنى ياكى يۈزىنى يەرگە قارىتىپ ياتقۇزدى. بۇنداق تەرجىمە قىلىش ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەممىگە مەلۇم ۋەسىيىتىگىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ، ئۇ ئاتىسىغا: «سېنىڭ كۆزۈڭ مېنىڭ كۆزۈم بىلەن ئۈچرىشىپ قالسا، ئاتىلىق مېھىر - شەپقەت غالىب كېلىپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئورۇندىيالماي قالماسلىقىڭ ئۈچۈن، مېنى دۈم ياتقۇزۇپ بوغۇزلىغىن» دەپ ۋەسىيەت قىلغان ئىدى.

وَلَدَيْتَهُ أَنْ يَأْتِيَهُمْ ﴿١١٤﴾ قَدْ صَدَقْتَ الرَّعِيًّا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١١٦﴾ وَقَدَيْتَهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١١٧﴾
وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٨﴾ سَلَّمَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١١٩﴾ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا
مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾

بىز ئۇنىڭغا: «ئى ئىبراھىم! راستتىنلا ئۇ چۈشنى ئىشقا ئاشۇردۇڭ (يەنى چۈشۈڭدە بۇيرۇلغاننى بەجا كەلتۈردۈڭ)» ①.
بىز ھەقىقەتەن (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى ئەنە شۇنداق مۇكاپاتلايمىز. شەكسىزكى، بۇ ناھايىتى
ئوچۇق بىر سىناقتۇر» ② دەپ نىدا قىلدۇق [104-106]. بىز ئۇنىڭ (ئوغلنىڭ) ئورنىغا (جەننەتتىن چىققان) چوڭ
بىر قۇربانلىق (قوچقار)نى بەردۇق ③ [107]. كېيىنكىلەر ئىچىدە ئۇنىڭ (ياخشى) نامىنى قالدۇردۇق [108].
ئىبراھىمغا سالام بولسۇن! [109]. بىز (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى ئەنە شۇنداق مۇكاپاتلايمىز
[110]. شەكسىزكى، ئۇ بىزنىڭ مۇئىن بەندىلىرىمىزدىندۇر [111]. بىز ئۇنىڭغا ياخشىلار ئىچىدىن پەيغەمبەر بولۇپ
چىقىدىغان ئىسھاق بىلەن خۇش خەۋەر بەردۇق ④ [112].

① يەنى چىن قەلبىڭ بىلەن ئوغلۇڭنى بوغۇزلاش ئۈچۈن يەرگە ياتقۇزۇش ئارقىلىق چۈشۈڭدىكى بۇيرۇقنى
ئەملىيەتتە قىلىپ كۆرسەتتىڭ، بۇنىڭدىن سېنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھەرقانداق
قىممەتلىك نەرسىنى قۇربان قىلالايدىغانلىقىڭ، ھەتتا يالغۇز ئوغلۇڭنىمۇ قۇربان قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىڭ
ئايان بولدى.

② يەنى سۆيۈملۈك ئوغلۇڭنى بوغۇزلاش ئۈچۈن بېرىلگەن بۇيرۇق چوڭ بىر سىناق ئىدى. سەن ئۇ سىناقتىن
ئۆتتۈڭ.

③ بۇ چوڭ قۇربانلىق بىر قوچقار ئىدى. ئۇنى ئاللاھ تائالا جىبرىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق جەننەتتىن ئەۋەتىپ
بەردى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئۇ ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئورنىغا شۇ قوچقارنى قۇربانلىق قىلدى.
ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قۇربانلىق قىلىش سۈننىتى قىيامەتكە قەدەر ئېلىپ بېرىلىدىغان، ئاللاھقا يېقىن
بولۇشنىڭ مەڭگۈلۈك ۋاسىتىسى ھەمدە قۇربان ھېيتتىكى ئەڭ ئەۋزەل ئەمەل قىلىپ بېكىتىلدى.

④ مەزكۇر ۋەقەدىن كېيىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەر بولىدىغان بىر ئوغلۇ ئىسھاق ئەلەيھىسسالام بىلەن
خۇش خەۋەر بېرىلگەنلىكىدىن ئۇنىڭدىن ئىلگىرى قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرۇلغان ئوغلنىڭ ئىسمائىل
ئەلەيھىسسالام ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ يالغۇز
ئوغلى ئىدى. دېمەك ئىسھاق ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن كېيىن تۇغۇلغان. قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرۇلغاننى
ئىسمائىل ئەلەيھىسسالاممۇ ياكى ئىسھاق ئەلەيھىسسالاممۇ؟ مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا بۇ ھەقتە ئىختىلاپ مەۋجۇت.
ئىمام ئىبنى جەرىر: ئىسھاق ئەلەيھىسسالام قۇربانلىق قىلىنىشقا بۇيرۇلغان، دەپ قارىسا، ئىمام ئىبنى كەسىر ۋە
باشقا كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەر: ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام قۇربانلىق قىلىنىشقا بۇيرۇلغان، دەپ قارايدۇ. بۇ
توغرا قاراشتۇر. ئىمام شەۋكانى بۇ ھەقتە سۈكۈت قىلىشنى تاللىغان. (تەپسىلاتى فەتھۇلقەدەر ۋە تەپسىر ئىبنى
كەسىردە بايان قىلىنغان)

وَبَرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ ۗ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾ وَجَعَلْنَاهُمَا قَوْمَهُمَا مِن الْكُرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَمَا كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَعَاتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَّمَ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٠﴾

ئىبراھىمغا ۋە ئىسھاققا (دېننىڭ ۋە دۇنيانىڭ) بەرىكەتلىرىنى ئاتا قىلدۇق ①، ئۇ ئىككىسىنىڭ نەسلىدىن ياخشى ئىش قىلغۇچىلارمۇ، (كۇفىرى - مەئسىيەت قىلىپ) ئۆزىگە ئاشكارا زۇلۇم قىلغۇچىلارمۇ چىقىدۇ ② [113]. شەكسىزكى، بىز مۇسا بىلەن ھارۇنغىمۇ (پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلىش بىلەن) ئېھسان قىلدۇق ③ [114]. ئۇلارنى ۋە ئۇلارنىڭ قەۋمىنى (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنى) چوڭ بالادىن قۇتقۇزدۇق ④ [115]. بىز ئۇلارغا ياردەم بەردۇق، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار غالىبلارغا ئايلاندى [116]. ئۇ ئىككىيلەنگە روشەن بىر كىتابنى (يەنى تەۋراتنى) بەردۇق [117]. ئۇلارنى توغرا يولغا باشلىدۇق [118]. كېيىنكىلەر ئىچىدە ئۇ ئىككىسىنىڭ (ياخشى) نامىنى قالدۇردۇق [119]. مۇساغا ۋە ھارۇنغا (بىزدىن) سالام بولسۇن! [120].

① يەنى بۇ ئىككىسىنىڭ ئەۋلادىنى ناھايىتى كۆپ قىلدۇق. كۆپ ساندىكى پەيغەمبەرلەر ۋە ئەلچىلەر ئۇلارنىڭ نەسلىدىن كەلدى. ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ياقۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئون ئىككى ئوغلى بولدى، بۇ ئون ئىككى ئوغۇلدىن ئون ئىككى قەبىلە ۋۇجۇدقا كەلدى، بۇ ئون ئىككى قەبىلىنىڭ سانى كۆپىيىپ، بەنى ئىسرائىل قەۋمى شەكىللەندى، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلارنىڭ سانى تېخىمۇ ئاۋۇپ، تەرەپ - تەرەپكە تارىدى. كۆپ ساندىكى پەيغەمبەرلەر ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كەلدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككىنچى ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن ئەرەبلەرنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى داۋام قىلدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كەلدى.

② شېرىك، گۇناھ ۋە زۇلۇم قىلىش بىلەن ئۆز نەپسىگە زۇلۇم قىلغۇچىلارمۇ بولىدۇ. بۇ ئايەتتە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ جەمەتى بەرىكەتلىك بىر ئائىلە بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ياخشىلارمۇ ۋە يامانلارمۇ چىقىدىغانلىقى بايان قىلىندى. بۇ بايان جەمەتنىڭ ۋە ئاتا - بوۋىلارنىڭ ئۇلۇغ ۋە شەرەپلىك بولغانلىقى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا ھېچ نېمىگە ئەرزىمەيدىغانلىقىغا ئىشارەت قىلىدۇ. ئۇ يەردە پەقەت ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلنىڭلا ئەھمىيىتى بولىدۇ ۋە ئەسقاتىدۇ. يەھۇدىي ۋە ناسارالار گەرچە ئىسھاق ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن بولغان بولسىمۇ، شۇنىڭدەك ئەرەبلەر ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن بولسىمۇ، ئۇلار شېرىك ئەمەل ۋە گۇمراھلىققا چۆكۈپ كەتكەن بولسا، نەسەبىنىڭ ئۇلۇغ بولغانلىقى ئۇلارغا ھېچ پايدا ئېلىپ كېلەلمەيدۇ.

③ يەنى ئۇلارغا پەيغەمبەرلىك، ئەلچىلىك ۋە باشقا نېمەتلەرنى ئاتا قىلدۇق.

④ يەنى پىرىئەۋنگە قۇل بولۇشتىن ۋە ئۇنىڭ زۇلمىدىن قۇتقۇزدۇق.

إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَلْقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكَنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَّمَ عَلَى آلِ يَأْسِينَ ﴿١٣٠﴾

بىز ھەقىقەتەن (تائەت-ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى ئەنە شۇنداق مۇكاپاتلايمىز [121]. ئۇ ئىككىسى ھەقىقەتەن بىزنىڭ مۇئىن بەندىلىرىمىزدىندۇر [122]. ئىلياسمۇ ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەردىن ئىدى ① [123]. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ قەۋمىگە ئېيتتى: «(ئاللاھتىن) قورقمامسىلەر؟» ② [124] سىلەر ئەڭ گۈزەل ياراتقۇچى، سىلەرنىڭ رەببىڭلار، ئىلگىرىكى ئاتا - بوۋاڭلارنىڭمۇ رەببى بولغان ئاللاھنى قويۇپ بەئىلگە چوقۇنالمسىلەر؟» ③ [125-126]. ئۇلار ئۇنى ئىنكار قىلدى. شۇڭا، ئۇلار چوقۇم (دوزاخقا) ھازىر قىلىنىدۇ ④ [127]. پەقەت ئاللاھنىڭ ئىخلاسمەن بەندىلىرىلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا [128]. كېيىنكىلەر ئىچىدە ئۇنىڭ (يەنى ئىلياسنىڭ ياخشى) نامىنى قالدۇردۇق [129]. ئىلياسقا (بىزدىن) سالام بولسۇن! ⑤ [130].

① يەنى بۇ پەيغەمبەر ھارۇن ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادىدىن ئىدى. ئۇ ئەۋەتىلگەن يۇرتنىڭ ئىسمى بەئىلبەك ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇ جاينىڭ نامى سامىرە بولۇپ، پەلەستىننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى غەربىي رايون ئىدى. (بەئىلبەك ھازىرقى لىۋانىدىكى بىر شەھەرنىڭ ئىسمىدۇر) ئۇ يەردىكى كىشىلەر بەئىلى دەپ ئاتىلىدىغان بىر بۇتقا چوقۇناتتى. (بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئۇ بىر دىۋە - پەرى يەنى رىم ئەپسانىلىرىدىكى پەرىزاتنىڭ نامى ئىدى)

② ئاللاھنى قويۇپ ئاللاھتىن غەيرىگە ئىبادەت قىلامسىلەر؟ ئۇنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ غەيرىگە دۇئا قىلامسىلەر؟

③ يەنى ئۇ بۇتقا ئىبادەت قىلامسىلەر، ئۇنىڭ نامىغا ئاتاپ نەزىر قىلامسىلەر، ئۇنى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى دەپ ئېتىقاد قىلامسىلەر؟ ھالبۇكى، ئۇ تاشتىن ياسالغاندۇر. سىلەر بۇ قىلمىشنىڭ بىلەن ھەر نەرسىنى ياراتقۇچى، ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى بارلىق مەۋجۇداتنىڭ رەببىنى نارازى قىلىدىڭلار.

④ ئىماننى ئىنكار قىلغاننىڭ جازاسى دوزاخقا مەھكۇم بولۇشتۇر.

⑤ ﴿إِلِ يَأْسِينَ﴾ "إِلْيَاسَ" نىڭ يەنە بىر خىل تەلەپپۇز قىلىنىشىدۇر. خۇددى قۇرئاندا "طُورٍ سَيْنَاءَ = طُورٍ سَيْنِينَ" «تۇرسىنا، تۇرسىنىن» دەپمۇ ئاتالغاندەك. ئىلياس ئەلەيھىسسالام باشقا كىتابلاردا ئىلييا دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٥﴾ وَإِنَّ لَوْطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٤﴾ إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٣﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٢﴾ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ ﴿١٣١﴾ وَإِنَّا لَمُنذِرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْجِحِينَ ﴿١٣٠﴾ وَبِالْبَيْتِ الْأَقْلَامِ تَعْقِلُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٨﴾

بىز ھەقىقەتەن (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى ئەنە شۇنداق مۇكاپاتلايمىز [131]. ئۇ ھەقىقەتەن بىزنىڭ مۇئىن بەندىلىرىمىزدىندۇر ① [132]. لۇتۇمۇ ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەردىن ئىدى [133]. بىز ئۆز ۋاقتىدا لۇتنى ۋە ئۇنىڭ ھالاك بولغۇچىلارنىڭ ئىچىدە قالغان قېرى ئايالىدىن باشقا تەۋەلىرىنىڭ ھەممىسىنى قۇتقۇزدۇق ② [134] - [135]. ئاندىن قالغانلارنى (يەنى ئۇنىڭ قەۋمىدىن بولغان كاپىرلارنى) ھالاك قىلدۇق [136]. (ئى مەككە ئەھلى!) سىلەر ئۇلارنىڭ (خارا بىلىرى) ئۈستىدىن ئەتىگەن - ئاخشامدا ئۆتۈپ تۇرىسىلەر، ئەقلىڭلارنى ئىشلەتمەيسىلەر؟ ③ [137] - [138]. يۈنۇسۇمۇ ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەردىن ئىدى [139].

① قۇرئان كەرىمدە پەيغەمبەرلەر ۋە ئەلچىلەر تىلغا ئېلىنغاندا ﴿ ئۇ بىزنىڭ مۇئىن بەندىلىرىمىزدىن ئىدى ﴾ دېگەن ئىبارە ئىشلىتىلگەن. بۇ ئىبارە مۇنداق ئىككى خىل مەقسەتتە كەلگەن. بىرىنچىسى: پەيغەمبەرلەر ئىماننىڭ مۇھىم بىر قىسمى ھېسابلىنىدىغان گۈزەل ئەخلاققا ئىگە ئالىيخاناب كىشىلەر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن. بۇ پەيغەمبەرلەر ھەققىدە بولمىغۇر گەپ - سۆزلەرنى تارقىتىدىغانلارغا رەددىيە بولىدۇ. مەسىلەن: تەۋرات ۋە ئىنجىلنىڭ ھازىرقى باسمىلىرىدا بىر قانچە پەيغەمبەر ھەققىدە سەلبىي ئوبراز كىرگۈزۈلگەن ھېكايىلەر تېپىلىدۇ. ئىككىنچىسى: بۇ ئىبارە بەزى پەيغەمبەرلەرنى ئىلاھىي سۈپەتلەر بىلەن ماختاپ ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلەرگە رەددىيە بولىدۇ. دېمەك ئۇلار راست پەيغەمبەرلەردىن ئىدى، ئاللاھنىڭ قولى ۋە بەندىسى ئىدى، نە ئاللاھنىڭ ئوغلى ئەمەس، نە ئىلاھ ئەمەس، نە ئىلاھلىقنىڭ بىر قىسمىغا شېرىكمۇ ئەمەس ئىدى.

② بۇنىڭدىن لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئايال كاپىر ئىدى، مۇئىنلەر بىلەن ئۇ يۇرتتىن چىقىپ كەتمىگەن ئىدى. چۈنكى، ئۇمۇ قەۋمى بىلەن بىرگە ھالاك بولغۇچىلاردىن ئىدى، شۇڭا ئۇلار بىلەن بىرگە ھالاك قىلىندى.

③ بۇ يەردە مەككە ئەھلىگە خىتاب قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار تىجارەت سەپەرلىرىدە ھالاك بولغان قەۋمنىڭ يۇرتىدىن ئۆتۈپ تۇراتتى. ئۇ جاي سەپەر قىلغۇچىلار كېچە - كۈندۈز ئۆتۈپ تۇرىدىغان يول ئۈستىدە بولۇپ، ئۇ قەۋم ياشاپ ئۆتكەن جاي سېسىق كۆلگە ئايلىنىدۇرۇۋېتىلگەن بولۇپ، مەنزىرىسى ناھايىتى كۆرۈنمىسىز، سۈيىنىڭ تەمى ئاچچىق، يۇرتى بەتبۇي ئىدى. مەككە ئەھلىگە دېيىلىۋاتىدۇكى، يەنى ئۇلارنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقتىن مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قالغانلىقىنى ئويلىمامسىلەر؟ سىلەرنىڭ پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغانلىقىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىمۇ ئۇلارنىڭكىدىن پەرقلىق بولمايدۇ. چۈنكى، سىلەر ئۇلار سادىر قىلغان خاتالىقنىڭ دەل ئۆزىنى سادىر قىلىۋاتىسىلەر، شۇڭا سىلەرمۇ ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئامان قالمايسىلەر.

إِذْ أَتَى إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٢﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤٣﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحَوْثُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٤﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٥﴾ لَلَّيْتُ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٦﴾ * فَتَبَدَّنْهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٧﴾

ئۆز ۋاقتىدا ئۇ قېچىپ (ئادەم بىلەن) تولۇپ كەتكەن بىر كېمىگە چىقىۋالدى [140]. يۇنۇس (كېمىدىكىلەر بىلەن چەك چىققان ئادەمنى دېڭىزغا تاشلاپ كېمىنىڭ يۈكىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان) چەك تاشلاشقا قاتناشتى، ئۇ (چەكتە) دېڭىزغا تاشلىنىدىغان بولۇپ چىقتى (ئاندىن دېڭىزغا تاشلاندى) [141]. ئۇ (قەۋمىنى تاشلاپ، پەرۋەردىگارىنىڭ ئىزىسىز چىققانلىقى ئۈچۈن) ئۆزىگە ملامەت قىلىپ تۇرغان ھالىتىدە، ئۇنى چوڭ بىر كىت يۈتۈۋەتتى ① [142]. ئەگەر ئۇ تەسبىھ ئېيتىپ تۇرغۇچىلاردىن بولمىسا ئىدى، كىتنىڭ قارىنىدا ئەلۋەتتە قىيامەتكىچە قالاتتى ② [143-144]. بىز ئۇنى (كىتنىڭ قارىنىدىن دېڭىز ساھىلىدىكى) بىر قۇرغاق يەرگە ئاتتۇق، ئەينى ۋاقىتتا ئۇ كېسەل ئىدى ③ [145].

① يۇنۇس ئەلەيھىسسالام ئىراقتىكى نىيىنىۋى (ھازىرقى مۇسىل) رايونىغا پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن ئىدى. ئۇ جاي ئۆز ۋاقتىدا ئاشۇرىيلەرنىڭ پايتەختى ئىدى. ئۇلار يۈزىنىڭ ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئەسىر ئېلىپ، سولاپ قويغان ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ھىدايەت يولىغا باشلاش ئۈچۈن، يۇنۇس ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى، لېكىن بۇ قەۋم ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىمىدى. ئۇ قەۋمنى ئاگاھلاندۇرۇپ، پات يېقىندا ئۇلارغا ئاللاھ تەرەپتىن ئازاب كېلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. بۇ ئازاب كېچىككەن چاغدا ئاللاھ تائالادىن رۇخسەت ئالماستىن، ئۇ يۇرتتىن چىقىپ كەتتى ۋە دېڭىز بويىغا بېرىپ بىر كېمىگە چىقىۋالدى. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئۇنىڭ مەزكۇر يۇرتتىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىر قۇلنىڭ خوجايىنىدىن قېچىپ كەتكەنلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلدىغان ﴿ اِنَّ دېگەن پېئىل بىلەن بايان قىلدى. چۈنكى، ئۇمۇ ئاللاھنىڭ رۇخسەتنى ئالماستىنلا قەۋمىنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەن ئىدى. بۇ كېمە يولۇچىلار ۋە ئۇلارنىڭ يۈك - تاقىلىرى بىلەن لىق توشقان ئىدى. توساتتىن دېڭىز دولقۇنلىرى كېمىنى ھەر تەرەپتىن ئۇرۇشقا باشلىدى، كېمە ماڭالمىي قالدى. كېمىدىكىلەر يۈكنى يەڭگىلىتىش ئۈچۈن بىر ئادەمنى دېڭىزغا تاشلاشقا كېلىشتى. شۇنداق قىلغاندا باشقىلارنىڭ جېنىنى ساقلاپ قالغىلى بولاتتى. لېكىن ھېچكىم ئۆزىنى قۇربان قىلىشقا رازى ئەمەس ئىدى. ئاخىرى ئۇلار كىمگە چەك چىقسا، شۇ ئادەمنى دېڭىزغا تاشلىماقچى بولۇپ، چەك تاشلاشتى. چەك يۇنۇس ئەلەيھىسسالامغا چىقىپ قالدى. ئۇ ئۆزى خالىمىسىمۇ، خوجايىنىدىن قاچقان قۇلدەك ئۆزىنى دېڭىزغا تاشلاشقا مەجبۇر بولدى. ئاللاھ تائالا دېڭىزدىكى بىر كىتقا يۇنۇس ئەلەيھىسسالامنى پۈتۈن يۈتۈۋېلىشقا بۇيرۇدى. شۇنىڭ بىلەن يۇنۇس ئەلەيھىسسالام كىتنىڭ قارىنىغا كىرىپ كەتتى.

② يەنى ئۇ تەۋبە قىلغۇچى، ئىستىغپار ئېيتقۇچى، تەسبىھ ئېيتقۇچىلاردىن بولمىسا ئىدى، (مەسلىھەت: ئۇ ﴿ پەرۋەردىگارىم) سەندىن بۆلەك (ھەقىقىي) ئىلاھ يوقتۇر، سەن (جىمى كەمچىلىكلەردىن) پاك تۇرسەن، مەن ھەقىقەتەن (ئۆز نەپسىمگە) زۇلۇم قىلغۇچىلاردىن بولدۇم ﴿ (سۈرە ئەنبىيا 87 - ئايەت) دەپ دۇئا قىلمىغان بولسا ئىدى) بېلىقنىڭ قارىنىدا ئەلۋەتتە قىيامەتكىچە قالغان بولاتتى.

③ تېنى ئاجىزلاپ خۇددى يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقتەك ناتىۋان، ئاجىز، زەئىپ بولۇپ قالغان ئىدى.

وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَقْطِينٍ ﴿١٥٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٥٧﴾ فَعَامَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١٥٨﴾ فَاسْتَفْتِهِمَ أَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبُنُونَ ﴿١٥٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٦٠﴾ أَلَا إِنَّهُمْ مِّنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٦١﴾ وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٦٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٦٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٦٤﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٦٥﴾

ئۇنىڭ ئۈستىگە (سايە تاشلاپ تۇرسۇن دەپ) بىر تۈپ كاۋا ① ئۆستۈرۈپ بەردۇق [146]. ئۇنى بىز يۈز مىڭ، بەلكى (بۇنىڭدىنمۇ) كۆپ ئادەملەرگە (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق [147]. (ئۇلار ۋەدە قىلىنغان ئازابنى كۆرگەن چاغدا) ئىمان ئېيتتى ②. شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇلارنى مۇئەييەن مۇددەتكىچە (يەنى ئەجلى يەتكەنگە قەدەر ھاياتتىن) بەھرىمەن قىلدۇق [148]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) دىن سوراپ باققىنىكى، قىزلار رەببىڭگە، ئوغۇللار ئۇلارغا مەنسۇپمىكەن؟ [149]. ياكى بىز پەرىشتىلەرنى چىشى ياراتقان بولۇپ، ئۇلار (بىزنىڭ ياراتقانلىقىمىزنى) كۆرۈپتەنمۇ؟ (شۇنىڭ ئۈچۈن شۇنداق دەمدۇ؟) ③ [150]. بىلىڭلاركى، ئۇلار ئويۇنچۇق يالغاننى توقۇپ: «ئاللاھنىڭ بالىسى بار» دەيدۇ. ئۇلار ئەلۋەتتە يالغانچىلاردۇر [151-152]. ئاللاھ ئوغۇللارنى تاللىماي، قىزلارنى تاللىغانمۇ؟ ④ [153]. سىلەرگە نېمە بولدى؟ قانداقلارچە مۇنداق ھۆكۈم چىقىرىسىلەر؟ [154]. ئويلاپ باقماسىلەر؟ ⑤ [155].

① ﴿يَقْطِينٍ﴾ ھەرقانداق شېخى يوق ئۆرە تۇرالمايدىغان پىلەكلىك ئۆسۈملۈكنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: پۇرچاق ۋە قاپاق قاتارلىقلارنىڭ پىلىكىگە ئوخشاش. ئۇ چىقىرىپ قويۇلغان دېڭىز ساھىلىدا نە دەرەخ، نە بىنا يوق ئىدى. ئۇ يەرگە سايە تاشلاپ تۇرىدىغان كاۋىسى پىشقان پىلەكلەرنى ئۆستۈرۈپ بېرىپ، ئۇنى ھىمايە قىلدۇق.

② ئۇلارنىڭ قانداق ئىمان ئېيتقانلىقى سۈرە يۈنۈس 98 - ئايەتتە بايان قىلىندى.

③ يەنى پەرىشتىلەرنى ئاللاھنىڭ قىزلىرى دەپ ھۆكۈم قىلىدىغانلار، بىز پەرىشتىلەرنى ياراتقان چاغدا، ئىش ئۈستىدە بارمىدى؟ ئۇلار پەرىشتىلەرنىڭ يارىتىلغانلىقىنى كۆرمەي تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ چىشى ئىكەنلىكىگە قانداقمۇ ھۆكۈم قىلىدۇ؟ ئۇلار پەرىشتىلەردە چىشى جىنسلىق ئالامەتلەرنى كۆرگەنمۇ؟

④ ۋەھالەنكى ئۇلار ئۆزلىرى قىزلارنى ئەمەس، ئوغۇللارنى ياخشى كۆرىدۇ.

⑤ ئەگەر ئاللاھنىڭ بالىسى بولغان بولسا، سىلەر ياقتۇرمايدىغان ۋە تۆۋەن كۆرىدىغان قىز بولماستىن، سىلەرمۇ ياخشى كۆرىدىغان ۋە ئەۋزەل بىلىدىغان ئوغۇل بولۇشى كېرەكمۇ؟ نېمە دەۋاتقانلىقىڭلارنى ئويلاپ باقماسىلەر؟

أَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاعِلِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾

ياكى (ئاللاھنىڭ بالسى بارلىقىغا) ئېنىق پاكىتىڭلار بارمۇ؟ [156]. (ئەگەر گېپىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، كىتابىڭلار (بولسا) ئەكىلىپ بېقىڭلار! ① [157]. ئۇلار: «ئاللاھ بىلەن جىنلارنىڭ ئارىسىدا تۇغقانچىلىق بار» دەپ جۈيلىدى. ② جىنلار شەكسىز بىلىدۇكى، ئۇلار (يەنى شۇ سۆزنى قىلغۇچىلار) (دوزاخقا) چوقۇم ھازىر قىلىنىدۇ (ئۇ يەردە ئازاب چېكىدۇ) ③ [158]. ئاللاھ ئۇلارنىڭ (ئاللاھنىڭ بالسى بار دەپ) سۈپەتلىگەنلىرىدىن ئەلۋەتتە پاكىتۇر [159]. لېكىن ئاللاھنىڭ ئىخلاسمەن بەندىلىرىلا ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۇلار ئاللاھقا تۆھمەت قىلمايدۇ ۋە ئازابقا دۇچار بولمايدۇ) ④ [160]. (ئى مۇشرىكلار!) شەكسىزكى، سىلەر دوزاخقا كىرىدىغان كىشىدىن باشقا ھېچكىمنى ئازدۇرالمىسىلەر، سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارمۇ ئازدۇرالمىدۇ؟ ⑤ [161-163].

① يەنى ئاللاھنىڭ بالىلىرى بار ۋە ئۇلار چىشى جىنسىلىق دېگەن قاراشنى ئەقىل ھەرگىز قوبۇل قىلمايدۇ. ئەگەر بۇ گېپىڭلاردا راستچىل بولساڭلار، ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابتىن بىرەر نەقلى دەلىل كەلتۈرۈپ بېقىڭلار، ئاللاھنىڭ بالسى بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىت ياكى ئۇنى ئېتىراپ قىلىدىغان ئىلمىي مەنبە بولسا، ئېلىپ كېلىڭلار!

② بۇ يەردە مۇشرىكلارنىڭ «ئاللاھ بىلەن چىشى جىنلارنىڭ ئارىسىدا ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋەت بار، پەرىشتىلەر بولسا شۇ جىنلاردىن تۇغۇلغان ئاللاھنىڭ قىزلىرىدۇر، شۇ تەرىقىدە ئاللاھ بىلەن جىنلار ئارىسىدا تۇغقانچىلىق (قۇدا - باجلىق) مۇناسىۋەت ئورنىتىلغان» دېگەن جۈيۈشلىرى ۋە خاتا ئېتىقادغا ئىشارە قىلىندى. (بۇنداق نالايىق سۆزدىن ئاللاھ ساقلىسۇن)

③ ئۇلارنىڭ بۇ دەۋالسى قانداقمۇ توغرا بولسۇن؟ ئەگەر شۇنداق بولسا، ئاللاھ تائالا جىنلارنى نېمە ئۈچۈن دوزاخقا تاشلايدۇ؟ تۇغقانچىلىقنىڭ يۈزىنى قىلمامدۇ؟ ئىش ئۇنداق ئەمەس، بەلكى جىنلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھنىڭ ئازابىنى تېتىش ئۈچۈن دوزاخقا كىرىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدىغان تۇرسا، ئاللاھ بىلەن جىنلار ئارىسىدا قانداقمۇ تۇغقانچىلىق مۇناسىۋەت بولسۇن؟

④ يەنى ئۇ ئىخلاسمەن بەندىلەر ئاللاھ تائالا ھەققىدە ئۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قىلمايدۇ. ئۇلار ئاللاھنى مۇشرىكلارنىڭ سۈپەتلىگەنلىرىدىن پاك دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ئۇنداق گەپلەرنى قىلىش مۇشرىكلارنىڭ ئادىتىدۇر. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى مۇنداق: شۇنداق بولمىغۇر سۆزلەرنى قىلغان جىنلار ۋە مۇشرىكلار دوزاخقا ھازىر قىلىنىدۇ، پەقەت ئاللاھنىڭ ئىخلاسمەن (تاللانغان) بەندىلىرىلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا، ئىخلاسمەن بەندىلەر ئۈچۈن ئاللاھ تائالا جەننەتنى تەييارلاپ قويدى.

⑤ يەنى سىلەر ۋە سىلەرنىڭ باتىل مەبۇدلىرىڭلار ئاللاھنىڭ ئىلمىدە باشتىلا دوزىخى بولغانلار يەنى دوزاخقا لايىق بولغانلاردىن باشقا ھېچكىمنى ئازدۇرالمىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇ دوزاخقا لايىق بولغانلار كۇفرى ۋە شېرىكتە چىڭ تۇرىدۇ.

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكْفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُنَدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصَرَهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾

(پەرىشتىلەر ئېيتىدۇكى): «بىزنىڭ ھەر بىرىمىزنىڭ مۇئەييەن ئورنى بار» ① [164]. شەكسىزكى، بىز (تائەت - ئىبادەتتە) سەپ تارتىپ تۇرغۇچىلارمىز [165]. بىز ئەلۋەتتە (ئاللاھقا) تەسبىھ ئېيتقۇچىلارمىز» ② [166]. شەكسىزكى، (مۇشربىكلار) ھەمىشە: «ئەگەر بىزدە بۇرۇنقىلارنىڭكىدەك (يەنى ئۆتكەنكى ئۈمىمەتلەرنىڭ كىتابلىرىدەك) بىرەر كىتاب بولسا ئىدى. ئەلۋەتتە، ئاللاھنىڭ ئىخلاسەن بەندىلىرى بولاتتۇق» دەيتتى ③ [167-169]. (ئۇ كىتاب كېلىۋىدى) ئۇلار ئۇنى (يەنى قۇرئاننى) ئىنكار قىلىشتى ④. ئۇلار ئۇزاققا قالماي (بۇ ئىنكارنىڭ ئاقىۋىتىنى) بىلىپ قالدۇ ⑤ [170]. شەكسىزكى، بىزنىڭ ئەۋەتكەن پەيغەمبەر بەندىلىرىمىزگە قىلغان سۆزىمىز (يەنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن بەرگەن ۋەدىمىز) ئالدىنقى ئېيتىلغان [171]. ئۇلار چوقۇم نۇسرەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر [172]. بىزنىڭ قوشۇنىمىز چوقۇم غەلىبە قىلغۇچىلاردۇر ⑥ [173]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار (يەنى كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلار) بىلەن بىر مەزگىل كارىڭ بولمىسۇن ⑦ [174]. سەن ئۇلارغا قاراپ تۇرغىن ⑧، ئۇلار ئۇزاققا قالماي كۆرگۈلۈكىنى (يەنى كۇفرىنىڭ ئاقىۋىتىنى) كۆرىدۇ [175].

- ① يەنى ھەربىرىمىزنىڭ ئاللاھقا تائەت - ئىبادەت قىلىدىغان مۇئەييەن ئورنىمىز بار. بۇ پەرىشتىلەرنىڭ سۆزىدۇر.
- ② بۇ شۇنى بىلدۈرىدۇكى، پەرىشتىلەرمۇ ئاللاھ ياراتقان مەخلۇق ۋە خاس بەندىلىرىدىن بولۇپ، ھەر ۋاقىت ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش ۋە تەسبىھ ئېيتىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. ئۇلار، مۇشربىكلار دەۋا قىلغاندەك، ئاللاھنىڭ قىزلىرى ئەمەس.
- ③ ﴿ذِكْرًا﴾ دېگەندە ئىلاھىي كىتاب ياكى پەيغەمبەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى كاپىرلار ئۆزلىرىگە قۇرئان نازىل بولۇشتىن ئىلگىرى، ئەگەر بىزگە، ئىلگىرىكى ئۈمىمەتلەرگە تەۋرات ۋە ئىنجىل نازىل بولغاندەك، بىرەر ساماۋىي كىتاب نازىل بولغان بولسا، ياكى ۋەز - نەسەھەت قىلىدىغان بىرەر ئاگاھلاندىرغۇچى ۋە ھىدايەتكە باشلىغۇچى كەلگەن بولسا، بىزمۇ ئاللاھنىڭ ئىخلاسەن بەندىلىرىدىن بولاتتۇق، دەپ ئارزۇ قىلاتتى.
- ④ يەنى ئۇلارنىڭ ئارزۇسى بويىچە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ھىدايەتكە باشلىغۇچى بولۇپ كەلدى، قۇرئان كەرىمىمۇ نازىل قىلىندى، ئەمما ئۇلار ئىمان ئېيتىشنىڭ ئورنىغا قۇرئاننى ۋە پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىشتى.
- ⑤ بۇ ئۇلارغا بېرىلگەن تەھدىت ۋە ئاگاھلاندىرۇشتۇركى، پات يېقىندا ئۇلارغا بۇ ئىنكار قىلغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتى مەلۇم بولىدۇ.
- ⑥ ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ئاللاھ (لەۋھۇلمەھپۇزغا): «مەن ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىم چوقۇم غەلىبە قىلىمىز» دەپ پۈتۈۋەتكەندۇر﴾. (سۈرە مۇجادەلە 21 - ئايەت)
- ⑦ يەنى ئۇلارنىڭ سۆزلىرى ۋە ئەزىيەتلىرىگە سەۋر قىلغىن.
- ⑧ ئاللاھنىڭ ئازابى ئۇلارغا قاچان كېلىدىغانلىقىغا قاراپ تۇرغىن.

أَفِعْدَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْدَرِينَ ﴿٧٧﴾ وَقَوْلَ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٧٨﴾ وَأَبْصَرَ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٢﴾

ئۇلار بىزنىڭ ئازابىمىزغا ئالدىراپ كېتىۋاتامدۇ؟ [176]. ئازاب ئاگاھلاندۇرۇلغۇچىلارنىڭ ھويلىسىغا چۈشكەن چاغدا، ئۇلارنىڭ بۇ ئەتىگىنى نېمىدېگەن يامان! ① [177]. ئۇلار بىلەن بىر مەزگىل كارىڭ بولمىسۇن [178]. سەن ئۇلارغا قاراپ تۇرغىن، ئۇلار ئۇزاققا قالماي كۆرگۈلۈكىنى (يەنى كۆپىنىڭ ئاقىۋىتىنى) كۆرىدۇ ② [179]. قۇدرەت ئىگىسى بولغان رەببىڭ ئۇلارنىڭ سۈپەتلىگەنلىرىدىن ئەلۋەتتە پاكىتۇر ③ [180]. پەيغەمبەرلەرگە سالام بولسۇن! ④ [181]. جىمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھقا خاستۇر! ⑤ [182].

① مۇسۇلمانلار خەيپەرگە باستۇرۇپ كەلگەندە، يەھۇدىيلار ئۇلارنى كۆرۈپ، قورقۇشقا باشلىدى. بۇنى كۆرۈپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ «ئاللاھۇ ئەكبەر (ئاللاھ بۈيۈكتۇر)» دەپ تەكبىر ئېيتتى ۋە مۇنداق دېدى: «خەيپەر خاراب بولسۇن! (يەنى خەيپەردىكىلەر بىزدىن يېڭىلسۇن!)، بىز چوقۇم بىر قەۋمنىڭ ھويلىسىغا (يەنى سەيناسىغا) چۈشكەن چاغدا، ئاگاھلاندۇرۇلغۇچىلارنىڭ ئەتىگىنى نېمىدېگەن يامان! (يەنى ئۇلارنىڭ ئەتىگىنى ناھايىتى ئوسال بولىدۇ)». (سەھىھۇل بۇخارى 371 - ھەدىس، سەھىھۇ مۇسلىم 1365 - ھەدىس)

② بۇ ئايەت تەكىتلەش يۈزىدىن تەكرار كەلگەن ياكى ئالدىنقى ئايەت بەدرى، ئۇھۇد ۋە باشقا غازاتلاردا كاپىرلارنىڭ مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىدىن ئىبارەت دۇنيادىكى ئازابىنى كۆرسىتىدۇ. ئىككىنچى ئايەت كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار ئاخىرەتتە دۇچار بولىدىغان ئازابىنى كۆرسىتىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ مۇشرىكلار چاپلىغان بوھتاندىن، موھتاجلىقتىن ۋە ھەرقانداق كەمچىلىكتىن پاك ئىكەنلىكى بايان قىلىندى. مۇشرىكلار ئاللاھنىڭ بالىسى بار ياكى ئۇنىڭ شېرىكى بار دېگەندەك بوھتانلارنى توقۇغان ئىدى. بۇنداق كەمچىلىك، موھتاجلىق ۋە نۇقسانلار بەندىلەردىلا بولىدۇ، ئۇلار بالىلارغا ھەم شېرىكلەرگە موھتاج بولىدۇ، ئاللاھ تائالا بارلىق كەمچىلىك ۋە نۇقسانلاردىن خالىيدۇر، پاكىتۇر، يۈكسەك دەرىجىدە ئۈستۈندۈر ۋە ئۇلۇغدۇر. چۈنكى، ئۇ ھېچكىمگە موھتاج ئەمەس، ھېچ ۋاقىت ئۇ بالىغا، نە شېرىككە موھتاج بولغان ئەمەس.

④ پەيغەمبەرلەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى دۇنيا ئەھلىگە يەتكۈزدى، ئۇلار بۇ خىزمىتى ئۈچۈن سالام، تەبرىك ۋە تەقدىرلەشكە ئەلۋەتتە لايىقتۇر.

⑤ بۇ ئايەتتە بەندىلەرگە شۇنداق ئۇقتۇرۇلۇۋاتىدۇكى، ئاللاھ تائالا سىلەرگە كۆپ مەرھەمەت قىلدى، پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى، كىتابلارنى چۈشۈردى، پەيغەمبەرلەر سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى يەتكۈزدى، شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر ئادا قىلىڭلار. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا كاپىرلارنى ھالاك قىلىپ، مۇئمىنلەرنى ۋە پەيغەمبەرلەرنى ساقلاپ قالدى، بۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىڭلار ۋە ھەمدۇسانا ئېيتىڭلار. ھەمدۇسانا ئېيتىش دېگەن ئاللاھنى ئۇلۇغلاش يۈزىدىن ئۇنىڭغا مەدھىيە ئوقۇش، ئۇلۇغلىقىنى بايان قىلىش، نېمەتلىرىنى ئەسلىش، بۈيۈكلىكىگە باش ئېگىشنى كۆرسىتىدۇ.

(38) سورة ص مكية 88 آية

(38) سۈرە ساد مەككىدە چۈشكەن 88 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

صَّ وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ۝ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ۝ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوا وَّالَاتِ حِينَ مَنَاصٍ ۝ وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ ۝ وَقَالَ الْكٰفِرُونَ هَذَا سِحْرٌ كَذٰبٌ ۝

ساد. ۋەز - نەسەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قۇرئان بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ①، (مۇھەممەد ئەلۋەتتە پەيغەمبەرلەردىن دۇر) [1]. لېكىن كاپىرلار مەغرۇرلانماقتا ۋە (پەيغەمبەرگە) قارشى تۇرماقتا ② [2]. بىز ئۇلاردىن ئىلگىرى (كۇفرى تۈپەيلىدىن) نۇرغۇن ئۈمەتلەرنى ھالاک قىلغان ئىدىق ③، (ئازابى كۆرگەندە) ئۇلار پەرياد قىلىشتى، ھالبۇكى، ئۇ قېچىپ قۇتۇلغىلى بولىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى ④ [3]. ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىن بىر ئاگاھلاندىرغۇچى (پەيغەمبەر) كەلگەنلىكىگە ئۇلار ھەيران قېلىشتى ⑤، ئۇ كاپىرلار: «بۇ بىر يالغانچى سېھىرگەردۇر [4].»

① يەنى ئۇ قۇرئان سىلەرگە پايدىلىق ھەرتۈرلۈك ۋەز - نەسەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سىلەرنىڭ دۇنيالىق ئىشىڭلارمۇ تەرتىپكە چۈشىدۇ، ئاخىرەتلىكىڭلارمۇ ياخشى بولىدۇ. بەزى مۇپەسسەرلەر ﴿ ذِي الذِّكْرِ ﴾ دېگەن سۆزنى ئۇلۇغ، شانلىق ۋە مەرتەۋىسى ئۈستۈن دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ھەر ئىككى ئۇقۇم توغرا، چۈنكى قۇرئان كەرىم شانلىق، ئۇلۇغ، يەنە مۇئمىنلەر ۋە تەقۋادارلار ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەت، ئىبرەتلىك ساۋاقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كىتابتۇر. يۇقىرىدىكى قەسەمنىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ جاۋاب تۆۋەندىكىچە: ئىش ئۇلار ئېيتقاندەك ئەمەس، يەنى مەككە كاپىرلىرى ئېيتقاندەك مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) نە سېھىرگەر، نە شائىر، نە يالغانچى ئەمەس، بەلكى ئۇ ھەق پەيغەمبەردۇر، ئۇنىڭغا بۇ ئۇلۇغ قۇرئان نازىل قىلىنغاندۇر.

② يەنى بۇ قۇرئان شەك - شۈبھىدىن پاكتۇر، ئىبرەت ئالىدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەتتۇر. بىراق كاپىرلار ئۇنىڭدىن پايدىلانمايۋاتىدۇ. سەۋەبى شۇكى، ئۇلاردا ھاكاۋۇرلۇق ۋە مەغرۇرلۇق كېسىلى ناھايىتى ئېغىر، ئۇلارنىڭ دىللىرىدا مۇخالپەتچىلىك، قارشىلىق ۋە تەرسالىق مەۋجۇت. يەنى ئۇلاردا ھەقكە قارشى تۇرۇش خاھىشى كۈچلۈك.

③ ئىلگىرىكى ئۈمەتلەر ئۇلاردىن نەچچە ھەسسە چىدامچان ۋە كۈچلۈك ئىدى، لېكىن پەيغەمبەرلەرگە قارشىلىق قىلغانلىقى ۋە كىتابلارنى ئىنكار قىلغانلىقى سەۋەبىدىن يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولدى.

④ ئۇلار ئازابى كۆرگەندە مەدەت تىلەپ پەرياد قىلىشتى، تەۋبە قىلماقچى بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىشتى. لېكىن بۇ نە تەۋبە قىلىدىغان، نە قاچىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى. شۇ ۋەجىدىن نە ئۇلارنىڭ ئىمانى پايدا بەرمىدى، نە ئازابتىن قېچىپ كېتەلمىدى. ﴿ مَنَاصٍ ﴾ " نَاصٍ، يُؤُصُّ " دېگەن پېئىلدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، قاچماق، چېكىنمەك دېگەن مەنىدە.

⑤ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىگە ئوخشاش بىر ئىنساننىڭ پەيغەمبەر بولغانلىقىدىن ھەيران قېلىشتى.

أَجْعَلِ الْأَلِهَةَ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَأَنْطَلِقُ الْأَمَلَاءُ مِنْهُمْ أَنْ أَمْشُوا وَأَصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْأَيَّامِ الْأُولَىٰ إِنَّ هَذَا إِلَّا آخِثَلِقُ ﴿٧﴾ أُنزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَدُوقُوا عَذَابِ ﴿٨﴾

ئۇ نۇرغۇن ئىلاھلارنى بىر ئىلاھ قىلماقچىمۇ؟ بۇ ھەقىقەتەن غەلىتە ئىش» دېدى ① [5]. ئۇلارنىڭ (يەنى قۇرەيشنىڭ) كاتتېباشلىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ (ئۇلارغا): «سەلەر (ئۆز دىنىڭلاردا) مېڭىۋېرىڭلار، ئىلاھلىرىڭلارغا چوقۇنۇشتا چىڭ تۇرۇڭلار ②، بۇ (مۇھەممەد دەۋەت قىلىۋاتقان ئىش ئۇنىڭ نوپۇزغا ئىگە بولۇشى ئۈچۈن) ئەلۋەتتە مەقسەتلىك (پىلانلىق) بولۇۋاتقان بىر ئىشتۇر ③ [6]. بىز بۇنى ئاخىرقى دىندىنمۇ ئاڭلىمىغان ئىدۇق ④، بۇ پەقەت ئويدۇرمىدۇر ⑤ [7]. قۇرئان ئارىمىزدىن (بىزگە نازىل بولماي) ئۇنىڭغا نازىل بولۇپتىمۇ؟» ⑥ دېيىشتى. ئەمەلىيەتتە، ئۇلار مېنىڭ زىكرىم (يەنى قۇرئان) توغرىلىق شەكىتدۇر ⑦، بەلكى (توغرىسى شۇكى) ئۇلار مېنىڭ ئازابىمنى تېخى تېتىمىدى ⑧ [8].

① يەنى پەقەت بىر ئىلاھ پۈتۈن كائىناتنى باشقۇرغۇچىدۇر، ئۇنىڭ ھېچ شېرىكى يوقتۇر، شۇنداقلا ئىبادەت قىلىشقا ۋە نامىغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىشقا لايىق زاتمۇ پەقەت شۇ بىر ئىلاھتۇر. بۇ سۆز ئۇلارغا ھەيران قالارلىق تۇيۇلدى.

② يەنى دىنىڭلاردا چىڭ تۇرۇڭلار، بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇڭلار، مۇھەممەدنىڭ دەۋىتىگە قۇلاق سالماڭلار.

③ يەنى مۇھەممەد بىزنى تەۋھىدكە چاقىرىش ئارقىلىق مەبۇدلىرىمىزنى تاشلاتقۇزۇپ، ئۆزىگە ئەگەشتۈرمەكچى، بىزنىڭ ئۈستىمىزدە ئۆزىنىڭ رەھبەرلىكىنى يۈرگۈزمەكچى.

④ «ئاخىرقى دىن» دېگەندە قۇرەيشلەرنىڭ دىنى ياكى ناسارالارنىڭ دىنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى مۇھەممەد بىزنى چاقىرىۋاتقان تەۋھىد دەۋىتىنى بىز ھېچبىر دىندىكىلەردىن ئاڭلىمىغان ئىدۇق.

⑤ يەنى تەۋھىد - ئىلاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش پەقەت مۇھەممەد ئۆزى تاپقان ئويدۇرما، بولمىسا خرىستىئان دىنىدىمۇ باشقىلارنى ئىلاھنىڭ ئىلاھلىقىغا شېرىك دەپ ئېتىراپ قىلىنغان، دېدى.

⑥ ئۇلار: مەككىدە كاتتا ئىبابىلار ۋە پۇلدارلار بار، ئەگەر ئىلاھ بىر كىمنى پەيغەمبەر قىلماقچى بولسا، شۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرىنى تاللايتتى. ئۇلاردىن ھېچبىرىنىڭ تاللانماي، مۇھەممەدنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە تاللىنىپ قالغانلىقى، قۇرئاننىڭ ئۇنىڭغا نازىل بولغانلىقى ئاجايىپ ئىش، دېدى. «بەدخۇي ئادەمنىڭ باھانىسى تولا» دېگەندەك ئۇلار ئۆزلىرىچە ئىلاھ تائالانىڭ تاللىغىنىدىن قوسۇر چىقاردى. بۇ ھەقتە ئىلاھ تائالا يەنە بىر سۈرىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار: «بۇ قۇرئان نېمىشقا ئىككى شەھەر (يەنى مەككى بىلەن مەدىنە ئادەملىرىدىن) بىر كاتتا ئادەمگە نازىل قىلىنمىدى؟» دېيىشتى. پەرۋەردىگارىڭنىڭ رەھمىتىنى ئۇلار تەقسىم قىلىپ بېرىمىدۇ؟ بىز ئۇلارنىڭ ھاياتى دۇنيادىكى رىزىقىنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تەقسىم قىلدۇق، ئۇلارنىڭ بەزىسى بەزىسىنى (ھەق بېرىپ) ئىشقا سالىسۇن دەپ، ئۇلارنىڭ بەزىسىنىڭ دەرىجىسىنى بەزىسىدىن ئۈستۈن قىلدۇق﴾. (سۇرە زۇخروف 31 - ، 32 - ئايەتلەر)

⑦ يەنى ئۇلارنىڭ ئىنكار قىلىشى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راستچىللىقىنى بىلمىگەنلىكتىن ياكى ئۇنىڭ ئەقلى - ھوشى جايىدا ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان ۋەھىدىن شەكلىنىگەنلىكىدىن، بولۇپمۇ بىر ئىلاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلغانلىقىدىندۇر.

⑧ ئەگەر ئازابىنى تېتىپ باققان بولسا، شۇ قەدەر روشەن ھەقىقەتنى ئىنكار قىلمىغان بولاتتى. ئۇلار ئىنكار قىلغاننىڭ جازاسى بولغان ئازابىنى تېتىغان چاغدا، نە تەستىق قىلىش ئەسقاتمايدۇ، نە ئىمان ئېيتىش پايدا

بەرمەيدۇ.

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴿١٠﴾ أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ ﴿١١﴾ جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ﴿١٢﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ﴿١٣﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ لَيْكَةَ أُولَئِكَ الْأَحْزَابِ ﴿١٤﴾

ياكى ئۇلاردا ھەممىگە غالب، ناھايىتى كەرەملىك رەببىڭنىڭ رەھمەت خەزىنىلىرى بارمۇ؟^① [9]. ياكى ئۇلار ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ پادىشاھلىقىغا ئىگىمۇ؟ (ئەگەر شۇنداق بولسا) شوتلار بىلەن (يەنى سەۋەبلىرىنى قىلىپ ئاسمانغا) ئۆرلەپ باقسۇن!^② [10]. (ئۇلار رەسۇلۇللاھقا قارشى) بىر قانچە گۇرۇھتىن ئۇيۇشقان، ئۇ يەردە (يەنى بەدرىدە) مەغلۇبىيەتكە مەھكۇم بولغان كىچىككىنە بىر قوشۇندۇر^③ [11]. ئۇلاردىن (يەنى قۇرەيش مۇشرىكلىرىدىن) ئىلگىرى نۇھ قەۋمى، ئاد (قەۋمى) ۋە قوزۇقلار ئىگىسى پىرئەۋن^④ (قەۋمى)، سەمۇد قەۋمى، لۇت قەۋمى ۋە ئەيىكلىكلەر (يەنى شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى) مۇ (ئۆز پەيغەمبەرلىرىنى) ئىنكار قىلغان ئىدى^⑤. ئەنە شۇلار (پەيغەمبەرلەرگە قارشى ئۇيۇشقان) گۇرۇھلار ئىدى [12-13].

① ئاللاھ تائالا ئۇنى خالىغان كىشىگە بېرىدۇ، خالىمىغان كىشىگە بەرمەيدۇ. پەيغەمبەرلىكمۇ ئۇنىڭ رەھمەت خەزىنىلىرىدىندۇر. بارلىق خەزىنىلەر ھەممىدىن كۆپ بەرگۈچى ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئۇ ھەممىنىڭ ئىگىسى تۇرسا، ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن پەيغەمبەرلىكنى نېمە ئۈچۈن ئىنكار قىلىدۇ؟ پەيغەمبەرلىكنى ئۇنىڭغا ئاللاھ ئۆزىنىڭ خاس رەھمىتىدىن ئاتا قىلغاندۇر.

② يەنى ئەگەر ئۇلار شۇنداق پادىشاھلىققا ئىگە بولسا، ئاسمانغا چىقىپ مۇھەممەد (سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم) گە نازىل بولۇۋاتقان ۋەھىينى ئۈزۈۋەتسۇن! ﴿أَسْبَابٍ﴾ "سَبَبٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان ھەر قانداق بىر ۋاسىتىنى كۆرسىتىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇ سۆز پەرىشتىلەر ئاسماندىن زېمىنغا چۈشىدىغان شوت، ۋاسىتە، يول، ئامال - چارە، ئارغامچا، دەرۋازا دەپمۇ تەرجىمە قىلىنغان. يەنى شوتلار ئارقىلىق ئاسماننىڭ دەرۋازىلىرىغىچە چىقىپ، ۋەھىينى ئۈزۈپ باقسۇن! (فەتھۇلقەدىر)

③ ﴿جُنْدٌ﴾ جۈملىدىن قالدۇرۇلغان «ئۇلار» دېگەن باش كېلىشىنىڭ خەۋىرى. "ما" بولسا چوڭلۇقنى ياكى ئاجىزلىقنى ئىپادىلەش ۋە تەكىتلەش ئۈچۈن كېلىدىغان قوشۇمچە. بۇ ئايەت ئاللاھ تائالا تەرەپتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەدەت بېرىدىغانلىقى ۋە كاپىرلارنى مەغلۇپ قىلىدىغانلىقى ھەققىدە بېرىلگەن ۋەدىدۇر. يەنى كاپىرلارنىڭ ئەسكەرلىرى دىنغا قارشى بىلەشكەن مەغلۇپ بولغۇچى ئەسكەرلەردىندۇر، ئۇلار كۈچلۈك بولسۇن ياكى ئاجىز بولسۇن ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماڭلار، نە ئۇلاردىن قورقۇپ قالماڭلار، ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ئالدىدا ئۇلار ھېچنېمە ئەمەس، ئۇلارنىڭ مەغلۇپ بولىدىغانلىقى مۇقەررەردۇر. ﴿هُنَالِكَ﴾ «ئۇ يەردە» بۇ كۆرسىتىش ئالماش يىراقتىكى نەرسىگە ئىشارەت قىلىدۇ. بۇ يەردە بەدرى غازىتىغا ۋە مەككە فەتىھى قىلىنىدىغان كۈنگە قارىتىلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، ئۇ يەردە كاپىرلار ئېغىر مەغلۇبىيەتكە دۇچار بولغان ئىدى.

④ پىرئەۋن بۇ يەردە «قوزۇقلار ئىگىسى» دەپ ئاتالدى. چۈنكى ئۇ زالىم غەزىپىنى كەلتۈرگەن كىشىنى قوزۇقلارغا باغلاپ، ئۇنىڭ قوللىرى، پۇتلىرى ۋە بېشىغا مىخ قاقاتتى. يەنە بىر مەنىدە بۇ ئىبارە ئىستىئارە سۈپىتىدە ئىشلىتىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە مۇستەھكەم سەلتەنەت ئىگىسى بولغانلىقىغا ئىشارەت قىلىدۇ. يەنى مىخ ۋە قوزۇق نەرسىلەرنى چىڭ تۇتۇپ تۇرغاندەك، ئۇنىڭ جەڭگىۋار قوشۇنى ۋە ئەگەشكۈچىلىرىمۇ ئۇنىڭ سەلتەنەتنىڭ كۈچلۈك بولۇشىغا سەۋەب بولغان ئىدى.

⑤ شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋەت قىلىش دائىرىسى مەدىيەندىن باشلاپ ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى، بۇ يېزىلاردىكى كىشىلەر ئەيكە دەرىخىگە چوقۇنغانلىقى ئۈچۈن «ئەيكىلىكلەر» دەپ ئاتالغان ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئەيكىلىكلەر بىلەن مەدىيەنلىكلەرنىڭ پەيغەمبىرى بىر ئىدى. تەپسىلاتى سۈرە شۇئەرا 176 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

إِنْ كُلُّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنْظُرُ هَتُّوْلَاءٍ إِلَّا صِيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطْنَآ قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ أَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَادْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُتْبِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾

(ئۇ گۈرۈھلاردىن) ھەربىرى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىپ، ئازابىمغا تېگىشلىك بولدى (ۋە شۇ ئازاب بىلەن ھالاك بولدى) [14]. بۇلار (يەنى مەككە مۇشرىكلىرى) دەھشەتلىك بىر ئاۋاز (يەنى بىرىنچى قېتىملىق سۇر) نىلا كۈتىدۇ^①. ئۇنىڭ ئازاقمۇ تەخىرى يوقتۇر^② [15]. ئۇلار (مەسخىرە قىلىپ): «ئى رەببىمىز! (سەن بىزگە ۋەدە قىلغان ئازابتىن) نېسىۋىمىزنى بۇرۇنراق - ھېساب كۈنىدىن ئىلگىرى بەرگىن» دېيىشتى^③ [16]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنىڭ دەۋاتقان سۆزلىرىگە سەۋر قىلغىن، (دىندا) كۈچلۈك بەندىمىز داۋۇدنى ئەسلىگىن^④. ئۇ ھەقىقەتەن (ئاللاھقا) ئىتائەتمەن بەندە ئىدى [17]. شەكسىزكى، بىز (ئۇنىڭغا) تاغلارنى بويسۇندۇرۇپ بەردۇق، ئۇ تاغلار ئەتىگىنى - ئاخشىمى (داۋۇد بىلەن) بىللە تەسبىھ ئېيتاتتى [18].

① يەنى ئۇلار قىيامەت قايىم بولۇشى ئۈچۈن چېلىنىدىغان سۇر ئاۋازىنىلا كۈتىدۇ.

② تۈگە بالىسىنى بىر قېتىم ئېمىتىپ ئاندىن ئەمچىكىگە سۈت يىغىلغۇچە بىر دەم قويۇپ تۇرۇپ، ئاندىن يەنە ئېمىتىدۇ. بۇ ئىككى قېتىم ئېمىتىشنىڭ ئارىسىدىكى توختاش مۇددىتى ﴿فَوَاقٍ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ. دېمەك سۇر چېلىنغاندىن كېيىن شۇنچىلىك مۇددەت ئۆتمەي تۇرۇپلا، قىيامەتنىڭ زىلزىلىسى باشلىنىپ كېتىدۇ.

③ ﴿قَطِّ﴾ نىڭ مەنىسى نېسىۋە، نامە ئەمەل ياكى قىسمەت دېمەكتۇر. يەنى بىزنىڭ نامە ئەمەللىرىمىزگە لايىق نېسىۋىمىزنى، مەيلى ياخشى بولسۇن ياكى يامان بولسۇن، بىزگە ھېساب كۈنىدىن بۇرۇن دۇنيادا بەرگىن. بۇ خۇددى سۈرە ئەنكەبۇتنىكى ﴿ئۇلار سەندىن ئازابىنىڭ تېزىرەك كېلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ﴾ دېگەن ئايەتتىكىدەك بىر تەلەپتۇر. بۇ ئۇلارنىڭ قىيامەتنىڭ بولۇشىنى مۇمكىن ئەمەس دەپ قاراپ، ئازابىنى مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن دېگەن سۆزىدۇر.

④ ﴿أَيِّ﴾ "يَدٌ" (قول) نىڭ كۆپلۈك شەكلى ئەمەس، بەلكى، "أَيْدٍ" دېگەن پېئىلنىڭ تومۇرى بولۇپ، كۈچلەندۈرۈش دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ئۇ سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان "تَأْيِيدٌ = تَقْوِيَةٌ" قوللىماق، كۈچلەندۈرمەك، ياردەم بەرمەك مەنىسىدە ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ دىندا كۈچلۈك ھەم مۇستەھكەم تۇرىدىغانلىقى مەقسەت قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالاغا ئەڭ سۆيۈملۈك بولغان ناماز داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىزىدۇر. ئاللاھ تائالاغا ئەڭ سۆيۈملۈك بولغان روزا، داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ روزىسىدۇر. ئۇ كېچىنىڭ يېرىمىگىچە ئۇخلايتتى. قالغان يېرىمىنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىدە ناماز ئوقۇيتتى. ئۈچتىن بىرىدە يەنە ئۇخلايتتى. بىر كۈن روزا تۇتۇپ، بىر كۈن تۇتمايتتى. دۈشمەنگە يولۇقسا قاچمايتتى، ئۇ ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالاغا ناھايىتى ئىتائەت قىلغۇچى ئىدى» (سەھىھۇل بۇخارى 3420 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 1159 - ھەدىس)

وَالظَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلُّ لَهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَءَاثَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ * وَهَلْ أَتَاكَ نَبُؤُا الْخُضْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَأَحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعَجَةً وَإِلى نَعَجَةٍ وَاحِدَةً

قۇشلارنىمۇ (ئۇنىڭغا بويسۇندۇرۇپ بەردۇق، ئۇلارمۇ) توپلىشىپ تۇرۇپ، ھەربىرى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ تەسبىھ ئېيتاتتى ① [19]. بىز ئۇنىڭ سەلتەنتىنى كۈچەيتتۇق ②، ئۇنىڭغا ھېكمەتنى ③ ۋە (ھەق - ناھەقنى) ئايرىپ سۆزلەش ئىقتىدارىنى ئاتا قىلدۇق ④ [20]. (ئى پەيغەمبەر!) دەۋاگەرلەرنىڭ قىسسسى ساڭا يەتتىمۇ؟ ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار (داۋۇد ئىبادەت قىلىۋاتقان) ئىبادەتگاھنىڭ تېمىدىن ئارتىلىپ چۈشۈشتى ⑤ [21]. ئۇلار داۋۇدنىڭ يېنىغا كىرگەندە، داۋۇد ئۇلاردىن قورقۇپ كەتتى ⑥. ئۇلار: «قورقمىغىن، بىز بىرىمىز - بىرىمىزگە يولسىزلىق قىلغان ئىككى دەۋاگەرمىز، بىزنىڭ ئارىمىزدا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم قىلغىن، ناھەق ھۆكۈم چىقارمىغىن، بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن» دېدى ⑦ [22]. (ئۇلارنىڭ بىرى) «شۈبھىسىزكى، مېنىڭ بۇ قېرىندىشىمنىڭ ⑧ 99 ساغلىقى بار، مېنىڭ بىرلا ساغلىقىم بار ئىدى،

① يەنى كۈن چىققان ۋە كۈن پاتقان ۋاقىتلاردا تاغلار داۋۇد ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە تەسبىھ ئېيتاتتى، ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشلارمۇ ئۇنىڭ زەبۇرنى يېقىملىق ئاۋاز بىلەن قىرائەت قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىسا، ھاۋادىلا توپلىناتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىرگە تەسبىھ ئېيتاتتى. ﴿مَحْشُورَةً﴾ مەجمۇئە بولۇپ، توپ - توپ بولۇپ دېگەن مەنىسىدە.

② ھەر خىل ماددىي ۋە مەنىۋى ۋاسىتىلەر ئارقىلىق ئۇنىڭ سەلتەنتىنى كۈچەيتتۇق.

③ يەنى ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك، ئىلغار ئىدىيە، توغرا سۆز ۋە توغرا ئىش ئاتا قىلدۇق.

④ دەۋاگەرلەر ئارىسىدا ئادىل ھۆكۈم چىقىرايلىغان ئىقتىدار، يىراقنى كۆرىدىغان كۆز، ھەق - ناھەقنى ئايرىيالايدىغان ئەقىل - ئىدراك، دەلىل كەلتۈرۈش ۋە بايان قىلىش ماھارىتى ئاتا قىلدۇق.

⑤ ﴿مِحْرَابٍ﴾ دېگەندە ئۇ كىشىلەردىن ئايرىلىپ ئايرىم ئىبادەت قىلىدىغان خاس ھۇجرىنى كۆرسىتىدۇ. ئىبادەتكە باشقىلارنىڭ دەخلى قىلماسلىقى ئۈچۈن، دەرۋازىنىڭ ئالدىغا ئىشىك باقار قويغان ئىدى. شۇنداقسىمۇ دەۋاگەرلەر ئارقا تەمىدىن ئارتىلىپ چۈشۈپ ئۆيگە كىردى.

⑥ قورقۇشنىڭ سەۋەبى ئېنىق بولۇپ، بىرىنچىدىن: ئۇلار ئىشىكتىن كىرمەي، ئارقا تەمىدىن سەكرەپ كىردى. ئىككىنچىدىن: ئۇلار ئۆز دەۋرىنىڭ پادىشاھىدىن قىلچە قورقۇپ قالماستىن، دادىلىق بىلەن كىرىپ كەلدى. زاھىرى سەۋەب - ئامىلىنىڭ تۈرتكىسىدە قورقىدىغان نەرسىلەردىن قورقۇش ئەلۋەتتە ئىنساننىڭ تەبىئىتىدە بار ئىش. بۇ ئىش نە پەيغەمبەرلىككە، نە تەۋھىدكە زىت كەلمەيدۇ. زاھىرىي سەۋەب بولماستىن، ئاللاھنىڭ غەيىرىدىن قورقۇش تەۋھىدكە زىت كېلىدۇ.

⑦ ئۇلار كىرىپلا ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، قورقماستىن ئېيتتى. ئاندىن ئۇلار: ئارىمىزدا يۈز بەرگەن بىر جىدەل توغرىلۇق سەندىن ھۆكۈم قىلىشنى سوراپ كەلدۇق، ئارىمىزدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم قىلغىن، بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن، دېدى.

⑧ قېرىنداش دېگەندە دىنىي قېرىنداش ياكى تىجارەتتىكى شېرىك ياكى دوستىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە قېرىنداش سۆزىنى قوللىنىش خاتا ئەمەس.

فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجْتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكُمْ ۗ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَّكَابٍ ﴿٢٥﴾

قېرىندىشىم ئاشۇ (بىر ساغلىق) نىمۇ ماڭا بەرگىن دەۋاتىدۇ^①، (ئارىمىزدا بۇ توغرىلۇق مۇنازىرە بولۇپ) ئۇ مېنى سۆزدە يېڭىپ قويدى» دېدى^② [23]. داۋۇد ئېيتتى: «ئۇ سېنىڭ ساغلىقىڭنى ئۆزىنىڭ ساغلىقلىرىغا قوشۇۋېلىشنى تەلەپ قىلىپ راستتىنلا ساڭا ئۇۋال قىپتۇ. شېرىكلەرنىڭ تولىسى بىر - بىرىگە (شۇنداق) يولسىزلىق قىلىدۇ^③، پەقەت ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەل قىلغانلارلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا. بۇنداقلا بەكمۇ ئازدۇر»^④. داۋۇد بىزنىڭ ئۇنى سىنىغانلىقىمىزنى بىلىپ، رەببىدىن مەغپىرەت تىلىدى، سەجدىگە باش قويدى^⑤ ۋە (ئاللاھقا) تەۋبە قىلدى [24]. بىز ئۇنىڭ خاتالىقىنى ئەپۈ قىلدۇق^⑥، ئۇ بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا ئەلۋەتتە يېقىنلىققا ۋە گۈزەل بىر ئاقىۋەتكە ئېرىشىدۇ [25]

① يەنى ئۇ بىر ساغلىقنىمۇ مېنىڭ ساغلىقلىرىغا قوشۇۋەتكىن، ھەممىگە ئۆزۈم ئىگە بولىمەن دەۋاتىدۇ.

② ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى «ئۇ سۆزلەشتە مەندىن ئۈستۈن كەلدى» يەنى ئۇنىڭ پۇل - مېلى كۆپ، ھەم گەپدان. ئۇ گەپدانلىقى بىلەن كىشىلەرنى ئاسانلا قايىل قىلىۋېتىدۇ.

③ يەنى كىشىلەر ئارىسىدا شېرىكلەرنىڭ بىر - بىرىگە زۇلۇم قىلىشى، بىرى يەنە بىرىنىڭ نېسىۋىسىنى ئۆزىنىڭكىگە قوشۇۋېلىش قىلمىشلىرى كۆپتۇر.

④ ئەلۋەتتە بۇنداق خاتالىقتىن ھەقىقىي مۇئىمىنلەر يىراق تۇرىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قەلبىدە ئاللاھتىن قورقۇش بار، ئۇلار ياخشى ئەمەللەرنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرىدۇ. شۇڭا باشقىلارغا زۇلۇم قىلىش ۋە كىشىلەرنىڭ مال - مۈلۈكىنى ناھەق يەۋېلىش خاھىشى ئۇلارنىڭ تەبىئىتىدە مەۋجۇت ئەمەس. ئۇلار ئالىدىغانلار ئەمەس، بەلكى بېرىدىغانلاردۇر. ئەمما، ئۇنداق گۈزەل ئەخلاققا ئىگە كىشىلەر كۆپ ئەمەس.

⑤ ﴿وَخَرَّ رَاكِعًا﴾ يەنى سەجدە قىلىش ئۈچۈن يېقىلدى، سەجدىگە باش قويدى دېگەن مەنىدە.

⑥ داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى ھېس قىلدى ۋە دەرھال تەۋبە قىلىپ، قىلمىشىغا پۇشايىمان قىلغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. ئاللاھ تائالا ئۇنى ئەپۈ قىلدى. قۇرئان كەرىمدە بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتى تىلغا ئېلىنمىغان، بىرەر سەھىھ ھەدىستىمۇ بۇ ھەقتە ئېنىق بىر رىۋايەت يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن بەزى مۇپەسسىرلەر بەنى ئىسرائىل رىۋايەتلىرىگە ئاساسلىنىپ بىر پەيغەمبەرنىڭ شەنىگە مۇناسىپ كەلمەيدىغان قىسسەلەرنى تەپسىرگە قوشۇپ قويغان. ئەمما ئىمام ئىبنى كەسىر بۇنىڭغا قارىتا بىتەرەپ پوزىتسىيە تۇتقان ۋە مۇنداق دېگەن: قۇرئان ۋە ھەدىس بۇ توغرىلۇق سۈكۈت قىلغان ئىكەن، بىزنىڭ تەپسىلاتىنى ئىزدەپ يۈرۈشىمىزنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. ئۈچىنچى بىر قىسىم مۇپەسسىرلەر قۇرئان كەرىم ئىخچام بايان قىلغان نەرسىلەرنى تەپسىلىي بايان قىلىش كېرەك دەپ قاراپ، بۇ ۋەقەنىڭ بىر قىسمىنى بايان قىلدى. ئەمما ئۆلىمالار بۇ بايانلارنىڭ ھېچقايسىسى ھەققىدە بىرلىككە كەلگەن ئەمەس. ئۇ مۇپەسسىرلەرنىڭ بەزىسى مۇنداق دېگەن: داۋۇد ئەلەيھىسسالام قول ئاستىدىكى بىر ئەسكەرگە ئايالنى تالاق قىلىشقا بۇيرۇغان، بۇ شۇ دەۋرنىڭ ئۆرپ - ئادىتى بويىچە ئەيب سانالمايدىغان بىر ئىش ئىدى. داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ ئايالدىكى ئىقتىدار ۋە ئالاھىدىلىكلەرنى كۆرۈپ كالىسىدا، بۇ ئايال ئادەتتىكى ئاياللاردىن ئەمەس، بەلكى مەلىكىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشى، ئۇنىڭ ئىقتىدارىدىن پۈتۈن دۆلەت

پايدىلىنىشى كېرەك، دېگەن ئوي - پىكىر پەيدا بولغان. گەرچە ئۇنىڭ پىكىرى ھەر قانچە ياخشى نىيەتكە ئاساسلانغان بولسىمۇ، بىر قانچە سەۋەبتىن مۇناسىپ ئەمەس ئىدى، بىرىنچىدىن: ئۇنىڭ بىر قانچە ئايالى بار ئىدى. ئىككىنچىدىن: شۇ زاماننىڭ پادىشاھىدىن بۇنداق بۇيرۇقنىڭ سادىر بولۇشى خەلقكە زۇلۇم قىلغانلىق ھېسابلىناتتى. شۇڭا، دراما تۈسىنى ئالغان بىر ۋەقە ئارقىلىق بۇ ئىشنىڭ ئۇنىڭغا مۇناسىپ كەلمەيدىغانلىقى بىلدۈرۈلدى. بۇ ھەقىقەتتە ئۇنىڭغا بىر ئاگاھلاندىرۇش بولدى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: تامدىن ئارتىلىپ چۈشكەن ئىككى كىشى پەرىشتىلەردىن ئىدى. ئۇلار ئەمەلىيەتتە يۈز بەرمىگەن بىر دەۋانى كۆتۈرۈپ كىردى. داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ خاتالىقى شۇ ئىدىكى، ئۇ دەۋاگەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپلا ئۆزىنىڭ راينى بايان قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى، جاۋابكارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاشنى زۆرۈر دەپ قارىمىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دەرىجىسىنى ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن ئۇنى مۇشۇنداق سىناققا دۇچار قىلدى، ئۇ خاتالىقىنى ھېس قىلدى ۋە بۇ ئىشنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن بىر سىناق ئىكەنلىكىنى بىلىپ، دەرھال ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا يەنى سەجدىگە باش قويدى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇنىڭ يېنىغا كىرگەن ئىككى كىشى پەرىشتىلەردىن ئەمەس، بەلكى ئىنسانلاردىن ئىدى، كۆتۈرۈپ كەلگەن دەۋا راست بولغان ۋەقە ئىدى، ئۇلار ھۆكۈم قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن ئىدى. بۇ ۋەقەدە داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ سەۋرچانلىقى ۋە ئېغىر بېسىقلىقىدىن ئىمتىھان ئېلىندى. چۈنكى، بۇ ۋەقەدە ئىنساننىڭ تەبىئىتىگە ياقمايدىغان بىر قانچە يولسىزلىق ۋە ئەدەپسىزلىك ئامىللىرى بار ئىدى. بىرىنچىسى: ئۇلار رۇخسەتسىز تامدىن سەكرەپ چۈشكەن ئىدى. ئىككىنچىسى: مۇناسىپ بولمىغان بىر ۋاقىتتا كىرىپ ئىبادەتكە دەخلى قىلغان ئىدى. ئۈچىنچىسى: ئۇلارنىڭ سۆزلەش ئۇسلۇبىمۇ (مەسىلەن: ناھەق ھۆكۈم چىقارمىغىن... دېگەندەك سۆزلىرى) داۋۇد ئەلەيھىسسالامدەك بىر پادىشاھقا خىتاب قىلىشقا مۇناسىپ ئەمەس ئىدى. شۇنداقسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنى توغرا ئۇسلۇبقا مۇۋەپپەق قىلدى، شۇڭا ئۇ غەزەبتىن پارتلاپمۇ كەتمىدى. ئېغىر بېسىقلىق بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. دىلىدا پەيدا بولغان كىچىككىنە تەبىئىي نارازىلىقىنىمۇ ئۆزىنىڭ كەمچىلىكى دەپ ھېسابلىدى. يەنى بۇ ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن سىناق بولغانلىقى ئۈچۈن، دىلىدا كىچىككىنە تەبىئىي نارازىلىق ئىپادىسىمۇ بولماسلىقى لازىم ئىدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇ تەۋبە قىلىشقا ئالدىرىدى. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

يَدَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٣٦﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَطْلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٣٧﴾ أَمْ تَجْعَلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ تَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ ﴿٣٨﴾ كَتَبْنَا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبْرَكًا لِيَذَّبَرُوا عَابِيَهُ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٣٩﴾ وَوَهَبْنَا لِداوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٠﴾ إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّفِيَنَتِ الْجِيَادِ ﴿٤١﴾ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٤٢﴾ رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٤٣﴾

ئى داۋۇد! شەكسىزكى، بىز سېنى يەر يۈزىدە خەلىپە قىلدۇق، كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم چىقارغىن، نەپسى خاھىشقا ئەگەشمىگىن، ئۇ سېنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرۇۋېتىدۇ. ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازغانلار ھېساب (ئېلىنىدىغان) كۈنىنى ئۇنتۇغانلىقى ئۈچۈن ھەقىقەتەن قاتتىق ئازابقا قالدۇ [26]. بىز ئاسماننى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى شەيئەلەرنى بىكار ياراتمىدۇق ①، ئۇ (يەنى ئۇلارنى بىكار يارىتىلغان دەپ قاراش) كاپىرلارنىڭ گۇمانىدۇر، كاپىرلارنىڭ دوزاختىكى ھالىغا ۋاي! [27]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى يەر يۈزىدە (ھەمىشە) بۇزغۇنچىلىق قىلغانلار بىلەن ئوخشاش قىلامدۇق؟ ياكى تەقۋادارلارنى گۇناھكارلار بىلەن ئوخشاش قىلامدۇق؟ [28]. (ئى پەيغەمبەر! بۇ قۇرئان) ئۇلارنىڭ ئايەتلەرنى (ئەتراپلىق) تەپەككۈر قىلىشى ۋە ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز - نەسەھەت ئېلىشى ئۈچۈن، بىز ساڭا نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر [29]. بىز داۋۇدقا سۈلەيماننى ئاتا قىلدۇق، سۈلەيمان نېمىدىگەن ياخشى بەندە! شەكسىزكى، ئۇ (ئاللاھقا) بەكمۇ ئىتائەت قىلغۇچى ئىدى [30]. ئۆز ۋاقتىدا بىر كەچقۇرۇنلىقى ياخشى يۈگۈرۈك ئاتلار ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزۈلدى ② [31]. ئۇ: «مەن ھەقىقەتەن ئاتلارنى رەببىمنى ياد ئېتىش ئۈچۈن ياخشى كۆردۈم، ئۇلار (كۆرۈمدىن) غايىب بولغۇچە (ئۇلارنى كۆزدىن كۆچۈرۈش بىلەن بولدۇم)، ئاتلارنى مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار» دېدى. (ئاتلار ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن) سۇلايمان ئۇلارنىڭ پاقىلىرىنى، بويۇنلىرىنى سىلاشقا باشلىدى ③ [33].

① بەلكى، ئاللاھ بەر مەقسەتتە ياراتتۇق. ئۇ بولسىمۇ، بەندىلىرىم ماڭا ئىبادەت قىلسۇن. كىمكى ماڭا ئىبادەت قىلسا، مەن ئۇنى ئوبدان مۇكاپاتلايمەن. كىمكى ماڭا ئىبادەت ۋە ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتسا، ئۇنىڭغا جەھەننەمدە ئازاب باردۇر.

② ﴿الصَّفِيَنَتِ﴾ "صَافِيْنٌ أَوْ صَافِيَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئۆرە تۇرغاندا، ئۈچ پۈتۈلۈك بولۇپ، تۆتىنچى پۈتۈننىڭ تۇتۇقىنى يەرگە سەل تەڭگۈزۈپ تۇرىدىغان ئاتلارنى كۆرسىتىدۇ. ﴿الْجِيَادِ﴾ "جَوَادٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ياخشى يۈگۈرۈك ئاتلارنى كۆرسىتىدۇ. يەنى سۇلايمان ئەلەيھىسسالام جىھاد ئۈچۈن تاللىغان ئاتلار ناھايىتى ئېسىل ۋە تېز چاپىدىغان ئاتلار ئىدى، بۇ ئاتلار ئۇنىڭ كۆزدىن كەچۈرۈشى ئۈچۈن ئالدىدىن ئۆتكۈزۈلدى. ﴿الْعَشِيِّ﴾ پېشىندىن ياكى ئەسەردىن تارتىپ كۈن پاتقىچە بولغان ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ.

③ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ئىككى خىل قاراش بار. بىرىنچى قاراش بويىچە: ئايەتتىكى ﴿أَحْبَبْتُ﴾ "أَحْرَبْتُ" (ئارتۇق كۆردۈم) دېگەن مەنىدە. ﴿عَنْ﴾ بولسا ﴿عَلَى﴾ مەنىسىدە كەلگەن. ﴿تَوَارَتْ﴾ دېگەن پېلىنىڭ ئىگىسى "الشَّمْسُ" (قۇياش) بولۇپ جۈملىدە تىلغا ئېلىنمىغان، ئەمما ئايەتنىڭ سىياقى ئۇنىڭ بارلىقىغا دالالەت قىلىدۇ. بۇ تەپسىرگە ئاساسەن ئالدىنقى ئايەتتىكى ﴿مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾ نىڭ مەنىسى "مَسْحًا بِالسُّوقِ" بارلىقىغا دالالەت قىلىدۇ.

يەنى ئاتلارنىڭ بويۇنلىرىغا ۋە پاچاقلارغا قىلىچ بىلەن ئۇرۇپ چېپىشقا باشلىدى، دېگەن بولىدۇ. دېمەك سۈلەيمان ئەلەيھىسسالام ئاتلارنى كۆزدىن كەچۈرۈش بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، ئەسر نامىزىنىڭ ياكى ئۆزىنىڭ شۇ ۋاقىتتا قىلىدىغان مۇھىم ئىشىنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن. بۇ ئىش ئۇنىڭغا قاتتىق ئېغىر كەلگەن ۋە مەن ئاتلارغا ھەددىدىن زىيادە مەپتۇن بولۇپ كېتىپ، كۈننىڭ يېتىپ كەتكەنلىكىنىمۇ تۇپماي قاپتىمەن، شۇ سەۋەبتىن ئاللاھنىڭ زىكرى نامازدىن ياكى مۇھىم ئىشىمدىن قاپتىمەن، دېگەن. بۇ زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن، ئۇ بارلىق ئاتلارنى ئاللاھنىڭ يولىدا بوغۇزلاشقا بۇيرۇق قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئاتلار بوغۇزلانغان. ئىمام شەۋكانى ۋە ئىمام ئىبنى كەسىر قاتارلىق مۇپەسسىرلەر بۇ شەرھىنى توغرا دەپ قارىدى. ئىككىنچى قاراش بويىچە:

﴿عَنْ﴾ "لَأَجْلِ" يەنى "لَأَجْلِ ذِكْرِي" مەنىسىدە بولۇپ، مەن ئاتلارنى رەببىمنى ياد ئېتىش ئۈچۈن ياخشى كۆرمىەن. يەنى بۇ ئاتلار ئارقىلىق ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغىلى بولىدۇ، دېدى. ئاندىن ئۇ ئاتلارنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاتلارغا تېخىمۇ قىزىقىپ، ئۇلارنى ئالدىغا ئېلىپ كېلىشكە بۇيرىدى، سۆيۈنگەنلىكتىن ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىنى ۋە پاچاقلارنى سىلاشقا باشلىدى. ﴿الْخَيْرِ﴾ قۇرئان كەرىمدە مال مەنسىدىمۇ ئىشلىتىلدى. بۇ يەردە ئاتلار ئۈچۈن ئىشلىتىلدى، شۇڭا ﴿تَوَاتَرًا﴾ دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسى ئاتلار بولىدۇ. ئىمام ئىبنى جەرر تەبەرى بۇ ئىككىنچى شەرھىنى ئەڭ توغرا دەپ قارىدى، بۇ شەرھى بىر قانچە نۇقتىدىن توغرا ھېسابلىنىدۇ. توغرىسى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ عَلَىٰ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾

بىز ھەقىقەتەن سۇلەيماننى سىنىدۇق، ئۇنىڭ تەختى ئۈستىگە بىر جەسەتنى تاشلاپ قويدۇق^①، ئاندىن ئۇ (بۇنىڭ سىناق ئىكەنلىكىنى بىلىپ) تەۋبە قىلدى [34]. سۇلايمان ئېيتتى: «ئى رەببىم! ماڭا مەغپىرەت قىلغىن، ماڭا مەندىن كېيىن (مەندىن باشقا) ھېچكىمگە مۇيەسسەر بولمايدىغان بىر ھۆكۈمرانلىقنى ئاتا قىلغىن^②، سەن ھەقىقەتەن كۆپ ئاتا قىلغۇچىسىن» [35].

① بۇ نېمە سىناق ئىدى؟ ئۇنىڭ تەختى ئۈستىگە تاشلانغان جەسەت كىمنىڭ جەستى ئىدى؟ بۇ نېمىنى بىلدۈرىدۇ؟ بۇ ھەقتە قۇرئان كەرىم ياكى ھەدىس شېرىپتە ھېچقانداق بىر تەپسىلات تېپىلمايدۇ. ئەمما، بەزى مۇپەسسىرلەر سەھم ھەدىستە كەلگەن بىر ۋەقەنى مۇشۇ سىناق بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايدۇ. ئۇ ۋەقە مۇنداق: بىر قېتىم سۇلەيمان ئەلەيھىسسالام ئۆز - ئۆزىگە: مەن بۈگۈن ئاخشام ھەممە ئاياللىرىم (ئۇلارنىڭ سانى يەتمىش ياكى توقسان ئىدى) بىلەن بىر يەردە بولىمەن، ئۇلارنىڭ ھەربىرىدىن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغان بىردىن چەۋەنداز تۇغۇلىدۇ، دېگەن. ئەمما، «ئاللاھ خالىسا» دېمىگەن (پەقەت ئۆزىنىڭ تەدبىرىگە تايانغان). نەتىجىدە بىر ئايالدىن باشقا ھېچقايسىسى ھامىلىدار بولمىغان. ھامىلىدار ئايالى تۇغقان بالىمۇ مۇكەممەل ئەمەس، كەمتۈك بىر بالا بولغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەگەر سۇلايمان ئەلەيھىسسالام > ئاللاھ خالىسا > دېگەن بولسا ئىدى، ئۇنىڭ ھەممە ئايالدىن مۇجاھىد تۇغۇلغان بولاتتى». (سەھمۇل بۇخارى 3424 - ھەدىس، سەھمۇ مۇسلىم 1654 - ھەدىس) مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە ئۇنىڭ «ئاللاھ خالىسا» دېمەستىن ئۆز تەدبىرىگە تايانغانلىقى ئۇنىڭدىن ئېلىنغان سىناق بولۇشى، تەختى ئۈستىگە تاشلانغان جەسەت كەمتۈك تۇغۇلغان بوۋاق بولۇشى مۇمكىن. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

② يەنى چەۋەندازلار قوشۇنى تۇغۇلسىكەن دېگەن ئارزۇيۇم سېنىڭ ھېكىمىتىڭ ۋە ئىرادەڭ بويىچە ئەمەلگە ئاشمىدى، ئەمما ماڭا شۇنداق كۈچلۈك ھۆكۈمرانلىق ئاتا قىلغىنكى، مەندىن باشقا ھېچكىمگە مۇنداق ھۆكۈمرانلىق بېرىلىپ باقمىغان بولسۇن، ئۇ چاغدا ماڭا بالىلارنىڭمۇ زۆرۈرىيىتى قالمايدۇ. ئۇنىڭ بۇ دۇئاسىمۇ ئاللاھنىڭ دىنىنى ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن ئىدى.

فَسَحَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيْطَانَ كُلَّ بَنَاءٍ وَعَوَاصٍ ﴿٣٧﴾ وَعَآخِرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَذَا عَطَاؤُنَا فَأَمَّنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحَسَنَ مَّآبٍ ﴿٤٠﴾ وَأَذْكَرٌ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ﴿٤١﴾

(شۇنىڭ بىلەن) بىز سۇلەيمانغا شامالنى بويسۇندۇرۇپ بەردۇق، شامال ئۇنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئۇ خالىغان تەرەپكە لەرزىن ماڭاتتى ① [36]. ھەمدە ئۇنىڭغا (كاتتا بىنالارنى سالالايدىغان) ئۇستا بىناكار ۋە (دېڭىزلارغا چۆكۈپ ئۈنچە - مارجانلارنى ئېلىپ چىقالايدىغان) غەۋۋاس شەيتانلارنىڭ ھەممىسىنى بويسۇندۇرۇپ بەردۇق [37]. يەنە زەنجىرلەر بىلەن بىر - بىرىگە باغلانغان نۇرغۇن شەيتانلارنى (بويسۇندۇرۇپ بەردۇق) ② [38]. (بىز سۇلەيمانغا ئېيتتۇقكى) «بۇ بىزنىڭ (ساڭا بەرگەن) ئىنئامىمىزدۇر، (ئۇنىڭدىن سەن خالىغان كىشىگە) بەرگەن، ياكى بەرمىگەن، (سەندىن) ھېساب ئېلىنمايدۇ» ③ [39]. شەكسىزكى، سۇلەيمان بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا يېقىنلىققا ۋە ياخشى ماقامغا ئېرىشىدۇ ④ [40]. (ئى پەيغەمبەر!) بەندىمىز ئەيىۋىنى ئەسلىگەن، ئۇ ئۆز ۋاقتىدا رەببىگە (دۇئا قىلىپ): «شەيتان ماڭا كۆپ جاپا - مۇشەققەت ۋە ئازاب يەتكۈزدى» دەپ نىدا قىلغان ئىدى ⑤ [41].

① يەنى بىز سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ دۇئاسىنى قوبۇل قىلدۇق ۋە ئۇنىڭغا شۇنداق ھۆكۈمرانلىق ئاتا قىلدۇقكى، ھەتتا شامالنىمۇ ئۇنىڭ ئەمرى بىلەن ماڭدىغان بولدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە شامالنى «لەرزىن ماڭدىغان» دەپ سۈپەتلىدى، ئەمما سۈرە ئەنبىيا 81 - ئايەتتە «سوغۇق ۋە تېز ماڭدىغان» دەپ سۈپەتلىگەن ئىدى. دېمەك، شامال ئەسلىي يارىتىلىشتىكى كۈچىدىن قارىغاندا قاتتىق سوغۇقتۇر. لېكىن، سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئۈچۈن لەرزىن قىلىپ بېرىلگەن ياكى ئېھتىياجىغا قاراپ سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرى بويىچە بەزىدە قاتتىق، بەزىدە لەرزىن ماڭدىغان بولغان. (فەتھۇلقەدر)

② جىن - شەيتانلاردىن بويسۇنمىغان ياكى كاپىر بولغانلار ھەددىدىن ئاشماسلىقى ئۈچۈن، زەنجىرلەر بىلەن باغلاپ قويۇلغان ئىدى.

③ يەنى سېنىڭ دۇئاڭنى ئىجابەت قىلىپ ساڭا كاتتا ھۆكۈمرانلىق ئاتا قىلدۇق. ئەمدى ئىنسانلاردىن خالىغان كىشىگە نېمەتلەردىن بەرگەن، خالىمىغان كىشىگە بەرمىگەن، بىز سەندىن ھېساب ئالمايمىز.

④ يەنى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا دۇنيادا يۇقىرى مەرتىۋە ئاتا قىلىنغان بولسىمۇ، يەنە ئاخىرەتتە خاس مەرتىۋە ۋە يۇقىرى ماقامغا (گۈزەل جايغا) ئېرىشىدۇ.

⑤ ئەيىۋ ئەلەيھىسسالامنىڭ كېسلى ۋە ئۇنىڭ كېسەلگە سەۋر قىلغانلىقى مەشھۇر بىر ۋەقەدۇر. ئاللاھ تائالا ئەيىۋ ئەلەيھىسسالامنى سىناش يۈزىسىدىن، ئۇنىڭ تېنىنى كېسەل، مال - مۈلۈكىنى ۋە پەرزەنتلىرىنى يوق قىلىش بىلەن ئېغىر كۈلپەتلەرگە مۇپتلا قىلدى. ئۇنىڭ بىر ئايالىدىن باشقا ھېچنېمىسى قالمىغان ئىدى. ئايالى ئۇنى تاشلاپ قويماي، خىزمىتىنى قىلدى. باشقىلارغا ئىشلەپ يۈرۈپ پۇل تېپىپ، ئەيىۋ ئەلەيھىسسالامنى باقتى. بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن رىۋايەتلەر بار، ئۇلارنىڭ قانچىسىنىڭ خاتا، قانچىسىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئىشەنچلىك دەلىل يوق. ﴿نُصِبَ﴾ دېگەندە جىسمانىي كۈلپەت. ﴿عَذَابٍ﴾ دېگەندە ئىقتىسادىي سىناقنى كۆرسىتىدۇ. گەرچە بۇ كۈلپەت ۋە سىناقلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تەرەپتىن بولسىمۇ، ئەيىۋ ئەلەيھىسسالام ئۇنى شەيتانغا مەنسۇپ قىلدى، بۇنىڭ سەۋەبى ئېھتىمال ئۇ شەيتاننىڭ ۋەسۋەسى قىلىشى بىلەن مۇشۇنداق سىناقلارغا دۇچ كېلىدىغان بىرەر ئىشنى قېپ سالغان بولۇشى مۇمكىن ياكى ئەدەب ۋە ئېھتىرام يۈزىسىدىن ياخشىلىقنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىپ، يامانلىقنى ئۆزىگە ياكى شەيتانغا مەنسۇپ قىلغان بولۇشى

مۇمكىن.

أَرْكُضْ بِرَجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذَكَرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْتًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

بىز ئۇنىڭغا: «پۈتۈڭ بىلەن يەرنى تەپكىن» (دېيىدۇق، ئۇ يەرنى تەپكەندىن كېيىن، بىر بۇلاق ئېتىلىپ چىقتى، ئاندىن ئۇنىڭغا) «مانا بۇ يۇيۇنسىمۇ بولىدىغان، ئىچسىمۇ بولىدىغان سوغۇق سۇدۇر» (دېيىدۇق) ① [42]. بىز ئۇنىڭ (ئالەمدىن ئۆتكەن) ئەھلى - ئەۋلادىنى بىر ھەسسە ئاشۇرۇپ (يېڭىدىن) بەردۇق ②. (بۇلارنىڭ ھەممىسى) بىزدىن بىر رەھمەتتۇر، ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن (سەۋرنىڭ نەتىجىسى غەلبە ئىكەنلىكىنى خاتىرىلىتىدىغان) نەسىھەتتۇر ③ [43]. بىز (ئۇنىڭغا) «قولۇڭغا بىر باغلام چىۋىقنى ئېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن (ئايالىڭنى) ئۇرغىن. قەسىمىڭنى بۇزمىغىن» ④ (دېيىدۇق). بىز ھەقىقەتەن ئۇنىڭ ئىنتايىن سەۋرچان ئىكەنلىكىنى بايقىدۇق، ئۇ نېمىدىگەن ياخشى بەندە! ئۇ (ئاللاھقا) ناھايىتى ئىتائەت قىلغۇچىدۇر [44].

① ئاللاھ تائالا ئەيىۋب ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدى ۋە ئۇنى ئورنىدىن تۇرۇپ يەرنى تېپىشكە بۇيرۇدى. ئۇ تەپكەن يەردىن بىر بۇلاق ئېتىلىپ چىقتى، ئۇنىڭدىن چىققان سۇنى ئىچىش بىلەن ئۇنىڭ ئىچكى كېسەللىرى ساقايدى، يۇيۇنۇش بىلەن تاشقى كېسەللىرى شىپا تاپتى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇ يەردىن ئىككى بۇلاق ئېتىلىپ چىققان، بىر بۇلاقنىڭ سۈيىدە يۇيۇنغان، يەنە بىر بۇلاقنىڭ سۈيىدىن ئىچكەن. لېكىن، قۇرئاننىڭ لەۋزى سىياقى ئالدىنقى ئۇقۇمنى يەنى بىر بۇلاق ئېتىلىپ چىققانلىقىنى كۈچلەندۈرىدۇ.

② بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئۆلۈپ كەتكەن بالا - چاقىلىرىنى تىرىلدۈرۈپ بەردى ۋە ئۇلار بىلەن بىللە بىر ھەسسە ئارتۇق بەردى. لېكىن، بۇ سۆزنىڭ ئىشەنچلىك مەنبەلەردىن كەلگەنلىكى ئىسپاتلانمىغان. شۇڭا، توغرا تەپسىر شۇكى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئىلگىرىكىدىن كۆپ مال - مۈلۈك ۋە ئەۋلاد ئاتا قىلدى يەنى ئىلگىرىكىدىن بىر ھەسسە ئارتۇق بەردى.

③ يەنى بىز ئۇنىڭغا مەزكۇر نېمەتلەرنى قايتا ئاتا قىلىش بىلەن ئۇنىڭغا ئالاھىدە مەرھىمىتىمىزنى ئىزھار قىلدۇق، بۇنداق قىلىشتىن مەقسەت، ئەقىل ئىگىلىرى ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسىھەت ئالسۇن، ئەيىۋب ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش، كۈلپەتلەرگە سەۋر قىلسۇن ئۈچۈندۇر.

④ ئۇ كېسەل بولۇپ ياتقان كۈنلەردە خىزمىتىنى قىلغان ئايالىنى بىر ئىشتا خاتا كەتكەنلىكى ئۈچۈن 100 قامچا ئۇرۇشقا قەسەم قىلغان ئىدى. ساقايغاندىن كېيىن ئاللاھ تائالا (ئۇنىڭغا) ﴿ قولۇڭغا بىر باغلام چىۋىقنى ئېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن (ئايالىڭنى) ئۇرغىن. قەسىمىڭنى بۇزمىغىن ﴾ دېدى. بۇ ھۆكۈم ئەيىۋب ئەلەيھىسسالامغا خاسمۇ ياكى باشقىلارمۇ ئايالىنى 100 قامچا ئۇرۇشقا قەسەم قىلغان بولسا، بىر باغلام چىۋىق بىلەن ئۇرۇپلا قەسىمىنى ئادا قىلسا بولامدۇ؟ بۇ ھەقتە ئۆلىمالار ئارىسىدا ئىختىلاپ بار، بەزىلەر ئۇنىڭغا باشقىلار ئەمەل قىلىشىمۇ بولىدۇ، دەيدۇ. بەزى ئۆلىمالار: ئەگەر قاتتىق ئۇرۇشنى نىيەت قىلمىغان بولسا، شۇنداق قىلسا بولىدۇ، دەيدۇ. (فەتھۇلقەدىر) بىر ھەدىستىن مەلۇم بولۇشىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ بىر ئۆزىلىك ئاجىز زىناخورنى 100 قامچا ئۇرۇشنىڭ ئورنىغا 100 دانە ئۇششاق شاخچىلىرى بار بىر تال شاخ بىلەن بىرنى ئۇرۇپ جازالىغان. (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 222 - بەت، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2574 - ھەدىس) بۇ ھەدىستىن ئالاھىدە ئەھۋالدا بۇ ئۇسۇلنى قوللىنىشنىڭ جائىزلىقى مەلۇم بولىدۇ.

وَأَذْكُرُ عَبْدَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولَى الْأَيْدَى وَالْأَبْصَرِ ﴿٤٥﴾ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَأَذْكُرُ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هَذَا ذِكْرٌ وَإِن لِلْمُتَّقِينَ لِحُسْنِ مَقَابٍ ﴿٤٩﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئىبادەتتە) كۈچلۈك ۋە (دندى) پاراسەتلىك بەندىلىرىمىز ئىبراھىم، ئىسھاق ۋە يەئقۇبنى ئەسلىگىن ① [45]. بىز ئۇلارنى ئاخىرەتنى ئەسلىپ تۇرىدىغان ئالاھىدە خىسلەتكە ئىگە (سەمىمىي كىشىلەر) قىلدۇق ② [46]. ئۇلار بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا ئەلۋەتتە تاللانغان ياخشى كىشىلەردۇر [47]. سەن ئىسمائىلنى، ئەلىيەسەئنى ۋە زۇلكىفلىنى ئەسلىگىن، (ئۇلارنىڭ) ھەممىسى ياخشىلاردىندۇر ③ [48]. بۇ (قۇرئان) نەسبەتتۇر، تەقۋادارلارغا (ئاخىرەتتە) ئەلۋەتتە گۈزەل بىر مەنزىل بار [49].

① يەنى ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشتا ۋە دىنغا ياردەم بېرىشتە ناھايىتى كۈچلۈك، دىنىي ۋە ئىلمىي جەھەتتە پاراسەتلىك كىشىلەر ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَيْدَى﴾ دېگەن " نَعْم " (نېمەتلەر، ئىنئاملار) مەنىسىدە، دېمەك ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ خاس ئېھسانى ۋە ئىنئاملارغا ئېرىشكەن كىشىلەر ئىدى ياكى ئۇلار كىشىلەرگە ئېھسان قىلغۇچىلار ئىدى.

② يەنى بىز ئۇلارنى ئاخىرەتنى ئەسلىپ تۇرسۇن ئۈچۈن تاللىدۇق، شۇڭا ئاخىرەت ھەر ۋاقىت ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا تۇراتتى. (ھەر ۋاقىت ئاخىرەتنى ئەسلىپ تۇرۇشمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ كاتتا نېمەتلىرىدىن بولۇپ، تەقۋادارلىقنىڭ ئاساسىدۇر) يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ دىنىغا چاقىرىش ۋە ئاخىرەتنى ئەسلىتىش بىلەن مەشغۇل يۈرەتتى.

③ ئەلىيەسەئ ئەلەيھىسسالام بولسا ئىلىياس ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەمراھى ئىدى. ﴿الْيَسَعَ﴾ ئەسلىدە يەسەئ دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ ئەجەم ئىسىملىرىدىن بولۇپ، تونۇشلۇق بولغانلىقى ئۈچۈن ئالدىغا ئەلىق لام قوشۇلغان. زۇلكىفلىنىڭ مەلۇماتى سۈرە ئەنبىيا 85 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

جَنَّتِ عَدْنٍ مُّفْتَحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٥﴾ مُتَّكِيَيْنَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَكَهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥٦﴾ * وَعِنْدَهُمْ قَصْرَاتُ الْأَطْرَافِ أَتْرَابٌ ﴿٥٧﴾
 هَذَا مَا تُوَعَّدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ ﴿٥٩﴾ هَذَا وَإِنَّ لِلظَّالِمِينَ لَشَرَّ مَاءٍ ﴿٦٠﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٦١﴾
 هَذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٦٢﴾

(ئۇ گۈزەل مەنزىل) دەۋرۋازلىرى ئۇلارغا ئوچۇق تۈرىدىغان، دائىملىق تۇرالغۇ بولغان جەننەتلەردۇر [50]. ئۇلار ئۇ جەننەتلەردە (تەختلەرگە) يۆلىنىپ ئولتۇرىدۇ، ئۇلار جەننەتلەردە نۇرغۇن مېۋىلەرنى ۋە نۇرغۇن شەربەتلەرنى تەلەپ قىلىپ (ئەكەلدۈرۈپ) تۇرىدۇ [51]. ئۇلارنىڭ يانلىرىدا باشقىلارغا كۆز قىرىنى سالمايدىغان، ياش قۇرامى ئوخشاش جۈپلىرى بولىدۇ ① [52]. (ئى تەقۋادارلار!) بۇ قىيامەت كۈنى سىلەرگە (بېرىلىدىغانلىقى) ۋەدە قىلىنغان نېمەتتۇر [53]. شەكسىزكى، بۇ بىزنىڭ ھەرگىز تۈگەپ قالمايدىغان ئىنئامىمىزدۇر ② [54]. بۇ ③ (تەقۋادارلارنىڭ ئەھۋالىدۇر، ئەمما كۆپىدا ۋە گۇناھتا) ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنىڭ بارىدىغان جايى ھەقىقەتەن ئەڭ يامان جايدۇر ④ [55]. ئۇ جەھەننەمدۇر، ئۇلار جەھەننەمگە كىرىدۇ، ئۇ نېمىدىگەن يامان جاي! [56] بۇ (يۇقىرى ھارارەتلىك) قىزىق سۇدۇر، قان - يىرىڭدۇر، ئۇلار بۇنى تېتىسۇن ⑤ [57].

① ئۇلار ئۆز ئەللىرىدىن باشقىلارغا نەزىرىنى سالمايدۇ. ﴿أَتْرَابٌ﴾ "تېرپ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ياش - قۇرامى تەڭ، ئۆزگەرمەس ھۆسنى - جامالغا ئىگە جۈپلەر، ھۆلەر دېگەن مەنىدە.

② ﴿بَرِّئٌ﴾ ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان رىزىق ۋە ئىنئامنى كۆرسىتىدۇ. ﴿هَذَا﴾ دېگەندىن جەننەت ئەھلى بەھرىمەن بولىدىغان مەزكۇر نېمەتلەر ۋە ئىززەت - ئىكراملار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿نَفَادٍ﴾ ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان، تۈگەپ كەتمەيدىغان دېگەن مەنىدە. دېمەك ئۇ نېمەتلەر تۈگەپ كەتمەيدۇ، ئىززەت - ئىكراملارمۇ دائىملىق بولىدۇ.

③ ﴿هَذَا﴾ «بۇ» ئېگە بولۇپ، خەۋىرى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. بۇ يەنى تەقۋادارلارغا بېرىلىدىغان مۇكاپات ھەقىقەتتۇر، دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ياكى ﴿هَذَا﴾ «بۇ» خەۋەر بولۇپ، ئېگە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. مەنىسى، ئىش مانا بۇدۇر، يەنى تەقۋادارلارنىڭ ئەھۋالى بۇدۇر، دەپ گەپ ئۈزۈلۈپ، ئۇنىڭدىن كېيىن گۇناھكارلارنىڭ ئاقىۋىتى بايان قىلىنىدۇ.

④ ﴿ظَلِيمٌ﴾ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنماي، پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلار جەھەننەمگە كىرىدۇ. ﴿يَصْلَوْنَ﴾ "يَدْخُلُونَ" كىرىدۇ مەنىسىدە.

⑤ ﴿حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ﴾ بولسا، ﴿هَذَا﴾ دېگەن ئېگىنىڭ خەۋىرى بولۇپ، تەرتىۋى ﴿هَذَا حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ فَلْيَذُوقُوهُ﴾ بولىدۇ. مەنىسى «بۇ قىزىق سۇدۇر، قان - يىرىڭدۇر، ئۇلار بۇنى تېتىسۇن». ﴿حَمِيمٌ﴾ دېگەن يۇقىرى ھارارەتلىك قايناق سۇ بولۇپ، ئىچكەنلەرنىڭ ئىچ - باغرىنى كۆيدۈرۈپ، ئۈزۈپ تاشلايدۇ. ﴿غَسَّاقٌ﴾ دېگەن دوزىخىلارنىڭ بەدەنلىرىدىن چىققان مەينەت قان - يىرىڭدۇر ياكى ئۇ ئىچكۈچى بەرداشلىق بېرەلمىگۈدەك دەرىجىدىكى سوغۇق سۇدۇر.

وَعَاخِرُ مِنْ شَكْلِهِۦٓ أَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾ هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَجِمٌ مَّعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبَيْسَ الْقَرَارِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾

يەنە (ئۇلارغا) مۇشۇ خىلدىكى باشقا تۈرلۈك ئازابلارمۇ بار! [58]. (ئەگەشكۈچىلىرى بىلەن دوزاخقا كىرگەن چاغدا، ئەگەشتۈرگۈچىلەرگە): «بۇ گۇرۇھ سىلەر بىلەن بىرگە (دوزاخقا) كىرگۈچىدۇر» (دېيىلىدۇ) ②. (ئەگەشتۈرگۈچىلەر) «ئۇلار قارشى ئېلىنمايدۇ (يەنى ئۇلارغا ياخشىلىق يوق، چۈنكى) ③، ئۇلار چوقۇم (بىزگە ئوخشاش) ئازابنى تېتىغۇچىدۇر» (دەيدۇ) ④ [59]. (ئەگەشكۈچىلىرى): «بەلكى سىلەر قارشى ئېلىنمايسىلەر (يەنى سىلەرگە ياخشىلىق يوق)، بۇ (ئازاب) نى سىلەر بىزگە ئېلىپ كەلدىڭلار (يەنى بىزنى ئازدۇرۇپ دوزاخقا كىرىشىمىزگە سەۋەبچى بولدۇڭلار) ⑤، بۇ (دوزاخ) نېمىدىگەن يامان جاي!» دەيدۇ [60]. (ئەگەشكۈچىلىرى يەنە): «ئى رەببىمىز! بىزگە بۇ ئازابنى كىم ئېلىپ كەلگەن بولسا ⑥، ئۇنىڭ دوزاخ ئىچىدىكى ئازابىنى ئىككى ھەسسە زىيادە قىلغىن» دەيدۇ ⑦ [61].

① ﴿شَكْلَهُ﴾ شەكلى خىلمۇ خىل ﴿أَزْوَاجٌ﴾ تۈرلۈك ئازابلار بار. مەسىلەن: قاتتىق سوغۇق سۇ، قان - يىرىك، قايناق سۇ ئىچىش، زەققۇم دەرىخىنىڭ مېۋىلىرىدىن يېيىش قاتارلىق تۈرلۈك ئازابلار.

② دوزاخنىڭ دەۋازىسىدا تۇرغان پەرىشتىلەر كۇفرى - زالالەت پېشىۋالىرىغا ئەگەشكۈچىلىرى بىلەن دوزاخقا كىرگەندە شۇنداق دەيدۇ ياكى كۇفرى - زالالەت پېشىۋالىرى ئۆزئارا بىر - بىرىگە ئەگەشكۈچىلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ شۇنداق دەيدۇ.

③ ئەگەشتۈرگۈچى پېشىۋالار پەرىشتىلەرنىڭ سۆزلىرىگە جاۋابەن دوزاخقا كىرگەن كاپىرلارغا شۇنداق دەيدۇ ياكى ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە ﴿سىلەر قارشى ئېلىنمايسىلەر﴾ دەيدۇ. "رَحْبَةً" كەڭ - كۈشادە، ئازادە دېگەن مەنىدە. ﴿مَرْحَبًا﴾ «خۇش كەپسىز! قارشى ئالمىز!» مېھمانلارنى قارشى ئالغاندا ئىشلىتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزىدۇر. ﴿لَا مَرْحَبًا﴾ بولسا ئۇنىڭ ئەكسىدۇر، يەنى سىلەر قارشى ئېلىنمايسىلەر.

④ بۇ ئۇلارنىڭ قارشى ئېلىنماسلىقىدىكى سەۋەبتۇر، يەنى ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا ھېچقانداق ئالاھىدە پەرق يوق، ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش دوزاخقا كىرىدۇ، بىز ئازابقا لايىق بولغاندەك، ئۇلارمۇ دوزاخ ئازابىغا لايىق بولدى.

⑤ يەنى سىلەر كۇفرى ۋە زالالەت يولىنى بىزگە چىرايلىق كۆرسىتەتتىڭلار، بىزنىڭ دوزاخقا كىرىپ قىلىشىمىزغا سىلەر سەۋەبچى بولدۇڭلار، بۇ سۆزنى ئەگەشكۈچىلەر ئەگەشتۈرگۈچىلەرگە ئېيتىدۇ.

⑥ يەنى بىزنى كىم كۇفرىغا دەۋەت قىلىپ، ئۇنى بىزگە توغرا يول دەپ كۆرسەتكەن بولسا ياكى بىزنى كىم كۇفرىغا چاقىرىپ، بىزنىڭ ئازابقا لايىق بولۇشىمىزغا سەۋەبچى بولغان بولسا، ئۇنىڭغا ئىككى ھەسسە ئازاب بەرگىن.

⑦ بۇ تېما قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە سۈرىلەردە بايان قىلىنغان. مەسىلەن: سۈرە ئەئراف 38 - ئايەت، سۈرە ئەھزاب 68 - ئايەت.

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿١٣﴾ أَتَّخَذْنَاهُمْ سِحْرِيًّا أَمْ رَاعَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ ﴿١٤﴾ إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُّمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿١٥﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنِّ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿١٧﴾ قُلْ هُوَ نَبِيُّ عَظِيمٌ ﴿١٨﴾ أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿١٩﴾ مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْأَعْلَىٰ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٢٠﴾ إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢١﴾

(ئەگەشتۈرگۈچى كاتتېباشلار) ئېيتىدۇ: «بىز (دۇنيادىكى چاغدا) يامانلاردىن ھېسابلايدىغان ئادەملەرنى (يەنى مۇئىمىنلەرنى دوزاختا) كۆرمەيمىزغۇ؟» ① [62] بىز ئۇلارنى (دۇنيادا خاتا) مەسخىرە قىلىپ قالدۇقمۇ؟ ② (ئۇلار بۇ يەردە بولسىمۇ) كۆزلەر ئۇلاردىن ئېغىپ كەتتىمۇ؟ ③ [63]. دوزاخ ئەھلىنىڭ ئۆزئارا مۇشۇنداق جاڭجاللىشىشى مۇقەررەردۇر ④ [64]. (ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭگە) ئېيتقىنكى، «مەن پەقەت بىر ئاگاھلاندىرغۇچىمەن ⑤، غالب بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر [65]. (ئۇ ئاللاھ) ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى شەيئەلەرنىڭ رەببىدۇر، (كاپىرلارنى جازالاشتا) ناھايىتى كۈچلۈكتۇر. (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر» [66]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «بۇ چوڭ بىر خەۋەردۇر ⑥ [67]. سىلەر ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈۋاتىسىلەر [68]. يۇقىرى مەرتىۋىلىك پەرىشتىلەر (ئادەم ئەلەيھىسسالام توغرىلۇق) مۇنازىرىلىشىۋاتقان چاغدا، مەن ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلمەيتتىم ⑦ [69]. مەن پەقەت ئوپپۇچۇق بىر ئاگاھلاندىرغۇچى ⑧ بولغانلىقىم ئۈچۈنلا، (ئۇلارنىڭ ئەھۋالى) ماڭا ۋەھىي قىلىنىدۇ» [70].

① ﴿أَشْرَارٍ﴾ «يامان ئادەملەر» دېگەندىن كاپىرلارنىڭ نەزىرىدىكى كەمبەغەل مۇئىمىنلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: ئەمىر، سۇھەيب، بلال ۋە سەلمان قاتارلىق ساھابىلەر (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن). مەككە كاتتېباشلىرى ئۇلارنى «يامان ئادەملەر» دەپ ئاتايتتى. ھازىرمۇ باتىل يولدىكىلەر ھەق يولدا ماڭغانلارنى رادىكال، تېررورچى، ئاشقۇن دېگەندەك بەتناملار بىلەن ئاتايدۇ.

② يەنى بىز دۇنيادىكى چاغدا ئۇلارنى مەسخىرە قىلىپ خاتا قىلدۇقمۇ؟

③ ياكى ئۇلار دوزاختا بىز بىلەن بىللە تۇرسىمۇ كۆرمەيۋاتامدۇق؟

④ يەنى دوزاخ ئەھلىنىڭ ئۆزئارا تاكالىشىپ، بىر - بىرىگە ملامەت قىلىشى ئەلۋەتتە ھەقتۇر، ئۇنىڭدا ھېچ شەك يوقتۇر.

⑤ يەنى مەن سىلەر ئويلىغاندەك ئادەم ئەمەس، بەلكى سىلەرنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ۋە غەزىپىدىن ئاگاھلاندىرغۇچىمەن.

⑥ يەنى مەن سىلەرنى ئاخىرەتتىكى ئازابتىن ئاگاھلاندىرۋاتىمەن ۋە ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشقا چاقىرىۋاتىمەن، بۇ چوڭ بىر خەۋەردۇر، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ، غەپلەتتە قالماڭلار، بەلكى بۇ ھەقتە سەمىمىيلىك بىلەن پىكىر يۈرگۈزۈڭلار.

⑦ ﴿الْمَلَأِ الْأَعْلَىٰ﴾ دېگەن ئىبارە «يۇقىرى مەرتىۋىلىك پەرىشتىلەر» نى كۆرسىتىدۇ يەنى ماڭا ۋەھىي نازىل بولمىغان بولسا، ئۇ پەرىشتىلەرنىڭ نېمە توغرىسىدا مۇنازىرىلەشكەنلىكىنى بىلمىگەن بولاتتىم. بۇ يەردىكى مۇنازىرە ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلىدىغان چاغدىكى پەرىشتىلەر بىلەن ئاللاھ تائالا ئوتتۇرىسىدا بولغان سۆھبەتكە قارىتىلغان. بۇ سۆھبەت سۇرە بەقەرە 30 - ئايەتتە بايان قىلىنغان بولۇپ، كېيىنكى ئايەتتە ئۇنىڭ بىر قىسمى بايان قىلىنىدۇ.

⑧ يەنى مېنىڭ ۋەزىپەم شۇكى، مەن سىلەرگە: ئەمەل قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزىدىغان پەرز ۋە سۈننەتلەرنى ئېيتىپ بېرىمەن؛ يەنە ساقلانساڭلار، ئاللاھنىڭ رىزالىقىغا ئېرىشتۈرىدىغان ھارام ۋە گۇناھ ئىشلارنى

بايان قىلىپ بېرىمەن. ئەگەر مەن كۆرسەتكەندەك قىلمىساڭلار، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ۋە ئازابىغا لايىق بولۇپ قالسىلەر. مانا بۇ ماخا ۋەھىي ئارقىلىق كەلگەن ئاگاھلاندىرۇشتۇر.

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّىْ خَلِقُ بَشَرًا مِّنْ طِيْنٍ ﴿٧١﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِىْ فَقَعُوْا لَهٗۤ وَّسَجِدِيْنَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰئِكَةُ كُلُّهُمْ اٰجْمَعُوْنَ ﴿٧٣﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۆز ۋاقتىدا رەببىڭ پەرىشتىلەرگە ①: «مەن چوقۇم لايدىن بىر ئادەم يارىتىمەن ② [71]. ئۇنى مەن بېجىرىم قىلىپ ياراتقان (يەنى ئۇنى يارىتىپ سۈرەتكە كىرگۈزۈپ، ئەزالىرىنى تولۇق، مۇكەممەل ئىنسان ھالىتىگە كەلتۈرگەن) ③ ۋە ئۇنىڭ ئىچىگە روھىدىن پۈۋلىگەن چىغىمدا (يەنى ئۇنىڭغا جان كىرگۈزگەن ۋاقتىدا) ④، ھەممىڭلار ئۇنىڭ ئالدىدا سەجدىگە يېقىلىڭلار» دېۋىدى ⑤ [72]. پەرىشتىلەرنىڭ بىرىمۇ قالماي، ھەممىسى (ئادەم ئەلەيھىسسالامغا) سەجدە قىلدى ⑥ [73].

① بۇ قىسسە ئىلگىرى سۈرە بەقەرە، سۈرە ئەئراف، سۈرە ھىجر، سۈرە بەنى ئىسرائىل (ئىسرا)، سۈرە كەھفە بايان قىلىنىپ بولغان، بۇ يەردىمۇ ئىخچام شەكىلدە بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

② ئىنساننىڭ ﴿بَشَرًا﴾ دەپ ئاتىلىشتىكى سەۋەب ئۇنىڭ زېمىن بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى يەنى ھەممە ئىشنى زېمىندا قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن ياكى ئۇنىڭ "بَادِي الْبِشْرَةِ" تېرىسى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، ئوچۇق يۈزلۈك بولغانلىقى ئۈچۈندۇر.

③ يەنى مەن ئۇنى تۇپراقتىن ياساپ، ئادەم شەكىلىگە كىرگۈزگەن ۋە بارلىق ئەزالىرىنى تولۇق ۋە مۇكەممەل قىلغاندا.

④ يەنى مەن روھنىڭ ئىگىسىدۇرمەن، مەندىن باشقا ھېچكىمدە روھ ئاتا قىلىش ئىقتىدارى بولمايدۇ. مەن ئۇ لايدىن شەكىللەنگەن جىسىمغا روھىدىن پۈۋلىگەن ھامان ئۇنىڭغا جان كىرىدۇ، ئۇنىڭدا كۈچ ۋە ھەرىكەت پەيدا بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ جىسىمغا پۈۋلىگەن روھنى «روھىدىن» دەپ ئۆزىگە مەنسۇپ قىلغانلىقى ئىنسان ئۈچۈن يېتەرلىك شەرەپتۇر.

⑤ بۇ سەجدە سالام بېرىش ياكى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن قىلىنغان سەجدە بولۇپ، ئىبادەت سەجدىسى ئەمەس. ھۆرمەت يۈزىسىدىن سەجدە قىلىش ئىلگىرى جايىز ئىدى، شۇڭا ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرنى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغان. ھازىر ئىسلامدا ھۆرمەت يۈزىسىدىنمۇ ھېچكىمگە سەجدە قىلىشقا بولمايدۇ. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «(ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن) ئىنسانغا سەجدە قىلىش جايىز بولىدىغان بولسا، مەن ئايال كىشىنى ئېرىگە سەجدە قىلىشقا بۇيرۇغان بولاتتىم». (سۈنەنى تەرمىزى 1159 - ھەدىس)

⑥ پەرىشتىلەرنىڭ ئىنسانغا سەجدە قىلغانلىقى ئىنسان ئۈچۈن يەنە بىر شەرەپتۇر. يەنى پەرىشتىلەردىن ئىبارەت ئۇلۇغ مەخلۇقلارنىڭ ئىنسانغا ھۆرمەت بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن سەجدە قىلغانلىقى ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنىڭ ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿كُلُّهُمْ﴾ دېگەندىن مەلۇم بولىدىكى، بىر پەرىشتىمۇ قىپ قالماي بارلىق پەرىشتىلەر سەجدە قىلغان. ﴿اٰجْمَعُوْنَ﴾ دېگەن ئىبارە ھەممە پەرىشتىلەرنىڭ ئايرىم ۋاقتلاردا ئەمەس، بىرلا ۋاقتتا سەجدە قىلغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: بىر تەكىتلەش سۆزىدىن كېيىن يەنە بىر تەكىتلەش سۆزىنىڭ كەلگەنلىكى پەرىشتىلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك سەجدە قىلغانلىقىنى تېخىمۇ روشەن ئىپادىلەش ئۈچۈندۇر. (فەتھۇلقەدر)

إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيدِيَّ اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾
 قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِمَّنْ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَأَخْرِجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ
 فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾

پەقەت ئىبلىسلا (سەجدە قىلمىدى، ئۇ) بويۇنتاۋلىق قىلىپ ① كاپىرلاردىن بولۇپ كەتتى ② [74]. ئاللاھ ئېيتتى: «ئى ئىبلىس! مەن ئىككى قولۇم بىلەن ياراتقان ئىنسانغا ③ سەجدە قىلىشتىن سېنى نېمە توستى؟ تەكەببۇرلۇق قىلىۋاتامسەن؟ ياكى سەن يۇقىرى مەرتىۋىلىكلەردىنمۇ؟» [75]. ئىبلىس: «مەن ئۇنىڭدىن ئۈستۈن، مېنى ئوتتىن ياراتتىڭ، ئۇنى لايدىن ياراتتىڭ» دېدى ④ [76]. ئاللاھ: «سەن جەننەتتىن يوقال! سەن ھەقىقەتەن قوغلاندى بولدۇڭ، ساڭا ھەقىقەتەن قىيامەت كۈنىگە قەدەر مېنىڭ لەنتىم يېغىپ تۇرسۇن» دېدى [77-78]. ئىبلىس: «ئى رەببىم! ئۇنداقتا، سەن ماڭا (خالايىق) تىرىلدۈرۈلدىغان كۈنگە قەدەر مۆھلەت بەرسەڭ (يەنى مېنى قىيامەتكىچە ھايات قالدۇرساڭ)» دېدى [79]. ئاللاھ: «شەكسىزكى، سەن ئەلۋەتتە مەلۇم ۋاقىتتىكىچە مۆھلەت بېرىلگۈچىلەردىن سەن» دېدى [80-81].

① ئىبلىسمۇ ئاسماندا ياشىغانلىقى ئۈچۈن سەجدە قىلىشقا بۇيرۇلغان ئىدى، ئەمما ئۇ تەكەببۇرلۇق قىلىپ سەجدە قىلىشتىن باش تارتتى.

② بۇ يەردىكى ﴿كَانَ﴾ "صَاء" مەنىسىدە. يەنى ئىبلىس ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنۇشتا تەكەببۇرلۇق قىلغانلىقى سەۋەبىدىن كاپىر بولۇپ كەتتى ياكى ئۇ ئاللاھنىڭ ئىلىمىدە كاپىر ئىدى.

③ بۇ ئىبارمۇ ئىنساننىڭ شان - شەرىپىنىڭ يۇقىرى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، بولمىسا، ھەر نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسى ئاللاھ تائالادۇر.

④ يەنى شەيتان ئۆزىنىڭ خاتا قارىشى بويىچە ماددىلار ئىچىدە ئوت تۇپراقتىن ئارتۇق دەپ ئويلىدى. ۋەھالەنكى، بۇ ماددىلارنىڭ ھەممىسى تۇر ياكى دەرىجە جەھەتتىن باراۋەردۇر. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر ماددىنىڭ يەنە بىر ماددىدىن شەرەپتە ئۈستۈن بولۇشى بىر تاشقى ئامىلنىڭ تەسىرىدىن بولىدۇ. بۇ تاشقى ئامىل ئوتقا ئەمەس، بەلكى تۇپراققا تەسىر قىلىپ، دەرىجىسىنى كۆتۈردى، ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ئۆز قولى بىلەن تۇپراقتىن ياسىدى، ئاندىن ئۇنىڭغا ئۆز روھىدىن پۈۋلىدى. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا ئوتقا نىسبەتەن تۇپراقنىڭ شان - شەرىپى ئۈستۈن بولغان بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئوت بولسا شەيئەلەرنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋېتىدۇ؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە تۇپراق بولسا تۈرلۈك زىرائەتلەرنىڭ مەنبەسىدۇر.

قَالَ فِعِزَّتِكَ لَأَعُوذَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٨٣﴾ قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ ﴿٨٤﴾ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَعَلَّمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿٨٨﴾

ئىبلىس ئېيتتى: «سېنىڭ ئىززىتىڭ بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى چوقۇم ئازدۇرۇمەن [82]. ئۇلاردىن پەقەت تاللانغان بەندىلىرىڭلا مۇستەسنادۇر (يەنى ئۇلارنى ئازدۇرالمىمەن)» [83]. (ئاللاھ) ئېيتتىكى: «(مېنىڭ سۆزلىرىم) ھەقتۇر، مەن ھەقىقەتتە سۆزلەيمەن [84]. ئەلۋەتتە سەن بىلەن ۋە ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ساڭا ئەگەشكەنلەرنىڭ ھەممىسى بىلەن چوقۇم جەھەننەمنى توشقۇزۇمەن» [85]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «مەن بۇنىڭغا (يەنى دىننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) سىلەردىن قىلچە ھەق تەلەپ قىلمايمەن^①، مەن (بۇيرۇلمىغان ئىشنى قىلىپ) ئۆزىنى جاپاغا سالغۇچىلاردىن ئەمەسمەن^② [86]. ئۇ (قۇرئان) پەقەت جاھان ئەھلى ئۈچۈن نەسەھەتتۇر^③ [87]. ئۇنىڭ بەرگەن خەۋىرىنىڭ (راست ئىكەنلىكىنى) بىر مەزگىلدىن كېيىن چوقۇم بىلىپ قالسىلەر»^④ [88].

① يەنى مېنىڭ دەۋەت - تەبلىغ قىلىشىمدىكى مەقسەت پەقەتلا ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈشتۈر، پۇل - مال توپلاش ئەمەس.

② يەنى ئاللاھ دېمىگەن نەرسىنى، ئاللاھقا مەنسۇپ قىلمايمەن ياكى مەن سىلەرنى ئاللاھ بۇيرۇمىغان نەرسىلەرگە دەۋەت قىلمايمەن. مەن ئاللاھنىڭ ئەمرىنى، قوشۇمۇ قويماي ياكى كېمەيتىمۇ قويماي، سىلەرگە يەتكۈزۈۋاتمەن. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېدى: ئى خالايق! كىمكى بىرەر شەيئىنى بىلمىسە، «ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر»، دېسۇن. ھەقىقەتەن بىر ئادەمنىڭ ئۆزى بىلمىگەن نەرسىنى «ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر» دېيىشىنىڭ ئۆزىمۇ بىلىم ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا ئۆز پەيغەمبەرگە: ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ ئېيتقىنكى، «... مەن (بۇيرۇلمىغان ئىشنى قىلىپ) ئۆزىنى جاپاغا سالغۇچىلاردىن ئەمەسمەن (يەنى مەن تەكەللۇپ قىلغۇچىلاردىن ئەمەسمەن)﴾ دەپ ئۆگەتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 7293 - ھەدىس) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، تۇرمۇشتىكى بارلىق مۇئامىلىلەردىمۇ تەكەللۇپ، ياسالماق، كۆز بويامچىلىقتىن ساقلىنىش لازىم. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندەك " ئُهَيْتَا عَنِ التَّكْلِيفِ " «بىز (تەكەللۇپ) ياسالماقتىن مەنئى قىلىندۇق». (سەھىھۇل بۇخارى 7293 - ھەدىس) سەلمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: " نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَتَكَلَّفَ لِلضَّيْفِ " «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم بىزنى مېھمانغا تەكەللۇپ قىلىشتىن مەنئى قىلدى». (سەھىھۇلجامى ئەسەسەغىر ئەلبانى 1159 - ھەدىس) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، ئۆي بېزەش، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت قاتارلىقلاردىمۇ ياسالماق ۋە تەكەللۇپ قىلىش ئىسلام تەلىماتىغا خىلاپتۇر. ئەپسۇسكى، بۇ ئىشلار بۈگۈنكى كۈندە ئاز - تولا پۇل تاپقانلارنىڭ «تۇرمۇش سەۋىيەسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش» دېگەن نام بىلەن ئېلىپ بارىدىغان پائالىيەتكە ئايلىنىپ قالدى. ئىسلام كىشىلەرنى ئاددىي - ساددا، سەمىمىي، تەكەللۇپسىز بولۇشقا تەشەببۇس قىلىدۇ.

③ مەن سىلەرنى دەۋەت قىلغان بۇ ئىسلام ياكى بۇ ۋەھىي ياكى بۇ قۇرئان دۇنيادىكى بارلىق ئىنسان ۋە جىنلار ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەتتۇر. شەرتى شۇكى، ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسەھەت ئېلىش ۋە توغرا يول تېپىشنى نىيەت قىلغان بولۇشتۇر.

④ يەنى قۇرئان بايان قىلغان ھەقىقەت، ۋەدە ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلارنىڭ راستلىقى پات يېقىندا سىلەرنىڭ كۆز ئالدىڭلاردا ئايان بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ راستلىقى بەدرى غازىتى بولغان كۈنى ۋە مەككە فەتىھى قىلىنغان كۈنى ئايان بولدى. يەنە بىر مەنىسى ئۆلىدىغان ۋاقىتتا ۋە ئۆلگەندىن كېيىن ھەممىگە ئايان بولىدۇ.

(39) سورة الزمر مكية 75 آية

(39) سۇرە زۇمەر مەككىدە چۈشكەن 75 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿٢﴾ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ

بۇ كىتاب (ھەممىگە) غالىب ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر [1]. (ئى يەيغەمبەر!) شەكسىزكى، ساڭا بىز (بۇ) كىتابنى ھەق بىلەن (يەنى ھەقىقەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا) نازىل قىلدۇق ﴿١﴾. (شۇنىڭ ئۈچۈن) سەن دىننى ئاللاھ ئۈچۈن خالىس قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغىن ﴿٢﴾ [2]. بىلىڭلاركى، خالىس دىن (يەنى خالىس ئىبادەت) پەقەت ئاللاھ ئۈچۈندۇر ﴿٣﴾.

★ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر كېچىسى سۇرە ئىسرا ۋە سۇرە زۇمەرنى تىلاۋەت قىلاتتى». (سۈنەنى تەرمىزى 167 - ھەدىس)

① يەنى بۇ كىتابتا تەۋھىد، پەيغەمبەر، ئاخىرەت، پەرز ۋە ئەھكام ھەققىدە بايان قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھەقتۇر. ئۇنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىش بىلەن ئىنسان نىجاتلىققا ئېرىشىدۇ.

② «دىن» دېگەن سۆزنىڭ بۇ يەردىكى مەنىسى ئىبادەت ۋە ئىتائەتتۇر. «خالىس» سەمىمىيلىك ۋە ئىخلاص بىلەن ئاللاھنىڭ رىزالىقىنىلا كۆزلەپ ئەمەل قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەت نىيەتتە خالىس بولۇشنىڭ ۋاجىبلىقىغا دەلىلدۇر. ھەدىستە نىيەتنىڭ خالىس بولۇشنى تەكىتلەپ «ئەمەللەر نىيەتكە باغلىقتۇر» (سەھىھۇل بۇخارى 1 - ھەدىس) دېيىلگەن يەنى ھەرقانداق ئەمەل ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن قىلىنسا، (سۈنەتكە ئۇيغۇن بولۇش شەرتى بىلەن) قوبۇل قىلىنىدۇ، ھەر قانداق ئەمەلگە يامان غەرەز ئارىلاشسا، قوبۇل قىلىنمايدۇ.

③ بۇ ئايەت ئىلگىرىكى ئايەتتە بايان قىلىنغان ئىبادەتنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىش دېگەن بۇيرۇقنى تەكىتلەيدۇ. ئىبادەت ۋە ئىتائەت پەقەت ئاللاھنىڭلا ھەققىدۇر، شۇڭا ئىبادەتتە ئاللاھقا باشقىلارنى شېرىك قىلىش جايىز ئەمەس، شۇنىڭدەك ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ئىتائەتكە ھەقىقەت ئەمەس. ئەمما، رەسۇلۇللاھقا ئىتائەت قىلىشنىڭ ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش بولىدىغانلىقىنى ئاللاھ ئۆزى قۇرئاندا بايان قىلغان، شۇ ۋەجىدىن رەسۇلۇللاھقا ئىتائەت قىلغانلىق باشقىلارغا ئەمەس، دەل ئاللاھقا ئىتائەت قىلغانلىق بولىدۇ، ئەمما ئىبادەت ئۇنداق ئەمەس. چۈنكى، ئاللاھتىن باشقا ھەرقانداق كاتتا پەيغەمبەرگىمۇ ئىبادەت قىلىش جايىز بولمايدۇ. پەيغەمبەرگە ئىبادەت قىلىش جايىز بولمىغان يەردە ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق بىر شەخسكە ئىبادەت قىلىش ئەسلا توغرا ئەمەستۇر. شۇڭا، كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىچە مەلۇم شەخسلەرنى ئىلاھىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە دەپ دەۋا قىلىشى ئاساسسىزدۇر. ﴿ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ﴾ ﴿ ئاللاھ ئۇلار (غا چوقۇنۇش) توغرىسىدا ھېچقانداق دەلىل چۈشۈرگەن ئەمەس ﴾. (سۇرە يۇسۇف 40 - ئايەت)

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٥﴾ لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۗ سُبْحٰنَهُ ۗ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۗ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ ۗ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۗ كُلٌّ لِيَجْرِيَ لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٧﴾

ئاللاھنى قويۇپ باشقىلارنى ھىمايىچى قىلىۋالغانلار: «بىز بۇلارغا پەقەت بىزنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرسۇن دەپلا چوقۇنمىز» ① (دەيدۇ). شەكسىزكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلىرى ئۈستىدە (قىيامەت كۈنى) ھۆكۈم چىقىرىدۇ. ②. شەكسىزكى، ئاللاھ ھېچبىر يالغانچىنى ۋە (ئاللاھنىڭ نېمە تلىرىگە) كۈفرلىق قىلغۇچىنى ھىدايەت قىلمايدۇ. ③ [3]. ئەگەر ئاللاھ بالا تۇتۇشنى خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە، مەخلۇقاتىدىن خالىغانى تاللىۋالاتتى. ئاللاھ (بالا تۇتۇشتىن) پاكىتۇر، ④، (بەندىلىرىنى ئۆز قۇدرىتى بىلەن) بويسۇندۇرغۇچى يېگانە ئاللاھتۇر [4]. ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھېكمەت بىلەن ياراتتى. ئۇ كېچىنى كۈندۈزنىڭ ئۈستىگە يۆگەيدۇ ۋە كۈندۈزنى كېچىنىڭ ئۈستىگە يۆگەيدۇ، ⑤، كۈن بىلەن ئاينى (بەندىلىرىنىڭ مەنپەئەتىگە) بويسۇندۇرۇپ بەردى، بۇلارنىڭ ھەرىسى مۇئەييەن ۋاقىتقىچە (ئۆز ئوربىتىسىدا) سەپ قىلىپ تۇرىدۇ. بىلىڭلاركى، ئۇ (يەنى ئاللاھ ئۆز ئىشىدا) غالىبتۇر، (بەندىلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى) بەكمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر [5].

① بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، مەككە مۇشرىكلىرى ئاللاھ تائالانى ياراتقۇچى، رىزىق بەرگۈچى ۋە كائىناتنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچى دەپ ئېتىقاد قىلاتتى. ئۇنداقتا ئۇلار نېمە ئۈچۈن ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەرگە چوقۇناتتى؟ بۇ سوئالغا ئۇلارنىڭ بەرگەن جاۋابىنى قۇرئان كەرىم بۇ يەردە نەقىل قىلدى. مۇشرىكلارنىڭ جاۋابى: بۇلار ئارقىلىق ئاللاھقا يېقىن بولۇشنى ياكى بۇلارنىڭ بىزگە شاپائەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىپ، بۇلارغا چوقۇنمىز. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ سۆزىنى يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلدى: ﴿بۇلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بىزگە شاپائەت قىلغۇچىلاردۇر﴾. (سۈرە يۇنۇس 18 - ئايەت)

② چۈنكى دۇنيادا ھېچكىم ئۆزىنىڭ شېرىكتىن ئىبارەت چوڭ گۇناھنى سادىر قىلىۋاتقانلىقىنى ياكى ئۆزىنىڭ باتىل يولدا كېتىۋاتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلغىلى ئۈنمايدۇ. قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئۆزى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدۇ. ھەر كىمنىڭ قىلمىشىغا قاراپ مۇكاپات ياكى جازا بېرىدۇ.

③ بۇلار يالغانچىلاردۇر. يەنى باتىل مەبۇدلارغا ئىبادەت قىلىپ تۇرۇپ، بۇلار بىزنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدۇ ياكى شاپائەت قىلىدۇ، دېگەن سۆزلىرىدە يالغانچىلاردۇر. ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ، قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىغان كىشىلەرنى مەبۇد قىلىۋالغانلىقىمۇ چوڭ تۈزكۈرلۈك ۋە كۈفۈرلۈقتۇر. بۇنداق يالغانچى ۋە تۈزكۈرلارغا قانداقمۇ ھىدايەت نېسىپ بولسۇن؟

④ جاھىل مۇشرىكلار دەۋا قىلغاندەك ئاللاھ تائالانىڭ بالىلىرى قىزلار بولۇشى كېرەكمۇ؟ ياق، ئەگەر ئاللاھ بالا تۇتۇشنى خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە، مەخلۇقاتىدىن خالىغانى تاللىۋالاتتى ﴿يەنى ئىش ئۇلار دەۋا قىلغاندەك بولمايتتى. لېكىن، ئاللاھ تائالا بالا تۇتۇشتىن يۈكسەك ۋە ئۈستۈندۇر، بالغا موھتاج بولۇشتىن ۋە بارلىق نۇقسانلاردىن پاكىتۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ ﴿ئَكْفَرُ﴾ نىڭ مەنىسى بىر نەرسىنى يەنە بىر نەرسە بىلەن يۆگەش، ئوراش دېمەكتۇر. كېچىنى كۈندۈزنىڭ ئۈستىگە يۆگەيدۇ دېگەننىڭ مەنىسى كېچە كۈندۈزنى ئوراپ ئالىدۇ، ياپىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كۈندۈز كېچىنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ، نەتىجىدە كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقى غايىب بولىدۇ، دېگەن بولىدۇ. كۈندۈزنى كېچىنىڭ ئۈستىگە يۆگەيدۇ دېگەننىڭ مەنىسى كۈندۈز كېچىنى ئوراپ ئالىدۇ، ياپىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كېچە كۈندۈزنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ، نەتىجىدە

كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى غايىب بولىدۇ. بۇ ئۇقۇم تۆۋەندىكى ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشايدۇ: ﴿ ئاللاھ كېچە بىلەن (يەنى كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن) كۈندۈزنى ياپىدۇ.﴾ (سۈرە ئەئراف 54 - ئايەت)

خَلَقَكُمْ مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَنِيَّةً أَنْزَلَ فِي بَطْنٍ أُمَّهَاتِكُمْ خَلَقًا مِّن بَعْدِ خَلْقِ فِي ظُلْمَتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾ إِنَّ تَكْفُرًا فَإِنَّ اللَّهَ عَنِّي عَنْكُمْ

(ئى ئىنسانلار!) ئاللاھ سىلەرنى بىر جاندىن ياراتتى ①، ئاندىن ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ جۈپتىنى (يەنى ھەۋۋانى) ياراتتى ② ۋە چارۋىلاردىن سەككىز تۈرلۈك ئەركەك - چىشى ھايۋاننى سىلەر ئۈچۈن ياراتتى ③. ئاللاھ سىلەرنى ئاناڭلارنىڭ قارىدا بىر ھالەتتىن يەنە بىر ھالەتكە تەرەققىي قىلدۇرۇپ (يەنى ئابىمەنى، ئاندىن لەختە قان، ئاندىن پارچە گۆش باسقۇچلىرىغا بۆلۈپ) ④، ئۈچ قاراڭغۇلۇق ⑤ ئىچىدە يارىتىدۇ، ئەنە شۇ سىلەرنىڭ رەببىڭلار ئاللاھتۇر، پادىشاھلىق ئۇنىڭغىلا خاستۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. (شۇنداق تۇرۇقلۇق، سىلەر ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن) قانداقمۇ بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟ ⑥ [6]. ئەگەر سىلەر (تۈزكۈرلۈك قىلىپ) كاپىر بولساڭلار، (ئۇنتۇماڭلاركى) ئاللاھ سىلەردىن بەھاجەتتۇر ⑦.

① يەنى ئاللاھ تائالا ئۆز قۇدرەت قولى بىلەن ياسىغان ۋە ئۆز روھىدىن پۈۋلىگەن ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ياراتتى. ② يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ جۈپتى ھەۋۋانى ئۇنىڭ سول قوۋرغىسىدىن ياراتتى. بۇ ئۇنىڭ كامالى قۇدرىتىدۇر. چۈنكى، ھەۋۋادىن باشقا ھېچقانداق بىر ئايال قايسىبىر ئادەمنىڭ قوۋرغىسىدىن يارىتىلغان ئەمەس. دېمەك، بۇ يارىتىش باشقا نورمال يارىتىشقا ئوخشىمايدۇ، بۇ ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر. ③ بۇ يەردىكى «سەككىز تۈرلۈك ئەركەك - چىشى چارۋا» سۈرە ئەئام 143 -، 144 - ئايەتلەردە تىلغا ئېلىنغان سەككىز تۈرلۈك چارۋىلار بولۇپ، ئۇلار قويدىن بىر جۈپ، ئۆچكىدىن بىر جۈپ، تۆگىدىن بىر جۈپ ۋە كالىدىن بىر جۈپ يەنى ئەركەك - چىشى بىلەن سەككىز بولىدۇ. بۇ يەردە ﴿ أَنْزَلَ ﴾ (چۈشۈردى) دېگەن پېئىل " خَلَقَ " (ياراتتى) مەنىسىدە كەلگەن، يەنە بىر رىۋايەتكە ئاساسەن ئاللاھ تائالا بۇ ھايۋانلارنى ئاۋۋال جەننەتتە ياراتقان ئاندىن زېمىنغا چۈشۈرگەن، شۇنداق بولغاندا بۇ يەردىكى ﴿ أَنْزَلَ ﴾ (چۈشۈردى) دېگەن پېئىل ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىدە كەلگەن بولىدۇ، ياكى ئۇنى كۆچمە مەنىدە كەلگەن دەپ ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. چۈنكى، بۇ ھايۋانلار ئوت - چۆپسىز ياشىيالمىدۇ، ئوت - چۆپنىڭ ئۆسۈشى ئۈچۈن سۇ بولمىسا بولمايدۇ، سۇ ئاسماندىن چۈشكەن يامغۇردىن ھاسىل بولىدۇ. دېمەك، بۇ ھايۋانلارمۇ ئاسماندىن چۈشۈرۈلگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

④ يەنى ئاناڭلارنىڭ رەھىمىدە بىر قانچە باسقۇچتا بىر ھالەتتىن يەنە بىر ھالەتكە ئۆتكۈزۈپ يارىتىدۇ. يەنى دەسلەپتە ئابىمەنىدىن لەختە قانغا، ئاندىن پارچە گۆشكە ئۆزگەرتىدۇ، ئاندىن سۆڭەكنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا گۆشنى قوندۇرىدۇ، ئاندىن پەي ۋە تومۇرلارنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا جان كىرگۈزىدۇ. مۇشۇ ھەممە باسقۇچلارنى بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئاندىن بىر مۇكەممەل ئىنسان تەييار بولىدۇ.

⑤ ئۈچ قاراڭغۇلۇق بولسا، بىرىنچى: قورساقنىڭ قاراڭغۇلۇقى، ئىككىنچى: بەچىدىن - بالىياتقۇنىڭ قاراڭغۇلۇقى، ئۈچىنچى: بالىنى ئوراپ تۇرىدىغان باش سۈيى پەردىسى ياكى قېپىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن ئىبارەت.

⑥ يەنە بىر مەنىسى: نېمە ئۈچۈن ھەقتىن باتىلغا ۋە ھىدايەتتىن گۈمراھلىق تەرەپكە بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟

⑦ يەنى ئىنسان ئاللاھقا شۈكۈر ئېيتسا، پايدىسى ئۆزىگە بولىدۇ. ئەگەر تۈزكۈرلۈك قىلسا، ئاللاھقا نېمە زىيان؟ ئەگەر پۈتۈن يەر يۈزىدىكى كىشىلەر تۈزكۈرلۈك قىلىپ كاپىر بولۇپ كەتسىمۇ، ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ.

چۈنكى ئاللاھ ھەممىدىن بەھاجەتتۇر. تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە ئىبراھىم 8 - ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن.

وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِن تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥٠﴾ * وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوًّا إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ ۗ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿٥١﴾ أَمَّنْ هُوَ قَلْبُكَ أَمَّا آءَاءَ الْيَلِيلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَّحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ ۗ

ئاللاھ بەندىلىرىنىڭ كاپىر بولۇشىغا رازى بولمايدۇ. ئەگەر سىلەر شۈكۈر قىلساڭلار، ئاللاھ سىلەرنىڭ شۈكۈرۈڭلاردىن رازى بولىدۇ^①، ھېچبىر گۇناھكار باشقا بىرىنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ (يەنى ھەر ئادەم قىلغان گۇناھىغا ئۆزى جاۋابكار بولىدۇ). ئاندىن سىلەر رەببىڭلارنىڭ دەرگاھىغا قايتىسىلەر، شۇ چاغدا ئاللاھ سىلەرگە قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىدۇ. ئاللاھ ھەقىقەتەن دىللاردىكى سىرلارنى تولۇق بىلگۈچىدۇر [7]. ئىنساننىڭ بېشىغا بىرەر كۈلپەت كەلسە، ئۇ رەببىگە يۈزلەنگەن ھالدا دۇئا قىلىدۇ، ئاندىن ئاللاھ (ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ) ئۆز پەزىلىدىن ئۇنىڭغا نېمەت ئاتا قىلغان چاغدا، ئىلگىرى ئۇنىڭغا (كۈلپەتنى كۆتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن) قىلغان دۇئاسىنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ^②، (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرۇش ئۈچۈن ئاللاھقا شېرىكلەرنى كەلتۈرىدۇ، ئېيتقىنىكى، «سەن كۇفرلىقنىڭ بىلەن تۇرۇپ، (بۇ پانىي دۇنيادىن ئازراق) مەنپەئەتلىنىۋالغىن، سەن چوقۇم دوزاخ ئەھلىدىن سەن [8]. (ئاشۇ كاپىر ئادەم ياخشىمۇ؟) ياكى ئاخىرەتتىن (يەنى ئۇنىڭ ئازابىدىن) قورقۇپ، رەببىنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىپ، كېچىنىڭ سائەتلىرىنى سەجدە قىلغان ۋە قىيامدا تۇرغان ھالدا ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزگەن ئادەم (ياخشى)مۇ؟»^③.

① يەنى گەرچە ئىنسان ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن كاپىر بولسىمۇ، چۈنكى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بولماي تۇرۇپ ھېچقانداق ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ، شۇنداقتىمۇ ئاللاھ تائالا كۇفرىنى ياخشى كۆرمەيدۇ ۋە ھېچكىمنى كاپىر بولۇشقا بۇيرۇمايدۇ. ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۇنىڭغا شۈكۈر قىلىش بىلەن ھاسىل بولىدۇ، كاپىر بولۇش بىلەن ئەمەس. دېمەك، ئۇنىڭ ئىرادىسى باشقا نەرسە بولسا، ئۇنىڭ رازىلىقى باشقا بىر نەرسىدۇر. بۇ نۇقتا ئىلگىرىمۇ بىر قانچە سۈرىدە بايان قىلىندى. سۈرە نەمل 65 - ئايەتنىڭ شەرھىسىگە قارالسۇن.

② ياكى بېشىغا كەلگەن كۈلپەتنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ. ئىلگىرى ئۇ كۈلپەتنى كۆتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن باشقىلارنى قويۇپ، يالغۇز ئاللاھقا دۇئا قىلاتتى، يېلىناتتى. يەنە بىر مەنىسى ئۇ ئۆزى دۇئا قىلغان ۋە يېلىنغان رەببىنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ، ئاندىن يەنە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشكە باشلايدۇ.

③ دېمەك يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مۇشرىك ۋە كاپىر بىلەن تەقۋادار ئادەم باراۋەر بولامدۇ؟ ياق، ھەرگىز باراۋەر بولمايدۇ. بۇ تەقۋادار ئادەم مەيلى قىيىنچىلىقتا بولسۇن ياكى خۇشاللىقتا بولسۇن، ئاللاھ تائالاغا دۇئا قىلىپ تۇرىدۇ، كېچىلىرى ئاللاھنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقى ۋە ئىتائەتمەنلىكىنى ئىزھار قىلىپ، ناماز ئوقۇپ تۇرىدۇ. ئۇ ئاخىرەت ئازابىدىن قورقۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا رەببىنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىپ تۇرىدۇ. ئىماننىڭ ئاساسى بولغان قورقۇش بىلەن ئۈمىد ئىچىدە ياشايدۇ. دېمەك، بۇ ئىككى خىل ئادەم ھەرگىز باراۋەر بولمايدۇ. بۇ ھەقتە مۇنداق ھەدىس بار: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەكراتقا چۈشۈپ قالغان بىر ئادەمنىڭ قېشىغا كىردى ۋە ئۇنىڭغا: «ھالىڭ قانداقراق؟» دېدى. ئۇ: ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىۋاتىمەن، گۇناھىم تۈپەيلى ئازابتىن قورقۇۋاتىمەن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئورۇندا بىر بەندىنىڭ دىلىغا ئۈمىد ۋە قورقۇش جەم بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئۈمىد قىلغان نەرسىسىنى بېرىدۇ ۋە قورقۇنچىسىدىن خاتىرجەم قىلىدۇ» دېدى. (سۈنەنى تىرمىزى 983 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 4261 - ھەدىس)

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ① قُلْ يَاعِبَادِ الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَأَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةٌ ②

(ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟» ① پەقەت (ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرىلا ئىبرەت ئالدىڭ! ② [9]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «(ئاللاھ دېدىكى) ئى ئىمان ئېيتقان بەندىلىرىم! پەرۋەردىگارىڭلارغا تەقۋادارلىق قىلىڭلار. ③. بۇ دۇنيادا (ئەمەل - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغانلار (ئاخىرەتتە) ياخشىلىققا (يەنى جەننەتكە) ئېرىشىدۇ. ④. ئاللاھنىڭ زېمىنى كەڭدۇر (كاپىرلار ئارىسىدىن شۇ يەرگە ھىجرەت قىلىڭلار). ⑤.

① يەنى ئاللاھ تائالا ۋەدە قىلغان جازا ۋە مۇكاپاتنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىدىغانلار بىلەن ئۇنى بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولمايدۇ. بىرى ئالىم، يەنە بىرى جاھىلدۇر. ئىلىم بىلەن جاھالەت ئوتتۇرىسىدا پەرق بولغاندەك، ئالىم بىلەن جاھىل ئوتتۇرىسىدا پەرق بار، ئۇلار ئوخشاش ئەمەس. يەنە ئالىم بىلەن جاھىل ھەققىدە كەلتۈرۈلگەن بۇ مىسالدىن شۇنى چۈشەندۈرۈش مەقسەتكى، بۇ ئىككىسى باراۋەر بولمىغاندەك، ئاللاھقا بويسۇنغانلار بىلەن بويسۇنمىغانلار باراۋەر بولمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭ مەنىسىنى مۇنداق بايان قىلدى: ئالىم دېگەن ئىلىمگە ئەمەل قىلغان كىشىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئۆگەنگەن ئىلىمدىن مەنپەئەت ئالىدۇ. ئەمما ئەمەل قىلمىغان كىشى ئالىم ھېسابلانمايدۇ، بۇ ئېتىبار بىلەن بۇ يەردىكى مىسال ئەمەل قىلغۇچى بىلەن ئەمەل قىلمايدىغان كىشىنى كۆرسىتىدۇ، بۇ ئىككىسى باراۋەر بولمايدۇ.

② ساغلام ئەقىل ئىگىلىرى بولسا، كاپىرلار ئەمەس، بەلكى مۇئمىنلەردۇر. كاپىرلار ئۆزلىرىنى دانىشمەن ۋە ئەقىل ئىگىلىرى دەپ ئويلايدۇ، لېكىن، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەقىلىنى ئىشلىتىپ، تەپەككۈر قىلمايدۇ، ۋەز - نەسەھەت ۋە ئىبرەت ئالمايدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار گويا چاھارپايىلارغا ئوخشاش ئەقىل - ئىدراكتىن مەھرۇمدۇر.

③ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىش، چەكلىمىلەردىن يىراق تۇرۇش، ئىبادەت ۋە ئىتائەتنى خالىس ئۇنىڭ ئۈچۈن قىلىش بىلەن تەقۋادارلىق قىلىڭلار.

④ بۇ تەقۋادارلىقنىڭ پايدىسىدۇر. «ياخشىلىققا ئېرىشىدۇ» يەنى جەننەت ۋە ئۇنىڭ ئەبەدىي نېمەتلىرىگە ئېرىشىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: «ياخشىلىققا» دېگەن سۆزنى «بۇ دۇنيادا» بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ تەپسىر قىلغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى «(ئەمەل - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغانلار بۇ دۇنيادا ياخشىلىققا ئېرىشىدۇ» دېگەن بولىدۇ، يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا دۇنيادا ساغلاملىق، باياشات تۇرمۇش، مۇۋەپپەقىيەت ۋە باشقا نېمەتلەرنى ئاتا قىلىدۇ. لېكىن ئالدىنقى ئۇقۇم ئەڭ توغرا.

⑤ بۇ ئايەت مۇنداق بىر مۇھىم ئىشقا ئىشارە قىلىدۇكى، ئەگەر ئۆز ۋە تىنىڭلاردا ئىماننىڭ تەقەززاسى بويىچە تەقۋادارلىق بىلەن ياشاش قىيىن بولسا، ئۇ يەردە تۇرىۋېرىش ياخشى ئەمەس، بەلكى ئۇ يەردىن ھىجرەت قىلىپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئۇيغۇن شەكىلدە ھايات كەچۈرەلەيدىغان، ئىمان ۋە تەقۋادارلىق يولىدا توسالغۇغا ئۇچرىمايدىغان جايلارغا كۆچۈپ كېتىش لازىم.

إِنَّمَا يُوقِي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١١﴾ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿١٢﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٣﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٤﴾ قُلِ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ﴿١٥﴾ فَأَعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

پەقەت سەۋر قىلغۇچىلارغا ئۇلارنىڭ مۇكاپاتى ھېسابسىز بېرىلىدۇ»^① [10]. ئېيتقىنىكى، «مەن دىننى ئاللاھ ئۈچۈن خالىس قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدۇم» [11]. ھەمدە (بۇ ئۈمەتنىڭ ئىچىدە) مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلى بولۇشقا بۇيرۇلدۇم»^② [12]. ئېيتقىنىكى، «ئەگەر مەن رەببىمگە ئاسىيلىق قىلسام، شۈبھىسىزكى، (قىيامەت كۈنىدىن ئىبارەت) بۈيۈك كۈننىڭ ئازابىدىن قورقمەن» [13]. ئېيتقىنىكى، «مەن دىننى ئاللاھ ئۈچۈنلا خالىس قىلىپ ئىبادەت قىلىمەن» [14]. (ئى مۇشرىكلار!) سىلەر ئاللاھنى قويۇپ خالىغىنىڭلارغا چوقۇنۇڭلار!» ئېيتقىنىكى، «ھەقىقىي زىيان تارتقۇچىلار قىيامەت كۈنى ئۆزلىرىنى ۋە ئائىلىسىدىكىلەرنى زىيانغا ئۇچراتقۇچىلاردۇر. بىلىڭلاركى، ئەنە شۇ ئوپىچۇق زىياندۇر» [15].

① شۇنىڭدەك ئىمان ۋە تەقۋدارلىق يولىدا قىيىنچىلىق ۋە مۇشكۈلۈكلەرگە دۇچار بولۇشتىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. بۇ يولدا نەپسنىڭ خاھىشى ۋە ھۇزۇر - ھالاۋىتىدىن كېچىشكە توغرا كېلىدۇ، بۇنداق ئەھۋاللارغا سەۋر قىلىش لازىم. شۇ ۋەجىدىن بۇ يەردە سەۋر قىلغۇچىلارنىڭ پەزىلىتى بايان قىلىندى. ئۇلارغا سەۋر قىلغانلىقى ئۈچۈن شۇ قەدەر تولۇق ۋە مۇكەممەل مۇكاپات بېرىلىدۇكى، ئۇنى ھېسابلاش مۇمكىن ئەمەس، يەنى ئۇلارغا چەكسىز ۋە ھېسابسىز مۇكاپات بېرىلىدۇ. چۈنكى، ھېسابلىغىلى بولىدىغان نەرسە چەكلىك بولىدۇ، چەكسىز نەرسىنى ساناش ۋە ھېسابلاش مۇمكىن ئەمەس. مانا بۇ ھەربىر مۇسۇلمان ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىشى لازىم بولغان سەۋرنىڭ كاتتا پەزىلىتىدۇر. شۇڭا سەۋرسىزلىك قىلىپ، ۋاپاساش ۋە قاقشاش بىلەن باشقا كەلگەن كۈلپەت كۆتۈرۈلۈپ كەتمەيدۇ، بەلكى سەۋر قىلغانلىق بەدىلىگە ئېرىشىدىغان ئەجىر ۋە مەنپەئەتتىن مەھرۇم قالىدۇ. سەۋرسىزلىكتىن كۈلپەت تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كۆتۈرگىلى بولمايدىغان ياكى بەرداشلىق بەرگىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يېتىشى مۇمكىن. ئاللاھ تائالا سەۋر قىلغانلارغا ھېسابسىز مۇكاپاتنى ۋەدە قىلغان تۇرسا، ئىنسان ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن نېمىشقا غەيرەت قىلمىسۇن؟

② مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلى بولۇشنىڭ مەنىسى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەممىدىن ئاۋۋال ئاتا - بوۋىلارنىڭ دىنىغا خىلاپ ھالدا ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشقا دەۋەت قىلغان ئىدى.

لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَعْبَادِ فَاتَّقُونَ ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ أَجْتَنَبُوا الظُّلُمَاتِ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿٦٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْأُولَاءُ ﴿٦٨﴾ أَفَمَن حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنت تُنقِذُ مَن فِي النَّارِ ﴿٦٩﴾

ئۇلارنى ئۈستىدىنمۇ قاتمۇقات ئوت، ئاستىدىنمۇ قاتمۇقات ئوت ئوربۇلدۇ، ئاللاھ بەندىلىرىنى شۇ (ئازاب) بىلەن قورقتىدۇ» ②. ئى بەندىلىرىم! مەندىن قورقۇڭلار! [16]. تاغۇتقا (ساختا ئىلاھلارغا) چوقۇنۇشتىن يىراق بولغانلارغا، ئاللاھقا (ۋە ئۇنىڭ ئىبادىتىگە) قايتقانلارغا (بۇ دۇنيادا ھىدايەت، ئاخىرەتتە جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بېرىلىدۇ. (ئى پەيغەمبەر!) سۆزگە قۇلاق سېلىپ، ئۇنىڭ ئەڭ ياخشىسىغا ③ ئەگىشىدىغان بەندىلىرىمگە خۇش خەۋەر بەرگىن. ئەنە شۇلار ئاللاھ ھىدايەت قىلغان كىشىلەردۇر، ئەنە شۇلار (ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرىدۇر ④ [17-18]. (ئۆزىنىڭ كاپىرلىقى تۈپەيلىدىن) ئازاب ۋەدىسى تېگىشلىك بولغان ئادەم (چوقۇم دوزاخقا كىرىدۇ) ⑤، (ئى پەيغەمبەر!) سەن (ئاشۇنداق) دوزاختىكى ئادەمنى قۇتقۇزالمىسەن؟ ⑥ [19].

① ﴿ظُلَلٌ﴾ "ظُلَّةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، سايە مەنسىدە. ئۇ بۇ يەردە قاتمۇقات ئوتنى بىلدۈرۈپ كەلگەن يەنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىنمۇ قاتمۇقات ئوت، ئاستىدىنمۇ قاتمۇقات ئوت بولىدۇ، ئوت ئۇلارنى ئوراپ ئالىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)
 ② يەنى ئەنە شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان «ئوپچۇقۇ زىيان ۋە قاتمۇقات ئازاب» بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ بىلەن بەندىلىرىنى، ئىتائەت يولىنى تاللاپ، يامان ئاقىۋەتتىن ساقلىنىپ قالسۇن دەپ، ئاگاھلاندۇرىدۇ.
 ③ ﴿أَحْسَنَ﴾ «ئۇنىڭ ئەڭ ياخشىسى» دېگەن ئەمەلنىڭ ئەۋزىلى، تولۇقى ۋە مۇكەممەلەرگە ياكى بۇيرۇلغان ئىشلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى، كۈچلۈك ئىرادە تەلەپ قىلىدىغان بۈيۈك ئىش، قىلىش ئەزىمەتلىك ھېسابلىنىدىغان، قىلماسلىقىمۇ رۇخسەت قىلىنغان ئىشنىڭ ئەزىمەتلىك ھېسابلىنىدىغىنى ۋە جازالاشنىڭ ئورنىغا ئەپۇ قىلىۋېتىشنى كۆرسىتىدۇ.

④ چۈنكى ئۇلار ئەقىلدىن توغرا پايدىلانغانلاردۇر. باشقىلار بولسا، بېرىلگەن ئەقىلدىن پايدىلانمىغانلاردۇر.

⑤ يەنى ئۇ تەقدىردە ۋە ئاللاھنىڭ ئىلمى ئەزەلىيىسىدە ئازابقا لايىق بولىدىغانلىقى ئېنىق بولغان، شۇنداقلا كۈفەرلىقتا، زۇلۇم قىلىشتا، گۇناھ قىلىشتا ۋە باشقىلارنىڭ ھەققىگە تاجاۋۇز قىلىشتا ئاخىرقى چەككە يەتكەن، ئۇنىڭدىن قايتىش مۇمكىن بولماي قالغان، گۇناھ - مەئسىيەتلەرگە چۆمگەن، شۇنىڭ بىلەن دوزىخى بولغان ئادەمدۇر. مەسىلەن: ئەبۇ جەھىل ۋە ئاس ئىبنى ۋائىل قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

⑥ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قەۋمىنىڭ بىرىمۇ قالماي ھەممە كىشىنىڭ مۇسۇلمان بولۇشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىپ دېيىلىدىكى، سېنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىڭ ئۆز جايىدا توغرا ھەم ئورۇنلۇق، ئەمما تەقدىر - قىسمىتى غالىپ كېلىپ، ئازاب ۋەدىسى تېگىشلىك بولغان دوزىخىنى ئازابتىن قۇتقۇزالمىسەن؟ ياق، قۇتقۇزالمىسەن.

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرْفٌ مِّنْ فَوْقِهَا غُرْفٌ مَّبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَعَدَّ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنْبِيعٌ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيَجُ فَتَرْتَبُهُ مُصَفَّرًا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَمًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

ئەمما (دۇنيادا) رەببىدىن قورققانلار ئۈچۈن (جەننەتتە) قەۋەت - قەۋەت سېلىنغان، ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان ئالىي سارايلار بار^①، (بۇ) ئاللاھنىڭ ۋەدىسىدۇر، ئاللاھ ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ^② [20]. (ئى يەيغەمبەر!) كۆرمىدىڭمۇ؟ ئاللاھ ئاسماندىن سۇ چۈشۈرىدۇ. ئاندىن ئۇنى يەرگە سىڭدۈرۈپ بۇلاقلارنى پەيدا قىلىدۇ^③. ئاندىن ئاللاھ ئۇنىڭ بىلەن رەڭگارەڭ زىرائەتلەرنى ئۈندۈرىدۇ^④، ئاندىن ئۇ (زىرائەتلەر) قۇرۇيدۇ، ئۇنىڭ سارغىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرسەن. ئاندىن ئۇنى شاخ - شۇمبىغا ئايلاندۇرىدۇ^⑤، شەكسىزكى، بۇلاردا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئەلۋەتتە بىر پەند - نەسەت بار^⑥ [21].

① دېمەك جەننەتتە يۇقىرى - تۆۋەن دەرىجىلەر بولىدۇ. خۇددى بۇ دۇنيادا قەۋەت - قەۋەت بىنالار بولغاندەك، جەننەتتىمۇ دەرىجىلەر بويىچە قەۋەتمۇقەۋەت ئۈستى - ئۈستىگە سېلىنغان ئالىي بىنالار بولىدۇ. كىشىلەر دەرىجىلىرىگە ئاساسەن چوڭ - كىچىك ھەشەمەتلىك بىنالارغا ئىگە بولىدۇ. بۇ بىنالارنىڭ ئاستىدىن جەننەت ئەھلىنىڭ خاھىشى بويىچە سۈت، ھەسەل، سۇ ۋە شارابتىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدۇ.

② يەنى ئاللاھنىڭ مۇئىن بەندىلىرىگە قىلغان ۋەدىسى چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئاللاھ ۋەدىسىگە ھەرگىز خىلاپلىق قىلمايدۇ.

③ ﴿يَنْبِيعٌ﴾ "يَنْبُوعٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قۇدۇق، بۇلاق مەنىسىدە. يەنى سۇ ئاسماندىن قار ۋە يامغۇر شەكلىدە چۈشىدۇ، ئاندىن زېمىنغا سىڭىپ كېتىدۇ، ئاندىن ئۇ سۇ بۇلاقلار ئارقىلىق يەر يۈزىگە چىقىدۇ، بۇلاقلاردىن چىققان سۇ كۆللەر ۋە دەريالارغا قۇيۇلىدۇ.

④ يەنى بىر خىل سۇ بىلەن شەكلى، تەمى، پۇرىقى ۋە پايدىلىرى خىلمۇخىل بولغان زىرائەتلەرنى ئۈندۈرىدۇ.

⑤ زىرائەتلەر ياپ - يېشىل كۆركەم بولغاندىن كېيىن، سارغىيىدۇ ئاندىن قۇرۇپ كېتىدۇ. ئاندىن قۇرۇپ كەتكەن ياغاچ پارچە - پارچە بولۇپ كەتكەندەك، قۇرۇق شاخ - شۇمبىغا ئايلىنىپ، پارچىلىنىپ تۈگەيدۇ.

⑥ يەنى ئەقىل ئىگىلىرى بۇنىڭدىن دۇنيانىڭمۇ شۇ زىرائەتكە ئوخشاش ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدۇ، دۇنيامۇ تېزلا تۈگەيدۇ، پانىيلىققا ۋە زاۋاللىققا يۈزلىنىدۇ. دۇنيادىكى بۇ گۈزەل باغلار، زىرائەتلەر، ئىمارەتلەر، باياشات تۇرمۇش ۋە ھۇزۇر - ھالاۋەتلەرنىڭ ھەممىسى ۋاقىتلىقتۇر. ئىنسان بۇ نەرسىلەرگە كۆڭۈل بەرمەسلىكى لازىم. بەلكى، ئۆلۈمنىڭ تەييارلىقى بىلەن مەشغۇل بولۇشى لازىمكى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ھايات مەڭگۈلۈكتۇر. ئۇنىڭ ئاخىرى يوق، تۈگىمەستۇر. بەزى مۇپەسسەلەر مۇنداق دەيدۇ: يۇقىرىدىكى مىسال قۇرئان كەرىم بىلەن مۇئىنلەرنىڭ دىللىرىنىڭ مىسالمدۇر. ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا ئاسماندىن قۇرئان كەرىمنى چۈشۈرۈپ، ئۇنى مۇئىنلەرنىڭ دىللىرىغا ئورۇنلاشتۇرىدۇ. بۇ دىللاردىكى قۇرئاننىڭ تەسىرى ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىدە گۈزەل ئەخلاق ۋە دىن شەكلىدە نامايەن بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئىمانى تېخىمۇ كۈچىيىپ، پەزىلەتتە بەزىلىرى بەزىلىرىدىن ئېشىپ كېتىدۇ. ئەمما، قەلبىدە كېسەل بار كىشىلەر خۇددى زىرائەت قۇرۇپ كەتكەندەك قۇرۇپ كېتىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّن رَّبِّهِ ۗ فَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ فُلُوبُهُمْ مِّن ذِكْرِ اللَّهِ أَوْلَيْكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٣﴾ اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي بِهِ ۖ مَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُضَلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن هَادٍ ﴿٣٤﴾

ئاللاھ كۆڭلى - كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچقان ۋە بۇنىڭ سايىسىدا رەببىنىڭ نۇرى (ھىدايتى) ئۈستىدە بولغان ئادەم (دىلى قېتىپ كەتكەن ئازغۇن ئادەم بىلەن) ئوخشاشمۇ؟^① ئاللاھنىڭ زىكرى (قۇرئان)دىن يۈز ئۈرۈگەنلىكتىن دىللىرى قېتىپ كەتكەنلەرنىڭ ھالىغا ۋاي! ئەنە شۇلار ئوپئوچۇق ئازغۇنلۇقتىدۇر [22]. ئاللاھ ئەڭ گۈزەل سۆز (قۇرئان)نى (ئايەتلىرى) بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان^②، (مەزمۇنلىرى) تەكرارلىنىدىغان بىر كىتاب قىلىپ نازىل قىلدى. (ئۇ تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا) رەببىدىن قورقىدىغان كىشىلەرنىڭ بەدەنلىرى ئۇنىڭ (تەسىرى)دىن تىترەپ كېتىدۇ^③، ئاندىن ئۇلارنىڭ بەدەنلىرى ۋە دىللىرى ئاللاھنىڭ زىكرىگە (يۈزلىنىپ) يۇمشايدۇ (ئارام تاپىدۇ)^④. ئەنە شۇ ئاللاھنىڭ ھىدايتىدۇر. ئاللاھ شۇ (قۇرئان) بىلەن خالىغان ئادەمنى توغرا يولغا يېتەكلەيدۇ، ئاللاھ ئازدۇرغان ئادەمگە ھېچبىر يول كۆرسەتكۈچى بولمايدۇ [23].

① ئاللاھ تائالا ھەقىقىي قوبۇل قىلىشقا ۋە توغرا يولدا مېڭىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلىپ، كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچقانلىقى ئۈچۈن، رەببىنىڭ ھىدايت نۇرى ئۈستىدە بولغان ئادەم دىلى تاشتەك قېتىپ كەتكەنلىكتىن ھىدايەتكە ئېچىلمىغان ۋە گۇمراھلىق قاراڭغۇلىقىدا ئېزىقىپ يۈرگەن ئادەم بىلەن ئوخشاش بولامدۇ؟

② ﴿أَحْسَنَ الْحَدِيثِ﴾ «سۆزلەرنىڭ ئەڭ چىرايلىقى، ئەڭ گۈزەل سۆز» دېگەندە قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «(ئايەتلىرى) بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان» دېگەننىڭ مەنىسى ئۇنىڭدىكى بارلىق سۆز - ئىبارىلەر مەنىلىرىنىڭ چوڭقۇرلىقى ۋە توغرىلىقىدا، تەبىرىلەش ئۇسۇللىرىنىڭ كۈچلۈكلىكى ۋە گۈزەللىكىدە، پاساھەتتە بىر - بىرىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، بۇ قۇرئانمۇ ئاللاھ نازىل قىلغان ئىلگىرىكى كىتابلارغا ئوخشايدۇ. ﴿مَثَانِي﴾ ئۇنىڭدىكى قىسسىلەر، ۋەقەلەر، ۋەز - نەسەھەت ۋە ئەھكاملار تەكرار - تەكرار بايان قىلىنىدۇ.

③ چۈنكى، ئۇلار ئىتائەت قىلمىغانلارغا تەييارلانغان ئازاب ۋەدىلىرى، تەنبىھ ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلارنى چۈشۈنىدۇ.

④ يەنى ئاللاھنىڭ رەھىمىتى، مەغپىرىتى، پەزلى - كەرىمىگە بولغان ئۈمىد ئۇلارنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالغاندا، دىللىرى ۋە تەنلىرى يۇمشايدۇ، تەسكىن تاپىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھنىڭ زىكرى بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئەۋلىيا بەندىلىرىنىڭ سۈپىتىدۇر. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى: ئاللاھتىن قورقۇپ، يۈرەكلىرى تىترەيدىغان، كۆزلىرىدىن ياش تۆكىدىغان، ئاللاھ تائالانىڭ زىكرى بىلەن كۆڭۈللىرى تەسكىن تاپىدىغان كىشىلەر، دەپ سۈپەتلىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنى: ئەقلىدىن ئادىشىدىغان، ھۇشىدىن كېتىدىغان، ھېس - تۇيغۇلىرىنى يوقىتىدىغان كىشىلەر، دەپ سۈپەتلىمىدى. چۈنكى، بۇ خىل سۈپەتلەر پەقەت بەدئەتچىلەردە بولىدۇ. بەدئەتچىلىك شەيتان تەرىپىدىندۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: مۇئمىنلەر بۇ ھەقتە باشقىلاردىن تۆۋەندىكى بىر نەچچە جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. بىرىنچىسى، مۇئمىنلەر تىلاۋەت قىلىنغان ئايەتلەرنى ئاڭلايدۇ، گۇناھكارلار ناخشا - مۇزىكا ئاڭلايدۇ. مەسىلەن: (بەزى بەدئەتچىلەر شېرىك ئەقىدىلەرگە تولغان قوشاق ۋە غەزەللەرنى ئاڭلايدۇ). ئىككىنچىسى، مۇئمىنلەرگە قۇرئان تىلاۋەت قىلىنسا، مەنىسىنى چۈشۈنۈپ، ھېيىقىش، قورقۇش، ئۈمىد، مۇھەببەت، چۈشەنچە ۋە ئىلىم ئىلكىدە يىغلاپ تۇرۇپ سەجدە قىلىدۇ. كاپىرلارغا قۇرئان تىلاۋەت قىلىنسا، غوغۇغا كۆتۈرۈپ، ئويۇن - كۈلكە بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. ئۈچىنچىسى، مۇئمىنلەر قۇرئاننى ئاڭلىغان ۋاقىتتا جىم تۇرۇپ، ئەدەپ ۋە كەمتەرلىك بىلەن بېرىلىپ ئاڭلايدۇ. مانا بۇ ساھابە كىراملارنىڭ گۈزەل ئادىتى

ئىدى. ئۇلار ئاللاھنىڭ كالامىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلاۋىتى ئارقىلىق ئاڭلىغاندا، بەدەنلىرى تىترەپ كېتەتتى، دىللىرى ئاللاھنىڭ زىكرىگە يۈمشايتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

أَقْمَنَ يَتَّقِي بَوَّجْهَهُ سَوْءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَآتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾

قىيامەت كۈنى قاتتىق ئازابنى يۈزى بىلەن مۇداپىئە قىلىشقا تىرىشىدىغان ئادەم (ئازابقا دۇچار بولمايدىغان ئادەم بىلەن ئوخشاشمۇ؟) (ئۇ كۈندە) زالمىلارغا (يەنى كاپىرلارغا): «قىلغان گۇناھىڭلارنىڭ جازاسىنى تېتىڭلار» (دېيىلىدۇ) ① [24]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلاردىن (يەنى قەۋمىڭدىن) ئىلگىرى ئۆتكەنلەرمۇ (پەيغەمبەرلىرىنى) ئىنكار قىلغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا ئويلىمىغان يەردىن ئازاب كەلگەن ئىدى ② [25]. ئاللاھ ئۇلارغا بۇ دۇنيادا خارلىقنى تېتىتتى. ئاخىرەتنىڭ ئازابى تېخىمۇ چوڭدۇر ③. ئەگەر ئۇلار (ئاخىرەتنىڭ ئازابىنى) بىلسە ئىدى (ئەلۋەتتە ۋەز - نەسەھەت ئالغان بولاتتى) [26]. شەكسىزكى، بىز كىشىلەرنى ۋەز - نەسەھەت ئالسۇن دەپ، بۇ قۇرئاندا ئۇلارغا تۈرلۈك مىساللارنى بايان قىلدۇق ④ [27]. ئۇلارنى تەقۋادار بولسۇن دەپ، ھەرقانداق قىڭغىرلىقتىن (نۇقساندىن) خالىي بولغان، ئەرەبچە قۇرئاننى (نازىل قىلدۇق) ⑤ [28].

① يەنى مەزكۇر ئادەم، قىيامەت كۈنى قورقۇنچتىن پۈتۈنلەي ئەمىن بولغان ئادەمگە ئوخشاشمۇ؟ بۇ ئايەتتىكى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان ئىبارىنى كەلتۈرگەندىن كېيىن مۇشۇنداق ئۇقۇم چىقىدۇ.

② ۋە ئۇلارنى بۇ ئازابتىن ھېچكىم قۇتقۇزالمىدى.

③ بۇ ئايەتتە مەككە مۇشرىكلىرىغا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلدى. ئىلگىرىكى ئۈممەتلەر پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قالدى. ئەمدى سىلەر پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ۋە ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلىنى ئىنكار قىلىۋاتسىلەر، سىلەرمۇ بۇ قىلمىشىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىدىن قورقۇشۇڭلار كېرەك.

④ يەنى كىشىلەرگە چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ھەر خىل مىساللار بايان قىلدۇق. بۇنىڭدىن مەقسەت بۇ سۆزلەر ئۇلارنىڭ زېھنىدىن ئورۇن ئالسۇن ۋە ئۇلار نەسەھەت ئالسۇن ئۈچۈندۇر.

⑤ يەنى كىشىلەر قۇرئاندا بايان قىلىنغان ئاگاھلاندۇرۇشلاردىن ساقلىنىپ، ۋەدە قىلىنغان مۇكاپاتلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئەمەل قىلسۇن دەپ، ئۇنى ئوچۇق ئەرەب تىلىدا چۈشۈردۇق، ئۇنىڭدا ھېچ ئەگرىلىك، نۇقسان ۋە شەك - شۈبھە يوقتۇر.

صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَكِّسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٤١﴾

ئاللاھ (سەلەرگە مۇنداق) بىر مىسال كەلتۈردى: بىر قۇل بولۇپ، ئۇنىڭ بىر - بىرى بىلەن (ئىشقا سېلىشنى) تالىشىدىغان نۇرغۇن شېرىك خوجايىنلىرى بار (ئۇنى بىرى بىر ئىشقا، يەنە بىرى باشقا بىر ئىشقا بۇيرۇيدۇ، ئۇ كىمنى رازى قىلىشنى بىلەلمەي قالىدۇ)، يەنە بىر قۇل بولۇپ، ئۇ بىرلا خوجايىنى بار، بۇ ئىككىسىنىڭ ھالى ئوخشاش بولامدۇ؟ ① (ياق، ھەرگىز ئوخشاش بولمايدۇ). جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر! ② ئەمما كىشىلەرنىڭ تولىسى (ھەقىقەتنى) بىلمەيدۇ ③ [29]. (ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، سەن ۋاپات بولسەن، ئۇلارمۇ چوقۇم ئۆلىدۇ [30]. (ئى ئىنسانلار!) شۇنىڭدىن كېيىن سىلەر چوقۇم قىيامەت كۈنى رەببىڭلارنىڭ ھۇزۇرىدا بىر - بىرىڭلار بىلەن دەۋالاشسىلەر ④ [31].

① بۇ ئايەتتە (ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىغان) مۇشېرىك بىلەن (پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان) مۇخلىس مۇئىمىنىڭ مىسالى بايان قىلىندى. يەنى بىر قۇل بولۇپ، ئۇنىڭ بىر قانچە خوجايىنى بار، خوجايىنلار ئىگىدارچىلىقتا شېرىك بولغانلىقتىن، بۇ قۇلنى ئىشقا سېلىشتا ئۆزئارا جېدەللىشىپ تۇرىدۇ. يەنە بىر قۇل بولۇپ، ئۇنىڭ پەقەت بىرلا خوجايىنى بار، ئۇنىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىشتا ھېچكىمنىڭ شېرىكچىلىكى يوق، بۇ ئىككى قۇل باراۋەر بولامدۇ؟ ياق، ئەلۋەتتە باراۋەر بولمايدۇ. شۇنىڭدەك ئاللاھقا باشقا مەبۇدلارنىمۇ شېرىك قىلىپ ئىبادەت قىلىدىغان مۇشېرىك بىلەن بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان، ئۇنىڭغا ھېچكىمنى شېرىك قىلمايدىغان مۇخلىس مۇئىمىن باراۋەر بولمايدۇ.

② بۇ مىساللار بىلەن كىشىلەرگە پاكىت تۇرغۇزغان ئاللاھقا ھەمدۇسانلار بولسۇن.

③ شۇ ۋەجىدىن يەنى بىلمىگەنلىكتىن ئۇلار ئاللاھقا تائالاغا شېرىك كەلتۈرىدۇ.

④ يەنى ئى پەيغەمبەر! سەنمۇ ۋە ساڭا قارشى تۇرغانلارمۇ چوقۇم ئۆلۈم شەرىپىنى ئىچىدۇ، بۇ دۇنيادىن ئايرىلىپ، ئاخىرەتتە بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا كېلىدۇ. دۇنيادا سىلەردىن كىمنىڭ تەۋھىد ئۈستىدە، كىمنىڭ شېرىك ئۈستىدە ئىكەنلىكى ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىلمىغان ئىدى، سىلەر ئۇ ھەقتە دەتالاش قىلىپ تۇراتتىڭلار، ئاخىرەتتە مەن بۇ ھەقتە ھۆكۈم چىقىرىمەن. تەۋھىدچى مۇخلىس مۇئىمىنلەرنى جەننەتكە كىرگۈزۈمەن، ئىنكارچى، مۇشېرىك، پەيغەمبەرلەرنى يالغانچىغا چىقارغان كاپىرلارنى دوزاخقا تاشلايمەن.

بۇ ئايەتتىن يەنە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپات بولىدىغانلىقى ئىسپاتلىنىدۇ. سۈرە ئال ئىمران 144 - ئايەتتىنمۇ ئۇنىڭ ۋاپات بولىدىغانلىقى ئىسپاتلانغان ئىدى. ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغان ۋاقىتتا، ئۇنىڭ راستتىنلا ۋاپات بولغانلىقىغا باشقىلارنى قايىل قىلىش ئۈچۈن، بۇ ئايەتلەرنى دەلىل قىلغان ئىدى. بۇنىڭغا ئاساسەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئالەمى بەرزەختە خۇددى دۇنيادىكىگە ئوخشاش ھالەتتە ياشايدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىش خاتا ۋە قۇرئاننىڭ ئايىتىگە خىلاپتۇر. توغرا ئېتىقاد شۇكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالاممۇ باشقا ئىنسانلارغا ئوخشاش ۋاپات بولغان، شۇڭا ئۇ باشقىلارغا ئوخشاش دەپنە قىلىنغان، ئۇنىڭ ئالەمى بەرزەختە ئىكەنلىكى شەكسىز، ئەمما قايسى ھالەتتە ئىكەنلىكى بىزگە نامەلۇم، ئەمما ئۇنىڭغا قەبرىدە قايتا دۇنيا ھاياتى ئاتا قىلىنمىغان. ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ سالامى ۋە رەھمىتى بولسۇن.

* فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ ۖ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ ذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

ئاللاھقا يالغاننى چاپلىغان ①، ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) كەلگەن ھەق دىننى ② ئىنكار قىلغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ (ئۇنداق) كاپىرلارغا جەھەننەمدە ئورۇن يوقمۇ؟ [32]. ھەق دىننى ئېلىپ كەلگەن كىشى ③ ۋە ئۇنى ئېتىراپ قىلغان كىشىلەر ④ – ئەنە شۇلار تەقۋادارلاردۇر [33]. ئۇلارغا رەببىنىڭ دەرگاھىدا ئۆزلىرى خالىغان نېمەتلەر بار ⑤. مانا بۇ بۇرۇن قىلىپ قويغان ئەڭ يامان ئىشلىرىنى ئاللاھنىڭ ئۇچۇرۇۋېتىشىنى ۋە قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ئەڭ ياخشىسى بويىچە مۇكاپاتلىشىنى كۆزلەپ (تائەت-ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنىڭ مۇكاپاتىدۇر ⑥ [34-35].

① يەنى ئاللاھ تائالانىڭ بالىسى بار ياكى شېرىكى بار ياكى خوتۇنى بار دەپ ئاللاھقا بوھتان چاپلىغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ ۋەھالەنكى، ئاللاھ تائالا ئۇنداق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىدىن پاك ۋە يۈكسەكتۇر.

② بۇ دىندا ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش، ھارامدىن ساقلىنىش، ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرى، پەرز - ۋاجىب ئەھكاملىرى، مۇئىننەلەرگە بېشارەت، كاپىرلارغا ئاگاھلاندۇرۇش بار. بۇ بولسا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن دىن ۋە شەرىئەتتۇر، بۇنى ئىنكار قىلغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟

③ بۇ يەردىكى ﴿ ھەق دىننى ئېلىپ كەلگەن كىشى ﴾ ھەق دىننى ئېلىپ كەلگەن ئىسلام پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ سۆز ئومۇمىي مەنىدە بولۇپ، تەۋھىدكە دەۋەت قىلىدىغان، ئىنسانلارنى ئاللاھنىڭ شەرىئىتىگە باشلايدىغان ھەرقانداق بىر كىشىنى كۆرسىتىدۇ.

④ بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿ ئۇنى ئېتىراپ قىلغان كىشىلەر ﴾ ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئوخشاش مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى بىرىنچى بولۇپ تەستىقلىغان ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلارنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇنىمۇ ئومۇمىي مەنىدە ئېلىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان ئېيتقان ۋە ئۇنى تەستىقلىغان بارلىق مۇسۇلمانلارنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ.

⑤ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى كەچۈرۈم قىلىدۇ، دەرىجىلىرىنى ئۈستۈن قىلىدۇ. چۈنكى، بۇ ھەربىر مۇسۇلماننىڭ ئاللاھ تائالادىن كۈتىدىغان ئارزۇسىدۇر. دېمەك، ئىنسان جەننەتكە كىرگەندىن كېيىن ئارزۇ قىلغان ھەممە نەرسىگە ئېرىشىدۇ.

⑥ ﴿ مُحْسِنِينَ ﴾ نىڭ بىر قانچە مەنىسى بار. بىرىنچىسى، ياخشى ئەمەلنى (يەنى تائەت-ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلار. ئىككىنچىسى، ئاللاھقا سەمىمىيلىك بىلەن ئىبادەت قىلغۇچىلار. بۇ ھەدىستە بايان قىلىنغان " إِيْحْسَانٌ " نىڭ مەنىسىدە ئىپادىلىنىدۇ: سەن ئاللاھنى كۆرۈپ تۇرغاندەك ئىبادەت قىلغىن، ئەگەر ئۇنداق تەسەۋۋۇر قىلالمىساڭ، ئاللاھنىڭ سېنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقانلىقى زېھنىڭدە ئېنىق بولسۇن. ئۈچىنچىسى، كىشىلەرگە ئەدەپ - ئېھتىرام بىلەن ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغانلار. تۆتىنچىسى، ھەر قانداق ياخشى ئەمەلنى ئاللاھتىن قورقۇپ تۇرۇپ، كەمتەرلىك بىلەن، سۈننەتكە ئۇيغۇن شەكىلدە قىلىدىغانلار، سانغا ئەمەس، سۈپەتكە ئەھمىيەت بېرىدىغانلار.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ۖ وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ ۚ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَتُ رَحْمَتِهِ

ئاللاھ بەندىسىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى قوغداشقا ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىشكە) يېتەرلىك ئەمەسمۇ؟ ① (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلار سېنى ئاللاھتىن باشقا مەبۇدلار بىلەن قورقۇتدۇ، ئاللاھ ئازغۇن قىلغان ئادەمنى ھېچبىر ھىدايەت قىلغۇچى بولمايدۇ ② [36]. ئاللاھ ھىدايەت قىلغان ئادەمنى ھېچبىر ئازدۇرغۇچى بولمايدۇ ③، ئاللاھ غالب، (دۈشمەنلىرىدىن) ئىنتىقام ئالغۇچى ئەمەسمۇ؟ ④ [37]. ئەگەر ئۇلاردىن: «ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتتى» دەپ سورىساق، ئۇلار چوقۇم: «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئىيتىقنىكى، «ماڭا ئىيتىپ بېرىڭلارچۇ! ئەگەر ئاللاھ ماڭا بىرەر زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈشنى ئىرادە قىلسا، ئۇنى كۆتۈرۈۋېتىشكە ياكى ئاللاھ ماڭا رەھمەت قىلىشنى ئىرادە قىلسا، ئۇنى توسۇۋېلىشقا سىلەر چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلەرنىڭ كۈچى يېتەمدۇ؟» ⑤

① بۇ يەردىكى «بەندە» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئۇ ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولۇپ، بارلىق پەيغەمبەرلەر ۋە مۇئمىنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دېمەك، ئۇلار سېنى ئاللاھتىن باشقا نەرسىلەر بىلەن قورقۇتدۇ. لېكىن، ئاللاھ تائالا ساڭا ھىمايىچى ۋە نۇسرەت بەرگۈچى بولغان ئىكەن، ساڭا ھېچكىم زىيان - زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە قارشى ئاللاھ ساڭا يېتەرلىكتۇر.

② ئاللاھ گۇمراھلىقتىن چىقىرىپ ھىدايەت يولىغا سالغان ئادەمنى ھېچكىم ئازدۇرالمىدۇ.

③ ئاللاھ ھىدايەتتىن چىقىرىپ گۇمراھلىق يولىغا سالغان ئادەمنى ھېچكىم ھىدايەت قىلالمايدۇ. دېمەك، ھىدايەت ۋە گۇمراھلىق يولىغا سېلىش ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئۇ خالىغان كىشىنى گۇمراھ قىلىدۇ، خالىغان كىشىگە ھىدايەت ئاتا قىلىدۇ.

④ ئەلۋەتتە ئىنتىقام ئالغۇچىدۇر. چۈنكى، ئەگەر بۇ كىشىلەر كۇفۇرلۇقتىن ۋە تەرسالىقتىن باش تارتىمىسا، شەكسىزكى ئاللاھ تائالا مۇئمىن بەندىلىرىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن، دۈشمەنلىرىدىن ئىنتىقام ئالىدۇ، ئۇلارنى ئىبرەتلىك ئاقىۋەتكە دۇچار قىلىدۇ.

⑤ بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەزكۇر سوئالنى كاپىرلاردىن سورىغاندا، ئۇلار: ئۇ مەبۇدلار ئاللاھنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ، ئەمما بىزنى شاپائەت قىلىدۇ، دېدى. شۇ چاغدا بۇ ئايەتنىڭ ﴿ ئاللاھ ماڭا كۇپايدۇر ﴾ دېگەن قىسمى نازىل بولدى.

قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَقَوْمِ اعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَاتَتِكُمْ إِنِّي عَمِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾

ئېيتقىنكى، «ئاللاھ ماڭا كۈپايدۇر، تايانغۇچىلار ئاللاھقا (ئىشەنچ بىلەن) تايىنىدۇ» ﴿38﴾. ئېيتقىنكى، «ئى قەۋمىم! سىلەر ئۆز يولۇڭلار بويىچە ئىش قىلىڭلار، مەنمۇ ئۆز يولۇم بويىچە ئىش قىلغۇچىمەن» ﴿39﴾. سىلەر رەسۋا قىلغۇچى ئازابنىڭ كىمگە كېلىدىغانلىقىنى ﴿39﴾، مەڭگۈلۈك ئازابنىڭ كىمگە چۈشىدىغانلىقىنى ئۇزاققا قالماي بىلىپ قالسىلەر» ﴿39-40﴾. (ئى پەيغەمبەر!) ھەقىقەتەن بىز ساڭا بۇ كىتابنى ئىنسانلار (نى توغرا يولغا باشلاش) ئۈچۈن ھېكمەت بىلەن نازىل قىلدۇق، كىمكى (ئۇنىڭ بىلەن) ھىدايەت تاپىدىكەن، ئۇ ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن ھىدايەت تاپقان بولىدۇ، كىمكى ئازىدىكەن، زىيىنى ئۇنىڭ ئۆزىگىلا بولىدۇ، سەن ئۇلارغا ھامىي ئەمەسسەن (يەنى ئۇلارنى ئىمانغا زورلاشقا بۇيرۇلغان ئەمەسسەن) ﴿41﴾.

① ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭ ئىلكىدە ۋە ئۇنىڭ ئىختىيارى بىلەن بولىدىغان تۇرسا، باشقىلارغا تايىنىشتىن نېمە پايدا؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مۇمىنلەر پەقەت ئاللاھقا تايىنىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىمگە تايانمايدۇ.

② يەنى ئاللاھ تائالا مېنى تەۋھىدكە دەۋەت قىلىش ئۈچۈن سىلەرگە ئەۋەتكەن، ئەگەر سىلەر مېنىڭ بۇ تەۋھىد دەۋىتىمنى قوبۇل قىلمىساڭلار، ئۆزۈڭلارنىڭ ئىختىيارى، سىلەر ئۆز ھالىتىڭلاردا تۇرۇۋېرىڭلار، مەنمۇ ئاللاھ مېنى بەلگىلىگەن ھەقىقەت ئۈستىدە تۇرۇۋېرىمەن.

③ ئۇزاققا قالماي كىمىنىڭ ھەق يول ئۈستىدە ئىكەنلىكى ۋە كىمىنىڭ باتىل يولدا ئىكەنلىكى سىلەرگە ئايان بولىدۇ. بۇ يەردىكى «رەسۋا قىلغۇچى ئازاب» بەدرى غازىتىدا كاپىرلار دۇچار بولغان دۇنيادىكى ئازابنى كۆرسىتىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا كاپىرلاردىن يەتمىش ئادەم ئۆلگەن ۋە يەتمىش ئادەم ئەسىر ئېلىنغان ئىدى. ئاخىرى مەككە فەتىھى بولۇپ، مۇسۇلمانلار تولۇق غەلبىگە ئېرىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن كاپىرلار خار ۋە زەبۇنلۇقتا باشلىرىنى كۆتۈرەلمەي قالدى.

④ بۇ يەردىكى «مەڭگۈلۈك ئازاب» كاپىرلار دۇچار بولىدىغان دائىملىق دوزاخ ئازابىنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەككە ئەھلىنىڭ كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالغانلىقى ناھايىتى ئېغىر كېلەتتى. بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللى بېرىلدى. سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت بىز ساڭا نازىل قىلغان كىتابنى ئۇلارغا بايان قىلىپ بېرىشتىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ ھىدايەت تېپىشىغا سەن مەسئۇل ئەمەس. ئەگەر ئۇلار ھىدايەت يولىنى

تاللىسا، ئۇنىڭ پايدىسى پەقەت ئۇلارنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ، ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا، زىيىنى ئۆزىگە بولىدۇ. ﴿وَكَيْلٍ﴾ نىڭ مەنىسى ۋەزىپىگە بەلگىلەنگەن مەسئۇل، جاۋابكار. يەنى سەن ئۇلارنى ھىدايەت يولىغا كىرگۈزۈشكە مەسئۇل ئەمەس. كېيىنكى ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كامالى قۇدرىتى بىلەن كائىناتنى باشقۇرۇپ تۇرىدىغانلىقى ھەتتا تەنلەردىكى جانلارنىڭمۇ ئۆزىنىڭ باشقۇرۇشى ئاستىدا بولىدىغانلىقىنى ئەسكەرتىدۇ. بۇ ھەر كۈنى ئىنسان كۆرۈپ ۋە ھېس قىلىپ تۇرىدىغان ئىشلاردۇر. مەسىلەن: ئىنسان ئۇخلىغان چاغدا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ جېنىنى ئالىدۇ، ئويغانغان چاغدا جان ئۇنىڭ بەدىنىگە قايتۇرۇلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئەجلى توشقان بولسا، جان ئۇنىڭ بەدىنىگە قايتۇرۇلمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆلگەن بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇنى بەزى مۇپەسسىرلەر چوڭ ئۆلۈم، ئۇيقۇنى بولسا كېچىك ئۆلۈم دەپ ئاتايدۇ.

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْتَبِرُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أَوْلَوْا كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُلْ لِلَّهِ الشَّفَعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾

ئىنسانلار ئۆلىدىغان چاغلىرىدا، ئاللاھ ئۇلارنىڭ جانلىرىنى ئالىدۇ^①، ئەجلى توشمىغانلارنىڭ جانلىرىنى ئۇخلىغان چاغدا ئالىدۇ^②. ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلار (يەنى ئەجلى توشقانلار) نىڭ جانلىرىنى تۇتۇپ قالىدۇ^③، قالغانلارنىڭ جانلىرىنى مۇئەييەن ۋاقىتقىچە (يەنى ئەجلى توشقۇچە) قويۇپ بېرىدۇ^④، شەكسىزكى، بۇنىڭدا پىكىر يۈرگۈزىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار^⑤ [42]. مۇشرىكلار ئاللاھنى قويۇپ، (باشقىلارنى) شاپائەتچى قىلىۋالدىمۇ؟ (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئۇلار (يەنى شاپائەتچى قىلىنغانلار) ھېچ نەرسىگە ئىگە بولالمايدىغان ۋە ھېچ نەرسىنى سەزمەيدىغان تۇرسىمۇ (يەنە ئۇلارنى شاپائەتچى قىلىۋالامسىلەر؟)»^⑥ [43]. ئېيتقىنكى، «شاپائەتنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر (ھېچكىم ئاللاھنىڭ رۇخسىتىسىز شاپائەت قىلالمايدۇ)^⑦، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئۇنىڭغا خاستۇر. ئاندىن سىلەر ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر» [44].

① بۇ چوڭ ئۆلۈم بولۇپ، ئۇنىڭدا جان تۇتۇپ قىلىنىدۇ، قايتىپ كەلمەيدۇ.

② يەنى ئەجلى تېخى توشمىغانلارنىڭ جانلىرىمۇ ئۇخلىغان ۋاقىتتا ئېلىنىپ، كىچىك ئۆلۈمگە دۇچار قىلىنىدۇ.

③ بۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان چوڭ ئۆلۈم بولۇپ، ئۇنىڭدا روھ تۇتۇپ قىلىنىدۇ.

④ يەنى ئۇلارغا بەلگىلەنگەن مۇددەت توشمىغۇچە يەنى ئەجلى توشمىغۇچە جانلىرى تەنلىرىگە قايتۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. بۇ كىچىك ئۆلۈم دېيىلىدۇ. بۇ مەزمۇن سۈرە ئەنئام 60 - ، 61 - ئايەتلەردە بايان قىلىنغان. ئۇ يەردە كىچىك ئۆلۈم ئىلگىرى، چوڭ ئۆلۈم كېيىن تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، بۇ ئايەتتە ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان.

⑤ يەنى جاننى ئېلىش، تۇتۇپ قىلىش، قويۇپ بېرىش، ۋاپات قىلدۇرۇش، تىرىلدۈرۈش ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرەت دائىرىسىدىكى ئىشلاردۇر. بۇ ئاللاھنىڭ ھەر نەرسىگە قادىر ئىكەنلىكىگە دەلىلدۇر. قىيامەت كۈنى بارلىق ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرىدىغانلىقىمۇ شەكسىزدۇر.

⑥ ئۇلار تۇتقان شاپائەتچىلەر ئاڭسىز نەرسىلەردۇر. ئۇ نەرسىلەر شاپائەتنىڭ مەنىسى ۋە قانداق نەرسە ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەيدۇ. چۈنكى، ئۇلار شاپائەت تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئارزۇلىرىدىن خەۋەرسىز تاش - تۇپراقلاردۇر.

⑦ يەنى شاپائەتنىڭ بارلىق تۈرلىرى ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئۇنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدا بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىزى بولماي تۇرۇپ، ھېچكىم شاپائەت قىلالمايدۇ. ئۇنداقتا، ئۇلار پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلسا بولمامدۇ؟ ئەگەر ئۇلار شۇنداق قىلسا، ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ ۋە ئۇلارغا شاپائەتچى ئىزدەپ يۈرۈشنىڭ زۆرۈرىيىتىمۇ بولمايدۇ.

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٥٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَلِيمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٥٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكى تىلغا ئېلىنسا، ئاخىرى تەك ئىشەنمەيدىغانلارنىڭ ئىچى سىقىلىپ كېتىدۇ. ②. ئاللاھتىن باشقىلىرى تىلغا ئېلىنسا، ئۇلار يايىپ كېتىدۇ. ② [45]. ئېيتقىنىكى، «ئى ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ ياراتقۇچىسى، يوشۇرۇننى ۋە ئاشكارىنى بىلگۈچى ئاللاھ! بەندىلىرىڭنىڭ ئارىسىدا ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەر ئۈستىدە پەقەت سەن ھۆكۈم چىقىرىسەن» ③ [46]. ئەگەر يەر يۈزىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى، يەنە شۇنىڭدەك بىر ھەسسە كۆپ نەرسە ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلارنىڭ بولىدىغان بولسا ئىدى، ئۇلار ئۇنى قىيامەت كۈنىدىكى قاتتىق ئازابتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە فىدىە قىلىپ بېرىۋەتكەن بولاتتى. ④.

① كۇفۇرلۇق ۋە تەكەببۇرلۇقتىن سىقىلىش ۋە بىئاراملىق ھېس قىلىدۇ. دېمەك، ئەگەر مۇشرىكلارغا: ئاللاھ پەقەت بىردۇر، دېيىلسە، بۇنى ئېتىراپ قىلىشقا ئۇلارنىڭ دىللىرى ئۇنىمايدۇ.

② ئەگەر مۇشرىكلارغا پالانى بۇتمۇ مەبۇد ياكى ئۇمۇ ئاللاھنىڭ سالھى بەندىسى، ئۇنىڭمۇ ئازراق ئىقتىدارى بار، ئۇمۇ مۇشكۈلەرنى ئاسان قىلىپ، ھاجەتلەرنى راۋا قىلالايدۇ، دېيىلسە، ئۇلار ناھايىتى خۇشال بولۇپ كېتىدۇ. بۈگۈنكى، ھەقتىن چەتنەپ كەتكەنلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ، ئۇلارغا پەقەت «يا ئاللاھ! مەدەت بەرگىن» دەڭلار، چۈنكى، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىم مەدەت بېرىشكە قادىر ئەمەس، دېيىلسە، دەرغەزەپ بولۇپ كېتىدۇ. بۇ جۈملە ئۇلارغا ناھايىتى ئېغىر كېلىدۇ. ئەمما «يا ئەلى! مەدەت بەرگىن»، «يا رەسۇلۇللاھ! مەدەت بەرگىن» دېگەندەك ئىبارىلەر، شۇنىڭدەك ئۆلۈكلەردىن مەدەت ۋە ياردەم تىلەش ئىپادىلىرى. مەسىلەن: «يا شەيخ ئابدۇلقادىر جىلانى! ئۆزۈڭ بىر مەدەت قىلغايىسەن»، «يا پىرىم» دېگەندەك مۇشرىكانە ئىبارىلەرنى ئاڭلىسا، ئۇلارنىڭ دىللىرى خۇشاللىقتىن يايىپ كېتىدۇ. ﴿ئۇلارنىڭ دىللىرى بىر - بىرىگە ئوخشايدۇ﴾ (سۈرە بەقەرە 118 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

③ ھەدىستە مۇنداق كېلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچىسى تەھەججۇد نامىزىنى باشلىغاندا بۇ دۇئانى ئوقۇيتتى: «ئى جىبرىئىل، مىكائىل ۋە ئىسرائىلنىڭ رەببى، ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقۇچى، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارىنى بىلگۈچى ئاللاھ! سەن بەندىلىرىڭنىڭ ئارىسىدا ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلەر ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىسەن. ئىزنىڭ بىلەن ئىختىلاپتىن ھەقىقەتكە مېنى ھىدايەت قىلغىن، سەن ھەقىقەتەن سەن خالىغان كىشىنى توغرا يولغا ھىدايەت قىلىسەن» (سەھىھ مۇسلىم 770 - ھەدىس)

④ بىراق ئۇ كۈندە فىدىە قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، كاپىر بولۇپ كۇفۇرى بىلەن ئۆلگەنلەرنىڭ ھېچبىرىدىن يەر يۈزىگە بىر كېلىدىغان ئالتۇن فىدىە بەرمىسۇ، قوبۇل قىلىنمايدۇ﴾. (سۈرە ئال ئىمران 91 - ئايەت) شۇنىڭ ئۈچۈن سۈرە بەقەرە 48 - ئايەتتە ﴿ئۇ يەردە تۆلەم قوبۇل قىلىنمايدۇ﴾ دېيىلدى.

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤٨﴾ فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْتَهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِن هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا

(ئۇ كۈندە) ئاللاھ تەرىپىدىن ئۇلارغا ئۆزلىرى (دۇنيادىكى چاغلىرىدا) ئويلاپ باقمىغان ئىشلار (ئازابلار) ئاشكارا بولىدۇ ① [47]. ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ (دۇنيادا) قىلغان يامان ئىشلىرى ئاشكارا بولىدۇ ② ۋە ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان ئازاب ئۇلارنى قورشىۋالىدۇ ③ [48]. ئىنسانغا بىرەر كۈلپەت يەتسە، بىزگە دۇئا قىلىپ (ئىلتىجا قىلىدۇ) ④، ئاندىن ئۇنىڭغا دەرگاھىمىزدىن بىرەر نېمەت ئاتا قىلساق، ئۇ: «بۇ (نېمەت) ماڭا پەقەت ئۆز ئىلىمىمدىن (يەنى پەزىلىتىدىن، ئەمگىكىمدىن، تىرىشچانلىقىمدىن، رىزىق تېپىشنىڭ يوللىرىنى بىلگەنلىكىمدىن) كەلدى» دەيدۇ ⑤. (ئىش ئۇ ئويلىغاندەك ئەمەس) بەلكى ئۇ بىر سىناقتۇر (يەنى نېمەت ئاتا قىلىش بىلەن، ئۇنى ئىتائەت قىلامدۇ؟ ئاسىيلىق قىلامدۇ؟ دەپ سىنايمىز) ⑥. لېكىن، ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ ⑦ [49]. مۇنداق سۆزنى ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرمۇ قىلغان، ئۇلارنىڭ (دۇنيالىقتىن) ئېرىشكەن نەرسىلىرى ئۆزلىرىگە ئەسقاتىمىدى ⑧ [50]. ئۇلار قىلغان يامانلىقلىرىنىڭ جازاسىنى تارتتى ⑨. بۇلار (يەنى سېنىڭ قەۋمىڭ) ئىچىدىكى زۇلۇم قىلغانلارمۇ قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ.

① يەنى ئۇلار خىيالغا كەلتۈرۈپ باقمىغان ھەر تۈرلۈك ۋە شىددەتلىك ئازاب ئاشكارا بولىدۇ.

② يەنى ئۇلارنىڭ دۇنيادىكى ۋاقىتتا سادىر قىلغان جىنايەت ۋە گۇناھلىرىنىڭ جازاسى ئاشكارا بولىدۇ.

③ ئۇلار دۇنيادىكى چاغدا مۇمكىن بولمايدۇ دەپ قارىغان، شۇنىڭغا ئاساسەن مەسخىرە قىلغان ئازاب ئۇلارنى ئورۇۋالىدۇ.

④ بۇ يەردىكى ئىنسان تۈرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن يەنى ئىنسانلارنىڭ ئىچىدە كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ خاراكتېرى شۇنداقكى، ئۇلارغا كېسەللىك، نامراتلىق، موھتاجلىق ياكى بىرەر كۈلپەت يەتسە، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا زارلىنىپ ئىلتىجا قىلىدۇ، تەۋبە قىلغانلىقىنى ۋە ئاجىزلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ.

⑤ ئاللاھ ئۇنىڭغا نېمەت ئاتا قىلسا، ئاسىيلىق قىلىپ، ھەددىدىن ئاشىدۇ ۋە دەيدۇكى، بۇ نېمەتنى ماڭا ئاللاھ بەرمىدى، بەلكى ئۆزۈمنىڭ ئەقىللىقلىقىمدىن كەلدى ياكى بۇ مال - مۈلۈكنى ئۆز ئىلىمىم، ھۈنرىم ۋە ئىقتىدارىمغا تايىنىپ تاپتىم ياكى دۇنيادا بۇ نېمەتلەرنىڭ ماڭا بېرىلدىغانلىقىنى بىلەتتىم، چۈنكى، مېنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدىكى مەرتەۋە ناھايىتى ئۈستۈن.

⑥ يەنى ئىش سەن ئويلىغاندەك ياكى سەن چۈشەنگەندەك ئەمەس، بەلكى بۇ نېمەتلەر ساڭا سىناق ئۈچۈن بېرىلگەن، شۈكۈر قىلامسەن ياكى كۇفۇرلۇق قىلامسەن، بۇ ھەقتە سەندىن ئىمتىھان ئېلىنىدۇ.

⑦ يەنى بۇنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن تەدرىجىي جازالاش ياكى سىناق ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ.

⑧ قارۇنمۇ شۇنداق دېگەن ئىدى، لېكىن ئاخىرى ئۇنى بارلىق خەزىنىلىرى بىلەن يەر يۇتتى. ﴿مَأْغْنَىٰ﴾دىكى «ما» مەنىسىنى ئىپادىلەپ كەلگەن دەپ ئالغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى: «ئۇلارنىڭ ئېرىشكەن مال - مۈلۈكلىرى ئۇلارغا ئەسقاتىمىدى» دېگەن بولىدۇ. «ما» نى سوراق بەلگىسى بولۇپ كەلگەن دەپ ئالغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى: «ئۇلارنىڭ ئېرىشكەن مال - مۈلۈكلىرى ئۇلارغا ئەسقاتىمىدۇ؟» دېگەن بولىدۇ. ھەر ئىككى مەنە توغرا ھېسابلىنىدۇ.

⑨ ﴿سَيَأْتِكُمْ مَأْكُوفُونَ﴾ «قىلغان يامانلىقلىرىنىڭ» دېگەندە ئۇلارنىڭ يامانلىقلىرىنىڭ جازاسى كۆزدە تۇتۇلدى. يەنى ئۇلارغا يامانلىق يەتتى، بۇ يامانلىق ئۇلارنىڭ يامان قىلمىشىنىڭ جازاسى ئىدى. بۇ يەردە «يامانلىققا يامانلىق» دېگەندەك ئىككى سۆزنىڭ ئارىسىدىكى ئوخشاشلىق ئېتىبارى بىلەن جازا «يامانلىق» دەپ ئاتالدى، بولمىسا، ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا﴾ ﴿بىر يامانلىقنىڭ جازاسى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر يامانلىقتۇر (يەنى ساڭا بىر كىشى قانچىلىك چىقىلسا، شۇنچىلىك چىقىلماي ئاشۇرۇۋەتسەڭ بولمايدۇ)﴾. (سۈرە شۇرا 40 - ئايەت) دېگەندەك يامانلىقنىڭ جازاسى يامانلىق بولمايدۇ، بەلكى شۇنىڭغا لايىق جازاسى، ئىنتىقامى ۋە بەدىلى بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر) يەنى بىر يامانلىققا بىر جازا بېرىلىدۇ.

وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوْلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ * قُلْ يَعْبَادِي الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

ئۇلار ئازابىمىزدىن قۇتۇلالمايدۇ ① [51]. ئۇلار بىلمەمدۇكى، ئاللاھ (سىناش يۈزىسىدىن) خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ، (خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى) تار قىلىدۇ، شەك - شۈبھىسىزكى، بۇنىڭدا ئىمان ئېيتقان قەۋم ئۈچۈن نۇرغۇن ئىبىرەتلەر بار ② [52]. (ئى پەيغەمبەر! مېنىڭ تىلىمدىن) ئېيتقىنكى، «(گۇناھلارنى قىلىۋېرىپ) ئۆزلىرىگە ئۇۋال قىلغان بەندىلىرىم! ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن (تەۋبە قىلغان ئادەمنىڭ) بارلىق گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر ③ [53].

① بۇ مەككە كاپىرلىرىغا ئاگاھلاندىرۇشتۇر. ھەقىقەتتە شۇنداق بولدى. ئۇلارمۇ ئىلگىرىكى قەۋملەرگە ئوخشاش قەھەتچىلىك، ئۇرۇش ئوتى ۋە ئاسارەت قاتارلىقلارغا دۇچار بولدى. ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن بۇ ئازابلارنى ئۇلار توسۇپ قالالمىدى.

② يەنى رىزىقنىڭ كەڭ ياكى تار بولۇشىدىمۇ ئاللاھنىڭ بىرلىك ۋە بارلىقىغا نۇرغۇن دەلىللەر بار. يەنى بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، كائىناتتا پەقەت ئۇنىڭ ھۆكۈمى يۈرگۈزۈلىدۇ. ھەممە نەرسە ئۇنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدا، ھەممە ئىش پەقەت ئۇنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىجرا قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ پىلان - تەدبىرى بىلەن ماڭىدۇ. شۇڭا، ئۇ خالىغان كىشىنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ، خالىغان كىشىنى نامراتلىق ۋە موھتاجلىققا مۇپتىلا قىلىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ئىشلاردا چىقارغان قارارى ئۆزىنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بويىچە بولىدۇ. ھېچكىم ئۇنىڭغا نە ئارىلىشالمايدۇ، نە ئۇنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ. بۇ ئىبىرەتلەر ۋە دەلىل - پاكىتلاردىن پەقەت مۇئمىنلەر ئوبدان ساۋاق ئالىدۇ. چۈنكى، ئۇلار بۇ ھەقتە پىكىر يۈرگۈزۈپ، پايدا ئالىدۇ ۋە ئاللاھنىڭ مەغپىرىتىگە ئېرىشىدۇ.

③ بۇ ئايەتتە ئاللاھنىڭ مەغپىرىتىنىڭ كەڭلىكى بايان قىلىنىدۇ. بۇ يەردىكى ﴿أَسْرَفُوا﴾ نىڭ مەنىسى گۇناھلارنىڭ كۆپلۈكى ۋە ئۇنىڭدا ئەزۋەيلەپ كېتىشىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار﴾ دېگەننىڭ مەنىسى شۇكى، ئىنسان ئىمان كەلتۈرۈشتىن ئىلگىرى ياكى تەۋبە قىلىش ئىستىكى پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرى، قانچىلىك گۇناھ قىلغان بولسا بولسۇن، مەن ناھايىتى كۆپ گۇناھ قىلغان ئادەممەن، ئاللاھ تائالا مېنى ئەپۈ قىلمايدۇ، دېگەن خىيالدا بولمىسۇن، بەلكى سەمىمىيلىك بىلەن ئىمان ئېيتسۇن ياكى تەۋبە قىلسۇن، ئاللاھ تائالا چوقۇم ئۇنىڭ بارلىق گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ.

بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە كەلگەن بىر ھەدىستىنمۇ مۇشۇنداق ئۇقۇم چىقىدۇ. مۇشرىكلار ئىچىدە جىنايى قىلمىشلانى كۆپ سادىر قىلغان كىشىلەر بار ئىدى. ئىسلام كەلگەندىن كېيىن ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: سەن دەۋەت قىلغان دىن ھەقىقەتەن ياخشى ئىكەن، بىز كۆپ گۇناھ ئۆتكۈزگەن ئادەملەر، ئەگەر بىز ئىمان ئېيتساق، قىلغان گۇناھلىرىمىز كەچۈرۈم قىلىنمىدۇ؟ دەپ سورىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت نازىل بولدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4810 - ھەدىس) بۇنىڭ مەنىسى كىشىلەر ئاللاھنىڭ رەھمىتى ۋە مەغپىرىتىگە تايىنىۋېلىپ تازا گۇناھ قىلسۇن، پەرز - ئەھكاملارنى ئادا قىلمىسۇن، قانۇن - نىزام ۋە ئەخلاقىي قىممەتلەرنى پايمال قىلسۇن، دېگەنلىك ئەمەس، ئەلۋەتتە. شۇنىڭدەك ئاللاھنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرىدىغان گۇناھلارنى قىلىۋېرىپ، ئۇنىڭ مەغپىرىتىدىن ئۈمىد كۈتۈش خام - خىيال ۋە تولمۇ نادانلىق بولىدۇ. خۇددى تىكەن تېرىپ، مېۋە ئالمەن دېگەندەك بىر ئىش بولۇپ قالىدۇ. بۇنداق خام - خىيال قىلىدىغان كىشىلەر بىلىپ قويسۇنكى، ئاللاھ ئۆزىگە ئىتائەت قىلغان بەندىلىرىگە ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچى ۋە رەھىمدىل زات بولۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بويسۇنمىغانلاردىن ئىنتىقام ئالغۇچى،

ھەقىقەتەن غالىبتۇر. قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە سۈرىلەردە ئاللاھنىڭ رەھىمىتى بىلەن ئازابى بىرلىكتە بايان قىلىندى. مەسىلەن: ﴿ مېنىڭ (مۇئمىن) بەندىلىرىمگە خەۋەر قىلغىنىكى، مەن تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىمەن، ناھايىتى رەھىم قىلغۇچىمەن [49]. مېنىڭ ئازابىم قاتتىقتۇر. ﴾ (سۈرە ھىجر 49 - ، 50 - ئايەتلەر) شۇ ۋەجىدىن يۇقىرىدىكى ئايەت ﴿ ئىبارى ﴾ ﴿ ئى بەندىلىرىم ﴾ دېگەن ئىبارە بىلەن باشلاندى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، كىمكى ئىمان ئېيتىپ ياكى سەمىمىي تەۋبە قىلىپ، ھەقىقىي مۇئمىن بولسا، گۇناھلىرى دېڭىزنىڭ كۆپۈكىدەك كۆپ بولسىمۇ، ئاللاھ ئۇنى مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ ھەقىقەت بەندىلىرىگە ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىباندۇر. مەسىلەن: ھەدىستە يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرگەن قاتلىنىڭ تەۋبە قىلغانلىقىغا مۇناسىۋەتلىك بىر ۋەقە بايان قىلىنغان. تەپسىلاتى سەھىھۇل بۇخارى 3470 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2766 - ھەدىستە بار.

وَأَنْبِئُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٥﴾ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَحْسَرُنِي عَلَىٰ مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّخِرِينَ ﴿٥٦﴾ أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾

سىلەرگە ئازاب كېلىشتىن بۇرۇن رەببىڭلار تەرەپكە يۈزلىنىڭلار ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىڭلار. (سىلەر ئازاب كەلگەندىن) كېيىن ھېچ ياردەمگە ئېرىشەلمەيسىلەر [54]. سىلەر غەپلەتتە تۇرغاندا ئۇشتۇمتۇت ئازاب كېلىشتىن بۇرۇن ئۆزۈڭلارغا نازىل قىلىنغان (كىتابلارنىڭ) ئەڭ گۈزىلىگە (يەنى قۇرئانغا) ئەگىشىڭلار» ① [55]. ھەر قانداق ئادەم: «ئاللاھنىڭ تائىتىدە كەتكۈزۈپ قويغانلىرىمغا ھەسرەت! ② مەن راستتىنلا (ئاللاھنىڭ دىنىنى) مەسخىرە قىلغۇچىلاردىن بولغان ئىكەنمەن» دەپ قالماسلىق ئۈچۈن [56]. ياكى «ئاللاھ مېنى ھىدايەت قىلغان بولسا ئىدى، (مەنمۇ) ئەلۋەتتە تەقۋادارلاردىن بولغان بولاتتىم» دەپ قالماسلىق ئۈچۈن ③ [57].

- ① يەنى ئازاب كېلىشتىن بۇرۇن تەۋبە قىلىشقا ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا ئالدىراشلا، چۈنكى، ئازاب سىلەر بىلمەيدىغان يەردىن، سىلەر سەزمىگەن ۋاقىتتا تۇيۇقسىز كېلىدۇ. بۇنىڭدىن دۇنيادىكى ئازاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
- ② ﴿فِي جَنْبِ اللَّهِ﴾ نىڭ مەنىسى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشتا كەتكۈزۈپ قويغانلىقىمغا، ئۇنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇشتا ۋە قۇرئانغا ئەمەل قىلىشتا سۇسلىق قىلغانلىقىمغا ھەسرەت! دېگەن بولىدۇ ياكى ﴿جَنْبِ﴾ نىڭ مەنىسىنى يېقىنلىشىش، يېقىنلىق ھاسىل قىلىش دەپ ئالغاندا، ئاللاھقا يېقىنلىشىش (جەننەتكە ئېرىشىش) يولىدا كەتكۈزۈپ قويغان ۋە سۇسلىق قىلغانلىقىمغا ھەسرەت! دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.
- ③ يەنى ئەگەر ئاللاھ مېنى ھىدايەت يولىغا باشلىغان بولسا، ئەلۋەتتە شېرىك ۋە گۇناھلاردىن ساقلانغۇچىلاردىن بولاتتىم. بۇ خۇددى يەنە بىر ئايەتتە مۇشربىكلارنىڭ ﴿ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، بىز ۋە ئاتا - بوۋىلىرىمىز شېرىك كەلتۈرمەيتتۇق﴾. (سۈرە ئەنئام 148 - ئايەت) دېگەن سۆزىگە ئوخشايدۇ. بۇ باتىل مەقسەت قىلىنغان ھەق گەپتۇر. (فەتھۇلقەدر)

أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلَى قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكٰفِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُواْ عَلَىٰ اَللّٰهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ اَلَيْسَ فِيْ جَهَنَّمَ مَثْوٰى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اَللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰتَقَوْا بِمَقٰرَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوْءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ خَلِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾

ياكى ئازابنى كۆرگەن چاغدا: «كاشكى (دۇنياغا) قايتىشىمغا مۇمكىن بولسا ئىدى، مەنمۇ (ئىمان ئېيتقان ۋە ئەمەل - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلاردىن بولغان بولاتتىم» دەپ قالماسلىق ئۈچۈن (كىتابلارنىڭ ئەڭ گۈزىلى بولغان قۇرئانغا ئەگىشىڭلار) [58]. (ئاللاھ ئۇ ئادەمگە) «دېگەنلىرىڭ توغرا ئەمەس. ھەقىقەتەن ساڭا مېنىڭ ئايەتلىرىم (يەنى ھىدايەتكە سەۋەب بولىدىغان قۇرئان) كەلگەن ئىدى، سەن ئۇلارنى ئىنكار قىلغان، بويۇنئاۋلىق قىلىپ كاپىرلاردىن بولغان ئىدىڭ» (دەيدۇ) ① [59]. سەن ئاللاھنىڭ نامىدىن يالغاننى توقۇغانلارنىڭ يۈزلىرىنىڭ قىيامەت كۈنى قاپقارا بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرسەن ②، جەھەننەمدە مۇتەكەببىرلەر ئۈچۈن ئورۇن يوقمىكەن؟ ③ [60] ئاللاھ تەقۋادارلارنى مۇرادىغا يەتكۈزۈش ئارقىلىق (ئازابتىن) قۇتقۇزىدۇ ④، (ئاخىرەتتە) ئۇلارغا ھېچبىر يامانلىق يەتمەيدۇ، ئۇلار قايغۇرمايدۇ ⑤ [61]. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر، ھەممە نەرسىگە ھامىيدۇر (خالغانچە تەسەررۇپ قىلغۇچىدۇر) ⑥ [62].

① بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنىڭ ئارزۇلىرىغا قارىتا بەرگەن جاۋابىدۇر.

② يەنى ئازابنىڭ دەھشىتى ۋە ئاللاھنىڭ غەزىپىنى كۆرگەنلىكتىن يۈزلىرى قاپقارا بولۇپ كېتىدۇ.

③ ھەدىستە «ھەقىقىي ئىنكار قىلىش ۋە كىشىلەرنى كەمسىتىش تەكەببۇرلۇقتۇر» دەپ كەلگەن. (سەھىھ مۇسلىم 91 - ھەدىس) بۇ يەردىكى سوئال جۈملە ئىقرار قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن يەنى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشتىن تەكەببۇرلۇق قىلغانلارنىڭ بارار جايى دوزاختۇر.

④ ﴿مَفَازٌ﴾ غەلبە، مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىش، يامانلىقتىن ساقلىنىپ قىلىش، ياخشىلىققا ۋە سائادەتكە ئېرىشىش دېگەن مەنىدە. دېمەك ئاللاھ تائالا بۇ پەرھىزكارلارنى ئازابتىن ساقلاپ، ئۆز دەرگاھىدا ئالدىن تەييارلانغان بەخت - سائادەتكە ئېرىشتۈرىدۇ.

⑤ ئۇلار دۇنيادا قالدۇرۇپ كەتكەن نەرسىلىرىدىن ھېچ غەم يېمەيدۇ. چۈنكى، ئۇلار قىيامەتنىڭ دەھشىتىدىن ئامان قالىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ھېچ نەرسىدىن ئەندىشە قىلمايدۇ، ھەر قانداق قورقۇنچتىن خاتىرجەم بولىدۇ.

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا بارلىق شەيئىلەرنى ياراتقۇچى، ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى، پادىشاھىدۇر، ئۇلارنى ئۆزى خالىغان پىلان بويىچە باشقۇرۇپ تۇرغۇچىدۇر. بارلىق نەرسىلەر ئۇنىڭ ئىدارە قىلىشى، تىزگىنلىشى ۋە مۇھاپىزەت قىلىشى ئاستىدۇر.

ھېچكىم ئۇنى ئىنكار قىلالمايدۇ، ئۇنىڭدىن بەھاجەت بولالمايدۇ. ﴿وَكَيْلٌ﴾ مۇھاپىزەت قىلغۇچى ۋە تەدبىر قىلغۇچى دېگەن مەنىدە. ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر، ئاللاھ ھېچكىمگە موھتاج بولماستىن ئۆزى ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ، باشقۇرۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

لَّهُمْ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾
 وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهُ فَعَّابٌ وَكُنْ مِنَ
 الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ

ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ (خەزىنىلىرىنىڭ) ئاچقۇچلىرى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر. ① ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلار – ئەنە شۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر. ② [63]. (ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارغا) «ئى نادانلار! مېنى ئاللاھتىن باشقىغا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇمىسىلەر؟» دېگەن ③ [64]. ساڭا ۋە سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە: «ئەگەر سەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرسەڭ، سېنىڭ (بارلىق ياخشى) ئەمەلىڭ ئەلۋەتتە بىكار بولۇپ كېتىدۇ. ④، سەن ئەلۋەتتە زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالسىن» دەپ ۋەھىي قىلىندى [65]. بەلكى سەن يالغۇز ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن ⑤ ۋە شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولغىن [66]. مۇشرىكلار ئاللاھنى لايىقىدا ئۇلۇغلىمىدى. ⑥.

① ﴿مَقَالِيدُ﴾ "مَقَالِيدُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. (فەتھۇلقەدر) بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى «ئاچقۇچلار» دەپ تەرجىمە قىلسا، بەزىلەر «خەزىنىلەر» دەپ تەرجىمە قىلغان. ھەر ئىككى مەنە ئوخشاش ئۇقۇمنى ئىپادىلەيدۇ. بارلىق ئىشلارنىڭ ئاچقۇچى ۋە خەزىنىسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر.

② يەنى ئۇلار پۈتۈنلەي زىيان تارتقۇچىلاردۇر. چۈنكى، بۇ كۇفۇرلۇقنىڭ نەتىجىسىدە ئۇلار دوزاخقا كىرىپ كېتىدۇ.

③ مۇشرىكلار ئۆزلىرىنىڭ بىلىمىزلىكىدىن ئىسلام ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئاتا - بوۋىلارنىڭ دىنىغا يەنى بۇتلارغا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرغان ئىدى، ئۇلارغا رەددىيە سۈپىتىدە ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى چۈشۈردى.

④ «ئەگەر سەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرسەڭ» يەنى شېرىك ئۈستىدە ئۆلۈپ كەتسەڭ ۋە تەۋبە قىلمىساڭ. بۇ يەردىكى خىتاب گەرچە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قارىتىلغان بولسىمۇ، ئەسلىدە ئۇنىڭ ئۈمىتىگە چۈشەندۈرۈش ۋە ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسەت قىلىنغان. چۈنكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام شېرىك كەلتۈرۈشتىن پاك ۋە يىراق ئىدى، ھەتتا كەلگۈسىدە ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشتىنمۇ قوغدىغان ئىدى. ئۇنىڭدىن شېرىك ئەمەلنىڭ سادىر بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ھىمايىسى ۋە مۇھاپىزىتى ئاستىدا بولىدۇ،

⑤ ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ ساڭا ئىبادەت قىلىمىز ﴿دېگەنگە ئوخشاش﴾ ﴿بَلِ اللَّهُ فَعَّابٌ﴾ سەن يالغۇز ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن ﴿دېگەن ئايەتتىمۇ﴾ ﴿اللَّهُ﴾ چۈشۈم كېلىش ئىلگىرى كەلدى. ئەرەب تىلى قائىدىسى بويىچە بۇ خىل ئۇسلۇب مەنىدە خاسلىقنى ئىپادىلەيدۇ.

⑥ چۈنكى، ئۇلار ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلىرى ئارقىلىق ئەۋەتكەن ھەقىقەتنىمۇ قوبۇل قىلمىدى، ئىبادەتنىمۇ خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلمىدى، ئاللاھقا باشقا نەرسىلەرنى شېرىك قىلىۋالدى.

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا

قىيامەت كۈنى زېمىن پۈتۈنلەي ئاللاھنىڭ چاڭگىلىدا بولىدۇ، ئاسمانلار ئاللاھنىڭ ئوڭ قولىدا قاتلىنىپ تۇرىدۇ^①، ئاللاھ مۇشېركلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن پاك تۈر ۋە ئۈستۈندۈر [67]. سۇر چېلىنغاندا ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ئاللاھ خالىغاندىن باشقا مەخلۇقاتنىڭ ھەممىسى ئۆلىدۇ^②، ئاندىن سۇر ئىككىنچى قېتىم چېلىنغان ھامان^③ ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇپ (ئېمىگە بۇيرۇلىدىغانلىقىنى) كۈتۈپ تۇرىدۇ^④ [68]. (قىيامەت كۈنىدە) ھېساب مەيدانى رەببىنىڭ نۇرى بىلەن يورۇپ كېتىدۇ^⑤.

① بۇ ھەقتە كەلگەن ھەدىستە ئاللاھ تائالا: «مەن پادىشاھتۇرمەن، (بۈگۈن) زېمىننىڭ پادىشاھلىرى قەيەردە؟» دەيدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 4812 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بىر يەھۇدىي ئالىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ: ئى مۇھەممەد! بىز ئۇلۇغ ئاللاھ ھەققىدە (كىتابلاردا) مۇنداق مەزمۇننىڭ بارلىقىنى بىلىمىز. ئاللاھ تائالا (قىيامەت كۈنى) ئاسمانلارنى بىر بارمىقىغا، زېمىننى بىر بارمىقىغا، دەرەخلەرنى بىر بارمىقىغا، سۇ ۋە تۇپراقنى بىر بارمىقىغا، قالغان مەخلۇقلارنى بىر بارمىقىغا ئېلىپ مەن پادىشاھتۇرمەن دەيدۇ، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئالىمنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ كۈلدى، ئاندىن بۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلدى». (سەھىھۇل بۇخارى 4811 - ھەدىس) ھەدىس ئەھلى ۋە سەلف ئۆلىمالىرىنىڭ ئەقىدىسى بويىچە ئاللاھ تائالانىڭ قۇرئان كەرىمدە ۋە ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان (مەسىلەن: بۇ ئايەتتە قولى بارلىقى تىلغا ئېلىنغان بولسا، ھەدىسلەردە بارلىقى تىلغا ئېلىنغان) سۈپەتلىرىگە ئىزاھات بەرمەستىن، قانداقلىقىنى بايان قىلماستىن، ئۆزگەرتىمەستىن، مەنىسىنى بۇرمىلىماستىن، بىر نەرسىگە ئوخشاشماستىن، قانداق كەلگەن بولسا، شۇ بويىچە ئوقۇپ ئۆتۈش ۋە ئىمان كەلتۈرۈش لازىم. شۇڭا، بۇ يەردە بايان قىلىنغان قول ۋە بارماقنى كۈچ - قۇۋۋەت ۋە غەلبە مەنىسىدە دەپ چۈشىنىۋېلىش توغرا ئەمەس.

② بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ كىشىلەرنىڭ قەلبىگە قورقۇنۇچ سېلىپ ئالاقزادە قىلىۋېتىدىغان بىرىنچى قېتىملىق سۇردىن كېيىن چېلىنغان ئىككىنچى قېتىملىق سۇردۇر. بۇنىڭ بىلەن بارلىق مەخلۇقات ئۆلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: بۇ تۇنجى قېتىم چېلىنغان سۇر بولۇپ، ئۇنىڭ تەسىرىدە باشتا قاتتىق ھەيرانلىق، ئالاقزادىلىك ۋە تەشۋىشلىنىش پەيدا بولىدۇ، ئاندىن ھەممە مەخلۇقات ئۆلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بىر قانچە قېتىم چېلىنىدىغان سۇرنىڭ تەرتىپىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: بىرىنچى، ئۆلۈش ئۈچۈن چېلىنىدىغان سۇر. ئىككىنچى، تىرىلىش ئۈچۈن چېلىنىدىغان سۇر. ئۈچىنچى، ئاسمان - زېمىندىكى بارلىق مەخلۇقلارنىڭ ئۆلىشى ئۈچۈن چېلىنىدىغان سۇر. تۆتىنچى، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇش ئۈچۈن چېلىنىدىغان سۇر. (ئەيسە تەپاسىر) بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە پەقەت ئىككى قېتىم سۇر چېلىنىدۇ: بىرىنچىسى، ئۆلۈش ئۈچۈن، ئىككىنچىسى، تىرىلىش ئۈچۈن. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۈچ قېتىم چېلىنىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

③ ئاللاھنىڭ خالىشى ۋە ئىرادىسى بىلەن ئۆلمەيدىغانلار بار. مەسىلەن: جىبرىل، مىكائىل ۋە ئىسرافىل ئەلەيھىسسالاملار. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، رىزۋان پەرىشتە، ئەرشىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان پەرىشتىلەر، جەننەت ۋە دوزاخقا مۇئەككەل پەرىشتىلەر ئۆلمەيدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

④ تۆت قېتىم سۇر چېلىنىدۇ دەپ قارايدىغانلارنىڭ نەزىرىدە بۇ تۆتىنچى قېتىملىق سۇر ھېسابلىنىدۇ. ئۈچ قېتىم سۇر چېلىنىدۇ دەپ قارايدىغانلارنىڭ نەزىرىدە بۇ ئۈچىنچى سۇر. ئىككى قېتىم سۇر چېلىنىدۇ دەپ قارايدىغانلارنىڭ نەزىرىدە بۇ ئىككىنچى سۇردۇر. ھەر ھالدا بۇ سۇر چېلىنىشى بىلەن بارلىق ئىنسانلار تىرىلىپ، مەھشەرگاھقا

ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ تائالانىڭ ھۇزۇرىغا جەم بولىدۇ، ئۇ يەردە ئۇلاردىن ھېساب ئېلىنىدۇ.

⑤ بۇ نۇرنى بەزى مۇپەسسىرلەر ئادالەت نۇرى دەپ ئالسا، بەزىلەر ھۆكۈم نۇرى دەپ ئالغان، ئەمما ئۇنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى ئېلىشقا توسالغۇ بولىدىغان ھېچقانداق ئامىل يوق. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ نۇرىدۇر. (فەتھۇلقەدىر)

وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِئَاءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوَقَّيْتُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَىٰ

(ھەربىر ئادەمنىڭ) نامە - ئەمەلى ھازىر قىلىنىدۇ، پەيغەمبەرلەر ۋە گۇۋاھچىلار كەلتۈرۈلىدۇ^①، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئادالەتلىك ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ ۋە ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ^② [69]. ھەر ئادەمگە قىلغان ئەمەلىنىڭ بەدىلى (يەنى مۇكاپاتى ياكى جازاسى) تولۇق بېرىلىدۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان ئەمەللىرىنى ئوبدان بىلىدۇ^③ [70]. كاپىرلار جەھەننەمگە توپ - توپ بولۇپ ھەيدىلىدۇ^④، ئۇلار جەھەننەمگە يېتىپ كەلگەندە، جەھەننەمنىڭ دەرۋازىلىرى ئېچىلىدۇ^⑤، جەھەننەمگە مەسئۇل پەرىشتىلەر ئۇلارغا: «ئاراڭلاردىن سىلەرگە رەببىڭلارنىڭ ئايەتلىرىنى ئوقۇپ بېرىدىغان، بۈگۈنكى ئۇچرىشىشنىڭ بارلىقىدىن ئاگاھلاندىرىدىغان پەيغەمبەرلەر كەلمىگەنمۇ؟» دەيدۇ. ئۇلار: «ئەلۋەتتە كەلگەن (بىزنى ئاگاھلاندىرىغان)»^⑥.

① پەيغەمبەرلەردىن سىلەر مېنىڭ ئەمرىمنى ئۈمىتتىڭلارغا يەتكۈزگەنمۇ؟ ياكى سىلەرنىڭ ئۈمىتتىڭلار دەۋىتىڭلارغا قانداق جاۋاب قايتۇرغان؟ ئۇنى قوبۇل قىلغانمۇ ياكى ئىنكار قىلغانمۇ؟ دەپ سورىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى گۇۋاھچى سۈپىتىدە كەلتۈرۈلىدۇ. ئۇلار: سېنىڭ پەيغەمبەرلىرىڭ ئەمرىڭنى ئۈمەتلىرىگە يەتكۈزگەن، سەن بۇنى بىزگە قۇرئان كەرىم ئارقىلىق بىلدۈرگەن ئىدىڭ، دەپ گۇۋاھلىق بېرىدۇ.

② ھېچكىمگە بېرىلىدىغان مۇكاپات كەملىپ كەتمەيدۇ. ھېچكىمگە قىلغان جىنايەتتىن ئارتۇق جازا بېرىلمەيدۇ.

③ يەنى ئاللاھقا ھېچبىر پۈتۈنچى، ھېسابلىغۇچى، گۇۋاھچى كەتمەيدۇ. بۇ نامە - ئەمەللەر ۋە گۇۋاھچىلار پەقەت دەلىل - ئىسپات سۈپىتىدە، ئۆزىگە ئورۇن قويماسلىق ئۈچۈن كەلتۈرۈلىدۇ.

④ ﴿زُمَرًا﴾ "زۇمەر"دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، ئاۋاز مەنىسىدە كېلىدۇ يەنى ھەرقانداق بىر گۇرۇھ ۋە جامائە كىشىلەرنىڭ ۋاراڭ - چۈرۈڭلىرىدىن ھاسىل بولغان ئاۋازنى كۆرسىتىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇ سۆز بىر توپ جامائە ياكى گۇرۇھ ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. دېمەك، كاپىرلار جەھەننەم تەرەپكە توپ - توپ شەكىلدە ئېلىپ مېڭىلىدۇ، بىر توپ يەنە بىر توپنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭىدۇ. ئۇلار دوزاخقا ناھايىتى قوپاللىق بىلەن دۈشكەللىنىپ ھەيۋە قىلىنىپ ۋە قورقتىلىپ ھەيدىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ كۈندە ئۇلار دوزاخقا قاتتىق ئىتتىرىلىدۇ﴾. (سۈرە تۇر 13 - ئايەت)

⑤ يەنى ئۇلار كەلگەن ھامان ئۇلارغا بېرىلىدىغان جازانىڭ كېچىكىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، دوزاخنىڭ ئىشىكلىرى دەرھال ئېچىلىدۇ.

⑥ يەنى ئۇلار دۇنيادا ئاخىرەت توغرىلىق تالاش - تارتىش قىلاتتى ۋە جېدەللىشىپ، مۇنازىرلىشەتتى. ئۇ يەردە ھەقىقەتنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن گەپ - سۆز ۋە مۇنازىرە قىلىشقا ئورۇن قالمىغانلىقىنى بىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئېتىراپ قىلماي چارە يوقلىقىنى چۈشىنىدۇ.

وَلَكِنَّ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ادْخُلُوا ابوابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلِّمٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾

ئەمما (كاپىرلار دوزاخقا كىرىدۇ دېگەن) ھۆكۈم (قىلمىشلىرىمىز تۈپەيلى بىزدەك) كاپىرلارغا تېگىشلىك بولدى» دەيدۇ ① [71]. (ئۇلارغا) «سىلەر (ئەمدى) جەھەننەمنىڭ دەرۋازىلىرىدىن كىرىڭلار، سىلەر ئۇنىڭ ئىچىدە مەڭگۈ قالسىلەر، مۇتەكەببىرلارنىڭ جايى نېمىدېگەن يامان!» دېيىلىدۇ [72]. رەببىدىن قورققانلار (يەنى گۇناھتىن ساقلانغان تەقۋادارلار) جەننەتكە توپ - توپ بولغان ھالدا ماڭدۇرۇلىدۇ ②، ھالبۇكى، ئۇلار جەننەتكە يېتىپ كەلگەن چاغدا، ئۇنىڭ دەرۋازىلىرى ئېچىلىپ بولغان بولىدۇ ③، جەننەتكە مەسئۇل پەرىشتىلەر ئۇلارغا: «سىلەرگە سالام، خۇش كەپسىلەر، جەننەتكە مەڭگۈ تۇرۇش ئۈچۈن كىرىڭلار» دەيدۇ [73].

① يەنى بىز پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىپ، ئۇلارنىڭ تەلىماتىغا خىلاپلىق قىلغان ئىدۇق، ئۆزىمىزنىڭ شۇملىقىدىن بۇ ئازابقا لايىق بولۇپ قالدۇق. بىز ھەقىتىن يۈز ئۇرۇپ، باتىل يولنى تاللىغان ئىدۇق. بۇ مەزمۇن سۈرە مۈلكىنىڭ 8 - ئايەتتىن 10 - ئايەتكىچە بولغان شەرھىدە تېخىمۇ تەپسىلىي بايان قىلىنىدۇ.

② مۇئمىنلەر ۋە تەقۋادارلارمۇ توپ - توپ بولۇپ جەننەتكە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ھەممىدىن ئاۋۋال مۇقەررەبىنلەر يەنى ئاللاھقا ئەڭ يېقىن بەندىلەر، ئاندىن ئەبىر يەنى سالھلار، مۇشۇ تەرتىپ بويىچە ھەر توپ دەرىجىسى ئوخشاش كىشىلەردىن تەركىپ تاپىدۇ. مەسىلەن: پەيغەمبەرلەر توپى، ئۇنىڭدىن كېيىن سىددىقلار (راستچىلار) توپى، ئاندىن شېھىتلەر توپى، ئاندىن ئۆلىمالار توپى ئۆز تىپىدىكىلەر بىلەن، ھەر گۇرۇھ ئۆز خىلىدىكى كىشىلەر بىلەن جەننەتكە ئېلىپ بېرىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «جەننەتنىڭ سەككىز دەرۋازىسى بار بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى رەببىي دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن پەقەت روزا تۇتقۇچىلارلا كىرىدۇ» (سەھىھۇل بۇخارى 3257 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1152 - ھەدىس) شۇنىڭدەك جەننەتنىڭ باشقا دەرۋازىلىرىنىڭ ناملىرىمۇ بار. مەسىلەن: ناماز دەرۋازىسى، سەدىقە دەرۋازىسى، جىھاد دەرۋازىسى قاتارلىقلار. (سەھىھۇل بۇخارى 1897 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1027 - ھەدىس) ھەر دەرۋازىنىڭ كەڭلىكى قىرىق يىللىق مۇساپىگە باراۋەر بولىدۇ. شۇنداق تۇرۇپمۇ كىرىدىغانلارنىڭ كۆپلۈكىدىن توشۇپ كېتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن جەننەتنىڭ دەرۋازىسىنى بىرىنچى بولۇپ قاققۇچىمەن» (سەھىھ مۇسلىم 2967 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جەننەتكە بىرىنچى تۈركۈمدە كىرىدىغانلارنىڭ چىرايلىرى 15 كۈنلۈك تولۇن ئايغا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن كىرىدىغانلارنىڭ چىرايلىرى ئاسماندىكى ئەڭ نۇرلۇق يۇلتۇزغا ئوخشايدۇ. جەننەتتە چوڭ - كىچىك تەرەت قىلىش، تۈكۈرۈش، بۇرنىنى قېقىش بولمايدۇ. جەننەتكە كىرگەنلەرنىڭ چاچ تارايدىغان تاغاقلىرى ئالتۇندىن بولىدۇ. ئۇلاردىن چىققان تەرلەر ئىپاردۇر. ئىسرىقدانلارغا سېلىنغان نەرسىلەردىن خۇشپۇراق چىقىپ تۇرىدۇ. ئاياللىرى ھۆر - پەرىلەردۇر. ئۇلارنىڭ ئېگىزلىكى ئاتىسى ئادەم ئەلەيھىسسالامدەك 60 گەز بولىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 3327 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 196 - ھەدىس) سەھىھۇل بۇخارىنىڭ يەنە بىر رىۋايىتىدە: «ھەربىر ئادەمگە چىرايلىقلىقىدىن پاچاقلىرىنىڭ ئىلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئىككى ئايال بېرىلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 3254 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئىككى ئايال ھۆرلەردىن باشقا، دۇنيا ئاياللىرىدىن بېرىلىدۇ، دېيىلگەن. ئەمما «ھەربىر ئادەمگە 72 ھۆر بېرىلىدۇ» دېگەن ھەدىس رىۋايەت قىلغۇچىلىرى نۇقتىسىدىن سەھىھ ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ توغرا رىۋايەت شۇكى، جەننەتكە كىرگەن ھەربىر كىشىگە ئاز دېگەندە ھۆر بىلەن قوشۇپ ئىككى ئايال بېرىلىدۇ. ﴿جەننەتتە ئۇلار نېمىنى خالىسا، شۇ بېرىلىدۇ﴾ دېگەن ئايەتكە ئاساسەن ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ ئايال بېرىلىشى مۇمكىن. ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر. (فەتھۇلبارىنىڭ مەزكۇر بابقا مۇناسىۋەتلىك جايلارىغا قارالسۇن)

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَّهُ وَأَوْزَنَّا الْأَرْضَ نَتَّبِعُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمَلِينَ ﴿٧٤﴾ وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

ئۇلار (جەننەتكە كىرىپ بولۇپ) «بارچە ھەمدۇسانا بىزگە قىلغان ۋەدىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان، بىزنى جەننەتنىڭ زېمىنىغا ۋارىس قىلغان ئاللاھقا خاستۇر. بىز ئەمدى جەننەتتە ئۆزىمىز خالىغان جايدا تۇرىمىز. (ئاخىرەتلىك ئۈچۈن) ئىشلىگۈچىلەرنىڭ مۇكاپاتى نېمىدېگەن ياخشى!» دەيدۇ [74]. (ئى پەيغەمبەر! قىيامەت كۈنى) سەن پەرىشتىلەرنىڭ رەببىگە تەسبىھ ئېيتقان، ھەمدۇسانا ئېيتقان ھالدا، ئەرشنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرسەن ①. ئۇلار (يەنى ئىنسانلار) ئارىسىدا ھەققانىي ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ (مۇئمىنلەر جەننەتكە كىرىدۇ، كاپىرلار دوزاخقا كىرىدۇ) ۋە «بارچە ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھقا خاستۇر!» دېيىلىدۇ ② [75].

① ئاللاھ تائالا بەندىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىپ بولغاندىن كېيىن، مۇئمىنلەر جەننەتكە، كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار دوزاخقا كىرىدۇ. بۇ ئايەتتە شۇنىڭدىن كېيىنكى ئەھۋال تەسۋىرلەندى. پەرىشتىلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئەرشى ئەتراپىنى ئوراپ تۇرۇپ، تەسبىھ ۋە ھەمدۇسانا ئېيتىش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

② بۇ ئايەتتە ھەمدۇسانا مۇئەييەن بىر دېگۈچىگە قارىتىلمىدى، بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، كائىناتتىكى (سۆزلىيەلەيدىغان ۋە سۆزلىيەلمەيدىغان) بارلىق شەيئىلەر ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىدۇ.

(40) سورة غافر مكية 85 آية

(40) سۈرە غافىر مەككىدە چۈشكەن 85 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن

حَمَّ ۞ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۞

ھامىم [1]. (بۇ) (يەنى قۇرئان) غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھ ① تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان كىتابتۇر ② [2].

★ سۈرە غافىر "سۇرە تەۋل (ئىنئام، مولچىلىق) دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

① ئاللاھ مۇتلەق غالىبتۇر، ئۇنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى ئالدىدا ھېچكىم كۈچ كۆرسىتىشكە قادىر ئەمەس. ئاللاھ تائالا ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. ھەر قانچە قېلىن پەردىلەر ئارقىسىغا يوشۇرۇلغان بولسىمۇ، زەررىچىلىك نەرسە ئۇنىڭغا مەخپىي بولۇپ قالمايدۇ.

② ﴿تَنْزِيلٌ﴾ "ئىزىل" چۈشۈرۈلگەن دېگەن مەنىدە يەنى قۇرئان كەرىم ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەندۇر، ئۇنىڭدا ھېچ يالغان يوقتۇر.

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّلَوِّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾ مَا يُجَدِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرُكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبَلَدِ ﴿٤﴾

(ئاللاھ) گۇناھنى مەغپىرەت قىلغۇچى، تەۋبىنى قوبۇل قىلغۇچىدۇر^①، (ئاللاھنىڭ) ئازابى قاتتىقتۇر^②، (ئاللاھ) ئىنئام ئىگىسىدۇر^③، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، (ئاخىرى) قايتىدىغان جاي ئۇنىڭ دەرگاھىدۇر [3]. ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى (يەنى قۇرئان) توغرىسىدا پەقەت كاپىرلارلا دەتلاش قىلىشىدۇ^④، ئۇلارنىڭ شەھەرلەردە كېزىپ يۈرۈشلىرى سېنى ئالداپ قويمىسۇن^⑤ [4].

① بەندىنىڭ ئىلگىرى قىلغان گۇناھىنى مەغپىرەت قىلغۇچى ۋە كەلگۈسىدە بولىدىغان خاتالىقلار ئۈچۈن قىلىنغان تەۋبىنى قوبۇل قىلغۇچىدۇر، دوستلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار ئەگەر تەۋبە قىلسا، ئۇلارنىڭ تەۋبىسىنىمۇ قوبۇل قىلغۇچىدۇر.

② دۇنيا تىرىكچىلىكىنى ئاخىرەتتىن ئەۋزەل بىلگەن، ھەددىدىن ئاشقان، ئاللاھنىڭ بۇيرۇقلىرىغا قارشى چىققان ئادەمگە ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر. ئاللاھ تائالانىڭ بۇ سۆز ئۇسلۇبى ئىلگىرىكى ئايەتلەردىكى ئۇسلۇبقا ئوخشايدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر! مېنىڭ (مۇئمىن) بەندىلىرىمگە خەۋەر قىلغىنىكى، مەن تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىمەن، ناھايىتى رەھىم قىلغۇچىمەن. مېنىڭ ئازابىم قاتتىقتۇر﴾. (سۈرە ھىجر 49 - ، 50 - ئايەتلەر) بەندە قورقۇنچ ھەم ئۈمىد ئىچىدە ياشىشى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە كۆپ جايلاردا بۇ ئىككى سۈپەتنى بىر يەردە كەلتۈردى. چۈنكى، دائىم قورقۇنچ ئىچىدىلا بولغان ئىنسان ئاللاھنىڭ رەھمىتى ۋە مەغپىرىتىدىن مەيۈسلىنىپ قالىدۇ؛ بەك ئۈمىدلىنىپ كەتسە، بىخۇدلىشىپ، تېخىمۇ گۇناھقا چۆمۈپ كېتىدۇ.

③ ﴿طَوْلٌ﴾ نىڭ مەنىسى مولچىلىق ۋە پاراۋانلىق بولۇپ، ئاللاھ مولچىلىق ئاتا قىلغۇچى دېگەن بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭ مەنىسىنى ئىنئام ۋە مەرھەمەت دەپ ئالىدۇ يەنى ئاللاھ تائالا بەندىلەرگە ئىنئام قىلغۇچى ۋە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر.

④ بۇ يەردىكى «دەتلاش» جايىز بولمىغان، ناھەق دەتلاشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدىن ھەقىقەتنى يالغانغا چىقىرىش، رەت قىلىش ۋە ئىنكار قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان بەس - مۇنازىرە مەقسەت قىلىنىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولماي بەس - مۇنازىرىدىن مەقسەت ھەقنى بايان قىلىش، باتىلنىڭ ناتوغرا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش، ئىنكار قىلغۇچى ۋە ئىبتىراز بىلدۈرگۈچىلەرنىڭ شەك - شۈبھىلىرىگە رەددىيە بېرىش بولسا، جايىز بولىدۇ، ھەتتا مەدھىيەلەشكە لايىق ئىشتۇر. چۈنكى، ئىلىم ئەھلىنىڭ ھەقنى بايان قىلىش مەجبۇرىيىتى ئېغىر بولۇپ، بۇ ئالاھىدە تەكىتلەنگەن ۋەزىپىدۇر. ﴿ئۆز ۋاقتىدا، ئاللاھ كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار) دىن كىتابىنى (يەنى كىتابتىكى ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىنى) كىشىلەرگە چوقۇم بايان قىلىپ بېرىشكە ۋە يوشۇرما سىلىققا ئەھدە ئالدى﴾. (سۈرە ئال ئىمران 187 - ئايەت) ھەتتا ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابنىڭ دەلىل - پاكىتلىرىنى يوشۇرۇش شۇ قەدەر ئېغىر جىنايەتكى، ئۇنى سادىر قىلغۇچىغا كائىناتتىكى بارلىق شەيئەلەر لەنەت ئوقۇيدۇ. ﴿بۇ كىتابتا (يەنى تەۋراتتا) كىشىلەرگە توغرا يولنى ئېنىق بايان قىلغىنىمىزدىن كېيىن، بىز نازىل قىلغان (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان) روشەن دەلىللەرنى ۋە توغرا يولنى يوشۇرىدىغانلارغا ئاللاھ لەنەت قىلىدۇ (يەنى رەھىمىتىدىن يىراق قىلىدۇ)؛ لەنەت قىلغۇچىلار (يەنى پەرىشتىلەر ۋە مۇئمىنلەر) مۇ ئۇلارغا لەنەت قىلىدۇ﴾. (سۈرە بەقەرە 159 - ئايەت)

⑤ كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ ھەر قايسى شەھەرلەردە كېزىپ يۈرۈپ تىجارەت قىلىشى ۋە كۆپ مەنپەئەت ھاسىل قىلىشى سېنى ئالداپ قويمىسۇن. ئۇلار يېقىن كەلگۈسىدە كۇفرى سەۋەبلىك ئاللاھنىڭ جازاسىغا يولۇقىدۇ، ئۇلارغا

مەلۇم مۇددەتكىچە مۆھلەت بېرىلىدۇ، ئەمما جازالانماستىن تاشلاپ قويۇلمايدۇ.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَدَلُوا بِالْبَاطِلِ لِئُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٧﴾ وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٨﴾ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٩﴾

ئۇلار (يەنى مەككىلىكلەر) دىن بۇرۇن نۇھ قەۋمى ۋە ئۇلاردىن كېيىنكى (ئاد ۋە سەمۇد قاتارلىق) جامائەلەرمۇ (پەيغەمبەرلىرىنى) ئىنكار قىلدى. (ئۇلاردىن) ھەربىر ئۈممەت ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرىنى تۇتۇشقا (يەنى ئۇنىڭغا ئەزىيەت يەتكۈزۈشكە) ئۇرۇندى ①. ئۇلار ھەقىقىي بىكار قىلىۋېتىش ئۈچۈن باتىل (سۆزلەر) بىلەن مۇنازىرە قىلىشتى ②. شۇنىڭ بىلەن مەن ئۇلارنى ھالاك قىلىۋەتتىم، مېنىڭ ئازابىم قانداق ئىكەن؟ ③ [5] شۇنىڭدەك (يەنى پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان ئۈممەتلەرگە ئازاب ھەق بولغاندەك) رەببىڭنىڭ كۆڭلىدە چىڭ تۇرغانلار توغرىسىدا: «ھەقىقەتەن ئۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر» دېگەن سۆزى ھەق بولدى ④ [6]. ئەرشىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان پەرىشتىلەر ۋە ئەرشىنىڭ ئەتراپىدىكى پەرىشتىلەر رەببىنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىدۇ ۋە ئىمان ئېيتقان كىشىلەرگە مەغپىرەت تىلەيدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ) «ئى رەببىمىز! سېنىڭ رەھمىتىڭ ۋە ئىلىمىڭ ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تەۋبە قىلغانلارغا ۋە سېنىڭ يولۇڭغا ئەگەشكەنلەرگە مەغپىرەت قىلغىن، ئۇلارنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن ⑤ [7].

① تۇتۇپ زىندانغا سولاش ياكى جازالاش ياكى ئۆلتۈرۈشكە ئۇرۇندى.

② يەنى ئۆز پەيغەمبەرلىرى بىلەن دەتالاش قىلىشتى، مەقسىتى شەك - شۈبھە تۇغدۇرۇپ، ھەقىقەتنى رەت قىلىش ۋە ئۇنى ئاجىزلىتىش ئىدى.

③ يەنى شۇنىڭ بىلەن مەن ئاشۇ باتىلنى ھەممايە قىلغانلارنى ھالاك قىلىۋەتتىم، سەن قارىغىنكى، ئۇلارغا ئازابىم قانداق كەلدى؟ ئۇلار خاتا يېزىلغان ھەرىپ ئۆچۈرۈلگەندەك، يەر يۈزىدىن قانداق ئۆچۈرۈلدى ياكى باشقىلارغا ئىبرەت قىلىندى؟

④ بۇ باياندىن مەقسەت شۇنى ئۆقتۈرۈپ قويۇشكى، ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە ئازاب تېگىشلىك بولۇپ ھالاك قىلىنغاندەك، ئەگەر مەككە ئەھلىمۇ سېنى ئىنكار قىلىش ۋە ساڭا قارشىلىق قىلىشتىن باش تارتىمسا، باتىل دەتالاشنى تەرك ئەتمىسە، بۇلارغىمۇ ئەلۋەتتە ئازاب تېگىشلىك بولىدۇ، ئاندىن بۇلارنى قۇتۇلدۇرىدىغان ھېچكىم بولمايدۇ.

⑤ بۇ ئايەتتە ئەرشىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان يۇقىرى مەرتىۋىلىك پەرىشتىلەر ۋە ئەرشىنىڭ ئەتراپىدىكى پەرىشتىلەرنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقى بايان قىلىندى. ئۇلارنىڭ قىلىدىغان بىر ئىشى شۇكى، ئۇلار پەرۋەردىگارىغا تەسبىھ ۋە ھەمدۇسانا ئېيتىدۇ، يەنى ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ بارلىق نۇقسانلاردىن پاڭلىقىنى كۆرسىتىدىغان تەسبىھلەرنى ئېيتىدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ كامالى قۇدرىتى ۋە ئېسىل سۈپەتلىرىنى ئىپادىلەيدىغان ھەمدۇسانا ۋە مەدھىيەلەرنى ئوقۇيدۇ. ئۇلار ھەمىشە ئاللاھنىڭ ئالدىدا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتقان ۋە قورققان ھالدا، ئاجىزلىقىنى (ئىمانىنى) ئىزھار قىلىپ تۇرىدۇ. ئىككىنچى بىر ئىشى شۇكى، ئۇلار مۇئىمىنلەرگە مەغپىرەت تىلەيدۇ. ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن، ئەرشىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان پەرىشتىلەرنىڭ سانى تۆتتۈر، ئەمما قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ سانى سەككىز بولىدۇ. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر، مۇسنەد ئەھمەد 2314 - ھەدىس)

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادُونَ لِمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾

ئى رەببىمىز! سەن ئۇلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىدىن، ئاياللىرىدىن، ئەۋلادلىرىدىن ياخشى بولغانلارنى ئۇلارغا ۋەدە قىلغان دائىملىق تۇرالغۇ بولغان جەننەتلەرگە كىرگۈزگىن ①. سەن ھەقىقەتەن غالىبىسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىسەن [8]. (ئى رەببىمىز!) سەن ئۇلارنى يامانلىقلاردىن (يەنى يامانلىقلارنىڭ ئاقىۋىتىدىن) ساقلىغىن ②، بۇ كۈندە سەن كىمنى يامانلىقلاردىن (يەنى يامانلىقلارنىڭ ئاقىۋىتىدىن) ساقلىساڭ، شۈبھىسىزكى، سەن ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغان بولىسەن. مانا بۇ كاتتا مۇۋەپپەقىيەتتۇر ③ [9]. شۈبھىسىزكى، (ئاللاھنى) ئىنكار قىلغانلارغا: «ئاللاھنىڭ (دۇنيادا) سىلەرگە بولغان غەزىپى سىلەرنىڭ (ئاخىرەتتە) ئۆزۈڭلارغا بولغان غەزىپىڭلاردىن ئېشىپ چۈشىدۇ، چۈنكى سىلەر ئىمانغا دەۋەت قىلىنىپ تۇرساڭلارمۇ ئىمان ئېيتمايتتىڭلار» دەپ نىدا قىلىنىدۇ ④ [10].

① يەنى ئۇلارنىڭ ھەممىنى جەننەتتە جەم قىلغىنىكى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر - بىرلىرىنى كۆرۈپ كۆڭۈللىرى خاتىرجەم بولسۇن. بۇ مەزمۇن يەنە بىر ئايەتتەمۇ بايان قىلىنغان: ﴿ئۆزلىرى ئىمان ئېيتقان، ئەۋلادلىرىمۇ ئەگىشىپ ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئەۋلادلىرىنى ئۇلار بىلەن تەڭ دەرىجىدە قىلىمىز، ئۇلارنىڭ (ياخشى) ئەمەللىرىدىن قىلچىمۇ كېمەيتىۋەتمەيمىز﴾. (سۈرە تۇر 21 - ئايەت) يەنى ئۇلارنىڭ خاتىرجەم بولسۇن دەپ، جەننەتتە ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى دەرىجىدە باراۋەر قىلدۇق، تۆۋەن دەرىجىلىكىنىمۇ يۇقىرى دەرىجىگە كۆتۈردۈق. تۆۋەن دەرىجىلىك بىلەن ئوخشاش بولسۇن دەپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئادەمنىڭ دەرىجىسىنى كېمەيتىۋەتمىدۇق. ئەكسىچە ياخشى ئەمەلى ئاز ئادەمنىڭ دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئۇنى ئۆز پەزىلىتى بىلەن ياخشى ئەمەلى كۆپ ئادەم بىلەن باراۋەر دەرىجىدە قىلدۇق.

② ﴿السَّيِّئَاتِ﴾ «يامانلىقلار» دېگەندىن بۇ يەردە يامانلىقلارنىڭ جازاسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى جازا سۆزى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان يەنى ئۇلارنى يامانلىقلارنىڭ جازاسىدىن ساقلىغىن ياكى ئۇلارنى ئاخىرەتتە جازالمىغىن دېگەن بولىدۇ.

③ يەنى ئاخىرەتتىكى ئازابتىن ساقلىنىپ قېلىش ۋە جەننەتكە داخىل بولۇش ھەممىدىن كاتتا مۇۋەپپەقىيەتتۇر. چۈنكى، ئۇنىڭدىن ئارتۇق بەخت ۋە مۇۋەپپەقىيەت بولماس؛ ئازابتىن ساقلىنىپ قېلىشتىن ئارتۇق نىجاتلىق بولماس. بۇ ئايەتلەردە مۇئمىنلەرگە ئىككى چوڭ خۇش خەۋەر بار: بىرى، پەرىشتىلەرنىڭ ئۇلار ئۈچۈن غايىبانە دۇئا قىلىدىغانلىقى، يەنە بىرى، مۇئمىنلەرنىڭ ئۆز جەمەتلىكلىرى بىلەن جەننەتتە جەم بولىدىغانلىقىدۇر. (ئاللاھ بىزنى سالىھ ئاتا - بوۋىلار بىلەن جەننەتتە جەم بولىدىغانلاردىن قىلسۇن. ئامىن)

④ ﴿مَقْتٍ﴾ قاتتىق نارازىلىقنى ۋە غەزەپلەنگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. كاپىرلار ئۆزلىرىنى دوزاخ ئوتىدا كۆيۈۋاتقان ھالدا كۆرگەن چاغدا، ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى قاتتىق غەزەپلىنىدۇ. شۇ چاغدا پەرىشتىلەر ئۇلارغا: سىلەر دۇنيادىكى چېغىڭلاردا ئىمانغا چاقىرىلساڭلار، ئۇنى ئىنكار قىلاتتىڭلار، بۇ قىلمىشىڭلاردىن ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ بۈگۈن ئۆزۈڭلارنىڭ ئۆزۈڭلەرگە غەزەپلەنگەنلىكىڭلاردىنمۇ قاتتىق غەزەپلىنەتتى ۋە نارازى بولاتتى. ئاللاھنىڭ ئاشۇ نارازىلىقىنىڭ نەتىجىسىدە بۈگۈن سىلەر دوزاخقا كىرىدىڭلار، دەيدۇ.

قَالُوا رَبَّنَا آمَنَّا آفْتَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا آفْتَتَيْنِ فَأَعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُم آيَاتِهِ وَيُنزِلُ لَكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ رِزْقًا

ئۇلار: «ئى رەببىمىز! بىزنى ئىككى قېتىم ئۆلتۈردۈڭ، ئىككى قېتىم تىرىلدۈردۈڭ» ①. بىز گۇناھىمىزغا ئىقرار بولدۇق ②، ئەمدى (بىزگە دوزاختىن) چىقىش يولى بارمىدۇ؟» دەيدۇ ③ [11]. (ئى كاپىرلار! بۇ ئازاب) بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، سىلەر ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكىگە (ئىمان ئېيتىشقا) چاقىرىلغاندا ئىنكار قىلاتتىڭلار ④، ئەگەر ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈلسە (يەنى لات، ئۇززا قاتارلىق بۇتلارغا چوقۇنۇشقا چاقىرىلساڭلار)، ئىشىنەتتىڭلار (يەنى ئۇلارنىڭ ئىلاھلىقىنى ئېتىراپ قىلاتتىڭلار)، ئەمدى ھۆكۈم قىلىش يۈكسەك (ئەڭ ئۇلۇغ) ۋە مۇتلەق بۈيۈك ئاللاھقا خاستۇر ⑤ [12]. (ئى ئىنسانلار!) ئاللاھ سىلەرگە (قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىنى كۆرسىتىدىغان ۋە سىلەرگە كۆكتىن رىزىق چۈشۈرۈپ بېرىدىغان زاتتۇر ⑥.

① كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ تەپسىرىگە ئاساسەن ئىككى قېتىملىق ئۆلۈمنىڭ بىرىنچىسى: ئىنساننىڭ ئاتىسى پۇشتىدىكى ئابىمەنى ھالىتىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئىنساننىڭ مەۋجۇت بولۇشىدىن (بارلىقىدىن) ئىلگىرىكى مەۋجۇتسىزلىقى (يوقلىقى) ئۆلۈم دەپ ئىپادىلەنگەن. ئىككىنچىسى: ئىنساننىڭ دۇنيا ھاياتىنى ياشاپ بولغاندىن كېيىن ئۆلۈپ، قەبرىگە دەپنە قىلىنغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئىككى قېتىم تىرىلىشنىڭ بىرىنچىسى: دۇنيا ھاياتى بولۇپ، ئىنسان تۇغۇلغاندىن باشلاپ تاكى ۋاپات بولغىچە بولغان ھاياتلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئىككىنچىسى: قىيامەت كۈنى قەبرىلەردىن تىرىلىپ چىققاندىن كېيىن ھاسىل بولىدىغان ئاخىرەت ھاياتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئىككى قېتىملىق ئۆلۈم ۋە ھاياتلىق سۈرە بەقەرە 28 - ئايەتتىمۇ بايان قىلىنغان: ﴿ئاللاھنى قانداقمۇ ئىنكار قىلسىلەركى، جانسىز ئىدىڭلار، ئاللاھ سىلەرگە جان بەردى (يەنى ئاتاڭلارنىڭ پۇشتىدا، ئاناڭلارنىڭ قارىنىدا ئابىمەنى ئىدىڭلار)، كېيىن (ئەجلىڭلار توشقاندا) ئاللاھ جېنىڭلارنى ئالىدۇ، ئاندىن كېيىن تىرىلدۈرىدۇ، ئاندىن كېيىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) قايتۇرۇلسىلەر﴾.

② يەنى ئۇلار دوزاختا گۇناھلىرىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، ئۇ يەردە ئىقرار ۋە ئېتىراپ قىلغاننىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ. ئۇلار دوزاختا پۇشايماق قىلىدۇ، ئۇ يەردە قىلغان پۇشايماقنىڭمۇ ھېچ قىممىتى بولمايدۇ.

③ بىزنى دۇنياغا قايتۇرساڭ، ياخشى ئەمەل قىلىپ كەلسەك دەپ يالۋۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇلىرى قۇرئان كەرىمدە كۆپ ئايەتلەردە تىلغا ئېلىندى.

④ بۇ يەردە ئۇلارنىڭ دوزاختىن چىقىرىلمايدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى بايان قىلىندى. سىلەر دۇنيادىكى چاغدا ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ئىنكار قىلاتتىڭلار، ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرۈشنى ياقىتۇراتتىڭلار، شۇ ۋەجىدىن ئەمدى سىلەرگە دوزاخنىڭ دائىملىق ئازابىدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق.

⑤ شۇ يېگانە ئاللاھنىڭ ھۆكۈمدۈركى، ئەمدى سىلەرگە دوزاخنىڭ مەڭگۈلۈك ئازابى بار، ئۇنىڭدىن چىقىشقا ھېچ يول يوق. ئۇ ئاللاھ ﴿الْعَلِيِّ﴾ يۈكسەكتۇر. يەنى ئۇنىڭ زاتى ۋە سۈپەتلىرىدە ئۆزىگە ئوخشاش باشقا بىرى بولۇشتىن يۈكسەكتۇر. ئۇ ئاللاھ ﴿الْكَبِيرِ﴾ ھەممىدىن بۈيۈك ۋە ئۈستۈندۇر. يەنى بالىسى بولۇشتىن ياكى ئايالى بولۇشتىن ياكى شېرىكى بولۇشتىن ياكى تەڭدىشى بولۇشتىن ئۈستۈندۇر.

⑥ يەنى سىلەرنىڭ رىزىقلىرىغا سەۋەب بولىدىغان سۇ چۈشۈرۈپ بېرىدىغان زاتتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە قۇدرىتىنىڭ دەلىللىرىنى كۆرسىتىش بىلەن رىزىق چۈشۈرۈپ بېرىشنى بىرلىكتە بايان قىلدى. چۈنكى، قۇدرىتىنىڭ دەلىللىرى

دەننىڭ ئاساسىدۇر، رىزىق بولسا بەدەننىڭ ئاساسىدۇر، شۇڭا بۇ ئىككى ئاساسنى بىر يەردە كەلتۈردى. (فەتھۇلقەدىر)

وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُمْ بَبْرُزُونَ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

پەقەت (ئاللاھقا) يۈزلەنگەن كىشىلەرلا (بۇ ئايەتلەردىن) ۋەز - نەسەھەت ئالىدۇ ① [13]. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەر كاپىرلارنىڭ يامان كۆرگىنىگە قارىماي، ئاللاھقا خالىس ئىبادەت قىلىڭلار ② [14]. ئاللاھنىڭ مەرتىۋىسى يۇقىرىدۇر، ئۇ ئەرلىكنىڭ ئىگىسىدۇر، ئۇ ھەممە خالايق ئۇچرىشىدىغان (قىيامەت) كۈنىدىن ئاگاھلاندىرۇش ئۈچۈن، خالىغان بەندىسىگە ئۆز ھۆكۈمى بويىچە ۋەھىي نازىل قىلىدۇ ③ [15]. خالايق (قەبرىلىرىدىن چىقىپ ئاللاھنىڭ ئالدىغا) ھازىر بولغان ④ كۈندە ئاللاھقا ئۇلارنىڭ ھېچقانداق بىر ئىشى مەخپىي قالمايدۇ، «بۈگۈن پادىشاھلىق كىمىڭدۇر؟» (دەپ سورىلىدۇ) ⑤ «چەكسىز قۇدرەتلىك بىر ئاللاھنىڭدۇر» ⑥ (دەپ جاۋاب بېرىلىدۇ) [16].

① يەنى ئاللاھنىڭ ئىتائىتىگە يۈزلىنىدىغان، ئۇنىڭدىن دىللىرىدا ئاخىرەتتىن قورقۇش پەيدا بولىدىغان، ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى ئىزچىل تۈردە ئادا قىلىدىغان كىشىلەرلا بۇ نەرسىلەردىن ئىبەرەت ئالىدۇ.

② يەنى بارلىق مەۋجۇداتنى بارلىققا كەلتۈرگۈچى يالغۇز بىر ئاللاھتۇر. شۇڭا كاپىرلار ھەر قانچە نارازى بولۇپ كەتسىمۇ، پەقەت شۇ بىر ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىڭلار، تائەت - ئىبادەتنى پەقەت ئۇنىڭ ئۈچۈن خالىس قىلىڭلار.

③ ﴿رُوح﴾ بۇ يەردە بەندىلەر ئىچىدىن ئەلچىلىككە تاللانغان بىر كىشىگە نازىل قىلىنىدىغان ۋەھىينى كۆرسىتىدۇ. ﴿رُوح﴾ «روھ» بۇ يەردە ۋەھىي دەپ ئىپادىلەندى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، خۇددى روھ ئىنسانغا ھاياتلىق بېغىشلىغاندەك، ۋەھىيمۇ كۇفرى ۋە شېرىك سەۋەبىدىن ئۆلگەن دىللارغا ھاياتلىق بېغىشلايدۇ. شۇڭا، ئىنساننىڭ ھايات ياشىشى ئۈچۈن جىسمىدا روھ بولمىسا بولمىغاندەك، دىللارنىڭ ياشىشى ئۈچۈنمۇ ۋەھىي بولمىسا بولمايدۇ.

④ يەنى بارلىق ئىنسانلار تىرىلىپ قەبرىلەردىن سىرتقا چىقىپ تۇرىدۇ. ھەممىسى يەر ئۈستىدە زاھىر بولىدۇ.

⑤ قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا شۇنداق سوۋايدۇ. يەنى بارلىق ئىنسانلار ئۇنىڭ ئالدىغا مەھشەرگاھقا جەم بولىدۇ. ئاللاھ تائالا زېمىننى ئۆزىنىڭ بارمىقىدا، ئاسماننى ئوڭ قولىدا قاتلاپ ئالىدۇ، ئاندىن كېيىن: «مەن پادىشاھمەن. زېمىننىڭ پادىشاھلىرى قېنى؟» دەيدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 4812 - ھەدىس)

⑥ ھېچكىم جاۋاب بەرمىگەندە ئاللاھ تائالا ئۆزى مۇشۇنداق جاۋاب بېرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن بىر پەرىشتە يۇقىرى ئاۋاز بىلەن شۇنداق جاۋاب بېرىدۇ. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ بارلىق مۇسۇلمانلار ۋە كاپىرلار بىر ئاۋاز بىلەن شۇ جاۋابنى تەكرارلايدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

أَلْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ أَلْيَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْأَرْزَاقِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَظِيمِينَ ﴿١٨﴾ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٩﴾ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿٢٠﴾ وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢١﴾

بۈگۈن ھەركىمگە قىلغان ئەمەلىگە يارىشا مۇكاپات ياكى جازا بېرىلىدۇ، بۈگۈن زۇلۇم يوقتۇر (يەنى بۇ كۈندە ھېچكىمگە زۇلۇم قىلىنمايدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن تېز ھېساب ئالغۇچىدۇر ① [17]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنى يېقىنلاشقان قىيامەت كۈنىدىن ئاگاھلاندۇرغىن ②، ئۇ چاغدا قايغۇ - ھەسرەتكە تولغان يۈرەكلەر (قورقۇنچتىن) بوغۇزلارغا قاپلىشىپ قالدۇ ③، (ئىمان ئېتىماي ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلارغا ھېچبىر يېقىن دوست ۋە شاپائىتى قوبۇل قىلىنىدىغان بىرەر شاپائەتچى چىقمايدۇ [18]. ئاللاھ كۆزلەرنىڭ خىيانىتىنى ۋە دىللارنىڭ يوشۇرغان (ياخشى - يامان) ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ ④ [19]. ئاللاھ ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرى ھېچ نەرسىگە ھۆكۈم چىقىرالمايدۇ ⑤. شەكسىزكى، ئاللاھ (بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [20].

① چۈنكى ئاللاھ تائالا بەندىلەرگە ئوخشاش ئويلىنىپ بېقىشقا ۋە قايتا تەكشۈرۈشكە موھتاج ئەمەس.

② ﴿الْأَرْزَاقِ﴾ نىڭ مەنىسى يېقىنلاشقۇچى، يېقىن كەلگۈچى. بۇ قىيامەتنىڭ ئىسىملىرىدىن بىرى بولۇپ، قىيامەتنىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان.

③ يەنى ئۇ كۈندە قورقۇنچنىڭ قاتتىقلىقىدىن يۈرەك ئورنىدىن قوزغىلىپ كېتىدۇ. ﴿كَظِيمِينَ﴾ غەم - قايغۇغا تولغان، يىغلىغان ياكى خامۇش تۇرغان دېگەندەك ئۈچ خىل مەنىگە ئىگە.

④ بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ ئىسمى ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالدىغان كامىل ئىلىم ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەممە نەرسىنى، مەيلى ئۇ چوڭ بولسۇن ياكى كىچىك بولسۇن، ياخشى بولسۇن ياكى يامان بولسۇن، ئىنچىكە بولسۇن ياكى توم بولسۇن، مۇرەككەپ بولسۇن ياكى ئاددى بولسۇن تولۇق بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقى ئېنىق بولغاندىن كېيىن، ئىنسان ئۇنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشتىن ساقلىنىشى ۋە ھەقىقىي رەۋىشتە ئۇنىڭدىن قورقۇپ تۇرىشى لازىم. «كۆزلەرنىڭ خىيانىتى» دېگەن قاراش ھەقىقىي بولمىغان نەرسىلەرگە ئوغۇرلۇقچە قاراشنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: يولدا كېتىۋاتقان چىرايلىق ئاياللارغا ئوغۇرلۇقچە قاراش. «دىللاردىكى يوشۇرۇن نەرسىلەر» نىڭ قاتارىغا ئادەمنىڭ كۆڭلىدە پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان ۋەسۋەسىلەرمۇ كىرىدۇ. بۇ نەرسىلەر دىللاردا ۋەسۋەسە ھالىتىدە بىر دەملىك كۆڭۈلگە پەيدا بولۇپلا، يوقىلىپ كەتسە، بۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئەمما، بۇ ۋەسۋەسە چوڭىيىپ ئىرادىغا ئايلىنغاندىن كېيىن، ئاندىن گۇناھ بولىدۇ، گەرچە ئىنسان ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا پۇرسەت تاپالمىسىمۇ.

⑤ چۈنكى، ئۇ چوقۇنۇلغان نەرسىلەر ھېچنەرسىنى بىلمەيدۇ، نە بىر ئىش قىلىشقا قادىر ئەمەس، خەۋەرسىز ھەم ئىختىيارسىزدۇر. ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن ئىلىم ۋە ئىقتىدار بولۇش زۆرۈردۇر. بۇ ئىككى ئالاھىدىلىك پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ زاتىدا مەۋجۇتتۇر. شۇ ۋەجىدىن ھۆكۈم قىلىش ھوقۇقى ئاللاھقا خاستۇر. چۈنكى، ئۇ ھۆكۈم قىلسا، توغرا ۋە تەرەپسىز ھۆكۈم قىلىدۇ، ئۇنىڭدا دەۋاگەر تەرەپتىن قورقۇش، جاۋابكار تەرەپتىن بىر نەرسە تەمە قىلىش خاھىشى ئەسلا مەۋجۇت ئەمەس.

* أَوْلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَءَانَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَّاقٍ ﴿٢١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدٌ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَمٰنَ وَقَرُونًا فَقَالُوا سِحْرٌ كَذٰبٌ ﴿٢٤﴾

ئۇلار زېمىنى كېزىپ، ئۆزلىرىدىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆزەتمىدىمۇ؟ ئۇلار بولسا يەر يۈزىدە كۈچ - قۇۋۋەت ۋە قالدۇرغان ئىزلىرى (يەنى بىناكارلىق) جەھەتتە بۇلاردىن (مەككىلىكلەردىن) كۆپ ئۈستۈن ئىدى. (ئۇلار شۇنداق كۈچلۈك بولسىمۇ) ئاللاھ ئۇلارنى گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن جازالىدى، ئۇلارنى ئاللاھ (نىڭ جازاسى)دىن قوغداپ قالدىغان ھېچكىم چىقمىدى ① [21]. بۇ (ئازاب) شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئۇلارغا پەيغەمبەرلىرى (ئۆزلىرىنىڭ راستچىللىقىنى ئىسپاتلايدىغان) ئوپۇچۇق دەلىل - پاكىتلارنى ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇلار ئۇنى ئىنكار قىلدى ②، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلارنى جازالىدى. چۈنكى ئاللاھ كۈچلۈك، ئازابى قاتتىق زاتتۇر [22]. شەكسىزكى، بىز مۇسائى مۆجىزىلىرىمىز ③ بىلەن ۋە ئوپۇچۇق دەلىل بىلەن پىرىئەۋنگە، ھامانغا ۋە قارۇنغا ئەۋەتنۇق. ئۇلار ئۇنى يالغانچى، سېھىرگەر دېيىشتى ④ [23-24].

① ئالدىنقى ئايەتلەردە ئىنكارچىلارنىڭ ئاخىرەتتىكى ئەھۋالى بايان قىلىنغان ئىدى، ئەمدى ئۇلارنىڭ دۇنيادىكى ئەھۋالىغا قارىتا ئاگاھلاندۇرۇلۇۋاتىدۇ. بۇ كىشىلەر زېمىنى كېزىپ، ھەقىقىي ئىنكار قىلغانلىق گۇناھى تۈپەيلى ھالاك قىلىنغان قەۋملەرنىڭ ئاقىۋىتىگە قارىسۇن. ئۇلارنىڭ خاتالىقلىرىنى ئۆزلىرىنىڭمۇ سادىر قىلىۋاتقانلىقىنى بىلسۇن. ۋەھالەنكى، ئىلگىرىكى قەۋملەر كۈچ - قۇۋۋەت ۋە بىناكارلىق جەھەتتە ئۇلاردىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن ئىدى. ئاللاھنىڭ ئازابى كەلگەندە ئۇلارنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى ھېچ ئەسقا تىمىدى. شۇنىڭدەك سىلەرگىمۇ ئازاب كېلىشى مۇمكىن. ئەگەر ئازاب كېلىپلا قالسا، سىلەرنى ھېچكىم ساقلاپ قالالمايدۇ.

② بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ھالاكتىنىڭ سەۋەبى بايان قىلىندى. سەۋەب شۇكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلدى، پەيغەمبەرلەرنى يالغانغا چىقاردى. ئەمدى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئارقىمۇ - ئارقا كېلىشى توختىدى، ئەمما ئالەم بوشلۇقىدا ۋە ئىنسانلارنىڭ ئۆزىدە ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان چەكسىز ئالامەت ۋە بەلگىلەر تېپىلىدۇ. كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۆلىمالار ۋە دەۋەتچىلەرنىڭ ۋەز - نەسەت، دەۋەت - تەبلىغلىرىدىمۇ مەزكۇر دەلىل - پاكىتلار مەۋجۇتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۈگۈنكى كۈندىمۇ كىم ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن يۈز ئۆرۈپ، دىن ۋە شەرىئەتتىن بىخەۋەر يۈرسە، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى ئىلگىرىكى ئىنكارچىلارغا ئوخشاش بولىدۇ.

③ بۇ يەردىكى «مۆجىزىلىرىمىز» دېگەندىن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن توققۇز مۆجىزە ياكى ھاسا ۋە ئاپئاق قولدىن ئىبارەت چوڭ مۆجىزىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ئېلىپ كەلگەن ﴿سُلْطٰنٍ مُّبِينٍ﴾ «ئوپۇچۇق دەلىل - پاكىتلار» ھېچكىم جاۋاب بېرەلمىگۈدەك ۋە رەت قىلالمىغۇدەك دەرىجىدە كۈچلۈك ئىدى. بۇ دەلىل - پاكىتلارغا بېشەم ۋە تەرسا ئادەمدىن باشقا ھەركىم قايىل بولاتتى.

④ پىرىئەۋن مىسىردا ياشايدىغان قىبىتىلارنىڭ پادىشاھى بولۇپ، ناھايىتى زالىم، زومىگەر ئىدى. ئۇ ھەددىدىن ئېشىپ، ئۆزىنى «بۈيۈك پەرۋەردىگار» دەپ دەۋا قىلغان ئىدى. ئۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئىسرائىل ئەۋلادىنى قۇل قىلىۋالغان بولۇپ، ئۇلارغا قاتتىق قوللۇق بىلەن ئېغىر جازا يۈرگۈزەتتى. قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە ئايەتتە بۇنىڭ تەپسىلاتى بايان قىلىندى. ھامان بولسا پىرىئەۋننىڭ ۋەزىرى ۋە خاس مەسلىھەتچىسى ئىدى. قارۇن بولسا شۇ ۋاقىتتىكى ئەڭ باي ئادەم ئىدى. ئۇلارمۇ ئىلگىرىكى قەۋملەرگە ئوخشاش مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلدى، ئۇنى سېھىرگەر ۋە يالغانچى دېدى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا يەنە بىر سۈرىدە مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلاردىن

ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرمۇ شۇنداق ئىدى، ئۇلارغا بىرەر پەيغەمبەر كەلسىلا، ئۇلار (ئۇنى ئىنكار قىلىپ): «سېھىرگەر ياكى مەجنۇن» دېدى. ئۇلار (پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشنى) بىر - بىرىگە تەۋسىيە قىلىشقانمۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۇلار بىر - بىرىگە ئۇنداق تەۋسىيە قىلىشقان ئەمەس) ئۇلار ھەددىدىن ئاشقۇچى قەۋمدۇر ﴿. (سۈرە زارىيات 52 - ، 53 - ئايەتلەر)

فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ؕ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِيْ اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ ۗ اِنِّىْٓ اَخَافُ اَنْ يُبَدِّلَ دِيْنَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٦٦﴾

مۇسا ئۇلارغا دەرگاھىمىزدىن ھەق (دىن)نى ئېلىپ كەلگەندە، ئۇلار: «مۇسا بىلەن ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئوغۇللىرىنى (نەسلىنى قۇرۇتۇش ئۈچۈن) ئۆلتۈرۈڭلار، قىزلىرىنى (خىزمەتكە سېلىش ئۈچۈن) تىرىك قالدۇرۇڭلار» دېدى ①. كاپىرلارنىڭ ھىيلە - مىكرى چوقۇم بەربات بولىدۇ ②. [25]. پىرئەۋن ئېيتتى: «مېنى مۇسانى ئۆلتۈرگىلى قويۇڭلار ③، ئۇ (ئۆزىنى مەندىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن) رەببىنى چاقىرىپ باقسۇن ④. مەن ھەقىقەتەن مۇسانىڭ دىنىڭلارنى ئۆزگەرتىۋېتىشىدىن ياكى يەر يۈزىدە (يەنى دۆلەتتە) قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇشىدىن ئەنسىرەيمەن» ⑤ [26].

① پىرئەۋن مۇنەججىملەرنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە پادىشاھلىققا تەھدىت ئېلىپ كېلىدىغان بالىنىڭ تۇغۇلۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئىسرائىل ئەۋلادىدىن تۇغۇلغان ئوغۇللارنى ئۆلتۈرۈشنى ئىلگىرىدىن داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئىدى. بۇ يەردىكىسى پىرئەۋننىڭ ئوغۇللارنى ئۆلتۈرۈشكە چۈشۈرگەن ئىككىنچى قېتىملىق بۇيرۇقى بولۇپ، بۇنىڭدىن مەقسەت مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوبرازىنى چۈشۈرۈش، ئۇنى بىر بالا - قازا قىلىپ كۆرسۈتۈش، ئىسرائىل ئەۋلادىغا كەلگەن مۇسەبەتنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ كاساپىتىدىن كەلدى، دەيدىغان بىر ئۇقۇمنى سىڭدۈرۈش ئىدى. نەتىجىدە ئىسرائىل ئەۋلادى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: ﴿سەن بىزگە كېلىشتىن بۇرۇنمۇ، كەلگەندىن كېيىنمۇ ھامان خارلىنىپ كەلدۇق﴾ دېدى.

② يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ سانىنى ئازايتىش، كۈچ - قۇۋۋىتىنى ئاجىزلىتىشتىن ئىبارەت پىرئەۋننىڭ رەزىل سۈيىقەستى ئەمەلگە ئاشمىدى، بەلكى ئاللاھ پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنى دېڭىزغا غەرق قىلدى. ئىسرائىل ئەۋلادىنى بەرىكەتلىك زېمىنغا ۋارىس قىلدى.

③ پىرئەۋن بۇ سۆزنى ئۆزىنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈشتىن توسقان كىشىلەرگە دېگەن بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن.

④ بۇ پىرئەۋننىڭ ھەددىدىن ئاشقانلىقىنىڭ ئىپادىسى ئىدى. ئۇنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، ئۇ رەببىنى چاقىرىپ باقسۇن، ئۇنى رەببى قانداق ساقلايدىكەن، قېنى بىر كۆرۈپ باقاي! يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇ ئۆزىنى «بۈيۈك رەب» دەپ دەۋا قىلاتتى. شۇ ۋەجىدىن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ رەببىنى ئىنكار قىلىپ، «ئۇنى ساقلايدىغان قانداق رەب ئىكەن، بىر كۆرۈپ باقاي!».

⑤ يەنى ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلىشتىن بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا ئۆزگەرتىۋېتىشىدىن ياكى شۇ سەۋەبتىن دۆلەتتە قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇشىدىن قورقىمەن. دېمەك پىرئەۋن، ئەگەر مېنىڭ قەۋمىدىن بىر قىسىم كىشىلەر ئۇنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلسا، قوبۇل قىلغانلار بىلەن قوبۇل قىلمىغانلار ئارىسىدا توقۇنۇش يۈز بېرىپ، قالايمىقانچىلىق چىقىدۇ دەپ، تەۋھىدىنى قالايمىقانچىلىققا سەۋەب بولىدىغان ئامىل، تەۋھىد ئەھلىنى قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرغۇچى كۆرسىتىپ، ھەقىقەتنى بۇرمىلىماقچى بولدى. ۋەھالەنكى، ئۇ ئۆزى قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرغۇچى ئىدى، ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلىش قالايمىقانچىلىقنىڭ يىلتىزى ۋە مەنبەسى ئىدى.

وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِّنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٧﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُُّؤْمِنٌ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٨﴾

مۇسا ئېيتتى: « مەن ھەقىقەتەن مېنىڭ رەببىم، سىلەرنىڭمۇ رەببىڭلار (بولغان ئاللاھ)غا سىغىنىپ، ھېساب بېرىدىغان كۈنگە ئىشەنمەيدىغان ھەربىر مۇتەكەببىر(نىڭ زىيانكەشلىكى)دىن پاناھ تىلەيمەن»^① [27]. پىرئەۋن جەمەتىدىن بولۇپ، ئىماننى يوشۇرىدىغان بىر مۇئىمىن ئادەم ئېيتتى: «سىلەر بىر ئادەمنى (رەببىم ئاللاھتۇر) دېگەنلىكى ئۈچۈنلا ئۆلتۈرەمسىلەر؟^② ھالبۇكى، ئۇ سىلەرگە رەببىڭلاردىن (ھەقىقەتنىڭ) ئويۇنچۇق دەلىللىرىنى ئېلىپ كەلدى. ئەگەر ئۇ (پەيغەمبەرلىك دەۋاسىدا) يالغانچى بولسا، يالغانچىلىقنىڭ زىيىنى ئۇنىڭ ئۆزىگىدۇر، ئەگەر ئۇ راستچىل بولسا، ئۇ سىلەرنى ئاگاھلاندۇرغان ئازابنىڭ بىر قىسمى سىلەرگە كېلىدۇ^③. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەددىدىن ئاشقان يالغانچىنى ھىدايەت قىلمايدۇ^④ [28].

① مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرئەۋننىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقىنى بىلگەن چاغدا، ئۇنىڭ يامانلىقىدىن ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىدى ۋە دۇئا قىلدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دۈشمەننىڭ زىيانكەشلىكىدىن قورقسا، مۇنداق دۇئا قىلاتتى: «ئى ئاللاھ! بىز ھەقىقەتەن سەن بىلەن ئۇلاردىن قوغدىنىمىز، ساڭا سېغىنىپ ئۇلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن پاناھ تىلەيمىز». (مۇسنەدى ئەھمەد 4 - توم، 415 - بەت)

② يەنى ئاللاھنىڭ پەرۋەردىگارىلىقىغا مۇنداقلا ئىمان ئېيتقان ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ راستچىللىقىنى ئىسپاتلايدىغان روشەن دەلىللىرى بار ئادەمنى ئۆلتۈرەمسىلەر؟

③ ئۇ مۇئىمىن كىشى سۆزىنى سىلىقلاشتۇرۇپ دېدىكى، سىلەر ئۇنىڭ كەلتۈرگەن دەلىل - ئىسپاتلىرىغا قايىل بولمىساڭلار، ئۇنىڭ راستچىللىقى ۋە دەۋىتىنىڭ توغرىلىقى سىلەرگە ئېنىق بولمىسا، دانالىق ۋە ئېھتىيات شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى، ئۇنى ئۆزھالى بىلەن قويۇڭلار، ئۇنىڭغا ئازار بەرمەڭلار. ئەگەر ئۇ پەيغەمبەرلىك دەۋاسىدا يالغانچى بولۇپ قالسا، يالغانچىلىقىغا قارىتا ئاللاھ تائالا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇنى جازالایدۇ. ئەگەر ئۇ راستچىل بولسا، سىلەر ئۇنىڭغا ئازار بەرسەڭلار، ئۇ ھالدا ئۇ سىلەرنى ئاگاھلاندۇرغان ئازابلارنىڭ بىرى سىلەرگە چوقۇم كېلىپ قالىدۇ.

④ بۇنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، ئەگەر ئۇ (سىلەر دەۋا قىلغاندەك) يالغانچى بولغان بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا روشەن دەلىل ۋە مۆجىزىلەرنى ئاتا قىلمىغان بولاتتى، ئەمىلىيەتتە ئۇنىڭدا روشەن مۆجىزىلەر بار. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئەگەر ئۇ يالغانچى بولسا، ئاللاھ تائالا ئۆزى ئۇنى خار قىلىدۇ ۋە ھالاك قىلىدۇ، سىلەرنىڭ ئۇنىڭغا قارشى ھەرىكەت قىلىشىڭلارنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق.

يَقُومُ لَكُمْ الْمَلِكُ الْيَوْمَ ظَهْرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا يَوْمَ الْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَابِّ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظَلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣١﴾ وَيَقُومُ إِلَيْنِ أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾

ئى قەۋمىم! بۈگۈنكى كۈندە سىلەر (بۇ) زېمىندا غالبىلارچە سەلتەنەت سۈرۈۋاتىسىلەر ①. ئەگەر بىزگە ئاللاھنىڭ ئازابى كېلىپ قالسا، (ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا) بىزگە كىم ياردەم قىلالايدۇ؟ ②. پىرئەۋن ئېيتتى: «مەن سىلەرگە پەقەت (توغرا دەپ) قارىغىنىمنى مەسلىھەت بېرىۋاتىمەن ۋە سىلەرنى پەقەت توغرا يولغا يېتەكلەيمەن» ③ [29]. مۇئىمىن ئادەم ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! (ئەگەر سىلەر مۇسائى ئۆلتۈرسەڭلار) مەن سىلەرنىڭ نۇھ، ئاد، سەمۇد قەۋملىرىگە ۋە ئۇلاردىن كېيىنكىلەرگە ئوخشاش (پەيغەمبەرلىرىگە قارشى) بىرلەشكەنلەر ھالاک بولغاندەك ھالاک بولۇپ كېتىشىڭلاردىن ئەنسىرەيمەن ④. ئاللاھ بەندىلىرىگە زۇلۇم قىلىشنى خالىمايدۇ ⑤ [30-31]. ئى قەۋمىم! شەكسىزكى، مەن سىلەر ئۈچۈن (كىشىلەر بىر - بىرىنى چاقىرىپ) نالە - پەرياد قىلىدىغان (قىيامەت) كۈنىدىن ئەنسىرەيمەن ⑥ [32].

① يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرگە ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن مىسىر زېمىنىدا سەلتەنەت ئاتا قىلىپ، غالبىلاردىن قىلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىڭلار. ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلىش بىلەن غەزىپىگە دۇچار بولۇپ قالماڭلار.

② ئەگەر ئاللاھنىڭ ئازابى كېلىپ قالسا، بۇ قوشۇن ۋە ئەسكەرلەر سىلەرگە ھېچقانداق ياردەم قىلالايدۇ، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرالمىدۇ. بۇ بولسا تا شۇ كۈنگىچە ئىمانىنى يوشۇرۇپ يۈرگەن مۇئىمىن كىشىنىڭ سۆزى ئىدى.

③ پىرئەۋن ئۆزىنىڭ پادىشاھلىقى ۋە شان - شەۋكىتىگە ئىشىنىپ يالغان ئېيتتى ۋە مەن سىلەرگە نېمىنى توغرا دەپ قارىسام، شۇنى دەيمەن، مېنىڭ دېگىنىم توغرا، دېدى، ۋەھالەنكى ئۇنداق ئەمەس ئىدى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ پىرئەۋننىڭ بۇيرۇقى توغرا ئەمەس ئىدى ﴾. (سۈرە ھۇد 97 - ئايەت)

④ ھېلىقى مۇئىمىن كىشى يەنە قەۋمىنى ئاگاھلاندۇرۇپ دېدىكى، ئەگەر بىز ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنى ئىنكار قىلساق، بېشىمىزغا كېلىدىغان خەتەر شۇكى، ئىلگىرىكى قەۋملەرگە ئوخشاش ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولۇپ قالىمىز.

⑤ يەنى ئاللاھ تائالا كىملىرىنى ھالاک قىلغان بولسا، گۇناھتا ھەددىدىن ئاشقانلىقى، پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى، ئۇلارنىڭ تەلىماتىغا خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن ھالاک قىلغان. بولمىسا، ئۇ بەندىلىرىگە ناھايىتى رەھىمدىل ۋە مېھرىبان زاتتۇر، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشنى خالىمايدۇ. ئاللاھنىڭ قەۋملەرنى ھالاک قىلغانلىقى ئۇلارغا زۇلۇم قىلغانلىقى ئەمەس، بەلكى مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش قانۇنىنىڭ قايتۇرۇلماس ئىجرائىسى ۋە نەتىجىسى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھېچبىر قەۋم ۋە شەخس مۇستەسنا ئەمەس.

از مكافات عمل غافل مشو گندم از گندم بروید جوز جو. پارسچە شېئىرنىڭ تەرجىمىسى:
ئەمەلنىڭ مۇكاپاتىغا سەل قارىمىغىن، بۇغداي ھوسۇل ئالساڭ، ئارقىدىنلا ئارپا تېرىغىن.

⑥ "تَنَادِي" نىڭ مەنىسى نىدا قىلماق، توۋلىماق، بىر - بىرىنى چاقىرماق دېمەكتۇر. قىيامەت كۈنىنىڭ ﴿يَوْمَ التَّنَادِ﴾ «چاقىرىلىدىغان كۈن» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ كۈندە كىشىلەر بىر - بىرىنى چاقىرىدۇ. دوزاخ ئەھلى ۋە ئەئرافتىكى كىشىلەر جەننەت ئەھلىنى، جەننەت ئەھلى دوزاخ ئەھلىنى چاقىرىدۇ، نىدا قىلىدۇ (سۈرە ئەئراف 48 - ، 49 - ئايەتلەردە كەلگەندەك). بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: تارازا - مىزاننىڭ يېنىدا بىر پەرىشتە تۇرىدۇ، كىمنىڭ

نامە - ئەمەلى يەتگىل كەلسە، ئۇ بەندىنىڭ شەقىي (بەختسىز) ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلىپ، نىدا قىلىدۇ، توۋلايدۇ. مۇپەسسىرلەردىن ئىمام بەغەۋىينىڭ قارشىچە، قىيامەت كۈنى ھەر كىم قىلغان ئەمەللىرىگە يارىشا چاقىرىلىدۇ. مەسىلەن: جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولغانلار، «ئى جەننىتىيلەر!» دەپ چاقىرىلىدۇ، دوزاخقا كىرىشكە لايىق بولغانلار، «ئى دوزخىيلەر!» دەپ چاقىرىلىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: ئىمام بەغەۋىينىڭ بۇ سۆزى ناھايىتى ئورۇنلۇق، ئۇ كۈن يۇقىرىدىكى بارلىق ئەھۋاللارغا ئاساسەن «چاقىرىلىدىغان كۈن» دەپ ئاتالغان.

يَوْمَ تُولُونَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِرٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ ﴿٣٤﴾

ئۇ كۈندە سىلەر ئارقاڭلارغا بۇرۇلۇپ قاچماقچى بولسىلەر^①، سىلەرنى ئاللاھ (نىڭ ئازابى)دىن قۇتۇلدۇرىدىغان ھېچكىم چىقمايدۇ. ئاللاھ كىمنى ئازدۇرىدىكەن، ئۇنى ھىدايەت قىلغۇچى بولمايدۇ»^② [33]. شەكسىزكى، ئىلگىرى سىلەرگە يۈسۈف (ھەقىقەتنىڭ) ئوپۇچۇق دەلىللىرىنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى^③. سىلەر ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگەنلىرىدىن ھەمىشە شەكىلىنىش ئىچىدە بولدۇڭلار^④. نىھايەت ئۇ ۋاپات بولغاندا^⑤، (دەلىل - پاكىتسىزلا) «ئاللاھ ئۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز پەيغەمبەر ئەۋەتمەيدۇ» دېدىڭلار^⑥. ئاللاھ (گۇناھتا) ھەددىدىن ئاشقۇچىنى، (دىندا) شەكىلەنگۈچىنى مۇشۇنداق ئازدۇرىدۇ»^⑦ [34].

① مەھشەر مەيدانىدىن دوزاخ تەرەپكە يۈگۈرەيسىلەر ياكى ھېساب بېرىپ بولغاندىن كېيىن مەھشەر مەيدانىدىن قاچماقچى بولسىلەر. ئۇ يەردە قاچىدىغان پاناگاھ يوقتۇر.

② ئۇنىڭغا ھىدايەت يولىنى كۆرسىتىپ قويغۇچى يەنى ئاللاھتىن باشقا ھىدايەت يولىغا سالغۇچى بولمايدۇ.

③ يەنى ئى مىسىر ئەھلى! مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى سىلەر ياشاۋاتقان بۇ يۇرتقا ئاللاھ تائالا يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ، روشەن دەلىل - پاكىتلار بىلەن ئەۋەتكەن ئىدى. ئۇ مۇشۇ زېمىندا سىلەرنىڭ ئاتا - بوۋاڭلارنى ئىمانغا دەۋەت قىلغان ئىدى. «جَاءَكُمْ» «سىلەرگە.. كەلدى» "جَاءَ إِلَى آبَائِكُمْ" يەنى ئىلگىرى سىلەرنىڭ ئاتا - بوۋاڭلارغا كەلدى.

④ سىلەر ئۇنىڭ دەۋىتىگىمۇ قۇلاق سالمىغان ۋە ئىمان ئېيتىمىغان ئىدىڭلار، ئۇنىڭ دەۋىتىگە قارىتا ھامان شەكىلىنىش ئىچىدە بولدۇڭلار.

⑤ ئۇ پەيغەمبەر يەنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندا.

⑥ يەنى سىلەر ئادىتىڭلار بويىچە ھەربىر پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىپ، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇپلا كەلدىڭلار. شۇ ۋەجىدىن ئەمدى پەيغەمبەر كەلمەيدۇ دەپ ئويلىدىڭلار. يەنە بىر مەنىسى: پەيغەمبەرنىڭ كېلىشى ياكى كەلمەسلىكى سىلەر ئۈچۈن بەربىر، ياكى يەنە بىر مەنىسى: ئاللاھنىڭ ئەلچىلىكىگە مۇشەررەپ بولغان بۇ قەدەر بۈيۈك ئىنسان ئەمدى تۇغۇلمايدۇ، دېدىڭلار. بۇ يۈسۈف ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قەدرىنى ۋە بۈيۈكلۈكىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىنىڭ ئىپادىسى ئىدى. كۆپىنچە ئادەملەر، ئەڭ مۇھىم كىشى ۋاپات بولغاندىن كېيىنلا قەدرىنى بىلىپ، شۇنداق سۆزلەرنى قىلىدۇ.

⑦ يەنى سىلەر ئوچۇق ئازغۇنلۇققا مۇپتىلا بولغاندەك، ناھايىتى كۆپ گۇناھ قىلىدىغان ۋە ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە، دىنىغا، ئاگاھلاندىرۇشىغا، ۋەدىلىرىگە شەك قىلىدىغان ئادەمنى ئاللاھ تائالا شۇنداق ئازدۇرىدۇ.

الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَتْهُمْ كَبْرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ ءَامَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ
جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَهْمُنُ ابْنُ لِي صَرَحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ أَسْبَابَ السَّمَوَاتِ فَأَطَّلَعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَذِبًا وَكَذَلِكَ
زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سَوْءَ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾

ئۆزلىرىگە ھېچقانداق دەلىل كەلمىگەن تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ئۈستىدە (قارىسىغا) دەتالاش قىلىدىغانلار ①
ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ۋە مۇئمىنلەرنىڭ نەزىرىدە قاتتىق نەپرەتكە قالدۇ، ②، ھەرقانداق مۇتەكەببىر ۋە زومىگەرنىڭ
دىلىنى ئاللاھ مۇشۇنداق پېچەتلىۋېتىدۇ ③ [35]. پىرئەۋن: «ئى ھامان! سەن ماڭا بىر ئېگىز بنا (يەنى مۇنار)
ياستىپ بەرگىن ④، مەن (ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىپ) دەرۋازىلارغا - ئاسماننىڭ دەرۋازىلىرىغا ئۇلىشىپ، مۇسانىڭ
ئىلاھىغا قاراپ باقاي ⑤، مەن مۇسانى (بىزنىڭ رەببىمىز بار دېگەن دەۋاسىدا) چوقۇم يالغانچى دەپ ئويلايمەن» ⑥
دېدى. پىرئەۋنگە ئۇنىڭ يامان ئەمەلى شۇنداق چىرايلىق كۆرسىتىلدى ⑦، ئۇ (ھىدايەت) يولىدىن توسۇپ قويۇلدى ⑧،
پىرئەۋننىڭ ھىيلە - مەكرى (توزاقلىرى) پۈتۈنلەي بەربات بولدى ⑨ [36-37].

① يەنى قوللىرىدا ئاللاھ نازىل قىلغان ھېچبىر دەلىل - ئىسپات بولماستىن، ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە ئەھكاملىرى
ھەققىدە قارىسىغا تالاش - تارتىش قىلىدىغانلار مۇئمىنلەرنىڭ نەپرىتىگە قالدۇ. ھەقىقەت شۇكى، ھەر دەۋردىكى باتىل
گۇرۇھنىڭ ئادىتى شۇنداق بولۇپ كەلگەن.

② ئۇلارنىڭ بۇ نامۇۋاپىق قىلمىشىدىن ئاللاھ تائالا نارازى بولغاندەك، مۇئمىنلەرمۇ قاتتىق نارازى بولىدۇ.

③ ئەنە شۇنداق قارىسىغا دەتالاش قىلىدىغانلارنىڭ دىلى پېچەتلىۋېتىلگەندەك، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى قوبۇل
قىلىشتىن تەكەببۇرلۇق قىلغان ۋە ھەددىدىن ئاشقان ھەرقانداق ئادەمنىڭ دىلى پېچەتلىنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ
ئادەم ياخشىلىقنى تونۇمايدىغان، يامانلىقنى كۆرسە ئىنكار قىلمايدىغان بولۇپ قالىدۇ، ھەتتا گاھىدا ئۇنىڭ كۆزىگە
ياخشىلىق يامانلىقتەك، يامانلىق ياخشىلىقتەك كۆرۈنىدۇ.

④ بۇ ئايەتتە پىرئەۋننىڭ ھەقىقىي قوبۇل قىلىشتىن باش تارتىپ، تەكەببۇرلۇق قىلغانلىقى بايان قىلىنىدۇ. پىرئەۋن
ئاسماننىڭ دەرۋازىلىرىغا يەتمەكچى بولۇپ، ۋەزىرى ھاماننى ناھايىتى ئېگىز بىر مۇنار سېلىشقا بۇيرۇدى. ﴿أَسْبَابُ
﴿ئۇنىڭ مەنىسى ئاسماننىڭ دەرۋازىلىرى ياكى ئاسماننىڭ يوللىرى دېگەن بولىدۇ. تەپسىلاتى سۈرە قەسەس 28 - ئايەتتە
بايان قىلىندى.﴾

⑤ يەنى ئاسمانلاردا راستتىنلا بىرەر ئىلاھ بارمۇ، كۆرۈپ باقاي.

⑥ چۈنكى، مەن مۇسانى، «ئاسمان - زىمىننى ياراتقۇچى ۋە ئۇلارنى باشقۇرۇپ تۇرغۇچى ئاللاھ ئاسماندا» دېگەن سۆزىدە
چوقۇم يالغانچى دەپ ئويلايمەن. يەنە بىرى مەنىسى، مەن ئۇنىڭ «مەن ئاللاھ ئەۋەتكەن ئەلچى» دېگەن سۆزىدە چوقۇم
يالغانچى دەپ ئويلايمەن.

⑦ يەنى شەيتان ئۇنى ئەنە شۇنداق گۇمراھلىق يولىغا باشلىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇزىنىڭ يامان قىلمىشى ئۆزىگە
چىرايلىق كۆرۈنۈپ تۇردى.

⑧ يەنى ھەقتىن ۋە توغرا يولدىن مەنى قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ گۇمراھلىق كوچىلىرىدا تېڭىرقاپ يۈردى.

⑨ ﴿تَبَابٌ﴾ بەربات، زىيان، ھالاكەت مەنىسىدە. يەنى پىرئەۋن تۈزگەن پىلان، توزاق ۋە ھىيلە - مەكرنىڭ نەتىجىسى
يامان بولدى، چوڭ زىيان ئېلىپ كەلدى. ئاخىر ئۇ لەشكەرلىرى بىلەن بىللە سۇغا غەرق بولدى.

وَقَالَ الَّذِينَ ءَامَنَ يَتَقَوَّمُ اَتَّبِعُونَ اَهْدِيكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَتَقَوَّمُ اِنَّمَا هَذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَّعٌ وَّ اِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى اِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صٰلِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُوْنَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ * وَيَقَوَّمُ مَا لِيْ اَدْعُوْكُمْ اِلَى التَّجْوَةِ وَتَدْعُوْنِيْ اِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾

(پىرئەۋن خانداندىن) ئىمان ئېيتقان ھېلىقى كىشى مۇنداق دېدى: «ئى قەۋمىم! سىلەر ماڭا ئەگىشىڭلار، مەن سىلەرنى توغرا يولغا باشلايمەن» ① [38]. ئى قەۋمىم! بۇ دۇنيا ھاياتى پەقەت (ۋاقىتلىق) پايدىلىنىدىغان نەرسىدۇر ②، ئاخىرەت بولسا ئۇ (ھەقىقىي ھەم مەڭگۈلۈك) قارارگاھتۇر ③ [39]. كىمكى (بۇ دۇنيادا) بىرەر يامانلىقنى قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا (ئاخىرەتتە) شۇنىڭغا لايىق جازا بېرىلىدۇ ④، مەيلى ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن، كىمكى مۇئمىن بولغان ھالدا بىرەر ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئەنە شۇنداق كىشىلەر جەننەتكە كىرىدۇ ⑤، جەننەتتە ئۇلارغا ھېسابسىز رىزىق بېرىلىدۇ ⑥ [40]. ئى قەۋمىم! مەن سىلەرنى (دوزاختىن) نىجاتلىققا دەۋەت قىلىۋاتسام ⑦، سىلەرنىڭ مېنى دوزاخقا چاقىرىۋاتقىنىڭلار قانداق بولغىنى؟ ⑧ [41].

① بۇ پىرئەۋننىڭ قەۋمىدىن ئىمان ئېيتقان ھېلىقى كىشىنىڭ سۆزى ئىدى. يەنى پىرئەۋنمۇ مەن سىلەرنى توغرا يولغا باشلايمەن دەپ دەۋا قىلىدۇ، لېكىن ھەقىقەت شۇكى، ئۇ ئازغۇنلۇقتىدۇر. مەن سىلەرنى چاقىرىۋاتقان يول توغرا يولدۇر. بۇ دەل مۇسا ئەلەيھىسسالام سىلەرنى دەۋەت قىلىۋاتقان يولدۇر.

② يەنى دۇنيا ھاياتى ۋاقىتلىق بولۇپ، پات يېقىندا تۈگەيدۇ. دۇنيا ھاياتى ئاخىرەت ھاياتىغا سېلىشتۇرغاندا خۇددى ئەتىگەن ياكى ئاشخامدىكى بىر سائەتلىك ۋاقىتتۇر.

③ ئاخىرەت ھاياتى مەڭگۈلۈكتۇر، ئۇ ھەرگىز تۈگىمەيدۇ، ئۇ ئەبەدىي تۇرالغۇدىن كۆچۈش ۋە يۆتكىلىش يوقتۇر. ئاخىرەتتە بەزىلەر جەننەتكە كىرىدۇ، بەزىلەر دوزاخقا كىرىدۇ. بۇ ئىككى قارارگاھتىكى ھايات ئەبەدىي بولىدۇ. بىرىدە راھەت - پاراغەتلىك ھايات، يەنە بىرىدە ئازاب - ئوقۇبەتكە تولغان قاباھەتلىك ھايات بولىدۇ. نە جەننەتتىكىلەرگە، نە دوزاختىكىلەرگە ئۆلۈم كەلمەيدۇ.

④ يەنى بىر يامانلىققا بىر جازا بېرىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ئارتۇق بېرىلمەيدۇ، قىلمىشىغا يارىشا ئازاب بولىدۇ. جازا ئادالەت ئۆلچىمىدىن ئېشىپ كەتمەيدۇ.

⑤ يەنى كىمنىڭ ئىمانى بولسا ۋە قىلغان ياخشى ئەمەللىرىمۇ بولسا، ئاندىن جەننەتكە كىرىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ياخشى ئەمەللىرى بولۇپ، ئىمانى بولمىسا ياكى ئىمانى بولۇپ، ياخشى ئەمەللىرى بولمىسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئېتىبارى بولمايدۇ. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئېتىبارغا ئېلىنىش ئۈچۈن، ئىمان بىلەن بىرگە ياخشى ئەمەل ۋە ياخشى ئەمەل بىلەن بىرگە ئىمان بولۇش زۆرۈردۇر.

⑥ يەنى نېمەتلەر ئەمەلگە يارىشا ئۆلچەپ بېرىلمەيدۇ، بەلكى ھېسابلىغىلى ۋە ئۆلچىگىلى بولمىغىدەك دەرىجىدە كۆپ بېرىلىدۇ. بۇ نېمەتلەر تۈگەپ كېتەرمۇ دەپ ئەندىشە قىلىشقا ئورۇنمۇ قالمايدۇ.

⑦ يەنى مەن سىلەرنى نىجاتلىق يولغا چاقىرىۋاتىمەن. ئۇ يول بولسا، ھېچ شېرىكى بولمىغان يالغۇز ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتۇر ۋە سىلەرنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرنى تەستىق قىلىشتۇر.

⑧ يەنى سىلەر بولساڭلار مېنى تەۋھىدكە چاقىرماستىن، دوزاخقا ئېلىپ بارىدىغان شېرىك ئەمەلگە چاقىرىۋاتىسىلەرغۇ؟ بۇ نۇقتا تۆۋەندىكى ئايەتلەردە ئىزاھلىنىدۇ.

تَدْعُونِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأَشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾

سەلەر مېنى ئاللاھنى ئىنكار قىلىشقا، مەن بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرۈشكە دەۋەت قىلىۋاتسىلەر، ھالبۇكى، مەن سەلەرنى غالب، ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچى ئاللاھ (نىڭ يولى)غا دەۋەت قىلىۋاتىمەن ① [42]. ھەقىقەت شۇكى ②، سەلەر مېنى (چوقۇنۇشقا) چاقىرىۋاتقان نەرسىلەر نە دۇنيادا ③، نە ئاخىرەتتە ④ چاقىرىلىشقا لايىق ئەمەستۇر. شەكسىزكى، بىزنىڭ ئاخىر بارىدىغان جايىمىز ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر ⑤. (گۇمراھلىقتا) ھەددىدىن ئاشقۇچىلار چوقۇم دوزاخ ئەھلىدۇر ⑥ [43].

① يەنى مەن سەلەرنى ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىۋاتقان ئاللاھ ﴿عَزِيزٌ﴾ ھەممىدىن غالب، كاپىرلاردىن ئىنتىقام ئېلىشقا ۋە ئۇلارنى ئازابلاشقا قادىردۇر. ﴿عَفَّاءٌ﴾ ھەممىدىن ئۇلۇغ تۇرۇقلۇق تەۋبە قىلغان ئادەمنىڭ گۇناھىنى مەغپىرەت قىلغۇچى ۋە ئەيىب - نۇقسانلىرىنى ياپقۇچىدۇر. سەلەر مېنى ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىۋاتقان نەرسىلەر بولسا ئەرزىمەس، قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىغان، نە ئاڭلىيالمايدىغان، نە سۆزگە جاۋاب بېرەلمەيدىغانلاردۇر. ئۇلار بىر كىمگە نە پايدا يەتكۈزۈشكە، نە زىيان يەتكۈزۈشكە قادىر ئەمەستۇر.

② ﴿لَا جَرَمَ﴾ نىڭ مەنىسى بۇ شەكسىز ھەقىقەت، ئۇنىڭدا ھېچ يالغان يوقتۇر، دېگەن بولىدۇ.

③ يەنى ئۇ نەرسىلەردە بىراۋنىڭ چاقىرىغىنىنى ئاڭلىيالغۇدەك ۋە پايدا يەتكۈزەلگۈدەك ئىقتىدار يوق ياكى ئۇلار ئىلاھلىققا لايىق ئەمەستۇر. بۇ ئايەتكە ئۇقۇم جەھەتتىن يېقىن بولغان ئايەتلەردە مۇنداق كەلگەن: ﴿ئاللاھنى قويۇپ قىيامەتكىچە دۇئانى ئىجابەت قىلالمايدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنىدىغان ئادەمدىنمۇ ئازغۇن ئادەم بارمۇ؟ ھالبۇكى، ئۇ نەرسىلەر ئۇلارنىڭ دۇئا قىلغانلىقىدىن خەۋەرسىزدۇر. (قىيامەت كۈنى) ئىنسانلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) توپلانغان چاغدا، ئۇ نەرسىلەر چوقۇنغۇچىلارغا دۈشمەن بولىدۇ، ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ بۇلار تەرىپىدىن چوقۇنۇلغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ﴾. (سۈرە ئەھقاف 5 - ، 6 - ئايەتلەر) ﴿ئەگەر ئۇلارنى چاقىرساڭلار، سەلەرنىڭ چاقىرىغىنىڭلارنى ئاڭلىمايدۇ، ئاڭلىغان تەقدىردىمۇ سەلەرگە جاۋاب قايتۇرالمىدۇ﴾. (سۈرە فاتىر 14 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

④ يەنى دۇنيادا پايدا يەتكۈزەلمىگەن نەرسىلەر ئاخىرەتتە چاقىرىقنى ئاڭلاپ، بىر كىمنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇشقا ياكى شاپائەت قىلىشقا قادىر بولامدۇ؟ بۇمۇ مۇمكىن ئەمەس. مۇشۇنچىلىك ئىشقىمۇ يارمايدىغان نەرسىلەر مەبۇد بولۇشقا ۋە ئىبادەت قىلىنىشقا ئەرزىمدۇ؟

⑤ ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا ھەر بىرىمىزدىن ئايرىم - ئايرىم ھېساب ئالىدۇ ۋە قىلغان ئەمەلىمىزگە قارىتا جازا ياكى مۇكاپات بېرىدۇ.

⑥ يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشتا ھەددىدىن ئاشقان كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار دوزاخقا كىرىدۇ. شۇنىڭدەك گۇناھنى كۆپ قىلىپ، «ھەددىدىن ئاشقان» مۇسۇلمانلارمۇ مەلۇم مۇددەت دوزاختا ئازابلىنىدۇ. ئاندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى ياكى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن دوزاختىن چىقىرىلىپ، جەننەتكە كىرگۈزۈلىدۇ.

فَسْتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفَوضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَّعَهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾

سەلەر پات ئارىدا مېنىڭ سەلەرگە ئېيتقان سۆزلىرىمنى ئەسلىيەلەر ①، مەن ئىشىمنى ئاللاھقا تاپشۇرمەن ②، ئاللاھ ھەقىقەتەن بەندىلىرىنى ھەممە ئىشىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر» ③ [44]. ئاللاھ ئۇ كىشىنى ئۇلارنىڭ سۇيىقەستلىرىدىن ساقلىدى ④. پىرئەۋن تەۋەلىرىنى بولسا ئازابنىڭ ئەڭ يامىنى قورشىۋالدى ⑤ [45]. ئۇلار ئەتىگىنى - ئاخشىمى ئوتقا توغرىلىنىپ تۇرىدۇ ⑥، قىيامەت قايىم بولغان كۈندە بولسا: «پىرئەۋن تەۋەلىرىنى ئازابنىڭ ئەڭ قاتتىقىغا (دوزاخ ئوتىغا) كىرگۈزۈڭلار!» (دەپ ئەمر قىلىنىدۇ) ⑦ [46].

① يېقىن كەلگۈسىدە سەلەرگە قىلغان سۆزلىرىمنىڭ راستلىقىنى بىلىسەلەر، مەن سەلەرنى توسقان نەرسىنىڭ قاباھەتلىك ئاقىۋىتى سەلەرگە ئايان بولىدۇ، ئاندىن پۇشايمان قىلىسەلەر، ئەپسۇسكى ئۇ ۋاقىتتا قىلغان پۇشايمان ھېچ پايدا بەرمەيدۇ.

② يەنى مەن ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىمەن، بارلىق ئىشىمنى ئۇنىڭغا تاپشۇرمەن، ھەر ۋاقىت ئۇنىڭدىن ياردەم سورايمەن، سەلەردىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىمنى ئېلان قىلىمەن.

③ ئۇلۇغ ئاللاھ ئۇلارنى ھەر ۋاقىت كۆرۈپ تۇرىدۇ. ھىدايەتكە لايىق بولغانلارنى ھىدايەت قىلىدۇ، گۇمراھلىققا لايىق بولغانلارنى گۇمراھ قىلىدۇ. بۇ ئىشلاردىكى ھېكمەتنى ئاللاھ ئۆزى ئوبدان بىلىدۇ.

④ يەنى بۇ مۇئىمىن كىشىنىڭ قەۋمى بولغان قىبىتىلار ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىزھار قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا قارشى سۇيىقەست قىلماقچى بولغان ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ سۇيىقەستىنى بەربات قىلدى. ئۇنى مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە نىجاتلىققا ئېرىشتۈردى. ئاخىرەتتە بولسا، ئۇنىڭ قارارگاھى جەننەت بولىدۇ.

⑤ يەنى پىرئەۋن تەۋەلىرى دۇنيادا دېڭىزغا غەرق قىلىندى، ئاخىرەتتە بولسا، ئۇلار ئۈچۈن جەھەننەمدە قاتتىق ئازاب بولىدۇ.

⑥ بەرزەخ ئالىمىدە يەنى قەبرىلەردە ئۇلار ئەتىگىنى - ئاخشىمى ئوتقا توغرىلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ئايەت قەبرىدە ئازاب بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىلدۇر. بۇنى بەزى كىشىلەر ئىنكار قىلىدۇ. قەبرىدە ئازاب بولىدىغانلىقىنى ئېنىق بايان قىلغان ھەدىسلەر بار. مەسىلەن: ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بۇ ھەقتە سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شۈبھىسىزكى، قەبرە ئازابى بەرھەقتۇر» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 1372 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن سەلەردىن بىرىڭلار ئۆلسە، ئەتىگىنى - ئاخشىمى ئۇنىڭغا ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى ئورنى توغرىلىنىپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئۇ جەننەت ئەھلىدىن بولسا، جەننەتتىكى ئورنى توغرىلىنىدۇ. ئەگەر ئۇ دوزاخ ئەھلىدىن بولسا، دوزاختىكى ئورنى توغرىلىنىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭغا: بۇ سېنىڭ ئورنىڭدۇر، قىيامەت كۈنى ئاللاھ سېنى مۇشۇ ئورۇنغا ئەۋەتىدۇ، دېيىلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 1379 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 2866 - ھەدىس) دېمەك قەبرە ئازابىنى ئىنكار قىلىدىغانلار قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ روشەن بايانلىرىنى ئېتىراپ قىلمايدىغانلاردۇر.

⑦ بۇنىڭدىن تېخىمۇ ئايان بولىدىكى، ئوتقا توغرىلىنىپ تۇرۇش ئەتىگىنى - ئاخشىمى قىيامەتتىن بۇرۇن بولىدۇ. قىيامەتتىن بۇرۇنقى جاي ئالەمى بەرزەخ يەنى قەبرىدۇر. قىيامەت كۈنى بولغاندا ئۇلار قەبرىلەردىن چىقىرىلىپ، قاتتىق ئازاب بولىدىغان دوزاخقا تاشلىنىدۇ. «پىرئەۋن تەۋەلىرى» دېگەندە پىرئەۋن، ئۇنىڭ قەۋمى ۋە بارلىق ئەگەشكۈچىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەگەر بىر كىم: بىز ئۆلۈكنىڭ قەبرىدە خاتىرجەم ياتقانلىقىنى كۆرمىز، ئەگەر ئازابلىنىدىغان بولسا، بۇنداق ھالەتتە كۆرمىگەن بولاتتۇق، دېسە، بۇ بەھۇدە سۆزدۇر. چۈنكى، ئازابنىڭ بىزگە

كۆرۈنۈشى زۆرۈر ئەمەس، ئاللاھ ھەر خىل شەكىلدە ئازابلاشقا قادىردۇر. مەسىلەن: ئۇخلاۋاتقان بىر كىشى چۈشىدە ناھايىتى قورقۇنچلۇق نەرسىلەرنى كۆرۈپ، قاتتىق قىيىنلىق ئاتقان ۋە بىئارام بولۇۋاتقان بولسا، ئۇ كىشىگە قاراپ تۇرىۋاتقانلار ئۇنى ھېس قىلالمايدۇ، بىراق ئۇ چۈشىدە قاتتىق بىئارام بولۇۋاتقان بولىدۇ. شۇنداق تۇرۇپمۇ يەنە قەبرە ئازابىنى ئىنكار قىلىش پەقەت جاھىللىق ۋە تەكەببۇرلۇقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ھەتتا ئىنسان ئويغاق ۋاقتىدىمۇ بىر يېرى ئاغرىسا، ئۇنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىدىن ئاغرىق زاھىر بولمايدۇ، پەقەت ئۇنىڭ تىترەپ، قىززىپ، تولغىنىشلىرى كۆزگە كۆرۈنىدۇ. بۇمۇ پەقەت ئۇ تىترەپ، تەرلەپ، قىززىپ، تولغانسا ئاندىن مەلۇم بولىدۇ، بولمىسا، ئاغرىقنى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ.

وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعْفَتِيُّ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُّغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِّنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِحِزْبِهِ جَهَنَّمَ أَدْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُوا أَوْلَمْ تَأْتِكُمْ رُسُلُكُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَىٰ قَالُوا فَاذْعُوا وَمَا دُعَاؤُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾

ئۇ چاغدا ئۇلار دوزاختا ئۆزئارا مۇنازىرىلىشىدۇ، ئاجىزلار (يەنى ئەگەشكۈچىلەر) ھاكاۋۇر باشلامچىلىرىغا: «بىز راستتىنلا سىلەرگە ئەگەشكەن ئىدۇق، بىزدىن دوزاخ ئازابىنىڭ بىر قىسمىنى ئېلىپ تاشلىيالايمىز؟» دەيدۇ [47]. ھاكاۋۇر باشلامچىلار: «(ھازىر) ھەممىمىز دوزاختىمىز، ئاللاھ ئەلۋەتتە بەندىلەرنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىپ بولدى» دەيدۇ [48]. دوزاختىكىلەر دوزاخقا مەسئۇل پەرىشتىلەرگە: «سىلەر رەببىڭلارغا دۇئا قىلساڭلار، ئۇ بىزدىن ئازابنى بىر كۈنلۈك بولسىمۇ يېنىكىلىتىپ بەرگەن بولسىكەن» دەيدۇ [49]. پەرىشتىلەر: «پەيغەمبەرلەر سىلەرگە (ھەقىقەتنىڭ) ئوپچۇق دەلىللىرىنى ئېلىپ كەلمىگەنمىدى؟» دەيدۇ. ئۇلار (يەنى كاپىرلار): «ھەئە (ئەلۋەتتە ئېلىپ كەلگەن ئىدى)» دەيدۇ. ئۇلار (يەنى پەرىشتىلەر): «ئۇنداق بولسا (ئۆزۈڭلار) دۇئا قىلىڭلار» دەيدۇ ①. ھالبۇكى، كاپىرلارنىڭ دۇئاسىنىڭ پايدىسى بولمايدۇ ② [50].

① بىز سىلەردەك، ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرى دەلىل - ئىسپات ۋە مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلسە، ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماي ياشىغان كىشىلەر ھەققىدە ئاللاھ تائالاغا نېمىمۇ دېيەلەيمىز؟

② يەنى ئاخىرى ئۇلار ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇپ دۇئا قىلىدۇ. لېكىن ئۇ يەردە قىلغان پەريادنىڭ ھېچ ئۈنۈمى بولمايدۇ. چۈنكى، دۇنيادا ئۇلارغا دەلىل - ئىسپات تۇرغۇزۇلۇپ بولغان. ئەمدى ئاخىرەت بولسا، ئىمان، تەۋبە، ئەمەل قىلىدىغان جاي ئەمەس، ئۇ دېگەن دارۇلجازا جازالىنىدىغان ياكى مۇكاپاتلىنىدىغان، دۇنيادا قىلغان - ئەتكەننىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدىغان جايدۇر.

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ ٱلْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ ٱلدَّارِ ﴿٥٢﴾
 وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْهُدَىٰ

شەك - شۈبھىسىزكى، بىز پەيغەمبەرلىرىمىزگە ۋە مۇئمىنلەرگە ھەم دۇنيا ھاياتىدا ① ھەم (پەرىشتە، پەيغەمبەر ۋە مۇئمىنلەردىن بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىگە گۇۋاھ بولىدىغان) گۇۋاھچىلار ② ھازىر بولىدىغان (قىيامەت) كۈنىدە ئەلۋەتتە ياردەم بېرىمىز [51]. ئۇ كۈندە كاپىرلارنىڭ ئۆزىنى پايىدا بەرمەيدۇ، ئۇلار ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراق قىلىنىدۇ، ئۇلار (دوزاختىن ئىبارەت) يامان جايغا تاشلىنىدۇ ③ [52]. شۈبھىسىزكى، بىز مۇساغا ھىدايەت (كىتابىنى) ئاتا قىلدۇق ④

① يەنى بىز چوقۇم ئىمان ئېيتقانلارنى ئەزىز ۋە ئۇلارنىڭ دۈشمەنلىرىنى خار قىلىمىز. بەزىلەرنىڭ كالىسىغا مۇنداق خىيال كېلىشى مۇمكىنكى، بىر قىسىم پەيغەمبەرلەر ئۆلتۈرۈلدى. مەسىلەن: يەھيا ۋە زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام قاتارلىقلار ئۆلتۈرۈلدى. بەزى پەيغەمبەرلەر ھىجرەت قىلىشقا مەجبۇر بولدى. مەسىلەن: ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەنە ئۇنىڭ ساھابىلىرى (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) يۇرت - ماكان، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى تاشلاپ ھىجرەت قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئاللاھنىڭ ياردەم بېرىش ۋەدىسى بار تۇرۇپ، نېمىشقا بۇنداق بولىدۇ؟ بۇنىڭ جاۋابى شۇكى، ئەسلىدە بۇ ۋەدە كۆپ ھاللاردا ئەمەلگە ئاشقان. بۇ يەردە ئەنە شۇ كۆپ قېتىم بېرىلگەن غەلبە - نۇسرەتلەرگە ئاساسەن شۇنداق دېيىلگەن. قىسمەن ھاللاردا بەزى كىشىلەر ئۈستىدىن كاپىرلارنىڭ غەلبە قىلغانلىقى ئۇنىڭغا زىت كەلمەيدۇ. گاھىدا ئاللاھ تائالا ئۆز ھېكمەت ۋە ئىرادىسى بويىچە كاپىرلارغا ۋاقىتلىق غەلبە ئاتا قىلىدۇ. ئەمما، ئاخىرقى غەلبە مۇئمىنلەرگە مەنسۇپ بولىدۇ. پەقەت مۇئمىنلەرلا ئاخىرقى غەلبىگە ئېرىشىپ خۇشاللىققا چۆمىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا يەھيا ۋە زەكەرىيا ئەلەيھىسسالاملارنى ئۆلتۈرگەنلەرگە ئۇلارنىڭ دۈشمەنلىرىنى مۇسەللەت قىلدى. دۈشمەنلىرى ئۇلارنىڭ قانلىرىنى سەلدەك ئاقتۇردى ۋە ئۇلارنى قاتتىق خورلىدى. ئاللاھ تائالا ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرمەكچى بولغان يەھۇدىيلار ئۈستىدىن رىملىقلارغا شۇنداق غەلبە ئاتا قىلدىكى، رىملىقلار ئۇلارغا ئازاب - ئوقۇبەتنىڭ تەمىنى تازا تېتىتتى. ئىسلام پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن ھىجرەت قىلىشقا مەجبۇرلانغان ئىدى، ئەمما كېيىنكى كۈنلەردە بەدىرى غازىتى، ئوھۇد غازىتى، خەندەك غازىتى، خەيبەر غازاتلىرىدا ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىگە نۇسرەت ئاتا قىلىش بىلەن، ئۇنىڭدىن كېيىن مەككىنى پەتھى قىلىپ بېرىش بىلەن پۈتۈن مۇسۇلمانلارنى ئۈستۈنلۈككە ئىگە قىلدى. مانا بۇ ئاللاھ تائالانىڭ مۇئمىنلەرگە دۇنيا ھاياتىدا ياردەم بېرىدىغانلىقىنىڭ پاكىتىدۇر. مۇشۇ تارىخىي پاكىتلارنى كۆرگەندىن كېيىنمۇ يەنە ئاللاھنىڭ ياردىمىنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن شەكلىنىشكە ئورۇن قالامدۇ؟ (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② قىيامەت كۈنى پەرىشتىلەر ۋە پەيغەمبەرلەر گۇۋاھلىق بېرىدۇ. پەرىشتىلەر شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، ئى ئاللاھ! پەيغەمبەرلەر سېنىڭ پەرمانىڭنى يەتكۈزدى، ئەمما ئۈمىتلىرى ئۇلارنى ئىنكار قىلدى. يەنە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئۈمىتىمۇ شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىدۇ، ئىلگىرىكى ئايەتلەردە بايان قىلىنغاندەك. بۇ يەردىكى ﴿أَشْهَادُ﴾ "شەھىد" (گۇۋاھچى) نىڭ كۆپلۈك شەكلى، خۇددى "شَرِيفُ" نىڭ كۆپلۈكى "أَشْرَافُ" بولغاندەك. شۇ ۋەجىدىن قىيامەت كۈنى «گۇۋاھچىلار ھازىر بولىدىغان كۈن» دەپ ئاتالدى. ئۇ كۈندە مۇئمىنلەرگە ياردەم بېرىش دېگەن ئۇلارنى ياخشى ئەمەللىرىگە ئاساسەن مۇكاپاتلاش ۋە جەننەتكە كىرگۈزۈشنى كۆرسىتىدۇ.

③ يەنى كاپىرلار ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراق قىلىنىپ، لەنەتگەردىلەردىن بولىدۇ. ئۆزىنىڭ پايدىسى بولماسلىقى شۇ ۋەجىدىنكى، ئۇ ئۆزى بايان قىلىدىغان جاي ئەمەس، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئۆزىنى ئىناۋەتسىز ئۆزى ھېسابلىنىدۇ.

④ يەنى پەيغەمبەرلىك ۋە تەۋرات ئاتا قىلدۇق. يەنە بىر ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك: ﴿بىز ھەقىقەتەن (مۇساغا) تەۋراتنى نازىل قىلدۇق، تەۋراتتا (توغرا يولغا يېتەكلەيدىغان) ھىدايەت ۋە نۇر بار﴾. سۈرە مائىدە 44 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرًا لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَأَصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ بِبَلِغِيهِ فَاستَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

ۋە ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ھىدايەت ۋە نەسھەت^① بولغان شۇ كىتابقا (يەنى تەۋراتقا) ۋارىس قىلدۇق^② [53-54]. (ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە) سەۋر قىلغىن، ئاللاھنىڭ (ساڭا ۋە سېنىڭ تەۋەلىرىڭگە ياردەم بېرىش ھەققىدىكى) ۋەدىسى ھەقتۇر، گۇناھىڭغا^③ ئىستىغپار ئېيتقىن، ئاخشىمى - ئەتىگىنى^④ رەببىڭنى مەدھىيەلەپ نەسبى ئېيتقىن [55]. شۈبھىسىزكى، ئۆزىگە ھېچقانداق بىر دەلىل كەلمىگەن تۇرۇقلۇق، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى توغرىسىدا (قارىسىغا) دەتالاش قىلىدىغانلارنىڭ كۆڭلىدە كىبرىدىن (يەنى ساڭا ئۈستۈن كېلىش ھەۋەسىدىن) باشقا نەرسە يوقتۇر. ئۇلار بۇ مەقسەتكە يېتەلمەيدۇ^⑤. سەن ئاللاھقا سىغىنىپ (ئۇلارنىڭ يامانلىقىدىن) پاناھ تىلىگىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [56]. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى ئەلۋەتتە ئىنسانلارنىڭ يارىتىلىشىدىن چوڭ ئىشتۇر. ئەمما ئىنسانلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ^⑥ [57].

① ﴿هُدًى وَذِكْرًا﴾ بۇ ئىككى كەلىمە سۆزنىڭ تومۇرى بولۇپ، ھالەتنىڭ ئورنىغا كەلگەنلىكى ئۈچۈن زەۋەرلىك ئوقۇلغان، ھىدايەت بەرگۈچى ۋە نەسھەت قىلغۇچى دېگەن مەنىدە. «ئەقىل ئىگىلىرى» دېگەندىن ساغلام ئەقىلگە ئىگە كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى، ئەنە شۇلار ساماۋى كىتابلاردىن توغرا شەكىلدە پايدىلىنىدۇ ۋە نەسھەت ھاسىل قىلىدۇ. باشقىلار بولسا ئۈستىگە كىتاب يۈكى ئارتىلغان ئېشەكلەرگە ئوخشاش، كىتابلارنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى بىلمەيدۇ.

② يەنى تەۋرات مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئىسرائىل ئەۋلادىغا مېراس بولۇپ قالدى، بىر ئەۋلاتتىن كېيىن يەنە بىر ئەۋلاتقا مېراس بولۇپ داۋام قىلدى. ياكى بۇ يەردىكى «كىتاب» دېگەندىن ئىسرائىل ئەۋلادى پەيغەمبەرلىرىگە نازىل بولغان بارلىق كىتابلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ چاغدا ئايەتنىڭ مەنىسى: «ئۇ كىتابلارغا ئىسرائىل ئەۋلادىنى ۋارىس قىلدۇق»، دېگەن بولىدۇ.

③ بۇ يەردىكى «گۇناھ» تىن ئىنسانچىلىقتا سادىر بولۇپ قالدىغان بىر قىسىم كىچىك گۇناھلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنى تۈزەشمۇ ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەن بولىدۇ. ياكى مەغپىرەت تەلەپ قىلىشمۇ بىر ئىبادەت ھېسابلىنىدىغان بولغاچقا، كۆپ ئەجىر - ساۋابقا ئېرىشىش ئۈچۈن ئىستىغپار ئېيتىشقا ئەمىر قىلىنغان ياكى ئۇنىڭدىن ئۈمىدەن ئىستىغپار ئېيتىپ تۇرۇشقا يېتەكلەش مەقسەت قىلىنغان.

④ ﴿عَشِيٍّ﴾ كۈندۈز ئاياغلىشىپ، كېچە باشلانغان چاغنى كۆرسىتىدۇ. ﴿إِبْكَارٍ﴾ كېچە ئاياغلىشىپ، كۈندۈز باشلانغان چاغنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ ھېچبىر ساماۋى دەلىلگە ئاساسلانماستىن دەتالاش قىلىشىدىغانلار پەقەت ئۆزلىرىنىڭ تەكەببۇرلۇقىدىنلا شۇنداق قىلىدۇ. ئۇلار بۇ قىلمىشى بىلەن ھەقىقىي ئاجىزلاشتۇرۇش ۋە باتىلنى كۈچلەندۈرۈشنى كۆزلەيدۇ، ئەمما ئۇلار كۆزلىگەن مەقسەتكە يېتەلمەيدۇ.

⑥ يەنى ئۇنداقتا ئۇلار نېمىشقا ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارنى تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ؟ ۋە ھالەنكى، بۇ ئىش ئاسمان ۋە زېمىننى يارىتىشتىن كۆپ ئاسان تۇرسا.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ قَلِيلًا مَّا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ السَّاعَةَ لَأَتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾

كور بىلەن كۆزى كۆرىدىغان ئادەم (يەنى مۇئەمىن بىلەن كاپىر) باراۋەر بولمايدۇ، ئىمان ئېيتقان ۋە (شۇ ئىمانغا لايىق) ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ئادەملەر بىلەن يامان ئىش قىلغان ئادەملەر باراۋەر بولمايدۇ^①. سىلەر ناھايىتى ئاز ئىبرەت ئالسىلەر [58]. قىيامەت چوقۇم كېلىدۇ، ئۇنىڭدا شەك يوق، ئەمما ئىنسانلارنىڭ تولسى (ئۇنىڭغا) ئىشەنمەيدۇ (شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشىنى، قىيامەت كۈنى بېرىلىدىغان مۇكاپات بىلەن جازانى ئىنكار قىلىدۇ) [59]. رەببىڭلار ئېيتىدۇ: «مانا دۇئا قىلىڭلار، مەن دۇئاڭلارنى قوبۇل قىلىمەن (يەنى تىلىگىنىڭلارنى بېرىمەن)^②. شەكسىزكى، مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار خار ھالدا جەھەننەمگە كىرىدۇ»^③ [60].

① دېمەك خۇددى كۆزى كۆرمەيدىغان ئەمما بىلەن كۆزى كۆرىدىغان ئادەم باراۋەر بولمىغىنىدەك، مۇئەمىن بىلەن كاپىر، ياخشى بىلەن يامان باراۋەر بولمايدۇ. ھەتتا قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چوڭ پەرق بولىدۇ. بۇ پەرق ھەممىگە ئايان بولىدۇ.

② ئالدىنقى ئايەتتە ئاللاھ تائالا قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىنى ئەسكەرتكەن ئىدى، ئەمدى بۇ ئايەتتە ئىنساننىڭ ئاخىرەتتە بەخت - سائادەتكە ئېرىشىشى ئۈچۈن كۆرسەتمە بېرىۋاتىدۇ. بۇ ئايەتتىكى «دۇئا» دىن كۆپىنچە مۇپەسسىرلەر ئىبادەت مەقسەت قىلىنغان دەيدۇ، يەنى مانا ئىبادەت قىلىڭلار. مەسىلەن: ھەدىستىمۇ «دۇئا بولسا ئىبادەت، ھەتتا ئىبادەتنىڭ مېغىزى» دەپ ئاتالغان. (مۇسنەدى ئەھمەد 4 - توم، 271 - بەت) دۇئا بۇيرۇقىدىن كېيىن كەلگەن ﴿يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي﴾ ﴿مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار﴾ دېگەن ئىبارىدىنمۇ يۇقىرىدىكى دۇئادىن ئىبادەت مەقسەت قىلىنغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «دۇئا» دېگەندىن دۇئا - تىلەك مەقسەت قىلىنىدۇ يەنى ئاللاھتىن ياخشىلىققا يەتكۈزۈشنى سوراڭ ۋە يامانلىقتىن پاناھ تىلەشنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. چۈنكى دۇئانىڭ لۇغەتتىكى ۋە شەرىئەتتىكى ھەقىقىي مەنىسىمۇ تىلەش ۋە تەلەپ قىلىشتۇر. ئىككىنچى بىر مەنىدە ئىشلىتىلگەن ئۇنىڭ كۆچمە مەنىسى بولىدۇ. يەنە دۇئا ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مەنىسى ئېتىبارى بىلەن مەزكۇر ھەدىستىكى مەنىسىگە ئاساسەن يەنىلا ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، سەۋەبتىن تاشقىرى نەرسىلەرنى ئىنساندىن سوراڭ ۋە تىلەش ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغانلىق بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) دېمەك ھەر ئىككى خىل ئەھۋالدا ئاللاھتىن باشقا بىرىدىن ھاجەت راۋا قىلىشنى سوراڭ، دۇئا قىلىش ۋە مەدەت تىلەش جايىز ئەمەس. چۈنكى، سەۋەبتىن تاشقىرى ھاجەتنى كىمدىن تىلەسە، شۇنىڭغا ئىبادەت قىلغان بولىدۇ. ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمگە ئىبادەت قىلىش جايىز ئەمەس.

③ مانا بۇ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنى ئىنكار قىلغان، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەن ياكى ئۇنىڭغا باشقىلارنى شېرىك قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتىدۇر.

اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَلِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾ كَذَٰلِكَ يُؤْفِكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُم فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾

ئاللاھ (كۈندۈزدىكى ھارغىنلىقتىن) ئارام ئېلىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەرگە كېچىنى (قاراڭغۇ) قىلىپ بەرگەن ①، (تىرىكچىلىك قىلىشىڭلار ئۈچۈن) كۈندۈزنى يورۇق قىلىپ بەرگەن ② زاتتۇر. شەكسىزكى، ئاللاھ ئىنسانلارغا ھەقىقەتەن كەرەملىكتۇر، لېكىن، ئىنسانلارنىڭ تولىسى يەنىلا شۈكۈر قىلمايدۇ ③ [61]. ئەنە شۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ رەببىڭلاردۇر، ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، (ئەھۋال شۇنداق تۇرسا) قانداقمۇ (ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن) بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟ ④ [62] ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلار (ھىدايەتتىن ۋە ھەقىقەتتىن) شۇنداق بۇرۇلۇپ كېتىدۇ. (ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭنىڭ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقىغا قايغۇرۇپ كەتمىگىن، ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەنلەرمۇ شۇنداق قىلغان) [63]. ئاللاھ ⑤ سىلەرگە زېمىننى تۇرالغۇ ⑥، ئاسماننى تورۇس قىلىپ بەرگەن ⑦، سىلەرنى شەكىلگە كىرگۈزۈپ، تۇرۇشلارنى چىرايلىق قىلغان ⑧ ۋە سىلەرنى پاك نەرسىلەردىن رىزىقلاندۇرغان ⑨ زاتتۇر. ئەنە شۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ رەببىڭلاردۇر، ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھنىڭ بەرىكىتى كۆپتۇر [64].

① يەنى كىشىلەر كۈندۈزدە ئېلىپ بارىدىغان تىرىكچىلىك ۋە خىزمەتنى توختىتىپ، خاتىرجەم ئارام ئالسۇن دەپ، كېچىنى قاراڭغۇ قىلىپ بەردى.

② يەنى ئېلىم - بېرىم، سودا - تىجارەت ۋە خىزمەتتە دىشۋارچىلىق بولمىسۇن دەپ، كۈندۈزنى يورۇق قىلىپ بەردى.
③ يەنى ئۇلار ئاللاھنىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە نە شۈكۈر قىلمايدۇ، نە ئۇنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشى بىر بولسا، كۈفۈرلۈك ۋە ئىنكارچىلىقتىن بولغان. چۈنكى، كاپىرلارنىڭ ئادىتى شۇنداق بولىدۇ ياكى نېمەت ئاتا قىلغۇچىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش تۇيغۇسى كەم بولغانلىقى ۋە غەپلەتتە قالغانلىقىدىن بولغان. چۈنكى، جاھىللارنىڭ خاراكتېرى شۇنداق بولىدۇ.

④ يەنى نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشتىن باش تارتىسىلەر؟

⑤ كىشىلەرگە ئاللاھنىڭ كامالى قۇدرىتى ۋە شېرىكسىز يېگانە مەبۇد ئىكەنلىكى ئايان بولسۇن دەپ، تۆۋەندە ئۇنىڭ بىر قىسىم نېمەتلىرى بايان قىلىنىدۇ.

⑥ يەنى سىلەر بۇ كەڭرى زېمىننىڭ ئۈستىدە ياشايسىلەر، سەپەر قىلىسىلەر، تىرىكچىلىك قىلىسىلەر. ئاخىرى ئۆلگەندىن كېيىنمۇ قىيامەتكە قەدەر ئۇنىڭ ئاستىدا تۇرىسىلەر.

⑦ يەنى ئاسماننى چۈشۈپ كەتمەيدىغان مۇقىم ۋە مۇستەھكەم تورۇس قىلدى. ئەگەر كىشىلەر ئاسماننىڭ چۈشۈپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىدىغان بولسا، ھېچكىم خاتىرجەم ئۇخلىيالمىغان ۋە بىمالال تىرىكچىلىكمۇ قىلالمىغان بولاتتى.

⑧ زېمىندىكى بارلىق مەخلۇقات ئىچىدە (سىلەر) ئىنسانلارغا ئەڭ گۈزەل چىراي ۋە مۇكەممەل ماسلىشىشچان ئەزالارنى ئاتا قىلدى.

⑨ يەنى سىلەرگە يېمەك - ئىچمەكلەردىن تۈرلۈك لەززەت ۋە قۇۋۋەتكە ئىگە پاك رىزىقلارنى بەردى.

هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾ * قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يَجْعَلُكُمْ طِفْلًا

ئاللاھ مەڭگۈ ھاياتتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. سىلەر دىننى ئاللاھقا خالىس قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار! ①، جىمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھقا خاستۇر! [65] (ئى پەيغەمبەر! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى: «رەببىمدىن ماڭا (ھەقىقەتنىڭ) ئويۇنچۇق دەلىللىرى كېلىشى بىلەنلا، مەن سىلەرنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلارغا چوقۇنۇشتىن مەننى قىلىندىم ②، ئالەملەرنىڭ رەببىگە بويسۇنۇشقا بۇيرۇلدۇم» ③ [66]. ئاللاھ سىلەرنى (دەسلەپتە) تۇپراقتىن، ئاندىن ئابىمەنىدىن، ئاندىن لەختە قاندىن ياراتقان زاتتۇر. ئاندىن ئۇ سىلەرنى (ئاناڭلارنىڭ قارىندىن) بوۋاق ھالىتىڭلاردا چىقىرىدۇ ④،

① يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزىلا ھەممىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگۈچى ۋە ھەممە نەرسىنى بەرگۈچىدۇر. ھېچكىم ئۇنىڭغا نە يارىتىشتا، نە پادىشاھلىقتا شېرىك بولمىغاندىن كېيىن، ئىبادەتكە لايىق زاتمۇ پەقەت شۇ بىر ئاللاھ بولىدۇ. ھېچكىم ئۇنىڭغا شېرىك بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەدەت ۋە پاناھلىقنى ئۇنىڭدىنلا تەلەپ قىلىڭلار، پەقەت ئاللاھ ئۆزىلا بەندىلەرنىڭ ئاھ - زارىنى ۋە ئىلتىجالىرىنى ھەر ۋاقىت ئاڭلاشقا قادىردۇر. ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ھەر ۋاقىت ۋە ھەر جايدا كىشىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاشقا ۋە سەۋەبتىن تاشقىرى ھاجەتلەرنى راۋا قىلىشقا قادىر ئەمەس. ئىش شۇنداق تۇرسا، باشقىلار قانداقمۇ سەۋەبتىن تاشقىرى ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى بولالسىنۇن؟

② مەيلى ئۇ نەرسىلەر تاشتىن ياسالغان بۇتلار بولسۇن، مەيلى پەيغەمبەرلەر، سالىھلار، قەبىرلەرگە كۆمۈلگەن ئەۋلىيالار بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدىن مەدەت تەلەپ دۇئا قىلماڭلار، ئۇلارنىڭ نامىغا ئاتاپ نەزىر - چىراق، سەدىقە، خەير - ئېھسان قىلماڭلار، ئۇلارنىڭ قەبىرلىرىنى قەرەللىك زىيارەت قىلىشنى ئۆزۈڭلارغا ۋەزىپە قىلىۋالماڭلار، ئۇلاردىن قورقماڭلار، ئارزۇ - ئۈمىدىڭلارنى ئۇلارغا باغلىماڭلار، چۈنكى بۇ ئەمەللەرنىڭ ھەممىسى ئىبادەت جۈملىسىدىندۇر، ئىبادەت پەقەت ئاللاھنىڭ ھەققىدۇر.

③ يەنى مەن ئاللاھنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىغا بويسۇنمەن، گەدەنكەشلىك قىلمايمەن. ئىسلامنىڭ مەنىسى بويسۇنۇش، ئىتائەت قىلىش، بويۇن ئېگىش دېمەكتۇر. مەزكۇر بايانلار قۇرئان كەرىمدىكى كەينى - كەينىدىن كەلتۈرۈلگەن ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىك ۋە بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئەقلىي ۋە نەقلىي دەلىللەردۇر. تۆۋەندە شۇ دەلىللەرنىڭ بىر قىسمى بايان قىلىندۇ.

④ يەنى سىلەرنىڭ ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالام تۇپراقتىن يارىتىلغان بولغاچقا، ئۇنىڭ بارلىق ئەۋلادىمۇ ئەسلىدە تۇپراقتىن يارىتىلغان ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىنسان نەسلىنى داۋاملاشتۇرۇش، ساقلاش ۋە يارىتىشنى ئابىمەنىگە باغلىدى. شۇنىڭ بىلەن ھەربىر ئىنسان ئاتىنىڭ پۇشتىدىن چىقىپ، ئانىنىڭ رەھىمىگە كىرگەن ئابىمەنىدىن يارىتىلىدىغان بولدى. پەقەت ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ يارىتىلىشى بىر كاتتا مۆجىزە بولۇپ، ئاتىسىز يارىتىلدى. قۇرئان كەرىمدە بايان قىلىنغان بۇ ھەقتىكى تەپسىلات ھەقتۇر، بۇنىڭغا پۈتۈن ئىسلام ئۈمىتى بىرلىككە كەلگەن.

ثُمَّ لِيَتَّبِعُوا أَسَدَكُمْ ثُمَّ لِيَتَّكُونَ شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى مِنْ قَبْلٍ وَيَلْبَغُوا أَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَمِمَّا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾

ئاندىن (كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ئەقىلدا كامالەت يېشى) قران ۋاقتىڭلارغا يېتىسىلەر، ئاندىن قېرىسىلەر ① - سىلەردىن بەزىلەر بۇنىڭدىن بۇرۇن ۋاپات بولۇپ كېتىدۇ ② - ئاندىن سىلەر مۇئەييەن ۋاقتىڭىزغا ياشايسىلەر ③. (بۇ سىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى تونۇشقا) ئەقىلڭلارنى ئىشلىتىشىڭلار ئۈچۈندۇر ④ [67]. ئاللاھ ھەم تىرىلدۈرىدىغان (ياشىتىدىغان) ھەم ئۆلتۈرىدىغان (ۋاپات قىلدۇرىدىغان) زاتتۇر ⑤. ئۇ (قانداقلا) بىر ئىشنىڭ بولۇشىنى ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭغا پەقەتلا «بول!» دەيدۇ - دە، ئۇ شۇ ھامان بولىدۇ ⑥ [68]. (ئى پەيغەمبەر!) ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ئۈستىدە دەتالاش قىلىۋاتقانلارنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ⑦ ئۇلار قانداقمۇ (ھىدايەتتىن گۇمراھلىققا) بۇرۇلۇپ كېتىدۇ؟ ⑧ [69] ئۇلار كىتاب (قۇرئان)نى ۋە پەيغەمبەرلىرىمىزگە بىز چۈشۈرگەن مۆجىزىلەرنى ئىنكار قىلغانلاردۇر. ئۇلار ئۇزاققا قالماي (بۇ قىلمىشنىڭ ئاقىۋىتىنى) بىلىپ قالىدۇ [70].

- ① يەنى مۇشۇنداق ھالەت ۋە باسقۇچلاردىن ئۆتكۈزگۈچى زات ھېچ شېرىكى بولمىغان يالغۇز ئاللاھ تائالادۇر.
- ② يەنى ئانىنىڭ رەھىمىدە بىر باسقۇچتىن يەنە بىر باسقۇچقا ئۆتۈپ، تۇغۇلۇشتىن بۇرۇن ئانىسىنىڭ قورسىقىدا ئۆلۈپ كېتىدىغانلار بار، تۇغۇلغاندىن كېيىن كىچىك ۋاقتىدا ئۆلۈپ كېتىدىغانلارمۇ بار، بەزىلەر ياشلىق دەۋرىدە، بەزىلەر قېرىشتىن ئىلگىرى ئوتتۇرا ياشتا ئۆلۈپ كېتىدۇ.
- ③ ئاللاھ تائالا بۇ ئىشلارنى، ئۇ كىمگە قانچىلىك ئۆمۈر يازغان بولسا، شۇنچىلىك ياشىسۇن ۋە ئەجىلى يەتكەنگە قەدەر دۇنيادا ھايات كەچۈرۈۋالسۇن دەپ، قىلىدۇ.
- ④ يەنى سىلەر بۇ تەدرىجىي يارىتىش باسقۇچلىرىنى يەنى سىلەرنى ئاۋۋال ئابىمەنىدىن لەختە قانغا، ئاندىن پارچە گۆشكە ئايلاندۇرۇش ۋە تۇغۇلغاندىن كېيىنكى بوۋاق ھالەتتىن بالاغەتكە يەتكىچە، ئاندىن ياشلىقتىن قېرىلىققىچە بولغان ئۆمۈر باسقۇچلىرىدىن ئۆتكۈزۈش جەريانى ھەققىدە تەپەككۈر قىلساڭلار، پەرۋەردىگارىڭلارنىڭمۇ ۋە مەبۇدىڭلارنىڭمۇ پەقەتلا بىر ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد يوقلىقىنى تونۇپ يېتىسىلەر. يەنە بارلىق ئىنسانلارنى مۇشۇنداق باسقۇچلاردىن ئۆتكۈزۈپ ياراتقان زات ئۈچۈن قىيامەت كۈنى ئۇلارنى قايتىدىن تىرىلدۈرۈشىڭمۇ ھېچ مۇشكۈل ئەمەسلىكىنى ۋە ئۇنىڭ بارلىق مەخلۇقاتنى چوقۇم تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى چۈشۈنۈپ يېتىسىلەر.
- ⑤ يەنى تىرىلدۈرۈش ۋە ئۆلتۈرۈش پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر. ئۇ جانسىز ئابىمەنىنى ھەرخىل باسقۇچلاردىن ئۆتكۈزۈپ بىر تىرىك ئىنسان ھالىتىگە كەلتۈرىدۇ. بىر مۇئەييەن مۇددەتتىن كېيىن، ئۇ تىرىك ئىنساننى ئۆلتۈرۈپ، ئۆلۈكلەر قاتارىغا كىرگۈزىدۇ.

⑥ ئۇنىڭ قۇدرىتى شۇ قەدەر بۈيۈكتۈركى، ئۇنىڭ «بول!» دېگەن بۇيرۇقى بىلەن ئۇ خالىغان نەرسە ۋۇجۇدقا كېلىدۇ.

⑦ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلىش ۋە يالغانغا چىقىرىش ئۈچۈن ياكى ئۇ ئايەتلەرنى رەت قىلىش ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئۈچۈن دەتالاش قىلىشىۋاتقانلارنى كۆرمىدىڭمۇ؟

⑧ يەنى دەلىللەر شۇ قەدەر روشەن، ھەقىقەت شۇنداق ئېنىق بايان قىلىنغان تۇرسا، قانداقمۇ ھەقىقەتنى قوبۇل قىلمايدۇ؟ بۇ يەردە ئۇلارنىڭ قىلمىشىدىن ھەيرانلىق ئىزھار قىلىنىۋاتىدۇ.

إِذِ الْأَعْلَىٰ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلْسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَل لَّمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا كَذَلِكَ يَضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَلِكَ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾

ئۇ چاغدا ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىدا تاقاقلار ۋە زەنجىرلەر بولىدۇ^①، ئۇلار قايناق سۇغا سۆرەپ كىرگۈزۈلىدۇ، ئاندىن ئوتتا كۆيدۈرۈلىدۇ^② [71-72]. ئاندىن ئۇلارغا: «ئاللاھنى قويۇپ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىڭلار قېنى؟»^③ دېيىلىدۇ، ئۇلار: «ئۇ نەرسىلەر بىزنىڭ كۆزىمىزدىن غايىب بولدى (يەنى بىزگە ئەسقاتىمىدى)^④، بەلكى بىز ئىلگىرى ھېچنەرسىگە ئىبادەت قىلمايتتۇق»^⑤ دەيدۇ. ئاللاھ (ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغانلارنى مۇشۇنداق ئازدۇرىدۇ^⑥ [73-74]. بۇ (ئازغۇنلۇق) سىلەرنىڭ يەر يۈزىدە ھەقسىز رەۋىشتە (گۇناھ قىلىپ پۇل - مالنى ھارام يوللارغا سەرپ قىلغانلىقىڭلارغا) كۆرەڭلەپ كەتكەنلىكىڭلار ۋە ھاكاۋۇرلۇق قىلغانلىقىڭلار تۈپەيلىدىندۇر^⑦ [75].

① بۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان قۇرئاننى ۋە مۆجىزىلەرنى ئىنكار قىلغۇچىلار دوزاخقا يولۇقىدىغان ئەھۋالنىڭ تەسۋىرىدۇر.

② مۇپەسسىرلەردىن مۇجاھىد ۋە مۇقاتىل مۇنداق دەيدۇ: ئۇلارنىڭ كىرىشى بىلەن دوزاخنىڭ ئوتى تېخىمۇ ئۇلغىيىدۇ يەنى بۇ كىشىلەر دوزاخقا ئوتۇن بولىدۇ.

③ ئۇ مەبۇدىلىرىڭلار بۈگۈن سىلەرگە ياردەم قىلالامدۇ؟

④ يەنى ئۇلارنىڭ نەگە يوقالغانلىقىنى بىلمەيمىز، ئۇلار بىزگە قانداقمۇ ياردەم قىلالىسۇن؟

⑤ ئۇلار ئىقرار قىلىپ بولۇپ يەنە ئۇ بۇتلارغا ئىبادەت قىلغانلىقىدىن تېنىۋالىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئۇلارنىڭ تېنىۋالغانلىقى مۇنداق بايان قىلىنغان: ﴿ئى رەببىمىز! ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، بىز مۇشۇ بولمىغان ئىدۇق﴾. دەيدۇ (سۈرە ئەنئام 23 - ئايەت) مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئۇلارنىڭ بۇتلارنىڭ مەۋجۇدىيىتى ۋە ئۇلارغا ئىبادەت قىلغانلىقىدىن تانغانلىقى ئەمەس، بەلكى ئۇلارغا ئىبادەت قىلىشنىڭ باتىل ئىكەنلىكى، قىلمىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىدۇر. چۈنكى، ئۇ يەردە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ نە ئاڭلىيالىمايدىغان، نە كۆرەلمەيدىغان، نە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنغانلىقىنى تونۇيدۇ. (فەتھۇلقەدر) بۇ ئايەتنىڭ يۇقىرىدىكى مەنىسىدىن ئايانكى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكىنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىپ، تېنىۋالىدۇ.

⑥ يەنى ئىنكار قىلغۇچىلارنى ئازدۇرغاندەك، ئاللاھ تائالا كاپىرلارنىمۇ ئازدۇرىدۇ. دېمەك، ئىزچىل ئىنكار قىلىش ۋە كۇفۇرلۇقتا چىڭ تۇرۇۋېلىشتىن ئىنساننىڭ دىلى قارىداپ كېتىدۇ، ھەتتا تۆمۈردەك داتلىشىپ كېتىدۇ، نەتىجىدە ھەقىقىي قوبۇل قىلىشقا مەڭگۈ مۇۋەپپەق بولالمايدۇ.

⑦ يەنى بۇ ئازغۇنلۇق جازاسى سىلەرنىڭ ھەقىقىي ئىنكار قىلىشتا، كۇفۇرلۇقتا، گۇناھ - مەئسىيەتتە ھەددىڭلاردىن ئاشقانلىقىڭلارنىڭ نەتىجىسىدۇر. سىلەر بۇ قىلمىشنىڭ خۇشال بولۇپ، كۆرەڭلەپ كېتەتتىڭلار. سىلەردىكى بۇ كۆرەڭلەپ كېتىش تەكەببۇرلۇققا ئېلىپ باردى. ئاخىرى گۇمراھلىقتا قالدىڭلار.

أَدْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبئسَ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَأَصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرَبِّيكَ بِعِصَّيَ الْأَذَى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَقَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يَرْجِعُونَ ﴿٧٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

سېلەر (ئەمدى) مەڭگۈ قالدىغان جەھەننەمنىڭ دەرۋازىلىرىدىن كىرىڭلار، مۇتەكەببىرلەرنىڭ جايى نېمىدېگەن يامان؟ ① [76] (ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭنىڭ سېنى ئىنكار قىلغانلىقىغا) سەۋر قىلغىن (چىداملىق بولغىن)، شەكسىزكى، ئاللاھنىڭ (ئۇلارنى جازالاش توغرىسىدىكى) ۋەدىسى ھەقتۇر، ②، بىز ئۇلارغا ۋەدە قىلغان ئازابنىڭ بىر قىسمىنى (ئۇلارنى ئازابلانغان بىلەن) ساڭا كۆرسەتسەك ③ (بۇمۇ ساڭا قىلغان ئىلتىپاتىمىزدۇر)، ياكى سېنى (ئۇنى كۆرسىتىشتىن بۇرۇن) ۋاپات قىلدۇرساق، (بەربىر) ئۇلار بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلىدۇ (ئۇلار ھامان ئازابقا دۇچار بولىدۇ) ④ [77]. شەكسىزكى، بىز سەندىن ئىلگىرىمۇ نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن ئىدۇق، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ساڭا بايان قىلىپ بەرگەنلىرىمىزمۇ، بايان قىلىپ بەرمىگەنلىرىمىزمۇ بار، ⑤، ھېچقانداق پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئىزىنىسىز (يەنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بولماستىن) بىرەر مۆجىزە كەلتۈرەلمەيدۇ، ⑥.

① دوزاخقا مۇتەككەل پەرىشتىلەر دوزاختىكىلەرگە شۇنداق دەيدۇ.

② يەنى ۋەدىمىز بويىچە بىز كاپىرلاردىن ئىنتىقام ئالىمىز. بۇ ۋەدە تېزلا ئەمەلگە ئېشىشىمۇ مۇمكىن، يەنى بىز ئۇلارنى دۇنيادا جازالايىمىز ياكى ئىرادە - تەقدىر بويىچە كېچىكتۈرۈشىمىزمۇ مۇمكىن. يەنى بىز ئۇلارنى قىيامەت كۈنى جازالايىمىز. شۇنىسى ئېنىقكى، بۇلار ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ھېچبىرگە قېچىپ كېتەلمەيدۇ.

③ يەنى سەن ھايات ۋاقىتتىلا ئۇلارنى ئازابقا مۇپتىلا قىلىمىز. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى. ئاللاھ تائالا كاپىرلاردىن ئىنتىقام ئېلىپ، مۇئمىنلەرنىڭ كۆڭۈللىرىگە خۇرسەنلىك بېغىشلىدى. بەدرى غازىتىدا يەتمىش كاپىر ئۆلتۈرۈلدى، ھىجرىيەنىڭ سەككىزىنچى يىلى مەككە پەتھى قىلىندى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات چېغىدىلا پۈتۈن ئەرەب يېرىم ئارىلى مۇسۇلمانلارنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى.

④ يەنى ئەگەر كاپىرلار دۇنيادىكى ئازابتىن ساقلىنىپ قالغان بولسا، ئاخىرى ئۇلار نەگە بارىدۇ؟ ئاخىرى بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا كېلىدۇ، بىز ئۇلارغا ئاخىرەتتە قاتتىق ئازاب تەييارلاپ قويدۇق.

⑤ بۇ سان ساڭا ۋەقەلىكلىرى بايان قىلىپ بېرىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ سانىغا قارىغاندا كۆپ ئاز. قۇرئان كەرىمدە پەقەت 25 پەيغەمبەر ۋە ئۇلارنىڭ قەۋملىرى ئارىسىدا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر بايان قىلىندى. بايان قىلىنمىغانلىرى ئۇنىڭدىن كۆپتۇر.

⑥ بۇ يەردىكى ﴿ آيَةٌ ﴾ دېگەن سۆزدىن ئادەتتىن تاشقىرى يۈز بېرىدىغان مۆجىزە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ مۆجىزە پەيغەمبەرلىكنىڭ ھەق ۋە راستلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن كەلتۈرۈلىدۇ. كاپىرلار پەيغەمبەرلەردىن بىزگە ئۇنداق - مۇنداق مۆجىزە كۆرسەت دەپ تەلەپ قىلىپ تۇراتتى. مەسىلەن: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىنمۇ مەككە كاپىرلىرى بىر قانچە مۆجىزىلەرنى تەلەپ قىلغان ئىدى. بۇ تەلەپ قىلىنغان مۆجىزىلەر سۈرە ئىسرانىڭ 90 - 93 - ئايەتلىرىدە بايان قىلىندى. ئاللاھ بۇ يەردە شۇنى ئېنىق بايان قىلىۋاتىدۇكى، ھېچبىر پەيغەمبەر قەۋمىنىڭ تەلىۋى بويىچە بىرەر مۆجىزە كۆرسىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئەمەس. بۇ پەقەت بىزنىڭ ئىختىيارىمىزدىكى ئىشتۇر. شۇ ۋەجىدىن، بەزى پەيغەمبەرلەر دەسلەپتىلا مۆجىزە بىلەن ئەۋەتىلدى، بەزى قەۋملەرگە ئۇلارنىڭ تەلىۋى بويىچە مۆجىزە كۆرسىتىلدى، بەزىلىرىگە تەلەپ قىلىشىمۇ مۆجىزە كۆرسىتىلمىدى. چۈنكى، مۆجىزە كۆرسىتىش بىزنىڭ ئىرادىمىز بويىچە قارار

قىلىنىدۇ. ھېچبىر پەيغەمبەر خالىغان ۋاقىتتا ئۆزى مۆجىزە كۆرسىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئەمەس. بۇ ئايەت شۇنداق كىشىلەرگە رەددىيە بولىدۇكى، ئۇلار بەزى ئەۋلىيالارنى خالىغان ۋاقىتتا خالىغان مۆجىزىنى ۋۇجۇدقا چىقىرالايدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. مەسلەن: ئۇلار شەيخ ئابدۇلقادىر جىلانغا مەنسۇپ قىلىپ، مۆجىزە خاراكتېرلىك نۇرغۇن توقۇلما ھېكايىلەرنى بايان قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، بۇنداق ئىمتىيازنى ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەرگە ئۆزلىرىنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈنمۇ بەرمىگەن تۇرسا، قانداق بولۇپ بىر ئەۋلىياغا بېرىدۇ؟ تېخى ئەۋلىياغا ئۇنىڭ زۆرۈرىيىتىمۇ يوق. چۈنكى، پەيغەمبەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان كەلتۈرۈش زۆرۈر بولغانلىقتىن مۆجىزە كەلتۈرۈش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلغان ئىدى. ئاللاھ تائالانىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى تەقەززا قىلمىغاچقا، ھېچقايسى پەيغەمبەرگە ئۆزى خالىغان چاغدا مۆجىزە كۆرسىتىش ئىمتىيازى بېرىلمىدى. ئەۋلىيانىڭ ئەۋلىيالىقىغا ئىمان كەلتۈرۈش زۆرۈر ئەمەس. شۇڭا، ئۇنىڭغا مۆجىزە ۋە كارامەت كۆرسىتىشمۇ زۆرۈر بولمايدۇ. زۆرۈر بولمىغان تۇرسا، قانداقمۇ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا مۆجىزە كۆرسىتىش ئىقتىدارى ئاتا قىلسۇن؟

فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ فُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ

ئاللاھنىڭ ئەمرى كەلگەن چاغدا ① (كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا) ئادالەت بىلەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ ②، ئۇ چاغدا (ھەقىقەتكە) قارشى تۇرغۇچىلار زىيان تارتىدۇ [78]. ئاللاھ شۇنداق زاتكى، سىلەرگە چارۋىلارنى يارىتىپ بەردى ③، ئۇلارنىڭ بەزىسىگە مىنىسىلەر، بەزىسىنىڭ گۆشىنى يەيسىلەر ④ [79]. ئۇلاردا سىلەر ئۈچۈن نۇرغۇن مەنپەئەتلەر بار ⑤.

① يەنى دۇنيادا بەلگىلەنگەن جازالاش ۋاقتى ياكى ئاخىرەتتىكى جازالاش ۋاقتى كەلگەندە.

② شۇ چاغدا كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ، مۇئىمىنلەرگە نىجاتلىق بېرىلىدۇ، كاپىرلار ئازابقا دۇچار قىلىنىدۇ.

③ ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ چەكسىز نېمەتلىرىدىن بىر قىسمىنى بايان قىلىۋاتىدۇ. بۇ يەردىكى چارۋىلار دېگەندىن تۆگە، كالا، ئۆچكە، قويدىن ئىبارەت چارۋىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇلار ئەركەك - چىشى قوشۇلۇپ سەككىز بولىدۇ. سۈرە ئەنئام 143 - 144 - ئايەتلەردە بايان قىلىنغاندەك .

④ كىشىلەر بۇ ھايۋانلارنىڭ بەزىسىنى مىنىدۇ، (ئۆچكە، كالا ۋە قويلارنىڭ) سۈتلىرىنى ئىچىدۇ، بۇلارنىڭ گۆشلىرى ئىنسانلارنىڭ مۇھىم ئوزۇقلىقىدۇر. ئىنسانلار بۇ ھايۋانلارنى يەنە ئېغىر يۈكلەرنى توشۇش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىدۇ.

⑤ بۇلارنىڭ يۇڭلىرىدىن ۋە تېرىلىرىدىن ھەر خىل مەھسۇلاتلار ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. سۈتلىرىدىن قايماق، قېتىق، سۈزمە، ئىرىمچىك قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

وَتَبَلَّغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَأَثَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا آغَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨٣﴾

ئۇلارغا مەنئىي يۈرۈپ كۆڭلۈڭلاردىكى ھاجىتىڭلارغا يېتىسەنلەر، سىلەر ئۇلارنىڭ ۋە كېمىلەرنىڭ ئۈستىدە توشۇلسىلەر ① [80]. ئاللاھ سىلەرگە (قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ ②. (ئەھۋال شۇنداق تۇرسا) سىلەر ئاللاھنىڭ دەلىللىرىنىڭ قايسىسىنى ئىنكار قىلىسىلەر؟ ③ [81] ئۇلار زېمىننى كېزىپ ئۆزلىرىدىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆزەتمىدىمۇ؟ ④ بۇلارغا قارىغاندا ئۇلار سان جەھەتتە كۆپ، كۈچ - قۇۋۋەت جەھەتتە ئارتۇق ۋە يەر يۈزىدە قالدۇرغان ئىزلىرى (يەنى بىناكارلىق) جەھەتتە بۇلاردىن ئۈستۈن ئىدى ⑤. ئۇلارنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەرسىلىرى ئۆزلىرىگە ئەسقاتمىدى ⑥ [82]. پەيغەمبەرلىرى ئۇلارغا (ھەقىقەتنىڭ) ئويۇچۇق دەلىللىرى بىلەن كەلگەندە، ئۇلار ئۆزلىرىدىكى (ئاز - تولا) ئىلىمگە ئىشىنىپ مەغرۇرلىنىپ كەتتى (يەنى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى ۋە مەسخىرە قىلدى) ⑦. (نەتىجىدە) ئۇلارنى ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان ئازاب قورشىدى [83].

① يەنى (قۇرۇقلۇقتا) ئۇلارغا يۈك ئارتىسىلەر. يەنى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە كاجۇۋا، تەختىراۋان ياساپ (مەپىلەرنى ياساپ)، ئۈستىگە خوتۇن - بالىلىرىڭلارنى مىندۈرىسىلەر، (يۈك - تاقلىرىڭلارنى دېڭىزدا) كېمىلەرگە قاچىلايسىلەر.

② بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرى بولۇپ، ئۇنىڭ بار ۋە بىرلىكىگە دالالەت قىلىدۇ. بۇنداق مۆجىزىلەر ئۇپۇقتىلا ئەمەس، بەلكى ئۆز جىسمىڭلاردىمۇ تېپىلىدۇ.

③ يەنى ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەر ھەممىگە مەلۇم، شۇ قەدەر ئوچۇق، ئېنىق ھەم كۆپ بولۇپ، ئۇنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ. يەنى ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئالامەتلىرىدىن ھېچبىرىنى ئىنكار قىلالمايسىلەر. بۇ يەردىكى سوئال جۈملە ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن.

④ يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغان ۋە پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان قەۋمنىڭ خاراب بولغان يۇرت - ماكانلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ قانداق ئاقىۋەتكە دۇچار بولغانلىقىنى كۆزەتسۇن. ئۇلارنىڭ يۇرتلىرى مەككە ئەھلىگە يېقىندۇر.

⑤ يەنى ئۇلارنىڭ يەر - زېمىن، زىرائەت، ھۈنەر - سانائەت ۋە كاتتا ئىمارەتلەردىن تەركىب تاپقان يادىكارلىقلىرى ئۇلارنىڭ سىلەردىن نەچچە ھەسسە كۈچلۈك ۋە باي ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

⑥ ﴿فَمَا آغَى﴾ دىكى "ما" سوئال بەلگىسى بولۇپ كەلسىمۇ ۋە مەنئىي مەنىنى بىلدۈرۈپ كەلسىمۇ بولىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ تەرجىمىسىدە مەنئىي مەنىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن. ئۇنى سوئال بەلگىسى بولۇپ كەلگەن دەپ ئالغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى «ئۇلارنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەرسىلىرى ئۇلارغا نېمە پايدا يەتكۈزدى؟» دېگەن بولىدۇ. دېمەك ئۇلارنىڭ ئېرىشكەن نەرسىلىرى ئۆزلىرىگە ھېچ ئەسقاتمىدى، ھېچ پايدا يەتكۈزمىدى.

⑦ «ئۆزلىرىدىكى (ئاز - تولا) ئىلىم» دېگەن ئۇلارنىڭ دەلىل - ئىسپاتسىز سۆزلىرى، قۇرۇق خىياللىرى، شۈبھىلىرى ۋە ئورۇنسىز بىلجىرلاشلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنى مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن ئىلىم سۆزى ئىشلىتىلگەن. چۈنكى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇمانىچە ئۆزلىرىنى ئىلىملىك دەپ قارايتتى. دېمەك ئۇلار ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا ئۆزلىرىنىڭ قۇرۇق خىياللىرى ۋە ئورۇنسىز بىلجىرلاشلىرىنى چوڭ بىلەتتى ۋە شۇلار بىلەن پەخىرلىنىپ

يۈرەتتى. يەنە بىر مەنسى شۇكى، بۇ يەردىكى «ئىلىم» ئۇلارنىڭ دۇنيا ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرى ۋە ئەھكاملىرىغا نىسبەتەن ئۆزلىرىنىڭ شۇ ئىلىملىرىنى ئارتۇق كۆرەتتى، دېگەن بولىدۇ.

فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ اللَّهُ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

ئۇلار بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا: «بىز بىر ئاللاھقا ئىمان ئېيتتۇق ۋە ئىلگىرى ئۇنىڭغا شېرىك قىلغان نەرسىلىرىمىزنى ئىنكار قىلدۇق» دېدى [84]. بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرگەن چاغدا ئېيتقان ئىماننىڭ ئۇلارغا پايدىسى بولمىدى. بۇ (يەنى ئازابىنى كۆرگەندە ئېيتقان ئىماننىڭ پايدىلىق بولماسلىقى) ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئارىسىدا يۈرگۈزۈپ كەلگەن قانۇنىيىتىدۇر^①. كاپىرلار ئەنە شۇ يەردە زىيان تارتتى^② [85].

① يەنى «ئازابىنى كۆرگەندە قىلغان تەۋبە ۋە ئېيتقان ئىمان قوبۇل قىلىنمايدۇ» دېگەن ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە يۈرگۈزۈپ كەلگەن ئۆزگەرمەس قانۇنىدۇر. بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە جايدا بايان قىلىندى.

② يەنى ئۇلار ئازابىنى كۆرگەندىن كېيىن ئاقىۋىتىنىڭ ھالاكەتتىن باشقا نەرسە ئەمەسلىكىنى ئوبدان چۈشەندى.

(41) سورة حم السجدة مكية 54 آية

(41) سۇرە ھامىم سەجىدە مەككىدە چۈشكەن 54 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن

حَمَّ ۞ تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ۞

ھا، مىم [1]. (بۇ كىتاب) ناھايىتى شەپقەتلىك، تولىمۇ مېھرىبان ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان (ۋەھىيدۇر) [2].

★ بۇ سۇرىنىڭ يەنە بىر ئىسمى فۇسسەلەتتۇر. ئۇنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ھەققىدە ئىبنى ھىشام نەقىل قىلغان مۇنداق رىۋايەت بار: بىر قېتىم قۇرەيشنىڭ كاتتىباشلىرى يىغىن ئېچىپ: مۇھەممەدنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ، بىز ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن بىر ئىش قىلىشىمىز لازىم، دېيىشتى. بۇ ھەمزە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن، ئىسلامنى قوبۇل قىلغۇچىلار كۈنسىپىرى كۆپىيىۋاتقان بىر مەزگىل ئىدى. ئابدۇشەمس ئىبنى ئابدۇماناف جەمەتىدىن ئۆتتە ئىبنى رەبىئە ئەبشەمى (ئەبۇ ۋەلىد) قەۋمى ئىچىدە گېپى ئۆتىدىغان باشلىق ئىدى. ئۇ كېڭەشتىكىلەرگە: ئى قۇرەيش جامائەسى! مەن مۇھەممەدنىڭ قېشىغا بېرىپ سۆزلىشىپ باقاي، ئۇنىڭغا بىر قانچە تۈرلۈك ئىشنى تەكلىپ قىلاي، ئۇ تەكلىپلەرنىڭ بىرىنى بولسىمۇ قوبۇل قىلىپ قالار، بىز ئۇنىڭ تەلىپىنى قاندۇرساق، ئۇمۇ بۇ دەۋىتىدىن توختاپ قالار، دېدى. قۇرەيشلەر ئۇنىڭ پىكىرىگە قوشۇلدى. ئۆتتە ئىبنى رەبىئە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ مۇنداق دېدى: «ئى قېرىنداشىمنىڭ ئوغلى! سەن بىزنىڭ ئارىمىزدا زاتىڭمۇ، نەسلىڭمۇ ئېسىل ئادەمسەن، سەن قەۋمى - قېرىنداشلىرىڭغا شۇنداق بىر ئىشنى ئېلىپ كەلدىڭكى، ئۇنىڭ بىلەن جامائەتنىڭ بىرلىكىنى بۇزىدۇڭ، ئۇلارنىڭ ئىلاھلىرىنى، ئېتىقاد قىلىپ كەلگەن دىنىنى ئەيىبلەيدىڭ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى كۇفرلىققا چىقاردىڭ، مەن ساڭا بىر قانچە تۈرلۈك ئىشنى تەكلىپ قىلماقچىمەن، ئويلاپ بېقىپ، بىرەرسىنى قوبۇل قىلارسەن». پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئېيتقىن ئى ئەبۇ ۋەلىد! ئاڭلاپ باقاي» دېدى. ئۆتتە: «ئى قېرىنداشىمنىڭ ئوغلى! سېنىڭ يېڭى دىنىغا دەۋەت قىلىشتىكى مەقسىتىڭ مال - دۇنياغا ئېرىشىش بولسا، بىز ساڭا كۆپلەپ مال - دۇنيا يىغىپ بېرىپ، ئارىمىزدىكى ئەڭ بايلاردىن قىلىۋېتەيلى، ئەگەر مەقسىتىڭ يۇقىرى ئابروۋى ۋە ئىمتىيازغا ئىگە بولۇش بولسا، سېنى ئۆزىمىزگە باشلىق قىلىۋالايلى، سېنىڭ پىكىرىڭنى ئالماي ھېچ ئىش قىلمايلى، ئەگەر پادىشاھ بولۇش مەقسىتىڭ بولسا، بىز ساڭا تاج كىيىدۈرۈپ، ئۆزىمىزگە پادىشاھ قىلايلى، ئەگەر سېنىڭ مەقسىتىڭ قايسىبىر چىرايلىق قىزغا ئۆيلىنىش بولسا، قۇرەيش قىزلىرىدىن خالىغىنىڭنى تاللىغىن، بىر ئەمەس، بەلكى ئون قىزنى ساڭا نىكاھلاپ بېرىيلى، ناۋادا ساڭا جىن چاپلىشىپ قالغان بولۇپ، شۇ ۋەجىدىن ئىلاھلىرىمىزنى ئەيىبلەگەن بولساڭ، ئۆستە جىنكەشلەرنى تەكلىپ قىلىپ، چېقىمىنى بىز بېرىپ، سېنى داۋالتايلى» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «گېپىڭ تۈگىدىمۇ؟» دەپ سورىدى. ئۆتتە: «ھەئە، تۈگىدى» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا سۈرە فۇسسەلەتنىڭ باش قىسمىنى تىلاۋەت قىلىپ بەردى. ئۆتتە ئۇنىڭ تىلاۋىتىنى ئاڭلاپ، مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. بىر چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشۇ سۇرىنىڭ 13 - ئايىتىدىكى ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ئەگەر ئۇلار (بۇ بايانلاردىن كېيىن ئىماندىن) يۈز ئۆرۈسە (سەن ئۇلارغا): «سىلەرنى ئاد ۋە سەمۇد قەۋملىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئازابقا ئوخشاش ئازابتىن ئاگاھلاندىرۇمەن» دېگەن دېگەن ئايىتىنى ئوقۇۋېدى، ئۆتتە چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋېلىپ: «ئاللاھ ھەقىقى، ئۇرۇق - تۇغقانلىقنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن تىلاۋىتىڭنى توختاتساڭ!» دېدى. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى بايامقى ئايەتتە ئاگاھلاندىرۇلغان ئازاب ھېلى چۈشۈپ قالامدىكىن، دەپ قاتتىق ئەنسىرىگەنلىكىدىن ئىدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆتتەگە: «ئاڭلىدىڭمۇ؟ ئى ئەبۇ ۋەلىد، ئاڭلىغان بولساڭ، جاۋاب مانا مۇشۇ»، دېدى. شۇنىڭ

بىلەن ئۆتۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ، قۇرەيش كاتتىباشلىرىنىڭ قېشىغا كەلدى. ئۇلار ئۇنىڭدىن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى سورىدى. ئۆتۈپ ئۇلارغا: «ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مۇھەممەدىن شۇنداق سۆزلەرنى ئاڭلىدىمكى، ئۇنداق سۆزلەرنى ھېچقاچان ئاڭلىغان ئەمەسمەن. ئۇ سۆزلەر شېئىرمۇ ئەمەس، سېھىرمۇ ئەمەس، جىنكەشنىڭ دەيدىغان سۆزمۇ ئەمەس. ئى قۇرەيش جامائەسى! سۆزۈمنى ئاڭلاپ مۇھەممەدكە چېقىلماڭلار، ئۇنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىڭلار. ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مۇھەممەدنىڭ مەن تىڭشىغان سۆزلىرى چوقۇم دالڭ چىقىرىدۇ، مۇھەممەدنى باشقا قەبىلىلەر ئۇچۇقتۇرۇۋەتسە، ئۇنىڭدىن ئاسان قۇتۇلغان بولىسىلەر، ئەگەر ئۇ غەلبە قىلسا، ئۇنىڭ غەلبىسى سىلەرنىڭ غەلبەڭلار بولىدۇ. ئۇ سىلەرنى ئاد ۋە سەمۇد قەۋملىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئازابقا ئوخشاش ئازابتىن ئاگاھلاندۇردى» دېۋىدى، قۇرەيشلەر ئۇنى ئەيىبلەپ: «ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سەنمۇ ئۇنىڭ سېھىرلىك سۆزلىرىگە ئەسىر بولۇپ قاپسەن» دېدى. بۇ رىۋايەتنىڭ ھەر خىل ۋارىيانتلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى ۋە تەپسىر كىتابلىرىدا ئۇزۇن ۋە قىسقا شەكىلدە بايان قىلىنغان. بۇ رىۋايەتنى ئىمام ئىبنى كەسىر ۋە ئىمام شەۋكانىمۇ نەقىل قىلغان. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دېگەن: «بۇ رىۋايەتلەر شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، قۇرەيشلەر يىغىن ئاچقان، ئۆتۈپنى سۆھبەتلىشىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا ئەۋەتكەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ تەكلىپىگە جاۋابەن بۇ سۈرىنىڭ باش قىسمىنى ئوقۇپ ئاڭلاتقان». (فەتھۇلقەدىر)

كَيْتَبُ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ، قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِيْ أَكْتَانٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِيْ آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَأَعْمَلْنَا إِنَّنَا عَمِلُونَ ﴿٥﴾

(بۇ) بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن ① ئايەتلىرى ئەرەبچە قۇرئان بولغان ھالدا ② ئوچۇق بايان قىلىنغان كىتابتۇر ③ [3]. (مۇئەننەت بىلەن) خۇشخەۋەر بەرگۈچى ۋە (كاپىرلارنى دوزاخ بىلەن) ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر ④. ئۇلارنىڭ تولىسى (يەنى ئىنسانلار تولىسى ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى پىكىر قىلىشتىن) يۈز ئۆرۈدى. شۇڭا، ئۇلار (ئۇنىڭغا) قۇلاق سالمايدۇ ⑤ [4]. ئۇلار (پەيغەمبەرگە): «بىزنىڭ دىللىرىمىز سەن بىزنى دەۋەت قىلغان نەرسىلەردىن پەردىلەنگەن ⑥، قۇلاقلىرىمىز ئېغىر ⑦، سەن بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا بىر پەردە (يەنى دىنىي جەھەتتە ئوخشىماسلىق) بار. شۇڭا، سەن ئۆز ئىشىڭنى قىل، بىزمۇ ئەلۋەتتە ئۆز ئىشىمىزنى قىلايلى (يەنى سەنمۇ ئۆز دىنىڭ بىلەن بول، بىزمۇ ئۆز دىنىمىز بىلەن بولايلى)» دەيدۇ ⑧ [5].

① يەنى ئەرەبچىنى، ئۇنىڭدىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسى، ئوقۇمى، تىل ئۇسلۇبى ۋە سىر - ئەسرلىرىنى بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن.

② بۇ لەۋزىلىرى ئوچۇق ئەرەبچە قۇرئان بولۇپ، مەزمۇنلىرى تەپسىلىي، مەنىلىرى ئوچۇق ھەم چۈشۈنۈشلىكتۇر.

③ يەنى ھالال نېمە، ھارام نېمە؟ ياكى ئىتائەت قايسى، گۇناھ قايسى؟ ساۋاب بولىدىغان ئەمەللەر قايسى، ئازابقا ئېلىپ بارىدىغان گۇناھلار قايسى؟ بۇلار ئوچۇق بايان قىلىنغان كىتابتۇر.

④ يەنى بۇ كىتاب ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا غەلبە ۋە جەننەت بىلەن بېشارەت بېرىدۇ؛ مۇشرىكلار ۋە دىنىي ئىنكار قىلغۇچىلارنى دوزاخ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرىدۇ.

⑤ يەنى ئۇنى تەپەككۈر قىلىش، چۈشۈنۈش ۋە پايدىلىنىش نىيىتىدە ئاڭلىمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ھىدايەتتىن مەھرۇمدۇر.

⑥ ﴿أَكْتَانٍ﴾ "كەتەن" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، پەردە دېگەن مەنىدە. يەنى بىزنىڭ دىللىرىمىز سەن بىزنى دەۋەت قىلغان ئىماننى چۈشۈنۈشتىن پەردىلەنگەن.

⑦ ﴿وَقْرٌ﴾ نىڭ ئەسلىي مەنىسى ئېغىر. بۇ يەردە مەنىسى ئېغىر دېگەننى ئىپادىلەپ كەلگەن، يەنى قۇلقىمىز ھەقىقىي قوبۇل قىلىشتىن گاستۇر.

⑧ سەن بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزنى توساپ تۇرىدىغان پەردە بار، شۇ سەۋەپ، سەن سۆزلىگەن نەرسىنى بىز ئاڭلىمايمىز، سەن قىلغان ئىشنى بىز كۆرەلمەيمىز. شۇڭا، بىزنى ئۆز ھالىمىزغا قويغىن، بىزمۇ سېنى ئۆز ھالىڭغا قويايلى. سەن بىزنىڭ دىنىمىز بويىچە ئىش قىلمىساڭ، بىزمۇ سېنىڭ دىنىڭ بويىچە ئىش قىلمايمىز.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ فَاَسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ * قُلْ أَتَيْتُكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ ۖ أَندَادًا ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن (ئۇلارغا): «مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش بىر ئىنسان، ماڭا «سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار بىر ئىلاھتۇر» دەپ ۋەھىي قىلىنىدۇ» ①، سىلەر ئۇنىڭغا (ئىمان ۋە تائەت - ئىبادەت بىلەن) يۈزلىنىڭلار ۋە ئۇنىڭدىن مەغپىرەت تىلەڭلار!» دېگەن. ئاخىرى تىنى ئىنكار قىلىپ زاكات بەرمەيدىغان ② مۇشرىكلارنىڭ ھالىغا ۋاي! [6-7]. شەكسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ئۈچۈن ئۈزۈلمەيدىغان مۇكاپات بار ③ [8]. (سەن ئۇلارغا): «سىلەر راستتىنلا زېمىننى ئىككى كۈندە ياراتقان ④ زاتنى ئىنكار قىلامسىلەر ۋە ئۇنىڭغا شېرىكلەرنى قوشۇۋالامسىلەر؟ ئۇ دېگەن بارچە ئالەملەرنىڭ رەببىدۇر» دېگەن [9].

① يەنى مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ۋەھىيدىن باشقا ھېچ پەرق يوق تۇرسا، بۇ قەدەر توسالغۇ پەيدا قىلىۋېلىشنىڭ نېمە پايدىسى؟ مەن سىلەرنى ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىشقا چاقىرىۋاتىمەن، بۇ چۈشەنگىلى بولمايدىغان مۇشكۈل نەرسىمۇ ئەمەس تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈيسىلەر؟

② بۇ سۈرە مەككىدە نازىل بولغان. زاكات بولسا ھىجرىيەنىڭ ئىككىنچى يىلى مەدىنىدە پەرز قىلىنغان ئىدى. شۇڭا بۇ يەردىكى زاكاتتىن بىر بولسا، مۇسۇلمانلار مەككىدىكى چاغدا بېرىشكە بۇيرۇلغان سەدىقە كۆزدە تۇتۇلغان بولىدۇ. خۇددى پەيغەمبەرلىكنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە پەقەت كۈن چىقىش ۋە كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن ئىككى ۋاخ ناماز ئوقۇشقا بۇيرۇلۇپ، ھىجرەت قىلىشتىن بىر يېرىم يىل ئىلگىرىكى ئىسرا كېچىسى، بەش ۋاخ ناماز پەرز قىلىنغاندەك. ياكى بۇ ئايەتتىكى «زاكات» پاكلىغۇچى دېگەن سۆزدىن، خۇددى مالنىڭ زاكىتى مالنى ھارامدىن پاكلىغاندەك، ئىنساننىڭ نەپسىنى شېرىكنىڭ كىرلىرىدىن پاكلاش كۆزدە تۇتۇلغان بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ ﴿أَجْرٌ غَيْرٌ مَمْنُونٍ﴾ ئۈزۈلۈكسىز ساۋاب بېرىلىدۇ ئۇلارغا ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان، توختاپ قالمايدىغان ساۋاب بېرىلىدۇ دېگەن ئىبارىنىڭ مەنىسى: ﴿بۇ (ئۇلارغا قىلىنغان) ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان ئىنئامدۇر﴾. (سۈرە ھۇد 108 - ئايەت) دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشايدۇ.

④ قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە سۈرىلەردە ﴿ئاللاھ تائالا ئاسمان ۋە زېمىننى بىر قانچە كۈندە ياراتقان﴾لىقى بايان قىلىنغان. بۇ يەردە ئۇنىڭ تەپسىلاتى بايان قىلىندى. ئاللاھ تائالا زېمىننى ئىككى كۈندە ياراتتى. ئاندىن سۈرە نازىئاتتا ﴿شۇنىڭدىن كېيىن زېمىننى (ئەھلى زېمىننىڭ تۇرۇشىغا لايىق قىلىپ) ياپىدى﴾ دەپ كەلتۈردى. بۇنىڭدىن زېمىننى يېيىشنىڭ ئاسماننى يارىتىشتىن كېيىن بولغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئەمما بۇ يەردە زېمىننىڭ يارىتىلىشى ئاسماننىڭ يارىتىلىشىدىن بۇرۇن تىلغا ئېلىندى. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇ نۇقتىنى تەپسىر قىلىپ مۇنداق دېدى: يارىتىش بىلەن يېيىشنىڭ پەرقى بار، يارىتىش باشقا، يېيىش باشقا. "رَحْمٌ" ئەسلىدە بىر نەرسىنى يېيىش، گىلەمنى يېيىش مەنىسىدە كېلىدۇ. بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغاندەك زېمىن ئاسماندىن ئىلگىرى يارىتىلغان. ﴿رَحْمَهَا﴾ دېگەن زېمىننى تۇرۇشقا ۋە ياشاشقا لايىق قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭدا زاپاس سۇ پەيدا قىلىش، ئۇنى

زىرائەت تېرىغىلى بولىدىغان مۇنبەت يەر قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ﴿أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْغَهَا﴾ ﴿زېمىندىن بۇلاقلارنى ئاقتۇردى، ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈردى﴾. (سۈرە نازىئات 31 - ئايەت) يەنى بۇ ئىشلار ئاسماننى يارىتىپ بولغاندىن كېيىنكى ئىككى كۈندە بولغان. شۇنىڭ بىلەن زېمىن ۋە ئۇنىڭدىكى مەۋجۇداتلارنىڭ يارىتىلىشى ساق تۆت كۈندە

مۇكەممەل بولغان. (سەھىھۇل بۇخارى كىتاب تەپسىر سۈرە فۇسسەلت 23123 - نومۇر)

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَامًا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلسَّالِطِينَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿٥٢﴾

ئۇ زېمىننىڭ ئۈستىدە مۇستەھكەم تاغلارنى ئورناتتى،^① زېمىننى بەرىكەتلىك قىلدى،^② زېمىندا ئۇنىڭ ئەھلىنىڭ رىزىقىنى بەلگىلىدى،^③ (بۇ ئىشلارنى ۋە زېمىننى يارىتىشنى كەم - زىيادىسىز) تۆت كۈندە (تاماملىدى) ^④، (زېمىننىڭ ۋە ئۇنىڭدىكى نەرسىلەرنىڭ يارىتىلىش مۇددىتىنى) سورىغۇچىلار ئۈچۈن باراۋەردۇر (بۇ جاۋابتۇر) ^⑤ [10]. ئاندىن ئۇ ئاسماننى (يارىتىشقا) يۈزلەندى، ھالبۇكى، ئۇ (ئاسمان) تۇمان ھالىتىدە ئىدى، ئاسمان بىلەن زېمىنغا: «ئىختىيارى ياكى ئىختىيارسىز ھالدا كېلىڭلار (يەنى ئەمىرىمنى قوبۇل قىلىڭلار)» دېۋىدى،^⑥ ئىككىلىسى «ئىختىيارى ھالدا كەلدۇق» دېدى [11].

① يەنى تاغلارنى زېمىننىڭ ئۈزىدىن ياراتتى. زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، تاغلارنى ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇقىم ئورۇنلاشتۇردى.

② بۇ يەردىكى بەرىكەت يەر يۈزىدىكى سۇنىڭ كۆپلىكى، تۈرلۈك ئوزۇق ۋە يېمەكلىكلەر، زېمىندىن چىقىدىغان ھەر خىل بايلىق ۋە زىرائەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. مانا بۇلار زېمىننىڭ بەرىكەتلىرىدۇر. بۇلارنىڭ كۆپ بولغانلىقى بەرىكەتلىك بولغانلىقىدۇر.

③ ﴿أَقْوَامٌ﴾ "قۇت" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، غىزا، يېمەكلىك ۋە ئوزۇقلۇق دېگەن مەنىدە. يەنى زېمىندا ياشايدىغان بارلىق مەخلۇقلارغا يەتكىدەك ئوزۇقلۇق ياراتتى ياكى ئوزۇقلۇق تاپالايدىغان شارائىت ھازىرلىدى. ئاللاھ تائالانىڭ زېمىننى يارىتىپ، ئۇنىڭدىكى بارلىق مەخلۇقاتلارغا بەلگىلىگەن رىزىقلارنى تىل بىلەن بايان قىلىپ، قەلەم بىلەن يېزىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ، ھەتتا ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ئۈسكىنىلىرى بىلەنمۇ ھېسابلاپ بولغىلى بولمايدۇ. ئىكرىمە ۋە مۇجاھىد قاتارلىق مۇپەسسىرلەر: بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە مۇنداق دېدى: ئاللاھ تائالا ھەربىر يەردە باشقا يەردە چىقمايدىغان نەرسىنى پەيدا قىلدى. بىر يۇرتتىن چىقىدىغان مەھسۇلات يەنە بىر يۇرتتا تېپىلمايدىغان قىلدى. ھەتتا مەزكۇر مەھسۇلات شۇ رايون ئەھلىنىڭ تىجارەت ۋە كىرىم مەنبەسى بولدى. بۇ ئۇقۇمۇ ئۆز جايىدا توغرا ۋە ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان ھەقىقەتتۇر.

④ يەنى زېمىننى يارىتىشقا كەتكەن ئىككى كۈن ۋە زېمىننى يېيىشقا كەتكەن ئىككى كۈن قوشۇلۇپ جەمئىي تۆت كۈن بولدى. دېمەك، ئاللاھ مۇشۇ تۆت كۈندە يۇقىرىقى بارلىق ئىشلارنى تاماملىدى.

⑤ ﴿سَوَاءً﴾ نىڭ مەنىسى باراۋەر يەنى تولۇق تۆت كۈندۇر. يەنى سورىغۇچىلارغا ئېيتقىنىكى، زېمىننى يارىتىش ۋە ئۇنى ياشاشقا لايىق قىلىپ يېيىش قاتارلىق ئىشلار كەم - زىيادىسىز تولۇق تۆت كۈندە پۈتتى. يەنە بىر مەنىسى بۇ سورىغۇچىلار ئۈچۈن تولۇق ياكى باراۋەر جاۋابتۇر.

⑥ بۇ ئىككىسى قانداق كەلدى؟ ئۇلارنىڭ قانداق كەلگەنلىكىنى بىز بايان قىلالمايمىز. بۇلار ئاللاھ خالىغان رەۋىشتە كەلدى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ: ئاللاھ تائالا بۇيرۇقۇمغا ئىتائەت قىلىڭلار، دېدى. ئۇ ئىككىسى: ئىتائەت قىلدۇق، دېدى. ئاندىن ئاللاھ تائالا ئاسمانغا: قوياش، ئاي ۋە باشقا يۇلتۇزلارنى چىقارغىن، دەپ بۇيرۇق قىلدى. زېمىنغا دەريالارنى ئاقتۇرۇپ، مېۋىلەرنى چىقارغىن، دەپ بۇيرۇق قىلدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: سىلەر ئىككىڭلار ۋۇجۇدقا كېلىڭلار، دېگەن بولدى.

فَقَضَلْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنًا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَحِفْظًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَاءَهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قُوَّةِ آلِ إِبْرَاهِيمَ قَالُوا لَنْ نَجِدَ لَهُمْ قُوَّةً أَكْثَرَ مِنْ قُوَّةِنَا إِنَّا كَافِرُونَ ﴿١٥﴾

ئاللاھ يەتتە ئاسماننى (يارتتىشنى) ئىككى كۈندە تاماملىدى ۋە ھەر ئاسماننىڭ ئىشىنى ئۆزىگە بىلدۈردى (يەنى ھەر ئاسماننىڭ ئېھتىياجلىق ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى) ①. ئەڭ تۆۋەنكى ئاسماننى يۇلتۇزلار بىلەن زىننەتلىدى ۋە قوغدىدۇ ②، بۇ ئەنە شۇ غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھنىڭ تەقدىرىدۇر [12]. ئەگەر ئۇلار (بۇ بايانلاردىن كېيىن ئىماندىن) باش تارتسا، (سەن ئۇلارغا): «سەلەرنى ئاد ۋە سەمۇد قەۋملىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئازابقا ئوخشاش ئازابتىن ئاگاھلاندىرمەن» دېگەن [13]. ئۆز ۋاقتىدا پەيغەمبەرلەر ئۇلارغا ئالدى - كەينىدىن (يەنى ھەممە تەرەپتىن) كېلىپ: «بىر ئاللاھتىن باشقىسىغا ئىبادەت قىلماڭلار!» دېسە، ئۇلار: «ئەگەر رەببىمىز (پەيغەمبەر ئەۋەتتىشنى) خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە پەرىشتىلەرنى چۈشۈرگەن بولاتتى. بىز سەلەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭلارنى ھەقىقەتەن ئىنكار قىلىمىز» دېدى ③ [14]. ئاد بولسا زېمىندا (ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ھۇد ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئىمان ئېيتقانلارغا) ھەقسىز رەۋىشتە يوغانچىلىق قىلدى. ئۇلار: «كۈچ - قۇۋۋەتتە بىزدىن كىم ئارتۇق؟» دېدى ④. ئۇلار ئۆزلىرىنى ياراتقان ئاللاھنىڭ كۈچ - قۇۋۋەتتە ئۆزلىرىدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى بىلمىدىمۇ؟ ⑤ (شۇنداق تۇرسىمۇ) ئۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلدى ⑥ [15].

① يەنى ئاسمانلارغا ياكى ئۇنىڭدىكى پەرىشتىلەرگە مەخسۇس ۋەزىپە ۋە خىزمەتلەرنى بەلگىلىدى.

② يەنى پەرىشتىلەرنىڭ سۆزلىرىنى شەيتانلارنىڭ ئوغرىلىقچە ئاڭلىۋېلىشىدىن مۇھاپىزەت قىلدۇق. يەنە بىر ئايەتتە يۇلتۇزلارنى يارتىشتىكى يەنە بىر مەقسەت كىشىلەرگە يول كۆرسىتىش ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. ﴿ئۇلار (كېچىسى قۇرۇقلۇقتا ۋە دېڭىزلاردا) يۇلتۇزلار بىلەن يول تاپىدۇ﴾. (سۈرە نەھل 16 - ئايەت)

③ يەنى سەن بىزگە ئوخشاش بىر ئىنسان. شۇڭا، سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭنى ئېتىراپ قىلمايمىز. ئەگەر ئاللاھ پەيغەمبەر ئەۋەتمەكچى بولسا، ئىنسانلاردىن ئەمەس، پەرىشتىلەردىن ئەۋەتكەن بولاتتى، دېدى.

④ بۇ ئىبارە ئارقىلىق ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئازابىنى قايتۇرۇشقا قادىر ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلماقچى بولدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ تەن قۇرۇلۇشى قاۋۇل ۋە كۈچلۈك ئادەملەر ئىدى. ئۇلار بۇ سۆزنى پەيغەمبىرى ھۇد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئۇلارنى ئاگاھلاندىرغان چاغدا دېگەن ئىدى.

⑤ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنى ياراتقان ۋە مۇشۇنداق كۈچ - قۇۋۋەت بەرگەن ئاللاھتىنمۇ زىيادە كۈچلۈكمۇ؟ ئۇلارنى يارتىپ بولغاندىن كېيىن، ئاللاھنىڭ كۈچ - قۇدرىتى كەم بولۇپ قالدىمۇ؟ بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار قىلىش ۋە كايىش تەرىقىسىدە كەلگەندۇر.

⑥ يەنى پەيغەمبەرلەرگە بىز نازىل قىلغان مۆجىزىلەرنى ياكى پەيغەمبەرلەر بىلەن ئەۋەتكەن دەلىل - پاكىتلارنى ياكى كائىناتتىكى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاللاھنىڭ چەكسىز ئالامەتلىرىنى ئىنكار قىلدى.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾
 وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَحْنُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا
 يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

ئۇلارغا بۇ دۇنيادىلا خار قىلغۇچى ئازابنى تېتىتىشىمىز ئۈچۈن ①، شۇم كۈنلەردە قاتتىق ئاۋازلىق، سوغۇق بوراننى ئەۋەتتۇق ②، ئاخىرەتنىڭ ئازابى تېخىمۇ خار قىلغۇچىدۇر، ئۇلار (ئازابنى دەپتى قىلىدىغان) ياردەمگە ئېرىشەلمەيدۇ [16]. سەمۇدقا كەلسەك، ئۇلارغا توغرا يولنى كۆرسەتكەن ئىدۇق ③، ئۇلار ھىدايەتتىن كورلۇقنى (يەنى گۈمراھلىقنى، ئىماننىڭ ھەقىقەتلىرىنى كۆرمەسلىكىنى) ئارتۇق بىلدى ④. ئۇلارنى قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن خار قىلغۇچى چاقماق ئازابى ھالاک قىلدى ⑤ [17]. ئىمان ئېيتقان ۋە تەقۋادار بولغان كىشىلەرنى (يەنى سالىھ ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرنى ئازابتىن) قۇتقۇزدۇق [18].

① ﴿صَرْصَرٌ﴾ " ضَرْزٌ " ئاۋاز دېمەكتۇر. يەنى قاتتىق گۈركىرەيدىغان بوران، ناھايىتى قاتتىق، يۇقىرى سۈرئەتلىك، شاۋقۇنلۇق بوران. بەزى مۇپەسسىرلەر: قاتتىق سوغۇق بوران، دەپتى. بەزىلىرى: ئۇ بوران قاتتىق كۈچلۈك ۋە كۆيدۈرۈپ تاشلايدىغان ئوتتەك قىزىق ئىدى. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەپتى: يۇقىرىدا دېيىلگەن سۈپەتلەرنىڭ ھەممىسى تېپىلىدىغان بوراندۇر.

② ﴿نَحِسَاتٍ﴾ نىڭ مەنىسىنى بەزى مۇپەسسىرلەر ئارقىمۇ - ئارقا چىققان بوران دەپ تەپسىر قىلغان. چۈنكى، بۇ بوران يەتتە كېچە، سەككىز كۈن ئىزچىل داۋاملاشقان. بەزىلەر: قاتتىق توپا - چاڭ كۆتۈرۈپ كەلگەن بوران دېسە، بەزىلەر: شۇملۇق ئېلىپ كەلگەن بوران، دەپتى. ئاخىرقى خۇلاسە شۇكى: كۈنلەرنىڭ ئۆزى مۇتلەق شۇم ئەمەس، بەلكى ئۈزۈلمەي داۋام قىلغان سوغۇق بورانلىق كۈنلەرلا ئۇلارغا شۇم كۈنلەر بولغان ئىدى.

③ يەنى ئۇلارنى تەۋھىدكە ۋە توغرا يولغا دەۋەت قىلدۇق. بۇ ھەقتە دەلىل - پاكىتلارنى كۆرسەتتۇق. پەيغەمبىرى سالىھ ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئۇلارغا ھەقنى ئوچۇق بايان قىلدۇق.

④ ئۇلار سالىھ ئەلەيھىسسالامغا قارشى تۇردى، ئۇنى ئىنكار قىلدى، ھەتتا ئۆزلىرىنىڭ تەلىۋى بويىچە سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىگە ئىسپات سۈپىتىدە تاشتىن چىقىرىپ بېرىلگەن مۆجىزە تۈگىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى.

⑤ ﴿صَاعِقَةٌ﴾ قاتتىق ئازاب دېمەكتۇر. يەنى پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا جاھاننى تىترىتىدىغان قاتتىق ئاۋازلىق چاقماق ئازابى كەلدى. بۇ خار قىلغۇچى ئازاب ئۇلارنى ھالاک قىلدى.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَرُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لَوْلَا جَلُدْنَاهُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾

ئۇ كۈندە ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرى دوزاخقا توپلىنىدۇ^①، ئالدى - ئارقىسى يىغىلىپ بولغۇچە توختىتىپ تۇرۇلىدۇ^② [19]. ئۇلار دوزاخقا كەلگەندە، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى، كۆزلىرى ۋە تېرىلىرى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ^③ [20]. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تېرىلىرىگە: «سىلەر نېمىشقا بىزنىڭ زىيىنىمىزغا گۇۋاھلىق بەردىڭلار؟» دەيدۇ^④، ئۇلارنىڭ تېرىلىرى: «ھەر نەرسىنى سۆزلەتكەن ئاللاھ بىزنى سۆزلەتتى، ئۇ سىلەرنى دەسلەپتە يوقتىن بار قىلغان زاتتۇر. سىلەر ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر» دەيدۇ^⑤ [21].

① يەنى بۇ يەردە ئەسلىدىكى دېگەن بۇيرۇق پېئىلى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. يەنى ئى پەيغەمبەر! ئەنە شۇ مۇشرىكلارغا ئەسلىدىكى، ئازاب پەرىشتىلىرى بولغان زەبانىيلەر ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرىنى دوزاخقا توپلايدۇ، يەنى باشتىن ئاخىر ھەممە دۈشمەنلەر توپلىنىدۇ.

② ئۇلار دوزاخقا تاشلىنىش ئۈچۈن توپلىنىدىغان كۈندە باش - ئاخىرى يىغىلىپ بولغۇچە توختىتىپ تۇرۇلىدۇ. (فەتھۇلقەدر) بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە نەملە 17 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

③ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىكىنى ئىنكار قىلغاندا، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىنى پېچەتلىۋېتىدۇ. ئاندىن ئۇلارنىڭ ئەزالىرى بۇ ئادەم مۇنداق ئىشلارنى قىلغان دەپ گۇۋاھلىق بېرىدۇ. ﴿إِذَا مَا جَاءُوهَا﴾ دىكى "ما" پەقەت تەكىتلەش ئۈچۈن كەلگەن. ئىنساندا بەش سەزگۈ ئەزا بار بولۇپ، بۇ يەردە ئىككىسى تىلغا ئېلىندى. ئۈچىنچىسى تېرە بولۇپ، ئۇ تۇتۇپ، سىلاپ سېزىش ئىقتىدارىغا ئىگە. دېمەك، بۇ يەردە بەشتىن ئۈچى تىلغا ئېلىنغان بولدى، قالغان ئىككىسى تىلغا ئېلىنمىدى. چۈنكى، تېتىپ سېزىش سىلاپ سېزىشنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ. بىر نەرسىنى تېتىپ بېقىش ئۈچۈن ئۇنى تىل تېرىسىنىڭ ئۈستىگە قويۇش لازىم. پۇراپ سېزىش شۇنىڭغا ئوخشاش. بىر نەرسىنى بۇرۇننىڭ تېرىسىنىڭ يېنىدىن ئۆتكۈزۈمەي تۇرۇپ، پۇراپ سەزگۈ بولمايدۇ. مۇشۇ ئېتىبار بىلەن «تېرە» گە ئۈچ سەزگۈ ئەزا كىرىپ كېتىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

④ يەنى مۇشرىكلار ۋە كاپىرلار ئۆز ئەزالىرى ۋە تېرىلىرىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ زىيىنىغا گۇۋاھلىق بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن چاغدا، ھەيران بولغان ياكى نارازى بولغان ھالدا ئەزالىرىغا ملامەت قىلىپ، شۇنداق دەيدۇ.

⑤ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە «ئۇ سىلەرنى دەسلەپتە» دېگەن يەردىن ئاخىرغىچە ئاللاھنىڭ كالامدۇر. ئۇ بۇ يەردە يېڭىدىن باشلانغان جۈملە ئورنىدا كەلگەن. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ جۈملىمۇ ئىنسانلارنىڭ تېرىلىرىنىڭ سۆزى. يەنى ئۇلارنىڭ سۆزىنىڭ داۋامىدۇر. قىيامەت كۈنى ئىنسان ئەزالىرىنىڭ گۇۋاھلىق بېرىدىغانلىقى ئىلگىرى سۈرە نۇر 42 - ئايەتتە، سۈرە ياسىن 65 - ئايەتتە بايان قىلىنغان ئىدى. سەھىھ ھەدىسلەردىمۇ بايان قىلىندى. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «قىيامەت كۈنى بەندىنىڭ پەرۋەردىگارى بىلەن مۇجادىلە قىلغانلىقىدىن ھەيران بولىدۇ، ئۇ: ئى پەرۋەردىگارىم! ماڭا زۇلۇم قىلماسلىققا ۋەدە قىلغان ئەمەسمىدىڭ؟ دەيدۇ. پەرۋەردىگارى: شۇنداق، ۋەدە قىلغان، دەيدۇ. بەندە: مەن ماڭا ئۆزۈمدىن باشقا گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىقىنى قوبۇل قىلمايمەن، دەيدۇ. ئاللاھ تائالا مېنىڭ ۋە ياخشى - ياماننى يازدىغان ھۆرمەتلىك پەرىشتىلىرىمنىڭ گۇۋاھلىقى يېتەرلىك ئەمەسمۇ؟ دەيدۇ. بەندە ئۆز سۆزىنى قايتا - قايتا تەكرارلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئاغزى پېچەتلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئەزالىرى ئۇنىڭ قىلمىشلىرىنى سۆزلەيدۇ. ئۇ: سىلەرگە ھالاكەت بولسۇن! مەن سىلەرنى دەپ جاڭجاللاشقان ئىدىم، دەيدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2969 - ھەدىس)

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾
وَدَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَدْتُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخٰسِرِينَ ﴿٢٣﴾

(ھالبۇكى سىلەر دۇنيادىكى چاغلىرىڭلاردا) نە قۇلىقىڭلارنىڭ، نە كۆزۈڭلارنىڭ، نە تېرىلىرىڭلارنىڭ سىلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا گۇۋاھلىق بېرىشىدىن ساقلىنىۋاتىتىڭلار (يەنى يامان ئىشلارنى قىلغان چېغىڭلاردا، رەسۋا بولۇشتىن قورقۇپ، كىشىلەردىن يوشۇرغان ئىدىڭلار، ۋەھالەنكى، ئەزالىرىڭلارنىڭ سىلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا گۇۋاھلىق بېرىدىغانلىقىنى ئويلىمىغان ئىدىڭلار) ① ۋە قىلمىشىڭلاردىن نۇرغۇنلىرىنى «ئاللاھ بىلمەيدۇ» دەپ قارىغان ئىدىڭلار ② [22]. سىلەرنىڭ رەببىڭلارغا قارىتا ئاشۇ (قەبىھ) قارىشىڭلار سىلەرنى ھالاك قىلدى ③. شۇنىڭ بىلەن سىلەر زىيان تارتقۇچىلاردىن بولدۇڭلار [23].

① دېمەك سىلەر گۇناھ ئىشلارنى قىلىپ، كىشىلەردىن يوشۇرۇشقا ئورۇناتىڭلار، لېكىن ئۆز ئەزالىرىڭلارنىڭ سىلەرگە قارشى گۇۋاھلىق بېرىدىغانلىقىدىن ئەنسىرەپ كەتمەيتىڭلار، ئۇلاردىن يوشۇرۇشنى زۆرۈر دەپ قارىمايتىڭلار. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە ئىشەنمەيتتى، ئۇنى ئىنكار قىلاتتى.

② چۈنكى سىلەر بىپەرۋالىق بىلەن ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە خىلاپلىق قىلاتىڭلار ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەتسىزلىك قىلاتىڭلار.

③ يەنى سىلەرنىڭ، ئاللاھ تائالا بىزنىڭ قىلمىشلىرىمىزدىن كۆپ نەرسىنى بىلمەيدۇ، دېگەن خاتا قاراش ۋە بۇزۇق ئېتىقادىڭلار ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە ئېلىپ باردى. چۈنكى، سىلەر شۇ سەۋەبتىن ھەر خىل گۇناھلارنى ئېرىتمەستىن، قورقماستىن قىلىدىغان بولۇپ كەتتىڭلار. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق رىۋايەت بار: ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «مەن كەئىبنىڭ يوپۇقلىرى ئاستىغا يوشۇرۇنۇپ تۇراتتىم، شۇ ئەسنادا ئۈچ نەپەر كىشى كەلدى. ئۇلارنىڭ بىرسى قۇرەيشلىك، قالغان ئىككىسى ئۇنىڭ سەقەفى قەبىلىسىدىن بولغان كۇيئوغۇللىرى ياكى بىرسى سەقەفىلىك، قالغان ئىككىسى ئۇنىڭ قۇرەيش قەبىلىسىدىن بولغان كۇيئوغۇللىرى ئىدى. ئۇلار قورساقلىرى يوغان، كاللىسى ئاددىي ئادەملەر بولۇپ، مەن ھېچ ئاڭلاپ باقمىغان سۆزلەرنى قىلاتتى. ئۇلارنىڭ بىرى: بىزنىڭ بۇ سۆزىمىزنى ئاللاھ تائالا ئاڭلايدۇ دەپ قارامسىلەر؟ دېدى. يەنە بىرى: ئەگەر بىز ھەقىقەتەن يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلىسەك، ئاللاھ تائالا ئۇنى ئاڭلايدۇ. لېكىن، پەس ئاۋازدا سۆزلىسەك ئاڭلىمايدۇ، دېدى. يەنە بىرى: ئەگەر ئاللاھ تائالا يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلىگەن سۆزىمىزنى ئاڭلايدىغان بولسا، تۆۋەن ئاۋازدا قىلغان سۆزىمىزنىمۇ ئاڭلايدۇ، دېدى. مەن ئۇلارنىڭ سۆزىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزدۈم. شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4816 - ھەدىس)

فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتَبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾ * وَقَيِّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّرٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَسِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾

ئەگەر ئۇلار قانچىلىك چىداملىق بولۇپ كەتسىمۇ، دوزاخ يەنىلا ئۇلارنىڭ جايىدۇر. ئەگەر ئۇلار (ئاللاھتىن) رازىلىق (ئەپسۇس، ئۆزرە) تىلىسىمۇ، ھەرگىز رازىلىققا ئېرىشەلمەيدۇ ﴿24﴾. بىز ئۇلارغا (شەيتان) دوستلارنى مۇسەللەت قىلدۇق ﴿2﴾، ئۇلار (يەنى شەيتان دوستلار) بۇلارغا ئالدى - كەينىدىكى نەرسىلەرنى (يەنى ئۇلارنىڭ ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى يامان ئەمەللىرىنى) چىرايلىق كۆرسەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئىنسانلاردىن ۋە جىنلاردىن بولغان (گۇناھكار شەقى) ئۈمىمەتلەر قاتارىدا ئازاب سۆزى (بۇيرۇقى) بۇلارغىمۇ تېگىشلىك بولدى، چۈنكى ئۇلار زىيان تارتقۇچىلار ئىدى ﴿25﴾. كاپىرلار: «بۇ قۇرئانغا قۇلاق سالماڭلار ﴿3﴾، ئۇنى ئېلىشتۇرۇۋېتىڭلار ﴿4﴾، (شۇنداق قىلساڭلار، قۇرئاننى توسۇشتا) غەلبە قىلىشىڭلار مۇمكىن» دېدى ﴿26﴾. بىز (مۇشۇنداق دېگەن) كاپىرلارغا چوقۇم قاتتىق ئازابنى تېتىتىمىز. بىز ئۇلارنىڭ ئەڭ يامان قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى ئەلۋەتتە بېرىمىز ﴿27﴾.

① بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى: ئەگەر ئۇلار رازىلىق تەلەپ قىلىپ، جەننەتكە كىرمەكچى بولسىمۇ، ئۇلار بۇنىڭغا ھەرگىز ئېرىشەلمەيدۇ. (ئەيسە تەپاسىر، فەتھۇلقەدىر) بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى مۇنداق ئىزاھلايدۇ: ئۇلار ئاللاھ تائالادىن دۇنياغا قايتىشنى تىلىسىمۇ، ھەرگىز قايتۇرۇلمايدۇ، ئۇلارنىڭ تەلۋى رەت قىلىنىدۇ. (ئىبنى جەرىر تەبەرى) ئەگەر ئۇلار ئۆزرە بايان قىلسىمۇ، ئۆزىلىرىمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ. دېمەك، ئۇلار مەڭگۈ دوزاخقا قالدۇ. ئۇلار ئازابقا چىدىسۇن ياكى چىدىمىسۇن، بەربىر ئوخشاشتۇر، (دۇنيادا بەزىدە چىدامچانلىق كۆرسەتكەنلەرگە ئىچ ئاغرىتىش بولۇپ قالىدۇ، ئەمما ئۇلارغا رەھىم قىلىنمايدۇ) ئۇلار دوزاختىن بىر ئاماللارنى قىلىپ چىقىپ كەتمەكچىمۇ بولىدۇ، لېكىن قاچىدىغان ھېچبىر ئامال تاپالمايدۇ.

② ئۇلاردىن ئىنسانلار ۋە جىنلاردىن بولغان شەيتان دوستلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ شەيتان دوستلار باتىلدا چىڭ تۇرىدىغانلارغا تازا چاپلىشىدۇ. ئۇلارغا كۇفرىنى ۋە گۇناھلارنى چىرايلىق كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار گۇمراھلىق پاتقىقىغا پاتقان ھالدا تېڭىرقاپ يۈرىدۇ، ئاخىرى ئۇلارغا ئۆلۈم كېلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار گۇمراھلىق ئۈستىدە ئۆلۈپ، مەڭگۈلۈك زىيانكارلاردىن بولىدۇ.

③ يەنى ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە شۇنداق دېدى. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿لَا تَسْمَعُوا﴾ نىڭ مەنىسى، ئۇنىڭغا بويسۇنماڭلار دېگەن بولىدۇ، دەپ تەپسىر قىلدى.

④ يەنى ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلىڭلار، ئىسقىرتىڭلار، ۋارقىراڭلار، ھەتتا جەم بولغانلار قۇرئاننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىيالمىي قالسۇن، ئۇلارنىڭ دىللىرى قۇرئاننىڭ پاساھەت ۋە بالاغىتىدىن تەسىرلىنىپ قالمىسۇن.

⑤ يەنى ۋاراڭ - چۇرۇڭدا مۇھەممەد قۇرئاننى تىلاۋەت قىلالماي قالسۇن. چۈنكى، تىلاۋەتنى ئاڭلىغانلار ئۇنىڭدىن تەسىرلىنىپ كېتىدۇ، شۇنداق قىلساڭلار، سىلەر غەلبە قىلىشىڭلار مۇمكىن.

⑥ يەنى ئۇلارنىڭ بىر قىسىم ياخشى ئەمەللىرىنىڭ قىممىتى ۋە ساۋابى بولمايدۇ. مەسىلەن: مېھمان كۈتۈش، سىلە - رەھىم، خەير - ئېھسان قىلىش قاتارلىق ئەمەللىرىگە مۇكاپات بېرىلمەيدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئىمان ئېيتىمىغان ئىدى. ئەلۋەتتە ئۇلارغا ئۇلارنىڭ ئەڭ يامان قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى، جۈملىدىن، قۇرئان تىلاۋىتى ئاڭلاشنى چەكلىگەننىڭ جازاسىمۇ بېرىلىدۇ.

ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذِينَ أُضْلَلْنَا مِنْ
الْحَيِّ وَالْأُنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبَّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا

ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرىنىڭ جازاسى ئەنە شۇ دوزاختۇر. دوزاخ ئۇلارنىڭ مەڭگۈلۈك تۇرىدىغان جايىدۇر. بۇ بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا بېرىلىدىغان جازادۇر ﴿28﴾. كاپىرلار (دوزاخقا كىرگەندە) دەيدۈكى: «ئى رەببىمىز! ئىنسانلاردىن ۋە جىنلاردىن بىزنى ئازدۇرغانلارنى بىزگە كۆرسەتكىن ﴿2﴾، (ئۇلارنىڭ) ئەڭ خارلاردىن بولۇشى ئۈچۈن، بىز ئۇلارنى ئاياغلىرىمىزنىڭ ئاستىدا دەسسەپ تۇرايلى» ﴿29﴾. شۈبھىسىزكى، «رەببىمىز ئاللاھتۇر» دېگەنلەر ﴿4﴾، ئاندىن توغرا يولدا بولغانلارغا ﴿5﴾

① بۇ يەردىكى «ئايەتلىرىمىز» دېگەندىن، ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەرگە چۈشۈرگەن روشەن دەلىل - ئىسپاتلار ياكى ئۇلارغا ئاتا قىلغان مۆجىزىلەر ياكى ئۇپۇققا تارالغان، كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرغان كائىناتتىكى ۋە ئىنسانلارنىڭ ئۆزلىرىدىكى ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى كۆرسىتىپ تۇرىدىغان ئالامەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كاپىرلار بۇلارنىڭ ھەممىنى ئىنكار قىلىدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئىمانغا مۇۋەپپەق بولالمايدۇ.

② بۇنىڭدىن شۇ نۇقتىنى ئېنىق چۈشۈنۈۋالغىلى بولىدۇكى، ئازدۇرغانلار پەقەت شەيتانلارلا ئەمەس، بەلكى ئىنسانلاردىن خېلى كۆپ ساندىكى كىشىلەرمۇ شەيتانغا ئەگىشىپ باشقىلارنى ئازدۇرۇپ ياشايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «جىنلاردىن بولغان ئازدۇرغۇچى» شەيتاننى كۆرسىتىدۇ، «ئىنسانلاردىن بولغان ئازدۇرغۇچى» ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى قەبىل كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. قەبىل ئىنسانىيەت تارىخىدا تۇنجى بولۇپ ئۆزىنىڭ قېرىندىشى ھابىلىنى ئۆلتۈرۈپ، چوڭ گۇناھ سادىر قىلغان ئىدى. ھەدىسىنىڭ روھى بويىچە قىيامەتكە قەدەر بارلىق ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگەنلەرنىڭ گۇناھىدىن بىر ھەسسە ئۇنىڭغا يېزىلىپ تۇرىدۇ.

③ يەنى ئۇلارنى قەدەملىرىمىز ئاستىدا دەسسەپ چەيلەيلى. چۈنكى، ئۇلار بىزنى بەك ئېغىر خارلىققا قويدى. دوزىخىلار ئۆز رەھبەرلىرىگە بولغان غەزىپىگە تەسەللىي تېپىش ئۈچۈن شۇنداق دەيدۇ، بولمىسا، ھەر ئىككى پىرقە گۇناھكارلاردۇر بولۇپ، ھەممىسى دوزاختا ئوخشاش ئازابتا قالىدۇ. بۇ نۇقتىنى ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلغان: ﴿ھەممىگە ئىككى ھەسسە ئازاب بېرىلىدۇ، لېكىن سىلەر (ئازابنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى) بىلمەيسىلەر﴾ دەيدۇ ﴿. (سۈرە ئەئراف 38 - ئايەت) دوزىخىلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەمدى مۇئمىنلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بۇ قۇرئان كەرىمنىڭ بايان قىلىش ئۇسلۇبى بولۇپ، ھەربىر ئاگاھلاندىرۇشتىن كېيىن بىر رىغبەتلەندۈرۈش، ھەربىر رىغبەتلەندۈرۈش بىلەن بىر ئاگاھلاندىرۇش بىرگە كەلتۈرۈلىدۇ. بۇ يەردىمۇ باشتا ئاگاھلاندىرۇش كەلگەن ئىدى، ئەمدى بېشارەت كەلدى.

④ بۇلار ئاللاھنىڭ پەرۋەردىگەرلىقىغا ئىمان ئېيتىپ، ئىلاھلىقىغا باشقىلارنى شېرىك قىلغانلار ئەمەس، بەلكى ئاللاھنى بىر، شېرىكى يوق، ھەم پەرۋەردىگار، ھەم مەبۇد دەپ ئېتىقاد قىلغانلارنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ يەنى قاتتىق ئېغىر كۈلپەتكە يولۇققاندىمۇ ئىماندا ۋە تەۋھىد ئېتىقادىدا مۇستەھكەم تۇرغانلارغا، توغرا يولدىن بۇرۇلۇپ كەتمىگەنلەرگە. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى " اِسْتِقَامَةً " نى ئىخلاس دەپ ئېلىپ، ئايەتنى، پەقەت بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت ۋە ئىتائەت قىلغانلار، دەپ تەپسىر قىلغان. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: سۇفيان ئىبنى ئابدۇللاھ سەقەفىدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇ: مەن: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ماڭا ئىسلامدا سەندىن كېيىن ھېچكىمدىن سورىماي ئەمەل قىلىدىغان بىر سۆزنى دەپ بەرگىن، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: " قُلْ اَمْنْتُ بِاللّٰهِ ثُمَّ اَسْتَقِمُّ " «ئاللاھقا ئىمان كەلتۈردۈم دېگىن، ئاندىن توغرا يولدا بولغىن» دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 38 - ھەدىس)

تَنْزَلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣١﴾ نَحْنُ أَوْلِيَائُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ
وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهَى أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣٢﴾ نَزَّلْنَا مِنْ عَفْوَِرٍ رَجِيمٍ ﴿٣٣﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ
صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٤﴾ وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ

پەرىشتىلەر چۈشۈپ: «قورقماڭلار، غەم قىلماڭلار، سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان جەننەت بىلەن خۇشال بولۇڭلار» ①، بىز دۇنيادىمۇ ۋە ئاخىرەتتىمۇ سىلەرنىڭ دوستلىرىڭلارمىز ②. جەننەتتە سىلەر ئۈچۈن كۆڭلۈڭلار تارتقان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بار ۋە تىلىگەن نەرسەڭلارنىڭ ھەممىسى ئۇ يەردە سىلەر ئۈچۈن ھازىردۇر ③، (بۇلار) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچى، ناھايىتى مېھرىبان (ئاللاھ) تەرىپىدىن بېرىلگەن زىياپەتتۇر» دەيدۇ ④ [30-32]. ئاللاھ (نىڭ يولى) غا دەۋەت قىلغان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ۋە «مەن ھەقىقەتەن مۇسۇلمانلاردىنمەن» دېگەن كىشىدىنمۇ ياخشى سۆزلۈك كىشى بارمۇ؟ ⑤ [33] ياخشى ئىش بىلەن يامان ئىش باراۋەر بولمايدۇ ⑥.

① يەنى ئۇلار جان ئۈزۈۋاتقاندا پەرىشتىلەر چۈشۈپ بېشارەت بېرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: پەرىشتىلەر ئۈچ ئورۇندا مۇشۇنداق بېشارەت بېرىدۇ: مۇئمىنلەر جان ئۈزۈۋاتقاندا، قەبرىدە ۋە قەبرىدىن تىرىلىپ چىققاندا.

② يەنى ئاخىرەتتە بولىدىغان ئىشلاردىن قورقماڭلار ۋە ئارقاڭلاردا قالدۇرغان بالا - چاقىلىرىڭلار، مال - دۇنيالىرىڭلاردىن قايغۇرماڭلار.

③ يەنى سىلەرگە دۇنيادا ۋەدە قىلىنغان جەننەت بار.

④ بۇ تېخىمۇ چوڭ بېشارەت بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ سۆزىدۇر. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇمۇ پەرىشتىلەرنىڭ سۆزىدۇر. ھەر ئىككى ئەھۋالدا بۇ مۇئمىنلەر ئۈچۈن كاتتا بېشارەتتۇر.

⑤ يەنى بۇ كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىغا چاقىرىش بىلەن بىرگە ئۆزىمۇ ھىدايەت تاپقان، دىننىڭ ئەمىر - پەرمانلىرى ۋە چەكلىمىلىرىگە رىئايە قىلغان، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلغان ئادەمدۇر.

⑥ چۈنكى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ناھايىتى چوڭدۇر.

أَدْفَعِ بِلَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾
وَأَمَّا يَنْزَعَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

(سەن يامانلىققا) ياخشى خىسلەت بىلەن تاقابىل تۇرغىن. (شۇنداق قىلساڭ) سەن بىلەن ئۆزىنىڭ ئارىسىدا ئاداۋەت بار ئادەم گويا سىرداش دوستۇڭدەك بولۇپ قالىدۇ ① [34]. بۇ خىسلەتكە پەقەت سەۋرچان ئادەملەرلا ئېرىشەلەيدۇ ②، بۇ خىسلەتكە پەقەت بۈيۈك نېسىۋىگە ئىگە ئادەملەرلا ئېرىشەلەيدۇ ③ [35]. ئەگەر شەيتاندىن كەلگەن بىر ۋەسۋەسە سېنى (يۇقىرىقى خىسلەتتىن) يۈز ئۈرۈتمەكچى بولسا (ئۇنى ئۆزلەشتۈرمەسلىككە كۈشكۈرتسە)، دەرھال ئاللاھقا سېغىنىپ (شەيتاننىڭ يامانلىقىدىن) پاناھ تىلىگىن ④، ئاللاھ ھەقىقەتەن (بەندىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئىشلىرىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر ⑤ [36]. كېچە بىلەن كۈندۈز، كۈن بىلەن ئاي ئاللاھنىڭ (بىرلىكىنى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر ⑥،

① يامانلىققا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش ناھايىتى مۇھىم بىر ئەخلاقىي پەزىلەتتۇر. يەنى، يامانلىق قىلغان كىشىگە ياخشىلىق قىلىش، زۇلۇم قىلغاننى ئەپۇ قىلىش، غەزەپ قىلغانغا سەۋر قىلىش، نادانلارنىڭ سەۋەنلىكلىرىگە كۆز يۇمۇش، ياقىتۇرمايدىغان سۆزلەرگە تەمكىنلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىش ئېسىل خىسلەتتۇر. بۇنىڭ نەتىجىسى شۇ بولىدۇكى، دۈشمىنىڭ سىرداش دوستۇڭ بولۇپ قالىدۇ، سەندىن يىراق تۇرىدىغانلار يېقىنلىرىڭغا ئايلىنىدۇ، سېنى ئۆچ كۆرىدىغانلار ساڭا مېھرى - شەپقەت قىلىدىغان بولۇپ قالىدۇ.

② يامانلىققا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش گەرچە ناھايىتى پايدىلىق بولسىمۇ، ئۇنىڭغا پەقەت سەۋرچان، چىدامچان كىشىلەرلا ئەمەل قىلالايدۇ. ئەنە شۇلار ئاچچىغىنى يۈتۈپتەلەيدىغان، قاتتىق سۆزلەرگە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان كىشىلەردۇر.

③ ﴿حَظٌّ عَظِيمٌ﴾ نىڭ مەنىسى «بۈيۈك نېسىۋە» بولۇپ، ئۇنىڭدىن جەننەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى مەزكۇر خىسلەتكە ئىگە كىشىلەر بۈيۈك نېسىۋىگە ئىگە بولغانلاردۇر يەنى تەقدىرىگە جەننەتكە كىرىش پۈتۈلگەنلەردۇر.

④ يەنى شەيتان سېنى شەرىئەت ھۆكۈمىنى ئىجرا قىلىشتىن بۇرۇنەتمەكچى بولسا ياكى يامانلىققا ياخشى خىسلەت بىلەن تاقابىل تۇرۇشقا توسالغۇ بولسا، ئۇنىڭ يامانلىقىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن.

⑤ مۇشۇنداق سۈپەتلەرگە ئىگە زات يەنى ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى ئاللاھ پاناھلىق تىلىگەنلەرگە پاناھلىق بېرەلەيدۇ. بۇ ئىبارە ئالدىنقى ئىبارىنىڭ سەۋەبىنى بايان قىلىپ كەلدى. ئەمدى ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىكى، بارلىقى، تەسەررۇپ قىلىش ئىقتىدارى، ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان بەلگە ۋە ئالامەتلەر بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

⑥ كىشىلەرنى ئارام ئالسۇن دەپ كېچىنى قاراڭغۇ قىلغانلىقى، تىرىكچىلىك قىلسۇن دەپ كۈندۈزنى يورۇق قىلغانلىقى، كېچىنىڭ كەينىدىن كۈندۈزنىڭ كېلىشى، مۇشۇ تەرىقىدە توختىماستىن داۋاملىشىشى، بەزىدە كېچىنىڭ ئۇزۇن، كۈندۈزنىڭ قىسقا بولۇشى، بەزىدە ئەكسىچە كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن، كېچىنىڭ قىسقا بولۇشى، كۈن بىلەن ئاينىڭ ئۆز ۋاقتىدا چىقىشى ۋە يېتىشى، بۇ ئىككىسىنىڭ ئۆز ئوقى ۋە ئوربىتىسىدا ئايلىنىپ، مەنزىلگە يېتىشى، بىر - بىرى بىلەن سوقۇلۇپ كەتمەسلىكى قاتارلىقلار ئۇلارنى يوقىتىن بار قىلغان بىر ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنى ياراتقۇچى زات ئۇلارنىڭ ئىگىسىدۇر، ئۇ پەقەتلا بىر، يەككە - يېگانىدۇر، پۈتۈن كائىنات پەقەت ئۇنىڭ تەسەررۇبى (كونتىروللىقى) ئاستىدۇر، ئۇنىڭ تەدبىرى ۋە بۇيرۇقى بىلەن ماڭىدۇ. ئەگەر باشقۇرغۇچى ۋە بۇيرۇق قىلغۇچى بىردىن ئارتۇق بولغان بولسا، كائىناتنىڭ نىزامى بۇ قەدەر مۇستەھكەم ۋە مۇقىم

بىر شەكىلدە داۋاملاشمىغان بولاتتى .

لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْئَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ ءآيَاتِهِ ءَأَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي ءآيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا

سىلەر قۇياشقىمۇ سەجدە قىلماڭلار، ئايغىمۇ سەجدە قىلماڭلار^①، ئۇلارنى ياراتقان ئاللاھقا سەجدە قىلىڭلار، ئەگەر سىلەر (راستتىنلا) ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار^② [37]. ئەگەر ئۇلار (يەنى ئاشۇ مۇشرىكلار) چوڭچىلىق قىلسا (يەنى ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن باش تارتسا، بىلىپ قويسۇنكى) رەببىڭنىڭ دەرگاھىدىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر) كېچە - كۈندۈز ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ، ئۇلار مالال بولۇپ قالمايدۇ (زېرىكىپ قالمايدۇ) [38]. (بۇمۇ) ئاللاھنىڭ (بىرلىكىنى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىن بىرى، سەن زېمىننى قاقاس كۆرسەن^③، ئۇنىڭغا يامغۇر ياغدۇرغان چېغىمىزدا، زېمىن كۆتۈرۈلىدۇ ۋە كۆپۈشىدۇ^④، شۈبھىسىزكى، (ئۆلگەن) زېمىننى تىرىلدۈرگەن زات ئۆلۈكلەرنى ئەلۋەتتە تىرىلدۈرگۈچىدۇر^⑤. چۈنكى ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [39]. شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى بۇرمىلاپ چۈشەندۈرىدىغانلار بىزگە مەخپىي قالمايدۇ (يەنى بىزدىن ھەرگىز يوشۇرۇنۇۋالالمايدۇ)^⑥.

① چۈنكى قۇياش بىلەن ئايغۇمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئاللاھنىڭ مەخلۇقلىرىدۇر. ئۇلار نە ئىلاھىي سالاھىيەتكە ئىگە ئەمەس، نە ئۇنىڭغا شېرىكىمۇ ئەمەس.

② ﴿خَلَقَهُنَّ﴾ «ئۇلارنى ياراتقان» دىكى چىشى جىنسىلىق ئۈچىنچى شەخس كۆپلۈكىنى بىلدۈرىدىغان "هُنَّ" نېمە ئۈچۈن كەلدى؟ بۇنىڭ ئىككى خىل ئېھتىمالى بار: بىرىنچى، مەزكۇر تۆت نەرسىنى ياراتقان دېگەننى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئەقلى بولمىغان نەرسىلەرنىڭ كۆپلۈكى ئاياللىق جىنسى تۈر كۆپلۈك بىلەن ئوخشاش بولىدۇ. ئىككىنچى، «ئۇلارنى» دېگەن ئالماش قۇياش بىلەن ئاينى كۆرسىتىدۇ. بەزى ئەرەب تىلشۇناسلارنىڭ قارىشىچە ئىككىلىكمۇ كۆپلۈك ھېسابلىنىدۇ. ياكى «ئۇلارنى» يۇقىرىدىكى ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەرنى كۆرسىتىشىمۇ مۇمكىن. (فەتھۇلقەدىر)

③ ﴿خَاشِعَةً﴾ نىڭ مەنىسى قۇرۇپ كەتكەن، چۆلدەرەپ كەتكەن، يەنى ئۇنىڭدا ھېچقانداق ئۆسۈملۈك ۋە ھاياتلىقتىن ئەسەرمۇ بولمىغان قاقاس زېمىننى كۆرسىتىدۇ.

④ ئۇنىڭدىن پۇرىقى ۋە تەمى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان مېۋىلەر ۋە زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ.

⑤ ئاللاھ تائالانىڭ ئۆلۈك زېمىننى يامغۇر ئارقىلىق تىرىلدۈرۈپ، زىرائەت ئۈنىدىغان مۇنبەت زېمىنغا ئايلاندۇرغانلىقى ئۆلۈكلەرنىمۇ قايتا تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەردىندۇر.

⑥ يەنى ئايەتلىرىمىزنى قوبۇل قىلماي ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈيدىغانلار، بۇرۇلۇپ كېتىدىغانلار، ئىنكار قىلىدىغانلار بىزگە مەخپىي قالمايدۇ، يوشۇرۇنۇۋالالمايدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: "إِلْحَادٌ" نىڭ مەنىسى سۆزنى ئۆز ئورنىدىن باشقا ئورۇنغا ئىشلىتىش بولۇپ، ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى بۇرمىلايدىغانلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھۆكۈمگە ئۆزلىرىنىڭ خاتا ئىدىيە ۋە نەزەرىيەلىرىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى بۇرمىلاپ چۈشەندۈرىدىغان، ئوقۇمنى ئۆزگەرتىپ، ھەقىقەتنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىدىغان باتىل پىرقىلەرمۇ كىرىدۇ.

أَقَمْنَ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَن يَأْتِيَّ آمَنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾

قىيامەت كۈنى دوزاخقا تاشلىنىدىغان ئادەم ياخشىمۇ؟ ① ياكى قىيامەت كۈنى (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ئەمەن بولغان ھالدا كېلىدىغان ئادەم ياخشىمۇ؟ ② (ئى كاپىرلار!) خالىغىنىڭلارنى قىلىڭلار، ③ شۈبھىسىزكى، ئاللاھ قىلمىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [40]. شۈبھىسىزكى، ئۆزلىرىگە قۇرئان كەلگەندە ئۇنى ئىنكار قىلغانلار (قاتتىق جازاغا ئۇچرايدۇ) ④. قۇرئان ھەقىقەتەن غالىب كىتابتۇر ⑤ [41]. ئۇنىڭغا ئالدىدىنمۇ، ئارقىسىدىنمۇ (يەنى ھېچقايسى تەرىپىدىن) باتىل يۈزلەنمەيدۇ. ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، مەدھىيەگە لايىق ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر ⑥ [42].

① ﴿يُلْحِذُونَ﴾ دىن تۈرلىنىپ چىققان "مُلْحِذُونَ" دېگەن سۆز ئەرەب تىلىدا ئاتىستلار، دەھرىيلەر (خۇداسىزلار)، دىنسىزلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەت دەھرىيلەر ئۈچۈن قاتتىق ئاگاھلاندىرۇشتۇر (مەيلى قايسى خىلدىكى بولسۇن).

② يەنى بۇ ئىككى خىل ئادەم باراۋەر بولالامدۇ؟ ياق، ئۇلار ھەرگىز باراۋەر بولالمايدۇ. بۇ ئايەت يەنە دەھرىيلەرنىڭ دوزاخقا تاشلىنىدىغانلىقىنى، مۇئمىنلەرنىڭ قىيامەت كۈنى قورقۇنۇپتىن ئەمەن بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ بەردى.

③ بۇ بۇيرۇق پېئىل بولسىمۇ، بۇ يەردە قورقۇتۇش ۋە ئاگاھلاندىرۇش مەقسەت قىلىنغان بولۇپ، كۇفرى، شېرىك ۋە گۇناھقا رۇخسەت بەرگەنلىك ئەمەس.

④ بۇ تىرناق ئىچىدىكى ئىبارە "ئىن" باشلانغان جۈملە بۆلىكىنىڭ خەۋىرى بولۇپ، جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. بەزى مۇپەسسىرلەر باشقا ئىبارىلەرنى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان خەۋەر دەپ قارايدۇ. مەسىلەن: (بىزدىن مەخپىي قالمايدۇ، يوشۇرۇنۇۋالمايدۇ ياكى (ھالاك بولغۇچىلاردۇر) ياكى (كۇفرى سەۋەبلىك جازالىنىدۇ) دېگەندەك.

⑤ شۈبھىسىزكى، بىر قىسىم كىشىلەر يۈز ئۆرۈگەن ۋە بۇرمىلىماقچى بولغان بۇ كىتاب قارشى تۇرغۇچىلار ۋە تەنە قىلغۇچىلارنىڭ تەنلىرىدىن ئۈستۈندۇر، ھەر قانداق ئەيىب - نۇقساندىن پاكتۇر.

⑥ يەنى ئۇ ھەر جەھەتتىن قوغدىغاندۇر. «ئالدىدىن» يەنى كەم بولۇپ قىلىشتىن، «ئارقىدىن» يەنى زىيادە بولۇپ قىلىشتىن قوغدىغان ۋە ھىمايە قىلىنغان كىتابتۇر. يەنى باتىل ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىدىن كېلىپ ئۇنىڭدىن بىر نەرسىنى كەم قىلىۋېتەلمەيدۇ، ئارقا تەرىپىدىن كېلىپ ئۇنىڭغا بىر نەرسىنى قوشۇپ قويالمايدۇ، ھېچكىم ئۇنى ئۆزگەرتىش ۋە بۇرمىلاشتا غەلبە قىلالمايدۇ. چۈنكى، بۇ كىتاب ھەربىر سۆزى ۋە ئىشىدا ھېكمەتلىك بولغان زات

ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەندۇر. ئۇ ﴿حَمِيدٌ﴾ ھەم مەھمۇد يەنى مەدھىيەگە لايىقتۇر. ئۇ قايسى بىر ئىشقا بۇيرۇغان بولسا، قايسى بىر ئىشتىن چەكلىگەن بولسا، ئۇنىڭ نەتىجىسى ۋە غايىسى ئېتىبارى بىلەن ھەممە ئىشىدا مەدھىيەگە لايىقتۇر. دېمەك ئۇنىڭ ئەمرى ۋە چەكلىمىسى بەندىلىرىگە پايدىلىقتۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدَّ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَنُورٌ مَغْفِرَةٌ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشَفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَّانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ساڭا (مۇشرىكلار تەرىپىدىن) ئېيتىلغان سۆزلەر پەقەت ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە (قەۋملىرى تەرىپىدىن) ئېيتىلغان سۆزلەرنىڭ ئۆزىدۇر^①. شۇبھىسىزكى، سېنىڭ رەببىڭ (تەۋبە قىلغۇچىلار ئۈچۈن) مەغپىرەت ئىگىسىدۇر^② ھەم (كاپىرلار ئۈچۈن) قاتتىق ئازاب ئىگىسىدۇر^③ [43]. مۇبادا بىز ئۇنى ئەجەم تىلىدىكى قۇرئان قىلىپ نازىل قىلغان بولساق^④، ئۇلار ئەلۋەتتە: «نېمىشقا ئۇنىڭ ئايەتلىرى (بىز چۈشىنىدىغان تىلدا) روشەن بايان قىلىنمىدى؟^⑤ پەيغەمبەر ئەرەب تۇرسا، (ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان) كىتاب ئەجەمچە بولامدۇ؟» دەيتتى^⑥. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) بۇ (قۇرئان) ئىمان كەلتۈرگەنلەرگە ھىدايەتتۇر ۋە (دىللاردىكى شەك - شۇبھىگە) شىپادۇر. ئىمان ئېيتمايدىغانلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرىدا (قۇرئاننى ئاڭلاشقا قارىتا) بىر ئېغىرلىق بار (يەنى قۇرئاننىڭ دەۋىتىگە قۇلاق سالمايدىغانلارنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنىڭ گۇيا قۇلاقلىرى ئېغىردۇر)، (ئۇلار ھىدايەت نۇرىنى كۆرمىگەنلىكتىن) ئۇ (قۇرئان) ئۇلارغا نىسبەتەن بىر قاراڭغۇلۇقتۇر. ئەنە شۇلار يىراقتىن چاقىرىلىۋاتقان (ئەمما نېمىگە چاقىرىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالمايۋاتقان) ئادەمگە ئوخشاشتۇر^⑦ [44].

① يەنى ئىلگىرىكى قەۋملەر پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلىپ، ئۇلارنى سېھىرگەر، مەجنۇن، يالغانچى دېگەن ئىدى. مەككە كاپىرلىرىمۇ ساڭا ئۇلارغا ئوخشاش سۆزلەرنى قىلدى. بۇ يەردە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ. ئۇلار سېنى ئىنكار قىلىپ، سېھىرگەر، يالغانچى، مەجنۇن دېگەن بولسا، بۇ بىر يېڭى گەپ ئەمەس، ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگىمۇ شۇنداق سۆزلەر دېيىلگەن ئىدى. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ شۇنىڭدەك (يەنى مەككىلىكلەر پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغاندەك)، ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرگىمۇ بىرەر پەيغەمبەر كەلسە، (ئۇنى ئىنكار قىلىپ): «سېھىرگەر ياكى مەجنۇن» دېگەن ئىدى. ئۇلار بۇنداق دېيىشنى (يەنى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشنى) بىر - بىرىگە تەۋسىيە قىلىشقانمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۇلار بىر - بىرىگە ئۇنداق تەۋسىيە قىلىشقان ئەمەس)، ئۇلار ھەددىدىن ئاشقۇچى قەۋمدۇر ﴿. (سۈرە زارىيات 52 -، 53 - ئايەتلەر) مەزكۇر ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ساڭا كەلگەن ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش ۋە خالىس بىر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىش ئەمرى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگىمۇ كەلگەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق شەرىئەتلەر بۇ ھەقتە ئورتاقتۇر، ھەتتا ئۇلارنىڭ بىرىنچى دەۋىتى تەۋھىد ۋە ئىخلاس بولغان ئىدى. (فەتھۇلقەدر)

② يەنى ئىمان ۋە تەۋھىد ئەھلىدىن مەغپىرەتكە لايىق بولغانلارنى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر.

③ يەنى كاپىر بولغان ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە دۈشمەن بولغانلارنى قاتتىق جازالىغۇچىدۇر. بۇ ئايەت سۈرە ھىجرىنىڭ بۇ ئايەتكە ئوخشايدۇ: ﴿ (ئى پەيغەمبەر!) مېنىڭ (مۇئمىن) بەندىلىرىمگە خەۋەر قىلغىنىكى، مەن تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىمەن، ناھايىتى رەھىم قىلغۇچىمەن. مېنىڭ ئازابىم قاتتىقتۇر ﴿. (سۈرە ھىجر 49 -، 50 - ئايەتلەر)

④ يەنى قۇرئاننى ئەرەب تىلىدىن باشقا بىر تىلدا نازىل قىلغان بولساق.

⑤ نېمە ئۈچۈن بىز چۈشىنىدىغان ئەرەب تىلىدا بايان قىلىنمىدى؟ چۈنكى بىز ئەرەب، ئەرەبچىنى چۈشىنىمىز، ئەجەمنىڭ تىلىنى چۈشەنمەيمىز، دەيتتى.

⑥ بۇمۇ كاپىرلارنىڭ سۆزىدۇر. يەنى ئۇلار ئەجەبلەنگەن ھالدا: ئەرەبچە سۆزلەيدىغان پەيغەمبەرگە قۇرئان ئەجەم تىلىدا نازىل قىلىنىپتۇغۇ؟ دەپ ئۇنى ئىنكار قىلاتتى. دېمەك، ئاللاھ تائالا قۇرئاننى ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىپ، تۇنجى بولۇپ

خىتاب قىلىنغان ئەربەبلەرگە ھېچقانداق ئۆزرە قالدۇرمىدى. ئەگەر ئەربەب تىلىدىن باشقا تىلدا بولغان بولسا، چوقۇم ئۆزرە بايان قىلالايتتى.

⑦ يەنى ئۇلار ھەقىقىي قوبۇل قىلماسلىقتا ئىمانغا يىراقتىن چاقىرىلغان، مۇساپىنىڭ يىراقلىقىدىن چاقىرىقنى ئاڭلىمىغان كىشىلەرگە ئوخشايدۇ. يىراقتىكى ئادەم ئارىلىق يىراق بولغانلىقتىن چاقىرغۇچىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىيالمىغاندەك، بۇ كىشىلەرمۇ قۇرئاندىكى ئايەتلەرنى چۈشەنمەيدۇ.

لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكِّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۖ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

شەكسىزكى، بىز مۇساغا كىتاب (يەنى تەۋراتنى) ئاتا قىلدۇق، ئۇنىڭدا ئىختىلاپ قىلىندى. ئەگەر رەببىڭ تەرىپىدىن (ئۇلارنىڭ جازالاسىنى كېچىكتۈرۈش توغرىسىدا) ئالدىن ئېيتىلغان بىر سۆز (ۋەدە) بولمىسا ئىدى ①، ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىلغان بولاتتى ②. شەكسىزكى، ئۇلار قۇرئان توغرىسىدا چوڭقۇر شەك ئىچىدىدۇر ③ [45]. كىمكى ياخشى ئىش قىلىدىكەن، پايدىسى ئۆزىگىدۇر، كىمكى يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ زىيىنىمۇ ئۆزىگىدۇر. رەببىڭ بەندىلەرگە زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەستۇر ④ [46].

① يەنى ئۇلارنى ئازابلاشتىن بۇرۇن مۆھلەت بېرىشتىن ئىبارەت ۋەدىسى بولمىسا ئىدى. ﴿ئەگەر ئاللاھ ئىنسانلارنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن جازالايدىغان بولسا، يەر يۈزىدە ھېچبىر جان ئىگىسىنى قويىمىغان بولاتتى ۋە لېكىن ئاللاھ ئۇلار (دىن ھېساب ئېلىش) نى مۇئەييەن ۋاقىتقىچە تەخىر قىلىدۇ، ئۇلار (دىن ھېساب ئېلىش) نىڭ ۋاقتى يېتىپ كەلگەندە (ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىگە قاراپ جازا بېرىدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن بەندىلىرىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾. (سۈرە فاتىر 45 - ئايەت)

② يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا دەرھال ئازاب ئەۋەتىپ، ھالەك قىلىپ بولغان بولاتتى.

③ ئۇلارنىڭ قۇرئاننى ئىنكار قىلغانلىقى ئاقىللىقتىن ۋە يىراقنى كۆرەلمىگەنلىكتىن ئەمەس، بەلكى پەقەت ئۇلارنى بىئارام قىلغان گۇمان ۋە شەكتە قالغانلىقتىندۇر.

④ شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا پەقەت گۇناھكارلارنىلا جازالايىدۇ.

* إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِيَ قَالُوا ءأَدْنَاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَلُّوا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٤٨﴾ لَا يَسْمَعُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ

قىيامەتنىڭ (قاچان بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى) ئىلىم ئاللاھقا خاستۇر. ① مېۋىلەرنىڭ بوغۇنلىرىدىن چىقىشى، ھەر قانداق بىر چىشىنىڭ ھامىلدار بولۇشى ۋە تۇغۇشى ئاللاھنىڭ ئىلىمىنىڭ سىرتىدا ئەمەستۇر. ② ئۇ (قىيامەت) كۈنىدە ئاللاھ ئۇلارغا: «(سىلەر ماڭا قوشۇۋالغان ئاتالمىش) شېرىكلىرىم قېنى؟» دەپ نىدا قىلىدۇ. ئۇلار: «ساڭا مەلۇم قىلىمىزكى، ئارىمىزدا ھېچكىم (سېنىڭ شېرىكىڭ بار دەپ) گۇۋاھلىق بېرەلمەيدۇ» دەيدۇ. ③ [47]. ئۇلارنىڭ ئىلگىرى (يەنى دۇنيادىكى چاغدا) چوقۇنغان نەرسىلىرى ئۇلاردىن غايىب بولىدۇ. ④ ۋە ئۇلار (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قاچىدىغان جاي يوق ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلىدۇ. ⑤ [48]. ئىنسان (ئۆزىگە) ياخشىلىق تىلەشتىن زېرىكمەيدۇ. ⑥.

① يەنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ئۇنىڭ ئىلىمىنى بىلمەيدۇ. شۇڭا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام قىيامەتنىڭ ۋاقتىنى سورىغاندا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەن: «قىيامەتنىڭ ۋاقتىدىن سورالغۇچى ئۇنى سورىغۇچىدىن بىلىملىك ئەمەس». بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇنى بىلىش رەببىڭگە خاستۇر﴾. (سۈرە نازىئات 44 - ئايەت) ﴿ئۇنى پەقەت ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقىتتا مەيدانغا چىقىرىدۇ﴾. (سۈرە ئەئراف 187 - ئايەت)

② بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ ئىلكىدىكى كامالى ئىلىمىنى بايان قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىلىمى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ بۇ ئىلىم سۈپىتىدىمۇ ھېچكىم ئۇنىڭغا شېرىك ئەمەس. يەنى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى كامالى ئىلىم ھېچكىمدە مەۋجۇت ئەمەس، ھەتتا پەيغەمبەرلەردىمۇ ئۇ قەدەر كامالى ئىلىم يوق. ئۇلارمۇ پەقەت ئاللاھ تائالا ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرگەننىلا بىلەلەيدۇ، ئۇنىڭدىن ئارتۇقىنى بىلمەيدۇ. ئۇلارغا بىلدۈرگەن ۋەھىي ئىلىمىمۇ پەقەت پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىگە ئالاقىدار ئىلىمدۇر، باشقا پەننىي ئىلىم ۋە ھۈنەر - سانائەتكە ئالاقىدار ئەمەستۇر. شۇ ۋەجىدىن ھەر قانداق بىر پەيغەمبەر مەيلى ئۇ ھەر قانچە ئۇلۇغ شەرەپكە ئائىل بولغان بولسىمۇ، ئۇنى ئىلگىرى بولغان ۋە كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلارنى بىلگۈچى دەپ ئېتىقاد قىلىش خاتادۇر. چۈنكى، بۇ ئاللاھنىڭ ئۆزىگىلا خاس سۈپەتتۇر. بۇ سۈپەتكە باشقا بىرىنى شېرىك دەپ قاراش ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ.

③ يەنى بۈگۈن ئارىمىزدا «سېنىڭ شېرىكىڭ بار» دەپ دېيەلەيدىغان ھېچ ئادەم يوق.

④ يەنى ئۇلار كۆزدىن غايىب بولىدۇ. چوقۇنغۇچىلار كۈتكەندەك، ئۇلار ھېچكىمگە پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ.

⑤ ﴿ظُنُّوا﴾ نىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى گۇمان قىلىدۇ بولۇپ، بۇ يەردە ئېنىق بىلىدۇ دېگەن مەنىدە كەلگەن، يەنى قىيامەت كۈنى ئۇلار ئاللاھتىن باشقا ئۆزلىرىنى ئازابتىن ساقلاپ قالىدىغان ھېچكىمنىڭ يوقلىقىنى ئېنىق بىلىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا﴾ ﴿سۈرە كەھف 53 - ئايەت﴾

⑥ يەنى ئىنسان پەرۋەردىگارىدىن مال - دۇنيا، ساغلاملىق، كۈچ - قۇۋۋەت، ئىززەت - ئابروي ۋە باشقا دۇنياۋى نېمەتلەرنى تىلەپ دۇئا قىلىشتىن زېرىكىپ قالمايدۇ، بەلكى ئۇ داۋاملىق تىلەپلا تۇرىدۇ. بۇ يەردىكى «ئىنسان» دېگەن سۆز ئىنسانلارنىڭ كۆپ سانلىقىنىڭ شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيُؤَسِّ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ أَدْقَلْتَهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْنَىٰ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَسَا بِحَانِيهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ ﴿٥١﴾

ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر يامانلىق يېتىپ قالسا، (قۇتۇلۇشتىن ۋە ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن) پۈتۈنلەي ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ ﴿49﴾. ئەگەر بىز ئۇنىڭغا بېشىغا كەلگەن كۈلپەتتىن كېيىن دەرگاھىمىزدىن بىر رەھمەتنى تېتىتساق، ئۇ چوقۇم: «بۇ مېنىڭ ھەققىمدۇر» ﴿2﴾، قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن، مۇبادا (قىيامەت بولۇپ) مەن رەببىمنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلغان تەقدىردىمۇ، شەكسىزكى، ئۇنىڭ يېنىدا ماڭا ئەڭ ياخشىسى بولىدۇ» دەيدۇ ﴿3﴾. ئەلۋەتتە كاپىرلارغا قىلمىشلىرىنى (ئۇ كۈندە) ئېيتىپ بېرىمىز ۋە ئۇلارغا قاتتىق ئازابنى تېتىتىمىز [50]. ئىنسانغا نېمەت ئاتا قىلساق، (ئۇ بۇنىڭغا شۈكۈر قىلىشتىن) باش تارتىپ ھاكاۋۇرلىشىپ كېتىدۇ ﴿4﴾، ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر يامانلىق يەتسە (ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىپ) ئۇزۇندىن ئۇزۇن دۇئا قىلغۇچى بولۇپ كېتىدۇ ﴿51﴾.

① يەنى ئەگەر ئىنسانغا كۈلپەت يەتكەن ھامان مەيۈسلىنىپ كېتىدۇ. ئەمما، ئاللاھ تائالانىڭ ئىخلاسەن بەندىلىرىنىڭ كەيپىياتى ئۇنداق بولۇپ كەتمەيدۇ. ئۇلار، بىرىنچىدىن، دۇنيانى ئانچە تەلەپ قىلىپ كەتمەيدۇ، ئۇلارنىڭ كۈزلەيدىغىنى ھەرۋاقىت ئاخىرەت ھاياتى بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئۇلارغا كۈلپەت يەتسىمۇ، ئاللاھنىڭ رەھمىتى ۋە پەزىلى - كەرىمىدىن مەيۈسلىنىپ كەتمەيدۇ، بەلكى بېشىغا كەلگەن كۈلپەتلەرنى سىناق، گۇناھلىرىغا كاپارەت دەپ قارايدۇ. بۇ ئارقىلىق دەرىجىلىرىنىڭ ئۈستۈن بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. دېمەك، ئۇلار مەيۈسلىنىشتىن تولمۇ يىراق تۇرىدۇ.

② يەنى مەن بۇنىڭغا ھەقىقەتەن، مەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا سۆيۈملۈك بەندىلەردىنمەن، ئاللاھ مەندىن رازى، شۇ ۋەجىدىن ئۇ ماڭا ئۆز نېمەتلىرىنى ئاتا قىلدى، دەيدۇ. ۋەھالەنكى، مال - دۇنيانىڭ ئاز ياكى كۆپ بېرىلىشى ئاللاھنىڭ ياخشى كۆرگەن ياكى نارازى بولغانلىقىنىڭ بەلگىسى ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالا پەقەت سىناش ئۈچۈنلا نېمەتلەرنى ئاز ياكى كۆپ بېرىدۇ. يەنى نېمەتلەرگە كىم شۈكۈر قىلىدۇ، كۈلپەتلەرگە كىم سەۋر قىلىدۇ؟ بۇنى سىنايدۇ.

③ بۇنداق سۆزنى دەيدىغانلار مۇناپىقلار ياكى كاپىرلار بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى، مۇئمىنلەر ئۇنداق گەپلەرنى قىلالمايدۇ. كاپىر ئۆز خىيالىدا، مەن دۇنيادا تولمۇ باياشات، خاتىرجەم ياشاۋاتىمەن، ئاخىرەتتىمۇ شۇنداق ياشايمەن، دەپ ئويلايدۇ.

④ يەنى تەكەببۇرلۇق قىلىپ، ھەقتىن يۈز ئۆرۈيدۇ، بويىسۇنۇشتىن باش تارتىدۇ. ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشتىن ۋە بۇيرۇقلىرىغا بويىسۇنۇشتىن چوڭچىلىق قىلىدۇ.

⑤ يەنى ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇپ، زارلىنىپ كېتىدۇ، كۈلپەتنى كۆتۈرۈۋېتىشىنى تىلەيدۇ. يەنى بېشىغا ئېغىر كۈن كەلگەندە ئاللاھنى ياد ئېتىدۇ، ياخشى كۈن كەلگەندە ئۇنتۇلۇپ قالىدۇ. دېمەك مۇسبەت كەلگەندە نالە - پەرياد قىلىپ رەببىگە دۇئا قىلىدۇ، نېمەتكە ئېرىشكەندە رەببى يادىغا كەلمەيدۇ.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقِ بَعِيدٍ ﴿٥٦﴾ سُرِّيهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٧﴾ أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَاءِ رَبِّهِمْ ءَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ ﴿٥٨﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئاشۇ ئىنكارچىلارغا) ئېيتقىنىكى: «ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، بۇ (قۇرئان مەن ئېيتقاندىكى) ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغان بولسا، ئاندىن سىلەر ئۇنى ئىنكار قىلغان بولساڭلار، مۇخالىپەتچىلىكتە (سىلەردەك ھەقىقەتتىن پۈتۈنلەي) يىراقلىشىپ كەتكەن ① ئادەمدىنمۇ ئازغۇن ئادەم بارمۇ؟ (يەنى سىلەردىنمۇ ئازغۇن ئادەم يوق)» ② [52]. ئۇلارغا قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغانغا قەدەر، بىز ئۇلارغا ئۇپۇقتىكى (يەنى ئاسمان - زېمىن ئەتراپىدىكى) ۋە ئۆزلىرىدىكى (قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىپ تۇرىمىز ③، رەببىڭنىڭ ھەر نەرسىنى كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقى (ھەمدە قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە گۇۋاھ بولغانلىقى سېنىڭ راستلىقىڭنىڭ ئىسپاتى بولۇشقا ئۇلارغا) يېتەرلىك (دەلىل) ئەمەسمۇ؟ ④ [53]. بىلىڭلاركى، ئۇلار رەببىنىڭ ئالدىغا بارىدىغانلىقى ھەققىدە شەك ئىچىدىدۇر ⑤، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى (ئىلىمى ۋە قۇدرىتى بىلەن) قورشاپ تۇرغۇچىدۇر ⑥ [54].

① ﴿ شِقَاقِ ﴾ تەرسا، زىت، قارشى تۇرۇش، مۇخالىپەتچىلىك مەنىسىدە بولۇپ، ﴿ بَعِيدِ ﴾ يىراق دېگەن سۆز بىلەن بىرلىشىپ، قاتتىق قارشى تۇرۇش دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. يەنى ھەقىقەتكە ناھايىتى قاتتىق قارشى تۇرىدىغان، ئۇنىڭغا قاتتىق مۇخالىپەتچىلىك قىلىدىغان، ھەتتا ئاللاھ نازىل قىلغان قۇرئاننىمۇ ئىنكار قىلىدىغان كىشىدىنمۇ گۇمراھ ۋە بەتبەخت كىشى بولامدۇ؟

② يەنى بۇنداق ئەھۋالدا سىلەردىنمۇ زىيادە گۇمراھ ۋە دۈشمەن ئادەم بولامدۇ؟

③ بۇ ئارقىلىق قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدىن نازىل قىلىنغانلىقىنى ئۇلارغا ئاشكارا

قىلىمىز. يەنى ﴿ أَنَّهُ ﴾ دىكى ئۈچىنچى شەخس ئالماش قۇرئاننى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇ ئالماش ئىسلامنى ياكى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. بۇ جۈملە ھەر ئىككى خىل ئەھۋالدا ئوخشاش

ئۇقۇمنى ئىپادىلەيدۇ. ﴿ الْأَفَاقِ ﴾ "أَفُق" (ئۇپۇق) نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. دېمەك بىز ئۇلارغا ئۇپۇقتىكى يەنى ئەتراپتىكى قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان بەلگىلەرنى ۋە دەلىللەرنىمۇ كۆرسىتىپ تۇرىمىز. ئىنسانلارنىڭ ئۆزلىرىدىكى دەلىللەرنىمۇ كۆرسىتىپ تۇرىمىز. مەسىلەن، ئۇپۇقتىكى يەنى ئاسمان بىلەن زېمىن ئارىسىدىكى قۇدرىتىمىزنىڭ بەلگىلىرى كۈن، ئاي، يۇلتۇزلار، كېچە، كۈندۈز، شامال، يامغۇر، چاقماق، ھەسەن - ھۈسەن، گۈلدۈرماما، ئۆسۈملۈكلەر، دەرەخلەر، تاغلار، دەريالار، دېڭىز - ئوكيانلاردۇر. «ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىكى دەلىللەر» ئىنساننىڭ ۋۇجۇدى، جىسمى تەركىپ تاپقان ماددا ۋە ئېلېمېنتلارنى كۆرسىتىدۇ. تېببىي تەتقىقاتلاردا بۇلارنىڭ ھېكمىتى ۋە ئالاھىدىلىكلىرى تەپسىلىي بايان قىلىنىدۇ. بۇلار ياراتقۇچىنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل ۋە ئالامەتلەردۇر.

بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿ الْأَفَاقِ ﴾ دېگەندىن مەشرىق ۋە مەغربىتىكى يىراق رايونلارنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنى شۇنداق يىراق رايونلار ۋە شەھەرلەرنى فەتىھ قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلغان ئىدى. ﴿ فِي أَنْفُسِهِمْ ﴾ «ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدىكى دەلىللەر» ئەرەب زېمىنلىرىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبىسى، بەدر غازىتى، مەككىنىڭ پەتىھ قىلىنىشى قاتارلىق غەلبىلەرنى كۆرسىتىدۇ. بۇ غازاتلاردا ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ساھابىلىرىگە نۇسرەت ئاتا قىلغان ئىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى قۇرئاننىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىللەردۇر.

④ بۇ يەردىكى سوئال ئۆزىگە تەستىقلىتىش ئۈچۈن كەلگەن. ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىنى كۆرۈپ تۇرۇشقا ۋە گۇۋاھ بولۇشقا كۇپايدۇر. ئۇ ئاللاھ ئۆزى شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، بۇ قۇرئان ئۆزىنىڭ كالامىدۇر،

ئۇنى راستچىل پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلغاندۇر.

⑤ چۈنكى، ئۇلار ئاللاھ بىلەن ئۇچرىشىش توغرىسىدا پىكىر قىلمايدۇ، نە ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەمەلمۇ قىلمايدۇ، نە ئۇ كۈندىن ھەزەر ئەيلىمەيدۇ.

⑥ شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئۈچۈن قىيامەتنى بەرپا قىلىش ھەرگىز مۈشكۈل ئىش ئەمەس، چۈنكى بارلىق مەخلۇقات ئۇنىڭ باشقۇرۇشى ئاستىدۇر، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ھۆكۈمى بىلەن ئىدارە قىلغۇچىدۇر. ئۇ ئەزەلدىن ئۆزى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىپ كەلدى، قىلىدۇ، قىلالايدۇ، كەلگۈسىدىمۇ شۇنداق قىلىدۇ، ئۇنى ھېچكىم توسۇۋالالمايدۇ.

(42) سورة الشورى مكية 53 آية

(42) سۇرە شۇرا مەككىدە چۈشكەن 53 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

حَمَّ ۞ عَسَقَ ۞ كَذَلِكَ يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۞ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۞ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَّقَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِنْ اللَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۞

ھامىم [1]، ئەين، سەين، قافى [2]. غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھ ساڭا ۋە سەندىن ئىلگىرىكى (پەيغەمبەر)لەرگە مۇشۇنداق ۋەھىي قىلىدۇ ① [3]. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدۇر)، ئاللاھ ھەممىدىن ئۈستۈندۇر، ئۇلۇغدۇر [4]. ئاسمانلار (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن ئەيىمىنىپ، مۇشۇرىكلار ئاللاھنىڭ بالىسى بار دېگەن سۆزىگە غەزەپلىنىپ) يۇقىرى تەرىپىدىن يېرىلىپ كېتىشكە تاس قالىدۇ ②، پەرىشتىلەر رەببىنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ، يەر يۈزىدىكىلەرگە (مۇئمىنلەرگە) مەغپىرەت تىلەپ تۇرىدۇ ③. بىلىڭلاركى، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر ④ [5].

① يەنى ئاللاھ تائالا ساڭا بۇ قۇرئاننى نازىل قىلغاندەك، سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە مۇشۇنداق كىتابلارنى ۋە سەھىپىلەرنى نازىل قىلغان ئىدى. «ۋەھىي» دېگەن ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەر ئارقىلىق پەيغەمبەرلەرگە ئەۋەتىدىغان ئاللاھنىڭ سۆزىدۇر. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلغان ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: ھارس ئىبنى ھىشام (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ)، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ۋەھىي ساڭا قانداق كېلىدۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق جاۋاب بەردى: «ۋەھىي ماڭا بەزى چاغلاردا قوڭغۇراق ئاۋازىدەك جاراڭلىق كېلىدۇ. ئۇ ماڭا قاتتىق تۇيۇلىدۇ، ماڭا ۋەھىي نازىل بولۇشتىن توختىغان ھامان، مەن ئۇنى ئېسىمدە تۇتۇۋالمايمەن. بەزى چاغلاردا جىبرىئىل ئادەم سۈرىتىدە كېلىپ ماڭا سۆزلەيدۇ، مەن ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى ئېسىمدە تۇتۇۋالمايمەن» ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دېدى: «مەن قاتتىق سوغۇق كۈندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي نازىل بولۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈم، ۋەھىي توختىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پېشانىسىدىن تەر چىقىۋاتاتتى». (سەھىھۇل بۇخارى 2 - ھەدىس)

② ئاللاھ تائالانىڭ كاتتىلىقى ۋە ئۇلۇغلىقىدىن ئاسمانلار پارچە - پارچە بولۇپ كېتىشكە تاس قالىدۇ.

③ پەرىشتىلەرنىڭ قىلىدىغان بىر ئىشى شۇكى، ئۇلار ئاللاھنى بارچە ئەيىب - نۇقساندىن پاك دەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ كامالى قۇدرىتى ۋە ئېسىل سۈپەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەمدۇسانا ۋە مەدھىيەلەرنى ئوقۇيدۇ. ئىككىنچى بىر ئىشى شۇكى، ئۇلار مۇئمىنلەرگە مەغپىرەت تىلەيدۇ.

④ يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ دوستلىرىغا، ئىتائەتمەن كىشىلەرگە ياكى جىمى بەندىلەرگە مېھرىباندۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالا كاپىرلارنى ۋە ئەمىرگە ئىتائەت قىلمىغان گۇناھكارلارنى دەرھال جازالىمايدۇ، بەلكى ئۇلارغا مۇئەييەن مۇددەتكىچە مۆھلەت بېرىدۇ. بۇمۇ ئۇنىڭ مېھرىبانلىقى ۋە ئەپۋانلىقىنىڭ بىر قىسمىدۇر.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجُمُعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾

ئاللاھنى قويۇپ باشقىلارنى ئۆزىگە مەدەتكار قىلىۋالغانلارنى ئاللاھ كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر^①، (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارغا ھامىي ئەمەسسەن^② [6]. مەككە ئاھالىسىنى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ^③ ۋە (كىشىلەرنى كېلىدىغانلىقىدا) قەتئىي شەك بولمىغان جەم قىلىش كۈنىدىن (يەنى قىيامەت كۈنىدىن)^④ ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ ئۈچۈن، ساڭا بىز مۇشۇنداق ئەرەبچە قۇرئاننى ۋەھىي قىلدۇق^⑤، (ئۇ كۈندە ئىنسانلاردىن) بىر پىرقە جەننەتتە، يەنە بىر پىرقە جەھەننەمدە بولىدۇ^⑥ [7]. ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئۇلارنى (يەنى پۈتۈن ئىنسانلارنى) ئەلۋەتتە بىر ئۈممەت (يەنى بىر دىندا) قىلاتتى^⑦، لېكىن ئاللاھ خالىغان ئادەمنى رەھىمەتكە داخىل قىلىدۇ. (ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ئارقىلىق) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلارغا ھېچقانداق ئىگە، ھېچقانداق مەدەتكار يوقتۇر [8].

① يەنى ئاللاھ تائالا مۇشۇرىكلارنىڭ ئەمەللىرىنى خاتىرىلەپ تۇرىدۇ ۋە شۇ ئەمەللىرىگە ئاساسەن ئۇلارنى جازالايدۇ.
② يەنى سەن ئۇلارنى ھىدايەت يولىغا كىرگۈزۈشكە ياكى ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىغا قارىتا جازا بېرىشكە مەسئۇل ئەمەس، بەلكى ئۇ بىزنىڭ ئىشىمىزدۇر. سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت دەۋەت قىلىش (يەنى دىننى يەتكۈزۈشتۈر).

③ ﴿أُمَّ الْقُرَى﴾ مەككىنىڭ ئىسمى بولۇپ، «شەھەرلەرنىڭ ئانىسى» دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭ بۇنداق ئاتىلىشتىكى سەۋەب شۇكى، بۇ ئەرەب شەھەرلىرى ئىچىدىكى ئەڭ قەدىمىي ھەم ئەڭ مۇقەددەس شەھەردۇر. گۇيا بارلىق شەھەرلەر بۇ شەھەردىن تۇغۇلغاندەك، ئۇ «شەھەرلەرنىڭ ئانىسى» دەپ ئاتالدى. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن مەككىنىڭ ئاھالىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ «ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەرنى» دېگەندە ئۇنىڭ شەرق، غەرب، جەنۇب ۋە شىمال تەرەپلىرىدە ياشايدىغان كىشىلەرنى، جۈملىدىن دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى بارلىق كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ ھەممىنى ئاگاھلاندۇرۇشۇڭ ئۈچۈن، قۇرئاننى ۋەھىي قىلدۇق، ئەگەر ئۇلار كۇفرى ۋە شېرىكتىن يانمىسا، ئاللاھنىڭ ئازابىغا لايىق بولۇپ قالىدۇ.

④ بۇ يەردە قىيامەت كۈنى ﴿يَوْمَ الْجُمُعِ﴾ «جەم بولىدىغان كۈن» دەپ ئاتالدى. چۈنكى ئۇ كۈندە ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى بارلىق ئىنسانلار جەم بولىدۇ. ئۇ كۈندە زالىمۇ، زۇلۇم قىلىنغۇچىمۇ، كاپىرمۇ، مۇئمىنمۇ، ھەممىسى جەم بولىدۇ، ھەر كىم ئۆز ئەمەلىگە يارىشا جازاغا ياكى مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ.

⑤ يەنى سەندىن ئىلگىرىكى ھەربىر پەيغەمبەرنى ئۆز قەۋمىنىڭ تىلىدا سۆزلەيدىغان قىلىپ ئەۋەتكىنىمىزدەك، ساڭمۇ قۇرئاننى ئەرەب تىلىدا نازىل قىلدۇق. چۈنكى، سېنىڭ قەۋمىڭ مۇشۇ تىلنى بىلىدۇ ۋە چۈشىنىدۇ.

⑥ ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرگەن، چەكلىگەن نەرسىلەردىن ۋە ھارامدىن يىراق ياشىغان كىشىلەر جەننەتتە بولىدۇ. ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلمىغان، ھارامدىن ساقلانمىغان كىشىلەر جەھەننەمدە بولىدۇ. ئۇ كۈندە مانا مۇشۇنداق ئىككى پىرقىلا بولىدۇ، ئۈچىنچى بىر پىرقە بولمايدۇ.

⑦ شۇنداق بولغاندا قىيامەت كۈنى پەقەت بىرلا پىرقە يەنى جەننەت ئەھلى بولغان مۇئمىنلەر پىرقىسىلا بولاتتى. لېكىن، ئاللاھنىڭ ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى مەجبۇرلاشنى ياقتۇرمىدى. بەلكى، ئىنسانلارنى سىناش ئۈچۈن ئۇلارغا ئىرادە ۋە تاللاش ئەركىنلىكى بەردى. كىمكى بۇ ئەركىنلىكنى توغرا ئىشلەتكەن بولسا، ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە لايىق بولغان بولىدۇ؛ خاتا ئىشلەتكەن بولسا، ئاللاھ بەرگەن ئىختىيار ۋە تاللاش ئەركىنلىكىنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە

خىلاپلىق قىلىشقا ئىشلىتىپ، ئۆز نەپسىگە زۇلۇم قىلغان بولىدۇ. بۇنداق زالىملارغا قىيامەت كۈنى ھېچبىر مەدەتكار بولمايدۇ.

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾

بەلكى ئۇلار ئاللاھتىن باشقىلارنى مەدەتكار قىلىۋالدى، پەقەت ئاللاھلا ھەقىقىي مەدەتكاردۇر، ئاللاھ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرىدۇ. ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادر دۇر. [9]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا ئېيتقىنكى) سىلەر قانداقلا بىر نەرسە ئۈستىدە ئىختىلاپ قىلىشساڭلار، ئۇنىڭغا ھۆكۈم چىقىرىش ئاللاھقا خاستۇر. ②. ئەنە شۇ ئاللاھ مېنىڭ رەببىمدۇر، مەن ئۇنىڭغىلا تاياندىم، (ھەممە ئىشتا) ئۇنىڭغىلا مۇراجىئەت قىلىمەن [10]. (ئاللاھ) ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقۇچىدۇر، ئاللاھ سىلەرگە ئۆز تىپىڭلاردىن جۈپلەرنى (يەنى ئاياللارنى) يارىتىپ بەردى. ③. ھايۋانلارغىمۇ (ئۆز تىپىدىن) جۈپلەرنى يارىتىپ بەردى. ④. بۇ ئارقىلىق ئاللاھ سىلەرنى كۆپەيتىۋاتىدۇ. ⑤، ئاللاھقا ئوخشايدىغان ھېچ شەيئى يوقتۇر. ⑥، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [11].

① دېمەك قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىغان، پايدا - زىيان يەتكۈزۈش سالاھىيىتى يوق، ئاڭلاش ۋە جاۋاب بېرىش ئىقتىدارىمۇ يوق نەرسىلەر مەدەتكار بولۇشقا ۋە ئىبادەتكە لايىق ئەمەس، بەلكى، ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە ۋە ھەر نەرسىگە قادر ئاللاھ ھەقىقىي مەدەتكار دۇر ۋە ئىبادەتكە لايىقتۇر.

② بۇ يەردىكى «ئىختىلاپ» دېگەندىن يەھۇدىي، خرىستىئان ۋە ئىسلام قاتارلىق دىنلار ئارىسىدىكى دىننىي ئىختىلاپ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەر دىننىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ دىننى توغرا دەپ دەۋا قىلىدۇ، ۋەھالەنكى، ھەممە دىنلار بىرلا ۋاقىتتا توغرا بولمايدۇ. توغرا دىن پەقەت بىر بولىدۇ، پەقەت بىر دىنلا توغرا بولىدۇ، ئۇ بولسىمۇ ئىسلام دىنىدۇر. دۇنيادا توغرا دىن ۋە ھەق يولنى تونۇش ئۈچۈن ئاساسلىق مەنبە ئاللاھنىڭ كالامى قۇرئان كەرىم باردۇر. لېكىن، دۇنيادىكى ئىنسانلار بۇ ئىلاھى كالامنى ئۆزلىرىگە دەستۇر ۋە ھاكىم قىلىشقا ماقۇل كەلمەيۋاتىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئىختىلاپ ئىچىدە ياشاۋاتىدۇ. دېمەك بۇ ئىشلار ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىش قىيامەت كۈنىدە بولىدۇ، ئۇ كۈندە ئاللاھ تائالا ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان ئىشلار ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىپ، راستچىل مۇسۇلمانلارنى جەننەتكە داخىل قىلىدۇ، ئىنكارچىلارنى دوزاخقا تاشلايدۇ.

③ يەنى ئاللاھنىڭ جۈبۇتۇڭلارنى ئۆز تىپىڭلاردىن ياراتقانلىقى سىلەرگە قىلغان مەرھەمەتتىدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا ئاياللىرىڭلارنى ئىنسانلاردىن قىلماي، باشقا بىر مەخلۇقتىن ياراتقان بولسا، ئۇ چاغدا سىلەر بىلەن شەكىلداش بولغان ئاياللىڭلاردىن ھاسىل بولىدىغان ئۇنىسى - ئۈلپەت ۋە مېھىر - مۇھەببەت سىلەرگە ھاسىل بولمىغان بولاتتى.

④ يەنى سىلەرنى ئەركەك ۋە چىشى قىلىپ ياراتقاندەك، ھايۋانلارنىمۇ ئۆز تىپىدىن بىر جۈپ قىلىپ ياراتتى. بۇ يەردىكى ھايۋانلاردىن ئەركەك - چىشى بولۇپ سەككىز جۈپ چارۋا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇلار سۈرە ئەنئامدا تىلغا ئېلىنغان ھايۋانلاردۇر.

⑤ ﴿يَذُرُّكُمْ﴾ نىڭ مەنىسى يارىتىش، تېرىش، كۆپەيتىش، يەنى سىلەرنى يارىتىپ كۆپەيتىۋاتىدۇ ياكى بىر نەسلىدىن كېيىن يەنە بىر نەسلىنى يارىتىۋاتىدۇ. ئىنسانلارنىڭ نەسلىنىمۇ ۋە ھايۋانلارنىڭ نەسلىنىمۇ كۆپەيتىۋاتىدۇ. ﴿فِيهِ﴾ نىڭ مەنىسى ئاللاھ تائالا سىلەرنى ئەزەلدىن «مۇشۇ يوسۇندا، مۇشۇنداق سۈپەتتە» يارىتىپ كېلىۋاتىدۇ ياكى ئانلارنىڭ

«رەھىمىدە ياكى قورسىقىدا» يارىتىپ كېلىۋاتىدۇ دېگەن بولىدۇ. ئەگەر ﴿فِيهِ﴾ نى " بە " مەنىسىدە كەلگەن دەپ ئالساق، سىلەرنى ئەر - خوتۇن قىلىش ئارقىلىق نەسلىڭلارنى يارىتىپ، كۆپەيتىۋاتىدۇ. چۈنكى، ئەر - خوتۇنلۇق نەسلىنىڭ داۋام قىلىشىغا سەۋەبتۇر، دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدەر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑥ ئۇنىڭ نە زاتىدا، نە سۈپىتىدە ئوخشىشى ۋە تەڭدىشى يوقتۇر، ئۇ ئۆز ئۆزىگە تەڭداشتۇر، زاتى ۋە سۈپىتىدە يەككە - يېگانىدۇر، ھەممىدىن بەھاجەتتۇر.

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾ * شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي
أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ

ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ (خەزىنىلىرىنىڭ) ئاچقۇچلىرى ① ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر، ئاللاھ خالىغان كىشىنىڭ رىزقىنى (سېتىش يۈزىسىدىن) كەڭ قىلىدۇ، (خالىغان كىشىنىڭ رىزقىنى بالاغا مۇپتىلا قىلىپ سېتىش يۈزىسىدىن) تار قىلىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [12]. (ئى پەيغەمبەر!) ئاللاھ «دىننى بەرپا قىلىڭلار» ②، دىندا بۆلۈنمەڭلار» ③ دەپ، دىندىن نۇھقا تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى، ساڭا ۋەھىي قىلغانلىرىمىزنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا ۋە ئىساغا تەۋسىيە قىلغانلىرىمىزنى سىلەرگە دىن قىلىپ بەلگىلىدى ④.

① ﴿مَقَالِيدُ﴾ "مَقَالِيدُ وَمَقَالِدٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئاچقۇچلار يەنى خەزىنىلەرنىڭ ئاچقۇچلىرى دېگەن مەنىدە.

② ﴿الدِّينِ﴾ دېگەندە ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش، ئۇنى بىر ۋە بار دەپ ئېتىقاد قىلىش، پەيغەمبەرگە بويسۇنۇش ۋە ئۇنىڭ شەرىئىتىنى قوبۇل قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئىلگىرىكى بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ دىنىمۇ دەل مۇشۇ ئىدى. ئۇلار قەۋملىرىنى مۇشۇ دىنغا دەۋەت قىلىپ كەلگەن، گەرچە ئۇلارنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرى ۋە تۇتقان يوللىرىدا بىر قىسىم ئوخشىماسلىقلار بولسىمۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى ئۆمەتلەر!﴾ سىلەرنىڭ ھەربىرىڭلارغا بىر خىل شەرىئەت ۋە ئوچۇق يول تەيىن قىلدۇق ﴿.﴾ (سۈرە مائىدە 48 - ئايەت) دېمەك مەزكۇر ئاساسىي ئۇسۇل - قائىدىلەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئورتاق ئىدى. بۇ نۇقتىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە مۇنداق بايان قىلغان: «بىز پەيغەمبەرلەر جامائەسى ئانىلىرى باشقا قېرىنداشلارمىز، ئەمما بىزنىڭ دىنىمىز بىردۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 3443 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2365 - ھەدىس) مانا بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان ئورتاقلىقمۇ دەل دىن، تەۋھىد ۋە پەيغەمبەرگە بويسۇنۇشتىكى ئورتاقلىقتۇر. يەنى بۇلار تارماق مەسىلىلەر بىلەن مۇناسىۋەتسىز. تارماق مەسىلىلەردە كەلتۈرۈلگەن دەلىللەرنىڭ ئوخشىماسلىقىدىن ياكى دەلىللەرنى چۈشۈنۈشتىكى ئوخشىماسلىقتىن ئىختىلاپنىڭ مەۋجۇت بولۇشى نورمال ئىشتۇر. چۈنكى، تارماق مەسىلىلەردە ئىجتىھات قىلىش ئىمكانىيىتى بولىدۇ. ئەمما تەۋھىد ۋە بويسۇنۇش تارماق مەسىلە ئەمەس، بەلكى ئاساسىي ئۇسۇل - قائىدىلەردىن بولۇپ، بۇلارغا ئاساسەن ئىمان بىلەن كۇفرى ئايرىلىدۇ. ③ پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش (ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىش ئەسلىدە ئاللاھنىڭ ئۆزىگە ئىتائەت قىلغانلىق بولۇپ) بىرلىك ۋە ئىتتىپاقلىقنىڭ ئاساسىدۇر. ئاللاھقا ئىبادەت ۋە ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتىش ياكى ئۇنىڭغا باشقىلارنى شېرىك قىلىۋېلىش تەپرىقچىلىك ۋە بۆلۈنۈشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا بۇ يەردە «دىندا بۆلۈنمەڭلار» دەپ، بۆلۈنۈشنى چەكلىدى.

④ ﴿شَرَعَ﴾ نىڭ مەنىسى بايان قىلدى، يولغا قويدى، بەلگىلىدى. ﴿لَكُمْ﴾ «سىلەرگە» دېگەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگە قىلىنغان خىتابتۇر. مەقسەت شۇنى ئۇقتۇرۇشكى، ئاللاھ سىلەرگە سىلەردىن ئىلگىرىكى بارلىق پەيغەمبەرلەرگە تەۋسىيە قىلىپ كەلگەن يوليورۇق ۋە ئەھكاملارنى دىن قىلىپ بەلگىلىدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە بىر قانچە شەرىپى ئۇلۇغ پەيغەمبەرلەرنىڭ ناملىرىنى تىلغا ئالدى.

كَبْرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيثًا
بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِمَّنْهُ مُرِيبٌ ﴿١٤﴾ فَلِذَلِكَ
فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ

(ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكىگە ئىمان ئېيتىپ، ئىبادەتنى ئۇنىڭ ئۆزىگىلا قىلىشتىن ئىبارەت) سەن (ئۇ) مۇشرىكلارنى دەۋەت قىلىۋاتقان بۇ (دىن) ئۇلارغا ئېغىر كەلدى ①. ئاللاھ ئۇنىڭغا ئۆزى خالىغان ئادەمنى تاللايدۇ ② ۋە ئۆزى تەرەپكە (يەنى تائىتىگە) قايتىدىغان ئادەمنى ئۇنىڭغا باشلايدۇ (مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ) ③ [13]. (يەھۇدىي، ناسارا قاتارلىقلار) ئۇلارغا ئىلىم كەلگەندىن كېيىنلا (يەنى ئۇلار رەسۇلۇللاھنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى بىلگەندىن كېيىنلا)، ھەسەت قىلىشىپ ئۆزئارا پىرقىلەرگە بۆلۈندى ④. ئەگەر رەببىڭنىڭ (ئۇلارنى جازالاشنى) مەلۇم مۇددەتكىچە تەخىر قىلىش (ھەققىدىكى) سۆزى ئالدىن دېيىلمىگەن بولسا ئىدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەلۋەتتە ھۆكۈم چىقىرىلىپ بولغان (يەنى جازاسى شۇ ۋاقىتتىلا بېرىلگەن) بولاتتى ⑤. ئۇلاردىن كېيىن كىتابقا ۋارىسلىق قىلغانلار (يەنى رەسۇلۇللاھ بىلەن زامانداش بولغان يەھۇدىي ۋە ناسارالار) كىتاب توغرىلۇق چوڭقۇر شەك - شۈبھە ئىچىدە بولۇپ كەلدى ⑥ [14]. شۇنىڭ ئۈچۈن (يەنى دىن بارسىدا بۆلۈنگەنلىكى ئۈچۈن) (ئى پەيغەمبەر! سەن بارلىق ئىنسانلارنى توغرا دىن ئاساسىدا ئىتتىپاق بولۇشقا) چاقىرىغىن، بۇيرۇلغىنىڭدەك (توغرا يولدا) مۇستەھكەم تۇرغىن ⑦، ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) نىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن ⑧

① يەنى سەن دەۋەت قىلغان شۇ تەۋھىد، ئاللاھقا ۋە رەسۇلغا بويسۇنۇشتىن ئىبارەت بۇ دىن مۇشرىكلارغا ئېغىر كەلدى.

② يەنى ئاللاھ كىمنى ھىدايەتكە لايىق دەپ قارىسا، شۇنى ھىدايەتكە تاللايدۇ.

③ ئاللاھ ئۆزى تەرەپكە يەنى ئۆزىنىڭ ئىبادىتى ۋە ئىتائىتىگە قايتىدىغان ئادەمنى بۇ دىننى قوبۇل قىلىشقا ۋە ئىبادەتنى خالىس قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ.

④ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىگە ئىلىم يەنى ھەق يېتىپ كەلگەن ۋە دەلىل - پاكىت تۇرغۇزۇلغاندىن كېيىن، ئىختىلاپ ۋە بۆلۈنۈش يولىنى تاللىدى، (ھەقىقىي تاللىدى). ۋەھالەنكى، ئىختىلاپ قىلىشقا (رەسۇلۇللاھنىڭ دەۋىتىدىن يۈز ئۆرۈپ باشقا يول تۇتۇشقا ياكى ئۆزلىرىنىڭ دىنىدا قىلىشقا) ھېچ ئورۇن قالمىغان ئىدى. ئۇلار پەقەت ھەسەتخورلۇق، تەرسالىق، ئۆچمەنلىك، بويۇنتاۋلىقتىن شۇنداق قىلدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار يەھۇدىيلار ئىدى، يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار مەككىدىكى قۇرەيشلەر ئىدى.

⑤ يەنى ئەگەر ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى جازالاشنى قىيامەت كۈنىگىچە كېچىكتۈرۈشتىن ئىبارەت دەسلەپتىكى قارارى بولمىسا ئىدى، ئۇلارغا دەرھال ئازاب ئەۋەتىپ ھاللاك قىلغان بولاتتى.

⑥ بۇلار ئىلگىرىكى يەھۇدىي ۋە ناسارالاردىن كېيىن تەۋرات ۋە ئىنجىلغا ۋارىسلىق قىلغان كېيىنكى يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى كۆرسىتىدۇ. ياكى ئاللاھ تائالا قۇرئان نازىل قىلغان ئەرەبلەر يەنى قۇرئانغا ۋارىس قىلىنغانلارنى كۆرسىتىدۇ. ئالدىنقى ئۇقۇم ئىتتىبارى بىلەن بۇ يەردىكى ﴿الْكِتَابِ﴾ دېگەندىن تەۋرات ۋە ئىنجىل كۆزدە تۇتۇلغان بولىدۇ. ئىككىنچى ئۇقۇم ئىتتىبارى بىلەن ئۇنىڭدىن قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑦ يەنى ئۇلار تېڭىرقاش ۋە شەك - شۈبھىدە بولغانلىقى ئۈچۈن، سەن ئۇلارنى تەۋھىدكە دەۋەت قىلغىن ۋە بۇ يولدا مۇستەھكەم تۇرغىن.

⑧ يەنى مۇشرىكلارنىڭ ئۆز خاھىشلىرى بويىچە ئويدۇرۇپ چىقارغان نەرسىلىرىگە، مەسىلەن، بۇتلارغا ئىبادەت قىلىش

وَقُلْ ءَامَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ بِاللَّهِ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُمْ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةً عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ عَذَابٌ وَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٥٧﴾ اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ

ۋە ئېيتقىنكى: «مەن ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارنىڭ ھەممىسىگە ئىمان ئېيتتىم، ئاراڭلاردا ئادالەتلىك بولۇشقا بۇيرۇلدۇم ①. ئاللاھ بىزنىڭ رەببىمىزدۇر، سىلەرنىڭمۇ رەببىڭلاردۇر، بىزنىڭ ئەمەللىرىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈندۇر، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارمۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر، سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇنازىرلىشىپ يۈرۈش (زۆرۈرىيىتى) يوق، (چۈنكى ھەقىقەت ئاشكارىدۇر) ②. (بەربىر قىيامەت كۈنى) ئاللاھ ھەممىمىزنى (ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن) يىغىدۇ، ئاخىر قايتىدىغان جاي ئۇنىڭ دەرگاھىدۇر» [15]. (كىشىلەر ئىسلامغا كىرىپ) ئاللاھنىڭ دۈۋەتىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، (ئۇلارنى توسۇش ئۈچۈن) ئاللاھ (نىڭ دىنى) توغرىلىق خۇسۇمەت قىلىشقانلارنىڭ ③ دەلىللىرى (دەۋالەت) رەببىنىڭ دەرگاھىدا باتلىدۇر (يەنى بىكاردۇر) ④، ئۇلار (دۇنيادا) غەزەپكە ئۇچرايدۇ، (ئاخىرەتتە) ئۇلارغا قاتتىق ئازاب بار [16]. ئاللاھ كىتابىنى (يەنى قۇرئاننى) ھەق بىلەن نازىل قىلغان ۋە مىزاننى (يەنى ئادالەتنى نازىل قىلغان) ⑤ زاتتۇر.

ئۈچۈن پەيدا قىلغان نەرسىلىرىگە ئەگەشمىگەن، يەنى ئۇلارنىڭ خاھىشى بويىچە ئىش قىلمىغان.

① يەنى ئەگەر سىلەر ئاراڭلاردىكى قانداق بىر مەسىلە ھەققىدە ھۆكۈم تەلەپ قىلىپ ئالدىمغا كەلسەڭلار، ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە ئادالەت بىلەن ھۆكۈم چىقىرىمەن.

② يەنى ئارىمىزدا دەتالاشقا ئورۇن يوق. چۈنكى، ھەقىقەت ئاشكارا ۋە ئېنىق بولۇپ بولدى.

③ يەنى بۇ خۇسۇمەت قىلىشقانلار مۇشۇرىكلار بولۇپ، ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ دۈۋەتىنى قوبۇل قىلىپ بولغان مۇسۇلمانلارنى ھىدايەت يولىدىن قايتۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلار بىلەن خۇسۇمەت قىلىشاتتى. يەنە بىر قاراشتا، ئۇلار يەھۇدىي ۋە ناسارالار بولۇپ، مۇسۇلمانلار بىلەن خۇسۇمەت قىلىشاتتى ۋە ئۇلارغا: بىزنىڭ دىنىمىز سىلەرنىڭ دىنىڭلاردىن ياخشى، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز سىلەرنىڭ پەيغەمبىرىڭلاردىن ئىلگىرى كەلگەن، شۇڭا بىز سىلەردىن ئەۋزەل، دەيتتى.

④ خۇسۇمەت قىلىشقانلارنىڭ دەلىللىرى ﴿دَاحِضَةٌ﴾ ئاجىز، باتىل، بىكاردۇر.

⑤ بۇ يەردىكى ﴿الْكِتَابِ﴾ تۈرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن بولۇپ، بارلىق ساماۋى كىتابلارنى كۆرسىتىدۇ. يەنى بارلىق پەيغەمبەرلەرگە قانچىلىك كىتاب نازىل قىلىنغان بولسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھەق ۋە راستتۇر. يەنە بىر مەنىسى ﴿الْكِتَابِ﴾ بۇ يەردە پەقەت قۇرئان كەرىمگە قارىتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ھەق كىتاب ئىكەنلىكى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ﴿الْمِيزَانَ﴾ دېگەندە ئادالەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ يەردە ئادالەت مىزان دەپ ئاتالدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، مىزان دېگەن ئىنساپ ۋە باراۋەرلىكنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋابتۇر. بۇ مىزان ئارقىلىقلا كىشىلەر ئارىسىدا باراۋەرلىك ۋە ئادالەت بەرپا قىلىش مۇمكىن بولىدۇ. بۇ ئايەت بىلەن مەنداش يەنە ئىككى ئايەت بار بولۇپ، ئۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلىرىمىزنى روشەن مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتتۇق ۋە ئۇلار بىلەن بىللە ئىنسانلار ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ، كىتابىنى ۋە مىزاننى چۈشۈردۇق﴾. (سۇرە ھەدىد 25 - ئايەت) يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ ئاسماننى ئېگىز ياراتتى. ئۆلچەمدە زۇلۇم قىلماسلىقىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ مىزاننى (يەنى تارازىنى) بېكىتتى. ئۆلچەمدە ئادىل بولۇڭلار، تارازىدا (تارتىپ بەرگەندە) كەم بەرمەڭلار﴾. (سۇرە رەھمان 7 - ، 8 - ، 9 - ئايەتلەر).

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ ۗ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٨﴾ اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ ۗ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ

سەن نېمە بىلسەن؟ بەلكىم قىيامەت يېقىندۇر ① [17]. قىيامەتكە ئىشەنمەيدىغانلار ئۇنىڭ تېز بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ ②، ئۇنىڭغا ئىشىنىدىغانلار بولسا ئۇنىڭدىن قورقىدۇ، ئۇنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ③، بىلىڭلاركى، قىيامەت توغرىلۇق جېدەللىشىدىغانلار ④ ئەلۋەتتە چوڭقۇر گۇمراھلىقتىدۇر ⑤ [18]. ئاللاھ بەندىلىرىگە بەكمۇ كۆيۈمچاندۇر، ئۇ خالىغان ئادەمگە (كەڭ) رىزىق بېرىدۇ، ئاللاھ ناھايىتى كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر [19]. كىمكى (قىلغان ئەمەلى بىلەن) ئاخىرەتنىڭ ھوسۇلىنى (يەنى ساۋابىنى) كۆزلىسە، ئۇنىڭ ھوسۇلىنى (يەنى ساۋابىنى) ئاشۇرۇپ بېرىمىز ⑥، كىمكى (قىلغان ئەمەلى بىلەن) دۇنيانىڭ ھوسۇلىنى (يەنى ساۋابىنى) كۆزلىسە، (ئۇ كۆزلىگەن) ھوسۇلدىن بىر قىسمىنى بېرىمىز ⑦.

① ﴿ قَرِيبٌ ﴾ «يېقىن» دېگەن سۆز ئەركەك ۋە چىشى جىنسلىق ئىسىملارغا سۈپەت بولۇپ كېلىدۇ. خۇسۇسەن سۈپەتلەنگۈچى ھەقىقىي چىشى جىنسلىق بولمىغاندا، مەسلەن: ﴿ ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ياخشىلىق قىلغۇچىلارغا يېقىندۇر ﴾. (سۈرە ئەئراف 56 - ئايەت) (فەتھۇلقەدر)

② يەنى ئۇلار مەسخىرە قىلىش يۈزىدىن قىيامەتنىڭ كېلىشىنى يىراق ساناپ، ئۇ قاچان كېلىدۇ؟ تېزراق كەلسۇن، دەيدۇ.

③ سەۋەبى شۇكى، مۇئمىنلەر بىرىنچىدىن: قىيامەتنىڭ قايمىم بولۇشىغا جەزمەن ئىشىنىدۇ. ئىككىنچىدىن: ئۇ كۈندە قاتتىق ھېساب بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولۇشتىن قورقىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرى مۇنداق ئىپادىلەنگەن: ﴿ رەببىنىڭ دەرگاھىغا (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) قايتىپ بارىدىغانلىقىدىن دىللىرى قورقۇپ تۇرۇپ، سەدىقە بېرىدىغان كىشىلەر ﴾. (سۈرە مۇئمىنۇن 60 - ئايەت)

④ ﴿ يُمَارُونَ ﴾ "مۇماراۋە" دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، جېدەللىشىش، دەتالاش قىلىش دېگەن مەنىدە. ياكى "مىرۋىۋە" دېگەن سۆزدىن چىققان دەپ ئالساق، شۈبھىلەنمەك، شەكلەنمەك دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، يەنى قىيامەتتىن شەكىلىنىدىغانلار دېگەن بولىدۇ.

⑤ چۈنكى ئۇلار ئىمانغا باشلايدىغان دەلىل ۋە مۆجىزىلەر ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەيدۇ. ۋەھالەنكى، بۇ خىلدىكى دەلىل - پاكىتلار ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا كېچە - كۈندۈز نامايەن بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئازراق ئەقلىنى ئىشلەتسە، ئۇلارنى چۈشۈنەلەيدۇ. ئەمما، ئۇلار چوڭقۇر گۇمراھلىقتا قالغانلىقتىن، ھەقتىن تولمۇ يىراقلاپ كەتكەندۇر.

⑥ ﴿ حَرْثٌ ﴾ نىڭ مەنىسى ئېكىن، ھوسۇل بولۇپ، بۇ يەردە ئىستىئارە تەرىقىسىدە ئەمەللەرنىڭ ساۋابى دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلگەن. دېمەك، كىمكى دۇنيادا ئۆز مېھنىتى ۋە ئەمەلى ئارقىلىق ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى ۋە مۇكاپاتىنى كۆزلىسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئاخىرەتتىكى ھوسۇلىنى زىيادە قىلىدۇ، ساۋابىنى ئاشۇرۇپ بېرىدۇ، بىر ياخشىلىققا بېرىدىغان ساۋابىنى ئون ھەسسىدىن يەتتە يۈز ھەسسىگىچە بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە ئاشۇرۇپ بېرىدۇ.

⑦ يەنى دۇنيانى كۆزلىگەن كىشىگە ئاللاھ تائالا دۇنيا بېرىدۇ، ئەمما ئۇ خالىغاندەك كۆپ ئەمەس، بەلكى ئاللاھ تائالا ئۆزى قانچىلىك بېرىشنى خالىغان ۋە تەقدىر قىلغان بولسا، شۇنچىلىك بېرىدۇ.

فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ۝۱۰ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۱۱ تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ ۝۱۲ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ۝۱۳ ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ

ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە (ياخشلىقتىن) ھېچبىر نېسىۋە يوقتۇر ⑩ [20]. ياكى ئۇلارنىڭ ئاللاھ رۇخسەت قىلمىغان نەرسىلەرنى دىن قىلىپ بېكىتىپ بەرگەن مەبۇدلىرى بارمىكەن؟ ⑪ (ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ جازاسىنى كېچىكتۈرۈش ھەققىدىكى) ھۆكۈمى بولمىسا ئىدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا دەرھال (دۇنيادىلا) ھۆكۈم چىقىرىلغان بولاتتى. شەكسىزكى، (ئۆزلىرىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلارغا (يەنى كاپىرلارغا) قاتتىق ئازاب بار [21]. (ئى پەيغەمبەر!) بۇ زۇلۇم قىلغۇچىلارنىڭ (قىيامەت كۈنى دۇنيادا) قىلغان گۇناھلىرىنىڭ جازاسىدىن قورقۇپ تىترەۋاتقانلىقىنى كۆرسەن ⑫، (ئۇلار مەيلى قورقسۇن، قورقمىسۇن) جازا ئۇلارغا (چوقۇم) چۈشكۈچىدۇر ⑬. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار بولسا جەننەتلەرنىڭ باغچىلىرىدا بولىدۇ، ئۇلار رەببىنىڭ ھۇزۇرىدا خالىغان نەرسىلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ، بۇ كاتتا ئىنئامدۇر [22]. ئاللاھ ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان بەندىلىرىگە خۇش خەۋەر بەرگەن (ئىنئام) ئەنە شۇدۇر. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «مەن سىلەردىن بۇنىڭغا (يەنى دىننى يەتكۈزگەنلىكىمگە) ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن، پەقەت تۇغقانچىلىق ھەققى ئۈچۈن (مېنى) دوست تۇتۇشۇڭلار (زىيان يەتكۈزمەسلىكىڭلار) نىلا تىلەيمەن» ⑭.

① بۇ مەزمۇن سۈرە ئىسرانىڭ 18 - ئايىتىدىمۇ بايان قىلىندى. دېمەك، ئاللاھ تائالا ھەر بەندىگە دۇنيادىن قانچىلىك رىزىق بەلگىلىگەن بولسا، شۇنچىلىك رىزىقنى ئۇنىڭغا چوقۇم بېرىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ ھەممە بەندىلىرىنىڭ رىزىقىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان، مەيلى ئۇ دۇنيانى كۆزلەيدىغان بەندە بولسۇن ياكى ئاخىرەتنى كۆزلەيدىغان بەندە بولسۇن. ئاخىرەتنى كۆزلەيدىغان كىشىگە يەنى ئاخىرەت ئۈچۈن ئەمەل ۋە مېھنەت قىلىدىغان كىشىگە ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى ھەسسىلەپ ئەجىر ۋە ساۋاب بېرىدۇ. ئەمما، دۇنيانىلا كۆزلەيدىغان كىشىگە ئاخىرەتتە دوزاختىن باشقا ھېچنېمە يوق. ئەمدى ئىنسان ئۆزى ئوبدان ئويلىنىشى لازىمكى، ئۇنىڭغا دۇنيانى كۆزلەيدىغان بەندە بولۇش پايدىلىقمۇ ياكى ئاخىرەتنى كۆزلەيدىغان بەندە بولۇشمۇ؟

② يەنى ئۇ كاپىرلارنىڭ ئاللاھ رۇخسەت بەرمىگەن شېرىك ۋە گۇناھ قاتارلىقلارنى دىن قىلىپ بېكىتىپ بەرگەن مەبۇدلىرى بارمىكەن؟ بۇ سوئال جۈملە قاتتىق ئاگاھلاندىرۇش ئۈچۈن كەلگەن.

③ يەنى ئۇ ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچى كاپىرلار قىيامەت كۈنى گۇناھلىرىنىڭ جازاسىدىن قورققانلىقتىن تىترەپ تۇرىدۇ.

④ ھالبۇكى، ئۇ يەردە قورققاننىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئۆز قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى ھامان تارتىدۇ.

⑤ قۇرەيش قەبىلىسى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارىسىدا تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتى بار ئىدى. بۇ ئايەت شۇ نۇقتىنى ئېنىق بايان قىلىۋاتىدۇكى، مەن سىلەرگە قىلغان بۇ ۋەز - نەسىھەت ۋە تەبلىغ ئۈچۈن، سىلەردىن ماڭا پۇل - مال بېرىشىڭلارنى تەلەپ قىلمايمەن. مېنىڭ سىلەردىن تەلەپ قىلىدىغىنىم شۇكى، ئارىمىزدىكى تۇغقاندارچىلىقنىڭ يۈزىنى قىلىپ، ماڭا ئەزىيەت يەتكۈزمەڭلار. مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلىڭلار ياكى قىلماڭلار، بۇ ئۆزۈڭلارنىڭ ئىشى. لېكىن، ماڭا زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈشتىن يىراق تۇرۇڭلار. سىلەر ماڭا ياردەم بەرمىگەن تەقدىردىمۇ، تۇغقاندارچىلىقنىڭ يۈز - خاتىرىسى ئۈچۈن ماڭا ئەزىيەت يەتكۈزمەڭلار، پەرۋەردىگارىمنىڭ ئەمر - پەرمانىنى يەتكۈزۈشۈمگە توسالغۇ بولماڭلار. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما، پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالامنىڭ دېمەكچى بولغىنى: «پەقەت مېنىڭ ئارام بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى تۇغقاندارچىلىقنى ساقلاپ قېلىڭلار» دېگەن بولىدۇ، دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4818 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى نەسەب ئېسىللىقى جەھەتتىن دۇنيادىكى ئەڭ شەرەپلىك جەمەتتۇر، ئۇلارنى سۆيۈش، ھۆرمەتلەش ۋە قەدىرلەش ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىسلەردە ئۇلارنى قەدىرلەش ۋە ئۇلارنى ھىمايە قىلىشنى تەكىتلىگەن. ئەمما، بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شىئە پىرقىلىرى ئويدۇرۇپ چىقارغان ۋە بۇرمىلىغان ئۇقۇملار بىلەن ھېچ مۇناسىۋىتى يوق. ئۇلار بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى سۆيۈش بىلەن باغلايدۇ، ئاندىن ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ئازلىتىپ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھا، ئىمام ھەسەن ۋە ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمالاردىن باشقىلارنى ئائىلە - تاۋابىئات جۈملىسىدىن سانمايدۇ. يەنە تېخى ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى سۆيۈش دېگەن ئۇقۇمنى ئۇلارنى خاتالىقتىن خالىي ۋە ئىلاھىي سۈپەتلەرگە ئىگە دەپ ئېتىقاد قىلىش كېرەك دەپ چۈشىنىدۇ. يەنە تېخى ئۇلارنىڭ «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەككە كاپىرلىرى بىلەن بولغان تۇغقاندارچىلىقنى دەستەك قىلىپ تۇرۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كاپىرلاردىن ئۆزىنى ياخشى كۆرۈشنى تەلەپ قىلغان، بۇ ئۇنىڭ دىنىنى يەتكۈزگەنلىكىگە ھەق تەلەپ قىلغانلىقى» دەپ قارىشى تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىك بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شان - شەرىپى ۋە خىسلىتىگە يات بىر ئىشتۇر. قۇرەيشلەر دەۋىتىنى قوبۇل قىلمىسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن پەقەت تۇغقاندارچىلىق يۈزىدىن سىلە - رەھمى ئاساسىدا ئۆزئارا مېھىر - مۇھەببەتنى ساقلاپ قىلىشنى تەلەپ قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئايەت ۋە سۈرە مەككىدە نازىل بولغان، ئۇ چاغدا ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ تېخى تويى بولمىغان ئىدى. يەنى بۇ ئايەت نازىل بولغاندا بۇ ئائىلە تېخى ۋۇجۇدقا كەلمىگەن تۇرسا، ئۇ ئايەتتىن مەزكۇر ئائىلىنى ياخشى كۆرۈشكە ئەمىر قىلغان دېگەن ئۇقۇمنى چىقىرىش يالغانچىلىق بولماي نېمە؟

وَمَنْ يَفْتَرِ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشِئِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٤﴾

كىمكى بىرەر ياخشى ئىش قىلسا، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئاشۇرۇپ بېرىمىز^①. شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ئاز ياخشىلىققا كۆپ مۇكاپات بەرگۈچىدۇر^② [23]. ئۇلار (سېنى) «ئاللاھنىڭ نامىدىن يالغاننى توقۇدى» دەمدۇ؟ (ئۇنداق قىلغان بولساڭ) ئەگەر ئاللاھ خالىسا، سېنىڭ قەلبىڭنىمۇ پېچەتلىۋەتكەن بولاتتى^③. ئاللاھ ئۆزىنىڭ سۆزلىرى ئارقىلىق باتىلنى ئۆچۈرۈپ تاشلايدۇ^④، ھەقىقەتنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ دىللاردىكىلەرنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [24].

① يەنى ئەجىر - ساۋابىنى ئاشۇرۇپ بېرىمىز. يەنە بىر مەنىسى، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى تېخىمۇ كۆپ ياخشىلىق قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلىش ئارقىلىق بېرىمىز. يامانلىقنىڭ جازاسىمۇ تېخىمۇ كۆپ يامانلىق قىلىشقا پېتىپ قىلىشتۇر.

② شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئەيىبلەرنى ياپىدۇ، گۇناھلارنى ئەپۈ قىلىدۇ، ياخشى ئەمەلنىڭ مۇكاپاتىنى نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇپ بېرىدۇ.

③ يەنى ئەگەر سەن مۇشربىكلارنىڭ گۇمان قىلغىنىدەك ئاللاھ تائالاغا يالغاننى توقۇغان بولساڭ، بىز سېنىڭ قەلبىڭنى پېچەتلىۋېتەتتۇق، شۇنىڭ بىلەن توقۇلغانلىقى ساڭا مەنسۇپ قىلىنغان قۇرئان دىلىڭدىن ئۆچۈپ كېتەتتى. دېمەك، بىز ساڭا ئەڭ قاتتىق جازا بېرەتتۇق.

④ ئەگەر بۇ قۇرئان (ئىنكارچىلار دەۋا قىلغاندەك) باتىل بولغان بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىمۇ ئەزەلىي قانۇنىيىتى بويىچە ئۆچۈرۈۋەتكەن بولاتتى.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ؕ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٥٧﴾ * وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٥٨﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ؕ

ئۇ بەندىلىرىدىن تەۋبىنى قوبۇل قىلىدىغان ①، يامان ئىشلىرىنى ئەپۈ قىلىدىغان، سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدىغان زاتتۇر [25]. ئاللاھ ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىدۇ ②، ئۆز پەزىلىدىن ئۇلارغا (مۇكاپاتلىرىنى) ئاشۇرۇپ بېرىدۇ. كاپىرلارغا قاتتىق ئازاب بار [26]. ئەگەر ئاللاھ بەندىلىرىگە رىزىقنى كەڭ قىلىۋەتسە ئىدى، ئۇلار ئەلۋەتتە (يەر يۈزىدە) ھەددىدىن ئېشىپ كېتەتتى ③. لېكىن، (ئاللاھ ئۇلارنىڭ رىزىقىنى) ئۆزى خالىغان مىقداردا چۈشۈرىدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ بەندىلىرى (نىڭ ئەھۋالى)دىن تولۇق خەۋەرداردۇر، (ئۇلارنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [27]. ئاللاھ ئىنسانلار (يامغۇرنىڭ يېغىشىدىن) ئۈمىدسىزلەنگەندىن كېيىن، ئۇلارغا يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىدىغان ④ ۋە رەھمىتىنى (ھەر تەرەپكە) يايىدىغان زاتتۇر.

① تەۋبە قىلىش دېگەن ئۆتكۈزگەن گۇناھقا پۇشايماق قىلغانلىقىنى ئىزھار قىلىش، كەلگۈسىدە قايتا قىلماسلىققا ئەھدە قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. پەقەت تىل بىلەن تەۋبە قىلدىم دەپ قويۇش ياكى ئۇ گۇناھنى تاشلىماي تۇرۇپ، تەۋبە قىلغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ قويۇش تەۋبە ئەمەس، بەلكى مازاق قىلغانلىق ۋە مەسخىرە قىلغانلىق بولىدۇ. ئەمما سەمىمىي تەۋبە قىلغانلارنىڭ تەۋبىسىنى ئاللاھ تائالا چوقۇم قوبۇل قىلىدۇ.

② يەنى ئۇلارنىڭ دۇئالىرىنى ئاڭلاپ تۇرىدۇ، ئۇلارنى ئارزۇ - ئارمانلىرىغا يەتكۈزىدۇ. شەرتى شۇكى، دۇئانىڭ قوبۇل بولۇش شەرتلىرى ۋە ئەدەب قائىدىلىرىگە رىئايە قىلغان بولۇش. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بەندە ئاللاھ تائالاغا تەۋبە قىلغان ۋاقىتتا، ئاللاھ تائالا بەندىنىڭ تەۋبىسىدىن مۇنداق بىر ئادەمنىڭ خۇشاللىقىدىنمۇ بەكرەك خۇشال بولىدۇ، سىلەرنىڭ بېرىڭلار بىر چۆل باياۋاندا سەپەر قىلىۋېتىپ يۈك - تاقى، ئوزۇق - تۈلۈكى ئارتىلغان ئۇلغىنى يۈتۈرۈپ قويدۇ، ئۇ ئادەم ئۇلغىنى تېپىۋېلىشتىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، بىر دەرەخنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ سايىسىدە يېنىچە ياتىدۇ. ئۇ ئۇلغىنىڭ تېپىلىشىدىن پۈتۈنلەي ئۈمىدىنى ئۈزۈپ تۇرغان بىر پەيتتە، توساتتىن، ئۇنىڭ ئۇلۇغى يېنىدا پەيدا بولۇپ قالىدۇ. ئۇ ئۇنىڭ نۇقتىسىدىن تۇتقان ھالدا قاتتىق خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىدىن: «ئى ئاللاھ! سەن مېنىڭ بەندەم، مەن سېنىڭ رەببىڭ» دەپ تاشلايدۇ، ئۇ ئادەم قاتتىق خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىدىن سۆزدە خاتالىشىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2747 - ھەدىس)

③ يەنى ئەگەر ئاللاھ تائالا ھەر شەخسكە ئۇنىڭ ھاجىتىدىن كۆپ رىزىق بېرىۋەتسە، نەتىجىدە ئۇ شەخس باشقا بىر شەخسنىڭ قول ئاستىدا بولۇشنى ئەسلا قوبۇل قىلمىغان بولاتتى. ھەر شەخس يامانلىق قىلىش، پىتنە - پاسات تېرىش، تاجاۋۇز قىلىش ۋە بىر - بىرى بىلەن دۈشمەنلىشىشتە ھەددىدىن ئېشىپ كېتەتتى، بۇنىڭدىن زېمىن پىتنە - پاساتقا تولۇپ كېتەتتى.

④ يامغۇر تۈرلۈك رىزىق ۋە زىرائەتلەر ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىمدۇر. ئەگەر بۇ يامغۇر كىشىلەر ئۇنىڭ يېغىشىدىن قاتتىق ئۈمىدسىزلەنگەندىن كېيىن ياغسا، ئۇ چاغدا ئۇلار بۇ نېمەتنىڭ قەدرىنى تېخىمۇ ئوبدان ھېس قىلىدۇ. كىشىلەر ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى قەدىرلىسۇن ۋە شۈكۈر قىلسۇن دەپ، ئۇلار يامغۇرغا قاتتىق موھتاج بولغاندا ياغدۇرۇپ بېرىدۇ.

وَهُوَ أَوْلَىٰ أَحْمَدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾

ئاللاھ ھەممىنىڭ ئىگىسىدۇر، مەدھىيەگە لايىقتۇر ① [28]. ئاللاھنىڭ (قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىدىن بىرى، ئاسمانلارنى، زېمىننى ئۆرنەكسىز ياراتقانلىقى ۋە بۇ ئىككىسىدە جانلىقلارنى تارقىتىۋەتكەنلىكىدۇر. ئاللاھ ئۆزى خالىغان ۋاقىتتا ئۇلارنى توپلاشقا ئەلۋەتتە قادىردۇر ② [29]. (ئى ئىنسانلار!) بېشىڭلارغا (يەنى جېنىڭلار ياكى مېلىڭلارغا) كەلگەن ھەرقانداق بىر مۇسەبەت (يەنى كۈلپەت) سىلەرنىڭ ئۆز قولۇڭلار (بىلەن) قىلغان (گۇناھىڭلار) تۈپەيلىدىندۇر. ئاللاھ (گۇناھىڭلاردىن) نۇرغۇنلىرىنى ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ (ئەپۇ قىلمايدىغان بولسا، بالا ۋە مۇسەبەتتىن ھېچ قۇتۇلماس ئىدىڭلار) ③ [30]. (ئى ئىنسانلار! ئەگەر ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلساڭلار) سىلەر يەر يۈزىدە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر ④، سىلەرگە ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ئىگە ۋە ھېچبىر مەدەتكار يوقتۇر [31].

① يەنى ئاللاھ ھەممىنىڭ مەدەتكارىدۇر، سالىھ بەندىلىرىگە مەدەتكارلىقىنى يەتكۈزۈپ ياردەم بېرىدۇ، ئۇلارغا پايدىلىق نەرسىلەرنى ئاتا قىلىدۇ، ئۇلارنى يامانلىقتىن ۋە ھالاكەتتىن ساقلايدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ئاتا قىلغان چەكسىز نېمەتلىرى ۋە بارلىق مەرھەمەتلىرىگە بىنائەن مەدھىيەگە لايىقتۇر.

② ﴿دَابَّةٌ﴾ «زېمىندا مېڭىپ يۈرۈيدىغانلار، زېمىندا يېپىلغان جانلىقلار» بۇ سۆز ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولۇپ، زېمىننىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تارقالغان، شەكىللىرى، رەڭلىرى، تىللىرى، تەبىئەتلىرى، جىنسلىرىنى ۋە تۈرلىرى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىنسانلار، جىنلار ۋە بارلىق ھايۋانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ھەممىنى بىر مەيدانغا جەم قىلىدۇ.

③ ئەگەر بۇ يەردىكى خىتاب مۇئمىنلەرگە قارىتىلغان بولسا، ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، سىلەرنىڭ گۇناھىڭلار سەۋەبىدىن سىلەرگە كۈلپەت يېتىدۇ، بۇ كۈلپەت گۇناھىڭلارغا كاپارەت بولىدۇ. يەنى سىلەرگە يەتكەن شۇ كۈلپەت بىلەن بىر قىسىم گۇناھىڭلار ئەپۇ قىلىنىدۇ. يەنە بىر قىسىم گۇناھلارنى ئاللاھ تائالا ئۆز كەرىمى بىلەن ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ. ئاللاھ تائالا ناھايىتى كەرەملىك زاتتۇركى، گۇناھنى ئەپۇ قىلغاندىن كېيىن، ئاخىرەتتە ئۇنىڭغا جازا بەرمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئەگەر مۇئمىنلەر قانداق بىر كۈلپەت، كېسەل، غەم - قايغۇ، كۆڭۈلسىزلىك يەتسە، ھەتتا ئۇنىڭغا بىر تال تىكەن سانجىلغان بولسىمۇ، ئاللاھ ئۇنىڭ بىلەن ئۇ مۇئمىننىڭ گۇناھلىرىنى ئۆچۈرىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 5641 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2572 - ھەدىس) ئەگەر بۇ يەردىكى خىتاب ئومۇمىي بولسا، ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، سىلەرگە دۇنيادا يەتكەن كۈلپەت گۇناھىڭلارنىڭ نەتىجىسىدۇر. شۇنداقسىمۇ، ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ كۆپ گۇناھىڭلارنى يەنىلا ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ يەنى مەڭگۈلۈك ئەپۇ قىلىدۇ ياكى ئۇلارغا دەرھال جازا بەرمەيدۇ. (دەرھال جازالماستىن، كېچىكتۈرۈشمۇ بىر خىل ئەپۇ قىلغانلىققا كىرىدۇ) مەسىلەن: يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ئاللاھ ئىنسانلارنى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن جازالايدىغان بولسا، يەر يۈزىدە ھېچبىر جان ئىگىسىنى قويمىغان بولاتتى﴾. (سۈرە فاتىر 45 - ئايەت). يەنە سۈرە نەھل 61 - ئايەتمۇ مۇشۇ ئۇقۇمنى ئىپادىلەيدۇ.

④ يەنى سىلەر قېچىپ، بىزنىڭ ئازاب دائىرىمىزدىن چىقىپ كېتەلمەيسىلەر ياكى بىز سىلەرگە چۈشۈرمەكچى بولغان كۈلپەتتىن قېچىپ ئامان قالالمايسىلەر.

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَمِ ﴿٣٣﴾ إِنَّ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٤﴾
 أَوْ يُوقِظُهَا بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٥﴾ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجْدِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَّحِيصٍ ﴿٣٦﴾ فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّعِ الْحَيَاةَ
 الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٧﴾

تاغدهك (چوڭ) كېمىلەرنىڭ دېڭىزدا قاتناپ يۈرۈشمۇ ئاللاھنىڭ (قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىدىندۇر ① [32]. ئەگەر ئاللاھ خالىسا، شامالنى توختىتىۋېتىدۇ - دە، كېمىلەر دېڭىزنىڭ ئۈستىدە توختاپ قالىدۇ. ئەلۋەتتە بۇنىڭدا (قاتتىقلىققا) چىدامچان، (كەڭچىلىككە) كۆپ شۈكۈر قىلغۇچى ھەربىر بەندە ئۈچۈن نۇرغۇن ئىبىرەتلەر بار [33]. ياكى ئاللاھ (خالىسا، ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ) گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن (بوران ئەۋەتىپ) كېمىلەرنى ھالاك قىلىدۇ ②، يەنە ئاللاھ (ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىدىن) نۇرغۇنلىرىنى ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ ③ [34]. (بۇنداق قىلىشىمىز) بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز ئۈستىدە (ئورۇنسىز) دەتالاش قىلىدىغانلار ④ ئۆزلىرىگە (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قېچىپ قۇتۇلىدىغان جاينىڭ يوق ئىكەنلىكىنى بىلىشى (ئۈچۈندۇر) ⑤ [35]. (دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن) سىلەرگە بېرىلگەن ھەر قانداق نەرسە پەقەت دۇنيا تىرىكچىلىكىدە پايدىلىنىدىغان نەرسىلەردۇر ⑥، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى مۇكاپات بولسا ئىمان ئېيتقان ۋە رەببىگە تەۋەككۈل قىلىدىغان (يەنى تايىنىدىغان) كىشىلەر ئۈچۈن ھەممىدىن ياخشى ۋە مەڭگۈلۈكتۇر ⑦ [36].

① ﴿ الْجَوَارِ ﴾ " الْجَوَارِي، جَارِيَةٌ " (ماڭغۇچى، يۈرگۈچى) نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، كېمە، پاراخوت مەنىسىدە كەلگەن. دېڭىزلاردا ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن تاغدهك چوڭ كېمىلەرنىڭ بىخەتەر يۈرۈشى ئاللاھ تائالانىڭ يۈكسەك قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل - پاكىتلاردۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا ئەمر قىلسا، كېمىلەر ھەرىكەتتىن توختاپ، سۇ ئۈستىدە جىم تۇرۇپ قالىدۇ.

② يەنى دېڭىزغا ئەمر قىلىپ، ئۇنىڭدا شىددەتلىك دولقۇنلارنى پەيدا قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كېمىدىكىلەر دېڭىزغا چۆكۈپ كېتىدۇ.

③ ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلىۋەتمىگەن بولسا، دېڭىزدا سەپەر قىلغانلاردىن ھېچكىم ئامان قالمىغان بولاتتى.

④ يەنى ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلىدىغانلار.

⑤ يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قاچىدىغان جاي ۋە پاناگاھ تاپالمايدىغانلىقىنى بىلىشى ئۈچۈندۇر.

⑥ يەنى تولىمۇ ئاز ۋە ئەرزىمەس نەرسىلەردۇر، گەرچە ئۇ نەرسىلەر قارۇننىڭ خەزىنىسىدەك كۆپ بولسىمۇ. شۇڭا ئۇنىڭغا ئالدىنقىمەسلىك كېرەك. چۈنكى، ئۇ ۋاقىتلىق ۋە پانىي نەرسىلەردۇر.

⑦ يەنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى ياخشى ئەمەللەرنىڭ ساۋابى دۇنيا تىرىكچىلىكىدە پايدىلىنىدىغان نەرسىلەردىن كۆپ ياخشى ھەم مەنپەئەتلىكتۇر. چۈنكى، ساۋابنىڭ مۇكاپاتى ھەرگىز يوقالمايدۇ. دېمەك پانىي دۇنيانى ئاخىرەتتىن ئەۋزەل كۆرمەڭلار، ئەگەر ئۇنى ئەۋزەل كۆرسەڭلار، ھەسرەت - نادامەتتە قالسىلەر.

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبِيرَ الْأَثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٢٨﴾

(مەزكۇر مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلار) چوڭ گۇناھلاردىن ۋە قەبىھ ئىشلاردىن ساقلىنىدىغان، دەرغەزەپ بولغانلىرىدا كەچۈرەلەيدىغان ①، رەببىنىڭ دەۋىتىگە ئاۋاز قوشىدىغان ②، نامازنى (تەئدىل ئەركان بىلەن) مۇكەممەل ئادا قىلىدىغان ③، ئىشلىرىنى ئۆز ئارىسىدا مەسلىھەت بىلەن قارار قىلىدىغان ④، بىزنىڭ بەرگەنلىرىمىزدىن (ساۋابلىق ئىشلارغا) سەرپ قىلىدىغان،

① يەنى كىشىلەرنى ئەپۇ قىلىش ئۇلارنىڭ خىسلىتى، مىزاجى ۋە تەبىئىتىدۇر. ئۆز نەپسى ئۈچۈن ئۆچ ئېلىش ۋە ئىنتىقام ئېلىش ئۇلارنىڭ تەبىئىتىدە يوقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېسىل سۈپەتلىرىدىن بىرى شۇ ئىدىكى، «ئاللاھ تائالانىڭ چەكلىمىلىرى تاجاۋۇزغا ئۇچرىمايدىغانلا بولسا، ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئەتى ئۈچۈن ھەرگىز ئىنتىقام ئالمايتتى». (سەھىھۇل بۇخارى 3560 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2327 - ھەدىس)

② يەنى رەببىنىڭ ئەمرى - پەرمانلىرىغا بويسۇنىدىغان، پەيغەمبەرنىڭ سۈننىتىگە ئەگىشىدىغان، چەكلىمىلەردىن ئۆزىنى يىراق تۇتىدىغانلاردۇر.

③ بۇ يەردە ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرى قاتارىدا، ئۇلارنىڭ نامازغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇنى بارلىق شەرتلىرى بىلەن مۇكەممەل ئادا قىلىدىغانلىقى تىلغا ئېلىندى. بۇ ئىبادەتلەر ئىچىدە نامازنىڭ ھەممىدىن مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

④ ﴿شۇراي﴾ دېگەن سۆز "دۇئۇ، ئىش" لارغا ئوخشاش مۇپائەلە "مُفَاعَلَةٌ" بابىدىن كەلگەن پېئىلنىڭ نومۇرى بولۇپ، كېڭەش مەنىسىدە. دېمەك مۇئەمىنلەر ھەربىر مۇھىم ئىشنى ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ قىلىدۇ. كېڭەشتە ئۆز رايىنى «ھەممىدىن توغرا ۋە مۇشۇ ئەڭ ئاخىرقى قارار بولۇشى كېرەك» دەپ تۇرۇۋالمايدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىمۇ ساھابىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىشكە بۇيرۇپ مۇنداق دېگەن: ﴿ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن﴾. (سۈرە ئال ئىمران 159 - ئايەت) شۇڭا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام غازاتلاردا ۋە باشقا چوڭ ئىشلاردا ساھابىلىرىگە مەسلىھەت سالغان. شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ قىزغىنلىقى ئاشقان، مەسلىھەتنىڭ ھەرخىل نۇقتىلىرى ۋە پايدا - زىيانلىرى ئايان بولغان ئىدى. مەسلىھەت: ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ خەنجەر زەربىسىدىن ئېغىر يارىلىنىپ، ۋاپات بولۇش ئالدىدا تۇرغاندا ئۆزىدىن كېيىنكى خەلىپىنى سايلاش ئىشىنى كېڭىشىپ ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئالتە كىشىنى كېڭەش ئەزا نامزاتلىقىغا كۆرسەتكەن. ئۇلار ئوسمان، ئەلى، تەلھە، زۇبەير، سەئىد ۋە ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋف رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇلار ئىدى. ئۇلار ئۆزئارا كېڭەشكەن ۋە باشقىلاردىنمۇ مەسلىھەت سورىغان، ئاخىرى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى خەلىپە قىلىشنى قارار قىلغان ئىدى. بەزى كىشىلەر كېڭەش ھەققىدىكى بۇ تەكىتلەنگەن بۇيرۇقنى دەلىل كەلتۈرۈپ تۇرۇپ، پادىشاھلىق تۈزۈمنى ئىنكار قىلىدۇ ۋە جۇمھۇرىيەتنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ۋەھالەنكى، پادىشاھلىق تۈزۈمدىمۇ كېڭىشىش بولىدۇ، پادىشاھنىڭمۇ كېڭەش ھەيئىتى بولىدۇ، كېڭەش يىغىنىدا ھەربىر مۇھىم مەسىلە ھەققىدە مەسلىھەت بىلەن قارار چىقىرىلىدۇ. دېمەك بۇ ئايەت پادىشاھلىق تۈزۈمنى ھەرگىز ئىنكار قىلمايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا جۇمھۇرىيەتنى كېڭەش بىلەن ئوخشاش مەنىدە دەپ چۈشۈنۈش پۈتۈنلەي خاتادۇر. ئومۇمەن ھەربىر ئۇششاق - چۈششەك ئىشتا كېڭەش ئېلىپ بېرىلمايدۇ، ھەم ئۇنداق ئىشلاردا كېڭىشىشمۇ زۆرۈر ئەمەس. كېڭىشىش دېگەن مەلۇم بىر ئىشنىڭ ئەھلى بولغان، شۇ ئىشنىڭ نازۇك ۋە مۇھىم ھالقىلىرى، پايدىلىق ۋە زىيانلىق تەرەپلىرىنى ئويىدا بىلىدىغان مۇتەخەسسس بىلەن مۇزاكىرىلىشىپ پىكىرنى ئېلىش ۋە مەسلىھەتلىشىشنى كۆرسىتىدۇ. مەسلىھەت: كاتتا

بىر ئىمارەت ۋە كۆۋرۈك ياساشتا قايسىبىر ھارۋىكەش، كىيىم تىككۈچى ياكى تاكىسى شوپۇرى بىلەن ئەمەس، بەلكى بىناكارلىق ئىنژېنېرى بىلەن كېڭەش ئېلىپ بېرىلىدۇ. مەلۇم كېسەلنى داۋالاشتا مەسلىھەت ئېلىش زۆرۈر بولسا، تېبابەت كەسپىدە پىشقان ئۇستا دوختۇرلارغا مۇراجىئەت قىلىنىدۇ. ئەمما جۇمھۇرىيەت ئۇقۇمىدا ئىش دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، ھەرقانداق بالاغەتكە يەتكەن شەخس كېڭىشىش سالاھىيىتىگە ئىگە دەپ قارىلىدۇ، مەيلى ئۇ ئوقۇمىغان ساۋاتسىز، مەسئۇلىيەتسىز، مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىدىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز بولسىمۇ. قۇرئاندىكى كېڭەش سۆزىنى دەلىل قىلىپ، جۇمھۇرىيەت ئۇقۇمىنى ئىسپاتلاش تەڭسىزلىك ۋە ئادالەتسىزلىكتۇر. بۇ خۇددى سوتسىيالىزم دېگەن سۆزگە ئىسلامىي دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويۇش بىلەن سوتسىيالىزم ئىسلامغا كىرىپ قالمىغاندەك، «جۇمھۇرىيەت» دېگەن سۆزگە «ئىسلامىي» دېگەن ماركا چاپلاپ قويۇلسىمۇ، غەرىپچە جۇمھۇرىيەتكە خىلاپەتنىڭ تونى ماس كەلمەيدۇ. غەربنىڭ بۇ كۆچتى ئىسلام زېمىنىدا كۆكلىيەلمەيدۇ.

وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾
 وَلَمَنِ أَنْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ
 أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنِ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿٤٣﴾ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَادٍ مِّنْ بَعْدِهِ وَتَرَى الظَّالِمِينَ
 لَمَّا رَأُوا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَىٰ مَرَدٍّ مِّنْ سَبِيلٍ ﴿٤٤﴾

زۇلۇمغا ئۇچرىغاندا (قارشى تۇرۇپ، ئاشۇرۇۋەتمەي) ئىنتىقام ئالدىغان كىشىلەردۇر ﴿37-39﴾. بىر يامانلىقنىڭ جازاسى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر يامانلىقتۇر ﴿40﴾ (يەنى ساڭا بىر كىشى قانچىلىك چېقىلسا، شۇنچىلىك چېقىلماي ئاشۇرۇۋەتسەڭ بولمايدۇ)، كىمكى (ئىنتىقام ئېلىشقا قادىر تۇرۇقلۇق، يامانلىق قىلغۇچىنى) ئەپۇ قىلسا ۋە (ئۇنىڭ بىلەن ئارىسىنى) تۈزسە، ئۇنىڭ ئەجرىنى ئاللاھ بېرىدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ زۇلۇم قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمايدۇ ﴿40﴾. كىمكى زۇلۇمغا ئۇچرىغاندىن كېيىن (يوللۇق ھالدا) ئىنتىقام ئالسا، ئەنە شۇنداق كىشىلەرنى ئەيىبلەشكە بولمايدۇ ﴿41﴾. ئەيىبلىنىدىغانلار پەقەت كىشىلەرگە زۇلۇم قىلىدىغان، يەر يۈزىدە ناھەق زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىدىغانلاردۇر. ئەنە شۇلارغا قاتتىق ئازاب بار ﴿42﴾. كىمكى (ئەزىيەتكە) سەۋر قىلسا، (ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ئىنتىقام ئالمىي) ئەپۇ قىلسا، شەكسىزكى، بۇ ئەلۋەتتە ئىرادە باغلاپ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلاردىندۇر ﴿43﴾. ئاللاھ كىمنى ئازدۇرسا، ئۇ ئادەمگە شۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق ئىگە يوقتۇر. زالىملارنىڭ ئازابى كۆرگەن چاغدا: «(دۇنياغا) قايتىشقا يول بارمىدۇ؟» دەۋاتقانلىقىنى كۆرسەن ﴿44﴾.

① ئۇلار ئىنتىقام ئېلىشتىن ئاجىز ئەمەس، ئەگەر ئىنتىقام ئالمىدىن دېسە ئاللايدۇ. ئۇلار كۈچى يېتىدىغان تۇرۇپمۇ، ئىنتىقام ئېلىشقا پۇرسەت كەلگەندە ئەپۇ قىلىشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىنى فەتھى قىلغان كۈنى ئىلگىرى ئۆزىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلارنى ئومۇميۈزلۈك ئەپۇ قىلغان. يەنە ھۇدەيبىيەدە ئۆزىگە قارشى سۇيىقەست پىلانلىغان 80 كىشىنى ئەسىر ئېلىپ تۇرۇپ، جازالىماستىن قويۇپ بەرگەن. ئۆزىگە سېھىر - جادۇ قىلىش بىلەن زىيانكەشلىك قىلغان لۇبەيد ئىبنى ئاسم دېگەن يەھۇدىدىنمۇ ئىنتىقام ئالمىغان. تامىقىغا زەھەر سالغان يەھۇدىي ئايالىغىمۇ ھېچنېمە دېمىگەن. شۇ زەھەرنىڭ تەسىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىرقى نەپەسىگە قەدەر داۋاملاشقان ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② گەرچە يامانلىقنىڭ جازاسى (بەدىلى) يامانلىق بولمىسىمۇ، شەكلى ئوخشاپ كەتكەنلىكتىن جازامۇ يامانلىق دېيىلگەن، يەنى بىر يامانلىققا بىر جازا كېلىدۇ. ئەنە شۇنداق قىساس (ئىنتىقام) ئېلىش جايىزدۇر.

وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَشِيعِينَ مِنَ الَّذِينَ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفِ حَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾ اُسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَأٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴿٤٧﴾

يەنە ئۇلارنىڭ خارلىقتىن بېشىنى ساڭگىلاتقان ۋە كۆزىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن يوشۇرۇن قارىغان ھالدا دوزاخقا توغرىلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرسەن. (بۇ چاغدا) مۇئمىنلەر: «شۈبھىسىزكى، ھەقىقىي زىيان تارتقۇچىلار قىيامەت كۈنى ئۆزىگە ۋە ئائىلىسىدىكىلەرگە زىيان سالغۇچىلاردۇر» دەيدۇ، بىلىڭلاركى، (ئىماندىن يۈز ئۆرۈپ) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن دائىملىق ئازابىتىدۇر ① [45]. ئۇلارنىڭ ئاللاھتىن باشقا ياردەم قىلىدىغان مەدەتكارلىرى بولمايدۇ. يەنە ئاللاھ كىمنى ئازدۇرسا، ئۇنىڭ ئۈچۈن (يەنى ئۇنى دۇنيادا ھەققە، ئاخىرەتتە جەننەتكە ئېلىپ بارىدىغان) ھېچبىر (نىجاتلىق) يولى بولمايدۇ [46]. ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن، قايتۇرۇۋەتكىلى بولمايدىغان كۈن كېلىشتىن بۇرۇن ② رەببىڭلارنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىڭلار، ئۇ كۈندە سىلەرگە قاچىدىغان جاي تېپىلماي قالىدۇ. (قىلمىشىڭلار نامە - ئەمالىڭلارغا يېزىقلىق بولغانلىقى، ئەزايىڭلار ئۇنىڭغا گۇۋاھ بولغانلىقى ئۈچۈن) سىلەر (ئۇنى) ئىنكار قىلالمايسىلەر ③ [47].

① يەنى مۇئمىنلەر شۇنداق دەيدۇكى، دۇنيادا بۇ كاپىرلار بىزنى ئەخمەقلەر، زىيان تارتقۇچىلار دەپ قارايتتى. چۈنكى، بىز دۇنيادا پەقەت ئاخىرەتكىلا ئەھمىيەت بەرگەنلىكتىن، دۇنيانىڭ زىيانلىرىغا ئانچە ئەھمىيەت بەرمەيتتۇق. قاراڭلار! بۈگۈن كىم ھەقىقىي زىيان تارتقۇچى ئىكەن؟! دۇنيادىكى ۋاقىتلىق زىيانغا ئەھمىيەت بېرىپ كەتمىگەنلەر بۈگۈن جەننەت نېمەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇۋاتىدۇ؛ دۇنيانى ھەممىدىن ئۈستۈن ئورۇندا قويغانلار بۈگۈن شۇنداق ئېغىر ئازابقا دۇچار بولۇۋاتىدۇ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئەمدى مۇمكىن ئەمەس.

② يەنى ئۇ كۈننى قايتۇرۇشقا ۋە كېچىكتۈرۈشكە ھېچكىمنىڭ قۇدرىتى يەتمەيدۇ.

③ بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى: «سىلەر ئۇ كۈندە قاچىدىغان ۋە مۆكۈۋالىدىغان ھېچبىر جاي تاپالمايسىلەر. تونۇغىلى بولمايدىغان ياكى كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان بىر شەكىلگە ئۆزگىرىۋالمايسىلەر». ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىنسان بۇ كۈندە: «قاچىدىغان جاي قەيەردە؟» دەيدۇ. ياق، (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قاچىدىغان پاناھگاھ يوقتۇر. بۇ كۈندە قارارگاھ رەببىڭنىڭ تەرىپىدۇر﴾. (سۈرە قىيامەت 10 - ئايەتتىن 12 - ئايەتكىچە) بۇ يەردىكى ﴿نَكِيرٌ﴾ ئىنكار مەنىسىدە كەلگەن دەپ ئالغاندا، ئايەتنىڭ مەنىسى تەرجىمىدە كەلگەندەك بولىدۇ: «سىلەر (گۇناھىڭلارنى) ئىنكار قىلالمايسىلەر»، بىرىنچىدىن: بارلىق ئەمەللەر خاتىرىلەپ قويۇلغان بولىدۇ، ئىككىنچىدىن: ئىنساننىڭ ئۆز ئەزالىرىمۇ گۇۋاھلىق بېرىدۇ. بۇ ئايەتتىن ئېلىنىدىغان يەنە بىر ئۇقۇم شۇكى، سىلەر گۇناھىڭلار سەۋەبىدىن بېرىلگەن ئازابنى ئىنكار قىلالمايسىلەر، چۈنكى ئۇ يەردە گۇناھنى ئېتىراپ قىلماقتىن باشقا چارە يوقتۇر.

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا إِنْ أَلْبَغُ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَحَرِّحْنَا بِهَا وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمْتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر ئۇلار (ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتسا، بىز سېنى ئۇلارغا كۆزەتچى قىلىپ ئەۋەتمىدۇق، سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەتلا دىننى يەتكۈزۈشتۈر. ئەگەر بىز ئىنسانغا دەرگاھىمىزدىن بىر رەھمەتنى تېتىتساق ②، ئۇ (كۆرەڭلەپ) خۇش بولۇپ كېتىدۇ ③، قىلغان گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن، ئۇلارغا بىرەر كۈلپەت كەلسە ④، (بۇنداق چاغدا) ئىنسان تولىمۇ تۈزكۈرلۈك قىلىدۇ ⑤ [48]. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئۇ نېمىنى خالىسا شۇنى يارىتىدۇ ⑥، خالىغان ئادەمگە قىز پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ، خالىغان ئادەمگە ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ [49]. ياكى ئۇلارغا ئوغۇل، قىزنى ئارىلاش بېرىدۇ ⑦، خالىغان ئادەمنى تۇغماس (پەرزەنت كۆرمەيدىغان) قىلىدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىگە قادىردۇر [50].

① ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە باشقا سۈرلەردە مۇنداق دېگەن: ﴿ئى پەيغەمبەر!﴾ ئۇلارنى ھىدايەت قىلىش سېنىڭ مەجبۇرىيىتىڭ ئەمەس، لېكىن ئاللاھ خالىغان بەندىسىنى ھىدايەت قىلىدۇ. (سۈرە بەقەرە 272 - ئايەت) ﴿سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەتلا دىننى يەتكۈزۈشتۈر. بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز پەقەت ھېساب ئېلىشتۇر.﴾ (سۈرە رەئد 40 - ئايەت) ﴿سەن (ئۇلارغا) ۋەز - نەسەھەت قىلغىن، سەن پەقەت (ئۇلارغا) ۋەز - نەسەھەت قىلغۇچىسىن. سەن ئۇلارغا مۇسەللەت (يەنى ئۇلارنى ئىمانغا مەجبۇرلىغۇچى) ئەمەسەن.﴾ (سۈرە غاشىيە 21 - ، 22 - ئايەتلەر) بۇ ئايەتلەرنىڭ ھەممىسىدە دېمەكچى بولغان مەقسەت سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت ئاللاھنىڭ ئەمرىنى كىشىلەرگە يەتكۈزۈپ قويۇشتىن ئىبارەت، ئۇلار قوبۇل قىلسۇن ياكى قىلمىسۇن، سەن ئۇنىڭغا جاۋابكار ئەمەس. چۈنكى، ھىدايەت بېرىش سېنىڭ ئىختىيارىڭدا ئەمەس، بۇ پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى ئىشتۇر.

② يەنى ئۇنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىش، تىننى ساغلام قىلىش، پەرزەنتىنى كۆپەيتىپ بېرىش ۋە ھوقۇق - مەنەپ قاتارلىق نېمەتلىرىمىزنى ئاتا قىلساق.

③ يەنى تەكەببۇرلۇق قىلىپ، كۆرەڭلەپ كېتىدۇ. بولمىسا ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە خۇشال بولۇپ كېتىش ياكى ئۇنى ئىزھار قىلىش يامان بولىدىغان ئىش ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئەمما، نېمەتلىرىنى كىشىلەرگە سۆزلەپ بېرىشمۇ پەخىرلىنىش، رىياكارلىق، تەكەببۇرلۇق يۈزىسىدىن بولماي، شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن بولسا، يامان بولمايدۇ.

④ نامراتلىق، يوقسۇزلۇق، كېسەللىك، بالىسى بولماسلىقتەك مەھرۇملۇق يەتسە.

⑤ يەنى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا ئىلگىرىكى نېمەتلەرنىمۇ ۋە نېمەت بەرگۈچىنىمۇ ئۇنتىۋىدۇ. بۇ كۆپ ساندىكى ئىنسانلارنىڭ ئەھۋالى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىمانى ئاجىز كىشىلەرمۇ كىرىدۇ. ئەمما ئاللاھ تائالانىڭ سالىھ بەندىلىرى ۋە ئىمانى كامىل بەندىلىرىنىڭ ئەھۋالى ئۇنداق بولمايدۇ. ئۇلار كۈلپەتلەرگە سەۋر قىلىدۇ، نېمەتلەرگە شۈكۈر قىلىدۇ. خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندەك: «ئەگەر مۇئمىنلەر ياخشىلىق يەتسە، ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىلىق بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا زىيان - زەخمەت يەتسە، ئۇ ئۇنىڭغا سەۋر قىلىدۇ، بۇمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىلىق بولىدۇ، بۇ پەقەت مۇئمىن ئۈچۈنلا شۇنداق بولىدۇ.» (سەھىھ مۇسلىم 2999 - ھەدىس)

⑥ يەنى پۈتۈن كائىنات پەقەت ئاللاھ تائالانىڭ ئىرادىسى ۋە باشقۇرۇشى بىلەن ماڭىدۇ، ئۇ خالىغان ئىش بولىدۇ، ئۇ خالىمىغان ئىش بولمايدۇ. ھېچكىمنىڭ بۇنىڭغا ئارىلىشىش سالاھىيىتى ۋە ھوقۇقى يوقتۇر.

⑦ ئاللاھ تائالا خالىغان ئادەمگە ئوغۇل - قىز ھەر ئىككىسىنى بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئورۇندا ئادەملەردىن تۆت تۈرلۈكىنى بايان قىلدى: 1 - پەقەت قىز پەرزەنت بېرىلىدىغان ئادەم. 2 - پەقەت ئوغۇل پەرزەنت بېرىلىدىغان ئادەم. 3 - ئوغۇل - قىز ئارىلاش بېرىلىدىغان ئادەم. 4 - قىزىمۇ، ئوغۇلمۇ بېرىلمەيدىغان ئادەم. ئاللاھ تائالانىڭ ئادەملەرنى مۇشۇنداق پەرقلىق قىلغانلىقى ئۇنىڭ يۈكسەك قۇدرىتىنىڭ بەلگىلىرىدۇر. ئاللاھ تائالانىڭ تەقسىماتتىكى بۇ ئىرادىسىنى ھېچكىم ئۆزگەرتىشكە قادىر ئەمەس. بۇ ئەۋلاد تەقسىم قىلىش ئېتىبارى بىلەن بولغان تۆت تۈرلۈك ئادەملەردۇر.

ئاتىلىق ۋە ئانىسىز يارىتىلىش ئېتىبارى بىلەنمۇ ئىنسانلار تۆت قىسىمغا بۆلۈنىدۇ: 1 - ئادەم ئەلەيھىسسالام ئانىسىز ۋە ئانىسىز پەقەت تۇپراقتىن يارىتىلدى. 2 - ھەۋۋا ئانىمىز ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن يەنى بىر ئەركەكتىن ئانىسىز يارىتىلدى. 3 - ئىيسا ئەلەيھىسسالام پەقەت ئانىدىن ئانىسىز يارىتىلدى. 4 - ئىيسا ئەلەيھىسسالامدىن باشقا بارلىق ئىنسانلار ئەر بىلەن ئايالنىڭ قوشۇلۇشىدىن يارىتىلدى. بۇ ئىنسانلارنىڭ ئاتىلىرىمۇ، ھەم ئانىلىرىمۇ باردۇر. ئىنسانلارنى شۇنداق تۈرلەر بويىچە ياراتقان زات ھەممىدىن ئۇلۇغدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

* وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِي حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ ۝۱۱ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝۱۲ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ۝۱۳

ئاللاھنىڭ بىرەر ئىنسانغا گەپ قىلىشى پەقەت ئىلھام ئارقىلىق ياكى پەردە ئارقىسىدىن ۋەياكى بىرەر پەرىشتىنى ئەۋەتىپ ئۆز ئىرادىسى بىلەن (ئۇنىڭغا) خالىغىنىنى ۋەھىي قىلىش ئارقىلىقلا بولغان. ①. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىدىن ئۈستۈندۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [51]. (ئى پەيغەمبەر!) شۇنىڭدەك (يەنى سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلغىنىمىزدەك) ساڭمۇ ئەمىرىمىز بىلەن قۇرئاننى ۋەھىي قىلدۇق ②، (سەن بۇ ۋەھىيدىن ئىلگىرى) كىتابنىڭ ۋە ئىماننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى (يەنى ئەھكاملىرىنى) بىلمەيتتىڭ ③، لېكىن بىز ئۇ (قۇرئان)نى بەندىلىرىمىزدىن خالىغان كىشىلەرنى ئۇنىڭ بىلەن ھىدايەت قىلىشىمىز ئۈچۈن بىر نۇر قىلدۇق ④. شەك - شۈبھىسىزكى، سەن ئەلۋەتتە توغرا يولغا - ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز ئىلكىدە بولغان ئاللاھنىڭ يولىغا باشلايسەن ⑤. (ئى ئىنسانلار!) بىلىڭلاركى، ھەممە ئىش ئاللاھقا قايتىدۇ ⑥ [52-53].

① بۇ ئايەتتە ئاللاھ تەرەپتىن كېلىدىغان ۋەھىي ئۈچ خىل شەكىلدە كېلىدىغانلىقى بايان قىلىندى. بىرىنچىسى: بىر نەرسىنى كۆڭلىگە سېلىش، ئىلھام قىلىش ئارقىلىق ياكى چۈشىدە ئايان قىلىش ئارقىلىق بولىدۇ، ئۇنىڭدا ۋەھىينىڭ ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەنلىكى ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئىككىنچىسى: پەردە ئارقىسىدىن سۆز قىلىش ئارقىلىق. مەسىلەن: ئاللاھ تائالانىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تۇر تېغىدا سۆز قىلغىنىغا ئوخشاش. ئۈچىنچىسى: پەرىشتىلەر ئارقىلىق ۋەھىي چۈشۈرۈش. مەسىلەن: جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئېلىپ چۈشۈپ، پەيغەمبەرلەرگە ئاڭلاتقاندەك.

② ﴿رُوحًا﴾ دېگەندە قۇرئان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىز سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلىپ كەلگەندەك، ساڭمۇ قۇرئاننى ۋەھىي قىلدۇق. قۇرئاننىڭ «روھ» دەپ ئاتىلىشتىكى سەۋەب شۇكى، خۇددى روھ جىسىمغا ھاياتلىق بېغىشلىغاندەك، قۇرئان كەرىم دىللارغا ھاياتلىق بېغىشلايدۇ.

③ بۇ يەردىكى «كىتاب» دېگەندىنمۇ قۇرئان كەرىم مەقسەت قىلىندۇ. يەنى ساڭا پەيغەمبەرلىك ۋەھىيسى كېلىشتىن ئىلگىرى قۇرئان ھەققىدە ھېچ ئىلىمگە ئىگە ئەمەس ئىدىڭ، شۇنداقلا ئىماننىمۇ شەرىئەت تەلەپ قىلغاندەك تەپسىلىي بىلمەيتتىڭ.

④ يەنى بىز قۇرئاننى نۇر قىلدۇق، بۇ نۇر ئارقىلىق بەندىلىرىمىزدىن خالىغان كىشىگە ھىدايەت ئاتا قىلىمىز. دېمەك، قۇرئاندىن ھىدايەت شۇنداق كىشىلەرگە نېسىپ بولىدۇكى، ئۇلاردا ئىمانغا ئىنتىلىش، تەلەپ قىلىش بولىدۇ. ئۇلار ھىدايەتنى قىزغىنلىق بىلەن ئىزدەيدۇ. كىمكى قۇرئاننى ھىدايەت تېپىش مەقسىتىدە ئوقۇسا، ئاڭلىسا ۋە تەپەككۈر قىلسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ياردەم قىلىپ، ھىدايەت يولىغا مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھىدايەت يولىدا ماڭىدۇ. ئەمما ھەقىقىي كۆرمەسلىك ئۈچۈن كۆزلىرىنى ئېتىۋالغانلار، قۇرئاننىڭ دەۋىتىگە قۇلاق سالمىغانلار، ئۇنى چۈشۈنۈش ئۈچۈن ئەقلىنى ئىشلەتمىگەنلەرگە ھىدايەت قانداقمۇ نېسىپ بولسۇن؟ شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، بۇ (قۇرئان) ئىمان ئېيتقانلار ئۈچۈن ھىدايەتتۇر ۋە (دىللاردىكى شەك - شۈبھىگە) شىپادۇر. ئىمان ئېيتمايدىغانلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرىدا (قۇرئاننى ئاڭلاشقا قارىتا) بىر ئېغىرلىق بار (يەنى قۇرئاننىڭ دەۋىتىگە قۇلاق سالمىغانلارنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنىڭ قۇلاقلىرى ئېغىردۇر)، (ئۇلار ھىدايەت نۇرىنى كۆرمىگەنلىكتىن) ئۇ (قۇرئان) ئۇلارغا نىسبەتەن بىر قاراڭغۇلۇقتۇر (يەنى ئۇلار ھىدايەت نۇرىنى كۆرمەيدۇ). ئەنە

شۇلار يىراقتىن چاقىرىلىۋاتقان (ئەمما نېمىگە چاقىرىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالمايۋاتقان) ئادەمگە ئوخشاشتۇر» ﴿. (سۈرە ھامم سەجدە 44 - ئايەت)

- ⑤ بۇ توغرا يول ئىسلامدۇر. بۇ يەردە ئاللاھ تائالا توغرا يولنى ئۆزىگە مەنسۇپ قىلدى. بۇنىڭدىن بۇ يولنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە بۈيۈكلۈكى ئايان بولىدۇ. شۇنىڭدەك بۇ يولنىڭ بىردىنبىر نىجاتلىق يولى ئىكەنلىكىمۇ مەلۇم بولىدۇ.
- ⑥ يەنى قىيامەت كۈنى بارلىق ئىشلار ئۈستىدە ئاللاھ ئۆزى ھۆكۈم چىقىرىدۇ. بۇ ئايەتتە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بار بولۇپ، مۇكاپات بار يەردە جازانىڭمۇ بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

(43) سورة الزخروف مكية 89 آية

(43) سۈرە زۇخرۇف مەككىدە چۈشكەن 89 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن

حَمِّ ۞ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۞ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۞ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيَّ حَكِيمٌ ۞

ھا، مېم [1]. (بۇ) روشەن كىتاب بىلەن قەسەمكى، سىلەرنى (ئۇنىڭ مەنىسىنى) چۈشەنسۇن دەپ، ھەقىقەتەن بىز ئۇنى ئەرەبچە قۇرئان قىلدۇق ① [2-3]. شەكسىزكى، ئۇ بىزنىڭ دەرگاھىمىزدىكى لەۋھۇلمەھپۇزدا (ئورۇن ئالغان) يۇقىرى مەرتىۋىلىك ۋە ھېكمەتلىك كىتابتۇر ② [4].

① بىرىنچىدىن: ئەرەب تىلى دۇنيادىكى ئەڭ پاساھەتلىك تىلدۇر. ئىككىنچىدىن: قۇرئان بىلەن تۇنجى بولۇپ خىتاب قىلىنغانلارمۇ ئەرەبلەر ئىدى. ئۇلار قۇرئاننى چۈشەنمەكچى بولسا ئاسان چۈشەنسۇن دەپ، ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمنى ئۇلارنىڭ تىلىدا نازىل قىلدى.

② ﴿أُمِّ الْكِتَابِ﴾ دېگەندىن لەۋھۇلمەھپۇز كۆزدە تۇتۇلىدۇ. زېمىن ئەھلى قۇرئاننىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە شەرىپىنى نەزەردە تۇتۇپ، ھۆكمنى ئىجرا قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرسۇن ۋە ئۇنىڭ دۇنياغا چۈشۈرۈلىشىدىكى مەقسەت بولغان ھىدايەتتىن نېسىۋىسىنى ئالسۇن دەپ، بۇ ئايەتتە ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى لەۋھۇلمەھپۇزدا ئەڭ ئۇلۇغ ۋە شەرەپلىك كىتاب ئىكەنلىكى بايان قىلىندى.

أَفَنضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ ﴿٥﴾ وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا

سەلەرنىڭ (گۇمراھلىقتا) ھەددىدىن ئاشقان قەۋم بولغانلىقىڭلار سەۋەبلىك سەلەرگە ۋەز - نەسھەت قىلىشنى تەرك قىلامدۇق؟ ﴿5﴾ ئىلگىرىكى ئۈمەتلەرگە نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن ئىدۇق ﴿6﴾. ئۇلارغا قانداقلا بىر پەيغەمبەر كەلسۇن، ئۇلار ئۇنى (قەۋمىڭ سېنى مەسخىرە قىلغاندەك) مەسخىرە قىلدى ﴿7﴾. بىز كۈچ - قۇۋۋەتتە بۇلار (يەنى مەككە كاپىرلىرى) دىن ئۈستۈن بولغانلارنىمۇ ھالاك قىلىۋەتتۇق ﴿2﴾، ئىلگىرىكىلەرنىڭ مەساللىرى (يەنى قىسسلىرى قۇرئاندا) بايان قىلىنىپ ئۆتتى ﴿3﴾ ﴿8﴾. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر سەن ئۇلاردىن: «ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم ياراتقان؟» دەپ سورىساڭ، ئۇلار: «ئەلۋەتتە ئۇلارنى غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى (ئاللاھ) ياراتقان» ﴿4﴾ دەيدۇ ﴿9﴾. ئاللاھ سەلەر ئۈچۈن زېمىننى قارارگاھ (سېلىنچا) قىلغان ﴿5﴾.

① بۇ ئايەتنىڭ بىر قانچە مەنىسى بار. مەسىلەن: 1 - سەلەر گۇناھلارغا چۆمۈپ كەتكەن ۋە گۇناھتا چىڭ تۇرۇۋالدىغان قەۋم بولغانلىقىڭلار سەۋەبلىك، بىزنى سەلەرگە ۋەز - نەسھەت قىلىشنى تەرك قىلىدۇ دەپ ئويلايمسۇن؟ 2 - سەلەرنىڭ كاپىرلىقتا ھەددىدىن ئاشقانلىقىڭلارغا قارىتا، بىزنى ھېچنەرسە دېمەيدۇ ۋە ئەيۈ قىلىۋېتىدۇ، دەپ ئويلايمسۇن؟ 3 - بىز سەلەرنى ھېچنەرسىگە بۇيرۇماستىن ۋە ھېچنەرسىدىن چەكلىمەستىن ھالاك قىلىۋېتەمدۇق؟ 4 - سەلەرنىڭ قۇرئانغا ئىمان كەلتۈرگۈچىلەردىن بولمىغانلىقىڭلار سەۋەبلىك بىز قۇرئان نازىل قىلىشنى توختىتىپ قويايمدۇق؟ بىرىنچى مەنىنى ئىمام تەبەرى، ئاخىرقى مەنىنى ئىمام ئىبنى كەسىر ئەۋزەل دەپ قارىغان ۋە مۇنداق دېگەن: ئاللاھ تائالا ناھايىتى كۆيۈمچان ۋە مەرھەمەتلىك زات بولغانلىقتىن، گەرچە ئىنسانلار قۇرئاننى ئىنكار قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈشتە ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن بولسىمۇ، تەقدىرىگە ھىدايەت تېپىش پۈتۈلگەن ئادەمنىڭ قۇرئان بىلەن ھىدايەت تېپىشى ئۈچۈن، بەختسىز بولۇش پۈتۈلۈپ كەتكەن ئادەمنىڭ ئۈستىدىن دەلىل - پاكىت تۇرغۇزۇش ئۈچۈن، ئىنسانلارنى ياخشىلىققا ۋە ھېكمەتلىك ۋەز - نەسھەت بولغان قۇرئانغا دەۋەت قىلىشنى توختىتىپ قويمىغان.

② يەنى ئۇلار مەككە ئەھلىدىنمۇ زىيادە كۈچلۈك ئىدى. يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ئۇلار زېمىننى كېزىپ ئۆزلىرىدىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۆزەتمىدىمۇ؟ بۇلارغا قارىغاندا ئۇلار سان جەھەتتە كۆپ، كۈچ - قۇۋۋەت جەھەتتە ئارتۇق ۋە يەر يۈزىدە قالدۇرغان ئىزلىرى (يەنى بىناكارلىق) جەھەتتە بۇلاردىن ئۈستۈن ئىدى. ئۇلارنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەرسىلىرى ئۆزلىرىگە ئەسقاتمىدى﴾. (سۈرە غافىر 82 - ئايەت)

③ يەنى قۇرئان كەرىمدە ئۇ قەۋملەرنىڭ ئەھۋالى ياكى قىلمىشلىرى كۆپ قېتىم بايان قىلىندى. بۇ ئايەتتە مەككە ئەھلى ئۈچۈن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بار بولۇپ، ئۇلارغا دېيىلىۋاتىدۇكى، ئىلگىرىكى قەۋملەر پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ھالاك قىلىنغان ئىدى. ئەگەر بۇلارمۇ پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىشتا چىڭ تۇرۇۋالسا، ئىلگىرىكىلەرگە ئوخشاش بولارمۇ ھالاك قىلىنىدۇ.

④ لېكىن مۇشۇنداق ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپمۇ، ئاللاھ ياراتقان نۇرغۇن مەخلۇقاتنى بۇ جاھىللار ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالدى. بۇ ئايەتتە ئۇلار سادىر قىلغان گۇناھنىڭ نەقەدەر ئېغىر ۋە قاپاھەتلىك جىنايەت ئىكەنلىكى يەنە ئۇلارنىڭ ئەقىلسىزلىكى ۋە نادانلىقىمۇ بايان قىلىندى.

⑤ يەنى مۇستەھكەم ۋە مۇقىم تۇرىدىغان سېلىنچا، تۇرار جاي ۋە قارارگاھ قىلدى. سەلەر ئۇنىڭ ئۈستىدە مېڭىپ يۈرىسىلەر، ئىش - ھەرىكەت قىلىسىلەر، ئارام ئېلىپ ئۇخلايسىلەر. ئاللاھ تائالا زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن،

ئۈستىگە تاغلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ مۇقىم تۇرىدىغان قىلدى.

وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَلِكَ نُخْرِجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِيَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾

(كۆزلىگەن يېرىڭلارغا) بېرىۋېلىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەرگە يەر يۈزىدە (نۇرغۇن) يوللارنى قىلىپ بەرگەن زاتتۇر ﴿10﴾. ئاللاھ ئاسماندىن (سىلەرگە زىيان يەتكۈزمەي، پايدا يەتكۈزىدىغان) ئۆلچەمدە يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگەن زاتتۇر ﴿2﴾. ئۇنىڭ بىلەن بىز (گىياھ ئۈنمەس قاقاس) ئۆلۈك زېمىننى تىرىلدۈردۈق، (ئۆلۈك زېمىندىن ئۆسۈملۈك چىقىرىلغاندەك) سىلەرمۇ (قەبرەڭلەردىن) مۇشۇنداق چىقىرىلىسىلەر ﴿11﴾. ئاللاھ پۈتكۈل نەرسىلەرنى جۈپ ياراتقان ﴿4﴾، سىلەرنىڭ ئۈستىگە چىقىشىڭلار ئۈچۈن كېمىلەرنى ۋە مىنىشىڭلار ئۈچۈن ئۇلاغلارنى يارىتىپ بەرگەن زاتتۇر. بۇ سىلەرنىڭ ئۇنىڭ ئۈستىگە ﴿5﴾ چىققاندا (يەنى مىنگەندە) رەببىڭلارنىڭ نېمىتىنى ئەسلەپ: «بىزگە بۇنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەن زات پاكىتۇر، بىز ئۇنىڭغا (چىقىشقا ۋە مىنىشكە) قانداق ئەمەس ئىدۇق ﴿6﴾ [12-13]

① يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ بىر يۇرتتىن يەنە بىر يۇرتقا، بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە سەپەر قىلىشىڭلار ئۈچۈن، نۇرغۇن يوللارنى قىلىپ بەردى. سىلەر شۇ يوللار ئارقىلىق سودا - تىجارەت، ئالاقە، زىيارەت قاتارلىق ئىشلارنى بېجىرىش ئۈچۈن، خالىغان جايلارغا بېرىپ كېلىسىلەر.

② سىلەرنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجىڭلارغا يەتكىدەك مىقداردا يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى. چۈنكى، ئەگەر يامغۇر ئېھتىياجىدىن كەم بولۇپ قالسا، سىلەرگە پايدىلىق بولمايدۇ، ئەگەر بەك زىيادە بولۇپ كەتسە، كەلكۈنگە ئايلىنىپ سىلەرنى ئېقىتىپ كېتىش ۋە ھالاكەتكە دۇچار قىلىش خەۋپى تۇغۇلىدۇ.

③ يەنى يامغۇر ياغقاندا ئۆلۈك زېمىن تىرىلىپ ياشارغان ۋە ئۆسۈملۈكلەر ئۈنۈپ چىققاندا، قىيامەت كۈنى سىلەرمۇ تىرىلدۈرۈلۈپ قەبرىلەردىن چىقىرىلىسىلەر.

④ يەنى ھەر نەرسىنى، ئۆسۈملۈكلەرنى، زىرائەتلەرنى، مېۋىلەرنى، گۈل - چېچەكلەرنى ۋە ھايۋانلارنى ئۆز جۈپتى بىلەن ئەركەك - چىشى قىلىپ ياراتتى. بەزى مۇپەسسەلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ يەردىكى جۈپلۈقتىن بىر-بىرىگە زىت نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: يورۇقلۇق بىلەن قاراڭغۇلۇق، كېسەللىك بىلەن ساغلاملىق، ئادالەت بىلەن زۇلۇم، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، ئىمان بىلەن كۇفىرى، مۇلايىملىق بىلەن قوپاللىق قاتارلىقلار. بەزى مۇپەسسەلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ يەردىكى ﴿أَزْوَاجٍ﴾ جۈپ مەنىسىدە ئەمەس تۈر مەنىسىدە كەلگەن. يەنى «ئاللاھ مەخلۇقاتنىڭ پۈتۈن تۈرلىرىنى ياراتتى» دېگەن بولىدۇ.

⑤ ﴿لِيَسْتَوُوا﴾ سىلەر ئۇنىڭ ئۈستىگە چىققاندا، مىنگەندە ياكى ئۈستىدە خاتىرجەم ئولتۇرغاندا. ﴿عَلَى ظُهُورِهِ﴾ «ئۇنىڭ ئۈستىگە» دىكى ئېنىقلىغۇچى ئالماش تۈرنى كۆرسىتىپ كەلگەنلىك ئىتىبارى بىلەن بىرلىك شەكىلدە كەلگەن.

⑥ يەنى ئەگەر ئاللاھ تائالا بۇ ھايۋانلارنى بىزگە بويسۇندۇرۇپ، قول ئاستىمىزدا قىلىپ بەرمىگەن بولسا، بىز ئۇلارنى بويسۇندۇرۇشقا، ئۈستىگە مىنىشكە، يۈك ئارتىشقا ۋە باشقا مەقسەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىشكە قانداق بولالمايتتۇق. ﴿مُقْرِنِينَ﴾ "مۇقْرِنِينَ" قانداق بولغۇچىلار دېگەن مەنىدە، يەنى قانداق بولالمايتتۇق.

وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٦﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِن عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوْ مَن يَنْشَأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾

بىز ئەلۋەتتە رەببىمىزنىڭ دەرگاھىغا قايتقۇچىلارمىز» دېيىشىڭلار ئۈچۈندۇر ① [14]. مۇشرىكلار (پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ قىزلىرىدۇر، دەپ) ئاللاھنىڭ بەندىلىرىدىن بىر قىسمىنى ئاللاھنىڭ بىر بۆلىكى قىلىۋالدى ②. (بۇنداق) ئىنسان ھەقىقەتەن ئاللاھقا ئوپىچۇق كۇفرلىق قىلغۇچىدۇر [15]. (ئى نادانلار!) ئاللاھ مەخلۇقاتتىن ئۆزى ئۈچۈن قىزلارنى (بالا) تۇتۇپ، ئوغۇللارنى سىلەرگە خاس قىلدىمۇ؟ ③ [16] ئەگەر ئۇلارنىڭ بىرىگە ئۆزلىرى رەھمان ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىۋالغان قىز بالا بىلەن بېشارەت بېرىلسە (يەنى خوتۇننىڭ قىز تۇغقانلىقى خەۋەر قىلىنسا)، قاينۇغا چۆمۈپ يۈزى قارىداپ كېتىدۇ [17]. (ئۇلار) زىبۇزىننەت ئىچىدە چوڭ بولىدىغان، مۇنازىرىدە مەقسىتىنى ئوچۇق بايان قىلالمايدىغان (قىزلارنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىۋالسا بولامدۇ؟) ④ [18].

① بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر ۋاقىت ئۇلارغا مىنگەندە ئۈچ قېتىم «ئاللاھۇ ئەكبەر» دەيتتى ۋە ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرْنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِبِينَ. وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ﴾ «بىزگە بۇنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەن زات پاك تۇر، بىز ئۇنىڭغا (چىقىشقا ۋە مىنىشكە) قادر ئەمەس ئىدۇق، بىز ئەلۋەتتە رەببىمىزنىڭ دەرگاھىغا قايتقۇچىلارمىز» دېگەن ئايەتنى ئوقۇيتتى. ئاندىن كېيىن باشقا سەپەر دۇئالىرىنى ئوقۇيتتى. (سۈنەنى تىرمىزى 3446 - ھەدىس) بۇ دۇئالار سەھىھ ھەدىسلەردىن ئېلىنغان دۇئا كىتابلىرىدا جەملەنگەندۇر.

② ﴿عِبَادِهِ﴾ دېگەندىن پەرىشتىلەر، ﴿جُزْءٍ﴾ دېگەندىن قىزلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى پەرىشتىلەرنى مۇشرىكلار ئاللاھنىڭ قىزلىرى دەپ ئېتىقاد قىلىپ، ئۇلارغا چوقۇناتتى. شۇ تەرىقىدە ئۇلار مەخلۇقنى ئاللاھقا شېرىك قىلىپ، ئاللاھنىڭ بىر بۆلىكى يەنى بىر قىسمى دەپ قارايتتى. ۋەھالەنكى، ئاللاھ تائالا بۇنداق نەرسىلەردىن پاك تۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى «بىر بۆلىكى» دېگەندىن مۇشرىكلار چارۋا - ماللىرىدىن نەزىر قىلىش ئۈچۈن ئايرىغان بىر قىسىم ماللىرى كۆزدە تۇتۇلغان، دەپ ئالىدۇ. مۇشرىكلار چارۋا - ماللىرىنىڭ بىر قىسمىنى ئاللاھنىڭ نامىغا ئاتاپ، يەنە بىر قىسمىنى بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتاپ ئايرىيتتى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەنئام 136 - ئايەتتە بايان قىلىندى.

③ بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ جاھىللىقى ۋە ئەقىلسىزلىكى بايان قىلىنىۋاتىدۇ، ئۇلار ئۆزلىرى قىزلارنى ياقىتۇرمايدىغان تۇرۇپ، ئۇلارنى ئاللاھقا مەنسۇپ قىلدى. ۋەھالەنكى، ئاللاھ بالا تۇتىدىغان بولسا، ئۆزى قىزلارنى بالا تۇتۇپ، ئوغۇللارنى سىلەرگە ئاتا قىلارمىدى؟

④ ﴿يُنشَأُ﴾ "ئۇشۇ" دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، تەربىيلىنىش، ئۆسۈش، چوڭ بولۇش مەنىسىدە. بۇ يەردە ئاياللارنىڭ ئىككى ئالاھىدىلىكى بايان قىلىندى: 1 - ئايال كىشى كىچىكىدىن باشلاپلا زىبۇزىننەت ئىچىدە چوڭ بولىدۇ. يەنى، يېتىلگەندىن باشلاپلا گۈزەللىككە، ھۆسن - جامالغا تەلپۈنىدۇ. دېمەك ئايال كىشى ئۆزىنىڭ شەخسىي ئىشلىرىنى بېجىرىشتىن ۋە باشقۇرۇشتىن ئاجىز كېلىدۇ. 2 - ئەگەر باشقىلار بىلەن مۇنازىرىلىشىپ قالسا، (تەبىئىتىدىكى بىر خىل خىجالت سەۋەبىدىن) قىلىدىغان سۆز تاپالماي تەمتىرەپ قالىدۇ، قارشى تەرەپنىڭ پاكىتلىرىغا ئوچۇق رەددىيە بېرەلمەي قالىدۇ. مانا بۇ ئايال كىشىنىڭ خاراكتېرىدىكى ئىككى تەبىئىي ئاجىزلىق بولۇپ، بۇ نۇقتىدا ئەرلەر ئاياللاردىن بىر دەرىجە ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئايەتنىڭ سىياقىدىنمۇ ئەرلەرنىڭ بۇ ئالاھىدىكى نامايان بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ يەردىكى ماۋزۇ ھەم مۇشۇ تېمىدا يەنى ئەر بىلەن ئايالنىڭ ئارىسىدىكى تەبىئىي پەرق

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنثًا أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سَتَكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيَسْأَلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَّا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَمُزِعَهُمْ بِهِ إِنْ كَانُوا مُحْسِنِينَ ﴿٢١﴾

ئۇلار رەھمان ئاللاھنىڭ بەندىلىرى بولغان پەرىشتىلەرنى قىز دەۋالدى. ئەجىبا ئۇلار پەرىشتىلەرنىڭ يارىتىلىشىغا ھازىر بولغانمۇ؟ (يەنى ئۇلار پەرىشتىلەرنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى قەيەردىن بىلىدۇ؟) ئۇلارنىڭ دېگەنلىرى (ئۇلارنىڭ نامە - ئەمالىغا) يېزىپ قويۇلىدۇ ھەمدە ئۇلار (قىيامەت كۈنى) سوراققا تارتىلىدۇ ﴿19﴾. ئۇلار: «رەھمان ئاللاھ خالىسا ئىدى، بىز ئۇلارغا (يەنى پەرىشتىلەرگە) چوقۇنمايتتۇق» ﴿20﴾ دېدى. بۇ توغرىلۇق ئۇلارنىڭ ھېچبىر مەلۇماتى (يەنى ئاساسى) يوق، ئۇلار پەقەت جۆپلۈيدۇ (يەنى ئاللاھ نامىدىن يالغان ئېيتىدۇ) ﴿20﴾. ياكى بىز ئۇلارغا ئۇنىڭدىن ئىلگىرى (قانداقتۇر) بىرەر كىتاب بەرگەن بولۇپ، ئۇلار شۇ كىتابقا مەھكەم ئېسىلىۋاتامدۇ؟ ﴿21﴾

ھەققىدە بولۇۋاتىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار قىزلارغا قارىغاندا ئوغۇللارنى ئارتۇق كۆرەتتى. دېمەك، ئەھۋالى مۇشۇنداق قىزلارنى ھەممىدىن قۇدرەتلىك ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىۋالسا بولامدۇ؟

① يەنى ئۇلار قىيامەت كۈنى بۇ يامان قىلمىشىدىن سوراققا تارتىلىدۇ ۋە جازالىنىدۇ. چۈنكى، ئۇلاردا پەرىشتىلەرنى ئاللاھنىڭ قىزلىرى دەيدىغان دەلىل - پاكىت يوقتۇر.

② يەنى ئۇلار ئۆزلىرىچە قىلمىشلىرىنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولغان دەيدۇ، بۇ ئۇلارنىڭ چوڭ دەلىلىدۇر. چۈنكى، قارىماققا بۇ دەلىل توغرىدەك كۆرۈنىدۇ. ئەلۋەتتە، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بولماستىن ھېچ ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ، ھەم چىقالمايدۇ. لېكىن، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن رىزاسىنىڭ ئايرىم - ئايرىم نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ. شەكسىزكى، ھەر قانداق ئىش ئاللاھنىڭ خاھىشى بىلەن بولىدۇ. لېكىن، ئاللاھ پەقەت ئۆزى بۇيرۇغان ئىشلارنىلا رازى بولىدۇ، ئىنساننىڭ (ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن) قىلغان ھەر قانداق ئىشىدىن ئەمەس.

ئىنسان ئوغۇرلۇق، پاهىشە، زۇلۇم قاتارلىق چوڭ گۇناھلارنى قىلىدۇ. ئەگەر ئاللاھ خالىسا، ھېچكىمگە بۇ گۇناھلارنى قىلالايدىغان كۈچ - قۇۋۋەت بەرمىگەن بولاتتى. گۇناھ قىلماقچى بولغان ئىنساننىڭ قولىنى دەرھال تۇتۇۋالغان بولاتتى. پۇتىنى ماڭماس، كۆزىنى كۆرمەس قىلىپ قويپاتتى. لېكىن، بۇنداق قىلىش ئىنساننى مەجبۇرلىغانلىق بولۇپ قالاتتى. ئاللاھ تائالا ئىنسانغا سىناش ئۈچۈن ئىرادە ئەركىنلىكى ۋە تاللاش ئىختىيارىنى بەرگەن. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ھەر ئىككى خىل ئىشنى - ئۆزى رازى بولىدىغان ئىشنى ۋە رازى بولمايدىغان ئىشنى ئېنىق بايان قىلىپ بەردى. ئىنسان بۇ ئىككى خىل ئىشتىن قايسىبىرىنى قىلسا، ئاللاھ تائالا ئۇنى قىلىشتىن توسمايدۇ. ئەمما، ئەگەر ئۇ ئىنسان قىلغان ئىش گۇناھ بولسا، بېرىلگەن ئەركىنلىكىنى توغرا قوللانمىغانلىقى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە ئاللاھ ئۇنىڭدىن نارازى بولىدۇ، شۇنداقسىمۇ، ئاللاھ تائالا دۇنيادا ئۇنىڭدىن بۇ ئەركىنلىكىنى تارتىۋالمايدۇ. ئەمما، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ جازاسىنى چوقۇم بېرىدۇ.

③ يەنى بىز ئۇلارغا قۇرئاندىن ئىلگىرى قانداقتۇر بىرەر كىتاب بەرگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاللاھنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلىشقا رۇخسەت بېرىلگەنمۇ؟ ئۇلار شۇنىڭغا مەھكەم ئېسىلىۋاتامدۇ؟ ياق، ئىش ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. بەلكى، ئۇلاردا ئاتا - بوۋىلىرىغا قارىغۇلارچە ئەگىشىشتىن باشقا تايانغۇدەك ھېچقانداق دەلىل يوق.

بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ كَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا
 آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ * قُلْ أُولُو جِحْتِكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ
 كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا الَّذِي
 فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾

ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار: «بىز ھەقىقەتەن ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ بىر خىل دىنغا ئېتىقاد قىلغانلىقىنى بىلىمىز، بىز ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ توغرا يولنى تاپقۇچىلارمىز» دەيدۇ [22]. شۇنىڭدەك (ئى پەيغەمبەر!) سەندىن ئىلگىرى قانداقلا بىر شەھەرگە بىرەر ئاگاھلاندىرغۇچى (پەيغەمبەر) ئەۋەتسەكلا، ئۇ شەھەرنىڭ دۆلەتمەن ئادەملىرى: «بىز ھەقىقەتەن ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ بىر خىل دىنغا ئېتىقاد قىلىپ كەلگەنلىكىنى بىلىمىز، شەكسىزكى، بىزمۇ ئۇلارنىڭ ئىزىنى بېسىپ ماڭغۇچىلارمىز» دېيىشەتتى [23]. (ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز قەۋمىگە) «ئاتا - بوۋاڭلار ئېتىقاد قىلىپ كەلگەن دىنغا قارىغاندا ئەڭ توغرا بىر دىننى ئېلىپ كەلگەن تۇرسام (سىلەر يەنە ئاتا بوۋاڭلارنىڭ دىنىدا چىڭ تۇرۇۋالامسىلەر؟)» دېگەندە، ئۇلار: «بىز سىلەرگە ئەۋەتىلگەن دىننى ئىنكار قىلغۇچىلارمىز» دېيىشتى ① [24]. بىز ئۇلارنى جازالىدۇق، (ھەق دىننى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئاقۇبتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىغىن [25]. ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئاتىسىغا ۋە قەۋمىگە مۇنداق دېگەن ئىدى: «مەن سىلەر چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلەردىن ئۈزۈل - كېسىل يىراقمەن [26]. پەقەت مېنى ياراتقان زات بۇنىڭدىن مۇستەسنا (يەنى مەن ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىمەن). چۈنكى، ئۇ مېنى ھەقىقەتەن توغرا يولغا باشلايدۇ» ② [27]. ئىبراھىم ئۆزىدىن كېيىنكىلەرنى (يەنى شېرىك كەلتۈرگەنلەرنى شېرىكتىن ئىمانغا) قايتسۇن دەپ ③، ئەۋلادىمۇ ئەۋلاد داۋام قىلىدىغان ((ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق) دېگەن) تەۋھىد كەلىمىسىنى ئۇلاردا قالدۇرۇپ كەتتى ④ [28].

① يەنى ئاتا - بوۋىلارغا ئەگىشىشتە شۇ قەدەر مەھكەم تۇردىكى، پەيغەمبەرنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى ۋە دەلىللىرى ئۇلارنى بۇ يولدىن قايتۇرالمىدى. بۇ ئايەت قارىغۇلارچە ئەگىشىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىگە ئەڭ چوڭ دەلىلدۇر. (تەپسىلاتى ئۈچۈن ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇلقەدەر» تەپسىرىگە قارالسۇن)

② يەنى مېنى ياراتقان زات ماڭا ئۆز دىنىدا چۈشەنچە ئاتا قىلدى، ئۇ مېنى بۇ دىندا مۇستەھكەم قىلىدۇ، مەن پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىمەن.

③ بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿جَعَلَهَا﴾ دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسى ئاللاھ تائالانى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا بۇ كەلىمىنى ياكى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاشۇ ۋەسىيىتىنى ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئەۋلادىدا باقىي قالدۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىپ ياشىدى. دېمەك، ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرى ئىچىدە تەۋھىدچىلەرنى يارىتىپ تۇردى، سەۋەبى كىشىلەر ئۇلارنىڭ تەۋھىد دەۋىتى ۋە نەسىھەتلىرىگە ئەگىشىپ، ھەرۋاقىت شېرىكتىن يىراق تۇرۇشى ئۈچۈندۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَعَلَّهُمْ﴾ دىكى ئالماش مەككە ئەھلىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى مەككە ئەھلى شېرىك ئەقىدىگە ئەمەس، خالىس تەۋھىد ئاساسىغا قۇرۇلغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىغا قايتىشى ئۈچۈندۇر.

④ بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿جَعَلَهَا﴾ دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" «ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق» دېگەن كەلىمىنى ئەۋلادىغا ۋەسىيەت قىلىپ قالدۇرۇپ كەتتى. مەسىلەن: ئۇ مۇنداق ۋەسىيەت قىلغان ئىدى: ﴿ئىبراھىم ۋە يەئقۇب ئۆز ئوغۇللىرىغا ۋەسىيەت

بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْفَرِيقَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ أَهْمُ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ

(ئى پەيغەمبەر!) بەلكى مەن بۇلارنى (يەنى مەككە ئاھالىسىنى) ۋە بۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنى تاكى ئۇلارغا ھەق (قۇرئان) ۋە ھەقىقەتنى بايان قىلغۇچى پەيغەمبەر ① كەلگۈچە (ئۇزۇن ئۆمۈر ۋە نېمەتتىن) بەھرىمەن قىلدىم ② [29]. ئۇلارغا ھەق (يەنى قۇرئان) كەلگەندە، ئۇلار: «بۇ سېھىردۇر، بىز ئۇنى شەكسىز ئىنكار قىلغۇچىلارمىز» دېيىشتى ③ [30]. ئۇلار يەنە: «بۇ قۇرئان نېمەشقا ئىككى شەھەردىن (يەنى مەككە بىلەن تائىف ئادەملىرىدىن) بىر كاتتا ئادەمگە نازىل قىلىنمىدى؟» دېيىشتى ④ [31]. رەببىڭنىڭ رەھمىتىنى ئۇلار تەقسىم قىلامدىكەن؟ ⑤

قىلىپ: «ئى ئوغۇللىرىم! ئاللاھ سىلەرگە مۇشۇ دىننى (يەنى ئىسلام دىنىنى) تاللىدى، پەقەت مۇسۇلمان پىتىڭلارچە ئۆلۈڭلار (يەنى ئىمانىڭلاردا مەھكەم تۇرۇڭلار، ۋە ئىمان بىلەن كېتىڭلار)» دېدى ﴿. (سۈرە بەقەرە 132 - ئايەت)

① بۇ ئايەتتىن باشلاپ ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئاتا قىلغان نېمەتلىرىنى بايان قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا شۇنداق نېمەتلەرنى ئاتا قىلغاندىن كېيىنمۇ، ئۇلارنى ئازابلاشقا ئالدىراپ كەتمىدى. بەلكى، ئۇلارغا تولۇق مۆھلەت بەردى، بېرىلگەن مۆھلەت ئىچىدە ئۇلار تېخىمۇ بېخۇنلاشتى ۋە ئۆز خاھىشلىرىنىڭ قۇلغا ئايلاندى.

② بۇ يەردىكى «ھەق» تىن قۇرئان كەرىم ۋە «پەيغەمبەر» دىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿مُؤْمِنٌ﴾ پەيغەمبەرنىڭ سۈپىتى بولۇپ، روشەن بايان قىلغۇچى ياكى ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكى روشەن ۋە ئاشكارا، ئۇنىڭدا ھېچ شۈبھە يوق، دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

③ ئۇلار قۇرئان كەرىمنى سېھىر دەپ، ئىنكار قىلدى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىبارىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كەمسىتتى.

④ «ئىككى شەھەر» دېگەندە مەككە بىلەن تائىف كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «كاتتا ئادەم» دېگەندە، كۆپ ساندىكى مۇپەسسەرلەرنىڭ قارىشىچە، شۇ ۋاقىتتىكى مەككىنىڭ كاتتىسى ۋەلىد ئىبنى مۇغىرە ۋە تائىفىنىڭ كاتتىسى ئۇرۇە ئىبنى مەسئۇد سەقەفى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسەرلەر باشقا كىشىلەرنىڭ ناملىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما، مۇشۇلارنىڭ مەقسىتى ئىلگىرىدىن يۇقىرى مەنسەپ تۇتقان، پۇل - مېلى كۆپ، قەۋمى بايلىقىنى ئېتىراپ قىلىدىغان داڭلىق شەخس پەيغەمبەرلىككە تاللانغان بولسا بولاتتى دېمەكچى ئىدى. يەنى بۇ قۇرئان قول ئىلكىدە كۆپ مال - دۇنياسى بولمىغان، قەۋمى ئىچىدىمۇ يۇقىرى مەنسەپ تۇتمىغان مۇھەممەد (سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم) گە نازىل بولماي، مەككە بىلەن تائىف ئادەملىرىدىن كاتتا بىر ئادەمگە نازىل قىلىنسا بولاتتى، دېيىشتى.

⑤ بۇ يەردىكى ﴿رَحْمَتٌ﴾ نېمەت مەنىسىدە. ئۇنىڭدىن بۇ يەردە ھەممىدىن كاتتا نېمەت بولغان پەيغەمبەرلىك نېمىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ يەردىكى سوئال جۈملىمۇ ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى نېمەتلەرنى تەقسىم قىلىش ئۇلارنىڭ ئىشى ئەمەس، رەببىڭنىڭ نېمەتلىرىنى، خۇسۇسەن پەيغەمبەرلىك نېمىتىنى ئۇلار ئۆز خاھىشى بويىچە تەقسىم قىلالمايدۇ. بۇ پەقەت ئاللاھ تائالاغا خاس ھوقۇقتۇر. چۈنكى، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچى ۋە ھەر شەخسنىڭ ئەھۋالىدىن تولۇق خەۋەردار زاتتۇر. ئاللاھ ئۆزى ئىنسانلار ئىچىدىن پەيغەمبەرلىك تاجىنى كىمىنىڭ بېشىغا كەيدۈرۈشنى، ۋەھىينى قانداق ئادەمگە نازىل قىلىشنى ئوبدان بىلىدۇ.

نَحْنُ قَسَمًا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُلْحَابًا وَرَحِمْتَ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِيُؤْتِيَهُمْ سُقْفًا مِّنْ فَضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٤﴾ وَلِيُؤْتِيَهُمْ آبُوبًا وَسُرَرًا عَلَيْهَا يَتَّكُونَ ﴿٣٥﴾ وَزُخْرَفًا وَإِنْ كُلُّ ذَلِكِ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

ئۇلارنىڭ دۇنيا ھاياتىدىكى رىزىقىنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىز تەقسىم قىلدۇق، ئۇلارنىڭ بەزىسى بەزىسىنى (ھەق بېرىپ) ئىشقا سالىسۇن دەپ، ئۇلارنىڭ بەزىسىنىڭ دەرىجىسىنى بەزىسىنىڭكىدىن ئۈستۈن قىلدۇق^①، رەببىڭنىڭ رەھىمىتى ئۇلارنىڭ توپلىغان نەرسىلىرىدىن (يەنى پۇل - ماللىرىدىن) كۆپ ياخشىدۇر^② [32]. ئىنسانلار (كاپىرلارنىڭ باياشات تۇرمۇشىنى كۆرۈپ كۇفرغا قىزىقىپ ئۇلارغا قوشۇلۇپ) ھەممىسى (كاپىرلىقتا) بىر ئۈممەت بولۇپ قالمايدىغان بولسا ئىدى^③، رەھمان ئاللاھنى ئىنكار قىلغان كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىنىڭ ئۆگزىلىرىنى ۋە ئۇنىڭغا چىقىدىغان شوتلىرىنى كۈمۈشتىن قىلىپ بېرەتتۇق [33]. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنىڭ ئىشىكلىرىنى ۋە يۆلىنىپ ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇقلىرىنى كۈمۈشتىن قىلىپ بېرەتتۇق [34]. ھەمدە (ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنى) ئالتۇندىن بېزەپ بېرەتتۇق. بۇلارنىڭ ھەممىسى پەقەت دۇنيا ھاياتىدا پايدىلىنىدىغان نەرسىلەردۇر^④.

① يەنى بىز ئىنسانلارنى پۇل - مال، رىزىق، ئەقىل، چۈشەنچە ۋە ئىقتىدار جەھەتتە بىر بىرىدىن پەرقلىق قىلىپ ياراتتۇق. پۇل - مېلى كۆپ كىشىلەر پۇلى ئاز كىشىلەرنى، يۇقىرى مەنەپىتىكى كىشىلەر تۆۋەن مەنەپىتىكى كىشىلەرنى، ئاڭلىق ۋە يۈكسەك ئىقتىدارلىق كىشىلەر تۆۋەن ئىقتىدارلىق كىشىلەرنى باشقۇرۇپ ئىشقا سالىسۇن دەپ، شۇنداق قىلدۇق. ئاللاھ ئۆزىنىڭ يۈكسەك ھېكمىتى بىلەن كائىنات نىزامىنى پۇختا بىر شەكىلدە باشقۇرۇۋاتىدۇ. ئەگەر ئاللاھ ھەممە ئادەمنى بايلىق، مەنەپ، ئىلىم ۋە باشقا ئىقتىدارلاردا باراۋەر قىلىپ قويغان بولسا، ھېچكىم باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىلىپ بېرىشكە رازى بولمىغان بولاتتى. شۇنىڭدەك تۆۋەن سانلىدىغان ئىشلارنىمۇ ھېچكىم قىلمايتتى. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى پەرقلىق يارىتىپ، بىر - بىرىگە موھتاج قىلدى. شۇڭا بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمگە بەلكى كۆپ ئادەملەرگە موھتاج بولىدۇ. ئىنساننىڭ ئېھتىياج ۋە زۆرۈرىيەتلىرى ناھايىتى كۆپ، بىر ئادەم ھەر قانچە كۆپ پۇل - مالغا ئىگە بولسىمۇ، باشقا ئادەملەرنىڭ ياردىمىگە ۋە مۇلازىمىتىگە ئېرىشمەستىن، ھەممە ئېھتىياجلىرىدىن ئۆزى يالغۇز چىقالمايدۇ.

② بۇ يەردىكى رەھمەتتىن ئاللاھ تائالا ئاخىرەتتە ئۆزىنىڭ سالىھ بەندىلىرىگە تەييارلىغان نېمەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ يەنى دۇنيادىكى مال - مۈلۈك ۋە باياشات تۇرمۇشقا قىزىقىپ، دۇنياپەرەس بولۇپ قالمايدىغان ۋە ئاللاھنىڭ رىزالىقى، ئاخىرەتنىڭ ساۋابىغا قىزىقمايدىغان بولۇپ قالماستىن ئىدى.

④ يەنى ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنىڭ بىر قىسىم يەرلىرىنى كۈمۈشتىن، يەنە بىر قىسىم يەرلىرىنى ئالتۇندىن قىلىپ بېرەتتۇق. چۈنكى، مېتاللارنىڭ تۈرى ھەر خىل بولسا، ياسالغان نەرسە تېخىمۇ گۈزەل بولىدۇ. دېمەك دۇنيادىكى مال - مۈلۈك بىزنىڭ نەزىرىمىزدە ھېچنەرسىگە ئەرزىمەيدىغان قىممەتسىزدۇر. ئەگەر مەزكۇر خەتەر بولمىغان بولسا ئىدى، ئاللاھ تائالا بارلىق ئىنكار قىلغۇچىلارغا ناھايىتى كۆپ بايلىق ئاتا قىلغان بولاتتى. لېكىن، بۇ ئەھۋالدا خەتەر شۇ بولاتتىكى، ھەممە كىشى پەقەت دۇنيانىلا كۆزلەيدىغان بولۇپ كېتەتتى.

مال - دۇنيانىڭ ئەرزىمەس نەرسە ئىكەنلىكى بۇ ھەدىستە ئوچۇق بايان قىلىنىدۇ: «ئەگەر دۇنيا ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە پاشىنىڭ قانتىچىلىك قىممىتى بار نەرسە بولسا ئىدى، ئاللاھ تائالا كاپىرغا ئۇنىڭدىن بىر يۇتۇم سۇمۇ بەرمىگەن بولاتتى». (سۈنەنى تىرمىزى 2320 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 4110 - ھەدىس، سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى 686 - ھەدىس)

وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ عِثْرًا غَيْرَ فَإِنَّمَا يَرْجِعُ إِلَىٰ مَا يَمْلِكُ مِنَ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ يَجْعَلُكَ فِي سُلْبِهِ مَقْرَنًا ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَلَيْتُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذ ظَلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾

رەببىڭنىڭ دەرگاھىدىكى ئاخىرەت (يەنى جەننەت ۋە ئۇنىڭدىكى نازۇنپەتلەر) تەقۋادارلارغا خاستۇر ① [35]. كىمكى رەھمان ئاللاھنىڭ زىكرى (بولغان قۇرئان)دىن يۈز ئۆرۈيدىكەن ②، بىز ئۇنىڭغا شەيتاننى مۇسەللەت قىلىپ قويىمىز - دە، شەيتان ئۇنىڭغا ھەمىشە ھەمراھ بولىدۇ (يەنى ئۇنى ۋەسۋەسە قىلىدۇ) ③ [36]. شەك - شۈبھىسىزكى، شەيتانلار ئۇلارنى (يەنى ئازغۇن كاپىرلارنى) توغرا يولدىن توسىدۇ، ئۇلار بولسا ئۆزلىرىنى توغرا يولدا دەپ ئويلايدۇ ④ [37]. ئۇ (ئادەم ھەمراھى بىلەن قىيامەت كۈنى) دەرگاھىمىزغا كەلگەن چاغدا (ھەمراھىغا): «كاشكى سەن بىلەن مېنىڭ ئارامدا شەرق بىلەن غەربنىڭ ئارىسىدەك ئارىلىق بولسىچۇ! سەن نېمىدېگەن يامان ھەمراھ! (چۈنكى سەن مېنىڭ بەختسىزلىكىمگە سەۋەبچى بولدۇڭ!)» دەيدۇ ⑤ [38]. (ئۇلارغا) «سىلەر (دۇنيادىكى چاغدا ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ ئۆزۈڭلارغا) زۇلۇم قىلغانلىقىڭلار ئۈچۈن، بۈگۈن سىلەرنىڭ ئازابى ئورتاق بولغانلىقىڭلار سىلەرگە پايدا بەرمەيدۇ» دېيىلىدۇ [39].

① ئاخىرەت ۋە جەننەتنىڭ تۈگمەس نېمەتلىرى شېرىك ۋە گۇناھتىن ساقلىنىپ، ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ ياشىغانلار ئۈچۈندۇر.

② ﴿يَعْمَلْ عِثْرًا﴾ "عِثْرًا، يَعْمَلْ" نىڭ مەنىسى كۆز كېسەللىكى - نامازشام قارىغۇسى بولۇپ قېلىش ياكى كېسەل سەۋەبىدىن كۆز كۆرمەس بولۇپ قېلىش دېگەن مەنىدە. يەنى كىمكى ئاللاھنىڭ زىكرى بولغان قۇرئاندىن كورلۇق قىلىدىكەن يەنى ئۇنى كۆرمەسكە سېلىپ، ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن.

③ شەيتان ئاللاھنىڭ زىكرىدىن غەپلەتتە قالغانلارغا ئايرىلماس دوست ۋە ھەمراھ بولۇپ قالىدۇ، ئۇنى ھەمىشە ياخشىلىقتىن توسۇپ تۇرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى: ئىنسان ئۆزى شۇ شەيتانغا دوست بولۇپ قالىدۇ، ئۇنىڭدىن ھېچ ئايرىلمايدۇ، ھەتتا بارلىق ئىشلاردا ئۇنىڭغا ئەگىشىدۇ، ئۇنىڭ ھەممە ۋەسۋەسىلىرىگە بويسۇنىدۇ.

④ يەنى شەيتان ئۇنىڭ بىلەن ھەقىقەتنىڭ ئارىسىدا توسالغۇ بولىدۇ. ئۇنى ھەق يولدىن توسىدۇ ۋە ئۇنىڭغا سەن ھەقىقەتنىڭ ئۈستىدە دەپ قىلمىشلىرىنى چىرايلىق كۆرسىتىدۇ. ئاخىرى ئۇ ئۆزىنى ھەقىقەتنىڭ ئۈستىدە دەپ ئويلايدىغان بولۇپ قالىدۇ. ياكى كاپىر ئادەم شەيتانلارنى ياخشىلار دەپ قاراپ، ئۇلارغا ئىتائەت قىلىپ ياشايدۇ. (فەتھۇلقەدر)

⑤ ﴿مَشْرِقَيْنِ﴾ مەشرىقنىڭ ئىككىلىك شەكلى بولۇپ، مەشرىق ۋە مەغربىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿فَبِئْسَ الْقَرِينُ﴾ دېگەندە "أَنْتَ أَهْلُهَا الشَّيْطَانُ" دېگەن ئىبارە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان يەنى ئى شەيتان! سەن نېمە دېگەن يامان ھەمراھ! بۇ گەپنى كاپىر قىيامەت كۈنى دەيدۇ. ئەمما، ئۇ كۈندە خاتالىقنى ئېتىراپ قىلغاننىڭ نېمە پايدىسى!؟

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْأَعْمَى وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٣﴾ فَمَا نَذَرْنَا لَكَ مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٤٤﴾ أَوْ نُرِيكَ الَّذِينَ وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِم مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٥﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٧﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن گاسلارغا ئاڭلىتالامسەن؟ يا كورلارغا يول كۆرسىتەلمەسەن؟ (يەنى گۇمراھلىقتا قالغان كىشىلەر گاسلارغا، كورلارغا ئوخشايدۇ) ئوپتوچۇق گۇمراھلىقتا قالغان كىشىلەرنى ھىدايەت قىلالامسەن؟ ① [40] (ئۇلارنى جازالاشتىن ئىلگىرى) بىز سېنى (دەرگاھىمىزغا) ئېلىپ كەتسەك، ②، (سېنىڭ ۋاپاتىڭدىن كېيىن) ئۇلاردىن چوقۇم ئىنتىقام ئالىمىز (يەنى جازالايىمىز) ③ [41]. ياكى بىز ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرغان ئازابنى (سەن ھايات چاغدا كەلتۈرۈپ) ساڭا كۆرسىتىمىز. ④ بىز ئۇلارنى ئازابلانغان ئەلۋەتتە قانداق قىلىمىز؟ ⑤ [42]. (ئى پەيغەمبەر!) ساڭا ۋەھىي قىلىنغان (قۇرئان)غا چىڭ ئېسىلغىن، ⑥ سەن ئەلۋەتتە توغرا يولىدىن ⑦ [43]. شەكسىزكى، بۇ (قۇرئان) ساڭا ۋە قەۋمىڭگە ئەلۋەتتە (كاتتا) نەسىھەتتۇر، ⑧ سىلەر كەلگۈسىدە (ئۇنىڭغا قارىتا مەسئۇلىيەتلىرىڭلاردىن) سورىلىسىلەر [44].

① يەنى قىسمىتىگە ئەبەدىي شاقاۋەت پۈتۈلگەنلەر ۋەز - نەسىھەتنى ئاڭلىمايدىغان گاس ۋە كورلارغا ئوخشايدۇ، ئۇلار سېنىڭ دەۋىتىڭ بىلەن توغرا يولغا كىرمەيدۇ. بۇ يەردىكى سوئال ئىنكار قىلىش ئۈچۈن كەلگەن. خۇددى گاس ئاڭلىيالمايدىغاندەك، كور كۆرەلمىگەندەك، ئوچۇق گۇمراھلىقتا پاتقان كىشىلەر ھەق تەرەپكە قايتمايدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىمان ئېيتقىلى ئۇنىمىغان مۇشۇ خىلدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ھەققىدە ئارتۇقچە قايغۇرۇپ يۈرمىسۇن دەپ، بۇ يەردە ئۇنىڭغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ.

② يەنى ئۇلارغا ئازاب كېلىشتىن ئىلگىرى ساڭا ئۆلۈم كەلسە ياكى مەككىدىن چىقىرىلساڭ.

③ يەنى ئىرادىمىز بويىچە ئۇلارنى دۇنيادا جازالمىقچى بولساق، ئۇلاردىن دۇنيادىلا ئىنتىقام ئالىمىز، ئەگەر ئۇلارنى دۇنيادا جازالمىغان تەقدىردە، ئۇلار ئاخىرەتتىكى ئازابتىن ھەرگىزمۇ قۇتۇلالمايدۇ.

④ يەنى ساڭا ئۆلۈم كېلىشتىن بۇرۇن ياكى سەن مەككىدە تۇرغان ۋاقىتتا ئۇلارغا ئازاب ئەۋەتمىز.

⑤ يەنى بىز خالىغان ۋاقىتتا ئۇلارغا ئازاب چۈشۈرەلەيمىز، چۈنكى بىز شۇنداق قىلىشقا قادىرمىز. ئەمەلىيەتتە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاياتىدا - بەدرى غازىتىدا كاپىرلار ئېغىر مەغلۇبىيەت ۋە ئىبىرەت بولغۇدەك خارلىققا دۇچار بولدى.

⑥ يەنى قۇرئان كەرىمگە مەھكەم ئېسىلغىن، گەرچە ئۇنى باشقىلار ئىنكار قىلىسىمۇ.

⑦ بۇ «مەھكەم ئېسىلغىن» دېگەن بۇيرۇقنىڭ سەۋەبى بولۇپ، چۈنكى سەن ھەق يولىدىن، دېمەكتۇر.

⑧ يەنى بۇ قۇرئان ساڭا ۋە قەۋمىڭگە شەرەپ ۋە ئىززەت ئېلىپ كېلىشكە سەۋەبچى بولىدۇ. چۈنكى قۇرئان ئۇلارنىڭ تىلىدا نازىل بولدى، ئۇلار قۇرئاننى ھەممىدىن ئوبدان چۈشىنىدۇ. ئۇلار قۇرئان ئارقىلىق پۈتۈن دۇنيادىن ئارتۇق ۋە ئەۋزەل بولالايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قۇرئاننى ھەممىدىن ياخشىراق قوبۇل قىلىشى ۋە ئۇنىڭ تەلىماتىغا

ھەممىدىن كۆپرەك ئەمەل قىلىشى كېرەك. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتتىكى ﴿ذِكْرٌ﴾ دېگەن سۆزنى نەسىھەت مەنىسىدە دەپ ئېلىپ، مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: بۇ يەردىكى ﴿قۇرئان ساڭا ۋە سېنىڭ قەۋمىڭگە...﴾ دەپ خاسلاشتۇرۇش قۇرئان باشقىلارغا نەسىھەت ئەمەس دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ، ئەلۋەتتە. ئەرەبلەر قۇرئان بىلەن خىتاب قىلىنغان تۇنجى قەۋم بولغانلىقى ئۈچۈن شۇلار تىلغا ئېلىنغان. بولمىسا، قۇرئان كەرىم پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن ۋەز - نەسىھەتتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قۇرئان پەقەت تامام ئەھلى جاھان ئۈچۈن ۋەز - نەسىھەتتۇر﴾. (سۈرە قەلەم 52 - ئايەت) يەنە بىر ئايەتتىكى ﴿ئى پەيغەمبەر! ئاۋۋال﴾ يېقىن تۇغقانلىرىڭنى ئاگاھلاندۇرغىن﴾. (سۈرە شۇئەرا 214 - ئايەت)

وَسَأَلَ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا

(ئى پەيغەمبەر!) بىز سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلىرىمىز (نىڭ ئەگەشكۈچىلىرى)دىن ① سوراپ باققىنىكى، بىز رەھمان ئاللاھتىن باشقا ئىبادەت قىلىنىدىغان ئىلاھلارنى بەلگىلەپتىمىزمۇ؟ (پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىچىدە ئاللاھتىن غەيرىگە ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلغىنى بارمۇ؟) ② [45] شەكسىزكى، بىز مۇسائى پىرئەۋنگە ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرىگە (ئۇنىڭ راست پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان شانلىق) مۆجىزىلىرىمىز بىلەن ئەۋەتتۇق، مۇسا (پىرئەۋنگە): «مەن ھەقىقەتەن ئالەملەرنىڭ رەببىنىڭ (سېنى ۋە قەۋمىڭنى بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن) ئەلچىسىمەن» دېدى ③ [46]. مۇسا ئۇلارغا بىزنىڭ مۆجىزىلىرىمىزنى ئېلىپ كېلىۋىدى، ئۇلار شۇ ھامان بۇ مۆجىزىلەرنى (مەسخىرە قىلىپ) كۆلدى ④ [47]. بىز ئۇلارغا بىر - بىرىدىن كاتتا مۆجىزىلەرنى كۆرسەتتۇق ⑤.

دېگەننىڭ مەنىسىمۇ پەقەت يېقىن تۇغقانلىرىڭىزغا ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزگەن، دېگەنلىك بولمايدۇ، بەلكى، دەۋەتنى ئۆز ئائىلەڭدىن ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭدىن باشلىغىن دېگەنلىك بولىدۇ.

① بۇ سوئال پەيغەمبەرلەردىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مېراجا چىقىدىغان چاغدا بەيتۈلمەقدىستە ياكى ئاسماندا ئۇلار بىلەن ئۇچراشقاندا سورالغان. يەنە بىر مەنىسى، بۇ يەردە " أَتَّبَاعُ " ئەگەشكۈچىلىرى دېگەن سۆز جۈملىدىن قالدۇرۇلغان دەپ ئالساق، ئۇلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بولغان ئەھلى كىتاب (يەھۇدىي ۋە ناسارالار)دىن سورىغىن، چۈنكى بۇلار ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋەتلىرىدىن خەۋەردار، ئۇلارغا نازىل قىلىنغان كىتابلار بۇلارنىڭ قوللىرىدا مەۋجۇت، دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ.

② بۇ سوئالنىڭ جاۋابى ئەلۋەتتە مەنىي بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ھېچبىر پەيغەمبەرگە ئۇنداق بەلگىلىگەن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئەكسىچە، ھەربىر پەيغەمبەر پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىشقا بۇيرۇلغان.

③ مەككە كاپىرلىرى مۇنداق دېگەن ئىدى: ئەگەر ئاللاھ تائالا بىرەر ئادەمنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتمەكچى بولسا، مەككە ۋە تائىق ئادەملىرىدىن كاتتا پۇلدار بىر ئادەمنى تاللىغان بولاتتى. خۇددى پىرئەۋنمۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قارىتا ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ: مەن مۇسادىن ئەۋزەل، ئۇ مەندىن تۆۋەن تۇرىدۇ، ئۇ تېخى ئوچۇق سۆزلىيەلمەيدۇ، دېگىنىدەك. ئۇنىڭ بايانى تۆۋەندە كېلىدۇ. قارىغاندا مۇشۇ ئوخشاشلىق سەۋەبىدىن بۇ يەردە مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن پىرئەۋن قىسسىسى تەكرار بايان قىلىنغاندەك تۇرىدۇ. يەنە بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇكى، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئېغىر مۇشكۈلۈكلەرگە يولۇققان، شۇنداقتىمۇ سەۋرچانلىق بىلەن بوشاشماي دەۋەت قىلغان، سەنمۇ مەككە كاپىرلىرىنىڭ ئەزىيەتلىرىگە سەۋر قىلغىن، چىدامچان بولغىن، بوششىپ قالمىغىن. مۇسا ئەلەيھىسسالام غەلبە قىلغاندەك، سەنمۇ چوقۇم غەلبە قىلسەن، مەككە ئەھلى پىرئەۋنگە ئوخشاش مەغلۇپ بولىدۇ.

④ مۇسا ئەلەيھىسسالام پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ تەۋەسىدىكى ئەگەشكۈچىلىرىنى بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلدى، ئۇلار ئۇنىڭدىن پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە دەلىل تەلەپ قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا كۆپ دەلىل ۋە مۆجىزىلەرنى ئاتا قىلدى. ئۇلار بۇ شانلىق مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ، ئۇنى يالغانغا چىقىرىپ مەسخىرە قىلىشتى، ئۇنى مازاق قىلىپ كۈلۈشتى ۋە بۇ مۆجىزە ئەمەس، سېھىردۇر، ئۇنداق سېھىرنى بىزمۇ قىلالايمىز، دېيىشتى.

⑤ بۇ يەردىكى مۆجىزىلەردىن سۇ ئاپىتى، چېكەتكە، پىت، پاقا ۋە قان قاتارلىق بالايىئاپەتلەر كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ،

بىرىنىڭ كەينىدىن يەنە بىرى ئۇلارغا كۆرسىتىلدى. بۇ ۋەقە سۈرە ئەئراق 133 - 135 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى. ھەربىر كەلگەن يېڭى مۆجىزە ئىلگىرىكىسىدىن چوڭ ۋە كاتتا ئىدى، ئۇنىڭدىن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بەرھەق پەيغەمبەرلىكى نامايان بولۇپ تۇراتتى.

وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي

ئۇلارنى (كۇفرىدىن) قايتسۇن دەپ (تۈرلۈك) ئازابلار بىلەن جازالادۇق ﴿٤٨﴾ [48]. (ئۇلار ئازابىنى كۆرگەندە) «ئى سېھىرگەر! ﴿٤٩﴾ سەن رەببىڭنىڭ ﴿٥٠﴾ (دۇئاڭنى ئىجابەت قىلمەن دېگەن) ۋەدىسى بويىچە ﴿٤٩﴾، ئۇنىڭغا بىز ئۈچۈن دۇئا قىلغىن، (ئۇ بىزدىن ئازابىنى كۆتۈرۈۋەتسە) بىز چوقۇم توغرا يولغا كىرىمىز» دېدى ﴿٤٩﴾ [49]. (مۇسا نىڭ دۇئاسى بىلەن) ئۇلاردىن ئازابىنى كۆتۈرۈۋېتىۋېتىدۇ، ئۇلار شۇ ھامان (ئەھدىسىدىن) يېنىۋالدى (يەنى كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالدى) ﴿٥٠﴾ [50]. پىرئەۋن ئۆز قەۋمىگە (پەخىرلەنگەن ھالدا) نىدا قىلىپ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! مىسىرنىڭ پادىشاھلىقى ﴿٥٠﴾ ۋە ئاستىمىدىن ئېقىپ تۇرغان بۇ دەريالار مېنىڭ ئەمەسمۇ؟ ﴿٥٠﴾»

- ① يۇقىرىقى مۆجىزىلەر ياكى ئازابلاردىن مەقسەت ئۇلارنى ھەقىقىي ئىنكار قىلىشتىن قايتۇرۇش ئىدى.
- ② ئېيتىشلارغا قارىغاندا ئۇلارنىڭ زامانىدا سېھىرگەرلىك يامان كۆرۈلمەيتتى. ئۇلار ئالىم - پازىل كىشىلەرنى ھۆرمەت يۈزىسىدىن سېھىرگەر دەپ چاقىراتتى. كۆرسىتىلگەن مۆجىزىلەر ھەققىدىمۇ ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامنى سېھىرگەرلىكتە كامالەتكە يەتكەن كىشى دەپ قارىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامنى «ئى سېھىرگەر!» دەپ چاقىرغان ئىدى.
- ③ «رەببىڭنىڭ» دېگەن سۆزنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇشەركلىك مەيدانىدا تۇرۇپ دېدى. چۈنكى، مۇشەركلارنىڭ ھەر خىل رەب ۋە ئىلاھلىرى بولاتتى. شۇڭا ئۇلار: «سەن رەببىڭگە دۇئا قىلىپ بۇ ئازابىنى كۆتۈرگۈزۈۋەتكىن» دېدى.
- ④ يەنى بىز ئىمان ئېيتساق ئازابىنى كۆتۈرۈۋېتىدىغان ۋەدىسى بويىچە.
- ⑤ ئۇلار: ئەگەر بۇ ئازاب كۆتۈرۈۋېتىلسە، بىز سېنى ئاللاھنىڭ ھەق پەيغەمبىرى دەپ ئىمان ئېيتىمىز ۋە سېنىڭ رەببىڭگىلا ئىبادەت قىلىمىز، دەپ ئەھدە قىلاتتى. لېكىن، ھەر قېتىم ئازاب كۆتۈرۈۋېتىلگەندە، قىلغان ۋەدىلىرىنى بۇزاتتى. بۇ نۇقتا تۆۋەندىكى ئايەتتە بايان قىلىنىدۇ. ئىلگىرى سۈرە ئەئراقنىمۇ بايان قىلىنغان ئىدى.
- ⑥ مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا بىر - بىرىدىن كاتتا مۆجىزىلەرنى ئارقا - ئارقىدىن كۆرسىتىۋەردى، پىرئەۋن بۇنىڭدىن قەۋمىنىڭ مۇسا ئەلەيھىسسالام تەرەپكە مايىل بولۇپ كېتىشىدىن قورقتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنىڭ مەغلۇبىيىتىنى يوشۇرۇش ۋە قەۋمىنى داۋاملىق ئالداپ تۇتۇش ئۈچۈن، يېڭى ھىيلە - مېكر ئىشلىتىشكە كىرىشتى. ئۇ ئۆزىنىڭ پادىشاھلىقىنى پەش قىلىپ، سەلتەنتىنىڭ سۈرى بىلەن قەۋمىنى قورقۇتۇش ئۈچۈن، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوبرازىنى تۆۋەن كۆرسىتىش مەقسىتىدە مۇشۇ سۆزلەرنى قىلدى.
- ⑦ بۇ يەردىكى «دەريالار» نىل دەرياسىنى ياكى ئۇنىڭدىن ئېقىپ چىقىپ، پىرئەۋننىڭ قەسىرى ئاستىدىن ئۆتىدىغان كېچىك ئېرىقلارنى كۆرسىتىدۇ.

أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَأِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَسِيقِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا آسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾ * وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾

(مېنىڭ بۇ بۈيۈكلۈكۈمنى) كۆرمەيۋاتامسىلەر؟ بەلكى ① مەن گېپىنى ئوچۇق گەپ قىلالمايدىغان بۇ ئەرزىمەس ئادەمدىن (يەنى مۇسادىن) ياخشىمەن» ② [51-52]. (ئەگەر ئۇ راست پەيغەمبەر بولىدىغان بولسا) نېمىشقا ئۇنىڭغا ئالتۇن بىلەزۈكلەر تاشلاپ بېرىلمىدى؟ ③ ياكى نېمىشقا ئۇنىڭ بىلەن بىللە (ئۇنىڭ راستلىقىغا گۇۋاھلىق بېرىش ئۈچۈن) پەرىشتىلەر ھەمراھ بولۇپ كەلمىدى؟ ④ [53] (پىرىئەۋن) قەۋمىنى (شۇنداق) ئالدىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پىرىئەۋنگە ئىتائەت قىلدى ⑤. چۈنكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققان قەۋم ئىدى [54]. ئۇلار بىزنى غەزەپلەندۈرگەندە، بىز ئۇلارنى قاتتىق جازالىدۇق، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (سۇدا) غەرق قىلدۇق [55]. ئۇلارنى بىز كېيىنكىلەر ئۈچۈن (كاپىرلارنىڭ ئازابىغا تېگىشلىك بولۇشىدا) نەمۇنە ۋە ئىبىرەت قىلدۇق ⑥ [56]. (ئى پەيغەمبەر!) مەريەمنىڭ ئوغلى (ئىيسا قۇرئاندا) مىسال كەلتۈرۈلگەندە، سېنىڭ قەۋمنىڭ شۇ ھامان (خۇشاللىقتىن) سۈرەن سېلىشىپ كەتتى [57].

- ① ﴿أَمْ﴾ بۇ يەردە بەلكى مەنىسىدە كەلگەن. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى سوئال ئۇلانمىسى بولۇپ كەلگەن دەپ ئالىدۇ.
- ② بۇ يەردە سۈرە تاھادا تىلغا ئېلىنغان مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلىدىكى كېكەچلىكىنى دېمەكچى.
- ③ شۇ دەۋردە مىسىر ۋە پارىس پادىشاھلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھدىلىكلىرىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن بىلەكلىرىگە ئالتۇن بىلەزۈكلەرنى تاقىۋالاتتى. شۇنىڭدەك قەبىلە باشلىقلىرىمۇ بىلەكلىرىگە ئالتۇن بىلەزۈك، بويۇنلىرىغا ئالتۇن زەنجىرلەرنى تاقىۋالاتتى، بۇ ئۇلارنىڭ بەگ - ئەمەلدار ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىسى ھېسابلىناتتى. شۇ سەۋەبتىن پىرىئەۋن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قارىتا، ئۇنىڭ ھېچقانداق ئاللاھىدە ئىمتىيازى يوق. ئەگەر ئىمتىيازى بولغان بولسا، قولىدا چوقۇم ئالتۇن بىلەزۈكلەر بولاتتى، دەپ ئۇنى كەمسىتمەكچى بولدى.
- ④ بۇنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىنى تەستىقلاش ئۈچۈن پەرىشتىلەر بىللە كەلمەپتۇ ياكى پادىشاھلاردەك شان - شەۋكىتىنى نامايان قىلىدىغان ئادەملىرىمۇ يوقكەن.
- ⑤ يەنى "إِسْتَحَفَّ قَوْمَهُمْ" پىرىئەۋن ئۆز قەۋمىنىڭ ئەقلىنى كۆزگە ئىلمىدى ياكى ئۇلارنىڭ كەم ئەقىل ئىكەنلىكىنى كۆردى. دېمەك، ئۇلارنى ئالدىۋەتتى، ئۇلارنى جاھالەت ۋە زالالەتتە چىڭ تۇرۇشقا قاتتىق تەرغىب قىلدى. نەتىجىدە قەۋمى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كەتتى.

⑥ ﴿أَسْفُونَا﴾ "أَيُّ اسْخَطُونَا أَوْ أَغْضَبُونَا" يەنى ئۇلار بىزنى غەزەپلەندۈرگەندە. خۇددى "حَدَمٌ" دېگەن "حَادِمٌ" نىڭ ۋە "حَرَسٌ" دېگەن "حَارِسٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولغاندەك ﴿سَلَفًا﴾ دېگەن "سَالِفٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئىلگىرى ئۆتكەنلەر دېگەن مەنىدە. يەنى ئۇلارنى ئىلگىرى ئۆتكەنلەردىن قىلىۋەتتۇق، يەنى ئۇلارنى كېيىنكىلەر ئۈچۈن نەمۇنە ۋە ئىبىرەت قىلدۇق. دېمەك، كېيىنكىلەر پىرىئەۋنگە ئوخشاش كۇفۇرلۇق ۋە زۇلۇم قىلمىسۇن، چوڭچىلىق قىلىپ زېمىندا پاسات تېرىمىسۇن ۋە پىرىئەۋن يولۇققان يامان ئاقىۋەتكە قېلىشتىن ساقلىنىسۇن دەپ ئىبىرەتلىك بىر نەمۇنە قالدۇردۇق.

وَقَالُوا ءَأَلْهَتَنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾
وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ ﴿٦٠﴾

ئۇلار: «بىزنىڭ ئىلاھلىرىمىز ياخشىمۇ ياكى ئىيسامۇ؟» دېدى. ئۇلار بۇ مىسالنى پەقەت جېدەل تېرىش ئۈچۈنلا كەلتۈردى، بەلكى ئۇلار (خۇسۇمەت قىلىدىغان) جېدەلخور قەۋمدۇر ① [58]. ئۇ (يەنى ئىيسا) (ناسارالار گۇمان قىلغاندەك ئىلاھ ياكى ئىلاھنىڭ ئوغلى ئەمەس) پەقەت بىز پەيغەمبەرلىك نېمىتىمىزگە ئېرىشتۈرگەن بىر بەندىدۇر، بىز ئۇنى ئىسرائىل ئەۋلادىغا (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان) بىر دەلىل قىلدۇق ② [59]. ئەگەر بىز خالىساق، ئەلۋەتتە زېمىندا سىلەرگە ئورۇنباسار بولىدىغان پەرىشتىلەرنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرەتتۇق ③ [60].

① شېرىك كەلتۈرگەنگە رەددىيە بېرىش ۋە يالغان مەبۇدلارنىڭ ئاقىۋىتىنى بايان قىلىش ئۈچۈن مەككە مۇشرىكلىرىگە دېيىلگەن: سىلەر ۋە سىلەر چوقۇنغان مەبۇدلىرىڭلارمۇ دوزاخقا كىرىدۇ، دېگەن جۈملىدىكى مەبۇدلاردىن مۇشرىكلار چوقۇنۇپ كەلگەن تاشتىن ياسالغان بۇتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمما، ھايات ۋاقتىدا كىشىلەرنى بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىپ ئۆتكەن، ۋاپات بولغاندىن كېيىن، كېيىنكىلەر ئۇلارنى ئىلاھلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ، چوقۇنغان سالىھ كىشىلەر مەزكۇر مەبۇدلار قاتارىغا كىرمەيدۇ. قۇرئان كەرىم ئۇ سالىھ كىشىلەرنىڭ دوزاختىن يىراق قىلىنىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز تەرەپتىن بېرىلگەن بەخت - سائادەتكە تېگىشلىك بولغانلار (يەنى تائەت - ئىبادەتكە تەۋپىق بېرىلىپ، توغرا يولدا ئىبادەت قىلغان سائادەتمەن بەندىلەر) دوزاختىن يىراق قىلىنىدۇ﴾. (سۈرە ئەنبىيا 101 - ئايەت) چۈنكى، بۇ ئىشتا ئۇلارنىڭ ھېچ گۇناھى يوق ئىدى. شۇ ۋەجىدىن قۇرئان كەرىم تۆۋەندىكى ئايەتتە بۇتلار ئۈچۈن ئاقىل بولمىغان نەرسىلەرگە قوللىنىدىغان "ما" نىسپىي ئالماشنى ئىشلەتتى. مەسىلەن: ﴿ئى مۇشرىكلار! ھەقىقەتەن سىلەر ئاللاھنى قويۇپ ئىبادەت قىلغان نەرسەڭلار بىلەن دوزاخقا يېقىلغۇ بولسىلەر، سىلەر دوزاخقا كىرىسىلەر﴾. (سۈرە ئەنبىيا 98 - ئايەت) دېمەك، دوزاخقا كىرىدىغانلارنىڭ قاتارىغا مۇشرىكلار ئۆزلىرىچە مەبۇد قىلىۋالغان پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلار كىرمەيدۇ. يەنى باشقا بۇتلار قاتارىدا شەخسلەرنىڭ شەكىللىرىگە ئوخشۇتۇلۇپ ياسالغان ھەيكەللەرنى ئاللاھ تائالا دوزاخقا تاشلىشى مۇمكىن، ئەمما ئۇ شەخسلەر بولسا دوزاختىن يىراق قىلىنىدۇ. مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك ئاغزىدىن مەسھ (ئىيسا) ئەلەيھىسسالامنى مەدھىيەلىگەن سۆزلەرنى ئاڭلاپ، بۇنى دەلىل قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا: خىرىستىئانلار مەبۇد قىلىۋالغان ئىيسانى ياخشى دەيدىكەنەن، بىزنىڭ مەبۇدلىرىمىزنى نېمە ئۈچۈن يامان دەيسەن؟ بىزنىڭ مەبۇدلىرىمىز ياخشى ئەمەسمۇ؟ ياكى بىزنىڭ مەبۇدلىرىمىز دوزاخقا كىرىدىغان بولسا، ئىيسا ئەلەيھىسسالام ۋە يەھۇدىيلار چوقۇنىدىغان ئۆزەير ئەلەيھىسسالاممۇ دوزاخقا كىرىدۇ، دەپ خۇسۇمەت قىلىشتى. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئۇلارنىڭ يۇقىرىدا كەلتۈرگەن مىسالدىن ئۆزلىرىچە خۇشال بولۇپ، سۈرەن سېلىپ كەتكەنلىكىنى پەقەت خۇسۇمەت قىلىش ئۈچۈن دەپ كۆرسەتتى. خۇسۇمەتتە جېدەللەشكۈچى ئۆزىدە ھېچقانداق بىر دەلىل يوقلىقىنى بىلىشمۇ، پەقەت ئۆز پىكرىنى يورغىلىتىپ، جېدەللىشىشتىن يانمايدۇ.

② ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسىز يارىتىلغانلىقى بىر مۆجىزە، دەلىل ۋە ئالامەت بولسا، ئۇنىڭغا بېرىلگەن ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈش قاتارلىقلار مۆجىزىلەر نۇقتىسىدىنمۇ ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان يەنە بىر دەلىلدۇر.

③ يەنى سىلەرنى يوق قىلىپ، ئورنۇڭلارغا زېمىندا پەرىشتىلەرنى يەرلەشتۈرەتتۇق، خۇددى سىلەر بىر - بىرىڭلارغا ئورۇنباسار بولغاندەك، پەرىشتىلەر بىر - بىرىگە ئورۇنباسار بولاتتى. دېمەك، پەرىشتىلەرنىڭ ئاسماندا تۇرغانلىقى ئۇلارنى ئىبادەت قىلىنىشقا لايىق دېگەن شەرەپكە ئىگە قىلمايدۇ. بىز ئىرادىمىز ۋە تەقدىرىمىز بويىچە پەرىشتىلەرنى ئاسماندا تۇرىدىغان، ئىنسانلارنى زېمىندا تۇرىدىغان قىلدۇق. ئەگەر بىز خالىساق، پەرىشتىلەرنى زېمىندىمۇ تۇرىدىغان قىلاتتۇق.

وَإِنَّهُ لَعَلَّمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٦﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَالْبَيِّنَاتِ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَإِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَأَخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ الْيَوْمِ ﴿٦٩﴾

شەكسىزكى، ئۇ (يەنى ئىيسانىڭ ئاسماندىن چۈشۈشى) ئەلۋەتتە قىيامەتنىڭ (يېقىنلاشقانلىقىنىڭ) ئالامىتىدۇر^①، ئۇنىڭغا (يەنى قىيامەتكە) ھەرگىز شەك كەلتۈرمەڭلار. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا دېگىنكى) «ماڭا ئەگىشىڭلار، بۇ (مېنىڭ دەۋەت قىلغىنىم) توغرا يولدۇر [61]. شەيتان سىلەرنى (توغرا يولدىن) توسۇپ قويىمىسۇن (يەنى شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىگە ئالدىنماڭلار)، شەيتان سىلەرگە ھەقىقەتەن ئويۇنچۇق دۈشمەندۇر» [62]. ئىيسا روشەن مۆجىزىلەر بىلەن كېلىپ دېدى: «مەن سىلەرگە ھېكمەتنى (پەيغەمبەرلىكنى) ئېلىپ كەلدىم. سىلەرگە ئىختىلاپ قىلىشىۋاتقان نەرسەڭلارنىڭ (يەنى دىنىي ئىشلارنىڭ) بەزىسىنى بايان قىلىپ بېرىش ئۈچۈن كەلدىم^②، ئاللاھتىن قورقۇڭلار، ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار [63]. شەكسىزكى، ئاللاھ مېنىڭ رەببىمدۇر ۋە سىلەرنىڭمۇ رەببىڭلاردۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىڭلار، بۇ توغرا يولدۇر» [64]. ئۇلار (يەنى ناسارالارنىڭ ئىچىدىكى پىرقىلەر (ئىيسا توغرىسىدا) ئىختىلاپ قىلىشتى^③، (قىيامەتتىن ئىبارەت) قاتتىق كۈننىڭ ئازابىدىن زالىملارنىڭ ھالىغا ۋاي! [65]

① ﴿إِنَّهُ﴾ دىكى ئۈچىنچى شەخس ئالماش ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. ﴿عَلَّمَ﴾ بۇ يەردە ئالامەت مەنىسىدە كەلگەن. كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەت قىيامەت يېقىنلاشقاندا ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاسماندىن چۈشىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەقتە سەھىھ ۋە مۇتەۋاتىر ھەدىسلەر كەلگەن. ئۇنىڭ چۈشۈشى قىيامەت يېقىنلاشقانلىقىنىڭ ئالامىتى بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى "عَلَّمَ" دەپ ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى "ع" ۋە "ل" نى زەۋەرلىك ئوقۇپ تەپسىر قىلىدۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ مەنىسى بەلگە ۋە ئالامەت بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ چۈشۈشىنى قىيامەتنىڭ ئالامىتى دەپ بەلگىلەش ئۇنىڭ مۆجىزە شەكىلدە تۇغۇلغانلىقىغا ئاساسەن بولغان يەنى ئاللاھنىڭ ئۇنى ئاتىسىز ياراتقانلىقىغا ئاساسەن بولغان. ئۇنىڭ شۇنداق تۇغۇلۇشىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ قىيامەت كۈنى بارلىق ئىنسانلارنى قايتا تىرىلدۈرىدىغانلىقىغا ئالامەتتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرگەن كىشى قىيامەتنىڭ بولۇشىدىن ھېچ شەكلىنمەيدۇ، ھەتتا شەكلىنىشكە ئورۇنمۇ قالمايدۇ.

② يەنى ﴿مەن ئىلگىرى كەلگەن تەۋراتنى تەستىق قىلغان ھالدا (كەلدىم)، سىلەرگە ھارام قىلىنغان بەزى نەرسىلەرنى ھالال قىلىش ئۈچۈن (كەلدىم). سىلەرگە رەببىڭلار تەرىپىدىن دەلىل ئېلىپ كەلدىم. ئاللاھتىن قورقۇڭلار ۋە (مېنىڭ ئەمرىمگە) ئىتائەت قىلىڭلار﴾. (سۈرە ئال ئىمران 50 - ئايەت)

③ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ يەردىكى ئىختىلاپ قىلىشقان پىرقىلەر يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى كۆرسىتىدۇ. يەھۇدىيلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى كەمسىتىپ، ئۇنى «ھارامدىن بولغان بالا» دېدى. ناسارالار بولسا ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئۇلۇغلاشتا چەكتىن ئېشىپ، ئۇنى مەبۇد قىلىۋالدى. باشقا مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ناسارالار ئىچىدىكى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە بىر - بىرى بىلەن قاتتىق ئىختىلاپ قىلىشقۇچى ھەر خىل پىرقىلەرنى كۆرسىتىدۇ. بۇ پىرقىلەرنىڭ بەزىسى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھنىڭ ئوغلى، ئىككىنچى ئاللاھ، ئۈچ ئاللاھنىڭ بىرى دەپ دەۋا قىلىدۇ. بەزىلىرى بولسا ئۇنى مۇسۇلمانلارغا ئوخشاش ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾ يِعْبَادِ لَا حَوفُ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٦٩﴾ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ

ئۇلار قىيامەتنىڭ ئۆزلىرى تۇيىمىغان ھالدا ئۇشتۇمتۇت كېلىشىنىلا كۈتىدۇ [66]. بۇ كۈندە دوستلار بىر - بىرىگە دۈشمەن بولىدۇ، پەقەت (ئاللاھ ئۈچۈن دوستلاشقان) تەقۋادارلارلا بۇنىڭ سىرتىدا (ئۇلار ئۇنداق ئەمەستۇر) ① [67]. (ئۇ تەقۋادارلارغا) «ئى بەندىلىرىم! بۈگۈن سىلەرگە قىلچە قورقۇنۇچ يوق، سىلەر غەم - ئەندىشە قىلمايسىلەر» (دېيىلىدۇ) ② [68]. ئۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتقان ۋە مۇسۇلمان بولغانلار ئىدى [69]. (ئۇلارغا) «سىلەر ۋە ئاياللىرىڭلار خۇشال - خۇرام ھالدا جەننەتكە كىرىڭلار» (دېيىلىدۇ) ③ [70]. ئۇلارغا (نازۇنپەتلىرى تىزىلغان) ئالتۇن لېگەنلەر ۋە (شەرىپەت تولدۇرۇلغان) ئالتۇن جاملار ئايلىنىدۇرۇپ تۇرۇلىدۇ ④.

① چۈنكى كاپىرلارنىڭ دوستلۇقى كۇفرىنى ئاساس قىلغان بولىدۇ. ئۇلار مۇشۇ كۇفرى سەۋەبلىك ئازابقا دۇچار بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار گۇناھنى بىر - بىرىگە ئارتىپ قويدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر - بىرىگە دۈشمەن بولىدۇ. ئەمما، تەقۋادارلار ۋە مۇئمىنلەرنىڭ دوستلۇقى دىن ۋە ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ دىن ۋە ئاللاھنىڭ رىزالىقى سەۋەبىدىن ئۇلار كۆپ ياخشىلىققا ۋە ساۋابقا نائىل بولىدۇ. ئۇلارنىڭ دوستلۇق مۇناسىۋىتى ھېچ ئۈزۈلۈپ قالمايدۇ، ھەتتا ئاخىرەتتىمۇ دۇنيادىكىدەك داۋام قىلىدۇ.

② بۇ سۆزلەر قىيامەت كۈنى دۇنيادىكى چېغىدا پەقەت ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن بىر - بىرى بىلەن دوست بولغان تەقۋادارلارغا دېيىلىدۇ. ھەدىسلەردە ئاللاھ ئۈچۈن دوست بولۇشنىڭ پەزىلەتلىرى بايان قىلىنغان. بەلكى، ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈش ۋە ئاللاھ ئۈچۈن يامان كۆرۈش ئىمانى مۇكەممەللىكنىڭ ئىپادىسى دەپ كۆرسىتىلگەن.

③ ﴿أَزْوَاجُهُمْ﴾ دېگەندىن بەزى مۇپەسسىرلەر مۇئمىن ئاياللار كۆزدە تۇتۇلغان دېسە، بەزىلىرى مۇئمىن قېرىنداشلار كۆزدە تۇتۇلغان دەيدۇ. بەزىلەر ئۇنىڭدىن جەننەتتىكى ھۆلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇ ئۇقۇملارنىڭ ھەممىسى توغرا، چۈنكى جەننەتتە بۇ نېمەتلەرنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ. ﴿تُحْبَرُونَ﴾ "خېر" دېگەن سۆزدىن ئېلىنغان بولۇپ، مەنىسى جەننەتتىكى نېمەت ۋە ئىززەتتىن خۇشاللىققا ۋە خۇرسەنلىككە ئېرىشىشىلەر، دېمەكتۇر.

④ ﴿صِحَافٍ﴾ "صَحْفَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، تائام قويۇلىدىغان لېگەنلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئەڭ چوڭ لېگەن "جَفْنَةٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كىچىكرەكى "قَصْعَةٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. (ئۇنىڭدا ئون ئادەم بىر ۋاقىتتا تاماق يېيەلەيدۇ). "صَحْفَةٌ" بولسا "قَصْعَةٌ" نىڭ يېرىمىغا تەڭ كېلىدۇ. ئەڭ كىچىكى "مَكِيلَةٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. دېمەك جەننەت ئەھلىگە ئەنە شۇنداق ئالتۇن لېگەنلەردە تائام بېرىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ الْحِجَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمْ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادُوا يَمْلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْتَكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾

جەننەتتە كۆڭۈللەر تارتىدىغان، كۆزلەر لەززەتلىنىدىغان نەرسىلەر بار. (ئۇلارغا دېيىلىدۇكى) «سىلەر بۇ جەننەتتە مەڭگۈ تۇرىسىلەر» ① [71]. سىلەر (دۇنيادا) قىلغان (ياخشى) ئەمەللىكلەر بىلەن ۋارىس قىلىنغان جەننەت ئەنە شۇدۇر [72]. جەننەتتە سىلەر ئۈچۈن (تۈرلۈك) مېۋىلەر بار، ئۇنىڭدىن يەيسىلەر [73]. شەكسىزكى، ئۇ (ئىمانسىز) گۇناھكارلار (يەنى كاپىرلار) دوزاخ ئازابىدا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر [74]. ئۇلاردىن ئازاب (بىردەممۇ) يېنىكلىتىلمەيدۇ، ئۇلار ئازاب ئىچىدە (ھەر قانداق ياخشىلىقتىن ۋە قۇتۇلۇشتىن) ئۈمىدسىزلەنگۈچىلەردۇر ② [75]. ئۇلارغا بىز زۇلۇم قىلىمىدۇق، ئەمما ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى [76]. ئۇلار (يەنى كاپىرلار) (دوزاخقا مۇئەككەل پەرىشتىگە): «ئى مالىك! ③ رەببىڭ بىزنى ئۆلتۈرۈۋەتسۇن» ④ دەپ توۋلايدۇ. مالىك: «سىلەر ئەلۋەتتە (بۇ ئازابتا شۇنداق) تۇرۇۋېرىسىلەر» دەيدۇ ⑤ [77]. شەكسىزكى، بىز سىلەرگە ھەق (دىن)نى كەلتۈردۇق ⑥، لېكىن سىلەرنىڭ كۆپچىلىكىڭلار ھەق (دىن)نى يامان كۆرگۈچىلەردۇر [78].

- ① يەنى بىر مىراسخور مىراسقا ئىگە بولغاندەك، ئۇلار جەننەتكە ۋارىس بولىدۇ. دېمەك خۇددى جەننەتمۇ بىر مىراسقا ئوخشاش بولۇپ، ئۇنىڭغا دۇنيادا ئىمان ئېيتىپ، ياخشى ئەمەل بىلەن ھايات كەچۈرگەنلەر ۋارىس بولىدۇ.
- ② يەنى نىجات تېپىشتىن ئۈمىدسىزلەنگۈچىلەردۇر.
- ③ «مالىك» دوزاخقا مۇئەككەل پەرىشتىنىڭ نامىدۇر.
- ④ يەنى بىزنىڭ جانلىرىمىزنى ئالسۇن، بىزنى بىز تارتىۋاتقان ئازابتىن راھەتكە چىقارسۇن، دەيدۇ.
- ⑤ يەنى ئۇ يەردە ئۆلۈم بولمايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئازاب ئىچىدىكى ھاياتى ئۆلۈمدىن بەتتەر بولىدۇ. ئۇلارغا بۇنىڭدىن باشقا چارە ھەم يوقتۇر.
- ⑥ بۇ ئاللاھ تائالانىڭ بايانى ياكى پەرىشتىلەرنىڭ سۆزى بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈۋاتقان بولىدۇ، خۇددى بىر كادىر ھۆكۈمەتنىڭ تەلىماتىنى يەتكۈزگەندە ۋاكالىتەن «بىز» دەپ سۆز قىلغاندەك. ﴿اَكْثَرُكُمْ﴾ «كۆپچىلىكىڭلار» دېگەن دوزىخىلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرسىتىدۇ ياكى ئۇنىڭدىن، باشلامچىلار، رەھبەرلەر ۋە رەئىسلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قالغان دوزىخىلار ئەگەشكۈچىلەر بولغانلىقتىن ئۇلارنىڭ جۈملىسىدىن ھېسابلىنىدۇ. «ھەق» دېگەندىن ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلىرى ئارقىلىق ئەۋەتىپ تۇرغان دىن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەڭ ئاخىرقى «ھەق» قۇرئان كەرىم ۋە ئىسلام دىنىدۇر.

أَمْ أَمْرُكُمْ أَمْرًا فَائِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَالَمِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرَهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ ﴿٨٣﴾

ئۇلار (پەيغەمبەرگە سۇيىقەست قىلىشتا) بىرەر ئىشنى قارار قىلدىمۇ؟ بىزمۇ چوقۇم (ئۇلارنىڭ جازاسىنى بېرىش ھەققىدە بىر ئىشنى) قارار قىلىمىز. ① [79]. ئۇلار بىزنى ئۆزلىرىنىڭ سىرلىرىنى ۋە پىچىرلاشقانلىقلىرىنى ئاڭلىمايدۇ، دەپ ئويلىمىدۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. (بىز ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. ②، ئۇنىڭ ئۈستىگە) بىزنىڭ ئەلچىلىرىمىز (يەنى پەرىشتىلىرىمىز) ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇرۇپ (قىلمىشلىرىنى) يېزىپ تۇرىدۇ. ③ [80]. (ئى پەيغەمبەر! «پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ قىزلىرىدۇر» دەيدىغان مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، «ئەگەر رەھمان ئاللاھنىڭ بالىسى بولسا ئىدى، مەن ئۇنىڭغا (يەنى ئۇ بالغا) ئىبادەت قىلغۇچىلارنىڭ ئەۋۋىلى بولاتتىم، (ئەمما ئاللاھنىڭ بالىسى يوقتۇر)» ④ [81]. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ رەببى، ئەرشەننىڭ رەببى (ئاللاھ) ئۇلارنىڭ دېگەنلىرىدىن پاكىتۇر. ⑤ [82]. ئۇلارنى (يەنى مەككە كاپىرلىرىنى) (گۇمراھلىقلىرىدا ۋە نادانلىقلىرىدا) قويۇپ تۇرغىن. ⑥، ئۇلار ۋەدە قىلىنغان (قىيامەت) كۈنىگە مۇلاقات بولغانغا قەدەر (ئۆز باتىللىرىغا) چۆمۈسۈن ۋە (دۇنياسى بىلەن) ئويناپ تۇرسۇن. ⑦ [83].

① "إِبْرَاهِيمُ" نىڭ مەنىسى "إِحْكَامٌ وَإِتْقَانٌ" يەنى بىر ئىشنى پۇختا قىلىش دېمەكتۇر. ﴿أَمْ﴾ بەلكى مەنىسىدە كەلگەن. يەنى ئۇ دوزىخىلار ھەقنى ياقىتۇرماسلىق بىلەن بولدى قىلمىدى، بەلكى ئۇنىڭغا قارشى ھىيلە - مېكر ۋە سۇيىقەست پىلانلىدى. ئۇلارغا قارشى بىزمۇ پىلان ۋە تەدبىر تۈزدۇق، بىزدىن پۇختا پىلان تۈزلەيدىغان كىم بار؟ ئۇنىڭ بىلەن مەنداش بولغان يەنە بىر ئايەت بار: ﴿يَاكُيُؤَلَّرُ سَاغًا ھَيْلَةً - مېكر ئىشلىتىمدۇ؟ كاپىرلارنىڭ ھىيلە - مېكرلىرى مەغلۇپ بولىدۇ﴾. (سۈرە تۇر 42 - ئايەت)

② يەنى ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن سۆزلىرىنى، كۆڭۈللىرىگە پۈككەنلىرىنى ياكى خىلۋەتتە دېيىشكەن سۆزلىرىنى ياكى ئۆزئارا پىچىرلاشقانلىرىنى ئۇلار ئۆزلىرىچە بىزنى ئاڭلىمايدۇ دەپ ئويلىمىدۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، بىز ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرىمىز ۋە ئۇلارنىڭ نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرىمىز.

③ يەنى ئەلۋەتتە ئاڭلاپ تۇرىمىز. بىز ئەۋەتكەن پەرىشتىلەر ھەم ئۇلارنىڭ چوڭ - كىچىك بارلىق ئەمەللىرىنى خاتىرىلەپ تۇرىدۇ.

④ چۈنكى مەن ئاللاھ تائالانىڭ ئىتائەتمەن بىر بەندىسىمەن، مېنى بۇيرۇغان جىمى ئىشتا ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلغۇچىمەن. ئەگەر راستتىنلا ئاللاھ تائالانىڭ بالىسى بولىدىغان بولسا، مەن ئەلۋەتتە ئۇ بالغا باش تارتماستىن بىرىنچى بولۇپ ئىبادەت قىلغان بولاتتىم. بۇ ئايەت مۇشرىكلارنىڭ «ئاللاھنىڭ بالىسى بار» دەپ قىلغان دەۋالىرىغا رەددىيە بېرىدۇ ۋە ئۇنداق ئېتىقادنى بىتچىت قىلىدۇ.

⑤ بۇ جۈملە ئاللاھنىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇ بۇ يەردە ئۆزىنىڭ بۈيۈكلىكى ۋە كاتتىلىقىنى بايان قىلغان ياكى رەسۇلۇللاھنىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇ ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن مۇشرىكلار ئاللاھقا مەنسۇپ قىلىۋالغان نەرسىلەردىن ئۇنىڭ پاكلىقىنى ۋە ئۈستۈنلۈكىنى بايان قىلغان.

⑥ يەنى ئەگەر بۇلار ھىدايەت يولىنى تاللىمىسا، ئۇلارنى ئەمدى ئۆز ھالىغا قويغىن، ئۇلار دۇنيا ئويۇن - كۈلكىلىرى بىلەن مەشغۇل بولىۋەرسۇن. بۇ ئىبارە قاتتىق بىر تەھدىت ۋە ئاگاھلاندۇرۇشتۇر.

⑦ قىلمىشلىرىنىڭ نەتىجىسى كۆز ئالدىغا كېلىدىغان كۈندە ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئىچىلىدۇ.

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفْعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

(ئاللاھ شۇنداق زاتكى) ئۇ ئاسماندىمۇ ئىلاھتۇر، زېمىندىمۇ ئىلاھتۇر. ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر ① ۋە ھەممىنى بىلگۈچىدۇر [84]. ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ پادىشاھلىقى ئىلكىدە بولغان زات (ئاللاھ) نىڭ بەرىكىتى كۆپتۇر ②. قىيامەتنىڭ (بولدىغان ۋاقتى) توغرىسىدىكى بىلىم پەقەت ئۇنىڭ دەرگاھىدىدۇر ③. سىلەر ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر ④ [85]. ئۇلارنىڭ ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسىلىرى (ئۇلارغا) شاپائەت قىلالمايدۇ ⑤. پەقەت ھەق دىنى بىلىپ، (يەنى بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق دەپ، دىلى بىلەن) ئۇنىڭغا گۇۋاھلىق بەرگەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا (يەنى ئۇلار شاپائەت قىلالايدۇ) ⑥ [86].

① ئاسمانلارنىڭ ئىلاھى باشقا، زېمىننىڭ ئىلاھى باشقا ئەمەس. ھەر ئىككىسىنىڭ ياراتقۇچىسى بىردۇر، ئىلاھىمۇ بىردۇر. بۇنىڭ بىلەن مەنىدەش يەنە بىر ئايەت بار: ﴿ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا (ئىبادەت قىلىنىشقا تېگىشلىك) ئاللاھ ئەنە شۇدۇر، ئۇ سىلەرنىڭ يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشىڭلارنى، (ياخشى - يامان) قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾. (سۈرە ئەنئام 3 - ئايەت)

② ئەنە شۇنداق ئاسمان - زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ۋە پۈتۈن كائىناتنى باشقۇرۇش ھوقۇقى ئىلكىدە بولغان زاتقا بالىنىڭ نېمە كېرىكى؟

③ ئۇنى پەقەت ئاللاھ تائالا ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقىتتا ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ.

④ ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا ھەر ئادەمگە ئۇنىڭ ئەمەلىگە قارىتا، ياخشىلىق بولسا مۇكاپات، يامانلىق بولسا جازا بېرىدۇ.

⑤ يەنى ئۇلار ئاللاھ تائالانى قويۇپ، بىزنى شاپائەت قىلىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلىپ، چوقۇنغان بۇتلىرى ئۇلارغا شاپائەت قىلىشقا ھەرگىز قادر بولالمايدۇ.

⑥ بۇ يەردىكى ھەقتىن تەۋھىد كەلىمىسى "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى پەقەت رەسمىيەت ئۈچۈن، ئادەتلەنگەن يوسۇندا ئەمەس، بەلكى بىلىپ ۋە چۈشۈنۈپ تۇرۇپ، گۇۋاھلىق بەرگەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. دېمەك تىلى بىلەن تەۋھىد كەلىمىسىنى ئوقۇپ گۇۋاھلىق بەرگەنلەر پەقەت بىر ئاللاھنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقلىقىنى بىلگەن بولۇشى ۋە شۇنىڭغا بىنائەن ئەمەل قىلغان بولۇشى شەرتتۇر. ئەنە شۇنداق كىشىلەر ئۈچۈن شاپائەت قىلغۇچىلارنىڭ شاپائىتى پايدا بېرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ھەق بىلەن گۇۋاھلىق بەرگەنلەرگىلا شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت بېرىلىدۇ، يەنى پەيغەمبەرلەرگە، سالىھلەرگە، پەرىشتىلەرگە شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت بېرىلىدۇ، مۇشرىكلار شاپائەت قىلىدۇ دەپ چوقۇنغان باتىل مەبۇدلارغا ئەمەس.

وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلَ لَهُ يَرْبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَأَصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَّمَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر سەن ئۇلاردىن ئۆزلىرىنى كىمنىڭ ياراتقانلىقىنى سورىساڭ، ئۇلار چوقۇم «ئاللاھ» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. (شۇنداق تۇرۇقلۇق) ئۇلار قانداقمۇ (ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن) بۇرۇلۇپ كېتىدۇ؟ [87]. (ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ) «ئى رەببىم! بۇلار ئىمان ئېيتمايدىغان قەۋمدۇر»^① دېگەن (سۆزىنى بىلىپ تۇرىدۇ) [88]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنى قويۇپ تۇرغىن، (ئۇلارغا) «سالام» (سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن) دېگىن (يەنى ئۇلارغا بەتدۇئامۇ قىلمىغىن، دىنغا دەۋەتمۇ قىلمىغىن)^②، ئۇلار (قىلمىشلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى) پات يېقىندا بىلىپ قالىدۇ. [89].

① ﴿وَقِيلَ لَهُ﴾ دىكى ئالماش «قىيامەتنىڭ (بولدىغان ۋاقتى) توغرىسىدىكى بىلىم» نى كۆرسىتىدۇ. يەنى قىيامەت ھەققىدىكى بىلىم ۋە پەيغەمبەرنىڭ شىكايىتى ھەققىدىكى بىلىم ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر.

② بۇ چىرايلىقچە تەرك ئېتىش ئۈچۈن ئېيتىلىدىغان سالامدۇر. مەسىلەن: ﴿رەھمان ئاللاھنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا (ياقتۇرمايدىغان) سۆزنى قىلسا، ئۇلار: «سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز» دەيدۇ (يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ)﴾. (سۈرە فۇرقان 63 - ئايەت) ﴿سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن، بىز نادانلاردىن دوستلۇق تىلەيمىز﴾. (سۈرە قەسەس 55 - ئايەت) يەنى دىن مەسىلىسىدە مېنىڭ يولۇم باشقا، سىلەرنىڭ يولۇڭلار باشقا. ئەگەر بۇ يولۇڭلاردىن قايتىمىساڭلار، ئۆزۈڭلارنىڭ ئىشىنى قىلىۋېرىڭلار، مەنمۇ ئۆزۈمنىڭ ئىشىنى قىلىۋېرەي. كىمنىڭ راستچىل ۋە كىمنىڭ يالغانچى ئىكەنلىكى پات يېقىندا مەلۇم بولىدۇ.

(44) سورة الدخان مكية 59 آية

(44) سۈرە دۇخان مەككىدە چۈشكەن 59 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ناهایىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

حَمَّ ۝ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۝ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبْرَكَةٍ

ھا، مىم [1]. روشەن كىتاب (قۇرئان) بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، بىز قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىر مۇبارەك كېچىدە (قەدر كېچىسىدە) نازىل قىلدۇق ①.

① «مۇبارەك كېچە» دېگەندە قەدر كېچىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿رامزان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى﴾. (سۈرە بەقەرە 185 - ئايەت). ﴿بىز ئۇنى قەدر كېچىسىدە نازىل قىلدۇق﴾. (سۈرە قەدر 1 - ئايەت) قەدر كېچىسى رامزاننىڭ ئاخىرقى ئونىنىڭ تاق كېچىلىرىنىڭ بىرىدە بولىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 2020 - ھەدىستە كۆرسىتىلگەندەك) بۇ ئايەتتە ئۇ كېچە «مۇبارەك كېچە» دەپ ئاتالدى. ئۇ كېچىنىڭ بەرىكەتلىك بولۇشىدا ھېچ شەك يوق. چۈنكى، بىرىنچىدىن: ئۇ كېچىدە قۇرئان كەرىم نازىل قىلىنغان. ئىككىنچىدىن: ئۇ كېچىدە پەرىشتىلەر ۋە رۇھلۇئەمىن (جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام) زېمىنغا چۈشىدۇ. ئۈچىنچىدىن: ئۇ كېچىدە پۈتۈن بىر يىل ئىچىدە بولىدىغان ئىشلار ھەقىقەتەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. (بۇنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندە كېلىدۇ) تۆتىنچىدىن: ئۇ كېچىدە قىلىنغان ئىبادەت مىڭ ئايلىق يەنى 83 يىل ۋە تۆت ئاي ئىبادەت قىلغاندىن ئەۋزەلدۇر. قەدر كېچىسى ياكى مۇبارەك كېچىدە قۇرئان نازىل قىلىندى دېگەننىڭ مەنىسى شۇ كېچىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرئان كەرىم نازىل بولۇشقا باشلىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى دەسلەپتە شۇ كېچىسى تۇنجى قېتىم مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قۇرئان چۈشۈش باشلانغان. ياكى شۇ كېچىسى قۇرئان كەرىم لەۋھۇلمەھپۇزدىن دۇنيا ئاسمىنىدىكى بەيتۇلئىززەتكە توپلام شەكىلدە چۈشۈرۈلگەن. ئاندىن ئۇ يەردىن ئېھتىياج ۋە زۆرۈرىيەت بويىچە 23 يىل جەرياندا پارچە - پارچە شەكىلدە ئايرىم - ئايرىم ۋاقىتلاردا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن. بەزى كىشىلەر بۇ مۇبارەك كېچىنى شەئباننىڭ ئون بەشىنچى كېچىسى دەپ قارىغان، ئەمما بۇ توغرا ئەمەس. قۇرئاننىڭ ئوچۇق ئايىتىدىن قۇرئان كەرىمنىڭ قەدر كېچىسى چۈشۈرۈلگەنلىكىگە ئېنىق دەلىل تۇرسا، ئۇنىڭدىن بارات كېچىسى كۆزدە تۇتۇلغان دەپ قاراش قانداقمۇ توغرا بولسۇن؟ ئۇنىڭدىن باشقا بارات كېچىسى (شەئباننىڭ ئون بەشىنچى كېچىسى) ھەقىقەتەن كەلگەن ھەممە رىۋايەتلەر ۋە ئۇنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلىپ كەلگەن ھەدىسلەرنىڭ ھەممىسى زەئىپتۇر. بۇ زەئىپ ھەدىسلەر قۇرئان كەرىمدىكى ئوچۇق ئايەتلەردىن ئۈستۈن تۇرالمايدۇ.

إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ﴿٣﴾ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ﴿٤﴾ أَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٧﴾ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾

شەكسىزكى، بىز ھەقىقەتەن (قۇرئان بىلەن) ئاگاھلاندۇرغۇچىمىز ﴿1﴾ [2-3]. بۇ كېچىدە (بەندىلەرنىڭ رىزقى، ئەجلى قاتارلىق) ھەربىر ھېكمەتلىك (يەنى ھېكمەتنىڭ تەقەززاسى بويىچە قىلىنىدىغان) ئىش ھۆكۈم قىلىنىپ بېكىتىلىدۇ ﴿2﴾ [4]. (شۇ كېچە تەقدىر قىلىنىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى) بىزنىڭ دەرگاھىمىزدىن بولغان ئەمىر - پەرماندۇر ﴿3﴾، بىز ھەقىقەتەن (ئىنسانلارغا) پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىپ تۇرغان ئىدۇق ﴿5﴾. (بۇ) رەببىڭدىن رەھمەتتۇر ﴿4﴾. ئۇ ھەقىقەتەن (بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر. (ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر ﴿6﴾. ئەگەر سىلەر ھەقىقىي ئىشەنگۈچى بولساڭلار، (بىلىڭلاركى، ئاللاھ) ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ رەببىدۇر ﴿7﴾. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. ئۇ (ئۆلۈكنى) تىرىلدۈرەلەيدۇ، (تىرىكنىڭ) جېنىنى ئالالايدۇ، ئۇ سىلەرنىڭمۇ رەببىڭلاردۇر، ئىلگىرىكى ئاتا - بوۋاڭلارنىڭمۇ رەببىدۇر ﴿8﴾ [8].

① يەنى قۇرئاننى نازىل قىلىشتىن مەقسەت ئىنسانلارغا شەرىئەت ھۆكۈمىدە نېمىنىڭ پايدىلىق ۋە نېمىنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ۋە بۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئۈستىدە دەلىل - پاكىت تۇرغۇزۇشتۇر.

② ﴿يُفْرَقُ﴾ "يُفْصَلُ وَيُفْرَقُ" ھۆكۈم قىلىنىدۇ، بېكىتىلىدۇ، ئايرىلىدۇ، بايان قىلىنىدۇ. بۇ خىزمەت شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك پەرىشتىلەرگە تاپشۇرۇلىدۇ. ﴿حَكِيمٍ﴾ نىڭ مەنىسى ھېكمەتلىك، يەنى ئاللاھنىڭ ھەربىر ئىشى ھېكمەتلىك بولىدۇ، دېمەكتۇر. يەنە بىر مەنىسى "مُحْكَمٌ" (پۇختا، مەزمۇت، مۇستەھكەم) بولۇپ، ئۆزگەرتىشكە ۋە ئالماشتۇرۇشقا بولمايدىغان مۇستەھكەم ۋە پۇختا ئىشنى كۆرسىتىدۇ. ساھابىلەر ۋە تابىئىنلەردىن كەلگەن بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى شۇكى، مۇشۇ كېچىدە كېلەر يىل ئىچىدىكى بەندىلەرنىڭ رىزقى، ئەجلى ۋە باشقا ئەھۋالى بەلگىلىنىپ، لەۋھۇلمەھپۇزدىن چۈشۈرۈلىدۇ ۋە پۈتۈنچى پەرىشتىلەرگە تاپشۇرۇلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ يەنى ھەممە ئىش بىزنىڭ ئەمرىمىز ۋە ئىزنىمىز بىلەن، بىز تەقدىر قىلغان ۋە خالىغان تەرىقىدە بولىدۇ.

④ يەنى كىتابلارنى چۈشۈرۈش بىلەن بىرگە پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىشمۇ بىزنىڭ مەرھەمىتىمىزنىڭ بىر قىسمىدۇر. ئۇ پەيغەمبەرلەر بىز چۈشۈرگەن كىتابلارنى ئىنسانلارغا ئوچۇق بايان قىلىپ بېرىدۇ ۋە بىزنىڭ ئەمرىمىزنى ئۇلارغا يەتكۈزىدۇ. شۇ تەرىقىدە بىز ئىنسانلارنىڭ ماددىي ئېھتىياجىنى تەمىنلەش بىلەن بىرگە، ئۇلارغا مەرھەمەت قىلىش يۈزىدىن روھانىي ئېھتىياجلىرىنىمۇ قاندۇرىدىغان نەرسىلەرنىمۇ ھازىرلاپ بەردۇق.

⑤ بۇ ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىمۇ سۈرە ئەئرافتىكى ئايەتنىڭ مەزمۇنىغا ئوخشايدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنكى، «ئى ئىنسانلار! مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ھەممىڭلارغا ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئەلچىمەن، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ تىرىلدۈرىدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ﴾. (سۈرە ئەئراف 158 - ئايەت)

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾ فَأَرْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشى النَّاسُ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ أَلَيْسَ لَهُمُ الذِّكْرَىٰ وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَّجْنُونٌ ﴿١٤﴾

(مۇشرىكلار ئاللاھنىڭ رەب ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەيدۇ)، بەلكى ئۇلار شەك ئىچىدە (ھەقىقى مەسخىرە قىلىپ) ئويىناپ يۈرىدۇ ﴿9﴾. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئاسمان (ھەممە ئادەم) ئوچۇق (كۆرىدىغان) تۈتۈننى ئېلىپ كېلىدىغان كۈننى (يەنى ئۇلارغا بولىدىغان ئازابنى) كۈتكىن ﴿10﴾. (ئۇ تۈتۈن) ئىنسانلارنى ئورنىۋالىدۇ، بۇ قاتتىق ئازابتۇر ﴿11﴾. (ئۇلار) «ئى رەببىمىز! بىزدىن بۇ ئازابنى كۆتۈرۈۋەتكىن، بىز چوقۇم ئىمان ئېيتىمىز» (دەيدۇ) ﴿12﴾. ھالبۇكى، ئۇلارغا (ھەقىقەتنى) ئوچۇق بايان قىلىپ بەرگۈچى پەيغەمبەر كەلگەندىن كېيىن (ئىمان ئېيتىمىغان)، ئۇلار ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ، (ئۇنى): «(قۇرئاننى باشقىلاردىن) ئۆگەنگەن، مەجنۇن ئادەم» دېگەن تۇرسا، (ئازاب كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندە) ئۇلار قانداقمۇ ئىبرەت ئالسۇن؟ ﴿13-14﴾.

① يەنى ھەق ئۇلارغا دەلىللىرى بىلەن كەلدى. ئەمما، ئۇلار ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىشنىڭ ئورنىغا، شەككە مۇپتىلا بولدى. ئۇلار شەك ئىچىدە ھەقىقى مەسخىرە قىلىپ ئويىنايدىغان بولۇپ قالدى.

② بۇ ئايەت كاپىرلار ئۈچۈن ئاگاھلاندىرۇش ۋە تەھدىتتۇر: ئى پەيغەمبەر! سەن ئاسماندا تۈتۈن كۆرۈنىدىغان كۈننى كۈتكىن. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى مۇنداق: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككە ئەھلىنىڭ ئىسلامنى قوبۇل قىلماستىن، ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك قىلىشىدىن قاتتىق بىئارام بولۇپ، ئۇلارغا بەتدۇئا قىلىپ، قەھەتچىلىك تىلىگەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا قەھەتچىلىك ۋە ئاچارچىلىق يەتتى، ئۇلار ئاچلىقتىن تېرە، سۆڭەك، ھەتتا تاپنىمۇ يېيىشكە مەجبۇر بولدى. ئۇلار ئاجىزلىق ۋە ئاچلىقنىڭ قاتتىقلىقىدىن ئاسمانغا قارىسا كۆزلىرىگە تۈتۈنلا كۆرۈنەتتى. ئاخىرى ئۇلار ئاچارچىلىققا بەرداشلىق بېرەلمەي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئازاب كۆتۈرۈۋېتىلسە، ئىمان ئېيتىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ، ۋەدە بەردى. ئەمما، قەھەتچىلىك كۆتۈرۈلۈپ، مەمۇرچىلىق بولغاندىن كېيىنلا، ئۇلار ئىلگىرىكى كاپىرلىق ھالىتىگە يېنىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بەدرى غازىتىدا قاتتىق تۈتۈلدى يەنى ئېغىر جازالاندى. (سەھەۋۇل بۇخارى 4822 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: قىيامەت يېقىنلاشقانلىقىنىڭ ئون چوڭ ئالامەتلىرىدىن بىرى ئاسماننىڭ تۈتۈندەك كۆرۈنۈشى يەنى ئاسماننى قويۇق تۈتۈن قاپلاپ كېتىشىدۇر. بۇنىڭدىن كاپىرلار كۆپ زىيانغا ئۇچرايدۇ، مۇئمىنلەر ناھايىتى ئاز زىيانغا ئۇچرايدۇ. بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان تۈتۈن - مەزكۇر ئالامەت، بۇ تەپسىرگە ئاساسەن، قىيامەت يېقىنلاشقاندا كۆرۈلىدۇ. ئەمما، ئىلگىرىكى تەپسىرگە ئاساسەن بۇ ئالامەت كۆرۈلۈپ بولغان بولىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: ھەر ئىككى قاراش ئۆز ئورنىدا توغرا. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ئېتىبارى بىلەن مەزكۇر ئالامەت كۆرۈلۈپ بولدى. بۇ سەھىھ ھەدىس بىلەن ئىسپاتلاندى. مەزكۇر ئالامەت سەھىھ ھەدىسلەردە قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى قاتارىدىمۇ تىلغا ئېلىندى. شۇ ۋەجىدىن بۇ ئۇنىڭغا زىت ئەمەس، ئۇمۇ ئۆز ۋاقتىدا كۆرۈلىدۇ.

③ يۇقىرىدىكى تەپسىردىكى بىرىنچى قاراشقا ئاساسەن بۇ سۆزنى ئۆز ۋاقتىدا مەككە كاپىرلىرى ئېيتقان بولىدۇ، ئىككىنچى قاراشقا ئاساسەن بۇ سۆزنى كاپىرلار قىيامەت يېقىنلاشقاندا ئېيتىدۇ.

إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِئُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْتَقِمُونَ ﴿١٦﴾ * وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ أَنْ أَدْوَأْ إِلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾ وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَنِ مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُدْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَأَعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾

بىز ئەلۋەتتە ئازابىنى (سىلەردىن) ئازغىنە ۋاقىت كۆتۈرۈۋېتىمىز، (ئاندىن) سىلەر چوقۇم (ئىلگىرىكى كاپىرلىق ھالىتىڭلارغا) قايتىۋالسىلەر [15]. بىز (شىددەت بىلەن) قاتتىق تۇتىدىغان ① كۈندە ئۇلاردىن چوقۇم ئىنتىقام ئالغۇچىمىز (يەنى جازالايىمىز) [16]. بىز ئۇلاردىن (يەنى مۇشرىكلاردىن) ئىلگىرى پىرىئەۋنىڭ قەۋمىنى ھەقىقەتەن سىنىغان ئىدىق ②، ئۇلارغا بىر ئېسىل پەيغەمبەر (مۇسا) كەلگەن ئىدى [17]. (مۇسا ئۇلارغا ئېيتتى) «ئاللاھنىڭ بەندىلىرىنى (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنى) ماڭا تاپشۇرۇپ بېرىڭلار» ③، چۈنكى مەن سىلەرگە (ئەۋەتلىگەن) ئىشەنچلىك پەيغەمبەرمەن ④ [18]. ئاللاھقا تەكەببۇرلۇق قىلماڭلار ⑤. چۈنكى مەن سىلەرگە ھەقىقەتەن ئوپۇچۇق مۆجىزە بىلەن كەلدىم ⑥ [19]. مەن ھەقىقەتەن مېنىڭ رەببىم ۋە سىلەرنىڭمۇ رەببىڭلارغا سېغىنىپ، سىلەرنىڭ مېنى چالما - كېسەك (قىلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىشىڭلار)دىن پاناھ تىلەيمەن ⑦ [20]. ئەگەر ماڭا ئىمان ئېيتىمىساڭلار، مېنى (ئۆز ھالىمغا) قويۇۋېتىڭلار» ⑧ [21].

① بۇنىڭدىن بەدرى غازىتى بولغان كۈندىكى قاتتىق تۇتۇش ۋە جازالاش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭدا كاپىرلاردىن يەتمىش كىشى ئۆلتۈرۈلگەن، يەتمىش كىشى ئەسىر ئېلىنغان ئىدى. ئىككىنچى تەپسىرگە ئاساسەن بۇ قاتتىق تۇتۇش قىيامەت كۈنى بولىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان قاتتىق تۇتۇش بەدرى غازىتىدىكى خاس تۇتۇشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى بۇ يەردىكى تېما قۇرەيشلەر ھەققىدە سۆزلىنىۋاتىدۇ. شۇنداقىمۇ يەنە قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنى قاتتىق تۇتىدۇ، بۇ قاتتىق تۇتۇش ئومۇمىي بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغان ھەرقانداق كىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

② «سىنىغان ئىدىق» يەنى بىز ئۇلارغا پاراۋانلىق، خۇشاللىق ۋە راھەت - پاراغەتلىك تۇرمۇش ئاتا قىلغان، يەنە بىزنىڭ ئېسىل پەيغەمبىرىمىزنىمۇ ئۇلارغا ئەۋەتكەن ئىدىق، لېكىن ئۇلار رەببىنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر ئادا قىلمىدى، پەيغەمبەرگىمۇ ئىمان ئېيتىمىدى.

③ ﴿عِبَادَ اللَّهِ﴾ بۇ يەردىكى «ئاللاھنىڭ بەندىلىرى» دېگەندىن مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئىسرائىل ئەۋلادى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، پىرىئەۋن ئۇلارنى قۇل قىلىپ ئىشلىتەتتى. مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن ئۆز قەۋمىنى ئازات قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

④ مەن سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشتە ئىشەنچلىك پەيغەمبەرمەن.

⑤ يەنى ئۇنىڭ ئەلچىسىگە بويسۇنۇشتىن باش تارتىش بىلەن ئاللاھنىڭ ئالدىدا تەكەببۇرلۇق قىلماڭلار، ئاللاھقا چوڭچىلىق قىلىشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار.

⑥ بۇ جۈملە ئالدىنقى جۈملىدىكى ئىبارىنىڭ سەۋەبىنى بايان قىلىپ كەلگەن. يەنى مەن سىلەرگە شۇنداق روشەن مۆجىزە ۋە كەسكىن دەلىل - پاكىتلارنى ئېلىپ كەلدىمكى، ئۇلارنى ئىنكار قىلىشقا ھېچ ئورۇن يوقتۇر.

⑦ مۇشۇنداق دەۋەتكە پىرىئەۋننىڭ بەرگەن جاۋابى ئۆلتۈرۈش تەھدىتى بولدى. شۇ ۋەجىدىن مۇسا ئەلەيھىسسالام رەببىگە سېغىنىپ پاناھلىق تىلدى.

⑧ يەنى ئەگەر ماڭا ئىمان ئېيتىمىساڭلار، بۇ ئۆزۈڭلارنىڭ ئىختىيارى، ئەمما مېنى ئۆلتۈرۈشكە ياكى ماڭا زىيانكەشلىك

قىلىشقا ئۇرۇنماڭلار.

فَدَعَا رَبَّهُ أَنْ هَلْؤَلَاءِ قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَاسْرِبْ بِيْعَادِي لَيْلًا اِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرِكِ الْبَحْرَ رَهْوًا اِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ تَرَكَوْا مِنْ جَنَّتٍ وَعَيْوْنٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنِعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَكَيْهِنَ ﴿٢٧﴾ كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنٰهَا قَوْمًا اٰخِرِيْنَ ﴿٢٨﴾ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْاَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِيْنَ ﴿٢٩﴾

مۇسا: «بۇلار ھەقىقەتەن گۇناھكار قەۋمدۇر» دەپ رەببىگە ئىلتىجا قىلدى ① [22]. (ئاللاھ ئېيتتى) «مېنىڭ بەندىلىرىمنى كېچىدە ئېلىپ چىقىپ كەتكىن، چۈنكى قوغلىغۇچىلار ئارقاڭلارغا چۈشىدۇ» ② [23]. دېڭىزنى تىپتىنچ (يەنى سەن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن سۈيى يېرىلغان پېتى، قۇرۇق ھالىتى بويىچە) قويغىن ③. چۈنكى ئۇلار غەرق قىلىنىدىغان قوشۇندۇر» ④ [24]. ئۇلار (غەرق بولۇپ) نۇرغۇن ④ باغلارنى، بۇلاقلارنى، زىرائەتلەرنى، چىرايلىق جايلارنى، ئۆزلىرى بەھرىمەن بولۇۋاتقان نېمەتلەرنى قالدۇرۇپ كەتتى ⑤ [27]. ئىش ئەنە شۇنداق بولدى ⑤، ئۇلارنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەنلىرىگە باشقىلارنى (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنى) ۋارىس قىلدۇق ⑥ [28]. ئۇلارغا ئاسمانمۇ، زېمىنمۇ يىغلىمىدى ⑦، ئۇلارغا مۆھلەتمۇ بېرىلمىدى [29].

① يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا شۇنچە دەۋەت قىلىسمۇ، قوبۇل قىلىشىڭىز ئورنىغا، كۈفرىلىق ۋە ھەق بىلەن قارشىلىشىشتا تېخىمۇ چىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، رەببىگە دۇئا قىلدى.

② نەتىجىدە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدى ۋە ئۇنىڭغا ئەمىر قىلدىكى، ئىسرائىل ئەۋلادىنى ئېلىپ، مىسىردىن چىقىپ كەتكىن. ئالدىڭلارغا قاراپ مېڭىڭلار، ئىككىلەنمەڭلار. ئۇلار سىلەرنى قوغلاپ چىقىدۇ.

③ ﴿رَهْوًا﴾ مەنىسى تىپتىنچ ياكى قۇرۇق. دېمەك سەن ھاساڭنى دېڭىزغا ئۇرۇشۇڭ بىلەن ئۇنىڭدا مۆجىزە يۈز بېرىدۇ يەنى تىپتىنچ ياكى قۇرۇق يول ھاسىل بولىدۇ، سەن دېڭىزدىن ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى قۇرۇق ھالىتى بويىچە قويغىن، پىرىئەۋن لەشكەرلىرى بىلەن قوغلاپ كېلىپ، دېڭىزدىن ئۆتۈش ئۈچۈن بۇ يولغا كىرگەندە، بىز ئۇلارنى غەرق قىلىۋېتىمىز. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى ئىلگىرى بايان قىلىنىپ بولدى.

④ ﴿كَمْ﴾ بۇ يەردە كۆپلۈكنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن. نىل دەرياسىنىڭ ئىككى تەرىپىدە نۇرغۇن باغلار، زىرائەتلەر بار ئىدى، ئۇ يەردىكى ئاجايىپ گۈزەل تۇرالغۇ جايلار ئۇلارنىڭ نەقەدەر باياشات تۇرمۇشتا ئىكەنلىكىنىڭ بەلگىلىرى ئىدى. ھەممىسى بۇ دۇنيادىلا قېلىپ قالدى. پەقەت ئىبرەت ئۈچۈن پىرىئەۋن ۋە قەۋمىنىڭ نامىلا قالدى.

⑤ يەنى ئىش يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك بولدى.

⑥ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ۋارىس بولغانلاردىن ئىسرائىل ئەۋلادى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمما، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ قايتا مىسىرغا كىرگەنلىكى تارىخىي نۇقتىدىن ئىسپاتلانمىغان، شۇڭا مىسىر زېمىنىغا ئىسرائىل ئەۋلادى ئەمەس، بەلكى باشقا بىر قەۋم ۋارىس بولغان.

⑦ يەنى پىرىئەۋن تەۋەلىرىنىڭ ئاسمان دەۋرۋازلىرىغا ئۆرلىگەندەك ياخشى ئەمەللىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئاسمان ئۇلارنى يوقىتىپ قويغانلىقىغا يىغلىمىدى. ئۇلارنىڭ زېمىندا ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلغان بىرەر پارچە يېرىمۇ بولمىغانلىقتىن، زېمىنمۇ ئۇلارنى يوقۇتۇپ قويغىنىغا يىغلىمىدى. دېمەك، ئۇلارنىڭ ھالاك بولغانلىقىغا ئاسمانمۇ، زېمىنمۇ يىغلىمىدى. (فەتھۇلقەدر)

وَلَقَدْ نَحْنًا بَنَىٰ إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِنْ فُرْعُونَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ أَخْتَرْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَيَّ الْعَلَمِينَ ﴿٣٢﴾
وَعَاتَيْنَاهُمْ مِّنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ ﴿٣٣﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ ﴿٣٥﴾

شەكسىزكى، بىز ئىسرائىل ئەۋلادىنى خار قىلغۇچى ئازابتىن - پىرئەۋن (ئازابى)دىن قۇتقۇزدۇق. چۈنكى پىرئەۋن مۇتەكەبىر ئىدى، ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردىن ئىدى [30-31]. شەكسىزكى، بىز (ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ ئەھۋالىنى) بىلىپ تۇرۇپ (ئۆز زامانىسىدىكى) جاھان ئەھلىدىن (ئارتۇق قىلىپ) تاللىدۇق ① [32]. ئۇلارغا (يەنى تەپەككۈر قىلغۇچىلارغا) روشەن سىناقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇرغۇن مۆجىزىلەرنى ئاتا قىلدۇق ② [33]. بۇلار (يەنى مەككە كاپىرلىرى) چوقۇم ئېيتىدۇ: ③ [34] «بىز پەقەت بىرلا قېتىم ئۆلىمىز، تىرىلمەيمىز» ④.

① بۇ يەردىكى «جاھان ئەھلى» دېگەندىن بەنى ئىسرائىل زامانىدىكى جاھان ئەھلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇتلەق ھەممە جاھان ئەھلى ئەمەس. چۈنكى، قۇرئان كەرىمدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە «ئەڭ ياخشى ئۈممەت» دېگەن شەرەپلىك نام بېرىلدى. دېمەك، ئىسرائىل ئەۋلادى ئۆز زامانىدىكى كىشىلەر ئارىسىدا پەزىلەتتە ئارتۇق بولغان ئىدى. ئۇلارنىڭ نېمە سەۋەبتىن شۇنداق پەزىلەتكە لايىق بولغانلىقىنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ.

② بۇ يەردىكى ﴿الآيَاتِ﴾ دېگەندىن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن مۆجىزىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ مۆجىزىلەر ئۇلارنىڭ قانداق ئەمەل قىلىدىغانلىقىنى كۆرۈش ۋە سىناش ئۈچۈن بېرىلگەن ئىدى ياكى بۇ ﴿الآيَاتِ﴾ دېگەندىن ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئاتا قىلغان نېمەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: پىرئەۋننى لەشكەرلىرى بىلەن ھالاك قىلىپ، ئىسرائىل ئەۋلادىنى نىجاتلىققا ئېرىشتۈرگەنلىكى، دېڭىزدىن قۇرۇق يول چىقىرىپ بەرگەنلىكى، بۇلۇت بىلەن سايە قىلىپ بەرگەنلىكى، تەرەنجىۋىل بىلەن بۇدۇننى يېمەكلىك قىلىپ چۈشۈرۈپ بەرگەنلىكى قاتارلىق نېمەتلەر. مەزكۇر نېمەتلەرنىڭ بەدىلىگە بۇ قەۋم ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش يولىنى تاللامدۇ؟ ياكى تۈزكۈرلۈك قىلىپ، بويۇنتاۋلىق قىلامدۇ؟ بۇنى سىناش ئۈچۈن ئۇلارغا مەزكۇر نېمەتلەر بېرىلگەن ئىدى.

③ بۇ يەردە مەككە كاپىرلىرىغا ئىشارەت قىلىنىۋاتىدۇ. چۈنكى، باشتىنلا تېما ئۇلار ھەققىدە بولۇۋاتىدۇ. ئارىلىقتا پىرئەۋننىڭ قىسسىسى ئاگاھلاندىرۇش ئۈچۈن قىستۇرۇلدى. پىرئەۋنمۇ ئۇلارغا ئوخشاش كۇفىردا چىڭ تۇرۇۋالغان ئىدى. دېمەك، بۇلار پىرئەۋن ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قارىسۇن. ئەگەر ئۇلار يەنىلا كۇفىردا چىڭ تۇرۇۋالدىغان بولسا، بۇلارنىڭ ئاقىۋىتىمۇ پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە ئوخشاش بولىدۇ.

④ يەنى ئۇلار: ھاياتلىق پەقەت مۇشۇ دۇنيادىلا بار، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش ۋە ھېساب بېرىش يوق، دەيدۇ.

فَاتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهْمُ خَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبَّعَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَعِينِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾

ئەگەر (ئاخىرەتتە تىرىلىمىز دېگەن) سۆزۈڭلار راست بولىدىغان بولسا، سىلەر بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىزنى (تىرىلدۈرۈپ) ئەكىلىپ بېقىڭلار» ﴿35-36﴾. ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) كۈچلۈكمۇ؟ ياكى تۈببە قەۋمىمۇ؟ ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرنى ھالاك قىلدۇق. چۈنكى ئۇلار گۇناھكارلار ئىدى ﴿37﴾. ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئويىناپ (يەنى بىكاردىن - بىكار) ياراتقىنىمىز يوق ﴿38﴾. ئۇلارنى بىز پەقەت ھېكمەت بىلەن ياراتتۇق ﴿40﴾. ئەمما ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ ﴿39﴾. شەكسىزكى، (ھەق بىلەن باتىلنى) ئايرىيدىغان كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن) توپلاشقا بەلگىلەنگەن ۋاقىتتۇر ﴿40﴾.

① بۇ خىتاب كاپىرلار تەرىپىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە مۇسۇلمانلارغا دېيىلىۋاتىدۇ. ئەگەر سىلەرنىڭ تىرىلىشىكە بولغان ئېتىقادىڭلار راستتىنلا توغرا بولىدىغان بولسا، بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىزنى تىرىلدۈرۈپ كۆرسىتىپ بېقىڭلار. بۇ ئۇلارنىڭ جېدەل ۋە دەتالاش قىلىش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا قويغان ئورۇنسىز دەلىلى ئىدى. چۈنكى، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش ئېتىقادى پەقەت قىيامەت بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. قىيامەتتىن بۇرۇن پانىي دۇنيادا تىرىلىش ياكى تىرىلدۈرۈش بولمايدۇ.

② يەنى بۇ مەككە كاپىرلىرى تۈببە قەۋمىدىن ۋە ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئاد ۋە سەمۇد قەۋملىرىدىنمۇ كۈچلۈكمۇ؟ ئۇ قەۋملەر بۇلاردىن كۈچ - قۇۋۋەتتە ئارتۇق بولسىمۇ، بىز ئۇلارنى قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ھالاك قىلدۇق. ئۇلارغا قارىغاندا مەككە كاپىرلىرى قانچىلىك ئىدى؟ تۈببە سەبەئ قەۋمىنى كۆرسىتىدۇ. سەبەئ دېگەن يۇرتتا ھۈمەير قەبىلىسى ياشايتتى، ئۇلارغا كىم پادىشاھ بولسا، ئۇلار ئۇنى «تۈببە» دەپ ئاتايتتى. بۇ خۇددى پارسىلارغا پادىشاھ بولغان كىشىنى كىسرا، رۇملۇقلارغا پادىشاھ بولغان كىشىنى قەيسەر، مىسىرغا پادىشاھ بولغان كاپىرنى پىرئەۋن، ھەبەشىستانغا پادىشاھ بولغان كىشىنى نەجاشى دەپ ئاتا كەلگەنگە ئوخشايدۇ. تارىخچىلارنىڭ بىردەك قارىشىچە، تۈببە پادىشاھلىرى يەمەندىن چىقىپ، يۇرتلارنى ئىشغال قىلىپ يۈرۈپ تاكى سەمەرقەنتكىچە يېتىپ بارغان، ئۇلارنىڭ پادىشاھلىقى كۈچىيىپ، ھۆكۈمرانلىق دائىرىسى كېڭەيگەن ۋە قوشۇنلىرى زورايدىغان. ئۇلار شۇ دەۋردىكى ئەڭ كۈچلۈك، شان - شەۋكەتلىك، باياشات قەۋم بولغان ئىدى. لېكىن، بۇ قەۋمۇ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن، تەلتۈكۈس ھالاك قىلىندى. بۇ ۋەقە سۈرە سەبەئنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىنىپ ئۆتۈلدى. تۈببە قەۋمى ھەققىدە ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: تۈببەنى تىللىماڭلار، ئۇلار مۇسۇلمان بولغان ئىدى. (مەجمەئە زەۋائىد 8 - توم، 76 - بەت، 13029 - ھەدىس، سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى «ئەلبانى» 1223 - ھەدىس) شۇنداقسىمۇ، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئىتائەتتىن باش تارتقانلىقى ئۈچۈن، ھالاكەتكە دۇچار بولغان.

③ ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز ئاسماننى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى شەيئىلەرنى بىكار ياراتمىدۇق، ئۇ (يەنى ئۇلارنى بىكار يارىتىلغان دەپ قاراش) كاپىرلارنىڭ گۇمانىدۇر، كاپىرلارنىڭ دوزاختىكى ھالىغا ۋاي!﴾ (سۈرە ساد 27 - ئايەت)، يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەر بىزنى، ئۆزۈڭلارنى بىكار ياراتتى ۋە ئۆزۈڭلارنى بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلمايمىز، دەپ ئويلاپ قالدىڭلارمۇ؟﴾ (سۈرە مۇئىمىنۇن 115 - ئايەت). يەنە سۈرە ھىجر 85 - ئايەتتىمۇ ئوخشاش مەزمۇن بايان قىلىنغان.

④ يەنى يارىتىشتىكى مەقسەت ۋە ھېكمەت شۇكى، ئىنسانلارنى سىناپ، ياخشىلارغا ياخشىلىقلىرىنىڭ مۇكاپاتىنى، يامانلارغا قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى بېرىشتۇر.

⑤ يەنى ئۇلار بۇ مەقسەتنى بىلمەستىن، غەپلەتتە يۈرۈيدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئاخىرەتنىڭ تەييارلىقىدىن بىپەرۋا بولۇپ، دۇنياغا چۆمۈپ كەتكەن.

⑥ مانا بۇ ھېساب ئېلىش ئىنسانلارنى يارىتىشتىكى ئەسلىي مەقسەتتۇر، ئاسمان ۋە زېمىنمۇ شۇ مەقسەتتە يارىتىلغاندۇر.

يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلَى عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامٌ
الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلِي الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خَذُوهُ فَأَعْيَلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُوءًا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾
ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّ الْمَتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِنْ
سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَلِّبِينَ ﴿٥٣﴾

ئۇ كۈندە دوست دوستقا قىلچە ئەسقاتمايدۇ، ئۇلار ياردەمگىمۇ ئېرىشەلمەيدۇ ﴿41﴾. پەقەت ئاللاھ رەھمەت قىلغان كىشىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. شەكسىزكى، ئاللاھ (ھەممىدىن) غالىبتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر ﴿42﴾. زەققۇم دەرىخى ھەقىقەتەن (ئېغىر) گۇناھكارلارنىڭ تامىقىدۇر ﴿43-44﴾. ئۇ ئېرىتىلگەن مستەك ﴿2﴾ (قىزىق) تۇر، ئۇ قورساقلاردا قايناق سۇ قاينىغاندەك قاينايدۇ ﴿3﴾ ﴿45-46﴾. (دوزاخقا مەسئۇل پەرىشتىلەرگە) «ئۇنى تۇتۇپ سۆرەپ دوزاخنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ بېرىڭلار ﴿4﴾، ئاندىن ئۇنىڭ بېشىغا قايناق سۇ قويۇپ ئازابلانغۇلار» (دېيىلىدۇ) ﴿47-48﴾. (ئۇنىڭغا خارلاش ۋە مەسخىرە قىلىش يۈزىدىن) «بۇ ئازابنى) تېتىغىن، سەن ھەقىقەتەن ئىززەتلىك ۋە ھۆرمەتلىك بىرى ئىدىڭ ﴿5﴾ ﴿49﴾. شەكسىزكى، بۇ (دۇنيادىكى ۋاقىتلىقلاردا) سىلەر شەكلەنگەن ئازابتۇر» دېيىلىدۇ ﴿50﴾. تەقۋادارلار ئەلۋەتتە بىخەتەر جايدا بولىدۇ ﴿51﴾. باغلاردا، بۇلاقلارنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ ﴿52﴾. ئۇلار قېلىن، يۇپقا يىپەك كىيىملەرنى كىيىپ بىر - بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشىدۇ ﴿53﴾.

① ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿سۇر چىلىنغان كۈندە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تۇغقانچىلىق مەۋجۇت بولماي قالىدۇ. بىر - بىرىنىڭ (ئەھۋالىنىمۇ) سوراشمايدۇ﴾. (سۈرە مۇئەممۇن 101 - ئايەت) ﴿ھەر ئادەم ئۆز ھالى بىلەن بولۇپ قالدىغانلىقى ئۈچۈن) دوست دوستىدىن كۆرۈپ تۇرۇپ (ھال) سورىمايدۇ﴾. (سۈرە مەئارىج 10 - ئايەت).

② ﴿مُهْل﴾ ئېرىتىلگەن مەس، مەدەن، ئوتتا ئېرىتىلگەن نەرسە ياكى لايغا ئوخشاش قازاندا قېپ قالغان ياغنىڭ دۇغى دېگەن مەنىدە.

③ زەققۇم دەرىخىدىن يېگەن تامىقى ئۇلارنىڭ قورساقلىرىدا قايناق سۇغا ئوخشاش قاينايدۇ.

④ دوزاخقا مۇئەككەل پەرىشتىلەرگە شۇنداق بۇيرۇق بېرىلىدۇ. ﴿سَوَاءٌ﴾ دوزاخنىڭ ئوتتۇرىسىنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ يەنى دۇنيادا ئۆزۈڭچە كۆرەڭلەپ، ئۆزۈڭنى ئىززەتلىك ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر زات قىلىپ كۆرسىتەتتىڭ، مۇئەممۇنلەرگە كەمسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن قارايتتىڭ.

⑥ يۇقىرىدا كاپىرلار ۋە پاسىقلارنىڭ ئاقىۋىتى تەسۋىرلەنگەندىن كېيىن، ئەمدى مۇئەممۇنلەر ۋە تەقۋادارلارنىڭ يۇقىرى ماقامى ۋە مەرتىۋىسى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇ مۇئەممۇنلەر ئۆزلىرىنى كۇفرلىق، پاسىقلىق ۋە گۇناھ - مەئسسىيەتلەردىن ساقلاپ ياشىغان ئىدى. ﴿مَقَامٍ أَمِينٍ﴾ ھەر قانداق قايغۇ - ھەسرەتتىن، غەم - ئەندىشىدىن، قورقۇنچتىن ئەمىن تاپىدىغان جاي دېمەكتۇر.

كَذَلِكَ وَرَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٦﴾ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَلَکِهَةٍ ءَامِنِينَ ﴿٥٧﴾ لَا يَدْرُفُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَّهَهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُّرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

(ئۇلارنى تۈرلۈك ھۆرمەتلەر بىلەن) مۇشۇنداق ئىززەتلەيمىز. ①. شەھلا كۆزلۈك ھۆرلەرنى ئۇلارغا جۈپ قىلىپ بېرىمىز ② [54]. ئۇلار جەننەتتە (مەيدە ئېغىرلىشىش ۋە كېسەللىكلەردىن خاتىرجەم) ئەمىن بولغان ھالدا (خىزمەتچىلەردىن كۆڭلى تارتقان) ھەر خىل مېۋىلەرنى ئەكەلدۈرۈپ تۇرىدۇ ③ [55]. ئۇلار جەننەتتە تۇنجى ئۆلۈمدىن باشقا ھېچقانداق ئۆلۈمنى تېتىمايدۇ ④. ئاللاھ ئۇلارنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغاندۇر [56]. (بۇلار) رەببىڭ تەرىپىدىن (بېرىلگەن) مەرھەمەتتۇر ⑤. بۇ زور مۇۋەپپەقىيەتتۇر [57]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنى ۋەز - نەسەھەت ئالسۇن دەپ، بىز قۇرئاننى سېنىڭ تىلىڭدا (نازىل قىلىپ، ئۇنىڭ لەۋزىنى ۋە مەنىسىنى) قولايلاشتۇرۇپ بەردۇق [58]. سەن (ئۇلارغا چۈشىدىغان ئازابىنى) كۈتكەن، ئۇلارمۇ ئەلۋەتتە (سېنىڭ ھالاك بولۇشىڭنى) كۈتۈپ تۇرغۇچىلاردۇر ⑥ [59].

① يەنى تەقۋادارلارغا ئەنە شۇنداق مۇئامىلە قىلىنىدۇ.

② ﴿حُورٍ﴾ "حُوراء" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، "حُور" دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان، كۆزىنىڭ ئېقى ئاپئاق، قارىسى قاپقارا دېگەن مەنىدە. ھۆرلەرنىڭ "حُوراء" «شەھلا كۆزلۈك» دەپ ئاتىلىشتىكى سەۋەب ئۇلارنىڭ گۈزەل جامالىنى كۆرگەن كۆزلەر ھەيرانلىقتىن قاراپلا قالىدۇ. ﴿عِينٍ﴾ "عِيناء" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، يوغان كۆزلۈك دېگەن مەنىدە. خۇددى كېيىكنىڭ كۆزىدەك. ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك، جەننەتكە كىرگەن ھەربىر كىشىگە ئاز دېگەندە ئىككىدىن ھۆر بېرىلىدۇ. ئۇلار ھۆس - جامالدا كۈن بىلەن ئايدەك بولىدۇ. ئەمما تىرمىزنىڭ سەھىھ دەپ قارالغان ھەدىسلىرىدىن مەلۇم بولىدۇكى، پەقەت شېھىتكىلا 72 ھۆر بېرىلىدۇ. (سۈنەنى تىرمىزى 1663 - ھەدىس)

③ ﴿ءَمِينٍ﴾ «ئەمىن بولغان ھالدا» يەنى ئۇلاردا نېمەتلەرنىڭ تۈگەپ كېتىشىدىن ئەنسىرەش بولمايدۇ. ئۇلار يېگەن نازۇ - نېمەتلەرنىڭ زىيان قىلىشىدىن ۋە كېسەل بولۇپ قىلىشتىن ئەندىشە قىلمايدۇ. ئۆلۈمدىن، ھېرىپ - چارچاشتىن ۋە شەيتاندىن قورقۇش بولمايدۇ.

④ يەنى ئۇلار ئىلگىرى دۇنيادا تېتىغان ئۆلۈمنىڭ تەمىنى ئەمدى مەڭگۈ تېتىمايدۇ. ئاخىرەتتە ئۆلۈش بولمايدۇ. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۆلۈم بىر قوچقار سۈرتىگە كىرگۈزۈلۈپ، جەننەت بىلەن دوزاخنىڭ ئارىسىدا بوغۇزلىنىدۇ، ئاندىن ئى جەننەت ئەھلى! مەڭگۈ ھايات قېلىڭلار، ئەمدى ئۆلۈش يوقتۇر، ئى دوزاخ ئەھلى! مەڭگۈ ھايات قېلىڭلار، ئەمدى ئۆلۈش يوقتۇر، دېيىلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4730 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2849 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جەننەت ئەھلىكە: سىلەر داۋاملىق ساغلام تۇرىسىلەر، ھەرگىز كېسەل بولۇپ قالمايسىلەر. سىلەر مەڭگۈ ياشايسىلەر. ھەرگىز ئۆلمەيسىلەر، سىلەر مەڭگۈ نازۇ - نېمەتتىن بەھرىمەن بولىسىلەر. ھەرگىز جاپا چەكمەيسىلەر، سىلەر ياشلىق ھالىتىڭلاردا تۇرىسىلەر، ھەرگىز قېرىمايسىلەر، دېيىلىدۇ» (سەھىھۇل بۇخارى 6548 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2837 - ھەدىس)

⑤ بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ياخشى ئىشلارنى قىلىڭلار، توغرا يولغا مېڭىڭلار، توغرا سۆزلەڭلار ۋە ئوتتۇرا ھال يول تۇتۇڭلار. بىلىڭلاركى، بىرەر ئادەم ئۆز ئەمەلى بىلەن ھەرگىز جەننەتكە كىرەلمەيدۇ» بۇنى ئاڭلىغان ساھابىلەر: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! سەنمۇ ئۆز ئەمەلىڭ بىلەن جەننەتكە كىرەلمەسەن؟ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەنمۇ كىرەلمەيمەن، پەقەت ئاللاھ تائالا مېنى ئۆز مەرھەمىتى ۋە پەزلى بىلەن جەننەتكە كىرگۈزىدۇ» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 6463 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2818 - ھەدىس)

⑥ ئەگەر ئۇلار ئىمان ئېيتىمىسا، ئۇلارغا چۈشىدىغان ئاللاھنىڭ ئازابىنى كۈتكىن. ئۇلار ئىسلام غەلبە قىلىشتىن ئىلگىرى سېنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىڭنى كۈتىدۇ.

(45) سۈرە جاسىيە مەككىدە چۈشكەن 37 ئايەت

(45) سورة الجاثية مكية 37 آية

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمَّ ① تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ② إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ ③ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ④ وَأَخْتَلَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيْحِ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ⑤

ھا، مېم [1]. (بۇ) كىتاب غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر [2]. شەكسىزكى، ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا مۇئمىنلەر ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىگە دالالەت قىلىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار [3]. سىلەرنىڭ يارىتىلىشىڭلاردا ۋە (ئاللاھ زېمىندا) تارقىتىدىغان جانلىقلاردا (ئاللاھقا) چىن ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن نۇرغۇن دەلىللەر بار [4]. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، ئاللاھنىڭ ئاسماندىن (ھاياتلىقنىڭ مەنبەسى بولغان) يامغۇرنى ياغدۇرۇپ (قۇرغاقچىلىقتىن) ئۆلگەن زېمىننى ئۇنىڭ بىلەن تىرىلدۈرۈشىدە ۋە شاماللارنىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇشىدا ①، ئەقلىنى ئىشلىتىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار ② [5].

① يەنى شامالنىڭ يۆنىلىشى بەزىدە جەنۇبقا ۋە شىمالغا، بەزىدە غەربكە ۋە شەرققە بولىدۇ. شامال بەزىدە قۇرۇقلۇققا، بەزىدە دېڭىزغا يۈزلىنىدۇ. ئۇ بەزىدە كېچىلىك ۋە كۈندۈزلۈك شامالغا ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. شاماللارنىڭ بەزىسى بۇلۇتنى قوزغاپ ئۇچۇرتۇپ قۇرغاق زېمىنغا يامغۇر ياغدۇرۇش ئۈچۈن چىقىدۇ، بەزىسى گۈل - چېچەكلەرنى چاڭلاشتۇرۇش ئۈچۈن چىقىدۇ. بەزىسى ھاۋانى ساپلاشتۇرۇپ، جانلىقلارنى تىنچىقتىن سالقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن چىقىدۇ. بەزىسى ھېچقانداق مەنپەئەتسىز شامال بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھېچ نەتىجە چىقمايدۇ. بەزىسى قۇم - توپىلارنى ئۇچۇرۇپ، ئۇپۇقنى توپا - چاڭلارغا تولدۇرىدۇ. ھەر خىل تۈردىكى بۇ تۈرلۈك شاماللارمۇ كائىناتنى باشقۇرۇپ تۇرىدىغان بىر زاتنىڭ بارلىقىغا ۋە بىرلىكىگە دالالەت قىلىدۇ. پۈتۈن ھوقۇق ۋە ئىختىيار پەقەتلا شۇ بىر ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر، بۇنىڭدا ھېچكىم ئۇنىڭغا شېرىك ئەمەس. ئۇ كائىناتنى ئۆزى يالغۇز باشقۇرغۇچى ۋە تەسەررۇپ قىلغۇچىدۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىمدە ئازراقمۇ تەسەررۇپ قىلىش ھوقۇقى يوقتۇر. بۇ مەزمۇن سۈرە بەقەرە 164 - ئايەتتىمۇ بايان قىلىندى.

② ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ، ئىنسانلارنىڭ ۋە ھايۋانلارنىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشىدا، ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇش ئارقىلىق ئۆلۈك (قاقاس) زېمىننى تىرىلدۈرۈشتە، ئۇپۇقتا ۋە ئىنساننىڭ ئۆزىدە ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈكلۈكى ۋە بىرلىك - بارلىقىنى كۆرسىتىدىغان نۇرغۇن دەلىل ۋە بەلگىلەر بار.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ وَيَلُّ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٨﴾ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوعًا أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩﴾ مِّنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ

(ئى پەيغەمبەر!) ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدۇر. ئۇنى ساڭا ھەقىقىي بىلەن ئوقۇپ بېرىۋاتىمىز. ئۇلار ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ ئايەتلىرىدىن كېيىن قايسى سۆزگە ئىشىنىدۇ؟ ﴿٦﴾ [6]. ھەربىر يالغانچى گۇناھكارنىڭ ھالىغا ۋاي! ﴿٧﴾ [7]. ئۇ ئاللاھنىڭ ئۆزىگە ئوقۇپ بېرىلىۋاتقان ئايەتلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ، ئاندىن تەكەببۇرلۇق قىلغان ھالدا گۇيا ئۇنى ھېچ ئاڭلىمىغاندەك (كۇفرىدا) چىڭ تۇرىدۇ (گۇمراھلىقتا تېخىمۇ ئەزۋەيلەيدۇ) ﴿٣﴾. ئۇنىڭغا قاتتىق ئازاب بىلەن «خۇش خەۋەر» بەرگىن [8]. ئۇ بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزدىن بىرەر نەرسىنى بىلگەن چاغدا (يەنى ئۇنىڭغا قۇرئان ئايەتلىرى يەتكەن چاغدا)، ئۇنى مەسخىرە قىلىدىغان نەرسە قىلىۋالىدۇ ﴿٤﴾. ئەنە شۇلارغا خار قىلغۇچى ئازاب بار [9]. ئۇلارنىڭ ئالدىدا (ئۇلارنى كۈتۈۋاتقان) جەھەننەم تۇرىدۇ ﴿٥﴾.

① يەنى ئاللاھ نازىل قىلغان قۇرئاندا ئۇنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل ۋە پاكىتلار بار. ئەگەر ئۇلار بۇنىڭغىمۇ ئىمان ئېيتىمسا، ئاللاھنىڭ سۆزىدىن كېيىن يەنە كىمنىڭ سۆزىگە ئىمان ئېيتىدۇ؟ ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن كېيىن يەنە قايسى ئايەتلەرگە ۋە قايسى دەلىل - پاكىتلارغا ئىمان ئېيتىدۇ؟ ﴿بَعْدَ اللَّهِ﴾ نىڭ مەنىسى "بَعْدَ حَدِيثِ اللَّهِ وَآيَاتِهِ" «ئاللاھنىڭ سۆزى ۋە ئايەتلىرىدىن كېيىن» بۇ يەردە ئاللاھنىڭ سۆزى قۇرئان "حَدِيثِ" ھەدىس دەپ ئاتالدى. سۈرە زۇمەردە ئاتالغاندەك: ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ﴾ ﴿ئاللاھ سۆزلەرنىڭ ئەڭ چىرايلىقى بولغان قۇرئاننى نازىل قىلدى﴾. (سۈرە زۇمەر 23 - ئايەت)

② ﴿أَفَّاكٍ﴾ "كۇڭدۇپ" يالغانچى، ﴿أَثِيمٍ﴾ گۇناھكار، ﴿وَيَلُّ﴾ ھالەك بولسۇن، ھالىغا ۋاي دېگەن مەنىدە. يەنە بىر مەنىسى، جەھەننەمدىكى بىر ۋادىنىڭ نامىمۇ ۋە يىلۇندۇر.

③ يەنى كۇفرىدا تېخىمۇ چىڭ تۇرىدۇ. ئۆزىنى ھەقىقىي چوڭ تۇتىدۇ. شۇنداق مەغرۇرلۇق ئۇنى ھېچنىمىنى ئاڭلىمىغاندەك قىلىپ قويدۇ.

④ يەنى بىرىنچىدىن، ئۇ قۇرئاننى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىمايدۇ. ئىككىنچىدىن، بىرەر سۆز ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ قالسا ياكى ئۇ بىرەر سۆزنى بىلىپ قالسا، ئۇنى مەسخىرە ئويىپكىتى قىلىۋالىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ كەم ئەقىللىكى، چۈشەنمەس جاھىللىقى تۈپەيلىدىن ياكى كۇفرى ۋە مەئسەپتە چىڭ تۇرۇۋالغانلىقى ۋە تەكەببۇرلۇقىدىن خار قىلغۇچى ئازابقا قالىدۇ.

⑤ يەنى مەزكۇر سۈپەتلىك كىشىلەرنىڭ قىيامەت كۈنى بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر.

وَلَا يُعْنِي عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزِ أَلِيمٍ ﴿١٤﴾ * اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٥﴾

ئۇلارنىڭ ئېرىشكەن نەرسىلىرى (يەنى دۇنيادا تاپقان ماللىرى ۋە بالىلىرى) ① ۋە ئاللاھنى قوبۇپ ئۆزلىرىگە مەدەتكار قىلىۋالغان نەرسىلىرى (يەنى بۇتلىرىمۇ) ئۇلارغا قىلچە ئەسقاتمايدۇ، ②، ئۇلارغا چوڭ ئازاب بار [10]. بۇ (قۇرئان ئۇنىڭغا ئىشەنگەن ۋە ئەگەشكەن كىشىگە كامىل) ھىدايەتتۇر، ③، رەببىنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلارغا ئەڭ قاتتىق ئازاب بار ④ [11]. ئاللاھ ئۆز ئەمرى بىلەن دېڭىزدا كېمىلەرنىڭ يۈرۈشى ئۈچۈن ⑤، سىلەرنىڭ ئۇنىڭ پەزىلىدىن (رىزىقىڭلارنى) تەلەپ قىلىشىڭلار ئۈچۈن (يەنى تىجارەت قىلىشىڭلار، بېلىق تۇتۇشۇڭلار، دېڭىز ئاستىدىن ئۈنچە - مەرۋايىتىلارنى سۈزۈۋېلىشىڭلار ئۈچۈن) ⑥ ۋە (ئۇنىڭغا) شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن ⑦، سىلەرگە دېڭىزنى بويىسۇندۇرۇپ بەرگەن زاتتۇر ⑧ [12].

① يەنى ئۇلارنىڭ دۇنيادا توپلىغان مال - مۈلۈكى ۋە پەخىرلەنگەن قوللىغۇچىلىرى، ھەتتا پەرزەنتلىرىمۇ قىيامەت كۈنى ئۇلارغا ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدۇ، ياردەممۇ قىلالمايدۇ.

② ئۇلارنىڭ دۇنيادا تۇتقان دوستلىرى، ياردەمچىلىرى ۋە مەبۇدلىرى بۇ كۈندە ئۇلارغا ھېچ كۆرۈنمەيدۇ. كۆزدىن غايىب بولىدۇ. ئىش شۇنداق تۇرسا، ئۇلار قانداقمۇ ياردەمگە كەلسۇن؟

③ يەنى بۇ قۇرئان ھىدايەت كىتابىدۇر. چۈنكى، ئۇنىڭ نازىل قىلىنىشىدىن مەقسەت كىشىلەرنى كۇفرى ۋە شېرىكىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن ئىماننىڭ يورۇقلۇقىغا چىقىرىشتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ مۇكەممەل بىر يولباشچى ئىكەنلىكىدە ھېچ شەك يوقتۇر. ئەمما، پەقەت قۇرئانغا چىن قەلبىدىن ئىشەنگەن ۋە يۈزلەنگەن كىشىلا ئۇنىڭدىن ھىدايەتكە يول تاپالايدۇ. بولمىسا، بىر شائىرنىڭ «يولنى كۆرسىتىپ قويسىمۇ، مەنزىلگە يەتمىدى» دېگىنىدەك بىر ئىش بولىدۇ.

④ ﴿لَيْمٌ﴾ دېگەن سۆز ﴿عَذَابٌ﴾ نىڭ سۈپىتى بولۇپ، ئەلەم قىلغۇچى ئازاب دېگەن مەنىدە. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى ﴿رَجْزٌ﴾ نىڭ سۈپىتى دەپ قارايدۇ. ﴿رَجْزٌ﴾ نىڭ مەنىسى "عَذَابٌ شَدِيدٌ" (قاتتىق ئازاب) دېمەكتۇر.

⑤ يەنى دېڭىزلاردا كېمە ۋە پاراخوتلارنىڭ يۈرۈشى سىلەرنىڭ سانائەتتە ماھىرلىقىڭلاردىن ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئىرادىسى بىلەندۇر. ئاللاھ تائالا دېڭىزغا كېمىلەرنى سۇغا چۆكتۈرۈۋەتمەستىن، سۇ يۈزىدە كۆتۈرۈپ تۇرۇشقا ئەمىر قىلغان. ئەگەر ئاللاھ خالىسا، دېڭىزدا قاتتىق دولقۇن پەيدا قىلىپ، كېمىلەرنى بىخەتەر ماڭالماس قىلىپ قويمايتتى. ئاللاھ تائالا گاھىدا ئۆز قۇدرىتىنى نامايەن قىلىش ئۈچۈن دېڭىزدا قاتتىق دولقۇن پەيدا قىلىپ تۇرىدۇ. ئەگەر داۋاملىق شۇنداق دولقۇن كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان بولسا، دېڭىزدا سەپەر قىلىش مۇمكىن بولمىغان بولاتتى.

⑥ يەنى دېڭىزدا قاتناپ تىجارەت قىلىش ئارقىلىق، بېلىق قاتارلىق جانلىقلارنى تۇتۇش ئارقىلىق، دېڭىز ئاستىدىن ھەر خىل ئۈنچە - مەرۋايىتىلارنى سۈزۈۋېلىش ئارقىلىق پايدىلىنىشىڭلار ئۈچۈن.

⑦ ئاللاھ تائالا بۇلارنىڭ ھەممىنى نېمە ئۈچۈن قىلدى؟ دېڭىز بويىسۇندۇرۇلغانلىقتىن سىلەر ئېرىشكەن نېمەتلەر ئۈچۈن ئاللاھقا شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن قىلدى.

⑧ يەنى ئاللاھ دېڭىزنى كېمىلەر بىلەن ئۈستىدە سەپەر قىلغىلى بولىدىغان قىلىپ ياراتتى.

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾ قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ

ئاللاھ سىلەرگە ئۆز پەزىلىدىن ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بويىسۇندۇرۇپ بەردى ①، ئەلۋەتتە، بۇنىڭدا (قۇدرىتى ئىلاھىيەنى) تەپەككۈر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن (روشن) دەلىللەر بار [13]. (ئى پەيغەمبەر!) ئىمان ئېيتقانلارغا ئېيتقىنى، ئاللاھ ھەربىر قەۋمنىڭ قىلمىشلىرىغا يارىشا جازا بېرىدىغانلىقى ئۈچۈن ②، ئۇلار ئاللاھنىڭ كۈنلىرىنى ئۈمىد قىلمايدىغانلارنى (يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقمايدىغان كاپىرلارنىڭ يەتكۈزگەن ئەزىيەتلىرىنى) كەچۈرۈپ تۇرسۇن ③ [14]. كىمكى (دۇنيادا) ياخشى ئىش قىلىدىكەن، پايدىسى ئۇنىڭ ئۆزىگىدۇر، كىمكى يامان ئىش قىلىدىكەن، زىيىنى ئۇنىڭ ئۆزىگىدۇر ④. ئاندىن كېيىن رەببىڭلارنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىشىلەر ⑤ [15]. شەكسىزكى، بىز ئىسرائىل ئەۋلادىغا كىتاب (يەنى تەۋرات)، ھۆكۈمرانلىقنى ⑥ ۋە پەيغەمبەرلىكنى ئاتا قىلدۇق، ئۇلارنى پاك نەرسىلەردىن رىزىقلاندۇردۇق ⑦.

① «بويىسۇندۇرۇپ بەردى» دېگەننىڭ مەنىسى، ئاللاھ ئۇ نەرسىلەرنى سىلەرنىڭ خىزمىتىڭلارنى قىلىشقا بۇيرۇدى. سىلەرنىڭ ئالىدىغان پايداڭلار، تىرىكچىلىكىڭلار ۋە باشقا مەنپەئەتلىرىڭلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ نەرسىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. دېمەك، ئاللاھ ئۇ نەرسىلەرنى سىلەرنىڭ مەنپەئەتلىرىڭلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىلىپ بەردى. ئۇ نەرسىلەر: ئاي، قۇياش، نۇرلۇق يۇلتۇزلار، يامغۇر، بۇلۇت، شامال قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. «ئۆز پەزىلىدىن» دېگەننىڭ مەنىسى، ئۆزىنىڭ مەرھەمىتى ۋە كەرىمىدىن، سىلەرگە ياخشىلىق قىلىش يۈزىسىدىن شۇنداق قىلدى، دېگەنلىك بولىدۇ.

② يەنى ئەگەر سىلەر ئۇلارنىڭ سىلەرگە يەتكۈزگەن ئەزىيەتلىرىگە سەۋر قىلساڭلار ۋە ئۇلارنىڭ يولسىزلىقلىرىنى كەچۈرسەڭلار، بارلىق گۇناھ ئۇلارنىڭ زىمىنىدە قالىدۇ، ئۇنىڭ جازاسىنى ئۇلارغا قىيامەت كۈنى بىز بېرىمىز.

③ يەنى ئاللاھ ئۆزىنىڭ مۇئمىن بەندىلىرىگە ياردەم بېرىشكە ۋە دۈشمەنلىرىنى ھالاك قىلىشقا قادىر ئىكەنلىكىدىن قورقمايدىغانلارنى يەنى ئاللاھنىڭ جازالىشى ۋە ئازابلىشىدىن قورقمايدىغانلارنى مۇئمىنلەر كەچۈرۈپ تۇرسۇن. بۇ ئادەملەردىن كاپىرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿ أَيَّامَ اللَّهِ ﴾ «ئاللاھنىڭ كۈنلىرى» دېگەن ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى ھەم جازا ۋە ئازابلىرىنى كۆرسىتىدۇ. سۈرە ئىبراھىم 5 - ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك: ﴿ ئۇلارغا ئاللاھنىڭ كۈنلىرىنى ئەسلىتىكىن ﴾. دېمەك ئاللاھنىڭ ئازابى ۋە جازالىشىدىن قورقمايدىغان كاپىرلارنىڭ يەتكۈزگەن ئەزىيەتلىرىنى كەچۈرۈپ تۇرسۇن. بۇ ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە چۈشۈرۈلگەن بۇيرۇق ئىدى، كېيىن مۇسۇلمانلار كۈچلەنگەن چاغدا، كاپىرلارغا قاتتىق مۇئامىلە قىلىش ۋە ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش (جىھاد) قىلىشقا ئەمر قىلىندى.

④ ھەربىر گۇرۇھ ۋە ھەربىر شەخسنىڭ ئەمىلى ياخشى بولسۇن ياكى يامان بولسۇن، ئۇنىڭ پايدىسى ياكى زىيىنى قىلغۇچىنىڭ ئۆزىگىلا بولىدۇ، باشقا بىرسىگە ئارتىلمايدۇ. بۇ ئايەتتە ھەم ياخشىلىققا تەرغىب قىلىندى، ھەم يامانلىقتىن ئاگاھلاندۇرۇلدى.

⑤ ئاندىن ئاللاھ تائالا ھەر كىمگە ئەمەلىگە قارىتا مۇكاپات ياكى جازا بېرىدۇ. ياخشىلارغا مۇكاپات؛ يامانلارغا جازا بېرىدۇ.

⑥ بۇ يەردىكى ﴿ الْكِتَابِ ﴾ دېگەندىن تەۋرات كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿ الْحُكْمِ ﴾ دېگەن ھۆكۈمرانلىق، پادىشاھلىق ياكى ھۆكۈم

قىلىش ئىقتىدارى ۋە كىشىلەر ئارىسىدىكى جېدەل - ماجىرالارنى ھەل قىلىشتا زۆرۈر بولغان ھۆكۈم قىلىش سالاھىيىتى ۋە ماھارىتىنى كۆرسىتىدۇ.

⑦ ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ھالال قىلىپ بەرگەن رىزىق ۋە پاك نېمەتلەر ئىچىدە بۆدۈنە بىلەن تەرەنجىۋىلمۇ بار ئىدى.

وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾ وَعَاتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِمَّن بَعْدَ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْثًا بَيْنَهُمْ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٦٩﴾ هَذَا بَصَرٌ لِلنَّاسِ

ئۇلارنى (ئۆز زامانىدىكى) جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلدۇق ﴿16﴾. بىز ئۇلارغا دىن ئىشىدا روشەن دەلىللەرنى ئاتا قىلدۇق ﴿2﴾، پەقەت ئۇلارغا ئىلىم (يەنى دىننىڭ راستلىقىغا كەسكىن دەلىللەر) كەلگەندىن كېيىنلا، ئۆزئارا ھەسەت قىلىشىپ ئىختىلاپ قىلىشتى ﴿3﴾. شەكسىزكى، رەببىڭ قىيامەت كۈنى ئۇلار ئىختىلاپ قىلىشقان ئىشلار ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىدۇ ﴿17﴾. ئاندىن كېيىن، (ئى پەيغەمبەر!) بىز سېنى دىن ئىشىدا (روشەن) بىر يولدا قىلدۇق ﴿5﴾، شۇ يولغا ئەگەشكىن، (ھەقىقەتنى) بىلمەيدىغانلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن ﴿18﴾. شەكسىزكى، (ئۇلارنىڭ گۇمراھلىقىغا ماسلىشىدىغان بولساڭ) ئۇلار ئاللاھتىن (كېلىدىغان) ھېچبىر نەرسىنى سەندىن توسۇپ قالالمايدۇ. شەكسىزكى، زالىملار (دۇنيادا) بىر - بىرىگە دوستتۇر. ئاللاھ تەقۋادارلارنىڭ دوستىدۇر ﴿19﴾. بۇ (قۇرئان) ئىنسانلار ئۈچۈن (ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىپ بىرىدىغان) روشەن پاكىتلاردۇر ﴿7﴾.

① يەنى شۇ زامانىدىكى جاھان ئەھلىدىن ئۈستۈن قىلدۇق.

② ئۇ دەلىللەر بىلەن نېمىنىڭ ھالال ۋە نېمىنىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى روشەن بايان قىلدۇق. يەنە بىر مەنىسى ئۇ دەلىللەردىن مۆجىزىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلىدىغانلىقى ھەققىدىكى ئىلىم، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىللەر ۋە ئۇ ھىجرەت قىلىپ بارىدىغان جاينىڭ بەلگىلەنگەنلىكى قاتارلىقلار مەقسەت قىلىنىدۇ. دېمەك، مەزكۇر ئىلىملەر ئۇلارغا بىلدۈرۈلگەن ئىدى.

③ ﴿بَعْثًا بَيْنَهُمْ﴾ نىڭ مەنىسى، ئۆزئارا بىر - بىرىگە ھەسەت قىلىشىپ، ئۆچ - ئاداۋەت ۋە تەرسالىق سەۋەبىدىن ياكى ھوقۇق - مەنەپ ۋە ئىززەت - ئابروى تالىشىپ، دېمەكتۇر. ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ دىنى توغرىلىق ئىلىم كەلگەن تۇرۇپمۇ، ئىختىلاپ قىلىشتى ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلىشتى.

④ يەنى ھەق تەرەپتە تۇرغانلارغا مۇكاپات؛ باتىل تەرەپتە تۇرغانلارغا جازا بېرىدۇ.

⑤ ﴿شَرِيعَةٍ﴾ نىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى يول، قانۇن دېگەن بولىدۇ. چوڭ كوچا ۋە يوللارمۇ "شَارِعٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى بۇ يوللار مەقسەت ۋە مەنزىلگە يەتكۈزىدۇ. بۇ يەردىكى ﴿شَرِيعَةٍ﴾ دېگەندىن ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بەلگىلەپ بەرگەن دىن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شۇ مەقسەتتە بەلگىلەپ بەرگەنكى، كىشىلەر بۇ دىننىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە مېڭىپ، ئاللاھنىڭ رىزالىقىدىن ئىبارەت بۈيۈك مەقسەتكە يېتىدۇ. ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، بىز سېنى دىن ئىشىدا ناھايىتى روشەن بىر يولدا قىلدۇق، بۇ يول سېنى ھەقىقەتكە يەتكۈزىدۇ.

⑥ يەنى ئاللاھنىڭ بىرلىكى، بارلىقى، ئۇ بەلگىلەپ بەرگەن دىن ۋە شەرىئەتنى بىلمەيدىغانلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن. ئۇلاردىن مەككە كاپىرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑦ بۇ قۇرئان دىننىڭ ئەھكاملىرىغا مۇناسىۋەتلىك دەلىل - پاكىتلار مەجمۇئەسىدۇر، ئىنسانلار ئۇنىڭغا موھتاجدۇر. ئۇنىڭدا ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىغا مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ئەھكاملار باردۇر.

وَهْدَىٰ وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً نَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوْنَهُ وَأَصْلَهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

(هەق ئىكەنلىكىگە) جەزمەن ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن ھىدايەت ۋە رەھمەتتۇر ① [20]. يامان ئىشلارنى قىلغانلار (يەنى گۇناھكار كاپىرلار) بىزنىڭ ئۆزلىرىنى ھاياتلىقىدا ۋە ئۆلگىنىدە ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار بىلەن ئوخشاش قىلىشىمىزنى ئويلايدۇ؟ ② (يەنى ئۇلارنى ئوخشاش قىلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس) ئۇلارنىڭ چىقارغان بۇ ھۆكۈمى نېمىدېگەن يامان! [21]. ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھېكمەت بىلەن ياراتتى. (بۇ) ھەرىبىر ئىنسانغا زۇلۇم قىلىنماستىن ③، قىلغان ئەمەلىگە يارىشا مۇكاپات ياكى جازا بېرىلىشى ئۈچۈندۇر [22]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۆزىنىڭ نەپسى خاھىشىنى ئىلاھ قىلىۋالغان ④، ئاللاھ (ئۇنىڭ شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى) بىلىپ ئازغۇنلۇقتا قويغان ⑤.

① يەنى بۇ قۇرئان دۇنيادا ھىدايەت يولىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان، ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشتۈرىدىغان كىتابتۇر.

② يەنى دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پەرقنى ئايرىماستىن، ئۇلارغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىشىمىزنى ئويلايدۇ؟ ئىش ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ. بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار دۇنيادا باراۋەر ياشىغاندەك، ئاخىرەتتەمۇ باراۋەر ياشامدۇ؟ ئۆلگەندىن كېيىن ئۇلارمۇ ۋە بۇلارمۇ يوق بولۇپ كېتەمدۇ؟ گۇناھكارلارغا جازا؛ ياخشىلارغا مۇكاپات بېرىلمەمدۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئاخىرىدا: ﴿ئۇلارنىڭ چىقارغان بۇ ھۆكۈمى نېمىدېگەن يامان!﴾ دېدى.

③ ئادالەت شۇكى، قىيامەت كۈنى پۈتۈن خالايقىلار ئارىسىدا ھەققانىي ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. ھەرىبىر شەخسكە قىلغان ئەمەللىرىگە يارىشا جازا ياكى مۇكاپات بېرىلىدۇ. كاپىرلار ئويلىغاندەك ياخشىلار بىلەن يامانلارغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنمايدۇ. چۈنكى، ھەر ئىككى خىل كىشىلەرنى باراۋەر ئورۇندا قويۇش زۇلۇمدۇر. بۇ بىر تەرەپتىن ئادالەتكە خىلاپ، يەنە بىر تەرەپتىن ھەقىتىن بۇرۇلغانلىق ھېسابلىنىدۇ. شۇ ۋەجىدىن تىكەن تېرىغان كىشى ئۈزۈم ئالالمىغاندەك، يامانلىق قىلغان كىشى ئاللاھنىڭ مۇئىمىن بەندىلىرىگە تەييارلىغان ئىززەت ماقامغا ئېرىشەلمەيدۇ.

④ بۇ ئىبارىنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۆزىنىڭ نەپسى خاھىشى نېمىنى ياخشى كۆرسە شۇنى توغرا دەپ قىلىدىغان، نېمىنى يامان كۆرسە شۇنى خاتا دەپ تەرك ئېتىدىغان يەنى ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئەھكاملىرى ئالدىدا ئۆزىنىڭ نەپسى خاھىشىنى ياكى ئەقلىنى ئۈستۈن ئورۇندا قويىدىغان ئادەم. دېمەك، ئەقىلمۇ مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ ياكى مەنپەئەتكە ئەسىر بولۇپ، نەپسى خاھىشقا ئوخشاش، خاتا ھۆكۈم چىقىرىپ قالىدۇ. يەنە بىر مەنىسى: ئاللاھ تەرەپتىن چۈشۈرۈلگەن ھىدايەت ۋە دەلىل - پاكىتقا ئاساسلانماي، كۆڭلى خالىغان دىننى تاللايدىغان ئادەم. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇنىڭدىن بىر تاشقا چوقۇنۇپ تۇرۇپ، باشقا بىر چىرايلىق تاشنى كۆرسە، ئىلگىرىكى تاشنى تەرك ئېتىپ، باشقا بىر تاشنى مەبۇد قىلىۋالىدىغان ئادەم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑤ بۇ ئىبارىنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، «ئۇنىڭغا ئىلىم كەلگەندىن كېيىنمۇ، ھەقىقىي بىلىپ تۇرۇپ (ئازغۇنلۇقتا تۇرغان) ئاللاھ (مۇ) ئۇنى ئازغۇنلۇقتا قويغان ئادەم» يەنى ھەقىقىي ئىسپاتلايدىغان ئىلىمغا يەتكەن ۋە دەلىل - پاكىت كۆز ئالدىدا ئايان بولغاندىن كېيىنمۇ، ئازغۇنلۇق يولىنى تاللايدىغان ئادەم. خۇددى كۆپ ئىلىم ھاسىل قىلىپ تۇرۇپمۇ، ئازغۇنلۇقتا يۈرگەن ئىلىم ئەھلىلىرىگە ئوخشاش. ئۇلار ئۆزى ئازغۇن، مەيدانى ئاساسسىز ھەمدە ئىسپاتسىز كىشىلەردۇر. ئۇلار «بىزدىن باشقىسى توغرا يولدا ئەمەس» دېگەن مەغرۇرلۇق بىلەن ئۆزلىرىنىڭ «دەلىل - پاكىتلىرىنى»

خۇددى ئاسماندىن چۈشكەن دەستۇردەك توغرا دەپ قارايدۇ، شۇ قەدەر «ئىلىم ۋە ئىدراكقا» ئىگە بولغان تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئازغۇنلىقىغا قارىماي، باشقىلارنىمۇ ئازدۇرغانلىقىغا پەخىرلىنىدۇ. (ئاللاھقا سېغىنىپ ئاداشقان ئىلىم، يۈزەكى چۈشەنچە، چەتتىكى ئەقىلدىن پاناھ تىلەيمىز)

وَحْتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشْوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٣﴾ قَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٣٤﴾

قۇلىقىنى ۋە قەلبىنى پېچەتلىۋەتكەن ① ۋە كۆزىنى پەردىلىگەن ② ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ ئاللاھ (ئازغۇنلىقىدا قويغان) دىن كېيىن، ئۇنى كىم ھىدايەت قىلالايدۇ؟ ③ سىلەر (بۇنىڭدىن) ئىبەرەت ئالماسىلەر؟ ④ [23]. ئۇلار (يەنى قىيامەتنى ئىنكار قىلغۇچىلار): «ھايات دېگەن پەقەت دۇنيادىكى ھاياتىمىزدۇر، ئۆلۈپ تۇرىمىز ۋە تىرىلىپ تۇرىمىز (يەنى تۇغۇلۇپ تۇرىمىز)، بىزنى پەقەت زامانلا يوق قىلىدۇ» دەيدۇ ⑤. ئۇلار بۇ خۇسۇستا ھېچقانداق مەلۇماتقا ئىگە ئەمەس، ئۇلار پەقەت خىيالغا كەلگەنچە سۆزلەيدۇ [24].

① شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ قۇلقى ۋەز - نەسەھەت ئاڭلاشتىن، قەلبى ھىدايەتنى چۈشىنىشتىن مەھرۇم بولغان.

② يەنى شۇ سەۋەبلەردىن ھەقىقىي كۆرەلمەيدىغان بولۇپ قالغان ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟

③ ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە ئېيتقاندا: ﴿ئاللاھ ئازدۇرغان كىشىنى ھىدايەت قىلغۇچى بولمايدۇ، ئاللاھ ئۇلارنى گۇمراھلىقلىرىدا قويۇپ بېرىدۇكى، ئۇلار تېڭىرقاپ يۈرىدۇ﴾. (سۈرە ئەئراف 186 - ئايەت)

④ يەنى ھەقىقەتنى بىلىش ۋە چۈشۈنۈش ئۈچۈن تەپەككۈر قىلماسىلەر؟

⑤ بۇ ئاخىرەتنى ئىنكار قىلىدىغان «دەھرىيلەر» ۋە ئۇلار بىلەن بىر ئېقىمدىكى مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ سۆزلىرىدۇر. ئۇلار: ھاياتلىق پەقەت مۇشۇ دۇنيادىلا بار، ئاخىرەت ھاياتى مەۋجۇت ئەمەس، ئۆلگەندىن كېيىن ھاياتلىق بولمايدۇ، ئۆلۈش ۋە تۇغۇلۇش پەقەت زاماننىڭ ئايلىنىشىنىڭ نەتىجىسى، بىر ئەۋلات ئۆلسە، يەنە بىر ئەۋلات دۇنياغا كېلىپ تۇرىدۇ، يەنى ئاتىلار ئۆلىدۇ، بالىلار تۇغۇلىدۇ، دەيدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ سۆزى بىر قىسىم ياراتقۇچىنى ئىنكار قىلىدىغان پەلسەپىچىلەرنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئوخشايدۇ. ئۇلار: ھەر 36 مىڭ يىلدا بىر قېتىم ھەر قانداق نەرسە بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتىدۇ، دەۋر مۇشۇ تەرىقىدە پىلانلىغۇچىسىز ۋە باشقۇرغۇچىسىز ئۆزۈڭىدىن ئايلىنىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىمۇ يوق، ئاخىرلىشىدىغان چېكىمۇ يوق، دەپ دەۋا قىلىدۇ. ئۇلار ئەقىلمۇ قوبۇل قىلمايدىغان، نەقلىي دەلىللەرگىمۇ زىت كېلىدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ. يەنە «دەۋرىيلەر» دەپ ئاتىلىدىغان بىر پىرقە: ئۆلىمىز ۋە تىرىلىمىز، يەنى بىز ئۆلۈپ يەنە تۇغۇلىمىز، دەۋر شۇنداق داۋام قىلىدۇ، ھېسابمۇ يوق، جازامۇ يوق، ياراتقۇچىمۇ يوق، دەپ دەۋا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رەددىيە بېرىپ: ﴿ئۇلار بۇ خۇسۇستا ھېچقانداق مەلۇماتقا ئىگە ئەمەس، ئۇلار پەقەت خىيالغا كەلگەنچە سۆزلەيدۇ﴾ دېدى. جاھىلىيەتتە مۇشرىكلار ئۆلتۈرۈش ۋە تىرىلدۈرۈشتىن ئىبارەت ئاللاھنىڭ سۈپىتىنى ئىنكار قىلاتتى يەنە زامان بىزنى ئۆلتۈرىدۇ، دەپ زاماننى تىللايتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە تەپسىر تەبەرى) بۇ ھەقتە ھەدىس قۇدىسدا: «ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇكى، ئادەم ئەۋلادى ماڭا ئەزىيەت قىلىدۇ، ئۇلار زاماننى تىللايدۇ (ئىشلارنى ئۇنىڭغا مەنسۇپ قىلىپ، ئۇنى يامان دەيدۇ)، ۋە ھالەنكى (زامان ئۆزى ھېچنەرسە ئەمەس)، مەن زاماندۇرمەن. پۈتۈن باشقۇرۇش ھوقۇقى مېنىڭ ئىلكىمدە، كېچىنى كۈندۈز قىلىش، كۈندۈزنى كېچە قىلىش مېنىڭ ئەمرىم بىلەندۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 4826 - ھەدىس، سەھىھۇ مۇسلىم 2246 - ھەدىس)

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتَّبَعْنَا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٥٥﴾ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُومِدِ يَحْضَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴿٥٧﴾ وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُحْزَرُونَ مَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٨﴾ هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٩﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

ئۇلارغا بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز ئوچۇق ئوقۇپ بېرىلگەندە، ئۇلارنىڭ پاكىتى پەقەت «ئەگەر (سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئانا - بوۋىلىرىمىزنى (تىرىلدۈرۈپ) ئەكىلىپ بېقىڭلار» دېيىشتىن ئىبارەت بولدى ① [25]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئاللاھ سىلەرنى تىرىلدۈرىدۇ، ئاندىن (ئەجىللىڭلار پۈتكەندە) ۋاپات قىلدۇرىدۇ، ئاندىن (كېلىدىغانلىقىدا) قىلچە شەك بولمىغان قىيامەت كۈنىدە سىلەرنى يىغىدۇ. لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى (بۇ ھەقىقەتنى) بىلمەيدۇ (شۇ ۋەجىدىن تىرىلىشنى ئىنكار قىلىدۇ)» [26]. ئاسمانلار بىلەن زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، قىيامەت قايم بولغان شۇ كۈندە (ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان) كاپىرلار زىيان تارتىدۇ [27]. (ئۇ كۈندە) ھەربىر ئۈمەتنى (قورقۇنچىنىڭ قاتتىقلىقىدىن) تىزلانغان ھالدا كۆرسەن ②، ھەر ئۈمەت ئۆزىنىڭ نامە - ئەمەلىنى تاپشۇرۇۋېلىشقا چاقىرىلىدۇ، ھەمدە (ئۇلارغا) «بۈگۈن سىلەر ئەمەللىڭلارغا يارىشا (مۇكاپات ياكى جازادىن) تېگىشلىك بولغانى ئالسىلەر» (دېيىلىدۇ) [28]. بۇ (نامە - ئەمەل) سىلەرگە (بارلىق قىلمىشلىڭلارنى) راستچىللىق بىلەن سۆزلەپ بېرىدىغان كىتابىمىزدۇر ③. شەكسىزكى، بىز قىلمىشلىڭلارنى (ئۇنىڭغا) يازدۇرۇپ تۇرغان ئىدۇق (يەنى پەرىشتىلەرنى ئەمەللىرىڭلارنى يېزىپ تۇرۇشقا بۇيرۇيتتۇق) ④ [29]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلغانلارغا كەلسەك ⑤،

① بۇ ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئىنكار قىلىشتىكى ئەڭ چوڭ دەلىلىدىن ئىبارەت.

② ئايەتنىڭ زاھىرىدىن مەلۇم بولىدۇكى، ھەربىر گۇرۇھ (مەيلى ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بولسۇن ياكى ئۇنىڭغا قارشى چىققۇچىلار بولسۇن) قورقۇنچىنىڭ قاتتىقلىقىدىن تىزلىنىپ ئولتۇرغان بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر) ئۇلار ھېساب ئېلىش ئۈچۈن چاقىرىلغانغا قەدەر شۇ ھالەتتە ئولتۇرىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتتە مۇشۇ نۇقتا بايان قىلىنىدۇ.

③ بۇ يەردىكى «كىتاب» دېگەندىن ئىنساننىڭ بارلىق ئەمەللىرى خاتىرىلەنگەن نامە - ئەمەل دەپتىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿نامە - ئەمەللەر ھازىر قىلىنىدۇ، پەيغەمبەرلەر ۋە گۇۋاھچىلار كەلتۈرۈلىدۇ﴾. (سۈرە زۇمەر 69 - ئايەت) ﴿بۇ نامە - ئەمەلدە ئىنسان ھاياتىدا قىلغان ھەربىر سۆز - ھەرىكەت ئۇنىڭغا بىر نەرسە قوشۇپ قويۇلماستىن ياكى ئۇنىڭدىن بىر نەرسە كېمەيتىپمۇ قويۇلماستىن خاتىرىلەنگەن بولىدۇ. ئىنسان بۇلارنى كۆرۈپ ۋارقىراپ كېتىدۇ: «ۋاي بىزگە! بۇ نامە - ئەمەلگە چوڭ - كىچىك گۇناھنىڭ ھەممىسى خاتىرىلىنىپتىغۇ؟» دەيدۇ﴾. (سۈرە كەھف 49 - ئايەت)

④ يەنى بىز قىلمىشلىڭلارنى بىلىپ تۇرغان ئىدۇق، يەنە بىزنىڭ ئەمىرىمىز بويىچە پەرىشتىلەرمۇ بارلىق ئىش - ھەرىكەتلىڭلارنى خاتىرىلەپ تۇرغان ۋە ساقلاپ قويغان ئىدى.

⑤ بۇ ئايەتتەمۇ ئىمان بىلەن بىرگە ياخشى ئەمەل تىلغا ئېلىنىپ، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى بايان قىلىندى. ياخشى ئەمەل دېگەن سۈننەتكە ئۇيغۇن ئادا قىلىنغان سالىھ ئەمەللەرنى كۆرسىتىدۇ. ئىنسان ئۆز خاھىشى بويىچە ياخشى ئەمەل دەپ تاللىۋېلىپ، قىزغىنلىق بىلەن قىلغان ئەمەللەر ياخشى ئەمەلگە كىرمەيدۇ. خۇددى بىر قىسىم بىدئەتچىلەر ئۆزلىرى ئويدۇرۇپ چىقارغان بىدئەت ئەمەللەرنى پەرز - ۋاجىبلاردىنمۇ مۇھىم ئورۇنغا قويۇۋالغانغا ئوخشاش. شۇ ۋەجىدىن ئۇلاردا پەرز - سۈننەتلەرنى تەرك ئېتىش ئومۇملىشىپ كەتكەن، ئۇلار بىدئەت ئەمەللەرگە شۇ قەدەر ئەھمىيەت بېرىدۇكى، ئۇنى ھەرگىز چالا قىلىپ قويمايدۇ، ۋەھالەنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىدئەتنى ئەڭ

يامان ئەمەل دەپ كۆرسەتكەن ئىدى.

فَيَدْخُلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ۗ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣١﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ ءَايَاتِي تَتْلَىٰ عَلَيْهِمْ فَاَسْتَكْبِرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ ۗ إِنَّا نَبْتَلُكُمْ أَفَلَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَهُمْ سَيِّئَاتٌ مَّا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ ۗ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسِفُكُم مَّكَامَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَأْوَأَكُمْ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ ﴿٣٥﴾

رەببى ئۇلارنى ئۆزىنىڭ رەھىمىتى دائىرىسىگە كىرگۈزىدۇ^①، مانا بۇ ئوپىچۇق مۇۋەپپەقىيەتتۇر [30]. كاپىر بولغانلارغا كەلسەك، ئۇلارغا (ئۇلارنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن دەيمەنكى): «مېنىڭ ئايەتلىرىم سىلەرگە ئوقۇپ بېرىلگەن ئەمەسمىدى؟ (يەنى مەن سىلەرگە پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتىم، ئۇلار سىلەرگە ئايەتلىرىمنى ئوقۇپ بەردى)»^② سىلەر چوڭچىلىق قىلىپ (ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتىڭلار، سىلەر (ئەسلىدە) گۇناھقا چۆمگەن قەۋم ئىدىڭلار»^③ [31]. (سىلەرگە) «ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ھەقىقەتەن ھەقتۇر، قىيامەتتە (يەنى قىيامەتنىڭ بولۇشىدا) ھېچ شەك يوق» دېيىلسە، سىلەر (ھەددىدىن زىيادە سەركەشلىكىڭلاردىن): «قىيامەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيمىز، بىز (ئۇنىڭ بولۇشىنى) پەقەتلا گۇمان قىلىمىز، (ئەمما ئۇنىڭغا) بىز چىن ئىشەنمەيمىز» دېدىڭلار^④ (دېيىلىدۇ) [32]. (ئاخىرەتتە) ئۇلارنىڭ قىلغان يامان ئىشلىرى ئاشكارا بولىدۇ، ئۆزلىرى (دۇنيادىكى چاغلىرىدا) مەسخىرە قىلغان ئازاب ئۇلارنى ئورنىۋالىدۇ^⑤ [33]. (ئۇلارغا) دېيىلىدۇ: «سىلەرنىڭ مۇشۇ كۈندىكى مۇلاقاتى ئۇنتۇغانلىقىڭلارغا ئوخشاش، بۈگۈن بىزمۇ سىلەرنى ئۇنتۇيمىز (يەنى سىلەرنى ئازابقا تاشلاپ قويۇپ ئۇنتۇپ قالغاندەك مۇئامىلە قىلىمىز)»^⑥، سىلەرنىڭ جايىڭلار دوزاخ بولىدۇ، سىلەرگە (سىلەرنى ئازابتىن قۇتقۇزىدىغان) ھېچقانداق ياردەم قىلغۇچىمۇ بولمايدۇ [34].

① «رەھىمىتى» دېگەندىن جەننەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ، يەنى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ. خۇددى ھەدىستە كەلگەندەك: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەكسىزكى، ئاللاھ تائالا جەننەتكە: سەن مېنىڭ رەھىمىتىم، مەن سەن بىلەن خالىغان ئادەمگە رەھىم قىلىمەن، دېگەن». (سەھىھۇل بۇخارى 4850 - ھەدىس)

② يەنى بۇ سۆز ئۇلارغا ئەيىبلەش يۈزىسىدىن ئېيتىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلارغا پەيغەمبەر كەلگەن ۋە ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى يەتكۈزگەن. ئەمما، ئۇلار پەيغەمبەرنىڭ دەۋىتىگە پەرۋا قىلمىغان ئىدى.

③ يەنى ھەقىقىي قوبۇل قىلىشتىن تەكەببۇرلۇق قىلىدىڭلار، ئىمان ئېيتىمىدىڭلار، سىلەر ئۆزۈڭلار گۇناھكار قەۋم ئىدىڭلار.

④ يەنى قىيامەتنىڭ بولۇشى ئېھتىمال دەپ گۇمان قىلىمىز، ئۇنىڭ جەزمەن بولۇشىغا ئىشەنمەيمىز، دېدىڭلار.

⑤ ئۇلار مەسخىرە قىلغان قىيامەتنىڭ ئازابى ئۇلارنى ئوراپ ئالىدۇ، ئۇلار شۇ ئازابقا گىرىپتار بولىدۇ.

⑥ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا بەزى بەندىلىرىگە قىيامەت كۈنى: ساڭا خوتۇن بەرمىدىممۇ؟ سېنى ھۆرمەتكە سازاۋەر قىلمىدىممۇ؟ سېنىڭ خىزمىتىڭ ئۈچۈن ئات، كالا، تۆگە قاتارلىقلارنى ساڭا بويسۇندۇرۇپ بەرمىدىممۇ؟ سېنى ھەم ھەق ئالىدىغان، ھەم باشقۇرىدىغان قىلمىدىممۇ؟ دەيدۇ. بەندە: شۇنداق، ئى رەببىم! دەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ تائالا: ماڭا ئۇچرىشىدىغانلىقىڭنى ئويلىمىغانمىدىڭ؟ دەيدۇ. ئۇ: ياق، دەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ تائالا: سەن مېنى ئىلگىرى ئۇنتۇغاندەك، بۈگۈن مەنمۇ سېنى ئۇنتۇيمەن، (يەنى سېنى ئازابقا تاشلاپ قويۇپ ئۇنتۇپ قالغاندەك مۇئامىلە قىلىمەن)، دەيدۇ». (سەھىھۇل مۇسلىم 2968 - ھەدىس)

ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمْ اَتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَعَرَّتْكُمْ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٣٧﴾

بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، سىلەر ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى مەسخىرە ماۋزۇسى قىلىۋالدىڭلار ۋە دۇنيا تىرىكچىلىكى سىلەرنى ئالدىغان ئىدى». بۇ كۈندە ئۇلار دوزاختىن چىقىرىلمايدۇ، ئۇلاردىن (تەۋبە قىلىش ۋە ئىبادەت قىلىش بىلەن ئاللاھنى) رازى قىلىشمۇ تەلەپ قىلىنمايدۇ ① [35]. جىمى ھەمدۇسانا ئاسمانلارنىڭ رەببى، زىمىننىڭ رەببى ۋە ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھقا خاستۇر! [36] ئاسمانلاردىكى ۋە زىمىندىكى (تەڭداشسىز) ئۇلۇغلۇق ئاللاھقا خاستۇر ②، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [37].

- ① يەنى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ۋە ئەھكاملىرىنى مەسخىرە قىلىش ۋە دۇنيا تىرىكچىلىكىگە ئالدىنىپ، ئۇنىڭ بىلەن مەغرۇرلىنىشتىن ئىبارەت ئىككى خىل جىنايەت سىلەرنى جەھەننەم ئازابىغا ئېلىپ باردى، ئەمدى ئۇنىڭدىن چىقىش ۋە دۇنياغا قايتىش مۇمكىن ئەمەس، ھەتتا تەۋبە قىلىش ۋە ئۆزرە ئېيتىش پۇرسىتى بېرىلىشتىنمۇ ئۈمىد يوق. ﴿لَا يُسْتَعْتَبُونَ﴾ "لَا يُسْتَعْتَبُونَ" يەنى ئۇلاردىن ئاللاھنى رازى قىلىش، ئاللاھقا تەۋبە بىلەن مۇراجىئەت قىلىشمۇ تەلەپ قىلىنمايدۇ. چۈنكى، ئۇ كۈندە تەۋبە قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئۆزرە بايان قىلىشمۇ پايدا بەرمەيدۇ. (فەتھۇلقەدر)
- ② ھەدىس قۇدىسىدا: «ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: بۈيۈكلۈك ئىشتىنىمدۇر، ئۇلۇغلۇق تونۇمدۇر، كىمكى ئۇ ئىككىسىنىڭ بىرىنى مەندىن تالاشسا، (يەنى بەندىلەرگە چوڭچىلىق قىلسا) مەن ئۇ ئادەمنى دوزىخىمغا سالمەن». (سۈنەنى ئىبنى ماجە 4175 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4090 - ھەدىس)

(46) سورة الاحقاف مكية 35 آية

(46) سۈرە ئەھقاف مەككىدە چۈشكەن 35 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

حَمَّ ① تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ② مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ ③ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ

ھا، مېم ① [1]. (بۇ) غالب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان كىتابتۇر [2]. ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى پەقەت ھېكمەت بىلەن مۇئەييەن بىر مۇددەتكىچە (يەنى قىيامەتكىچە داۋام قىلىدىغان قىلىپ) ياراتتۇق ②. كاپىرلار ئۆزلىرى ئاگاھلاندىرۇلغان نەرسىلەردىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەردۇر ③ [3]. (ئى پەيغەمبەر! مۇشۇرىكلارغا) ئېيتقىنكى، «سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلار (نىڭ ئەھۋالى) نى ئېيتىپ بېرىڭلار، ئۇلارنىڭ زېمىننىڭ قايسى بۆلىكىنى ياراتقانلىقىنى ماڭا كۆرسىتىپ بېرىڭلار ياكى ئۇلار ئاسمانلارنى ئاللاھ بىلەن بىرلىكتە يارىتىپتەنمۇ؟ ④»

① بەزى سۈرىلەرنىڭ بېشىدە كەلگەن بۇ ھەرپلەرنىڭ مەنىسىنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىڭ مەنىسى ھەققىدە ئىزدىنىپ يۈرۈشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. مۇپەسسىرلەر ئۇلارنىڭ ئىككى خىل پايدىسىنى بايان قىلغان بولۇپ، سۈرە لوقمانىڭ بىرىنچى ئايىتى ئاستىدىكى شەرھىدە بايان قىلىندى.

② يەنى ئاسمان ۋە زېمىننى يارىتىشتا ئاللاھ بىر مەقسەتمۇ بار. ئۇ بولسىمۇ ئىنسانلارنى سىناشتىن ئىبارەت. يەنە بىرى ئۇنىڭغا مۇئەييەن بىر مۇددەت بەلگىلەنگەن بولۇپ، ئۇ بەلگىلەنگەن ۋاقىت كەلگەندە ئاسمان ۋە زېمىننىڭ ھازىرقى ئىنتىزامى بۇزۇلىدۇ. ئۇ چاغدا بۇ ئاسمان باشقا بىر ئاسمانغا، بۇ زېمىنمۇ باشقا بىر زېمىنغا ئۆزگەرتىلىدۇ. ③ ئۇ كۈندە زېمىنمۇ باشقا بىر زېمىنغا، ئاسمانلارمۇ باشقا بىر ئاسمانلارغا ئايلاندۇرۇلىدۇ. (سۈرە ئىبراھىم 48 - ئايەت)

③ يەنى ئۇلار ئىمان ئېيتىمىغان ئەھۋالدا ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، ھېساب بېرىش ۋە جازاغا تارتىلىش ھەققىدە ئاگاھلاندىرۇلسا، ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ، ئاخىرەت ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تەييارلىقمۇ قىلمايدۇ.

④ ﴿أَرَأَيْتُمْ﴾ "أَخِرُؤُنِي يَا أُرُونِي" - ماڭا ئېيتىپ بېرىڭلار ياكى ماڭا كۆرسىتىپ بېرىڭلار دېگەن مەنىدە. يەنى سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنغان نەرسىلەر (بۇتلار ياكى شەخسلەر) ئاسمان بىلەن زېمىننىڭ قايسى قىسمىنى يارىتىشقا ھەسسە قوشقان؟ شۇنى ماڭا كۆرسىتىپ بېرىڭلار. دېمەك، ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىشتا ئۇلار ھېچقانداق ھەسسە قوشقان ئەمەس. بەلكى، ئۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىنى ئاللاھ تائالا ئۆزى يالغۇز ياراتقان. ئىش شۇنداق تۇرسا، سىلەر قانداقمۇ ئۇ نالايىق نەرسىلەرنى ئىبادەتتە ئاللاھقا شېرىك قىلىۋالسىلەر؟

أَتْتُونِي بِكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَذَا أَوْ أَثَرَةٍ مِّن عِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٦﴾ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَفِلُونَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوِ لِحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٩﴾

ئەگەر سىلەر راستچىل بولساڭلار، بۇ (قۇرئان)دىن ئىلگىرى (سىلەرنى قوللاپ نازىل قىلىنغان) بىرەر كىتاب ياكى (ئىلگىرىكىلەردىن) قالغان بىرەر ئىلىم بولسا مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار» ﴿46﴾. ئاللاھنى قويۇپ قىيامەت كۈنىگىچىلىك ئۇلارغا جاۋاب بېرەلمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنىدىغان ئادەمدىنمۇ ئازغۇن ئادەم بارمۇ؟ ھالبۇكى، ئۇ نەرسىلەر ئۇلارنىڭ دۇئا قىلغانلىقىدىن خەۋەرسىزدۇر ﴿47﴾. (قىيامەت كۈنى) ئىنسانلار (ھېساب بېرىش ئۈچۈن مەھشەرگاھقا) توپلانغان چاغدا، ئۇ نەرسىلەر چوقۇنۇنۇپلا ئۇلارغا دۈشمەن بولىدۇ، ھەمدە ئۇلارنىڭ چوقۇنغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ ﴿48﴾. كاپىرلارغا بىزنىڭ روشەن ئايەتلىرىمىز ئوقۇپ بېرىلسە، ئۇلار ئۆزلىرىگە كەلگەن ھەقىقەتنى (يەنى قۇرئاننى باھالاپ): «بۇ روشەن سېھىردۇر» دەيدۇ ﴿49﴾.

① يەنى راستچىللىقنىڭ ئىسپاتلاش ئۈچۈن قايسى بىر پەيغەمبەرگە نازىل قىلىنغان كىتابتا ياكى نەقلىي رىۋايەتلەردە سىلەرنى ئاللاھتىن باشقىغا چوقۇنۇشقا بۇيرۇيدىغان بىرەر دەلىل يېزىلغان بولسا، كەلتۈرۈپ بېقىڭلار. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿أَثَرَةٍ مِّن عِلْمٍ﴾ دېگەننى «روشەن ئىلمىي دەلىل» دەپ تەپسىر قىلىدۇ. بۇ ئەھۋالدا ﴿كِتَابٍ﴾ دېگەندىن نەقلىي دەلىل، ﴿أَثَرَةٍ مِّن عِلْمٍ﴾ دېگەندىن ئەقلىي دەلىل مەقسەت قىلىنغان بولىدۇ. يەنى قانداق بىر ئەقلىي ياكى نەقلىي دەلىل بولسا، كۆرسىتىپ بېقىڭلار. ﴿أَثَرَةٍ﴾ دېگەن سۆزنى "ئىز"دىن تۈرلىنىپ چىققان دەپ ئالغاندا رىۋايەت قىلىنغان ئىلىم دېگەن مەنە چىقىدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن مۇپەسسىرلەر ئۇنى ئەقلىي ئىلىم دەپ ئالغان. ياكى ﴿أَثَرَةٍ مِّن عِلْمٍ﴾ نىڭ مەنىسى "بىيئەت مِّن عِلْمٍ" يەنى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەر دەۋەتلىرىدىن قالغان، ئىلمىي ئۇسۇلدا ئىشەنچلىك ئەسەردىن نەقىل قىلىنغان ئىلىم دېگەن بولىدۇ. دېمەك، ئەنە شۇنداق ئىشەنچلىك مەنبەلەردىن ئېلىنغان دەلىللىكلەر بولسا، كۆرسىتىپ بېقىڭلار.

② يەنى تاشتىن ياسالغان بۇتلاردىن ياكى ئۆلۈپ كەتكەن كىشىلەردىن مەدەت تىلەيدىغان ئادەمدىن چوڭ ئازغۇن ئادەم يوق. ئۇنداق نەرسىلەر قىيامەتكىچە تىلەكلەرنى ئىجابەت قىلىشقا قادىر ئەمەس، ھەتتا ئۇلارنىڭ تىلەكلىرىدىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىزدۇر.

③ بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە جايدا بايان قىلىندى. مەسىلەن: سۈرە يۇنۇس 290 - ئايەت، سۈرە مەريەم 81 - ، 82 - ئايەتلەر، سۈرە ئەنكەبۇت 25 - ئايەت قاتارلىقلار. بۇ چوقۇنۇلغۇچى نەرسىلەر ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. بىرىنچىسى: جانسىز نەرسىلەردىن دەرەخلەر، تاغلار، ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلەردىن (كۈن ۋە ئاي) قاتارلىقلار. قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا جان ياكى سۆزلەش ئىقتىدارى ئاتا قىلىدۇ، ئۇلار سۆزلەپ تۇرۇپ: ئۇلارنىڭ بىزگە ئىبادەت قىلغانلىقىدىن ۋە سېنىڭ ئىلاھلىقىڭغا بىزنى شېرىك قىلغانلىقىدىن ئەسلا خەۋەرسىز ئىدۇق، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئۇلار تىل بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆزلىرىگە خاس بەدەن تىلى بىلەن شۇنى ئىپادىلەيدۇ. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر. ئۇ چوقۇنۇلغۇچى نەرسىلەرنىڭ ئىككىنچىسى بولسا پەيغەمبەر، پەرىشتىلەر، سالھ كىشىلەردۇر. مەسىلەن: ئىيسا ئەلەيھىسسالام، ئۆزەير ئەلەيھىسسالام

ۋە باشقا سالھ كىشىلەر. ئۇلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا خۇددى ئىيسا ئەلەيھىسسالام قۇرئان كەرىمدە (سۈرە مائىدە 117 - ئايەتتە) جاۋاب بەرگەندەك جاۋاب بېرىدۇ. يەنە شەيتانمۇ (سۈرە ئىبراھىم 22 - ئايەتتە كەلگەندەك) جاۋابكارلىقتىن قاچىدۇ. ئەنە شۇ چوقۇنۇلغان نەرسىلەر: ﴿ « (ئى رەببىمىز!) بىز (بىزگە چوقۇنغۇچىلاردىن) ئادا - جۇدا بولغانلىقىمىزنى جاكارلايمىز، ئۇلار بىزگە چوقۇنمايتتى (پەقەت نەپسى خاھىشلىرىغا چوقۇناتتى)» دېيىشىدۇ.﴾ (سۈرە قەسەس 63 - ئايەت)

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ قُلْ إِن افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا مِّنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفَعَّلُ بِي وَلَا بِيَكُمُ إِن أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٩﴾

ياكى ئۇلار قۇرئاننى ئۇ (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) ئۆزى توقۇغان (كalam) دېيىشەمدۇ؟ ① (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئەگەر ئۇنى مەن توقۇغان بولسام، سىلەر مەندىن ئاللاھتىن (كېلىدىغان ئازابنىڭ) ھېچبىرىنى توسۇپ قالالمايسىلەر» ②، ئاللاھ سىلەرنىڭ قۇرئان توغرىسىدىكى تۆھمەتلىرىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ ③، مەن بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا گۇۋاھ بولۇشقا ئاللاھ يېتەرلىكتۇر (يەنى مېنىڭ راستچىللىقىمغا ۋە سىلەرنىڭ يالغانچىلىقلىرىڭلارغا گۇۋاھ بولىدۇ) ④، ئاللاھ (تەۋبە قىلغۇچىنى) مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (مۇئەمىن بەندىلىرىگە) ناھايىتى مېھرىباندۇر» ⑤ [8]. ئېيتقىنكى، «مەن (ئاللاھ ئىنسانلارنى تەۋھىدكە دەۋەت قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن) پەيغەمبەرلەرنىڭ تۇنجىسى ئەمەسمەن» ⑥، (مەندىن ئىلگىرىكى نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن ۋەھىي بىلەن كەلدىم، نېمىشقا مېنى ئىنكار قىلىسىلەر؟) ماڭا ۋە سىلەرگە نېمە قىلىنىدىغانلىقىنى ئوقۇمايمەن (چۈنكى ئاللاھنىڭ تەقدىرىنى ئالدىن ئوقۇقلى بولمايدۇ) ⑦، مەن پەقەت ماڭا قىلىنغان ۋەھىيگىلا ئەگىشمەن، مەن پەقەت (سىلەرنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ئوچۇق ئاگاھلاندۇرغۇچىمەن» [9].

① يۇقىرىقى ئايەتتىكى ئۇلارغا كەلگەن «ھەقىقەت» قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئۇنىڭ مۆجىزىلىرى ۋە تەسىر كۈچىنى كۆرۈپ ئۇنى «سېھىر» دەيدۇ، ئاندىن ئۇنىڭدىن يېنىۋېلىپ ياكى پاكىت تاپالمىغاندا قۇرئان مۇھەممەد ئۆزى «توقۇغان كalam» دەپ دەۋا قىلىدۇ.

② يەنى ئەگەر سىلەرنىڭ سۆزۈڭلار بويىچە ئاللاھ تائالا مېنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى دەپ جۈپلۈگەن بولسام ۋە مۇشۇ قۇرئاننىمۇ ئۆزۈم توقۇغان بولسام، مەن چوڭ جىنايەت سادىر قىلغان بولمەن، بۇنداق چوڭ يالغانچىلىق قىلغانغا ئاللاھ تائالا مېنى قاتتىق جازالىماي قويمايدۇ. ئەگەر ماڭا شۇنداق بىر جازا كېلىپ قالسا، مېنى يالغانچى ئىكەن دەپ بىلىڭلار، ماڭا ھەرگىز ياردەم قىلماڭلار، بەلكى ئۇنداق ئەھۋال بولۇپ قالسا، سىلەردىن ھېچكىم مېنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇشقا قادىر بولالمايدۇ. بۇ مەزمۇن باشقا بىر سۈرىدە مۇنداق بايان قىلىنغان: ﴿ئەگەر ئۇ بىزنىڭ نامىمىزدىن يالغاننى توقۇيدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇنى قۇدرىتىمىز بىلەن جازالايتتۇق. ئاندىن ئۇنىڭ ئاساسى قىزىل تومۇرىنى كېسىپ تاشلايتتۇق. سىلەردىن ھېچبىر ئادەم ئۇنى قوغداپ قالالمايتتى﴾. (سۈرە ھاققە 44 - ئايەتتىن 47 - ئايەتكىچە)

③ يەنى سىلەرنىڭ قۇرئاننى قايسى ئۇسۇلدا ئىنكار قىلىۋاتقانلىقىڭلارنى، بىردەم ئۇنى سېھىر دېسەڭلار، بىردەم كاھىننىڭ سۆزى، بىردەم توقۇلغان كalam دېگىنىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ. يەنى ئاللاھ ئۆزى سىلەرنىڭ بۇ قىلمىشلىرىڭلارنىڭ جازاسىنى بېرىدۇ.

④ ئاللاھ بۇ قۇرئاننىڭ ئۆزى تەرىپىدىن نازىل بولغانلىقىغا گۇۋاھ بولۇشقا يېتەرلىكتۇر ۋە سىلەرنىڭ ھەقىقىي يالغانغا چىقارغانلىقىڭلار ۋە ئۇنىڭغا مۇخالىپەتچىلىك قىلغانلىقىڭلارغىمۇ يېتەرلىك گۇۋاھتۇر. بۇ ئايەتمۇ ئۇلار ئۈچۈن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇشتۇر.

⑤ ئاللاھ تائالا تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە قۇرئاننى ئاللاھنىڭ كalamى دەپ ئېتىراپ قىلغانلارغا مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر. دېمەك ھېلىھەم ۋاقت بار، تەۋبە قىلىپ ئاللاھنىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھمىتىگە لايىق بولۇڭلار.

⑥ يەنى ۋەھىي ئېلىپ كەلگەن تۇنجى ۋە بىردىنبىر پەيغەمبەر ئەمەسمەن. مەن سىلەرگە ئەزەلدىن كۆرىلىپ باقمىغان يېڭى بىر ئىشنى ئېلىپ كەلگىنىم يوق. مەندىن ئىلگىرىمۇ نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر كەلگەن.

⑦ يەنى دۇنيادا ئۇقمايمەن. مەن مەككىدە ياشامدىمەن ياكى بۇ يەردىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولامدىمەن، تەبىئىي ئۆلۈم بىلەن بۇ دۇنيادىن كېتەمدىمەن ياكى سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا ئۆلتۈرۈلەمدىمەن؟ سىلەرگە بالدۇر ئازاب كېلەمدۇ ياكى ئۇزۇن مۆھلەت بېرىلەمدۇ؟ بۇلارنىڭ ھەممىنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. مەن ماڭا ياكى سىلەرگە ئەتە نېمە بولىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن. ئەمما، ئاخىرەتتە مۇئمىنلەرنىڭ جەننەتكە كىرىدىغانلىقىنى ۋە كاپىرلارنىڭ دوزاخقا كىرىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىمەن. ھەدىستە بەزى ساھابىلەر ۋاپات بولغاندا، ئۇلارنىڭ ئاخىرەتتە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈپ سۆز قىلغانلارغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، مەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى تۇرۇپ ماڭا ۋە سىلەرگە ئاخىرەتتە نېمە بولىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن». (سەھىھۇل بۇخارى 3929 - ھەدىس) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ھەر قانداق بىر شەخسنى جەننەتتىكى ياكى دوزىخى دەپ كېسىپ ئېيتىش توغرا ئەمەس. پەقەت جەننەتتىكى بولىدىغانلىقىغا ئېنىق دەلىل كەلگەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. مەسىلەن: جەننەت بىلەن بېشارەت بېرىلگەن ئون ساھابە، بەدرى غازىتىغا قاتناشقانلار ۋە باشقىلار.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِءَ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِءَ فَأَمَنْ وَأَسْتَكَبْرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِءَ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِءَ فَسَيَقُولُونَ هَذَا آفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١٨﴾

ئېيتقنكى، «سەلەر دەپ بېقىڭلارچۇ! بۇ (قۇرئان) ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغان تۇرسا، سەلەر ئۇنى ئىنكار قىلساڭلار، (ھالىڭلار قانداق بولار؟) ئىسرائىل ئەۋلادىدىن بىر گۇۋاھچى ئۇنىڭ ئوخشىشىغا (يەنى قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغانلىقىغا) گۇۋاھلىق بېرىپ ئىمان ئېيتسا، سەلەر تەكەببۇرلۇق قىلىپ (ئىماندىن) باش تارتساڭلار (سەلەر ئوپئوچۇق ئۆزۈڭلارغا زۇلۇم قىلغان بولمامسىلەر؟) ① شەكسىزكى، ئاللاھ زالىم قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ» [10]. كاپىرلار ئىمان ئېيتقانلارغا قارىتا: «ئەگەر (بۇ قۇرئانغا ئىمان ئېيتىش) ياخشى بولىدىغان بولسا ئىدى، ئۇنىڭغا (ئىمان ئېيتىشتا) ئۇلار (يەنى ئاجىز مۇسۇلمانلار) بىزنىڭ ئالدىمىزغا ئۆتۈپ كەتمىگەن بولاتتى» دېدى، ئۇلار ئۇ (قۇرئان) بىلەن ھىدايەت تاپمىغانلىقى ئۈچۈن، «بۇ قەدىمىي ئويدۇرمىدۇر» دەيدۇ ② [11].

① «ئىسرائىل ئەۋلادىدىن بىر گۇۋاھچى» بۇ گۇۋاھچى كىم؟ بەزى مۇپەسسىرلەر: «گۇۋاھچى» دېگەن سۆز بۇ يەردە تۇرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن. ئۇ ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئىمان ئېيتقان ھەر قانداق بىر شەخسنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. بەزىلەر: مەككىدە ياشايدىغان ھەر قانداق بىر ئىسرائىل ئەۋلادىنى كۆرسىتىدۇ، چۈنكى، بۇ سۈرە مەككىدە نازىل بولغان، دەيدۇ. بەزىلەر: ئۇ گۇۋاھچى ئابدۇللاھ ئىبنى سالامنى كۆرسىتىدۇ، چۈنكى، بۇ ئايەت مەدىنىدە نازىل بولغان دەپ ئىزاھلايدۇ. ئىككى سەھىھ كىتاب ھەدىسلىرىمۇ مۇشۇ ئاخىرقى نۇقتىنى كۈچلەندۈرىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 3812 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2438 - ھەدىس) شۇڭا ئىمام شەۋكانىمۇ بۇ قاراشنى كۈچلۈك دەپ قوللىغان. ﴿عَلَىٰ مِثْلِهِ﴾ دېگەننىڭ مەنىسى: «ئۇنىڭ ئوخشىشى بولغان كىتابنىڭ گۇۋاھلىقى» يەنى تەۋراتنىڭ گۇۋاھلىقى قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ. چۈنكى، قۇرئانمۇ ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاشتا تەۋراتقا ئوخشاش كىتابتۇر. دېمەك، ئەھلى كىتاب گۇۋاھلىق بېرىپ، ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن، قۇرئاننىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغانلىقىدا ھېچ شەك قالمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئەمدى سەلەرنىڭ تەكەببۇرلۇق بىلەن ئۇنى ئىنكار قىلىشىڭلار ئەسلا يوللۇق ئەمەس. سەلەر بۇ قىلمىشىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىشىڭلار كېرەك.

② مەككە كاپىرلىرى ئاجىز مۇسۇلمانلارنىڭ يەنى بىلال، ئەممار، سۇھەيب ۋە خەبىباب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇلارغا ئوخشىغان ئاجىز ۋە قۇل مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلامنى دەسلەپتە قوبۇل قىلىش شەرىپىگە نائىل بولغانلىقىنى كۆرۈپ، ئەگەر بۇ دىن ياخشى بولىدىغان بولسا ئىدى، ئاۋۇلار ئەمەس، بەلكى بىزدەك ئىززەت - ئابىرۇيلۇق كىشىلەر ھەممىدىن بۇرۇن ئىمان ئېيتقان بولاتتۇق، دەيدۇ. يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا يۇقىرى ماقامغا ئىگە دەپ ساناپ، ئەگەر بۇ دىن ئاللاھ تەرەپتىن بولىدىغان بولسا، ئاللاھ تائالا بىزنى ئۇنى قوبۇل قىلىشتا كەينىدە قالدۇرۇپ قويمىغان بولاتتى، بىزنىڭ ئۇنى قوبۇل قىلمىغانلىقىمىز ئۇنىڭ «قەدىمىي ئويدۇرما» ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، دېيىشتى. دېمەك ئۇلار قۇرئاننى «قەدىمىي ئويدۇرما» دېدى، ھەتتا ئۇنى «ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئەپسانىلىرى» دەپمۇ ئۆلگۈردى. ۋەھالەنكى، دۇنيادا پۇل - مېلى كۆپ بولغانلىق ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا يۈز ئابىرۇيلۇق بولغانلىققا دەلىل ئەمەس. ئۇلار ئەنە شۇنداق خاتا قاراشتا قالدى ياكى شەيتان ئۇلارنى شۇنداق خاتا ئىدىيەگە گىرىپتار قىلدى. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئېتىبارلىق بولۇش ئۈچۈن ئىمان ۋە ئىخلاس زۆرۈردۇر. ئاللاھ تائالا ئىمان ۋە ئىخلاسنى خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ، شۇنىڭدەك مال - دۇنيانى خالىغان كىشىگە سىناش

ئۈچۈن بېرىدۇ.

وَمِن قَبْلِهِ كَتَبَ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانِ عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَيُشْرِيَ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا

قۇرئاندىن ئىلگىرى مۇسانىڭ كىتابى (يەنى تەۋرات) يېتەكچى ۋە رەھمەت ئىدى. بۇ (قۇرئان) بولسا ئەرەب تىلىدىكى كىتابتۇر، (ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلارنى) تەستىقلىغۇچىدۇر، زالىملارنى ئاگاھلاندۇرۇش، (ئەمەل - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارغا (جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بېرىش ئۈچۈن (نازىل قىلىنغاندۇر) [12]. «رەببىمىز ئاللاھتۇر» دېگەن، ئاندىن توپتوغرا يولدا بولغانلارغا شەكسىزكى، (ئاخىرەتتە) ھېچبىر قورقۇنۇچ يوقتۇر، ئۇلار (دۇنيادا قالدۇرۇپ كەتكەنلىرىگە ھەرگىز) قايغۇرمايدۇ [13]. ئەنە شۇلار جەننەت ئەھلىدۇر، ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ، (بۇ) ئۇلارنىڭ قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرىنى مۇكاپاتلاش ئۈچۈندۇر [14]. بىز ئىنساننى ئاتا - ئانىسىغا (قىلىشقا تېگىشلىك خىزمەتنى) ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنساننى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى ①.

① بۇ يەردە مۇشەققەت تىلغا ئېلىنىپ، ئاتا - ئانىغا لايىقىدا خىزمەت قىلىشقا بۇيرۇلغان ھۆكۈم تەكىتلىنىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن يەنە ئانىنىڭ بۇ لايىقىدا خىزمەت قىلىش بۇيرۇقىدا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. چۈنكى، ئانا ئىزچىل توققۇز ئاي قورساق كۆتۈرۈپ مۇشەققەت تارتسا، تۇغىدىغان چاغدىمۇ يەنە تولغاق مۇشەققەتنى يالغۇز ئۆزى تارتىدۇ. بۇنىڭدا ئاتىنىڭ شېرىكچىلىكى بولمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ھەدىستىمۇ ئانىغا ياخشىلىق (خىزمەتنى قىلىش) بىرىنچى ئورۇنغا قويۇلدى. ئاتاغا ياخشىلىق قىلىش (خىزمەتنى قىلىش) بولسا ئاندىن كېيىنكى ئورۇنغا قويۇلدى. «بىر ساھابە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: مېنىڭ ياخشىلىق قىلىشىمغا كىم ئەڭ لايىق؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: سېنىڭ ئاناڭ دېدى، ئاندىن قالسىچۇ؟ دەپ سورىدى، يەنە ئاناڭ دەپ جاۋاب بەردى، ئۈچىنچى قېتىمدىمۇ ئوخشاش جاۋاب بەردى، تۆتىنچى قېتىم سورىغاندا: ئاتاڭ دەپ جاۋاب بەردى.» (سەھىھ مۇسلىم 2548 - ھەدىس)

وَحْمَلُهُ وَفِضْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي دُرِّيَّتِي ۖ إِنَِّّي تَبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَّ الصَّدَقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ

ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر^①. تاكى ئۇ (بوۋاق ئۆسۈپ) كۈچ - قۇۋۋەتكە تولۇپ، 40 ياشقا يەتكەندە^②، (ئۇ): «ئى رەببىم! سېنىڭ ماڭا ۋە ئاتا - ئانىمغا بەرگەن نېمىتىڭگە شۈكۈر قىلىشىمنى ۋە سەن رازى بولىدىغان ياخشى ئىشنى قىلىشىمنى ماڭا ئىلھام قىلغىن^③، مەن ئۈچۈن ئەۋلادىمنى تۈزىگىن (يەنى ئەۋلادىمنى ياخشى كىشىلەردىن قىلغىن)، مەن راستتىنلا ساڭا (جىمى گۇناھلاردىن) تەۋبە قىلدىم، شەكسىزكى، مەن مۇسۇلمانلاردىن دۇرۇمەن» دەيدۇ [15]. ئەنە شۇنداق كىشىلەرنىڭ ياخشى ئىشلىرىنى قوبۇل قىلىپ، يامان ئىشلىرىنى كەچۈرۈم قىلىمىز. ئۇلار (ئاللاھ يامان ئىشلىرىنى كەچۈرگەن) جەننەت ئەھلىنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ، (بۇ) ئۇلارغا قىلىنغان راست ۋەدىدۇر [16]. بەزىلەر (يەنى فاجىر بالا ئاتا - ئانىسى ئىمانغا دەۋەت قىلسا) ئاتا - ئانىسىغا: «ئۇف! (ئوھۇي، ئوھۇش! دەپ بىزارلىقنى ئىپادىلەيدۇ)^④، سىلەر مېنى (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىپ قەبرەڭدىن) چىقىرىلسەن دەپ قورقۇتۇۋاتامسىلەر؟

① ﴿فِضْلٌ﴾ سۈتتىن ئايرىش دېمەكتۇر. بەزى ساھابىلەر بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، ھامىلدارلىقنىڭ ئەڭ تۆۋەن مۇددىتىنى ئالتە ئاي دەپ كۆرسەتتى. يەنى بىر ئايال توي قىلىپ، ئالتە ئايدىن كېيىن يەڭگىسە، تۇغۇلغان بالا ھالالدىن بولغان بولىدۇ، ئۇنىڭدىن يامان گۇمان قىلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى، قۇرئان كەرىم ئېمىتىش مۇددىتىنى ئىككى يىل (يەنى 24 ئاي) بولىدۇ، دەپ كۆرسەتتى. 30 ئايدىن 24 ئاينى ئېلىۋەتسە ئالتە ئاي قالىدۇ. بۇ دەل ھامىلدارلىقنىڭ ئەڭ تۆۋەن مۇددىتى بولىدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە لوقمان 14 - ئايەت ۋە سۈرە بەقەرە 233 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى.

② «كۈچ - قۇۋۋەتكە تولغان ۋاقىت» دېگەندىن ياشلىق مەزگىلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى 18 ياشقا تولغان ۋاقىت دەپ قارايدۇ. ئۇ ئۆسۈپ قۇرامغا يېتىپ 40 ياشقا كىرىدۇ، بۇ ئىنساننىڭ ئەقلى ئىقتىدارى كامالەتكە يەتكەن مەزگىلى ھېسابلىنىدۇ. شۇ ۋەجىدىن مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ھەربىر پەيغەمبەر 40 ياشقا كىرگەندىن كېيىنلا پەيغەمبەر قىلىنغان. (فەتھۇلقەدر)

③ ﴿أَوْزِعْنِي﴾ دېگەن "الْهَمِي" «ئىلھام قىلغىن، يەنى مېنى مۇۋەپپەق قىلغىن» دېگەن مەنىدە. بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، ئۆلىمالار مۇنداق دېگەن: ئىنسان 40 ياشقا يەتكەندىن كېيىن مەزكۇر ئايەتتىكى دۇئانى ئوقۇپ تۇرۇش كېرەك.

④ يۇقىرىدىكى ئايەتتە ئاتا - ئانىغا لايىقىدا خىزمەت قىلىدىغان ۋە ئۇلار ئۈچۈن خەيرلىك دۇئا قىلىپ تۇرىدىغان سائادەتمەن پەرزەنتلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغان ئىدى. ئەمدى ئۇلارنىڭ ئەكسىچە ئاتا - ئانىغا بويسۇنمايدىغان بەختسىز، سەركەش پەرزەنتلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ﴿أُفٍّ لَّكُمَا﴾ «سىلەرگە ئەپسۇس! مەن سىلەردىن زېرىكتىم»، «ئۇف! (ئوھۇي، ئوھۇش!)» دېگەن سۆز نارازىلىقنى ۋە زېرىككەنلىكنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. يەنى ئىتائەتسىز بالا ئاتا - ئانىسىنىڭ قىلغان نەسىھەتلىرى ياكى ئىمانغا ۋە ياخشى ئەمەلگە ئۈندەپ قىلغان دەۋەتلىرىگە قارشى تۇرۇپ، غەزەپلەنگەنلىكتىن ئاشۇنداق سۆزنى دەيدۇ. بالىنىڭ ئاتا - ئانىسىغا بۇنداق سۆزنى قىلىشى قەتئىي توغرا ئەمەستۇر. بۇ ئايەتتىكى

ئاگاھلاندۇرۇش ئومۇمىي بولۇپ، ھەر قانداق ئاتا - ئانىغا بويسۇنمايدىغان بالغا قارىتىلغان.

وَقَدْ خَلَّتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَكْبِرَانِ اللَّهَ وَيَلِكُ عَامِنٌ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَسِرِينَ ﴿٨﴾ وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوفيَهُمْ أَعْمَلَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ

(مەندىن ئىلگىرى) نۇرغۇن ئۈمەتلەر ئۆتتى (ئۇلاردىن تىرىلگەن ھېچ ئادەم يوق) « دەيدۇ ①، ئۇ ئىككىسى (يەنى ئاتا - ئانىسى) ئاللاھقا پەرياد قىلىپ، (ئۇنىڭ ھىدايەت تېپىشىنى) تىلەپ، (ئۇنىڭغا): «ئىستى ساڭا! ئىمان ئېيتقىن، ئاللاھنىڭ ۋەدىسى ئەلۋەتتە ھەقتۇر» دېگەندە، ئۇ: «بۇ پەقەت ئاۋۋالقىلاردىن قالغان بىر ئەپسانىدۇر» دەيدۇ ② [17]. ئەنە شۇنداق كىشىلەرگە ئۆزلىرىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئىنسانلاردىن ۋە جىنلاردىن بولغان ئۈمەتلەر قاتارىدا ③ (ئاللاھنىڭ ئازابلايدىغانلىقى ھەققىدىكى) ھۆكۈمى تېگىشلىك بولدى ④. ئۇلار ھەقىقەتەن زىيان تارتقۇچىلار ئىدى [18]. (مۇئمىنلەر ۋە كاپىرلاردىن) ھەر كىشىنىڭ قىلغان ئەمەللىرىگە يارىشا دەرىجىلىرى بولىدۇ ⑤، (بۇ) ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەمەللىرى (نىڭ مۇكاپاتىنى ياكى جازاسىنى) تولۇق بېرىشى ئۈچۈندۇر. ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ ⑥ [19]. كاپىرلار دوزاخقا توغرىلىنىدىغان كۈندە ⑦ (ئۇلارغا ئەيىبلەش يۈزىسىدىن دېيىلىدۇكى):

① دېمەك ئۇلار تىرىلىپ بۇ دۇنياغا كەلمىدى، دەيدۇ. ۋەھالەنكى، تىرىلىش قىيامەت كۈنى بولىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ھېساب ئېلىنىدۇ.

② ئاتا - ئانا مۇسۇلمان بولۇپ، بالىلىرى كاپىر بولسا، ئۇلار ئارىسىدا مۇشۇنداق مۇنازىرە ۋە دەتالاش بولىدۇ. بۇ ئايەتتە شۇنىڭ بىر نەمۇنىسى بايان قىلىندى.

③ يەنى بۇلارغىمۇ قىيامەت كۈنى زىيان تارتىدىغان ئىنسانلار ۋە جىنلاردىن بولغان كاپىرلار قاتارىدا، ئاللاھنىڭ (ئازاب قىلىش) ھۆكۈمى ھەقىقەت بولدى.

④ چۈنكى، ئاللاھ تائالا بۇ ئىشلارنى ئىلگىرىدىنلا بىلەتتى. بۇ يەردىكى ئازاب قىلىش ھۆكۈمى شەيتاننىڭ سۆزىگە ئاللاھ تائالانىڭ بەرگەن جاۋابىدا تىلغا ئېلىنغان ھۆكۈمنى كۆرسىتىدۇ: ﴿سەن بىلەن ۋە ئۇلاردىن ساڭا ئەگەشكەنلەرنىڭ ھەممىسى بىلەن چوقۇم جەھەننەمنى توشقۇزمەن﴾ ﴿. (سۇرە ساد 85 - ئايەت)

⑤ مۇئمىن ۋە كاپىر ھەر ئىككىسىنىڭ قىلمىشىغا يارىشا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا دەرىجىسى بولىدۇ. مۇئمىن جەننەتتىكى ئالىي دەرىجىلىك ماقامغا ئېرىشىدۇ. كاپىر بولسا دوزاختىكى ئەڭ چوڭقۇر ئازگالدا بولىدۇ.

⑥ گۇناھكارغا ئۇنىڭ جىنايىتىدىن ئارتۇق جازا بېرىلمەيدۇ. ياخشىغا بېرىلىدىغان ساۋابمۇ كېمىيىپ كەتمەيدۇ. ھەر ئىككىسى قانچىلىك مۇكاپات ياكى جازاغا لايىق بولسا، شۇنچىلىك بېرىلىدۇ.

⑦ يەنى كاپىرلارنىڭ كۆزلىرىدىكى پەردە ئېلىنىۋېتىلىدىغان، ئۇلار دوزاخنىڭ ئوتىنى كۆرىدىغان ياكى دوزاخقا يېقىن بولىدىغان چاغنى ياد ئەتكىن. بەزى مۇپەسسىرلەر: ﴿يُعْرَضُ﴾ دېگەن سۆزنى "يُعَدَّبُ" دېگەن مەنىدە دەپ ئېلىپ، ئايەتنى «كاپىرلار دوزاخقا ئازابلىنىدىغان كۈندە» دەپ تەپسىر قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر جۈملە تەركىبىدە ئىلگىرى - كېيىنلىك بار دەپ قاراپ، ئۇنى «دوزاخ كاپىرلارغا توغرىلىنىدىغان كۈندە» دەپ شەرھىلەيدۇ. (فەتھۇلقەدر)

أَذْهَبْتُمْ طَيْبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَأَسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾ * وَأَذْكَرَ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ التُّدْرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ

«سەلەر لەززەتلىرىڭلارنى دۇنيادىكى ھاياتىڭلاردا بەھرىمەن بولۇپ تۈگىتىپ بولدۇڭلار» ①، سەلەر يەر يۈزىدە ئورۇنسىز چوڭچىلىق قىلغانلىقىڭلار ۋە (ئىماندىن باش تارتىپ) ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققانلىقىڭلار سەۋەبلىك، بۈگۈن خار قىلغۇچى ئازاب بىلەن جازالىنىسىلەر» ② [20]. (ئى پەيغەمبەر!) ئاد قەۋمىنىڭ قېرىندىشى (يەنى ھۇد) نىڭ قىسسسىنى بايان قىلغىن. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ نەھقاف (دېگەن يەر) دىكى قەۋمنى (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندىرغان ئىدى ③، ئۇنىڭدىن (يەنى ھۇدىدىن) ئىلگىرى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ئۆتتى. (ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەربىرى قەۋمنى ئاگاھلاندىرۇپ): «سەلەر پەقەت ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار،

① ﴿طَيْبَاتٍ﴾ دېگەندە ئىنسان زوق بىلەن يەيدىغان، ئىچىدىغان، ئىستېمال قىلىدىغان ۋە شۇ ئارقىلىق لەززەت ۋە ھۇزۇر ھېس قىلىدىغان نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەڭ مۇھىمى ئىنسان بۇ نەرسىلەرنى ئاخىرەتنى كۆزلەپ ئىستېمال قىلسا، ئۇنىڭ نەتىجىسى يەنى ساۋابى بولىدۇ. خۇددى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا شۈكۈر بەجا كەلتۈرگەن مۇئىن ساۋابقا ئېرىشكەندەك. ئەمما بۇ نەرسىلەرنى ئاخىرەتتىن بەھجەت بولۇپ تۇرۇپ ئىستېمال قىلىش ئىنساننى سەركەش ۋە ئىتائەتسىز قىلىپ قويدۇ. خۇددى ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلغان كاپىرغا ئوخشاش. گەرچە مۇئىن بۇ نېمەتلەرگە ئاللاھقا شۈكۈر قىلغانلىقى ۋە ئىتائەت قىلغانلىقى سەۋەبىدىن ئېرىشكەن بولسىمۇ، يەنە ئاخىرەتتە ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ئەۋزەل ۋە ئېسىل نېمەتلەرگە ئېرىشىدۇ. كاپىرلارغا بۇ ئايەتتە دېيىلگەندەك ﴿سەلەر لەززەتلىرىڭلارنى دۇنيادىكى ھاياتىڭلاردا بەھرىمەن بولۇپ تۈگىتىپ بولدۇڭلار﴾ دېيىلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى، «سەلەر ھاياتى دۇنيادا ھۇزۇر - ھالاۋەتنى تېتىپ بولدۇڭلار، ئۇنىڭدىن تولۇق پايدىلىنىپ بولدۇڭلار».

② بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ ئازابقا دۇچار بولۇشىنىڭ ئىككى سەۋەبى بايان قىلىندى: بىرىنچىسى، ئورۇنسىز تەكەببۇرلۇق قىلىش بولۇپ، ئىنسان تەكەببۇرلۇقىدىن ھەقكە بويسۇنۇشتىن باش تارتىدۇ. ئىككىنچىسى، ئىتائەتتىن چىقىش. يەنى ئاقىۋىتىدىن قورقماي گۇناھ قىلىش. بۇ ئىككى ئىللەت ئومۇمەن ھەممە كاپىرلاردا تېپىلىدۇ. مۇئىنلەر بۇ ئىككى ئىللەتتىن ئۆزلىرىنى ساقلىشى لازىم. ئەسكەرتىش:

بەزى ساھابە كىراملارنىڭ ئالدىغا ئېسىل نازۇ - نېمەتلەر كەلگەندە بۇ ئايەتنى ئېسىگە ئېلىپ، ئاخىرەتتە بىزگە: سەلەر دۇنيا ھاياتىدا لەززەتلىرىڭلاردىن بەھرىمەن بولۇپ تۈگىتىپ بولغان دېيىلمىسۇن، دەپ ئۇلارنى تەرك ئېتەتتى. بۇ ئۇلارنىڭ پەرىھىزكارلىق ۋە تەقۋادارلىقتا ناھايىتى يۇقىرى پەللىگە يەتكەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئېسىل نازۇ - نېمەتلەردىن بەھرىمەن بولۇشنى جايىز ئەمەس دەپ قارىغانلىقىدىن ئەمەس ئىدى.

③ ﴿أَحْقَابٍ﴾ "حَقْبُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قۇمىدىن ھاسىل بولغان ئېگىز تاغلار دېگەن مەنىدە. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە: تاغ ۋە غار مەنىسىدەمۇ كېلىدۇ. «ئەھقاب» دېگەن ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئاد - ئەۋۋەلقى ئاد قەۋمى - ياشىغان يۇرتىنىڭ نامى ئىدى. بۇ يۇرت يەمەندىكى «ھەزرەمەۋت» دېگەن يەرگە يېقىن ئىدى. بۇ ئايەتتە مەككە كاپىرلىرىنىڭ ھەقنى ئىنكار قىلغانلىقىغا قارىتا، مۇھەممەد

ئەلەيھىسسالامغا ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ قىسسسىنى بايان قىلىش ئارقىلىق تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ.

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١١﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا عَنِ الْهَيْئَةِ فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنَّمَا أَلِمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَأَبْلِغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ ؕ وَلَكِيْنَ أَرْسَلْتُكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أُوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ ؕ رِيْحٌ فِيْهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٤﴾

مەن ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ (ئاللاھتىن غەيرىگە ئىبادەت قىلساڭلار) بۈيۈك كۈننىڭ ئازابىغا قېلىشىڭلاردىن قورقىمەن» دېگەن ئىدى ① [21]. ئۇلار (ئاد قەۋمى): «ئى ھۇدا! سەن بىزنى ئىلاھلىرىمىزدىن توسقىلى كەلدىڭمۇ؟ ② ئەگەر سەن (سۆزۈڭدە) راستچىلاردىن بولساڭ، سەن بىزگە بىزنى قورقۇتۇۋاتقان (شۇ) ئازابنى كەلتۈرۈپ باققىن» دېدى [22]. ھۇدا: «ئازابنىڭ ۋاقتى توغرىسىدىكى مەلۇمات پەقەت ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر، مەن سىلەرگە پەقەت ماڭا ئەۋەتىلگەن ۋەھىينىلا يەتكۈزۈمەن ③. ئەمما مەن سىلەرنى جاھىللىق قىلىۋاتقان قەۋم دەپ قارايمەن» دېدى ④ [23]. ئۇلار (ئازابنى كۆتۈرۈپ كەلگەن) بۇلۇتنى ئۆزلىرىنىڭ ۋادىسى تەرەپكە سۈرۈلۈۋاتقان ھالدا كۆرۈپ: «مانا بۇ بىزگە يامغۇر ئېلىپ كەلگەن بۇلۇتتۇر» دېيىشتى ⑤. (ھۇدا ئېيتتى) «ئۇنداق ئەمەس، ئۇ سىلەر تېزىرەك كېلىشىنى تەلەپ قىلغان نەرسىدۇر ⑥، ئۇ ئىچىدە قاتتىق ئازاب بار بولغان بوراندۇر ⑦ [24].

① «بۈيۈك كۈننىڭ ئازابى» دېگەندىن قىيامەت كۈننىڭ ئازابى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ كۈننىڭ دەھشىتى ۋە قاتتىقلىقىدىن «بۈيۈك كۈن» دەپ ئاتالغان.

② ﴿لِنَأْفِكَنَّ﴾ "لِتَصْرِفَنَّا، لِنَمْنَعَنَّ، لِنُزِيلَنَّ" دېگەن مەنىدە، يەنى بىزنى مەبۇدلارغا چوقۇنۇشتىن چەكلەش، توسۇش، توختىتىش ۋە قايتۇرۇش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ؟

③ يەنى ئازاب دۇنيادا كېلەمدۇ ياكى سىلەرنى ئازابلاشنى ئاخىرەتكە قالدۇرامدۇ، بۇنى ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. بۇ ئىشتا ئاللاھ ئۆز ئىرادىسى بويىچە ھۆكۈم چىقىرىدۇ. مېنىڭ ۋەزىپەم پەقەت يەتكۈزۈپ قويۇشتۇر.

④ يەنى سىلەر جاھىللىق قىلىۋاتىسىلەر. بىرىنچىدىن: سىلەر كۇڧرىدا چىڭ تۇرۇۋاتىسىلەر. ئىككىنچىدىن: مەندىن مېنىڭ ئىلكىمدە بولمىغان نەرسىنى تەلەپ قىلىۋاتىسىلەر.

⑤ ئۇزۇن زاماندىن بېرى ئۇلارغا يامغۇر ياغمىغان ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرى تەرەپكە سۈرۈلۈپ كېلىۋاتقان بۇلۇتنى كۆرۈپ، يامغۇر ياغدىغان بولدى دەپ، خۇرسەن بولۇشتى. بۇ يەردە بۇلۇت «سۈرۈلۈۋاتقان» دەپ سۈپەتلەندى، چۈنكى بۇلۇت ئاسماندا سۈرۈلۈۋاتقان ھالدا كۆرۈلىدۇ.

⑥ يەنى ھۇدا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا دېدىكى، بۇ سىلەر ئويلىغاندەك بۇلۇت ئەمەس، بەلكى بۇ سىلەر تېزراق كېلىشىنى ئارزۇ قىلغان ئازابتۇر.

⑦ يەنى شۇ بوران بىلەن ئۇلار ھالاك قىلىندى. ئۇ بوران ئەنە شۇ بۇلۇتلاردىن كەلدى ۋە چىقتى. ئۇ بوران ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن بۇ قەۋمنى ۋە ئۇلارنىڭ ھەممە نەرسىسىنى ھالاك قىلىۋەتتى. شۇ ۋەجىدىن بىر ھەدىستە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندۇ: مەن: ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! كىشىلەر بۇلۇتنى كۆرسىلا يامغۇر يېغىپ قېلىشىنى ئۈمىد قىلىپ خۇشال بولىدىكەن. لېكىن، سەن بۇلۇتنى كۆرسەڭ، چىرايىڭنىڭ ئۆزگىرىپ كېتىدىغانلىقىنى كۆرىمەن، دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئائىشە!

مەن قانداقمۇ ئۇ بۇلۇتتا ئازاب يوق دېيەلەيمەن؟ قەۋملەردىن بىرى ھەقىقەتەن بوران بىلەن ھالاک قىلىنغان، ئۇ قەۋم ئازاب بار بۇلۇتنى كۆرگەندە: ﴿مانا بۇ بىزگە يامغۇر ئېلىپ كەلگەن بۇلۇتتۇر﴾ دېيىشكەن ئىدى» دەپ جاۋاب بەردى. (سەھىھۇل بۇخارى 4829 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 899 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: بوران چىققاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئاللاھ! مەن ھەقىقەتەن سەندىن بوراننىڭ ياخشى بولۇشىنى، بوراندىكى ياخشىلىقنى ۋە بوران ئەۋەتىلگەن نەرسىدىكى ياخشىلىقنى سورايمەن. ساڭا سېغىنىپ بوراننىڭ يامان بولۇپ قېلىشىدىن ۋە بوران بىلەن ئەۋەتىلگەن نەرسىدىكى يامانلىقتىن پاناھ تىلەيمەن» دەيتتى. ئەگەر ھاۋا تۇتۇلۇپ چاقماق چاققىلى تۇرسا، چىرايى ئۆزگىرىپ كېتەتتى - دە، سىرتقا چىقاتتى، ئۆيگە كىرەتتى، ئۇيان - بۇيان ماڭاتتى. ئەگەر يامغۇر ياغسا، ئاندىن كۆڭلى خاتىرجەم بولاتتى. (سەھىھ مۇسلىم 899 - ھەدىس)

تُدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَاصْبَحُوا لَا يَرَىٰ إِلَّا مَسَكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّا لَهُمْ فِيهَا
وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِّنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ
بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٢٦﴾

ئۇ (بوران) رەببىنىڭ ئەمرى بىلەن ھەممە نەرسىنى ۋەيران قىلىدۇ». شۇنىڭ بىلەن (ئۇلار ھالاك بولۇپ،
ئۇ يەردە) ئۇلارنىڭ (خارا بىگە ئايلانغان) ئۆيى - ماكانلىرىدىن (يەنى ماكانلىرىنىڭ ئىزىدىن) باشقا نەرسە
كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى^①. بىز گۇناھكار قەۋمنى ئەنە شۇنداق جازالايمىز [25]. شەكسىزكى، بىز
ئۇلارنى (يەنى ئاد قەۋمنى) سىلەرگە بەرمىگەن (كۈچ - قۇۋۋەت ۋە بايلىق قاتارلىق) نەرسىلەرگە ئىگە
قىلغان ئىدۇق. (ئۇلارنىڭ شۇ نېمەتلەرگە شۈكۈر قىلىپ، بۇ ئارقىلىق نېمەتلەرنى بەرگۈچى ئاللاھنى
تونۇشى ئۈچۈن) ئۇلارغا قۇلاق، كۆز، قەلبلەرنى ئاتا قىلغان ئىدۇق. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار
قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى، كۆزلىرى ۋە قەلبلىرى ھېچنېمىگە ئەسقاتمىدى^②. ئۇلارنى
ئۆزلىرى مەسخىرە قىلغان ئازاب قورشىۋالدى^③ [26].

① يەنى ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ھالاك بولدى، پەقەت ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىلا ئىبرەت بەلگىسى سۈپىتىدە
ساق قالدى.

② بۇ يەردە مەككە ئەھلىگە خىتاب قىلىنىۋاتىدۇكى، سىلەر ھېچنەرسە ئەمەس. سىلەردىن ئىلگىرى بىز
ھالاك قىلغان قەۋملەر كۈچ - قۇۋۋەتتە سىلەردىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئىدى. ئەمما، ئۇلار ئۆزلىرىگە
بېرىلگەن ئىقتىدار (كۆز، قۇلاق، دىل)لارنى ھەقىقىي ئاڭلاش، كۆرۈش ۋە چۈشۈنۈش ئۈچۈن ئىشلەتمىدى.
ئاخىرى بىز ئۇلارنى ھالاك قىلىۋەتتۇق. ئۇلارغا بېرىلگەن نەرسىلەر ھېچنەرسىگە ئەسقاتمىدى.

③ يەنى ئۇلار ئازابنىڭ كېلىشىنى مۇمكىن ئەمەس دەپ ئويلاپ، مەسخىرە قىلغان ھالدا: بىزنى قورقۇتقان
ئازابىڭنى كەلتۈرۈپ باققىن، دەيتتى. مانا ئۇ ئازاب كەلدى، ئازاب ئۇلارنى ھەر تەرەپتىن ئوراپ ئالدىكى،
ئۇنىڭدىن ھېچكىم سىرتتا قالمىدى ۋە قاچالمىدى.

وَلَقَدْ أَهَلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا ءَالِهَةً ۗ بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَلِكِ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨﴾ وَإِذْ صَرَّفْنَا إِلَيْكَ نَفْرًا مِّنَ الْحِجِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ

(ئى مەككە ئاھالىسى!) بىز ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ئەتراپىڭلاردىكى شەھەرلەرنى ھالاك قىلدۇق ①، ئۇلارنى (كۇفرىدىن) يانسۇن دەپ ئايەتلەرنى (ھەرخىل ئۇسۇلدا) قايتا - قايتا بايان قىلدۇق ② [27]. ئۇلارنىڭ (ئاللاھقا) يېقىنلىق ئىزدەيمىز دەپ ئاللاھتىن باشقا تۇتقان مەبۇدلىرى (ئازاب كەلگەندە) ئۇلارغا نېمىشقا ياردەم قىلمىدى؟ بەلكى ئۇلارنىڭ مەبۇدلىرى ئۇلاردىن غايىب بولدى. بۇ (يەنى بۇتلار ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدۇ دېگەن سۆز ئەسلىدە) ئۇلارنىڭ (توقۇپ چىقارغان) ئويدۇرمىسىدۇر ۋە (ئاللاھقا) چاپلىغان بوھتانلىرىدۇر ③ [28]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۆز ۋاقتىدا بىر تۈركۈم جىنلارنى سېنىڭ يېنىڭغا قۇرئان تىڭشاشقا ئەۋەتكەن ئىدۇق ④،

① مەككىنىڭ ئەتراپىدىكى شەھەرلەر ئاد، سەمۇد ۋە لۇت قەۋملىرىنىڭ يۇرتلىرى ئىدى. ئۇلار ھىجاز رايونىغا يېقىن ئىدى. ئۇلار يەمەن، شام ۋە پەلەستىنگە بېرىپ - كېلىشتە ئۇلارنىڭ يۇرتلىرىدىن ئۆتەتتى.

② يەنى بىز ئۇلارنى تەۋبە قىلسۇن دەپ ھەر خىل ئۇسۇلدا تۈرلۈك دەلىللەرنى كۆرسەتتۇق. لېكىن، ئۇلار قىلمىشلىرىدىن ھېچ يانمىدى.

③ يەنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرۇشتا ۋاستە بولىدۇ دەپ قارىغان مەبۇدلىرى ئۇلارغا ھېچ ياردەم قىلمىدى، ھەتتا ئۇلار بۇ يەرگە كەلمىدى، كۆزدىن غايىب بولدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، مەككە مۇشرىكلىرى بۇتلارنى ئىلاھ دەپ قارىمايتتى، بەلكى ئۇلارنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدىغان ۋاستە دەپ قارايتتى. ئاللاھ تائالا ئۇ ۋاستىنى بۇ يەردە ئۇلارنىڭ «ئويدۇرمىسى» ۋە «بوھتانلىرى» دەپ ئىپادىلەش ئارقىلىق ئوچۇقلاشتۇرۇپ بەردىكى، بۇنداق ۋاستە جايىز ئەمەس، ھارامدۇر.

④ سەھىھ مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدىن مەلۇم بولىدۇكى، بۇ ۋەقە مەككىگە يېقىن نەخلە ۋادىسىدا يۈز بەرگەن. ئۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن ناماز بامداتىنى ئوقۇۋاتاتتى، شۇ چاغدا جىنلار ئەھۋال ئىگىلەپ يۈرۈپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ قالدى. جىنلار ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ، بىزنىڭ ئاسمانغا ئۆرلىشىمىزگە قارىتا قاتتىق توسالغۇ ۋە چەكلىمىلەر قويۇلدى، ئەمدى ئاسمانغا ئۆرلەش مۇمكىن بولمايدىغان بولۇپ قالدى. ئەھۋالدىن قارىغاندا يەر يۈزىدە ناھايىتى مۇھىم بىر ۋەقە يۈز بەرگەن، شۇ ۋەجىدىن ئاسمانغا ئۆرلەش چەكلەنگەن بولۇشى مۇمكىن، دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار توپ - توپ بولۇپ، مەغرىب ۋە مەشرىقنىڭ ھەر قايسى تەرەپلىرىگە ئەھۋال ئىگىلەش ئۈچۈن تارالدى. ئۇلاردىن بىر توپ جىن بۇ يەرگە كېلىپ قۇرئاننى تېڭشىدى ۋە بىزنىڭ ئاسمانغا ئۆرلىشىمىزگە توسقۇن بولغان ئىش مۇشۇ پەيغەمبەرنىڭ ئەۋەتىلگەنلىكى سەۋەبىدىن ئىكەن دەپ چۈشەندى. بۇ بىر توپ جىن كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتتى ۋە قايتىپ بېرىپ ئۆز قەۋمىگە يەتكۈزدى. (سەھىھ مۇسلىم 449 - 450 - ھەدىس) بەزى ھەدىسلەردىن مەلۇم بولىدۇكى، شۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىنلارغا دەۋەت قىلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ يېنىغىمۇ بارغان، ئۇلارغا ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزگەن. بىر قانچە قېتىم جىنلارمۇ توپ - توپ بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا ھازىر بولغان. (فەتھۇلبارى، تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە باشقا ئەسەرلەر)

فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصَبُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا يَقَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾ يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَعَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ

ئۇلار قۇرئان تىلاۋىتىگە ھازىر بولغاندا (بىر - بىرىگە): «جىم تۇرۇڭلار» دېيىشتى، قۇرئان تىلاۋەت قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئۆز قەۋمىگە ئاگاھلاندۇرغۇچى بولۇپ قايتىشتى ① [29]. ئۇلار ئېيتتى: «ئى قەۋمىمىز! ھەقىقەتەن بىز مۇسادىن كېيىن نازىل بولغان، ئۆزىدىن ئىلگىرىكى (ساماۋى كىتابلار)نى تەستىقلايدىغان، ھەق دىنغا ۋە توغرا يولغا باشلايدىغان بىر كىتاب (قۇرئان)نى تىڭشىدۇق [30]. ئى قەۋمىمىز! ئاللاھنىڭ دەۋەتچىسى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام)نىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىڭلار ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىڭلار ②، (شۇنداق قىلساڭلار) ئاللاھ گۇناھىڭلاردىن بىر قىسمىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، سىلەرنى قاتتىق ئازابىتىن ساقلايدۇ» ③ [31]. كىمكى ئاللاھنىڭ دەۋەتچىسىنىڭ (يەنى رەسۇلۇللاھنىڭ) دەۋىتىنى قوبۇل قىلمايدىكەن، ئۇ يەر يۈزىدە ئاللاھ (نىڭ ئازابى) دىن قېچىپ قۇتۇلالمىدۇ ④.

① يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قۇرئان تىلاۋىتى تامام بولغاندا قايتىپ كېتىشتى.

② بۇ جىنلار ئۆز قەۋمىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىمان ئېيتىشقا دەۋەت قىلدى. ئۇلار بۇنىڭدىن ئىلگىرى قۇرئان كەرىم ھەققىدە: بۇ تەۋراتتىن كېيىن نازىل قىلىنغان، ھەق دىن ۋە توغرا يولغا باشلايدىغان يەنە بىر ساماۋى كىتابتۇر، دېگەن ئىدى.

③ ئۇلار يەنە قەۋمىگە ئاخىرەتتە ئېرىشىدىغان ئىماننىڭ پايدىسىنىمۇ سۆزلەپ بەردى. ﴿مِنْ ذُنُوبِكُمْ﴾ دىكى ﴿مِنْ﴾ «بىر قىسمى» دېگەننى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن يەنى بىر قىسىم گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. بۇ يەردىكى «بىر قىسىم گۇناھلار» ئاللاھنىڭ ھەق - ھوقۇقىغا مۇناسىۋەتلىك گۇناھلارنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، بەندىلەرنىڭ ھەق - ھوقۇقىغا مۇناسىۋەتلىك گۇناھلار، ھەق ئىگىلىرى ئۆزلىرى كەچمىگۈچە، ئەپۇ قىلىنمايدۇ. بۇ ئايەت ساۋابقا ئېرىشىش، جازالىنىش، بۇيرۇقلارنى ئىجرا قىلىش، چەكلىمىلەردىن ساقلىنىش قاتارلىقلاردا جىنلارغىمۇ ئىنسانلارغا ئوخشاش ئەھكاملار بېرىلگەنلىكىگە دەلىلدۇر. ئاللاھ تائالا جىنلارغا ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پەيغەمبەر ئەۋەتتىمۇ - يوق؟ بۇ ھەقتە ئۆلىمالار ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇت. قۇرئاننىڭ زاھىرى ئايەتلىرىدىن مەلۇم بولىدۇكى، جىنلارغا جىنلاردىن ئايرىم پەيغەمبەر ئەۋەتىلگىنى يوق، بارلىق پەيغەمبەرلەر ئىنسانلاردىن بولغان. تۆۋەندىكى ئايەتلەر بۇنىڭغا دەلىل بولىدۇ: ﴿بىز سەندىن ئىلگىرى پەقەت شەھەر ئاھالىسىدىن بولغان ئەرلەرنىلا پەيغەمبەر قىلىپ، ئۇلارغا ۋەھىي قىلدۇق﴾. (سۈرە نەھل 43 - ئايەت) ﴿بىز سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىلا ئەلۋەتتە تاماق يەيتتى، بازارلاردا مېڭىپ يۈرەتتى﴾. (سۈرە فۇرقان 20 - ئايەت) بۇ ئايەتلەر ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىنسانلاردىن بولغانلىقىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇ ۋەجىدىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ئىنسانلارغا ئەۋەتىلگەندەك، جىنلارغىمۇ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەر ئىدى. قۇرئان كەرىمدىكى بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتىنى جىنلارغا يەتكۈزۈش بۇ جايدا ئەنە شۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

④ يەنى زىمىن ھەر قانچە كەڭ بولسىمۇ، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قېچىپ بىر يەرگە كېتەلمەيدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالانىڭ كۈچ - قۇدرىتى پۈتۈن ئەتراپنى قورشاپ تۇرىدۇ.

وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءٌ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٢﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْجِبْنَهُنَّ بِقَدْرِ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَأَصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ بَلَّغْ فَهَلْ يُولَىٰ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

(ئازاب كەلگەندە) ئۇنىڭغا ئاللاھتىن باشقا (ئازابتىن ساقلىغۇچى) ياردەم قىلغۇچى چىقمايدۇ^①. ئەنە شۇلار (يەنى رەسۇلۇللاھنىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلمىغانلار) ئوپئوچۇق گۇمراھلىقتىدۇر [32]. ئۇلار (يەنى تىرىلىشنى ئىنكار قىلغۇچىلار) بىلمەمدۇكى، ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان، ئۇلارنى يارىتىشتا چارچاپ قالمىغان ئاللاھ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قانداق ئەمەسمۇ؟ (نېمىشقا قانداق بولمىسۇن؟) ئەلۋەتتە قانداق دەردۇر. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قانداق دەردۇر^② [33]. كاپىرلار دوزاخقا توغرىلىنىدىغان كۈندە (ئۇلارغا): «بۇ (يەنى سىلەر تېتىۋاتقان ئازاب) راست ئەمەسمىكەن؟» (دېيىلىدۇ) ئۇلار: «رەببىمىزنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، ئەلۋەتتە راست ئىكەن» دەيدۇ^③. ئاللاھ (ئۇلارغا): «ئۇنداقتا، ئىنكار قىلغانلىقىڭلار تۈپەيلىدىن ئازابنى تېتىڭلار» دەيدۇ^④ [34]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن (مۇشۇرىكلارنىڭ سالغان جاپاسىغا) ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەر چىدامچان بولغاندەك چىدامچان بولغىن^⑤، ئۇلارغا (يەنى مۇشۇرىكلارغا كېلىدىغان ئازابقا) ئالدىراپ كەتمىگىن. ئۇلار (ئاخىرەتتە) ئۆزلىرىگە ۋەدە قىلىنغان ئازابنى كۆرگەندە، (دۇنيادا) گويىا كۈندۈزنىڭ مەلۇم بىر قىسمىدىلا (ئاز مۇددەت) تۇرغاندەك ھېس قىلىدۇ^⑥، (بۇ قۇرئان سىلەرگە يەتكۈزۈلىدىغان) تەبلىغىدۇر (يەنى ئۇقتۇرۇشتۇر)^⑦، پەقەت ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققان قەۋملا ھالاك قىلىنىدۇ^⑧ [35].

① ئۇنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قوغداپ قالدىغان مەدەتكارمۇ بولمايدۇ. دېمەك، ئۇ ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قېچىپ قۇتۇلۇشقا قانداق ئەمەس، نە باشقىلارغا ياردەم قىلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس.

② ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا﴾ «كۆرمەمدۇ؟» دېگەن پېئىل " أَلَمْ يَعْلَمُوا يَا أَلْمُ يَفْكَرُوا " «بىلمەمدۇ ياكى تەپەككۈر قىلمامدۇ؟» دېگەن مەنىدە كەلگەن. بۇ يەردىكى كۆرۈشتىن دىلىنىڭ كۆرۈشى مەقسەت قىلىنىدۇ. يەنى ئۇلار بىلمەمدۇكى، كەڭلىكىنىڭ چېكى يوق ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان ۋە ئۇلارنى يارىتىشتا ھېرىپ قالمىغان ئاللاھ ئۆلۈكلەرنى قايتا تىرىلدۈرەلمەمدۇ؟ نېمىشقا تىرىلدۈرەلمىسۇن؟ ئەلۋەتتە تىرىلدۈرەلەيدۇ. چۈنكى، «ھەممە نەرسىگە قانداق» دېگەن ئۇنىڭلا سۈپىتىدۇر.

③ ئۇ يەردە ئۇلار ئېتىراپ قىلىپلا قالماستىن يەنە ئېتىراپ قىلغانلىقىنى قەسەم بىلەن كۈچلەندۈرۈپ تەكىتلەيدۇ. لېكىن، بۇ چاغدا ئېتىراپ قىلغاننىڭ پايدىسى بولمايدۇ. چۈنكى، كۆز بىلەن كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن ئېتىراپ قىلغاننىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟ كۆز بىلەن كۆرۈپ تۇرۇپ، ئېتىراپ قىلماي يەنە ئىنكار قىلامدۇ؟

④ چۈنكى، ئۇلار ئېتىراپ قىلىدىغان ۋە قوبۇل قىلىدىغان ۋاقىتتا قوبۇل قىلغىلى ئۇنىمىغان ئىدى. بۇ ئازاب ئەنە شۇ كاپىر بولغانلىق ۋە ئىنكار قىلغانلىقنىڭ جازاسىدۇر. ئەمدى بۇ ئازابنى تېتىماقتىن باشقا يول يوقتۇر.

⑤ بۇ ئايەتتە مەككە كاپىرلىرىنىڭ تۇتقان پوزىتسىيەسىگە قارىتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇ ۋە سەۋر قىلىشقا يەنى چىدامچان بولۇشقا تەۋسىيە قىلىنىۋاتىدۇ.

⑥ قىيامەتنىڭ قاتتىق ئازابىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇلارغا دۇنيا ھاياتى پەقەت بىر قانچە سائەت تۇرۇپ كەلگەندەك قىسقا بىلىنىدۇ.

⑦ بۇ جۈملىدىن قالدۇرۇلغان ئېگىنىڭ خەۋىرى بولۇپ، " هَذَا الَّذِي وَعَدْتُهُمْ بِبِلَاقٍ " مەنىسى، بۇ سەن ۋەز - نەسەت قىلىپ ئېيتقان سۆزلەر تەبلىغىدۇر - ئۇقتۇرۇشتۇر يەنى بۇ يەتكۈزۈش سېنىڭ ئۈستۈڭگە يۈكلەنگەن تەبلىغ ۋە نەسەتتۇر. (فەتھۇلقەدر)

⑧ بۇ ئايەتتىمۇ مۇئمىنلەرگە خۇش بېشارەت ۋە رىغبەت باردۇر. چۈنكى، ئاخىرەتتىكى ھالاكەت ۋە مەغلۇبىيەت پەقەت ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغان ۋە ئۇنىڭ چەكلىمىلىرىگە رىئايە قىلمىغانلارنىڭ قىسمىتىدۇر.

(47) سورة محمد مدنية 38 آية

(47) سۈرە مۇھەممەد مەدنىيەدە چۈشكەن 38 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَلُهُمْ ① وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَءَامَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ

كاپىر بولغانلار ① ۋە (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسقانلارنىڭ (ياخشى) ئەمەللىرىنى ئاللاھ بىكار قىلىۋېتىدۇ ② [1]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ، مۇھەممەدكە نازىل قىلىنغان قۇرئانغا ③ – قۇرئان ئۇلارنىڭ رەببى تەرىپىدىن كەلگەن ھەقتۇر – ئىمان ئېيتقانلارغا كەلسەك،

★ بۇ سۈرە يەنە سۈرە قىتال (ئۇرۇش) دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

① بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «كاپىر بولغانلار» دېگەندىن قۇرەيش كاپىرلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ دېسە، بەزىلەر: ئەھلى كىتاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. لېكىن ئۇ ئومۇمىي بولۇپ، بارلىق كاپىرلار بۇنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ.

② بۇ ئايەتنىڭ بىر مەنىسى: ئاللاھ كاپىرلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى تۈزگەن پىلانلىرىنى بەربات قىلدى، ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ زىيىنىغا ياندۇردى. ئىككىنچى مەنىسى: ئۇلاردا ئەزەلدە بار بولغان بىر قىسىم گۈزەل ئەخلاق ۋە ياخشى ئەمەللەر. مەسىلەن: ئۇرۇق – تۇغقانلارغا سىلە – رەھىم قىلىش، ئەسىرلەرنى ئازات قىلىش، مېھماندوستلۇق، خانە كەبىنىڭ ۋە ھاجىلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىش قاتارلىق ئەمەللىرىگە ئاخىرەتتە ساۋاب بېرىلمەيدۇ. چۈنكى، ئىمان ئېيتمىغانلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىگە ساۋاب پۈتۈلمەيدۇ.

③ يۇقىرىدىكى «ئىمان ئېيتقان» دېگەنگە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان ۋەھىي يەنى قۇرئان كەرىمگە ئىمان ئېيتىش ھەم كىرىدىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ۋە شان – شەرىپىنى تېخىمۇ نامايەن قىلىش ۋە بىلدۈرۈپ قويۇش ئۈچۈن ئايرىم تىلغا ئېلىندى.

كَفَرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَلَهُمْ ﴿٣﴾ فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَخْنَثْتُمْهُمْ فَشُدُّوا أَلْوَتَاكَ

ئاللاھ ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئۆچۈرۈۋېتىدۇ^①، ئۇلارنىڭ ھالىنى ياخشىلاپ بېرىدۇ (شۇنىڭ بىلەن ئۇلار گۇناھ قىلمايدۇ)^② [2]. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى^③، كاپىر بولغانلار باتىلغا (يەنى شەيتانغا) ئەگەشتى، ئىمان ئېيتقانلار بولسا، رەببى تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەتكە (يەنى قۇرئانغا) ئەگەشتى. ئاللاھ ئىنسانلارغا (بۇ ئىككى پىرقىنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىدىغان) شۇنداق مىساللارنى كەلتۈرىدۇ^④ [3]. سىلەر (جەڭ مەيدانىدا) كاپىرلار بىلەن ئېلىشقان چېغىڭلاردا، ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىغا (قىلىچ بىلەن) ئۇرۇڭلار^⑤، سىلەر ئۇلارغا ئېغىر زەربە بېرىپ ھالسىراتقان چاغدا، (يەنى ئۇلارنى مەغلۇپ قىلىپ، ئۇلاردا سىلەرگە قارشىلىق كۆرسىتىدىغان كۈچ قالمىغان چاغدا، ئەسەرگە چۈشكەنلەرنى) مەھكەم باغلاڭلار^⑥،

① يەنى ئۇلارنىڭ ئىمان كەلتۈرۈشتىن ئىلگىرىكى خاتالىق ۋە گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىۋېتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىسلام ئىلگىرىكى بارلىق گۇناھلارنى ئۆچۈرىدۇ». يەنى ئەگەر بىر ئادەم مۇسۇلمان بولسا، ئۇنىڭ مۇسۇلمان بولۇشتىن ئىلگىرىكى بارلىق گۇناھلىرى ئۆچۈرىلىدۇ. (سەھىھ مۇسلىم 121 - ھەدىس)

② ﴿بَالَهُمْ﴾ نىڭ مەنىسى " أَمْرُهُمْ، شَأْنُهُمْ، خَالَهُمْ " بۇلارنىڭ ھەممىسى مەنىداش سۆزلەردۇر. يەنى ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى، ئەھۋالىنى ياخشىلاپ بېرىدۇ. دېمەك ئۇلارنى گۇناھتىن ساقلاپ، توغرا يولغا باشلايدۇ، خەيرلىك ئىشلارغا مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ. بىر مۇئمىن ئۈچۈن ھالىنىڭ مۇشۇ تەرىقىدە ياخشىلانغانلىقى ئەڭ چوڭ خۇشاللىق ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى، مال - دۇنيانى كۆپ بېرىش ئارقىلىق ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى ياخشىلاپ بېرىدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. چۈنكى، ھەربىر مۇئمىنگە ئۇ قەدەر كۆپ مال - دۇنيا بېرىلمەيدۇ. ئەلۋەتتە، مال - دۇنيانىڭ كۆپ بولغانلىقى ئەھۋالنى ياخشىلاپ بېرىشنىڭ كاپالىتى ئەمەس، ھەتتا ئۇنىڭ بىلەن ئەھۋال تېخىمۇ ئوساللىشىپ كېتىشى مۇمكىن. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مال - دۇنيانىڭ كۆپ بولۇپ كېتىشىنى ياقتۇرۇپ كەتمىگەن ئىدى.

③ ﴿ذَلِكَ﴾ «بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى» بۇ ئېگە ياكى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان ئېگىنىڭ خەۋىرى. بۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مۇئمىنلەرگە قىلىنغان ۋەدە ۋە كاپىرلارغا بېرىلگەن ئاگاھلاندىرۇشلارنى كۆرسىتىدۇ.

④ يەنى ئاللاھ تائالا كىشىلەرنى كاپىرلار دۇچار بولىدىغان ئاقىۋەتتىن ساقلاش دەپ، مۇئمىنلەر يۈرۈپ ئەبەدىي مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدىغان ھەق يولدا ماڭسۇن دەپ، ئىنسانلارنىڭ ئەھۋالىنى ئەنە شۇنداق مىساللار بىلەن بايان قىلىدۇ.

⑤ يۇقىرىدا مۇئمىنلەر ۋە كاپىرلاردىن ئىبارەت ئىككى پىرقىنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەمدى كاپىرلار ۋە ئەھدە قىلىشمىغان ئەھلى كىتابقا قارشى جىھاد قىلىشقا ئەمىر قىلىنىۋاتىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئۆلتۈرۈڭلار دېمەستىن، «ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىغا (قىلىچ بىلەن) ئۇرۇڭلار» دەپ بۇيرۇق قىلدى، بۇ خىل ئىپادىدە كاپىرلارغا قاتتىق قول بولۇش تېخىمۇ ئوچۇق ئايان بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑥ يەنى ئۇلارنى جەڭ مەيدانىدا قاتتىق مەغلۇپ قىلىپ، كۆپ قىسمىنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، قولغا چۈشكەنلەرنى ئەسەرگە ئېلىڭلار ۋە قېچىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنى چىڭ باغلاپ ساقلاڭلار.

فَمَا مَتًّا بَعْدَ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ۗ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ۗ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ۖ

ئاندىن ئۇلارنى (خالىساڭلار) ياخشىلىق قىلىش يۈزىسىدىن قويۇپ بېرىڭلار ياكى فىدىيە (يەنى تۆلەم) ئېلىپ قويۇپ بېرىڭلار (ئىختىيار ئۆزۈڭلەردە) ①، تاكى ئۇرۇش ئۆزىنىڭ ئېغىر يۈكىنى تاشلىغانغا قەدەر (يەنى كاپىرلارنىڭ مۇسۇلمان بولۇشى ياكى سۈلھى بىلەن ئۇرۇش توختىغانغا قەدەر) ② ئىش مانا شۇنداق تۇرۇپ ③. ئەگەر ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئەلۋەتتە، (سىلەرنى ئۇرۇشقا تەكلىپ قىلماستىنلا) ئۇلاردىن (مۇئمىنلەر ئۈچۈن) ئىنتىقام ئېلىپ بېرەتتى ④، لېكىن ئاللاھ سىلەرنى بىر - بىرىڭلار بىلەن سىناش ئۈچۈن (يەنى ئىمانىڭلارنى سىناش ئۈچۈن سىلەرگە جىھادنى پەرز قىلدى) ⑤. ئاللاھنىڭ يولىدا ئۆلتۈرۈلگەنلەرگە كەلسەك، ئاللاھ ئۇلارنىڭ (يەنى شېھىتلەرنىڭ) ئەمەللىرىنى ھەرگىز بىكار قىلىۋەتمەيدۇ ⑥ [4]. ئاللاھ ئۇلارنى (جەننەتكە) يېتەكلەيدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ھالىنى ياخشىلايدۇ ⑦ [5]. ئۇلارنى ئۆزلىرىگە تونۇشتۇرغان جەننەتكە كىرگۈزىدۇ (يەنى جەننەتكە كىرگەن ئادەم ئۆزىنىڭ ئۇ يەردىكى جايىنى ئىلگىرى كۆرگەندەكلا تونۇيدۇ) ⑧ [6].

① ﴿مَتًّا﴾ يەنى ئەسىرلەرگە ياخشىلىق قىلىش يۈزىسىدىن فىدىيە ئالماستىن ھەقسىز يەنى تۆلەمسىز قويۇۋېتىش ﴿فِدَاءً﴾ ئۇلارنى قويۇپ بېرىش بەدىلىگە ئۇلاردىن تۆلەم ئېلىش دېمەكتۇر. بۇ يەردە ئەسىرلەرنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا ئەھۋالغا قاراپ، ئىسلامغا ۋە مۇسۇلمانلارغا قايىسى ئەۋزەل بولسا، شۇنى تاللاش ئىختىيارى بېرىلدى.

② يەنى كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش تۈگىگەنگە قەدەر. يەنە بىر مەنىسى، ئۇرۇش قىلغۇچى دۈشمەن مەغلۇپ بولغانغا قەدەر ياكى سۈلھى تەلەپ قىلىپ قورال تاشلىغانغا قەدەر ياكى ئىسلام غەلبە قىلىپ، كۇفرى يوقالغانغا قەدەر ئىش مۇشۇنداق تۇرۇپ دېمەك، مەزكۇر ھالەت شەكىللەنمىگۈچە كاپىرلار بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ئۇرۇش داۋام قىلىۋېرىدۇ، شۇنىڭغىچە سىلەر ئۇلارنى ھەم ئۆلتۈرىسىلەر، ھەم ئەسىرگە ئالسىلەر. ئەسىرلەرگە قارىتا يۇقىرىدىكى ئىككى خىل ئۇسۇلنىڭ بىرىنى تاللىساڭلار بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالغان، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشتىن باشقا يول يوق، دەيدۇ. ئەمما توغرىسى شۇكى، بۇ ھۆكۈم ئۆزگەرمەيدىغان ئايەتلەردىن بولۇپ، ھۆكۈم ئەمەلدىن قالمايغان. ھەر دەۋردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ رەھبىرى تۆت خىل ئۇسۇلنىڭ قايسىسىنى تاللاش ئىختىيارىغا ئىگە. ئۇ كاپىرلارنى ئۆلتۈرەمدۇ ياكى ئەسىرگە ئالامدۇ، ئەسىرلەردىن تۆلەم ئېلىپ قويۇپ بېرەمدۇ ياكى تۆلەمسىز قويۇپ بېرەمدۇ، شارائىتقا قاراپ ھۆكۈم قىلسا بولىدۇ. (فەتھۇلقەدەر)

③ يەنى سىلەر مۇشۇنداق قىلىڭلار. يەنە بىر مەنىسى، ئەنە شۇ كاپىرلارغا قارىتا چىقىرىلغان ھۆكۈمدۇر.

④ يەنى كاپىرلارنى ھالاك قىلىش بىلەن ياكى ئازابقا گىرىپتار قىلىش بىلەن ئۇلاردىن ئىنتىقام ئالغان بولاتتى. يەنى سىلەرگە ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشمۇ زۆرۈر بولمايتتى.

⑤ يەنى سىلەرنى بىر - بىرىڭلار ئارقىلىق سىناپ، ئىچىڭلاردىن كىمنىڭ ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغانلىقىنى ئايرىش، بۇ ئارقىلىق سىلەرگە ئەجىر - ساۋاب بېرىش، سىلەرنىڭ قولۇڭلار بىلەن كاپىرلارنى مەغلۇپ قىلىش ئۈچۈن سىلەرگە جىھادنى پەرز قىلدى.

⑥ يەنى ئۇلارنىڭ ئەجىر - ساۋابىنى بىكار قىلىۋەتمەيدۇ.

⑦ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنى شۇنداق ئەمەللەرگە مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇكى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا جەننەتنىڭ يولى ئاسان بولىدۇ.

⑧ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جەننەتتىكى ماكانلىرىنى، بىر كىم كۆرسىتىپ قويمىسىمۇ، تونۇيدۇ. ئۇلار جەننەتكە كىرگەندە، خۇددى ئۆز ئۆيلىرىنى تاپقاندەك، جەننەتتىكى تۇرالغۇلىرىنى ئۇدۇل تېپىپ، داخىل بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئۇلاردىن بىرى جەننەتتىكى ئۆيىنى دۇنيادىكى ئۆزى ئولتۇرغان ئۆيىدىنمۇ ئاسان تېپىپ بارىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6535 - ھەدىس)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأَصْلَ أَعْمَلُهُمْ ﴿٨﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا
مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَلَهُمْ ﴿٩﴾ * أَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر سىلەر ئاللاھقا (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا) ياردەم بەرسەڭلار، ئاللاھ سىلەرگە (دۈشمىنىڭلارغا قارشى) ياردەم بېرىدۇ،^① قەدىمىڭلارنى (جەھاد مەيدانىدا) مۇستەھكەم قىلىدۇ^② [7]. كاپىرلارنى ئاللاھ ھالاك قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ (ياخشى) ئەمەللىرىنى بىكار قىلىۋېتىدۇ [8]. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئۇلار ئاللاھ نازىل قىلغان (قۇرئان)نى يامان كۆردى^③، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى بەربات قىلىۋەتتى^④ [9]. ئۇلار يەر يۈزىنى كېزىپ ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى كۈزەتمىدىمۇ؟^⑤

① ئاللاھقا ياردەم بېرىشنىڭ مەنىسى ئۇنىڭ دىنىغا ياردەم بېرىشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، بۇ سەۋەب ئالىمى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ دىنىغا ئۆزىنىڭ مۇئىمىن بەندىلىرى ئارقىلىق ياردەم بېرىدۇ. مۇئىمىنلەر ئاللاھنىڭ دىنىنى مۇھاپىزەت قىلىپ، ئۇنى يەتكۈزۈش ۋە دەۋەت قىلىش بىلەن مەشغۇل بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ياردەم قىلىدۇ. يەنى ئۇلارغا كاپىرلار ئۈستىدىن غەلبە - نۇسرەت ئاتا قىلىدۇ. ساھابە كىراملارنىڭ (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) ۋە ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ تارىخى بۇنىڭ روشەن مىسالىدۇر. ئۇلار دىننىڭ خادىملىرىغا ئايلانغان ئىدى، ئاللاھمۇ ئۇلارنىڭ مەدەتكارى بولدى. ئۇلار دىننى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرگەن ئىدى، ئاللاھمۇ ئۇلارنى دۇنيادا غالىبلاردىن قىلدى. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿كىمكى ئاللاھنىڭ دىنىغا ياردەم بېرىدىكەن، ئەلۋەتتە ئاللاھ ئۇنىڭغا ياردەم بېرىدۇ﴾. (سۈرە ھەج 40 - ئايەت)

② بۇنىڭ بىر مەنىسى، ئۇرۇش مەيدانلىرىدا نۇسرەت بېرىدۇ، ياردەم قىلىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئىسلامدا مۇستەھكەم تۇرۇشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ ياكى قىيامەت كۈنى پىلىسرات (جەھەننەم ئۈستىگە قويۇلغان كۆرۈك) ئۈستىدە قەدەملىرىنى مۇستەھكەم قىلىدۇ.

③ يەنى ئۇلار قۇرئاننى ياقتۇرمىغانلىقى ۋە ئىمانغا كىرىشنى يامان كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ھالاك قىلىندى ۋە ياخشى ئەمەللىرى بىكار قىلىندى.

④ بۇ يەردىكى «ئەمەللەر» خەيرلىك ۋە ساخاۋەتلىك ئەمەللەرنى كۆرسىتىدۇ. ئىمان ئېيتمىغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئۇ ئەمەللەرگە ئەجىر - ساۋاب بېرىلمەيدۇ.

⑤ ئىلگىرىكىلەرنىڭ ساقلىنىپ قالغان يۇرت - ماكانلىرى ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى جايلاردا مەۋجۇتتۇر. قۇرئان نازىل بولۇۋاتقان ۋاقىتلاردا ھالاك قىلىنغان قەۋملەرنىڭ خارابىلىكلىرى مەۋجۇت ئىدى. ئۇلارنىڭ خارابىلىكلىرىنى كۆرۈپ، ئىمان ئېيتسۇن دەپ، بۇ ئايەتتە ئۇلارغا يەر يۈزىدە كېزىپ يۈرۈپ، ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئىبىرەتلىك ئاقىۋىتىنى كۈزىتىش تەرغىب قىلىندى.

دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَلُهَا ﴿١٠﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ﴿١١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّن قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْتِكَ أَهْلَكَنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾

ئاللاھ ئۇلارنى ھالاك قىلىۋەتتى. كاپىرلارنىڭ ئاقىۋىتىمۇ شۇنداق بولىدۇ ① [10]. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئاللاھ ئىمان ئېيتقانلارنىڭ مەدەتكارىدۇر، كاپىرلارغا ھېچبىر مەدەتكار يوقتۇر ② [11]. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، كاپىرلار بولسا (دۇنيا ھاياتى ۋە ئۇنىڭ لەززەتلىرىدىن بىر ئاز) بەھرىمەن بولىدۇ ۋە ھايۋانلاردەك يەپ - ئىچىدۇ ③. (ئاخىرەتتە) ئۇلارنىڭ جايى دوزاخ بولىدۇ [12]. (ئى پەيغەمبەر!) سېنى ھەيدەپ چىقارغان شەھەر (مەككە) نىڭ ئاھالىسىدىنمۇ كۈچلۈك بولغان نۇرغۇن شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسىنى ھالاك قىلدۇق، ئۇلارغا ھېچقانداق ياردەم قىلغۇچى بولمىدى [13].

① بۇ يەردە مەككە ئەھلى ئاگاھلاندىۋىلىۋاتىدۇ. ئەگەر سىلەر كۇفرىدىن باش تارتىمىساڭلار، سىلەرمۇ ئۇلارغا ئوخشاش ئاقىۋەتكە قالىسىلەر. ئىلگىرىكى قەۋملەر ھالاك قىلىنغاندەك، سىلەرمۇ ھالاكەتكە دۇچار بولىسىلەر.

② ھەقىقەتتە ئوھۇد غازىتىدا كاپىرلارنىڭ توۋلىغان شوئارلىرىغا قارشى مۇسۇلمانلار يۇقىرى ئاۋاز بىلەن شوئار توۋلىغان ئىدى. مەسىلەن، كاپىرلار: يۈكسەك بول ھۈبەل! يۈكسەك بول ھۈبەل! (ھۈبەل دېگەن بۇنىڭ نامى يۈكسەك بولسۇن) دەپ شوئار توۋلىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە: «ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمەمسىلەر؟» دېگەن، ئۇلار: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىز نېمە دەيمىز؟ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ يۈكسەكتۇر، ئاللاھ بۈيۈكتۇر» دەڭلار دېگەن. ئاندىن ئەبۇ سۇفيان: بىزنىڭ ئۇززا بار، سىلەرنىڭ ئۇززايسىڭلار يوق، دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە: «ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمەمسىلەر؟» دېگەن. ئۇلار: ئى ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرى! بىز نېمە دەيمىز؟ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىزنىڭ مەدەتكارىمىز ئاللاھتۇر، سىلەرنىڭ مەدەتكارىڭلار يوقتۇر دەڭلار» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 4043 - ھەدىس)

③ يەنى خۇددى ھايۋانلارنىڭ يەپ - ئىچىش ۋە جىنسىي ھەۋسىنى قاندۇرۇشتىن باشقا ئىشى بولمىغاندەك، كاپىرلارنىڭ ھاياتتىكى مەقسىتىمۇ يەپ - ئىچىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئۇلار ئاخىرەتتىن پۈتۈنلەي غەپلەتتىدۇر. بۇ ئايەتنىڭ مەنە تەركىبىدىن ئۆرە تۇرۇپ تاماق يېيىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىمۇ چىقىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە زىياپەتلەردە ئۆرە تۇرۇپ يەپ - ئىچىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلۈشكە باشلىدى، بۇنداق قىلىش چاھارپايلاغا ئوخشىغانلىق ۋە كاپىرلارنىڭ ئادىتىنى ئۆزلەشتۈرگەنلىك ھېسابلىنىدۇ. ھەدىسلەردە ئۆرە تۇرۇپ سۇ ئىچىش چەكلەنگەن. بۇنىڭدىن ئۆرە تۇرۇپ تاماق يېيىشنىڭ چەكلەنگەنلىكى ئېنىق بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ھايۋانلاردەك ئۆرە تۇرۇپ يەپ - ئىچىشتىن ساقلىنىش لازىم. (زادۇلمەئادغا قارالسۇن)

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِّن رَّبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِّن خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِلشَّرِيبِينَ وَأَنْهَارٌ مِّن عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَعْفَرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَلِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾

رەببى تەرىپىدىن كەلگەن ئوپىئوچۇق دەلىلگە ئاساسلانغان ئادەم (يەنى مۇئىمن) ئۆزىنىڭ يامان ئەمەلى چىرايلىق كۆرسىتىلگەن ۋە نەپسى خاھىشىغا ئەگەشكەن ئادەمگە (يەنى كاپىرغا) ئوخشامدۇ؟ ① [14].
تەقۋادارلارغا ۋەدە قىلىنغان جەننەتنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇ يەردە رەڭگى ئۆزگەرمەيدىغان سۇدىن ئۆستەڭلەر ②، تەمى ئۆزگەرمىگەن سۈتتىن ئۆستەڭلەر ③، ئىچكۈچىلەرگە لەززەت بېغىشلايدىغان شارابتىن ئۆستەڭلەر ④ ۋە ساپ ھەسەلدىن ئۆستەڭلەر بولىدۇ ⑤.

① بۇ يەردىكى «يامان ئەمەل» ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك مۇئىمن بىلەن كاپىر باراۋەر بولمايدۇ، ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلغۇچى بىلەن مۇشېرىك ۋە گۇناھكار باراۋەر بولالمايدۇ. مۇئىمن ئۈچۈن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەجىر - ساۋاب ۋە جەننەت نېمەتلىرى بار، ئەمما كاپىر ئۈچۈن دوزاخنىڭ دەھشەتلىك ئازابى بار. تۆۋەندىكى ئايەتتە بۇ ئىككى پىرقىنىڭ ئاقىۋىتى بايان قىلىنىدۇ، باشتا تەقۋادارلارغا تەييارلانغان جەننەتنىڭ سۈپەت ۋە ئالاھىدىلىكلىرى تەسۋىرلىنىدۇ.

② ﴿ آسِنٍ ﴾ ئۆزگىرىدىغان، ﴿ غَيْرِ آسِنٍ ﴾ ئۆزگەرمەيدىغان دېگەن مەنىدە. يەنى دۇنيادىكى سۇ بىر جايدا ئۇزۇن مۇددەت تۇرۇپ قالسا، رەڭگى ئۆزگىرىپ، پۇرىقى ۋە تەمى باشقىچە بولۇپ قالىدۇ، بۇنداق سۇ سالامەتلىككە زىيانلىق بولىدۇ. جەننەتتىكى سۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇ ھەرگىز ئۆزگىرىپ قالمايدۇ، تەمى، پۇرىقى، رەڭگى ئەسلىدىكى ھالىتىدە تۇرىدۇ. ھەر ۋاقىت ساپ، سۈزۈك، پاك ھالەتتە تۇرىدۇ، قاچان ئېچىلسە، تەنگە راھەت ۋە سالامەتلىك بېغىشلايدۇ. ئەمما، دۇنيادىكى سۇ ئۆزگىرىپ قالىدۇ. شۇڭا شەرىئەت سۇنىڭ رەڭگى ياكى تەمى ئۆزگەرمىسىلا پاك ھېسابلىنىدۇ، ئەگەر ئۆزگىرىپ قالسا، ناپاك بولىدۇ دەپ كۆرسەتكەن.

③ دۇنيادا تۆگە، كالا، قوي قاتارلىقلاردىن سېغىلغان سۈت بەزىدە سېسىپ قالىدۇ، ئەمما جەننەتتىكى سۈت چارۋىلارنىڭ ئەمچەكلىرىدىن چىقمايدۇ، بەلكى ئۆستەڭلەردىن ئېقىپ كېلىدۇ. شۇڭا، ئۇ ناھايىتى تاتلىق بولىدۇ، ھەرگىز سېسىپ قالمايدۇ.

④ دۇنيادىكى شاراب ئومۇمەن ناھايىتى قىرتاق، ئاچچىق، بەتبۇي بولىدۇ، ئۇنى جىقراق ئىچكەن ئادەم ئومۇمەن ئەقلىدىن ئازىدۇ، مەس بولۇپ قالىدۇ، گەپ - سۆزى ۋە قول - پۇت ھەرىكەتلىرىنى كونترول قىلالماي قالىدۇ. ئەمما، جەننەتتىكى شاراب كۆرۈنۈشى گۈزەل، تەمى تاتلىق، ناھايىتى خۇشپۇراق بولىدۇ، ئۇنى ئىچكەن ئادەم قۇسمايدۇ، بېشى قايمىدۇ، ھەتتا دۇنيادا تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان بىر خىل شېرىن ۋە خۇشال كەيپىياتقا تولىدۇ. ﴿ ئۇنىڭدا مەست قىلىدىغان نەرسە يوق، ئۇلار ئۇنى ئىچىش بىلەن مەست بولمايدۇ ﴾. (سۈرە ساففات 47 - ئايەت) (تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە ۋاقىئە 19 - ئايەتكە قاراڭ)

⑤ دۇنيادىكى ھەسەللەرگە ئومۇمەن ئىش قوشقان بولغاچقا، كىشىلەر ئۇنىڭ ساپلىقىدىن گۇمانلىنىپلا تۇرىدۇ. ئەمما، جەننەتتىكى ھەسەل ناھايىتى ساپ ۋە سۈزۈك بولىدۇ، ھەتتا ئۇ ھەسەل ھەرىسىدىن چىقىرىلغان ھەسەل ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭمۇ ئېقىپ تۇرىدىغان ئۆستەڭلىرى بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەگەر ئاللاھ تائالادىن بىرەر نەرسىنى سورىساڭلار، ئۇنىڭدىن
فەردەۋس ئاتلىق جەننەتنى سوراڭلار، ئۇ جەننەتنىڭ ئەڭ ئوتتۇرىسىغا ۋە ئەڭ يۇقىرىسىغا جايلاشقان بولۇپ،
ئۇنىڭدىن جەننەتنىڭ ئۆستەڭلىرى ئېقىپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىدە ئاللاھ تائالانىڭ ئەرشى باردۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 2790 - ھەدىس)

وَمِنْهُمْ مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰ إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَذِنًا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًىٰ وَءَاتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿١٧﴾

ئۇلارغا جەننەتتە بەھرىمەن بولىدىغان تۈرلۈك مېۋىلەر بولىدۇ ۋە رەببى تەرىپىدىن مەغپىرەت بولىدۇ، (مۇنداق تەقۋادارلار) دوزاختا مەڭگۈ قالىدىغان، قايناقسۇ بىلەن سۇغىرىلىپ (قىزىقلىقىدىن) ئۈچەيلىرى پارە - پارە قىلىنىدىغانلار بىلەن ئوخشاشمۇ؟^① [15]. ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) نىڭ ئارىسىدا سېنىڭ سۆزۈڭگە قۇلاق سالىدىغانلىرىمۇ بار، ئۇلار سېنىڭ يېنىڭدىن چىققاندا، ئىلىم بېرىلگەن كىشىلەرگە (يەنى ساھابىلەرنىڭ ئۆلىمالىرىغا مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن): «بايا ئۇ (يەنى مۇھەممەد) نېمە دېدى؟» دەيدۇ^②، ئەنە شۇلار ئاللاھ دىللىرىنى پېچەتلىۋەتكەنلەردۇر، نەپسى خاھىشىغا ئەگەشكەنلەردۇر [16]. ھىدايەت تاپقانلارغا ئاللاھ ھىدايەتنى زىيادە قىلىدۇ ۋە ئۇلارغا تەقۋادارلىق (يەنى پەرىھىزكارلىق) ئاتا قىلىدۇ^③ [17].

① مۇشۇنداق ئەھۋالغا قالغان دوزىخى بىلەن يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان جەننەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىرىگە نائىل بولغان جەننىتى باراۋەر بولامدۇ؟ ئەلۋەتتە باراۋەر بولمايدۇ. جەننەت ئەھلى يۇقىرى دەرىجىلەردە بولىدۇ، دوزاخ ئەھلى جەھەننەمنىڭ چوڭقۇر ئازگاللىرىدا بولىدۇ. جەننەتكە كىرگەنلەر نازۇ - نېمەت، ھۇزۇر - ھالاۋەت ئىچىدە ياشايدۇ. دوزاخقا كىرگەنلەر قاتتىق ئازاب ئىچىدە قالىدۇ. جەننەتكە لايىق بولغانلار ئاللاھنىڭ مېھمانلىرى بولۇپ، تۈرلۈك ئىززەت - ئىكرام ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدۇ. دوزاخقا مەھكۇم بولغانلار مەھبۇسلاردەك زەنجىر - كېشەنلەر بىلەن باغلانغان بولىدۇ، ئۇلارنىڭ يەيدىغىنى زەققۇم ئاتلىق ئاچچىق ۋە زەھەرلىك تاماق بولىدۇ، ئىچىدىغىنى يۇقىرى ھارارەتلىك قايناقسۇ بولىدۇ.

② بۇ يەردە مۇناپىقلارنىڭ خاراكتېرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ نىيىتى دۇرۇس بولمىغاچقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرىنى چۈشەنمەيتتى، مەجلىستىن سىرتقا چىققاندا ساھابە كىراملاردىن: بايا مۇھەممەد نېمە دېدى؟ دەپ سورايتتى.

③ يەنى ئۇلارنىڭ نىيىتى ھىدايەتكە ئېرىشىش بولغاچقا، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ھىدايەتكە مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭدا مۇستەھكەم تۇرۇشقا ياردەم بېرىدۇ.

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنَّى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرُهُمْ ﴿١٨﴾ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ لِذَنْبِكَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثَوْلَكُمْ ﴿١٩﴾

كاپىرلار پەقەت قىيامەتنىڭ ئۆزلىرىگە تۇيۇقسىز كېلىشىنىلا كۈتىدۇ، شۇبھىسىزكى، قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى كېلىپ بولدى ①. ئۇلارغا قىيامەت كېلىپ قالغان چاغدا، ئۇلارغا ۋەز - نەسەھەتنىڭ قانداقمۇ پايدىسى بولسۇن؟ (ئۇ چاغدا ۋەز - نەسەھەت ئالغاننىڭ پايدىسى بولمايدۇ) ② [18]. (ئى پەيغەمبەر!) بىلگىنىكى، ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر ③. ئۆزۈڭنىڭ گۇناھى ئۈچۈن ۋە ئەر - ئايال مۇئمىنلەرنىڭ (گۇناھى) ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن ④، ئاللاھ سىلەرنىڭ ھەرىكىتىڭلارنى ۋە تۇرار جايىڭلارنى بىلىدۇ (شۇڭا ئاخىرەت ئۈچۈن تەييارلىنىڭلار) ⑤ [19].

① يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەنلىكىنىڭ ئۆزى قىيامەت يېقىنلاشقانلىقىنىڭ بىر بەلگىسىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىككى بارمىقنى يەنى كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن ئوتتۇرا بارمىقنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ): «قىيامەتكە بۇ ئىككى بارماقچىلىك قالغان چاغدا مەن پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلدىم». (سەھىھۇل بۇخارى 4936 - ھەدىس) يەنى مەن بىلەن قىيامەتنىڭ ئارىلىقى مۇشۇ ئىككى بارماقنىڭ ئارىلىقىدەك يېقىن ياكى مەندىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەي قىيامەت بولىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ.

② يەنى قىيامەت تۇيۇقسىز كەلسە، كاپىرلار قانداقمۇ ۋەز - نەسەھەت ئالالايدۇ؟ چۈنكى ئۇ ۋاقىتتا ئۇلار تەۋبە قىلىسىمۇ، تەۋبىسى قوبۇل بولمايدۇ. شۇڭا ئەگەر تەۋبە قىلماقچى بولسا، ھازىر تەۋبە قىلىش ۋاقتىدۇر. ئەگەر ھازىر تەۋبە قىلىۋالمىسا، تەۋبە قىلىش پايدا قىلمايدىغان ۋاقىت تۇيۇقسىز كېلىپ قالىدۇ.

③ يەنى سەن مۇشۇ ئەقىدە ئۈستىدە مۇستەھكەم ۋە ئىزچىل تۇرغىن. چۈنكى، تەۋھىد ۋە ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش بارلىق ياخشىلىقلارنىڭ ئاساسىدۇر، ئۇنىڭدىن بۇرۇلۇپ كېتىش يەنى شېرىك ۋە گۇناھ - مەئسىيەت بارلىق يامانلىقلارنىڭ ئاساسىدۇر.

④ بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەشكە ئەمر قىلىندى، ئۆزى ئۈچۈن ھەم مۇئمىنلەر ئۈچۈن. مەغپىرەت تىلەشنىڭ ئەھمىيىتى زور، پەزىلىتى چوڭدۇر. بۇ نۇقتا ھەدىس شەرىپتە ئاللاھتە تەكىتلەنگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئى ئىنسانلار! پەرۋەردىگارڭلارغا تەۋبە قىلىڭلار. ھەقىقەتەن مەن كۈندە ئاللاھ تائالادىن 70 قېتىمدىن كۆپ مەغپىرەت تەلەپ قىلىمەن ۋە ئۇنىڭغا تەۋبە قىلىمەن». (سەھىھۇل بۇخارى 6307 - ھەدىس)

⑤ يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ كۈندۈزدە نەلەردە، نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرگەنلىكىڭلارنى ۋە كېچىدە قەيەردە تۇرۇپ ئارام ئالدىغانلىقىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ. دېمەك كېچە ۋە كۈندۈزدىكى ھەر قانداق ئىش - ھەرىكىتىڭلار ئاللاھقا مەخپىي ئەمەس.

وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ ۞ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۝

ئىمان ئېيتقانلار (جېھادنى تەلپ قىلىش يۈزىسىدىن): «كاشكى، (جېھادقا بۇيرۇلغان) بىرەر سۈرە نازىل قىلىنسا ئىدى» دەيدۇ^①. (ئى پەيغەمبەر!) جېھاد تىلغا ئېلىنغان، (مەزمۇنى) ئېنىق بىر سۈرە نازىل قىلىنغان چاغدا^②، دىللىرىدا كېسەل بارلارنىڭ (يەنى مۇناپىقلارنىڭ) ساڭا ئۆلۈمدىن (قورقۇپ) ھوشىدىن كەتكەن ئادەمدەك قاراۋاتقانلىقىنى كۆرسەن^③[20]. ئۇلارنىڭ (ئاللاھقا) ئىتائەت قىلىشى ۋە چىرايلىق سۆز قىلىشى ئۆزلىرى ئۈچۈن ئەلۋەتتە ياخشى ئىدى^④، ئۇرۇش قارار قىلىنغان چاغدا^⑤، ئۇلار ئاللاھقا سادىق بولسا^⑥، ئەلۋەتتە ئۆزلىرى ئۈچۈن ياخشى ئىدى^⑦ [21].

① جېھادقا ئەمىر قىلىنغان ئايەت نازىل قىلىنمىغان چاغدا، جېھاد قىزغىنلىقى يۇقىرى مۇئمىنلەر جېھاد قىلىشقا رۇخسەت قىلىنىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى ۋە بۇ ھەقتە (يەنى جېھادقا ئەمىر قىلىش توغرىسىدا) بىرەر سۈرە نازىل قىلىنسا بولاتتى، دەيتتى.

② يەنى مەنسۇخ بولمىغان يەنى ھۆكۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىغان سۈرە نازىل قىلىنغان چاغدا.

③ بۇ يەردە جېھاد ئەمىرى ناھايىتى ئېغىر كېلىدىغان مۇناپىقلار تىلغا ئېلىندى. ئۇلارنىڭ قاتارىغا بىر قىسىم ئىمانى ئاجىز كىشىلەرمۇ كىرىپ قالىدۇ. سۈرە نىسا 77 - ئايەتتە بۇ نۇقتا بايان قىلىندى.

④ يەنى ئۇلار جېھادتىن قورقۇشنىڭ ئورنىغا ئاڭلىغان ۋە ئىتائەت قىلغانلىقىنى بىلدۈرگەن بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە يامان سۆز قىلغاننىڭ ئورنىغا، ياخشى سۆز قىلغان بولسا، ئۆزلىرى ئۈچۈن تولىمۇ ياخشى بولغان بولاتتى. ﴿أُولَئِكَ﴾ "أَجْدَه" «ئەڭ ياخشى» دېگەن مەنىدە، بۇ مەنىنى ئىبنى كەسىرمۇ ئىختىيار قىلغان. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿أُولَئِكَ﴾ نى ئاگاھلاندىرۇش ئۈچۈن كەلگەن دۇئايىدە ۋە تەھدىت سۆزى دەپ ئالىدۇ، بۇ چاغدا ئۇنىڭ مەنىسى «ئۇلارغا ھالاكەت يېقىندۇر» دېگەن بولىدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ قورقۇنچاقلىقى ۋە ئۇلاردىكى نىپاق ئۆزلىرىنىڭ ھالاك بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ، دېگەننى بىلدۈرىدۇ. بۇ ئېتىبار بىلەن «(ئاللاھقا) ئىتائەت قىلىشى ۋە چىرايلىق سۆز قىلىشى» يېڭى بىر جۈملە بېشى يەنى ئېگە بولۇپ، ئاخىرىدا كەلگەن «ئەلۋەتتە ئۇلار ئۈچۈن ياخشى ئىدى» دېگەن بېرىكمە ئۇنىڭ خەۋىرى بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر ۋە ئەيسەرتەپاسىر)

⑤ يەنى جېھادنىڭ تەييارلىقى مۇكەممەل بولغان ۋە جېھاد قىلىش ۋاقتى كەلگەن چاغدا.

⑥ يەنى ئەگەر ھېلىھەم نىپاقنى تەرك ئېتىپ، نىيەتنى ئاللاھ ئۈچۈن خالىس قىلسا ياكى رەسۇلۇللاھقا بويسۇنۇپ جېھاد قىلىش ئەھدىسىدە ئاللاھقا سادىق بولسا، ئەلۋەتتە ئۆزلىرى ئۈچۈن ياخشى ئىدى.

⑦ يەنى مۇناپىقلىق ۋە مۇخالپەتچىلىكنىڭ ئورنىغا تەۋبە قىلغانلىقىنى ۋە سەمىمىيلىكىنى ئىزھار قىلسا، ئەلۋەتتە ياخشى بولار ئىدى.

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَرَهُمْ ﴿٢٣﴾ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ آرْتَدُوا عَلَىٰ آذَانِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمَلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ

(ئى مۇناپىقلار!) ئەگەر سىلەر (ئىسلام)دىن يۈز ئۆرۈسەڭلار، زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلارسىلەرمۇ ۋە سىلە - رەھىمنى ئۈزۈپ قويارسىلەرمۇ؟ ﴿22﴾. ئەنە شۇنداق كىشىلەرنى ئاللاھ رەھىمتىدىن يىراق قىلدى، ئۇلارنى (ھەق سۆزنى ئاڭلاشتىن) گاس، كۆزلىرىنى (توغرا يولنى كۆرۈشتىن) كور قىلىپ قويدى ﴿23﴾. ئۇلار (ھەقنى تونۇش ئۈچۈن) قۇرئان ئۈستىدە چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزمەمدۇ؟ بەلكى ئۇلارنىڭ دىللىرىدا قۇلۇپ بار (شۇڭا ئۇلار چۈشەنمەيدۇ) ﴿24﴾. شەكسىزكى، ئۆزىگە توغرا يول ئېنىق بولغاندىن كېيىن (ئىماندىن) يېنىۋالغانلارغا ﴿25﴾ شەيتان (مۇرتەدلىكنى) چىرايلىق كۆرسەتتى ۋە (ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىغانلىقىنى ۋە دە قىلىپ) ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تىندۈردى ﴿25﴾. بۇ ﴿25﴾ شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئۇلار ئاللاھ نازىل قىلغان ۋەھىينى يامان كۆرىدىغانلارغا (يەھۇدىيلارغا) دېدىكى ﴿7﴾:

① بۇ ئايەتتىكى ﴿إِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، «ئەگەر سىلەر ۋالىي (يەنى ھاكىم) بولۇپ قالساڭلار»، بىر - بىرىڭلارنى ئۆلتۈرۈش بىلەن ھوقۇق ۋە ھاكىمىيەتنى ناتوغرا ئىشلىتەرسىلەرمۇ؟ ئىمام ئىبنى كەسىر ﴿إِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ نىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر سىلەر (جىھاد قىلىشتىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار ۋە ئۇنىڭدىن يېنىۋالساڭلار»، يەنە جاھىلىيەت دەۋرىگە قايتىپ، ئۆزئارا قانخورلۇق قىلىسىلەر ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلاردىن سىلە - رەھىمنى ئۈزۈپ قويسىلەر. دېمەك سىلەرنىڭ ئۇنداق قىلىشىڭلارنى يىراق سانغىلى بولمايدۇ. بۇ ئايەت ئومۇمەن زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىشتىن، خۇسۇسەن سىلە - رەھىمنى ئۈزۈشتىن توسىدۇ. زېمىندا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ۋە سىلە - رەھىمنى ئۇلاشنى تەكىتلەيدۇ. سىلە - رەھىم قىلىشنىڭ مەنىسى شۇكى، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا چىرايلىق سۆزلەرنى قىلىش، ئەمەلىي ياخشىلىق قىلىش، موھتاجلىرىغا پۇل - مال بېرىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەتتۇر. بۇنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلغان ۋە ئەھمىيىتىنى تەكىتلىگەن كۆپ ھەدىسلەر بار. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى ئاللاھ تائالا ئەنە شۇنداق كىشىلەرنىڭ قۇلاقلىرىنى (ھەقنى ئاڭلاشتىن) گاس، كۆزلىرىنى (ھەقنى كۆرۈشتىن) كۆر قىلىپ قويدى. بۇ ئۇلارنىڭ مەزكۇر يامان قىلمىشلىرىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

③ شۇ ۋەجىدىن قۇرئان كەرىمنىڭ مەنە ۋە ئۇقۇملىرى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا كىرمەيدۇ.

④ بۇلاردىن جىھاد قىلىشتىن باش تارتىپ، كۇفىرى ۋە مۇرتەدلىكنى ئىزھار قىلغان مۇناپىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑤ ﴿أَمَلَىٰ﴾ دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسىنى شەيتان دەپ ئالغاندا، شەيتان ئۇلارنى كۆپ ئارزۇ - ئارمانلارغا مۇپتىلا قىلىش بىلەن ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىغانلىقى بىلەن ئالدىدى. ئۇلارغا: سىلەر تېخى ياش تۇرساڭلار، نېمە ئۈچۈن جىھادقا قاتنىشىپ، جېنىڭلارنى نابۇت قىلىسىلەر؟ دېدى، دېگەن بولىدۇ. ﴿أَمَلَىٰ﴾ دېگەن پېئىلنىڭ ئىگىسىنى ئاللاھ دەپ ئالغاندا، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا مۆھلەت بەردى، يەنى ئۇلارنى دەرھال جازالىمىدى، دېگەن بولىدۇ.

⑥ «بۇ» كۆرسىتىش ئالماش ئۇلارنىڭ ئىماندىن يېنىپ مۇرتەد بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ.

⑦ يەنى مۇناپىقلار ئاللاھ نازىل قىلغان ۋەھىينى يامان كۆرگەن مۇشرىكلارغا ياكى يەھۇدىيلارغا دەيدىكى...

سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٣٦﴾ فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَرَهُمْ ﴿٣٧﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا آسَخَطَ اللَّهُ وَكَرَهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٣٨﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْعَانَهُمْ ﴿٣٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٤٠﴾

«بىز بەزى ئىشلاردا ① سىلەرگە ئىتائەت قىلىمىز». ئاللاھ ئۇلارنىڭ سىرلىرىنى ئوبدان بىلىدۇ ② [26]. پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ۋە ئارقىلىرىغا ئۇرۇپ جانلىرىنى ئېلىۋاتقاندا (ئۇلارنىڭ ھالى) قانداق بولار؟ ③ [27]. بۇ (ئازاب) شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئۇلار ئاللاھنى غەزەپلەندۈرگەن نەرسىلەرگە ئەگەشتى ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى (يەنى ئاللاھنى رازى قىلىدىغان ئىشلارنى) ياقتمىدى، شۇڭا ئاللاھ ئۇلارنىڭ (ياخشى) ئەمەللىرىنى بىكار قىلىۋەتتى [28]. دىللىرىدا كېسەل بارلار (يەنى مۇناپىقلار) ئۆزلىرىنىڭ (ئىسلامغا بولغان) دۈشمەنلىكىنى ئاللاھ ئاشكارىلىمايدۇ (ئوتتۇرىغا چىقارمايدۇ)، دەپ ئويلايدۇ؟ ④ [29]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەگەر بىز خالىساق، ئۇلارنى چوقۇم ساڭا كۆرسىتەتتۇق، سەن ئۇلارنى چوقۇم ئۇلارنىڭ ئالامەتلىرىدىن تونۇيتتىڭ ⑤. شەكسىزكى، سەن ئەلۋەتتە ئۇلارنى سۆزلىرىنىڭ ئۇسلۇبىدىن تونۇيسەن ⑥، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ [30].

① يەنى مۇھەممەدكە ۋە ئۇ ئېلىپ كەلگەن دىنغا مۇخالپەتچىلىك قىلىشتا سىلەرگە بويسۇنمىز، دەيدى.

② يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھ ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن قىلمىشلىرىنى خاتىرىلەپ تۇرىدۇ (يەنى پەرىشتىلەرنى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى يېزىشقا بۇيرۇيدۇ)﴾. (سۈرە نىسا 81 - ئايەت)

③ بۇ يەردە پەرىشتىلەر كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئالغان ۋاقىتتىكى ھالەت بايان قىلىندى. جانلار پەرىشتىلەردىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇپ تەنلەرگە چىڭ يېپىشىدۇ، ئۇيان - بۇيان قېچىشقا ئۇرۇنىدۇ، پەرىشتىلەر ئۇلارنى قاتتىق تۇتۇپ، تارتىدۇ، قوپاللىق بىلەن ئۇرۇپ چىقىرىدۇ. بۇ نۇقتا ئىلگىرى سۈرە ئەنئام 93 - ئايەت، سۈرە ئەنفال 50 - ئايەتتىمۇ تىلغا ئېلىندى.

④ ﴿أَضْعَان﴾ "ضِعْن" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ھەسەت، دۈشمەنلىك، ئۆچ - ئاداۋەت مەنىسىدە كېلىدۇ. مۇناپىقلارنىڭ دىللىرىدا ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۆچمەنلىك بار ئىدى. شۇنىڭغا ئاساسەن بۇ يەردە دېيىلىۋاتىدۇكى، بۇلار ئاللاھ تائالانى ئاشۇ دۈشمەنلىكلىرىنى ئاشكارىلىيالمىدۇ دەپ ئويلايدۇ؟

⑤ يەنى ئەگەر بىز خالىساق، ھەربىر مۇناپىقنى سۈپەتلىرى بىلەن بىر - بىرلەپ ئاشكارا قىلىپ بېرەتتۇق، شۇنىڭ بىلەن سەن ئۇلارنى ئاسانلا تونۇۋالاتتىڭ. بىراق، ئاللاھ تائالا بارلىق مۇناپىقلارنى ئاشكارا قىلىمىدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، بىرىنچىدىن: بۇ ئاللاھ تائالانىڭ "سَاءَ الْعُيُوبِ" ئەيىبلەرنى ياپقۇچى دېگەن سۈپىتىگە خىلاپتۇر. ئاللاھ ئومۇمەن ئەيىبلەرنى ياپىدۇ، ئەمما چاپان ياپمايدۇ. ئىككىنچىدىن: ئاللاھ تائالا بىزنى كىشىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىگە قاراپ ھۆكۈم قىلىشقا، ئىچكى دۇنياسىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ.

⑥ ئەمما ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرى، چىراي ئالامەتلىرى ۋە سۆزلەش ئۇسلۇبى دىللىرىدىكى ئاشكارا قىلىپ تۇرىدۇ، ئۇنى پەيغەمبەر ئەلۋەتتە بىلەلەيدۇ. ئومۇمەن ئىنسان دىلىدىكى ھەر قانچە يوشۇرسىمۇ، ئۇنىڭ گەپ - سۆزى، ھەرىكىتى، ۋەقە - ھادىسىلەرگە تۇتقان پوزىتسىيەسى، چىراي بەلگىلىرى

دەلىدىكىنى ئاشكارا قىلىپ قويدۇ.

وَلَتَبْلُوكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّادِقِينَ وَتَبْلُؤْا أَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَسَيُحِطُّ أَعْمَلُهُمْ ﴿٣٢﴾ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾

بىز سىلەرنى تاكى ئاراڭلاردىن (ئاللاھنىڭ يولىدا) جىھاد چىققۇچىلارنى ۋە (جىھادنىڭ مۇشەققەتلىرىگە) بەرداشلىق بەرگۈچىلەرنى بىلگەنگە (ئوتتۇرىغا چىقارغانغا) ۋە ئەھۋالنىڭلارنى تولۇق ئاشكارا قىلغانغا قەدەر ئەلۋەتتە (جىھاد ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش مۇشەققەتلىك ئەمەللەر بىلەن) سىنايمىز ① [31]. شۈبھىسىزكى، كاپىر بولغانلار، (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسقانلار ۋە ئۆزلىرىگە توغرا يول (يەنى رەسۇلۇللاھنىڭ ھەق ئىكەنلىكى) ئېنىق بولغاندىن كېيىن پەيغەمبەر بىلەن دۈشمەنلەشكەنلەر ئاللاھقا قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ ②، ئاللاھ يېقىندا ئۇلارنىڭ (ياخشى) ئەمەللىرىنى بىكار قىلىدۇ (شۇنىڭ بىلەن ئاخىرەتتە ئۇنىڭ ساۋابىغا ئېرىشەلمەيدۇ) ③ [32]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار، پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، (كۇفرى، نىپاق ۋە رىيا بىلەن) ئەمەللىرىڭلارنى بىكار قىلىۋەتمەڭلار ④ [33]. شۈبھىسىزكى، كاپىر بولغان، (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن توسقان، ئاندىن كاپىر پېتى ئۆلگەنلەرنى ئاللاھ ھەرگىز مەغپىرەت قىلمايدۇ [34].

① ھەر نەرسە ئاللاھنىڭ ئىسمى ئەزەلىدە باردۇر، ئۇ ھەممىنى ئەزەلدىن بىلىدۇ. بۇ يەردىكى «بىلىش» بولسا شۇ بىلگەن نەرسىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشى ۋە رىئاللىقتا يۈز بېرىشىنى كۆرسىتىدۇ. مەقسەت باشقىلارمۇ ئۇنى كۆرسۈن ۋە بىلسۇن ئۈچۈندۇر. شۇ ۋەجىدىن ئىمام ئىبنى كەسىر «بىلگەنگە قەدەر» دېگەننى «شۇ ئىشنىڭ رىئاللىقتا يۈز بېرىشىنى بىلگىنىمىزگە قەدەر» دەپ تەپسىر قىلغان. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئۇنىڭغا ئوخشىغان ئىبارىلەرنى مەسىلەن: «لَيْتَىٰ نِي» «شۇ ئىشنى رىئاللىقتا كۆرگىنىمىزگە قەدەر»، دەپ تەپسىر قىلغان. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇ ئۇقۇم ئەڭ ئېنىقتۇر.

② ھەقىقەتتە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىستىقبالىنى يوقىتىدۇ.

③ چۈنكى، ئىمان ئېيتماي قىلغان ئەمەلنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھېچ ئەھمىيىتى ۋە قىممىتى بولمايدۇ. ئىمان ۋە ئىخلاص ھەر قانداق ياخشى ئەمەلنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قىممەتكە ئىگە قىلىدۇ. ئەجىر - ساۋابقا ئېرىشتۈرىدۇ.

④ يەنى مۇناپىقلار ۋە مۇرتەدلەرگە ئوخشاش ئىماندىن يۈز ئۆرۈپ، نىپاق يولىنى تاللاش بىلەن ئەمەللىرىنى بەربات قىلماڭلار. بۇ چەكلىمە يەنە بىر تەرەپتىن ئىسلامدا ئىزچىل ۋە مۇستەھكەم تۇرۇشقا ئەمىر قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: چوڭ گۇناھلار ۋە قەبىھ ئىشلارنى سادىر قىلىشمۇ، ئەمەللەرنىڭ بىكار بولۇپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇ مۇئەمىنلەرنىڭ بىر مۇھىم سۈپىتى قاتارىدىمۇ تىلغا ئېلىندى: ﴿ئۇلار چوڭ گۇناھلاردىن ۋە قەبىھ ئىشلاردىن يىراق بولىدۇ. كىچىك گۇناھلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا﴾. (سۇرە نەجىم 32 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) بۇ ئېتىبار بىلەن بۇ يەردە چوڭ گۇناھلار ۋە قەبىھ ئىشلاردىن ساقلىنىشمۇ تەكىتلەنگەن بولىدۇ. يەنە بۇ ئايەتتىن بىرەر ئەمەل ھەر قانچە ياخشى كۆرۈنسىمۇ، ئاللاھ ۋە رەسۇلى كۆرسەتكەن دائىرىدىن چىقىپ كەتكەن بولسا، بىكار ۋە ئىناۋەتسىز بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكُمُ أَعْمَلِكُمْ ۗ إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهُوَ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْأَلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ۗ إِنَّ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ۗ

(ئى ئىمان ئېيتقانلار! جىھاد مەيداندا) بوششىپ قالماڭلار، سىلەر ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن تۇرۇپ (دۈشمەننى) سۈلھىگە چاقىرماڭلار. ①. ئاللاھ سىلەر بىلەن بىللەدۇر. ②. ئاللاھ ئەمەلىڭلار (نىڭ ساۋابى)نى ھەرگىز كېمەيتىۋەتمەيدۇ. ③ [35]. دۇنيا ھاياتى پەقەت ئويۇن - تاماشادىن ئىبارەتتۇر. ④. ئەگەر سىلەر ئىمان ئېيتساڭلار ۋە تەقۋادارلىق قىلساڭلار، (ئاللاھ) سىلەرگە ئەجىرىڭلارنى بېرىدۇ، سىلەردىن پۇل - مېلىڭلار (نىڭ ھەممىسىنى بېرىش)نى تەلەپ قىلمايدۇ (بەلكى مەلۇم مىقدارنى يەنى زاكات بېرىشىڭلارنى تەلەپ قىلىدۇ) ⑤ [36]. ئەگەر ئاللاھ سىلەردىن پۇل - مېلىڭلار (نىڭ ھەممىسى)نى سوراپ، ئەڭ يۇقىرى تەلەپ قويسا، سىلەر بېخىللىق قىلسىلەر، بۇ بېخىللىق سىلەرنىڭ (ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىشقا بولغان) ئۆچلىكىڭلارنى ئاشكارىلايدۇ. ⑥ [37].

① دېمەك ئەگەر سىلەر ئۇلارنى سۈلھىگە چاقىرماقچى بولساڭلار، سىلەر كۈچلۈك، سانىڭلار كۆپ، قوراللىرىڭلار سەر خىل تۇرۇپ، يەنى سىلەر ئۈستۈنلۈكنى ئىگەللىگەن ھالەتتە سۈلھى ۋە كېلىشىم قىلىشقا چاقىرماڭلار، بەلكى ئاللاھنىڭ دىنى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكەنگە قەدەر كۇفرغا زەربە بېرىشنى داۋاملاشتۇرۇڭلار. دۈشمەنلىرىڭلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قازانغان ھالەتتە سۈلھىگە چاقىرىش كۇفرنىڭ نوپۇزىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇشقا ياردەم بەرگەنلىك ھېسابلىنىدۇ، بۇ چوڭ جىنايەتتۇر. بۇنىڭ مەنىسى كاپىرلار بىلەن سۈلھى قىلىش جايىز ئەمەس دېگەنلىك ئەمەس. سۈلھى قىلىش ئەلۋەتتە جايىز، ئەمما ھەر ۋاقىت ئەمەس. پەقەت مۇسۇلمانلار كاپىرلارغا نىسبەتەن كۈچ ۋە سان جەھەتتە تۆۋەن بولغان ۋاقىتتا، ئۇرۇش قىلغاندىن سۈلھى قىلىش كۆپ پايدىلىق بولغاندا، شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پۇختا تەييارلىق قىلىۋېلىش ئۈچۈن سۈلھى قىلىش جايىز بولىدۇ. خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرەيش كاپىرلىرى بىلەن ئۆزئارا ئۇرۇش قىلىشنى 10 يىل توختىتىش ھەققىدە كېلىشىم تۈزگەنگە ئوخشاش.

② بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ دۈشمەنلەر ئۈستىدىن غەلبە قازىنىدىغانلىقىغا دائىر ناھايىتى چوڭ بېشارەت باردۇر. ئاللاھ بىلەن بىللە بولغانلارنى كىم مۇمەغلۇب قىلالىسۇن؟

③ ھەتتا، ئۇنىڭغا تولۇق ئەجىر - ساۋاب بېرىدۇ، ساۋابىدىن ھېچ نەرسىنى كېمەيتىۋەتمەيدۇ.

④ يەنى دۇنيا ھاياتى ئويۇن - تاماشا ۋە ئۆزىنى ئالداشتىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر، ئۇ ھېچنەرسىگە ئاساس بولالمايدۇ، ئۇ پۇت تىرەپ تۇرالمايدۇ، ئۇنىڭ ھېچ ئېتىبارى يوقتۇر.

⑤ يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ پۇل - مېلىڭلارغا موھتاج ئەمەس. شۇ ۋەجىدىن ئۇ سىلەرنىڭ بارلىق بايلىقىڭلارنى زاكاتقا بېرىۋېتىشنى تەلەپ قىلمىدى، بەلكى مېلىڭلاردىن ئاز بىر قىسمىنى يەنى 2.5% - يۈزدە ئىككى يېرىم پىرسەنتنى بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇنىمۇ كىرىم قىلىپ بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن، زۆرۈر ئېھتىياجىدىن ئاشقىنىنى بېرىشكە بۇيرىدى، ئۇنىڭدىن مەقسەت مۇ پەقەت يوقسۇل قېرىنداشلىرىڭلارغا ياردەم قىلىشتىن ئىبارەت. ئاللاھ تائالا سىلەر بەرگەن زاكات بىلەن ئۆز ھاكىمىيىتىنىڭ خىراجەتلىرىنى تولۇقلاشنى مەقسەت قىلمايدۇ.

⑥ يەنى ئەگەر ئۇ سىلەردىن زۆرۈرىيەتتىن زىيادە بارلىق مال - مۈلۈكۈڭلارنى سورىسا، سورىغاندىمۇ يۇقىرى تەلەپ قويۇپ قويسا، ئىنسانىي تەبىئىتىڭلار بويىچە ھەم بېخىللىق قىلىسىلەر، بۇ بېخىللىقىڭلار يەنە سىلەرنىڭ ئىسلامغا بولغان ئۆچمەنلىكىڭلارنى ئاشكارىلاپ قويدۇ. يەنى بۇنداق ئەھۋالدا سىلەرنىڭ

هَاتَتْكُمْ هَتُّوْلَاءٍ تُدْعَوْنَ لِئِنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنِ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ ﴿٣٨﴾

(ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەر شۇنداق كىشىلەركى، ئاللاھنىڭ يولىدا (پۇل - مال) سەرپ قىلىشقا چاقىرىلساڭلار، ①، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا بېخىللىق قىلىدىغانلار بار، كىمكى بېخىللىق قىلىدىكەن، بېخىللىقنىڭ زىيىنى ئۇنىڭ ئۆزىگەلا بولىدۇ. ②. ئاللاھ (ھېچ نەرسىگە) موھتاج ئەمەستۇر، سىلەر بولساڭلار ئاللاھقا موھتاجسىلەر. ③، ئەگەر سىلەر (ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتساڭلار، ④، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئورنۇڭلارغا باشقا بىر قەۋمنى ئالماشتۇرىدۇ، ئاندىن ئۇلار سىلەرگە ئوخشاش بولمايدۇ (بەلكى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىدۇ) ⑤ [38].

قەلبىڭلاردا ئىسلامغا قارشى ئاداۋەت بولۇپ قالىدۇ، ئاندىن سىلەر: بىزنىڭ ئىشلەپ تاپقان نەرسىمىزنىڭ ھەممىنى ئۆزىڭلارنىڭ قىلىۋالماقچى بولغان قانداق دىن بۇ؟ دەيسىلەر.

① يەنى پۇل - مېلىڭلارنىڭ بىر قىسمىنى زاكات سۈپىتىدە بېرىشكە، يەنە بىر قىسمىنى ئاللاھنىڭ يولىدا سەرپ قىلىشقا چاقىرىلساڭلار.

② يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا نەپقە قىلىش ئەجىرىدىن مەھرۇم قېلىشتىن ئىبارەت زىيان ئۇنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ.

③ يەنى ئاللاھ تائالا سىلەرنىڭ مال - مۈلۈكۈڭلارغا موھتاج بولۇپ قالغانلىقتىن پۇل - مال سەرپ قىلىشقا تەرغىب قىلغان ئەمەس. ئاللاھ ھەممىدىن بەھاجەتتۇر، ھەممىدىن بايدۇر. ئاللاھ سىلەرنى بۇيرۇغان بۇ زاكاتتا سىلەرگە بىر قانچە خىل پايدا بار. بىرىنچى: ئۇ سىلەرنىڭ نەپسىڭلارنى تازىلايدۇ. ئىككىنچى: ئۆزۈڭلارنىڭ ھاجەتمەنلىرىڭلارنىڭ ئېھتىياجى تولۇقلىنىدۇ. ئۈچىنچى: سىلەر دۈشمەنلەر ئۈستىدىن غالىب بولىسىلەر. شۇ ۋەجىدىن سىلەر ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ۋە ياردىمىگە موھتاج، ئاللاھ سىلەرگە موھتاج ئەمەس.

④ يەنى ئىسلامدىن كۆپى تەرەپكە بۇرۇلۇپ كەتسەڭلار.

⑤ بەلكى، ئۇلار سىلەردىنمۇ زىيادە ئاللاھقا ۋە رەسۇلغا ئىتائەت قىلىدۇ ۋە ئاللاھنىڭ يولىدا تېخىمۇ كۆپ پۇل - مال سەرپ قىلىدۇ. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاشۇ «باشقا بىر قەۋم» ھەققىدە سورالغاندا، ئۇ سەلمان پارىسى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دولىسىغا قولىنى قويۇپ تۇرۇپ: ئۇنىڭدىن بۇ (سەلمان) ۋە ئۇنىڭ قەۋمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، جېنىم ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، ئەگەر ئىمان سۈرەييا يۇلتۇزغا چاپلىشىپ قالغان بولسىمۇ، ئۇنى پارىسلاردىن بىر قىسىم كىشىلەر ئالىدۇ». (سۈنەنى ترمىزى، ئالبانى سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمىدا بايان قىلغان، 3 - توم، 14 - بەت)

(48) سورة الفتح مدنية 29 آية

(48) سۈرە فەتھ مەدەنىدە چۈشكەن 29 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ﴿١﴾ لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ وَعَلَيْكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾ وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيمًا ﴿٣﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئاللاھنىڭ سېنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرىڭنى مەغپىرەت قىلىشى ①، ساڭا بەرگەن نېمىتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشى ②، سېنى توغرا يولغا باشلىشى ئۈچۈن ③، ساڭا ناھايىتى كۈچلۈك ياردەم بېرىشى ئۈچۈن، بىز ساڭا ھەقىقەتەن ئويۇنچۇق غەلبە ئاتا قىلدۇق [1-3].

★ ھىجرىيەنىڭ 6 - يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام 1400 گە يېقىن ساھابىلىرى بىلەن ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن مەككىگە قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلار مەككىگە يېقىن ھۈدەيبىيە دېگەن جايغا كەلگەندە، مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھەرەمگە كىرىپ ئۆمرە قىلىشتىن توستى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئەنھۇنى مەككە مۇشرىكلىرى بىلەن سۆزلىشىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆمرە قىلىشىغا رۇخسەت قىلىشقا ماقۇل كەلتۈرۈش ئۈچۈن مەككىگە ئەۋەتتى. ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مەككىگە كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ شېھىت قىلىنغانلىقى ھەققىدە گەپ - سۆز تارقالدى، شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن ساھابىلەردىن بەيئەت ئالدى، بۇ رىزۋان بەيئەتى دەپ ئاتالدى. كېيىن بۇ خەۋەرنىڭ يالغانلىقى ئىسپاتلاندى. مەككە مۇشرىكلىرىمۇ ئۆمرە قىلىشقا رۇخسەت قىلىمدى، ئاندىن مۇسۇلمانلار بۇ يىل قايتىپ كېتىپ، كېلەر يىلى كېلىپ ئۆمرە قىلىشقا سۈلھى تۈزدى. شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ، ئېلىپ كەلگەن ماللىرىنى قۇربانلىق قىلدى. شۇ قېتىملىق سۈلھىدە كېلىشكەن بىر قانچە ماددىلارغا قارىتا كۆپ ساندىكى ساھابىلەر نارازىلىقىنى بىلدۈردى. شۇنداقتىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يىراقنى كۆزلەپ، سۈلھىنىڭ كەلگۈسىدىكى پايدىسىنى نەزەردە تۇتۇپ كاپىرلارنىڭ شەرتلىرىنى قوبۇل قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھۈدەيبىيەدىن مەدەنىگە قايتىپ كېتىۋاتقان چاغدا، بۇ سۈرە نازىل بولدى. بۇ سۈرىدە ئۇ سۈلھى مۇسۇلمانلارنىڭ كېيىنكى غەلبىسى ۋە فەتھى دەپ ئىپادىلەندى. راستتىنلا بۇ سۈلھى مەككىنىڭ فەتھ بولۇشىنىڭ بىر مۇقەددىمىسى بولۇپ قالدى. شۇنىڭدىن ئىككى يىل كېيىن مۇسۇلمانلار مەككىنى فەتھ قىلغان ھالدا ھەرەمگە كىرىپ كەلدى. شۇ ۋەجىدىن ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قاتارلىق ساھابىلەر كىشىلەرگە: سىلەر بولساڭلار مەككىنىڭ فەتھ بولۇشىنى فەتھ دەپ ھېسابلايسىلەر، بىز بولساق ھۈدەيبىيە سۈلھىسىنى ھەقىقىي فەتھ دەپ ھېسابلايمىز. دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۈرە ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «ئاخشام ماڭا بىر سۈرە نازىل بولدى. ئۇ ماڭا دۇنيادىن ۋە دۇنيادىكى جىمى نەرسىلەردىنمۇ ئەڭ سۆيۈملۈكتۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 4177 - ھەدىس)

① بۇ يەردىكى گۇناھلاردىن تەرك ئېتىش ئەۋزەل دەپ قارىلىدىغان ئىشلار ياكى پەيغەمبەر ئۆز چۈشەنچىسى ۋە ئىجتىھادى بىلەن قىلغان، ئەمما ئۇنى ئاللاھ ياققۇرمىغان ئىشلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: سۈرە ئەبەسەدىكى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇممى مەكتۇم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ۋەقەسىگە ئوخشاش. بۇ ئىشلار گەرچە مەسۇملۇققا زىت كېلىدىغان گۇناھ بولمىسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇقىرى مەرتىۋىسىگە نىسبەتەن كەمچىللىك دەپ سانالغان. شۇڭا بۇ يەردە ئەنە شۇنداق كەمچىللىكلەرنىڭمۇ ئەپۇ قىلىنغانلىقى

ئېلان قىلىنىۋاتىدۇ. ﴿لَيْفُور﴾ دىكى لام سەۋەبىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن يەنى بۇ «ئوپئوچۇق غەلبە» ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ئۈچ نەرسىنىڭ سەۋەبىدىندۇر. گۇناھلارنىڭ مەغپىرەت بولۇشىنىڭ سەۋەبى شۇ ئېتىبار بىلەنكى، بۇ سۈلھىدىن كېيىن ئىسلامنى قوبۇل قىلىدىغانلارنىڭ سانى ھەسسىلەپ ئاشقان. بۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەرىجىسى تېخىمۇ كۆتۈرۈلۈپ، ساۋابىمۇ زىيادە بولغان ۋە يەنە «كاتتا ئەجىر»گە ئائىل بولغان.

② سەن دەۋەت قىلىۋاتقان دىننى غەلبىگە ئېرىشتۈرۈش ئارقىلىق ياكى فەتھ ۋە نۇسرەت ئاتا قىلىش ئارقىلىق نېمىتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ بېرىشى ئۈچۈن. بەزى مۇپەسسىرلەر: مەغپىرەت قىلغانلىقى ۋە ھىدايەت ئۈستىدە مۇستەھكەم تۇرۇشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلغانلىقى نېمىتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ بەرگەنلىكى ھېسابلىنىدۇ، دەيدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

③ يەنى ھىدايەت ئۈستىدە مۇستەھكەم تۇرۇشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلىشى ئۈچۈن، ھىدايەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسىگە يەتكۈزۈشى ئۈچۈن.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ ۗ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾
 لِيَدْخُلِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ ۗ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٢﴾
 وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ

ئاللاھ مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانغا ئىمان قوشۇلۇشى ئۈچۈن ①، ئۇلارنىڭ دىللىرىغا خاتىرجەملىك سالغان زاتتۇر. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى (بارلىق) قوشۇنلار ئاللاھنىڭدۇر ②، ئاللاھ ئەزەلدىن ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [4]. (مۇئمىنلەرنىڭ دىللىرىغا ئاللاھنىڭ تەمكىنلىك چۈشۈرۈشى) مۇئمىن ئەرلەرنى ۋە مۇئمىن ئاياللارنى (قەسىرلىرىنىڭ) ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان، ئۇلار مەڭگۈ قالىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزۈش ③ ۋە ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى كەچۈرۈش ئۈچۈن (بىز ساڭا ئويغۇچۇق غەلبە ئاتا قىلدۇق). مانا بۇ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى ئەڭ بۈيۈك مۇۋەپپەقىيەتتۇر [5]. (مۇئمىنلەرنىڭ دىللىرىغا ئاللاھنىڭ خاتىرجەملىك سېلىشى) ئاللاھ توغرىلۇق (ئاللاھ پەيغەمبىرىگە ۋە مۇئمىنلەرگە ياردەم بەرمەيدۇ دېگەندەك) يامان ئويلاردا بولغان ④ مۇناپىق ئەرلەرنى ۋە مۇناپىق ئاياللارنى، مۇشربك ئەرلەرنى ۋە مۇشربك ئاياللارنى ئازابلاش ئۈچۈندۇر.

① يەنى مۇسۇلمانلارغا سۈلھى سەۋەبىدىن يەتكەن ئىزتىراپلاردىن كېيىن، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ دىللىرىغا خاتىرجەملىك سالدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپتى، ئەندىشىلىرى يوقالدى، ئىمانى تېخىمۇ كۈچەيدى. بۇ ئايەت يەنە ئىماننىڭ كۈچىيىدىغان ۋە ئاجىزلىشىدىغانلىقىغا دەلىلدۇر.

② يەنى ئەگەر ئاللاھ خالىسا، ئۆزىنىڭ قايسىبىر لەشكىرى (مەسىلەن: پەرىشتىلىرى) بىلەن كاپىرلارنى ھالاك قىلاتتى، لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ يۈكسەك ھېكمىتى سەۋەبلىك ئۇنداق قىلمىدى، ئۇنىڭ ئورنىغا مۇئمىنلەرنى جىھاد قىلىشقا، كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا ئەمر قىلدى. شۇ ۋەجىدىن كېيىنكى ئايەتتە ئۆزىنىڭ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى دېگەن سۈپىتىنى كەلتۈردى.

بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، ئاسمان ۋە زېمىندىكى پەرىشتىلەر ۋە شۇلارغا ئوخشىغان بارلىق قۇدرەتلىك قوشۇنلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۆزى خالىغان شەكىلدە ئىشقا سالدى. ئاللاھ تائالا بەزىدە بىر كاپىر پىرقىنى يەنە بىر كاپىر پىرقىگە مۇسەللەت قىلىش بىلەن مۇسۇلمانلارغا نۇسرەت ئاتا قىلىدۇ. بۇنى بايان قىلىشتىن مەقسەت شۇكى، ئى مۇئمىنلەر! ئاللاھ تائالا سىلەرگە موھتاج ئەمەس، ئۇ ئۆزىنىڭ دىنى ۋە پەيغەمبىرىگە ياردەم بەرمەكچى بولسا، ھەرقانداق گۇرۇھ ۋە قوشۇن ئارقىلىق ياردەم بېرەلەيدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە ئەيسەر تەپسىر)

③ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھنىڭ سېنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرىڭنى مەغپىرەت قىلىشى ئۈچۈن ﴿ دېگەن ئايەتنى ئاڭلىغان ساھابىلار: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ساڭا مۇبارەك بولسۇن، بۇ سەن ئۈچۈندۇر، بىزگە نېمە بېرىلەر؟ دېگەن چاغدا، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلغان: ﴿ (مۇئمىنلەرنىڭ دىللىرىغا ئاللاھنىڭ تەمكىنلىك چۈشۈرۈشى) مۇئمىن ئەرلەرنى ۋە مۇئمىن ئاياللارنى (قەسىرلىرىنىڭ) ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان، ئۇلار مەڭگۈ قالىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزۈش ۋە ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى كەچۈرۈش ئۈچۈندۇر. ﴿. » (سەھىھۇل بۇخارى، ھۇدەيبىيە غازىتى توغرىسىدا)

بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەت: ﴿ مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانغا ئىمان قوشۇلۇشى ئۈچۈن ﴿ ياكى ﴿ ساڭا ناھايىتى كۈچلۈك ياردەم بېرىشى ئۈچۈن ﴿ دېگەن ئايەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك، دەپ ئېلىپ، ئاخىرىغا ﴿ بىز ساڭا

ھەقىقەتەن ئوپئوچۇق غەلبە ئاتا قىلدۇق ﷻ نى كەلتۈرىدۇ.

④ يەنى ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بېرىشتىن ئىبارەت ۋەدىسىگە قارىتا يامان ئوي ۋە پەرەزلەردە بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمىلار) ھەققىدىمۇ يامان ئوي ۋە پەرەزلەردە بولۇپ، مۇسۇلمانلار مەغلۇپ بولىدۇ، ئۆلتۈرۈلىدۇ، ئىسلام دىنى يوقۇلىدۇ، دېگەندەك سۆزلەرنى قىلغان ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

عَلَيْهِمْ دَابِرَةُ السَّوْءِ وَعَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦﴾ وَاللَّهُ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٧﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لِيُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ

(ئۇلار مۇئمىنلەرگە يەتسۇن دېگەن) يامان ئاقىۋەت ئۇلارنىڭ ئۆزىگىلا يېتىدۇ. ① ئاللاھ ئۇلارغا غەزەپ قىلدى، ئۇلارنى رەھىمتىدىن يىراق قىلدى، ئۇلارغا جەھەننەمنى تەييارلىدى. جەھەننەم نېمىدېگەن يامان جاي! [6]. ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى قوشۇنلار ئاللاھنىڭدۇر. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر ② [7]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەلۋەتتە، بىز سېنى (قىيامەت كۈنى خەلققە) گۇۋاھلىق بەرگۈچى، (مۇئمىنلەرگە جەننەت بىلەن) خوش خەۋەر بەرگۈچى ۋە (كاپىرلارنى ئازابتىن) ئاگاھلاندىرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتۇق [8]. (ئى ئىنسانلار! بۇ) سىلەرنىڭ ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان ئېيتىشىڭلار، ئۇ پەيغەمبەرگە ياردەم قىلىشىڭلار، ئۇنى ھۆرمەتلىشىڭلار ۋە ئەتىگەن - ئاخشامدا ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىشىڭلار ئۈچۈندۇر (يەنى شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق) [9]. شۈبھىسىزكى، (ئى پەيغەمبەر! ھۈدەيبىدە) ساڭا بەيئەت قىلغانلار (ھەقىقەتتە) ئاللاھقا بەيئەت قىلغان بولىدۇ ③، ئاللاھنىڭ قولى ئۇلارنىڭ قوللىرىنىڭ ئۈستىدۇر (يەنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلغان بەيئەتنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر، ئاللاھ ئۇلارنى بەيئەت قىلغانلىقى ئۈچۈن مۇكاپاتلايدۇ) ④، كىمكى ئەھدىنى بۇزىدىكەن، ئۇنى بۇزغانلىقىنىڭ زىيىنى ئۇنىڭ ئۆزىگىلا بولىدۇ ⑤.

① يەنى ئۇلار، مۇسۇلمانلارنى دۇچار بولىدۇ دەپ پەرەز قىلىپ كۈتۈپ تۇرغان ھالاكەت، ئازاب ياكى پالاكەتكە ئۆزلىرى دۇچار بولىدۇ.

② بۇ ئايەتتە، ئەنە شۇ مۇناپىقلار ۋە كاپىرلار تىلغا ئېلىنغان قاتاردا، ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز دۈشمەنلىرىنى ھەر خىل ئۇسۇلدا ھالاك قىلىشقا قادىر ئىكەنلىكى تەكرار بايان قىلىندى. ئەمما، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئۆز ھېكمىتى ۋە ئىرادىسى بويىچە زادى قانچىلىك مۆھلەت بېرىدۇ، بۇ باشقا بىر مەسىلە.

③ يەنى بۇ بەيئەت ئەسلىدە ئاللاھقا قىلغان بەيئەتتۇر. چۈنكى، جىھادقا ئەمر قىلغۇچى ئەنە شۇ ئاللاھتۇر، ئۇنىڭغا ساۋاب بەرگۈچىمۇ شۇ ئاللاھتۇر. سەۋەبى: ﴿ شۈبھىسىزكى، ئاللاھ مۇئمىنلەردىن ئۇلارنىڭ جانلىرىنى، ماللىرىنى ئۇلارغا جەننەتنى بېرىپ سېتىۋالدى ﴾. (سۈرە تەۋبە 111 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) بۇ ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿ كىمكى پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ (چۈنكى، پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ) ﴾. (سۈرە نىسا 80 - ئايەت) يەنى پەيغەمبەرگە بەيئەت قىلىش ھەقىقەتتە ئاللاھقا بەيئەت قىلغانلىق بولىدۇ.

④ بۇ ئايەتتىكى بەيئەت رىزۋان بەيئەتنى كۆرسىتىدۇ. بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شېھىت قىلىنغانلىقى خەۋىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن ھۈدەيبىيەگە ھازىر بولغان 1400 ياكى 1500 مۇسۇلماندىن ئالغان بەيئەت ئىدى.

⑤ ﴿ نَكْثَ ﴾ ئەھدىنى بۇزۇش دېگەننىڭ بۇ يەردىكى مەنىسى بەيئەتنى بۇزۇشنى يەنى ئەھدىنى بۇزۇپ، تۇرۇشقا قاتناشماسلىقنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، كىمكى شۇنداق قىلسا، ئۇنىڭ ۋابالى ۋە زىيىنى ئۇنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ.

وَمَنْ أُوْفِيَ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾ سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا

ئاللاھقا بەرگەن ئەھدەسىگە ۋاپا قىلغانلارغا ئاللاھ بۈيۈك ئەجىر ئاتا قىلىدۇ ① [10]. سەھراللىق ئەربەلەردىن (ھۈدەيبىيەگە چىقماي) قېلىپ قالغانلار (يەنى مۇناپىقلار) ساڭا: «بىز ماللىرىمىز ۋە بالا - چاقىلىرىمىز بىلەن بولۇپ قېلىپ (سەن بىلەن بىللە) چىقالمىدۇق، سەن بىز ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن» دەيدۇ ②، ئۇلار دىلىدا يوق نەرسىنى تىلىنىڭ (ئۈچىدىلا) دەپ قويدۇ (يەنى ئۇلار يالغان ئۆزرە ئېيتىدۇ) ③. ئېيتقىنكى، «ئەگەر ئاللاھ سىلەرگە بىرەر زىياننى ئىرادە قىلسا ④ ياكى بىرەر پايدىنى ئىرادە قىلسا ⑤، ئاللاھنىڭ (ئىرادىسى) ئالدىدا سىلەر ئۈچۈن كىم بىرەر ئىش قىلىپ بېرەلەيدۇ؟ (يەنى كىم سىلەردىن ئاللاھنىڭ ئىرادىسىنى توسىيالايدۇ؟)

① يەنى ئاللاھنىڭ رەسۇلىغا ياردەم قىلغان ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ نۇسرىتى كەلگەنگە قەدەر ئۇرۇش قىلغانلارغا ئاللاھ كاتتا ئەجىر ئاتا قىلىدۇ.

② بۇ سەھراللىق ئەتراپىلاردىن مەدىنىنىڭ ئەتراپىدا ياشايدىغان غىفار، مۇزەينە، جۇھەينە، ئەسەم، ۋۇئېل قاتارلىق قەبىلىلەر كۆزدە تۇتۇلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈش كۆرگەندىن كېيىن (تەپسىلاتى تۆۋەندە كېلىدۇ) مەككىگە بېرىپ ئۆمرە قىلىش ھەققىدە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش قىلدى. بۇ ئۇقتۇرۇشقا قارىتا مەزكۇر قەبىلىلەر: ھازىرقى ئەھۋالدا مەككىگە بېرىش دانالىق ئەمەس، مەككىدە كاپىرلار كۈچلۈك، بۇ يەردىكى مۇسۇلمانلار ئاجىز، مۇسۇلمانلار قورال - ياراقسىز بولسا، تېخىمۇ بولمايدۇ، ئەگەر شۇنداق بارىدىغان بولسا، كاپىرلار مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش ئېچىشنى قارار قىلىپ قالسا، قورال - ياراقسىز ئۇلارغا قانداق قارشى تۇرىدۇ؟ دېمەك، ھازىرقى ۋاقىتتا مەككىگە بېرىش ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس، دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە مەككىگە بارمىدى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ مەقسىتىنى بايان قىلىپ دېدىكى، بۇلار سەندىن ئۆزلىرىنىڭ ماللىرى ۋە بالا - چاقىلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالغانلىقىنى ئۆزرە قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىگە ئاللاھتىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىشىڭنى سورايدۇ.

③ يەنى ئۇلار تىللىرى بىلەن، بىزنىڭ ئۆي، ئايال ۋە بالا - چاقىلىرىمىزغا قارايدىغان ئادىمىمىز بولمىغانلىقتىن، ئۆمرىگە بارالماي، ئۆيدە ئولتۇرۇپ قالدۇق، دەيدۇ. بىراق ھەقىقەتتە، ئۇلارنىڭ قېلىپ قالغانلىقى مۇناپىقلىقتىن ۋە ئۆلۈمدىن قورققانلىقتىن ئىدى.

④ يەنى ئەگەر ئاللاھ سىلەرنىڭ مال - مۈلۈكۈڭلارنى يوق قىلىشنى ۋە ئائىلەڭلىدىكىلەرنى ھالاك قىلىشنى ئىرادە قىلسا، سىلەردىن كىم ئاللاھنى بۇنىڭدىن توسۇشقا قادىر بولالايدۇ؟

⑤ يەنى ئەگەر ئاللاھ سىلەرگە ياردەم بەرمەكچى ۋە سىلەرگە غەنىمەت ئاتا قىلماقچى بولسا، كىم ئۇنى توسىيالايدۇ؟ بۇ ئەسلىدە مەزكۇر "مُتَخَلِّفِينَ" ئۆمرىگە بارماي، قېپ قالغانلارغا رەددىيە بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىللە چىقماي تۇرۇۋالسا، زىياندىن ساقلىنىپ، پايدا ئالىمىز دەپ ئويلىدى. ۋەھالەنكى، پايدا ۋە زىيان ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدە ئىدى.

بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولَ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَرَبِّينَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَّتُمْ لَنْ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنِ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمٍ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ

ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئىش سىلەر ئويلىغاندەك ئەمەس). ئاللاھ قىلمىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر ① [11]. بەلكى سىلەر: پەيغەمبەر ۋە مۇئمىنلەر (جەڭدە ئۆلۈپ) ئۆز ئۆيلىرىگە مەڭگۈ قايتالمايدۇ، دەپ ئويلىدىڭلار، بۇ (ئازغۇن ئويلىرىڭلار) دىللىرىڭلاردا چىرايلىق كۆرۈندى. سىلەر (ئۇلار ئۆلتۈرۈلۈپ بىرىمۇ ساق قايتمايدۇ دەيدىغان) يامان ئويىدا بولدۇڭلار - دە ②، سىلەر ھالاك بولغۇچى قەۋم بولۇپ قالدىڭلار» ③ [12]. كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىشەنمەيدىكەن (ئۇ كاپىردۇر)، شۈبھىسىزكى، بىز (بۇنداق) كاپىرلارغا يالقۇنچاپ تۇرغان ئوتنى تەييارلىدۇق [13]. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ، خالىغان ئادەمگە ئازاب قىلىدۇ، ئاللاھ ئەزەلدىن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر ④ [14]. (ھۈدەيبىيەدىن) قېلىپ قالغانلار سىلەر غەنىيمەت ئالغىلى ماڭغاندا: «رۇخسەت قىلىڭلار، بىزمۇ سىلەر بىلەن چىقايلى» دەيدۇ ⑤.

① يەنى سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارغا تولۇق مۇكاپات بېرىدۇ.

② بۇلار بولسا، ئاللاھ پەيغەمبىرىگە ياردەم بەرمەيدۇ، دېگەنلەر ئىدى. بۇ ئۇلارنىڭ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئوي ۋە پەرەزلىرى بولۇپ، بۇ يەردە تەكىتلەش يۈزىسىدىن تەكرار كەلدى.

③ ﴿بُورًا﴾ "بائِر" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ھالاك بولغۇچى دېگەن مەنىدە. ئەنە شۇنداق كىشىلەرنىڭ ئاقىۋىتى ھالاكەتتۇر. بۇلار دۇنيادا ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئامان قالغان بولسا، ئاخىرەتتە ھەرگىز ئامان قالمايدۇ، ئۇلار ئازابقا دۇچار بولماي قالمايدۇ.

④ بۇ ئايەت ئۆمرە سەپىرىگە چىقماي قېپ قالغانلارنى تەۋبە قىلىشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ نىپاقتىن ئىبارەت يامان قىلمىشىغا تەۋبە قىلسا، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئەپۇ قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچى ۋە ناھايىتى مېھرىباندۇر.

⑤ بۇ ئايەتتە خەيبەر غازىتى تىلغا ئېلىندى. بۇ غازاتتا مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبە قىلىدىغانلىقىنى ئاللاھ تائالا ھۈدەيبىيەدە ئالدىن بىلدۈرگەن ۋە خەيبەر غازىتىدا قانچىلىك غەنىيمەت ئېلىنسا، ئۇ پەقەت ھۈدەيبىيەگە چىققانلارغىلا تەقسىم قىلىنىدۇ دەپ ئىلاۋە قىلغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھۈدەيبىيەدىن قايتقاندىن كېيىن، يەھۇدىيلارنىڭ ئىزچىل تۈردە ئەھدىنى بۇزغانلىقى سەۋەبىدىن خەيبەرگە قوشۇن تارتىپ بېرىش پىلانىنى تۈزدى، بۇنى ئاڭلىغان ھۈدەيبىيەگە قاتناشمىغانلارمۇ پەقەت غەنىيمەتكە ئېرىشىش مەقسىتىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە چىقماقچى بولۇشتى، ئەمما ئۇلارنىڭ تەلىپى رەت قىلىندى. بۇ ئايەتتىكى «غەنىيمەت» خەيبەر غەنىيمەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ فُل لَّن تَتَّبِعُونَا كَذَلِكَم قَالِ اللّهُ مِن قَبْلِ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَآ بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾ قُل لِّلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدْعُونَ إِلَى قَوْمِ أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِن تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِن تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِّن قَبْلِ يُعَذِّبِكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾

ئۇلار ئاللاھنىڭ (خەيبەرنىڭ غەنىمىتى ھۈدەيبىيەگە چىققانلارغا خاس دېگەن) سۆزىنى ئۆزگەرتىمەكچى بولىدۇ. ① (سەن ئۇلارغا): «سىلەرنىڭ بىز بىلەن چىقىشىڭلارغا قەتئىي بولمايدۇ»، ئاللاھ ئىلگىرى سىلەر توغرىلۇق مۇشۇنداق دېگەن: «دېسەڭ، ئۇلار: «ياق (ئاللاھ ئۇنداق دېمىگەن)، سىلەر بىزگە ھەسەت قىلىۋاتىسىلەر» دەيدۇ. ③ (ئەمەلىيەت ئۇلار دېگەندەك ئەمەس)، ئەكسىچە ئۇلار (دېننىڭ ئەھكاملىرىنىڭ) پەقەت ئاز قىسمىنىلا (يۈزەگىنە) چۈشىنىدۇ. ④ [15]. سەھرالىق ئەرەبلەردىن (ھۈدەيبىيەگە) چىقماي قېلىپ قالغانلارغا ئېيتقىنىكى، «سىلەر يېقىندا قاتتىق جەڭگىۋار بىر قەۋمگە (قارشى ئۇرۇش قىلىشقا) چاقىرىلىسىلەر. يا ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىسىلەر ياكى ئۇلار (ئۇرۇشىسىز) مۇسۇلمان بولىدۇ (ئۇلار بىلەن ئۇرۇشمايسىلەر). ⑤. ئەگەر سىلەر (بۇيرۇققا) بويسۇنساڭلار، ⑥، ئاللاھ سىلەرگە گۈزەل مۇكاپات بېرىدۇ. ⑦. ئەگەر سىلەر ئىلگىرى (ھۈدەيبىيەدە بۇيرۇققا) ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتقانداك باش تارتساڭلار، ئاللاھ سىلەرنى قاتتىق ئازابلايدۇ» ⑧ [16].

① بۇ يەردىكى «ئاللاھنىڭ سۆزى» خەيبەرنى غەنىمىتىنى ھۈدەيبىيەگە چىققانلارغا خاس قىلغانلىقتىن ئىبارەت ئاللاھنىڭ ۋەدىسىنى كۆرسىتىدۇ. مۇناپىقلار بۇ غەنىمەتكە شېرىك بولماقچى، ئاللاھنىڭ سۆزىنى يەنى ۋەدىسىنى ئۆزگەرتىمەكچى بولغان ئىدى.

② بۇ يەردىكى ﴿لَن تَتَّبِعُونَ﴾ «سىلەر ھەرگىزمۇ بىزگە ئەگىشەلمەيسىلەر» دېگەن مەنپىي پىئىل چەكلەش مەنىسىدە كەلگەن. يەنى سىلەرنىڭ بىز بىلەن بىرگە چىقىشىڭلارغا رۇخسەت يوق. ئاللاھنىڭ ئەمرىمۇ شۇنداقتۇر.

③ يەنى ھۈدەيبىيەگە چىقمىغانلار: سىلەر بىزنى غەنىمەتتە سىلەرگە شېرىك بولۇۋالمىسۇن دەپ ھەسەت قىلىش يۈزىسىدىن بىزنى بىرگە ئېلىپ چىقمايۋاتىسىلەر، دەيدۇ.

④ يەنى ئىش ئۇلار چۈشەنگەندەك ئەمەس، بەلكى بۇ چەكلىمە ئۇلارنىڭ ھۈدەيبىيەگە چىقماي تۇرىۋالغانلىقى سەۋەبىدىندۇر. ئەمما، ئۇلار ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەنمەيۋاتىدۇ.

⑤ مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا بۇ «جەڭگىۋار قەۋم» نى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتە ھەر خىل قاراشلار بار: بىرىنچىسى، ئۇلار ھەۋازىن قەبىلىسىدۇر. بۇنى شۆبە رىۋايەت قىلغان. ئىككىنچىسى، ھۈنەين دېگەن جايدا مۇسۇلمانلار بىلەن ئۇرۇشقان سەقىب قەبىلىسىدۇر. بۇنى زەھەك ئېيتقان. ئۈچىنچىسى، مۇسەيلەمەتۇل كەزەبىنىڭ قەۋمى بولغان ھەنىيفە قەبىلىسىدۇر. بۇ زۆھرى ۋە باشقىلاردىن رىۋايەت قىلىنغان. تۆتىنچىسى، پارسىلاردۇر. بۇ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان. بەشىنچىسى، ئۇلار رۇملۇقلاردۇر. كەئب ئەھبار شۇنداق دېگەن. ئالتىنچىسى، ئۇلار پارسىلار بىلەن رۇملۇقلاردۇر. بۇ ھەسەن ۋە قەتادىنىڭ سۆزى. يەتتىنچىسى، ئۇلار بۇتپەرەسلەردۇر. بۇ مۇجاھىدىنىڭ سۆزىدۇر. بۇ يەردە ئارقىدا قېپ قالغان ئەتراپلارغا دېيىلىۋاتىدۇكى، سىلەر پات يېقىندا جەڭگىۋار بىر قەۋم بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا چاقىرىلىسىلەر. ئەگەر ئۇلار مۇسۇلمان بولماي قالسا، سىلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇرۇش بولىدۇ.

⑥ يەنى سەمىمىيلىك بىلەن مۇسۇلمانلار سېپىدە تۇرۇپ ئۇرۇش قىلساڭلار.

⑦ يەنى ئاللاھ سىلەرگە دۇنيادا غەنىمەت ئاتا قىلىدۇ، ئاخىرەتتە ئىلگىرىكى گۇناھلىرىڭلارنى مەغپىرەت قىلىپ، جەننەتكە كىرگۈزىدۇ.

⑧ يەنى ھۈدەيبىيە بەيئىتى بولغاندا مۇسۇلمانلار بىلەن بىرگە مەككىگە بېرىشتىن يالتىيىۋالغاندەك، ئەمدى يەنە جىھاد قىلىشتىن قاچىساڭلار، ئاللاھ تەييارلىغان قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىسىلەر.

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
وَمَنْ يَتَوَلَّ يَْعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٧٧﴾ * لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ
وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٧٨﴾ وَمَعَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٧٩﴾

(جەھادقا چىقىمىغان) ئەمما گۇناھ بولمايدۇ، توکۈرغىمۇ گۇناھ بولمايدۇ، بىمارغىمۇ گۇناھ بولمايدۇ^①، كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئاللاھ ئۇنى (قەسرلىرىنىڭ) ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، كىمكى (ئۆزىسىز تۇرۇپ جەھادقا چىقىشتىن) باش تارتىدىكەن، ئاللاھ ئۇنى (دۇنيادا خورلۇق بىلەن، ئاخىرەتتە ئوت بىلەن) قاتتىق ئازابلايدۇ [17]. (ئى پەيغەمبەر!) مۇئمىنلەر ساڭا (ھۈدەيبىيەدە) دەرەخ ئاستىدا بەيئەت قىلىۋاتقاندا، ئاللاھ ئۇلاردىن ھەقىقەتەن رازى بولدى^②. ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىلىدىكىنى (يەنى راستلىق بىلەن ۋاپانى) بىلدى^③، ئۇلارغا خاتىرجەملىك ئاتا قىلدى^④ ۋە ئۇلارنى يېقىندا قولغا كېلىدىغان بىر غەلبە (يەنى خەيبەرنىڭ پەتھى قىلىنىشى) بىلەن^⑤ ۋە ئۇلار ئالىدىغان نۇرغۇن غەنىمەتلەر بىلەن مۇكاپاتلىدى^⑥. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [18-19].

① كۆرۈش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قالغان ئادەم ۋە داۋاملىق ئاقساق ماڭىدىغان توکۈر ئادەمنىڭ ئۆزىسى قوبۇل قىلىنىدۇ. مەزكۇر ئۆزۈرلىك كىشىلەر ياكى شۇلارغا ئوخشاش ئۆزىسى بار كىشىلەر جەھادقا چىقىشتىن مۇستەسنا قىلىندى. ﴿حَرْجٌ﴾ گۇناھ مەنىسىدە. كېسەللىك ۋاقىتلىق ئۆزى ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر راستتىنلا كېسەل بولغان بولسا، جەھادقا قاتنىشىشتىن مۇستەسنا قىلىنىدۇ. ئەگەر كېسەلدىن ساقايسا، باشقا مۇسۇلمانلار بىلەن جەھادقا قاتنىشىشتا ئوخشاش ھۆكۈمدە بولىدۇ.

② بۇ ئايەت رىزۋان بەيئەتكە قاتناشقانلارنىڭ ئاللاھ رىزالىقىغا ئېرىشكەنلىكى ۋە ئۇلارنىڭ ھەقىقىي سادىق مۇئمىنلەردىن بولغانلىقىغا بېرىلگەن شاھادەتنامىدۇر. ئۇلار ھۈدەيبىيەدە بىر دەرەخنىڭ ئاستىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قول بېرىپ، «قۇرەيشلەر بىلەن ئۇرۇش قىلىمىز ۋە قەتئىي قاچمايمىز» دەپ ئەھدە قىلدى.

③ يەنى ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى راستچىللىق ۋە ۋاپادارلىقتىن ئاللاھ تائالا تولۇق خەۋەردار ئىدى. بۇ ئايەت ساھابىلەرگە تۆھمەت چاپلاپ، ئۇلارنى زاھىرىدا ئىمان ئېيتقان، دىللىرىدا مۇناپىقلىق بار كىشىلەر ئىدى، دەيدىغان ساھابە دۈشمەنلىرىگە رەددىيەدۇر.

④ يەنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىلىدىن قورقۇنچى كۆتۈرۈۋەتتى، ئۇنىڭ ئورنىغا خاتىرجەملىك، تەمكىنلىك ۋە چىدامچانلىقنى چۈشۈردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلاردا ئۇرۇش قىلىش قىزغىنلىقى ئاشتى. دېمەك، ئۇلار قورالسىز ئىدى، ئۇرۇش قىلىش نىيىتى يوق ئىدى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلاردا يېتەرلىك قورال - ياراق يوق ئىدى. شۇنداق تۇرۇپمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قىساسنى ئېلىش ئۈچۈن جەھاد قىلىشقا بەيئەت قىلىشنى تەلپ قىلغاندا، قىلچىمۇ تەرەددۇتلەنمەستىن ھەممىسى بىردەك ئۇرۇش قىلىشقا تەييار بولدى.

⑤ بۇ يەردىكى «غەلبە» يەھۇدىيلارنىڭ جەمگامى بولغان خەيبەرنىڭ فەتھىنى كۆرسىتىدۇ. مۇسۇلمانلار ھۈدەيبىيەدىن قايتىپ كېلىپ، ئۇ يەرنى فەتھى قىلدى.

⑥ بۇ يەردىكى «نۇرغۇن غەنىمەتلەر» خەيبەردە قولغا چۈشكەن غەنىمەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. خەيبەر

بايلىقى كۆپ، زىرائەتلىرى مول بىر يۇرت ئىدى. شۇڭا، بۇ يەردىن مۇسۇلمانلار ناھايىتى كۆپ غەنىمەتكە ئېرىشتى. بۇ غەنىمەتلەر ھۈدەيبىيەگە قاتناشقانلارغىلا تەقسىم قىلىندى.

وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٠﴾ وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٦١﴾ وَلَوْ قَتَلْتُمْ أَلَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا الْأَدْبَرُ ثُمَّ لَا يُجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٢﴾

ئاللاھ سىلەر ئالدىدىغان نۇرغۇن غەنىمەتلەرنى سىلەرگە ۋەدە قىلدى^①، بۇنى (يەنى خەيبەرنىڭ غەنىمىتىنى) ھەممىدىن بۇرۇن ئاتا قىلدى^②، سىلەرنى دۈشمەنلەرنىڭ قول سېلىشىدىن ساقلىدى^③. بۇ (يەنى ئاللاھنىڭ شۇنداق قىلغانلىقى) مۇئمىنلەرگە (ئاللاھنىڭ ياردەم قىلغانلىقىغا) بىر بەلگە بولۇپ قېلىشى^④ ۋە سىلەرنى توغرا يولغا باشلىشى ئۈچۈندۇر^⑤ [20]. يەنە سىلەر ئۆز كۈچۈڭلار بىلەن قولغا كەلتۈرەلمىگەن، ئاللاھ (سىلەر ئۈچۈن) ساقلاپ قويغان باشقا غەنىمەتلەرنىمۇ (جۈملىدىن مەككىنىڭ پەتھى قىلىنىشىنىمۇ) ۋەدە قىلدى^⑥. ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر [21]. ئەگەر كاپىرلار سىلەر بىلەن (ھۈدەيبىيەدە) ئۇرۇشقان بولسا، ئۇلار ئەلۋەتتە، ئارقىسىغا قاراپ قاچاتتى، ئاندىن (ئۆزلىرىگە) ھېچبىر ئىگە بولغۇچى ۋە ھېچبىر ياردەم قىلغۇچى تاپالمايتتى^⑦ [22].

① بۇ كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان فەتھ ۋە غەلبىلەر نەتىجىسىدە قىيامەتكە قەدەر مۇسۇلمانلار ئېرىشىدىغان غەنىمەتلەرنىڭ بېشارىتىدۇر.

② يەنى خەيبەرنىڭ غەلبىسى ياكى ھۈدەيبىيە سۈلھىسىنىڭ غەلبىسىدىن كەلگەن غەنىمەتلەرنى ئاتا قىلدى. بۇ غەنىمەتلەر مۇسۇلمانلارغا ھەممىدىن بۇرۇن ھاسىل بولدى.

③ ئاللاھ تائالا ھۈدەيبىيەدە مۇشرىكلارنى مۇسۇلمانلارغا قول سېلىشتىن، خەيبەردە يەھۇدىيلارنى مۇسۇلمانلارغا زىيان يەتكۈزۈشتىن توستى. يەنى ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى بوشاشتۇرۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش ئېچىشقا جۈرئەت قىلالىدى.

④ يەنى بەلگە بولۇپ قىلىشى شۇ تەرىقىدىكى، مەزكۇر ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىنى ئوقۇغان كىشىلەر، مۇسۇلمانلارنىڭ سانى ئاز بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلغانلىقى ۋە دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن غالىب قىلغانلىقىنى بىلەلەيدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ تائالانىڭ مۇشرىكلارنى مۇسۇلمانلارغا قول سېلىشتىن توسقانلىقى، ئېلىنغان غەنىمەتلەر ۋە مەككىنىڭ پەتھى قىلىنىشىدىن ئىبارەت رىئاللىقنى كۆرگەن كىشىلەر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋەدە قىلغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە، ئۇنىڭ راستچىل ئىكەنلىكىنى بىلەلەيدۇ. دېمەك، بۇ ئىشلار ئۇنىڭ راستچىللىقىنىڭ بەلگىسى بولىدۇ.

⑤ يەنى بۇ بەلگە ئارقىلىق سىلەرنى توغرا يولغا باشلاش ۋە سىلەرنى ھىدايەت ئۈستىدە مۇستەھكەم تۇرىدىغان قىلىش ئۈچۈندۇر. يەنە بىر مەنىسى، بۇ بەلگە ئارقىلىق سىلەرنى ھىدايەتكە ۋە توغرا يولغا تېخىمۇ مۇۋەپپەقىيەت قىلىش ئۈچۈندۇر.

⑥ بۇ ئايەت كەلگۈسىدە قولغا كېلىدىغان غەلبىلەر، ئۇلاردىن ھاسىل بولغۇسى غەنىمەت تەرەپكە ئىشارە قىلىدۇ. خۇددى بىر جاينى قوغداش ئۈچۈن تۆت ئەتراپىغا تام توسۇپ قويۇلسا، ئۇ جاينىڭ ئامانلىقىدىن خاتىرجەم بولغانغا ئوخشاش، ئاللاھ تائالا مەزكۇر غەلبىلەرنى ئۆزىنىڭ قۇدرىتى دائىرىسىدە ساقلاپ قويغاندۇر. يەنى سىلەر فەتھ قىلغان جايلارنىڭ دائىرىسى تېخى ئۇ ساقلاپ قويۇلغان چېگرالارغىچە كېڭەيمىدى. ئاللاھ تائالا ئۇ فەتھى ۋە غەلبىلەرنى سىلەر ئۈچۈن ساقلاپ قويدى. ئۇ خالىغان چاغدا، ئۇ غەلبىلەرنى سىلەرگە ئاتا قىلىدۇ، بۇنىڭدا ھېچ شەك يوقتۇر. چۈنكى، ئۇ ھەر

نەرسىگە قادىردۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿أَحَاطَ بِهَا﴾ نى " عَلِمَ " مەنىسىدە دەپ ئالىدۇ. يەنى ئاللاھ سىلەرنىڭ باشقا جايلارنىمۇ فەتھ قىلىدىغانلىقىڭلارنى بىلىدۇ.

⑦ بۇ يەردە ھۇدەيبىيەدە يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ئۇرۇش ھەققىدە دېيىلىۋاتىدۇكى، ئەگەر قۇرەيشلەر سۈلھى قىلىشنى تاللىماستىن ئۇرۇش قىلىشنى تاللىغان بولسا، ئۇرۇشتا چېكىنىپ قاچقان بولاتتى، ئۇلارنى قۇتقۇزىدىغان ھېچبىر مەدەتكار بولمىغان بولاتتى. دېمەك بۇ ئايەت، بىز ئۇ يەردە سىلەرگە ياردەم قىلاتتۇق، بىزگە قارشى تۇرالايدىغان كۈچ كىمدە بار؟ دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٣٣﴾ وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٣٤﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ حِمْلَهُمْ

بۇ (يەنى كاپىرلارنى مەغلۇپ قىلىش، مۇئمىنلەرنى غەلبە قىلدۇرۇش) ئاللاھنىڭ ئەزەلدىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان يولىدۇر (يەنى قانۇنىيەتدۇر) ①، ئاللاھنىڭ يولىدا (يەنى قانۇنىيەتدە) ھېچقانداق ئۆزگىرىش تاپالمايسەن (يەنى ئاللاھنىڭ تۇتقان يولى ۋە قانۇنىيەتنى ئۆزگەرمەيدۇ) [23]. ئاللاھ مەككىنىڭ ئىچىدە (يەنى ھۈدەيبىيەدە) سىلەرنى ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبىگە ئېرىشتۈرگەندىن كېيىن، ئۇلارنى سىلەرگە قول سېلىشتىن، سىلەرنىمۇ ئۇلارغا قول سېلىشتىن توسقان زاتتۇر ②. ئاللاھ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [24]. ئۇلار كاپىر بولغان، سىلەرنى مەسجىدى ھەرەمدىن ۋە قۇربانلىق ئۈچۈن توختۇتۇلغان (ھەرەمدە قۇربانلىق قىلىشقا ئاتالغان) چارۋىلارنى ئۆز جايىغا يېتىشىدىن توسقانلاردۇر ③.

① يەنى ئاللاھنىڭ بۇ تۇتقان يولى ۋە قانۇنىيەتنى ئەزەلدىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئەگەر كاپىرلار بىلەن مۇئمىنلەر ئارىسىدا كەسكىن ئۇرۇش بولسا، ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرگە ياردەم قىلىپ، ھەقىقىي ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۈرىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھنىڭ مۇشۇ قانۇنىيەتنى بويىچە بەدرىدە سىلەرگە نۇسرەت ئاتا قىلىندى.

② ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن ھۈدەيبىيەدە تۇرغان كۈنلەردە كاپىرلار مەككىدىن تولۇق قوراللانغان 80 ئادەمنى ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى، پۇرسەت تېپىلسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلىرىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلماقچى ئىدى. بۇ قوراللىق كىشىلەر تەنئىم تېغى تەرەپتىن ھۈدەيبىيەگە كەلدى. مۇسۇلمانلار ئۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى سېزىپ قىلىپ، چاققانلىق بىلەن ئۇلارنى ھەر تەرەپتىن قورشاپ، ھەممىنى ئەسىرگە ئالدى. ئاندىن ئۇلارنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى، ئۇلارنىڭ جىنايىتى ئېغىر بولغاچقا، ھەرقانچە قاتتىق جازا بېرىلسىمۇ توغرا بولاتتى. لېكىن ئۇنداق قىلسا، قۇرەيشلەر بىلەن چوقۇم ئۇرۇش قىلىشقا توغرا كېلەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنداق ھالقىلىق پەيتتە ئۇرۇش قىلماي، سۈلھى قىلىشنى خالايتتى. چۈنكى، سۈلھى قىلىش مۇسۇلمانلارنىڭ مەنپەئەتىگە مۇۋاپىق كېلەتتى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئەپۇ قىلىپ، قويۇپ بەردى. (سەھىھۇل بۇخارى 1808 - ھەدىس) ﴿بَطْنِ مَكَّةَ﴾ دېگەن ھۈدەيبىيە دېگەن جايىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ھۈدەيبىيەدە بىز كاپىرلارنى سىلەر بىلەن، سىلەرنى كاپىرلار بىلەن ئۇرۇشۇشتىن ساقلىدۇق. ئاللاھ تائالا بۇنى مۇسۇلمانلارغا ئاتا قىلغان بىر ياخشىلىق (ئىنئام) سۈپىتىدە تىلغا ئالدى.

③ ﴿الْهَدْيِ﴾ ھەج ياكى ئۆمرىگە ماڭغان ئادەم مەككىگە ئېلىپ بېرىپ بوغۇزلايدىغان مال - چارۋىلارنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر ھەرەمگە مال - چارۋا ئېلىپ كەلمىسە، شۇ يەردىن سېتىۋېلىپ بوغۇزلايدۇ. ﴿مَجَل﴾ (ھالال بولىدىغان جاي) يەنى قۇربانلىقنى بوغۇزلاپ، ئېھرامدىن چىقىدىغان جايىنى كۆرسىتىدۇ. جاھىلىيەت زامانىدا ئۆمرە قىلغۇچىلار مەرۋە تېغىنىڭ يېنىدا، ھەج قىلغۇچىلار مىنادا قۇربانلىق قىلاتتى. ئىسلام كەلگەندىن كېيىن مەككە، مىنا ۋە ھەرەمنىڭ چېگرا دائىرىسى ئىچىدىكى ھەممە جايىنى قۇربانلىق قىلىشقا بولىدىغان جاي قىلىپ بەلگىلىدى. ﴿مَعْكُوفًا﴾ قۇربانلىق قىلىنىشى ئۈچۈن مەككىگە كىرىشنى كۈتۈپ، تۇتۇپ تۇرۇلغان دېگەن مەنىدە. دېمەك بۇ كاپىرلار سىلەرنىمۇ مەسجىدى

ھەرەمگە كىرىشتىن توستى ۋە سىلەر ئېلىپ كەلگەن قۇربانلىق ماللارنىمۇ توسۇپ، قۇربانلىق قىلىنىدىغان جايغا يېتىپ بېرىشكە يول قويمىدى.

وَلَوْلَا رِجَالُ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءُ مُؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوَّهُمْ فِتْصِيْبِكُمْ مِّنْهُمْ مَّعْرَةٌ بَعِيْرٌ عَلِيمٌ لِّيُدْخِلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٥٦﴾ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِيْنَتَهُ عَلَى رَسُوْلِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ

(مەككىدە) سىلەر بىلمەيدىغان (نۇرغۇن) ئەر - ئايال مۇئىمىنلەر بولۇپ، ① سىلەر بىلمەستىن ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ قويۇش بىلەن گۇناھكار بولۇپ قېلىشىڭلارنىڭ خەۋپى بولمىسا ئىدى ② (ئەلۋەتتە ئاللاھ مەككىگە كىرىپ ئۇرۇش قىلىشىڭلارغا رۇخسەت قىلاتتى) ③، ئاللاھ خالىغان ئادەمنى رەھىمىتى (دائىرىسىگە) كىرگۈزۈش ئۈچۈن (سىلەرنى مەككىنى پەتھى قىلىشتىن توستى) ④. ئەگەر (مۇئىمىنلەر كاپىرلاردىن) ئايرىلىپ تۇرغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كاپىرلارنى (ئەڭ) دەرتلىك ئازاب بىلەن جازالايتتۇق ⑤ [25]. كاپىرلار مۇتەئەسسىپلىكىنى - (بولۇپمۇ) جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ مۇتەئەسسىپلىكىنى ⑥ - دىللىرىغا پۈككەن چاغدا ⑦، ئاللاھ پەيغەمبىرىگە ۋە مۇئىمىنلەرگە تەمكىنلىكىنى چۈشۈردى.

① ئۇلار مەككىدە ئۆزلىرىنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىنى مەخپىي تۇتۇپ كېلىۋاتاتتى.

② كاپىرلار بىلەن ئۇرۇش بولۇپ قالسا، ئۇلارنىڭمۇ ئۆلتۈرۈلۈپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى ۋە سىلەرگە زەرەر - زەخمەت يەتكەن بولاتتى. ﴿مَعْرَةٌ﴾ نىڭ ئەسلىي مەنىسى ئەيىب دېمەكتۇر. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن مەقسەت كاپىرلار تەرىپىدىن سىلەرگە يېتىدىغان يامان ئاتاق، شەرمەندىچىلىك ۋە گۇناھكار بولۇپ قىلىشتىن ئىبارەت. بىرىنچىدىن: خاتا ئۆلتۈرۈلگەنلەرگە دىيەت تۆلەپ بېرىشكە توغرا كېلەتتى. ئىككىنچىدىن: كاپىرلارنىڭ، مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ ھەمراھلىرىنىمۇ ئۆلتۈرىدۇ، دەيدىغان تەنە سۆزلىرىنى ئاڭلاشقا توغرا كېلەتتى.

③ بۇ ﴿لَوْلَا﴾ «ئەگەر ئۇنداق بولمىغان بولسا» دېگەن شەرتنىڭ جاۋابىدۇر. يەنى ئەگەر ئۇنداق بولمىغان بولسا، سىلەرنىڭ مەككىگە كىرىپ قۇرەيشلەر بىلەن ئۇرۇش قىلىشىڭلارغا رۇخسەت قىلىنغان بولاتتى.

④ يەنى مەككىدە ئەھلىدىن ئاللاھ خالىغان كىشىلەرنى ئىسلامغا كىرىشكە مۇۋەپپەقىيەت قىلىش ئۈچۈن ئۇلارغا مۆھلەت بەردى.

⑤ ﴿تَزَيَّلُوا﴾ " تەمىزۋا " ئايرىلىپ تۇرغان بولسا دېگەن مەنىدە. دېمەك مەككىدە تۇرۇۋاتقان مۇسۇلمانلار كاپىرلاردىن ئايرىم بىر جايدا ياشىغان بولسا ئىدى، بىز سىلەرنى مەككىدە ئەھلى بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا رۇخسەت قىلاتتۇق. ئۇلارنى سىلەرنىڭ قولۇڭلار بىلەن ئۆلتۈرۈپ، قاتتىق ئازاب بىلەن جازالىغان بولاتتۇق. «قاتتىق ئازاب» دېگەندىن بۇ يەردە ئۆلتۈرۈش، ئەسىر ئېلىش، مەغلۇپ قىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑥ كاپىرلارنىڭ بۇ جاھىلانە مۇتەئەسسىپلىكى (تەكەببۇرلۇقى، ئار - نۇمۇس ۋە غۇرۇر تۇيغۇسى) دېگەن مۇسۇلمانلارنى مەككىگە كىرىشتىن توسقانلىقىدىن ئىبارەت ئەسەبىيلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار: مۇسۇلمانلار بىزنىڭ ئوغۇللىرىمىز ۋە ئاتىلىرىمىزنى ئۆلتۈرگەن، لات ۋە ئۇززا بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، ئۇلارنى مەككىگە قەتئىي كىرگۈزمەيمىز، دېدى. دېمەك ئۇلار بۇ مەسىلىنى ئۆزلىرىنىڭ ئىززەت - ئابرويى ۋە غۇرۇرىغا تاقىشىدىغان مەسىلە قىلىۋالدى. شۇڭا، بۇ جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ مۇتەئەسسىپلىكى، ئەسەبىيلىكى ۋە قىزىققانلىقى دەپ ئاتالدى. چۈنكى، ھەرەمگە ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەنلەرنى

توسۇشقا ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق ئىدى. قۇرەيشلەرنىڭ تەرسالق بىلەن تۇتقان بۇنداق پوزىتسىيەسىگە قارىتا مۇسۇلمانلارنىڭمۇ قاتتىق غەزەپلىنىشى، مەككىگە كىرىشتە توسقۇنلۇققا ئۇچرىغانلىقىنى ئىززەت - ھۆرمىتىنى دەپسەندە قىلغانلىق دەپ قاراپ، مەككىگە كىرىشتە چىڭ تۇرىشى، نەتىجىدە ئىككى تەرەپ ئارىسىدا ئۇرۇش پارتلاپ كېتىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. ئەگەر ئۇرۇش بولۇپ قالسا، مۇسۇلمانلار تېخىمۇ خەتەرلىك ئەھۋالدا قالاتتى. (يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغاندەك) شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارنىڭ دىللىرىغا تەمكىنلىكنى چۈشۈردى. يەنى ئۇلارنى چىدامچانلىق ۋە سەۋرچانلىققا مۇۋەپپەقىيەت قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ھۈدەيبىيەدە كۈتۈپ تۇردى، ھېسسىيات ۋە ھاياجانغا بېرىلىپ، مەككىگە كىرىشكە ئۇرۇنمىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: «جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ مۇتەئەسسىپلىكى» دېگەن قۇرەيشلەرنىڭ سۈلھى ماددىلىرىنى يازغاندا تۇتقان ئوسال پوزىتسىيەسىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق پوزىتسىيە بىلەن كېلىشىمدىكى ماددىلار مۇسۇلمانلارغا ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر كەلگەن ئىدى، ئەمما نەتىجە ئېتىبارى بىلەن كېلىشىم مۇسۇلمانلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈن ئىدى. شۇڭا، كېلىشىم مۇسۇلمانلارغا ھەر قانچە ھەقسىز تۇيۇلۇپ، ئېغىر كەلسىمۇ، ئاللاھ ئۇلارغا ئۇنىڭغا بەرداشلىق بېرىشكە ھىممەت ۋە تەمكىنلىك ئاتا قىلدى. بۇنىڭ قىسقىچە تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرەيشلەر ئەۋەتكەن ئەلچىلەرگە بۇ يىل مۇسۇلمانلار مەككىگە ئۆمرە ئۈچۈن كىرمەي، مۇشۇ جايدىنلا قايتىپ كېتىشكە رازى بولغانلىقىنى بىلدۈردى، ئاندىن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى توختامنامىنى يېزىشقا بۇيرىدى. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن» دەپ يازدى. ئەلچىلەر ئېتىراز بىلدۈرۈپ: «ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان» دېگەن سۆزنى بىلمەيمىز. بىزدە ئادەتتە ئىشلىتىلىدىغان " بِسْمِ اللّٰهِ " «ئى ئاللاھ! سېنىڭ ئىسمىڭ بىلەن باشلايمەن» دېگەن ئىبارىنى يازسۇن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەلگە: «ئى ئاللاھ! سېنىڭ ئىسمىڭ بىلەن باشلايمەن، دەپ يازغىن» دېدى. ئاندىن: «بۇ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەدنىڭ مەككە ئەھلى بىلەن قىلىشقان سۈلھىسىدۇر دەپ يازغىن» دېدى. ئەلچىلەر: ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمىزكى، مانا بۇ دەل سەن بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئىختىلاپنىڭ ئاساسىدۇر، ئەگەر بىز سېنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىڭنى ئېتىراپ قىلغان بولساق، سېنى بەيتۇللاھتىن توسمايتتۇق ۋە سەن بىلەن ئۇرۇشمۇ قىلمايتتۇق. ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد دەپ يېزىشنىڭ ئورنىغا ئابدۇللاھنىڭ ئوغلى مۇھەممەد دەپ يازسۇن، دېدى. (بۇ شەرتلەر مۇسۇلمانلارغا ناھايتى ئېغىر كەلگەنلىكتىن پارتلاپ كەتكىلى تاس قالدى، ئەگەر ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا تەمكىنلىك ئاتا قىلمىغان بولسا، ئۇلار ھەرگىز بەرداشلىق بېرەلمىگەن بولاتتى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئەلى! يازغىنىڭنى ئۆچۈرۈپ، بۇ ئابدۇللاھنىڭ ئوغلى مۇھەممەدنىڭ مەككە ئەھلى بىلەن قىلىشقان سۈلھىسىدۇر دەپ يازغىن» دېدى. ئەلى «ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد» دېگەن ئىبارىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆچۈرۈشكە كۆڭلى بارمىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەلگە: شۇ ئىبارىنى ماڭا كۆرسەتكىن، دېدى، ئەلى ئۇنى كۆرسىتىپ قويغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئۆز قولى بىلەن ئۆچۈردى. ئۇنىڭ ئورنىغا ئابدۇللاھنىڭ ئوغلى مۇھەممەد دەپ يازدۇردى. ئاستىغا سۈلھىنىڭ ئۈچ تۈرلۈك بېتىملىرى يېزىلدى: 1 - مەككە ئەھلىدىن كىم مۇسۇلمان بولۇپ، مەدىنىگە بارسا، ئۇ مەككىگە قايتۇرۇلىدۇ. 2 - مەككىگە قېچىپ كەلگەن مۇسۇلماننى مەككە ئەھلى قايتۇرۇپ بەرمەيدۇ. 3 - مۇسۇلمانلار كېلەر يىلى مەككىگە كېلىپ ئۈچ كۈن تۇرۇپ، ئۆمرە قىلىدۇ، يان قورالدىن باشقا قورال - ياراقلارنى بىرگە ئېلىپ كېلىشكە بولمايدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 2669 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1783 - ھەدىس) سىيرەت پۈتۈكچىلىرى كېلىشىمنىڭ تېكىستىنى مۇنداق بايان قىلدى: ئىككى تەرەپ شۇنىڭغا سۈلھ قىلىپ كېلىشتىكى، 1 - ئىككى تەرەپ ئارىسىدا ئون يىل ئۇرۇش توختىتىلىدۇ، بۇ

مۇددەتتە ئىككى تەرەپ خەلقى بىر - بىرىدىن ئەمىن بولىدۇ. 2 - قۇرەيش تەرەپتىن ئىگە - چاقىسىنىڭ رۇخسىتىسىز (قېچىپ) كەلگەن ھەر قانداق ئادەم قۇرەيشكە شەرتسىز قايتۇرىلىدۇ، ئەمما مۇسۇلمانلار تەرەپتىن مەككىگە قېچىپ بارغانلارنى مەككە ئەھلى قايتۇرۇپ بەرمەيدۇ. 2 - ھەر قايسى قەبىلىلەر خالىسا مۇھەممەدنىڭ ھىمايىسىگە كىرىسىمۇ، خالىسا قۇرىشنىڭ ھىمايىسىگە كىرىسىمۇ بولىدۇ، تاللاش ئۇلارنىڭ ئۆز ئىختىيارى بىلەن بولىدۇ. (بۇنىڭ نەتىجىسىدە، خۇزائە قەبىلىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھىمايىسىگە، بەنۇبەكەر قەبىلىسى قۇرەيشلەرنىڭ ھىمايىسىگە كىردى). 4 - مۇسۇلمانلار بۇ يىل مەككىگە كىرمەي قايتىپ كېتىدۇ، كېلەر يىلى قايتا كېلىپ، مەككىدە ئۈچ كۈن تۇرۇشقا بولىدۇ، مەككىگە مۇساپىرلار ھەمرا قىلىدىغان ياراق ۋە قىنىغا سېلىنغان قېلىچتىن باشقا قورال - ياراقلارنى بىرگە ئېلىپ كىرمەيدۇ. (ئەلبىدايە ۋەننەھايە 4 - توم، 170 - بەت) ئون يىل ئۇرۇش قىلماسلىق دېگەن ماددىنى ئىمام ئەبۇ داۋۇد مۇنەقىل قىلغان. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2766 - ھەدىس)

⑦ بۇ يەردە «چاغدا» دېگەن سۆزنىڭ ۋاقىت كېلىشى بىر بولسا، «ئۇلارنى قاتتىق ئازاب بىلەن ئازابلايتتۇق» دېگەن جۈملە بولىدۇ ياكى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان «ياد ئېتىڭلار» دېگەن ئىبارە بولىدۇ. يەنى ﴿كاپىرلار مۇتەئەسسەپلىكنى - (بولۇپمۇ) جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ مۇتەئەسسەپلىكىنى - دىللىرىغا پۈككەن چاغنى﴾ ياد ئېتىڭلار.

وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٦٦﴾ لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّعْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاءَ اللَّهُ ءَأَمِينٌ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٦٨﴾

ئۇلارنى تەقۋالىق كەلىمىسى (ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، دېگەن سۆز) دە مۇستەھكەم قىلدى. ①. ئۇلار شۇنىڭغا ئەڭ لايىق ئىدى ۋە ئۇنىڭ ئەھلى ئىدى، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [26]. ھەقىقەتەن ئاللاھ پەيغەمبەرگە راست چۈش كۆرسەتتى ②. (ئى پەيغەمبەر! سەن ۋە ساھابىلىرىڭ) ئاللاھ خالىسا، (دۈشمەندىن) ئەمىن بولغان، (بەزىلىرىڭلار) چېچىڭلارنى چۈشۈرگەن ۋە (بەزىلىرىڭلار) قىرغىغان ھالدا، قورقماي چوقۇم مەسجىدى ھەرەمگە كىرىسىلەر. ئاللاھ (سۈلھەتتىكى) سىلەر بىلمەيدىغانى (يەنى پايدىنى) بىلىدۇ ③. شۇڭا، ئاللاھ بۇنىڭدىن (سىلەر مەسجىدى ھەرەمگە كىرىشتىن) بۇرۇن (سىلەرگە) يېقىنقى بىر غەلىبىنى (يەنى خەيبەرنىڭ پەتھىسىنى) ئاتا قىلدى ④ [27]. ئاللاھ ھەق دىننى بارلىق دىنلاردىن ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن ⑤، پەيغەمبەرنى ھىدايەت بىلەن ۋە ھەق دىن بىلەن ئەۋەتكەن زاتتۇر. (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىگە) گۇۋاھلىق بېرىشكە ئاللاھ يېتەرلىكتۇر [28].

① بۇ يەردىكى «تەقۋالىق كەلىمىسى» كەلىمە تەۋھىد ۋە ئىمان كەلىمىسى بولغان " لا إله إلا الله محمد رسول الله " «ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسىدۇر» دېگەن ئىبارە كۆزدە تۇتۇلدى. بۇ ھۈدەيبىيە كۈنى مۇشرىكلار ئىنكار قىلغان كەلىمىدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ياكى ئۇنىڭدىن مۇسۇلمانلار ھۈدەيبىيە كۈنى كۆرسەتكەن سەۋرچانلىق، تەمكىنلىك ۋە ئېغىر بېسىقلىق كۆزدە تۇتۇلدى ياكى تەقۋالىقنىڭ نەتىجىسى بولغان ئەھدىگە ۋاپا قىلىش ۋە ئۇنىڭدا مۇستەھكەم تۇرۇش مەقسەت قىلىندۇ. (فەتھۇلقەدر)

② ھۈدەيبىيە ۋەقەسى يۈز بېرىشتىن ئىلگىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن مەككىگە بېرىپ، تاۋاپ ۋە ئۆمرە قىلىپ چۈش كۆرگەن ئىدى. پەيغەمبەرنىڭ كۆرگەن چۈشى ۋە ھىيىنىڭ ئورنىدا بولاتتى يەنى بۇيرۇق ھېسابلىناتتى. ئەمما، بۇ چۈشتە ئۆمرىنىڭ مۇشۇ يىل بولىدىغانلىقى ئېنىق ئەمەس ئىدى. شۇنداقتىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلىرى ئۇنىڭدا بۈيۈك بىر بېشارەت بار دەپ چۈشۈنۈپ، ئۆمرە قىلىشقا تېزلا تەييارلىق قىلىشقا كىرىشتى ۋە ئۆمرىگە بېرىشنى ئومۇمىي مۇسۇلمانلارغا ئېلان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىرلىكتە يولغا چىقتى. ئاخىرى ھۈدەيبىيەگە كېلىپ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان سۈلھىنى تۈزدى. ۋەھالەنكى، ئاللاھنىڭ ئىلىمىدە بۇ چۈشتىكى ئەھۋال كېلەر يىلى ۋۇجۇتقا چىقاتتى، ھەقىقەتتە كېلەر يىلى مۇسۇلمانلار ناھايىتى خاتىرجەم بىر شەكىلدە ئۆمرە قىلدى. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرنى كۆرگەن چۈشىنى ئەمەلىيەتتە راست قىلىپ كۆرسەتتى.

③ يەنى ئەگەر ھۈدەيبىيەدە سۈلھى بولماي، مەككە ئەھلى بىلەن ئۇرۇش بولغان بولسا، مەككىدە ياشاۋاتقان ئاجىز مۇسۇلمانلار ئېغىر زىيانغا ئۇچرىغان بولاتتى. سۈلھىنىڭ بۇ جەھەتتىكى پايدىلىرىنى ئاللاھ ئۆزى بىلەتتى.

④ بۇ يەردىكى غەلىبىدىن خەيبەرنىڭ فەتھىسى، مەككىنىڭ فەتھىسى يەنە سۈلھىنىڭ نەتىجىسىدە كۆپ كىشىلەرنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىمۇ كۆزدە تۇتۇلدى. چۈنكى، بۇلارمۇ فەتھىنىڭ چوڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. ھۈدەيبىيە سۈلھىسى بولغان چاغدا مۇسۇلمانلارنىڭ سانى 1,500 ئىدى، شۇنىڭدىن

ئىككى يىل ئۆتكەندىن كېيىن مۇسۇلمانلار مەككىنى فەتھى قىلىپ كىرگەن ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ سانى 10،000 غا يەتتى.

⑤ ئىسلامنىڭ باشقا دىنلاردىن ئۈستۈنلۈكى دەلىل - ئىسپات جەھەتتىنغۇ ھەر ۋاقىت ئېتىراپ قىلىنغان بىر مەسىلە. يەنە دۇنيا ئىشلىرى ۋە ئەسكىرىي جەھەتتىنمۇ ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىن تارتىپ نەچچە ئەسىرلەرگىچە، مۇسۇلمانلار ئۆز دىنىغا ئەمەل قىلىپلا تۇرغاندا، غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنى ئىگەللەپ كەلگەن. بۈگۈنمۇ ماددىي جەھەتتىن غەلبە ۋە ئۈستۈنلۈكنى ئىگەللەش ئەلۋەتتە مۇمكىن. شەرتى شۇكى، مۇسۇلمانلار سەمىمىي مۇسۇلمان بولۇشى كېرەك. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ئەگەر مۇئمىن بولساڭلار سىلەر ھەممىدىن ئۈستۈن بولىسىلەر﴾. (سۈرە ئال ئىمران 139 - ئايەت) بۇ مەغلۇپ بولۇش ئۈچۈن ئەمەس، پەقەت غالىب بولۇش ئۈچۈنلا كەلگەن دىندۇر.

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءَ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَكَازَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سَوْقِهِ يَعْجِبُ الزُّرَّاعُ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

مۇھەممەد ئاللاھنىڭ رەسۇلىدۇر، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغانلار كاپىرلارغا قاتتىق قولدۇر، ئۆزئارىسىدا كۆيۈمچاندۇر، سەن ئۇلارنى رۇكۇ قىلغان ۋە سەجدە قىلغان ھالدا كۆرسەن، ئۇلار ئاللاھنىڭ مەرھەمىتىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەيدۇ، ئۇلارنىڭ ئالامەتلىرى سەجدىنىڭ ئەسەرلىرىدىن يۈزلىرىدە (ئاشكارىدۇر). ئەنە شۇ ئۇلارنىڭ تەۋراتتىكى سۈپىتىدۇر. ئۇلارنىڭ ئىنجىلدىكى سۈپىتى شۇكى ①، (ئۇلار) بىخ ئۇرۇپ چىقىپ ②، كۈچلىنىپ، غولى چوڭايغان، ئاندىن ئۆز غولى بىلەن ئۆرە تۇرغان، (بولۇقلۇقى ۋە كۆركەم كۆرۈنۈشى بىلەن) دېھقانلارنى مەمنۇن قىلغان بىر زىرائەتكە ئوخشايدۇ ③. (مۇئەمىنلەرنى بۇنداق ئوخشىتىش) مۇئەمىنلەر ئارقىلىق كاپىرلارنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈش ئۈچۈندۇر ④. ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا مەغپىرەتنى ۋە كاتتا ئەجىرنى ۋەدە قىلدى ⑤ [29].

① بۇ ئايەتنى ﴿وَالَّذِينَ﴾ دېگەن جايدا توختاپ ئوقۇغاندا ئۇنىڭ مەنىسى مۇنداق بولىدۇ: بۇ ئۇلارنىڭ، قۇرئاندىكى سۈپەتلىرىگە ئوخشاش، تەۋراتتىكى ۋە ئىنجىلدىكى سۈپىتىدۇر. بۇ چاغدا ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ﴿كَزَرْعٍ﴾ نىڭ ئالدىدا «ئۇلار» دېگەن ئىگىلىك ئالماش جۈملىدىن قالدۇرۇلغان بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿فِي التَّوْرَةِ﴾ دېگەن جايدا توختاپ ئوقۇيدۇ. يەنى بۇ ئۇلارنىڭ تەۋراتتىكى سۈپىتىدۇر ۋە ﴿مَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ﴾ ئۇلارنىڭ ئىنجىلدىكى سۈپىتى (يەنى مىسالى) شۇكى، دېگەننى ﴿كَزَرْعٍ﴾ بىلەن باغلايدۇ. يەنى «ئۇلارنىڭ ئىنجىلدىكى سۈپىتى (يەنى مىسالى) شۇكى، ... زىرائەتكە ئوخشايدۇ». (فەتھۇلقەدىر)

② ﴿شَطْئَهُ﴾ دېگەن زىرائەتنىڭ دەسلەپتىكى كۆرۈنۈشى بولۇپ، ئاللاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۇرۇقنى يېرىپ مايسا بولۇپ سىرتقا چىقىدۇ.

③ بۇ ساھابە كىراملارنىڭ مىسالىدۇر (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن). دەسلەپتە ئۇلار ئاز ئىدى، كېيىن سانى كۆپەيدى، كۈچى زورايدى، خۇددى زىرائەتكە ئوخشاش، باشتا ئاجىز بولىدۇ، كېيىن ئاستا - ئاستا كۈچلىنىدۇ تاكى ئۆز غولى بىلەن ئۆرە تۇرغىدەك چوڭ بولۇپ يېتىلىدۇ.

④ يەنى كاپىرلارنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، خاپا بولسۇن ئۈچۈندۇر. يەنى ساھابە كىراملارنىڭ تەسىر دائىرىسىنىڭ كېڭىيىپ كېتىشى ۋە كۈچ - قۇۋۋىتىنىڭ زىيادە بولۇپ كېتىشى ھەقىقەتەن كاپىرلارنى بىئارام قىلىپ، ئاچچىغىنى كەلتۈرۈشكە سەۋەب بولغان ئىدى. چۈنكى، ئۇ چاغلاردا ئىسلامنىڭ دائىرىسى كېڭىيىۋاتقان، كۇفرىنىڭ دائىرىسى تارىيىۋاتقان ھالەت شەكىللەنگەن ئىدى. بەزى فىقھىشۇناس ئىماملار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، ساھابە كىرام رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمىلارنى يامان كۆرگەن ۋە دۈشمەن تۇتقانلارنى كاپىر دەپ ھۆكۈم چىقارغان. ئۇ ئازغۇن پىرقىلەرنىڭ باشقا خاتا ئەقىدىلىرىمۇ ئۇلارنىڭ كاپىرلىقىغا يېتەرلىك دەلىلدۇر.

⑤ بۇ ئۇزۇن ئايەتنىڭ ھەر بىر بۆلۈمى ساھابە كىراملارنىڭ ئۇلۇغلىقى، پەزىلىتى، ئاخىرەتتىكى مەغپىرەت ۋە كاتتا ئەجىرگە نائىل بولىدىغانلىقىنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ بېرىدۇ. بۇنى بىلگەندىن كېيىن يەنە ساھابە كىراملارنىڭ ئىمانغا شەك كەلتۈرىدىغانلار ئۆزلىرىنى مۇسۇلمان دەپ دەۋا قىلسا،

ئۇلارنى بەرھەق مۇسۇلمان دېيىشكە بولامدۇ؟

(49) سورة الحجرات مدنية 18 آية

(49) سۇرە ھۇجۇرات مەدىنىدە چۈشكەن 18 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! (ھېچقانداق ئىشتا) ئاللاھنىڭ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتمەڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر [1]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئۆزۈڭلار تۇيماستىن، ئەمەللىرىڭلار بىكار بولۇپ كېتىش (خەۋپى بولغانلىقى ئۈچۈن، پەيغەمبەرگە سۆز قىلغان چېغىڭلاردا) ئاۋازىڭلارنى پەيغەمبەرنىڭ ئاۋازىدىن يۇقىرى كۆتۈرمەڭلار، بىر - بىرىڭلار بىلەن (توۋلاپ) يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلەشكەندەك، پەيغەمبەرگە يۇقىرى ئاۋازدا سۆز قىلماڭلار [2].

★ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازغا ئوقۇيدىغان سۈرىلىرىنى ئۈچ بۆلۈمگە بۆلگەن بولۇپ، «ئۇزۇن سۈرىلەر»، «ئوتتۇرھال سۈرىلەر»، «قىسقا سۈرىلەر» دىن ئىبارەت ئىدى.

بۇ «ئۇزۇن سۈرىلەر» دىكى بىرىنچى سۈرىدۇر. سۈرە ھۇجۇراتتىن سۈرە نازىئاتغىچە بولغان سۈرىلەر «ئۇزۇن سۈرىلەر» دەپ ئاتىلىدۇ. بەزى ئۆلىمالار سۈرە قافنى بىرىنچى سۈرە دەپ قارايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر ۋە فەتھۇلقەدر) بۇ «ئۇزۇن سۈرىلەر» نى بامدات نامىزدا ئوقۇش سۈننەت ۋە مۇستەھەبتۇر. سۈرە ئەبەسە دىن باشلاپ سۈرە شەمسىگىچە كەلگەن سۈرىلەر ئۇزۇنمۇ ئەمەس، قىسقىمۇ ئەمەس، «ئوتتۇرھال سۈرىلەر»، سۈرە زۇھادىن باشلاپ سۈرە ناسقىچە كەلگەن سۈرىلەر «قىسقا سۈرىلەر» دەپ ئاتىلىدۇ. پېشىن نامىزى بىلەن خۇپتەن نامازلىرىغا «ئوتتۇرھال سۈرىلەر» ۋە شام نامىزىغا «قىسقا سۈرىلەر» نى ئوقۇش مۇستەھەبتۇر. (ئەيسەر تەپسىر)

① بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، دىن ئىشىدا ئۆز ئالدىڭلارغا ھېچقانداق ھۆكۈم چىقارماڭلار، يەنە ئۆز چۈشەنچەڭلار بويىچە، ئۆز رايىڭلارنى ئۈستۈن ئورۇندا قويۇپ، ئىش قىلماڭلار، بەلكى ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئەمرىگە بويسۇنغان ئاساستا ئىش قىلىڭلار. ئۆز تەرىپىڭلاردىن دىنغا بىر نەرسە قوشۇپ قويماڭلار. دىنغا بىر نەرسە قوشۇپ قويۇش، يېڭى بىدئەتلەرنى پەيدا قىلىش ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالغانلىق ھېسابلىنىدۇ. قاپ يۈرەكلىك بىلەن دىنغا بىر نەرسە قوشۇپ قويۇشقا ئۇرۇنۇش ئىمان ئەھلىگە لايىق ئەمەس. شۇنىڭدەك قۇرئان ۋە ھەدىستىن ئوبدان ئىزدەنمەي تۇرۇپ پەتىۋا بېرىش، پەتىۋا بەرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىغا زىت كېلىدىغانلىقى ئېنىقلانسىمۇ، ئۇ پەتىۋادا چىڭ تۇرۇۋېلىشمۇ ئايەتتىكى ھۆكۈمگە خىلاپتۇر. مۇئمىن دېگەن ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئەمرى كەلگەندە ئۇنىڭغا قىلچىمۇ ئېتىراز بىلدۈرمەستىن پۈتۈنلەي بويسۇنغانلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ، ئۇنىڭغا قارشى ئۆزىنىڭ رايىنى ياكى قايسىبىر ئالىمنىڭ سۆزىنى ئۈستۈن ئورۇنغا قويۇۋالمايدۇ.

② بۇ ئايەتلەردە ھەربىر مۇسۇلماندىن تەلپ قىلىنىدىغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھۆرمەتلەش، ئېھتىرام بىلدۈرۈش، ئىززەتلەش ئەدەپ - قائىدىلىرى بايان قىلىندى. بۇ ئەدەپ - قائىدىلەرنىڭ بىرىنچىسى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بار جايدا باشقىلار بىلەن يۇقىرى ئاۋازدا گەپلەشمەسلىك.

ئىككىنچىسى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزى بىلەن سۆزلەشكەن ۋاقىتتا تەمكىنلىك ۋە ئېغىر بېسىقلىق بىلەن سۆزلىشىش، يەنە باشقىلار بىلەن تەكەللۇپسىز پاراڭلاشقاندا يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلىمەسلىك. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە بۇنىڭ مەنىسىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى «ئى ئەھمەد! ئى مۇھەممەد!» دەپ چاقىرماڭلار، بەلكى ئەدەپ بىلەن «ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى!» دەپ چاقىرىڭلار، ئەدەپسىزلىك ۋە ھۆرمەتسىزلىككە ياتىدىغان ھەر قانداق ئىبارىلەرنى قوللانماڭلار. ئەگەر مەزكۇر ئەدەپ - قائىدىلەرگە رىئايە قىلمىساڭلار، ئەدەپسىزلىك ۋە ھۆرمەتسىزلىك قىلغان بولۇپ قالسىلەر، نەتىجىدە ئۇزۇڭلار تۇيماستىن ئەمەللىرىڭلار بىكار بولۇپ كېتىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى سەھىھۇل بۇخارى 4845 - ھەدىستە بايان قىلىنغان، ئەمما ھۆكۈم ئېتىبارى بىلەن بۇ چەكلىمە ئومۇمىيىدۇر.

إِنَّ الَّذِينَ يَعْضُونَ أَسْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَيَّ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾

شەكسىزكى، ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنىڭ ھۇزۇرىدا پەس ئاۋازدا گەپ قىلىدىغانلار، ئەنە شۇلار ئاللاھ دىللىرىنى تەقۋالىققا تاللىغان كىشىلەردۇر. ئۇلارغا مەغپىرەت ۋە كاتتا مۇكاپات (يەنى جەننەت) باردۇر ﴿3﴾. (ئى پەيغەمبەر!) شەكسىزكى، سېنى ھۇجرىلىرىڭنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ توۋلايدىغانلارنىڭ تولىسى ئەقىلسىز كىشىلەردۇر ﴿4﴾. سەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىققانغا قەدەر ئۇلار سەۋر قىلىپ تۇرغان بولسا، ئۇلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە ياخشى بولاتتى ﴿5﴾، ئاللاھ (ئۇلارنىڭ خاتالىقىنى) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) ناھايىتى مېھرىبانىدۇر ﴿6﴾. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر سىلەرگە بىر پاسق ئادەم بىرەر خەۋەر ئېلىپ كەلسە، (ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلمەستىن) بىرەر قەۋمگە يامانلىق قىلىپ قويۇپ، قىلمىشىڭلارغا پۇشايماق قىلىپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈن، ئۇ خەۋەرنى ئېنىقلاپ كۆرۈڭلار ﴿6﴾.

① بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە بۈيۈكلۈكىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئېھتىرام يۈزىدىن ئاۋازىنى تۆۋەن قىلغان كىشىلەر مەدھىيەلىنىپ، مۇكاپاتى بايان قىلىندى.

② بۇ ئايەت بەنۇ تەممىم قەبىلىسىدىكى بىر قىسىم ئەئرابىيلەر (سەھراللىق قوپال كىشىلەر) ھەققىدە نازىل بولغان. ئۇلار بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈشلۈك ئارام ئېلىۋاتقان چاغدا كېلىپ، ھۇجرىسىنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ، قوپاللىق بىلەن، ئى مۇھەممەد! ئى مۇھەممەد! دەپ، ئۇ سىرتقا چىققانغا قەدەر توۋلىغان. (مۇسئەدى ئەھمەد 3 - توم، 488 - بەت، 6 - توم، 394 - بەت) ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنى «ئەقىلسىز كىشىلەر»، دېدى. دېمەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۈيۈك مەرتىۋىسىگە لايىق رەۋىشتە ئەدەپ ۋە ئېھتىرامدا بولماسلىق ئەقىلسىزلىك ھېسابلىنىدۇ.

③ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھۇجرىسىدىن چىققۇچە ساقلاپ تۇرغان ۋە يۇقىرى ئاۋازدا توۋلاپ ئالدىراتمىغان بولسا، ئۇلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ياخشى بولاتتى.

④ شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جازالىمىدى، بەلكى كەلگۈسىدە ئەدەپ ۋە ئېھتىرام بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى تەكىتلەپ قويدى.

⑤ بۇ ئايەت كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە ۋەلىد ئىبنى ئۇقبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەققىدە نازىل بولغان. ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەنى مۇستەلىق قەبىلىسىدىن يىغىلغان زاكاتنى ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتكەن ئىدى، ۋەلىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يولغا چىقىپ، يېرىم يولغا كەلگەن چاغدا، ئۆزىچە قورقۇپ قېلىپ ئارقىغا ياندى. ئۇدۇل پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئۇلار زاكاتنى ماڭا بەرگىلى ئۇنىمىدى، دەپ دوكلات قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا قارشى قوشۇن ئەۋەتمەكچى بولدى، كېيىن ۋەلىدنىڭ ئۇ يەرگە بارمىغانلىقى، ئۇ ئېلىپ كەلگەن خەۋەرنىڭ يالغانلىقى مەلۇم بولدى. بۇ رىۋايەت سەنەد ھەم ۋەقە ئېتىبارى بىلەن توغرا ئەمەس. چۈنكى، بىر ساھابىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يالغان دوكلات بېرىشى توغرا ئەمەس. بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇنىڭدا ناھايىتى مۇھىم بىر پىرىنسىپ بايان قىلىندى، ئۇنىڭ ئىندىۋىدۇئال ۋە ئىجتىمائىي ساھەدىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور دۇر. ھەر بىر شەخس ۋە ھۆكۈمەتنىڭ مەسئۇلىيىتى شۇكى، ئۇلارغا ئەخلاقسىز، پاسق، بۇزغۇنچى كىشىلەر تەرىپىدىن ھەرقانداق بىر خەۋەر ياكى ئۇچۇر

كەلسە، ئالدى بىلەن خەۋەرنى ئېنىقلاش كېرەك، ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلمەستىن، خاتا چۈشەنچە بىلەن باشقىلارغا قارشى ھەرىكەت ئېلىپ بارماسلىق لازىم.

وَأَعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضَلَّأَ مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾ وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا

بىلىڭلاركى، ئاراڭلاردا ئاللاھنىڭ رەسۇلى بار^①. ئەگەر ئۇ نۇرغۇن ئىشلاردا سىلەرگە ئىتائەت قىلىدىغان بولسا، چوقۇم قىيىن ئەھۋالدا قالاتتىڭلار. لېكىن ئاللاھ سىلەرگە ئىماننى قىزغىن سۆيگۈزدى ۋە ئۇنى دىلىڭلاردا كۆركەم قىلدى، سىلەرگە كۇفرىنى، بۇزۇقچىلىقنى ۋە ئاسىيلىقنى يامان كۆرسەتتى. توغرا يولدا بولغۇچىلار ئەنە شۇلاردۇر، (بۇ) ئاللاھتىن كەلگەن پەزىل ۋە نېمەتتۇر^②. ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [7-8]. ئەگەر مۇئمىنلەردىن ئىككى گۇرۇھ ئۇرۇشۇپ قالسا، ئۇلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەپ قويۇڭلار^③.

① يەنى رەسۇلۇللاھنىڭ ئاراڭلاردا مەۋجۇت بولغانلىقى ئۇنى ھۆرمەتلىشىڭلار ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشىڭلارنى تەقەززا قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ سىلەرنىڭ مەنپەئەتلىڭلارنى ئوبدان بىلىدۇ، ئۇنىڭغا ۋەھىي نازىل بولىدۇ. شۇڭا، سىلەر ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار، ئۇنى ئۆزۈڭلارغا ئەگەشتۈرۈشكە ئۇرۇنماڭلار. ئەگەر ئۇ سىلەر خالىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە سىلەرگە ئىتائەت قىلسا، ئىشلىرىڭلار ئەلۋەتتە تەسلىشكەن بولاتتى ۋە سىلەر قىيىن ئەھۋالدا قالاتتىڭلار. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر ھەقىقەت (يەنى قۇرئان) ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا بويسۇنىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ئاسمانلار، زېمىن ۋە ئۇلاردىكى مەخلۇقاتلار خاراپ بولغان بولاتتى﴾. (سۈرە مۇئمىنۇن 71 - ئايەت)

② بۇ ئايەتمۇ ساھابە كىراملارنىڭ پەزىلىتى، ئۇلارنىڭ ئىمان ۋە ھىدايەت ئۈستىدە ئىكەنلىكىگە دەلىلدۇر، گەرچە كاپىرلار ياقۇرمۇسىمۇ.

③ تۈزەشنىڭ يولى شۇكى، ئۇلارنى قۇرئان ۋە ھەدىس تەرەپكە چاقىرىش يەنى قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدىن ئۇلار تالاش - تارتىش قىلغان مەسىلىلەرگە ھەل قىلىش چارىسى تېپىش.

فَإِنْ بَعَثَ إِحْدَهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَتِلُوا الَّتِي تَبَغَى حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

ئەگەر ئۇلارنىڭ بىرى ئىككىنچىسىگە تاجاۋۇز قىلسا، تاجاۋۇز قىلغۇچى تەرەپ تاكى ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە قايتقانغا قەدەر (يەنى تاجاۋۇزنى توختاتقانغا قەدەر) ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇشۇڭلار، ①، ئەگەر ئۇلار (ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىگە) قايتسا، (ھېچقايسى تەرەپكە يان باسماي) ئۇلارنى ئادىللىق بىلەن ئەپلەشتۈرۈپ قويۇڭلار، ②، (ھەر ئىشتا) ئادالەتلىك بولۇڭلار. شەكسىزكى، ئاللاھ ئادالەتلىك بولغانلارنى ياخشى كۆرىدۇ ③ [9]. (ئېسىڭلاردا بولسۇنكى، بارلىق) مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن (دېندە) قېرىنداشلاردۇر، ئىككى قېرىنداشىڭلار (ئۇرۇشۇپ قالسا، ئۇلار) نىڭ ئارىسىنى تۈزەپ قويۇڭلار ④. رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار ⑤ [10].

① يەنى ئاللاھ ۋە رەسۇلنىڭ ئەمرى بويىچە ئىختىلاپنى ھەل قىلىشقا ماقۇل كەلمەي، تاجاۋۇزچىلىق يولىنى تاللىسا، باشقا مۇسۇلمانلارنىڭ مەجبۇرىيىتى شۇكى، ئۇلار ھەممىسى بىرلىشىپ، تاجاۋۇز قىلغۇچىلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلغانغا قەدەر ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىشى لازىم.

② يەنى تاجاۋۇز قىلغۇچىلار تاجاۋۇز قىلىشتىن يانسا، ئادالەت بىلەن يەنى قۇرئان ۋە ھەدىس روھىغا ئاساسەن ئىككى گۇرۇھ ئارىسىنى ئىسلاھ قىلىڭلار، تۈزەپ قويۇڭلار.

③ ھەر ئىشتا ئادىل بولۇڭلار، چۈنكى ئاللاھ تائالا ئادالەتلىك بولغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ، ياخشى كۆرىدۇ. ئادالەتلىك بولغۇچىلارنى ياخشى كۆرگەنلىكى ئۇلارغا ئەڭ ياخشى مۇكاپات بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

④ بۇ بۇيرۇق ئىلگىرىكى بۇيرۇقنى تەكىتلەپ كەلگەن. يەنى مۇئمىنلەر ئۆزئارا قېرىنداش بولغان ئىكەن، ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىقى ئىمانىي ئاساسقا قۇرۇلغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىمانىي ئاساس بىر دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچىلارنىڭ ئۆزئارا ئۇرۇشماسلىقىنى تەقەززا قىلىدۇ، ھەتتا ئۇلار بىر - بىرىگە قول - پۇت، غەمگۈزار، ياردەمچى بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. گاھىدا بىرەر خاتا چۈشەنچە سەۋەبىدىن ئۇلار ئارىسىدا ئاداۋەت پەيدا بولۇپ قالسا، ئۇلارنى ئەپلەشتۈرۈپ قويۇش كېرەك. (تەپسىلاتى سۈرە تەۋبە 71 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى)

⑤ ھەر ئىشتا ئاللاھتىن قورقۇڭلار، شۇنداق قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق بولۇشۇڭلار مۇمكىن. ﴿لَعَلَّ﴾ مۇمكىن، ئۈمىد بار، بەلكىم، ئېھتىمال كۆپ، دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە خىتاب قىلىنغۇچىنى نەزەردە تۇتقان ئاساستا شۇنداق دېيىلگەن. بولمىسا، ئاللاھتىن قورقىدىغانلارنىڭ ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق بولىدىغانلىقى ئېنىق ۋە شەكسىزدۇر.

ئىزاھات: يۇقىرىدىكى ئايەتتە مۇئمىنلەر ئىچىدىكى تاجاۋۇز قىلغۇچى گۇرۇھقا قارشى ئۇرۇشۇشقا ئەمىر قىلىندى. ۋەھالەنكى، ھەدىستە «مۇسۇلماننى تىللاش پاسىقلىق، ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇشۇش كۇفۇرلۇقتۇر» دېيىلدى. (سەھەۋۇل بۇخارى 48 - ھەدىس) بۇ مۇسۇلمان بىلەن سەۋەبسىز ئۇرۇشۇشنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر بىر مۇسۇلمان بىلەن ئۇرۇشۇش ئۇنىڭ تاجاۋۇز قىلغانلىقى سەۋەبىدىن بولسا، بۇ جايز بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئايەتنىڭ ھۆكۈمى بويىچە تەكىتلەنگەن ياخشى ئەمەل بولىدۇ.

بىر قىسىم مۇتەزىلە ۋە خاۋارىج پىرقىلىرى بۇنى دەلىل قىلىپ، گۇناھى كەبىرە «چوڭ گۇناھ» سادىر قىلغان كىشى كاپىر بولىدۇ، دەپ دەۋا قىلىدۇ. ئەھلى سۈننەت ۋە لىجائەت «چوڭ گۇناھ» سادىر قىلغان

كشى كاپىر بولمايدۇ، دىندىن چىقىپ كەتمەيدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. ھەدىستىكى كۇفۇرلۇقنى تۆۋەن دەرىجىدىكى كۇفۇرلۇق دەپ ئالىدۇ. مەسىلەن: بۇ سۈرىدىكى 9 - ئايەتتە تاجاۋۇزچى گۇرۇھ «مۇئىمن» دەپ ئاتالدى. ﴿وَإِن طَآئِفَتٍ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ آفَتُوا﴾ «ئەگەر مۇئىمنلەردىن ئىككى گۇرۇھ ئۇرۇشۇپ قالسا» بۇنىڭ مەنىسى پەقەت گۇناھىي كەبىرە سانلىدىغان تاجاۋۇز قىلىش بىلەنلا بۇ گۇرۇھ ئىماندىن چىقىپ كەتمەيدۇ. ئەمما، كىمكى بىر مۇئىمنى ئۇنىڭ ئىمانىنى يامان كۆرگەنلىكتىن ئۆلتۈرسە، ئۇ كاپىر بولىدۇ. تۆۋەندە مۇسۇلمانلارغا ناھايىتى مۇھىم ئەخلاقىي پىرىنسىپلار تەلىم بېرىلىدۇ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَبِّ بئْسَ الِاسْمُ الَّفُسُوقُ بَعْدَ الِإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ

ئى ئىمان ئېيتقانلار! بىر قەۋم يەنە بىر قەۋمنى (يەنى بىر جامائە يەنە بىر جامائەنى، بىر ئەر يەنە بىر ئەرنى) مەسخىرە قىلمىسۇن، بەلكىم مەسخىرە قىلىنغۇچى قەۋم (ئاللاھنىڭ نەزىرىدە) مەسخىرە قىلغۇچى قەۋمدىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن. ①. ئاياللارمۇ (باشقا) ئاياللارنى مەسخىرە قىلمىسۇن، بەلكىم مەسخىرە قىلىنغۇچى ئاياللار (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) مەسخىرە قىلغۇچى ئاياللاردىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن. بىر - بىرىڭلارنى ئەيىبلەمەڭلار. ②. بىر - بىرىڭلارنى (يامان) لەقەملەر بىلەن چاقىرماڭلار. ③. ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن پاسىقلىق بىلەن ئاتاش (يەنى مۇئىننى پاسىق دەپ ئاتاش) نېمىدېگەن يامان! ④ كىمكى (بۇنداق ئىشلاردىن) تەۋبە قىلمايدىكەن، ئەنە شۇلار (ئۆزىگە ئۆزى) زۇلۇم قىلغۇچىلاردۇر [11]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! (بىر - بىرىڭلار ھەققىدە) تولا (يامان) گۇمان قىلىشتىن ساقلىنىڭلار (يەنى ئائىلەڭلاردىكىلەرگە ۋە كىشىلەرگە قارىتا گۇمانخورلۇق قىلماڭلار). چۈنكى، بەزى گۇمانلار ھەقىقەتەن گۇناھتۇر. ⑤.

① بىر ئادەمنىڭ يەنە بىر ئادەمنى مەسخىرە قىلىشى يەنى باشقىلارنى زاغلىق قىلىپ، كەمسىتىشى قانداق ۋاقىتتا يۈز بېرىدۇ؟ بىر ئادەم ئۆزىنى باشقىلاردىن ئەۋزەل ساناپ، باشقىلارنى ئۆزىدىن تۆۋەن كۆرگەندە يۈز بېرىدۇ. ۋەھالەنكى، ئىمان ۋە ئەمەل جەھەتتە كىمنىڭ ئەۋزەللىكىنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۆزىنى ئەۋزەل، باشقىلارنى تۆۋەن كۆرۈش ھەرگىز جايىز ئەمەس. شۇ ۋەجىدىن بۇ ئايەتتە مەسخىرە قىلىش چەكلەندى. ئاياللاردا بۇ خىل ئىللەت كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ يەردە ئاياللارغا ئايرىم خىتاب قىلىنىپ، ئۇلارمۇ باشقىلارنى زاغلىق قىلىشتىن چەكلەندى. ھەدىستە كىشىلەرنى تۆۋەن كۆرۈش ۋە كەمسىتىش كىبىرنىڭ جۈملىسىدىن دەپ كۆرسىتىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىبىر دېگەن ھەقىقەتكە قارىتا چوڭچىلىق قىلىش (يەنى ھەقىقىي قوبۇل قىلماسلىق) ۋە كىشىلەرنى كەمسىتىشتىن ئىبارەتتۇر» (سەھىھ مۇسلىم 91 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4092 - ھەدىس) كىبىرلىك ئاللاھ تائالا ئەڭ يامان كۆرىدىغان ئىللەتتۇر.

② يەنى بىر - بىرىڭلارغا تەنە قىلماڭلار. مەسىلەن: سەن دېگەن پالانىنىڭ ئوغلى، سېنىڭ ئاناڭ مۇنداق يامان ئايال، سەن بولساڭ مۇنداق يامان ئائىلىدىن كېلىپ چىققان دېگەندەك سۆزلەرنى قىلماڭلار.

③ يەنى ئۆزىچە كىشىلەرنى كەمسىتىش، مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارغا ياقىتۇرمايدىغان ناملارنى قويۇپ قويۇش ياكى چىرايلىق ئىسىملارنى ئۆزگەرتىپ، بۇزۇپ سۆزلەشمۇ يامان لەقەم بىلەن چاقىرىش ھېسابلىنىدۇ. ئايەتتە بۇ خىل ئىللەتمۇ چەكلەندى.

④ يەنى بىر شەخسنىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ چاقىرىش ياكى يېڭى لەقەم قويۇپ چاقىرىش ياكى ئىسلامنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن ۋە تەۋبە قىلغاندىن كېيىن ئىلگىرىكى گۇناھ ۋە خاتالىقىغا مەنسۇپ قىلىپ تۇرۇپ: ھەي كاپىر، ھەي زىناخور، ھەي ھاراقكەش، ھەي پاسىق دېگەندەك يامان سۈپەتلەر بىلەن چاقىرىش چوڭ خاتالىقتۇر. ﴿الاسْمُ﴾ بۇ يەردە "الذِّكْرُ" مەنىسىدە، يەنى، "بئسَ الِاسْمُ الَّذِي يَدْعُكَ بِالْفِسْقِ بَعْدَ دُخُولِهِمْ فِي الْإِيمَانِ" يەنى كىشىلەر ئىسلامغا كىرگەندىن كېيىن، ئۇلارنى پاسىق ئاتاش نېمىدېگەن يامان! (فەتھۇلقەدر) بەزى كىشىلەر مەلۇم سۈپەت ۋە لەقەم بىلەن مەشھۇر بولۇپ قالغان بولۇپ، ئۇ لەقەم

بىلەن چاقىرىلسا، كۆڭلىدە نارازىلىق ھېس قىلمايدىغان بولسا، ئۇ چاغدا گۇناھ بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. (تەپسىر قۇرتۇبى)

⑤ "ظُنُّ" نىڭ مەنىسى گۇمان قىلىش. دېمەك پەزىلەتلىك، سالىھ، تەقۋادار كىشىلەر ھەققىدە ئاساسسىز گۇمان قىلىش تۆھمەت ۋە بوھتان دائىرىسىگە كىرىدۇ. شۇڭا بۇ سۆز «يامان گۇمان» دەپ تەرجىمە قىلىندى. ھەدىستە «يامان گۇماندىن ساقلىنىڭلار، ئۇ ئەڭ چوڭ يالغانچىلىقتۇر» دەپ ئاتىلىپ، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش تەكىتلەندى. (سەھىھۇل بۇخارى 6066 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2563 - ھەدىس) ئەمما پاسىق، گۇناھكار كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرى سەۋەبلىك گۇناھكارلىقىغا قارىتا يامان گۇمان قىلىش يۇقىرىدا گۇناھ دەپ كۆرسىتىلىپ، ساقلىنىش تەكىتلەنگەن گۇناھ قاتارىغا كىرمەيدۇ. ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: تاشقى كۆرۈنۈشىدىن ياخشىلىق چىقىپ تۇرغان كىشىدىن يامان گۇمان قىلىش جايىز ئەمەس؛ تاشقى كۆرۈنۈشىدىن يامانلىق چىقىپ تۇرغان كىشىدىن يامان گۇمان قىلىش گۇناھ ئەمەس.

وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾
يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا

بىر - بىرىڭلارنىڭ (يەنى مۇئمىنلەرنىڭ ئەيىبىنى) ئىزدەمەڭلار! ①، بىر - بىرىڭلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلماڭلار! ②، سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۆلگەن قېرىندىشىڭلارنىڭ گۆشىنى يېيىشنى ياقتۇرامدۇ؟ ئەنە ئۇنىڭدىن بىرگەندىڭلار! ③. ئاللاھتىن قورقۇپ تۇرۇڭلار. شەكسىزكى، ئاللاھ تەۋبىنى بەكمۇ قوبۇل قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [12]. ئى ئىنسانلار! شەكسىزكى، بىز سىلەرنى بىر ئەر، بىر ئايالدىن (يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت بىر ئاتا بىر ئانىدىن) ياراتتۇق ④ ئۆزئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۈن سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە قەبىلىلەر قىلدۇق ⑤،

① يەنى بىر كىشىگە بەتنام چاپلاش ئۈچۈن ئەيىبىنى ياكى كەمچىلىكىنى ئىزدەپ، ماراپ يۈرۈش جاسۇسلۇق ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭدىن چەكلەندى ۋە ھەدىستىمۇ ئالاھىدە مەنىي قىلىندى. ھەتتا باشقىلارنىڭ كەمچىلىك ۋە خاتالىقلىرىنى بىلىپ قالساڭلار، ئۇنى يوشۇرۇڭلار، كىشىلەرنىڭ ئالدىدا باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى ئاچماڭلار، ئەيىبىنى كولىماڭلار، دەپ ئەمر قىلىندى. بۈگۈنكى كۈندە ھۆرلۈك ۋە ئەركىنلىك مۇھىم تېما بولۇپ قالدى. ئىسلام ئىنسانلارنى ئەيىب ئىزدەشتىن چەكلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلار ھاياسىز قىلمىشلارنى ئوچۇق - ئاشكارا سادىر قىلمىسىلا ياكى باشقىلارغا ئازار بېرىشكە سەۋەب بولمىسىلا، ئۇلارنىڭ ئەركىنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. غەرب ئەللىرى بولسا ئەركىنلىكنى مۇتلەق قىلىشتۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك بۇزۇلۇشىغا يول ئاچتى، نەتىجىدە جەمئىيەتنىڭ ئامانلىقى ۋە خاتىرجەملىكى نابۇت بولدى.

② بىر ئادەمنىڭ ئۆزى ياقتۇرمايدىغان ئەيىب ۋە كەمچىلىكلىرىنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا سۆزلەش غەيۋەت قىلغانلىق بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا مەنسۇپ قىلىنغان كەمچىلىكلەر ئۇ ئادەمدە بولمىسا، ئۇنىڭغا بوھتان چاپلىغانلىق بولىدۇ. ھەر ئىككى ئىللەت ئۆز ئورنىدا چوڭ جىنايەت ھېسابلىنىدۇ.

③ يەنى بىر مۇسۇلمان يەنە بىر مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ يامان گېپىنى باشقىلارغا سۆزلەپ بەرگەنلىكى خۇددى ئۆلۈك قېرىندىشىنىڭ گۆشىنى يېگەنگە ئوخشاش گۇناھتۇر. ئۆلۈك قېرىندىشىنىڭ گۆشىنى يېيىشنى ھېچكىم ياقتۇرمايدۇ.

④ يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋادىن ياراتتۇق. يەنى ھەممىڭلارنىڭ ئەسلى بىردۇر. يەنى بىر ئاتا ۋە ئانىنىڭ ئەۋلادلىرى سىلەر. دېمەك ھېچكىمنىڭ جەمەتى ۋە نەسەبىنى پەش قىلىپ پەخىرلىنىشكە ھەققى يوق. چۈنكى، بارلىق ئىنسانلارنىڭ نەسەبى بېرىپ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا تۇتۇشىدۇ.

⑤ ﴿شُعُوبٌ﴾ "شُعْبٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، خەلق دېگەن مەنىدە. خەلق - مىللەتلەردىن، مىللەت قەۋم - قەبىلىلەردىن، قەبىلە ئۇرۇق - جەمەتلەردىن، ئۇرۇق - جەمەت ئائىلىلەردىن تەركىپ تاپىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) يەنى سىلەرنى ھەر خىل مىللەت، ئۇرۇق، قەبىلە ۋە جەمەتلەرگە ئايرىپ يارىتىشتىن مەقسەت ئۆزئارا تونۇشۇشۇڭلار ۋە بىر - بىرىڭلارغا سىلە - رەھىم قىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر. بىر - بىرىڭلار بىلەن ئۈستۈنلۈك تالىشىشىڭلار ئۈچۈن ئەمەس. ئەپسۇسكى، بىر قىسىم كىشىلەر نەسەب ۋە جەمەتنى ئۈستۈنلۈكنىڭ ئاساسى قىلىۋالدى. ۋەھالەنكى ئىسلام كېلىپ، ئۇنداق پەخىرلىنىشنى ئەمەلدىن قالدۇرغان ۋە ئۇنى جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ ئىللەتلىرىدىن دەپ ئاتىغان ئىدى.

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقْوَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾ * قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَأَمَّا قُلٌّ لِّمَ تُؤْمِنُوا وَلَكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْأَيْمَنُ فِي قُلُوبِكُمْ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

شەكسىزكى، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىدىغىنىڭلار ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلاردۇر (يەنى كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىدىن ئارتۇق بولۇشى نەسەب بىلەن ئەمەس، تەقۋادارلىق بىلەن بولىدۇ) ①، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر [13]. سەھرالىق ئەرەبلەر: «ئىمان ئېيتتۇق» دەيدۇ، (ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «سىلەر تېخى ئىمان ئېيتىمىدىڭلار، لېكىن سىلەر (قارشىلاشمايدىغان بولۇپ) «بويىسۇندۇق» دەڭلار، ئىمان تېخى دىلىڭلارغا كىرمىدى ②. ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلساڭلار، ئاللاھ سىلەرنىڭ ئەمەلىڭلاردىن ھېچ نەرسىنى كېمەيتىۋەتمەيدۇ. شەكسىزكى، ئاللاھ (مۇئمىنلەرگە) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا) ناھايىتى مېھرىباندۇر [14]. شەكسىزكى، (ھەقىقىي) مۇئمىنلەر ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىمان كەلتۈرگەن، ئاندىن ھەرگىز شەك كەلتۈرمىگەن، پۇل - ماللىرى بىلەن، جانلىرى بىلەن ئاللاھ يولىدا جىھاد قىلغانلاردۇر. ئەنە شۇلار (ئىمان دەۋاسىدا) راستچىل كىشىلەردۇر» ③ [15].

- ① يەنى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا ھۆرمەتلىك بولۇشنىڭ ئۆلچىمى ئىنساننىڭ تالاش ئىختىيارىدا بولمايدىغان مىللەت، جەمەت، قەبىلە، نەسىل ۋە نەسەب ئەمەس، بەلكى ئىنسان ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئىختىيار قىلالايدىغان تەقۋادارلىقتۇر. بەزى ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، نىكاھلىنىشتا نەسەب جەھەتتىكى باراۋەرلىك شەرت ئەمەس، بەلكى دىن ئاساسىي شەرت، دەپ قارايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)
- ② بەزى مۇپەسسىرلەر، بۇ يەردىكى «ئەئرابلار - سەھرالىق ئەرەبلەر» بەنۇ ئەسەد ۋە خۇزەيمە جەمەتىدىكى مۇناپىقلارنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇلار قەھەتچىلىك بولغان يىللاردا سەدىقىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ياكى ئۆلتۈرۈلۈش ۋە ئەسىرگە چۈشۈشتىن قورقۇپ تىللىرىدا مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىشقان ئىدى. ئۇلارنىڭ دىللىرىدا ئىمان، توغرا ئېتىقاد، خالىس نىيەت يوق ئىدى. (فەتھۇلقەدر) ئەمما ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ قارىشىچە بۇلاردىن يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغان سەھرالىق ئەرەبلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار يېڭىلا مۇسۇلمان بولغاچقا، تېخى ئىمان ئۇلارنىڭ قەلبىگە پۇختا ئورنىمىغان ئىدى. شۇنداق تۇرۇپ، ئۇلار ئىماننىڭ يۇقىرى دەرىجىسىگە يەتكەنلىكىنى دەۋا قىلغان ئىدى. شۇڭا بۇ يەردە ئۇلارغا مۇنداق ئەدەپ - قائىدە تەلىم بېرىلدىكى، سىلەرنىڭ يېڭىدىن مۇسۇلمان بولۇپلا ئىماننىڭ يۇقىرى دەرىجىسىگە يەتكەنلىكىڭلارنى دەۋا قىلىشىڭلار توغرا ئەمەس، سىلەر ئاستا - ئاستا تەرەققىي قىلىپ ئىماننىڭ يۇقىرى دەرىجىسىگە يېتىسىلەر.
- ③ ئەمما تىلى بىلەن مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ قويۇپ، مەزكۇر ئەمەللەرگە ھېچ ئەھمىيەت بەرمەيدىغانلار ئىمان دەۋاسىدا راستچىللاردىن ئەمەس.

قُلْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَيْتُكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

(ئى پەيغەمبەر! سەھراللىق ئەرەبلەرگە) ئېيتقىنىكى، «سىلەر ئاللاھقا دىنىڭلارنى (يەنى دىلىڭلاردىكىنى) ئۇقتۇرۇپ قويماقچىمۇ؟» ① ھالبۇكى، ئاللاھ ئاسمانلاردىكىنى ۋە زېمىندىكىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر» ② [16]. ئۇلار ساڭا مۇسۇلمان بولغانلىقىنى مەننەت قىلىۋاتىدۇ. (ئۇلارغا ئېيتقىنىكى) «ساڭا مۇسۇلمان بولغانلىقىڭلارنى مەننەت قىلماڭلار، بەلكى ئاللاھ سىلەرنى ئىمانغا ھىدايەت قىلغانلىقىغا مەننەت قىلىدۇ، ئەگەر (ئىمانڭلاردا) راستچىل بولساڭلار» ③ [17]. شەكسىزكى، ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبىنى بىلىپ تۇرىدۇ، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [18].

① ﴿تَعْلَمُونَ﴾ بۇ يەردە "إِعْلَامٌ وَإِحْبَاءٌ" بىلدۈرۈپ قويۇش، خەۋەرلەندۈرۈش مەنىسىدە. يەنى، «ئىمان ئېيتتۇق» دېيىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالاغا ئۆزۈڭلارنىڭ دىنى ۋە ئىمانىنى بىلدۈرۈپ قويماقچى بولۇۋاتامسىلەر؟ ياكى دىلىڭلاردىكى ئاللاھ تائالاغا خەۋەر قىلىپ قويماقچى بولۇۋاتامسىلەر؟

② يەنى ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە ئىشنى بىلىپ تۇرىدىغان زات سىلەرنىڭ دىلىڭلاردىكىنى ياكى ئىمانڭلارنىڭ ھەقىقىتىنى بىلمەي قالارمۇ؟

③ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: بەنى ئەسەد قەبىلىسىدىكىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىز مۇسۇلمان بولدۇق ۋە ساڭا ياردەم بەردۇق، باشقا ئەرەبلەر بولسا سەن بىلەن ئۇرۇشتى، بىز بولساق سەن بىلەن ئۇرۇشمىدۇق، دېگەندە ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە رەددىيە بەردى. سىلەر ئاللاھقا مۇسۇلمان بولغانلىقىڭلارنى مەننەت قىلماڭلار، چۈنكى ئەگەر سىلەر سەمىمىي مۇسۇلمان بولساڭلار، ئۇنىڭ پايدىسى ئاللاھقا ئەمەس، ئۆزۈڭلارغا بولىدۇ. ئاللاھ تائالا سىلەرنى ئىسلامنى قوبۇل قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلىش بىلەن سىلەرگە ئېھسان قىلدى، سىلەر ئاللاھقا ئېھسان قىلىمىدىڭلار.

(50) سورة ق مكية 45 آية

(50) سورة قاف مەككىدە چۈشكەن 45 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ① بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ② اءَءَا مِثْنًا وَكُنَّا تُرَابًا ۗ ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ③ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتٰبٌ حٰفِیْظٌ ④ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِيْ اَمْرٍ مَّرِیْحٍ ⑤

قاف. شەرەپلىك قۇرئان بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ①، [1]. بەلكى ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) ئۆزلىرىگە ئۆز ئىچىدىن بىر ئاگاھلاندىرغۇچىنىڭ كەلگەنلىكىدىن ئەجەبلىنىپ كەتتى، ئۇلار: «بۇ ئاجايىب بىر ئىشتۇر» ②، [2]. بىز ئۆلۈپ توپىغا ئايلىنىپ كەتكەندىن كېيىن (تىرىلمەيدۇق؟) بۇ (ئېھتىمالدىن ۋە ئەقىلدىن) يىراق بىر قايتىشتۇر» دېيىشتى ③ [3]. بىز ئۇلار (نىڭ جەسەتلىرى) دىن زىمىننىڭ قانچىلىك يەپ كەتكەنلىكىنى ئەلۋەتتە بىلىپ تۇرىمىز، بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كىتاب (لەۋھۇلمەھپۇز) بار ④ [4]. بەلكى ئۇلار بولسا ئۆزلىرىگە كەلگەن ھەقىقەتنى (قۇرئاننى) ئىنكار قىلدى، شۇڭا ئۇلار (تۇراقسىز بولۇپ) قايىمۇقۇش ئىچىدە (قالدى) ⑤ [5].

★ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھېيت نامىزىدا سۈرە قاف بىلەن سۈرە قەمەرنى ئوقۇيتتى. (سەھىھ مۇسلىم 891 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر جۈمە كۈنى خۇتبىدىمۇ بۇ سۈرنى ئوقۇيتتى. (سەھىھ مۇسلىم 872 - ھەدىس) ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۈرنى ھېيت نامازلىرى، جۈمە نامىزى ۋە جامائەت توپلاشقان چوڭ - چوڭ يىغىلىشلاردا ئوقۇيتتى. چۈنكى، بۇ سۈرە مەخلۇقاتنىڭ دەسلەپتە يارىتىلىشى، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، ئۆلۈكلەرنى قەبرىلەردىن تۇرغۇزۇش، قىيامەت، ھېساب مەيدانىدا تۇرۇش، ھېساب بېرىش، جەننەت، دوزاخ، ساۋاپ، ئازاب، ياخشىلىققا رىغبەتلەندۈرۈش ۋە يامانلىقتىن قورقۇتۇش قاتارلىق تېمىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

- ① بۇ قەسەمنىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان " لَنْبُشٌ " دېگەن ئىبارە بولۇپ، سىلەر قىيامەت كۈنى چوقۇم تىرىلدۈرۈلىسىلەر، دېگەن مەنىدە. بەزى مۇپەسسىرلەر، بۇ قەسەمنىڭ جاۋابى ئۇنىڭدىن كېيىنكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكى ۋە قىيامەتنىڭ قايىم بولۇشىنى ئىسپاتلاپ كەلگەن مەزمۇنلاردۇر، دەيدۇ. (فەتھۇلقەدەر ۋە ئىبنى كەسىر)
- ② ۋەھالەنكى، ئۇنىڭدا ھېچ ئەجەبلىنەرلىك ئىش يوق. ئەزەلدىن ھەربىر پەيغەمبەر ئۆز قەۋمى ئىچىدىكى ئادەملەردىن تاللىنىپ، شۇ قەۋمگە پەيغەمبەر قىلىنىپ كەلگەن. شۇ قائىدە بويىچە مەككە قۇرەيشلىرىنى ئاگاھلاندىرۇش ئۈچۈن قۇرەيشنىڭ ئىچىدىن بىر شەخس تاللىنىپ پەيغەمبەر قىلىندى.
- ③ ۋەھالەنكى، ئەقىل كۆزى بىلەن قارىغاندىمۇ بۇ يۈز بېرىشى ئېھتىمالدىن يىراق سانىلىدىغان بىر ئىش ئەمەس. تۆۋەندە بۇ نۇقتا تېخىمۇ روشەن بايان قىلىندۇ.
- ④ يەنى ئىنسانلارنىڭ تەنلىرىدىن گوۋش، سۆڭەك، چاچ قاتارلىق پارچىلىرىنى زىمىننىڭ يەپ كەتكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ تۇپراققا ئارىلىشىپ زەررە - زەررە بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىز بىلىمىز، ھەتتا ئۇ لەۋھۇلمەھپۇزدىمۇ خاتىرىلەنگەندۇر. دېمەك شۇ زەررە - زەررە بولۇپ كەتكەن تەنلەرنىڭ ھەممە پارچىلىرىنى توپلاپ، ئىنسانلارنى تىرىلدۈرۈش بىز ئۈچۈن ھەرگىز قىيىن ئەمەس.

⑤ بۇ يەردىكى «ھەقىقەت» قۇرئان كەرىمنى، ئىسلامنى ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى كۆرسىتىدۇ، ھەممىسىنىڭ ئۇقۇمى ئوخشاشتۇر. ﴿مَرِيچ﴾ ئىككىلەنگەن، قايىمۇققان، تۇراقسىز دېگەن مەنىدە. يەنى ئۇلار ئىككىلەنگەنلىكتىن قايىمۇققان ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، شۇڭا، ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى گاھى سېھىرگەر دېسە، گاھى شائىر، گاھى كاھىن دېدى.

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَواسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبَصَّرَةٌ وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً مُّبْرَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴿١٠﴾

ئۇلار ئۈستىدىكى ئاسماننى قانداق بەرپا قىلغانلىقىمىزغا ①، ئۇنى قانداق بېزىگەنلىكىمىزگە ② ۋە ئۇنىڭدا ھېچقانداق يوپۇق يوقلۇقىغا قارىمامدۇ؟ ③ [6]. بىز زېمىننى يايىدۇق (يەنى كەڭ قىلدۇق)، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇستەھكەم تاغلارنى ئورۇنلاشتۇردۇق ۋە ئۇنىڭدا ھەر تۈرلۈك چىرايلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈردۇق ④ [7]. (بۇنى ئاللاھقا) قايتقۇچى ھەرىس بەندىگە (قۇدرىتىمىزنى) كۆرسىتىش ئۈچۈن ۋە ئەسلىتىش ئۈچۈن (قىلدۇق) ⑤ [8]. بىز ئاسماندىن بەرىكەتلىك سۈنى چۈشۈردۇق، ئۇنىڭ بىلەن باغلارنى ۋە ئاشلىقلارنى ⑥، ئېگىز ئۆسكەن، مېۋىلىرى سانجاق - سانجاق بولۇپ كەتكەن خورما دەرەخلىرىنى ئۆستۈردۇق ⑦ [9-10].

① يەنى ئۇنى يۆلەپ تۇرىدىغان ھېچبىر تۈۋرۈكسىز ياراتقانلىقىمىزغا.

② يەنى ئاسماننى يۇلتۇزلار بىلەن بېزىگەنلىكىمىزگە.

③ يەنى ئۇنىڭدا ھېچقانداق نۇقسان ۋە كەمچىلىك يوقلۇقىغا قارىمامدۇ؟ ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئاللاھ يەتتە ئاسماننى بىرىنى بىرىنىڭ ئۈستىدە (قاتمۇقات) قىلىپ ياراتتى، رەھمان ئاللاھنىڭ يارىتىشىدا ھېچ نۇقساننى كۆرمەيسەن، سەن (ئاسمانلارغا) تەكرار قاراپ باققىنكى، بىرەر يوپۇقنى كۆرمەيسەن. ئاندىن سەن يەنە ئىككى قېتىم قارىغىن. كۆزۈڭ (ئاسمانلاردا بىرەر نۇقساننى تېپىشتىن) ئۈمىد ئۈزگەن ۋە تالغان ھالدا قايتىدۇ﴾. (سۈرە مۈلك 3، -، 4 - ئايەت)

④ بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿زۇج﴾ نىڭ مەنىسىنى جۈپ دەپ تەپسىر قىلغان. يەنى ھەر تۈرلۈك زىرائەت ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى جۈپ (ئەركەك - چىشى) قىلىپ ئۆستۈردۇق. ﴿بەھىج﴾ چىرايلىق، كۆركەم، گۈزەل، ياپ - يېشىل دېگەن مەنىدە.

⑤ يەنى ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى ۋە ئۇلاردىكى بۈيۈك مۆجىزىلەرنى كۆرۈش ۋە تونۇش ئاللاھ تەرەپكە قايتقۇچى ھەرىس بەندە ئۈچۈن پاكىت، ئىبرەت ۋە نەسىھەتتۇر.

⑥ ﴿حَبَّ الْحَصِيدِ﴾ ئورۇپ ئالىدىغان دانلىق زىرائەتلەرنى، يەنى بۇغداي، قوناق، گۈرۈچ، نوقۇت، ئارپا قاتارلىق ئاشلىقلارنى كۆرسىتىدۇ، بۇ ئاشلىقلارنى ساقلىغىلى بولىدۇ.

⑦ ﴿بَسِقَاتٍ﴾ نىڭ مەنىسى ئېگىز ئۆسكەن. ﴿طَلْعٌ﴾ خورمىنىڭ دەسلەپتە چىقىدىغان چېچىكى. ﴿نَضِيدٌ﴾ سانجاق - سانجاق. «خورما دەرەخلىرى» يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان «باغلار» نىڭ قاتارىغا كىرىپ كېتەتتى. ئەمما، ئۇنىڭ بۇ يەردە ئايرىم تىلغا ئېلىنغانلىقى ئەرەبلەردە خورما دەرەخلىرىنىڭ زور ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

رَزَقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مَّيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ أَفَعَيَيْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ

(ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى) بەندىلەرنىڭ رىزقى ئۈچۈن قىلدۇق (ئۆستۈردۇق)، ئۇ سۇ بىلەن ئۆلۈك (يەنى قاقاس) زېمىنىنى تىرىلدۈردۇق، ئۆلۈكلەرنىڭ تىرىلىشىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاشتۇر ﴿11﴾. ئۇلاردىن ئىلگىرى نۇھ قەۋمى، رەس ئاھالىسى ﴿2﴾ ۋە سەمۇد قەۋمىمۇ (پەيغەمبەرلىرىنى) ئىنكار قىلغان ئىدى ﴿12﴾. ئاد قەۋمى، پىرئەۋن، لۇتنىڭ قېرىنداشلىرى، ئەيكە ئاھالىسى (يەنى شۇئەيب قەۋمى) ﴿3﴾، تۇبە قەۋمى ﴿4﴾ – ئۇلارنىڭ ھەممىسى پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان ئىدى ﴿5﴾، شۇنىڭ بىلەن مەن ئاگاھلاندىرغان (ئازاب ئۇلارغا) تېگىشلىك بولدى ﴿13-14﴾. بىز (ئىنسانلارنى) دەسلەپكى قېتىم يارىتىشتا ئاجىز كەلدۇقمۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس (بىز بۇنىڭدا ئاجىزلىق قىلمىغاچقا، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرۈشتىمۇ ئاجىزلىق قىلمايمىز) ﴿6﴾

① يەنى خۇددى يامغۇر ئۆلگەن زېمىنىنى ياشارتىپ يېشىللىققا ئايلاندۇرغاندەك، بىز قىيامەت كۈنى ئىنسانلارنى قەبرىلىرىدىن تىرىلدۈرۈپ چىقىرىمىز.

② ﴿أَصْحَابُ الرَّسِّ﴾ رەس ئاھالىسىنىڭ قايسى قەۋم ئىكەنلىكىنى بېكىتىشتە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا ئىختىلاپ مەۋجۇت. ئىمام ئىبنى جەرر تەبەرى: ئۇلار سۈرە بۇرۇجدا تىلغا ئېلىنغان ئەسھابۇل ئۇخۇدنىڭ دەل ئۆزىدۇر، دەيدۇ. (تەپسىلاتى سۈرە فۇرقان 38 – ئايەتتە بايان قىلىندى)

③ «ئەيكە ئاھالىسى» دېگەندىن شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ۋە ئۇلارنىڭ يۇرتى «مەدىيەن» ئەتراپىدا ياشايدىغان كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە «ئەيكە» دېگەن بىر دەرىخنىڭ ئىسمى بولۇپ، مەدىيەننىڭ ئەتراپىدىكى كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان يېزىدا ئىدى. ئۇلار شۇ «ئەيكە» دېگەن دەرىخكە چوقۇناتتى. شۇئەيب ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋەت قىلىش دائىرىسى مەدىيەندىن باشلاپ ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ يېزىلاردىكى كىشىلەر «ئەيكە» دەرىخىگە چوقۇنغانلىقى ئۈچۈن ئەسھابۇلئەيكە يەنى «ئەيكە ئاھالىسى، ئەيكىلىكلەر» دەپ ئاتالغان. تەپسىلاتى ئۈچۈن سۈرە شۇئەرا 76 – ئايەتنىڭ تەپسىرىگە قارالسۇن.

④ «تۇبە قەۋمى» سەبەئ قەۋمىنى كۆرسىتىدۇ. سەبەئدە ھۈمەير قەبىلىسى ياشايتتى، ئۇلارغا كىم پادىشاھ بولسا ئۇ «تۇبە» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇلارنىڭ پادىشاھلىقى كۈچىيىپ، ھۆكۈمرانلىقى ۋە قوشۇنى زورايدىغان، مەملىكىتى كېڭەيگەن ئىدى. بۇ قەۋمۇ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ھالاك قىلدى.

⑤ بۇ قەۋملەرنىڭ ھەربىرى ئۆز پەيغەمبىرىنى يالغانغا چىقاردى. بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللى بېرىلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭغا دېيىلىۋاتىدۇكى، سەن قەۋمىڭنىڭ سېنى ئىنكار قىلغانلىقىدىن غەمكىن بولمىغىن. چۈنكى، بۇ يېڭى بىر ئىش ئەمەس، سەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگىمۇ قەۋملىرى ئەنە شۇنداق مۇئامىلە قىلغان. بۇ يەردە يەنە مەككە ئەھلىگە ئاگاھلاندىرۇش بېرىلىۋاتىدۇ، پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان ئىلگىرىكى قەۋملەرنىڭ ئاقىۋىتىگە قاراڭلار؟ سىلەرمۇ ئۇلارغا ئوخشاش ئاقىۋەتكە قېلىشنى ياقتۇرامسىلەر؟ ئەگەر ياقتۇرمىساڭلار، پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىشنى قويۇپ، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىڭلار.

⑥ قىيامەت كۈنى ئۇلارنى قايتا يارىتىش بىزگە قىيىن بولارمۇ؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. دېمەك ئىنساننى دەسلەپتە يارىتىش بىزگە قىيىن كەلمىگەن ئىدى، ئۇنى قايتا يارىتىش ئۇنى دەسلەپتە ياراتقانغا قارىغاندا تولمۇ ئاساندۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مەخلۇقاتنى دەسلەپتە (يوقتىن) بار قىلىدىغان، ئاندىن ئۇنى (ئۆلگەندىن كېيىن) تىرىلدۈرىدىغان ئاللاھ ئەنە شۇدۇر، ئۇ (يەنى مەخلۇقاتنى تىرىلدۈرۈش) ئاللاھقا (ئۇنى دەسلەپتە يوقتىن بار قىلغانغا قارىغاندا) ئوڭايدۇر﴾. (سۈرە رۇم 27 - ئايەت) يەنە سۈرە ياسىن 78 - ، 79 - ئايەتلەردىمۇ دەل مۇشۇ نۇقتا بايان قىلىنغان. ھەدىس قۇدىسدا: «ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئادەم ئەۋلادى ماڭا ئازار بېرىدۇ، ئۇ: ئاللاھ مېنى دەسلەپتە ياراتقاندا ھەرگىز قايتا يارىتالمايدۇ، دەيدۇ. مەخلۇقاتنى قايتا يارىتىش دەسلەپتە يارىتىشقا قارىغاندا قىيىن ئەمەس» (سەھىھۇل بۇخارى 4972 - ھەدىس) ئەگەر قىيىن بولغان بولسا، قايتا يارىتىش ئەمەس، دەسلەپكى قېتىم يارىتىش قىيىن بولغان بولاتتى.

بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعَلَمُ مَا تُوَسَّوَسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

ئەكسىچە، ئۇلار يېڭىدىن يارىتىلىشقا (يەنى قىيامەتتە تىرىلدۈرۈشكە قارىتا) شەك - شۈبھە ئىچىدىدۇر^① [15]. بىز ھەقىقەتەن ئىنساننى ياراتتۇق، بىز ئۇنىڭ كۆڭلىگە كەلتۈرگەنلىرىنىمۇ بىلىمىز^②، بىز ئىنسانغا ئۇنىڭ جان تومۇرىدىنمۇ يېقىنمىز^③ [16]. ئىنساننىڭ ئوڭ تەرىپىدە ۋە سول تەرىپىدە ئولتۇرۇپ خاتىرىلەيدىغان ئىككى پەرىشتە بار [17]. ئىنسان قانداقلا بىر سۆزنى قىلسۇن، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ يېنىدا كۆزىتىپ (ۋە يېزىپ) تۇرىدىغان ھازىر پەرىشتە بولىدۇ^④ [18].

① يەنى ئۇلار ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى ئىنكار قىلمايدۇ، بەلكى ئۇلار قىيامەتنىڭ قايمىم بولۇشى ۋە قىيامەتتە ئۆزلىرىنىڭ قايتا تىرىلىشى ھەققىدە شەك - شۈبھە ئىچىدىدۇر.

② يەنى ئىنساننىڭ مەخپىي قىلغان ۋە يوشۇرغان ھەرقانداق ئىشنى بىز بىلىپ تۇرىمىز. ۋە سەۋەسە كۆڭۈلدىن كەچكەن ئوي - خىياللارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئوي - خىياللارنى ئىنسان ئۆزىلا بىلەلەيدۇ، باشقا ئىنسانلار بىلەلمەيدۇ. لېكىن، ئاللاھ تائالا ئەنە شۇ ئوي - خىياللارنىمۇ بىلەلەيدۇ. شۇ ۋەجىدىن ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا مېنىڭ ئۈمىتىمدىن ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىگە كەچكەن يامان ئىشلارنى، ئۇلار ئۇنى سۆزلىمىگەن ياكى ئەمەلىيەتتە قىلمىغان بولسىلا، كەچۈرىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 5269 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 127 - ھەدىس)

③ ﴿الْوَرِيدِ﴾ ۋېنا تومۇر، كۆك تومۇر، جان تومۇرىنى كۆرسىتىدۇ، بۇ تومۇر ئۈزۈلۈپ كەتسە، ئىنسان ئۆلىدۇ. بۇ ئىككى تومۇر بولۇپ، ئىنساننىڭ بوينىدىن ئوڭ - سول ئىككى مۆرىگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. بۇ يەردىكى يېقىنلىقتىن بىلىپ تۇرۇش جەھەتتىكى يېقىنلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىلىپ تۇرۇش جەھەتتە بىز ئىنسانغا شۇ قەدەر يېقىنكى، ھەتتا ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەرنىمۇ بىلىپ تۇرىمىز. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: بۇ يەردىكى «بىز» دېگەندىن پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىزنىڭ پەرىشتىلىرىمىز ئىنسانغا ئۇنىڭ جان تومۇرىدىنمۇ يېقىندۇر. چۈنكى، ئىنساننىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىدىكى ئىككى پەرىشتە ھەر ۋاقىت ئىنسان بىلەن بىللە تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ھەربىر سۆز - ھەرىكىتىنى خاتىرىلەيدۇ. ﴿يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِينَ﴾ يەنى "يَاخُذَانِ وَيُؤْتِيَانِ" خاتىرىلەيدۇ ۋە مۇقىملاشتۇرىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: ئايەتنىڭ مەنىسى، بىز ئىنساننىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىنى خاتىرىلەيدىغان پەرىشتىلەرگە موھتاج بولماستىن، ئۇنىڭ بارلىق ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرىمىز. بىز بۇ پەرىشتىلەرنى پەقەت ئىنسانغا ھۆججەت تۇرغۇزۇش ئۈچۈن بەلگىلىدۇق. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئىككى پەرىشتىنىڭ بىرى ياخشى ئەمەللەرنى، يەنە بىرى گۇناھلارنى يازىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار كېچە ۋە كۈندۈزدە ئالمىشىپ تۇرىدىغان پەرىشتىلەردۇر، كېچىدە ئىككى پەرىشتە، كۈندۈزدە ئىككى پەرىشتە داۋاملىق ئىنسانغا ھەمراھ بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

④ ﴿رَقِيبٌ﴾ نازارەت قىلىپ تۇرغۇچى، مۇھاپىزەت قىلغۇچى، ئىنساننىڭ سۆز ۋە ھەرىكىتىگە قاراپ تۇرغۇچى. ﴿عَتِيدٌ﴾ ھازىر ۋە تەييار بولغان ھالدا تۇرغۇچى.

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَىٰ عَتِيدٍ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَّتَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ﴿٢٥﴾ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ * قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَمْتُهُ وَلَكِن كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾

ئۆلۈمنىڭ سەكراتى ھەقىقەتنى ئېلىپ كېلىدۇ (يەنى ئاخىرەتنى ئىنكار قىلغۇچى ئاخىرەتنىڭ دەھشتىنى ئېنىق كۆرىدۇ) ①، «(شۇ چاغدا، ئى ئىنسان!) بۇ سەن قېچىپ تۇرغان نەرسىدۇر» ② (دېيىلىدۇ) [19]. سۈر چېلىنىدۇ، ئەنە شۇ (كاپىرلارغا) ئازاب ۋەدە قىلىنغان كۈندۈر [20]. ھەر ئىنسان (ھېساب مەيدانىغا ئۇنى مەھشەرگاھقا) ھەيدىگۈچى ۋە (ئۇنىڭ ئەمەلىگە) گۇۋاھ بولغۇچى (ئىككى پەرىشتە) بىلەن بىللە كېلىدۇ ③ [21]. (ئۇنىڭغا): «(ئى ئىنسان!) سەن (دۇنيادىكى چېغىڭدا) بۇنىڭدىن (بۇ ئېغىر كۈندىن) غەپلەتتە ئىدىڭ، ئەمدى سەندىن (كۆزۈڭدىكى) پەردەڭنى كۆتۈرۈۋەتتۇق، بۈگۈن كۆزۈڭ ئۆتكۈرلىشىپ كەتتى» دېيىلىدۇ [22]. ئۇنىڭغا مەسئۇل پەرىشتە: «مانا بۇ (نامە - ئەمەل) مېنىڭ ئالدىمدا تەيياردۇر» دەيدۇ ④ [23]. (ئاللاھ ئۇ ئىككى پەرىشتىگە ئەمر قىلىپ): «كۇڧرىدا چىڭ تۇرغۇچى، ياخشىلىقتىن توسقۇچى، ھەددىدىن ئاشقۇچى، (دىنغا) شەك كەلتۈرگۈچى، ئاللاھقا باشقا مەبۇدىنى شېرىك قىلغۇچى ھەربىر كاپىرنى جەھەننەمنىڭ ئىچىگە - شىددەتلىك ئازابىنىڭ ئىچىگە ئېتىڭلار» (دەيدۇ) ⑤ [24-26]. ئۇنىڭ ھەمراھى (بولغان شەيتان): «ئى رەببىمىز! مەن ئۇنى ئازدۇرمىدىم، لېكىن ئۇ ئۆزى (ئىختىيارى بىلەن) چوڭقۇر گۇمراھلىقتا ئىدى» دەيدۇ ⑥ [27].

① ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: ئۆلۈم سەكراتىنىڭ قاتتىقلىقى ھەقىقەتنى ئېلىپ كېلىدۇ يەنى ئىنسان ئۆلىدىغان ۋاقىتتا پەيغەمبەرلەرنىڭ قىيامەت، جەننەت، دوزاخ ھەققىدە قىلغان ۋەدىلىرىنىڭ راستلىقى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا زاھىر بولۇپ، ھەقىقەت ئاشكارا بولىدۇ.

② ﴿تَحِيدٌ﴾ " تَمِيلُ عَنْهُ وَتَقَرُّ " سەن ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپتىڭ ۋە قاچاتتىڭ، بۇ سەن يۈز ئۆرۈپ قېچىپ تۇرغان ئۆلۈمدۇر.

③ ﴿سَائِقٌ﴾ ھەيدىگۈچى ۋە ﴿شَهِيدٌ﴾ گۇۋاھلىق بەرگۈچى ھەققىدە بىر قانچە خىل كۆز قاراش مەۋجۇت. ئىمام تەبەرىنىڭ قارىشىچە ئۇلار ئىككى پەرىشتە بولۇپ، بىرى ئىنساننى مەھشەرگاھقا ھەيدەپ بارىدۇ، يەنە بىرى ئۇنىڭ ياخشى - يامان ئەمەللىرىگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ.

④ يەنى پەرىشتە ئىنساننىڭ بارلىق ئىشلىرى خاتىرىلەنگەن نامە - ئەمەلنى ئالدىغا قويۇپ، بۇ سېنىڭ مەن خاتىرىلىگەن ئەمەللىرىڭدۇر، دەيدۇ.

⑤ ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ شۇ نامە - ئەمەل خاتىرىسىگە ئاساسەن ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ.

⑥ يەنى ئۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن چوڭقۇر گۇمراھلىققا پاتقان ئىدى، شۇڭا مېنىڭ سۆزۈمنى تېزلا قوبۇل قىلدى. ئەگەر ئۇ ساڭا ئىخلاسمەن بەندە بولغان بولسا ئىدى، ماڭا ئالدىنىمىغان بولاتتى. بۇ يەردىكى ﴿قَرِينُهُ﴾ «ھەمراھى» دېگەندىن شەيتان كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَمٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾

ئاللاھ: «مېنىڭ ئالدىمدا مۇنازىرىلەشمەڭلار (بۇ يەردە مۇنازىرە پايدا بەرمەيدۇ)، سىلەرنى مەن ئالدىنئالا (ئازابىمدىن) ئاگاھلاندۇرغان ئىدىم^①، مېنىڭ دەرگاھىمدا سۆز ئۆزگەرمەيدۇ^②، مەن بەندىلەرگە زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەسمەن» دەيدۇ^③ [28-29]. ئۇ كۈندە بىز جەھەننەمگە: «توشتۇڭمۇ؟» دەيمىز، جەھەننەم: «يەنە بارمۇ» دەيدۇ^④ [30].

① يەنى ئاللاھ تائالا كاپىرلارغا ۋە ئۇلارنىڭ ھەمراھى شەيتانغا شۇنداق دەيدۇ. يەنى بۇ ھېساب بېرىدىغان جايدا ياكى ئادالەت مەھكىمىسىدە مۇنازىرلىشىش ۋە دەتالاش قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق، ئۇنىڭ پايدىسىمۇ يوق. مەن سىلەرنى ئالدىنئالا پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىش ۋە كىتابلارنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق ئازابىمدىن ئاگاھلاندۇرغان ئىدىم.

② يەنى مەن قىلغان ۋەدە چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ، ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىنمايدۇ. مۇشۇ قائىدە بويىچە مەن سىلەرنى ئازابلاش ھەققىدە قىلغان ھۆكۈم ھەرگىز ئۆزگەرمەيدۇ.

③ ئۇلار ئۆتكۈزۈمگەن جىنايەت ۋە ئۇلاردىن سادىر بولمىغان گۇناھ بىلەن ئۇلارنى ئازابلادىمەن؟ ياق، گۇناھسىزلارنى ئازابلىغۇچى ئەمەسمەن. ﴿ظَالِمٍ﴾ زالىم دېگەن سۆزنىڭ مۇبالىغە شەكلى بولۇپ، بۇ يەردە " ظالِمٌ " زۇلۇم قىلغۇچى مەنىسىدە كەلگەن. ياكى بۇ بىر خىل ئىپادىلەش ئۇسۇلى بولۇپ، «پالانى كىشى قول ئاستىدىكىلەرگە بەك زۇلۇم قىلىدۇ، پالانى كىشى بەك زالىم» دېيىلسە، ئومۇمەن بۇنىڭدىن مۇبالىغە مەقسەت قىلىنمايدۇ، بەلكى پەقەت ئۇنىڭ باشقىلارغا زۇلۇم قىلىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىش مەقسەت قىلىنىدۇ. ياكى بۇ سۆز مەنىيى ئىبارىنى مۇبالىغە شەكلىدە تېخىمۇ كۈچلەندۈرۈپ كەلگەن بولىدۇ، يەنى مەن بەندىلەرگە قىلچىمۇ زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەسمەن.

④ ئاللاھ تائالا دېدىكى: ﴿مَنْ جَاءَكُمْ مِنْ أَهْلِ الذِّكْرِ فَأَعْلَمُوا خُبْرَهُمْ وَأَعْلَمُوا بُرْهَانَهُمْ لَعَلَّ كُنْتُمْ حَكِيمِينَ﴾ (سۈرە سەجدە 13 - ئايەت) بۇ ۋەدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ۋاقىت كەلگەندە ئاللاھ تائالا جىنلار بىلەن ئىنسانلار ئارىسىدىكى كاپىرلارنى دوزاخقا تاشلايدۇ. ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «جەھەننەمگە: توشتۇڭمۇ؟ دېيىلىدۇ، جەھەننەم: يەنە بارمۇ؟ دەيدۇ» (سەھىھۇل بۇخارى 4848 - ھەدىس) (يەنى ئى ئاللاھ! گەرچە توشۇپ كەتكەن بولساممۇ، سېنىڭ دۈشمەنلىرىڭ ئۈچۈن مېنىڭ ئىچىمدە يەنىلا جاي بار، دەيدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ جەھەننەمدىن سوئال سورىشى ۋە جەھەننەمنىڭ جاۋاب بەرگەنلىكى ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىدىن قەتئىي تاشقىرى ئەمەستۇر) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «جەھەننەمگە مەھكۇم بولغانلار ئۇنىڭغا تاشلىنىپ تۇرىدۇ، جەھەننەم بولسا: يەنە بارمۇ؟ دەيدۇ، ئاخىرىدا غالىب پەرۋەردىگار قەدىمىنى ئۇنىڭ ئۈستىگە قويىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلرىغىچە لىق تولىدۇ، جەھەننەم سېنىڭ ئىززىتىڭ ۋە ھۆرمىتىڭ بىلەن قەسەمكى، بولدى! بولدى! توشتۇم! دەيدۇ. جەننەتتە بولسا ھەممىشە ئارتۇق جاي تېپىلىپ تۇرىدۇ، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا باشقا يېڭى مەخلۇقلارنى يارىتىدۇ، ئۇلارنى جەننەتنىڭ بوش قالغان يەرلىرىگە جايلاشتۇرىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2848 - ھەدىس)

وَأَزَلْفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَن حَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾
أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي
الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ ﴿٣٦﴾

جەننەت تەقۋادارلارغا يىراق بولمىغان بىر جايغا يېقىنلاشتۇرۇلىدۇ ① [31]. (ئۇلارغا): «سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان (جەننەت) مۇشۇدۇر، (بۇ) ئاللاھقا قايتقۇچى، ئەمرىنى ياد ئەتكۈچى بولغان ②، خىلۋەتتە رەھمان ئاللاھتىن قورققان ۋە ئىخلاسمەن قەلب ③ بىلەن كەلگەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگە خاستۇر. سىلەر جەننەتكە ئامان - ئېسەن كىرىڭلار، بۇ مەڭگۈ قېلىش كۈنىدۇر» (دېيىلىدۇ) [32-34]. جەننەتتە ئۇلارغا خالىغان نەرسىلەر بار ۋە بىزنىڭ ھۇزۇرىمىزدا ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق نېمەت بار ④ [35]. بىز ئۇلاردىن (يەنى مەككە كاپىرلىرىدىن) ئىلگىرى ئۇلارغا قارىغاندا بەك كۈچلۈك بولغان نۇرغۇن ئۈمىمەتلەرنى ھالاك قىلىۋەتتۇق. ئۇ ئۈمىمەتلەر (ئۆلۈمدىن) قاچىدىغان جاي بارمىدۇ (دەپ) ھەرقايسى شەھەرلەرنى كېزىپ چىققان ئىدى ⑤ [36].

① بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: جەننەت يېقىنلاشتۇرۇلىدىغان كۈن يەنى قىيامەت كۈنى يىراق ئەمەس، چۈنكى ئۇ شەكسىز يۈز بېرىدۇ. ھەرقانداق كېلىۋاتقان نەرسە چوقۇم يېقىن بولىدۇ، شۇڭا قىيامەت يېقىندۇر، يىراق ئەمەستۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى مۇئمىنلەر جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرىنى يېقىندىن كۆرگەندە، ئۇلارغا: مانا بۇ ھەربىر ئاللاھقا قايتقۇچى ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ياد ئەتكۈچى (ئۇنىڭغا رىئايە قىلغۇچى، بويسۇنغۇچى) بولغان بەندە ئۈچۈن ۋەدە قىلىنغان جەننەتتۇر، دېيىلىدۇ. ﴿أَوَّابٍ﴾ نىڭ مەنىسى ئاللاھ تەرەپكە كۆپ قايتقۇچى يەنى كۆپ تەۋبە قىلغۇچى، كۆپ ئىستىغپار ۋە زىكىر - تەسبىھ ئېيتقۇچى، خىلۋەتتە ئۆز گۇناھلىرىنى ياد ئېتىپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا باش قويۇپ يېلىنغۇچى، ھەر ئولتۇرۇشتا ئاللاھتىن مەغپىرەت تەلەپ قىلغۇچى، دېمەكتۇر. ﴿حَفِيظٍ﴾ سادىر قىلغان گۇناھلىرىنى ئەسلەپ، تەۋبە قىلغۇچى ياكى ئۆزى ئۈستىدىكى ئاللاھنىڭ ھوقۇق ۋە نېمەتلىرىنى ياد ئەتكۈچى ياكى ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمان ۋە چەكلىمىلىرىنى ياد ئېتىپ تۇرغۇچى دېگەن مەنىدە. (فەتھۇلقەدر)

③ ﴿قَلْبٍ مُنِيبٍ﴾ ئاللاھقا مۇراجىئەت قىلغۇچى ۋە ئىتائەت قىلغۇچى قەلب. ئۇنى "سَلِيمٌ" مەنىسىدە دەپ ئالغاندا، شېرىك ۋە گۇناھنىڭ نجاستىدىن پاك قەلب، ساغلام دىل، ئاق كۆڭۈل دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ.

④ بۇنىڭدىن جەننەت ئەھلىگە نېسىپ بولىدىغان ئاللاھ تائالانىڭ جامالىنى كۆرۈشتىن ئىبارەت بۈيۈك نېمەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿ياخشى ئىش قىلغانلار جەننەتكە ۋە ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە نائىل بولىدۇ﴾. سۈرە يۈنۈس 26 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىنغاندەك.

⑤ ﴿ئۇلار شەھەرلەرنى كېزىپ چىققان ئىدى﴾ دېگەن ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇلار تىجارەت قىلىش ۋە ئىشلەش ئۈچۈن مەككە ئەھلى كەزگەن جايلاردىنمۇ كۆپ جايلارنى كېزىپ چىققان ئىدى. لېكىن، بىزنىڭ ئازابىمىز كەلگەندە، ئۇلارغا ھېچقانداق بىر پاناھلىنىدىغان ياكى قاچىدىغان جاي تېپىلمىدى.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾ فَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَرَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾

شەكسىزكى، بۇنىڭدا (ھەقىقەت ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزىدىغان) قەلبكە ئىگە ① ئادەم ياكى (ۋەز - نەسەھەتكە) ھۇزۇرى قەلب بىلەن ② قۇلاق سالىدىغان ③ ئادەم ئۈچۈن ئەلۋەتتە ۋەز - نەسەھەت بار [37]. شەكسىزكى، بىز ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئالتە كۈندە ياراتتۇق، بىزگە ھېچقانداق ھاردۇق يەتكىنى يوق [38]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە سەۋر قىلغىن، كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى ۋە كۈن پېتىشتىن ئىلگىرى رەببىڭنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتقىن ④ [39]. كېچىدە ۋە سەجدىدىن (نامازدىن) كېيىن ⑤ ئۇنىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن ⑥ [40].

① تەپەككۈر يۈرگۈزۈپ ھەقىقەتنى بىلەلەيدىغان ئەقىل - ئىدراكقا ئىگە ئادەم ئۈچۈن ئىبرەت بار.

② «ھۇزۇرى قەلب بىلەن» ۋەز - نەسەھەتنى قەلبى ۋە ئەقلى بىلەن ئاڭلايدىغان ۋە چۈشىنىدىغان، ئۆزى بۇ يەردە، كاللىسى باشقا يەردە ئەمەس، قەلبىمۇ ۋە ئەقلىمۇ ھازىر بولغان ئادەم ئۈچۈن ئىبرەت بار. چۈنكى، سۆزنى چۈشەنمەيدىغان ئادەم مەۋجۇت بولسىمۇ، يوققا ھېساب بولىدۇ.

③ ئىلگىرىكى ئۈمەتلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغان ئاللاھنىڭ ۋەھىيىسىنى دىققەت بىلەن تىڭشايدىغان ئادەم ئۈچۈن ئىبرەت بار.

④ يەنى ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتقىن دېگەن مەنىدە. يەنە بىر مەنىسى بۇ يەردە، ئەسىر ۋە بامدات نامىزىنى ئوقۇغىن، دېگەن بۇيرۇق تەكىتلەنگەن.

⑤ يەنى كېچىنىڭ بىر قىسمىدا ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتقىن ياكى كېچىدە تەھەججۇد نامىزى ئوقۇغىن. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سَاخَا نَهْپَلَه (ئىبادەت) بولۇشى ئۈچۈن، كېچىنىڭ بىر قىسمىدا (ناماز ئوقۇشقا، قۇرئان ئوقۇشقا) ئويغانغىن﴾. (سۈرە ئىسرا 79 - ئايەت) بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: مېراج كېچىسىدىن ئىلگىرى ئىككى ۋاخ ناماز پەرز بولۇپ، بىر ۋاخ ناماز كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى بامدات ۋاقتىدا، يەنە بىر ۋاخ ناماز كۈن پېتىشتىن ئىلگىرى دىگەر ۋاقتىدا ئىدى. كېچىدە ئوقۇلىدىغان تەھەججۇد نامىزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پەرز ئىدى. ئۈممىتىڭمۇ بىر يىل پەرز بولدى، ئاندىن ئۇنىڭ پەرزلىكى ئۈمەتنىڭ زىمىنىدىن قالدۇرۇلدى. مېراج كېچىسى ئاللاھ تائالا بەش ۋاخ نامازنى پەرز قىلدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑥ يەنى ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتقىن. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ تەسبىھتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەرز نامازلاردىن كېيىن ئوقۇشنى تەكىتلىگەن زىكىر - تەسبىھلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېگەن. مەسىلەن: "سُبْحَانَ اللَّهِ" 33 قېتىم، "الْحَمْدُ لِلَّهِ" 33 قېتىم، "اللَّهُ أَكْبَرُ" 34 قېتىم قاتارلىقلار. (سەھىھۇل بۇخارى 843 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 596 - ھەدىس) ئەمما بۇ ھەدىس مەزكۇر سۈرە نازىل بولۇپ خېلى ئۇزۇن مەزگىلدىن كېيىن دېيىلگەن ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن شام نامىزىدىن كېيىن ئوقۇلىدىغان ئىككى رەكئەت سۈننەت نامىزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ.

وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِي الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِيهِمْ وَنُمِيتُهُمْ وَإِنَّا لَمَّصِيرٌ ﴿٤٣﴾
يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ جَبَّارٌ فَذَكَرَ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ
وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

ندا قىلغۇچى (يەنى ئىسرائىل) ① يېقىن جايدىن ندا قىلىدىغان (يەنى ئۇنىڭ ئاۋازى ھەممىگە ئوخشاش يېتىدىغان) ② كۈندە (نداغا) قۇلاق سالغىن ③ [41]. ئۇ كۈندە ئۇلار (يەنى بارلىق خالايق) سۇر ئاۋازىنى (يەنى ئىككىنچى قېتىملىق سۇرنى) ھەقىقىي رەۋىشتە ئاڭلايدۇ، ئەنە شۇ (قەبرىلەردىن) چىقىش كۈنىدۇر ④ [42]. بىز ھەقىقەتەن (ئىنسانلارنى) ۋاپات قىلدۇرىمىز ۋە تىرىلدۈرىمىز ⑤، (ئاخىر) قايتىدىغان جاي بىزنىڭ دەرگاھىمىزدۇر ⑥ [43]. ئۇ كۈندە يەر يېرىلىپ ئۇلار (قەبرىلەردىن) تېز چىقىپ كېلىدۇ ⑦، ئەنە شۇنداق يىغىش بىز ئۈچۈن تولىمۇ ئاساندۇر [44]. بىز ئۇلارنىڭ (يەنى قۇرەيش كاپىرلىرىنىڭ) ئېيتىدىغان سۆزلىرىنى ئوبدان بىلىمىز، سەن ئۇلارنى (ئىمان - ئىسلامغا) زورلىغۇچى ئەمەسسەن ⑧، سەن مېنىڭ ئاگاھلاندىرۇشلىرىمدىن قورقىدىغانلارغا قۇرئان بىلەن ۋەز - نەسىھەت قىلغىن ⑨ [45].

① يەنى بۇ ندا قىلغۇچى ئىسرائىل دېگەن پەرىشتىدۇر. بۇ ندا بىلەن كىشىلەر مەھشەر مەيدانىغا جەم بولىدۇ. بۇ ئىككىنچى قېتىملىق چىلىنىدىغان سۈردۇر.

② بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ندا قىلىدىغان يېقىن جاي بەيتۈلمۇقەددەستكى تاش بار گۈمبەزنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، بۇ ئاسمانغا ئەڭ يېقىن جايدۇر، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ھەربىر ئادەم بۇ ئاۋازنى ئۆزىگە يېقىن بىر جايدىن كېلىۋاتقاندا ئاڭلايدۇ. (فەتھۇلقەدر) بۇ مەنە ئەڭ توغرا دەپ قارىلىدۇ.

③ يەنى ۋەھىي ئارقىلىق بايان قىلىنىۋاتقان قىيامەتنىڭ ئەھۋالىنى دىققەت بىلەن ئاڭلىغىن.

④ يەنى بۇ ئاۋاز ئۇلار دۇنيادا شەك بىلەن قارىغان قىيامەت ئۈچۈن چىلىنىغان سۇرنىڭ ئاۋازىدۇر، دېمەك قىيامەت چوقۇم بولىدۇ. بۇ كۈندە ئۇلار تىرىلدۈرۈلۈپ، قەبرىلەردىن چىقىرىلىدۇ.

⑤ يەنى دۇنيادا ئىنسانلارنى ۋاپات قىلدۇرۇش ۋە ئاخىرەتتە تىرىلدۈرۈش بىزنىڭ ئىشىمىزدۇر، بۇنىڭغا ھېچكىم شېرىك ئەمەستۇر.

⑥ بىز ئۇ يەردە ھەر شەخسنى ئۇنىڭ قىلغان ئەمەللىرىگە يارىشا مۇكاپاتلايمىز.

⑦ يەنى ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ يۈگۈرىدۇ. (فەتھۇلقەدر) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «زېمىن يېرىلىپ تۇنجى چىقىدىغان ئىنسان مەن بولىمەن». (سەھىھ مۇسلىم 2278 - ھەدىس)

⑧ يەنى سەن ئۇلارنى ئىمانغا مەجبۇرلاشقا مەسئۇل ئەمەسسەن، سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت ئۇلارغا ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈش ۋە دەۋەت قىلىشتىن ئىبارەت، سەن دەۋىتىڭنى داۋاملاشتۇرغىن.

⑨ سېنىڭ دەۋىتىڭدىن پەقەت ئاللاھ تائالادىن قورقىدىغان، ئۇنىڭ ئاگاھلاندىرۇشىدىن ئاگاھ بولىدىغان ۋە ئۇنىڭ جەننەتتىن ئىبارەت ۋەدىسىنى ئۈمىد قىلىدىغان كىشىلەرلا ۋەز - نەسىھەت ئالىدۇ. شۇڭا قەتادە مۇنداق دۇئا قىلاتتى: «ئى ئاللاھ بىزنى ئاگاھلاندىرۇشلىرىڭدىن قورقىدىغان، ۋەدەڭنى ئۈمىد قىلىدىغانلاردىن قىلغىن، ئى ئېھسان قىلغۇچى مېھرىبان ئاللاھ!».

(51) سورة الزهریت مكیة 60 آية

(51) سۈرە زارىيات مەككىدە چۈشكەن 60 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالذَّرِيَّتِ دَرَوًا ① فَالْحَمِلَتِ وَقْرًا ② فَالْجَرِيَّتِ يُسْرًا ③ فَالْمُقْسِمَتِ أَمْرًا ④

(تۇپراقنى) سورىغۇچى شامالار بىلەن ① [1]، (يامغۇرنىڭ) ئېغىرلىقىنى كۆتۈرگۈچى بۇلۇتلار بىلەن ② [2]، (سۇ ئۈستىدە) يېنىك ماڭغۇچى كېمىلەر بىلەن ③ [3]، ھەربىر ئىشنى (يەنى بەندىلەر ئارىسىدا رىزىقلارنى، يۇرتلار ئارىسىدا يامغۇرلارنى) تەقسىم قىلغۇچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ④ [4]،

① بۇنىڭدىن تۇپراقنى سورۇپ، تۈزىتىۋېتىدىغان شامالار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② ﴿وَقْرًا﴾ ھەر قانداق جانلىق كۆتۈرۈپ ئېلىپ ماڭىدىغان ئېغىرلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿الْحَمِلَتِ﴾ بۇلۇتلارنى كۆتۈرۈپ ماڭغۇچى شامالار ياكى ئېغىر ئاياغ ھايۋان ھامىلەسىنى كۆتۈرۈپ ماڭغاندەك، سۇنىڭ ئېغىرلىقىنى كۆتۈرۈپ ماڭغۇچى بۇلۇتلارنى كۆرسىتىدۇ.

③ ﴿الْجَرِيَّتِ﴾ سۇ يۈزىدە يۈرگۈچى كېمىلەر. ﴿يُسْرًا﴾ ئاسان، ئوڭايلىق بىلەن.

④ ﴿الْمُقْسِمَتِ﴾ بۇنىڭدىن ئىش تەقسىم قىلىدىغان پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىسى رەھمەت ئېلىپ كېلىدىغان پەرىشتىلەر، بەزىسى ئازاب ئېلىپ كېلىدىغان پەرىشتىلەر، بەزىسى سۇ ئېلىپ كېلىدىغان، بەزىسى قۇرغاقچىلىق، قەھەتچىلىك ئېلىپ كېلىدىغان پەرىشتىلەر، بەزىسى شاماللارغا مۇئەككەل پەرىشتىلەر، بەزىسى ئۆلۈم ۋە ھادىسىلەرگە مۇئەككەل پەرىشتىلەر بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن شامالار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ ئېلىپ، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى كەلگەن سۈپەتلەرنى شامالنىڭ سۈپەتلىرى دەپ تەپسىر قىلغان. قەسەمدىن مەقسەت قەسەم قىلىنغۇچىنىڭ راستلىقىنى بايان قىلىش ياكى سۆزنى تەكىتلەش ياكى قەسەم قىلىنغۇچىنى دەلىل سۈپىتىدە كۆرسىتىش بولىدۇ. بۇ يەردە ئاخىرقى تۈردىكى قەسەم كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ جاۋابى تۆۋەندە بايان قىلىندى. يەنى سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان نەرسە ھەق ۋە راستتۇر، قىيامەت چوقۇم بولىدۇ، قىيامەتتە ئادىل ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. شاماللارنىڭ يۈرۈشى، بۇلۇتلارنىڭ سۈنى كۆتۈرۈشى، دېڭىزلاردا كېمىلەرنىڭ يۈرۈشى، پەرىشتىلەرنىڭ ھەر خىل ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلىشى قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا دەلىلدۇر. چۈنكى، ئادەتتىكى سەۋەب - ۋاسىتىلەر بىلەن ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش مۇمكىن بولمايدىغان بۇ مۈشكۈل ئىشلارنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگۈچى زات قىيامەت كۈنى بارلىق ئىنسانلارنى تىرىلدۈرۈشكە ئەلۋەتتە قادىردۇر.

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَوْعِقُ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ﴿٧﴾ إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿٨﴾ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ﴿٩﴾ قُلِ
الْحَرِصُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي عَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾ يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمِ الدِّينِ ﴿١٢﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُقْتَنُونَ ﴿١٣﴾

سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان (مۇكاپات، جازا، قىيامەت قاتارلىق ھەممە) نەرسىلەر ئەلۋەتتە راستتۇر [5].
(ياخشى ئەمەللەرگە قارىتا) مۇكاپاتلاش ۋە (يامان ئەمەللەرگە قارىتا) جازالاش چوقۇم بولىدىغان ئىشتۇر
[6]. يوللىرى بار ئاسمان بىلەن قەسەم قىلىمەنكى^①، ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ (پەيغەمبەر ھەققىدىكى)
سۆزۈڭلار (نىڭ تۇتامى يوق) خىلمۇخىلدۇر^② [7-8]. (ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمى ئەزەلسىدە ھىدايەتتىن)
بۇرۇۋېتىلگەن ئادەم (قۇرئانغا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈشتىن) بۇرۇۋېتىلىدۇ^③ [9].
كازىپلارغا لەنەت بولسۇنكى، ئۇلار جاھالەتكە پاتقان غاپىللاردۇر [10-11]. ئۇلار: «قىيامەت قاچان بولىدۇ؟»
دەپ سورايدۇ [12]. ئۇ بولسا ئۇلار دوزاختا كۆيدۈرۈلىدىغان كۈندە (بولدۇ)^④ [13].

① يەنە بىر مەنىسى: كۆركەم، چىرايلىق، زىننەتلىك بىنا قىلىنغان ئاسمان بىلەن قەسەم قىلىمەنكى،
دېگەن بولىدۇ. ئاسماننىڭ گۈزەللىكى ئېگىز، سۈپۈسۈزۈك، قاتمۇقات، ناھايىتى پۇختا ۋە كەڭرىلىكىدە
ئىپادىلىنىدۇ. كۈن، ئاي، تۇرغۇن ۋە سەييارە يۇلتۇزلار ئاسماننىڭ گۈزەللىكىگە تېخىمۇ ھۆسن قوشىدۇ.

② يەنى ئى مەككە ئەھلى! سىلەرنىڭ سۆزۈڭلار بىر خىل ئەمەس، ئاراڭلاردا ھېچبىر سۆزدە بىرلىك يوق،
دېمەك سۆزۈڭلارنىڭ تۇتامى يوق، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزنى ئاراڭلاردىكى بىر قىسىم كىشىلەر سېھىرگەر
دېسە، بەزىلىرى شائىر دەيدۇ، بەزىلىرى كاھىن دېسە، بەزىلىرى يالغانچى دەيدۇ. شۇنىڭدەك بەزىڭلار
قىيامەتنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىسىلەر، بەزىڭلار ئۇنىڭدىن شەكلىنىسىلەر، ئاراڭلاردا بىر قىسىم
كىشىلەر ئاللاھ تائالانىڭ ياراتقۇچى ۋە رىزىق بەرگۈچى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، يەنە بىر قىسىم
كىشىلەر ئاللاھنى قويۇپ باشقا نەرسىلەرنى مەبۇد دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ.

③ يەنى ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن يۈز ئۆرۈگەنلىكى ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان كەلتۈرۈشتىن
ياكى ھەقتىن يەنى تەۋھىدىتىن ۋە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە ئىمان كەلتۈرۈشتىن بۇرۇۋېتىلىدۇ.
ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى ئىجابى بولۇپ، مەزكۇر خىلمۇخىل سۆزدىن بۇرۇۋېتىلگەن ئادەم ئاللاھنىڭ مۇۋەپپەقىيەت
قىلىشى بىلەن بۇرۇۋېتىلگەن ۋە قايتۇرۇلغان بولىدۇ.

④ ﴿يُقْتَنُونَ﴾ مەنىسى "يُحْرَقُونَ" (كۆيدۈرۈلىدۇ). "يُعَذَّبُونَ" (ئازابلىنىدۇ). خۇددى ئالتۇن ئوتقا تاشلىنىپ
تەكشۈرۈلگەندەك، ئۇلارمۇ دوزاختىكى ئوتقا تاشلىنىدۇ.

ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ ءَاخِذِينَ مَآءَاتِلَهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ ﴿١٦﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ الْأَلْبَابِ مِمَّا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَعْفِفُونَ ﴿١٨﴾ وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾

(ئۇلارغا) «ئازابىڭلارنى تېتىڭلار»^①، مانا بۇ سىلەر (دۇنيادىكى چېغىڭلاردا) تېزراق كېلىشىنى تەلەپ قىلغان نەرسىدۇر» (دېيىلىدۇ) [14]. شەكسىزكى، تەقۋادارلار رەببى ئاتا قىلغان (نېمەتلەر)نى قوبۇل قىلىپ، جەننەتلەردە ۋە (ئېقىپ تۇرغان) بۇلاقلارنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلار بۇنىڭدىن ئىلگىرى (يەنى دۇنيادىكى چاغدا تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلىدىغان كىشىلەر ئىدى [16]. ئۇلار كېچىسى ئاز ئۇخلايتتى ^② [17]. سەھەرلەردە (رەببىدىن) مەغپىرەت تىلەيتتى ^③ [18]. ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرىدا (كىشىلەردىن ھاجەتلىرىنى) تىلەيدىغان موھتاجلارنىڭ ۋە (ھايا قىلىپ) تىلىمەيدىغان ئېھتىياج ئىگىلىرىنىڭ ھەقىقى بار ئىدى (يەنى ئۇلار سائىللارغا ۋە موھتاجلارغا سەدىقە قىلاتتى) ^④ [19].

① ﴿فِتْنَتَكُمْ﴾ ئازابىڭلارنى ياكى ئوتتا كۆيۈشنىڭ تەمىنى تېتىڭلار دېگەن مەنىدە. يەنى پىتىنخورلۇقۇڭلارنىڭ ئازابىنى ۋە كاپىر بولغانلىقىڭلارنىڭ يامان ئاقىۋىتىنى تېتىڭلار.

② "هُجُوعٌ" نىڭ مەنىسى كېچىدە ئۇخلاش. ﴿مَآيُجْعُونَ﴾ دىكى "ما" تەكىتلەش ئۈچۈن كەلگەن. مەنىسى: ئۇلار كېچىلەردە ئاز ئۇخلايتتى. دېمەك ئۇلار پۈتۈن كېچىنى ئۇخلاپ غەپلەت ۋە ئەيش - ئىشرەت بىلەن ئۆتكۈزمەيتتى. بەلكى، كېچىنىڭ بىر قىسمىدا ئاللاھنى ياد ئېتىپ، قىيامدا تۇرۇپ، ئىلتىجا بىلەن ئۆتكۈزەتتى. كېچىدە تۇرۇپ ناماز ئوقۇشنى تەكىتلەپ كۆپ ھەدىسلەر كەلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ئى ئىنسانلار! ئاچ قالغانلارغا تاماق بېرىڭلار، خىش - ئەقىربالارغا سىلە - رەھىم قىلىڭلار، سالامنى ئاشكارا قىلىڭلار (ئومۇملاشتۇرۇڭلار)، كېچىدە كىشىلەر ئۇخلاۋاتقان چاغدا ناماز ئوقۇڭلار، شۇنداق قىلساڭلار، جەننەتكە ئامان - ئېسەن كىرىسىلەر». (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 451 - بەت)

③ سەھەر ۋاقتى دۇئا ئىجابەت بولىدىغان ئەڭ ياخشى ۋاقتتۇر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەن ھەر كېچىسى كېچىنىڭ ئۈچتىن بىرى قالغاندا دۇنيا ئاسمىنىغا (يەنى بىرىنچى قەۋەت ئاسمانغا) چۈشۈپ تاكى تاڭ يورۇغۇچىلىك مۇنداق نىدا قىلىدۇ: گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلغۇچى بارمۇ؟ تەۋبىنى قوبۇل قىلىمەن ۋە مەغپىرەت تەلەپ قىلغۇچى بارمۇ؟ ئۇنىڭغا مەغپىرەت قىلىمەن. مەندىن نەرسە سورىغۇچى بارمۇ؟ ئۇنىڭغا سورىغىنىنى بېرىمەن». (سەھىھ مۇسلىم 758 - ھەدىس)

④ ﴿الْمَحْرُومِ﴾ باشقىلاردىن بىر نەرسە سورىمايدىغان موھتاج كىشىلەرنى يەنى سەدىقگە لايىق بولسىمۇ، باشقىلار ئۇلارغا بىر نەرسە بەرمەيدىغان كىشىلەرنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار ھەرخىل ئاپەتلەر تۈپەيلى مال - مۈلۈكىدىن ئايرىلىپ قالغان كىشىلەردۇر.

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ﴿١٠﴾ وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿١١﴾ وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿١٢﴾ قَرَابِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلَ مَا أَنْتُمْ تَنْطِقُونَ ﴿١٣﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثٌ ضَيْفِ إِبرَاهِيمَ الْمَكْرَمِينَ ﴿١٤﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلِّمًا قَالَ سَلِّمٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿١٥﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿١٦﴾ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿١٧﴾ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشِّرُوهُ بِغُلَامٍ عَليمٍ ﴿١٨﴾

زېمىندا ۋە ئۆزۈڭلاردا (ئاللاھقا) چىن ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار، سىلەر (بۇلارنى) كۆرمەيۋاتامسىلەر؟ [20-21]. ئاسماندا سىلەرنىڭ رىزىقلىرى بار ۋە سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان نەرسىلەر بار! [22]. ئاسماننىڭ ۋە زېمىننىڭ رەببى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان نەرسىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ سۆزلەۋاتقىنىڭلاردەك (يەنى ئۆزۈڭلارنىڭ سۆزلىگىنىڭلارنىڭ ئۆزۈڭلارغا ئېنىق بولغاندەك) ھەقتۇر! [23]. (ئى پەيغەمبەر!) ساڭا ئىبراھىمنىڭ ھۆرمەتلىك مېھمانلىرىنىڭ خەۋىرى كەلدىمۇ؟ [24] ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار ئىبراھىمنىڭ يېنىغا كىرىپ «سالام» دېدى، ئىبراھىم سالامنى ئىلىك ئالدى ۋە (ئىچىدە): «بۇ ناتونۇش ئادەملەرغۇ» دېدى [25]. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاستا ئائىلىسىنىڭ يېنىغا كىرىپ (كاۋاپ قىلىنغان) بىر سېمىز موزايىنى ئېلىپ چىقىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويدى، ئاندىن: «بېمەمسىلەر؟» دېدى [26-27]. (ئۇلارنىڭ يېمىگەنلىكىنى كۆرۈپ دىلىدا) ئۇلاردىن قورقۇشقا باشلىدى. [6].

① يەنى سىلەرنىڭ رىزىقلىرى ھاسىل بولىدىغان يامغۇرمۇ ئاسماندىدۇر. شۇنىڭدەك سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان جەننەت، دوزاخ، ساۋاب ۋە ئازابمۇ ئاسمانلاردىدۇر.

② ﴿إِنَّهُ﴾ دىكى ئالماش «ئۇ» ۋەدە قىلىنغان نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ. يەنى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان قىيامەت، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، مۇكاپات ۋە جازا قاتارلىق ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل ۋە ئالامەتلەر ھەقتۇر.

③ بۇ سوئال جۈملىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بىر خىل ئەسكەرتىش بار. يەنى ئى پەيغەمبەر! بۇ قىسسىدىن سېنىڭ خەۋىرىڭ يوق ئىدى، ئۇنى ساڭا بىز ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرۈۋاتىمىز.

④ يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزنى كۆڭلىگە كەلتۈردى، ئۇلارغا ئاڭلىتىپ دېمىدى.

⑤ يەنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا گۆش قويۇلسىمۇ، قوللىرىنى ئۇزاتماي تۇرغاچقا، ئۇلاردىن سورىدى.

⑥ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قورقۇنۇچ ھېس قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبى، تاماق يېمەيۋاتقانلىقىغا قارىغاندا، بۇلار ياخشى نىيەت بىلەن ئەمەس، بەلكى يامان غەرەز بىلەن كەلگەنلەر بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلىغانلىقىدىن ئىدى.

فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَوةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

ئۇلار «قورقمىغىن (بىز رەببىڭنىڭ ئەلچىلىرىمىز)» دېدى ① ۋە ئۇنىڭغا بىلىملىك (بولدىغان) بىر ئوغۇل بىلەن خۇش خەۋەر بەردى [28]. ئىبراھىمنىڭ ئايالى ۋارقىراپ كېلىپ (ئەجەبلەنگەنلىكىدىن) ② ئۆزىنىڭ يۈزىنى كاپاتلاپ: «مەن بىر تۇغماس موماي تۇرسام (قانداق مۇ تۇغمەن؟)» دېدى [29]. ئۇلار: «رەببىڭ شۇنداق دېدى. ئۇ ھەقىقەتەن ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر» دېدى ③ [30].

① ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ چىرايدىكى قورقۇنچ ئالامەتلىرىنى كۆرۈپ پەرىشتىلەر شۇنداق دېدى.

② ﴿صَرَوةٍ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى ۋارقىراش، سۈرەن سېلىش، يەنى سۈرەن سېلىپ دېدى.

③ يەنى بىز ساڭا يەتكۈزگەن بېشارەتنى ئۆزىمىز تەرىپىدىن دېمىدۇق، بەلكى رەببىڭ شۇنداق دېگەن، بىز ساڭا شۇ خۇش خەۋەرنى يەتكۈزۈۋاتىمىز، شۇڭا بۇنىڭدىن تەئەججۈبلىنىش ۋە شەكلىنىشنىڭ ئورنى يوق. ئاللاھ نېمىنى ئىرادە قىلسا، ئۇ چوقۇم ۋۇجۇدقا كەلمەي قالمايدۇ.

* قَالَ فَمَا حَتْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن طِينٍ ﴿٣٣﴾ مُّسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾ فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾

ئىبراھىم: «ئى ئەلچىلەر! سىلەر نېمە ئىش بىلەن ئەۋەتىلدىڭلار» دېدى ① [31]. ئۇلار: «بىز ھەقىقەتەن بىر گۇناھكار قەۋمگە ② ئەۋەتىلدۇق (يەنى لۇت قەۋمىنى ھالاك قىلىشقا ئەۋەتىلدۇق) [32]. ئۇلارنىڭ ئۈستىگە (لايدىن پىشۇرۇلغان) ساپال تاشلارنى ياغدۇرىمىز ③ [33]. ئۇلار رەببىڭنىڭ دەرگاھىدا (گۇناھى) ھەددىدىن ئاشقۇچىلار ئۈچۈن بەلگە قويۇلغان (يەنى ھالاك قىلىنغۇچىنىڭ ئىسمى يېزىلغان) تاشلاردۇر» ④ [34]. (ھالاك بولمىسۇن دەپ) ئۇ شەھەردىكى مۇئمىنلەرنى (دەرھال) سىرتقا چىقىرىۋەتتۇق ⑤ [35]. بىز ئۇ شەھەردە مۇسۇلمانلاردىن پەقەت بىر ئۆيىنىلا (يەنى بىر ئائىلىنىلا) ئۇچراتتۇق ⑥ [36].

① ﴿حَتْبٌ﴾ ئىش، مۇددىئا، مەقسەت مەنىسىدە. يەنى بۇ بېشارەتتىن باشقا سىلەر يەنە نېمە ئىش، نېمە مەقسەتتە ئەۋەتىلدىڭلار؟

② بۇنىڭدىن ئەڭ چوڭ گۇناھى بەچچىۋازلىق بولغان لۇت قەۋمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ «ياغدۇرىمىز» يەنى ئۇ ساپال تاشلارنى ئۇلارغا ئاتىمىز، يەنى ئۇلارنى تاش - كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرىمىز. بۇ تاشتىن ياسالغان ساپاللار ئەمەس، ئاسماندىن چۈشىدىغان مۆلدۈرمۇ ئەمەس، بەلكى لايدىن ياسالغان ساپال تاشلار ئىدى.

④ ﴿مُسَوِّمَةً﴾ بەلگە قويۇلغان، بەلگىلىك دېگەن مەنىدە. يەنى بۇ ساپال - تاشلارنىڭ ئالاھىدە بەلگىسى بولۇپ، ئاسانلا تونۇۋالغىلى بولاتتى ياكى مەخسۇس ئازاب ئۈچۈن تەييارلانغان ساپال تاشلار ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ھەربىر ساپال تاشقا ئۆلۈمگە مەھكۇم گۇناھكارنىڭ ئىسمى يېزىلغان ئىدى. ﴿مُسْرِفِينَ﴾ شېرىك ۋە گۇمراھلىقتا ئەزۋەيلەپ، گۇناھ - مەئسىيەتتە ھەددىدىن ئاشقۇچىلار دېگەن مەنىدە.

⑤ يەنى بىز ئۇلارنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، ئازاب كېلىشتىن ئىلگىرى ئۇلارنى شەھەردىن چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇدۇق.

⑥ بۇ ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيى ئىدى، بۇ ئۆيدە ئۇنىڭ ئىككى قىزى ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقان كىشىلەر بار ئىدى. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا ئۇلار جەمئىي 13 ئادەم ئىدى. ئۇلارنىڭ قاتارىدا لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى يوق ئىدى. ئۇ ئۆز قەۋمى بىلەن ئازابتا ھالاك بولغۇچىلاردىن ئىدى. (ئەيسەر تەپاسىر) ئىسلام - بويسۇنۇش ۋە ئىتائەت قىلىش دېمەكتۇر. ئاللاھنىڭ ئەمرىگە تولۇق بويسۇنغۇچى مۇسۇلمان بولىدۇ، بۇ ئېتىبار بىلەن ھەر مۇئمىن مۇسۇلمان ھېسابلىنىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئالدىدىكى ئايەتتە ئۇلارغا «مۇئمىنلەر» دېگەن ئاتالغۇ ئىشلىتىلدى، ئاندىن كېيىن ئۇلار «مۇسۇلمانلار» دەپ ئاتالدى. بەزى ئۆلىمالار بۇنى دەلىل قىلىپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېچ پەرق يوق، دەيدۇ. بەزى ئۆلىمالار مۇئمىن بىلەن مۇسۇلماننىڭ ئارىسىدا پەرق بار دەپ قارايدۇ. قۇرئان كەرىم ئەرب لۇغىتىدىكى بۇ ئىككى سۆزنىڭ مەنە پەرقىنى نەزەردە تۇتقان ئاساستا بەزى ئايەتلەردە «مۇئمىن» سۆزىنى ئىشلەتكەن بولسا، بەزى ئايەتلەردە «مۇسۇلمان» سۆزىنى ئىشلەتكەن. چۈنكى، لۇغەتتىكى مەنىسىگە قارىغاندا شەرىئەتتە ئىشلىتىلگەن ئاتالغۇ مەنىسىگە ئاساسلىنىش بەكرەك مۇھىمدۇر. بۇ ئىككى سۆزنىڭ شەرىئەتتىكى مەنىسىدە پەقەت تۆۋەندىكى ھەدىستە بايان قىلىنغان پەرقتىن باشقا

پەرق يوقتۇر. بىر ھەدىستە جىبرىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن، ئىسلام نېمە؟ دەپ سورىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق دەپ گۇۋاھلىق بېرىش، ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش، ھەج قىلىش ۋە روزا تۇتۇش دەپ جاۋاب بەردى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام، ئىمان نېمە؟ دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئاللاھ تائالاغا، ئۇنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە، ياخشىلىق ۋە يامانلىق ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى بىلەن بولۇشىغا ۋە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە ئىمان كەلتۈرۈش دەپ جاۋاب بەردى. يەنى چىن قەلبىدىن مەزكۇر نەرسىلەرگە ئىشىنىش ئىمان، پەرز - ئەھكاملارنى ئادا قىلىش ئىسلامدۇر. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا ھەربىر مۇئمىن مۇسۇلمان، ھەربىر مۇسۇلمان مۇئمىن ھېسابلىنىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) مۇئمىن بىلەن مۇسۇلماننىڭ ئارىسىدا پەرق بار دەپ قارايدىغانلار مۇنداق دەيدۇ: قۇرئان كەرىم بۇ يەردە بىر گۇرۇھ ئۈچۈن مۇئمىن ۋە مۇسۇلمان دېگەن سۆزنى ئوخشاش قوللاندى، بۇ توغرا، لېكىن بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىكى پەرق نۇقتىسىدىن قارىغاندا ھەربىر مۇئمىن مۇسۇلماندۇر، ئەمما ھەربىر مۇسۇلماننىڭ مۇئمىن بولۇشى زۆرۈر ئەمەس. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ھەر ھالدا بۇ بىر ئىلمىي تەتقىقات تېمىسى بولۇپ، ھەر ئىككى خىل قاراشتىكىلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا دەلىلى بار.

وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾ وَفِي مُوسَى إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَى فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَجِرٌ أَبْجُونٌ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾ وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾

قاتتىق ئازابتىن قورقىدىغانلار (نىڭ ئىبىرەت ئېلىشى) ئۈچۈن ئۇ شەھەردە بىر (ئىبىرەتلىك) بەلگە - ئالامەت قالدۇردۇق ① [37]. مۇسا (نىڭ قىسسىسى) دىمۇ (بىر ئىبىرەتلىك ئالامەت بار). ئۆز ۋاقتىدا بىز ئۇنى روشەن دەلىل بىلەن پىرىئەۋنگە ئەۋەتتۇق [38]. پىرىئەۋن قوشۇنى ② بىلەن بىرلىكتە (ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتتى ۋە (مۇسانى) «بۇ بىر سېھىرگەر ياكى مەجنۇندۇر» دېدى [39]. بىز ئۇنى ۋە قوشۇنىنى جازالىدىق، ئۇلارنى دېڭىزغا تاشلىدىق، ئۇ (ئۆزىنىڭ قىلمىشلىرى سەۋەبلىك) مالاھەتكە تېگىشلىك ئىدى ③ [40]. ئاد قەۋمى (نىڭ قىسسىسى) دىمۇ (بىز تەرەپتىن بىر تەنبىھ ۋە ئىبىرەتلىك ئالامەت بار) ④. ئۆز ۋاقتىدا بىز ئۇلارغا (خەيرلىك بولمىغان) يامان بوراننى ⑤ ئەۋەتكەن ئىدۇق [41].

① يەنى ئۇلارغا نازىل قىلىنغان ئازاب - ئوقۇبەت ۋە ساپال تاشلار بىلەن خارابىلىققا ئايلانغان شەھەرنى ۋەز - نەسەھەت ئالدىدىغانلار ئۈچۈن ئىبىرەتلىك بەلگە - ئالامەت قىلىپ قالدۇردۇق. بۇ ھالاكەت بولغان شەھەردىكى ئازابنىڭ تەسىرى ۋە بەلگىلىرى ئۇزۇن بىر مەزگىلگىچە ساقلىنىپ قالدى. ئۇ بەلگە - ئالامەتلەر ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقىدىغانلار ئۈچۈندۇر. چۈنكى، ۋەز - نەسەھەتنى پەقەت شۇلار قوبۇل قىلىدۇ، بەلگە - ئالامەتلەر ھەققىدە ئەنە شۇلارلا پىكىر يۈرگۈزىدۇ.

② ﴿رُكْنٌ﴾ تۈۋرۈك، تايانچ، ئاساس دېگەن مەنىدە. بۇ يەردە پىرىئەۋن تايىنىدىغان ئەسكىرىي كۈچ يەنى ئۇنىڭ قوشۇنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ يەنى ئۇنىڭ قىلمىشلىرى ئەيىبلەنمىگەن ۋە مالاھەت قىلىنىشقا لايىق ئىدى.

④ يەنى بىز ئاد قەۋمىنىڭ قىسسىسىدىمۇ ئىبىرەتلىك ئالامەتنى قالدۇردۇق.

⑤ ﴿الرِّيحَ الْعَقِيمَ﴾ «توغماس بوران» يەنى ئۇ ياخشىلىق ۋە بەرىكەت بولمىغان بوران ئىدى. ئۇ دەرەخلەردىكى مېۋىلەرنى قويماي تۆكۈۋېتىدىغان بوران ئىدى. يامغۇردىن بېشارەت بېرىدىغان ئەمەس، بەلكى ھالاكەت ۋە ئازاب ئېلىپ كېلىدىغان بوران ئىدى.

مَا تَدْرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْتَهُ كَالزَّرِيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِي نَمُودٍ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّلَافَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَظَعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمٌ نُوحٍ مِنْ قَبْلٍ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾ وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾

ئۇ (بوران) قانداقلا نەرسىنىڭ يېنىدىن ئۆتسە، ئۇنى چېرىگەن سۆڭەكتەك (تېتىما - تالان) قىلىۋېتەتتى ① [42]. سەمۇد قەۋمى (نىڭ قىسسىسى) دېمۇ (ئىبرەت بار). ئۆز ۋاقتىدا ئۇلارغا: «سىلەر مەلۇم مۇددەتكىچە ياشىۋېلىڭلار» دېيىلگەن ئىدى ② [43]. ئۇلار رەببىنىڭ ئەمرىگە قارشى چىقتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى (ئازابنىڭ چۈشۈۋاتقانلىقىغا) قاراپ تۇرغان ھالىتىدە چاقماق سوقتى ③ [44]. ئۇلار (ئازاب چۈشكەن ۋاقتتا) ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقىمۇ قادىر بولالمىدى ④، ئۆزلىرىنى قوغداپمۇ قالالمىدى ⑤ [45]. بىز ئىلگىرى نۇھنىڭ قەۋمىنى (ھالاك قىلدۇق)، چۈنكى ئۇلار ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققان (پاسىق) قەۋم ئىدى ⑥ [46]. ئاسماننى قۇدرەت بىلەن بەرپا قىلدۇق ⑦، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە كېڭەيتكۈچىمىز ⑧ [47].

① بۇ ئاد قەۋمىگە ئازاب قىلىپ ئەۋەتىلگەن بوراننىڭ تەسىرى ئىدى. بۇ بوران سوغۇق ۋە تېز سۈرئەتلىك بولۇپ، يەتتە كېچە، سەككىز كۈن ئىزچىل داۋام قىلدى. ﴿ئاللاھ ئۇلارغا بوراننى يەتتە كېچە، سەككىز كۈندۈز ئۈزۈلدۈرمەي ئاپىرىدە قىلدى. (ئاد) قەۋمىنىڭ (ئۆز ماكانلىرىدا ھالاك بولۇپ) خورما دەرىخىنىڭ پور كۆتەكلىرىدەك ياتقانلىقىنى كۆرسەن﴾. (سۈرە ھاققە 7 - ئايەت)

② يەنى ئۇلار ئۆزلىرى تەلەپ قىلغان مۆجىزە توڭگىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، ئۇلارغا: ئەمدى ئۈچ كۈن دۇنيادا ياشىۋېلىڭلار، ئۈچ كۈندىن كېيىن ھالاك قىلىنىلسىلەر، دېيىلدى. بۇ يەردىكى «مەلۇم مۇددەت» شۇ ئۈچ كۈنگە قارىتىلغان. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى سالىھ ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلگەن دەسلەپكى ۋاقىتلاردا دېگەن سۆز، دەپ قارايدۇ. ئايەتنىڭ ئىبارىلىرىدىن شۇنداق مەنىنى ئېلىشقىمۇ بولىدۇ، ئەمما جۈملىنىڭ سىياقىدىن قارىغاندا كېيىنكى ئۇقۇم توغرىغا يېقىندۇر.

③ ئاسماندىن قاتتىق ﴿الصَّعِقَةُ﴾ (چاقماق) گۈلدۈرما ئاۋازى كەلگەن بولسا، ئاستى تەرەپتىن ﴿الرَّجْفَةُ﴾ (زىلزىلە) زېمىن قاتتىق تەۋرىگەن ئىدى. تەپسىلاتى سۈرە ئەئراف 78 - ئايەتنىڭ شەرھىسىدە بايان قىلىندى.

④ قېچىپ كېتىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇشقىمۇ قادىر بولالمىدى.

⑤ يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئۆزلىرىنى قوغداپمۇ قالالمىدى.

⑥ نۇھ قەۋمى بولسا ئاد، پىرئەۋن، سەمۇد قەۋملىرىدىن خېلى ئىلگىرى ئۆتكەن ئىدى. ئۇلارمۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلماستىن، بويۇنتاۋلىق ۋە سەركەشلىك يولىنى تاللىدى. ئاخىرى توپان بالاسىدا غەرق بولدى.

⑦ ﴿السَّمَاءَ﴾ تولدۇرغۇچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئاخىرى زەۋەر ئوقۇلغان. ئۇنىڭغا ﴿بَيْنَا﴾ «بەرپا قىلدۇق» دېگەن ئۆتۈملۈك پېئىل تەسىر كۆرسەتكەن، بۇ پېئىل بولسا، جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. ئەسلىدە " بَيْنَا السَّمَاءَ بَيْنَاهَا " ئىدى.

⑧ يەنە بىر مەنىسى، ئاسمان ئەزەلدىنلا ناھايىتى كەڭدۇر، لېكىن بىز ئۇنى تېخىمۇ كەڭ قىلىشقا قادىرمىز. يەنە بىر مەنىسى، ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇش ئارقىلىق رىزىقنى كەڭ قىلىشقا قۇدرەتلىكىمىز. ﴿مُؤَسَّعٌ﴾ «كېڭەيتكۈچى» دېگەن سۆزنى "مُؤَسَّعٌ" «كۈچ، قۇۋۋەت، ئىقتىدار» دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان دەپ ئالغاندا، «قۇدرەت ئىگىسى، كۈچلۈك، قۇدرەتلىك، قادىر» دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. يەنى بىز مۇشۇ ئاسمانغا ئوخشاش يەنە بىر ئاسمان يارىتىشقا ئەلۋەتتە قادىرمىز، بىزدە شۇنداق كۈچ - قۇدرەت بار، بىز ئاسمان ۋە زېمىننى يارىتىپ چارچاپ قالغىنىمىز يوق، بىلىڭلاركى، بىزنىڭ قۇدرىتىمىزنىڭ چېكى يوقتۇر، دېگەنلىك بولىدۇ.

وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمُهْدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥١﴾ كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مُجْنُونٌ ﴿٥٢﴾

بىز زېمىنى (سېلىنچا قىلىپ) يايىدۇق ①، بىز نېمىدىگەن ياخشى يايغۇچىمىز! [48]. بىز سىلەرنىڭ ۋەز - نەسەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن ②، ھەربىر نەرسىنى جۈپ ياراتتۇق ③ [49]. (ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنىكى)، «(ئى ئىنسانلار!) ئاللاھ تەرەپكە قېچىۋېلىڭلار (يەنى ئاللاھقا مۇراجىئەت قىلىڭلار) ④، چۈنكى مەن سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن (ئەۋەتلىگەن) ئويۇچۇق ئاگاھلاندىرغۇچىمەن [50]. سىلەر باشقا مەبۇدى ئاللاھقا شېرىك قىلماڭلار، مەن راستتىنلا سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن (ئەۋەتلىگەن) ئويۇچۇق ئاگاھلاندىرغۇچىمەن» ⑤ [51]. شۇنىڭدەك (يەنى مەككىلىكلەر پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغاندەك)، ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرگىمۇ بىرەر پەيغەمبەر كەلسە، (ئۇنى ئىنكار قىلىپ): «سېھىرگەر ياكى مەجنۇن» دېگەن ئىدى [52].

- ① يەنى بىز زېمىنى گىلەمدەك تۈز بىپايان قىلىپ يايىدۇق (يەنى ئۇنىڭدا ياشاشنى قولايلىق قىلدۇق).
- ② شۇنى بىلىشىڭلار ئۈچۈنكى، بۇلارنىڭ ھەممىنى ياراتقۇچى پەقەت بىر ئاللاھتۇر. ئۇنىڭ ھېچ شېرىكى يوقتۇر.
- ③ يەنى ھەر شەيئەنى ئەركەك - چىشى قىلىپ، جۈپ - جۈپى بىلەن ياكى ھەر نەرسىنى زىتى ۋە قارشىسى بىلەن ياراتتۇق. مەسىلەن: يورۇقلۇقنى قاراڭغۇلۇق بىلەن، قۇرۇقلۇقنى دېڭىز بىلەن، كۈننى ئاي بىلەن، تاتلىقنى ئاچچىق بىلەن، كېچىنى كۈندۈز بىلەن، ياخشىلىقنى يامانلىق بىلەن، ھاياتلىقنى ئۆلۈم بىلەن، ئىماننى كۇفرى بىلەن، بەخت - سائادەتنى بەختسىزلىك بىلەن، جەننەتنى دوزاخ بىلەن زىت قىلدۇق. شۇنىڭدەك ئىنسانلار بىلەن جىنلار ھەتتا جانلىقلارنىڭ قارشىسىدا جانسىزلار بار. چۈنكى، دۇنيانىڭمۇ جۈپتى بار، ئۇ بولسىمۇ، ئاخىرەت. ئۇ دۇنيانىڭ قارشىسىدا يەنە بىر ياشاش ماكانىدۇر.
- ④ يەنى كۇفرى - مەئسىيەتتىن تەۋبە قىلىپ، دەرھال ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا باش ئېگىڭلار. بۇ ئىشتا تەخىر قىلماڭلار.
- ⑤ مەن سىلەرنى روشەن بايانلار بىلەن ئاگاھلاندىرۋاتىمەن، سىلەرگە خەير - خاھلىق قىلىۋاتىمەن، سىلەر پەقەت ئاللاھ تەرەپكە قايتىڭلار، ئۇنىڭغىلا تايىنىڭلار، ئۇنىڭغىلا تەۋەككۈل قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ مەبۇدى شېرىك قىلىۋالماستىن، ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىڭلار. ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭلار، بىلىڭلاركى، جەننەتنىڭ نېمەتلىرىدىن مەڭگۈلۈك مەھرۇم بولۇپ قالسىلەر.

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُونَ ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِّثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

ئۇلار بۇنداق قىلىشنى (يەنى پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشنى) بىر - بىرىگە تەۋسىيە قىلىشقانمۇ؟^① ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۇلار بىر - بىرىگە ئۇنداق تەۋسىيە قىلىشقان ئەمەس) ئۇلار ھەددىدىن ئاشقۇچى قەۋمدۇر^② [53]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنى قويۇپ تۇرغىن، (ئۇلار سەۋەبلىك) سەن ھەرگىز ئەيىبلەنمەيسەن [54]. سەن (يەنىلا) ۋەز - نەسەھەت قىلغىن. چۈنكى ۋەز - نەسەھەت مۇئەممىلەرگە پايدىلىقتۇر^③ [55]. جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلسۇن دەپلا ياراتتىم^④ [56]. مەن ئۇلاردىن رىزىق تىلىمەيمەن ۋە ئۇلارنىڭ مېنى ئوزۇقلاندۇرۇشىنىمۇ خالىمايمەن^⑤ [57]. شەكسىزكى، ئاللاھ (ھەممىگە) رىزىق بەرگۈچىدۇر، كۈچ - قۇۋۋەت ئىگىسىدۇر، ناھايىتى قۇدرەتلىكتۇر [58]. شەكسىزكى، بۇ (ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغانلارغىمۇ ئىلگىرىكى (ھالاك بولغان زالىم) دوستلىرىنىڭ (ئازابتىن) نېسىۋىسى بولغاندەك نېسىۋىسى بولىدۇ^⑥، (شۇڭا) ئۇلار (ئۆزلىرىنى ئازابلاشقا) مېنى ئالدىراتمىسۇن (ئۇ ئازاب چوقۇم كېلىدۇ)^⑦ [59]. ئىنكار قىلغانلارنىڭ ۋەدە قىلىنغان كۈندىكى ھالىغا ۋاي! [60].

① يەنى خۇددى ئىلگىرىكى قەۋملەر كېيىنكىلەرگە ۋەسىيەت قىلىپ كەتكەندەك، ھەربىر كېيىن كەلگەن قەۋم ئۆزىگە كەلگەن پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلدى، ئۇلارنى سېھىرگەر ۋە مەجنۇن دېدى. بىر قەۋمدىن كېيىن كەلگەن يەنە بىر قەۋم ئەنە شۇنداق ئىنكار قىلىش يولىنى تاللىدى.

② يەنى ئىلگىرىكىلەر كېيىنكىلەرگە ۋەسىيەت قىلغىنى يوق، ئەمما ھەربىر قەۋم ئۆز مەۋقەسىدە ھەددىدىن ئاشقان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ دىللىرىمۇ، پەيغەمبەرلەرگە تۇتقان پوزىتسىيىسىمۇ ئوخشاشتۇر. شۇ ۋەجىدىن كېيىنكىلەرمۇ ئىلگىرىكىلەر نېمە دېگەن بولسا، شۇنى دېگەن، نېمىنى قىلغان بولسا، شۇنى قىلغان.

③ چۈنكى، ۋەز - نەسەھەت ئەنە شۇلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، سەن ۋەز - نەسەھەتنى داۋام قىلغىن، ئۇنىڭدىن پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلمى ئەزەلىيىسىدە ئىمان ئېيتىدىغانلىقى ئېنىق بولغان كىشىلەرلا پايدا ئالىدۇ.

④ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئۆزى ياقىتۇرىدىغان ۋە بارلىق ئىنسانلار ۋە جىنلاردىن تەلپ قىلىدىغان شەرىئەت مەجبۇرىيىتى ھەققىدىكى ئىرادىسى ۋە مەقسىتىنى بايان قىلدى، ئۇ مەقسەت بولسىمۇ، ئۇلارنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلسۇن ۋە بويسۇنسۇن دەپ ياراتقانلىقىدۇر. ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ تەكۋىنى ئىرادىسى بويىچە ئىنسانلار ۋە جىنلارنى كائىناتنىڭ بويسۇنغانلىقىغا ئوخشاش مەجبۇرىي بويسۇنىدىغان قىلىۋەتكەن بولسا، ئۇ چاغدا ھېچبىر ئىنسان ۋە جىن ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا بويسۇنۇشتىن باش تارتىشقا قادىر بولالمىغان بولاتتى. دېمەك، بۇ ئايەتتە ئىنسانلار ۋە جىنلارغا بۇ ھاياتنىڭ مەقسىتى ئەسكەرتىلدى، ئەگەر ئۇلار بۇ مەقسەتنى ئېسىدىن چىقارسا، ئاخىرەتتە ئېغىر جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ ۋە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا تاللاش ئىختىيارى بېرىپ، ئالغان ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەن ھېسابلىنىدۇ.

⑤ يەنى ماڭا ئىبادەت ۋە ئىتائەت قىلسۇن دېگەندىن مەقسەت ئىشلەپ، پۇل تېپىپ مېنى

ئوزۇقلاندۇرسۇن ئۈچۈن ئەمەس. دۇنيادىكى خوجايىنلارنىڭ مەقسىتى شۇنداق بولىدۇ. رىزىقنىڭ بارلىق خەزىنىسى مېنىڭ ئىلكىمدە. ماڭا ئىبادەت قىلساڭلار، پايدىسى ئۆزۈڭلارغا بولىدۇ، ئاخىرەتتە ساۋابىنى ئۆزۈڭلار ئالىسىلەر، ئۇنىڭ ماڭا ھېچ پايدىسى يوقتۇر.

⑥ ﴿ذُؤِبٍ﴾ نىڭ مەنىسى تولدۇرۇلغان چېلەك. قۇدۇقتىن چېلەك بىلەن سۇ تارتىلىپ تەقسىم قىلىنىدۇ، بۇ ئېتىبار بىلەن چېلەك بۇ يەردە نېسۋە مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن بولىدۇ. دېمەك، زالىملارغا ئازابتىن نېسۋىسى يېتىدۇ، خۇددى ئىلگىرىكى كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارغا ئازابتىن نېسۋىسى يەتكەندەك.

⑦ ئەمما بۇ ئازاب ئۇلارغا قاچان كېلىدۇ؟ بۇ ئاللاھنىڭ ئىرادىسىغا باغلىقتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئازابنىڭ تېزراق كېلىشىگە ئالدىرماڭلار ياكى ئۇنىڭ تېزراق كېلىشىنى تىلىمەڭلار.

(52) سورة الطور، مكية 49 آية

(52) سۈرە تۇر مەككىدە چۈشكەن 49 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالطُّورِ ۱ وَكُتِبَ مَسْطُورٍ ۲ فِي رَقٍّ مَّنشُورٍ ۳ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ۴

تۇر تېغى بىلەن قەسەمكى ① [1]، يېزىلغان تېرە ② قەغەزگە پۈتۈلگەن كىتاب ③ (يەنى قۇرئان) بىلەن قەسەمكى [2-3]، بەيتۈلمەئمۇر بىلەن قەسەمكى ④ [4]،

① ﴿الطُّورِ﴾ تۇر تېغى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۈستىدە تۇرۇپ ئاللاھ تائالا بىلەن سۆزلەشكەن تاغدۇر. بۇ تاغ نۇرسىنا دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ تاغنىڭ شەرىپىگە ئاساسەن ئۇنىڭ بىلەن قەسەم قىلدى.

② ﴿مَسْطُورٍ﴾ «پۈتۈلگەن» نىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى رەتلىك يېزىلغان خەت. مۇپەسسىرلەرنىڭ ھەرخىل قاراشلىرىغا ئاساسەن بۇ يەردىكى «پۈتۈلگەن كىتاب» تىن قۇرئان كەرىم ياكى لەۋھۇلمەھپۇز ياكى بارلىق چۈشۈرۈلگەن كىتابلار ياكى پەرىشتىلەر يازىدىغان بەندىلەرنىڭ نامە - ئەمەلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ ﴿رَقٍّ﴾ ئىلگىرىكى زاماندا ئۈستىگە خەت يېزىلىدىغان نېپىز تېرە دېمەكتۇر. بۇ ﴿مَسْطُورٍ﴾ «يېزىلغان، پۈتۈلگەن» دېگەن سۆز بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ﴿مَنْشُورٍ﴾ يەنى " مَبْسُوطٌ " يېزىلغان ۋە ئېچىلغان دېگەن مەنىدە. يەنى يېزىلغان تېرە قەغەزگە يېزىلغان كىتاب.

④ «بەيتۈلمەئمۇر» يەتتىنچى قات ئاسماندىكى پەرىشتىلەر ئىبادەت قىلىدىغان جايدۇر. بەيتۈلمەئمۇر ھەر ۋاقىت پەرىشتىلەر بىلەن لىق تولۇپ تۇرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسرا ۋەقەسىنى بايان قىلغان ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «مەن بەيتۈلمەئمۇرغا ئۆرلىتىلدىم. ئۇ يەرگە ھەر كۈنى 70 مىڭ پەرىشتە (ئىبادەت قىلغىلى) كىرىدىكەن، پەرىشتىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۇلارغا ئۇ يەرگە يەنە بىر قېتىم كىرىشكە قىيامەتكىچە نۆۋەت تەگمەيدىكەن» بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «بەيتۈلمەئمۇر» دېگەندىن ھەرەم مەسجىدى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ. چۈنكى، ھەرەم مەسجىدىمۇ تاۋاپ قىلغىلى كەلگەن ئىنسانلار بىلەن ھەر ۋاقىت لىق تولۇپ تۇرىدۇ. «مەئمۇر» نىڭ مەنىسى تولغان، ئاۋات بولغان دېگەن مەنىدە.

وَأَلْسَفِ الْمَرُوعِ ⑤ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ⑥ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ⑦ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ⑧ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ⑨ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ⑩
 قَوْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ⑪ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ⑫ يَوْمَ يَدْعُونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعَاً ⑬

ئېگىز تورۇس (ئاسمان) بىلەن قەسەمكى ① [5]، (قىيامەت كۈنى) ئوت بولۇپ ياندۇرۇلغان دېڭىز بىلەن قەسەمكى ② [6]، رەببىڭنىڭ ئازابى چوقۇم يۈز بەرگۈسىدۇر (چۈشكۈچىدۇر) [7]. ئۇنى ھېچقانداق توسۇپ قالغۇچى يوقتۇر ③ [8]. ئۇ كۈندە ئاسمان قاتتىق تەۋرەيدۇ ④ [9]. تاغلار سۈرۈلۈپ يۈرۈپ كېتىدۇ (يەنى زېمىن ئۈستىدىن تۈزۈپ يوقىلىپ كېتىدۇ) [10]. (دۇنيادا) غەپلەتكە چۆمۈپ ئويناپ يۈرىدىغان ⑤ (پەيغەمبەرلەرنى) ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىغا ۋاي! [11-12]. ئۇ كۈندە ئۇلار دوزاخقا قاتتىق ئىتتىرىلىدۇ ⑥ [13].

① ئۇنىڭدىن زېمىنغا نىسبەتەن تورۇس ھېسابلىنىدىغان ئاسمان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قۇرئان كەرىم ئاسماننى يەنە بىر ئايەتتە «بىخەتەر تورۇس» دەپ ئاتىدى: ﴿ئاسماننى بىز بىخەتەر تورۇس قىلدۇق، ھالبۇكى، ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) ئاسماندىكى (كۈن، ئاي، يۇلتۇزلارغا ئوخشاش ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ۋە ئۇنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلەردىن يۈز ئۆرۈگۈچىدۇر﴾. (سۈرە ئەنبىيا 32 - ئايەت) بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن بارلىق مەخلۇقاتقا نىسبەتەن تورۇس ھېسابلىنىدىغان ئەرەش كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

② ﴿الْمَسْجُورِ﴾ نىڭ مەنىسى ياندۇرۇلغان. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن ئەرەشنىڭ ئاستىدىكى قىيامەت كۈنى يامغۇر بولۇپ چۈشىدىغان، ئۇنىڭ بىلەن ئۆلۈكلەر تىرىلىدىغان سۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ ئالىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن دېڭىز كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېڭىز قىيامەت كۈنى ئوت بولۇپ ياندۇرۇلىدۇ، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. يەنە بىر سۈرىدە كەلتۈرۈلگەندەك: ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾ ﴿دېڭىزلەر ئوت بولۇپ يانغان چاغدا﴾ (سۈرە تەكۋىر 6 - ئايەت) ئىمام شەۋكانى بۇ ئۇقۇمنى ئەڭ توغرا دەپ قارىغان. قەتادە ﴿الْمَسْجُورِ﴾ نى «تولدۇرۇلغان» دەپ ئېلىپ، بۇ ئايەتنى «سۇ بىلەن تولدۇرۇلغان دېڭىز بىلەن قەسەمكى» دەپ تەپسىر قىلغان. يەنى ھازىر دېڭىز ئوت بىلەن ئەمەس، سۇ بىلەن تولدۇرۇلغان. بۇ تەپسىرگە ئىمام تەبەرىمۇ قوشۇلغان ۋە ئۇنىڭ باشقا مەنىلىرىنىمۇ بايان قىلغان. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ بۇ جۈملە يۇقىرىدىكى قەسەملەرنىڭ جاۋابىدۇر. يەنى ئاللاھ تائالانىڭ بۈيۈك قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان مەزكۇر ئالامەتلەر شۇنىڭغا دەلىل بولىدۇكى، ئاللاھ ۋەدە قىلغان ئازاب چوقۇم يۈز بېرىدۇ، ئۇنىڭغا ھېچكىم قارشى تۇرالمايدۇ.

④ ﴿مَوْرًا﴾ نىڭ مەنىسى ھەرىكەت، زىلزىلە، تەۋرەش دېمەكتۇر. قىيامەت كۈنى ئاسماننىڭ نىزامى بۇزۇلۇپ، سەييارە يۇلتۇزلارنىڭ پارچىلىنىشى سەۋەبىدىن قاتتىق تەۋرەيدىغانلىقى مۇشۇ ئىبارە بىلەن ئىپادىلەندى. بۇ مەزكۇر ئازاب يۈز بېرىدىغان ۋاقىتتۇر، يەنى بۇ ئازاب شۇ كۈنى بولىدۇ، ئۇ چاغدا ئاسماندا قاتتىق زىلزىلە پەيدا بولىدۇ، تاغلار زېمىندىن كۆتۈرۈلۈپ، تىتىلىپ، پارچىلىنىپ، قۇم دانىلىرىدەك ۋە تۈزىغان يۇڭدەك ئۇچۇپ كېتىدۇ.

⑤ يەنى ئۆزى تاللىغان كۇفىرى ۋە باتىل بىلەن مەشغۇل يۈرىدىغان، ھەقىقىي ئىنكار قىلىش ۋە مەسخىرە قىلىشقا بېرىلىپ كېتىدىغان ئىنكارچىلارنىڭ ھالىغا ۋاي!

⑥ ﴿يَدْعُونَ﴾ نىڭ مەنىسى ناھايىتى قاتتىق ئىتتىرىلىدۇ.

هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرٌ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ أَصَلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُحْزَنُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَلَهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كَلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِيينَ عَلَى سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾

(ئۇلارغا) «مانا بۇ سىلەر يالغان دېگەن دوزاختۇر» (دېيىلىدۇ) ① [14]. (ئۇلارغا) «(كۆزلىرىڭلار بىلەن كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان بۇ ئازاب) سېھرىمىكەن؟» ② ياكى سىلەر كۆرمەيۋاتامسىلەر؟ ③ [15]. سىلەر دوزاخقا كىرىڭلار! (سىلەر بۇ ئازابقا) چىدامسىلەر ياكى چىدىمامسىلەر، سىلەرگە بەربىر ئوخشاشتۇر (چۈنكى سىلەر دوزاختا مەڭگۈ قالسىلەر)، سىلەر پەقەت قىلمىشىڭلارنىڭ جازاسىنى تارتىسىلەر» (دېيىلىدۇ) ④ [16]. شەكسىزكى، تەقۋادارلار جەننەتلەردە ۋە نېمەتلەر ئىچىدە بولىدۇ ④ [17]. ئۇلار رەببى ئاتا قىلغان نەرسىلەر بىلەن ھۇزۇرلىنىدۇ ⑤، رەببى ئۇلارنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلايدۇ [18]. (ئۇلارغا) «قىلغان ئەمەللىرىڭلار (نىڭ مۇكاپاتى) ئۈچۈن كۆڭۈللۈك (مەرزە قىلىپ) يەڭلار ۋە ئىچىڭلار» (دېيىلىدۇ) ⑥ [19]. ئۇلار قاتار تىزىلغان تەختلەر ئۈستىدە يۆلەنگەن ھالدا ئولتۇرىدۇ ⑦، بىز شەھلا كۆزلۈك ھۆلەرنى ئۇلارغا جۈپ قىلىپ بېرىمىز [20].

① بۇ سۆزنى ئۇلارغا دوزاخقا مۇئەككەل پەرىشتىلەر (زابانىيلەر) دەيدۇ.

② سىلەر دۇنيادا پەيغەمبەرلەرنى سېھرىگەر دەپ دەۋا قىلاتتىڭلار، ئەمدى دەپ بېقىڭلار! ماۋۇ ئازابمۇ سېھرىگەرنىڭ سېھرىمىكەن؟

③ ياكى سىلەر دۇنيادا ھەقىقىي كۆرۈشتىن كور ئىدىڭلار، ماۋۇ ئازابمۇ سىلەرگە كۆرۈنمەيۋاتامدۇ؟ بۇ سۆز ئۇلارغا ئەيىبلەش ۋە كايىش يۈزىسىدىن ئېيتىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ھەممە نەرسىنى ئۆز ھەقىقىتى بىلەن كۆرۈپ بولغان بولىدۇ.

④ كاپىرلار ۋە بەختسىزلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەمدى مۇئمىنلەر ۋە سائادەتمەنلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

⑤ يەنى ئۇلار رەببى ئۆزلىرىگە ئاتا قىلغان جەننەت نېمەتلىرىدىن قەسر، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، گۈزەل ئاياللار (ھۆلەر) ئات - ئۇلاغلار ۋە ئۇنىڭدىن باشقا تۈرلۈك نېمەتلەردىن ھۇزۇر ئالىدۇ. چۈنكى، بۇ نېمەتلەر دۇنيادىكى نېمەتلەردىن كىشىنىڭ ئەقلى يەتمىگۈدەك دەرىجىدە گۈزەل ۋە ئېسىل بولىدۇ. «ئۇلارغا جەننەتتە كۆز كۆرۈپ باقمىغان، قۇلاق ئاڭلاپ باقمىغان ۋە ئىنساننىڭ خىيالىغا كېلىپ باقمىغان تۈرلۈك نازۇ - نېمەتلەر بېرىلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4779 - ھەدىس)

⑥ يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ (ئۇلارغا) «ئۆتكەنكى كۈنلەردە (يەنى دۇنيادىكى چاغلاردا) ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلىقىڭلار ئۈچۈن، خۇشال - خۇرام يەڭلار ۋە ئىچىڭلار» دېيىلىدۇ﴾. (سۈرە ھاققە 24 - ئايەت) بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە نائىل بولۇش ئۈچۈن، ئىمان ئېيتىش بىلەن بىرگە ياخشى ئەمەل قىلىش ناھايىتى زۆرۈردۇر.

⑦ ﴿ مَصْفُوفَةٍ ﴾ خۇددى بىر سەپتە تۇرغاندەك بىر - بىرىگە يېقىن ئولتۇرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى مۇنداق تەپسىر قىلدى: ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئۇدۇلىدا قارىشىپ ئولتۇرىدۇ، خۇددى جەڭ مەيدانىدا ئەسكەرلەر بىر - بىرىنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرغاندەك. بۇ ئۇقۇمنى قۇرئان كەرىم باشقا سۈرىدە مۇنداق ئىبارە بىلەن ئىپادىلىدى: ﴿ئۇلار نازۇ - نېمەتلىك باغلاردا، تەختلەر ئۈستىدە بىر - بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرىدۇ﴾.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِّنْ شَيْءٍ كُلِّ أَمْرٍ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ ﴿٢١﴾

ئۆزلىرى ئىمان ئېيتقان، ئەۋلادلىرىمۇ ئىمان ئېيتىپ ئۆزلىرىگە ئەگەشكەن كىشىلەرنىڭ ئەۋلادلىرىنى (جەننەتتە) ئۇلار بىلەن تەڭ دەرىجىدە قىلىمىز^①، ئۇلارنىڭ (ياخشى) ئەمەللىرىدىن ھېچنەرسىنى كېمەيتىۋەتمەيمىز، ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئەمەلىگە گۆرۈدۈر (يەنى مەسئۇلدۇر) ② [21].

① يەنى كىملىرىنىڭ ئاتا - ئانىلىرى ئۆزلىرىنىڭ قىلغان ئەمەللىرى، سەمىمىيلىكى، تەقۋادارلىقى بىلەن جەننەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىرىگە نائىل بولغان بولسا، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ مۇئىمىن پەرزەنتلىرىنىڭ دەرىجىلىرىنىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئاتا - ئانىلىرى بىلەن بىرلەشتۈرىدۇ. ئاتا - ئانىلارنىڭ دەرىجىلىرىنى تۆۋەن دەرىجىدىكى پەرزەنتلىرىنىڭ دەرىجىسىگە چۈشۈرۈپ قويمايدۇ. يەنى ئاللاھ مۇئىمىنلەرگە ئىككى مەرھەمەت قىلىدۇ. بىرىنچى: ئاتا - ئانىلار بىلەن پەرزەنتلىرىنى بىر جايغا جەم قىلىدۇ. بۇنىڭ شەرتى شۇكى، ھەر ئىككىسى مۇئىمىن بولۇشى كېرەك. ئىككىنچى: تۆۋەن دەرىجىدىكىلەرنى يۇقىرى دەرىجىدىكىلەر بىلەن بىر ماقامغا كۆتۈرىدۇ. ئاتا - ئانىلار بىلەن پەرزەنتلەرنى بىر يەرگە جەم قىلىشنىڭ يەنە بىر ئۇسۇلى بويىچە «ئا» دەرىجىگە تەۋە كىشىلەرنى «ب» دەرىجىگە چۈشۈرۈشمۇ بولاتتى، لېكىن بۇ ئاللاھ تائالانىڭ پەزىلى ۋە مەرھەمەتىگە توغرا كەلمەيدۇ، شۇڭا ئاللاھ تائالا ئۇنداق قىلمايدۇ، بەلكى «ب» دەرىجىگە تەۋە كىشىلەرنى «ئا» دەرىجىگە كۆتۈرىدۇ. مانا بۇ ئاتا - ئانىلارنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنىڭ بەرىكىتى ئۈچۈن پەرزەنتلەرگە ئاتا قىلغان ئاللاھنىڭ مەرھەمەتلىرىدۇر. يەنە ھەدىسنىڭ روھى بويىچە، ئاللاھ تائالا پەرزەنتلەرنىڭ ئاتا - ئانىلىرى ئۈچۈن قىلغان دۇئالىرىنىڭ بەرىكىتى ۋە مەغپىرەت تىلىشى بىلەن ئاتا - ئانىلارنىڭ دەرىجىسىنىمۇ يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. ئەبۇھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئاللاھ جەننەتتە ياخشى بەندىسىنىڭ دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ: ئى رەببىم! بۇ دەرىجە ماڭا نەدىن كەلدى؟ دەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ: پەرزەنتىڭنىڭ سەن ئۈچۈن تىلىگەن مەغپىرىتىدىن كەلدى، دەيدۇ». (مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 509 - بەت) بۇ نۇقتىنى تۆۋەندىكى ھەدىسمۇ كۈچلەندۈرىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەگەر بىر ئىنسان ۋاپات بولسا، ئۇنىڭ ئەمەلى ئۈزۈلىدۇ، پەقەت ئۈچ ئىشنىڭ ساۋابى ئۇنىڭغا يېتىپ تۇرىدۇ: بىرى، ساۋابى ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان سەدىقە (يەنى ئومۇمىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن مەسجىد، كۆۋرۈك، يول قاتارلىقلارغا سەرپ قىلغان پۇل - مال). ئىككىنچىسى، كىشىلەرگە قالدۇرغان پايدىلىق ئىلىم. ئۈچىنچىسى، ئۇنىڭغا دۇئا قىلىپ تۇرىدىغان ياخشى، تەقۋادار پەرزەنت». (سەھىھ مۇسلىم 1631 - ھەدىس)

② ﴿رَهِيْنٌ﴾ "مَرْهُونٌ" گۆرۈگە، رەنىگە قويۇلغان دېگەن مەنىدە. ھەر بىر شەخس ئۆز ئەمەلىنىڭ رەنىسىگە قويۇلغان بولىدۇ. بۇ رەنىگە قويۇلۇش ئومۇمىي بولۇپ، مۇئىمىن ۋە كاپىر ھەر ئىككىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دېمەك كىم (ياخشى ياكى يامان) ئەمەل قىلسا، شۇنىڭغا يارىشا (مۇكاپات ياكى جازا)غا ئېرىشىدۇ. ياكى بۇ رەنىگە قويۇلۇش پەقەت كاپىرغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇ ئۆز قىلمىشلىرىغا مەھبۇستۇر، يەنى قىلمىشلىرى سەۋەبىدىن دوزاخقا مەھكۇم ۋە مەھبۇس بولىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە ئېيتقاندەك: ﴿ ھەر ئىنسان ئۆز ئەمەلىنىڭ رەنىسىگە قويۇلغان بولىدۇ. پەقەت نامە - ئەمەلى ئوڭ قولغا بېرىلگەنلەر (يەنى سائادەتمەن مۇئىمىنلەر) بۇنىڭدىن مۇستەسنا ﴾. (سۈرە مۇدەسسەر 38 - ، 39 - ئايەت)

وَأَمَدَدْنَاهُمْ بِفِكَهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَزَّعُونَ فِيهَا كَأَسَا لَا لَعْوُ فِيهَا وَلَا تَأْتِيهِمْ ﴿٢٣﴾ * وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَدْنَا عَدَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

(ئۇلار ھۇزۇرلىنىۋاتقان نېمەتنىڭ ئۈستىگە) يەنە ئۇلارنى كۆڭلى تارتقان مېۋە ۋە گۆش بىلەن تەمىنلەيمىز ① [22]. ئۇلار جەننەتتە بىر - بىرىگە بەھۇدە سۆزلەتمەيدىغان ۋە گۇناھقا سەۋەب بولمايدىغان ② (شاراب تولدۇرۇلغان) جاملارنى سۇنۇشىدۇ ③ [23]. ئۇلارنىڭ سەدەپنىڭ ئىچىدىكى مەرۋايىتتەك (كۆرۈنىدىغان چىرايلىق) ياش مۇلازىملىرى (خىزمەت قىلىش بىلەن) ئۇلارنى ئايلىنىپ يۈرىدۇ ④ [24]. (جەننەتتىكىلەر) بىر - بىرىگە قارىشىپ پاراڭ سېلىشىدۇ ⑤ [25]. ئۇلار ئېيتىدۇ: «بىز ئىلگىرى (دۇنيادا) ئائىلىمىزدىكى چاغدا (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قورقاتتۇق ⑥ [26]. مانا ئاللاھ بىزگە مەرھەمەت قىلدى، بىزنى (تېنىمىزنىڭ ئىچىگە ئۆتۈپ كېتىدىغان) قاتتىق ھارارەتلىك شامالنىڭ ئازابىدىن ساقلىدى ⑦ [27].

① ﴿أَمَدَدْنَاهُمْ﴾ "زۇنۇھۇم" يەنى كۆپ بېرىمىز، نېمەت ئۈستىگە نېمەت بېرىمىز.

② جەننەتنىڭ شارابىدا دۇنيادىكى شارابتەك باشنى قايدۇرىدىغان، كۆڭۈلنى بىئارام قىلىدىغان، قۇستۇرىدىغان ئىش بولمايدۇ، ئۇنى ئىچكەن كىشى قالايمىقان سۆزلىمەيدۇ، ئەقلىنى يوقاتمايدۇ، مەست بولۇپ، جىنايەت سادىر قىلىدىغان ئىش بولمايدۇ.

③ ﴿يَتَنَزَّعُونَ﴾ «سۇنۇشىدۇ» "يَتَعَاطُونَ وَيَتَسَاءَلُونَ" يەنى ئۇلار خۇشاللىق بىلەن بىر - بىرىگە جاملارنى سۇنۇشىدۇ. شاراب ياكى باشقا ئىچىملىك بىلەن تولدۇرۇلغان جام ﴿كُلًّا﴾ دەپ ئاتىلىدۇ، خالىي قاچا ﴿كُلًّا﴾ دەپ ئاتالمايدۇ.

④ يەنى جەننەتكە كىرگەنلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىش ئۈچۈن ياش مۇلازىم ۋە كۈتكۈچىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئۇلار خىزمەتتە پايىپتەك بولۇپ، جەننەت ئەھلىنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈرىدۇ. ئۇلار چىرايلىق، يېقىملىق، پاكىز، رەتلىك بولۇپ، قول تېگىپ پارىراقلىققا دەخلى يەتمەسۇن دەپ ئەينەكنىڭ ئىچىدە ساقلانغان مەرۋايىتقا ئوخشايدۇ.

⑤ ئۇلار بىر - بىرىدىن دۇنيادا قانداق ھايات كەچۈرگەنلىكى ۋە ئىمان بىلەن ئەمەلنىڭ تەلپىنى قانداق ئورۇنلىغانلىقى توغرىلۇق سورىشىدۇ.

⑥ يەنى بىز دۇنيادىكى چاغدا ئاخىرەتتىكى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقاتتۇق. شۇڭا، ئازابتىن ساقلىنىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ ياشايتتۇق. چۈنكى، ئىنسان نېمىدىن قورقسا، شۇنىڭدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قاتتىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ.

⑦ ﴿سَمُومٌ﴾ دوزاخنىڭ ناملىرىدىن بىرى بولۇپ، بەدەننىڭ تۆشۈكچىلىرىدىن ئۆتۈپ سۆڭەككە يېتىدىغان، جىسىمغا زەھەردەك تەسىر قىلىدىغان قاتتىق ھارارەتلىك شامال دېگەن مەنىدە.

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلُمُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

چۈنكى بىز بۇنىڭدىن ئىلگىرى (دۇنيادا شۇ ئازابتىن پاناھ تىلەپ) ئاللاھقا دۇئا قىلاتتۇق^①. ئاللاھ ھەقىقەتەن ئېھسان قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر» [28]. (ئى پەيغەمبەر! سەن قۇرئان بىلەن قەۋمىڭگە) ۋەز - نەسھەت قىلغىن، سەن رەببىڭنىڭ نېمىتى (يەنى پەزلى - كەرمى) بىلەن كاھىنىمۇ ئەمەس ۋە مەجنۇنمۇ ئەمەس سەن^② [29]. ئۇلار تېخى «ئۇ (مۇھەممەد بولسا) بىر شائىردۇر، بىز ئۇنىڭغا زامان ھادىسىلىرى (بولغان ئۆلۈم) كېلىشىنى كۈتىمىز» دەۋاتامدۇ؟^③ (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «سىلەر كۈتۈڭلار، مەنمۇ سىلەر بىلەن بىللە (سىلەرگە چۈشىدىغان ئازابنى) كۈتكۈچىلەردىنمەن (يەنى سىلەر ماڭا ئۆلۈم كېلىشىنى كۈتسەڭلار، مەنمۇ سىلەرگە ئۆلۈم كېلىشىنى كۈتىمەن)»^④ [30-31]. ئۇلارنىڭ ئەقلى ئۇلارنى مۇشۇنداق (سۆزنى) قىلىشقا بۇيرۇمدۇ؟^⑤ (ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس) بەلكى، ئۇلار (كۇفرىدا) ھەددىدىن ئاشقان قەۋمدۇر^⑥ [32]. ياكى ئۇلار: «قۇرئاننى (مۇھەممەد) ئۆزى توقۇپ چىقتى» دېيىشەمدۇ؟ (ئۇنداق ئەمەس) بەلكى ئۇلار (قۇرئانغا) ئىشەنمەيدۇ^⑦ [33].

① يەنى بىز دوزاخ ئازابىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىلتىجا قىلاتتۇق. يەنە بىر مەنىسى، بىز پەقەت شۇ يەككە - يېگانە ئاللاھقا ئىبادەت قىلاتتۇق، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك قىلىۋالمايتتۇق.
② بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىلىۋاتىدۇكى، سەن ۋەز - نەسھەت ۋە دەۋىتىڭنى داۋاملاشتۇرۇۋەرگىن، جاھىللارنىڭ سەن توغرۇلۇق ئېيتقانلىرىغا قۇلاق سالمىغىن، چۈنكى سەن ئاللاھنىڭ پەزلى بىلەن (ئۇلار ئېيتقاندا) كاھىنىمۇ ئەمەس ۋە مەجنۇنمۇ ئەمەس. بەلكى، ساڭا بىز تەرەپتىن مۇقەددەس ۋەھىي كېلىدۇ، بۇنداق ۋەھىي كاھىنغا كەلمەيدۇ. سەن كىشىلەرگە بايان قىلىۋاتقان سۆزلەر ئىبرەت ۋە ئىلىمگە تولغان ھېكمەتلىك سۆزلەردۇر. بىز مەجنۇننىڭ بۇنداق سۆزلەرنى قىلالىشى قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟

③ ﴿رَيْبٍ﴾ ھادىسىلەر. ﴿الْمُنُونِ﴾ ئۆلۈمنىڭ يەنە بىر نامى. دېمەك مەككە مۇشرىكلىرى: بىز سەۋرچانلىق بىلەن ئۇنىڭغا (مۇھەممەدكە) زامان ھادىسىلىرى بولغان ئۆلۈمنىڭ كېلىشىنى كۈتىمىز، ئۇ ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ دەۋىتى كەلتۈرگەن بىئاراملىقتىن بىراقلا قۇتۇلىمىز، دەيدۇ.

④ يەنى ئۆلۈم كىمگە بالدۇر كېلىدۇ؟ كىمنىڭ ئاقىۋىتى ھالاكەت بولىدۇ؟ بۇنى چوقۇم كۆرسىلەر.

⑤ يەنى ئۇلار سەن توغرۇلۇق يالغان - ياۋىنداق سۆزلەر قىلىشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەقلى ئۇلارنى شۇنداق غەلەت سۆزلەرنى قىلىشقا بۇيرۇمدۇ؟

⑥ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار ھەددىدىن ئاشقۇچى، گۇمراھ قەۋمدۇر. مانا بۇ گۇمراھلىق ۋە ھەددىدىن ئېشىش ئۇلارنى شۇنداق ئاشقۇن سۆزلەرنى قىلىشقا ئېلىپ بارغان.

⑦ يەنى ئۇلارنى «قۇرئان مۇھەممەد ئۆزى توقۇپ چىققان كىتاب» دەپ ئېغۇ تارقىتىش ۋە تۆھمەت قىلىشىغا ئېلىپ بارغان نەرسىمۇ ئۇلارنىڭ قۇرئاننى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەنلىكىدۇر.

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾
 أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيِّطُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهَا فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَنٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾

ئەگەر ئۇلار (سۆزىدە) راستچىل بولسا، (تۈزۈلۈشتە، گۈزەللىكتە، باياندا) قۇرئانغا ئوخشايدىغان بىر سۆزنى كەلتۈرۈپ باقسۇن ① [34]. ئۇلار ياراتقۇچىسىز يارىتىلغانمۇ؟ ② ياكى ئۇلار (ئۆزلىرى) ياراتقۇچىمۇ؟ ③ [35] ياكى ئۇلار ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقانمۇ؟ بەلكى ئۇلار (ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە) ئىشەنمەيدۇ؟ ④ [36]. ياكى رەببىڭنىڭ خەزىنىلىرى ئۇلارنىڭ ئىلكىدىمۇ؟ ⑤ ياكى ئۇلار (شەيئەلەرنى خالىغانچە تەسەررۈپ قىلىدىغان) (كائىناتنى) مۇھاپىزەت قىلغۇچىمۇ؟ ⑥ [37] ياكى ئۇلارنىڭ سۆز تىڭشاش ئۈچۈن (ئاسمانغا چىقىدىغان) شوتىسى بارمۇ؟ ⑦ ئەگەر بولسا، ئۇلارنىڭ سۆز تىڭشىغۇچىسى ئوچۇق بىر پاكىت كەلتۈرسۇن [38].

① يەنى ئەگەر ئۇلار قۇرئاننى مۇھەممەد (سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم) ئۆزى توقۇپ چىقتى دېگەن سۆزلىرىدە راستچىل بولسا، نەزمىدە، پاساھەت ۋە بالاغەتتە، گۈزەل ئۇسلۇبتا، ھەقىقەتلەرنى ئىسپاتلاش ۋە مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا مۆجىزە خاراكتېرلىك بايانغا ئىگە بۇ قۇرئانغا ئوخشاش بىرەر كىتاب كەلتۈرۈپ باقسۇن!

② يەنى ئەگەر ئۇلار راستتىنلا ياراتقۇچىسىز يارىتىلغان بولسا، ھېچكىمنىڭ ئۇلارنى بىر ئىشقا بۇيرۇش ياكى بىر ئىشتىن چەكلەش ھەققى بولمايدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولماي، ئۇلارنى بىر ياراتقۇچى ياراتقان بولسا، ئېنىقكى، ياراتقۇچىنىڭ ئۇلارنى يارىتىشتا ئالاھىدە بىر مەقسىتى بولغان بولىدۇ، ئۇ زات ئۇلارنى يارىتىپ مۇنداقلا تاشلىۋەتمەيدۇ.

③ يەنى ئۇلار ئۆزلىرى ياراتقۇچى ئەمەس. بەلكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ ياراتقۇچى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ.

④ بەلكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ ۋەدىلىرى ۋە ئاگاھلاندىرۇشلىرىغا قارىتا شەكلىنىش ئىچىدە ياشايدۇ.

⑤ يەنى رەببىڭنىڭ خەزىنىلىرى ئۇلارنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرى خالىغان كىشىگە رىزىق بېرىپ، خالىغان كىشىدىن چەكلەپ قويامدۇ؟ ياكى خالىغان كىشىگە پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلامدۇ؟

⑥ ﴿مُصَيِّطِرًا وَمُصَيِّطِرًا﴾ دېگەن "سَطْرٌ" دىن چىققان سۆز بولۇپ، مۇھاپىزەت قىلىپ، بويسۇندۇرۇپ خاتىرىلىگۈچى دېگەن مەنىدە. چۈنكى، ئۇ بارلىق تەپسىلاتنى يازىدۇ ۋە خاتىرىلەيدۇ. شۇڭا ئۇ مۇھاپىزەت قىلغۇچى، بويسۇندۇرغۇچى دېگەن مەنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. يەنى، بۇلار ئاللاھنىڭ خەزىنىسى ياكى رەھىمىتىنى خالىغانچە تەسەررۈپ قىلىدىغان باشقۇرغۇچى ۋە بويسۇندۇرغۇچىمۇ؟

⑦ يەنى ياكى ئۇلارمۇ شوتتا ئارقىلىق ئاسمانغا چىقىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش پەرىشتىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ياكى ئۆزلىرىگە كەلگەن ۋەھىينى ئاڭلاپ كەلگەنلىكىنى دەۋا قىلامدۇ؟

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمْ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِّن مَّعْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْعَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ وَإِن يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرَهُمْ حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِن لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

ياكى قىزلار ئاللاھنىڭ، ئوغۇللار سىلەرنىڭمۇ؟ [39] ياكى سەن ئۇلاردىن (دەۋىتىڭ ئۈچۈن) ھەق تەلەپ قىلىپ، قەرزدارچىلىقتىن ئۇلارنىڭ يۈكى ئېغىرلىشىپ كېتىپتىمۇ؟ (يەنى شۇڭا ئىمان ئېيتىمامدۇ؟) ① [40] ياكى غەيبىنىڭ ئىسمى ئۇلارنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، ئۇلار (ئۇنى كۆچۈرۈپ كىشىلەرگە) يېزىپ بېرىمدۇ؟ ② [41] ياكى ئۇلار (پەيغەمبەرگە) بىرەر تۇزاق قۇرماقچى بولۇۋاتامدۇ؟ ③ كاپىرلار تۇزاققا ئۆزلىرى چۈشىدۇ ④ [42]. ياكى ئۇلارنىڭ ئاللاھتىن باشقا ئىلاھى بارمىكەن؟ ئاللاھ ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلىرىدىن ئەلۋەتتە پاكىتۇر [43]. ئەگەر ئۇلار ئاسماننىڭ (ئۆزلىرىگە ئازاب بولۇپ) چۈشۈۋاتقان بىر پارچىسىنى كۆرسە: «بۇ توپلاشقان بۇلۇتتۇر» دەيدۇ ⑤ [44]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنى ھالاك قىلىنىدىغان (قىيامەت) كۈنىگە ئۇچراشقانغا قەدەر ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرگىن [45]. ئۇ كۈندە ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرى ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدۇ، ئۇلارغا ياردەممۇ قىلىنمايدۇ [46]. ئۇ زالىملارغا (بۇ دۇنيادا) بۇنىڭدىن باشقا ئازابمۇ بار ⑥، ئەمما ئۇلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ ⑦ [47].

- ① يەنى ئۇ ھەقنى تۆلەش ئۇلارغا ئېغىر كەلگەنمۇ؟
- ② يەنى شۇ ئىسمى غەيب بويىچە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام چوقۇم ئۇلاردىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كېتىپ، ئۇلار ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆلمەيدۇ؟
- ③ يەنى ئۇلار بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىزگە تۇزاق قۇرۇپ، ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇۋاتامدۇ؟
- ④ يەنى ئۇلارنىڭ تۇزاقلىرى ئۆزلىرىگە ياندى، پەقەت ئۆزلىرى زىيان تارتىدۇ. ﴿ھىيلە - مىكرىنىڭ ۋابالى پەقەت ھىيلە - مىكرى ئىشلەتكەن ئادەمنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ﴾. (سۈرە فاتىر 43 - ئايەت) مەسىلەن: بەدىر غازىتىدا نۇرغۇن كاپىرلار ئۆلتۈرۈلدى، ئۇنىڭدىن باشقا كۆپ جايلاردا مەغلۇبىيەتكە ۋە خارلىققا دۇچار بولدى.
- ⑤ دېمەك مۇشۇرىكلار كۇفرى ۋە تەرسالىقىدىن ۋاز كەچمەيدۇ، ھەتتا كىبىرلىك يۈزىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان نەرسىنىمۇ كۆرمەسلىككە سېلىپ، بۇ ئازاب ئەمەس، بەلكى ئادەتتىكىدەك توپلىشىپ كېلىۋاتقان بۇلۇتتۇر، دەيدۇ.
- ⑥ يەنى دۇنيادىمۇ ئۇلارغا ئازاب بار. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ تەۋبە قىلىشى ئۈچۈن بىز ئۇلارغا چوقۇم ئەڭ چوڭ ئازابتىن (يەنى ئاخىرەت ئازابىدىن) ئىلگىرى ئەڭ يېقىنقى ئازاب (يەنى دۇنيا ئازابى) نى تېتىتىمىز﴾. (سۈرە سەجە 21 - ئايەت)

⑦ يەنى دۇنيادىكى ئازاب ۋە كۈلپەتلەر ئىنساننىڭ ئاللاھ تەرەپكە قايتىشى ۋە گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلىشى ئۈچۈن بېرىلىدىغانلىقىنى ئۇلار بىلمەيدۇ. ئۇلارنىڭ تولىسى بۇنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، گۇناھلىرىغا تەۋبە قىلمايدۇ، ھەتتا بەزىدە ئىلگىرىكىدىنمۇ كۆپ گۇناھ قىلىپ كېتىدۇ. بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «كېسەل بولۇپ ساقايغان مۇناپىق خۇددى ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن باغلىنىپ، نېمە ئۈچۈن

قويۇپ بېرىلگەنلىكىنى بىلمەيدىغان تۆگىگە ئوخشايدۇ». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3089 - ھەدىس)

وَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَرَ الْجُومِ ﴿٤٩﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن رەببىڭنىڭ (ئازابىنى كېچىكتۈرۈش ھەققىدىكى) ھۆكۈمىگە سەۋر قىلغىن. سەن ھەقىقەتەن بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدىسەن (يەنى ھىمايمىزدىسەن)، ئورنوڭدىن (يەنى ئويۇقىدىن) تۇرغان ① ۋاقتىڭدا رەببىڭنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتقىن [48]. كېچىنىڭ بىر قىسمىدىمۇ ② ۋە يۇلتۇزلار پاتقاندىن كېيىنكى ۋاقتتىمۇ ③ ئۇنىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن [49].

① بۇ يەردىكى «تۇرغان ۋاقتىڭدا» دېگەندىن قايسى تۇرۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ؟ بەزى مۇپەسسىرلەر: نامازغا تۇرغان ۋاقت كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ. شۇڭا نامازنىڭ بېشىدا تۆۋەندىكى دۇئا ئوقۇلىدۇ "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ، وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ" تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! ساڭا ھەمدۇسانا ئېيتىش بىلەن سېنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلىمەن، ئىسمىڭ بەرىكەتلىكتۇر، ئۇلۇغلۇقۇڭ يۈكسەكتۇر، سەندىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر». بەزى مۇپەسسىرلەر: ئويۇقىدىن تۇرغان ۋاقت كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ، شۇ ۋاقتتىمۇ ئاللاھقا ھەمدۇسانا ۋە تەسبىھ ئوقۇش سۈننەتتۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر: ھەرقانداق بىر ئولتۇرۇشتىن تۇرغان ۋاقت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەدىستە: كىمكى بىر ئولتۇرۇشتىن تۇرغاندا بۇ دۇئانى ئوقۇسا، شۇ ئولتۇرۇشتا سادىر قىلغان گۇناھلىرىغا كاپارەت بولىدۇ، دېيىلگەن: "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَشْفَعُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ" تەرجىمىسى: «ئى ئاللاھ! ساڭا ھەمدۇسانا ئېيتىش بىلەن سېنى بارچە نۇقسانلاردىن پاك دەپ ئېتىقاد قىلىمەن. سەندىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوق، دەپ گۇۋاھلىق بېرىمەن، سەندىن مەغپىرەت تىلەيمەن، گۇناھلىرىمغا تەۋبە قىلىمەن». (سۈنەنى ترمىزى 3433 - ھەدىس)

② بۇنىڭدىن كېچىدە ئوقۇلىدىغان تەھەججۇد نامىزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمۈر بويى داۋاملاشتۇرغان نامازدۇر.

③ يەنى كېچىنىڭ ئاخىرقى ۋاقتىدا تەسبىھ ئېيتقىن، ئۇنىڭدىن بامداتنىڭ ئىككى رەكئەت سۈننىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نەپلە نامازلارغا قارىغاندا بۇ ئىككى رەكئەت سۈننەتكە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرەتتى». (سەھىھۇل بۇخارى 1169 - ھەدىس) يەنە بىر رىۋايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بامداتنىڭ ئىككى رەكئەت سۈننىتى دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق نەرسىلەردىن ياخشىراق تۇر». (سەھىھ مۇسلىم 725 - ھەدىس، سۈنەنى ترمىزى 416 - ھەدىس)

(53) سورة النجم مكية 62 آية

(53) سۈرە نەجم مەككىدە چۈشكەن 62 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ﴿٥﴾

سارقىغان ۋاقىتىدىكى يۇلتۇزلار بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ﴿١﴾ [1]، سىلەرنىڭ ھەمراھىڭلار (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) گۇمراھ بولمىدى ۋە يولدىن ئاداڭلىمىدى ﴿٢﴾ [2]. ئۇ ئۆز خاھىشى بويىچە سۆزلىمەيدۇ ﴿٣﴾. ئۇ (نىڭ سۆزلەيدىغانلىرى) ئۆزىگە نازىل قىلىنغان ۋەھىدىن باشقا نەرسە ئەمەس ﴿٤﴾ [4]. ۋەھىينى ئۇنىڭغا كۈچلۈك پەرىشتە (جىبرىئىل) ﴿٥﴾ تەلىم بەردى [5].

★ بۇ كاپىرلار توپلاشقان ئومۇمىي يىغىلىشتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇنجى بولۇپ تىلاۋەت قىلغان سۈرە ئىدى. بۇ سۈرىنى تىلاۋەت قىلغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى بارلىق كىشىلەر سەجدىگە باش قويدى. ئەمما، ئۇمەييە ئىبنى خەلق يەردىن بىر سىقىم تۇپراق ئېلىپ، ئۇنى پېشانىسىگە تەككۈزۈپ قويدى، نەتىجىدە ئۇ كۇفرلىق ھالىتىدە ئۆلتۈرۈلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4863 - ھەدىس) بەزى رىۋايەتتە ئۇ ئادەمنىڭ ئىسمى ئۇتبە ئىبنى رەبئە دېيىلگەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر. زەيد ئىبنى سابىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «مەن بۇ سۈرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا تىلاۋەت قىلغان ئىدىم، ئۇ سەجدە قىلمىدى». (سەھىھۇل بۇخارى 1073 - ھەدىس) دېمەك سەجدە قىلىش مۇستەھەپ، پەرز ئەمەس. ئەگەر بەزىدە تەرك ئېتىلسە، گۇناھ بولمايدۇ.

① بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «يۇلتۇزلار»دىن سۈرەييا يۇلتۇزى كۆزدە تۇتۇلدى دېسە، بەزىلەر زۆھرە يۇلتۇزى كۆزدە تۇتۇلدى، بەزىلەر ئۇنىڭدىن مۇتلەق يۇلتۇزلار كۆزدە تۇتۇلدى، دەپ قارايدۇ. ﴿ھوى﴾ يۇقىرىدىن تۆۋەنگە چۈشمەك، سارقىماق يەنى يۇلتۇزلار كېچە ئاياغلىشىپ، بامدات ۋاقتى بولغاندا سارقىپ ئۆچىدۇ ياكى شەيتانلارنى ئۇرۇش ئۈچۈن سارقىپ چۈشىدۇ ياكى بەزىلەرنىڭ سۆزى بويىچە قىيامەت كۈنى سارقىپ چۈشىدۇ.

② بۇ جۈملە يۇقىرىدىكى قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر. ﴿صَاحِبُكُمْ﴾ «سىلەرنىڭ ھەمراھىڭلار» دېيىش ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى تېخىمۇ ئوچۇقلىدى. ئۇ پەيغەمبەرلىكتىن قىرىق يىل ئىلگىرى سىلەر بىلەن بىرگە ئاراڭلاردا ياشىدى، ئۇنىڭ كېچە - كۈندۈز قىلغان بارلىق ئىش - ئىزلىرىنى سىلەر بىلىسىلەر، ئۇنىڭ ئەخلاقى ۋە خاراكتېرىنى سىلەر ئوبدان بىلىسىلەر. ئۇنىڭدا سەمىمىيلىك ۋە راستچىللىقتىن باشقا بىرەر يامان ئىش - ھەرىكەتنى كۆردۈڭلارمۇ؟ ئەمدى قىرىق يىلدىن كېيىن پەيغەمبەرلىكنى دەۋا قىلغان بولسا، بۇنىڭ قانداقمۇ يالغىنى بولسۇن؟ ئوبدان ئويلىنىڭلار! ھەقىقەت شۇكى، ئۇ گۇمراھ بولمىدى، توغرا يولدىن ئاداڭلىدى. گۇمراھلىق بولسا، نادانلىق ۋە بىلىمسىزلىكتىن بولىدۇ. يولدىن ئاداڭلىشىش بولسا، ھەقنى بىلىپ تۇرۇپ، قەستەن ئۇنىڭدىن يۈز ئۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەر ئىككى خىل گۇمراھلىقتىن پاكلىقىنى بايان قىلدى.

- ③ ئۇ ئاللاھتىن كەلگەن ۋەھىدىن باشقا سۆزنى لەۋ يېرىپ ئېغىزىدىن چىقارمايدىغان تۇرسا، قانداقمۇ گۇمراھ بولسۇن ۋە قانداقمۇ ئاداشسۇن؟ ھەتتا چاقچاق قىلغان ۋە قاتتىق خۇشال بولۇپ كەتكەن ۋاقىتلاردىمۇ، ئۇنىڭ تىلىدىن ھەق سۆزدىن باشقا نەرسە چىقمايدۇ. (سۈنەنى تىرمىزى 1990 - ھەدىس) شۇنىڭدەك قاتتىق غەزەپلەنگەن چاغدىمۇ ھېسسىياتىنى شۇ قەدەر كونترول قىلىدۇكى، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ھەقىقەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ھېچبىر سۆز چىقىپ كەتمەيدۇ. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3646 - ھەدىس)
- ④ بۇنىڭدىن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ جىسمى ناھايىتى چوڭ ۋە كۈچلۈك بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي ئېلىپ كېلىدىغان ۋە قۇرئاننى تەلىم بېرىدىغان پەرىشتىدۇر.

ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ۖ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ۗ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ۗ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ۗ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ۗ مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ۗ أَفَتَمُرُونَهُ وَعَلَىٰ مَا يَرَىٰ ۗ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ۗ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ۗ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ ۗ

ئۇ (يەنى جىبرىل) كېلىشكەن (تۇرقى چىرايلىق يارىتىلغان) بولۇپ، يۇقىرى ئۇيۇقتا (ئۆز شەكلىدە) تۇردى ① [7-6]. ئاندىن ئۇ ئاستا - ئاستا پەسلەپ ② (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىككى ياچاق مىقدارى ياكى ئۇنىڭدىنمۇ ئازراق ئارىلىق قالغۇچە يېقىنلاشتى ③ [9]. ئاندىن ئاللاھ بەندىسى (مۇھەممەد) گە نازىل قىلىدىغان ۋەھىينى (يەنى ئەمرىنى جىبرىل ئارقىلىق) نازىل قىلدى ④ [10]. ئۇنىڭ كۆرگىنىنى دىلى ئىنكار قىلمىدى (يەنى راست كۆردى) ⑤ [11]. (ئى مۇشرىكلار جامائەسى!) ئۇنىڭ كۆرگەنلىرى توغرىسىدا ئۇنىڭ بىلەن دەتالاش قىلىشامسىلەر؟ [12] شەكسىزكى، ئۇ (مۇھەممەد) جىبرىلنى ئىككىنچى قېتىم سىدرە تۇلمۇنتەھا (دەرخىنىڭ) يېنىدا (ئۆز شەكلىدە) كۆردى ⑥ [13-14]. سىدرە تۇلمۇنتەھانىڭ يېنىدا جەننەت تۇلمەئۇ بار ⑦ [15].

① يەنى جىبرىل ئەلەيھىسسالام ۋەھىينى تەلىم بەرگەندىن كېيىن يۇقىرى ئۇيۇقتا ئاللاھ ياراتقان شەكلىدە تۇردى.

② يەنى ئاندىن زېمىنغا چۈشتى ۋە ئاستا - ئاستا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يېقىنلاشتى.

③ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى ئىككى قولنىڭ ئارىلىقىدەك يېقىنلاشتى دەپ تەپسىر قىلغان. بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن جىبرىل ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر - بىرىگە يېقىنلاشقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بەزىلەر دەۋا قىلغاندەك ئاللاھ تائالا بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېقىنلاشقانلىقىنى كۆرسەتمەيدۇ. ئايەتنىڭ سىياقىدىن ئېنىق مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇكى، بۇ يەردە پەقەت جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېقىنلاشقانلىقى بايان قىلىنغان. دېمەك، مۇشۇنداق يېقىنلاشقان چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىل ئەلەيھىسسالامنى ئەسلىي ھالىتىدە كۆردى. بۇ پەيغەمبەرلىكنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە يۈز بەرگەن ۋەقە بولۇپ، بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىندى. ئىككىنچى قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىل ئەلەيھىسسالامنى ئەسلىي ھالىتىدە مېراج كېچىسى كۆردى.

④ يەنى جىبرىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بەندىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئېلىپ كەلگەن ۋەھىينى ياكى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزدى.

⑤ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىل ئەلەيھىسسالامنى ئۆز شەكلىدە كۆرگەندە جىبرىلنىڭ 600 قاننى بار ئىدى، ھەر ئىككى قاناتنىڭ ئارىلىقى مەغرىب بىلەن مەشرىقنىڭ ئارىسىدىكى مۇساپىدەك ئىدى، ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دىلى ئىنكار قىلمىدى، بەلكى ئاللاھنىڭ بۈيۈك قۇدرىتىگە باش ئەگدى.

⑥ بۇ ئايەت مېراج كېچىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ جىبرىل ئەلەيھىسسالامنى سىدرە تۇلمۇنتەھا دەرخىنىڭ يېنىدا ئەسلىي ھالىتىدە كۆرگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. «سىدرە» بىر خىل ئاكسىل دەرىخى بولۇپ، بىر ھەدىستە ئالتىنچى قەۋەت ئاسماندا، يەنە بىر ھەدىستە يەتتىنچى قەۋەت ئاسماندا ئىكەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان. «مۇنتەھا» ئاخىرقى چېكى دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە نېمە بارلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېچقانداق پەرىشتە چىقالمايدۇ. پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى مۇشۇ يەردىن تاپشۇرۇپ ئالىدۇ.

⑦ ﴿جَنَّةُ الْمَأْوَى﴾ (تۇرار جاي) دەپ ئاتىلىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇ ئادەم ئەلەيھىسسالام تۇرغان جاي ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: مۇئمىنلەرنىڭ روھلىرى مۇشۇ جايغا جەملىنىپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان. (فەتھۇلقەدىر)

إِذْ يَغْشَى السَّيِّدَةَ مَا يَغْشَى ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَعَى ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى ﴿١٨﴾ أَفَرَأَيْتُمْ أَلَّتْ وَاللَّتْ وَالْعُزَّى ﴿١٩﴾ وَمَنْوَةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى ﴿٢٠﴾

ئۇ چاغدا سىدرە تۇلمۇنتەھانى (ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ نۇرى) قاپلىغان ئىدى ① [16]. (پەيغەمبەر)نىڭ كۆزى (ئوڭ - سولغا) بۇرىلىپ كەتمىدى، (كۆرۈشكە بۇيرۇلغان شەيئەلەردىن) ئۆتۈپمۇ كەتمىدى ② [17]. شۈبھىسىزكى، ئۇ رەببىنىڭ (قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) بۈيۈك ئالامەتلىرىدىن بىر قىسمىنى كۆردى ③ [18]. (ئى مۇشرىكلار!) ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ! (سىلەر چوقۇنۇۋاتقان) لات، ئۇززا ۋە ئۈچىنچىسى بولغان مانات (قاتارلىق بۇتلار ئاللاھ تائالادەك كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگىمۇ؟ ئۇلار سىلەرگە پايدا - زىيان يەتكۈزەلمەدۇ؟) ④ [20-19].

① بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مېراج كېچىسى سىدرە تۇلمۇنتەھانى قانداق ھالەتتە كۆرگەنلىكى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇ چاغدا سىدرە تۇلمۇنتەھانىنىڭ ئەتراپىنى ئالتۇن رەڭلىك كېپىنەكلەر ئورىۋالغان، پەرىشتىلەرمۇ ئورىۋالغان، ئۇلارنىڭ شولسى ئۇنىڭدا ئەكس ئېتىپ تۇرغان، يەنە ئۇنى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ تەجەللىي نۇرى ئورىۋالغان ئىدى. دېمەك ئۇنى ئىلاھىي ئالامەتلەر، مۆجىزىلەر، بەرىكەتلەر ۋە ئاجايىباتلار ئورىۋالغان ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر قاتارلىق مەنبەلەردىن ئېلىندى) بۇ ماقامدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۈچ نەرسە بېرىلدى. ئۇلار: بەش ۋاقىت ناماز، سۈرە بەقەرەنىڭ ئاخىرقى ئايەتلىرى ۋە ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمىگەن مۇسۇلمانغا مەغپىرەت قىلىنىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ۋەدە ئىدى. (سەھىھ مۇسلىم 173 - ھەدىس)

② يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆزى ئوڭ - سولغا كېتىپ قالمىدى، نە ئۇنىڭغا بەلگىلەنگەن چەكتىن ئېشىپمۇ كەتمىدى. (ئەيسەر تەپاسىر)

③ بۇ كۆرگەن ئالامەتلەرنىڭ جۈملىسىدىن جىبرىل ئەلەيھىسسالامنى ئەسلىي ھالىتىدە كۆرگەنلىكى، سىدرە تۇلمۇنتەھانى كۆرگەنلىكى يەنە مېراج ۋەقەسىدە تەپسىلاتى بايان قىلىنغان ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان بۈيۈك ئالامەتلەرنى كۆرگەنلىكى ئىدى.

④ بۇ ئايەتتە مۇشرىكلار ئەيىبلنىۋاتىدۇ. مەزكۇر ئۇلۇغ سۈپەتلىك ئاللاھ، جىبرىلدەك كاتتا پەرىشتىنى ياراتقۇچىدۇر. مۇھەممەد رەسۇلۇللاھ (سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم) ئۇنىڭ ئەلچىسىدۇر، ئەنە شۇ ئۇلۇغ ئاللاھ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئاسمانلارغا ئېلىپ چىقىپ، بۈيۈك ئالامەتلەرنى كۆرسەتتى. يەنە ئۇنىڭغا ۋەھىيمۇ نازىل قىلدى. ئى مۇشرىكلار! سىلەر چوقۇنۇۋاتقان بۇتلاردا بۇنىڭغا ئوخشاش ئاللاھىدىلىكلەر بارمۇ؟ شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەردە تېمىغا مۇناسىۋەتلىك ئەرەبلەردە مەشھۇر بولغان ئۈچ بۇتنىڭ نامى مىسال سۈپىتىدە كەلتۈرۈلدى. مۇپەسسىرلەردىن ئىبنى جەرىرنىڭ قارىشىچە «لات» دېگەن ئىسىم ئاللاھ دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە " لات يَلِئُكْ " دېگەن پېئىلدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، بۇرۇلۇش دېگەن مەنىدە. چوقۇنغۇچى بويىنى بۇت تەرەپكە بۇراتتى ۋە ئۇنى تاۋاپ قىلاتتى. شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ نامى «لات» دەپ ئاتالغان. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە " لات " دىكى " ت " قوش ھەرپ بولۇپ، " لَئِكْ " (يانجىدى، سوقتى، تالقانلىدى) دېگەن پېئىلدىن چىققان ئېنىق سۈپەتداش بولۇپ، ئەسلىدە بۇ جاھىلىيەت دەۋرىدىكى بىر سالھ كىشىنىڭ ئىسمى ئىدى، ئۇ كىشى تالقان پۇشۇرۇپ، ھاجىلارغا بېرەتتى. ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن ئادەملەر ئۇنىڭ قەبرىسىنى ئىبادەتگاھ، ئۇنىڭ ھەيكىلىنى

چوقۇنىدىغان بۇت قىلىۋالدى. بۇ تائىفتىكى سەقىق قەبىلىسىنىڭ ئەڭ چوڭ بۇتى ئىدى. ئىبنى جەرر مۇنداق دەيدۇ: «ئۇزرا» دېگەن ئىسىمىمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئەزىز دېگەن ئىسىمى سۈپىتىدىن ئېلىنغان. بۇ "أَعْرُ" نىڭ چىشى جىنىس شەكلى بولۇپ، ئەزىزە مەنىسىدە. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئۇ غەتفاندىكى بىر تۈپ دەرەخ بولۇپ، كىشىلەر ئۇنىڭغا چوقۇناتتى. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئۇ بەزى دەرەخلەردە كۆرۈلىدىغان شەيتانچاقلار ئىدى. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە ئۇ ئاق تاشتىن ياسالغان بۇت بولۇپ، ئۇنىڭغا پەقەت قۇرەيشلەر ۋە بەنۇ كەنانەلىكلەرلا چوقۇناتتى. «مانات» "مَنْى يَمْنِي" دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، ئېقىتىش مەنىسىدە. كىشىلەر ئۇ بۇتقا يېقىنلىق ھاسىل قىلىش ئۈچۈن چارۋا - ماللىرىنى ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئالدىدا بوغۇزلاپ، قان ئېقىتاتتى. ئۇ مەككە بىلەن مەدىنىنىڭ ئارىلىقىدىكى بىر بۇت ئىدى. (فەتھۇلقەدر) ئۇ بۇت قەدىد دېگەن جاينىڭ ئۇدۇلىغا توغرا كېلىدىغان مۇشەللىل دېگەن جايدا بولۇپ، خۇزائە قەبىلىسىگە خاس بۇت ئىدى. ئىسلام كېلىشتىن بۇرۇنقى دەۋرىدە ئەۋس، خەزرج قەبىلىلىرى شۇ يەردىن ئېھرام باغلايتتى ۋە ئۇ بۇتنى تاۋاپ قىلاتتى. (ئەيسە تەپاسىر ۋە ئىبنى كەسىر) ئەرەب دىيارلىرىدا بۇ ئۈچ بۇتتىن باشقا يەنە نۇرغۇن بۇتخانا ۋە بۇتلار بار ئىدى. مەككە پەتھى قىلىنغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بارلىق بۇتلارنى ۋە بۇت جايلاشقان ماكانلارنى كۆزدىن يوق قىلدى. بۇتلار ئۈچۈن ياسالغان گۈمبەز ۋە بىنالارنى چاقتۇردى، كىشىلەر ئۇلۇغلايدىغان دەرەخلەرنى كەستۈردى، بۇتپەرەسلەرنىڭ بارلىق يادىكارلىقلىرى، ئالامەت ۋە ئىزنالىرىنى يوقاتتى. بۇ ئىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خالىد ئىبنى ۋەلىد، ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب، ئەمر ئىبنى ئاس ۋە جەرر ئىبنى ئابدۇللا بەجەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم قاتارلىق ساھابىلەرنى ھەر قايسى جايلارغا ئەۋەتتى، ئۇلار ئەرەب زېمىنىدىن شېرىكنىڭ نام - نىشان ۋە ئىزنالىرىنى ئۆچۈرۈپ تاشلىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

شۇنىڭدىن ئون نەچچە ئەسىر ئۆتكەندىن كېيىن، ئەرەب قەبىلىلىرىدە شېرىك ۋە بىدئەتلەر قايتىدىن ئومۇملىشىپ كەتتى. ئاللاھ تائالا دەۋەتچى شەيخ مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋەھھابنى مەزكۇر شېرىك ۋە بىدئەتلەرنى ئىسلاھ قىلىشقا مۇۋەپپەق قىلدى. ئۇ دىرىئىيەنىڭ ھاكىمى بىلەن بىرلىشىپ، كۈچ - قۇۋۋەت ئارقىلىق شېرىك ۋە بىدئەتنىڭ ئالامەتلىرىنى يوقاتتى. بۇ يېڭى ئۇسلۇبتىكى دەۋەتنى يەنە نەجد ۋە ھىجازنىڭ ۋالىسى سۇلتان ئابدۇلئەزىز (ھازىرقى سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھىنىڭ ئاتىسى ۋە مەملىكەتنىڭ قۇرغۇچىسى) قوللاپ قۇۋۋەتلىدى ۋە بارلىق قوپۇرۇلغان قەبرە ۋە مازارلارنى چىقىپ تاشلاپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنى ئومۇملاشتۇردى. ئاللاھقا ھەمدىلەر بولسۇنكى، ھازىر پۈتۈن سەئۇدى ئەرەبىستاندا ئىسلام ئەھكاملىرى بويىچە يول تۇتقانلىقتىن ھېچقانداق بىر ياسالغان قەبرە ۋە مازارلىق مەۋجۇت ئەمەس.

أَلَكُمُ الذِّكْرُ وَلَهُ الْأُنثَى ﴿٥١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَى ﴿٥٢﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَعَبَّأُواكُم مَّا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمْ الْهُدَى ﴿٥٣﴾

(ئى مۇشرىكلار جامائەسى! سىلەرچە ياخشى ھېسابلانغان) ئوغۇل بالا سىلەرگە، (سىلەرچە يامان ھېسابلانغان) قىز بالا ئاللاھقا خاسمۇ؟^① [21] ئۇنداقتا بۇ ئادالەتسىز تەقسىماتتۇر^② [22]. بۇ بۇتلار پەقەت سىلەر ۋە ئاتا - بوۋىلىرىڭلار ئاتىۋالغان قۇرۇق ناملاردىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئاللاھ ئۇ نەرسىلەر (نىڭ ئىلاھلىقى) توغرىلۇق ھېچبىر دەلىل - پاكىت چۈشۈرگىنى يوق، ئۇ مۇشرىكلارغا رەببى تەرىپىدىن ھىدايەت (يەنى پەيغەمبەر ۋە قۇرئان) كەلگەن تۇرۇقلۇق، ئۇلار پەقەت گۇمانغىلا ۋە ئۆزىنىڭ نەپسى خاھىشىغىلا ئەگىشىدۇ [23].

① مەككە مۇشرىكلىرى پەرىشتىلەرنى ئاللاھنىڭ قىزلىرى دەپ قارايتتى، بۇ يەردە ئۇلارغا رەددىيە بېرىلدى. بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە جايدا بايان قىلىندى.

② ﴿ضِيزَى﴾ ئادالەتسىز، ھەقتىن بۇرۇلغان تەقسىماتتۇر.

أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّى ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَى ﴿٢٥﴾ * وَكَمْ مِّن مَّلَكٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَن يَشَاءُ وَيَرْضَى ﴿٢٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةً الْأُنثَى ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَنْ مَن تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّٰ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَن أَهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾

ئىنسان ئۆزى ئۈچۈن نېمىنى ئارزۇ قىلسا شۇ بولامدۇ؟ [24]. ئاخىرەت ۋە دۇنيا ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر (يەنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ خاھىشى بويىچە بولىدۇ) [25]. ئاسمانلاردا نۇرغۇن پەرىشتىلەر بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ شاپائىتى ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدۇ، پەقەت ئاللاھ ئۆزى خالىغان ۋە رازى بولغان ئادەمگە (شاپائەت قىلىشقا) رۇخسەت قىلغاندىن كېيىنلا (ئۇلارنىڭ شاپائىتى ئەسقاتىدۇ) [26]. شەكسىزكى، ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتمايدىغانلار پەرىشتىلەرنى (ئاللاھنىڭ قىزلىرى دەپ) چىشى جىنس نامى بىلەن ئاتايدۇ [27]. ئۇلار مۇنداق ئاتاشتا ھېچقانداق ئىلىمگە ئىگە ئەمەس، ئۇلار پەقەت پەرەزگىلا ئاساسلىنىدۇ، پەرەز ھەقنى ئىسپاتلاشتا ھېچنېمىگە يارمايدۇ [28]. (ئى پەيغەمبەر!) بىزنىڭ زىكرىمىز (قۇرئان) دىن يۈز ئۆرۈگەن ۋە دۇنيا تىرىكچىلىكىنىلا كۆزلىگەنلەر بىلەن كارىڭ بولمىسۇن [29]. ئۇلارنىڭ بىلىدىغىنى شۇنچىلىك. شەكسىزكى، رەببىڭ ئۆزىنىڭ يولىدىن ئازغان ئادەمنى ئوبدان بىلىدۇ، ھىدايەت تاپقان ئادەمنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ [30].

① يەنى ئىنسان بۇتلاردىن ئۆزىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈشنى ۋە شاپائەت قىلىشنى ھەر قانچە ئارزۇ قىلسىمۇ، مۇمكىن بولمايدۇ.

② يەنى پەقەت ئاللاھ خالىغان ئىش ۋۇجۇدقا چىقىدۇ، خالىمىغان ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ. چۈنكى، بارلىق ھوقۇق ۋە ئىقتىدار ئاللاھنىڭ ئىلكىدە.

③ يەنى پەرىشتىلەر ئاللاھ تائالاغا ئەڭ يېقىن مەخلۇق تۇرۇپمۇ، ئۇلارغا بېرىلگەن شاپائەت قىلىش ھوقۇقى پەقەت ئاللاھ ياقىتۇرغان ۋە رۇخسەت قىلغان كىشىلەرگىلا ئىشلەيدۇ. پەرىشتىلەرنىڭ ھالى بۇ تۇرسا، تاشتىن ياسالغان بۇتلار قانداقمۇ شاپائەت قىلالىسۇن؟ سىلەر ئۇلاردىن ياردەم كۈتۈپ ئولتۇرامسىلەر؟ شېرىك ئاللاھ ئەپۇ قىلمايدىغان چوڭ گۇناھ تۇرسا، مۇشربىكلارنى شاپائەت قىلىشقا قانداقمۇ رۇخسەت قىلسۇن؟

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اَسْتَوٰٓا بِمَا عَمِلُوْا وَيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا بِالْحُسْنٰى ﴿٣١﴾ الَّذِيْنَ يَحْتَسِبُوْنَ كَبِيْرَ الْاِثْمِ
وَالْفَوَاحِشِ اِلَّا اللَّمَمَ

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەر ئاللاھنىڭدۇر، (ئاللاھ بۇلارنى) يامان ئىش قىلغانلارنى قىلمىشلىرىغا قاراپ جازالاش، (تائەت - ئىبادەتلەرنى) مۇكەممەل قىلغانلارنى (مۇكاپاتلارنىڭ) ئەڭ ياخشىسى (بولغان جەننەت) بىلەن تارتۇقلاش ئۈچۈن (ياراتتى) ① [31]. ئۇلار چوڭ گۇناھلاردىن ۋە قەبىھ ئىشلاردىن يىراق تۇرىدىغان كىشىلەردۇر، ②، كىچىك گۇناھلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا، ③.

① يەنى جۈملىدىن ھىدايەت ۋە گۇمراھلىقمۇ ئۇنىڭ ئىلكىدۇر. ئاللاھ ياخشىغا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى، يامانغا قىلمىشنىڭ جازاسىنى بېرىش ئۈچۈن، خالىغان ئادەمگە ھىدايەت ئاتا قىلىدۇ، خالىغان ئادەمنى گۇمراھلىقتا قالدۇرىدۇ. چۈنكى، «رەببىڭ ئۆزىنىڭ يولىدىن ئازغان ئادەمنى ئوبدان بىلىدۇ، ھىدايەت تاپقان ئادەمنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ» بۇ يەردىكى «جازالاش» نى يۇقىرىدىكى ئايەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ ئالغاندا مۇشۇنداق ئۇقۇم چىقىدۇ ۋە «ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەر ئاللاھنىڭدۇر» دېگەن ئىبارە قىستۇرما جۈملە بولۇپ كەلگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر) يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇنىڭدىكى نەرسىلەرنى ياخشىغا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىنى، يامانغا قىلمىشنىڭ جازاسىنى بېرىش ئۈچۈن ياراتتى، دېگەن بولىدۇ. (تەپسىر ئەلۋەست تەنناۋى)

② «كَبِيْرٌ» نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، گۇناھى كەبىرە يەنى چوڭ گۇناھنى كۆرسىتىدۇ. گۇناھى كەبىرەنى تونۇشتۇرۇشتا ئۆلىمالار ئارىسىدا ھەر خىل قاراشلار مەۋجۇت. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە دوزاخ ۋە دەدە قىلىنغان ھەر قانداق گۇناھ «كەبىرە» قاتارىغا كىرىدۇ. ياكى سادىر قىلغۇچىسى قۇرئان ۋە ھەدىستە قاتتىق ئەيىبلەنگەن گۇناھ «كەبىرە» ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار يەنە مۇنداق قارايدۇ: كىچىك گۇناھلارنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇشۇمۇ گۇناھى كەبىرە جۈملىسىدىن بولىدۇ. ئۆلىمالار گۇناھى كەبىرەنىڭ مەنىسى ۋە ماھىيىتىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشتە ۋە ئۇنىڭ سانىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتە ھەرخىل قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويغان. بەزى ئۆلىمالار چوڭ گۇناھلارنى توپلاپ كىتابلارنى يازغان. مەسىلەن: ئىمام زەھەبىينىڭ «چوڭ گۇناھلار» دېگەن كىتابىدا يەتمىش چوڭ گۇناھ تىلغا ئېلىنغان. ئىبنى ھەجەرنىڭ «چوڭ گۇناھلاردىن چەكلىمە» دېگەن كىتابىدا 470 تىن ئارتۇق چوڭ گۇناھ كۆرسىتىپ بېرىلگەن. ﴿فَوَاحِشُ﴾

﴿فَوَاحِشٌ﴾ نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ھاياسزلىققا ياتىدىغان گۇناھلارنى، مەسىلەن: زىنا، بەچچىۋازلىق دېگەندەك قەبىھ قىلمىشلارنى كۆرسىتىدۇ. بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە، شەرىئەتتە جازا بەلگىلەنگەن گۇناھلارنىڭ ھەممىسى ﴿فَوَاحِشُ﴾ قەبىھ قىلمىشلار قاتارىغا كىرىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە قەبىھ قىلمىشنىڭ تۈرى ۋە شەكلى كۆپ بولۇپ كەتتى، ھاياسزلىق «مەدەنىيلىك» دەپ چۈشىنىلىدىغان بولۇپ قالدى، ھەتتا بىر قىسىم مۇسۇلمانلارمۇ «ھاياسز مەدەنىيەت» نى ئۆزلەشتۈردى. مەسىلەن: ئۆيلەردە بۇزۇقچىلىقنى تەرغىب قىلىدىغان فىلىملەر ئۈزلۈكسىز قويۇلىدىغان بولدى، ئاياللار ھىجابنى تەرك ئېتىپ قالماستىن يەنە ھۆسنجامالىنى نامايەن قىلىش ئۈچۈن سىرتقا ياسىنىپ چىقىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋالدى. قىز - ئوغۇللارنىڭ بىر سىنىپتا ئوقۇشى، ئەر - ئاياللارنىڭ بىر ئىشخانىدا ئىشلىشى، بىر سورۇندا ئولتۇرۇشى، ھەر قايسى ئاممىۋىي ئورۇنلاردا بىر - بىرى بىلەن ئارىلىشىپ، ئورۇنسىز پاراڭ - چاقچاقلارنى قىلىشى قاتارلىقلارمۇ «قەبىھ ئىشلار» قاتارىغا كىرىدۇ. بۇ ئايەتتە دېيىلىۋاتىدۇكى، گۇناھلىرى مەغپىرەت

قىلىنىدىغانلار چوڭ گۇناھ ۋە قەبىھ ئىشلارنى سادىر قىلغانلار ئەمەس، بەلكى ئۇلاردىن ئۆزىنى ساقلىغانلاردۇر.

③ ﴿اللَّمَمَ﴾ ئاز، كىچىك، بىر ئاز دېگەن مەنىدە. بۇ سۆز تۆۋەندىكىدەك ئەھۋاللاردا قوللىنىدۇ. مەسلەن: " أَلَمْ بِالْمَكَانِ " بۇ ماكاندا بىر ئاز تۇردى. " أَلَمْ بِالطَّعَامِ " ئازراق تائام يېدى. شۇنىڭدەك بىر نەرسىنى سىلاپ قويماق ياكى ئۇنىڭغا يېقىنلاشماق ياكى بىر ئىشنى بىر قېتىم ياكى ئىككى قېتىم قىلىپ قويۇپ، داۋاملاشتۇرماسلىق ياكى بىر ئىشنى كۆڭلىگە كەلتۈرۈش، خىيال قىلىش قاتارلىقلار ﴿اللَّمَمَ﴾ نىڭ مەنىسىگە كىرىدۇ. (فەتھۇلقەدر) بۇ سۆز ئۇقۇم ۋە قوللىنىش نۇقتىسىدىن گۇناھى سەغىرە - كىچىك گۇناھ مەنىسىگە كىرىدۇ. خۇلاسە كالىم، قايسىبىر چوڭ گۇناھنىڭ مۇقەددىمىسىنى سادىر قىلغاندا، ئۇنىڭدىن دەرھال ئۆزىنى تارتىش ياكى قايسىبىر گۇناھنى بىر - ئىككى قېتىم سادىر قىلىپ، ئاندىن ئۇنى مەڭگۈلۈك تاشلاش ياكى قايسىبىر گۇناھنى قىلىشنى خىيال قىلىش، ئەمما ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭغا يېقىنلاشماسلىقلارنىڭ ھەممىسى كىچىك گۇناھلار قاتارىغا كىرىدۇ. ئاللاھ بۇنداق گۇناھلارنى بەندە چوڭ گۇناھلاردىن ساقلانغانلىقى ئۈچۈن ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ.

إِنَّ رَبَّكَ وَسِعَ الْمَعْفِرَةَ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى ﴿٣٢﴾ أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَى قَلِيلًا وَأَكْدَى ﴿٣٤﴾ أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَى ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يَبْنَأْ بِمَا فِي صُحُفٍ مُوسَى ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى ﴿٣٧﴾ أَلَا تَرَى وَاِزْرَةً وِرْرًا أُخْرَى ﴿٣٨﴾ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ﴿٣٩﴾

شەكسىزكى، رەببىڭنىڭ مەغپىرىتى ناھايىتى كەڭ زاتتۇر. ئۇ سىلەرنى زىمىندىن ياراتقان چاغدىكى ۋاقتىڭلاردىمۇ، سىلەر ئانىلىرىڭلارنىڭ قورساقلىرىدىكى ھامىلىلەر^① ۋاقتىڭلاردىمۇ سىلەرنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر ئۆزۈڭلارنى ئاقلىماڭلار^②. ئاللاھ تەقۋادار بولغان ئادەمنى ئوبدان بىلىدۇ [32]. (ئى پەيغەمبەر! ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتقان ۋە (بېرىمەن دەپ ۋەدە قىلغان نەرسىدىن) ئازغىنە بىر نەرسە بېرىپ، قالغىنىنى بەرمىگەن ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟^③ [33-34]. ئۇنىڭدا غەيب ئىلمى بولۇپ، ئۇ (ھەممىنى) كۆرۈپ تۇرۇدۇ؟^④ [35] ئۇ مۇسەننىڭ سەھىپىلىرىدىكى ۋە (مەسئۇلىيىتىنى) تولۇق ئادا قىلغان ئىبراھىمنىڭ سەھىپىلىرىدىكى (تۆۋەندىكى سۆز) لەردىن خەۋەردار بولمىدىمۇ: [35-36] «بىر گۇناھكار ئادەم باشقىسىنىڭ گۇناھىنى ئۈستىگە ئالمايدۇ (يەنى بىراۋ باشقا بىراۋنىڭ گۇناھى تۈپەيلىدىن جازاغا تارتىلمايدۇ) [38]. ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىنىڭلا نەتىجىسىنى كۆرىدۇ» [39].

① ﴿أَجِنَّةٌ﴾ «ھامىلىلەر» "جېنۇن" (ھامىلە) نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قورساقتىكى تۈرەلمىنى كۆرسىتىدۇ. قورساقنىڭ ئىچىدە بولغانلىقى ئۈچۈن كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ. شۇ ۋەجىدىن "جېنۇن" (كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان نەرسە) دەپ ئاتالغان.

② يەنى سىلەرنىڭ ھەرقانداق ئەھۋالىڭلار ۋە ھەرىكىتىڭلار ئۇنىڭغا مەخپىي ئەمەس، ھەتتا سىلەرنى ھېچكىم كۆرەلمەيدىغان ئاناڭلارنىڭ قورساقىدىكى چاغدىمۇ ئەھۋالىڭلاردىن خەۋەردار تۇرسا، يەنە ئۆزۈڭلارنى ئاقلاپ، نۇقساندىن پاك دەپ دەۋا قىلىشىڭلارنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ دېمەك، رىياكارلىقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇنداق قىلماڭلار.

③ يەنى ئازغىنە بېرىپ قويۇپ، ئاندىن ئۈزۈپ قويغان ياكى ئازراقلا بويسۇنۇپ قويۇپ، ئاندىن يېنىۋالغان ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ ﴿أَكْدَى﴾ نىڭ ئەسلىي مەنىسى، ئەگەر بىر ئادەم قۇدۇق كولاۋاتقاندا، يوغان بىر تاش كولاشقا توسالغۇ بولۇپ قالسا، ئۇ: «ئەمدى كولاش مۇمكىن ئەمەس» دەپ ئىشنى تاشلىغان بولسا، بۇنىڭغا ﴿أَكْدَى﴾ ئىشنى يېرىم يولدا تاشلىدى، دېگەن سۆز ئىشلىتىلىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئالغاندا، بۇ سۆز بىر كىشىگە بىر نەرسە بېرىشكە باشلاپ، ئاندىن ئۇنى توختىتىپ قويغان، بىر ئىشنى باشلاپ، ئاخىرىغا چىقارماي تاشلاپ قويغان كىشى ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ.

④ يەنى ئۇ ئاللاھ يولىدا پۇل سەرپ قىلسا، قولىدىكى پۇلنىڭ تۈگەپ كېتىدىغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تۇرۇدۇ؟ ياق، ئىش ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، ئۇنىڭدا بۇنداق غەيبىنى بىلىدىغان ئىلىم يوق. بەلكى، ئۇ پەقەتلا بېخىللىقىدىن، دۇنيانى ياخشى كۆرۈپ، ئاخىرەتكە ئىشەنمىگەنلىكىدىن ئاللاھ يولىدا پۇل سەرپ قىلىشتىن باش تارتىدۇ، ئۇنىڭ ئاللاھقا ئىتائەت قىلمىغانلىقىمۇ دەل مۇشۇ سەۋەبتىندۇر.

⑤ يەنى ھېچكىم باشقا بىر كىشىنىڭ گۇناھىغا جاۋابكار بولمىغاندەك، ئاخىرەتتىكى ئەجىر - ساۋابىمۇ ئىنساننىڭ ئۆز مېھنىتى بىلەن قىلغان ئەمەللىرىگە ئاساسەن بېرىلىدۇ. بۇ يەردىكىسى دۇنيادىكى نەتىجە بىلەن ئەمەس، ئاخىرەتتىكى نەتىجە بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. يەنە ئىنسان ۋاپات بولغاندىن كېيىن،

ئۇنىڭغا ئاتاپ قىلىنغان دۇئا، سەدىقە ۋە باشقا خەيرلىك ئىشلارنىڭ ساۋابىمۇ ئۇنىڭغا يېتىپ تۇرىدۇ. بۇنىڭغا بارلىق ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن. بۇ ئىشلاردا ئاللاھ ۋە رەسۇلى تەرەپتىن كەلگەن نەقلىي دەلىل بار. «ئىنسان ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەمەلى ئۈزۈلىدۇ، پەقەت ئۈچ ئەمەلنىڭ ساۋابى ئۇنىڭغا يېتىپ تۇرىدۇ» دېگەن ھەدىستىكى ئۈچ ئەمەلمۇ ئەسلىدە ئىنساننىڭ ئۆزى قىلىپ قالدۇرغان ۋە ئۇ ئۆلگەندىن كېيىنمۇ قايسىبىر شەكىلدە داۋاملاشقان ئەمەلدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىنساننىڭ ئۆز ئەمگىكىدىن يېگەن رىزىقى ئەڭ پاك تۇر. پەرزەنت ئىنساننىڭ ئۆز ئەمگىكىدىندۇر». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3528 - ھەدىس) سەدىقە جارىيە يەنى ساۋابى ئۈزۈلمەيدىغان سەدىقە ئاللاھ يولىدا ۋەقە قىلىنغان نەرسىلەرگە ئوخشاش ئىنساننىڭ ئۆزى قالدۇرغان ئەمەلدۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ شۈبھىسىزكى، بىز ئەلۋەتتە ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرىمىز، ئۇلارنىڭ ئىلگىرى قىلغان ۋە قالدۇرۇپ كەتكەن (ياخشى - يامان) ئەمەللىرىنى يېزىپ تۇرىمىز. ﴿ (سۈرە ياسىن 12 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) بىر ئادەم ئىلىمىنى نەشر قىلىپ قالدۇرغان، ئۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر پايدىلانغان ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن بولسا، بۇمۇ ئۇنىڭ ئەمگىكى ۋە تىرىشچانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى كىشىلەرنى ھىدايەتكە چاقىرسا، ئۇ كىشىگە ھىدايەتكە ئەگەشكەن كىشىلەر ئېرىشكەن ئەجىردەك ئەجىر بولىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئەجىرلىرىدىن ھېچ نەرسە كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 4609 - ھەدىس) دېمەك ئەگەشكۈچىلەرنىڭ ساۋابىمۇ ئۇنىڭغا يېتىپ تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ ھەدىس ئايەتكە زىت كەلمەيدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى ﴿٤٤﴾ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى ﴿٤٥﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَى ﴿٤٦﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٨﴾
وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ﴿٤٩﴾ مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى ﴿٥٠﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَى ﴿٥١﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَعْنَى وَأَقْنَى ﴿٥٢﴾

شەكسىزكى، ئۇنىڭ قىلغان ئىشى كەلگۈسىدە كۆرۈلىدۇ (يەنى ئۇنىڭ ئەمەللىرى قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا توغرىلىنىدۇ) ① [40]. ئاندىن ئۇنىڭغا تولۇق مۇكاپات ياكى تېگىشلىك جازا بېرىلىدۇ [41]. ئاخىر بارىدىغان جاي رەببىڭنىڭ دەرگاھىدۇر» [42]. شەكسىزكى، (ئىنساننى) كۈلدۈرىدىغانمۇ ۋە يىغلىتىدىغانمۇ شۇ ئاللاھتۇر [43]. شەكسىزكى، ئۆلتۈرىدىغانمۇ ۋە تىرىلدۈرىدىغانمۇ شۇ ئاللاھتۇر [44]. شەكسىزكى، بىر جۈپنى – ئەركەك بىلەن چىشىنى (بالىياتقۇغا) تۆكۈلگەن مەنىدىن ياراتقانمۇ شۇ ئاللاھتۇر [45-46]. (ھېساب ئۈچۈن) ئىككىنچى قېتىم يارىتىشىنىمۇ ئاللاھ ئۈستىگە ئالغاندۇر [47]. شەكسىزكى، (ئىنساننى) باي قىلىدىغانمۇ ۋە (ئۇنىڭغا) سەرمايە بېرىدىغانمۇ شۇ ئاللاھتۇر ② [48].

① يەنى ئۇ دۇنيادا ياخشىلىق ياكى يامانلىقتىن نېمىنى قىلغان بولسۇن، مەخپىي قىلغان بولسۇن ياكى ئاشكارا قىلغان بولسۇن، قىيامەت كۈنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈلىدۇ، شۇ قىلغان ئىشىغا ئاساسەن ئۇنىڭغا تولۇق مۇكاپات ياكى جازا بېرىلىدۇ.

② ئاللاھ تائالا بىر ئىنسانغا شۇ قەدەر كۆپ بايلىق ئاتا قىلىدۇكى، ئۇ ھېچكىمگە موھتاج بولمايدۇ، ئۇنىڭ بارلىق ئېھتىياجى شۇنىڭ بىلەن تولۇقلىنىدۇ. يەنە بىر ئىنسانغا كۆپ سەرمايە ۋە مال - مۈلۈك بېرىپ مەمنۇن قىلىدۇكى، بۇ مال - مۈلۈك ئۇنىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپ تۇرىدۇ، ئۇ مال - مۈلۈكنى توپلاپ ساقلايدۇ.

وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَى ۝ وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى ۝ وَتَمُودًا فَمَا أَبْقَى ۝ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْعَى ۝ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى ۝ فَغَشَّاهَا مَا عَشَى ۝ فَبَآئِيَ ءآلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى ۝ هَذَا نَذِيرٌ مِّنَ التُّذْرِ الْأُولَى ۝ أَزِفَتِ الْأَازِفَةُ ۝ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ۝ أَفَمِنَ هَذَا الْحَدِيثِ تَعَجَّبُونَ ۝ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ۝ وَأَنْتُمْ سَلِيمُونَ ۝ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ۝ ۱۶

شەكسىزكى، ئاللاھ شئرا يۇلتۇزىنىڭمۇ رەببىدۇر ① [49]. قەدىمكى ئاد قەۋمىنىمۇ ②، سەمۇد قەۋمىنىمۇ ھالاك قىلغان، (ئۇلاردىن بىرىنىمۇ) قويمىغان شۇ ئاللاھتۇر [50-51]. ئىلگىرى نۇھنىڭ قەۋمىنىمۇ (ئاللاھ ھالاك قىلغان ئىدى). شەكسىزكى، ئۇلار تېخىمۇ زالىم، تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشقۇچى ئىدى [52]. لۇت قەۋمىنىڭ شەھەرلىرىنى دۈم كۆمۈرۈۋەتكەنمۇ شۇ ئاللاھتۇر ③، ئۇ شەھەرنى (دەھشەتلىك تاشلار) قاپلىۋالدى ④ [53-54]. (ئى ئىنسان!) رەببىڭنىڭ قايسىبىر نېمىتى توغرىلۇق جېدەللىشىسەن؟ ⑤ [55] بۇ (مۇھەممەد) ئىلگىرىكى ئاگاھلاندىرغۇچىلار قاتارىدىكى بىر ئاگاھلاندىرغۇچىدۇر [56]. قىيامەت يېقىنلاشتى [57]. ئۇنى (ئۇنىڭ بولىدىغان ۋاقتىنى) ئاللاھتىن باشقا ئاشكارىلىغۇچى (يەنى ئۇنىڭ ۋاقتىنى بىلگۈچى ياكى ئۇنىڭ ئازابىنى توسۇپ قالغۇچى) يوقتۇر [58]. (ئى ئىنكارچىلار!) ئەمدى سىلەر بۇ سۆز (قۇرئان)دىن ئەجەبلىنىۋاتامسىلەر؟ ⑥ [59]. (ئۇنى ئاڭلىغان چاغدا) كۈلۈۋاتامسىلەر؟ يىغلىمامسىلەر؟ [60]. سىلەر (غەپلەتتە) ئويۇن - تاماشاغا بېرىلىپ كەتكۈچىسىلەر [61]. (كېلىڭلار، ئەمدى) ئاللاھقا سەجدە قىلىڭلار ۋە (ئۇنىڭغا) ئىبادەت قىلىڭلار ⑦ [62].

① ئاللاھ بولسا، ھەممىنىڭ رەببىدۇر. بۇ يەردە بۇ يۇلتۇزنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ، ﴿ شئرا يۇلتۇزىنىڭ رەببىدۇر﴾ دەپ كەلتۈرۈلدى. سەۋەبى شۇكى، بىر قىسىم ئەرەب قەبىلىلىرى ئۇ يۇلتۇزغا چوقۇناتتى.

② بۇ يەردە ئاد قەۋمى «قەدىمكى ئاد قەۋمى» دېيىلدى. سەۋەبى شۇكى، بۇلار سەمۇد قەۋمىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئاد قەۋمى ئىدى ياكى نۇھ قەۋمىدىن كېيىن بىرىنچى بولۇپ ھالاك قىلىنغان قەۋم مۇشۇ ئاد قەۋمى ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئاد ئىسىملىك ئىككى قەۋم ئۆتكەن بولۇپ، بۇ ھەددىدىن زىيادە قاتتىق ۋە سوغۇق بوران بىلەن ھالاك قىلىنغان بىرىنچى ئاد قەۋمى ئىدى. ئىككىنچى ئاد قەۋمى زامانىنىڭ ئۆتىشى بىلەن ھەر خىل نام بىلەن تارقاق شەكىلدە ياشاپ ئۆتكەن ئىدى.

③ بۇنىڭدىن شەھەرلىرى ئۈستىگە دۈم كۆمۈرۈلۈپ، ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋم كۆزدە تۇتۇلدى.

④ يەنى شەھەرلىرى دۈم كۆمۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئارقا - ئارقىدىن بەلگە سېلىنغان تاشلارنى ياغدۇردى.

⑤ يەنە بىر مەنىسى، رەببىڭنىڭ قايسىبىر نېمىتىدىن شەكلىنىسەن ۋە قايسىبىر نېمىتىنى ئىنكار قىلسەن؟ ۋەھالەنكى، ئۇنىڭ نېمەتلىرى شۇ قەدەر ئاشكارا ۋە كۆپتۈركى، ئۇلارنى يوشۇرۇش ۋە ئىنكار قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

⑥ «بۇ سۆز» قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ. يەنى سىلەر ئۇنىڭدىن ئەجەبلىنەمسىلەر، ئۇنى مەسخىرە قىلامسىلەر؟ ۋەھالەنكى، ئۇنىڭدا ئەجەبلەنگىدەك ۋە مەسخىرە قىلىپ، ئىنكار قىلغۇدەك ھېچنەرسە يوق.

⑦ بۇ يەردە مۇشربىكلار ۋە ئىنكار قىلغۇچىلارغا كايىش يۈزىسىدىن مۇسۇلمانلار سەجدە قىلىشقا بۇيرۇلدى.

يەنى مۇشرىكلار قۇرئانغا ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ ئورنىغا ئۇنى مەسخىرە قىلغان ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلمىغان بولسا، ئى مۇسۇلمانلار! سىلەر ئاللاھقا بويسۇنغانلىقىڭلارنى ۋە قۇرئاننى ھۆرمەت قىلغانلىقىڭلارنى ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن سەجدىگە باش قويۇڭلار. (فەتھۇلقەدر) نەتىجىدە بۇ بۇيرۇققا بويسۇنۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەرھال سەجدىگە باش قويدى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ساھابىلەرمۇ، ھەتتا شۇ سۈرۈندا بار كاپىرلارمۇ سەجدىگە باش قويدى. بۇ ۋەقە ھەدىسلەردە بايان قىلىندى.

(54) سورة القمر مكية 55 آية

(54) سۈرە قەمەر مەككىدە چۈشكەن 55 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

أَقْرَبَتِ السَّاعَةُ وَأَدْنَى الْقَمَرِ ﴿١﴾

قىيامەت يېقىنلاشتى ①، ئاي يېرىلدى ② [1].

★ بۇ سۈرەمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھېيت نامازلىرىدا ئوقۇيدىغان سۈرەلەردىن ئىدى.

① بىرىنچىدىن: ئۆتۈپ كەتكەن زامان ئىتتىبارى بىلەن قىيامەت يېقىنلاشتى، چۈنكى قالغان زامان ئازدۇر. ئىككىنچىدىن: ھەر قانداق كېلىۋاتقان نەرسە يېقىن بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى مىسال قىلىپ مۇنداق دېگەن: «قىيامەتكە كۆرسەتكۈچ بارماق بىلەن ئوتتۇرا بارماق ئارىسىدەك يېقىن قالغاندا، مەن پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلدىم». (سەھىھۇل بۇخارى 6504 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2951 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2214 - ھەدىس) يەنى مەن بىلەن قىيامەتنىڭ ئارىسىدا ھېچبىر پەيغەمبەر كەلمەيدۇ.

② بۇ مۆجىزە مەككە ئەھلىنىڭ تەلىۋىگە بىنائەن كۆرسىتىلگەن. ئاي يېرىلىپ ئىككى پارچە بولغان، ھەتتا كىشىلەر ئاينىڭ ئىككى پارچىسىنىڭ ئارىسىدىن ھىرا تېغىنى كۆرگەن. يەنى ئاينىڭ بىر پارچىسى تاغنىڭ ئوڭ تەرىپىدە، يەنە بىر پارچىسى ئۇنىڭ سول تەرىپىدە كۆرۈنگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 4864 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2800 - ھەدىس) ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى بارلىق ئۆلىمالار ئارىسىدا بۇ ھەقتە ئىختىلاپ يوقتۇر. (فەتھۇلقەدىر) ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «ئاينىڭ يېرىلغانلىقىدىن ئىبارەت بۇ ۋەقەنىڭ ھەقىقەتەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدا يۈز بەرگەنلىكىگە ئۆلىمالار بىردەك بىرلىككە كەلگەن. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ روشەن مۆجىزىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، نۇرغۇنلىغان مۇتەۋاتىر ۋە سەھىھ ھەدىسلەر ئۇنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدۇ».

وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقَرٌّ ﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌ بَلِغَةٌ فَمَا تُغْنِ الْأَنْدُرُ ﴿٥﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكْرٍ ﴿٦﴾

مۇشرىكلار (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان) بىرەر دەلىل - پاكىتنى كۆرسىلا، (ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىشتىن) يۈز ئۈرۈپ: «(بۇ) داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان سېھىردۇر» دېيىشىدۇ ① [2]. ئۇلار (پەيغەمبەرنى) ئىنكار قىلدى، ئۆز خاھىشلىرىغا ئەگەشتى، (ياخشى - يامان) ھەربىر ئىش بەلگىلەنگەن چەككە يېتىدۇ ② [3]. ھەقىقەتەن ئۇلارغا (قۇرئان) خەۋەرلىرىدىن ③ (ئۆزلىرىنى كۆپلىكتىن مەنى قىلىشقا) يېتەرلىك خەۋەرلەر (يەنى ئىبىرەتلەر) كېلىپ بولدى ④ [4]. بۇ (قۇرئان) ۋايىغا يەتكەن) مۇكەممەل ھېكمەتتۇر ⑤، (ئەمما ھەقىقەتتەن يۈز ئۈرۈگەن قەۋمگە) ئاگاھلاندىرۇشلار پايدا (ئۈنۈم) بەرمەيدۇ ⑥ [5]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارنى قويۇپ تۇرغىن، (قىيامەت) كۈنىدە چاقىرغۇچى (ئىسرافىل ئۇلارنى ھېساب مەيدانىغا توپلىنىشتىن ئىبارەت) دەھشەتلىك ئىشقا چاقىرىدۇ (يەنى سۇر چالىدۇ) ⑦ [6].

① يەنى قۇرئاندىكى ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرگەننىڭ ئورنىغا، ئۇ مۆجىزىنى سېھىر دەپلا، ئۇنىڭدىن يۈز ئۈرۈشكە باھانە ئىزدەيدۇ.

② بۇ ئايەتتە مەككە كاپىرلىرىنىڭ مۆجىزىنى ئىنكار قىلىپ، ئۆز خاھىشلىرىغا ئەگەشكەنلىكىگە رەددىيە بېرىلىپ دېيىلدىكى، ھەر قانداق ئىشنىڭ، مەيلى ياخشى بولسۇن ياكى يامان بولسۇن، ئاخىرى ۋە چېكى بولىدۇ، يەنى ئاخىرىدا ئۇنىڭ نەتىجىسى كۆرۈلىدۇ. ياخشى ئىشنىڭ ياخشى نەتىجىسى، يامان ئىشنىڭ يامان نەتىجىسى كۆرۈلىدۇ. بۇ نەتىجە، ئاللاھ ئىرادە قىلسا، دۇنيادىمۇ كۆرۈلۈپ قالىدۇ. دۇنيادا كۆرۈلمىسە، ئاخىرەتتە چوقۇم كۆرۈلىدۇ.

③ يەنى بۇ قۇرئاندا ئۇلارغا پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى سەۋەبتىن ھالاك قىلىنغان ئىلگىرىكى قەۋملەرنىڭ خەۋەرلىرى كېلىپ بولدى.

④ يەنى ئۇ خەۋەرلەردە يېتەرلىك ۋەز - نەسىھەت ۋە ئىبىرەت بار بولۇپ، ھەر كىم ئۇنىڭدىن ساۋاق ئېلىپ، شېرىك ۋە گۇناھتىن ساقلىنىپ چىقىپ بولسا، ئەلۋەتتە ساقلىنىۋالىدۇ.

⑤ بۇنىڭ بىر قانچە مەنىسى بار: بىرىنچى مەنىسى، بۇ قۇرئان ھالاكەتتىن قايتۇرغۇچىدۇر. ئىككىنچى مەنىسى، بۇ قۇرئان شۇنداق مۇكەممەل ھېكمەتتۇركى، ئۇنىڭدا ھېچ كەمتۈكلۈك ياكى نۇقسان يوقتۇر. ئۈچىنچى مەنىسى، ئاللاھ تائالا كىمنى ھىدايەت قىلغان ياكى گۇمراھ قىلغان بولسا، ئۇنىڭدىمۇ ئاللاھ ئۆزى بىلىدىغان چوڭقۇر ھېكمەت باردۇر.

⑥ يەنى قىسمىتىگە ئاللاھ تائالا شەقاۋەتنى (بەختسىزلىكنى) پۈتۈۋەتكەن ۋە دىللىرىغا مۆھۈر بېسىۋەتكەنلەرگە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاگاھلاندىرۇشلىرى قانداقمۇ پايدا ۋە ئۈنۈم بەرسۇن؟ ئۇنداقلارغا سۈرە بەقەرە 6 - ئايەتتىكى ﴿ئۇلارنى ئاگاھلاندىرمامسەن ياكى ئاگاھلاندىرمامسەن، ئۇلار ئۈچۈن بەرىبىر. ئۇلار ئىمان ئېيتمايدۇ﴾ دېگەن ئىبارە دەل مۇناسىپ كېلىدۇ. بۇ ئوقۇمنى كۈچلەندۈرىدىغان يەنە بىر ئايەت شۇكى: ﴿ئى پەيغەمبەر! ئېيتقىنكى، «(سىلەرنىڭ پاكىتىڭلار بولمىسا) ئاللاھنىڭ ئېنىق پاكىتى بار، ئەگەر ئۇ خالىسا ئىدى، ھەممىڭلارنى، ئەلۋەتتە، توغرا يولغا كەلتۈرەتتى»﴾. (سۈرە ئەنئام 149 - ئايەت)

⑦ ﴿يَوْمَ﴾ دىن ئىلگىرى "أَذْكُرُ" «ياد ئەتكىن» دېگەن سۆز جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. يەنى ئۇ كۈننى ياد ئەتكىن. ﴿ئَكْرٍ﴾ قورقۇنچلۇق، دەھشەتلىك دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇنىڭدىن مەھشەر مەيدانى، ھېساپ بېرىدىغان مەيداندىكى دەھشەتلىك ئەھۋال ۋە دىشۋارچىلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

حُشَعًا أَبْصَرُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكٰفِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾ * كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ نُوحٍ فَكَذَّبُوهُ عَبْدًا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْأَوْجِ وَدُسِّرَ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَن كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾

ئۇلار قورقنىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ، خۇددى تارقىلىپ كەتكەن چېكە تەكىلەردەك، قەبرىلىرىدىن چىقىپ كېلىدۇ ① [7]. ئۇلار چاقىرغۇچىنىڭ ئالدىغا بويۇنلىرىنى سوزغان ھالدا يۈگۈرىدۇ ②، كاپىرلار: «بۇ قىيىن بىر كۈنگۈ» دېيىشىپ كېتىدۇ [8]. ئۇلاردىن ئىلگىرى نۇھنىڭ ئۇنى قەۋمى ئىنكار قىلغان ئىدى، ئۇلار بەندىمىزنى (يەنى نۇھنى) ئىنكار قىلىشتا تۇرۇپ، ئۇنى مەجنۇن دېدى ۋە ئۇ (تۈرلۈك تەھدىتلەر بىلەن دىنغا دەۋەت قىلىشتىن) چەكلەندى ③ [9]. ئۇ رەببىگە: «مەن راستتىنلا ئۇلارغا تەڭ كېلەلمىدىم، ماڭا ياردەم بەرگىن» دەپ دۇئا قىلدى [10]. ئاندىن بىز ئاسماننىڭ دەرۋازىلىرىنى قۇيۇلۇپ ياغۇچى يامغۇر بىلەن ئېچىۋەتتۇق ④ [11]. زېمىندىن بۇلاقلارنى ئېتىلدۈرۈپ چىقاردۇق، ئالدىنلا بەلگىلەنگەن ئىشقا (يەنى ئاللاھ تەقدىر قىلغان ئۇلارنى غەرق قىلىش ئىشىغا) بىنائەن، (يامغۇر سۈيى بىلەن بۇلاق سۈيىدىن ئىبارەت بۇ ئىككى) سۇ بىر - بىرىگە قوشۇلدى ⑤ [12]. نۇھنى تاختا ۋە مىخلار بىلەن ياسالغان كېمىگە سالدۇق (چىقاردۇق) ⑥ [13]. ئىنكار قىلىنغان (نۇھ) نى مۇكاپاتلاش يۈزىسىدىن (ئۇنىڭ قەۋمىنى غەرق قىلدۇق)، كېمە بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا (ھىمايمىز ئاستىدا) ئېقىپ ماڭاتتى [14].

① يەنى ئۇلار قەبرىلىرىدىن چىقىپ، ئەتراپقا شۇنداق تارىلىدۇ ۋە ھېساب مەيدانىغا قاراپ شۇنداق تېزلىكتە ماڭىدۇكى، ئۇلارنىڭ بۇ مېڭىشلىرى خۇددى يەر يۈزىگە تارىلىپ كەتكەن چېكە تەكىلەرگە ئوخشايدۇ.

② ﴿مُهْطِعِينَ﴾ "مۇسرىيىن" تېز يۈگۈرىدۇ، ھەرگىز ئارقىدا قالمايدۇ.

③ ﴿وَازْجُرَ﴾ ئەسلىدە "وَازْجُرُ" تەھدىتكە دۇچار بولدى، چەكلەندى، قورقۇتۇلدى دېگەن مەنىدە. يەنى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئۇنى ئىنكار قىلىپ قالماستىن يەنە ئۇنىڭغا ھەيۋە قىلدى، ئۇنى دىنغا دەۋەت قىلىشتىن توسۇپ، تەھدىت سالدى. بۇ تەھدىت يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق ئىپادىلەنگەن: ﴿ئى نۇھ! ئەگەر سەن (پەيغەمبەرلىك دەۋىتىڭدىن) يانمىساڭ، سەن چوقۇم چالما - كېسەك قىلىنىپ ئۆلتۈرۈلگۈچىلەردىن بولىسەن﴾. (سۇرە شۇئەرا 116 - ئايەت)

④ ﴿مُنْهَرٍ﴾ كۆپ ياكى زور مىقداردا. "ھَمْرٌ، صَبٌّ" قۇيۇش، قۇيۇلۇش دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە قىرىق كۈنگىچە ئۈزۈلمەي زور مىقداردا قاتتىق يامغۇر ياغقان.

⑤ ئاسماندىن ياغقان يامغۇر بىلەن زېمىندىن چىققان سۇ بىرلىشىپ، ئاللاھ تائالا تەقدىر قىلغان ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقاردى، يەنى يامغۇر سۈيى بىلەن بۇلاق سۈيى توپان ھاسىل قىلىپ، ئۇلارنى غەرق قىلدى.

⑥ ﴿دُسِّرَ﴾ "دۇسار" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، كېمىنىڭ تاختىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان ئارغامچىلار ياكى تاختىلارنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرىدىغان مىخلارنى كۆرسىتىدۇ.

وَلَقَدْ تَرَكْنَهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَدَابِي وَنُذْرٍ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿١٧﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَدَابِي وَنُذْرٍ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾

بىز ئۇنى (يەنى توپان بالاسىنى) ئىبىرەت قىلىپ قالدۇردۇق ①، (ئۇنىڭدىن) ئىبىرەت ئالغۇچى بارمۇ؟ ② [15] مېنىڭ ئازابىم ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلىرىم قانداق بولدى؟ [16] ھەقىقەتەن بىز بۇ قۇرئاننى (يادلاش) ۋەز - نەسەھەت ئۈچۈن ئاسان قىلدۇق ③، (ئۇنىڭدىن) ۋەز - نەسەھەت ئالغۇچى بارمۇ؟ [17] ئاد قەۋمىمۇ (پەيغەمبىرى ھۇدى) ئىنكار قىلغان ئىدى، (ئۇلارغا) مېنىڭ ئازابىم ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلىرىم قانداق بولدى؟! [18] بىز ھەقىقەتەن ئۇلارغا شۇملۇقى ئۈزۈلمەيدىغان بىر كۈندە قاتتىق ئاۋازلىق، سوغۇق بوران ئەۋەتتۇق (يەنى بوران بىلەن ھالاك قىلدۇق) ④.

① ﴿ تَرَكْنَهَا ﴾ «ئۇنى ئىبىرەت قىلىپ قالدۇردۇق»دىكى ئالماش كېمىنى ياكى شۇ ئىش - ۋەقەنى كۆرسىتىدۇ. يەنى، ئۇلارغا قانداق مۇئامىلە قىلغانلىقىمىزنى ئىبىرەت قىلىپ قالدۇردۇق. (فەتھۇلقەدر)

② ﴿ مُدَكِّرٍ ﴾ ئەسلىدە " مُدَكِّرٍ " بولۇپ، باشتا " ت " ھەرىپى " د " ھەرىپىگە ئۆزگەرتىلگەن. ئاندىن " ذ " ھەرىپى " د " ھەرىپىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئىككى " د " بىرلەشتۈرۈلگەن. ئۇنىڭ مەنىسى، ئىبىرەت ئالغۇچى ۋە نەسەھەت ھاسىل قىلغۇچى، دېمەكتۇر. (فەتھۇلقەدر)

③ يەنى ئۇنىڭ مەنە ۋە مەقسەتلىرىنى چۈشۈنۈشنى، ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسەھەت ئېلىشنى يەنە تىل بىلەن يادلاشنىمۇ ئاسان قىلىپ بەردۇق. ئەمەلىيەتتە قۇرئان كەرىم مۆجىزە ۋە بالاغەتتە يۇقىرى سەۋىيەگە ئىگە كىتاب بولسىمۇ، ئەرەب تىلىنىڭ گىرامماتىكا ۋە بالاغەت كىتابلىرىنى ئوقۇمىغان ھەرقانداق بىر كىشى ئازراق كۆڭۈل قويسىلا، ئۇنىڭ مەنىسىنى ئوڭايلا چۈشۈنەلەيدۇ. شۇنىڭدەك بۇ قۇرئان دۇنيادىكى سۆزمۇ - سۆز، ھەممە لەۋزىلىرى تولۇق يادلىنىدىغان بىردىنبىر كىتابتۇر. ئادەتتە بىر كىچىك كىتابنىمۇ يادلاش ۋە ئۇنى ئۇزۇن زامان ئېسىدە ساقلاش ناھايىتى قىيىن بولىدۇ. كىمكى بۇ قۇرئاننى چىن قەلبى بىلەن، زېھنىنى ئوچۇق تۇتۇپ، ئىبىرەت كۆزى بىلەن ئوقۇسا، ئۇنى ئۆزىگە قىلىنغان ۋەز - نەسەھەت سۈپىتىدە ئاڭلىسا، سەمىمىيلىك بىلەن مەنىسىنى چۈشۈنۈش ئۈچۈن تەپەككۈر قىلسا، ئۇنداق كىشى ئۈچۈن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ بەخت - سائادەت ئىشكىلىرى ئېچىلىپ كېتىدۇ. قۇرئان ئۇنىڭ قەلبى ۋە مېڭىسىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئېلىپ، ئۇنى كۇفىرى ۋە گۇناھنىڭ بارلىق كىرىلىرىدىن پاكلايدۇ.

④ رىۋايەت قىلىنىشىچە بۇ چارشەنبە ئاخشىمى ئىدى. شۇ چاغدا قاتتىق ئاۋازلىق سوغۇق بوران گۈركىرەپ چىقىشقا باشلىدى ۋە ئىزچىل يەتتە كېچە، سەككىز كۈندۈز داۋاملاشتى. بۇ سوغۇق بوران ئۆيلەر ۋە قەلئەلەرگە كىرىۋالغان كىشىلەرنى ئورۇنلىرىدىن يۇلۇپ كېتەتتى، ئاندىن ئۇلارنى ئارقىغا ياندۇرۇپ بېشىچە يەرگە قاتتىق تاشلايتتى، ئۇلار يەرگە چۈشۈپ باشلىرى تەنلىرىدىن ئايرىلىپ كېتەتتى. بۇ كۈن ئۇلار ئۈچۈن ئازاب ئېتىبارى بىلەن شۇم كۈن بولدى. بۇنىڭ مەنىسى بەزىلەر گۇمان قىلغاندەك چارشەنبە كۈندە ياكى باشقا بىر كۈندە شۇملۇق بار دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ، ئەلۋەتتە. ﴿ مُسْتَمِرٍّ ﴾ نىڭ مەنىسى شۇكى، بۇ ئازاب ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھالاك بولغانغا قەدەر ئىزچىل داۋام قىلدى.

تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿٥٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرِي ﴿٥١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿٥٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٥٣﴾ فَقَالُوا أَبَشْرًا مِمَّا وَحَدَّا تَتَّبِعُهُ إِنَّآ إِذَا لَفِيَ ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٥٤﴾ أَعْلَقِي الذِّكْرَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌّ ﴿٥٥﴾ سَيَعْلَمُونَ عَذَابَ مَنْ الْكُذَّابِ الْأَشِرِّ ﴿٥٦﴾ إِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةَ فِتْنَةً لَهُمْ

بوران ئىنسانلارنى (ئورۇنلىرىدىن) يۇلۇپ كېتەتتى، گويا ئۇلار قومۇرۇپتېلىگەن خورما كۆتەكلىرىدەك ياتاتتى ﴿19-20﴾. مېنىڭ ئازابىم ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلىرىم قانداق بولدى؟ [21] ھەقىقەتەن بىز قۇرئاننى ۋەز - نەسھەت ئېلىش ئۈچۈن ئاسان قىلدۇق، (ئۇنىڭدىن) ۋەز - نەسھەت ئالغۇچى بارمۇ؟ [22] سەمۇد ئاگاھلاندۇرغۇچىلارنى (يەنى پەيغەمبەرلەرنى) يالغانچى دېدى [23]. ئۇلار: «ئارىمىزدىكى (بىزگە ئوخشاش) بىر ئادەمگە ئەگىشەمدۇق؟ (ئۇنداق قىلساق) ئۇ چاغدا بىز راستتىنلا ئازغۇن ۋە ساراڭ بولغان بولىمىز» ﴿24﴾. ئارىمىزدىن پەقەت ئۇنىڭغىلا ۋەھىي نازىل بولۇپتۇمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس، ئۇ بىر يالغانچىدۇر، مۇتەكەببىردۇر» دېدى ﴿25﴾. ئۇلار ئەتە (ئاخىرەتتە) كىمنىڭ يالغانچى، مۇتەكەببىر ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالىدۇ ﴿26﴾. (بىز سالىمىز): «بىز ھەقىقەتەن سىناش ئۈچۈن ئۇلارغا چىشى تۈگىنى ئەۋەتمەكچىمىز» ﴿27﴾.

﴿1﴾ بۇ يەردە ئۇلارنىڭ بويى ئېگىز تۇرۇپمۇ، ئازاب كەلگەندە چارىسىز قالغانلىقى بايان قىلىندى. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئازابىنىڭ ئالدىدا ھېچنېمە قىلالىدى، ۋەھالەنكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىگە تولمۇ ئىشىنەتتى. ﴿أَعْجَازُ﴾ "عَجْز" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بىر نەرسىنىڭ كۆتكى، قۇيرۇقى ۋە ئاخىرقى قىسمىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿مُنْقَعِرٍ﴾ يىلتىزىدىن قومۇرۇلغان، كېسىلگەن دېگەن مەنىدە. يەنى ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى خۇددى يىلتىزىدىن قومۇرۇۋېتىلگەن، كېسىۋېتىلگەن خورما كۆتەكلىرىدەك يەردە ياتاتتى.

﴿2﴾ يەنى بىر ئىنساننى پەيغەمبەر دەپ ئېتىراپ قىلىش ئۇلارنىڭ نەزىرىدە گۇمراھلىق ۋە ساراڭلىق دەپ قارىلاتتى. ﴿سُعُرٍ﴾ "سُعِيرٍ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئوتنىڭ يالقۇنى دېگەن مەنىدە. تەرجىمىدە بۇ سۆز ساراڭلىق مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن. ئۇنى يەنە قاتتىق ئازاب مەنىسىدە ئېلىشىقىمۇ بولىدۇ. يەنى «ئۇ چاغدا بىز قاتتىق ئازابتا قالغان بولىمىز».

﴿3﴾ ﴿أَشِرٌّ﴾ مۇتەكەببىر ياكى يالغانچىلىقتا ھەددىدىن ئاشقۇچى، يەنى ماڭا ۋەھىي نازىل بولىدۇ دەپ ناھايىتى چوڭ يالغان سۆزلىگۈچى دېگەن مەنىدە. بىزنىڭ ئارىمىزدىن پەقەت ئاشۇ بىر ئادەمگە ۋەھىي كەلدىمۇ؟ ياكى ئۇ شۇنداق دېيىش ئارقىلىق، بىزگە ئۆزىنى چوڭ كۆرسەتمەكچىمۇ؟

﴿4﴾ ئۇلار ئۆزلىرى يەنى پەيغەمبەرگە بوھتان چاپلىغانلار يالغانچىمۇ ياكى ئاللاھ تەرىپىدىن ۋەھىي كېلىدىغان ھەم پەيغەمبەرلىككە تاللانغان سالىھ ئەلەيھىسسالام يالغانچىمۇ؟ ﴿عَذَابًا﴾ «ئەتە» دېگەندىن قىيامەت كۈنى ياكى دۇنيادا ئۇلارغا ئازاب چۈشۈشى بەلگىلەنگەن كۈن كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

﴿5﴾ ئۇلار ئىمان ئېيتامدۇ ياكى ئېيتامدۇ؟ سىناش ئۈچۈن ئەۋەتمىز. بۇ چىشى تۈگىنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ تەلىۋىگە بىنائەن چوڭ بىر تاشتىن چىقىرىپ بەردى.

فَأَرْتَقِبْهُمْ وَأَصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرِي ﴿٣٠﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالَّذِي ﴿٣٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا

سەن (ئۇلارنىڭ تۆگىنى قانداق قىلىدىغانلىقىنى) كۈتكەن، (ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە) سەۋر قىلغىن ① [27]. ئۇلار بىلەن تۆگىنىڭ ئارىسىدا سۇنىڭ تەقسىم قىلىنغانلىقىنى ②، قايسىسىنىڭ نۆۋىتى كەلسە، شۇنىڭ ھازىر بولىدىغانلىقىنى ئۇلارغا ئۇقتۇرۇپ قويغىن» (دېدۇق) ③ [28]. ئۇلار (بۇ تەقسىماتقا نارازى بولۇپ، تۆگىنى ئۆلتۈرۈشكە قەدەر ئىسىملىك) بۇرادىرىنى چاقىردى ④. ئۇ (قىلىشنى ئېلىپ) تۆگىگە قول سالدى ⑤، ئاندىن (ئۇنى) بوغۇزلىدى [29]. مېنىڭ ئازابىم ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلىرىم قانداق بولدى؟! [30] شەكسىزكى، بىز ئۇلارغا قاتتىق بىر ئاۋازنى ئەۋەتىپ، (ھالاك قىلىش بىلەن) ئۇلارنى قوتان ياسىغۇچىنىڭ دەسسۈپتىلگەن (تاشلاندىق) شاخ - شۇمبىلىرىدەك قىلىۋەتتۇق ⑥ [31]. ھەقىقەتەن بىز بۇ قۇرئاننى چۈشىنىپ (ۋەز - نەسىھەت ئېلىش) ئۈچۈن ئاسان قىلدۇق، (ئۇنىڭدىن) ۋەز - نەسىھەت ئالغۇچى بارمۇ؟ [32]. لۇتنىڭ قەۋمى ئاگاھلاندۇرغۇچىلارنى (يەنى پەيغەمبەرلەرنى) يالغانغا چىقاردى [33]. بىز ئۇلارنىڭ ئۈستىگە تاش (ياغدۇرغۇچى بوراننى) ئەۋەتتۇق (يەنى ئۇلارنى تاش ياغدۇرۇپ ھالاك قىلدۇق) ⑦،

① يەنى ئۇلار ۋە دەسسەگە بىنائەن ئىمان ئېيتامدۇ - يوق؟ بۇنىڭغا قارىغىن ۋە ئۇلاردىن كەلگەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلغىن.

② يەنى سۇ ئىچىش نۆۋىتى بىر كۈن تۆگىنىڭ، بىر كۈن قەۋمنىڭ بولىدۇ.

③ دېمەك ھەربىرى ئۆزىنىڭ نۆۋىتى كەلگەن كۈندە ھازىر بولۇپ، سۇدىن نېسىۋىسىنى ئالسۇن، ئۇ كۈندە يەنە بىرى كەلمىسۇن. ﴿شِرْبٍ﴾ سۇدىن ئالىدىغان نېسىۋىسىنى كۆرسىتىدۇ.

④ يەنى ئۇلار تۆگىنى ئۆلتۈرۈشكە قايىل قىلغان بۇرادىرىنى چاقىردى، ئۇنىڭ ئىسمى قەدەر ئىبنى سالىق ئىدى. ئۇنى ۋە دەسى بويىچە تۆگىنى ئۆلتۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشقا چاقىردى.

⑤ يەنى ئۇ قىلىچنى تۇتتى ياكى تۆگىنى تۇتتى، تۆگىنىڭ پۇتلىرىنى كەستى ئاندىن ئۇنى بوغۇزلىۋەتتى. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿تَعَاطَى﴾ نى " فَجَسَرَ " مەنىسىدە دەپ ئالىدۇ. يەنى ئۇ تۆگىنى بوغۇزلاشقا جۈرئەت قىلدى.

⑥ ﴿الْمُحْتَظِرِ﴾ ئېنىقلىغۇچى ئىسىم بولۇپ، قوتان ياسىغۇچى دېگەن مەنىدە. شۇ سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان " مَحْظُورَةٌ " مەنىسىدىكى " حَظِيْرَةٌ " ھايۋانلارنى بېقىش ۋە ئاسراش ئۈچۈن ياغاچ ۋە شاخ - شۇمبىلاردىن ياسىلىدىغان قوتاننى كۆرسىتىدۇ. ﴿هَشِيمٍ﴾ قۇرۇق ئوت - چۆپ ياكى كېسىۋېتىلگەن شاخ - شۇمبىلارنى كۆرسىتىدۇ. قوتان ياسىغۇچىنىڭ قۇرۇپ كەتكەن ياغاچ، ئوت - چۆپ ۋە شاخ - شۇمبىلىرى كۆپ دەسسەلگەنلىكتىن يانجىلىپ كېتىدۇ. دېمەك، ئۇلارمۇ ئازابىنىڭ قاتتىقلىقىدىن گويا دەسسەپ يانجىۋېتىلگەن ئوت - چۆپلەردەك بولۇپ كەتتى.

⑦ ئاللاھ تائالا ئۇلارغا تاش ئاتىدىغان بوران ئەۋەتتى. دېمەك، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ يۇرت - ماكانلىرىنى

دۈم كۆمۈرۈۋەتتى، ئۇ يۇرتنىڭ ئاستى ئۈستى تەرەپكە، ئۈستى ئاستى تەرەپكە بولۇپ قالدى، ئاندىن ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ساپال تاشلارنى ياغدۇردى. بۇ ۋەقە سۈرە ھۇد ۋە باشقا سۈرىلەردە تەپسىلىي بايان قىلىندى.

إِلَّا آءَالَ لُوٓطٍ ۙ تَجَيَّلَهُمْ بِسَحْرِ ۖ تَعَمَّةً مِّنْ عِنْدِنَا كَذَلِكَ نَجْرِي مَن شَكَرَ ۖ وَلَقَدْ أَنذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ۖ وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَن صَيْفِيهِ ۖ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِي ۖ

پەقەت لۇتنىڭ تەۋەلىرىنىلا ① دەرگاھىمىزدىن ئىنئام قىلىپ سەھەردە قۇتقۇزدۇق ②، شۈكۈر قىلغۇچىنى بىز مۇشۇنداق مۇكاپاتلايمىز [34-35]. شەكسىزكى، لۇت ئۇلارنى بىزنىڭ جازالىشىمىزدىن ئاگاھلاندى ③، ئۇلار بۇ ئاگاھلاندىرۇشلاردىن شەكلەندى ④ [36]. ئۇلار لۇتتىن مېھمانلىرىنى (يەنى ئادەمات شەكلىدە كەلگەن پەرىشتىلەرنى بەچچىۋازلىق قىلىش ئۈچۈن) تەلەپ قىلغان ئىدى ⑤. بىز ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى كور قىلىۋەتتۇق ⑥، (ئۇلارغا) «مېنىڭ ئازابىمنى ۋە ئاگاھلاندىرۇشلىرىمنى تېتىڭلار» (دېدۇق) [37].

① ﴿آءَالَ لُوٓطٍ﴾ «لۇتنىڭ تەۋەلىرى» دېگەندىن لۇت ئەلەيھىسسالام ئۆزى ۋە ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتقانلار كۆزدە تۇتۇلدى. لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئۇلارنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس، چۈنكى ئۇ مۇئمىن ئەمەس ئىدى. ئەمما، لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككى قىزى مۇئمىنلەرنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارغا نىجاتلىق بېرىلدى. ﴿سَحْرِ﴾ دېگەن سەھەر ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ.

② يەنى بىز ئۇلارغا ئىنئام ۋە مەرھەمەت قىلىش يۈزىسىدىن، ئۇلارنى ئازابتىن ساقلاپ قالدۇق.

③ يەنى ئازاب كېلىشتىن ئىلگىرى لۇت ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى قاتتىق جازالايدىغانلىقىمىزدىن ئاگاھلاندىرغان ئىدى.

④ لېكىن ئۇلار بۇ ئاگاھلاندىرۇشلارغا پەرۋا قىلمىدى، ھەتتا ئۇ ئاگاھلاندىرۇشلاردىن شەكلەندى ۋە ئاگاھلاندىرغۇچى بىلەن جىدەللىشىپ يۈردى.

⑤ يەنى ئۇلار لۇت ئەلەيھىسسالامدىن مېھمانلىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى سورىغان ياكى تارتىۋالماقچى بولغان ئىدى. لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئۇنىڭ يېنىغا بىر قانچە چىرايلىق يىگىتلەرنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ (ئەسلىدە بۇ يىگىتلەر ئۇلارغا ئازاب ئېلىپ كەلگەن پەرىشتىلەر ئىدى)، لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلگەن ۋە ئۇنىڭغا: يىگىتلەرنى بىزگە تاپشۇرۇپ بەرگىن، بىز ئۇلار بىلەن بۇزۇلغان كەيپىمىزنى تەڭشەپ كۆڭلىمىزنى ئاچىمىز، دېگەن ئىدى.

⑥ بۇ مېھمانلار جىبرىل، مىكائىل ۋە ئىسرافىل قاتارلىق پەرىشتىلەر ئىدى، ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى يامان غەرەز بىلەن كېلىپ، بۇ پەرىشتىلەر (مېھمانلار) نى ئېلىپ كېتىشتە چىڭ تۇرۇۋالدى. دەل شۇ پەيتتە جىبرىل ئەلەيھىسسالام قاننىنىڭ بىر ئۇچى بىلەن ئۇلارنىڭ كۆزلىرىگە ئۇردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلاردىن ھەربىرىنىڭ كۆز گۆھىرى چىقىپ كەتتى، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇلارنىڭ كۆرۈش ئىقتىدارى يوق بولۇپ، كور بولدى. ھەر ھالدا بۇ ئومۇمىي ئازابتىن ئىلگىرى يامان غەرەز بىلەن لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىگە كەلگەنلەر دۇچار بولغان خاس ئازاب ئىدى. ئۇلار كۆز گۆھىرى چىقىپ كەتكەن ياكى كور بولغان ھالدا قايتىشتى. ئاندىن ئەتىسى ئەتىگەن ۋاقتىدا ئۇلارغا ئومۇمىي ئازاب چۈشتى،

شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن قەۋم ھالاک بولدى. (تەپسىلىي ئىبنى كەسىر)

وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ جَاءَ آءَالَ فِرْعَوْنَ
الْئُذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا كُذُوبًا فَأَخَذْنَا لَهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾ أَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أَوْلَادِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ
جَمِيعٌ مُّنْتَصِرٌ ﴿٤٤﴾

ھەقىقەتەن ئۇلارغا ئەتىگەندە دائىمىي (يەنى ئاخىرەتنىڭ ئازابىغا ئۇلىنىپ كېتىدىغان) ئازاب چۈشتى ① [38]. (ئۇلارغا): «مېنىڭ ئازابىمنى ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلىرىمنى تېتىڭلار» (دېدۇق) [39]. ھەقىقەتەن بىز قۇرئاننى ۋەز - نەسھەت ئېلىش (يادلاش ۋە چۈشۈنۈش) ئۈچۈن ئاسان قىلدۇق ②، (ئۇنىڭدىن) ۋەز - نەسھەت ئالغۇچى بارمۇ؟ [40]. شەكسىزكى، پىرىئەۋن تەۋەلىرىگە ئاگاھلاندۇرۇشلار كەلدى ③ [41]. ئۇلار پۈتۈن ئايەتلىرىمنى (يەنى مۆجىزىلىرىمنى) ④ ئىنكار قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇلارنى غالىب، چەكسىز قۇدرەتلىك بولۇش سۈپىتىمىزگە لايىق شەكىلدە ھالاک قىلدۇق ⑤ [42]. (ئى ئەرەب جامائەسى!) سىلەرنىڭ كاپىرلىرىڭلار ئاشۇ (ھالاک قىلىنغان) لاردىن ياخشىمۇ؟ ⑥ ياكى ساماۋى كىتابلاردا سىلەر ئۈچۈن (ئازابتىن) كەچۈرۈم بارمۇ؟ ⑦ [43] ياكى ئۇلار «بىز غالىب كەلگۈچى جامائەمىز» دەۋاتامدۇ؟ ⑧ [44]

① يەنى ئەتىگەندە ئۇلارغا دائىمىي ئازاب كەلدى. ﴿مُسْتَقِرٌّ﴾ نىڭ مەنىسى، ئۇلارنى ھالاک قىلمىغۇچە بولدى قىلمايدىغان مۇقىم (دائىمىي) ئازاب، دېمەكتۇر.

② «قۇرئاننى ئاسان قىلدۇق» دېگەن ئىبارە بۇ سۈرىدە قايتا - قايتا تەكرارلاندى، بۇنىڭدىكى مەقسەت شۇنى تەكىتلەش ئۈچۈنكى، ئاللاھنىڭ قۇرئاننى يادلاش ۋە چۈشۈنۈش ئۈچۈن ئاسان قىلغانلىقى ئۇنىڭ بۈيۈك نېمىتى ۋە ئىنئامىدۇر. ئىنسان بۇ نېمەتكە شۈكۈر قىلىشتىن ھېچ ۋاقىت غاپىل بولۇپ قالماسلىقى لازىم.

③ ﴿الذُّرُ﴾ نى " نَذِيرٌ " «ئاگاھلاندۇرغۇچى» نىڭ كۆپلۈك شەكلى دەپ ئېلىپ، ئايەتنى «ئاگاھلاندۇرغۇچىلار كەلدى» دەپ تەرجىمە قىلىشقىمۇ ياكى ئۇنى " إِذْنًا " ئاگاھلاندۇرۇش مەنىسىدە كەلگەن سۆزنىڭ تومۇرى دەپ ئېلىپ، «ئاگاھلاندۇرۇشلار كەلدى» دەپ تەرجىمە قىلىشقىمۇ بولىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

④ بۇ ئاگاھلاندۇرۇشلار كاتتا مۆجىزىلەردىن ئىبارەت بولۇپ، مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇلار ئارقىلىق پىرىئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمىنى ئاگاھلاندۇردى. بۇ ئىلگىرى سۈرە ئىسرادا تىلغا ئېلىنغان توققۇز مۆجىزە ئىدى.

⑤ يەنى ئۇلارنىڭ بىرىمۇ قالماي پۈتۈنلەي ھالاک قىلىندى. چۈنكى، بۇ ئازاب جازاسىدىن ھېچكىم قۇتۇلالمايدىغان، ئىنتىقام ئېلىشقا قادىر، غالىب ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ئىدى.

⑥ بۇ يەردىكى سوئال جۈملە ئىنكار قىلىش يەنى مەنپىي مەنىدە كەلگەن. دېمەك، ئى ئەرەب جامائەسى! سىلەرنىڭ كاپىرلىرىڭلار ئىلگىرىكى كاپىرلاردىن ياخشىراق ئەمەس، ئۇلار كاپىر بولغانلىقى سەۋەبىدىن ھالاک قىلىنغان ئىدى، سىلەر ئۇلاردىنمۇ بەتتەر تۇرۇپ، ئازابتىن قۇتۇلۇشنى ئۈمىد قىلىۋاتامسىلەر؟

⑦ ﴿الزُّبُرِ﴾ ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرگە نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارنى كۆرسىتىدۇ. يەنى شۇ نازىل قىلىنغان كىتابلاردا سىلەر ھەققىدە «قۇرەيشلىكەر ياكى ئەرەبلەر خالىغىنىنى قىلسۇن، ئۇلار جازاغا تارتىلمايدۇ» دەپ يېزىلغانمۇ؟

⑧ ئۇلار ساننىڭ كۆپلۈكى ۋە كۈچ - قۇۋۋىتىنىڭ زورلىقىدىن پەخىرلىنىپ، ھېچكىم بىزنىڭ ئۈستىمىزدىن غەلبە قىلالمايدۇ، دەۋاتامدۇ؟ يەنە بىر مەنىسى، بىز بىرلەشكەن جامائەمىز، بىز دۈشمەندىن ئىنتىقام ئېلىشقا قادىرمىز، دەۋاتامدۇ؟

سَيَهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبْرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرٌ ﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعْرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾

بۇ جامائە يېقىندا مەغلۇپ قىلىنىدۇ ۋە ئارقىغا قاراپ قاچىدۇ ① [45]. بەلكى قىيامەت ئۇلارغا (ئازاب قىلىنىش) ۋەدە قىلىنغان ۋاقىتتۇر، قىيامەت (كۈندىكى ئازاب) تېخىمۇ قىيىن ۋە تېخىمۇ ئاچچىقتۇر ② [46]. گۇناھكارلار ھەقىقەتەن (دۇنيادا) گۇمراھلىقتىدۇر، (ئاخىرەتتە بولسا) دوزاختىدۇر [47]. ئۇلار دوزاختا دۈم ياتقۇزۇلۇپ سۈرىلىدىغان كۈندە، (ئۇلارغا) «دوزاخنىڭ قاتتىق ئازابىنى تېتىڭلار» (دېيىلىدۇ) ③ [48]. بىز ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى ئۆلچەملىك (تەقدىر بىلەن) ياراتتۇق ④ [49]. (بىرەر شەيئىنى ياراتماقچى بولغان چېغىمىزدا) بىزنىڭ ئەمرىمىز پەقەت كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئورۇندىلىدىغان («بول!») دېگەندىن ئىبارەت) بىرلا سۆزدۇر [50].

① ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ باتىل دەۋا ۋە بىلجىرلاشلىرىغا رەددىيە بەردى. بۇ يەردىكى «جامائە» مەككە ئەھلىنى كۆرسىتىدۇ. ئەمەلىيەتتە بەدرى غازىتىدا ئۇلار مەغلۇپ بولدى، كۈچى پارچىلىنىپ، ئارقىغا قاراپ قاچتى، مۇشرىك كاتتىباشلار ۋە كاپىر باشلىقلار ھالاک قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدرى غازىتى بولغان كۈنى ئۆز چېدىرىنىڭ ئىچىدە ئاللاھ تائالاغا قاتتىق يالۋۇرۇپ زارلىنىپ دۇئا قىلىۋاتقان چاغدا، ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بولدى قىلغىن، پەرۋەردىگارىڭغا يالۋۇرۇشتا بەك ئاشۇرۇۋەتتىڭ، دېدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چېدىردىن چىققاندا ئۇنىڭ مۇبارەك تىلى بۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلىۋاتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 4877 - ھەدىس)

② ﴿أَذَى﴾ "دەھ" دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، قاتتىق رەسۋا قىلغۇچى دېگەن مەنىدە. ﴿أَمْرٌ﴾ "مەزەئە" دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، ناھايىتى ئاچچىق دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يەنى دۇنيادا ئۇلار ئۆلتۈرۈلدى، ئەسىر ئېلىندى ۋە باشقا كۈلپەتلەرگە يولۇقتى، بۇ ئۇلارنىڭ ئاخىرقى جازاسى ئەمەس، بەلكى ئۇلارغا ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىق جازا ۋەدە قىلىنغان بولۇپ، قىيامەت كۈنى ئۇلارغا بېرىلىدۇ.

③ ﴿سَقَرَ﴾ مۇ دوزاخنىڭ بىر نامى بولۇپ، ئۇلارغا: ئۇنىڭ ھارارىتى ۋە قاتتىق ئازابىنى تېتىڭلار، دېيىلىدۇ.

④ ئەھلى سۈننەت ۋە لىجامائە ئۆلىمالىرى بۇ ئايەت كەرىمىنى ۋە ئۇنىڭغا ئوخشىغان ئايەتلەرنى ئاللاھنىڭ ئۆز مەخلۇقاتى ئۈچۈن ئالدىن ئورۇنلاشتۇرغان تەقدىرگە يەنى ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىنى يارىتىشتىن ئىلگىرى كەلگۈسىدە بولىدىغان ھەممە ئىشنى بىلىدىغانلىقىغا ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇلارنىڭ تەقدىرىنى لەۋھۇلمەھپۇزغا يازغانلىقىغا دەلىل قىلىپ كەلتۈرىدۇ. ئۇلار يەنە بۇ ئايەت بىلەن ساھابىلەر زامانىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە ئوتتۇرىغا چىققان (ئىنسان ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى يارىتىدۇ دەپ، ئاللاھنىڭ تەقدىرىنى ئىنكار قىلىدىغان) قەدەرىيە پىرقىسىگە رەددىيە بېرىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مَّذْكَرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌّ ﴿٥٣﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهْرٍ ﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾

بىز ھەقىقەتەن (ئۆتكەنكى ئۈممەتلەردىن كۇفرىدا) سىلەرگە ئوخشاش بولغانلارنى ھالاك قىلدۇق ﴿٥١﴾، (ئۇنىڭدىن) ئىبرەت ئالغۇچى بارمۇ؟ [51] ئۇلار قىلغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى (ئۇلارنىڭ) نامە - ئەمەلىدە مەۋجۇتتۇر ﴿٥٢﴾. چوڭ - كىچىك ئىشنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا خاتىرىلەنگەندۇر ﴿٥٣﴾ [53]. شەكسىزكى، تەقۋادارلار (جەننەتلەردىكى) باغۇ - بوستانلاردا، (سۇ، شاراب، ھەسەل، سۈتتىن بولغان) ئۆستەڭلەرنىڭ ئەتراپىدا ﴿٥٤﴾، قۇدرەتلىك پادىشاھ (ئاللاھ) نىڭ دەرگاھىدىكى ﴿٥٥﴾ كۆڭۈلدىكىدەك جايدا بولىدۇ ﴿٥٥﴾ [55].

- ① يەنى كۇفرىدا سىلەرگە ئوخشاش بولغان سىلەردىن ئىلگىرىكى كاپىرلارنى ھالاك قىلدۇق. ﴿أَشْيَاعَكُمْ﴾ "أَشْبَاهَكُمْ وَنُظَرَائِكُمْ" يەنى سىلەرنىڭ ئوخشىشىڭلار، سىلەرگە ئوخشاش بولغانلار دېگەن مەنىدە. (فەتھۇلقەدىر)
- ② ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: ئۇلار قىلغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىلغاندۇر.
- ③ يەنى مەخلۇقاتنىڭ بارلىق ئەمەللىرى، سۆز - ھەرىكەتلىرى، ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، چوڭ بولسۇن ياكى كىچىك بولسۇن، بىرىمۇ قالدۇرۇلماستىن لەۋھۇلمەھپۇزدا خاتىرىلەنگەندۇر. يۇقىرىدا گۇناھكار ۋە بەختسىز كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنغاندىن كېيىن، تۆۋەندە تەقۋادار ۋە بەختلىك كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىۋاتىدۇ.
- ④ يەنى تەقۋادارلار ھەر خىل ۋە ھەر تۈرلۈك باغلاردا بولىدۇ. ﴿نَهْرٍ﴾ تۈرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن بولۇپ، جەننەتنىڭ بارلىق ئۆستەڭلىرىنى كۆرسىتىدۇ.
- ⑤ ﴿مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ﴾ قۇدرەتلىك پادىشاھ يەنى ھەممىگە قادىر، خالىغىنىنى قىلالايدىغان، ھېچكىم ئاجىزلاشتۇرالمىدىغان زات ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بولىدۇ. ﴿عِنْدَ﴾ «دەرگاھىدا» دېگەن بۇ سۆز ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا مۇئىمىنلەر ئائىل بولىدىغان ئىززەت، ھۆرمەت ۋە شان - شەرەپنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن.
- ⑥ ﴿مَقْعَدٍ صِدْقٍ﴾ ئىززەتلىك ئولتۇرۇشتا ياكى ئەھلى ھەق مەجلىسىدە بولىدۇ، ئۇ يەردە گۇناھ بولىدىغان سۆز، بەھۇدە پاراڭ بولمايدۇ. بۇ ئىززەتلىك مەجلىس «كۆڭۈلدىكىدەك جاي» بولغان جەننەتتۇر.

(55) سورة الرحمن مدنية 78 آية

(55) سۇرە رەھمان مەدەنىدە چۈشكەن 78 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الرَّحْمَنُ ① عَلَّمَ الْقُرْآنَ ② خَلَقَ الْإِنْسَانَ ③ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ④ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ⑤ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ⑥ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ⑦ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ⑧

رەھمان ئاللاھ قۇرئاننى تەلىم بەردى (ئۇنى يادلاش ۋە چۈشىنىشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردى) ① [1-2]. ئىنساننى ياراتتى ② [3]. ئۇنىڭغا باياننى (يەنى مەقسەتنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن سۆزلەشنى) ئۆگەتتى ③ [4]. كۈن بىلەن ئاي مۇئەييەن ھېساب بويىچە (ئايلىنىپ تۇرىدۇ) ④ [5]. ئوت - چۆپلەر ۋە دەل - دەرەخلەرمۇ سەجدە قىلىدۇ (يەنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنىدۇ) ⑤ [6]. ئاللاھ ئاسماننى ئېگىز ياراتتى ⑥. ئۆلچەمدە (كەم - زىيادە بېرىپ) زۇلۇم قىلماسلىقىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ تارازىنى بېكىتتى ⑦ [7-8].

★ بۇ سۈرىنى بەزى مۇپەسسىرلەر مەدەنىدە نازىل بولغان دەپ قارايدۇ، توغرىسى شۇكى، بۇ سۈرە مەككىدە نازىل بولغان. (فەتھۇلقەدەر) بۇنى تۆۋەندىكى ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ: بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىغا سۈرە رەھماننى بېشىدىن ئاخىرغىچە ئوقۇپ بەردى، ئۇلار جىم تۇرۇپ تىڭشىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «شۈبھىسىزكى، مەن بۇ سۈرىنى جىنلارغا ئوقۇپ بەردىم، ئۇلار سىلەرگە قارىغاندا ياخشى جاۋاب قايتۇرغان ئىدى، مەن ھەر قېتىم ئاللاھ تائالانىڭ ﴿ئى ئىنسانلار! جىنلار! رەببىڭلارنىڭ نېمەتلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟﴾ دېگەن ئايەتكە كەلگەن چېغىمدا، ئۇلار: رەببىمىز! سېنىڭ نېمەتلىرىڭدىن ھېچبىرىنى ئىنكار قىلمايمىز، جىمى ھەمدۇسانا ساڭا مەنسۇپتۇر، دەپ جاۋاب قايتۇردى» دېدى. (سۈنەنى تەرمىزى 3291 - ھەدىس)

① مۇپەسسىرلەرنىڭ نەقىل قىلىشىچە، بۇ ئايەت مەككىدە ئەھلىنىڭ «قۇرئاننى مۇھەممەدكە بىر ئىنسان تەلىم بېرىدۇ»، دېگەن سۆزىگە رەددىيە بېرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەت مەككىدە ئەھلىنىڭ «رەھمان كىم؟» دېگەن سۆزىگە بېرىلگەن جاۋاب، دەپ قارايدۇ. ﴿قۇرئاننى تەلىم بەردى﴾ دېگەننىڭ مەنىسى ئۇنى ئاسانلاشتۇردى ياكى قۇرئاننى پەيغەمبەرگە ئاللاھ تەلىم بەردى، ئاندىن پەيغەمبەر ئۇنى ئۈمىتىگە تەلىم بەردى، دېگەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ سۈرىدە ئۆزىنىڭ كۆپ نېمەتلىرىنى ساناپ ئۆتتى. بۇ نېمەتلەرنىڭ ئىچىدە قۇرئاننى تەلىم بېرىشنىڭ دەرىجىسى ئۈستۈن، قەدرى - قىممىتى يۇقىرى، ئەھمىيىتى زور بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى بىرىنچى نېمەت سۈپىتىدە ھەممىدىن بۇرۇن تىلغا ئالدى. (فەتھۇلقەدەر)

② يەنى بۇ ئىنسان، دارۋىننىڭ تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەرىيەسى دەۋا قىلغاندەك، مايمۇندىن ۋە باشقا ھايۋانلاردىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ، ئىنسان بولۇپ قالغان ئەمەس، بەلكى ئىنساننى بۇ گۈزەل شەكىلدە ئاللاھ تائالا ئۆزى ياراتقاندۇر. ئىنسان ھايۋانلارغا ئوخشىمايدىغان ئالاھىدە بىر مەخلۇقتۇر. ئىنسان سۆزى بۇ يەردە تۈرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن.

③ بۇ يەردىكى «بايان» دېگەندىن ھەر ئىنساننىڭ ئالاھىدە ئۆگەنمەستىن ئۆزلىكىدىن سۆزلەيدىغان ئانا تىلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ كۆڭلىدىكىنى شۇ تىل بىلەن ئىزھار قىلىدۇ. ھەتتا ھېچنەرسىنى بىلمەيدىغان كىچىك بالىمۇ ئانا تىلىدا سۆزلەيدۇ. مانا بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان ئىلاھىي تەلىمنىڭ نەتىجىسىدۇر.

- ④ يەنى كۈن بىلەن ئاي ئاللاھ بەلگىلەپ بەرگەن ھېساب بويىچە ئۆزىنىڭ مەنزىلىدە (ئوربىتسىدا) ئىزچىل تۈردە ئايلىنىپ تۇرىدۇ ۋە ئۇ مەنزىلەردىن چىقىپ كەتمەيدۇ.
- ⑤ يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كۆرمىدىڭمۇ: ئاسماندىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر)، زېمىندىكىلەر (يەنى ئىنسانلار، جىنلار ۋە زېمىندا ياشايدىغان بارلىق مەخلۇقلار)، كۈن، ئاي، يۇلتۇزلار، تاغلار، دەرەخلەر، ھايۋانلار ۋە ئىنسانلاردىن نۇرغۇنى ئاللاھقا سەجدە قىلىدۇ (يەنى ئاللاھقا بويسۇنۇپ، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپ قىلىشى بويىچە ھەرىكەت قىلىدۇ)﴾. (سۈرە ھەج 18 - ئايەت)
- ⑥ يەنى ئاللاھ تائالا زېمىندا ئادالەتنى بېكىتىپ، كىشىلەرنى ئادالەتلىك بولۇشقا بۇيرىدى. ئاللاھ تائالا يەنە بىر سۈرىدە مۇنداق دېدى: ﴿بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلىرىمىزنى روشەن مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتتۇق ۋە ئۇلار بىلەن بىللە، ئىنسانلار ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ كىتابنى، مىزان (قانۇن)نى چۈشۈردۇق﴾. (سۈرە ھەدىد 25 - ئايەت)
- ⑦ يەنى ئادالەت دائىرىسىدىن چىقىپ كەتمەسلىكىڭلار ئۈچۈن تارازىنى ۋە ئۆلچەمنى بېكىتتى. شۇڭا، مىزاندا چەكتىن ئاشماڭلار.

وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ۙ وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ۙ فِيهَا فَكَيْهَةٌ وَالتَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ۙ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ ۙ وَالرِّيحَانُ ۙ فَبِأَيِّ آيَاتِ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبانِ ۙ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَلٍ كَالْفَخَّارِ ۙ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ ۙ فَبِأَيِّ آيَاتِ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبانِ ۙ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ۙ

ئۆلچەمنى ئادالەت بىلەن بەرپا قىلىڭلار، تارازىدا كەم بەرمەڭلار [9]. ئاللاھ زېمىنى مەخلۇقات ئۈچۈن (ياشاقتا مۇناسىپ قىلىپ) ئورۇنلاشتۇردى [10]. ئۇنىڭدا مېۋىلەر ۋە بوغۇنلۇق خورما دەرەخلىرى بار ① [11]. يەنە سامىنى بار دانلىق زىرائەتلەر ② ۋە خۇشبوۋى ئۆسۈملۈكلەر بار [12]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمەتلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ③ [13]. ئاللاھ ئىنساننى (يەنى ئاتاڭلار ئادەمنى چەكسە ئاۋاز چىقىدىغان) ساپالدىك قۇرۇغان قارا لايدىن ياراتتى ④ [14]. جىنلارنى ئوتنىڭ يالقۇنىدىن ياراتتى ⑤ [15]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمەتلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ⑥ [16] ئۇ ئىككى مەشرىق (يەنى كۈن بىلەن ئاينىڭ كۆرۈنىدىغان ئىككى جايى) نىڭ رەببىدۇر ۋە ئىككى مەغرب (يەنى كۈن بىلەن ئاينىڭ پاتىدىغان ئىككى جايى) نىڭ رەببىدۇر ⑦ [17].

① ﴿اَكْمَامٍ﴾ "كَم" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، خورمىنىڭ پوستىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى "وَعَاءُ التَّمْرِ" خورمىنى ئوراپ تۇرغان پوستى، قېپى دېگەن مەنىدە. بۇنىڭغا ئاساسەن ئايەتنى «قاپلىق خورما دەرەخلىرى بار» دەپ تەرجىمە قىلىشقا بولىدۇ.

② ﴿الْحَبِّ﴾ دېگەن ئىنسان ۋە ھايۋانلار يەيدىغان دانلىق زىرائەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ قۇرۇپ قالغان سامانلىرى ھايۋانلارغا ئوزۇق بولىدۇ.

③ بۇ ئىنسانلار ۋە جىنلارغا قارىتىلغان خىتابتۇر. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا نېمەتلىرىنى ئەسلىتىپ، ئۇلاردىن سوراۋاتىدۇ. بۇ ئىبارىنىڭ تەكرارلىنىشى بىر ئۇرۇنغا كۆپ ياخشىلىق قىلغۇچىنىڭ سورىغان سوئالغا ئوخشايدۇ. مەسىلەن: بىر ئادەم باشقا بىر شەخسكە ئىزچىل تۈردە ياخشىلىق قىلىپ تۇرغان، ئەمما ئۇ شەخس ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرىنى ئىنكار قىلغان بولسا، ئۇ ئادەم ئۇنىڭغا: مەن ساڭا پالانى ئىشنى قىلىپ بەرگەن، شۇنىمۇ ئىنكار قىلامسەن؟ مەن ساڭا پالانى نەرسىنى بەرگەن، ئۇنتۇلۇپ قالدىڭمۇ؟ مەن ساڭا شۇ قەدەر ياخشىلىق قىلساممۇ، يەنە مېنى ئويلاپ قويماسەن؟ دېگەندەك. (فەتھۇلقەدر)

④ ﴿صَلْصَلٍ﴾ چەكسە ئاۋاز چىقىدىغان قۇرۇق لاي. ﴿فَخَّارٍ﴾ ئوتتا پىشۇرۇلغان لاي، يەنى ساپال دېمەكتۇر. بۇ يەردىكى «ئىنسان» دېگەندىن ئادەم ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ دەسلەپتە لايدىن ياسالغان، ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئۆز روھىدىن پۈۋلىگەن، ئاندىن ئۇنىڭ سول قوۋۇرغىسىدىن ھەۋۋانى ياراتقان. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككىسىنىڭ ئەۋلادىدىن ئىنسانلارنىڭ نەسلى داۋام قىلغان.

⑤ ﴿الْجَانِّ﴾ بۇ بىرلىك شەكىلدە كەلگەن ئىسىم بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئەڭ دەسلەپتە يارىتىلغان جىن يەنى جىنلارنىڭ بوۋىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى جىن بۇ يەردە تۇرۇپ بىلدۈرۈپ كەلگەن. شۇڭا تەرجىمىدە كۆپلۈك شەكىلدە ئېلىنغان. ﴿مَّارِجٍ﴾ ئوتتىن چىققان يالقۇننى كۆرسىتىدۇ. دېمەك جىنلار ئوتنىڭ يالقۇنىدىن يارىتىلغاندۇر.

⑥ يەنى سىلەرنى ياراتقانلىقىمۇ، سىلەرگە كۆپ ئەۋلاد ئاتا قىلىپ، نەسلىڭلارنى كۆپەيتكەنلىكىمۇ ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىدۇر. سىلەر بۇ نېمەتلەرنى ئىنكار قىلامسىلەر؟

⑦ بىرى ئىسسىق، يەنە بىرى سوغۇق بولغان ئىككى مەشرىقنىڭ رەببىدۇر، شۇنىڭدەك ئىككى مەغربىنىڭ رەببىدۇر. شۇ ۋەجدىن مەشرىق بىلەن مەغرب بۇ يەردە ئىككىلىك شەكىلدە كەلتۈرۈلدى. پەسىل ئېتىبارى بىلەن مەشرىق بىلەن مەغربنىڭ پەرقلىق بولۇشىدا جىنلار بىلەن ئىنسانلارغا كۆپ پايدا - مەنپەئەتلەر بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ يەردە ئۇلارمۇ نېمەتلەر جۈملىسىدىن سانالدى.

فَبِأَيِّ آءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ آءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا
الْوَلُّوُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾

(ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [18] ئۇ (بىرى تاتلىق، بىرى ئاچچىق) ئىككى دېڭىزنى ئاققۇزدى، ئۇلار ئۇچرىشىدۇ [19]. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا توسما بولغاچقا، بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ كەتمەيدۇ ① [20]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [21] ئۇ ئىككى دېڭىزدىن مەرۋايىت بىلەن مارجان چىقىدۇ ② [22].

① ﴿مَرَجَ﴾ "أُرْسَلَ" ئاققۇزدى مەنىسىدە. بۇ نۇقتا سۈرە فۇرقان 53 - ئايەتتە تەپسىلىي بايان قىلىندى. خۇلاسە شۇكى، بۇ يەردىكى «ئىككى دېڭىز» دېگەندىن، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئايرىم - ئايرىم ئىككى مەۋجۇدات كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بىرى سۈيى تاتلىق دەريالار بولۇپ، ئۇلاردىن ئېقىپ كەلگەن سۇ بىلەن ئىنسانلار ئۆز ئېھتىياجلىرىنى تولۇقلايدۇ ۋە زىرائەتلىرىنى سۇغۇرىدۇ. يەنە بىرى سۈيى تۇزلۇق دېڭىزلاردۇر، ئۇلارنىڭمۇ تۈرلۈك پايدىلىرى بار. بۇ ئىككى سۇ بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ كەتمەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئىككى سۇنىڭ ئارىلىشىپ كەتمەسلىكىنى مۇنداق چۈشەندۈرگەن: تۇزلۇق دېڭىزدا تاتلىق سۇ ئايرىم ئېقىمدا ماڭىدۇ، تۇزلۇق سۇ بىلەن ئارىلىشىپ كەتمەيدۇ. ھەر بىرى ئۆز يولىدا ئاقىدۇ. ئۇنىڭ بىر ئۆرنىكى شۇكى، ئاللاھ تائالا تۇزلۇق دېڭىزلارنىڭ بەزى جايلىرىدا تاتلىق سۇ ئاققۇزىدۇ، ئۇ تۇزلۇق سۇ بىلەن ئارىلىشىپ كەتمەيدۇ. يەنە بىر ئۆرنىكى شۇكى، دېڭىزنىڭ ئۈستىدە تۇزلۇق سۇ بولسا، ئاستىدا تاتلىق سۇ بولىدۇ، ئەمەلىيەتتە بەزى جايلاردا مەۋجۇتتۇر. ئۈچىنچى ئۆرنىكى شۇكى، سۈيى تاتلىق دەريا ئېقىپ دېڭىزغا كىرگەندە، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلەرنىڭ ئېيتىشىچە، نەچچە كىلومېتىر يەرگىچە تۇزلۇق سۇغا ئارىلىشىپ كەتمەي ئېقىپ ماڭغان. بىر تەرەپتە دەريانىڭ تاتلىق سۈيى يەنە بىر تەرەپتە كەڭرى دېڭىزنىڭ تۇزلۇق سۈيى ئۇچرىشىپ، ئارىسىدا ھېچ توسما بولمىسىمۇ، ئارىلىشىپ كەتمىگەن. ئەمەلىيەتتە ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئارىسىنى ئايرىپ تۇرغۇچى توسما ياراتقان بولۇپ، ھەر ئىككى سۇ بۇ توسمىدىن ئۆتۈپ كەتمەيدۇ.

② «مارجان» دېگەن ئۇششاق مەرۋايىت ياكى مۇنچاقلارنى كۆرسىتىدۇ. رىۋايەتلەردە، ئاسماندىن يامغۇر ياغقاندا، دېڭىزدىكى قۇلۇلەر ئېغىزلىرىنى ئاچىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىگە چۈشكەن يامغۇر تامچىلىرى مەرۋايىتقا ئايلىنىدۇ، دەپ قارىلىدۇ.

فَبِأَيِّ آءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٦﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ آءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٩﴾ وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٣٠﴾ فَبِأَيِّ آءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣١﴾

(ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىلىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ① [23] دېڭىزلاردا ئۈزۈۋاتقان تاغدەك ئېگىز كېمىلەر ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئۇنىڭ نېمىتىدۇر) ② [24]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىلىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ③ [25] يەرنىڭ ئۈستىدىكى ھەركىم (ۋە ھەممە نەرسە) يوقالغۇچىدۇر [26]. ئەڭ بۈيۈك ۋە كەرەملىك رەببىڭنىڭ زاتى مەڭگۈ قالدۇ [27]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىلىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ④ [28]

① بۇ مەرۋايىت بىلەن مارجان ئىنسانغا ھۆسن-جامال بېغىشلىغۇچى زىننەت بۇيۇملىرىدۇر. گۈزەللىككە ئىنتىلىدىغانلار ۋە قول ئىلكىدە بار كىشىلەر ئۇ زىننەت بۇيۇملىرىنى ياسىنىش ۋە گۈزەللىككە بولغان ئىشتىياقنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن زىبۇزىننەتمۇ ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە ئاتا قىلغان نېمە تىلىرىدىندۇر.

② ﴿ الْجَوَارِ ﴾ " جَارِيَّةٌ " نىڭ كۆپلۈك شەكلى، مېڭىپ تۇرغۇچى، ئېقىپ تۇرغۇچى دېگەن مەنىدە بولۇپ، جۈملىدىن قالدۇرۇلغان «كېمىلەر» دېگەن سۈپەتلەنگۈچىنىڭ سۈپىتىدۇر. ﴿ الْمُنشَآتُ ﴾ " مَرْفُوعَاتٌ " ئېگىزلىتىلگەن نەرسىلەر دېگەن مەنىدە بولۇپ، كېمىلەرنىڭ ئۈستىگە ئېگىزلىتىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان يەلكەنلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ مەنىسى: ئېگىز يەلكەنلىك كېمىلەر دېگەن بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى " مَصُوعَاتٌ " دېگەن مەنىدە ئېلىپ، ئاللاھ دېڭىزدا ماڭىدىغان قىلىپ ياسىغان ياكى ئاللاھنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قىلىشى بىلەن كىشىلەر ياسىغان كېمىلەر دەپ ئىزاھلىغان. دېمەك ئاللاھنىڭ بەندىلەر مەنپەئەتى ئۈچۈن دېڭىزنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەنلىكى ۋە دېڭىز يۈزىدە ئېگىز كېمىلەرنى بىخەتەر ماڭىدىغان قىلىپ بەرگەنلىكى ئۇنىڭ نېمە تىلىرىدىندۇر.

③ بۇ كېمىلەر ئارقىلىق سەپەر قىلىش ۋە يۈك توشۇشتىكى قۇلايلىقلارنى بايان قىلىش ھاجەتسىز. چۈنكى، بۇلارمۇ ئاللاھ تائالانىڭ كاتتا نېمە تىلىرىدىندۇر.

④ دۇنيا تامام بولغاندىن كېيىن مۇكاپات ۋە جازا بېرىلىدىغان قىيامەت قايم بولىدۇ. زۇلۇم قىلغۇچىلار ۋە زۇلۇم قىلىنغۇچىلار ئارىسىدا ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇمۇ ئاللاھ تائالانىڭ كاتتا نېمە تىلىرىدىن بولۇپ، ئۇنىڭغا شۈكۈر بەجا كەلتۈرۈش لازىمدۇر.

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ آيَاتِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِأَيِّ آيَاتِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَمَعَشَرَ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتِطَعْتُمْ أَن تَتَفَدُّوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُدُوا لَا تَتَفَدُّونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ آيَاتِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسِلُ عَلَيْكُمْ شَوَاطِئَ مِّن نَّارٍ وَخَاسِئَ

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە مەۋجۇدات ئاللاھتىن (مەدەت ۋە رىزىق) تىلەيدۇ (يەنى ھەممە ئاللاھقا موھتاجدۇر) ①، ئاللاھ ھەر كۈنى بىر ئىش بىلەن بولۇپ تۇرىدۇ (يەنى ئاللاھ ھەر ۋاقىت ئۆزىنىڭ رەب سۈپىتى بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان ئىشلار بىلەن بولۇپ، ئۇلارنى يارىتىپ تۇرىدۇ، ئەھۋاللارنى يېڭىلاپ تۇرىدۇ، مەخلۇقاتنى پەيدا قىلىپ تۇرىدۇ) ② [29]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ③ [30] ئى ئىنسانلار ۋە جىنلار جامائەسى! پات يېقىندا (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن مۇكەممەل شەكىلدە) سىلەرگە يۈزلىنىمىز ④ [31]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ⑤ [32] ئى جىنلار ۋە ئىنسانلار جامائەسى! ئەگەر سىلەر (ئاللاھنىڭ قازاسىدىن قېچىپ) ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ چېگرالىرىدىن ئۆتۈپ كېتەلسەڭلار، ئۆتۈپ كېتىڭلار ⑤، (ئاللاھمە بىر) قۇدرەت بولمىغۇچە ئۆتۈپ كېتەلمەيسىلەر (سىلەرگە نەدە ئۇنداق قۇدرەت؟) ⑥ [33]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ⑦ [34] (قىيامەت كۈنى) سىلەرگە قىزىق ئوتنىڭ يالقۇنى ۋە تۈتۈنى ئەۋەتىلىدۇ ⑦.

① بارلىق مەۋجۇدات ئاللاھ تائالاغا موھتاجدۇر. مەۋجۇداتنىڭ ھەممىسى پەقەت ئۇنىڭدىنلا ھاجىتىنى سورايدۇ.

② «ھەر كۈنى» دېگەن ھەر ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ. ﴿شَأْنٍ﴾ بىر ئىش ۋە مەشغۇلات. يەنى ئاللاھ ھەر ۋاقىت بىر ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇ ھەر ۋاقىت بىرىنى بىمار قىلىۋاتقان، يەنە بىرىگە شىپالىق ئاتا قىلىۋاتقان بولىدۇ، بىرىنى باي قىلىۋاتقان، بىرىنى كەمبەغەل قىلىۋاتقان، گاداينى شاھ، شاھنى گاداي قىلىۋاتقان، كىملىرىنىڭ مەرتىۋىسىنى ئۈستۈن قىلىۋاتقان، يەنە كىملىرىنىڭ دەرىجىسىنى تۆۋەن قىلىۋاتقان، بەزىلەرنى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە چۈشۈرۋاتقان، بەزىلەرنى تۆۋەندىن يۇقىرىغا چىقىرىۋاتقان بولىدۇ. دېمەك كائىناتتىكى بارلىق ئىشلار ئۇنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدا، ئۇنىڭ ئەمرى ۋە ئىرادىسى بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ ۋە چىقىۋاتىدۇ. ئۇ كېچە بولسۇن، كۈندۈز بولسۇن كۆز يۈمۈپ ئاچقۇچىلىك مۇددەتمۇ بىكار تۇرۇپ قالمايدۇ. ﴿ئۇ دائىم تىرىكتۇر، پۈتكۈل مەخلۇقاتنى ياراتقۇچى ۋە باشقۇرۇپ تۇرغۇچىدۇر، ئۇنى مۈگدەكمۇ باسمايدۇ، ئۇيقۇمۇ باسمايدۇ﴾. (سۈرە بەقەرە 255 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

③ شۇ قەدەر بۈيۈك زاتنىڭ ھەر ۋاقىت بەندىلىرىنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇش بىلەن مەشغۇل بولۇشى ھەقىقەتەن كاتتا نېمەتتۇر.

④ بۇنىڭ مەنىسى، ھازىر ئاللاھ بەك ئالدىراش، دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى بۇ بىر خىل ئىدىئوملۇق ئىبارە بولۇپ، ئۇنىڭدىن مەقسەت پەقەتلا ئاگاھلاندىرۇشتۇر. «ئىنسانلار ۋە جىنلار جامائەسى» بۇ يەردە ﴿الثَّقَلَانِ﴾ ئىككى يۈك كۆتۈرگۈچى دەپ ئاتالدى. سەۋەبى شۇكى، بۇلاردىن شەرىئەت ئەھكاملىرىغا رىئايە قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. يەنى شەرىئەت ئەھكاملىرى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ، باشقا مەخلۇقلارغا يۈكلىنمەيدۇ.

⑤ بۇ تەھدىت ۋە ئاگاھلاندۇرۇشۇمۇ بىر نېمەتتۇر. چۈنكى، ئۇنىڭ بىلەن يامان ئىش قىلغۇچى يامانلىقتىن قولىنى تارتىدۇ، ياخشى ئىش قىلغۇچى تېخىمۇ كۆپ ياخشى ئىش قىلىدۇ.

⑥ يەنى سىلەر ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە قازاسىدىن قېچىپ بىرەر جايغا كېتەلمەسلىكىڭلار، كېتىڭلار، لېكىن ئۇ قەدەر كۈچ - قۇدرەت كىمدە بار؟! قېچىپ ئاخىرى نەگە بارىسىلەر؟! ئاللاھ تائالانىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىدىن تاشقىرى بىرەر جاي بارمۇ؟! بۇ تەھدىت ۋە ئاگاھلاندۇرۇشۇمۇ ئالدىنقىسىغا ئوخشاش بىر نېمەتتۇر. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ سۆزلەر ئۇلارغا مەھشەر مەيدانىدا دېيىلىدۇ، ئۇ چاغدا پەرىشتىلەر ئىنسانلارنى ھەر تەرەپتىن قورشاپ ئالغان بولىدۇ. ھەر ئىككى ئۇقۇم ئۆز جايىدا توغرىدۇر.

⑦ دېمەك ئەگەر سىلەر قىيامەت كۈنى بىرەر يەرگە قېچىپ كەتسەڭلەرمۇ، پەرىشتىلەر سىلەرگە ئوت يالقۇنى ۋە تۈتۈن قويۇپ بېرىپ ياكى ئېرىتىلگەن مىسنى بېشىڭلارغا ئېتىپ، سىلەرنى قايتۇرۇپ كېلىدۇ. ﴿ئُكَّاسٌ﴾ تۈتۈن مەنىسىدەمۇ، ئېرىتىلگەن مىس مەنىسىدەمۇ كېلىدۇ.

فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾ فَإِذَا أَنْشَقَّتِ السَّمَاءَ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾
 فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾ يُعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي
 وَالْأُقْدَامِ ﴿٤١﴾ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾

(ئۇ چاغدا) سىلەر ئۆزۈڭلارنى قوغدىيالمىسىلەر ① [35]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [36] (قىيامەت كۈنى پەرىشتىلەرنىڭ چۈشۈشى ئۈچۈن) ئاسمان يېرىلغان چاغدا ئاسمان (دوزاخنىڭ قىزىقلىقىدىن) قىزىل چەمدەك، قىزىل گۈلدەك بولۇپ قالىدۇ ② [37]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [38] (گۇناھكارلارنىڭ ئالاھىدە بەلگىلىرى بولغانلىقتىن) بۇ كۈندە ئىنسان ۋە جىننىڭ (گۇناھلىرىدىن) ھېچبىرى ئۆزىنىڭ گۇناھى توغرىسىدا سوراق قىلىنمايدۇ ③ [39]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [40] گۇناھكارلار ئۆزلىرىنىڭ (يۈزلىرى قارا، كۆزلىرى كۆك بولۇشتىن ئىبارەت) بەلگىلىرىدىن تونۇلىدۇ ④، ئۇلار كوكۇلىسىدىن ۋە پۇتلىرىدىن تونۇلىدۇ (ۋە جەھەننەمگە تاشلىنىدۇ) ⑤ [41]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [42] مانا بۇ، گۇناھكارلار ئىنكار قىلىپ كەلگەن جەھەننەمدۇر (دېيىلىدۇ) [43].

① يەنى ئاللاھنىڭ ئازابىنى كېچىكتۈرۈشكە قادىر بولالمىسىلەر.

② قىيامەت كۈنى ئاسمان يېرىلىدۇ، پەرىشتىلەر زېمىنغا چۈشىدۇ. ئۇ كۈندە ئاسمان دوزاخنىڭ قىزىق ھارارىتىدىن ئېرىپ، گويا قىزىل چەمنىڭ رەڭگىدەك بولۇپ كېتىدۇ. ﴿الدِّهَانِ﴾ قىزىل چەم دېگەن مەنىدە.
 ③ يەنى ئۇلار قەبرىلىرىدىن چىققان ۋاقىتتا گۇناھلىرىدىن سورالمايدۇ، ئەمما ئۇلار ھەيدىلىپ ھېساب مەيدانغا توپلانغان چاغدا سورىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق بايان قىلىدۇ: ئۇلاردىن گۇناھلىرى ھەققىدە سورالمايدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ بارلىق قىلمىشلىرى پەرىشتىلەرنىڭ دەپتەرلىرىدە خاتىرىلەنگەن بولىدۇ، ئاللاھمۇ ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى ئوبدان بىلىدۇ. ئەلۋەتتە، ئۇلاردىن بۇ گۇناھلارنى نېمە ئۈچۈن قىلىدىڭلار؟ دەپ سورىلىدۇ. بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇلاردىن سورالمايدۇ، بەلكى ئۇلارنىڭ پۇت - قول قاتارلىق ئەزالىرى ئۇلارنىڭ بارلىق قىلمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىدۇ.

④ يەنى مۇئمىنلەرنىڭ بەلگىسى شۇكى، ئۇلارنىڭ تاھارەت ئەزالىرى ئاپئاق پارقىراپ تۇرىدۇ. گۇناھكارلارنىڭ بەلگىسى شۇكى، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى قارا، كۆزلىرى كۆك، چىرايىدىن ناھايىتى قورقۇپ كەتكەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدۇ.

⑤ يەنى پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ كوكۇلىسى بىلەن پۇتلىرىنى يىغىپ تۇتىدۇ ۋە دوزاخقا تاشلايدۇ. يەنە بىر مەنىسى، پەرىشتىلەر بەزىدە گۇناھكارلارنىڭ كوكۇلىسىدىن، بەزىدە پۇتلىرىدىن تۇتىدۇ.

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَيَمِينُ حَمِيمٍ ءَانٍ ۱۱۱ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكْذِبَانِ ۱۱۲ وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ۱۱۳ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكْذِبَانِ ۱۱۴ ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ۱۱۵ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكْذِبَانِ ۱۱۶ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ۱۱۷ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكْذِبَانِ ۱۱۸ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ۱۱۹ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكْذِبَانِ ۱۲۰

ئۇلار دوزاختا قايناپ تۇرغان سۇ بىلەن ئوت ئارىسىدا ئايلىنىپ يۈرىدۇ (يەنى گاھىدا ئوت بىلەن، گاھىدا قايناقسۇ بىلەن ئازابلىنىپ تۇرىدۇ) ① [44]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [45] رەببىڭلارنىڭ ھۇزۇرىدا (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) تۇرۇشتىن قورققان ئادەمگە ئىككى جەننەت بار ② [46]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [47] ئۇ ئىككى جەننەتتە تۈرلۈك مېۋىلىك دەرەخلەر بار ③ [48]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [49] ئۇ ئىككى جەننەتتە ئېقىپ تۇرغان ئىككى بۇلاق بار ④ [50]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [51] ئۇ ئىككى جەننەتتە ھەر مېۋىدىن ئىككى خىلدىن بار ⑤ [52]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [53]

① يەنى ئۇلار گاھىدا دوزاخ ئوتى بىلەن ئازابلىنىدۇ، گاھىدا ئۇلارغا قاتتىق قايناق سۇ ئىچكۈزۈلىدۇ. ﴿آِنْ﴾ «قىزىق» دېمەكتۇر. بۇ يۇقىرى ھازارەتلىك قايناقسۇ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۈچەيلىرىنى ئېرىتىپ تاشلايدۇ. (ئاللاھ بىزنى ئۇنىڭدىن ساقلىسۇن)

② ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قاچىلىرى ۋە باشقا نەرسىلىرى كۈمۈشتىن بولغان ئىككى جەننەت بار، قاچىلىرى ۋە باشقا نەرسىلىرى ئالتۇندىن بولغان ئىككى جەننەت بار». (سەھىھۇل بۇخارى 4878 - ھەدىس) بەزى ئەسەرلەردە، ھەممە نەرسىلىرى ئالتۇندىن ياسالغان جەننەتكە ﴿الْمُقَرَّرُونَ﴾ ئاللاھقا ئەڭ يېقىن بولغان مۇئمىنلەر كىرىدۇ، ھەممە نەرسىلىرى كۈمۈشتىن ياسالغان جەننەتكە ﴿أَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾ نامە - ئەمەلى ئوڭ قولىدىن بېرىلگەن ئومۇمىي مۇسۇلمانلار كىرىدۇ، دېيىلگەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ يەنى ئۇ دەرەخلەرنىڭ بۈك - باراقسان شاخلىرى ئەتراپقا قويۇق سايە تاشلاپ تۇرىدۇ، مېۋىلىرىمۇ ناھايىتى كۆپ بولىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ھەر شاختا نۇرغۇن پىشقان مېۋىلەر ساڭگىلاپ تۇرغان بولۇپ، يېقىنلىقىدىن ئۈزۈپ يېيىش ناھايىتى ئاساندۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ ئۇ ئىككى بۇلاقتىن بىرىنىڭ ئىسمى تەسنىم، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى سەلسەبىلدۇر.

⑤ يەنى تەم ۋە لەززەت ئېتىبارى بىلەن ھەربىر مېۋە ئىككى خىل بولىدۇ. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ خاس پەزىلى - كەرىمىنىڭ بىر ئالامىتىدۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئىككى خىل مېۋىنىڭ بىر خىلى قۇرۇق مېۋە، يەنە بىر خىلى ھۆل مېۋە بولىدۇ.

مُتَكِّينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَّانِيهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَّ الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٦﴾ فَبِأَيِّ آءَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ فِيهِنَّ قَصَصَتْ الطَّرْفَ لَمْ يَطْمِئِنَّ
إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾ فَبِأَيِّ آءَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ آءَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾

ئۇلار ئەستەرلىرى قېلىن تاۋاردىن بولغان تۆشەكلەرگە يۆلىنىدۇ، ئىككى جەننەتنىڭ مېۋىسى (تۇرغان، ئولتۇرغان، ياتقان ئادەممۇ ئۈزەلەيدىغان دەرىجىدە) يېقىندۇر، [54]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىسىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [55] ئۇ جەننەتلەردە ئەرلىرىدىن باشقىلارغا قارىمايدىغان، ئىلگىرى ھېچبىر ئىنسان ۋە جىن يېقىنچىلىق قىلىپ باقمىغان ھۆرلەر بار، [56]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىسىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [57] ئۇلار (سۈزۈكلۈكتە ۋە ئاقلىقتا) گويا ياقۇت ۋە مەرۋايىتتۇر، [58]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىسىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [59]

- ① يەنى تېشىدىكى رەخت ھەمىشە ئەستەردىن ياخشى ۋە چىرايلىق بولىدۇ، بۇ يەردە پەقەت ئەستەر تىلغا ئېلىندى. ئۇنىڭ مەنىسى ئەستەرنىڭ ئۈستىدىكى رەخت تېخىمۇ ئوبدان ۋە ئېسىل بولىدۇ.
- ② شۇ قەدەر يېقىن بولىدۇكى، ئولتۇرغان ھالدا ھەتتا يېتىپ تۇرۇپمۇ ئۈزۈپ يېگىلى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇنىڭ مېۋىلىرى (ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ قولنى سوزۇپلا ئالالايدىغان دەرىجىدە) يېقىن بولىدۇ﴾. (سۈرە ھاققە 23 - ئايەت)
- ③ يەنى ئۇلارنىڭ نەزىرى ئەرلىرىدىن باشقىلارغا چۈشمەيدۇ. يەنە جەننەتتە ئۇلارغا ھېچ نەرسە ئەرلىرىدەك چىرايلىق ۋە ياخشى كۆرۈنمەيدۇ.
- ④ يەنى ئۇلار تەڭتۇش، پاك قىزلار بولۇپ، ئىلگىرى ھېچكىمنىڭ نىكاھىدا بولمىغاندۇر. بۇ ئايەت ۋە بۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ئايەتلەردىن مەلۇم بولىدۇكى، مۇئىن جىنلارمۇ جەننەتكە كىرىدۇ، ئۇلارمۇ ئىنسانلارغا ئوخشاش جەننەتتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئىنسانلارغا نېمە بېرىلسە، ئۇلارغىمۇ شۇ نەرسىلەر بېرىلىدۇ.
- ⑤ يەنى ئۇلارنىڭ سۈزۈكلۈكى ياقۇتتەك، ئاقلىقى ۋە قىزىللىقى مەرۋايىتتەك بولىدۇ. ھەدىستىمۇ ئۇلارنىڭ ھۆسن - جامالى بايان قىلىنغان: «جەننەتتە ھەر بىر ئادەمگە گۆش ۋە سۆڭەكلىرىدىن پاچاقلىرىنىڭ يىلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئىككى خوتۇن بېرىلىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2834 - ھەدىس، سەھىھۇل بۇخارى 3254 - ھەدىس) يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق كەلگەن: «ئەتىگەن ۋە ئاخشامدا ئاللاھنىڭ يولىدا (جىھادقا) چىقىش دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق نەرسىلەرگە ئېرىشكەندىنمۇ ياخشىدۇر، سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ ئوقىياسىنىڭ كىرىچىنىڭ ياكى قامچىسىنىڭ جەننەتتىكى ئورنى دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق نەرسىلەرگە ئېرىشكەندىنمۇ ياخشىدۇر. جەننەت ئەھلىنىڭ ئاياللىرىدىن بىرى ئەگەر يەر يۈزىگە چىقىرىلسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئاسمان بىلەن زېمىننىڭ ئارىلىقىنى خۇش پۇراقلارغا تولدۇرۇۋەتكەن ۋە ئاسمان بىلەن زېمىن ئارىلىقىدىكى ھەممە جاي يورۇپ كەتكەن بولاتتى. ئۇنىڭ بېشىغا كىيگەن لېچكى شۇ قەدەر قىممەتلىك بولۇپ، دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق نەرسىلەردىن ياخشىدۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 2796 - ھەدىس)

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَيِّ آيَاتٍ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ آيَاتٍ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَمَمَتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ آيَاتٍ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ آيَاتٍ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَلَکِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ آيَاتٍ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ آيَاتٍ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْحِيَامِ ﴿٧٢﴾

ياخشلىقنىڭ مۇكاپاتى پەقەتلا ياخشىلىقتۇر ① [60]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [61] ئۇ ئىككى جەننەتتىن باشقا يەنە ئىككى جەننەت بار ② [62]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [63] ئۇ ئىككى جەننەت ياپپېشىلدۇر ③ [64]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [65] ئۇ ئىككى جەننەتتە بۇلدۇقلاپ تۇرىدىغان ئىككى بۇلاق بار ④ [66]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [67] ئۇ ئىككى جەننەتتە مېۋىلەر، خورمىلار ۋە ئانارلار بار ⑤ [68]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [69] ئاشۇ جەننەتلەردە گۈزەل ئەخلاقلىق ۋە چىرايلىق ھۆرلەر بار ⑥ [70]. (ئى ئىنسانلار! جىنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [71] ئۇلار (جەننەتتىكى) چېدىرلارنىڭ ئىچىدە مەستۇرە (پەردىلەر ئىچىدە ساقلانغان) ھۆرلەردۇر ⑦ [72].

① ئايەتتىكى بىرىنچى ﴿الْإِحْسَانُ﴾ ياخشىلىق، سالىھ ئەمەل ۋە ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشنى، ئىككىنچى ﴿الْإِحْسَانُ﴾ ئۇنىڭ مۇكاپاتى يەنى جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېمە تلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

② بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿دُونِهِمَا﴾ «ئۇ ئىككى جەننەتتىن باشقا» دېگەننى دەلىل كەلتۈرۈپ، بۇ ئىككى جەننەتنىڭ يۇقىرىدىكى 46 - ئايەتتە سۈپەتلەنگەن ئىككى جەننەتتىن ھەشەمەت ۋە دەرىجە جەھەتتە تۆۋەنرەك ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ.

③ يەنى بۇ ئىككى جەننەتتىكى يېشىللىق، چىمەنزىرلىق ۋە دەل - دەرەخلەرنىڭ كۆپلىكىدىن رەڭگى قارىغا مايىل بولىدۇ.

④ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: بۇ ئىككى بۇلاقتىن سۇ بۇلدۇقلاپ چىقىپ تۇرىدۇ، سۇنىڭ ئېقىپ تۇرۇشى بۇلدۇقلاپ چىقىپ تۇرغاندىن ياخشىدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ يۇقىرىقى ئىككى جەننەتنىڭ سۈپىتىدە ﴿ئۇ ئىككى جەننەتتە ھەر مېۋىدىن ئىككى خىلدىن بار﴾ دېيىلگەن ئىدى. دېمەك يۇقىرىدىكى ئىككى جەننەتتىكى ھەشەمەت، دەرىجە ۋە ئالاھىدىلىكلەر كېيىنكى ئىككى جەننەتتە يوق.

⑥ ﴿خَيْرَاتٌ﴾ دېگەن يۈكسەك ئەخلاق پەزىلەتكە ئىگە. ﴿حِسَانٌ﴾ ھۆسن - جامالدا يۈكسەك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

⑦ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جەننەتتە ھەر بىر مۇئمىن ئۈچۈن ئۇزۇنلىقى 60 مىل كېلىدىغان كاۋاك مەرۋايىتتىن ياسالغان بىر چېدىر (ئارامگاھ) بولىدۇ، ئۇ چېدىرنىڭ ھەر بىر بۇلۇڭىدا شۇ مۇئمىنگە بېرىلگەن ھۆرلەر بار بولۇپ، ئۇ ئۇلارنى زىيارەت قىلىپ تۇرىدۇ، ئۇلار بىر - بىرىنى كۆرۈپ قالمايدۇ».

(سەھىھۇل بۇخارى 4879 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 2838 - ھەدىس)

فَبِأَيِّ آءَاءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَظْمِئْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آءَاءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَكَبِّرِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضِرٍ
وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آءَاءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَرَّكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

(ئى ئىنسانلار! جنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [73] ئىلگىرى ئۇلارغا ھېچبىر ئىنسان ۋە جن يېقىنچىلىق قىلىپ باقمىغان [74]. (ئى ئىنسانلار! جنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ [75] ئۇلار يېشىل ياستۇقلارغا، چىرايلىق بىساتلارغا يۆلەنگەن ھالدا (ئولتۇرىدۇ ۋە راھەتلىنىدۇ) ① [76]. (ئى ئىنسانلار! جنلار!) سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ② [77] ئەڭ بۈيۈك ۋە كەرەملىك رەببىڭنىڭ نامى مۇبارەكتۇر ③ [78].

① ﴿رَفْرَفٍ﴾ يۆلەنچۈك، ياستۇق ياكى ئېسىل سېلىنچا. ﴿عَبْقَرِيٍّ﴾ ھەر قانداق بىر نەپىس ۋە پۇختا ئىشلەنگەن نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى سۈپەتلىگەندە بۇ سۆزنى ئىشلىتىپ، مۇنداق دېگەن: " فَلَمْ أَرِ عَبْقَرِيًّا يَفْرِي فَرِيَهُ " مەن ئۆمەردەك پۇختا ئىش قىلىدىغان زېرەك ئادەمنى كۆرمىدىم. (سەھىھۇل بۇخارى 3682 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 2393 - ھەدىس) دېمەك جەننەتكە كىرگەنلەر ئۈستىگە ئېسىل يوپۇقلار يېپىلغان تەختلەردە يېشىل ياستۇقلارغا يۆلىنىپ ئولتۇرىدۇ.

② بۇ ئايەت بۇ سۈرىدە 31 قېتىم تەكرارلاندى. ئاللاھ تائالا بۇ سۈرىدە ئۆزىنىڭ تۈرلۈك نېمە تىلىرىنى بايان قىلدى. ھەربىر نېمەت ياكى بىر قانچە نېمەتلەردىن كېيىن بۇ سوئالنى سورىدى، ھەتتا قورقۇنچىلىق مەھشەر مەيدانى ۋە دوزاخ ئازابى تىلغا ئېلىنغاندىن كېيىنمۇ بۇ سوئالنى سورىدى، بۇنىڭدىن بىر نەچچە ئۇقۇم ئايان بولدى: بىرىنچىسى، ئازابتىن ئۆزىنى ساقلىماقچى بولغانلار تىرىشىپ، ئۆزىنى ساقلىۋالسۇن دەپ ئاخىرەتنىڭ ئەھۋالىنى ياد ئەتكۈزۈشمۇ بۈيۈك نېمەتتۇر. ئىككىنچىسى، بۇنىڭدىن يەنە مەلۇم بولدىكى، جنلارمۇ ئىنسانلارغا ئوخشاش ئاللاھ ياراتقان مەخلۇقلاردۇر، ھەتتا ئۇلار ئىنسانلاردىن قالسا، ئىككىنچى مەخلۇق بولۇپ، ئۇلارغىمۇ ئەقىل - ئىدراك ۋە ھېس - تۇيغۇ ئاتا قىلىنغان، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئۇلاردىن پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك قىلماسلىق تەلەپ قىلىنغان. بارلىق مەخلۇقات ئىچىدە مۇشۇ ئىككى تۈرلۈك مەخلۇققا شەرىئەت ئەھكاملىرىغا ئەمەل قىلىش پەرز قىلىنغان، مەسئۇلىيەت يۈكلەنگەن، ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنى سىناش ئۈچۈن ئىرادە ئەركىنلىكى ۋە تالاش ئىختىيارى بېرىلگەندۇر. ئۈچىنچىسى، نېمەتلەر بايانىدىن شۇ نەرسە ئىسپاتلاندىكى، ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىدىن پايدىلىنىش جايىز ۋە مۇستەھەببەتۇر. بۇ بەزى تەسەۋۋۇپ ئەھلى دەۋا قىلغاندەك زاھىدلىق ۋە تەقۋادارلىققا خىلاپ ئەمەس، ئاللاھ بىلەن بولغان يېقىنلىق ۋە مۇناسىۋەتكىمۇ توسالغۇ بولمايدۇ. تۆتىنچىسى، ﴿ئى ئىنسانلار! جنلار!﴾ سىلەر رەببىڭلارنىڭ نېمە تىلىرىدىن قايسىبىرىنى ئىنكار قىلالايسىلەر؟ ﴿دېگەن سوئال جۈملىنىڭ قايتا - قايتا تەكرارلانغانلىقى كايىش ھەم ئاگاھلاندىرۇش يۈزىسىدىن بولۇپ، ئۇنىڭدىن مەقسەت مەزكۇر نېمەتلەرنى ئاتا قىلغان ئاللاھقا ناپەرمانلىق قىلىشنى چەكلەشتىن ئىبارەت. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سوئالنىڭ جاۋابىغا تۆۋەندىكى دۇئانى ئوقۇشنى ياخشى كۆرگەن: " لَا يَشِيءُ مِنْ نِعْمِكَ رَبَّنَا نَكْذِبُ،

فَلْكَ الْحَمْدُ". «ئى رەببىمىز! سېنىڭ نېمە تىلرېڭدىن ھېچبىرىنى ئىنكار قىلمايمىز، جىمى ھەمدۇسانا ساڭا مەنسۇپتۇر». (سۈنەنى تىرمىزى 3291 - ھەدىس)

③ ﴿تَبْرَكَ﴾ بەرىكەت (مۇبارەك) دېگەن سۆزدىن تۇرلىنىپ چىققان بولۇپ، داۋاملىق ۋە ئىزچىل بەرىكەتلىك دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. دېمەك ئۇنىڭ نامى داۋاملىق باقى قالدۇ، ئۇنىڭ ئىلكىدىكى خەزىنىلەر مەڭگۈ قالدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما «ئەڭ بۈيۈك ۋە كەرەملىك» دېگەن سۆزلەرنى بۈيۈك ۋە ئۇلۇغ دەپ تەپسىر قىلغان. ئاللاھنىڭ ناممۇ شۇ قەدەر بەرىكەتلىك، بۈيۈك ۋە ئۇلۇغدۇر، ئۇنىڭ زاتىمۇ شۇ قەدەر بەرىكەتلىك، بۈيۈك ۋە ئۇلۇغدۇر

(56) سورة الواقعة مكية 96 آية

(56) سۈرە ۋاقىئە مەككىدە چۈشكەن 96 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝ لَيْسَ لَوْعَتِهَا كَذِبَةٌ ۝ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ۝

قىيامەت قايىم بولغان چاغدا ① [1]، ئۇنىڭ قايىم بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ [2].
قىيامەت (بەزىلەرنى دوزاخقا كىرگۈزۈش بىلەن دەرىجىسىنى) چۈشۈرگۈچىدۇر، (بەزىلەرنى جەننەتكە كىرگۈزۈش بىلەن دەرىجىسىنى) كۆتۈرگۈچىدۇر ② [3].

★ سۈرە ۋاقىئە "سُورَةُ الْوَاقِعَةِ" «بايلىق سۈرىسى» دېگەن نام بىلەنمۇ مەشھۇر بولغان بولۇپ، كىمكى بۇ سۈرىنى ھەر ئاخشىمى ئوقۇسا، ھەرگىز كەمبەغەل بولۇپ قالمايدۇ، دېيىلىدۇ. لېكىن، بۇ سۈرىنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە ئىشەنچلىك ھەدىس كەلمىگەن. ھەر ئاخشىمى ئوقۇش ۋە بالىلارغا تەلىم بېرىش ھەققىدىكى ھەدىسمۇ ئاجىز ھەتتا ماۋزۇ (ئويدۇرما) ھەدىسلەر جۈملىسىدىندۇر. (ئاجىز ھەدىسلەر توپلىمى، ئەلبانى، 91 - ، 29 - ھەدىس، 1 - توم، 305 - بەت)

① ﴿وَاقِعَةٌ﴾ «يۈز بەرگۈچى» ۋەقە دېگەن بۇ سۆزمۇ قىيامەتنىڭ نامى بولۇپ، ئۇ چوقۇم يۈز بېرىدىغان ۋەقە بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان.

② «چۈشۈرگۈچىدۇر» يەنى خار قىلغۇچىدۇر، «كۆتۈرگۈچىدۇر» يەنى ئەزىز قىلغۇچىدۇر. دېمەك ئاللاھ تائالا ئىتائەتمەن بەندىلىرىنىڭ دەرىجىسىنى كۆتۈرىدۇ، ئىتائەت قىلمىغانلارنىڭ دەرىجىسىنى چۈشۈرىدۇ، گەرچە دۇنيادا ئۇلارنىڭ ئەھۋالى ئەكسىچە بولسىمۇ. ئاخىرەتتە مۇئمىنلەر ئىززەت ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدۇ، كاپىرلار ۋە گۇناھكارلار خار ۋە زەبۇن بولىدۇ.

إِذَا رَجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ④ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ⑤ فَكَانَتْ هَبَاءً مُدْبِنًا ⑥ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ⑦ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ⑧ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ⑨ وَالسَّبِقُونَ السَّبِقُونَ ⑩ وَأُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ⑪ فِي جَنَّتِ النَّعِيمِ ⑫ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ ⑬ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ ⑭

زېمىن شىددە تىلىك تەۋرىتىلگەن، تاغلار پارچە - پارچە بولۇپ توزاندىكى توزۇپ كەتكەن چاغدا ① (يەنى قىيامەت بولغان چاغدا)، سىلەر ئۈچ پىرقىگە بۆلۈنسىلەر ② [7-4]. (بىرىنچى پىرقە) نامە - ئەمەلى ئوڭ قولغا بېرىلىدىغان ئادەملەر بولۇپ، ئۇلار نېمىدىگەن بەختلىك ئادەملەر! ③ [8]. (ئىككىنچى پىرقە) نامە - ئەمەلى سول قولغا بېرىلىدىغان ئادەملەر بولۇپ، ئۇلار نېمىدىگەن بەختسىز ئادەملەر! ④ [9]. (ئۈچىنچى پىرقە ياخشى ئىشلاردا) ئەڭ ئالدىدا بولغۇچىلار بولۇپ، (ئۇلار مۇكاپاتلىرىنى ئېلىشتىمۇ) ئەڭ ئالدىدا بولغۇچىلاردۇر ⑤ [10]. ئۇلار نازۇنپەتلىك جەننەتلەردە ئاللاھقا يېقىن بولغۇچىلاردۇر [11-12]. بۇلار ئۆتكەنلىرىنىڭ ئىچىدە كۆپتۇر، كېيىنكىلىرىنىڭ ئىچىدە ئازدۇر ⑥ [13-14].

① ﴿رَجًّا﴾ تىترەش، تەۋرەش. ﴿بَسًّا﴾ پارچە - پارچە بولۇپ توزۇپ كېتىشىنى كۆرسىتىدۇ.

② ﴿أَزْوَاجًا﴾ "أَصْنَاءًا" سىنىپ، پىرقە دېگەن مەنىدە.

③ بۇنىڭدىن نامە - ئەمەلى ئوڭ قولغا بېرىلىدىغان ئومۇمىي مۇئمىنلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، بۇ ئۇلارنىڭ سائادەتمەنلەردىن ئىكەنلىكىنىڭ ئالامىتىدۇر.

④ بۇنىڭدىن نامە - ئەمەلى سول قولغا تۇتقۇزۇلىدىغان كاپىرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

⑤ بۇنىڭدىن ئۈچىنچى قىسىمدىكى ئىلغار مۇئمىنلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار ئىماننى قوبۇل قىلىشتا ھەممىنىڭ ئالدىدا بولىدىغانلار، ياخشى ئەمەللەرنى بىرىنچى بولۇپ قىلىدىغانلار، خەيرلىك ئىشلارغا ئاكتىپچانلىق بىلەن قاتنىشىدىغانلاردۇر. ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئۆز دەرگاھىدا ئالاھىدە ئورۇن ۋە ئېسىل مەرتىۋە ئاتا قىلىدۇ. بۇ يەردە ھەر بەندە ئۆزىنىڭ نىيىتى ۋە قىلغان ئەمەللىرىگە يارىشا شان - شەرەپ ۋە يۇقىرى دەرىجىگە نائىل بولىدىغانلىقى بايان قىلىندى.

⑥ ﴿ثَلَاثَةً﴾ دېگەن ساناش مۇمكىن بولمايدىغان چوڭ توپنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ﴿ثَلَاثَةً﴾ ئۆتكەنلىرىنىڭ ئىچىدە كۆپتۇر دېگەندىن ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىچە ئۆتكەن ئۈممەتلەر. ﴿كېيىنكىلىرىنىڭ ئىچىدە ئازدۇر﴾ دېگەندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

دېمەك، ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ئىچىدە ﴿السَّبِقُونَ﴾ ياخشى ئىشنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلار ناھايىتى كۆپتۇر. چۈنكى، ئۇلارنىڭ زامانى ئەڭ ئۇزۇن بولۇپ، نەچچە مىڭلىغان پەيغەمبەرلەرنىڭ

ئۈممەتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ﴿السَّبِقُونَ﴾ ياخشى ئىشنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلارنىڭ سانىنى قىيامەتكىچە كېلىدىغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈممىتىنىڭ سانىغا سېلىشتۇرغاندا ئازدۇر. شۇ ۋەجىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈممىتىنىڭ ئىچىدىكى ياخشى ئىشنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلارنىڭ سانىمۇ ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە نىسبەتەن ئاز بولىدۇ. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، مەن جەننەت ئەھلىنىڭ يېرىمىنىڭ سىلەردىن بولۇشىنى ئارزۇ قىلىمەن». (سەھىھ مۇسلىم 221 - ھەدىس) بۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنى ئايەتتىكى ئوقۇمغا زىت ئەمەس. چۈنكى،

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۈمىتىنىڭ ئىچىدىكى «ياخشى ئىشنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلار» بىلەن ئومۇمىي مۇئىمىنلەرنى بىرلەشتۈرۈپ ھېسابلىغاندا جەننەتكە كىرىدىغان بارلىق ئۈمىتلىرىنىڭ يېرىمى بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن پەقەت ئىلگىرىكى ئۈمىتلىرىنىڭ ئىچىدىكى ياخشى ئىشنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلارنىڭ سانى ھەدىستە بايان قىلىنغان سانغا زىت كەلمەيدۇ. ئەمما بۇ قاراشمۇ كەسكىن ئەمەس. بەزى مۇپەسسىرلەر ئايەتتىكى ئىلگىرىكىلەر ۋە كېيىنكىلەرنىڭ ھەممىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى ئىچىدىكى ياخشى ئىشنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلارنىڭ سانى ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئىچىدە كۆپتۇر، كېيىنكىلەرنىڭ ئىچىدە ئازدۇر. ئىمام ئىبنى كەسىرمۇ مۇشۇ قاراشنى ئەڭ توغرا دەپ قارىغان. بۇ ھەممىدىن توغرا قاراشتۇر. چۈنكى، بۇ ئايەت ﴿فِي جَنَّتِ التَّعِيمِ﴾ ﴿ئۇلار نازۇنپەتلىك جەننەتلەردە﴾ دېگەن ئىبارە بىلەن ﴿عَلَى سُرِّ مَوْصُونَةٍ﴾ ﴿ئۇلار (ئالتۇندىن) توقۇلغان تەختلەرگە يۆلەنگەن ھالدا﴾ دېگەن ئىبارىنىڭ ئارىسىدا كەلگەن قىستۇرما جۈملىدىن ئىبارەت.

عَلَى سُرْرِ مَوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُتَّكِيَيْنَ عَلَيْهَا مُتَّقِلَيْنَ ﴿١٦﴾ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿١٨﴾ لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَلَكِهَةٌ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمٍ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾

ئۇلار (ئالتۇندىن) توقۇلغان تەختلەرگە يۆلەنگەن ھالدا بىر - بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ ﴿15-16﴾. (قېرىماي) ھەمىشە ياش تۇرىدىغان غىلمانلار (مۇلازىم بالىلار) ﴿2﴾، ئېقىپ تۇرىدىغان شارابتىن تولدۇرۇلغان پىيالى، چەينەك، جاملار بىلەن ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا (خىزمەت ئۈچۈن) ئايلىنىپ تۇرىدۇ ﴿17-18﴾. ئۇ شارابنى ئىچىش بىلەن ئۇلارنىڭ بېشى ئاغرىمايدۇ، مەست بولمايدۇ ﴿19﴾. ئۇلارغا خالىغان مېۋىلەر ۋە كۆڭۈللىرى تارتقان قۇش گۆشلىرى بار ﴿20-21﴾.

① ﴿مَوْضُونَةٍ﴾ ياسالغان، توقۇلغان. يەنى مەزكۇر جەننەت ئەھلى ئالتۇندىن ياسالغان ۋە ئالتۇن يىپتىن توقۇلغان تەختلەرنىڭ ئۈستىدە مامۇق ياستۇقلارغا يۆلەنگەن ھالدا، بىر - بىرىگە ئارقىسىنى قىلىشماستىن، بەلكى روبرو قارىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ.

② يەنى ئۇ مۇلازىم بالىلار قېرىپ قالمايدۇ، يېشى چوڭ بولۇپ كەتمەيدۇ، ئۇلارنىڭ قەددى - قامىتى ۋە گۈزەللىكىدە ھېچ ئۆزگىرىش بولمايدۇ. بەلكى، ھەمىشە بىر خىل سۈپەتتە، بىر ياشتا تۇرىدۇ يەنى كىچىك بالا ھالىتىدە تۇرىدۇ.

③ "صَدَاعٌ" دېگەن شاراب ۋە مەست قىلغۇچى چېكىملىك سەۋەبىدىن باش ئاغرىشنى كۆرسىتىدۇ. "انزاعٌ" دېگەن ھوشنى يوقاتقانلىقتىن ئەقىلدىن ئازغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. دۇنيادىكى شارابنى ئىچكەندە بۇ ئىككى خىل ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. ئەمما، ئاخىرەتنىڭ شارابى ئىچكۈچىگە خۇشاللىق ۋە شېرىن لەززەت بېغىشلايدۇ. خۇددى يوقاتمايدۇ، مەست قىلمايدۇ، باش ئاغرىتمايدۇ. ﴿مَعِينٍ﴾ قۇرۇپ قالمايدىغان بۇلاق دېمەكتۇر.

وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٢﴾ كَأَمْثَلِ اللَّوْلِيِّ الْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهَا إِلَّا قِيْلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٥﴾ وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٦﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٧﴾

ئۇلارغا سەدەپنىڭ ئىچىدە ساقلانغان گۆھەرگە ئوخشايدىغان ① شەھلا كۆزلۈك ھۆرلەر بار [22-23]. بۇ ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنى مۇكاپاتلاش ئۈچۈندۈر [24]. ئۇلار جەننەتتە بەھۇدە ۋە گۈناھ بولىدىغان سۆزلەرنى ئاڭلىمايدۇ، پەقەت «سالام! سالام!» دېگەن (يەنى ھۇزۇر ۋە ئامان - ئېسەنلىك بېغىشلايدىغان) سۆزىنىلا ئاڭلايدۇ ② [25-26]. نامە - ئەمەلى ئوڭ قولىغا بېرىلگەنلەر نېمىدېگەن بەختلىك كىشىلەر! ③ [27]. ئۇلار تىكەنسز سىدىرى دەرەخلىرىنىڭ، مېۋىسى سانجاق - سانجاق بولۇپ كەتكەن بانان دەرەخلىرىنىڭ، دائىملىق سايىلارنىڭ ④، ئېقىپ تۇرىدىغان سۇلارنىڭ، تۈگىمەيدىغان ۋە چەكلەنمەيدىغان مول مېۋىلەرنىڭ ئارىسىدا ⑤،

① ﴿الْمَكْنُون﴾ يوشۇرۇپ ساقلانغان، ھېچكىمنىڭ قولى تەگمىگەن، توپا - چاڭ قونمىغان، پاك - پاكىزە، ئەسلىي ھالىتىنى ساقلاپ قالغان دېگەن مەنىدە.

② يەنى دۇنيادا كىشىلەر ئارىسىدا جېدەل - ماجىرا بولۇپ تۇرىدۇ، ھەتتا ھەدە - سىڭىللارمۇ جېدەلنىڭ سىرتىدا قالمايدۇ. مۇشۇنداق ئىختىلاپ ۋە ماجىرالار سەۋەبىدىن دىللاردا ئاداۋەت ۋە ئۆچمەنلىك پەيدا بولىدۇ، شۇ سەۋەبتىن بىر - بىرىنى يامان كۆرىدىغان، ھاقارەتلەيدىغان، غەيۋىتىنى قىلىدىغان، ھەسەت قىلىدىغان ئەھۋاللار كېلىپ چىقىدۇ. ئەمما، جەننەتتە بۇنىڭغا ئوخشاش ئەخلاقسىز قىلمىشلار ۋە ئىللەتلەر ھەرگىز بولمايدۇ، جەننەت ئەھلى ئۇنداق قىلمىشلاردىن پاك بولىدۇ، ھەتتا ئۇ يەردە سالام! سالام! دېگەن سۆزنىلا ئاڭلايدۇ. بۇ سالام ئۇلارغا پەرىشتىلەر تەرىپىدىن ۋە باشقا جەننەت ئەھلىدىن كېلىپ تۇرىدۇ. دېمەك ئۇ يەردە ھۆرمەت ۋە سالامدىن باشقا نەرسە بولمايدۇ. دۇنيادىكى خېلى ئوبدان كىشىلەرمۇ ساقلىنالمىدىغان دىل ۋە تىل ئازارى ۋە رەنجىشلەر بولمايدۇ.

③ بۇ يەرگىچە ياخشى ئىشنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلار ﴿الْمُقَرَّبُونَ﴾ «ئاللاھقا يېقىن بولغۇچىلار» نىڭ جەننەتتىكى ئەھۋالى بايان قىلىنغان ئىدى. ئەمدى ﴿أَصْحَابُ الْيَمِينِ﴾ «نامە - ئەمەلى ئوڭ تەرەپتىن بېرىلىدىغان سائادەتمەنلەر» دەپ ئاتالغان ئومۇمىي مۇئىنلەر جەننەتتە قانداق ئەھۋالدا بولىدىغانلىقى بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

④ بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، جەننەتتىكى بىر دەرەخنىڭ سايىسىدە ئۇلاققا مىنگەن كىشى 100 يىل يۈرسىمۇ، ئۇنىڭ سايىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ بولالمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4881 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2827 - ھەدىس)

⑤ يەنى بۇ مېۋىلەر مەۋسۇملۇق ئەمەس. جەننەتتە مەۋسۇمى ئۆتۈپ كەتسە، مېۋە بولمايدىغان ئەھۋال مەۋجۇت ئەمەس. دېمەك، مېۋىلەر پەسىل، مەۋسۇم، ھاۋا كىلىماتىغا باغلىق ئەمەس، بەلكى داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ.

وَطَلَحَ مَنضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظَلَّ مَمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَكَهْتَهُ كَثِيرَةً ﴿٣٢﴾ لَا مَقْطُوعَةَ وَلَا مَمْنُوعَةَ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ
إِنشَاءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ غُرْبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ الْأُولَىٰ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾ وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا
أَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾

ئېگىز (ئالىي) تۆشەكلەر ئۈستىدە بولىدۇ ① [28-34]. شەكسىزكى، بىز ھۆرلەرنى يېڭىدىن ياراتتۇق ② [35]. ئۇلارنى (ھەمىشە) قىزلىق ھالىتىدە تۇرىدىغان قىلدۇق [36]. ئۇلارنى ئەرلىرىگە ئامراق، بىر - بىرى بىلەن تەڭتۇش قىلدۇق ③ [37]. بۇ (ئىنئاملار) نامە - ئەمەلى ئوڭ قولغا بېرىلگەن (سائادەتمەن)لەر ئۈچۈندۇر [38]. بۇلار بولسا ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئىچىدە كۆپ جامائەدۇر ④ [39]. كېيىنكىلەرنىڭ ئىچىدىمۇ كۆپ جامائەدۇر ⑤ [40]. نامە - ئەمەلى سول قولغا بېرىلگەنلەر نېمىدىگەن بەختسىز كىشىلەر! (ئۇلار دوزىخىيلاردۇر) ⑥ [41]

① بەزى مۇپەسسىرلەر «تۆشەكلەر» دېگەندىن ئاياللار. ﴿مَرْفُوعَةٍ﴾ «ئېگىز» دېگەندىن يۇقىرى مەرتىۋە كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

② ﴿أَنشَأْنَاهُنَّ﴾ دىكى ئالماش كۆرسىتىدىغان ئۈچىنچى شەخس گەرچە يېقىندا بولمىسىمۇ، جۈملىنىڭ سىياقىدىن قارىغاندا جەننەت ئەھلىگە بېرىلىدىغان ئاياللار ۋە ھۆرلەرنى كۆرسىتىدۇ. ھۆرلەر بولسا، ئادەتتىكى ئاياللاردەك تۇغۇلغان بولمايدۇ، بەلكى ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جەننەتتە ئۆزىنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئالاھىدە يارىتىدۇ. دۇنيادىكى ئاياللارمۇ جەننەت ئەھلىگە خوتۇن قىلىپ بېرىلىدۇ. ئۇ ئاياللار قېرىپ، مومايغا ئايلانغان بولسىمۇ، رەڭگى قارا، چىرايى سەت بولسىمۇ، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا جەننەتتە گۈزەل ھۆسن - جامال ئاتا قىلىدۇ ۋە ھەممە ئاياللارنى قىزلىق ھالىتىگە قايتۇرىدۇ. قېرىلار قىرى ھالەتتە، سەت ئاياللارمۇ سەت ھالەتتە قالمايدۇ.

③ ﴿غُرْبًا﴾ "غُرْبَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ھۆسن - جامالى ۋە باشقا گۈزەللىكلىرى بىلەن ئەرلىرىگە ئامراق ۋە ئېرىمۇ ئۇلارغا ئامراق ئاياللارنى كۆرسىتىدۇ. ﴿أَتْرَابًا﴾ "تَرْبٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، تەڭتۇش دېگەن مەنىدە. يەنى جەننەت ئەھلىگە بېرىلىدىغان ھەممە ئاياللار ئەرلىرى بىلەن تەڭتۇش بولىدۇ. ھەدىستە بايان قىلىنغاندەك جەننەت ئەھلىنىڭ ھەممىسى ئوخشاش 33 ياشتا بولىدۇ. (سۈنەنى تەرمىزى 2545 - ھەدىس) يەنە بىر مەنىسى، ئەرلىرى بىلەن ئوخشاش ياشتا بولىدۇ. يەنى ئىككى ئەھۋالنىڭ بىرى بولىدۇ.

④ يەنى بۇ كۆپ جامائە ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن باشلاپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىچە ياشىغان كىشىلەردىن بولۇشى مۇمكىن ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتى ئىچىدىكى ئىلگىرىكىلەردىن بولۇشىمۇ مۇمكىن.

⑤ يەنى بۇ كۆپ جامائە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىدىن بولغان كېيىنكىلەرنى ياكى ئۇنىڭ ئۈمىتىدىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ كېيىنكىلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

⑥ بۇلاردىن نامە - ئەمەلى سول قولىدىن تۇتقۇزۇلىدىغان دوزاخقا مەھكۇم بولغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. نامە - ئەمەلىنىڭ سول قولىغا تۇتقۇزۇلغانلىقى ئۇلارنىڭ بەتبەختلىكىنىڭ ئالامىتىدۇر.

فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَظَلٍ مِّن يَّحْمُومٍ ﴿٤٧﴾ لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٨﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٩﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ﴿٥٠﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَيُّدَا مِثْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٥١﴾ أَوَءَابَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٥٣﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَتِيهَا الصَّالُّونَ الْمُكَدِّبُونَ ﴿٥٥﴾ لَا يَكُونُ مِنْ شَجَرٍ مِّن زُقُومٍ ﴿٥٦﴾

ئۇلار (بەدەننىڭ تۆشۈكلىرىگە كىرىپ كېتىدىغان) ئاتەشلىك شامالنىڭ، يۇقىرى ھارارەتلىك قايناق سۇنىڭ ۋە قارا تۈتۈندىن ھاسىل بولغان سالقىنىمۇ ئەمەس، كۆركەممۇ ئەمەس ① سايىنىڭ ئىچىدە بولىدۇ ② [42-44]. چۈنكى ئۇلار بۇنىڭدىن ئىلگىرى (يەنى دۇنيادا ھارام بىلەن) راھەت - پاراغەتكە چۆمگەن ئىدى ③ [45]. ئۇلار چوڭ گۇناھتا (يەنى كاپىرلىقتا) چىڭ تۇرغان ئىدى [46]. ئۇلار: «بىز ئۆلۈپ توپىغا ۋە قورۇق سۆڭەككە ئايلىنغان چاغدىمۇ چوقۇم تىرىلدۈرۈلەمدۇق؟ بۇرۇنقى ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ تىرىلدۈرۈلەمدۇ؟» دەيتتى ④ [47-48]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنىكى، «شەكسىزكى، ئىلگىرىكىلەرمۇ، كېيىنكىلەرمۇ (قىيامەتتىن ئىبارەت) مەلۇم كۈندىكى مۇئەييەن ۋاقىتتا ئەلۋەتتە توپلىنىدۇ [49-50]. ئاندىن سىلەر، ئى تىرىلىشىنى ئىنكار قىلغۇچى ئازغۇنلار! [51] چوقۇم زەققۇم دەرىخىدىن يەيسىلەر [52].

① سايە ئادەتتە سوغۇق بولىدۇ، ئەمما، دوزىخىلار سايە دەپ ئويلىغان نەرسە سوغۇق سايە بولماستىن بەلكى، دوزاخنىڭ تۈتۈنى بولىدۇ. ﴿وَلَا كَرِيمٍ﴾ ئۇنىڭدا ھېچبىر كۆركەم مەنزىرە ياكى خەيرلىك ياكى راھەت بولمايدۇ.

② ﴿سَمُومٍ﴾ ئوتنىڭ ھارارىتى ياكى بەدەننىڭ تۆشۈكلىرىگە كىرىپ كېتىدىغان ئوتتەك شامال. ﴿حَمِيمٍ﴾ قايناق سۇ. ﴿يَّحْمُومٍ﴾ "جَمَمَةٌ" دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، قارا دېگەن مەنىدە. قاپقارا نەرسە "أَحْمٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. شۇنداق بولغاندا ﴿يَّحْمُومٍ﴾ قاپقارا تۈتۈننى كۆرسىتىدۇ. دېمەك ئۇلار دوزاخنىڭ ئازابىدىن زىرىكىپ بىر سايە تەرەپكە يۈگۈرەيدۇ، لېكىن، ئۇ يەرگە بارغاندا ئۇنىڭ سايە ئەمەس، بەلكى دوزاخنىڭ ئوتىدىن ھاسىل بولغان قاپقارا تۈتۈن ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿يَّحْمُومٍ﴾ دېگەن سۆز "حَمٌ" دىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، ئوتتا كۆيۈپ قارىداپ كەتكەن بىر پارچە ياغ مەنىسىدە، دېسە. بەزىلەر بۇ سۆز "جَمَمٌ" دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان، كۆمۈر مەنىسىدە، دەپ قارايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئىمام زەھھاك مۇنداق دەيدۇ: ئوتمۇ قارا، دوزاخ ئەھلىمۇ قارا، دوزاخنىكى نەرسىلەرمۇ قارا بولىدۇ. (ئى ئاللاھ! بىزنى دوزاختىن ساقلىغىن)

③ يەنى ئۇلار دۇنيادىكى چاغلىرىدا ئاخىرەتتىن غاپىل بولۇپ، راھەت - پاراغەتلىك ھاياتقا بېرىلىپ كەتكەن ئىدى.

④ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاخىرەتنى ئىنكار قىلىش كۇفىرى، شېرىك ۋە گۇناھقا پېتىپ كېتىشكە ئاساسىي سەۋەبتۇر. مانا بۇ سەۋەبتىن ئاخىرەت تەسەۋۋۇرى كىشىلەرنىڭ زېھنىدا خۇنۇكلەشكەنسىرى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا پىسقى - فۇجۇر، گۇناھ - مەئسىيەتلەر ئومۇملىشىپ كېتىدۇ.

فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَرِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَرِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ ﴿٥٥﴾ هَذَا نُزْلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ ءَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰ أَنْ تُبَدِّلَ أَمْثَلَكُمْ

ئۇنىڭدىن قورساقلىرىڭلارنى تولدۇرىسىلەر ① [53]. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھارارىتى يۇقىرى قايناق سۇنى تەشنا بولغان تۆگىلەر ئىچكەندەك ئىچىسىلەر ② [54-55]. مانا بۇ ئۇلارنىڭ قىيامەت كۈنىدىكى زىياپىتىدۇر ③ [56]. (ئى ئىنسانلار!) سىلەرنى بىز ياراتقان تۇرساق، (تىرىلدۈرۈشمىزگە) نېمىشقا ئىشەنمەيسىلەر؟ ④ [57] سىلەر ئۇزۇڭلار (ئايالىڭلارنىڭ بالىياتقۇسىغا) تۆكىدىغان مەنىگە قاراپ باقماسىلەر؟ [58]. ئۇنى سىلەر (ئىنسان قىلىپ) يارىتامسىلەر؟ ياكى ياراتقۇچى بىزمۇ؟ ⑤ [59]. بىز سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ئۆلۈمنى بەلگىلىدۇق (يەنى ھەممىڭلارنىڭ ئۆلۈش ۋاقتىنى بېكىتتۇق) ⑥، سىلەرنى باشقا بىر قەۋمگە ئالماشتۇرۇشتىن ⑦

① يەنى ئەنە شۇ شەكلى كۆرۈمىسىز، تەمى ناھايىتى ئاچچىق زەققۇم دەرىخىدىن يەيسىلەر، گەرچە ئۇنى ياقتمۇمىساڭلارمۇ، ئاچلىق ئازابى سىلەرنى ئۇنىڭ بىلەن قورساقلىرىڭلارنى تولدۇرۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ.

② ﴿الْهَيْمِ﴾ "أهيم" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بىر خىل سۇغا تەشئالىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان تۆگىلەرنى كۆرسىتىدۇ، بۇ كېسەل يۇققان تۆگىلەر سۇنى ھەر قانچە ئىچسىمۇ، تەشئالىقى قانمايدۇ. دېمەك، سىلەر زەققۇم دەرىخىدىن يېگەندىن كېيىن ئادەتتىكىدەك سوغۇق سۇ ئىچمەيسىلەر، بەلكى سىلەرگە ئىچىش ئۈچۈن ئازاب يۈزىسىدىن ھارارىتى يۇقىرى قايناقسۇ بېرىلىدۇ. سىلەر بۇ قايناقسۇنى سۇغا قاتتىق تەشنا بولۇپ چاڭقاپ كەتكەن تۆگىلەردەك ئىچىسىلەر، لېكىن ئۇنىڭ بىلەن تەشئالىقنىڭلار قانمايدۇ.

③ بۇ مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن ئېيتىلغان ئىبارىدۇر. بولمىسا، زىياپەت دېگەن مېھمانلارنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى ئۈچۈن تەييارلىنىدۇ. بۇ خۇددى باشقا بىر ئايەتتىكى ﴿ئۇلارغا قاتتىق ئازاب بىلەن خۇش خەۋەر بەرگىن﴾ دېگەن ئىبارىگە ئوخشايدۇ. (سۈرە ئال ئىمران 21 - ئايەت)

④ يەنى سىلەرنى ياراتقۇچىنىڭ يالغۇز ئاللاھ ئىكەنلىكىنى بىلىسىلەر، ئۇنداقتا نېمىشقا ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرمەيسىلەر؟ يەنە بىر مەنىسى، نېمىشقا ئۇنىڭ سىلەرنى تىرىلدۈرۈشگە ئىشەنمەيسىلەر؟

⑤ سىلەر ئايالىرىڭلار بىلەن بىر يەردە بولۇش نەتىجىسىدە سىلەردىن چىققان مەنى ئايالىرىڭلارنىڭ رەھىمىگە كىرىدۇ، ئۇنى ئىنسان شەكلىگە كىرگۈزگۈچى بىزمۇ ياكى سىلەرمۇ؟

⑥ يەنى ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆلىدىغان ۋاقتىنى بەلگىلىدۇق. ھېچكىم ئۇنىڭدىن ئارتۇق ياشىيالمايدۇ. شۇڭا بەزىلەر بوۋاق ۋاقتىدا، بەزىلەر ياش ۋاقتىدا، بەزىلەر قېرىغاندا ۋاپات بولىدۇ.

⑦ يەنى سىلەرنىڭ شەكلىڭلارنى ئۆزگەرتىپ، سىلەرنى مايمۇن ۋە توڭگۇز قىلىۋېتىشكە، سىلەرنىڭ ئورنۇڭلارغا شەكلى ۋە چىرايى سىلەرگە ئوخشىمايدىغان باشقا مەخلۇقلارنى يارىتىشقا قادىرمىز.

وَنُنشِئُكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ
الَّذِينَ نَزَعْنَاهُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَمًا فَظَلَمْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٤﴾ إِنَّا لَمُعْرَمُونَ ﴿٦٥﴾ بَلْ نَحْنُ مُحْرَمُونَ ﴿٦٦﴾

ۋە سىلەرنى ئۆزۈڭلار بىلمەيدىغان (باشقا) بىر شەكىلدە يارىتىشتىن ئاجىز ئەمەسمىز ① [60-61].
شەكسىزكى، سىلەر دەسلەپكى يارىتىشنى بىلىڭلار (يەنى دەسلەپتە ئاللاھنىڭ سىلەرنى يوقىتىن بار
قىلغانلىقىنى تونۇدۇڭلار)، ئەمدى سىلەر (ئاللاھنىڭ سىلەرنى دەسلەپ ياراتقانداك قايتا يارىتىشقا قادر
ئىكەنلىكى توغرىلىق) ئويلىنىپ كۆرمەمسىلەر؟ ② [62] سىلەر تېرىۋاتقان زىرائەتكە قاراپ باقتىڭلارمۇ؟
[63]. ئۇنى سىلەر ئۈندۈردۈڭلارمۇ ياكى ئۈندۈرگۈچى بىزمۇ؟ (يەنى بىز ئۇنى دان چىقىدىغان زىرائەت قىلىپ
ئۆستۈردۈقمۇ؟) ③ [64]. ئەگەر بىز خالىساق ئەلۋەتتە ئۇنى دانسىز قۇرۇق چۆپكە ئايلاندۇرۇۋېتەتتۇق - دە،
ئۇ چاغدا سىلەر گاڭگىراپ قالاتتىڭلار ④ ۋە: «بىز راستتىنلا (ئەمگەك بىلەن ئۇرۇقنى) زىيان تارتتۇق ⑤،
بەلكى (ھەممىدىن) قۇرۇق قاپتۇق» (دەپ كېتەتتىڭلار) [65-67].

① يەنى بىز شۇنداق قىلىشتىن ئاجىز ئەمەس، بەلكى قادرىمىز.

② يەنى سىلەرنى دەسلەپتە يوقىتىن بار قىلىشقا قادر ئاللاھ تائالا (سىلەر بۇنى بىلىسىلەر) سىلەرنى قايتا
يارىتىشقا (تىرىلدۈرۈشكە) ئەلۋەتتە قادر ئىكەنلىكىنى نېمىشقا چۈشەنمەيسىلەر؟

③ يەنى سىلەر يەرگە ئۇرۇق چاچسىلەر، ئۇنىڭدىن زىرائەت يەر ئۈستىگە ئۈنۈپ چىقىدۇ. ئەنە شۇ جانسىز
ئۇرۇقنى يېرىپ، يەرنىڭ ئاستىدىن زىرائەت قىلىپ ئۈندۈرگۈچى كىم؟ بۇمۇ بىر قەترە مەنىدىن ئىنسان
ياراتقىنىمىزدەك، بىزنىڭ قۇدرىتىمىزنى نامايەن قىلىپ تۇرىدۇ. بۇ سىلەرنىڭ ھۆنرىڭلار ياكى سېھىر -
ئەپسۇنلىرىڭلارنىڭ نەتىجىسى ئەمەس.

④ يەنى زىرائەتنى يېشىل تۈسكە كىرگۈزگەندىن كېيىن، ھوسۇل بېرىشكە ئاز قالغاندا، قۇرۇق چۆپكە
ئايلاندۇرۇۋەتسەك، سىلەر بۇنىڭدىن ھەيرەتتە قالاتتىڭلار. " تَفَكَّهُ " قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزلەر
جۈملىسىدىن بولۇپ، نېمەت، خۇشاللىق مەنىسىدەمۇ؛ قايغۇ، مەيۈسلىنىش مەنىسىدەمۇ كېلىدۇ. بۇ
يەردە ئىككىنچى خىل مەنىسى ئېلىنىپ، بىر قانچە خىل تەپسىر قىلىندى: ھەر تۈرلۈك سۆزلەرنى
قىلاتتىڭلار، پۇشايمان قىلاتتىڭلار، قايغۇراتتىڭلار، ئەجەبلىنىپ ملامەت قىلاتتىڭلار، ھەيران
قىلاتتىڭلار. ﴿ ظَلَمْتُمْ ﴾ ئەسلىدە " ظَلَمْتُمْ " بولۇپ، " صِرْتُمْ " (بولۇپ قالماق، ئۆزگەرمەك) مەنىسىدە. ﴿ تَفَكَّهُونَ ﴾
ئەسلىدە " تَفَكَّهُونَ " بولۇپ، يەڭگىلىتىلگەن.

⑤ يەنى بىز يەرنى ئاغدۇرۇپ يۇمشاتتۇق، ئاندىن ئۇرۇق تېرىپ، سۇغۇردۇق، پەرۋىش قىلدۇق، لېكىن
ئەمدى ھوسۇل ئالدىغان ۋاقىت كەلگەندە، قۇرۇق كەتتى، ھېچنېمىگە ئېرىشەلمىدۇق يەنى مېھنىتىمىز
ۋە سالغان مەبلىغىمىزنى زىيان تارتتۇق، ھوسۇلدىن قۇرۇق قالدۇق، دەپ كېتەتتىڭلار. ﴿ مُعْرَمُونَ ﴾ دېگەن
پۇل - مال ۋە ئەمگەك سەرپ قىلىپ، ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمەسلىك، ھەممە نەرسىدىن قۇرۇق قىلىش
ياكى پۇلنى تۈلەپ تۇرۇپمۇ، بەدىلىگە بىر نەرسە ئالالماسلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

أَفْرَعَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ ءَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمَازِنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أَجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفْرَعَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِئُونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكَرَةً وَنَمَتًا لِلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

سىلەر ئىچىۋاتقان سۇغا قاراپ باقتىڭلارمۇ؟ [68]. ئۇنى بۇلۇتتىن سىلەر چۈشۈردۈڭلارمۇ ياكى چۈشۈرگۈچى بىزمۇ؟ [69]. ئەگەر بىز خالىساق ئۇنى تۈزلۈك قىلىپ قوياتتۇق. سىلەر (بۇ نېمەتلەرگە) شۈكۈر قىلمايسىلەر؟ ① [70]. سىلەر ياندۇرۇۋاتقان ئوتقا قاراپ باقتىڭلارمۇ؟ [71]. ئۇنىڭ دەرىخىنى سىلەر ئۆستۈردۈڭلارمۇ ياكى ئۇنى ئۆستۈرگۈچى بىزمۇ؟ ② [72] بىز ئۇنى (كىشىلەرگە دوزاخ ئوتىنى) ئەسلىتىدىغان ③ ۋە يولۇچىلار پايدىلىنىدىغان نەرسە قىلدۇق ④ [73]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلۇغ رەببىڭنى (مۇشربكلارنىڭ سۈپەتلىگەنلىرىدىن) پاك دەپ ئېتىقاد قىلغىن [74].

① يەنى بۇ نېمەتلەر بەدىلىگە بىزگە ئىتائەت قىلىپ، نېمە ئۈچۈن بىزگە ئەمىلى شۈكۈر ئادا قىلمايسىلەر؟

② ئەرەبلەردە مۇرخۇ ۋە ئۇبار ناملىق ئىككى خىل دەرەخ بولۇپ، بۇ ئىككى دەرەختىن ئىككى تال ھۆل شاخنى ئېلىپ بىر - بىرىگە سۈركىسە ئۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىن ئوت ئۇچقۇنلىرى چاچراپ چىقىدۇ.

③ يەنى بىز بۇ ئوتنى كىشىلەرگە دوزاخ ئوتىنى ئەسلىتىدىغان نەرسە قىلدۇق. ئۇنىڭ ئاجايىب تەسىرى ۋە كۆپ پايدىسى بار. دۇنيادىكى كۆپ نەرسىلەرنى ياساشتا ئۇنىڭ رولى بىزنىڭ بۈيۈك قۇدرىتىمىزنىڭ بەلگىسى بولغان ئومۇرتقا سۆڭەكنىڭ رولىغا ئوخشايدۇ. بىز بۇ ئوتنى دۇنيادا ياراتقاندەك، ئاخىرەتتىمۇ ئۇنىڭ ھارارىتىنى 69 ھەسسىدىن ئارتۇق قىلىپ يارىتىشقا قادىرمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ بۇ ئوتۇڭلار دوزاخ ئوتىنىڭ يەتمىش پارچىسىدىن بىر پارچىدۇر». (سەھىھ مۇسلىم 2843 - ھەدىس)

④ ﴿مُقْوِينَ﴾ "مُقْوِي" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدىن يولۇچىلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. "قَوَاءٌ" ھېچنەرسە يوق چۆلدە يۈرگۈچى دېگەن مەنىدە. دېمەك يولۇچى سەھرالار، جاڭگاللاردا يۈرۈپ بۇ دەرەخلەردىن پايدىلىنىدۇ، ئوت بىلەن قاراڭغۇدا يورۇقلۇققا ئېرىشسە، سوغۇقتا ئىسسىقلىق ھاسىل قىلىدۇ. تاماقلارنى ئوت

بىلەن پىشۇرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿مُقْوِينَ﴾ دېگەندىن ئاچلىقتىن قورسىقىدا ھېچنەرسە قالمىغان پېقىرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ. بەزىلەر ئۇنى پايدىلانغۇچىلار دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ئوتنى بايمۇ، كەمبەغەلمۇ، مۇساپىرمۇ، مۇقىم تۇرىدىغان كىشىلەرمۇ ئوخشاش ئىشلىتىدۇ ۋە ھەممىسى ئوتتىن

پايدىلىنىدۇ. شۇڭا بۇلارنىڭ ھەممىسى ﴿مُقْوِينَ﴾ نىڭ مەنىسىگە كىرىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ھەدىستە ئۈچ نەرسىنى ئومۇمىيەتتە پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئوچۇق قويۇش ۋە ھېچكىمنى ئۇلاردىن چەكلىمەسلىككە ئەمىر قىلىنغان، ئۇ نەرسىلەر ئىچىدە سۇ، ئوت - چۆپ يەنە ئۆتمۇ بار. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3477 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 2473 - ھەدىس) ئىبنى كەسىر بۇ تەپسىرنى ئەڭ توغرا دەپ قارىغان.

* فَلَا أُقْسِمُ بِمَوْجِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

يۇلتۇزلارنىڭ ئورۇنلىرى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ①، ئەگەر بىلسەڭلار، بۇ (يۇلتۇزلار ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغانلىقى ئۈچۈن) ئەلۋەتتە بۈيۈك قەسەمدۇر [75-76]. شەكسىزكى، ئۇ ئۇلۇغ قۇرئاندۇر ② [77]. كىتابتا (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا) ساقلانغاندۇر ③ [78]. ئۇنى پەقەت پاك بولغانلارلا تۇتىدۇ ④ [79]. ئۇ ئالەملەرنىڭ رەببى تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر [80]. سىلەر مۇشۇ سۆز (قۇرئان) بىلەن ياغلامچىلىق قىلىۋاتامسىلەر؟ ⑤ [81] سىلەر (ئاللاھ تەرىپىدىن بېرىلگەن) رىزىقلارغا (شۈكۈر قىلىشنىڭ ئورنىغا) (رىزىق بەرگۈچىنى) ئىنكار قىلىۋاتامسىلەر؟ [82]

- ① ﴿فَلَا أُقْسِمُ﴾ دىكى "لا" ئارتۇق بولۇپ، پەقەت سۆزنى تەكىتلەش ئۈچۈن كەلگەن ياكى "لا" ئارتۇق ئەمەس، بەلكى ئۆزىدىن ئىلگىرىكى نەرسىنى مەنپىي قىلىش ئۈچۈن كەلگەن يەنى قۇرئان كاھىنىنىڭ سۆزى ئەمەس، شائىرنىڭ شېئىرىمۇ ئەمەس، بەلكى يۇلتۇزلارنىڭ ئورۇنلىرى بىلەن قەسەم قىلىپ تۇرۇپ دەيمەنكى، بۇ ئۇلۇغ قۇرئاندۇر... ﴿مَوْجِعِ النُّجُومِ﴾ دېگەندە يۇلتۇزلارنىڭ ئاسماندىكى چىقىدىغان ۋە پاتىدىغان ئورۇنلىرى، مەنزىللىرى، ئايلىنىدىغان جايلىرى ۋە ئوربىتالىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق تەپسىر قىلغان: «پەيغەمبەرلەرنىڭ دىللىرىغا چۈشكۈچى ئايەتلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى» (مۇۋەزىزەھۇل قۇرئان) يەنى «يۇلتۇزلار» قۇرئان ئايەتلىرىنى، «جايلىرى» دېگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ دىللىرىنى كۆرسىتىدۇ. بەزىلەر ئۇنىڭدىن قۇرئاننىڭ پارچە - پارچە تەدرىجىي چۈشكەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېسە، بەزىلەر ئۇنىڭدىن قىيامەت كۈنى يۇلتۇزلارنىڭ چۈشۈپ كېتىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ دېگەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)
- ② بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر.
- ③ يەنى بۇ ئۇلۇغ قۇرئان لەۋھۇلمەھپۇزدا ساقلانغاندۇر.

④ ﴿لَا يَمَسُّهُ﴾ دىكى «ئۇنى» دېگەن ئالماش لەۋھۇلمەھپۇزنى كۆرسىتىدۇ. «پاك بولغانلار» دېگەن پەرىشتىلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەنىسى لەۋھۇلمەھپۇزنى پەقەت پەرىشتىلەرلا تۇتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى ئالماش قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ يەنى ئاسمانلاردا پەرىشتىلەردىن باشقا ھېچكىمنىڭ قولى قۇرئانغا يەتمەيدۇ، دەيدۇ. دېمەك، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە مۇشۇلارنىڭ قۇرئاننى شەيتانلار ئېلىپ چۈشىدۇ دېگەن جۈپلۈشلىرىگە رەددىيە بېرىپ: «ئۇنى پەقەت پاك بولغانلارلا تۇتىدۇ» دېدى. شەيتانلارنىڭ قۇرئاننى تۇتۇشى مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى، ئۇ شەيتانلاردىن ساقلانغان، قوغدىلغان ۋە ھىمايە قىلىنغان كىتابتۇر. بەزىلەر بۇ ئايەتتىكى مەنپىيلىكنى بىلدۈرىدىغان "لا" نى چەكلىمىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن دەپ قاراپ، بۇ ئايەتنى «ئۇنى تاھارەتسىز كىشىلەر تۇتمىسۇن، پەقەت پاك بولغانلارلا تۇتسۇن» دەپ تەرجىمە قىلىپ، قۇرئاننى تاھارەتسىز تۇتۇش جايىز ئەمەس دېگەنگە دەلىل قىلىدۇ. بۇنداق دەلىل كەلتۈرۈش توغرا ئەمەس، چۈنكى، بۇ يەردىكى مەنپىي جۈملە چەكلىمە مەنىسىدە كەلمىگەن، بەلكى يۇقىرىدىكى ئۇقۇمنى بايان قىلىپ كەلگەن. ئۇنىڭدا تۇتۇڭلار ياكى تۇتماڭلار دەيدىغان ھۆكۈم بايان قىلىنمىغان. ئەمما شۇنداق مەنىگە ئىشارەت قىلىدىغانلىقىنى ھاپىز ئىبنى قەييىم ۋە شەيخۇلمۇسلىم ئىبنى تەيمىييە قاتارلىق ئىماملار بايان قىلغان. «قۇرئاننى پەقەت پاك ئادەم تۇتسۇن» (مۇۋەتتا ئىمام مالىك 1-توم، 191 - بەت) بۇ ھەدىس توغرا. ئەمما بۇ يەردىكى پاكلىق شېرىك ۋە كۇفىرىدىن پاك بولۇشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ نۇقتىنى «مۇئىن ناپاك

بولمايدۇ» دېگەن ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 282 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 371 - ھەدىس) بۇ ھەدىستىكى ناپاكلىقتىن شېرىك ۋە كۇفرىنىڭ ناپاكلىقى كۆزدە تۇتۇلغان بولۇپ، ھەر قانداق مۇئمىننىڭ ئۇنىڭدىن پاكلىقنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئېتىبار بىلەن جۈنۇپ مۇئمىنمۇ پاك ھېسابلىنىدۇ. دېمەك، يۇقىرىدىكى پاكلىق شېرىك ۋە كۇفرىدىن پاك بولۇشنى كۆرسىتىدۇ. خۇلاسىە شۇكى، تۆت ئىمام، كۆپ ساندىكى فەقىھ ۋە ھەدىسشۇناس ئۆلىمالار «تاھارەتسىز ئادەمنىڭ قۇرئاننى تۇتۇشى جايز ئەمەس» دەيدۇ. ئاياللار ھەيز-نفاس ھالەتتە قۇرئاننى تىلى بىلەن ئوقۇسا جايزدۇر، بۇنى چەكلەيدىغان ھېچبىر سەھىھ ھەدىس يوق. ئەمما ئەرلەرگە جۈنۇب ھالەتتە قۇرئان ئوقۇش چەكلەنگەن، بۇ ھەقتە ھەدىس بار. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 229 - ھەدىس) ئەلۋەتتە، قۇرئاننى تاھارەت بىلەن تۇتۇش ۋە ئوقۇشنىڭ ئەۋزەللىكى ھەممە ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن مەسىلىدۇر.

⑤ ﴿الْحَدِيثِ﴾ دېگەندىن قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. "مُدَاهَنَةُ" ياغلامچىلىق، خوشامەتچىلىك، مادارا قىلىش يەنى كاپىرلار ۋە مۇناپىقلارغا يۇمشاق سۆزلەر بىلەن خوشامەت قىلىش دېگەن مەنىدە. ۋەھالەنكى، ئۇلارغا خوشامەت قىلىش لايىق ئەمەس. يەنى سىلەر قۇرئاننى قوبۇل قىلدۇرۇش يولىدا كاپىرلارنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن، يۇمشاق گەپلەر بىلەن خوشامەتچىلىك قىلىۋاتىسىلەر. ۋەھالەنكى، مەزكۇر سۈپەتلەرگە ئىگە بۇ قۇرئان خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىشقا لايىقتۇر. بۇ ئايەتنىڭ يەنە بىر مەنىسى: ﴿سىلەر مۇشۇ سۆزنى (يەنى قۇرئاننى) ئىنكار قىلىۋاتامسىلەر؟﴾ بۇ چاغدا خىتاب مۇشرىكلارغا قارىتىلغان بولىدۇ. بۇ ئىككىنچى مەنىسى يۇقىرىدا سۆزلىنىپ كېلىۋاتقان تېمىغا ۋە جۈملىنىڭ سىياقىغا ئەڭ ئۇيغۇندۇر.

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقْرَبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرِيحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾

جان ھەلقۇمغا يەتكەن چاغدا (سەكراتتىكى كىشىگە) قاراپ تۇرىسىلەر (شۇ ھالدا ئۇنىڭ جېنىنى ساقلاپ قالالامسىلەر؟) ① [83-84]. بىز ئۇنىڭغا سىلەردىن بەكرەك يېقىنمىز، ②، لېكىن سىلەر (ئۇنى) كۆرمەيسىلەر (يەنى بىلمەيسىلەر) ③ [85]. ئەگەر (سىلەر ئويلىغاندەك ئەمەلىيلىكلەر ئاساسەن) جازاغا تارتىلمايدىغان بولساڭلار ۋە (بۇ سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئۇنى (يەنى ئۇ مېيىتنىڭ جېنىنى تېنىگە) قايتۇرۇپ بېقىڭلار؟ ④ [86-87]. ئەگەر ئۇ (مېيىت) مۇقەررەلەردىن (يەنى تائەت - ئىبادەت ۋە ياخشى ئىشلارنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچى ئاللاھقا يېقىن كىشىلەردىن) بولسا، ⑤، ئۇنىڭغا راھەت - پاراھەت، ياخشى رىزىق ۋە نازۇنپەتلىك جەننەت بار [88-89]. ئەگەر ئۇ نامە - ئەمەلى ئوڭ قولىغا بېرىلگەنلەر (يەنى بەخت - سائادەت ئەھلىدىن) بولسا، ⑥، (ئۇنىڭغا) «نامە - ئەمەلى ئوڭ قولىغا بېرىلگەنلەردىن (يەنى بەخت - سائادەت ئەھلىدىن) بولغانلىقىڭ ئۈچۈن ساڭا سالام!» (دېيىلىدۇ) [90-91]

① يەنى سەكراتتىكى ئادەمنىڭ جېنىدىن ئايرىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرىسىلەر، لېكىن، ئۇنى بىر مۇددەت تۇتۇپ تۇرۇشقا، كېچىكتۈرۈشكە ياكى ئۇ كىشىگە پايدا يەتكۈزۈشكە قادىر بولالمايسىلەر.

② يەنى بىز ئۆلگۈچىگە ئىلمىمىز، قۇدرىتىمىز بىلەن، كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقىمىز بىلەن سىلەردىنمۇ يېقىنمىز. ياكى «بىز» دېگەندىن ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئورۇندىغۇچىلار يەنى جان ئېلىشقا مۇئەككەل ئۆلۈم پەرىشتىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ يەنى سىلەر جاھالەت تۈپەيلى ئاللاھ تائالانىڭ سىلەرگە جان تومۇرۇڭلاردىنمۇ يېقىن ئىكەنلىكىنى بىلمەيسىلەر ياكى جان ئېلىشقا مۇئەككەل ئۆلۈم پەرىشتىلىرىنى كۆرەلمەيسىلەر.

④ "دَان، يُدِينُ" باشقىلارنىڭ قول ئاستىدا بولماق، يەنە بىر مەنىسى جازاسىنى بەرمەكتۇر. يەنى ئەگەر سىلەر «بىزنىڭ ھېچقانداق ئېگىمىز يوق، بىز ھېچكىمنىڭ قول ئاستىدا ئەمەس، بىزنى ھېچكىم باشقۇرمايدۇ، بىزنى ھېچكىم جازالمىمايدۇ، جازا كۈنى يەنى قىيامەت بولمايدۇ» دەيدىغان ئويۇڭلاردا راستچىل بولساڭلار، ھەلقۇمغا يەتكەن بۇ جاننى ئىلگىرىكى ئورنىغا قايتۇرۇپ بېقىڭلار؟ ئەگەر ئۇنداق قىلالمىساڭلار، بۇ سىلەرنىڭ ئويۇڭلارنىڭ باتىل ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ بىر ئىگەڭلار بار، ئۇ بىر كۈنى سىلەرنى چوقۇم جەم قىلىدۇ ۋە ھەربىر بەندىگە قىلمىشىغا يارىشا جازا ياكى مۇكاپات بېرىدۇ.

⑤ سۈرىنىڭ بېشىدا ئىنسانلارنىڭ ئەمەل جەھەتتە ئۈچ تۈرلۈك بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان ئىدى، بۇ يەردە يەنە تىلغا ئېلىنىۋاتىدۇ. بىرىنچى تۈردىكىلەر ئاللاھقا يېقىن بەندىلەر بولۇپ، ئۇلار ياخشى ئەمەللەرنى ئەڭ ئالدىدا قىلغۇچىلار دەپمۇ ئاتىلىدۇ، چۈنكى، ئۇلار ھەر ئىشتا ئالدىدا ماڭىدۇ، ئىماننى قوبۇل قىلىشتىمۇ باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ خىل ئالاھىدىلىكى بىلەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا مۇقەررەلەر (ئاللاھنىڭ يېقىنلىرى) دەرىجىسىگە ئائىل بولىدۇ.

⑥ بۇلار ئىككىنچى تۈردىكى ئومۇمىي مۇئمىنلەر جامائەسى بولۇپ، دوزاختىن ئامان قىلىپ، جەننەتكە

كەردۇ، بۇلار نامە - ئەمەلى ئوڭ قولغا بېرىلگەن سائادەتمەنلەر بولۇپ مۇقەررەبلەردىن تۆۋەنرەك دەرىجىگە ئېرىشىدۇ. بۇلارنىڭ يېنىغىمۇ ۋاپات بولىدىغان چاغدا پەرىشتىلەر كېلىپ، سالام قىلىدۇ يەنى دوزاختىن ئامان قالىدىغانلىقى بىلەن بېشارەت بېرىدۇ.

وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ ۖ فَسَوْفَ نُنزِّلُ مِنْ سَمَوَاتٍ مِمَّا يَسْتَنْصِفُ ۖ مَسْحًا بِأَسْمَاءِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

ئەگەر ئۇ (تىرىلىشنى) ئىنكار قىلغۇچى ئازغۇنلاردىن بولسا،^① يۇقىرى ھارارەتلىك قايناقسۇ بىلەن كۈتۈۋېلىنىدۇ [92-93]. جەھەننەمگە تاشلىنىپ كۆيدۈرۈلىدۇ [94]. شەك - شۈبھىسىزكى، بۇ ئېنىق ھەقىقەتتۇر [95]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلۇغ رەببىڭنى (مۇشرىكلارنىڭ سۈپەتلىگەنلىرىدىن) پاك دەپ ئېتىقاد قىلغىن ② [96].

① بۇ ئۈچىنچى تۈردىكىلەر بولسا، سۈرىنىڭ بېشىدا تىلغا ئېلىنغان ﴿أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ﴾ نامە - ئەمەلى سول قولغا بېرىلىدىغان، بەختسىز، شۇملۇق ئېلىپ كېلىدىغان ئادەملەر دەپ ئاتالغان پىرقىدۇر. بۇلار ھەقىقىي ئىنكار قىلغان، توغرا يولدىن ئازغانلار بولۇپ، شۇملۇقنىڭ ئاقىۋىتىنى ياكى كۇفرى ۋە نىپاقنىڭ جازاسىنى دوزاختا تارتىدۇ.

② ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «تىلغا يەڭگىل، تارازغا ئېغىر، مېھرىبان ئاللاھ تائالاغا سۆيۈملۈك بولغان ئىككى سۆز بار، ئۇلار: "سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ" دېمەكتۇر»، مەنىسى: «ئاللاھنى بارلىق نۇقسانلاردىن پاك دەپ بىلىپ، ئۇنىڭغا ھەمدۇسانا ئېيتىمەن» ۋە «بۈيۈك ئاللاھنى بارلىق نۇقسانلاردىن پاك دەپ ياد ئېيتىمەن». (سەھىھۇل بۇخارى 7563 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 2694 - ھەدىس)

(57) سورة الحديد مدنية 29 آية

(57) سۈرە ھەدىد مەدىنىدە چۈشكەن 29 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣﴾

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى بارلىق شەيئەلەر ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتتى ①، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [1]. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ ھاياتلىق بېرىدۇ ۋە ئۆلتۈرىدۇ، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر ② [2]. ئاللاھ ئەۋۋەلدۇر (ھەممىدىن بۇرۇن مەۋجۇتتۇر)، ئاخىردۇر (ھەممە يوقالغاندىن كېيىنمۇ باقىدۇر)، زاھىردۇر (دەلىل - پاكىتلىرى بىلەن ئاشكارىدۇر)، باتىندۇر (كۆزلەرنىڭ كۆرۈشىدىن مەخپىيدۇر) ③. ئاللاھ ھەر نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [3].

① بۇ تەسبىھ ھالەت تىلى بىلەن ئەمەس، سۆزلەيدىغان تىل بىلەندۇر. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا باشقا ئايەتلەردە مۇنداق دېگەن: ﴿لېكىن سىلەر (تىلىڭلار ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ (ئېيتقان) تەسبىھنى چۈشەنمەيسىلەر﴾. (سۈرە ئىسرا 44 - ئايەت). ﴿تاغلارنى ۋە قۇشلارنى داۋۇد بىلەن بىللە تەسبىھ ئېيتىدىغان قىلدۇق﴾. (سۈرە ئەنبىيا 79 - ئايەت) ئەگەر ھالەت تىلى بىلەن ياكى ئىشارەت بىلەن ئېيتىلىدىغان تەسبىھ دەيدىغان نەرسە بولسا ئىدى، داۋۇد ئەلەيھىسسالام بىلەن تاغلارنىڭ تەسبىھ ئېيتقانلىقىنى ئالاھىدە بايان قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمىغان بولاتتى.

② شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا كائىناتتىكى بارلىق شەيئەلەرنى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ئۈستىدە ھۆكۈم يۈرگۈزىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچكىمدە ئۇنداق ھۆكۈم قىلىش ۋە تەسەررۇپ قىلىش ئىقتىدارى بولمايدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، يامغۇر، زىرائەت ۋە رىزىقنىڭ بارلىق خەزىنىلىرى ئاللاھنىڭ ئىلكىدۇر.

③ «ئاللاھ ئەۋۋەلدۇر» يەنى ئۇ ھەممىنىڭ ئەۋۋىلىدۇر، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ھېچنېمە يوق ئىدى. «ئاخىردۇر» يەنى ئۇ ھەممىنىڭ ئاخىرىدۇر، ئۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىم قالمايدۇ. «ئاشكارىدۇر» يەنى ئۇ زاھىردۇر، ھەممىنىڭ ئۈستىدىن غالىبتۇر، ئۇنىڭ ئۈستىدىن ھېچكىم غالىب كېلەلمەيدۇ. ئۇ «باتىندۇر» يەنى مەخپىيدۇر، بارلىق مەخپىي نەرسىلەرنى پەقەت ئۇ ئۆزىلا بىلىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئۇ كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن ۋە ئەقىللىرىدىن مەخپىيدۇر. (فەتھۇلقەدىر) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ قىزى پاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا تۆۋەندىكى دۇئانى ئوقۇشنى تەكىتلىگەن ئىدى: «ئى ئاللاھ، سەن يەتتە ئاسماننىڭ پەرۋەردىگارى ۋە كاتتا ئەرشنىڭ پەرۋەردىگارىسى، سەن بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىز، ھەر نەرسىنىڭ پەرۋەردىگارىسى، تەۋراتنى، ئىنجىلنى ۋە قۇرئاننى نازىل قىلغۇچىسى، سەن دانلارنى ۋە ئۇرۇقچىلارنى بىخاندۇرغۇچىسى، سەندىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ساڭا سېغىنىپ ھەر نەرسىنىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەيمەن، سەن ھەر نەرسىنىڭ كوكۇلىسىدىن تۇتقۇچىسى، سېنىڭ باشلىنىشىڭ يوقتۇر ھەم ئاخىرلىشىشىڭ يوقتۇر، سەندىن ئىلگىرى ۋە سەندىن كېيىن ھېچ نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، سەن ئاشكارىسى، سەندىن ئاشكارا ھېچ نەرسە يوق، سەن مەخپىيسى، سەندىن يوشۇرۇن ھېچ نەرسە يوق، بىزنى قەرزىدىن خالاس قىلغىن، بىزنى بېقىرلىقتىن قۇتۇلدۇرغىن». (سەھىھ مۇسلىم 2713 - ھەدىس) بۇ دۇئانى قەرزىدىن خالاس بولۇش ئۈچۈن

ئوقۇش سۈننەتتۇر. بۇ مەزكۇر ئايەتتىكى ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرى ۋە مەنىلىرى بايان قىلىنغان دۇئادۇر.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٦﴾

ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە ياراتقان، ئاندىن ئەرشنىڭ ئۈستىگە (ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە) ئۆرلىگەن زاتتۇر^①. ئاللاھ زېمىنغا كىرىپ كېتىدىغان نەرسىلەرنى^②، زېمىندىن چىقىدىغان نەرسىلەرنى^③، ئاسماندىن چۈشىدىغان نەرسىلەرنى^④، ئۇنىڭغا ئۆرلەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرىدۇ^⑤، سىلەر قەيەردە بولساڭلار، ئۇ (سىلەرنىڭ بارلىق ئەھۋالىڭلارنى بىلىشتە) سىلەر بىلەن بىللىدۇر. ئاللاھ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر^⑥ [4].

① بۇ مەزمۇندىكى ئايەتلەر سۈرە ئەئرافى 54 - ئايەت، سۈرە يۇنۇس 3 - ئايەت، سۈرە ئەلىق لام مەم سەجە 4 - ئايەت قاتارلىقلار ۋە ئۇلارنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

② يەنى زېمىنغا كىرىپ كېتىدىغان يامغۇر تامچىلىرى، زىرائەت ۋە مېۋىلەرنىڭ ئۇرۇقلىرى ھەمدە ئۇلارنىڭ سانى ۋە قايسى ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرىدۇ.

③ يەنى زېمىندىن چىقىدىغان ئۆسۈملۈكلەرنى، كۆركەم مەنزىرە شەكىللەندۈرىدىغان خۇشپۇراق گۈل - چېچەكلەرنى، زىرائەتلەرنى، مېۋىلىك ۋە مېۋىسىز دەرەخلەرنى ھەمدە ئۇلارنىڭ قانچىلىك ۋە قايسى تەرىقىدە ئۆسىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿غەيبىنىڭ خەزىنىلىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر، ئۇنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدۇ، قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ بىلىدۇ، (دەرەختىن) تۆكۈلگەن ياپراقتىن ئاللاھ بىلمەيدىغان بىرەرسىمۇ يوق، مەيلى قاراڭغۇ يەر ئاستىدىكى بىرەر دانە ئۇرۇق بولسۇن، مەيلى ھۆل ياكى قۇرۇق نەرسە بولسۇن، ھەممىسى (ئاللاھقا مەلۇم بولۇپ) لەۋھۇلمەھپۇردا يېزىقلىقتۇر﴾. (سۈرە ئەنئام 59 - ئايەت)

④ ئاسماندىن چۈشىدىغان قار، يامغۇر، شەبنەم، تەقدىر ۋە پەرىشتىلەر ئېلىپ چۈشىدىغان ھۆكۈملەرنى بىلىپ تۇرىدۇ.

⑤ پەرىشتىلەر ئېلىپ ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئۆرلەيدىغان ئىنسانلارنىڭ ئەمەللىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ھەدىستە بايان قىلىنغاندەك: «كېچىدە قىلىنغان ئەمەللەر تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن، كۈندۈزدە قىلىنغان ئەمەللەر كېچە كىرىشتىن بۇرۇن ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىغا ئۆرلەيدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 179 - ھەدىس)

⑥ يەنى سىلەر مەيلى قەيەردە بولۇڭلار، مەيلى قۇرۇقلۇقتا ياكى دېڭىزدا، مەيلى كېچىدە ياكى كۈندۈزدە، مەيلى ئۆيلەردە ياكى چۆللەردە بولۇڭلار، ئاللاھ سىلەر بىلەن بىللە، يەنى ئاللاھ ھەربىر ئەمەلڭلارنى كۆرۈپ تۇرىدۇ، ھەربىر سۆزۈڭلارنى ئاڭلاپ ۋە بىلىپ تۇرىدۇ. بۇ مەزمۇن سۈرە ھۇد 3 - ئايەت، سۈرە رەئد 10 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىندى.

لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٥﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦﴾ ءَامِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلِفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾

ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ھەممە ئىش پەقەتلا ئاللاھقا قايتۇرۇلىدۇ [5]. ئاللاھ كېچىنى كۈندۈزگە كىرگۈزىدۇ، كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزىدۇ^①، ئاللاھ دىللاردىكى سىرلارنى بىلگۈچىدۇر [6]. ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرۈڭلار، ئاللاھ سىلەرنى (ئىلگىرىكىلەرگە) ئورۇنباھار قىلىپ ئىگە قىلغان نەرسىلەردىن (ئاللاھ يولىدا) سەدىقە قىلىڭلار^②، سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە (ئاللاھ يولىدا) پۇل - مال سەرپ قىلغانلار ئۈچۈن كاتتا مۇكاپات بار [7]. (ئى كاپىرلار!) پەيغەمبەر سىلەرنى رەببىڭلارغا ئىمان ئېيتىشقا چاقىرىۋاتقان، ئاللاھ سىلەردىن چىن ئەھدە ئالغان تۇرسا^③، سىلەر نېمىشقا ئاللاھقا ئىمان ئېيتمايسىلەر؟ ئەگەر ئىمان ئېيتماقچى بولساڭلار (ئۇنىڭغا ئالدىراڭلار) [8].

① يەنى ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسىنىڭ ئىگىسىدۇر. ئۇلارنى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلغۇچىدۇر (باشقۇرغۇچى، كونترول قىلغۇچىدۇر). ئۇنىڭ ھۆكۈمى ۋە تەسەررۇپى بىلەن بەزىدە كېچە ئۇزۇن، كۈندۈز قىسقا؛ بەزىدە ئۇنىڭ ئەكسىچە، كۈندۈز ئۇزۇن كېچە قىسقا بولىدۇ، يەنە بەزىدە كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ مۇددىتى ئوخشاش بولىدۇ. شۇنىڭدەك قىش، ئەتىياز، ياز ۋە كۈزدىن ئىبارەت پەسىللەرنىڭ ئالمىشىپ تۇرۇشىمۇ ئاللاھنىڭ ھېكمىتى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە بولىدۇ.

② يەنى بۇ مال - مۈلۈك ئىلگىرى باشقىلارنىڭ قولىدا ئىدى. بۇ ئايەت شۇنىڭغا ئىشارەت قىلىدۇكى، بۇ مال - مۈلۈك سىلەرنىڭ قولىڭلاردىمۇ تۇرمايدۇ، باشقىلار ئۇنىڭغا ۋارىس بولىدۇ، ئەگەر ئۇنى ئاللاھنىڭ يولىدا سەرپ قىلمىساڭلار، سىلەردىن كېيىن ئۇنىڭغا ۋارىس بولغانلار ئۇنى ئاللاھنىڭ يولىدا سەرپ قىلىپ، سىلەردىن كۆپ بەخت - سائادەتكە ئېرىشىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا ۋارىس بولغانلار ئۇنى گۇناھ ئىشلارغا سەرپ قىلسا، ئۇ چاغدا سىلەرمۇ ئۇلارغا ياردەم قىلغانلىق گۇناھىڭلار ئۈچۈن جازاغا تارتىلىپ قالسىلەر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئادەم ئەۋلادى مېنىڭ پۇل - مېلىم، مېنىڭ پۇل - مېلىم دەيدۇ. ۋەھالەنكى، پۇل - مېلىڭدىن پەقەت يەپ تۈگەتكىنىڭ ياكى كىيىپ كونىراتقىنىڭ ياكى سەدىقە بېرىپ ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئۆتكۈزۈپ تۇرغىنىڭ سېنىڭدۇر. ئۇنىڭدىن باشقىسى سېنىڭ قولىڭدىن چىقىپ، باشقىلارغا قالىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 2958 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 4 - توم، 24 - بەت)

③ ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ يەردىكى ئەھدە ئالغۇچىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئەھدىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىدىن ئالغان ئەھدە ۋە بەيئەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا ساھابە كىراملار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خۇرسەنلىكتىمۇ، كۈلپەتتىمۇ، ھەر ھالەتتە بويسۇنۇشقا ئەھدە بېرىپ، بەيئەت قىلغان، دەيدۇ. ئەمما ئىمام ئىبنى جەرىرنىڭ قارىشىچە بۇ يەردىكى ئەھدە ئالغۇچى ئاللاھ تائالانى كۆرسىتىدۇ، ئېلىنغان ئەھدە بولسا، ئاللاھ تائالا روزىمىساق كۈنى ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىپ بولغاندىن كېيىن، تاكى قىيامەت كۈنىگىچە ئۇنىڭ پۇشتىدىن تۈرىلىدىغان ئىنسانلاردىن ئالغان ئەھدە، يەنى ئەلەستۇ ئەھدىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئەھدە سۈرە ئەئرافنىڭ 172 - ئايىتىدە بايان قىلىندى.

هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَّنْ أَنْفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ أَوْلِيَّتِكَ أَعْظَمَ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِن بَعْدُ وَقَتْلُوا وَكَلَّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾

ئاللاھ سىلەرنى (كۆفرىنىڭ) قاراڭغۇلۇقىدىن (ئىماننىڭ) نۇرىغا چىقىرىش ئۈچۈن، بەندىسىگە روشەن ئايەتلەرنى نازىل قىلغان زاتتۇر. شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ سىلەرگە ناھايىتى كۆيۈمچاندۇر، تولىمۇ رەھىم - شەپقەتلىكتۇر [9]. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ مىراسى ئاللاھقا خاس تۇرسا، سىلەر نېمىشقا ئاللاھنىڭ يولىدا (پۇل - مال) سەرپ قىلمايسىلەر؟ سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىن مەككە پەتھى قىلىنىشتىن ئىلگىرى پۇل - مال سەرپ قىلغانلار ۋە (ئاللاھ يولىدا) ئۇرۇشقا قاتناشقانلار (باشقىلار بىلەن) باراۋەر ئەمەس ①، ئەنە شۇلارنىڭ دەرىجىسى (مەككە پەتھى قىلىنغاندىن) كېيىن پۇل - مال سەرپ قىلغان ۋە ئۇرۇشقا قاتناشقانلارنىڭ دەرىجىسىدىن يۇقىرىدۇر ②، (ئۇلارنىڭ) ھەربىرىگە ئاللاھ جەننەتنى ۋەدە قىلدى ③. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر [10].

① كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ يەردىكى پەتھىدىن مەككىنىڭ پەتھى قىلىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر، ھۈدەيبىيە سۈلھىسىنى ھەقىقىي فەتھى دەپ قاراپ، بۇ ئايەتتە كۆزدە تۇتۇلغىنى ھۈدەيبىيە سۈلھىسى، دەيدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، ھۈدەيبىيە سۈلھىسىدىن ياكى مەككە پەتھى قىلىنىشتىن ئىلگىرى مۇسۇلمانلارنىڭ كۈچى ئاجىز، سانى ئاز ئىدى، ئىقتىسادىي جەھەتتىنمۇ بەك ئاجىز ئىدى. بۇنداق ئەھۋالدا ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىش ۋە جىھادقا قاتنىشىش ناھايىتى مۈشكۈل ئىش ھېسابلىناتتى. بۇنىڭغا ئىرادىسى ناھايىتى كۈچلۈك كىشىلەرلا جۈرئەت قىلالايتتى. مەككە پەتھى قىلىنغاندىن كېيىن ئەھۋال ئۆزگەردى. مۇسۇلمانلارنىڭ سانى كۆپەيدى، كۈچى زورايدى، ئىقتىسادىي ئەھۋالىمۇ ئىلگىرىكىدىن نەچچە ھەسسە ياخشى بولۇپ كەتتى. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ھەر ئىككى دەۋردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتتە ئېرىشىدىغان ئەجىر - ساۋابتا باراۋەر بولمايدىغانلىقىنى بايان قىلدى.

② چۈنكى، ئىلگىرىكىلەر ناھايىتى ئېغىر ئەھۋاللاردا جىھاد قىلغان ۋە ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلغان ئىدى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، توھپىسى چوڭ ۋە ئىرادىسى كۈچلۈك باتۇرلارنى باشقىلاردىن يۇقىرى ئورۇنغا قويۇش لازىم. شۇڭا ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەتنىڭ نەزىرىدە ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ پەزىلىتى ئارتۇق، دەرىجىسى ھەممىدىن يۇقىرى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئۇ تۇنجى بولۇپ ئىمان ئېيتقان، بىرىنچى بولۇپ ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلغان ۋە ھەممىدىن ئۇۋال جىھادقا قاتناشقان كىشىدۇر. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ھايات ۋاقتىدا نامازدا ئىمام قىلغان ئىدى. شۇنىڭغا ئاساسەن ساھابە كىراملار ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن خەلىپە بولۇشقا ئەڭ مۇناسىپ ۋە لايىق دەپ تاللىدى. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن.

③ بۇ ئايەتتە ئوچۇقلىما بېرىلدىكى، ساھابە كىراملارنىڭ ئارىسىدا پەزىلەت ۋە شەرەپتە پەرقلىق بولغانلار مەۋجۇت، ئەمما بۇ پەقەت دەرىجىدىكى پەرق بولۇپ، كېيىن مۇسۇلمان بولغان ساھابە كىراملار ئىمان ۋە ئەخلاق جەھەتتە ئۇلاردىن تۆۋەن دەرىجىدە تۇرىدۇ دەپ قاراش توغرا ئەمەس. بەزىلەر مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئۇنىڭ ئاتىسى ئەبۇ سۇفيان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە باشقا ئېسىل پەزىلەتلىك ساھابىلەر ھەققىدە

بولمىغۇر سۆزلەرنى قىلىدۇ ياكى ئۇلارنى ئەپۇ قىلىنغانلار دەپ تۆۋەن كۆرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بارلىق ساھابە كىراملار ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ ساھابىلىرىمغا تىل تەككۈزمەڭلار، مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، سىلەر ئاللاھ يولىدا ئوھۇد تېغىدەك ئالتۇنى سەرپ قىلساڭلارمۇ، مېنىڭ ساھابىلىرىم خىراجەت قىلغان بىر مۇد (650 گرام ئەتراپىدا) ياكى يېرىم مۇدقىمۇ باراۋەر بولمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 3673 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2540 - ھەدىس)

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾ يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَانُكَمُ الْيَوْمِ جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَهُ بَابٌ

كىمكى ئاللاھقا قەرزى ھەسەنە بېرىدىكەن (يەنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ، ئۇنىڭ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىدىكەن)، ئۇنداق كىشىگە ئاللاھ ئۇنى ھەسسەلەپ قايتۇرىدۇ، ئۇنىڭغا قىممەتلىك مۇكاپات بېرىدۇ① [11]. ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەتتە) مۇئمىن ئەرلەرنى، مۇئمىن ئاياللارنى كۆرسەنكى، ئۇلارنىڭ نۇرى ئۇلارنىڭ ئالدىدا ۋە ئوڭ تەرىپىدە (ئۇلارنى يورۇتۇپ) ماڭىدۇ②، (ئۇلارغا) «بۈگۈن سىلەرگە ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەر بىلەن خۇش خەۋەر بېرىلىدۇ، ئۇ يەرلەردە مەڭگۈ تۇرىسىلەر، بۇ كاتتا مۇۋەپپەقىيەتتۇر» (دېيىلىدۇ)③ [12]. ئۇ كۈندە مۇناپىق ئەرلەر، مۇناپىق ئاياللار مۇئمىنلەرگە: «توختاپ تۇرۇڭلار، سىلەرنىڭ نۇرۇڭلاردىن ئازراق نەپ ئېلىۋالايلى» دەيدۇ④. ئۇلارغا (مەسخىرە يۈزىسىدىن): «ئارقاڭلارغا قايتىپ نۇر ئىزدەڭلار»⑤ دېيىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىغا بىر سېپىل سوقۇلىدۇ⑥، سېپىلنىڭ دەۋرۋازىسى بولىدۇ.

① ئاللاھقا قەرزى ھەسەنە بېرىشنىڭ مەنىسى ئاللاھ يولىدا سەدىقە قىلىش ۋە خەير - ئېھسان قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىنغان پۇل - مالنى ئەسلىدە ئاللاھ بەرگەندۇر، شۇنداق تۇرۇپ يەنە ئاللاھ تائالا ئۇنى قەرز بېرىش دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ پەزىلى - كەرىمى بولۇپ، خەيرلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىنغان پۇل - مالغا ساۋاب بېرىشنى خۇددى قەرزنى قايتۇرۇشتەك زۆرۈر بىلىدۇ.

② بۇ ئىش مەھشەردە پىلسىرات كۆۋرۈكىدە بولىدۇ. ئۇ نۇر ئۇلارنىڭ ئىمانى ۋە ياخشى ئەمەللىرىنىڭ مۇكاپاتى بولۇپ، ئۇلار شۇ نۇرنىڭ يورۇقىدا يۈرۈپ، جەننەتكە ئاسانلا يېتىپ بارىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر ۋە ئىبنى جەرىر قاتارلىق مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ﴿وَبِأَيْمَانِهِمْ﴾ نىڭ مەنىسى: ئۇلارنىڭ ئوڭ قوللىرىدا ئۇلارنىڭ نامە - ئەمەللىرى بولىدۇ.

③ بۇ سۆزلەرنى ئۇلارغا ئۇلارنى قارشى ئېلىش ۋە يول باشلاش ئۈچۈن چىققان پەرىشتىلەر ئېيتىدۇ.

④ بۇ مۇناپىقلار مۇئمىنلەرگە ئەگىشىپ، ئۇلارنىڭ نۇرى ئاستىدا مەلۇم مۇساپىگىچە ماڭىدۇ، كېيىن ئاللاھ تائالا مۇناپىقلارغا قاراڭغۇلۇقنى مۇسەللەت قىلىدۇ. شۇ چاغدا ئۇلار مۇئمىنلەردىن مۇشۇنداق تەلەپ قىلىدۇ.

⑤ ئۇنىڭ بىر مەنىسى مۇنداق: سىلەر دۇنياغا قايتىپ بىزگە ئوخشاش ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلدىن سەرمايە ئېلىپ كېلىڭلار ياكى مۇئمىنلەر ئۇلارغا مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن: ئارقاڭلارغا قايتىپ، بىز نۇر ئېلىپ كەلگەن يەردىن نۇر ئىزدەڭلار، دەيدۇ.

⑥ يەنى مۇئمىنلەر بىلەن مۇناپىقلارنىڭ ئارىسىدا بىر سېپىل سوقۇلىدۇ.

بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَهْرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾ يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿١٤﴾ فَأَلْيَوْمَ لَا يُؤَخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَأْوَىٰكُمْ النَّارُ هِيَ مَوْلَىٰكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

دەرۋازىنىڭ ئىچى تەرىپىدە (مۇئمىنلەر بار تەرەپتە) رەھمەت^①، تېشىدا (مۇناپىقلار بار تەرەپتە) ئازاب بولىدۇ^② [13]. ئۇلار مۇئمىنلەرنى چاقىرىپ: «بىز سىلەر بىلەن بىللە ئەمەسمدۇق» دەپ توۋلايدۇ^③. مۇئمىنلەر: «(كۆرۈنۈشتە) شۇنداق ئىدى، لېكىن سىلەر (مۇناپىقلىق قىلىپ) ئۆزۈڭلارنى ھالاك قىلىدىڭلار (يەنى كۆرۈنۈشتە بىز بىلەن بىللە بولساڭلارمۇ، لېكىن مۇناپىقلىق بىلەن ئۆزۈڭلارنى ھالاك قىلىدىڭلار)^④. (مۇئمىنلەرگە بالايىئاپەت كېلىشىنى) كۈتتۈڭلار^⑤. (ئىسلامدىن، ئۆلگەندىن كېيىنكى تىرىلىشتىن) شەكلىنىدىڭلار^⑥. (يالغان) ئارزۇلار سىلەرنى ئالدىدى^⑦. ئاخىر سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئەمرى (ئۆلۈم) كەلدى^⑧. ئۇچىغا چىققان ئالدامچى (شەيتان) سىلەرنى ئاللاھ (نىڭ) ئەپۇ قىلىدىغانلىقى ۋە ئازاب قىلمايدىغانلىقى بىلەن ئالدىدى^⑨» دەيدۇ [14]. (ئۇلارغا): «بۈگۈن سىلەردىنمۇ، كاپىرلاردىنمۇ (ئازابتىن قۇتقۇزىدىغان) فىدىيە ئېلىنمايدۇ، سىلەرنىڭ جايىڭلار دوزاختۇر، دوزاخ سىلەرگە ھەمراھتۇر^⑩، دوزاخ نېمىدېگەن يامان جاي!» (دېيىلىدۇ) [15].

- ① يەنى دەرۋازىنىڭ ئىچى تەرىپىدە جەننەت بولىدۇ، ئۇنىڭغا مۇئمىنلەر كىرىپ بولغان بولىدۇ.
- ② يەنى دەرۋازىنىڭ تېشى تەرىپىدە دوزاخ جايلاشقان جاي بولىدۇ.
- ③ يەنى سېپىل توسالغۇ بولغان چاغدا مۇناپىقلار مۇسۇلمانلارغا شۇنداق دەيدۇ: بىز دۇنيادا سىلەر بىلەن بىرگە ناماز ئوقۇغان، سىلەر بىلەن جىھاد ۋە باشقا ئىبادەتلەرگە قاتناشقان ئەمەسمدۇق؟
- ④ بىرگە بولغان بىلەن، دىلىڭلاردا كۈفرى ۋە نىپاقنى يوشۇرغان ئىدىڭلار.
- ⑤ سىلەر مۇسۇلمانلارغا بىرەر كۈلپەت كېلىشىنى كۈتۈپ يۈردۈڭلار.
- ⑥ دىندىن شەكلىنىپلا يۈردۈڭلار، شۇ ۋەجىدىن نە قۇرئاننى، نە دەلىل - پاكىت ۋە مۆجىزىنى قوبۇل قىلمىدىڭلار.
- ⑦ شەيتان سىلەرنى يالغان ئارزۇلارغا مۇپتىلا قىلىپ قويدى.
- ⑧ يەنى ئاخىرى سىلەرگە ئۆلۈم كەلدى ياكى مۇسۇلمانلار غەلبە قىلدى، شۇنىڭ بىلەن سىلەرنىڭ ئارزۇلىرىڭلار بەربات بولدى.
- ⑨ يەنى ئاللاھ ئۆزىنىڭ مۆھلەت بېرىش قانۇنىيىتى بويىچە جازالاشقا ئالدىرىمىغانلىقى سەۋەبلىك، شەيتان سىلەرنى ئالدىدى.
- ⑩ ﴿مۆلى﴾ دېگەن باشقىلارنىڭ ئىشلىرىغا ئىگە بولغۇچى يەنى مەسئۇل بولغۇچى خوجايىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن بۇ ئىبارىنى «دوزاخ سىلەرگە ئىگىدۇر» دەپ ئىزاھلايدۇ. يەنى دوزاخ ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا ئەمدى ئىگە بولۇپ، ئۇلارغا قاتتىق ئازابنىڭ تەمىنى تېتىشقا مەسئۇل بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: ھەمىشە بىللە تۇرىدىغان ھەمراھمۇ ﴿مۆلى﴾ دەپ ئاتىلىدۇ، دەيدۇ، شۇنىڭغا ئاساسەن بۇ ئىبارىنى «دوزاخ سىلەرگە ھەمراھتۇر» دەپ ئىزاھلايدۇ، يەنى دوزاخ ئۇلارنىڭ ئەمدى مەڭگۈ بىللە تۇرىدىغان ھەمراھى

بولدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھ دوزاخقىمۇ ئەقىل - ئىدراك، ھېس - تۇيغۇ ئاتا قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ كاپىرلارغا قارىتا قاتتىق غەزەپ - نەپرىتىنى ئىزھار قىلىدۇ. يەنى ئۇلارنى جازالاشقا مەسئۇل بولۇپ، قاتتىق ئازابقا دۇچار قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى «دوزاخ سىلەرگە ئەڭ لايىقتۇر» دەپ ئىزاھلايدۇ.

* أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ الْمُضْذِقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضْعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئاللاھنى ياد ئەتكەندە ۋە نازىل قىلىنغان ھەقىقەت (قۇرئان ئايەتلىرىنى ئاڭلىغاندا) دىللىرى ئېرىيدىغان (يەنى يۇمشايدىغان) ۋاقىت يېتىپ كەلمىدىمۇ؟ ① ئۇلار ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەردەك (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالاردەك) بولۇپ قالمىسۇن ②. (ئۇلار بىلەن پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىلىقىدىكى) زاماننىڭ ئۆزىشى بىلەن ئۇلارنىڭ دىللىرى قېتىپ كەتتى ③، ئۇلارنىڭ كۆپلىرى ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر ④ [16]. بىلىڭلاركى، ئاللاھ ھەقىقەتەن زېمىننى (سۆسىزلىقتىن) ئۆلگەندىن كېيىن (يامغۇر بىلەن) تىرىلدۈرىدۇ (يەنى قاقاس، قۇرغاق زېمىننى يامغۇر بىلەن كۆكەرتىدۇ)، بىز ھەقىقەتەن سىلەرنى چۈشەنسۇن دەپ، سىلەرگە (قۇدرىتىمىزنى كۆرسىتىدىغان) دەلىللەرنى بايان قىلدۇق [17]. سەدىقە بەرگۈچى ئەرلەرگە، سەدىقە بەرگۈچى ئاياللارغا ۋە ئاللاھقا قەرزى ھەسەنە بەرگۈچىلەرگە (يەنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ، كەمبەغەللەرگە سەدىقە بەرگۈچىلەر، ياخشىلىق يوللىرىغا خۇشاللىق بىلەن پۇل - مال سەرپ قىلغۇچىلارغا) ھەسسەلەپ (ساۋاب) بېرىلىدۇ ⑤ ھەم ئۇلارغا كاتتا مۇكاپات (يەنى جەننەت) بار ⑥ [18]. ئاللاھقا ۋ ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتقانلار - ئەنە شۇلار سىددىقلار (يەنى ساداقەتمەن كىشىلەر)دۇر ⑦، شېھىتلەردۇر، ئۇلار رەببىنىڭ دەرگاھىدا كاتتا مۇكاپاتقا ۋە نۇرغا ئېرىشىدۇ. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغان ۋە يالغانغا چىقارغانلار - ئەنە شۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر [19].

① بۇ يەردىكى خىتاب مۇئەممىنلەرگە قارىتىلغان بولۇپ، مەقسەت ئۇلارنى ئاللاھنى ياد ئېتىشكە تېخىمۇ كۆڭۈل بۆلۈش ۋە قۇرئاندىن ھىدايەت ھاسىل قىلىشقا تەرغىب قىلىشتۇر. ﴿أَنْ تَخْشَعَ﴾ دىلىنىڭ يۇمشاپ، ئاللاھقا بويسۇنۇشىنى كۆرسىتىدۇ. ﴿الْحَقِّ﴾ دېگەندىن قۇرئان ئايەتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② يەنى سىلەر يەھۇدىي ۋە ناسارالارغا ئوخشاش بولماڭلار!

③ شۇ ۋەجىدىنكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ كىتابىنى بۇرمىلىۋەتتى ۋە ئۆزگەرتىۋەتتى، ئۇنىڭ بەدىلىگە دۇنيانىڭ ئاز - تولا پۇل - مېلىغا ئېرىشىشنى كەسىپ ۋە ئادەت قىلىۋالدى. كىتابىنىڭ ئەھكاملىرىنى ئارقىلىرىغا چۆرۈۋەتتى. ئاللاھنىڭ دىنىدا بۇزۇقۇلارغا قارىغۇلارچە ئەگىشىدىغان يولنى تاللىدى ۋە ئۇلارنى مەبۇد قىلىۋالدى. بۇ يەردە مۇسۇلمانلارغا ئاگاھلاندىرۇش بېرىلىۋاتىدۇكى، سىلەر ئۇلارغا ئوخشاش بولماڭلار، بولمىسا، سىلەرنىڭ دىلىڭلارمۇ ۋەز - نەسەھەتنى قوبۇل قىلمايدىغان دەرىجىدە قېتىپ كېتىدۇ. ئۇلارنى ئاللاھنىڭ لەنتىگە دۇچار قىلغان ئىشلار سىلەرگىمۇ چىرايلىق كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالىدۇ.

④ يەنى شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىڭ دىللىرى بۇزۇق، ئەمەللىرى باتىلدۇر. يەنە بىر سۈرىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەھدىنى بۇزغانلىقلىرى ئۈچۈن ئۇلارنى رەھىمىمىزدىن يىراق قىلدۇق، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى (ئىماننى قوبۇل قىلىشقا يۇمشىمايدىغان دەرىجىدە) قاتتىق قىلدۇق، ئۇلار (تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ، ئۇلار (تەۋراتتا) ئۆزلىرى ئۈچۈن قىلىنغان نەسەھەتنىڭ بىر قىسمىنى ئۇنتۇدى﴾. (سۈرە مائىدە 13 - ئايەت)

⑤ يەنى ئۇلارنىڭ بىر ياخشىلىقىنىڭ بەدىلىگە 10 ھەسسەدىن 700 ھەسسەگىچە ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە ساۋاب بېرىدۇ. ساۋابنى ھەسسەلەپ زىيادە بېرىش ئىخلاس، نىيەت، ئېھتىياج، زۆرۈرىيەت، ماكان ۋە زامانغا ئاساسەن بولىدۇ. ئىلگىرى بايان قىلىنغاندەك مەككە پەتھى بولۇشتىن ئىلگىرى ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلغانلارنىڭ ساۋابى ئۇنىڭدىن كېيىن پۇل - مال سەرپ قىلغانلارنىڭ ساۋابىدىن ئارتۇق بولىدۇ.

⑥ يەنى ئۇلارغا بېرىلىدىغان جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرى مەڭگۈ تۈگمەيدۇ. بۇ ئايەتتىكى ﴿مُصَدِّقِينَ﴾ ئەسلىدە " مُصَدِّقِينَ " بولۇپ، ئەرەب تىلى قائىدە بويىچە "ت" ھەرىپى "ص" ھەرىپىگە قوشۇۋېتىلگەن.

⑦ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردە توختاپ، تىنىشنى ئەۋزەل دەپ قاراپ، ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ﴿وَالشُّهَدَاءُ﴾ نى ئايرىم جۈملە دەپ كۆرسەتكەن، مەسىلەن: ﴿ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتقانلار - ئەنە شۇلار ساداقەتمەن كىشىلەردۇر. شېھىتلەر رەببىنىڭ دەرگاھىدا كاتتا مۇكاپاتقا ۋە نۇرغا ئېرىشىدۇ﴾ سىددىقلار ماقامى بولسا، ئىمانى كامىل بولغان، راستچىللىق ۋە پاكلىقتا كامالەتكە يەتكەنلەرنىڭ ماقامىدۇر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «بىر ئادەم دائىم راست سۆزلەيدۇ، راستچىللىق بىلەن ياشايدۇ ھەتتا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا سىددىق دەپ يېزىلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6094 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2607 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە جەننەتتىكى سىددىقلارنىڭ ماقامى بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «شەكسىزكى، جەننەت ئەھلى (بەزىلىرىدىن بەزىلىرىنىڭ مەرتىۋىسى يۇقىرى بولغانلىقى ئۈچۈن) ئۆزلىرىدىن يۇقىرى مەرتىۋىدىكى قەسىر ئىگىلىرىنى خۇددى شەرق ياكى غەربتىكى يورۇق يۇلتۇزنى كۆرگەندەك ئوچۇق كۆرۈپ تۇرىدۇ» (يەنى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا شۇ قەدەر زور پەرق بولىدۇ). ساھابىلار: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بەلكىم ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ مەرتىۋىسى بولۇپ باشقىلار ئۇنىڭغا ئېرىشەلمىسە كېرەك؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنداق ئەمەس. مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، ئۇ مەرتىۋىگە ئاللاھقا ئىمان ئېيتقان ۋە پەيغەمبەرلەرنى تەستىقلىغان كىشىلەر ئېرىشىدۇ» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 3256 - ھەدىس) يەنى ئۇ ئىمان ۋە تەستىقنىڭ ھەقىقىي ئادا قىلغانلارنىڭ ماقامىدۇر. (فەتھۇلبارى)

أَعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتْرَتَهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَمًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ

(ئى ئىنسانلار!) بىلىڭلاركى، دۇنيا ھاياتى پەقەت ئويۇن - تاماشىدىن، (كىشىنى ئاخىرەتتە غەپلەتتە قالدۇرىدىغان بىھۇدە) مەشغۇلاتتىن، زىبۇزىننەتتىن، ئۆزئارا پەخىرلىنىشتىن، پۇل - مال ۋە پەرزەنتلەرنىڭ كۆپلۈكى بىلەن پەخىرلىنىشتىن (ماختىنىشتىن) ئىبارەتتۇر. ئۇ ئۆسۈملۈكى دېھقانلارنى ① خۇرسەن قىلغان يامغۇرغا ئوخشايدۇ، ئاندىن ئۇ ئۆسۈملۈك قۇرۇپ قالىدۇ - دە، ئۇنىڭ سارغىيىپ قالغانلىقىنى كۆرسەن، ئاندىن ئۇ يانچىلغان چۆپكە ئايلىنىدۇ. ② ئاخىرەتتە (كاپىرلارغا) قاتتىق ئازاب بار. ③ (مۇئمىنلەرگە) ئاللاھنىڭ مەغپىرىتى ۋە رازىلىقى بار. ④

① بۇ يەردە «دېھقانلار» ﴿الْكُفَّار﴾ دەپ ئاتالدى. چۈنكى، ئۇ سۆزنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى يوشۇرغۇچى دېمەكتۇر. كاپىرلارنىڭ دىللىرىدا ئاللاھنى ۋە ئاخىرەتنى ئىنكار قىلىش يوشۇرۇنغان، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار كاپىر دەپ ئاتالغان. دېھقانلار ئۈچۈنمۇ بۇ سۆز ئىشلىتىلدى. چۈنكى، ئۇلارمۇ زىرائەت ئۇرۇقلىرىنى يەرگە تېرىپ، كۆمىدۇ يەنى يوشۇرىدۇ.

② بۇ يەردە دۇنيا ھاياتىنىڭ تېز زاۋال تاپىدىغانلىقى زىرائەتكە ئوخشىتىلدى. مەسىلەن: زىرائەت ئۆسۈپ ئەتراپنى يېشىللىق قاپلىسا، ئۇنى كۆرگەن دېھقانلار ناھايىتى خۇرسەن بولىدۇ. لېكىن، ئۇ زىرائەت ناھايىتى تېزلا سارغىيىپ، قۇرۇپ كېتىدۇ. شۇنىڭدەك دۇنيانىڭ زىبۇزىننەتلىرى، مال - مۈلۈكلىرى، بالىلار ۋە باشقا نەرسىلەر ئىنساننىڭ كۆڭلىنى خۇرسەن قىلىدۇ. لېكىن، بۇ ھاياتى دۇنيامۇ ۋاقىتلىق بولۇپ، سابىتى ۋە باقىيسى يوقتۇر.

③ يەنى دۇنيانىڭ ئويۇن - تاماشىلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇپ، بۇلارنى ھاياتلىقنىڭ غايە - مەقسىتى دەپ چۈشەنگەن كاپىرلار ۋە گۇناھكارلار ئۈچۈن قاتتىق ئازاب بار.

④ يەنى دۇنيانى ھاياتنىڭ بىردىنبىر غايىسى دەپ قارىمىغان، بەلكى ئۇنى ۋاقىتلىق پانىي ماكان، ئىمتىھان ئورنى دەپ قاراپ، ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ھايات كەچۈرگەن مۇئمىنلەر ۋە ئىتائەتمەن بەندىلەر ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ مەغپىرىتى ۋە رازىلىقى بار.

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُونَ إِلَىٰ مَعْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۗ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾ مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَا ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾

دۇنيا ھاياتى پەقەت (غەپلەتتىكى ئادەم) ئالدىنقى قالدېغان بىر مەنپەئەتتىن ئىبارەتتۇر ① [20]. رەببىڭلارنىڭ مەغپىرىتىنى، ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتقانلارغا تەييارلانغان، كەڭلىكى ئاسمان - زېمىندەك كېلىدىغان ② جەننەتنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئالدىراڭلار ③. بۇ (مەغپىرەت بىلەن جەننەت) ئاللاھنىڭ پەزىلىدۈركى، ئۇنى خالىغان ئادەمگە ئاتا قىلىدۇ ④، ئاللاھ كاتتا پەزىل ئىگىسىدۇر ⑤ [21]. يەر يۈزىدە يۈز بەرگەن (ھادىسىلەر) ⑥ ۋە ئۆزۈڭلار ئۇچرىغان بالا - قازالارنىڭ ھەممىسى ⑦ بىز يارىتىشتىن بۇرۇنلا لەۋھۈلمەھپۇزغا يېزىلغاندۇر ⑧. شەكسىزكى، بۇ (ئىش) ئاللاھقا ئاسان دۇر [22].

① دۇنيا - مەزكۇر زىبۇزىننەتلەرگە ئالدىنقى ياشىغان، ئاخىرەت ئۈچۈن ھېچنېمە قىلمىغان ئادەم ئۈچۈن، قىسقا مەزگىل بەھرىمەن بولىدىغان جايدۇر. ئەمما، ئۇنى ئاخىرەتنىڭ غەلبىسىگە ئېرىشىشكە ئىشلەتكەن ئادەم ئۈچۈن، تېخىمۇ گۈزەل ھاياتقا ئېرىشىش ۋاستىسىدۇر.

② ئۇنىڭ كەڭلىكى بۇ قەدەر چوڭ بولسا، ئۇزۇنلۇقى قانچىلىك بولار؟ چۈنكى، ھەر قانداق يەرنىڭ ئۇزۇنلۇقى كەڭلىكىدىن چوڭ بولىدۇ.

③ يەنى ياخشى ئەمەل ۋە سەمىمىي تەۋبە قىلىشقا ئالدىراڭلار. چۈنكى، بۇ نەرسىلەر رەببىڭلارنىڭ مەغپىرىتىگە ئېرىشىشكە ۋەسىلە بولىدۇ.

④ شۇنىسى ئېنىقكى، كۇفرى ۋە گۇناھتىن تەۋبە قىلىپ، ئىمان ۋە ياخشى ئەمەل يولىنى تاللىغان كىشىنى ئاللاھ خالايدۇ، شۇڭا ئۇ ئاشۇنداق كىشىلەرنى ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلگە مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ.

⑤ ئۇ خالىغان كىشىگە پەزىلى - مەرھەمەتنى ئاتا قىلىدۇ. ئۇ كىمگە بىر نەرسە بەرسە، ھېچكىم ئۇنى توختىتالمايدۇ، كىمدىن چەكلەپ قويسا، ھېچكىم ئۇنىڭغا بېرەلمەيدۇ. ھەممە ياخشىلىق ئۇنىڭ ئىلكىدە. ئۇ مۇتلەق سېخى، ھەقىقىي مەرد، قولى ئوچۇق زاتتۇر، ئۇنىڭدا بېخىللىقتىن قىلچە ئەسەر يوقتۇر.

⑥ مەسىلەن: قەھەتچىلىك، سەل كېلىش ۋە باشقا ھەر خىل ئاپەتلەر.

⑦ مەسىلەن: كېسەللىك، ھېرىپ - چارچاش، قىيىنچىلىق ۋە سىقىلىش قاتارلىقلار.

⑧ يەنى ئاللاھ تائالا بارلىق مەخلۇقاتنى يارىتىشتىن ئىلگىرىلا ھەممە نەرسىنى يېزىپ قويغاندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا بارلىق نەرسىلەرنىڭ تەقدىرىنى ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىشتىن 50 مىڭ يىل بۇرۇن يازغان». (سەھىھ مۇسلىم 2653 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2156 - ھەدىس)

لَيْكَيْلًا تَأْسُوًا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٣٧﴾ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٣٨﴾ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ

(ئاللاھ بۇلارنى) قولۇڭلاردىن كەتكەن نەرسىگە قايغۇرۇپ كەتمەسلىكىڭلار ۋە (ئاللاھنىڭ) بەرگەنلىرىگە خۇشال بولۇپ (يەنى كۆرەڭلەپ) كەتمەسلىكىڭلار ئۈچۈن (بايان قىلىدۇ) ①. شەكسىزكى، ئاللاھ ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان (كۆرەڭلەيدىغان) ماختانچاقلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ [23]. ئۇلار (ئۆزىمۇ) بېخىللىق قىلىدىغان ۋە كىشىلەرنى (مۇ) بېخىللىق قىلىشقا بۇيرۇيدىغانلاردۇر. كىمكى (ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىشتىن) باش تارتىدىكەن ②، بىلىپ قويسۇنكى، (ئۇ ئاللاھقا ھېچ زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ)، ئاللاھ (ھەممىدىن) بەھاجەتتۇر، مەدھىيەگە لايىقتۇر [24]. بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلىرىمىزنى ئويغۇچۇق دەلىل - پاكىتلار بىلەن ئەۋەتتۇق ۋە ئۇلار بىلەن بىللە، ئىنسانلار ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ، كىتابىنى ۋە مىزان (قانۇن)نى چۈشۈردۇق ③. تۆمۈرنى چۈشۈردۇق ④، (تۆمۈردىن ئۇرۇش قوراللىرى ياسىلىدىغانلىقى ئۈچۈن) تۆمۈر كۈچ - قۇۋۋەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ⑤، تۆمۈردە ئىنسانلار ئۈچۈن (نۇرغۇن) مەنپەئەتلەر بار ⑥.

① بۇ يەردە چەكلەنگەن خۇشال بولۇپ كېتىش ۋە قايغۇرۇپ كېتىش بولسا ئىنساننى جايىز بولمىغان ئىشلارغا ئېلىپ بارىدىغان كۆرەڭلەپ كېتىش ۋە غەمكىن بولۇپ كېتىشنى كۆرسىتىدۇ. بولمىسا، كۈلپەت كەلگەندە قايغۇرۇش، راھەتكە چىققاندا خۇشال بولۇش ئىنساندىكى تەبئىي خاراكتېردۇر. ئەمما مۇئىمىنگە كۈلپەت يەتسە، ئۇنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە تەقدىرى بىلەن بولغان دەپ قاراپ، ئۇنىڭغا سەۋر قىلىدۇ. نالە - پەرياد قىلىش بىلەن كۈلپەتنىڭ راھەتكە ئۆزگىرىپ قالمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئۇلار راھەت - پاراغەتكە ئېرىشسە، خۇشاللىقتا ھەددىدىن ئېشىپ كەتمەيدۇ، كۆرەڭلەپ كەتمەيدۇ، بەلكى ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىدۇ. بۇ راھەت ۋە خۇشاللىقنى پەقەت ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقىنىڭ نەتىجىسى دەپ ئەمەس، بەلكى ئۆزىگە ئاتا قىلىنغان ئاللاھنىڭ پەزىلى - كەرىمى ۋە ئېھسانى دەپ تونۇيدۇ.

② يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىشتىن بېخىللىق قىلىدىكەن، چۈنكى بۇ بېخىللىقنىڭ دەل ئۆزىدۇر.

③ ﴿الْمِيزَان﴾ دېگەندىن ئادالەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دېمەك بىز كىشىلەرنى ئادىل بولۇشقا بۇيرۇدۇق. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى تارازۇ، مىزان دەپ تەپسىر قىلىدۇ، «مىزاننى چۈشۈردۇق» دېگەننىڭ مەنىسى، بىز كىشىلەرنى مىزان تەرەپكە يۈزلىنىشكە ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئۆلچەپ كىشىلەرنىڭ ھەقىقىي تولۇق بېرىشكە ئەمىر قىلدۇق. (فەتھۇلقەدىر)

④ بۇ يەردىكى ﴿أَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ﴾ «تۆمۈرنى چۈشۈردۇق» دېگەن تۆمۈرنىڭ دەسلەپتە ئاسماندىن چۈشۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: بىز تۆمۈرنى ياراتتۇق، ئۇنىڭ بىلەن ھەرخىل نەرسىلەرنى ياساشنى ئۆگەتتۇق. تۆمۈردىن نۇرغۇن نەرسىلەر ياسىلىدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان ئىلھامى ۋە بىلىمىنىڭ نەتىجىسىدۇر. (فەتھۇلقەدىر)

⑤ يەنى تۆمۈردىن ئۇرۇش قوراللىرى ياسىلىدۇ. مەسىلەن: قىلىچ، نەيزە، مىلتىق، ئاتوم بومبىسى، تانكا، زەمبىرەك، راکېتا، سۇ ئاستى ئۇرۇش پاراخوتلىرى، ئۇرۇش ئايروپىلانلىرى قاتارلىقلار. بۇ نەرسىلەر بىلەن دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلغىلى ھەم مۇداپىئە قىلغىلى بولىدۇ.

⑥ ئۇرۇش قوراللىرىدىن باشقا يەنە تۆمۈردىن نۇرغۇنلىغان سايمان ۋە ئەسلىھەلەر ياسىلىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئائىلىدە ئىشلىتىدىغان ئەسۋابلار مەسىلەن: پىچاق، پالتا، كەكە، ھەرە، بولقا، گۈرچەك قاتارلىقلار. شۇنىڭدەك يەنە دېھقانچىلىق، ياغاچچىلىق، ئىشلەپچىقىرىش ۋە بىناكارلىقتا ئىشلىتىلىدىغان چوڭ - كىچىك سايمان، ھەرخىل ماشىنا ۋە ئۈسكۈنىلەرمۇ تۆمۈردىن ياسىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

وَلْيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٨﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى عَائِثِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَعَزَّيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهَابَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا

بۇ يەنە ئاللاھنىڭ ئۆزىنىڭ دىنىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە غايىبانە ياردەم بېرىدىغانلارنى بىلىشى (ئوتتۇرىغا چىقىرىشى) ① ئۈچۈندۇر. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر ② [25]. بىز ھەقىقەتەن نۇھنى ۋە ئىبراھىمنى (پەيغەمبەر قىلىپ) ئەۋەتتۇق، پەيغەمبەرلىكنى ۋە كىتابنى ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىدا قىلدۇق. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ھىدايەت تاپقانلار بار، ئۇلارنىڭ تولىسى ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر [26]. ئۇلاردىن كېيىن پەيغەمبەرلىرىمىزنى داۋاملىق ئەۋەتىپ تۇردۇق، ئارقىدىن مەريەم ئوغلى ئىيسانى ئەۋەتتۇق، ئۇنىڭغا ئىنجىلنى ئاتا قىلدۇق، ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرنىڭ دىللىرىغا شەپقەت ۋە مېھرىبانلىقنى سالدۇق ③، رەھبەننىيەتنى (يەنى تەركىدۇنيالىقنى) ئۇلار ئۆزلىرى يېڭىدىن پەيدا قىلىۋالدى ④.

① ﴿وَلْيَعْلَمَ﴾ دىكى باغلىغۇچى يۇقىرىدىكى ﴿لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ «ئىنسانلار ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ» دېگەن ئىبارىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى، پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىش، كىتاب، مىزان ۋە تۆمۈرنى نازىل قىلىشتىكى يەنە بىر مەقسەت شۇكى، كىملىرىنىڭ ئاللاھنى كۆرمەي تۇرۇپ پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرىدىغانلىقىنى ۋە ئۇلارغا ياردەم بېرىدىغانلىقىنى بىلىش ۋە ئۇلارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش ئۈچۈندۇر. (فەتھۇلقەدەر)

② ئاللاھ ئۇلارنىڭ ياردىمىدىن بەھاجەتتۇر. يەنى كىشىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ دىنىغا ۋە ئەلچىلىرىگە ياردەم قىلىشىغا موھتاج ئەمەس، بەلكى ئاللاھ خالىسا، كىشىلەرنىڭ ياردىمىسىز پەيغەمبەرلىرىگە غەلبە ئاتا قىلىدۇ. كىشىلەرنىڭ پەيغەمبەرلەرگە ياردەم قىلىشقا ئەمىر قىلىنىشى شۇ كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىگە پايدىلىقتۇر. مەقسەت ئۇلار پەيغەمبەرلەرگە ياردەم قىلىش ئارقىلىق ئاللاھنى رازى قىلىپ، ئۇنىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھمىتىگە لايىق بولسۇن ئۈچۈندۇر.

③ ﴿رَأْفَةً﴾ شەپقەت، رەھىمدىللىق ۋە ﴿رَحْمَةً﴾ مېھرىبانلىق، كۆيۈمچانلىق دېگەن مەنىدە. «ئەگەشكەنلەر» دېگەندە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاۋارىيلىرى - ھەمراھلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىدا بىر - بىرىگە مېھرىبانلىق ۋە كۆيۈمچانلىقنى پەيدا قىلدۇق. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى ﴿رَحْمَاءٌ بَيْنَهُمْ﴾ بىر - بىرىگە مېھرىبان ۋە ئۆزئارا كۆيۈمچان ئىدى. ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ ئەكسىچە يەھۇدىيلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە مېھرىبان ۋە كۆيۈمچان ئەمەس ئىدى.

④ ﴿رَهَابَانِيَّةً﴾ دىكى "ر" ھەرىپى زەۋەر ئوقۇلسا، "رَهَبٌ" قورقۇنچ دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان بولىدۇ. ئەگەر "ر" ھەرىپى پىش ئوقۇلسا، "رُهْبَانٌ" راھىب بولماق دېگەن سۆزگە مەنسۇپ بولغان بولىدۇ. رەھبەننىيەت دېگەن تەركىدۇنيا بولۇشنى كۆرسىتىدۇ يەنى دۇنيادىن ئالاقىسىنى ئۈزۈپ، چۆل - جەزىرلەرگە كىرىپ كېتىپ، شۇ يەردە ئىبادەت قىلىش دېمەكتۇر. بۇ تەركىدۇنيالىقنىڭ كېلىپ چىقىشى مۇنداق بولغان: ئىيسا ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئۆتكەن پادىشاھلار تەۋرات ۋە ئىنجىلنى ئۆزگەرتىۋەتكەن، بۇنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىدىن بىر جامەئە قوبۇل قىلمىغان. ئۇلار پادىشاھلاردىن قورقۇپ تاغلارغا كېتىپ غارلاردا ۋە چۆللەردە پاناھلانغان ۋە شۇ يەردە ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولغان. مانا بۇ رەھبەننىيەتنىڭ باشلىنىشى ئىدى، دېمەك ئۇ مەجبۇرىيەت سەۋەبىدىن پەيدا بولغان ئىدى. لېكىن،

ئۇلاردىن كېيىن كەلگەن نۇرغۇن كىشىلەر ئىلگىرىكى بۇزۇقلارغا قارىغۇلارچە ئەگىشىپ، تەركىدۇنيا بولۇشنى ئىبادەتنىڭ بىر تۈرى قىلىۋالدى، چېركاۋلار ۋە ئىبادەتخانلارغا كىرىۋېلىپ، سىرتقا چىقمىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار دۇنيادىن پۈتۈنلەي ئالاقىنى ئۈزۈشنى مۇھىم شەرت قىلىۋالدى. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ بۇ ئەمىلىنى ﴿ اِبْدَعُوْهَا ﴾ «ئۇلار ئۆزلىرى يېڭىدىن پەيدا قىلىۋالدى» دەپ ئاتىدى. دىندا يوق نەرسىنى يېڭىدىن پەيدا قىلىش بىدئەت دەپ ئاتىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى بىزنىڭ دىنىمىزدا يوق نەرسىنى پەيدا قىلسا، ئۇ رەت قىلىنىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 2697 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1718 - ھەدىس)

مَا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَسِفُونَ ﴿٢٧﴾ يٰٓأَيُّهَا
الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَاٰمِنُوا بِرِسُوٰلِهِۦ يُوْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِّن رَّحْمَتِهِۦ وَيَجْعَلَ لَكُمْ نُوْرًا تَمْشُوْنَ بِهِۦ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٨﴾
إِنَّمَا يَعْلَمُ اٰهْلَ الْكِتٰبِ اَلَّا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاِنَّ اَلْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَن يَشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ﴿٢٩﴾

ئۇلارغا ئۇنى (يەنى تەركىدۇنيالىقنى) بىز بۇيرۇمدۇق ①، لېكىن ئۇلار ئۇنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ (پەيدا قىلىۋالدى) ②، بىراق ئۇلار ئۇنىڭغىمۇ لايىق دەرىجىدە ئەمەل قىلمىدى ③، ئۇلاردىن ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئەجرىنى بەردۇق ④، ئۇلاردىن كۆپلىرى ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر [27]. ئى (ئىيساغا) ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) ئىمان ئېيتىڭلار، ئاللاھ سىلەرگە رەھىمىتىدىن ئىككى ھەسسە بېرىدۇ ⑤ ۋە سىلەرگە سىلەر (ئاخىرەتتە پىلسىرات ئۈستىدە يورۇقىدا) ماڭىدىغان نۇرنى ئاتا قىلىدۇ، سىلەرگە مەغپىرەت قىلىدۇ، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [28]. بۇ (ئەھكاملارنىڭ بايان قىلىنغانلىقى) ئەھلى كىتابنىڭ ئاللاھنىڭ پەزىلىگە ئۆزلىرىنىڭ قىلچە ئىگە بولالمايدىغانلىقىنى، پەزىلىنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، ئۇنى خالىغان ئادەمگە بېرىدىغانلىقىنى ۋە ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ پەزىل - كەرەم ئىگىسى ئىكەنلىكىنى بىلىشى ئۈچۈندۇر ⑥ [29].

① بۇ جۈملە ئالدىنقى ئۇقۇمنى تەكىتلەپ كەلگەن، رەھبىنىيەتنى ئۇلار ئۆزلىرى ئىجاد قىلغان ئىدى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئۇنىڭغا بۇيرۇمىغان ئىدى.

② يەنى ئۇلار بۇ ئىشنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ پەيدا قىلغان ئىدى. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، بىز ئۇلارغا بىزنىڭ رازىلىقىمىزنى تىلەشنى پەرز قىلغان ئىدۇق. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئوچۇقلىدىكى، ئاللاھنىڭ رازىلىقى دىندا بىدئەت پەيدا قىلىش بىلەن ھاسىل بولمايدۇ، گەرچە ئۇ ھەر قانچە ياخشى كۆرۈنىدىغان ئىش بولسىمۇ. ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۇنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش بىلەنلا ھاسىل بولىدۇ.

③ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىچە ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ، ئۆزلىرىگە ۋاجىب قىلىۋالغان رەھبىنىيەتكە تولۇق رىئايە قىلمىدى. ئەگەر ئۇلار ھەقىقىي ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلىگەن بولسا ئىدى، يېڭى يول (بىدئەت) پەيدا قىلىشنىڭ ئورنىغا، ئەگىشىش يولىنى تاللىغان بولاتتى.

④ بۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دىندا مۇستەھكەم تۇرغانلار ئىدى.

⑤ بۇ يەردىكى ئىككى ھەسسە ئەجر شۇنداق كىشىلەرگە بېرىلىدۇكى، ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى ئۆز پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان ئېيتقان ئاندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتقانلادۇر. خۇددى ھەدىستە كۆرسىتىلگەندەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۈچ تۈرلۈك ئادەمگە ئۇلارنىڭ ساۋابى ئىككى ھەسسە بېرىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى، ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ۋە ماڭا ئىمان ئېيتقان ئەھلى كىتاب، بۇلارغا شۇ ئەمەلى ئۈچۈن ئىككى ھەسسە ساۋاب بېرىلىدۇ. ئىككىنچىسى، ئاللاھنىڭ ۋە خوجايىنىنىڭ ھەقىقىي تولۇق ئادا قىلغان قۇل. بۇنداق ئادەمگە ئىككى ھەسسە ساۋاب بېرىلىدۇ. ئۈچىنچىسى، قول ئاستىدىكى دېدىكىنى ياخشى تەربىيەلىگەن، ئاندىن ئۇنى ئازات قىلىۋەتكەندىن كېيىن، ئۆز نىكاھىغا ئالغان ئادەم، بۇنداق ئادەمگە ئىككى ھەسسە ساۋاب بېرىلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 97 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 154 - ھەدىس) يەنە بىر تەپسىرگە ئاساسەن ئەھلى كىتاب ئۆزلىرىگە ئىككى ھەسسە ساۋاب بېرىلىدىغانلىقىدىن پەخىرلىنىپ كەتكەن چاغدا، ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلار

ھەققىدە بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. (تەپسىلاتى تەپسىر ئىبنى كەسىردە)

⑥ ﴿لَيْلًا﴾ دىكى لام ئارتۇق بولۇپ، مەنىسى: ئەھلى كىتاب ئاللاھنىڭ پەزىلىدىن ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى چوقۇم بىلىشى ئۈچۈن، يۇقىرىدىكىلەر بايان قىلىندى. (فەتھۇلقەدىر)

(58) سورة المجادلة مدنية 22 آية

(58) سۈرە مۇجادىلە مەدىنىدە چۈشكەن 22 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾ الَّذِينَ يَظْهَرُونَ مِنْكُمْ مَن نِّسَاءِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوءٌ غَفُورٌ ﴿٢﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئېرى توغرىسىدا سەن بىلەن مۇنازىرىلەشكەن ۋە ئاللاھقا دەردىنى ئېيتقان ئايالنىڭ سۆزىنى ئاللاھ ھەقىقەتەن ئاڭلىدى. ئاللاھ ئىككىڭلارنىڭ سۆزلەشكىنىڭلارنى ئاڭلاپ تۇرىدۇ. چۈنكى ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [1]. سىلەردىن ئاياللىرىنى زىھار قىلغانلارنىڭ (يەنى ئاياللىرىنى ئانىلىرىمىزنىڭ ئۇچىلىرىغا ئوخشاش دېگۈچىلەرنىڭ) ئاياللىرى ئۇلارنىڭ ئانىلىرى ئەمەستۇر، پەقەت ئۇلارنى تۇغقان ئاياللارلا ئۇلارنىڭ ئانىلىرىدۇر. شەكسىزكى، ئۇلار (زىھار قىلغۇچىلار) ئەلۋەتتە يامان سۆزنى، يالغان سۆزنى قىلىدۇ،

① بۇ ئايەتتە خەۋلە بىننى مالىك ئىبنى سەئىدە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ۋەقەسى بايان قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئېرى ئەۋس ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنى زىھار قىلغان ئىدى. زىھار قىلىش دېگەن ئەرنىڭ ئايالىغا: «سېنىڭ ئۇچاڭ ماڭا نىسبەتەن ئانامنىڭ ئۇچىسىغا ئوخشاش» دېگەنلىكىدۇر. جاھىلىيەت دەۋرىدە بۇنداق دېيىش تالاق قىلغان بىلەن ئوخشاش ھېسابلىناتتى. خەۋلە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بۇ سۆزنى ئاڭلاپ تاكى ئۆزى ھەقىقەتەن ئايەت نازىل بولغىچە ناھايىتى پەرىشان بولۇپ يۈردى. چۈنكى، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا شىكايەت قىلىپ كەلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ دەرھال ھۆكۈم چىقارمىغان، ئۇ ئايالمۇ پات - پات كېلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇنازىرىلىشىپ تۇرغان ئىدى. ئاخىرى بۇ ئايەتلەر نازىل بولۇپ، زىھار مەسىلىسىنىڭ ھۆكۈمى ۋە كاپارىتىنى بايان قىلىپ بەردى. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 2214 - ھەدىس) ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «بارلىق ئاۋازلارنى ئاڭلاپ تۇرغۇچى ئاللاھقا ھەمدۇسانالار بولسۇنكى، مۇنازىرىلەشكۈچى ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۆيىنىڭ بىر تەرىپىدە ئېرىدىن شىكايەت قىلىۋاتاتتى، مەن شۇ ئۆيدە تۇرۇپمۇ ئۇ ئايالنىڭ سۆزلىرىدىن بەزىلىرىنى ئاڭلاپ، بەزىلىرىنى ئاڭلىيالماي تۇراتتىم. لېكىن ئاللاھ تائالا يەتتە قات ئاسماننىڭ ئۈستىدىن ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى». (سۈنەنى ئىبنى ماجە 188 - ھەدىس، سەھىھۇل بۇخارى 7386 - ھەدىس)

② زىھارنىڭ ھۆكۈمى بايان قىلىنغان بۇ ئايەتتە دېيىلدىكى، سىلەرنىڭ بۇ سۆزۈڭلار بىلەن ئايالڭلار سىلەرنىڭ ئاناڭلار بولۇپ قالمايدۇ. ئەگەر بىر ئادەم ئايالىغا سېنىڭ ئۇچاڭ قىزىمنىڭ ياكى ھەمىشەمىزنىڭ ئۇچىسىغا ئوخشاش دېسە، بۇ زىھار قىلغان بولامدۇ - يوق؟ ئىمام مالىك ۋە ئىمام ئەبۇ ھەنىئە رەھىمەھۇمۇللاھ بۇنى زىھار قىلغان ھېسابلىنىدۇ، دەپ قارايدۇ. باشقا ئۆلىمالار ئۇنداق قارمايدۇ. (ئالدىنقى سۆز ئەڭ توغرا دەپ قارىلىدۇ) ئەگەر بىر ئادەم ئايالىغا سەن ئانامغا ئوخشاش دېسە، ئۇچىسىنى تىلغا ئالمىسا، قانداق بولىدۇ؟ بۇ ھەقتە ئىختىلاپ مەۋجۇت. ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر زىھار قىلىش نىيىتى بىلەن مەزكۇر سۆزلەرنى دېسە، زىھار قىلغان بولىدۇ، نىيەت قىلمىغان بولسا، زىھار بولمايدۇ. ئىمام ئەبۇ ھەنىئە رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر ئايالنى

ئانىسىنىڭ قاراش جايىز بولىدىغان ئەزالىرىغا ئوخشاتسا، زىھار قىلغان بولمايدۇ. ئىمام شافىئىنىڭ قارىشىچە: پەقەت «ئانامنىڭ ئۈچىسىغا ئوخشاش» دېگەن سۆز بىلەنلا زىھار قىلغان بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن بَنَاتِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ ؕ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٤﴾

شەكسىزكى، ئاللاھ (تەۋبە قىلغۇچىنى) ناھايىتى ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ① [2]. ئاياللىرىنى زىھار قىلىپ، ئاندىن دېگەن سۆزىگە (يەنى زىھار قىلغانلىقىغا) پۇشايمان قىلغانلار ② (ئايالى بىلەن) يېقىنچىلىق قىلىشتىن ئىلگىرى بىر قۇلنى ئازاد قىلىشى لازىم ③. سىلەرگە بۇنىڭ بىلەن نەسىھەت قىلىنىۋاتىدۇ، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر [3].

① چۈنكى ئاللاھ كاپارەتنى بۇ مۇنكەر ۋە يالغان سۆز ئۈچۈن كەچۈرۈم قىلىش ۋاستىسى قىلدى.

② ئەمدى زىھارنىڭ ھۆكۈمى تەپسىلىي بايان قىلىنىۋاتىدۇ. «پۇشايمان قىلغانلار» ئايالى بىلەن بىر تۆشەكتە بولماقچى بولغانلار دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

③ يەنى بىر تۆشەكتە بولۇشتىن ئىلگىرى كاپارەتنى ئادا قىلىش كېرەك. كاپارەت شۇكى، 1 - بىر قۇل ئازات قىلىش. 2 - ئۇنىڭغا قانداق بولالمىسا، ئۈزۈلدۈرمەي ئىككى ئاي روزا تۇتۇش كېرەك. ئەگەر ئارىلىقتا شەرىئىي ئۆزىسى بولماستىن روزىنى ئۈزۈپ قويسا، قايتىدىن باشلاپ تۇتۇشقا توغرا كېلىدۇ. شەرىئىي ئۆزى دېگەن كېسەل بولۇپ قېلىش ياكى سەپەر قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. 3 - ئەگەر ئۈزۈلدۈرمەي ئىككى ئاي روزا تۇتۇشقا قانداق بولالمىسا، 60 مىسكىنگە تاماق بېرىش كېرەك. بەزى ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ھەربىر مىسكىنگە ئىككى مۇد (چارەك كەم بىر كىلو) تاماق بېرىش كېرەك. بەزى ئۆلىمالار: بىر مۇد بەرسە كۇپايە قىلىدۇ، دەيدۇ. لېكىن قۇرئاننىڭ لەۋزىدىن مەلۇم بولىدۇكى، مىسكىننىڭ قورسىقى توغرىسىدا تاماق بېرىش ياكى شۇنچىلىك مىقداردا يېمەكلىك بېرىش كېرەك. ھەممىگە بىر قېتىمدىلا تاماق بېرىش شەرت ئەمەس، بەلكى بىر قانچە قېتىمغا بۆلۈپ - بۆلۈپ ساننى توشقۇزسىمۇ بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) شۇنى بىلمەك زۆرۈركى، تولۇق بېرىپ بولمىغۇچە ئايالى بىلەن بىر تۆشەكتە بولۇش جايىز بولمايدۇ.

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كَبُتُوا كَمَا كَبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٦﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا آذُنٌ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرُ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا

(ئازاد قىلىشقا قول) تاپالمىغان ئادەم، ئايالى بىلەن يېقىنچىلىق قىلىشتىن ئىلگىرى، ئۇدا ئىككى ئاي روزا تۇتۇشى لازىم، (قىبرىلىق ياكى كېسەللىك سەۋەبى بىلەن روزا تۇتۇشقا) قادىر بولالمىغان ئادەم 60 مىسكىننى توپغۇزۇشى لازىم، بۇ (ھۆكۈملەر) ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىشىنىشىڭلار ئۈچۈن (بايان قىلىندى). بۇلار ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرى (يەنى قانۇندۇر)، (بۇنى) ئىنكار قىلغۇچىلارغا قاتتىق ئازاب بار [4]. شەكسىزكى، ئاللاھ بىلەن ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن قارشىلاشقانلار ئۇلاردىن بۇرۇنقىلار ① خار قىلىنغاندەك خار قىلىندۇ، بىز ھەقىقەتەن (ھالال، ھارام، پەرز ۋە ئەھكاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان) روشەن ئايەتلەرنى نازىل قىلدۇق، كاپىرلارغا خار قىلغۇچى ئازاب بار [5]. ئۇ (قىيامەت) كۈنىدە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى تىرىلدۈرىدۇ، ئۇلارنىڭ (دۇنيادىكى چاغدا قىلغان) قىلمىشلىرىنى ئۆزلىرىگە ئېيتىپ بېرىدۇ، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى (نامە - ئەمەلگە) خاتىرىلەپ قويغان، ئۇلار بولسا ئۇنتۇپ قالغان ③. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر ④ [6]. ئاللاھنىڭ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟ ئۈچ ئادەم پىچىرلىشىدىكەن، ئۇلارنىڭ تۆتىنچىسى ئەلۋەتتە ئاللاھتۇر، بەش ئادەم پىچىرلىشىدىكەن، ئۇلارنىڭ ئالتىنچىسى ئەلۋەتتە ئاللاھتۇر، مەيلى ئۇنىڭدىن ئاز ياكى كۆپ ئادەم پىچىرلاشسۇن ⑤، ئۇلار قەيەردە بولسۇن ⑥، ئاللاھ ھامان ئۇلار بىلەن بىللىدۇر.

① بۇلاردىن مۇشۇنداق قارشىلىشىش سەۋەبىدىن ھالاک بولغان ئىلگىرىكى قەۋملەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② ﴿ كُتُبًا ﴾ ئەسلىدە «خار قىلىندى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، پېئىلنىڭ ئۆتكەن زامان مەجھۇل دەرىجىسىدۇر. ئاللاھ تائالا كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشنى ئۆتكەن زامان پېئىلى بىلەن ئىپادىلەش ئارقىلىق، شۇ ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى ۋە ئەمەلگە ئېشىشى ئاللىقاچان يۈز بېرىپ بولغان ئىشتەك شەكسىزدۇر، دېگەن ئۇقۇمنى ئوچۇقلاشتۇرۇپ بەردى. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى. مەككە مۇشرىكلىرى بەدرى غازىتى بولغان كۈنى خارلىقتا قالدى، بىر قىسمى ئۆلتۈرۈلدى، يەنە بىر قىسمى ئەسىر ئېلىندى، مۇسۇلمانلار ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلدى. مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبىسى ئۇلارغا نىسبەتەن ئېغىر خارلىق بولدى.

③ بۇ ئايەت كىشىلەرنىڭ زېھنىدە پەيدا بولىدىغان «بۇ قەدەر كۆپ ۋە تۈرلۈك گۇناھلارنى خاتىرىلەش مۇمكىن بولامدۇ؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب بولىدۇ. ئۇنىڭدا دېيىلدىكى، بۇ ئىش سىلەر ئۈچۈن ئەلۋەتتە مۇمكىن ئەمەس، ھەتتا سىلەر ئۆزۈڭلار قىلغان ئىشلارنىمۇ ئۇنتۇپ قالغان بولۇشىڭلار مۇمكىن، بۇ ئىش ئاللاھ تائالا ئۈچۈن ھېچ مۇشكۈل ئەمەس. ئۇ سىلەردىن ھەربىر كىشىنىڭ ئەمەللىرىنى خاتىرىلەپ، ساقلاپ قويغاندۇر.

④ ئۇنىڭغا ھېچنەرسە مەخپىي قالمايدۇ. تۆۋەندە ھەممە نەرسە ئۇنىڭ ئىلىمىدە ئىكەنلىكى تېخىمۇ روشەن بايان قىلىنىدۇ.

⑤ يەنى بۇ يەردە «ئۈچ ئادەم ياكى بەش ئادەم» دېگەن ساننىڭ تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۇنىڭدىن ئاز ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ ئادەملەر ئارىسىدىكى پىچىرلىشىش ۋە گەپ - سۆزلەردىن ئاللاھ خەۋەرسىز قالدۇ دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ. بەلكى، بۇ يەردىكى سان پەقەت مىسال ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن مەقسەت پىچىرلاشقانلارنىڭ سانى ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ئاللاھ تائالا ھەربىر بەندە بىلەن بىللە ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ھەربىر بەندىنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن سۆز - ھەرىكەتلىرىنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر.

⑥ پىچىرلاشقانلار خىلۋەتتە بولسۇن ياكى ئاشكارا بولسۇن، شەھەردە بولسۇن ياكى جاڭگال - سەھرالاردا بولسۇن، زىچ ئولتۇراق رايوندا بولسۇن ياكى ئادىمىزات ياشىمايدىغان تاغلار، چۆللەر، غارلاردا بولسۇن، قەيەردە بولسا، ئۆزلىرىنى ئالاھىتىن يوشۇرۇپ قالايمىدۇ.

ثُمَّ يَنْبِئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَبَّجُونَ بِالْآيَاتِ وَالْعُدُودِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحْيِكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ

ئاندىن قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى ئېيتىپ بېرىدۇ^①، شەكسىزكى ئاللاھ ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلگۈچىدۇر [7]. (ئى پەيغەمبەر! يامانلىق ئۈچۈن) پىچىرلىشىشتىن مەنئى قىلىنغان، ئاندىن مەنئى قىلىنغان ئىشقا قايتقان^② ۋە (ئۆزئارا) گۇناھ قىلىش، دۈشمەنلىك قىلىش ۋە پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىش توغرىسىدا پىچىرلاشقان^③ كىشىلەرنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ئۇلار سېنىڭ يېنىڭغا كەلگەندە، ئاللاھ ساڭا سالام قىلىشتا قوللانمىغان (ساڭا ھالاكەت بولسۇن دېگەندەك) سۆزلەر بىلەن سالام قىلىدۇ^④، ئۇلار ئىچىدە: «(ئەگەر ئۇ راست پەيغەمبەر بولمىدىغان بولسا) ئاللاھ نېمىشقا بۇ سۆزىمىز بىلەن بىزنى جازالىمايدۇ؟» دەيدۇ^⑤.

① يەنى شۇنىڭغا ئاساسەن ھەربىر كىشىگە تېگىشلىك مۇكاپات ياكى جازا بېرىدۇ. سالھلارغا ياخشى ئەمەللىرىنىڭ مۇكاپاتى بېرىلىدۇ، يامانلارغا قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى بېرىلىدۇ.

② بۇلاردىن مەدىنىدىكى يەھۇدىيلار ۋە مۇناپىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. قاچانكى مۇسۇلمانلار ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتسە، ئۇلار باشلىرىنى بىر - بىرىگە يېقىن ئەكېلىپ، غەلتە بىر شەكىلدە پىچىرلاشقىلى تۇراتتى، بۇنى كۆرگەن ساھابىلەر: ئۇلار بىزگە قارشى سۈيىقەست پىلانلاۋاتقان بولسا كېرەك ياكى مۇسۇلمانلار قوشۇنىغا دۈشمەن ئەسكەرلىرى ھۇجۇم قىلىپ، تالاپەتكە ئۇچراتقان بولسا، بۇنىڭ خەۋىرى ئۇلارغا يەتكەنمىدۇ، دېگەندەك ئويلىرىدا بولۇپ، تەشۋىشلىنىپ قالاتتى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى مۇشۇنداق پىچىرلىشىشتىن توستى. لېكىن بىر مەزگىلدىن كېيىن ئۇلار يەنە ھېلىقى غەلتە پىچىرلىشىدىغان ئادىتىنى باشلىدى. بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ مەزكۇر قىلمىشلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

③ ئۇلارنىڭ پىچىرلاشلىرى ياخشىلىق ۋە تەقۋادارلىققا ياتىدىغان تېمىلاردا ئەمەس، بەلكى رەسۇلۇللاھقا ئاسىيلىق قىلىدىغان ۋە گۇناھ بولىدىغان تېمىلاردا بولاتتى. مەسىلەن: غەيۋەت قىلىش، بوھتان چاپلاش، بەھۇدە پاراڭ، بىر - بىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاسىيلىق قىلىشقا كۈشكۈرتمەك ۋە ھاكازالار.

④ يەنى ئاللاھ تائالا سالام قىلىشتا قوللىنىشقا بۇيرۇغان ئىبارە «ئەسسەلامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھ» ئىدى، ئەمما يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كىرىپ، «ئەسسەلامۇ ئەلەيكۇم» يەنى «ساڭا سام (ئۆلۈم) بولسۇن» دەيتتى. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا جاۋابەن: «ۋەئەلەيكۇم» يەنى «ئۆزۈڭلەرگىمۇ بولسۇن»، دەيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگىمۇ تەكىتلەپ: «ئەگەر سىلەرگە ئەھلى كىتابتىن بىرى سالام قىلسا، سىلەرمۇ "وَعَلَيْكُمْ" «ئۆزۈڭگىمۇ بولسۇن دەڭلار» يەنى دېگەن سۆزۈڭ ئۆزۈڭگە بولسۇن دەڭلار، دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 6030 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2164 - ھەدىس)

⑤ يەنى ئۇلار ئىچىدە ياكى ئۆزئارا بىر - بىرىگە: ئەگەر بۇ ئادەم راست پەيغەمبەر بولغان بولسا، ئاللاھ بىزنىڭ يامان قىلمىشىمىز ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، بىزنى جازالىغان بولاتتى، دېيىشىدۇ.

حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصَلَوْنَهَا فَيَسَّ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَنَجَّيْتُمْ فَلَا تَتَنَجَّوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَجَّوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا التَّجْوَىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزَنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

دوزاخ ئۇلارغا يېتەرلىك (جازا) دۇر، ئۇلار شۇ دوزاخقا كىرىدۇ^①، دوزاخ نېمىدېگەن يامان جاي! [8]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر پىچىرلاشماڭلار، گۇناھ قىلىش، دۈشمەنلىك قىلىش ۋە پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىش توغرىسىدا پىچىرلاشماڭلار^②، ياخشىلىق ۋە تەقۋادارلىق ھەققىدە پىچىرلىشىڭلار^③ ۋە سىلەر دەرگاھىغا توپلىنىدىغان ئاللاھتىن قورقۇڭلار [9]. (گۇناھ، دۈشمەنلىك ۋە ئاسىيلىق توغرىسىدا) پىچىرلىشىش پەقەتلا شەيتان تەرىپىدىن بولۇپ، مۇئمىنلەرنى قايغۇغا سېلىش ئۈچۈندۇر^④. (بۇنداق پىچىرلىشىش) ئاللاھنىڭ ئىرادىسىز مۇئمىنلەرگە ھېچقانداق زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، مۇئمىنلەر (يېگانە) ئاللاھقا تايانسۇن^⑤ [10].

① يەنى ئەگەر ئاللاھ ئۆز ئىرادىسى ۋە ھېكمىتى بويىچە دۇنيادا ئۇلارغا دەرھال جازا بەرمىگەن بولسا، ئۇلار ئاخىرەتتە دوزاخ ئازابىدىن قۇتۇلالامدۇ؟ ياق، ئەلۋەتتە ياق. دوزاخ ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. ئۇلار دوزاخقا كىرىدۇ.

② يەنى يەھۇدىيلار ۋە مۇناپىقلار پىچىرلاشقان تېمىدا پىچىرلاشماڭلار، بۇ ئۇلارنىڭ يامان ئادىتىدۇر. بۇ يەردە مۇئمىنلەرگە ئەخلاقىي تەربىيە بېرىلىۋاتىدۇ. ئەگەر سىلەر ئىمان دەۋاسىدا راستچىل بولساڭلار، سىلەرنىڭ پىچىرلىشىشلىرىڭلار يەھۇدىيلار ۋە مۇناپىقلارنىڭ پىچىرلىشىشىدەك گۇناھ ۋە زۇلۇم توغرىسىدا بولمىسۇن.

③ يەنى پەقەت خەيرلىك ۋە ئىجابىي تېمىدا، ئاللاھ ۋە رەسۇلغا ئىتائەت قىلىشنى چىقىش قىلغان ئاساستا بولسۇن، چۈنكى بۇنداق قىلىش ياخشى ئەمەل ۋە تەقۋالىقتۇر.

④ يەنى گۇناھ، دۈشمەنلىك ۋە پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىش توغرىسىدا پىچىرلىشىش شەيتاننىڭ ئەمەلىدۇر. چۈنكى، شەيتان شۇنداق ئىشلارغا كۈشكۈرتىدۇ ۋە بۇ ئارقىلىق مۇئمىنلەرنى غەم - ئەندىشىگە مۇپتىلا قىلماقچى بولىدۇ.

⑤ لېكىن بۇنداق پىچىرلىشىش ۋە شەيتانىي ھەرىكەتلەر، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بولمىسىلا، مۇئمىنلەرگە ھېچقانداق زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. شۇڭا، سىلەر دۈشمىنىڭلارنىڭ ئۇنداق ھەرىكەتلىرىدىن پەرىشان بولماڭلار، بەلكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىڭلار. چۈنكى، بارلىق ئىشلاردىكى ئىختىيار ئاللاھنىڭ ئىلكىدە، ئۇ ھەر نەرسىگە قادىردۇر. سىلەرگە زىيان يەتكۈزمەكچى بولغان يەھۇدىيلار ۋە مۇناپىقلارنىڭ ئىلكىدە ئىختىيار يوقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پىچىرلىشىش ھەققىدە مۇسۇلمانلارغا ئەخلاقىي تەلىمات بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر سىلەردىن ئۈچ كىشى بىر يەردە بولساڭلار، بىر كىشىنى قاتماي ئىككى كىشى ئۆزئارا پىچىرلاشمىسۇن، ئۇنداق قىلىش ھەقىقەتەن ئۈچىنچى كىشىنى قايغۇغا سالىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 6290 - ھەدىس) ئىمام مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدە: «ئەگەر سىلەردىن ئۈچ كىشى بولسا، ئىككى كىشى ئۈچىنچى كىشىدىن رۇخسەت ئالماي تۇرۇپ ئۆزئارا پىچىرلاشمىسۇن. ئۇنداق قىلىش ھەقىقەتەن ئۈچىنچى كىشىگە ئازار بېرىشى مۇمكىن». (سەھىھ مۇسلىم 2184 - ھەدىس) دېمەك ئۈچىنچى شەخستىن رۇخسەت ئېلىپ، ئۇ رازى بولغاندىن كېيىن ئىككى شەخسنىڭ ئۆزئارا پىچىرلىشىشى

جايىزدۇر، بۇ ئەھۋالدا ئۈچىنچى شەخس تەشۋىشلەنمەيدۇ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ أَنْشُرُوا فَأَنْشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَجَّيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَةٌ

ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئەگەر سورۇنلاردا سىلەرگە: «ئورۇن چىقىرىپ بېرىڭلار» دېيىلسە، سىلەر دەرھال ئورۇن چىقىرىپ بېرىڭلار ①، ئاللاھ سىلەرگىمۇ (رەھىمىتى ۋە جەننىتىدىن) كەڭ ئورۇن بېرىدۇ ②، ئەگەر سىلەرگە: «ئورۇنڭلاردىن تۇرۇڭلار» دېيىلسە، ئورۇنڭلاردىن تۇرۇڭلار ③، ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلارنى ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ ④، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەردار [11]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! پەيغەمبەر بىلەن مەخپىي سۆزلەشمەكچى بولساڭلار، مەخپىي سۆزلىشىشتىن بۇرۇن (يوقسۇللارغا) سەدىقە بېرىڭلار ⑤.

① بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارغا ئىجتىمائىي سورۇنلاردا رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك ئەدەپ - قائىدىلەر تەلىم بېرىلىۋاتىدۇ. بۇ يەردىكى سورۇن ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن مۇسۇلمانلار ياخشىلىق ۋە ساۋاب ھاسىل قىلىش ئۈچۈن جەم بولىدىغان ھەر قانداق سورۇن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: ۋەز - نەسەھەت ئۈچۈن جەم بولغان سورۇن ياكى جۈمە نامىزى ئوقۇش ئۈچۈن جەم بولغان جاي قاتارلىقلار. (تەپسىر قۇرتۇبى) «ئورۇن چىقىرىپ بېرىڭلار» دېگەننىڭ مەنىسى مۇنداق: كېيىن كەلگەنلەرگە ئورۇن تەگسۇن ئۈچۈن سورۇننىڭ دائىرىسىنى كەڭرى قىلىڭلار. سورۇننىڭ دائىرىسىنى تار قىلىۋالماڭلار، كېيىن كەلگەنلەر ئۆرە تۇرۇپ قالمىسۇن ياكى ھېچكىم ئىلگىرى ئولتۇرۇپ بولغان ئادەمنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىدا ئولتۇرۇۋالمايىسۇن. ھەر ئىككىسى ئەدەبىيەتلىك ھېسابلىنىدۇ. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم ئۆزى ئولتۇرۇش ئۈچۈن يەنە بىر ئادەمنى ئورنىدىن قوپۇرۇۋېتىمىسۇن، مەجلىسنىڭ دائىرىسىنى كەڭ قىلىپ ئولتۇرۇڭلار». (سەھىھۇل بۇخارى 911 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2177 - ھەدىس)

② يەنى ئۇنىڭ بەدىلىگە ئاللاھ تائالا سىلەرگە جەننىتىنى كەڭ قىلىپ بېرىدۇ ياكى سىلەر قەيەردە كەڭچىلىك ۋە ئازادلىككە موھتاج بولساڭلار، شۇ يەردە كەڭچىلىك ئاتا قىلىدۇ. مەسىلەن: ئۆيۈڭلارنى، رىزىقىڭلارنى، قەبرەڭلەرنى ۋە ھەممە جايىنى سىلەرگە كەڭ قىلىپ بېرىدۇ.

③ يەنى جىھاد قىلىش ئۈچۈن، ناماز ئۈچۈن ياكى ھەر قانداق بىر ياخشى ئەمەل ئۈچۈن ئورۇنڭلاردىن تۇرۇڭلار، دېيىلسە. ئورۇنڭلاردىن تۇرۇڭلار. ياكى بىر مەجلىستىن تۇرۇپ كېتىڭلار، دېيىلسە، دەرھال تۇرۇپ كېتىڭلار. مۇسۇلمانلارغا بۇنداق ئەمىر قىلىنىشتىكى سەۋەب شۇكى، ساھابە كىراملار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سورۇنىدىن تۇرۇپ كېتىشىنى يەنى سورۇندىن چىقىپ كېتىشىنى ياقىتۇرمايتتى، شۇنىڭدەك بەزى چاغلاردا ئۇلارنىڭ ئۇزۇن ئولتۇرۇپ كېتىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئايرىم سۆزلەشمەكچى بولغان كىشىلەرگە قولايىسىزلىق كەلتۈرەتتى.

④ يەنى ئىمان ئېيتقانلارنىڭ دەرىجىسىنى ئىمان ئېيتمىغانلاردىن ۋە ئىمان ئېيتقان ھەم ئىلىم بېرىلگەنلەرنىڭ دەرىجىسىنى ئىمان ئېيتقانلارنىڭ دەرىجىسىدىن ئۈستۈن قىلىدۇ. دېمەك، ئىمان ئېيتىش بىلەن دىن ئىلىمىنى ئۆگىنىش دەرىجىلەرنىڭ تېخىمۇ يۇقىرى بولۇشىغا سەۋەب بولىدۇ.

⑤ ھەربىر ساھابە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئايرىم پاراڭلىشىشنى ئارزۇ قىلاتتى، بۇنداق پاراڭلارنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ياقتۇرمايتتى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: مۇناپىقلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئورۇنسىز گەپكە تۇتۇپ ئاۋارە قىلاتتى، بۇنىڭدىن ساھابە كىراملار بىئاراملىق ھېس قىلاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئايرىم پاراڭلاشماقچى بولغانلارنىڭ سانىنى ئازايتىش ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا بۇ ھۆكۈمنى نازىل قىلدى.

ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَظْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰكُمْ صَدَقْتُمْ فَاذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَءَاتُوا الزَّكٰوةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُوْلَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾ * أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَّا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكٰذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾

بۇ سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر ۋە ئەڭ پاك ئىشتۇر ①. ئەگەر (سەدىقە قىلىدىغان بىرەر نەرسە) تاپالمىساڭلار (سىلەرگە ھېچ گۇناھ يوقتۇر)، چۈنكى ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [12]. سىلەر رەسۇلۇللاھ بىلەن مەخپىي سۆزلىشىشتىن ئىلگىرى سەدىقىلەر بېرىش (بىلەن كەمبەغەل بولۇپ قېلىش) تىن قورقتۇڭلارمۇ؟ سىلەر ئۇنى قىلمىغان (يەنى بۇيرۇلغان سەدىقنى بەرمىگەن) چاغدا، ئاللاھ سىلەرنى ئەپۇ قىلدى (سەدىقە بەرمەسلىككە رۇخسەت قىلدى) ②. شۇڭا، سىلەر نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار، زاكات بېرىڭلار، ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىڭلار ③، ئاللاھ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر [13]. سەن ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان قەۋمنى دوست تۇتقانلارنى كۆرمىدىڭمۇ؟ ④ ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار) سىلەردىنمۇ ئەمەس، ئۇ قەۋمدىنمۇ (يەنى يەھۇدىيلاردىنمۇ) ئەمەس ⑤، ئۇلار بىلىپ تۇرۇپ يالغاندىن قەسەم ئىچىدۇ ⑥ [14].

① «ئەڭ ياخشى» بولۇشى شۇ ۋەجىدىكى، سەدىقە ئارقىلىق سىلەر باشقا مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىڭلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈسىلەر. «ئەڭ پاك ئىش» بولۇشى شۇ ۋەجىدىكى، سەدىقنىڭ ئىبارەت بۇ ياخشى ئەمەل ۋە ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش بىلەن ئىنساننىڭ نەپسى پاكلىنىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، بۇ يەردىكى بۇيرۇقنىڭ ھۆكۈمى پەرز ئەمەس، بەلكى قىلسا ساۋاب بولىدىغان؛ قىلمىسا، گۇناھ بولمايدىغان مۇستەھەپ دەرىجىدىكى بۇيرۇق ئىدى.

② بۇ مۇستەھەپ دەرىجىدىكى بۇيرۇق بولسىمۇ، مۇسۇلمانلارغا مۇشەققەت ئېلىپ كېلەتتى، شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالا ئۇنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئەمەلدىن قالدۇردى.

③ يەنى ئاللاھ سىلەرگە ئېغىر كەلمىسۇن دەپ ئەپۇ قىلغان سەدىقنىڭ بەدىلىگە مەزكۇر پەرز ئەمەللەرگە رىئايە قىلىڭلار.

④ قۇرئان كەرىمنىڭ بايانىغا ئاساسەن ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان قەۋم يەھۇدىيلاردۇر. ئۇلار بىلەن دوست بولغانلار مۇناپىقلاردۇر. بۇ ئايەت نازىل بولغان ۋاقىتتا مەدىنىدە مۇناپىقلارنىڭ تەسىرى زور ئىدى ۋە يەھۇدىيلارنىڭ سۈيقەستلىرىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەن بولۇپ، تېخى يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىلمىغان ئىدى.

⑤ يەنى بۇ مۇناپىقلار نە مۇسۇلمانلاردىن ئەمەس، نە دىنىي جەھەتتە يەھۇدىيلاردىن ئەمەس. شۇنداق تۇرۇپ نېمە ئۈچۈن ئۇلار يەھۇدىيلارنى دوست تۇتىدۇ؟ ئۇلارنى دوست قىلغان بىردىنبىر سەۋەب يەھۇدىيلار بىلەن ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى ئورتاق دۈشمەنلىكىدۇر.

⑥ يەنى ئۇلار يالغاندىن قەسەم ئىچىپ تۇرۇپ مۇسۇلمانلارغا: بىزمۇ سىلەرگە ئوخشاش مۇسۇلمان ياكى بىزنىڭ يەھۇدىيلار بىلەن مۇناسىۋىتىمىز يوق، دەيدۇ.

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٦﴾ لَنْ تَغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ أَلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ

ئاللاھ ئۇلارغا قاتتىق ئازاب تەييارلىدى ①، شەكسىزكى، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان! [15]. ئۇلار (يالغان) قەسەملىرىنى (ئۆزلىرىنى قوغداش ئۈچۈن) قالقان قىلىۋالدى ②، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توستى ③، ئۇلارغا خار قىلغۇچى ئازاب بار [16]. ئۇلارنىڭ پۇل - ماللىرى ۋە بالىلىرى ئۇلارنى (ئاخىرەتتە بولىدىغان) ئاللاھ (نىڭ ئازابى)دىن قىلچە توسۇپ قالالمايدۇ، ئەنە شۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر [17]. ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى تىرىلدۈرىدىغان كۈندە، ئۇلار سىلەرگە (دۇنيادا «بىز مۇسۇلمانمىز» دەپ يالغاندىن) قەسەم ئىچكەندەك ئاللاھقىمۇ قەسەم ئىچىدۇ ④، بۇ قەسەمنى ئۆزىگە پايدىلىق دەپ ئويلايدۇ ⑤، ئاگاھ بولۇڭلاركى، ئۇلار ھەقىقەتەن يالغانچىلاردۇر [18]. شەيتان ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن غەلبە قىلدى ⑥، ئۇلارغا ئاللاھنى ياد ئېتىشىنى ئۈنتۈلدۈردى ⑦.

① يەنى يەھۇدىيلارنى دوست تۇتقانلىقى ۋە يالغاندىن قەسەم ئىچكەنلىكى سەۋەبىدىن ئاللاھ تائالا ئۇلارغا قاتتىق ئازاب تەييارلىدى.

② ﴿أَيْمَانٌ﴾ "يەمىن" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قەسەم مەنىسىدە. يەنى خۇددى ئىنسان قالقان بىلەن دۈشمەننىڭ ھۇجۇمىنى توسۇپ، ئۆزىنى مۇداپىئە قىلغاندەك، مۇناپىقلار يالغان قەسەملىرىنى مۇسۇلمانلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئۆزلىرىنى مۇداپىئە قىلىدىغان قالقان قىلىۋالدى.

③ يەنى ئۇلار يالغاندىن قەسەم ئىچىپ ئۆزلىرىنىڭ مۇسۇلمانلار جۈملىسىدىن ئىكەنلىكىنى زاھىر قىلدى، شۇ ۋەجىدىن نۇرغۇن كىشىلەر ئۇلارنىڭ دىللىرىدا كۇفرىنى يوشۇرغانلىقىنى بىلمەي قالدى، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە ئالدىنىپ، بىر قىسىم كىشىلەر ئىسلامنى قوبۇل قىلمىدى. مۇشۇ تەرىقىدە ئۇلار كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ دىنىدىن توسقانلىق جىنايىتىنىمۇ سادىر قىلدى.

④ يەنى ئۇلارنىڭ بەتەختلىكى ۋە دىللىرىنىڭ قېتىپ كەتكەنلىكى شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنكى، ھېچنەرسە مەخپىي قالمايدىغان قىيامەت كۈنىدىمۇ، ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا يالغان قەسەم ئىچىشكە جۈرئەت قىلىدۇ.

⑤ يەنى ئۇلار دۇنيادىكى چاغدا يالغان قەسەم ئىچىپ، ۋاقىتلىق بولسىمۇ، ئاز - تولا پايدا ئالاتتى، شۇنىڭغا ئاساسەن، ئۇلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىمۇ يالغان قەسەملىرىنى ئۆزلىرىگە پايدىلىق بولىدۇ، دەپ ئويلايدۇ.

⑥ ﴿اسْتَحْوَذَ﴾ ئۈستۈن كەلمەك، قورشاشقا ئالماق، ئىشغال قىلماق دېگەن مەنىدە، شۇڭا غەلبە قىلماق دەپ تەرجىمە قىلىندى، چۈنكى غەلبە قىلماق يۇقىرىدىكى مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

⑦ يەنى شەيتان ئۇلارنى بۇيرۇلغان ئەمەللەرنى ئادا قىلىشتىن غەپلەتتە قالدۇردى، چەكلەنگەن ئەمەللەرنى چىرايلىق كۆرسىتىپ، قىلدۇردى ياكى خاتا چۈشەنچىگە، قۇرۇق ئارزۇ - ئارمانلارغا مۇپتىلا قىلىپ قويۇپ، گۇمراھلىقتا قالدۇردى.

أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الْأَذْدَلِينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَبِينَ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ

ئەنە شۇلار شەيتاننىڭ قوشۇندۇر، بىلىڭلاركى، شەيتاننىڭ قوشۇنى چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردۇر ﴿19﴾. شەكسىزكى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن قارشىلاشقۇچىلار ﴿20﴾ - ئەنە شۇلار ئەڭ خار ئىنسانلار قاتارىدا بولىدۇ ﴿21﴾. ئاللاھ (لەۋھۇلمەھپۇزغا): «مەن چوقۇم غەلبە قىلىمەن ۋە مېنىڭ پەيغەمبەرلىرىمۇ چوقۇم غەلبە قىلىدۇ» دەپ يېزىۋەتكەن ﴿4﴾. ئاللاھ ھەقىقەتەن كۈچلۈكتۇر، غالبىتۇر ﴿5﴾. ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشىنىدىغان بىر قەۋمنىڭ ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن قارشىلاشقۇچىلارنى - ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاتىلىرى، ئوغۇللىرى، ياكى قېرىنداشلىرى، ياكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بولغان تەقدىردىمۇ ﴿6﴾ - دوست تۇتقانلىقىنى كۆرمەيسەن (يەنى ئۇلارنى دوست تۇتۇشى مۇمكىن ئەمەس) ﴿7﴾.

﴿1﴾ يەنى ئەنە شۇلار ئېغىر زىيان تارتقۇچى بولىدۇ. باشقىلار ئۇلارغا نىسبەتەن زىيان تارتقۇچى بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار جەننەتنىڭ بەدىلىگە گۇمراھلىقنى سېتىۋالدى، ئاللاھ تائالاغا يالغان سۆزلىدى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يالغاندىن قەسەم ئىچتى.

﴿2﴾ "مُحَادَّةٌ" ئېغىر دەرىجىدە قارشىلىشىش، دۈشمەنلىشىش، جېدەللىشىش مەنىسىدە بولۇپ، ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز مەۋقەسىدە چىڭ تۇرۇۋېلىپ، بىرلىشىش قىيىن بولۇشنى كۆرسىتىدۇ. خۇددى ئىككى تەرەپ بىر - بىرىگە قارشى ئىككى قىرغاققا تۇرۇپ قارشىلاشقانداك. بۇ سۆز ئىككى تەرەپ بىر - بىرىنى توسۇپ تۇرۇش دېگەن مەنىدەمۇ ئىشلىتىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئىشىك باقار، گۈندىپايمۇ "حَدَّاءٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

﴿3﴾ يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەر ئىچىدىكى ئاللاھ ۋە رەسۇلى بىلەن قارشىلاشقانلار خار بولۇپ، ھالاك بولغانداك، ئۇلارمۇ خار بولغانلار قاتارىدىن بولىدۇ، ئۇلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خارلىقتىن باشقا ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمەيدۇ.

﴿4﴾ دېمەك ئۇ تەقدىردە ۋە لەۋھۇلمەھپۇزدە يېزىۋېتىلگەن نەرسە ئۆزگەرتىلمەيدۇ. بۇ نۇقتا سۈرە مۇئەممىن 51 - ، 52 - ئايەتلەردىمۇ بايان قىلىندى.

﴿5﴾ بۇ قانۇنىيەتنى يازغۇچى ھەممىدىن كۈچلۈك ۋە غالب زات تۇرسا، كىممۇ ئۇنى ئۆزگەرتەلمىسۇن؟ دېمەك بۇ ئۆزگەرتىلمەس تەقدىر ۋە مۇستەھكەم قانۇنىيەتتۇر.

﴿6﴾ يەنى ئىمان ئۇلارنى دوست تۇتۇشتىن چەكلەيدۇ. چۈنكى، ئىمان رىشتىسى ئاتا - ئانا، پەرزەنت، قېرىنداش ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىق رىشتىسىدىن مۇھىم ۋە ئۈستۈندۇر. ساھابە كىراملار بۇ ھەقىقەتنى ئەمەلىيىتى بىلەن كۆرسەتتى. كاپىرلارنى ھىمايە قىلىپ، ئۇلار بىلەن مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇشقا چىققانلار ئىچىدە ساھابىلەرنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بار ئىدى. ساھابىلەر دۈشمەنلەر ئىچىدىكى ئۆز ئاتىسى، ئوغلى، قېرىندىشى، تاغىسى ۋە باشقا تۇغقانلىرىنى ئۆلتۈرۈشتىن ئىككىلىنىپ قالمىدى. تارىخ ۋە سىيرەت كىتابلىرىدا بۇنىڭ مىساللىرى خاتىرلەنگەن. بۇ مىساللار ئىچىدىن بەدرى غازىتىدا يۈز

بەرگەن مۇھىم بىر ۋەقەنى ئەسكە ئېلىش يېتەرلىكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدرى غازىتىدا ئەسەرگە چۈشكەن كاپىرلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىش ياكى تۆلەم ئېلىپ قويۇپ بېرىش ھەققىدە ساھابىلىرىگە مەسلىھەت سالغاندا، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: بۇ كاپىر ئەسەرلەردىن ھەربىرنى ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان بىر تۇغقىنىغا تاپشۇرايلى، ئۇنى ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرسۇن دەپ مەسلىھەت بەرگەن. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بۇ تەكلىپى، شۇنىڭدىن كېيىن، ئاللاھ تائالا نازىل قىلغان ئايەتكە ئۇيغۇن بولغان. (تەپسىلاتى سۈرە ئەنفال 67 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى)

⑦ بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئېنىق بايان قىلدىكى، ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان كامىل مۇئمىنلەر ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ دۈشمەنلىرىنى دوست تۇتمايدۇ، ئۇلارنىڭ قەلبىدە دۈشمەنلەرگە قارىتا مۇھەببەت بولمايدۇ. ئىمان بىلەن ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ دۈشمەنلىرىنى دوست تۇتۇش بىر قەلبتە جەم بولالمايدۇ. بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمنىڭ بىر قانچە سۈرىلىرىدە بايان قىلىندى. مەسىلەن: سۈرە ئال ئىمران 28 - ئايەت، سۈرە تەۋبە 24 - ئايەت قاتارلىقلار.

أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

ئەنە شۇلارنىڭ دىللىرىدا ئاللاھ ئىماننى مەھكەم قىلدى ① ۋە ئۆز دەرگاھىدىن بولغان روھ بىلەن ئۇلارنى كۈچلەندۈردى ②، ئاللاھ ئۇلارنى ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇلار ئۇ جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ، ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولىدۇ ③، ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ قوشۇنىدۇر، بىلىڭلاركى، ئاللاھنىڭ قوشۇنى چوقۇم مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر ④ [22].

① يەنى ئاللاھ تائالا ئەنە شۇلارنىڭ دىللىرىدىكى ئىماننى پۇختا ۋە مۇكەممەل قىلدى.

② ﴿رُوحٌ﴾ «ئۆز دەرگاھىدىن بولغان روھ» دېگەندىن ئاللاھنىڭ خاس نۇسرىتى ياكى مەزكۇر ياخشى ئەمەل سەۋەبىدىن ئۇلارغا بېرىلگەن ئىمان نۇرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ يەنى دەسلەپكى مۇسۇلمانلار يەنى ساھابە كىراملار ئىمان ئاساسىدا ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ، ئۆزلىرىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن نارازى بولغان، ھەتتا ئۇلارنى ئۆز قولى بىلەن ئۆلتۈرۈش توغرىسىدا ئىككىلەنمىگەن ئىدى. شۇنىڭ بەدىلىگە ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئۆز رازىلىقىنى ئاتا قىلدى، ئۇلارغا ئۆزىنىڭ نېمەتلىرىنى كۆپلەپ ئاتا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارمۇ ئاللاھتىن رازى بولدى. چۈنكى، بۇ ئايەتتە بايان قىلىنغان ﴿ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ، ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولىدۇ﴾ دېگەن ئىززەت - ھۆرمەت، گەرچە ساھابە كىراملارغا خاس نازىل بولمىغان بولسىمۇ، ئۇلار بۇ شەرەپكە بىرىنچى دەرىجىدە نائىل بولغانلار ھەم ئايەتتىكى سۈپەتلەرگە تولۇق چۈشىدىغانلاردۇر. يەنە بۇ ئايەتنىڭ لۇغەتتىكى ئۇقۇمىغا ئاساسەن مەزكۇر سۈپەتلەرگە ئىگە ھەربىر مۇسۇلمان ﴿ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ﴾ دېگەن شەرەپكە لايىق بولالايدۇ. ئومۇمەن، دۇئا ئىبارىسى سۈپىتىدە ھەربىر مۇسۇلماننىڭ نامىدىن كېيىن «ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن» دەپ كەلتۈرۈشكە بولىدۇ. شۇنىڭدەك لۇغەتتىكى مەنىسىگە ئاساسەن ھەربىر مۇسۇلماننىڭ نامىدىن كېيىن دۇئا ئىبارىسى سۈپىتىدە «ئەلەيھىسسالام»، «ئەلەيھىسسالام» ۋە «سالام» دەپ كەلتۈرۈشكە بولىدۇ. لېكىن، ئەھلى سۈننەت ئۆلىمالىرى مەزكۇر ئىبارىلەرنىڭ لۇغەتتىكى مەنىسىنى ئاساس قىلماستىن، ساھابە كىراملار ۋە پەيغەمبەرلەردىن باشقا كىشىلەرنىڭ نامىدىن كېيىن يېزىش ۋە ئېيتىشنى جايىز ئەمەس دەپ بەلگىلىگەن. شۇنىڭدىن كېيىن «ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن» دېگەن ئىبارە پەقەت ساھابىلەر ئۈچۈن، «ئەلەيھىسسالام» دېگەن ئىبارە پەقەت پەيغەمبەرلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان خاس ئاتالغۇ ۋە بەلگىلىك سۆز بولۇپ قالغان. بۇ خۇددى «رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى»، «رەھىمەھۇللاھ» يەنى «ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ رەھىمىتى بولسۇن، ئى ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھىم قىلغىن» دېگەن ئىبارىنىڭ ئىشلىتىشىگە ئوخشايدۇ. بۇ ئىبارىنى لۇغەت ئېتىبارى بىلەن ئۆلۈكلەرگە ھەم تىرىكلەرگە ئورتاق ئىشلىتىشكە بولىدۇ. چۈنكى بۇ بىر دۇئا ئىبارىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا تىرىكمۇ، ئۆلۈكمۇ موھتاج. بىراق، بۇ ئىبارە پەقەت ئۆلۈپ كەتكەنلەر ئۈچۈنلا ئىشلىتىلىپ، خاسلىشىپ قالغان بولغاچقا، تىرىكلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلمەيدۇ.

④ يەنى مۇئمىنلەر قوشۇنلا مەقسەتكە ۋە نىجاتلىققا ئېرىشىدۇ. ئۇلاردىن باشقىلار بولسا مەقسەتكە ۋە نىجاتلىققا ئېرىشەلمەيدۇ، ھەقىقەتتە كاپىرلار قوشۇنى ئاخىرەتتە سائادەتتىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قالىدۇ.

(59) سورة الحشر مدنية 24 آية

(59) سۈرە ھەشر مەدەنىدە چۈشكەن 24 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتتى، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [1]. ئاللاھ ئەھلى كىتابتىن بولغان كاپىرلارنى (يەنى بەنى نەزىر يەھۇدىيلەرنى) تۇنجى قېتىملىق سۈرگۈندە يۇرتلىرىدىن ھەيدەپ چىقارغان زاتتۇر ①.

★ بۇ سۈرە يەھۇدىيلارنىڭ بىر تائىپىسى بولغان بەنۇ نەزىر قەبىلىسى ھەققىدە نازىل بولغان، شۇ ۋەجىدىن ئۇ «سۈرە نەزىر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 4882 - ھەدىس)

① مەدىنىنىڭ ئەتراپىدا بەنۇ نەزىر، بەنۇ قۇرەيزە ۋە بەنۇ قەينۇقائىدىن ئىبارەت ئۈچ يەھۇدىي قەبىلىسى ياشايتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەندە ئۇلار بىلەن كېلىشىم تۈزگەن ئىدى، لېكىن ئۇلار ئىزچىل تۈردە ھىيلە - مېكر ئىشلىتىپ، دۈشمەنلىشىشنى داۋاملاشتۇردى. ئۇلار يەنە مۇسۇلمانلارغا قارشى تۇرۇشتا مەككىدىكى مۇشرىكلار بىلەن يوشۇرۇن تىل بېرىكتۈردى. ھەتتا بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەنۇ نەزىر قەبىلىسىگە بارغاندا، ئۇلار يوغان بىر تاشنى ئۆگزىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بېشىغا تاشلاپ ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن سۈيىقەست پىلانلىغان ئىدى. ئۇلارنىڭ پىلانى دەل ۋاقتىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرۈلدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەرھال ئۇ يەردىن قايتىپ كەتتى. ئۇلار شۇ تەرىقىدە مەزكۇر كېلىشىمنى بۇزغانلىقى ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ قەبىلىسىگە قوشۇن تارتىپ كەلدى، يەھۇدىيلار بىر قانچە كۈنگىچە قورغاننىڭ ئىچىگە بېكىنىۋالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قورغاننى قورشاپ ئالتە كۈن تۇردى. ئاخىرى ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن جانلىرىغا ئامانلىق بېرىپ، ئۆزلىرىنى سۈرگۈن قىلىشىنى سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىنى قوبۇل قىلدى. بۇنىڭ «تۇنجى قېتىملىق سۈرگۈن» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، بۇ ئۇلارنىڭ تۇنجى قېتىم سۈرگۈن قىلىنىشى بولۇپ، مەدىنىدىن سۈرگۈن قىلىنغان ئىدى. بۇ سۈرگەندە ئۇلار خەيبەرگە بېرىپ ئورۇنلاشتى. ئۇ يەردىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە ئىككىنچى قېتىم سۈرگۈن قىلىندى، ئاندىن ئۇلار شامغا بېرىپ يەرلەشتى. (فەتھۇلقەدىر)

مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَدَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدَى الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ ﴿٢﴾

سىلەر ئۇلارنى (كۈچلۈك تۇرۇپ مۇنداق ئوڭاي ۋە خار ھالدا) چىقىپ كېتىدۇ دەپ ئويلىمىغان ئىدىڭلار، ئۇلار قورغانلىرىمىز بىزنى ئاللاھ (نىڭ جازاسى)دىن قوغداپ قالالايدۇ دەپ ئويلىغان ئىدى ①، ئۇلارغا ئاللاھ (نىڭ جازاسى) ئۇلار ئويلىمىغان يەردىن كەلدى ②. ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنۇچ سالدى ③، (شۇنىڭ بىلەن) ئۇلار ئۆيلىرىنى ئۆز قوللىرى بىلەن ④ ۋە مۇئىمىنلەرنىڭ قوللىرى بىلەن بۇزۇپ تاشلىدى ⑤، ئى ئەقىل ئىگىلىرى! (بۇنىڭدىن) ئىبرەت ئېلىڭلار ⑥ [2].

① چۈنكى ئۇلار ناھايىتى پۇختا قورغان ياساۋالغان بولۇپ، ئۇلار شۇ قورغان ئىچىگە چىڭ بېكىنىۋالغان ئىدى، مۇسۇلمانلارمۇ بۇ قورغاننى ئاسانلىقچە فەتىھ قىلغىلى بولمايدۇ، دەپ قارايتتى.

② يەنى ئۇلارغا كەلگەن ئاللاھنىڭ جازاسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنى قورشاۋغا ئېلىۋالغانلىقى بولۇپ، ئۇلار بۇنى خىيالغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدى.

③ مۇشۇ قورقۇنۇچ سەۋەبىدىن ئۇلار سۈرگۈن بولۇشقا رازى ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىشتى. بولمىسا، ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي (مۇناپىقلارنىڭ كاتتىبېشى) ۋە باشقا كىشىلەر بەنۇ نەزىر قەبىلىسىگە ئادەم ئەۋەتىپ: مۇسۇلمانلارغا باش ئەگمەڭلار! بىز سىلەرگە ياردەم بېرىمىز، دېگەن ئىدى. يەنە بىر تەرەپتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۈشمەنلىرى بىر ئايلىق مۇساپىدىن قورقىدىغان ھەيۋەت ۋە خۇسۇسىيەت ئاتا قىلغان ئىدى. شۇ سەۋەبتىن بەنۇ نەزىر يەھۇدىيلىرىنىڭ دىللىرىنى قاتتىق قورقۇنۇچ ۋە دەھشەت قاپلىۋالدى. شۇ قەدەر پۇختا قورغان ئىچىدە سەرخىل قورال - ياراقلارغا ئىگە تۇرۇپمۇ، تەسلىم بولدى. ئۇلار تەسلىم بولۇشتا مۇسۇلمانلاردىن جانلىرىغا ئامانلىق بېرىشنى تەلەپ قىلدى ۋە مال - مۈلۈكلىرىدىن تۆگىلىرى كۆتۈرەلگۈدەك مىقداردا ئېلىپ كېتىشكە رۇخسەت قىلىشنى شەرت قىلدى. رۇخسەت بېرىلگەندىن كېيىن، ئۇلار مال - مۈلۈكلىرىنى، ھەتتا ئۆيلىرىنى بۇزۇپ، ئىشىكلىرىنى كېشەكلىرى بىلەن قومۇرۇپ تۆگىلىرىگە ئارتىپ ئېلىپ كېتىشتى.

④ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھامان سۈرگۈن بولىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرگەندىن كېيىن، قورغاننىڭ ئىچىدە قورشاۋدا تۇرۇپ، ئۆيلىرىنى مۇسۇلمانلارغا قالدۇرماسلىق ئۈچۈن، ئۆز قوللىرى بىلەن بۇزۇپ تاشلىدى. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: ئۇلار مال - مۈلۈكلىرىنى ئېلىپ كېتىشكە بېرىلگەن رۇخسەتتىن پايدىلىنىپ، تۆگىلىرىگە ئارتقىلى بولىدىغان بارلىق نەرسىلىرىنى، ھەتتا ئۆيلىرىنىڭ ئىشىكلىرىنى كېشەكلىرى بىلەن قومۇرۇپ تۆگىلىرىگە ئارتىۋالدى.

⑤ مۇسۇلمانلار يەھۇدىيلارنى بويسۇندۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قورغان سىرتىدىكى ئۆيلىرىنى بۇزۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: يەھۇدىيلارنى قورغاندىن سىرتقا چىقىرىش ئۈچۈن، قورغان سىرتىدا قالغان ئۆيلەرنى بۇزۇشقا توغرا كەلگەن ئىدى.

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا يەھۇدىيلارنىڭ دىللىرىغا مۇسۇلمانلاردىن قورقۇشنى قانداق سالغانلىقىغا قاراڭلار، ھالبۇكى، ئۇلار قورال - ياراقلىرى تولۇق ھەم كۈچلۈك بىر قەبىلە ئىدى، لېكىن ئاللاھ تەرەپتىن بېرىلگەن مۆھلەت تۈگىگەن، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جازالاشنى قارار قىلىپ بولغان چاغدا، ئۇلارنىڭ كۈچى، قورال - ياراق، ئەسلىھەلىرى ھېچنەرسىگە ئەسقاتمىدى، ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىمۇ ئۇلارغا

قىلچە ياردەم قىلالمدى.

وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبْتُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ عَذَابَ النَّارِ ﴿٣﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾

ئەگەر ئاللاھ ئۇلارغا سۈرگۈنلۈكنى پۈتۈۋەتمىگەن بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارنى بۇ دۇنيادا (ئۆلتۈرۈلۈش بىلەن) ئازابلايتتى ①. ئۇلارغا ئاخىرەتتە دوزاخ ئازابى بار [3]. بۇ (سۈرگۈن بىلەن ئازاب) شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئۇلار ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن قارشىلاشتى. كىمكى ئاللاھ بىلەن قارشىلىشىدىكەن، شەكسىزكى، ئاللاھنىڭ (ئۇنىڭغا بېرىدىغان) جازاسى قاتتىقتۇر [4]. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) سىلەرنىڭ (بەنۇ نەزىرگە تەۋە) خورما دەرەخلىرىدىن قايسىبىرىنى كەسكىنىڭلار ياكى بۇرۇنقى پېتى ئۆرە قالدۇرغىنىڭلار بولسۇن، ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن بولغاندۇر. (بۇنداق قىلىش) ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلارنى (يەنى يەھۇدىيلارنى) رەسۋا قىلىش ئۈچۈندۇر ② [5]. ئاللاھ پەيغەمبىرىگە ئۇلارنىڭ (يەنى بەنۇ نەزىرنىڭ) مال - مۈلۈكلىرىدىن ئۇرۇشىسىز غەنىمەت قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى سىلەر ئات - تۆگىلەرنى چاپتۇرۇپ (يەنى ئەجىر قىلىپ، جاپا - مۇشەققەت تارتىپ) قولغا كەلتۈرگەن ئەمەس. لېكىن، ئاللاھ پەيغەمبەرلىرىنى خالىغان كىشىلەرگە ھۆكۈمران قىلىدۇ ③، ئاللاھ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [6].

① يەنى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىكى تەقدىر ئەزەلىدە ئۇلارنىڭ سۈرگۈن قىلىنىشى يېزىلمىغان بولسا ئىدى، ئۇلارغا دۇنيادا قاتتىق ئازاب كەلگەن بولاتتى. مەسىلەن: ئۇلاردىن كېيىن يەنە بىر يەھۇدىي قەبىلىسى بەنۇ قۇرەيزىگە شۇنداق ئازاب كەلدى، ئۇلارنىڭ ئەللىرى ئۆلتۈرۈلدى، قالغانلىرى ئەسىرگە ئېلىندى، ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرى مۇسۇلمانلارغا ئولجا سۈپىتىدە تەقسىم قىلىپ بېرىلدى.

② ﴿لَيْتَةَ﴾ دېگەن ئەجۋە، بەرنى قاتارلىقلارغا ئوخشاش خورمىنىڭ بىر تۈرىدۇر. ياكى ئۇنىڭدىن ئادەتتىكى خورما دەرىخى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مۇسۇلمانلار بەنۇ نەزىر قورغىنىنى قورشاپ تۇرغان كۈنلەردە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئۇلارغا تەۋە خورما دەرەخلىرىنىڭ بەزىلىرىگە ئوت قويدى، بەزىلىرىنى كېسىۋەتتى، بەزىلىرىگە چېقىلمىدى. بۇنىڭدىن مەقسەت دۈشمەننىڭ ھەيۋىسى ۋە شەۋكىتىنى يەرگە ئۇرۇش، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇلار ئۈستىدىن غالىب كېلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇش، ئۇلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرى ۋە ئۆي - جايلىرىغا خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىشقا قادىر ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇش ئىدى. ئاللاھ تائالامۇ مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ ئاقىلانە تەدبىرىنى قوللاپ قۇۋۋەتلىدى ۋە ئۇنى يەھۇدىيلارنى رەسۋا قىلىشنىڭ ۋاستىسى قىلدى.

③ مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا چۈشكەن بەنۇ نەزىر قەبىلىسىنىڭ تۇرار جايى مەدىنىدىن ئۈچ - تۆت مىل يىراقلىقتا ئىدى، شۇڭا مۇسۇلمانلارغا ئۇزۇن سەپەر قىلىش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلمىدى. يەنى مۇسۇلمانلار بۇ يەرگە ئات ۋە تۆگىلەرگە مىنىپمۇ كەلمىدى، شۇ تەرىقىدە ئۇرۇش قىلىشقا نۆۋەتمۇ كەلمىدى، پەقەت سۈلھى ئارقىلىقلا بۇ جاي فەتھى قىلىندى، يەنى ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىگە ئۇرۇشىسىز غەلبە ئاتا قىلدى. شۇ ۋەجىدىن بۇ يەردىن غەنىمەت ئېلىنغان مال - مۈلۈكلەر "يُؤْتِي" ئۇرۇشىسىز ئېلىنغان غەنىمەتلەر دەپ ئاتالدى، بۇنىڭ ھۆكۈمى ئۇرۇشۇپ ئېلىنغان غەنىمەتلەردىن پەرقلىق بولاتتى. دۈشمەن ئۇرۇشماستىن تاشلاپ قېچىپ كەتكەن ياكى سۈلھى ئارقىلىق قولغا كەلگەن مال - مۈلۈكلەر

"يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا دَعُوْا اِلَى الْوَدْعِ الْمَعْمُوْرِ ۗ ذُرُوْهُنَّ لِتَأْكِلْنَ مِنْ ثَمَرِهِنَّ حِيْنَ اُخْرِجْنَ مِنْهَا وَلَا يَكُنَّ عَلَيْكُمْ اِلْحَادٌ مِّنْ جِهَتِيْ ۗ وَالَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْهُ يَكُنْ مِنَ الْغٰلِبِيْنَ" دەپ ئاتىلىدۇ. دۈشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، غەلبە قىلغاندىن كېيىن ئېرىشكەن مال - مۈلۈكلەر غەنىمەت دەپ ئاتىلىدۇ.

مَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهِۦ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ كٰى لَا يَكُوْنُ دُوْلَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا اَتٰنَكُمْ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهٰجِرِيْنَ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُوْنَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوٰنًا وَيَنْصُرُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصّٰدِقُوْنَ ﴿٨﴾ وَالَّذِيْنَ تَبَوَّءُوْا الدّٰرَ وَالْاِيْمٰنَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّوْنَ مَنْ هٰجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُوْنَ فِيْ صُدُوْرِهِمْ حٰجَةً مِّمَّا اُوْتُوْا

ئاللاھ پەيغەمبەرگە (ھەرقايسى) شەھەر ئاھالىلىرىدىن ئۇرۇشىسىز غەنىمەت قىلىپ بەرگەن مال - مۈلۈكلەر ئاللاھنىڭ، پەيغەمبەرنىڭ، پەيغەمبەرنىڭ يېقىن تۇغقانلىرىنىڭ، يېتىملىرىنىڭ، يوقسۇللارنىڭ ۋە يول خىراجىتىدىن ئايرىلىپ قالغان مۇساپىرلارنىڭ ھەققىدۇر. بۇ (تەقسىمات) پۇل - مالنىڭ ئاراڭلاردىكى بايلارنىڭ ئارىسىدىلا ئايلىنىپ يۈرمەسلىكى (يوقسۇللارنىڭ ئۇنىڭدىن مەھرۇم قىلىنماسلىقى) ئۈچۈندۇر. پەيغەمبەر سىلەرگە ئېلىپ كەلگەن نەرسىنى (ئەمىر - پەرمانلىرىنى) چىڭ تۇتۇڭلار، پەيغەمبەر چەكلىگەن نەرسىدىن چەكلىنىڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار. ئاللاھنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن قاتتىقتۇر [7]. (ئۇ غەنىمەتنىڭ بىر قىسمى) يۇرت - ماكانلىرىدىن ھەيدەپ چىقىرىلغان، مال - مۈلۈكىدىن ئايرىلغان، ئاللاھنىڭ پەزىلىنى ۋە رازىلىقىنى ئىزدەپ، ئاللاھنىڭ دىنىغا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرگە ياردەم بېرىدىغان يوقسۇل مۇھاجىرلارنىڭ ھەققىدۇر. ئەنە شۇلار (ئىماندا) سادىق ئادەملەردۇر [8]. ئۇلاردىن ئىلگىرى مەدىنىدە يەرلىشىپ قالغان ②، ئىمانى كۈچلۈك بولغان (ئەنسار)لار ئۆزلىرىنىڭ يېنىغا ھىجرەت قىلىپ كەلگەن (مۇھاجىر)لارنى ياخشى كۆرىدۇ، ئۇلارغا بېرىلگەن نەرسىلەر ئۈچۈن كۆڭۈللىرىدە راھەتسىزلىك ھېس قىلمايدۇ ③.

① بۇ ئايەتتە ئۇرۇشىسىز ئېلىنغان غەنىمەتلەرنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشنىڭ ھۆكۈمى بايان قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە مۇھاجىرلارنىڭ پەزىلىتى، سەمىمىيلىكى، راستچىللىقى تونۇشتۇرۇلدى. بۇ بايانلاردىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئىمانغا شەك كەلتۈرۈش گويا قۇرئاننى ئىنكار قىلغانلىقى بولىدىغانلىقى بىلدۈرۈلدى.

② بۇلاردىن مەدىنىدە ئەنسارلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار مۇھاجىرلار ھىجرەت قىلىپ كېلىشتىن ئىلگىرى مەدىنىدە ياشايدىغانلار ئىدى، مۇھاجىرلار كېلىشتىن ئىلگىرى ئىمان ئۇلارنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر ئورۇن ئېلىپ بولغان ئىدى. بۇنىڭ مەنىسى: ئەنسارلار مۇھاجىرلاردىن بۇرۇن ئىمان ئېيتقان دېگەنلىك ئەمەس. چۈنكى، ئەنسارلارنىڭ كۆپىنچىسى مۇھاجىرلاردىن كېيىن ئىمان ئېيتقانلار ئىدى.

﴿مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ «ئۇلاردىن ئىلگىرى» دېگەندە ئۇلار ھىجرەت قىلىشتىن ئىلگىرى دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ﴿الدَّارِ﴾ دېگەندىن دارۇلھىجرە ھىجرەت قىلىپ بارغان يۇرت يەنى مەدىنىدە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

③ يەنى ئەنسارلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇھاجىرلارغا بەرگەن نەرسىلىرىگە ھەسەت قىلمايدۇ ۋە ئۇلارغا پەزىلىتى مۇئامىلە قىلدى، دەپمۇ ئويلىمايدۇ. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇرۇشىسىز قولغا كەلگەن غەنىمەتلەرنى مۇھاجىرلارغا خاس قىلغان چاغدىمۇ، ئەنسارلار ئۇنى يامان ئالمىدى، بەلكى توغرا چۈشەندى.

وَيُؤْتُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾

ۋە ئۆزلىرى موھتاج تۇرۇقلۇق (مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئەتىنى) ئۆز مەنپەئەتىدىن ئەلا بىلىدۇ^①، ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن ساقلانغانلار - ئەنە شۇلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر^② [9]. ئۇلاردىن كېيىن كەلگەنلەر: «ئى رەببىمىز! بىزگە ۋە بىزدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان قېرىنداشلىرىمىزغا مەغپىرەت قىلغىن، دىللىرىمىزدا مۇئىمىنلەرگە قارشى دۈشمەنلىك پەيدا قىلمىغىن^③، ئى رەببىمىز! شەكسىزكى، سەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىسەن، ناھايىتى مېھرىبانسەن» دەيدۇ [10].

① ئەنسارلار ئۆزلىرى قاتتىق ئېھتىياجلىق تۇرۇقلۇق مۇھاجىرلارنىڭ ئېھتىياجىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ. ئۆزى ئاچ قالسا قالىدۇكى، ئەمما مۇھاجىرلارنى ئاچ قويمايدۇ. بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىر ۋەقە ھەدىستە مۇنداق بايان قىلىنغان: بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! مەن ئاچ قالىدىم، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللىرىنىڭ يېنىغا ئادەم ئەۋەتىپ ئۇلاردا ئۇنىڭغا بەرگىدەك بىرەر نەرسە تاپالمىغاندىن كېيىن: «بۇ كېچە بۇ ئادەمنى مېھمان قىلىدىغان بىرەر ئادەم يوقمۇ؟ ئاللاھ ئۇنىڭغا مەرھەمەت قىلىدۇ» دېدى. ئەنسارلاردىن بىر ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئۇنى مەن مېھمان قىلاي، دېدى. ئاندىن ئۇ ئۆيىگە بېرىپ ئايالىغا: بۇ ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مېھمىنى، ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى ئايمىغىن، دېدى. ئايالى: ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، ئۆيدە بالىلارغا بېرىدىغان يېمەكلىكتىن باشقا نەرسە يوق، دېدى. ئۇ ئادەم: بالىلارنىڭ كەچلىك تاماق يەيدىغان ۋاقتى بولغاندا ئۇلارنى ئۇخلىتىۋېتىپ، ئاندىن تاماقنى داستىخانغا ئېلىپ كەلگىن، ئاندىن مېھماننىڭ تاماقنى تارتىنماي يېيىشى ئۈچۈن چىراغنى پۈۋلىگەن بولۇپ ئۆچۈرۈۋەتكىن. بۇ كېچە بىز تاماق يېمەي ئۇخلايلى، دېدى. ئۇنىڭ ئايالى ئېرىنىڭ دېگىنىدەك قىلدى. ھېلىقى ئەنسارى ئەتسى ئەتگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا باردى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «غالب ۋە بۈيۈك ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلغان ئىشىڭلاردىن مەمنۇن بولدى» ۋە ﴿ئۇلار موھتاج تۇرۇقلۇق (مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئەتىنى) ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئەتىدىن ئەلا بىلىدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى، دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4889 - ھەدىس) ئەنسارلارنىڭ مۇھاجىرلار مەنپەئەتىنى ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئەتىدىن ئەلا بىلگەنلىكىگە يەنە بىر مىسال بار. بىر ئەنسارنىڭ ئىككى ئايالى بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ مۇھاجىر قېرىندىشىغا بىر ئايالنى تالاق قىلىپ، ئىددىتى توشقاندا نىكاھلاپ بېرىشنى ئېيتقان. (سەھىھۇل بۇخارى 5072 - ھەدىس)

② پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: «بېخىللىقتىن ساقلىنىڭلار، چۈنكى سىلەردىن ئىلگىرىكىلەر بېخىللىق سەۋەبىدىن ھالاك قىلىندى. بېخىللىق ئۇلارنى قان تۆكۈشكە ۋە ھارام نەرسىلەرنى ھالال قىلىشقا ئېلىپ باردى». (سەھىھ مۇسلىم 2578 - ھەدىس)

③ بۇلار ئۇرۇشىنى ئېلىنغان غەنىمەتلەردىن ئېلىشقا ھەقىقەت بولغان ئۈچىنچى قىسىمدىكى كىشىلەردۇر يەنى ئۇلار ساھابە كىراملاردىن كېيىن كەلگەن ۋە ئۇلارغا ئەگەشكەن مۇئىمىنلەردۇر، ئۇلارنىڭ قاتارىغا تابىئىنلار يەنى ساھابىلەرگە ئەگەشكەنلەر، تابىئىنلارغا ئەگەشكەنلەر ۋە قىيامەتكىچە ئۇلارنىڭ يولىدا ماڭغان تەقۋادار مۇئىمىنلەرمۇ كىرىدۇ. شەرتى شۇكى، ئۇلار ئەنسارلار ۋە مۇھاجىرلارنى ياخشى كۆرىدىغان ۋە ئۇلار ئۈچۈن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەپ دۇئا قىلىدىغانلار بولۇشى لازىم. ئەمما، ئۇلارنىڭ

ئىماندىن شەكىلىنىدىغان، ئۇلارغا تىل تەگكۈزىدىغان، ئۇلارغا قارىتا دىللىرىدا ئۆچمەنلىك ۋە ئاداۋەت ساقلايدىغانلار بۇ ئۈچىنچى قىسىمدىكىلەرنىڭ قاتارىغا كىرمەيدۇ. ئىمام مالىك رەھىمەھۇللاھ بۇ ئايەتتىن ھۆكۈم چىقىرىپ دېدىكى، ساھابىلەرگە تىل تەگكۈزىدىغان رافىزىيلەرنىڭ ئۇرۇشىز ئېلىنغان غەنىمەتلەردىن نېسىۋىسى يوق. چۈنكى، رافىزىيلەر پىرقىسى ئاللاھ تائالا مەدھىيەلىگەن ساھابە كىراملارنى سۆكىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئىمام ئەبۇھاتەم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سىلەر مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ ساھابىلىرى ئۈچۈن ئاللاھتىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىشقا بۇيرۇلغان. ئەمما، سىلەر ئۇلارغا تىل تەككۈزدۈڭلار، مەن پەيغەمبىرىڭلارنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان: «بۇ ئۈمەتنىڭ كېيىن كەلگەنلىرى ئىلگىرىكىلىرىگە تىل تەككۈزمىسىلا، يوقالمايدۇ». (بەغەۋى رىۋايەت قىلغان)

* أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾ لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلِّنَنَّ الْأَدْبَرَ ثُمَّ لَا يُصَرُّونَ ﴿١٢﴾

(ئى پەيغەمبەر!) مۇناپىقلارنىڭ ئەھلى كىتابتىن بولغان كاپىر دوستلىرىغا: «ئەگەر سىلەر (يۇرتۇڭلاردىن) چىقىرىۋېتىلسەڭلار، بىز چوقۇم سىلەر بىلەن بىللە چىقىپ كېتىمىز، سىلەرگە قارشى ھېچبىر ئادەمگە ئىتائەت قىلمايمىز. ئەگەر سىلەرگە ئۇرۇش ئېچىلسا، بىز چوقۇم سىلەرگە ياردەم قىلىمىز» دېيىشكەنلىكىگە قارىمىدىڭمۇ؟ ① ئاللاھ گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، مۇناپىقلار شەكسىز يالغانچىلاردۇر ② [11]. ئەگەر ئۇلار ھەقىقەتەن (يۇرتىدىن) ھەيدەپ چىقىرىلسا، مۇناپىقلار ئۇلار بىلەن بىللە چىقمايدۇ، ئەگەر ئۇلارغا راست ئۇرۇش ئېچىلسا، مۇناپىقلار ئۇلارغا ياردەم بەرمەيدۇ ③، ئەگەر ياردەم بەرگەن تەقدىردىمۇ ④ ئارقىسىغا قاراپ قاچىدۇ ⑤، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارغا (ھېچ) ياردەم بېرىلمەيدۇ ⑥ [12].

- ① يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك، مۇناپىقلار بەنۇ نەزىر قەبىلىسىگە مۇشۇنداق مەلۇمات يوللىغان ئىدى.
- ② ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ يالغانچىلىقى ئوتتۇرىغا چىقتى، بەنۇ نەزىر قەبىلىسى سۈرگۈن قىلىندى، ئەمما بۇ مۇناپىقلار ئۇلارغا نە ياردەمگە كەلمىدى، نە ئۇلارنى ھىمايە قىلمىدى، ئۇلار بىلەن بىرگە مەدىنىنى تاشلاپ چىقىپمۇ كەتمىدى.
- ③ بۇ يەردە ئۇ مۇناپىقلارنىڭ يالغان ۋەدىلىرى تېخىمۇ تەپسىلىي پاش قىلىنىۋاتىدۇ، ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى، بەنۇ نەزىر قەبىلىسى سۈرگۈن قىلىندى، بەنۇ قۇرەيزە قەبىلىسىنىڭ ئەرلىرى ئۆلتۈرۈلدى، قالغانلىرى ئەسىر ئېلىندى، لېكىن مۇناپىقلار ھېچكىمگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلمىدى.
- ④ بۇ يەردىكى ﴿ ئەگەر ياردەم بەرگەن تەقدىردىمۇ ﴾ دېگەن ئىبارە پەرەز تەرىقىسىدە كەلگەن، چۈنكى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ياردەم بەرمەيدىغانلىقىنى ئېنىق دېگەن تۇرسا، ئۇلار قانداقمۇ ياردەم بەرسۇن؟ بۇ ئىبارىنىڭ مەنىسى: «ئەگەر ئۇلار يەھۇدىيلارغا ياردەم بەرمەكچى بولسا» دېگەن بولىدۇ.
- ⑤ يەنى ئۇلار بىلەن بىر سەپتە ئۇرۇش قىلماستىن، مەغلۇپ بولۇپ قاچىدۇ.
- ⑥ بۇ يەردىكى ياردەم بېرىلمەيدىغانلاردىن يەھۇدىيلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دېمەك يەھۇدىيلار ياردەمگە ئېرىشەلمەيدۇ، ئۇلارغا ياردەم بەرمەكچى بولغان مۇناپىقلار يۈز ئۆرۈپ قاچقان تۇرسا، قانداقمۇ غەلبە قىلالىسۇن؟ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ياردەم بېرىلمەيدىغانلاردىن مۇناپىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئاللاھ تائالا مۇناپىقلارنى خار ۋە رەسۋا قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ مۇناپىقلىقى ئۇلارغا پايدا ئېلىپ كەلمەيدۇ.

لَا تَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ

شەكسىزكى، (ئى مۇئمىنلەر!) ئۇلارنىڭ دىللىرىغا ① ئاللاھتىن بەكرەك سىلەردىن قورقۇش سىڭىپ كەتكەن (يەنى ئۇلار سىلەردىن ئاللاھتىن قورققاندىنمۇ بەكرەك قورقىدۇ). بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئۇلار (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى) چۈشەنمەيدىغان قەۋمدۇر ② [13]. ئۇلار پەقەت مۇستەھكەم قورغان ئىچىدە ياكى تاملارنىڭ ئارقىسىدا تۇرغاندىلا، ئاندىن سىلەرگە قارشى بىرلىشىپ ئۇرۇش قىلالايدۇ ③. ئۇلارنىڭ ئۇرۇشى ئۆز ئىچىدىكى ئۇرۇشلىرى قاتتىقتۇر ④، سەن ئۇلارنى ئۆم دەپ ئويلاپ قالسىەن، ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ دىللىرى تارقاقتۇر ⑤، بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۈركى، ئۇلار (ھەقىقىي چۈشەنمەيدىغان) ئەقىلسىز قەۋمدۇر ⑥ [14]. ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) ئۆزىدىن ئىلگىرى تېخى يېقىندىلا ئۆتكەن ۋە قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى (بەدرى ئۇرۇشىدا) تېتىغان (مەككىلىك مۇشرىك)لارغا ئوخشايدۇ ⑦.

① سىلەر يەھۇدىيلارنىڭ ياكى مۇناپىقلارنىڭ ياكى ھەممىنىڭ دىللىرىدا ناھايىتى سۈرلۈك ۋە ھەيۋەتلىكسىلەر.

② يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى بۇ قورقۇنۇچ ئۇلارنىڭ چۈشەنمەيدىغان قەۋم بولغانلىقىدىن پەيدا بولغان، ئەگەر ئۇلار چۈشىنىدىغان قەۋم بولغان بولسا ئىدى، مۇسۇلمانلارغا يۈزلىنىۋاتقان غەلبە ۋە نۇسرەتنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن بولاتتى. شۇڭا، ئۇلار مۇسۇلمانلاردىن ئەمەس، بەلكى ئاللاھتىن قورقۇشى لازىم ئىدى.

③ يەنى بۇ مۇناپىقلار ۋە يەھۇدىيلار بىرلىشىپمۇ ئوچۇق مەيداندا سىلەر بىلەن ئۇرۇشۇشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئەمما، قورغانلار ياكى تاملار ئارقىسىغا بۆكۈپ تۇرۇپ، سىلەرگە قارشىلىق كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئۇلار ناھايىتى قورقۇنچاق ۋە توخۇ يۈرەك قەۋمدۇر. ئۇلار سىلەرنىڭ سۈر - ھەيۋەتلىرىدىن قورقۇپ، تىترەپلا تۇرىدۇ.

④ يەنى ئۇلار ئۆزئارا قاتتىق ئىختىلاپ ئىچىدە بولۇپ، بىر - بىرىگە قارشىدۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئۆزئارا جېدەللىشىپ ۋە زىددىيەتلىشىپلا تۇرىدۇ.

⑤ بۇ مۇناپىقلارنىڭ دىللىرى ئۆزئارا بىر ئەمەس، ياكى يەھۇدىيلار بىلەن مۇناپىقلارنىڭ ياكى مۇشرىكلار بىلەن ئەھلى كىتابنىڭ دىللىرى بىر ئەمەس. دېمەك، ئۇلار ھەقىقەتتە قارشى تۇرۇشتا بىردەك كۆرۈنىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ دىللىرى بىر ئەمەس، ئۇلار ئۆزئارا ئىناق ئەمەس، ئۇلارنىڭ دىللىرى بىر - بىرىگە قارشى دۈشمەنلىك ۋە ئاداۋەتكە تولغان.

⑥ يەنى ئۇلارنىڭ بۇ چېچىلاڭغۇ ۋە تارقاقلىقى ئۆزلىرىنىڭ ئەقىلسىزلىقىدىندۇر. ئەگەر ئۇلاردا بىر نەرسىنى چۈشىنەلگۈدەك ئەقىل بولسا ئىدى، ھەقىقىي تونۇغان ۋە ئۇنى قوبۇل قىلغان بولاتتى.

⑦ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇلاردىن بىر قىسىم مەككە مۇشرىكلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلار بەنۇ نەزىر غازىتىدىن بىر ئاز ئىلگىرى يۈز بەرگەن بەدرى غازىتىدا ئىبرەتلىك مەغلۇبىيەتكە دۇچار بولغان ئىدى. يەنى بۇلارمۇ تېخى يېقىندا مەغلۇبىيەت ۋە خارلىققا دۇچار بولغان مۇشرىكلارغا ئوخشايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇلاردىن باشقا بىر يەھۇدىي قەبىلىسى بەنۇقەينۇقا كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ تەپسىر قىلغان، بۇ قەبىلە بەنۇ نەزىردىن ئىلگىرى سۈرگۈن قىلىنىپ بولغان ئىدى. ئۇلار زامان ۋە ماكان جەھەتتە

ئۇلارغا يېقىن ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

ئۇلار (ئاخىرەتتە ئىنتايىن) قاتتىق ئازاب بار ① [15]. (مۇناپىقلارنىڭ يەھۇدىيلارنى ئۇرۇشقا قىزىقتۇرۇشتىكى بۇ مىسالى) ئىنسانغا: «كاپىر بولغىن» دەپ (ئازدۇرۇپ)، ئۇ كاپىر بولغان چاغدا: «مەن سەندىن ئادا - جۇدامەن ②، مەن ھەقىقەتەن ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھتىن قورقىمەن» دېگەن شەيتاننىڭ مىسالغا ئوخشايدۇ ③ [16]. ئۇ ئىككىسىنىڭ (يەنى شەيتان بىلەن ئىنساننىڭ) ئاقىۋىتى بىرلىكتە مەڭگۈلۈك دوزاخقا كىرىش بولدى، ئەنە شۇ زالىملارنىڭ جازاسىدۇر ④ [17]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھتىن قورقۇڭلار ⑤، ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئەتە (يەنى قىيامەت كۈنى) ئۈچۈن (ياخشى ئەمەللەردىن) نېمىلەرنى تەييارلىغانلىقىغا قاراپ باقسۇن ⑥، ئاللاھتىن قورقۇڭلار. شەكسىزكى، ئاللاھ ھەقىقەتەن قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر ⑦ [18].

① يەنى ئۇلار تېتىغان ئازاب ئۇلارغا دۇنيادا بېرىلگەن جازادۇر، ئاخىرەتتىكى جازا ئايرىم بولۇپ، تېخىمۇ قاتتىقتۇر.

② بۇ يەردە يەھۇدىيلار ۋە مۇناپىقلارنىڭ يەنە بىر مىسالى بايان قىلىندى. مۇناپىقلار يەھۇدىيلارنى خۇددى شەيتانغا ئوخشاش ئالداپ، ھېچ ياردەمسىز تاشلاپ قويدى. شەيتانمۇ ئاۋۋال ئىنسانغا كۇفرىنى چىرايلىق كۆرسىتىدۇ، ئىنسان ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپ كاپىر بولۇپ بولغاندا، شەيتان ئۇنىڭدىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىنى ئېلان قىلىدۇ.

③ شەيتان ئۆزىنىڭ بۇ سۆزىدە راستچىل ئەمەس. ئۇنىڭ مەقسىتى پەقەتلا ئىنساننى ئازدۇرۇپ مۇپتىلا قىلغان كۇفرىدىن ئادا - جۇدا بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىشتىن ئىبارەت.

④ يەنى دوزاختا مەڭگۈ قېلىش ئۇلارنىڭ جازاسىدۇر.

⑤ بۇ يەردە مۇئمىنلەرگە خىتاب قىلىنىپ، ئۇلارغا ۋەز - نەسىھەت قىلىنىۋاتىدۇ. «ئاللاھتىن قورقۇڭلار» دېگەننىڭ مەنىسى شۇكى، ئاللاھ نېمىنى بۇيرۇغان بولسا، شۇنى ئىجرا قىلىڭلار، نېمىدىن چەكلىگەن بولسا، شۇنىڭدىن يېنىڭلار. بۇ ئايەتتە «ئاللاھتىن قورقۇڭلار» دېگەن بۇيرۇق تەكىتلەش يۈزىسىدىن ئىككى قېتىم تەكرارلاندى. چۈنكى، ئاللاھتىن قورقۇش (تەقۋادارلىق) ئىنساننى ياخشى ئەمەل قىلىشقا يېتەكلەيدۇ، يامان ئىشتىن ساقلىنىشقا تەرغىب قىلىدۇ.

⑥ بۇ يەردە قىيامەت كۈنىنىڭ «ئەتە» دەپ ئىپادىلەنگەنلىكى ئۇنىڭ كېلىشى يىراق ئەمەس، بەلكى يېقىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

⑦ شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇ ھەربىر كىشىگە قىلغان ئەمىلىنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىدۇ، ياخشى ئەمەل قىلغانغا مۇكاپات، يامان ئەمەل قىلغانغا جازا بېرىدۇ.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَلْشًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ

سىلەر ئاللاھنى ئۇنتۇغان، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلارغا ئۆز نەپسىلىرىنى ئۇنتۇلدۇرغان كىشىلەردەك ① بولماڭلار، ئەنە شۇلار (ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچى) پاسىقلاردۇر [19]. دوزاخ ئەھلى بىلەن جەننەت ئەھلى باراۋەر بولمايدۇ ②، جەننەت ئەھلى بولسا (مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىپ) مۇرادىغا يەتكۈچىلەردۇر ③ [20]. ئەگەر بىز قۇرئاننى بىرەر تاغقا نازىل قىلغان بولساق ④، چوقۇم سەن ئۇنىڭ ئاللاھتىن قورققانلىقتىن باش ئەگكەنلىكىنى، يېرىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرەتتىڭ ⑤.

① يەنى ئاللاھ ئۇلارنى جازالاش يۈزىسىدىن ئۆزىگە پايدىسى بولىدىغان ۋە قىيامەتتىكى ئازابتىن ئۆزىنى ساقلايدىغان ئەمەللەرنى قىلىشتىن غاپىل قىلىپ قويغان كىشىلەردەك بولماڭلار. چۈنكى، ئىنسان ئاللاھنى ئۇنتۇش بىلەن ئۆزىنى ئۇنتۇش دەرىجىسىگە بېرىپ قالىدۇ، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئەقلى ئۇنى توغرا يېتەكلىمەيدۇ، كۆزى ئۇنىڭغا ھەق يولنى كۆرسەتمەيدۇ، قۇلىقىمۇ ھەقنى ئاڭلاشتىن گاس بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە ئۇنىڭدىن شۇنداق قىلمىشلار سادىر بولىدۇكى، ئۇ قىلمىشلار تۈپەيلى ئۇ ئۆزى يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولىدۇ.

② بۇ يەردىكى ئىككى پىرقىنىڭ بىرى ئاللاھنى ئۇنتۇغانلار يەنە ئۆز نەپسىلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلىۋاتقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇغان ۋە شەكسىز كېلىدىغان بىر كۈنى قىلمىشلىرىنىڭ نەتىجىسىدە دۇنيادا ئېسىل تائاملار بىلەن باققان جىسىملىرىنىڭ دوزاخقا ئوتۇن بولىدىغانلىقىنىمۇ ئېسىدىن چىقارغانلاردۇر. ئۇلارنىڭ قارشىسىدىكى يەنە بىر پىرقە ئاللاھنى ياد ئېتىپ تۇرغان، ئۇنىڭ ئەمرى - پەرمانلىرىغا بويسۇنۇپ ھايات كەچۈرگەنلەردۇر. شەكسىز كېلىدىغان بىر كۈنى ئاللاھ ئۇلارغا ئەڭ گۈزەل نېمەت ۋە مۇكاپاتلارنى ئاتا قىلىدۇ، ئۇلارنى ئۆزىنىڭ جەننىتىگە كىرگۈزىدۇ. جەننەتتە ئۇلار ئېسىل نېمەتلەردىن ھۇزۇرلىنىپ، راھەت - پاراغەتتە ياشايدۇ. دېمەك بۇ ئىككى پىرقە يەنى جەننەت ئەھلى بىلەن دوزاخ ئەھلى باراۋەر بولمايدۇ. بىر پىرقە ئۆز ئىستىقبالىنىڭ پارلاق بولۇشى ئۈچۈن ئىزچىل تەييارلىق قىلغان؛ يەنە بىر پىرقە كەلگۈسىدە ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى بىلەن كارى بولماستىن غەپلەتتە ياشىغان، شۇ ۋەجىدىن تەييارلىقىمۇ قىلماي، گۇناھقا پاتقان. بۇلار قانداقمۇ باراۋەر بولسۇن؟

③ دۇنيادا ئىمتىھان ئۈچۈن تەييارلىق قىلغانلار مۇرادىغا يېتىدۇ، تەييارلىق قىلمىغانلار مۇرادىغا يېتەلمەيدۇ. شۇنىڭدەك تەقۋادار مۇئىمىنلەر جەننەتكە كىرىش بىلەن مۇرادىغا يېتىدۇ، چۈنكى ئۇلار دۇنيادا ياخشى ئەمەل قىلىپ، تەييارلىق بىلەن ياشىغانلار، دۇنيانى دارۇلئەمەل، دارۇلئىمتىھان دەپ بىلگەنلەردۇر. مانا بۇ ھەقىقەتنى چۈشەنگەنلەر كەلگۈسى غايىسى ئۈچۈن تىرىشىدۇ، ئاخىرى مۇرادىغا يېتىدۇ. ئەمما، دۇنيانىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەنمىگەن، غايىسى ۋە ئىستىقبالىدىن غەپلەتتە قالغان، گۇناھ - مەئسىيەتلەرگە پاتقانلار چوقۇم زىيان تارتىدۇ، مۇرادىغا يېتەلمەيدۇ.

ئى ئاللاھ، بىزنى مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردىن قىلغىن. ئامىن.

④ يەنى ئىنسانغا بەرگەن ئەقىل - ئىدراك ئىقتىدارىنى تاغقا بېرىپ، ئۇنىڭغا قۇرئاننى نازىل قىلغان بولساق.

⑤ يەنى گەرچە تاغ شۇنداق قاتتىق، ئېگىز ۋە چوڭ بولسىمۇ، بىز قۇرئان كەرىمدە كەلتۈرگەن بالاغەت، پاساھەت، مۆجىزە، دەلىل - ئىسپات ۋە ۋەز - نەسبەتنى ئاڭلىسا، ئاللاھتىن قورققانلىقتىن، پارە - پارە بولۇپ كەتكەن بولاتتى. بۇ يەردە ئىنسانلارغا چۈشەندۈرۈلىۋاتىدۇ ۋە ئاگاھلاندىرۇش بېرىلىۋاتىدۇ، ئىنسانلار! سىلەرگە چۈشۈنىدىغان قابىلىيەت ۋە ئەقلىي ئىقتىدار بېرىلدى. ئەگەر قۇرئاننى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن دىلىڭلار تەسەرلەنمىسە، سىلەرنىڭ ئاقىۋىتىڭلار ياخشى بولمايدۇ.

وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ لِنَاسٍ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّبُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٣﴾ هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٤﴾

بىز بۇ مىساللارنى ئىنسانلارغا (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى) تەپەككۈر قىلىشۇن دەپ بايان قىلىۋاتىمىز ① [21]. ئۇ (شۇنداق) ئاللاھتۇركى، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ يوشۇرۇننى ②، ئاشكارىنى بىلگۈچىدۇر، ئۇ ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر، تولىمۇ مېھرىباندۇر (يەنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە كەڭ رەھمەت ئىگىسىدۇر) [22]. ئۇ (شۇنداق) ئاللاھتۇركى، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ (مۇتلەق) پادىشاھتۇر (يەنى پۈتۈن مەخلۇقاتنىڭ پادىشاھىدۇر)، (ھەممە نۇقساندىن) پاكىتۇر، (مۇئەمىنلەرگە) سالامەتلىك بېغىشلىغۇچىدۇر، (دوستلارنى قورقۇنچتىن، ئازابتىن ئەمىن قىلىپ) خاتىرجەملىككە ئېرىشتۈرگۈچىدۇر، (ھەممىنى) كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر، غالىبتۇر، قەھەر قىلغۇچىدۇر، ئۇلۇغلۇق ئىگىسىدۇر. ئاللاھ (مۇشېركلار) شېرىك كەلتۈرگەن نەرسىلەردىن پاكىتۇر [23]. ئۇ (ھەممىنى) ياراتقۇچى، يوقتىن پەيدا قىلغۇچى ③، (ھەممە نەرسىگە) شەكىل بەرگۈچى ئاللاھتۇر، ئەڭ چىرايلىق ئىسىملار ئۇنىڭدۇر ④، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ ⑤، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر ⑥ [24].

① يەنى ئىنسانلار قۇرئاندىن ۋەز - نەسىھەت ھاسىل قىلىشۇن، ئاگاھلاندىرۇشلارنى ئاڭلاپ، گۇناھلاردىن ساقلىنىشۇن دەپ شۇنداق مىساللارنى بايان قىلىۋاتىمىز. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئايەتتىكى خىتاب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارىتىلغان، يەنى بىز ساڭا شۇ قەدەر ئۇلۇغ ۋە بۈيۈك قۇرئاننى نازىل قىلدۇقكى، ئەگەر بىز ئۇنى بىر تاغقا نازىل قىلغان بولساق، ئۇ تاغ پارە - پارە بولۇپ كەتكەن بولاتتى، لېكىن بىز ساڭا ئېھسان قىلىش يۈزىسىدىن تاغلارمۇ بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان نەرسىگە بەرداشلىق بېرەلگۈدەك كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلدۇق. (فەتھۇلقەدىر) ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئىسىم - سۈپەتلىرىنى بايان قىلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭدىن مەقسەت ئاللاھنىڭ بىرلىك - بارلىقىنى ئىسپاتلاش ۋە شېرىكنى رەت قىلىشتۇر.

② بۇ يەردىكى «يوشۇرۇن» مەخلۇقاتلارغا نىسبەتەن يوشۇرۇن نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ. بولمىسا، ئاللاھ تائالا ئۈچۈن ھېچنەرسە يوشۇرۇن ئەمەس. دېمەك، ئاللاھ كائىناتتىكى ھەممە نەرسىنى بىلىدۇ، مەيلى ئۇ نەرسە بىزگە كۆرۈنىدىغان بولسۇن ياكى كۆرۈنمەيدىغان بولسۇن، ھەتتا قاراڭغۇدا كېتىۋاتقان چۈمۈلىلەرنىمۇ بىلىدۇ.

③ ﴿الْخَالِقُ﴾ نىڭ مەنىسى، ئاللاھ بارلىق شەيئىلەرنى ئۆزىنىڭ خاھىشى ۋە ئىرادىسى بويىچە تەقدىر قىلغۇچى، ﴿الْبَارِئُ﴾ نىڭ مەنىسى، ئاللاھ بارلىق شەيئىلەرنى يوقتىن ۋۇجۇدقا كەلتۈرگۈچى، شەيئىلەرنىڭ سۈرەت ۋە كەيپىياتلىرىنى ئۆزى خالىغاندەك پەيدا قىلغۇچى، ياراتقۇچى، دېمەكتۇر.

④ ئاللاھ تائالانىڭ گۈزەل ئىسىم - سۈپەتلىرىنىڭ تەپسىرى سۈرە ئەئرافتا بايان قىلىندى.

⑤ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئۆزىگە خاس تىل بىلەن ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ.

⑥ ئاللاھ ھەر قانداق ئىشتا ھۆكۈم چىقارسا، ئۇ ئىش ھېكمەتتىن خالىي بولمايدۇ.

(60) سورة الممتحنة مدنية 13 آية

(60) سۈرە مۇمتەھىنە مەدىنىدە چۈشكەن 13 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ ثُلُقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَدًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ

ئى ئىمان ئېيتقانلار! مېنىڭ دۈشمىنىمى ۋە ئۆزۈڭلارنىڭ دۈشمىنىنى دوست تۇتماڭلار^①، سىلەر ئۇلارغا دوستلۇق يەتكۈزۈۋاتىسىلەر^②. ۋەھالەنكى، ئۇلار سىلەرگە كەلگەن ھەقىقەتنى (يەنى ئىسلامنى، قۇرئاننى) ئىنكار قىلدى، سىلەر رەببىڭلار ئاللاھقا ئىمان ئېيتقىنىڭلار ئۈچۈن، ئۇلار پەيغەمبەرنى ۋە سىلەرنى يۈرتۈڭلاردىن ھەيدەپ چىقاردى^③.

① مەككە مۇشرىكلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ھۈدەيبىدە تۈزگەن كېلىشىمگە خىلاپلىق قىلدى. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە مەخپىي شەكىلدە ئۇرۇشقا تەييارلىنىشقا بۇيرۇق بەردى. مۇھاجىرلار ئىچىدىن ھاتەب ئىبنى ئەبى بەلتەئە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بەدرى غازىتىغا قاتناشقان بىر ساھابە بولۇپ، ئۇنىڭ قۇرەيشلەر بىلەن ھېچقانداق تۇغقانداق چىلىق مۇناسىۋىتى يوق ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئايالى ۋە بالىلىرى مەككەدە قالغان ئىدى. ئۇ ئۆز كۆڭلىدە مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىۋاتقانلىقىنى مەككە ئەھلىگە خەۋەر قىلىپ قويسام، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئۇلار مېنىڭ بالا - چاقىلىرىمنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ قويدۇ، دەپ ئويلىدى، ئۇ بىر پارچە خەت يېزىپ ئۇنى بىر ئايال ئارقىلىق مەككەگە يولغا سالدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئىشنى پەيغەمبەرگە ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئايالنىڭ ئىزىدىن قوغلاشقا ئەلى، زۇبەير ۋە مىقداد (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملار) نى چاقىرىپ ئۇلارغا: «سىلەر يولغا چىقىڭلار. خاھ بېغىغا يېتىپ بارغىنىڭلاردا مەككەگە كېتىۋاتقان بىر ئايالنى ئۇچرىتىسىلەر. ئۇنىڭدا بىر پارچە خەت بار، ئۇ خەتنى ئۇنىڭدىن ئېلىۋېلىڭلار» دېدى. ئۇلار قوغلاپ بېرىپ، ئۇ ئايالدىن خەتنى ئېلىپ كەلدى، ئۇ ئايال خەتنى چېچىنىڭ تۈگۈنچىسىگە يوشۇرۇۋالغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ھاتەب! بۇ نېمە ئىش؟» دېدى. ھاتەب: مەن بۇ ئىشنى دىندىن يېنىۋېلىش ۋە كۇفۇرغا قايتىش يۈزىسىدىن قىلمىدىم، بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، باشقا مۇھاجىرلارنىڭ مەككەدە قالغان ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بار، ئۇلار بۇ مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرىنى ھىمايە قىلىدۇ. مېنىڭ مەككەدە ھېچ تۇغقىنىم يوق، مەن بۇ ئىشنى قۇرەيشلەرگە خەۋەر قىلىپ قويسام، ئۇلار مېنىڭ بالا - چاقىلىرىمغا ئىگە بولۇپ قوپار دەپ ئويلاپ، شۇ خەتنى يازدىم، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھاتەب ھەقىقەتەن سىلەرگە راست سۆزلىدى» دېدى. راست سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا باشقا گەپ قىلمىدى. كەلگۈسىدە ھەر قانداق بىر مۇئىمىن ھېچقانداق بىر كاپىر بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتماسلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا تەنبىھ سۈپىتىدە بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4890 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 2494 - ھەدىس)

② يەنى سىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خەۋىرىنى ئۇلارغا يەتكۈزۈش ئارقىلىق ئۇلار بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتماقچىمۇ؟

③ ئۇلار سىلەرگە ۋە ھەق دىنغا مۇشۇنداق مۇئامىلە قىلىۋاتسا، ئۇلارغا دوستلۇق ۋە خەيرخاھلىق ئىزھار قىلىش توغرىمۇ؟

إِنْ كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جِهَدًا فِي سَبِيلِ وَاتِّعَاءَ مَرْضَاتِي تُسْرُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ① إِنْ يَتَّقُواكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِالسُّوَىٰ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ② لَنْ نَنْفَعَكُمْ أَرْحَامَكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصَلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ③

ئەگەر سىلەر مېنىڭ يولۇمدا جىھاد قىلىپ ۋە رازىلىقىمنى تىلەپ چىققان بولساڭلار (ئۇلارنى دوست تۇتماڭلار) ①، (شۇنداق تۇرسىمۇ يەنىلا) سىلەر ئۇلارغا يوشۇرۇن دوستلۇق يەتكۈزۈۋاتىسىلەر. ھالبۇكى، مەن سىلەر يوشۇرغان ۋە ئاشكارا قىلغان ئىشلىرىڭلارنى تولۇق بىلىپ تۇرىمەن، سىلەردىن كىمكى شۇنداق قىلىدىكەن (يەنى ئۇلارنى دوست تۇتۇپ، ئۇلارغا پەيغەمبەرنىڭ خەۋەرلىرىنى يەتكۈزىدىكەن)، ئۇ ھەقىقەتەن توغرا يولدىن ئازغان بولىدۇ ② [1]. ئەگەر ئۇلار سىلەرنى يەڭسە، سىلەرگە دۈشمەن بولىدۇ، سىلەرگە قوللىرىنى ۋە تىللىرىنى يامانلىق بىلەن ئۈزىتىدۇ (يەنى سىلەرگە زىيانكەشلىك قىلىدۇ، سىلەرنى تىللايدۇ)، سىلەرنىڭ كاپىر بولۇشۇڭلارنى ئارزۇ قىلىدۇ ③ [2]. قىيامەت كۈنى سىلەرنىڭ تۇغقانلىرىڭلار ۋە ئەۋلادلىرىڭلار سىلەرگە ھېچقانداق پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ ④، ئاللاھ ئاراڭلارنى ئايرىۋېتىدۇ ⑤ (يەنى سىلەر جەننەتتە بولساڭلار، كاپىرلارنى دوست تۇتقان تۇغقانلىرىڭلار دوزاختا بولىدۇ)، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [3].

① بۇ تىرناق ئىچىدىكى ئىبارە يۇقىرىدىكى شەرتنىڭ جاۋابى بولۇپ، ئايەتتە كەلتۈرۈلمىگەن.

② يەنى مېنىڭ ۋە ئۆزۈڭلارنىڭ دۈشمەنلىرىنى دوست تۇتۇش ۋە ئۇلارغا مەخپىي مەلۇمات يوللاش ئوچۇق گۇمراھلىق ۋە ھېچبىر مۇسۇلمانغا ياراشمايدىغان قىلمىشتۇر.

③ يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىدا سىلەرگە قارشى شۇ قەدەر قاتتىق دۈشمەنلىك ۋە ئۆچمەنلىك تۇرسا، سىلەر يەنە ئۇلارغا دوستلۇق يەتكۈزەمسىلەر؟

④ سىلەرنىڭ كاپىرلارغا دوستلۇق ئىزھار قىلىشىڭلارغا سەۋەب بولغان بالىلار قىيامەتتە سىلەرگە ھېچنەرسىگە ئەسقاتمايدىغان تۇرسا، يەنە نېمە ئۈچۈن ئۇلارنى دەپ كاپىرلارنى دوست تۇتۇپ، ئاللاھنى نارازى قىلىسىلەر؟ قىيامەتتە سىلەرگە ئەسقاتىدىغىنى ئاللاھقا ۋە رەسۇلىغا بويسۇنۇشتۇر. شۇڭا، سىلەر ئىتائەت ۋە بويسۇنۇشتا چىڭ تۇرۇڭلار.

⑤ يەنى ئىتائەت قىلغانلارنى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ، ئىتائەت قىلمىغانلارنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ. بۇ ئىبارىنىڭ يەنە بىر مەنىسى، «ئاللاھ سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ھۆكۈم چىقىرىدۇ» دېگەن بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر «ئاللاھ ئاراڭلارنى ئايرىۋېتىدۇ» دېگەن ئىبارىنى «ئۇلار بىر - بىرىدىن قاچىدۇ» دەپ تەپسىر قىلىدۇ. مەسىلەن: ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئۇ كۈندە كىشى ئۆزىنىڭ قېرىندىشىدىن، ئانىسىدىن، ئاتىسىدىن، خوتۇنىدىن ۋە بالىلىرىدىن قاچىدۇ﴾. (سۈرە ئەبەسە 34 - ئايەت) يەنى قىيامەتنىڭ دەھشىتىدىن قېرىنداش قېرىنداشتىن قاچىدۇ.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءُؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤١﴾

ئىبراھىم ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغانلاردا سىلەر ئۈچۈن ھەقىقەتەن گۈزەل ئۈلگە بار. ①. ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار ئۆز قەۋمىگە: «ھەقىقەتەن بىز سىلەردىن ۋە سىلەر ئاللاھنى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلاردىن يىراقمىز (ئادا - جۇدامىز) ②، بىز سىلەرنى (ۋە چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلىرىڭلارنى) ئىنكار قىلدۇق. تاكى سىلەر يالغۇز بىر ئاللاھقا ئىمان ئېيتقانغا قەدەر بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئاداۋەت ۋە ئۆچمەنلىك مەڭگۈلۈك ساقلىنىپ قالدۇ» دېگەن ئىدى ③. لېكىن، ئىبراھىمنىڭ ئاتىسىغا ئېيتقان: «ئەلۋەتتە ساڭا مەغپىرەت تىلەيمەن، ئاللاھتىن كېلىدىغان (ئازابتىن) ھېچ نەرسىنى سەندىن توسۇپ قالالمايمەن» دېگەن سۆزى ئۈلگە قىلىش دائىرىسىگە كىرمەيدۇ ④. (ئىبراھىم ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغانلار مۇنداق دۇئا قىلدى) «ئى رەببىمىز! ساڭلا تەۋەككۈل قىلدۇق ⑤، سەن تەرەپكىلا قايتتۇق، ئاخىر قايتىدىغان جاي سېنىڭ دەرگاھىڭدۇر [4].»

① بۇ يەردە كاپىرلار بىلەن دوست بولماسلىق مەسىلىسىنى تېخىمۇ ئېنىق بايان قىلىش ئۈچۈن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇتقان يولى ۋە مەيدانى مىسال ۋە ئۈلگە سۈپىتىدە بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ﴿ئُسْوَةٌ﴾ ئەگىشىشكە تېگىشلىك نەمۇنە ۋە ئۈلگە دېمەكتۇر.

② يەنى سىلەرنىڭ مۇشۇرىك بولغانلىقىڭلار سەۋەبىدىن بىز بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ھېچقانداق مۇناسىۋەت يوق. ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنىڭ ئاللاھنىڭ غەيرىگە چوقۇنغۇچىلار بىلەن قانداق ئالاقىسى بولسۇن؟

③ يەنى سىلەر كۇفرىنى، شېرىكىنى تاشلاپ، ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلمىغۇچە ئارىمىزدىكى ئادا - جۇدالىق داۋاملىشىدۇ. سىلەر ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلغاندىلا، ئاندىن ئارىمىزدىكى ئاداۋەت دوستلۇققا، ئۆچمەنلىك مېھىر - شەپقەتكە ئايلىنىدۇ.

④ بۇ جۈملە مۇستەسنا شەكىلدە كەلگەن بولۇپ، مەنىسى: «ئىبراھىمنىڭ ئاتىسىغا ئېيتقان سۆزىدىن باشقا ھەممە سۆزلىرىدە سىلەر ئۈچۈن گۈزەل ئۈلگە بار» دېگەن بولىدۇ، چۈنكى گەپ - سۆزلەرمۇ ئۈلگە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار جۈملىسىدىندۇر. دېمەك ئۇنىڭ مەنىسى: «ئىبراھىمنىڭ بارلىق سۆزلىرى ۋە ئىشلىرىنى ئۈلگە قىلىشقا بولىدۇ، پەقەت ئۇنىڭ ئاتىسىغا ئېيتقان سۆزىنى ئۈلگە قىلىشقا بولمايدۇ» دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) دېمەك، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ پۈتۈن ھاياتى ئەگىشىشكە تېگىشلىك بىر نەمۇنە ۋە ئۈلگىدۇر. ئەمما، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاتىسىغا مەغپىرەت تەلەپ قىلغانلىقىنى ئۈلگە قىلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ چاغدا ئاتىسىنىڭ ئاللاھقا دۈشمەن ئىكەنلىكىنى تېخى بىلمىگەن ئىدى. ئۇ پەقەت ئاتىسىغا ئاللاھتىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىشقا ۋەدە بەرگەنلىكى ئۈچۈنلا مەغپىرەت تەلەپ قىلغان ئىدى. ئاتىسىنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا ئايان بولغاندىن كېيىن، ئاتىسىدىنمۇ ئادا - جۇدا بولغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. بۇ نۇقتا سۈرە تەۋبە 114 - ئايەتتە بايان قىلىندى. (شۇ ۋەجىدىن سۈرە تەۋبە سۈرە بارائەت (ئادا - جۇدا بولۇش) دەپمۇ ئاتىلىدۇ)

⑤ تەۋەككۈل قىلىشنىڭ مەنىسى شۇكى، ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە زاھىرىي سەۋەب - ئامىللار ۋە توغرا ۋاسىتىلەرنى ھازىرلاپ بولغاندىن كېيىن، ئىشنى ئاللاھقا تاپشۇرۇش دېمەكتۇر. زاھىرىي سەۋەب - ۋاسىتىلەرنى ھازىرلىماي تۇرۇپ، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدىم، دېيىش تەۋەككۈل قىلغانلىق بولمايدۇ. بۇ تەۋەككۈلنىڭ مەنىسىگە زىت كېلىدۇ. بىز ئۇنداق تەۋەككۈلدىن چەكلەنگەنمىز. تەۋەككۈل توغرىلىق بىر ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدا مۇنداق بىر ۋەقە تىلغا ئېلىنغان: بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەسجىدىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، تۈگىسىنى باغلىمايلا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەلگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن تۈگىسىنى نېمە ئۈچۈن باغلىماي كىرگەنلىكىنى سورىغاندا، ئۇ: تۈگەمنى ئاللاھقا تاپشۇردۇم (ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلدىم)، دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: بۇ تەۋەككۈل قىلغانلىق ئەمەس، «ئاۋۋال تۈگەڭنى باغلىغىن، ئاندىن ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن» دېگەن. (سۈنەنى تىرمىزى 2517 - ھەدىس، سەھىھ جامى سەغىر 1068 - ھەدىس) "إِنَّا بَعَثْنَا نَبِيًّا قَدْ كَفَرْنَا بِرَبِّهِ" نىڭ مەنىسى: ئاللاھ تەرەپكە قايتىش دېمەكتۇر.

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ
وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٧﴾ * عَسَى اللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ
عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

ئى رەببىمىز! كاپىر بولغانلارنى بىزگە زىيانكەشلىك قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلمىغىن (ئۇلار بىزگە ھۆكۈمران بولۇپ، بىزنى كۆتۈرگىلى بولمايدىغان ئازاب بىلەن دىنىمىزدىن چىقارمىسۇن) ①، ئى رەببىمىز! بىزگە مەغپىرەت قىلغىن، شەكسىزكى، سەن غالبىسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىسەن» [5]. (ئى ئىمان ئېيتقانلار!) ئۇلاردا ② سىلەر ئۈچۈن، ئاللاھنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى كۆزلەيدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ③، ھەقىقەتەن گۈزەل ئۈلگە بار. كىمكى (ئاللاھنىڭ شۇ ئەمرىدىن) يۈز ئۆرۈيدىكەن ④، (بىلسۇنكى) ئاللاھ ھەقىقەتەن (ئۇنىڭدىن ۋە ئۇنداقلاردىن) بەھاجەتتۇر، مەدھىيەگە لايىقتۇر [6]. بەلكىم ئاللاھ سىلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى سىلەر دۈشمەنلەشكەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق پەيدا قىلىشى مۇمكىن ⑤، ئاللاھ ھەممىگە قادىردۇر، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [7].

① يەنى كاپىر بولغانلارنى بىزنىڭ ئۈستىمىزگە مۇسەللەت قىلمىغىن، ئۇلارنى غالب ئورۇندا قىلمىغىن، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار: بىز ھەقىقەتتە ئىكەنمىز دەپ ئويلاپ، بىزگە زىيانكەشلىك قىلمىسۇن، بىزنى قىيىنمىسۇن. يەنە بىر مەنىسى، بىزنى كاپىر بولغانلارنىڭ قىيىنشى بىلەن سىنىمىغىن. بۇ ئايەتنى مۇجاھىد قاتارلىق مۇپەسسىرلەر مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: كاپىرلارنىڭ: «ئەگەر مۇسۇلمانلار ھەق ئۈستىدە بولسا ئىدى، ئۇلارغا بۇ خارلىق يەتمىگەن بولاتتى» دېمەسلىكى ئۈچۈن، بىزنى كاپىر بولغانلارنىڭ قوللىرى بىلەن ۋە سېنىڭ دەرگاھىڭدىكى پەرىشتىلەرنىڭ قوللىرى بىلەن جازالمىغىن.

② يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامدا ۋە ئۇنىڭ مۇئمىن ھەمراھلىرىدا سىلەر ئۈچۈن ئەڭ گۈزەل ئۈلگە ۋە نەمۇنە بار. بۇ مەزمۇن ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ئوخشاش مەزمۇننى تەكىتلەش يۈزىسىدىن تەكرار كەلگەن.

③ چۈنكى ئەنە شۇنداق كىشىلەر ئاللاھتىن ۋە ئاخىرەت ئازابىدىن قورقىدۇ. ئەنە شۇلار ۋەقە ۋە ھادىسىلەردىن ئىبەرەت ئالىدۇ، نەسەھەت ھاسىل قىلىدۇ.

④ يەنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ئۈلگە قىلىڭلار دېگەن ئەمرىدىن ۋە ئۇ ئۈلگىگە ئەگىشىشتىن يۈز ئۆرۈيدىكەن.

⑤ يەنى بەلكىم ئاللاھ تائالا ئۇلارنى مۇسۇلمان قىلىپ، سىلەرگە قېرىنداش ۋە دوست قىلىپ بېرىشى، شۇنىڭ بىلەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى دۈشمەنلىك دوستلۇققا ئايلىنىپ كېتىشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە شۇنداق بولدى، مەككە فەتھى قىلىنغاندىن كېيىن، كىشىلەر ئىسلامغا توپ - توپ بولۇپ كىرىشكە باشلىدى. مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىنلا ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى نەپەت مۇھەببەتكە ئايلاندى. ئىلگىرى مۇسۇلمانلارنىڭ قېنىنى تۆكمەكچى بولغانلار ئۇلارغا يار - يۆلەك دوست ۋە سەپداش بولۇپ كەتتى.

لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقْتِلُوا فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾
 إِنَّمَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَتَلُوا فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ
 الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾

ئاللاھ سىلەرنى (كاپىرلاردىن) سىلەر بىلەن دىن توغرىسىدا ئۇرۇش قىلمىغان ① ۋە سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارمىغانلارغا ② ياخشىلىق قىلىشتىن ۋە ئادالەتلىك بولۇشتىن توسمايدۇ ③، شەكسىزكى، ئاللاھ ئادالەتلىك بولغۇچىلارنى ياخشى كۆرىدۇ ④ [8]. ئاللاھ سىلەرنى دىن خۇسۇسىدا سىلەر بىلەن ئۇرۇشقان، سىلەرنى يۇرتۇڭلاردىن ھەيدەپ چىقارغان ۋە سىلەرنى ھەيدەپ چىقىرىشقا ياردەملەشكەنلەرنى دوست تۇتۇشتىن توسىدۇ، كىمكى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن ⑤، ئەنە شۇلار ھەقىقەتەن (ئۆزىگە ئۆزى) زۇلۇم قىلغۇچىلاردۇر ⑥ [9].

① بۇ بىرىنچى شەرت بولۇپ، مۇسۇلمانلارغا قارشى دىن سەۋەبلىك ئۆچمەنلىك ۋە دۈشمەنلىك قىلمىغان ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇرۇش قىلمىغان كاپىرلار ھەققىدە تەلىمات بېرىلىۋاتىدۇ.

② بۇ ئىككىنچى شەرتتۇر. يەنى سىلەرنى ھىجرەت قىلىشقا مەجبۇرلايدىغان بېسىم خاراكتېرلىك ئىشلارنى قىلمىغان. ئۈچىنچى شەرت ئالدىنقى ئايەتتىن ئايان بولىدۇ، ئۇ بولسىمۇ، مۇسۇلمانلارغا قارشى كاپىرلارغا ھېچقانداق ياردەممۇ بەرمىگەن، قورال - ياراق، ئات - ئۇلاغ بىلەن ھەتتا پىكىر - تەكلىپ، مەسلىھەت ئارقىلىقمۇ قوللىمىغان.

③ يەنى ئەنە شۇنداق كاپىرلارغا ياخشىلىق قىلىش ۋە ئادالەتلىك بولۇش چەكلەنمەيدۇ. ئىمام ئەھمەد ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قىزى ئەسما رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قۇرەيشلەر مۇسۇلمانلار بىلەن ئەھدە تۈزگەن زاماندا ئانام مېنىڭ يېنىمغا كەلدى. ئۇ مۇشربك ئىدى. مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئانام يېنىمغا كەلدى، ئۇ موھتاجدەك قىلىدۇ، مەن ئۇنىڭغا سىلە - رەھىم قىلسام بولامدۇ؟ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەئە، ئانىڭىزغا سىلە - رەھىم قىلىڭ» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 2620 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1003 - ھەدىس)

④ بۇ ئايەتتە ئادالەت بولۇشقا تەرغىب قىلىندى، ھەتتا كاپىرلار بىلەن بولغان مۇئامىلىدىمۇ. ئادالەتلىك بولغانلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىستە مۇنداق بايان قىلغان: «ھۆكۈمدە ئادالەتلىك بولغانلار قىيامەت كۈنى ئەرشنىڭ يېنىدىكى نۇردىن بولغان مۇنبەرلەر ئۈستىدە بولىدۇ. ئۇلار ئائىلىسى ۋە قول ئاستىدىكىلەرگە ئادىل بولغانلاردۇر». (سەھىھ مۇسلىم 1827 - ھەدىس)

⑤ يەنى كىمكى ئاللاھنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن.

⑥ چۈنكى ئۇلار دوست تۇتۇشقا لايىق ئەمەس كىشىلەرنى دوست تۇتتى، ئۆز نەپسىگە زۇلۇم قىلىپ، ئۇنى ئاللاھنىڭ ئازابىغا تاپشۇردى. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇئمىنلەر! يەھۇدىي ۋە ناسارالارنى دوست تۇتماڭلار. ئۇلار بىر - بىرىنى دوست تۇتىدۇ. سىلەردىن كىمكى ئۇلارنى دوست تۇتىدىكەن، ئۇمۇ ئەنە شۇلاردىن سانىلىدۇ، ئاللاھ زالىم قەۋمنى ھەقىقەتەن ھىدايەت قىلمايدۇ﴾. (سۈرە مائىدە 51 - ئايەت)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ ۗ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَءَاثُوهُمْ مَآ أَنفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا ءَاتَيْتُمُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ

ئى ئىمان ئېيتقانلار! مۇئىمن ئاياللار سىلەر تەرەپكە ھىجرەت قىلىپ كەلسە، ئۇلارنى (ئىمانى خۇسۇسىدا) سىناپ كۆرۈڭلار. ①، ئۇلارنىڭ ئىمانىنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ، ئەگەر ئۇلارنى (سىنىغاندىن كېيىن ھەقىقىي) مۇئىمن دەپ تونۇساڭلار. ②، ئۇلارنى كاپىرلارغا قايتۇرۇپ بەرمەڭلار، ئۇلار كاپىرلارغا ھالال ئەمەس، كاپىرلارمۇ ئۇلارغا ھالال ئەمەس. ③، (كاپىر ئەللىرىنىڭ ئۇلارغا بەرگەن) مەھرىنى ئۆزلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىڭلار. ④، (شۇنىڭدىن كېيىن) ئۇلارنىڭ مەھرىنى بېرىپ نىكاھىڭلارغا ئالساڭلارمۇ سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ⑤.

① ھۈدەيبىيە سۇلھىسىنىڭ بىر ماددىسىدا: مەككىدىن بىرەر كىشى ھىجرەت قىلىپ، مۇسۇلمانلار تەرەپكە كەلسە، مۇسۇلمانلار ئۇنى مەككە ئەھلىگە قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك، دېگەن شەرت بار ئىدى. گەرچە ئۇنىڭدا ئەر ياكى ئايال دەپ ئېنىق دېيىلمىگەن بولسىمۇ، «بىرەر كىشى» دېگەن سۆز ئەر - ئايال ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن بىر قىسىم ئاياللار مەككىدىن ھىجرەت قىلىپ، مۇسۇلمانلار تەرەپكە كەلدى، كاپىرلار ئۇلارنى قايتۇرۇپ بېرىشىنى تەلەپ قىلدى. شۇ ۋاقىتتا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلىپ، ئۇلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىش ھەققىدە يۇقىرىقىدەك تەلىمات بەردى. ﴿ ئۇلارنىڭ سىناپ كۆرۈڭلار ﴾ دېگەننىڭ مەنىسى: ھىجرەت قىلىپ كەلگەن ئاياللارنىڭ كېلىش سەۋەبىنى ئېنىقلاڭلار، ئۇلار راستىنلا ئىمان ئېيتىپ دىننى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن كەلدىمۇ؟ ياكى ئەللىرىدىن رەنجىپ ياكى بىر مۇسۇلمانغا ئاشىق بولۇپ ۋەياكى باشقا بىر سەۋەب تۈپەيلىدىن كەلدىمۇ؟ بۇنى سىناپ بېقىڭلار. شۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئەھدىنىڭ ئاياللارغا ئائىت قىسمىنى بىكار قىلدى. ھىجرەت قىلىپ كەلگەن ئاياللارنى مۇشرىكلارغا قايتۇرۇپ بەرمەيدىغان بولدى.

② يەنى سىلەرنى ئۇلارنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ھەقىقىي مۇئىمن ئاياللار ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىساڭلار، ئۇلارنى كاپىرلارغا قايتۇرۇپ بەرمەڭلار.

③ بۇ يەردە ئۇلارنى كاپىر ئەللىرىگە قايتۇرۇپ بەرمەسلىكىنىڭ سەۋەبى بايان قىلىنىۋاتىدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق بىر مۇئىمن ئايال ھېچبىر كاپىرغا ھالال ئەمەس. بۇ ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە جايىز ئىدى. مەسىلەن: ئەبۇلئاس ئىبنى رەبىئ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى زەينەپ رەزىيەللاھۇ ئەنھانى ئەمرىگە ئالغان بولۇپ، ئۇ چاغدا ئەبۇلئاس مۇسۇلمان ئەمەس ئىدى. لېكىن بۇ ئايەت نازىل بولغاندىن كېيىن، مۇسۇلمان ئاياللارنى كاپىر ئەللىرىگە ياتلىق قىلىش چەكلەندى. شۇ ۋەجىدىن بۇ يەردە، مۇئىمن ئاياللار كاپىرلارغا ھالال ئەمەس، كاپىرلارمۇ ئۇلارغا ھالال ئەمەس، دېگەن ھۆكۈم چۈشتى. شۇڭا، ئۇلارنى كاپىرلارغا قايتۇرۇپ بەرمەڭلار. ئەمما، ئەگەر مۇسۇلمان ئايالنىڭ ئېرىمۇ مۇسۇلمان بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نىكاھ ساقلىنىپ قالىدۇ، ھەتتا ئېرى ئايالىدىن كېيىن ھىجرەت قىلغان بولسىمۇ.

④ يەنى ئۇلارنىڭ كاپىر ئەللىرى بەرگەن مەھرىنى سىلەر ئۇلارغا قايتۇرۇپ بېرىڭلار.

⑤ بۇ ئايەتتە مۇسۇلمانلارغا شۇنداق خىتاب قىلىنىۋاتىدۇكى، ئىمانىنى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كاپىر ئەللىرىنى تاشلاپ، سىلەر تەرەپكە ھىجرەت قىلىپ كەلگەن ئاياللارنى نىكاھىڭلارغا ئالساڭلار بولىدۇ، لېكىن ئىككى شەرتنى ھازىرلىغاندىن كېيىن بولىدۇ، بىرىنچىسى: ئۇلارنىڭ

مەھرىنى بېرىشىڭلار كېرەك. بۇ نىكاھلىنىشىمۇ سۈننەتكە ئۇيغۇن تەرىقىدە بولىدۇ يەنى ئايالنىڭ ئىددىتى توشقاندىن (رەھىمدە ھامىلە يوق ئىكەنلىكى ئېنىقلانغاندىن) كېيىن بولىدۇ. ئىككىنچىسى: نىكاھ قىلىشتا ۋەلىينىڭ رۇخسىتى ۋە ئىككى ئادىل گۇۋاھچىنىڭ ھازىر بولۇشى زۆرۈردۇر.

وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْئَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْئَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَرْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَانْتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَاجُهُمْ مِّثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِءِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

كاپىر ئاياللارنى ئەمىرىڭلاردا ساقلماڭلار ①، ئۇلارغا بەرگەن مەھرىڭلارنى تەلەپ قىلىڭلار ②، ئۇ كاپىرلارمۇ (سىلەر تەرەپكە ھىجرەت قىلىپ كەلگەن مۇئىمن ئاياللىرىغا بەرگەن) مەھرىنى تەلەپ قىلسۇن ③، ئەنە شۇ ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىدۇر ④، ئاللاھ ئاراڭلاردا (شۇنداق) ھۆكۈم چىقىرىدۇ. ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [10]. ئەگەر سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىن بەزى ئاياللار (دىندىن يېنىۋېلىپ) كاپىرلارغا تەرەپكە ئۆتۈپ كەتسە، (ئۇ كاپىرلار مەزكۇر ئاياللارغا سىلەر بۇرۇن بەرگەن مەھرىنى سىلەرگە قايتۇرۇپ بەرمىسە)، سىلەر (كاپىرلار بىلەن ئۇرۇشۇپ) غەنىمەت ئالغان چېغىڭلاردا، ئايالى كاپىرلار تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەن كىشىلەرگە (غەنىمەتتىن) ئۇلار بەرگەن مەھرىگە تەڭ مىقداردا بىر نەرسە بېرىڭلار (يەنى مۇسۇلمانلاردىن بىرىنىڭ ئايالى كاپىرلار تەرەپكە قېچىپ كەتسە، سىلەر كاپىرلار بىلەن ئۇرۇشۇپ ئالغان غەنىمەت مالدىن مەزكۇر ئايالنىڭ ئېرىگە مەھرى مىقدارى مال بېرىڭلار) ⑤. سىلەر ئۇزۇڭلار ئىشەنگەن ئاللاھتىن قورقۇڭلار [11].

① ﴿عِصْمٌ﴾ "عِصْمَةٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدىن نىكاھ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئەگەر ئەر مۇسۇلمان بولۇپ، ئايالى كاپىر ۋە مۇشرىك ھالەتتە قالغان بولسا، ئۇنداق مۇشرىك ئايالنى نىكاھدا ساقلاش جايز ئەمەس. كاپىر ئايالنى دەرھال تالاق قىلىپ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىش كېرەك. ئەمەلىيەتتە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شۇ كۈنلا ئۆزىنىڭ ئىككى كاپىر ئايالنى تالاق قىلىۋەتتى. تەلەپ ئىبنى ئۇبەيدۇللاھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ كاپىر ئايالنى تالاق قىلدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئەمما ئەگەر ئايال ئەھلى كىتاب (يەھۇدىي ياكى ناسارا) بولسا، ئۇنى تالاق قىلىشنىڭ زۆرۈرى يوق. چۈنكى ئۇلار بىلەن نىكاھلىنىش جايز. شۇ ۋەجىدىن ئەگەر يەھۇدىي ياكى ناسارا ئايال ئىلگىرىدىن سىلەرنىڭ ئەمىرىڭلاردا بولسا، ئىسلامغا كىرگەندىن كېيىن ئۇلاردىن ئايرىلىش زۆرۈر ئەمەس.

② يەنى كۇفرىدا چىڭ تۇرغانلىقتىن كاپىرلار تەرەپكە كەتكەن ئاياللىرىڭلاردىن ئۇلارغا بەرگەن مەھرىڭلارنى تەلەپ قىلىڭلار.

③ يەنى كاپىرلارمۇ، مۇسۇلمان بولۇپ مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەن ئاياللارغا بەرگەن مەھرىلىرىنى تەلەپ قىلسۇن.

④ بۇ ھۆكۈمگە ئاساسەن ھەر ئىككى تەرەپ بىر - بىرىگە بەرگەن مەھرى ھەققىنى تەلەپ قىلىپ ئالسۇن. بۇ ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىدۇر. ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: بۇ شۇ دەۋرگە خاس ھۆكۈم ئىدى. بۇ مۇسۇلمانلار بىرلىككە كەلگەن ئىجمادۇر. (فەتھۇلقەدىر) بۇ ھۆكۈم ئۆز ۋاقتىدىكى ئىككى پىرقىنىڭ ئارىسىدىكى كېلىشىم سەۋەبىدىن ئىدى. ئەگەر مۇسۇلمانلار بىلەن كاپىرلار ئارىسىدا كەلگۈسىدە ھۈدەيبىيە سۈلھىسىگە ئوخشاش كېلىشىم بولسا، بۇ ھۆكۈمگە ئەمەل قىلىش زۆرۈر بولىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، زۆرۈر ئەمەس.

⑤ ﴿فَعاقِبْتُمْ﴾ «غەنىمەت ئالغان چېغىڭلاردا، ئۇلارنى جازالىغان چېغىڭلاردا ياكى بەدىلىنى تۆلىگەن چېغىڭلاردا» دېگەن سۆزدىن ئىككى خىل ئۇقۇم چىقىدۇ. بىرىنچىسى: مۇسۇلمان بولۇپ، سىلەر مەككىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەن ئاياللارنىڭ مەھرى ھەققىنى ئۇلارنىڭ كاپىر ئەرلىرىگە بېرەتتىڭلار،

ئەمدى ئۇنى، ئاياللىرى (كاپىر بولۇپ) كاپىرلار تەرەپكە كەتكەن مۇسۇلمان ئەرلەرگە بېرىڭلار. چۈنكى، ئۇلار مەزكۇر ئاياللارنىڭ مەھرى ھەققىنى مۇسۇلمان ئەرلىرىگە بەرمىدى (يەنى بۇمۇ جازالاشنىڭ بىر شەكلىدۇر). ئىككىنچى ئۇقۇم شۇكى، سىلەر كاپىرلار بىلەن جىھاد قىلىپ غەنىمەت ئالساڭلار، ئۇنى تەقسىم قىلىشتىن ئىلگىرى ئاياللىرى كاپىرلار دىيارىغا كەتكەن كىشىلەرگە ئاياللىرىغا بەرگەن مەھرىنىڭ مىقدارىنى شۇ غەنىمەتتىن بېرىڭلار. (دېمەك ئۇرۇش قىلىپ ئالغان غەنىمەتتىن مۇسۇلمانلارنىڭ زىيىنىنى تۆلەشمۇ بىر خىل جازادۇر) (ئەيسەر تەپسىر ۋە تەپسىر ئىبنى كەسىر) ئەگەر غەنىمەت بىلەنمۇ زىياننى تولدۇرغىلى بولمىسا، بەيتۇلمالدىن ياردىم قىلىنىدۇ. (ئەيسەر تەپسىر)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْنَهُنَّ وَأَسْتَعْفِفْنَ لَهِنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَسُؤُوا مِنَ الْأَخِرَةِ كَمَا يَسِئُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٤﴾

ئى پەيغەمبەر! مۇئمىن ئاياللار سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىپ، ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىكىگە، ئوغرىلىق قىلماسلىققا، زىنا قىلماسلىققا، (جاھىلىيەت دەۋرىدىكىدەك نومۇستىن ياكى كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ) بالىلىرىنى ئۆلتۈرمەسلىكىگە، باشقىلاردىن تۇغقان بالىنى يالغاندىن ئېرىنىڭ بالىسى دەۋالماستىققا، سەن بۇيرۇغان ياخشى ئىشلاردىن باش تارتماستىققا بەيئەت قىلسا (يەنى يۇقىرىقى شەرتلەر ئاساسدا ۋەدە بەرسە)، ئۇلارنىڭ بەيئەتنى قوبۇل قىلغىن ①، ئۇلار ئۈچۈن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [12]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر ئاللاھ غەزەپ قىلغان قەۋمنى دوست تۇتماڭلاركى ②، ئۇلار ئاخىرەتتىن خۇددى كاپىرلار قەبرىلەردىكى (ئۆلۈكلەرنىڭ تىرىلىشىدىن) ئۈمىد ئۈزگەندەك ئۈمىدىنى ئۈزگەنلەردۇر ③ [13].

① ئاياللاردىن بۇ بەيئەت ئۇلار ھىجرەت قىلىپ كەلگەندە ئېلىنىدۇ. سەھىھۇل بۇخارى 4891 - ھەدىستىكى بۇ سۈرىنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىنغاندەك. ئۇنىڭدىن باشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىنى فەتىھ قىلغان كۈنىمۇ قۇرەيشلىك ئاياللاردىن بەيئەت ئالغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاياللاردىن بەيئەت ئالغاندا سۆز ئارقىلىقلا بەيئەت ئالاتتى، ھېچبىر ئايالنىڭ قولىنى تۇتمايتتى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەيئەت جەرياندا بىرمۇ ئايال كىشىنىڭ قولىنى تۇتمىغان. ئۇ پەقەت ئاياللارغا: «مەن سىزدىن ئەنە شۇ شەرتلەر ئاساسدا بەيئەت ئالدىم» دېيىش بىلەنلا بەيئەت ئالاتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 4891 - ھەدىس) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە ئاياللاردىن ئون سېلىپ، ياقا يىرتىپ يىغلىماستىققا، يۈزنى تاتلىماستىققا، چاچلىرىنى يۇلماستىققا، قارغاپ دۇئا قىلماستىققا ۋە جاھىلىيەت دەۋرىدىكىدەك بالىلىرىنى ئۆلتۈرمەسلىكىگە ئەھدە ئالاتتى. (سەھىھۇل بۇخارى 4892 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 937 - ھەدىس، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 3131 - ھەدىس) بۇ بەيئەتتە ناماز، روزا، ھەج ۋە زاكات قاتارلىقلار تىلغا ئېلىنمىغان. چۈنكى، ئۇلار دىننىڭ ئاساسى ۋە ئىسلامنىڭ تۈپ يىلتىزى بولغانلىقتىن ئاللاھىدە ئەسكەرتىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇسۇسەن ئاياللاردىن كۆپرەك سادىر بولىدىغان گۇناھ ئىشلارنى قىلماستىققا، ئۇلار دىننىڭ ئاساسى بولغان پەرزلەرنى ئادا قىلىش بىلەن بىرگە مەزكۇر گۇناھلاردىن ساقلىنىش دەپ، ئۇلاردىن ئەھدە ئالاتتى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئۆلىمالار، دەۋەتچىلەر خۇتبىلىرىدە، ۋەز - نەسەھەتلىرىدە، دىننىڭ ئاساسلىرى بولغان پەرزلەرنى بايان قىلىش بىلەنلا بولدى قىلماستىن، بەلكى جەمئىيەتتە يامراپ كېتىۋاتقان ئىللەت، گۇناھ - مەئسىيەتلەر، ھەتتا بىر قىسىم ناماز ۋە روزىغا ئەھمىيەت بېرىدىغان كىشىلەر سادىر قىلىشتىن ساقلىنىلمايدىغان خاتالىقلار ھەققىدىمۇ سۆزلەش كېرەك.

② بۇلاردىن بەزى مۇپەسسىرلەر: يەھۇدىيلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ. بەزىلەر: مۇناپىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېسە، بەزىلەر: بارلىق كاپىرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەيدۇ. ئاخىرقىسى ئەڭ توغرىدۇر. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قاتارىغا يەھۇدىيلارمۇ، مۇناپىقلارمۇ كىرىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا بارلىق كاپىرلار ئاللاھنىڭ غەزىپىگە لايىقتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، ھەر قانداق بىر كاپىرنى دوست تۇتماڭلار. بۇ نۇقتا

قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە جايدا بايان قىلىندى.

③ ئاخىرەتتىن ئۈمىدىنى ئۈزۈش دېگەننىڭ مەنىسى: قىيامەتنىڭ بولۇشىنى ئىنكار قىلىش دېمەكتۇر. «قەبىرلەرنىڭ ئەھلى، قەبىرلەردىكىلەر» يەنى قەبىرلەرگە كۆمۈلگەن ئۆلۈكلەردىن ئۈمىدىنى ئۈزگەنلەر دېگەننىڭ بىر مەنىسى شۇكى، ئۇلار ئاخىرەتتە تىرىلدۈرۈلىدىغانلىقىغا ئىشەنمىگەنلەر دېمەكتۇر. يەنە بىر مەنىسى، قەبىرلەرگە كۆمۈلگەن كاپىرلار ھەممە ياخشىلىقتىن ئۈمىدىنى ئۈزگەنلەردۇر. چۈنكى ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن كاپىر بولغانلىقىنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆردى، ئەمدى قانداقمۇ ياخشىلىقنى ئۈمىد قىلسۇن؟ (تەپسىر ئىبنى جەرىر تەبەرى)

(61) سورة الصف مدنية 14 آية

(61) سۇرە سەف مەدنىدە چۈشكەن 14 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى (بارلىق) نەرسىلەر ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتتى، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [1]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر نېمە ئۈچۈن قىلمايدىغان ئىشنى (قىلىمىز) دەيسىلەر؟ (يەنى ئەمەلدە سىلەر قىلمايدىغان ياخشى ئىشلارنى نېمە ئۈچۈن ئاغزىڭلاردا قىلىمىز دەيسىلەر؟) [2] سىلەرنىڭ قىلمايدىغان ئىشنى (قىلىمىز) دېيىشىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا نېمە دېگەن ئۆچ كۆرۈلىدىغان ئىش! [3].

★ بۇ سۈرىنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق بىر رىۋايەت بار: بىر قىسىم ساھابىلەر بىر يەردە ئولتۇرۇپ بىر - بىرىدىن: ئاللاھ تائالاغا ئەڭ سۆيۈملۈك ئەمەل قايسى؟ دەپ سوراشقان ۋە بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سوراپ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماقچى بولغان. ئەمما، ھېچكىم سوراشقا جورئەت قىلالمىغان. شۇ ۋاقىتتا ئاللاھ تائالا بۇ سۈرىنى نازىل قىلغان. (مۇسئەدى ئەھمەد 5 - توم، 452 - بەت، سۈنەنى تىرمىزى 3309 - ھەدىس)

① بۇ يەردىكى خىتاب، گەرچە ئومۇمىي بولسىمۇ، ئەسلىدە ھېلىقى «ئاللاھ تائالاغا قايسى ئەمەلنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك ئىكەنلىكىنى بىلسەك، شۇنى قىلساق بولاتتى دېگەن، سۆيۈملۈك ئەمەلنى ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن، سۆزلىشىپ قالغان» مۇئەننەلەرگە قارىتىلغان. شۇ ۋەجىدىن بۇ يەردە ئەنە شۇنداق ئاغزىدا ياخشى گەپنى قىلىدىغان، ئەمما ئەمەلىيەتتە قىلمايدىغان كىشىلەر ئەيىبلەنۋاتىدۇ. ئېغىزىڭلاردىن چىقارغان سۆزنى نېمىشقا ئەمەلگە ئاشۇرمايسىلەر؟ تىلىڭلار بىلەن دېگەننى نېمىشقا ئەمەلدە ئىجرا قىلمايسىلەر؟

③ بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ ئەنە شۇنداق كىشىلەردىن قاتتىق نارازى بولىدىغانلىقىنى تېخىمۇ ئېنىق بايان قىلىپ بەردى.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَأَنَّهُمْ بُنَيِّنٌ مَّرْضُوضٌ ﴿٤﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤَدُّونِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ

شەكسىزكى، ئاللاھ ئۆزىنىڭ يولىدا مۇستەھكەم بىنا دەك سەپ بولۇپ جىھاد قىلغانلارنى (يەنى ئۇرۇش مەيدانىدا دۈشمەنلەرگە ئۇچراشقان چاغدا، مەۋقەسىدە ساباتلىق تۇرۇپ غازات قىلغانلارنى) ياخشى كۆرىدۇ. ① [4]. ئۆز ۋاقتىدا مۇسا ئۆز قەۋمىگە: «ئى قەۋمىم! مېنىڭ ئاللاھنىڭ سىلەرگە (ئەۋەتكەن) پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىمنى بىلىپ تۇرۇپ، سىلەر نېمىشقا ماخا ئازار بېرىسىلەر؟» دېگەن ئىدى. ②، ئاندىن ئۇلار (ھەقىقەتتىن) چەتنەپ كېتىۋىدى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى (ھىدايەتتىن) بۇرۇۋەتتى. ③. ئاللاھ (ئۆزىنىڭ ئىتائىتىدىن چىققان) پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [5]. ئۆز ۋاقتىدا مەريەمنىڭ ئوغلى ئىيسا: «ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! مەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ سىلەرگە ئەۋەتكەن، مەندىن بۇرۇن كەلگەن تەۋراتنى تەستىقلىغۇچى ④،

① بۇ ئايەتتە جىھادنىڭ ئاللاھ تائالاغا ئەڭ سۆيۈملۈك ياخشى ئەمەل ئىكەنلىكى كۆرسىتىپ بېرىلدى. ② ئىسرائىل ئەۋلادى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن ھەق پەيغەمبەرلىكىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ، ئۇنىڭغا ئالايىق سۆزلەر بىلەن ئازار بېرەتتى، ھەتتا ئۇنىڭدا يوق جىسمانىي كەمتۈكلۈكلەرنى ئۇنىڭغا مەنسۇپ قىلاتتى. ۋەھالەنكى، ئۇنىڭدا ئۇلار دەۋا قىلغان جىسمانىي كەمتۈكلۈك ۋە ئىللەت يوق ئىدى.

③ يەنى ئۇلار ھەقىقىي بىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈۋىدى، ھەقىقىي ئورنىغا باتىلنى، ياخشىلىقنىڭ ئورنىغا يامانلىقنى، ئىماننىڭ ئورنىغا كۇفرنى ئىختىيار قىلىۋىدى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جازالاش يۈزىسىدىن ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ھىدايەتتىن بۇرۇۋەتتى. چۈنكى، ئاللاھنىڭ قانۇنىيىتى ئەنە شۇنداق داۋاملىشىپ كېلىۋاتىدۇ. كىمكى كۇفرلىق ۋە گۇمراھلىقتا ئىزچىل تۇرۇۋالسا، بۇ ئۇنىڭ دىلىغا مۆھۈر بېسىلىشقا سەۋەب بولىدۇ. نەتىجىدە پاسىقلىق، زالىملىق، كۇفرلىق ئۇنىڭ تەبىئىتىگە سېڭىپ كېتىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭ ئادىتىگە ئايلىنىدۇ، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ئۆزگەرتىشكە ھېچكىم قادىر بولالمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئايەتنىڭ ئاخىرىدا دېيىلدىكى، ئاللاھ تائالا ئۆز ئەمرىگە ئىتائەت قىلمايدىغان پاسىق قەۋمگە ھىدايەت ئانا قىلمايدۇ. چۈنكى، ئۇنداق قەۋمنى ئاللاھ ئۆز قانۇنىيىتىگە ئاساسەن گۇمراھ قىلغان بولىدۇ، ئۇلارنى ھېچكىم ھىدايەت يولىغا باشلىيالمايدۇ.

④ بۇ يەردە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قىسسىسى بايان قىلىنىشتىكى سەۋەب شۇكى، ئىسرائىل ئەۋلادى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمىغاندەك، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىمۇ ئىنكار قىلدى. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي بېرىۋاتىدۇكى، بۇ يەھۇدىيلار پەقەت ساڭىلا شۇنداق مۇئامىلە قىلغىنى يوق، بەلكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پۈتۈن تارىخى بويىچە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىپ كەلگەن. تەۋراتنى تەستىق قىلغۇچى دېگەننىڭ مەنىسى: مەن دەۋەت قىلىۋاتقان نەرسە، تەۋرات دەۋەت قىلغان نەرسىنىڭ دەل ئۆزىدۇر. بۇ شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، مەندىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەر تەۋرات ئېلىپ كەلگەن بولسا، مەن ئىنجىل ئېلىپ كەلدىم، بۇ ئىككىسىنىڭ مەنبەسى بىردۇر. شۇ ۋەجىدىن سىلەر مۇسا، ھارۇن، داۋۇد ۋە سۇلايمان ئەلەيھىسسالاملارغا ئىمان كەلتۈرگەندەك، ماڭىمۇ

ئىمان كەلتۈرۈڭلار. چۈنكى، مەن تەۋراتنى تەستىق قىلغۇچىمەن، ئۇنى ئىنكار قىلغۇچىمۇ ئەمەس، ئۇنىڭغا قارشى سۆز قىلغۇچىمۇ ئەمەسمەن.

وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

مەندىن كېيىن كېلىدىغان ئەھمەد ئىسمىلىك پەيغەمبەر بىلەن خۇش خەۋەر بەرگۈچى ① پەيغەمبەرىمەن» دېگەن ئىدى. ئۇ (يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالام) ئۇلارغا روشەن مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن چاغدا، ئۇلار: «بۇ ئوپىئوچۇق سېھىردۇر» دېدى ② [6]. ئىسلامغا دەۋەت قىلىنىۋاتقان تۇرۇقلۇق ③، ئاللاھ نامىدىن (يەنى ئاللاھنىڭ شېرىكى بار، بالىسى بار دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىپ) يالغاننى توقۇغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟ ④ ئاللاھ (كۇفرىنى تاللاپ ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغان قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [7]. ئۇلار ئاللاھنىڭ نۇرىنى ئېغىزلىرى بىلەن ئۆچۈرۈۋەتمەكچى (يەنى ئاللاھنىڭ سۆزى بولغان قۇرئاننى يالغان گەپلىرى بىلەن بىكار قىلىۋەتمەكچى) بولىدۇ ⑤. ئاللاھ بولسا كاپىرلار يامان كۆرگەن تەقدىردىمۇ، ئۆزىنىڭ نۇرىنى مۇكەممەل قىلغۇچىدۇر (يەنى ئۆزىنىڭ دىنىنى غالىب قىلغۇچىدۇر) ⑥ [8]. ئاللاھ مۇشۇ كىتابنىڭ يامان كۆرگىنىگە قارىماي ⑦، ھەق دىننى بارلىق دىنلار ئۈستىدىن غالىب قىلىش ئۈچۈن ⑧، ئۆز پەيغەمبەرىنى ھىدايەت بىلەن ۋە ھەق دىن بىلەن ئەۋەتكەن زاتتۇر [9].

① يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىدىن كېيىن كېلىدىغان ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم بىلەن بېشارەت بەرگەن. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ ھەققىمدە ئاتام ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دۇئا قىلغان، ئىيسا ئەلەيھىسسالام مېنىڭ پەيغەمبەر بولۇپ كېلىدىغانلىقىم توغرىلىق خۇش خەۋەر بەرگەن». (ئەيسە تەپسىرى) ﴿أَحْمَدُ﴾ دېگەن سۆزنى لۇغەتتىكى مەنىسى جەھەتتىن، ئىگىدىن تۈرلىنىپ چىققان سۈپەتنىڭ مۇبالىغە شەكلى دەپ ئالغاندا، مەنىسى: بارلىق كىشىلەردىن زىيادە ئاللاھقا ھەمدە ئېيتقۇچى، دېگەن بولىدۇ. ئەگەر ئۇنى تولدۇرغۇچىدىن تۈرلىنىپ چىققان دەپ ئالغاندا، مەنىسى: ئېسىل خىسلىتى ۋە گۈزەل ئەخلاقى بىلەن ھېچكىم مەدھىيەلىنىپ باقمىغان دەرىجىدە كۆپ مەدھىيەلەنگۈچى، دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

② يەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ئېلىپ كەلگەن روشەن مۆجىزىلەرنى ئۇلار: ﴿بۇ ئوپىئوچۇق سېھىردۇر دەپ ئاتىدى. ئىلگىرىكى قەۋملەرمۇ پەيغەمبەرلىرىگە شۇنداق دەپ كەلگەن ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردىكى روشەن مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگۈچىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿بۇ ئوپىئوچۇق سېھىردۇر﴾ دېگۈچىلەر بولسا، مەككە كاپىرلىرىدۇر. يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام روشەن مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن چاغدا، مەككە كاپىرلىرى: ﴿بۇ ئوپىئوچۇق سېھىردۇر﴾ دېدى. ﴿

③ يەنى بارلىق دىنلاردىن ئۇلۇغ ۋە شەرەپلىك دىنغا دەۋەت قىلىنغان تۇرۇقلۇق يەنى شۇنداق ئۇلۇغ دىنغا چاقىرىلغان ئادەمنىڭ يالغاننى توقۇپ، باشقىلارغا بوھتان چاپلىشى، بولۇپمۇ ئاللاھقا بوھتان چاپلىشى مۇناسىپ كېلەمدۇ؟

④ يەنى ئاللاھنىڭ بالىسى بار دېيىش ياكى ئاللاھ ھارام قىلمىغان نەرسىنى، ھارام قىلىۋېلىش

بىلەن ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان ئادەمدىنمۇ زالىم ئادەم بارمۇ؟

⑤ «نۇر» دېگەندىن قۇرئان كەرىم ياكى ئىسلام ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ياكى دەلىل - ئىسپاتلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿ئېغىزلىرى بىلەن ئۆچۈرۈۋەتمەكچى بولىدۇ﴾ يەنى ئۇلار ئېغىزلىرىدىن چىققان تەنە خاراكتېرلىك يالغان سۆزلىرى بىلەن ھەقنى يوقىتىشقا ئۇرۇنىدۇ.

⑥ يەنى ئۇنى پۈتۈن دۇنياغا تاراتقۇچى ۋە بارلىق دىنلار ئۈستىدىن غالىب قىلغۇچى. دەلىل - ئىسپات جەھەتتىن غالىب قىلغۇچى ياكى ماددىي جەھەتتىن غالىب قىلغۇچى ۋە ياكى ھەر ئىككى جەھەتتىن غالىب قىلغۇچىدۇر.

⑦ بۇ ئىبارە ئالدىنقى ئىبارىنى تەكىتلەپ كەلگەن. يەنى ئەھمىيىتى زور بولغانلىقى ئۈچۈن تەكرارلانغان.

⑧ بۇ ۋەدە ھەر قانداق ئەھۋال ئاستىدا ئەمەلگە ئاشماي قالمايدۇ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تُوْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ۗ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلِكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسْكِنٍ طَيِّبَةٍ فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ۖ وَيَثِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەرنى قاتتىق ئازابتىن قۇتقۇزىدىغان بىر تىجارەتكە باشلاپ قويمايۇ؟ ① [10].
ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە (چىن دىلىڭلاردىن) ئىمان ئېيتىڭلار، ئاللاھ يولىدا پۇل - مېلىڭلار بىلەن، جېنىڭلار بىلەن جىھاد قىلىڭلار. ئەگەر بىلسەڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر [11]. (ئەگەر شۇنداق قىلساڭلار، ئاللاھ) سىلەرنىڭ گۇناھلىرىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ، سىلەرنى ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، دائىمىي تۇرالغۇ بولغان جەننەتلەردىكى گۈزەل سارايلاردا (تۇرغۇزىدۇ). بۇ كاتتا مۇۋەپپەقىيەتتۇر [12]. (سىلەرگە) سىلەر ياخشى كۆرىدىغان يەنە بىر نېمەت بار، ئۇ ئاللاھتىن (سىلەرگە) كېلىدىغان ياردەم ۋە يېقىندا قولغا كەلتۈرۈلىدىغان غەلبىدۇر (يەنى مەككىنىڭ پەتھى قىلىنىشىدۇر) ②. (ئى پەيغەمبەر!) مۇئمىنلەرگە (دۇنيادا غەلبە ۋە ئاخىرەتتە جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگىن ③ [13].

① بۇ يەردە ئاللاھقا ئەڭ سۆيۈملۈك ئەمەل (ئىمان ۋە جىھاد) تىجارەت دەپ ئاتالدى. چۈنكى، ئۇنىڭدا تىجارەتكە ئوخشاش پايدا بولىدۇ. ئۇ قانداق پايدا؟ ئۇ پايدا جەننەتكە كىرىش ۋە جەھەننەمدىن قۇتۇلۇشتىن ئىبارەت. بۇنىڭدىن ئارتۇق يەنە قانداق پايدا بولسۇن؟ بۇ پايدا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىندى: ﴿ شۇبھىسىزكى، ئاللاھ مۇئمىنلەردىن ئۇلارنىڭ جانلىرىنى، ماللىرىنى ئۇلارغا جەننەت بېرىش بەدىلىگە سېتىۋالدى ﴾. (سۈرە تەۋبە 111 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

② ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلساڭلار ۋە ئۇنىڭ دىنىغا ياردەم بەرسەڭلار، ئاللاھمۇ سىلەرگە ياردەم بېرىدۇ ۋە نۇسرەت ئاتا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا شۇنداق دېگەنكى: ﴿ ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر ئاللاھقا (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا) ياردەم بەرسەڭلار، ئاللاھ سىلەرگە (دۈشمىنىڭلارغا قارشى) ياردەم بېرىدۇ، قەدىمىڭلارنى (جىھاد مەيدانىدا) مۇستەھكەم قىلىدۇ ﴾. (سۈرە مۇھەممەد 7 - ئايەت) يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿ ئاللاھ ئۆزىنىڭ دىنىغا ياردەم بېرىدىغانلارغا ئەلۋەتتە ياردەم بېرىدۇ، چۈنكى ئاللاھ ناھايىتى كۈچلۈكتۇر، غالىبتۇر ﴾. (سۈرە ھەج 40 - ئايەت) ئاخىرەتتە ئېرىشىدىغان نېمەتلەردىن ئىلگىرى ئېرىشىدىغان يەنە بىر نېمەت - يېقىندا قولغا كەلتۈرۈلىدىغان غەلبە دەپ ئاتالدى. ئۇ غەلبىدىن مەككىنىڭ پەتھى قىلىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن، توغرا يول تۇتقان خەلىپىلەر دەۋرىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن فارس ۋە رىم سەلتەنەتلىرى ئۈستىدىن مۇسۇلمانلارنىڭ غەلبە قىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

③ مۇئمىنلەرگە ئۆلگەندىن كېيىن جەننەتكە كىرىدىغانلىقى ۋە دۇنيادا غەلبە - نۇسرەتكە ئېرىشىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بەرگىن. شەرتى شۇكى، ئۇلار ئىماننىڭ تەقەززاسى بويىچە ئەمەل قىلىپ تۇرۇشى لازىم. ئاللاھ تائالا ئېيتقاندەك: ﴿ ئەگەر مۇئمىن بولساڭلار، ئۈستۈنلۈك قازىنىسىلەر ﴾. (سۈرە ئال ئىمران 139 - ئايەت) تۆۋەندە ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى ئۆزىنىڭ دىنىغا تېخىمۇ كۆپ ياردەم بېرىشكە تەرغىب قىلىۋاتىدۇ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا أَنصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِحَوَارِيِّتَيْنِ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ ۗ فَمَا مَنَّا طَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرْتَ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

ئى ئىمان ئېيتقانلار! سىلەر ھاۋارىيلار (يەنى ئىيساغا دەسلەپ ئەگەشكەن كىشىلەر) دەك ئاللاھنىڭ (دىنىنىڭ) ياردەمچىلىرى بۇلۇڭلار. ①. مەريەمنىڭ ئوغلى ئىيسا ھاۋارىيلارغا: «ئاللاھقا (دەۋەت قىلىشتا) مېنىڭ ياردەمچىلىرىم كىملەر؟» دېگەندە، ھاۋارىيلار: «بىز ئاللاھنىڭ (دىنىنىڭ) ياردەمچىلىرىدۇرمىز» دېدى. ②. ئىسرائىل ئەۋلادىدىن بىر تائىپە ئىمان ئېيتتى، يەنە بىر تائىپە كاپىر بولدى. ③. ئاندىن ئىمان ئېيتقانلارنى ئۆز دۈشمەنلىرىگە قارشى كۈچلەندۈردۈق، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار غالىب بولدى. ④ [14].

① ھەر قانداق ئەھۋالدا، سۆزلىرىڭلار بىلەن، ئىش - ھەرىكىتىڭلار، چېنىڭلار ۋە پۇل - ماللىرىڭلار بىلەن ئاللاھنىڭ دىنىغا ياردەم بېرىڭلار. سىلەر ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ دىنىغا ياردەم بېرىشكە چاقىرىلساڭلار، مەيلى نەدە ۋە قايسى ھالەتتە بولۇڭلار، ھەر ۋاقىت، ھەر يەردە بۇ دەۋەتكە، خۇددى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ياردەمچىلىرى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتىگە ئاۋاز قوشقانداك، دەرھال ئاۋاز قوشۇڭلار.

② يەنى بىز، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە تارقىتىشنى بۇيرۇغان دىننى دەۋەت قىلىشتا ئۇنىڭغا ياردەمچى بولدۇقمۇ؟ بۇ دىننى دەۋەت قىلىش ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەج مەۋسۇملىرىدە مۇنداق دەيتتى: «پەرۋەردىگارنىڭ دەۋىتىنى تەبلىغ قىلىشىم ئۈچۈن، ماڭا ياردەم بېرىدىغان ئادەم بارمۇ؟ شەك - شۈبھىسىزكى، قۇرەيشلەر مېنى پەرۋەردىگارنىڭ دەۋىتىنى تەبلىغ قىلىشىمدىن توستى». نەتىجىدە مەدىنە ئەھلىدىن ئەۋس بىلەن خەزرج قەبىلىلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ياردەم بېرىشكە ئاۋاز قوشتى. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەيئەت قىلدى ۋە ئۇنى ھەر جەھەتتىن قوللاشقا ۋەدە بەردى. ھەتتا ئۇلار، ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرەت قىلىپ مەدىنىگە كەلسە، ئۇنى قوغداشقا مەسئۇل بولىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەندە، ئۇلار ۋەدىسى بويىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋە بارلىق ساھابىلىرىگە كۆپ ياردەم قىلدى. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئۇلارنى ئەنسىزلەر (يەنى ياردەمچىلەر) دەپ ئاتىدى. شۇنىڭدىن بېرى بۇ ئۇلارنىڭ ئالاھىدە نامى بولۇپ قالدى. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن ۋە ئۇلارنى مەمنۇن قىلسۇن! (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ بۇ كاپىر بولغان تائىپە يەھۇدىيلار بولۇپ، ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلىپلا قالماستىن يەنە ئۇنى ۋە ئانىسىنى ئېغىر گۇناھ بولىدىغان بوھتانلار بىلەن قارىلىدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىلگەندىن كېيىن، ئۈچ پىرقىگە بۆلۈنۈپ كەتكەن. ئۇلاردىن بىر پىرقە: ئاللاھ خالىغان مۇددەتكىچە بىزنىڭ ئارىمىزدا تۇردى، ئاندىن ئاسمانغا چىقىپ كەتتى، دېيىشتى، بۇ پىرقە يەقۇبىيە دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە بىر پىرقە نەستۇرىيە دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلار: ئىيسا ئاللاھنىڭ ئوغلى ئىدى، ئۇ بىزنىڭ ئىچىمىزدە بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن، ئاتىسى ئۇنى ئۆز دەرگاھىغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى، دېيىشتى. يەنە بىر پىرقە: ئىيسا ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسىدۇر، ئۇ ئىچىمىزدە ئاللاھ خالىغان مۇددەتكىچە تۇردى. ئاندىن ئاللاھ ئۇنى ئۆز دەرگاھىغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى، دېيىشتى. پەقەت مۇشۇ توغرا ئېتىقادلىق پىرقە ئىدى.

④ يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىش بىلەن، ئۇنىڭغا باتىل پىرقىلەر ئۈستىدىن

غەلبە ئاتا قىلدۇق. مەزكۇر توغرا ئېتىقادلىق پىرقە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتتى. ئاندىن بىز ئۇلارنى دەلىل - ئىسپات جەھەتتىنمۇ بارلىق كاپىرلاردىن ئۈستۈن قىلدۇق، يەنە قۇۋۋەت ۋە سەلتەنەت جەھەتتىنمۇ ئۇلارغا غەلبە ئاتا قىلدۇق. بۇ غەلبىنىڭ ئاخىرقى قېتىم ۋۇجۇدقا چىقىدىغان ۋاقتى ئاخىر زاماندا ئىيسا ئەلەيھىسسالام زېمىنغا قايتىپ چۈشكەندە بولىدۇ. قىيامەتتىن ئىلگىرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇميۈزلۈك غەلبە قىلىدىغانلىقى مۇتەۋاتىر دەرىجىدىكى سەھىھ ھەدىسلەردە ئېنىق رىۋايەت قىلىنغان.

(62) سورة الجمعة مدنية 11 آية

(62) سۇرە جۇمئە مەدىنىدە چۈشكەن 11 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢﴾ وَعَاخِرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى (بارلىق) نەرسىلەر (مۇتلەق) پادىشاھ، (نۇقسانلاردىن) پاك، غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ [1]. ئاللاھ ئۈممىيىلەرگە ﴿١﴾ (يەنى يېزىشنى ۋە ئوقۇشنى ئوقمايدىغان ئەرەبلەرگە) ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئۇلارغا (قۇرئان) ئايەتلىرىنى ئوقۇپ بېرىدىغان، ئۇلارنى (گۇناھلاردىن) پاك قىلىدىغان، ئۇلارغا كىتابنى ۋە ھېكمەتنى ئۆگىتىدىغان بىر پەيغەمبەرنى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى) ئەۋەتكەن زاتتۇر. شۈبھىسىزكى، بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۇلار ئويۇچۇق ئازغۇنلۇقتا ئىدى [2] ھەمدە (پەيغەمبەرنى) ئۇلارنىڭ زامانىسىدا تېخى بولمىغان (ئۇلاردىن كېيىن تا قىيامەتكىچە كېلىدىغان) باشقا قەۋملەرگىمۇ ئەۋەتكەن زاتتۇر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى زامانداشلىرىغىلا خاس ئەمەس، بەلكى قىيامەتكىچە كېلىدىغان ئىنسانلارغا ئۈمۈمىدۇر) ﴿٢﴾. ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە نامىزىدا «سۇرە جۈمە» ۋە «سۇرە مۇنافىقۇن» نى ئوقۇيتتى.

﴿١﴾ «الْأُمِّيِّينَ» «ئۈممىيىلەر» دېگەندە كۆپ سانلىقى ساۋاتسىز ئەرەبلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاللاھقا تىلغا ئېلىنغانلىقى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتى باشقىلارغا ئەمەس، پەقەت شۇ ئەرەبلەرگە خاس دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ. ئۇلار پەقەت بىرىنچى بولۇپ خىتاب قىلىنغانلار ئىدى، شۇ ۋەجىدىن بۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلارغا ئاتا قىلغان پەزىلى ۋە مەرھەمىتى ئىدى.

﴿٢﴾ «وَأَخِرِينَ مِنْهُمْ» «ھەمدە باشقا قەۋملەرگىمۇ» دىكى باغلىغۇچى يۇقىرىدىكى ﴿الْأُمِّيِّينَ﴾ «ئۈممىيىلەر» نى كۆرسىتىدۇ. يەنى "بَعَثْنَا آخِرِينَ مِنْهُمْ" دېگەن بولىدۇ، مەنىسى: ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەرەبلەردىن باشقا قەۋملەرگىمۇ پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن زاتتۇر. «باشقا قەۋملەر» ئەرەبلەردىن باشقا ئەجەملەر يەنى قىيامەتكە قەدەر كېلىدىغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتىدىغان قەۋملەرنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: بۇ ئىبارە ساھابە كىراملار (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) دەۋرىدىن تاكى قىيامەتكە قەدەر ياشايدىغان بارلىق ئەرەب ۋە ئەجەملەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىگە فارسىلار، رىملىقلار، بەربەرىيىلەر، سۇدانلىقلار، تۈركلەر، موغۇللار، كوردلار، خىتايلار، ھىندىيلار ۋە باشقا بارلىق قەۋملەر كىرىدۇ. يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتى پۈتۈن دۇنيا ئەھلى ئۈچۈندۇر. ئەمەلىيەتتە بۇ قەۋملەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتتى. (فەتھۇلقەدىر)

ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤﴾ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتُّوا أَلْمُوتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾

مانا بۇ ئاللاھنىڭ پەزىلىدۇركى، ئۇنى خالىغان ئادەمگە بېرىدۇ^①، ئاللاھ ئۇلۇغ پەزىل ئىگىسىدۇر [4]. تەۋراتنى كۆتۈرۈشكە (يەنى ئەمەل قىلىشقا) بۇيرۇلغاندىن كېيىن، ئۇنى كۆتۈرمىگەنلەر (يەنى تەۋرات بېرىلگەن ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشقا بۇيرۇلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىغان ۋە ھىدايەتتىن پايدىلانمىغان يەھۇدىيلار)نىڭ مىسالى خۇددى چوڭ كىتابلارنى كۆتۈرىدىغان ئېشەككە ئوخشايدۇ (يەنى پايدىلىق چوڭ - چوڭ كىتابلارنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان، چارچاشتىن باشقا، ئۇلاردىن ھېچقانداق پايدىلانمايدىغان ئېشەككە ئوخشايدۇ)^②، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغان بۇ قەۋمنىڭ مىسالى نېمىدېگەن يامان! ئاللاھ (بۇنداق ئۆزىگە) زۇلۇم قىلغان قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [5]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «ئى يەھۇدىيلار! ئەگەر سىلەر باشقىلارنى ئەمەس، پەقەت ئۆزۈڭلارنىلا ئاللاھنىڭ دوستلىرى دەپ دەۋا قىلىدىغان بولساڭلار^③ ھەمدە (بۇ دەۋايىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار^④، (ئاخىرەتنىڭ راھىتىگە تېزىرەك يېتىش ئۈچۈن) قېنى ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىپ بېقىڭلار»^⑤ [6].

① بۇ يەردىكى «ئاللاھنىڭ پەزىلى» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پۈتۈن ئەرەب ۋە ئەجەملەرگە پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەنلىكىنى كۆرسىتىشىمۇ، يەنە كىشىلەرنى ئۇنىڭ دىنىغا كىرىشكە مۇۋەپپەقىيەت قىلىشى ۋە ھىدايەت ئاتا قىلىشىدىن ئىبارەت پەزىلىنى كۆرسىتىشىمۇ مۇمكىن.

② ﴿أَسْفَارًا﴾ "سېفەر" (سەپەر) نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، چوڭ كىتابلار دېمەكتۇر. كىتاب ئوقۇلغان چاغدا ئىنسان ئۇنىڭ مەنىلىرى ئىچىدە سەپەر قىلىدۇ، شۇ ۋەجىدىن كىتابمۇ سەپەر دەپ ئاتىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر) بۇ يەردە تەۋراتنىڭ ئەھكاملىرىغا ئەمەل قىلمايدىغان يەھۇدىيلارنىڭ مىسالى بايان قىلىندى. خۇددى ئېشەك ئۈستىگە يۈكلەنگەن كىتابقا نېمىلەر يېزىلغانلىقىنى بىلمىگەندەك، يەنە بىر ئىبارە بىلەن ئېيتقاندا، ئۈستىگە كىتاب يۈكلەندىمۇ ياكى ئەخلىت - چاۋا يۈكلەندىمۇ بىلمىگەندەك، بۇ يەھۇدىيلارمۇ تەۋراتنى كۆتۈرۈپ يۈرىدۇ، ئۇنى ئوقۇشقا ۋە يادلاشقا ۋەدە قىلىدۇ، ئەمما ئۇنى چۈشۈنۈشكە ۋە ئۇنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئىش قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمەيدۇ. تېخى ئۇنى خالىغانچە بۇرمىلاپ، ئۆزگەرتىدۇ. شۇڭا، ئۇلار ھەقىقەتتە ئېشەكتىنمۇ بەتتەردۇر. چۈنكى ئېشەكتە يارىتىلىشتىنلا ئەقىل - ئىدراك بولمايدۇ. ئەمما، بۇ يەھۇدىيلاردا ئەقىل - ئىدراك بار تۇرۇپ، ئۇنى توغرا ئىشلەتمەيدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئاخىرىدا ﴿بۇ قەۋمنىڭ مىسالى نېمە دېگەن يامان!﴾ دېيىلدى. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېدى: ﴿ئۇلار گۇنا چارۋىلارغا ئوخشاشتۇر، ھەتتا ئۇلاردىنمۇ بەك ئازغۇندۇر﴾. (سۇرە ئەئراف 179 - ئايەت) بۇ مىسال مۇسۇلمانلارغىمۇ، خۇسۇسەن قۇرئاننى ئوقۇيدىغان، يادلايدىغان، ئۇنىڭ مەنە - مەقسەتلىرىنى چۈشىنىدىغان، ئەمما ئۇنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئەمەل قىلمايدىغان ئۆلىمالارغىمۇ چۈشىدۇ.

③ مەسىلەن: ﴿يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار: «بىز ئاللاھنىڭ ئوغۇللىرى ۋە دوستلىرىمىز» دېدى﴾. (سۇرە مائىدە 18 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) يەنە ﴿ئۇلار: «يەھۇدىي ياكى ناسارا بولمىغان ئادەم (يەنى يەھۇدىيلار يەھۇدىي بولمىغان ئادەم، ناسارالار ناسارا بولمىغان ئادەم) ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ» دېيىشتى﴾. (سۇرە بەقەرە

111 - ئايەت) يەنى ئۇلار شۇنداق دەۋا قىلاتتى .

④ چۈنكى ئۆلگەندىن كېيىن ئۆزىگە جەننەت بېرىلىدىغانلىقىنى بىلگەن ئادەم، ئۇ يەرگە تېزراق بېرىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ ئايەتنى مۇباھىلىگە دەۋەت، يەنى ئۆزئارا بەتدۇئا قىلىشىغا چاقىرىق دەپ تەپسىر قىلدى. يەنى ئۇنىڭدا ئۇلارغا دېيىلدىكى، ئەگەر سىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىنكار قىلىشتا ۋە «بىز ئاللاھنىڭ دوستى، جەننەت بىزگىلا خاس» دېگەن دەۋايىتىلاردا راستچىل بولساڭلار، مۇسۇلمانلار بىلەن بىرگە مۇباھىلە قىلىڭلار، يەنى مۇسۇلمانلار ۋە يەھۇدىيلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئاللاھ تائالاغا يالۋۇرۇپ، ئى ئاللاھ! بىزدىن كىم يالغانچى بولسا، ئۇنى ئۆلۈمگە دۇچار قىلغىن، دەپ دۇئا قىلىڭلار. (سۈرە بەقەرە 94 - ئايەتنىڭ شەرھىسىگە قارالسۇن)

⑤ يەنى دەۋايىتىلار بويىچە ئۆزۈڭلارغىلا خاس بولغان شان - شەرەپ ۋە ھۆرمەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن ئۆلۈم تىلەپ دۇئا قىلىپ بېقىڭلار.

وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلْقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَلِيمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

ئۇلار قىلغان گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن، ئۆلۈمنى ھەرگىز ئارزۇ قىلمايدۇ^①، ئاللاھ زالىملارنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر [7]. ئېيتقىنىكى، «ئى يەھۇدىيلار! سىلەر قېچىۋاتقان بۇ ئۆلۈم چوقۇم سىلەرنى تاپىدۇ، ئاندىن سىلەر غەيبىنى ۋە ئاشكارىنى بىلگۈچى (ئاللاھ)نىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر، شۇ چاغدا ئاللاھ سىلەرگە قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىدۇ» [8]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! جۈمە كۈنى نامازغا (جۈمەگە) ئەزان ئېيتىلسا، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە (يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) دەرھال بېرىڭلار، ئېلىم - سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار^②، ئەگەر بىلسەڭلار، بۇنداق قىلغىنىڭلار سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر [9].

① يەنى ئۇلار ئاللاھنىڭ كىتابىنى بۇرمىلاش ۋە ئۆزگەرتىش قاتارلىق ئۆتكۈزگەن جىنايەتلىرى سەۋەبىدىن ھەرگىزمۇ ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلمايدۇ.

② بۇ ئەزان قانداق ئېيتىلىدۇ؟ ئۇنىڭ ئىبارىلىرى قايسى؟ بۇلار قۇرئان كەرىمدە زىكر قىلىنمىغان. ئەمما، ھەدىس شەرىپتە بايان قىلىنغان. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ھەدىسكە مۇراجىئەت قىلماي تۇرۇپ قۇرئان كەرىمنى چۈشۈنۈش ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس. جۈمە كۈنىنىڭ «جۈمە» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئاللاھ تائالا جۈمە كۈنىدە بارلىق شەيئەلەرنى يارىتىشتىن فارغ بولغان (يەنى تاماملىغان) ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ كۈن بارلىق مەخلۇقاتنىڭ جەم بولىدىغان كۈنى بولۇپ قالغان ياكى بۇ جۈمە نامىزى ئۈچۈن جەم بولىدىغان كۈن بولغانلىقى ئۈچۈن جۈمە دەپ

ئاتالغان. (فەتھۇلقەدىر) ﴿فَاسْعَوْا﴾ «دەرھال بېرىڭلار» نىڭ مەنىسى: نامازغا يۈگۈرۈپ كېلىڭلار دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى ئەزاننى ئاڭلىغان ھامان ئېلىم - سېتىم ۋە ئىشىڭلارنى توختىتىڭلار، نامازغا كېلىڭلار، دېگەن بولىدۇ. چۈنكى، نامازغا يۈگۈرۈپ كېلىش چەكلەنگەن. تەمكىنلىك ۋە سالماقلىق بىلەن مېڭىپ كېلىش تەكىتلەنگەندۇر. (سەھىھۇل بۇخارى 636 - ھەدىس، سەھىھۇ مۇسلىم 602 - ھەدىس) بەزى ئۆلىمالار «ئېلىم - سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار» دېگەن بۇيرۇقنى دەلىل كەلتۈرۈپ، جۈمە نامىزىنى پەقەت شەھەرلەردە ئوقۇش پەرز؛ يېزا - سەھرادىكىلەرگە پەرز ئەمەس، چۈنكى ئېلىم - سېتىم شەھەردە بولىدۇ، يېزىلاردا بولمايدۇ، دەپ قارىغان. ھازىرقى ۋاقىتتا ئېلىم - سېتىم بولمايدىغان يېزا - قىشلاقلار يوق. يەنە ئېلىم - سېتىم ۋە ھۈنەر - كەسىپ دېگەن ھەر خىل ۋە تۈرلۈك تىرىكچىلىك يوللىرىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك يېزا - قىشلاقلاردا ياشايدىغانلار مەشغۇل بولۇۋاتقان تېرىقچىلىق، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك ۋە چارۋىچىلىق قاتارلىقلارمۇ تىرىكچىلىك قاتارىغا كىرىدۇ، شۇ ۋەجىدىن يېزىلاردىمۇ جۈمە ئوقۇلۇشى لازىم. جۈمە نامىزىغا ئەزان ئوقۇلغان ھامان يېزا ئەھلىمۇ دەرھال مەسجىدكە ھازىر بولۇشى كېرەك.

فَإِذَا فُضِّيتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا رَأَوْا تِجْرَةً أَوْ لَهْوًا أَنْفَضُوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهِوِ وَمِنَ التِّجْرَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندا زېمىنغا تارقىلىڭلار ۋە (تىرىكچىلىك قىلىش ئارقىلىق) ئاللاھنىڭ پەزىلىدىن (رىزىقلىڭلارنى) تەلەپ قىلىڭلار^①، مەقسەتلىكلەرغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار [10]. (ئى يەيغەمبەر!) ئۇلار بىرەر تىجارەتنى ياكى تاماشىنى كۆرۈپ قالسا، سېنى ئۆرە تۇرغان (يەنى خۇتبە ئوقۇۋاتقان) ھالىتىڭدە تاشلاپ قويۇپ، ئۇنىڭغا (يەنى تىجارەتكە) يۈزلىنىپ كېتىدۇ^②. (ئۇلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى (مۇكاپات ۋە نېمەت)لەر^③ تاماشىدىن ۋە تىجارەتتىن ياخشىدۇر^④، ئاللاھ رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر^⑤ [11].

① بۇ يەردىكى «ئاللاھنىڭ پەزىلىدىن تەلەپ قىلىش» ئىش - ھەرىكەت، تىرىكچىلىك ۋە تىجارەت قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. يەنى جۈمە نامىزىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، سىلەرمۇ ئۆزۈڭلارنىڭ خىزمىتى ۋە تىرىكچىلىكى بىلەن مەشغۇل بولۇڭلار. بۇنىڭدىن مەقسەت جۈمە كۈنى ئىش - ھەرىكەتنى پۈتۈنلەي توختىتىپ، دۇكانلارنى تاقاشنىڭ زۆرۈر ئەمەسلىكىنى ئوچۇقلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت. پەقەت ناماز ۋاقتىدىلا شۇنداق قىلىش زۆرۈردۇر.

② بىر قېتىم يەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە خۇتبىسى ئوقۇۋاتقان چاغدا، بىر سودا كارۋىنى مەدىنىگە يېتىپ كەلگەن، بۇنى بىلگەن كىشىلەر كارۋاننىڭ تاۋار - ماللىرى سېتىلىپ تۈگەپ كەتمىسۇن دەپ، خۇتبىنى تەرك ئېتىپ، سودا - سېتىق ئۈچۈن ئالدىراپ مەسجىدىن سىرتقا چىقىپ كەتكەن، مەسجىدە پەقەت ئون ئىككى ئادەم قالغان. شۇ ۋاقىتتا بۇ ئايەت نازىل بولغان. (سەھىھۇل بۇخارى 4899 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 863 - ھەدىس) ﴿إِنْفُصَا﴾ مايل بولۇپ كەتتى، يۈزلىنىپ كەتتى، يۈگۈرۈپ تارىلىپ كەتتى دېگەن مەنىدە. ﴿إِلَيْهَا﴾ «ئۇنىڭغا»دىكى ئالماش تىجارەتنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئالماش پەقەت تىجارەتكىلا قارىتىلغان، چۈنكى، گەرچە تىجارەت جايىز ۋە زۆرۈر بولسىمۇ، خۇتبە ئوقۇلۇۋاتقان چاغدا ئۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولۇش خاتالىق ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇنىڭدىن باشقا ئويۇن - تاماشا ۋە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىمۇ جۈمە ۋاقتىدا جايىز ئەمەستۇر. ﴿قَائِمًا﴾ نىڭ مەنىسى: ئۆرە تۇرغان ھالدا، بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، جۈمە خۇتبىسىنى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇش سۈننەتتۇر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «يەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە كۈنى ئىككى خۇتبە ئوقۇيتتى، ئىككى خۇتبىنىڭ ئارىسىدا ئازراق ئولتۇراتتى. ئۇ خۇتبىدە قۇرئان ئوقۇيتتى ۋە كىشىلەرگە ۋەز - نەسەھەت قىلاتتى». (سەھىھ مۇسلىم 86 - ھەدىس)

③ يەنى ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىش ئارقىلىق ئېرىشىدىغان كاتتا مۇكاپات ۋە نېمەتلەر.

④ يەنى سىلەر يۈزلىنىپ كەتكەن ھەرقانداق نەرسىدىن، خۇتبىنىمۇ ئاڭلىماي، مەسجىدىن چىقىپ كېتىشكە سەۋەبچى بولغان نەرسىدىن ياخشىدۇر.

⑤ شۇڭا، پەقەت ئۇنىڭدىنلا رىزىق تەلەپ قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ئارقىلىق مەرھەمەتكە ۋە رىزىققا ئېرىشىڭلار. ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ۋە ئىلتىجا قىلىش رىزىق ھاسىل قىلىشنىڭ ئەڭ چوڭ تۈرتكىسى ۋە ئامىلىدۇر.

(63) سورة المنافقون مدنية 11 آية

(63) سۇرە مۇنافقۇن مەدىنىدە چۈشكەن 11 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾

(ئى پەيغەمبەر!) مۇناپىقلار سېنىڭ ئالدىڭغا كەلگەن چاغدا: «گۇۋاھلىق بېرىمىزكى، سەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرسەن» دەيدۇ،^① ئاللاھ سېنىڭ ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرى ئىكەنلىكىڭنى ئەلۋەتتە بىلىدۇ،^② ئاللاھ گۇۋاھلىق بېرىدۇكى، مۇناپىقلار (گۇۋاھلىق بېرىمىز دېگەن سۆزىدە) چوقۇم يالغانچىلاردۇر^③ [1]. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يالغان قەسەملىرىنى قالدۇرۇپ قىلىۋالدى^④. (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ يولىدىن (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىدىن) توستى^⑤. ئۇلارنىڭ قىلمىشى نېمىدېگەن يامان! [2]. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۇركى، ئۇلار (ئېغىزلىرىدا) ئىمان ئېيتتى، ئاندىن (دىلىلىرىدا) كاپىر بولدى^⑥. بۇ سەۋەبتىن ئۇلارنىڭ دىللىرى پېچەتلەندى، شۇڭا ئۇلار (ئىماننى) چۈشەنمەيدۇ [3].

① بۇ يەردىكى «مۇناپىقلار» دېگەندىن ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلسە، قەسەم قىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا: سەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرى ۋە ئەلچىسىسەن، دەيتتى.

② بۇ قىستۇرما جۈملە بولۇپ، يۇقىرىدىكى ئۇقۇمنى تەكىتلەش ئۈچۈن كەلگەن. مۇناپىقلار ئۆزلىرىنىڭ مۇناپىقلىقىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن شۇنداق دەيتتى. بۇ ئايەتتە ئۇلارنىڭ دىللىرىدا يوشۇرغانلىرى ئاشكارا قىلىنىپ دېيىلدىكى: ئۇلار پەقەت ئېغىزلىرىدا شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ دىللىرى ئىماندىن خالىيدۇ. لېكىن ئاللاھ بىلىدۇكى، سەن ھەقىقەتەن ئۇنىڭ رەسۇلىسەن.

③ ئۇلار «گۇۋاھلىق بېرىمىزكى، سەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرسەن» دېگەن سۆزلىرىدە يالغانچىلاردۇر. يەنى ئۇلار چىن دىلىدىن گۇۋاھلىق بەرمەيدۇ، كۆز بويامچىلىق قىلىش ئۈچۈن پەقەت تىللىرىدا مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ.

④ يەنى ئۇلار قەسەم قىلىپ تۇرۇپ، بىزمۇ سىلەرگە ئوخشاش مۇسۇلمان ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرى، دەيدۇ. ئۇلار بۇ يالغان قەسەملىرىنى ئۆزلىرىگە قالدۇرۇپ قىلىۋالدى، ئۇلار بۇ قەسەملىرى ئارقىلىق ئۆزلىرىنى سىلەردىن قوغداپ قالماقچى بولدى. چۈنكى، بۇلار كاپىرلارغا ئوخشاش سىلەرگە قارشى قىلىچ كۆتۈرۈپ چىقمايدۇ.

⑤ بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇلار شەك ۋە شۈبھە پەيدا قىلىپ، كىشىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن توستى.

⑥ بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، مۇناپىقلارمۇ ئوچۇق كاپىردۇر.

* وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهَمْ خُشُبٌ مُسْنَدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرهُمْ فِتْلَتُهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ① وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّأُ رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ② سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ③

(ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇلارغا قارايدىغان بولساڭ، ئۇلارنىڭ بەدەن قۇرۇلۇشى (سالاپەتلىكى) سېنى ھەيران قالدۇرىدۇ، ①، ئەگەر ئۇلار سۆزلىسە، سەن ئۇلارنىڭ (جۈملىرىنىڭ پاساھتىدىن) سۆزىگە قۇلاق سېلىپ قالسىەن، ②، (دىلىنىڭ ئىماندىن خالىلىقىدا) ئۇلار گۇيا تامغا يۆلەپ قويۇلغان (چىرىپ قالغان) قۇرۇق ياغاچلارنىڭ ئۆزىدۇر، ③، ئۇلار (قورقۇنچتىن) ھەرقانداق ئاۋازنى ئۆزلىرىگە قارىتىلغان زىيانلىق ئاۋاز دەپ ئويلايدۇ. ④. ئۇلار (ساڭا ۋە مۇئمىنلەرگە) ھەقىقىي دۈشمەندۇر. ئۇلاردىن ھەزەر ئەيلىگىن. ئاللاھ ئۇلارنى ھالاک قىلسۇن! ئۇلار قانداقلا چە (ھىدايەتتىن گۇمراھلىققا) بۇرۇلۇپ كېتىدۇ؟ [4] ئۇلارغا: «(رەسۇلۇللاھنىڭ ئالدىغا ئۆزرە ئېيتىشقا) كېلىڭلار، رەسۇلۇللاھ سىلەرگە مەغپىرەت تەلەپ قىلسۇن» دېيىلسە، ئۇلار (مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن) باشلىرىنى چايقايدۇ (تولغايدۇ، بۇرايدۇ) ⑤، سەن ئۇلارنىڭ تەكەببۇرلۇق قىلىپ (دەۋەت قىلىنغان نەرسىدىن) يۈز ئۆرۈگەنلىكىنى كۆرسەن ⑥ [5]. ئۇلارغا مەغپىرەت تەلەپ قىلساڭمۇ، مەغپىرەت تەلەپ قىلمىساڭمۇ، بەربىر ئوخشاش ⑦. ئاللاھ ئۇلارغا ھەرگىز مەغپىرەت قىلمايدۇ (كەچۈرمەيدۇ) ⑧. شەكسىزكى، ئاللاھ (ئىتائىتىدىن چىققان) پاسىق قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ [6].

① يەنى ئۇلارنىڭ ھۆسنى - جامالى ۋە سالاپىتىگە قاراپ ھەيران قالسىەن.

② تىلىنىڭ پاساھەت ۋە بالاغەتلىكىدىن گەپ - سۆزلىرىنى بېرىلىپ تىڭشاپسىەن.

③ يەنى ئۇلار قەددى - قامىتى ۋە گۈزەل جامالى بىلەن ھەقىقىي چۈشەنمەسلىكتە ۋە مەنپەئەتنىڭ ئازلىقىدا خۇددى تامغا يۆلەپ قويۇلغان ياغاچقا ئوخشايدۇ. قارىغۇچىلارغا ياراملىقتەك كۆرۈنىدۇ، ئەمما ئۇلار ھېچكىمگە مەنپەئەت يەتكۈزەلمەيدۇ. ياكى بۇ ئىبارە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان باش كېلىشىنىڭ خەۋىرى بولۇپ، مەنىسى مۇنداق: بۇ مۇناپىقلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەجلىسىدە خۇددى تامغا يۆلەپ قويۇلغان ياغاچلاردەك ئولتۇرىدۇ، ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەيدۇ ۋە بىلمەيدۇ. (فەتھۇلقەدر)

④ يەنى قورقۇنچاقلىقىدىن بىرەر قاتتىقراق ئاۋاز ئاڭلاپ قالسا، ئۆزلىرىگە بىرەر چوڭ ئاپەت كەلگەندەك ھېس قىلىشىدۇ ياكى ئۆزلىرىگە قارشى ھەرىكەت باشلىنىپ كەتكەندەك چۆچۈپ كېتىدۇ. ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك - پوك دېگەندەك، دائىم قورقۇپ، ئەنسىرەپلا يۈرىدۇ.

⑤ يەنى ئۆزلىرىگە تىلىنىدىغان مەغپىرەتتىن يۈز ئۆرۈپ، باشلىرىنى بۇرۇۋالىدۇ.

⑥ يەنى ئۆزلىرىگە دېيىلگەن سۆزلەردىن يۈز ئۆرۈيدۇ ياكى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمدىن يۈز ئۆرۈيدۇ.

⑦ ئۇلار مۇناپىقلىقتا چىڭ تۇرغانلىقى ۋە كۇفرىنى داۋام قىلغانلىقى سەۋەبىدىن شۇنداق بىر ھالەتكە بېرىپ يەتتىكى، ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تەلەپ قىلىش ۋە قىلماسلىقىمۇ بەربىر پايدىسىز بولۇپ قالدى.

⑧ يەنى ئەگەر ئۇلار شۇ مۇناپىقلىق ھالىتىدە ئۆلۈپ كەتسە، مەغپىرەت قىلىنمايدۇ. ئەمما، ھايات

ۋاقتىدا كۇفۇرى ۋە نىپاقتىن تەۋبە قىلسا، ئۇنىڭ ھۆكۈمى باشقىچە بولىدۇ، يەنى مەغپىرەت قىلىنىشى مۇمكىن.

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا وَيَلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنْفِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾
يَقُولُونَ لَيْنَ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعْرَابُ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ

ئۇلار: «رەسۇلۇللاھنىڭ يېنىدىكى كىشىلەرگە ھېچ نەرسە بەرمەڭلار، ئۇلار تارقىلىپ كەتسۇن» دەيدۇ. ① ھالبۇكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ خەزىنىلىرى ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر. ② لېكىن مۇناپىقلار (بۇنى) چۈشەنمەيدۇ ③ [7]. ئۇلار (يەنى مۇناپىقلار): «بىز مەدىنىگە قايتساق، ئەڭ ئەزىز (پىرقە يەنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ۋە مۇناپىقلارنىڭ ئۆزلىرىنى دېمەكچى) ئەڭ خارنى (خار پىرقىنى يەنى رەسۇلۇللاھنى، مۇئمىنلەرنى دېمەكچى) مەدىنىدىن چىقىرىۋېتىدۇ» (يەنى بىز مۇسۇلمانلارنى مەدىنىدىن چىقىرىۋېتىمىز) دېيىشىدۇ. ④ ۋە ھالەنكى، غەلبە ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە مۇئمىنلەرگە مەنسۇپتۇر. ⑤،

① بىر غازاتتا (سىيرەت مۇتەخەسسسلرى ئۇنى مۇرەيسىئە ياكى بەنى مۇستەلەق غازىتى دەپ ئاتايدۇ) بىر مۇھاجىر بىلەن بىر ئەنسارى سۇ تالشىپ ئۇرۇشۇپ قالدى. ھەر ئىككىسى ئۆزلىرىنى ھىمايە قىلىشى ئۈچۈن ئادەملىرىنى ياردەمگە چاقىردى. دەل شۇ چاغدا ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي (مۇناپىق) ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئەنسارلارغا: سىلەر مۇھاجىرلارغا ياردەم قىلىپ، سىلەر ئۆزۈڭلارغا ئۆزۈڭلار قىلىدىڭلار، ئۇلارنى يۇرتۇڭلارغا يەرلەشتۈردۈڭلار، مال - مۈلۈكۈڭلارنى ئۇلار بىلەن تەڭ بۆلۈشتۈڭلار، مانا ئەمدى ئۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈڭلار، ئۇلار سىلەر بەرگەننى يەپ، سىلەرگە قارشى چىقىۋاتىدۇ. بۇنىڭ چارىسى شۇكى، ئەمدى ئۇلارغا ياردەم بېرىشنى توختۇتۇڭلار، شۇنداق قىلساڭلار، ئۇلار باشقا يۇرتلارغا كۆچۈپ كېتىدۇ، دېدى. ئۇ يەنە: بىز مەدىنىگە قايتساق، ئەڭ ئەزىز بولغانلار (بىز)، ئەڭ خار بولغانلارنى (يەنى مۇھاجىرلارنى) ئۇ يەردىن چىقىرىۋېتىدۇ، دېدى. ئۇنىڭ بۇ سۆزىنى زەيىد ئىبنى ئەرقەم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئاڭلاپ، دەرھال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەينى چاقىرىپ، ئەھۋالنى سورىغاندا، ئۇ ئاللاھنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىپ تۇرۇپ، قىلغان سۆزىدىن تىنىۋالدى. زەيىد ئىبنى ئەرقەم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ئىشتىن قاتتىق ئوڭايىسىزلىنىدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا زەيىد ئىبنى ئەرقەم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ راستچىللىقىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن «سۈرە مۇنافىقۇن» نى نازىل قىلدى. بۇ سۈرىدە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەينىڭ مۇناپىقلىق خاراكتېرى پاش قىلىندى. (سەھىھۇل بۇخارى 4900 - ھەدىس)

② دېمەك مۇھاجىرلارغا رىزىق بەرگۈچى ئاللاھ تائالادۇر. چۈنكى، رىزىقنىڭ خەزىنىسى ئۇنىڭ ئىلكىدە، ئۇ خالىغان كىشىگە كۆپ رىزىق بېرىدۇ، خالىغان كىشىگە بەرمەيدۇ.

③ مۇناپىقلار بۇ ھەقىقەتنى بىلمەيدۇ، شۇڭا ئۇلار: ئەگەر ئەنسارلار مۇھاجىرلارغا قىلىۋاتقان ياردىمىنى توختاتسا، مۇھاجىرلار ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كېتىدۇ، دەپ ئويلايدۇ.

④ بۇ سۆزنى ئېيتقۇچى مۇناپىقلارنىڭ كاتتىبېشى ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇبەي ئىدى. ئەڭ ئىززەتلىك ئادەمدىن ئۆزى ۋە ھەمراھلىرىنى كۆزدە تۇتقان ئىدى. ئەڭ خار ئادەمدىن (نەئۇزۇبىللا) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە مۇسۇلمانلارنى كۆزدە تۇتقان ئىدى.

⑤ يەنى ئىززەت ۋە غەلبە پەقەت بىر ئاللاھقا خاستۇر. ئۇ ئۆزى كىمنى خالىسا، ئۇنىڭغا دەرگاھىدىن

ئىززەت ۋە غەلبە ئاتا قىلىدۇ. ھەقىقەتتە، ئۇ پەيغەمبەرلەرگە ۋە ئۇلارغا ئىمان ئېيتقانلارغا ئىززەت ئاتا قىلىدۇ ۋە غەلبىگە مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ. ئەلۋەتتە، ئەمىرگە ئىتائەت قىلمىغانلارغا ئىززەت ئاتا قىلمايدۇ. بۇ يەردە مۇناپىقلارنىڭ سۆزىگە رەددىيە بېرىلدىكى، ھەقىقىي ئىززەت ئىگىسى پەقەت ئاللاھ تائالادۇر، ئاللاھ ئەزىز قىلغان كىشىلا ئەزىز ھېسابلىنىدۇ. ئۆز ئۆزىنى ئەزىز ئاتىۋالغانلار ياكى دۇنيا ئەھلىنىڭ نەزىرىدە ئەزىز دەپ قارالغانلار ئەزىز ئەمەس. ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا پەقەت ۋە پەقەت مۇئمىنلەرلا ئەزىز بولىدۇ. كاپىرلار ۋە مۇناپىقلار ئەمەس.

وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ مِمَّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِي أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقْتُ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَنْ يُؤَخَّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجْلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

لېكىن مۇناپىقلار (غەلبىنىڭ ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرىگە ئەمەس، دوستلىرىغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى) بىلمەيدۇ ﴿8﴾. ئى ئىمان ئېيتقانلار! پۇل - ماللىرىڭلار ۋە بالىلىرىڭلار سىلەرنى ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن (يەنى ئاللاھنىڭ تائەت - ئىبادىتىدىن) غەپلەتتە قالدۇرمىسۇن ﴿2﴾، كىملىرىكى شۇنداق قىلىدىكەن، ئەنە شۇنداقلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر ﴿9﴾. سىلەرنىڭ بېرىڭلارغا ئۆلۈم كېلىپ: «ئى رەببىم! مېنىڭ ئەجلىمنى بىر ئاز كېچىكتۈرگەن بولساڭ، مەن سەدىقە قىلىپ ياخشىلاردىن بولار ئىدىم» دەپ قېلىشتىن بۇرۇن ﴿3﴾، سىلەرگە بەرگەنلىرىمىزدىن بىر قىسمىنى سەدىقە قىلىڭلار ﴿4﴾ [10]. ئاللاھ ھېچكىمنى ئەجلى كەلگەندە ھەرگىز كېچىكتۈرمەيدۇ، ئاللاھ قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر [11].

① شۇڭا ئۇلار ئۆزلىرىگە پايدىلىق بولغان ئىشلارنى قىلمايدۇ ۋە ئۆزلىرىگە زىيان كەلتۈرىدىغان ئىشلاردىن ساقلانمايدۇ.

② يەنى پۇل - ماللىرىڭلار ۋە بالىلىرىڭلارنى ياخشى كۆرۈشۈڭلار چەكتىن ئېشىپ كېتىپ، ئاللاھ سىلەرگە بۇيرۇغان پەرز - ئەھكاملاردىن غەپلەتتە قالماڭلار، ئۇلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ كېتىپ، ئاللاھ بەلگىلىگەن ھالال ۋە ھارام چەكلىمىلىرىدىن ئۆتۈپ كەتمەڭلار. بۇ ئايەت مۇناپىقلارنىڭ خاراكتېرىنى بايان قىلىپ ئارقىدىنلا بۇ ئاگاھلاندىرۇشنى كەلتۈرۈشتىن مەقسەت شۇكى، مۇناپىقلارنىڭ قىلمىشلىرى ئىنساننى زىيانكارلىققا تاشلايدۇ. مۇئمىنلەرنىڭ ئەمەللىرى دەل ئەكسىچە بولىدۇ، ئۇلار ھەر ۋاقىت ئاللاھنى ياد ئېتىپ تۇرىدۇ يەنى ئۇنىڭ پەرز - ئەھكاملىرىنى ئادا قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ، ھالال بىلەن ھارامنىڭ ئارىسىنى ئايرىپ ياشايدۇ.

③ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، زاكاتنى ئادا قىلىشتا ۋە ئاللاھنىڭ يولىغا پۇل - مال سەرپ قىلىشتا ھەرگىز تەخىر قىلماسلىق كېرەك. شۇنىڭدەك ھەج قىلىشقا قۇدرىتى يەتكەن ئادەممۇ ھەجنى قەتئىي تەخىر قىلماسلىقى كېرەك. چۈنكى، ئۆلۈمنىڭ قاچان كېلىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئىنسان ئۆلۈپ كەتسە، بۇ پەرزلەر زىممىسىدە قالىدۇ، سەكراتقا چۈشكەندە ئۇنى ئادا قىلىشنى ئارزۇ قىلغاننىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ.

④ ﴿أَنْفِقُوا﴾ «سەدىقە قىلىڭلار، پۇل - مال سەرپ قىلىڭلار» دېگەندە زاكاتنى ئادا قىلىش ۋە باشقا خەيرلىك ئىشلارغا پۇل - مال سەرپ قىلىشنى كۆرسىتىدۇ.

(64) سورة التغابن مدنية 18 آية

(64) سۇرە تەغابۇن مەدەنىدە چۈشكەن 18 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِالْحَقِّ

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەر ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ^①، پادشاھلىق ئاللاھقا مەنسۇپتۇر، ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر^②، ئاللاھ ھەممە نەرسىگە قادىردۇر [1]. ئاللاھ سىلەرنى (يوقتىن) ياراتقان زاتتۇر. (شۇنداق تۇرۇقلۇق) ئاراڭلاردا كاپىر بولغۇچى بار ۋە مۇئمىن بولغۇچى بار. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر^③ [2]. ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھېكمەت بىلەن (ھەق) ياراتتى^④،

① يەنى ئاسمان ۋە زېمىندىكى ھەربىر مەخلۇق ئاللاھ تائالانى ھەرقانداق ئەيىب - نۇقساندىن پاك دەپ تەسبىھ ئېيتىدۇ ۋە ئۇلۇغلۇقىنى بايان قىلىدۇ، ھەربىر مەخلۇق ئۆزىگە خاس تىل ۋە ئۇسلۇبى بىلەن ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىدۇ.

② يەنى بۇ ئىككى خىسلەتمۇ ئاللاھقا خاستۇر. ئەگەر بىر مەخلۇقتا مەلۇم بىر ئىقتىدار بولسا، ئۇمۇ ئاللاھ تائالا ئانا قىلغان ۋاقىتلىق ئىقتىدار ۋە سالاھىيەتتۇر. كىمدە مەدەھىيەلەشكە لايىق گۈزەللىك ۋە كامالەت بولسا، ئۇمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن ئىلتىپاتى ۋە مەرھەمەتنىڭ نەتىجىسىدۇر. شۇ ۋەجىدىن ئەسلىي مەدەھىيەگە لايىق زات پەقەتلا ئاللاھ تائالادۇر.

③ يەنى ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، توغرا بىلەن خاتا ۋە كۇفرى بىلەن ئىماننىڭ يوللىرىنى ئوچۇق بايان قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئىرادە، ئىختىيار ۋە تالاش ئەركىنلىكى بەردى. شۇ تالاش ئەركىنلىكىگە ئاساسەن بەزىلەر كۇفرىنى تاللىدى، بەزىلەر ئىماننى تاللىدى. ئاللاھ تائالا ھېچكىمنى بىر يولنى تالاشقا مەجبۇرلىمىدى. ئەگەر مەجبۇرلىغان بولسا، ھېچكىم كۇفرى ۋە گۇناھ يولنى تالاشقا ھەرگىز قادر بولالمىغان بولاتتى. شۇنداقلا يەنە ئىنساننى سىناشمۇ مۇمكىن بولمايتتى. ۋەھالەنكى، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ئىنساننى سىناش ئىدى. ﴿ ئۇ سىلەردىن قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، ئۆلۈمنى ۋە ھاياتلىقنى ياراتقان زاتتۇر ﴾. (سۇرە مۇلك 2 - ئايەت) بۇنىڭغا ئاساسەن كاپىرنى ياراتقۇچىمۇ ئاللاھتۇر، كۇفرىنى ياراتقۇچى ھەم ئاللاھتۇر. لېكىن، بۇ كۇفرى شۇ كاپىرنىڭ ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئىختىيار قىلغان ۋە ئىش - ھەرىكىتى بىلەن ھاسىل قىلغان نەرسىدۇر. شۇنىڭدەك ئىمان ۋە مۇئمىننى ياراتقۇچىمۇ ئاللاھتۇر. لېكىن، ئىمان شۇ مۇئمىننىڭ ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئىختىيار قىلغان ۋە ئىش - ھەرىكىتى بىلەن ھاسىل قىلغان نەرسىدۇر. ھەر ئىككىسى ئۆزى ئىختىيار قىلغان ئىمان ياكى كۇفرى ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن قىلغان ئىش - ھەرىكەتلىرى بويىچە مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ ياكى جازاغا تارتىلىدۇ. چۈنكى، ئاللاھ تائالا بارلىق ئىنسانلارنىڭ ئەمەللىرىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر.

④ يەنى ئاللاھ ئۇلارنى ھەق، ئادالەت ۋە ھېكمەت بىلەن ياراتتى. ياخشىغا ئۆز ياخشىلىقىنىڭ مۇكاپاتىنى

ۋە يامانغا ئۆز يامانلىقىنىڭ جازاسىنى بېرىش ئەنە شۇ ئادالەت ۋە ھېكمەتنىڭ جۈملىسىدندۇر. بۇ ئادالەت قىيامەت كۈنى مۇكەممەل شەكىلدە بەرپا قىلىنىدۇ.

وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦٤﴾
 أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَدَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَعَالُوا
 أَبْشَرٌ يَهُودِيْنَا فَكَفَرُوا

سەلەرنى شەكىلگە كىرگۈزدى، شەكىللىكلەرنى چىرايلىق قىلدى ①، (ئاخىر) قايتىدىغان جاينىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر ② [3]. ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرىدۇ، ئۇ سەلەرنىڭ (نىيەتلىرىڭلاردىن، ئەمەللىرىڭلاردىن) يوشۇرغان ۋە ئاشكارىلىغانلىرىڭلارنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ دىللاردىكى سىرلارنىمۇ بىلگۈچىدۇر ③ [4]. سەلەرگە ئىلگىرىكىلەردىن كاپىر بولۇپ، قىلمىشنىڭ جازاسىنى تېتىغانلارنىڭ خەۋىرى كەلمىدىمۇ؟ ④ ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب بار ⑤ [5]. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى ⑥، ئۇلارغا پەيغەمبەرلىرى روشەن مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى، ئۇلار: «بىزگە (ئۆزىمىزگە ئوخشاش) بىر ئىنسان يول كۆرسىتىمىدەن؟» ⑦ دەپ، (پەيغەمبەرنى) ئىنكار قىلدى ⑧،

① سەلەرنىڭ شەكىللىكلەرنى، قەددى - قامىتىڭلارنى ۋە چىرايىڭلارنى ئەڭ گۈزەل شەكىلدە ياراتتى. بۇنداق گۈزەل شەكىل ئاللاھنىڭ باشقا مەخلۇقلىرىغا نېسىپ بولمىغان. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئى ئىنسان! سېنى مەرھەمەتلىك رەببىڭگە ئاسىيلىق قىلىشقا نېمە ئالدىدى؟ ئۇ سېنى ياراتتى، (ئەزالىرىڭنى) بېجىرىم، قامىتىڭنى تۈز قىلدى. سېنى ئۇ ئۆزى خالىغان شەكىلدە قۇراشتۇردى﴾. (سۈرە ئىنقىتار، 6 - ئايەتتىن 8 - ئايەتكىچە). يەنە مۇنداق دېدى: ﴿ئاللاھ سەلەرگە زېمىننى (تۇرىدىغان) قارارگاھ، ئاسماننى تورۇس قىلىپ بەرگەن، سەلەرنى شەكىلگە كىرگۈزۈپ، تۇرقۇڭلارنى چىرايلىق قىلغان ۋە سەلەرنى (تۈرلۈك) پاك نەرسىلەردىن رىزىقلاندۇرغان زاتتۇر﴾. (سۈرە غافىر 64 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

② ئاللاھنىڭ ھېساب ئېلىشى ۋە جازالىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قېچىپ كېتىدىغان باشقا بىر جاي يوقتۇر.

③ ئاللاھ تائالا ئاسمان - زېمىندىكى بارلىق نەرسىلەرنى ھەتتا دىلىڭلاردىكى سىرلارنىمۇ بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى ۋەدە ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلارنى تەكىتلەش ئۈچۈن كەلگەن.

④ بۇ يەردىكى خىتاب مەككە ئەھلىگە خاس ۋە پۈتۈن ئەرەب كاپىرلىرىغا ئومۇمىيىدۇر. ئىلگىرىكىلەردىن كاپىر بولغانلار - نۇھ قەۋمى، ئاد قەۋمى، سەمۇد قەۋمى ۋە باشقىلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقى ۋە رەزىل گۇناھلارنى سادىر قىلغانلىقى سەۋەبلىك دۇنيادا خار قىلغۇچى ئازابقا دۇچار قىلىنىپ، ھالاك قىلىنغان ئىدى.

⑤ يەنى ئۇلار دۇنيادا دۇچار بولغان ئازابتىن باشقا يەنە ئاخىرەتتىمۇ قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ.

⑥ ﴿ذَلِكَ﴾ (ئەنە شۇ ئازاب) يەنى بۇ كۆرسىتىش ئالماش ئۇلار دۇنيادا دۇچار بولغان ۋە ئاخىرەتتىمۇ دۇچار بولىدىغان ئازابنى كۆرسىتىدۇ.

⑦ بۇ يەردە ئۇلارنىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىشىدىكى سەۋەب بايان قىلىندى. ئۇلار دۇنيا ۋە

ئاخىرەتتە ئازابقا دۇچار بولۇشقا سەۋەب بولىدىغان كۇفرىنى شۇنىڭ ئۈچۈن تاللىدىكى، ئۇلار بىر ئىنساننى ئۆزلىرىگە يول كۆرسەتكۈچى سۈپىتىدە قوبۇل قىلمىدى. يەنى بىر ئىنساننىڭ پەيغەمبەر بولۇپ، كىشىلەرنى ھىدايەتكە باشلاش ئۈچۈن كېلىشى ئۇلارنىڭ نەزىرىدە قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان بىر ئىش ئىدى. بۈگۈنمۇ بىر قىسىم بىدئەتچىلەرگە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىنسان دەپ ئېتىراپ قىلىش ناھايىتى ئېغىر كېلىدۇ. ئاللاھ ئۇلارنى ھىدايەت قىلسۇن.

⑧ دېمەك ئۇلار شۇنى باھانە قىلىپ، ئاللاھنىڭ ئەلچىلىرىنى پەيغەمبەر دەپ ئېتىراپ قىلمىدى ۋە ئۇلارغا ئىمان كەلتۈرۈشتىن باش تارتتى.

وَتَوَلَّوْا وَاسْتَعْنَى اللَّهُ وَاللَّهُ عَنِّي حَمِيدٌ ﴿٦﴾ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّيُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾

(ئىماندىن) يۈز ئۆرۈۋىدى ①، ئاللاھمۇ ئۆزىنىڭ بەھاجەتلىكىنى كۆرسەتتى (ئۇلارغا پەرۋا قىلمىدى) ②، ئاللاھ (ھەممىدىن) بەھاجەتتۇر ③، مەدھىيىگە لايىقتۇر ④ [6]. كاپىرلار بىز ھەرگىز تىرىلدۈرۈلمەيمىز دەپ ئويلىدى ⑤. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا): «ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، رەببىمنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، سىلەر چوقۇم تىرىلدۈرۈلسىلەر» ⑥، ئاندىن سىلەرگە قىلمىشىڭلاردىن چوقۇم خەۋەر بېرىلىدۇ ⑦، بۇ ئاللاھقا ئاساندۇر» ⑧ دېگىن [7].

- ① يەنى ئۇلار ئۇ پەيغەمبەرلەردىن يۈز ئۆردى ۋە ئۇلار قىلغان دەۋەت ھەققىدە تەپەككۈرمۇ قىلمىدى.
- ② يەنى ئۇلارنىڭ ئىمانى ۋە ئىبادىتىدىن بەھاجەتلىكىنى كۆرسەتتى.
- ③ ئۇنىڭغا بەندىلەرنىڭ قىلغان ئىبادىتىدىن ھېچ پايدا يەتمەيدىغان تۇرسا، ئۇلارنىڭ ئىبادەتنى ئىنكار قىلىشىدىن ئۇنىڭغا قانداقمۇ نۇقسان يەتسۇن؟
- ④ ﴿حَمِيدٌ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى "مَحْمُودٌ" بارلىق مەخلۇقات تەرىپىدىن «مەدھىيەلەنگۈچى» دېمەكتۇر. يەنى ھەربىر مەخلۇق ئۆزىگە خاس تىل ۋە ئىپادە بىلەن ئۇنىڭغا ھەمىشە ھەمدۇسانا ۋە مەدھىيە ئوقۇپ تۇرىدۇ.
- ⑤ يەنى كاپىرلار: ئۆلگەندىن كېيىن قىيامەتتە تىرىلدۈرۈلمەيمىز دەپ ئويلىدى. بۇ پەقەت كاپىرلارنىڭ قۇرۇق خىيالىدۇر. بۇ ھەقتە ئۇلاردا ھېچقانداق دەلىل يوق. ﴿زَعَمَ﴾ گۇمان قىلدى، دەۋا قىلدى، قارىسىغا سۆزلىدى، دېگەن مەنىدە بولۇپ، يالغان سۆزلىدى دېگەن مەنىدەمۇ ئىشلىتىلىدۇ.
- ⑥ ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە ئۈچ ئايەتتە ئۆز ئەلچىسىگە: ﴿رەببىمنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، سىلەر چوقۇم تىرىلدۈرۈلسىلەر﴾ دەپ ئېلان قىلغان، دەپ ئەمر قىلدى. بۇ مەزكۇر ئۈچ ئايەتنىڭ بىرىدۇر. بۇنىڭدىن ئىلگىرىكىلىرى سۈرە يۇنۇس 53 - ئايەت ۋە سۈرە سەبەئ 3 - ئايەتتە بايان قىلىندى.
- ⑦ بۇ بولسا قىيامەتنىڭ قايم بولۇشىدىكى ھېكمەت ۋە سەۋەبتۇر. ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالا بارلىق ئىنسانلارنى نېمە ئۈچۈن تىرىلدۈرىدۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن تىرىلدۈرىدۇكى، ئۇ يەردە ھەربىر ئىنسانغا قىلغان ئەمىلىگە يارىشا تولۇق مۇكاپات بېرىدۇ. چۈنكى، بىز دۇنيادا ئومۇمەن مۇكاپات ۋە جازانىڭ مۇكەممەل شەكىلدە بېرىلمىگەنلىكىنى كۆرمىز. دۇنيادا نە ياخشىلارغا تولۇق مۇكاپات بېرىلمەيدۇ، نە يامانلارغا تولۇق جازا بېرىلمەيدۇ. ئەمدى قىيامەت كۈنىمۇ تولۇق مۇكاپات ياكى جازا بېرىلمىسە، بۇ دۇنيا بەھۇدە بىكارغىلا يارىتىلىپ قالغاندەك بولۇپ قالىدۇ. ۋەھالەنكى، ئاللاھ تائالانىڭ زاتى بۇنداق ئەيىب - نۇقساندىن پاكتۇر. دۇنيا بەھۇدە يارىتىلغان ئەمەس، ئىنسانلار ۋە جىنلارمۇ بىكارغىلا مەقسەتسىز يارىتىلغان ئەمەس. ئاللاھ تائالا بەھۇدە يارىتىشتىن تولمۇ ئۈستۈندۇر.
- ⑧ ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش ئىنسانلارغا ناھايىتى مۈشكۈل ۋە مۇمكىن ئەمەستەك كۆرۈنسىمۇ، ئاللاھ تائالاغا ناھايىتى ئاساندۇر.

فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكْفِرْ عَنهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ

(ئىش شۇنداق بولسا) سىلەر ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ بەيغەمبىرىگە ① ۋە بىز نازىل قىلغان نۇر (قۇرئان)غا ئىمان ئېيتىڭلار. ② ئاللاھ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر [8]. ئاللاھ ھەممىنى توپلايدىغان قىيامەت كۈنى سىلەرنىمۇ توپلايدۇ. ③، ئۇ (كاپىرلار) زىيان تارتىدىغان كۈندۈر (يەنى ئۇ كۈندە ئىماننى تەرك ئەتكەنلىكى بىلەن كاپىرنىڭ زىيان تارتقانلىقى، ياخشى ئەمەللەرنى دېگەندەك قىلالمىغانلىقى بىلەن مۇئمىننىڭ زىيان تارتقانلىقى ئايان بولىدۇ) ④. كىمكى ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىكەن ۋە ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى يوققا چىقىرىدۇ، ئۇنى (قەسىرلىرىنىڭ) ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇلار ئۇ جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، بۇ كاتتا مۇۋەپپەقىيەتتۇر [9]. (ئاللاھنى) ئىنكار قىلغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغان دېگەنلەر دوزاخ ئەھلىدۇر، ئۇلار دوزاخقا مەڭگۈ قالىدۇ. ئۇ نېمىدېگەن يامان جاي! [10] (كىشىگە) يەتكەن ھەرقانداق كۈلپەت پەقەت ئاللاھنىڭ ئىزى (يەنى تەقدىرى) بىلەنلا يېتىدۇ. ⑤،

① ﴿فَأَمِنُوا﴾ دىكى "ف" جۈملىدە بىر شەرتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى ئەگەر ئىش شۇنداق بولسا ياكى ئىش شۇنداق ئىكەن، ئۇنداقتا ئاللاھقا ۋە رەسۇلىغا ئىمان ئېيتىڭلار، ئۇنىڭ كالامىنى ھەق دەپ بىلىڭلار.

② يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل بولغان نۇر قۇرئان كەرىمدۇر، ئۇنىڭ بىلەن گۇمراھلىقنىڭ قاراڭغۇلىقى يوقىلىدۇ، ئىماننىڭ نۇرى ئەتراپقا تارىلىدۇ.

③ قىيامەت كۈنى ﴿يَوْمِ الْجَمْعِ﴾ «توپلايدىغان، جەم بولىدىغان كۈن» دەپ ئاتالدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇ كۈندە ئاۋۋالقى ۋە ئاخىرقى بارلىق ئىنسانلار بىر مەيدانغا جەم بولىدۇ. پەرىشتە چاقىرسا، ھەممە كىشى ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلايدۇ. ھەر بىر ئادەم ئالدىدىكى نەرسىلەرنى كۆزى يەتكەن يەرگىچە كۆرەلەيدۇ. چۈنكى، ئارىلىقتا توسالغۇ بولىدىغان ھېچنەرسە بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئەنە شۇ كۈن ھەممە ھازىر بولىدىغان كۈندۇر﴾. (سۇرە ھۇد 103 - ئايەت) يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿ئېيتقىنىكى، «ئىلگىرىكىلەر ۋە كېيىنكىلەر مەلۇم كۈننىڭ مۇئەييەن ۋاقتىدا (يەنى قىيامەتتە) توپلىنىدۇ﴾. (سۇرە ۋاقىئە 59 - ، 60 - ئايەتلەر)

④ يەنى بىر پىرقە غەلبە قىلىدۇ، بىر پىرقە مەغلۇپ بولۇپ، زىيان تارتىدۇ. ھەقىقەت ئەھلى باتىل ئەھلى ئۈستىدىن، مۇئمىنلەر كاپىرلار ئۈستىدىن، ئىتائەت قىلغۇچىلار گۇناھكارلار ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ. ئەڭ كاتتا غەلبە مۇئمىنلەرگە نېسىپ بولىدۇ، ئۇلار جەننەتكە داخىل بولىدۇ. ئۇلار جەننەتتە قەسىرلەرگە ئىگە بولىدۇ. بۇ قەسىرلەرگە دوزىخىيلار ئۆزلىرىنى دوزاخقا ئېلىپ بارىدىغان ئەمەللەرنى قىلمىغان بولسا، ئىگە بولاتتى. ئەڭ چوڭ زىيان تارتقانلار دوزىخىيلار بولىدۇ، ئۇلار دوزاخقا كىرىدۇ.

دوزىخىيلار ياخشىنى يامانغا، ئوبداننى ناچارغا، نېمەتنى ئازابقا تېگىشكەنلەردۇر. ﴿التَّغَابُنِ﴾ ئەسلىدە "غېن" دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، زىيان تارتتى، نۇقسان يەتتى دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. يەنى ئۇ زىيان تارتىدىغان كۈن دېمەكتۇر. ئۇ كۈندە كاپىرلارغۇ ئۆزلىرىنىڭ زىيان تارتقانلىقىنى ئەلۋەتتە ھېس قىلىدۇ.

بۇ ئېتىبار بىلەن مۇئىنلەرمۇ ياخشى ئەمەللەرنى كۆپ قىلىپ، تېخىمۇ يۇقىرى دەرىجىلەرگە ئېرىشىۋالغانلىقىنى ئويلاپ، ئۆزلىرىنىڭ زىيان تارتقانلىقىنى ھېس قىلىدۇ.

⑤ يەنى ھەرقانداق ئىش ئۇنىڭ تەقدىرى ۋە ئىرادىسى بىلەنلا ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى كاپىرلارنىڭ: ئەگەر مۇسۇلمانلار ھەق ئۈستىدە بولغان بولسا، ئۇلارغا دۇنيانىڭ كۈلپەتلىرى يەتمىگەن بولاتتى، دېگەن سۆزىدۇر. (فەتھۇلقەدىر)

يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِن تَعَفَوْا وَتَصَفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾

كىمكى ئاللاھقا (يەنى ھەر قانداق كۈلپەت ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن يېتىدۇ دېگەن سۆزگە) ئىشىنىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ قەلبىنى (سەۋرگە) يېتەكلەيدۇ^①، ئاللاھ ھەر نەرسىنى بىلگۈچىدۇر [11]. ئاللاھقا ئىتائەت قىلىڭلار، پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار، ئەگەر سىلەر (پەيغەمبەرنىڭ دەۋىتىدىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار (پەيغەمبەرگە قىلچە زىيان يوق، ئۆزۈڭلارغا زىيان)، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ۋەزىپىسى پەقەتلا دىننى چۈشىنىشلىك قىلىپ يەتكۈزۈشتۇر^② [12]. ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر، مۇئمىنلەر ئاللاھقىلا تايانسۇن^③ [13]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! شەكسىزكى، سىلەرنىڭ ئاياللىرىڭلار ۋە بالىلىرىڭلار ئىچىدە سىلەرگە دۈشمەن بولىدىغانلىرىمۇ بار^④. شۇڭا ئۇلاردىن ئېھتىيات قىلىڭلار^⑤. ئەگەر (ئۇلارنى) ئەپۇ قىلساڭلار، ئۇلارنىڭ ئەيىبىنى ياپساڭلار، كەچۈرسەڭلار (ئاللاھمۇ سىلەرنىمۇ كەچۈرىدۇ). شەكسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر^⑥ [14].

① يەنى كىمكى ئۆزىگە يەتكەن ھەر قانداق بىر كۈلپەتنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە ھۆكىمى بىلەن يەتتى دەپ چۈشەنسە، ئاندىن ئۇنىڭغا سەۋر قىلىپ، قازايى - قەدەرگە رازى بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭ دىلىنى توغرىلىققا باشلايدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ئاللاھ ئۇنىڭ قەلبىنى مۇستەھكەم ئىشەنچكە يېتەكلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىگە يەتكەن كۈلپەتنىڭ ئورۇنسىز يېتىپ قالمايدىغانلىقىنى، شۇنداقلا قىلىپ سالغان خاتالىقى تۈپەيلىدىنلا ئۆزىگە كۈلپەت يېتىپ قالمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز ئۇنىڭدىن ھېچ زىيان تارتىپ قالمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى پەقەت تەبلىغ قىلىشتۇر. ئىمام زوھرى مۇنداق دەيدۇ: ئاللاھنىڭ ۋەزىپىسى پەيغەمبەر ئەۋەتشتۇر. پەيغەمبەرنىڭ ۋەزىپىسى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشتۇر. ئىنسانلارنىڭ ۋەزىپىسى بولسا بويىسۇنۇشتۇر. (فەتھۇلقەدىر)

③ يەنى ھەممە ئىشىڭلارنى ئاللاھقا تاپشۇرۇڭلار، ئۇنىڭغا تايىنىڭلار، پەقەت ئۇنىڭغا ئىلتىجا ۋە دۇئا قىلىڭلار. چۈنكى، ئۇنىڭدىن باشقا ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى ۋە مۈشكۈللەرنى ئاسان قىلغۇچى يوقتۇر.

④ يەنى ئەگەر ئۇلار سىلەرنىڭ ياخشى ئەمەل ۋە ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشىڭلارغا توسقۇنلۇق قىلسا، بىلىڭلاركى، ئۇلار سىلەر ئۈچۈن غەمگۈزار ئەمەس، بەلكى دۈشمەندۇر.

⑤ يەنى ئۇلارغا ئەگىشىپ كېتىشتىن ساقلىنىڭلار، بەلكى ئۇلارنى ئۆزۈڭلارغا ئەگەشتۈرۈڭلار، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارمۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش يولىنى تاللىسۇن. سىلەر ئۇلارنىڭ ئارقىغا كىرىپ، ئۆزۈڭلارنىڭ كەلگۈسىنى نابۇت قىلماڭلار.

⑥ بۇ ئايەتنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق ھەدىس كەلگەن. مەككىدە مۇسۇلمان بولغان بىر قىسىم ئەرلەر مەككىنى تاشلاپ، مەدىنىگە ھىجرەت قىلماقچى بولغان ئىدى. ئۇ چاغلاردا مۇسۇلمانلارغا مەككىدىن ھىجرەت قىلىش ھەققىدە ئالاھىدە تەكىتلەنگەن بۇيرۇق چۈشكەن ئىدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ

ئاياللىرى ۋە بالىلىرى توسالغۇ بولۇپ، ئۇلارنى ھىجرەت قىلغىلى قويمىدى. كېيىن ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا ھىجرەت قىلىپ كېلىپ، ئىلگىرى ھىجرەت قىلغانلارنىڭ دىنىدا ئالىم بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىگە توسالغۇ بولغان ئاياللىرىنى ۋە بالىلىرىنى جازالىماقچى بولدى. دەل شۇ چاغدا، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتنى نازىل قىلىپ، ئۇلارنى ئەپۇ قىلىشقا ۋە كەچۈرۈم قىلىشقا تەرغىب قىلدى. (سۈنەنى تەرمىزى 3317 - ھەدىس)

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَضَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقْ شَحْحَ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ إِنْ تَقَرُّضُوا اللَّهَ فَرَضًا حَسَنًا يُضْعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَلِيمٌ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

سىلەرنىڭ پۇل - ماللىرىڭلار ۋە بالىلىرىڭلار (سىلەر ئۈچۈن ئاللاھ تەرىپىدىن) بىر تۈرلۈك سىناق تۇرۇپ، (بۇ سىناق تىن ئۆتكەنلەرگە) ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاتتا مۇكاپات بار ﴿15﴾. سىلەر كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىڭلار، (ئۇنىڭ ئۈگۈتلىرىنى) ئاڭلاڭلار، (ئەمرىگە) ئىتائەت قىلىڭلار ﴿3﴾، (ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - ماللىرىڭلارنى) سەرپ قىلىڭلار، (بۇ) ئۆزۈڭلار (نىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكى) ئۈچۈن پايدىلىقتۇر ﴿4﴾، كىمكى ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن ساقلىنىدىكەن، ئەنە شۇنداق كىشىلەر مۇرادىغا يەتكۈچىلەردۇر ﴿16﴾. ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ياخشى قەرز بەرسەڭلار (يەنى پۇل - مېلىڭلارنى مەمنۇنىيەت بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا سەرپ قىلساڭلار) ﴿5﴾، ئاللاھ سىلەرگە ئۇنى (يەنى ساۋابىنى) ھەسسىلەپ كۆپەيتىپ بېرىدۇ، (گۇناھىڭلارنى) مەغپىرەت قىلىدۇ ﴿6﴾، ئاللاھ ئاز ياخشىلىققا كۆپ ساۋاب بەرگۈچىدۇر، ھەلىمدۇر (يەنى بەندىلىرىنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان زاتتۇر) ﴿7﴾ ﴿17﴾. ئاللاھ غەيبىنى ۋە ئاشكارىنى بىلگۈچىدۇر، غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر ﴿18﴾.

① سىلەرنى ھارامدىن پۇل تېپىشقا قىزىقتۇرىدىغان ۋە ئاللاھنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشتىن توسىدىغان بىر سىناق تۇرۇپ، سىلەر پەقەت ئاللاھقا ئاسىي بولىدىغان ئىشلاردا ئۇلارغا ئىتائەت قىلمىساڭلارلا، ئاندىن بۇ سىناق تىن ئۆتەلەيسىلەر. دېمەك، پۇل - مال ۋە بالىلار بىر نۇقتىدىن قارىغاندا ئاللاھنىڭ نېمەتلىرى؛ يەنە بىر نۇقتىدىن قارىغاندا ئىنساننى سىنايدىغان بىر ۋاستىدىن ئىبارەتتۇر. بۇلار ئارقىلىق، ئاللاھ تائالا كىمنىڭ ئۆزىگە ئىتائەت قىلىدىغان ۋە كىمنىڭ ناپەرمانلىق قىلىدىغانلىقىنى ئايرىيدۇ.

② يەنى شۇنداق كىشىلەر ئۈچۈن كاتتا مۇكاپات باركى، ئۇلار پۇل - ماللىرى ۋە بالىلىرىنىڭ مۇھەببىتىدىن ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشنى ئۈستۈن كۆرىدۇ ۋە ئۇلارنى دەپ ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىشتىن ساقلىنىدۇ.

③ يەنى ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاڭلار ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىڭلار. چۈنكى، ئەمەل قىلىنمىسا، ئاڭلاپ قويۇشنىڭ ھېچ پايدىسى يوقتۇر.

④ ﴿خَيْرًا﴾ يەنى خەيرلىك ئىشلارغا پۇل سەرپ قىلىڭلار، شۇنداق قىلساڭلار، سەرپ قىلغان نەرسەڭلار سىلەر ئۈچۈن خەيرلىك بولىدۇ. بۇ بۇيرۇق ئومۇمىي خەيرىيەت ئىشلىرىنى، پەرز زاكات ۋە نەپلە سەدىقىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

⑤ يەنى خالىس نىيەت ۋە مەمنۇنىيەت بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلساڭلار.

⑥ يەنى ساۋابىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇپ بېرىش بىلەن بىرگە سىلەرنىڭ گۇناھىڭلارنىمۇ ئەپۇ قىلىدۇ.

⑦ ئاللاھ ئۆزىگە ئىتائەت قىلغانلارغا ھەسسىلەپ ساۋاب ئاتا قىلىدۇ. گۇناھ قىلغانلارنى دەرھال جازالىمايدۇ.

(65) سورة الطلاق مدنية 12 آية

(65) سۈرە تەلاق مەدىنىدە چۈشكەن 12 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تَخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ

ئى پەيغەمبەر! (ئۈمىتىڭگە ئېيتقىنىكى) ئاياللىرىڭلارنى تالاق قىلماقچى بولساڭلار،^① ئۇلارنى ئىددەت تۇتۇشىغا قۇلايلىق پەيتتە (يەنى ھەيزدىن پاك بولغان كۈنلەرنىڭ بېشىدا، بىر تۆشەكتە بولماستىن) تالاق قىلىڭلار.^② (نەسەب ئارىلىشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) ئىددەت ۋاقتىنى ئوبدان ھېسابلاڭلار،^③ رەببىڭلار بولغان ئاللاھتىن قورقۇڭلار. ئۇلارنى (ئىددىتى توشمىغۇچە) ئۆيلىرىدىن چىقىرىۋەتمەڭلار،^④ ئۇلارمۇ چىقىپ كەتمسۇن،^⑤

① بۇ يەردە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا «ئى پەيغەمبەر!» دەپ خىتاب قىلىنغانلىقى ئۇنىڭ شەرەپ ۋە مەرتىۋىسىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەسلىدە بۇ يەردىكى بۇيرۇق ئۇنىڭ ئۈمىتىگە قارىتىلغان ياكى بۇ خىتاب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خاس بولۇپ، ھۆرمەت يۈزىدىن پېئىلنىڭ كۆپلۈك شەكلى ئىشلىتىلگەن. چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ ئۈمىتىگە يېتەرلىك ئۈلگە ۋە نەمۇندۇر. ﴿طَلَّقْتُمُ﴾ نىڭ مەنىسى: تالاق قىلىش ئۈچۈن قەتئىي ئىرادىگە كەلگەن بولساڭلار، دېمەكتۇر.

② بۇ ئايەتتە تالاق قىلىشنىڭ ئۇسۇلى ۋە مۇناسىپ ۋاقتى بايان قىلىندى. ﴿لِعَدَّتِهِنَّ﴾ دىكى لام ۋاقتىنى بىلدۈرۈپ كەلگەن يەنى ئىددىتىنىڭ بېشىدا يەنى پاكلىق ھالىتى باشلانغاندا تالاق قىلىڭلار. يەنى ئايال ھەيزدىن پاك بولغاندىن كېيىن بىر تۆشەكتە بولماستىن تالاق قىلىڭلار. پاكلىق ھالەت ئىددەتنىڭ باشلانغان ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك ئاياللارنى ھەيزلىك ھالىتىدە ياكى پاكلىق ھالىتىدە بىر تۆشەكتە بولغاندىن كېيىن تالاق قىلىش خاتادۇر. بۇنداق تالاقنى فەقھ ئۆلىمالار بىدئەت تالاق دەپ؛ ئالدىنقى توغرا ئۇسۇلدا قىلىنغان تالاقنى سۈننەتكە ئۇيغۇن تالاق دەپ ئاتايدۇ. بۇ نۇقتىنى تۆۋەندىكى ھەدىس كۈچلەندۈرىدۇ: ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئايالىنى ھەيزلىك ھالىتىدە تالاق قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنى ئاڭلاپ قاتتىق غەزەپلەندى. ئاندىن مۇنداق دېدى: «ئۇ ئايالى بىلەن يېنىشىسۇن، ئاندىن ئايالى ھەيزدىن پاكلانغان، ئاندىن قايتا ھەيز كۆرۈپ پاكلانغانغا قەدەر ئۇنى ئەمرىدە ساقلىسۇن، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئايالىنى تالاق قىلماقچى بولسا، ئايالى پاك ھالەتتە ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلىشتىن ئىلگىرى تالاق قىلسۇن، ئەنە شۇ غالب ۋە بۈيۈك ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان پاكلىق ھالەتتىكى تالاق قىلىشتۇر» دېدى. بۇ ئايەتنى دەلىل قىلىپ كەلتۈردى. (سەھىھۇل بۇخارى 5251 - ھەدىس) ھەيز ھالىتىدە قىلىنغان تالاق بىدئەت تالاق دەپ ئاتالسىمۇ، يەنىلا تالاق قىلغان ھېساب بولىدۇ. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار ۋە مۇھەددىسلەر بۇ پىكىرنى قوللايدۇ. ئەمما ئىمام ئىبنى قەييىم ۋە ئىمام ئىبنى تەيمىيە بىدئەت تالاق تالاق ھېسابلانمايدۇ، دەپ قارايدۇ. (تەپسىلاتى ئۈچۈن نەيلۇلئەۋتار ۋە باشقا ھەدىسلەر شەرھىسىگە قارالسۇن)

③ يەنى ئايالنىڭ ئىككىنچى بىر ئەرگە ياتلىق بولۇشى ئۈچۈن ئىددەتنىڭ باشلىنىدىغان ۋە تۈگەيدىغان ۋاقتىنى ساناپ تۇرۇڭلار ياكى (بىرىنچى ۋە ئىككىنچى تالاق بولغان ئەھۋالدا) ئەگەر سىلەر يېنىشىۋالماقچى بولساڭلار، ئىددەت ئىچىدە يېنىشىۋېلىش ئۈچۈن ئىددەتنىڭ ۋاقتىنى ھېسابلاپ

تۇرۇڭلار.

④ يەنى تالاق قىلىنغان ئايالنى ئۆيىدىن ھەرگىز چىقىرىۋەتمەڭلار. بەلكى، ئىددىتى توشقىچە ئاشۇ ئۆيدە تۇرغىلى قويۇڭلار. ئىددەت جەريانىدا ئايالنى تۇرالغۇ، يېمەك - ئىچمەك ۋە نەپقە بىلەن تەمىنلەش ئەرنىڭ زىممىسىدىكى مەسئۇلىيەتتۇر.

⑤ ئايال ئىددەت جەريانىدا، جىددىي زۆرۈرىيەت بولمىسا، ئۆيىدىن سىرتقا چىقماي تۇرۇشى كېرەك.

إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُّبِينَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾

ئۇلار پەقەت ئوچۇق پاهىشە قىلسا ئاندىن (ھەدى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن) چىقىدۇ^①، مانا بۇ ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىدۇر. كىمكى ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىلىرىدىن چىقىپ كېتىدىكەن، ئۇ ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان بولىدۇ^②. (ئى تالاق قىلغۇچى!) بىلمەيسەنكى، بەلكىم ئاللاھ شۇنىڭدىن كېيىن (يەنى تالاقنى كېيىن) بىرەر ئىشنى (يەنى تالاق قىلغانلىقىغا پۇشايمان قىلىپ، ئايالىنى قايتۇرۇۋېلىشىنى) مەيدانغا كەلتۈرۈشى مۇمكىن^③ [1].

① يەنى زىنا قىلسا ياكى ئاغزىنىڭ يامانلىقى ۋە ئەخلاقسىزلىقى بىلەن ئېرىنىڭ تۇغقانلىرىغا ئازار بەرسە، بۇنداق ئەھۋالدا ئۇ ئايالنى ئۆيىدىن چىقىرىش جايز بولىدۇ.

② يەنى مەزكۇر ھۆكۈملەر ئاللاھ تائالانىڭ چەكلىمىلىرىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كېتىش ئۆز ئۆزىگە زۇلۇم قىلغانلىق بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ دىن ۋە دۇنيالىق زىيانلىرىنى چەكلىمىدىن ھالقىپ كەتكۈچى ئۆزى تارتىدۇ.

③ يەنى ئەرنىڭ كۆڭلىدە ئايالى بىلەن يېنىشىۋېلىش ئىستىكى پەيدا قىلىشى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يېنىشىۋېلىشى مۇمكىن. چۈنكى بىرىنچى ۋە ئىككىنچى قېتىملىق تالاقنى كېيىن ئېرىنىڭ ئايالى بىلەن ئىددەت ئىچىدە يېنىشىۋېلىش ھەققى بار. شۇ ۋەجىدىن بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە بىر قېتىمدا پەقەت بىر تالاق قىلىشقا تەرغىب قىلغان ۋە بىر ۋاقىتتا ئۈچ تالاق قىلىۋېتىشتىن چەكلىگەن. چۈنكى، ئەگەر بىر ۋاقىتتا ئۈچ تالاق قىلىۋەتسە، (شەرىئەت ئۇنى جايز دەپ قاراپ، ئىجرا قىلىۋەتسە) ئۇ چاغدا ﴿ئاللاھ تائالا تالاقنى كېيىن بىرەر ئىشنى مەيدانغا كەلتۈرۈشى مۇمكىن﴾ دېگەننىڭ پايدىسى بولمايدۇ. (فەتھۇلقەدر) ئىمام ئەھمەد قاتارلىق بىر قىسىم ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ، مەزكۇر تەكىتلەنگەن ئۆي ۋە نەپقە پەقەت ئەرلىرى بىر قېتىم ياكى ئىككى قېتىم تالاق قىلغان ئاياللارغا بېرىلىدۇ. چۈنكى، بۇ خىلدىكى تالاق يېنىشىۋېلىش بولىدىغان تالاق دەپ ئاتىلىدۇ، بۇنىڭدا ئەرنىڭ ئايالى بىلەن يېنىشىۋېلىش ھەققى ساقلىنىپ قالىدۇ. ئەگەر بىر ئايال ئايرىم ۋاقىتلاردا ئىككى قېتىم تالاق قىلىنىپ بولغان بولسا، ئاندىن ئۈچىنچى قېتىم تالاق قىلىنسا، بۇ يېنىشىۋېلىش بولمايدىغان تالاق دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ئايالنى نەپقە ۋە ئۆي بىلەن تەمىنلەش ئەرنىڭ ئۈستىگە يۈكلەنمەيدۇ. ئۈچ قېتىم تالاق قىلىنغان ئايال دەرھال ئەرنىڭ ئۆيىدىن باشقا يەرگە يۆتكىلىشى لازىم. سەۋەبى ئەر ئەمدى بۇ ئايال بىلەن يېنىشىۋالمايدۇ ۋە بىر ئۆيدە تۇرسىمۇ بولمايدۇ. تاكى ئۇ ئايال باشقا بىر ئەر بىلەن نىكاھلىنىپ، ئاجراشمىغۇچە قايتا يارىشىۋېلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى، ئەمدى بۇ ئايالنىڭ ئۇ ئەرنىڭ ئۆيىدە تۇرۇش ۋە ئۇنىڭدىن نەپقە ئېلىش ھەققى بولمايدۇ. بۇ ھۆكۈمنى كۈچلەندۈرىدىغان ئەمەلىي مىسال پاتمە بىنتى قەيس فەھرىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ۋەقەسىدۇر. بۇ ئايالنى ئېرى ئۈچ تالاق قىلىۋېتىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭدىن ئەرنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىش تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا بېرىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بۇنداق ئەھۋالدا سىزگە نەپقە بېرىش ئېرىڭىزگە ۋاجىب ئەمەس» دەيدۇ. ئىمام مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىزنى ئۆي بىلەن تەمىنلەش ئېرىڭىزگە ۋاجىب ئەمەس» دەيدۇ. ئىمام ئەھمەدنىڭ رىۋايىتىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تېخىمۇ ئوچۇق قىلىپ، «ئى قەيسنىڭ قىزى! ئەر ئايالنى يېنىشالايدىغان تالاق قىلغان بولسا، ئۇ ئايالغا

نەپقە بېرىش ۋە ئۆي بىلەن تەمىنلەش ئەرنىڭ ئۈستىگە يۈكلەندۈ. ئەگەر ئەر ئايالنى يېنىشقىلى بولمايدىغان تالاق قىلغان بولسا، ئايالنى نەپقە ۋە ئۆي بىلەن تەمىنلەش ئەرنىڭ ئۈستىگە يۈكلەنمەيدۇ. سىز ئېرىڭىزنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ پالانى ئايالنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلىشىڭا» دەيدۇ. يەنە بەزى ھەدىسلەردە ھامىلىدار ئايالنى نەپقە ۋە ئۆي بىلەن تەمىنلەشنىڭ زۆرۈرلىكى بايان قىلىنغان. (تەپسىلاتى نەيلۈلئەۋتار دېگەن كىتابتا) بەزىلەر قۇرئان كەرىمنىڭ ﴿ ئۇلارنىڭ ئىددىتى توشمىغىچە ﴾ ئۇلارنى ئۆيلىرىدىن چىقىرىۋەتمەڭلار دېگەن ھۆكۈمنى دەلىل كەلتۈرۈپ، مەزكۇر ھەدىسلەردىكى رىۋايەتلەرنى رەت قىلىدۇ، بۇ توغرا ئەمەس. چۈنكى، قۇرئاندىكى بۇ ھۆكۈم ئايەتنىڭ ئالدى ۋە كەينىدىكى مۇناسىۋەتلىك ئىبارىلەرگە ئاساسەن يېنىشقىلى بولىدىغان تالاقنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر ئۇنى ئومۇمىي ھۆكۈم دەپ ئېتىراپ قىلغان تەقدىردىمۇ، بۇ ھەدىسلەر ئۇ ھۆكۈمنى خاسلاشتۇرىدۇ يەنى قۇرئاندىكى ئومۇمىي ھۆكۈمنى مەزكۇر ھەدىستىكى رىۋايەتلەر يېنىشقىلى بولىدىغان تالاققا خاس قىلىدۇ ۋە يېنىشقىلى بولمايدىغان تالاقنى ئومۇمىيلىقتىن چىقىرىۋېتىدۇ.

فَإِذَا بَلَغَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۖ وَيَرْزُقْهُ مِن حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ بَلِغُ أَمْرِهِ ۗ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ۝۳

ئۇلارنىڭ ئىددىتى توشاي دېگەندە، ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە يارىشىپ قېلىڭلار ياكى ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە ئاجرىشىپ كېتىڭلار^①، (ياراشقان ياكى ئاجراشقان چېغىڭلاردا) ئاراڭلاردىن ئادالەتلىك ئىككى ئادەمنى گۇۋاھ قىلىڭلار^②. (ئى گۇۋاھ بولغۇچىلار!) گۇۋاھلىقنى (خالىس) ئاللاھ ئۈچۈن ئادا قىلىڭلار^③، ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان كىشىلەرگە بۇنىڭ بىلەن (يەنى بۇ ھۆكۈم بىلەن) نەسىھەت قىلىنىدۇ. كىمكى ئاللاھتىن قورقىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا چىقىش يولى بېرىدۇ^④ [2]. ئاللاھ ئۇنىڭغا ئويلىمىغان يەردىن رىزىق بېرىدۇ. كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسا (يەنى تايانسا)، ئاللاھ ئۇنىڭغا يېتەرلىكتۇر. شەكسىزكى، ئاللاھ ئۆز ئىرادىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرغۇچىدۇر^⑤، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەربىر نەرسە ئۈچۈن (مۇئەييەن) ئۆلچەم بەلگىلىدى^⑥ [3].

① بىر تۆشەكتە بولغاندىن كېيىن تالاق قىلىنغان ئايالنىڭ ئىددىتى ئۈچ ھەيز ئۆتكەنگە قەدەر بولىدۇ. ئەگەر يېنىشىۋالماقچى بولساڭلار، ئىددەت توشۇشتىن ئىلگىرى يېنىشىۋېلىڭلار. ئەگەر يېنىشىۋالمايدىغان بولساڭلار، چىرايلىقچە ئاجرىشىپ كېتىڭلار.

② بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: يېنىشقان چاغدا، بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئاجراشقان چاغدا، ئىككى گۇۋاھچىنى گۇۋاھ قىلىڭلار، دېگەن بولىدۇ. بۇ يەردىكى بۇيرۇقنىڭ ھۆكۈمى ۋاجىب دەرىجىدىكى بۇيرۇق ئەمەس، بەلكى مۇستەھەپ دەرىجىدىكى بۇيرۇقتۇر. دېمەك، ئىككى گۇۋاھچىنى گۇۋاھ قىلىش ئەۋزەل، ئەمما زۆرۈر ئەمەس.

③ بۇ يەردىكى تەكىتلەش گۇۋاھچىلارغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلار ھېچقايسى تەرەپكە يان باسماستىن، ئاچكۆزلۈك ۋە تاماخورلۇق قىلماستىن توغرا گۇۋاھلىق بېرىشى كېرەك.

④ يەنى ئېغىر كۈلپەت ۋە سىناقلىرىدىن چىقىش يولى پەيدا قىلىپ بېرىدۇ.

⑤ يەنى ئاللاھ خالىغان ئىشتا مەقسىتىگە يەتمەي قالمايدۇ، ھېچكىم ئۇنى توسالمايدۇ.

⑥ قىيىنچىلىق ئۈچۈنمۇ، ئاسانلىق ئۈچۈنمۇ مۇئەييەن چەك بەلگىلىدى. بۇ ئىككىسى ئۆز نۆۋىتىدە چەكتىن ئېشىپ كېتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى «ئۆلچەم» دېگەندىن ھەيز، ئىددەت ۋە باشقا ئىشلار ئۈچۈن بەلگىلەنگەن چەك، مىقدار، ۋاقىت ۋە مۇددەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

وَأَلْتَىٰ يَسِّنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِمَّنْ دَسَّيْتُمْ إِنْ أَرْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَالَّتَىٰ لَمْ يَحْضَنْ وَأُولَٰئِكَ الْأَحْمَالُ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ﴿٥﴾ أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ

ئاياللىرىڭلارنىڭ ئىچىدىكى ھەيز كۆرۈشتىن ئۈزۈلۈپ قالغانلار (يەنى يېشى چوڭ بولغانلىقتىن ھەيز كۆرمەيدىغانلارنىڭ ئىددىتىنىڭ قانچىلىك بولىدىغانلىقى) توغرىلىق شەك قىلىپ قالساڭلار،^① ئۇلارنىڭ ئىددىتى ئۈچ ئايدۇر، (كىچىكلىكتىن) تېخى ھەيز كۆرمىگەنلەرنىڭ ئىددىتىمۇ (ئۈچ ئايدۇر). ھامىلىدار ئاياللارنىڭ ئىددىتى (مەيلى ئاجرىشىپ كەتكەن بولسۇن ياكى ئاجرىشىپلا ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسۇن) يەڭگىش بىلەنلا تۈگەيدۇ.^② كىمكى ئاللاھتىن قورقۇدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا ئىشىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ [4]. (ئى ئىنسانلار!) ئەنە شۇ ئاللاھنىڭ سىلەرگە نازىل قىلغان ئەمرىدۇر. كىمكى ئاللاھتىن قورقۇدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى يوققا چىقىرىدۇ، ئۇنىڭغا كاتتا مۇكاپات ئاتا قىلىدۇ [5]. ئۇلارنى (يەنى تالاق قىلغان ئاياللىرىڭلارنى ئىددەت تۇتۇۋاتقان مۇددىتى ئىچىدە) قۇدرىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە ئۆزۈڭلار تۇرۇۋاتقان ئۆيلەرنىڭ بىر قىسمىدا تۇرغۇزۇڭلار.^③ ئۇلارنى تەڭلىكتە قالدۇرۇش (ئارقىلىق كېتىشكە مەجبۇرلاش) ئۈچۈن، ئۇلارغا زىيان يەتكۈزمەڭلار (يەنى ئۇلارنى چىقىپ كېتىشكە مەجبۇرلاش ئۈچۈن تۇرالغۇ جەھەتتىن، نەپقە جەھەتتىن قىسماڭلار).^④

① بۇ ئايەتتە ياشىنىپ قالغانلىقتىن ھەيز كۆرۈشتىن ئۈزۈلۈپ قالغان ئاياللارنىڭ ئىددىتى ياكى تېخى ھەيز كۆرمىگەن ئاياللارنىڭ ئىددىتىنىڭ ئۈچ ئاي ئىكەنلىكى بايان قىلىندى. بۇ نادىر بىر ئەھۋال بولۇپ، ناھايىتى ئاز بىر قىسىم قىزلاردا بالاغەت يېشىغا يېتىپ بولسىمۇ، ھەيز كەلمەيدۇ.

② تالاق قىلىنغان ئايال ئەگەر ھامىلىدار بولسا، ئۇنىڭ ئىددىتى بالىسىنى تۇغۇش بىلەن تۈگەيدۇ، ھەتتا تالاق قىلىنىپ، ئەتىسىلا تۇغسىمۇ. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىدىن مەلۇم بولىدىكى، ھەر قانداق ھامىلىدار ئايالنىڭ ئىددىتى مەيلى ئۇ تالاق قىلىنغان بولسۇن ياكى ئاجرىشىپلا ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسۇن، بالىنى تۇغۇش بىلەنلا تۈگەيدۇ. بۇ نۇقتا سەھىھۇل بۇخارى 5318 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 1485 - ھەدىستە بايان قىلىنغان. ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن باشقا ئاياللارنىڭ ئىددىتى تۆۋەندىكى ئايەتتىكى ھۆكۈم بويىچە بولىدۇ: ﴿ئاراڭلاردىن ئۆزى ۋاپات بولۇپ ئاياللىرى قېلىپ قالغان كىشىلەر بولسا، ئاياللىرى تۆت ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتىدۇ﴾. (سۈرە بەقەرە 234 - ئايەت)

③ يەنى يېنىشىۋالغىلى بولىدىغان تالاق قىلىنغان يەنى بىرىنچى ۋە ئىككىنچى قېتىم تالاق قىلىنغان ئايالغا تۇرالغۇ جاي بېرىڭلار. چۈنكى، يېنىشىۋالغىلى بولمايدىغان تالاق يەنى ئۈچىنچى قېتىم تالاق قىلىنغان ئايالغا تۇرالغۇ ۋە نەپقە بېرىش زۆرۈر ئەمەس. ﴿قۇدرىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە﴾ دېگەننىڭ مەنىسى: ئۆي چوڭ بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر قانچە ياتاق بولسا، ئايالغا ئايرىم بىر ياتاق بېرىش كېرەك، ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، ئەر ئۆزىنىڭ ياتقىنى ئايالغا بوشتىپ بېرىش كېرەك. بۇنىڭدىكى ھېكمەت شۇكى، ئايال ئېرى بىلەن بىر ئۆيدە تۇرۇپ ئىددەت تۇتسا، ئەرنىڭ دىلى يۇمشاپ، ئۇنىڭدا يېنىشىش ئىستىكى پەيدا بولۇپ قىلىشى مۇمكىن. خۇسۇسەن، ئەگەر ئارىدا پەرزەنت بولسا، يېنىشىش خاھىشى ۋە ئېھتىمالى يۇقىرى بولىدۇ. ئەپسۇسكى، مۇسۇلمانلار بۇ بۇيرۇققا ئەمەل قىلمىغانلىقتىن، ئۇنىڭ ھېكمىتى ۋە پايدىلىرىدىن مەھرۇم بولۇپ قىلىۋاتىدۇ. جەمئىيىتىمىزدە تالاق قىلىنغان ئايال دەرھال ئۆيدىن ھەيدەپ چىقىرىلىدۇ ياكى ئايالنىڭ تۇغقانلىرى ئۇنى ئۆيىگە

ئېلىپ كېتىدۇ. بۇنداق ئادەت قۇرئان كەرىمنىڭ ئوچۇق كۆرسەتمىسىگە خىلاپتۇر.

④ يەنى تالاق قىلىنغان ئايالنى تۇرالغۇ ۋە نەپقە جەھەتتىن قىسىپ، تەڭلىكتە قالدۇرۇپ، چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلىپ قويماڭلار. ئىددەت تۇتۇش جەريانىدا يۈز - خاتىرە قىلىش يۈزىسىدىن ئۇنداق قىلماڭلار. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: بۇ ئايەتتە جاھىلىيەت دەۋرىدىكىگە ئوخشاش ئەر ئايالنى تالاق قىلىپ، ئاندىن ئىددەتنى توشۇشقا ئىككى كۈن قالغاندا يېنىۋېلىپ، ئاندىن يەنە تالاق قىلىپ، يەنە يېنىۋېلىپ ئايالغا ئازار بېرىشتەك قىلمىش چەكلىنىدۇ. بۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن شەرىئەت تالاقىدىن كېيىن يېنىۋېلىشقا مۇئەييەن چەك قويدى. بۇنىڭدىن كېيىن بىر ئادەم پەقەت ئىككى قېتىم شۇنداق قىلالايدۇ، يەنى تالاقىدىن كېيىن ئىددەت توشۇشتىن ئىلگىرى ئىككى قېتىم يېنىۋالالايدۇ. ئەمما، ئەگەر ئەر ئايالنى ئۈچىنچى قېتىم تالاق قىلسا، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ يېنىۋېلىش ھەققى قالمايدۇ.

وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأَتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمُ فَسَترِضِعْ لَهُ أٰخَرَى ۖ لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ۚ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يَكْفُلُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَآءَاتِلَهَا

ئەگەر ئۇلار ھامىلىدار بولسا، يەڭگىگەنگە قەدەر ئۇلارنى نەپقە بىلەن تەمىنلەڭلار. ①، ئەگەر ئۇلار سىلەر ئۈچۈن (بالىلىرىڭلارنى) ئېمىتىپ بەرسە، ئۇلارنىڭ (ئېمىتىش) ھەققىنى بېرىڭلار. ②، (بۇ خۇسۇستا) توغرا يوسۇندا ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىڭلار. ③، ئەگەر پىكىردە كېلىشەلمىسەڭلار، ئاتا ئۈچۈن (بالىنى) باشقا بىر ئايال ئېمىتىپ بېرىدۇ. ④ [6]. رىزقى كەڭ ئادەم (يەنى ماددىي ئىمكانىيىتى ياخشى ئادەم بالىسىنى ئېمىتىۋاتقان ۋە ئىددەت تۇتۇۋاتقان ئايالنى) كەڭ رىزقىغا قارىتا (شۇ ئىمكانىيىتىگە يارىشا) نەپقە بىلەن تەمىنلىسۇن. ⑤، رىزقى تار قىلىنغان ئادەم ئاللاھنىڭ بەرگىنىگە يارىشا نەپقە بىلەن تەمىنلىسۇن (يەنى ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا يارىشا خىراجەتلىرىنى بەرسۇن). ⑥. ئاللاھ ھېچكىمنى ئۆزى ئۇنىڭغا بەرگىنىدىن باشقىسىغا تەكلىپ قىلمايدۇ (يەنى پېقىر ئادەمنى باينى تەكلىپ قىلغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ). ⑦.

① يەنى ئۈچىنچى قېتىم تالاق قىلىنغان ئايال بولسىمۇ، ئەگەر ھامىلىدار بولسا، يەڭگىگەنگە قەدەر ئۇنى تۇرالغۇ ۋە نەپقە بىلەن تەمىنلەش ئەرنىڭ ئۈستىگە ۋاجىبتۇر. يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك.

② يەنى تالاق قىلىنغان ئايال بالىلىرىڭلارنى ئېمىتىپ بەرسە، ئۇنىڭ ھەققىنى بېرىش سىلەرنىڭ زىممەتلىرىدە بولىدۇ.

③ يەنى ئۆز - ئارا مەسلىھەتلىشىپ، ئېمىتىش ئۈچۈن بېرىدىغان ھەق ۋە باشقا ئىشلار ھەققىدە كېلىشىش لازىم. مەسلىھەت: بالىنىڭ دادىسى ئادەتتە ئىنىڭ ئانىلارغا بېرىلىدىغان ھەق مىقدارىدا بالىنىڭ ئانىسىغا ھەق بېرىشى كېرەك، ئانىمۇ، ئاتىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا يارىشا ھەق - تەلەپ قىلىشى كېرەك.

④ يەنى ئەگەر سىلەر ئېمىتىش ھەققى ۋە باشقا ئىشلاردا ئۆزئارا كېلىشەلمىسەڭلار، بالىنى ئانىسىدىن باشقا بىر ئايال ئېمىتىپ بەرسۇن.

⑤ يەنى بالىسىنى ئېمىتىپ بەرگەن ئاياللارنىڭ ھەققىنى قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە بەرسۇن، ئەگەر ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا كۆپ بايلىق ئاتا قىلغان بولسا، ئۆزىنىڭ بايلىقىغا يارىشا ئېمىتكۈچىگە ھەق بېرىشى لازىم.

⑥ يەنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئاجىز بولسا، ئەھۋالىغا يارىشا تەمىنلىسۇن.

⑦ چۈنكى ئاللاھ تائالا پېقىر - مىسكىنلەرنى ئېمىتكۈچى ئايالغا كۆپ ھەق بېرىشكە بۇيرۇمايدۇ. دېمەك، بۇ بۇيرۇقنىڭ مەقسىتى شۇكى، بالىنىڭ ئانىسى ۋە دادىسى ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا يارىشا مۇناسىپ يولنى تاللىسۇن. بىر - بىرىگە ئېغىر كېلىدىغان شەرت ۋە تەلەپلەرنى قويمىسۇن. شۇنداقلا بوۋاقنى ئېمىتىش ھەر ئىككى تەرەپكە ئېغىر كەلمىسۇن. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە سۈرە بەقەرەدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ ئانىنى بالىسى سەۋەبلىك زىيان تارتقۇزماسلىق، ئاتىنىمۇ بالىسى سەۋەبلىك زىيان تارتقۇزماسلىق لازىم ﴾. (سۈرە بەقەرە 233 - ئايەت)

سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرِيْبَةٍ عَتَتْ عَن أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيْدًا وَعَدَّ بِنَهَا عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا حُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ ءَامَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ ءَايَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِّيُخْرِجَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوْرِ وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾

ئاللاھ ھەرقانداق قىيىنچىلىقتىن كېيىن ئۇزاققا قالماي ئاسانلىقنى بېرىدۇ (يەنى پېقىرلىقتىن كېيىن بايلىقنى بېرىدۇ) ① [7]. كۆپلىگەن شەھەرلەر (نىڭ ئاھالىلىرى) رەببىنىڭ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ئەمىرىدىن باش تارتتى ②. شۇنىڭ بىلەن ئۇلاردىن قاتتىق ھېساب ئالدۇق ۋە ئۇلارنى شىددەتلىك ئازاب بىلەن جازالىدىق ③ [8]. ئۇلار قىلمىشلىرىنىڭ ۋابالىنى (يەنى جازاسىنى) تېتىدى، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنىڭ ئاقىۋىتى زىيان تارتىشتىن ئىبارەت بولدى [9]. ئاللاھ ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) يەنە قاتتىق ئازاب تەييارلىدى، ئى ئىمان ئېيتقان ئەقىل ئىگىلىرى! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە زىكىرنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلدى [10]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى قاراڭغۇلۇقلاردىن نۇرغا چىقىرىش ئۈچۈن ④، سىلەرگە ئاللاھنىڭ روشەن ئايەتلىرىنى تىلاۋەت قىلىپ بېرىدىغان بىر پەيغەمبەر ئەۋەتتى ⑤، كىمكى ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىكەن ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىدىكەن ⑥، ئاللاھ ئۇنى ئاستىدىن ئۆستەنچىلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، ئاللاھ ئۇلارغا ئېسىل رىزىق (يەنى جەننەتتىكى رىزىق ۋە نېمەتلەرنى) بېرىدۇ [11].

① كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسا، ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئاسانلىق ھەم ئازادلىك ئاتا قىلىدۇ.

② ﴿عَتَتْ﴾ يەنى "تَمَرَدَتْ وَطَعَتْ وَاسْتَكْبَرَتْ عَنِ إِتِيَاعِ أَمْرِ اللَّهِ وَمَتَابِعِهِ رُسُلِهِ" ھەددىدىن ئاشتى، يولدىن چىقتى، چوڭچىلىق قىلىپ ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئەگىشىشتىن باش تارتتى.

③ ﴿نُكْرًا﴾ "مُنْكَرًا فَظِيْعًا" يەنى ئۇلار كۆرۈپ باقمىغان شىددەتلىك ئازاب. بۇ يەردىكى ھېساب ۋە ئازاب ھەر ئىككىسىدىن دۇنيادىكى ئازاب ۋە جازا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ سۆزى بويىچە بۇ ئىبارىدە ئىلگىرى كېيىنلىك مەۋجۇت. «شىددەتلىك ئازاب» ئۇلارغا دۇنيادا يەتكەن قەھەتچىلىك، سۈرىتى مۇبەددەل بولۇپ كېتىش، شەكلى مايمۇنغا ئۆزگىرىپ كېتىش، يەر يۇتۇش قاتارلىق ئازابلارنى كۆرسىتىدۇ. «قاتتىق ھېساب» بولسا، ئاخىرەتتە بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

④ بۇ يەردە پەيغەمبەرنىڭ ئورنى ۋە مەسئۇلىيىتى بايان قىلىندى. ئۇ بولسىمۇ، پەيغەمبەر قۇرئان ئارقىلىق كىشىلەرنى ئەخلاقسىزلىقتىن، شېرىك ۋە گۇمراھلىقنىڭ قاراڭغۇلۇقلىرىدىن چىقىرىپ، ئىماننىڭ ۋە ياخشى ئەمەلنىڭ نۇرىغا يېتەكلەيدۇ.

⑤ بۇ يەردىكى ﴿رُسُلًا﴾ «ئەلچى، پەيغەمبەر» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. يەنە ﴿رُسُلًا﴾ دېگەن سۆز ﴿ذِكْرًا﴾ «زىكىر، نەسھەت، نەسھەتچى» نى ئىزاھلاپ كەلگەن يەنى مۇبالىغە يۈزىسىدىن ﴿رُسُلًا﴾ دېگەن سۆز ﴿ذِكْرًا﴾ بىلەن ئىزاھلانغان. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ﴿ذِكْرًا﴾ دېگەندىن قۇرئان كۆزدە تۇتۇلىدۇ، بۇ

چاغدا ﴿رَشُوْلًا﴾ نىڭ ئالدىدا " أَرْسَلَّ " «ئەۋەتتى» دېگەن پېئىل جۈملىدىن قالدۇرۇلغان بولىدۇ. يەنى زىكىرنى (يەنى قۇرئاننى) نازىل قىلدى ۋە پەيغەمبەرنى ئەۋەتتى، دېگەن بولىدۇ.

⑥ ياخشى ئەمەل قىلىش دېگەن پەرز - ئەھكاملارنى ئادا قىلىش بىلەن گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن ساقلىنىشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دېمەك جەننەتكە ئاغزىدىلا ئىمان ئېيتقانلىقىنى ئىزھار قىلغانلار ئەمەس، بەلكى ئىماننىڭ تەقەززاسى بويىچە پەرز ئەمەللەرنى قىلغان ۋە گۇناھلاردىن ساقلانغانلار داخىل بولىدۇ.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُو أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

ئاللاھ يەتتە ئاسماننى ۋە زېمىندىنمۇ ئۇلارنىڭ ئوخشىشىنى ياراتقان زاتتۇر^①. ئاللاھنىڭ ئەمرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا جارى بولۇپ تۇرىدۇ^②، (سىلەرگە بۇنى بىلدۈرۈشۈم) ئاللاھنىڭ ھەممىگە قادىر ئىكەنلىكىنى ۋە ئاللاھنىڭ ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قېلىشىڭلار ئۈچۈندۇر^③ [12].

① يەنى ئاللاھ تائالا يەتتە ئاسمان ياراتقانغا ئوخشاش يەنە يەتتە زېمىن ياراتتى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇنى يەتتە قىتئە ياراتتى دەپ ئىزاھلىغان، بۇ توغرا ئەمەس. توغرىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا بىرىنىڭ ئۈستىدە يەنە بىرىنى قىلىپ، يەتتە قات ئاسمان ياراتقاندەك، يەتتە قات زېمىن ياراتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەلۇم ئارىلىق ۋە مۇساپە بار. ھەربىر قاتتا ئاللاھ تائالا ياراتقان مەخلۇقلار ياشايدۇ. (تەپسىر قۇرتۇبى ۋە تەبەرى) ھەدىسلەرمۇ بۇ نۇقتىنى كۈچلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى زېمىندىن بىر غېرىچ يەرنى ناھەق ئىگەللىۋالسا، قىيامەتتە ئۇنىڭ بوينىغا ئىگەللىۋالغان يەردىن يەتتىنچى قات زېمىنغىچە تاقاق سېلىنىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 1610 - ھەدىس) ئىمام بۇخارىنىڭ رىۋايىتىدە: «...ئۇنى يەتتە قات زېمىنغىچە يەر يۈتۈپ كېتىدۇ» دەپ كەلگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 2454 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەر قوشۇمچە قىلىپ، ھەربىر قات زېمىندا بىزگە كەلگەندەك ئوخشاش پەيغەمبەرلەر كەلگەن. مەسىلەن: ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش ئادەم، نۇھ ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش نۇھ، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش ئىبراھىم، ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئوخشاش ئىيسا كەلگەن، دەيدۇ. لېكىن بۇ ئۇقۇم ھېچقانداق بىر سەھىھ ھەدىستە كەلگەن ئەمەس.

② يەنى ھەربىر ئاسماندا ئاللاھنىڭ ئەمرى جارى بولۇپ تۇرغاندەك، ھەربىر زېمىندىمۇ ئۇنىڭ ھۆكۈمى ئىجرا بولۇپ تۇرىدۇ. ئاللاھ ئاسمانلارنى باشقۇرغاندەك، زېمىنلارنىمۇ ئۆز تەدبىرى بىلەن باشقۇرۇپ تۇرىدۇ.

③ يەنى ھەر قانداق نەرسە قەيەردە ۋە قايسى شەكىلدە بولسۇن، ئاللاھنىڭ ئىلمىدىن سىرتتا قالمايدۇ.

(66) سورة التحريم مدنية 12 آية

(66) سۇرە تەھرىم مەدىنىدە چۈشكەن 12 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَتَّغِي مَرَضَاتِ أَرْوَاجِكَ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾

ئى پەيغەمبەر! سەن نېمە ئۈچۈن ئاياللىرىڭنىڭ رازىلىقىنى دەپ ئاللاھ ساڭا ھالال قىلغان نەرسىنى ھارام قىلىسەن؟ ① ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر [1].

① پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە ھارام قىلغانلىقى سەۋەبىدىن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا نارازىلىقىنى ئىزھار قىلغان نەرسە نېمە ئىدى؟ بۇ ھەقتە سەھىھۇل بۇخارى ۋە سەھىھ مۇسلىم قاتارلىق ھەدىس كىتابلاردا بايان قىلىنغان مەشھۇر بىر ۋەقە بار. ئىمام بۇخارى ئۆبەيد ئىبنى ئۇمەيردىن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى كۈنلىرى ئاياللىرىدىن جەھىشنىڭ قىزى زەينەپنىڭ ئۆيىگە كىرىپ بىر ئاز ئولتۇراتتى ۋە ھەسەل ئىچەتتى. مەن ھەفسە بىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككىمىزدىن قايسىمىزنىڭ ئۆيىگە كىرسە، ئۇنىڭغا مەن سەندىن مۇغغۇر (بىر خىل ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئۇنىڭ پۇرىقى قاڭشىق كېلىدۇ) پۇرىقىنى سېزىۋاتمەن، مۇغغۇر يېدىڭمۇ؟ دەپ سوراقتا كېلىشىۋالدۇق. (مەقسەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى زەينەپنىڭ ئۆيىدە ئۇزۇن ئولتۇرغۇزماسلىق ئىدى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككىمىزدىن بىرىمىزنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە ئۇ ئۇنىڭغا ھېلىقى گەپنى قىلدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، بەلكى مەن جەھىشنىڭ قىزى زەينەپنىڭ ئۆيىدە ھەسەل ئىچتىم. بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز ھەسەل ئىچمەيمەن» دېدى ۋە بۇ سۆزنى ھېچكىمگە ئېيتماسلىقىنى تاپىلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4912 - ھەدىس) سۇنەن نەسەئىدە بايان قىلىنىشىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە ھارام قىلغان نەرسە بىر دېدەك ئىدى. (شەيخ ئەلبانى بۇ ھەدىسنى سەھىھ دەپ قارىغان). (سۇنەن نەسائى، 3 - كىتاب، 83 - ھەدىس) باشقا ئۆلىمالار بۇ ھەدىسنى زەئىپ ھەدىس دەپ قارىغان. بۇنىڭ تەپسىلاتى باشقا كىتابلاردا مۇنداق بايان قىلىنغان: ئۇ دېدەك مەرىيە قىبىتىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئىدى. ئۇنىڭدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىبراھىم تۇغۇلغان ئىدى. بىر كۈنى مەرىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ ئۆيىگە كىردى، ئۆيىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بار بولۇپ، ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھا يوق ئىدى، دەل شۇ چاغدا بۇ ئۆيگە تۇيۇقسىز ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھا كىرىپ قالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مەرىيەنىڭ ئۆز ئۆيىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ بىر ئاز ئوڭايىسىزلاندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ بۇنى ھېس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ كۆڭلىنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن، قەسەم قىلىپ تۇرۇپ، مەرىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى ئۆزىگە ھارام قىلدى ۋە ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا بۇ سۆزنى ھېچكىمگە ئېيتماسلىقىنى تەكىتلەپ تاپىلدى. ئىمام ئىبنى ھەجەر مۇنداق دەيدۇ: بىرىنچىدىن: بۇ ھەدىس ھەر خىل رىۋايەت قىلغۇچىلار تەرىپىدىن ھەر خىل شەكىلدە رىۋايەت قىلىنغان بولۇپ، بىر - بىرىنى كۈچلەندۈرىدۇ. ئىككىنچىدىن: ھەر ئىككى خىل ۋەقە بىر ۋاقىتتا يۈز بەرگەن بولۇشى ۋە بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇشىغا سەۋەب بولغان بولۇشى مۇمكىن. (فەتھۇلبارى) ئىمام شەۋكانىمۇ ھەر ئىككى ۋەقەنى بايان قىلىپ، ھەر ئىككىسى توغرا دەپ ھۆكۈم قىلغان. بۇ ئايەتتىن مەلۇم بولىدىكى، ھېچكىمنىڭ ئاللاھ ھالال قىلغان نەرسىنى ھارام قىلىش ھەققى يوق، ھەتتا پەيغەمبەر

ئەلەيھىسسالامدۇمۇ بۇنداق ئىمتىياز يوقتۇر.

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٦٧﴾

ئاللاھ سىلەرگە (ياخشى ئىشتىن توسىدىغان) قەسىمىڭلاردىن (كاپارەت بېرىپ) چىقىپ كېتىشىنى بەلگىلىدى. ①. ئاللاھ سىلەرنىڭ ئىگەڭلاردۇر، ئاللاھ ھەر نەرسىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر [2]. ئۆز ۋاقتىدا پەيغەمبەر ئۆزىنىڭ ئاياللىرىدىن بىرىگە (يەنى ھەفسەگە) بىر سۆزنى (بىر سىرنى) ئېيتقان ئىدى. ②. ئۇ (يەنى ھەفسە) بۇ سىرنى (ئائىشەگە) ئېيتىپ قويغان. ③. ئاللاھ ئۇنى (يەنى سىرنىڭ ئاشكارىلىنىپ كەتكەنلىكىنى پەيغەمبەرگە) بىلدۈرگەن چاغدا، پەيغەمبەر ئۇ ئاشكارىلاپ قويغان سۆزلەرنىڭ بەزىسىنى (ھەفسەنىڭ) يۈزىگە سالىدى، بەزىسىنى يۈزىگە سالىمىدى. ④. پەيغەمبەر ئۇنىڭغا سىرنى ئاشكارىلاپ قويغانلىقىنى ئېيتقان چاغدا، ئۇ (يەنى ھەفسە): «بۇنى ساڭا كىم خەۋەر قىلدى؟» دېدى. ⑤. پەيغەمبەر: «ماڭا (بۇنى) ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى، ھەممىدىن تولۇق خەۋەردار ئاللاھ خەۋەر قىلدى» دېدى. ⑥ [3].

① يەنى كاپارەت بەرگەندىن كېيىن قىلماسلىققا قەسەم قىلغان ئىشنى قىلىشقا رۇخسەت بېرىلدى. قەسەمنىڭ كاپارىتى سۈرە مائىدە 89 - ئايەتتە بايان قىلىندى. شۇنىڭغا ئاساسەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ كاپارەت بەردى. (فەتھۇلقەدىر) ئەگەر بىر ئادەم بىر نەرسىنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋالغان بولسا، ئۇنىڭ ھۆكۈمى نېمە؟ بۇ ھەقتە ئۆلىمالار ئارىسىدا ئىختىلاپ بار. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىچە بىر ئادەم ئايالدىن باشقا ھەر قانداق نەرسىنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋالغان بولسا، ئۇ نەرسە نە ھارام بولۇپ قالمايدۇ، نە ئۇنىڭغا كاپارەت كەلمەيدۇ. ئەگەر ئايالنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋالغان بولسا، ئۇنىڭ مەقسىتى ئايالنى تالاق قىلىش بولسا، ئايالى تالاق بولۇپ كېتىدۇ. ئەگەر تالاقنى نىيەت قىلمىغان بولسا، ئۆلىمالار ئەڭ ئەۋزەل دەپ قارىغان ھۆكۈمگە ئاساسەن بۇ قەسەم ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن قەسەمنىڭ كاپارىتىنى بېرىپ، سۆزىدىن يېنىۋالسا، بولىدۇ. ئايالى تالاق بولمايدۇ. (ئەيسەر تەپسىر)

② ئۇ سىر بولسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەسەلنى ياكى ماريە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى ئۆزىگە ھارام قىلغانلىقى ئىدى. بۇ سىرنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەقەت ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغىلا ئېيتقان ئىدى.

③ يەنى ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇ سىرنى ئاپىرىپ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا دەپ قويغان ئىدى.

④ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا: سەن مېنىڭ سىرىمنى پاش قىلىپ قويۇپسەن دېدى. ئەمما ئەدەب ۋە ھۆرمەت يۈزىسىدىن ھەممە گەپنى يۈزىگە سالىمىدى.

⑤ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەفسە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا: سەن مېنىڭ سىرىمنى پاش قىلىپ قويۇپسەن دېگەن چاغدا، ئۇ ھەيران قالدى. چۈنكى، ئۇ بۇ سىرنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا پاش قىلغان ھېچكىمگە دېمىگەن ئىدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ بۇ سۆزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزۈپ قويۇشۇمۇ ئېھتىمالدىن يىراق ئىدى. چۈنكى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھامۇ بۇ ئىشتا ئۆزى بىلەن شېرىك ئىدى.

⑥ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرئاندىن باشقىمۇ ۋەھىي نازىل بولاتتى.

إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيْلٌ وَصَلِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةَ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيْرٌ ﴿١﴾
 عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مِمَّنْ مَلَئَتْ قُلُوبُكَ فَتَلْتَلِي عِبْدَاتٍ سَخِيحَاتٍ تَبِيحَاتٍ وَأَبْكَارًا ﴿٢﴾
 يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَوْمًا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ
 وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٣﴾

ئەگەر (ئائىشە بىلەن ھەفسە) ئىككىڭلار ئاللاھقا تەۋبە قىلساڭلار (بۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈن ياخشىدۇر) ①. چۈنكى، سىلەرنىڭ دىلىڭلار (پەيغەمبەر ياقىتۇرمايدىغان ئىشلارغا) بۇرۇلۇپ كەتتى ②، ئەگەر سىلەر بىرلىشىپ (پەيغەمبەر ياقىتۇرمايدىغان ئىش ئۈستىدە) ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرساڭلار، شەكسىزكى، ئۇنىڭ مەدەتكارى ئاللاھتۇر، جىبرىئىل، مۇئىمىنلەرنىڭ ياخشىلىرىمۇ ئۇنىڭ ياردەمچىلىرىدۇر، ئۇلاردىن باشقا، پەرىشتىلەرمۇ (ئۇنىڭغا) يۈلەنچۈكتۈر ③ [4]. ئەگەر ئۇ سىلەرنى قويۇۋەتسە، رەببى (سىلەرنىڭ ئورنىڭلارغا) سىلەردىن ياخشى ④، (ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە) بويسۇنغۇچى، (ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە) بويسۇنغۇچى، ئىمان ئېيتقۇچى، ئىتائەت قىلغۇچى، تەۋبە قىلغۇچى، ئىبادەت قىلغۇچى، روزا تۇتقۇچى چوكانلارنى ۋە قىزلارنى ئۇنىڭغا ئاتا قىلىشى مۇمكىن ⑤ [5]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئۆزۈڭلارنى ۋە ئەھلى - ئەۋلادىڭلارنى يېقىلغۇسى ئىنسان ۋە تاش بولىدىغان دوزاختىن ساقلاڭلار ⑥. ئۇنىڭ بېشىدا رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر بولىدۇ، ئۇ پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقمايدۇ، نېمىگە بۇيرۇلسا شۇنى ئىجرا قىلىدۇ [6].

① ياكى تەۋبەڭلار قوبۇل قىلىنىدۇ. بۇ ئىبارە ﴿ ئەگەر ئىككىڭلار ئاللاھقا تەۋبە قىلساڭلار ﴾ دېگەن شەرتنىڭ جاۋابى بولۇپ، جۈملىدىن قالدۇرۇلغان.

② يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ياقىتۇرمايدىغان ئىشنى ئۇنىڭغا راۋا كۆرۈش بىلەن سىلەرنىڭ دىلىڭلار ھەقتىن بۇرۇلۇپ كەتتى. (فەتھۇلقەدر)

③ يەنى سىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەر قانچە تاقابىل تۇرساڭلارمۇ، ئۇنىڭغا ھېچ زىيان يەتكۈزەلمەيسىلەر. چۈنكى، ئۇنىڭ مەدەتكارى ئاللاھتۇر. يەنە مۇئىمىنلەر ۋە پەرىشتىلەرمۇ ئۇنىڭ مەدەتكارىدۇر.

④ بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياللىرىغا شۇنداق تەنبىھ بېرىلىۋاتىدۇكى، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرگە سىلەردىنمۇ ياخشىراق ئاياللارنى ئاتا قىلالايدۇ.

⑤ ﴿ تَبِيحَاتٍ ﴾ " تَبِيحٌ " «چوكان» نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قايتىپ كەلگۈچى دېگەن مەنىدە. چوكاننىڭ " تَبِيحٌ " دەپ ئاتىلىشتىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ ئېرىدىن ئاجرىشىپ قايتىپ كېلىدۇ ۋە ئىلگىرىكىدەك ئەرسىز ئولتۇرۇپ قالىدۇ. ﴿ أَبْكَارًا ﴾ " بَكْرٌ " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، توي قىلمىغان قىزلار دېگەن مەنىدە. ئۇنى " بَكْرٌ " ئاتاشتىكى سەۋەب ئۇنىڭ تېخى دەسلەپكى يارىتىلغان قىزلىق ھالىتىدە بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. (فەتھۇلقەدر)

⑥ بۇ ئايەتتە مۇئىمىنلەرگە ئىنتايىن مۇھىم بولغان بىر مەسئۇلىيەت ئەسكەرتىپ قويۇلدى. ئۇ بولسىمۇ، مۇئىمىن ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىش بىلەن بىرگە ئائىلە ئەزالىرىنىمۇ ئىسلاھ قىلىش، ئۇلارنى دوزاخقا ئوتۇن بولۇشتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، ئۇلارغا ئىسلامىي تەلىم - تەربىيە بېرىشكە

ئەھمىيەت بېرىشتۇر. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بالمالارنى يەتتە ياشقا كىرگەندە ناماز ئوقۇشقا بۇيرۇڭلار، ئون ياشقا كىرگەندە، (ناماز ئوقۇشقا ھورۇنلۇق قىلسا) ئۇلارنى ئەدەپلەڭلار». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 494 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 407 - ھەدىس) فىقھىشۇناس ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: بالىلارغا روزا تۇتۇشنى ئۆگىتىش ۋە يەنە باشقا ئىبادەتلەرنى قىلىشقا كۆندۈرۈش لازىم. شۇنداق قىلغاندا، بالاغەتكە يەتكىچە دىنىي ھېس - تۇيغۇ قەلبىگە ئورناپ بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَدُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُم سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ جَاهَدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ

ئى كاپرلار! بۈگۈن ئۆزۈڭلەر ئېيتماڭلار، سىلەر پەقەت ئۆز قىلمىشىڭلارنىڭ جازاسىنىلا تارتىسىلەر [7]. ئى ئىمان ئېيتقانلار! ئاللاھقا سەمىمىي تەۋبە قىلىڭلار ①، ئۈمىدىكى، رەببىڭلار سىلەرنىڭ گۇناھىڭلارنى يوققا چىقىرىدۇ، سىلەرنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىدۇ. ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ئاللاھ پەيغەمبەرنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئىمان ئېيتقان كىشىلەرنى رەسۋا قىلمايدۇ. (ئۇلار سىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتكەندە) ئۇلارنىڭ نۇرى (ئەمەللىرىگە كۆرە) ئۇلارنىڭ ئالدىدا ۋە ئوڭ تەرىپىدە چاقناپ تۇرىدۇ. ئۇلار: «ئى رەببىمىز! (سىراتتىن سالامەت ئۆتۈپ جەننەتكە بېرىۋېلىشىمىز ئۈچۈن) بىزگە نۇرىمىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ بەرگىن ②، بىزگە مەغپىرەت قىلغىن، چۈنكى سەن ھەر نەرسىگە قادىرسەن» دەيدۇ [8]. ئى پەيغەمبەر! سەن كاپرلارغا ۋە مۇناپىقلارغا قارشى جىھاد قىلغىن ③،

① سەمىمىي تەۋبەنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە، 1 - تەۋبە قىلغان گۇناھتىن قول يىغىش. 2 - شۇ گۇناھنى قىلغانلىقىغا پۇشايماق قىلىش. 3 - ئۇنى قايتا قىلماسلىققا ئىرادە قىلىش. 4 - ئەگەر ئۇ گۇناھ بەندىلەرنىڭ ھەقىقىي بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا، كىمنىڭ ھەققىنى ئېلىۋالغان بولسا، ئۇنىڭ ھەققىنى قايتۇرۇپ بېرىش، كىمگە زۇلۇم قىلغان بولسا، ئۇنىڭدىن ئەپۇ سوراڭ. دېمەك ئاغزىدا تەۋبە قىلدىم دەپ قويۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ.

② يەنى بىز جەننەتكە كىرىپ بولغىچە نۇرىمىزنى داۋاملاشتۇرغىن. ئۇ نۇرنى بىزگە مۇكەممەللەشتۈرۈپ بەرگىن. مۇئمىنلەر بۇ دۇئانى قىيامەت كۈنى مۇناپىقلارنىڭ نۇرىنىڭ ئۆچۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندە ئوقۇيدۇ. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ھەدىدە بايان قىلىندى.

③ كاپرلارغا قارشى قورال بىلەن، جىنايەت سادىر قىلغان مۇناپىقلارغا ئىسلامنىڭ جازا قانۇنلىرىنى ئىجرا قىلىش بىلەن جىھاد قىلغىن.

وَأَعْلَظَ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ① ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ ②

ئۇلارغا قاتتىق مۇئامىلە قىلغىن ①. ئۇلارنىڭ جايى جەھەننەمدۇر، جەھەننەم نېمىدىگەن يامان جاي! ② [9]. ئاللاھ كاپىر بولغانلارغا (ئۇلارنىڭ مۇئمىنلەر بىلەن تۇغقانچىلىقىنىڭ پايدا بەرمەسلىكىدە) نۇھنىڭ ئايالىنى ۋە لۇتنىڭ ئايالىنى مىسال قىلىپ كۆرسەتتى ③. (بۇ ئىككىسى) بىزنىڭ بەندىلىرىمىزدىن ئىككى ياخشى بەندە (نۇھ بىلەن لۇت) نىڭ ئەمرىدە ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى (مۇناپىقلىق قىلىپ) ئەللىرىگە (ئىمان ئېيتماستىن بىلەن) خىيانەت قىلدى ④. ئۇلارنىڭ ئەللىرى (يەنى نۇھ بىلەن لۇت پەيغەمبەر تۇرۇقلۇق) ئاللاھتىن (كەلگەن ئازابتىن) ھېچ نەرسىنى ئۇ ئىككىسىدىن توسۇپ قالالمىدى ⑤ ۋە (ئۇ ئىككى ئايالغا) «سىلەر (دوزاخقا) كىرگۈچىلەر بىلەن بىللە دوزاخقا كىرىڭلار» دېيىلدى ⑥ [10].

① يەنى دەۋەت ۋە تەبلىغ قىلىشتا قاتتىق بولغىن ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ئىجرا قىلىشتىمۇ قاتتىق تۇرغىن. چۈنكى، ئۇلار بۇرۇنغا يېمىگەن كىشىلەر بولۇپ، چىرايلىق سۆزلەرنى ئاڭلىمايدۇ. دېمەك، دەۋەتتە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلىش بەزىدە مۇلايىملىقنى تەقەززا قىلسا، بەزىدە قوپاللىقنى تەقەززا قىلىدۇ. ھەر ۋاقىت مۇلايىم بولۇش مۇناسىپ بولمىغاندەك، ھەر ۋاقىت قوپاللىق قىلىشىمۇ پايدىلىق بولمايدۇ. دەۋەت يولىدا شەرت - شارائىت، مۇھىت ۋە شەخسلەرنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ، مۇلايىم ياكى قوپال ئۇسلۇب قوللىنىش زۆرۈردۇر.

② يەنى كاپىرلار ۋە مۇناپىقلارنىڭ بارار جايى دوزاختۇر.

③ ﴿مَثَلٌ﴾ مىسال - ئېنىق بولمىغان بىر مەسىلىنى ياكى ھادىسىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىدۇ. كەلتۈرۈلگەن مىسالدا چۈشەندۈرۈلمەكچى بولغان مەسىلە بىلەن ئوخشاشلىق تېپىلىشى لازىم. دېمەك، نۇھ ۋە لۇت ئەلەيھىسسالاملارنىڭ ئايالىرى بولۇپ تۇرۇپ، كاپىر بولغانلارنىڭ ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا بۇ يەردە بىر مىسال كەلتۈردى.

④ بۇ يەردىكى خىيانەتتىن ئىپپەت - نۇمۇس خىيانىتى ئەمەس، بەلكى دىندىكى خىيانەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى ئۆلىمالارنىڭ بىرلىككە كەلگەن قارىشىغا ئاساسەن، ھېچبىر پەيغەمبەرنىڭ ئايالى پاھىشە قىلغان ئەمەس. (فەتھۇلقەدىر) بۇ يەردىكى خىيانەتتىن ئۆزىنىڭ ئەللىرىگە ئىمان ئېيتمىغانلىقى، مۇناپىقلىق قىلغانلىقى، ئەللىرىنىڭ سىرلىرىنى ئۆزىنىڭ كاپىر قەۋمىگە يەتكۈزگەنلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى نۇھ ئەلەيھىسسالام ھەققىدە كىشىلەرگە بۇ بىر «ساراڭ» دەيتتى. لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كەلگەن مېھمانلارنىڭ خەۋىرىنى يامان ئىش قىلىدىغان ئادەملەرگە يەتكۈزۈپ قوياتتى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ ئىككى ئايال قەۋمىنىڭ ئادەملىرىگە ئەللىرىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىپ بېرەتتى.

⑤ نۇھ ۋە لۇت ئەلەيھىسسالاملار ھەر ئىككىسى ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرى ۋە ئەڭ يېقىن بەندىلىرى تۇرۇپمۇ، ئۆزلىرىنىڭ ئايالىرىنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزۇپ قالالمىدى.

⑥ بۇ سۆز ئۇلارغا قىيامەت كۈنى دېيىلىدۇ ياكى ئۇلارغا ئۆلۈشتىن ئىلگىرى شۇنداق دېيىلدى. كاپىرلارنىڭ مەزكۇر مىسالنى بۇ يەردە ئاللاھىدە كەلتۈرۈشتىن مەقسەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىرىغا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىشتۇر. گەرچە ئۇلار ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى بولغان بىر پەيغەمبەرنىڭ

شەرەپلىك ئاياللىرى بولسىمۇ، شۇنى ئېسىدىن چىقارماسلىقى لازىمكى، ئەگەر ئۇلار پەيغەمبەرگە مۇخالپەتچىلىك قىلسا ياكى ئۇنىڭغا ئازار بەرسە، ئۇلارمۇ ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئامان قالمايدۇ. ئاندىن ھېچكىم ئۇلارنى ئازابتىن قۇتقۇزالمىدۇ.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا امْرَأَتٍ فَرَعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ابْنَتِ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا إِتْقَانُ الْإِسْلَامِ وَذِكْرُ الْوَيْدِ الْعَذْبِ إِذْ وَقَعَتْ عَلَى رَبِّهَا فَلَا اتَّخَذُ لِلْكَافِرِينَ مَثَلًا ۚ إِنَّهَا كَانَتْ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾

ئاللاھ ئىمان ئېيتقانلارغا پىرئەۋنىنىڭ ئايالىنى مىسال قىلىپ كۆرسەتتى ①. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ: «ئى رەببىم! دەرگاھىڭدا ماڭا جەننەتتىن بىر ئۆي بىنا قىلىپ بەرگىن، مېنى پىرئەۋندىن ۋە ئۇنىڭ (يامان) قىلمىشىدىن قۇتقۇزغىن، مېنى زالىم قەۋمدىن قۇتقۇزغىن» دېگەن ئىدى [11] (ئاللاھ يەنە) ئىمراننىڭ ئۆزىنى پاك ساقلىغان قىزى مەريەمنى (مىسال قىلىپ كۆرسەتتى) ②. ئۇنىڭغا بىزنىڭ دەرگاھىمىزدىن بىر روھنى پۈۋىلدۈق (پۈۋىلەنگەن روھ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئىساغا ھامىلىدار بولدى)، ئۇ رەببىنىڭ سۆزلىرىگە ③ ۋە (نازىل قىلغان) كىتابلىرىغا ئىشەندى، ئۇ (رەببىگە) ئىتائەت قىلغۇچىلاردىن ئىدى ④ [12].

① يەنى ئىمان ئېيتقانلارنى دىندا مۇستەھكەم تۇرۇشقا رىغبەتلەندۈرۈش ۋە قىيىنچىلىقلارغا سەۋر قىلىشقا ئۈندەش ئۈچۈن بىر ئۆرنەك كۆرسىتىلدى. كاپىرلارنىڭ كۈچى، شان - شەۋكىتى ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ئىمانىغا ھېچ زىيان ئېلىپ كېلەلمەيدۇ. خۇددى پىرئەۋنىنىڭ ئايالىغا ئوخشاش، ئۇ ئۆز دەۋرىدىكى ھەممىدىن كۈچلۈك كاپىرنىڭ قول ئاستىدا ئىدى. شۇنداق تۇرۇپمۇ، پىرئەۋن ئايالىنى ئىماندىن توسالمدى.

② ھەزرىتى مەريەمنىڭ مىسالنى كەلتۈرۈشتىكى مەقسەت شۇكى، ئۇ چىرىكلەشكەن بۇزۇق بىر قەۋمنىڭ ئىچىدە ياشايتتى. شۇنداق تۇرۇپمۇ ئۇ ئۆزىنى پاك ساقلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇنى دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ ھۆرمەت ۋە شەرەپكە نائىل قىلدى، ھەتتا ئۇنى پۈتۈن جاھان ئايالىرىدىن پەزىلەتتە ئارتۇق قىلدى.

③ ﴿كَلِمَاتِ رَبِّ﴾ «رەببىنىڭ سۆزلىرى» دېگەندىن ئاللاھنىڭ شەرىئىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئاللاھنىڭ شەرىئىتىگە ئىشەندى.

④ يەنى ئۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلىدىغان، ئىسلاھ قىلىدىغان، ئىبادەت قىلىدىغان ئائىلىدىن ياكى شۇنداق كىشىلەر جۈملىسىدىن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جەننەتكە كىرىدىغان ئاياللارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى خۇۋەيلىدىنىڭ قىزى خەدىجە، مۇھەممەدىنىڭ قىزى فاتىمە، ئىمراننىڭ قىزى مەريەم ۋە مۇزاھىمنىڭ قىزى پىرئەۋنىنىڭ ئايالى ئاسىيەلەردۇر» (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن). (مۇسئەدى ئەھمەد 1 - توم، 293 - بەت، مەجمەئە زەۋائىد 9 - توم، 357 - بەت، سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى ئەلبانى، 1508 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەرلەردىن نۇرغۇنلىرى كامالەتكە يەتتى، ئاياللاردىن پەقەت پىرئەۋنىنىڭ ئايالى ئاسىيە، ئىمراننىڭ قىزى مەريەم، خۇۋەيلىدىنىڭ قىزى خەدىجە قاتارلىقلار كامالەتكە يەتتى. (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) شەكسىزكى، ئائىشەنىڭ باشقا ئاياللارغا نىسبەتەن ئارتۇقچىلىقى سەرىد يەنى شورپىغا چىلانغان ناننىڭ باشقا تاماقلاردىن ئارتۇق بولغىنىغا ئوخشاشتۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 5418 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2431 - ھەدىس)

(67) سورة الملك مكية 30 آية

(67) سۈرە مۈلك مەككىدە چۈشكەن 30 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

تَبْرَكَ الَّذِي يَدِيَهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَفُورُ ﴿٢﴾

(پۈتۈن كائىناتنىڭ) پادىشاھلىقى ئىلكىدە بولغان ئاللاھ بەرىكەتلىكتۇر (بۈيۈكتۈر) ①. ئۇ ھەر نەرسىگە قادىردۇر [1]. ئۇ سىلەردىن قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، ئۆلۈمنى ۋە ھاياتلىقنى ياراتقان زاتتۇر ②. ئاللاھ غالىبتۇر، (تەۋبە قىلغۇچىلارنى) ناھايتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر [2]

★ بۇ سۈرىنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا بىر قانچە ھەدىسلەر بار. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئاز قىسمى سەھىھ ۋە ھەسەن دەرىجىدىكى ھەدىسلەردۇر. ئۇ ھەدىسلەرنىڭ بىرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، قۇرئاندا 30 ئايەتلىك بىر سۈرە بولۇپ، ئۇ سۈرە ئۆزىنى ئوقۇغان ئادەم ئۈچۈن گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنغانغا قەدەر پەرۋەردىگارىدىن شاپائەت تەلەيدۇ. ئۇ سۈرە مۈلكتۇر». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 1400 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2891 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3786 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 299 - ، 321 - بەت) يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قۇرئاندا بىر سۈرە بولۇپ، ئۇ سۈرە ئۆزىنى ئوقۇغان ئادەمنىڭ پايدىسى ئۈچۈن (پەرۋەردىگارى بىلەن) مۇنازىرىلىشىپ، ئاخىرى ئۇنى جەننەتكە ئېلىپ كىرىدۇ. ئۇ سۈرە مۈلكتۇر». (مەجمەئە زەۋائىد 7 - توم، 172 - بەت، ئالبانى ئۇنى جامى سەھىھ سەغىر 3644 - ھەدىستە بايان قىلغان) ئىمام تىرمىزى قۇرئاننىڭ پەزىلەتلىرى بابىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخشىمى ئۇخلاشتىن بۇرۇن سۈرە ئەلىق لام مەم سەجدە بىلەن سۈرە مۈلكنى چوقۇم ئوقۇيدىغانلىقىنى رىۋايەت قىلىدۇ. (تىرمىزى قۇرئان پەزىلەتلىرى بابى) يەنە بىر رىۋايەتتە شەيخ ئالبانى ئۆزىنىڭ سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى دېگەن كىتابىدا «سۈرە مۈلك قەبرە ئازابىدىن ساقلايدۇ» دېگەن ھەدىسنى نەقىل قىلىدۇ. (1140 - ھەدىس، 3 - توم، 131 - بەت) يەنى بۇ سۈرىنى ئوقۇپ تۇرغان كىشى، ئەگەر ئىسلام ئەھكاملارىغا ئىزچىل ئەمەل قىلسا، قەبرە ئازابىدىن ساقلىنىپ قالىدۇ.

① ﴿ تَبْرَكَ ﴾ سۆز " بَرَكَةٌ " دېگەن سۆزدىن كەلگەن بولۇپ، مەنىسى " اَلْثَمَاءُ وَالرِّيَاضَةُ " ئۆسمەك ۋە كۆپەيمەك دېمەكتۇر. يەنى ئاللاھنىڭ زاتى بەرىكەتلىكتۇر، ئاتا - ئېھسانلىرى ۋە بەرىكىتى كۆپتۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى: ئاللاھ تائالا مەخلۇقلارغا خاس سۈپەتلەردىن بۈيۈك، ئۈستۈن، ئۇلۇغدۇر، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. ﴿ تَبْرَكَ ﴾ دېگەندە پېئىلنىڭ " تَفَاعَلْ " ۋەزنى مۇبالغە ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن بولۇپ، مەنىسى: «پادىشاھلىق شۇ زاتنىڭلا ئىلكىدۇر» يەنى بارلىق قۇدرەت ۋە غەلبە شۇ زاتنىڭ ئىلكىدۇر. كائىناتنى قانداق باشقۇرسا، ھېچكىم ئۇنى توسىيالىمايدۇ. ئۇ زات ئەگەر خالىسا، نامراتنى پادىشاھ قىلىپ، پادىشاھنى نامرات قىلىپ قويىدۇ، باينى يوقسۇل، يوقسۇلنى باي قىلىپ قويىدۇ. ھېچكىم ئۇ زاتنىڭ ئىرادىسى ۋە ھېكمىتىگە ئارىلىشالمايدۇ.

② روھ (جان) دېگەن كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان بىر شەيئى بولۇپ، ئۇنىڭ قايسىبىر جىسىم بىلەن ئالاقىسى ئۇلانسا، ئۇ تىرىك، ھايات دەپ ئاتىلىدۇ. قايسىبىر جىسىمدىن ئالاقىسى ئۈزۈلسە، ئۇ ئۆلۈك بولىدۇ.

ئاللاھنىڭ ئۆلۈمدىن ئىلگىرىكى بۇ ۋاقىتلىق ھاياتنى يارىتىشتىكى مەقسىتى، بۇ ھاياتنى كىمنىڭ توغرا ئىشلىتىدىغانلىقىنى سىناشتىن ئىبارەت. ھاياتنى ئىمان ۋە ئىتائەت بىلەن ئۆتكۈزگەنلەرگە كاتتا مۇكاپات بار؛ ئۇنداق قىلمىغانلارغا قاتتىق ئازاب باردۇر.

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَّا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفْوُتٍ فَأَرْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ﴿٦﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٧﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيْطَانِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٩﴾ إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورٌ ﴿١٠﴾ تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا

ئاللاھ يەتتە ئاسماننى بىرنى بىرنىڭ ئۈستىدە قىلىپ ياراتقان زاتتۇر. رەھمان ئاللاھنىڭ ياراتقىنىدا ھېچقانداق نۇقساننى كۆرمەيسەن^①، سەن (ئاسمانلارغا) تەكرار قاراپ باققىنكى، بىرەر يېرىقنى كۆرمەيسەنكى؟^② [3]. ئاندىن سەن يەنە ئىككى قېتىم تەكرار قارىغىن. كۆزۈڭ (ئىزدىگەن نۇقساننى تېپىشتىن) ئۈمىد ئۈزگەن ۋە تالغان ھالدا قايتىدۇ^③ [4]. ئەڭ يېقىن ئاسماننى چىراغلار (يەنى يورۇق يۇلتۇزلار) بىلەن بېرىدۇق ۋە ئۇلارنى (پەرىشتىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئوغرىلىقچە تىڭشاشقا ئۇرۇنغان) شەيتانلارنى ئاتىدىغان نەرسە قىلدۇق^④ (يەنى شەيتانلار يۇلتۇزلاردىن چىققان نۇر بىلەن ئېتىلىدۇ)، شەيتانلارغا (ئاخىرەتتە) يالقۇنچاپ تۇرغان دوزاخ ئازابى بار. دوزاخ نېمىدىگەن يامان جاي! [6] ئۇلار دوزاخقا تاشلانغان چاغدا، قايناپ تۇرغان دوزاخنىڭ (ئېشەكنىڭ ئاۋازىدەك) يېقىمسىز ئاۋازىنى ئاڭلايدۇ^⑤ [7]. دوزاخ (كاپىرلارغا) غەزەپتىن پارچە - پارچە بولۇپ كېتىشكە تاس قالىدۇ.^⑥

① يەنى ئۇنىڭدا ھېچ ماسلاشماسلىق، كەمچىلىك، ئەيب ۋە ياكى بىرەر يوقۇق يوقتۇر. بەلكى، ئۇ تۈپتۈز بولۇپ، ھەممە يېرى ئوخشاشتۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى ياراتقۇچىنىڭ كۆپ ئەمەس بەلكى يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىگە دالالەت قىلىدۇ.

② بەزىدە ئىككىنچى قېتىم قايتا قارىغاندا تۇنجى قېتىمدا كۆرۈنمىگەن ئەيب - نۇقسانلار كۆزگە كۆرۈنىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە بىرەر كەمچىلىك ياكى يوقۇقنىڭ بار - يوقلىقىنى بىلىش ئۈچۈن، قايتا - قايتا قاراپ بېقىشقا چاقىرىۋاتىدۇ. قايتا - قايتا قاراپ باققىنكى، بىرەر يېرىقنى كۆرمەيسەنكى؟

③ بۇ قايتا تەكىتلەشتىن مەقسەت، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ چەكسىز قۇدرىتىنى ۋە يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىنى ئېنىقراق بايان قىلىشتۇر.

④ بۇ يەردە يۇلتۇزلارنى يارىتىشتىكى ئىككى مەقسەت بايان قىلىندى، بىرىنچىسى: ئاسماننىڭ زىننىتى بولسۇن ئۈچۈن، چۈنكى يۇلتۇزلار ئاسماندا يېنىپ تۇرغان چىراغلاردەك كۆرۈنىدۇ. ئىككىنچىسى: پەرىشتىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئوغرىلىقچە تىڭشاشقا ئۇرۇنغان شەيتانلارنى ئاتىدىغان ئۇچقۇن بولسۇن ئۈچۈن. يەنە بىر ئايەتتە ئۈچىنچى مەقسەتنى بايان قىلىندى، ئۇ بولسىمۇ، قۇرۇقلۇقتا ۋە دېڭىزلاردا يول بەلگىسى بولسۇن ئۈچۈندۇر.

⑤ ئېشەك ھاڭرىغاندا تۇنجى چىقىرىدىغان ئاۋاز "شەيئۇ" دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ ناھايىتى سەت ۋە يېقىمسىز ئاۋازدۇر. دوزاخمۇ ئېشەككە ئوخشاش ئاۋاز چىقىرىپ، ئوت ئۈستىگە قويۇلغان قازاندەك قايناپ تۇرغان بولىدۇ.

⑥ دوزاخ قاتتىق غەزەپلەنگەنلىكتىن پارچە - پارچە بولۇپ كېتىشكە تاس قالىدۇ. دوزاخ كاپىرلارنى كۆرۈپ ناھايىتى قاتتىق غەزەپلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا دوزاخنىڭ ئىچىدە ئەنە شۇنداق ھېس - تۇيغۇ پەيدا قىلىپ

قويدۇ. بۇ ئىش ئاللاھ ئۈچۈن ھەرگىز قىيىن ئەمەستۇر.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَأَعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحِقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾

دوزاخقا ھەرقاچان بىر توپ ئادەم تاشلانغان چاغدا، دوزاخقا مەسئۇل پەرىشتىلەر ئۇلاردىن: «سىلەرگە ئاگاھلاندىرغۇچى (يەنى پەيغەمبەر) كەلمىگەنمىدى؟» ① دەپ سورايدۇ [8] ئۇلار: «ئۇنداق ئەمەس، ئەلۋەتتە بىزگە ئاگاھلاندىرغۇچى كەلگەن، بىز (ئۇنى) ئىنكار قىلغان ھەمدە بىز: «ئاللاھ (سىلەرگە) ھېچ نەرسە نازىل قىلغان ئەمەس، سىلەر پەقەت چوڭقۇر ئازغۇنلۇقتا تۇرۇۋاتىسىلەر» دېگەن ئىدۇق» دەيدۇ ② [9]. ئۇلار: «ئەگەر بىز (ھەقىقەتنىڭ ساداسىغا) قۇلاق سالغان، ياكى ئەقىلىمىزنى ئىشلەتكەن بولساق، دوزاخ ئەھلىنىڭ قاتارىدا بولماس ئىكەنمىز» دەيدۇ ③ [10]. (شۇنىڭ بىلەن) ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇناھىنى ئېتىراپ قىلىدۇ ④، دوزاخ ئەھلى (ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن) يىراق بولسۇن! ⑤ [11] خىلۋەتتە رەببىدىن قورققانلارغا ھەقىقەتەن مەغپىرەت ۋە كاتتا مۇكاپات بار ⑥ [12]

① شۇ سەۋەبتىن بۈگۈن دوزاخ ئازابىغا چۈشۈپ قالدىڭلارمۇ؟

② يەنى بىز ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمەي ئۇلارنى يالغانچىغا چىقارغان ئىدۇق. ئاسماندىن چۈشكەن كىتابلارنى تامامەن ئىنكار قىلغان ئىدۇق. ھەتتا بىز ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە: سىلەر چوڭقۇر ئازغۇنلۇقتا ئىكەنسىلەر، دېگەن ئىدۇق.

③ ئەگەر بىز ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلىغان بولساق، ئۇلارنىڭ نەسىھەتلىرىنى قۇلاقلىرىمىزدا چىڭ ساقلىغان بولساق، ئاللاھ بەرگەن ئەقىلىنى ئويلاش ۋە تەپەككۈر قىلىش ئۈچۈن ئىشلەتكەن بولساق، بۈگۈن بىز دوزىخىلەر قاتارىغا كىرىپ قالمىغان بولاتتۇق.

④ ئۇلارنىڭ گۇناھى كاپىر بولۇش ۋە پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلىش ئىدى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلار ئازابقا لايىق بولدى.

⑤ يەنى ئەمدى ئۇلار ئاللاھتىن ۋە ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن يىراق قىلىنىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ دېيىشىچە ﴿سُحُقٌ﴾ دېگەن دوزاختىكى بىر جىلغىنىڭ نامىدۇر.

⑥ بۇ ئايەتتە كاپىرلار دۇچار بولىدىغان ئازابنىڭ ئەكسىچە، مۇئمىنلەر قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئېرىشىدىغان نېمەتلەر بايان قىلىنىۋاتىدۇ. «خىلۋەتتە رەببىدىن قورققانلار» — ئاللاھ تائالانى كۆرمىسىمۇ، پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىپ، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقۇپ ياشىغانلارنى كۆرىتىدۇ. يەنە بىر مەنىسى مۇنداق بولۇشى مۇمكىن: كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىگە كۆرۈنمەيدىغان چاغلاردا، يەنى خىلۋەتتە ئاللاھتىن قورقۇپ ياشىغانلارغا ھەقىقەتەن مەغپىرەت ۋە كاتتا مۇكاپات بار.

وَأَسِرُوا قَوْلَكُمْ أَوْ أَجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ ءَأَمِنْتُمْ مِّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورٌ ﴿١٦﴾

سىلەر سۆزۈڭلارنى مەيلى مەخپىي قىلىڭلار، مەيلى ئاشكارا قىلىڭلار ① (بەربىر، ئاللاھ ھامان ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ). ئاللاھ ھەقىقەتەن دىللاردىكى سىرلارنىمۇ بىلگۈچىدۇر ② [13]. ياراتقان زات (ئۆزىنىڭ مەخلۇقاتىنى) بىلمەمدۇ؟ ③ ئۇ شەيئەلەرنىڭ نازۇك تەرەپلىرىنىمۇ بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن تولۇق خەۋەرداردۇر ④ [14]. ئۇ زېمىننى سىلەرگە بويسۇنىدىغان (يۇمشاق) قىلىپ بەرگەن زاتتۇر ⑤، زېمىننىڭ تەرەپ - تەرەپلىرىدە مېڭىڭلار ⑥. ئاللاھنىڭ (بەرگەن) رىزقىدىن يەڭلار ⑦، (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) تىرىلىدىغان جايڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدۇر [15]. (ئى كاپىرلار!) ئاسماندىكى زاتنىڭ يەر تەۋرىگەن چاغدا سىلەرنى يەرگە يۇتقۇزۇۋېتىشىدىن خاتىرجەم بولالامسىلەر؟ (قورقماسسىلەر) ⑧ [16]

① بۇ كاپىرلارغا قارىتىلغان خىتاب بولۇپ، مەنىسى: سىلەر رەسۇلۇللاھ توغرىسىدا گەپ - سۆزلىرىڭلارنى ئاشكارا قىلىڭلار ياكى مەخپىي قىلىڭلار، ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھتىن ھېچ نەرسە مەخپىي قالمايدۇ.

② بۇ ئىبارە ئاللاھنىڭ مەخپىي ۋە ئاشكارا سۆزلەرنىڭ ھەممىنى بىلىدىغانلىقىنى ئىزاھلاپ كەلگەن. يەنى ئاللاھ سىلەرنىڭ دىلىڭلاردىكى سىرلىرىڭلارنى ۋە كۆڭۈللىرىڭلارغا كەچكەن نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرغان يەردە، سىلەرنىڭ گەپ - سۆزلىرىڭلار قانداقمۇ ئۇنىڭدىن مەخپىي قالسۇن؟

③ دىللارنى، كۆڭۈللەرنى ۋە ئۇلاردا پەيدا بولىدىغان خىياللارنىڭ ھەممىنى ياراتقۇچى ئاللاھ تۇرسا، ئۇ ئۆزى ياراتقان نەرسىلەردىن خەۋەرسىز قېلىشى مۇمكىنمۇ؟ ياق، ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس.

④ ﴿لَطِيفٌ﴾ نىڭ مەنىسى نازۇك شەيئەلەرنى بىلگۈچى دېمەكتۇر. يەنى ئاللاھ دىللاردىكى ئەڭ نازۇك ۋە ئىنچىكە ئوي - خىياللارنىمۇ بىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑤ ﴿ذُلُولًا﴾ بويسۇنغۇچى دېگەن مەنىدە، يەنى زېمىننى سىلەرگە بويسۇنۇپ تۇرىدىغان، قارشى تۇرمايدىغان قىلىپ بەردۇق. يەنى بىز زېمىننى سىلەرنىڭ تىرىكچىلىك قىلىشىڭلار ئۈچۈن يۇمشاق، سەپەر قىلىشىڭلار ئۈچۈن ئاسان قىلىپ بەردۇق. زېمىننىڭ ئۈستىدە ياشاش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش قىيىن بولماسلىقى ئۈچۈن، ئۇنى بەك قاتتىق قىلىپ قويىمىدۇق.

⑥ ﴿مَنَاكِبٍ﴾ "مَنَكَبٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، يەر يۈزىدىكى يوللار، ھەرقايسى تەرەپلەر ۋە جايلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردىكى بۇيرۇقنىڭ دەرىجىسى مۇباھتۇر، يەنى قىلىش ۋە قىلماسلىق ئىختىيارىدۇر. يەنى زېمىننىڭ ھەرقايسى يوللىرىدا يۈرسەڭلار بولىدۇ.

⑦ يەنى ئاللاھنىڭ زېمىنىدىكى نېمەتلىرىدىن يەڭلار ۋە ئىچىڭلار.

⑧ ئاللاھ تائالا ئاسمانلارنىڭ ئۈستىدە يەنى ئەرشتە ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق رەۋىشتە جىلۋە قىلغان زاتتۇر. بۇ يەردە كاپىرلارغا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلىۋاتىدۇكى، ئاسمانلارنىڭ ئۈستىدىكى زات قاچان خالىسا، سىلەرنى يەرگە يۇتقۇزۇۋېتەلەيدۇ. يەنى ئاللاھ تائالانىڭ سىلەر ئۈستىدە ياشاۋاتقان، رىزىق ۋە ھاياتنىڭ مەنبەسى بولغان بۇ تىنچ زېمىننى تۇيۇقسىز تەۋرىتىپ، سىلەرنى ھالاك قىلىۋېتىشىدىن قورقماسسىلەر؟ يەنى سىلەر بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇپ قالدىڭلارمۇ؟

أَمْ أَمِنْتُمْ مَن فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرٍ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيفَ كَانَ نَكِيرٍ ﴿١٨﴾
 أَوْلَمْ يَرَوْا إِلَى الظَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَاتٍ وَيَقْبِضْنَ ۚ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ ۚ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَّكُمْ
 يَنْصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمَنِ ۚ إِنِ الْكَافِرُونَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَزُوقُكُمْ إِذْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ ۚ بَلْ لَجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾

ياكى ئاسماندىكى زاتنىڭ سىلەرگە تاش ياغدۇرۇشىدىن خاتىرجەم بولالامسىلەر؟ (قورقمامسىلەر؟) ① سىلەر يېقىندا (ئازابنى كۆرگەن چاغدا) مېنىڭ ئاگاھلاندىرۇشۇمنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالسىلەر ② [17]. شەكسىزكى، ئۇلاردىن ئىلگىرىكىلەرمۇ (پەيغەمبەرلىرىنى) ئىنكار قىلغان ئىدى، مېنىڭ (ئۇلارغا ئەۋەتكەن) ئازابىم قانداق بولدى؟ [18] ئۇلار قاناتلىرىنى يايغان ۋە يىغقان ھالدا ئۈستىدە (ئۇچۇپ كېتىۋاتقان) قۇشلارنى كۆرمىدىمۇ؟ ③ بۇ قۇشلارنى (ھاۋادا) پەقەت رەھمان ئاللاھ (قۇدرىتى بىلەن) تۇتۇپ تۇرىدۇ، ④ ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [19]. (ئى كاپىرلار!) رەھمان ئاللاھتىن باشقا سىلەرگە قوشۇن بولۇپ ياردەم قىلىدىغان كىم بار؟ ⑤ كاپىرلار پەقەت ئالدىنقى ئىچىدىدۇر ⑥ (يەنى شەيتان ئۇلارنى ئازاب نازىل بولمايدۇ دەپ ئالدايدۇ) [20]. ئەگەر ئاللاھ (سىلەرگە بېرىدىغان) رىزقىنى توختىتىپ قويسا، سىلەرگە رىزىق بېرىدىغان كىم بار؟ ⑦ ئۇلار (بۇلارنى ئويلاش ئۇپاقتا تۇرسۇن) ئەكسىچە تەكەببۇرلۇقتا، ھەقتىن يىراقلىشىشتا تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى ⑧ [21].

① خۇددى لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىگە ۋە پىل ئىگىلىرىگە يەنى كەبىنى يىقىتىش ئۈچۈن پىل ھەيدەپ كەلگەن ئەبرەھە ۋە ئۇنىڭ قوشۇنلىرىغا ياغدۇرغاندەك سىلەرگىمۇ ئاسماندىن تاش ياغدۇرۇپ ھالاک قىلىۋېتىشىدىن قورقمامسىلەر؟

② لېكىن ئۇ چاغدا بىلگەننىڭ ھېچ پايدىسى بولمايدۇ.

③ قۇشلار ھاۋادا ئۇچۇۋاتقاندا قاناتلىرىنى يېيىۋالىدۇ، بەزىدە قاناتلىرىنى يىغىۋالىدۇ. ﴿صَفَاتٍ﴾ قاناتلىرىنى يايغانى، ﴿يَقْبِضْنَ﴾ قاناتلىرىنى يېغىۋالغانى كۆرسىتىدۇ.

④ يەنى ئۇ قۇشلارنى ئۇچۇۋاتقاندا ئاسماندىن چۈشۈپ كېتىشتىن ساقلاپ، ئۇلارنى ھاۋا بوشلۇقىدا تۇتۇپ تۇرغان زادى كىم؟ شەكسىزكى، بۇ شەپقەتلىك ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ بىر نەمۇنىسىدۇر.

⑤ بۇ يەردىكى سوئال رەددىيە بېرىش ۋە مالاھەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى: سىلەرنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قوغداپ قالالايدىغان ھېچبىر قوشۇن ۋە لەشكەر يوقتۇر. ﴿جُنْدٌ﴾ قوشۇن، لەشكەر مەنىسىدە.

⑥ شەيتان ئۇلارنى شۇنىڭغا مۇپتىلا قىلغاندۇر.

⑦ يەنى ئەگەر ئاللاھ يامغۇر ياغدۇرمىسا ياكى زېمىننى زىرائەت ئۈنمەيدىغان قىلىپ قويسا ياكى تەييار بولغان زىرائەتلەرنى ۋەيران قىلىۋەتسە – ئاللاھ بەزى چاغلاردا شۇنداق قىلىدۇ – شۇ سەۋەبتىن سىلەرگە كېلىدىغان ئاشلىقنىڭ مەنبەسى توختاپ قالسا، ئاللاھتىن باشقا ئۇنىڭ ئىرادىسىگە قارشى سىلەرگە رىزىق بېرەلەيدىغان كىم بار؟

⑧ يەنى ۋەز – نەسەھەت ئۈچۈن قىلىنغان ياخشى سۆزلەر ئۇلارغا قىلچە تەسىر قىلمايدىغان بولۇپ كەتتى، ھەتتا ئۇلار بويسۇنماسلىق ۋە ھەقتىن يۈز ئۆرۈشتە ھەددىدىن ئاشقان بولۇپ، ئىبرەتمۇ ئالمايدىغان،

تەپەككۈرمۇ قىلمايدىغان بولۇپ كەتتى .

أَفَمَنْ يَمُنِي مَكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمُنِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ
وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

(زادى قايسى ئادەمنىڭ ماڭغان يولى ئەڭ توغرا؟) يۈزچە يېقىلىپ يۈرۈپ ماڭغان ئادەمنىڭ يولى ئەڭ توغرىمۇ ① ياكى قەددىنى رۇس تۇتۇپ تۈز يولدا ماڭغان ئادەمنىڭ يولمۇ؟ ② [22] (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئاللاھ سىلەرنى ياراتقان ③، سىلەر ئۈچۈن ئاڭلاش، كۆرۈش ۋە تەپەككۈر قىلىش ئەزالىرىنى يارىتىپ بەرگەن زاتتۇر ④، سىلەر بولساڭلار ناھايىتى ئاز شۈكۈر قىلىۋاتسىلەر» ⑤ [23]. ئېيتقىنكى، «ئاللاھ سىلەرنى يەر يۈزىدە يارىتىپ كۆپەيتكەن زاتتۇر. سىلەر (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا توپلىنىسىلەر» ⑥ [24].

① يۈزچە يېقىلىپ يۈرۈپ ماڭغان ئادەم ئوڭ، سول ۋە ئالدى تەرەپتىن ھېچنەرسىنى كۆرەلمەيدۇ. ئۇ بىر نەرسىگە پۈتلىشىپ يېقىلىپ چۈشۈشتىنمۇ ساقلىنالمىدۇ. مۇشۇنداق ماڭىدىغان ئادەم كۆزلىگەن مەنزىلگە يېتىپ بارالامدۇ؟ شۈبھىسىزكى، ھەرگىز بارالمىدۇ. دەل شۇنىڭغا ئوخشاش، دۇنيادا ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىپ، گۇناھقا يېتىپ كەتكەن كىشى ئاخىرەتتىكى نىجاتلىققا ئېرىشەلمەيدۇ.

② يەنى قەددىنى تۈز تۇتۇپ، يولنىڭ ئوڭ ۋە سولنى كۆرۈپ ماڭىدىغان ۋە ماڭغان يولمۇ تۈز بولغان ئادەم ئەلۋەتتە كۆزلىگەن مەنزىل ۋە مەقسەتكە يېتەلمەيدۇ. يەنى ئاللاھنىڭ تائىتىدە تۈز يولنى تاللىغانلارنىڭ يۈزى ئاخىرەتتە نۇرلۇق بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەتتە مۇئمىن بىلەن كاپىرنىڭ قىيامەت كۈنىدىكى ئەھۋالى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. مۇئمىن جەننەتكە قەددىنى رۇس تۇتۇپ ماڭغان ھالدا كىرىدۇ. كاپىر بولسا جەھەننەمگە يۈزچە دۈم ياتقۇزۇلۇپ سۆرەلگەن ھالدا كىرىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا كاپىرلار توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: ﴿وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ﴾ ﴿قىيامەت كۈنى ئۇلارنى دۈم ياتقۇزۇپ (سۆرەلگەن) ھالدا يىغىمىز﴾. (سۈرە ئىسرا 97 - ئايەت)

③ يەنى ئاللاھ سىلەرنى دەسلەپتە يوقتىن بار قىلغان زاتتۇر.

④ سىلەر ئۇ ئەزالار ئارقىلىق ئاڭلىيالايسىلەر، كۆرەلەيسىلەر ۋە ئاللاھنىڭ مەخلۇقلىرى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئاللاھنى تونۇشقا مۇيەسسەر بولىسىلەر. ئاللاھ تائالا بۇ يەردە ئىنساندىكى ئۈچ خىل ئىقتىدارنى تىلغا ئالدى. ئىنسان بۇ ئىقتىدارلار ئارقىلىق كۆرۈنىدىغان، ئاڭلىنىدىغان ۋە چۈشەنگىلى بولىدىغان نەرسىلەرنى بىلەلمەيدۇ. بۇ بىر تەرەپتىن ئۇلارغا قارشى تۇرغۇزۇلغان پاكىت بولسا؛ يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلمىغانلىقىنى ئەيىبلەنگەنلىكتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ ئۇنىڭ كەينىدىنلا ﴿سىلەر بولساڭلار ناھايىتى ئاز شۈكۈر قىلىۋاتسىلەر﴾ دېدى.

⑤ يەنى " شُكْرًا قَلِيلًا أَوْ زَمَنًا قَلِيلًا " ئاز شۈكۈر قىلىش ياكى ئاز ۋاقىت شۈكۈر قىلىش دېمەكتۇر. بۇ يەردىكى «ئاز شۈكۈر قىلىش» ئۇلارنىڭ ئەسلا شۈكۈر قىلمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

⑥ يەنى ئىنسانلارنى يارىتىپ، كۆپەيتىپ، زېمىننىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا يەرلەشتۈرگەن زات ھەم ئاللاھتۇر. قىيامەت كۈنى يەنە بارلىق مەخلۇقات باشقا ھېچكىمنىڭ ئەمەس، پەقەت شۇ زاتنىڭ دەرگاھىغا جەم بولىدۇ.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ إِنَّمَا أَعْلَمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢٦﴾ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمْنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٢٨﴾

ئۇلار (يەنى كاپىرلار): «ئەگەر (سىلەر سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، بۇ ۋەدە قاچان (ئىشقا ئاشىدۇ)؟» دەيدۇ ① [25]. (ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا): «(بۇ ھەقتىكى) ئىلىم (يەنى قىيامەتنىڭ قاچان بولۇشى) پەقەت ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر ②، مەن پەقەتلا ئوپىچۇق ئاگاھلاندىرغۇچىمەن» ③ دېگەن [26]. كاپىرلار ئازابنىڭ ئۆزلىرىگە يېقىن تۇرغانلىقىنى كۆرگەن چاغدا ④، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى قارىداپ كېتىدۇ ⑤ ۋە ئۇلارغا: «مانا بۇ سىلەر (دۇنيادىكى ۋاقىتڭلاردا) تەلەپ قىلغان نەرسىدۇر» دېيىلىدۇ ⑥ [27]. (ئى پەيغەمبەر! سېنىڭ ئۆلۈمىڭنى ئارزۇ قىلىدىغان مۇشربكلارغا) ئېيتقىنىكى، «ئاللاھ (سىلەر ئارزۇ قىلغاندەك) مېنى ۋە مەن بىلەن بولغانلارنى مەيلى ھالاك قىلسۇن ياكى (ھالاك قىلماي) بىزگە رەھىم قىلسۇن، (بۇ ئاللاھنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىشتۇر). سىلەر دەپ بېقىڭلارچۇ! (سىلەردەك) كاپىرلارنى قاتتىق ئازابتىن كىم قۇتقۇزىدۇ؟» ⑦ [28].

- ① كاپىرلار مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن قىيامەتنىڭ بولۇشىنى يىراق ساناپ شۇنداق دېيىشەتتى.
- ② قىيامەتنىڭ قاچان بولۇشىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى پەيغەمبەر! مەككىلىك كاپىرلار) سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنىكى، «ئۇنىڭ ئىلىمى پەقەت رەببىمنىڭ دەرگاھىدىدۇر، ئۇنى پەقەت ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقىتتا مەيدانغا چىقىرىدۇ»﴾. (سۈرە ئەئراف 187 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)
- ③ يەنى مېنىڭ ۋەزىپەم، ماڭا ئىشەنمىگەنلىكىڭلار ئۈچۈن بېشىڭلارغا كېلىدىغان يامان ئاقىۋەتتىن سىلەرنى ئاگاھلاندىرۇشتۇر. يەنە بىر ئىبارە بىلەن ئېيتقاندا: مېنىڭ ۋەزىپەم سىلەرگە غەيبىي ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىش ئەمەس، پەقەتلا ئاگاھلاندىرۇشتۇر. مەن پەقەت ئاللاھ ماڭا بىلدۈرگەن غەيب ئىشلار ھەققىدە سىلەرگە سۆزلەپ بېرەلەيمەن.
- ④ ﴿رَأَوْهُ﴾دىكى ئالماش كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە قىيامەتتىكى ئازابنى كۆرسىتىدۇ.
- ⑤ يەنى ئۇلارنىڭ يۈزلىرىدە خارلىق، قورقۇنچ ۋە دەھشەت ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. يەنە بىر ئايەتتە ئۇلارنىڭ ئەھۋالى مۇنداق تەسۋىرلەنگەن: ﴿ئۇ كۈندە بەزى يۈزلەر قارىداپ كېتىدۇ﴾. (سۈرە ئال ئىمران 106 - ئايەت)
- ⑥ ﴿تَدْعُونَ﴾ بىلەن "تَدْعُونَ" بىر مەنىدە. يەنى سىلەر كۆرۈۋاتقان بۇ ئازاب، سىلەر دۇنيادا تېزراق كېلىشىنى تەلەپ قىلىدىغان ئازابنىڭ دەل ئۆزىدۇر. سۈرە ساد 16 - ئايەت ۋە سۈرە ئەنفال 32 - ئايەتلەردىمۇ مۇشۇ نۇقتا بايان قىلىنغان.
- ⑦ ئۇنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، ئاللاھ ئۆزىنىڭ ئەلچىسى ۋە ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرگەنلەرنى ھالاك قىلغان ياكى ھالاك قىلماي ئۇلارغا مۆھلەت بەرگەن تەقدىردىمۇ، بۇ كاپىرلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزىدىغان ھېچكىم بولمايدۇ. يەنە بىر مەنىسى: بىز ئىمان كەلتۈرگەن تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقۇپ، رەھىمىدىن ئۈمىد قىلىپ تۇرۇۋاتىمىز. سىلەر كۇفۇرلۇق قىلىپ تۇرساڭلار، ئاللاھنىڭ ئازابىدىن سىلەرنى كىم قۇتقۇزىدۇ؟

قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ ءَامَنَّا بِهِ ؕ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَّعِينٍ ﴿٣٠﴾

ئېيتقىنكى، «ئۇ رەھمان ئاللاھتۇر، بىز ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتتۇق ① ۋە ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلدۇق ②، سىلەر كىمنىڭ ئوپئوچۇق ئازغۇنلۇقتا ئىكەنلىكىنى يېقىندا بىلىپ قالسىلەر» ③ [29]. (ئۇلارغا يەنە) ئېيتقىنكى، «دەپ بېقىڭلارچۇ؟ سۈيۈڭلار (يەر ئاستىغا) سىڭىپ كەتسە، سىلەرگە كىم ئېقىن سۇ كەلتۈرۈپ بېرىدۇ؟» ④ [30].

① يەنى ئۇنىڭ يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىگە ئىمان كەلتۈردۇق، شۇڭا بىز ئۇنىڭغا ھېچنەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەيمىز.

② باشقا بىرىگە ئەمەس، پەقەت شۇ زاتقا تەۋەككۈل قىلىمىز. بارلىق ئىشلىرىمىزنى شۇ زاتنىڭ ئۆزىگە تاپشۇرىمىز. مۇشۇرىكلارغا ئوخشاش باشقىلارغا تاپشۇرمايمىز.

③ گۈمراھلىقتا قالغان سىلەرمۇ ياكى بىزمۇ؟ يېقىندا بىلىپ قالسىلەر. بۇ ئايەتتە كاپىرلارغا قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بار.

④ ﴿غَوْرًا﴾ قۇرغاقچىلىق بولۇپ كېتىش ياكى سۇنىڭ تارتىپ چىقارغىلى بولمىغىدەك دەرىجىدە چوڭقۇر سىڭىپ كېتىشنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئەگەر ئاللاھ تائالا سۇنى قۇرۇتۇۋەتسە ياكى ھەر خىل ئۈسكۈنىلەرمۇ تارتىپ چىقىرالمايغۇدەك دەرىجىدە چوڭقۇر يەرگە سىڭدۈرۈۋەتسە، ئېتىپ بېقىڭلارچۇ! كىم سىلەرگە ئېقىپ تۇرىدىغان تاتلىق ۋە پاك سۇنى كەلتۈرۈپ بېرەلەيدۇ؟ ھېچكىم كەلتۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. سىلەر ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلىپ تۇرساڭلارمۇ، سىلەرنى سۇدىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ نېمەتتىن مەھرۇم قىلمىغانلىقى ئاللاھنىڭ سىلەرگە قىلغان مېھرىبانلىقى ۋە مەرھىمىتىدۇر.

(68) سورة القلم مكية 52 آية

(68) سۈرە قەلەم مەككىدە چۈشكەن 52 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾

نۇن. ① قەلەم بىلەن ② ۋە ئۇلار (قەلەم تۇتقۇچىلار) يازىدىغان نەرسىلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ③ [1].
(ئى پەيغەمبەر!) رەببىڭنىڭ (پەيغەمبەرلىكتىن ئىبارەت كاتتا) نېمىتى بىلەن سەن (ھەرگىز مۇشرىكلار
ئېيتقاندەك) مەجنۇن ئەمەسسەن ④ [2].

① ﴿ن﴾ ئۈزۈپ ئوقۇلىدىغان ھەرپلەر جۈملىسىدىن بولۇپ، تەپسىلاتى، سۈرە ساد، قاف ۋە سۈرە بەقەرەنىڭ
بېشىدا بايان قىلىندى.

② قەلەم ئىنتايىن مۇھىم بايان قىلىش ۋە ئىپادىلەش ۋاستىسى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا بۇ يەردە
قەلەم بىلەن قەسەم قىلدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردىكى «قەلەم» ئاللاھ تائالا ئاسمانلارنى
ۋە زېمىننى يارىتىشتىن 50 مىڭ يىل ئىلگىرى مەخلۇقاتلارنىڭ تەقدىرىنى يېزىشقا بۇيرۇغان «مەخسۇس
قەلەم»نى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «شەك - شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تۇنجى
بولۇپ قەلەمنى ياراتتى، ئاندىن ئۇنىڭغا: يازغىن، دېدى. قەلەم: ئى رەببىم! نېمىنى يازمەن؟ دېدى.
ئاللاھ: تەقدىرنى يازغىن، دېدى. قەلەم شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ قىيامەتكىچە بولىدىغان ھەممە ئىشلارنى
يازدى». (سۈنەنى ترمىزى 3319 - ھەدىس، شەيخ ئەلبانى سەھىھ دەپ قارىغان)

③ ﴿يَسْطُرُونَ﴾ «ئۇلار يازىدىغان نەرسىلەر»دىكى پېئىلنىڭ ئىگىسى «ئۇلار» دېگەندىن قەلەم تۇتقۇچىلار ياكى
پەرىشتىلەر مەقسەت قىلىنىدۇ. بۇنىڭغا «قەلەم» دېگەن سۆز دالالەت قىلىدۇ. چۈنكى قەلەمنىڭ بولۇشى
يازغۇچىنىڭ بولۇشىنى تەقەززا قىلىدۇ. دېمەك ئۇنىڭ مەنىسى قەلەم تۇتقۇچىلار يازىدىغان نەرسىلەر بىلەن
قەسەم ياكى پەرىشتىلەر يازىدىغان نەرسىلەر بىلەن قەسەم، دېگەن بولىدۇ.

④ بۇ قەسەمنىڭ جاۋابى بولۇپ، كاپىرلارنىڭ سۆزلىرىگە بېرىلگەن رەددىيەدۇر، چۈنكى ئۇلار مۇھەممەد
ئەلەيھىسسالامنى مەجنۇن دەيتتى. ﴿ئۇلار ئېيتتى: «ئى قۇرئان نازىل قىلىنغان ئادەم! سەن ھەقىقەتەن
مەجنۇنسىەن﴾. (سۈرە ھىجر 6 - ئايەت)

وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾ بِأَيِّكُمْ الْمَقْتُولُ ﴿٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تَطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾

شەك - شۈبھىسىزكى، ئەلۋەتتە ساڭا تۈگمەس مۇكاپات بار ﴿١﴾ [3]. سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن ﴿٢﴾ [4]. قايسىڭلارنىڭ مەجنۇن ئىكەنلىكىنى كەلگۈسىدە سەنمۇ كۆرسەن، ئۇلارمۇ كۆرىدۇ ﴿٣﴾ [5-6]. چۈنكى، سېنىڭ رەببىڭ ئۆزىنىڭ يولىدىن ئازغانلارنى ئوبدان بىلىدۇ، ھىدايەت تاپقۇچىلارنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ ﴿٧﴾. (ھەق دىنى) ئىنكار قىلغۇچىلارغا ئىتائەت قىلمىغىن ﴿٨﴾ [8]. ئۇلار سېنىڭ مادارا (يۇمشاقلىق) قىلىشىڭنى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزلىرىنىڭمۇ (ساڭا) مادارا (يۇمشاقلىق) قىلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ ﴿٩﴾ [9].

① يەنى پەيغەمبەرلىك ۋەزىپەڭنى ئادا قىلىش يولىدا دۈشمەنلەرنىڭ ساڭا يەتكۈزگەن ئەرزىيەتلىرىگە ۋە نالايق سۆزلىرىگە سەۋر قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، ساڭا ئاللاھ تەرەپتىن ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان، ھېسابسىز مۇكاپات بار. ﴿غَيْرَ مَمْنُونٍ﴾ ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان، تۈگەپ كەتمەيدىغان دېگەن مەنىدە.

② «بۈيۈك ئەخلاق» دېگەندىن ئىسلام دىنى ياكى قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭ بىر مەنىسى، سەن ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە كۆرسەتكەن ياكى ئىسلام دىنىدا بۇيرۇغان بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن. ياكى بۇ يەردە كۆزدە تۇتۇلغىنى بولسا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇشتىن بۇرۇنمۇ تەبىئىيەتتە بار بولغان ۋە پەيغەمبەر بولغاندىن كېيىن تېخىمۇ گۈزەل ۋە ئېسىل ماقامغا يەتكەن خىسلەتلەردىن ئالىيچانابلىق، شەرمى - ھايالىق، مۇلايىملىق، مېھرى - شەپقەتلىك، ئىشەنچلىك، راستچىللىق، ئېغىر - بېسىقلىق ۋە سېخىيلىقتىن ئىبارەت گۈزەل ئەخلاق تۇر. شۇڭا، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى ھەققىدە سورالغاندا، ئۇ: «شەكسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى قۇرئان ئىدى»، دەپ جاۋاب بەرگەن. (سەھىھ مۇسلىم 746 - ھەدىس) بۇ جاۋابمۇ يۇقىرىدىكى ئىككى ئۇقۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

③ يەنى كەلگۈسىدە ھەقىقەت ئاشكارا بولغاندا، بارلىق پەردىلەر كۆتۈرۈلگەندە، كىمىنىڭ مەجنۇن ئىكەنلىكى ئايدان بولىدۇ. بۇ ئىش قىيامەت كۈنى بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە بۇ ئىش دۇنيادا يەنى بەدىر غازىتىدا ئايدان بولىدۇ، دېگەننى كۆرسىتىدۇ.

④ بۇ يەردىكى «ئىتائەت» دېگەندىن بىر كىشىنىڭ ئۆز ۋىجدانىغا قارشى باشقىلارنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ مۇرەسسە ۋە مادارا قىلىشىنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى مۇشرىكلارنىڭ تەرىپىنى ئالمىغىن، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ، مادارا قىلمىغىن.

⑤ يەنى ئۇلار سېنىڭ ئۆز مەبۇدلىرى توغرىسىدا يۇمشاق مۇئامىلە قىلىش ۋە مۇرەسسەلىشىش ئۇسۇلىنى قوللىنىشىڭنى، ئۇلارمۇ ساڭا شۇنداق مۇئامىلە قىلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. لېكىن، ئازغۇنلار بىلەن مادارا قىلىشىڭ نەتىجىسى شۇكى، ئۇلار ئۆز ئازغۇنلۇقىدا تېخىمۇ ئەزۋەيلەيدۇ. شۇڭا، ھەق دىن توغرىسىدا ئۇلار بىلەن مادارا قىلىش دەۋەتنىڭ مەنپەئەتى ۋە پەيغەمبەرنىڭ ۋەزىپىسىگە ئېغىر زىيان كەلتۈرىدۇ.

وَلَا تُطْعَمُ كُلَّ حَلَاْفٍ مَّهِيْنٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَّشَاءٍ بِنَمِيْمٍ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِّلْحَيْرِ مَعْتَدٍ اٰثِيْمٍ ﴿١٢﴾ عُوْبِلَ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيْمٍ ﴿١٣﴾ اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِيْنٍ ﴿١٤﴾
 اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ ءَايٰتُنَا قَالِ اَسْطٰىرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٥﴾ سَنَسِيْمُهُ عَلٰى الْخُرٰطُوْمِ ﴿١٦﴾ اِنَّا بَلَوْنٰهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ

قەسەمخور، پەسكەش، غەيۋەتخور، سۇخەنچى، ياخشىلىقنى توسقۇچى، ھەددىدىن ئاشقۇچى، گۇناھكار، قوپال، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھارامدىن بولغان ئادەملەردىن ھېچبىرىگە ئىتائەت قىلمىغان ① [10-13]. ئۇ مال - مۈلۈكى ۋە ئوغۇللىرى بولغانلىقى ئۈچۈن (كۆرەڭلەپ ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىشتىن باش تارتتى) ② [14]. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز ئۇنىڭغا ئوقۇپ بېرىلسە: «(بۇ) بۇرۇنقىلارنىڭ ئەپسانىلىرىدۇر»، دېدى [14-15]. بىز يېقىندا ئۇنىڭ بۇرۇنغا بەلگە سالغۇچى ③ [16]. شەكسىزكى، بىز ئۇلارنى (يەنى مەككىلىكلەرنى) ④ باغ ئىگىلىرىنى ⑤ سىنىغاندەك (قەھەتچىلىك ۋە ئاچارچىلىققا دۇچار قىلىش بىلەن) سىندۇق.

① ئاللاھ بۇ يەردە كاپىرلارنىڭ ناچار ئىللەتلىرىنى تىلغا ئېلىپ، شۇنىڭغا ئاساسەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۇلار بىلەن مۇرەسسە قىلىشتىن چەكلەۋاتىدۇ. بۇ يەردىكى ناچار ئىللەتلەر بىر شەخسكە مەنسۇپمۇ ياكى ئومۇمىي كاپىرلارغا مەنسۇپمۇ؟ بىر شەخسكە مەنسۇپ دېگەن قاراش توغرىسىدا، گەرچە بىر قانچە ھەدىسلەر بولسىمۇ، تازا كۈچلۈك ئەمەس. شۇڭا بۇ ئومۇمىي كاپىرلارغا مەنسۇپ ئىللەتلەردۇر، يەنى بۇ ئايەت مەزكۇر ئىللەتلەر تېپىلىدىغان ھەرقانداق بىر شەخسكە قارىتىلغان. ﴿زَنِيْمٍ﴾ ھارامدىن بولغان ياكى يامان نام بىلەن تونۇلغان ئادەم دېگەن مەنىدە.

② ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا مال - مۈلۈك ۋە ئەۋلادتىن ئىبارەت نېمەتلەرنى ئاتا قىلغانلىقى ئۈچۈن، يۇقىرىقى يامان ئىشلارنى قىلىدۇ، يەنى ئۇ شۈكۈر قىلىشنىڭ ئورنىغا نېمەتكە تۈزكۈرلۈك قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئىبارىنى ئالدىنقى ئايەتتىكى «ئىتائەت قىلمىغان» دېگەن چەكلىمىگە باغلايدۇ، يەنى مەزكۇر ناچار ئىللەتلەر تېپىلىدىغان ئادەمگە ئۇنىڭ بايلىقى ۋە ئەۋلادىنىڭ كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئىتائەت قىلامسەن؟ ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلمىغان.

③ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى بەلگە سېلىشنى مۇشۇ دۇنيا مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايدۇ. مەسىلەن: بەدەر غازىتىدا كاپىرلارنىڭ بۇرۇنلىرىغا قىلىچ ئۇرۇلۇپ بەلگە سېلىنغان ئىدى، دەيدۇ. باشقا مۇپەسسىرلەر بۇنى قىيامەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايدۇ، يەنى قىيامەت كۈنى دوزخىيلارنىڭ بۇرۇنلىرى داغلىنىدۇ، بۇ ئۇلارنىڭ بەلگىسى بولىدۇ. دېمەك ئايەتنىڭ بىر مەنىسى: «بىز قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ بۇرۇننى داغلايمىز» دېگەن بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى «بىز ئۇنىڭ يۈزىنى قارا قىلىۋېتىمىز» دېگەن بولىدۇ، دەيدۇ. ھەقىقەتتە قىيامەت كۈنى كاپىرلارنىڭ يۈزلىرى قارا بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، كاپىرلارنىڭ دۇنيادىمۇ ۋە ئاخىرەتتىمۇ شۇنداق ئاقسۇۋەتكە دۇچار بولۇشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس.

④ بۇ يەردىكى سىنالغانلاردىن مەككە ئەھلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىز ئۇلارغا شۈكۈر قىلسۇن؛ تۈزكۈرلۈك، كۈفۈرلۈك ۋە تەكەببۇرلۇق قىلمىسۇن دەپ، كۆپ بايلىق ئاتا قىلدۇق. بىراق، ئۇلار كۈفۈرلۈك، تەكەببۇرلۇق ۋە پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىش يولىنى تاللىدى. شۇ ۋەجىدىن بىز ئۇلارنى قەھەتچىلىك ۋە ئاچارچىلىققا دۇچار قىلىش بىلەن سىندۇق. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەتدۇئاسى بىلەن بىر مەزگىل قەھەتچىلىك ۋە ئاچارچىلىقتا قالدى.

⑤ باغ ئىگىلىرىنىڭ قىسسىسى ئەرەبلەر ئارىسىدا مەشھۇر ئىدى. بۇ باغ يەمەننىڭ پايتەختى «سەنئە»

دېگەن شەھەردىن ئالتە مىل يىراقلىقتا ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا باغ ئىگىسى باغدىن ئېلىنغان مەھسۇلاتنىڭ بىر قىسمىنى پېقىر - مىسكىنلەرگە سەدىقە قىلاتتى. لېكىن، ئۇ كىشى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن باغقا ۋارىسلىق قىلغان بالىلىرى: ئۇ باغدىن ئېلىنغان مەھسۇلات ئۆزىمىزنىڭ ئېھتىياجىغا ئاران يېتىدىغان تۇرسا، ئۇنىڭ بىر قىسمىنى كەمبەغەللەرگە نېمىشقا بەرگۈدەكمىز؟ دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇ باغنى پۈتۈنلەي ۋەيران قىلدى. مۇپەسسىرلەر بۇ ۋەقەنى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاسمانغا كۆتۈرۈلىشىدىن بىر ئاز كېيىن يۈز بەرگەن دەيدۇ. (فەتھۇلقەدىر) بۇ ۋەقەگە مۇناسىۋەتلىك تەپسىلىي مەلۇماتلار تەپسىر كىتابلىرىدا مەۋجۇتتۇر.

إِذْ أَقْسَمُوا لِيَصْرِمُوهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَشْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا عَلَيَّ حَرْثِكُمْ إِن كُنْتُمْ صَرِيمِينَ ﴿٢٢﴾ فَأَنْظَلُوا وَهُمْ يَتَخَلَّفُونَ ﴿٢٣﴾ أَن لَّا يَدْخُلْنَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ ﴿٢٤﴾

ئۆز ۋاقتىدا ئۇلار (يەنى باغنىڭ ئىگىلىرى) ئۇنى (يەنى بېغىنىڭ مېۋىلىرىنى كەمبەغەللەرگە ھېچ نەرسە بەرمەيلى دېيىشىپ، ئۇلار كۆرمەستە) سەھەردىلا ئۈزۈۋېلىشقا قەسەم ئىچىشكەن ئىدى ① [17]. ئۇلار «ئاللاھ خالسا» دېمىگەن ئىدى [18]. ئۇلار ئۇخلاۋاتقاندا، باغقا رەببىڭ تەرىپىدىن ئازاب (يەنى يانغىن) چۈشۈپ ②، بىردەمدىلا ئۇ باغ (كۆيۈپ) قاپقارا كۈلدەك بولۇپ قالدى ③ [19-20]. ئۇلار ئەتىگەندە: «ئەگەر (مېۋىلەرنى) ئۈزۈمەكچى بولساڭلار، باغقا سەھەردە بېرىڭلار» دەپ، بىر - بىرىنى چاقىرىشتى [21-22]. ئۇلار: «بۈگۈن باغقا بىرەر مىسكىنمۇ كىرمىسۇن ④» دەپ پىچىرلىشىپ ماڭدى ⑤ [23-24].

① " صَرْمٌ " مېۋە ۋە زىرائەتلەرنى يىغىش مەنىسىدە. ﴿مُصْبِحِينَ﴾ سەھەر ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئۇلار باغنىڭ مېۋىلىرىنى تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇنلا ئۈزۈپ بولمىز، دېيىشكەن ئىدى.

② مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: باغقا شۇ كېچىسىلا ئوت كەتتى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: جىبرىل ئەلەيھىسسالام كېلىپ، باغنى كۆيدۈرۈپ تاشلىدى.

③ يەنى بۇ باغ زىرائەتلىرى يىغىۋېلىنغاندىن كېيىن، قۇرۇپ كەتكەن ئېتىزلىققا ئوخشاش قۇرۇق بولۇپ قالدى. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: باغ كۆيۈپ گويا كېچە قاراڭغۇلۇقىدەك قاپقارا بولۇپ قالدى.

④ يەنى ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىگە: بۈگۈن ئاتىمىزنىڭ زامانىغا ئوخشاش مىسكىنلەر باغقا كېلىپ، بىر نەرسە تىلىمىسۇن ۋە نېسىۋىلىرىنى ئېلىپ كەتمىسۇن، دېيىشىپ ماڭدى.

⑤ دېمەك ئۇلار بىرىنچىدىن: باغقا بېرىش ئۈچۈن سەھەردە ئۆيدىن بالدۇر چىقتى. ئىككىنچىدىن: ئۆزلىرىنىڭ باغقا ماڭغانلىقىنى باشقىلارنىڭ ئاڭلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، بىر - بىرى بىلەن پىچىرلىشىپ ماڭدى.

وَعَدُوا عَلَىٰ حَرْدٍ قَدِيرِينَ ﴿٥٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُونَ ﴿٥٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٥٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٥٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَوْمُونَ ﴿٦٠﴾ قَالُوا يَوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٦١﴾

ئۇلار: «(مىسكىنلەرنى باغقا كىرىشتىن) توسالايىمىز» دېگەن ئوي بىلەن سەھەردە يولغا چىقتى ① [25].
ئۇلار (كۆيۈپ كەتكەن) باغنى كۆرۈپ ②: «بىز چوقۇم ئېزىپ قاپتۇق ③، ياق (ئېزىپ قالماپتۇق)، بەلكى بىز (ھەممىدىن) قۇرۇق قاپتۇق» ④ دېيىشتى [26-27]. ئۇلارنىڭ ئەڭ ياخشىسى (يەنى ئەڭ ئەقىللىقى): «مەن سىلەرگە تەسبىھ ئېيتساڭلارچۇ، دېمىگەنمىدىم؟ ⑤ دېدى [28]. ئۇلار: «ئى رەببىمىز! (سەن بارلىق كەمچىلىكلەردىن) پاك تۇرسەن (دەپ تەسبىھ ئېيتىپ)، بىز (مىسكىنلەرنىڭ ھەققىنى مەنئى قىلىش بىلەن) ھەقىقەتەن ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز زۇلۇم قىلىپتۇق» دېيىشتى ⑥ [29]. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر - بىرگە قارىشىپ ئۆزئارا ملامەت قىلىشتى [30]. ئۇلار: «ۋاي ئىست! بىز راستتىنلا ھەددىمىزدىن ئېشىپتۇق [31].

① ﴿حَرْدٍ﴾ نىڭ بىر مەنىسى: كۈچ ۋە قوپاللىق بىلەن توسماق، مەنئى قىلماق. يەنە بىر مەنىسى: غەزەبلەنمەك، ھەسەت قىلماق، يەنى مىسكىنلەرگە ھەسەت قىلىش ياكى غەزەپ قىلىش يۈزىسىدىن. ﴿قَدِيرِينَ﴾ ھالەتنى بىلدۈرۈپ كەلگەن يەنى ئۇلار ئۆزلىرىچە شۇنداق مۆلچەرلىگەن ياكى ئۇلار ئۆزلىرى باغنى كونترول قىلىشقا قادىرمىز دېيىشكەن ئىدى. يەنە بىر مەنىسى: مىسكىنلەرنى باغقا كىرىشتىن توسۇشقا قادىر بولالايىمىز دېگەن ئوي بىلەن سەھەر تۇرۇشقان ئىدى.

② ئۇلار باغ جايلاشقان يەرگە يېتىپ بارغاندا، باغنىڭ كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتكەنلىكىنى ياكى ۋەيران بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردى.

③ يەنى ئۇلار دەسلەپتە كۆزلىرىگە ئىشەنمىگەندەك بىر - بىرىگە: بىز يولدىن ئېزىپ كەتكەن ئوخشايمىز، دېيىشتى.

④ كېيىن ئۇلار ھۇشنى يىغىپ، كۆيۈپ قاپقارا بولۇپ كەتكەن، ۋەيران بولغان بۇ باغنىڭ ئۆزلىرىنىڭ بېغى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈردى. بۇ ۋەيرانە باغ دەل بىزنىڭ بېغىمىز ئىكەن، ئاللاھ بىزنى قىلمىشىمىز سەۋەبىدىن جازالاپتۇ، بىز باغدىن ئالدىغان نېسىۋىمىزدىن قۇرۇق قاپتۇق، دېيىشتى.

⑤ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردىكى تەسبىھ ئېيتىش «ئاللاھ خالىسا» دېگەننى بىلدۈرىدۇ، دېدى. يەنى مەن سىلەرگە «ئاللاھ خالىسا» دېسەڭلارچۇ، دېمىگەنمىدىم؟

⑥ يەنى ئۇلار ئەمدى دادىسىنىڭ تۇتقان يولىغا خىلاپ ئىش قىلغانلىقى سەۋەبتىن، بۇ جازاغا يولۇققانلىقىنى چۈشۈنۈپ يەتتى. بۇنىڭدىن بىلىۋالغىلى بولىدۇكى، بىرەر گۇناھنى قىلىش ئۈچۈن قىلىنغان ئىرادە ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن بېسىلغان تۇنجى قەدەممۇ گۇناھ سادىر قىلغاندەك جىنايەت ھېسابلىنىپ، جازاغا لايىق بولۇپ قالىدۇ. ئىنساننىڭ كۆڭلىگە كەلگەن ئىرادە پەقەت ۋەسۋەسە دائىرىسىدە بولسا، جازاغا لايىق بولمايدۇ.

عَسَىٰ رَبُّنَا أَن يُبَدِّلَنَا حَيْرًا مِّنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَالْعَذَابُ الْأَخِيرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَلِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾

ئۈمىدىمىز شۇكى، رەببىمىز بىزگە بۇنىڭدىن ياخشىراق باغنى بەرگەي، بىز ئەلۋەتتە رەببىمىزدىن ئۈمىد كۈتكۈچىلەرمىز» ① دېيىشتى [32]. (دۇنيادىكى) ئازاب مانا مۇشۇنداق تۇر ② (يەنى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغان مەككە مۇشرىكلەرگە باغ ئىگىلىرىگە چۈشكەندەك ئازاب چۈشۈپ قالىدۇ). ئاخىرەتنىڭ ئازابى تېخىمۇ قاتتىقتۇر، كاشكى ئۇلار (بۇنى) بىلسە ئىدى (ئازابقا سەۋەب بولىدىغان ئىشلاردىن ساقلانغان بولاتتى) ③ [33]. شەكسىزكى، تەقۋادارلار ئۈچۈن رەببىنىڭ دەرگاھىدا نازۇنپەتلىك جەننەتلەر بار [34]. بىز مۇسۇلمانلارنى ئۇ گۇناھكار (كاپىر)لار بىلەن باراۋەر قىلامدۇق؟ ④ [35] سىلەرگە نېمە بولدى؟ قانداقلا چە مۇنداق ھۆكۈم چىقىرىسىلەر! [36] ياكى سىلەردە سىلەر ئوقۇيدىغان بىرەر كىتاب بارمۇ؟ ⑤ [37]. ئۇنىڭدا «سىلەر نېمىنى خالىساڭلار ئۇ سىلەرنىڭ بولىدۇ» دېگەن ھۆكۈم بارمىكەن؟ [38]. ياكى «سىلەر قانداق ھۆكۈم چىقارساڭلار بولۇۋېرىدۇ» دەپ ئارىمىزدا قىيامەت كۈنىگە قەدەر كۈچكە ئىگە قىلىنغان بىرەر كېلىشىم بولغانمۇ؟ ⑥ [39]

① بەزى مۇپەسسىرلەر دەيدۇكى، ئۇلار ئۆزئارا: «ئەگەر ئاللاھ تائالا بىزگە قايتا مال - مۈلۈك بەرسە، دادىمىزغا ئوخشاش پېقىر - مىسكىنلەرنىڭ ھەققىنى تولۇق بېرىمىز» دەپ ئەھدە قىلىشقان. دېمەك، ئۇلار پۇشايمان ۋە تەۋبە قىلىش بىلەن بىرگە ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلغان.

② يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە قارشى چىققان، ئاللاھ ئاتا قىلغان نەرسىگە بېخىللىق قىلىپ، مىسكىنلەرنىڭ ھەققىنى بەرمىگەنلەرگە مانا شۇنداق ئازاب بولىدۇ. (ئەگەر ئاللاھنىڭ ئىرادىسى شۇنى تەقەززا قىلغان بولسا)

③ ئەپسۇسكى، ئۇلار بۇ ھەقىقەتنى چۈشەنمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمايدۇ.

④ مەككە مۇشرىكلەرى: «ئەگەر قىيامەت بولسا، ئۇ يەردىمۇ بىز دۇنيادىكىدەكلا مۇسۇلمانلارغا قارىغاندا ياخشى ھالەتتە ۋە باياشاتلىقتا بولىمىز» دەيتتى. بۇ يەردە ئۇلارغا جاۋابەن دېيىلدىكى، ئۇنداق بولۇشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس، بىز مۇسۇلمانلارنى گۇناھكار كاپىرلار بىلەن، يەنى ئىتائەتمەنلەرنى ئىتائەتسىزلەر بىلەن باراۋەر قىلامدۇق؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق قىلمايمىز. شۇنىسى ئېنىقكى، ھەر ئىككى پىرقىگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلىش ئاللاھ تائالانىڭ ئادىللىق سۈپىتىگە خىلاپتۇر.

⑤ يەنى ئۇ كىتابتا بۇ دەۋايىڭلارنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىت يېزىقلىقمۇ؟

⑥ ياكى سىلەر بىزدىن قىيامەتكە قەدەر كۈچكە ئىگە مەھكەم ئەھدە ئالغان بولۇپ، ئۇنىڭدا «سىلەر قانداق ھۆكۈم چىقارساڭلار، بولۇۋېرىدۇ» دەپ يېزىلغانمۇ؟

سَلَّمُ أَيُّهُمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَشَعَةً أَبْصَرُهُمْ تَرَهْقُهُمْ ذَلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَلِيمُونَ ﴿٤٣﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ئۇلاردىن سوراپ باققىنىكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قايسىسى بۇ ئىشلارغا كېپىللىك قىلالايدۇ؟ ① [40] ياكى ئۇلارنىڭ (كېپىللىك قىلىدىغان) شېرىكلىرى بارمۇ؟ ئەگەر ئۇلار (بار دېگەن سۆزىدە) راستچىل بولسا، شېرىكلىرىنى كەلتۈرۈپ باقسۇن ② [41]. ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) پاچاق ئېچىلىدۇ (ئىش قىيىنلىشىدۇ). ئۇلار سەجدە قىلىشقا چاقىرىلىدۇ، (ئەمما) سەجدە قىلالايدۇ ③ [42]. ئۇلار (قورققىنىدىن) تىكىلىپ قارىيالايدۇ ④، ئۇلارنى خارلىق ئورنىۋالغان بولىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلار (دۇنيادىكى) ساغلام چاغلاردا سەجدىگە دەۋەت قىلىنغان (بولسىمۇ سەجدىدىن باش تارتقان) ئىدى ⑤ [43].

① قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا قارىتا ھۆكۈم چىقارغاندەك، ئۇلارغا ئۇلارنىڭ خاھىشى بويىچە ھۆكۈم چىقىرىپ بېرىدىغان بىرەر كېپىلى بارمۇ؟

② ياكى ئۇلارنىڭ ئاللاھقا قوشۇۋالغان شېرىكلىرى ئۇلارغا ياردەم قىلىپ، يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشتۈرۈپ قويامدۇ؟ ئەگەر شېرىكلىرى شۇنداق قىلالسا، دەۋاسىنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن شېرىكلىرىنى ئالدىمىزغا كەلتۈرۈپ باقسۇن!

③ بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿يُكْشَفُ عَن سَاقٍ﴾ «پاچاق ئېچىلىدۇ» دېگەن ئىبارىنى قىيامەت كۈنى دەھشەتلىك ۋە قورقۇنچلۇق ئىشلار يۈز بېرىدۇ، ئىشلار قىيىنلىشىدۇ دەپ تەپسىر قىلغان. ئەمما بىر سەھىھ ھەدىستە بۇ ئايەت مۇنداق تەپسىر قىلىنغان: «قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا (ئۆزىگە لايىق رەۋىشتە) پاچىقىنى ئاچىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھەربىر مۇئمىن ئەر ۋە مۇئمىن ئايال ئاللاھقا سەجدە قىلىدۇ. لېكىن دۇنيادىكى چاغدا رىيا ۋە نام - شۆھرەت ئۈچۈن سەجدە قىلغانلار سەجدە قىلالماي قالىدۇ، ئۇلار سەجدە قىلماقچى بولىدۇ - يۇ، سەجدە قىلالايدۇ، ئۇلارنىڭ ئومورتقا سوڭەكلىرى تايماقتەك قېتىپ قالغانلىقتىن سەجدە قىلىش مۇمكىن بولماي قالىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4919 - ھەدىس) ئاللاھ تائالانىڭ پاچىقى قانداق بولىدۇ ۋە قانداق ئاچىدۇ؟ بىز بۇنى بىلمەيمىز ھەم بايان قىلالمايمىز. شۇ ۋەجىدىن ئاللاھ تائالانىڭ كۆزى، قۇلىقى، قولى ۋە پاچىقى دېگەن سۆزلەر قۇرئان كەرىمدە ۋە ھەدىس شەرىپتە قانداق بايان قىلىنغان بولسا، ئۇلارنى بىر نەرسىگە ئوخشاتماستىن ۋە قانداقلىقىنى بايان قىلماستىن شۇ پېتى ئىمان كەلتۈرمىز. مانا بۇ ئەھلى سۈننە ۋە لىجامائەتنىڭ ئەقىدىسىدۇر.

④ يەنى دۇنيادىكى چاغدا تەرسالىق ۋە تەكەببۇرلۇقتىن بويۇنلىرى ئېگىلمەيتتى، غادىيىپ ماڭاتتى. ئاخىرەتتە بولسا تىكىلىپ قارىيالمىغانلىقتىن باشلىرى ساڭگىلاپ كېتىدۇ.

⑤ ئۇلار دۇنيادىكى چاغدا سەجدە قىلىشقا چاقىرىلغاندا، تەنلىرى ساغلام ۋە كۈچلۈك ئىدى، ئۇلارنىڭ ئاللاھقا سەجدە قىلىشىغا ھېچنەرسە توسالغۇ بولمايتتى. شۇنداق تۇرسىمۇ، ئۇلار دۇنيادا ئاللاھقا سەجدە ۋە ئىبادەت قىلىشتىن ئۆزلىرىنى قاپچۇردى.

فَدَّرْنِي وَمَنْ يُكَدِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ ﴿٤٧﴾ فَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْأُخْتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾

(ئى پەيغەمبەر!) بۇ قۇرئاننى ئىنكار قىلغانلارنى ماڭا قويۇۋەتكىن ①، بىز ئۇلارنى ئۇلار بىلمەيدىغان يەردىن، ئاستا - ئاستا ھالدا تەككە يۈزلەندۈرىمىز ② [44]. ئۇلارغا مۆھلەت بېرىمەن، شەكسىزكى، مېنىڭ تەدبىرىم پۇختىدۇر ③ [45]. ياكى (دېنغا دەۋەت قىلغانلىقىڭغا) ئۇلاردىن ھەق تەلەپ قىلىپ، ئۇلارنىڭ (ئىقتىسادىي) يۈكى ئېغىرلىشىپ قاپتىمۇ؟ ④ [46]. ياكى ئۇلاردا غەيب ئىلمى (يەنى غەيبىنى ئىچىگە ئالغان لەۋھۇلمەھپۇز) بار بولۇپ، ئۇلار (ئېيتىدىغانلىرىنى شۇنىڭدىن كۆچۈرۈپ) يازامدۇ؟ ⑤ [47]. رەببىڭنىڭ ھۆكۈمىگە سەۋر قىلغىن (يەنى ساقلاپ تۇرغىن) ⑥، (ئالدىراغۇلۇقتا، زېرىككەكلىكتە) كىتىنىڭ ساھىبىغا (يەنى كىتىنىڭ قارىغا كىرىپ كەتكەن يۇنۇسقا) ئوخشاش (ئالدىراغۇ) بولمىغىن ⑦، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ (كىتىنىڭ قارىدا تۇرۇپ) غەمكىن ھالدا (رەببىگە) ئىلتىجا قىلغان ئىدى ⑧ [48].

① يەنى ئۇلارنىڭ جازاسىنى مەن ئۆزۈم بېرىمەن. سەن بۇ ھەقتە باش قاتۇرمىغىن.

② ئاللاھ تائالانىڭ مۆھلەت بېرىپ، ئاستا - ئاستا تەدرىجىي ھالدا قىلىش قانۇنىيىتى قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە جايدا بايان قىلىندى. ھەدىسلەردىمۇ ئېنىق چۈشەندۈرۈلدى. بەزى كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ تۇرسىمۇ، ئۇلارغا كۆپ بايلىق بېرىلگەنلىكى ئاللاھنىڭ پەزىلى - مەرھىمىتى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ مۆھلەت بېرىپ، ئاستا - ئاستا تەدرىجىي ھالدا قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ نەتىجىسىدىن ئىبارەت. مۆھلەت توشۇپ جازالاش ۋاقتى كەلگەندە ھېچبىر قۇتقۇزغۇچى بولمايدۇ.

③ بۇ يەردە يۇقىرىدىكى مەزمۇن تەكىتلىنىۋاتىدۇ. ﴿كَيْدٍ﴾ بۇ يەردە تەدبىر، مەخپىي پىلان دېگەن مەنىدە. بۇ تەدبىر ياخشى ئىشلار ئۈچۈن بولسا ئەلۋەتتە خاتالىق ئەمەستۇر. ئەمما ئۇنى ھىيلە - مېكر دەپ چۈشۈنۈش ۋە تەرجىمە قىلىش توغرا بولمايدۇ. چۈنكى ھىيلە - مېكر سەلبىي مەنىدە كېلىدۇ.

④ بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قىلىنغان خىتابتۇر. لېكىن بۇنىڭدىكى تەنقىد ۋە ئەيىبلەش ئۇنىڭ دەۋىتىگە ئىمان كەلتۈرمىگەنلەرگە قارىتىلغان.

⑤ يەنى ئۇلار ئىلمى غەيبىتىن خەۋەردار بولۇپ تۇرامدۇ؟ لەۋھۇلمەھپۇز ئۇلارنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، ئۇ يەردىن غەيب نەرسىلەرنى نەقىل قىلىۋالامدۇ؟ (ئۇ يەردىن كۆچۈرۈپ يېزىۋالامدۇ؟) شۇ سەۋەبتىن ساڭا ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ئىتائەت قىلىشنى مۇھىم دەپ قارىمامدۇ؟ بۇنىڭ جاۋابى شۇكى، ياق، ئىش ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس.

⑥ ﴿فَاصْبِرْ﴾ دىكى "ف" ئالدىنقى جۈملىنى شەرت نەتىجە مۇناسىۋىتىدە باغلاپ كەلگەن يەنى ئەگەر ئىش ئۇنداق بولمىسا، ئى پەيغەمبەر! سەن ئەلچىلىك ۋەزىپىڭنى ئادا قىلىۋەرگىن. ئىنكار قىلغۇچىلار توغرىسىدا رەببىڭنىڭ ھۆكۈمىنى كۈتكىن.

⑦ ئۇ قەۋمنىڭ ئىنكار قىلىش پوزىتسىيىسىگە قاراپلا، ئالدىراقسانلىق قىلغان ۋە رەببىنىڭ ئەمرىنى كۈتمەستىن، ئۆزىچە ئۇلارنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەن ئىدى.

⑧ نەتىجىدە ئۇ كىتىنىڭ قارىدا كۆڭلى غەم - ئەندىشىگە تولغان ھالدا قالدى، رەببىدىن مەدەت تىلەپ دۇئا قىلدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى ئىلگىرى بايان قىلىنىپ بولدى.

لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَأَجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

ئەگەر ئۇ رەببىنىڭ نېمىتىگە ئېرىشمىگەن بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇ (قىلمىشىغا) ملامەت قىلىنغان ھالدا (دەرەخمۇ يوق، تاغۇمۇ يوق) قاقاس بىر چۆلگە تاشلانغان بولاتتى ① [49]. رەببى ئۇنى (يەنە پەيغەمبەرلىككە) تاللىدى ②، ئاندىن ئۇنى سالىھلار (ياخشىلار)دىن قىلدى ③ [50]. كاپىرلار قۇرئاننى ئاڭلىغان چاغلىرىدا، (ساڭا بولغان دۈشمەنلىكىنىڭ قاتتىقلىقىدىن يامان) كۆزلىرى بىلەن سېنى يىقىتىۋېتىشكە تاس قالىدۇ ④. ئۇلار (سېنى): «ئۇ چوقۇم بىر مەجنۇندۇر» دېيىشىدۇ ⑤ [51]. (ھەقىقەت شۇكى) ئۇ (قۇرئان) تامام جاھان ئەھلى ئۈچۈن پەقەتلا نەسىھەتتۇر ⑥ [52].

① يەنى ئاللاھ تائالا ئۇنى تەۋبە قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلمىغان ۋە دۇئاسىنى قوبۇل قىلمىغان بولسا ئىدى، ئۇنى سايە ھەم يېمەكلىك بولىدىغان قاپاق دەرىخى ئۈندۈرۈپ بېرىلگەن دېڭىز بويىغا ئەمەس، قاقاس چۆلگە تاشلىۋېتىلگەن بولاتتى. يەنە ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدىمۇ ئەيىبلەنمەسكە لايىق بولاتتى. دۇئاسى قوبۇل بولغاندىن كېيىن مەدەھىيەگە لايىق بولدى.

② يەنى سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، قايتا پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى يۈكلىنىپ، ئۆز قەۋمىگە ئەۋەتىلدى. بۇنىڭ تەپسىلاتىنى سۈرە ساففات 146 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

③ شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھېچبىر ئادەم ئۆزىنى مەن يۇنۇس ئىبنى مەتتا (يۇنۇس ئەلەيھىسسالام)دىن ياخشىراق دېمىسۇن». (سەھىھ مۇسلىم 2377 - ھەدىس). تەپسىلاتى سۈرە بەقەرە 253 - ئايەتنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

④ يەنى ئەگەر ئاللاھ سېنى ئۇلارنىڭ يامان كۆزلىرىدىن ساقلىمايدىغان ۋە ئۇلاردىن ھىمايە قىلمايدىغان بولسا، ئۇلار ساڭا بولغان دۈشمەنلىكىنىڭ قاتتىقلىقىدىن ساڭا ھەسەت قىلىپ، يامان نەزەر بىلەن قاراپ سېنى يىقىتىۋەتكەن بولاتتى. يەنى ساڭا ئۇلارنىڭ يامان كۆزى تەگكەن بولاتتى. ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەت كۆز تېگىشنىڭ راست ئىكەنلىكىگە دەلىلدۇر. يامان كۆزنىڭ - ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن - باشقىلارغا تەسىر قىلىشى ھەقتۇر». شۇنداقلا بۇ ھەقتە نۇرغۇن ھەدىسلەر رىۋايەت قىلىنغان. شۇنداقلا ئۇنىڭدىن ساقلىنىش دۇئالىرىمۇ بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار نېمىگە ئاساسلىنىپ قېرىندىشىنى ئۆلتۈرىدۇ؟ ئەگەر سىلەرنىڭ بىرىڭلار قېرىندىشىدا ھەۋەس قىلارلىق بىرەر ئىشنى كۆرسە، ئۇنىڭغا بەرىكەت تىلەپ دۇئا قىلسۇن» دېگەن. يەنى كۆزۈڭلار تەگمەسلىكى ئۈچۈن، «ماشائاللاھ» ياكى «بارىكالا» دەڭلار. ئەگەر بىر كىشىگە باشقا بىر كىشىنىڭ كۆزى تەگكەن بولسا، كۆز ئىگىسىنى غۇسۇل قىلدۇرۇپ، ئۇنىڭ سۈيىنى كۆز تەگكەن ئادەمنىڭ دۈمبىسىگە تۆكۈشكە بۇيرۇغان. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ئۇنىڭ مەنىسى: ئۇلار سېنى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈش ۋەزىپىسىدىن بۇرۇن تەمىسۇن، دېگەن بولىدۇ.

⑤ يەنى ئۇلار ھەسەت قىلىش يۈزىسىدىن يەنە باشقىلارنى قۇرئاندىن تەسىرلىنىپ كەتمىسۇن دەپ شۇنداق دەيدۇ. يەنى كاپىرلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا يامان كۆزلىرى ئارقىلىقمۇ زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈشكە ئۇرۇنىدۇ ۋە تىللىرى ئارقىلىقمۇ ئەزىيەت يەتكۈزىدۇ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلىدۇ.

⑥ ھەقىقەت شۇكى، بۇ قۇرئان كەرىم ئىنسانلار ۋە جىنلارنى توغرا يولغا باشلاش ۋە ھىدايەت قىلىش ئۈچۈن

كەلگەن تۇرسا، ئۇنى ئېلىپ كەلگۈچى ۋە بايان قىلغۇچى قانداقمۇ مەجنۇن بولسۇن؟

(69) سورة الحاقة مكية 52 آية

(69) سۈرە ھاققە مەككىدە چۈشكەن 52 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْحَاقَّةُ ۱ مَا الْحَاقَّةُ ۲ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ۳ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ۴ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ۵ وَأَمَّا عَادٌ فَأَهْلِكُوا
بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۶

(بولۇشى ئېنىق كۈن) قىيامەت ① [1]. قىيامەت دېگەن نېمە؟ ② [2] سەن قىيامەتنىڭ نېمىلىكىنى قانداق بىلەلەيسەن؟ ③ [3] سەمۇد ۋە ئاد قەۋملىرى (دىللارغا قورقۇنچ سالغۇچى) قىيامەتنى ئىنكار قىلدى ④ [4]. (نەنجىسى شۇ بولدىكى) سەمۇد قەۋمى بولسا ئادەتتىن تاشقىرى قاتتىق (قورقۇنچلۇق) ئاۋاز بىلەن ھالاك قىلىندى ⑤ [5]. ئاد بولسا ھەددىدىن زىيادە قاتتىق (تېز سۈرئەتلىك) ۋە سوغۇق بوران بىلەن ھالاك قىلىندى ⑥ [6].

① ﴿الْحَاقَّةُ﴾ بۇ قىيامەت كۈنىنىڭ بىر نامى بولۇپ، ئۇ كۈندە ئاللاھنىڭ ۋەدىسى شەكسىز ئەمەلگە ئاشىدۇ. نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قىيامەت قايم بولماي قالمايدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇنىڭ نامى ﴿الْحَاقَّةُ﴾ يەنى ھەقىقەت ئەمەلگە ئاشقۇچى، بولۇشى ھەق ۋە ئېنىق كۈن دەپ ئاتالغان.

② بۇ سوئال جۈملە قىيامەتنىڭ چوڭلۇقى ۋە كاتتىلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كەلگەن.

③ يەنى سەن قايسى ئۇسۇل بىلەن قىيامەتنىڭ تولۇق ھەقىقىتىنى بىلەلەيسەن؟ بۇ ئىبارىدىن مەقسەت قىيامەت ھەققىدە ھېچكىمنىڭ ئىلمى يوق ئىكەنلىكىنى بايان قىلىشتۇر. سەن ئۇنى كۆرمىگەن ياكى ئۇنىڭدىكى قورقۇنچلۇق ئەھۋاللار كۆز ئالدىڭدىن ئۆتۈپ باقمىغان بولغاچقا، يەنە بۇ مەخلۇقاتنىڭ بىلىش دائىرىسىدىن تاشقىرى بىر ئىش بولغاچقا، ئۇنى سەن بىلمەيسەن. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: قۇرئان كەرىمدە قانداق بىر مەسىلە توغرىسىدا ﴿وَمَا أَدْرَاكَ﴾ دەپ پېئىلنىڭ ئۆتكەن زامان سوئال شەكلى ئىشلىتىلگەن بولسا، ئۇ مەسىلە بىلدۈرۈلگەن ۋە تەپسىلىي بايان قىلىنغان. ئەمما ﴿وَمَا يُدْرِيكَ﴾ دەپ پېئىلنىڭ كەلگۈسى زامان سوئال شەكلى ئىشلىتىلگەن بولسا، ئۇ مەسىلە بىلدۈرۈلمىگەن ۋە تەپسىلىي بايان قىلىنمىغان. (فەتھۇلقەدەر ۋە ئەيسەر تەپسىر)

④ بۇ يەردە قىيامەت ﴿القَارِعَةُ﴾ ئىشىك قاققۇچى يەنى دىللارغا قورقۇنچ سالغۇچى دەپ ئاتالدى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىنىڭ دەھشىتى بىلەن بارلىق مەخلۇقاتنى ئويغۇتۇپ، ئورنىدىن تۇرغۇزۇۋېتىدۇ.

⑤ ﴿الطَّاغِيَةُ﴾ دېگەن دەرىجىدىن تاشقىرى ئۈنلۈك ئاۋازدۇر. سەمۇد قەۋمى دەرىجىدىن تاشقىرى قورقۇنچلۇق، قاتتىق ئاۋاز بىلەن ھالاك قىلىندى. بۇنىڭ تەپسىلاتى ئىلگىرى بىر قانچە قېتىم بايان قىلىندى.

⑥ ﴿صَرْصَرٍ﴾ ئاۋازى يۇقىرى، قاتتىق سوغۇق بوران. ﴿عَاتِيَةٍ﴾ توسقىلى بولمايدىغان، ھېچكىمگە بويسۇنمايدىغان دېگەن مەنىدە. دېمەك ئىنتايىن تېز، كۈچلۈك ۋە توسقىلى بولمايدىغان ناھايىتى سوغۇق بوران ئارقىلىق ھۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى بولغان ئاد قەبىلىسى ھالاك قىلىندى.

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَنِيَةً أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرَى لَهُم مِّنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾
 وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكِثَ بِالْحَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخَذَةً رَّابِيَةً ﴿١٠﴾ إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي
 الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيهَا أذُنٌ وَعَيْبَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفَخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾

ئاللاھ بوراننى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە يەتتە كېچە، سەككىز كۈندۈز ئۈزۈلدۈرمەي (مۇسەللەت قىلىپ) قويۇۋەتتى ①، سەن (ئەگەر شۇ يەردە بولساڭ) ئۇلارنىڭ (ئۆز ماكانلىرىدا ھالاک بولۇپ) خورما دەرىخىنىڭ پور كۆتەكلىرىدەك ياتقانلىقىنى كۆرەتتىڭ ② [7]. (ھازىر) ئۇلاردىن بىرەر ئادەمنىڭ قالغانلىقىنى كۆرەلمەسەن؟ [8] پىرئەۋن ھەم ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكىلەر ۋە شەھەرلىرى دۈم كۆمتۈرۈۋېتىلگەنلەر ③ گۇناھقا چۈمگەن ئىدى [9]. ئۇلار رەببىنىڭ پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلارنىمۇ ناھايىتى قاتتىق جازالىدى ④ [10]. شەكسىزكى، (نۇھنىڭ زامانىدا) سۇ يامراپ كەتكەن چاغدا ⑤، بىز سىلەرنى (يەنى ئەجدادىڭلارنى) بىز كېمىگە چىقارغان ئىدۇق ⑥، بىز ئۇنى سىلەرگە ئىبىرەت قىلىش ⑦ ۋە (ئاڭلىغانلىرىنى) ساقلىيالايدىغان قۇلاقلىرىڭ ئۇنى ساقلىۋېلىشى ئۈچۈن ⑧ (شۇنداق قىلدۇق) [11-12]. سۇر بىر قېتىم (يەنى بىرىنچى قېتىم) چېلىنغان چاغدا ⑨ [13]

① ﴿حُسُومًا﴾ نىڭ مەنىسى كېسىش، پارچە - پارچە قىلىۋېتىش دېمەكتۇر. مۇپەسسىرلەر ئۇنى «ئارقىمۇ - ئارقا، ئۈزۈلدۈرمەي» دېگەن مەنىدە ئالىدۇ.

② ﴿خَاوِيَةٍ﴾ پور كۆتەك. بۇ يەردە ئۇلارنىڭ سوزۇلۇپ ياتقان جەسەتلىرى پورلىشىپ، سېسىپ، يېقىلىپ چۈشكەن خورما دەرىخىلىرىنىڭ كۆتەكلىرىگە ئوخشىتىلدى. بۇ ئىبارە يەنە ئۇلارنىڭ قەددى - قامىتىنىڭ ئېگىزلىكىگە ھەم دالالەت قىلىدۇ.

③ «شەھەرلىرى دۈم كۆمتۈرۈۋېتىلگەنلەر» بولسا لۇت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدۇر.

④ ﴿رَّابِيَةً﴾ "رَبَا، يَرْبُو" دېگەن يېنىلدىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، زىيادە، ئارتۇق دېگەن مەنىدە. يەنى ئۇلارنى باشقا قەۋملەرنى جازالىغاندىنمۇ ئارتۇق يەنى قاتتىقراق ئازاب بىلەن جازالىدۇق. دېمەك ﴿أَخَذَةً رَّابِيَةً﴾ ئىنتايىن قاتتىق ئازابنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ يەنى سۇ يۇقىرى ئۆرلەپ، چەكتىن ئاشقاندا يەنى پۈتۈن ئەتراپ سۇغا تولغان، توپان كەلگەن چاغدا.

⑥ «سىلەرنى» بۇ يەردىكى خىتاب قىلىنىۋاتقنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدىكى كىشىلەردۇر. دېمەك بىز سىلەرنىڭ ئاتا - بوۋاڭلارنى كېمىگە چىقىرىپ، سۇغا غەرق بولۇپ كېتىشتىن ساقلاپ قالغان ئىدۇق. ﴿الْجَارِيَةِ﴾ نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ كېمىسىنى كۆرسىتىدۇ.

⑦ يەنى كاپىرلارنى سۇدا غەرق قىلدۇق، مۇئمىنلەرنى كېمىگە چىقىرىپ قۇتقۇزۇۋالدۇق. ئىبىرەت ئېلىشىڭلار ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلماسلىقىڭلار ئۈچۈن بۇ ۋەقەنى سىلەرگە ئىبىرەت قىلىپ قالدۇردى.

⑧ ئاڭلايدىغانلارنىڭ ئۇنى ئاڭلاپ ئەستە تۇتۇۋېلىشى ھەمدە ئۇنىڭدىن ئىبىرەت ئېلىشى ئۈچۈن شۇنداق قىلدۇق.

⑨ پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئاقىۋىتى بايان قىلىنغاندىن كىيىن، بولۇشىدا شەك بولمىغان ﴿الْحَاقَّةُ﴾ قىيامەتنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇ ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامنىڭ بىرلا سۇر چىلىشى بىلەن باشلىنىپ كېتىدۇ.

وَحَمَلَتِ الْأَرْضُ وَالْحِبَالُ فَذُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَأَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَالْمَلِكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَنِيَّةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَٰؤُلَاءِ أَقْرَبُوا مِنِّي ﴿١٩﴾

زېمىن ۋە تاغلار (ئورۇنلىرىدىن) كۆتۈرۈلۈپ ① (بىر - بىرگە) بىرلا ئۇرۇلۇش بىلەن كۆكۈم تالقان بولۇپ كەتكەن چاغدا [14]، بۇ كۈندە چوڭ ۋەقە (يەنى قىيامەت) يۈز بېرىدۇ [15]. ئاسمان يېرىلىدۇ، بۇ كۈندە ئاسمان (پارچىلىنىپ) بوشىشىپ كېتىدۇ ② [16]. پەرىشتىلەر ئاسماننىڭ ئەتراپىدا تۇرىدۇ ③، بۇ كۈندە رەببىڭنىڭ ئەرشىنى سەككىز پەرىشتە ئۆز ئۈستىدە كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ ④ [17]. بۇ كۈندە سىلەر (ھېساب بېرىش ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا) سۇنۇلسىلەر (كەلتۈرۈلسىلەر) ⑤، سىلەرنىڭ ھېچقانداق بىر سىرىڭلار مەخپىي قالمىدۇ [18]. نامە - ئەمەلى ئوڭ قولىغا بېرىلگەن ئادەم ⑥ (خۇشاللىقتىن): «ئېلىڭلار! نامە - ئەمەلىمنى ئوقۇپ بېقىڭلار ⑦،

① يەنى ئۇلار ئۆز جايلىرىدىن ئېلىۋېتىلىدۇ. يەنى ئاللاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۆز ئورۇنلىرىدىن يۇلۇۋېتىلىدۇ.

② يەنى ئاسمان پارچىلىنىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭدا كۈچ ۋە سابىتلىق قالمىدۇ. يېرىلىپ پارە - پارە بولۇپ كەتكەن نەرسىدە قانداقمۇ كۈچ ۋە سابىتلىق بولسۇن؟

③ يەنى ئاسمان يېرىلىپ پارە - پارە بولۇپ كەتكەندە ئاسماندىكى مەخلۇقلار بولغان پەرىشتىلەر نەدە تۇرىدۇ؟ ئۇلار ئاسمانلارنىڭ ئەتراپىدا تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىر مەنىسى شۇكى، پەرىشتىلەر ئاسمان پارچىلىنىشتىن بۇرۇن ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن زېمىنغا چۈشىدۇ ۋە ئۇلار زېمىننىڭ ئەتراپىدا تۇرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئۇلار ئاسمان پارچىلىنىپ كەتكەندە زېمىننىڭ ئەتراپىدا توختاپ قالغان ئاسمان پارچىلىرىنىڭ ئۈستىدە تۇرىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

④ يەنى بۇ خاس پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ ئەرشىنى بېشىدا كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. بەلكىم بۇ يەردىكى ئەرش - مەھشەرگاھتا ئاللاھ تائالانىڭ بەندىلەر توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىشى ئۈچۈن قويۇلىدىغان، ئۈستىگە ئاللاھ تائالا چۈشىدىغان ئەرشىنى كۆرسىتىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑤ بۇ سۇنۇلۇش ۋە كەلتۈرۈلۈش ئاللاھ تائالا بەندىلىرىنىڭ قىلمىشلىرىدىن بىلىمگەنلىرىنى بىلىۋېلىشى ئۈچۈن ئەمەس، ئۇ ھەممىنى بىلىدۇ، بۇ سۇنۇلۇش پەقەت ئۇلارغا قارشى پاكىت تۇرغۇزۇش ئۈچۈن بولىدۇ. ئاللاھ تائالاغا بەندىلەرنىڭ قىلمىشلىرىدىن ھېچ نەرسە مەخپىي ئەمەستۇر.

⑥ نامە - ئەمەلىنىڭ ئوڭ قولىغا بېرىلگەنلىكى ئۇنىڭ نىجات تاپقانلىقى، مەقسەتكە يەتكەنلىكى ۋە سائادەتمەنلەردىن بولغانلىقىنىڭ بەلگىسىدۇر.

⑦ ئۇ ئادەم قاتتىق خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكتىن ئۆزىگە ئۇچرىغان ئادەملەرگە: «ئېلىڭلار! نامە - ئەمەلىمنى ئوقۇپ بېقىڭلار» دەيدۇ. چۈنكى، ئۇ ئادەم نامە - ئەمەلىنىڭ ساۋابلىق ئىشلار بىلەن تولغانلىقىنى، ئەگەر بىر قىسىم يامانلىقلىرى بولغان بولسا ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئەپۇ قىلغانلىقىنى ياكى ياخشىلىققا ئايلاندۇرۇپ بەرگەنلىكىنى كۆرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرگە ئەنە شۇنداق مەرھەمەت قىلىدۇ.

إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلْكٌ حِسَابِيَّةٌ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ
الْحَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَلَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَةَ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ أَدْر مَا حِسَابِيَةَ ﴿٢٦﴾ يَلَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَا
أَغْنَى عَنِّي مَالِيَةَ ﴿٢٨﴾

مەن ئۆزۈمدىن ھېساب ئېلىنىدىغانلىقىغا چىن ئىشەنگەن ئىدىم» دەيدۇ ① [19-20]. ئۇ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشتا بولىدۇ [21]. ئېسىل (ئالىي) جەننەتتە بولىدۇ ② [22]. ئۇنىڭ مېۋىلىرى (ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندۇمۇ قولنى سوزۇپلا ئالالايدىغان دەرىجىدە) يېقىن بولىدۇ ③ [23]. (ئۇلارغا) «ئۆتكەنكى كۈنلەردە (يەنى دۇنيادىكى چاغلاردا) ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلىقىڭلار ئۈچۈن، خۇشال - خۇرام يەڭلار، ئىچىڭلار» (دېيىلىدۇ) ④ [24]. نامە - ئەمەلى سول قولغا بېرىلگەن ئادەم: «كاشكى، نامە - ئەمەلىم ماڭا بېرىلمىگەن بولسچۇ!» ⑤ [25]. ھېسابىمنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلمىسەم ئىدىم! ⑥ [26] كاشكى، ئۇنىڭ (يەنى ئۆلۈم) بىلەن ھەممە ئىشىم (ئاخىرەتتە قايتا تىرىلمەس بولۇپ) تۈگىگەن بولسچۇ! ⑦ [27]. مېنىڭ مال - مۈلۈكۈم ماڭا ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمىدى [28].

① يەنى ئاخىرەتتە بولىدىغان ھېساب - كىتاب ۋە جازا - مۇكاپاتقا تولۇق ئىشەنگەن ئىدىم.

② يەنى جەننەتتە ھەر خىل دەرىجىلەر بار بولۇپ، ھەر دەرىجىنىڭ ئارىلىقىدا ئۇزۇن مۇساپە بولىدۇ. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇجاھىدلار توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: «جەننەتتە ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغۇچىلارغا تەييارلانغان يۈز دەرىجە بار، ھەر ئىككى دەرىجىنىڭ ئارىلىقى ئاسمان بىلەن زېمىننىڭ ئارىلىقىدەك كېلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 2790 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 1884 - ھەدىس)

③ ئۇنىڭ مېۋىلىرى ھەر كىم ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندۇمۇ قولنى سوزۇپلا ئالالايدىغان دەرىجىدە يېقىن بولىدۇ. ﴿قُطُوفٌ﴾ "قُطُوفٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئېلىنغان ۋە ئۈزۈلگەن مېۋە دېگەن مەنىدە.

④ يەنى جەننەت ۋە ئۇنىڭدىكى نازۇنپەتلەر سىلەر دۇنيادا قىلغان ياخشى ئەمەللەرنىڭ بەدىلىگە بېرىلگەن مۇكاپاتتۇر.

⑤ چۈنكى نامە - ئەمەلنىڭ سول قولغا بېرىلىشى بەختسىزلىكنىڭ ئالامىتىدۇر.

⑥ يەنى ماڭا نامە - ئەمەلىم بېرىلمىگەن بولسچۇ! كاشكى، ھېسابىمنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلمىسەم ئىدىم! چۈنكى بارلىق ھېساب ئۇنىڭ ئارزۇسىغا زىت بولىدۇ.

⑦ يەنى ئۆلۈملا مېنىڭ ھاياتىمنى ئاخىرلاشتۇرسچۇ؟ مەن قايتا تىرىلدۈرۈلمىگەن بولسام، بۇ يامان كۈننى كۆرمىگەن بولاتتىم.

هَلْكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِن غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴿٣٧﴾

مېنىڭ ھوقۇقىم قولىمىدىن كەتتى» ① دەپ كېتىدۇ [29]. (ئاللاھ پەرىشتىلەرگە ئەمر قىلىدۇ): «ئۇنى تۇتۇڭلار، ئۇنىڭغا تاقاق سېلىڭلار! [30]، ئاندىن ئۇنى دوزاخقا تاشلاڭلار» [31]، ئاندىن ئۇنى ئۇزۇنلۇقى 70 گەز كېلىدىغان زەنجىر بىلەن باغلاڭلار» [32]. چۈنكى ئۇ (مەندەك) ئۇلۇغ ئاللاھقا ئىمان ئېيتىمىغان ئىدى» [33]. مەسكەنگە تاماق بېرىشنى تەرغىب قىلمىغان ئىدى» [34]. بۈگۈن ئۇنىڭغا بۇ يەردە (ئۇنىڭدىن ئازابىنى كۆتۈرۈۋېتىدىغان) بىرەر يېقىن دوست يوقتۇر [35]. ئۇنىڭغا يېرىڭ - زەرداپتىن باشقا تاماق يوقتۇر» [36]. ئۇنى پەقەت گۇناھكارلارلا (يەنى كاپىرلارلا) يەيدۇ» [37].

① يەنى ماڭا مېنىڭ مال - مۈلۈكىم ئەسقا تىمىغاندەك، يۈز - ئابروپۇم، مەرتىۋەم، مەنسىپىم، ھوقۇقىمۇمۇ بۈگۈن ماڭا قىلچىمۇ ئەسقا تىمىدى. بۈگۈن مەن ئۆزۈم يالغۇز قىلمىشلىرىمنىڭ ھېسابىنى بېرىپ، جازاسىنى تارتىشقا مەجبۇر بولىدۇم.

② ئاللاھ تائالا دوزاخقا مۇئەككەل پەرىشتىلەرگە شۇنداق ئەمر قىلىدۇ.

③ بۇ يەردىكى «گەز» نىڭ ئۇزۇنلۇقى ئۆلچىمى زادى قانچىلىك؟ بۇنى ئېنىق ئىزاھلاش مۇمكىن ئەمەس. بىز بۇ ئايەتتىن زەنجىرنىڭ ئۇزۇنلۇقى 70 گەز ئىكەنلىكىنىلا بىلەلەيمىز.

④ بۇ يەردە مەزكۇر ئازابنىڭ سەۋەبى ياكى گۇناھكارنىڭ قىلمىشى بايان قىلىندى.

⑤ يەنى ئۇ تائەت - ئىبادەتتىن ئىبارەت ئاللاھ تائالانىڭ ھەققىنى ئادا قىلمايتتى ۋە بەندىلەرنىڭ ئۆز زىممىسىدىكى ھەقلىرىنىمۇ ئادا قىلمايتتى. بۇ يەردە مۇئمىنلەردىكى ئومۇمىي سۈپەت بايان قىلىندىكى، ئۇلار ئاللاھنىڭ ھەقلىرىنى ۋە بەندىلەرنىڭ ھەقلىرىنى ئوخشاش ئادا قىلىدۇ.

⑥ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ «تاماق» جەھەننەمدىكى بىر دەرىجىدىن چىقىدۇ. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇ دوزىخىيلارنىڭ جىسىملىرىدىن ئېقىپ چىققان بەدبۇي قان - يىرىڭدىن ئىبارەت. بەزىلەر: زەققۇم بۇ يەردە ﴿غِسْلِينٍ﴾ دەپ ئاتالغان، دەيدۇ. (ئاللاھ بىزنى دوزاختىن ساقلىسۇن)

⑦ ﴿الْخَاطِئُونَ﴾ «گۇناھكارلار» دېگەندىن كاپىر ۋە مۇشرىك بولغانلىقى سەۋەبىدىن دوزاخقا كىرگەنلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى، دەل مۇشۇنداق گۇناھلار دوزاخقا كىرىشكە ۋە ئۇ يەردە ھەمىشە قېلىشقا سەۋەب بولىدۇ.

فَلَا أُفْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾

مەن سىلەر كۆرۈپ تۇرىۋاتقان نەرسىلەر بىلەن ۋە سىلەر كۆرەلمەيدىغان نەرسىلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ①، (يەنى بارلىق مەخلۇقات بىلەن قەسەم قىلىمەنكى) [38-39]. شەكسىزكى، بۇ (قۇرئان) ئەلۋەتتە ھۆرمەتلىك پەيغەمبەرنىڭ (رەببىدىن يەتكۈزگەن) سۆزىدۇر ② [40]. ئۇ شائىرنىڭ سۆزى ئەمەستۇر ③، سىلەر (ئۇنىڭغا) ئانچە ئىشىنىپ كەتمەيسىلەر [41]. ئۇ كاھىننىڭ سۆزىمۇ ئەمەستۇر ④، سىلەر (ئۇنىڭدىن) بەك ئاز نەسەھەت ئالىسىلەر ⑤ [42]. (ئۇ) ئالەملەرنىڭ رەببى تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر ⑥ [43]. ئەگەر ئۇ (مۇھەممەد) بىزنىڭ نامىمىزدىن ئازغىنە سۆزنى يالغاندىن توقۇغان بولسا ⑦ [44]، ئەلۋەتتە ئۇنى ئوڭ قول (يەنى قۇدرىتىمىز) بىلەن جازالايلىتىۋىدۇ ⑧ [45].

① يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزى ياراتقان ۋە ئۆزىنىڭ زاتىغا ۋە قۇدرىتىگە دالالەت قىلىدىغان بارلىق مەخلۇقاتلىرى بىلەن، مەيلى ئۇ بىز كۆرەلمەيدىغان ياكى كۆرەلمەيدىغان نەرسىلەر بولسۇن، شۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن قەسەم قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. (ئاللاھ خالىغان مەخلۇق بىلەن قەسەم قىلالايدۇ. بەندىلەر پەقەت ئاللاھنىڭ نامى بىلەنلا قەسەم قىلسا بولىدۇ). ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن ئىبارە مەزكۇر قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر.

② «ھۆرمەتلىك پەيغەمبەر» دېگەندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿قَوْلٌ﴾ «سۆز» دېگەندىن تىلاۋەت يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلاۋىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ ياكى ئۇنىڭدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تەرەپتىن بىزگە يەتكۈزگەن سۆزى مەقسەت قىلىنىدۇ. چۈنكى، قۇرئان كەرىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ياكى جىبرىئىلنىڭ سۆزى ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ سۆزى بولۇپ، پەرىشتە ئارقىلىق پەيغەمبەرگە چۈشۈرگەن، پەيغەمبەر ئۇنى كىشىلەرگە يەتكۈزگەن.

③ ئۇ سىلەر ئېيتقاندەك شائىرنىڭ سۆزى ئەمەس. بۇ شېئىرنىڭ بىر تۈرىمۇ ئەمەس ياكى ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان نەرسىمۇ ئەمەس تۇرسا، قانداقمۇ بىرەر شائىرنىڭ سۆزى بولسۇن؟

④ بەزىدە سىلەر شۇنداق دەۋامۇ قىلىسىلەر. ۋەھالەنكى، كاھىنلىق دېگەن باشقا بىر نەرسىدۇر.

⑤ بۇ يەردىكى «ئاز» دېگەن سۆز ھەر ئىككى قېتىم مەنىيى مەنىدە كەلگەن. يەنى سىلەر قۇرئانغا ئىمان كەلتۈرمەيسىلەر، نە ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسەھەت ئالمايسىلەر.

⑥ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاغزىدىن چىققان بۇ سۆز ھەقىقەتتە ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ چۈشۈرگەن سۆزى تۇرسا، سىلەر ئۇنى بىر دەم شېئىر، بىر دەم كاھىننىڭ سۆزى دەپ ئىنكار قىلامسىلەر؟

⑦ يەنى ئەگەر مۇھەممەد بىزنىڭ نامىمىزدىن يالغاننى ئويدۇرۇپ چىقىرىپ، ئۇنى بىزگە مەنسۇپ قىلسا، ئەمىرىمىزگە بىر نەرسە قېتىپ قويسا ياكى بىر نەرسىنى كېمەيتىپ قويسا، بىز ئۇنى دەرھال جازالايلىتىۋىدۇ، ھەرگىز بوش قويمايلىتىۋىدۇ. كېيىنكى ئايەتتە بۇ نۇقتا بايان قىلىندى.

⑧ ﴿بِالْيَمِينِ﴾ نىڭ مەنىسى «ئوڭ قول بىلەن» دېمەكتۇر. چۈنكى، ئوڭ قول بىلەن جازالاش تېخىمۇ شىددەتلىك ۋە قاتتىق بولىدۇ. ھەدىستە بايان قىلىنىشىچە: «ئاللاھ تائالانىڭ ھەر ئىككى قولى ئوڭ قولىدۇر». (سەھىھ مۇسلىم 1827 - ھەدىس)

ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَتَذِكْرٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَتَعْلَمُونَ أَنَّ مِنْكُمْ مُّكَدِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكٰفِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُ لِحَقِّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

ئاندىن ئۇنىڭ جان تومۇرىنى (ئاساسىي قىزىل تومۇرىنى) كېسىپ تاشلايتتۇق ① [46]. سىلەردىن ھېچكىم ئۇنى قوغداپ قالالمايتتى ② [47]. شەك - شۈبھىسىزكى، بۇ (قۇرئان) تەقۋادارلار ئۈچۈن ۋەز - نەسىھەتتۇر ③ [48]. شەكسىزكى، بىز سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا (قۇرئان ئايەتلىرى شۇنچە روشەن تۇرۇقلۇق) ئۇنى ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ بارلىقىنى ئوبدان بىلىمىز [49]. شەكسىزكى، بۇ (قۇرئاننى ئىنكار قىلىش) كاپىرلار ئۈچۈن (ئۇلار قۇرئاننى تەستىق قىلغۇچىلارنىڭ ساۋابىنى ۋە ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئازابىنى كۆرگەن چاغدا) ئەلۋەتتە ھەسرەت - نادامەتتۇر ④ [50]. مۇقەررەركى، قۇرئان شەكسىز ھەقىقەتتۇر ⑤ [51]. سەن ئۇلۇغ رەببىڭنى (بارچە نۇقساندىن) پاك دەپ ئېتىقاد قىلغىن ⑥ [52].

① ئېسىمىزدە بولسۇنكى، بۇ جازا پەقەتلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام توغرىسىدا بايان قىلىنغاندۇر، بۇنىڭدىن مەقسەت ئۇنىڭ راستچىللىقىنى ئىزھار قىلىشتۇر. بۇ يەردە ھەرگىزمۇ، كىمكى يالغاندىن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىدىكەن، ئۇنى دەرھال جازالايىمىز دېگەن جازا قانۇنى بايان قىلىنمىدى. شۇ ۋەجىدىن دۇنيادا ئاللاھنىڭ ئازابىغا دۇچار بولمىغانلىقى ئۈچۈنلا، يالغاندىن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلغانلارنى دەۋاسىدا راستچىل ئىكەن دەپ قاراشقا بولمايدۇ. تارىخىي ۋەقەلەردىنمۇ كۆپلىگەن يالغاندىن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلغانلارنى ئاللاھ تائالا دەرھال جازالىمىغان. ئۇلار ئومۇمەن دۇنيادا جازالىنىشتىن ئامان قالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەگەر بۇنى جازا قانۇنى دەپ تونۇۋالساق، يالغاندىن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلغانلارنى، دەرھال جازالانمىغانلىقىغا قاراپ، «راست پەيغەمبەر» دەپ ئېتىراپ قىلىشقا توغرا كېلىپ قالىدۇ.

② بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ راست ئەلچىسى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا ئۇنى جازالىمىغان، بەلكى ئۇنى مۆجىزىلەر ۋە دەلىللەر بىلەن كۈچلەندۈرگەن ۋە ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ خاس ياردىمى ۋە نۇسرىتىنى ئاتا قىلغان.

③ چۈنكى پەقەت شۇلارلا ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدۇ. بولمىسا، ئەسلىدە قۇرئان پۈتۈن ئىنسانلارغا ۋەز - نەسىھەت قىلىپ چۈشۈرۈلگەندۇر.

④ يەنى قىيامەت كۈنى كاپىرلار دۇنيادا قۇرئاننى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن ھەسرەت چېكىدۇ. ئۇلار: كاشكى، قۇرئاننى ئىنكار قىلمىغان بولساقچۇ! دەيدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئۇلار قىيامەت كۈنى مۇئمىنلەرگە قۇرئان (ئوقۇغاننىڭ ۋە ئۇنىڭ ئەھكاملىرىغا ئەمەل قىلغان) نىڭ مۇكاپاتى بېرىلگەننى كۆرگەندە، قۇرئان ئۇلارنىڭ ھەسرەت چېكىشىگە سەۋەب بولىدۇ.

⑤ يەنى قۇرئان كەرىمنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەنلىكىدە قىلچە شەك يوقتۇر، ھەتتا شەك قىلىشقا ئورۇنمۇ يوقتۇر. يەنە بىر مەنىسى، قۇرئاندا ئاخىرەت توغرىسىدا بېرىلگەن خەۋەرلەر تامامەن راست ۋە ھەقتۇر.

⑥ ئۇ زات قۇرئان كەرىمدىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ كىتابنى چۈشۈرگەندۇر.

(70) سورة المعارج مكية 44 آية

(70) سۈرە مەئارىج مەككىدە چۈشكەن 44 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

سَأَلْ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ① لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ② مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ ③ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ④

(كاپىرلاردىن) بىرەيلەن ① ئۆرلەش يوللىرىنىڭ ئىگىسى ② بولغان ئاللاھ تەرىپىدىن كاپىرلارغا چوقۇم چۈشىدىغان، ھېچكىم توسۇپ قالالمايدىغان بىر ئازابنى تەلەپ قىلدى [1-3]. پەرىشتىلەر ۋە روھ (يەنى جىبرىل) ③ ئۈزۈنلۈقى 50 مىڭ يىل كېلىدىغان بىر كۈندە ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئۆرلەيدۇ ④ [4].

① رىۋايەتلەردە ئىبتىلىشىچە بۇنى دېگۈچى نەزىرىنى ھارس ياكى ئەبۇ جەھىل ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا ئۇ مۇنداق دېگەن ئىدى: ﴿ ئەگەر بۇ (يەنى قۇرئان) سېنىڭ تەرىپىڭدىن نازىل بولغان ھەقىقەت بولىدىغان بولسا، ئاسماندىن ئۈستىمىزگە تاش ياغدۇرغىن ياكى بىزنى قاتتىق ئازاب بىلەن جازالىغىن! ﴾. (سۈرە ئەنفال 32 - ئايەت) نەتىجىدە بۇ ئادەم بەدىر غازىتىدا ئۆلتۈرۈلدى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردە كۆزدە تۇتۇلغان ئازاب تەلەپ قىلغۇچى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بولۇپ، مەككە ئەھلىگە بەتدۇئا قىلغان ئىدى، نەتىجىدە ئۇلار قەھەتچىلىك ۋە ئاچارچىلىق بالاسىغا مۇپتىلا قىلىندى.

② ئاللاھ يۈكسەك دەرىجە ۋە ئۈستۈنلۈك ئىگىسىدۇر. پەرىشتىلەر شۇ زات تەرەپكە ئۆرلەيدۇ.

③ بۇ يەردىكى «روھ» دېگەن سۆزدە كۆزدە تۇتۇلغىنى جىبرىل ئەلەيھىسسالامدۇر. ئۇ پەرىشتىلەردىن بىر پەرىشتە بولسىمۇ، ئۇنىڭ يۇقىرى مەرتىۋىسى كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئاللاھتە تىلغا ئېلىنغان. ياكى بەزى رىۋايەتلەردىكىدەك روھتىن ئىنسانلارنىڭ روھى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى، ئىنسانلارنىڭ روھى ئۇلار جان ئۆزگەندىن كېيىن ئاسمانغا ئۆرلەيدۇ.

④ ئۇ كۈننى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتە مۇپەسسىرلەر ئارىسىدا كۆپ ئىختىلاپ بار، بۇ ئىختىلاپلار سۈرە سەجدىنىڭ بېشىدا بايان قىلىندى. ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ توغرىدا 4 رىۋايەتنى نەقىل قىلىدۇ، بىرىنچى: بۇ يەردىكى ئۇزۇنلۇقتىن ئاللاھنىڭ بۈيۈك ئەرشىدىن زېمىننىڭ يەتتىنچى قېتىغىچە بولغان مۇساپە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىلىقىنى بېسىپ ئۆتۈش ئۈچۈن 50 مىڭ يىل سەپەر قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئىككىنچى: بۇنىڭدىن كائىناتنىڭ ئۆمرىنىڭ مۇددىتى يەنى دەسلەپكى يارىتىلىشتىن تاكى قىيامەتكىچە بولىدىغان مۇددەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى، قانچىلىك ۋاقىت قالدى، بۇنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئۈچىنچى: بۇ دۇنيا بىلەن ئاخىرەتنىڭ ئارىلىقىدىكى مۇساپىنى كۆرسىتىدۇ. تۆتىنچى: بۇ قىيامەت كۈنىنىڭ مۇددىتىنى كۆرسىتىدۇ يەنى بۇ كۈن كاپىرلار ئۈچۈن 50 مىڭ يىلدەك ئۇزۇن ۋە ئېغىر بولىدۇ، لېكىن مۇئمىنلەر ئۈچۈن بىر ۋاخ پەرز ناماز ئوقۇغۇچىلىك مۇددەتتىنمۇ ئاز بولىدۇ. (مۇسنەد ئەھمەد 3 - توم، 75 - بەت) ئىمام ئىبنى كەسىرمۇ مۇشۇ سۆزنى كۈچلۈك دەپ قارايدۇ. چۈنكى ھەدىسلەرمۇ بۇنى تەكىتلەيدۇ. مەسىلەن: بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زاكات بەرمىگەنلەرگە قىيامەت كۈنى بېرىلىدىغان ئازابنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ھەتتا ئاللاھ بەندىلىرى ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىپ، بىر ئادەم جەننەتكە ياكى دوزاخقا ئېلىپ بارىدىغان يولنى كۆرگەنگە قەدەر، سىلەرنىڭ ھېسابىڭلار بويىچە ئۇزۇنلۇقى 50 مىڭ يىل كېلىدىغان ئەنە شۇ كۈندە ئۇنىڭغا بولغان ئازاب مانا

مۇشۇنداق داۋام قىلىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 987 - ھەدىس) بۇ تەپسىرگە ئاساسەن «ئۇ كۈندە» دېگەن سۆز يۇقىرىدىكى «ئازاب» دېگەن سۆز بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ، مەنىسى، بۇ چوقۇم چۈشۈرۈلىدىغان ئازابنىڭ ۋاقتى قىيامەت كۈنى بولىدۇ، بۇ ئازاب كاپىرلار ئۈچۈن 50 مىڭ يىلدەك ئېغىر بولىدۇ.

فَأَصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ⑤ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ⑥ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ⑦ يَوْمَ نَكُونُ السَّمَاءَ كَالْمُهْلِ ⑧ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ⑨ وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ⑩ يُبْصِرُونَهُمْ يَوْمَ الْمُجْرِمِ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِنَبِيٍّ ⑪ وَصَلْبَتِهِ وَأَخِيهِ ⑫ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤَيِّبُهَا ⑬ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ⑭ كَلَّا إِنَّهَا لَأَنْظُرُ ⑮ نَزَّاعَةً لِّلشَّوْطِ ⑯ تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى ⑰ وَجَمَعَ فَأَوْعَى ⑱

(ئى پەيغەمبەر!) سەن چىرايلىقچە سەۋر قىلغىن [5]. كاپىرلار ئۇ ئازابنى يىراق (يەنى كەلمەيدۇ) دەپ قارايدۇ [6]. بىز بولساق ئۇنى يېقىن دەپ قارايمىز [7]. ئۇ كۈندە ئاسمان ئېرىتىلگەن مستەك بولۇپ قالىدۇ [8]. تاغلار (ئېتىلغان) رەڭلىك يۇڭدەك بولۇپ قالىدۇ [9]. (ئۇ كۈننىڭ دەھشىتىدىن) دوست دوستنى كۆرۈپ تۇرۇقلۇق (بىر - بىرىدىن ھال - ئەھۋال) سورىمايدۇ [3]. گۇناھكار ئادەم ئۆزىنىڭ ئورنىغا ئوغۇللىرىنى، ئايالىنى، قېرىندىشىنى ۋە ئۆزى مەنسۇپ بولغان قەۋم - قېرىنداشلىرىنى ۋە يەر يۈزىدىكى جىمى ئادەمنى تۇتۇپ بېرىپ بولسىمۇ، بۇ كۈندىكى ئازابتىن قۇتۇلۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ [4] [10] - [14]. بۇ مۇمكىن ئەمەس، ئۇ (دوزاخ) ئەلۋەتتە يالقۇنچاپ كۆيىدىغان ئوتتۇر [5] [15]. (ئۇنىڭ ھارارىتى) باشنىڭ تېرىسىنى شىلىدۇ [6] [16]. ئۇ (ئوت ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشتىن) باش تارتقان، (ئىماندىن) يۈز ئۆرۈگەن ۋە پۇل - مال يىغىپ (ئۇنىڭ زاكىتىنى بەرمەي) ساقلىغان كىشىلەرنى چاقىرىدۇ [7] [17] - [18].

① «يىراق» دېگەندىن مۇمكىن بولمايدىغان، «يېقىن» دېگەندىن چوقۇم يۈز بېرىدىغان ۋەقە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى كاپىرلار قىيامەتنىڭ بولۇشىنى مۇمكىن ئەمەس دەپ قاراپ، يىراق سانايدۇ. مۇسۇلمانلار بولسا ئۇنى يېقىن ۋە چوقۇم بولىدۇ دەپ ئىشىنىدۇ. چۈنكى، ھەر قانداق كېلىدىغان نەرسە يېقىندۇر.

② يەنى سۈرە قارىغۇدە تەسۋىرلەنگەندەك ﴿كَالْعِهْنِ الْمُنْفُوشِ﴾ «تاغلار ئېتىلغان يۇڭدەك» بولۇپ كېتىدۇ.

③ دېمەك، ھەممە كىشى ئۆز ھالى بىلەن بولۇپ كېتىپ، بىر - بىرىنى تونىسىمۇ، ھال - ئەھۋال سوراشمايدۇ.

④ يەنى ئىنسان ئۈچۈن ئەۋلادى، ئايالى، قېرىنداشلىرى ۋە ئائىلىسى ئىنتايىن قىممەتلىكتۇر. لېكىن قىيامەت كۈنى گۇناھكار ئادەم ئۆزىگە قىممەتلىك بولغانلارنىڭ ھەممىنى قىمىيە بەرسە، ئۇ قىمىيە ئازابتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قوبۇل قىلىنسىكەن دەپ ئارزۇ قىلىدۇ. ﴿فَصِيلَتِهِ﴾ ئىنساننى قانات ئاستىغا ئالىدىغان ئائىلىسى ۋە جەمەتىنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ يەنى ئۇ بولسا دوزاختۇر. يەنى بۇ گۇناھكار كاپىر مۇنداق ئارزۇدىن يانسۇن، پىدا قىلىنغان ھېچقانداق نەرسە ئۇنى ئازابتىن قۇتقۇزالمىدۇ، ئۇنىڭ ئالدىدا دوزاخ ئوتى يېنىپ تۇرىدۇ. تۆۋەندە دوزاخ ئوتىنىڭ ھارارىتى تەپسىلىي بايان قىلىنىدۇ.

⑥ يەنى دوزاخنىڭ ھارارىتى گۆشنى ۋە تېرىنى كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ. ئىنساننىڭ ئۈستىخىندىن ئىبارەت ئىسكىلىتىلا قالىدۇ.

⑦ يەنى بۇلار دۇنيادىكى چاغدا ئىماندىن يۈز ئۆرۈپ، كۇفرى يولىدا ماڭغان، پۇل - مال يىغىپ، خەزىنىلىرىدە ساقلىغان، ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ يولىغا سەرپ قىلمىغان ۋە مىسكىنلەرگە زاكىتىنى بەرمىگەن كىشىلەردۇر. ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى دوزاخقا سۆزلەش ئىقتىدارى ئاتا قىلىدۇ. قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن دوزاخقا مەھكۇم بولغان كىشىلەرنى دوزاخ ئۆزى تەرەپكە چاقىرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئەسلىدە چاقىرغۇچىلار پەرىشتىلەر بولۇپ، بۇ يەردە چاقىرىش دوزاخقا مەنسۇپ قىلىنغان. بەزى

مۇپەسسەرلەرنىڭ قارىشىچە: ئۇلارنى ھېچكىم چاقىرمايدۇ. بۇ پەقەتلا شۇ كۈننىڭ ئەھۋالىنى تەسۋىرلەش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن مىسالدۇر. مۇھىمى شۇنداق كىشىلەرنىڭ بارىدىغان جايى دوزاخ بولىدۇ.

* إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ۝ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ۝ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ۝ إِلَّا الْمَصْلِينَ ۝ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ۝ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ۝ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ۝ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ۝ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۝ إِلَّا عَلَىٰ أَرْوَاحِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۝ فَمَنْ أَبْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَتِهِمْ قَائِمُونَ ۝ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝ أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُّكْرَمُونَ ۝

ئىنسان ھەقىقەتەن چىدامسىز يارىتىلدى ① [19]. ئۆزىگە (يوقسۇزلۇق، كېسەللىك ياكى قورقۇنچتەك) بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يەتسە، بەكمۇ زارلانغۇچىدۇر [20]. بىرەر ياخشىلىققا ئېرىشسە، بېخىللىق قىلغۇچىدۇر [21]. پەقەت (تۆۋەندىكىلەر بۇنىڭدىن) مۇستەسنا: ئۇلار نامازغا ھەمىشە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر ② [22-23]. ئۇلار پۇل - ماللىرىدىن تىلەيدىغان پېقىرغا ۋە (ئىپپەتلىك بولغانلىقتىن) تىلىمەيدىغان ③ پېقىرغا مۇئەييەن ھەق ④ (يەنى زاكات) بېرىدۇ [24-25]. ئۇلار قىيامەت كۈنىگە چىن ئىشىنىدۇ ⑤ [26]. ئۇلار رەببىنىڭ ئازابىدىن قورققۇچىلاردۇر ⑥ [27]. چۈنكى، رەببىنىڭ ئازابى (ھېچكىم) خاتىرجەم بولالمايدىغان ئازابتۇر ⑦ [28]. ئۇلار جىنسىي ئەزالىرىنى (ھارامدىن) ساقلىغۇچىلاردۇر [29]. پەقەت ئۆزلىرىنىڭ ئاياللىرى ۋە چۆرىلىرى بۇنىڭدىن مۇستەسنا. چۈنكى، ئۇلار (ئۆزلىرىنىڭ ئاياللىرى ۋە چۆرىلىرى بىلەن يېقىنچىلىق قىلغانلىقىغا) ملامەت قىلىنمايدۇ ⑧ [30]. كىمكى بۇنىڭ سىرتىدىن (جىنسىي تەلپىنى قاندۇرۇشنى) ئىزدەيدىكەن، مۇنداقلا چەكتىن ئاشقۇچىلاردۇر [31]. ئۇلار (يەنى سۈپەتلىرى بايان قىلىنغان مۇئمىنلەر) ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ئامانەتلەرگە ۋە بەرگەن ۋەدىسىگە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر ⑨ [32]. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇۋاھلىقلىرىنى تەلەپكە لايىق ئادا قىلغۇچىلاردۇر ⑩ [33]. ئۇلار نامىزىنى ئەستايىدىل ئادا قىلغۇچىلاردۇر [34]. ئەنە شۇلار جەننەتلەردە ھۆرمەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر [35].

① ناھايىتى ھېرىسمەن ۋە قىزىققان ۋە قورقۇنچاق ئادەم ﴿هَلُوعٌ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ تەرجىمىدە چىدامسىز دەپ ئېلىنغان. چۈنكى، شۇنداق ئادەم ھەقىقىي ھېرىسمەن، كۆپ ۋايسايدىغان، بېخىل، قىزىققان ۋە قورقۇنچاق كېلىدۇ. ئۇنىڭ سۈپەتلىرى كېيىنكى ئايەتنىڭ تەرجىمىسىدە بايان قىلىنىدۇ.

② بۇ يەردە مۇستەسنا قىلىنغان كىشىلەر تەۋھىد ئەھلى بولغان كامىل مۇئمىنلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلاردا يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ناچار ئەخلاق تېپىلمايدۇ. ئۇلار گۈزەل ئەخلاق نەمۇنىچىلىرى بولىدۇ. «نامازغا ھەمىشە رىئايە قىلغۇچىلار» يەنى ئۇلار نامازغا سۇسلىق قىلمايدۇ. ھەر نامازنى ئۆز ۋاقتىدا مۇكەممەل ئادا قىلىدۇ. ھەر قانچە زۆرۈر مەشغۇلىيەتمۇ ئۇلارنى نامازدىن توسۇپ قالالمايدۇ ۋە دۇنيانىڭ ھەر قانچە كۆپ مەنپەئەتمۇ ئۇلارنى نامازدىن غەپلەتتە قويالمايدۇ.

③ بۇ يەردە ﴿الْمَحْرُومِ﴾ دېگەن سۆز زىننىتىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قالغان كىشىنى ۋە ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن ئازاب ياكى ئاپەت تۈپەيلىدىن مال - مۈلۈكىدىن ئايرىلىپ قالغان كىشىنى ۋە ھاجەتمەن بولۇپ تۇرۇپمۇ ئۇياتچانلىق سەۋەبىدىن باشقىلارنىڭ زاكات ۋە سەدىقىلىرىنى ئالالمايدىغانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

④ يەنى پەرز زاكاتنى بېرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ نەزىرىدە بۇ يەردىكى «مۇئەييەن ھەق» ئومۇمىي بولۇپ، پەرز زاكات ۋە نەپلە سەدىقەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

⑤ ئۇلار ئۇ كۈننىڭ كېلىشىنى ئىنكارمۇ قىلمايدۇ، ئۇنىڭدىن قىلچە شەكمۇ قىلمايدۇ.

⑥ ئاللاھ تائالاغا تائەت - ئىبادەت ۋە بارلىق ياخشى ئەمەللەرنى قىلىپ تۇرۇپمۇ، يەنە ھەر ۋاقىت ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ زاتىدىن قورقۇپ تىترەپ تۇرىدۇ. ئۇلار، ئاللاھنىڭ مەرھىمىتى بولمىسا، بىزنىڭ بارلىق ئەمەللىرىمىز ئازابتىن قۇتۇلۇشىمىزغا يەتمەيدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ توغرىدىكى ھەدىس ئىلگىرى بايان قىلىندى.

⑦ بۇ بۇرۇنقى ماۋزۇنىڭ تەكىتلەنمىسىدۇركى، ھېچكىم ئاللاھنىڭ ئازابىدىن خاتىرجەم ئولتۇرماسلىقى، بەلكى ھەر ۋاقىت ئۇنىڭدىن قورقۇپ تۇرۇشى ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەر ۋاقىت ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە تەدبىر قوللىنىپ، ياخشى ئەمەللەرنى داۋام قىلىپ تۇرۇشى كېرەك.

⑧ يەنى ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ جىنسىي ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئىككى خىل قانۇنلۇق ۋاستىنى يولغا قويدى. بىرىنچىسى بولسا نىكاھلاپ ئالغان ئايالى، ئىككىنچىسى بولسا دېدەكتۇر. ھازىرقى زاماندا ئىسلام يولغا قويغان تەدبىرلەر نەتىجىسىدە دۇنيادا تەخمىنەن دېدەك قالمىدى. كېيىنچە شۇنداق ئەھۋاللار ۋۇجۇدقا كېلىپ قالسا، پايدىلىنىش ئۈچۈن قانۇن نۇقتىسىدىن ئۇ يەنىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ھەر ھالدا مۇئىمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جىنسىي ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا توغرا، قانۇنلۇق ۋە ھالال يولنى تاللايدۇ.

⑨ يەنى ئۇلار باشقىلارنىڭ ئۆزلىرىگە قويغان ئامانەتلىرىگە ھەرگىز خىيانەت قىلمايدۇ ۋە باشقىلارغا قىلغان ۋەدىسىگە ھەرگىز خىلاپلىق قىلمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭغا تولۇق ۋاپا قىلىدۇ.

⑩ يەنى ئۇلار گۇۋاھلىق بەرگەندە، يېقىن تۇغقانلىرىغا قارشى گۇۋاھلىق بېرىشكە توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ، پەرۋا قىلماستىن، توغرا گۇۋاھلىق بېرىدۇ. ھەقىقەتنى قىلچىمۇ ئۆزگەرتەلمەيدۇ، گۇۋاھلىقتا ھېچ نەرسىنى يوشۇرماستىن تولۇق بايان قىلىدۇ.

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلِكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيُظْمَعُ كُلُّ آمَرٍ مِنْهُمْ أَنْ يَدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ فَلَا أَقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ إِنَّا لَقَدِيرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْنَهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ ﴿٤٢﴾

(ئى پەيغەمبەر) كاپىرلارغا نېمە بولىدىكىن، ئۇلار سەن تەرەپكە يۈگۈرۈپ كېلىشىپ، ئوڭ - سول تەرىپىڭدە توپ - توپ بولۇپ ئولتۇرۇشىدۇ؟ [36-37]. ئۇلارنىڭ ھەربىرى تېخى نازۇنېمەتلىك جەننەتكە كىرگۈزۈلۈشنى تەمە قىلىۋاتامدۇ؟ [38] ئىش ھەرگىز ئۇلار تەمە قىلغاندەك ئەمەس ② (يەنى ئۇلار جەننەتكە مەڭگۈ كىرەلمەيدۇ). شەكسىزكى، بىز ئۇلارنى ئۇلار بىلىدىغان نەرسىدىن (مەنىدىن) ياراتتۇق (شۇڭا ئۇلارنىڭ چوڭلۇق قىلىش ھەققى يوق) ③ [39]. مەشرىقلەرنىڭ ۋە مەغربىلەرنىڭ رەببى (بولغان ئاللاھنىڭ) نامى بىلەن قەسەمكى ④، بىز ئۇلارنى ئۆزلىرىدىن ياخشىراق كىشىلەر بىلەن ئالماشتۇرۇشقا (يەنى ئۇلارنى ھالاك قىلىپ ئورنىغا ئۇلاردىن ئارتۇق ۋە ئاللاھقا ئىتائەتچان بىر قەۋمنى كەلتۈرۈشكە) ئەلۋەتتە قادىرمىز ⑤، بىز (ھەرگىز) ئاجىز ئەمەسمىز ⑥ [40-41]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارنى قويۇپ تۇرغىن، ئۇلار ۋەدە قىلىنغان (قىيامەت) كۈنىگە ئۇچراشقانغا قەدەر (باتىلغا) چۆمۈپ، ئويناپ تۇرسۇن ⑦ [42].

① بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىسىدىكى كاپىرلارنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىدۇ. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋەز - نەسىھەت قىلىدىغان سورۇنغا يۈگۈرۈشۈپ كېلەتتى، لېكىن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئەمەل قىلىشنىڭ ئورنىغا ئۇنى مەسخىرە قىلىشىپ، تارقىلىپ كېتىشەتتى. ئۇلار: «ئەگەر مۇسۇلمانلار جەننەتكە كىرىدىغان بولسا، بىز ئۇلاردىن بۇرۇن كىرىمىز» دەپ دەۋا قىلىشاتتى. ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ بۇ قورۇق دەۋاسىغا كىيىنكى ئايەتتە رەددىيە بەردى.

② يەنى كاپىرنىڭ مۇسۇلمان بىلەن بىللە جەننەتكە كىرىشى قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ پەيغەمبەرگە ئىمان كەلتۈرگەنلەر ۋە ئۇنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ ھەر ئىككىسىگە قانداقمۇ ئاخىرنىڭ نېمەتلىرى ئوخشاش بېرىلسۇن؟ بۇنداق بولۇشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس.

③ يەنى ﴿مَاءٍ مَّهِينٍ﴾ ئەرزىمەس مەنىدىن ياراتتۇق. ئىنساننىڭ ئەسلى بۇنداقكەن، ئۇنىڭغا تەكەببۇرلۇق قىلىش يارىشامدۇ؟ ئۇ دەل مۇشۇ تەكەببۇرلۇقى تۈپەيلىدىن ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلىدۇ.

④ ھەر كۈنى ئەتىگەندە قۇياش باشقا بىر مەشرىقتىن چىقىدۇ ۋە ھەر ئاخشىمى باشقا بىر مەغربىگە پاتىدۇ. بۇنداق كۈن چىقىدىغان مەشرىقلەرمۇ كۆپ ۋە كۈن پاتىدىغان مەغربىلەرمۇ شۇنداق كۆپ بولغان بولىدۇ. (گەرچە قۇياش بىزگە ھەر كۈنى شەرقتىن چىقىپ غەربكە پاتقانداك، ئوخشاش بىر ئورۇندىن كۆتۈرۈلۈپ يەنە ئوخشاش بىر ئورۇنغا پاتقانداك تۈيۈلسىمۇ، لېكىن قۇياشنىڭ ئەتىگەندە چىقىش ئورنى بىلەن كەچتە پېتىش ئورنى ھەر كۈنى سەل پەرقلىق بولىدۇ. دەل بۇ پەرق يەر شارىدا نۇرغۇنلىغان شەرق ۋە غەربلەرنى شەكىللەندۈرگەن بولىدۇ. - تەھرىردىن) بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ساففاتنىڭ 5 - ئايىتىنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى.

⑤ يەنى بىز ئۇلارنى پۈتۈنلەي ھالاك قىلىپ تۈگىتىۋېتىپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا يېڭى مەخلۇقلارنى يەرلەشتۈرۈشكە تامامەن قادىرمىز.

⑥ ئۇنداق بولغان ئىكەن، بىز ئۇلارنى قىيامەت كۈنى تىرىلدۈرۈپ تۇرغۇزالماسمىزمۇ؟

⑦ يەنى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بىكار ۋە بەھۇدە پاراڭلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۈرۈۋەرسۇن! سەن ئۆزۈڭنىڭ دەۋەت ۋە تەبلىغ ئىشلىرىڭنى داۋاملاشتۇرۇۋەرگىن. ئۇلارنىڭ بۇنداق پوزىتسىيەسى سېنى پەيغەمبەرلىك ۋەزىپەڭدىن غەپلەتتە قويمىسۇن ياكى ئىرادەڭنى سۇسلاشتۇرۇپ قويمىسۇن.

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَشِعَةً أَبْصَرُهُمْ تَرَهْفُهُمْ ذَلَّةً ذَلِكَ الْيَوْمِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

ئۇ كۈندە ئۇلار قەبرىلەردىن چىقىپ، خۇددى تىكلەپ قويغان بۇتلارغا قاراپ يۈگۈرگەندەك (ھېساب مەيدانىغا) يۈگۈرىدۇ① [43]. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى يەرگە تىكىلىپ قالىدۇ②، ئۇلارنى خورلۇق ئورنىۋالىدۇ③، ئەنە شۇ ئۇلارغا ۋەدە قىلىنغان كۈندۇر④ [44].

① ﴿أَجْدَاثٍ﴾ "جَدْتُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قەبرە مەنسىدە. ﴿نُصُبٍ﴾ بۇتلارنىڭ نامىغا ئاتاپ مال بوغۇزلىنىدىغان جاي دېگەن مەنىدە بولۇپ، تىكلەپ قويۇلغان بۇتلار دېگەن مەنىدەمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يەردە تىكلەپ قويۇلغان بۇتلار دېگەن مەنە ئېلىنغان. يەنى بۇتقا چوقۇنغۇچىلار ئەتىگەندە تىكلەپ قويۇلغان بۇتلار تەرەپكە يۈگۈرگەندەك، مەھشەر كۈنى ئۇلۇغ رەببى ئۇلارنى ھېساب بېرىشكە چاقىرغاندا، مەھشەرگاھقا شۇنداق يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى "عَلَمٌ" ئەلەم، بايراق مەنسىدە ئالىدۇ. يەنى جەڭ مەيدانىدا ئەسكەرلەر بايراق تەرەپكە تېز يۈگۈرگەندەك، قىيامەت كۈنى ئىنسانلار قەبرىلىرىدىن تېز سۈرئەتتە چىقىدۇ. ﴿يُفِضُونَ﴾ "يُسْرِغُونَ" تېز يۈگۈرەيدۇ، دېگەن مەنىدە.

② ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ دۇنيادىكى قىلمىشلىرى مەلۇم بولغانلىقى ئۈچۈن، جىنايەتچىلەردەك كۆزلىرىنى يەرگە تىككەن، باشلىرىنى ساڭگىلاتقان ھالدا تۇرىدۇ.

③ يەنى ئۇلارنى خورلۇق ھەر تەرەپتىن قورشىۋالغان بولۇپ، چىرايلىرى قورقۇنچتىن قارىداپ كېتىدۇ. (فەتھۇلقەدەر)

④ يەنى پەيغەمبەرلەرنىڭ تىلى ۋە ساماۋىي كىتابلار ئارقىلىق ۋەدە قىلىنغان كۈندۇر.

(71) سورة نوح مكية 28 آية

(71) سۈرە نۇھ مەككىدە چۈشكەن 28 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾

شەكسىزكى، بىز نۇھنى ئۆز قەۋمىگە ①: «قەۋمىڭگە قاتتىق ئازاب (يەنى دۇنيادىكى چاغلاردا توپان بالاسى، ئاخىرەتتە دوزاخ ئازابى) كېلىشتىن بۇرۇن ② ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرغىن» دەپ ئەۋەتتۇق [1].

① نۇھ ئەلەيھىسسالام ئالىي مەرتىۋىلىك پەيغەمبەرلەردىندۇر. سەھىھ مۇسلىم ۋە باشقا ھەدىس كىتابلىرىدىكى شاپائەت توغرىسىدا كەلگەن ھەدىسلەرگە ئاساسەن ئۇ تۇنجى رەسۇل ھېسابلىنىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئاللاھ تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈشنى تۇنجى قېتىم ئۇنىڭ قەۋمى باشلىغان. شوڭا، ئاللاھ تائالا ئۇنى ئۆز قەۋمىنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن ئەۋەتكەن.

② يەنى قىيامەت كۈنىدىكى ئازاب ياكى دۇنيادا ئازاب كېلىشتىن بۇرۇن قەۋمىنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتتۇق. ئەمىلىيەتتە بۇ قەۋمگە توپان بالاسى كەلدى.

قَالَ يٰقَوْمِ اِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١﴾ اِنْ اَعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقَوْهُ وَاَطِيعُوْا ۙ يَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ وَيُوَخِّرْكُمْ اِلَىٰ اَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٢﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٣﴾

نۇھ ئېيتتى: «ئى قەۋمىم! شەكسىزكى، مەن سىلەرگە (ئەۋەتلىگەن) ئوپئوچۇق بىر ئاگاھلاندىرغۇچىمەن ① [2]. (مەن شۇنداق ئاگاھلاندىرغۇچىمەنكى) ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار ②، ئۇنىڭدىن قورقۇڭلار ③ ۋە ماڭا ئىتائەت قىلىڭلار ④ [3]. (شۇنداق قىلساڭلار) ئاللاھ بىر قىسىم گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ ۋە سىلەرنى مۇئەييەن مۇددەتكىچە كېچىكتۈرىدۇ ⑤ (يەنى ئۆمرۈڭلارنى ئۇزۇن قىلىدۇ). شۇبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ (ئىنسانغا بېكىتكەن) ئەجلى كەلگەن چاغدا (ئۇ ئەجەل) كېچىكتۈرۈلمەيدۇ ⑥. ئەگەر سىلەر (بۇ ھەقىقەتنى) بىلگەن بولساڭلار (تائەت - ئىبادەتكە ئالدىرىغان بولاتتىڭلار) ⑦ [4]. نۇھ يەنە ئېيتتى: «ئى رەببىم! مەن ھەقىقەتەن قەۋمىمنى كېچە - كۈندۈز (ئىمانغا) دەۋەت قىلدىم ⑧ [5].

① ئەگەر سىلەر ئىمان كەلتۈرۈشتىن باش تارتساڭلار، سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن كېلىدىغان ئازابتىن ئاگاھلاندىرغۇچىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سىلەرگە ئازابتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى كۆرسەتكىلى كەلدىم. ئۇنىڭ بايانى تۆۋەندە كېلىدۇ.

② يەنى ئاللاھقا شېرىك قوشۇشنى تاشلاڭلار! پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار!

③ سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئازابى كېلىشىگە سەۋەب بولىدىغان ئەمرىگە ئاسىيلىق قىلىشتىن ئىبارەت قىلمىشلاردىن قول ئۆزۈڭلار.

④ مەن بۇيرۇغان ئىشلاردا ماڭا بويسۇنۇڭلار! چۈنكى، مەن سىلەرگە ئاللاھنىڭ ئەلچىسى بولۇپ كەلدىم.

⑤ يەنى ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ئىمان ئېيتساڭلار، سىلەرگە كېلىشى مۇقەررەر بولغان ئەجەلنى كېچىكتۈرۈپ، سىلەرگە تېخىمۇ ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلىدۇ ۋە ئىمان ئېيتمىغان تەقدىردە بېشىڭلارغا كېلىدىغان ئازابنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرۈپ مۇنداق دېدى: شەكسىزكى، ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش، كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىش ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلىش ھەقىقەتەن ئۆمۈرنى ئۇزارتىدۇ. بۇ ھەقتە بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: «سىلە - رەھىم قىلىش ئۆمۈرنى زىيادە قىلىدۇ». (سەھىھ جامى سەغىر 703 - ھەدىس، سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى 537 - ھەدىس) بەزى مۇپەسسىرلەر بۇيەردىكى «كېچىكتۈرىدۇ» دېگەننىڭ مەنىسىنى، ئاللاھ ئۆمۈرۈڭلارغا بەرىكەت بېرىدۇ، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. يەنى ئىمان ئېيتساڭلار ئۆمۈرۈڭلاردا بەرىكەت بولىدۇ. ئەگەر ئىمان ئېيتمىساڭلار، ھاياتىڭلاردىن بەرىكەت كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ.

⑥ شۇبھىسىزكى، ئۇ ئازاب چوقۇم كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر كېچىكتۈرمەستىن ئىمان ۋە ئىتائەت يولىنى تاللىۋالساڭلار، ئۆزۈڭلار ئۈچۈن پايدىلىقتۇر. ئەگەر كېچىكتۈرسەڭلار، ئاللاھ ۋەدە قىلغان ئازابقا دۇچار بولۇپ قالسىلەر.

⑦ يەنى ئۇنىڭ كېچىكتۈرۈلمەيدىغانلىقىنى بىلگەن بولساڭلار، مەن بۇيرۇغان ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرايتتىڭلار. يەنە بىر مەنىسى، ئەگەر سىلەر ئاللاھنىڭ ئازابى كېلىپ قالسا، قېچىپ كەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلگەن بولساڭلار، مەن بۇيرۇغان ئىشلارنى كېچىكتۈرمەيتتىڭلار.

⑧ يەنى ئى رەببىم، سېنىڭ بۇيرۇقۇڭنى ئىجرا قىلىشتا بوشاشماستىن كېچە - كۈندۈز قەۋمىمگە ئەمرىڭنى

يەتكۈزدۈم .

فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَاءِي إِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصْدِقَهُمْ فِي عَادَتِهِمْ وَأَسْتَغْشُوا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا
 اِسْتِكْبَارًا ﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾
 يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿١١﴾

(لېكىن) مېنىڭ دەۋىتىم ئۇلارنى تېخىمۇ قاچىدىغان قىلىۋەتتى ① [6]. مەن ئۇلارنى سېنىڭ مەغپىرىتىڭگە ئېرىشىشۈن دەپ، ھەر قاچان دەۋەت قىلسام ②، (ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن) بارماقلىرىنى قۇلاقلىرىغا تىقىۋالدى ③، (ئاۋازىمنى ئاڭلىماسلىق ۋە مېنى كۆرمەسلىك ئۈچۈن) كىيىملىرى بىلەن باشلىرىنى چۈمكىۋالدى ④، (كۇفرىدا) چىڭ تۇرىۋالدى ⑤، چوڭچىلىق قىلىپ (ئىماندىن) تېخىمۇ باش تارتتى ⑥ [7]. ئاندىن مەن ئۇلارنى يۇقىرى ئاۋازدا دەۋەت قىلدىم [8]. ئاندىن ئۇلارنى ھەم ئاشكارا ھەم يوشۇرۇن دەۋەت قىلدىم ⑦ [9]. (ئۇلارغا) ئېيتتىم: رەببىڭلاردىن مەغپىرەت تىلەڭلار ⑧، ئۇ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ⑨ [10]. (شۇنداق قىلساڭلار) ئۇ سىلەرگە مول يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىدۇ ⑩ [11].

① يەنى ئۇلار مېنىڭ دەۋىتىمنى ئاڭلاپ ئىماندىن تېخىمۇ يىراقلىشىپ كەتتى. ئومۇمەن ئازغۇنلۇقتا ئاخىرقى باسقۇچقا بېرىپ قالغان قەۋمنىڭ ئەھۋالى شۇنداق بولىدۇ. ئۇلارنى ئاللاھ تەرەپكە دەۋەت قىلغانسىرى يىراققا قاچىدۇ.

② يەنى گۇناھلىرىنىڭ مەغپىرەت قىلىنىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئىمان ۋە ئىتائەت تەرەپكە چاقىرسام.

③ ئۇلار مەغپىرەتكە چاقىرغان ئاۋازىمنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن بارماقلىرىنى قۇلاقلىرىغا تىقىۋالدى.

④ چىرايىمنى كۆرمەسلىك ۋە ئاۋازىمنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن كىيىملىرى بىلەن باشلىرىنى چۈمكىۋالدى. ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشى ئۇلارنىڭ دەۋەتكە بولغان ئۆچمەنلىكىنىڭ كۈچلۈكلۈكى ۋە ئۆزلىرىنى ۋەز - نەسىھەتكە بەھاجەت دەپ قارىغانلىقىنىڭ ئالامىتى ئىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇلارنىڭ كىيىملىرى بىلەن باشلىرىنى چۈمكىۋالغانلىقىنى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلارنى تونۇۋالماستىكى ۋە ئۇلارنى دەۋەتنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇرلىيالماسلىقى ئۈچۈن ئىدى، دەيدۇ.

⑤ يەنى كۇفرىدا چىڭ تۇرۇۋالدى، ئۇنىڭدىن يانمىدى ھەم تەۋبە قىلمىدى.

⑥ ھەقىقىي قوبۇل قىلىشتىن ۋە بۇيرۇققا بويسۇنۇشتىن تەكەببۇرلۇق بىلەن باش تارتتى.

⑦ يەنى ھەر خىل شەكىل ۋە ئۇسلۇبتا دەۋەت قىلدىم. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق تەپسىر قىلىدۇ: مەن ئۇلارنى توپلانغان سورۇنلىرىدا ئومۇميۈزلۈك دەۋەت قىلدىم، ھەتتا ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ، بىر - بىرلەپ يەككە شەكىلدەمۇ دەۋەت قىلدىم، شۇ تەرىقىدە ئەمرىڭنى ئۇلارغا يەتكۈزدۈم.

⑧ يەنى ئىمان ۋە ئىتائەتنىڭ يولىنى تۇتۇڭلار ۋە بۇرۇن قىلغان گۇناھلىرىڭلار ئۈچۈن، رەببىڭلاردىن مەغپىرەت تەلەپ قىلىڭلار.

⑨ ئۇزات ھەقىقەتەن تەۋبە قىلغۇچىلار ئۈچۈن ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر، ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر.

⑩ بەزى ئۆلىمالار مەزكۇر ئايەتلەرگە ئاساسەن يامغۇر تىلەش نامىزىدا سۈرە نۇھنى ئوقۇش مۇستەھەپ دەپ

قارايدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، مۇئمىنلەرنىڭ خەلىپىسى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەينى زاماندا سۇ تەلەپ قىلىش ئۈچۈن مۇنبەر ئۈستىگە چىقىپ، ئاللاھ تائالادىن پەقەت مەغپىرەتلا تىلىگەن. يەنى ئۇ مەغپىرەت ھەققىدىكى ئايەتلەرنى ئوقۇپلا (بۇ ئايەتنىمۇ ئوقۇپ)، مۇنبەردىن چۈشكەن ۋە مۇنداق دېگەن: «مەن يامغۇرنى ئاسماندىكى زېمىنغا يامغۇر ياغدۇرىلىدىغان يوللاردىن تەلەپ قىلدىم». (تەپسىر ئىبنى كەسىر) رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىر كىشى ھەسەن بەسىرگە قۇرغاقچىلىقتىن شىكايەت قىلغاندا ئۇنى ئىستىغپار ئېيتىشقا بۇيرۇغان. يەنە بىر كىشى كېلىپ نامراتچىلىق ۋە ئاچارچىلىقتىن شىكايەت قىلغاندا، ئۇنىمۇ ئىستىغپار ئېيتىشقا بۇيرۇغان. يەنە بىر كىشى كېلىپ باغلىرىنىڭ قۇرۇپ كەتكەنلىكىدىن شىكايەت قىلغاندا، ئۇنىمۇ ئىستىغپار ئېيتىشقا بۇيرۇغان. يەنە بىر كىشى كېلىپ ئۆزىنىڭ ئەۋلادى يوقلۇقىدىن شىكايەت قىلغاندا، ئۇنىمۇ ئىستىغپار ئېيتىشقا بۇيرۇغان. بۇلارنى ئاڭلىغان بىرسى ئۇنىڭدىن ھەر ئىشتا ئىستىغپارغىلا بۇيرۇشنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندا، ئۇ مۇشۇ ئايەتلەرنى تىلاۋەت قىلىپ، مۇنداق دېگەن: مەن بۇنى ئۆز تەرىپىمدىن دەۋالمىدىم، يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا ئۆزى بۇيرۇغان ئۇسۇللاردۇر. (ئەيسە تەپاسىر)

وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَبِينُ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَرًا ﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾
 أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾

سەلەرنىڭ مال مۈلۈكۈڭلارنى ۋە ئوغۇللىرىڭلارنى كۆپەيتىپ بىرىدۇ، سەلەرگە باغلارنى، ئۈستەڭلەرنى ئاتا قىلىدۇ ﴿12﴾. سەلەر نېمە ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن ئەيمەنمەيسىلەر؟ ﴿13﴾ ھالبۇكى، ئاللاھ سەلەرنى بىر قانچە باسقۇچقا بۆلۈپ ياراتتى ﴿14﴾. سەلەر ئاللاھنىڭ يەتتە ئاسماننى قەۋەت - قەۋەت قىلىپ قانداق ياراتقانلىقىنى كۆرمىدىڭلارمۇ؟ ﴿15﴾. ئاللاھ ئاسمانلاردا ئاينى نۇر قىلدى ﴿16﴾، كۈننى (نۇر چاقچۇچى) چىراغ قىلدى ﴿16﴾.

① يەنى سەلەر ئىمان ۋە ئىتائەتتىن پەقەت ئاخىرەتنىڭ نېمىتىگىلا ئېرىشمەيسىلەر، بەلكى دۇنيادىمۇ مۇكاپاتلىنىسىلەر يەنى مال - مۈلۈكۈڭلار ۋە ئەۋلادىڭلار كۆپ بولىدۇ.

② ﴿وَقَارًا﴾ دېگەن "تۆۋەن" دېگەن سۆزدىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى ئۈمىد قىلىش، ئەيمىنىش ھەم قورقۇش ۋە ئۇلۇغلاش دېمەكتۇر. يەنى ئۇ ھۆرمەتلىنىش ۋە ئۇلۇغلىنىشقا ھەقىقەت زات تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئەيمەنمەيسىلەر، قورقمايسىلەر؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلمايسىلەر؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلمايسىلەر؟

③ يەنى ئاللاھ تائالا ئىنساننى بىر قانچە باسقۇچلارغا بۆلۈپ، باشتا مەنىدىن، ئاندىن ئۇيۇل قاندىن، ئاندىن بىر پارچە گۆش، ئاندىن سۆڭەك ۋە سۆڭەككە گۆش قوندۇرۇش قاتارلىق باسقۇچلاردىن ئۆتكۈزۈپ ياراتتى. ئاخىرىدا ئۇنى مۇكەممەل ئىنسان شەكلىگە كىرگۈزدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەنبىيانىڭ 5 - مۇئمىنۇننىڭ 14 - ۋە سۈرە غافىرنىڭ 27 - ئايەتلىرىدە بايان قىلىندى.

④ بۇ ئاسمانلار ئاللاھنىڭ كامالى قۇدرىتىگە دالالەت قىلىدۇ ۋە ئىبادەت قىلىنىشقا ئۇنىڭ زاتىدىن باشقا ھېچكىمنىڭ لايىق ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

⑤ يەنى ئاينى كېچىدە زېمىن ۋە زېمىن ئەھلى ئۈچۈن يورۇتقۇچى نۇر قىلدى. ھەمدە ئۇنى ئاسمانلارنىڭ زىننىتى قىلدى.

⑥ ئىنسانلار يورۇقلۇقتا ئىشلىشى ۋە كەسىپ - تىجارەت قىلىشى ئۈچۈن كۈننى نۇر چاقچۇچى چىراق قىلدى. كۈننىڭ نۇرى زېمىندىكى بارلىق مەۋجۇدات ئۈچۈن ناھايىتى زۆرۈردۇر.

وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾

ئاللاھ سىلەرنى زىمىندىن ئۆستۈردى (يەنى ئەسلىڭلارنى - ئاتاڭلار ئادەمنى تۇپراقتىن ياراتتى) ① [17]. ئاندىن سىلەرنى (ئۆلگەندىن كېيىن) يەنە زىمىنغا قايتۇرىدۇ (يەنى زىمىندا دەپنە قىلىنسىلەر)، ئاندىن سىلەرنى (قىيامەت كۈنى) زىمىندىن چىقىرىدۇ ② [18]. سىلەرنىڭ يەر يۈزىدە كەڭ يوللاردا ③ مېڭىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە يەر يۈزىنى بسات قىلىپ (يېيىپ) بەردى ④ [19-20]. نۇھ ئېيتتى: «ئى رەببىم! ئۇلار ھەقىقەتەن ماڭا ئاسىيلىق قىلدى ⑤، پۇل - مېلى ۋە بالىچاقلىرى ئۆزلىرىگە زىياندىن باشقىسىنى زىيادە قىلمىغان كىشىلەرگە (يەنى بايلىرىغا، كاتتىباشلىرىغا) ئەگەشتى ⑥ [21].

① يەنى ئاللاھ سىلەرنىڭ ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنى تۇپراقتىن ياراتتى، ئاندىن ئۇنىڭغا جان كىرگۈزدى. يەنە بىر مەنىسى: بۇ خىتاب پۈتۈن ئىنسانلارغا قارىتىلغان دەپ ئالغاندا، سىلەر يارىتىلغان مەنىي ئەسلىدە زىمىندا ئۆسكەن يېمەكلىكتىن كېلىدۇ، بۇ ئەھۋالدا سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلارنىڭ ئەسلىي مەنبەسى زىمىندۇر، دېگەن بولىدۇ.

② يەنى ئاخىرى مۇشۇ زىمىنغا دەپنە قىلىنسىلەر. قىيامەت كۈنى يەنە مۇشۇ زىمىندىن تىرىلدۈرۈلۈپ، يەر ئۈستىگە چىقىرىلسىلەر.

③ «سۇبۇل» «يوللار» "سېيىل" نىڭ كۆپلۈك شەكلى. «فِجَاجًا» «كەڭرى، ئارىلىق» "فِجْ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، «سۇبۇل فِجَاجًا» كەڭرى يوللار دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يەنى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ يەر ئۈستىدە بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە، بىر شەھەردىن يەنە بىر شەھەرگە، بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە ئاسان بارلىشى ئۈچۈن كەڭ - كەڭرى يوللارنى يارىتىپ بەردى. چۈنكى، يوللار ئىنسانلارنىڭ تىجارەت، سەپەر ۋە قاتناش ئىشلىرى ئۈچۈن ناھايىتى زۆرۈردۇر. بۇنى بەرپا قىلىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ناھايىتى چوڭ ئېھسان قىلغاندۇر.

④ يەنى سىلەر خۇددى ئۆيلىرىڭلاردىكى بسات ئۈستىدە مېڭىپ، ئولتۇرۇپ - قوپقاندەك، يەر يۈزىدە ياشىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا زىمىننى سىلەرگە بساتتەك تۈز يېيىپ بەردى.

⑤ يەنى ئۇلار ماڭا ئاسىيلىق قىلىشتا ھەددىدىن ئاشتى ۋە مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلمىدى.

⑥ يەنى ئۇلارنىڭ كىچىكلىرى بولسا، مال - مۈلۈكى ۋە ئەۋلادى ئۆزلىرىگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىياندىن باشقىنى زىيادە قىلمىغان كاتتىباشلىرىغا ۋە بايلىرىغا ئەگەشتى.

وَمَكْرُوا مَكْرًا كُبْرًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾ مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أُعْرِفُوا فَاذْخُلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا ﴿٢٥﴾

ئۇلار (يەنى كاتتىباشلار ئەگەشكۈچىلىرىگە) چوڭ ھىيلە - مىكر ئىشلەتتى ① [22]. ئۇلار: «مەبۇدلىرىڭلارنى ھەرگىز تاشلىماڭلار، بولۇپمۇ ۋەد، سۇۋا، يەغۇس، يەئۇق ۋە نەسر ② قاتارلىق بۇتلىرىڭلارنى (ھەرگىز تاشلىماڭلار)، دېدى [23]. ئۇلار شۇنداق قىلىپ نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇردى ③. (ئى رەببىم!) بۇ زالملارغا پەقەت ئازغۇنلۇقنىلا زىيادە قىلغىن (يەنى بۇلارنى تېخىمۇ ئازغۇن قىلغىن)» [24]. ئۇلار گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن (توپان بالاسىدا) غەرق قىلىندى ④، ئاندىن دوزاخقا كىرگۈزۈلدى، ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن ئاللاھتىن باشقا ھېچقانداق ياردەم قىلغۇچى تاپالمىدى [25].

① بۇ قانداق ھىيلە - مىكر ئىدى؟ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار بەزى ئادەملەرنى نۇھ ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈۋېتىشكە قۇتراتقان ئىدى. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، كاتتىباشلىرىنىڭ مال مۈلۈكى ۋە ئەۋلادىنىڭ كۆپلۈكى بۇ قەۋمنى شۇ قەدەر ئالدىغانكى، ھەتتا بەزىلىرى مۇنداق دېيىشكەن: ئەگەر بۇ كاتتىباشلار ھەق ئۈستىدە بولمىغان بولسا، ئۇلارغا بۇ قەدەر نېمەتلەر بېرىلمەيدى؟ بەزى مۇپەسسىرلەر، كاتتىباشلىرىنىڭ ئۇلارغا: «مەبۇدلىرىڭلارنى ھەرگىز تاشلىماڭلار»، دېگەنلىكى ھىيلە - مىكر ئىدى دەپ قارىسا، بەزىلەر، ئۇلارنىڭ ئىمان ئېيتىمىغانلىقىنىڭ ئۆزىلا ھەممىدىن چوڭ ھىيلە - مىكر ئىدى، دەپ قارايدۇ.

② بۇ نۇھ ئەلەيھىسسالام قەۋمىنىڭ چوقۇنغان بۇتلىرى بولۇپ، ئۇ بۇتلارنىڭ ناملىرى شۇ قەدەر مەشھۇر بولغانكى، ھەتتا ئەرەبلەرمۇ ئۇ بۇتلارغا چوقۇنۇپ يۈرگەن. «ۋەد» بولسا دۆۋەمەتۇل جەندەل سېپىلىنىڭ ئەتراپىغا جايلاشقان كەلب قەبىلىسىنىڭ چوقۇنىدىغان بۇتى. «سۇۋا» بولسا دېڭىز ساھىلىغا جايلاشقان ھۈزەيىل قەبىلىسىنىڭ چوقۇنىدىغان بۇتى. «يەغۇس» بولسا سەبەئ رايونىغا يېقىن «جوروب» دېگەن جايدىكى بەنى غۇتەيىنى قەبىلىسى ۋە مەراد قەبىلىسىنىڭ چوقۇنىدىغان بۇتى. «يەئۇق» بولسا ھەمەدان قەبىلىسىنىڭ بۇتى. «نەسر» بولسا كەلاۋ جەمەتىگە مەنسۇپ ھىمىيەر قەبىلىسىنىڭ چوقۇنىدىغان بۇتى بولغان. بۇ ناملار ئەسلىدە نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدىكى ياخشى ئادەملەرنىڭ ناملىرى ئىدى. ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن، شەيتان ئۇلارنى ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەرگە، ئاشۇ ياخشى ئادەملەرنىڭ ھەيكەللىرىنى تىكلەشنى ۋە بۇ ھەيكەللەرگە ئۇلارنىڭ ناملىرىنى قويۇپ، ئۆيلەرگە ۋە دۇكانلارغا ئېسىپ قويۇشنى، ئۇلارنى ئەسلىپ، خاتىرىلەپ تۇرۇش ئارقىلىق ئۇلارغا ئوخشاش ياخشى ئىشلارنى قىلىپ تۇرۇشنى تەۋسىيە قىلدى. ئۇلار شۇنداق قىلىشتى. ئۇ زامانلاردا ھېچكىم بۇ ھەيكەللەرگە چوقۇنمايتتى. بۇ ھەيكەللەرنى تىكلەنگەنلەر ئۆلگەندىن كېيىن، شەيتان كېيىنكىلەرنى ئازدۇرۇپ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشكە ۋەسۋەسە قىلدى. شەيتان ئۇلارغا: سىلەرنىڭ ئاتا - بوۋاڭلار بۇ ھەيكەللەرگە چوقۇناتتى، شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىڭ ھەيكەللىرىنى ئۆيلەرگە ئېسىۋالغان ئىدى ۋە بۇ ھەيكەللەردىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىلىشىنى تىلەيتتى، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ ھەيكەللەرگە چوقۇنۇشقا باشلىدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4920 - ھەدىس)

③ ﴿أَضَلُّوا﴾ «ئۇلار ئازدۇردى» بۇ پېئىلنىڭ ئىگىسى نۇھ ئەلەيھىسسالام قەۋمى ئىچىدىكى كاتتىباشلاردۇر. يەنى ئۇلار نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇردى. بۇنىڭ سەۋەبچىسى مەزكۇر بەش بۇت ئىدى. دېمەك، ئۇ بۇتلار نۇرغۇن ئىنسانلارنىڭ ئېزىپ كېتىشىگە سەۋەب بولدى. مەسىلەن: ئىبراھىم ئەلەيھىسسالاممۇ دۇئاسىدا مۇنداق دېگەن ئىدى: ﴿ئى رەببىم! ھەقىقەتەن ئۇلار (يەنى بۇتلار) نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇردى﴾. (سۈرە

ئىبراھىم 36 - ئايەت)

④ يەنى گۇناھلىرى كۆپ بولغانلىقتىن توپان بالاسى بىلەن غەرق قىلىندى. (فەتھۇلقەدر)

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٣٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْنَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٣٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي
وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٣٨﴾

نۇھ ئېيتتى: «ئى رەببىم! يەر يۈزىدە كاپىرلاردىن بىرىنىمۇ قويمىغىن» ① [26]. چۈنكى ئەگەر سەن ئۇلارنى ھايات قالدۇرساڭ، شەكسىزكى، ئۇلار بەندىلىرىڭنى ئازدۇرىدۇ، ئۇلار پاسىق، ناھايىتى تۈزكۈر بالىلارنىلا يېتىشۈرۈپ چىقىدۇ [27]. ئى رەببىم! ماڭا، ئاتا - ئانامغا، مېنىڭ ئۆيۈمگە ئىمان ئېيتىپ كىرگەنلەرگە ۋە (بارلىق) مۇئمىن ئەرلەرگە، مۇئمىن ئاياللارغا مەغپىرەت قىلغىن ②، زالىملارغا پەقەت ھالاكەتنىلا زىيادە قىلغىن» ③ [28].

① نۇھ ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئىمان كەلتۈرۈشىدىن پۈتۈنلەي ئۈمىدسىزلەنگەن ۋە ئاللاھ تائالامۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ھېچبىرىنىڭ ئىمان كەلتۈرمەيدىغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەندىن كېيىن، بۇ بەتدۇئانى قىلغان. ﴿ نۇھقا (مۇنداق) ۋەھىي قىلىندى: «قەۋمىڭدىن ئىلگىرى ساڭا ئىمان ئېيتقانلاردىن باشقا يەنە ئىمان ئېيتقۇچىلار بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ قىلمىشىدىن قايغۇرمىغىن» ﴾. (سۈرە ھۇد 36 - ئايەت) ﴿ دَيَّارًا ﴾ نىڭ ئەسلى " فَيَعَالٌ " ۋەزىنىدە كەلگەن " دَيَّارًا " بولۇپ، " و " ھەرىپى " ي " ھەرىپىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئىككى " ي " بىرلەشتۈرۈلگەن. مەنىسى: دىياردا تۇرىدىغانلار، يەنى ئۇلاردىن ھېچكىمنى قالدۇرمىغىن، دېمەكتۇر.

② يەنى نۇھ ئەلەيھىسسالام كاپىرلارغا بەتدۇئا قىلغان بولسا؛ ئۆزى ۋە مۇئمىنلەر ئۈچۈن مەغپىرەت تىلەپ دۇئا قىلدى.

③ بۇ بەتدۇئا شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ تا قىيامەت كۈنىگىچە دۇنياغا كېلىدىغان بارلىق زالىملار ئۈچۈندۇر. شۇنىڭغا ئوخشاش مۇئمىنلەرگە قىلىنغان دۇئامۇ شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ تا قىيامەت كۈنىگىچە دۇنياغا كېلىدىغان بارلىق ئەر - ئايال مۇئمىنلەر ئۈچۈندۇر.

(72) سورة الجن مكية 28 آية

(72) سۈرە جىن مەككىدە چۈشكەن 28 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

قُلْ أُوْحِيَّ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ

(ئى پەيغەمبەر! قەۋمىڭگە) ئېيتقىنى، «بىر قانچە نەپەر جىننىڭ ① (مېنىڭ قۇرئان ئوقۇۋاتقانلىقىمنى) ئاڭلاپ (ئىمان ئېيتقانلىقى) ماڭا ۋەھىي قىلىندى،

① بۇ ۋەقە سۈرە ئەھقاف 29 - ئايەتنىڭ شەرھىسىدە بايان قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋادى نەخلە (خورما ۋادىسى) دېگەن يەردە ساھابىلەرگە ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇۋاتقاندا، بىر تۈركۈم جىنلار ئۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلاۋىتىنى ئاڭلاپ تەسلىرىگەن. بۇ ئايەتتە جىنلارنىڭ ئۇ يەردە قۇرئاننى ئاڭلىغانلىقىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خەۋەرسىز قالغانلىقى، بۇ ئىش ئۇنىڭغا ۋەھىي ئارقىلىق بىلدۈرۈلگەنلىكى بايان قىلىنىۋاتىدۇ.

فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ① يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ ۖ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ② وَأَنَّهُ تَعَلَّى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ③ وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ④

ئۇلار (ئۆز قەۋمىنىڭ يېنىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن) مۇنداق دېدى: بىز ھەقىقەتەن توغرا يولغا باشلايدىغان ① ئاجايىپ قۇرئاننى ② ئاڭلىدۇق، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتتۇق ③، بىز (ئەمدى) رەببىمىزگە ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمەيمىز ④ [1-2]. ھەقىقەت شۇكى، رەببىمىزنىڭ ئۇلۇغلىقى ناھايىتى ئۈستۈندۈر، (ئېھتىياجى بولمىغاچ) ئايالى ياكى بالىسى يوقتۇر ⑤ [3]. شەكسىزكى، بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئەخمەق (ئىبلىس) ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقىغا لايىق كەلمەيدىغان سۆزلەرنى قىلاتتى ⑥ [4].

① بۇ يەردە قۇرئاننىڭ يەنە بىر سۈپىتى بايان قىلىنىۋاتىدۇ، ئۇ بولسىمۇ، «توغرا يولغا باشلايدىغان» يەنى ھەقىقەتنى روشەن بايان قىلىدىغان ياكى ئاللاھنى تونۇتىدىغان قۇرئان، دېگەن سۈپەتتۇر.

② ﴿عَجَبًا﴾ بۇ سۆزنىڭ تومۇرى بولۇپ، مۇبالىغە دەرىجىدىكى سۈپەت بولۇپ كەلگەن. ياكى ئالدى قوشۇلغۇچىسى ئېلىۋېتىلگەن سۈپەت دەپ ئېلىشقىمۇ بولىدۇ، مەسىلەن: "ذَاعَجَبٍ" «ئەجەبلىنەرلىك» دېگەندەك. ياكى "مُعْجَبًا" «ھەيران قالدۇرغۇچى» ئېنىقلىغۇچى ئىسىم مەنىسىدە كەلگەن دەپ ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. يەنى بىز پاساھەت جەھەتتە ھەيران قالدۇرغۇچى قۇرئاننى ئاڭلىدۇق. يەنى ئۇ ۋەز - نەسىھەت جەھەتتىن ياكى بەرىكەت جەھەتتىن ئىنتايىن ھەيران قالدۇرغۇچىدۇر. (فەتھۇلقەدر)

③ بىز بۇ قۇرئاننى تىڭشاپ، ئۇنىڭ بىرەر مەخلۇقنىڭ سۆزى ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ كالامى ئىكەنلىكىگە ئىشەندۈك. بۇ ئايەتتىن كاپىرلارغا مالاھەت قىلىش ۋە ئۇلارنى ئەيىبلەش چىقىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: جىنلار بولسا، قۇرئاننى بىر قېتىم ئاڭلاپلا ئىمان كەلتۈردى. بىر نەچچە ئايەتنى ئاڭلاش بىلەن ئۇلارنىڭ ھاياتى تامامەن ئۆزگەردى. ئۇلار قۇرئاننىڭ ئىنسان ئويدۇرۇپ چىقارغان سۆز ئەمەسلىكىنى تېزلا چۈشەندى. لېكىن، بىر قىسىم مەككە ئەھلى، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ كاتتىباشلىرى قۇرئاندىن ۋەز - نەسىھەت ئالمىدى، ۋەھالەنكى، ئۇلار قۇرئاننى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك ئاغزىدىن كۆپ قېتىم ئاڭلىغان ئىدى. يەنە تېخى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇلارنىڭ ئىچىدىن چىققان ۋە شۇلارنىڭ تىلىدا ئۇلارغا قۇرئاننى ئوقۇپ ئاڭلاتقان ئىدى.

④ ئەمدى بىز رەببىمىزگە ھېچ نەرسىنى، نە ئۇنىڭ مەخلۇقلىرىنى، نە باشقا مەبۇدلارنى شېرىك قىلمايمىز، چۈنكى ئۇ رەببىيەتتە، پەرۋەردىگارلىقتا يەككە - يېگانىدۇر.

⑤ ﴿جَدُّ﴾ ئۇلۇغ، بۈيۈك، كاتتا دېگەن مەنىدە. يەنى رەببىمىزنىڭ مەرتىۋىسى، شانۇ - شەۋكىتى خوتۇن ۋە بالغا موھتاج بولۇشتىن ئۈستۈن ۋە پاكىتۇر. بۇ يەردە جىنلار مۇشرىكلارنىڭ ئاللاھقا خوتۇن ۋە بالا مەنسۇپ قىلىشىدىن ئىبارەت خاتالىقنى ئوچۇقلاشتۇرۇپ بەردى. جىنلار ئاللاھنى شېرىكى يوق ۋە خوتۇن ۋە بالىدىن بىھاجەت ۋە پاك دەپ بىلدى ۋە ئۇلۇغلىدى.

⑥ بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿سَفِيهُنَا﴾ «بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئەخمەق» شەيتاننى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. بەزىلەر شۇ جىنلارنىڭ باشقا ھەمراھىنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. بەزىلەر بۇ سۆز ئاللاھنىڭ خوتۇنى ۋە بالىسى بار دەپ ئېتىقاد قىلىدىغان ھەر قانداق كىشىنى كۆرسىتىدۇ، دەپ ئىزاھلايدۇ. ﴿شَطَطًا﴾ نىڭ بىر قانچە

مەنسى بار: زۇلۇم، يالغانچىلىق، باتىل، كۇفرىدا ئەزۋەيلەش قاتارلىقلار. بۇ يەردە توغرا يولدىن يىراقلاشماق ۋە ھەددىدىن ئاشماق دېگەن مەنىدە كەلگەن يەنى ئاللاھنىڭ خوتۇنى ۋە بالىسى بار دېيىش - توغرا يولدىن يىراقلاشقان، ھەددىدىن ئاشقان، يالغانچى، تۆھمەتخور ئەخمەقنىڭ سۆزىدۇر.

وَأَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ⑤ وَأَنْتَهُوَ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ⑥ وَأَنْتَهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا ⑦ وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهَبًا ⑧ وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقْعِدًا لِّلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شُهَابًا رَّصَدًا ⑨

ھەقىقەتەن بىز ئىنسانلار ۋە جىنلار (ئارىسىدىن ھېچكىم) ئاللاھ نامىدىن ھەرگىز يالغاننى توقۇمايدۇ، دەپ ئويلىغان ئىدۇق ① [5]. شەكسىزكى، ئىنسانلار ئىچىدىكى بەزى ئەرلەر بەزى ئەرگەك جىنلاردىن پاناھ تىلەيتتى ②، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ جىنلارنىڭ سەركەشلىكىنى (ئازغۇنلۇقىنى، تەكەببۇرلىقىنى) تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى ③ [6]. (ئى جىنلار!) شەكسىزكى، ئۇلارمۇ (يەنى ئىنسانلارنىڭ كاپىرلىرىمۇ) سىلەرگە ئوخشاش، ئاللاھ ھېچكىمنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتمەيدۇ (ياكى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرمەيدۇ)، دەپ قارايتتى ④ [7]. بىز ھەقىقەتەن (پەرىشتىلەرنىڭ سۆزلىرىنى تىڭشاش ئۈچۈن) ئاسمانغا چىقىشقا ئۇرۇنغان ئىدۇق، ئاسماننىڭ (پەرىشتىلەردىن بولغان) كۈچلۈك مۇھاپىزەتچىلەر ۋە كۆيدۈرگۈچى يۇلتۇزلار بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى بايقىدۇق ⑤ [8]. شەكسىزكى، بىز (ئىلگىرى) ئاسماننىڭ ئولتۇرۇشقا بولىدىغان جايلىرىدا (خەۋەر) تىڭشاش ئۈچۈن ئولتۇراتتۇق ⑥، ئەمدى كىمكى تىڭشاشقا ئورۇنىدىكەن، ئۇ (ئۆزىنى) كۆزىتىپ تۇرغان كۆيدۈرگۈچى يۇلتۇزلارغا يولۇقىدۇ ⑦ [9].

① شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز ئۇلارغا ئىشىنىپ كەلگەن ۋە ئاللاھ تائالا توغرىسىدا ئەنە شۇنداق ئېتىقادتا بولۇپ كەلگەن ئىدۇق. بىز قۇرئاننى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىزگە ئۇ ئېتىقادنىڭ خاتالىقى ئايان بولدى.

② جاھىلىيەت دەۋرىدە كىشىلەر سەپەرگە چىقىپ، بىرەر جىلغىغا چۈشكەن بولسا، شۇ جىلغىدىكى جىنلاردىن خۇددى شۇ جايدىكى قەبىلە باشلىقلىرىدىن پاناھ تىلىگەندەك پاناھلىق تىلەيدىغان بىر ئادەت بار ئىدى. ئىسلام دىنى بۇنى بىكار قىلىپ، پەقەت بىر ئاللاھتىنلا پاناھلىق تەلەپ قىلىشقا بۇيرۇدى.

③ يەنى جىنلار ئىنسانلارنىڭ ئۆزلىرىدىن قورقۇپ پانا تىلىگەنلىكىنى كۆرۈپ، تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشتى، تېخىمۇ سەركەش ۋە تەكەببۇر بولۇپ كەتتى. ﴿رَهَقًا﴾ بۇ يەردە ھەددىدىن ئاشماق، كۆرەڭلىمەك، سەركەشلىك، تەكەببۇرلۇق قىلماق دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭ ئەسلىي مەنىسى گۇناھ ۋە ھارام ئىشلارنى سادىر قىلماق، زۇلۇم قىلماق، ئۆكتەملىك قىلماق دېمەكتۇر.

④ ﴿يَبْعَثُ﴾ دېگەن پېئىل «تىرىلدۈرىدۇ ۋە ئەۋەتىدۇ» دېگەن ئىككى خىل مەنىنى بىلدۈرىدۇ. شۇ ۋەجىدىن يۇقىرىدىكى تەرجىمىدە ھەر ئىككى خىل مەنىسى ئېلىندى.

⑤ ﴿حَرَسٌ﴾ "خارىس" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مۇھاپىزەتچى، ساقلىغۇچى دېگەن مەنىدە. ﴿شُهَبًا﴾ "شۇھاب" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، كۆيدۈرگۈچى ئوت يالقۇنى دېگەن مەنىدە. يەنى ئاسمانلاردا بولغان گەپ - سۆزلەرنى جىنلارنىڭ ئاڭلىۋالماستىكى ئۈچۈن، پەرىشتىلەر مۇھاپىزەتچىلىك قىلىدۇ ۋە ئاسمانغا چىققان شەيتانلارغا يۇلتۇزلار كۆيدۈرگۈچى ئوت يالقۇنى بولۇپ ئېتىلىدۇ.

⑥ يەنى ئۇلار ئىلگىرى ئاسماندىن بەزى گەپلەرنى ئاڭلىۋېلىپ كاھىنلارغا يەتكۈزۈپ قويايتتى، كاھىنلار ئۇنىڭغا يۈز ھەسسە يالغاننى قوشاتتى.

⑦ ئەمما مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك ۋەھىيسى كەلگەندىن باشلاپ ئۇنداق يوللار ئېتىۋىتىلدى. ھازىر ئوغۇرلۇقچە گەپ تىڭشاش ئۈچۈن ئاسمانغا چىققانلارنى مۇھاپىزەتچى يۇلتۇزلار قوغلاپ

كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ.

وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدُ بِمَن فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾ وَأَنَا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قَدَدًا ﴿١١﴾ وَأَنَا ظَنَنَّا أَن لَّن نُّعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَن نُّعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾ وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ ءَامَنَّا بِهِ ؕ فَمَن يُؤْمِنْ بِرَبِّهِ ؕ فَلَا يَخَافُ بَحْصًا وَلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾ وَأَنَا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِمَّا الْقَاسِطُونَ فَمَن أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾

زېمىندىكىلەرگە يامانلىق ئىرادە قىلىندىمۇ ياكى رەببى ئۇلارغا ياخشىلىق ئىرادە قىلىندىمۇ؟ ھەقىقەتەن بىز (جىنلار جامائەسى) ئۇنى بىلمەيمىز ﴿10﴾. شەكسىزكى، بىزنىڭ ئارىمىزدا ياخشىلارمۇ ۋە ئۇنىڭدىن تۆۋەن تۇرىدىغانلارمۇ بار، بىز تۈرلۈك پىرقىلەرگە بۆلۈندۈق ﴿11﴾. بىز جەزمەن ئىشەندۈقكى ﴿3﴾، ئاللاھنى (ئۆز ئىرادىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن) ھەرگىز ئاجىز قىلالمايمىز (يەنى ئۇنىڭ بىلەن قارشىلىشالمايمىز)، ئۇنىڭ (ئازابى)دىنمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايمىز ﴿12﴾. شەكسىزكى، بىز ھىدايەتنى (يەنى قۇرئاننى) ئاڭلىغان چېغىمىزدا ئۇنىڭغا ھەقىقىي ئىمان كەلتۈردۈق. كىمكى رەببىگە ئىمان ئېيتىدىكەن، نە (ياخشى ئەمەللىرىنىڭ) كېمىيىپ كېتىشىدىن، نە (گۇناھلىرى كۆپەيتىلىپ) ئۇۋالچىلىققا ئۇچراشتىن ئەنسىرىمەيدۇ ﴿13﴾. ھەقىقەتەن بىزنىڭ ئارىمىزدا مۇسۇلمانلارمۇ ۋە ھەق يولدىن چىققۇچىلارمۇ بار ﴿5﴾. مۇسۇلمان بولغانلار توغرا يولنى نىشانلاپ ماڭغان بولىدۇ ﴿14﴾. توغرا يولدىن چىققۇچىلار جەھەننەمگە ئوتۇن بولىدۇ ﴿15﴾

① ئاسمانلارنى بۇ دەرىجىدە قوغداشتىن مەقسەت زېمىن ئەھلىگە بىرەر يامانلىق يەنى ئازاب نازىل قىلىشمىدۇ؟ ياكى بىرەر ياخشىلىق يەنى پەيغەمبەر ئەۋەتىش ئىرادە قىلىندىمۇ؟ بىلمەيمىز.

② ﴿قَدَدًا﴾ بىر نەرسىنىڭ پارچىسى دېگەن مەنىدە. مەسىلەن: "صَاءَ الْقَوْمِ قَدَدًا" دېسە، قەۋم پارچىلاندى، بۆلۈندى دېگەن بولىدۇ. يەنى بىز تۈرلۈك پىرقە ۋە گۇرۇھلارغا بۆلۈنۈپ كەتتۈق. بۇنىڭ مەنىسى جىنلاردىمۇ مۇسۇلمان، كاپىر، يەھۇدىي، خىرىستىئان، مەجۇسى قاتارلىق پىرقىلەر بار دېگەننى بىلدۈرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇلاردىمۇ مۇسۇلمانلارغا ئوخشاش قەدىرىيە، مۇرجىئە ۋە رافىزە دېگەندەك پىرقىلەرمۇ بار، دەيدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

③ ﴿ظَنَّ﴾ دېگەن پېئىل باشقا ئايەتلەردە كەلگەندەك، بۇ يەردىمۇ جەزمەن بىلىش ۋە ئىشىنىش مەنىسىدە كەلگەن.

④ يەنى ئۇلاردا قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ساۋابىنىڭ كەملىپ كېتىشىدىن ياكى ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىنىڭ جازاسىنىڭ ئېغىرلىشىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەش بولمايدۇ.

⑤ يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىشەنگەنلەر مۇسۇلمانلاردۇر. ئۇنى ئىنكار قىلغۇچىلار ئادالەتتىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەردۇر. ﴿قَاسِطٌ﴾ - زالىم، ئادالەتسىز. "مُقْسِطٌ" ئادىل دېگەن مەنىدە. بۇ سۆز ئۈچ ھەرپلىك پېئىل ۋەزىندە كەلسە، زالىم دېگەن مەنىنى، تۆت ھەرپلىك پېئىل ۋەزىندە كەلسە، ئادىل دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

⑥ بۇنىڭدىن جىنلارنىڭ ئىچىدىمۇ جەننەتكە كىرىدىغانلار ۋە دوزاخقا كىرىدىغانلارنىڭ بارلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كاپىر بولغانلار دوزاخقا كىرىدۇ، مۇسۇلمان بولغانلار جەننەتكە كىرىدۇ. جىنلارنىڭ سۆزلىرى بايان قىلىنغان ئايەتلەر بۇ يەردە تۈگىدى. تۆۋەندىكىسى ئاللاھقا ئائىت سۆزلەردۇر.

وَأَلِّ اسْتَقْمُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَاءً غَدَقًا ﴿١٦﴾ لَنَقْفِتَنَّهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ وَأَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا شۇنىمۇ ئېيتىپ قويغىنكى) ئەگەر ئۇلار (يەنى مەزكۇر ئىنسانلار ۋە جىنلار ئارىسىدىكى كاپىرلار) توغرا يولدا بولسا ئىدى، ئۇلارنى سىناش ئۈچۈن ① مول يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرەتتۇق (يەنى يامغۇر ئارقىلىق رىزقىنى كەڭ قىلىپ بېرەتتۇق)، كىمكى رەببىنىڭ زىكرى (قۇرئان)دىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، رەببى ئۇنى قاتتىق ئازابقا دۇچار قىلىدۇ ② [17-16]. شەكسىزكى، مەسجىدلەر ئاللاھ ئۈچۈندۇر، سىلەر (ئۇ مەسجىدلەردە) ئاللاھقا ھېچكىمنى شېرىك قىلىپ ئىبادەت قىلماڭلار ③ [18].

① ﴿وَأَنَّ اسْتَقَامُوا﴾ ﴿ئەگەر ئۇلار (يەنى مەزكۇر ئىنسانلار ۋە جىنلار ئارىسىدىكى كاپىرلار) توغرا يولدا بولسا ئىدى...﴾ دېگەن ئىبارە سۈرىنىڭ بېشىدىكى ﴿أَلَّا تَسْمَعُ نَقْرًا مِّنَ الْجِنَّ﴾ ﴿بىر قانچە نەپەر جىننىڭ (مېنىڭ قۇرئان ئوقۇۋاتقانلىقىمنى) ئاڭلاپ (ئىمان ئېيتقانلىقى) ماڭا ۋەھىي قىلىندى﴾ دېگەن جۈملىگە باغلىنىدۇ. ﴿الطَّرِيقَةَ﴾ دېگەندىن توغرا يول يەنى ئىسلام مەقسەت قىلىنىدۇ. ﴿غَدَقًا﴾ دېگەن كۆپ، مول دېگەن مەنىدە. «مول يامغۇر» دېگەن تۇرمۇش پاراۋانلىقىنى كۆرسىتىدۇ، يەنى كۆپ مال - دۇنيا بېرىپ، ئۇلارنى سىنايتتۇق. مەسىلەن: باشقا ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن. ﴿پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقتىن ھالاك قىلىنغان) شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئىمان ئېيتقان ۋە (كۆپىدىن، گۇناھلاردىن) ساقلانغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، ئۇلارنى ئاسمان - زېمىننىڭ پاراۋانلىقلىرىغا مۇپەسسىر قىلاتتۇق﴾. (سۈرە ئەئراف 96 - ئايەت) دەل مۇشۇ سۆز سۈرە مائىدەنىڭ 66 - ئايىتىدە ئەھلى كىتاب توغرىسىدىمۇ دېيىلگەن. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى قۇرەيشلەرگە ئاچارچىلىق يەتكەن يىلى چۈشكەن دەپ قارايدۇ. ﴿الطَّرِيقَةَ﴾ نىڭ يەنە بىر مەنىسى، گۇمراھلىق ۋە ئازغۇنلۇقنىڭ يوللىرى، دېگەن بولىدۇ. بۇنداق بولغاندا باياشات تۇرمۇش تەدرىجىي ھالاك قىلىش ئۈچۈن بېرىلگەن بولىدۇ. خۇددى باشقا بىر ئايەتتە دېيىلگەندەك: ﴿ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسىھەتنى ئۇنتۇغان چاغدا، ئۇلارغا (سىناش ئۈچۈن) پاراۋانلىقنىڭ ھەممە ئىشىكلىرىنى ئېچىۋەتتۇق، ئۇلار تاكى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن خۇشال - خۇرام تۇرغاندا (ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت جازالىدۇق)، ئۇلار ھەسرەتتە قالدى﴾. (سۈرە ئەنئام 44 - ئايەت). ﴿(ئۇلار) بىزنىڭ ئۇلارغا مال - مۈلۈك ۋە ئەۋلادلارنى بەرگەنلىكىمىزنى ئۆزلىرىگە تېز ياخشىلىق قىلغانلىق دەپ ئويلامدۇ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس﴾. (سۈرە مۇئەننۇن 55 - ، 56 - ئايەتلەر) ﴿لَنَقْفِتَنَّهُمْ﴾ «ئۇلارنى سىناش ئۈچۈن» دېگەن ئىبارىگە بىنائەن، ئىمام ئىبنى كەسىر ئىككىنچى تەپسىرىنى توغرا دەپ قارايدۇ، ئىمام شەۋكانى بىرىنچى تەپسىرىنى بەكرەك توغرا دەپ قارايدۇ.

② ﴿صَعَدًا﴾ (أَيَّ عَذَابًا شَاقًا شَدِيدًا مُّوجِعًا مُّؤَلِمًا) يەنى ناھايىتى قاتتىق مۇشەققەتلىك، دەرد - ئەلەملىك ئازابقا دۇچار قىلىدۇ.

③ ﴿مَسْجِدًا﴾ دېگەن ئەرەبچە سۆز بولۇپ، مەنىسى سەجدە قىلىدىغان ئورۇن دېمەكتۇر. سەجدە نامازنىڭ بىر رۇكنى (ئاساسى) بولغانلىقى ئۈچۈن، ناماز ئوقۇيدىغان ئورۇن مەسجىد دەپ ئاتالغان. مەسجىدلەرنىڭ پەقەتلا بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ئىكەنلىكى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىدە ناھايىتى روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەسجىدلەردە ئاللاھتىن باشقا بىرىگە ئىبادەت قىلىش، دۇئا قىلىش ۋە ياكى باشقا بىرىدىن

ياردەم سوراڭ جايىز ئەمەس. ئەسلىدە بۇ ئىشلار ھەر قانداق ئورۇندا مۇتلەق چەكلەنگەن بولۇپ، ھېچ يەردە ئاللاھتىن باشقىغا ئىبادەت قىلىشقا بولمايدۇ. لېكىن، بۇ يەردە مەسجىدلەرنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشتىن مەقسەت، مەسجىدلەر پەقەتلا ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ۋۇجۇدقا كەلگەن، بىنا قىلىنغان، بۇ يەردىمۇ ئاللاھتىن باشقىغا ئىبادەت قىلىنسا، بۇ ناھايىتى قەبىھ ۋە زالىمانە بىر گۇناھ سادىر قىلىنغان بولىدۇ، دېگەننى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر.

وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾

ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ بەندىسى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن (نامازغا) تۇرغاندا، جىنلار (قۇرئان تىڭشاش ئۈچۈن) ئولشىپ كېلىپ، ئۇنى بېسىۋېلىشقا تاس قالدۇۋۇپ [19]. (ئى پەيغەمبەر!) ئېيتقىنكى، «مەن رەببىمگىلا ئىبادەت قىلىمەن، ئۇنىڭغا ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمەيمەن» ﴿20﴾ [20]. ئېيتقىنكى، «مەن ھەقىقەتەن سىلەرگە پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە ئىگە بولالمايمەن (بۇ ئىش پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدىدۇر)» ﴿21﴾ [21]. ئېيتقىنكى، «(ئەگەر مەن ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلسام) شەكسىزكى، مېنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ھېچكىم قۇتقۇزالمىدۇ» ﴿4﴾، ئاللاھتىن باشقا ھېچ پاناھقاھمۇ تاپالمايمەن (ئىش شۇنداق تۇرسا، مەن سىلەرنىڭ تەلپىڭلارنى قانداق قوبۇل قىلالايمەن؟) [22]. مەن پەقەت (سىلەرگە) ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ۋە ئەلچىلىكىنى يەتكۈزۈشكە ئىگەمەن (مەسئۇلمەن) ﴿5﴾، كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلىدىكەن (يەنى كىمكى ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئاللاھقا مۇلاقات بولۇشقا ئىشەنمەيدىكەن، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە قۇلاق سېلىشتىن يۈز ئۆرۈيدىكەن)، شەكسىزكى، ئۇنىڭغا مەڭگۈ قالدىغان دوزاخ ئوتى بار [23]. ئۇلار (يەنى كاپىرلار) ئاگاھلاندىرۇلغان ئازابىنى كۆرگەن چاغدا ﴿6﴾، كىمىنىڭ ياردەمچىسى ئاجىز ۋە سانى ئاز ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالدۇ» ﴿7﴾ [24].

① بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، ئىنسانلار ۋە جىنلار بىرلىشىپ، ئاللاھنىڭ بۇ نۇرىنى ئېغىزلىرى بىلەن پۈۋەلەپ ئۆچۈرۈۋەتمەكچى بولىدۇ. مەزكۇر ئايەتنىڭ بۇنىڭغا باشقا مەنىلىرىمۇ بار بولۇپ، ئىمام ئىبنى كەسىر مۇشۇ مەنىنى ئەڭ توغرا دەپ قارىغان.

② يەنى ئۇلار ساڭا دۈشمەنلىك قىلىش ۋە قارشى تۇرۇشتا ئۆزئارا بىرلىشىۋالسا، ئۇلارغا ئېيتقىنكى: مەن پەقەتلا رەببىم ئاللاھقا ئىبادەت قىلىمەن، ئۇنىڭدىنلا پاناھ تىلەيمەن ۋە ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلىمەن.

③ يەنى سىلەرنى توغرا يولغا باشلاش ياكى ئازدۇرۇش مېنىڭ ئىلكىمدە ئەمەس. سىلەرگە پايدا ياكى زىيان يەتكۈزۈشمۇ مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ. مەن پەقەت مېنى پەيغەمبەرلىككە تاللىغان ئاللاھنىڭ بەندىسىدۇرمەن.

④ ئەگەر مەن ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلسام، ئۇ مېنى ئازابلاشنى ئىرادە قىلسا، مېنى ھېچكىم قۇتقۇزالمىدۇ.

⑤ بۇ ئىبارە ﴿ مەن سىلەرگە پايدا - زىيان يەتكۈزۈشكە ئىگە بولالمايمەن ﴾ دېگەن ئايەتتىن مۇستەسنا بولغان. يەنە ﴿ مېنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ھېچكىم قۇتقۇزالمىدۇ ﴾ دېگەن ئايەتتىن مۇستەسنا بولۇشمۇ مۇمكىن. يەنى مېنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئاللاھ ئۈستۈمگە پەرز قىلغان ئەلچىلىكىنى يەتكۈزۈشۈمدىن باشقا ھېچنەرسە قۇتقۇزالمىدۇ، دېگەن بولىدۇ. چۈنكى ﴿ رِسَالَتِهِ ﴾ دىكى ئالماش ئاللاھنى كۆرسىتىدۇ ياكى ﴿ بَلَاغًا ﴾ دېگەن سۆزگە باغلىنىدۇ، يەنى مېنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن پەقەت ئۇنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشۈملا قۇتقۇزالايدۇ دېگەن بولىدۇ. ياكى بۇ جۈملە بۇنداق بولىدۇ: " إِلَّا أَنْ أُبَلِّغَ عَنْ اللَّهِ وَأَعْمَلَ بِرِسَالَتِهِ " مەنىسى: مەن

پەقەتلا ئاللاھنىڭ ئۈستۈمگە بەرز قىلغان ئەلچىلىكىنى يەتكۈزسەم ۋە ماڭا تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلىرىنى تۇلۇق ئادا قىلسام، ئاندىن قۇتۇلالايمەن، دېگەن بولىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑥ بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، كاپىرلار ئۆزلىرىگە ۋەدە قىلىنغان ئازابنى دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە كۆرمىگۈچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە مۇئمىنلەر بىلەن دۈشمەنلىشىشتە ۋە ئۆزلىرىنىڭ كاپىرلىقىدا چىڭ تۇرىدۇ.

⑦ يەنى مۇئمىنلەرنىڭ ياردەمچىسى ئاجىزمىكەن ياكى مۇشرىكلارنىڭكىمۇ؟ تەۋھىد ئەھلىنىڭ سانى ئازمىكەن ياكى ئاللاھتىن ئۆزىگە چوقۇنغۇچىلارنىڭمۇ؟ ئۇلار بۇنى ئازابنى كۆرگەندە بىلىپ قالىدۇ. دېمەك، ئۇ چاغدا كاپىرلارنىڭ ئەسلا ياردەمچىسى بولمايدۇ. ئاللاھنىڭ سان - ساناقسىز قوشۇنلىرىنىڭ ئالدىدا كاپىرلارنىڭ سانى ناھايىتى ئاز بولىدۇ.

قُلْ إِنْ أَدْرَىٰ أَقْرَبٌ مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ﴿٥٥﴾ عَلِيمٌ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا ﴿٥٦﴾ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴿٥٧﴾ لِيَعْلَمَ أَنْ قَدِ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٥٨﴾

(ئى پەيغەمبەر! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «سەلەر ئاگاھلاندىرۇلغان ئازاب يېقىنمۇ؟ ياكى رەببىم ئۇنىڭغا ئۇزاق بىر مۇددەتنى بەلگىلەمدۇ؟ مەن ئۇقمايمەن» ① [25]. ئاللاھ غەيبىنى بىلگۈچىدۇر، ئۇ ئۆزىگە خاس غەيبىنى (يەنى سىرنى) ھېچكىمگە ئاشكارىلىمايدۇ [26]. پەقەت ئاللاھ ئۆزى مەمنۇن بولغان پەيغەمبەرگىلا (بەزى غەيبىلەرنى) ئاشكارىلايدۇ ②، ئۇنىڭ ئالدىغا ۋە ئارقىسىغا چوقۇم مۇھاپىزەتچى (پەرىشتىلەرنى) سېلىپ قويدۇ ③ [27]. (بۇنداق قىلىش) پەيغەمبەرلەرنىڭ رەببىنىڭ ئەلچىلىكىنى (دىنىنى) تولۇق يەتكۈزگەنلىكىنى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ) بىلىشى ئۈچۈندۇر ④، ھالبۇكى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىنى تولۇق بىلىپ تۇرغاندۇر ⑤ ۋە ھەر شەيئەنىڭ سانىنى تولۇق ئىگىلىگەندۇر» ⑥ [28].

① بۇنىڭ مەنىسى شۇكى، قىيامەت كۈنىنىڭ ياكى دۇنيادىكى ئازابنىڭ قاچان كېلىدىغانلىقى ئىلمى غەيبىنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ يېقىن ياكى يىراق ئىكەنلىكىنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ.

② ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئۇلارنىڭ ئەلچىلىك ۋەزىپىلىرىگە ئالاقىدار بولغان ياكى پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئىسپاتى بولغان بەزى غەيب ئىشلارنى بىلدۈرىدۇ. ئاللاھنىڭ بەزى غەيب ئىشلارنى بىلدۈرۈشى بىلەن پەيغەمبەرنىڭ غەيبىنى بىلگۈچى بولۇپ قالمايدىغانلىقىنى بۇ ئايەتتىن ئوچۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئەگەر پەيغەمبەر غەيبىنى بىلىدىغان بولسا ئىدى، ئۇ چاغدا ئاللاھ تەرەپتىن ئۇنىڭغا غەيبىنى بىلدۈرۈشنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمايتتى. ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرگە ئۇ بۇرۇن بىلمەيدىغان بىر قىسىم غەيب ئىشلارنىلا بىلدۈرىدۇ. چۈنكى «غەيبىنى بىلگۈچى» پەقەت ئاللاھ تائالا ئۆزىدۇر. بۇ ئايەتتىمۇ دەل شۇ نۇقتا روشەنلەشتۈرۈپ بېرىلدى.

③ يەنى ۋەھىي چۈشۈۋاتقاندا پەيغەمبەرنىڭ ئالدى - كەينىدە مۇھاپىزەتچى پەرىشتىلەر بولۇپ، ئۇلار جىن - شەيتانلارنى ۋەھىينى ئاڭلاشتىن توسىدۇ.

④ ﴿لِيَعْلَمَ﴾ «بىلىشى ئۈچۈن» بۇ پېئىلنىڭ ئاستىدىكى ئىگىلىك ئالماش كىمگە قايتىدۇ؟ بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قايتىدۇ، دەيدۇ. بۇنداق بولغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى: بۇرۇنقى پەيغەمبەرلەر ئۆز قەۋملىرىگە ئاللاھنىڭ ئەلچىلىكىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىگە قانداق يەتكۈزگەن بولسا، شۇنداق يەتكۈزگەنلىكىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بىلىشى ئۈچۈن ياكى مەسئۇل پەرىشتىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىلىكىنى پەيغەمبەرگە يەتكۈزگەنلىكىنى بىلىشى ئۈچۈن، دېگەن بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى ئىگىلىك ئالماش ئاللاھقا قايتىدۇ، دەيدۇ. بۇنداق بولغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى: ئاللاھ پەيغەمبەرلەرنى ئۆزىنىڭ ئەلچىلىكىنى بىمالال يەتكۈزۈشى ئۈچۈن، پەرىشتىلىرى ئارقىلىق قوغدايدۇ. ئۇلارنىڭ ئەلچىلىكىنى كىشىلەرگە توغرا شەكىلدە يەتكۈزگەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇشى ئۈچۈن، ئۇلارغا نازىل قىلىنغان ۋەھىينىمۇ قوغدايدۇ ياكى ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرنىڭ پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىينى يەتكۈزگەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇشى ئۈچۈن دېگەن بولىدۇ. گەرچە ئاللاھ تائالا ھەر نەرسىنى ۋۇجۇتقا كېلىشتىن بۇرۇنلا بىلىدىغان بولسىمۇ، بۇ يەردىكى بىلىشتىن ئىشنىڭ ئەمەلگە ئاشقانلىقىنى كۆرۈش مەقسەت قىلىنىدۇ. مەسىلەن: تۆۋەندىكى ئايەتلەرنىڭ مەنىسىگە ئوخشاش: ﴿سەن يۈز كەلتۈرۈپ

كېلىۋاتقان تەرەپنى، (يەنى بەيتۇلمۇقەددەسنى) قىبلە قىلغانلىقىمىز پەيغەمبەرگە ئەگەشكەنلەرنى ئاسىيلىق قىلغانلاردىن (يەنى مۇرتەد بولۇپ كەتكەنلەردىن) ئايرىۋېلىشىمىز ئۈچۈنلا ئىدى ﴿. (سۈرە بەقەرە 143 - ئايەت)﴾ ئاللاھ مۇئمىنلەرنى چوقۇم بىلىدۇ، مۇناپىقلارنىمۇ چوقۇم بىلىدۇ ﴿. (سۈرە ئەنكەبۇت 11 - ئايەت)﴾ ئاللاھ تائالانىڭ شەيئەلەرنى ۋۇجۇدقا كېلىشتىن ئىلگىرى چوقۇم بىلىدىغانلىقىغا دائىر ئايەتلەر كۆپتۇر.

⑤ ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىنى ياكى پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىنى تولۇق بىلىپ تۇرغۇچىدۇر.

⑥ چۈنكى شۇ زاتلا غەيبىنى بىلگۈچىدۇر. بۇرۇن بولۇپ بولغان ۋە كەلگۈسىدە بولىدىغان بارلىق ئىشلارنىڭ سانىنى خاتىرىلەپ قويغان، يەنى ھەممە ئىش ئۇنىڭ ئىسمى دائىرىسىدەدۇر.

(73) سورة المزمل مكة 20 آية

(73) سۈرە مۇزەممىل مەككىدە چۈشكەن 20 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَتَّيَّهَا الْمُزَّمِّلُ ① قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ② تَصَفَّهُ أَوْ أَنْقِصْ مِنْهُ قَلِيلًا ③ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ④ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ⑤

ئى يۆگىنىۋالغۇچى (پەيغەمبەر!) ① [1] كېچىنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسىدا يەنى كۆپرەكىدە تۇرۇپ ناماز ئوقۇغىن [2] يېرىمنى ياكى يېرىمدىن بىرئاز كەم قىلىپ، (ئۈچتىن بىرىنى ناماز بىلەن ئۆتكۈزگىن) [3] ياكى يېرىمگە بىرئاز قوشۇپ ②، (ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى ناماز بىلەن ئۆتكۈزگىن)، قۇرئاننى تەرتىل بىلەن (يەنى دانە - دانە، ئوچۇق) ئوقۇغىن ③ [4]. بىز ساڭا ھەقىقەتەن ئېغىر بىر سۆزنى نازىل قىلىمىز ④ [5].

① بۇ ئايەت نازىل بولغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۆگىنىپ يېتىۋالغان ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ شۇ ھالىتىنى بايان قىلىپ خىتاب قىلدى. بۇنىڭ مەنىسى: ئەمدى ياتقان يېرىڭدىن تۇرغىن، كېچىنىڭ كۆپ قىسمىدا ناماز ئوقۇغىن، يەنى تەھەججۇد نامىزى ئوقۇغىن. بۇ ئايەتتىكى بۇيرۇققا بىنائەن تەھەججۇد نامىزى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋاجىپ ئىدى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى ئىبارىنى ئىزاھلاپ كەلگەن يەنى يېرىم كېچىدىن بىرئاز كەم قىلىپ، ئۈچتىن بىرىنى ناماز بىلەن ئۆتكۈزسەڭ ياكى يېرىمگە بىرئاز قوشۇپ، ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى ناماز بىلەن ئۆتكۈزسەڭمۇ بولىدۇ.

③ ھەدىسلەردە بايان قىلىنىشىچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئاننى تەرتىل بىلەن ئوقۇيتتى ۋە ئۈممىتىگىمۇ شۇنداق تەرتىل بىلەن يەنى توختاپ - توختاپ ئايرىپ - ئايرىپ ئوقۇشنى تەلىم بېرىتتى.

④ كېچىدە قوپۇپ ناماز ئوقۇش ئادەتتە ئىنساننىڭ تەبىئىتىگە ئېغىر كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا، ﴿ساڭا ھەقىقەتەن ئېغىر بىر سۆزنى نازىل قىلىمىز﴾ دېگەن سۆزنى قىستۇرما جۈملە شەكلىدە كەلتۈردى.

﴿قَوْلًا ثَقِيلًا﴾ «ئېغىر بىر سۆز» دېگەندىن قۇرئان كەرىم كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دېمەك، قۇرئاننىڭ ئەھكاملىرىغا ۋە بۇيرۇقلىرىغا ئەمەل قىلىش، ئۇنىڭ چەكلىمىلىرىگە رىئايە قىلىش ۋە ئۇنى باشقىلارغا يەتكۈزۈش ناھايىتى ئېغىر ۋە جاننى ئۇپرىتىدىغان بىر ۋەزىپىدۇر. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردىكى ئېغىرلىقتىن رەسۇلۇللاھقا ۋەھىي چۈشكەن چاغدىكى ئۇنى قەھرىتان سوغۇق كۈنلىرىدەمۇ چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمدۈرۈپتىدىغان ئېغىر يۈك (جىددىي كەيپىيات) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَظَنًا وَأَقْوَمُ قِيلاً ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَأَذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ
وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلاً ﴿٩﴾ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلاً ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِيَ النَّعْمَةِ وَمَهَلْهُمْ
قَلِيلًا ﴿١١﴾

شەكسىزكى، كېچىدە تۇرۇش (ئەستايىدىللىق بىلەن ئىبادەت قىلىشقا) ئەڭ مۇۋاپىقتۇر (قەلبكە ئەڭ تەسىرلىكتۇر) ①، (تىنچ بولغانلىقى ئۈچۈن) كېچىنىڭ قىرائىتى ئەڭ توغرا بولىدۇ ② [6]. ھەقىقەتەن كۈندۈزدە ساڭا ئۇزۇن بىر مەشغۇلىيەت بار (شۇڭا ئىبادەتكە كېچىسى بېرىلگەن) ③ [7]. رەببىڭنىڭ ئىسمىنى ياد ئەتكەن، (ئىبادىتىڭدا) ئۇنىڭغا تولۇق (پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ بىلەن) يۈزلەنگەن ④ [8]. ئۇ مەشرىقىنىڭمۇ (كۈنچىقىشىنىڭمۇ)، مەغربىنىڭمۇ (كۈنپېتىشىنىڭمۇ) رەببىدۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئىلاھ يوقتۇر. ئۇنى ھامىي قىلىۋالغىن (يەنى بارلىق ئىشنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغىن) [9]. سەن كاپىرلارنىڭ سۆزلىرىگە سەۋر قىلغىن، ئۇلارنى چىرايلىقچە تەرك ئەتكەن [10]. (مېنىڭ ئايەتلىرىمنى) ئىنكار قىلغۇچى دۆلەتمەنلەرنى ماڭا قويۇپ بەرگەن (يەنى ئۇلارنىڭ جازاسىنى ئۆزۈم بېرىمەن)، ئۇلارغا بىرئاز مۆھلەت بەرگەن [11].

① بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: كېچىنىڭ خىلۋىتىدە تەھەججۇد نامىزىدا ئوقۇلغان قۇرئان كۈندۈزى ئوقۇلغىنىغا قارىغاندا ناماز ئوقۇغۇچىنىڭ قۇللىقى بىلەن دىلى قۇرئاننىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشتە بىر - بىرى بىلەن بەكرەك ماسلىشىدۇ، كۆڭۈل قويۇپ ئىبادەت قىلغىلى بولىدۇ.

② بۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: كېچىدە قۇرئان ئوقۇش كۈندۈزگە قارىغاندا زېھنىڭنىڭ ئوچۇقلۇقىدا ۋە قۇرئاننىڭ ئوقۇغان كىشىنىڭ دىلىغا ئورنىشىشىدا تەسىرى چوڭقۇر بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ چاغدا ھەممە يەر جىمجىتلىققا چۆمگەن بولغاچقا، ناماز ئوقۇغان كىشىنىڭ تىلاۋىتى دۇنيانىڭ ۋاراڭ - چۈرۈڭلىرىدىن خالىي بولىدۇ. تىلاۋەتتىن تولۇق ھۇزۇرلىنىدۇ ۋە تىلاۋىتىنىڭ ئۆزىنىڭ دىلىغا قانچىلىك تەسىر قىلغانلىقىنى ھېس قىلالايدۇ.

③ ﴿سَبَّحًا﴾ نىڭ مەنىسى "الْحَمْدُ لِلَّهِ" يەنى ماڭماق ۋە ئايلانماق. يەنى كۈندۈزى دۇنيانىڭ ئىشلىرى ئىنساننى ئالدىغا سېلىۋالىدۇ. بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى ئىبارىنى قۇۋۋەتلەپ كەلگەن. يەنى كېچىدە ناماز ئوقۇش ۋە قۇرئان تىلاۋەت قىلىش بەكرەك ئۈنۈملۈك بولىدۇ. يەنى ئۇنى داۋاملاشتۇرغىن، كېچە بولسۇن ياكى كۈندۈز بولسۇن، ئاللاھقا تەسبىھ (سُبْحَانَ اللَّهِ)، ھەمدۇسانا (الْحَمْدُ لِلَّهِ)، تەكبىر (اللَّهُ أَكْبَرُ) ۋە تەھلىل (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ئوقۇپ تۇرغىن.

④ ﴿تَبَتَّلْ﴾ نىڭ مەنىسى بىر ئىشقا پۈتۈن ۋاقتىنى بېرىش، بىر ئىش ئۈچۈن ئايرىلىپ چىقىش. يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە دۇئا قىلىشتا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن دىققىتىنى بېرىپ، ئۇنىڭغا يۈزلىنىش دېمەكتۇر. بۇ (خىرىستىئانلاردىكى) رەھبانىيەت يەنى راھىبلىققا ئوخشىمايدۇ. رەھبانىيەتتە ئىنسان يالغۇزلۇقنى تاللاپ، تەركىدۇنيا بولۇپ كېتىدۇ. ئىسلامدا بۇنىڭغا تەرغىب قىلىنمايدۇ. دېمەك ﴿تَبَتَّلْ﴾ نىڭ مەنىسى دۇنيا ئىشلىرىنى تولۇق ئادا قىلىش بىلەن بىرگە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كەمتەرلىكنى ئىزھار قىلىپ تۇرۇپ ئاللاھقا يۈزلىنىش دېمەكتۇر. مانا بۇ ئىسلامدا ياخشى كۆرۈلىدىغان ئەمەلدۇر.

إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلاً ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾

شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا (ئۇلار ئۈچۈن ھازىرلانغان) ئېغىر ئىشكەللەر، دوزاخ، (زەققۇم ۋە زەرىئە دەرىخىدىن ئىبارەت) گالغا تۇرۇپ قالىدىغان تاماق ۋە قاتتىق ئازاب بار ﴿12-13﴾. ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) زېمىن ۋە تاغلار قاتتىق تەۋرەيدۇ، تاغلار كۆچمە قۇم بارخانلىرىغا (قۇم دۆۋىلىرىگە) ئايلىنىپ قالىدۇ ﴿14﴾. شۈبھىسىزكى، بىز پىرىئەۋنگە پەيغەمبەر ئەۋەتكەندەك، سىلەرگىمۇ (ئەمەلىيەتتە) گۇۋاھلىق بېرىدىغان بىر پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق ﴿15﴾. پىرىئەۋن پەيغەمبەرگە (يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا) ئاسىيلىق قىلدى (يەنى پىرىئەۋن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتماي، ئۇنى يالغانچىغا چىقاردى، ئى قۇرەيش جامائەسى! سىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاسىيلىق قىلغاندەك، پىرىئەۋنمۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئاسىيلىق قىلغان ئىدى)، شۇنىڭ بىلەن بىز ئۇنى قاتتىق جازالىدۇق ﴿16﴾. (ئى كاپىرلار!) ئەگەر كۇفرلىقتا چىڭ تۇرساڭلار، (دەھشتىدىن) بالىلارنىڭ بېشىغا ئاق كىرگۈزۈۋېتىدىغان كۈندىن قانداق ساقلىنىسىلەر ﴿17﴾.

① ﴿أَنْكَالٌ﴾ "ئىگىلىك" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، كىشى، ئىشكەل مەنىسىدە. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇنى تاقاق مەنىسىدە ئالغان. ﴿جَحِيمًا﴾ دېگەن لاۋۇلداپ تۇرغان ئوت دېگەن بولىدۇ. ﴿ذَا غُصَّةٍ﴾ دېگەن گالدىن ئۆتمەيدىغان يا يۇتقىلى بولمايدىغان يا ياندۇرغىلى بولمايدىغان تائامدۇر. بۇ تائام زەققۇم ياكى ﴿صَرِيحٌ﴾ گە ئوخشاش زەھەرلىك يېمەكلىكتۇر. ﴿صَرِيحٌ﴾ بولسا زەھەرلىك، بەتبۇي تىكەنلىك بىر يانتاق دەرىخىدۇر.

② يەنى بۇ ئازاب قىيامەت كۈنى بولىدۇ. ئۇ كۈندە زېمىن ۋە تاغلار قاتتىق تەۋرەشتىن ئاستىن ئۈستۈن بولۇپ كېتىدۇ، ئېگىز ھەيۋەتلىك تاغلارمۇ دۆۋىلەنگەن قۇم بارخانلىرىغا ئوخشاش كېرەكسىز بولۇپ قالىدۇ. ﴿كَثِيبًا﴾ دېگەن دۆۋىلەنگەن قۇم. ﴿مَّهِيلًا﴾ دېگەن سىيرىلىپ چۈشكەن قۇم، دەسسە پۇت پېتىپ قالىدىغان يۇمشاق قۇم.

③ ئۇ پەيغەمبەر قىيامەت كۈنى سىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە گۇۋاھلىق بېرىدۇ

④ بۇ ئايەت مەككە ئەھلىگە ئاگاھلاندۇرۇشتۇركى، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىشەنمىگەنلىكى سەۋەبىدىن پىرىئەۋن يولۇققان ئاقىۋەتكە سىلەرمۇ يولۇقۇپ قېلىشىڭلار مۇمكىن.

⑤ ﴿شِيبًا﴾ "شېبە" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، قىيامەت كۈنىنىڭ دەھشتىدىن بالىلارنىڭ چېچى ئاقىرىپ كېتىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ياكى بۇ مىسال ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن ئىبارىدۇر. ھەدىستە بايان قىلىنىشىچە قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامغا دەيدۇ: ئەۋلادلىرىڭدىن دوزاخقا كىرىدىغانلىرىنى ئايرىغىن. ئادەم ئەلەيھىسسالام: ئى ئاللاھ! قانداق ئايرىيمەن؟ ئاللاھ تائالا: ھەر 1000 دىن 999 نى دوزاخقا، بىرنى جەننەتكە ئايرىغىن، دەيدۇ. شۇ چاغدا ھامىلىدار ئاياللارنىڭ بويىدىن ئاجراپ كېتىدۇ ۋە بالىلارنىڭ چاچلىرى ئاقىرىپ كېتىدۇ. بۇ سۆز ساھابىلەرگە بەك ئېغىر كېلىپ، ئۇلارنىڭ چىرايلىرى ئوڭۇپ كەتكەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «يەجۇج - مەجۇجدىن 999 نى، سىلەردىن بىرنى ئايرىيدۇ.

ئاللاھنىڭ رەھىمىتى بىلەن پۈتۈن جەننەت ئەھلىنىڭ يېرىمى سىلەر – بىزدىن بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن». (سەھىھۇل بۇخارى 4741 - ھەدىس)

السَّمَاءُ مُنْقَطِرَةٌ بِهِ كَانَتْ وَعَدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذِكْرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾ * إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثِي اللَّيْلِ وَيَصْغُو وَتُلْثُهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۗ

ئۇ كۈننىڭ (دەھشتىدىن) ئاسمان يېرىلىدۇ^①، ئاللاھنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ^② (چۈنكى ئاللاھ ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ) [18]. بۇ ئايەتلەر ھەقىقەتەن ۋەز - نەسەھەتتۇر، (بۇ ۋەز - نەسەھەتتىن پايدىلىنىشنى) خالىغان ئادەم رەببىگە (يەتكۈزىدىغان) يولنى تۇتسۇن [19]. (ئى پەيغەمبەر!) ئەلۋەتتە، رەببىڭ سېنىڭ ۋە سەن بىلەن بولغان (ساھابىلەردىن) بىر توپ كىشىنىڭ كېچىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىغا يەتمىگەن ۋاقىتتا، يېرىمدا ۋە ئۈچتىن بىر قىسمىدا (تەھەججۇد نامىزى ئۈچۈن) تۇرىدىغانلىقىڭلارنى بىلىدۇ^③، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ مىقدارىنى ئاللاھ بەلگىلەيدۇ^④، سىلەرنىڭ ئۇنى ھېسابلاپ بولالمايدىغانلىقىڭلارنى بىلىدۇ^⑤، (شۇڭا) ئاللاھ سىلەرگە رەھىم قىلدى^⑥

① بۇ ئىبارە «كۈن» دېگەن سۆزنىڭ يەنە بىر سۈپىتىدۇر. دېمەك ئۇ كۈننىڭ دەھشتىدىن ئاسمان يېرىلىپ كېتىدۇ.

② يەنى ئاللاھ تائالانىڭ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈش، ئاخىرەتتە ھېساب ئېلىش، ئاندىن جەننەتكە ياكى دوزاخقا كىرگۈزۈشتىن ئىبارەت ۋەدىلىرى چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ.

③ بۇ سۈرىنىڭ بېشىدا كېچىنىڭ يېرىمدا ياكى ئۇنىڭ ئازراقىدا ياكى ئۇنىڭ كۆپرەكىدە ناماز ئوقۇشقا بۇيرۇلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇنىڭ بىر بۆلۈك ساھابىلىرى پۈتۈن كېچە، بەزىدە كېچىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىغا يەتمىگەن ۋاقىتتا، بەزىدە كېچىنىڭ يېرىمىدە ۋە بەزىدە كېچىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىدا - بۇ يەردە بايان قىلىنغاندەك - تەھەججۇد نامىزى ئوقۇيتتى. لېكىن، بۇنى ھەمىشە داۋاملاشتۇرۇش بىر تەرەپتىن ساھابىلەرگە ئېغىر كەلسە، يەنە بىر تەرەپتىن كېچىنىڭ ئۇزۇن قىسقىلىقىنى، ناماز ئوقۇيدىغان ۋاقىتنى يەنى كېچىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى، كېچىنىڭ يېرىمىنى ۋە كېچىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى ھېسابلاش تېخىمۇ قىيىن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۇ ھۆكۈمنى يېنىكلىتىپ بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇنىڭدىن تەھەججۇدنى تەرك ئېتىشىنى جايىز دەپ ھۆكۈم چىقارغان بولسا، بەزىلەر: ئۇنى پەرزلىكتىن مۇستەھەبلىككە چۈشۈرۈلگەن، ھازىر رەسۇلۇللاھقىمۇ ۋە ئۈممەتكىمۇ پەرز ئەمەس، دەيدۇ. بەزىلەر: ئۇنى ئۈممەتتىنلا يەڭگىلەشتۈرۈلگەن بولۇپ، رەسۇلۇللاھقا پەرز ھالدا تۇرىۋەرگەن، دەپ قارايدۇ.

④ يەنى كېچىنىڭ ۋاقىتلىرىنى - قانچىلىك ۋاقىتنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ۋە قانچىلىك ۋاقىتنىڭ قالغانلىقىنى - ئاللاھ تائالا ئوبدان ھېسابلىيالايدۇ. لېكىن، بۇنى توغرا ھېسابلاش سىلەر ئۈچۈن قىيىن.

⑤ سىلەر كېچىنىڭ قانچىلىك ۋاقىتىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ۋە قانچىلىك ۋاقىتنىڭ قالغانلىقىنى بىلەلمەيدىغان تۇرساڭلار، كېچىنىڭ بەلگىلەنگەن ۋاقىتلىرىدا تەھەججۇد نامىزىنى قانداقمۇ ئادا قىلالايسىلەر؟

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا تەھەججۇد نامىزىنىڭ پەرزلىك ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، ھازىر ئۇ پەقەت مۇستەھەپ ھالىتىدىلا قېلىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا - كېچىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىدا، يېرىمدا ياكى ئۈچتىن بىرىدە تەھەججۇد نامىزى ئوقۇشقا رىئايە قىلىشىمۇ شەرت ئەمەس، ھەتتا بەلگىلەنگەن مىقداردا ئوقۇشىمۇ تەلەپ قىلىنمايدۇ. مەسىلەن: ئەگەر بىر كىشى كېچىدە

تۇرۇپ، ئىككى رەكئەت بولسىمۇ، ناماز ئوقۇۋالسا، تەھەججۇد نامازى ئوقۇغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىلغىنىدەك ھەر كېچىسى سەككىز رەكئەت تەھەججۇد نامىزىنى ئوقۇشقا ئەھمىيەت بەرسە، بۇ ناھايىتى ياخشىدۇر، ئۇنداق كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە تولۇق ئەگەشكۈچىلەردىن بولىدۇ.

فَأَقْرَهُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِيمٌ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَءَاخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ

قۇرئاندىن ئوڭاي بولغاننى ئوقۇڭلار^①، ئاللاھ بىلىدۇكى، ئاراڭلاردا بەزىلەر كېسەل بولۇپ قالىدۇ، بەزىلەر ئاللاھنىڭ پەزىلىنى ئىزدەپ (يەنى ئىش - ئوقەت قىلىپ) يەر يۈزىدە سەپەر قىلىدۇ^②،

① ﴿ فَأَقْرَهُوْا ﴾ «ئوقۇڭلار» دېگەندىن مەقسەت " فَضْلًا " ناماز ئوقۇڭلار دېمەكتۇر. ﴿ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ «قۇرئان» دىن مەقسەت " الصَّلَاةَ " ناماز دېمەكتۇر. يەنى تەھەججۇد نامىزىدىن ئوڭاي بولغاننى ئوقۇڭلار. تەھەججۇد نامىزى ئۇزۇن بولغانلىقى ۋە ئۇنىڭدا قۇرئاننىڭ جىق ئوقۇلىدىغانلىقى ئۈچۈن، تەھەججۇد نامىزىنىڭ ئۆزىلا «قۇرئان» دەپ ئاتالغان. خۇددى نامازدا سۈرە فاتىھەنى ئوقۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى بايان قىلىپ كەلگەن ھەدىس قۇددۇستا سۈرە فاتىھە ناماز دەپ ئىپادىلەنگەندەك: " قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي ... " «نامازنى (فاتىھەنى) ئۆزۈم بىلەن بەندەمنىڭ ئارىسىدا تەقسىم قىلدىم...» (سەھىھ مۇسلىم 395 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2953 - ھەدىس) بۇ نۇقتا سۈرە فاتىھەنىڭ تەپسىرىدە بايان قىلىندى. شۇنىڭ ئۈچۈن «قۇرئاندىن سىلەرگە قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار» دېگەننىڭ مەنىسى: كېچىدە قانچىلىك ناماز ئوقۇش سىلەرگە قولاي بولسا - مۇئەييەن ۋاقىت بەلگىلىمەستىن ياكى رەكئەت سانىنى بىكىتمەستىن - شۇنچىلىك ئوقۇڭلار. بەزىلەر بۇ ئايەتنى دەلىل قىلىپ، نامازدا سۈرە فاتىھەنى ئوقۇماستىن ئۆزىگە ئاسان بولغان بىرەر ئايەتنى ئوقۇسا ناماز دۇرۇس بولىدۇ، دەيدۇ. لېكىن، بۇ دەلىل توغرا ئەمەس، بىرىنچىدىن: بۇ يەردە «ئوقۇڭلار» دېگەن سۆز يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك نامازغا قارىتىلغان، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئايەتنىڭ نامازدا ئوقۇلىدىغان قۇرئاننىڭ مىقدارى بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق. ئىككىنچىدىن: ئەگەر بۇ ئايەتنى نامازدا ئوقۇلىدىغان قۇرئاننىڭ مىقدارى بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارىغان تەقدىردىمۇ، بۇ (نامازدا سۈرە فاتىھەنى ئوقۇشنى تەرك ئېتىشكە) كۈچلۈك دەلىل بولالمايدۇ. چۈنكى ﴿ مَا تَيَسَّرَ ﴾ «سىلەرگە قولاي بولغاننى» دېگەن ئىبارىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى تەپسىر قىلىپ، نامازنىڭ ئادا بولۇشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ۋە ئۇنى ئوقۇمىسا ناماز ئادا بولمايدىغان سۈرىنىڭ سۈرە فاتىھە ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازدا سۈرە فاتىھە ئوقۇشنى بۇيرىدى. بۇ بۇيرۇق ناھايىتى كۈچلۈك سەھىھ ھەدىسلەردە (سەھىھۇل بۇخارى 756 - ھەدىس، سۈنەنى نەسائى 921 - ھەدىس) ناھايىتى ئوچۇق بايان قىلىندى.

② يەنى سىلەردىن بەزىلەرگە تىجارەت ياكى رىزىق ئىزدەپ سەپەر قىلىش، بىر شەھەردىن يەنە بىر شەھەرگە ۋە بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە سەپەر قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

وَعَاخِرُونَ يُقْتَلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَأَقْرَعُوا مَا تَيْسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٠﴾

يەنە بەزىلەر ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ ①. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭدىن (يەنى تەھەججۇد نامىزىدىن) قانچىلىك ئوقۇش ئاسان بولسا شۇنچىلىك ئوقۇڭلار ②، (پەرز) نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىڭلار ③، زاكاتنى بېرىڭلار، ئاللاھقا قەرزىي ھەسەنە بېرىڭلار ④ (يەنى ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل - مال سەرپ قىلىڭلار)، ئۆزۈڭلار ئۈچۈن (دۇنيادا) قايسىبىر ياخشى ئىشنى قىلساڭلار، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ كاتتا مۇكاپات بولغان ھالدا تاپسىلەر ⑤ (يەنى مۇكاپاتىغا ئېرىشىشىلەر، دۇنيا بولسا پانىيدۇر، ئاخىرەت بولسا باقىيدۇر، ياخشى بەندىلەر ئۈچۈن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى ساۋاب ھەممىدىن ئارتۇقتۇر)، ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلەڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىبانىدۇر [20].

① شۇنىڭدەك جىھاد قىلىش ئۈچۈنمۇ ئېغىر مەشىقلەرنى ۋە مۇشەققەتلىك سەپەرلەرنى قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ ئۈچ ئامىل - كېسەللىك، سەپەر ۋە جىھاد ئۆز نۆۋىتىدە ھەركىمنىڭ بېشىغا كېلىپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا تەھەججۇدنىڭ ھۆكۈمىنى يەڭگىللىتىپ بەردى. چۈنكى، بۇ ئىبادەت يۇقىرىقى ھەر ئۈچ ئەھۋالدا مۇشكۈل بولىدىغان ۋە قاتتىق چىدامچانلىق تەلەپ قىلىدىغان ئەمەلدۇر.

② يەڭگىللىتىشنىڭ سەۋەبلىرى بىلەن بىرگە تەكىتلەش يۈزىسىدىن يەڭگىللىتىش ھۆكۈمى بۇ يەردە قايتا بايان قىلىندى.

③ يەنى بەش ۋاخ پەرز نامازنى تولۇق ۋە مۇكەممەل ئوقۇڭلار.

④ يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا ئېھتىياجقا ئاساسەن، كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە پۇل - مال سەرپ قىلىڭلار. بۇنىڭغا ئاللاھ تائالانىڭ يەتتە يۈز ھەسسە ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ ئەجىر - ساۋاب بېرىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ «قەرزى ھەسەنە» دەپ ئاتالغان. (سەھىھۇل بۇخارى 6491 - ھەدىس)

⑤ يەنى سىلەر نەپلە ناماز، نەپلە سەدىقە ۋە باشقا ياخشى ئەمەللەرنى قىلساڭلار، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ناھايىتى كۆپ ئەجىر - ساۋابقا ئېرىشىشىلەر. كۆپ ساندىكى ئۆلىمالار بۇ سۈرىنىڭ 20 - ئايىتىنى مەدىنىدە چۈشكەن دەپ قارايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سۈرىنى يېرىم مەككىي، يېرىم مەدىنىي سۈرە دەپ ئاتايدۇ. (ئەيسىر تەپسىرى)

(74) سورة المدثر مكية 56 آية

(74) سۇرە مۇدەسسەر مەككىدە چۈشكەن 56 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ① قُمْ فَأَنْذِرْ ② وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ③ وَتُبَّابَكَ فَطَهِّرْ ④ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ⑤ وَلَا تَمُنْ بِتَسَكُّرٍ ⑥ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ⑦ فَإِذَا نُفِرَ فِي الْأَقْصُورِ ⑧ فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ⑨ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ⑩ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ⑪ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ⑫ وَبَنِينَ شُهُودًا ⑬

ئى يۆگىنىڭلارغۇچى (پەيغەمبەر!) ① [1] ئورنۇڭدىن تۇرغىن! (ئىنسانلارنى) ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرغىن ② [2]. رەببىڭنى ئۇلۇغلىغىن [3]. كىيىمىڭنى پاك تۇتقىن ③ [4]. گۇناھنى (يەنى شېرىك ئەمەللەرنى) تەرك ئەتكىن ④ [5]. (كىشىلەرگە بىر نەرسە بەرسەڭ) كۆپرەك ئۈندۈرۈۋېلىش مەقسىتىدە بەرمىگىن (يەنى بەرگەن نەرسەڭدىن كۆپرەك نەرسە ئېلىشنى تەمە قىلما) ⑤ [6]. رەببىڭ (نىڭ) رازىلىقىغا ئېرىشىش (ئۈچۈن چىداملىق بولغىن [7]. سۇر چىلىنغان ۋاقىت – ئۇ كۈن قىيىن بىر كۈندۈر [8-9]. كاپىرلارغا ئاسان ئەمەستۇر ⑥ [10]. مەن (ھېچ نەرسىسى يوق) تەنھا ياراتقان شۇ ئادەمنى (يەنى ۋەلىد ئىبنى مۇغىرەنى) ماڭا قويۇۋەتكىن ⑦ [11]. ئۇنىڭغا نۇرغۇن مال – مۈلۈك بەردىم [12]. ئۇنىڭغا (ھەمىشە) يېنىدا تۇرىدىغان ئوغۇللارنى بەردىم ⑧ [13].

① تۇنجى قېتىم نازىل بولغان ۋەھىي ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ..﴾ «ياراتقان رەببىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن..» دېگەن ئايەت ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋەھىي بىر مەزگىل توختاپ قالدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋەھىينىڭ توختاپ قالغانلىقىدىن ناھايىتى ئالاقزادە بولۇپ، ئەندىشە ئىچىدە قالغان ئىدى. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن ئىدى: «بىر كۈنى مەن كېتىۋېتىپ توساتتىن ئاسمان تەرەپتىن كەلگەن بىر ئاۋازنى ئاڭلىدىم. بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا قارىسام، ھىرا غارىدا يېنىمغا كەلگەن پەرىشتە ئاسمان بىلەن زېمىن ئارىلىقىغا بىر كەلگەن ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ھالەتتە تۇرۇپتۇ. مەن ئۇنىڭدىن قورقۇپ يەرگە يىقىلىپ چۈشتۈم. ھۇشۇمغا كەلگەندىن كېيىن ئۆيۈمگە كېلىپ مېنى يۆگەپ قويۇڭلار، مېنى يۆگەپ قويۇڭلار، مېنى يۆگەپ قويۇڭلار، دېدىم. ئۇلار مېنى يۆگەپ قويدى. شۇنداق بىر ئەھۋالدا ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتلەرنى نازىل قىلدى. ئاندىن كېيىن ۋەھىي ئارقا – ئارقىدىن توختىماي نازىل بولدى.» (سەھىھۇل بۇخارى 4926 – ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 161 – ھەدىس) بۇنىڭغا قارىغاندا، بۇ ئىككىنچى قېتىمقى ۋەھىي ۋە ۋەھىي ئۈزۈلۈپ قالغاندىن كىيىنكى تۇنجى ۋەھىي ھېسابلىنىدۇ.

② يەنى مەككە ئەھلى ئىمان كەلتۈرمىسە، ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرغىن.

③ يەنى قەلبىڭنى ۋە نىيتىڭنى پاك تۇتۇش بىلەن بىرگە كىيىمىڭنىمۇ پاك تۇتقىن. مەككە مۇشرىكلىرى پاكزىلىققا تازا ئەھمىيەت بەرمەيتتى، شۇ ۋەجىدىن مۇشۇنداق بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

④ يەنى بۇتلارغا چوقۇنۇشنى تەرك ئەتكىن. ئەسلىدە بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق باشقا كىشىلەرگە بۇيرۇق قىلىنىۋاتىدۇ.

⑤ يەنى باشقىلارغا قىلغان ياخشىلىقنىڭ بەدىلىگە كۆپرەك قايتۇرۇۋېلىشنى ئارزۇ قىلمىغىن.

⑥ يەنى قىيامەت كۈنى كاپىرلارغا بەك قىيىندۇر. چۈنكى، ئۇ كۈنى ئۇلار دۇنيادا ھەقىنى ئىنكار

قىلغانلىقىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ.

⑦ بۇ ئاگاھلاندۇرۇش ۋە قورقۇتۇش ئۈچۈن دېيىلگەن ئىبارە بولۇپ، مەنىسى شۇكى، مەن ئانىسىنىڭ قورسىقىدا تەنھا ياراتقان، تۇغۇلغاندا مال - مۈلۈكى ۋە ئەۋلادلىرى بولمىغان كىشىنى ماڭا قويۇۋەتكىن. ئۇنى مەن ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلىمەن. مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە، بۇ ۋەلىد ئىبنى مۇغىرەگە قارىتىلغان سۆزدۇر. ئۇ ھەقنى ئىنكار قىلىشتا تولىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، بۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان. توغرىسىنى ئاللاھ ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر.

⑧ ئاللاھ بۇ كىشىگە كۆپ ئوغۇل بەرگەن ئىدى. مال - مۈلۈكى كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن بالىلىرى تىجارەت ئۈچۈن سەپەرگە چىقمايتتى، يېنىدا تۇراتتى. بەزى مۇپەسسىرلەر ئوغۇللىرىنىڭ سانىنى 7 دەيدۇ، بەزىلەر 12 دەيدۇ ۋە بەزىلەر 13 دەيدۇ. بۇلاردىن ئۈچ ئوغۇل مۇسۇلمان بولدى. ئۇلار: ھىشام، خالىد ۋە ۋەلىد ئىبنى ۋەلىد (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم)لاردىن ئىبارەت. (فەتھۇلقەدىر)

وَمَهَّدْتُ لَهُو تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عِنِيدًا ﴿١٦﴾ سَأَرْهُقُهُو صَعُودًا ﴿١٧﴾ إِنَّهُو فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ أَذْبَرَ
وَأَسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾

ئۇنىڭ ئابرويىنى ئۆستۈردۈم ① [14]. ئۇ بولسا يەنىمۇ كۆپ بېرىشىمنى تەمە قىلىپ تۇرىدۇ ② [15]. ياق (يەنى ئۇنىڭ خالىغىنى ھەرگىز بولمايدۇ) ③، چۈنكى ئۇ (گەدەنكەشلىك قىلىپ) بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە قارشى چىقتى ④ [16]. مەن ئۇنى يېقىندا قاتتىق ئازابقا قىستايىمەن ⑤ [17]. ئۇ (پەيغەمبەر ۋە قۇرئان ھەققىدە) ئويلاندى، (ۋە قانداق بوھتان قىلىشنى) پىلانلىدى ⑥ [18]. ئۇنىڭغا لەنەت بولسۇنكى! ئۇ قانداق پىلانلىدى؟ [19]. يەنە ئۇنىڭغا لەنەت بولسۇنكى! ئۇ قانداق پىلانلىدى؟ ⑦ [20]. ئاندىن ئۇ (ئۆز پىلانىغا) قاراپ چىقتى ⑧ [21]. ئاندىن قوشۇمىسىنى تۈردى ۋە چىرايىنى پۈرۈشتۈردى ⑨ [22]. ئاندىن ئۇ (ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىشتىن) يۈز ئۆرۈدى ۋە (پەيغەمبەرگە ئەگىشىشتىن) تەكەببۇرلۇق قىلدى ⑩ [23].

- ① يەنى ئۇنى بايلىق، ھوقۇق ۋە ئابروي جەھەتتە ئۈستۈن قىلدىم يەنە ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلدىم.
- ② يەنى ئۇ ھەقىقىي ئىنكار قىلىشتا ۋە گۇناھتا ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن تۇرۇقلۇق، مېنىڭ يەنە بېرىشىمنى ئارزۇ قىلىدۇ.
- ③ يەنى مەن ئۇنىڭغا يەنە بەرمەيمەن.
- ④ بۇ يەردە ﴿كَلَّا﴾ «ياق (يەنى ئۇنىڭ خالىغىنى ھەرگىز بولمايدۇ)» نىڭ سەۋەبى بايان قىلىندى. ھەقىقىي بىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا قارشى چىققان ۋە ئۇنى رەت قىلغان كىشى ﴿عِنِيدَ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ.
- ⑤ يەنى مەن ئۇنى بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان قاتتىق ئازابقا مۇپتىلا قىلىمەن. بەزى مۇپەسسەرلەرنىڭ دېيىشىچە ئۇ دوزاختىكى ئوتتىن بولغان بىر تاغقا يامىشىشقا مەجبۇرلىنىدۇ. " إِرْهَاقُ " ئىنسانغا كۆتۈرەلمەيدىغان ئېغىر يۈكنى ئارتىش دېگەن مەنىدە. (فەتھۇلقەدر)
- ⑥ يەنى ئۇ قۇرئاننى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋىتىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا قانداق (بوھتان بىلەن) جاۋاب بېرىشنى ئويلىدى. ۋە كۆڭلىدە (ئويلىغانلىرى بويىچە) پىلانلىدى.
- ⑦ بۇ ئۇنىڭغا قىلىنغان بەتدۇئا بولۇپ، ھالاك بولسۇن، ئۆلۈپ كەتسۇن. ئۇ پىلانلىغان نەرسە نېمە دېگەن يامان! دېگەن مەنىدە.
- ⑧ يەنى ئۇ قۇرئانغا قانداق رەددىيە بېرىشنى قايتا ئويلاندى.
- ⑨ يەنى ئۇ ئويلاۋاتقاندا قوشۇمىسىنى تۈردى ۋە خۇددى بىرەر قىيىن مەسىلە ئۈستىدە ئويلىنىۋاتقان ئادەمدەك چىرايىنى پۈرۈشتۈردى.
- ⑩ يەنى ئۇ ھەقىقەتكە ئەگىشىشتىن باش تارتتى ۋە ئىمان ئېيتىشتىن تەكەببۇرلۇق قىلدى.

فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ ﴿٢٤﴾ إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَأُضْلِيهِ سَقَرٌ ﴿٢٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرٌ ﴿٢٧﴾ لَا تُبْقَى وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوْ أَحَاطَ
لِلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾ وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزِدَّادَ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِيمَانًا

(شۇنىڭ بىلەن ئۇ): «بۇ (قۇرئان) پەقەتلا ئىلگىرىكىلەردىن نەقىل قىلىنغان سېھىردۇر^①، بۇ پەقەتلا ئىنسان سۆزىدۇر» دېدى [24-25]. ئۇنى مەن يېقىندا سەقەرگە (يەنى دوزاخقا) تاشلايمەن [26]. سەن سەقەرنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەسەن؟^② [27] (ئۇ شۇنداق دوزاخكى ھېچ نەرسىنى) قالدۇرمايدۇ، قويمايدۇ (بەلكى كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ)^③ [28]. ئۇ ئىنسانلارنىڭ تېرىسىنى كۆيدۈرۈپ قاپقارا قىلىۋېتىدۇ [29]. ئۇنىڭغا 19 پەرىشتە مۇئەككەلدۇر (مەسئۇلدۇر)^④ [30]. بىز دوزاخ مەسئۇللىرىنى پەقەت پەرىشتىلەردىن قىلدۇق، بىز ئۇلارنىڭ سانىنى پەقەت كاپىرلار ئۈچۈن سىناق قىلدۇق^⑤. بۇنداق قىلىشىمىز (بۇ سان تەۋرات ۋە ئىنجىللاردا بايان قىلىنغان سانغا مۇۋاپىق كەلگەچكە) كىتاب بېرىلگەنلەرنىڭ (قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە) تولۇق ئىشەنچ قىلىشى^⑥، مۇئىنلەرنىڭ ئىمانىنىڭ تېخىمۇ كۈچىيىشى^⑦،

① يەنى ئۇ (مۇھەممەد) قۇرئاننى بىر كىمدىن ئۆگىنىپ، نەقىل قىلغان (كۆچۈرۈپ كەلگەن) ئاندىن ئۇنى ئاللاھ تەرەپتىن چۈشۈرۈلدى دەپ دەۋا قىلغان، دېدى.

② دوزاخ ناملىرىنىڭ ياكى دەرىجىلىرىنىڭ بىرى سەقەر دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

③ يەنى ئۇلارنىڭ بەدىنىدە يا گۆش يا سۆڭەك قويمايدۇ. يەنە بىر مەنىسى: ﴿لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾ «ئۇلار يا ئۆلمەيدۇ يا راھەت ياشىيالمايدۇ».

④ يەنى دوزاخنى باشقۇرۇشقا 19 پەرىشتە بەلگىلەنگەندۇر.

⑤ بۇ قۇرەيش مۇشرىكلىرىگە بېرىلگەن رەددىيەدۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە دوزاخقا مەسئۇل پەرىشتىلەرنىڭ سانىنى بايان قىلغاندا، ئەبۇ جەھىل قۇرەيش مۇشرىكلىرىغا خىتاب قىلىپ: سىلەردىن ھەر ئون كىشىدىن تەركىپ تاپقان بىر گۇرۇپ بىر پەرىشتىگە تەڭ كېلەلمەمدۇ؟ دېگەن. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە «كىلدە» دېگەن بىر كىشى ئۆزىنىڭ كۈچىگە تولمۇ ئىشىنەتتى. ئۇ مۇنداق دېگەن: سىلەر ھەممىڭلار بىرلىشىپ 2 پەرىشتىگە تېتىڭلار، قالغان 17گە ئۆزۈم تېتىيمەن. دېيىلىشىچە ئۇ ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى بىر نەچچە قېتىم چېلىشىشقا چاقىرغان ۋە ھەر قېتىم يېڭىلىگەن، لېكىن ئىمان كەلتۈرمىگەن. ئۇنىڭدىن باشقا «رەكانە ئىبنى ئابدۇ يەزىد» دېگەن كىشىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى چېلىشىشقا چاقىرغان ۋە يېڭىلىگەندىن كېيىن ئىمان ئېيتقان. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) دېمەك پەرىشتىلەرنىڭ سانىمۇ ئۇلارنىڭ سىنىلىشىغا سەۋەب بولغان.

⑥ يەنى ئەھلى كىتاب ئۇنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى ۋە ئۇ قىلغان سۆزلەرنىڭ ئىلگىرىكى كىتابلاردىمۇ بارلىقىنى بىلىشى ئۈچۈندۇر.

⑦ مۇئىنلەر ئۆزلىرىگە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرنىڭ سۆزلىرىنى ئەھلى كىتابنىڭمۇ تەستىقلىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىمانىنىڭ تېخىمۇ كۈچىيىشى ئۈچۈندۇر.

وَلَا يَرْتَابِ الَّذِينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلَيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَالْقَمَرَ ﴿٣٢﴾ وَاللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهَا لِإِحْدَى الْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَن شَاءَ مِنْكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾

كىتاب بېرىلگەنلەر ۋە مۇئمىنلەرنىڭ (بۇ ھەقتە) شەكلەنمەسلىكى ئۈچۈن، شۇنداقلا دىلىدا (مۇناپىقلىق) كېسىلى بارلارنىڭ ۋە كاپىرلارنىڭ (ھەيران قېلىپ): «ئاللاھ بۇ مەسىلە بىلەن نېمىنى ئىرادە قىلغاندۇ؟» دەپ قېلىشى ئۈچۈندۇر^①. ئاللاھ خالىغان ئادەمنى (مۇشۇنداق) ئازدۇرىدۇ، خالىغان ئادەمنى ھىدايەت قىلىدۇ^②، رەببىڭنىڭ قوشۇنلىرىنى ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ^③. بۇ (بايانلار) پەقەت ئىنسانىيەت ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەتتۇر^④ [31]. ياق (يەنى ئۇ مەسخىرە قىلغۇچىلار قەبىھ قىلمىشىدىن يانسۇن)^⑤، ئاي بىلەن قەسەمكى [32]، ئۆتۈپ كەتكەن كېچە بىلەن قەسەمكى [33]، يورۇغان سۈبھى بىلەن قەسەمكى [34]، ھەقىقەتەن، دوزاخ چوڭ (بالا)لاردىن بىرىدۇر^⑥ (ئۇنى قانداقمۇ مەسخىرە قىلىسىلەر ۋە ئۇنىڭغا چىنىپۈتمەيسىلەر؟) [35]. ئۇ ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر^⑦ [36]. سىلەردىن (جەننەتكە) ئىلگىرىلەشنى خالىغان ياكى (دوزاختىن) چېكىنىشنى خالىغان ئادەمنى ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر^⑧ [37].

① «دىلىدا (مۇناپىقلىق) كېسىلى بارلار» دېگەندىن مۇناپىقلار ياكى دىلىدا شەك - شۈبھە ساقلاپ يۈرگەنلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىكى چاغدا مۇناپىقلار يوق ئىدى. يەنى ئۇلار: پەرىشتىلەرنىڭ سانىنى بايان قىلىشتا ئاللاھنىڭ نېمە ھېكمىتى بار بولغىنىتى؟ دەپ قېلىشى ئۈچۈندۇر.

② يەنى مەزكۇر كاپىرلار ۋە مۇناپىقلارنى ئازدۇرغاندەك، ئاللاھ خالىغان ئادەمنى ئازدۇرىدۇ، مۇئمىنلەرنىڭ ئىمانىنى كۈچەيتكەندەك، خالىغان ئادەمنى توغرا يولغا باشلايدۇ. بۇنىڭدىكى ھېكمەتنى ئاللاھ تائالا ئۆزىلا بىلىدۇ.

③ يەنى كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار گۇمان قىلىدۇكى، دوزاخقا بەلگىلەنگەن پەرىشتىلەرنىڭ سانى پەقەتلا 19 غۇ. ئۇلارغا تاقابىل تۇرۇش قانچىلىك قىيىن ئىشتى؟ لېكىن، ئۇلار ئاللاھنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۇلارنىڭ سانىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمنىڭ بىلمەيدىغانلىقىنى ئۇقمايدۇ. يەتتىنچى ئاسماندىكى بەيتۇل مەئمۇرغا ھەر كۈنى 70 مىڭ پەرىشتە كىرىدۇ، پەرىشتىلەرنىڭ سانىنىڭ كۆپلۈكىدىن قىيامەتكىچە ئۇلارغا قايتا نۆۋەت كەلمەيدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 3207 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 162 - ھەدىس)

④ يەنى بۇ دوزاخ ۋە ئۇنىڭغا بەلگىلەنگەن پەرىشتىلەر ئىنسانلارنىڭ يامان قىلمىشلىرىدىن يېنىشى ئۈچۈن ۋەز - نەسەھەتتۇر.

⑤ ﴿كَلَّا﴾ «ياق» يەنى ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ، بۇ مەككە ئەھلىنىڭ دوزاخقا بەلگىلەنگەن پەرىشتىلەرگە تاقابىل تۇرالايمىز دېگەن بىلجىرلاشلىرىغا بېرىلگەن رەددىيەدۇر.

⑥ بۇ يۇقىرىدىكى قەسەملەرنىڭ جاۋابىدۇر. ﴿الْكُبَرِ﴾ دېگەن "كُبَرَى" (ئەڭ چوڭ دېگەن مەنىدە) نىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. ئاللاھ تائالا ناھايىتى مۇھىم ئۈچ نەرسە بىلەن قەسەم قىلغاندىن كېيىن، دوزاخنىڭ چوڭلۇقى ۋە قورقۇنچلۇق ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدىن شەكلىنىشكە ئورۇن قالمىدى.

⑦ يەنى بۇ دوزاخ ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر. يەنە بىر مەنىسى: بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر ياكى بۇ قۇرئان ئاگاھلاندۇرغۇچىدۇر. قۇرئان ئۆزىنىڭ (جەننەت بىلەن) ۋەدە قىلىش ۋە (دوزاختىن)

قورقۇتۇشتىن ئىبارەت بايانلىرىغا ئاساسەن ئىنسانلار ئۈچۈن ئاگاھلاندىرغۇچىدۇر.

⑧ يەنى ئىمان ۋە تائەت - ئىبادەتتە ئالغا ئىلگىرىلەشنى خالىغان ياكى ئۇنىڭدىن كەينىگە چېكىنىشنى خالىغان ئادەم ئۈچۈن ئاگاھلاندىرغۇچىدۇر. دېمەك بۇ ئاگاھلاندىرۇش ھەرىسەر ئىمان كەلتۈرگەن ياكى كۈفۈرلۈك قىلغان ئادەم ئۈچۈندۇر.

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِيْنِ ﴿٣٩﴾ فِي جَنَّةٍ يَتَسَاءَلُوْنَ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ﴿٤٢﴾ قَالُوْا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّيْنَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُنْطَعِمِ الْمُسْكِيْنَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَحُوْضُ مَعَ الْخَاطِيْضِيْنَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّيْنِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِيْنَ ﴿٤٧﴾ فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَعَةُ الشَّفِيْعِيْنَ ﴿٤٨﴾

ھەر ئىنسان ئۆزىنىڭ ئەمەلى بىلەن رەنگە ئېلىنغاندۇر ① [38]. پەقەت ئەسھابى يەمىن (يەنى نامە - ئەمەلى ئوڭ قولغا بېرىلگەن سائادەتمەن مۇئمىنلەر) بۇنىڭدىن مۇستەسنا ② [39]. ئۇلار جەننەتلەردە تۇرۇپ، گۇناھكارلاردىن: «سەلەرنىڭ دوزاخقا كىرىپ قېلىشىڭلارغا نېمە سەۋەب بولدى؟» دەپ سورايدۇ ③ [40-42]. ئۇلار (جاۋابەن) ئېيتىدۇ: «بىز ناماز ئوقۇيدىغانلاردىن بولمىغان ئىدۇق [43]. مەسكىنلەرگە تائام بەرمەيتتۇق ④ [44]. بىز بەھۇدە سۆز قىلغۇچىلار (يەنى ئىنكارچىلار) بىلەن بىللە بەھۇدە سۆز قىلاتتۇق ⑤ [45]. قىيامەت كۈنىنى ئىنكار قىلاتتۇق [46]. تاكى بىزگە ئۆلۈم كەلگەنگە قەدەر (شۇنداق قىلدۇق)» ⑥ [47]. شاپائەت قىلغۇچىلارنىڭ شاپائىتى ئۇلارغا پايدا بەرمەيدۇ (يەنى ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتقۇزىدىغان شاپائەتچى بولمايدۇ، ئۇلارغا پۈتۈن ئەھلى زېمىن شاپائەت قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ شاپائىتى قوبۇل قىلىنمايدۇ) ⑦ [48].

① ﴿رَهِيْنَةٌ﴾ رەنگە قويۇلغان دېگەن مەنىدە. ھەر ئىنسان ئۆز ئەمىلىنىڭ گۆرۈشىدە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەمىلى (ئەگەر ياخشى بولسا) ئۇنى ئازابتىن قۇتقۇزىدۇ ياكى (ئەگەر يامان بولسا) ئۇنى ھالاكەتكە تاشلايدۇ. ② يەنى بۇلار ئۆز گۇناھلىرىغا ئەسەر بولمايدۇ، بەلكى ياخشى ئەمەللىرى تۈپەيلى ئەركىن بولىدۇ.

③ ﴿فِي جَنَّةٍ يَتَسَاءَلُوْنَ﴾ «جەننەتلەردە.. سورايدۇ» دېگەن ئىبارە ﴿أَصْحَابَ الْيَمِيْنِ﴾ «نامە - ئەمالى ئوڭ قولغا بېرىلگەنلەر» نىڭ ھالىنى بايان قىلىپ كەلگەن. جەننەت ئەھلى يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇپ دوزاخ ئەھلىدىن سورايدۇ.

④ ناماز بولسا ئاللاھنىڭ ھەققىدۇر؛ مەسكىنلەرگە تائام بېرىش بولسا بەندىلەرنىڭ ھەققىدۇر. دېمەك بىز نە ئاللاھنىڭ ھەققىنى ئادا قىلمايتتۇق، نە بەندىلەرنىڭ ھەققىنى ئادا قىلمايتتۇق.

⑤ يەنى بىز بەھۇدە سۆز قىلىشقا ۋە ئازغۇنلۇقنى ھەممايە قىلىشقا ئاكتىپلىق بىلەن قاتنىشاتتۇق.

⑥ ﴿الْيَقِيْنَ﴾ ئۆلۈم دېگەن مەنىدە. مەسىلەن باشقا بىر ئايەتتە كەلگەندەك: ﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِيْنُ﴾ ﴿ساخا ئۆلۈم كەلگەنگە (يەنى ئەجىلنىڭ يەتكەنگە) قەدەر رەببىڭگە ئىبادەت قىلغىن﴾. (سۇرە ھىجر 99 - ئايەت)

⑦ يەنى ھەر قانداق بىر كىشىدە يۇقىرىقى سۈپەتلەر بولىدىكەن، ئۇنىڭغا ھېچبىر كىشىنىڭ شاپائىتىنىڭ پايدىسى بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ كاپىر بولغانلىقى سەۋەبىدىن شاپائەتكە لايىق بولمايدۇ. شاپائەتنىڭ پايدىسى پەقەتلا ئىمانى سەۋەبىدىن شاپائەتكە ھەقىقەت بولغانلارغا بولىدۇ. ئاللاھنىڭ شاپائەت قىلىش رۇخسىتىمۇ، ھەممە كىشىلەرگە بېرىلمەستىن، پەقەت شۇلارغا بېرىلىدۇ.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَانَتْهُمْ حُمْرٌ مُّسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنْشَرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكَرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

ئۇلار نېمىشقا خۇددى يولۋاستىن قاچقان ياۋايى ئېشەكلەردەك ۋەز - نەسەھەتتىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ؟^① [49-51]. بەلكى ئۇلاردىن ھەربىرى ئۆزىگە ئېچىقلىق سەھىپىلەرنىڭ بېرىلىشىنى تەمە قىلىدۇ (يەنى ئۇلار ئاللاھنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان كىتابىدەك كىتاب نازىل قىلىنىشىنى تەمە قىلىدۇ) ^② [52]. ياق (يەنى ئۇلار مۇنداق تەمەدىن يانسۇن، ئىش ھەرگىز ئۇلار تەمە قىلغاندەك بولمايدۇ). بەلكى ئۇلار (ئاخىرەتتىن) قورقمايدۇ ^③ [53]. شەك - شۈبھىسىزكى، ئۇ (قۇرئان) ۋەز - نەسەھەتتۇر ^④ (ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەختىيار بولۇشىنى كۆزلەيدىغان بولسا، قۇرئان ئۇلارنىڭ ۋەز - نەسەھەت ئېلىشىغا يېتەرلىكتۇر) [54]. خالىغان ئادەم ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسەھەت ئالىدۇ [55]. ئۇلار پەقەت ئاللاھ خالىسىلا، ئاندىن ۋەز - نەسەھەت ئالالايدۇ ^⑤، ئاللاھ (بەندىلىرى) قورقۇشقا تېگىشلىك زاتتۇر، (بەندىلىرىگە) مەغپىرەت قىلىشقا لايىق زاتتۇر ^⑥ [56].

① يەنى بۇلار ھەقتىن قېچىش ۋە نەسەھەتتىن يۈز ئۆرۈشتە خۇددى يولۋاستىن قورقۇپ قاچقان ياۋا ئېشەكلەرگە ئوخشايدۇ. ﴿قَسْوَرَةٍ﴾ نىڭ مەنىسى «يولۋاس» دېگەن بولىدۇ. بەزىلەر ئۇنى «ئوۋچى» دېگەن مەنىدەمۇ ئالىدۇ.

② يەنى ئۇلار ھەر بىرىنىڭ قولىغا ئاللاھ تەرەپتىن «مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) ئاللاھنىڭ ئەلچىسى» دەپ يېزىلغان بىردىن ئوچۇق كىتابنىڭ نازىل قىلىنىشىنى تەمە قىلىشىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى مۇنداق شەرھىلىگەن: ئۇلار ھېچ ئەمەل قىلماستىن ئازابتىن نىجات تېپىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ، يەنى ئۇلاردىن ھەربىرى ئۆزىگە ئازابتىن قۇتۇلغانلىق گۇۋاھنامىسى بېرىلىشىنى تەمە قىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ يەنى ئۇلارنىڭ ئېزىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى ئۇلارنىڭ ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرمىگەنلىكى ۋە ئۇ كۈننى ئىنكار قىلغانلىقىدىن بولۇپ، بۇ ئۇلارنى قورقماستىن قىلىپ قويغان.

④ يەنى ۋەز - نەسەھەتلەردىن ئىبرەت ئېلىشىنى خالايدىغانلار ئۈچۈن بۇ قۇرئان ۋەز - نەسەھەتتۇر.

⑤ يەنى بۇ قۇرئاندىن ۋەز - نەسەھەت ۋە ھىدايەت ئېلىش ئاللاھ خالىغان كىشىگە نېسىپ بولىدۇ. ﴿پەقەت ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھ خالىغاندىلا، ئاندىن سىلەر خالايسىلەر (يەنى ئاللاھ خالىمىغۇچە سىلەرنىڭ خالىغىنىڭلارنىڭ ھېچ پايدىسى يوق)﴾. (سۈرە تەكۋىر 29 - ئايەت)

⑥ يەنى پەقەت ئاللاھ تائالا قورقۇشقا لايىقتۇر ۋە پەقەت شۇ زاتلا كەچۈرۈم قىلىشقا ھوقۇقلۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن شۇ زاتلا ئىتائەت قىلىنىشقا ۋە بۇيرۇقلىرىغا خىلاپلىق قىلىشتىن ساقلىنىشقا ھەقىقەتتۇر. ئىنسان ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش ئارقىلىقلا ئۇنىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھمىتىگە ئېرىشەلەيدۇ.

(75) سورة القيمة مكية 40 آية

(75) سۇرە قىيامەت مەككىدە چۈشكەن 40 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ۖ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ۖ أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ ۖ بَلَىٰ قَدِيرِينَ عَلَيَّ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ۖ بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ۖ

قىيامەت كۈنى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [1]، ئۆزىنى كۆپ مالاھەت قىلغۇچى (ئەيىبلىگۈچى) نەپس بىلەن ② قەسەم قىلىمەنكى، (سىلەر ئۆلگەندىن كېيىن چوقۇم تىرىلدۈرۈلسىلەر، سىلەردىن چوقۇم ھېساب ئېلىنىدۇ) [2]. (كاپىر) ئىنسان بىزنى ئۆزىنىڭ (چىرىپ ئۇۋۇلۇپ كەتكەن) سۆڭەكلىرىنى يىغالمىدۇ دەپ ئويلايدۇ؟ ③ [3] ئۇنداق ئەمەس (يەنى بىز ئۇنىڭ سۆڭەكلىرىنى يىغالايمىز)، بىز ئۇنىڭ (ئەڭ ئىنچىكە، ئەڭ نازۇك ئەزاسى بولغان) بارماقلىرىنىڭ ئۈچىنىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرەلەيمىز ④ [4]. بەلكى ئىنسان كەلگۈسى ھاياتىدا گۇناھتا ئەزۋەيلىمەكچى بولىدۇ ⑤ [5].

① ﴿لَا أُقْسِمُ﴾ دىكى "لا" ئارتۇقتۇر. بۇ ئەرەب تىلىنىڭ ئىپادىلەش ئۇسلۇبى بولۇپ، قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە ئايەتلەردە كەلگەن، مەسىلەن: ﴿قَالَ مَا مَنَّكَ إِلَّا تُسْجِدَ إِذْ أَمَرْتُكَ﴾ (سۇرە ئەئراف، 12 - ئايەت) يەنە ﴿لَيْلًا يَغْلَمَ أَهْلَ الْكِتَابِ﴾ (سۇرە ھەدىد، 29 - ئايەت) قاتارلىق ئايەتلەر. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە "لا" ئارتۇق ئەمەس. ئەسلىدە بۇ يەردىكى قەسەمدىن ئىلگىرى كاپىرلارنىڭ سۆزىگە رەددىيە بېرىلگەن بولۇپ، ئۇلار: ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش يوق، دەيتتى. بۇ يەردە "لا" «ياق، ئۇنداق ئەمەس» دېگەن ئىبارە ئارقىلىق ئۇلارغا دېيىلدىكى، ياق، ئىش سىلەر ئويلىغاندەك ئەمەس، قىيامەت كۈنى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، سىلەر چوقۇم تىرىلدۈرۈلسىلەر. قىيامەت كۈنى بىلەن قەسەم قىلىشتىن مەقسەت ئۇنىڭ راستلىقى، ئەھمىيىتى ۋە بۈيۈكلۈكىنى بايان قىلىشتۇر.

② يەنى ئۆزىنى كۆپ مالاھەت قىلغۇچى نەپس ياخشى ئىشلارنى تېخىمۇ كۆپ قىلمىغانلىقىغا مالاھەت قىلسا؛ يەنە نېمە ئۈچۈن يامانلىقتىن بالدۇرراق قايتىمىغانلىقىغا مالاھەت قىلىدۇ. دۇنيادا قەلبى سەگەك ئادەملەرنىڭ نەپسى ئۆزلىرىنى مالاھەت قىلىپ تۇرىدۇ. ئەمما، ئاخىرەتتە بولسا، ھەرىبىر ئادەمنى ئۇنىڭ نەپسى مالاھەت (تاپا - تەنە) قىلىپ ئەيىبلەيدۇ.

③ بۇ جۈملە يۇقىرىكى قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر. بۇ يەردىكى «ئىنسان» دېگەندىن قىيامەتنى ئىنكار قىلىدىغان دىنسىز، كاپىر ئىنسان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇنىڭ ئويلىغىنى توغرا ئەمەس. ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ بارلىق ئەزالىرىنى چوقۇم جەملەيدۇ. بۇ يەردە «ئۇنىڭ سۆڭەكلىرى» ئالاھىدە تىلغا ئېلىندى، چۈنكى، سۆڭەكلەر جىسىمنىڭ ئاساسى قۇرۇلمىسى ۋە قېلىپى ھېسابلىنىدۇ.

④ ﴿بَنَانٍ﴾ قول ۋە پۇتنىڭ بارماقلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بارماقلار بوغۇملاردىن، تىرناقلىرىدىن، نازۇك تومۇرلاردىن ۋە ئىنچىكە سۆڭەكلەردىن تەركىپ تاپقان بولىدۇ. بۇ نازۇك ۋە ئىنچىكە ئەزالارنى قۇراشتۇرۇپ، ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە قادىر زات چوڭ - چوڭ ئەزالارنى بىر - بىرىگە ئۇلاشقا ئەلۋەتتە قادىردۇر.

⑤ يەنى ئۇ قىيامەتنىڭ بولۇشىنى يىراق ساناپ، گۇناھتا تېخىمۇ ئەزۋەيلەيدۇ ۋە ھەقىنى ئىنكار قىلىدۇ.

يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ⑥ فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ⑦ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ⑧ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ⑨ يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ ⑩ كَلَّا لَا وَزَرَ ⑪ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ⑫ يُتَّبِعُوا الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ يَمَّا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ⑬ بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ⑭ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ ⑮

ئۇ (مەسخىرە قىلىپ): «قىيامەت كۈنى قاچان بولىدۇ» دەپ سورىدايدۇ ① [6]. كۆزلەر قاماشقان ②، ئاينىڭ نۇرى ئۆچكەن ③، كۈن بىلەن ئاي بىرلەشتۈرۈلگەن چاغدا ④، شۇ (قىيامەت) كۈنىدە ئىنسان: «قاچىدىغان جاي قەيەردە؟» دەپ كېتىدۇ ⑤ [7-10]. ياق، (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قاچىدىغان ھېچقانداق پاناھگاھ يوقتۇر ⑥ [11]. بۇ كۈندە بارىدىغان قارارگاھ پەقەتلا رەببىڭنىڭ دەرگاھىدۇر ⑦ [12]. بۇ كۈندە ئىنسانغا (چوڭ بولسۇن، كىچىك بولسۇن، ياخشىلىق بولسۇن، يامانلىق بولسۇن) ئىلگىرى - ئاخىر قىلغان ئەمەللىرى ئۇقتۇرۇلىدۇ ⑧ [13]. بەلكى ئىنسان ئۆزىنىڭ زىيىنىغا (يەنى قىلغان يامان ئىشلىرىغا) ئۆزى گۇۋاھ بولغۇچىدۇر ⑨ [14]. ئۇ (ئۆزىنى ئاقلاش ئۈچۈن) قانچە ئۆزرە ئېيتقان تەقدىردىمۇ (ئۆزىنى قوبۇل قىلىنمايدۇ) ⑩ [15].

① ئۇ بۇ سوئالنى گۇناھلاردىن تەۋبە قىلىش ئۈچۈن سورىمايدۇ، بەلكى قىيامەتنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس دېگەن چۈشەنچىسى بىلەن مازاق قىلىش يۈزىسىدىن سوراپ قويدۇ. شۇ ۋەجىدىن گۇناھلاردىن قايتمايدۇ. شۇنداقتىمۇ ئاللاھ تائالا كېيىنكى ئايەتتە قىيامەتنىڭ ئەھۋالىنى تەسۋىرلەپ بېرىۋاتىدۇ.

② ﴿بَرِقَ﴾ "تەڭرىۋاندەش" يەنى ئۇ چاغدا ئالاقزادىلىك ۋە قورقۇنچتىن كۆزلەر چەكچىيىپ، تورلىشىپ كېتىدۇ. خۇددى سەكراتتىكى ئادەمنىڭ كۆزلىرىدەك.

③ ئادەتتە ئاي تۇتۇلغان چاغدىمۇ ئاي نۇرسىز كۆرۈنىدۇ. ئەمما، بۇ يەردىكى ﴿خَسَفَ الْقَمَرُ﴾ «ئاينىڭ نۇرى ئۆچكەن چاغدا» دېگەن قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرىدىن بىرى بولۇپ، بۇ ئالامەت زاھىر بولغاندىن كېيىن ئاينىڭ نۇرى بولمايدۇ.

④ يەنى ئاي بىلەن كۈننىڭ نۇرى ئۆچۈشتە بىرلەشتۈرۈلگەندە، ھەر ئىككىسى تەڭلا نۇرسىز بولۇپ قالغاندا. دېمەك ئايغا ئوخشاش كۈننىڭ نۇرىمۇ ئۆچۈرۈلىدۇ.

⑤ يەنى مۇشۇ ئالامەتلەر كۆرۈنگەن چاغدا ئىنسان ئاللاھتىن ياكى دوزاخ ئازابىدىن قاچىدىغان جاي ئىزدەيدۇ، لېكىن، ئۇ چاغدا نەدىمۇ قاچىدىغان جاي بولسۇن؟

⑥ ﴿وَزَرَ﴾ ئىنسان پاناھلىنىدىغان تاغ ئۆڭكۈرى ياكى قەلئە دېگەن مەنىدە. ئۇ چاغدا ھېچقانداق پاناھگاھ بولمايدۇ.

⑦ ئۇ كۈندە ئاللاھ تائالا بەندىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىدۇ، ھېچكىم ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىدىن قاچالمايدۇ ياكى بىر يەرگە يوشۇرۇنۇۋالمايدۇ.

⑧ ئىنسانغا ئۇنىڭ بارلىق ئەمەللىرى، كۈنىسى بولسۇن ياكى يېڭىسى بولسۇن، ئىلگىرىكىسى بولسۇن ياكى ئاخىرقىسى بولسۇن، چوڭى بولسۇن ياكى كىچىكى بولسۇن، قىلغان ھەممە قىلمىشلىرى ئۇقتۇرۇلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار قىلغان - ئەتكەنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ نامە - ئەمەلىگە خاتىرىلەنگەنلىكىنى كۆرىدۇ﴾. (سۈرە كەھف 49 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

⑨ ئىنسانغا ئۆزىنىڭ ئىككى قولى، ئىككى پۇتى، تىلى ۋە باشقا ئەزالىرى گۇۋاھلىق بېرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئىنسان ئۆزىنىڭ ئەيىبلىرىنى ئۆزى بىلىدۇ.

⑩ يەنى گەرچە ئىنسان ئۆزىنى ئاقلاپ، جېدەللەشسىمۇ، ھەر خىل باھانە - سەۋەبلەرنى كۆرسەتسىمۇ، بۇ ئۇنىڭغا نە پايدا ئېلىپ كېلەلمەيدۇ، نە كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلالمايدۇ.

لَا تَحْرِيكَ بِهِ لِسَانِكَ لِتَعَجَلَ بِهِ ۚ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۗ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ۗ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴿١٩﴾ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ ﴿٢١﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ ﴿٢٢﴾

(ئى پەيغەمبەر! ساڭا جىبرىل ئارقىلىق ۋەھىي نازىل بولۇۋاتقان چاغدا) ئۇنى ئېسىڭگە ئېلىۋېلىشقا ئالدىراپ ① تىلىڭنى مىدىرلاتما [16]. شەكسىزكى، ئۇنى (سېنىڭ دىلىڭغا) توپلاش ۋە ساڭا ئوقۇتۇش بىزنىڭ ئىشىمىزدۇر ② [17]. بىز ئۇنى (ساڭا جىبرىل ئارقىلىق) ئوقۇپ بەرگەندە ③، ئۇنىڭ ئوقۇشىغا ئەگەشكىن ④ [18]. ئاندىن ئۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشمۇ بىزنىڭ ئىشىمىزدۇر ⑤ [19]. (ئى مۇشرىكلار!) ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش، ھېساب بېرىش سىلەر ئويلىغاندەك يوق ئىش ئەمەس)، بەلكى سىلەر دۇنيانى ياخشى كۆرىسىلەر [20]. ئاخىرەتنى بولسا بىر ياققا قايرىپ قويسىلەر ⑥ [21]. بۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە)، نۇرغۇن يۈزلەر نۇرلۇق بولىدۇ [22].

① جىبرىل ئەلەيھىسسالام ۋەھىي ئېلىپ كەلگەندە يەنى قۇرئان ئايەتلىرىنى تەلىم بەرگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىرەر سۆزنىمۇ ئۇنتۇلۇپ قالماي، تولۇق ئۆگىنىۋېلىش ئۈچۈن ئالدىراپ ئۇنى پەرىشتە بىلەن تەڭ ئوقۇيتتى. شۇنداق ئەھۋالدا ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى پەرىشتە بىلەن تەڭ ئوقۇشتىن توستى. (سەھىھۇل بۇخارى 4929 - ھەدىس) بۇ نۇقتا ئىلگىرىمۇ بايان قىلىندى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى: ﴿ (ئى پەيغەمبەر!) قۇرئاننىڭ ساڭا نازىل قىلىنىۋاتقان بۆلۈكى تولۇق نازىل قىلىنىپ بولمىغۇچە، ئۇنى ئوقۇشقا ئالدىراپ كەتمىگىن، (يەنى جىبرىل ساڭا قۇرئاننى ئوقۇپ بېرىۋاتقاندا، بىللە ئوقۇشقا ئالدىراپ كەتمەي، ئۇ تىلاۋىتىنى تۈگەتكۈچە تىڭشاپ تۇرغىن) ﴾. (سۈرە تاھا 114 - ئايەت) شۇنىڭدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىم تۇرۇپ تىڭشايدىغان بولدى.

② يەنى قۇرئاننى دىلىڭدا توپلاپ، ئۇنىڭ تىلاۋىتىنى تىلىڭغا سېلىپ بېرىش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. شۇنىڭ بىلەن قۇرئاننىڭ بىر ھەرىپىمۇ تىلىڭدىن قاچمايدۇ ھەم ئېسىڭدىن چىقمايدۇ.

③ يەنى بىز پەرىشتە (جىبرىل ئەلەيھىسسالام) ئارقىلىق ئۇنى ساڭا ئوقۇپ بەرگەندە، سەن ئۇنى جىم تۇرۇپ ئاڭلىغىن.

④ يەنى ئۇنىڭ ئەھكاملىرىنى كىشىلەرگە ئوقۇپ ئاڭلاتقىن ۋە ئۇ ئەھكاملارغا ئەگەشكىن يەنى ئەمەل قىلغىن.

⑤ يەنى مۈشكۈل ئىبارىلەرنى چۈشەندۈرۈش ۋە ھالال - ھارامنى ئايرىپ بېرىشمۇ بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. بۇنىڭ روشەن مەنىسى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئان كەرىمدە ئىخچام بايان قىلىنغان ئايەتلەرنى تەپسىلىي بايان قىلدى، مەنىسى ئوچۇق بولمىغان ئىبارىلەرنى شەرھلىدى، ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن ئەھكاملارنى خاسلاشتۇردى. مانا بۇلار ھەدىس دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ھەدىسلەرمۇ ئاللاھ تەرەپتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن ئىلھام ۋە چۈشەندۈرۈلگەن ئوقۇمدۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارنىمۇ قۇرئاندا كەڭ ئېتىراپ قىلىش زۆرۈردۇر.

⑥ سىلەرنىڭ قىيامەت كۈنىنى ئىنكار قىلغانلىقىڭلار، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرگە چۈشۈرگەن ۋەھىيگە مۇخالىپەتچىلىك قىلغانلىقىڭلار ۋە ھەقتىن يۈز ئۆرۈگەنلىكىڭلارنىڭ سەۋەبى سىلەرنىڭ دۇنيا ھاياتىنى ھەممىدىن ئۈستۈن ئورۇنغا قويۇپ، ئاخىرەتتىن پۈتۈنلەي غەپلەتتە قالغانلىقىڭلاردىندۇر.

إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٣٢﴾ وَوُجُوهٌُ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٣٣﴾ تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٣٤﴾ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٣٥﴾ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ﴿٣٦﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٣٧﴾ وَالْتَفَتِ الْأَسَاقُ بِالْسَاقِ ﴿٣٨﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٣٩﴾ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٤٠﴾

رەببىگە قاراپ تۇرىدۇ ① [23]. بۇ كۈندە، نۇرغۇن يۈزلەر تۇتۇق بولىدۇ ② [24]. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ چوڭ مۈشكۈللۈككە دۇچار بولىدىغانلىقىغا جەزمەن ئىشىنىدۇ ③ [25]. شەك - شۈبھىسىزكى ④، جان ھەلقۇمغا كەلگەن چاغدا ⑤، «(بۇنىڭغا) كىم ئىلاج قىلالايدۇ؟» دېيىلىدۇ ⑥ [26-27]. (سەكراتقا چۈشكەن ئادەم) بۇنىڭ (دۇنيادىن) ئايرىلىش ئىكەنلىكىنى جەزمەن بىلىدۇ ⑦ [28]. (سەكراتنىڭ قاتتىقلىقىدىن) پاچاق پاچاققا كىرىشىپ كېتىدۇ ⑧ [29]. بۇ كۈندە ھەيدەپ بېرىلىدىغان جاي رەببىڭنىڭ دەرگاھىدۇر [30]. كاپىر (قۇرئانغا ۋە پەيغەمبەرگە) ئىشەنمىدى، ناماز ئوقۇمىدى ⑨ [31].

① مۇئمىنلەرنىڭ چىرايى ئۆزلىرى قىلغان ياخشى ئەمەللىرى سەۋەبلىك چىرايلىق، خۇرسەن، نۇرلۇق بولۇپ، خۇشاللىق ئالامەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئۇلار يەنە پەرۋەردىگارىنىڭ جامالىنى ئاشكارا كۆرۈش شەرىپىگە نائىل بولىدۇ. ئاللاھنىڭ جامالىنى كۆرۈش سەھم ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان. بۇ ئەھلى سۈننەت ئۆلىمالىرىنىڭ بىرلىككە كەلگەن ئەقىدىسىدۇر.

② بۇ كاپىرلارنىڭ يۈزلىرى بولۇپ، قارا ۋە نۇرسىز كۆرۈنىدۇ. ﴿بَاسِرَةٌ﴾ ئۇلارنىڭ چىرايى قورقۇنچ ۋە ئەندىشىدىن تاتىرىپ كەتكەن بولىدۇ.

③ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دوزاخقا كىرىدىغانلىقىغا جەزمەن ئىشىنىدۇ.

④ يەنى ئېنىقكى، كاپىرنىڭ قىيامەتكە ئىمان ئېيتىشى مۇمكىن ئەمەس.

⑤ ﴿التَّرَاقِيَ﴾ "تَرْقُوهُ" «ھەلقۇم» نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، كۆكرەك بىلەن ئېڭەكنىڭ ئارىسىدىكى بىر سۆڭەكتۈر. يەنى سىلەرنى ئۆلۈم چاڭگىلىغا ئالغاندا.

⑥ يەنى سىلەر سەكراتقا چۈشكەن چاغدا، قاراپ تۇرغانلاردىن بىرەر دوختۇر ياكى دەم سالغۇچى سىلەرنى داۋالاپ، ئۆلۈمنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزالايدۇ؟ بەزى مۇپەسسسلەر ئۇنى مۇنداق شەرھىلىگەن: ئۇنىڭ جېنىنى كىملىرى ئېلىپ ماڭدى؟ رەھمەت پەرىشتىلىرى ئېلىپ ماڭدىمۇ ياكى ئازاب پەرىشتىلىرىمۇ؟ بۇ شەرھگە ئاساسەن يۇقىرىدىكىسى پەرىشتىلەرنىڭ سۆزى بولغان بولىدۇ.

⑦ يەنى ئۇ ئادەم جان بېرىدىغان ۋاقىتنىڭ كەلگەنلىكىنى، ئەمدى ئۆزىنىڭ مال - مۈلۈك، بالا - چاقا ۋە دۇنيادىكى ھەممە نەرسىلىرىدىن جۇدا بولىدىغان باسقۇچقا يەتكەنلىكىنى بىلىدۇ.

⑧ بۇنىڭدىن ئۆلىدىغان چاغدىكى پاچاقنىڭ پاچاققا كىرىشىپ كېتىشى ياكى كەينى - كەينىدىن بولىدىغان ئاغرىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كۆپ ساندىكى مۇپەسسسلەر ئىككىنچى مەنىنى ئالغان. (فەتھۇلقەدر)

⑨ يەنى بۇ كاپىر ئىنسان ئاللاھنىڭ ئەلچىسىگە ۋە قۇرئانغا ئىشەنمىدى، نامازمۇ ئوقۇمىدى. يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلمىدى.

وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ ۖ يَتَمَطَّى ﴿٣٣﴾ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ﴿٣٥﴾ أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُُمْتَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾

ئەكسىچە، (قۇرئاننى) يالغان دەدى ۋە (ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتتى ① [32]. ئاندىن كېرىلگەن ھالدا ئۆيىگە قايتتى ② [33]. ۋاي سېنىڭ ھالىڭغا! ۋاي سېنىڭ ھالىڭغا! [34] يەنە ۋاي سېنىڭ ھالىڭغا! ۋاي سېنىڭ ھالىڭغا! ③ [35] ئىنسان ئۆزىنى (شەرىئەت ئەھكاملىرىغا تەكلىپ قىلىنماي، مەيلىگە قويۇۋېتىلگەن ھايۋانغا ئوخشاش) بىكار قويۇپ بېرىلمەن دەپ ئويلامدۇ؟ ④ [36] ئۇ ئەسلىدە (بالىياتقۇغا) تۆكىلىدىغان (ئاجىز) مەنىي ئەمەسمۇ؟ [37] ئاندىن ئۇ لەختە قان بولدى، ئاندىن ئاللاھ ئۇنى چىرايلىق ۋە مۇكەممەل شەكىلدە (ئىنسان قىلىپ) ياراتتى ⑤ [38]. ئاندىن ئۇنىڭدىن ئەر - ئايال - ئىككى تىپنى ياراتتى [39]. (بۇ ئىشلارنى قىلالغان ئاللاھ) ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئەمەسمۇ؟ ⑥ [40]

- ① يەنى ئاللاھنىڭ كالامى قۇرئاننى ۋە ئەلچىسىنى ئىنكار قىلدى. ئىمان ۋە ئىتائەتتىن يۈز ئوردى.
- ② ﴿يَتَمَطَّى﴾ ھەددىدىن ئاشقان ۋە چوڭچىلىق قىلغان ھالدا ئۆيىگە قايتتى.
- ③ يەنە بىر مەنىسى: «ساخا (ھالاكەت) تېگىشلىكتۇر! تېگىشلىك بولغاندىمۇ تازا تېگىشلىكتۇر!» بۇ تەھدىت ۋە بەتدوئا قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە بولۇپ، ئەسلىسى " أُولَٰئِكَ اللَّهُ مَا تَكْرَهُهُ " بولۇپ، ئاللاھ سېنى سەن ياقتۇرمايدىغان بىر ئىشقا دۇچار قىلسۇن! دېگەن مەنىدە.
- ④ يەنى ئىنسان ئۆزىنى ھېچ ئىشقا بۇيرۇلمايمەن، ھېچ ئىشتىن چەكلەنمەيمەن، مەندىن ھېساپ ئېلىنمايدۇ ۋە جازالانمايمەن دەپ ئويلامدۇ؟ ياكى ئۆزىنى قەبرىدە مەڭگۈ قالمەن، ئۇ يەردىن تىرىلدۈرۈلۈپ، چىقىرىلمايمەن، دەپ ئويلامدۇ؟
- ⑤ ﴿فَسَوَّىٰ﴾ ئاللاھ ئىنساننى مۇكەممەل شەكىلدە ياراتتى. ئۇنى ئەزالىرى ساغلام، قەددى - قامەتلىك قىلدى، ئۇنىڭغا ئۆز روھىدىن پۈۋلىدى.
- ⑥ يەنى ئىنساننى تۈرلۈك باسقۇچلاردىن ئۆتكۈزۈپ ياراتقان ئاللاھ ئۇنى قايتا تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئەمەسمۇ؟ ئەلۋەتتە قادىردۇر.

(76) سورة الانسان مكية 31 آية

(76) سۈرە ئىنسان مەككىدە چۈشكەن 31 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

هَلْ أُنِى عَلَى الْإِنْسَنِ حِينَ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكَورًا ﴿١﴾ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾
 إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾

ئىنسان ھەقىقەتەن (ئۇنىڭغا جان كىرىشتىن بۇرۇن) زامانلاردىن مەلۇم بىر مۇددەتنى (باشتىن) ئۆتكۈزۈدىكى، شۇ مۇددەتتە ئۇ تىلغا ئېلىنغۇدەك بىر نەرسە ئەمەس ئىدى ① [1]. ھەقىقەت شۇكى، بىز ئىنساننى ئارىلاشما مەنىدىن (يەنى ئەر بىلەن ئايالنىڭ ئارىلاشما مەنىسىدىن) ياراتتۇق ②، بىز ئۇنى سىنايمىز، شۇڭا ئۇنى (نازىل قىلغان ئايەتلىرىمىزنى ئاڭلىسۇن، كائىناتنى ياراتقۇچىنىڭ بىرلىكىگە دالالەت قىلىدىغان دەلىللەرنى كۆرسۈن دەپ) ئاڭلايدىغان، كۆرىدىغان قىلىپ ياراتتۇق ③ [2]. شەكسىزكى، بىز ئۇنىڭغا (پەيغەمبەر ئەۋەتىش ئارقىلىق ياخشى - يامان) يولنى كۆرسەتتۇق، ئۇ يا (ياخشى يولدا مېڭىپ) شۈكۈر قىلغۇچى بولىدۇ، ياكى (يامان يولدا مېڭىپ) تۈزكۈرلۈك قىلغۇچى بولىدۇ ④ [3].

★ بۇ سۈرە مەدىنىدە چۈشكەنمۇ ياكى مەككىدەمۇ؟ بۇ ھەقتە ئىختىلاپ مەۋجۇت. كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەر ئۇنى مەدىنىدە چۈشكەن، دەپ قارايدۇ. بىر قىسىم مۇپەسسىرلەر بۇ سۈرىنىڭ ئاخىرقى ئون ئايىتى مەككىدە چۈشكەن، قالغىنى مەدىنىدە چۈشكەن، دەيدۇ. (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 884 - ھەدىس) ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە كۈنى بامدات نامىزىدا سۈرە سەجدە بىلەن سۈرە ئىنساننى ئوقۇيتتى». (سەھىھ مۇسلىم 879 - ھەدىس) بۇ سۈرە «سۈرە دەھر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

① ﴿هَلْ﴾ بۇ يەردە ئۆتكەن زاماندا يۈز بېرىپ بولغان ئىشنى بىلدۈرىدىغان " قَدْ " مەنىسىدە كەلگەن بولۇپ، تەرجىمىدىمۇ شۇنداق مەنە بېرىلگەن. ﴿الْإِنْسَانَ﴾ دېگەندىن بەزى مۇپەسسىرلەر ئىنسانلارنىڭ ئاتىسى يەنى تۇنجى بولۇپ يارىتىلغان ئىنسان - ئادەم ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ. ﴿حِينَ﴾ «بىر مۇددەت» ئىنسانغا جان كىرگۈزۈلۈشتىن ئىلگىرىكى قىرىق يىللىق مۇددەتنى كۆرسىتىدۇ. يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام مەزكۇر مۇددەتنى ئۆتكۈزدى، دېگەن مەنىدە. كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە بۇ يەردىكى ﴿الْإِنْسَانَ﴾ تۈرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن. ﴿حِينَ﴾ دېگەن ئىنسان ئانىسىنىڭ رەھىمىدە ئۆتكۈزۈلۈپ مۇددەتنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. چۈنكى، ئىنسان ئانىسىنىڭ رەھىمىدە تىلغا ئالغۇدەك نەرسە ئەمەس ئىدى. بۇ ئايەتتە ئىنسانغا ئاگاھلاندىرۇش بېرىلدىكى، ئىنسان ئۆز - ئۆزىدىن، تۆرەلمە ھالىتىدە مېنى كىم تونۇيتتى؟ مېنى كىم يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈردى؟ دەپ سورىسۇن! ئۆزىنىڭ ئەسلىنى ئۇنۇتمىسۇن! ئۇنىڭغا گۈزەل ھۆسن - جامال ئاتا قىلىپ، دۇنياغا كەلتۈرگەن رەببىنىڭ ئالدىدا كۆرەڭلەپ، ئۆزىنى چوڭ تۇتمىسۇن!

② «ئارىلاشما مەنى» يەنى بىز ئىنساننى ئەر بىلەن ئايالنىڭ مەنىسىنىڭ ئارىلاشمىسىنى بىر قانچە باسقۇچلاردىن ئۆتكۈزۈپ ياراتتۇق. ئىنساننى يارىتىشتىكى مەقسەت ئۇنى سىناشتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سېلىرنىڭ قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن﴾. (سۈرە مۇلك 2 -

ئايەتنىڭ بىر قىسمى)

③ يەنى ئىنسان ھەممە نەرسىنى كۆرسۇن ۋە ئاڭلىسۇن، ئاندىن ئىتائەت ياكى ئاسىيلىقتىن ئىبارەت ئىككى يولنىڭ بىرىنى تاللىسۇن دەپ، ئۇنىڭغا ئاڭلاش ۋە كۆرۈش ئىقتىدارى ئاتا قىلدۇق.

④ يەنى بىز ئىنسانغا مەزكۇر ئىقتىدارلارنى ئاتا قىلغاندىن سىرت يەنە پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق، كىتابلارنى نازىل قىلدۇق، ھەقىكە دەۋەت قىلغۇچىلار ئارقىلىق توغرا يولنى كۆرسىتىپ قويدۇق. ئەمدى ئىختىيار ئۇنىڭ ئۆزىدە. ئۇ ئاللاھقا بويسۇنۇش يولىنى تاللاپ شۈكۈر قىلغۇچى بەندىلەردىن بولامدۇ ياكى ئاسىيلىق يولىنى تاللاپ، تۈزكۈرلەردىن بولامدۇ، ئۆزىنىڭ ئىختىيارى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەر كىم ئۆز يولىدا ماڭىدۇ (ئۆزىنىڭ تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەيدۇ)، شۇنىڭ بىلەن ئۇ يا ئۆزىنى قۇتقۇزىدۇ ياكى نابۇت قىلىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 223 - ھەدىس) يەنى ھەر كىم ئۆزىنىڭ ئەمەل ۋە ئىش - ھەرىكىتى ئارقىلىق ئۆزىنى نابۇت قىلىدۇ ياكى قۇتقۇزىدۇ. ئەگەر ئەمەلى بىلەن يامان ئاقىۋەتكە قالسا، ئۆزىنى نابۇت قىلغان بولىدۇ؛ ئەگەر ياخشى نەتىجىگە ئېرىشسە، ئۆزىنى قۇتقۇزغان بولىدۇ.

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَيْتًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالْأَنْدَرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعَمُونَ أَلْطَامَ عَلَىٰ حَبِيءٍ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾

شەكسىزكى، بىز كاپىرلار ئۈچۈن (پۈتلىرىغا سېلىنىدىغان) زەنجىرلەرنى، (بويۇنلىرىغا سېلىنىدىغان) تاقاقلارنى ۋە يالقۇنچاق تۇرغان دوزاخنى تەييارلىدۇق ﴿٤﴾ [4]. ياخشىلار چوقۇم كافۇر ئارىلاشتۇرۇلغان (شاراب بىلەن تولدۇرۇلغان) جاملاردىن ئىچىدۇ ﴿٥﴾ [5]. (ئۇ شاراب جەننەتتىكى بىر) بۇلاقتىن (ئېتىلىپ چىققان) بولۇپ ﴿٦﴾، ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ (ياخشى) بەندىلىرى ئىچىدۇ. ئۇ بۇلاقتىن ئۇلار (خالىغان جايلىرىغا ئوڭايلا) ئېقىتىپ بارالايدۇ ﴿٧﴾ [6]. (ئۇلار بۇ دۇنيادا شۇنداق كىشىلەركى) ئۇلار (ئۆزىگە) ۋەدە قىلغان ئىشنى ئورۇنلايدۇ ﴿٨﴾ ۋە دەھشىتى كەڭ دائىرىلىك بولغان كۈندىن (يەنى قىيامەت كۈنىدىن) قورقىدۇ ﴿٧﴾ [7]. ئۆزى موھتاج تۇرۇقلۇق ﴿٧﴾، مەسكىنگە، يېتىمگە ۋە ئەسەرگە تائام بېرىدۇ [8].

① مانا بۇ ئاللاھ تائالا بەرگەن تالاش ئىختىيارى ۋە ئەركىنلىكى خاتا ئىستېمال قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

② بۇ يەردە يامانلارنىڭ قارشىسىدا ياخشىلار تىلغا ئېلىندى. ﴿كأس﴾ لىق تولدۇرۇلغان ۋە يالتىراپ تۇرغان جام دېگەن مەنىدە. كافۇر تەنگە راھەت بېغىشلايدىغان، سوغۇق ۋە خۇش پۇراقلىق نەرسە بولۇپ، شارابقا ئارىلاشتۇرۇلسا، شاراب تېخىمۇ لەززەتلىك ۋە خوشپۇراق بولۇپ كېتىدۇ.

③ يەنى كافۇر ئارىلاشتۇرۇلغان شاراب بىر قانچە جام ۋە شىشىلەردىلا ئەمەس، بەلكى مەخسۇس بۇلاقلاردا بولىدۇ، يەنى ھەرگىز تۈگەپ قالمايدۇ.

④ ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرى جەننەتتە ئۇ شارابلارنى قەسىرلەرنىڭ، ئۆيلەرنىڭ، ئارامگاھلارنىڭ، ھەتتا سىرتتىكى مەيدانلارنىڭ ۋە تۈرلۈك سورۇنلارنىڭ خالىغان جايلىرىغا ئېقىتىپ بارالايدۇ. دېمەك، ئۇنى نەدە خالىسا، شۇ يەردە ئىچەلەيدۇ.

⑤ يەنى پەقەت بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدۇ، ئۇنىڭغا بويسۇنىدۇ. ئۆزلىرىگە بىر ئىشنى قىلىشنى ۋەدە قىلغان بولسا، ئۇنى ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن تولۇق ئادا قىلىدۇ. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، مۇسۇلمان ئۆزى قىلمەن دەپ ئۆزىگە ۋەدە بەرگەن ئىشنى، گۇناھ بولمايدىغانلا بولسا ئادا قىلىشى ۋاجىبتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشنى ئۆزىگە ۋەدە قىلغان بولسا (ئىرادە قىلغان بولسا)، ئۇ ئۇنى ئورۇندىسۇن، كىمكى ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىشنى ئۆزىگە ۋەدە قىلغان بولسا (ئىرادە قىلغان بولسا)، ئۇ ئۇنىڭدىن يانسۇن». (سەھىھۇل بۇخارى 6696 - ھەدىس)

⑥ يەنى ئۇلار قىيامەت كۈنىدىكى ھېسابنىڭ قاتتىقلىقىدىن قورقۇپ گۇناھ ۋە ھارام ئىشلارنى قىلمايدۇ. ﴿دەھشىتى كەڭ دائىرىلىك بولغان كۈن﴾ نىڭ دەھشىتىدىن ئاللاھ تائالا مەرھەمەت قىلىپ، گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلغان كىشىلا ئامان قالىدۇ. باشقىلارنى بولسا، قىيامەت كۈنىنىڭ دەھشىتى ئوراپ ئالىدۇ.

⑦ ئۇلار تائامنى ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى كۆزلەپ، موھتاجلارغا يېگۈزىدۇ. ئەسەرلەر گەرچە مۇسۇلمان بولمىسىمۇ، ئۇلارغا چىرايلىق مۇئامىلە قىلىش تەكىتلەندى.

بۇنىڭ ئەمەلىي مىسالى شۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنى بەدرى غازىتىدا قولغا چۈشكەن ئەسىرلەرگە ياخشى مۇئامىلە قىلىشقا بۇيرۇغان ئىدى. شۇڭا ساھابىلار ئالدى بىلەن ئەسىرلەرگە تاماق بەرگەن، ئاندىن ئۆزلىرى تاماق يېگەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) شۇنىڭدەك قول ئاستىدا ئىشلەيدىغان چاكارلار، خىزمەتچىلەر، قۇللارمۇ ياخشىلىق قىلىشقا تېگىشلىك كىشىلەرنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نۇرغۇن ھەدىسلەردە قۇللارغا ياخشىلىق قىلىشنى تەكىتلىگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىرقى ۋەسىيىتىمۇ دەل مۇشۇ نۇقتىنى تەكىتلەيدۇ: «سېلەر نامازغا ۋە قول ئاستىڭلاردىكىلەرگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈڭلار». (سۈنەنى ئىبنى ماجە 2698 - ھەدىس)

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقَّهْمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّهْمُ نَصْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزَّاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴿١٢﴾ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَْائِكِ لَا يَرُونَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾ وَذَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلُّهَا

(ئۇلار ئېيتىدۇ) « بىز سىلەرگە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈنلا تائام بېرىمىز، (بۇنىڭ بەدىلىگە) سىلەردىن ھېچقانداق (ياندۇرۇق) مۇكاپات ۋە تەشەككۈر تەلەپ قىلمايمىز [9]. چۈنكى بىز ئىنتايىن ئېغىر ۋە قاتتىق (بولدىغان قىيامەت) كۈنىدە رەببىمىز (نىڭ ئازابى)دىن قورقىمىز ﴿10﴾. (ئەلۋەتتە) ئاللاھ ئۇلارنى شۇ كۈننىڭ يامانلىقلىرىدىن ساقلايدۇ ﴿2﴾، ئۇلارنىڭ (يۈزلىرىگە) نۇر، (دىللىرىغا) خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ ﴿11﴾. ئۇلار (تائەت - ئىبادەتتە) چىدامچان بولغانلىقى ئۈچۈن ﴿4﴾ ئاللاھ ئۇلارنى جەننەت بىلەن ۋە (جەننەتتىكى) يىپەك (كىيىملەر) بىلەن مۇكاپاتلايدۇ [12]. ئۇلار جەننەتتە تەختلەرگە يۆلىنىپ ئولتۇرىدۇ، ئۇلار جەننەتتە قاتتىق ئىسسىقنىمۇ، قاتتىق سوغۇقنىمۇ كۆرمەيدۇ ﴿5﴾ [13]. جەننەتتىكى (دەرەخلەرنىڭ) سايىلىرى ئۇلارغا (ئېگىلىپ) چۈشۈپ تۇرىدۇ ﴿6﴾.

① ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ﴿قَمْطَرِيرًا﴾ نىڭ مەنىسىنى ئۇزۇن. ﴿عَبُوسًا﴾ نىڭ مەنىسىنى قاتتىق دەپ تەپسىر قىلغان. يەنى ئۇ كۈن ناھايىتى قاتتىق بىر كۈن بولىدۇ، ئۇنىڭ قاتتىقلىقى ۋە دەھشىتىدىن كاپىرلارغا ناھايىتى ئۇزۇن بىلىنىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② چۈنكى، ئۇلار ئۇ كۈننىڭ يامانلىقىدىن قورقۇپ ياشايتتى ۋە ئۇنىڭدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلاتتى.

③ شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ يۈزلىرىدە خۇشاللىق ئالامەتلىرى زاھىر بولىدۇ، كۆڭۈللىرى خۇرسەنلىككە تولىدۇ. ئىنساننىڭ كۆڭلى خۇرسەنلىككە تولغان چاغدا، ئۇنىڭ چىرايمۇ خۇشاللىقتىن نۇرغا تولىدۇ. ھەدىستە «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇشال بولسا، ئۇنىڭ مۇبارەك يۈزى تولۇن ئاينىڭ بىر پارچىسىدەك نۇرلىنىپ كېتەتتى». دەپ تەسۋىرلەنگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 4418 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2769 - ھەدىس)

④ سەۋر قىلىش ۋە چىدامچان بولۇشنىڭ بۇ ئايەتتىكى مەنىسى: دىن يولىدا كەلگەن كۈلپەتلەرگە شىكايەت قىلماستىن بەرداشلىق بېرىش، ئاللاھقا بويسۇنۇش جەريانىدا نەپسنىڭ خاھىشلىرى ۋە لەززەتلىرىدىن ۋاز كېچىش ۋە گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن ساقلىنىش دېمەكتۇر.

⑤ ﴿زَمْهَرِيرًا﴾ قاتتىق سوغۇقنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك جەننەتنىڭ ھاۋاسى ھەمىشە بىر خىل تۇرىدۇ. ئۇ يەردە نە قاتتىق ئىسسىق، نە توغلىتىدىغان سوغۇق بولمايدۇ.

⑥ جەننەتتە قۇياشنىڭ ئىسسىق ھارارىتى بولمايدۇ، شۇنداق تۇرۇپمۇ، دەرەخلەر جەننەت ئەھلىگە سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، دەرەخنىڭ شاخلىرى ۋە مېۋىلىرى ئۇلارغا يېقىن بولىدۇ.

وَدَلَّلْتَ فُطُوفَهَا تَدْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِإِنْيَةٍ مِّنْ فَضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرًا مِّنْ فَضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ * وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثورًا ﴿١٩﴾

جەننەتنىڭ مېۋىلىرى (ئۇلارنىڭ ئۈزۈشى ئۈچۈن) ئوڭايلاشتۇرۇپ بېرىلىدۇ ① [14]. ئۇلارغا (تاماق قاچىلانغان) كۈمۈش تەخسىلەر ۋە (مەي تولدۇرۇلغان) شىشىدىن ياسالغان جاملار ئايلىنىدۇرۇپ ② سۈنۈلۈپ تۇرۇلىدۇ [15]. شىشىلەرمۇ (سۈزۈك) كۈمۈشتىن ياسالغان بولۇپ ③، ئۇلارنى (ساقىيلار، جەننەت ئەھلىنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ) لايىق ئۆلچەيدۇ (يەنى ئىچكۈچىلەرنىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپمۇ قالمايدۇ، كېمىيىپمۇ قالمايدۇ) ④ [16]. ئۇلار يەنە جەننەتتە زەنجىۋىل ئارىلاشتۇرۇلغان جام بىلەن (يەنى جاملارغا تولدۇرۇلغان شاراب بىلەن) سۇغىرىلىدۇ ⑤ [17]. (بۇ) جەننەتتىكى سەلسەبىل دەپ ئاتىلىدىغان بىر بۇلاقتىن (چىققان شارابلاردۇر) ⑥ [18]. قېرىماي ھەمىشە ياش تۇرىدىغان غىلمانلار (مۇلازىم بالىلار) نۆۋەت بىلەن ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ تۇرىدۇ ⑦.

① يەنى جەننەتتە دەرەخ شاخلىرى سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. مېۋىلىرى بولسا قول يەتكۈدەك يەردە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. خۇددى ئىتائەتچان ئاڭلىغۇچىدەك شاخلىرى ئېگىلىپ مېۋىلىرى جەننەت ئەھلىگە شۇ قەدەر يېقىنلىشىدۇكى، ئۇلار ئولتۇرۇپمۇ، يېتىپ تۇرۇپمۇ ئۈزەلەيدۇ. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

② يەنى خىزمەتچىلەر نازۇنپەتلەرنى كۆتۈرۈپ جەننەت ئەھلىنىڭ ئارىسىدا ئايلىنىپ يۈرىدۇ.

③ يەنى بۇ تەخسىلەر ۋە جام - قەدەھلەر كۈمۈشتىن ۋە ئەينەكتىن ياسالغان بولۇپ، ناھايىتى كۆركەم ۋە سۈزۈكتۇر. ئۇنداق نەپىس ياسالغان بويۇملار دۇنيادا تېپىلمايدۇ.

④ يەنى بۇ قەدەھلەرگە شارابلار شۇنداق ئۆلچەملىك شەكىلدە قۇيۇلغان بولۇپ، جەننەت ئەھلى ئۇنىڭدىن ئىچىپ ئۈسۈزۈلۈقلىرىنى قاندۇرىدۇ، ئاندىن ئۈسۈزۈلۈق ھېس قىلمايدۇ. تەخسىلەر ۋە قەدەھلەردىكى نېمەتلەر ئېشىپمۇ قالمايدۇ، كەم بولۇپمۇ قالمايدۇ. ئەنە شۇنداق مېھماندارچىلىق بىلەن مېھمانلارغا ئالاھىدە ئىززەت - ئىكرام قىلىنىدۇ.

⑤ ﴿زَنْجَبِيلٌ﴾ ھۆل ۋە قۇرۇق زەنجىۋىلنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ تەبىئىتى ئىسسىق بولىدۇ. زەنجىۋىل ئارىلاشتۇرۇلغان شارابلار ئىچكەنلەرنىڭ كەپپىياتىنى تەڭشەيدۇ. ئۇنى ئەرەبلەر بەك ياخشى كۆرىدۇ، ئۇلار چاي - قەھۋەلىرىگە زەنجىۋىل ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىدۇ. دېمەك جەننەت ئەھلى بەزىدە كافۇر ئارىلاشتۇرۇلغان سوغۇق سۇلارنى ئىچسە، بەزىدە زەنجىۋىل ئارىلاشتۇرۇلغان ئىسسىق شارابلارنى ئىچىدۇ. (تەپسىرى ئىبنى كەسىر)

⑥ يەنى زەنجىۋىل ئارىلاشتۇرۇلغان شارابلار ئېقىپ تۇرىدىغان بۇلاق بولۇپ، ئۇ «سەلسەبىل» دەپ ئاتىلىدۇ.

⑦ شارابلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى بايان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەمدى غىلمانلارنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. «قېرىماي ھەمىشە ياش تۇرىدىغان» دېگەننىڭ مەنىسى شۇكى، 1 - جەننەت ئەھلى ئۆلمەي مەڭگۈ ياشىغاندەك، ساقىيلارمۇ ئۆلمەيدۇ. 2 - غىلمانلارنىڭ ياشلىق ۋە لاتاپەتلىك ھالىتى ھەمىشە بىر خىل تۇرىدۇ. قېرىپمۇ قالمايدۇ، ھۆسن - جامالمۇ ئۆزگىرىپ كەتمەيدۇ.

وَإِذَا رَأَيْتَ نَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿١٠﴾ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَلَهُمُ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿١١﴾
 إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿١٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ﴿١٣﴾ فَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ
 آئِمًّا أَوْ كَفُورًا ﴿١٤﴾

سەن ئۇلارنى كۆرگەن چېغىڭدا (ئۇلارنىڭ گۈزەللىكى، سۈزۈكلۈكى ۋە نۇرلۇقلۇقىغا قاراپ) ئۇلارنى (ئەتراپقا) چېچىلىپ كەتكەن مەرۋايىتىمىكىن دەپ قالسىن ① [19]. سەن ئۇ يەردە (يەنى جەننەتتە) قەيەرگە قارىساڭ ②، شۇ يەردە (تەسۋىرلەپ بولغۇسىز) نېمەتلەرنى ۋە شاھانە تۇرمۇشنى كۆرسەن [20]. ئۇلارنىڭ ئۈچىسىدا يۇپقا ۋە قېلىن يىپەكتىن (تىكىلگەن) يېشىل كىيىملەر بولىدۇ ③، ئۇلارغا كۈمۈش بىلەزۈكلەر سېلىپ قويۇلىدۇ ④، رەببى ئۇلارنى پاك - پاكىز شارابىلار بىلەن سۇغىرىدۇ [21]. (ئۇلارغا ئېتىلىدۇكى) «شەكسىزكى، بۇ سىلەر ئۈچۈن تەييارلانغان مۇكاپاتتۇر، سىلەرنىڭ (دۇنيادىكى) تىرىشچانلىقىڭلار تەقدىرلەندى (قوبۇل بولدى) [22]. (ئى پەيغەمبەر!) ھەقىقەتەن بىز ساڭا قۇرئاننى بۆلۈپ - بۆلۈپ نازىل قىلدۇق ⑤ [23]. سەن رەببىڭنىڭ ھۆكۈمىگە سەۋر قىلغىن ⑥، سەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ھېچبىر گۇناھكارغا ياكى كاپىرغا بويسۇنمىغىن ⑦ [24].

① يەنى جەننەت ئەھلىنىڭ ئەتراپىدا خىزمەت قىلىدىغان ياش غىلمانلار يۈزلىرىنىڭ نۇرلۇقلۇقى، كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ يارىشىملىقى ۋە تاقىغان زىبۇزىننەتلىرىنىڭ گۈزەللىكىدە خۇددى چېچىلغان مەرۋايىتلارغا ئوخشايدۇ.

② ﴿تُكَّرُ﴾ ماكاننى بىلدۈرۈپ كەلگەن بولۇپ، مەنىسى "هُنَاكَ" «ئۇ يەردە». يەنى جەننەتتە قەيەرگە قارىساڭ، شۇ يەردە چەكسىز نېمەتلەرنى ۋە كاتتا پادىشاھلىقنى كۆرسەن، دېگەن مەنىدە.

③ ﴿سُنْدُسٍ﴾ نېپىز يىپەك كىيىم. ﴿إِسْتَبْرَقٌ﴾ قېلىن يىپەك كىيىمنى كۆرسىتىدۇ.

④ بىر زامانلاردا پادىشاھلار، ئەمىرلەر ۋە بايلار شۇنداق ئۈزۈكلەرنى تاقايتتى.

⑤ يەنى بىز قۇرئاننى بىر قېتىمدىلا توپ نازىل قىلماستىن، زۆرۈرىيەت ۋە ئېھتىياجغا قاراپ، ھەر خىل ۋاقىتلاردا بۆلۈپ - بۆلۈپ نازىل قىلدۇق. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى مۇنداق بولۇشى مۇمكىن: بۇ قۇرئاننى بىز نازىل قىلدۇق، مۇشۇرىكلار دەۋا قىلغاندەك سەن ئۆزۈڭ توقۇغان نەرسە ئەمەس.

⑥ يەنى ئۇنىڭ ھۆكۈم چىقىرىشىنى كۈتكىن. ئۇنىڭ ساڭا ياردەم بېرىشىنى كېچىكتۈرگەنلىكىدە ھېكمەت بار. شۇڭا، سەۋر قىلغىن ۋە جۈرئەتلىك بولغىن.

⑦ يەنى ئەگەر ئۇلار سېنى ئاللاھ نازىل قىلغان ھۆكۈمدىن توسماقچى بولسا، ئۇلارغا ھەرگىزمۇ بويسۇنمىغىن، بەلكى تەبلىغ قىلىش ۋە دەۋەتنى يەتكۈزۈشنى داۋاملاشتۇرغىن، بۇ يولدا ئاللاھ تائالاغا تەۋەككۈل قىلغىن. چۈنكى، ئاللاھ سېنى كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلايدۇ. ﴿إِثْمًا﴾ ئەمەلىدە

ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنمايدىغان ئادەم. ﴿كُفُورًا﴾ دىلىدىن كاپىر بولغۇچى ياكى كۇفۇرىدا ھەددىدىن ئاشقۇچى دېگەن مەنىدە. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇ ئادەمدىن ۋەلىدى ئىبنى مۇغىرە كۆزدە تۇتىلىدۇ، دەيدۇ. چۈنكى، ئۇ ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: سەن بۇ دەۋەتتىن ۋاز كەچكىن، بىز ساڭا خالىغان مىقداردا بايلىق توپلاپ بېرىيلى ۋە ئەرەبلەر ئىچىدىن قايسىبىر قىزنى ئالماقچى بولساڭ،

شۇنى ساڭا ئېلىپ بېرىلى، دېگەن ئىدى. (فەتھۇلقەدر)

وَأَذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥٥﴾ الْعَاجِلَةَ وَيَذُرُونَ وَرَأَاهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٥٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْنَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٥٧﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٨﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٥٩﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٦٠﴾

ئەتىگەن - ئاخشامدا رەببىڭنىڭ ئىسمىنى ياد ئەتكەن (يەنى ناماز ئوقۇغىن، رەببىڭگە كۆپ تائەت - ئىبادەت قىلغىن) ① [25]. كېچىنىڭ ئاز قىسمىدا ئۇنىڭغا سەجدە قىلغىن (يەنى تەھەججۇد نامىزى ئوقۇغىن)، كۆپ قىسمىدا ئۇنىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن ② [26]. شەكسىزكى، ئاشۇلار (يەنى مۇشرىكلار) دۇنيالىقنىلا ياخشى كۆرىدۇ (يەنى دۇنيانى ئاخىرەتتىن ئارتۇق بىلىدۇ) ③. ئالدىدىكى (يەنى كەلگۈسىدىكى) قىيىن بىر كۈنگە (يەنى قىيامەت كۈنىگە) سەل قارايدۇ ④ [27]. ئۇلارنى بىز ياراتتۇق، بەدىنىنى مەزمۇت (ساغلام) قىلدۇق ⑤، ئەگەر بىز خالىساق (ئۇلارنى ھالاك قىلىۋېتىپ) ئورنىغا ئۇلارغا ئوخشاش باشقا ئادەملەرنى دەسىستەتتۇق ⑥ [28]. شەكسىزكى، بۇ (ئايەتلەر) بىر ۋەز - نەسەھەتتۇر (بۇ ۋەز - نەسەھەتتىن پايدىلىنىشنى) خالىغان ئادەم رەببىگە ئېلىپ بارىدىغان يولنى تۇتسۇن ⑦ [29]. پەقەت ئاللاھ خالىغان چاغدىلا، ئاندىن سىلەر (بىرەر ئىشنى) خالىيالايسىلەر ⑧ (يەنى ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ خاھىشىغا باغلىقتۇر). شەكسىزكى، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر ⑨ [30]. ئاللاھ خالىغان ئادەمنى رەھىمىتى دائىرىسىگە كىرگۈزىدۇ. ئاللاھ (ئىمان ئېيتماي) ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلارغا قاتتىق ئازابنى تەييارلىدى ⑩ [31].

① «ئەتىگەن - ئاخشامدا» يەنى ھەممە ۋاقىت ئاللاھنى ياد ئېتىپ تۇرغىن دېگەن بولىدۇ ياكى «ئەتىگەن» دېگەندىن بامدات نامىزى. «ئاخشام» دېگەندىن ئەسىر نامىزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② ﴿ كېچىنىڭ ئاز قىسمىدا ئۇنىڭغا سەجدە قىلغىن ﴾ دېگەندىن بىر قىسىم مۇپەسسىرلەر شام ۋە خۇپتەن نامازلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. تەسبىھ ئېيتىشنىڭ مەنىسى، ئاللاھقا لايىق بولمىغان نەرسىلەردىن ئۇنىڭ پاكلىقىنى بايان قىلىش، دېمەكتۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن كېچىدە ئوقۇلىدىغان نەپلە ناماز يەنى تەھەججۇد نامىزى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. بۇ يەردىكى بۇيرۇقنىڭ ھۆكۈمى مۇستەھەپ دەرىجىسىدە بولۇپ، قىلغانلار ساۋابقا ئېرىشىدۇ، قىلالمىغانلارغا گۇناھ بولمايدۇ.

③ يەنى مەككە كاپىرلىرى ۋە ئۇلار بىلەن بىر ئېقىمدىكى كىشىلەر پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن دۇنياغا بېرىلىپ كەتكەن بولۇپ، ئاخىرەتكە سەل قارايدۇ.

④ يەنى قىيامەت قاتتىق ۋە دەھشەتلىك بىر كۈن بولىدىغانلىقى ئۈچۈن «قىيىن بىر كۈن» دەپ ئاتالدى. «سەل قارايدۇ» دېگەننىڭ مەنىسى: ئۇنىڭغا تەييارلىق قىلمايدۇ، ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەيدۇ، پەرۋا قىلمايدۇ.

⑤ يەنى بىز ئۇلارنىڭ جىسمىنى پۇختا ۋە مەزمۇت قىلىپ ياراتتۇق. يەنە بىر مەنىسى: جىسمىنىڭ بوغۇملىرىنى تومۇر، مۇسكۇل، نېرۋا ۋە پەيلىر ئارقىلىق بىر - بىرىگە باغلىدۇق يەنى قۇراشتۇردۇق.

⑥ يەنى ئۇلارنى ھالاك قىلىپ، ئورنىغا باشقا قەۋملەرنى يارىتاتتۇق. يەنە بىر مەنىسى: بىز خالىساق، ئۇلارنى قىيامەت كۈنى تىرىلدۈرۈپ، مۇستەھكەملىكتە ئۇلارغا ئوخشاش باشقا بىر خەلق قىلىپ يارىتاتتۇق. بۇنداق قىلىشقا بىز قادىرمىز.

⑦ يەنى بۇ قۇرئاندىن ھىدايەت ھاسىل قىلسۇن، ئۇنى ئۆزىگە يېتەكچى قىلسۇن.

⑧ يەنى سىلەردىن ھېچكىم ئۆزىنى ئۆزى ھىدايەتكە باشلاشقا قادىر ئەمەس. ئۆزىگە ئۆزى مەنپەئەت يەتكۈزۈشكۈمۇ قادىر ئەمەس. پەقەت ئاللاھ خالىغاندىلا ئاندىن قادىر بولالايدۇ. ئاللاھنىڭ خاھىشى بولماي تۇرۇپ، سىلەر ھېچ ئىش قىلالمايسىلەر. ئەمما، ياخشى نىيەتكە ئاللاھ تائالا چوقۇم ساۋاب بېرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەمەللەر نىيەتكە باغلىقتۇر. ھەر كىم نېمىنى نىيەت قىلغان بولسا، شۇنىڭغا ئېرىشىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 1 - ھەدىس)

⑨ چۈنكى، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچى ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ھەر بىر قارارى ھېكمەت بىلەن بولىدۇ. ھىدايەت ۋە گۇمراھلىقمۇ ئاللاھنىڭ ھېكمىتى بويىچە تەقسىم قىلىنىدۇ. ھىدايەت بېرىلگەنلەر ئەمەلىيەتتە شۇنىڭغا لايىق بولغانلىقى ئۈچۈن ھىدايەت تاپقان بولىدۇ. گۇمراھ بولغانلارمۇ ھەقىقەتتە شۇنىڭغا لايىق بولغانلىقى ئۈچۈن گۇمراھ بولغان بولىدۇ.

⑩ ﴿الظَّالِمِينَ﴾ نىڭ زەۋەر ئوقۇلغانلىقى (يەنى تولدۇرۇغۇچى بولۇپ كەلگەنلىكى) ئۇنىڭ ئالدىدا جۈملىدىن قالدۇرۇلغان " يُعَذِّبُ " «ئازابلايدۇ» دېگەن ئۆتۈملۈك پېئىل بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. يەنى ئاللاھ زالىملارنى ئازابلايدۇ. چۈنكى، بۇ ۋەز - نەسەھەتتىن پايدىلىنىشنى خالىماي، رەببىگە يەتكۈزىدىغان يولنى تۇتمىغانلار زالىملاردۇر.

(77) سورة المرسلات مكية 50 آية

(77) سۈرە مۇرسەلات مەككىدە چۈشكەن 50 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ فَأَلْصَقَتْ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّشْرِتِ نَشْرًا ﴿٣﴾

ئارقىمۇ - ئارقا (ئۈزۈلمەي) چىققۇچى (لەرزان) شامالار بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [1]، شىددەت بىلەن چىققۇچى بورانلار بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ② [2]، (بۇلۇتلارنى ئاللاھ خالىغان تەرەپلەرگە) تارقاتقۇچى شامالار بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ③ [3]

★ بۇ سۈرىنىڭ مەككىدە نازىل بولغانلىقى سەھىھۇل بۇخارى ۋە سەھىھ مۇسلىمدا بايان قىلىنغان. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە مېنا تېغىدا بىر ئۆتكۈرنىڭ ئىچىدە ئىدۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇرسەلات سۈرىسى چۈشتى. كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۈرىنى ئوقۇدى. مەن بۇ سۈرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ئۆگىنىۋالدىم. شۇ چاغدا بىر يىلان بىز تەرەپكە تۇيۇقسىز سەكرەپ چۈشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنى ئۆلتۈرۈڭلار» دېدى. بىز ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ تېز ھەرىكەت قىلدۇق. لېكىن، ئۇ قېچىپ كەتتى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر ئۇنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلىنىپ قالغىنىڭلاردەك، ئۇمۇ سىلەرنىڭ زىيانكەشلىكىڭلاردىن ساقلىنىپ قالدى» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4930 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2234 - ھەدىس) ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئانىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇرسەلات سۈرىسىنى ناماز شامدا ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلىغان. (سەھىھۇل بۇخارى 763 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 462 - ھەدىس)

① ﴿عُرْفًا﴾: ئارقىمۇ - ئارقا، ئۈزۈلمەي دېگەن مەنىدە. بەزى مۇپەسسىرلەر ﴿الْمُرْسَلَاتِ﴾ دېگەندىن پەرىشتىلەر، بەزىلەر پەيغەمبەرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن ﴿عُرْفًا﴾ نىڭ مەنىسى ئاللاھتىن كەلگەن ۋەھىي ياكى شەرىئەت ئەھكاملىرى دېگەن بولىدۇ. يەنى ۋەھىي ياكى شەرىئەت ئەھكاملىرى بىلەن ئەۋەتىلگەن پەرىشتىلەر ياكى پەيغەمبەرلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، دېگەن بولىدۇ.

② يەنە بىر مەنىسى: بورانلار ئارقىلىق ئازاب ئېلىپ كەلگۈچى ياكى ئاللاھنىڭ ئەمرىنى بوراندەك تېز ئېلىپ كەلگۈچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى.

③ يەنى بۇلۇتلارنى ئاسماندا ھەر قايسى تەرەپلەرگە تارقاتقۇچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى. ئەمما ئىمام ئىبنى كەسىر ۋە ئىمام تەبەرى يۇقىرىدىكى ئۈچ ئايەتنىڭ ھەممىسىدىن شامالار مەقسەت قىلىنغان دېگەن قاراشنى كۈچلۈك دەپ قارىغان. شۇڭا ئايەتنىڭ تەرجىمىسىدەمۇ شامال دەپ ئېلىنغان.

فَالْفَرَقَاتِ فَرَقًا ④ فَاَلْمَلَقِيَّتِ ذِكْرًا ⑤ عُدْرًا أَوْ نُذْرًا ⑥ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٍ ⑦ فَإِذَا الْتَجُّومُ طُمِسَتْ ⑧ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ⑨ وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ⑩ وَإِذَا الرُّسُلُ أُقْتَتَتْ ⑪ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ⑫

(ھەق بىلەن باتىلنى، ھارام بىلەن ھالالنى) ئايرىغۇچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [4]، (بەندىلەرگە) ئۆزى (قالدۇرماسلىق) ياكى (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندىرۇش ئۈچۈن ② (پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي) ئېلىپ چۈشكۈچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ③ [5-6]، سىلەر ئاگاھلاندىرۇلغان ئىش (يەنى قىيامەت، ھېساب ۋە جازا) چوقۇم بولىدۇ ④ [7]. (ئۇ قىيامەت) يۇلتۇزلارنىڭ (نۇرى) ئۆچۈرۈلگەن چاغدا ⑤ [8]. ئاسمان يېرىلغان چاغدا [9]. تاغلار تىتىلىپ (بوران ئۇچۇرتقان تۈزۈلۈش) تۈزۈلۈش چاغدا ⑥ [10]. پەيغەمبەرلەرگە (ئۈمىمەتلىرى ئۈچۈن گۇۋاھلىق بېرىشكە) ۋاقىت بەلگىلەنگەن چاغدا (ۋەدە قىلىنغان قىيامەت مەيدانغا كېلىدۇ) ⑦ [11]. (پەيغەمبەرلەرنىڭ قەۋملىرىگە ئائىت ئىشلار) قايسى بۈيۈك كۈنگە كېچىكتۈرۈلدى؟ ⑧ [12].

① يەنى ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىدىغان ئەھكاملارنى ئېلىپ چۈشكۈچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەم قىلىمەنكى. ياكى ئۇنىڭدىن ھارام بىلەن ھالالنى بايان قىلىدىغان قۇرئان ئايەتلىرى ياكى ۋەھىي ئارقىلىق ھەق بىلەن باتىلنىڭ ئارىسىدىكى پەرقنى بايان قىلغۇچى پەيغەمبەرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② بۇ يەردە، بەندىلەرگە ئۆزى قالدۇرماسلىق ياكى ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندىرۇشتىن ئىبارەت ئىككى سەۋەب بايان قىلىندى. بەندىلەر: بىزگە ئاللاھنىڭ ئەمرى - پەرمانىنى يەتكۈزىدىغان ھېچكىم كەلمىگەن دەپ باھانە - سەۋەب كۆرسەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇلارغا قارشى ھۆججەت تۇرغۇزۇش ئۈچۈن، پەرىشتىلەر پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي ئېلىپ چۈشىدۇ. ياكى ئۇنىڭدىن ئىنكار قىلغانلار ۋە كاپىر بولغانلارنى ئاگاھلاندىرۇش مەقسەت قىلىنىدۇ. ياكى مۇئمىنلەرگە خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش، كاپىرلارنى ئاگاھلاندىرۇش مەقسەت قىلىنىدۇ. ئىمام شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: ﴿الْمُرْسَلَاتِ﴾، ﴿الْغَاصِقَاتِ﴾، ﴿النَّشْرَاتِ﴾ دېگەندىن شاماللار، ﴿الْفُرْقَاتِ﴾، ﴿الْمَلَقَاتِ﴾ دېگەندىن پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئەڭ توغرا قاراشتۇر.

③ يەنە بىر مەنىسى: ئاللاھ نازىل قىلغان ۋەھىينى ئۈمىمەتلىرىگە يەتكۈزگۈچى پەيغەمبەرلەر بىلەن قەسەمكى.

④ قەسەملەردىن مەقسەت ئاڭلىغۇچىلارغا قەسەم قىلىپ تۇرۇپ دېيىلگەن سۆزنىڭ ئەھمىيىتىنى بىلدۈرۈپ قويۇش ۋە ئۇنىڭ راستلىقىنى ئىزھار قىلىشتۇر. يۇقىرىدىكى قەسەملەرنىڭ جاۋابى شۇكى، سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان قىيامەت چوقۇم بولىدۇ. يەنى ئۇنىڭدىن شەكىلىنىش ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئۈچۈن تەييارلىق قىلىش زۆرۈردۇر. قىيامەت قاچان بولىدۇ؟ ئۇنى تۆۋەندىكى ئايەت بايان قىلىدۇ.

⑤ ﴿طُمِسَتْ﴾ نىڭ مەنىسى ئۆچۈرۈلۈش، نىشانى يوق بولۇش. يەنى يۇلتۇزلارنىڭ نۇرى ئۆچۈرۈلگەن ھەتتا ئۇلارنىڭ نام - نىشانلىرىمۇ قالمىغان چاغدا.

⑥ يەنى تاغلار تىتىلىپ كۆكۈم تالقان قىلىنغان، زېمىن تۈپتۈز بولۇپ كەتكەن چاغدا.

⑦ يەنى پەيغەمبەرلەر بىلەن ئۈمىمەتلىرى ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىشقا ۋەدە قىلىنغان ۋاقىت كەلگەن چاغدا. شۇ چاغدا پەيغەمبەرلەرنىڭ گۇۋاھلىقى بويىچە ئۈمىمەتلىرى ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ.

⑧ بۇ يەردىكى سوئال قىيامەت كۈنىنىڭ بۈيۈكلۈكى ۋە ئۇنىڭ كىشىلەر ھەيرانلىقتا قالدۇرغان كۈن

ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى ئۇ بۈيۈك كۈننىڭ دەھشىتى ۋە قورقۇنچىسىدىن كىشىلەر ھەيرانلىقتا تېڭىرقاپلا قالىدۇ. بۇ پەيغەمبەرلەرنى قەۋملىرى بىلەن جەم قىلىدىغان كۈندۇر.

لَيَوْمِ الْفَصْلِ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ۝ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ۝ ثُمَّ نُنْبِئُهُمُ الْآخِرِينَ ۝ كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ۝ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ ۝ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۝ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ۝ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَدِيرُونَ ۝ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝

(خالايقنىڭ ئارىسىدا) ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان كۈنگە (كېچىكتۈرۈلدى) ① [13]. ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان كۈننىڭ قانداق كۈن ئىكەنلىكىنى (يەنى ئۇنىڭ دەھشىتىنى) سەن بىلمەسەن؟ [14]. (بۇ ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىغا ۋاي! ② [15]. بىز ئىلگىرىكىلەرنى (كاپىرلىقى سەۋەبلىك) ھالاك قىلىمىدۇقۇمۇ؟ [16]. ئاندىن ئۇلارغا كېيىنكىلەرنى ئەگەشتۈرىمىز ③ [17]. بىز گۇناھكارلارنى مۇشۇنداق قىلىمىز (يەنى جازالايمىز) ④ [18]. (بۇ ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىغا ۋاي! (ھالاكەت بولسۇن!) [19]. (ئى ئىنسانلار!) بىز سىلەرنى ئەرزىمەس مەنىدىن ياراتمىدۇقۇمۇ؟ [20]. بىز ئۇنى مەلۇم ۋاقىتقىچە (يەنى تۇغۇلغۇچە) ⑤ پۇختا ئارامگاھ (يەنى بالىياتقۇدا) تۇرغۇزدۇق ⑥ [21-22]. (دېمەك) بىز (بۇلارنىڭ ھەممىسىنى توغرا) ئۆلچەمدە قىلدۇق ⑦، بىز (ئۇنى ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە يارىتىشتا) نېمىدېگەن ياخشى ئۆلچىگۈچىمىز! [23]. (بۇ ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىغا ۋاي! [24].

- ① يەنى بۇ كۈندە كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. بەزىلەر جەننەتكە، بەزىلەر دوزاخقا كىرىدۇ.
- ② «ۋاي!» يەنى ھالاكەت بولسۇن! بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَيْلٌ﴾ دېگەن دوزاختىكى بىر ۋادىنىڭ نامىدۇر. بۇ ئىبارە بۇ سۈرىدە قايتا - قايتا تەكرارلانغان. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ھەر بىر ئىنكار قىلغۇچىنىڭ گۇناھى باشقىلارنىڭ گۇناھىدىن تۈر جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ، شۇنىڭغا ئاساسەن بېرىلىدىغان ئازابنىڭ تۈرىمۇ پەرقلىق بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئوخشاش بولمىغان ﴿وَيْلٌ﴾ «ۋاي!» ھەر تۈردىكى ئىنكارچىلار ئۈچۈن ئايرىم - ئايرىم كەلتۈرۈلگەن. (فەتھۇلقەدر)
- ③ يەنى ئۇلارغا مەككە كاپىرلىرىنى ۋە ئۇلار بىلەن بىر ئېقىمدىكى پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلغانلارنى ئەگەشتۈرىمىز.
- ④ يەنى گۇناھكارلارنى دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە ئەنە شۇنداق جازالايمىز.
- ⑤ يەنى بىز ئۇنى ھامىلە مۇددىتىدە ئالتە ئاي ياكى توققۇز ئاي بەچچىدە (بالىياتقۇدا) تۇرغۇزدۇق.
- ⑥ يەنى بىز ئۇنى تۇغۇلغانغا قەدەر بالىياتقۇدا ساقلىدۇق.
- ⑦ يەنى بالىياتقۇدا ھامىلەنىڭ جىسمانىي تۈزۈلۈشى ۋە تەركىبى توغرا ئۆلچەمدە قىلىندى. يەنى ئىككى كۆز، ئىككى قول، ئىككى پاچاق ۋە ئىككى قۇلاقنىڭ ئارىسىدا ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ئارىلىقىدا قانچىلىك ئارىلىق قالدۇرۇش كېرەك دېگەندەك ھەجىمنى بەلگىلەشكە ئائىت نۇقتىلار ئىنچىكە ئۆلچەم بىلەن مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى.

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شِمَخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُم مَّاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾
 أَنْظَلِقُوا إِلَىٰ مَا كُنْتُمْ بِهِءَ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ أَنْظَلِقُوا إِلَىٰ ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرِّ
 كَالْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُ جِمْلَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾

بىز زېمىننى تىرىكلەرنى ۋە ئۆلۈكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالدىغان جاي قىلىمىدۇقۇمۇ؟ ① [25-26]. بىز زېمىنغا ئېگىز (مۇستەھكەم) تاغلارنى ئورناتتۇق ②، سىلەرنى تاتلىق سۇ بىلەن سۇغاردۇق [27]. (بۇ ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىغا ۋاي! (ئەپسۇس!) [28]. (ئۇ كاپىرلارغا) «سىلەر (دۇنيادىكى چېغىڭلاردا) يالغان دەپ كېلىۋاتقان جەھەننەمگە قاراپ ئىلگىرلەڭلار ③، سەگىدەتمەيدىغان، (جەھەننەمنىڭ) يالقۇنىنىمۇ توسالمايدىغان ④ (ئاچچىق تۈتۈندىن ئىبارەت) ئۈچ شاخلىق سايىگە بېرىڭلار» ⑤ (دېيىلىدۇ) [29-31]. ئۇ يالقۇن قەسىر - سارايلاردەك (چوڭ) ئۇچقۇنلارنى چىقىرىدۇ ⑥ [32]. ئۇ ئۇچقۇنلار قارا - سېرىق تۈگىلەرگە ئوخشايدۇ ⑦ [33]. (بۇ ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىغا ۋاي! [34].

- ① يەنى زېمىن تىرىكلەرگە ئۆزىنىڭ ئۈستىدە ياشايدىغان جاي بېرىدۇ، ئۆلۈكلەرنى ئۆز قوينىغا ئالىدۇ.
- ② ﴿رَوَاسِيَ﴾ "رەۋاسىيە" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، "ئۈايەت" تەۋرەپ كەتمەي مەزمۇت تۇرىدىغان تاغلار دېگەن مەنىدە. ﴿شِمَخَاتٍ﴾ ئېگىز دېمەكتۇر.
- ③ دوزاخقا مۇئەككەل پەرىشتىلەر دوزىخىلارغا شۇنداق دەيدۇ.
- ④ بۇ سايە دوزاخنىڭ ھارارىتى ۋە يالقۇنىنى توسالمايدۇ.
- ⑤ دوزاختىكى ئوت يالقۇنىدىن چىققان تۈتۈنلەر يۇقىرى ئۆرلىگەندە ئۈچ تەرەپكە تارايدۇ ۋە دەرەخنىڭ ئۈچ شېخىدەك شەكىلگە كىرىدۇ. يەنى بۇ ئۈچ شاخلىق سايە كىشىلەر ئارام ئالدىغان تاملار ۋە دەرەخلەرنىڭ سايىسىغا ئوخشمايدۇ. بۇ سايدا دوزىخىلار ھېچ راھەت تاپالمايدۇ.
- ⑥ ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: دەرەخنىڭ يىلتىزلىرىدەك يەنى يوغان يىلتىزلىق كۆتەكلەردەك يوغان ئۇچقۇنلارنى چىقىرىدۇ.
- ⑦ ﴿صُفْرٌ﴾ "أَصْفَرٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، سېرىق رەڭلىك دېگەن مەنىدە. لېكىن ئەرەبلەر ئۇنى قارا دېگەن مەنىدەمۇ ئىشلىتىدۇ. بۇنىڭغا ئاساسەن ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، دوزاخنىڭ يالقۇنىدىن چىققان ھەربىر ئۇچقۇن چوڭلۇقتا قەسىردەك ۋە سېپىلدەك چوڭ بولىدۇ. ئاندىن ھەربىر ئۇچقۇن يەنە قارا - سېرىق ۋە قارامتۇل تۈگىدەك چوڭلۇقتا پارچە - پارچە بولۇپ كېتىدۇ.

هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأُولَىٰ ﴿٣٨﴾ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُوا ﴿٣٩﴾ وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلِّ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كَلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

بۇ (كاپىرلار) گەپ قىلالمايدىغان بىر كۈندۈر ① [35]. ئۇلارنىڭ ئۆزى ئېيتىشىغىمۇ ئىجازەت بېرىلمەيدۇ ② [36]. (بۇ ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالى خارابتۇر. [37]. (ئۇلارغا): «بۇ ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان كۈندۈر. سىلەرنى ۋە ئاۋۋالقىلارنى (يەنى ئۆتكەنكى ئۈمىمەتلەرنى) يىغدۇق ③ [38]. ئەگەر (بۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا) بىرەر چارەڭلار بولسا، قېنى قىلىپ بېقىڭلار» (دېيىلىدۇ) ④ [39]. (بۇ ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىغا ۋاي ئىست! [40]. شەكسىزكى، تەقۋادارلار (جەننەتتە) سايىلەردىن ⑤، بۇلقلاردىن ۋە كۆڭلى تارتقان مېۋىلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ ⑥ [41-42]. (ئۇلارغا) «(دۇنيادا) قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرىڭلار ئۈچۈن (مۇكاپات سۈپىتىدە) خۇشال - خۇرام يەڭلار ۋە ئىچىڭلار» (دېيىلىدۇ) ⑦ [43].

① مەھشەرگاھتا كاپىرلار ھەر خىل ھالەتلەردە بولىدۇ. بىر ھالەتتە ئۇلار يالغان سۆزلەيدۇ، ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىغا مۆھۈر بېسىۋېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار سۆز قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ. ئاندىن ئۇلارنىڭ قول - پۇتلىرى گۇۋاھلىق بېرىدۇ. يەنە بىر ھالەتتە، ئۇلار دوزاخ تەرەپكە ھەيدەلگەن چاغدا، قاتتىق ئىزتىراپ ۋە پەرىشان ئىچىدە زۇۋانى يەنە تۇتۇلۇپ قالىدۇ. بەزى مۇپەسسەلەرنىڭ قارىشىچە، ئۇلار سۆزلەيدۇ، لېكىن ئۇلاردا ھېچقانداق دەلىل - ئىسپات بولمايدۇ يەنى پاكىت بولغۇدەك گەپ تاپالمايدۇ. بۇ ئايەتتىكى ئىبارە خۇددى كىشىلەرنىڭ دۇنيادا ئازراق ئۆزى بولغۇدەك گەپ تېپىپ بېرەلمىگەن ئادەمنى «گەپ قىلالمىدى» دېگىنىگە ئوخشايدۇ.

② دېمەك ئۇلاردا ئازابتىن قۇتۇلۇپ قىلىش ئۈچۈن تەقدىم قىلغۇدەك ئەقىلگە مۇۋاپىق بىرەر ئۆزىمۇ بولمايدۇ.

③ شۇ چاغدا ئاللاھ تائالا بەندىلەرگە خىتاب قىلىپ: بىز ئاراڭلاردا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن سىلەرنى ئۆز قۇدرەت - كامالىمىز بىلەن بىر مەيدانغا جەم قىلدۇق، دەيدۇ.

④ بۇ ئاللاھ تەرەپتىن ئۇلارغا قىلىنغان قاتتىق بىر تەھدىت ۋە ئاگاھلاندۇرۇشتۇركى، ئەگەر سىلەر مېنىڭ ئازابىم ۋە مېنىڭ كونتىروللىقىمدىن قېچىپ قۇتۇلۇپ كېتەلسەڭلار، قېنى قېچىپ كۆرسىتىپ بېقىڭلار! لېكىن سىلەرگە ئۇنداق كۈچ نەدىن كېلىدۇ؟ بۇ ئايەت ئاللاھ تائالانىڭ يەنە بىر سۆزىگە ئوخشايدۇ: ﴿ئى جىنلار ۋە ئىنسانلار جامائەسى! ئەگەر سىلەر (ئاللاھنىڭ قازاسىدىن قېچىپ) ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ چېگرىلىرىدىن ئۆتۈپ كېتەلسەڭلار، ئۆتۈپ كېتىڭلار، سىلەر پەقەت قۇۋۋەت بىلەن ئۆتۈپ كېتەلەيسىلەر (لېكىن سىلەرگە نەدە ئۇنداق قۇدرەت؟)﴾. (سۈرە رەھمان 33 - ئايەت)

⑤ يەنى جەننەت ئەھلى مۇشرىكلاردەك تۈتۈننىڭ سايىسىدا ئەمەس، بەلكى دەل - دەرەخلەر ۋە قەسىرلەرنىڭ سايىسى ئاستىدا بولىدۇ.

⑥ ھەر خىل مېۋىلەردىن كۆڭلى خالىغان ۋاقىتتا بەھرىمەن بولۇپ تۇرىدۇ.

⑦ بۇ سۆزلەر ئۇلارغا ئىنئام ۋە ئىكرام سۈپىتىدە دېيىلىدۇ. ﴿بِمَا كُنْتُمْ﴾ دىكى "ب" سەۋەبىنى بىلدۈرۈپ

كەلگەن، يەنى سىلەرگە بېرىلگەن بۇ جەننەت نېمەتلىرى دۇنيادا قىلىپ كەلگەن ياخشى ئەمەللىرىڭلار سەۋەبىدىندۇر. بۇنىڭدىن ئىنساننىڭ جەننەتكە كىرىشىگە سەۋەب بولىدىغان ۋە ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە ئائىل قىلىدىغان ۋاستە ياخشى ئەمەل ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. ياخشى ئەمەل قىلماي تۇرۇپ، ئاللاھنىڭ رەھىمىتىدىن ئۈمىد كۈتكەنلەرنىڭ مىسالى خۇددى يەر ھەيدىمەي، ئۇرۇق سالماي تۇرۇپ، مول - ھوسۇل ئېلىشنى ئۈمىد قىلغانلار ياكى تىكەن تېرىپ، تاتلىق مېۋە ئالماقچى بولغانلارغا ئوخشايدۇ.

إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كَلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ تُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

بىز (تائەت - ئىبادەتنى) مۇكەممەل قىلغۇچىلارنى ئەلۋەتتە مۇشۇنداق مۇكاپاتلايمىز ① [44]. ئۇ كۈندە راستنى يالغان دېگۈچىلەرنىڭ ھالىغا ۋاي! ② [45]. (ئى كاپىرلار!) «(دۇنيانىڭ نېمە تىرىدىن) يەڭلار ۋە ۋاقىتلىق بەھرىمەن بولۇپ تۇرۇڭلار، شەكسىزكى، سىلەر گۇناھكارسىلەر» ③ [46]. (بۇ ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىغا ۋاي! [47]. ئۇلارغا: «رۇكۇ قىلىڭلار» دېيىلسە، ئۇلار رۇكۇ قىلمايدۇ ④ [48]. بۇ كۈندە (ئۇ كۈننى) ئىنكار قىلغۇچىلارغا ھالاكەت بولسۇن! ⑤ [49]. ئۇلار (شانلىق دەلىللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، پاساھەت — بالاغەتتە ئەڭ يۇقىرى بولغان) بۇ قۇرئانغا ئىشەنمەي، زادى قايسى سۆزگە ئىشىنىدۇ؟ ⑥ [50].

- ① بۇ ئايەتتە، ئەگەر سىلەر ئاخىرەتتە ياخشى ئاقىۋەت ۋە نىجاتلىققا ئېرىشمەكچى بولساڭلار، دۇنيادا ياخشى ئەمەل ۋە تەقۋادارلىق يولىنى تۇتۇڭلار، دېگەن تەرغىب ۋە تەلەقن بار.
- ② تەقۋادارلار جەننەتكە داخىل بولۇپ، بەخت - سائادەتكە ئېرىشىۋاتسا، ھەقىقىي ئىنكار قىلىپ، بەخت - سائادەتتىن مەھرۇم قالغانلارنىڭ ھالىغا ۋاي!
- ③ بۇ قىيامەت كۈنىنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا قارىتىلغان خىتاب بولۇپ، ئۇنىڭدىكى بۇيرۇق تەھدىت ۋە تەنبىھ بېرىش ئۈچۈندۇر. يەنى بىر مەزگىل ئوبدان ياشىۋېلىڭلار، سىلەردەك گۇناھكارلارغا قاتتىق ئازاب تەييار.
- ④ يەنى ئۇلار ناماز ئوقۇشقا بۇيرۇلسا، ناماز ئوقۇمايدۇ.
- ⑤ يەنى ئۆزلىرىگە كەلگەن ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە چەكلىمىلىرىنى قوبۇل قىلمىغانلارغا ھالاكەت بولسۇن!

⑥ يەنى ئۇلار ئاللاھنىڭ كالامى بولغان قۇرئانغا ئىشەنمەسە، ئۇنىڭدىن باشقا قايسى سۆزگە ئىشىنىدۇ؟ بۇ ئايەتتە باشقا ئايەتلەردىكىدەك ﴿حَدِيثٍ﴾ دېگەن سۆز قۇرئان مەنىسىدە ئىشلىتىلدى. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە مۇنداق دەپ بايان قىلىندى: سىلەر سۈرە تىنىنى ئوقۇپ ئۇنىڭ ئاخىرىدىكى: ﴿ئاللاھ ئەڭ ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچى ئەمەسمۇ؟﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇساڭلار: «شۇنداق (يەنى ئاللاھ تائالا ئەڭ ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچى) مەن بۇنىڭغا گۇۋاھلىق بەرگۈچىدۇرمەن»، دەڭلار. يەنە بىر رىۋايەتتە سۈرە قىيامەتنىڭ ئاخىرىقى ئايىتى ھەققىدە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندۇ: ئۆيۈمنىڭ ئۈستىدە بىر ئادەم ناماز ئوقۇيتتى. ئۇ ﴿ئۇ (يەنى) يۇقىرىقىدەك ئىشلارنى قىلالىغان ئاللاھ) ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئەمەسمۇ؟﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇغاندا: «ئى ئاللاھ سېنى بارلىق نۇقسانلاردىن پاك دەپ بىلىمەن. سەن ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە ئەلۋەتتە قادىرسەن»، دەيتتى. ئادەملەر ئۇنىڭدىن بۇ ھەقتە سورىغاندا، ئۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم» دېدى. شۇنىڭدەك بۇ سۈرىدىكى ﴿ئۇلار (شانلىق دەلىللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، پاساھەت - بالاغەتتە ئەڭ يۇقىرى بولغان) بۇ قۇرئانغا ئىشەنمەي، زادى قايسى سۆزگە ئىشىنىدۇ؟﴾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇغان كىشىمۇ «ئاللاھقا ئىشەندۈق» دېيىش كېرەك.

(سۈنەنى ئەبى داۋۇد 887 - ھەدىس، زەئىپ ھەدىسلەر توپلىمى 343 - ھەدىس) بەزى ئۆلىمالار، ئاڭلىغۇچىلارمۇ بۇ ئايەتلەرگە يۇقىرىقىدەك جاۋاب بېرىش كېرەك، دەپ قارايدۇ.

(78) سورة النبا مكية 40 آية

(78) سۇرە نەبە مەككىدە چۈشكەن 40 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا ﴿٦﴾
وَالْحِبَالُ أَوْتَادًا ﴿٧﴾

ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار ئۆزئارا) نېمە توغرۇلۇق سورىشىۋاتىدۇ؟ ﴿1﴾ ئۇلار ئۆزلىرى ئىختىلاپ قىلىشىۋاتقان (قىيامەتتىن ئىبارەت) چوڭ بىر خەۋەر توغرۇلۇق سورىشىۋاتىدۇ ﴿2﴾ [2-3]. ئەمەلىيەت ئۇلار ئويلىغاندەك ئەمەس (يەنى قىيامەت ئۇلارنىڭ ئويلىغىنىدەك يالغان ئەمەس)، ئۇلار (قىيامەتنى ئىنكار قىلغانلىقىنىڭ جازاسىنى) يېقىندا بىلىپ قالىدۇ ﴿4﴾. يەنە ئەمەلىيەت ئۇلار ئويلىغاندەك ئەمەس، ئۇلار (بېشىغا كېلىدىغان ئازابنى) يېقىندا بىلىپ قالىدۇ ﴿5﴾. [5]. (زېمىننىڭ ئۈستىدە مۇقىملىشىشىڭلار ۋە كەڭ تۈزلەڭلىكلەرگە زىرائەت تېرىپ پايدىلىنىشىڭلار ئۈچۈن) بىز زېمىننى بىسات (سېلىنچا) قىلىمدۇقمۇ؟ ﴿4﴾ [6] (زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى قوزۇق قىلىمدۇقمۇ؟ ﴿5﴾ [7]

① رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمگە پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلىنغاندىن كىيىن، ئۇ كىشىلەرگە ئاللاھنى بىر دەپ تونۇش ۋە قىيامەتكە ئىشىنىش قاتارلىق ئىسلام ئاساسلىرىنى بايان قىلدى ۋە قۇرئاننى تىلاۋەت قىلىپ بەردى. بۇ چاغدا كاپىرلار ۋە مۇشرىكلار ئۆزئارا بىر - بىرلىرىدىن، مۇھەممەد دەۋا قىلغاندەك راستتىنلا قىيامەت بولامدۇ؟ ياكى قۇرئان راستتىنلا ئاللاھ تەرەپتىن نازىل قىلىنغانمۇ؟ دەپ سوراشتى. ئاللاھ تائالا بۇ سۈرنى سوراق جۈملە بىلەن باشلاپ، ئۇلارنىڭ نېمە توغرۇلۇق سورىشىۋاتقانلىقىنى بايان قىلدى، ئاندىن ئۆزى جاۋاب بېرىپ تۆۋەندىكىلەرنى دېدى.

② يەنى ئۇلار ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشىۋاتقان چوڭ بىر خەۋەر توغرۇلۇق سورىشىۋاتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى «چوڭ بىر خەۋەر» قۇرئان كەرىمنى كۆرسىتىدۇ، چۈنكى كاپىرلار قۇرئان ھەققىدە ھەر خىل سۆزلەرنى قىلاتتى، بەزىلىرى ئۇنى سېھىر دېسە، بەزىلىرى ھېكايە دەيتتى، يەنە بەزىلىرى شېئىر دېسە، بەزىلىرى ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئەپسانىلىرى دەيتتى، دەپ ئىزاھلىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر: «چوڭ بىر خەۋەر» دېگەندىن قىيامەتنىڭ بولۇشى ۋە تىرىلىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ، چۈنكى بەزى كاپىرلار ئۇنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلسا، بەزىلىرى پەقەت ئۇنىڭدىن شەكىلنەتتى، دەپ ئىزاھلىدى. بەزى مۇپەسسىرلەر: سوئال سورىغۇچىلار ئىچىدە مۇئمىنلەرمۇ ۋە كاپىرلارمۇ بار ئىدى، مۇئمىنلەر تېخىمۇ كۆپ بىلىمگە ئېرىشىش ۋە ئىشەنچسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن سورايىتتى، كاپىرلار بولسا مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن سورايىتتى، دەپ ئىزاھلىدى.

③ «ئۇلار يېقىندا بىلىپ قالىدۇ» دېگەن بۇ ئىبارە تەننېم بېرىش ۋە ئەيىبلەش يۈزىسىدىن تەكرار كەلگەن. ئاللاھ تائالا تۆۋەندىكى ئايەتلەردە، ئۇلارغا تەۋھىدنىڭ ھەقىقىتى ئايان بولسۇن، پەيغەمبەر دەۋەت قىلىۋاتقان نەرسىلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ئاسان بولسۇن دەپ، ئۆزىنىڭ كاتتا قۇدرىتىنى نامايەن قىلىدىغان مەۋجۇداتلارنى بايان قىلىدۇ.

④ يەنى زېمىندا بىساتنىڭ ئۈستىدە ماڭغاندەك يۈرىسىلەر، ئولتۇرىسىلەر، قوپىسىلەر، ئۇخلايسىلەر ۋە باشقا ئىشلارنى قىلىسىلەر، شۇنىڭ ئۈچۈن زېمىننى تەۋرەپ تۇرىدىغان قىلىمدۇق.

⑤ ﴿أَتَاد﴾ "ئەتاد" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، قوزۇقلار مەنىسىدە. زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەي جىم تۇرۇشى ئۈچۈن تاغلارنى زېمىنغا قوزۇق قىلدۇق. چۈنكى، زېمىن تەۋرەپ تۇرسا، ئۇنىڭدا ياشاش مۇمكىن بولمايتتى.

وَحَلَقْنَاكُمْ أَرْوَاجًا ۝۸ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝۹ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ۝۱۰ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۝۱۱ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۝۱۲ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا ۝۱۳ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ۝۱۴ لِيُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ۝۱۵ وَجَدَّتِ أَلْفَاظًا ۝۱۶ إِنَّ يَوْمَ الْفُضْلِ كَانَ مِيقَاتًا ۝۱۷

بىز سىلەرنى ئەر - ئايال قىلىپ ياراتتۇق ① [8]. ئۇيقۇڭلارنى (سىلەر ئۈچۈن) راھەت قىلدۇق ② [9]. كېچىنى كىيىم قىلدۇق ③ [10]. كۈندۈزنى (سىلەر) تىرىكچىلىك قىلىدىغان ۋاقىت قىلدۇق ④ [11]. ئۈستۈڭلاردا مۇستەھكەم يەتتە ئاسماننى بىنا قىلدۇق ⑤ [12]. (سىلەر ئۈچۈن) يېنىپ تۇرغان چىراغنى ⑥ ياراتتۇق [13]. ئاشلىقلارنى ⑦، ئوت - چۆپلەرنى، دەرەخلىرى قويۇق باغلارنى ⑧ ئۆستۈرۈش ئۈچۈن بۆلۈتلەردىن مول يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردۇق ⑨ [14-16]. (خالايق ئارىسىدا) ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان كۈن (قىيامەت كۈنى) ھەقىقەتەن بەلگىلەنگەن ۋاقىتتۇر ⑩ [17].

① يەنى سىلەرنى ئەر - ئايال، ئەركەك - چىشى، بىر جۈپ قىلىپ، بىر - بىرىڭلارغا ئوخشىمايدىغان ھەر خىل شەكىل ۋە رەڭلەردە، چىرايلىق - سەت، ئېگىز - پاكىز، ئاق - قارا ۋە باشقا رەڭلەردە ياراتتۇق.

② ﴿سُبَاتًا﴾ «راھەت» دېگەن مەنىدىن باشقا يەنە ئۈزۈمك، كەسمەك دېگەن مەنىدەمۇ كېلىدۇ. كېچە ئىنسانلار ۋە ھايۋانلارنىڭ بارلىق ھەرىكەتلىرىنى ئۈزىدۇ ۋە توختىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سۈكۈنات پەيدا بولىدۇ، كىشىلەر جىمجىتلىقتا راھەت ۋە خاتىرجەم ئۇخلىيالايدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: كېچە سىلەرنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىڭلارنى كېسىدۇ ۋە توختىتىدۇ. يەنى ئىش - ھەرىكەت توختىدى دېگەنلىك راھەت، ئارام ئېلىش باشلاندى دېگەنلىكتۇر.

③ يەنى كىيىم ئىنساننىڭ جىسمىنى يۆگەپ يوشۇرغاندەك، كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقى ھەممە نەرسىنى ئوراپ ئېلىپ، يوشۇرىدۇ.

④ يەنى بىز كىشىلەرنىڭ كۈندۈزدە تىرىكچىلىك قىلىشى ۋە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشى ئۈچۈن كۈندۈزنى يورۇق قىلدۇق.

⑤ يەتتە قات ئاسمانلاردىن ھەر بىرىنىڭ ئارىلىقى بەش يۈز يىللىق مۇساپىدۇر. بۇ ئاسمانلارنىڭ مۇستەھكەم ۋە پۇختا ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلىدۇر.

⑥ «يېنىپ تۇرغان چىراغ» دېگەندىن قوياش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿جَعَلْنَا﴾ دېگەن ﴿حَلَقْنَا﴾ «ياراتتۇق» دېگەن مەنىدە.

⑦ ﴿حَبًّا﴾ «دان» يەنى ئوزۇقلۇق ئۈچۈن ساقلاپ قويۇلىدىغان ئاشلىق. مەسىلەن: بۇغداي، قوناق، گۈرۈچ، ئارپا قاتارلىقلار. يەنە كۆكتات، ئوتياش ۋە ھايۋانلار يەيدىغان سامان، ئوت - چۆپ قاتارلىقلار.

⑧ ﴿أَلْفَاظًا﴾ دېگەن شاخلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن بىر - بىرىگە كىرىشىپ كەتكەن دەرەخلەر. يەنى دەرەخلىرى قويۇق باغچىلار.

⑨ ﴿الْمُعْصِرَاتِ﴾ دېگەندىن يامغۇرى تامچىغان، لېكىن يامغۇرى تېخى دېگەندەك يېغىپ بولالمىغان بۆلۈتلەر، يەنى يامغۇرغا توشۇپ قالغان بۆلۈتلەر دېگەن مەنىدە. ھەيزى يېقىنلىشىپ قالغان ئايال «الْمَرْأَةُ الْمُعْصِرَةُ» دەپ ئاتىلىدۇ، ﴿ئَجَّاجًا﴾ دەرياغا لىق توشۇپ ئاققان سۇ دېمەكتۇر.

⑩ يەنى ئىلگىرىكىلەر ۋە كېيىنكىلەرنىڭ ھەممىسى جەم بولىدىغانلىقى ۋەدە قىلىنغان كۈن دېمەكتۇر. ئۇ كۈننىڭ «ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان كۈن» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ كۈندە ھەربىر ئىنساننىڭ قىلمىشىغا قارىتا ھۆكۈم چىقىرىلىدۇ. مۇكاپاتلاش ياكى جازالاش ئۇ كۈندە جەم بولۇشتىكى مەقسەتتۇر.

يَوْمَ يَنْفُخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِيَتِينَ مَنَابًا ﴿٢٢﴾ لَيَبْتَئِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾

ئۇ كۈنى سۇر چېلىنىدۇ، سىلەر توپ - توپ بولۇپ كېلىسىلەر ﴿18﴾. ئاسمان ئېچىلىپ نۇرغۇن ئىشىكلەر پەيدا بولىدۇ ﴿20﴾. تاغلار قوزغۇتۇلۇپ سەراتەك بولۇپ قالىدۇ (يەنى تاغلار تۈزۈپ يىراقتىن قارىغۇچىغا سۈدەك تۇيۇلىدۇ) ﴿20﴾. شەكسىزكى، (ئۇ كۈندە) جەھەننەم (ئۆزىگە كىرىدىغانلارنى) كۈتۈپ تۇرىدۇ ﴿21﴾. (ئۇ جەھەننەم) ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنىڭ بارىدىغان جايىدۇر ﴿22﴾. ئۇلار جەھەننەمدە ئۇزاق مۇددەت قالىدۇ ﴿23﴾.

① بۇ ئايەتنى بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق تەپسىر قىلغان: ھەر ئۈممەت ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرى بىلەن مەھشەرگاھقا ھازىر بولىدۇ. بۇ ئىككىنچى قېتىم سۇر چېلىنغان ۋاقىت بولۇپ، بارلىق ئىنسانلار قەبرىلىرىدىن تىرىلىپ چىقىدۇ. ئاللاھ تائالا ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن (ئۆلۈكلەر قەبرىلىرىدىن) خۇددى ئوت - چۆپ ئۈنۈپ چىققاندەك ئۈنۈپ چىقىدۇ. ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئومۇرتقا سۆڭىكىدىن باشقا ھېچ نەرسە قالماي چىرىپ كېتىدۇ. قىيامەت كۈنى ھەرىر ئىنسان ئاشۇ ئومۇرتقا سۆڭىكىدىن قايتا قوراشتۇرۇلىدۇ. (سەھىھۇل بۇخارى 4814 - ھەدىس)

② يەنى پەرىشتىلەرنىڭ چۈشۈشى ئۈچۈن يوللار پەيدا بولىدۇ ۋە ئۇلار زېمىنغا چۈشىدۇ.

③ ﴿سَرَابًا﴾ سەراپ (ئېزىتقۇ) يىراقتىن سۈدەك كۆرۈنىدىغان قۇم، يەنى تۈزىتىلغان تاغلارمۇ سەراپتەك يىراقتىن قارىغۇچىغا خۇددى بىر نەرسە باردەك كۆرۈنىدۇ. يېقىنلاشقانچە ھېچنەرسە كۆرۈنمەي قالىدۇ. كېيىنچە ئۇنىڭ ھېچقانداق ئىزناسمۇ قالمايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: قۇرئاندا تاغلارنىڭ ھەر خىل ھالەتلىرى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇلارنى جەملىپ تەتقىق قىلغاندا تۆۋەندىكىدەك ھالەتلەردە بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. 1 - تاغلار ئۇششاق پارچە - پارچە قىلىۋېتىلىدۇ: ﴿زېمىن ۋە تاغلار (ئورۇنلىرىدىن) كۆتىرىلىپ (بىر - بىرىگە) ئۇرۇلۇپ (ئۇۋىلىپ كەتكەن چاغدا)﴾. (سۈرە ھاققە 14 - ئايەت). 2 - ﴿تاغلار ئېتىلغان يۇڭدەك بولۇپ كېتىدۇ﴾. (سۈرە قارىئە 5 - ئايەت). 3 - ﴿تاغلار پارچىلىنىپ تۈزاندەك تۈزۈپ كەتكەن چاغدا﴾ (سۈرە ۋاقىئە 6 - ئايەت). 4 - ﴿رەببىم ئۇلارنى كۈكۈم تالقان قىلىپ (ئاندىن شامالنى ئەۋەتىپ ئۇلارنى سورۇيدۇ)﴾ (سۈرە تاھا 105 - ئايەت). 5 - سەراپ بولۇپ كېتىدۇ. يەنى بۇ ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك، تاغلادىن ھېچنەرسە قالمايدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

④ يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ دۈشمەنگە زەربە بېرىدىغان جاي ﴿مِرْصَاد﴾ دەپ ئاتىلىدۇ، ئەگەر دۈشمەن ئۇ جايدىن ئۆتۈپ قالسا، دەرھال ھۇجۇم قىلىنىدۇ. جەھەننەمگە مۇئەككەل زابانىيلەرمۇ دوزىخىيلارنى شۇنداق كۈتۈپ ئولتۇرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى: جەھەننەم ئۆزى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن كاپىرلارنى كۈتۈپ تۇرىدۇ.

⑤ ﴿أَحْقَابًا﴾ "حَقْبُ" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، زامان، ئۇزۇن مۇددەت مەنىسىدە. بۇ يەردە مەڭگۈ، ھەمىشە مەنىسىدە كەلگەن. ئۇلار جەھەننەمدە ئەبەدىلئەبەد، مەڭگۈ قالىدۇ. بۇ كاپىرلار ۋە مۇشرىكلارنىڭ جازاسىدۇر.

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ۚ إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا ۚ جَزَاءً وَفَاقًا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ۚ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا ۚ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ۚ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ۚ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۚ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ۚ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۚ

ئۇلار جەھەننەمدە (ھارارەتتىن) بىرەر سۆرۈنلۈكمۇ، (ئۈسۈزلۈقتىن) بىرەر ئىچمىلىكمۇ تېتىمايدۇ (يەنى ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەيدۇ) [24]. ئۇلار پەقەت يۇقىرى ھارارەتلىك قايناق سۇ ۋە يىرىڭنىلا تېتىيدۇ ① [25]. بۇ (ئۇلارغا بېرىلىدىغان) مۇۋاپىق جازادۇر ② [26]. چۈنكى ئۇلار (قىلمىشلىرىدىن) ھېساب ئېلىنىشقا ئىشەنمەيتتى ③ [27] ھەمدە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى قاتتىق ئىنكار قىلاتتى [28]. بىز ھەربىر ئىشنى تولۇق (ھېسابلاپ) خاتىرىلەپ قويغان ئىدۇق ④ [29]. (ئۇلارغا ئېيتىمىزكى) «ئەمدى سىلەر (بۇ ئازابنى) تېتىڭلار! زادى بىز سىلەرگە ئازابنىلا كۆپەيتىمىز» ⑤ [30]. شۈبھىسىزكى، تەقۋادارلار ئۈچۈن مۇۋەپپەقىيەت (مۇكاپات ۋە نېمەتلەر) بار ⑥ [31]. ئۇلار ئۈچۈن باغلار، ئۈزۈملەر ⑦، كۆكسى كۆتۈرۈلگەن، تەڭتۇش ھۆرلەر ⑧،

① بۇ يېرىڭ دوزىخىيلارنىڭ تەنلىرىدىن چىقىدۇ.

② بۇ جازا ئۇلارنىڭ دۇنيادىكى چاغدا قىلىپ يۈرگەن ئەمەللىرىگە قارىتا بېرىلگەندۇر.

③ بۇ يەردە مەزكۇر جازانىڭ سەۋەبى بايان قىلىندى. يەنى ئۇلار مەزكۇر جازاغا شۇ سەۋەبتىن لايىق بولدىكى، ئۇلار ئۆلگەندىن كىيىن تىرىلىشقا ۋە قىلمىشلىرىدىن ھېساب ئېلىنىشقا ئىشەنمەيتتى.

④ يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا خاتىرىلەپ قويغان ئىدۇق. يەنە بىر مەنىسى: پەرىشتىلەر يېزىپ قويغان نامە - ئەمەلدە ساقلاپ قويغان ئىدۇق. ئالدىنقى ئۇقۇم ئەڭ توغرىدۇر، چۈنكى باشقا بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ ھەممە شەيئىنى روشەن دەپتەردە (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا) تولۇق خاتىرىلەپ قويغانمىز ﴾. (سۈرە ياسىن 12 - ئايەت)

⑤ ئازابنى كۆپەيتىشنىڭ مەنىسى شۇكى، ئۇلارغا داۋاملىق ئازاب بولۇپ تۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى دوزاخقا كىرگۈزۈمىز، ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ تۈگىگەن چاغدا ئازابنى تېتىتىش ئۈچۈن، ئورنىغا باشقا تېرە يەڭگۈشلەيمىز ﴾. (سۈرە نىسا 56 - ئايەت) يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ (جەھەننەمنىڭ) ئوتى پەسلەپ قالسا، ئۇلارغا (ئوتنى) تېخىمۇ يالقۇنچىتىمىز ﴾. (سۈرە ئىسرا 97 - ئايەت)

⑥ بەختسىز كىشىلەرنىڭ ئاقىۋىتى بايان قىلىنغاندىن كىيىن، ئەمدى بەخت - سائادەتلىك كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى ۋە ئۇلار ئاخىرەتتە بەھرىمەن بولىدىغان نېمەتلەر بايان قىلىنىۋاتىدۇ. بۇ مۇۋەپپەقىيەت ۋە نېمەتلەر ئۇلارغا تەقۋادار بولغانلىقى ئۈچۈن بېرىلگەندۇر. ئىمان ۋە ئىتائەت تەقەززا قىلغان ئەمەللەرنى مۇكەممەل قىلغانلار «تەقۋادار» دېگەن شەرەپكە ئېرىشەلەيدۇ. ئىمان ئېيتقاندىن كىيىن تەقۋادارلىق يولىنى تۇتۇپ، ياخشى ئەمەل قىلىشقا ئەھمىيەت بەرگەنلەر بەختلىك ۋە تەلەپلىك كىشىلەردۇر. (ئاللاھ بىزنى ئۇلارنىڭ جۈملىسىدىن قىلسۇن)

⑦ بۇ نېمەتلەر ئالدىنقى ﴿ مَفَازًا ﴾ «مۇۋەپپەقىيەت» نى ئىزاھلاپ كەلگەن.

⑧ ﴿ كَوَاعِبَ ﴾ "كەۋبە" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، "كَعْبٌ" (ھوشۇق) دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان، يەنى خۇددى ھوشۇق كۆتۈرۈلۈپ تۇرغاندەك، ئۇلارنىڭ كۆكسىلىرى كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ، ھەمدە ئۇلارنىڭ ھۆسن - جامالىنى نامايەن قىلىدۇ. ﴿ أَتْرَابًا ﴾ دېگەن تەڭ ياشتىكى ھۆرلەر دېمەكتۇر.

وَكَاَسًا دِهَاقًا ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذْبًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿٢٦﴾ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٢٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٢٨﴾ ذَلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَعَابًا ﴿٢٩﴾ إِنَّا أَنْزَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَلَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٣٠﴾

(شاراب بىلەن) تولدۇرۇلغان جاملار بار ① [32-34]. ئۇلار جەننەتتە بەھۇدە ۋە يالغان سۆز ئاڭلىمايدۇ ② [35]. (بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىگە) رەببىڭ تەرىپىدىن بېرىلگەن مۇكاپات ۋە يېتەرلىك ئىنئامدۇر ③ [36]. ئۇ ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى شەيئىلەرنىڭ رەببىدۇر. ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر. (ئۇ كۈندە) ھېچكىم ئۇنىڭغا گەپ قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ ④ [37]. جىبرىل ⑤ ۋە پەرىشتىلەر سەپ بولۇپ تۇرۇپ كېتىدىغان كۈندە (يەنى قىيامەتتە)، رەھمان ئاللاھنىڭ ئىجازىتىگە ئېرىشكەن، توغرا (ۋە ھەق) سۆزلىگەنلەردىن ⑥ باشقا ھېچكىم (بىراۋغا) شاپائەت قىلىش ئۈچۈن) گەپ قىلالمايدۇ ⑦ [38]. ئەنە شۇ چوقۇم كېلىدىغان كۈندۇر ⑦. (ئۇ كۈندە ياخشى ئارامگاھقا ئېرىشىشنى) خالىغان ئادەم (ئىمان بىلەن، ياخشى ئەمەل بىلەن) رەببىگە ئېلىپ بارىدىغان يولنى تۇتسۇن ⑧ [39]. شەكسىزكى، بىز سىلەرنى (يۈز بېرىشى) يېقىن ئازابتىن (يەنى ئاخىرەت ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرۇدۇق ⑨، ئۇ كۈندە كىشى ئىلگىرى قىلغان ئەمەللىرىنى كۆرىدۇ ⑩. (ھەربىر) كاپىر: «كاشكى مەن توپا بولۇپ كەتكەن بولسامچۇ!» دەپ كېتىدۇ ⑪ [40].

① ﴿رَهَائًا﴾ لىق تولدۇرۇلغان، ئارقىمۇ ئارقىدىن، بىرىنىڭ كەينىدىن يەنە بىرى، ياكى ساپ سۈزۈك دېگەن مەنىدە، ﴿كَاَسًا﴾ لىق تولدۇرۇلغان جاملار دېمەكتۇر.

② يەنى جەننەتتە پايدىسىز، بەھۇدە گەپلەر بولمايدۇ. جەننەت ئەھلى بىر - بىرىگە يالغان سۆز قىلمايدۇ.

③ ﴿عَطَاءً﴾ بىلەن ﴿حِسَابًا﴾ مۇبالىغە سۈپەتدەش بولۇپ كەلگەن. يەنى ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمىتى بىلەن ئۇلارغا بەرگەن ئاتاسى كۆپ، ئىنئام ۋە مۇكاپاتى يېتەرلىكتۇر.

④ يەنى ئاللاھ تائالانىڭ كاتتىلىقى، بۈيۈكلۈكى ۋە ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ھېچكىم ئاۋۋال ئېغىز ئېچىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ئىزىسىز ھېچكىم شاپائەت قىلىش ئۈچۈنمۇ گەپ قىلىشقا لېۋىنى مىدىرلىتالمايدۇ.

⑤ بۇ يەردىكى ﴿الرُّوحُ﴾ نىڭ بىر نەچچە مەنىسى بار: 1 - ئۇ جىبرىل ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. 2 - ئاللاھنىڭ قوشۇنلىرىدىن بىر قوشۇن، پەرىشتىلەردىن ئەمەس. 3 - ئادەم بالىلىرىنىڭ روھلىرى. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ قارىشىچە: جۈملىنىڭ سىياقىغا قارىغاندا، ئۇ ئىنسانلارنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك ئۇ كۈندە پەرىشتىلەر بىر سەپ، ئىنسانلار بىر سەپ بولۇپ تۇرىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

⑥ ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەر ۋە پەرىشتىلەرگە سۆزلەشكە رۇخسەت بېرىدۇ، ئۇلار قانداقلا سۆز قىلسا، ئۇ ھەق ۋە توغرا سۆز بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، توغرا سۆزنى يەنى كەلىمە تەۋھىدىنى ئېيتىپ، دىلى بىلەن تەستىق قىلغان كىشى ھەققىدە سۆزلەشكە رۇخسەت بېرىلىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ.

⑦ يەنى ئۇ كۈن شەكسىز كېلىدۇ.

⑧ يەنى شەكسىز كېلىدىغان كۈننى كۆز ئالدىغا قويۇپ، ئىمان ۋە تەقۋادارلىق يولنى تۇتسۇن. شۇنداق قىلغان ئادەم ئۇ كۈندە ياخشى ئارامگاھقا ئېرىشەلەيدۇ.

⑨ يۈز بېرىشى يېقىن قىيامەتنىڭ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇردۇق. چۈنكى، ئۇنىڭ بولىدىغانلىقى شەكسىزدۇر. مەلۇمكى، ھەر قانداق كېلىۋاتقان نەرسە يېقىن بولىدۇ، ئۇ ھەرھالەتتە كەلمەي قالمايدۇ.

⑩ يەنى ئىنسان بۇ دۇنيادا مەيلى ياخشى، مەيلى يامان، قانداق ئەمەل قىلغان بولسا، ئۇ ئەمەل ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا يېتىپ بولغان بولىدۇ. ئۇ ئەمەللەر قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ. ئىنسان ئۆزىنىڭ قىلغان - ئەتكەنلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار قىلغان - ئەتكەنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ نامە - ئەمەلىگە خاتىرىلەنگەنلىكىنى كۆرىدۇ﴾. (سۈرە كەھف 49 - ئايەت) يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بۇ كۈندە ئىنسانغا (چوڭ بولسۇن، كىچىك بولسۇن، ياخشىلىق بولسۇن، يامانلىق بولسۇن) ئىلگىرى ئاخىرى قىلغان ئەمەللىرى ئۇقتۇرۇلىدۇ﴾. (سۈرە قىيامەت 13 - ئايەت)

⑪ يەنى كاپىر دەھشەتلىك ئازابىنى كۆرگەندە، شۇنداق ئارزۇ قىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇ كۈندە ئاللاھ تائالا ھايۋانلار ئارىسىدىمۇ ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ، ھەتتا بىر مۇڭگۈزلۈك ھايۋان مۇڭگۈزسىز ھايۋانغا زۇلۇم قىلغان بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭدىن قىساس ئېلىپ بېرىدۇ. ئاللاھ تائالا ھايۋانلار ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلارغا: «توپا بولۇپ كېتىڭلار» دەپ ئەمر قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار توپا بولۇپ كېتىدۇ. شۇ چاغدا كاپىرمۇ: مەنمۇ ھايۋان بولغان بولسام، بۈگۈن مەنمۇ ئۇلاردەك توپا بولۇپ كەتكەن بولاتتىم دەپ ئارزۇ قىلىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

(79) سورة النزعت مكية 46 آية

(79) سۈرە نازىئات مەككىدە چۈشكەن 46 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ① وَالنَّدِيمَاتِ نَشْطًا ② وَالسَّيِّحَاتِ سَبْحًا ③

(كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى) قاتتىق تارتىپ ئالغۇچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەمكى ① [1]، (مۇئىمىنلەرنىڭ جانلىرىنى) سىلىق ئالغۇچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەمكى ② [2]، (ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئاسماندىن) تېز ئېلىپ چۈشكۈچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەمكى ③ [3]

① ﴿النَّازِعَاتِ غَرْقًا﴾ نىڭ مەنىسى قاتتىق تارتقۇچىلار. ﴿غَرْقًا﴾ چۆكۈپ دېگەن مەنىدە. بۇ جان ئالدىغان پەرىشتىلەرنىڭ سۈپىتىدۇر. پەرىشتىلەر كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئۇلارنىڭ جىسىملىرىغا چۆكۈپ تۇرۇپ، قاتتىق تارتىپ چىقىرىدۇ.

② ﴿نَشْطًا﴾ تۈگۈننى يەشمەك دېگەن مەنىدە. يەنى پەرىشتىلەر بىرەر تۈگۈننى يەشكەندەكلا، مۇئىمىنلەرنىڭ جانلىرىنى ئاسانلا چىقىرىپ ئالىدۇ.

③ ﴿سَبْحًا﴾ نىڭ مەنىسى سۇ ئۈزمەك. ﴿السَّيِّحَاتِ﴾ دېگەن ئىنسانلارنىڭ جانلىرىنى چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ جىسىملىرىدە، گويا غەۋۋاسلار مەرۋايىت سۈزۈش ئۈچۈن دېڭىز ئاستىدا ئۈزۈپ يۈرگەندەك، ئۈزۈپ يۈرىدىغان پەرىشتىلەرنى كۆرسىتىدۇ. يەنە بىر مەنىدە، ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئاسماندىن تېز ئېلىپ چۈشكۈچى پەرىشتىلەرنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ئەرەبچىدە يۈگۈرۈك ئاتنىمۇ "سايح" دەپ ئاتايدۇ.

فَالسَّيْقَتِ سَبَقًا ﴿٤﴾ فَأَلْمَدِيرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتَّبِعُهَا الرَّاذِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَرُهَا خَشِيعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ
أَيْنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾

(ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئورۇنداش ئۈچۈن) تېز ئىلگىرىلىگۈچى پەرىشتىلەر بىلەن قەسەمكى ① [4]، (ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن) ئىشلارنى باشقۇرغۇچى (ئىجرا قىلغۇچى) پەرىشتىلەر بىلەن قەسەمكى، (سىلەر چوقۇم تىرىلدۈرۈلسىلەر، سىلەردىن چوقۇم ھېساب ئېلىنىدۇ) ② [5]. بۇ كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) دە (بىرىنچى قېتىملىق سۈر چىلىنىپ، بارلىق شەيئىلەر) تەۋرەيدۇ ۋە (ھالاك بولىدۇ) ③ [6]. ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا يەنە بىرى ئەگىشىپ كېلىدۇ (يەنى ئىككىنچى قېتىملىق سۈر چىلىنىدۇ) ④ [7]. بۇ كۈندە دىللار (يەنى كاپىرلارنىڭ دىللىرى) قورقۇنچتىن تىترەپ تۇرىدۇ ⑤ [8]. (قورقۇنچلارنىڭ) كۆزلىرى تۆۋەنگە قاراپ تۇرىدۇ (تىكىلىپ قارىيالمايدۇ) ⑥ [9]. ئۇلار: «بىز (ئۆلگەندىن كېيىن) راستتىنلا ئاۋۋالقى ھالىتىمىزگە قايتۇرۇلامدۇق؟ (يەنى تىرىلدۈرۈلمەيدۇق؟)» ⑦ [10]

① بۇ «تېز ئىلگىرىلىگۈچىلەر» شەيتانلارنىڭ ئاڭلاپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ۋەھىسىنى پەيغەمبەرلەرگە تېز يەتكۈزگۈچى پەرىشتىلەرنى كۆرسىتىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، مۇئمىنلەرنىڭ جانلىرىنى جەننەتكە تېز ئېلىپ بارغۇچى پەرىشتىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

② بۇلار ئاللاھ تائالا تاپشۇرغان ئىشلارنى باشقۇرىدىغان پەرىشتىلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئەسلىي باشقۇرغۇچى ئاللاھ تائالادۇر. لېكىن، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ يۈكسەك ھېكمىتى بىلەن پەرىشتىلەرگە ۋەزىپە تاپشۇرۇپ، ئۇلار ئارقىلىق ئىشلارنى باشقۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇلارمۇ باشقۇرغۇچى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئېتىبار بىلەن مەزكۇر بەش سۈپەت پەرىشتىلەرگە خاستۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتلەردە ئەنە شۇ پەرىشتىلەر بىلەن قەسەم قىلدى. بۇ قەسەمنىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ جاۋاب: «سىلەر چوقۇم تىرىلدۈرۈلسىلەر، سىلەردىن چوقۇم ھېساب ئېلىنىدۇ» دېگەن ئىبارىدۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئاندا مۇشۇ تىرىلدۈرۈش ۋە ھېساب ئېلىش ھەققىدە بىر نەچچە جايدا قەسەم قىلدى. مەسىلەن: سۈرە تاغابۇننىڭ 7 - ئايىتىدىمۇ ئاللاھ تائالا قەسەم قىلىپ، مەزكۇر ئىبارە بىلەن مۇشۇ ھەقىقەتنى بايان قىلدى. بۇ تىرىلدۈرۈش ۋە ھېساب ئېلىش قاچان بولىدۇ؟ بۇ تۆۋەندىكى ئايەتلەردە ئوچۇقلاشتۇرىلىدۇ.

③ بۇ بىرىنچى قېتىملىق چىلىنىدىغان سۈر بولۇپ، ئۇ يوقىلىش ئۈچۈن چىلىنىدىغان سۈر دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ تەسىرىدە پۈتۈن كائىنات تەۋرەيدۇ ۋە ھەممە نەرسە يوقىلىدۇ.

④ بۇ ئىككىنچى قېتىملىق چىلىنىدىغان سۈر بولۇپ، ئۇنىڭ تەسىرىدە بارلىق ئۆلگەنلەر تىرىلىپ قەبرىلىرىدىن چىقىدۇ. بۇ ئىككىنچى قېتىملىق چىلىنىدىغان سۈر بىرىنچىسىدىن 40 يىل كىيىن يۈز بىرىدۇ. بۇنىڭ ﴿الرَّافِعَةُ﴾ «ئارقىدىنلا تەۋرەش» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئۇ بىرىنچى قېتىملىق سۈرنىڭ ئارقىدىنلا يۈز بىرىدۇ. يەنى ئىككىنچى قېتىملىق سۈر بىرىنچىسىنىڭ ئارقىدىنلا ئەگىشىپ كېلىدۇ.

⑤ قىيامەتنىڭ قاتتىق دەھشىتىدىن كاپىرلارنىڭ دىللىرى تىترەپلا تۇرىدۇ.

⑥ يەنى شۇنداق دىل ئىگىلىرىنىڭ كۆزلىرى قورقۇپ كەتكەنلىكتىن (جىنايەتچىلەردەك تىكىلىپ قارىيالماي) تۆۋەنگە قاراپ تۇرىدۇ.

⑦ ﴿الْحَافِرَةُ﴾ ئىلگىرىكى ھالەت دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ قىيامەتنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ سۆزى بولۇپ، ئۇلار: «راستتىنلا بىز ئاۋۋالقى ھالىتىمىزگە قايتۇرۇلامدۇق؟» (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلمەيدۇق؟) دەيدۇ.

أَعِدَّا كُنَّا عِظَمًا نَحْرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿١٥﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ أَذْهَبَ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾

يەنى بىز چىرىگەن سۆڭەك بولۇپ كەتسەكمۇ شۇنداق بولامدۇ؟» دېيىشىۋاتىدۇ ﴿11﴾ ئۇلار يەنە: «ئۇنداق بولىدىغان بولسا، بۇ (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش) زىيانلىق قايتىش ئىكەنمۇ؟ (يەنى بىز ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىدىغان بولساق، دوزاخ ئەھلى بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، زىيان تارتقۇچى بولۇپ قالغىمىز)» دېدى ﴿12﴾. ئۇ (تىرىلىش) غەزەبلىك قاتتىق بىر ئاۋاز (يەنى ئىسراپىلنىڭ سۈر چىلىشى) بىلەنلا (ئەمەلگە ئاشىدۇ) ﴿13﴾. شۇنىڭ بىلەن ھەممە خالايق يەر يۈزىگە چىقىپ قالىدۇ ﴿13-14﴾. (ئى پەيغەمبەر!) ساڭا مۇساڭنىڭ خەۋىرى كەلدىمۇ؟ ﴿15﴾ ئۆز ۋاقتىدا ئۇنىڭغا رەببى تۇۋا دېگەن مۇقەددەس ۋادىدا (مۇنداق دەپ) نىدا قىلغان ئىدى: ﴿16﴾ «سەن پىرىئەۋنىڭ قېشىغا بارغىن. ئۇ ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى ﴿17﴾. ئۇنىڭغا: «سەن (كۆفرىدىن ۋە زۇلۇمدىن) پاك بولۇشنى خالامسەن؟» ﴿18﴾.

① ئۇلار: سۆڭەكلىرىمىز چىرىپ، ئۇۋۇلۇپ كەتكەن تۇرسا، قانداقمۇ تىرىلدۈرىلىمىز؟ دەپ قىيامەتنى تېخىمۇ ئىنكار قىلماقچى بولىدۇ.

② يەنى ئەگەر ئىش راستتىنلا مۇھەممەد دېگەندەك بولسا، ئۇ چاغدا بۇ تىرىلىش بىز ئۈچۈن ناھايىتى زىيانلىق بولىدۇ.

③ ﴿سَاهِرَةٌ﴾ دېگەندە زىمىن ئۈستى، تۈزلەڭلىك، مەيدان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. تۈزلەڭلىك زىمىننى ﴿سَاهِرَةٌ﴾ دەپ ئاتاشتىكى سەۋەب، ھەممە جانلىقلارنىڭ ئۇخلىشى ۋە ئويغىنىشى مۇشۇ زىمىننىڭ ئۈستىدە بولغانلىقىدىندۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: كەڭرى تۈزلەڭلىك ۋە سەھرالاردا قورقۇنچ سەۋەبىدىن ئادەمنىڭ ئۇيقۇسى قاچىدۇ، ئادەم ئۇنداق جايلاردا ئۇخلىيالماي ئويغاق تۇرىدۇ، شۇ ۋەجىدىن زىمىن ئۈستى ﴿سَاهِرَةٌ﴾ «ئويغاق تۇرىدىغان جاي» دەپ ئاتالغان. (فەتھۇلقەدىر) ھەر ھالدا بۇ قىيامەتنىڭ بىر كۆرۈنىشى بولۇپ، بىر سۈر چىلىش بىلەنلا بارلىق ئىنسانلار بىر مەيدانغا جەم بولىدۇ.

④ بۇ ۋەقە مۇسا ئەلەيھىسسالام مەدىيەندىن قايتىپ كېلىۋېتىپ ئوت ئىزدەپ تۇر تېغىغا كەلگەن چاغدا يۈز بەرگەن بولۇپ، ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا بىر دەرەخنىڭ ئۈستىدىن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلدى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە تاھانىڭ بېشىدا بايان قىلىندى. «تۇۋا» شۇ جاينىڭ نامىدۇر. ئۇ يەردە ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ، ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلىك ۋە ئەلچىلىك ۋەزىپىسىنى ئاتا قىلدى. يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئوت ئىزدەپ بارغان ئىدى. ئاللاھتىن پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئېلىپ قايتىپ كەلدى.

⑤ يەنى پىرىئەۋن كۆفۈرلۈك، گۇناھ - مەئسىيەت ۋە تەكەببۇرلۇقتا ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى.

⑥ يەنى ئەگەر ئۆزۈڭنى ئىسلاھ قىلىشنى ۋە توغرا يولدا بولۇشنى خالاساڭ، ئىسلامغا كىرگىن ۋە ئاللاھقا بويسۇنغىن.

وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى ① فَأَرِنَهُ آيَةَ الْكُبْرَى ② فَكَذَّبَ وَعَصَى ③ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى ④ فَحَشَرَ فَنَادَى ⑤ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ⑥ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْأَخْرِجَةِ وَالْأُولَى ⑦ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَن يَخْشَى ⑧ ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنِيهَا ⑨

سېنى رەببىڭنىڭ يولىغا يېتەكلەشمنى خالامسەن؟ (ئەگەر شۇنداق قىلساڭ، رەببىڭدىن) قورقىدىغان بولمىسەن»، دېگەن ① [19]. مۇسا پىرىئەۋنگە چوڭ مۆجىزىنى كۆرسەتتى ② [20]. پىرىئەۋن (ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى مۇسانى) ئىنكار قىلدى ۋە (ئاللاھقا) ئاسىيلىق قىلدى ③ [21]. ئاندىن ئۇ (مۇسانىڭ دەۋىتىدىن) يۈز ئۆرۈپ (ئۇنىڭغا قارشى ھىيلە - مىكر ئىشلىتىشكە) كىرىشتى ④ [22]. ئۇ دەرھال (ئۆز جامائەسىنى، ئەسكەرلىرىنى، تەۋەلىرىنى) توپلىدى ھەم ئۇلارغا ندا قىلىپ: «مەن سىلەرنىڭ بۈيۈك رەببىڭلار بولمىسەن» ⑤ دېدى [23-24]. ئاللاھ ئۇنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ئازابى بىلەن جازالىدى ⑥ [25]. شەكسىزكى، بۇنىڭدا ئاللاھتىن قورقىدىغانلار ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئىبرەت بار ⑦ [26]. سىلەرنى يارىتىش مۇشكۈلمۇ ياكى ئاسماننى يارىتىشمۇ؟ ⑧ ئاللاھ ئاسماننى ياراتتى [27].

① ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقىدىغان بولۇشۇڭ ئۈچۈن، ساڭا تەۋھىدنىڭ ۋە ئىبادەتنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ قويۇشۇمنى خالامسەن؟ چۈنكى، ھىدايەت يولىدا ماڭغانلارنىڭ دىلىدا ئاللاھتىن قورقۇش پەيدا بولىدۇ.

② يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە ئاللاھ تەرەپتىن بېرىلگەن ئۆزىنىڭ راست پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىللەرنى كۆرسەتتى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: كۆرسەتكەن دەلىللەردىن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بېرىلگەن مۆجىزىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. مەسىلەن: ھاسا، ئاپئاق قول دېگەنلەرگە ئوخشاش. بەزىلەر: بۇنىڭدىن سۈرە ئىسرانىڭ ئاخىرىدا تىلغا ئېلىنغان 9 مۆجىزە كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

③ لېكىن پىرىئەۋن بۇ دەلىل ۋە مۆجىزىلەردىن ھېچ تەسىرلەنمىدى. ئۇ ئىنكار قىلىش ۋە ئىتائەتسىزلىك يولىنى تۇتتى.

④ يەنى ئۇ ئىمان ۋە ئىتائەتتىن يۈز ئۆرۈپلا قالماستىن، يەنە تېخى زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ۋە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قارشى تۇرۇشقا كىرىشتى. مۇسا ئەلەيھىسسالامنى يالغانچى قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن سېھىرگەرلەرنى توپلاپ، ئۇنىڭغا قارشى ھەرىكەت قىلدى.

⑤ ئۇ قەۋمىنى، ئەسكەرلىرىنى ۋە سېھىرگەرلەرنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن توپلىدى. ئۇ يەنە جاھىللىق بىلەن ئۆزىنى ئۇلارنىڭ بۈيۈك رەببى ۋە پەرۋەردىگارى دەپ ئېلان قىلدى.

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇنى دۇنيادا قاتتىق جازالاپ، كېيىنكى ھەددىدىن ئاشقۇچىلار ئۈچۈن ئىبرەت قىلدى. ئۇ يەنە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ.

⑦ بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەسەللىي ۋە ئۇنى ئىنكار قىلغانلارغا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىلدىكى، ئەگەر ئۇلار ئىلگىرى ئۆتكەنلەرنىڭ ۋەقەلىرىدىن ئىبرەت ئالمىسا، ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتىمۇ پىرىئەۋنگە ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ.

⑧ بۇ كاپىرلارغا قارىتىلغان كايىش ۋە ئەيىبلەش يۈزىسىدىن قىلىنغان خىتابتۇر. چەكسىز ئاسمانلارنى ۋە ئۇلاردىكى مەۋجۇداتنى ياراتقان زات ئۈچۈن سىلەرنى تىرىلدۈرۈش قانداقمۇ قىيىن بولسۇن؟! سىلەرنى تىرىلدۈرۈش ئاسماننى يارىتىشتىنمۇ بەك مۇشكۈلمۇ؟

رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيْنَهَا ﴿٢٨﴾ وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿٢٩﴾ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَلَهَا ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَهَا ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا ﴿٣٢﴾ مَتَلَعًا لَكُمْ وَلِيَأْتِعِيكُمْ ﴿٣٣﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ ﴿٣٦﴾

ئۇنىڭ ئېگىزلىكىنى يۈكسەك قىلدى ۋە كەم - كۈتسىز قىلدى ① [28]. ئۇنىڭ كېچىسىنى قاپقاراڭغۇ، كۈندۈزىنى يوپيورۇق قىلدى ② [29]. شۇنىڭدىن كېيىن زېمىنى (ياشاشقا لايىق قىلىپ) يايىدى ③ [30]. سىلەرنىڭ ۋە چارۋىلىرىڭلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن، ئاللاھ زېمىندىن بۇلاقلارنى ئاقتۇردى، ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈردى، تاغلارنى (زېمىنغا) مۇقىم (مۇستەھكەم قىلىپ) ئورناتتى [31-33]. چوڭ ئېغىرچىلىق (قىيامەت) كەلگەن كۈندە، ئىنسان (قىلغان ياخشى - يامان) ئىشلىرىنى ئەسلەيدۇ [34-35]. (ھەرىس) كۆرىدىغان ئادەمگە جەھەننەم ئوچۇق كۆرسىتىلىدۇ ④ [36].

① ﴿سَمَكَهَا﴾ نى بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭ تورۇسىنى يۈكسەك قىلدى دەپ تەپسىر قىلدى. ﴿كەم - كۈتسىز قىلدى﴾ دېگەن ئۇنىڭدا ھېچقانداق يوچۇق، نۇقسان، قۇسۇر ۋە چالا قويماي مۇكەممەل شەكىلدە ياراتتى دېگەنلىكتۇر.

② ﴿أَعْطَشَ﴾ قاپقاراڭغۇ قىلدى. ﴿أَخْرَجَ﴾ يورۇق قىلدى دېگەن مەنىدە كەلگەن. بۇ يەردە ئەرەبچە "نَهَاءَهَا" كۈندۈزىنى دېگەننىڭ ئورنىغا "حُكَاهَا" چاشكا ۋاقتىنى دەپ كەلتۈرۈشنىڭ سەۋەبى چاشكا ۋاقتىنىڭ مۇھىملىقى ۋە ئەۋزەللىكىنى كۆرسىتىدۇ. يەنى كۈندۈزنى كۈننىڭ نۇرى بىلەن روشەن، يوپيورۇق قىلدى دېمەكتۇر.

③ بۇ نۇقتا سۈرە ھامىم سەجدىنىڭ 9 - ئايىتىدە بايان قىلىنغان بولۇپ، ﴿خَلَقَ﴾ «ياراتتى» بىلەن ﴿رَبَّى﴾ «يايدى» نىڭ مەنە جەھەتتىكى پەرقى ئايرىلدى. دېمەك زېمىن ئاسماندىن بۇرۇن يارىتىلغان، لېكىن ئۇنىڭ يېيىلىشى ئاسمان يارىتىلىپ بولغاندىن كېيىن بولغان، بۇ ئايەتتە مۇشۇ ھەقىقەت بايان قىلىندى. زېمىننى يايىدى ۋە تۈزلەڭلىك قىلدى دېگەننىڭ مەنىسى: ئاللاھ تائالا زېمىننى ياشاشقا لايىق قىلىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان نەرسىلەرنى ياراتتى دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن: زېمىندىن سۇ چىقاردى. ئۇنىڭدا ئوت - چۆپ ۋە ئوزۇقلۇقلارنى ياراتتى. زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن تاغلارنى قوزۇق قىلدى.

④ يەنى جەھەننەم كاپىرلارنىڭ ئالدىغا چىقىرىلىدۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەڭگۈلۈك تۇرار جايىنىڭ جەھەننەم ئىكەنلىكىنى كۆرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: مۇئمىن ۋە كاپىر ھەر ئىككىسى جەھەننەمنى كۆرىدۇ، مۇئمىن ئۇنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ ئىمانى ۋە ياخشى ئەمەللىرى سەۋەبىدىن ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىنى جەھەننەمدىن ساقلاپ قالغانلىقىغا شۈكۈر ئادا قىلىدۇ، ئەمما باشتىنلا قورقۇپ تۇرغان كاپىر جەھەننەمنى كۆرگەندە، غەم - ھەسرەتلىرى تېخىمۇ زىيادە بولۇپ كېتىدۇ.

فَأَمَّا مَنْ طَعَى ﴿٣٧﴾ وَعَاثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿٤١﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَلُهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَىٰ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَّا أَنْتَ مُنذِرٌ مَنْ يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾ كَانَتْهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿٤٦﴾

كىمكى (كۇفرىدا، گۇناھتا) چېكىدىن ئاشىدىكەن ① [37]، دۇنيا تىرىكچىلىكىنى (ئاخىرەتتىن) ئارتۇق كۆرىدىكەن ② [38]، ئۇنىڭ جايى ھەقىقەتەن جەھەننەم بولىدۇ ③ [39]. رەببىنىڭ ماقامىدىن (يەنى رەببىنىڭ ھۇزۇرىدا تۇرۇپ سوراققا تارتىلىشتىن) قورققان ④، ئۆزىنى نەپسى خاھىشىغا بېرىلىشتىن (يەنى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) چەكلىگەن ئادەمگە كەلسەك ⑤ [40]، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ جايى جەننەت بولىدۇ ⑥ [41]. ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ ⑦ [42]. سەن ئۇنى قانداقمۇ دەپ بېرەلەيسەن؟ ⑧ [43] ئۇنىڭ ۋاقتىنى بىلىش رەببىڭگە خاستۇر [44]. سەن پەقەت قىيامەتتىن قورقىدىغان كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرغۇچىسەن ⑨ [45]. ئۇلار قىيامەتنى كۆرگەن كۈندە، گويا ئۆزىنى (دۇنيادا) پەقەت بىر كەچقۇرۇن ياكى بىر ئەتىگەن تۇرغاندەكلا (ھېس قىلىدۇ) ⑩ [46].

- ① يەنى كۇفرىدا ۋە گۇناھ - مەئسىيەتتە ھەددىدىن ئېشىپ كېتىدىكەن.
- ② يەنى پەقەت دۇنيا ئۈچۈنلا بارلىقىنى ئاتاپ، ئاخىرەت ئۈچۈن ھېچقانداق تەييارلىق قىلمايدىكەن.
- ③ ئۇنىڭ بارار جايى جەھەننەم بولىدۇ. ئۇنىڭغا جەھەننەمدىن پاناھلىنىدىغان ھېچ ماكان ۋە پاناگاھ بولمايدۇ.
- ④ يەنى ئەگەر مەن گۇناھ قىلىپ، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلسام، مېنى ئاللاھتىن قوغداپ قالىدىغان ھېچكىم بولمايدۇ دەپ گۇناھلاردىن ساقلانغان ئادەم.
- ⑤ نەپسى خاھىشىنى گۇناھتىن ۋە ھارام ئىشلارنى قىلىشتىن توسقان ئادەم.
- ⑥ ئۇنداق ئادەم جەننەتتە ياشايدۇ، ھەتتا ئۇ يەردە ئاللاھقا مېھمان بولىدۇ.
- ⑦ يەنى قىيامەت قاچان بولىدۇ؟ كېمىنىڭ ئاخىرقى نىشانغا يېتىپ بېرىش ۋاقتىنى مۆلچەرلىگىلى بولىدۇ، ئۇنداقتا قىيامەت بولىدىغان ئېنىق ۋاقىت قاچان؟ دەپ سورايدۇ.
- ⑧ يەنى قىيامەت بولىدىغان ئېنىق ۋاقتىنى سەن بىلمەيسەن. شۇڭا، ئۇنىڭ ۋاقتىنى بايان قىلىشمۇ سېنىڭ ئىشىڭ ئەمەس. ئۇنىڭ ئېنىق ۋاقتىنى پەقەت ئاللاھ ئۆزى بىلىدۇ.
- ⑨ يەنى سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت ئاگاھلاندۇرۇش (قورقۇتۇش) تىن ئىبارەت. ئاللاھ تائالا ھېچكىمگە بىلدۈرمىگەن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت غەيبىتىن خەۋەر بېرىش سېنىڭ ۋەزىپەڭ ئەمەس. ﴿مَنْ يَخْشَاهَا﴾ «پەقەت قىيامەتتىن قورقىدىغان كىشىلەرنى» دېيىشتىن مەقسەت، دىللىرىدا ئاللاھتىن قورقىدىغانلارنىڭلا ئاگاھلاندۇرۇش ۋە دەۋەتتىن توغرا پايدا ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قويۇشتۇر. بولمىسا، ئۇنىڭغا كەلگەن ئاگاھلاندۇرۇش ۋە دەۋەت قىلىش بۇيرۇقى ھەممە ئىنسانلار ئۈچۈندۇر.
- ⑩ ﴿عَشِيَّةً﴾ چۈش ۋاقتىدىن باشلاپ كۈن پاتقىچە بولغان ۋاقتىنى، ﴿ضُحَاهَا﴾ (چاشكا) كۈن چىققان ۋاقتىدىن باشلاپ، كۈندۈزنىڭ يېرىمىگىچە بولغان ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك كاپىر جەھەننەمنىڭ ئازابىنى كۆرگەن چاغدا، دۇنيادىكى پۈتۈن راھەت - پاراغەتلىرى ۋە ھۇزۇر - ھالاۋەتلىرىنى ئۇنتۇيدۇ. ئۇ دۇنيادا پۈتۈن بىر كۈنمۇ ياشىمىغاندەك ھېس قىلىدۇ. گويا دۇنيادا پەقەت بىر كەچقۇرۇن ياكى بىر ئەتىگەن تۇرغاندەكلا ئويلاپ، دۇنيادا تۇرغان ۋاقتىنى ناھايىتى ئاز ھېس قىلىدۇ.

(80) سورة عبس مكية 42 آية

(80) سۈرە نەھزە مەككىدە چۈشكەن 42 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

عَبَسَ وَتَوَلَّى ① أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ② وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهٗ يَزْكَى ③ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى ④

ئۇ (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام) يېنىغا ئەمە كەلگەنلىكى ئۈچۈن تەرنى تۈردى ۋە تەتۈر قارىدى ① [1-2]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن نېمە بىلسەن؟ بەلكىم ئۇ (سەندىن ئالغان مەرىپەت بىلەن گۇناھلىرىدىن) پاكلىنىپ قېلىشى ② ياكى ۋەز - نەسەت ئاڭلاپ ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشى مۇمكىن [3-4].

★ بۇ سۈرىنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە ھەممە تەپسىرشۇناس ئالىملار بىرلىككە كەلگەن. بۇ ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇممۇمەكتۇم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەققىدە نازىل بولغان سۈرىدۇر. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرەيش كاتتىباشلىرىدىن بىرىگە ۋەز - نەسەت قىلىۋاتاتتى. توساتتىن ئۇنىڭ قېشىغا كۆزى ئەمە ساھابە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇممۇمەكتۇم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كىرىپ قالدى، ئۇ كىرىپلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن دىنىي مەسىلىلەرنى سوراشقا باشلىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن بىئەپلىك ھېس قىلدى، ئۇنىڭغا چىرايىنى تۈردى ۋە يۈزىنى ئۆرۈپ ھېلىقى كىشىگە قارىدى. دەل شۇ پەيتتە بۇ ئايەت ئاگاھلاندىرۇش بولۇپ چۈشتى. (سۈنەنى تىرمىزى 3331 - ھەدىس، ئالبانى سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى)

① ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇممۇمەكتۇم رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كىرىپ كەلگەنلىكىدىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ چىرايىدا خالىماسلىق ئالامەتلىرى كۆرۈلگەنلىكىنى ئاللاھ تائالا ﴿عَبَسَ﴾ دېگەن پېئىل بىلەن ۋە تەتۈر قارىغانلىقىنى ﴿تَوَلَّى﴾ دېگەن پېئىل بىلەن ئىپادىلىدى.

② بەلكىم ئۇ ئەمە كىشى سەندىن دىنىي مەرىپەت ھاسىل قىلىپ، ياخشى ئەمەل قىلىدۇ، ئەخلاقى تۈزىلىدۇ، ئىچكى دۇنياسى پاكلىنىدۇ. دېمەك، سېنىڭ نەسەتتىڭنى ئاڭلاش ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزىدۇ.

أَمَّا مَنِ اسْتَعْنَى ۙ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى ۖ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى ۗ وَأَمَّا مَنِ جَاءَكَ يَسْعَى ۙ وَهُوَ يَخْشَى ۙ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى ۗ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ۙ فَمِنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ۗ فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ۙ

ئۆزىنى (ئىماندىن) بەھاجەت ھېسابلايدىغان ئادەمگە كەلسەك^①، سەن (ئۇنى ئىمان ئېيتىپ قالارمىكىن دەپ) ئۇنىڭغا يۈزلىنىۋاتسەن (يەنى ئۇنىڭغا قۇلاق سېلىپ تەبلىغ قىلىشقا كۆڭۈل بۆلۈۋاتسەن)^② [5-6]. ئۇ (كۆفرىدىن، گۇناھلاردىن) پاكلانمىسا، ساڭا نېمە زىيىنى؟^③ [7]. ئاللاھتىن قورقۇپ^④ سېنىڭ يېنىڭغا يۈگۈرۈپ كەلگەن كىشىگە كەلسەك^⑤، سەن ئۇنىڭغا قارىمايۋاتسەن^⑥ [8-10]. سەن (بۇنىڭدىن كېيىن) ئۇنداق قىلمىغىن^⑦. بۇ ئايەتلەر ۋەز - نەسەھەتتۇر [11] خالىغان ئادەم ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسەھەت ئالىدۇ^⑧ [12]. ئۇ (ئايەتلەر) قىممەتلىك سەھىپىلەردىدۇر^⑨ [13].

① ساڭا ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەن ئىلىمدىن ۋە ئىماندىن ئۆزىنى بەھاجەت سانايدىغان ئادەمگە كەلسەك. يەنە بىر مەنىسى: پۇلدار، باي ئادەمگە كەلسەك.

② بۇ ئايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تېخىمۇ ئېنىق بىلدۈرۈلدىكى، ئىخلاسمەنلەرنى تاشلاپ، يۈز ئۈرۈگەنلەرگە ئەھمىيەت بېرىش توغرا ئەمەس.

③ چۈنكى سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈشتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنداق كاپىرلارغا ئۇ قەدەر ئەھمىيەت بېرىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوقتۇر.

④ يەنى دىلىدا ئاللاھتىن قورقىدىغان كىشىگە سېنىڭ سۆزۈڭ پايدىلىقتۇر. ئۇنداق كىشىنىڭ سۆزۈڭنى قوبۇل قىلىشى ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشىدا ئۈمىد باردۇر.

⑤ يەنى نەسەھەتتىڭنى تەلەپ قىلىپ كەلگەن كىشىنى ياخشىلىققا باشلىغىن، ئۇنىڭغا ۋەز - نەسەھەت قىلغىن.

⑥ بۇنداق كىشىلەردىن يۈز ئۇرۇش ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى ئىززەتلەش ۋە قەدىرلەش كېرەك. بۇ ئايەتلەردىن مەلۇم بولدىكى، ۋەز - نەسەھەتنى پەقەت بىر قىسىم كىشىلەرگىلا خاس قىلماستىن، بەلكى ئومۇمىي شەكىلدە قىلىش، ئاڭلىغۇچىلار مەيلى مەرتەۋىسى يۇقىرى كىشىلەر بولسۇن ياكى مەرتەۋىسى تۆۋەن كىشىلەر بولسۇن، باي بولسۇن ياكى كەمبەغەل بولسۇن، خوجايىن بولسۇن ياكى خادىم بولسۇن، ئەر - ئايال، چوڭ - كىچىك ھەممىسىنى ئوخشاش ئورۇندا قويۇپ، باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇش ۋە ئورتاق خىتاب قىلىش كېرەك. ئاللاھ تائالا ئۆز ھېكمىتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىن خالىغان كىشىنى ھىدايەت يولىغا باشلايدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

⑦ كەمبەغەلدىن يۈز ئۇرۇپ، مەرتەۋىلىك كىشىلەرگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش توغرا ئەمەس. دېمەك، بۇنىڭدىن كىيىن ئۇنداق ئىش تەكرارلانمىسۇن.

⑧ يەنى قىزىققان ۋە كۆڭۈل قويغان ئادەم بۇ ئايەتلەردىن نەسەھەت ئالىدۇ، ئۇنى يادلايدۇ ۋە ئۇنىڭ تەلەپلىرىنى ئورۇنلايدۇ. قۇرەيش كاتتىباشلىرىغا ئوخشاش ئۇنىڭغا كۆڭۈل قويمىغان ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۈرۈگەنلەردىن غەم قىلىشتىڭنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق.

⑨ يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا ساقلانغاندۇر. چۈنكى، قۇرئان شۇ يەردىن نازىل بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى: بۇ سەھىپىلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ناھايىتى قىممەتلىك ۋە قەدىرلىكتۇر. چۈنكى، ئۇ ئىلىم - ھېكمەتكە تولغان سەھىپىلەردۇر.

مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ﴿١٥﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾ قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِنْ نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾

ئۇ (قەدرى) ئۈستۈن پاك سەھىپىلەردۇر ① [14]. (ئۇ) ھۆرمەتلىك ياخشى (پەرىشتىلەردىن بولغان) ② پۈتۈكچىلەرنىڭ قوللىرىدىدۇر ③ [15-16]. (كۆڭۈرلىق قىلغان) ئىنسانغا لەنەت بولسۇن، ئۇ نېمە دېگەن تۈزكۈر! ④ [17] ئاللاھ ئۇنى نېمىدىن ياراتتى؟ [18] ئاللاھ ئۇنى ئابىمەنىدىن ياراتتى ⑤، ئاندىن (ئۇنىڭ ئەزالىرىنى) ئۆلچەملىك قىلدى ⑥ [19]. ئاندىن ئۇنىڭغا يولنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردى ⑦ [20]. ئاندىن ئۇنى ۋاپات قىلدۇردى، ئاندىن ئۇنى قەبرىگە كۆمدۈردى ⑧ [21].

① ﴿مَرْفُوعَةٍ﴾ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بۇ سەھىپىلەرنىڭ قەدرى ئۈستۈندۈر ياكى ئۇلاردا شۈبھە ۋە زىتلىق بولۇشتىن ئۈستۈندۈر. ﴿مُطَهَّرَةٍ﴾ ئۇ سەھىپىلەر ناھايىتى پاك تۇر. چۈنكى، ئۇلارنى پاك كىشىلەر (پەرىشتىلەر)دىن باشقا ھېچكىم تۇتمايدۇ. يەنە بىر مەنىسى: ئۇ سەھىپىلەر كەمچىللىك ۋە نۇقساندىن پاك تۇر.

② يەنى ئۇ پەرىشتىلەر ئەخلاقى جەھەتتىن ئېسىل ۋە ئالىيجاناب، ئىش - ھەرىكەت جەھەتتىن پاك ۋە قۇسۇرسىزدۇر. بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، قۇرئاننى يادا ئالغان (قارى ۋە ئۆلىما)لارمۇ مەزكۇر پەرىشتىلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى ئۆزلىرىگە ئۆزلەشتۈرۈپ، ئىش - ھەرىكەت ۋە گەپ - سۆزلىرىدە ھەقىقەت بولۇشى ۋە توغرا يول ئۈستىدە مېڭىشى لازىم. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

③ ﴿سَفَرَةٍ﴾ «ئەلچىلەر» "سائىر" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، "سَفَرَةٌ" دىن تۈرلىنىپ چىققان. تەرجىمىدە پۈتۈكچىلەر دەپ ئېلىنغان. بۇ يەردە ئۇلاردىن ئاللاھنىڭ ۋەھىيىسىنى پەيغەمبەرلىرىگە يەتكۈزىدىغان پەرىشتىلەر، يەنى ئاللاھ بىلەن پەيغەمبەرلىرى ئارىسىدا ئەلچىلىك قىلىدىغان پەرىشتىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دېمەك، بۇ قۇرئان شۇنداق ئەلچىلەرنىڭ قوللىرىدىدۇر، ئۇلار ئۇنى لەۋھۈلمەھپۇزدىن ئېلىپ كېلىدۇ. ھەدىستىمۇ ﴿سَفَرَةٍ﴾ دېگەن سۆز پەرىشتىلەرگە قارىتىلغان. مەسىلەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قۇرئاننى (ئوقۇشتا قىينالماي) راۋان ئوقۇغان كىشى "مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَرَةِ" ھۆرمەتلىك ياخشى پەرىشتىلەر بىلەن بىللە بولىدۇ. قۇرئاننى (قىيىنلىق ئوقۇغان) كىشىگە ئىككى ھەسسە ساۋاب بار». (سەھىھۇل بۇخارى 4937 - ھەدىس، سەھىھۇل مۇسلىم 798 - ھەدىس)

④ بۇ يەردىكى «ئىنسان» دىن ھېچقانداق دەلىل - ئىسپاتسىز قىيامەتنى ئىنكار قىلىدىغان ئىنسان كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ يەردىكى ﴿قُتِلَ﴾ "لُغْن" لەنەت بولسۇن دېگەن مەنىدە. ﴿مَا أَكْفَرَهُ﴾ ھەيران قالغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان پېئىل بولۇپ، ﴿ئۇ نېمە دېگەن تۈزكۈر!﴾ دېگەنلىك بولىدۇ. تۆۋەندە مۇشۇ تۈزكۈر ئىنساننىڭ كۇفرىدىن قايتىپ قېلىشى ئۈمىد قىلىنىپ، تەپەككۈر قىلىشقا دەۋەت قىلىنىۋاتىدۇ.

⑤ يەنى ئەسلىي يارىتىلىشى بىر تامچە قەدىرسىز سۇدىن بولغان ئىنسانغا تەكەببۇرلۇق يارشامدۇ؟

⑥ يەنى ئىنسان ئۈچۈن ئۇنىڭغا مۇناسىپ ۋە پايدىلىق بولغان ئەزالارنى ياراتتى. ئۇنىڭغا ئىككى قول، ئىككى پۇت، ئىككى كۆز ۋە باشقا لازىملىق ئەزالارنى ئۆلچەملىك شەكىلدە ئاتا قىلدى.

⑦ يەنى ئۇنىڭغا ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ يوللىرىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ قويدى. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا ئانىسىنىڭ قورسىقىدىن چىقىشىنى (تۇغۇلۇشىنى) ئاسانلاشتۇرۇپ بەردى، دەپ تەپسىر قىلىدۇ. لېكىن، ئالدىنقى ئىزاھ ئەڭ توغرىدۇر.

⑧ يەنى ئىنسان ئۆلگەندىن كىيىنمۇ ھۆرمىتىنى ساقلاش يۈزىسىدىن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ جەستىنى قەبرىگە دەپنە قىلىشقا بۇيرىدى. ئەگەر دەپنە قىلىنمايدىغان بولسا، جەستىنى ئۇچار - قۇشلار چوقۇپ يېگەن بولاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ھۆرمىتى دەپسەندە قىلىنغان بولاتتى.

ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَلَكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَتَّعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَمِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةَ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَحْبَتِيهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ أُمَّرٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾

ئاندىن ئاللاھ ئۇنى خالىغان ۋاقىتتا تىرىلدۈرىدۇ [22]. ياق! ① ئۇ ئاللاھنىڭ بۇيرۇغانلىرىنى بەجا كەلتۈرمىدى [23]. ئىنسان ئۆزىنىڭ يېمەكلىكلىرىگە (ئىبرەت نەزىرى بىلەن) قاراپ باقسۇن ② [24]. شەكسىزكى، بىز زور مىقداردا يامغۇر ياغدۇردۇق [25]. ئاندىن زېمىننى (ئۆسۈملۈكلەر بىلەن) ياردۇق [26]. سىلەرنىڭ ۋە چارۋىلىرىڭلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭدا دانلىق زىرائەتلەرنى، ئۈزۈمنى، يېشىل ئوتلارنى، زەيتۇننى، خورمىنى، دەرەخلىرى قويۇق باغلارنى، تۈرلۈك مېۋىلەرنى، ئوت - چۆپلەرنى ③ ئۆستۈرۈپ بەردۇق [27-32]. (قىيامەتنىڭ قۇلاقلارنى گاس قىلىۋېتىدىغان) قاتتىق ئاۋازى كەلگەن چاغدا (ھەممە ئادەم ئۆز ھالى بىلەن بولۇپ قالىدۇ) ④ [33]. ئۇ كۈندە كىشى ئۆزىنىڭ قېرىندىشىدىن، ئانىسىدىن، ئاتىسىدىن، ئايالىدىن ۋە بالىلىرىدىنمۇ قاچىدۇ [34-36]. ئۇ كۈندە ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە يېتىپ ئاشقىدەك ئىشى (غېمى ۋە ھالى) بولىدۇ (ئۇنىڭ باشقىلارغا قارىشىغا شۇ ئىشى يار بەرمەيدۇ) ⑤ [37].

① يەنى ئىش بۇ كاپىر ئېيتقاندەك ئەمەس، ئۇنىڭ ئۆز زىممىسىدىكى ۋە پۇل - مېلىدىكى ئاللاھنىڭ ھەققىنى ۋە بۇيرۇغانلىرىنى بەجا كەلتۈردۈم، دېگىنى توغرا ئەمەس. ئۇ بۇ سۆزىدىن يانسۇن.

② ئىنسان ئۆزىنىڭ ھايات ياشىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان يېمەكلىكلەرنى ئاللاھنىڭ قانداق يارىتىپ بەرگەنلىكىگە ۋە ئاخىرەتتىكى بەخت - سائادەتنى ھاسىل قىلىشى ئۈچۈن، تىرىكچىلىك لازىمەتلىكلىرىنى قانداق ھازىرلاپ بەرگەنلىكىگە قارىسۇن.

③ ﴿أَبًا﴾ ھاياۋانلار يەيدىغان سامان، دان ۋە ئوت - چۆپلەرنى كۆرسىتىدۇ.

④ قىيامەتنىڭ ﴿الصَّاعَةُ﴾ (قۇلاقلارنى گاس قىلىۋېتىدىغان) قاتتىق ئاۋاز دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، قىيامەت قۇلاقلارنى گاس قىلىۋېتىدىغان قاتتىق بىر ئاۋاز (يەنى ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامنىڭ سۇر چىلىشى) بىلەن تەڭلا ۋۇجۇدقا كېلىدۇ.

⑤ يەنە بىر مەنىسى، قىيامەتنىڭ قاتتىق ئاۋازى ئىنساننى ئۆزىنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان ۋە دوست - يارەنلىرىدىن بەھاجەت قىلىپ، ئۇلار بىلەن كارى بولماس قىلىپ قويدۇ. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر (قىيامەت كۈنى توپلىنىش مەيدانىغا) يالاڭ ئاياغ، يالغۇچ، پىيادە ۋە خەتنىسىز ھالەتتە يىغىلىسىلەر» دېدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ئۇنداق بولسا كىشىلەر بىر - بىرىنىڭ ئۇياتلىق يېرىنى كۆرۈپ قالمادۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا جاۋابەن بۇ ئايەتنى تىلاۋەت قىلدى: ﴿ئۇ كۈندە ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە يېتىپ ئاشقىدەك ئىشى (غېمى ۋە ھالى) بولىدۇ (ئۇنىڭ باشقىلارغا قارىشىغا شۇ ئىشى يار بەرمەيدۇ)﴾. (سۈنەنى تىرمىزى 3332 - ھەدىس) ئۇنىڭ سەۋەبى بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئىنسان ئۆزىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەردىن قىچىشىدىكى سەۋەب، ئۇلارنىڭ قىيىنچىلىقتا قالغان ھالىتىنى كۆرمەسلىك ئۈچۈندۇر. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئىنسان ئۆزىنىڭ ئۇلارغا ھېچقانداق پايدا يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭمۇ ئۆزىگە ھېچ پايدا يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە ئۇلاردىن قاچىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌُ يَوْمَئِذٍ عَلَيَّهَا غَبْرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرَهَّقُهَا فِتْرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكٰفِرَةُ الْفٰجِرَةُ ﴿٤٢﴾

ئۇ كۈندە نۇرغۇن يۈزلەردىن نۇر، كۈلكە ۋە خۇشال - خۇراملىق يېغىپ تۇرىدۇ ① [38-39]. يەنە بۇ كۈندە نۇرغۇن يۈزلەرنى چاڭ - توزان بېسىپ، قارىداپ كەتكەن بولىدۇ ② [40-41]. ئەنە شۇلار كاپىرلاردۇر، گۇناھكارلاردۇر ③ [42].

- ① بۇ مۇئمىنلەرنىڭ چىرايىدىكى ئالامەتتۇر. ئۇلارنىڭ نامە - ئەمەللىرى ئوڭ قوللىرىدىن بېرىلگەچكە، ئۆزلىرىنىڭ سائادەتمەنلەردىن بولغانلىقىغا جەزم قىلىدۇ. بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدا خۇشاللىق ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ.
- ② خارلىق ۋە ئازابنى كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ چىرايى خۇددى ناھايىتى غەمكىن ئادەمنىڭ چىرايىدەك چاڭ - توزان باسقان، مەينەت، سەت ۋە قارا بولىدۇ.
- ③ يەنى ئۇلار ئاللاھنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە قىيامەت كۈنىنى ئىنكار قىلغۇچى، ئەخلاقسىز ھەم پەسكەش ئادەملەردۇر. (ئى ئاللاھ، بىزنى ئۇلارنىڭ قاتارىدىن قىلمىغىن)

(81) سورة التكویر مكیة 29 آية

(81) سۈرە تەكۋىر مەككىدە چۈشكەن 29 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾

كۈن يۆگەلگەن (نۇرى ئۆچكەن) چاغدا ﴿١﴾ [1]

★ بۇ قىيامەتنىڭ ئەھۋالى ئالاھىدە تەسۋىرلەنگەن سۈرىدۇر. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى قىيامەت كۈنىدە (بولدىغان ئەھۋاللارنى) ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك بىلىشنى ياقتۇرسا، سۈرە تەكۋىر، سۈرە ئىنقىتار ۋە سۈرە ئىنشىقانى ئوقۇسۇن». (سۈنەنى تەرمىزى 3333 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 27 - ، 36 - ، 100 - بەت. ئالبانى سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى 3 - توم، 1081 - ھەدىس)

① يەنى باشقا سەللە يۆگەلگەنگە ئوخشاش، كۈن يۆگىلىپ تاشلانغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ نۇرى ئۆزلىكىدىنلا ئۆچكەن چاغدا. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى ئاي بىلەن كۈن يۆگەپ قويۇلىدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ نۇرى ئۆچۈرۈلىدۇ)». (سەھىھۇل بۇخارى 3200 - ھەدىس) بەزى رىۋايەتلەردىن مەلۇم بولۇشىچە: كۈن بىلەن ئايغا ئىبادەت قىلغان مۇشرىكلارنىڭ تېخىمۇ خار ۋە زەبۇن بولۇشى ئۈچۈن ئۇ ئىككىسى يۆگىلىپ (قاتلىنىپ)، جەھەننەمگە تاشلىۋېتىلىدۇ. (فەتھۇلبارى 6 - توم، 360 - بەت)

وَإِذَا الْتُجُومُ أَنْكَدَرَتْ ② وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ③ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ④ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ⑤ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ⑥ وَإِذَا الْنُفُوسُ زُوِّجَتْ ⑦ وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ⑧ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ⑨ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ⑩

يۇلتۇزلار تۆكۈلگەن چاغدا ① [2]، تاغلار (ئۆرۈلگەن) غۇلاپ كۆچكەن چاغدا ② [3]، بوغاز تۆگىلەر (ئىگىسىز قېلىپ) تاشلىۋېتىلگەن چاغدا ③ [4]، ياۋايى ھايۋانلار توپلانغان چاغدا ④ [5]، دېڭىزلار ئوت بولۇپ يانغان چاغدا ⑤ [6]، جانلار (ئۆز جىسىملىرىغا ياكى قاياشلىرىغا) قوشۇلغان چاغدا ⑥ [7]، تىرىك كۆمۈۋېتىلگەن قىز بوۋاقتىن سەن قايسى گۇناھ بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئىدىك؟ دەپ سورالغان چاغدا ⑦ [8-9]، (نامە - ئەمەل) دەپتەرلىرى ئېچىلغان چاغدا ⑧ [10]

① يەنە بىر مەنىسى: يۇلتۇزلار ئىتتىرىپ چۈشۈرۈۋېتىلگەن، يەنى ئاسماندا ئۇلارنىڭ نىشانى قالمىغان چاغدا.

② يەنى تاغلار يەرگە يېقىتىلىپ، ھاۋاغا ئۇچۇرۇلغان، ئاندىن ئۇلار ئېتىلغان يۇڭدەك ئۇچۇپ كەتكەن چاغدا.

③ ﴿الْعِشَاءُ﴾ "عِشَاءُ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بوغاز تۆگىلەر دېگەن مەنىدە. ئەرەبلەردە بوغاز تۆگىلەرنىڭ ھامىلىسى ئون ئاي بولغاندا ئەڭ ئېسىل ۋە قىممەت باھالىق ھېسابلىنىدۇ. قىيامەت قايىم بولغان چاغدا، شۇ قەدەر دەھشەتلىك ھالەت بولىدۇكى، ئاشۇنداق قىممەت باھالىق تۆگىلەرنىڭ ئىگىلىرىمۇ ئۇلارغا پەرۋا قىلمايدۇ، ئۇلارنى تاشلىۋىتىدۇ.

④ يەنى ياۋايى ھايۋانلارمۇ قىيامەت كۈنى مەھشەرگاھقا جەم قىلىنىدۇ.

⑤ دېڭىزلار ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئوت بولۇپ ياندى.

⑥ بۇ ئايەتنىڭ بىر نەچچە مەنىسى بار، ئەڭ توغرا دەپ قىياس قىلىنغان ئۇقۇمدىن مەلۇم بولىدۇكى، ھەربىر ئادەم ئۆزى بىلەن ئوخشاش يولدىكى ۋە ئوخشاش ئېقىمدىكى كىشىلەر بىلەن بىللە بولىدۇ. مۇئىمىن مۇئىمىنلەر بىلەن، يامان ئادەم يامانلار بىلەن، يەھۇدىي يەھۇدىيلار بىلەن ۋە خىرىستىئان خىرىستىئانلار بىلەن بىللە بولىدۇ. دېمەك ھەر ئادەم ئۆز توپى بىلەن بىللە بولىدۇ. يەنى ھەر كىم ئۆز توپىغا قوشۇلغان چاغدا.

⑦ مۇشۇ تەرىقىدە قاتىل سوراققا تارتىلىدۇ ۋە ئەيىبلىنىدۇ. چۈنكى، ئەسلىي جىنايەتچى قاتىلدۇر، كۆمۈلگەن قىز ئەمەس. بۇ يەردە سوئالنىڭ قىزغا قارىتىلغانلىقى گۇناھسىز قىزنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنى ئەيىبلەش ۋە ئۇنىڭغا مالاھەت قىلىش ئۈچۈندۇر. (فەتھۇلقەدر)

⑧ ئىنسان ئۆلگەن چاغدا نامە - ئەمەل دەپتەرلىرى قاتلىنىپ يېپىلىدۇ، ئەمما قىيامەت كۈنى ھېساب ئۈچۈن ئۇ دەپتەرلەر ئېچىلىدۇ، ئۇنى ھەممە ئادەم كۆرىدۇ، ھەتتا ھەر كىمنىڭ نامە - ئەمەل دەپتەرى قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇلىدۇ.

وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجِبَّةُ أُرْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرْتَ ﴿١٤﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُوسِ ﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنُوسِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾

ئاسمان (يۈزى) ئېچىپ تاشلانغان چاغدا ① [11]، دوزاخ قىزىتىلغان چاغدا [12]، جەننەت (تەقۋادارلارغا) يېقىنلاشتۇرۇلغان چاغدا [13]، ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ (ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن) نېمىلەرنى قىلغانلىقىنى بىلىدۇ ② [14]، كۈندۈزى يوشۇرۇنۇپ، كېچىسى ئاشكارىلانغۇچى يۇلتۇز ۋە سەييارىلار بىلەن قەسەم قىلىمەن ③ [15-16]، قاراڭغۇلۇقى كېلىشكە باشلىغان كېچە بىلەن قەسەم قىلىمەن ④ [17]، يورۇشقا باشلىغان سۈبھى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ⑤ [18]، ئەلۋەتتە بۇ (قۇرئان) ئىززەتلىك بىر ئەلچى (جىبرىل ئاللاھتىن) ئېلىپ كەلگەن سۆزدۇر ⑥ [19]، ئۇ (ئەلچى) كۈچلۈكتۇر ⑦، ئەرشنىڭ ئىگىسى (بولغان ئاللاھ) نىڭ دەرگاھىدا مەرتىۋىلىكتۇر [20].

① يەنى ئۆيىنىڭ تورۇسى ئېچىۋېتىلگەندەك، ئاسماننىڭ يۈزى ئېچىۋېتىلگەن چاغدا.

② بۇ جۈملە يۇقىرىدىكى شەرت جۈملىلەرنىڭ جاۋابىدۇر. يەنى يۇقىرىدىكى ئالتىسى دۇنياغا ئالاقىدار، ئالتىسى ئاخىرەتكە ئالاقىدار ئىشلار زاھىر بولغان چاغدا، ھەر ئادەمگە ئۆز قىلمىشى ئايان بولىدۇ. ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ (ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن) نېمىلەرنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى بىلىدۇ.

③ ﴿الْخُنُوسِ﴾ سەييارە يۇلتۇز ۋە پلانىتالارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ سۆز ئەسلىدە "خُنُوس" دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، چېكىنمەك، ئارقىسىغا يانماق، كېچىكمەك، يوشۇرۇنماق دېگەن مەنىدە. بۇ سەييارىلەر كۈندۈزدە يوشۇرۇقلۇق بولىدۇ، شۇڭا كۆرۈنمەيدۇ. بۇلار: ساتۇرن، يۇپىتېر، مارس، ۋېنېرا ۋە مېركۇرى قاتارلىقلاردۇر. ئۇلار قۇياش ۋە ئاي بىلەن بىللە ئۆز ئوربىتىسىدا سەيىر قىلىدۇ. شۇنداق بولغاندا ئايەتنىڭ مەنىسى: كۈندۈزى يوشۇرۇنغۇچى، كېچىسى قايتا ئاشكارىلانغۇچى يۇلتۇزلار بىلەن قەسەم قىلىمەن، دېگەن بولىدۇ. ئۇلار ئەلۋەتتە بىر يەرگە مەقسەتلىك يوشۇرۇنۇۋالغان بولماستىن، بەلكى زېمىننىڭ قارشىسىدا سەيىر قىلىپ تۇرغاچقا، بىز پەقەت ئۇلارنى كۆرەلمەيمىز خالاس. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇنىڭدىن بارلىق يۇلتۇزلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى، بارلىق يۇلتۇزلار غايىپ بولىدىغان جايغا كەلگەندە غايىپ بولىدۇ ياكى كۈندۈزدە يوشۇرۇنۇۋالىدۇ دەپ قارايدۇ. ﴿الْجَوَارِ﴾ (ئۆز ئوربىتىسىدا) ماڭىدىغان يۇلتۇزلارنى، ﴿الْكُنُوسِ﴾ خۇددى بۇغا كېچىسى ئۇۋىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغاندەك (پاتقاندىن كېيىن) يوشۇرۇنۇۋالىدىغان يۇلتۇزلارنى كۆرسىتىدۇ.

④ ﴿عَسْعَسَ﴾ قارىمۇ - قارشى مەنىلىك سۆزلەرنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، كېلىش ۋە كېتىش ھەر ئىككى مەنىدە قوللىنىلىدۇ. كېتىش مەنىسى ئېلىنغاندا، ﴿قاراڭغۇلۇقى كېتىشكە باشلىغان كېچە بىلەن قەسەم قىلىمەن﴾ دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

⑤ يەنى تاڭ ئاتقاندا، يورۇشقا باشلىغان سۈبھى بىلەن قەسەم قىلىمەن. يەنە بىر مەنىسى: نەپەس ئالغان چاغدىكى سۈبھى بىلەن قەسەم قىلىمەن.

⑥ ئۇ پەرىشتە شۇنىڭ ئۈچۈن ئىززەتلىك بولىدىكى، ئۇ قۇرئاننى ئاللاھ تەرەپتىن ئېلىپ كەلدى. بۇ پەرىشتە جىبرىل ئەلەيھىسسالامدۇر.

⑦ يەنى ئۇ تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن ئورۇندايدۇ.

مُطَاعِ نَمَّ آمِينَ ﴿١١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَءَاهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْعَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿١٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٥﴾
فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٧﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿١٨﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩﴾

ئۇ بۇ يەردە (يەنى ئاسماندا پەرىشتىلەر تەرىپىدىن) ئىتائەت قىلىنغۇچىدۇر، (ۋەھىيگە) ئىشەنچلىكتۇر ① [21]. (ئى مەككە ئەھلى!) سىلەرنىڭ ھەمراھىڭلار (مۇھەممەد) مەجنۇن ئەمەس ② [22]. شەكسىزكى، ئۇ جىبرىئىلى روھىن ئۇيۇقتا كۆردى ③ [23]. ئۇ (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) غەيبكە (يەنى ۋەھىينى يەتكۈزۈشكە) بېخىل ئەمەستۇر ④ [24]. بۇ (قۇرئان) قوغلاندى شەيتاننىڭ سۆزى ئەمەس ⑤ [25]. (شۇنداق تۇرسا) سىلەر نەگە كېتىپ بارىسىلەر؟ ⑥ [26] بۇ (قۇرئان) پۈتۈن ئالەملەر ئۈچۈن، بولۇپمۇ سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى (دىن بارىسىدا) توغرا يولدا بولۇشنى خالايدىغانلار ئۈچۈن پەقەتلا ۋەز - نەسەتتۇر [28]. پەقەت ئالەملەرنىڭ رەببى ئاللاھ خالىغان چاغدىلا، سىلەر (شۇ يولنى تۇتۇشنى) خالايسىلەر ⑦ [29].

① يەنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام پەرىشتىلەر بويسۇنىدىغان بىر پەرىشتىدۇر. ھەممە پەرىشتىلەر ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئەمرىگە بويسۇنىدۇ. ئۇ ۋەھىينى يەتكۈزۈشتە ھەم ئىشەنچلىكتۇر.

② بۇ مەككە ئەھلىگە قارىتىلغان خىتاب بولۇپ، ﴿ ھەمراھىڭلار ﴾ دېگەن - رەسۇلۇللاھنى (سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم) كۆرسىتىدۇ. يەنى سىلەر بىلەن بىر نەسەب ھەم يۇرتداش بولغان ھەمراھىڭلار مۇھەممەدنى مەجنۇن دەپ ئويلايلىسىلەر (بۇنداق دېيىشتىن ئاللاھ پاناھلىق بەرسۇن)، ئۇ سىلەر ئويلىغاندەك مەجنۇن ئەمەس. سىلەر قۇرئاننى بىر ئوقۇپ بېقىڭلاركى، مەجنۇن ئادەم مۇشۇنداق ھەقىقەت ۋە مەرىپەتلەرنى بايان قىلالامدۇ؟ مۇشۇ قۇرئاندا تىلغا ئېلىنغان ئىلگىرى ئۆتكەن قەۋملەرنىڭ ئەھۋالىنى توغرا ھەم شۇنداق ئېنىق دەپ بېرەلمەيدۇ؟

③ رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھ ياراتقان شەكىلدە ئىككى قېتىم كۆردى. بۇ سۈرىدە ئۇنى بىرىنچى قېتىم پەيغەمبەرلىكنىڭ دەسلەپكى ۋاقتىدا كۆرگەنلىكى بايان قىلىندى. ئۇ چاغدا ئۇنى 600 قاناتلىق ھالىتىدە كۆرگەن ئىدى. ئۇنىڭ قاناتلىرى ئۇيۇقنى يېپىۋالغان يەنى ئاسماننى بىر ئالغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنى ئىككىنچى قېتىم مۇراجىغا چىققاندا كۆردى. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە نەجىمدە بايان قىلىندى.

④ بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسئۇلىيىتى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. ئۇ پەرز قىلىنغان ئەھكام ۋە ئەمر - پەرمانلاردىن ھېچبىرىنى بېخىللىق قىلىپ ئۆزىدە ئېلىپ قالمايدۇ. بەلكى، ئەلچىلىك مەسئۇلىيىتىنى ھېس قىلىپ بارلىق ئەھكام ۋە ئەمر - پەرمانلارنى كىشىلەرگە يەتكۈزىدۇ.

⑤ شەيتانلار ئاسماندىن ئوغۇرلۇقچە ئاڭلىۋالغان بەزى سۆزلەرنى كاھىنلارغا چالا - پۇلا توشۇپ ئېلىپ كەلگەندەك ئەمەستۇر. دېمەك قۇرئان ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ.

⑥ يەنى نېمە ئۈچۈن بۇ قۇرئاندىن يۈز ئۆرۈپىسىلەر؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ ئەھكاملىرىغا ئىتائەت قىلمايسىلەر؟

⑦ يەنى سىلەرنىڭ خالىغىنىڭلار ئاللاھنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قىلىشىغا باغلىقتۇر، سىلەرنىڭ خالىغىنىڭلار بىلەن ئاللاھنىڭ خالىغىنى ۋە مۇۋەپپەقىيەت قىلىشى بىرلەشمىگىچە، توغرا يول تاپالمايسىلەر. بۇ نۇقتا سۈرە قەسەس 56 - ئايەتتە بايان قىلىنغان: ﴿ شۈبھىسىزكى، سەن خالىغان ئادىمىڭنى ھىدايەت قىلالمايسەن، لېكىن ئاللاھ ئۆزى خالىغان ئادەمنى ھىدايەت قىلىدۇ ﴾ دېگەن مەزمۇن بىلەن ئوخشاشتۇر.

(82) سورة الانقطار، مكية 19 آية

(82) سۇرە ئىنقىتار مەككىدە چۈشكەن 19 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ ① وَإِذَا الْكُوَاكِبُ أُنْتَثَرَتْ ② وَإِذَا أَلْبَحَارُ تُفْجِرَتْ ③ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ④ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمْتَ وَأَخَّرْتَ ⑤
يَأْتِيهَا الْإِنْسَانُ مَا عَرَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ⑥

ئاسمان يېرىلىپ كەتكەن چاغدا ① [1]، يۇلتۇزلار تۆكۈلۈپ كەتكەن چاغدا [2]، دېڭىزلار پارتلاپ چىقىرىلغان چاغدا ② [3]، قەبرىلەر (يېرىلىپ) ئاستىن - ئۈستى قىلىنغان (يەنى ئۆلۈكلەر تىرىلدۈرۈلۈپ چىقىرىلغان) چاغدا ③ [4]، ھەربىر ئادەم ئىلگىرى قىلغان ۋە كېيىن قالدۇرغان (ياخشى ۋە يامان) ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىلىدۇ ④ [5]. ئى (كاپىر) ئىنسان! سېنى كەرەملىك رەببىڭگە ئاسىيلىق قىلىشقا نېمە ئالداپ قويدى؟ ⑤ [6]

① ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۇ كۈننىڭ دەھشىتىدىن ئاسمان يېرىلىپ كەتكەن، پەرىشتىلەر زېمىنغا چۈشكەن چاغدا.
② يەنى دېڭىزلارنىڭ سۇلىرى پارتلاپ، ئېقىپ چىققاندا، ھەممە دېڭىزلارنىڭ سۇلىرى بىر دېڭىزغا قۇيۇلىدۇ. يەنى دېڭىزلار بىر - بىرىگە قوشۇلىدۇ، ئاندىن ئاللاھ تائالا بىر ئىسسىق شامال ئەۋەتىدۇ. ئۇنىڭدىن دېڭىز سۈيىگە ئوت كېتىدۇ، بۇ ئوتنىڭ يالقۇنى پەلەككە ئۆرلەيدۇ.

③ يەنى قەبرىلەردىكى ئۆلۈكلەر تىرىلدۈرۈلۈپ سىرتقا چىقىرىلغان چاغدا. ﴿بُعْثِرَتْ﴾ ئاستىن - ئۈستۈن قىلىش ياكى ئورۇش يەنى ئىچىدىكىنى سىرتقا چىقىرىش دېگەن مەنىدە

④ يەنى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئەھۋاللار يۈز بەرگەندە، ئىنسان ئۆزى قىلغان (ياخشى ۋە يامان) ھەممە ئىشلىرىنى بىلىدۇ. ياخشى ئەمەل قىلغان بولسۇن ياكى يامان ئەمەل قىلغان بولسۇن، ھەممىسى ئالدىغا كېلىدۇ. ﴿كېيىن قالدۇرغان ئىشلىرى﴾ دېگەندىن ئۇنىڭ دۇنيادا باشلاپ قويغان ئىشنىڭ ياخشى ياكى يامان تەسىرى ۋە ئۆزى ئۆلگە بولۇپ باشلاپ قويغان ئىشلىرى ۋە كىشىلەرنىڭ ئۇ قالدۇرغان ئۆلگىلىك يولغا ئەگىشىپ قىلغان ئەمەللىرىمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەگەر ئۇ ياخشى ئۆلگە قالدۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن كىشىلەر ئۇنىڭغا ئەگەشكەن بولسا، ئۇلارنىڭ ساۋابى ئۇنىڭغىمۇ يېتىپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئۇ يامان ئۆلگە قالدۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، ئۇنىڭغا قانچىلىك كىشى ئەگەشكەن بولسا، ئۇلارنىڭ گۇناھىمۇ ئۇنىڭغا يېتىپ تۇرىدۇ، چۈنكى بۇ يامان ئىش دەسلەپتە ئاشۇ باشلامچىنىڭ سەۋەبىدىن ئومۇملىشىپ قالغان ئەمەسمۇ؟

⑤ يەنى ساڭا كۆپ ياخشىلىق قىلغان، سېنى يوقتىن بار قىلغان، ساڭا ئەقىل - ئىدراك ئاتا قىلغان ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجلىرىڭنى ھازىرلاپ بەرگەن رەببىڭگە كاپىر بولۇشقا سېنى نېمە ئالداپ قويدى؟

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّنَكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَدِّبُونَ بِاللَّيْلِ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾

ئۇ سېنى ياراتقان، (ئەزىزلىكىنى) بېجىرىم، قامىتىڭنى تۈز قىلغان ﴿7﴾. سېنى ئۆزى خالىغان شەكىلدە قۇراشتۇرغان زاتتور ﴿8﴾. ھەرگىز ئۇنداق قىلماڭلار (يەنى ئاللاھنىڭ كەرەمىگە مەغرۇر بولماڭلار). (ئى كاپىرلار!) بەلكى سىلەر ئاخىرەتنى ئىنكار قىلىۋاتىسىلەر ﴿9﴾. ھالبۇكى، سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردا سىلەرنى كۈزىتىپ تۇرغۇچى، (قىلمىشىڭلارنى) يېزىپ تۇرغۇچى ھۆرمەتلىك پەرىشتىلەر بار [10-11]. ئۇلار سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ ﴿10﴾ [12].

① يەنى ئۇ سېنى ئەرزىمەس مەنىدىن ياراتتى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى سېنىڭ ۋۇجۇدۇڭ يوق ئىدى.

② يەنى ئۇ سېنى مۇكەممەل ئىنسان قىلىپ ياراتتى، يەنى سېنى ئاڭلايدىغان ۋە كۆرىدىغان قىلىپ، ئەقىل - ئىدراك ئاتا قىلدى.

③ يەنى سېنى قامەتلىك ۋە چىرايلىق شەكىلدە ياراتتى. يەنە بىر مەنىسى: سېنىڭ ئىككى كۆزۈڭ، ئىككى قۇلقىڭ، ئىككى قولۇڭ ۋە ئىككى پۈتۈڭنى باراۋەر ۋە تەپمۇتەڭ ياراتتى. ئەگەر ئەزىزلىك ھازىرقىدەك بىر - بىرىگە ماس ۋە باراۋەر بولمىغان بولسا، كۆرۈمىسىز ۋە قولايىسىز بولۇپ قالغان بولاتتى. ئاللاھ تائالا مۇشۇنداق چىرايلىق شەكىلدە ياراتقانلىقىنى يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق بايان قىلغان: ﴿بىز ئىنساننى شەك - شۈبھىسىز ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە ياراتتۇق﴾. (سۈرە تىين 4 - ئايەت)

④ ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى شۇكى، ئاللاھ تائالا بالىنى ئۆزى خالىغان كىشىگە ئوخشاش يارىتىدۇ. شۇڭا، بالا ئاتىسىغا يا ئانىسىغا، يا ئانا تەرەپ يا دادا تەرەپ ھامما - تاغلىرىغا ئوخشاپ قالىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ قايسى شەكىلدە يارىتىشنى خالىسا، شۇ شەكىلدە يارىتىدۇ، ھەتتا ئۇنى ئەڭ سەت ھايۋانغا ئوخشاش قىلىپمۇ يارىتالايدۇ. لېكىن، ئۇ مەرھەمەتتى ۋە مېھرىبانلىقى يۈزىسىدىن ئۇنداق قىلمايدۇ، ئەڭ گۈزەل ئىنسان شەكىلىدەلا يارىتىدۇ.

⑤ ﴿كَلَّا﴾ ھەرگىز ئۇنداق قىلماڭلار (يەنى ئاللاھنىڭ كەرەمىگە مەغرۇر بولماڭلار) ﴿﴾ دېگەن ئىبارە بۇ يەردە ئاللاھنىڭ كەرەمى ۋە مەرھەمەتىگە مەغرۇر بولۇشتىن ۋە ئۇنى كاپىر ۋە ئاسىي بولۇشقا باھانە قىلىۋېلىشتىن چەكلەپ كەلگەن. يەنى ئى كاپىرلار! ئاسىي بولغانلىقىڭلارغا ئاللاھنىڭ كەرەمىگە مەغرۇر بولغانلىقىنى باھانە قىلىۋېلىشىڭلار توغرا ئەمەس، بەلكى ئەمىلىيەت شۇكى، سىلەر قەلبىڭلاردا قىيامەت كۈنىنى، ئۇ كۈندە جازا ۋە ھېساب بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىۋاتىسىلەر.

⑥ يەنى سىلەر جازا ۋە مۇكاپات كۈنىنى ئىنكار قىلىۋاتىسىلەر، لېكىن بىلىشىڭلار كېرەككى، سىلەرنىڭ ھەربىر سۆز - ھەرىكىتىڭلار خاتىرىلىنىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ تەرەپتىن سىلەرنى ساقلاشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان پەرىشتىلەر قىلىۋاتقان ھەربىر ئىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ. بۇ گويى ئىنسانلارغا: ھەر قانداق ئىش ۋە سۆزنى قىلىشتىن ئىلگىرى بۇ ئىش توغرىمۇ، خانامۇ؟ ئويلاپ قىلىڭلار دەپ بېرىلگەن ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. بۇ نۇقتا ئىلگىرى بايان قىلىنغان ئايەتنىڭ مەنىسىگە ئوخشاشتۇر: ﴿ئىنساننىڭ ئوڭ تەرىپىدە ۋە سول تەرىپىدە ئولتۇرۇپ خاتىرىلەيدىغان ئىككى پەرىشتە بار، ئۇ قانداق بىر سۆزنى قىلمىسۇن، ئۇنىڭ ئالدىدا ھامان پەرىشتە ھازىر بولۇپ، كۆزىتىپ تۇرىدۇ﴾. (سۈرە قاف 17 - ، 18 - ئايەتلەر) يەنى يېزىش ئۈچۈن ھازىر بولۇپ تۇرىدۇ. دېمەك، بىر پەرىشتە ياخشى ئەمەلنى، يەنە بىرى يامان ئەمەلنى يازىدۇ، ھەدىس ۋە رىۋايەتلەردىن مەلۇمكى، كۈندۈزدە ئىككى پەرىشتە، كەچتە باشقا ئىككى پەرىشتە ئالمىشىپ تۇرىدۇ. تۆۋەندە ياخشىلار بىلەن يامانلارنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىدۇ.

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصَلُّونَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿١٩﴾

شەكسىزكى، ياخشىلار ئەلۋەتتە (جەننەتتىكى راھەت - پاراغەتلىك) نېمەتلەر ئىچىدە بولىدۇ [13]، گۇناھكارلار چوقۇم دوزاختا بولىدۇ ﴿14﴾. ئۇلار جازا ۋە مۇكاپات كۈنى ئۇنىڭغا كىرىدۇ ﴿15﴾. ئۇلار دوزاختىن ھەرگىز غايىپ (يوق) بولۇپ كەتمەيدۇ (يوقالمايدۇ) ﴿16﴾. سەن قىيامەت كۈنىنىڭ (دەھشەتلىكلىكىنىڭ) قانداقلىقىنى قانداق بىلەلەيسەن؟ ﴿17﴾ قىيامەت كۈنىنىڭ (دەھشەتلىكلىكىنىڭ) قانداقلىقىنى قانداق بىلەلەيسەن؟ ﴿18﴾ ئۇ ھېچقانداق بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمگە قىلچە ياردەم بېرەلمەيدىغان كۈندۈر، ئۇ كۈندە ھۆكۈم قىلىش تامامەن ئاللاھقا خاستۇر ﴿19﴾.

① يەنە بىر ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك: ﴿بىر پىرقە (كىشىلەر) جەننەتتە ۋە بىر پىرقە (كىشىلەر) دوزاختا بولىدۇ﴾.

② يەنى ئۇلار ئۆزلىرى ئىنكار قىلغان مۇكاپات ۋە جازا كۈنىدە جەھەننەمگە كىرىپ، ئەمەللىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ.

③ يەنى ئۇلار دوزاختىن ھەرگىز ئايرىلمايدۇ، ئۇنىڭدىن غايىپ بولۇپمۇ كەتمەيدۇ. ئۇلار ئۇنىڭ ئىچىدە مەڭگۈ قالىدۇ.

④ بۇ سوراق جۈملىنىڭ تەكرار كېلىشى ئۇ كۈننىڭ كاتتىلىقى، قورقۇنچلۇق ۋە دەھشەتلىك بىر كۈن بولىدىغانلىقىنى ئوچۇقلاشتۇرۇش ئۈچۈندۇر.

⑤ يەنى ئاللاھ تائالا دۇنيادا ئىنسانلارنى سىناش ئۈچۈن بەزىسىگە ئاز، بەزىسىگە كۆپ ۋاقىتلىق ئىقتىدار ۋە ھوقۇق ئاتا قىلغان، لېكىن قىيامەت كۈنى پۈتۈن ئىقتىدار ۋە ھوقۇق پەقەت ۋە پەقەت ئاللاھنىڭ قولىدا بولىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿بۈگۈن پادىشاھلىق كىمگە خاس؟ غالب بىر ئاللاھقا خاستۇر. پادىشاھلىق بۇ كۈندە مەرھەمەتلىك ئاللاھقا خاستۇر﴾. (سۇرە غافىر 16 - ئايەت) شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئايالى سەفىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ۋە قىزى فاتىمە رەزىيەللاھۇ ئەنھاغا مۇنداق دېگەن: «مەن ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا سىلەر ئۈچۈن ھېچنەرسىگە ئىگە بولالمايمەن». (سەھىھ مۇسلىم 205 - ھەدىس) يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ جەمەتى بەنى ھاشىم ۋە بەنى ئابدۇلمۇتەللىپنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «ئى ھاشىم جەمەتى! سىلەر ئۆزۈڭلارنى دوزاختىن قۇتۇلدۇرۇڭلار. مەن ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا سىلەر ئۈچۈن ھېچنەرسىگە ئىگە (دال) بولالمايمەن». (سەھىھۇل بۇخارى 4771 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 204 - ھەدىس)

(83) سورة المطففين مكية 36 آية

(83) سۈرە مۇتەففىقىن مەككىدە چۈشكەن 36 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى التَّائِسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

(ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا) كەم بەرگۈچىلەرنىڭ ھالىغا ۋاي! (ھالاكەت بولسۇن!) [1] ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغاندا، تولۇق ئالدىدۇ [2]. كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەندە بولسا كەم بېرىدۇ [3]. ئۇلار بۈيۈك بىر كۈندە تىرىلىدىغانلىقىغا ئىشەنمەمدۇ؟ [4-5]. ئۇ كۈندە ئىنسانلار ئالەملەرنىڭ رەببىنىڭ ھۇزۇرىدا تىك تۇرىدۇ [6]

★ بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ سۈرىنى مەككىدە، بەزىلەر مەدىنىدە نازىل بولغان دەپ قارايدۇ. يەنە بەزىلەر مەككە بىلەن مەدىنىدە ئارىسىدا نازىل بولغان دەپمۇ قارايدۇ. بۇ سۈرىنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق بىر رىۋايەت بار: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلگەن چاغدا، مەدىنىدىكى كىشىلەر ئۆلچەم ۋە تارازىدا ئادىل ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ سۈرىنى چۈشۈردى. ئۇلار شۇنىڭدىن كېيىن ئۆلچەم ۋە تارازىدا ئادىل بولدى. (سۈنەنى ئىبنى ماجە 2223 - ھەدىس)

① يەنى ئېلىم - بېرىمە ئايرىم - ئايرىم يول تۇتۇش يەنى سېتىۋالغاندا تولۇق ئېلىپ، ساتقاندا كەم بېرىش ۋە زورلۇق بىلەن ئۆلچەمدە كەم بېرىش ئەڭ چوڭ ناھەقچىلىك بولۇپ، ئۇنىڭ نەتىجىسى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھالاكەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مىزاندا كەم بەرگەن قەۋمگە قەھەتچىلىك، دىشۋارچىلىق ۋە زالىم ھۆكۈمران مۇسەللەت قىلىنىدۇ». (سۈنەنى ئىبنى ماجە 4019، ئالبانى سەھىھ ھەدىسلەر توپلىمى 106 - ھەدىس)

② بۇ ئۆلچەمدە كەم بەرگۈچىلەر قورقۇنچلۇق بىر كۈننىڭ كېلىدىغانلىقىدىن قورقمامدۇ؟ ئۇ كۈندە بارلىق ئىنسانلار ھەممە مەخپىيەتلىكنى بىلىدىغان ئالەملەرنىڭ رەببى ئالدىدا تىك تۇرىدۇ. دېمەك بۇنداق قىلمىشنى پەقەت ئاللاھتىن ۋە قىيامەتتىن قورقمايدىغان كىشىلەر قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىنسانلار ئالەملەرنىڭ رەببى ئالدىدا تىك تۇرغان چاغدا، قۇلاقلىرىغىچە تەرگە چۆمۈپ كېتىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4938 - ھەدىس). يەنە بىر رىۋايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى بەندىلەرگە قۇياش بىر نەيزە ياكى ئىككى نەيزە بويى دەرىجىدە يېقىن قىلىنىدۇ. قۇياش ئۇلارنى قىزىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قىلغان قىلمىشلىرىغا قارىتا تەرگە چۆمىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تەر تاپىنىغىچە چىقىدىغانلار، تىزلىرىغىچە چىقىدىغانلار، يېلىگىچە چىقىدىغانلار ۋە ئېغىزلىرىغىچە چىقىدىغانلار بار». (سەھىھ مۇسلىم 2864 - ھەدىس)

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بَيَّوْمَ
الَّذِينَ ﴿١١﴾ وَمَا يُكْذَبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

ھەقىقەت شۇكى، گۇناھكارلارنىڭ نامە - ئەمەلى چوقۇم «سججىن» دا بولىدۇ ① [7]. «سججىن» نىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سەن قانداق بىلسەن؟ [8] ئۇ (گۇناھكارلارنىڭ قىلمىشلىرى) خاتىرىلەنگەن دەپتەردۇر [9]. قىيامەت كۈنىنى يالغان دەيدىغان ئىنكارچىلارنىڭ بۇ كۈندىكى ھالىغا ۋاي! [10-11] ئۇنى پەقەت ھەددىدىن ئاشقان، گۇناھكار ئادەملا ئىنكار قىلىدۇ [12]. ئۇنىڭغا بىزنىڭ ئايەتلىرىمىز ئوقۇپ بېرىلسە، ئۇ: «(بۇ) قەدىمكىلەرنىڭ ئەپسانىلىرىدۇر» دەيدۇ ② [13]. ئەمەلىيەت ھەرگىز ئۇلار ئويلىغاندەك ئەمەس ③، بەلكى ئۇلار گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن دىللىرى قارىيىپ كەتكەنلەردۇر ④ [14].

① ﴿سِجِّينٌ﴾ دېگەندىن بەزى مۇپەسسىرلەر زىندان يەنى زىندانغا ئوخشاش ناھايىتى تار ئورۇن كۆزدە تۇتۇلىدۇ دەپ قارايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇ زىمىننىڭ ئەڭ ئاستىدىكى بىر ئورۇن بولۇپ، ئۇ يەردە كاپىرلار، زالىملار ۋە مۇشرىكلارنىڭ روھلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نامە - ئەماللىرى توپلىنىدىغان ۋە ساقلىنىدىغان جايدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن كىيىنكى ئايەتتە ﴿ئۇ (يامان ئادەملەرنىڭ قىلمىشلىرى) خاتىرىلەنگەن بىر دەپتەردۇر﴾ دەپ كەلتۈرۈلگەن، دەپ قارايدۇ.

② يەنى ئۇلار گۇناھلارغا چۆمۈپ، ھەددىدىن ئېشىپ شۇ دەرىجىگە يەتكەنكى، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئاڭلاپ، تەپەككۈر قىلىشنىڭ ئورنىغا، ئۇنى ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئەپسانىلىرىدۇر، دەيدۇ.

③ يەنى قۇرئان كاپىرلار ئويلىغاندەك ۋە چۈشەنگەندەك قەدىمكىلەردىن قالغان ھېكايە ۋە ئەپسانە ئەمەستۇر. بەلكى، ئۇ ئاللاھنىڭ كالامى ۋە ۋەھىيسى بولۇپ، ئۇنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئۆز پەيغەمبىرىگە چۈشۈرگەندۇر.

④ يەنى ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى كۆپ بولغانلىقتىن، دىللىرى پەردىلەنگەن ۋە قارىيىپ كەتكەن، شۇ ۋەجىدىن ئۇلار قۇرئانغا

ئىمان ئېيتمايدۇ. ﴿ئەن﴾ دېگەن ئارقىمۇئارقا ئۆتكۈزگەن گۇناھلار سەۋەبىدىن دىلنى قاپلىغان قارىلىقنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەگەر بەندە بىرەر گۇناھ ئىشنى قىلىپ قالسا، ئۇنىڭ دىلىغا بىر قارا چېكىت چۈشىدۇ. مۇبادا ئۇ گۇناھىغا تەۋبە قىلسا، ئۇنىڭ دىلىدىن (ئۇ قارا چېكىت) يوقىلىدۇ. ئەگەر ئۇ گۇناھ قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇۋەرسە، ئۇنىڭ دىلىغا قويۇلىدىغان چېكىتمۇ كۆپىيىپ بارىدۇ، ھەتتا دىلى پۈتۈنلەي قاپقارا بولۇپ كېتىدۇ.

مانا بۇ قۇرئان كەرىمدە تىلغا ئېلىنغان ﴿ئەن﴾ نىڭ دەل ئۆزىدۇر». (سۈنەنى تىرمىزى 3334 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 4244 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 297 - بەت)

كَأَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبِيَاءِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتْمُهُ مِسْكٌ

ھەقىقەتەن شۇكى، ئۇلار ئۇ كۈندە رەببىنى كۆرۈشتىن چوقۇم مەنئى قىلىنغۇچىلاردۇر ﴿15﴾. ئاندىن ئۇلار ئەلۋەتتە دوزاخقا كىرگۈچىلەردۇر ﴿16﴾. ئاندىن (ئۇلارغا): «سەلەر ئىنكار قىلىپ كېلىۋاتقان (ئازاب) مانا مۇشۇدۇر» دېيىلىدۇ ﴿17﴾. شەكسىزكى، ياخشىلارنىڭ نامە - ئەمەلى «ئىللىيون» دا بولىدۇ ﴿18﴾. «ئىللىيون» نىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سەن بىلمەسەن؟ ﴿19﴾ (ئۇ) ياخشىلارنىڭ ئەمەللىرى خاتىرىلەنگەن دەپتەردۇر ﴿20﴾. ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ يېقىن پەرىشتىلىرى گۇۋاھ بولىدۇ ﴿21﴾. ھەقىقەت شۇكى، ياخشىلار ئەلۋەتتە نېمەت ئىچىدە (يەنى جەننەتتە) بولىدۇ ﴿22﴾. ئۇلار تەختلەردە ئولتۇرۇپ (بۇ نېمەتلەرگە) نەزەر سالىدۇ ﴿23﴾. (ئۇلارغا قارايدىغان بولساڭ) ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدىن نېمەتنىڭ خۇشاللىق ئىپادىلىرىنى (كۆرۈپ) تونۇيسەن ﴿24﴾. ئۇلار ئاغزى پېچەتلەنگەن ساپ شاراب بىلەن سۇغىرىلىدۇ ﴿24﴾، ئۇنىڭغا ئىپار مۆھۈرى بېسىلغان بولىدۇ.

① ئۇلارنىڭ ئەكسىچە، مۇئمىنلەر ئاللاھ تائالانى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولىدۇ.

② ﴿عِلِّيِّينَ﴾ "ئىلۇ" ئۈستۈن دېگەن سۆزدىن كەلگەن بولۇپ، ﴿سَجِّينَ﴾ «زېمىننىڭ ئەڭ ئاستى» دېگەننىڭ ئەكسىدۇر. يەنى بۇ ئاسماندىكى ياكى جەننەتتىكى ياكى سىدرە تۇلمۇنتەھادىكى ياكى ئەرشتىكى بىر جايدۇر. ئۇ يەردە ياخشىلارنىڭ روھلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نامە - ئەمەللىرى ساقلىنىدۇ، ئۇنىڭ يېنىدا مۇقەررەپ پەرىشتىلەر بولىدۇ.

③ دۇنيادىكى شاد - خۇرام كىشىلەرنىڭ چىرايلىرى نازۇنېمەت ۋە راھەت - پاراغەتتە ياشىغانلىقى ئۈچۈن پاكىز ۋە خۇشال كۆرۈنگەندەك، جەننەتكە كىرگەنلەرنىڭ چىرايلىرىدىكى خۇرسەنلىك، ھۆسن - جامال ۋە نۇردىن ئۇلارنىڭ جەننەت ئەھلى ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. جەننەت ئەھلى ئېرىشكەن نازۇنېمەت ۋە ئىززەت - ئىكرامنىڭ تەسىرى ئۇلارنىڭ چىرايىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ.

④ ﴿رَحِيقٍ مَخْتُومٍ﴾ دېگەن ساپ، سۈزۈك ۋە ئىش قوشمىغان ئىچىملىكتۇر. ﴿مَخْتُومٍ﴾ «مۆھۈرنىڭ ئېزى» يەنى ئاغزى پېچەتلەنگەن دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ سۆز ئۇ ئىچىملىكنىڭ ساپ ئىكەنلىكىنى ئىزاھلاش ئۈچۈن كەلگەن. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: «ئارىلاشتۇرۇلغان» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇ شارابقا ئارىلاشتۇرۇلغان ئىپار ئۇنى ناھايىتى تەملىك ۋە خۇشبوۋ قىلىۋەتكەن، شۇڭا ئۇ شاراب ئىچكەنلەرگە راھەت بېغىشلايدۇ. يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشىچە: بۇ "خِتْم" ئاخىرى

دېگەن سۆزدىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئاخىرقى يۈنۈمى ئىپار بولىدۇ. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە: بۇ "خِتْم" دېگەن سۆزدىن كەلگەن بولۇپ، خۇشبوۋ قىلغۇچ دېگەن مەنىدە. يەنى شارابنىڭ پۇرىقى ئىپاردەك خۇشبوۋ بولىدۇ. بۇ سۆز ھەدىستىمۇ كەلگەن بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قايسىبىر مۇئمىن ئۇسساپ قالغان بىر مۇئمىننى بىر يۈتۈم سۇ

بىلەن سۇغىرىپ قويسا، ئاللاھ تائالا ئۇ مۇئمىننى قىيامەت كۈنى جەننەت شارابلىرىدىن بولغان "الرَّحِيقُ الْمَخْتُومُ" «ئاغزى پېچەتلەنگەن ساپ شاراب» بىلەن سۇغىرىدۇ. قايسىبىر مۇئمىن ئاچ قالغان بىر مۇئمىنگە تاماق بەرسە، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇ مۇئمىنگە جەننەتنىڭ مېۋىلىرىدىن يېگۈزىدۇ. قايسىبىر مۇئمىن كىيىمسىز قالغان بىر مۇئمىنگە كىيىم كىيگۈزسە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ يېشىل تونلىرىدىن كىيىم كىيگۈزىدۇ». (سۈنەنى تىرمىزى، 2449 - ھەدىس)

وَفِي ذَٰلِكَ فَلَيْتَنَافَسِ الْمُتَنَفِسُونَ ﴿٦٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِّن تَسْنِيمٍ ﴿٦٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٦٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٧٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٧١﴾

(ياخشى ئىشلاردا) بەسلەشمەكچى بولغانلار پەقەت بۇ نېمەتلەرگە (ئېرىشىش ئۈچۈن) بەسلەشسۇن! ① [25-26] ئۇ شارابقا «تەسنىم» سۈيى ئارىلاشتۇرۇلغان بولىدۇ ② [27]. «تەسنىم» جەننەتتىكى بىر بۇلاق بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ يېقىن بەندىلىرى ئىچىدۇ [28]. كاپىرلار (دۇنيادىكى چاغلىرىدا) ھەقىقەتەن مۇئمىنلەرنى (مەسخىرە قىلىپ) كۈلەتتى ③ [29]. (مۇئمىنلەر) ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، ئۇلار ئۆزئارا كۆز قىسىشاتتى ④ [30]. ئۆيلىرىگە قايتقاندا (مۇئمىنلەرنىڭ غەيۋىتىنى قىلىپ، قىلمىشلىرىدىن) ھۇزۇرلانغان ھالدا قايتىشاتتى ⑤ [31].

① ئەمەل قىلغۇچىلار ئەنە شۇنداق جەننەت ۋە ئۇنىڭ نېمەتلىرىگە ئېرىشتۈرىدىغان ئەمەللەرنى قىلىشتا بەسلەشسۇن! ئاللاھ تائالا يەنە بىر ئايەتتە ئېيتقاندا: ﴿ئىشلىگۈچىلەر مۇشۇنداق (زور بەختكە ئېرىشىش يولىدا) ئىشلىسۇن﴾. (سۈرە ساففات 61 - ئايەت)

② ﴿تَسْنِيمٍ﴾ نىڭ مەنىسى ئۈستۈن، يۇقىرى دېمەكتۇر. ئەرەبچىدە تۆگىنىڭ لوكىسى ئۇنىڭ جىسمىنىڭ ئۈستىدە بولغانلىقى ئۈچۈن "سِنَاءٌ" دەپ ئاتىلىدۇ. قەبرىنى ئېگىزلىتىش مۇ "تَسْنِيمُ الْقُبُورِ" دېيىلىدۇ. دېمەك شارابقا جەننەتنىڭ ئېگىز جايلىرىدىكى بىر بۇلاقتىن ئېقىپ كەلگەن تەسنىم سۈيى ئارىلاشتۇرۇلغاندۇر. بۇ جەننەتتىكى ئەڭ ئېسىل شارابتۇر.

③ يەنى كاپىرلار مۇئمىنلەرنى تۆۋەن كۆرۈپ مەسخىرە قىلاتتى ۋە كۈلۈپ، مازاق قىلاتتى.

④ "عَمَزٌ" نىڭ مەنىسى قاش ئاتماق، كۆز قىسماق، كۆز ئىشارىتى دېمەكتۇر. يەنى كاپىرلار بىر - بىرىگە كۆزلىرىنى قىسىشىپ، مۇئمىنلەرنى كەمسىتەتتى ۋە ئۇلارنىڭ دىنىنى مەسخىرە قىلىشاتتى.

⑤ يەنى كاپىرلار مۇئمىنلەرنىڭ غەيۋىتىنى قىلىش بىلەن خۇشاللىق ھېس قىلاتتى. يەنە بىر مەنىسى، كاپىرلار ئۆيلىرىگە قايتقاندا ئۇلارنى راھەت - پاراغەت كۈتۈپ تۇرغان بولاتتى. چۈنكى، ئۇلار نېمىنى خالىسا، شۇنىڭغا ئېرىشەتتى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئاللاھنىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلماستىن، مۇئمىنلەرنى مەسخىرە قىلىش ۋە ئۇلارغا ھەسەت قىلىش بىلەن ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلاتتى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ
يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ تُؤْتِبُ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

ئۇلار مۇئمىنلەرنى كۆرگەندە: «بۇلار شەكسىز ئازغۇنلاردۇر» دېيىشەتتى ① [32]. ھالبۇكى، ئۇلار مۇئمىنلەرنى كۆزىتىشكە ئەۋەتىلمىگەن ② [33]. بۈگۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) مۇئمىنلەر كاپىرلارنىڭ (دوزاختىكى) ھالىغا كۈلىشىدۇ ③ [34]، (ئۇلار) تەختلەر ئۈستىدە (ئولتۇرۇپ كاپىرلارنىڭ ھالىغا) قارايدۇ [35]. كاپىرلارغا قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى بېرىلدىمۇ؟ (ئەلۋەتتە بېرىلدى) ④ [36]

① مۇشرىكلار تەۋھىدچىلەرنى، كاپىرلار مۇئمىنلەرنى ئازغۇن - گۇمراھلار دەپ قارايدۇ. بۈگۈنكى كۈندىمۇ شۇنداق ئەھۋال مەۋجۇت. گۇمراھلار ئۆزلىرىنى ھەق ئۈستىدە قىلىپ كۆرسىتىپ، ھەق ئۈستىدىكىلەرنى گۇمراھ قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇنىدۇ. ھەتتا بىر ئازغۇن پىرقە ئۆزىدىن باشقا ھېچكىمنى مۇئمىن دەپ ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئاللاھ ئۇلارنى ھىدايەت قىلسۇن.

② يەنى ئۇ كاپىرلار مۇئمىنلەرنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ئىش - ھەرىكەتلىرىنى كۆزىتىشكە ئەۋەتىلگەن ئەمەس. ئۇلار بۇنداق قىلىشقا بۇيرۇلمىغان تۇرۇقلۇق، يەنە نېمە ئۈچۈن مۇئمىنلەرگە كۈزەتچىلىك قىلىدۇ؟

③ يەنى كاپىرلار دۇنيادا مۇئمىنلەرنى مەسخىرە قىلىپ كۈلگەندەك، قىيامەت كۈنى كاپىرلار ئاللاھنىڭ جازاسىغا ئۇچرىغاندا، مۇئمىنلەر ئۇلارنى مەسخىرە قىلىپ كۈلىدۇ. دېمەك مۇئمىنلەر: بۇ كاپىرلار ئۆزلىرى گۇمراھ تۇرۇپ، بىزلىرىنى گۇمراھ دەپ كۈلەتتى، بۈگۈن ئۇلارغا كىمنىڭ گۇمراھ ئىكەنلىكى ۋە كىمنىڭ مەسخىرە قىلىنىشقا لايىق ئىكەنلىكى ئايان بولدى، دەپ كۈلىدۇ.

④ ﴿تُؤْتِبُ﴾ "ئۇتتۇ" بەدىلى، ساۋابى ياكى جازاسى بېرىلدى دېگەن مەنىدە بولۇپ، ياخشىلىق ئۈچۈنمۇ ھەم يامانلىق ئۈچۈنمۇ قوللىنىلىدۇ. دېمەك كاپىرلارغا قىلمىشلىرىنىڭ جازاسى تولۇق بېرىلدى.

(84) سورة الانشقاق مكية 25 آية

(84) سۈرە ئىنشاق مەككىدە چۈشكەن 25 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ① وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ②

ئاسمان يېرىلغان ① [1]، رەببىنىڭ ئەمرىنى ئاڭلاپ، ئىتائەت قىلغان ② ۋە (شۇنداق قىلىشقا) لايىق بولغان چاغدا ③ [2]

① يەنى قىيامەت بولغاندا.

② ئاللاھ ئاسمانغا يېرىلىشقا ئەمر قىلدۇ. ئۇ ئاڭلايدۇ ۋە ئىتائەت قىلدۇ.

③ يەنى ئۇنىڭغا ئاڭلاش ۋە ئىتائەت قىلىش لايىقتۇر. چۈنكى، ئاللاھ ھەممىدىن غالبتۇر، ھەممە ئۇنىڭغا بويسۇنغۇچىدۇر. ئۇنىڭ ئەمرىگە بويسۇنماسلىققا كىمنىڭ ھەددى بولسۇن؟

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۖ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۖ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۖ يَتَأَيَّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلْقِيهِ ۖ فَمَّا مَنَ أَوْقَى كِتَابَهُ وَيَمِينِهِ ۖ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۖ

زېمىن (تارتىلىپ) سوزۇلغان ① [3]، قوينىدىكى نەرسىلەرنى (يەنى ئۆلۈكلەرنى، مەدەنلەرنى) سىرتقا چىقىرىپ قۇرۇقلىق قىلغان ② [4]، رەببىنىڭ ئەمرىنى ئاڭلاپ ئىتائەت قىلغان ③ ۋە (شۇنداق قىلىشقا) لايىق بولغان چاغدا (ھەربىر ئادەم ئۆز ئەمەللىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ) [5]. ئى ئىنسان! شەكسىزكى، سەن رەببىڭنىڭ ئالدىغا بارغانغا قەدەر جاپالىق ئىشلەيسەن، (ئاندىن ئەمەللىرىڭنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىسەن) ④ [6]. نامە - ئەمەلى ئوڭ قولىغا بېرىلگەن ئادەمگە كەلسەك، ئۇنىڭدىن ئاسان ھېساب ئېلىنىدۇ ⑤ [7-8].

① يەنى زېمىن ئۇزۇنسىغا ۋە توغرىسىغا تېخىمۇ كېڭەيتىلىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى تاغلار ۋە باشقا نەرسىلەر پارچىلىنىپ، زەررە - زەررە قىلىنىدۇ، زېمىن يۈزى كەڭ تۈزلەڭلىك قىلىنىپ يېيىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئېگىز - پەس جاي قالمايدۇ.

② يەنى زېمىنغا دەپنە قىلىنغان ئۆلۈكلەر تىرىلىپ سىرتقا چىقىدۇ. زېمىن ئاستىدىكى بايلىق ۋە مەدەنلەرنى زاھىر قىلىدۇ. زېمىن ئىچىدىكى نەرسىلەرنى سىرتقا چىقىرىپ قۇرۇقلىق قالىدۇ.

③ يەنى زېمىن ئىچىدىكى نەرسىلەر سىرتقا چىقىرىش ۋە ئىچىنى بوشۇتۇشقا بۇيرۇلغاندا، ئۇ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىدۇ.

④ بۇ يەردىكى «ئىنسان» تۈرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن بولۇپ، مۇمىن ۋە كاپىر ھەر ئىككىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ﴿كَدْحًا﴾ قاتتىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىش، جاپالىق ئىشلەش دېگەن مەنىدە. مەيلى ئۇ تىرىشچانلىق ياخشى ئىشلار ئۈچۈن بولغان بولسۇن ياكى يامان ئىشلار ئۈچۈن بولغان بولسۇن. مەزكۇر ئىشلار زاھىر بولغاندا، قىيامەت كېلىدۇ. شۇ چاغدا، ئى ئىنسان! سەن مەيلى ياخشى ياكى يامان، قانداق ئەمەل قىلغان بولساڭ، شۇ ئەمەلنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىسەن ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن ساخا جازا ياكى مۇكاپات بېرىلىدۇ. تۆۋەندە ئۇنىڭ تەپسىلاتى بايان قىلىنىدۇ.

⑤ ئاسان ھېساب شۇكى، مۇمىننىڭ نامە - ئەمەلى كۆرسىتىلىدۇ، ئۇنىڭ خاتالىقلىرىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈلىدۇ، ئاندىن ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ رەھىمىتى ۋە پەزلى - كەرىمى بىلەن ئۇنى ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ. بۇ ھەقتە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئېيتىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمدىن (قىلمىشلىرىدىن) بىر - بىرلەپ ھېساب ئېلىنسا، ئازابقا لايىق بولۇپ قالىدۇ» دېدى. مەن: ئاللاھ تائالا: «نامە - ئەمەلى ئوڭ قولىغا بېرىلگەن ئادەمگە كەلسەك، ئۇنىڭدىن ئاسان ھېساب ئېلىنىدۇ» دېمىدىمۇ؟ دېدىم. (ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇمىندىن ئەلۋەتتە ھېساب ئېلىنىدۇ، لېكىن ئازابقا لايىق بولمايدۇ دەپ چۈشەنگەن ئىدى)، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوچۇقلاشتۇرۇپ مۇنداق دېدى: «(ئاللاھ تائالا ئايەتتە بايان قىلغان) ھېساب مۇمىننىڭ نامە - ئەمەلىنى كۆرسىتىپ قويۇشتىن ئىبارەت (مۇمىندىن قاتتىق ھېساب ئېلىنمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭغا نامە - ئەمەلى كۆرسىتىلىدۇ) كىمدىن قىيامەت كۈنى بىر - بىرلەپ ھېساب ئېلىنسا، ئازابقا لايىق بولۇپ قالىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4939 - ھەدىس). يەنە بىر ھەدىستە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى نامازلىرىدا بۇ دۇئانى ئوقۇيتتى: «ئى ئاللاھ، ھېسابىمنى ئاسان قىلغىن»، مەن نامازدىن كېيىن «ئاسان ھېساب» نىڭ مەنىسى نېمە؟ دەپ سورىدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالا بەندىنىڭ نامە - ئەمەلىغا قارايدۇ، ئاندىن ئۇنى ئەپۇ قىلىدۇ» دېدى. (مۇسەندى ئەھمەد، 6 - توم، 48 - بەت)

وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَأَىٰ ظَهْرَهُ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصَلِّي سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهٖ بَصِيرًا ﴿١٥﴾ فَلَا أَقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾

(ئۇ جەننەتتىكى) ئائىلىسىگە خۇشال - خۇرام قايتىدۇ ① [9]. نامە - ئەمەلى ئارقا تەرىپىدىن بېرىلگەن ئادەمگە كەلسەك، ئۇ «ئاي ئۆلەي!» دەپ ۋارقىرايدۇ (يەنى ئۆلۈمنى ئارزۇ قىلىدۇ) ② ۋە لاۋۇلداپ تۇرغان ئوتقا كىرىدۇ [10-12]. چۈنكى ئۇ (دۇنيادىكى چېغىدا) ئائىلىسىدە شاد - خۇرام ئىدى ③ [13]. ئۇ رەببىنىڭ دەرگاھىغا قايتمايمەن دەپ ئويلايتتى ④ [14]. ئىش ئۇ ئويلىغاندەك ئەمەس (يەنى ئۇ رەببىنىڭ دەرگاھىغا قايتىدۇ) ⑤. رەببى ھەقىقەتەن ئۇنى كۆزىتىپ تۇرغان ئىدى ⑥ [15]. (كەچكى) شەپەق بىلەن ⑦.

① يەنى ئۇ ئۆزىنىڭ جەننەتكە كىرىشكە لايىق بولغان ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ يېنىغا قايتىدۇ ياكى ئائىلىسى دېگەندىن جەننەتكە كىرگەنلەرگە بېرىلىدىغان ھۆرلەر ۋە غىلمانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② ﴿ثُبُورًا﴾ ئۆلۈم، زىيان، ھالاكەت دېمەكتۇر. يەنى ئۇ ۋارقىراپ - جارقىراپ ئۆزىگە ئۆلۈمنى چاقىرىدۇ. مەن ئۆلەي، مەن ھالاك بولۇپ كېتەي! دەپ نالە - زار قىلىدۇ.

③ يەنى دۇنيادا ئۇ ئۆزىنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى بىلەن شاد - خۇرام ۋە ئائىلىسىدىكىلىرى بىلەن ناھايىتى خۇشال ئىدى.

④ بۇ يەردە ئاشۇ شاد - خۇراملىقنىڭ سەۋەبى بايان قىلىنىۋاتىدۇ. يەنى ئۇ ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرمەيتتى. "خۇرۇ" نىڭ مەنىسى قايتىش بولۇپ، بۇ سۆز بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىدا كەلگەن: "اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ الشَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْظَرِ وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ، وَمِنْ الْخَوْرِ بَعْدَ الْكُورِ" «ئى ئاللاھ، مەن ساڭا سېغىنىپ، ئىماندىن كېيىن كۇفرغا، ئىتائەتتىن كېيىن گۇناھقا ياكى ياخشىلىقتىن كېيىن يامانلىققا قايتىشتىن پاناھ تىلەيمەن». (سەھىھ مۇسلىم 1343 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 3439 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3888 - ھەدىس).

⑤ بۇ ئايەتنىڭ مۇنداق تەرجىمىسىمۇ بار، ئۇ تىرىلىپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتماسلىقى مۇمكىنمۇ؟ مۇمكىن ئەمەس، ئۇ چوقۇم ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىدۇ.

⑥ يەنى ئاللاھقا ئۇنىڭ ھېچبىر ئەمەلى مەخپىي ئەمەس ئىدى.

⑦ ﴿الشَّفَقِ﴾ كۈن پاتقاندىن كېيىن ئۇپۇقتا پەيدا بولىدىغان قىزىللىق بولۇپ، خۇپتەن ۋاقتى بولغۇچە تۇرىدۇ.

وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْءَانُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَدِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

كېچە ۋە ئۇنىڭ قاراڭغۇلۇقى باسقان نەرسىلەر بىلەن ①، نۇرى كامالەتكە يەتكەن ئاي (يەنى تولۇن ئاي) بىلەن قەسەم قىلمىدىكى ② [16-18] سىلەر ئەلۋەتتە بىر ھالدىن يەنە بىر ھالغا (بىر باسقۇچتىن يەنە بىر باسقۇچقا) يۆتكىلىپ تۇرىسىلەر ③ [19]. (ھەقىقەت ئوپىئوچۇق تۇرسا) ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار) نېمىشقا ئىمان ئېيتمايدۇ؟ [20] ئۆزلىرىگە قۇرئان ئوقۇپ بېرىلگەن چاغدا نېمىشقا سەجدە قىلمايدۇ؟ ④ [21] بەلكى كاپىر بولغانلار (قۇرئاننى) ئىنكار قىلىدۇ ⑤ [22]. ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى يوشۇرۇن نەرسىلەرنى ئاللاھ ئوبدان بىلىدۇ ⑥ [23]. (ئى پەيغەمبەر!) ئۇلارغا قاتتىق ئازاب بىلەن خۇش خەۋەر بەرگىن [24]. ئەمما ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا ئۈزۈلمەس مۇكاپات بار [25].

① قاراڭغۇ چۈشكەندە ھەر نەرسە ئۆزىنىڭ تۇرار جايى ۋە ماكانغا قايتىدۇ. يەنى كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقى ھەر نەرسىنى ئۆز قوينىغا ئالىدۇ.

② ﴿إِذَا اتَّسَقَ﴾ نىڭ مەنىسى تولۇپ كامالەتكە يەتكەن تولۇن ئاي دېمەكتۇر. ئۇنىڭ تولۇن ھالىتى 13 - كېچىدىن 16 - كېچىگىچە بىر خىل تۇرىدۇ.

③ بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر. ﴿طَبَقٍ﴾ نىڭ ئەسلىي مەنىسى شىددەت، قاتتىق دېگەنلىك بولۇپ، بۇ يەردە قىيامەت كۈنى بولىدىغان قاتتىق كۈز دە تۇتۇلىدۇ. يەنى ئۇ كۈندە مەھشەرگاھتىكى ھېساب - كىتابنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، دوزاخ ياكى جەننەتكە كىرگىچە بىر ھالدىن يەنە بىر ھالغا يۆتكىلىپ، تۈرلۈك ئەھۋاللارغا دۇچار بولۇپ تۇرىسىلەر.

④ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابە كىراملارنىڭ بۇ ئايەتنى ئوقۇغاندىن كىيىن سەجدە قىلغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان.

⑤ يەنى كاپىرلار قۇرئانغا ئىمان كەلتۈرۈشنىڭ ئورنىغا ئىنكار قىلىدۇ.

⑥ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئىنكار قىلغانلىقىنى بىلىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن قىلغان بارلىق ئىشلىرىنى بىلىدۇ.

(85) سورة البروج مكية 22 آية

(85) سۈرە بۇرۇج مەككىدە چۈشكەن 22 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ① وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ② وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ③ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ④ النَّارِ ذَاتِ الْوُؤُدِ ⑤ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا فُعُودٌ ⑥ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ⑦ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ⑧ الَّذِي لَهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ⑨

بۇرۇچلار (ئوربىتلار) ئورۇن ئالغان ئاسمان بىلەن ①، ۋەدە قىلىنغان كۈن بىلەن ②، ھازىر بولغۇچى ۋە ھازىر قىلىنغۇچى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ③ [1-3]، لاۋۇلداپ ئوت كۆيۈپ تۇرغان ④ ئورەكلەرنىڭ ئىگىلىرى ھالاک قىلىندى ⑤ [4-5]. ئەينى ۋاقىتتا ئۇلار ئورەكلەرنىڭ لېۋىدە ئۆزلىرىنىڭ مۇئىمىنلەرگە قىلىۋاتقان قىلمىشلىرىنى تاماشا قىلىپ ئولتۇراتتى ⑥ [6-7]، (ئۇ زالىملار) مۇئىمىنلەردىن پەقەت ئۇلارنىڭ غالىب، مەدھىيەگە لايىق، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئىلكىدە بولغان ئاللاھقا ئىمان ئېيتقانلىقى ئۈچۈنلا ئۆچ ئالغان ئىدى ⑦. ئاللاھ ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر [8-9].

★ بەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پېشىن ۋە ئەسىر نامازلىرىدا سۈرە تارىق ۋە سۈرە بۇرۇجنى ئوقۇيتتى. (جامى تىرمىزى 307 - ھەدىس)

① ﴿الْبُرُوجِ﴾ مەنزىل "بُرُج" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، ئۇنىڭ ئەسلىي مەنىسى زاھىر بولۇش ۋە ئاشكارا بولۇش دېمەكتۇر. بۇرۇچلار يۇلتۇزلارنىڭ مەنزىللىرى بولۇپ، يۇلتۇزلارنىڭ قەسىرى، بېكىتى ۋە قارارگاھى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ بۇرۇچلار زاھىر بولۇپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ﴿الْبُرُوجِ﴾ دەپ ئاتالغان. (تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سۈرە فۇرقان 61 - ئايەتنىڭ ئىزاھاتىغا قارالسۇن). بەزى مۇپەسسىرلەر بۇرۇچلارنى يۇلتۇزلار دەپ قاراپ، يۇلتۇزلۇق ئاسمان بىلەن قەسەم دەپ تەپسىر قىلىدۇ. بەزىلەر: ئۇنىڭدىن ئاسماننىڭ دەرۋازىسى ياكى ئاينىڭ مەنزىللىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ دەپ قارايدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

② بۇ يەردىكى ۋەدە قىلىنغان كۈندىن قىيامەت كۈنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇنىڭغا مۇپەسسىرلەر بىرلىككە كەلگەن.

③ ﴿شَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ﴾ نىڭ تەپسىرى ھەققىدە ئىككى خىل قاراش بار: ئىمام شەۋكانى ھەدىس ۋە باشقا ئەسەرلەرگە ئاساسەن مۇنداق دەيدۇ: ﴿شَاهِدٍ﴾ ھازىر بولغۇچى، گۇۋاھ بولغۇچى دېگەندە جۈمە كۈنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كىمكى ئۇ كۈندە قانداق ئەمەل قىلغان بولسا، ئۇ ئەمەل قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ. ﴿مَشْهُودٍ﴾ ھازىر قىلىنغۇچى دېگەندە زۇلھەججىنىڭ 9 - كۈنى يەنى ئەرەپات (ھارپا) كۈنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ كۈندە ھاجىلار ھەج قىلىش ئۈچۈن ئەرەپات دېگەن جايغا ھازىر بولىدۇ ۋە شۇنىڭ دائىرىسى ئىچىدە جەم بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئىككى سۆزنى شاھىت، گۇۋاھ بولغۇچى ۋە گۇۋاھ قىلىنغۇچى دەپمۇ تەپسىر قىلىدۇ.

④ ئەرەب تىلىنىڭ قائىدىسى بويىچە ﴿التَّارِ﴾ «ئوت» دېگەن ئىزاھلىغۇچى سۆز بولۇپ، ﴿الْأُخْدُودِ﴾ «ئورەكلەر» نى ئىزاھلاپ كەلگەن. ﴿ذَاتِ الْوُؤُدِ﴾ «لاۋۇلداپ كۆيۈپ تۇرغان» دېگەن ئىبارە ﴿التَّارِ﴾ «ئوت» نىڭ سۈپىتىدۇر. يەنى ئۇ قانداق ئورەكلەر ئىدى؟ ئۇ لاۋۇلداپ تۇرغان ئوت بىلەن توشقۇزۇلغان ئورەكلەر بولۇپ، ئىمان ئېيتقانلارنى تاشلاش ئۈچۈن كولانغان ئىدى.

⑤ يەنى ئورەكلەرنى كولاپ ئۇنىڭدا رەببىگە بويسۇنغانلارنى ئۆلتۈرگەنلەر ھالاک قىلىندى. يەنە بىر مەنىسى: ئۇلارغا

ھالاكەت بولسۇن. ﴿قِيلَ﴾ بۇ يەردە "لَعْن" لەنەت مەنىسىدە كەلگەن دەپ ئالغاندا، ئورەكلەر ئىگىلىرىگە لەنەت قىلىندى، يەنە بىر مەنىسى: ئۇلارغا لەنەت بولسۇن، دېگەن بولىدۇ.

⑥ يەنى كاپىر پادىشاھ ياكى ئۇنىڭ ئىش باشقۇرغۇچىلىرى ئورەكلەرنىڭ لېۋىدە ئولتۇرۇپ، مۇئىمىنلەرنىڭ كۆيۈۋاتقان ھالىتىنى تاماشا قىلىۋاتاتتى.

⑦ يەنى ئوتقا تاشلانغانلارنىڭ گۇناھى پەقەتلا ئۇلارنىڭ غالىپ بىر ئاللاھقا ئىمان ئېيتقانلىقى ئىدى. بۇ ۋەقە سەھىھ ھەدىسلەردە تەپسىلىي تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، قىسقىچە مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

ئورەك ئىگىلىرى ۋەقەسى

ئىمام ئەھمەد سۇھەيب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سەئىدىن ئىلگىرى بىر پادىشاھ ئۆتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئوردىسىدا بىر كاھىن سېھىرگەر بار ئىدى. ئۇ سېھىرگەر قېرىغاندا پادىشاھقا: مەن قېرىپ قالدىم. ماڭا بىر زېرەك بالىنى شاگىرتلىققا بەرسەڭ، مەن ئۇنىڭغا سېھىرگەرلىكنى ئۆگەتسەم، دەپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا بىر بالىنى تاپشۇرۇپتۇ. ئۇ بالا يولدا كېتىۋېتىپ، بىر راھىبقا ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا قىزىقىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەر كۈنى سېھىرگەرنىڭ قېشىغا بارغىچە راھىبىنىڭ قېشىدا ئولتۇرىدىكەن. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە، يوغان (يولۋاس ياكى يىلاندىكە) بىر ھايۋان تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ كىشىلەرنىڭ يولىنى توسۇۋاپتۇ. ئۇ بالا كۆڭلىدە: راھىبىنىڭ يولى توغرىمۇ ياكى سېھىرگەرنىڭ يولى توغرىمۇ؟ بۇنى بۈگۈن بىلىمەن دەپتۇ - دە، تاشتىن بىرنى ئېلىپ: ئى ئاللاھ! ئەگەر ساڭا راھىبىنىڭ ئىشى سېھىرگەرنىڭ ئىشىدىن ياخشى بولسا، مۇشۇ تاش بىلەن ھايۋاننى ئۆلتۈرگىن، كىشىلەرنىڭ يولى راۋان بولسۇن دەپ تاشنى ئېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھايۋان ئۆلۈپتۇ. كىشىلەر يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇ بۇ ئىشتىن راھىبىنى خەۋەرلەندۈرۈپتۇ. راھىب ئۇ بالىغا: ئى ئوغلۇم! سەن ھازىر كامالەت دەرىجىسىگە يېتىپسەن. سەن ھەقىقەتەن سىناققا دۇچ كېلىسەن. ئەگەر سەن سىنالساڭ، مېنى ئاشكارىلاپ قويماغىن، دەپتۇ. ئۇ بالا تۇغما قارىغۇ، ئاق كېسەل ۋە باشقا كېسەللەرنىمۇ ئىمان ئېيتىش شەرتى بىلەن داۋالايدىغان بولۇپتۇ. بىر كۈنى پادىشاھنىڭ قارىغۇ بولۇپ قالغان يېقىنلىرىدىن بىرى بۇنى ئاڭلاپ، نۇرغۇن ھەدىيەلەر بىلەن كېلىپ، ئۇنىڭغا: ئەگەر كۆرۈمنى ساقايتىپ قويساڭ، مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ساڭا بېرىمەن، دەپتۇ. ئۇ بالا: مەن ھەقىقەتەن ھېچبىر كىشىنى ساقايتالمايمەن، پەقەت ئاللاھ تائالا ساقايتىدۇ، ئەگەر سەن ئاللاھقا ئىمان ئېيتساڭ، مەن ئاللاھقا دۇئا قىلاي، سېنى ساقايتىپ قويسۇن، دەپتۇ. ئۇ كىشى ئاللاھقا ئىمان ئېيتىپتۇ. ئاللاھ ئۇنى ساقايتىپتۇ. ئۇ كىشى پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ بۇرۇنقى ئورنىدا ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا: سېنىڭ كۆرۈڭنى كىم ساقايتىپ قويدى؟ دەپتۇ. ئۇ: رەببىم، دەپتۇ. پادىشاھنىڭ (غەزىپى كېلىپ): سېنىڭ مەندىن باشقا رەببىڭ بارمۇ؟ دەپتۇ. ئۇ: ئاللاھ سېنىڭ ۋە مېنىڭ رەببىمىدۇر، دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئۇنى قىيىن - قىستاققا ئالغاندا، ئۇ ئاخىرى بالىنى ئاشكارىلاپ قويۇپتۇ. ئۇ بالا كەلتۈرۈلۈپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا: ئى ئوغلۇم! سەن سېھىرگە بىلەن قارىغۇ ۋە ئاق كېسەللەرنى ساقايتالغۇدەك دەرىجىگە يېتىپسەن، دەپتۇ. ئۇ بالا: ياق مەن ھېچكىمنى ساقايتالمايمەن، پەقەت ئاللاھ ساقايتىدۇ، دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئۇنىمۇ قىيىنلاپتۇ، ئاخىرى ئۇ بالا راھىبىنى ئاشكارىلاپ قويۇپتۇ. راھىب كەلتۈرۈلۈپتۇ. ئۇنىڭغا: دىنىڭدىن يان! دەپتۇ. ئۇ ئۇنىمۇ قىيىنلاپتۇ. ئۇ بېشى ئوتتۇرىدىن ھەرىدىلىپتۇ. ئۇ ئىككى پارچە بولۇپ يەرگە يىقىلىپتۇ. دىنىڭدىن يان! دەپتۇ. ئۇمۇ ئۇنىمۇ قىيىنلاپتۇ. ئۇمۇ بېشىنىڭ ئوتتۇرىدىن ھەرىدىلىپتۇ. ئۇ ئىككى پارچە بولۇپ يەرگە يىقىلىپتۇ. ئۇنىڭغا: دىنىڭدىن يان! دەپتۇ. ئۇمۇ ئۇنىمۇ قىيىنلاپتۇ. پادىشاھ ئۇنى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكىلەردىن بىر توپ كىشىگە تاپشۇرۇپ: سىلەر پالانى تاغقا چىقىڭلار، تاغنىڭ چوققىسىغا چىققاندا، ئەگەر ئۇ دىنىدىن يانسا مەيلى، ئەگەر يانمىسا، ئۇنى تاغدىن تاشلىۋېتىڭلار، دەپتۇ. ئۇلار مېڭىپ ئېگىز بىر تاغقا چىقىپتۇ. ئۇ بالا: ئى ئاللاھ! سەن خالىغان يول بىلەن مېنى ساقلاپ قالغىن، دەپ دۇئا قىپتۇ. شۇ چاغدا تاغ تىترەپتۇ، پادىشاھنىڭ

ئادەملىرى تاغدىن چۈشۈپ ئۆلۈپتۇ. ئۇ بالا پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا: ھەمراھلىرىڭغا نېمە بولدى؟ دەپتۇ. ئۇ بالا: ئاللاھ مېنى ئۇلاردىن ساقلاپ قالدى، دەپتۇ. پادىشاھ ئۇنى يەنە بىر توپ كىشىلەرگە تاپشۇرۇپ: سىلەر ئۇنى ئاپىرىپ كېمىگە سېلىڭلار، كېمە دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىغا بارغاندا، ئەگەر ئۇ دىندىن يانسا مەيلى، ئەگەر يانمىسا ئۇنى دېڭىزغا تاشلىۋېتىڭلار، دەپتۇ. ئۇلار مېڭىپ دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىغا كەلگەندە، ئۇ بالا: ئى ئاللاھ! سەن خالىغان يول بىلەن مېنى ساقلاپ قالغىن، دەپ دۇئا قىپتۇ. شۇ چاغدا كېمە داۋالغۇپ پادىشاھنىڭ ئادەملىرى سۇغا چۆكۈپ كېتىپتۇ. ئۇ بالا ئامان قىلىپ، يەنە پادىشاھنىڭ قېشىغا كەپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭغا: ھەمراھلىرىڭغا نېمە بولدى؟ دەپتۇ. ئۇ بالا: ئاللاھ مېنى ئۇلاردىن ساقلاپ قالدى، دەپتۇ. ئۇ بالا پادىشاھقا: تاكى سەن مەن دېگەن ئىشنى قىلمىغۇچە مېنى ھەرگىز ئۆلتۈرەلمەيسەن، دەپتۇ. پادىشاھ: ئۇ نېمە ئىش، دەپتۇ. ئۇ بالا: سەن كىشىلەرنى بىر مەيدانغا يىغىپ، مېنى خورمىنىڭ شېخىغا ئاسقىن،

ئاندىن ئوقداندىن ئوقنى ئېلىپ ئوقيانىڭ ئوتتۇرىغا قويۇپ: " بِسْمِ اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِ " «بالىنىڭ رەببى بولغان ئاللاھنىڭ نامى بىلەن باشلايمەن» دەپ تۇرۇپ (ئوقنى) ماڭا ئاتقىن، شۇنداق قىلساڭ، مېنى ئۆلتۈرەلمەيسەن، دەپتۇ. پادىشاھ شۇنىڭ بىلەن كىشىلەرنى بىر مەيدانغا يىغىپتۇ. ئۇ بالىنى بىر خورما شېخىغا ئېسىپتۇ. ئاندىن ئوقداندىن ئوقنى ئېلىپ ئوقيانىڭ ئوتتۇرىغا قويۇپ: «بالىنىڭ رەببى بولغان ئاللاھنىڭ نامى بىلەن باشلايمەن»، دەپ ئوقنى ئۇنىڭغا ئېتىپتۇ. ئوق بالىنىڭ چېكىسىگە تېگىپتۇ. ئۇ قولى بىلەن چېكىسىنى تۇتقىنىچە ئۆلۈپتۇ. كىشىلەر: بىز بالىنىڭ رەببىگە ئىمان ئېيتتۇق، دەپ ۋارقىرىشىپتۇ. پادىشاھ بۇ ئىشتىن قاتتىق بىئارام بوپتۇ، ئاندىن پادىشاھ كوچا ئېغىزلىرىغا ئورەك كولاپ ئوت يېقىشقا بۇيرۇپتۇ. ئوت ئۇلغىيىشقا باشلاپتۇ. پادىشاھ: كىم دىندىن يانمايدىكەن، ئۇنى ئوتقا تاشلاڭلار! دەپتۇ. ئۇلار ئىمان ئېيتقانلارنى بىر - بىرلەپ ئوتقا تاشلاشقا باشلاپتۇ. ھەتتا بوۋاق بالىسى بار بىر ئايال ئىككىلىنىپ قالغاندا، بوۋاق زۇۋانغا كېلىپ: ئى ئانا! سەۋر قىلغىن، چۈنكى سەن ھەقنىڭ ئۈستىدە» دەپتۇ. (سەھىھ مۇسلىم 3005 - ھەدىس)

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِي وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْعَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

مۇئمىن ئەرلەرگە ۋە مۇئمىن ئاياللارغا زىيانكەشلىك قىلغاندىن كېيىن تەۋبە قىلمىغانلار، شەكسىزكى، جەھەننەمنىڭ ئازابىغا دۇچار بولىدۇ، ئۇلارغا كۆيدۈرگۈچى ئوت بىلەن ئازاب قىلىنىدۇ [10]. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار، شەكسىزكى، ئاستىدىن ئۈستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە سازاۋەر بولىدۇ. مانا بۇ كاتتا مۇۋەپپەقىيەتتۇر [11]. شەكسىزكى، رەببىڭنىڭ جازاسى ھەقىقەتەن قاتتىقتۇر ① [12]. ئاللاھ (خالايقنى) ھەقىقەتەن يوقتىن بار قىلىدىغان، (ئۇلارنى ئۆلگەندىن كېيىن ھاياتقا) قايتۇرىدىغان (تىرىلدۈرىدىغان) زاتتۇر ② [13]. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر. (ئىمان ئېيتقانلارنى) دوست تۇتقۇچىدۇر [14]. ئەرشنىڭ ئىگىسىدۇر، ناھايىتى ئۇلۇغدۇر ③ [15]. خالىغىنىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ قىلغۇچىدۇر ④ [16].

① يەنى ئاللاھ ئۆزىنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلارنى، پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغان دۈشمەنلىرىنى جازالىغان چاغدا، ئۇلارنى ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ھېچكىم قۇتقۇزالمىدۇ.

② يەنى ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كامالى قۇدرىتى بىلەن خالايقنى دەسلەپتە قانداق ياراتقان بولسا، قىيامەت كۈنىمۇ شۇنداق يارىتىدۇ يەنى تىرىلدۈرىدۇ.

③ يەنى ئاللاھ تائالا بارلىق مەخلۇقاتتىن كاتتا ۋە ئۇلۇغدۇر، ئاللاھ پۈتۈن كائىناتنىڭ ئۈستىدە بولغان ئەرشنىڭ ئۈستىدۇر. بۇ ساھابىلەر، تابىئىنلەر ۋە ھەدىسشۇناس ئالىملارنىڭ ئەقىدىسىدۇر. ﴿الْمَجِيدُ﴾ ناھايىتى ئۇلۇغ ۋە مەرھەمەتلىك دېگەن مەنىدە. بۇ سۆزنىڭ ئىككى خىل ئوقۇلۇش شەكلى بار بولۇپ، بىرىنچىسىدە پىشلىق ئوقۇلىدۇ، بۇنىڭغا ئاساسەن ئايەتنىڭ مەنىسى: ئاللاھ تائالا ناھايىتى ئۇلۇغدۇر دېگەن بولىدۇ. ئىككىنچىسىدە زىرلىق ئوقۇلىدۇ، بۇنىڭغا ئاساسەن ئايەتنىڭ مەنىسى: ئاللاھ تائالا ناھايىتى ئۇلۇغ ئەرشنىڭ ئىگىسىدۇر، دېگەن بولىدۇ. بۇ ئىككى خىل مەنىنىڭ ھەر ئىككىلىسى توغرىدۇر. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ يەنى ئاللاھ تائالا نېمىنى خالىسا، ئۇنى قىلماي قويمايدۇ. ئۇنىڭ ئىرادىسى ۋە ئەمرىنى ھېچكىم ئۆزگەرتەلمەيدۇ ۋە كېچىكتۈرەلمەيدۇ. ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن ھېچ سوراق سورىغۇچى بولمايدۇ. ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سەكراتقا چۈشكەندە كىشىلەر ئۇنىڭ كېسىلىنى سوراپ: سېنى تېۋىپ كۆردىمۇ؟ دەيدۇ. ئۇ: ھەئە، كۆردى، دەيدۇ. ئۇلار:

تېۋىپ نېمە دېدى؟ دەيدۇ. ئەبۇبەكرى: تېۋىپ ماڭا: "إِنِّي فَعَالٌ لِمَا أُرِيدُ" «مەن ھەقىقەتەن خالىغىنىمنى قىلىمەن» دېدى، دەيدۇ (يەنى ئاللاھ خالىغىنىمنى قىلىمەن دېدى، دېمەكچى) (تەپسىر ئىبنى كەسىر) يەنى ئىش ھازىر تېۋىپلەرنىڭ قولىدىن چىقىپ كەتتى. مېنىڭ ئۆلىدىغان ۋاقتىم كېلىپ بولدى، ئەمدى مېنىڭ تېۋىپىم ئاللاھ ئۆزىدۇر، ئۇنىڭ ئىرادىسىنى كېچىكتۈرۈشكە ھېچكىمنىڭ قۇدرىتى يەتمەيدۇ.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْءَانٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

(ئى پەيغەمبەر!) ساخا ئۇ لەشكەرلەرنىڭ - پىرئەۋن ۋە سەمۇدنىڭ (ھالاكەت) خەۋىرى كەلدىمۇ؟ ﴿17-18﴾ بەلكى كاپىرلار (بۇنىڭدىن ئىبەرەت ئالماقتا يوق، داۋاملىق ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلماقتىدۇر ﴿19﴾. ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى قورشاپ تۇرغۇچىدۇر ﴿20﴾. (ئۇ مۇشرىكلار تۆھمەت قىلغاندەك شېئىر ياكى سېھىر ئەمەس) بەلكى ئۇ لەۋھۇلمەھپۇزدا ساقلانغان ئۇلۇغ قۇرئاندۇر ﴿21-22﴾.

① يەنى ئۇلارغا مېنىڭ ئازابىم كەلدى، مەن ئۇلارنى جازالىدىم، ئۇنىڭدىن ھېچكىم قۇتۇلالمىدى ۋە ئۇنى كېچىكتۈرەلمىدى.

② بۇ ئايەت يۇقىرىدىكى ﴿ شەكسىزكى، رەببىڭنىڭ جازاسى ھەقىقەتەن قاتتىقتۇر ﴾ دېگەن ئايەتنى كۈچلەندۈرۈپ ۋە تەكىتلەپ كەلگەن.

③ يەنى بۇ قۇرئان لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىقلىق بولۇپ، پەرىشتىلەر بۇيرۇق بويىچە ئۇنى قوغداپ تۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنى زۆرۈرىيەت ۋە ئېھتىياجغا قاراپ نازىل قىلىدۇ.

(86) سورة الطارق مكية 17 آية

(86) سۇرە تارىق مەككىدە چۈشكەن 17 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ① وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ② التَّجْمُ الثَّاقِبُ ③ إِنَّ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيهَا حَافِظٌ ④ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ⑤ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ⑥ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ⑦ إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ⑧ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ⑨ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ⑩

ئاسمان بىلەن ۋە تارىق (يەنى كېچىدە چاقنىغۇچى يۇلتۇز) بىلەن قەسەم قىلىمەن [1]. سەن تارىقنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەسەن؟ [2] ئۇ يورۇق يۇلتۇزدۇر ① [3]. ھەربىر ئادەمنىڭ ئۈستىدە ساقلىغۇچى (كۆزەتچى پەرىشتە) بار ② [4]. ئىنسان ئۆزىنىڭ نېمىدىن يارىتىلغانلىقىغا قاراپ باقسۇن [5]. ئۇ ئېتىلىپ چىققۇچى مەنىدىن يارىتىلدى ③ [6]. ئۇ مەنىي ئۇمۇرتقا بىلەن كۆكرەك سۆڭىكىنىڭ ئارىسىدىن چىقىدۇ ④ [7]. شەكسىزكى، ئاللاھ ئۇنى (ئۆلگىنىدىن كېيىن ھاياتقا) قايتۇرۇشقا ئەلۋەتتە قادىردۇر ⑤ [8]. سىرلار ئاشكارىلىنىدىغان كۈندە (يەنى قىيامەتتە) ⑥ [9]. ئۇ ئىنسانغا (ئۇنى ئازابىتىن قۇتقۇزىدىغان) ھېچقانداق كۈچ ۋە ھېچقانداق ياردەم قىلغۇچى بولمايدۇ ⑦ [10].

★ خالىد ئەدۋانى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سەقىق بازىرىدا ياقاققا ياكى ھاسىغا تايىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم، ئۇ مېنىڭ يېنىمغا ياردەم سوراپ كەلگەن ئىدى. مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن سۈرە تالاقنى ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلاپ يادلىۋالدىم، ئۇ چاغدا مەن مۇسۇلمان بولمىغان ئىدىم. كىيىن ئاللاھ مېنى ئىسلامغا كىرىشكە مۇشەررەپ قىلدى. مەن مۇسۇلمان بولغان ھالدا ئۇ سۈرىنى ئوقۇدۇم. (مۇسەئەدى ئەھمەد 4 - توم، 335 - بەت، مەجمەئۇز زەۋائىد 7 - توم، 287 - بەت) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: بىر قېتىم مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كىشىلەرگە ئىمام بولۇپ خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ بەرگەندە (نامازغا) سۈرە بەقەرەنى ئوقۇغان. بۇ خەۋەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزۈلگەندە، ئۇنىڭغا: «ئى مۇئاز! سەن كىشىلەرنى پىتىنگە سالاي دەمسەن؟ (كىشىلەرگە ناماز ئوقۇپ بەرگەندە) تارىق، شەمس ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش (قىسقا) سۈرىلەرنى ئوقۇپ بەرسەڭ بولماسمىدى؟» دېگەن. (سۈنەنى نەسائى 835 - ھەدىس)

① ﴿الطَّارِقُ﴾ نېمىنى كۆرسىتىدۇ؟ بۇنى قۇرئان كەرىم ئۆزى بايان قىلغان بولۇپ، ئۇ نۇرلۇق يۇلتۇزنى كۆرسىتىدۇ. "طَارِقٌ" دېگەن سۆز ئەسلىدە "طُرُقٌ" دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان بولۇپ، لۇغەتتىكى مەنىسى ئىشىك قاققۇچى دېمەكتۇر، لېكىن "طَارِقٌ" كېچىدە كەلگۈچى دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ. ئەربەلەرنىڭ يۇلتۇزلارنى "طَارِقٌ" دەپ ئاتىشىدىكى سەۋەب يۇلتۇزلارنىڭ كۈندۈز دە غايىپ بولۇپ، كېچىدە زاھىر بولىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر.

② يەنى ھەربىر جان ئىگىسى ئۈچۈن، ئاللاھ تەرەپتىن بەلگىلەنگەن پەرىشتىلەر بار بولۇپ، ئۇنىڭ ياخشى - يامان ئەمەللىرىنى خاتىرىلەپ تۇرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكىسى ئىنسانلارنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان پەرىشتىلەرنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. سۈرە رەئدىنىڭ 11 - ئايىتىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئىنساننىڭ ئالدى - كەينىدە ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان پەرىشتىلەر بولىدۇ، شۇنىڭدەك سۈرە ئىنقىتارنىڭ 11 - ئايىتىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئىنساننىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىنى يازىدىغان پەرىشتىلەرمۇ بولىدۇ.

③ يەنى شەھۋەتتىن كېيىن ئېتىلىپ چىققان مەنىدىن يارىتىلدى. مۇشۇ بىر تامچە سۇ (مەنىي)، ئەگەر ئاللاھ بۇيرۇغان بولسا، ئايالنىڭ رەھىمىگە كىرىپ ھامىلىدار بولۇشقا سەۋەب بولىدۇ.

- ④ ئەرنىڭ ئۇمۇرتقىسىدىن ۋە ئايالنىڭ كۆكرەك سۆڭىكى ئارىسىدىن چىققان سۇدىن يەنى بۇ ئىككىسىنىڭ سۈيىدىن ئىنسان يارىتىلىدۇ، لېكىن بۇ يەردە بىر سۇدىن دېيىشتىكى سەۋەب، ئىككىسىنىڭ سۈيى بىرلىشىپ بىر تامچە سۇ بولۇپ قالىدۇ. ﴿الَّذِي﴾ "تَرْيُّهُ" نىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، كۆكرەكنىڭ سۆڭىكى (زۇنار تاقايدىغان جاي) دېگەن مەنىدە.
- ⑤ يەنى ئىنسان ئۆلگەندىن كىيىن ئۇنى تىرىلدۈرۈشكە قادىردۇر. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ئاللاھ ئاشۇ بىر تامچە سۇنى ئىلگىرى چىققان جايغا قايتۇرۇشقا ئەلۋەتتە قادىردۇر، دېگەن بولىدۇ. ئەمما ئاۋۋالقى تەپسىرنى ئىمام شەۋكانى ۋە ئىمام ئىبنى جەرىر تەبەرى ئەڭ توغرا دەپ كۆرسەتكەن.
- ⑥ يەنى ئۇ كۈندە بارلىق مەخپىي ئىشلار ئاشكارا بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئىشلارنىڭ مۇكاپاتى ۋە جازاسى بېرىلىدۇ. ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «(قىيامەت كۈنى) ھەربىر خىيانەتچىنىڭ ساغرىسىغا بىر بايراق قالدلىپ: مانا بۇ پالانىنىڭ بالىسى پالانىنىڭ خىيانىتى، دېيىلىدۇ». (سەھەۋل بۇخارى 3188 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 1736 - ھەدىس) دېمەك قىيامەتتە ھېچكىمنىڭ ھېچبىر ئىشى مەخپىي قالمايدۇ.
- ⑦ يەنى ئىنساندا ئۆزىنى ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرغىدەك كۈچ بولمايدۇ، نە باشقا بىرسى ئۇنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇشقا ياردەمچىمۇ بولالمايدۇ.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ فَضْلٍ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهْلِ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

(تەكرار-تەكرار) يامغۇر ياغدۇرىدىغان ئاسمان (يەنى بۇلۇت) بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [11]، يېرىلىدىغان زېمىن بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ② [12]، ئەلۋەتتە بۇ (قۇرئان) ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىغۇچى سۆزدۇر ③ [13]، ئۇ چاقچاق ئەمەس ④ [14]. شەكسىزكى، ئۇ كاپىرلار (قۇرئانغا قارشى) ھىيلە - مىكر ئىشلىتىپ تۇرىدۇ ⑤ [15]. مەن ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرلىرىنى بەربات قىلىپ تۇرىمەن ⑥ [16]. (ئى پەيغەمبەر!) كاپىرلار (نىڭ ھالاك بولۇشى) ئۈچۈن ئالدىراپ كەتمىگەن، ئۇلارغا ئازراق مۆھلەت بەرگەن (ئۇزاققا قالماي ئۇلارغا قانداق قىلغانلىقىمنى كۆرسەن) ⑦ [17].

① يەنى يامغۇرلۇق ئاسمان بىلەن قەسەم قىلىمەنكى. ﴿الرَّجْعِ﴾ نىڭ لۇغەتتىكى مەنىسى قايتىش، ئايلىنىپ قايتىپ كېلىش دېمەكتۇر، يامغۇرمۇ قايتا - قايتا، ئارقا - ئارقىدىن چۈشىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن يامغۇر ﴿الرَّجْعِ﴾ دەپ ئاتالغان. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئۇنىڭ مەنىسى بۇلۇت دېمەكتۇر، چۈنكى بۇلۇت سۇنى دېڭىزدىن ئالىدۇ، ئاندىن ئۇنى يەنە زېمىنغا قايتۇرۇپ بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن يامغۇر ﴿الرَّجْعِ﴾ دەپ ئاتالغان دەيدۇ. شۇ ۋەجىدىن يامغۇر «بۇلۇت» دەپ ئاتالغان. يەنە بەزىلەر: ئەرەبلەر يامغۇرنىڭ قايتا - قايتا يېغىپ تۇرۇشىغا ئۈمىدۋارلىق بىلەن قاراش يۈزىسىدىن ئۇنى ﴿الرَّجْعِ﴾ دەپ ئاتىغان، دەپ قارايدۇ. (فەتھۇلقەدر)

② يەنى زېمىن يېرىلسا، ئۇنىڭدىن ئۆسۈملۈكلەر ئۈنىدۇ، زېمىن يېرىلسا، بۇلاقلار ئېتىلىپ چىقىدۇ، شۇنىڭدەك بىر كۈن كېلىدۇ، ئۇ كۈندە زېمىن يېرىلىدۇ، ئۇنىڭدىن بارلىق ئۆلۈكلەر تىرىلىپ سىرتقا چىقىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ «يېرىلىدىغان زېمىن» دەپ ئاتالدى.

③ بۇ يۇقىرىدىكى قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر. يەنى بۇ قۇرئان ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىپ، ھەر ئىككىسىنى ئوچۇق بايان قىلىپ بەرگۈچىدۇر. شۇنىڭ بىلەن ھەق بىلەن باتىل ھەممىگە ئايان بولىدۇ.

④ يەنى ئۇ ئوينىشىدىغان ۋە مازاق قىلىدىغان نەرسە ئەمەس. ﴿الْهَزْلِ﴾ يەنى ھەزىل جىددىلىككە زىتتۇر، ئويۇن - چاقچاق ئىرادە - مەقسەتكە زىتتۇر. دېمەك بۇ مەنىلىرى، مۇراد - مەقسەتلىرى ئېنىق بىر كىتابتۇر. ئويۇن - چاقچاققا ئوخشاش مەقسەتسىز ئەمەستۇر.

⑤ يەنى كاپىرلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن ھەق دىننى مەغلۇپ قىلىش ئۈچۈن ھىيلە - مىكر ئىشلىتىدۇ ياكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئالداپ، كۆز بويامچىلىق قىلىدۇ، دىللىرىدا يوشۇرغانلىرىنىڭ دەل ئەكسىنى تىللىرى بىلەن سۆزلەيدۇ. ⑥ يەنى مەن ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكر ۋە نەيرەڭلىرىدىن غاپىل ئەمەسمەن.

مەنمۇ ئۇلارغا قارشى ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكرلىرىنى بەربات قىلىپ تۇرىمەن. " كَيْدٌ " مەخپىي پىلان - تەدبىر تۈزۈش دېگەن مەنىدە بولۇپ، ياخشى مەقسەت ئۈچۈن تۈزۈلسە ياخشى، يامان مەقسەتتە تۈزۈلسە يامان تەدبىر دەپ ئاتىلىدۇ.

⑦ يەنى ئۇلارغا تېزراق ئازاب چۈشۈشىنى تىلىمىگەن، بەلكى ئۇلارغا ئازراق مۆھلەت بەرگەن. ﴿رُوَيْدًا﴾ ئازراق ياكى يېقىندا، بىر ئاز مۇددەت دېگەن مەنىدە. بۇ مۆھلەت بېرىش ۋە تەدرىجىي ئالدىرىماي جازالاش ئاللاھنىڭ كاپىرلارغا قارىتا تۈزگەن تەدبىرىنىڭ بىر شەكلىدۇر. بۇ ئۇقۇمنى بۇ ئايەتتىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ: ﴿بِزْنِكَ أَيُّهَا تِلْمِيزُنِي ئىنكار قىلغانلارنى تۇيدۇرماستىن، ئاستا - ئاستا ھالاكەتكە يېقىنلاشتۇرىمىز. ئۇلارغا مۆھلەت بېرىمەن، مېنىڭ ئازابىم ھەقىقەتەن قاتتىقتۇر﴾. (سۈرە ئەئراف 182 - ، 183 - ئايەتلەر)

(87) سورة الاعلى مكية 19 آية

(87) سۈرە نەئلا مەككىدە چۈشكەن 19 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ① الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى ② وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ③ وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى ④ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى ⑤ سَنُقَرِّكَ فَلَا تَنْسَى ⑥ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ

ھەممىدىن ئۈستۈن رەببىڭنىڭ نامىنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلغىن ① [1]. ئۇ (بارچە مەخلۇقاتنى) ياراتتى، (ئۇلارنى) بېجىرىم (يەنى چىرايلىق ۋە مۇناسىپ شەكىلدە) قىلدى ② [2]. ئۇلارنىڭ (ھەممە ئىشلىرىنى) تەقدىر قىلدى (ئۆلچەملىك شەكىلدە ئورۇنلاشتۇردى) ۋە ئۇلارنى (پايدىلىنىش يوللىرىغا) يېتەكلىدى ③ [3]. (زېمىندىن) ئۆسۈملۈكلەرنى چىقىرىپ بەردى ④ [4]. ئاندىن ئۇلارنى قارامتۇل قويغۇرۇق ئوت - خەسكە ئايلاندۇردى ⑤ [5]. (ئى پەيغەمبەر!) بىز ساڭا (قۇرئاننى) ئوقۇتىمىز، شۇنىڭ بىلەن سەن ئۇنتۇمايسەن [6]. ئاللاھ خالىغان نەرسە مۇستەسنا ⑥.

★ رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم سۈرە نەئلا ۋە سۈرە غاشىيەنى ئىككى ھېيت ۋە جۈمە نامىزىدا ئوقۇيتتى. شۇنىڭدەك يەنە ۋىتىر نامىزىنىڭ بىرىنچى رەكئىتىدە سۈرە نەئلا، ئىككىنچى رەكئىتىدە سۈرە كافىرۇن ۋە ئۈچىنچى رەكئىتىدە سۈرە ئىخلاسىنى ئوقۇيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا تەۋسىيە قىلغان سۈرىلەرنىڭ ئىچىدە مۇشۇ سۈرىمۇ بار ئىدى. (سۈنەنى نەسائى 985 - ھەدىس)

① يەنى رەببىڭ ئىلاھلىق سۈپىتىگە لايىق بولمىغان ھەر قانداق نەرسىدىن پاك تۇر، ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۈرە نەئلانىڭ بېشىدىكى ﴿ھەممىدىن ئۈستۈن رەببىڭنىڭ نامىنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلغىن﴾ دېگەن بۇيرۇقنى ئوقۇغاندا: "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى" «ھەممىدىن ئۈستۈن رەببىڭنىڭ نامىنى پاك دەپ ئېتىقاد قىلىمەن» دەيتتى. (مۇسنەدى ئەھمەد 1 - توم، 231 - بەت، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 883 - ھەدىس)

② يەنى ئاللاھ ئىنساننىڭ ئەزالىرىنى بېجىرىم، قامەتلىك ۋە چىرايلىق شەكىلدە ياراتتى. ئۇنى ئاڭلايدىغان ۋە كۆرىدىغان قىلدى.

③ يەنى ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ يولىنى بىلدۈردى ۋە ھاياتلىقتا زۆرۈر بولغان نەرسىلەرنىڭ يولىنى كۆرسەتتى، ھەتتا ھايۋانلارغا يول كۆرسەتتى ۋە يېتەكلىدى. دېمەك، ئاللاھ تائالا شەيئىلەرنىڭ جىنىسى، تۈرى، سۈپىتى ۋە خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆلچەملىك يارىتىپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش يولىنى ئىنسانغا بىلدۈردى.

④ ئۇنىڭدىن ھايۋانلارمۇ ئوزۇقلىنىدۇ.

⑤ ئوت - چۆپ قۇرۇپ قالسا ﴿غُثَاءً﴾ دەپ ئاتىلىدۇ. ﴿أَحْوَى﴾ دېگەن قارا قىلىۋەتتى دېگەن مەنىدە. يەنى يېشىل ئوت - چۆپلەرنى قۇرۇتۇپ قارامتۇل خەسكە ئايلاندۇردى.

⑥ جىبرىل ئەلەيھىسسالام ۋەھىي ئېلىپ كەلگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنتۇپ قالماسلىق ئۈچۈن تېز - تېز ئوقۇيتتى. شۇڭا دېيىلدىكى: نازىل قىلغان ۋەھىينى بىز ساڭا ئوقۇتىمىز، يەنى تىلىڭغا سېلىپ بېرىمىز، ئاندىن سەن ئۇنى ئۇنتۇمايسەن. ئەمما ئۇنتۇشۇڭنى ئاللاھ خالىسا بۇ باشقا گەپ. لېكىن ئاللاھ ئۇنتۇشۇڭنى خالىمىدى، شۇڭا ئۇنتۇپ قالمىدىڭ، ھەممىنى تولۇق يادلىدىڭ. بەزى مۇپەسسىرلەر: ئاللاھ تائالا ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى خالىغان ۋەھىيلەرلا ئېسىڭدىن كۆتۈرىلىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ دەپ قارايدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى ﴿٩﴾ سَيَذَكِّرُ مَنْ يَخْتَشَى ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ﴿١١﴾ الَّذِي يَصْلَى
النَّارَ الْكُوبَى ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ﴿١٣﴾

ئاللاھ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ ﴿6-7﴾. سېنى بىز ئاسانلىققا مۇۋەپپەقىيەت قىلىمىز ﴿8﴾. ۋەز - نەسبەت پايىدلىق بولسلا، (كىشىلەرگە) ۋەز - نەسبەت قىلغىن ﴿9﴾. (ئاللاھتىن) قورققان ئادەم ۋەز - نەسبەتنى قوبۇل قىلىدۇ ﴿10﴾. ئەڭ بەختسىز ئادەم ۋەز - نەسبەتتىن قاچىدۇ ﴿11﴾. ئۇ (دوزاختىن ئىبارەت) ئەڭ چوڭ ئوتقا كىرىدۇ ﴿12﴾. ئاندىن ئۇ دوزاختا يا ئۆلمەيدۇ يا (تىرىكتەك) ياشىمايدۇ ﴿13﴾.

① بۇ ئىبارە ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن. «ئاشكارا» دېگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئاندىن يادلىۋالغان ئايەتلەرنى كۆرسەتسە، «مەخپىي» دېگىنى ئۇنتۇلدۇرۇلغان ئايەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭدەك ﴿الْجَهْرُ﴾ ئاۋازلىق ئوقۇغاننى بىلدۈرسە، ﴿مَا يَخْفَى﴾ مەخپىي يەنى تۆۋەن ئاۋازدا ئوقۇغاننى بىلدۈرىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئىنسان يوشۇرۇن ئىش قىلسۇن ياكى ئاشكارا ئىش قىلسۇن، ھەممىنى ئاللاھ بىلىپ تۇرىدۇ.

② بۇ ئىبارەمۇ ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن. مەسىلەن: يادلاش ۋە ئەمەل قىلىش ئاسان بولسۇن دەپ، ساڭا ۋەھىينى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىمىز. بىز سېنى ئاسان بولغان يولغا باشلايمىز. بىز ساڭا جەننەتكە ئېلىپ بارىدىغان ئەمەللەرنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىمىز. يەنە بىز ساڭا خەيرلىك سۆز ۋە ئەمەللەرنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىمىز. بىز ساڭا شۇنداق شەرىئەتنى بېرىمىزكى، ئۇ توغرا، ئاسان ۋە ئوتتۇرھال بولىدۇ، ئۇنىڭدا جاپا - مۇشەققەت، مۇشكۈللۈك ۋە قىيىنچىلىق بولمايدۇ.

③ يەنى ۋەز - نەسبەتنى ئۈنۈمى بولىدۇ دەپ قارالغان جايغا قىلغىن، بۇ ئايەتتە ۋەز - نەسبەت قىلىش ۋە ئىلىم ئۆگىتىشتىكى بىر ئۇسۇل ۋە ئەدەب بايان قىلىندى. (تەپسىر ئىبنى كەسىر). ئىمام شەۋكانىي مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ: پايىدىسى بولسۇن ياكى بولمىسۇن سەن ۋەز - نەسبەت قىلىپ تۇرغىن. چۈنكى، ھەر ئىككى ھالەتتە ئاگاھلاندىرۇش ۋە دەۋەت - تەبلىغ قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى ئىدى. يەنى "أَلَمْ تَنْفَع" «ياكى پايىدىسى بولمىسۇن» دېگەن ئىبارە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. (فەتھۇلقەدىر)

④ يەنى سېنىڭ نەسبەتتىڭدىن دىلىدا ئاللاھتىن قورقىدىغانلار چوقۇم ئىبەرەت ئالىدۇ، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ تەقۋالىقى ئېشىپ، ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىش ئىرادىسى تېخىمۇ مۇستەھكەملىنىدۇ.

⑤ يەنى ئەڭ بەختسىز ئادەم كۇفرىدا چىڭ تۇرىۋېلىپ، ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشنى داۋاملاشتۇرغانلىقتىن بۇ نەسبەتتىن پايدا ئالالمايدۇ.

⑥ بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «دوزاخقا كىرگەنلەر (دوزاختىن مەڭگۈ چىقمايدۇ) ئۇلار دوزاختا ئۆلمەيدۇ ۋە (تىرىكتەك) ياشىمايدۇ. ئەمما ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرى تۈگەپ بولغۇچە دوزاختا ۋاقىتلىق قالىدىغانلار بولسا، ئاللاھ تائالا بىر شەكىلدە ئۇلارنىڭ جانلىرىنى ئالىدۇ. ھەتتا ئۇلار (كۆيۈپ) كۆمۈرگە ئايلانغاندا، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرلەر ۋە باشقىلارغا ئۇلارنى شاپائەت قىلىشقا رۇخسەت بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار توپ - توپ قىلىنىپ جەھەننەمدىن چىقىرىلىدۇ ۋە جەننەتلەرنىڭ ئۆستەڭلىرىگە تاشلىنىدۇ. جەننەتنى بولغانلار ئۇلارنىڭ ئۈستىگە سۇ تۆكىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خۇددى ئېرىقنىڭ قىرغىقىدا ئۈنگەن مايسىدەك (ناھايىتى) جانسىز ئۆسىدۇ». (سەھىھ مۇسلىم 185 - ھەدىس)

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى ۝ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ۝ بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝ وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ۝ إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى ۝
صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى ۝

(كۇفرىدىن ۋە گۇناھتىن) پاكلانغان، رەببىنىڭ نامىنى ياد ئېتىپ ناماز ئوقۇپ تۇرغان ئادەم مۇرادىغا يەتتى ① [15-16]. بەلكى سىلەر (ئى ئىنسانلار!) دۇنيا ھاياتىنى (ئاخىرەتتىن) ئارتۇق كۆرسىلەر [16]. ئاخىرەت بولسا ئەڭ ياخشىدۇر ۋە مەڭگۈلۈكتۇر ② [17]. شەكسىزكى، بۇ (ھەقىقەتلەر) بۇرۇنقى سەھىپىلەردە – ئىبراھىم ۋە مۇسا نىڭ سەھىپىلىرىدە باردۇر [18-19].

- ① نەپسىنى ناچار ئەخلاقىتىن، دىلىنى شېرىك ۋە مەئىسىيەت كىرلىرىدىن پاكلانغان ئادەم مەقسىتىگە يەتتى.
- ② چۈنكى دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى ھەممە نەرسە ۋاقىتلىق ۋە پانىدۇر. ئەمما، ئاخىرەت ھاياتى دائىملىق ۋە مەڭگۈلۈكتۇر. شۇڭا، ئەقىللىق كىشى پانىي نەرسىنى مەڭگۈ باقىي قالدىغان نەرسىدىن ئارتۇق بىلمەيدۇ.

(88) سورة الغاشية مكية 26 آية

(88) سۈرە غاشىيە مەككىدە چۈشكەن 26 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ ① وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَدِشَةً ② عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ③

(ئى پەيغەمبەر!) ساڭا (دەھشىتى ھەممىنى) ئوربۇالدىغان (قىيامەت) نىڭ خەۋىرى ھەقىقەتەن كەلدى ① [1]. ئۇ كۈندە نۇرغۇن يۈزلەر خار بولغۇچىدۇر ② [2]. ئۇلار ئەمەل قىلغۇچى، چارچاپ قالغۇچىلاردۇر ③ [3].

★ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى ھېيت ۋە جۈمە نامىزىدا سۈرە جۈمە بىلەن سۈرە غاشىيەنى ئوقۇيتتى. (سەھىھ مۇسلىم 878 - ھەدىس)

① ﴿ هَلْ ﴾ بۇ يەردە " قَدْ " ھەقىقەتەن مەنىسىدە. ﴿ الْعَاشِيَةِ ﴾ ئوربۇالغۇچى، قاپلىۋالغۇچى دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە قىيامەتنى كۆرسىتىدۇ. قىيامەتنىڭ دەھشىتى بارلىق مەخلۇقاتلارنى ئوربۇالدىغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق ئاتالغان.

② يەنى كاپىرلارنىڭ يۈزلىرى خار بولىدۇ. ﴿ خَاشِعَةً ﴾ خار، بويسۇنغۇچى، تىز پۈككۈچى دېگەن مەنىدە. خۇددى ناماز ئوقۇۋاتقان ئادەم ئاللاھنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن ئېگىلىپ تۇرغاندەك.

③ ﴿ نَاصِبَةٌ ﴾ جاپا تارتىپ چارچاپ كەتكۈچى دېگەن مەنىدە. يەنى ئۇنىڭغا شۇنداق قاتتىق ئازاب بولىدۇكى، ئۇنىڭ ھالى ئىنتايىن يامان بولىدۇ. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى، دۇنيادا كۆپ ئەمەل قىلىپ چارچاپ كەتكەن، يەنى ناھايىتى كۆپ ئەمەل قىلىپ كەلگەن بولىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئەمەلى باتىل دىنلارنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ياكى بىدئەت - خۇراپاتلاردىن تەركىپ تاپقان بولغاچقا، «جاپالىق ئەمەللىرى» ۋە «ئىبادەتلىرى» بولسىمۇ جەھەننەمگە كىرىدۇ. مەزكۇر مەنىگە ئاساسەن ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ﴿ ئۇلار ئەمەل قىلغۇچى، چارچاپ قالغۇچىلاردۇر ﴾ دېگەن ئايەتتىن خىرىستىئانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4941 - ھەدىس)

تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً ④ تُشَقَّى مِنْ عَيْنٍ عَانِيَةٍ ⑤ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيحٍ ⑥ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ⑦ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ⑧
لَسَعِيهَا رَاضِيَةٌ ⑨ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ⑩ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَغِيَّةَ ⑪ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ⑫ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ⑬ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ⑭ وَنَمَارِقُ
مَصْفُوفَةٌ ⑮ وَزَرَائِبٌ مَبْثُوثَةٌ ⑯

ئۇلار ئەڭ ھارارەتلىك دوزاخقا كىرىدۇ [4]. ئۇلار (سۇلىرى) قايناپ تۇرغان بۇلاقتىن سۇغىرىلىدۇ ① [5]. ئۇلارغا يا ئوزۇق بولمايدىغان ياكى ئاچلىققا دال بولالمايدىغان (ئاچچىق) تىكەنلىك ئۆسۈملۈكتىن باشقا يېمەكلىك يوق ② [6-7]. بۇ كۈندە نۇرغۇن يۈزلەردە (يەنى مۇئىنلەرنىڭ يۈزلىرىدە) بەخت - سائادەتنىڭ خۇشاللىقى جىلۋىلىنىدۇ [8]. ئۇلار (دۇنيادىكى) ئەمەللىرىدىن رازى بولىدۇ [9]. ئۇلار ئالىي جەننەتتە تۇرىدۇ [10]. ئۇ يەردە بەھۇدە سۆز ئاڭلىمايدۇ [11]. ئۇ يەردە ئېقىپ تۇرىدىغان بۇلاقلار بار [12]. ئۇ يەردە ئېگىز تەختلەر، قاتار تىزىلغان قەدەھلەر، رەت - رەت قويۇلغان ياستۇقلار، سېلىنغان بىساتلار (تۆشەكلەر) بار ③ [13-16].

① بۇنىڭدىن ئىسسىقلىق دەرىجىسى ئەڭ يۇقىرى چەككە يەتكەن قايناقسۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

② بۇ بىر تىكەنلىك دەرەخ بولۇپ، ئۇ قۇرۇغاندىن كېيىنمۇ قۇشلار ئۇنى يېيىشنى خالىمايدۇ، ئومۇمەن بۇمۇ بىر خىل زەققۇمغا ئوخشاش ناھايىتى ئاچچىق، بەتبۇي ۋە سېسىق يېمەكلىك بولۇپ، بەدەنگە پايدىسى بولمايدۇ ھەم ئۇنىڭغا قورساقمۇ توپمايدۇ.

③ بۇ جەننەت ئەھلى ئېرىشىدىغان نېمەتلەرنىڭ تەسۋىرىي بايانى بولۇپ، جەھەننەمدىكىلەرنىڭ ئەكسىچە ھەر خىل راھەت - پاراغەتتىن بەھرىمەن بولۇپ خۇشاللىقتا ياشايدۇ. ﴿عَيْنٌ﴾ بۇ يەردە تۇرنى بىلدۈرۈپ كەلگەن، يەنى كۆپ بۇلاقلار ئېقىپ تۇرىدۇ، دېمەكتۇر. ﴿نَمَارِقٌ﴾ يەنى "وَسَائِدٌ" ياستۇقلار. ﴿زَرَائِبٌ﴾ قىلىن يۇمشاق سېلىنچا، گىلەم، بىسات، تۆشەك. ﴿مَبْثُوثَةٌ﴾ سېلىنغان، يەنى بىساتلار ھەممە يەرگە سېلىنغان بولۇپ، جەننەت ئەھلى قەيەردە ئارام ئالىمەن دېسە، شۇ يەردە ئارام ئالالايدۇ.

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِلَهِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿١٠﴾ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿١١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ﴿١٢﴾ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ﴿١٣﴾

ئۇلار تۆگىلەرگە قاراپ باقمادۇ، تۆگىلەر قانداق يارىتىلدى؟ ① [17]، ئاسمانغا قاراپ باقمادۇ، ئۇ قانداق (ئېگىز) كۆتۈرۈلدى؟ ② [18]، تاغلارغا قاراپ باقمادۇ، ئۇلار قانداق تىكلەندى؟ ③ [19]، زېمىنغا قاراپ باقمادۇ، ئۇ قانداق يېيىلىپ تۈزلەندى؟ ④ [20]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن (ئۇلارغا) ۋەز - نەسەھەت قىلغىن، سەن پەقەت (ئۇلارغا) ۋەز - نەسەھەت قىلغۇچىسىن ⑤ [21]. سەن ئۇلارنىڭ ئۈستىدە زورلىغۇچى (يەنى ئۇلارنى ئىمانغا مەجبۇرلىغۇچى) ئەمەسەن ⑥ [22]. لېكىن كىمكى (ۋەز - نەسەھەتتىن) باش تارتىپ (ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلىدىكەن [23]

① تۆگە ئەرەبلەردە كەڭ ئومۇملاشقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاساسلىق مىنىدىغان ئۇلغى ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردە تۆگە تىلغا ئېلىنىپ دېيىدىكى: ئۇنىڭ يارىتىلىشىغا قاراپ تەپەككۈر قىلىڭلار، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا نەقەدەر چوڭ جىسىم ئاتا قىلدى ۋە ئۇنىڭغا قانچىلىك كۈچ - قۇۋۋەت بەردى، شۇنداقتىمۇ ئۇ سىلەرگە ياۋاشلىق بىلەن بويسۇنىدۇ، قانچىلىك يۈك ئارتساڭلارمۇ، رەت قىلماستىن باشقۇرۇشۇڭلارغا بويسۇنۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۇنىڭ گۆشىنى يەيسىلەر، سۈتىنى ئىچىسىلەر، ئۇنىڭ تېرىسى ۋە يۇڭىدىن ئىسسىنىش ئۈچۈن پايدىلىنىسىلەر.

② شۇنچە ئېگىز ئاسمان كۆز يەتكۈسىز يىراق مۇساپىدە تۇرۇۋىكىسىز تۇرماقتا، ئۇنىڭدا ھېچقانداق يوقۇق ۋە تۆشۈك يوقتۇر. بىز ئۇنى يۇلتۇزلار بىلەن بېزىدۇق.

③ يەنى تاغلارنىڭ زېمىنىغا قانداق تىكلەنگەنلىكىگە قاراڭلار، زېمىن تەۋرەپ كەتمىسۇن دەپ تاغلار زېمىنغا مۇستەھكەم بېكىتىلدى. ئۇ تاغلاردا ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق بولغان نۇرغۇن مەدەنلەر ۋە باشقا بايلىقلار بار.

④ يەنى زېمىن قانداق قىلىپ مۇشۇنداق ئىنسانلار ياشىيالايدىغان شەكىلدە يېيىلدى؟ ئىنسانلار ئۇنىڭ ئۈستىدە مېڭىپ يۈرىدۇ، ئىشلەيدۇ ۋە ئاسمان پەلەك بىنالارنى سالىدۇ.

⑤ يەنى سېنىڭ ۋەزىپەڭ پەقەت ئاگاھلاندۇرۇش، دىننى يەتكۈزۈش ۋە دەۋەت قىلىشتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئەمەستۇر.

⑥ سەن ئۇلارنى ئىمان كەلتۈرۈشكە مەجبۇرلىغۇچى ئەمەس، بەزى مۇپەسسىرلەر، بۇ ھىجرەتتىن ئىلگىرى چۈشۈرۈلگەن ھۆكۈم ئىدى، «قىلىچ ئايتى» يەنى جىھاد ئەمرى چۈشكەندىن كېيىن ئەمەلدىن قالغان، دەپ قارايدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن كىشىلەر بىلەن ھەتتاكى ئۇلار بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھنىڭ يوقلىقىغا گۇۋاھلىق بەرگەنگە قەدەر ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلدۇم. ئەگەر ئۇلار ناماز ئوقۇسا، زاكات بەرسە، ئۇلار قانلىرىنى ۋە ماللىرىنى مەندىن ساقلاپ قالىدۇ. پەقەت ئىسلامدا ئۇلارنىڭ جېنىغا ۋە مېلىغا ھەد جازاسى كەلگەندىن باشقا ۋاقتلاردا (ئەگەر بىز بىلمەي قالغان بولساق) ئۇلارنىڭ ھېسابى ئاللاھنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ.» (سەھىھۇل بۇخارى 25 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 21 - ھەدىس)

فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

ئاللاھ ئۇنى ئەڭ چوڭ ئازاب بىلەن جازالايدۇ ① [24]. ئۇلارنىڭ (ئۆلگەندىن كېيىن) قايتىدىغان يېرى پەقەتلا بىزنىڭ دەرگاھىمىزدۇر [25]. ئاندىن ئۇلاردىن ھېساب ئېلىش پەقەتلا بىزنىڭ ئىشىمىزدۇر ② [26].

① يەنى جەھەننەمدە دائىملىق ئازاب بىلەن جازالايدۇ.

② بۇ ئايەتكە جاۋابەن: «ئى ئاللاھ، ھېسابىمىزنى ئاسان قىلغىن» دېگەن دۇئانى ئوقۇش كىشىلەر ئارىسىدا ئومۇملىشىپ قالغان. بۇ دۇئانى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى نامازلىرىدا ئوقۇيتتى، بۇ نۇقتا سۈرە ئىنشاققا بايان قىلىندى. لېكىن، مۇشۇ ئايەتكە جاۋابەن بۇ دۇئانى ئوقۇش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدە كەلمىگەن.

(89) سورة الفجر مكية 30 آية

(89) سۈرە فەجر مەككىدە چۈشكەن 30 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالْفَجْرِ ① وَلَيَالٍ عَشْرٍ ② وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ③ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ④ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ ⑤

سۈبھى بىلەن ①، (زۇلھەججىنىڭ دەسلەپكى) ئون كېچىسى بىلەن ②، جۈپ ۋە تاق بىلەن ③، ئۆتۈۋاتقان كېچە بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ④ [1-4]، بۇلاردا ئەقىل ئىگىسى ئۈچۈن (ئۇنى قايىل قىلغۇدەك) قەسەم بارمۇ؟ ⑤ [1-5].

① بۇ يەردىكى «سۈبھى» دېگەندىن خاس بىر كۈندىكى سۈبھى ئەمەس، بەلكى مۇتلەق بىر سۈبھى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەر: ئايەتتىكى ئون كېچىدىن زۇلھەججىنىڭ دەسلەپكى ئون كېچىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇ ئون كۈننىڭ پەزىلىتى ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان. پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مۇشۇ كۈنلەردە (يەنى زۇلھەججىنىڭ دەسلەپكى ئون كۈنلىرىدە) قىلىنغان ياخشى ئەمەل ئىبادەتلەردەك ئاللاھ تائالاغا سۆيۈملۈك كۆرىنىدىغان ياخشى ئەمەل - ئىبادەتلەر يوقتۇر» دېدى. ساھابىلار: ئاللاھ تائالانىڭ يولىدا قىلغان جىھادچۇ؟ دېدى. پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالانىڭ يولىدا قىلغان جىھادچۇ (ئۇ كۈنلەردە قىلىنغان ياخشى ئەمەل - ئىبادەتلەردەك سۆيۈملۈك) ئەمەستۇر، پەقەت جېنى ۋە مېلىنى ئاتاپ (غازاتقا) چىقىپ، ئۇنىڭدىن ھېچنېمىسى قايتىپ كەلمىگەن كىشىنىڭ ئەمەللا ئۇ كۈنلەردە قىلىنغان ياخشى ئەمەل - ئىبادەتلەردىن سۆيۈملۈكتۇر» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 969 - ھەدىس)

③ بۇنىڭدىن جۈپ ۋە تاق سانلار ياكى جۈپ ۋە تاق بولىدىغان سانالغۇچى نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ ئەسلىدە مەخلۇقاتنىڭ تۇرىدۇر. چۈنكى، مەخلۇقات جۈپ (جورا) بولىدۇ ياكى تاق (بويتاق) بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھالدا بولمايدۇ، دەيدۇ. (ئەيسەر تەپاسىر)

④ يەنى كەلگەن ۋە كەتكەن كېچە بىلەن قەسەمكى. چۈنكى "سَيِّئٌ" مېڭىش دېگەن سۆز كېلىش - كېتىش ھەر ئىككى ئەھۋالدا بولىدۇ.

⑤ ﴿ذَلِكَ﴾ «بۇلاردا» مەزكۇر قەسەم قىلىنغان نەرسىلەردە دېمەكچى. يەنى ئۇ نەرسىلەر بىلەن قەسەم قىلىش ئەقىل ئىگىلىرىگە كۇپايە قىلمامدۇ؟ ﴿حِجْرٍ﴾ نىڭ مەنىسى توختىتىش ۋە چەكلەش دېمەكتۇر. ئىنساننىڭ ئەقىلىمۇ ئىنساننى خاتا ئىشلاردىن چەكلەيدۇ، شۇ ۋەجىدىن ئەقىل ﴿حِجْرٍ﴾ دەپ ئاتىلىدۇ. مۇشۇ ئۇقۇمغا ئاساسەن ئەقىل "نُهيَةٌ" توسقۇچى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. قەسەمنىڭ جاۋابى "لَنْبَعُشَّ" سىلەر چوقۇم تىرىلدۈرۈلسىلەر، بولىدۇ. چۈنكى مەككىدە نازىل بولغان سۈرىلەردە ئەقىدىنى رۇسلاشقا بەكرەك ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارشىچە، قەسەمنىڭ جاۋابى تۆۋەندە كېلىدىغان ﴿شەكسىزكى، رەببىڭ ئەلۋەتتە (ھەممىنى) كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر﴾ دېگەن ئايەتتۇر. ئاندىن ئاللاھ تائالا دەلىل سۈپىتىدە ھەقىقىي ئىنكار قىلغانلىقى سەۋەبلىك ھالاك قىلىنغان بەزى قەۋملەرنى بايان قىلىدۇ. بۇنىڭدىن مەقسەت مەككە ئەھلىنى ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. يەنى ئەگەر سىلەر بىزنىڭ ئەلچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلىشتىن باش تارتىمىساڭلار، ئاللاھ تائالا سىلەرنى ئۆتكەنكى قەۋملەرنى جازالىغانغا ئوخشاش جازالايدۇ.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سەن ئاد قەۋمىنى ① - (ئېگىز بويلۇق) كۈچلۈك ئىرەم جەمەتىنى ② رەببىڭنىڭ قانداق جازالىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ [6-7]. (بۇ ئادەملەرنىڭ باشقا) شەھەرلەردە ئوخشىشى يارىتىلىپ باقمىغان ئىدى ③ [8]. شۇنىڭدەك تاغ جىلغىسىدا (ئۆي سېلىش ئۈچۈن) قورام تاشلارنى يۈنۈپ ئۆيلەرنى سالغان سەمۇد قەۋمىنى ④، قوزۇقلار ئىگىسى پىرئەۋننى (قانداق جازالىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟) ⑤ [10]. ئۇلار شەھەرلەردە (زۇلۇم قىلىشتا) ھەددىدىن ئاشتى [11].

① ئاللاھ تائالا ئاد قەۋمىگە ھۇد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتى. ئۇلار ئۇنى ئىنكار قىلدى. ئاخىرى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا قاتتىق بورانلىق ئازاب نازىل قىلدى. بۇ ۋەقە سۈرە ھاققە نىڭ 6 - ، 7 - ئايەتلىرىدە مۇنداق تەسۋىرلەندى: ﴿ئاد بولسا ھەددىدىن زىيادە قاتتىق ئاۋازلىق، سوغۇق بوران بىلەن ھالاك قىلىندى. ئاللاھ ئۇلارغا بوراننى يەتتە كېچە، سەككىز كۈندۈز ئۈزۈلدۈرمەي قويۇۋەتتى. سەن (ئەگەر شۇ يەردە بولساڭ) ئۇلارنىڭ (ئۆز ماكانلىرىدا ھالاك بولۇپ) خورما دەرەخلىرىنىڭ پور كۆتەكلىرىدەك ياتقانلىقىنى كۆرەتتىڭ.﴾ دېمەك ئاللاھ ئۇلارنى پۈتۈنلەي ھالاك قىلىۋەتتى.

② بۇ ئايەتتە ﴿إِرَمَ﴾ دېگەن سۆز ئادنى ئىزاھلىغۇچى بولۇپ كەلگەن. ئىرەم ئەسلىدە ئاد قەۋمىنىڭ بوۋىسىنىڭ نامى بولۇپ. ئۇلارنىڭ نەسەب شەجەرىسى مۇنداق: ئاد ئىبنى ئەۋس ئىبنى ئىرەم ئىبنى سام ئىبنى نۇھ ئەلەيھىسسالام، يەنى ئاد ئەۋسنىڭ ئوغلى، ئەۋس ئىرەمنىڭ ئوغلى، ئىرەم بولسا سامنىڭ ئوغلى بولۇپ، سام نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىدى. (فەتھۇلقەدر) بۇ باياندىن مەقسەت ئۇلارنىڭ قەدىمكى ئاد قەۋمى ئىكەنلىكىنى ئوچۇقلاشتۇرۇشتۇر. ﴿ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ دېگەن ئۇلارنىڭ كۈچلۈك ۋە قامەتلىك كىشىلەر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇلار بىناكارلىقتا يۇقىرى سەۋىيەگە يەتكەن بولۇپ، ئىنتايىن پۇختا ئېگىز تۈۋرۈكلۈك بىنالارنى سالاتتى، دېگەن مەنىنىمۇ بىلدۈرىدۇ. دېمەك ﴿ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ يۇقىرىدىكى ھەر ئىككى ئۇقۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

③ يەنى ئۇلاردەك قامەتلىك ۋە كۈچلۈك قەۋم ھېچ يەردە يارىتىلمىغان ئىدى. بۇ قەۋم مۇنداق دەيتتى: ﴿كۈچ - قۇۋۋەتتە بىزدىن ئارتۇق (ئۈستۈن) كىم بار؟﴾ (سۈرە فۇسسەلەت 15 - ئايەت)

④ بۇلار سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئىدى، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا تاش ئويمىچىلىق ھۈنەر - سەنئىتىنى ئانا قىلغان ئىدى، ھەتتا ئۇلار تاشلارنى ئويۇپ، تاغلارنى تېشىپ، تۇرالغۇ - ئۆي سېلىۋالاتتى. سۈرە شۇئەرا 149 - ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ئۈستىلىق بىلەن تاغلارنى تېشىپ (ھەشەمەتلىك) ئۆيلەرنى ياسامسىلەر؟﴾

⑤ «قوزۇقلار ئىگىسى پىرئەۋننى» دېگەننىڭ بىر مەنىسى، نۇرغۇن ئەسكەرلىرى ۋە ئەسكەرلىرى تۇرىدىغان چېدىرلىرى بار پىرئەۋننى دېگەن بولسۇ، ئۇ چېدىرلار قوزۇقلارغا باغلىنىپ تۇرغۇزۇلاتتى. يەنە بىر مەنىسى، كىشىلەرنى قوزۇقلارغا باغلاپ جازالايدىغان پىرئەۋننى دېگەن بولسۇ، بۇ ئۇنىڭ زۇلۇم - سىتەملىرىگە قارىتىلغان بولۇپ، ئۇ كىشىلەرنى قوزۇقلارغا باغلاپ جازالايتتى. (فەتھۇلقەدر)

فَأَكْتَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَدَأَهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَدَأَهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاضُونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ ﴿١٨﴾

ئۇ يەرلەردە بۇزغۇنچىلىقنى كۆپ قىلدى [12]. شۇنىڭ بىلەن رەببىڭ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە قاتتىق ئازاب ياغدۇردى ① [13]. شەكسىزكى، رەببىڭ ئەلۋەتتە (ھەممىنى) كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر ② [14]. ئىنسان شۇنداق (مەخلۇق)كى، رەببى ئۇنى سىناپ ئەزىز قىلسا ۋە ئۇنىڭغا نېمەت ئاتا قىلسا، ئۇ: «رەببىم مېنى ئەزىز قىلدى» دەيدۇ ③ [15]. ئەمما رەببى ئۇنى سىناپ، رىزقىنى تار قىلسا، ئۇ: «رەببىم مېنى خار قىلدى» دەيدۇ ④ [16]. ئىش ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس ⑤، ھەقىقەت شۇكى، سىلەر يېتىمنى ئىززەتلىمەيسىلەر ⑥ [17]. بىر - بىرىڭلارنى مىسكىنگە ئاش - نان بېرىشكە تەرغىب قىلمايسىلەر [18].

① يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئاسماندىن ئازاب چۈشۈرۈپ ھالاك قىلدى. يەنە بىر مەنىسى، ئۇلارنى باشقىلارغا ئىبەرەت بولغۇدەك ئاقىۋەتكە دۇچار قىلدى.

② يەنى ئاللاھ تائالا بارلىق مەخلۇقاتنىڭ ئىشلىرىنى كۆرۈپ تۇرىدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە جازا ياكى مۇكاپات بېرىدۇ.

③ يەنى ئاللاھ تائالا بىر كىشىگە كۆپ مال - دۇنيا ئاتا قىلغان بولسا، ئۇ كىشى خاتا چۈشەنچىدە بولۇپ، بۇ ماڭا نېمەتكە ھەقىقەت ۋە ئىززەتكە لايىق بولغانلىقىم ئۈچۈن بېرىلدى، دەيدۇ. ھالبۇكى بۇ نېمەت ئۇنىڭغا سىناق ۋە ئىمتىھان ئۈچۈن بېرىلگەن.

④ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇنى قىيىنچىلىققا مۇپتىلا قىلىش ئارقىلىق سىنسا، ئاللاھ تائالاغا قارىتا يامان ئويخىيال ۋە سەلبىي قاراشتا بولىدۇ.

⑤ ئىش ئۇ ئويلىغاندەك ئەمەس. چۈنكى، ئاللاھ تائالا مال - دۇنيانى ئۆزى ياخشى كۆرگەن ۋە ياخشى كۆرمىگەن ھەرقانداق بەندىسىگە بېرىۋېرىدۇ. شۇنداقلا ياخشى كۆرگەن ۋە ياخشى كۆرمىگەننىڭ رىزقىنى ئوخشاشلا تار قىلىدۇ. ھەر ئىككى ئەھۋالدا مۇھىم بولغىنى ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىشتۇر. يەنى ئاللاھ تائالا مال - دۇنيا بەرسە شۈكۈر قىلىش، نامراتلىققا دۇچار بولغاندا سەۋر قىلىشتۇر.

⑥ يەنى خەير - ئېھسان قىلىشقا لايىق كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلمايسىلەر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۆيلەرنىڭ ياخشىسى يېتىم ئىززەتلەنگەن ئۆي؛ ئۆيلەرنىڭ يامىنى يېتىم خارلانغان ئۆي. مەن يېتىمگە كېپىل بولغۇچى بىلەن مۇشۇنداق تۇرمەن دېگەن، ئاندىن ئۇ كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن ئوتتۇرا بارمىقىنى جۈپلەپ كۆرسەتكەن». (سۈنەنى ئەبى داۋۇد 5150 - ھەدىس)

وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِئَاءَ يَوْمٍ يُؤَمِّدُ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَلَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُظْمِئَةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَأَدْخِلِي فِي عِبْدِي ﴿٢٩﴾ وَأَدْخِلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

مىراسنى (ھالال - ھارام دېمەي) ھە دەپ يەيسىلەر ① [19]. مال - دۇنيانى (ھېرىسلىق بىلەن) ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرىسىلەر ② [20]. بۇنداق قىلىشىڭلار توغرا ئەمەس ③. (توغرىسى شۇكى) زېمىن ئارقىمۇ ئارقا تەۋرىتىلگەن چاغدا [21]. رەببىڭ (بەندىلەرنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم قىلىش ئۈچۈن) كەلگەن ۋە پەرىشتىلەر سەپ - سەپ بولۇپ ھازىر بولغان چاغدا ④ [22]. جەھەننەم كەلتۈرۈلگەن چاغدا ⑤، شۇ كۈندە ئىنسان (دۇنيادىكى قىلمىشلىرىنى) ئەسلەيدۇ، (ئەمما بۇ چاغدا) ئەسلىگەننىڭ ئۇنىڭغا نېمە پايدىسى بولسۇن؟ ⑥ [23]. ئۇ: «كاشكى مەن (ئاخىرەتتىكى) ھاياتىم ئۈچۈن (دۇنيادا) ياخشى ئىشلارنى قىلغان بولسامچۇ!» دەپ كېتىدۇ ⑦ [24]. ھېچكىم ئاللاھ شۇ كۈندە جازالىغاندەك جازالىيالمىدۇ ⑧ [25]. ھەمدە ھېچكىم ئاللاھ باغلىغاندەك باغلىيالمىدۇ ⑨ [26]. (مۇئەمىننىڭ جېنىغا مۇنداق دېيىلىدۇ) «ئى ئارام تاپقۇچى جان! [27]. سەن رەببىڭدىن مەمنۇن بولغان، رەببىڭمۇ سەندىن رازى بولغان ھالدا، ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتقىن ⑩ [28]. سەن مېنىڭ (ياخشى) بەندىلىرىمنىڭ قاتارىغا قوشۇلغىن [29]. مېنىڭ جەننىتىمگە كىرگىن» [30].

① مىراسنى مەيلى ھالال يول بىلەن ھاسىل بولسۇن ياكى ھارام يول بىلەن ھاسىل بولسۇن، قايسى يول بىلەن بولسا بولسۇن، ھېچ ئايرىماستىن (ئاياللارغا ۋە بالىلارغا بەرمەي توپلام، ھەممىنى) يەۋالىسىلەر. ﴿لَمًّا﴾ توپلام، پۈتۈنلەي دېگەن مەنىدە.

② ﴿جَمًّا﴾ كۆپ، زىيادە، يەنى مال - دۇنيانى ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرىسىلەر، دېمەكتۇر.

③ يەنە بىر مەنىسى، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلار يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغاندەك بولماسلىقى لازىم. چۈنكى بىر ۋاقىت كېلىدۇ، ئۇ چاغدا...

④ قىيامەت كۈنى پەرىشتىلەر ئاسماندىن زېمىنغا چۈشكەندە ھەر ئاسماننىڭ پەرىشتىلىرى ئايرىم - ئايرىم سەپ تۈزىدۇ، ئۇلار جەمئىي يەتتە سەپ بولۇپ، زېمىن ئەتراپىنى ئوراپ ئالىدۇ.

⑤ قىيامەت كۈنى جەھەننەمنىڭ 70 مىڭ نوختىسىدىن ھەر بىرىنى 70 مىڭ پەرىشتە تۇتقان ھالدا سۆرەپ كېلىدۇ. (سەھىھ مۇسلىم 2842 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2573 - ھەدىس) جەھەننەم ئەرشنىڭ سول تەرىپىگە قويۇلىدۇ، ئۇنى كۆرۈپ بارلىق مۇقەررەلەر ۋە پەيغەمبەرلەر داڭ قېتىپ قالىدۇ ۋە «يا رەببىم، مېنى ساقلىغىن، مېنى ساقلىغىن» دەپ ئىلتىجا قىلىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

⑥ يەنى بۇ دەھشەتلىك مەنزىرىنى كۆرۈپ ئىنساننىڭ كۆزى ئىچىلىدۇ ھەمدە ئۆزىنىڭ كاپىر بولغانلىقى ۋە ئاسىيلىق قىلغانلىقىغا پۇشايمان قىلىدۇ. لېكىن، ئۇ كۈندە پۇشايماننىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ.

⑦ بۇ ئەپسۇسلىنىش ۋە ھەسرەت - نادامەت، ئۇ كۈندە ھېچقانداق پايدا - مەنپەئەت ئېلىپ كېلەلمەيدۇ.

⑧ چۈنكى، ئۇ كۈندە پۈتۈن ھوقۇق ۋە ئىختىيار پەقەت بىر ئاللاھنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ. ئۇ كۈندە ھېچكىمنىڭ ئاللاھنىڭ ئالدىدا رۇخسەتسىز پىكىر بايان قىلىش ۋە سۆزلەش ئىمكانىيىتى بولمايدۇ. ھەتتا ئاللاھنىڭ رۇخسەتسىز ھېچكىم شاپائەتمۇ قىلالمايدۇ. بۇنداق ئەھۋالنى يەنى كاپىرلارغا قانداق ئازاب بولىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ قانداق باغلىنىدىغانلىقى ۋە جەھەننەمگە قانداق تاشلىنىدىغانلىقىنى بۇ يەردە تەسۋىرلەپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس، گەرچە ئازراق مۆلچەرلىگىلى بولسىمۇ. دېمەك، بۇ زالىملار ۋە گۇناھكارلارنىڭ ئەھۋالىدۇر، لېكىن مۇئەمىنلەر ۋە ئىتائەتمەنلەرنىڭ

ئەھۋالى ئۇلارغا پۈتۈنلەي ئوخشىمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئەھۋالى تۆۋەندىكى ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك بولىدۇ.

⑨ يەنى رەببىڭ بەندىلىرى ئۈچۈن جەننەتتە تەييارلىغان نېمەتلەر تەرەپكە قايتقىن. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ سۆز ئۇلارغا قىيامەت كۈنى دېيىلىدۇ، دەپ قارايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، بۇ سۆز بەندە ئۆلىدىغان چاغدا پەرىشتىلەر تەرىپىدىن ئۇنىڭغا خۇش خەۋەر بېرىش يۈزىسىدىن دېيىلىدۇ، يەنە قىيامەت كۈنىمۇ دېيىلىدۇ. ھاپىز ئىبنى كەسىر ئىبنى ئەسكەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ئادەمگە مۇنداق دۇئا قىلىشقا تەۋسىيە قىلغانلىقىنى نەقىل قىلغان: «ئى ئاللاھ، مەن سەندىن، نەپسىمنى بەرگىنىڭگە قانائەت قىلىدىغان، ھۆكۈمىڭگە رازى بولىدىغان ۋە ساڭا مۇلاقات بولۇشقا ئىشىنىدىغان ئارام تاپقۇچى جان قىلىشىڭنى سورايمەن». (ئىبنى كەسىر)

(90) سورة البلد مكة 20 آية

(90) سۈرە بەلەد مەككىدە چۈشكەن 20 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ۝ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ ۝

بۇ شەھەر (يەنى مەككە) بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [1]. (ئى پەيغەمبەر!) بۇ شەھەردە (ئۇرۇش قىلىش) ساڭا (ۋاقتلىق) ھالالدۇر ② [2].

① «بۇ شەھەر» مەككە ئەلمۈكەررەمەنى كۆرسىتىدۇ. بۇ سۈرە نازىل بولغان چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشۇ شەھەردە ئىدى. بۇ يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇغۇلغان جاي ئىدى. دېمەك، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇغۇلغان ۋە تۇرغان ماكان بىلەن قەسەم قىلدى. بۇنىڭدىن بۇ شەھەرنىڭ ئۇلۇغلىقى تېخىمۇ ئايان بولىدۇ.

② بۇ ئايەت مەككە پەتھى قىلىنغان چاغدا، ئاللاھ تائالا پەيغەمبەرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بۇ شەھەردە ئۇرۇش قىلىشنى ھالال قىلىپ بەرگەنلىكىگە قارىتىلغان. ۋەھالەنكى، ئۇنىڭدا ئۇرۇش قىلىشقا رۇخسەت يوق ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ تائالا بۇ شەھەرنى ئاسمان - زېمىننى ياراتقان كۈنىلا ھارام قىلغان، شۇڭا ئۇ ئاللاھ تائالانىڭ ھارام قىلىشى بىلەن تاكى قىيامەتكىچە ھارامدۇر. بۇ شەھەرنىڭ دەل - دەرەخلىرى قومۇرۇلمايدۇ (كېسىلمەيدۇ)، ئوت - چۆپلىرى يۇلۇنمايدۇ. مېنىڭ بۇ شەھەردە پەقەت كۈندۈزدىن بىر سائەتلا ئۇرۇش قىلىشىم ھالال قىلىندى. ئەمدى ئۇ يەنە بۇرۇنقىدەك ھاراملىق ھالىتىگە قايتتى. بۇنى ئاڭلىغانلار ئاڭلىمىغانلارغا يەتكۈزسۇن. ناۋادا بىرسى مېنىڭ بۇ شەھەردە ئۇرۇش قىلغانلىقىمنى دەلىل قىلىپ، ئۇرۇش قىلىشقا ئۇرۇنسا، ئۇنىڭغا: ئاللاھ تائالا ئۆز پەيغەمبەرلىكىگە رۇخسەت قىلغان، باشقىلارغا رۇخسەت قىلمىغان، دەرەخلەر». (سەھىھۇل بۇخارى 104 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 1354 - ھەدىس) ئايەتنىڭ سىياقىغا قارىغاندا «بۇ شەھەردە (ئۇرۇش قىلىش) ساڭا ھالالدۇر» دېگەن ئىبارە قىستۇرۇلما جۈملە ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، قەسەم داۋام قىلىدۇ.

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦﴾ أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾

ئاتا (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام) بىلەن ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [3]. بىز ئىنساننى ھەقىقەتەن جاپا - مۇشەققەت ئىچىدە (ياشايدىغان) قىلىپ ياراتتۇق ② [4]. ئۇ (ھاكاۋۇر ئىنسان) ئۆزىگە ھېچ كىشىنىڭ كۈچى يەتمەيدۇ دەپ ئويلايدۇ؟ ③ [5] ئۇ (پەخىرلىنىپ): «كۆپ مال - دۇنيا سەرپ قىلدىم» دەيدۇ ④ [6]. ئۇ بۇنى ھېچ كىشى كۆرمىدى (ئاللاھ بۇنىڭدىن ھېساب ئالمايدۇ) دەپ ئويلايدۇ؟ ⑤ [7] بىز ئىنسان ئۈچۈن ئىككى كۆز ⑥، بىر تىل، ئىككى كالىپۇك ياراتمىدۇقمو؟ ⑦ [8-9].

- ① بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇنىڭدىن ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادى كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ، بەزىلەر: بۇ ئومۇمىي بولۇپ ھەر قانداق ئاتا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادى بۇنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ، دەيدۇ.
- ② يەنى ئۇنىڭ ھاياتى جاپا - مۇشەققەت ۋە قىيىنچىلىقلار ئىچىدە ئۆتىدۇ. ئىمام تەبەرى مۇشۇ مەنىنى توغرا دەپ ئالغان. بۇ جۈملە يۇقىرىدىكى قەسەملەرنىڭ جاۋابىدۇر.
- ③ يەنى ئۇ ھېچكىم مېنى جازالاشقا قادىر ئەمەس دەپ ئويلايدۇ؟
- ④ ﴿لُبَدًا﴾ كۆپ، بەك جىق دېگەن مەنىدە. يەنى ئۇ ئىنسان دۇنيا ئىشلىرى ۋە بىھۇدە ئىشلارغا نۇرغۇن پۇل خەجلەيدۇ، ئاندىن كىشىلەرنىڭ ئالدىدا پەخىرلىنىپ ئۆزىنىڭ خەجلىگەنلىرىنى سۆزلەپ يۈرىدۇ.
- ⑤ ئۇ ئاللاھ نارازى بولىدىغان ئىشلارغا پۇل خەجلەپ، ئۆزىنى كۆرۈپ تۇرغۇچى يوق دەپ ئويلايدۇ؟ ۋەھالەنكى، ئاللاھ ھەممىنى كۆرۈپ تۇرىدۇ ۋە شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇنىڭ قىلمىشىغا جازا بېرىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بەزى نېمەتلىرىنى كىشىلەرگە ئىبرەت ئېلىش ئۈچۈن ئەسلىتىۋاتىدۇ.
- ⑥ ئىنسان بىز ياراتقان شۇ ئىككى كۆزى بىلەن كۆرىدۇ.
- ⑦ تىلى بىلەن سۆزلەيدۇ ۋە قەلبىدىكىنى ئىزھار قىلىدۇ، سۆزلەشتە ۋە تاماق يېيىشتە كالىپۇكلارغا تايىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كالىپۇكلار ئۇنىڭ ئاغزى ۋە يۈزىنى چىرايلىق كۆرسىتىدۇ.

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٥﴾ فَلَا أُفْتَحَمُ الْعُقَبَةَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعُقَبَةُ ﴿١٧﴾ فَكُ رَقَبَةً ﴿١٨﴾ أَوْ اِطْعَمُ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْعَبَةٍ ﴿١٩﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿٢٠﴾
 أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿٢١﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿٢٢﴾ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿٢٤﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ ﴿٢٥﴾

ئۇنىڭغا (ياخشى ۋە يامان) ئىككى يولنى كۆرسەتمىدۇقمو؟ ① [10] (شۇنداق تۇرسىمۇ) ئۇ داۋان ئاشمىدى ② [11]. (ئى يەيغەمبەر!) سەن داۋان ئېشىشىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەسەن؟ ③ [12] (داۋان ئېشىش دېگەن) قۇل ئازاد قىلىشتۇر [13]، ياكى ئاچارچىلىق (يۈز بەرگەن) كۈندە تۇغقانچىلىقى بولغان يېتىمگە، ياكى توپىدا يانتقان مىسكىن (يەنى ھالى ناچار كەمبەغەل) گە تاماق بېرىشتۇر ④ [14-16]. ئاندىن (يۇقىرىقىلارنى قىلىش بىلەن بىللە) ئىمان ئېيتقانلاردىن، بىر - بىرىگە (تائەت - ئىبادەتتە) چىدامچان بولۇشنى تەۋسىيە قىلىشقانلاردىن ④، بىر - بىرىگە مەرھەمەت قىلىشنى تەۋسىيە قىلىشقانلاردىن بولۇشتۇر ⑤ [17]. ئەنە ئاشۇ (ئىشلارنى قىلغان) كىشىلەر سائادەتمەن كىشىلەردۇر [18]. بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلار ھەقىقىي بەختسىزلەردۇر [19]. ئۇلار (ئىشكىلىرى مەھكەم) تاقالغان دوزاخقا سوللىنىدۇ ⑥ [20].

① يەنى ئۇنىڭغا ياخشىلىق ۋە يامانلىق، ئىمان ۋە كۇفىرى، بەخت - سائادەت ۋە بەختسىزلىكنىڭمۇ يولنى كۆرسەتتۇق. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ شەكسىزكى، بىز ئۇنىڭغا (پەيغەمبەر ئەۋەتىش ئارقىلىق ياخشى - يامان) يولنى كۆرسەتتۇق، ئۇ ياكى (ياخشى يولدا مېڭىپ) شۈكۈر قىلغۇچى بولىدۇ، ياكى (يامان يولدا مېڭىپ) تۈزكۈرلۈك قىلغۇچى بولىدۇ. ﴾ (سۇرە دەھر 3 - ئايەت). " نَجْدٌ " نىڭ مەنىسى ئېگىز جاي. شۇنىڭغا ئاساسەن بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى مۇنداق شەرھىلىگەن: بىز ئىنساننى (ئانىنىڭ) ئىككى كۆكسىگە باشلىدۇق، يەنى بوۋاق ۋاقتىدا ئوزۇقلىنىشى ئۈچۈن ئانىسىنى ئېمىشكە يېتەكلىدىق. لېكىن، باشتىكى ئۇقۇم ئەڭ توغرىدۇر.

② ﴿ الْعُقَبَةُ ﴾ دېگەن داۋان يەنى تاغدىكى يولدۇر. ئومۇمەن داۋاندىن ئۆتمەك ناھايىتى قىيىن بولىدۇ. بۇ سوراق جۈملە بۇ يەردە ئىنكار مەنىسىدە كەلگەن. ئۇ داۋان ئاشمىدىمۇ؟ بۇ يەردە داۋاندىن ئېشىش مەقسەت ئەمەس، بەلكى بۇ بىر مىسال بولۇپ، ئىنسان داۋاندىن ئۆتۈشتە قاتتىق جاپا - مۇشەققەتلەرگە دۇچ كەلگەندەك، ياخشى ئەمەل قىلىش جەريانىدا شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرى ۋە نەپسنىڭ خاھىشلىرىغا خىلاپلىق قىلىشتا دۇچ كېلىدىغان قىيىنچىلىق ۋە مۇشەققەتلەرنى بايان قىلىش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن. (فەتھۇلقەدر)

③ ﴿ مَسْعَبَةٌ ﴾ " مَجَاعَةٌ " ئاچارچىلىق. ﴿ يَوْمِ ذِي مَسْعَبَةٍ ﴾ ئاچارچىلىق كۈنىدە. ﴿ ذَا مَتْرَبَةٍ ﴾ توپىلىق يەنى پېقىرلىق ۋە غۇربەت سەۋەبىدىن توپىدا (يەردە) يانتقان، ئۆي - ماكانى يوق كىشىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك قۇل ئازات قىلىش، ئاچ قالغانغا، تۇغقاندارچىلىقى بار يېتىمگە ياكى مىسكىنگە تاماق بېرىش داۋان ئېشىش ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئەمەل ئارقىلىق ئىنسان دوزاختىن قۇتۇلۇپ، جەننەتكە يېتىدۇ. يېتىمنى ئۆز كاپالىتىگە ئېلىش بولسا ساۋابى ئەڭ كاتتا ئەمەلدۇر. ئەگەر ئۇ تۇغقاندارچىلىقى بار يېتىم بولسا، ئۇنى كاپالەتكە ئالغاننىڭ ساۋابى ئىككى ھەسسە ئارتۇق بولىدۇ: بىرى سەدىقە قىلغاننىڭ ساۋابى، يەنە بىرى سەلە - رەھىم قىلغاننىڭ ساۋابىدۇر. شۇنىڭدەك قۇل ئازات قىلغاننىڭ پەزىلىتى ھەققىدە كۆپ ھەدىسلەر بار. بۈگۈنكى كۈندە قەرزدارنى قەرزنىڭ يۈكىدىن خالاس قىلىپ قويۇشۇمۇ بىر خىل «قۇل ئازات قىلىش» ھېسابلىنىدۇ.

④ بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، مەزكۇر ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشى مۇئمىن بولسىلا، ئاندىن ئۇنىڭ ئەمەللىرى پايدىلىق ۋە ئاخىرەتتە سائادەتمەنلەردىن بولۇشقا سەۋەب بولالايدۇ.

⑤ مۇئمىنلەرنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇلار بىر - بىرىگە سەۋرىنى ۋە سىلە - رەھىمنى تەۋسىيە قىلىدۇ.

⑥ ﴿مُؤَصَّدَةٌ﴾ مەنىسى "مُغْلَقَةٌ" تاقالغان، يەنى ئۇلار ئوتقا تاشلىنىدۇ، قاچالماسلىقى ۋە ئوتنىڭ ھارارىتى ئۇلارنى شىددەت بىلەن كۆيدۈرىشى ئۈچۈن تۆت تەرەپتىن تاقىلىدۇ.

(91) سورة الشمس مكية 15 آية

(91) سۈرە شەمس مەككىدە چۈشكەن 15 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالشَّمْسُ وَضَحَّحَهَا ① وَالْقَمَرَ إِذَا تَلَّهَا ② وَالنَّهَارَ إِذَا جَلَّهَا ③ وَاللَّيْلَ إِذَا يَغْشَىٰهَا ④ وَالسَّمَاءَ وَمَا بَنَدَهَا ⑤ وَالْأَرْضَ وَمَا طَحَّهَا ⑥ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ⑦

قۇياش ۋە ئۇنىڭ ئاپتېپى ① بىلەن قەسەم قىلىمەنكى [1]، قۇياشقا ئەگەشكەن ئاي بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ② [2]، قۇياشنى نامايان قىلىدىغان كۈندۈز بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ③ [3]، قۇياشنى ئورغان (يوشۇرغان) چاغدىكى كېچە بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ④ [4]، ئاسمان بىلەن ۋە ئۇنىڭ مۇستەھكەم بىناسى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ⑤ [5]، زېمىن بىلەن ۋە ئۇنىڭ كەڭ يېيىلىشى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ⑥ [6]، جان بىلەن ۋە جان ئىگىسىنى مۇكەممەل ياراتقان ⑦ [7].

① يەنە بىر مەنىسى، قۇياشنىڭ نۇرى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى. ئەگەر ﴿صُحِّي﴾ كۈندۈزنى كۆرسىتىدۇ دەپ ئالغاندا، قۇياش ۋە كۈندۈز بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، دېگەن بولىدۇ.

② يەنى قۇياش پاتقاندىن كېيىن چىققان ئاي بىلەن قەسەم قىلىمەنكى. ئادەتتە ھەر ئاينىڭ ئاۋۋالقى يېرىمىدا ئاي قۇياش پاتقاندىن كېيىن چىقىدۇ.

③ يەنە بىر مەنىسى، قاراڭغۇلۇقنى يوقاتقان كۈندۈز بىلەن قەسەم قىلىمەنكى. ئايەتتە قاراڭغۇلۇق تىلغا ئېلىنمىغان بولسىمۇ، جۈملىنىڭ سىياقى ئۇنىڭ بارلىقىغا دالەت قىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

④ يەنى كېچە قۇياشنى قاپلىغان ۋە ھەممە يەرنى قاراڭغۇلۇق ئورغان چاغ بىلەن قەسەم قىلىمەنكى.

⑤ يەنە بىر مەنىسى، «ئاسمان بىلەن ۋە ئۇنى بىنا قىلغۇچى زات بىلەن قەسەم قىلىمەنكى». بۇ مەنە ئېتىبارى بىلەن ﴿مَا﴾ بۇ يەردە ﴿مَنْ﴾ مەنىسىدە كەلگەن. شۇڭا «ئۇنى بىنا قىلغۇچى زات» دەپ تەرجىمە قىلىنغان.

⑥ يەنە بىر مەنىسى، «زېمىن بىلەن ۋە ئۇنى يايغان زات بىلەن قەسەم قىلىمەنكى».

⑦ يەنە بىر مەنىسى: ئىنساننى توغرا، بېجىرىم ۋە چىرايلىق شەكىلدە ياراتقان زات بىلەن قەسەمكى، دېگەن بولىدۇ. «بېجىرىم ياراتقان» دېگەن ئىنساننىڭ ئەزالىرى بىر - بىرىگە ماسلاشقان ۋە ئۆلچەملىك بولۇپ، غەلىتە، ئورۇنسىز ئەمەس دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ۗ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ۙ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ۚ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ۖ إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا ۗ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ۖ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدمَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا ۗ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ۗ

ئۇنىڭغا ياخشىلىق - يامانلىقنى بىلدۈرگەن (تونۇتقان) زات بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [7-8]، نەپسىنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ ② [9]. نەپسىنى (گۇناھلار بىلەن بۇلغاپ) كەمسىتىكەن ئادەم چوقۇم زىيان تارتىدۇ ③ [10]. سەمۇد قەۋمى ھەددىدىن ئاشقانلىقى ئۈچۈن (ئۆز پەيغەمبىرىنى) ئىنكار قىلدى ④ [11]. ئەينى زاماندا سەمۇدنىڭ ئەڭ بەتبەخت ئادىمى ⑤ (مۆجىزە بولۇپ كەلگەن تۆگىنى بوغۇزلاشقا) تۇتۇش قىلغاندا [12]. ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى (سالھ) ئۇلارغا: «ئاللاھنىڭ تۆگىسىگە چىقىلماڭلار، ئۇنى سۇ ئىچىشتىن توسماڭلار» دېگەن ئىدى ⑥ [13]. ئۇلار پەيغەمبەرنى (يەنى سالھ ئەلەيھىسسالامنى) يالغانغا چىقاردى ۋە تۆگىنى ئۆلتۈردى ⑦. شۇنىڭ بىلەن گۇناھى تۈپەيلىدىن رەببى ئۇلارغا چوڭ بىر ئازابنى چۈشۈرۈپ، ھالاك قىلدى ⑧، ھەممىسىنى ئومۇميۈزلۈك ھالاك قىلىۋەتتى ⑨ [14]. ئاللاھ ئۇنىڭ (يەنى ئۇلارنى ھالاك قىلغانلىقىنىڭ) ئاقىۋىتىدىن قورقمايدۇ ⑩ [15].

① ﴿الْهَمَّ﴾ نىڭ بىر مەنىسى، ئىنسانغا پەيغەمبەرلەر ۋە ساماۋىي كىتابلار ئارقىلىق ياخشىلىق - يامانلىقنى ئېنىق تونۇتقان ۋە چۈشەندۈرگەن زات بىلەن قەسەم قىلىمەنكى. يەنە بىر مەنىسى، ئىنساننىڭ ياخشىلىقنى قوبۇل قىلىپ، يامانلىقتىن ساقلىنىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئەقلى ۋە تەبىئىتىدە ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، توغرا بىلەن خاتانى پەرق ئېتەلگۈدەك تۇيغۇ ئاتا قىلغان زات بىلەن قەسەم قىلىمەنكى.

② يەنى نەپسىنى شېرىكتىن، گۇناھ - مەئسىيەتتىن ۋە ناچار ئىللەتلەردىن پاك قىلغان ئادەم ئاخىرەتتىكى غەلبە ۋە نىجاتلىققا ئېرىشىدۇ.

③ نەپسىنى گۇمراھ قىلىۋەتكەن ئادەم زىيانكارلىقتا قالىدۇ. "دَسَّ" دېگەن سۆز "تَدَسَّسُ" دىن كېلىپ چىققان پېئىل بولۇپ، مەنىسى: بىر نەرسىنى يەنە بىر نەرسىگە يوشۇرۇپ قويۇش دېگەنلىكتۇر. بۇ يەردە ﴿دَسَّاهَا﴾ نىڭ مەنىسى: نەپسىنى تائەت - ئىبادەت ۋە ياخشى ئەمەل ئارقىلىق زاھىر قىلماي، يوشۇرغان، بۇلغىغان ۋە بىكار تاشلىۋەتكەن ئادەم ھەرگىز نىجاتلىققا ۋە غەلبىگە ئېرىشەلمەيدۇ، مەقسەتكە يېتەلمەيدۇ.

④ يەنى ھەددىدىن ئېشىپ كېتىش ۋە سەركەشلىك ئۇلارنى ھەقنى ئىنكار قىلىشقا ئېلىپ باردى.

⑤ مۇپەسسەرلەر: ئۇ ئادەمنىڭ ئىسمى قەدار ئىبنى سالىق ئىدى، دەيدۇ. ئۇ ئۆز قىلمىشى سەۋەبلىك ئەڭ بەتبەخت ئادەم يەنى بەتبەختلەرنىڭ كاتتىسى بولۇپ كەتتى.

⑥ ئۇلار تۆگىگە زىيان يەتكۈزمەسلىك ۋە تۆگە سۇ ئىچىدىغان كۈندە ئۇنىڭ سۈيىنى ئىچىۋالماستىقىغا بۇيرۇلغان ئىدى. تۆگىنىڭ سۇ ئىچىشى ئۈچۈن بىر كۈن ۋە سەمۇد قەۋمىنىڭ سۇ ئىچىشى ئۈچۈن مۇئەييەن بىر كۈن بەلگىلەنگەن بولۇپ، بۇ بەلگىلىمىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئالاھىدە تەكىتلەنگەن ئىدى، لېكىن زالىملار ئۇنىڭغا رىئايە قىلمىدى.

⑦ بۇ جىنايەتنى پەقەت «قەدار ئىبنى سالىق» يەنى بىر ئادەم سادىر قىلدى، لېكىن بۇ ئىشتا قەۋمى ئۇنىڭغا شېرىك بولۇپ، قوللاپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، ھەممىسى ئوخشاش جىنايەتچى سانالدى. پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىش ۋە تۆگىنى بوغۇزلاش پۈتۈن قەۋمگە مەنسۇپ قىلىندى. بۇنىڭدىن شۇنداق بىر قانۇنىيەت مەلۇم بولدىكى، جىنايەتنى سادىر قىلغۇچى بىر شەخس بولسىمۇ، پۈتۈن قەۋم ئۇنى توسۇشنىڭ ئورنىغا، قوللاپ قاراپ تۇرسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا پۈتۈن قەۋم جىنايەتكە شېرىك بولغان ھېسابلىنىدۇ.

⑧ ﴿فَلَمَدَهُ عَلَيْهِمْ﴾ ئۇلارنى ھالاک قىلدى ۋە ئۇلارغا قاتتىق ئازاب نازىل قىلدى.

⑨ ئازابنى ئومۇمىي قىلدى. يەنى بۇ ئازابنى ھەممىگە باراۋەر قىلدى، ھېچكىمنى قالدۇرمىدى، چوڭ - كىچىك ھەممىنى ھالاک قىلدى. يەنە بىر مەنىسى: زېمىننى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە باراۋەر قىلدى، يەنى ئۇلارنى يەر بىلەن يەكسان قىلدى.

⑩ يەنى ئاللاھ تائالا ئۇلارنى جازالاپ، قايسىبىر كۈچنىڭ ئىنتىقام ئېلىشىدىن قورقۇپ قالمايدۇ. ئۇ ئاقىۋەتتىن قورقمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ كۈچ - قۇدرىتىگە باراۋەر كېلىدىغان ياكى ئۇنىڭدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان كۈچ مەۋجۇت ئەمەس.

(92) سورة اليل مكية 21 آية

(92) سۈرە لەيل مەككىدە چۈشكەن 21 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ① وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ② وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ③ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ④ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ⑤

(قاراڭغۇلۇقى ھەممە نەرسىنى) قاپلىغان كېچە بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [1]، يورۇغان كۈندۈز بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ② [2]، ئەركەك - چىشىنى (ئەر - ئايالنى) ياراتقان زات بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ③ [3]، سىلەرنىڭ تىرىشچانلىقىڭلار ھەقىقەتەن خىلمۇخىلدۇر ④ [4]. (ئاللاھ يولىدا) پۇل - مال سەرپ قىلغان ⑤،

- ① يەنى كۈندۈزنىڭ يورۇقلۇقى يوق بولۇپ، قاراڭغۇلۇقى ئۇپۇقنى قاپلىغان كېچە بىلەن قەسەم قىلىمەنكى.
- ② يەنى كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقى يوق بولۇپ، يورۇقى يېيىلغان كۈندۈز بىلەن قەسەم قىلىمەنكى.
- ③ بۇ يەردە ئاللاھ ئۆز زاتى بىلەن قەسەم قىلدى. چۈنكى ئەر - ئايال ھەر ئىككىلىسىنى ياراتقۇچى پەقەتلا ئاللاھتۇر. بۇ ئايەتتىكى باغلىغۇچى ﴿ مَا ﴾ "الَّذِي" «غان، قان» دېگەن مەنىدە كەلگەن. شۇڭا «ياراتقان زات بىلەن» دەپ تەرجىمە قىلىندى.
- ④ كىمكى ياخشى ئەمەل قىلسا، ئۇنىڭ مۇكاپاتى جەننەتتۇر. كىمكى يامان ئەمەل قىلسا، ئۇنىڭ جازاسى دوزاختۇر. بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر. "مَرِيضٌ" «بىمار» نىڭ كۆپلۈكى "مَرَضَى" بولغاندەك "شَيْئٌ" «خىلمۇخىل» نىڭ كۆپلۈكى "شَيْئٌ" بولىدۇ.
- ⑤ يەنى پۇل - مېلىنى ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلغان ۋە ھارام ئىشلاردىن ساقلانغان.

وَصَدَقَ بِالْحُسْنَى ⑥ فَسَنِّيْرُهُ لِّلْيُسْرَى ⑦ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى ⑧ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ⑨ فَسَنِّيْرُهُ لِّلْعُسْرَى ⑩ وَمَا يُعْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ⑪ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى ⑫

تەقۋادارلىق قىلغان، كەلىمە تەۋھىدىنى راست دەپ ئىشەنگەن ① ئادەمگە كەلسەك، [5-6] بىز ئۇنىڭغا ياخشى ئىشلارنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىمىز ② [7]. بېخىللىق قىلىپ (ئاللاھتىن) ئۆزىنى بەھاجەت ھېسابلىغان ③، كەلىمە تەۋھىدىنى ئىنكار قىلغان ئادەمگە كەلسەك ④، [8-9]، بىز ئۇنىڭغا يامان ئىشلارنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىمىز ⑤ [10]. ئۇ (دوزاخقا) تاشلانغان چاغدا، ئۇنىڭ پۇل - مېلى ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمايدۇ ⑥ [11]. شەكسىزكى، توغرا يولنى كۆرسىتىش بىزنىڭ ئىشىمىزدۇر ⑦ [12].

① يەنە بىر مەنىسى، ياخشى مۇكاپاتنى تەستىق قىلغان يەنى پۇل - مېلىنى خەيرلىك ئىشلارغا سەرپ قىلسا، تەقۋادارلىق قىلسا، ئاللاھ تەرەپتىن ياخشى مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقىغا قەتئىي ئىشەنگەن.

② ﴿يُسْرَى﴾ ئەسلىدە «ئاسانلىق» دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە ئۇنىڭدىن ياخشى ئىش ۋە ياخشى خىسلەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىز ئۇنى ياخشى ئىش ۋە ئىتائەتكە مۇۋەپپەقىيەت قىلىمىز ۋە بۇ ئىشلارنى ئۇنىڭغا ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىمىز. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ ئايەت ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەققىدە نازىل بولغان. ئۇ ئالتە قۇلنى سېتىۋېلىپ ئازاد قىلغان. ئۇ قۇللار مۇسۇلمان بولغانلىقى سەۋەبىدىن مەككە كاپىرلىرى تەرىپىدىن ئېغىر ئەزىيەتلەرگە دۇچار بولغان ئىدى. (فەتھۇلقەدىر)

③ يەنى پۇل - مېلىنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلمىغان ۋە ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بىپەرۋالىق قىلغان.

④ يەنە بىر مەنىسى، ئاخىرەتتىكى جازا ۋە ھېسابنى ئىنكار قىلغان.

⑤ ﴿عُسْرَى﴾ ئەسلىدە «قىيىنچىلىق» دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ يەردە ئۇنىڭدىن كۇفرلىق، گۇناھ، يامان يول ۋە يامان ئىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى بىز ئۇنىڭغا يامان يول ۋە يامان ئىشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىمىز. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا ياخشى ئىش ۋە سائادەت يولى قىيىن بولۇپ قالىدۇ. بۇ مەزمۇن قۇرئان كەرىمدە بىر قانچە جايدا بايان قىلىنغان. كىمكى ياخشىلىق ۋە توغرا يولنى ئىختىيار قىلسا، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىنى ياخشىلىققا مۇۋەپپەقىيەت قىلىدۇ. كىمكى يامانلىق ۋە گۇناھ يولنى ئىختىيار قىلسا، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىنى ئۆز ھالىغا قويۇپ بېرىدۇ. بۇ ئىش ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمى ئەزەلسىدە پۈتكەن تەقدىرى بويىچە بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بۇ نۇقتا ھەدىستىمۇ بايان قىلىنغان بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر ئەمەل قىلىڭلار، كىم قايسى ئىش ئۈچۈن يارىتىلغان بولسا، شۇ ئىش ئۇنىڭغا ئاسان قىلىنىدۇ. (تەقدىرىگە) بەختلىك دەپ پۈتۈلگەنلەر بەختلىكلەرنىڭ ئەمەلىنى قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلىنىدۇ. (تەقدىرىگە) بەختسىز دەپ پۈتۈلگەنلەرگە بەختسىزلەرنىڭ ئەمەلىنى قىلىش ئاسانلاشتۇرۇلىدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4949 - ھەدىس)

⑥ ئۇ جەھەننەمگە تاشلانغان چاغدا، سەرپ قىلمىغان پۇل - مېلى ئۇنىڭغا ھېچ ئەسقاتمايدۇ.

⑦ يەنى ھالال ۋە ھارام، ياخشىلىق ۋە يامانلىق، ھىدايەت ۋە زالالەتنى ئوچۇق بايان قىلىپ بېرىش بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. (بىز بۇ مەسئۇلىيەتنى تولۇق ئادا قىلدۇق)

وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَىٰ ﴿١٤﴾ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٦﴾ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَىٰ ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَىٰ ﴿٢١﴾

دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئەلۋەتتە بىزنىڭ ئىلكىمىزدىدۇر ① [13]. مەن سىلەرنى لاۋۇلداپ تۇرغان ئوتتىن ئاگاھلاندىدۇم [14]. ئۇنىڭغا پەقەت (ھەقىقەتنى) ئىنكار قىلغان، (ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتقان ئەڭ بەتبەخت ئادەملا كىرىدۇ ② [- 16]. پاكلىنىش ئۈچۈن پۇل - مېلىنى (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىدىغان ئەڭ تەقۋادار ئادەم ③ ئۇنىڭدىن (يەنى ئوتتىن) يىراق قىلىنىدۇ ④ [17-18]. ئۇنىڭ قىلغان ياخشىلىقى بىراۋنىڭ ياخشىلىقىنى ياندۇرۇش ئۈچۈن ئەمەس ⑤، پەقەت ئۇلۇغ رەببىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈندۇر ⑥ [19-20]. ئۇ (يەنى ئېھسان قىلغۇچى ئادەم) كەلگۈسىدە (رەببىنىڭ مۇكاپاتىدىن) چوقۇم رازى بولىدۇ ⑦ [21].

① يەنى دۇنيا ۋە ئاخىرەت ھەر ئىككىسى بىزنىڭ ئىلكىمىزدىدۇر. ئۇلارنى خالىغىنىڭلارچە تەلەپ قىلىڭلار. ئىككىلىسىنى ياكى ئىككىسىدىن بىرىنى تەلەپ قىلىدىغانلار بىزدىن تەلەپ قىلسۇن، چۈنكى پەقەت بىزلا ھەربىر تەلەپ قىلغۇچىغا ئۆز ئىرادىمىز بويىچە بېرىمىز.

② بۇ ئايەتنى مۇرجىئە پىرقىسى (ئىلگىرى ئۆتكەن بىر باتىل پىرقە) دەلىل كەلتۈرۈپ، جەھەننەمگە پەقەت كاپىرلارلا كىرىدۇ، مۇسۇلمان ھەر قانچە گۇناھكار بولسىمۇ، جەھەننەمگە كىرمەيدۇ، دېدى. لېكىن، بۇ قاراش ئوچۇق نەقلىي دەلىللەرگە خىلاپتۇر. توغرىسى شۇكى، بىر قىسىم گۇناھكار مۇسۇلمانلار مەلۇم ۋاقىت جەھەننەمگە كىرىدۇ، كېيىن مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم، پەرىشتىلەر ۋە باشقا سالھ كىشىلەرنىڭ شاپائىتى بىلەن جەھەننەمدىن چىقىدۇ. بۇ يەردە قىسقىچە بايان قىلىنغان ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، جەھەننەم كاپىرلارغا ۋە بەتبەخت كىشىلەرگە تەييارلانغان بولۇپ، ئۇلار شەكسىز جەھەننەمگە كىرىدۇ ۋە ئۇ يەردە مەڭگۈ قالىدۇ. بىر قىسىم گۇناھكار مۇسۇلمانلار جەھەننەمگە كىرىدۇ، لېكىن مەڭگۈ قالمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گۇناھىغا لايىق جازالانغاندىن كېيىن جەھەننەمدىن چىقىدۇ. دېمەك، ئۇلار جەھەننەمگە جازالىنىش ئۈچۈن ۋاقىتلىق كىرىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

③ يەنى پۇل - مېلىنىمۇ ۋە نەپسىنىمۇ پاكلاش ئۈچۈن پۇل - مېلىنى ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە سەرپ قىلىدىغان ئادەم.

④ جەھەننەمدىن يىراق بولىدۇ ۋە جەننەتكە كىرىدۇ.

⑤ يەنى ئۇ قايتۇرۇۋېلىش مەقسىتىدە غەرەزلىك پۇل خەجلەيدىغان ئادەم ئەمەس.

⑥ بەلكى ئىخلاص بىلەن ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ۋە جەننەتتە ئۇنىڭ دىدارىغا مۇشەررەپ بولۇش ئۈچۈن، پۇل خەجلەيدىغان ئادەمدۇر.

⑦ يەنى مەزكۇر سۈپەتلەرگە ئىگە بولغان كىشىگە ئاللاھ تائالا جەننەتنىڭ نېمەتلىرى، ئىززەت ۋە شان - شەرەپ ئاتا قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى ئاللاھتىن رازى بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئاللاھ رازى بولىدۇ. كۆپ ساندىكى مۇپەسسىرلەرنىڭ نەقىل قىلىشىچە، بۇ ئايەت ئەبۇبەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەققىدە نازىل بولغان، بۇ ھەقتە ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن. شۇنداقتىمۇ بۇ ئايەت مەنە ۋە ئوقۇم جەھەتتىن ئومۇمىيىدۇر. كىمكى مەزكۇر ئالىي سۈپەتلەرگە ئىگە بولسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەنە شۇنداق مۇكاپاتلارغا ئېرىشىدۇ.

(93) سورة الضحى مكية 11 آية

(93) سۈرە زۇھا مەككىدە چۈشكەن 11 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالضُّحَىٰ ① وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ② مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ③ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ④ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ⑤

چاشكاھ ۋاقتى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [1]، جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەن چاغدىكى كېچە بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ② [2]، (ئى پەيغەمبەر!) رەببىڭ سېنى تاشلىۋەتمىدى ۋە يامان كۆرۈپمۇ قالمدى ③ [3]. سەن ئۈچۈن ئاخىرەت ئەلۋەتتە بۇ دۇنيادىن ياخشىدۇر ④ [4]، رەببىڭ ساڭا كەلگۈسىدە (كۆپ ياخشىلىق) ئاتا قىلىدۇ، سەن (بۇنىڭدىن) مەمنۇن بولىسەن ⑤ [5].

★ بۇ سۈرىنىڭ چۈشۈش سەۋەبى توغرىسىدا مۇنداق ھەدىس كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاغرىپ قېلىپ ئىككى - ئۈچ كېچە نامازغا تۇرالمىغان. بىر ئايال كېلىپ (تەنە تەرىقىسىدە): ئى مۇھەممەد! شەيتىنىڭ سېنى تاشلىۋەتكەن ئوخشىمامدۇ؟ دېگەن. يەنە بىر رىۋايەتتە: جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىر مەزگىل ۋەھىي ئېلىپ كەلمىگەن، شۇ سەۋەبتىن مۇشربىكلار: مۇھەممەدنى رەببى تاشلىۋېتىپتۇ، دېگەن. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بۇ سۈرىنى چۈشۈرگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 4950 - ھەدىس) بۇ ئايال ئەبۇ لەھەبىنىڭ ئايالى ئۇمۇ جەمىل ئىدى. (فەتھۇلبارى) ① ئەتىگەندە قۇياش يۇقىرى ئۆرلىگەن ۋاقىت چاشكاھ ۋاقتى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭدىن پۈتۈن كۈندۈز كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② ﴿سَجَىٰ﴾ دېگەن سۆز "سكَن" تىنچلاندى، سۈكۈنات، جىمجىتلىق مەنىسىدە بولۇپ، قاراڭغۇلۇق ئەتراپنى قاپلىغان ۋە ھەممە جاي سۈكۈناتقا چۆمگەن ۋە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەن كېچە دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

③ يەنى كاپىرلار ئويلىغاندەك رەببىڭ سېنى تاشلىۋەتمىدى.

④ يەنە بىر مەنىسى، ئاخىرقى نەتىجە سەن ئۈچۈن دەسلەپكى باشلىنىشتىن ياخشىراق تۇر. ھەر ئىككى چۈشەنچە مەنە ئېتىبارى جەھەتتىن توغرىدۇر.

⑤ بۇنىڭدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا دۇنيادا ئاتا قىلىنغان پەتھى - غەلبىلەر ۋە ئاخىرەتتە ئاتا قىلىنىدىغان ئەجىر - ساۋابلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنە ئۇنىڭ گۇناھكار ئۈممەتلىرىنى شاپائەت قىلىش ھەققىمۇ بۇنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ.

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَءَاوَىٰ ۖ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ۗ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ۗ ۝۸ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۙ ۝۹ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ۙ ۝۱۰ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۝۱۱

ئۇ سېنىڭ يېتىملىكىڭنى بىلىپ پاناھلىق بەرمىدىمۇ؟ ① [6] سېنىڭ تېخىرقاپ قالغىنىڭنى بىلىپ يول كۆرسەتمىدىمۇ؟ ② [7] سېنىڭ يوقسۇللىقىڭنى بىلىپ (كىشىلەردىن) بىھاجەت قىلمىدىمۇ؟ ③ [8] (شۇڭا سەنمۇ) يېتىمغا قوپاللىق قىلما ④ [9]. تىلەمچىنى سىلكىشىلمە ⑤ [10]. رەببىڭنىڭ (ساڭا بەرگەن) نېمىتىنى (كىشىلەرگە) سۆزلەپ تۇرغىن (چۈنكى نېمەتنى سۆزلەپ بەرگەنلىك نېمەتكە شۈكۈر قىلغانلىق بولىدۇ) ⑥ [11].

① يەنى سەن ئاتىنىڭ ھىمايىسىدىن مەھرۇم ئىدىڭ، رەببىڭ سېنى ھىمايە قىلدى ۋە ئاسرىدى.

② سەن دىن، شەرىئەت ۋە ئىماننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۇقمايتتىڭ، رەببىڭ سېنى توغرا يولغا يېتەكلىدى، ساڭا پەيغەمبەرلىك ۋە كىتاب ئاتا قىلدى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى سەن ھىدايەتتىن يىراققا ئىدىڭ.

③ يەنى باي قىلدى، ئۇ سېنى ئۆزىدىن باشقىغا موھتاج قىلمىدى، شۇڭا سەن پېقىرلىقتا چىدامچان، بايلىقتا شۈكۈر قىلغۇچى بولۇپ ياشىدىڭ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى مۇنداق تەلىم بەرگەن: «بايلىق - پۇل - مالنىڭ كۆپ بولغانلىقى ئەمەس، بەلكى كۆڭۈلنىڭ توق بولغانلىقىدۇر». (سەھىھ مۇسلىم 1051 - ھەدىس)

④ يېتىمغا سىلىق ۋە يۇمشاق مۇئامىلە قىلغىن، ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغىن.

⑤ يەنى سائىلغا، تىلەمچىگە قوپاللىق ۋە ھاكاۋۇرلۇق قىلما! تىللىما، ئازار بەرمە! ھەتتا جاۋاب بەرگەندىمۇ مېھرىبانلىق بىلەن چىرايلىقچە جاۋاب بەرگىن.

⑥ يەنى رەببىڭ ساڭا كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلدى. مەسىلەن: ھىدايەت ۋە پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلدى، يېتىم ئىدىڭ، سېنى كاپالتىگە ئالدىغان ھامىي ۋە قوللىغۇچى ئورۇنلاشتۇردى، ساڭا قانائەت ئاتا قىلدى ۋە باشقىلاردىن بىھاجەت قىلدى. بۇ نېمەتلەرنى قىزغىنلىق ۋە مەمنۇنىيەت بىلەن ئىزھار قىلىپ تۇرغىن، بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى ئەسلىپ، سۆزلەپ تۇرۇش ۋە ئىزھار قىلىش ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان ئىشلاردىندۇر. ئەمما تەكەببۇرلۇق ۋە پەخىرلىنىش يۈزىسىدىن ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ پەزىلى - كەرىمى ۋە نېمەتلىرىگە بولغان قەرزدارلىقنى ئېتىراپ قىلىش يۈزىسىدىن، بۇ نېمەتلەردىن ئايرىلىپ قىلىشتىن ئەنسىرىگەن ھالدا، ئۇنىڭ قۇدرىتىدىن قورقۇپ تۇرۇپ ياد ئېتىش ۋە سۆزلەپ تۇرۇش كېرەك.

(94) سورة الإنشراح مكية 8 آية

(94) سۈرە ئىنشاھ مەككىدە چۈشكەن 8 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾

(ئى پەيغەمبەر!) سېنىڭ كۆكسىڭنى (ھىدايەت، ئېلىم - ھېكمەت ۋە ئىسلام ئۈچۈن ئېچىپ) كەڭ قىلمىدۇقمۇ؟ ﴿1﴾ [1]

① ئالدىنقى سۈرىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلىنغان ئۈچ نېمەت تىلغا ئېلىنغان ئىدى. بۇ سۈرىدە ئۇلاردىن باشقا يەنە ئۈچ نېمەت تىلغا ئېلىنىۋاتىدۇ. بىرىنچىسى كۆكسىنى كەڭ قىلغانلىقىدۇر. دېمەك ھەقنى تونۇشۇڭ ۋە قوبۇل قىلىشنىڭ ئۈچۈن، بىز قەلبىڭنى نۇرلاندۇرۇپ، كەڭ قىلدۇق. بۇ ئۇقۇم يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق كەلگەن: ﴿ ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچىدۇ (يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمانغا كېڭەيتىپ بېرىدۇ) ﴾. (سۈرە ئەنئام 125 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى) يەنى ئۇ ئىسلامنى ھەق دىن سۈپىتىدە تونۇيدۇ ھەم قوبۇل قىلىدۇ. بۇ يەردىكى كۆكسىنى كەڭ قىلىشقا سەھىھ ھەدىسلەردە رىۋايەت قىلىنغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆكسىنىڭ ئىككى قېتىم يېرىلغانلىقىمۇ كىرىدۇ. بىرىنچى قېتىمقىسى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۆت ياش چېغىدا جىبرىل ئەلەيھىسسالام كېلىپ، ئۇنىڭ كۆكسىنى يارغان، ھەربىر ئىنساندا بولىدىغان شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرىنى چىقىرىۋېتىپ، يۈرىكىنى يۇيۇپ - تازىلاپ، جايغا سېلىپ قويغان. (سەھىھ مۇسلىم 261 - ھەدىس) ئىككىنچى قېتىمقىسى، مېراجدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆكسى يېرىلىپ، زەمزم سۈيى بىلەن يۇيۇلغان. ئۇنىڭ يۈرىكى ئىمان ۋە ھېكمەت بىلەن تولدۇرۇلۇپ، ئۆز جايغا سېلىپ قويۇلغان. (سەھىھۇل بۇخارى 349 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 261 - ھەدىس)

وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

سېنىڭ بېلىڭنى ئېگىۋەتكەن ئېغىر يۈكۈڭنى سەندىن ئېلىۋەتمىدۇقمۇ؟ ﴿1﴾ [2-3]. سېنىڭ شان - شۆھرىتىڭنى يۇقىرى قىلمىدۇقمۇ؟ ﴿2﴾ [4]. ئەلۋەتتە ھەربىر مۈشكۈللۈك بىلەن چوقۇم بىر ئوڭايلىق بار [5]. ئەلۋەتتە ھەربىر مۈشكۈللۈك بىلەن بىر ئوڭايلىق بار ﴿3﴾ [6]. (ئىشلىرىڭدىن) بىكار بولغان ھامان ئىبادەتكە قاتتىق بېرىلگىن ﴿4﴾ [7]. رەببىڭگە يۈزلەنگىن ﴿5﴾ [8].

① ﴿وِزْرَكَ﴾ «يۈكۈڭنى» دېگەندىن سۈرە فەتھنىڭ 2 - ئايىتىدىكى: ﴿اللّٰهِنَاكَ سَبِيحًا مُّبَارَكًا يَوْمَ الْآزْمِ﴾ ئاللاھنىڭ سېنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرىڭنى كەچۈرۈشى ئۈچۈن ﴿دېگەنگە ئوخشاش ئىلگىرىكى «گۇناھىڭنى» كەچۈرۈم قىلدۇق دېگەن مەنىمۇ چىقىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ يەردىكى «يۈك» پەيغەمبەرلىك يۈكى بولۇپ، ئۇنى ئاللاھ تائالا يەڭگىلىتىپ بەرگەن. يەنى دەۋەت ۋە تەبلىغ قىلىشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگەن. بۇ يولنىڭ مۈشكۈللۈكلىرىگە ۋە مۇشرىكلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە بەرداشلىق بېرىلگۈدەك چىدامچانلىق ئاتا قىلغان، دەپ قارايدۇ.

② قەيەردە ئاللاھنىڭ نامى تىلغا ئېلىنسا، شۇ يەردە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىمۇ تىلغا ئېلىنىدۇ. مەسىلەن: ئەزاندا، نامازدا ۋە باشقا ئورۇنلاردا. ئىلگىرىكى كىتابلاردىمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى تەپسىلىي تىلغا ئېلىنغان. پەرىشتىلەرمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا سالام يوللاپ تۇرىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىشنى ئاللاھ تائالا ئۆزىگە ئىبادەت قىلغانغا ئوخشاش دەپ كۆرسەتكەن ۋە ئۆزىگە ئىتائەت قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىمۇ ئىتائەت قىلىشقا بۇيرۇغان. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش كۆپ دەلىللەر ئۇنىڭ شان - شۆھرىتىنىڭ يۇقىرىلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

③ بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ساھابە - كىراملارغا بېرىلگەن خۇش خەۋەردۇر. يەنى سىلەر ئىسلام يولىدا قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىۋاتىسىلەر، شۇڭا ئەندىشە قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. بۇ قىيىنچىلىقلاردىن كېيىنلا ئاللاھ سىلەرگە ئوڭايلىق، ئاسايىشلىق ۋە پاراغەت ئاتا قىلىدۇ. ھەقىقەتتە شۇنداق بولدى، بۇنى پۈتۈن دۇنيا كۆردى.

④ يەنى مەجبۇرىيەتلىرىڭدىن، نامازدىن، دەۋەتتىن ياكى جىھادتىن بوشىغاندا كۆپ دۇئا قىلىشقا كىرىشكىن. يەنە بىر مەنىسى، ھېرىپ - چارچاپ كەتكىچە ئىبادەت قىلغىن.

⑤ يەنى ئۇنىڭدىن جەننەتنى تىلىگىن، ھاجەتلىرىڭنى ئۇنىڭدىن سورىغىن، ھەممە ئىشىڭدا ئۇنىڭغا تايانغىن ۋە ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلغىن.

(95) سورة التين مكية 8 آية

(95) سۈرە تىين مەككىدە چۈشكەن 8 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ ① وَطُورِ سِينِينَ ② وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ③ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ④

ئەنجۈر بىلەن ۋە زەيتۇن بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [1]، تۇرسىنا تېغى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ② [2]، بۇ تىنچ شەھەر (يەنى مەككە مۇكەررەمە) بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ③ [3]، بىز ئىنساننى ھەقىقەتەن ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە ياراتتۇق ④ [4].

- ① بۇ ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالام بىلەن سۆزلەشكەن تۇر تېغىدۇر، ئۇ «تۇرسىنا، تۇرسىنىن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.
- ② «تىنچ شەھەر» مەككە مۇكەررەمەنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ شەھەردە ئۇرۇش قىلىشقا رۇخسەت يوق. بۇ شەھەرنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، كىمكى ئۇ شەھەرگە كىرسە، ئۇمۇ ئەمىن بولىدۇ، تىنچ - ئامانلىققا ئېرىشىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئۈچ قەسەم ئەسلىدە ئۈچ ئورۇن بىلەن قىلىنغان قەسەمدۇر، ئاللاھ تائالا بۇ ئۈچ ئورۇننىڭ ھەربىرىگە ئايرىم شەرىئەت بىلەن بىردىن ئىرادىلىك پەيغەمبەر ئەۋەتكەن. ئۇ ئورۇنلارنىڭ بىرىنچىسى: ئەنجۈر بىلەن زەيتۇن ماكانى بولغان بەيتۇلمۇقەددەستۇر. ئاللاھ تائالا ئۇ شەھەرگە ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن. ئىككىنچىسى: تۇرسىنا (سەينا، سىنىن دەپمۇ ئاتىلىدۇ) تۇر تېغى بولۇپ، ئاللاھ تائالا بۇ تاغدا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا پەيغەمبەرلىك ئاتا قىلغان. ئۈچىنچىسى: تىنچ شەھەر مەككە بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇ شەھەرگە پەيغەمبەرلەرنىڭ خوجىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتكەن. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)
- ③ بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى قەسەملەرنىڭ جاۋابىدۇر. ئاللاھ تائالا ھەربىر مەخلۇقنى ئاغزى تۆۋەنگە قاراپ تۇرىدىغان قىلىپ ياراتتى. پەقەت ئىنساننى قوللىرى بىلەن يەپ - ئىچىدىغان تۈز ۋە قامەتلىك قىلىپ ياراتتى. ئۇنىڭ ئەزالىرىنى بىر - بىرىگە ماسلاشقان ۋە خالىغانچە قولاي ھەرىكەت قىلالايدىغان قىلدى. ھايۋانلارغا ئوخشاش بارماقلىرىنىڭ ئارىسى يىملاغلىق (پۈتۈك) قىلىمىدى. ھەر مۇھىم ئەزانى ئىككىدىن - ئىككىدىن ياراتتى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىلىقىدا مۇناسىپ پاسىل قىلدى. ئاندىن ئۇنىڭغا ئەقىل - ئىدراك، تەپەككۈر، ئاڭ، ھېكمەت ۋە ئاڭلاش ۋە كۆرۈش ئىقتىدارى ئاتا قىلدى. ئىنساندىكى بارلىق خۇسۇسىيەت ۋە ئالاھىدىلىكلەر ئاللاھ تائالا ئۈچ قەسەمدىن كېيىن تىلغا ئالغان ﴿ بىز ئىنساننى ھەقىقەتەن ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە ياراتتۇق ﴾ دېگەن ئايەتنىڭ ئۇقۇمىدا تېپىلىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالَّذِينَ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

ئاندىن ئۇنى (ھالنى ئۆزگەرتىپ تەدرىجىي) تۆۋەن بولغۇچىلارنىڭ ئەڭ تۆۋىنىگە قايتۇردۇق ﴿5﴾. پەقەت ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا. بۇلارغا ئۈزۈلۈپ قالمايدىغان ئەجر بار ﴿6﴾. (ئى ئىنسان!) بۇنىڭدىن كېيىن (يەنى بۇنچە ئويۇنچۇق دەلىللەر بايان قىلىنغاندىن كېيىن)، سېنىڭ جازا كۈنىنى ئىنكار قىلىشىڭغا سەۋەب بولغان نەرسە نېمە؟ ﴿7﴾. ئاللاھ ھۆكۈم قىلغۇچىلارنىڭ ئەڭ ئادالەتلىكى ئەمەسمۇ؟ ﴿8﴾.

① بۇ ئايەت ئىنساننىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولۇپ، ئۆمۈرنىڭ ئەڭ ناچار (قېرىلىق) باسقۇچىغا ئۇلىشىدىغانلىقىغا ئىشارە قىلىدۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ياشلىقتىكى كۈچ - قۇۋۋىتى ئاجىزلاپ كېتىدۇ، ئۇنىڭغا قېرىلىق ۋە ماغدۇرسىزلىق يېتىدۇ، ئۇنىڭ ئەقلى ئىقتىدارىمۇ ئاجىزلاپ، ئوي - پىكىرى ۋە گەپ - سۆزلىرى كىچىك بالغا ئوخشاپ قالىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: بۇ ئايەت ئىنساننىڭ مىجەز - خاراكتېرى ۋە ئىستىل جەھەتتىمۇ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈپ قالىدىغانلىقى، ھەتتا كېچىك بالىلاردىنمۇ بەكرەك بەغەز ھالەتكە قايتىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ، دەيدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر ئۇنىڭدىن جەھەننەمدە كاپىرلارغا تەييارلانغان خار قىلغۇچى ئازاب كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ ئالىدۇ. شۇنداق بولغاندا ئايەتنىڭ تەرجىمىسى: ﴿ئاندىن ئۇنى (چىرايلىق ياراتقانلىق نېمىتىمىزگە شۈكۈر قىلماي ئاسىيلىق قىلغانلىقتىن دوزاخنىڭ) ئەڭ تۆۋىنىگە قايتۇردۇق﴾ دېگەن بولىدۇ. دېمەك، ئىنسان ئاللاھنىڭ ۋە رەسۇلنىڭ ئىتائىتىدىن چەتنەش ئارقىلىق، ئۆزىنى «ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە يارىتىلغان» شەرەپلىك مەرتىۋىدىن ﴿أَسْفَلَ سَافِلِينَ﴾ «دوزاخنىڭ ئەڭ تۆۋىنىگە» چۈشۈرىۋالىدۇ.

② ئالدىدىكى ئايەتنىڭ بىرىنچى ئۇقۇمىغا ئاساسەن بۇ ئايەت مۇئمىنلەرنىڭ ئەھۋالىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ كەلگەن بايان جۈملە ھېسابلىنىدۇ. ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى ئۇقۇمىغا ئاساسەن ئالدىدىكى ئايەتنى تەكىتلەپ كەلگەن بولىدۇ. دېمەك، بۇ ئايەتتە مۇئمىنلەر دوزاخقا قايتىدىغانلاردىن مۇستەسنا قىلىندى. (فەتھۇلقەدىر)

③ بۇ ئىنسانغا كايىش ۋە ئۇنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن قىلىنغان خىتابتۇر. (ئى ئىنسان!) ئاللاھ سېنى خارلىنىدىغان ئەڭ تۆۋەن ماكانغا چۈشۈرۈشكە قادىر تۇرۇپ، ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە ياراتقان زاتتۇر. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلگەنلەرنى تىرىلدۈرۈشمۇ ھېچ مۈشكۈل ئەمەس تۇرسا، سەن نېمىگە ئاساسەن جازا كۈنىنى ئىنكار قىلىسەن؟

④ ئاللاھ ھېچكىمگە زۇلۇم قىلمايدىغان ئەڭ ئادىل زاتتۇر. ئۇنىڭ ئادالىتى قىيامەتنى كەلتۈرۈپ، دۇنيادا زۇلۇمغا ئۇچرىغانلارنى ئادالەتكە ئېرىشتۈرۈشنى تەقەززا قىلىدۇ. بىر زەئىپ ھەدىستە بۇ ئايەتنىڭ جاۋابىغا مۇنداق دېيىش نەقىل قىلىنغان: «ئەلۋەتتە شۇنداق، مەن ئۇنىڭغا گۇۋاھ بولغۇچىلاردىنمەن». (سۈنەنى تىرمىزى 3347 - ھەدىس)

(96) سورة العلق مكية 19 آية

(96) سۇرە ئەلەق مەككىدە چۈشكەن 19 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

أَفْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ① خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ② أَفْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ③ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ④ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ⑤
كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَن لِيظَى ⑥ أَنْ رَّءَاهُ اسْتَعْجَى ⑦ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَى ⑧ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ⑨ عَبْدًا إِذَا صَلَّى ⑩ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى
الْهُدَى ⑪

ياراتقان رەببىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن ① [1]. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى ② [2]. سەن ئوقۇغىن، رەببىڭ ئەڭ كەرەملىك زاتتۇر ③ [3]. ئۇ ئىنسانغا قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى ④ [4]. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى ⑤ [5]. ھەقىقەت شۇكى، ئىنسان ئۆزىنىڭ بېيىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلغاندا (ئاللاھقا بويسۇنۇشتىن باش تارتىپ) چوقۇم ھەددىدىن ئاشىدۇ [6-7]. (ئى ئىنسان!) شەكسىزكى، سېنىڭ بارىدىغان جايىڭ رەببىڭنىڭ دەرگاھىدۇر (قىلمىشىڭغا قاراپ جازاغا ياكى مۇكاپاتقا ئېرىشسەن) [8]. (ئى پەيغەمبەر!) ناماز ئوقۇۋاتقان بىر بەندىنى توسقان ئادەمنى كۆرۈڭمۇ؟ ⑥ [9-10] دەپ باققىنە، ئەگەر ئۇ (ناماز ئوقۇغۇچى بەندە) توغرا يولدا بولغان ⑥ [11]

① بۇ تۇنجى قېتىم چۈشكەن ۋە ھىيدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىرا غارىدا ئىبادەت قىلىۋاتقان چاغدا بىر پەرىشتە كېلىپ ئۇنىڭغا: «ئوقۇغىن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن ئوقۇيالايدىغان كىشى ئەمەسمەن» دېدى. پەرىشتە ئۇنى تۇتۇپ قاتتىق بىر سىقىپ قويۇۋەتتى - دە، يەنە: «ئوقۇ» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە ئوخشاش جاۋاب بەردى. مۇشۇ تەرىقىدە ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۈچ قېتىم سىقتى. (ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىنى بىلىش ئۈچۈن سەھىھۇل بۇخارى 3 - ھەدىس ۋە سەھىھ مۇسلىم 160 - ھەدىسكە قارالسۇن)

② ئاللاھ بارلىق مەخلۇقلار ئىچىدىن ئىنساننى ياراتقانلىقىنى ئالاھىدە تىلغا ئالدى. بۇ ئىنساننىڭ شان - شەرىپىنىڭ ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

③ بۇ ئىككىنچى «ئوقۇغىن» تەكىتلەش ئۈچۈن تەكرارلانغان بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «مەن ئوقۇيالايدىغان كىشى ئەمەسمەن» دېگەن ئۆزىنى پەسلىتىش پەسلىتىش ئۇسۇلىدا رەت قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا دېدىكى: «ئوقۇغىن، رەببىڭ ئەڭ كەرەملىك زاتتۇر» يەنى ئىنسانلارنىڭ كەمچىلىك - خاتالىقلىرىنى كەچۈرۈم قىلىۋېتىش ئۇنىڭ خاس سۈپىتىدۇر.

④ " قَلَمٌ " نىڭ مەنىسى قەلەمچە دېگەندەك كەسمەك، تاراشلىماق دېمەكتۇر. قەلەم تىراج دېگەنگە ئوخشاش قەلەم ئىلگىرىكى زامانلاردا كېسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەت يازىدىغان ئەسۋاپمۇ قەلەم دەپ ئاتالغان. ھاسىل قىلىنغان ئىلىمنىڭ بەزىسى ئىنساننىڭ زېھنىدە ساقلىنىدۇ، بەزىسى تىل بىلەن ئىزھار قىلىنىدۇ. يەنە بەزىسى قەلەم بىلەن قەغەزگە يېزىلىدۇ. ئىنساننىڭ زېھنى ۋە خاتىرىسىدە ساقلىنغان ئىلىم ۋاپات بولغاندا ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېتىپ قالىدۇ. تىل بىلەن ئىزھار قىلغان نەرسىمۇ ساقلىنىپ قالمايدۇ. ئەلۋەتتە قەلەم بىلەن يېزىلغان نەرسە، يوقۇلۇپ كەتمىسىلا، داۋاملىق ساقلىنىپ قالىدۇ. قەلەمنىڭ خاسىيىتى بىلەن بارلىق ئىلىم - مەرىپەت، ئىلگىرىكىلەرنىڭ تارىخى ۋە ئۇلارنىڭ ئىلىم خەزىنىلىرى ساقلىنىپ قالدى. ھەتتا ساماۋى كىتابلارمۇ قەلەم ئارقىلىق يېزىلىپ ساقلانغان. بۇنىڭدىن قەلەمنىڭ ئەھمىيىتىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ ھەممىدىن بۇرۇن قەلەمنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ تەقدىرىنى يېزىشقا ئەمر قىلدى.

⑤ مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: «توسقان ئادەم» دېگەندە ئىسلامنىڭ ئەڭ ئەشەددىي دۈشمىنى ئەبۇ جەھىل كۆزدە

تۇتۇلدى. ﴿عَبْدًا﴾ «بەندىنى» دېگەندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلدى. ⑥ يەنى ناماز ئوقۇشتىن توسۇلغان ئادەم توغرا يولدا بولغان بولسىچۇ؟

أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى ﴿١٢﴾ أَرَوَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تَطِعَهُ وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

ياكى (كىشىلەرنى) تەقۋادارلىققا بۇيرۇغان بىرى بولسىچۇ؟ ① [12] دەپ باققىنە، ئەگەر ئۇ (توسقۇچى) ھەقىقەتنى ئىنكار قىلغان ۋە (ئىمان ئېيتىشتىن) باش تارتقان بىرى بولسىچۇ؟ ② [13] ئۇ ئاللاھنىڭ (ھەممىنى) كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلمىدىمۇ؟ ③ [14] ياق (ئىش ھەرگىز ئۇ گۇناھكار گۇمان قىلغاندەك ئەمەس، ئۇ بۇ قىلمىشلىرىدىن يانسۇن) ئەگەر ئۇ بۇنىڭدىن يانمىسا، بىز چوقۇم (ئۇنىڭ) كوكۇلىسىدىن ④ - يالغانچى خاتالىق ئۆتكۈزگۈچى كوكۇلىدىن ⑤ تۇتۇپ (جەھەننەمگە) سۆرەيمىز [15-16]. ئۇ ئۆزىنىڭ سورۇنداشلىرىنى (ياردەمگە) چاقىرىپ باقسۇن! [17] بىزمۇ زابانىيلەر (يەنى جەھەننەمنىڭ كۈچلۈك - قاتتىق قول پەرىشتىلىرى) نى چاقىرىمىز ⑥ [18]. ياق (ئىش ھەرگىز ئۇ گۇناھكار گۇمان قىلغاندەك ئەمەس)، (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇنىڭغا بويسۇنمىغىن، (ئاللاھقا) سەجدە قىلغىن (يەنى نامازنى داۋاملاشتۇرغىن) ۋە (بۇ ئارقىلىق ئۇنىڭغا) يېقىنلىق ھاسىل قىلغىن [19].

① يەنى ئىخلاص، تەۋھىد ۋە ياخشى ئەمەلنى تەلىم بېرىش ئارقىلىق ئىنسان جەھەننەمنىڭ ئوتىدىن ئامان قالىدۇ. مەزكۇر ئىشلار يەنى ناماز ئوقۇش ۋە تەقۋادارلىقنى تەلىم بېرىش قارشى تۇرۇشقا تېگىشلىك ئىشلارمۇ؟ بۇ ئىشلارنى تەلىم بەرگۈچىگە تەھدىت سېلىش توغرا بولامدۇ؟

② يەنى ئۇ توسقۇچى ئادەم ئەبۇ جەھىل ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلغان ۋە ئىمان ئېيتىشتىن يۈز ئۆرۈگەن بىرى بولسىچۇ؟ دەپ باققىنە، ئۇنىڭ بۇ قىلمىشى توغرا بولامدۇ؟ ئۇ ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقمامدۇ؟ ﴿أَرَأَيْتَ﴾ دېگەن "أَحْيِي" دەپ باققىنە، ماڭا ئېيتىپ بەرسەڭچۇ؟ دېگەن مەنىدە.

③ دېمەك مەزكۇر ئىشلارنى قىلىۋاتقان ئادەم ئاللاھ تائالانىڭ ھەممە نەرسىنى كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقىنى ۋە ئۆزىنى جازالايدىغانلىقىنى بىلمىدىمۇ؟ بۇ جۈملە يۇقىرىدىكى شەرتلەرنىڭ جاۋابىدۇر. تۆۋەندىكى ئايەتلەرمۇ ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

④ يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارشى تۇرۇشتىن، ئۇنىڭ بىلەن دۈشمەنلىشىشتىن ۋە ئۇنى نامازدىن توسۇشتىن يانمىسا ﴿لَنَسْفَعًا﴾ يەنى "لِنَأْخِذَنَّ" بىز ئۇنىڭ كوكۇلىسىدىن تۇتۇپ، سۆرەيمىز. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: ئەبۇجەھىل: «مەن مۇھەممەدنى كەئبىنىڭ يېنىدا ناماز ئوقۇۋاتقان ھالدا كۆرۈپ قالسام، چوقۇم ئۇنىڭ گەدىنىگە دەسسەيمەن»، دېگەن ئىدى. بۇ سۆز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزۈلگەندە: «ئەگەر ئۇ شۇنداق قىلغان بولسا، پەرىشتىلەر ئۇنىڭ جاجىسىنى بېرەتتى» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4958 - ھەدىس)

⑤ بۇ يەردىكى كوكۇلىنىڭ سۈپەتلىرى كۆچمە مەنىدە كەلگەن بولۇپ، گەپ - سۆزىدە يالغانچى، ئىش - ھەرىكىتىدە خاتالىق ئۆتكۈزگۈچى گۇناھكار كوكۇلا دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ئەسلىدە كوكۇلا ئىگىسىنىڭ سۈپەتلىرىدۇر. يەنى «بىز چوقۇم (ئۇنداق) يالغانچى، خاتالىق ئۆتكۈزگۈچىنىڭ كوكۇلىسىدىن تۇتۇپ دوزاخقا سۆرەيمىز» دېگەن بولىدۇ.

⑥ يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماقامى ئىبراھىمنىڭ يېنىدا ناماز ئوقۇۋاتقان ئىدى. ئەبۇ جەھىل بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئى مۇھەممەد! مەن سېنى بۇ يەردە ناماز ئوقۇشتىن توسمىغانمىدىم؟ دەپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەھدىت سالدى ۋە قاتتىق سۆزلەرنى قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگەندە، ئۇ: ئى مۇھەممەد! سەن مېنى قورقۇتماقچى بولۇۋاتامسەن؟ مەن دېگەن بۇ يەرنىڭ ئەڭ جەمەتلىك ئادىمى، مېنىڭ ھىمايىچىلىرىم ئەڭ كۆپ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئايەت نازىل بولدى. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

ئەگەر ئۇ جەمەتنى ۋە ھىمايىچىلىرىنى چاقىرغان بولسا، ئازاب پەرىشتىلىرى شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا ئۇنى ھالاك قىلىۋەتكەن بولاتتى، دېدى. (سۈنەنى تەرمىزى 3349 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 1 - توم، 329 - بەت) سەھىھ مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدە: ئەبۇجەھىل پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناماز ئوقۇۋاتقان يەرگە كېلىپ، بوينىغا دەسسەمەكچى بولدى. لېكىن، ئۇ تۇيۇقسىز كەينىگە داچىپ، خۇددى قولى بىلەن ئۆزىنى بىرەر نەرسىدىن قوغداۋاتقاندەك ھەرىكەتلەرنى قىلغىلى تۇردى. مۇشرىكلار ئۇنىڭدىن: ساڭا نېمە بولدى؟ دەپ سوراشتى. ئۇ: مۇھەممەد بىلەن مېنىڭ ئارىلىقىمدا ئوتتىن بىر خەندەك، قورقۇنچلۇق كۆرۈنۈش ۋە قاناتلار بار، دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر ئۇ ماڭا يېقىنلاشقان بولسا، پەرىشتىلەر ئۇنىڭ ئەزالىرىنى پارچە - پارچە قىلىپ، تېنىدىن يۇلۇپ چىقىرىۋەتكەن بولاتتى» دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 2797 - ھەدىس) ﴿الرَّابِعَةَ﴾ قاتتىق قول قاراۋۇللار، يەنى ھېچكىم قارشى تۇرالمايدىغان كۈچلۈك قوشۇن دېگەن مەنىدە.

(97) سورة القدر، مكية 5 آية

(97) سۈرە قەدر مەككىدە چۈشكەن 5 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ① وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ②

شەك - شۈبھىسىزكى، بىز قۇرئاننى قەدر كېچىسىدە نازىل قىلدۇق ① [1]. قەدر كېچىسىنىڭ قانداق كېچە ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن؟ ② [2]

★ بۇ سۈرىنىڭ مەككىدە ياكى مەدىنىدە چۈشكەنلىكى ھەققىدە ئىختىلاپ بار. ئۇنىڭ سۈرە قەدر دەپ ئاتىلىش سەۋەبىدىمۇ ئىختىلاپ مەۋجۇت. " قَدْرُ " نىڭ مەنىسى، بىر نەرسىنىڭ قەدىرى - قىممىتى ۋە ئورنى دېمەكتۇر. شۇ ۋەجىدىن ئۇ قەدر كېچىسى، قەدىرلىك كېچە دەپ ئاتالغان. " قَدْرُ " نىڭ يەنە بىر مەنىسى، تەقدىر قىلماق، قارار چىقارماق دېمەكتۇر. چۈنكى، ئۇ كېچىدە پۈتۈن بىر يىللىق ئىشلار ھەققىدە قارار چىقىرىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كېچە قارار ۋە ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان كېچە دەپمۇ ئاتىلىدۇ. " قَدْرُ " نىڭ يەنە تار دېگەن مەنىسىمۇ بار. چۈنكى، بۇ كېچىدە زېمىنغا شۇ قەدەر كۆپ پەرىشتىلەر چۈشىدۇكى، ئۇلارنىڭ كۆپلۈكىدىن زېمىن تارلىشىپ كېتىدۇ. شۇڭا قەدر كېچە - تار كېچە دېگەن بولىدۇ. بۇ سۈرىنىڭ «قەدر» دەپ ئاتىلىشتىكى سەۋەب، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بۇ كېچىدە قىلىنغان ئىبادەتنىڭ قەدىرى - قىممىتى ناھايتى يۇقىرى ۋە ساۋابىنىڭ كاتتا بولغانلىقىدىندۇر. يۇقىرىدىكى مەنە ۋە سەۋەبلەرنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشتىمۇ ئىختىلاپ مەۋجۇت. (فەتھۇلقەدىر) ھەدىسلەردىن مەلۇم بولغىنىدەك، قەدر كېچىسى رامزاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنىنىڭ تاق كېچىلىرىدىن بىر كېچىدە بولىدۇ. بۇنى مەخپىي قالدۇرۇشتىكى ھېكمەت ۋە مەقسەت، كىشىلەر تاق كېچىلەرنىڭ ھەممىدە، ئۇنىڭ پەزىلىتىنى ھاسىل قىلىش قىزغىنلىقىدا، ئوبدان ئىبادەت قىلىۋالسىۇن ئۈچۈندۇر.

① يەنى بىز قۇرئاننى قەدر كېچىسىدە نازىل قىلىشقا باشلىدۇق. يەنە بىر مەنىسى، قۇرئاننى لەۋھۇلمەھپۇزدىن دۇنيا ئاسمىنىدىكى بەيتۇل ئىززەتكە بىراقلا چۈشۈردۇق. ئۇ يەردىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يۈز بەرگەن ۋەقەلىكلەر بويىچە چۈشۈرۈپ تۇردۇق. مۇشۇ تەرىقىدە ئاز - ئازدىن 23 يىلدا مۇكەممەل چۈشۈرۈپ بولىدۇق. بۇ ئايەتتىن قەدر كېچىسىنىڭ پەقەت رامزاندىلا بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. بۇ نۇقتا ﴿ قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىغان ئاي رامزان ئېيىدۇر ﴾ دېگەن سۈرە بەقەرە 185 - ئايىتىدىن مەلۇمدۇر. يەنە سەھىھ ھەدىسلەردىمۇ بايان قىلىنغان. (سەھىھۇل بۇخارى 2021 - ھەدىس)

② بۇ يەردىكى سوئال جۈملە بۇ كېچىنىڭ كاتتىلىقى ۋە ئەھمىيىتىنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، مەخلۇقات ئۇنىڭ تېگى - تەكتىگە يېتىپ بولالمايدۇ، ئۇنى ئاللاھ ئۆزى ئوبدان بىلىدۇ.

لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

قەدر كېچىسى (شەرەپ ۋە پەزىلەتتە) مىڭ ئايدىن ياخشىدۇر ① [3]. شۇ كېچىدە پەرىشتىلەر ۋە روھ (جىبرىل) رەببىنىڭ رۇخسىتى بىلەن (زېمىنغا ئاللاھ تەقدىر قىلغان) بارلىق ئىش ئۈچۈن چۈشىدۇ ② [4]. ئۇ تاڭ يورۇغانغا قەدەر پۈتۈنلەي سالامغا (ئامانلىققا) تولغان كېچە بولىدۇ ③ [5].

① يەنى بۇ بىر كېچىدىكى ئىبادەت مىڭ ئايلىق ئىبادەتتىن ئەۋزەلدۇر. مىڭ ئاي - 83 يىل 4 ئاي بولىدۇ. بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈمىتىگە ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان كاتتا ئىنئام بولۇپ، چەكلىك ئۆمۈردە كۆپتىن - كۆپ ساۋاب ئېلىۋېلىشقا بېرىلگەن پۇرسەتتۇر.

② «روھ» دېگەندىن جىبرىل ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يەنى پەرىشتىلەر بىلەن جىبرىل ئەلەيھىسسالام بۇ كېچىدە زېمىنغا چۈشىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ يىل ئىچىدە ئىجرا قىلىشنى تەقدىر قىلغان ئىشلار ئۈچۈن ياكى ئاللاھ بەندىلىرىگە يەتكۈزۈشنى ئىرادە قىلغان ئۇلارنىڭ ئەجىلى، رىزقى ۋە بەرىكىتىگە ئالاقىدار ئىشلار ئۈچۈن چۈشىدۇ.

③ يەنى بۇ كېچىدە يامانلىق يوقتۇر. ئۇنىڭ يەنە بىر مەنىسى: سالام يەنى ئامانلىق - ئەمىنلىك بولغان كېچە دېگەنلىك بولۇپ، مۇئمىن بۇ كېچىدە شەيتاننىڭ شەرىدىن ئامان قالىدۇ. يەنە بىر مەنىسى: پەرىشتىلەر ئۇچرىغان بارلىق مۇئمىنلەرگە سالام قىلىدۇ ياكى پەرىشتىلەر ئۆزئارا بىر - بىرىگە سالام قىلىشىدۇ. قەدر كېچىسىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ دۇئانى ئوقۇشنى تەلىم بەرگەن: «ئى ئاللاھ! سەن كۆپ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇرسەن، مەغپىرەت قىلىشنى ياخشى كۆرسەن، مېنى مەغپىرەت قىلغىن». (سۈنەنى تىرمىزى 3513 - ھەدىس، سۈنەنى ئىبنى ماجە 3850 - ھەدىس)

(98) سورة البينة مكية 8 آية

(98) سۈرە بەيىنە مەككىدە چۈشكەن 8 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾

ئەھلى كىتابتىن ① ۋە مۇشرىكلاردىن ② بولغان كاپىرلار ئۆزلىرىگە ئوپىئوچۇق دەلىل كەلگەنگە قەدەر (كۇفرىدىن) ئايرىلغۇچى بولمىدى [1].

★ بۇ سۈرىنىڭ يەنە بىر نامى " لَمْ يَكُنْ " دۇر. بۇ سۈرە ھەققىدە مۇنداق ھەدىس بار: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇبەي ئىبنى كەئب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «ئاللاھ تائالا مېنى ساڭا سۈرە بەيىنەنى ئوقۇپ بېرىشىمنى بۇيرىدى» دېدى. ئۇبەي ئىبنى كەئب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ئاللاھ تائالا مېنىڭ ئىسمىمنى تىلغا ئالدىمۇ؟ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ھەئە» دەپ جاۋاب بەرگەندە، (خۇشاللىقتىن) كۆزلىرىدىن ياشلار تۆكۈلدى. (سەھىھۇل بۇخارى 4959 - ھەدىس)

① «ئەھلى كىتاب» دېگەندىن يەھۇدىي ۋە ناسارالار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② «مۇشرىكلار» دېگەندە ئەرەب ۋە ئەجەملەر ئىچىدىن ئوتقا ۋە بۇتلارغا چوقۇنىدىغانلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿مُنْفَكِينَ﴾ ئايرىلغۇچى، ۋاز كەچكۈچى دېگەن مەنىدە. ﴿الْبَيِّنَةُ﴾ «ئوپىئوچۇق دەلىل» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك يەھۇدىيلار، ناسارالار، ئەرەب ۋە ئەجەملەردىن بولغان مۇشرىكلار، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا قۇرئاننى ئېلىپ كېلىپ، ئۇلارنى ئىمانغا دەۋەت قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ جاھالەت ئۈستىدە ئىكەنلىكىنى بايان قىلغانغا قەدەر، شېرىكتىن ۋە كۇفرىدىن ۋاز كەچكۈچى بولمىدى.

رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ﴿٢﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءً وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٥﴾

(ئۇ ئوپئوچۇق دەلىل بولسا) پاك سەھىپىلەرنى ① تىلاۋەت قىلىپ تۇرىدىغان، ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن پەيغەمبەردۇر ② [2]. ئۇ سەھىپىلەر ئەڭ توغرا ئەھكاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ③ [3]. كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) پەقەت ئۆزلىرىگە ئوپئوچۇق دەلىل كەلگەندىن كېيىن، ئاندىن (ئىختىلاپ قىلىشىپ) پىرقىلەرگە ئايرىلدى ④ [4]. ھالبۇكى، ئۇلار پەقەت دىننى ئاللاھقا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا پۈتۈنلەي يۈزلەنگەن ھالدا ⑤ (يالغۇز) ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا، نامازنى مۇكەممەل ئادا قىلىشقا، زاكاتنى بېرىشكە بۇيرۇلغان ئىدى ⑥. ئەنە شۇ (يەنى ئىبادەت، ئىخلاص ناماز، زاكاتلار) توغرا دىندۇر ⑦ [5].

① يەنى قۇرئان كەرىم لەۋھۇلمەھپۇزدا پاك سەھىپىلەرگە يېزىلغاندۇر.

② يەنى ئۇ پەيغەمبەر بولسا مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمدۇر.

③ بۇ يەردىكى ﴿كُتُبٌ﴾ دېگەندىن دىنىي ئەھكاملار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿قَيِّمَةٌ﴾ تۈز، توغرا ۋە مۇندىل دېگەن مەنىدە.

④ يەنى ئەھلى كىتاب مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلىشتىن ئىلگىرى، ئۇنىڭ پەيغەمبەر بولۇپ كېلىدىغانلىقى ھەققىدە ئىتتىپاق ئىدى. ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر قىلىنىپ ئەۋەتىلگەندىن كېيىنلا ئىختىلاپ قىلىشىپ پىرقىلەرگە بۆلۈندى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئىمان ئېيتىپ مۇئمىن بولدى، ئەمما كۆپىنچىسى ئىمان ئېيتقىلى ئۈنمىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى «ئوپئوچۇق دەلىل» دەپ ئىپادىلەشتىكى مۇھىم ئامىل شۇكى، ئۇنىڭ راستچىللىقى شۇ قەدەر روشەن بولۇپ، ئۇنى ئىنكار قىلىشقا ھېچقانداق ئىمكان يوق ئىدى. لېكىن، ئۇلار كاجلىقىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھەسەت قىلىپ ئۇنى ئىنكار قىلدى. مۇشۇ سەۋەبتىن بۇ يەردە ئىنكار قىلغانلارنىڭ ئىچىدە پەقەت ئەھلى كىتابنىڭ نامى تىلغا ئېلىندى. ۋەھالەنكى، ئىنكار قىلغانلار ئىچىدە باشقىلارمۇ بار ئىدى. چۈنكى، ئەھلى كىتاب ئىلىم ئەھلى ئىدى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر بولۇپ كېلىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ سۈپەتلىرى ئۇلارنىڭ كىتابلىرىدا بار ئىدى.

⑤ ﴿حُنَفَاءً﴾ دېگەن "حَنِيفٌ" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، مايىل بولۇش، بىر تەرەپكە يۈزلىنىش دېگەن مەنىدە. يەنى خۇددى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام قىلغاندەك، شېرىكتىن قول ئۈزۈپ تەۋھىد تەرەپكە، بارلىق دىنلاردىن يۈز ئۆرۈپ ئىسلام دىنى تەرەپكە يۈزلىنىش ۋە مايىل بولۇش دېمەكتۇر.

⑥ يەنى ئۇلارنىڭ كىتابلىرىدا ئۇلارغا شۇنداق بۇيرۇلغان ئىدى.

⑦ ﴿الْقَيِّمَةِ﴾ جۈملىدىن قالدۇرۇلغان سۈپەتلەنگۈچىنىڭ سۈپىتى بولۇپ، "رَبُّنَّ الْمَلَأَةِ الْقَيِّمَةِ أَيُّ الْمُسْتَقِيمَةِ" ياكى "الْأُمَّةُ الْمُسْتَقِيمَةُ الْمُقْتَدِلَةُ" يەنى ئەنە شۇ توغرا ۋە مۇندىل يول تۇتقان مىللەت ۋە ئۈمەتنىڭ دىندۇر، دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. كۆپىنچە مۇپەسسىرلەر بۇ ئايەتنى ئەمەللەرنىڭ ئىمان دائىرىسىگە كىرىپ كېتىدىغانلىقىغا دەلىل قىلىپ كەلتۈرىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) يەنى يۇقىرىدىكى ئىبادەت، ئىخلاص ناماز، زاكات قاتارلىق ئەمەللەر ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر، ئەنە شۇ توغرا دىندۇر.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

شەكسىزكى، ئەھلى كىتابتىن ۋە مۇشرىكلاردىن كاپىر بولغانلار دوزاخ ئوتىدا بولىدۇ، ئۇلار ئۇنىڭدا مەڭگۈ قالىدۇ. ئەنە شۇلار مەخلۇقاتنىڭ ئەڭ يامىندۇر ① [6]. شەكسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار – ئەنە شۇلار مەخلۇقاتلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر ② [7]. ئۇلارنىڭ رەببىنىڭ دەرگاھىدىكى مۇكاپاتى دائىملىق تۇرالغۇ بولغان، ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردۇر، ئۇلار بۇ جەننەتلەردە مەڭگۈ تۇرىدۇ. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ ③، ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولىدۇ ④. مانا بۇ پەقەتلا رەببىدىن قورققان كىشىلەر ئۈچۈندۇر ⑤ [8].

① مانا بۇ ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرى ۋە كىتابلىرىنى ئىنكار قىلغانلارنىڭ جازاسىدۇر. شۇڭا، ئۇلار پۈتۈن مەخلۇقات ئىچىدىكى ئەڭ يامان ئادەملەر دەپ ھۆكۈم قىلىندى.

② يەنى چىن قەلبىدىن ئىمان ئېيتقان ۋە ئۇنى ئەمەلىيىتى بىلەن ئىسپاتلىغانلار ھەممە مەخلۇقاتتىن ياخشى ۋە ئەۋزەلدۇر. مۇئمىن بەندىلەرنى شەرەپ ۋە پەزىلەتتە پەرىشتىلەردىن ئەۋزەل دەيدىغان ئالىملارنىڭ بىر دەلىلى مۇشۇ ئايەتتۇر. ﴿الْبَرِيَّةِ﴾ دېگەن سۆز "بِرَأ" دېگەن پېئىلدىن كەلگەن بولۇپ، "خَلَقَ" (ياراتتى) بىلەن مەنىداشتۇر. ئاللاھنىڭ ﴿الْبَارِيءُ﴾ دېگەن سۈپىتىمۇ شۇنىڭدىن تۈرلىنىپ چىققان.

③ ئۇلار ئىمانى، تائەت – ئىبادەتلىرى ۋە ياخشى ئەمەللىرى سەۋەبلىك ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىدۇ. ﴿وَرَضُوا مِنَ اللَّهِ أَكْبَرَ﴾ (ئاللاھنىڭ (ئۇلاردىن) رازى بولۇشى (جەننەت نېمەتلىرىنىڭ) ئەڭ كاتتىسىدۇر). (سۈرە تەۋبە 72 – ئايەت)

④ چۈنكى ئاللاھ ئۇلارنى روھ ۋە جىسىم، ھەر ئىككىسىنىڭ بەخت – سائادىتى ھاسىل بولىدىغان نېمەتلەر بىلەن مۇكاپاتلىدى.

⑤ يەنى بۇ مۇكاپات ۋە رازىلىق دۇنيادا ئاللاھتىن قورقۇپ ياشىغان ۋە شۇ قورقۇنچ سەۋەبلىك ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ناپەرمانلىق قىلىشتىن ساقلىنىپ تۇرغان كىشىلەر ئۈچۈندۇر. گاھدا ئىنسانچىلىقتا كەمچىلىك – خاتالىق سادىر بولۇپ قالغان بولسىمۇ، دەرھال تەۋبە قىلىپ، ئۆزىنى ئىسلاھ قىلغان، ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغان ھالدا ئەمەس، بەلكى ئىتائەت قىلغان ھالدا ۋاپات بولغان كىشىلەر ئۈچۈندۇر. دېمەك، رەببىدىن قورقىدىغانلار گۇناھ – مەئسىيەتتە چىڭ تۇرۇۋالمايدۇ ھەم ئۇنى داۋاملاشتۇرمايدۇ. كىمكى گۇناھ – مەئسىيەتتە چىڭ تۇرۇۋالدىكەن، ئۇ ھەقىقەتتە رەببىدىن قورقىمىغان بولىدۇ.

(99) سورة الزلزال مدنية 8 آية

(99) سۇرە زىلزىل مەدىنىدە چۈشكەن 8 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ① وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ② وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ③ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ④ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ⑤ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ⑥ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ⑦ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ⑧

زېمىن قاتتىق تەۋرىتىلگەن چاغدا ① [1]، زېمىن (قوينىدىكى) يۈكلىرىنى (يەنى مەدەنلەر، ئوتلار، ئۆلۈكلەرنى) چىقارغان چاغدا ② [2]، (بۇنى كۆرگەن) ئىنسان: «بۇ زېمىنغا نېمە بولغاندۇ؟» دەپ قالغان چاغدا ③ [3]، بۇ كۈندە زېمىن ئۆزىنىڭ خەۋەرلىرىنى (يەنى ئۆزىنىڭ ئۈستىدە قىلىنغان ياخشى - يامان ئىشلارنى) سۆزلەيدۇ ④ [4]. (ئۇنىڭ سۆزلىشى) رەببىنىڭ ئۇنى شۇنداق قىلىشقا ئەمر قىلغانلىقىدىندۇر ⑤ [5]. بۇ كۈندە كىشىلەر (ھېساب مەيدانىدىن) خىلمۇخىل گۇرۇھلار ھالىتىدە (توپ - توپ بولۇپ) قايتىدۇ ⑥، بۇ ئۇلارغا ئۆز ئەمەللىرىنىڭ (نەتىجىسىنىڭ) كۆرسىتىلىشى ئۈچۈن بولىدۇ ⑦ [6]. كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇ ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ ⑧ [7]. كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇ ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ ⑨ [8].

★ بۇ سۈرىنىڭ مەككىدە ياكى مەدىنىدە چۈشكەنلىكى ھەققىدە ئىختىلاپ بار. بۇ سۈرىنىڭ پەزىلىتى ھەققىدە بىر نەچچە رىۋايەتلەر بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى سەھىھ ئەمەس.

① ئۇنىڭ مەنىسى شۇكى، قاتتىق تەۋرەشتىن پۈتۈن زېمىن لەرزىگە كېلىدۇ، ھەممە نەرسە پارچە - پارچە بولۇپ كېتىدۇ، بۇ زىلزىلە بىرىنچى قېتىملىق سۇر چىلىنغاندا بولىدۇ.

② يەنى زېمىنغا قانچىلىك ئىنسان دەپنە قىلىنغان بولسا، ئۇ زېمىنغا يۈك بولۇپ تۇرىدۇ، زېمىن ئۇلارنىڭ ھەممىنى قىيامەت كۈنى سىرتقا چىقىرىپ تاشلايدۇ. يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن بارلىق ئۆلۈكلەر تىرىلىپ سىرتقا چىقىدۇ. بۇ تىرىلىش ئىككىنچى قېتىملىق سۇر چىلىنغاندا يۈز بېرىدۇ. شۇنىڭدەك زېمىن ئاستىدىكى بايلىقلارمۇ ئۈستىگە چىقىپ قالىدۇ.

③ يەنى ئىنسان قاتتىق قورققانلىقتىن دەيدۇكى: زېمىنغا نېمە بولغاندۇ؟ نېمە ئۈچۈن بۇنداق تەۋرەيدىغاندۇ؟ باغرىدىكى خەزىنىلەرنى نېمە ئۈچۈن سىرتقا چىقىرىۋېتىدىغاندۇ؟

④ بۇ جۈملە يۇقىرىدىكى شەرتلەرنىڭ جاۋابىدۇر. بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق ھەدىس بار، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەتنى ئوقۇپ، ساھابىلەردىن: «ئۇنىڭ خەۋەرلىرىنىڭ قانداق خەۋەر ئىكەنلىكىنى بىلەمسىلەر؟» دەپ سورىدى. ساھابىلەر: ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ياخشى بىلىدۇ، دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنىڭ خەۋەرلىرى بولسا، ھەربىر ئەر ياكى ئايالنىڭ زېمىن ئۈستىدە قىلغان قىلمىشلىرىغا گۇۋاھلىق بېرىپ: پالان شەخس پالان كۈنى پالانى ئىشنى قىلغان ئىدى، دەيدۇ. مانا بۇ زېمىننىڭ خەۋەرلىرىدۇر» دېدى. (سۈنەنى تىرمىزى 3353 - ھەدىس، مۇسنەدى ئەھمەد 2 - توم، 374 - بەت)

⑤ يەنى زېمىنغا بۇ سۆزلەش ئىقتىدارىنى ئاللاھ ئاتا قىلىدۇ. شۇڭا بۇ ئەجەبلەنگۈدەك ئىش ئەمەس. ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ ئەزالىرىغا سۆزلەش ئىقتىدارى ئاتا قىلغاندەك، زېمىنغىمۇ سۆزلەش ئىقتىدارى ئاتا قىلىدۇ. زېمىن ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن سۆزلەيدۇ.

⑥ ﴿يُضِلُّهُ﴾ "يَزِجُ" «قايتىدۇ» دېگەن «كېلىدۇ» بىلەن قارىمۇقارشى مەنىدىكى پېئىلدۇر. يەنى ئىنسانلار قەبرىلەردىن چىقىپ، ھېساب مەيدانى تەرەپكە ياكى ھېسابتىن كېيىن، جەننەت ۋە دوزاخ تەرەپكە قايتىدۇ. ﴿أَشْتَاتًا﴾ تارقاق، يەنى ئىنسانلار توپ - توپ بولۇپ تارىلىدۇ، بۇ توپلارنىڭ بەزىلىرى قورقۇنچىسىز، بەزىلىرى قورقۇپ ماڭىدۇ. بەزىلەرنىڭ رەڭگى ئاق بولىدۇ، بۇ جەننىتىيلەرنىڭ بەلگىسىدۇر. بەزىلەرنىڭ رەڭگى قارا بولىدۇ، بۇ دوزخىيلەرنىڭ ئالامىتىدۇر. بەزىلەر ئوڭ تەرەپكە يۈزلەنگەن، بەزىلەر سول تەرەپكە يۈزلەنگەن بولىدۇ. يەنە بىر مەنىسى، ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ دىنى، ئەمەللىرى ۋە تۇتقان يوللىرىغا ئاساسەن ھەر خىل توپ ۋە گۇرۇھلارغا ئايرىلىدۇ.

⑦ بۇ ئىبارە ﴿بۇ كۈندە كىشىلەر (ھېساب مەيدانىدىن) خىلمۇخىل گۇرۇھلار ھالىتىدە (توپ - توپ بولۇپ) قايتىدۇ﴾ دېگەن جۈملە بىلەن ياكى يۇقىرىدىكى ﴿ئۇنىڭ سۆزلىشى (رەببىنىڭ ئۇنى شۇنداق قىلىشقا ئەمر قىلغانلىقىدىندۇر)﴾ دېگەن جۈملە بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. يەنى زېمىن ئۆزىنىڭ خەۋەرلىرىنى ئىنسانلارغا قىلغان ئەمەللىرىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن سۆزلەيدۇ.

⑧ ئۇ ئۆز ئەمەللىرىنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرگەندە خۇرسەن بولىدۇ.

⑨ ئۇ قىلمىشلىرىغا قاتتىق پۇشايىمان قىلىدۇ ۋە ھەسرەت چېكىدۇ. ﴿ذَرَّةً﴾ زەررە - بەزى مۇپەسسەرلەرنىڭ قارىشىچە، چۈمۈلىدىنمۇ كىچىك نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. بەزى لۇغەتشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، ئىنسان زېمىنغا قولى بىلەن ئۇرسا، ئۇنىڭدىن قولغا چاپلىشىپ چىققان توپا زەررە دەپ ئاتىلىدۇ. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، دېرىزىنىڭ يوقۇقىدىن كىرگەن كۈننىڭ شولىسىدا كۆرۈنىدىغان چاڭ - توزان زەررە دەپ ئاتىلىدۇ. لېكىن، ئىمام شەۋكانى بىرىنچى مەنىنى ئەڭ توغرا دەپ قارايدۇ. ئىمام مۇقاتىل مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت ئىككى ئادەم ھەققىدە نازىل بولغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى: تىلەمچىگە كىچىككىنە بىر تال خورما سەدىقە بېرىشتىنمۇ بېخىللىق قىلاتتى. ئىككىنچىسى: كىچىك گۇناھلارنى سادىر قىلىشتا ھېچ قورقۇنچ ھېس قىلمايتتى. (فەتھۇلقەدىر)

(100) سورة العديت مكية 11 آية

(100) سۈرە ئادىيات مەككىدە چۈشكەن 11 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالْعَدِيَّتِ صَبْحًا ① فَأَلْمُورِيَّتِ قَدْحًا ② فَأَلْمُغِيرَتِ صُبْحًا ③

(غازىلارنىڭ دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىشىدا) ھاسىراپ (كىشىنەپ) تېز چاپقۇچى ①، (قاتتىق يۈگۈرگەنلىكتىن) تۇياقلىرىدىن ئوت چىقارغۇچى ②، ئەتىگەندە (دۈشمەن ئۈستىگە) باستۇرۇپ كىرگۈچى ③،

① ﴿ الْعَدِيَّتِ ﴾ " غَارِيَّة " نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، بۇ سۆزنىڭ يىلتىزى " عَدُو " دۇر. بۇ " غَزُو " نىڭ " غَزِيَاتٌ " قىلىنىپ كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇلغىنىدەك، «و» ھەرىپى «ي» ھەرىپىگە ئۆزگەرتىلىپ كۆپلۈككە ئايلاندۇرۇلغان. مەنىسى، غازاتتا تېز چاپىدىغان ئاتلار دېمەكتۇر. ﴿ صَبْحًا ﴾ نىڭ بىر مەنىسى، ھاسىرماق، يەنە بىر مەنىسى، كىشىنەپ. دېمەك بۇ جىھاد مەيدانىدا ھاسىراپ ياكى كىشىنەپ تۇرۇپ دۈشمەن تەرەپكە تېز چاپقۇچى ئاتلارنى كۆرسىتىدۇ.

② ﴿ الْمُورِيَّتِ ﴾ ئەسلىدە " اِيْرَاءٌ " دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، ئوت چىقارغۇچى دېگەن مەنىدە. ﴿ قَدْحًا ﴾ " صَكٌّ " ماڭغاندا تۇياقلىرىنى ياكى تاغلىرىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ ياكى يەرگە ئۇرۇپ مېڭىش. " قَدْحُ النَّارِ فِي الرَّنَادِ " دېگەن چاقماقتىن ئوت چىقماقنى كۆرسىتىدۇ. يەنى چاپقاندا تۇياقلىرىنىڭ تاشلارغا ئۇرۇلىشىدىن چاقماقتىن ئوت چىققانداك ئوت چىقارغۇچى ئاتلار بىلەن قەسەم قىلىمەنكى.

③ ﴿ الْمَغِيرَتِ ﴾ ئەسلىدە " اَغَا، يُغِيرُ " دىن تۈرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، دۈشمەن ئۈستىگە باستۇرۇپ كىرگۈچى ياكى تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلغۇچى دېگەن مەنىدە. ﴿ صُبْحًا ﴾ سۈبھى ۋاقتىدا، ئەرەبلەردە ئومۇمەن مۇشۇ ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلىناتتى. «باستۇرۇپ كىرگۈچى» دېگەن ئاتلىق قوشۇننى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە ئاتلارنىڭ باستۇرۇپ كىرگۈچى دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ھۇجۇم قىلىشتا ئاتلار ناھايىتى مۇھىم رول ئوينايدۇ.

فَأْتَرْنَ بِهِ نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾ إِنَّ الْأِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَلِكِ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ * أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ﴿١١﴾

(تېز چاپقانلىقتىن) توپا - چاڭ چىقارغان ①، شۇ توپا - چاڭ بىلەن دۈشمەن توپى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ئاتلار بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ② [1-5] ئىنسان ھەقىقەتەن رەببىنىڭ نېمە تىلىرىگە بەكمۇ تۈزكۈرلۈك قىلغۇچىدۇر ③ [6]. شەكسىزكى، ئۇ ئۆزىنىڭ شۇ قىلمىشىغا ئەلۋەتتە ئۆزى گۇۋاھتۇر ④ [7]. ئىنسان ھەقىقەتەن پۇل - مالغا ئىنتايىن ھېرىسمەندۇر ⑤ [8]. ئۇ ئىنسان قەبىرلەردىكىلەر (سىرتقا) چىقىرىلغان ⑥، دىللاردىكى سىرلار ئاشكارىلانغان چاغدا ⑦، (ئۆزىنىڭ ھېساب بېرىدىغانلىقىنى) بىلمەمدۇ؟ شەكسىزكى، ئۇ كۈندە ئىنسانلارنىڭ رەببى ئۇلارنىڭ (بارلىق قىلمىشلىرىدىن) تولۇق خەۋەرداردۇر ⑧ [9-11].

① ﴿أَتَرْنَ﴾ قوزغىغان. ﴿نَقْعًا﴾ توپا - چاڭ دېگەن مەنىدە. ئاتلار تېز چاپقاندا ياكى ھۇجۇم قىلغاندا ئۇلار چاپقان جايلاردىن توپا - چاڭلار كۆتۈرىلىدۇ.

② ﴿فَوَسَطْنَ﴾ شۇ ۋاقىتنىڭ ياكى توپا - چاڭنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتكەن. ﴿جَمْعًا﴾ جەملەنگەن دۈشمەن قوشۇنى. دېمەك توپا - چاڭ كۆتۈرۈلگەندە دۈشمەن قوشۇنىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتكەن ۋە زور قوشۇن ئىچىدە قاتتىق جەڭ بولۇۋاتقان مەيدانغا كىرگەن ئاتلار دېگەن مەنىدە.

③ بۇ ئايەت يۇقىرىدىكى قەسەملەرنىڭ جاۋابىدۇر. بۇ يەردىكى «ئىنسان» كاپىر ئىنساننى كۆرسىتىدۇ. يەنى بەزى ئىنسانلار ﴿كُفُؤٌ﴾ "كُفُؤٌ" يەنى ناشۈكۈر، نانكور، تۈزكۈردۇر.

④ يەنى ئىنسان ئۆزىمۇ ئۆزىنىڭ ناشۈكۈر ۋە تۈزكۈر ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بىرىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: ﴿شَهِيدٌ﴾ دېگەن خەۋەرنىڭ ئىگىسى ئاللاھ دەپ ئېلىپ، ئىنساننىڭ تۈزكۈرلىقىغا ئاللاھ گۇۋاھتۇر دەپ تەپسىر قىلغان. بىراق، ئىمام شەۋكانى ئالدىنقى تەپسىرنى ئەڭ توغرا دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئايەتتىكى ئۈچىنچى شەخس ئالماش ئىنساننى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا، بۇ جۈملىدىكى ئىگە «ئىنسان» دەپ ئېلىنسا، ئەڭ توغرا بولىدۇ، دەپ قارايدۇ.

⑤ ﴿الْخَيْرِ﴾ نىڭ بۇ يەردىكى مەنىسى پۇل - مال بولۇپ، سۈرە بەقەرەنىڭ 180 - ئايىتىدىمۇ ئوخشاش مەنىدە كەلگەن: ﴿ئەگەر سىلەردىن بىرەيلەن ئۆلۈش ئالدىدا كۆپ مال - دۇنيا قالدۇرىدىغان بولسا، ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا ئادىللىق بىلەن ۋەسىيەت قىلىشى پەرز قىلىندى﴾. بۇ ئىبارىنىڭ يەنە بىر مەنىسى، قاتتىق ھېرىسمەنلىك ۋە بېخىللىق پۇل - مالنى ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرگەنلىكنىڭ نەتىجىسىدۇر.

⑥ ﴿بُعْثِرَ﴾، "ئۇيۇر" ۋە "ئۇيۇر" ھەممىسى بىر مەنىدە بولۇپ، قەبىرلەردىكى ئۆلۈكلەر تىرىلدۈرۈلۈپ سىرتقا چىقىرىلغاندا دېگەن ئۇقۇمنى كۆرسىتىدۇ.

⑦ ﴿حُصِّلَ﴾ "مۇيىز" ۋە "بېيىن" ھەممىسى بىر مەنىدە بولۇپ، دىللاردىكى سىرلار زاھىر قىلىنغان ۋە ئاشكارىلانغان چاغدا دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

⑧ يەنى ئۆلۈكلەرنى قەبىرلەردىن چىقىرىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى سىرلارنى ئاشكارا قىلىدىغان ئاللاھ ھەممىدىن خەۋەردادۇر، ھېچنەرسە ئۇنىڭدىن مەخپىي قالمايدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن ئۇ كۈندە ھەربىر ئىنسانغا قىلغان ئەمەلگە يارىشا مۇكاپات ياكى جازا بېرىدۇ. بۇنى ئۇ تۈزكۈر ئىنسان بىلمەمدۇ؟ ھېسابتىن ۋە جازادىن قورقمامدۇ؟ بۇ ئايەت - ئاللاھ

ئاتا قىلغان نېمەتلەردىن پايدىلىنىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا شۈكۈر ئادا قىلىشنىڭ ئورنىغا، تۈزكۈرلۈك قىلىدىغانلارغا ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. شۇنىڭدەك پۇل - مالنى ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىكى ئاللاھنىڭ كەمبەغەللەرگە بېرىش ئۈچۈن بەلگىلىگەن ھەقلەرنى ئادا قىلمايدىغانلار ئۈچۈنمۇ ئاگاھلاندۇرۇشتۇر.

(101) سورة القارعة مكية 11 آية

(101) سۇرە قارىئە مەككىدە چۈشكەن 11 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَذْرَنكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ﴿٥﴾ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾

(يۈرەكلەرگە) دەھشەت سالغۇچى [1]، (ئى بەيغەمبەر!) ئۇ دەھشەت سالغۇچى نېمە؟ [2]. ئۇ دەھشەت سالغۇچىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سەن نەدىن بىلسەن؟ [3] (ئۇ قىيامەت كۈنىدۇر) شۇ كۈندە ئىنسانلار تارقىلىپ كەتكەن پەرۋاندىدەك بولۇپ قالدۇ [4]. تاغلار ئېتىلغان يۇڭدەك بولۇپ كېتىدۇ [5]. تارازىسى ئېغىر كەلگەن (يەنى ياخشىلىقلىرى يامانلىقلىرىنى بېسىپ چۈشكەن) ئادەمگە كەلسەك [4].

① بۇمۇ قىيامەتنىڭ بىر نامىدۇر. ئىلگىرى قىيامەتنىڭ ھەر خىل ناملىرى تىلغا ئېلىندى، مەسىلەن: "الْحَاقَّةُ، الْيَوْمُ الْقَائِمُ، السَّاعَةُ، الْغَاشِيَةُ، السَّاعَةُ، الْوَارِعَةُ" «بولشى ھەق قىيامەت، چوقۇم بولىدىغان قىيامەت، بۈيۈك پالاكەت ۋە چوڭ ئېغىرچىلىق، قۇلاقلىرىنى گاس قىلىۋېتىدىغان قاتتىق ئاۋاز، دەھشەتلىك ھەممىنى ئورنىۋالىدىغان قىيامەت، ۋاقتى - سائىتى ئېنىق قىيامەت، ئەمەلگە ئاشقۇچى قىيامەت» قاتارلىقلار. قىيامەتنىڭ «الْقَارِعَةُ» «ئىشكىنى قاتتىق قاققۇچى، (يۈرەكلەرگە) دەھشەت سالغۇچى» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئىشكىنى قاتتىق قاققان ئادەم ئۆيدىكىلەرنى ئويغىتىۋەتكەندەك، قىيامەتنىڭ قاتتىق دەھشەتلىكى دىللارنى ئويغىتىۋېتىدۇ ۋە ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرىنى ئازابىتىن خەۋەردار قىلىدۇ.

② ﴿الْفَرَاشِ﴾ چىراغقا ئۆزىنى ئۇرىدىغان پەرۋانە. ﴿الْمَبْتُوثِ﴾ چېچىلىپ كەتكەن، تارىلىپ كەتكەن دېگەن مەنىدە. يەنى قىيامەت كۈنى ئىنسانلارمۇ تارىلىپ كەتكەن پەرۋاندىدەك پاراگەندە ۋە پاتپاراق بولۇپ كېتىدۇ.

③ ﴿الْعِهْنِ﴾ ھەر خىل رەڭلەر بىلەن بويالغان يۇڭلارنى كۆرسىتىدۇ. ﴿الْمَنْفُوشِ﴾ ئېتىلغان دېگەن مەنىدە. بۇ يەردە تاغلارنىڭ قىيامەت كۈنى قانداق ھالەتتە بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. قۇرئان كەرىمدە قىيامەت كۈنىدىكى تاغلارنىڭ ھەرخىل ھالەتلىرى تۈرلۈك ئىبارىلەر بىلەن بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ تەپسىلاتى ئىلگىرى شەرھلەندى. ئەمدى تۆۋەندىكى ئايەتتە قىيامەت كۈنى ئەمەل ئېتىبارى بىلەن ئايرىلىدىغان ئىككى پىرقىنىڭ ئەھۋالى ئىخچام شەكىلدە بايان قىلىندۇ.

④ ﴿مَوَازِينُ﴾ "مِيزَان" نىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ تارازا - ئۆلچەم دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭدا قىيامەت كۈنى ئەمەل دەپتەرلىرى ئۆلچىنىدۇ. بۇنىڭ تەپسىلاتى سۈرە ئەئراق 8 - ئايەت، سۈرە كەھف 105 - ئايەت ۋە سۈرە ئەنبىيا 47 - ئايەتلەردە بايان قىلىندى. بەزى مۇپسىرلەر: بۇ يەردە ﴿مَوَازِينُ﴾ "مِيزَان" نىڭ ئەمەس، "مَوَازِينُ" «ۋەزىنلىك» دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلىدۇر. يەنى ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا خاس ئەھمىيەتكە ئىگە، ۋەزىنلىك ئەمەللەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ، دەپ قارايدۇ. (فەتھۇلقەدىر) لېكىن، ئالدىنقى تەپسىر ئەۋزەل ۋە توغرا دەپ قارىلىدۇ. دېمەك، كىمىنىڭ ياخشى ئەمەللىرى كۆپ بولسا، ئۇ ئەمەللەر ئۆلچەلگەندە تارازىنىڭ ياخشى ئەمەل بار پەللىسى ئېغىرلىشىپ كېتىدۇ.

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

ئۇ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشتا (يەنى نازۇنبەتلىك جەننەتتە) بولىدۇ ① [6-7]. تارازىسى يېنىك كەلگەن (يەنى يامانلىقلىرى ياخشىلىقلىرىنى بېسىپ كەتكەن، يا ياخشىلىقى بولمىغان) ئادەمگە كەلسەك ②، ئۇنىڭ جايى ھاۋىيە بولىدۇ ③ [8-9]. ھاۋىيەنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەسەن؟ ④ [10] ئۇ قىزىق ئوتتۇر ⑤ [11].

① يەنى شۇ ئادەم ئارزۇ قىلغاندەك، كۆڭۈلدىكىدەك تۇرمۇشتا بولىدۇ.

② يامانلىقلىرى ياخشىلىقلىرىنى بېسىپ كەتكەن، تارازىنىڭ يامان ئەمەللەر قويۇلغان پەللىسى ئېغىر؛ ياخشى ئەمەللەر قويۇلغان پەللىسى يەڭگىل كەلگەن ئادەمگە كەلسەك.

③ ﴿ ھاۋىيە ﴾ «چوڭقۇر ھاڭ» جەھەننەمنىڭ بىر نامىدۇر. ئۇنىڭ «چوڭقۇر ھاڭ» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، دوزىخىي ئۇنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىگە چۈشىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر. بۇ يەردە ﴿ ۇمۇ ﴾ «ئانا» دېگەن سۆزنىڭ كەلتۈرۈلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئىنساننىڭ ئانىسى ئۇنىڭ پاناھلىنىدىغان جايى بولغاندەك، دوزىخىيلەرنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەم بولىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: ﴿ ۇمۇ ﴾ بۇ يەردە مېڭە، باش مەنىسىدە كەلگەن بولۇپ، دوزىخىي جەھەننەمگە باشچىلاپ تاشلىنىدۇ، دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

④ بۇ يەردىكى سوئال جۈملە قىيامەتنىڭ قورقۇنچلۇق ۋە ئازابىنىڭ قاتتىقلىقىنى بايان قىلىش ئۈچۈن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ دەھشىتى ئىنساننىڭ تەسەۋۋۇرىدىن تاشقىرىدۇر. ئىنسانلارنىڭ ئىلمى، ئەقلى ۋە تەسەۋۋۇرلىرىمۇ، ئايەت - ھەدىستە بىلدۈرۈلگەندىن باشقا، قىيامەتنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى بىلىش ۋە تەسەۋۋۇر قىلىشتىن ئاجىزدۇر.

⑤ ھەدىستە بۇ قىزىق ئوت مۇنداق تەسۋىرلەنگەن: دۇنيادا ئىنسانلار يېقىۋاتقان ئوت دوزاخ ئوتىنىڭ يەتمىشتىن بىر ھەسسىسىدۇر. جەھەننەمنىڭ ئوتى دۇنيانىڭ ئوتىدىن ئاتىش توققۇز ھەسسە زىيادىدۇر. (سەھىھۇل بۇخارى 3265 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2843 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە: «دوزاخ رەببىگە شىكايەت قىلىپ ئى رەببىم! مېنىڭدىكى (ئوت ئۆزئارا) بىر - بىرىنى يەپ كېتىۋاتىدۇ، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا قىشتا بىر قېتىم ۋە يازدا بىر قېتىم (بولۇپ ئىككى قېتىم) تىنىۋېلىشقا رۇخسەت بەردى. قىشتا سىلەر ئۇچرايدىغان ئەڭ قاتتىق سوغۇق بولسا، ئۇنىڭ تېنىقىدىن كەلگەن سوغۇقتۇر. يازدا سىلەر ئۇچرايدىغان ئەڭ قاتتىق ئىسسىقمۇ ئۇنىڭ تېنىقىدىن كەلگەن ئىسسىقتۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 3260 - ھەدىس) «ھاۋا بەك قىزىپ كەتسە، سىلەر نامازنى (ھاۋانى) سوۋۇتۇپ ئوقۇڭلار. چۈنكى، ھاۋانىڭ بەك قىزىپ كەتكەنلىكى دوزاخنىڭ قىزىقلىقىنىڭ تاشقانلىقىدىندۇر». (سەھىھۇل بۇخارى 3259 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 615 - ھەدىس)

(102) سورة التكاثر مكية 8 آية

(102) سۈرە تەكاسۇر مەككىدە چۈشكەن 8 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

أَلْهَدِكُمْ التَّكَاثُرَ ① حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ② كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ③ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ④ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ⑤ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ⑥ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ⑦ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ⑧

(ئى ئىنسانلار! پۇل - مال ۋە بالىلارنىڭ) كۆپلۈكى بىلەن پەخىرلىنىش ① سىلەرنى (ئۆلۈپ) قەبرىستانلىققا كەلگىنىڭلارغا قەدەر (تائەت - ئىبادەتتىن) غەپلەتتە قالدۇردى ② [1-2]. بۇنداق قىلىشىڭلار توغرا ئەمەس ③، (سىلەر ئاخىرەتنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى) كەلگۈسىدە بىلىپ قالسىلەر [3]. ئاندىن (يەنە دەپ قوياي) بۇنداق قىلىشىڭلار توغرا ئەمەس، (قىلمىشىڭلارنىڭ ئاقىۋىتىنى) كەلگۈسىدە بىلىپ قالسىلەر ④ [4]. ھەقىقەت شۇكى، ئەگەر سىلەر ھەقىقىي بىلسەڭلار ⑤ (غەپلەتتە قالماڭلار) [5]. سىلەر چوقۇم جەھەننەمنى كۆرىسىلەر ⑥ [6]. ئاندىن ئۇنى چوقۇم ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرىسىلەر ⑦ [7]. ئاندىن (دۇنيادا سىلەرگە بېرىلگەن) نېمەتلەر توغرىلىق بۇ كۈندە سوراقتا تارتىلىسىلەر ⑧ [8].

① "الھى، يۇھى" نىڭ مەنىسى غەپلەتتە قالدۇرماق، مەشغۇل قىلماق. ﴿التَّكَاثُرُ﴾ كۆپەيتىش خاھىشى، كۆپ بولۇشنى ئارزۇ قىلىش دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئومۇمەن پۇل - مال، ئەۋلاد، قەبىلە، دوست - بۇرادەر، ياردەمچى ۋە قوللىغۇچى قاتارلىقلارنىڭ كۆپ بولۇشنى ئارزۇ قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ھەر قانداق بىر نەرسىنىڭ كۆپ بولۇشى ئىنسانغا سۆيۈملۈك بولۇپ، ئۇنى تېخىمۇ كۆپ ھاسىل قىلىش خاھىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان مەشغۇلىيىتى ئۇنى ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئاخىرەتتىن غەپلەتتە قالدۇرسا، شۇنداق نەرسە ﴿التَّكَاثُرُ﴾ مەنىسىگە كىرىدۇ. بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ھەر دەۋردە كۆپ ساندىكى ئىنسانلار مۇپتىلا بولىدىغان مەزكۇر ئىللەتنى بايان قىلىۋاتىدۇ.

② دېمەك، سىلەر ئۇ نەرسىلەرنى كۆپەيتىش ئۈچۈن توختىماي جاپا چېكىۋەردىڭلار، ئاخىرى سىلەرگە ئۆلۈم كەلدى ۋە قەبرىلەرگە يېتىپ كەلدىڭلار.

③ يەنى سىلەر كۆپەيتىش ۋە پەخىرلىنىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ، غەپلەتتە قىلىۋاتسىلەر، بۇ توغرا ئەمەس.

④ ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى سىلەر كەلگۈسىدە بىلىپ قالسىلەر، بۇ ئىبارە تەكىتلەش يۈزىسىدىن ئىككى قېتىم تەكرارلاندى.

⑤ بۇ شەرتنىڭ جاۋابى جۈملىدىن قالدۇرۇلغان بولۇپ، مەنىسى مۇنداق: ئەگەر سىلەر، دۇنيادا ھەر قانداق بىر نەرسىنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرۈپ ئۇنىڭغا جەزمەن ئىشەنگەندەك، مۇشۇ غاپىللىقنىڭ ئاقىۋىتىگە ئىشەنسەڭلار، پۇل - مالنى كۆپەيتىش خاھىشى ۋە ئۇنىڭ كۆپلۈكى بىلەن پەخىرلىنىشتىن ئۆزۈڭلارنى ساقلاڭلار.

⑥ بۇ جۈملىدىن قالدۇرۇلغان قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر. يەنى ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سىلەر چوقۇم جەھەننەمنى كۆرىسىلەر يەنى ئۇنىڭدا جازالىنىسىلەر.

⑦ بىرىنچى قېتىملىق كۆرۈش يىراقتىن بولىدۇ. ئىككىنچىسى يېقىندىن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «ئاندىن ئۇنى چوقۇم ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرىسىلەر» دېيىلگەن.

⑧ بۇ سوئال - سوراق ئاللاھ تائالا دۇنيادا ئاتا قىلغان نېمەتلەردىن بولىدۇ. مەسىلەن: كۆز، قۇلاق، يۈرەك، ئەقىل،

ئەمىنلىك، ساغلاملىق، مال - مۈلۈك، ھوقۇق ۋە ئەۋلاد قاتارلىق نېمەتلەر. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: پەقەت كاپىرلارلا سوراق قىلىنىدۇ. بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، ھەربىر ئىنسان سوراق قىلىنىدۇ. چۈنكى، سوراققا تارتىلىشنىڭ ئۆزى ئازابقا لايىق بولغانلىقىنى بىلدۈرمەيدۇ. بېرىلگەن نېمەتلەرنى ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە ئىشلەتكەنلەر سوراققا تارتىلسىمۇ، ئازابتىن ئامان قالىدۇ. ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە تۈزكۈرلۈك قىلغانلار سوراقتىن كېيىن دوزاخقا ئېلىپ كېتىلىدۇ.

(103) سورة العصر مكية آية 3

(103) سۇرە ئەسىر مەككىدە چۈشكەن 3 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَالْعَصْرِ ① إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ② إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ ③

زامان بىلەن قەسەم قىلىمەنكى ① [1]، ئىنسان ھەقىقەتەن زىيان ئىچىدىدۇر ②. پەقەت ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ③، بىر - بىرىگە ھەقىقىي تەۋسىيە قىلىشقان ④ ۋە (ئۇنىڭدا) چىداملىق بولۇشنى تەۋسىيە قىلىشقان ⑤ كىشىلەرلا زىيان تارتمايدۇ [2-3].

① زامان دېمەك كېچە - كۈندۈزنىڭ ئالمىشىشى ۋە نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىنى كۆرسىتىدۇ. كېچە بولغاندا جاھاننى قاراڭغۇلۇق قاپلايدۇ، كۈندۈز بولغاندا پۈتۈن جاھان يورۇقلۇققا تولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بەزىدە كېچە ئۇزۇن، كۈندۈز قىسقا بولسا، بەزىدە كېچە قىسقا، كۈندۈز ئۇزۇن بولىدۇ. مانا مۇشۇ كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى زامان دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ زامان ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە بۈيۈكلىكىگە دالالەت قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ زامان بىلەن قەسەم قىلدى. بۇ نۇقتا ئىلگىرى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئاللاھ ئۆز مەخلۇقلىرىدىن نېمە بىلەن قەسەم قىلىشنى خالىسا، قەسەم قىلسا بولۇۋېرىدۇ، لېكىن ئىنسانلار ئاللاھنىڭ نامىدىن باشقا ھەر قانداق نەرسە بىلەن قەسەم قىلسا، جايىز بولمايدۇ.

② بۇ ئىبارە يۇقىرىدىكى قەسەمنىڭ جاۋابىدۇر. يەنى ئىمان ئېيتمىغان ئىنساننىڭ زىيانكارلىقى ئېنىق بولۇپ، ھاياتلا بولىدىكەن ئۇنىڭ كېچە - كۈندۈزلىرى مېھنەت بىلەن ئۆتىدۇ. ئاخىرى ئۇنىڭغا ئۆلۈم كېلىپ ۋاپات بولغاندىن كېيىنمۇ، ئاراملىق ۋە راھەت نېسىپ بولمايدۇ. بەلكى، ئۇ جەھەننەمگە ئوتۇن بولىدۇ.

③ شۇنداق، بۇ زىيانكارلىقتىن ئىمان بىلەن ياخشى ئەمەللەرنى بىرلەشتۈرگەنلەر ئامان قالىدۇ. ئۇلارنىڭ ھاياتى دۇنيادا قانچە جاپا - مۇشەققەتلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆلۈمدىن كېيىن مەڭگۈلۈك نېمەتلەرگە تولغان راھەتلىك جەننەتتىن بەھرىمەن بولىدۇ. تۆۋەندە ئەنە شۇنداق مۇئەمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرى بايان قىلىنىدۇ.

④ يەنى ئۇلار بىر - بىرىنى ئاللاھنىڭ قانۇن - نىزاملارىغا رىئايە قىلىشقا، ھارام ۋە گۇناھتىن ساقلىنىشقا تەۋسىيە قىلىشىدۇ.

⑤ يەنى بالا - مۇسبەتلەرگە سەۋر قىلىش، چىداش، شەرىئەت ئەھكاملىرى ۋە پەرزلىرىگە ئەمەل قىلىشتا چىدامچان بولۇش، گۇناھ - مەئسۇيەتلەردىن ساقلىنىشتا چىدامچان بولۇش، نەپسنىڭ خاھىشلىرىدىن ۋە ھۇزۇر - ھالاۋەتلەردىن كېچىشكە چىداشنى بىر - بىرىگە تەۋسىيە قىلىشقانلار زىيان تارتمايدۇ. گەرچە بىر - بىرىگە ھەقىقىي تەۋسىيە قىلىش سەۋر ۋە چىدامچانلىقىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالدىغان بولسىمۇ، بۇ يەردە ئۇنىڭ ئايرىم زىكىر قىلىنغانلىقى ئۇنىڭ پەزىلىتى ۋە ساۋابىنىڭ ئارتۇق ئىكەنلىكىنى ۋە خىسلەتلەر ئىچىدە ئەڭ ئەۋزەل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

(104) سورة الهمزة مكية 9 آية

(104) سۇرە ھۇمەزە مەككىدە چۈشكەن 9 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ① الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ② يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ③ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ④ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ⑤ نَارُ اللَّهِ الْمَوْقَدَةُ ⑥ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ⑦ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ⑧ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ⑨

ھەربىر كەمستكۈچى، غەيۋەتخور قاتتىق ئازابقا دۇچار بولسۇن! ① [1]. ئۇ پۇل - مال توپلاش ۋە ئۇنى (ياخشىلىق يوللىرىغا سەرىپ قىلماي) ساناش بىلەنلا بولۇپ كەتتى ② [2]. ئۇ پۇل - مېلى ئۆزىنى (دۇنيادا) مەڭگۈ قالدۇرىدۇ دەپ ئويلايدۇ ③ [3]. ئەمەلىيەت ھەرگىز ئۇ ئويلىغاندەك بولمايدۇ ④، ئۇ چوقۇم (كىرگەنلەرنى) پارچىلىۋېتىدىغان دوزاخقا تاشلىنىدۇ ⑤ [4]. (ئى پەيغەمبەر!) سەن ئۇ دوزاخنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى بىلمەسەن؟ ⑥ [5]. ئۇ، ئاللاھنىڭ ياندۇرغان ئوتدۇركى، (ئۇنىڭ ئەلىمى) يۈرەكلەرگە يېتىپ بارىدۇ ⑦ [6-7]. ئۇلار چوقۇم ئۇزۇن (سوزۇلغان ئوت) تۈۋرۈكلەر ئىچىگە سولىنىدۇ ⑧ [8-9].

① بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە ﴿هُمَزَةٌ﴾ ۋە ﴿لُمَزَةٌ﴾ مەنىداش سۆزلەردىندۇر. بەزىلەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئازراق پەرق بار دەپ قاراپ، ﴿هُمَزَةٌ﴾ دېگەن يۈز تۈرانە يامانلىق قىلىدىغان ئادەم. ﴿لُمَزَةٌ﴾ بولسا ئارقىدىن غەيۋەت قىلىدىغان ئادەمدۇر، دەيدۇ. بەزىلەر ئەكسىچە مەنە بېرىدۇ. بەزىلەر: ﴿هُمَزَةٌ﴾ كۆز ۋە قول ئىشارىسى ئارقىلىق يامانلىق قىلغۇچى ۋە ﴿لُمَزَةٌ﴾ تىل بىلەن يامانلىق قىلغۇچى، دەپ قارايدۇ.

② بۇنىڭدىن پۇل - مالنى بېسىۋېلىپ ئاللاھ يولىدا سەرىپ قىلماسلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بولمىسا، پەقەت پۇل - مال توپلاش ۋە ساناش خاتالىق ھېسابلانمايدۇ، ئەمما ئۇنىڭ سەدىقە ۋە زاكاتلىرىنى بەرمەي، ئاللاھ يولىدا خەير - ئېھسان قىلماي بېسىۋالسا، ئاندىن خاتالىق ھېسابلىنىدۇ.

③ ﴿أَخْلَدَهُ﴾ نىڭ ئەڭ توغرا تەرجىمىسى: «پۇل - مېلى ئۇنى مەڭگۈ ھايات قالدۇرىدۇ» يەنى ئۇ توپلىغان پۇل - مال ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلىپ، ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالىدۇ، يەنى ئۇ شۇنداق ئويلايدۇ.

④ ئىش ئۇ ئويلىغان ۋە خىيال قىلغاندەك بولمايدۇ.

⑤ ئۇنداق بېخىل ئادەم كىرگەنلەرنى پارچىلىۋېتىدىغان ھۆتەمگە تاشلىنىدۇ. ﴿الْحُطَمَةُ﴾ جەھەننەمنىڭ يەنە بىر نامى بولۇپ، پارچە - پارچە قىلىۋېتىدىغان جاي دېگەن مەنىدە.

⑥ بۇ يەردىكى سوئال ھوتەمەنىڭ دەھشىتى ۋە قوقۇنچلۇق ئىكەنلىكىنى بايان قىلىش ئۈچۈن كەلگەن. يەنى ئۇ شۇ قەدەر قورقۇنچلۇقكى، سىلەرنىڭ ئەقلىڭلار ئۇنى تەسەۋۋۇر قىلىشتىن ئاجىز كېلىدۇ ۋە سىلەرنىڭ چۈشەنچە ۋە ھېس تۇيغۇلىرىڭلار ئۇنىڭ تېگىگە يېتەلمەيدۇ.

⑦ يەنى ئۇنىڭ قىزىقلىقى يۈرەكلەرگىچە يېتىپ بارىدۇ. ئادەتتە دۇنيانىڭ ئوتىدىمۇ ھەر قانداق نەرسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلايدىغان ئالاھىدىلىك بولىدۇ، لېكىن دۇنيادىكى ئوت يۈرەككە يېتىپ بارغىچە ئىنسان ئۆلۈپ كېتىدۇ. ئەمما جەھەننەمدە ئۇنداق بولمايدۇ. ئوت يۈرەككىچە يېتىپ بارىدۇ، لېكىن ئادەم ئۆلمەيدۇ. ھەتتا ھەر قانچە ئارزۇ قىلىسىمۇ ئۆلمەيدۇ.

⑧ ﴿مُؤَصَّدَةٌ﴾ تاقالغان، سولانغان دېگەن مەنىدە. يەنى ھېچكىمنىڭ چىقالماسلىقى ئۈچۈن جەھەننەمنىڭ يولى ۋە دەرىۋازلىرى تاقىلىدۇ. ئىشكىلەرگە تۆمۈر مىخلار قېقىلىدۇ. ئۇ مىخلار ئېگىز - ئېگىز تۈۋرۈكلەرگە ئوخشايدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر: ﴿عَمَدٍ﴾ نىڭ مەنىسىنى دەملەر، تاقاقلار دەپ ئالىدۇ. ئۇ چاغدا ئايەتنىڭ مەنىسى: ﴿ئۇلار ئۇزۇن دەملەر بىلەن تاقىلىدىغان دوزاخقا سولىنىدۇ﴾ دېگەن بولىدۇ. بەزىلەرنىڭ قارشىچە، ﴿عَمَدٍ﴾ نىڭ مەنىسى تۈۋرۈكلەر بولۇپ، گۇناھكارلار ئۇ تۈۋرۈكلەر ئىچىدە ئازابلىنىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

(105) سورة الفيل مكية 5 آية

(105) سۈرە فىل مەككىدە چۈشكەن 5 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾

(ئى پەيغەمبەر!) رەببىڭنىڭ پىل ئىگىلىرىنى (پىللىق قوشۇنى) قانداق (ھالدا) قىلغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟ [1]

★ يەمەندىن خانە كەئىبنى ۋەيران قىلىش ئۈچۈن كەلگەنلەرنىڭ خەۋىرىنى سەن بىلمىدىڭمۇ؟ بۇ يەردىكى «كۆرمىدىڭمۇ؟» دېگەن سۆز «بىلمىدىڭمۇ؟» دېگەن مەنىدە. چۈنكى، بۇ يەردىكى سوئال ئىنقىرار قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن، يەنى سەن بىلسەن ياكى سەن بىلەن بىر دۆردە ياشىغان كىشىلەر بىلىدۇ. بۇنداق دېيىشتىكى سەۋەب شۇكى، ئەرەبلەردە بۇ ۋەقە يۈز بەرگەنگە ئانچە ئۇزۇن زامان ئۆتمىگەن ئىدى. ئەڭ مەشھۇر رىۋايەتكە ئاساسەن بۇ ۋەقە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تۇغۇلغان يىلى يۈز بەرگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ۋەقە ئەرەبلەرنىڭ ئارىسىدا بەك مەشھۇر ھەم ھەقىقىي ۋەقە ھېسابلىناتتى. بۇ ۋەقەنىڭ قىسقىچە تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

پىل ئىگىلىرى ۋەقەسى

ھەبەشىستان پادىشاھى تەرەپتىن يەمەننى باشقۇرۇشقا تەيىنلەنگەن ھاكىمنىڭ ئىسمى ئەبرەھە ئەلئەشرەم ئىدى. ئۇ سەئۇد شەھىرىدە ناھايتى چوڭ بىر چېركاۋ بنا قىلدى. ھەج - ئۆمرە قىلماقچى بولغان كىشىلەرنى مەككىدىكى كەئىبگە بارغاننىڭ ئورنىغا، ئۆزى ياسىغان چېركاۋغا يۈزلەندۈرمەكچى بولدى. بۇ ئىشتىن مەككە ئەھلى ۋە باشقا ئەرەب قەبىلىلىرى قاتتىق نارازى بولدى. بۇ ئىشقا ئاچچىقى كەلگەن بىر ئەرەب كېچىدە ئۇ چېركاۋنىڭ ئىچىگە كىرىپ، تاھارەت قىلىپ قويدى. بىر ئەرەبنىڭ چېركاۋنى ناپاك قىلغانلىقى ئەبرەھەگە يەتكۈزۈلگەندە، ئۇ مەككىدىكى كەئىبنى ۋەيران قىلىۋېتىشكە قەسەم قىلدى ۋە نۇرغۇن قوشۇن بىلەن مەككىگە ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. ئۇنىڭ قوشۇنى ئىچىدە بىر قانچە پىلمۇ بار ئىدى. ئەبرەھە مەككىگە يېقىن بىر جايغا كېلىپ توختىدى. ئۇنىڭ ئادەملىرى شۇ ئەتراپتا بېقىلىۋاتقان ئابدۇلمۇتەللىپنىڭ ئىككى يۈز دانە تۈگىسىنى ھەيدەپ كەتتى. ئابدۇلمۇتەللىپ ئەبرەھەنىڭ قېشىغا بارغاندا، ئەبرەھە ئۇنىڭ سالاپتىدىن ئەيمىنىپ، تۆۋەنگە چۈشتى ۋە ئۇنىڭغا: نېمە ھاجىتىڭ بار؟ دېدى. ئابدۇلمۇتەللىپ: ئادەملىرىڭ ئېلىپ كەتكەن ئىككى يۈز تۈگەمنى ماڭا قايتۇرۇپ بەرگىن، دېدى. ئەبرەھە: مەن سېنىڭ ۋە ئاتا - بوۋىلىرىڭنىڭ دىنىنىڭ سىمۋولى بولغان كەئىبنى يىقىتىش ئۈچۈن كەلگەن تۇرسام، سەن ماڭا ئۆزۈڭنىڭ ئىككى يۈز تۈگىسى توغرىلۇق گەپ قىلىۋاتسەنغۇ؟ دېدى. ئابدۇلمۇتەللىپ ئۇنىڭغا: مەن تۈگىنىڭ ئىگىسى، كەبىنىڭمۇ قوغدايدىغان ئىگىسى بار، دېدى. ئەبرەھە ئادەملىرىگە ئۇنىڭ تۈگىلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە بۇيرۇدى. ئەبرەھە قوشۇنى مەھسەر ۋادىسىغا كەلگەندە، ئاللاھ تائالا ئۇلارنىڭ ئۈستىگە توپ - توپ قۇشلارنى ئەۋەتتى. ھەر بىر قۇشنىڭ تۇمشۇقىدا بىر پۇتلىرىدا ئىككى دانىدىن نوقۇت ۋە يېسىمۇقتەك چوڭلۇقتا تاشلار بار ئىدى. ئۇ تاش ھەرقانداق بىر ئەسكەرگە تەگسە، تېرىسى ئېقىپ كېتەتتى، ئاندىن گۆشلىرى ئاجراپ، سۆڭەكلىرى قالاتتى، ئۇ شۇ ھالەتتە قېچىپ يۈرۈپ، ئاخىرى ئۆلەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا ئۆلگەنلەر بار. قېچىپ كېتىۋاتقاندا سۆڭەكلىرى بىر - بىرلەپ ئاجراپ چۈشۈپ ئۆلگەنلەرمۇ بار. ئەبرەھە بولسا قېچىپ كېتىۋېتىپ، سۆڭەكلىرى ئاجراپ، سەئۇغا بېرىپلا ئۆلدى. مۇشۇ تەرىقىدە ئاللاھ تائالا ئۆز بەيتىنى ساقلاپ قالدى. (ئەيسەر تەپاسىر)

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضَلُّيلٍ ﴿٦﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٧﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٨﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ﴿٩﴾

رەببىڭ ئۇلارنىڭ ھىيلە - مېكرىنى بەربات قىلمىدىمۇ؟ ① [2] رەببىڭ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە توپ - توپ قۇشلارنى ئەۋەتتى ② [3]. قۇشلار ئۇلارغا ساپال تاشلارنى ئېتىپ ③ [4]، ئۇلارنى چاينىۋېتىلگەن ساماندەك قىلىۋەتتى ④ [5].

① يەنى ئۇلار كەبىنى يىقىتىش نىيىتى بىلەن كەلگەن ئىدى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ قەستىنى ئەمەلگە ئاشۇرمىدى. بۇ يەردىكى سوئال ئىقرار - ئېتىراپ قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن.

② ﴿أَبَابِيل﴾ قۇشلارنىڭ نامى ئەمەس، بەلكى «توپ - توپ» دېگەن مەنىدە.

③ ﴿سِجِّيل﴾ دېگەن سېغىز لايدىن ياسىلىپ، ئوتتا پۇشۇرۇلغان ساپال تاشنى كۆرسىتىدۇ. ئەنە شۇ ئۇششاق تاشلار ياكى ساپال تاشلار دۈشمەنلەرنى ھالاک قىلىشتا توپ ۋە مىلتىق ئوقلىرىدىنمۇ ئۈنۈملۈك بولدى.

④ يەنى ئۇلارنىڭ جىسىملىرى خۇددى چاينىۋېتىلگەن ساماندەك تارىلىپ كەتتى.

(107) سورة الماعون مكية 7 آية

(107) سورة مائون مەككىدە چۈشكەن 7 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

أَرَعَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالَّذِينَ ۙ ۱ فَلَئِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ ۙ ۲ وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۙ ۳ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ۙ ۴ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۙ ۵ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ۙ ۶ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ۙ ۷

(ئى پەيغەمبەر!) جازا (كۈنى)نى يالغان دېگەن ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ ① [1] ئۇ يېتىمنى دۆشكەلەيدىغان ②، مسككىنگە تاماق بېرىشنى تەرغىب قىلمايدىغان ئادەمدۇر ③ [2-3]، شۇنداق ناماز ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھالىغا ۋايىكى، ئۇلار نامازلىرىدىن غاپىل (بىپەرۋا) كىشىلەردۇر ④ [4-5]. ئۇلار رىياكارلىق قىلىدۇ ⑤ [6]. ۋە (يىپ، يىڭنە چاغلىق ئەڭ ئەقەللىي نەرسىنىمۇ) ئۆتتە - يېرىم قىلمايدۇ ⑥ [7].

★ بۇ سۈرە «سۈرە دىن»، «سۈرە ئەرەئەيتە» ۋە «سۈرە يېتىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. (فەتھۇلقەدر)

① بۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قارىتىلغان خىتابتۇر. بۇ يەردىكى سوئال تۆۋەندە خاراكتېرى بايان قىلىنىدىغان ئادەمنىڭ ھالىغا قارىتا ھەيرانلىقنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن. «كۆردۈڭمۇ؟» تونۇدۇڭمۇ دېگەن مەنىدە كەلگەن، بۇ يەردىكى ﴿الَّذِينَ﴾ ئاخىرەتتىكى ھېساب ۋە جازانى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر بۇ يەردە جۈملىدىن قالدۇرۇلغان سۆز بار دەپ قاراپ: «جازا كۈنىنى ئىنكار قىلغان ئادەمنى تونۇدۇڭمۇ؟» دەپ تەپسىر قىلىدۇ.

② چۈنكى، ئۇ ھەم بېخىل، ھەم قىيامەتنى ئىنكار قىلىدىغان ئادەمدۇر. ئۇنداق ئادەم يېتىمگە قانداقمۇ ياخشىلىق قىلسۇن؟ يېتىمگە ياخشىلىق قىلىدىغان ئادەمنىڭ قەلبىدە بىرىنچىدىن: مال - دۇنياغا ئەمەس، بەلكى ئىنسانىي قەدر - قىممەتكە ۋە ئەخلاقىي پىرىنسىپقا قارىتا ئەھمىيەت ۋە مېھىر - مۇھەببەت زىيادە بولىدۇ. ئىككىنچىدىن: بۇ ياخشىلىقنىڭ بەدىلىگە قىيامەت كۈنى مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقىغا ئىشەنچى بولىدۇ.

③ مسككىنگە تاماق بېرىشتىن ئىبارەت بۇ خەيرلىك ئىشنىمۇ يېتىمگە ياخشىلىق قىلىدىغان ئادەملا قىلالايدۇ. يېتىمنى دۆشكەلەپ ئازار بېرىدىغان ئادەم مسككىنگىمۇ ئازار بېرىدۇ.

④ بۇنىڭدىن تۆۋەندىكىدەك شەخسلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ: ناماز ئوقۇمايدىغانلار ياكى ئىلگىرى ئوقۇيدىغان بولسىمۇ، كېيىن ھورۇنلۇق قىلىپ ئوقۇمىغانلار ياكى نامازنى شەرىئەت كۆرسىتىپ بەرگەن ۋاقىتتا ئوقۇماي، ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ ئوقۇيدىغان ئادەملەر ياكى ئۆزلىرى خالىغان ۋاقىتتا ئوقۇيدىغان ياكى كېچىكتۈرۈپ ئوقۇشنى ئۆزىگە ئادەت قىلىۋالغانلار ياكى ئەيمىنىپ تۇرۇپ، كۆڭۈل قويۇپ ۋە كەمتەرلىكىنى ئىزھار قىلىپ تۇرۇپ ئوقۇمايدىغانلار. بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنى يۇقىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا نامازغا ئالاقىدار مەزكۇر كەمچىلكلەردىن ساقلىنىش لازىم. بۇنىڭدىن ئايان بولىدىكى، نامازدىكى بۇ خاتالىقلارنى پەقەت ئاخىرەتتىكى ھېساب - كىتاب ۋە جازاغا ئىشەنمەيدىغانلار سادىر قىلىدۇ. شۇ ۋەجىدىن بۇ ئىللەت مۇناپىقلارنىڭ سۈپەتلىرى قاتارىدا بايان قىلىنغان: ﴿ئۇلار ناماز ئۈچۈن تۇرغاندا، خۇش ياقماسلىق بىلەن تۇرىدۇ (ساۋاب ئۈمىد قىلمايدۇ)، (نامازنى) كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئوقۇيدۇ (يەنى رىياكارلىق قىلىدۇ) ئاللاھنى پەقەت ئازغىنە ياد ئېتىدۇ﴾. (سۈرە نىسا 142 - ئايەت)

⑤ ئۇنداق كىشىلەرنىڭ ئادىتى شۇكى، ئۇلار باشقىلار بىلەن بىرگە بولغاندا ناماز ئوقۇيدۇ، خالىي قالغاندا ناماز ئوقۇشنى زۆرۈر دەپ قارىمايدۇ، يەنى ئۇلار باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈنلا رىياكارلىق بىلەن ناماز ئوقۇيدۇ.

⑥ ﴿الْمَاعُونُ﴾ دېگەن كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىدىغان ئاز نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. بەزى مۇپەسسىرلەر «ئاز نەرسە» دېگەندىن زاكات كۆزدە تۇتۇلىدۇ، چۈنكى زاكاتنىڭ مىقدارى ئومۇمىي پۇل - مالغا نىسبەتەن ناھايىتى ئاز (يەنى يۈزدە ئىككى يېرىم پىرسەنت) نەرسىدۇر، دەيدۇ. دېمەك ئۇلار شۇنچە ئاز بولغان زاكاتنىمۇ بەرمەيدۇ. بەزىلەر ئۇنى ئادەتتە قوشنىلار ئۆزئارا ئارىيەت بېرىدىغان ياكى ئالىدىغان نەرسە دەپ قارايدۇ. ئائىلىدە ئىستېمال قىلىنىدىغان نەرسىنى ئارىيەت بېرىش ۋە ئۇنىڭغا بېخىللىق قىلماسلىق ياخشى سۈپەتتۇر. ئۇنىڭ ئەكسىچە، بېخىللىق ۋە ئىچى تارلىق قىلىپ ئارىيەت بەرمەسلىك قىيامەتنى ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ ئادىتىدۇر.

(108) سورة الكوثر مكية 3 آية

(108) سۈرە كەۋسەر مەككىدە چۈشكەن 3 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ ۝ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ۝

(ئى پەيغەمبەر!) بىز ساڭا ھەقىقەتەن نۇرغۇن ياخشىلىقلارنى ئاتا قىلدۇق ① [1]. سەن رەببىڭ (نىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش) ئۈچۈن ناماز ئوقۇغىن ۋە قۇربانلىق قىلغىن ② [2]. ھەقىقەت شۇكى، نام - نىشانىز قالدۇغان كىشى ساڭا ئۆچمەنلىك قىلغان كىشىنىڭ دەل ئۆزىدۇر ③ [3].

★ بۇ سۈرىنىڭ يەنە بىر نامى «سۈرە نەھر» دۇر.

① ﴿الْكَوْثَرَ﴾ دېگەن "كۆپ" كۆپ دېگەن سۆزدىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ بىر قانچە مەنىسى بار. ئىمام ئىبنى كەسىر «كۆپ ياخشىلىق» دېگەن مەنىسىنى ئەڭ مۇۋاپىق كۆرگەن، چۈنكى بۇ مەنە ئومۇمىي بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىگە كۆپ نەرسىلەر كىرىپ كېتىدۇ. مەسىلەن: سەھىھ ھەدىسلەردە كېلىشىچە كەۋسەر دېگەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلىنىدىغان جەننەتتىكى بىر دەريانىڭ ئىسمىدۇر. بەزى ھەدىسلەردە ئۇ «ھەۋزى كەۋسەر» يەنى كەۋسەر كۆلى دەپ ئاتالغان بولۇپ، مۇئمىنلەر جەننەتكە كىرىشتىن ئىلگىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك قوللىرى بىلەن ھەۋزى كەۋسەردىن ئىچىدۇ. بۇ كۆلدىكى سۇ جەننەتتىكى كەۋسەر دېگەن دەريادىن ئېقىپ چىقىدۇ، دېيىلگەن. يەنە كۆپ شەھەرلەرنىڭ فەتىھى قىلىنىشى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك نامىنىڭ تىللاردا زىكر قىلىنىشى، ھەم ئاخىرەتتە بېرىلىدىغان مۇكاپاتلار - ھەممىسى «كۆپ ياخشىلىق» قا كىرىپ كېتىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

② يەنى سەن نامازنى شېرىكى يوق بىر ئاللاھ ئۈچۈنلا ئوقۇغىن. قۇربانلىقىمۇ شېرىكى يوق بىر ئاللاھنىڭ نامىنى ئاتا پوغۇزلىغىن، مۇشۇرىكلاردەك ئاللاھقا باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالمىغىن. "نَحْرُ" نىڭ ئەسلى مەنىسى، تۈگىنىڭ بويىغا قىلىچ ياكى پىچاق بىلەن ئۇرۇپ بوغۇزلاشنى كۆرسىتىدۇ. باشقا ماللارنى يەردە ياتقۇزۇپ بويىغا پىچاق سۈرۈپ بوغۇزلايدۇ. بۇ "ذَبْحٌ" زەبھ قىلىش دەپ ئاتىلىدۇ. لېكىن بۇ يەردە "نَحْرُ" مۇتلەق قۇربانلىق قىلىش دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بۇ سۆز قۇربانلىق ئۈچۈن ئاتىغان ماللارنى بوغۇزلاش ۋە باشقا سەدىقە - ئېھسان ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىش، ھەج مەۋسۈمىدە مىنادا قۇربانلىق قىلىش ۋە قۇربان ھېيت كۈنىدىكى ماللارنى بوغۇزلاش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

③ ﴿الْأَبْتَرُ﴾ دېگەن نەسلى ئۈزۈلگەن ياكى ئاختا قىلىنغان ئادەمنى كۆرسىتىدۇ. يەنى شۇ كىشىنىڭ نەسلى ئۆزى بىلەن تۈگەيدۇ ياكى ئۇنىڭ نام - نىشانى قالمايدۇ. يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغۇللىرى ئۆلۈپ كەتكەندە بىر قىسىم كاپىرلار: ئەمدى ئۇنىڭ چىرىغى ئۆچتى، نام - نىشانى قالمايدۇ، دېگەن ئىدى. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: نام - نىشانى قالمايدىغان سەن ئەمەس، سېنىڭ دۈشمەنلىرىڭدۇر، دەپ تەسەللىي بەردى. ئەمەلىيەتتە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ نەسلىنى يەنى قىزىنىڭ ئوغۇللىرىنى ھايات قالدۇردى. شۇنىڭدەك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممەتلىرىمۇ ئۇنىڭ مەنئى ئۆلۈدى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆپلۈكىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىيامەت كۈنى پەخىرلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نام - شەرىپى پۈتۈن دۇنيادا ناھايتى ئىززەت - ئىكرام بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن قارشىلاشقان ۋە دۈشمەنلەشكەنلەرنىڭ نامى پەقەت تارىخ بەتلەرىدىلا مەۋجۇت بولىدۇ، لېكىن ھېچكىمنىڭ دىلىدا ئۇلارغا قارىتا ئېھتىرام بولمايدۇ ۋە ھېچبىر تىلدا ئۇلارنىڭ ياخشى نامى قالمايدۇ.

(109) سورة الكفرون مكية 6 آية

(109) سۇرە كافرۇن مەككىدە چۈشكەن 6 ئايەت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

قُلْ يٰۤاَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ ۝۱ لَاۤ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ ۝۲ وَلَاۤ اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَاۤ اَعْبُدُ ۝۳ وَلَاۤ اَنَاۤ عٰبِدُ مَاۤ عَبَدْتُمْ ۝۴ وَلَاۤ اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَاۤ اَعْبُدُ ۝۵ لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِيَ دِيْنِ ۝۶

ئى پەيغەمبەر! سېنى بۇتلارغا چوقۇنۇشقا ئۈندىگۈچى كاپىرلارغا) ئېيتقىنكى، «ئى كاپىرلار! ① [1] سىلەر چوقۇنۇۋاتقان نەرسىلەرگە مەن چوقۇنمايمەن [2]. سىلەرمۇ مەن ئىبادەت قىلىۋاتقان ئاللاھقا ئىبادەت قىلغۇچىلار ئەمەسسىلەر [3]. (يەنە ئېيتىپ قويايىكى) مەن سىلەر چوقۇنغان نەرسىلەرگە چوقۇنغۇچى ئەمەسمەن [4]. سىلەرمۇ مەن ئىبادەت قىلىۋاتقان ئاللاھقا ئىبادەت قىلغۇچىلار ئەمەسسىلەر ② [5]. سىلەرنىڭ دىنىڭلار ئۆزۈڭلار ئۈچۈن، مېنىڭ دىنىمۇ ئۆزۈم ئۈچۈندۇر» ③ [6].

★ سەھىھ ھەدىسلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاۋاپتىن كېيىن ئوقۇلىدىغان ئىككى رەكئەت، بامداتنىڭ ئىككى رەكئەت ۋە شامدىن كىيىنكى ئىككى رەكئەت سۈننەت نامازلاردا سۈرە كافرۇن بىلەن سۈرە ئىخلاسىنى ئوقۇيدىغانلىقى بايان قىلىنغان. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىغا تەۋسىيە قىلىپ: ئۇخلاشتىن ئىلگىرى بۇ سۈرىلەرنى ئوقۇپ يېتىڭلار، شېرىكتىن ئامان تاپسىلەر، دېگەن. (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 456 - بەت، سۈنەنى ئەبى داۋۇد 5055 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 3403 - ھەدىس، مەجمەئۇزۇزەۋائىد 10 - توم، 121 - بەت) بەزى ھەدىسلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزى ئۇخلاشتىن ئىلگىرى بۇ سۈرىلەرنى ئوقۇپ ياتىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. (تەپسىر ئىبنى كەسىر)

① بۇ يەردە ﴿الْكَافِرُونَ﴾ دىكى ئەلىق لام تۈرنى بىلدۈرۈپ ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئاقىۋىتىنىڭ كۇفۇر ۋە شېرىك بىلەن ئاياغلىشىدىغانلىقىنى ئالدىن بىلىدىغان مۇئەييەن كاپىرلارغا خىتاب قىلىنغان. چۈنكى، بۇ سۈرە نازىل بولغاندىن كېيىن نۇرغۇن مۇشرىكلار مۇسۇلمان بولغان ۋە بىر ئاللاھقا ئىبادەت قىلغان. (فەتھۇلقەدىر)

② بۇ ئوقۇم ئايرىم ئىبارە بىلەن ئىككى قېتىم كەلگەن. بەزى مۇپەسسىرلەر بىرىنچى ئىبارە ھازىرقى زامانى، ئىككىنچى ئىبارە كېلەر زامانىنى ئىپادىلەپ كەلگەن دەپ ئالغان. ئەمما ئىمام شەۋكانى دېدىكى: بۇنداق ئىزاھلاپ يۈرۈشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. چۈنكى، بىر نەرسىنى تەكىتلەش ئۈچۈن تەكرار كەلتۈرۈش ئەرب تىلىنىڭ ئومۇمىي ئۇسلۇبىدۇر. بۇ ئۇسلۇب قۇرئان كەرىمدە بىر نەچچە جايدا ئىشلىتىلگەن. مەسىلەن: سۈرە رەھمان ۋە مۇرسىلاتتا بىر ئىبارە تەكرار كەلگەندەك، بۇ يەردىمۇ بىر جۈملە ئىككى قېتىم تەكرارلانغان. ئۇنىڭدىن مەقسەت شۇكى، سىلەرنىڭ خاھىشىڭلار بويىچە تەۋھىد يولىنى تاشلاپ، شېرىك يولىنى تاللىشىم ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس، ئەگەر سىلەرنىڭ تەقدىرىڭلارغا ھىدايەت پۈتۈلمىگەن بولسا، سىلەرمۇ تەۋھىدىتىن ۋە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن مەھرۇم قالسىلەر. بۇ سۆز كاپىرلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تەكىلىپ بېرىپ: بىز سېنىڭ مەبۇدىڭغا بىر يىل ئىبادەت قىلايلى، سەن بىزنىڭ مەبۇدىرىمىزغا بىر يىل ئىبادەت قىلغىن، دېگەندە دېيىلگەن.

③ يەنى ئەگەر سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ دىنىغا رازى بولۇپ، ئۇنى تاشلاشنى خالىمىساڭلار، مەن ئۆزۈمنىڭ دىنىدىن رازىمەن، ئۇنى نېمىشقا تاشلىغۇدەكمەن؟ ﴿بىزنىڭ ئەمەللىرىمىز ئۆزۈمىز ئۈچۈن ۋە سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلار ئۆزۈڭلار ئۈچۈندۇر﴾. (سۈرە قەسەس 55 - ئايەت)

(110) سورة النصر مدنية 3 آية

(110) سۈرە نەسر مەدىنىدە چۈشكەن 3 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ① وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ② فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ③

(ئى پەيغەمبەر!) سەن ئاللاھنىڭ ياردىمى كېلىپ، فەتھى نېسىپ بولغان ۋە كىشىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ دىنىغا توپ - توپ بولۇپ كىرگەنلىكىنى كۆرگەن چېغىڭدا ①، رەببىڭنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتقىن ۋە ئۇنىڭدىن مەغپىرەت تىلىگىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋبىنى بەك قوبۇل قىلغۇچىدۇر ② [1-3].

★ چۈشۈش ئېتىبارى بىلەن بۇ ئەڭ ئاخىرقى قېتىم چۈشكەن سۈرىدۇر. (سەھىھ مۇسلىم 3024 - ھەدىس) بۇ سۈرە نازىل بولغاندا بەزى ساھابىلەر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپات بولىدىغان ۋاقتى يېقىنلىشىپتۇ، دەپ چۈشەنگەن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ يەردە تەسبىھ ئېيتىش، ھەمدى ئېيتىش ۋە مەغپىرەت تىلەشكە ئەمىر قىلىندى. بۇ ھەقتىكى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما بىلەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن سۆھبەت (سەھىھۇل بۇخارى 4970 - ھەدىس) تەزكىر قىلىنغان.

① ﴿ ئاللاھنىڭ ياردىمى كېلىپ، فەتھى نېسىپ بولغان ﴾ دېگەندە مۇسۇلمانلارنىڭ كاپىرلار ئۈستىدىن غەلبە قىلىشى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانا يۇرتى مەككىنىڭ پەتھى قىلىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدە تۇغۇلۇپ، چوڭ بولغان ئىدى. لېكىن، كاپىرلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋە ساھابىلىرىنى مەككىدىن ھىجرەت قىلىشقا مەجبۇر قىلغان ئىدى. ھىجرىيەنىڭ سەككىزىنچى يىلى مەككە پەتھى قىلىنغاندا، كىشىلەر ئىسلام دىنىغا توپ - توپ بولۇپ كىرىشكە باشلىدى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى كىشىلەر بىردىن، ئىككىدىن مۇسۇلمان بولاتتى. مەككە پەتھى بولغاندىن كېيىن كىشىلەرگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ راست پەيغەمبەرلىكى، ئىسلامنىڭ ھەق دىن ئىكەنلىكى، ئۇنىڭسىز ئاخىرەتتە نىجات تېپىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكى ئايان بولغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىشقا ئەمىر قىلىندى.

② يەنى سېنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزۈش ۋە ھەقنى بايان قىلىش ۋەزىپەڭ تامام بولدى. ئەمدى سېنىڭ بۇ دۇنيادىن كېتىدىغان ۋاقتىڭ يېقىنلىشىپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن رەببىڭنى مەدھىيەلەپ تەسبىھ ئېيتقىن ۋە ئۇنىڭدىن مەغپىرەت تىلىگىن. بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدىكى، ئىنسان ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا تەسبىھ ئېيتىش، ھەمدۇسانا ئېيتىش ۋە مەغپىرەت تىلەشكە كۆپ ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك.

(111) سورة اللهب مكية 5 آية

(111) سۈرە لەھەب مەككىدە چۈشكەن 5 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ① مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ② سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ③ وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ④ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ⑤

ئەبۇ لەھەبىنىڭ ئىككى قولى قۇرۇپ كەتسۇن! (ئەمەلىيەتتە) قۇرۇپ كەتتى ① [1]. ئۇنىڭغا مال - مۈلۈكى ۋە ئېرىشكەن نەرسىلىرى ئەسقاتمىدى ② [2]. ئۇ ئۇزاققا قالماي لاۋۇلداپ تۇرغان ئوتقا (يەنى دوزاخقا) كىرىدۇ [3]. ئۇنىڭ ئايالىمۇ ئوتتۇن يۈدۈگەن ③، بويىنىدا مەھكەم ئېشىلگەن ئارغامچا بولغان ④ ھالدا (لاۋۇلداپ تۇرغان ئوتقا) كىرىدۇ [4-5].

★ بۇ سۈرە يەنە «سۈرە مەسەد» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ سۈرىنىڭ چۈشۈش سەۋەبى ھەققىدە مۇنداق ھەدىس بار، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ﴿يېقىن تۇغقانلىرىڭنى ئاگاھلاندۇرغىن﴾ يەنى ئۇلارغا دەۋەت قىلغىن دېگەن بۇيرۇق چۈشكەندە، ساپا تېغىنىڭ ئۈستىگە چىقتى، ئاندىن: "يَا صَبَاحَةَ!" دەپ ۋاقىردى. بۇ ئادەتتە خەتەرلىك بىر ئەھۋال يۈز بەرگەندە كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن چاقىرىلىدىغان نىدا ئىدى. بۇ نىدانى ئاڭلاپ قۇرەيشلىكلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا جەم بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «ئېيتىڭلارچۇ، ناۋادا مەن سىلەرگە مۇشۇ تاغنىڭ ئارقىسىدا ئاتلىق دۈشمەنلەر بار، ئۇلار سىلەرگە ھۇجۇم قىلماقچى، دېسەم، سىلەر ماڭا ئىشىنەمسىلەر؟» دېدى. ئۇلار: ھەئە، بىز سېنىڭ ھېچقاچان يالغان ئېيتقىنىڭنى ئاڭلىمىدۇق، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەقىقەتەن مەن قاتتىق ئازاب كېلىشتىن بۇرۇن سىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتلىدىم» دېدى. جەم بولغانلار ئارىسىدىن ئەبۇلەھەب قوپۇپ: ساڭا ھالاكەت بولسۇن! سەن بىزنى مۇشۇ ئىش ئۈچۈن چاقىرغانىدىڭ؟ دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ئەبۇلەھەب ھەققىدە بۇ سۈرىنى چۈشۈردى. ئەبۇلەھەبىنىڭ ئەسلىي ئىسمى ئابدۇلئۇززا ئىدى. ئۇنىڭ مەڭزى چىرايلىق ۋە قىزىل بولغاچقا ئەبۇلەھەب دەپ لەقەم قويۇلغان، «ئەبۇلەھەب» دېگەن سۆز ئوت يۈزلۈك، يالقۇن يۈزلۈك دېگەن مەنىدە. ئۇنىڭ كەلگۈسىدە دوزاخقا ئوتتۇن بولىدىغان ئاقىۋىتى ئېتىبارى بىلەنمۇ، بۇ ئىسىم ئۇنىڭغا ماس كەلگەن ئىدى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز تاغىسى بولۇپ تۇرۇپمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا كۆپ ئەزىيەت بېرەتتى، ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك قىلاتتى. ئۇنىڭ ئايالى ئۇمۇ جەمىل بىنتى ھەرىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۈشمەنلىك قىلىشتا ئېرىدىن قىلىشمايتتى.

① ﴿يَدَا﴾ "يَدٌ" «قول» نىڭ ئىككىلىك شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئەبۇلەھەبىنىڭ ئۆزى مەقسەت قىلىنىدۇ. بۇ بىر بۆلىكى تىلغا ئېلىنىپ، ئۇنىڭدىن پۈتۈن بەدەن يەنى ئىنسان ئۆزى مەقسەت قىلىنغان مەجازىي ئىبارىدۇر. يەنى ئەبۇلەھەب ھالاك بولسۇن! بۇ بەتدۇئا ئۇنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قىلغان دۈشمەنلىكى ۋە يامان سۆزى تۈپەيلىدىن ئېيتىلغان. ﴿وَتَبَّ﴾ «ھالاك بولدى» دېگەن ئۇنىڭ خەۋىرىدۇر. بۇ بىر ئايەتتە ئاللاھ تائالا دۇئاىبەت بىلەن بىرگە ئۇنىڭ ھالاك بولۇش خەۋىرىنىمۇ بايان قىلدى. ھەقىقەتتە ئۇ بەدرى غازىتىدىن بىر نەچچە كۈن كېيىن، تەپ كېسىلىگە گىرىپتار بولدى، ئۇنىڭ جىسمىدىن يېرىك ئېقىپ تۇراتتى. ئۇ مۇشۇ كېسەل بىلەن ئۆلدى. ئۇنىڭ جەستى ئۈچ كۈنگىچە دەپنە قىلىنماي تۇرۇپ قالدى، ھەتتا ئېغىر دەرىجىدە سېسىپ كەتتى. ئاخىرى ئۇنىڭ بالىلىرى كېسەلنىڭ يامراپ كېتىشى ۋە كىشىلەرنىڭ دادىسىنىڭ جەستىنى كۆممىدى دەپ ئەيىبلىشىدىن قورقۇپ، ئۇنىڭ جەستىگە يىراقتىن تاش ۋە چالما ئېتىپ كۆمۈۋەتتى. (ئەيسەر تەپاسىر)

② ئۇنىڭ «ئېرىشكەن نەرسىلىرى» ئىچىگە ئۇنىڭ قۇرەيشلەر ئىچىدىكى ئورنى، ھوقۇق - مەنسىپى ۋە بالىلىرىمۇ كىرىدۇ. يەنى ئاللاھنىڭ ئازابى كەلگەندە ھېچنەرسىسى ئۇنىڭغا ئەسقاتمىدى.

③ يەنى ئۇ ئايال ئېرىنىڭ ئوتتا تېخىمۇ بەكرەك كۆيۈشى ئۈچۈن ئېرى بار دوزاخقا ئوتۇن توشۇيدۇ. بۇ ئىش ئۇنىڭغا ئاللاھ تەرەپتىن ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. يەنى ئۇ ئايال دۇنيادا ئېرىنىڭ كۇفۇرلۇق ۋە تەرسالىق قىلىشىغا ھەمدەمدە بولاتتى، ئاخىرەتتىمۇ ئېرىنىڭ دوزاخنىڭ ئوتىدا ئازابلىنىشى ئۈچۈن ياردەمدە بولىدۇ. (تەپسىر ئىبنى كەسىر) بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: ئۇ ئايال تىكەنلىك شاخ - ئوتۇنلارنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىغا قويۇپ قوياتتى. يەنە بەزىلەر: بۇ ئايەتتە ئۇ ئايالنىڭ سۇخەنچىلىك ئادىتىگە ئىشارە قىلىنغان، دەيدۇ. ئۇ ئايال قۇرەيش كاپىرلىرىنىڭ يېنىغا بېرىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيۋىتىنى قىلاتتى ۋە ئۇلارنى ئۇنىڭ بىلەن دۈشمەنلىشىشكە كۈشكۈرتەتتى. (فەتھۇلبارى)

④ ﴿جِيْدٍ﴾ «بويۇن»، ﴿مَسِدٍ﴾ مەھكەم ئېشىلگەن ئارغامچا. بۇنى مۇپەسسىرلەر: خورما دەرىخىنىڭ پوستىدىن ياسالغان ئارقان، ئۈچەيدىن ياسالغان ئارغامچا دەپ ھەر خىل تەپسىر قىلغان. بەزىلەر، ئۇ ئايالنىڭ دۇنيادا بويىنىغا سېلىپ يۈرۈيدىغان ئارغامچىسى بار ئىدى، بۇ يەردە شۇ ئارغامچا تىلغا ئېلىنغان، دەيدۇ. ئەڭ توغرا مەنىسى شۇكى، جەھەننەمدە ئۇنىڭ بويىنىدا تۆمۈردىن ياسالغان تاقاق بولىدۇ. ئارغامچىنى ﴿مَسِدٍ﴾ كە يەنى تۆمۈر زەنجىرگە ئوخشىتىش ئۇنىڭ مۇستەھكەم ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈندۇر.

(112) سورة الاخلاص مكية 5 آية

(112) سۈرە ئىخلاسى مەككىدە چۈشكەن 5 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ① اللَّهُ الصَّمَدُ ② لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ③ وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ ④

(ئى پەيغەمبەر! سەندىن سورىغانلارغا) ئېيتقىنىكى، (سىلەر بىلمەكچى بولغان) ئۇ - ئاللاھ بىردۇر (يەككە - يېگانىدۇر) [1]. ئاللاھ ھېچكىمگە موھتاج ئەمەس، ئەكسىچە، ھەممە ئاللاھقا موھتاجدۇر ① [2]. ئۇ بالىلىق بولغانمۇ ئەمەس، تۇغۇلغانمۇ ئەمەس ② [3]. ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭداش بولالمايدۇ ③ [4].

★ بۇ قىسقا سۈرە كاتتا پەزىلەتكە ئىگىدۇر، پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام ئۇنى: «قۇرئاننىڭ ئۈچتىن بىرىگە تەڭدۇر» دېگەن ۋە ئۇنى ھەر ئاخشىمى ئوقۇپ يېتىشقا تەرغىب قىلغان. (سەھىھۇل بۇخارى 5013 - ھەدىس) بىر ساھابە بۇ سۈرىنى ياخشى كۆرگەنلىكتىن نامازنىڭ ھەربىر رەكئىتىدە باشقا سۈرىلەر بىلەن قوشۇپ ئوقۇيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «سېنىڭ بۇ سۈرىنى (ئوقۇشنى) ياخشى كۆرگەنلىكىڭ سېنى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 774 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 813 - ھەدىس)

بۇ سۈرىنىڭ چۈشۈش سەۋەبى مۇنداق بولغان: مۇشرىكلەر پەيغەمبەرئەلەيھىسسالامغا: ئى مۇھەممەد! سەن بىزگە رەببىڭنىڭ نەسەبىنى بايان قىلىپ بەرگىن، دېگەن. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا بۇ سۈرىنى چۈشۈرگەن. (مۇسنەدى ئەھمەد 5 - توم، 134 - ، 134 - بەت)

① يەنى بارلىق مەۋجۇدات ئۇنىڭغا موھتاجدۇر، ئۇ ھېچكىمگە موھتاج ئەمەستۇر.

② ھېچنەرسە ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان ئەمەس، ئۇمۇ ھېچنەرسىدىن تۇغۇلغان ئەمەس.

③ ئۇنىڭ نە زاتىدا، نە سۈپەتلىرىدە، نە ئەمەللىرىدە ئوخشىشى ۋە تەڭدىشى يوقتۇر. ﴿ ھېچ شەيئى ئاللاھقا ئوخشاش ئەمەستۇر ﴾. (سۈرە شۇرا 11 - ئايەت). ھەدىس قۇدىسدا: «ئاللاھ تائالا مۇنداق دېدى: ئىنسان مېنى تىللىدى. بۇنداق قىلىش ئۇنىڭغا لايىق ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ: ئاللاھنىڭ بالىسى بار، دېگەنلىكى مېنى تىللىغانلىقىدۇر. مەن بولسام ھەممىدىن بەھاجەت. ھەممە ماڭا موھتاجدۇر. مەن بالا تاپمىدىم ۋە (باشقا بىرسىدىن) تۇغۇلمىدىم. ھېچ كىشى ماڭا تەڭداش بولالمايدۇ». (سەھىھۇل بۇخارى 4974 - ھەدىس) بۇ سۈرە كۆپ ئىلاھ بار دەپ ئېتىقاد قىلىدىغانلارغا، ئاللاھنىڭ بالىسى بار دەيدىغانلارغا، ئاللاھنىڭ شېرىكى بار دەيدىغانلارغا يەنە ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلىقىنى ئىنكار قىلىدىغانلارغا رەددىيەدۇر.

(113) سورة الفلق مكية 5 آية

(113) سۈرە فلەق مەككىدە چۈشكەن 5 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ① مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ② وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ③ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ④ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ⑤
 (ئى پەيغەمبەر! سەن) «مەخلۇقاتنىڭ يامانلىقىدىن ①، قاراڭغۇلۇقى بىلەن كىرگەن كېچىنىڭ يامانلىقىدىن ②، تۈگۈنلەرگە دەم سالغۇچى سېھىرگەرلەرنىڭ يامانلىقىدىن ③، ھەسەتخورنىڭ ھەسەت قىلغان چاغدىكى يامانلىقىدىن ④ سۈبھىنىڭ رەببىگە سېغىنىپ پاناھ تەلەيمەن» دېگەن ⑤ [5-1].

★ سۈرە فلەق ۋە سۈرە ناسنىڭ پەزىلەتلىرى كۆپ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان. مەسىلەن: ئۇقبە ئىبنى ئامىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بۇ كېچە ماڭا ئوخشىشى كۆرۈلۈپ باقمىغان ئايەتلەر چۈشتى، ئۇلار فلەق ۋە ناس سۈرىلىرىنىڭ ئايەتلىرىدۇر». ئاندىن بۇ ئىككى سۈرىنى ئوقۇدى. «ئى ئۇقبە! سەن بۇ ئىككى سۈرىنى ھەر قېتىم ئۇخلىماقچى بولغان چېغىڭدا ۋە ئۇيقۇدىن ئويغانغان چېغىڭدا ئوقۇغىن» دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 814 - ھەدىس، سۈنەنى تىرمىزى 2902 - ھەدىس) ئىبنى ئابىس جۇھەنى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئى ئىبنى ئابىس، مەن سېنى ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ پاناھ تىلىگۈچىلەر پاناھ تىلەيدىغان ئەڭ ياخشى نەرسىگە باشلاپ قويمايمۇ؟» دېدى. ئۇ: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! شۇنداق قىلغىن، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سۈرە فلەق بىلەن سۈرە ناستىن ئىبارەت ئىككى سۈرە (ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ پاناھ تىلىگۈچىلەر پاناھ تىلەيدىغان ئەڭ ياخشى نەرسىدۇر)» دېدى. (سۈنەنى نەسائى ئەلبانى 5020 - ھەدىس) ئەبۇ سەئىدىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىندى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىن ۋە ئىنسانلارنىڭ يامانلىقىدىن (باشقا دۇئالار بىلەن) ئاللاھ تائالاغا سېغىنىپ پاناھ تىلەيتتى. سۈرە فلەق بىلەن سۈرە ناس چۈشۈۋىدى، بۇ ئىككى سۈرە بىلەنلا پاناھ تىلەپ دۇئا قىلىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلىۋالدى، باشقا دۇئالارنى ئوقۇمىدى. (سۈنەنى تىرمىزى 405 - ھەدىس) ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاغرىپ قالسا، بۇ ئىككى سۈرىنى ئوقۇپ ئۆزىگە ھۈرەتتى. كېيىن، كېسىلى بەك ئېغىرلىشىپ قالغاندا، ئۇنىڭغا ئۇ سۈرىلەرنى مەن ئوقۇپ ھۈرەتتىم ۋە بەدىنىنى ئۆزىنىڭ قولى بىلەن سىلاتقۇزۇپ قوياتتىم. چۈنكى، مەن ئۇنىڭ قولىنىڭ بەرىكىتىنى ئۈمىد قىلاتتىم. (سەھىھۇل بۇخارى 5016 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2192 - ھەدىس) ئىمام بۇخارى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سېھىر قىلىنغاندا، ھەتتا ئاياللارنىڭ قېشىغا كەلمىسىمۇ ئۆزىنى ئاياللارنىڭ قېشىغا كەلدەپ گۇمان قىلىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئائىشە! سىز ئاللاھ تائالانىڭ ماڭا مەن ئاللاھ تائالادىن سورىغان نەرسىنى بەرگەنلىكىنى بىلمىدىڭىزمۇ؟ قېشىمغا ئىككى كىشى كېلىپ، بىرى بېشىمدا، يەنە بىرى ئايغىمدا ئولتۇردى. بېشىمدا ئولتۇرغىنى ئايغىمدا ئولتۇرغىنىغا: بۇ ئادەمنىڭ ھالى قانداق؟ دېدى. ئايغىمدا ئولتۇرغىنى: بۇ سېھىر قىلىنىپتۇ، دېدى. بېشىمدا ئولتۇرغىنى: ئۇنىڭغا كىم سېھىر قىلىپتۇ؟ دېدى. ئايغىمدا ئولتۇرغىنى: لەبىد ئىبنى ئەئسەم، دېدى. (ئۇ زۇرەيق جەمەتىدىن بولۇپ، يەھۇدىيلارنىڭ ئىتتىپاقىدىشى بولغان بىر مۇناپىق ئىدى) بېشىمدا ئولتۇرغىنى: سېھىرنى نېمىگە قىلىپتۇ؟ دېدى. ئايغىمدا ئولتۇرغىنى: تاغاق بىلەن (باش تارىغاندا چۈشكەن) چاچقا، دېدى. بېشىمدا ئولتۇرغىنى: ئۇ (يەنى تاغاق بىلەن چاچ) قەيرەدە؟ دېدى. ئايغىمدا ئولتۇرغىنى: ئۇ خورمىنىڭ ئەركەك چېچىكىنىڭ بەرگىسىگە يۆگەپ زەرۋان قۇدۇقىدىكى تاشنىڭ ئاستىدا قويۇلغان، دېدى» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قانچە ساھابىلەر بىلەن شۇ قۇدۇقنىڭ قېشىغا كېلىپ قارىسا، ئۇنىڭ سۈيى خۇددى خېنە ئارىلاشتۇرۇلغاندەك ۋە خورما دەرەخلىرى خۇددى شەيتانلارنىڭ بېشىدەك بولۇپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە بۇيرۇپ،

ئۇ قۇدۇقنى تىندۈرۈۋەتتى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا دەيدۇكى، (قايتىپ كەلگەندە) مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: ئۇنىڭ ئاستىدىكى نەرسىلەرنى چىقىرىشقا بۇيرۇساڭ بولماسمىدى؟ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ ماڭا شىپالىق بەردى. مەن بۇ يامانلىقنىڭ كىشىلەر ئارىسىدا تارقىلىپ كېتىشىنى ياقتۇرمىدىم» دېدى. (سەھىھۇل بۇخارى 5763 - ھەدىس، سەھىھ مۇسلىم 2189 - ھەدىس) سۈنەنى نەسائىدە كەلگەن ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى قۇدۇقتىن ئۇ نەرسىلەرنى چىقىرىشقا ئەۋەتكەن، ئۇ بېرىپ قۇدۇقتىن ئون بىر قېتىم چېكىلگەن يىپلىق تۈگۈننى چىقارغان، جىبرىل ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا بۇ ئىككى سۈرنى ئوقۇغان، شۇنىڭ بىلەن چېكىلگەن تۈگۈن يېشىلىپ كەتكەن، نەتىجىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساقايغان. «ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر ئاخشىمى يېتىش ئۈچۈن تۆشەككە كىرگەن چاغدا، ئىككى ئالقىنىنى جەملەپ تۇرۇپ، سۈرە ئىخلاص، سۈرە فەلق ۋە سۈرە ناسنى ئوقۇپ، ئىككى ئالقىنىغا ھۆرۈپ، پۈتۈن بەدىنىنى قولى يەتكەن يەرگىچە سىلايتتى. ئۇ سىلاشنى بېشى، يۈزى ۋە بەدىنىنىڭ ئالدى تەرىپىدىن باشلاپ، ئۈچ قېتىم قىلاتتى». (سەھىھۇل بۇخارى 5017 - ھەدىس)

① بۇ يەردىكى «مەخلۇقات» ئومۇمىي مەنىدە كەلگەن بولۇپ، ئاللاھ ياراتقان بارلىق ئىنسانلار، جىنلار، شەيتانلار، جەھەننەم ۋە ھەر قانداق ئىنسانغا زىيان يەتكۈزىدىغان نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭا، بۇ يەردە ئۇلارنىڭ ياراتقۇچىسىغا سېغىنىپ پاناھلىق تىلەش تەلىم بېرىلدى. چۈنكى، ئۇلارنى ياراتقۇچى زات ئۇلارنىڭ يامانلىقىدىن ساقلاشقا قادىردۇر.

② كېچىنىڭ قاراڭغۇلىقىدا خەتەرلىك ھايۋانلار ماكانلىرىدىن، زىيانلىق ھاشارەتلەر ئۇۋىلىرىدىن ۋە يامان غەرەزلىك كىشىلەر ئۆز پىلانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن سىرتقا چىقىدۇ. شۇڭا، بۇ ئايەتتە يۇقىرىدىكى سۆزلەر ئارقىلىق بارلىق يامانلىقلاردىن پاناھ تىلەش بىلدۈرۈلدى. ﴿عَاسِقٍ﴾ دېگەن كېچە. ﴿وَقَبٍ﴾ كىرگەن، قاپلىغان ۋە يېپىلغان دېگەن مەنىدە.

③ ﴿التَّفُّتِ﴾ چىشى جىنىسلىق سۆز بولۇپ، جۈملىدىن قالدۇرۇلغان. "التَّفُّتُ" دېگەن سۆزنىڭ سۈپىتىدۇر. يەنى تولۇق ئىبارە "مِنْ شَرِّ التَّفُّتِ" يەنى تۈگۈنلەرگە دەم سالغۇچى نەپسىلەرنىڭ شەرىدىن پاناھ تىلەيمەن دېگەن بولىدۇ. «دەم سالغۇچىلار» دېگەن سېھىر قىلغۇچى ئەر ۋە ئاياللارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەتتە سېھىرگەرلەرنىڭ شەرىدىن پاناھ تىلەندى، چۈنكى سېھىرگەر كۆپ ئەپسۇن ئوقۇپ، سۈپ دەپ دەم سالىدۇ ۋە چېگىك چىگىدۇ. ئادەتتە كىمگە سېھىر قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ چېچىنى ياكى بىر نەرسىنى تېپىپ، تۈگۈپ، شۇنىڭغا دەم سالىدۇ.

④ ھەسەت قىلغۇچى ھەسەت قىلىنغۇچىدىكى نېمەتلەرنىڭ يوقىلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭدىنمۇ پاناھ تەلەپ قىلىندى، چۈنكى ھەسەت شۇنداق قەبىھ بىر ئىللەتكى، ئۇ ياخشى ئەمەللەرنى يەپ كېتىدۇ، يەنى بىكار قىلىۋېتىدۇ.

⑤ ﴿الْفَلَقِ﴾ نىڭ توغرا مەنىسى سۈبھى دېمەكتۇر. بۇ يەردە سۈبھىنىڭ ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىشىدىكى مەقسەت شۇكى، ئاللاھ تائالا كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقىنى يوق قىلىپ، كۈندۈزنىڭ يورۇقلىقىنى كەلتۈرۈشكە قادىر بولغاندەك، خەۋپ - ئەندىشلەرنى يوق قىلىپ، پاناھلىق تىلگەنلەرگە ئامانلىق ئاتا قىلىشقىمۇ قادىردۇر. يەنە بىر مەنىسى، ئىنسان كېچىدە سۈبھىنىڭ يورۇشىغا ئىنتىزار بولغاندەك، قورقۇنچ ۋە ئەندىشە ئېچىدىكى ئادەممۇ پاناھ تىلەش ئارقىلىق نىجاتلىق سۈبھىنىڭ يورۇشىغا ئۈمىدۋار بولۇپ تۇرىدۇ. (فەتھۇلقەدىر)

(114) سورة الناس مكية 6 آية

(114) سۇرە ناس مەككىدە چۈشكەن 6 ئايەت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ① مَلِكِ النَّاسِ ② إِلَهِ النَّاسِ ③ مِنْ شَرِّ أَلْوَسَايِ الْخَنَازِيرِ ④ الَّذِي يُوسِّسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ⑤ مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّاسِ ⑥

① (ئى پەيغەمبەر! سەن) «ئىنسانلارنىڭ رەببى ①، ئىنسانلارنىڭ پادىشاھى ②، ئىنسانلارنىڭ ئىلاھى (بولغان ئاللاھ)قا سېغىنىپ ③، كىشىلەر (غەپلەتتە قالسا ئۇلار)نىڭ دىللىرىدا ۋە سەۋەسە قىلغۇچى، (ئاللاھنى ياد ئەتسە) يوشۇرنىۋالغۇچى ④ جىنلاردىن بولغان (جىن) شەيتاننىڭ ۋە ئىنسانلاردىن بولغان (ئادىمىي) شەيتاننىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەيمەن» دېگەن ⑤ [1-6].

★ بۇ سۇرنىڭ پەزىلىتى ئالدىنقى سۇرنىڭ بېشىدا بايان قىلىندى. بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناماز ئوقۇۋاتقاندا ئۇنى چايران چىقىۋالغان. نامازدىن كېيىن سۇ بىلەن تۈز ئەكەلدۈرۈپ، چايران چاققان جايدا قويغان، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا سۈرە كافىرۇن، سۈرە ئىخلاص ۋە سۈرە ناسنى ئوقۇپ تۇرغان». (مەجمەئۇزەۋائىد 5 - توم، 111 - بەت، ئەلھەيسەمى بۇ ھەدىسنى ھەسەن دېگەن)

① ﴿رَبِّ﴾ «رەببى، پەرۋەردىگارى» نىڭ مەنىسى ئەزەلدىن پەرۋىش قىلغۇچى دېمەكتۇر. يەنى ئۇ ئىنساننى ئانىسىنىڭ قورسىقىدىكى ۋاقىتتىن باشلاپ، تاكى ئۇ ئاقىل ۋە بالىغ بولغۇچە پەرۋىش قىلغۇچى، ئاسرىغۇچى، باشقۇرغۇچى، ئىشلىرىنى تۈزگۈچى ۋە تەدبىر قىلغۇچىدۇر. بۇ پەرۋىش خاس كىشىلەر ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى بارلىق ئىنسانلار ئۈچۈندۇر، يەنە پەقەت بارلىق ئىنسانلار ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى بارلىق مەخلۇقات ئۈچۈندۇر. بۇ يەردە پەقەت ئىنسانلارنىڭ تىلغا ئېلىنىشى ئۇلارنىڭ بارلىق مەخلۇقاتتىن ئەۋزەل ۋە شەرەپلىك ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈندۇر.

② بارلىق ئىنسانلارنى پەرۋىش قىلغۇچى ۋە باشقۇرغۇچى زاتنىڭ ئىلكىدە كائىناتنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ۋە پادىشاھلىقىمۇ بولۇشى ئەڭ لايىقتۇر.

③ پۈتۈن كائىناتنىڭ رەببى ۋە پادىشاھى بولغان زاتلا ئىبادەت قىلىنىشقا ۋە ھەممە كىشىلەرنىڭ مەبۇدى بولۇشقا لايىقتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن شۇ ئۇلۇغ ۋە كاتتا زاتنىڭ پاناھلىقىنى تىلەيمەن.

④ بۇ يەردىكى ﴿أَلْوَسَايِ﴾ بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە "الموسوس" ۋە سەۋەسە قىلغۇچى دېگەن مەنىدە كەلگەن.

بەزىلەرنىڭ نەزىرىدە "ذِي الْوَسْوَاسِ" ۋە سەۋەسەسچى، ۋە سەۋەسە ئىگىسى دېگەن مەنىدە كەلگەن دەپ قارىلىدۇ. ۋە سەۋەسە مەخپىي ئاۋازنى كۆرسىتىدۇ. شەيتان تويدۇرماستىن ئىنساننىڭ خىيالغا يامان ئوي - پىكىرلەرنى سالىدۇ. مانا بۇ ۋە سەۋەسە دەپ ئاتىلىدۇ. ﴿الْخَنَازِيرِ﴾ يوشۇرنىۋالغۇچى دېگەن مەنىدە بولۇپ، شەيتاننىڭ سۈپىتىدۇر. ئىنسان ھەرقاچان ئاللاھنى ياد

ئېتىپ زىكىر ئېيتسا، شەيتان يوشۇرۇنۇۋالىدۇ، ئەگەر ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن غەپلەتتە قالسا، شەيتان ئۇنىڭ دىلىنى ئىگەللىۋالىدۇ.

⑤ ۋە سەۋەسە قىلغۇچىلار ئىككى قىسىم بولىدۇ: بىرىنچىسى، جىنلاردىن بولغان شەيتانلار. ئاللاھ تائالا جىنلاردىن بولغان شەيتانلارغا ئىنسانلارنى ئازدۇرالايدىغان سالاھىيەت ئاتا قىلغان. يەنە ھەربىر ئىنسانغا بىر شەيتان ھەمراھ

بولۇپ، ئۇنى ئازدۇرۇپ تۇرىدۇ. پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سەلەرنىڭ ھەر بىرىڭلارغا بىر شەيتان ۋەكىل (ھەمرا) قىلىندى» دېدى. ساھابىلار: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! ساڭمۇ شۇنداق قىلىندىمۇ؟ دېدى. پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام: «ھەئە، لېكىن ئاللاھ تائالا ئۇ شەيتانغا قارشى ماڭا ياردەم بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ شەيتان ماڭا ئىتائەتمەن بولدى. ئۇ مېنى پەقەت ياخشىلىققا بۇيرۇيدۇ» دېدى. (سەھىھ مۇسلىم 2814 - ھەدىس) يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەسجىد تە ئېتىكاپ قىلىپ تۇرۇۋاتقان ۋاقتىدا مۇئمىنلەرنىڭ ئانىسى سەفىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۇنى يوقلاپ كەلگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئۆيگە ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن كېچىدە ئۇنىڭ بىلەن سىرتقا چىققاندا، ئەنساپلاردىن ئىككى كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۇچرىغان، پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام ئۇ ئىككىسىگە: «بىلىپ قىلىڭلار! بۇ ئايالىم (ھۈيەينىڭ قىزى سەفىيە) بولىدۇ» دېگەن. ئۇ ئىككىسى: ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى! بىز سەندىنمۇ گۇمان قىلامدۇق؟ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شەيتان دېگەن ئادەم بالىسىنىڭ قېنى ماڭىدىغان يەردىن ماڭىدۇ. مەن شەيتاننىڭ سەلەرنىڭ قەلبىڭلارغا يامان خىيال سېلىشىدىن قورقتۇم» دېگەن. (سەھىھۇل بۇخارى 7171 - ھەدىس) ئىككىنچىسى: ئىنسانلاردىن بولغان شەيتانلار. بۇ خىلدىكى شەيتانلار كۆيۈنۈپ نەسەت قىلغۇچى قىياپىتىدە كىشىلەرنى گۇمراھلىققا تەرغىب قىلىدۇ.

بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە: بۇ يەردىكى جىنلارنى ئازدۇرىدىغان شەيتاننىڭ ئىككى قىسمىدۇر. شەيتان ئىنسانلارنىمۇ ۋە جىنلارنىمۇ ئازدۇرۇش ئۈچۈن ۋەسۋەسە قىلىدۇ. بۇ يەردە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ ئىنسانلارلا تىلغا ئېلىنغان، بولمىسا، جىنلارمۇ شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرى بىلەن ئازدۇرۇلىدىغانلارنىڭ جۈملىسىدىندۇر. بەزى مۇپەسسىرلەر مۇنداق دەيدۇ: سۈرە جىن 6 - ئايەتتە جىنلار ئۈچۈن ﴿بِرْجَالٌ﴾ «ئەرلەر» سۆزى ئىشلىتىلگەن. شۇڭا، ئۇلارمۇ ئايەتتىكى «ئىنسانلار» جۈملىسىگە كىرىدۇ.